Digitized by Google

CVIACII

OPERA OMNIA.

Digitized by Google

IACOBI CVIACII

IC. PRÆSTANTISSIMI OPERA OMNIA

IN DECEM TOMOS DISTRIBVTA.

QVIBVS CONTINENTVR TAM PRIORA, ſiue quæ ipſe ſuperſtes edi curauit; quam poſteriora, ſiue quæ poſt obitum eius edita ſunt, vel nunc primum prodeunt.

EDITIO NOVA EMENDATIOR ET AVCTIOR CÆTERIS OMNIBVS QVÆ ANTE PRODIERVNT,

Opera & cura CAROLI ANNIBALIS FABROTI IC.

LVTETIÆ PARISIORVM,

Impenſis Societatis Typographicæ Librorum Officij Eccleſiaſtici, iuſſu Regis conſtitutæ.

M. DC. LVIII.

CVM PRIVILEGIO REGIS.

AMPLISSIMO

ILLVSTRISSIMOQVE VIRO,

D. D.

NICOLAO

FOVCQVET,

REGIO

IN SVPREMO SENATV

PROCVRATORI,

ET SVMMO ÆRARII PRÆFECTO.

IACOBVM CVIACIVM, *omnium qui de iure ſcripſerunt, apicem & principem meritò quis appellet*, VIR ILLVSTRISSIME. *Nemo enim iurium conditores*

felicius & accuratius expoſuit, ut mens eius *veterum illorum prudentum* anima conſtare *videatur: & ſi qui fuerunt qui Cuiacij gloriæ obſtare auſi ſint, ille omnibus exquiſita doctrina ſua caliginem induxit, & inuidiam virtute & gloria ſuperauit. Cæteri fere omnes viam non inuenere, qua iretur ad famam & gloriam poſtumam. Quorundam opera prius quam auctores naturæ concederent, intermortua ſunt.*

Cuiacius igitur denuo in lucem prodit, auctior tamen & emendatior: nam prioribus editionibus nihil eſt mendoſius. Rem quidem immanis operis aggreſſi ſumus in præcipiti ſenectute, quæque animi vigorem expoſceret in accurante: ſed ex quo de Cuiacij editione noua cogitatio ſubiit, vis animi & corporis ſuccreuit, & hæc mihi ſententia continuo ſedit, aut vita excedendum, & in actu moriendum, aut hoc opus perficiendum.

Quoniam autem his qui libros in vulgus emittunt, ſolenne eſt, vt aduerſus malignos & inuidos patronum ambiant fama & dignitate celeberrimum, iure meritoque Te patronum elegimus, VIR ILLVSTRISSIME, *qui orbem eruditum fama & ſplendore nominis Tui imples, & dignitatem geris maximæ proximam in principe regni Curia ſumma cum integritate, vt recti tenaciſsimus es, & morum innocentia, vt emendatiſsimus es.*

Cum autem altiſsimæ & capaciſsimæ menti Tuæ non ſufficeret vnica dignitas, etiamſi negotioſa, ærario ſacro præpoſitus es. Et quidem merito Tuo, non Fortunæ indulgentia: & ideo verendum non eſt, ne Te vnquam, cum verſatilis ſit, veluti ſatiata deſtituat. Virtutis fundamenta lubrica non ſunt, ſed perennia: quique his innixi ad ſummum honorum faſtigium extolluntur,

in eo perdurant. Cæteri Fortunæ inſanienti plerumque ludibrio ſunt. In hoc autem munere gerendo mirabilem peritiam Tuam in rebus agendis explicandiſque inuictiſſimo Principi probaſti: & quod laudem omnem ſuperat, ita Fiſci rationes tractas, vt in Te fidem & diligentiam deſideret nemo.

Equidem in adulationem non ſum compoſitus, nec Tu etiam, VIR ILLVSTRISSIME, *immodicæ laudis cupidus es: ea re quædam heic delibare & veluti in tranſcurſu dicere malui, quam ſingula percurrere, quæ iuſtum magis opus, quam reciſum poſtulant. Non poſſum tamen ſine culpa grauiore heic præterire, Te inter primores litterarum cultores ſumma cum virorum doctorum conſenſione connumerari, & merito: Bibliothecam enim Tuam nobili acceſſione librorum calamo exaratorum bono publico locupletaſti, eaque mente & propoſito, vt*

eruditis quibuſque hominibus pateret. Qua in re, vt ad omnia ſumma natus es, magnitudine animi viros Principes imitaris, quibus hæc eruditionis ſupellex ſemper curæ fuit. Quo ſolo nomine, licet alia, quæ abunde præbuiſti, virtutum Tuarum documenta mittamus, ſatis gloriæ Tibi quæſitum putarem.

Verum quid moror ego occupatiſſimam dignitatem Tuam, altamque mentem publicis ſemper vtilitatibus inuigilantem? Itaque voto finiendum eſt rapta occaſione ex morbi Tui acerbitate: quo ita perculſi ſunt boni omnes, & in primis litterarum amantes, vt Muſarum interitum certo imminere crederent, ſi inter viuos morari deſiiſſes. Sed diuina bonitate de ea triumphaſti, quæ ſub iugum ſuum mittit & debellat omnes. Faxit Deus immortalis, vt ſerius animam quam ab eo accepiſti, cælo

reddas, quo diu Galliæ proſis & rei litterariæ, quæ ſi fautores non habeat, langueſcit: & ipſa viciſſim eis hoc reponit, vt poſtquam fatali ſorte abſumpti ſunt, nunquam memoria eorum concidat, ſed à gloria non pereant, ac nominis immortalitatem aſſequantur.

Satis igitur cauſæ fuit, cur opus hoc enucleatum offerrem Tibi, VIR ILLVSTRISSIME, *tuoque nomini deuouerem. in quo ſi operam meam non improbaueris, haud animi dubius cæteris monumentis meis vltimam manum imponam. Vale*, VIR AMPLISSIME ET ILLVSTRISSIME. *Lutetiæ Pariſiorum Cal. Aug.* M. DC. LVIII.

AMPLITVDINI TVÆ

Deuotus CAROLVS ANNIBAL FABROTVS.

LECTORI CANDIDO.

DE IACOBO CVIACIO ſilere ſatius eſt, quam dotes eius frigide laudare. Dicam tantum ipſum arcem Iuriſprudentiæ condidiſſe. Idem mecum ſentiunt vno ore omnes qui boni & æqui notitiam ſerio profitentur: & ſi quos maleuolos habuit, vt clari nominis viri vix hoſtibus ſuis carent, longe plures famæ ſuæ vindices & adſertores inuenit, quam æmuli eius prauæ opinionis ſuæ ſectatores.

Editio autem Operum eius merito noua dici poteſt, ſiue Priora eius, quæ vulgo dicuntur, id eſt, quæ cum in rebus humanis eſſet, ipſe in lucem emiſit, ſpectes: ſiue Poſteriora, id eſt, quæ poſt exceſſum eius, Cuiacij ſtudioſi vulgarunt. Et Priora quidem auctiora ſunt eorum acceſſione, quæ olim ſcripſimus ad Notas eius in Inſtitutiones, quibus etiam exponendis multa heic addidimus lucem eiſdem non mediocrem allatura. Vlpiani Tituli emendatiores prodeunt ex fide autographi Cuiaciani. Sententiæ Iulij Pauli, auctiores, vt eas ex Codice Bezontino Cuiacij iuſſu quidam publicauerunt. Denique Euſtathius περὶ ῥοπῶν δίλωθος prodit, vt ſtudioſi adoleſcentes verſione Latina iuuentur, ſine qua ſcriptores Græci plerumque contemnuntur. Poſtremo Paratitlis eius in nouem libros Codicis non inutiliter accedunt Enarrationes noſtræ ſeorſim alias editæ, quæ longe auctiores nunc prodeunt. Atque hæc de Prioribus.

De Poſterioribus hoc vere dicam, longe emendatiora ea nunc exire opera noſtra, & cura non indiligenti. Ea namque omnia bona fide contulimus cum MSS. quorum ſubſidio

effecimus, vt ab omnibus negotio facili intelligerentur quæ ſagaciſſimus quiſque vix capere poterat propter numeroſa menda, quæ Cuiacij ſtudioſi dum nimium properant, inuexerant, aut exſcriptorum imperitia: quibus purgandis auellendiſque conniti in primis debuimus: ſæpe enim euenit, vt eiuſmodi ſcripturæ vitia tam veteribus quam nouis Auctoribus inſideant cum eorum damno, quibus caſtigandis Criticorum natio ſolet adlaborare. Prælectiones in Papiniani quæſtiones tertia parte auctiores à nobis editæ ſunt, ope manuſcripti exemplaris nobis commodati à viro optimo & vndecumque doctiſſimo Ludouico Nublæo, cui multum ſe debere, vt par eſt, litterati homines ingenue profitentur.

Non omittendum, pleraque à nobis nunc primum edita, vt conſtat ex Appendice, quæ bono publico nunc vulgantur ex MSS. Vides, candide Lector, quantum acceſſerit huic editioni nouæ, vt merito dici poſſit, multis eam nominibus retro editionibus antiſtare. His igitur fruere, Lector, & ſi quid à nobis humani generis vitio peccatum ſit, pro ſumma tua benignitate condonabis, tecum reputans, non eſſe hominum genus impeccabile. Vale.

ELENCHVS
OPERVM TAM PRIORVM, QVAM POSTVMORVM IACOBI CVIACII IC.

PRIORVM TOMVS PRIMVS.

NOTÆ *ad libros IV. Inſtitutionum Dn. Iuſtiniani, & in eaſdem Notæ Caroli Annibalis Fabroti.*
Notæ ad Vlpiani titulos XXXIX.
Interpretationes ad Iulij Pauli receptarum Sententiarum libros V.
Πραγματεία de diuerſis temporum præſcriptionibus & terminis.
Liber Euſtathij Anteceſſoris de temporalibus interuallis à momento vſque ad centum annos, Græco-lat. Interprete Ioanne Leunclauio.
Conſultationes LX. quibus præpoſita eſt veteris cuiuſdam Iuriſconſulti conſultatio.
Paratitla in libros L. Digeſtorum, ſeu Pandectarum.
Commentaria in quoſdam Pandectarum titulos:
- *De Pactis.*
- *De Tranſactionibus.*
- *De in integrum Reſtitutionibus.*
- *Quod metus cauſa geſtum erit.*
- *De Dolo malo.*
- *De Minoribus 25. annis.*
- *De Excuſationibus tutorum, & curatorum.*
- *Qui teſtamenta facere poſſunt, & quemadmodum teſtamenta fiant.*
- *De liberis & poſthumis heredibus inſtituendis, vel exheredandis.*
- *De iniuſto, rupto, irrito facto teſtamento.*
- *De his quæ in teſtamento delentur, inducuntur vel inſcribuntur.*
- *De Vſurpationibus & vſucapionibus.*
- *Pro Emptore.*
- *Pro Herede vel pro poſſeſſore.*
- *Pro Donato.*
- *Pro Derelicto.*
- *Pro Dote.*
- *Pro Suo.*
- *De verborum obligationibus.*

Ad Africanum Tractatus IX.

TOMI SECVNDI

PARS PRIOR.

Paratitla in libros IX. Codicis D. Iuſtiniani, cum Enarrationibus Caroli Annibalis Fabroti.

TOMI SECVNDI

PARS ALTERA.

Commentarij ad tres poſtremos libros Codicis.
Nouellarum Conſtitutionum expoſitio.
De feudis libri V. & in eos Commentarij.

TOMVS TERTIVS.

Obſeruationum & emendationum libri XXVIII.

TOMVS I. POSTVMORVM.

QVÆSTIONES *Papiniani.*
Reſponſa, Definitiones, & cætera eiuſdem Papiniani opera.

TOMVS II.

Libri Pauli ad Edictum.
Libri eiuſdem quæſtionum.
Modeſtini Differentiarum Iuris libri IX.

TOMVS III.

Recitationes ad
- *Saluij Iuliani libros XC. Digeſt.*
- *Pauli Reſponſ. libros XXIII.*
- *Neratij Reſponſ. libros II.*
- *Marcelli Reſp. librum ſingularem.*
- *Vlpiani Reſp. libros II.*
- *Modeſtini Reſp. libros XIX.*
- *Scæuolæ Reſp. libros VI.*

Item ad Decretalium Gregorij IX. libros II. III. & IV.

TOMI IV.

PARS PRIOR.

Commentarij in libros XXXVI. Digeſtorum.

PARS POSTERIOR.

Commentarij in cæteros libros Digeſtorum.
Item in libros IV. Inſtitutionum D. Iuſtiniani.
Epiſtolæ hactenus ineditæ. Præſcriptio pro Monlucio. Et quædam orationes.

TOMVS V.

Commentarij in IX. libros Codicis.

TOMVS VI.

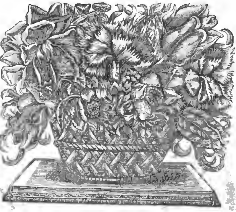
Appendix variorum numquam antehac excuſorum.

I. *Notata Antonij Mercatoris ad libros animaduerſionum Joannis Roberti.*
II. *Jn Digeſta notæ.*
III. *Jn Codicem notæ.*
IV. *Ad leg. IX. D. de Juriſdictione repetita prælectio.*
V. *Ad titul. de Actionibus empti & venditi repetita prælectio.*
VI. *Ad titul. VI.* ſi tabulæ teſtamenti nullæ exſtabunt vnde liberi, *repetita prælectio.*

RECITATIONES SOLEMNES

VII. *Ad titul. de Appellationibus & Relationibus.*
VIII. *Ad titul.* vnde vir & vxor.
IX. *Ad titul. de ſucceſſorio edicto.*
X. *Ad titulum VII.* vnde legitimi.
XI. *Ad titul VIII.* vnde cognati.
XII. *Ad titul. XI.* Eum qui appellauerit, in Prouincia defendi.
XIII. *Ad titul. XII.* Apud eum à quo appellatur, aliam cauſam agere compellendum.
XIV. *Ad titul. XIII.* Si pendente appellatione, mors interuenerit.
XV. *Ad titul. XLIX. libri ſexti Codicis ad legem Falcidiam.*

XVI. *Recitationes in libros IV. priores Codicis Juſtiniani.*
XVII. *Ad tit. de Legatis* III.
XVIII. *Ad tit. I. libri XXXIX. Digeſt. de operis noui nuntiatione.*
XIX. *Ad tit. I. lib. XLII. Digeſt. de re iudicata Commentarius.*
XX. *Ad tit. Digeſt. de vſuris & fructibus, Commentarius alter.*

PRIVILEGE DV ROY.

LOVIS PAR LA GRACE DE DIEV ROY DE FRANCE ET DE NAVARRE: A nos amez & feaux les Gens tenans noſtre Cour de Parlement, Maiſtres des Requeſtes ordinaires de noſtre Hoſtel, Baillifs, Seneſchaux, Preuoſts, leurs Lieutenans, & à tous autres de nos Iuſticiers & Officiers qu'il appartiendra, Salut. Noſtre cher & bien amé CHARLES ANNIBAL FABROT Aduocat en noſtre Parlement de Prouence, & Doyen des Docteurs és Droits de noſtre Vniuerſité d'Aix, nous a fait remonſtrer qu'il deſiroit faire imprimer *les Oeuures de M. Cuias*, qu'il a corrigé ſur diuers manuſcrits, icelles augmenté d'aucuns traitez non imprimez, s'il nous plaiſoit luy accorder nos Lettres ſur ce neceſſaires, humblement requerant icelles: A CES CAVSES nous luy auons permis & permettons par ces preſentes, de faire imprimer leſdites Oeuures durant l'eſpace de vingt ans entiers & conſecutifs, à compter du iour que leſdites Oeuures ſeront acheuées d'imprimer pour la premiere fois; Et faiſons tres-expreſſes inhibitions & deſenſes à toutes perſonnes de quelque qualité & condition qu'elles ſoient, de l'imprimer, faire imprimer, vendre ny diſtribuer en aucun lieu de noſtre obeiſſance durant ledit temps, ſous pretexte d'augmentation, correction, changement de titres, ou autrement, en quelque façon & maniere que ce ſoit, ſans le conſentement de l'expoſant, à peine de trois mille liures d'amende, & de confiſcation des exemplaires contrefaits, & de tous dépens, dommages & intereſts: à condition qu'il ſera mis deux exemplaires en blanc à noſtre Bibliotheque publique, vn en celle de noſtre tres-cher & feal le ſieur Seguier Cheualier Chancelier de France, auant que de les expoſer en vente, à peine de nullité des preſentes: du contenu deſquelles nous vous mandons que vous faſſiez iouir plenement & paiſiblement l'expoſant, ſans qu'il luy ſoit donné aucun empeſchement. Voulons auſſi qu'en mettant au commencement ou à la fin vn extrait des preſentes, elles ſoient tenuës pour deuëment ſignifiées. Mandons au premier noſtre Huiſſier ou Sergent ſur ce requis, de faire pour l'execution des preſentes tous exploits neceſſaires, ſans demander autre permiſſion. CAR tel eſt noſtre plaiſir, nonobſtant oppoſitions ou appellations quelconques, & ſans preiudice d'icelles, pour leſquelles ne voulons eſtre differé, Clameur de Haro, Chartre Normande, & autres Lettres à ce contraires. DONNÉ à Paris le vnziéme iour de Feurier mil ſix cens quarante-ſept, & de noſtre regne le quatriéme. Signé, Par le Roy en ſon Conſeil, CRAMOISY.

Et ledit ſieur Fabrot a cedé & transporté ſon priuilege pour leſdites Oeuures de Cuias au ſieur Sebaſtien Cramoiſy & Compagnie, pour en iouïr plenement durant ledit temps, ſuiuant l'accord fait auec ledit ſieur Fabrot.

La premiere impreſſion deſdites Oeuures de Cuias
a eſté acheuée le ſeptiéme Septembre 1658.

IACOBI CVIACII IC. VITA,

PAPIRII MASSONI OPERA ET STILO CONSCRIPTA.

IACOBVS CVIACIVS Tholoſas, quod poſteri fortaſſis mirabuntur, ſeipſum in Græcis fere Latiniſque politioribus literis nullo docente erudiit; quam ob cauſam à nobis raro præclaroque nomine αὐτοδίδακτος appellabitur: ac Iuris Romani radices tanta cura effoſſas in lucem protulit, vt cæteri ante ignoraſſe illas, ipſe ſolus poſt multos & quæſiuiſſe diligentius, & penitus inueniſſe videatur. Sane nullus hac ætate ſiue in Gallia, ſiue in Germania, aut Italia, aliiſve prouinciis Iuris interpres fuit, qui non deberi plurimum Cuiacio putauerit ob exponendi Iuris Romani ſolertiam. Toloſæ primum illi ſcientiæ operam dederat Arnoldo Ferrerio illuſtri Iureconſ. docente, cui poſtea Commentarium de Vſurpationibus & Vſucapionibus inſcripſit. Verum malo quodam Tectoſagum Volcarumve genio accidit, vt ibi in petitione cathedræ repulſam pateretur, prælato Midæ auribus Apollini Marſya, id eſt, Stephano Forcatulo Beterenſi, homine inſulſo & ad docendum minus idoneo, quæ prima ei ac præcipua relinquendæ patriæ vt ingratæ cauſa fuit, Cadurcumque migrandi, mox Biturigas, quo eum Michaël ille Hoſpitalius Margaritæ tum Henrici II. Frãcorum Regis ſororis Duciſque Biturigum Cancellarius euocauit. Omnia fere Doctorum atque Interpretum Iuris volumina iampridem legerat, nullis tamen ex iis ſordibus contractis, pure atque dilucide in auditorio perpetuo docuit: idque munus per quadraginta fere annos continuatis noctu diuque laboribus ſubiit, mirabili iuuentutis concurſu; ſeu Toloſæ profiteretur, quæ propter hunc ſuum alumnum Palladia iterum dici poteſt; ſeu Diuionæ Cadurcorum ad Oltam amnem; ſeu Biturigis Cuborum ad Auaronem; ſeu Valentiæ Cauarum ad Rhodanum, vbi & Franciſcum Rhoaldeſum Rutenum IC. moribus & eruditione eximium collegam habuit; ſeu Taurinorum Auguſtæ trans Alpes inuitatus ab Emanuële Philiberto regionis illius principe Margaritæ Franciæ marito; ſeu Biturigis iterum magnis ciuium precibus eo tandem reuocatus. Vt enim apes regem ſuum quocumque ierit, ſic adoleſcentes Iuris ſtudioſi Cuiacium ſequebantur: veneruntque è Germania aliiſque longinquis prouinciis in Galliam complures omnibus virtutibus politi, tantum vt Cuiacium velut alterum Liuium viderent, vtque cum eo colloquerentur. Verborum vim atque analogiam adprime calluit, antiquiorum Iuris auctorum exemplo, hiſtoriæque veteris notitiam, ac maxime Romanæ, vtiliſſimam Iuri explicando & pernicioſe ab omnibus fere interpretibus antea neglectam, in magno pretio habuit, eaque vt hamo aureo piſcari ſe in Iure Ciuili, & abdita ſcrutari trahereque è tenebris in apertam lucem teſtaba-

tur. Scripſit atque edidit quamplutima, quæ & ſtilo & grauitate rerum Africanum & Papinianum redolent, mentione in iis facta amicorum per quos profecerat, quod magna ingenia laudem ex alienis habitura perinde ac ſuis ſæpe fecerunt. Ex iis primum omnium opus Notarum ad Regulas Vlpiani ab illo Toloſæ adhuc agente conſcriptum, fundamenta continet Iuris deinceps perpetuo ſeruata inædificataque: quod vt ſolidæ iam tum doctrinæ certique iudicij argumentum, non vulgaris eruditionis hominibus deinceps admirationi fuiſſe video. Cæterum exquiſitiſſimos codices rerum abditarum omniſque generis ſcriptorum, antiqua exemplaria habebat ſtudioſiſſime per omnem Galliam inueſtigata erutaque è ſitu ac puluere, quædam etiam aliunde nec ſine ingenti ſumptu aduecta, non aliter æſtimans quam lineas margaritarum: quorum Ioſephum Scaligerum Iulij filium Nitiobrigum Aginno ortum eruditiſſimum virum, dein etiam Academiam Biturigenſem heredem ſe relicturum in priuatis colloquiis non ſemel dixiſſe fertur, præſertim poſt amiſſum Iacobum filium iam puberem, quem ex priore vxore Magdalena Rotia Franc. Auenionenſis Doctoris medici filia ſuſceperat. nam ex ſecundis nuptiis quas iam ſenex cum Gabriela Heruæa ex clara honeſtaque familia apud Biturigas contraxit, vnica ei filiola Suſanna ſupereſt. Recitauit è ſuggeſtu longe plura quam edidit, edi non niſi ad id ſelecta à ſe cupiens: pluta, inquam, etiam ad Ius Pontificium pertinentia, aliquot annis ante mortem conuerſus ad Decretalium interpretationem prius quidem aliquatenus neglectam aut potius ſepoſitam, ſed in flexu ætatis habitam in pretio. Vt vero Cuiacij cæteras virtutes ac laudes plena manu in aſtra beneuoli auditores ferebant, ita hoc mirandum in modum ſuſpicere ac prædicare ſoliti erant, & merito quidem, quod, ſeu difficiles, ſeu non vſque adeo obſcuras leges expoſiturus eſſet, continuas ſex, vel ſeptem aut octo horas ſingulis lectionibus meditandis digerendiſque impendebat antequam auditorij ſuggeſtum conſcenderet: ac ſi qua de re vel tantillum non ſatis ſibi liqueret, vltro comperendinabat, id à ſe ſibi ſuæque exiſtimationi tribui prædicans. Tanto autem amore ſtudioſos auditores complectebatur, vt ſæpe eis nonnihil pecuniæ lubens crederet, interea dum venientem à ſuis expectarent: aſſerens leges ſine illo præſidio non ſatis bene habere. Ipſe etiam honeſtum corporis ſui cultum amans, laute, & tamen frugaliter, vixit, conuiuis delectatus ſuis. Nec facultates ei deerant publicis ſtipendiis certatim euocato, vt aliquot ante obitum annis à Gregorio XIII. prudentiſſimo ſcientiſſimoque Iuris Pontifice Romano, qui illum Bononiam vt iret, literis hortatus eſt, propoſito etiam maiore aliquanto honorario. Sed neque dignitates & magiſtratus curauit. Nam & cum Valentiæ doceret, Senatoris Cularonitani ſiue Gratianopolitani munere atque officio, quoties voluit, Regis beneficio perſunctus eſt, pati etiam dignitate Taurini ei à Principe delata. Interdum vero, omiſſis ſtudiorum laboribus, relaxabat animum curis, atque epulabatur lautius, ſumptibus etiam ſuis, cum ſelectiſſimis auditoribus, idque ruri: & cum ſermo de rebus ludicris incidiſſet, eum minime auerſabatur: vnum illud ægerrime ferens ſi quid tum maxime ab eo de Iure importunius quæreretur. Paulo ante mortem pertæſus ciuilium tempeſtatum cum vix libere ſtudere poſſet, doceret tamen, & auditores dicerent, fuiſſe tempus quo ipſe multo accuratius docere ſolitus fuiſſet: Fuerit, inquit, an ideo Doctoris prolixa canitiés minoris æſtimanda eſt: quia iuuenis perpetuo eſſe non poteſt? Diuturniorem quidem vitam aliquando optauit, vt nonagenarius demum decedere cuperet, Italo cuidam (Leoniceno opinor) id boni eueniſſe prædicans: ſed fata eum orbi exemerunt Biturigis Cuborum, vbi multos annos cum magna laude docuerat: Vir quadrato corpore, firmoque ac bene conſtituto, adeo vt ex eo manans ſudor non inſuauis eſſet odoris (quod ille naturæ beneficium cum Alexandro Macedone commune ſe habere ludens nonnunquam inter amicos iactauit) ſtatura breui, barba

tum

cum longa & cana, ſed in iuuentute nigerrima, capillitio ſimili, colore candido, voce firma & clara. Deceſſit autem 4. Nonas Octobris, Iouis die, hora poſt mediam noctem ſecunda, anno à partu Virginis 1590. publicoque funere, omnium ciuitatis ordinum ac collegiorum concurſu comitatus frequentiſſimo, nobiliorum diſcipulorum humeris elatus eodem die in templo D. Petri ad Auaronis pontem ſepultus, poſtridie etiam funebri oratione à Cl. Mareſchallo clariſſimo viro, & in Senatu Pariſienſi Conſiliario Regio, ſtudioſo quondam ſuo, publice laudatus eſt. Id vero moriendi potius quam diutius viuendi tempus fuit; vſque adeo miſeri tota Gallia eramus propter ciuilia bella, quæ occiſo Henrico III. Gallorum Rege ſine liberis, interregnum quodammodo accendit, Henrico Borbonio Regium ſibi nomen ac ius vindicante aduerſus Carolum patruum; de qua controuerſia Cuiacium rogatum vt ſcriberet, reſpondiſſe quidam ferunt, Corrumpi leges patrias & falſum committi ſibi quidem nefas videri. Sane mortuo Carolo, Henrici partes apertius tutari ac defendere viſus eſt: quam vnam ob cauſam quod inimicum Catholicæ parti vulgo dicerent, à plebe concitata pene oppreſſum ferunt. Litteras quidem eius de te ad Ant. Oiſelum amicum ſcriptas legi, vbi inter cætera hæc erant: Parum abfuit quin hæc plebecula me confoderet. Ipſe nihilominus Catholicæ religionis cultor fuit; quanquam de Theologicis quæſtionibus interrogatus, reſpondere ſolitus erat, *Nil hoc ad Edictum Prætoris.* Adoleſcens Antonij Goueani Iuriſc. ingenium admirabatur: ſed indiligentia hominis notata, nihil deterritus eſt, deterritum iri ſe dicens à Iure tractando, ſi homo Luſitanus tanto ingenio tamque ſubtili, labores ciuilium ſtudiorum ſerio ſuſcipere ac ſubire voluiſſet. Aduerſarios habuit Duarenum forte ac vix parem, cæteros impares & vilia tantum capita, ſcuticaque, vt ipſe quodam loco ſcripſit, digna. Hactenus de Cuiacio dictum ſit, cuius piis manibus breuiſſimum hoc elogium benemerentis in communi luctu ſcripſimus ſimul & verſus iſtos:

Summe Auctor Iuris Cuiaci, & docta Toloſa
Clara ortu & Biturix redditur ipſa tuo.
Viderunt ambæ florentem in Iure Quiritum:
Illa etiam naſci, vidit at iſta mori.

Ant. vero Oiſeli, cuius ſupra mentionem fecimus, illud eſt ſingulare de Cuiacio carmen. Ὀφθαλμὸς νομικῶν βεβίωκεν, καὶ κορυφαῖος.

At Petrus Pithœus ſæpe ab illo in ſcriptis laudatus Epitaphium etiam ſcripſit quod adiiciam.

IAC. CVIACIO V. C.

TOLOSÆ. ILLIVS. DVM. QVONDAM. PALLADIA. FVIT ALVMNO. SVBCINERICIO. HEREDIQ. EX. ASSE. POSTVMO ROMANI. IVRIS. A. SVMMIS. CONDITORIBVS. INTERPRETI PRIMO. ET. VLTIMO. CVI. QVIDQVID. PVRÆ. NATIVÆQVE. LVCIS. ET. SCIENTIÆ. VNDECVMQVE. ACCESSIT ÆTAS. SVA. DEBET. POSTERA. ETIAM. SI. QVÆ LEGVM. CVRA. MANET. DEBITVRA. EST.

P. PITHOEVS. P. F. DOCTORI. BENE. DE SE BENE. DE. LITERIS. OMNIBVS. MERITO

M. P.

VALE. CVIACI. NOS. TE. ORDINE. QVEM. DEVS ET. NATVRA. IVSSERIT. CVNCTI. SEQVEMVR.

DECESSIT IV. Non. Octob. annos natus P. M. LXVIII.

CIϽ. IϽ. XC.

Nec te artis fugit morientem gloria Iuris.
Ius fuit auctorem Iure cadente mori.

Eiuſdem eſſe dicitur & hoc parodicum:

CVIACI *Themidiſque vides commune ſepulchrum.*
Conduntur ſimul hic, qui periere ſimul.

Ex IACOBI AVGVSTI THVANI *Hiſtoriar. lib. 99. anno* 1590.

POST eum commemorandus venit Iacobus Cuiacius Toloſæ natus, ratum non ſolum Galliæ, ſed vniuerſi Chriſtiani orbis in quo litteræ & iuriſprudentia vigent, ornamentum, à ſummis Iuris conditoribus Interpres primus & vltimus, cui quicquid puræ natiuæque lucis ei ſcientiæ vndecumque acceſſit, ætas hæc habet & poſtera debitura eſt: hæc enim elogia illi à viro doctiſſimo & grauiſſimo P. Pithœo merito tributa ſunt. Huic rara felicitate, quod vix aliis poſt mortem datur, contigit, vt viuus videnſque laude, quam meruerat, frueretur, & in foro ac ſubſelliis, vbi purior Iuris veteris ſcientia, quam ille profitebatur, à pragmaticis noſtris minore in pretio habetur, cum alij peculiari quiſque nomine ſuo citentur, ipſe per eminentiam Iuriſconſulti nomine appellaretur. Breui ſtatura fuit & corpore compacto ac quadrato, nullis fere morbis tota vita, quam continuis & improbis ſtudiis fatigauit, conflictatus, tantumque importuno ſingultu interdum vexabatur, quem ceſſatione aliqua & hilariore inter diſcipulos conuictu tranſigebat. tam firma valetudine fretus hanc ſortem ſibi diuina benignitate concedi optauit, & vero ſperauit, vt octogenarius integris adhuc mentis & corporis viribus frequenti auditorio iuuentuti prælegere poſſet, quod Philippum Decium, qui Piſis ante XXC. annos docuit, feciſſe meminerat. ea fiducia diuinum Obſeruationum opus, cuius ſinguli libri quadraginta capitibus abſoluuntur, ad 40. vſque libros perducere decreuerat, eumque ſibi vitæ & ſcribendi finem præſcripſerat. Verum ciuilium bellorum fœda ſuborta tempeſtate, cum vir, vt profeſſione, ſic moribus iuris & æqui obſeruantiſſimus omnia iura per factiones peruerti, ingenuam libertatem, in qua adoleuerat, corrumpi, candorem per fucos & deteſtandas in religione ſimulationes amitti, ſeque non iam muris, ſed parietibus includi, neque tantum à ſceleratis obſeruari, ſed ad cædem oculis deſignari videret, expetitam longiorem vitam, ſi publico prodeſſe potuiſſet, melioris deſiderio generoſe abrupit, & mœrore confectus Auarici Biturigum Cuborum, vbi docebat, optime meritam de republica animam Deo, à quo acceperat, pie reddidit V. Non. Septemb. cum LXVIII. annum ageret, publico funere elatus, & in B. Petri æde ad Auaronis pontem conditus: mortuum laudauit Claudius Mareſcallus olim eius auditor & iam tunc Senator Pariſienſis acri iuxta ingenio ac probo præditus. Relicta filiola bibliothecam libris propria diligentia notatis, & ad manuſcriptos Codices ſumma cura collatis inſtructiſſimam teſtamento publice venundari mandauit, vt in plurium manus perueniens diſſiparetur; eo conſilio, ne ſi in vnius poteſtate eſſet, præpoſtere curioſis ex notis eius male intellectis farragines librorum conſarcinandi occaſionem præberet: adeo vir reipublicæ iuuandæ natus etiam de re litteraria poſt obitum accurate ſollicitus fuit.

EX ACTIS PVBLICIS, QVÆ SEQVVNTVR, CONSTAT Iacobum Cuiacium munificentia Regum noſtrorum in Senatum Gratianopolitanum allectum. Hæc autem nactus ſum beneficio Ludouici Nublæi V. Cl. & vndecumque doctiſſimi.

CHARLES PAR LA GRACE DE DIEV ROY DE FRANCE, DAVPHIN DE VIENNOIS, COMTE DE VALENTINOIS ET DIOIS, *A tous ceux qui ces preſentes Lettres verront, ſalut: Sçauoir faiſons, Que pour illuſtrer de nos honneurs & bienfaits l'excellente condition de noſtre amé & feal Maiſtre Iacques Cuias Profeſſeur du Droit de noſtre Vniuerſité de Valence, & pour aucunement reconnoiſtre ſes tres-grands & tres-recommandables labeurs, par quelque marque digne du fruit que le public en a receu & reçoit iournellement, & témoigner que nous deſirons fauoriſer & honorer ceux qui s'addonnent & dedient entierement au bien public, & meſmes à l'éclairciſſement des Droits, & à l'inſtitution de la ieuneſſe, voulans inciter les amateurs des Lettres à l'imitation dudit Cuias, & aiouter à la celebrité du nom & renommée d'iceluy la qualité deue à ſes merites. Pour ces cauſes & autres conſiderations à ce nous mouuans, à iceluy auons (à la requeſte d'aucuns nos plus ſpecieux ſeruiteurs) donné & octroyé, donnons & octroyons par ces preſentes vn Office honnoraire de Conſeiller en noſtre Cour de Parlement de Dauphiné ſeant à Grenoble, lequel Office nous auons de nouueau creé & erigé, creons & erigeons par ces preſentes; Par leſquelles donnons en mandement à nos amez & feaux les Gens tenans noſtre Cour de Parlement de Dauphiné, que d'iceluy Cuias prins & receu le ſerment en tel cas requis & accouſtumé, ils le mettent & inſtituent en la poſſeßion & iouiſſance dudit Office honnoraire, & d'iceluy le laiſſent & facent iouïr pleinement & paiſiblement: A ſcauoir, ſouffrant qu'il ait ſeance, voix & opinion, tant en Audiance, qu'en Conſeil, ſans toutefois rapporter en noſtredite Cour, & qu'il ait tous les honneurs, facultez, priuileges & prerogatiues, qu'ont eu cy-deuant, & dont iouiſſent les autres nos Conſeillers en ladite Cour: Ce que nous leur auons tres-expreſſement enioint & enioignons par ces preſentes, auſquelles ſignées de noſtre main auons en témoin de ce fait mettre & appoſer le ſeel de nos Armes: Car tel eſt noſtre plaiſir. Donné à Fontainebleau le 15. iour de May l'an de Grace 1573. & de noſtre regne le treziéme; Signees ſur le reply, Par le Roy, le ſieur* DE FOIX *Conſeiller en ſon Conſeil Priué preſent*, DENEVFVILLE, *& ſeellées à double queue en cire rouge.*

RECTOR, Collegium, & tota alma Vniuerſitas Valentina, vniuerſis præſentes literas certificatorias inſpecturis ſalutem in Domino ſempiternam, & præſentibus fidem indubiam adhibete. Notum facimus, & præſentium tenore atteſtamur, quod egregius & excellens vir dominus Iacobus Cuiacius Iuris vtriuſque Doctor, & in dicta Vniuerſitate famoſus Legens, ac Profeſſor eximius, ab anno milleſimo quingenteſimo ſexageſimo uctauo, & citra in dicta ciuitate & Vniuerſitate Valentinenſi moram traxit, Iura ibidem cum ſumma celebritate dicendo, Catholice, & vt verum Chriſtianum Catholicum & Otthodoxum decet, iuxta decreta & tradita Sanctæ & Catholicæ Romanæ Eccleſiæ matris noſtræ miſſas, atque alia diuina officia & ſeruiria dicendo ac frequentando, atque alios actus veri ac Catholici Chriſtiani faciendo, & exetcendo tam palam, publice quam priuatim, prout nobis durante dicto tempore apparuit & adhuc apparet. In quorum omnium & ſingulorum præmiſſotum fidem & teſtimonium nos antedicti has noſtras præſentes certificatorias literas pet Notarium noſtrum & dictæ Vniuerſitaris Secretarium & Bidellum generalem fieti facimus, ſigillique dictæ Vniuerſitatis iuſſimus appenſione muniri. Actum & datum Valentiæ die decima Iulij anno Domini milleſimo quingenteſimo ſeptuageſimo tertio. *Signé*, A. Doyanus Ballius *Rector*, Medatdus de Cluſe Decanus *Collegij Doctor*, Claudius Rogerij *ſieur de la Forge*, Franciſcus Ioubert *Iuge Mage de Valence*, Franciſcus Gilbert: *De mandato ſupradicto* Chambard *Secretarius.*

NOS Ioannes de Chaugy Iutium Baccalaureus, Vicarius generalis in ſpiritualibus & temporalibus Epiſcopatus Valentiæ, Ioannes Miſtralis Præcentot, Achilles Miſtralis, Ludouicus Perreonis, Guilletmus Atgodi, Guillermus Ioubertus, Franciſcus Prothon, & Antonius Odoatus, Canonici inſignis Eccleſiæ Cathedralis ſancti Apollinaris dictæ ciuitatis Valentiæ congregati inſimul: Notum facimus & tenore præſentium atteſtamur, quod honorabilis, egregius ac excellentiſſimus vir dominus Iacobus Cuiacius Iuris vtriuſque Doctor, fuit regens præcipuus famoſæ Vniuerſitaris Valentiæ, illic cum ſumma diligentia & labore maximo Iura interpretando publice ab anno Domini milleſimo quingenteſimo ſexageſimo octauo & citra, vixitque Catholice ſecundum mores & conſuetudines noſtræ Romanæ Catholicæ & Apoſtolicæ Eccleſiæ, durante toto tempore prædicto, & in cæteris moribus & exemplis ac bonis operibus bene verſatus eſt, frequentando Eccleſias & diuina officia noſtræ prædictæ ciuitatis palam & publice. In quorum fidem & teſtimonium has noſtas præſentes literas atteſtatorias per Notatium & Secretarium noſtrum

ſignari & ſigillari iuſſimus. Actum & datum Valentiæ in dicta Cathedrali Eccleſia, teſtibus præſentibus Domino Geraudo de la Chappelle, & Domino Hieronymo Fabri dictæ ciuitatis habitatoribus, die vndecima menſis Iulij anno Domini milleſimo quingenteſimo ſeptuageſimo tertio. ſic per dictos R. D. Vicarium generalem & capitularem, actum & conceſſum me Notario Secretario ſubſignato ſcribente & recipiente DE BOYSSIA Secret.

EGO ſubſignatus frater Claudius Bordonus Prior Conuentus Fratrum Prædicatorum Valentiæ, atteſtor Dominum Cuiacium Lectorem in Vniuerſitate Valentina annuatim in die Paſchæ ſuſcepiſſe Sacramenta Eccleſiæ, videlicet Confeſſiones & Sanctam Euchariſtiam Communionis per me ſubſignatum, ex quo reuerſus fuit ex Caſtro de Charmos, in quo aufugerat anno Domini 1568. propter ſeditionem Hæreticorum. In cuius rei fidem hæc ſcripſi & ſignaui anno Domini 1573. & quinta Iulij. ita eſt C. BORDONVS Prior.

LES *Conſuls & Eſchenins de Valence certifient & atteſtent à qui appartiendra, que Monſieur Maiſtre Iaques de Cuias Docteur Regent & liſant aux Loix en l'Vniuerſité dudit Valence, eſt de la Religion Catholique Romaine, qui a preſté le ferment de fidelité de viure & mourir en ladite Religion, & à l'obeiſſance du Roy, & autrement à la forme dudit ferment deferé par ſa Maieſté en l'an mil cinq cens ſoixante huit, comme appert actes riere noſtre Secretaire receus ſous Monſieur de Montelier Cheualier de l'Ordre, commandant lors audit Valence pour le ſeruice de ſa Maieſté, en l'abſence de Monſeigneur de Gordes homme de bonne vie, mœurs & conuerſation, ainſi comme auons touſiours connu, veu, ſceu, ouy & entendu; En foy dequoy nous ſommes cy ſouſſignez, fait ſigner noſtre Secretaire, & appoſer les armes de noſtre Maiſon Conſulaire, ce treiziéme iour du mois de Iuilles l'an mil cinq cens ſeptante-trois*, CHAPONAY *Conſul*, EYMAR MEYSSONNIER *Conſul: Par commandement deſdits ſieurs Conſuls*, BOMER *Notaire Secretaire*.

A Noſſeigneurs Noſſeigneurs de la Cour de Parlement de Dauphiné.

SVPPLIE *humblement Iacques de Cuias Lecteur du Roy en l'Vniuerſité de Valence, pourueu par ſa Maieſté d'vn Eſtat de Conſeiller honoraire en la Cour de ceans, qu'il vous plaiſe interiner ſes Lettres ſelon leur forme & teneur*, IAQVES DE CVIAS. *Soit monſtré au Procureur General du Roy: Fait en Parlement le ſeziéme Iuillet mil cinq cens ſoixante treze*, BASSET. *Encore que les bons offices & ſeruices par ledit ſuppliant faits au public, aſſez notoires à vn chacun, ſoient grandement loüables & recommendables, & tels que meritent recompenſe, autant ou plus grande que celle que ledit ſuppliant pourſuit auiourdhuy: Toutesfois attendu que c'eſt icy vne ouuerture, non iamais cy-deuant faite en aucun Parlement de ce Royaume, combien qu'il y ait eû pluſieurs notables & grands perſonnages employez en la meſme profeſſion autant que ledit ſuppliant, leſquels n'ont eû ny moindres moyens, ny moindres deſirs que luy de paruenir à ſemblables honneurs & prerogatiues, dont toutesfois ils ſe ſont retenus pour le peu d'apparence qu'ils voyoient en telles pourſuites; & laquelle ouuerture vient à vne dangereuſe conſequence, veu que cette feneſtre eſtant vne fois ouuerte, il ſera mal-aiſé de la boucher cy-aprés, ny empeſcher que les autres y paſſent à l'exemple du premier, qui apportera piteux deſordre, mépris & confuſion en cette Iuſtice Souueraine, auec vne perilleuſe ſuite: Partant nous ne pouuons conſentir à l'interinement & verification deſdites Lettres, & ſupplions ladite Cour, retenant ſon ancienne & accouſtumée dignité, d'interpoſer ſon authorité, pour empeſcher telles & ſi dommageables ouuertures, à ce que les autres Cours Souueraines ne la puiſſent marquer d'auoir eſté la premiere qui les ait receuës & approuuées. Fait ce ſeiziéme Iuillet mil cinq cens ſoixante treize*, F. RVZE'. *Plaira auſſi à ladite Cour, outre ce que deſſus, conſiderer que ce n'eſt icy qu'vne ſimple prouiſion d'Office, ainſi vne nouuelle creation d'vn Eſtat non iamais cy-deuant creé ou erigé, & partant faudroit qu'il y euſt Edict ſpecial de creation dudit Office, & que leſdites Lettres fuſſent ſeellées de cire verte, & non de cire rouge, comme elles ſont. Plus que par icelles eſt expreſſément porté, qu'elles ſont ſignées de la main du Roy; ce que auſſi à la verité deuoit eſtre, & neantmoins n'y a aucun ſein de ſadite Maieſté; qui nous empeſche de pouuoir conſentir la verification d'icelles*, F. RVZE'. *Soit monſtré au Procureur des Eſtats. Fait à Grenoble en Parlement le dix-ſeptiéme Iuillet mil cinq cens ſoixante treize*, ROSSIGNOL.

Le païs a touſiours eu en recommendation l'abolition & ſuſpenſion de tous Officiers nouueaux en cedit païs, meſme de la qualité telle que le pourſuiuant & ſes ſucceſſeurs ſe trouuent aprés exempts de contribuer aux tailles Dalphinaux au ſurchargement du peuple. Ce neantmoins eu égard à la qualité de preſent du ſieur de Cuias, par le moyen de laquelle il eſt ia exempt, comme Docteur Regent, & d'ailleurs principalement à la doctrine & vertu rare d'iceluy connuë, non ſeulement en cedit païs, ains en tout le Royaume de France, & ayant égard au profit du public, parce que ſera meilleur moyen le retenir en ce païs, & à mieux à ce l'inciter, eſtant honnoré d'vn Office de Conſeiller en la Cour de ceans, auec l'auis du ſieur Commis du païs, ie n'empeſche la verification de ſes Lettres, ains le requiers ſans conſequence. Fait à Grenoble ce dix-huitiéme Iuillet mil cinq cens ſoixante treize, CL. CHAPVIS *Procureur des Eſtats*.

Aprés auoir vû les Concluſions, tant du Procureur General du Roy, que des trois Eſtats de ce païs, eſt

commis Maiſtre Iean Vachon Conſeiller du Roy ceans, pour informer ſur l'âge, mœurs, vie & Religion dudit ſuppliant. Fait à Grenoble en Parlement le dix-huitiéme Iuillet mil cinq cens ſoixante treize, C. DE PORTES AVDEYER.

Enqueſte d'office ſur les vie, âge, mœurs, religion & renommée de Maiſtre Iaques de Cuias Docteur és Droits, Regent pour le Roy en l'Vniuerſité de Valence: Par nous Iean Vachon ſieur de Veurcy, Conſeiller du Roy en la Cour de Parlement de Dauphiné, Commiſſaire par elle deputé à ces fins, ſur les rapports des témoins ſous nommez, qui ont preſté le ſerment en forme. A Grenoble ce dix-huitiéme Iuillet mil cinq cens ſoixante treize.

MAISTRE *Iean Authoine de Leſcure Docteur és Droits, Aduocat Conſiſtorial en la Cour de ce païs de Dauphiné, ſur ſon ſerment preſté entre nos mains de dire verité, dit que ſon âge ſont trente-neuf ans ou enuiron; a dit ſur ce interrogé, auoir connu dés ſa plus longue connoiſſance de ſes eſtudes en Droit, commençant en l'Vniuerſité de Tholoſe, Monſieur Maiſtre Iaques de Cuias, lequel en l'an mil cinq cens quarante ſept, quarante-huit, & quarante-neuf eſtoit entre les Lecteurs liſans en Droit ordinairement en ladite Vniuerſité de Toloſe en reputation ſinguliere, laquelle depuis eſt tellement augmentée & publiée, tant par ſa voix viue, que par ſes Eſcrits, qu'à bon droit on luy donne le premier lieu des Docteurs & Interpretes du Droit de noſtre temps, & plus entre les Nations Eſtranges, que riere les terres de l'obeyſſance de ſon Prince naturel, comme ledit dépoſant dit eſtre informé* verbis honeſtorum & ſcriptis doctiſſimorum virorum. *Dit que dés ledit temps de ſeſdites eſtudes commencées, il conuerſoit familierement auec ledit ſieur Cuias, & le connoiſſoit de bonnes, ſimples & candides mœurs, conuerſant & frequentant les lieux & les perſonnes de ſainte Religion Catholique Romaine, & donnant exemple de vie innocente & pieté. Depuis il l'a connu & connoiſt encore, tant par experience particuliere, que par voix fame & renommée publique; & en foy dequoy de ce que deſſus ledit depoſant s'eſt icy ſouſigné,* LESCVRE.

Maiſtre Authoine Chapuis Docteur és Droits, Aduocat Conſiſtorial en la Cour de ce pais de Dauphiné, ſur ſon ſerment preſté entre nos mains de dire verité, dit que ſon âge eſt trente-ſix ans ou enuiron, interrogé de ce qu'il ſçait de vita, moribus, & religione *dudit Cuias, a dit auoir connu il y a huit ou neuf ans ledit ſieur Cuias, tant pour auoir conuerſé auec luy familierement, qu'autrement, par le rapport de beaucoup de perſonnes dignes de foy & de bonne authorité, pour perſonne de ſinguliere & rare erudition, âgé enuiron de quarante trois ans, l'ayant ainſi oüy dire à ceux qui l'ont hanté depuis long-temps, de mœurs & bonne vie, qu'il n'y a rien à deſirer. Et quant à la Religion ſçait qu'il eſt bon Catholique, s'eſtant trouué auec luy pluſieurs fois à la Meſſe, & autres Seruices Diuins, tant à Lion qu'autre part. Et en foy de ce que deſſus le dépoſant s'eſt icy ſouſſigné,* A. CHAPVIS.

Maiſtre Henry Ferrand Docteur és Droits, Aduocat Conſiſtorial en la Cour de ce pais de Dauphiné, ſur ſon ſerment preſté entre nos mains de dire verité, dit ſon âge eſtre de vingt-cinq ans, & dit ſur ce interrogé auoir connu en l'Vniuerſité de Valence, ſuiuant les eſtudes du Droit, Monſieur Maiſtre Iaques de Cuias premier Docteur Regent en ladite Vniuerſité, lequel il dit auoir familierement & priuément conuerſé par l'eſpace de deux années, & l'auoir connu pour homme d'erudition, rare & ſinguliere, tant par ſes lectures & ſes écrits & voix de perſonnages capables à en faire iugement, auſquels (meſmes en pais eſtranges) il en a oüy faire tel & ſemblable rapport, que l'on ſçauroit faire de ceux que nous tenons pour Oracle. Dit auſſi auoir connu ledit ſieur de Cuias pour homme pie & de bonnes mœurs, & de Religion Catholique & Romaine, de renommée entiere, telle qu'elle doit eſtre requiſe & deſirable, viro probo; *eſtime ſon âge eſtre de quarante-trois ans ou enuiron. En foy dequoy ledit ſuppliant s'eſt ſouſſigné cy deſſous,* FERRAND.

Noble Arthus Prunier ſieur de Saint André, Conſeiller du Roy, âgé de ſoixante-ſept ans ou enuiron, depoſe auoir connu par ſon ſerment Monſieur Maiſtre Iaques de Cuias Docteur Regent, lequel dés l'année mil cinq cens ſoixante ſept il a veu & connu liſant en l'Vniuerſité de Bourges, & grandement eſtimé en la profeſſion de la Loy. En laquelle ville de Bourges iceluy Prunier reſida quelques iours, & pour la grande renommée d'iceluy ſieur Cuias il remit Maiſtre Arthus Prunier ſon fils, à preſent Conſeiller en ladite Cour, pour ouir les lectures ſous iceluy ſieur de Cuias: Et depuis eſtant iceluy de Cuias venu enſeigner ſa profeſſion de la Loy à Valence, a fait venir ſondit fils audit Valence, & ſous luy continuer ſes lectures. A ſceu & veû par commune renommée qu'iceluy ſieur de Cuias eſt homme de bonne vie, mœurs, de Religion Catholique & Romaine, bien fort homme de bien, & s'il en euſt eû autre rapport, ou connu autrement, n'euſt mis ſondit fils ſous ſa charge, meſme audit Valence, où il mit iceluy ſon fils comme penſionnaire en ſa maiſon, où il a demeuré aſſez bonne eſpace de temps, & iuſques aux troubles auenuës en ce pais, où il fut contraint enuoyer ſon fils en Italie. Quant à l'âge dudit ſieur de Cuias, par l'aſpect de ſa perſonne, luy eſt aiſé à connoiſtre qu'il a plus de quarante ans, autrement ne le ſçait, & s'eſt ſouſſigné, PRVNIER.

Monſieur Maiſtre Charles de la Colombiere, Conſeiller du Roy, Maiſtre Auditeur en ſa Chambre des Comptes de ce païs de Dauphiné, âgé d'enuiron trente-ſix ans, témoin produit, & examiné; a dit auoir connu ledit ſieur de Cuias depuis l'année mil cinq cens ſoixante-ſept qu'il le vit à Valence, qui eſtoit conduit par les Citoyens de la ville, pour eſtre Regent en l'Vniuerſité & ville de Valence: lequel depuis ce temps

là iuſques à preſent, il l'auroit veu audit Valence, lors que le dépoſant a eſté audit Valence pour voir ſon pere, l'ayant touſiours cogneu en toute probité & ſincerité, eſtant eſtimé entre toutes perſonnes, homme de toute preudhommie, s'acquittant de la charge qu'il a de Lecteur au contentement des eſcoliers qui ont eſté à Valence pour l'ouïr, & en toutes autres charges que ledis ſieur Cuias a eſté employé, ſans que l'on ait iamais cogneu en luy choſe qui degenere à la vertu : & pour le regard de la religion, dit le dépoſant l'auoir veu pendant le temps qu'il s'eſt trouué audit Valence frequenter les Egliſes, & aſiſter au diuin ſeruice : & quant à l'âge, dit qu'il luy ſemble que ledit ſieur de Cuias peut auoir quarante ans. & en foy de verité il a ſigné ſa preſente dépoſition, DE LA COLOMBIERE.

Leſdits cinq témoins ont écris ou dicté leurſdits témoignages, & les ont ſignez, IEAN VACHON.

Moy écriuant ſous ledit ſieur Conſeiller & Commiſſaire par ſon commandement, DE LA MANCHE.

NOVS *n'auons iamais entendu qu'il y ait eu Arreſt de ladite Cour pour enquerir d'office ſur leſdites vie, mœurs, & religion dudit Maiſtre Iacques de Cuias, ſans lequel Arreſt ladite Enqueſte n'a deû eſtre faite ; & y eſtant il deuoit, ſous correction, nous eſtre communiqué attendu meſmement les remonſtrances par nous cy-deuant faites ſur les prouiſions dudit Maiſtre Iaques de Cuias, ioint que ſur ledit Arreſt (ſi Arreſt y a) nous auons quelques points à deduire qui ſont bien conſiderables, & leſquels pour le deû de nos Charges nous ne pouuons omettre : A cette cauſe auparauant que de rien conclure ſur ladite Enqueſte, nous requerons communication dudit Arreſt, pour iceluy vû dire cy-aprés ce qu'il appartiendra par raiſon. Fait ce 21. iour de Iuillet mil cinq cens ſoixante & treize.* F. RVSE'.

Soit le tout monſtré au Procureur General du Roy. Fait en Parlement le vingt-vniéme Iuillet mil cinq cens ſoixante treize, ROSSIGNOL.

PAR *nos precedentes Concluſions du ſeiziéme de ce mois, nous auons formellement empeſché, comme encore aiourd'huy, entant que nous pouuons, nous empeſchons la reception dudit Maiſtre Iaques de Cuias en cet Office de Conſeiller extraordinaire en ledite Cour ; noſtredit empeſchement fondé ſur les oculaires & palpables defectuoſitez de ſeſdites prouiſions, outre la perilleuſe ſuite & conſequence de telles ouuertures extraordinaires cy-deuant aſſez de fois recitées par le precedent auis de nos predeceſſeurs ; & ſi nous euſſions penſé que ladite Cour ne ſe fuſt voulu arreſter à nos deductions, & qu'elle euſt voulu paſſer outre à la reception dudit pourſuiuant, & auſſi que plusieurs de Meſſieurs de ladite Cour euſſent voulu opiner en ce fait, eux qui ſe ſçauoient iuſtement recuſables, nous euſſions, entre autres choſes, inſiſté à ce que Monſieur Maiſtre Iean Vachon Conſeiller en ladite Cour n'euſt aſſiſté audit iugement, & moins qu'il euſt eſté commis à le confection de ladite Enqueſte d'office ſur les vie, mœurs & religion dudit pourſuiuant, veu qu'il s'eſt touſiours rendu affectionné à effectuer cette prouiſion, ioint que ſon fils eſt eſcolier & penſionnaire dudit Maiſtre Iaques de Cuias : lequel Cuias, ainſi qu'il eſt notoire à vn chacun, s'eſt retiré & logé en le Maiſon dudit ſieur Conſeiller, & y eſt encore meſmes aiourd'huy que telles pourſuites ſe font pour ſadite reception, qui le rend iuſtement ſuſpect en cette matiere, & dont par l'Ordonnance aſſez notoire il ſe deuoit abſtenir, comme en ſemblable doiuent, ſous correction, tous autres de ledite Cour, leſquels, ou par precedens ſuffrages, ou autres moyens & declarations auant ou aprés la Requeſte du ſeiziéme de ce mois en l'aſſemblée des Commis des Eſtats ou ailleurs auroient deſia ouuert & manifeſté leurs intentions, deſirs ou volontez à la reception dudit pourſuiuant, & que d'ailleurs luy ſeroient attenus & obligez, ſoit pour auoir par luy eſté enſeignez ou graduez, & auſquels par ce moyen il tiendroit lieu de ſecond pere, puiſque la formation de l'eſprit n'oblige moins que celle du corps, ſoit par autres motifs & occaſions, leſquelles par la diſpoſition de la Loy & raiſon commune, ouurent chemin à le recuſation ; ce que nous auons bien voulu remonſtrer à ledite Cour, non pour en rien taxer ou offenſer ledit ſieur Vachon, ou autre d'icelle Cour, ains pour le ſeul zele que nous auons à la droicture de la Iuſtice, & par la contrainte du deuoir de nos eſtats, & de noſtre charge, & à ce qu'à l'aueuir l'on ne nous puiſſe iuſtement blaſmer, ou improperer qu'ayons eſté de conniuence diſſimulation en choſe ſi manifeſte, & de telle importance pour la conſeruation des honneſtes & loüables façons receuës & perpetuellement obſeruées en toutes Cours, & ſpecialement és Souueraines, comme cette-cy : Requerans au ſurplus ladite Enqueſte d'office eſtre declarée nulle, & ne auoir aucun égard à icelle, la confection de laquelle nous euſſions empeſché, ſi l'appointement de ledite Requeſte portant icelle commiſſion nous euſt eſté communiqué auparauant, comme il n'a eſté que ce iourd'huy. Auquel appointement donné le dix-huitiéme de ce mois, nous ſupplions ladite Cour ne s'arreſter, veû qu'il ſeroit donné à l'aſſiſtance & declaration de ceux qui ſe doiuent tenir recuſez pour les raiſons ſuſdites, eſtant queſtion de choſe qui dépend de leur fait & conſcience plus que des noſtres, & qu'ils ayent à cy-aprés s'abſtenir de ladite matiere, & du iugement d'icelle. Fait ce vingt-vniéme iour de Iuillet mil cinq cens ſoixante treize.* F. RVSE'.

LA *Cour aprés auoir veû les remonſtrances & recuſations ſus écrites, & auoir ouï Maiſtres François de ſaint Marcel, Gaſpard Fleard, Pierre de Lemery, Iean Vachon, & Arthus Prunier Conſeillers du Roy en icelle, ſur leſdites recuſations propoſées par l'Aduocat General du Roy du vingt-vniéme de ce mois : Ordonne que nonobſtant icelles les ſus nommez aſſiſteront au iugement du fait dont eſt queſtion, & ſoit ſignifié aux Gens du Roy. Fait à Grenoble en Parlement le 23. Iuillet 1573.* C. DE PORTES.

Attendu l'Arreſt de ladite Cour à nous ce iourd'huy ſignifié par ordonnance d'icelle en datte dudit iour ſur nos Concluſions du vingt-vniéme de ce mois, nous ne diſons autre choſe. Fait ce vingt-troiſiéme iour de Iuillet mil cinq cens ſoixante treize. F. RVSE'.

SVR la Requeſte preſentée à la Cour par Maiſtre Iaques de Cuias Docteur & Profeſſeur Royal és Droits en l'Vniuerſité de Valence, aux fins de l'interinement des Lettres patentes à luy octroyées du propre mouuement du Roy, par leſquelles ſa Maieſté voulant illuſtrer de ſes honneurs & bien-faits l'excellente erudition, reconnoiſtre & fauoriſer les merites, vertus, tres-grands & tres-recommendables labeurs & bons offices d'iceluy de Cuias pour le bien public qui en a receu & reçoit iournellement les fruits, eriger ſur ce de nouueau vn eſtat & office de Conſeiller honnoraire en la Cour de ceans, & d'iceluy auroit par meſmes Lettres pourueu ledit de Cuias pour aioûter à la celebrité des nom & renommée d'iceluy de Cuias titre de marque digne & correſpondante à ſes merites, auec droit, faculté de ſeance, voix & opinion, tant en Audiance, que autres iugemens de ladite Cour, & autres prerogatiues, preeminences & priuileges appartenans à l'eſtat de Conſeiller de ſa Maieſté en Cours ſouueraines, tout ainſi qu'ont accouſtumé d'en iouïr les autres Conſeillers en icelle Cour.

Veu par la Cour icelles Lettres données à Fontainebleau le quinziéme iour du mois de May en l'an de grace mil cinq cens ſoixante treize, ſignées en queuë DE FOIX, & DE NEVFVILLE, ſeellées. Ladite Requeſte répondüe par la Cour du ſeiziéme iour du mois de Iuillet audit an : Les Concluſions de l'Aduocat General du Roy, & celles du Procureur des Eſtats de ce païs, par leſquelles il auroit conſenty & requis ledit interinement en ſinguliere contemplation des doctrines & rares vertus dudit de Cuias, connuës & vtiles, non ſeulement dans cedit païs, ains par tout le Royaume de France. Les teſtimonialles publiques des vie, mœurs, merites, Religion Catholique Apoſtolique & Romaine dudit de Cuias, des Vicaire Epiſcopal, Chapitres, Conſuls, Citoyens, & Docteurs Regens du College Doctoral de ladite ville de Valence : & l'Enqueſte par authorité de ladite Cour d'abondant faite ſur icelle vie, mœurs & Religion d'iceluy de Cuias receue par Maiſtre Iean Vachon Conſeiller du Roy en ladite Cour, Commiſſaire à ces fins deputé : & autres remonſtrances de l'Aduocat General du Roy : & les appointemens & Arreſts de la Cour enſuiuis, & ce que faiſoit à voir.

La Cour, en laquelle eſtoient les Gens des Comptes, ayant égard aux cauſes particulieres concernans les qualitez notoires dudit Maiſtre Iaques de Cuias ſuppliant, en interinant ſa Requeſte quant à ce, a verifié les Lettres du Roy par luy obtenuës & preſentées, pour en iouïr par luy ſelon leur forme & teneur, en preſtant par luy le ſerment accouſtumé, ſans aucune approbation toutesfois de l'erection de l'eſtat de Conſeiller honnoraire contenuë eſdites Lettres pour aucun autre que pour luy, & ſans que cet Arreſt de reception puiſſe eſtre tiré en aucune conſequence. Fait à Grenoble en Parlement le vingt-quatriéme Iuillet mil cinq cens ſoixante treize.

Et aprés que ledit Maiſtre Iaques de Cuias a eu preſté le ſerment accouſtumé : la Cour a commis pour le mettre en poſſeſſion dudit eſtat Maiſtre Iean Vachon Conſeiller du Roy en icelle, & François Ferrier Conſeiller du Roy & Maiſtre Auditeur deſdits Comptes.

Leſquels à l'inſtant ont mis ledit Maiſtre Iaques de Cuias en poſſeſſion dudit eſtat & office de Conſeiller en icelle Cour, le faiſant aſſeoir au Siege de l'Audiance, & de là en vne cheze à ladite Chambre. Dequoy leſdits ſieurs Commiſſaires ont ordonné eſtre fait actes pour ſeruir audit Maiſtre Cuias, ce que de raiſon. AVDEYER.

Extraict des Regiſtres de Parlement, VVLSON.

Lettres de prouiſion de l'eſtat de Conſeiller en la Cour de Parlement, au profit de Maiſtre Iaques de Cuias.

HENRY PAR LA GRACE DE DIEV ROY DE FRANCE ET DE POLOGNE, Dauphin de Viennois, Comte de Valentinois & Diois : A tous ceux qui ces preſentes Lettres verront, ſalut : Le feu Roy noſtre tres-cher ſieur & frere dernier decedé, de tres-loüable memoire, reconnoiſſant l'excellente erudition, & les labeurs & merites tres-grands au bien de la choſe publique, & de noſtre Royaume & inſtitution d'vne grande partie de la ieuneſſe d'iceluy de Maiſtre Iaques de Cuias Docteur & Profeſſeur Royal és Droits en l'Vniuerſité de Valence, par ſes Lettres patentes du quinziéme de May mil cinq cens ſoixante treize, pourueu ledit Cuias d'vn office de Conſeiller honnoraire en noſtre Cour de Parlement de Grenoble, qu'il crea & erigea en la contemplation dudit Cuias, & pour l'honnorer & rendre témoignage de ſa vertu : auquel office les Gens de noſtredite Cour de Parlement ont receu ledit Cuias, encore que ce fuſt choſe extraordinaire, & non vſitée, & ce pour ſon ſeul reſpect, comme il eſt porté par leur Arreſt de la verification deſdites Lettres, n'ayant de leur part voulu manquer à la reconnoiſſance deuë à perſonne ſi excellente. Et dautant que ledit office eſt ſans aucun profit & vtilité audit Cuias, parce qu'il n'y a aucuns gages affectez, ny autres profits qui en dépendent, & que noſtre intention eſt de l'auoir touſiours en non moindre

Digitized by Google

recommandation qu'il a eſté enuers noſtredit ſieur & frere, & nos predeceſſeurs : Sçauoir faiſons, que nous pour ces cauſes & autres à ce nous mouuans auons audit Cuias de noſtre grace & faueur ſpecialement donné & octroyé, donnons & octroyons la ſomme de trois cens ſoixante & quinze liures de gages, qui eſt pareille ſomme que nos Conſeillers lais & ordinaires de noſtredite Cour de Parlement de Grenoble prennent & ont accouſtumé d'auoir pour leurs gages & droits, à cauſe de leurſdits offices. Laquelle ſomme nous voulons eſtre payée & acquittée audit Cuias par le Treſorier & Receueur General de nos Finances audit païs de Dauphiné des premiers & plus clairs deniers de ſa recepte doreſnauant par chacun an, & par les quatre quartiers d'année également, à commencer du iour & datte de ces preſentes, iuſques à ce que ledit Cuias ſoit pourueu du premier office en noſtredite Cour qui viendra cy-aprés à vacquer, auquel nous voulons & entendons que ledit de Cuias entre & ſoit immediatement receu aprés ladite vacation, & lequel office audit cas nous luy auons dés maintenant comme pour lors, & dés lors comme dés à preſent donné & octroyé, donnons & octroyons par ces preſentes, pour luy en iouir & vſer, & l'auoir, tenir & exercer aux meſmes honneurs, authoritez, priuileges, preeminences, prerogatiues, gages, droits, profits, reuenus, & émolumens accouſtumez, & dont iouiſſent les autres Conſeillers de ladite Cour, ſans qu'il ſoit beſoin audit de Cuias en prendre de nous autres nouuelles Lettres de prouiſion, ny preſter autre ſerment en noſtredite Cour que celuy qu'il a fait & preſté pour ledit office de Conſeiller honnoraire : nonobſtant les Edits par nous faits ou à faire pour la ſuppreſſion des offices de Conſeillers en noſtredite Cour de Parlement de Grenoble, iuſques à la reddition du nombre ancien, en laquelle ſuppreſſion nous n'entendons ledit premier office qui vacquera cy-aprés eſtre aucunement compris ny entendu, ains l'en auons de noſtre pleine puiſſance & authorité Royale excepté & reſerué, exceptons & reſeruons pour & au profit dudit Cuias, à la charge que lors que ledit Cuias ſe trouuera pourueu, ledit office honnoraire, & les gages que nous luy affectons preſentement ſur noſtredite Recepte generale, demeureront eſteints & ſupprimez. Si donnons en mandement à nos ameʒ & feaux les Gens tenans noſtredite Cour de Parlement audit Grenoble, que en faiſant ledit Cuias iouïr & vſer de noſtre premiere declaration, ils le mettent & inſtituent, ou facent mettre & inſtituer de par nous, ladite vacation eſcheuë, en poſſeſſion, & ſaiſine dudit office de noſtre Conſeiller en ladite Cour, & d'iceluy, enſemble des honneurs, authoritez, priuileges, preeminences, prerogatiues, gages, droits, profits, reuenus, & émolumens deſſuſdits, le facent, ſouffrent, & laiſſent iouir, & vſer pleinement & paiſiblement, & à luy obeïr & entendre de tous ceux és choſes qu'il appartiendra touchant & concernant ledit office. Mandons en outre à nos ameʒ & feaux Conſeillers les Treſoriers de France, & Generaux de nos Finances eſtablis audit païs de Dauphiné, & à chacun d'eux, que par noſtredit Receueur General, & des deniers de ſadite recepte ils faſſent payer, bailler, & deliurer audit Cuias iuſques à ce qu'il ſoit pourueu dudit premier Office, leſdits gages de trois cens ſoixante & quinze liures, à luy preſentement ordonnées, & eſtant pourueu dudit Office luy faſſent par le Receueur & Payeur des gages des Preſidens, Conſeillers & autres Officiers de noſtredite Cour de Parlement, payer, bailler, & deliurer leſdits gages & droits auſdits Offices appartenans deſlors en auant, & en la maniere accouſtumée : & par rapportant par chacun d'iceux le vidimé de ces preſentes deuëment collationné, & quittance dudit Cuias ſur ce ſuffiſante, nous voulons que ce qui luy aura eſté payé & fourny par chacun deſdits Receueurs eſtre paſſé & alloué en la deſpenſe des comptes, & rabbatu de leurſdites receptes reſpectiuement par nos ameʒ & feaux les Gens de nos Comptes à Paris & Grenoble, auſquels nous mandons ainſi le faire ſans difficulté. Car tel eſt noſtre plaiſir. En témoin de ce nous auons fait mettre noſtre ſeel Royal à ceſdites preſentes. Donné à Lyon le dix-ſeptiéme iour de Septembre l'an de grace mil cinq cens ſoixante & quatorze, & de noſtre regne le premier. Par le Roy Dauphin, FISSES.

A Noſſeigneurs de Parlement.

SVPPLIE humblement Maiſtre Iacques de Cuias Conſeiller du Roy ceans, qu'il vous plaiſe luy vouloir interiner les Lettres Royaux à luy octroyées à Lyon le 17. Septembre dernier, enſemblement attachées à la preſente ſelon leur forme & teneur, & vouloir auoir égard à ce qu'eſt porté en ſa faueur par la ſuppreſſion depuis obtenuë par Monſeigneur l'Aduocat General du Roy ceans, & le vouloir excuſer de ce que encore il n'eſt icy eſtant occupé à ſes Leçons publiques pour le ſeruice de la Republique ſelon ſon neceſſaire deuoir. Si ferez bien. LESCVRE pour le ſuppliant. Soit monſtré au Procureur General du Roy. Fait en Parlement le cinquiéme Nouembre mil cinq cens ſeptante-quatre, ROSSIGNOL.

N'empeſchons, comme s'il eſtoit en perſonne, ce cinquieſme Nouembre 1574. DV FAVRE Procureur General.

FRANÇOIS DE BOVRBON Prince Dauphin d'Auuergne, Gouuerneur & Lieutenant General pour le Roy en Dauphiné, à tous ceux qui ces preſentes verront, Salut : Sçauoir faiſons que ſur la Requeſte preſentée à la Cour par Maiſtre Iacques de Cuias Conſeiller honnoraire du Roy en la Cour de ceans, requerant l'interinement des Lettres Royaux, par leſquelles ſa Maieſté pour les cauſes y contenuës luy auroit fait don & octroy des meſmes gages des autres Conſeillers lais ordinaires en ladite Cour, & du premier office qui vacquera en icelle. Veu par la Cour leſdites Lettres données à Lyon le dix-ſeptiéme Septembre en l'an mil cinq

cens

cens ſoixante & quatorze, ſignées, Par le Roy Dauphin, Fisses, *ſeellées en cire rouge à double queuë : par leſquelles ſa Maieſté en conſideration de l'excellente erudition, des tres-grands labeurs & merites dudit Cuias au bien de la choſe publique de ce Royaume en l'inſtitution de grande partie de la ieuneſſe d'iceluy auroit donné audit de Cuias le premier office de Conſeiller lay ordinaire qui viendroit à vacquer en ladite Cour, auec trois cens ſoixante & quinze liures de gages annuels, payables par quartiers à meſme qualité que ſont les autres Conſeillers, auec tous droits, preeminences, prerogatiues, priuileges, droits, profits, reuenus, & émolumens appartenans audit office. La Requeſte preſentée à la Cour par ledit de Cuias, tendant à l'enterinement deſdites Lettres, ſignée* Lescvre, *répondue le cinquiéme Decembre audit an : les Concluſions du Procureur du Roy qu'on dit n'empeſcher, ſignées* dv Favre *: Et ce que faiſoit à voir. Le tout conſideré, les deux Chambres aſſemblées aprés meure deliberation. Le Conſcil ſur ce tenu auec les Gens des Comptes à ce appellez. La Cour en laquelle eſtoient leſdits Gens des Comptes a verifié & enteriné leſdites Lettres ſelon leur forme & teneur, ſans y comprendre les offices qui vacqueront par reſignation : ordonne que leſdites Lettres ſeront enregiſtrées és Greffes de la Cour & Chambre des Comptes. En foy dequoy auons fait mettre & apposé le ſeel Royal Dalphinal à ceſdites preſentes. Donné à Grenoble en Parlement le neufuiéme Nouembre l'an mil cinq cens ſoixante & quatorze. Par la Cour,* Fvstier.

François de Bovrbon *Prince Dauphin d'Auuergne, Gouuerneur & Lieutenant General pour le Roy en Dauphiné. A tous ceux qui ces preſentes verront, Salut : Sçauoir faiſons, que ſur la Requeſte preſentée à la Cour par Maiſtre Iacques de Cuias Conſeiller du Roy en ladite Cour, requerant d'eſtre receu en la poſſeſſion & iouyſſance de l'eſtat & office de Conſeiller lay & ordinaire, vacquant par le decés de feu Maiſtre Iacques de Catinel, aux gages, droits & appartenances ſelon la forme & teneur des Lettres Royaux à luy octroyées & enterinées par ladite Cour. Veu par la Cour leſdites Lettres Royaux données à Lyon le dix-ſeptiéme iour du mois de Septembre en l'an mil cinq cens ſoixante & quatorze, ſignées, Par le Roy,* Fisses, *ſeellées à double queue à cire rouge, par leſquelles ledit ſieur Roy a voulu & veut que ledit de Cuias entre & ſoit immediatement receu au premier eſtat & office de Conſeiller qui viendroit à vacquer. Ladite Requeſte du neufuiéme Nouembre audit an : les Concluſions du Procureur General du Roy : l'acte de notorieté du decés dudit de Catinel du ſeiziéme dudit mois. La Cour en laquelle eſtoient les Gens des Comptes, ayant égard aux ſinguliers merites dudit de Cuias, & ſans conſequence en interinant la Requeſte dudit de Cuias, l'a receu & reçoit en l'eſtat & office de Conſeiller lay & ordinaire vacquant par le decés dudit de Catinel, pour en iouyr par ledit de Cuias, enſemble des honneurs, authoritez, priuileges, préeminences & prerogatiues, gages, droits, profits, reuenus, & émolumens y appartenans ſelon les forme & teneur deſdites Lettres, à la charge qu'il preſtera de nouueau le ſerment accouſtumé, receuant toutefois l'ordre de ſa reception en ſon eſtat honnoraire, lequel demeurera ſupprimé : Et moyennant ce ſeroient eſteints les gages de trois cens ſoixante & quinze liures à luy octroyez par la teneur deſdites Letres. Et aprés qu'il a preſté le ſerment à la forme requiſe & accouſtumée, ladite Cour a commis Maiſtre Iean Vachon Conſeiller du Roy en icelle, & François Ferrus Maiſtre Auditeur en ladite Chambre des Comptes, pour mettre iceluy de Cuias en icelle poſſeſſion dudit office. En foy & témoin dequoy nous auons fait mettre le ſeel Royal Dalphinal à ceſdites preſentes. Donné à Grenoble en Parlement le dix-ſeptiéme iour du mois de Nouembre l'an mil cinq cens quatorze. Collationné, Par la Cour,* Besson. *Nous Iean Vachon ſieur de Veurcy, Conſeiller du Roy en ſa Cour de Parlement de Dauphiné, & François Ferrus auſſi Conſeiller du Roy Maiſtre Auditeur en ſa Chambre des Comptes dudit pays, Auons ſuiuant noſtre Commiſſion contenuë en ce preſens Arreſt, & en vertu d'icelle mis en poſſeſſion reale ledit ſieur Cuias de l'eſtat & office de Conſeiller en ladite Cour, luy donnant ſiege tant en Audiance qu'au Bureau d'icelle. Fait à Grenoble en Parlement le dix-ſeptiéme Nouembre mil cinq cens ſoixante & quatorze.* Iean Vachon *Conſeiller & Commiſſaire,* Ferrvs.

Extraict d'vn Regiſtre de la Chambre des Compres, & Cour des Finances de Dauphiné, intitulé Quatriéme liure des Officiers, collationné par moy Conſeiller Secretaire du Roy en icelle, ſous-ſigné, Molard.

Henry par la grace de Diev Roy de France et de Pologne, *Dauphin de Viennois, Comte de Valentinois & Diois, A nos amez & feaux les Gens tenans noſtre Cour de Parlement, & Chambre de nos Comptes à Grenoble, Salut & dilection : Noſtre amé & feal Maiſtre Iacques de Cuias Docteur és Droits, & Lecteur és Loix en l'Vniuerſité de Valence nous a fait dire & remonſtrer, que en conſideration de ſes laborieux ſeruices nous l'auons pourueu d'vn eſtat de Conſeiller ordinaire en noſtredite Cour, auquel ſuiuant ſes Letres il auroit depuis eſté receu & inſtitué pour en iouïr comme ſont les autres Conſeillers de noſtredite Cour : toutefois ſon intention a touſiours eſté & eſt de ſeruir de tout ſon pouuoir au public, & ſi nous trouuons bon continuer encore quelque temps le labeur de ſa lecture en icelle Vniuerſité de Valence, ou autre telle où nous le voudrons employer pour l'inſtruction de la ieuneſſe, & interpretation du Droit ; ce qu'il ne pourroit faire ordinairement, & exercer ſondit eſtat de*

Conſeiller audit Parlement de Grenoble ; ſurquoy il nous a ſupplié luy pourvoir de lettres de diſpenſe, & declaration de noſtre intention. Nous à ces cauſes conſiderant le grand profit qui reuient au public par la lecture dudit Cuias, laquelle ſert de rendre beaucoup de gens capables de nous faire ſeruice à l'auenir, & exercer eſtats de iudicature, qui rend ſon eſtat d'autant plus recommendable, le deſirant à cette occaſion bien & fauorablement traicter : Diſons & declarons que nous ayans ſadite prouiſion & reception audit eſtat de Conſeiller pour agreable, neantmoins auons audit de Cuias permis & octroyé, permettons & octroyons, entendons, & nous plaiſt qu'il puiſſe vacquer à ſadite lecture & interpretation dudit Droict, ſans qu'il ſoit tenu cependant exercer ſondit eſtat de Conſeiller, ſinon quand bon luy ſemblera, & ſa commodité le permettra : Voulons toutefois que pendant qu'il vacquera & s'employera à l'interpretation dudit Droict, il iouiſſe des profits, droits, gages, & émolumens appartenans à ſondit eſtat de Conſeiller, & y affectez, tout ainſi que s'il l'exerçoit, fors & excepté pour le regard des eſpices, leſquels il ne perceura ſinon pour le temps qu'il aura exercé ſondit eſtat de Conſeiller : Et à cet effet l'auons pour les cauſes que deſſus releué & diſpensé, releuons & diſpenſons, ainſi que dit eſt. Vous mandons reſpectiuement & expreſſément enioignons le faire iouir de noſtredite diſpenſe & permiſſion, & à noſtre Procureur General tenir la main à l'execution de ces preſentes. Car tel eſt noſtre plaiſir, nonobſtant quelconques Edits, Ordonnances, reſtrictions, mandemens, defenſes, & lettres à ce contraires, auſquelles nous auons dérogé & dérogeons. Donné à Romans le ſeizième iour de Ianuier l'an de grace mil cinq cens ſoixante & quinZe, & de noſtre regne le premier. Signé au deſſous, Par le Roy Dauphin, vous preſent DE NEVFVILLE.

A Noſſeigneurs de Parlement.

SVPPLIE *humblement Maiſtre Iacques de Cuias Conſeiller du Roy ceans. Comme pour les lectures & interpretations des Droicts qu'il fait en l'Vniuerſité de Valence, ſa Maieſté l'a diſpensé de la reſidence & ſeruice qu'il deuoit faire ceans, & mandé au Treſorier & Receueur General de luy payer ſes gages, comme plus amplement appert par les lettres cy iointes. Ce conſideré, vous plaiſe verifier & interiner leſdites lettres, & ordonner qu'elles ſeront enregiſtrées, & ſur tout pourvoir comme mieux verrez à faire.* DE BOLOGNE.

Soit monſtré au Procureur General du Roy. Fait à Grenoble en Parlement le quatriéme de Feurier mil cinq cens ſoixante & quinze. FVSTIER. *N'empeſchons. Fait ce 4. Feurier mil cinq cens ſoixante & quinZe.* F. RVSE.

SVR *la Requeſte preſentée par Maiſtre Iacques de Cuias Conſeiller du Roy ceans, tendant à ce qu'il pleuſt à la Cour verifier & enteriner les Lettres patentes du Roy, contenant la diſpenſe qui luy a eſté accordée de la reſidence & ſeance qu'il doit faire ceans pour raiſon de ſon eſtat de Conſeiller, pour vacquer à la lecture & interpretation du Droict en l'Vniuerſité de Valence, ou autre telle où il plaira à ſa Maieſté l'employer : voulant neantmoins qu'il iouiſſe cependant des droits & gages appartenans audit eſtat, excepté des eſpices. Veu leſdites Lettres de diſpenſe données à Romans le ſeizième Ianuier mil cinq cens ſoixante & quinZe, ſignées, Par le Roy Dauphin, vous preſent,* DE NEVFVILLE. *Veu le conſentement de l'Aduocat General du Roy.*

La Cour où eſtoient les Gens des Comptes a verifié & enteriné leſdites Lettres, pour en iouir par le ſuppliant ſelon la forme & teneur d'icelles, ordonne qu'elles ſeront enregiſtrées. Fait à Grenoble en Parlement le dix-neufuiéme Feurier mil cinq cens ſoixante & quinze.

Extraict des Regiſtres de Parlement, VVLSON.

HENRY PAR LA GRACE DE DIEV ROY DE FRANCE ET DE POLOGNE, *Dauphin de Viennois, Comte de Valentinois, A tous ceux qui ces preſentes lettres verront, Salut : Sçauoir faiſans, que pour la confiance que nous auons de la perſonne de noſtre cher & bien-amé Maiſtre Anthoine de Dorne Aduocat en noſtre Cour de Parlement dudit païs de Dauphiné, & de ſes ſens, ſuffiſance, loyauté, preudhomie, literature, experience au fait de iudicature & bonne diligence à iceluy, pour ces cauſes & autres à ce nous mouuans auons donné & octroyé, donnons & octroyons par ces preſentes l'office de Conſeiller en noſtredite Cour de Parlement, que n'agueres ſouloit tenir & exercer Maiſtre Iacques de Cuias dernier paiſible poſſeſſeur d'iceluy, vacant à preſent par la pure & ſimple reſignation qu'il a en ce iourd'huy faite en nos mains par ſes lettres de procuration cy-attachées ſous le contreſeel de noſtre Chancellerie, au profit, & en faueur dudit de Dorne, pour ledit eſtat & office auoir, tenir, & doreſnauant exercer & en iouir, & vſer à tels & ſemblables honneurs, authoritez, preeminences, prerogatiues, priuileges, franchiſes, gages, droits, profits, reuenus & émolumens qui y appartiennent, & dont on a couſtume de iouir & iouiſſent les autres Conſeillers lais de noſtredite Cour, tant qu'il nous plaira. Si donnons en mandement par ceſdites preſentes à nos amez & feaux les Gens tenans noſtredite Cour de Parlement de Dauphiné, qu'aprés qu'il leur ſera apparu des bonnes vie, mœurs & capacité dudit de Dorne, & de luy pris & receu le ſerment pour ce deub & accouſtumé, ils le mettent & inſtituent de par nous en poſſeſſion & ſaiſine dudit office, & d'iceluy, enſemble des honneurs, authoritez, preeminences, prerogatiues, priuileges, franchiſes, gages, droits, & profits deſignés, le facent, ſouffrent & laiſſent iouir & vſer pleinement & paiſiblement, & à*

luy obeïr & entendre de tous ceux, & ainſi qu'il appartiendra és choſes touchant & concernant ledit office. Mandons en outre à nos amez & feaux Conſeillers les Treſoriers Generaux de France audit païs, & Treſoriers de noſtre Eſpargne preſens & à venir, que par le Receueur & Payeur des gages des Preſidens, Conſeillers & Officiers de noſtredite Cour, ils facent payer, bailler, & deliurer audit de Dorne leſdits gages audit office apportenans doreſnauant par chacun an aux termes & en la maniere accouſtumée, & en rapportant ceſdites preſentes, ou vidimus d'icelles fait ſous ſeel Royal auecque quittance ſur ce ſuffiſante ſeulement, nous voulons leſdits gages eſtre paſſez, & allouëz és comptes & rabatus de la recepte dudit Receueur & Payeur par nos amez & feaux les Gens de nos Comptes audit païs, auſquels mandons ainſi le faire ſans difficulté: Car tel eſt noſtre plaiſir, nonobſtant quelconques ordonnances faites au contraire de telles reſignations, & meſmes celle de Blois article cent dix, par laquelle eſt notamment porté, que ceux qui ſeront gratuitement pourueus d'office ne ſeront receus à les reſigner, ſauf à les gratifier par nous ſelon leurs merites: deſquelles ordonnances nous auons en beſoin ſeroit excepté, & reſerué, exceptons & reſeruons ledit de Dorne, & à icelles ordonnances dérogé & dérogeons, & aux dérogatoires y contenuës par ceſdites preſentes, auſquelles en témoin de ce nous auons fait mettre noſtre ſeel. Donné à Paris le vingtiéme iour d'Octobre l'an de grace mil cinq cens quatre-vingts deux, & de noſtre regne le neufuiéme. Signées, Par le Roy Dauphin, DE NEVFVILLE, & ſcellées du grand ſeau en cire rouge à double queuë pendante.

Teneur de la procuration.

A *Tous ceux qui ces preſentes Lettres verront. Anthoine Duprat Cheualier de l'Ordre du Roy, Seigneur de Nanthillet, Prezy, Roſay, & de Fourmeries, Baron de Toury, & de Viteaux, Conſeiller de la Maieſté dudit Seigneur, ſon Chambellan ordinaire, & Garde de la Preuoſté de Paris, Salut: Sçauoir faiſons, que pardenant Charles Perret, & Rolland Hacte Notaires du Roy noſtre Sire en ſon Chaſtelet de Paris ſous-ſignez, fut preſent en ſa perſonne noble homme & ſage Maiſtre Iacques de Cuias Conſeiller du Roy en ſa Cour de Parlement de Dauphiné, Maiſtre des Requeſtes de Monſeigneur frere du Roy, & premier Docteur Regent en l'Vniuerſité de Bourges, eſtant de preſent à Paris, lequel de ſon bon gré a fait nommer & conſtituer ſon Procureur General ſpecial & irreuocable,*
auquel il a donné & donne plein pouuoir, puiſſance, & mandement ſpecial de reſigner és mains du Roy noſtre Sire, Meſſieurs les Chancelier & Garde des Seaux, General de France, ou autres ayans pouuoir à ce, ſondit eſtat & office en ladite Cour de Parlement de Dauphiné, pour & au nom, au profit & faueur de noble Anthoine de Dorne Aduocat en ladite Cour de Parlement de Dauphiné, fils de feu Maiſtre François de Dorne, viuant Conſeiller du Roy en ladite Cour, & non d'autre, ne autrement, & requerir lettres de prouiſion neceſſaires eſtre faites & expediées audit Anthoine de Dorne, pour en vertu d'icelles ſoy faire receuoir & inſtituer en l'exercice dudit eſtat, & faire au ſurplus tout ce que en matiere de reſignation appartient, & generalement de faire, dire, procurer, & negocier és choſes ſuſdites, circonſtances & dépendances d'icelles, tout autant & ainſin que feroit & faire pourroit ledit ſieur conſtituant ſi preſent en ſa perſonne y eſtoit, ieçoit que le cas requiſt mandement plus ſpecial: promettant ledit ſieur conſtituant en bonne foy ſous l'obligation & hypotheque de tous & chacun ſes heritages & biens, & de ceux de ſes hoirs, meubles & immeubles, preſens & à venir, auoir & tenir pour agreable à touſiours tout ce que par ſondit Procureur ſera fait, procuré & negocié és choſes ſuſdites, & leurs dépendances. En témoin de ce nous, à la relation deſdits Notaires, auons fait mettre le ſeel de ladite Preuoſté de Paris à ceſdites preſentes, qui furent faites & paſſées en l'hoſtel dudit conſtituant logé ruë de Bieure, l'an mil cinq cens quatre-vingts deux, le Samedy vingtiéme iour d'Octobre auant midy, & a ſigné la minutte de la preſente procuration eſtant demeurée vers ledit Hacte. Signé, PERRET, HACTE, & ſcellée de cire verte.

A Noſſeigneurs de Parlement.

SVPPLIE *humblement Maiſtre Anthoine de Dorne Docteur és Droits. Comme il auroit pleu au Roy pourueoir le ſuppliant de l'eſtat & office de Conſeiller en la Cour de ceans, par la reſignation paſſée par Maiſtre Iacques de Cuias, premier Docteur Regent en l'Vniuerſité de Bourges, cy-deuant Conſeiller en icelle, ainſin qu'il appert par les lettres de prouiſion cy humblement attachées. Ce conſideré, vous plaiſe, Noſſeigneurs, verifier leſdites lettres de prouiſion ſelon leur forme & teneur, ce faiſant receuoir le ſuppliant audit eſtat & office de Conſeiller, & ferez bien. Signé,* ANTHOINE DE DORNE.

Soit monſtré au Procureur General du Roy. Fait en Parlement le cinquiéme Nouembre mil cinq cens huictante deux. ARBALESTIER.

APRES *auoir veu les lettres de prouiſion de l'eſtat & office de Conſeiller en la Cour de ceans, par la reſignation de Maiſtre Iacques de Cuias cy attachées: les Lettres Patentes obtenuës par ledit ſieur Cuias le dix-ſeptiéme de Decembre mil cinq cens ſeptante quatre: l'Arreſt de la Cour donné du neufuiéme de Nouembre ſuiuant: autre Arreſt donné du dix-ſeptiéme Nouembre: autres Lettres Patentes dattées*

du ſeiZe de Iannier mil cinq cens ſeptante cinq : l'Arreſt donné ſur icelle du dix-neufuiéme Feurier audit an mil cinq cens ſeptante & cinq, attendu que par leſdits Arreſts leſdites patentes obtenuës par ledit ſieur Cuias ſont eſté verifiées & interinées purement & ſimplement, & que par ledit Arreſt donné le neufuiéme de Nouembre eſt porté que les Offices qui vacqueront par reſignation ne ſeront compris en la ſuppreßion, n'empeſchons qu'il ſoit enquis ſur la vie, mœurs, âge, & conuerſation dudit ſuppliant, ſuiuant les Edits. Fait ce ſeptiéme Nouembre mil cinq cens huictante d'eux. F. BOFFIN *Aduocat General.*

A *eſté pourueu ſur la Requeſte ce iourd'huy preſentée par le Procureur des trois Eſtats, ſur laquelle a eſté dit, le ſuppliant aura communication des Edits és lettres de prouiſion mentionnées en ladite Requeſte pour y prendre ſes concluſions, pour ce fait eſtre pourueu. Fait en Parlement le vingt & vn Nouembre mil cinq cens huictante deux.* BERTRAND.

HENRY PAR LA GRACE DE DIEV ROY DE FRANCE ET DE POLOGNE, *Dauphin de Viennois, Comte de Valentinois & Diois, A nos ameZ & feaux les Gens tenans noſtre Cour de Parlement de Grenoble, Salut : Noſtre tres-cher & bien amé Maiſtre Authoine de Dorne Aduocat en noſtre Cour nous a fait dire & remonſtrer comme noſtre tres cher ſieur & frere le Roy Charles dernier decedé, recognoiſſant l'excellente erudition, les labeurs & merites tres-grands au profit de la choſe publique de noſtre Royaume, & inſtitution d'vne grande partie de la ieuneſſe d'iceluy, de noſtre amé & feal Maiſtre Iacques de Cuias Docteur & Profeſſeur ordinaire, tenant pour lors la chaire en l'Vniuerſité de Valence, par ſes lettres du quinziéme de May mil cinq cens ſeptante trois, pourueut ledit de Cuias d'vn office de Conſeiller honnoraire en noſtredite Cour de Parlement de Grenoble, qu'il crea & erigea en ſa contemplation, auquel office vous l'auiez receu dés le vingt-quatriéme Iuillet enſuiuant : Depuis voyant que ledit eſtat eſtoit infructueux audit de Cuias pource qu'il n'y auoit aucuns gages affecteZ, ny autres profits qui en dépendiſſent, noſtre intention eſtant de l'auoir en non moindre recommandation qu'il auoit eſté enuers noſtredit feu ſieur & frere, par nos Lettres Patentes du dix-ſeptiéme de Septembre mil cinq cens ſeptante-quatre, aurions ordonné audit de Cuias la ſomme de trois cens ſoixante & quinZe liures de gages, qui eſt pareille ſomme que les autres nos Conſeillers ordinaires de noſtredite Cour de Parlement prennent, iuſques à ce qu'il fuſt pourueu du premier office de Conſeiller en noſtredite Cour qui viendroit à vaquer, auquel nous voulions qu'il entraſt, & fuſt immediatement receu aprés ladite vacation, & lequel office audit cas par noſdites lettres luy aurions donné & octroyé, pour en iouir & vſer, l'auoir tenir & exercer aux meſmes honneurs, authoritez, priuileges, preeminences, prerogatiues, gages, droits, profits, reuenus, & émolumens accouſtumez, & dont iouiſſent les autres Conſeillers de ladite Cour, ſans qu'il luy fuſt beſoin en prendre de nous autres nouuelles lettres de prouiſion, ne preſter autre nouueau ſerment en noſtredite Cour que celuy qu'il auoit preſté pour ledit office honnoraire, & ce nonobſtant les Edits par nous faits ou à faire pour la ſuppreßion des offices de Conſeiller en ladite Cour de Parlement, iuſques à la reduction du nombre ancien, en laquelle ſuppreßion nous n'entendons ledit premier office, qui dés lors viendroit à vacquer eſtre aucunement compris, ains l'en aurions reſerué & excepté pour & au profit dudit de Cuias, à la charge que lors qu'il ſe trouueroit pourueu, ledit office honnoraire, & leſdits gages, que par noſdites lettres luy affections, demeureroient eſteints & ſupprimeZ : Leſquelles lettres de prouiſion auroient eſté par vous verifiées le neufuiéme Nouembre enſuiuant ſelon leur forme & teneur ſans aucune modification ou reſtriction, ſans y comprendre toutefois les offices qui vacqueroient par reſignation. Tellement qu'eſtant depuis decedé Maiſtre Iacques de Catinel l'vn de nos Conſeillers lais & ordinaires de noſtredite Cour de Parlement de Grenoble, ledit de Cuias vous auroit preſenté Requeſte dudit iour aux fins, que ſuiuant noſdites lettres par vous verifiées ledit eſtat & office de Conſeiller vacant par le decés dudit de Catinel fuſt declaré luy eſtre acquis, & que d'iceluy il en fuſt mis en poſſeßion : laquelle eſtant communiquée à noſtre Procureur General en noſtredite Cour, par ſes concluſions auroit conſenty l'interinement d'icelle, & ce toutefois ſous condition que tel bien-fait euſt lieu, tant que ledit de Cuias continueroit ſeſdites actions d'inſtruire en la Iuriſprudence la ieuneſſe audit pays de Dauphiné, ou qu'il rempliſt l'exercice dudit eſtat de ſa perſonne, ou de celle d'vn ſien fils. Laquelle Requeſte neantmoins par voſtre Arreſt du dix neufuiéme dudit Nouembre, ayant égard aux ſinguliers merites dudit de Cuias, & ſans conſequence en interinant, l'auriez receu & inſtallé audit eſtat & office de Conſeiller lay & ordinaire, vacant par le decés dudit de Catinel, pour en iouir par luy ſelon la forme & teneur de noſdites lettres, lequel eſtat depuis il auroit exercé, iuſques à ce que par nos lettres du ſeiZiéme Ianuier enſuiuant par vous verifiées & enterinées, ayant pour agreable ſadite reception & inſtallation par vous faite audit eſtat, l'aurions diſpenſé de l'exercice d'iceluy pour vaquer à la lecture & interpretation du Droit, fuſt en l'Vniuerſité dudit Valence, ou autre de noſtre Royaume. Voulant toutefois que pendant qu'il vaqueroit auſdites lectures, il iouiſt des profits, droits, gages, & émolumens appartenans à ſondit office, tout ainſi que s'il l'exerçoit, fors pour le regard des eſpices qu'il ne perceuroit, ſinon pour le temps de l'exercice qu'il pourroit toutefois faire, lors & quand bon luy ſemblera, & depuis par noſtre commandement, & à la priere de noſtre tres-cher & tres amé frere le Duc d'Anjou, & de Berry, s'eſtant retiré en noſtre Vniuerſité de Bourges, afin de continuer ſeſdites lectures, & voyant que*

par ſon abſence & eſloignement dudit païs de Dauphiné, ſondit eſtat de Conſeiller luy demeureroit inutile, & que d'ailleurs luy ſerait impoſſible nous y rendre le ſeruice qu'il deſireroit, ioint qu'il feroit tort au public, laiſſant auſſi ladite place du tout vuide, qui l'auroit incité à la vouloir remplir de quelque perſonnage digne de ce lieu, & à cet effet par noſtre permiſſion auroit reſigné iceluy eſtat audit expoſant, duquel ledit Maiſtre François de Dorne ſon pere aurait eſté Conſeiller en fort bonne reputation en la meſme compagnie, & Meſſire Antoine ſan ayeul, Docteur Regent en ladite Vniuerſité de Valence, où il auroit ſi long temps, & dignement continué l'inſtitution de la ieuneſſe en la Iuriſprudence, qu'il en auroit merité & rapporté le nom de Comte: choſe qui auroit plus que nulle autre induit iceluy de Cuias à la reſignation de ſondit eſtat en la faueur dudit expoſant, duquel les prouiſions vous ayant par luy eſté preſentées dés le cinquiéme Nouembre dernier paſſé, par voſtre decret fuſſent communiquées à noſtredit Procureur General, lequel bien informé de nos intentions, & vouloir, & d'ailleurs iugeant à ce qu'il ne pouuoit iuſtement empeſcher l'interinement d'icelles, attendu meſmes que par voſtre Arreſt donné ſur la verification de noſtre dernier Edit de ſuppreſſion en Iuillet dernier paſſé, vous auriez ſpecialement reſerué la liberté des reſignations deſdits Eſtats, il auroit par ſes concluſions conſenty qu'il fuſt informé ſur les vie mœurs, & conuerſation dudit expoſant, leſquelles concluſions encore qu'elles fuſſent tres iuſtes & raiſonnables, neantmoins auriez ordonné que leſdites prouiſions ſeroient communiquées au Procureur des Eſtats dudit Dauphiné, iaçoit qu'il n'y euſt aucun intereſt; choſe qui ne nous peut eſtre que deſagreable, autant que par cet friuoles deductions contrariant à nos vouloir & intention, auroit taſché d'empeſcher l'effet & interinement d'icelles. A quoy par requeſte dudit expoſant ayant eſté ſatisfait, ce nonobſtant par voſtre Arreſt du dixiéme de Feurier dernier, l'auriez debouté de l'effet & interinement de ſeſdites lettres de prouiſion, qui nous auroit requis tres-humblement luy vouloir ſur ce pouruoir de nos lettres en tel cas requiſes & neceſſaires. Pource eſt-il que nous ayant en noſtre Conſeil d'Eſtat fait voir bien par le menu, toutes leſdites prouiſions, tant celles dudit de Cuias en l'eſtat honnoraire, & de l'ordinaire, que celles dudit expoſant, & ainſi les concluſions de noſtredit Procureur General, & dudit Procureur des Eſtats, enſemble vos Decrets, Ordonnances, & Arreſts ſur leſdites pieces, dont les Extraits ſont cy attachez ſous noſtre contreſeel, & auſſi bien memoratifs, que lors que ledit de Cuias fuſt en vertu de noſdites lettres pourueu dudit premier eſtat de Conſeiller ordinaire qui viendroit à vaquer, qui depuis fut celuy dudit Maiſtre Iacques de Catinel, auquel il auroit eſté par vous receu & inſtalé, nos vouloir & intention eſtoient d'aucunement par icelles recompenſer les grands labeurs & merites dudit de Cuias, & les ſeruices par luy faits au public, & ſous cette conſideration que non ſeulement il iouiſt ſa vie durant dudit eſtat, ains auſſi qu'il en peuſt librement diſpoſer en la perſonne qu'il choiſiroit, & qui nous ſeroit agreable, comme eſt ledit expoſant, tout ainſin & à la propre forme & qualité que les autres nos Conſeillers d'ancienne inſtitution en ladite Cour, de laquelle nous auons tenu & declaré, tenons & declarons ledit eſtat. A ces cauſes & pluſieurs autres à ce nous mouuans, vous mandons & commandons, voulons & nous plaiſt, que incontinant ces preſentes veuës, ayez à proceder à la reception & inſtallation dudit expoſant audit office de Conſeiller en ladite Cour, ſuiuant ſeſdites prouiſions, ce que nous enioignons tres expreſſément de faire par ceſdites preſentes, leſquelles vous prendrez pour toutes iuſſions que pourriez attendre de nous, & qu'ayez à y obeir ſans vous arreſter aux conditions, qualitez, modifications, reſtrictions, ou declarations quelconques qui ſoient exprimées par nos precedentes, ou qui pourroient eſtre en conſideration de ce qui eſt contenu aux actes ſus declarées, & y ioints que nous tenons pour bien & deuëment exprimées, nonobſtant auſſi toutes reſtrictions, ou modifications par vous faites, ſoient enregiſtrées ou publiées, ou demeurant en ſecret & retenues pardeuers vous ou ailleurs, & auſſi toutes declarations qui ſeroient émanées de nous, ſoit lors de la creation des anciens offices, ſoit par l'erection des nouueaux bureaux en noſtredite Cour, & auſſi nonobſtant nos Edits d'Orleans, de Moulins, de Blois, ou autres tant generaux que particuliers, entant que pourroient eſtre ou ſembler à ce aucunement contraires, & declarations par vous faites ſur la verification d'iceux, nonobſtant auſſi les réponſes par nous faites ſur les remonſtrances ou cahiers des Députez de noſtredit païs de Dauphiné, à quoy de noſtre certaine ſcience, pleine puiſſance & authorité Royale & Dalphinale, nous auons dérogé & dérogeons par ces preſentes, & aux dérogatoires des dérogatoires, & ſans auoir aucunement égard auſdites remonſtrances dudit Procureur des Eſtats, auquel telles prouiſions ne doiuent eſtre communiquées, comme auſſi ne voulons ny entendons eſtre fait, ce que vous defendons tres-expreſſément. Car tel eſt noſtre plaiſir. Donné à Paris le douze iour d'Auril l'an de grace mil cinq cens quatre-vingts trois, & de noſtre regne le neufuiéme, ſignées, Par le Roy Dauphin, DE NEVFVILLE, *& ſeellées à ſimple queue du grand Seau en cire rouge.*

A Noſſeigneurs de Parlement.

SVPPLIE *humblement Maiſtre Antoine de Dorne Docteur és Droits, & Aduocat en la Cour. Comme il auroit pleu au Roy pouruoir le ſuppliant de l'eſtat & office de Conſeiller en cette Cour par la reſignation de Monſieur Maiſtre Iacques de Cuias cy-deuant Conſeiller, & Premier Docteur Regent en l'Vniuerſité de Bourges, & vous ayant preſenté leſdites prouiſions, pour certaines cauſes & difficultez que la Cour auroit fait ſur icelle, elle n'auroit voulu admettre ne interiner les Lettres Patentes de ſadite Maieſté,*

contenant ſadite prouiſion, de l'effet de laquelle ſeroit eſté deboutté par voſtre Arreſt du dixiéme Feurier dernier. Et depuis ſadite Maieſté aduertie dudit Arreſt, auroit fait plus ample declaration de ſadite volonté, laquelle eſt à ce que ladite prouiſion ſoit effectuée, comme plus amplement appert par les Patentes octroyées par ſadite Maieſté du douze Auril dernier, cy humblement iointes auec leſdites Lettres de prouiſion, Arreſt & autres pieces y referées. Ce conſideré, ſera voſtre bon plaiſir ſuiuant l'intention de ſadite Maieſté, verifier & interiner leſdites Lettres de prouiſion, & iuſſion, ſuiuant leur forme & teneur, ce faiſant receuoir ledit ſuppliant audit eſtat & office de Conſeiller, & ferez bien. Signé, ANTHOINE DE DORNE.

Soit monſtré au Procureur General du Roy. Fait en Parlement le douziéme de May mil cinq cens huictante trois. Signé, ROSSIGNOL.

AYANT *égard aux dérogatoires contenuës auſdites Lettres Patentes, nous perſiſtons à nos concluſions precedentes priſes du ſeptiéme Nouembre dernier. Fait ce cinquiéme May mil cinq cens huictante trois.* F. BOSSIN *Aduocat General.*

AV ROY,

Et Meſſieurs de ſon Conſeil d'Eſtat.

SIRE,

Anthoine de Dorne auec humble ſupplication remonſtre à voſtre Maieſté, que dés le vingtiéme Octobre dernier il auroit eſté pourueu d'vn eſtat de Conſeiller en voſtre Cour de Parlement de Grenoble, par la reſignation de Maiſtre Iacques de Cuias, & ayant preſenté ſes Lettres pour eſtre receu audit eſtat, voſtre Procureur General en iceluy par des concluſions du ſeptiéme Nouembre ſuiuant, auroit conſenty la reception dudit ſuppliant audit eſtat: neantmoins voſtredite Cour de Grenoble indignée contre ledit Maiſtre Iacques de Cuias, de ce qu'il auroit quitté l'Vniuerſité de Valence pour aller lire en l'Vniuerſité de Bourges, par ſon Arreſt du dixiéme Feurier dernier auroit debouté ledit ſuppliant de l'effet & interinement de ſes Lettres de prouiſion; qui luy auroit donné occaſion de recourir à voſtre Maieſté, & obtenir d'icelle autres Lettres Patentes en forme de iuſſion, auec les clauſes neceſſaires & bien preignantes pour eſtre procedé à ſa reception; ſur leſquelles voſtredit Procureur General auroit baillé ſes concluſions, & conſenty celles du ſuppliant; nonobſtant leſquelles il auroit eſté derechef deboutté par Arreſt du quatriéme Aouſt dernier: Par le moyen dequoy il eſt aiſé à iuger que la grace qu'il a pleu à ſa Maieſté faire, tant audit Maiſtre Iacques de Cuias, que audit ſuppliant, leur demeurera infructueuſe, & ſans effect, quelques Lettres de iuſſion, ou declaration qu'il puiſſe obtenir, tant qu'il ſera renuoyé pardeuers ladite Cour. Ce conſideré, SIRE, *& que le ſuppliant s'eſt mis en tout deuoir, & que les refus à luy faits par voſtre Cour de Parlement de Grenoble ne prouiennent d'ailleurs que de ladite indignation qu'elle peut auoir conceu contre ledit de Cuias, à l'occaſion de ce que deſſus, & que perſonne n'a intereſt en la grace qu'il vous a pleu faire audit ſuppliant: & à ce qu'elle ne luy demeure infructueuſe, plaiſe à voſtre Maieſté ordonner que ledit ſuppliant ſera interrogé par tel nombre de Meſſieurs les Maiſtres des Requeſtes ordinaires de voſtredit Hoſtel, qu'il vous plaira commettre à cette fin, pour ce fait eſtre receu en voſtre Conſeil audit eſtat de Conſeiller; & ledit ſuppliant priera Dieu pour voſtre proſperité & grandeur. Ainſi ſignée,* ANTHOINE DE DORNE.

Les ſieurs de Chantecler & Doron Conſeillers du Roy, & Maiſtres des Requeſtes ordinaires de ſon Hoſtel, ſont commis & deputez aux fins de la preſente Requeſte. Fait au Conſeil d'Eſtat tenu à Paris le dix-ſeptiéme iour de Septembre mil cinq cens huictante trois. Ainſi ſigné, POTIER.

Extrait des Regiſtres du Conſeil d'Eſtat.

AVIOVRDHVY *ſeptiéme iour d'Octobre mil cinq cens quatre-vingts trois, Maiſtre Anthoine de Dorne pourueu de l'eſtat de Conſeiller du Roy en ſa Cour de Parlement de Grenoble, par la reſignation de Maiſtre Iacques de Cuias, Premier Docteur Regent en l'Vniuerſité de Bourges, a fait & preſté le ſerment dudit office entre les mains de Monſeigneur le Vicomte de Chiuerny Garde des Seaux de France, ſeant au Conſeil d'Eſtat de ſa Maieſté, & receu en iceluy aprés information faite de l'âge, vie, mœurs, & conuerſation dudit de Dorne, & qu'il a eſté examiné par les Conſeillers & Maiſtres des Requeſtes ordinaires de l'Hoſtel de ſa Maieſté, à ce commis & deputez, & trouué ſuffiſant & capable pour l'exercice dudit eſtat, & ordonné qu'il aura commiſſion adreſſante au premier des Conſeillers dudit Conſeil d'Eſtat, Preſident, Maiſtre des Requeſtes, Conſeiller des Cours Souueraines, ou grand Conſeil pour l'inſtaller audit eſtat ſi beſoin eſt, & que pour cet effet toutes autres prouiſions à ce requiſes & neceſſaires luy en ſeront expediées. Fait au Conſeil d'Eſtat tenu à Paris, le iour & an que deſſus. Signé,* DE LAVBESPINE.

HENRY PAR LA GRACE DE DIEV ROY DE FRANCE ET DE POLOGNE, *Dauphin de Viennois, Comte de Valentinois & Diois: Au premier de nos amez & feaux Conſeil-*

lers de noſtre Conſeil d'Eſtat, Preſidents, Maiſtres des Requeſtes, Conſeillers de nos Cours Souueraines, ou Grand Conſeil, & à vn chacun d'eux ſur ce requis, Salut: Noſtre tres-cher & bien amé Maiſtre Antoine de Dorne Aduocat, fils de feu Maiſtre François de Dorne, en ſon viuant Conſeiller en noſtre Cour de Parlement de Dauphiné, nous a par ſa requeſte fait remonſtrer, comme dés le vingtiéme du mois d'Octobre dernier, il auroit eſté par nous pourueu d'vn eſtat de Conſeiller en noſtre Cour de Parlement de Grenoble, par la reſignation de Maiſtre Iaques de Cuias premier Regent en l'Vniuerſité de Bourges, dernier paiſible poſſeſſeur d'iceluy, & ayant preſenté ſes Lettres de prouiſion en noſtredite Cour de Parlement, pour eſtre receu audit eſtat, noſtre Procureur General en icelle par ſes concluſions du ſeptiéme Nouembre enſuiuant, auroit conſenty la reception dudit de Dorne audit eſtat: Ce neantmoins noſtredite Cour de Parlement contreuenant directement à nos vouloir & intention, par ſon Arreſt du dixiéme Feurier dernier, auroit debouté ledit de Dorne de l'effet & enterinement deſdites Lettres de prouiſion: lequel pour cet effet auroit eſté contraint de recourir à nous, & ſur celuy aurions fait expedier nos Lettres de iuſſion, afin de proceder à ſa reception, ſur leſquelles noſtredit Procureur General bien informé de noſdits vouloir & intention, auroit derechef conſenty ladite reception dudit de Dorne; nonobſtant lequel conſentement, & ſans auoir égard à iceluy, noſtredite Cour par autre Arreſt du quatriéme Aouſt dernier, auroit derechef debouté ledit de Dorne de l'enterinement de ſeſdites Lettres de prouiſion: lequel pour cet effet nous a tres-humblement ſupplié & requis, attendu ce que deſſus, & le long-temps qu'il a pourſuiuy ſadite reception, & à ce que la grace qu'il nous a pleu faire tant audit Maiſtre Iaques de Cuias qu'audit ſuppliant, ne leur demeure infructueuſe, & ſans effet, & que ledit ſuppliant ne ſoit encore contraint cy-aprés reuenir à nous, luy pouruoir & octroyer nos Lettres pour ce neceſſaires. Nous à ces cauſes aprés auoir fait voir en noſtredit Conſeil les Lettres de prouiſion dudit de Dorne dudit office de Conſeiller, Iuſſions, Arreſt de noſtredite Cour, & autres pourſuites dudit ſuppliant cy-attachées ſous le contreſcel de noſtre Chancellerie, & aprés information faite de l'âge, vie, mœurs & conuerſation dudit ſuppliant, & qu'il a eſté examiné par les Maiſtres des Requeſtes ordinaires de noſtre Hoſtel à ce par nous commis, & trouué ſuffiſant & capable pour exercer ledit eſtat, & d'iceluy preſter le ſerment en noſtredit Conſeil d'Eſtat, vous mandons, & au premier de vous ſur ce requis commettons par ces preſentes que vous ayez à inſtaller, & mettre ledit de Dorne en la reelle & actuelle poſſeſſion dudit eſtat de Conſeiller, pour en iouir, le tenir & exercer ſelon le contenu en ſeſdites Lettres de prouiſion, baillant le lieu, rang, degré & ſeance en noſtredite Cour appartenant audit eſtat, nonobſtant tous Arreſts & empeſchemens de noſtredite Cour, & autres oppoſitions ou appellations quelconques, faites ou à faire, pour leſquelles ne voulons ladite inſtallation eſtre differée, ſuſpenduë ou retardée, & deſquelles oppoſitions ou appellations, ſi aucunes eſtoient ou ſeroient, nous auons retenu & reſerué à nous & à noſtre Conſeil d'Eſtat l'ancienne connoiſſance, icelle interdite & defenduë, interdiſons & defendons à noſtredite Cour de Parlement, & à tous autres nos Iuges. De ce faire vous auons donné & donnons plein pouuoir, authorité, commiſſion & mandement ſpecial: enioignons par ces preſentes à noſtredit Procureur General, de tant qu'il deſire nous obeir, tenir la main à ladite inſtallation, & entiere execution de ceſdites preſentes, afin que le contenu en ſoit de point en point effectué, nonobſtant toutes ordonnances, declarations, lettres, iugemens, Arreſts & concluſions à ce contraires, auſquelles pour cette fois & ſans tirer à conſequence, & aux dérogatoires des dérogatoires y contenuës nous auons dérogé & derogeons par ceſdites preſentes de noſtre certaine ſcience, grace ſpeciale, pleine puiſſance, & authorité Royale: Car tel eſt noſtre plaiſir. Donné à Paris le ſeptiéme iour d'Octobre, l'an de grace mil cinq cens quatre-vingts trois, & de noſtre regne le dixiéme. Ainſin ſignée, Par le Roy Dauphin en ſon Conſeil, DE LAVBESPINE, *deuëment ſcellée du grand ſeau en cire rouge à ſimple queuë.*

AV ROY,

Et à Noſſeigneurs de ſon Conſeil d'Eſtat.

SIRE,

Authoine de Dorne Conſeiller en voſtre Cour de Parlement de Dauphiné, vous remonſtre tres-humblement qu'au mois d'Octobre mil cinq cens huictante deux voſtre Maieſté le pourueut dudit office de Conſeiller, par la reſignation de Maiſtre Iacques de Cuias, premier Docteur Regent en l'Vniuerſité de Bourges: depuis s'eſtant le ſuppliant preſenté en ladite Cour pour eſtre receu audit eſtat, ſuiuant ſes prouiſions, elle auroit par Arreſt du dixiéme Feurier audit an refuſé proceder à ladite reception. Sur ce le ſuppliant obtint vos lettres de iuſſion à ladite Cour afin de paſſer outre, neantmoins ladite Cour continuant en ſes refus, par autre Arreſt du troiſiéme Aouſt dernier, l'auroit debouté deſdites lettres, encore que voſtre Procureur General ait conſenty ladite reception. Lors le ſuppliant bien aduerty de la reſolution priſe par ladite Cour de n'auoir égard à quelque iuſſion qui leur fuſt enuoyée pour ce regard, il ſe ſeroit derechef retiré à voſtre Maieſté, laquelle bien informée de ce que deſſus, & des vie, mœurs du ſuppliant, enſemble de ſa capacité & religion, l'auroit fait receuoir en ſondit Conſeil audit eſtat, où il preſta le ſerment en tel cas requis, & outre ordonna commiſſion eſtre expediée adreſſante au premier des Conſeillers dudit Conſeil, Preſidens, Maiſtres des Requeſtes, Conſeillers des Cours Souueraines, de voſtre grand Con-

Digitized by Google

ſeil, pour l'inſtaller en la poſſeſſion d'iceluy. Et ſuiuant cette Commiſſion Maiſtre Iean de Verrier Conſeiller en voſtredit Grand Conſeil comme executeur d'icelle, ſe ſeroit mis en tout deuoir de l'inſtaller: ce qu'il n'auroit peu faire à cauſe des nouueaux empeſchemens de ladite Cour, ne pouuant d'ailleurs auoir obeïſſance des Greffiers, & Huiſſiers d'icelle: & parce que ladite Cour n'auoit aucune raiſon valable pour couurir ſes refus, elle ſe ſeroit voulu aider d'vne Requeſte cy-deuant preſentée à voſtredite Maieſté par l'Agent des Eſtats dudit païs, contre Maiſtre François Ruzé qui deſiroit le faire inſtaller en l'eſtat de cinquiéme Preſident de ladite Cour, bien que le ſuppliant ne fuſt nommé ny compris en icelle en façon quelconque, & auroit ſous ce pretexte fait defenſes audit le Verrier Commiſſaire ſuſdit de paſſer outre, & au ſuppliant de plus pourſuiure ſadite inſtallation à peine de mil eſcus, iuſques à ce que voſtredite Maieſté euſt declaré ſon bon plaiſir ſur leſdites remonſtrances contenuës en icelle Requeſte, cy auec toutes les autres pieces iuſtificatiues de ce que deſſus attachée.

A cette cauſe, Sire, *& ayant égard à ce que deſſus, meſmes aux deſobeiſſances de ladite Cour, & trauaux qu'elle donne au ſuppliant ſans raiſon quelconque; ledit de Dorne ſupplie tres-humblement voſtre Maieſté ordonner, que nonobſtant leſdits iugemens & Arreſts de voſtredite Cour qui demeureront annullez comme contraires à vos intention & volonté, il ſera paſſé outre à l'inſtallation dudit ſuppliant audit eſtat de Conſeiller, ſuiuant la reception faite en noſtredit Conſeil d'Eſtat, & ce par le premier Conſeiller dudit Conſeil, Preſident, Maiſtre des Requeſtes, Conſeiller en nos Cours Souueraines, & Grand Conſeil, ſur ce requis, nonobſtant auſſi toutes oppoſitions & empeſchemens que voudroit encore ſur ce donner ladite Cour ou autres: auec iniontion à tous vos Iuſticiers, Officiers & ſuiets d'obeir au Commiſſaire, en ce qui concernera l'execution de ſa Commiſſion, à peine de ſuſpenſion & priuation de leurs eſtats & gages, & de mil eſcus d'amende, & à voſtredit Procureur General tenir la main, & aduertir dans le mois voſtredite Maieſté de ſes diligences: & le ſuppliant priera Dieu pour voſtre proſperité & grandeur. Ainſin ſignée,* A. de Dorne, *frere du ſuppliant.*

Extrait des Regiſtres du Conſeil d'Eſtat.

SVR *le rapport fait au Conſeil de la Requeſte preſentée par Maiſtre Antboine de Dorne, pourueu de l'office de Conſeiller en la Cour de Parlement de Dauphiné, par la reſignation de Maiſtre Iacques de Cuias, tendant pour les conſiderations y contenuës, afin d'eſtre inſtallé audit eſtat, ſuiuant l'Arreſt de ſa reception faite audit Conſeil, & ce par le premier Maiſtre des Requeſtes, Conſeiller au Grand Conſeil, & Cour de Parlement, nonobſtant toutes oppoſitions & appellations, meſme ſans auoir égard à l'Arreſt donné par ladite Cour le vingt-ſix de Nouembre dernier paſſé, qui ſera caſſé & declaré nul comme contraire audit Arreſt, & Lettres Patentes obtenuës ſur iceluy: & aprés auoir veu l'Arreſt de ladite Cour, & auſſi celuy donné audit Conſeil, & Lettres Patentes obtenuës por ledit de Dorme, à l'effet de ladite inſtallation, & ſur ce deliberé: Le Roy a ordonné & ordonne, que ledit de Dorne ſera inſtallé audit eſtat, ſuiuant le contenu deſdites Lettres, nonobſtant toutes oppoſitions ou appellations, & ſans auoir égard à l'Arreſt donné par ladite Cour de Parlement, lequel ſa Maieſté a caſſé & declaré nul: Enioignant aux Gens d'icelle Cour d'obeir à l'execution deſdites Lettres Patentes, & au contenu dudit Arreſt, tenant la main, que ledit de Dorne ſoit inſtallé audit eſtat, & rendu iouiſſant d'iceluy ſans aucun empeſchement, ſur peine de ſuſpenſion de leurs gages, & autre plus grande, que ſa Maieſté ordonnera au refus de ſatisfaire à ſadite volonté. Fait audit Conſeil d'Eſtat tenu à Saint Germain en Laye le quatriéme iour de Feurier, mil cinq cens quatre-vingts quatre. Ainſin ſignées,* Gvibert.

HENRY PAR LA GRACE DE DIEV ROY DE FRANCE ET DE POLOGNE, *Dauphin de Vienuois, Comte de Valentinois & Diois, A nos amez & feaux Conſeillers & Maiſtres des Requeſtes de noſtre Hoſtel, Conſeillers en nos Cours de Parlement, & Grand Conſeil, & au premier d'eux ſur ce requis, Salut: Noſtre amé & feal Maiſtre Antboine de Dorne nous a par ſa Requeſte preſentée en noſtre Conſeil d'Eſtat, fait remonſtrer, qu'ayant eſté par nous pourueu au mois d'Octobre mil cinq cens quatre-vingts deux de l'office de Conſeiller en noſtre Cour de Parlement de Dauphiné, par la reſignation de Maiſtre Iacques de Cuias, Docteur Regent en l'Vniuerſité de Bourges, il ſe ſeroit preſenté à noſtredite Cour pour le receuoir & inſtituer audit eſtat, ſuiuant ſa prouiſion, ce qu'elle auroit ſans occaſion refuſé par ſon Arreſt du dixiéme Feurier enſuiuant, encore que noſtre Procureur General euſt conſenty ſadite reception: qui l'auroit contraint de recourir à nous, & obtenir Lettres de iuſſion pour l'effet de ſadite receptian, leſquelles preſentées à noſtredite Cour, par autre Arreſt du troiſiéme l'auroit debouté de l'effet d'icelles. Tellement que ledit de Dorne ſçachant la reſolution de ladite Cour, qui eſtoit de ne proceder à ſadite reception, quelques iuſſions qu'il peuſt obtenir, nous auroit fait remouſtrer ce que deſſus; au moyen dequoy aprés nous eſtre apparu de ſa ſuffiſance & capacité, & ayant eſté informé de ſa vie, mœurs, & Religion Catholique, auroit eſté receu, & preſté le ſerment en noſtredit Conſeil, & pour proceder à ſan inſtallation, aurions fait expedier nos Lettres de Commiſſion adreſſantes au premier de vous ſur ce requis: ſuiuant leſquelles s'eſtant noſtre amé & feal Conſeiller en noſtre Grand Conſeil Maiſtre Iean Verrier tranſporté ſur les lieux, n'auroit peû proceder à ladite inſtallation pour les nouueaux empeſchemens faits par noſtredite Cour, n'ayant*

peu

peu ledit Verrier auſſi eſtre obey des Greffiers & Huiſſiers d'icelle, & parce que noſtredite Cour n'auroit aucune occaſion ne ſubiet, pour retarder ou empeſcher ladite inſtallation, ſe ſeroit voulu aider de la réponſe par nous faite aux remonſtrances des trois Eſtats dudit pais, par laquelle eſt mandé ſurſeoir la reception de Maiſtre François Ruzé à l'eſtat du cinquiéme Preſident en noſtredite Court, combien que ce fait vn fait particulier, ne touchant aucunement ledit de Dorne, auſſi qu'il n'eſt compris ny nommé en ladite Requeſte, & ſous ce pretexte noſtredite Cour auroit fait deffenſes audit le Verrier de paſſer outre à l'execution de noſdites Lettres, iuſques à ce que nous euſſions declaré noſtredite volonté ſur leſdites remonſtrances, comme il eſt porté par leur Arreſt du vingt-ſix Nouembre; qui eſt vne vraye & euidente contrauention à noſtre volonté, pour eluder l'intention des Arreſts & Ordonnances de noſtredit Conſeil, au grand preiudice dudit de Dorne, qui eſt cependant conſtitué en longueur de pourſuitte, & conſumé en frais; nous ſuppliant & requerant, attendu ce que deſſus, dont il appert par les pieces cy attachées, noſtre plaiſir ſoit luy pouruoir ſur ſadite inſtallation, reuoquant leſdits Arreſts donnez par icelle Cour, comme contraires à noſtredite volonté, & autrement ordonner ſur ce que bon nous ſembleroit: Nous aprés auoir fait voir en noſtredit Conſeil l'Arreſt donné en iceluy, contenant la reception dudit de Dorne, nos Lettres Patentes en vertu deſquelles ledit Verrier a procedé à ladite inſtallation, ſon procés verbal, enſemble les ſuſdites remonſtrances, auec l'Arreſt de ladite Cour du vingt-ſixiéme Nouembre, & autres pieces cy attachées, auons de l'auis de noſtredit Conſeil ordonné & ordonnons, que ledit de Dorne ſera inſtallé audit eſtat, ſuiuant le contenu de noſdites Lettres Patentes expediées pour ces effet, nonobſtant toutes oppoſitions ou appellations & ſans auoir égard audit Arreſt donné par ladite Cour le vingt-ſix Nouembre, lequel nous auons caſſé & declaré nul. A cette cauſe mandons & enioignons au premier de vous ſur ce requis, proceder à l'inſtallation dudit de Dorne audit eſtat de Conſeiller, luy laſchant le lieu, rang & place qui luy appartient en noſtredite Cour, pour tenir & exercer ledit eſtat ſelon le contenu deſdites Lettres de prouiſion, vſant à cette fin des moyens & contraintes neceſſaires & accouſtumées en tel cas, nonobſtant quelconques empeſchemens, oppoſitions ou appellations, pour leſquelles ne voulons ladite inſtallation eſtre differée ny retardée: enioignant tres-expreſſément aux Gens de noſtredite Cour de Parlement d'obeïr à l'execution de noſdites Lettres Patentes, & de ces preſentes, tenant la main à ce que ledit de Dorne ſoit inſtallé audit eſtat, & rendu iouiſſant d'iceluy ſans aucun empeſchement, ſur peine de ſuſpenſion de leurs gages & autre plus grande que nous ordonnerons au refus de ſatisfaire à cette noſtre volonté; & à nos Aduocat & Procureur General, faire les diligences & pourſuittes pour ce neceſſaires: & où leſdits Greffiers ne voudroient obeir à ce qu'ils ſeront requis pour l'execution de ces preſentes, les y contraindrez par declaration de peines & amendes, ſelon que le cas le requerra, qui ſeront executées ſans aucun deport, & nonobſtant oppoſitions ou appellations quelconques, comme dit eſt, afin que cette noſtre volonté ſoit entierement executée. De ce que deſſus faire & accomplir, vous auons donné & donnons plein pouuoir authentique, commiſſion & mandement ſpecial. Mandons & commandons à tous nos Iuſticiers & Officiers qu'à vous, en ce faiſant, obeiſſent, & à noſtre Huiſſier ou Sergent premier ſur ce requis, faire tous exploits neceſſaires pour l'execution de ces preſentes, & de vos ordonnances & commandemens, ſans qu'il ſoit tenu demander aucune permiſſion, placet, viſa, ny pareatis: Car tel eſt noſtre plaiſir, nonobſtant auſſi quelques ordonnances, defenſes & titres à ce contraires. Donné à Saint Germain en Laye le quatriéme iour de Feurier l'an de grace mil cinq cens quatre-vingts quatre, & de noſtre regne le dixiéme. Ainſin ſigné, Par le Roy Dauphin en ſon Conſeil, GVIBERT, *& ſeellées du grand ſeau en cire rouge à ſimple queuë pendante, au reſultant du quatriéme Feurier article huitiéme.*

A Noſſeigneurs de Parlement.

SVPPLIE *humblement Anthoine de Dorne, comme ayant eſté pourueu audit eſtat & office de Conſeiller en ladite Cour, par la reſignation de Maiſtre Iacques de Cuias, & en iceluy receu par le Roy en ſon Conſeil d'Eſtat, auroit pleu à ſadite Maieſté, ſur les difficultez occurrentes, pouruoir & declarer amplement ſa volonté par les Patentes cy iointes, portant l'adreſſe de leur execution, telle que la Cour peut voir; & pource qu'il deſireroit le tout proceder au gré & conſentement d'icelle: A cette cauſe la ſupplie tres-humblement deputer Commiſſaire l'vn de Noſſeigneurs d'icelle, pour eſtre procedé ſelon ſon bon plaiſir à l'execution d'icelles, & ferez bien,* ANTHOINE DE DORNE. *Commis Maiſtre George Bailly Conſeiller du Roy ceans pour informer ſur les vie, mœurs, âge du ſuppliant, pour ladite information faite, eſtre pourueu. Fait en Parlement le 10. Auril 1584. Signé,* BELIEVRE. FVSTIER.

Teneur de Procuration pour conſentir à la reception dudit de Dorne.

A *tous ceux qui ces preſentes lettres verront, Anthoine du Prat Cheualier de l'Ordre du Roy, Seigneur de Nantoillet, Prezy, Roſay, & de Fourmeries, Baron de Toury, & de Viteaux, Conſeiller de ſa Maieſté, ſon Chambellan ordinaire, & Garde de la Preuoſté de Paris, Salut: Sçauoir faiſons, que pardeuant Remy Corneillan & Nicolas Fardeau Notaires du Roy noſtredit Seigneur en ſondit Chaſtelet, fut preſent en ſa perſonne noble homme & ſage Maiſtre Iacques de Cuias Conſeiller du Roy noſtredit Sieur en ſa Cour de Parlement de Dauphiné, premier Docteur Regent en l'Vniuerſité de Bourges, eſtant à preſent en cette ville de*

Paris, logé ruë de Bieure prés la Croix Emon, dite des Carmes, lequel pour luy, & en ſon nom, a fait & conſtitué, fait & conſtitue ſes Aduocats & Procureurs generaux & ſpeciaux Imbert Pelloux, & Theodore Dalphas Aduocats en ladite Cour, auſquels & à chacun d'eux ſeul, & pour le tout, portant ces preſentes, ledit ſieur conſtituant a donné & donne pouuoir & puiſſance, authorité & mandement ſpecial, & pour, & au nom de luy, comparoir pardeuant Meſſieurs tenans ladite Cour de Parlement de Dauphiné, & là dire & declarer, comme ledit ſieur conſtituant par ces preſentes dit & declare qu'il a pour agreable la prouiſion du Roy faite à noble homme Maiſtre Anthoine de Dorne Aduocat conſiſtorial en ladite Cour, de l'eſtat & office de Conſeiller en icelle, & cy-deuant tenu par iceluy ſieur conſtituant, & au nom d'iceluy conſentir, comme par ces preſentes il conſent la reception dudit ſieur de Dorne audit eſtat de Conſeiller, ſuiuant la procuration & reſignation par ledit ſieur conſtituant, paſſée en ladite ville de Paris, dudit eſtat de Conſeiller en iceluy Parlement, en date du Samedy vingtiéme iour du preſent mois, rendue par Hacte & Perret Notaires Royaux audit Chaſtelet de Paris, ſur laquelle ledit ſieur de Dorne a obtenu leſdites Lettres de prouiſion, & generalement pour & ſur les ſuſdits negoces en dire, faire, declarer & procurer ce qui ſera neceſſaire pour ladite reception, tout ainſin que ledit ſieur conſtituant feroit, ſi preſent en ſa perſonne y eſtoit, iacoit que le cas requiſt mandement plus ſpecial; promettant ledit ſieur conſtituant en bonne foy ſous l'obligation & hypotheque de tous & chacuns ſes biens, & de ſes hoirs, & ayans cauſe, meubles & immeubles preſens & auenir, auoir pour bien agreable tenir ferme, ſtable à touſiours ce que par ſeſdits Procureurs, leurs Subſtituts, & chacun d'eux ſera fait, dit, beſogné & negotié en ce que dit eſt, & qui en dépend. En témoin de ce nous, à la relation deſdits Notaires, auons fait mettre le ſeel de ladite Preuoſté de Paris à ces Lettres, qui faites & paſſées furent en la maiſon dudit ſieur conſtituant aprés moy l'an mil cinq cens quatre-vingts deux, le Dimanche vingt-huitiéme iour d'Octobre, & ledit ſieur conſtituant ſigné la minute de ces preſentes auec leſdits Notaires cy ſouſſignez, CORNEILLAN, FARDEAV, *& ſeellées de cire verte.*

SVR *la Requeſte preſentée à la Cour par Maiſtre Anthoine de Dorne Docteur és Droits, Aduocat en icelle, afin d'eſtre receu & inſtitué en l'eſtat & office de Conſeiller du Roy que tenoit Maiſtre Iacques de Cuias en ladite Cour.*

Veu les Lettres patentes du Roy en la prouiſion dudit de Dorne données à Paris le vingtiéme Octobre l'an mil cinq cens quatre-vingts & deux, ſignées DE NEVFVILLE, *par leſquelles ſa Maieſté a donné audit de Dorne l'eſtat & office de Conſeiller de ſadite Maieſté en ſa Cour de Parlement de Dauphiné, que tenoit Maiſtre Iacques de Cuias, vacant par ſa reſignation. La Requeſte preſentée à ladite Cour par ledit de Dorne le cinquiéme de Nouembre audit an, afin de verifier leſdites Lettres, & ce faiſant le receuoir audit eſtat: Les Concluſions du Procureur General du Roy du ſeptiéme dudit mois & an, ſignées,* Fr BOFIN *Aduocat General: Les Concluſions du Procureur des trois Eſtats du vingt-deux dudit mois, ſignées,* CHAPVIS: *L'Enqueſte faite ſur les vie, mœurs, âge & Religion dudit de Dorne, ſignées,* GEORGE BAILLY, FVSTIER. *Les concluſions du Procureur General du Roy, au bas de ladite enqueſte, ſignées cy* PELISSIER *Procureur General: La Procuration paſſée par ledit de Cuias aux nommez en icelle pour conſentir à la reception dudit de Dorne audit eſtat & office, ſignée,* FARDEAV, CORNEILLAN, *& pluſieurs autres pieces, tant des prouiſions dudit Maiſtre de Cuias, que Iuſſions obtenuës par ledit de Dorne, & aprés auoir ouy ledit de Dorne en la Chambre du Conſeil, les deux Chambres aſſemblées, ſur ſa literature & ſçauoir.*

La Cour, les deux Chambres aſſemblées, en laquelle eſtoient les Gens des Comptes, & interinant leſdites Lettres Patentes, a receu ledit de Dorne audit office & eſtat de Conſeiller du Roy en icelle Cour, pour en iouir par luy ſelon la forme & teneur deſdites Lettres en preſtant par luy le ſerment accouſtumé, & ſoit le tout enregiſtré, tant au Greffe de ceans, qu'en la Chambre des Comptes.

Et aprés que ledit de Dorne a eû preſté le ſerment, ladite Cour a commis Maiſtre George Bailly Conſeiller en icelle, & Iean Verdonnay, Maiſtre & Auditeur en la Chambre, pour mettre ledit de Dorne en poſſeſſion dudit eſtat & office de Conſeiller. Fait le quatorze Auril mil cinq cens quatre-vingts & quatre.

Extraict des Regiſtres de la Cour de Parlement de Dauphiné, DV VIVIER.

AD IACOBVM CVIACIVM IC.

ETSI communis caſu turbatus amici,
Cuius in interitu magnum Reſpublica damnum
Fecit, & eſt multos olim ſenſura per annos
Acceptum tanto Germania funere vulnus;
In medio luctu ſimul inſperatus ad aures
Peruenit rumor, Romam ſub hirundine primâ
Te Patris hortatu proficiſci velle Beati
Atque Itali demum Rheni conſidere ripâ:
Tum ſum commotus, fratrem, quaſi fama gementi
Nunciet ereptum crudeli morte parentem.
Ergo Biturigum, iam iam properante ſenecta,
Dilectam ante alias linquit Cuiacius vrbem
Vt petat Italiam? quid iam non credere par eſt?
Cum tamen & ſapias, quantum qui maxime, acutum
Et cernas oculis, quantum vel denique Lynceus,
Eſt operæprecium rationum examine iuſto
Momenta, & veras vtrimque expendere cauſas,
Siue profecturum, quod te retinere volentem
Debeat, aut vrgere. mihi ne carmina tantum
Muſa neget, Cauarum qua Iura docentis in vrbe
Diſcipulo quondam primis arriſit in annis.
Bella futura times. Præſentia ferre retro actis
Tot luſtris ſolitus, cum crudus & integer æui
Tutius & melius poteras fugiſſe timenda,
Ecquid vbi ſpargi cœperunt tempora canis
Sequius aſſueris? feſtinas ſoluere funem
Cum potius fuerat curuo requieſcere portu.
At peiora manent. Trepidas incerta, ſophorum
Contra firmatas communi dogmate leges.
Quippe Deus ventura homines celauit, & atra
Nube mathematicis oculos præſtrinxit inertes:
Munere Naturæ id magno; ne certa futuri
Vel præfloretur ſpe delibata voluptas,
Extremave metus venientum ætate malorum
Ante diem iuuenes ſub primo torqueat æuo:
Qui Deus ipſe ſuos ideo, ne craſtina curent
Admonet, & magna teſtatur voce; ſuperbas,
Arbitrio, quicunque ſapis, ſpes votáque, ſummi
Crede Dei. ſecura vides vt bruta futuri
Ille benignus alit, pullos & paſcit hiantes.
Sed iam victrici velentur tempora fronde
Sparganturque croco. Milonius exulat aulâ.
Exere læta caput virtus. Milonius eſſe
Deſiit, & populi iam carnificina quieſcit.
Ingrata, ſed ferre nequis gratuſque piuſque
Offenſas patriæ. Quid tum ſi ingrata laceſſat
Dum ne ſis ingratus ad illam? hoc ſcilicet ad te
Pertinet, vt nulla pius es ſi filius in re
Ingratam lædas dicto factove parentem.
Nempe patratorum rationem vt ſedulus à ſe
Exigat, errores alienos negligat exſors
Quiſque mali, ſenſit Chryſippi porticus, & grex
Stoicus. huic veniam ſcis à Prætore peti, ſi
Vel iuſtam ob cauſam genitorem quis vocet in ius
Vt licet. non iſte dolor te reſpicit vnum.
Nemo non expertus idem eſt. ſcis ipſe, meaque
Indoluiſti etiam cauſâ, cum tu morte paterna
Nullam habitam abſentis rationem, nulla laborum
Præmia digna ſuis indignarere rependi.
Quin ſi animum intendis, ſi non ad ſaxa ferox, vt
Dente canis frendes, mittentem at ſaxa lacertum
Perſequeris, ſi cauſa malorum & quæritur auctor,
Non patria quæ iure doles, ſed temporis hæc ſunt
Crimina corrupti, & digni peiore metallo,
Quam quod vulgo homines ſtimulis furialibus acti
Mutuum in exitium ſtringunt cædeſque nefandas.
Audio, quid contra replices: patriæve iuentis,
Temporis an vitium ſit, necne, haut multa laboro:
Dum tamen efficiam, nullo me iure vetaris,
Mutato ſperare ſolo, meliora, Deumque
Natali procul vrbe ſequi, quocunque vocantem.
Heic te hærere velim? Patriæ ſi nomine inani
Incertoque vagoque nimis non tangeris, vt re
Nequaquam verum ſub ſenſum oculoſque cadente:
At patriæ ſaltem complectere nomine amicos,
Queis ſine vita nihil vita, me iudice, ſeruat;
Reſpectu & nullo quos deſeruiſſe perinde eſt
Ac teipſum, vnde habeas ipſamque relinquere vitam.
Verum, ne ſummo videar contendere iure
Vt tibi ſit melius concedam. Peius at olim
Si fuerit, ſi præter ſpem, votumque, negabo.
Sed promiſſorum fallaci duceris vmbrâ
Quæ bonus ille parens, cælos qui pandit apertos
Arbitrio clauditque ſuo, ſoluitque ligatque
In terris quodcunque lubet, præſtare grauatus
Aut iam vicina præreptus morte negabit.
Quippe viro ſupra luſtrum octogeſima meſſis
Conditur, & vita ſcis quam momenta ſenilis
Sint breuia, & dubio ſemper pendentia caſu.
Nec tibi tunc reuocare gradum, patriamque relictam
Quamuis pœniteat, ſpretoſque reuiſere amicos
Iſtuc ætatis, ſenioque vrgente licebit.
Sed liceat, tamen optatos pudor ipſe volentis
Impedit reditus, multos vt ſæpe videmus
Deſperata animi tranſire in clauſtra ſalute.
Aſt vbi ſpes rediit, redit & mox priſtinus almæ
Libertatis amor: ſed quominus inde remigrent
Frons vetat, inuitoſque pudor ſubruſticus arcet.
Nunc quibus illiciis videamus ad illa trahatis.
Num quod ibi maior Doctorum copia mentem
Sollicitat? veniam nam credit fama meretur.
Sed ſecus eſt; nec te deceptum hoc credere vero
Fit ſimile: exacta ſiquidem ratione virorum
Calculum inis, totum ſcriptis famave per orbem
Qui nomen meruere, neque eſt te fallere quenquam.
Vnus erat, cum quo tibi viuere dulce fuiſſet
Sigonius, ſed eum nuper dura eripuit mors,
Vt cauſas abitus credo præcideret omnes.
Et procul eſt domina degens Muretus in vrbe
Qui   & patrio clarus ſat lumine cunctas
Italiæ ſtellas præſtrinxit, vt ætherius ſol.
Aſpice nunc adeo, ſi Fuluius atque
Eximitur numero, ſi Mercurialis, & ille
Bargæus Solyma magnus cantator Idumes,

Italia ſupereſt quid commendabile tota?
Hinc profugæ, (nam doctæ illuc, ſpreta Hellade quondã
Venerunt, ſedeſque ſuas habuere puellæ)
Migrauere ad nos, Belgaſque, & Teutonas, atque
Orcadas, & noſtro ſummotam litore Thulen.
Muſarum hic domus eſt, Phœbi, caſtæque Mineruæ.
Quod petis intus habes, animus niſi deficit æquus.
Nam bonus emerito iamdudum emarcuit æuo
Ille ſenex, cui dat clarum victoria nomen.
Exortum ſtudiorum idem interitumque videre
Heu potuit! Longana dies hoc contulit illi.

Sed demus ſophia, quæ vulgo dicitur, artes
Amplecti multos, rurſuſque mathemata multos
Pertractare; Quotus tamen eſt, qui iuris & æqui
Obſita ſpinoſis
Hic tua ſollicita, quis dicta recolliget aure?
Aut volucri dextra properantia verba ſequetur?
Illic barbarie reſonant caua pulpita; nugas
Pro ſolida obtrudunt illic ratione magiſtri
Imponuntque animis iuuenum, magnoque paratu,
Grandia polliciti, de lanâ ſæpe caprinâ
Obnixis certant ſtudiis: hoc ſcilicet vnum
Solliciti (ſpernunt fatui nam cætera) cincti
Per fora vti magno comitatu, perque plateas
Incedant; maiora vt quo trahit agmina quiſque
A tergo, hoc tota famoſior vrbe feratur.
Et   inuitus ſapis. ipſe prioribus annis
Expertus iam dicta, palamque profeſſus ibi te
Non potuiſſe tuos per mores amplius anno
Viuere. præteriti memorem decet eſſe pericli;
Nec ſemel à capto temere diſcedere mentis
Propoſito: leuitas quippe eſt in vtroque verenda.

His accedit & hoc, quod non mediocriter angit:
Quod trium illa ingens, & diues, & ampla ſupellex
Librorum, grandi, quos prodigus ære paraſti
Vndique quæſitos, ſtudio curaque fideli
Ad veterumque fidem, membranarumque notatos,
Haud vna in dubias capſa aſportabitur oras.
Muribus vnde opicis, fucis & inertibus olim
Complures ſat erit ſupereſt quæ meſſis in annos
Immo ſæcula multa, magiſtelli vnde cis Alpes
Concinnent capita, & numeroſis lexibus ornent
Præmia ſolertes alieni ferre laboris.

Sed libertatis maior iactura ſeni, qui
Ingenio ingenuis, liberque & corpore vixit.
Qui niſi quod prohibent leges, & legibus ipſis
Relligio potior, nil diſſimulauit, aperto
Ore notans vitia, errores, ignaraque quicquid
Simplicitas finxit, vel adacta ad guttura ferro
Vana ſuperſtitio renuentis credere iuſſit.

Ergo vbi Pontificum de ſcitis, atque vetuſtis
Ritibus, & vero ac ſincero ſeria cultu
Mentio erit: rurſus quid recte, aut ſequius actum
Paulatim prauo ſerpens inoleuerit vſu.
Quid priuata hominum pietas inuexerit, aut quid
Sanctorum ſynodus decreuerit aurea Patrum.
Numquid   meminens te degere in vrbe
Aut propiore premes ſtupefactus numine verum,
Aut res pro ſolita vt ſunt libertate loqueris.
Nominis ac famæ damno vitæve periclo?
Nam Conſtantini, magnive au munere Phocæ
Vltro donantis, quod conſeruare nequibat
Roma caput mundi nunc Patris iuſſa beati
Accipiet doctos dubitari deſiit inter
Iamdudum, & mentes iam ſcrupulus ille reliquit
Eugubij quamuis natus neget, & mare cælo
Miſceat, obſcuris inuoluens clara tenebris.
Qui tamen auſus erit per ſe palpabile verum
Aſſerere à nugis mendacibus, ille nocentis
Morſu linguæ ictus, nec vindice tutus ab igni
Protinus infeſtos virtuti ſentiet æſtus.

Et potes heu demens hac lege atque omine ſedes
Transfuga natales cælo mutare Latino?
Libertate carere potes? num ditior vt ſis
Suetus opes opibus maior contemnere? honorum
Nunquid te veſanus amor trahit, ante beatum
Sorte tua, & ſolida tantum virtutis auarum?
Nunquid vti fratris gnatam caræve ſororis
Vxorem ducas? hoc iſtic claue ſinente
Lege Dei prohibente licet, ſemperque licebit
Magnates inter primum: mox denique & inter
Ordinis imi homines: adeo ſimul atque relictâ
Pergimus ire via, properantes deuius error
Longiùs abducit. dubitas? Deus ore ſeuero
Imperat, & domino, quamuis regina iubente
Monſtrorum patiens hoc monſtrum admittere Roma
Noluit: & qui olim exemplo peccaret herili
Vnus corrupta vitiis eques vrbe repertus.

Atqui mortali nondum his velatus amictu
Notus erat Chriſtus; Vaticanaque cathedra
Seſſor, & arcani Tharſenſis buccina verbi.
Relligio tamen his fratris concumbere gnatæ,
Germanaque fuit, quod nunc vulgique palamque
Audemus, veramque fidem, Chriſtumque profeſſi.
De rebus frons quippe perit. iam iamque pudore
Exuto, ſoror & fratri, fraterque ſorori
Iungetur Regum Pharorum more, canino
Vel Macetum ritu: fiet pater ipſe maritus
Tempore deinde ſuo, nec longe exempla petentur,
Inceſtos, heu grande nefas, quia namque parentis
Aut cum fratre tuos Lucretia neſcit amores!
Nota referre piget. ſed vita in cælibe mores
Quis ferat obſcænos? quis virginitatis amorem, &
Vota probet, regnare nothos cum cernat, & aula
Excludi, quos legitimi commendat honeſtas
Coniugij, certuſque parens, nec publica mater.
Scilicet à gnato ſperati certa fauoris
Si mors decrepitum patrem ferat, aura refulſit:
Nec venit in mentem, nuper quam aduerſa Carafas
Extincto patruo fortuna exceperit, ac mors
Et niſi Gallus opes lapſas texiſſet ab armis
Pontificis, ſua iure ſuo repetentis, vbi eſſet
Farneſiana domus, ſubito quæ condita cenſu
Romanum infami traducit crimine nomen.

Audis hæc, patriamque potes, caroſque penates
In flexu ætatis, iam præcipitante ſenecta.
Deſeruiſſe. ô Calliope vim diua paranti
Endo manum iacito; vetus eſt vt formula. nunc vi
Nunc opus armata nihil hic iam carmina proſunt:
Huc conferte operas mecum omnes, atque quieti
Emeritum & patriæ fugientem reddite ciuem.

Kal. Nouemb. 1584. BLÆSIS.

Ex Epiſtola Caroli Saluagnij Boëſsij Delphinatis ad Mauritium Breſsium.

QVOD ad hanc Academiam attinet, ea vnius Iacobi Cuiacij nomine, & fama ſuſtentatur, ea in eius vnius doctrinam, atque eruditionem recumbit; ſolus in hac Iuris prouincia regnat, ſolus in ea virum ſe præſtat, cæteri ſicut vmbræ volitant. Verum vt nihil ab omni parte beatum, ea quæ non ſolum in oratore requiritur actio, ſed in eo etiam qui docendi munere fungitur, vt facilius quæ ab eo recitantur in auditorum animos influere, iiſque inſculpta tenacius hærere poſſint, vox inquam canora, & ſuauis, firma latera, motus corporis geſtuſque compoſitus, & concinnus in eo deſiderantur: Quo fit vt niſi quis memoria, atque percipiendi facilitate plurimum valeat, diligenterque quæ ab eo dicantur aduertat, parum ſit profuturus: Ita omnia ſubtiliter & exacte tradere ſolet, ita abſtruſos & abditos legum ſenſus eruere, mentem denique ipſam Iuriſconſulti non aliter aperire, quam ſi ipſius Iuriſconſulti anima in eius corpus κατά τινα μετεμψύχωσιν tranſlata atque transfuſa eſſet: Sed tam incondita voce omnia pronunciare conſueuit, tam incompoſito, vel etiam nullo corporis motu geſtuque, vt facile non ſit ea aſſequi quin multa, etiam valde attentos, fugiant: Quæ cauſa eſt vt fere omnes ſoleant eius recitationes calamo excipere, quas domi poſſint crebra repetitione intelligere, & memoriæ mandare. Etenim eius viua vox tam parum illos afficit vt non poſſint ſeriem, & veluti contextum ipſius prælectionis animaduertere, atque percipere, ita eorum animos conturbat atque obtundit elata modo ſtrepenſque ac veluti furore quodam emiſſa ſubito procurrens, modo ſummiſſa velut langueſcens, atque ſuſurrans illius pronunciatio: atque huic incommodo aliud adiungitur incommodum, quod difficillimum ſit valdeque operoſum illum recitantem calamo conſequi, niſi quis ταχυγραφίας munere admodum polleat atque diu multumque ſe in eo genere exercuerit: Quin etiam coguntur ταχυγραφώτεροι ſua cum aliis ſcripta conferre atque à ſe inuicem, quæ deſunt mutuando, lacunas replere, & mutilata reſarcire: Quæ res mihi præter cæteros magnum exhibet negotium, vt pote tironi & inexercitato ac prætetea natura βραδυγραφωτάτῳ, adde etiam vt dixi ἐπιλησμονεστάτῳ καὶ εἰς τὰ τῆς τοιαύτης διδασκαλίας ἀφυεστάτῳ. Quæ res efficit vt multum temporis inſumendum ſit mihi in emendandis quæ perperam fœdeque exarata ſunt, tum in emendicandis, & ſupplendis quæ deſunt. Verum χαλεπὰ τὰ καλά. Quamobrem paulatim me huic labori ferundo, hiſque moleſtiis deuorandis aſſueſacio, vt mihi tandem aliquando fructus aliquis ex huius diſciplinæ ſtudio conſtare poſſit, cuius tamen guſtum vix dum percipere mihi videor. Sed πάντα οὐ μόνον σὺν πόνῳ, ἀλλὰ καὶ σὺν χρόνῳ τελεῖσθαι φιλεῖ. Præterea animaduerto noſtrorum Anteceſſorum docendi rationem ad vſum atque exercitationem forenſem non nimis accommodatam eſſe, vt taceam illos plerumque ἐν τοῖς παρέργοις diutius immorari quam in iis quæ ſint πρὸς ἔργον, multaque docere quæ parum faciant πρὸς τὰ ἄλφιτα: Quod quam ſit à rationibus meis alienum tu facile potes iudicare, cui tam πρόσω τῆς ἡλικίας προβεβηκότι τῆς συντομωτέρας ἔχεσθαι expeditet. Verum quid facerem? τοῖς παροῦσιν ἀρκεῖν πᾶσα ἀνάγκη. Iam enim tædet pigetque tot peregrinationum, in quibus quanta eſt pretioſiſſimi temporis iactura, quanta cruditas ſtudiorum iudiciique ab illa auditionis varietate; adde ſumptus, pericula, valetudinis incommoda. Certum eſt igitur hic diutius commorari, ac ſub tanto legum interprete tamquam imperatore Cuiacio tandiu operam nauare militareque quoad ceu emeritis ſtipendiis ab eius ſcholis veluti caſtris honeſtam impetrare miſſionem poſſim. Modo Deus voto reſpondeat faxitque ne quid interueniat quod, vt ſæpe alias, magna ſtudiorum meorum iactura contigit, me ab hoc curſu inuitum retrahat & auocet. Hæc ſunt, &c.

Auarici Biturigum 23. Nouembris.

Ex Epiſtola Mauritij Breſsij ad Carolum Saluagnium Boëſsium.

ἹΣΤΟΡΙ'ΑΣ δὲ ἐν τῷ διηγεῖσθαι περὶ Ιακ. τοῦ Κουϊακίου, τοῦ τῶν Αντικηνσώρων, ὡς ἐμοὶ δοκεῖ, κορυφαίου, θείου τε καὶ θαυμασίου ἀνδρὸς, οὗ τῆς ἐν τῇ τῶν νόμων ἑρμηνείᾳ δεινότητός τε καὶ ἀκριβείας ἀντεχομένῳ σοι πρὸς τὰ λοιπὰ ἐγχειροῦντι συμβουλεύσαιμ' ἄν· τὰ γὰρ τῆς χειρονομίας καὶ ὑποκρίσεως, πάρεργα τῆς τοῦ ἀνδρὸς ἀρετῆς.

Et paulo poſt.

Ἀσπάζομαι Ιακ. τὸν Κουϊάκιον τὸ λαμπρότατον τῆς Φραγκίας φῶς. Ἐν Λουκετίᾳ.

Item ex Epiſtola Caroli Saluagnij Boëſſij Equitis Delphinatis ad eumdem Mauritium Breſsium.

CÆTERVM Cuiacium ſuo nomine ſalutaui. viſus eſt ea ſalute, tametſi ἐάλῳ gaudere: nam vt te viciſſim ſuo nomine ſalutarem multum rogauit; atque vbi intellexit mihi tecum patriam eſſe communem, cuius ipſe ſemiciuem (ita loquebatur) ſe quoque profiteretur, vt ſæpius ſe inuiſerem benigne inuitauit.

Auarici Biturigum.

Hanc Epiſtolam nactus ſum beneficio Franciſci Pinſonij viri docti & in Senatu Pariſienſi cauſarum patroni.

DE PAR MADAME DVCHESSE DE BERRI.

NOs amez & feaux, ayant entendu les diuiſions, qui cy-deuant ont commencé entre les Docteurs Regens de noſtre Vniuerſité de Bourges pour la reception de Maiſtre Iacques Cuias, nous auons differé de vous en mander ce que voulons en eſtre fait pour vne derniere reſolution, iuſques à ce que nous ayons eu l'auis du ſieur de l'Hoſpital Preſident en chef de noſtre Conſeil, lequel leur eſcrit les aduertiſſant de ce qu'ils ont à faire pour leur deuoir: Comme auſſi nous faiſons, craignant les inconueniens & conſequence deſdites diuiſions, ainſi que pouuez faire de voſtre part, pour le zele que vous auez au bien public de noſtre ville de Bourges. Mais pource que leſdites diuiſions viennent pluſtoſt de quelque legereté d'Eſcoliers, & faux rapports qu'aucuns ont ſemé, à quoy vous pourrez, chacun en voſtre regard, donner ordre; nous auons bien voulu vous eſcrire la preſente, pour vous mander de faire tout deuoir & diligence d'éteindre & appaiſer leſdites diuiſions, & d'accorder leſdits Docteurs les vns auec les autres le mieux qu'il vous ſera poſſible: Leur faiſant entendre de par nous qu'ils ayent incontinent, & ſans delay, à receuoir ledit Cuias au lieu de Maiſtre François Baldoin, lequel lieu luy auons promis & ordonné, aprés auoir eſté deuëment informez de ſa ſuffiſance & modeſtie par gens dignes & notables. Tellement que ſans reuoquer dauantage cela en doute, nous voulans ledit Cuias eſtre receu: vous enioignant de tenir la main, & faire en ſorte que ſadite reception ne ſoit plus differée ſous quelque pretexte que ce ſoit, n'eſtant cette longueur qu'occaſion aux Eſcoliers de faire nouuelles ſeditions. Dont afin que nous ſoyons plus certainement auertis, & pour faire connoiſtre auſdits Docteurs plus amplement noſtre vouloir & intention, nous auons deliberé d'enuoyer vers eux quelque homme d'apparence & ſuffiſant: & ne laiſſerez toutefois de faire cependant proceder à l'entiere reception dudit Cuias en toute diligence, ſuiuant la promeſſe que luy auons faite, l'appellant de Cahors en noſtredite Vniuerſité pour nous faire ſeruice, au lieu dudit Baldoin. De laquelle il n'eſt aucunement raiſonnable nous departir maintenant, ſa ſuffiſance eſtant telle que vous pouuez connoiſtre, & le peu d'occaſion qu'il y a de l'empeſcher ſous ombre deſdites diuiſions: ayant meſmement deſia eſté receu, tant pour les lectures, que perception de ſes gages: vous aſſeurant qu'en cet endroit nous ferez ſeruice. Atant prions Dieu, nos amez & feaux, vous auoir en ſa garde. De Blois ce troiſiéme iour de Feurier mil cinq cens cinquante-cinq.

MARGVERITE DE FRANCE.

FORGET.

Epiſtola Monlucij Epiſcopi Valent. ad Henricum III. vbi mentio Cuiacij.

SIRE,

Eſtant icy éloigné de la Cour, & iour & nuit occupé auec beaucoup de peine, pour pouruoir aux affaires embrouillées & difficiles, & qui ſont aſſez mal-aiſées à démeſler; & par conſequent me ſembloit-il que deuois eſtre hors de toute enuie, & qu'il n'y auroit eſprit ſi malin, qui vouluſt controoler ny calomnier mes actions. Toutefois i'ay eſté preſentement auerty, qu'on a mis mon honneur en diſpute par trois calomnies, ſottement & impudentement controuuées. Pour la premiere, l'on m'a chargé d'vn Liure intitulé, la Remonſtrance aux Eſtats. Sur quoy ie pourrois dire, que iuſques icy n'ay-ie point eſté taxé d'auoir mal parlé de mes Princes. Mais au contraire par parole & par eſcrit heureuſement me ſuis oppoſé à ceux qui ont voulu toucher l'honneur & la reputation & de vous & de vos predeceſſeurs; meſmes ſe peut dire au theatre le plus celebre de l'Europe, où ie rendis confus les Ambaſſadeurs de tous les Princes Chreſtiens. Et du depuis la Reine voſtre mere a veu par vn traitté que ie luy ay preſenté, combien ie deteſte telle maniere de méchans écriuains factieux & ſeditieux: & me ſemble, ſous correction, qu'il ſeroit horſmais temps de m'eſtimer ſi bon ſeruiteur de V. M. que mon nom fuſt exempt de calomnie. Et tant s'en faut que ie peuſſe eſtre tombé en telle faute, que i'ay ſouuent ſouhaitté qu'il vous pleuſt me renuoyer tous ces méchans eſcrits diuulguez contre voſtre perſonne, & contre voſtre Eſtat, pour y répondre, & découurir les menteries & pernicieuſes intentions des Autheurs. L'on m'a en ſecond lieu chargé, que ie ſuis tous les iours au preſche du Miniſtre, que i'entretiens prés de moy. Sur quoy ie pourray vous dire, SIRE, que ie ne ſçaurois auoir meilleur preſcheur que ma conſcience & mes liures. Mais i'adiouſteray ce qui eſt notoire & commun en tout ce païs, que i'ay fait tout ce qu'il m'a eſté poſſible, iuſques à vouloir mettre la main à la bourſe pour oſter le preſche de cette ville, parce qu'il m'a touſiours ſemblé fort dur que dans les villes capitales des Eueſchez les Miniſtres ſoient receus à y faire leurs preſches. Mais par vne autre & particuliere occaſion euſſe-ie deſiré de le tirer hors d'icy: C'eſt pour rappeler Monſieur Cuias, qui ie ne pouuois recouurer autrement. Pour la tierce calomnie, l'on a dit que i'eſtois cauſe de la pa[illegible]lité de ce païs. Ce que i'auoüeray volontiers, s'il y a homme qui le veuille dire autre que celuy qui eſt le ſeul autheur de la diuiſion, auec trois ou quatre ſes adherans. Et faut dire qu'il y a du deſtin fatal pour la ruine de cedit païs, qu'on a celé à V. M. combien tels eſprits ambitieux apportent de dommage & de trouble à vn Eſtat. Mais ſans parler d'autruy, il me ſuffira de dire, que la Cour de Parlement, les principales villes, & toutes les Communautez qui oſent parler,

me reconnoiſſent pour homme amateur de paix, & qui auec ma peine ay empeſché que la diuiſion n'y ait apporté beaucoup plus de mal: & confeſſeray touſiours qu'en cet endroit, tant s'en faut qu'on m'ait pardeça fruſtré du fruit de ma peine & de ma diligence, que l'on m'en donne plus de louange que ie ne penſe auoir merité. Et pour acheuer ma reſponſe en vn mot, & duquel ie me feray auouër à cinquante mille perſonnes, & principalement à tous vos Officiers de quelque maniere que ce ſoit; il faudroit à vn tel cheual rioteux, & hargneux vne étable à part & éloignée des autres, & m'aſſeure que le temps vous apprendra que ie vous ay dit verité. Sire, *ie ſupplie le Createur vous donner parfaite ſanté, tres-longue, & tres-heureuſe vie. De Valence ce 26. Decembre 1576.*

Voſtre tres-humble, & tres-obeïſſant
ſeruiteur & ſuiet,
I. Monlvc E. de Valence.

Ex St. Clauerij Commentario in Claudianum.

Advi Doctori noſtto Reginæ matris, vbi Rex conſiliabat, ſacrarium inituto. horum hæc Latina eſt ſententia quanrum ex ipſo poſtea elicere porui. habuit vero charrulam vbi hæc fere delineata erant ad memotiæ, ſi opus fuiſſet, ſubſidium; quam per tranſennam vidi cum ſtaret pto foribus ſacti cubiculi.

IA. CVIACII VERBA.

Fortean mirere, Princeps Inuictiſſime, quod tuæ maieſtatis fulgore non detettitus, quinimo delinitus auſim teipſum confidentiæ meæ teſtem facete. ſed (quæ veta laus) ingens dicendi ſtimulus, fauſtique ſignum exitus etit tua principij ſeueritas. vt me iam tibi cotam ſeruiendi cupido ſolicitet vix effabilis. quod niſi tu, præſtiterit nemo. Ætas hæc annis obſita adminiculum otat, ſex vtique luſtra & plus eo Iuris profeſſioni dedimus, nec de me, opinor, togata gens quititationem vllo meo merito inſtituat; aut diligentiæ minoris vel iniqua valetudine inſimulet. Idem ſemper fui qui fueram. ſed enim prouincia illa grauiot in dies mihi ſucceſſorem dari, quaſi euocato, tacite depoſcit. Afficiunt me etiam variẹ etumpentes licet inaſpicuo lumine ſcintillulæ, nec vana armorum auguria. Munus ſolitum & quod nulli hactenus negatum, abit ſponte in deſuetudinem. idque ſaltem intermittere, niſi abnueris, ſtat ſententia. neque vero video cui votiuam hanc tabulam vuidaſque & humiles ſortis meæ exuuias potius quam tibi, ô matis terræque florentioris Arbiter adfigere deceat. ſic fiet nimitum vt ſetenitatis tuæ tadiis ptopiot, aut, honore aliquo recenti per te auctus vel in tenebris micem, aut ſi quid fortuna Galliæ titubauerit animulam hanc per omnia extrema in ſinu martis vtbium volens mea vice exhalare queam. Atque hæc voti mei ſumma pridem meditata nunc è receſſu intimo ſua vi ſe eliminat: quam ſi aliorſum acceperis è tui conſpectus luce abſcedam, quo me fundi mei duxerit calamitas.

REGIS MAGNI RESPONSVM.

Agnosco in te, Cuiaci, animi haudquaquam etga me infidelis argumenta. quare vix eſt vt petitioni tuæ tefragari velim. nam ſi militia functis ſæpenumero honeſta miſſione ptoſpexi; minime mirum videbitur ſi tibi vigiliis ac labotibus quadamtenus attrito ocium cum dignitate faciam. verum quia me publica etiam tangit hac in parte vtilitas, videoque tuo corpuſculo ſubeſſe pauxillum roboris, vt impar non ſis omnimodo curis, quas veſtra illa ſtudia dicuntur exigere; præoptem ſane, vt tantiſper voto iuuentutis non ſolum noſtræ, ſed, vt audio, Getmaniẹæ indulgeas, dum ego te ab iſto ptofundo quaſi manu educam in vadum, vbi leuiote animi contentione ac periculo, maiori tuo bono & honotẹ fluctues. Quod ſi fixum eſt ne diutius muneri tuo adſis; nos quoque tibi vel inuiti ſubſidio etimus: quæ enim à me habuiſti ſi non ſunt artibus tuis patia, dabitur forte opera ne benignitatem meam fruſtra laceſſiſſe videaris. quod vt aptius fiat, poteris meum Cancellarium conuenire, atque apud eum tua deſidetia & ſenſa deponete: ille enim mihi de te ſentire vt qui optime viſus eſt: quod equidem tuo merito libens tribuetim.

Atque ita Princeps iucundiſſimus ſed maieſtatis eximiæ nutu blandiente vitum diuinum à ſe dimiſit.

EPITAPHIA
IN OBITVM IACOBI CVIACII I C.

IACOBI CVIACII TVMVLVS.

CVIACII *eſt tumulus viri ornatiſſimi,*
(Iſthuc viator reſpice)
Diruere quem tres de nouem ſororibus
Certant graui conamine.
De literis male meritum haud putes tamen,
Muſis fuit chariſſimus.
Quid iſtud igitur quod monumentum deſtruunt
Æternitati creditum?
Sunt mortuorum iſta : eſſe mortuum negant,
Per ora qui viuat virûm.
At ipſe tumulum viuus extruxit ſibi,
Ærugo quem non exedat.
Profeſſus artes omnigenas, & maxime
Iuris vtriuſque peritiam,
Conſcripſit omnibus referta volumina,
Tumulum futurum mortuo.
Sed ô Biturigibus inimica numina,
Quorum ſcholis hic præfuit!
Vno perempto qui docebat doctius,
Schola perempta funditus.

PIIS MANIBVS
DEFVNCTI COLLEGÆ, IO. MERCERIVS
MOESTISS. INTER
IPSA IVSTA EXEQVIARVM
D. D.
4. Non. Octob. CIↃ. IↃ. XC.

ALIVD.

LEGVM *& Cuiacij commune eſt lumen ademptum,*
Quis poterit iuri nunc glomerare manum?

Aliud.

TECVM *Cuiaci fletur pars magna ſenatus,*
Qui potis affectas iam reparare vices?

E. M. S. P.

IN IACOBI CVIACII IC. OBITVM.

SOLVE *comas Biturix, & ſcinde Toloſa capillos,*
Impia ſi potis hic tangere corda dolor.
Magnus obit noſtri lumen Cuiacius æui,
Ille à quo potuit diſcere iura Themis:
Mens legum, recti vita æque cultor vt ore,
Par laude, & meritis Papiniane tibi.
Atqui debuerat producere longius annos,
Debuerat tantis & ſupereſſe malis,
Vt noſtrorum animos deſueta pace feroces
Ad pacem egregia flecteret artis ope.
Extincta legum ſed lucem luce peroſus
Vir pius haud vltra viuere ſuſtinuit.
Vixit, quam longo viguerunt tempore leges:
Legibus oppreſſis debuit ille mori.

IAC. CVIACIO. V. C. DOCTORI. DE. SE
OPTIME. MERITO. I. A. TH. M. P.

IACOBI CVIACII IC. EPITAPHIVM.

ROMVLEI *iuris, lux & clariſſima legum,*
Conditur exigua magnus Cuiacius vrna.
Vos tamen & lacrymis, & vano parcite luctu,
Muſarum ſtudioſa cohors, quem fletis ademptum,
Tot vobis tanti ingenij monumenta relinquens,
Parte ſui meliore viget; nomenque ſepulti,
Quæſitum meritis quod nullo intercidet æuo,
Fama indefeſſis tollet ſuper æthera pennis.

ALIVD.

ERGO *etiam ſæuis Cuiacius occubat vmbris,*
Vt patriæ cumulet triſtia damna ſua.
Optimus antiſtes iuris, legumque peritus,
Non tulit extinctis legibus eſſe ſuper.

Epitaphe de Monſieur Cuias.

QVAND *le docte Cuias vit la France ſans Rois,*
Qui mettoit ſous le pied & le droit & les lois,
Dont il fut l'interprete & la gloire premiere :
I'ay, dit-il, trop veſcu. & quitta la lumiere.

Autre.

CVIAS *voulut mourir quand il vit les Loix mortes :*
Meſchant ſiecle de fer, que de maux tu apportes!

Io. Paſſeratij Regij Eloq. Prof.

ALIVD.

EPITAPHIA IN OBITVM I. CVIACII.

ALIVD.

TEMPESTIVA *tibi mors contigit, optime legum*
Interpres, miſero hoc tempore quod moreris.
Quo non vlla viget iuſti reuerentia; quo ius,
Quo ratio, quo fas omnia, pro libito,
Quo pietas ſpoliare deos tremulumque parentem
Opprimere, atque fides fallere depoſitum.
Hac tua quid contra poſſes prudentia? Iuris
Vlterius myſten viuere non decuit.

ALIVD.

LEGVM *ille interpres fidiſſimus, ille ſacerdos*
Iuſtitia, per quem dia locuta Themis
Et ſeſe explicuit populis; prudentia iuris
Per quem vnum aſſerta eſt, victaque Barbaries,
Conditur hoc tumulo Cuiacius: haud potis vltra,
Nec voluit, fato proſperiore frui.
Et videt effractis Gallos perrumpere habenis
Fas omne, atque ſcelus iam fieri eſſe pium:
Quo mihi nunc leges? furor hic à numine; noſtra
Fruſtra eſt ars; Moriar, dixit, & obtinuit.
Felix à renuit qui legibus eſſe ſuperſtes:
Viuere vti miſer eſt qui ſine lege cupit.

Nic. Fabri IC.

ALIVD.

CVIACI, *egregio ſuperares auctus honore,*
Gallia ſi ſtaret legibus apta regi:
Sed plebiſcitis cum iura euerſa iacerent,
Mors potuit iuſto ſola cauere viro.
Felix qui patria pereunti morte parentas,
Commorienſque tuo funere iuſta facis.

IN
OBITVM IAC. CVIACII IC.
ADR. TVRNEBI A. F. C. Carmen.

IMPIA *ferales dum miſcet Gallia cades,*
Gallorum & tumulus fit Gallicus iſte tumultus,
Quam tempeſtiue longum victurus in aeuum,
Iuſtitia & legum CVIACI *maxime doctor,*
Æthéream repetis ſedem tellure relicta!
Iuſtitia excedens te ſcilicet optima terris
Aſciuit comitem, cultorem iuris & aqui,
Ne patria euerſa funus crudele videres.
Quippe vbi iura ſilent, ſanctis non legibus vllus
Dignus honos, pereunt crebris legionibus vrbes
Oppreſſa, non IVS *ſed* VIS *diſcrimine paruo*
Nunc rerum potitur, litnos & vbique crepantes
Non lites audire licet, fora muta quieſcunt,
Squallent roſtra ſitu: felix tu morte, ruinis
Ereptus tantis non publica damna dolebis.
At nos in lacrymas, & in hunc aduerſa dolorem
Numina ſeruarunt: lata tu ſorte beatus,
Nos miſeri: tibi parta quies, & littore iacta eſt
Anchora, nos mediis rerum merſamur in vndis.
Nec te flere vacat, tot nos incommoda tangunt,
Qua Phœbum & Muſas procul in deſerta relegant.
Quod ſi proſperior fatorum aſſurgeret ordo,
Non tamen exequerer querulo tua funera fletu,
Sed feſto exciperem plauſu & clamore frequenti,
Sublato aulao qualem vix ſcenicus aufert,
Emeruit grata qui nobilis arte theatrum.
Nunc quando effœta torpent ad carmina vires,
Aſſiduiſque malis refugit mens agra laborem,
Pro re pauca loquar: vixiſti clarus vbique,
Primus in arte tua, viuus dignatus honore,
Poſt cineres Graio qui vix ſucceſſit Homero.
Nam te vrbes multa magna mercede redemptum
Optauere ſibi & voluere adiungere ciuem.
Immatura ſenem nec te mors abſtulit orbi,
Pracipue ingenij poſt tot monumenta relicta,
Atque tot excultas vena pradiuite chartas,
Vnde haurire licet pulchra & ſpecioſa reperta,
Iuraque ſcriptorum nullis enarrata priorum.
Salue Heros, magnis magnum decus addite Diuis.
Te lugere nefas: tu nunc nouus incola cœli
Stellarum cumulas numerum, digniſſimus aſtris.

IACOBI CVIACII
IVRECONSVLTI
EPITAPHIVM.

SOLEMNEIS *Biturix* CVIACI *in funere pompas*
Dum peragis: functo dum Gallia mœſta parentat.
Ipſa ſibi aeternum producit Gallia funus:
Ipſa ſibi aeternos Biturix largitur honores.

Vidi Oſelij.

MEMORIÆ PRÆSTANTISSIMI CVIACII.

HEVS VIATOR EXTINCTVM EST MAXIMVM LVMEN EVROPÆ, ET SEPVLTA IACET IVRISPRVDENTIA, QVAM FVROR BELLICVS NESCIT. SED SVMMA NOS SPES TENET, VT RESVRGAT EXTINCTO FVRORE, QVI NOS ARTEMQVE NOSTRAM EGIT PRÆCIPITES, QVI CVNCTOS SISTIT AD VADIMONIA MORTIS.

Paulus Raguellus Franciſci filius.

ALIVD.

Interpres veteris nouique iuris
Prudentiſſimus vndequaque CVIAS
Aſtream ſequitur polum petentem.
Ne mirere viator, vt videbis,
In ſe ipſos ſine lege ſæuientes
Paucos, omnia iura qui reſoluunt.
Cadunt iura etenim ſimulque leges
Vt princeps cadit iſte litterarum;
Quem Pauli cineres & Vlpiani,
Et manes veterum dolent peremptum.
Namque interprete nunc carent fideli,
Suam qui ſciat explicare mentem.
Quin & Gallia funus hoc ſecuta,
Eodem in Tumulo iacet ſepulta,
Noſtris Virbia non futura ſeclis.

NOMINA eorum qui Iacobi Cuiacij recitationes manuſcriptas vtendas nobis dederunt. Franciſcus autem Delaunay non vulgatis eruditionis vir, & Pariſienſis cauſarum patronus multa contulit: Illi enim debentur prælectiones eiuſdem Cuiacij in libros quatuor priores Codicis hactenus ineditæ, & pleraque alia.

Ægidius Menagius.
Auguſtus Cheuanneus Aduocatus Diuionenſis.
Claudius Ioly Canonicus Eccleſiæ Pariſienſis.
Claudius Mongin IC.
Emericus Bigotus.
Franciſcus Delaunay Aduocatus Pariſ.
Franciſcus Pinſſonius Aduocatus Pariſ.
Ioannes Germain Subſtitutus Procuratoris R. in Curia Monetarum Franciæ.
Ioannes Petrus Oliuarius Senator Aquenſis.
Ioannes Chuppé Aduocatus Pariſ.
Iulianus Brodæus Aduocatus Pariſ.
Ludouicus Nublæus Aduocatus Pariſ.
Petrus & Iacobus Puteani ſacri Conſiſtorij Conſiliarij.
Stephanus de Laſaigne IC.
.... Pugetius Senator Toloſanus.
.... De la Mare Senator Diuionenſis.
.... Monſigot Aduocatus Pariſienſis.

Digitized by Google

CVIACII
OPERA PRIORA.

TOMVS PRIMVS,

IN QVO QVÆ CONTINENTVR
ſequens pagina indicabit.

IN HOC TOMO CONTINENTVR.

I. Notæ in IV. libros Inſtitutionum D. Iuſtiniani.

II. Ad Vlpiani titulos XXIX. Notæ.

III. Interpretationes in Iulij Pauli receptarum ſententiarum libros V.

IV. De diuerſis temporum præſcriptionibus & terminis πραγματεία.

V. Liber Euſtathij Anteceſſoris de temporalibus interuallis.

VI. Conſultationes LX.

VII. Paratitla in libros L. Digeſtorum.

VIII. Commentaria in aliquot Pandectarum titulos.

IX. Ad Africanum Tractatus IX.

HVNC JNDICEM DEBEMVS DILIGENTIÆ VIRI OPTIMI & eruditiſsimi Ludouici Nublæi. Erat autem perneceſſarius, vt ſciatur quo ordine temporis ſingula in lucem prodierint, vt ſi ſententiam mutarit, ſtatim intelligamus ex ratione temporis quid magis ſequendum exiſtimarit. Poſteriores cogitationes plerumque meliores ſunt & prudentiores.

PLIN. IVNIOR EP. V. LIB. III.

PERGRATVM eſt mihi, quod tam diligenter libros auunculi mei lectitas, vt habere omnes velis; quæraſque qui ſint omnes. Fungar Indicis partibus: atque etiam quo ſint ordine ſcripti notum tibi faciam. Eſt enim hæc quoque ſtudioſis non iniucunda cognitio.

1554. *Kal. Nou. Toloſæ, I. Amariton.* 1.
Notæ ad titulos Vlpiani.

1556. XV. *Kal. Mai. Lutetiæ Pariſ. Bartholomæo Faio Senatori Pariſienſi.* 2.
Obſeruationum lib. I.
XIX. *Kal. Septembr. Biturigib. eidem Bart. Faio, V. C.* 3.
Obſeruat. lib. II.
Prid. Id. Febr. Auarici Biturig. Fabris Petro & Carolo fratribus conſanguineis, & Carolo fratri eorum patrueli. 4.
Notæ priores ad IV. libros Inſtitut.
Kal. Mart. Biturig. Arnaldo Ferrerio Senatus Pariſ. Præſidi. 5.
Explicationes in titulos Pandectarum de Vſurpat. & Vſucap. Pro emptore; pro herede; pro donato; pro derelicto; pro dote; pro ſuo.

1557. *Kal. Decembr. Lutetiæ, Emaro Ranconeto V. C. Senatus Pariſienſis Præſidi.* 6.
Interpretationes in Iulij Pauli Receptas Sententias.
VI. *Id. Febr. Biturigib. Barthol. Faio V. C. Sen. Pariſ.* 7.
Obſeruationum lib. III.

1559. XV. *Kal. Iul. Valentiæ Cauarum, eidem Bart. Faio.* 8.
Obſeruationum lib. IV.
IV. *Kal. Aug. Valentiæ Cauarum, Joanni Monlucio Epiſcopo & Comiti Valentino & Dienſi.* 9.
Commentarij in lib. IV. Pandect. ad tit. IV. de in integr. reſtitut. Quod metus cauſa; de dolo malo; de minorib. XXV. ann. Ex libr. XXVIII. ad tit. V. de teſtamentis: Qui teſtamenta facere poſſint. De liberis & poſtumis. De iniuſto rupto, &c. De his qui in teſtament. delentur. Ex lib. II. ad titulos II. De pactis, & tranſact.

1562. IV. *Id. Iul. Biturigib. Margaretæ Valeſiæ Duci Sabaudiæ & Biturigum.* 10.
Commentarij in tres poſtremos Codicis libros.
VI. *Non. Iul. Biturigib. ampliſſimo & doctiſſ. viro D. Michaëli Hoſpitalio Galliæ Cancellario.* 11.
Commentarij in titulum de verborum obligationibus.
Πραγματεία de diuerſis temporum præſcriptionibus & terminis.
Obſeruationum liber V.

1564. XII. *Kal. Febr. Biturig. ornatiſsimo & eruditiſsimo viro Jo. Iacobo Cambrayo Magiſtro libellorum in aula Regis, & Vniuerſitatis Biturigum Cancellario.* 12.
Commentarij ad titulum Pandect. de excuſationibus.
Obſeruationum lib. VI. VII. & VIII.

1565. X *Kal. Jan. Biturigis. Eidem Jac. Cambrayo.* 13.
Interpretatio lib. LX. Baſilicωn.

Digitized by Google

1566. *Kalend. Mart. Biturig. Nobiliſsimo & ornatiſsimo, & omni virtutis atque eruditionis ge-* 14.
nere præſtantiſſimo viro D. Jo. Redingero Sileſio.
Συναγωγὴ veterum Iuris conditorum, hoc eſt, Codex Theodoſianus, cum Nouellis, &c.

1566. XV. *Kal. Iun. Biturigib. Nobiliſſimo & omni virtute inſtructiſſimo viro D. Thomæ Re-* 15.
digero.
Commentarij in libros V. de Feudis.

1569. II. *Jd. Auguſt. Valentiæ Cauarum. Georgio Lomellino Patricio Genuenſi.* 16.
Paratitla in libros L. Digeſtorum.
VII. *Id. Auguſti Valentiæ Cauarum. Jlluſtriſsimo Principi ac Domino D. Chriſtophoro,* 17.
Comiti Palatino ad Rhenum, Jlluſtriſsimi Principis ac Domini D. Frederici Electoris Palatino filio, Bauariæ Duci.
Expoſitio Nouellarum Conſtit. Imp. Iuſtiniani.
Ad Africanum Tractatus V. priores.
Obſeruationum libri IX. X. XI.

1573. *Kal. Maij Lugduni Jacobo filio ſuo.* 18.
Ad Africanum reliqui tractatus VI. VII. VIII. IX.
Obſeruationum lib. XII. XIII. XIV.

...... Pro Ioanne Monlucio Epiſcopo Valentino Dienſi, Præſcriptio aduerſus li- 19.
bellum quendam nuper editum Zachariæ Furneſtrij ſubditítio nomine.

1579. *Jd. Maij Lutetiæ. Iacobo Gueſlæo nobili & honeſtiſsimo adoleſcenti.* 20.
Conſultationes LX.

1576. *In ſchola Bituricenſi.* 21.
De Confeſſione, Oratio.

1577. XV. *Kal. Febr. In æde ſacra Nancæi in Biturigib. Cubis.* 22.
Oratio in funere nobiliſſimi præſtantiſſimique viri Gaſparis Chaſtræi Nancæi, Regiotum ſtipatorum præfecti.

1579. *Jd. Martij Auarici Biturigum. Paulo de Foix, Conſiliario ſanctiſsimi intimique conſeſſus* 23.
Chriſtianiſſ. Regis.
Paratitla in libros IX. Codicis Iuſtiniani.
Obſ. lib. XVIII. XIX. XX.

1580. VII. *Id Octob.* 24.
Notata Antonij Mercatoris.

1585. Obſeruationum libri XXI. XXII. XXIII. XXIV. 25.
De origine Iuris ad Pomponium Commentarius.
In libros IV. Inſtitutionum Notæ poſteriores, quibus parum aut nihil prioribus derogatur, ita vt & has & illas ſuo periculo ratas eſſe velit.
Obſeruationum libri XXV. XXVI. XXVII. & initium XXVIII. parati qui- 26.
dem erant teſtamenti conditi tempore; ſed editi demum ſunt anno 1595. quinquennio poſt Auctoris mortem.

1585. *In ſchola Bituricenſi.* 27.
De ratione docendi Iuris.

INDEX

LEGVM DIGESTORVM IN TRIBVS PRIORVM

tomis obiter aut expoſitarum, aut emendatarum, ordine alphabetico tam in ipſis legibus, quam in titulis, quibus ipſæ ſubſunt, ſeruato.

De Abigeis.

L.3. pag. 886. d. tomo 1
L. *vltim.* obſeruat. 154. e

Acceptilat.

L. *an inutilis.* & *l. ſi accepto*, 1193. tom. 1
L. & *iuſiurandum.* §. *illud*, 961. e. tom. 1
L. *qui hominem*, 1184. b. tom. 1

Acceptilationes.

L. & *per iuſiurandum.* §. *ſi quis vſumfructum*, 400. a

Accuſat.

L. 3. 890. a. b
L. 12. §. *lege*, obſeru. 145. c
L. *ſinguli*, obſeru. 21. d

Actio. empt.

L. 3. 1516. a. tom. 1
L. 16. obſeru. 154. b
L. 19. obſeru. 310. 311
L. *in venditione*, 1231. tom. 1
L. *Lucius*, obſeru. 73. d
L. *Iulianus.* §. *idem Iulianus*, obſeru. 150. a
L. *ſi duorum*, 1543. c. tom. 1
L. *ſi quis cum*, 1293. tom. 1
L. *ſi ſterilis.* §. *quamuis*, obſeru. 30. c
L. *ſi venditor.* §. *vltim.* obſeru. 32. a

Ad exhibendum.

L. 18. obſeru. 241. b

Ad legem Aquiliam.

L. 27. §. *vlt.* obſeru. 281. d
L. 29. obſeru. 242. e
L. *huic ſcripturæ*, 1005. tom. 1
L. *illud*, obſeru. 224. b
L. *ſi quis fumo*, ibid.
L. *ſi ſeruus.* §. *ſi oliuam*, ibid.

Ad legem Cornel. de Falſ.

L. 6. 651. c. tom. 1
L. 9. obſeru. 322. 323
L. *eos.* §. *vlt.* 392. b. tom. 2
L. *falſi.* §. *ordine*, 305. tom. 2
L. *impuberem.* §. *item non continetur*, 1219. 1220. tom. 1

Ad legem Corneliam de ſicar.

Titulus emendatus, 502. e. tom. 1
L. 1. obſeru. 492. e
L. 2. obſeru. 162. b
L. 3. obſeru. 484.

Ad Legem Falcidiam.

L. 1. §. *ad ea*, 565. tom. 2
Et §. *l. mancipium*, obſeru. 313. c
Et §. *ad municipum*, 139. tom. 1
Et §. *item ſi ita*, 442. tom. 1
Et §. *ſi coheredis*, obſeru. 120. c
L. *denique.* §. *ſi vſusfructus in fin.* 463. d. tom. 2
L. 3. 445. c. tom. 2
L. 6. 426. c. tom. 2
L. 12. obſeru. 210. c
L. 22. ibid.
L. 23. ibid.
L. 13. & 67. obſeru. 205
L. 15. §. 1. tom. 3. 428. b
Et §. *non idcirco*, obſeru. 194.
L. 30. §. *pen.* obſeru. 430. a
L. *an vſusfructus*, & *l.* 68. conciliantur, 546. b. tom. 1
L. *filio*, 1131. d. tom. 1
L. *beneficio*, 426. a. tom. 2
L. *computationi*, ibid.
L. *in quantitate* §. *vlt.* & *l. lineam*, obſeru. 210. a
L. *quartam*, 853. a. tom. 1. 64. & obſeru. 213. a
L. *in ratione* § *quod vulgò* & §. *filio*, obſeru. 119. b. c
L. *pœnales.* §. *honorariæ*, obſeru. 205. a
L. *qui fundum.* §. *coheres*, 1140.
Et §. *qui filium*, obſeru. 121. c
Et § *qui filios*, obſeru. 52. b
Et §. *vltim.* obſeru. 469. d
L. *quod ſuprà*, obſeru. 121. d

Ad legem Iuliam de adulteriis coërcendis & ſtupro.

L. *crimine*, 404. a. tom. 1
L. 22. §. 1. obſeru. 159. b
L. *ſi adulterium cum inceſto* §. 1. & §. *fratres*, 1029. a. tom. 1

Ad legem Iuliam maieſt.

L. 3. obſeru. 154. b
L. 4. obſeru. 500. a
L. 7. §. *vlt.* 507. a. tom. 1
L. *famoſi*, 541. e. tom. 1. obſ. 145
L. *qui pupillam*, obſeru. 519. b
L. *ſi vxor*, obſeru. 160. c

Ad legem Iuliam peculat.

L. *qui tabulam*, obſeru. 274. b

Ad legem Iuliam repet.

L. 1. obſeru. 186. a
L. 7. obſeru. 162. 338. c

Ad legem Iuliam de vi priu.

L. 1. obſeru. 25. 246. e

Ad legem Iuliam de vi publ.

L. *pen.* 466. b. tom. 1

Ad legem Pompeiam de particid.

L. *vltim.* obſeru. 107. a

Ad legem Rhodiam.

L. 2. obſeru. 62
L. *ἀξίωσις*, 382. e. tom. 1
L. *vltima*, obſeru. 62

Ad municipales.

Tit. emendatus, obſeru. 265. 266
L. 12. obſeru. 401. a. & ſeq.
L. 14. obſeru. 384. b
L. *filij.* §. *pen.* §. *ſenatores*, 105. d. tom. 2
L. *Titio.* §. *Titium*, obſeru. 188 a
L. *Lucius.* §. *vlt.* obſ. 44. e. 45

Ad Senatuſconſ. Silan.

L. 3. §. *vtrum*, obſeru. 565. b
L. 4. obſeru. 106. c
L. *lege.* §. *vltim.* Patat. 96. & obſeru. 65

Ad Senat. Tertyl.

L. 1. §. *ſi quis adita*, 1016. a. tom. 1
L. 2. §. 1. 1145. 1146. tom. 1. & §. *quid ergo ſi petiit*, & §. *ſi quis ex liberis*, 1346. c. tom. 1
L. *æquiſſimum*, obſeru. 166. d

Ad Senatuſc. Trebell.

L. *facta.* §. *ſi ſub conditione*, obſeru. 685. d
L. 1. §. *inde Neratius*, 1423. c
L. 1. obſeru. 122. d
L. *Balliſta*, ibid.
L. *debitor*, 1154. d. tom. 1
L. *deducta.* §. *pen.* obſeru. 363. b. c
L. *ex facto.* §. *ſi quis rogatus*, obſeru. 70. & 409.
L. *ita tamen.* §. *quotiens*, obſeru. 67. a. & ſeq. 526

L. legatus. §. *vltim.* 427.& 418. tom. 2
L. mulier. §. *ſi heres*, 458. tom. 2
L. nam quod §. t. 128. tom. 1
L. Papinianus, obſeru. 365. b
L. qui filium. §. *Fabius*, obſeru. 254. 255
L. Seius, obſeru. 244
L. Scæuola, obſeru. 341. b
L. vltim. obſeru. 118.
L. 1. §. *accuſationem. L. quærebatur*, obſeru. 638. a. b
L. Domitianus, obſeru. 623
L. in SC. §. *penult.* 1232. tom. 1. & obſeru. 621

Ad Senatuſconſ. Turpil.

L. 1. § *merito itaque*, 1028. c. tom. 1
L. 3. 773. tom. 1

Ad SC. Velleianum.

L. debitrix. §. *vlt.* 1032. e. tom. 1
L. ſi mater, 1110. e. tom. 1
L. 19. *tutor*, 1331. e. d. tom. 1
L. 17. 1337. tom. 1.
§. 1. *eiuſdem legis* 17. ibid.
§. *vlt. mulier eiuſdem l.* 17. 466. tom. 1.

Adim. leg.

L. libertis. §. *vlt.* obſeru. 720. b
L. pen. §. 1. 687. c
L. 30. obſeru. 220
L. cum ſeruit, 1119. c. tom. 1

Adm. rer. ad ciuit. pert.

L. 3. §. *in eum*, obſeru. 652. d

Adminiſt. tut.

L. tutores ab eo, 683. b
L. tutor. §. *vſus*, obſeru. 133
L. actus, obſeru. 401
L. cum poſt. §. *vltim.* 9. d. tom. 2
L. inter, 221. e
L. Titium. §. *altero*, obſeru. 318

Adoptionibus.

L. 2. obſeru. 265. e
L. apud quem filiumfamilias. §. 1. obſeru. 192.
L. nec ei permittitur, obſeru. 57.
L. nunquam, obſeru. 77
L. ſi pater. §. *vlt.* obſeru. 165. a

Adquirend. hered.

Tit. emendatus, 1207. tom. 1
L. 4. §. *interdum*, obſeru. 282
L. 35. §. t. obſeru. 367
L. 72. 1293. e. tom. 1
L. 80. §. *item ſi ſeruus*, obſeru. 367
L. 46. 1290. b. tom. 1
L. pupillus, ibid.
L. ſi is, ibid.
L. Pannonius §. *rei*, ibid.
L. ſi quis extraneus, 1292. d. tom. 1
L. 17. *qui ſeruum*, 38. tom. 1
L. à duobus, 273. 274. tom. 1
L. furioſus, 1070. d. tom. 1
L. Pannonius, obſeru. 106
L. pro herede. §. *ſi quod tamen*, 205. 206. tom. 1
L. per curatorem, obſeru. 22. c. d
L. qui ex duobus, obſeru. 365. a
L. qui aliena. §. *vlt.* 984. tom. 1
L. ſi is, ad quem, 124. tom. 1
L. ſi metus, obſeru. 521
L. quæſitum, obſeru. 555. d. e
L. ſi quis extraneus. §. *vlt.* 1292. d
L. ſi minor, 1015. e
L. pro herede. §. *ſi quod tamen*, 186. 187. tom. 1
L. ſi quis mihi bona. §. 1. 172. tom. 2. & §. *ſed ſi mandauit*, 1292. d. tom. 1
L. ſi ſeruus eius, qui capere, 1127. e. tom. 1
L. ſi ſeruum. §. *ſi quis dederit*, 1061. a. tom. 1
L. ſi totam, an partem, 1157. e. tom. 1. obſeru. 33. b. c
L. ventre, obſeru. 78. d
L. quæſitum, 1238. b. tom. 1

Adquirenda poſſeſſ.

L. 1. obſeru. 353. d
L. 3. obſeru. 261.
L. peregre. §. *quæſitum*, 751. b
L. naturaliter. §. *nihil commune*, obſeru. 206. d
L. clam. 369. tom. 1
L. qui abſenti. §. *vlt.* obſ. 752. b
L. 22. obſeru. 753
L. in laqueum, obſeru. 98. c
L. quarundam, obſeru. 103. a
L. quemadmodum, 280. 281. tom. 1
L. ſi quis vi, obſeru. 151. e
L. ſi ſeruus, 468. tom. 1
L. vltim. 993. 994. tom. 1

Adquirendo rerum dominio.

L. 49. *pupillum*, 1355. e. tom. 1
L. eum qui, 1356. b
§. *filiusfam. eiuſdem legis*, ibid. e
L. lacus, 77. 78. tom. 1
L. adquiratur, 87. 88. tom. 1
L. bona fidei, 1140. 1142. tom. 1. & §. *vltim.* to. 2. obſeru. 476
L. in agris, obſeru. 34. e
L. maritus, & l. ergo. §. *alluuio.* conciliatæ, 78. tom. 1
L. pro regione, ibid. & ſeq.
L. Pomp. obſeru. 103
L. qua ratione, 77. 78. tom. 1
L. qui bona fide. §. *ſi quis duobus*, obſeru. 62. 63. & §. *generaliter*, obſeru. 528
L. quiſquis. §. 1. obſeru. 325
L. transfugam, obſeru. 103. c. d
L. vltim. 453. tom. 1

Ædilitio edicto.

L. 12. §. *vltim.* obſeru. 327
L. hi enim, 270. tom. 1
L. iuſtiſſime, obſeru. 508. a
L. pen. obſeru. 495. e
L. vltim. obſeru. 415
L. quæro, 392. tom. 1

Agentibus in rebus.

L. vltim. 502. b. tom. 2

Aleatoribus.

L. 1. obſeru. 154

Alienatione iudicij mut.

L. vel poſt annum, 987. e. tom. 1
L. vlt. 759. d. tom. 1

Alimentis & cib. leg.

L. legatis, & l. 4 *& vltim.* 973. tom. 1

Annuis & menſt. legatis.

L. 2. 1200. c. tom. 1
L. annua in princ. obſeru. 539. a
L. 9. obſeru. 761. e. 762. b
L. 12. obſeru. 759. b
L. annua §. *vlt.* obſeru. 721. d
L. penult. ibid.
L. cum quidam, ibid.

Appellationibus.

L. 32. obſeru. 359
L. appellationem, obſeru. 1036
L. ex conſenſu, 507. tom. 2

Aqua pluu.

L. 1. §. *item ſciendum*, obſeru. 760. c
L. 4. obſeru. 748. b
L. 9. 77. tom. 1
L. 11. §. *Caſſius*, obſeru. 728. c
L. Anteus, 995. b. tom. 1
L. vicinis, 65. 66. tom. 1

Aqua quotidiana.

L. 1. §. *loquitur*, obſeru. 322. 323. & §. *vltim.* obſeru. 137. b
L. 7. §. *præterea*, obſeru. 141

Arbitris.

L. non diſtinguemus. §. *de liberali*, ibid. & ſeq.

Auro & argento mundo, ornamentis, vnguentis, veſte, vel veſtimentis, & ſtatim legatis.

L. 5. 1310. d. e. 1311. tom. 1
L. 15. obſeru. 6. b
L. 23. 1311. b. c. tom. 1
L. 25. §. *ſi quis addiderit*, obſ. 272

L. 7. §. cui legatum, obſetu. 295. e
L. 45. ibid.
L. argumento, obſeru. 132. e
L. cum aurum. §. ſi cui eſcarium, obſeru. 31. d
L. inter veſtem, 1248. e. tom. 1
L. pediculis. §. 1. obſeru. 172. c. d
L. Plautius, obſeru. 530
L. qui lancem, obſeru. 58. c. d. e
L. ſcribit. §. vltim. ibid.
L. Seia, obſeru. 325. a
L. veſtis. §. 1. obſeru. 377

Bonis damnatorum.
L. Diuus, obſeru. 109. e. 174. a

Bonis eorum, qui ante ſent. mort. ſibi conſc.
L. 2. obſeru. 167. d. e
L. 3. 981. b. tom. 1
L. 11. obſeru. 167. e. 168. 1

Bonis liber.
L. 8. §. pen. obſeru. 678. a
L. 12. & l. 47. valde inuicem aduerſantur, obſeru. 428
L. communis, obſeru. 8
L. in ſeruitutem. §. ſi patroni, obſeru. 106. e
L. filius patroni, 1089. tom. 1
L. filius, qui patri, obſeru. 24. c. d
L. ſi filius, 1011. e. 1012. tom. 1

Bonorum poſſeſſionibus.
L. 3. 179. e. tom. 2
L. 13. 1365. b. tom. 1
L. charta, obſeru. 221. e
L. 27. 1364. c. tom. 1

Bonorum poſſeſſione contra tabul.
L. 3. §. ſi emancipatus, 1367. tom. 1. & obſetu. 65. e
L. 7. §. vltim. obſeru. 277
L. quod vulgò, obſeru. 331. b

Capitis minutione.
L. 2. obſeru. 187. c
L. amiſſione, 1057. d
L. tutelas, obſeru. 247. c

Captiuis, & poſtlim. reuerſ.
L. 8. obſeru. 475
L. 10. obſeru. 472. d
L. 11. ibid. & ſeq.
L. in bello, 940. tom. 1
L. bona. §. quod filius, 1140. tom. 1
L. pater. §. 1. 1155. d. tom. 1

Carboniano edicto.
L. 1. §. vlt. obſeru. 633. b
L. de bonis. §. vltim. 136. tom. 1
L. 8. 1362. tom. 1

Caſtrenſianis & miniſterianis.
L. 3. 1362. e. tom. 1.
L. 18. §. vlt. obſeru. 689. e

Cenſibus.
L. 5. §. 1. obſeru. 764. c
L. 6. obſeru. 316
L. cum poſſeſſor. §. 1. obſeru. 587. & ſeq.

Collation.
L. 1. §. ſi impubere, 373. b. tom. 1

Collatione bonor.
L. 3. §. emancipatus, 92. d
L. 2. §. vlt. obſeru. 749. c. d
L. 8. 1362. tom. 1

Comitibus conſiſtorianis.
L. 2. 422. d. tom. 2

Commendato.
L. 4. obſeru. 318. d
L. ſi ſeruus, obſeru. 531. d

Communi diuidundo.
L. arbor, 764. tom. 1
L. ſi is, cum quo, obſeru. 411. c

Communib. prædiorum tam vrbanorum quam ruſticorum.
L. 13. obſeru. 759. d
L. vltim. obſeru. 129

Compenſationibus.
L. 10. §. quotiens, obſeru. 414
L. 18. obſeru. 770. d
L. cum alter, obſeru. 221. d
L. ideo, obſeru. 44. e
L. poſtquam, obſeru. 222. a
L. ſi ambo, obſeru. 174. 175.
L. ſi cum militi. §. vltim. 1268. c. tom. 1

Concubinis.
L. cum tabulis. §. quoniam, obſeru. 129. c

Condictione cauſ. dat.
L. 3. §. Neratius, obſeru. 554
L. 2. 305. tom. 1
L. penult. obſeru. 267. c
L. vltim. 943. a. 1545. e

Condictione furtiua.
L. 9. obſeru. 206. b
L. parui, 1213. tom. 1
L. ſi pro fure, obſeru. 285

Condictione indebiti.
L. 16. obſeru. 405. a. b
L. ex quibus, obſeru. 212
L. in ſumma. §. ſed agere, 1155. tom. 1
L. Iulianus, ibid.
L. ſi non ſortem. §. libertus, ibid.
L. qui promiſit, 1208.
L. ſi id quod, 5. tom. 1
L. ſi is cui, ibid. & ſeq.

Conditionibus & demonſtrationibus, & cauſis & modis eorum quæ in teſtamento ſcribuntur.
L. ſi quis eum, obſeru. 688
L. 4. §. vlt. 1196. d. e. tom. 1
L. 10. obſeru. 422. a
L. 11. 423. b
L. ex quibus, obſeru. 568
L. 26. obſeru. 124
L. auia, obſeru. 234. e
L. cum ſeruus, obſetu. 89. a
L. 31. 1311. c. tom. 1
L. hac condicio, 1123. a. tom. 1
L. 42. 1314. tom. 1
L. in facto, 1445. b. e. tom. 1
L. Iulianus, 828. d. tom. 1
L. non putabam, 1054. 1055. tom. 1
L. nonnunquam, obſeru. 28. b
L. Publius. §. 1 1066. b

Condicion. inſtit.
L. 4. §. vltim. obſeru. 125. e
L. ſub condicione, obſetu. 40. b
L. vlt. 789. tom. 1

Confirmando tutor.
L. 1. inſcriptio emendatur, 1035. tom. 1. obſeru. 184.

Coniungendis cum emancipatione liberis.
L. 1. §. ſi ſit filius, obſeru. 85. a

Conſtituta pecunia.
L. 17. 1251. e. tom. 1
L. pen. obſeru. 405. a. b

Conſtitutionibus principum.
L. 5. §. vltim. obſeru. 348. d
L. 17. 1251. c. tom. 1
L. cum qui. §. 1. obſeru. 403. b
L. ſi poſt. 954. d. tom. 1
L. penult. obſeru. 408. 409
L. vlt. 1035. e. tom. 1

Contrahenda emptione, & de pactis inter emptorem & venditorem compoſitis, & quæ res vænire non poſſint.
L. 2. 392. d. tom. 1
L. 7. 1163. tom. 1
L. 9. obſeru. 483
L. ædé, 56. 57. tom. 1
L. 34. obſeru. 738.
L. vlt. §. vlt. obſetu. 759. a
L. domum. §. vlt. 1008. e. tom. 1
L. in lege, 75. e. tom. 1
L. Labeo, 1207. b. tom. 1
L. non licet, Parat. 47. col. 2. d
L. pacta conuenta, 594. e. tom. 2. obſetu. 39. 40
L. quid tamen, obſeru. 30. a
L. cum ab eo. §. vltim. ibid.
L. quod ſæpe. §. in his, obſeru. 352. e
L. ſi in emptione, 262. c. 1031. e tom. 1. obſeru. b. e

Crimine ſtellionatus.
L. 3. §. pen. obſetu. 677. c. 678. a

Digitized by Google

L. 2. obſeru. 309
L. 3. obſeru. 304. c
L. vltim. obſeru. 42.b

Curatoribus furioſo, & aliis extra minores.

L. penult. 456. tom. 2

Cuſtodia & exhibitione reorum.

L. 2. §. *vlt.* obſeru. 229

Damno infecto, & de ſuggrondis vel protectionibus.

L. 18. §. *et cuius.* obſeru. 98
L. ad curatores. 9. & 10. tom. 2

Decutionibus & filiis eorum.

L. ſpurij. §. *pater,* 123. tom. 2
L. pen. obſeru. 653. b

Depoſiti vel contra.

L. 1. § *ſi rem,* 1139. tom. 1
& §. hac autem, 12. tom. 2
L. I ubtica. §. *Titius,* obſ. 26. b
L. ſi plures, 1388. a. tom. 1

Diſtractione pignorum.

L. 1. obſeru. 347. b
L. 2. obſeru. 734. b. c
L. 10. obſeru. 707
L. vltim. 1131. tom. 1

Diuerſis regul. iuris antiqui.

L. 3. obſeru. 148. d
L. 19. obſeru. 205
L. 28. 909. tom. 1
L. 41. 519. d. tom. 2
L. 46. obſeru. 235. c
L. 62. *&* 65. 509. tom. 1
L. 73. 548. tom. 2
L. 101. & 191. 509. tom. 1
L. nemo prædon. §. 1. 398. d. tom. 1
L. quæ ab initio, 1164. a. tom. 1
L. qua legata, 1272. tom. 1
L. vlt lex, 525. e. tom. 1
L. penult. 1164. a

Diuerſis & temporalibus præſcriptionibus, & acceſſionibus poſſeſſionum.

Tit. de diuerſ. temp. præſcript. emendatur, 515. tom. 1
L. 2. 1148. b. tom. 1
L. 4. obſeru. 521. c. d
L. ſi duobus, obſeru. 150
L. penult. 1152. a. tom. 1
L. vltim. 1035. tomo 1
L. ædificatum, 369. e. tom. 1
L. qui bona. §. *& ſuperf.* obſ. 518
L. ſi finita. §. *cum autem plures,* obſeru. 262. b. *&* §. *ex hoc edicto,* obſeru. 3. e. *&* § *ſi publicus,* obſeru. 8. a

Diuortiis & repudiis.

L. 1. 476. c. tom. 2
L. vxores, 3. b. tom. 1

Dolo malo.

L. 1. obſeru. 93.
L. eleganter, 993. 994. tom. 1
L. & elegan. 996. a. t. 1. & 1006.
L. ſi quis adfirmauit, 1000. tom. 1
L. non debet, 1002. tom. 1
L. heredibus, ibid. & ſeq.
L. ſi plures, 1004. tom. 1
L. arbitrio, ibid.
L. ſeruus tuus, 1006. tom. 1
L. legatarius, ibid.
L. ſi dolo, ibid.
L. cum quis, ibid.
L. filius, 1007. tom. 1
L. rei, ibid.
L. ſi cum mihi, ibid.
L. ſi quis tabulas, ibid.
L. ſi duo, 1008
L. quod venditor, ibid. d
L. ſeruus. §. *vltim.* 999. c. to. 1

Doli mali & metus exceptione.

L. apud. §. *aduerſus,* 1002. to. 1 *quæ de tutore cod.* ib. & ſeq. §. *ſi quis non tutor,* 1140. b. tom. 1. obſeru. 478.
L. vlt. 1043. a. tom. 1

Donationibus.

L. 7. §. *pen.* obſeru. 698
L. 14. ibid.
L. Aquilius, obſeru. 545. d. c
L. donationes. § *pater,* obſ. 528
L. Lucius, obſeru. 684. c
L. qui ſaxum, 1007. c. tom. 2
L. quidam. §. *vltim.* 949. c. to. 1
L. penult. § *vlt.* 484. c. tom. 1

Donationibus int. vir. & vxor.

L. quod autem. § *penul.* 667. a. t. 1
L. 3. §. *non tantum autem,* 398. d. tom. 1
L. ſed & ſi conſtante, obſ. 561. d
L. cum hic ſtatus, 578. e. tom. 2. obſeru. 84
L. ea quæ, 1217. b. tom. 1
L. Marcellus, obſeru. 141. a. b
L. ſi ſponſus, § *ſed & ſi quid,* 1050. d. tom. 1

Donatione mortis cauſ.

L. 18. §. *Titia,* 938. b. tom. 1
L. Marcellus, 18. 19. tom. 1
L. quod condicionis, obſ. 196. d
L. ſi is cui, 1281. tom. 1

Dote prælegata.

L. 1. obſeru. 193
L. penul. obſeru. 330

Duobus reis conſtituendis.

L. 11. obſeru. 691

Edendo.

L. 1. §. *eum quoque,* obſeru. 221
L. argentarius, §. 1. 680. e. to. 1

Eo qui pro tutore vel curatore negotia geſſ.

L. 2. 1140. tom. 1

Eo per quem fact. &c.

L. 1. §. *ſi plures,* 989. tom. 1

Eo quod metus cauſa.

L. 11. 985. b. tom. 1
L. 12. obſeru. 136. d
L. metum. §. 1. 1161. c. tom. 1
L. mulier. §. *pen.* obſeru. 524. a
L. quod diximus. §. *hæc actio,* 987. c. tom. 1
L. ſi mulier, obſ. 312. 691. tom. 1
L. habere licere, 1231. tom. 1.
L. naue, 1157. a. tom. 1
L. ſed & ſi quid, obſeru. 42. 1218. a. tom. 1
L. ſi dictum, obſeru. 323. d
L. ſi prægnans, 1157. a. tom. 1
L. ſi ſeruus, obſeru. 93
L. venditor, 1157. a. tom. 1

Epiſcopali audientia.

L. 6. obſeru. 719. a

Euictionibus.

L. 15. 1415. tom. 1
L. 4. obſeru. 666
L. 47. obſeru. 734. e
L. Lucius, obſeru. 37. a
L. ſed & ſi quid, obſeru. 42. d
L. ſi dictum, obſeru. 323. d

Eum qui appellauerit, in prouincia defendi.

L. 8. § *vltim.* 900. c. d. tom. 1

Ex quib. cauſis maiores viginti quinque annis in integrum reſtituuntur.

L. abeſſe, obſeru. 384. e
L. 28. obſeru. 593. e. 594
Edictum emend. obſeru. 774
L. 30. §. *vlt.* obſeru. 700. a

Exceptionibus.

L. 7. 367. b. tom. 1
L. 20. obſeru. 407
L. ſi poſt litem, obſeru. 257.
De exceptionibus Digeſtorum lib. 44. *totus eſt,* 546. b. tom. 2

Exceptione rei iudicatæ.

L. 1 obſeru. 33. d
L. 2. 969. e. tom. 1
L. 11. §. *item Iulianus,* 875. c. to. 1

Excuſationibus tutor. &c.

L. 1. 1035. b
L. 2. 1038. tom. 1
L. 6. §. *Grammatici,* 1047. a. to. 1
L. 8. 1052. [illegible] 1 *L.* 9. ibid.
L. 10. ibid. *L.* 11. ibid.
L. 12. ibid. *L.* 13. 1058. d
L. 14. 1060. c *L.* 15. ibid.
L. 1. 1066. t. 1 *L.* 3. 55. tom. 1
L. 13. obſeru. 113. 114
L. 15. §. *ἰδιῶτι,* 1037. tom. 1
L. 25. 1059. d. tom. 1
L. 39. ibid. & ſeq.
L. 44. 1035. b. tom. 1

L. non tantum, 493. tom. 2
L. propter, 507. tom. 1
L. ſi is, qui tres, obſ. 132. b

Exercitoria actione.

L. 1. §. exercitorem, obſeru. 220
& §. licet, obſeru. 386

Ex quib. cauſ. in poſſ. eatur.

L. Fulcinius, obſeru. 7. d. e

Extraord. cognitionib. & ſi iudex litem ſuam feciſſe dicat.

L. cognitionum, 358. 359. tom. 1

Extraordinariis criminib.

L. 1. §. vlt. 469. e. 470. a. tom. 1
L. ſaccularij, obſ. 304. e. 305. a

Familiæ erciſcundæ.

L. 8. obſeru. 88. d. e
L. 43. 900. e. t. 1. *L. 46.* ob. 449. d
L. arbitrium, obſeru. 245. c
L. Mauius §. 1. 1480. e. 1481. 1. t. 1
L. qui familiæ, obſeru. 265. e
L. 25. §. ſi teſtator, obſ. 716
L. quadam, obſeru. 717. b
L. 27. obſ. ibid. *L. 34.* obſ. 762
L. ſi filia. §. Pap. 822. c. tom. 1
& §. Neratius, obſ. 93. c. d
& §. ſi filiusfam. in fin. obſ. 479

Feriis & dilationibus & diuerſis temporib. & quib. cauſis feriæ non impediantur.

L. more, obſeru. 487. d
L. vltim. 548. d. tom. 2

Fide liber.

L. decem, 1026. e. tom. 1
L. generaliter. §. ſi ſeruo, 1386. c
& § proinde & ſi pretiũ, 284. t. 2
L. 29. obſeru. 563
L. rogo, obſeru. 461. b
L. teſtamento, 1076. d. tom. 1
L. 6. obſeru. 752. e. d
L. 17. obſeru. 757. e. 758. a

Fideicommiſſariis libertatib.

L. fideicommiſſaria, 313. tom. 1
L. 29. obſ. 563. *L. 4.* 18. a. to. 2
L. ergo. §. eadem conſtitutio, 346. e. tom. 1
L. Thais. §. libertatem, & §. ab heredibus, obſeru. 27. a

Fideiuſſoribus & mandatorib.

L. 55. obſeru. 347. e. 348. a
L. fideiuſſores, 196. d. tom. 2
L. Granius. §. vltim. obſ. 351. b
L. heres. §. retro, 1445. b. e. t. 1
L. Marcellus, 1156. a. tom. 1
L. mortuo, 179. e. tom. 2
L. ſi dubitat, obſeru. 247. b
L. ſi Titius, obſeru. 299. d
L. vltim. 1269

Finibus regundis.

L. 4. obſeru. 274. a
L. 4 §. qui communem, obſ. 714. d
§. non ſolum eod. obſ. 716. a

Fundo dotali.

L. erit, 215. tom. 1
L. 5. & 6. obſ. 195. d. & 343. e
L. 8. ibid. *L. 15.* obſ. 239. c. d

Furtis.

L. falſus. §. ſi quis ſponte, obſ. 24. b
L. inter, obſeru. 146
L. interdum. §. qui furem, obſ. 267. c
L. itaque. §. pen. 406. c. d. & 986. tom. 1
L. qui vas, obſeru. 476. c
L. quod dicitur, obſeru. 377
L. ſi quis vxori. §. ſed ſi filius, 1002. b. tom. 1

de Gradibus & adfinibus & nominibus eorum.

L. IC. 169. 170. tom. 1

Heredibus tutorum.

L. 46. 1300. e. t. 1. *L. 1.* obſ. 420
L. 47. 1348. d. tom. 1
§. vlt. 1351. tom. 1

Hereditate vel actione vẽdita.

L. 2. §. obſeru. 306

Heredibus inſtituendis.

L. ſi paterfamilias, 110. 111. t. 1
L. 1. 1079. t. 1. *L. 45.* ibid. b
L. 1. 1115. b. t. 1. *L. 46.* ibid. b
L. 2. 115. d. t. 1. *L. 47.* ibid. c. d
L. 3. ibid. *L. 48.* 1127. a. t. 1
L. 4. 1117. a. t. 1. *L. 49.* ibid.
L. 5. ibid. d. *L. 50.* ibid. d
L. 6. ibid. *L. 51.* ibid. e
L. 7. 1118. b. t. 1 *L. 53.* ibid.
L. 8. ibid. d *L. 55.* 1128. a. t. 1.
L. 9. ibid. e *L. 56.* ibid.
L. 10. 1119. d. t. 1 *L. 57.* ibid. b
L. 11. ibid. e *L. 59.* ibid.
L. 12. 1120. a. t. 1 *L. 61.* ibid. e
L. 13. ibid. *L. 62.* ibid. d
L. 15. ibid. e *L. 64.* ibid.
L. 17. 1121. a. t. 1 *L. 65.* ibid. e
L. 18. ibid. c *L. 66.* 1129. a. t. 1
L. 19. ibid. d. *L. 67.* ibid. e
L. 20. ibid. *L. 68.* ibid. d
L. 21. 1122. a. t. 1 *L. 69.* ibid.
L. 22. ibid. c *L. 70.* ibid. e
L. 23. ibid. *L. 71.* 1130. a. t. 1
L. 24. 1123. a. t. 1 *L. 72.* ibid. b
L. 27. ibid. b *L. 73.* ibid.
L. 29. ibid. d. *L. 74.* ibid. c
L. 30. ibid. e *L. 76.* ibid.
L. 31. ibid. *L. 78.* ibid. d
L. 33. 1124. a. t. 1 *L. 81.* 1132. e. t. 1
L. 34. ibid. *L. 82.* ibib. d
L. 35. ibid. b *L. 83.* ibid.
L. 37. 1125. a. t. 1. *L. 85.* ibid. e
L. 38. ibid. b *L. 86.* 1133. b. t. 2
L. 40. ibid. d *L. 89.* 1134. a
L. 42. 1126. a. t. 1 *L. 92.* ibid. b
L. 44. ibid. *L. 2.* 1126. t. 1
L. illa, 217. 218. t. 1
L. liber. § ſi heres, 1117. tom. 1
L. Lucius, 683. b. tom. 1
L. qui non milit. §. filiis, 1126. d
L. ſub conditione, 690. tom. 2

His, qui effuderunt, vel eiecerunt.

L. 3. 989. d. tom. 1
L. 5. §. ſi id quod, obſeru. 709. e
L. 5. §. cum autem, obſ. 150. 151

His, qui notantur infamia.

L. furti. §. ſi quis alieno, 1011. d. tom. 1
L. parentes, obſeru. 662
L. §. ex compromiſſo, 862. e. tom. 1
L. quid erga. §. vlt. ibid.
L. vxores, obſeru. 247. d
L. liberorum. §. non tamen, obſ. 170. b

His, qui ſunt ſui, vel alieni iuris.

L. vltim. obſeru. 299. d

His, quæ pœnæ nomine.

L. 1. 824. 825. tom. 1

His, quæ pro non ſcript. hab.

L. 3. obſeru. 559. e

His, quæ vt indign. auferuntur.

L. 5. obſeru. 149. a
L. cum tabulis. §. quoniam, obſ. 129. d

His, quibus vt indignis auferuntur.

L. 5. 672. tom. 1

In diem addictione.

L. item quod, 247. tom. 2
L. licet, 1027. b. tom. 2
L. quod autem, 379. tom. 2

In ius vocando.

L. 2. obſ. 660. *L. 20.* obſ. 685. a
Tit. emendatus, 751. a. tom. 2
L. 2. obſ. 413. *L. 5.* 271. tom. 2

In quibus cauſis militantes fori præſ. vti non poſſ.

L. 1. obſeru. 292. d. e

In quibus cauſis pignus vel hypothec. tacitè contrah.

L. 1. obſeru. 598. a
L. cum debitor, obſeru. 222. b
L. pen. obſeru. 549. a
L. Pomponius, 939. a. tom. 2

Infantibus expoſitis.

L. 1. obſeru. 521

Iniuriis & famoſis libellis.

L. 7. §. vltim. 469. e. tom. 1
L. 15. §. hæc autem, obſ. 152. c
L. 17. §. vltim. 1212. tom. 1
L. item apud Labeonem. §. conuicium, obſeru. 53. 54
L. ſed ſi vnius. §. cum ſeruus, 1023. c. tom. 1

L. 7. §. 1. obſeru. 756. b
L. non ſolum. §. 1. obſ. 697.b
In integrum reſtitutionibus.
L. 1. 977. tom. 1. *L.* 2. ibid.
L. 3. ibid. *L.* 4. 978. t. 1
L. 5. ibid. *L.* 6. ibid.
L. Diuus, 980
L. vlt. ibid.
Iniuſto & rupto & irrito facto teſtamento.
L. 3. 543. t. 2. *L.* 4. 1278. t. 1
L. poſthumorum, 1088. tom. 1
L. 5. 1080. tom. 1
L. 6. *& §. ſed ſi pater,* 1207. t. 1
L. ſi quis filio. §. hi autem omnes, 1070. b. tom. 1
L. pen. §. *nam & cum duobus,* 1090. c. tom. 1
L. 1. 1103. d. tom. 1
L. 2. 1105. b. t. 1 *L.* 3. ibid. c
L. ſi quis filio, ibid. d
L. ſi miles, 1108. d. tom 1.
L. verum, ibid. e
L. ſi pater, 1109. a. tom. 1
L. poſtumus, ibid. b
L. ſi ita facta, ibid. c
L. cum in ſecundo, ibid. e
L. filio, 1110. c. tom. 1
Inofficioſo teſtamento.
L. 4. obſeru. 43. a
L. 8. §. 1. obſeru. 245. c
L. 15. obſeru. 225. c
L. cum mater, 468. e. tom. 2
L. cum qui. §. *vltim.* obſ. 462
L. Papinianus. §. *pen. & l. cum mater,* inter ſe non pugnant, obſ. 298. c. 299. a
L. Papinianus. §. *vlt.* obſ. 33. e
L. ſi pars, obſeru. 297. d
L. ſi pœnas, 1104. c. tom. 1
L. Titia, 1077. a. tom. 1
In rem addictione.
L. 18. 1325. e. tom. 1
Inſtitoria actione.
L. 11. obſeru. 200. a. b
L. ſi quis mancipiis. §. *ſi impuberes,* 1479. a. b. tom. 1
Inſtructo & inſtrumento legato.
L. 1. obſeru. 196
L. 2. 560. e. tom. 2
L. 8. obſeru. 312. c
L. quæſitum. §. *idem reſpondit,* obſeru. 18. c. d
L. Pap. eiuſdem leg. obſ. 425. a
L. Seia, obſeru. 18. c
L. ſi cui legat. 134. 135. tom. 1
Interdictis & relegatis & deportatis.
Leges multæ in eo titulo reſtitutæ, 1269. 1270. tom. 1

Interdictis ſiue extraordinariis actionibus quæ pro his competunt.
L. 2. 873. tom. 1. & obſ. 433
& eiuſdem leg. §. *vlt.* obſ. 104
L. 4. 492. 493. tom. 1
L. 6. 772. tom. 1
L. 7. ibid. *L.* 15. 1282
L. aut facta. §. *in miniſterium,* obſeru. 168
Itinere, actuque priuato.
L. 3. §. *ſi quis ex mandato,* obſ. 139
Iudiciis, & vbi quiſque agere, vel conueniri debeat.
L. 2. obſeru. 21. c
L. 2. §. *ſed etſi agant,* obſ. 702. b
L. 8. obſeru. 403. b
L. 15. obſeru. 404. a
L. cum prætor, ibid.
L. heres. §. *proinde,* obſ. 330. b
L. in omnibus, obſeru. 547. d
L. lis nulla, 1011. e. tom. 1
L. non poteſt, 1258. tom. 1
L. ſi de vi, obſeru. 135. a
L. ſi duo. §. *vlt.* obſeru. 215. a
Iureiurando, ſiue voluntario, ſiue neceſſario, ſiue iudiciali.
L. ſi duo. obſeru. 215. a
L. 2. §. *quod obſeruari,* obſ. 14. c
L. in duobus, in princ. obſ. 692. c
L. admonendi, obſeru. 577. d
L. duobus. §. *ſi colonus,* obſ. 244 b
L. in duobus. § *except.* 970. a. to. 1
L. qui iuraſſe, obſeru.
L. conficiuntur § *ſi miles,* 1304. c. t
Iure codicillorum.
L. 15. 1305. tom. 1
L. ante tabulas, 148. tom. 1
L. vltim. 1077. a. tom. 1
Iure deliberandi.
L. vltim. obſeru. 92. c
Iure dotium.
L. 7. 1018. c. tom. 1
L. 17. obſeru. 749
L. res quæ, obſeru. 142. c. d
L. 23. obſeru. 409
L. 59. obſeru. 395
L. 68. obſeru. 418
L. generalis, obſeru. 746. a
L. licet, 939. c. tom. 1
L. ſi ex lapidicinis, obſ. 525. c
L. ſi extraneus, obſeru. 370. a
L. ſi res æſtimata. §. 1. 996. to. 1
L. 50. 1545. a. tom. 1
L. vlt. 26. tom. 2
Iuris & facti ignorantia.
L. 5. 1414. tom. 1
L. regula. §. *pen.* obſeru. 93. d
L. penult. §. 1. obſ. 456. e. 457
L. 2 §. *ſenatus,* obſ. 585. a

Iure fiſci.
L. 2. §. *ſenatus,* obſeru. 585
L. 1. §. *vltim.* 541. tom. 1
L. 3. obſeru. 541. & 585
L. 5. obſeru. 585
L. 6. obſeru. 267
L. 31. 901. b. tom. 1
L. aufertur. §. *quod à præſide,* obſeru. 502. c
L. 15. 1303. tom. 1
L. deferre, & §. ſed communem, obſ. 565
L. eius, obſeru. 151. e. 152. a
L. prædiis, 13. a. tom. 2
L. ſenatus, 19. d. tom. 2
L. ſi procurator, obſeru. 323. c
L. vltim. 108. tom. 2
Iure immunitatis.
L. 2. 1019. b. tom. 1
L. ſemper, 1039. b. tom. 1
L. vltim. 115. a. tom. 2
Iure patronatus.
L. Diui Fratres, obſeru. 106. c
L. adigere. §. *vlt.* obſeru. 678. a
Iuriſdictione omnium iudicum.
L. 1. 949. tom. 1
L. 7. obſeru. 675. b
L. 13. obſeru. 38. d
L. qui iuriſdictioni, 1315. tom. 1
L. ſi quis id quod, obſeru. 284. b
L. ſi per errorem, obſeru. 235
Iuſtitia & iure.
L. 1. 940. tom. 1
L. manumiſſiones, 14. tom. 1
L. ſi cui legatum, 136. tom. 1
Legationibus.
L. 3. 1324. tom. 1
L. vltim. obſeru. 323
Legatis & fideicommiſſis primo.
L. 1. 821. 822. tom. 1. obſeru. 214
L. 2. ibid. tom. 1
L. 5. 1275. tom. 1
L. 11. obſeru. 319
L. 18. 1424. d. tom. 1
L. 29. obſeru. 445
L. 107. 1308. d. tom. 1
L. 108. 1380. e
L. ab omnibus, 964. a. tom. 1
L. cætera. §. 1. 1213. tom. 1
L. cum filiofamil. obſeru. 135. d
L. filiusf. §. *Diui,* 405. tom. 1. *& § ſi quid, & §. ſecundum,* 459. e. to. 1
L. legatum, obſeru. 71 a
L. plane. §. *ſi coniunctim,* 339. b. tom. 1
L. quæſitum. §. *pen.* 1071. a. to. 1
L. qui filiabus, 1081. c. tom. 1

L. ſed ſi res aliena, 125. tom. 1
L. ſenatus. §. legatum, obſ. 28
L. ſeruum. §. ſi pocula, 1369. to. 1
L. domus, obſeru. 693
L. 108. 1380. e. tom. 1
L. ſi cui. §. Titio, 1381. tom. 1
L. 110.
L. ſi filiusf. §. ſi quid, 1418. e. t. 1
L. ſi ita legatum. §. vlt. 1483. to. t
L. ſi poſt mortem, 1125. tom. 1
L. ſi ſeruus plurium. §. 1. obſ. 33. c
L. Stichum, qui meus erit, obſ. 58. b
L. talis, 1391. tom. 1
L. penult. obſetu. 474

Leg. & fideicommiſ. ſecundo.

L. 1. obſeru. 28. a
L. cum filius. §. ſeruus, 126. tom. t. obſetu. 298.
L. cum pater. §. à filia, obſ. 314. §. filius, tom. 2. 502 & hereditatem, 1098. e. to. 1 & §. libertus, ibid.
L. Mauius. §. duorum, 960. b & §. pen. 1380. tom. 1
L. miles, obſeru. 29
L. mortuo. §. Labeo. & fideicom. §. ſi ſeruo, 125. tom. 1
L. non oportet, 1296. tom. 1
L. peto. §. prædium, obſeru. 460
L. & Proculo, 1376. a. tom. 1
L. pen. §. teſtor, 139. tom. 1
L. ſi ita ſcriptum. §. ſi ſub conditione, 955. d. tom. 1
L. Titia. §. plura, 1115. d. & obſeru 71. a
L. Titio, 1392. to. t. obſ. 194. e
L. vnum ex familia, obſ. 457. c

Legatis, & fideicommiſſis tertio.

L. 1. 765. & 1095. d
L. 11. §. ſic fideicom. 1128. to. 1 §. ſi ſeruo, obſeru. 430 §. plerumque, obſeru. 444
L. 22. obſ. 426. L. 58. obſ. 361. d. e
L. cum quis, §. codicillis, 502. a. t. 2
L. fideicommiſſa. §. cum eſſet, 972. tom. 1
L. Iulianus. §. vlt. 262 tom. 2
L. lana, 1369. tom. 1
L. legatis. §. 1. obſeru. 247
L. librorum, § quod tamen, 687. t. 1
L. nutu, 328. tom. 1
L. Pamphilo. §. propoſitum, obſetu. 269. e
L. pater. §. filium, obſetu. 460 §. Iulius, obſeru. 76. e
L. quæſitum, §. pen. obſ. 362. d
L. ſi cui lana. §. verſicoloribus, tom. 1. 433. d
L. penult. 306. e. tom. 2
L. 64. 1420. tom. 1
L. vlt. obſeru. 51. e. & 58. c
L. ſeruis vrbanis, 438. tom. 2
L. ſi chorus, 1289. & 1412. to. 1
L. textoribus, obſetu. 247
L. pen. §. t. 1308. c. d. tom. 1 §. pen. & vlt. 306. e. tom. 2

Legatis præſtandis.

L. 16. 1381. to. 1. L. 18. 1361. a. t. 1

Lege Pompeia de par.

L. 1. 169. tom. 1

Legitimis tutotibus.

L. 3. §. vlt. 316. tom. 1
L. quod ſi minor, 366. tom. 1

Legibus.

L. 8. 1264. t. 1. L. 16. obſ. 464
L. non omnium, obſeru. 218. e
L. princeps, obſeru. 97
L. penult. obſeru. 406

Liberis agnoſcendis.

L. 1. §. quemadmodum, 400. t. 1

Liberis ho. exbiben.

L. 3. §. plane ſi dubitat. obſ. 596
L. 4. 1363. tom. 1
L. ſi ita ſcriptum, 332. tom. t

Liberis legit.

L. Aurelio, obſeru. 192. b

Libetis & poſtumis heredibus inſtituendis, vel exheredandis.

L. t. 1077. to. 1. L. 7. 1083. t. 1
L. 2. ibid. L. 8. 1081. a. b. tom. 1
L. 3. 1079. to. 1
L. 4. 1081. t. 1 L. 9. ibid.
L. 6. 1082. to. 1
L. commodiſſime, 1086. a. tom. 1
L. in ſuis, 1087. b. tom. 1
L. quod dicitur, 1088. e. tom. 1
L. ſi ita ſcriptum, ibid. d
L. ſi poſtumus, 1089. e. tom. 1
L. ſi filius, 1090. e. tom. 1
L. filij, ibid.
L. multi, 1091. a
L. ſub conditione, ibid. c
L. ſi filium, 1092. a
L. filio, ibid. b
L. filius à patre, 1093. d. tom. 1
L. Gallus, 1095. b. tom. 1
L. vlt. 1104. a. tom. 1
L. ſi quis poſtumos. §. ſi filium, 147. tom. t
L. 14 1342. e. tom. 1
L. 24. obſetu. 676
L. à primo, 103. 104. tom. 1
L. Gallus. §. forſitan, 1086. b. t. 1
L. poſtuma, 1081. c. tom. 1
L. ſi filius heres, obſetu. 78. c
L. 8. 1343. tom. 1

Libetali cauſa.

L. Diui, obſeru. 170. e
L. imo, 1540. d. tom. 1
L. ſi vſumfructum, §. 1. 14. to. 1

Liberatione legata.

L. 3. 938. tom. t
L. legaui, 1387. a. tom. 1

Litigioſis.

L. 2. 1540. d. tom. 1

Locati & conducti.

L. 22. obſeru. 508
L. cum domini, 535. tom. 1
L. 8. obſeru. 738
L. 24. obſeru. 740
L. ſi domus, ibid.
L. cum in plures. §. meſſem, 229. tom. t
L. cum in plures, obſeru. 806. 429. tom. 2
L. 33. 1524. e. t. 1. L. 35. ibid.
L. ex conducto. §. item cum quidam, 661. a
L. in naue, obſeru. 207. b
L. quæro, 1323. tom. 1
L. pen. §. vlt. obſeru. 61. a

Magiſtratibus conueniendis.

L. 4. obſeru. 290
L. vlt. obſeru. 504. c

Mandati vel contta.

L. 6. §. ſi tibi mandauero, obſ. 504
L. 8. §. mandati, ibid.
L. 10. §. pen. obſeru. 355
L. 22. §. interdum, obſ. 735. b
L. 24. 390. a
L. idemque. §. ſi procurator, obſ. 401. d
L. 29. §. vlt. obſeru. 355
L. mandatum, obſetu. 278
L. 34. 1506. e. tom. 1
L. qui negotia, obſetu. 215. d
L. 39. 1513 tom. 1
L. ſi mandato, obſ. 8. d. 93. a
L. ſi mandauero. §. is cuius, 1067. e. tom. t. obſeru. 165

Manumiſſionibus.

L. 1. 1065. e. tom. 1
L. 17. obſeru. 474. d
L. apud eum, obſ. 192. d. 581

Manumiſſis teſtamento.

L. 21. 1126. & 1348. e
L. 22. 1562. tom. 1
L. cum falſis, 392. e. tom. 2
L. qui duobus, §. 1. obſ. 89
L. ſi ſocius, obſeru. 79

Manumiſſis vindicta.

L. 7. obſeru. 499
L. 13. obſeru. 698. e
L. apud filiumfamil. 1315. d. to. 1
L. apud proconſulem, obſeru. 4
L. ego cum in villa, obſetu. 165

De migr.

L. 1. §. ſi penſio, obſetu. 740. a

Militari teſtamento.

L. 20. 1296. tom. 1
L. etiamſi, 1025. a. tom. 1

Digitized by Google

INDEX LEGVM

L. ſi filius, ibid. b
L. minor, ibid. e
L. ſi minor 1. 1026. e. tom. 1
L. ſi minor 2. 1027. a. tom. 1
L. ſi emptionem, ibid. b
L. minor 2. ibid. e
L. auxilium, ibid. d
L. Æmilius, 1029. e. tom. 1
L. intra, 1031. a. tom. 1
L. minor annis, ibid. c
L. ſi iudex, ibid d
L. etiam, ibid. c
L. cum qui, 1032. a. tom. 1
L. tutor, ibid. b
L. minor, ibid.
L. vlt. ibid. c
L. 3. §. ſi quis cum minore, 1009. é. tom. 1
L. ait prætor, 1014. a. tom. 1
L. ſi ex cauſa, 1018. a. tom. 1
L. rerum, ibid. d
L. in cauſa 1. 1019. d. tom. 1
L. in cauſa 2. 1020. a. tom. 1
L. minor autem, 1021. e. tom. 1
L. Papinianus, 1022. b. tom. 1
L. in integrum, 1023. a. tom. 1
L. quod ſi minor. §. Scæuola, ib. b
L. illud, 1024. a tom. 1
L. cum minor, ibid. e
L. Lucius, 1312. tom. 1
L. neque. §. ſi ſeruum, obſ. 538. e

Minoribus 25. annis.

L. 3. 978. tom. 1
§. minorem, 1020. tom. 1
L. 4. 1426. d. tom. 1
L. etiam, 1029. tom. 1. 553. tom. 2
L. ſi ex cauſa. §. Papinianus, 1012 a. tom. 1
L. patri. §. vlt. 1109. a. to. 1

Mortuo inferendo.

L. 2 1042. d. tom. 1

Mortis cauſa donationibus.

L. 22. 1295. d. tom. 1
L. 23. 1312. d. e. tom. 1
L. 24. 1378. tom. 1
L. 42. 1313. tom. 1

Muneribus & honoribus.

L. 1. 903. tom. 1. obſeru. 242
L. reus, obſeru. 5. e
L. vlt. 38. tom. 2. obſ. 242

Nautico fœnore.

L. 4. §. pro operis, obſer. 147. d
L. periculi, obſeru. 258. b

Negotiis geſtis.

L. 3. obſeru. 270
L. 6. §. ſed ſi ego, 1298. tom. 1
L. actio, obſeru. 465
L. 49. 1425. b. tom. 1
L. liberto. §. qui aliena, obſeru. 327. a
L. qui ſeruum, 1394. b. tom. 1

Ne vis fiat ei, qui in poſſ.

L. 1. §. 1. obſeru. 135. c

Nouationibus.

L. 14. 879. a. b. tom. 1
L. quotiens. §. 1. 1233. b
L. ſi rem, 1246. tom. 1
L. ſi reum §. ſi duo, obſ. 690. d
L. Stichum §. legata, 970. d t. 1

Noxalibus actionibus.

L. 8. obſeru. 713. a
L. 17. §. ſi plures, obſeru. 712. d
L. 19. ibid. & ſeq.
L. de illo, obſeru. 693. c
L. 24. obſeru. 707. a
L. 26. ibid.
L. 28. 1409. d. tom. 1

Obligationibus & actionibus.

L. 4. §. is quoque, obſeru. 232. e
L. 2. obſ. 689. e. *L. 22.* 1324. a. t. 1
L. 23. 1448. e. t 1. *L. 28.* obſ. 701. d
L. 38. obſ. 689. a. *L. 43.* obſ. 674. c
L. obligamur, obſeru. 407
L. qui cum herede, 969. c. tom. 1
L. qui ſeruum, obſeru. 81. d
L. quotiens, obſeru. 82. a
L. ſi à furioſo, 1070. d. tom. 1

Officio conſulis.

L. 1. 16. tom. 1

Officio proconſulis.

L. 4. §. 1. obſeru. 334
§. antequam, 540. e. tom. 2
L. 9. §. 1059. d. tom. 1

Officio præfecti vigil.

L. vlt. obſeru. 304. b

Officio præfecti vrb.

L. 1. §. pen. §. quies, obſ. 39. 229. a. 304
L. vlt. 14. d. tom. 2

Officio præſidis.

L. illicitas. §. veritas, obſ. 372. a

Officio Prætoris.

L. 3. obſeru. 575. e

Operis noui nuntiatione.

L. 2. obſeru. 249
L. cum procurator, obſeru. 150. b
L. 15. 1563. tom. 1
L. de pupillo, obſeru. 249. c
L. ait prætor, obſeru. 135. e
L. qui viam, obſeru. 5

Operis libertorum.

L. 3. 1200. c. tom. 1
L. 15. 1242. tom. 1
L. 13. & l. 24. obſeru. 533
L. quod niſi fiat, 76. tom. 1
L. ſi operarum, obſeruat. 533. c

Operis publicis.

L. ſilentium, obſeru. 147

Origin. iuris & om. mag.

Tit. emendatus, 5. tom. 1
L. ſi vnus. §. illud. obſeru. 197
L. 2. obſeru. 558

Pactis.

L. 1. 933. tom. 1
L. 2. 937. c. tom. 1
L. 4. 938. e. tom. 1
L. 5. 939. c. tom. 1
L. 6. 940. b. tom. 1
L. iuriſgentium, 941. b. tom. 1
L. maiorem, 950. a. tom. 1
L. ſi plures, ibid. e
L. reſcriptum, 951. b. tom. 1
L. quia & ſolui, 952. e. tom. 1
L. nam & nocere, ibid. d
L. ſed ſi tantum, ibid.
L. item magiſtri, ibid. e
L. ſi tibi, 953. e. tom. 1
L. & heredi, 955. a. tom. 1
L. fideiuſſoris, 956. c. tom. 1
L. ſi vnus, 957. a. tom. 1
L. contra, 962. e. tom. 1
L. in perſona, 963. a. tom. 1
L. paciſci, ibid. b. c
L. auus, ibid. c
L. ius agnationis, 964. b. tom. 1
L. tres fratres, ibid. c
L. ſi cum fundum, 965. b. tom. 1
L. imperatores, ibid.
L. ius publicum, ibid. c
L. veteribus, 966. a. tom. 1
L. tale, ibid. b.
L. inter debitorem, ibid. e
L. in emptionibus, ibid. d
L. cum in eo, ibid. c
L. pactum, ibid.
L. emptor, 967. a. tom. 1
L. non impoſſibile, ibid. b
L. ſi cum te, 968. a tom. 1
L. epiſtola, ibid.
L. imperator, ibid. b
L. 1. obſeru. 488
L. 1. 946. b. e. tom. 1
L. 10. obſeru. 340. e.
L. 20. ibid. & ſeq.
L. 25. obſeru. 690
L. 27. ibid.
L. 38. obſeru. 678
L. auus, obſeru. 344
L. & heredi. §. vltim. 956. d. tom. 1
L. in emptionibus, obſeru. 377
L. iuris gentium, 594. e. tom. 2 obſeru. 16. e. 39. e
L. naturalis. §. at cum, 943. to. 1
L. ſi tibi pactum, obſeru. 55. b
L. pactum, 936. d
L. ſi vnus. §. pen. §. pacta. 807. tom. 1. obſeru. 16. e
§. illud. 1343 e. tom. 1
L. vnus. §. pactus. 284. tom. 1
L. vltim. 189. tom. 1

Pactis conuentis.

L. vltim. obſeru. 642

Pactis dotalibus.
L. 10. obſeru. 344.c
L. anus, 963. c. tom. 1
L. cum dos. §. *ſi filia*, 1235. tom. 1
L. Babins, obſeru. 112. c. 409
Peculio.
L. 3. §. *vlt.* obſeru. 201
L. 37. §. *ſeruum*, obſeru. 397.a
L. quæſitum. §. *vlt.* 1004. c. to. 1
L. ſi creditor. §. *vlt.* 1280. tom. 1
Peculio legato.
L. pen. obſeru. 32
Periculo & commodo rei venditæ.
L. 4. §. *ſi auerſione*, obſ. 221. b
L. ſi vendita, obſeru. 540
L. ſerui, obſeru. 514
Petitione hereditatis.
L. 3. §. *vlt.* 979. a. tom. 1
L. item veniunt. §. *ait Senatus*, obſeru. 560
L. 20. §. *licet*, 424. tom. 2
L. 34. obſeru. 396. c
L. illud, 1388. a. to. 1. obſ. 649
L. 4. ibid.
L. nec vllam. §. *hered.* obſ. 255.b
L. plane, obſeru. 273. a
L. ſi quid poſſeſſor. §. *ſed ſi ipſi*, obſeru. 466. d
Pignoribus, & hypotheeis.
L. ſolutum. §. *per liberam*, 94. 95. tom. 1
L. 3. obſeru. 33. b
L. 11. §. *vltim.* 44. c. 45.a
L. 12. ibid.
L. ſi fundus. §. *ſi res*, obſ. 732. d
L. 18. §. *pen.* ibid.
L. 51. *Titio*, obſeru. 602. a
L. ſi debitor, obſeru. 140. b
L. 17. Paratit. 73. col. 2. c
L. rem alienam, obſeru. 601.c
Pigneraticia actione.
L. ſi neceſſarias. §. *vlt.* obſ. 142. b
L. ſolutum. §. *per liberam*, 94. 95. tom. 1
& §. *ſi in ſortem*, obſeru. 142
Pœnis.
L. 1. obſeru. 300.c
L. ſi quis aliquid, 496. c. tom. 1
§. *inſtrumenta*, 504. c. tom. 1
L. 4. obſeru. 175. c
L. aut damnum. §. *quicunque*, 494. c. tom. 1
& §. *in miniſt.* obſ. 480. a. b
& §. *hoſtis*, obſeru. 489. c
L. aut facta. §. *locus*, obſ. 404. c
L. capitalium. §. *fine*, 413
& §. *diuus*, 494. tom. 1
L. Cicero, 413. a. tom. 1
L. Metrodorum, 1068. a. tom. 1
L. vltim. 566. c. tom. 2

Pollicitationibus.
L. 1. §. *pen.* obſeru. 93
L. 10. obſeru. 721
L. in priuatis, obſeru. 398
L. Septicia, obſeru. 257. a
Popularibus actionibus.
L. 4. 758. tom. 1
Poſtulando.
L. 1. 135. tom. 2
Præſcriptis verbis.
L. qui ſeruandarum, 943. d. to. 1
L. ſi apud te, obſeru. 131. c
L. Titius, 666. d. tom. 1
L. 15. obſeru. 334
L. 24. 1532. a. & ſeq. tom. 1
Prætoriis ſtipulationibus.
L. Paulus notat, 480. tom. 1
Precario.
L. 6. *Iulianus*, obſeru. 643. c
L. vlt. §. *vlt.* obſ. 732
Priuat. delict.
L. 2. §. *quæſitum*, 1250. tom. 1
Priuilegiis creditorum.
L. Imperatores, 248. 249. to. 1
Pro emptore.
L. 2. §. *ſub conditione*, 1187. to. 1
L. 3. §. *ſi ſeruus*, 1154. c. tom. 1
L. 10. obſeru. 103. a
L. 11. 1447. a. tom. 1
L. 3. §. *ſi à pupillo*, & §. *procuratorem*, obſeru. 755. d
L. iuſto. §. *nondum*, 1166. b. to. 1
L. pro emptore. §. *ſi à furioſo*, obſeru. 515. d
L. 1. 1167. a. tom. 1
L. 2. ibid.
L. 3. 1169. c
L. emptor, ibid. d
L. ſi rem, ibid.
L. qui cum pro herede, ibid. c
L. qui fundum ibid.
L. ſi quis cum ſciret, 1170. d. to. 1
L. qui ob pactionem, ibid. c
L. miſſo, ibid.
L. 11. 1447. a. tom. 1
L. alienam, 1172. a. tom. 1
Pro donato.
L. 1. 1171. d. tom. 1
L. 2. 1173. a. tom. 1
L. 3. ibid.
L. 4. ibid.
L. 5. ibid.
L. vltim. 1174. a. tom. 1
Pro derelicto.
L. 1. 1173. b. tom. 1
L. 2. ibid.
L. 3. ibid. c
L. 4. ibid.
L. 5. ibid.
L. nemo, 1174. b. tom. 1
L. ſi quis merces, ibid. c

L. vltim. ibid.
Pro dote.
L. 1. 1175. c. tom. 1
L. 2. 1176. c. tom. 1
L. vltim. ibid. c
Pro legato.
L. 1. 1175. b. tom. 1
L. ea res, ibid.
L. ſi non traditam, 1176. b. to. 1
L. vltim. ibid.
Pro ſuo.
L. 1. 1177. a. tom. 1
L. 2. ibid. b
L. 3. ibid. c
L. vltim. 1178. a. tom. 1
L. 43. 111. d. tom. 2
L. ſi ancillam, ibid.
Pro herede.
L. 1. 1171. b. tom. 1
L. 2. ibid. c
L. 3. 1172. c. tom. 1
L. 2. §. *filium*, 1088. b
Pro quibus cauſis ſerui pro præmio acc. lib.
L. 1. obſeru. 505. b
Pro ſocio.
L. 4. 787. d. tom. 1
L. 7. 658. tom. 1
L. 46. obſeru. 246
L. 67. §. 1. obſeru. 735
L. adeo, obſeru. 302. a
L. cum duobus. §. *ſi in coeunda*, 215. tom. 1
L. cum ſocietas, obſeru. 109. a
L. ſocium, obſeru. 401. d
L. verum, §. *in heredem*, obſ. 411
L. pen. 71. 72. tom. 1
Probationibus.
L. 1. 494. c. tom. 2
L. cum de indebito, 428. c. tom. 2
L. cum probatio, obſeru. 148. b
Procuratoribus.
L. 9. obſeru. 735. d
L. ignorantis, obſeru. 755. d
L. 36. obſeru. 698. c
L. 45. obſeru. 695. a
L. 64. obſeru. 693. c
L. ſeruum. §. *publice*, 493. a. to. 1
L. mandato, 73. 74. tom. 1
L. non ſolum, §. 1. 561. c. tom. 2
L. Plautius, obſeru. 449. a
L. 67. obſeru. 652. c
L. vlt. 1402. d. tom. 1
Proxeneticis.
L. 1. & 2. obſeru. 334. d
Publicanis.
L. 2. obſeru. 246. d
L. fraudati, obſeru. 255. a
L. imperatores, 12. c. t. 2. obſ. 4. b
L. vlt. §. *magnus*, 211. tom. 2
& §. *quotiens*, obſeru. 423. c

Publiciana in rem actione.
L. 2. obſeru. 307. b
L. cum ſponſus. §. vectigalibus, 1145. a. b. tom. 1
L. quacunque. §. vlt. 1214. a. tom. 1
L. ſed & ſi res. §. Marcellus, 791. tom. 1
L. ſi ego. §. partus, 1141. b. to. 1

Public. iudic.
L. 3. obſeru. 677. e
L. inter, obſeru. 625

Quæ in fraudem credit. fact. ſunt.
L. 6. §. ſciendum, obſeru. 750. b
L. 16. 865. b. tom. 1
L. ait prætor. §. ſi debitorem, 987. a. tom. 1. & obſ. 507. c & §. præterea, obſeru. 92. §. ſi quid in fraudem, obſeru. 337

Quæ res pignori oblig. non poſſunt.
L. 3. 794. b. tom. 1
L. vlt. 504. c. tom. 1

Quæſtionibus.
L. extrario, obſeru. 625. a. b
L. 1. 134. tom. 2
§. item Seuerus, obſeru. 41
Et §. in cauſa, obſeru. 163. e

Quando dies legati cedit.
L. cum illud. §. heres, 99. tom. 1. obſeru. 527. b
L. 7. heredis. §. vltim. obſeru. 119. a. 561. c
L. 2. obſeru. 688. d
L. nec ſemel. §. nouiſſimè, 974. c. tom. 1
L. ſi vſusfructus, obſeru. 562. a
§. ſi ita quis, obſeru. 193
L. Firmio, obſeru. 561

Quando dies vſusfructus detur.
L. vnica. §. vlt. obſeru. 688. d

Quarum rerum actio non detur.
L. 1. obſeru. 499. c

Quæ in fraud. credit.
L. ait prætor. §. ſi debitorem, obſeru. 507. c

Quemadmodum ſeruitutes amittantur.
L. 6. obſeru. 712. a
L. 6. obſeru. 430. d
L. ſi communem fundum, 1140. c. tom. 1
L. ſi patrem, 1063. tom. 1

Quemadmodum teſtamenta aperiantur.
L. 1. 968. c. tom. 1

Quis ordo in bonor. poſſ. ſeruetur.
L. 2. 846. a. tom. 1. obſeru. 41. b
L. 3. & 4. 846. tom. 1

Qui & à quibus manumiſſi, &c.
L. 3. 855. c. tom. 1
L. 8. 1325. c. tom. 1. obſeru. 118
L. 30. §. pen. obſeru. 657.
L. ſi priuatus, obſeru. 43. c
L. ſi ſeruo, 1164. tom. 1

Qui petant tutores, vel curatores.
L. 2. 1059. tom. 1

Qui potiores in pignore habeantur.
L. 3. obſeru. 347. a
L. 28. obſeru. 299. a
L. creditor. §. Pap. obſeru. 344. a
L. quærebatur, obſeru. 114. b
L. ſi & iure, obſeru. 266. d

Qui ſatiſdare cogantur.
L. 2. obſeru. 187. d
L. 8. obſeru. 704. c
L. de die. §. ſi ſeruus, obſeru. 456. b
L. pen. §. ſi fundus, obſeru. 310

Quibus ad libertatem proclamare non licet.
L. vltim. obſeru. 360. o

Quibus ex cauſis maiores xxv. annis.
L. 9. obſeru. 154
L. abeſſe, obſeru. 360
L. cum miles, 1088. b. tom. 1
L. necnon. §. exemplo, obſeru. 168
L. denique, 1088. b. tom. 1
L. ſi qua. §. vlt. 1022. d. tom. 1

Quibus ex cauſis in poſſeſſionem eatur.
L. 5. §. vlt. obſeru. 308. a
L. Fulcinius. §. illud ſciendum, obſeru. 7. d. & 309. c.
L. 7. §. plane, 1043. tom. 1
L. vlt. obſeru. 310. b

Quibus modis pignus vel hypoth. ſoluitur.
L. 1. §. 1. 654. b

Quod cum eo, qui in aliena poteſtate, &c.
L. 2. 1089. tom. 1
L. vltim. 103. 104. tom. 1

Quod falſo tutore auctore geſt. eſſe dicetur.
L. interdum, obſeru. 8. b
L. 6. obſeru. 790. c
L. 10. ibid.
L. 11. ibid. & ſeq.
L. 19. ibid.

Quod metus cauſa geſt. eſt.
L. 7. 981. d. tom. 1
L. 8. ibid.
L. 9. 982. tom. 1
L. ſed & partus, 985. d. tom. 1
L. extat, 986. d. tom. 1
L. item ſi cum, 987. d. tom. 1
L. quod diximus, 990. d. tom. 1
L. videamus, 991. a. tom. 1
L. ſi mulier, ibid. d
L. 9. §. volenti. §. licet, 365. tom. 1
L. ſi ipſa res, 991. tom. 1
L. vlt. 992. tom. 1

Quod vi aut clam.
L. 11. §. Ariſto, 1011. d. tom. 1
L. is, qui in puteum. §. ſi fundus, obſeru. 515
L. vlt. §. ſi ad ianuam, obſeru. 501. b

Recep. qui arb.
L. cum lege, 121. tom. 2
L. 21. obſeru. 704. b. c
§. penult. ibid.
L. non diſtinguemus. §. de liberali, obſeru. 329. d
L. quid tamen, obſeru. 357. d
L. vlt. ſi ad ianuam, obſeru. 501. a
Et §. pen. quod vi aut clam, obſeru. 526. b
L. 32. §. illud in prima, obſ. 702. b
§. quæſitum, obſeru. 703. d
L. 39. obſeru. 704. b
L. cum lege, obſeru. 681. d

Regula Catoniana.
L. 1. 1201. a. tom. 1
L. 3. obſeru. 99. c

Regulis iuris.
L. 2. obſeru. 406. e
L. 12. 1391. d. tom. 1
L. 19. obſeru. 205. b
L. 65. 1395. c. tom. 1
L. inuito, 1251. tom. 1
L. quoties, obſeru. 225. d
L. 123. obſeru. 747. b
L. 167. ibid.
L. 171. obſeru. 745. d
L. 141. obſeru. 751. e

Religioſis, & ſumptib. funerum.
L. 7. obſeru. 218. e
L. 43. obſeru. ibid.
L. & ſi quis. §. funeris, obſeru. 40. d
L. funeris, obſeru. 150. b. c. & 337. d

L. ſi filius, obſeru. 231. c
L. 14. §. funeris, obſeru. 337. d

Remiſſionibus.

L. unica, obſ. 906. & 249. b
§. item Iuliano eiuſdem l. vnica, obſeru. 517. a

Rei vindicatione.

L. 3. obſeru. 145
L. 32. obſeru. 270. a
L. 38. 354. b
L. 61. obſeru. 729
L. eius rei, obſeru. 99. b
L. fructus, obſeru. 264. b
L. in rem. §. ſed & ſi quod, 69. 70. tom. t
L. Iulianus 2. obſeru. 273. d
L. Minicius, 70. tom. 1
L. officium, 535. tom. 2
L. proxima, obſeru. 99. b
L. ſi culpa, obſeru. 278. b
L. ſi à bona fidei, obſ. 264. c
L. ſi eius fundi, obſeru. 354. b
L. pen. obſeru. 263. c. 264. a

Re iudicata.

L. 8. obſeru. 675. c
L. 20. obſeru. 772. b
L. 28. obſeru. 368. c
L. 51. obſeru. 376. c
L. contumacia, 1017. d. tom. t
L. debitoribus, obſeru. 94. a. t. t
L. ex contractu, 843. tom. 1
L. inter, & l. in iudicati, obſeru. 266. d
L. Neſennius, obſeru. 370. a
L. Pomponius, obſeru. 170
L. quidam, 121. b. tom. 2
L. ſæpe, obſeru. 378. b
L. ſi quis dolo §. 1. 448. c. to. t
§. vlt. 446. tom. 2

Re militari.

L. 3. §. ſed qui agmen, obſ. 170. a
L. 4. §. qui poſt, obſeru. 153
L. milites, obſeru. 502
L. non omnes. §. qui captus, obſeru. 170. e

Rempub. ſalu. fore.

L. vlt. obſeru. 320. e

Rerum diuiſione.

L. riparum, 55. tom. 1

Rerum amotarum.

L. 1. 56. tom. t
L. 21. §. hac actio, obſeru. 417. d
L. ſi concubina, 44. tom. t
L. ex parte, 312. b. tom. 1

Reb. auctoritate iudicis poſſidendit.

L. intereſt, Parat. 155. col. 2. a
L. Antiochenſium, 714. c
L. ſi pupillus. §. vlt. 701. c. t. 2
L. pen. obſeru. 267
L. 4. obſeru. 756. c
L. 14. obſeru. 660
L. vlt. obſeru. 756. c
L. pen. obſeru. 761

Rebut creditit.

L. 2. §. creditum, obſeru. 729. c
L. 16. obſeru. 736. b. c
L. 23. 1297. a. tom. 1
L. lecta, 665
§. vlt. 1252. tom. t
L. pecuniam, 1246. tom. t
L. proinde, obſeru. 33. b
L. vinum, 1250. tom. t
L. pen. 1477. a. tom. t
L. vlt. 1253. a. tom. t

Rebus dubiit.

L. 1. obſeru. 227. a
L. ſi is qui ducenta, obſ. 126. c

Rebut eorum, qui ſub tutela, vel cura ſunt.

L. 3. obſeru. 683
L. 5. §. in primis, obſeru. 678. a
L. illicite, obſeru. 990. c

Rerum permutatione.

L. 1. obſeru. 736. d

Rem ratam haberi.

L. actor, 904. tom. t
L. magis. §. fundum, 1070. c. t. t
L. non ſit, 1061. tom. 1
L. 3. obſeru. 764. b
L. 24. 1366. tom. 1

Reſcindenda vendit.

L. cum emptor, 1193. tom. 1
L. ſi emptio, 960. tom. t

Ritu nuptiarum.

L. 8. obſeru. 521
L. vxorem, 312. b. tom. t
L. 54. ibid. c
L. 55. vlt. obſeru. 742
L. filius, 27. tom. 1
L. lege Iulia, 149. tom. 1
L. quin etiam. §. patris, obſ 743
L. non eſt, 542. d. tom. t
L. profectus, obſeru. 160. e
L. proprium, obſeru. 73. e
L. qui in prouincia, 513. tom. t
L. pen. 1219. tom. 1
L. ſi quis officium, obſeru. 111. e
L. ſororis, obſeru. 521. a

Riuis.

L. 1. l. 2. & l. 3. obſ. 505. 517. d

Saluiano interdicto.

L. vlt. obſeru. 141

SC. Silaniano.

L. 3. §. vtrum, obſeru. 565. b
L. 6. obſeru. 766. e

Senatoribus.

L. 1. 8. 9. 10. & vlt. obſeru. 747
L. 9. 273. tom. 2

Sententiam paſſit, & reſtitutis.

L. pen. 1283. tom. 1

Sepulchro violato.

L. 2. obſeru. 317. a
L. 3. §. aduerſus, 948. tom. t
L. ead. §. pen. obſeru. 686. b. c
L. vtimur, obſeru. 416. c

Seruitute legata.

L. 3. obſeru. 15

Seruis exportandis.

L. vlt. obſeru. 298. b

Seruitutibut ruſtic. prædior.

L. & Atilicinus, 100. tom. t
L. 33. 1551. b. tom. 1
L. vnam, obſeru. 431. b
L. 23. obſeru. 711. e
L. 32. 1408. a

Seruitutibus vrban. prædior.

L. 1. obſeru. 413. e
L. ædes. §. libertas, 1036. tom. t
L. eos, qui ius, obſeru. 20. e
L. foramen, obſeru. 324
L. ſed ſi inter me, obſeru. 714
L. Gaurus, obſeru. 4. e
L. Imperatores, obſeru. 3. c
L. quidam, ibid. & 581
L. vlt. § vlt. obſeru. 540

Si cui plus, quam per leg. Falcid.

L. 3. §. quamuis, 974. tom. 1

Si ex noxal. cauſ. agat.

L. pen. obſeru. 299. c

Si familia furt. fec. dicat.

L. 3. §. vlt. 144. tom. 1
L. pen. obſeru. 149

Si is qui teſtamento liber.

L. 1. obſeru. 150

Si menſor falſum mod. dixerit.

L. 1. 229. tom. 2
L. 5. obſeru. 204. e

Si quis cautionibus, &c.

L. 2. 969. a. tom. t
L. 4. §. vlt. obſeru. 427. b
L. ſi quis ius dicenti non obtemperauerit,
L. 1. §. 1. obſeru. 760. c. 761. a

Si quit omiſſa cauſa teſtamenti.

L. quia autem. §. pen. obſ. 77. d

Si quid in fraudem patroni fact. ſit.

L. 1. §. ſer. ſi puta, obſeru. 535. b

Si ſeruitus vindicetur.

L. loci, 1186. tom. 1
L. ſi quis diuturno, 1145. a. t. t
L. ſi de communi, 999. c. tom. t
L. ſi quando, obſeru. 290. e

Si tabulæ teſtam. nullæ extabunt.

L. 1. 836. d. tom. 1
L. filiusfam. obſeru. 113. c

Si vſusfruct. petatur.

L. vti frui. §. vtrum, obſ. 517. d

L. ſi ei cui, 1252. tom. 1
L. ſolutam, 226. 227. tom. 1
L. Stichum. §. vſumfructum, 1231. b. tom. 1
§. quod vulgo, 348. c
§. pen. 272. tom. 1
L. Titia, obſeru. 466. c
L. vlt. obſeru. 24
Solutionibus, & liberat.
L. 1. obſeru. 145. 414. a
L. 3. §. vlt. 1278. tom. 1
L. 5. §. Imperator, obſ. 348. a
L. 10. obſeru. 690. c
L. ſolutionis, Parat. 297. col. 1. e
L. 38. 1548. tom. 1
L. 39. 1549. b. tom. 1
L. ſolutam, 212. tom. 1
L. Stichum aut Pamphilum, obſeru. 348. c
L. 72. §. ſi cum mihi, 878. b. t. 1
L. 95. obſeru. 487
§. quod vulgo, 348. c
L. 99. 1238. b. tom. 1
L. cum Stichus, obſeru. 481. c
L. ſi quis aliam, obſeru. 71
L. etiam, 774. tom. 1
L. qui decem. §. Stichum, obſ. 437. d
L. qui res §. mihi Romæ, 1198. d. & 123[illegible] tom. 1
L. quod certa, 1232. tom. 1
L. ſi duo rei, 348. tom. 1. 1457. tom. 1. obſeru. 348. c
L. ſi poſt tres, 1452. c. tom. 1
L. vlt. obſeru. 24
Soluto matrimon.
L. 7. §. ſi vir. 398. t. 1. obſ. 476
L. 25. obſeru. 743. c
§. vlt. obſeru. 744
L. 31. obſeru. 167
L. dotalem, obſeru. 53. d
L. 34. 1547. d. tom. 1
L. fructus. §. ſi vir, 1140. d
L. hæc actio, obſeru. 53. d
L. poſt dotem, obſeru. 111. a
L. ſi cum dotem. §. ſi pater, obſeru. 74. a. b
L. ſi vero, 455. tom. 1
Sponſalibus.
L. 4. 1181. tom. 1
L. quæſitum, 262. b. tom. 2
L. pen. obſeru. 332. a
Statu hominum.
L. pen. obſeru. 520. b
L. 7. 1042. d. tom. 1
Statu-liberis.
L. 2. obſeru. 246
L. 4. §. 1. obſeru. 685. c
L. 15. 1571. a. b. tom. 1
L. 29. 1158. tom. 1
L. 36. obſeru. 155
L. ſtatu-liberi à ceteris, obſ. 24 a
§. quintus, obſeru. 32
L. Stichum, obſeru. 248
L. vlt. 408. tom. 1
Stipulationibus ſeruorum.
L. 1. §. pen. 275. tom. 2
L. 2. 199. tom. 1
L. 25. obſeru. 521. c
L. liber homo, obſ. 97. c. d. 528. b
L. quod ſeruus, obſeru. 103. a
L. ſi alienus ſeruus, 97. b
L. ſi cum, obſeru. 330
L. ſi ſeruus communis, 1202. c. t. 1
Superfic.
L. 1. 1157. d
Suſpectus tutor & curator.
L. 1. §. quod autem, 23. tom. 1
L. 3. §. tutores, obſeru. 1
Suis & legitim. her.
L. 2. §. vlt. obſeru. 558. c. d
L. 3. §. miles, 1500. b. tom. 1
L. in ſuis, 1164. tom. 1
L. poſt conſanguineos. §. legitima, 655. d. tom. 1
L. ſi ex pluribus, obſeru. 364. a
Tabulis exhibend.
L. 1. §. ſine autem, 1298. tom. 1
L. 3. §. vlt. 448. t. 1. obſ. 475. a
Teſtamentis, & qui teſtam. fac. poſſ.
L. in aduerſ. 413. a. tom. 1
Teſtamento militari.
L. 21. 1354. c. tom. 1
Teſtamentaria tutela.
L. 23. 1549. a. tom. 1
L. quæro. §. vlt. 35. tom. 1
L. ſi quis filiabus, 1211. tom. 1
L. ſi hereditas. §. qui filium, 1101. c
Teſtibus.
L. 3. §. lege, 270. tom. 2
§. eiuſdem, obſeru. 14. b
L. inuiti, obſeru. 44. a
L. ob carmen, obſeru. 512. c
L. produci, obſeru. 44. a. b
Tigno iuncto.
L. 2. obſeru. 730
Tranſactionibus.
L. 1. 967. tom. 1. c
L. 2. 969. tom. 1. a
L. 3. ibid. b
L. 4. 970. b. tom. 1
L. 5. ibid. e
L. 7. 971. a. tom. 1
L. 8. ibid. c
L. 9. 974. d. tom. 1
L. 10. 975. a
L. 13. ibid. b
L. 15. ibid. c
L. 16. 976. a. tom. 1
L. vlt. ibid. a
L. 6. 968. tom. 1
L. ſi quis maior, obſeru. 682
L. ait prætor. §. ſi quid in fraudem, obſeru. 208. d. c
L. cum hi. §. ſed & perſonarum, obſeru. 3
Tritico, vino, & oleo legat.
L. 9. obſeru. 772. d
L. 10. obſeru. 489
L. pen. obſeru. 55. e
Tutelis.
L. patronus, 1237
L. 8. obſeru. 208
Tutel. & ration. diſtr.
L. 1. §. vſque adeo, Parat. 193. col 2. b
Tutoribus & curar.
Titul. emendatus, 807. tom. 1
L. 3. 55. tom. 1. obſeru. 475. b
L. 11. 807. tom. 1
L. 12. obſeru. 318
L. ἐὰν δύο. §. tutela, 53. 54. to. 1
L. libertus, obſeru. 426. a
L. ventri, obſeru. 528. e
L. pen. obſeru. 55. e
L. vlt. obſeru. 227. c
Vacatione & excuſatione munerum.
L. 3. obſeru. 176. c
L. in honoribus. §. qui muneris, 396
§. non alios, 130. d. tom. 2
L. 8. §. 2. obſeru. 760
L. pen. obſeru. 410
Ventre in poſſeſſionem mittendo.
L. extraneo, 1095. c
L. tamen, 86. tom. 1
Verborum obligationibus.
L. 1. §. ſi ſtipulanti, 212. tom. 1
L. 5. §. ſatis, 998. d. tom. 1
L. 6. 1070. c. tom. 1
L. 8. 1209. tom. 1. obſ. 249. a
L. 9. 1279. tom. 1
L. 10. 1209. tom. 1
L. 23. obſeru. 528
L. 56. 1244. tom. 1
L. 59. 1516. a. tom. 1
L. 63. 1424. a. tom. 1
L. 81. §. pen. 1105. 1424. a. t. 1
L. 126. 1123. tom. 1
L. 64. 1454. tom. 1
L. 1. 1180. tom. 1
L. 2. 1183. c. tom. 1
L. 5. 1191. d. tom. 1
L. 6. 1194. b. tom. 1
L. 7. 1195. b. tom. 2
L. 8. ibid. c
L. 9. 1197. b. tom. 1
L. 11. 1198. c. tom. 1
L. 12. ibid. d
L. 13. ibid. e

L. 14. 1199. d. tom. 1
L. 16. 1200. b. tom. 1
L. 17. 1203. d. tom. 1
L. 18. 1204. d. tom. 1
L. 19. 1205. a. tom. 1
L. 20. ibid. d
L. 21. ibid. e
L. 22. 1206. b. tom. 1
L. 23. 1208. a. tom. 1
L. 26. 1209. e. tom. 1
L. 28. 1211. a. tom. 1
L. 29. ibid. e
L. 30. 1213. b. tom. 1
L. 32. 1214. b. tom. 1
L. 34. ibid.
L. 35. 1215. c. tom. 1
L. 36. ibid. e
L. 38. 1216. b. tom. 1
L. 39. 1222. d. tom. 1
L. 41. 1223. a. tom. 1
L. 43. ibid. e
L. 45. 1225. a. tom. 1
L. 47. ibid. d
L. 48. ibid. e
L. 49. 1226. b. tom. 1
L. 50. 1227. a. tom. 1
L. 51. ibid. c
L. 52. ibid. d
L. 53. 1228. a. tom. 1
L. 54. ibid. c
L. 55. 1230. b. tom. 1
L. 56. 1231. e. tom. 1
L. 57. 1233. e. tom. 1
L. 58. 1235. c. tom. 1
L. 59. 1236. b. tom. 1
L. 62. 1238 c. tom. 1
L. 63. 1239. a. tom. 1
L. 64. ibid. b
L. 65. ibid. d
L. 66. ibid. e
L. 67. 1240. b. tom. 1
L. 68. ibid. c
L. 69. ibid. e
L. 71. 1241. b. tom. 1
L. 72. ibid. c
L. 73. 1242. b. tom. 1
L. 74. 1243. b. tom. 1
L. 76. 1245. d. tom. 1
L. 77. 1246. c. tom. 1
L. 78. ibid. d
L. 79. 1247. e. tom. 1
L. 81. 1248. b. tom. 1
L. 83. ibid.
L. 84. 1251. e. tom. 1
L. 85. 1253. b. tom. 1
L. 90. 1254. e. tom. 1
L. 91. 1255. b. tom. 1
L. 92. 1257. b. tom. 1
L. 93. ibid. c
L. 94. ibid.
L. 97. 1258. a. tom. 1
L. 100. 1259. d. tom. 1
L. 101. 1260. a. tom. 1
L. 102. ibid. d
L. 104. 1261. a. tom. 1
L. 105. ibid. b
L. 106. ibid. d
L. 108. 1262. a. tom. 1
L. 110. ibid. b
L. 111. ibid. c
L. 112. ibid. e
L. 113. 1263. b. tom. 1
L. 115. 1264. a. tom. 1
L. 116. 1266. c. tom. 1
L. 118. 1267. e. tom. 1
L. 121. 1268. d. tom. 1
L. 122. 1271. b. tom. 1
L. 123. 1276. c. tom. 1
L. 126. ibid.
L. 127. 1277. d. tom. 1
L. 128. 1279. b. tom. 1
L. 132. ibid. c
L. 133. 1281. a. tom. 1
L. 134. ibid. c
L. 135. ibid.
L. 137. 1285. b. tom. 1
L. 132. 897. tom. 2
L. 135. 1252. c
L. centeſimis. §. *vlt.* 1223. d. to. 1
L. inter. §. 1. obſeru. 688. e
L. continuus, 1192. tom. 1
L. cum ſtipulatus, ibid.
L. qui ita ſtipulatur, 963. c
L. ex ea. §. *pen.* 1099. d. tom. 1
L. ex parte. §. 1. 312. b. tom. 1
L. Flauius, 1279. tom. 1
L. inter ſtipulandum. §. *ſacram.* 72. tom. 1
L. ita ſtipulatus, 1279. tom. 1
L. Iulianus, 1232. c
L. in illa ſtipulatione, obſ. 15. a
L. quidquid, 245. 246. tom. 1
L. qui Romæ, 965. 975. 976. to. 1. obſeru. 19. d. 37. c. 38. a
L. quidam, obſeru. 434
L. quod dicitur, 1284. c. tom. 1
L. qui vſumfructum, 306. tom. 1
L. ſi centum, obſeru. 482. a
L. ſi cum exceptione. §. *quatenus*, 1222. tom. 1
L. ſi fundum, 1223. tom. 1
L. ſi rem tradi, obſeru. 336. d
L. ſi ſeruum. §. *nunc videamus*, 1544. c. tom. 1
L. ſtipulatio iſta, 1200. c. d. t. 1
L. ſtipulationes non diuiduntur. §. *vlt.* 1212. tom. 1
L. vlt. 207. tom. 1

Verborum ſignificat.

L. 2. obſeru. 71
L. vrbana familia, 75. tom. 1
L. 7. §. *plane*, 1042. 1043. to. 1
L. 12. obſeru. 329. d
L. 17. obſeru. 171. a. & 750
L. 57. obſeru. 757. d
L. 63. 1404. tom. 1
L. 76. obſeru. 750
L. 88. obſeru. 454. a
L. 107. 1325. tom. 1
L. 138. 845. d. tom. 1
L. verum, Parat. 240. col. 1. e. col. 2. a
L. 177. 1395. b. tom. 1
L. 195. §. *pen.* 485. a. tom. 1
L. abſentem & l. collegarum, obſeru. 203. e
L. filij, 1043. b. tom. 1
L. 166. obſeru. 749. c
L. 142. obſeru. 768. b
L. cum ab eo. §. *vlt.* 1097. to. 1
L. ferri, 428. tom. 1
L. Labeo, 979. 1014. a. tom. 1
L. lata, obſeru. 185. d
L. liberationis, 199. e. tom. 2. Parat. 204
L. malum. §. *viduam*, 697. c. t. 1
L. nomen, 1081. d. tom. 1
L. notionem, obſeru. 274
L. partium, 1149. d
L. pronuntiatio. §. *familiæ*, 1087. e. tom. 1
L. ſæpe, 237. tom. 1
L. vinaria, obſeru. 256
L. 208. 1364. e. tom. 1
L. vrbana prædia, 242. tom. 1
L. pen. obſeru. 423

Veteranorum & milit. ſucceſſ.

L. 2. obſeru. 82

Vi bonorum raptor.

L. 2. §. *& generaliter*, 237. to. 1
L. 4. §. *pen.* 474. tom. 1

Vi & vi armata.

L. 1. 1161. c. tom. 1
L. 3. ibid. & ſeq.
L. 14. obſeru. 151. e. 152. a
L. ſed vi, 475. b
Titulus de vi & vi armata emendatus, obſeru. 151. & ſeq.

Vnde cognati.

L. 1. §. *ſi quis proximior*, obſ. 306. b
L. octaui, obſeru. 38

Vnde legitimi.

L. 1. 317. tom. 1
L. 2. §. *pen.* 1070. b. tom. 1

Vſucapionibus ſeu vſurpationibus.

L. 3. 325. c. 1136. tom. 1
L. 4. 1223
§. *lana.* obſeru. 475
L. 4. §. *ſi rem*, 1014. tom. 1
L. 8. obſeru. 699
L. 14. 1024. tom. 1
L. pen. obſeru. 751. a

L. cum quidam, 1252.1455.1.1
L. homo liber, obſeru.329.d
L. idem eſt, 1125.b.10.1
L. interdum, obſeru.243.d
L. iuſto. §. & ſi poſſeßionis, 1141. d.10m.1
L. lite, 1268.tom.1
L. naturaliter, 332.tom.1
L. non ſolum. §. ſi dominus, 772. tom.1
L. nunquam, obſeru.414
L. qui ſcit. §. vlt. obſeru.413
L. rerum, 1076.tom.1
L. ſi aliena. §. vlt. obſeru.475
L. ſi ſeruus, obſeru.473.d
L. vlt. 1272
L. 1. 1135.a.10m.1
L. 2. ibid.d
L. 3. 1136.a.10m.1
L. 4. 1137.a.tom.1
L. naturaliter, 1146.c.tom.1
L. in vſucapionibus, 1147.c.1.1
L. ideoque, ibid.e
L. Labeo, 1148.c.tom.1
L. vſucapionem, ibid.
L. ſi aliena, ibid.e
L. neque ſeruus, 1150.a.tom.1
L. ſi ab eo, ibid.b
L. pignori, ibid.c
L. id tempus, 1151.a.tom.1
L. ſi is qui pro emptore, 1152.b. tom.1
L. ſerui, 1154.b.tom.1
L. ſi per errorem, ibid.e
L. quamuis, ibid.
L. ſi hominem, 1155.c.tom.1
L. poſſeßio, 1156.b.tom.1
L. ei à quo, ibid.
L. heres, ibid.d
L. eum qui ædes, ibid.
L. vbi lex, 1157.b.tom.1
L. ſine poſſeſſione, ibid.c
L. numquam, ibid.
L. Celſus, 1158.a.10m.1
L. ſi ſeruo, ibid.c
L. cum ſolus, ibid.d
L. rerum mixtura, ibid.e
L. nunquam, 1159.d.tom.1
L. ſi fur, 1160.b.tom.1
L. non ſolum, ibid.e
L. ſi ſeruus, 1162.d.tom.1
L. ſi homo, ibid.e
L. poteſt, 1163.c.tom.1
L. furtum, ibid.
L. quam rem, ibid.d
L. ſi ſolum, ibid.
L. cœptam, ibid.e
L. ſi rem, ibid.
L. cum vir, 1164.a.tom.1
L. heres, ibid.c
L. iuſto, ibid.c
L. præſcriptio, 1165.d.tom.1
L. pro ſoluto, 1166.c.tom.1
L. ſi emptam, ibid.
L. ſi exiſtimans, ibid.d
L. vlt. ibid.e

Vſu & habitatione.

L. 13. obſeru.330
L. 14. obſeru.399.& 443.b
L. per ſeruum, 423.d.tom.1
L. pleuum, 78.tom.1.obſ.268.b

Vſufructu.

L. 1. 76.tom.1
L. plenum, ibid.& ſeq.10m.1
L. 4. 961.d.tom.1
L. 5. 1007.tom.1
L. 7. §. pen. 971.a.tom.1
L. 9. §. huic vicinus, 610.10.2
L. 13. obſeru.352
L. 15. 463.d.1.2.obſ.349.e.350.a
L. 25. ibid.& ſeq.
L. 36. 1367.tom.1
L. 60. obſeru.349
L. 61. obſeru.23.d
L. 68. obſeru.349
L. defuncta, 699.d 10m.2
L. omnium, 463.10m.2
L. vetus, 1138.b.tom.1
L. vxori meæ, 464.tom.2

Vſufr. leg.

L. 2. obſeru.443.b
L. interdum, obſeru.243
L. cum vſusfructus, obſ.436.d
L. generali. §. 1. obſeru.321
L. licet, 437
L. legatum, obſeru.720
L. 32. §. 1. obſeru.721.d
L. 32. §. pen. obſeru.725

Vſufructu accreſcendo.

L. 2. 1374.tom.1
L. 9. ibid.

Vſu & habitatione.

L. 17. 1376.tom.1

Vſusfructus quemadmodum cau.

L. 1. §. habet, obſeru.270.e
L. cum vſusfructus, obſ.436
L. 2. obſeru.443.b

Vſu & vſufructu leg.

L. licet, obſeru.436
L. Codicillis. §. qui Sempronianı, obſeru.83.c

Vſuris.

L. ſi alij, 961.c.tom.1
L. 27. 1544.b
L. cum quidam. §. vlt. obſ.150
L. vſuræ, obſeru.589.a

Vt in poſſeſſione legatorum.

L. 1. §. ei cui legatum, obſ.118.e
L. 5. §. in poſſeßionem, obſ.308
L. 5. §. poſtquam, obſeru.762
L. ſi pecunia. §. vlt. 705.b
L. fideicommiſſorum, obſ.93.c
L. is cui. § ſatisfactionis, obſeru.41
L. ſi fideicommiſſorum, 1157.c. tom 1

Vt legat. nom. caue.

L. poſtquam. §. imperator, 370. tom.1
L. 5. obſeru.464.c.d
L. 10. ibid.

Vti poſſidetis.

L. 3. obſ.141.261.409.c
L. pen. obſeru.525.e

Vulgat. & pupill. ſubſtit.

L. 1. 111.112.tom.1
L. 4. 817.a.tom.1
L. 6. obſeru.248
L. Centurio, obſeru.380.b
L. coheredi, obſeru.322.a
L. Lucius, obſeru.540.e
L. qui plures heredes, obſ.322.a
L. ſi pater, 1146.tom.1
L. 34. 1351.b.tom.1
L. 35. 1302.tom.1

EX IVRE CANONICO.

De accuſationibus Extra.

CAP. 24. obſeru.704.d

De heredibus lib. 6.

Cap. 20. ibid.

De procut. in 6.

Cap. 5. obſeru.699.a
Cap. monach. 27. quæſt. obſeru.677

EX LEGIB. XII. TABVL.

LEx 12. tabul. in vrbe ne ſepel. obſeru.673
De tigno iuncto, obſeru.730.c.d
L. 111. tab. vti legaſsit. 137.tom.1
Fragmentum legis Thoriæ, 283.tom.1

INDEX LEGVM

CODICIS DN. IVSTIN. IN HIS LIBRIS expoſitarum, aut emendatarum.

Albigeis.
L.1. obſeruat. 12.e

Abolitionibus.
L.2. obſeruat. 40

Aceuſationibus.
L. ſi quis homicidy, obſetu. 7
L. penult. obſeru. 12.e
L. ſinguli, obſeru. 21.d
L.3. obſeru. 629.e

Actionibus empti.
L. vlt. obſeru. 528

Ad exhibeudum.
L.6. obſeru. 416
L. vlt. obſetu. 240

Ad legem Corneliam de falſis.
L.7. obſetu. 156.e
L. querela, 541.d
L. vbi, 170.d

Ad legem Corneliam de ſieariis.
L. eum qui, obſeru. 632.d

Ad legem Falcidiam.
L.3. obſetu. 202.b
L.6. & 8. 428. 429. tom. 2
L. ſi ea, 1026.c. tom. 1
L. penult. obſeru. 211.e
L. vlt. 428.d. tom. 2

Ad legem Iuliam de adulterio.
L.1. obſetu. 161.a
L. caſtitati, obſetu. 627.d
L. de crimine, obſetu. 158.a
L.7. obſeru. 626.d
L. quamuis, obſetu. 158

Ad legem Iuliam de ambitu.
L.1. 424. tom. 2

Ad legem Iuliam repetundar.
L.5. 281.e. tom. 2

Ad Senatuſconſult. Tertyll.
L. mater, Parat. 232. col. 1.a
L.34. 1351.e. tom. 1
L. deducta §. penult. 370. to. 2
L. iubemus, 485.e. tom. 2
L. Lucius §. vlt. 969.d

Ad Senatuſconſult. Trebellianum.
L.3. obſeru. 556.e

L.4. 558.e
L.5. obſeru. 554

Adminiſtratione tutorum.
L.2. & l.12. obſetu. 401
L.19. 1060.a
L.22. 438.e. tom. 2
L. lex, obſetu. 266.b
L. vlt. §. per, 525. tom. 2

Adquirenda & tetinenda poſſeſſione.
L.1. 1238.c.d. tom 1
L. vltim. 1330. tom. 1

Adſertione tollenda.
L.1. 510.d. 858. tom. 1

Aduocatis diuerſorum iudicum.
L.13. §. vlt. 301.d. tom. 2
L. iubemus pro tempore, obſeru. 391
L. per hanc, 537.e. tom. 1. obſeru. 392
Conſtit. Graeca, obſeru. 392.e
L.14. obſeru. 429
L. laudabile, obſeru. 392
L. petitiones, ibid.
L. reſtituenda, 298.d. tom. 2
L. vltim. 537.c. tom. 1

Ædifieiis priuatis.
L.2. obſeru. 141.b
L.4. 376.b. tom. 2
L.7. obſeru. 596.e
L. mæniana, 247. tom. 1. obſeru. 539.

Agr. & cenſu.
L.12. 482. tom. 2
L.13. 217. tom. 2
L.23. ibid. & ſeq.
L. litibus, 478. tom. 2. 617.a
L. penult. 42. tom. 2

Agr. deſert.
L.7. obſeru. 292
L. locorum, 536.e. tom. 1. 235.e. tom. 2
L. vlt. 536. tom. 1

Alienatione iudicij mutandi cauſ. fact.
L.1. obſetu. 528

Annali exeeptione.
Titulus emendatus, obſetuat. 256

Ann. & trib.
L.5. 254.e. tom. 2

Apochis public.
L.3. 42. tom. 2
L.5. 706.e. tom. 1

Appatitoribus mag. milit.
L.4. Parat. 330

Appellationibus.
L.4. 140. tom. 2
L. cum appellatio, obſeru. 18
L. eos etiam, obſeru. 454.d
L. iudicibus, 559.a. tom. 2
L. dominus, obſeru. 10
Duæ conſtitutiones Iuſtiniani, obſetu. 354

Aquæductu.
L.4. 1282. tom. 1
L.7. 1116. tom. 2

Bonis libertorum.
Conſtit. Graeca de iure patronatus, obſeru. 645.d
L.4. obſeru. 529
L. vlt. obſeru. 616

Bonis maternis.
L.2. obſetu. 558
L. vlt. obſeru. 750

Bonorum poſſeſſione.
L.2. obſetu. 166

Bonis proſcriptorum.
L.7. 602. tom. 2
L. penult. obſetu. 327.a

Bonis, quæ liberis, &c.
L.6. obſetuat. 617.a
L. vlt. 1015.d.e

Cadueis tollendis.
L.1. §. ſin autem aliquid, obſeru. 423.e

Calumniatoribus.
L. noſtris, obſeru. 117.a

Caſtrenſi peculio militum.
Titul. emendatus C. de caſtrenſi peculio & praef. ann. 99. tom. 1
L. vlt. 30. tom. 1

Cenſibus, &c.
L.1. 158.e. tom. 2
L. peræquatores, 47. tom 2

Codicillis.
L.7. obſetu. 555.e
L. vlt. 1112.b. tom. 1

Cohortalibus.
L. 12. 255. a. tom. 2
L. ſi cohortalis, 544. d. tom. 1. 272. c. tom. 2
Collationibus.
L. 2. 55. e. tom. 2
L. 4. 564. tom. 2
L. penult. obſeru. 110
Colluſione detegenda.
L. 2. 859. d. tom. 1. Paratit. 257
Commodati.
L. vlt. obſeru. 267
Communi diuidundo.
L. penult. obſeru. 416
Communia de legatis.
L. 2. obſeru. 342. a. 540
Communia de ſucceſſionibus.
L. adfinitatis, obſeru. 528
L. amita, obſeru. 361. c
L. vlt. 532. a. tom. 2
Communi ſeruo manumiſſo.
L. 1. Parat. 241. col. 1. b. c
Compenſationibus.
L. vlt. obſeruat. 221
Condicionibus inſertis.
L. 2. obſeru. 240. e
L. ſi vxorem, 1260. tom. 1
Conſtituta pecunia.
L. vlt. 205. 206. tom. 1
Conſulibus.
L. vlt. 529. a. tom. 2
Contrahenda & committenda ſtipulatione.
L. nuda, obſeru. 607. c
L. magnam, obſeru. 611. d
Crimine expilatæ hereditatis.
L. 1. obſeruat. 635. d
Cupreſſis.
L. 2. obſeruat. 37. e. 38. a. & ſeq.
Curatore furioſi.
L. lucrum, 1062. tom. 1
L. vlt. §. *nos itaque*, 926. tom. 1
Curſu publico.
L. 2. 389. 390. tom. 2
L. 9. 391. tom. 2
L. penult. 392. tom. 2
Cuſtodia reorum.
Conſtitutio Græca, 624. b. c
L. vlt. obſeru. 155
Decurionibus.
L. 3. 545. tom. 1
L. 13. ibid. & ſeq. tom. 1
L. priuilegio, 412 d. tom. 1
L. Alexandrinis, 1302. tom. 1
L. nati, 495. d
L. ſi quos, Parat. 33
L. neque, 170. tom. 2
L. ſi quis decurio, Paratit. 236. col. 2. a
L. vlt. 299. tom. 2
Depoſiti.
L. cum hereditas, 1123. e. tom. 1
L. penult. 534. d
Deſertoribus.
L. 2. 377. c. tom. 2
Dignitatibus.
L. 3. 19. d. 435. tom. 2
L. 4. 298. 435. tom. 2
L. 15. obſeru. 174. e
L. mulieres, 710. a. tom. 1
L. penult. 250. tom. 2
L. vlt. obſeru. 174. c
Dilationibus.
L. 1. 1074. e. tom. 1
Diſcuſſoribus.
L. 2. 560. a. tom. 2
L. vlt. 459. 561. tom. 2
Diuerſis officiis.
L. 6. 1086. tom. 2
Diuerſis reſcriptis.
L. penult. 1088. tom. 2
L. vlt. 319. tom. 2
L. 1. 993. d
Dolo.
L. dolum, ibid.
Donationibus.
L. quiſquis, obſeru. 596. c
L. ſancimus. §. *penult.* obſ. 415
L. ſi quis argentum. §. *in reditibus*, 445. e. tom. 2
§. *vlt.* 941. tom. 1
L. vlt. obſeru. 318
Donationibus inter virum & vxorem.
L. ſi maritus, ſecundo, 578. d. tom. 2
Donationibus ante nupt.
L. data, obſeru. 616. b
L. 25. obſeru. 614. b
L. 34. ibid.
L. ſi liberis, 483. e. tom. 2
L. pen. §. *vlt.* ibid.
L. vlt. §. *ſi igitur*, 479. b. tom. 2
Donationibus cauſ. mort.
L. 1. obſeru. 619
L. vlt. 534. tom. 2
Dote promiſſa.
L. 2. 666. c. d. tom. 1.
Edendo.
L. 1. obſeru. 221
Edict. D. Adriani tollend.
L. 3. obſeru. 51
Epiſcopis & Clericis.
L. 41. 565. b. tom. 2
L. cum clericis, 505. a. b. tom. 2
L. eum, qui probabilem, obſeru. 48. d.
L. omnia, obſeru. 7. b
L. repetita, 196. tom. 1
L. orphanotrophos, obſeru. 810
L. ſacroſancta, ibid.
Epiſcopis audiendis.
L. 18. 699. tom. 1
Titulus de epiſcopis audiendis emendatus, 518. tom. 1
Erogatione militaris annonæ.
L. 6. 23. tom. 1
Etiam ob chirographar. pecuniam.
L. vnica, obſeru. 479. b
Euictionibus.
L. 31. obſeru. 632
Ex delicto defunctor.
L. 1. 989. tom. 1
Ex quibus cauſis infamia irrog.
L. 2. obſeru. 266
L. 5. 131. tom. 2
L. 16. obſeru. 393
Exactionibus.
L. fuſtibus, ibid.
L. penult. 265. c. tom. 2
Exceptionibus.
L. defenſiones, obſeru. 490. a
Excuſationibus munerum.
L. 2. 302. tom. 2
L. 11. 305. tom. 2
L. placet, 47. d. e. tom. 2
L. penult. 253. c. tom. 2
Excuſationibus tutor.
L. 2. 1053. c. tom. 1. obſ. 290
L. penult. 156. tom. 2
Executoribus, & Exact.
L. 3. 42. b tom. 2
L. 4. 506. tom. 2
Eunuchis.
L. 1. 461. tom. 2
Familiæ erciſcund.
L. filium, 475. tom. 1. obſeru. 212. e
L. ſi cognatione, 583. tom. 2
L. filia, obſeru. 86. e
L. omnes, 526. a. tom. 1
L. penult. obſeru. 415. b
L. vlt. 478. tom. 1
Feriis & dilationibus.
L. omnes, 526. a. tom. 1
Fide inſtrumentor.
L. 4. 558. tom. 2
L. contractus, 942. a. tom. 1
L. plures, 407. d. e. tom. 2
L. penult. 503. a. tom. 2
Duæ conſtit. quæ deſiderantur, obſeru. 279
Fide & iure haſtæ fiſcalis.
L. 3. obſeru. 12
Finium regundorum.
L. 1. obſeru. 274. e

L. 3. obſeru. 594. c

Fideicommiſſis.

L. vlt. obſeru. 557

L. 30. obſeru. 616

Fideiuſſoribus.

Conſtitutio Græca, obſeru. 609. c

L. 1. obſeru. 490

L. blanditus, 672. 673. tom. 1

L. 22. obſeru. 610. d. e

L. vltim. ibid.

Fideicommiſſaria libertate.

L. & ſi non adſcripta C. de fideic. libert. 34. tom. 1

L. 4. obſeru. 53. a. b

Fructibus, & litium expenſis.

Zenonis conſtitutio, obſeru. 354

L. vltim. Parat. 267

Fundis patrimonialibus & ſaltuenſibus.

L. 2. 244. tom. 2

L. 2. 265. a. tom. 2

L. 11. ibid.

L. nulli, 240. c. tom. 2

Fundis rei priuatæ.

L. 3. 243. tom. 2

Furtis.

L. 10. 1448. c. tom. 1

L. 13. obſeru. 285. b

Grege dominico.

L. 1. 260. d. tom. 1

Hæreticis, & Manich.

L. 4. obſeru. 382. c

L. ſi quis orthodoxa, 433. tom. 2

Hered. decurionum.

L. vlt. 86. c. tom. 2

Heredibus inſtituendis.

L. 3. obſeru. 260. & ſeq. & 537

L. quotiens, 1119. c. tom. 1

Heredibus ſubſtituendis.

L. 3. 1125. tom. 1. obſeru. 537

His, qui ſibi aſciſcunt in teſtamento.

L. 1. 1297. tom. 1

L. 6. 1140. tom. 1. obſeru. 474

His, qui à non dominis manumiſſi ſunt.

L. 1. obſeru. 260

His, quibus vt indignis.

L. 2. obſeru. 156. 157

L. 9. obſeru. 164

His, qui per metum iudicis non appell.

L. 2. obſeru. 224

His quæ ſub modo. &c.

L. 2. obſeru. 444. b

Impuberum & aliis ſubſtit.

L. precibus, obſeru. 380

L. penult. 1352. c. tom. 1

Immunitate nemini tribuenda.

L. 1. 214. tom. 2

In quibus cauſis in integr. reſtit.

L. 1. 1. tom. 1

L. 2. 1211. tom. 1

In quibus cauſis tutores haberi, &c.

Tit. emendatus, Parat. 188

L. 4. 505. tom. 1

In quibus cauſis nul. fori præſcriptio.

L. 1. 248. c. tom. 2

In integrum reſtit. minorum.

L. 1. 1. tom. 1

L. 2. obſeru. 136

L. 3. 1010. tom. 1

L. vlt. obſeru. 503. a

Inceſtis nuptiis.

L. 4. obſeru. 466

Indicta viduitate tollenda.

L. 5. Parat. 221. col. 1. d

Ingenuis manumiſſ.

L. 4. obſeru. 77. b. c

In ius vocando.

Conſtitutio Græca, obſeruat. 399. c

Inofficioſo teſtamento.

L. filiis, obſeru. 113. c

L. fratres, obſeru. 473. 550. a

L. quoniam. §. vltim. 667. tom. 1

L. ſcimus. §. 1. obſeru. 231. b

L. ſi mater, obſeru. 134. c

L. ſi quando, obſeru. 231. b

L. ſi quis in ſuo. §. vlt. 544

L. vlt. obſeru. 231. b

Inſtitutionibus & ſubſtitut.

L. 3. 1098. d. tom. 1

Inter alios acta vel iudic. aliis non nocere.

Tit. emendatus, 969. tom. 1

Interdictis.

L. 2. obſeru. 136. a

L. vlt. obſeru. 135

Inutili ſtipulatione.

L. 4. obſeru. 251

Iudæis.

L. 11. obſeru. 382. c

Iudiciis.

L. apertiſſimi, 507. c. tom. 2

L. properandum, 1027. tom. 1. 8. tom. 2. obſeru. 252. b

L. ſancimus, 647. tom. 2

Iure aureor. annulorum.

L. 2. 91. 92. tom. 2

Iure deliberandi.

L. 19. obſeru. 617. a

Iure dotium.

L. 4. Parat. 65

L. in rebus, obſeru. 310. d

L. 30. ibid.

L. mulier, obſeru. 504

L. vbi, obſeru. 408

Iure emphyteutico.

L. 2. 537. a. tom. 1. 252. tom. 2

Iure fiſci.

L. vlt. 247. tom. 2

L. 5. 196. b. c. tom. 1

L. 8. 14. c. tom. 2

Iure liberorum.

L. 1. Parat. 183. col. 1

Iuriſdictione omn. iudic.

L. nemo, 507. c. tom. 2

Latinâ libertate toll.

L. 1. obſeru. 80. c

Legatis.

L. 9. obſeru. 254

L. cum quæſtio, 1313. tom. 1

Legatis.

L. 9. obſeru. 556

L. 19. ibid.

L. 23. ibid.

Legationibus.

L. penult. 73. b. tom. 2

Legitimis heredibus.

L. de emancipatis, 671. tom. 1

L. 11. *§. vlt.* obſeru. 562. c. 563

Legibus.

Conſtitutio Græca, obſeru. 383. c

L. 3. obſeru. 499

Legit. tutela.

L. vlt. obſeru. 617. a

Liberali cauſa.

L. liberos, obſeru. 150

L. 25. obſeru. 565

Liberis & poſtumis.

L. 13. 1336. tom. 1

Libertis, & eorum liberis.

L. pen. 527. a. tom. 2

Locato & conducto.

L. ad approbationem, 1161. tom. 1

L. certi, 939. a. tom. 1

L. ſi olei, 1531. c. tom. 1

L. pen. obſeru. 388. e

L. vlt. 506. tom. 2

Luitione pignoris.

L. 2. obſeru. 142

Mandato.

Conſtitutio Græca, obſeru. 504

L. ab Anaſtaſio, ibid. & ſeq.

L. per diuerſas, obſeru. 513

Magiſtratibus conueniend.

L. vlt. 228. tom. 2

Mandatis Principum.

Conſtitutio Græca, obſeru. 505

L. 1. 522. tom. 2

Metallariis, & metallis.

L. 1. & 2. 163. tom. 2

Metatis, & epidemeticis.
L. 5. 289. d. tom. 2
L. 6. obſeru. 236
L. 7. 511. tom. 2
L. 9. 289. b. c
L. vlt. 451. a. tom. 2
Modo multarum.
L. 6. Parat. 40
Monopoliis & conuent.
Titul. emendatus, Paratit. 158. col. 2. c
Muneribus.
L. 2. 287. c. tom. 2
L. 7. 404. b. tom. 2
L. penult. 293. tom. 2
Murilegulis, &c.
L. his qui, 495. d. tom. 2
Naturalibus liberis.
L. 1. 318. tom. 1. 549. c. tom. 2
L. 3. 525. d. tom. 2
L. 4. ibid.
L. 9. §. quod & in his, obſeruat. 528. c
L. communium, tom. 1. 147
§. ſed ſi quidem, tom. 2. 525. d
L. iubemus, 454. b. tom. 2
Naufragiis.
L. 3. 561. a. b. tom. 2
Ne comitibus rei milit. vel trib. lau. præſt.
L. 1. Parat. 42. col. 1
Neceſſ. hered. inſt.
L. 2. obſeru. 553. e
Ne de ſtatu defunct.
L. pen. 77. a. tom. 2
Ne fiſcus, vel reſp.
L. 2. 69. tom. 2
Ne rei dominicæ vel teſt.
L. 2. obſeru. 565
Ne vis fiat, &c.
L. 3. 452. tom. 1
Neceſſariis ſeruis hered.
L. vlt. 1116. d. tom. 1
Negotiis geſtis.
L. 15. obſeru. 249. e
Nili aggeribus.
L. vnic. Parat. 329. e
Non numerata pecunia.
L. 13. obſeru. 390
L. in contractibus, 50. c. tom. 2
Nouat. & delegat.
L. vlt. 226. 227. tom. 1. obſeru. 611. b
Noxalibus actionibus.
L. 3. obſeru. 151. b
L. pen. & vlt. 521. tom. 1
Numer. & actu.
L. 1. 226. 227. tom. 1
Nundinis & mercat.
Tit. emendatus, Parat. 159. col 2
Nuptiis.
L. 4. 147. tom. 2
L. 6. obſeru. 409
L. 7. ibid.
L. 13. obſ. 528
L. patrem, obſeru. 521. a
Obligationibus, & act.
L. 1. obſeru. 51
L. ob as, 567. tom. 2
Obſequiis patrono præſtandis.
L. 3. 521. tom. 2
Officio ciuilium iudicum.
L. 1. obſeru. 499. d
Officio comitis Orientis.
L. 1. 1050. obſeru. 37
Officio comitis rerum priuatarum.
L. 2. 320. c. tom. 2
L. 3. 301. c. tom. 2
Officio magiſtri offic.
L. 1. 242. b. tom. 2
L. 3. curæ, 242. a. tom. 2
Officio militarium iudicum.
L. 1. 401. d. tom. 2
L. 4. obſeruat. 68. 242. a. tom. 2
L. vlt. 1. tom. 1
Officio præfecti prætor. Afric.
L. 1. obſeru. 587. c
L. 2. §. in Sardinia, obſeruat. 68
Officio præfecti Auguſtalis.
L. 2. obſeru. 224. c
Officio præfecti vrb.
L. 1. obſeru. 229. a
Officio rectoris prouinciæ.
L. 6. obſeru. 496
L. 8. 589. tom. 2
L. ſi quis, 673. tom. 2
L. vlt. obſeru. 18
Offic. diu. iud.
Conſtitutio Græca, Parat. 38. d
Operibus publicis.
L. 5. 491. c. tom. 2
L. 7. 1200. c. tom. 1
L. 10. obſeru. 579
L. turres, 512. b. tom. 2
Ordin. cognit.
L. pen. obſeru. 565
Pactis.
L. 8. 2. tom. 2
L. legem, obſeru. 334
L. licet, obſeru. 518. a
L. in bonæ fidei, 945. tom. 1
L. pactum quod dotali, 1223. tom. 1
L. petens, 945. tom. 1. 365
L. traditionibus, 1135. tom. 1
L. penult. 1424. e. tom. 1
Pactis conuentis, &c.
L. 1. obſeru. 334
L. 4. & l. pater, 945
Pactis inter emptorem & vendit.
L. ſi ante, obſeru. 37. d
Pactis pignorum.
L. vlt. 158. tom. 1
Paſcuis publicis, & priuat.
L. 2. obſeru. 12. a
Patribus, qui filios diſtraxerunt.
L. 2. 462. e
Patria poteſtate.
L. penult. obſeru. 614
Per quas perſonas nobis adquiritur.
L. vlt. 90. tom. 1
Petitione hereditatis.
L. 2. obſeru. 255. b
L. vlt. obſeru. 257. b
Pignoribus, & hypothec.
L. debitores, obſeru. 143. c
L. maior, 1534. d. tom. 1
L. nec creditores, 1150. e. tom. 1
L. pignoris, 576. tom. 2
Pigneraticia actione.
L. nec creditores, & l. vlt. 1150. e. tom. 1
Conſtitutio Seuer. & Anto. Græca, obſeru. 346. c
Plus valere, quod agitur.
L. 3. obſeru. 513. a
Plus petitionibus.
Conſtitutio Zenonis & Iuſtiniani quæ deſideratur, obſeru. 374
Pœnis.
Conſtitutio Græca, 638. d
L. ſi quis, obſeru. 188
L. 15. obſeru. 633
L. ſi vindicari, obſeru. 131
Pœna iudicis, qui mal. iudic.
L. 1. obſeru. 187
Poſtliminio reuerſis.
L. 4. obſeru. 331. c
L. liber, 436. tom. 2
L. 15. 3. e. tom. 2
Poſtulando.
L. 4. 967. d. tom. 1
Poſtumis & heredib. inſt.
L. 3. obſeru. 556
L. pen. obſeru. 541
L. vlt. 1086. tom. 1
Prædiis, & aliis rebus minor.
L. 16. obſeru. 195. 196
L. prædia, Parat. 251
L. vlt. obſeru. 196

Digitized by Google

Præſcriptione triginta annor.
L. 1. & 2. obſeru. 568. d. e
L. 3. obſeru. 579. 285. a. tom. 2
L. 4. 248. e. tom. 2
L. 7. §. pen. obſeru. 565
L. cum notiſſimi. §. ſed cum illud, 1150. d. tom. 1
Precibus Imp. offer.
L. 1. obſeru. 565
L. quotiens, obſeru. 34
Primicerio.
L. 2. 298. d. tom. 2
Priuatis carceribus inhibendis.
L. Græca, Parat. 312. col. 2
Priuilegio fiſci.
L. vlt. obſeru. 583. b
Priuilegiis ſcholarum.
L. 1. 300. e. tom. 2
L. vlt. 530. e. tom. 1
Pro emptore.
L. cum ſit, 1142. a. tom. 1
Pro quibus cauſis ſerui pro.
L. 1. obſeru. 565
Probationibus.
L. 19. 497. tom. 2
L. 22. obſeru. 253. c
Procuratoribus.
Conſtit. Græca, obſeru. 394. e
L. 27. ibid.
L. exigendi, 561. e. tom. 2
L. maritus, obſeru. 360. d
L. nulla, obſeru. 51. a
Proximis ſacrorum ſcrinior.
L. 1. 302. 303. tom. 1
L. 4. ibid. & ſeq.
L. 12. 249. 250. tom. 1
Quadriennij præſcript.
L. 3. obſeru. 579
Quæ res exportari non debeant.
L. 1. obſeru. 242. d. 556
Quæ res pign. oblig.
L. 7. 319. tom. 2
Quæ res venire non poſſunt.
Titul. emendat. Parat. 146. a
Quæſtionibus.
L. 1. obſeru. 52. & 635
L. 11. obſeru. 635. 636
Quando dies leg. ced.
L. 2. 3. 4. obſeru. 561. e
Quando & quibus quar. pars debetur, &c.
L. 2, 148. tom. 1
Quando ciuili act. crim. pun.
L. 1 obſeru. 634
Quando prouocare non eſt neceſſe.
L. venales, 997. d. tom. 1
Qui accuſare non poſſunt.
L. 2. 483. e. tom. 1
L. 10. 3. e. tom. 2
L. cum rationibus, obſ. 158. c
Qui admitti ad bonor. poſſeſſionem poſſunt.
L. pen. & vlt. obſeru. 405. e
Qui bonis cedere poſſunt.
L. 1. obſeru. 266. e
Qui dare tutores poſſunt.
L. 1. 1181. tom. 1
L. 10. obſeru. 528
Qui ætate ſe excuſant.
L. 3. 50. tom. 1
L. vlt. Parat. 199. col. 1. 2
Qui manumittere non poſſunt.
L. 3. obſeru. 43. d
L. 5. 1249. tom. 1
Qui militare non poſſunt.
L. vlt. obſeru. 451. tom. 1
Qui non poſſunt ad libertatem peruenire.
L. 1. Parat. 243. col. 2. c
Qui potiores in pignore habeantur.
L. 3. obſeru. 267. a
L. cum tibi, 72. tom. 1
L. ſi generaliter, obſeru. 347. c
Qui profeſſ. ſe excuſ.
L. 3 545. d. tom. 1
Qui pro ſua iuriſdictione.
L. 1. obſeru. 3
Qui teſtamentum facere poſſunt.
L. 5. 1082. c. obſeru. 538
L. cum heredes, obſeru. 130. e
Quomodo & quando iudex.
L. 8. obſeru. 572. c
Quo quiſque ordine conueniatur.
L. 3. 196. e. tom. 2
Quod cum eo, &c.
L. 1. obſeru. 417
L. ſi liberam, obſeru. 473. d
Quorum appellationes non recipiantur.
L. ab executione, obſeru. 349
Quorum bonorum.
L. 2. obſeru. 135. c
Quod legatorum.
L. 1. obſeru. 210
§. ſi quis mortis, obſ. 306
Quibus cauſis tutores habeantur.
L. 4. 505. tom. 1
L. pen. 1057. b. tom. 1
Quibus non obiicitur longi temporis præſcriptio.
L. vlt. 101. 102. tom. 1
Rebus alienis non alienandis.
L. vlt. 1274. d. tom. 1
Rebus creditis.
L. 1. 231. c. tom. 2
L. 2. obſeru. 41. & 214
L. pen. obſeru. 617. a
Rebus dubiis.
L. 1. obſeru. 227
Receptis arbitris.
L. antep. §. ſi quis ante, obſeru. 533. c
Rei vindicatione.
L. quotiens, obſeru. 571
L. fundum, 11. b. tom. 2
L. ſi fundum, 438. tom. 2
Rei vxoriæ actione.
L. vnica, obſeru. 408. d
Rerum amotarum.
L. 2. obſeru. 528. d
Re militari.
L. contra, obſeru. 17. c
Rerum permutatione.
L. vlt. obſeru. 334
Remiſſione pignoris.
L. 1. Parat. 241. e
Remiſſionibus.
L. debitum, 954. b. tom. 1
Repudianda bonor. poſſeſſ.
L. 1. 425. tom. 2
Repudianda & abſtinenda hereditate.
L. ſicut, 417. a. tom. 1
L. ſuus, 442. tom. 1
Repudiis.
L. 3. obſeru. 408. c
L. vxores, 475. d. tom. 2. obſ. 162.
L. vlt. 479. tom. 2
Reſcindenda venditione.
L. 2. 697. d. tom. 1. obſ. 509
L. 7. 3. e. tom. 2
L. 8. 1544. a. tom. 1
L. pen. 83. c. tom. 2
Reſtitutione militum.
L. vlt. 698. d. tom. 1
Reuocandis donationibus.
L. 4. obſeru. 612. a
L. 7. obſeru. 110. a
L. ſi vnquam, obſeru. 573
Reuocandis his quæ in fraudem creditorum alienata ſunt.
L. 1. obſeru. 208. c. d
L. 3. obſeru. 417
L. vlt. obſeru. 360. d
Sacroſanctis Eccleſiis.
Conſtitutiones Græcæ, obſ. 385

L. 10. 579.c.tom.2
L. 12. 564.d.tom.2
L. decernimus, obſeru.282.c
L. non plures, 306.tom.2
L. ſancimus, obſeru.616.c
Secundis nuptiis.
L. 2. 481.c.tom.2
L. 4. 484.tom.2
L. edictali, 47.tom.2
L. in quibus, obſ.440
L. quoniam, 483.tom.2
L. ſi quis prioris. §. certum, 482. tom.2
Sententiam paſſis.
L. 1. 459.d
Sententiis & interlocutionibus.
Conſtitutio Iuſtiniani, obſeru. 357.d
Sententiis quæ pro eo quod intereſt, proferuntur.
L. vnica, obſeru.519.c
Sepulchro violato.
L. vlt. 513.a.tom.2
Seruo pignori dato manumiſſo.
L. 1. Parat.241.col.2.b
Seruis fugitiuis.
L. 3. obſeru.556.c
Seruitutibus & aqua.
Tit. interpretatio, Parat.94.a
L. 2. 536.c.1145.c.tom.1
L. vlt. 11.c.tom.2
Si aduerſus delictum.
L. 1. Parat.66.a.col.1
Si aduerſus donationem.
L. 1. Parat.64.col.2.b
Si aduerſus dotem.
L. vnic. Parat.65.col.2.c
Si aduerſus creditorem.
L. 1. 1569.c.tom.1
Si aduerſus ſolutionem.
Tit. emendatus, Parat.65.col.1.c
L. 1. 1014.d.tom.1.obſ.528
L. 2. Parat.65.col.1.c
Si aduerſus tranſactionem.
L. 1. 1024.c.tom.1
L. 2. ibid.&1429.b
Si aduerſus venditionem.
L. 1. 505.d.tom.2
Si aduerſus venditionem pignorum.
L. 2. 367.d
Si aliena res pignori data ſit.
L. vlt. 217.c.tom.2
Si certum petatur.
L. ſi pro mutua, 389.a.tom.1
Si dos, conſtante matrimonio.
L. 1. 485.b
Si ex pluribus tutoribus.
L. 2. obſeru.401
Si mancipium ita fuerit alienatum.
L. pen. 1274.d.tom.1
L. vlt. obſeru.512
Si maior fact. alien. fac. ſine decret.
L. vlt. §. vlt. 366.d.tom.1
Si omiſſa ſit cauſa teſtamenti.
L. 2. obſeru.81
Si quacunque præditus poteſtate.
L. 1. obſeru.70
Si rector prouinciæ.
Tit. emendatus, 481.a.tom.2
Si tutor vel curator.
L. 1. 1024.c.tom.1
Si vendito pignore agatur.
L. 2. obſeru.199.a
L. pen. obſeru.603
Si vnus ex pluribus appell.
L. 2. 671.tom.1
Silentiariis, & eorum decurionibus.
L. 1. 290.tom.2
L. 3. *§. vlt.* 270.tom.2
L. vlt. 535.tom.2
Solutionibus & liberationibus.
L. 22. obſeru.611
L. pecunia, 938.b.tom.1
Soluto matrimonio.
L. 1. 7.tom.2
L. 4. 1548.tom.1
L. 7. obſeru.528
Sponſalibus.
L. 2. 17.tom.2
L. vlt. §. pen. obſeru.114.d
Sportulis.
Conſtitutiones Græcæ, quæ deſiderantur in Tit. de Sportulis, obſeru.734.d
Subſtitutionibus.
L. 1. obſeru.438
Succeſſorio edicto.
L. 2. 671.c
Summa Trinitate & fide Cathol.
L. 1. 676.c.690.b.tom.1
Suis & legitimis.
L. ſi defunctus, obſeru.562.c
L. ex libera, 176.tom.1
L. vbi, obſeru.562.c
L. 5. *defunctus*, ibid.
L. vbi, ibid.
Suſceptoribus præpoſitis, & arcariis.
L. 5. 163.d.tom.2
L. humilioribus, obſeru.342
Temporibus in integrum reſtitutionis.
L. 2. *& l. ea quæ. §. ſi quando*, 978.b.tom.1
L. 5. Parat.72.col.2
Tempor. appellationibus.
L. 3. obſeru.579.b
L. vlt. 473.tom.2
Teſtamentis.
L. 27. obſeru.416
L. hac conſultiſſima. §. ex imperfecto, 651.b.tom.1.544.d.tom.2
L. iubemus, 1076.a.tom.1.515.tom.2
L. quoniam, 1071.c.tom.1
L. conſulta, 948.d.tom.1
Teſtamento militis.
L. 2. 240.c
L. vlt. obſeru.588
Teſtamentaria manumiſſione.
L. 11. Parat.138.a
L. vlt. 9.d.tom.2
Teſtamentaria tutela.
L. 4. 35.tom.1
Teſtibus.
Conſtitutiones deſiderantur, obſeru.219.418.b.&512
L. 1. 227.tom.1.obſeru.512
L. 8. 227.tom.1
L. ſi non ſpeciali, obſeru.432
L. ſi quis teſtibus, obſeru.44
L. teſtium, 535.d.tom.2
Tranſactionibus.
L. 2. 964.tom.1.obſeruat.255
L. ſub prætextu, 969.d.tom.1
L. tranſactio nulla, 968.tom.1
L. pen. obſeru.156.c
L. vlt. obſeru.128
L. tranſigere, 971.tom.1.obſeru.157
Tutoribus, vel curatoribus illuſtrium.
L. 2. 269.270.tom.2
Vbi cauſæ fiſcales.
L. 7. obſeru.231
Vbi cauſa ſtatus.
L. pen. Parat.86.b
Vbi de hered. agat.
L. 1. obſeru.136
Vbi conueniatur qui cert. loc. dat. promiſſ.
L. 1. *&* 2. 1319.tom.1
Vbi in rem actio exerc. debeat.
L. 2. 520.tom.2
Vectigalibus, & commiſſis.
L. 4. 262.b.tom.2
L. 5. 272.tom.2
L. 9. 536.tom.2.obſeru.234

Veſte holoſ.
L. 4. 438. tom. 2
Veteri iur. enucleand.
L. 1. 503. tom. 1
L. 2. obſeru. 580
Vnde liberi.
L. qui ſe patris, obſeru. 191
Vnde vi.
L. 1. obſeru. 12. d
L. momentariæ, ibid.
L. inuaſor, obſeru. 594
L. vlt. 508. tom. 2
Vnde vir & vxor.
L. 1. obſeru. 71. d

Vſucapione transform.
L. vn. obſeru. 317
Vſufruct.
L. 6. 1546. c. tom. 1
Vſuris.
L. 3. 666. b. tom. 1
L. 4. obſeru. 222. 479
L. 10. 555. c. tom. 2
L. 22. obſeru. 222
L. eos, 544. a. tom. 2
L. ſi mater, 361. tom. 1
Vſuris pupillar.
L. 3. obſeru. 281

Vt in poſſeſſ. legator.
L. 2. 476. a. tom. 2
Vti poſſidetis.
L. 2. 369. b. tom. 1
Vt nemini liceat ſe in coëmpt.
Tit. emendatus, obſeru. 22. e
Vt nullus ex vicanis pro alien. vican. deb. teneat.
L. 1. 504. tom. 2
Vt quæ deſunt aduocatis partium iudex ſuppleat.
Tit. emendatus, Parat. 29. c

INDEX NOVELLARVM

IN HIS LIBRIS AVT EXPOSITARVM aut quibuſdam locis emendatarum.

NOVELLA 1. 419.b.449.tom.1

Nouella 1. *& l. communium*, C. *de nat. liber. conciliantur*, 392.tom.1

Nouella 4. 1012.c.tom.1

Nouella 7. 223.d.tom.1

Nouella 8. 526.tom.1

Nouella 9. *de vect. & com.* obſeru.234

Nouella 17. 60.e.tom.2

Nouella 22. 521.e.tom.1

Nouella 22. *cum l. in cauſis*, C. *de repud. ad concordiam adducta*, 536.tom.1

Nouella 23. 478.tom.2

Nouella 30. 727.tom.1

Nouella 31. obſeru.485

Nouella 53. 118.tom.1

Nouella 61. 535.e.tom.1

Nouella 68. 1017.tom.1

Nouella 74. obſeru.744

Nouella 82. 1215.tom.1

Nouella 89. 317.tom.1

Nouella 90. 1214.a

Nouella 96. 522.d.tom.1

Nouella 98. 474.d.tom.2

Nouella 99. 198.tom.1

Nouella 100. 528.tom.1

Nouella 107. 1077.a.tom.1.obſeru.61

Nouella 109. 1076.1077.tom.1

Nouella 113. 1078.tom.1

Nouella 115. 528.tom.1

Nouella 117. 318.tom.1.474.c.tom.2

Nouella 118. 157.tom.1

Nouella 120. 522.tom.1

Nouella 120. *& l. erit, de fund. dotal. conciliantur*, 215.tom.1

Nouella 123. 528.b.tom.1

Nouella 127. *& Nouella* 134. *conciliantur*, 823.tom.1

Nouella 128. 215.tom.1

Nouella 133. 371.tom.1

Nouella 134. 536.tom.1. & 478.a.tom.2

Nouella 140. ibid.

Nouella 142. 1083.tom.1

Nouella 159. 440.d.tom.1

Nouell. de epiſc. iud. 274.tom.1

Nouell. de hered. ab inteſt. ven. 655.656.to.1

Nouell. de her. & fal. 1017.tom.1

Nouel. non min. det. per. ibid.

de Nouellarum Iuſtiniani veteri Interprete, obſeru.236

Nouell. 123. *& Nouell.* 10. *Leonis conciliantur*, 534.d.tom.1

Nouell. Leon. 39. 1194.tom.1.

Nouell. Leon. 541.d.tom.2

Nouell. Leon. 68. 530.tom.1

Nouell. Leon. 69. 695.tom.1

Nouellæ Leonis emendata, obſeru.658

Nouell. Theod. de pater. & mat. bon. 819.to.1

Nouel. Martiani de mat. Senat. 1050.to.1

BASILICA.

Ex βασιλικῶν libris confirmantur quædam emendationes, obſeru.504

INDEX

INDEX LEGVM

CODICIS THEOD. EXPOSITARVM

aut emendatarum.

Ad legem Iuliam de ambitu.
*L.*1. obſeru.482.e
Adſeſſoribus.
L.vlt. Parat.2
Agentibus in rebus.
*L.*3. 314.e.tom.2
*L.*4. 438.tom.2
*L.*6. 319 c.tom.2
*L.*20. 320.d.e.tom.2
Anno. ciuie.
*L.*8.& 9. 188.c.tom.2
L.penult. 169.c.tom.2
Appellarionibus.
*L.*11. obſeru.494.d
*L.*41. obſeru.499.e
*L.*60. 198.a.tom.2
Bonor. poſſeſ.
*L.*3. ibid.
Cauta & numer. pec.
*L.*1. *C. Hermogen.* 208.tom.1
C. Hermog.
L.C. Hermog. emendata, 990.c. tom.1
Ceetione.
*L.*1. 179.tom.1
Crimine ſacrilegij.
*L.*1. Parat.300
Curioſis.
*L.*2. 390.d.tom.2
*L.*4. 320.e.tom.2
*L.*5. 390.d.tom.2
Curſu publico.
*L.*8. 391.tom.2
*L.*15. 378.tom.2
Decurionibus.
*L.*3. 53.b.tom.2
*L.*19. obſeru.546.c
*L.*71. obſeru.21.d.e
*L.*109. 299.e.tom.2
*L.*132. 91.c.tom.2
Dec. & ſilen.
*L.*1. 302.b
Deſert.
*L.*2. 271.d.tom.2
Dignitatibus.
*L.*15. 275.276.tom.2
Diſcuſſoribus.
*L.*2. obſeru.491.d
Diſtract. pign. quæ tribut. cauſ. ten.
*L.*1. obſeru.94.a
Domeſt. & prot.
*L.*2. 392.a.tom.2
*L.*8.9.& 10. 302.b.c.tom.2
Donationibus.
*L.*4. obſeru.162
Epiſcop. & cleric.
*L.*27. obſeru.201.c
Equis curul.
L.1. 266. tom.2. & obſeruat. 229.b
Exc. mun.
*L.*14. 271.tom.2
Exp. iud.
*L.*1. obſeru.115.b
Extraor. muneribus.
*L.*8. 115.c.tom.2
Fide catholica.
*L.*2. Paratit.256
Fide inſtr.
*L.*1. ibid.
His quæ adm. vel off. pul. ger.
*L.*1. obſeru.494
*L.*5. ibid.
L. Daucus, 379.tom.2
His qui ad eccleſ. confug.
*L.*1. ibid.
His, qui cond. prop. rel.
L.vlt. 254.e.tom.2
Indul. rel.
*L.*2. obſeru.158.a
Iure Ital. vrb. Conſtant.
*L.*1. obſeru.316
Iure fiſci.
*L.*7. obſeru.230.d
Leg. hered.
*L.*1. 16.tom.1
*L.*2. 16.tom.1. & obſ. 490.e
*L.*7. 16.tom.1
L.vlt. obſeru.72.a
Long. temp. præſcript.
*L.*2. 254.c.tom.2
Luſ. col.
*L.*1. 435.b.tom.2
Metatis.
*L.*13. obſeru.236
Naufrag.
*L.*2. 161.e.435.tom.2
Nauic.
*L.*36. 274.e.tom.2
L. pro commoditate, 320.tom.1
Ne quid public. læt.
*L.*1. obſeru.9.a
Ne ſacrum bapt. iter.
*L.*4. Paratit.19.c
Numer. act.
*L.*10.15.& 35. 392.tom.2
Nuptiis.
L. viduæ, obſeru.65
Officio omnium iudic.
L.vlt. obſeru.19.c
Palat. ſacr. larg.
*L.*18. 161.tom.2
L.vlt. 427.tom.2
Piſtoribus & catabolenſibus.
*L.*7. obſeru.496.b
Ponderat.
*L.*1. 177.d.tom.2
Præpoſ. lab.
*L.*1. 114.c.tom.2
Repar. appel.
*L.*2. obſeru.499.d.e
Reſp. prud.
*L.*1. Parat.28
Sec. lap.
*L.*1. obſeru.360.361
Sec. nup.
*L.*2. 94.tom.1
Si quis ſol. iur. ext.
*L.*1. obſeru.288.e
Sine cenſ.
*L.*2. 211.tom.2
Suſcept. præp. etc.
*L.*11. 144.d.tom.2
*L.*12.& 13. ibid.
*L.*22. ibid.
L.pen. obſeru.34.a
Temporib. in integ. reſt. tam minorum.
*L.*5. Paratit.72.col.2
Temp. cur.
*L.*3. obſeru.359.c
Teſtam.
*L.*2. obſeru.130.c
Theſau.
*L.*2. Parat.5.col.1.a
Tironibus.
*L.*4.179.b.271.d.tom.2.obſeruat.497

LEGES QVÆDAM XII. TABVLARVM.

Lex xij. Tabularum, *De inteſtabilibus*, 94. tom. 1
Lex xij. Tabul. *De anteſtatione*, obſeru. 186
Lex xij. Tabul. *De denunciatione teſtim.* &c. obſeru. 189. c
Lex xij. Tabul. *De duplis fructibus*, *Si vindiciam falſam*, &c. obſeru. 138
Lex xij. Tabul. *De furtis & tutelis*, obſ. 284. c
Lex xij. Tabul. *De talione*, 241. tom. 1
Lex xij. Tabul. *De liberatione patriæ poteſtatis*, 462. tom. 1
Lex xij. Tabul. *Pater uti legaſsit ſuper*, &c. 1041. & 1065. tom. 1
Lex xij. Tabul. *Si inteſtato moritur*, &c. 343. c. tom. 1
Lex xij. Tabul. *Æris confeſsi*, &c. obſeru. 95
Lex xij. Tabul. *De tigno iuncto*, 883. b. t. 1
Lex xij. Tabul. *Si membrum rupit*, &c. *Rem vbi pagunt*, &c. 940. c. d. tom. 1
Lex xij. Tabul. *Si nox furtum faxit*, &c. 982. tom. 1
Lex xij. Tabul. *Si caluitur*, &c. 987. tom. 1
Lex xij. Tabul. *Annum rei mobilis*, &c. 1137. tom. 1.
Lex xij. Tabul. *Si quid horum fuit vitium*, &c. obſeru. 94. c
Lex xij. Tabul. *De indemnato non interficiendo*, obſeru. 106. a
Lex xij. Tabul. *Priuilegia ne*, &c. obſ. 463. d
Lex xij. Tabul. *Rem ita ni pagunt*, Paratit. 53. col. 1. b
Lex xij. Tabul. *Si paterfamilias inteſtato moritur*, Paratit. 233. col. 2. c
Lex xij. Tabul. *Præſente ambobus*, &c. Paratit. 256
Lex xij. Tabul. *Si parentes puer verberit*, &c. Paratit. 302. col. 1. d. e
Leges fugitiuæ, quæ ſuo titulo poſitæ non ſunt, 959. tom. 1. obſ. 91
Lex xij. Tabul. *Ne priuilegia irrogentur*, obſeru. 463. d

LOCI INSTITVT. EXPLICATI AVT EMENDATI.

Lib. 2. de teſtam. milit. §. 1. 699. tom. 1
Lib. 3. Inſtit. tit. 7. obſeru. 72. c
Tit. de ſucceſſ. libert. inf. obſeru. 564
§. *poſtea eod. tit.* obſeru. 532
§. *vlt. de hered. inſtitut.* 1168. tom. 1

EX IVRE CANONICO.

Cap. Si diligenti, 965. c
Cap. Raynutius, 538. tom. 2. obſeru. 212

FINIS.

Digitized by Google

L E C T O R I.

DE Notis Iacobi Cuiacij diuini atque humani iuris ſcientia celeberrimi non immerito dici poteſt, quod apud Suidam auctor incertus de Hippocratis Aphoriſmis, ἀνθρωπίνην ὑπερβαίνει σύνεσιν. Omnia nempe conſummatiſſima ſunr, & diuinum neſcio quid ſpiranria. Hoc omnes intelligunt, qui in ſcriptis eius inſenuerunr; iidemque ſæculi ſui Iuriſconſultorum principem Cuiacium agnoſcunt. Idque iure meritoque: Nam quis ad ſummam Cuiacij peruenit? Fuere tamen qui vitio malignitatis humanæ in magno opere Paratitlorum in Codicem, & in Notis poſterioribus in Inſtituriones duo culparent, præciſum ſermonis genus, & quod capita legum adferre ſuperſederit. Quod de breuitate conqueruntur, quanquam in Cuiacio virtutis locum obtinere poterat, non plane diffiteor, compendioſa oratione lucem eripi, & quaſi noctem quandam rebus offundi. Nec enim quidquam habet, quod ex abdita Iuriſprudenriæ penu promptum non ſit: in tanrum vt circumciſa illa expoſirio oculariſſimos etiam poſſit fallere. Itaque Paratitla enarrare pridem cœpimus initium à libro quarto ducentes, inde rentaturi an ſcribendi hoc genus Iuris ſtudioſis acceptum eſſet. Quod cum non diſplicere comperiſſem, cæteris quoque non modicam lucem attuli. Sed & his Notis quæ nos aſperſimus euidenriorem eis præſtabunt intellectum. Quibus omnibus nonnihil vt equidem ſpero ad admirationem principis Iuriſconſultorum contulimus.

Quæ autem legum capita idem Cuiacius in Notis, qua prioribus, qua poſterioribus adferre inſuper habuit, ea ego ad oram libri, vt plerumque adſolet intra me futura notaueram: nec enim operæpretium factūrum me putabam, ſi ea quæ ſtudio & ex more ſuo prudentiſſimus vir omiſerat, quæque ego ſollicirius forte conquiſiueram, præter ipſius mentem edenda in vulgus curarem. Quin etiam verebar propter quorundam moroſitatem, ne dum tenuiſſima quæque confector friuoli operis arguerer. Sed tandem precibus amicorum euictus paſſus ſum ea vulgari, iuriſque publici fieri. Quid enim, inquiunt, id quod publice inprimis vtile eſt, id tu priuatim tibi ſeponas? aut quæ malum ratio eſt, vt quod omnium

cedit commodo, illud ingloria flagellet arca ? Exeunr igitur ac publicantur tam amicorum conſilio, quam obſequio meo non ſine fructu ſtudioſorum hæ in Cuiacium curæ, quæ pro eiuſdem Notis abſolutiſſime quidem, ſed tamen ſtrictim conſcriptis adprime intelligendis multum conducere videbanrur.

Alij inuidere namque quod diſpendio
Tibi haut ſit vllo, agreſtis & duri reor.

Cæterum monendus es, LECTOR, ſecurum me heic editionem Lugdunenſem, quæ prodiit anno M. D. XCV. à qua tamen, vt & à Cuiaciana receſſum eſt in paragraphis deſignandis, qui contextim & vno ductu ibi legunrur. Quod quidem eo conſilio atque ea fini à me factum eſt, quia ſigillatim & diſcrerim in veterum gloſſis & iuniorum interpretum commentariis citanrur: & quia neſcio quo modo iuuandæ memoriæ conferre videntur. Vt autem Notas priores à poſterioribus ſecerneres, aſteriſcos poſterioribus addidimus. Mulrum enim intereſt, has non commiſceri, quoniam in poſterioribus interdum diſcedit à prioribus. His igitur fruere, & ſi quid huiuſce laboris tædio à nobis omiſſum ſit, benigne condona. Vale.

IN Indice eorum qui recitationes MSS. nobis commodarunt, prætermiſſa ſunt nomina Iacobi Lambini cauſarum Patroni, & Iacobi Mentelij Medici Pariſienſis.

STVDIOSI CVIVSDAM IVRIS
AD LECTOREM ADMONITIO.

SEQVVTVS *eſt huiuſce Inſtitutionum editionis & Notarum auctor, quantum ex lectione animaduerti, partim auditione ab eodem ipſo accepi, in exſcribendo contextu veterem ſcribendi rationem, quam & vetuſtiora exemplaria, quibus potiſſimum vſus eſt, referebant, & referunt quoque Pandectæ Florentinæ, data nimirum vbique opera, vt, exempli gratia, hæc ita ſcriberentur, aduleſcens, Tribunianus, cauſa, cetera, poſtumus, heres, exheres, femina, auctoritas, conditio, ſubicere, intellegere. Curauit etiam, veterum exemplo, vt vno ductu contextus ederetur, neque conciſus in fruſta, neque interciſus vlla externa linea; ſed diuiſus tantum in titulos, quos & fide eorumdem exemplarium fretus Capita vocauit, quamquam & titulos & rubricas recte dici non neſciret, ſed voluit & in hoc non ab illis recedere, eo maxime quod & capita proprie de Iure dici Iuriſve titulis Aſconius eſſet teſtis, vel Cicero potiùs ipſe illo loco,* In illo capite Ammiano de mulierum hereditatibus, item nunc in hoc de hereditatum poſſeſſionibus. *Quid autem in Notis præſtiterit, ſi noſſe cupis, confer eas cum aliorum vel Notis, vel gloſſis, vel commentariis, qui numero ſunt nimirum multi, vulgaria deprehendes, & vexata ſatis ab aliis, aut falſa, aut inutilia & inepta, maximopere vitaſſe eum, ne vlla in eas coniiceret, adfectaſſe autem vera maxime verove ſimilia & rara ac noua, hoc eſt vetera recentaſſe. denique multa, quæ recondita latebant, & quæ maxime tamen ad capeſſenda hæc Iuris elementa neceſſaria erant, ex intima Iuris prudentia in lucem eduxiſſe, nec ſine magna hoc quidem labe alienarum ſiue commentationum, ſiue Notarum, quibus ob id ipſum has deinceps vel priores, vt ante factum eſt, ne quis typographus admiſceat, vehementer exoptat. Sed & has prioribus ne quiſquam abrogare, verum dumtaxat ſubrogare, quod Iuriſperitis eſt ſuperadiicere, putet: opus eſſe maioris magiſtri quam ipſe ſit, non ſolum fatetur, ſed & facile patitur ſi quis dicat, verum non quod idem & pariter quilibet vel minimum Iuris diſciplina tinctus, vt ſit hodie, debeat, aut poſſit aggredi ſine periculo exiſtimationis ſuæ, & auditorum vel lectorum fraude maxima, vel ſcribendo publice vel docendo, qui non vt ipſe in eo Iuris ſtudio ſumma cum diligentia multos annos, ac pene totam conſumpſerit ætatem.*

Idem vetuſtiſſimum veriſſimumque graduum cognationis diagramma lib. III. *reſtituit, & in extremo omnium adiecit Indices quinque longe vtiliſsimot.*

Χε ϖεϱηγοδ.

IACOBVS CVIACIVS

FABRIS PETRO ET CAROLO

FRATRIBVS CONSANGVINEIS,

ET CAROLO FRATRI EORVM PATRVELI,

S. P. D.

QVVM ad lib. quatuor Inſtitutionum Dn. Iuſtiniani notas confeciſſem, & vobis hæc ciuilis prudentiæ ſtudia ineuntibus communicaſſem, non deſtitiſtis ab eo tempore hortari & monere me, vt eas ipſe in publicum proferre non grauarer: etenim idem planè vobis quod mihi videri, ex tam magno interpretum numero vix eſſe vnum, qui hanc Iuſtiniani εἰσαγωγὴν adoleſcentiæ oblatam, ac multis inde locis, inſcitia ſuperioris temporis, deformatam, priſtino nitori reddidiſſet, & me ad eam rem tamen adiumenti nonnihil attuliſſe. Quod equidem, etſi mihi tantum non tribuo, vt quod ceteri non obtinuerint, id me putem aſſequutum: quia tamen ita cenſuiſtis, denegandum vobis non eſſe arbitratus ſum, adoleſcentibus cùm honeſtiſſimis, tum omni beneficiorum ratione mihi deuinctiſſimis: quinimo tibi, P. FABER, ſtudiorum meorum comiti, &, ſi ex ſtudiis huius ætatis tuæ, tamquam ex herbis, quantæ fruges induſtriæ futuræ ſint rectè coniiciamus, nemini, quum ad iuſtam ætatem perueneris, ingenio aut eruditione conceſſuro, duxi ſummum eſſe nefas ea in re non aſſentiri: nec iam recuſo quin eæ ad Iuſtinianum notæ ſub nomine veſtro exeant, quibus ipſe auctoribus & hortatoribus ſi caruiſſem, id fortaſſe numquam aggreſſurus fueram. Valete. Biturigis, pridie Id. Februarij M. D. LVI.

INDEX

CAPITVM ET PARAGRAPHORVM Inſtitutionum D. Iuſtiniani.

LIBER I.

Cap. 1. DE Iuſtitia & Iure, 5
§. 1. Iuriſprudentia, ibid.
§. 2. his igitur, 6
§. 3. Iuris præcepta, ibid.
§. 4. huius ſtudij, ibid.
Cap. 2. de Iure naturali gentium & ciuili, 7
§. 1. Ius autem Ciuile, 8
§. 2. ſed ius quidem, ibid.
§. 3. conſtat autem, 9
§. 4. lex eſt, ibid.
§. 5. Senatuſconſultum, ibid.
§. 6. ſed & quod, 10
§. 7. prætorum, ibid.
§. 8. reſponſa, 11
§. 9. ex non ſcripto, ibid.
§. 10. & non ineleganter, ibid.
§. 11. ſed naturalia, ibid.
Cap. 3. de iure perſonarum, 12
§. 1. & libertas quidem, ibid.
§. 2. ſeruitus, ibid.
§. 3. ſerui autem, ibid.
§. 4. ſerui autem, ibid.
§. 5. in ſeruorum, 13
Cap. 4. de ingenuis, ibid.
§. 1. cum autem, 14
Cap. 5. de libertinis, ibid.
§. 1. multis, ibid.
§. 2. ſerui autem, 15
§. libertinorum, ibid.
Cap. 6. qui & quibus ex cauſis manumittere non poſſunt, 16
§. 1. licet autem, ibid.
§. 2. idemque, 17
§. 3. in fraudem autem, ibid.
§. 4. eadem lege, ibid.
§. 5. iuſtæ autem, 18
§. 6. ſemel autem, ibid.
§. 7. quum ergo, ibid.
Cap. 7. de lege Fuſia Caninia ſublata, 19
Cap. 8. de iis qui ſui vel alieni iuris ſunt, ibid.
§. 1. in poteſtate, ibid.
§. 2. ſed hoc tempore, ibid.
C. 9. de patria poteſtate, 21
§. 1. nuptiæ autem, ibid.
§. 2. ius autem, ibid.
§. 3. qui igitur, ibid.
Cap. 10. de nuptiis, ibid.
§. 1. ergo non omnes, 23
§. 2. inter eas, ibid.
§. 3. fratris, ibid.
§. 4. duorum autem, 24
§. 5. item amitam, ibid.
§. 6. adfinitatis, ibid.
§. 7. ſocrum, ibid.
§. 8. mariti tamen, 25
§. 9. ſi uxor, ibid.
§. 10. illud certum eſt, ibid.
§. 11. ſunt & aliæ, ibid.
§. 12. ſi aduerſus, ibid.
§. 13. aliquando, 26
Cap. 11. de adoptionibus, 27
§. 1. adoptio, ibid.
§. 2. ſed hodie, ibid.
§. 3. quum autem, 28
§. 4. minorem, ibid.
§. 5. licet autem, 29
§. 6. & tam filium, ibid.
§. 7. ſed ſi quis, ibid.
§. 8. in plurimis, ibid.
§. 9. ſed & illud, ibid.
§. 10. femina, ibid.
§. 11. illud proprium, ibid.
§. 12. apud Catonem, 30
Cap. 12. quibus modis ius poteſtatis ſoluitur, ibid.
§. 1. quam autem, ibid.
§. 2. relegati autem, 31
§. 3. pœna ſeruus, ibid.
§. 4. filiusfamilias, ibid.
§. 5. ſi ab hoſtibus, 32
§. 6. præterea, ibid.
§. 7. admonendi, 33
§. 8. ſed etſi pater, ibid.
§. 9. illud autem, ibid.
Cap. 13. de tutelis, 33
§. 1. eſt autem, ibid.
§. 2. tutores autem, 34
§. 3. permiſſum eſt, ibid.
§. 4. eum autem, ibid.
§. 5. ſed ſi emancipato, ibid.
Cap. 14. qui teſtamento tutores dari poſſunt, ibid.
§. 1. ſed & ſeruus, ibid.
§. 2. furioſus, 35
§. 3. ad certum, ibid.
§. 4. certæ autem, ibid.
§. 5. ſi quis filiabus, ibid.
Cap. 15. de legitima adgnatorum tutela, 36
§. 1. ſunt autem, ibid.
§. 2. quod autem lex, ibid.
§. 3. ſed agnationis, ibid.
Cap. 16. de capitis deminutione, 37
§. 1. maxima, ibid.
§. 2. minor, ibid.
§. 3. minima, ibid.
§. 4. ſeruus autem, ibid.
§. 5. quibus autem, 38
§. 6. quod autem, ibid.
§. 7. quum autem, ibid.
Cap. 17. de legitima patronorum tutela, 39
Cap. 18. de legitima parentum tutela, ibid.
Cap. 19. de fiduciaria tutela, 40
Cap. 20. de Atiliano tutore, & eo qui ex lege Iulia & Titia dabatur, 41
§. 1. ſed etſi, ibid.
§. 2. ab hoſtibus, 42
§. 3. ſed ex his, ibid.
§. 4. ſed hoc iure, ibid.
§. 5. nos autem, ibid.
§. 6. impuberes, 43
§. 7. quum igitur, ibid.
Cap. 21. de auctoritate tutorum, ibid.
§. 1. neque tamen, ibid.
§. 2. tutor autem, 44
§. 3. ſi inter, ibid.
Cap. 22. quibus modis tutela finitur, ibid.
§. 1. item finitur, 45
§. 2. ſed etſi, ibid.
§. 3. ſimili modo, ibid.
§. 4. ſed & capitis, ibid.
§. 5. præterea, ibid.
§. 6. deſinunt autem, ibid.
Cap. 23. de curationibus, 46
§. 1. dantur autem, ibid.
§. 2. item inuiti, ibid.
§. 3. furioſi, ibid.
§. 4. ſed & mente, 47
§. 5. interdum, ibid.
§. 6. quod ſi, ibid.
Cap. 24. de ſatiſdatione tutorum vel curatorum, 48
§. 1. ſed ſi, 49
§. 2. ſciendum, ibid.
§. 3. quibus, ibid.
Cap. 25. de excuſationibus tuto-

rum vel curatorum, 50
§. 1. *item Diuus*, 51
§. 2. *item qui*, ibid.
§. 3. *& qui*, ibid.
§. 4. *item propter*, ibid.
§. 5. *item tria*, ibid.
§. 6. alias 7. *item*, 52
§. 8. *ſimiliter*, ibid.
§. 9. *item ſi propter*, ibid.
§. 10. *non eſſe*, ibid.
§. 11. *inimicitiæ*, ibid.
§. 12. *item qui*, ibid.
§. 13. *item maior*, ibid.
§. 14. *idem & in milite*, ibid.
§. 15. *item Romæ*, 53
§. 16. *qui autem*, ibid.
§. 17. *datus*, ibid.
§. 18. *qui tutelam*, ibid.
§. 19. *itidem*, ibid.
§. 20. *ſi quis*, ibid.
Cap. 26. de ſuſpectis tutoribus, vel curatoribus, 53
§. 1. *datum eſt*, ibid.
§. 2. *oſtendimus*, 54
§. 3. *conſequens*, ibid.
§. 4. *impuberes*, ibid.
§. 5. *ſuſpectus*, ibid.
§. 6. *ſuſpectus autem*, ibid.
§. 7. *ſi quis autem*, 55
§. 8. *ſed ſi ſuſpecti*, ibid.
§. 9. *ſi quis tutor*, ibid.
§. 10. *ſed ſi quis*, ibid.
§. 11. *libertus*, 56
§. 12. *nouiſſime*, ibid.

LIBER II.

CAP. I DE *diuiſione rerum & qualitate*, 55
§. 1. *& quidem*, 56
§. 2. *flumina autem*, ibid.
§. 3. *eſt autem*, 57
§. 4. *riparum*, ibid.
§. 5. *litorum*, ibid.
§. 6. *vniuerſitatis*, 59
§. 7. *nullius autem*, ibid.
§. 8. *ſacra res*, ibid.
§. 9. *religioſum*, 60
§. 10. *ſancta quoque*, ibid.
§. 11. *ſingulorum*, 61
§. 12. *feræ igitur*, ibid.
§. 13. *illud quæſitum*, ibid.
§. 14. *apium*, ibid.
§. 15. *pauonum*, 62
§. 16. *gallinarum*, ibid.
§. 17. *item ea*, ibid.
§. 18. *item lapilli*, 63
§. 19. *item ea*, ibid.
§. 20. *præterea*, ibid.
§. 21. *quod ſi vis*, ibid.
§. 22. *inſula*, 64
§. 23. *quod ſi naturali*, ibid.
§. 24. *alia ſane*, ibid.
§. 25. *cum ex aliena*, ibid.
§. 26. *ſi tamen*, ibid.
§. 27. *ſi duorum*, 66
§. 28. *quod ſi*, ibid.
§. 29. *quum in ſuo*, ibid.
§. 30. *ex diuerſo*, 67
§. 31. *ſi Titius*, 68
§. 32. *qua ratione* 69
§. 33. *literæ quoque* ibid.
§. 34. *ſi quis in al.* ibid.
§. 35. *ſi quis à non domino*, ibid.
§. 36. *is ad quem*, ibid.
§. 37. *in pecudum*, ibid.
§. 38. *ſed ſi gregis*, 71
§. 39. *theſauros*, ibid.
§. 40. *per traditionem*, ibid.
§. 41. *vendita*, 72
§. 42. *nihil autem*, ibid.
§. 43. *qua ratione*, ibid.
§. 44. *interdum*, ibid.
§. 45. *item ſi quis*, ibid.
§. 46. *hoc amplius*, ibid.
§. 47. *qua ratione*, ibid.
§. 48. *alia cauſa*, ibid.
Cap. 2. de rebus corporalibus, & incorporalibus, 73
§. 1. *corporales*, ibid.
§. 2. *incorporales*, ibid.
§. 3. *eodem numero*, ibid.
Cap. 3. de ſeruitutibus, 74
§. 1. *prædiorum*, ibid.
§. 2. *in ruſticorum*, 75
§. 3. *ideo autem*, ibid.
§. 4. *ſi quis velit*, 76
Cap. 4. de vſufructu, ibid.
§. 1. *vſusfructus*, ibid.
§. 2. *conſtituitur*, ibid.
§. 3. *finitur autem*, 77
§. 4. *quum autem*, 78
Cap. 5. de vſu & habitatione, ibid.
§. 1. *minus autem*, ibid.
§. 2. *item is qui*, ibid.
§. 3. *item id ad quem*, ibid.
§. 4. *ſed ſi pecorum*, 79
§. 5. *ſed ſi cui*, ibid.
§. 6. *hac de ſeruitutibus*, ibid.
Cap. 6. de vſucapionibus & longi temporis poſſeſſionibus, ibid.
§. 1. *ſed aliquando*, 80
§. 2. *furtiuæ*, ibid.
§. 3. *quod autem*, 81
§. 4. *ſed tamen*, ibid.
§. 5. *item ſi is*, ibid.
§. 6. *aliis quoque*, ibid.
§. 7. *quod autem*, ibid.
§. 8. *aliquando*, 82
§. 9. *res fiſci*, ibid.
§. 10. *nouiſſime*, ibid.
§. 11. *error autem*, 83
§. 12. *diutina*, ibid.
§. 13. *edicto D. Marci*, ibid.
Cap. 7. de donationibus, ibid.
§. 1. *mortis cauſa*, ibid.
§. 2. *aliæ autem*, ibid.
§. 3. *eſt & aliud*, ibid.
§. 4. *erat olim*, ibid.
Cap. 8. quibus alienare licet, vel non, 87
§. 1. *contra autem*, 88
§. 2. *nunc admonendi*, 89
Cap. 9. per quas perſonas nobis adquiritur, 90
§. 1. *igitur liberi*, ibid.
§. 2. *hoc quoque*, 91
§. 3. *item nobis*, 92
§. 4. *de iis autem*, ibid.
§. 5. *ex his itaque*, 93
§. 6. *hactenus*, 94
Cap. 10. de teſtamentis ordinandis, ibid.
§. 1. *ſed vt nihil*, ibid.
§. 2. *ſed prædicta*, 95
§. 3. *ſed quum*, ibid.
§. 4. *ſed his omnibus*, ibid.
§. 5. *poſſunt autem*, 96
§. 6. *teſtes autem*, ibid.
§. 7. *ſed quum*, ibid.
§. 8. *pater*, 97
§. 9. *in teſtibus*, ibid.
§. 10. *ſed neque heres*, ibid.
§. 11. *legatariis autem*, 98
§. 12. *nihil autem*, ibid.
§. 13. *ſed & vnum*, ibid.
Cap. 11. de militari teſtamento, 99
§. 1. *plane*, ibid.
§. 2. *quin imo*, 100
§. 3. *ſed hactenus*, ibid.
§. 4. *ſed etſi*, ibid.
§. 5. *denique*, ibid.
§. 6. *ſciendum*, ibid.
Cap. 12. quibus non eſt permiſſum facere teſtamentum, 101
§. 1. *præterea*, 103
§. 2. *item prodigus*, ibid.
§. 3. *item ſurdus*, ibid.
§. 4. *cæcus autem*, ibid.
§. 5. *eius qui*, ibid.
Cap. 13. de exheredatione liberorum, ibid.
§. 1. *poſthumi*, 104
§. 2. *poſthumorum*, 105
§. 3. *emancipatos*, 106
§. 4. *adoptiui*, ibid.
§. 5. *ſed hæc*, ibid.
§. 6. *ſed ſi*, 107.
§. 7. *mater*, ibid.
Cap. 14. de heredibus inſtituendis, ibid.
§. 1. *ſeruus autem*, 108

§. 2. *ſeruus autem*, 109
§. 3. *ſeruus plurium*, ibid.
§. 4. *& vnum*, ibid.
§. 5. *hereditas*, ibid.
§. 6. *ſi plures*, ibid.
§. 7. *videamus*, 110
§. 8. *etſi plures*, ibid.
§. 9. *heres*, ibid.
§. 10. *impoſſibilis*, ibid.
§. 11. *ſi plures*, ibid.
§. 12. *ij quos*, ibid.
Cap. 15. *de vulgari ſubſtitutione*, 111
§. 1. *& plures*, ibid.
§. 2. *etſi*, ibid.
§. 3. *ſed ſi*, ibid.
§. 4. *ſi ſeruum*, ibid.
Cap. 16. *de pupillari ſubſtitutione*, 112
§. 1. *qua ratione*, ibid.
§. 2. *igitur*, 113
§. 3. *ſin autem*, ibid.
§. 4. *non ſolum*, ibid.
§. 5. *liberis*, 114
§. 6. *vel ſingulis*, ibid.
§. 7. *ſubſtituitur*, ibid.
§. 8. *maſculo*, ibid.
§. 9. *extraneo*, ibid.
Cap. 17. *quibus modis teſtamenta infirmantur*, ibid.
§. 1. *rumpitur*, ibid.
§. 2. *poſteriore*, 115
§. 3. *ſed etſi quis*, ibid.
§. 4. *alio autem*, ibid.
§. 5. *non tamen*, 116
§. 6. *ex eo autem*, ibid.
§. 7. *eadem oratione*, ibid.
Cap. 18. *de inofficioſo teſtamento*, 117
§. 1. *non autem*, ibid.
§. 2. *tam autem*, 118
§. 3. *ſed hac ita*, ibid.
§. 4. *ſi tutor*, 119
§. 5. *ſed etſi*, ibid.
§. 6. *igitur*, ibid.
§. 7. *quod autem*, 120
Cap. 19. *de heredum qualitate & differentia*, ibid.
§. 1. *neceſſarius*, ibid.
§. 2. *ſui autem*, 121
§. 3. *ceteri*, 122
§. 4. *in extraneis*, ibid.
§. 5. *extraneis autem*, 123
§. 6. *ſed noſtra*, ibid.
§. 7. *item extraneus*, 124
Cap. 20. *de legatis*, ibid.
§. 1. *legatum*, ibid.
§. 2. *ſed olim*, ibid.
§. 3. *ſed non vſque*, 125
§. 4. *non ſolum*, ibid.
§. 5. *ſed etſi*, 126
§. 6. *ſi res aliena*, ibid.
§. 7. *ea quoque*, 127
§. 8. *ſi eadem res*, ibid.
§. 9. *ſi cui fundus*, ibid.
§. 10. *ſed ſi rem*, ibid.
§. 11. *ſi quis rem*, 128
§. 12. *ſi rem ſuam*, ibid.
§. 13. *ſi quis debitori*, ibid.
§. 14. *ex contrario*, ibid.
§. 15. *ſed ſi vxori*, 129
§. 16. *ſi res legata*, ibid.
§. 17. *ſi quis ancillas*, ibid.
§. 18. *ſi grex*, 130
§. 19. *ædibus*, ibid.
§. 20. *ſi peculium*, ibid.
§. 21. *tam autem*, 131
§. 22. *ſi generaliter*, ibid.
§. 23. *optionis*, ibid.
§. 24. *legari*, 132
§. 25. *incertis vero*, ibid.
§. 26. *poſtumo*, ibid.
§. 27. *ſed nec eiuſmodi*, 132
§. 28. *poſtumus*, ibid.
§. 29. *ſi quis in nomine*, 133
§. 30. *huic proxima*, ibid.
§. 31. *longe magis.*, ibid.
§. 32. *an ſeruo*, 134
§. 33. *ex diuerſo*, ibid.
§. 34. *ante heredis*, ibid.
§. 35. *poſt mortem*, 135
§. 36. *pœna*, 135
Cap. 21. *de ademptione & tranſlatione legatorum*, 136
§. 1. *transferri*, ibid.
Cap. 22. *de lege Falcidia*, 136
§. 1. *& quum*, 137
§. 2. *quantitas autem*, 138
§. 3. *quum autem*, ibid.
Cap. 23. *de fideicommiſſariis hereditatibus*, 139
§. 2. *in primis*, 140
§. 3. *reſtituta*, ibid.
§. 4. *& Neronis*, ibid.
§. 5. *ſed quia*, ibid.
§. 6. *ergo ſi quidem*, 141
§. 7. *ſed quia*, 142
§. 8. *nihil autem*, 143
§. 9. *ſi quis vna*, ibid.
§. 10. *praterea*, ibid.
§. 11. *cum quoque*, 144
§. 12. *& quia*, ibid.
Cap. 24. *de ſingulis rebus per fideicommiſſum relictis*, 144
§. 1. *poteſt autem*, 144
§. 2. *libertas*, 145
§. 3. *verba*, ibid.
Cap. 25. *de codicillis*, 146
§. 1. *non tantum*, ibid.
§. 2. *codicillis*, 147
§. 3. *codicillos autem*, 148

LIBER III.

CAP. 1. DE *hereditatibus qua ab inteſtato deferuntur*, 147
§. 1. *inteſtatorum*, 149
§. 2. *ſui autem*, ibid.
§. 3. *ſi autem*, 150
§. 4. *interdum*, ibid.
§. 5. *per contrarium*, 151
§. 6. *quum filius*, ibid.
§. 7. *quum autem*, ibid.
§. 8. *& licet*, 152
§. 9. *emancipati*, ibid.
§. 10. *at hi qui*, 153
§. 11. *minus ergo*, ibid.
§. 12. *eadem hac obſeruantur*, ibid.
§ 13. *admonendi*, 154
§. 14. *ſed ea omnia*, ibid.
§. 15. *item vetuſtas*, ibid.
§ 16. *ſed nos*, 156
Cap. 2. *de legitima adgnatorum ſucceſſione*, 157
§. 1. *ſunt autem adgnati*, 158
§. 2. *per adoptionem*, 159
§. 3. *ceterum inter*, ibid.
§. 4. *hoc etiam*, 160
§. 5. *ſi plures*, 161
§. 6. *proximus autem*, ibid.
§. 7. *placebat*, ibid.
§. 8. *ad legitimam*, 162
Cap. 3. *de ſenatuſconſulto Tertylliano*, ibid.
§. 1. *ſed ha iuris anguſtiæ*, 163
§. 2. *poſtea autem*, ibid.
§. 3. *praferuntur autem*, ibid.
§. 4. *ſed nos conſtitutione*, 164
§. 5. *ſed quum conſtitutiones*, ibid.
§. 6. *ſed quemadmodum*, 166
§. 7. *licet autem*, ibid.
Cap. 4. *de ſenatuſconſulto Orphitiano*, 166
§. 1. *ſed quum*, ibid.
§. 2. *ſciendum autem*, ibid.
§. 3. *nouiſſime*, 167
§. 4. *ſi ex pluribus*, ibid.
Cap. 5. *de ſucceſſione cognatorum*, ibid.
§. 1. *hoc etiam*, 168
§. 2. *liberi quoque*, ibid.
§. 3. *vulgo quaſitos*, ibid.
§. 4. *hoc loco*, 169
Cap. 6. *de gradibus cognationis*, 169
§. 1. *primo gradu*, ibid.
§. 2. *ſecundo*, ibid.
§. 3. *tertio ſupra*, 170
§. 4. *quarto gradu*, ibid.

§. 5. quinto ſupra, 171
§. 6. ſexto gradu, ibid.
§. 7. hactenus, ibid.
§. 8. adgnationis, 172
§. 9. ſed quum, ibid.
§. 10. illud certum eſt, ibid.
§. 11. repetitis, ibid.
§. 12. amotis, 176
Cap. 7. de ſucceſſione libertorum, ibid.
§. 1. qua de cauſa, ibid.
§. 2. poſtea, 177
§. 3. ſed noſtra, ibid.
§. 4. ſed hac, 178
Cap. 8. de adſignatione libertorum, 179
§. 1. nec tantum, 180
§. 2. datur autem, ibid.
§. 3. nec intereſt, ibid.
Cap. 9. de bonorum poſſeſſionibus, 180
§. 1. aliquando, 181
§. 2. quod autem, ibid.
§. 3. ſunt autem, 182
§. 4. ſed eas, ibid.
§. 5. qaumque antea, 183
§. 6. aliam vero, ibid.
§. 7. ſeptima, 184
§. 8. quum igitur, ibid.
§. 9. liberis itaque, ibid.
§. 10. in petenda, ibid.
Cap. 10. de adquiſitione per adrogationem, 185
§. 1. mortuo, 186
Cap. 11. de eo cui libertatis cauſa bona addicuntur, 187
§. 1. & ita Diui, ibid.
§. 2. hoc reſcripto, ibid.
§. 3. in primis, ibid.
§. 4. tunc enim, ibid.
§. 5. ſi is qui, 188
§. 6. hac conſtitutio, ibid.
§. 7. ſed cum multas, ibid.
Cap. 12. de ſucceſſionibus ſublatis qua fiebant per bonorum venditionem & ex ſenatuſconſulto Claudiano, 189
§. 1. erat, ibid.
Cap. 13. de obligationibus, 190
§. 1. omnium autem, 190
§. 2. ſequens diuiſio,
Cap. 14. quibus modis contrahitur obligatio, 190
§. 1. is quoque, 191
§. 2. item is, ibid.
§. 3. præterea, 192
§. 4. creditor, ibid.
Cap. 15. de verborum obligationibus, ibid.
§. 1. in hac re olim, 193
§. 2. omnis ſtipulatio, ibid.
§. 3. at ſi ita ſtipuleris, ibid.
§. 4. ſub conditione, 194
§. 5. loca etiam, 195
§. 6. conditiones, ibid.
§. 7. non ſolum, 196
Cap. 16. de duobus reis ſtipulandi & promittendi, ibid.
§. 1. ex huiuſmodi, ibid.
§. 2. ex duobus reis, 197
Cap. 17. de ſtipulatione ſeruorum, ibid.
§. 1. ſiue autem, ibid.
§. 2. ſed quum, ibid.
§. 3. ſeruus communis, 198
Cap. 18. de diuiſione ſtipulationum, ibid.
§. 1. iudiciales, ibid.
§. 2. prætoriæ ſunt, ibid.
§. 3. conuentionales, ibid.
§. 4. communes, 199
Cap. 19. de inutilibus ſtipulationibus, ibid.
§. 1. at ſi quis, ibid.
§. 2. idem iuris eſt, ibid.
§. 3. ſi quis alium, 200
§. 4. ſi quis alij, ibid.
§. 5. præterea, ibid.
§. 6. item inutilis, 201
§. 7. mutum, ibid.
§. 8. furioſus, ibid.
§. 9. pupillus, ibid.
§. 10. ſed quod diximus, 202
§. 11. ſi impoſſibilis, ibid.
§. 12. item verborum, ibid.
§. 13. poſt mortem ſuam, 203
§. 14. item ſi quis, ibid.
§. 15. ita autem, ibid.
§. 16. item poſt mortem, ibid.
§. 17. ſi ſcriptum, ibid.
§. 18. quotiens, 204
§. 19. alteri, ibid.
§. 20. ſed & ſi quis, ibid.
§. 21. verſa vice, ibid.
§. 22. item nemo, 205
§. 23. ſi de alia re, ibid.
§. 24. quod turpi ex cauſa, ibid.
§. 25. cum quis, ibid.
§. 26. qui hoc anno, ibid.
§. 27. ſi fundum, ibid.
Cap. 20. de fideiuſſoribus, ibid.
§ 1. in omnibus, ibid.
§. 2. fideiuſſor non, 206
§. 3. fideiuſſor &, ibid.
§. 4. ſi plures, ibid.
§. 5. fideiuſſores, 207
§. 6. ſi quid autem, ibid.
§. 7. Græce, ibid.
§. 8. in ſtipulationibus, ibid.
Cap. 21. de literarum obligationibus, ibid.
Cap. 22. de conſenſu & obligatione, 208
Cap. 23. de emptione & venditione, 209
§. 1. ſed & certum, 210
§. 2. item pretium, ibid.
§. 3. quum autem, 211
§. 4. emptio, 212
§. 5. loca ſacra, ibid.
Cap. 24. de locatione & conductione, ibid.
§. 1. & qua ſupra, ibid.
§. 2. præterea, 213
§. 3. adeo autem, ibid.
§. 4. item quæritur, 214
§. 5. conductor 215
§. 6. mortuo condactore, ibid.
Cap. 25. de ſocietate, ibid.
§. 1. & qaidem, ibid.
§. 2. de illa ſane, ibid.
§. 3. illud expeditum eſt, 216
§. 4. manet autem, ibid.
§. 5. ſoluitur adhuc, 217
§. 6. item ſi alicuius, ibid.
§. 7. publicatione, ibid.
§. 8. item ſi quis, ibid.
§. 9. ſocius ſocio, ibid.
Cap. 26. de mandato, 218
§. 1. mandantis, ibid.
§. 2. tua & mandantis, ibid.
§. 3. aliena autem, ibid.
§. 4. ſua & aliena, ibid.
§. 5. tua & aliena, ibid.
§. 6. tua gratia, ibid.
§. 7. illud quoque, 219
§. 8. is qui exequitur, ibid.
§. 9. recte quoque, ibid.
§. 10. item ſi adhuc, ibid.
§. 11. mandatum, 220
§. 12. mandatum, ibid.
§. 13. in ſumma. ibid.
Cap. 27. de obligationibus quaſi ex contractu, 220
§. 1. igitur quam, ibid.
§. 2. tutores quoque, 221
§. 3. item ſi inter, ibid.
§. 4. idem iuris eſt, ibid.
§. 5. heres quoque, 222
§. 6. item is cui, ibid.
§. 7. ex quibuſdam, ibid.
Cap. 28. per quas perſonas nobis obligatio adquiritur, ibid.
§. 1. item per liberos, 223
§ 2. per eum quoque, ibid.
§. 3. communem ſeruum, ibid.
Cap. 29. quibus modis obligatio tollitur, 224
§. 1. item per acceptilationem, 225

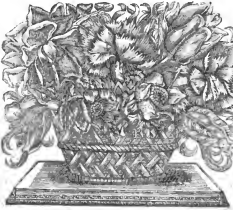
§. 2. *eſt prodita ſtipulatio*, ibid.
§. 3. *præterea*, 226
§. 4. *hoc amplius*, 227

LIBER IV.

CAP. I. DE *obligationibus quæ ex delicto naſcuntur*, 227
§. 1. *furtum eſt*, ibid.
§. 2. *furtum autem*, ibid.
§. 3. *furtorum autem*, ibid.
§. 4. *conceptum furtum*, 229
§. 5. *pœna manifeſti*, 230
§. 6. *furtum autem*, ibid.
§. 7. *placuit tamen*, ibid.
§. 8. *ſed etſi cedat*, ibid.
§. 9. *interdum etiam*, 231
§. 10. *aliquando*, ibid.
§. 11. *interdum furti*, ibid.
§. 12. *hi qui in parentum*, 232
§. 13. *furti autem*, 233
§. 14. *vnde conſtat*, ibid.
§. 15. *item ſi fullo*, ibid.
§. 16. *quæ de fullone*, ibid.
§. 17. *ſed is apud quem*, 234
§. 18. *in ſumma ſciendum*, ibid.
§. 19. *furti actio*, 235
Cap. 2. *de bonis vi raptis*, ibid.
§. 1. *quia tamen*, 236
§. 2. *in hac actione*, ibid.
Cap. 3. *de lege Aquilia*, 237
§. 1. *quod autem*, ibid.
§. 2. *iniuria autem*, ibid.
§. 3. *ac ne is quidem*, 238
§. 4. *itaque ſi quis*, ibid.
§. 5. *item ſi putator*, ibid.
§. 6. *præterea*, ibid.
§. 7. *imperitia quoque*, ibid.
§. 8. *impetu quoque*, ibid.
§. 9. *his autem*, ibid.
§. 10. *illud non*, 239
§. 11. *liberum autem*, ibid.
§. 12. *caput ſecundum*, ibid.
§. 13. *capite tertio*, ibid.
§. 14. *illud palam*, ibid.
§. 15. *ac ne plurimi*, 240
§. 16. *ceterum placuit*, ibid.
Cap. 4. *de iniuriis*, 241
§. 1. *iniuria*, ibid.
§. 2. *patitur autem*, ibid.
§. 3. *ſeruis autem ipſis*, 242
§. 4. *ſi communi ſeruo*, ibid.
§. 5. *quod ſi vſusfructus*, ibid.
§. 6. *ſed ſi libero*, ibid.
§. 7. *pœna autem*, ibid.
§. 8. *ſed & lex*, 243
§. 9. *atrox*, ibid.
§. 10. *in ſumma*, ibid.
§. 11. *non ſolum autem*, ibid.
§. 12. *hac actio*, ibid.
Cap. 5. *de obligationibus quæ quaſi ex delicto naſcuntur*, 244
§. 1. *item is*, 245
§. 2. *ſi filiusfam.* 246
§. 3. *item exercitor*, ibid.
Cap. 6. *de actionibus*, 247
§. 1. *omnium actionum*, ibid.
§. 2. *æque ſi agat*, 248
§. 3. *ſed iſta quidem*, 249
§. 4. *namque ſi*, 250
§. 5. *rurſus ex diuerſo*, ibid.
§. 6. *item ſi quis*, ibid.
§. 7. *item Seruiana*, 251
§. 8. *in perſonam*, 252
§. 9. *de conſtituta*, ibid.
§. 10. *actiones autem*, ibid.
§. 11. *item ſi quis*, 252
§. 12. *pœnales quoque*, 253
§. 13 *præiudiciales*, ibid.
§. 14. *ſic itaque*, ibid.
§. 15. *appellamus*, 254
§. 16. *ſequens illa diuiſio*, ibid.
§. 17. *rei perſequendæ*, ibid.
§. 18. *ex maleficiis*, ibid.
§. 19. *vi autem*, 255
§. 20. *quadam actiones*, ibid.
§. 21. *omnes autem*, ibid.
§. 22. *in ſimplum agitur*, 256
§. 23. *in duplum agimus*, ibid.
§. 24. *tripli vero*, ibid.
§. 25. *quadrupli*, ibid.
§. 26. *ſed furti quidem*, ibid.
§. 27. *item actio*, 257
§. 28. *actionum autem*, ibid.
§. 29. *fuerat antea*, 258
§. 30. *in bonæ fidei*, ibid.
§. 31. *præterea*, 259
§. 32. *curare autem*, 260
§. 33 *ſi quis agens*, ibid.
§. 34. *ſi minus*, 262
§. 35. *ſi quis aliud*, ibid.
§. 36. *ſunt præterea*, 263
§. 37. *item ſi de dote*, ibid.
§. 38. *ſed etſi quis*, ibid.
§. 39. *compenſationes*, ibid.
§. 40. *eum quoque*, ibid.
Cap. 7. *quod cum eo contractum eſt qui in aliena poteſtate eſt*, 264
§. 1. *ſi igitur*, ibid.
§. 2. *eadem ratione*, ibid.
§. 3. *introduxit*, 265
§. 4. *præterea*, ibid.
§. 5. *ceterum*, 266
§. 6. *quæ diximus*, 267
§. 7. *illud proprie*, ibid.
§. 8. *illud in ſummo*, ibid.
Cap. 8. *de noxalibus actionibus*, 268
§. 1. *noxa autem*, ibid.
§. 2. *ſumma autem*, ibid.
§. 3. *dominus*, ibid.
§. 4. *ſunt autem*, ibid.
§. 5. *omnis autem*, 269
§. 6. *ſi ſeruus*, ibid.
§. 7. *ſed veteres*, ibid.
Cap. 9. *ſi quadrupes pauperiem, feciſſe dicatur*, ibid.
§. 1. *ceterum ſciendum*, ibid.
Cap. 10. *de iis per quos agere poſſumus*, 270
§. 1. *procurator*, 271
§. 2. *tutores*,
Cap. 11. *de ſatiſdationibus*, 271
§. 1. *ſi vero in perſonam*, 272
§. 2. *ſed hac hodie*, ibid.
§. 3. *ſin autem*, 273
§. 4. *ſi vero aliquis*, ibid.
§. 5. *ſi vero reus*, ibid.
§. 6. *quæ omnia*, 274
§. 7. *quam firmum*, ibid.
Cap. 12. *de perpetuis & temporalibus actionibus, & quæ ad heredes & in heredes tranſeunt*, 274
§. 1. *non omnes*, 275
§. 2. *ſupereſt*, 276
Cap. 13. *de exceptionibus*, ibid.
§. 1. *verbi gratia*, ibid.
§. 2. *idem iuris*, ibid.
§. 3. *præterea*, ibid.
§. 4. *æque*, 277
§. 5. *item ſi iudicio*, ibid.
§. 6. *hac exempli cauſa*, 278.
§. 7. *appellantur*, ibid.
§. 8. *perpetua*, ibid.
§. 9. *temporales*, ibid.
§. 10. *præterea*, 279
Cap. 14. *de replicationibus*, ibid.
§. 1. *rurſus*, ibid.
§. 2. *etſi rurſus*, 280
§. 3. *quarum omnium*, ibid.
§. 4. *exceptiones autem*, ibid.
Cap. 15. *de interdictis*, ibid.
§. 1. *ſumma autem*, 281
§. 2. *ſequens diuiſio*, ibid.
§. 3. *adipiſcendæ*, ibid.
§. 4. *retinendæ*, 282
§. 5. *poßidere autem*, ibid.

Digitized by Google

§. 6. *recuperandæ*, 283
§. 7. *tertia diuiſio*, 284
§. 8. *de ordine*, ibid.
Cap. 16. *de pœna temere litigantium*, 284
§. 1. *ecce enim*, ibid.
§. 2. *ex quibuſdam*, ibid.
§ 3. *omnium autem*, ibid.
Cap. 17. *de officio iudicis*,
§ 1. *ideoque*, ibid.
§ 2. *etſi in rem*, 287
§. 3. *ſi ad exhibendum*, ibid.
§. 4. *ſi familiæ erciſcundæ*, 288
§. 5. *eadem interueniunt*, ibid.
§. 6. *ſi finium regundorum*, ibid.
§. 7. *quod autem*, 289
Cap. 18. *de publicis iudiciis*, 289
§. 1. *publicæ autem*, ibid.
§. 2. *publicorum*, ibid.
§. 3. *publicæ autem*, ibid.
§. 4. *item lex Iulia*, ibid.
§. 5. *item lex Cornelia*, 290
§. 6. *alia deinde*, ibid.
§. 7. *item lex Cornelia*, 291
§. 8. *item lex Iulia*, ibid.
§. 9. *item lex Iulia*, 292
§. 10. *eſt & inter*, ibid.
§. 11. *ſunt præterea*, ibid.

DOMINI

DOMINI NOSTRI
IVSTINIANI†
PERPETVI AVGVSTI
INSTITVTIONVM SIVE ELEMENTORVM

Per Tribvnianvm virum magnificum, & Exquæſtore ſacri Palatij, & Theophilvm, & Dorothevm viros illuſtres & anteceſſores,

LIBRI IV. EMENDATISSIMI.

IN NOMINE DOMINI NOSTRI IESV CHRISTI.

Imp. Cæſar Flauius Iuſtinianus, Alamanicus, Gotthicus, Francicus[1], Germanicus, Anticus, Alanicus, Vandalicus, Africanus, pius, felix, inclytus, victor ac triumphator, ſemper Auguſtus, cupidæ legum iuuentuti[2].

IMperatoriam[3] maieſtatem non ſolum armis decoratam[4], ſed etiam legibus[5] oportet eſſe armatam: vt vtrumque tempus, & bellorum & pacis, recte poſſit gubernari: & princeps Romanus victor exiſtat non ſolum in hoſtilibus prælijs[6], ſed etiam per legitimos tramites calumniantium iniquitates expellens: & fiat tam iuris religioſiſſimus[7], quam victis hoſtibus triumphator.

† Ex tam ingenti numero conſtitutionum Iuſtiniani, quæ referuntur in his quatuor Inſtitutionum libris, & repetuntur quædam etiam in his ſæpius, ſatis liquet, iure meritoque hos libros Iuſtiniano attribui potius quam alijs vel Imperatoribus, vel legum aut iuris auctoribus, ex quibus ſumpta ſunt cetera quæ in his libris referuntur.

*[1] Francicvs] Agathias: Ἰουστινιανὸς ἐν τοῖς προγράμμασι τοῖς βασιλείοις Φραγγικός τε καὶ Ἀλαμανικός, ἔτι δὲ Γηπαιδικός τε καὶ Λογγοβαρδικὸς ἀνακηρύττεται, ὡς δὴ τούτων αὐτῷ τῶν ἐθνῶν δεδουλωμένων.

*[2] Ivventvti] Studioſis adoleſcentibus, §. ſed ne in primis. inſt. de legat.

*[3] Imperatoriam] Conſtitutio eſt Iuſtiniani, qua his Inſtitutionum libris datur auctoritas[a], quæ & O-

A ratio dicitur l. 2. C. de vet. iur. enucl. Inſtitutionum igitur κύρωσις hæc eſt, non προοίμιον[b].

*[4] Armis dec.] χιασμὸς κατὰ τὸν τοῦ Χ στοιχείου τύπον: poſitis nempe quatuor terminis primus reſpondet quarto, & ſecundus tertio, armis, legibus, decoratam, armatam. Formatur etiam alio modo, quum poſitis 4. terminis 1. reſpondet tertio, & 2. quarto, ita in decuſſem collocatis: cuiuſmodi eſt exemplum in l. 29. de leg. 1. debitum differri modo, tempore, conditione, loco. modus reſpondet conditioni, tempus loco. Et apud Cic. 3. in Catil. Vrbem, ciues, integram, incolumeſque ſeruauit[c].

*[5] Legibvs] Legibus & legionibus[d].

*[6] Prælijs] Imperator non ex armis tantum, ſed etiam ex legibus glorioſam ſibi victoriam comparat.

*[7] Religiosiss.] Iuſtinianus Iuris auctoris ſiue Iuriſconſulti nomen & auctoritatem affectat, l. vlt. C. de legib. & iuris ſe religioſiſſimum dicit, vt Cenſorinus[e],
B Platonem Philoſophiæ ſanctiſſimum.

[a] Theoph. [b] Inſtitutionum confirmatio eſt, non prooemium.
[c] Vide Cuiac. Obſeru. lib. 14. c. 24. [d] Ex prologo Pſeudoli.
[e] De die Nat. c. 14.

§. I. Quorum vtramque viam cum ſummis vigilijs, ſummaque prouidentia, annuente Deo, perfecimus. & bellicos quidem ſudores noſtros barbaricæ[8] gentes ſub iuga noſtra deductæ[9] cognoſcunt: & tam Africa, quam aliæ[10] numeroſæ prouinciæ poſt tanta temporum ſpatia noſtris victorijs à cæleſti numine præſtitis, iterum ditioni Romanæ noſtroque additæ imperio, proteſtantur. omnes vero po-
C puli legibus iam à nobis[11] promulgatis vel compoſitis reguntur[12].

*[8] Barbaricæ] Hi ſunt pagani, non Chriſtiani.

[9] Dedvctæ] Gentes ſunt quæ à Satrapis reguntur, nec prouinciæ formam habent: de quibus in l. vlt. C. de temp. appel. ſiquidem, vt eſt in lib. ſcriptis, ita in ea legatur, Armenijs vel gentibus. & l. vlt. C. de off.

mag. mil. quæ ex eis reſtitueoda eſt etiam in hunc modum: Et gentes, Anzitenam videlicet, Ingilenam, Aſtianenam, Sophenam, Sophanenam, in qua eſt Martyropolis, Balabitenam, & primam, & quæ ſequuntur.

[10] ALIÆ] Tot ſcilicet vt vix adnumerari queant, vt in l. 1. C. in quib. cauſ. in integ. reſt. non eſt nec. numeroſis reſcriptis ſic namque & in eo loco legendum eſt, & io hac ſignificatione vſi ſunt hac voce alij auctores quamplurimi [f].

[11] A NOBIS] Promulgamus oostras [g], componimus alienas [h].

[12] REGVNTVR] Primum omnium Iuſtinianus Codicem fecit, tum Digeſta, deinde Inſtitutiones, ad extremum Codicem repetitæ lectiotis. Prior Codex valet ex 16. Kalend. Maij, Indict. 7. Digeſta, Inſtitutiones, ex 3. Kalend. Ianu. Indictione 11. Poſterior Codex ex die 4. Kalend. Ianuar. Iodict. 12. Ergo dum air, & quum ſacratiſſimas, priorem Codicem intelligit, non poſteriorem. At Nouellarum liber diem non baber. Sunt earum ſententiæ quædam ab Triboniano iu Pandectas relatæ, vt in l. vxores, de diuort. quæ tota, pauciſſimis verbis exceptis, ſumpta eſt ex Nou. Iuſtiniani 22. ipſumque orationis geous ſatis per ſe ϑεωϛιπχαϱιω prodit. ſunt & poſterioris Codicis deciſiones 50.

[f] Plin. l. 7. c. 44. lib. 9. c. 17. & l. 11. c. 40. Plin. iun. pan. Claud. de bello Gildonico. [g] §. pen. inſ. de vſu & habit. & §. vlt. de vſucap. [h] Vide Cuiac. ad l. 2. §. exactis & §. ſeq. D. de orig. Iur.

§. II. Et quum ſacratiſſimas Conſtitutiones antea confuſas [13] in luculentam ereximus conſonantiam: tunc noſtram extendimus curam ad immenſa veteris prudentiæ volumina, & opus deſperatum, quaſi per medium profundum [14] euntes, cæleſti fauore iam adimpleuimus.

* [13] CONFVSAS] Diſſidentes, nec bene & ordine digeſtas [i].

* [14] PROFVNDVM] Liuius 31. Prouideo animo in vaſtiorem me altitudinem ac velut profundum inuehi.

[i] Theophil.

§. III. Quumque hoc Deo propitio peractum eſt, Tribuniano viro magnifico, magiſtro [15], & exquæſtore ſacri palatij noſtri [16], necnon Theophilo & Dorotheo viris illuſtribus, antecesſoribus [17] noſtris (quorum omnium ſolertiam & legum ſcientiam, & circa noſtras iuſſiones fidem, iam ex multis rerum argumentis accepimus) conuocatis mandauimus ſpecialiter, vt noſtra auctoritate, noſtriſque ſuaſionibus Inſtitutiones componerent: vt liceat vobis prima legum cunabula non ab antiquis fabulis [18] diſcere, ſed ab Imperiali ſplendore [19] appetere: & tam aures, quam animæ veſtræ [20] nihil inutile, nihilque perperam poſitum, ſed quod in ipſis rerum obtinet argumentis [21], accipiant. & quod priore tempore vix poſt quadriennium prioribus contingebar, vt tunc Conſtitutiones Imperatorias legerent, hoc vos à primordio ingrediamini, digni tanto honore, tantaque reperti felicitate, vt & initium [22] vobis & finis legum eruditionis à voce principali procedat.

[15] MAGISTRO] Magiſtro officiotum curæ ſunt ſcholæ fabricenſium & agentium in rebus, diſciplina palatij, curſus vehicularis. Quæſtori leges, preces, laterculum minus: & vt eſt in Nou. 25. de hom. ca. fact. Quæſtor cuſtos eſt Iuſtitiæ. Ex Quæſtoribus ſunt Codicillares, aut qui vere Quæſtores fuerunt.

* Magiſtro officiotum, quæ dignitas Iuriſconſulto & Philoſopho deferebatur: nam & quæſtori aderat, & diſciplina morum ad eum in palatio pertinebat [k], vt planè liceat ſequentia verba, *Sacri palatij noſtri*, etiam ad Magiſtri honorem referre. Et quæſtura quidem functus iam erat Tribonianus, non etiam magiſterio, qua de cauſa exquæſtore dicitur, & magiſter, non exmagiſtro.

* [16] PALATII NOST.] Quæſtorem & exquæſtore palatij ſui, & quæſtorem ſuum ſolet Iuſtinianus dicere l. 1. C. de vet. iur. enuc. Nou. 20. Plinius item 7. epiſt. [l] Quæſtores Cæſaris fuimus.

* [17] ANTECESSORIBVS] Antecesſores non ſunt, qui iura legeſque didicerunt vt Heſychius [m] ſcribit, ſed & qui iura publicè docent, præeuntque viam ſtudioſis adoleſcentibus. Theophilus iuris doctor fuit CP. Dorotheus Beryto [n].

[18] FABVLIS] Ammian. Marcell. lib. 30. Iuriſperiti, vt altios videantur iura callere, Trebatium loquuntur & Caſcellium, & Alfenum, & Auruncorum Sicanorumque iamdiu leges ignotas, cum Euandri matre abhinc ſeculis obruta multis.

* [19] SPLENDORE] Ab ipſo ore principis, non ab antiquorum iuris auctorum reſponſis, l. 1. §. ad hæc, C. de an. ex. Caſſiodorus [o] eodem ſenſu: Princeps ſententias prudentum à tuis fabulis exigebat. Capitolinus in Gordianis [p]: Omnes tuas fabulas vendebat. & alibi ſæpe apud Spartianum & Symmachum [q] & apud Cyprianum [r], ſtudentes fabulæ.

* [20] ANIMÆ VEST.] Sic ver. & oratio ad Antecesſores.

[21] ARGVMENTIS] Quod eſt in vſu, l. vlt. C. de iure dom. impet.

* In ipſis rerum documentis & cottidiano vſu fori, §. pen. inſ. de ſatiſd.

* [22] INITIVM] Inſtitutiones ſunt initia legum eruditionis, vel vt inf. legitimæ ſcientiæ prima elementa.

[k] Caſſiod lib. 6, 6. [l] Epiſt. 16 [m] Heſych. ἀντικήνσωρ, ὁ τοὺς νόμους μεμαθηκώς. [n] Conſtit. de confirmat. D. §. quæ omnia. [o] lib. 9. Variar. 24. [p] Capitolin. in Vero Lamprid. Heliog. & in Alexand. Seu. [q] Lib. 2. ep. 11. & lib. 7. ep. 67. & l. 9. ep. 93. lib. 5. epiſt. 17. [r] Epiſt. 1.

§. IV. Igitur poſt libros quinquaginta Digeſtorum ſeu Pandectarum, in quibus omne ius antiquum collatum eſt, quos per eundem virum excelſum Tribunianum, nec non ceteros viros illuſtres & facundiſſimos confecimus, in hos quatuor libros eaſdem Inſtitutiones partiri iuſſimus, vt ſint totius legitimæ ſcientiæ prima elementa.

§. V. In quibus breuiter expoſitum eſt, & quod antea obtinebat, & quod poſtea deſuetudine inumbratum, Imperiali remedio illuminatum eſt.

§. VI. Quas ex omnibus antiquorum Inſtitutionibus, & præcipuè ex commentariis Gaij noſtri [23] tam Inſtitutionum, quam rerum cottidianarum aliiſque multis commentariis compoſitas, quum tres prædicti viri prudentes nobis obtulerunt, & legimus, & cognouimus, & pleniſſimum noſtrarum Conſtitutionum robur eis accommodauimus.

* [23] GAII NOST.] Gaij noſtri ait, vt in extremo huius operis & in Oratione ad Antecesſores, quia eo auctore præcipue vſus ſit: ſicut de Scæuola, quo frequenter vtuntur, ſolent Paulus & Tryphoninus dicere, Scæuola noſter [s]. Fuit autem Gaius Pij Antonini ſiue Adriani temporibus, l. nuper, De donat. inter vir. & vxor. l. vtrum, De reb. dub. quo nomine Italis, ſi Euſtathio [t] credimus, ſignificatur, ὁ μύδιος, vt nec male

tribuatur ſeruo, l. 9. C de op. lib. vnde & in coemptionibus illa verba, Vbi tu Gaius, ego Gaia [u]. At commentarij Gaij l. 54. De cond. & dem non huius Gaij eſſe videntur, ſed Gaij Caſſij, vt l. 28. De ſtatulib. niſi & hic quoque ex Caſſiorum familia fuit.

[ſ] Paul. in l. Si vnus 27 §. pactus, de pact. l. Nezennius 13. de excuſ. tut. l. ſi non expedierit 6. D. de reb. auct. iud. poſſ. & alibi. Tryphon. autem in l. reſcriptum 12. §. 1. D. de diſtract. pign. l. pen. de caſtr. pec.

[t] Lib. 2. Iliad. Etymolog. M. Varin. vt Metellus, ὁ μάδρος, in Gloſſis.

[u] Plutarc. ἐν αἰτ. Ῥωμ. cap. 30. Vide Velium Longum de Orthographia. Auctor libri de nominum ratione in fine: [Et ideo inſtitutum eſſe, vt nouæ nuptæ ante ianuam mariti interrogatæ, quænam vocarentur, Caiam eſſe ſe dicerent C. Titij.]

§. VII. Summa itaque ope & alacri ſtudio has leges noſtras accipite, & voſmetipſos ſic eruditos oſtendite, vt ſpes [24] vos pulcherrima

A foueat, toto legitimo opere perfecto, poſſe etiam noſtram rempublicam in partibus eius vobis credendis gubernari. D. CP. XI. [25] Kalendas Decembris, D. IVSTINIANO PP. A. III. CONS.

* [24] SPES] L. 1. qui æt ſe exc lib. 10. C.

[25] XI. KAL.] Ex hoc die confirmantur Inſtitutiones. Ex alio valent, ex quo Pandectæ etiam valent, quæ tamen ex vlteriori die confirmantur: quemadmodum apparet ex ſubſcriptione conſtitutionis de confirmat. Pandectarum. Pandectæ igitur confectæ ſunt priuſquam Inſtitutiones, poſterius confirmatæ. Sic prior Codex confirmatur ex 6. Id April. Indict. 7. poſterior ex 16. Kalend. Decemb. Indict. 12. ex aliis verò diebus valent.

DOMINI IVSTINIANI AVG. INSTITVTIONVM INCIPIT

LIBER I.

B

De Iuſtitia & Iure.

CAPVT I.

IVSTITIA [1] eſt conſtans [2] & perpetua voluntas ius ſuum cuique tribuendi.

[1] IVSTITIA] Iuſtus eſt qui vult: non qui aut iuſta facit, aut iniuſta non facit, non qui Iuriſperitus eſt: nam ioiuſti quoque faciunt plerumque iuſta, aut iniuſta non faciunt, aut Iuriſperiti ſunt. Sed neque iuſtus eſt qui vult modo, modo non vult ius ſuum cuique tribuere. Is vero demum iuſtus eſt, qui ſic ab animo comparatus eſt, vt perpetuo τὸ αἰσχρὸν, id eſt, ius ſuum cuique velit triboere [a].

[2] CONSTANS] Conſtantia bene iudicati tenax, Seneca 14. ep.

* Conſtantia perpetuæ æquitatis ſiue voluntatis propenſæ ad ius ſuum cuique tribuendum, par ſibi ſemper, vt apud Gellium liberalitas conſtantia perpetuæ benignitatis [b].

[a] Michaël Epheſius ad lib. 5. Eth. Nicom. δίκαιος δ' ἐστὶν οὐχ ὁ τὰ δίκαια πράττειν δυνάμενος· δύναται γὰρ καὶ ὁ ἄδικος ταῦτα ποιεῖν, ἀλλὰ δίκαιός ἐστιν ὁ βουλόμενος· βούλεται δὲ ὁ τὴν ἕξιν ἔχων τὴν εἰρημένην.

[b] Lib. 17. cap. 5.

§. I. Iuriſprudentia [3] eſt diuinarum [4] atque humanarum rerum notitia [5], iuſti atque iniuſti ſcientia.

D

* [3] IVRISPRVDENTIA] Iuſtitia eſt habitus voluntatis [c], Iuriſprudentia habitus intellectus, & Prudentia propriè ἕξις φρονητικὴ τῶν οἴκοθεν λογισμῶν. Scientia ἕξις θεωρητικὴ τῶν ἔξωθεν λογισμῶν. ac rurſus ſcientia proprie, non ars, quia ſcientia eſt habitus ſcientis & intelligentis animi. Ars eſt, etiamſi nemo eam intelligat, quæ non niſi per abuſionem ſcientia dicitur, & contra.

[4] DIVINARVM] Hoc commune eſt cum ſapientia, cum philoſophia [d]. quod autem ſequitur, proprium eſt iuriſprudentiæ [e].

* [5] NOTITIA] Ius res diuinas humanaſque diſponit, l. 1. C. de vet. iu. enuc.

[c] Heliodorus Pruſæus in paraphr. Ethic. Nicom. lib. 5. cap. 1. Καὶ ἔστω ἡ δικαιοσύνη ἕξις ἀφ' ἧς βουλόμεθα τὰ δίκαια.

[d] Plutarc. 1. de placit. Philoſophorum, οἱ μὲν στωικοὶ ἔφασαν, σοφίαν εἶναι θείων καὶ ἀνθρωπίνων ἐπιστήμην.

[e] Lex enim ac iuſtitia iuſti atque iniuſti ſeparatio eſt, Heliod. d. lib. 5. cap. 9.

§. II. His igitur generaliter cognitis, & incipientibus nobis exponere iura populi Romani; ita videntur poſſe tradi commodiſſime, ſi primo leui ac ſimplici via, poſt deinde diligentiſſima atque exactiſſima interpretatione ſingula tradantur, alioquin, ſi ſtatim ab initio rudem adhuc & infirmum animum ſtudioſi,

C

multitudine aut varietate rerum onerauerimus, duorum alterum, aut deſertorem ſtudiorum efficiemus, aut cum magno labore, ſæpe etiam cum diffidentia, quæ plerumque iuuenes auertit, ſerius ad id perducemus, ad quod leuiore via ductus ſine magno labore & ſine vlla diffidentia maturius perduci potuiſſet.

§. III. Iuris præcepta [6] ſunt hæc: honeſte viuere, alterum non lædere, ſuum cuique tribuere.

* [6] PRÆCEPTA] Ex his primum prudentem ipſum reſpicit, cetera alios [f].

[f] Vide Cui. ad l. 10. D. de iuſt. & I & ad l 5. D. de ſeruit. leg.

§. IV. Huius [7] ſtudij duæ ſunt poſitiones [8], publicum & priuatum. Publicum ius eſt, quod ad ſtatum rei Romanæ [9] ſpectat. Priuatum [10], quod ad ſingulorum vtilitatem. Dicendum eſt igitur de iure priuato, quod tripertitum eſt [11]: collectum [12] eſt enim ex naturalibus præceptis, aut gentium, aut ciuilibus.

[7] HVIVS] Alij tres fecere iuris poſitiones, ſacrum, publicum, priuatum. Auſon. in Idyll. XV.

Ius triplex tabulæ quod ter ſanxere quaternæ,
Sacrum, priuatum, & populi commune quod vſquam eſt.

Priuatum autem ius & publicum dicimus, quum ex A aduerſo ponimus pacta, vel vltimas voluntates, vel priuilegia[g].

* [8] Dvæ posit.] Duæ theſes, vel, vt Apollodorus Stoicus [h], duo ποιοί, duo ſubiecta. Iuris thetici duæ theſes. Iuris poſitiui [i] duæ poſitiones.

* [9] Ad stat. rei R.] Veluti ius ſacrum [k], feciale [l], augurale [m], Pontificium [n], ius quoque Senatorium Plinius [o] ait, partem eſſe iuris publici.

* [10] Privatvm] Sed & hoc nonnumquam publicum dicitur ἐξ αὐθεντίας conuentionum priuatarum [p], vt & Aggenus Vrbicus [q] priuatos agros ſcribit etiam publicos dici diuerſis rationibus. Igitur ius publicum ſpeciale, non generale hoc loco definitur.

* [11] Tripertitvm] Ius autem publicum neque na- B turale eſt, quum non pertineat ad bruta; neque gentium, quum non ſit commune omnium gentium: nam etſi religio ſumma erga Deum ſit ex iure gentium [r], ritus tamen, ceremoniæ, ſacrificia, ſacra, propria ſunt cuiuſque ciuitatis: & ſacerdotum ac magiſtratuum ordo [ſ], ratioque non vbique eadem. Non eſt etiam Ius ciuile, quod latius patet, ſed ius ciuitatis ipſius tantum, l. 5. §. vlt. & l. ſeq. De cap. min. Cicero de legibus [t]: Quid eſt tantum, quantum ius ciuitatis?

[12] Collectvm] Ex hoc probatur ius eſſe arté, quum dicit [collectum] nam ars eſt collectio præceptorum [u].

[g] Vide Cuiac. ad l. 1. eod. [h] Apud Diogen. Laert. in Zenone. [i] Sic vocatur in Vlp. fragmento poſt collationem LL. Moſayc. & Roman. edito.

[k] Quintilian. lib. 4. cap. 2. Auſon. Gryp. de ternario.

[l] Liu. lib. 38. [m] Ius augurium, Cicero in Cat. mai. & lib. 3. C epiſt. ad famil. ep. 9. A. Gell. 2n. c. vlt.

[n] Cic. 2. de Legib. [o] Lib. 8. epiſt. 14. [p] L. 38. D. de pact. l. 45. D. de reg. I. [q] De limitib. & controu. agror. [r] L. 2. D. eod. [ſ] In quibus ius publicum conſiſtit, l. 1. §. 2. eod.

[t] Lib. 2. [u] Ius eſt coll. p. naturalium, aut gentium, aut ciuilium.

De iure naturali, gentium, & ciuili.

CAPVT II.

IVS [1] naturale eſt quod natura [2] omnia animalia [3] docuit. Nam ius iſtud non humani generis proprium eſt, ſed omnium animalium, quæ in cælo, quæ in terra, quæ in mari naſcuntur. Hinc deſcendit maris atque feminæ coniun- D ctio, quam [4] nos matrimonium appellamus: hinc liberorum procreatio, hinc educatio: videmus etenim cetera quoque animalia iſtius iuris [5] peritia cenſeri [6].

[1] Ivs nat.] Ius in bruta non cadit: nam nec iniuria cadit. l. 1. Si quadr. paup. fec. dic. denique vt rationis, ita & iuris bruta experitia ſunt. At quæ bruta faciunt incitatione naturali, ea ſi homines ratione faciant, iure naturali faciunt. Quæ bruta non faciunt, ea ſi omnes homines ratione faciant, iure gentium faciunt: quod & ipſum ius naturale dicitur [a], & bonum, & æquum [b], & naturalis æquitas [c], & naturalis ratio [d], & lex naturalis [e], & natura [f]. Quæ non omnes, ſed quædam E hominum congregata in vnum locum multitudo vtilitatis publicæ cauſa facit, ea vero fiunt iure ciuili.

* [2] Natvra] Stoicis idem eſt Deus & natura. Hermes Triſm. [g] ἐν τῷ θεῷ καὶ ἡ φύσις συνέστηκεν. Oppianus [h], φίλτρον ἐνὶ κραδίῃ πάντων θεός. & infrà, πάντων γὰρ φύσις κρατερώτατον, ἄλλον.

* [3] Docvit] Ius ἐνδιάθετον, & ratio ἐνδιάθετος hominibus cum brutis communis eſt, προφορικὸς hominū propria [i].

* [4] Nos mat.] Naturali appellatione, non ciuili, vt dicam cap. 9.

[5] Ivris] id eſt, pro iſtius iuris peritis haberi [k].

* [6] Censeri] Vt cenſeri legum auctoritate Papinianus [l], cenſeri priuilegio aliquo Vlpianus [m], cenſeri vetuſtate [n], multitudine [o], appellatione [p] alij auctores, & veteranos cenſeri commilitone principe [q], cenſeri priuilegio aliquo, cenſeri ſtudio bibendi [r]. Athenienſes apud Senec. [ſ] miſericordia ſemper cenſi ſumus.

[a] §. ſingulorum, inſ. de rer. diu. l. pen. D. de iuſt. & iu. l. bona fides 31. D. depoſ. [b] L. iure 6. §. vlt. D. de iu. dot. [c] L. poſtliminium 19. D. de captiuis & poſtlim. §. per traditionem, inſ. de rer. diu. [d] §. feræ, eod. l. 4. D. ad leg. Aq. [e] L. lex 24. D. de ſta. hom.

[f] L. Nam hoc natura 14. D. de cond. ind. Cic. 3. de offic. [Illud quidem natura non patitur, vt aliorum ſpoliis noſtras facultates, copias, opes augeamus. Neque vero hoc ſolum natura, id eſt, iure gentium, ſed etiam legibus populorum, quibus in ſingulis ciuitatibus reſp. continetur, eodem modo conſtitutum eſt.]

[g] Pœmand. cap. 3. [h] Cyneget. 3.

B [i] Menodotus ſiue paraphraſtes eius Galen. προτρεπτ. Εἰ μὲν μηδὲ ἄλλως λόγου μέτεστι τοῖς ἀλόγοις ὀνομαζομένοις ζώοις, ἄδηλόν ἐστιν· ἴσως γὰρ εἰ καὶ τοῦ μὴ κατὰ τὴν φωνὴν, ὃν καὶ προφορικὸν ὀνομάζουσιν. ἀλλὰ τοῦ γε τῆς ψυχῆς, ὃν ἐνδιάθετον καλοῦσι, μετέχει πάντα, τὰ μὲν μᾶλλον, τὰ δὲ ἧττον. Adde Quintilian. Inſtit. lib. 2. c. 16. Lactantium de Ira Dei cap. 7. & lib. 111. m. Porphyrium de abſtinẽdo ab eſu animal. V. Replicationem noſtram de Mutuo in Append.

[k] Theoph. [l] L. vlt. de ſu. & legit. her. [m] L. 2. §. 2. D. ad municipal. [n] Plin. lib. 33. cap. 12. [o] Figura multitudinis, A. Gell. L. 19. 8. [p] B. Ambroſ. in pſal. 1. Arnob. 3. aduerſ. Gent. Tertul. Apol. cap. 39. Apul. Met. 5. Numine cenſeri. [q] Plin. Panegyr. [r] Apul. Apolog. [ſ] Rhetor. Controu. lib. 5. 34.

§. I. Ius autem ciuile, vel gentium ita diuiditur [7]. Omnes populi qui legibus & moribus reguntur, partim ſuo proprio, partim communi omnium hominum iure vtuntur. Nam quod C quiſque populus ipſe ſibi [8] ius conſtituit, id ipſius ciuitatis [9] proprium eſt: vocaturque ius ciuile, quaſi ius proprium ipſius ciuitatis. Quod vero naturalis ratio [10] inter omnes homines conſtituit, id apud omnes peræque cuſtoditur [11], vocaturque ius gentium, quaſi quo iure omnes gentes vtantur. Et populus itaque Romanus partim ſuo proprio, partim communi omnium hominum iure vtitur. Quæ ſingula qualia ſint, ſuis locis proponemus.

7 Divivitvr] Diſtinctio dicitur diuiſio in hoc lib. ſæpe. ita ergo diuiditur, id eſt, ita diſtinguitur.

* [8] Ipse sibi] Cur non dicat ipſe ſibi, vt Cice- D ro [t] ipſe mihi?

* [9] Civitatis] Non ciuitatis ipſius, quod publicum ius eſt [u], ſed ſingulorum ciuium.

* [10] Ratio] λόγος προφορικὸς, quod & ius naturale dicitur. Arius Didymus [x], λόγον εἶναι τὸν φύσει νόμον.

* [11] Cvstoditvr] L. 1. de adquir. rerum dominio.

[t] Epiſt. 10. lib. 6. ad famil. [u] Cicero de Oratore. [x] Apud Euſeb. de præpar. Euang. l. 15. c. 15.

§. II. Sed ius quidem ciuile ex vnaquaque ciuitate appellatur, veluti Athenienſium: nam ſi quis velit Solonis vel Draconis leges, appellare ius ciuile Athenienſium, non errauerit. Sic enim & ius, quo populus Romanus vtitur, ius ciuile Romanorum appellamus, vel ius Quiritum, quo E Quirites vtuntur: Romani enim Quirites à Quirino appellantur. Sed quotiens non addimus nomen, cuius ſit ciuitatis, noſtrum ius ſignificamus: ſicuti quum poëtam dicimus, nec addimus nomen, ſubauditur apud Græcos egregius Homerus, apud nos Virgilius [12]. Ius autem gentium omni humano generi commune eſt. Nam vſu exigente, & humanis neceſſitatibus, gentes humanæ quædam ſibi conſtituerunt: bella etenim orta ſunt, & captiuitates ſequutæ, & ſeruitutes, quæ ſunt naturali iuri contrariæ [13]. Iure enim na-

turali omnes homines ab initio liberi naſcebantur[14]. Et ex hoc iure gentium omnes pæne contractus[15] introducti ſunt, vt emptio, venditio, locatio, conductio, ſocietas, depoſitum, mutuum[16], & alij innumerabiles[17].

* [12] VIRGIL.] Quum proprietatem detrahimus, quod eminet & excellit ſignificamus, quaſi ſolum ſit [y].

[13] BELLA] Bella, captiuitates, ſeruitutes, poſtliminia, manumiſſiones, vt ſacro-ſancti ſint hoſtium legati, regna, dominia, obligationes, acceptilationes, conſtitutiones ſunt iuris gentium [z].

* * [14] NASCEB.] Et his natalibus beneficio principum libertini reſtituuntur, l. 2. De nat. reſt.

[15] CONTR.] Omnes obligationes: omnis enim obligatio pro cootractu habetur, l. omnem, de iudic. atque ideo in l. ex hoc iure, de iuſt. & iur. Hermog. obligationes dixit, non contractus. Cur autem ait [pæne?] quia nempe ſunt quædam conuentiones & obligatiooes legitimæ, l. conuentionum, l. legitima, de pactis.

* [15] Stipulatio eſt ex iure ciuili [a], veluti ſtipulatio Muciana [b], ſtipulatio Aquiliana [c], itemque obligatio quæ nominibus fieri dicitur [d].

* [16] MVTVVM] Vlpianus in Inſtit. etiam precarium nominatim adiecerat, l. 1. De precario.

* [17] INNVM.] Ingens copia contractuum ſine nomine. denique τὰ ἀνώνυμα, τὰ συναλλάγματα [e].

[y] Seruius in 1. Æneid. [z] L. 4. & 5. D. de iuſt. & iu. d. l. 19. l. vlt. D. de legat. Aſcon. Ped. in Verr. 3. Tacitus Ann. 1. l. 8. §. vlt. D. de acceptil. [a] l. 59. D. de cond. ind. [b] Cuius auctor Q. Mucius Scæuola. [c] Cuius auctor C. Aquilius Gallus. [d] Græci ad l. 5. D. de iuſt. & iu. [e] Baſilica lib. 20. tit. 4.

§. III. Conſtat autem ius noſtrum aut ex ſcripto, aut ex non ſcripto: vt apud Græcos τῶν νόμων οἱ μὲν ἔγγραφοι, οἱ δὲ ἄγγραφοι. Scriptum autem ius[18] eſt lex, plebiſcita, ſenatuſconſulta, principum placita, magiſtratuum edicta, reſponſa prudentium.

* [18] SCRIPTVM AVTEM IVS] Quod & poſititium appellari Vlpianus [f] ait. Ius non ſcriptum, & ius naturale, vel gentium eſt ἀνομοθέτητον [g].

[f] In fragm. Regul. edito cum Licinio Rufino. [g] Dionyſ. Halicarn. 7.

§. IV. Lex eſt, quod populus Romanus ſenatorio magiſtratu interrogante, veluti conſule[19], conſtituebat. Plebiſcitum eſt, quod plebs, plebeio magiſtratu interrogante, veluti tribuno[20] conſtituebat. Plebs autem à populo eo differt, quo ſpecies à genere. Nam appellatione populi vniuerſi ciues ſignificantur, connumeratis etiam patriciis & ſenatoribus: Plebis autem appellatione, ſine patriciis & ſenatoribus, ceteri ciues ſignificantur. Sed & plebiſcita lata lege Hortenſia[21] non minùs valere, quàm leges cœperunt.

* [19] VEL. CONSVLE] Vel prætore, vt apud Aſconium [h], & Tit. Liuium 27. vel Tribuno Celerum, vt apud Dion. 4. Ei rogante, id eſt, interrogante, vt l. 2. De adopti. rogatur, id eſt, interrogatur. Vnde & rogationis nomen, vt rogatio Voconia apud Paulum [i]. Gloſſa verbi antiqui locum occupauit, & vulgo probata magis eſt.

* [20] VELVTI TRIB.] §. Illod palam inf. de leg. Aq.

[21] HORTENS.] Lege Horatia primùm, deinde lege Horteſia: hæc quum plebs in Ianiculum ſeceſſiſſet, illa quum in Auentinum. Auctores ſunt T. Liuius [k], & C. Plin. [l]

[h] In Piſonianam. [i] Sent. lib 4. tit. 8. ex emendatione Cuiacij. [k] lib. 3. [l] lib 16. cap. 10.

§. V. Senatuſconſultum eſt, quod ſenatus iubet atque conſtituit. Nam quum auctus eſſet populus Romanus in eum modum, vt difficile

A eſſet in vnum eum conuocari legis ſanciendæ cauſa, æquum viſum eſt ſenatum vice populi conſuli[22].

* [22] CONSVLI] Id eſt, rogari [m]. vnde illud, Conſul conſule [n]: & Accius in Bruto [o]: Qui recte coosulat Conſul cluat. Denique conſulere commune eſt nomeo Conſulis qui Senatum conſulit, & Senatus, qui qua de re conſultus eſt conſulit atque decernit. Vnde & S. C. nomen. & recte in Velleiano, De ea re vniuerſi ita conſuluerunt [p]: & Tertull. in Apologetico [q], ita Senatus conſulit.

[m] Gloſſæ latinogr. conſulit, πυνθάνεται. L. Florus l. 7. per nuncios conſulenti. [n] Trebell. Pollio in trig. tyr. [o] Apud Varron. 5. de ling. lat. [p] l. 2. D. de Senat. Vell. [q] cap. 2. Hoc Senatuſconſulta, hoc principum mandata definiunt, Cuiac. legiſſe videtur, Hoc Senatus conſulit Iuſtinus 1. 7. [Si quid in Crœſum crudelius conſuluiſſet.] adde lib. 2. 15. & lib. 5. 3.

B §. VI. Sed & quod principi placuit, legis habet vigorem: quum lege regia[23], quæ de eius imperio lata eſt, populus ei, & in eum[24] omne imperium ſuum[25] & poteſtatem conceſſit. Quodcumque ergo Imperator per epiſtolam conſtituit, vel cognoſcens decreuit, vel edicto præcepit, legem eſſe conſtat: hæ ſunt quæ Conſtitutiones appellantur. Planè ex his quædam ſunt perſonales[26], quæ nec ad exemplum trahuntur, quoniam non hoc princeps vult[27]. Nam quod alicui[28] ob meritum indulſit, vel ſi cui pœnam irrogauit, vel ſi cui ſine exemplo ſubuenit, perſonam non tranſgreditur. Aliæ autem quum generales[29] ſint, omnes proculdubio tenent.

C * [23] LEGE R.] Lege Imperij, lege antiqua [r] in quadam Conſtitutione Iuſtiniani [s], cum ipſa ſcilicet vrbe nata [t] creatis regibus, & reuocata [u], in Cæſares populi Imperio tranſlato.

[24] ET ET IN EVM] Sic, auctore Accurſio, ait vices populi datas eſſe principi & in principem, vt eſt in l. eſt receptum, de iuriſd. ius dici maiori & in maiorem. Nec vero vllo alio diſtat populus à principe, quam quod populus ſuis legibus tenetur, princeps legibus ſolutus eſt [x]. Ceterum vt ſuis, ita & principis legibus populus tenetur. Principem igitur populus quum vice ſua conſtituit, & ſe principis legibus obligauit.

[25] IMPERIVM EVVM] Id eſt, vicem ſuam.

D * [26] PERSONALES] ſpeciales, §. ſciendum, inf. de her. qual. §. 1. De S. C. Tertyl. §. feminæ, inf. de adopt. §. pari, inf. Quib. mod. ius pot. ſolu.

* [27] VVLT] Nam nec quod cognoſceos decreuit aliter trahitur ad exemplum, quam ſi animus ei fuerit, τὸ κοινὸν ποιεῖν νομοθέτημα, vt Leo ait, Nou. xcII.

* [28] ALICVI] Vni vel pluribus, l. ex facto, de vulg. ſub. [y]

* [29] GENERALES] L. 3. de ſep. viol. l. 1. §. vlt. de leg. tut. §. 1. inf. lib. 2. cap. 9.

[r] l. 3. C. de teſtam. [s] De concept. Dig. §. 7. [t] Liu. 34. [u] Dio 53. [x] l. princeps. 31. D. de legib. vide Cuiac. Obſ. lib. 15. cap. 30. [y] & l. ſi cui 38. D. ex quib cauſ. mai.

E §. VII. Prætorum[30] quoque edicta non modicam obtinent iuris auctoritatem[31]. Hoc etiam ius honorarium[32] ſolemus appellare, quod qui honorem gerunt, id eſt magiſtratus, auctoritatem huic iuri dederunt. Proponebant & Ædiles curules edictum de quibuſdam cauſis, quod edictum iuris honorarij portio eſt[34].

* [30] PRÆTORVM] Vel proconſulum, aut præſidum [z].

* [31] AVCTORIT.] Plebiſcitum noo minus valet quam lex. S.C. vice legis eſt. Nam & Senatus vice populi conſulitur. Placitum priocipis habet vim legis, & prioceps vice populi eſt. Prætoris edictum non modicam obtinet iuris auctoritatem. Pars eſt iuris non legis, quia nec legis

vim habet, nec legi ſimile eſt, §. quos, inf. de bon. poſſ. A §. hæc exempli, inf. de except. nec vicem pop. principiſve ſuſtinet prætor. & Vlpianus κατ᾽ ἐξοχήν, de edicto vnde cognati quum ſcripſit[a], Pertinet hæc lex. & in regulis[b], Lex ceteræ partes iuris appellantur. & ſimiliter M. Tullius[c], edictum prætoris legem eſſe annuam.

[32]Honorarivm] Aliud eſt ius prætorium, aliud ius honorarium[d]. Ius ædilicium aut tribunitium, ius honorarium eſt: ius prætorium non eſt.

[33]Portio est] Quomodo ius ædilitium ſit portio iuris prætorij docet Obſ. 8. c. 38.

[a] Qui in prouinciis edicta proponebant, Cic. epiſt. 1. lib. 6. ad Atticum. Hinc edictum vrbicum, & edictum prouinciale. [a] L. 3. §. 2. vnde cogn. [b] In d. fragment. regul. [c] Tertia in Verr. [d] Ius honorarium latius patet: ius enim ædilitium iuris honorarij ſpecies eſt, & ius tribunitium Vide Cuiac. ad Vlp. tit. 7. § Similius pro muliere

B §. VIII. Reſponſa prudentium, ſunt ſententia & opiniones eorum quibus permiſſum erat[34] iura condere[35]. Nam antiquitus inſtitutum erat vt eſſent qui iura publice interpretarentur, quibus à Cæſare ius reſpondendi datum eſt, qui Iuriſconſulti appellabantur, quorum omnium[36] ſententiæ & opiniones eam auctoritatem tenebant, vt iudici recedere à reſponſo eorum non liceret, vt eſt conſtitutum[37].

[34]Permissvm erat] Id vero recte ait Teoph. fieri κατ᾽ [illegible].

* [35]Condere] Vnde & iuris conditores appellantur, l. nulla, C. de procur. l. ſi furioſi, C. de nupt. l. 1. C. de comm. ſer. man.[e]

* [36]Omnivm] Non quorumcumque, ſed eorum tantum qui à Principe condendi & interpretandi iuris poteſtatem accepiſſent, l. 1. C. de vet. iu. enuc. l. vlt. C. de leg. 1. qui à Principe Iuriſconſulti iuriſve interpretes pronunciati eſſent. In Rep. prudentum auctoritas ea tantum valuit quæ in foro vſu frequenti recepta erat[f].

* [37]Constitvtvm] A Cæſ. Auguſto, l. 2. de orig. iuris.

[e] De iuriſconſultorum appellationibus variis, vide Cui. Obſ. lib. 8. cap. 31. [f] Vide Cui. ad l. 2. §. his legibus, D. de orig. iur.

C §. IX. Ex non ſcripto ius venit, quod vſus comprobauit. Nam diuturni mores conſenſu vtentium comprobati, legem imitantur.

D §. X. Et non ineleganter in duas ſpecies ius ciuile diſtributum eſſe videtur. Nam origo eius ab inſtitutis duarum ciuitatum, Athenarum ſcilicet, & Lacedæmoniorum fluxiſſe videtur. * [38]In his enim ciuitatibus ita agi ſolitum erat, vt Lacedæmonij quidem magis ea, quæ pro legibus obſeruarent, memoriæ mandarent: Athenienſes vero ea quæ in legibus ſcripta comprehendiſſent, cuſtodirent[39].

* *Locus ſingularis.*

* [39] Cvstodirent] Ioſephus contra Appionem[g]: Λακεδαιμόνιοι καὶ Κρῆτες ἔθεσιν ἐπαίδευον οὐ λόγοις, Ἀθηναῖοι δὲ καὶ σχεδὸν οἱ ἄλλοι πάντες Ἕλληνες, ἃ μὲν χρὴ πράττειν, ἃ δὲ μή, προσέταττον διὰ τῶν νόμων.

[g] Lib. 2.

E §. XI. Sed naturalia quidem iura, quæ apud omnes gentes peræque ſeruantur, diuina quadam prouidentia[40] conſtituta, ſemper firma atque immutabilia[41] permanent. Ea vero quæ ipſa ſibi quæque ciuitas conſtituit, ſæpe mutari ſolent, vel tacito conſenſu populi, vel alia poſtea lege lata.

* [40] Providentia] M. Tull.[h] Deum illorum iurium eſſe inuentorem, diſceptatorem, latorem. Iura autem ciuilia humana prouidentia conſtituta ſunt.

* [41] Immvtab.] L. 2. De vſuf. ear. rer. quæ vſu. conſ.

[h] Apud Lact. l. 6. cap. 8.

De iure perſonarum.

CAPVT III.

OMne autem ius quo vtimur, vel ad perſonas pertinet, vel ad res, vel ad actiones. Et prius de perſonis videamus. Nam parum eſt ius noſſe, ſi perſonæ, quarum cauſa conſtitutum eſt, ignorentur. Summa itaque diuiſio de iure perſonarum hæc eſt: quod omnes homines, aut liberi ſunt, aut ſerui.

§. I. Et libertas quidem (ex qua etiam liberi vocantur) eſt naturalis facultas[1] eius quod cuique facere libet, niſi ſi quid vi aut iure[2] prohibetur.

* [1]Nat. Facvlt.] Zeno breuiter, ἐξουσία αὐτοπραγίας[a].

* [2] Avt ivre] οὐ γὰρ δεῖ δουλείαν τὸ ζῆν πρὸς τὴν πολιτείαν. Ariſt. in Politicis[b]. Seruitus iuris[c] & legum non eſt ſeruitus. Non item vi latronum opprimi, l. 13. Qui teſt. fac. poſſ. l. hoſtes, de cap. & poſtl.

[a] Apud Diogenem Laertium in Zenone. [Poteſtas viuendi vt velis] Cicero in Paradox. [b] Lib. 5. cap. 9. [c] Sic loquitur Quintilian 2. 17.

§. II. Seruitus autem eſt conſtitutio[3] iuris gentium[4], qua quis dominio alieno contra naturam[5] ſubicitur.

[3]Constitvtio] Ergo & dominatio conſtitutio eſt iuris gentium, l. ſi id quod, de cond. indeb. cuius leg. ſententia hæc eſt, vt libertas iure naturali continetur & ſeruitus iure gentium, quod & ipſum naturale eſt: ita & in condictionum quæſtione debitum & indebitum naturaliter accipitur, id eſt, iure gentium, non ciuiliter: & indebitum quidem naturâ, condicitur; debitum naturâ, non condicitur[d].

* [4] Ivris gentivm] Sic poſtliminium dicitur eſſe conſtitutio iuris gentium, l. pen. de ſuis & leg. her. adhibita l. poſtliminium, de capt. & poſtl.

* [5]Contra natvram] §. Ius autem gentium, inf. tit. prox. Definitio eſt ſeruitutis quæ contigit virtute hoſtium, ſeruitutis primæ. Potius enim ſerui fieri quam naſci cœperunt.

[d] L. Sed ſi 9. § vlt. & L. ſeq D. de cond. ind.

§. III. Serui autem ex eo appellati ſunt, quod Imperatores captiuos vendere, ac per hoc ſeruare nec occidere ſolent, qui etiam mancipia dicta ſunt, eo quod ab hoſtibus manu capiuntur.

§. IV. Serui autem aut naſcuntur, aut fiunt. Naſcuntur ex ancillis noſtris[6]. Fiunt aut iure gentium, id eſt ex captiuitate: aut iure ciuili[7], quum liber homo[8] maior viginti annis ad pretium participandum[9] ſeſe venundari paſſus eſt.

* [6]Ex ancillis n.] Iure gentium eodem quo ſata cedunt ſolo. Mater enim ſolo comparatur, vis patris, ſato. Æſchylus Eum. οὐκ ἔστι μήτηρ ἡ κεκλημένου τέκνου τοκεύς, τροφὸς δὲ κύματος νεοσπόρου, τίκτει δ᾽ ὁ θρῴσκων. Plato Epitaphio: κυήσει καὶ γεννήσει γυνὴ γῆν μεμίμηται.

[7] Ivre civili] Id eſt, S. C. Claudiano, l. 3. quib. ad libert. proclam. non licet.

[8] Liber homo] Ingenuus & ſui iuris: nam libertini & filii-familias ne eo à ſe modo libertatem abiudicent, ius patronatus & poteſtas patria facit[e].

* [9] Ad pretivm partic.] Diuus Auguſtinus in ſerm. Hic mos ſolet inter ementem vendentemque ſeruari, vt is qui ſe alieno cupit dominio mancipare, aliquid pretij pro iactura propriæ libertatis, & addictione propriæ ſeruitutis à ſuo conſequatur emptore[f].

* Ad pretium partiendum[g]. Ergo ſola pretij partitio ſeruum facit. Et in l. ſi vſumfructum. §. 1. de lib.

cauſ. legendum eſt hoc pacto : In ſumma ſciendum A eſt quæ de venditis ſeruis quibus non denegatur : nam & quæ præcedunt leges, ad eos tantum pertinent qui poſſunt ad libertatem proclamare.

[e] Vide Ioan. Fabr. & Angelum. [f] Hæc totidem verbis exſtant apud Ioan. Caſſian. collat. 13. cap. 12. [g] L. Liberis 7. §. 1. D. de lib. cau.

§. V. In ſeruorum [11] conditione nulla eſt differentia [12]. In liberis multæ differentiæ ſunt : aut enim ſunt ingenui, aut libertini [13].

[11] In serv. condit.] Nihil intereſt vtrum quis natus, an factus ſit ſeruus [h] : at vero multum refert, vtrum quis natus an factus ſit liber [i].

*[12] Differentia] Nam & ſerui pœnæ non magis B ſunt ſerui quam qui in poteſtate domini ſunt, nec minus qui ſerui ſunt ſine domino [k]. Denique ſeruum eſſe non recipit τὸ μᾶλλον ἢ τὸ ἧττον [l].

*[13] Avt libertini] Libertini minus liberi ſunt quam ingenui, propter iura patronatus.

[h] Omnes eandem ſeruitutem ſeruiunt. [i] Natus omnimodo liber eſt : factus non omnino. [k] Manumiſſus à nudo proprietario, ſeruus remanebat ſine domino, l. 1. C. comm. de manumiſſ. Vide Cui. ad l. ſi mihi 55. de leg. 2. [l] Theoph.

De ingenuis.

CAPVT IV.

Ingenvvs eſt is, qui ſtatim vt natus eſt, liber eſt : ſiue ex duobus ingenuis matrimonio C editus eſt, ſiue ex libertinis duobus [1], ſiue ex altero ingenuo. Sed etſi quis ex matre naſcitur libera, patre ſeruo, ingenuus nihilominus naſcitur [2]. quemadmodum qui ex matre libera, & incerto patre natus eſt, quoniam vulgo conceptus eſt [3]. Sufficit autem liberam fuiſſe matrem eo tempore quo naſcitur, licet ancilla conceperit. Et è contrario ſi libera conceperit, deinde ancilla facta pariat, placuit [4] eum qui naſcitur liberum naſci : quia non debet calamitas matris ei nocere qui in ventre eſt. Ex his illud quæſitum eſt, ſi ancilla prægnans manumiſſa ſit, deinde D ancilla poſtea facta [5] peperit : liberum an ſeruum pariat ? Et Marcianus probat, liberum naſci. Sufficit enim ei qui in ventre eſt, liberam matrem vel medio tempore habuiſſe. quod verum eſt.

*[1] Ex libert. dvob.] L. 11. C. de op. lib. l. 9. C. de ing. man.

*[2] Naſcitvr] Ex decreto Alexandri Seueri, l. Senerus, De decur. quod & ab Antonino ius poſt exceſſum Papiniani obſeruari cœpit, l. 3. C. ſol. mat. non iure veteri, quod ſpectauit Papin. in l. 2. ne de ſtat. def.

*[3] Vvl. conc. est] Et is ſcilicet qui naſcitur ex libera & ſeruo vulgo conceptus videtur, d. l. 3. l. 6. C. de ſu. & leg. lib. quaſi ſeruo aut incerto patre [a] aut nullo [b]. Ratio ſiue color probabilis. E

[4] Placvit] Placuit autem principibus contra iuris ciuilis regulam, vt in not. ad Vlpianum oſtendi [c], quas viro eruditiſſimo & mihi amiciſſimo Io. Amaritoni dedi. Placuit vero ita Adriano & D. Pio, l. Imperatores 2. de ſtat. hom. l. ſi ante, C. de pœnis.

* Placuit principibus, non auctoribus iuris antiqui, qui tempus editionis, non conceptionis ſpectabant, l. 9. Ad mnnic. l. vlt. De ſent. paſ.

*[5] Postea facta] Addit Marcianus [d], aut expulſa ciuitate, quaſi & hæc qnodammodo libera eſſe deſinat, vt l. pen. de ext. cog.

[a] d. l. 3. [b] §. 12. inf. tit. 10. [c] tit. 5. in fine. [d] L. 5. §. vlt. de ſtat. hom.

§. I. Quum autem ingenuus aliquis natus ſit, non officit illi in ſeruitute [6] fuiſſe, & poſtea manumiſſum eſſe. Sæpiſſime enim conſtitutum eſt, natalibus [7] non officere manumiſſionem [8].

Ex Authent. vt liberti de cetero aureo annulo non indig. &c. Coll. 6. tit. 7. Nou. 78. cap. 3. ſeu §. ſi quis libertam.

Nouo iure omnes liberti ingenui ſunt, & habent ius aureorum annulorum, iure patronatus illæſo.

[6] In serv.] Seruum eſſe, &, in ſeruitute [e], diuerſa ſunt. Vno proprietas, altero poſſeſſio ſignificatur.

[7] Natal.] Ingenuitati [f]. Inde Paulus lib. 5. Sentent. [g] Veritati, inquit, & origini ingenuitatis manumiſſio quocumque modo facta non præiudicat.

*[8] Non offic. manvm.] L. ſi quis in pr. & §. vlt. de cap. & poſtl. non officere manumiſſionem ingenuitati, non officere etiam ſtatulibertati, l. 2. de ſtatulib.

[e] Quintil. declam. 311. 340. 342. Quintilian. alter lib. 5. c. 10. [f] Theoph. Soſipater, Chariſius, lib. 1. Hi natales, εὐγένεια. [g] Tit. 1.

De libertinis.

CAPVT V.

Libertini ſunt, qui ex iuſta [1] ſeruitute manumiſſi ſunt. Manumiſſio autem, eſt datio libertatis. Nam quamdiu quis in ſeruitute eſt, manui & poteſtati ſuppoſitus eſt : manumiſſus liberatur poteſtate. Quæ res à iure gentium originem ſumpſit : vtpote quum iure naturali omnes liberi naſcerentur [2] : nec eſſet nota manumiſſio, quum ſeruitus eſſet incognita. Sed poſteaquam iure gentium ſeruitus inuaſit, ſequutum eſt beneficium manumiſſionis. Et quum vno naturali nomine homines [3] appellarentur, iure gentium tria genera eſſe cœperunt : liberi, & his contrarium ſerui, & tertium genus libertini, qui deſierant eſſe ſerui.

*[1] Ex ivsta] Non ex nulla, §. vlt. ſup. c. prox. non ex imaginaria, l. 2. Si à par. quis man. fuer. non ex leui aut mediocri, ſed ex iuſto ſeruitio, vt Tit. Liuius 41.

*[2] Naſcerentvr] Hi ſunt primi natales hominum omnium, quibus poſtea qui facti ſunt libertini iure gent. beneficio principis etiam reſtitui poſſunt [a], reſtituto ſcilicet iure naturali & abolito iure gent. etiam ius, qnod erat per ſe immutabile [b], mores & principes multis in rebus in poteſtatem ſuam redegerunt [c].

*[3] Homines] Hominis nomen eſt naturale, perſonæ ciuile [d].

[a] Tit. 11. lib. 40. D. & l. Imperialis 22. C. de nupt. [b] §. vlt. ſup. tit. 2. [c] Vide Cui. obſ. lib. 4. cap. 2. [d] Itaque ſerui perſonam non habere dicuntur. V. dicta ad tit. 17. lib. 3.

§. I. Multis autem modis manumiſſio procedit : aut enim ex ſacris Conſtitutionibus in ſacroſanctis eccleſiis [4], aut vindicta [5] aut inter amicos, aut per epiſtolam [6]; aut per teſtamentum, aut per aliam [7] quamlibet vltimam voluntatem. Sed & aliis multis modis libertas ſeruo competere poteſt, qui tam ex veteribus, quam ex noſtris conſtitutionibus introducti ſunt.

[4] Ecclesiis] Aureliæ, pro valuis maioris eccleſiæ, in lapide inciſa eſt manumiſſio eiuſmodi. Ex beneficio S. † per Ioan. epiſcopum, & per Albertum ſanctæ † Caſatum factus eſt liber Lentbertus teſte hac ſancta eccleſia.

*[5] VINDICTA] Apud Magiſtratum qui legis actionem habet[c].

*[6] PER EPIST.] L. qui abſenti, De adqu. poſſ.

*[7] PER ALIAM QVAMLIBET] Non per codicillos dicit teſtamento confirmatos, qui pro parte teſtamenti ſunt[f], ſed per quamcumqoe vltimam & nudam voluntatem, veluti per epiſtolam, vt Gaius indicat 1. Inſtit. c. de lege Caninia, vt quoquomodo competat libertas, vel tuitione prætoris[g], non iure legitimo tamen.

[e] L. vlt. C. de vind. lib. l. vlt. C. de his qui a non dom. Paul. Sent. 2. tit. 25. §. pen. [f] L. quidam 14. D. de iu. codicill. [g] V. num. 13.

§. II. Serui autem à dominis ſemper [8] manumitti ſolent; adeo vt vel in tranſitu manumittantur, veluti quum prætor, aut præſes, aut proconſul in balneum, vel in theatrum eant[9].

*[8] SEMPER] Etiam feriato die[h].

*[9] IN THEATRVM EANT] Præterquam ſi cauſæ probatione opus eſt, manumittente minore 20. ann.[i] aut manumittendo minori 30.[k]

[h] Theoph. edit. Vigl. l. 2. & 8. C. de ſer. vt emancipari, Paul. 2. Sent. tit. 25. [i] §. eadem lege, inf. tit. prox. [k] Vlp. Regul. tit. 1. §. eadem lege.

§. III. Libertinorum autem ſtatus tripertitus antea fuerat[10]. Nam qui manumittebantur, modo maiorem & iuſtam[11] libertatem conſequebantur, & fiebant ciues Romani: modo minorem[12], & Latini, ex lege Iunia Norbana[13] fiebant: modo inferiorem, & fiebant ex lege Ælia Sentia[14] dedititiorum numero. Sed dedititiorum quidem peſſima conditio[15] iam ex multis temporibus in deſuetudinem abiit, Latinorum vero nomen non frequentatur: ideoque noſtra pietas omnia augere, & in meliorem ſtatum reducere deſiderans, duabus Conſtitutionibus hoc emendauit, & in priſtinum ſtatum perduxit: quia & à primis vrbis Romæ cunabulis vna atque ſimplex libertas competebat, id eſt, ea quam habebat manumiſſor: niſi quod ſcilicet libertinus ſit, qui manumittitur, licet manumiſſor ingenuus ſit: & dedititios quidem per Conſtitutionem noſtram expulimus, quam promulgauimus inter noſtras deciſiones[16], per quas ſuggerente nobis Tribuniano, viro excelſo quæſtore, antiqui iuris altercationes placauimus: Latinos autem Iunianos, & omnem, quæ circa eos fuerat, obſeruantiam, alia Conſtitutione per eiuſdem quæſtoris ſuggeſtionem correximus, quæ inter Imperiales radiat ſanctiones. Et omnes libertos[17] nullo nec ætatis[18] manumiſſi, nec domini[19] manumiſſoris[20], nec in manumiſſionis modo diſcrimine habito, ſicuti antea obſeruabatur, ciuitate Romana donauimus, multis modis additis[21] per quos poſſit libertas ſeruis cum ciuitate Romana, quæ ſola eſt in præſenti, præſtari.

[10] TRIPERTITVS] V. lib. 4. Obſ. cap. 5.

*[11] IVSTAM LIBERT] Legitimam libertatem appellari ait Vlp. in Frag. Reg.[l] vt l. 1. Cod. de com. ſer. mao.

[12] MINOREM] Latine loquentibus, minor eſt quæ mediæ magnitudinis eſt, l. qui lancem, de aur. & ar. leg. 10. obſ. c. 36.

*[13] NORBANA] Ad quam Paulus[m] duos lib. ſcripſit. Ea vero manumiſſos inter viuos aut per epiſtolam, vel alio quoquomodo, quam vindicta, teſtamento, cenſu, exæquabat antiquis Latinis colonariis. Ante eam legem tuitione tantum prætoris quoquomodo manumiſſi in libertate erant, vt & poſt eam legem quæ ad

A peregrinos non pertinebat, à peregrinis manumiſſi auctore Vlpiano[n]. quod comprobat eſſe verum id quod Gaius ait, Prætores fauere libertatibus, l. 3. De alien. iud. mut.

*[14] ÆLIA SENT.] Quæ ſtigmaticos, & certos alios quoquomodo manumiſſos exæquabat hoſtibus, qui ſe ſuaq; omnia in ditionem & arbitrium P. R. dediſſent[o].

*[15] PESSIMA] Peſſima: quia non multum diſtabant à ſeruientium ſpecie[p].

[16] DECISIONES] Deciſiones ſunt quæ dirimunt controuerſias iuris veteris, quæ & Conſtitutiones dicuntur. Specialiter autem Conſtitutiones ſunt, quibus ius vetus vel emendatur, vel confirmatur, vel ampliatur. Et ex Deciſionibus quidem ſunt Deciſiones ſeu Conſtitutiones de dedititia & de Latina libertate tollenda, quibus ſin-
B gulis datus eſt proprius titulus lib. 8. Cod. Prior illa fuit, quæ eſt de dedititia, cui adiungi etiam poſſunt l. 2. C. com. de man. & l. vnica, de nudo ex iure Quir. de quib. hoc loco & cap. 11. §. vlt. inf. & lib. 3. cap. 7. § vlt.

[17] LIBERTOS] Libertos pro libertinos. Ea autem eſt inter has duas voces differentia, quod libertus dicitur ſemper ratione & intuitu patroni: libertinus ratione conditionis, & ſtatus illius libertinitas: poteſt enim eſſe libertinus ſine patrono[q], non libertus.

*[18] ÆTATIS] L. 2. Com. de man.

*[19] NEC DOM.] L. 1. D. De nudo ex iure Quir.

[20] DOMINI MANVMISSORIS] recte. Senſus is eſt: illud hodie non quæri, vtrum manumiſſor Quiritarius, an Bonitarius ſit dominus[r].

*[21] MVLTIS MODIS] Quorum vnus refertur in §. vlt.
C cap. 11. inf.

[l] In Frag. edito cum Licinio in fine. [m] In Indice Pandectis præfixo, alias legitur, Iuliam: alias Iuniam. [n] d. Fragm. Regul.
[o] Vlp. d. tit. 1. §. dedititiorum, Gai. Inſtit. 1. tit. 1.
[p] Sic loquitur Seruius 11. Æn. de filiis-familias, quia nec commercium habent, Vlp. tit. 19. nec cum eis teſtamenti factio eſt, Vlp. tit. 22. nec vllam ſpem habent apiſcendæ ciuitatis Romanæ.
[q] L. 1. §. illud, C. de lat. lib. toll. [r] Theophil.

Qui & quibus ex cauſis manumittere non poſſunt.

CAPVT VI.

NON tamen cuicumque[1] volenti manumit-
D tere licet. Nam is qui in fraudem creditorum manumittit, nihil agit: quia lex Ælia Sentia impedit libertatem[2].

*[1] CVICVMQVE] Quocumque tempore licet, §. ſerui, inf. e. prox. non tamen cuicumque.

*[2] LIBERT.] Ipſo iure nullam facit[a]. venditio ipſo iore valet, ſed actione Pauliana reſcinditur, ſi ſcienti facta fuerit[b].

[a] L. in fraudem 27. D. qui & à quib. man. lib. non fi. [b] L. 1. §. quod autem 6. §. hoc edictum, & l. ſeq. D. quæ in fraud. credit.

§. I. Licet autem domino qui ſoluendo non eſt, in teſtamento ſeruum[3] ſuum cum libertate heredem inſtituere, vt liber fiat, hereſque ei ſolus & neceſſarius, ſi modo ei nemo alius ex eo teſta-
E mento heres extiterit[4]: aut quia nemo heres ſcriptus ſit, aut quia is qui ſcriptus eſt, qualibet ex cauſa heres non extiterit. Idque eadem lege Ælia Sentia prouiſum eſt, & recte. Valde enim proſpiciendum erat, vt egentes homines, quibus alius heres extiturus non eſſet, vel ſeruum ſuum neceſſarium heredem haberent, qui ſatisfacturus eſſet creditoribus: aut hoc eo non faciente, creditores res hereditarias[5] ſerui nomine vendant, ne iniuria defunctus afficiatur[6].

*[3] SERVVM]

* [1] SERVVM] Vnleum, & ſuis creditoribus non pign eratum ſpecialitet [c].

* [4] EXSTITERIT] Ptimo vel ſecundo gradu, l. 57. de her. inſt.

* [5] SERVI NOM.] Iniuria igitur ſeruus iſte potius quam honore afficitur, l. ſeruus C. Th. de inoff. teſt.

* [6] AFFICIATVR] Ne bona defuncti nomine væneant [d], quod ignominioſum erat. qua de cauſa & ex S. C. à creditoribus bona Senatoris nomine eius non væneunt, ſed à curatore conſtituto bonis diſtrahendis, l. 5. & 9. de cu. fur.

[c] L. qui ſoluendo 42. D. de hered. inſtit. l. in fraudem 15. D. de teſtam. mil. Vlp. Reg. tit. 1. §. ab eo, & d. fragm. Regul. l. 1. C. de neceſſ. hered. inſtit. [d] L. paterfamilias 28. D. de reb. auctor. iud. poſſid.

§. II. Idemque iuris eſt etſi ſine libertate ſeruus heres inſtitutus eſt. Quod noſtra Conſtitutio [7] non ſolum in domino, qui ſoluendo non eſt, ſed generaliter conſtituit, noua humanitatis ratione [8], vt ex ipſa ſcriptura inſtitutionis, etiam libertas ei competere videatur: quum [9] non eſt veriſimile, eum, quem heredem ſibi elegit, ſi prætermiſerit libertatis dationem, ſeruum remanere voluiſſe, & neminem ſibi heredem fore.

[7] CONSTITVTIO] Hæc Conſtitutio eſt deciſio l. pen. C. de neceſſ. her. inſt. quæ & in ea & in l. vlt. eod. deciſio dicitur. de qua lib. 2. cap. 14. §. 1. inf.

* [8] NOVA HVM. RAT.] Vt in l. 1. §. pen. de quæſt. egregia humanitatis ratione. Noua autem, quia etſi ex veteribus iuris auctoribus quidam eam probauerint, vt inf. de her. inſt. nunquam tamen inueterauerat.

[9] QVVM] pro, quia.

§. III. In fraudem autem creditorum manumittere videtur, qui vel iam eo tempore, quo manumittit, ſoluendo non eſt: vel datis libertatibus, deſiturus eſt ſoluendo eſſe. Præualuiſſe [10] tamen videtur, niſi animum quoque fraudandi manumiſſor habuerit, non impediri libertatem, quamuis bona eius creditoribus non ſufficiant. Sæpe enim de facultatibus ſuis amplius, quam in his eſt, ſperant homines. Itaque tunc intelligimus impediri libertatem, quum vtroque modo fraudantur creditores; id eſt, & conſilio manumittentis, & ipſa re, eo quod eius bona non ſunt ſuffectura creditoribus.

* [10] PRÆVAL.] Gaius [e] eueorum ſolum ſpectabat, ad cuius ſententiam reſpiciunt ſequentia, *ſæpe enim*, &c. non ad eam quæ præualuit, l. 1. De ſtatulib.

[e] L. in fraudem 10. D. qui & a quib. man.

§. IV. Eadem lege Ælia Sentia [11] domino minori viginti annis, non aliter manumittere permittitur [12], quam ſi vindicta, apud concilium iuſta cauſa manumiſſionis probata, fuerint manumiſſi.

[11] ÆL. SENT.] Imo S. C. l. 1. de off. Conſ. Aut facta ſunt Sen. Conſ. circa legem Æliam Sentiam. quod & indicat l. 4. C. qui man. non poſſ. Aut in ea l. 1. ſic ſcribendum eſt: *Quum ipſe ſit qui ex lege.* Qui error manare potuit ex notis, quibus & leges & S. C. deſignare ſolemus. Vnde etiam factum eſt, vt in omnibus libris perperam ſcriptum ſit in l. 2. §. quid ergo ſi petiit, ad Tertyl. *An incidat in S. C.* pro *An incidat in ſententiam conſtitutionis.* Vti apparet ex eadem lege, §. quid ſi quum prægnans, & §. quid ſi deceſſerit, & l. vlt. qui pet. tut.

* [12] PERMITTITVR] Nec ex cauſa fideicommiſſi, l. ſi togatus, de man. vin. qua ratione nec libertatem, quam alij dare non poteſt, ſuam ſibi ipſe vllo modo adimere poteſt, l. 16. C. de lib. cau.

§. V. Iuſtæ autem manumiſſionis cauſæ hæ ſunt: veluti ſi quis patrem, aut matrem, filium, filiamve, aut fratrem, ſororemve naturales, aut pædagogum, nutricem, educatorem, aut alumnum, alumnamve, aut collactaneum manumittat: aut ſeruum [14] procuratoris habendi gratia [15], aut ancillam matrimonij cauſa: dum tamen intra ſex menſes vxor ducatur, niſi iuſta cauſa impediat: & qui manumittitur procuratoris habendi gratia, non minor decem & ſeptem annis [16] manumittatur.

[14] SERVVM] Procuratores vel ad agendum conſtituuntur, vel ad adminiſtrandum. Ad agendum liberi & maiores annis 17. ad adminiſtrandum etiam ſerui & minores [f].

* [15] PROCVR. HAB.] Vel heredis habendi, ſi ipſe ſoluendo non ſit, l. qui potuerunt, de manu. teſt. & procuratoris ad lites [g].

* [16] DECEM ET SEPT.] Noli corrigere XVIII. Nam in l. 13. de manu. vin. non minor eſſe dicitur XVIII. qui attigit XVIII. hoc loco non minor XVII. qui impleuit XVII. Noli etiam hunc locum accipere de procuratore ad adminiſtrandum, quum & ſeruus & impubes talis eſſe poſſit [h], ſed de procuratore ad agendum vel defendendum.

[f] Imo & impuberes. V. num. 16. [g] Ex ſententia Cui. Obſ. lib. 22. cap. 16. [h] L. 3. §. vlt. D. de min.

§. VI. Semel autem cauſa probata, ſiue vera ſit, ſiue falſa, non retractatur [17].

* [17] NON RETR.] Poſtea forte aliquo cauſam arguente falſi, aut manumiſſore reſtituto in integrum [i], quod fauor libertatis extorſit.

[i] L. 1. C. de vind. & apud conc. man. l. 2. C. ſi aduerſ. libert.

§. VII. Quum ergo certus modus manumittendi minoribus viginti annis dominis per legem Æliam Sentiam conſtitutus erat, eueniebat vt qui quatuordecim annos ætatis expleuerat, licet teſtamentum facere, & in eo ſibi heredem inſtituere, legataque relinquere poſſet, tamen ſi adhuc minor eſſet viginti annis, libertatem ſeruo dare non poſſet. Quod non erat ferendum, ſi is cui totorum bonorum in teſtamento diſpoſitio data erat, vni ſeruo dare libertatem non permittebatur. Quare nos ſimiliter ei, quemadmodum alias res, ita & ſeruos ſuos in vltima voluntate diſponere quemadmodum voluerit, permittimus, vt & libertatem eis poſſit præſtare. Sed quum libertas inæſtimabilis eſt, & propter hoc ante viceſimum ætatis annum [18] antiquitas libertatem ſeruo dare prohibebat: ideo nos * [19] mediam quodammodo viam eligentes non aliter minori viginti annis libertatem in teſtamento dare ſeruo ſuo concedimus, niſi ſeptimum & decimum annum impleuerit, & octauum decimum [20] annum tetigerit.

Ex Auth. vt ſponſalitia largitas ſpecialis, &c. Coll. 9. Tit. 2. Nouel. 119. cap. 2. ſeu §. & hos quoque.

Hodie autem ex quo teſtari poſſunt, poſſunt & libertates relinquere, antiqua lege ceſſante.

Quum enim antiquitas huiuſmodi ætati, & pro aliis poſtulare conceſſit, cur non etiam ſui iudicij ſtabilitas [21] ita eos adiuuare credatur, vt ad libertates dandas ſeruis ſuis poſſint peruenire?

* [18] ANTE VICES. ÆT. ANN.] Quod ante eam ætatem parum ſit firmum conſilium adoleſcentis, l. 4. de ſet. exp.

* *Hic facit hanc conſtitutionem, quæ non exſtat alibi. Locus ſingularis.*

* [19] IDEO NOS] Aut fuit hæc Conſtitutio omiſſa in Codice repetitæ prælectionis propter Nou. 119. aut ſane non alio loco quam iſto propoſita, quoniam ait, permittimus, concedimus, vt caſtiores codices habent. & ſimiliter inf. de teſt. ord. §. ſed neque.

[20] OCTAVVM DECIM. AN.] Cap. 16. Obſ. 22.

* [21] IVDICII STABILIT.] Iudicij poteſtas, l. 1. C. de teſt. man.

De lege Fuſia Caninia ſublata.

CAPVT VII.

LEGE Fuſia Caninia certus modus [1] conſtitutus erat in ſeruis teſtamento [2] manumittendis. Quam quaſi libertates [3] impedientem, & quodammodo inuidam [4], tollendam eſſe cenſuimus [5]: quum ſatis fuerat inhumanum, viuos quidem licentiam habere, totam ſuam familiam libertate donare, niſi alia cauſa impediat libertatem: morientibus autem huiuſmodi licentiam adimere.

[1] CERTVS MODVS] Certus numerus, l. 84. C. Th. de Iudæis. Atque adeo nominatim omnes manumittendi erant. Fuit hæc lex lata Auguſti temporibus: namque eam Suet. Auguſto tribuit. Fuit & lex Ælia Sentia, quam idem quoque auctor Auguſto tribuit c. 40.

* [2] TESTAMENTO] Excepto teſtamento militis, l. 51. de man. teſt. & teſtamento, vel qualibet alia decumbentis vltima voluntate in fraudem legis Caniniæ [a].

[3] LIBERTATES] Vet. libertatibus.

[4] INVIDAM] Inuidiæ plenam, inf. de don.

[5] CENSVIMVS] Conſtitutio Latina, de leg. Fuſia Can. tol.

[a] Paul. 4. Sent. tit. 24. §. codicillis. Gai. tit. 2. verſ. nam ſi aliquis in ægritudine.

De iis qui ſui, vel alieni iuris ſunt.

CAPVT VIII.

SEQVITVR de iure perſonarum alia diuiſio. Nam quædam perſonæ ſui iuris ſunt, quædam alieno iuri ſubiectæ: rurſus earum quæ alieno iuri ſubiectæ ſunt, aliæ in poteſtate parentium, aliæ in poteſtate dominorum ſunt. Videamus itaque de iis quæ alieno iuri ſubiectæ ſunt. Nam ſi cognouerimus quæ iſtæ perſonæ ſunt, ſimul intellegemus quæ ſui iuris ſunt. Ac prius diſpiciamus, de iis quæ in poteſtate dominorum ſunt.

§. I. In poteſtate itaque dominorum ſunt ſerui. Quæ quidem poteſtas iuris gentium eſt. Nam apud omnes peræque gentes animaduertere poſſumus, dominis in ſeruos vitæ necíſque poteſtatem fuiſſe: & quodcumque per ſeruum adquiritur, id domino adquiritur.

§. II. Sed hoc tempore [1] nullis hominibus, qui ſub imperio noſtro ſunt, licet ſine cauſa legi-

A bus cognita, in ſeruos ſuos ſupra modum ſæuire. Nam ex Conſtitutione diui Pij Antonini, qui ſine cauſa ſeruum ſuum occiderit, non minus puniri iubetur, quam qui alienum ſeruum occiderit. Sed & maior aſperitas dominorum, eiuſdem Principis Conſtitutione coërcetur. Nam conſultus à quibuſdam præſidibus prouinciarum de iis ſeruis, qui ad ædem ſacram [2], vel ad ſtatuas Principum [3] confugiunt: præcepit vt ſi intolerabilis videatur ſæuitia dominorum, cogantur ſeruos ſuos bonis conditionibus [4] vendere, vt pretium dominis daretur. & recte. expedit enim

B reipublicæ ne ſua re quis male vtatur [5]. Cuius reſcripti ad Ælium Marcianum emiſſi, verba ſunt hæc: Dominorum quidem poteſtatem in ſeruos ſuos illibatam eſſe oportet, nec cuiquam hominum ius ſuum detrahi: ſed dominorum intereſt [6], ne auxilium contra ſæuitiam, vel famem [7], vel intolerabilem iniuriam denegetur iis, qui iuſte deprecantur. Ideoque cognoſce de querelis eorum, qui ex familia Iulij Sabini ad ſtatuam confugerunt. Et ſi vel durius habitos quam æquum eſt, vel infami iniuria affectos cognoueris, venire iu-

C be [8], ita vt in poteſtatem domini non reuertantur. Qui ſi meæ Conſtitutioni fraudem fecerit [9], ſciet me admiſſum ſeuerius exequuturum.

* [1] SED HOC TEMPORE] Gaius [a] intellexit tempus Antonini, Adriani, & Marci, quo Principe tantus poteſtati modus impoſitus eſt.

[2] AD ÆDEM SAC.] Videtur Iuſtinianus addidiſſe ad Antoninum [b] hæc verba, *Ad ædem ſacram.*

* [3] AD STATVAS] Quæ confugientibus tutiores erant æde ſacra, vt Philoſtratus ſcribit in Apollonio [c], vt Tertullianus [d] ſimiliter, tutius eſſe peierare per Iouem, quam per Principem.

* [4] BONIS CONU.] Bonis conditionibus aduerſæ

D ſunt quæ duræ dicuntur l. 25. de ſtatuliberis, quibus ſeruus venditus oneratur, vt puta ſi caueat venditor vt æque duriter habeatur, vel vt tamquam fugitiuus habeatur in vinculis [e], quo caſu non eſt actioni redhibitoriæ locus [f], cui tamen locus eſſet bonis conditionibus empto ſeruo, l. actioni, de Ædil. edic. [g]

* [5] MALE VTATVR] Et licet tamen abuti re ſua, l. ſed etſi lege §. conſuluit, de pet. her.

* [6] DOMIN. INTER.] Quoniam ſi ex ea cauſa ſeruis denegetur auxilium, plerumque ſe ipſi vel fugæ, vel neci dabunt [h]. Quotum non eſt tam facilis requiſitio, quam ius publicum inuocantium.

* [7] VEL FAMEM] Si domini alendis ſeruis impares ſint, vel ſi artiores in præbitis. Quod & D. Pij reſcriptum oſtendit apud Licinium tit. 3. & Seneca 3. de

E benef. [i] his verbis: De iniuriis dominorum in ſeruos qui audiat poſitus eſt, qui ſæuitiam & libidinem, & in præbendis ad victum neceſſariis auaritiam compeſcat.

* [8] IVBE] In iubendo addita hac conditione, vt l. 1. §. pen. de quæſt.

* [9] FRAVDEM FEC.] Exempli gratia, in venditione interpoſita tacita fide iniurioſe tractandi vel redhibendi ſerui [k].

[a] L. 1. §. 2. D. de his qui ſui vel al. iur. Spart. in Adriano.
[b] L. 2. eod. [c] Lib. 1. cap. 11. [d] Apolog. cap. 28. adde Minut. Felic. in Octauio. [e] L. 17. §. pen. D. de ædilic. ed. [f] Quia vitium fugæ prædictum. [g] Si ſeruus venierit ſimpliciter, nec tanquam fugitiuo impoſita ſit lex vt in vinculis, & in neruo, & in compedibus haberetur. Et ita quidem ſimpliciter venditus ſeruus ſi fugerit apud emptorem more ſuo priſtino ac pridem inueterato & ingenerato vitio, venditor tenetur actione redhibitoria. Cuiac. in recit. ad d. l. actioni. [h] Theoph. [i] Cap. 22. [k] Theoph.

De patria poteſtate.

C A P V T IX.

IN poteſtate noſtra ſunt liberi noſtri, quos ex iuſtis nuptiis procreauerimus.

§. I. Nuptiæ autem ſiue matrimonium[1], eſt viri & mulieris coniunctio, indiuiduam vitæ conſuetudinem continens[2].

* [1] SIVE MATR.] Sic l. 10. & 11. De ritu nupt. matrimonium vel nuptias, & §. pen. c. ſeq. eſt igitur inter hæc duo aliquid. Nuptiæ ſine matrimonio eſſe non poſſunt: matrimonium ſine nuptiis eſſe poteſt. Papin. XV. Reſp. [a] Ciuem ſine connubio peregrinam in matrimonio habere. Matrimonium eſt magis naturale nomen, quod à matre trahitur, quæ ſola eſt natura certa[b]: nuptiæ vel connubium ciuile nomen eſt.

* [2] CONTINENS] Quia eo animo & voto contrahitur vt nunquam dirimatur, l. 1. De iu. dot. votum per ſe perpetuum & indiuiduum eſt, ſucceſſus non ſemper idem. Tertul. ad vxor. [c] conuictum dixit, & indiuiduum vſum.

[a] Apud Licin. tit. 4. [b] L. quia ſemper 5. D. de in ius voc. [c] Lib. 2. cap. 3.

§. II. Ius autem poteſtatis[3], quod in liberos habemus[4], proprium eſt ciuium Romanorum. Nulli enim alij[5] ſunt homines, qui talem[6] in liberos habeant poteſtatem, qualem nos habemus.

* [3] IVS AVTEM POTESTAT.] Quod & familiæ vinculum dicitur l. 87. De adq. her.

[4] IN LIBEROS] Iam inde à Romulo moribus receptum, l. patre furioſo, de his qui ſunt ſui vel al. atque ideo pupillaris ſubſtitutio, quæ fit iure patriæ poteſtatis, etiam moribus recepta eſt[d]. Recte vero dixit: Proprium ciu. Rom. nam ius patriæ poteſtatis quod eſt ex iore ciuili, diſtinguitur ab illo iure gentium de quo l. 2. de iuſt. & iur. vt parentibus pareamus. Quod nunquam diſſolui poteſt, etiamſi liberi exierint à poteſtate parentum. Debetur enim matri hæc reuerentia, debetur patri à filio emancipato, debetur patri vel matri etiam ſuo colliberto vel collibertæ, l. 1. de obſ. par. præſt.

* [5] NVLLI ENIM ALII] Id eſt, fere nulli.

* [6] TALEM] Talem dicit propter excellentiam & præſtantiam patriæ poteſtatis Romanorum ex lege Regia[e]. Denique poteſtas in ſeruos eſt iuris gentium[f], in filios iuris ciuilis[g].

[d] L. 2. D. de vulg. & pup. [e] Papinia. apud Licin. d. tit. 4. [f] §. 1. ſup. cap. 8. [g] Theoph.

§. III. Qui igitur ex te & vxore tua naſcitur, in tua poteſtate eſt. Item qui ex filio tuo & vxore eius naſcitur, id eſt nepos tuus & neptis, æque in tua ſunt poteſtate, & pronepos & proneptis, & deinceps ceteri. Qui tamen ex filia tua naſcitur, in tua poteſtate non eſt, ſed in patris eius[7].

* [7] PATRIS EIVS] §. pen. in fi. inf. De grad. cog. l. pen. D. de lib. agn. qua ratione Solo dixit filiam eſſe patri ἀλλότριον κτῆμα [h].

[h] Apud Stobæum λόγῳ 132. & Solo, vt in l. quod ait 23. D. ad leg. Iul. de adulter.

De nuptiis.

C A P V T X.

IVSTAS autem nuptias inter ſe ciues Romani[1] contrahunt, qui ſecundum præcepta legum

Prior. Tom. I.

A coëunt[2]: maſculi quidem puberes[3], feminæ autem viripotentes[4], ſiue patresfamilias ſint, ſiue filiifamilias: dum tamen ſi filiifamilias ſint[5] conſenſum habeant parentum, quorum in poteſtate ſunt. Nam hoc fieri debere, & ciuilis[6] & naturalis ratio ſuadet[7]: in tantum vt iuſſum[8] parentis præcedere debeat[9]. Vnde quæſitum eſt[10], an furioſi filius vxorem ducere poſſit? cumque ſuper filio variabatur: noſtra proceſſit deciſio[11], qua permiſſum eſt ad exemplum filiæ furioſi, filium quoque furioſi poſſe & ſine patris interuentu matrimonium ſibi copulare, ſecundum datum ex
B noſtra Conſtitutione modum.

* [1] CIVES ROMANI] Cum ſeruis vel cum Latinis aut peregrinis ciues Romani connubium non habent[a]. Papin. XV. Reſp. [b] ciuem Romanum ſine connubio ſibi peregrinam in matrimonio habere.

* [2] COEVNT] Illicitæ nuptiæ non ſunt nuptiæ, §. pen.

* [3] PVBERES] Maſculi qui attigerunt XV. feminæ quæ XIII. [c] vt No. 100. & Leonis 78. & Alexij de ſponſ. Impuberes ſunt qui minores ſunt XIII. aut XII. §. pen. Quod ſal. tut. id eſt qui non compleuerunt XIV. vel XII.

* [4] VIRIPOT.] Quæ & viripotes [d]. Cur vero non dixit etiam puberes: & cur ſimiliter l. 1. §. impuberes, De S. C. Sill. maſculi impuberes, feminæ nondum
C viripotentes? in femina maluit vti proprio nomine. In mare etiam vteretur proprio ſi quod haberet: quia nullum habet, in eo puberis nomine vtitur, quod eſt commune vtrique ſexui [e].

[5] FILIIFAM. SINT] Idem multo magis dicendum eſt, ſi filiæfamilias ſint: nam & emancipatæ minores 25. annis, neceſſe eſt vt habeant conſenſum patris vel matris, & propinquorum, l. 1. l. viduæ, l. in coniunctione, C. de nupt. niſi ſcilicet credamus Accurſio [f] & Harmenopulo [g] qui l. filius explicandam ex eis legibus eſſe cenſent, quæ ad filias emancipatas pertinent.

[6] CIVILIS] Ciuilis, id eſt, patria poteſtas [h]. Naturalis, id eſt, ius gentium, quo videlicet comparatum id eſt, vt parentibus & patriæ pareamus [i].

* [7] NATVRALIS] Ciuilis eſt ratio poteſtatis.
D Naturalis non ſufficeret, pietatis, ſcilicet, honoris, & reuerentiæ ratio, quæ æqualis etiam debetur matri, tametſi inæqualis l. 4. D. de curat. fur. aut nulla potius iure ciuili eius poteſtas ſit. Qua de cauſa nec conſenſus matris exigitur.

[8] IVSSVM] Pro, voluntas, vt in l. ſi ſuſpecta, §. quoniam, de inoff. teſt. Vide cap. 5. Obſ. 3.

* [9] PRÆCEDERE D.] Vt ſcilicet ab initio iuſtæ ſint nuptiæ. Nam ſi ſubſequatur conſenſus & ratihabitio patris, ab eo tantum tempore nuptiæ iuſtæ eſſe intelliguntur quo conſenſit pater, l. ſi vxor, §. ſi quis vxorem, Ad leg Iul. de adult. & Baſilius ep. ad Amphilochium cap. 42. nec hoc caſu igitur ratihabitio retrotrahitur [k].

* [10] QVÆSITVM EST] Idem quæſitum fuit de
E filio & filia eius qui captus eſt ab hoſtibus. Et filiæ quidem facile permittebatur, filio autem non niſi permiſſu Principis, l. 8. De pac. dot. filio mente capti etiam ſine permiſſu Principis, ex Conſt. Marci. Et filiis captiui ita demum, ſi intra triennium pater poſtliminio non rediret, & vota vrgerent, l. 9. & 11. De rit. nup. Secundum quas eſt accipienda l. in bello §. medio, De cap. & poſtl.

[11] DECISIO] Deciſio l. ſi furioſi, C. de nuptiis.

[a] L. ſi neget 7. D. de liber. agn. Vlp. t. 5. § connubium, & § cum ſeruis. [b] Apud Licin. tit. 4. [c] Theoph. [d] Excerpta ex vet. gloſſis: Viripos, id eſt, viripotens. [e] Vlp. tit. 11. & Iuſtin. inſ. tit. 12.

[f] Add d. l. filius. [g] Epitom. lib. 4. tit. 4. §. 13. [h] Theoph. [i] L. 2. D. de inſt. & iu. [k] Nec enim ſemper ratihabitio retrotrahitur. V. Cui. Parat. ad tit. 16. lib. 5. Cod.

§. I. Ergo non omnes nobis vxores ducere licet. Nam quarumdam nuptiis abſtinendum eſt. Inter eas enim perſonas quæ parentum liberorumve [13] locum inter ſe obtinent, contrahi nuptiæ non poſſunt: veluti inter patrem & filiam, vel auum & neptem, vel matrem & filium, vel auiam & nepotem, & vſque ad infinitum. Et ſi tales perſonæ inter ſe coierint, nefarias atque inceſtas nuptias [13] contraxiſſe dicuntur. Et hæc adeo ita ſunt, vt quamuis per adoptionem parentum liberorumve loco ſibi eſſe cœperint, non poſſint inter ſe matrimonio iungi: in tantum, vt etiam diſſoluta adoptione, idem iuris maneat. Itaque eam quæ tibi per adoptionem filia vel neptis eſſe cœperit, non poteris vxorem ducere, quamuis eam emancipaueris [14].

[12] QVÆ PAR.] Quæ perſonæ in iure habeantur parentum & liberorum loco, 9. Obſ. cap. 18.

[13] NVPTIAS] Iure gentium, l. vlt. de rit. nupr.

* [14] QVAMVIS EAM EMANCIP.] In memoriam [kk] prioris neceſſitudinis. Quæ ratio ſeruatur etiam inter adfines qui inter ſe fuerunt parentum & liberorum loco; non etiam inter fratres: nec enim, vt ſubiicit, inter eos ſoluta adoptione memoria priſtinæ cognationis adoptiuæ impedit nuptias, ſicut nec inter ceteros adfines memoria veteris adfinitatis.

[kk] Theoph.

§. II. Inter eas quoque perſonas quæ ex tranſuerſo gradu cognationis iunguntur, eſt quædam ſimilis obſeruatio, ſed non tanta [15]. Sane enim inter fratrem ſororemque nuptiæ prohibitæ ſunt: ſiue ab eodem patre eademque matre nati fuerint, ſiue ex alterutro eorum. Sed ſi qua per adoptionem ſoror tibi eſſe cœperit, quamdiu quidem conſtat adoptio, ſane inter te & eam nuptiæ conſiſtere non poſſunt. Quum vero per emancipationem adoptio ſit diſſoluta, poteris eam vxorem ducere. Sed etſi tu emancipatus fueris, nihil eſt impedimento nuptiis. Et ideo conſtat, ſi quis generum adoptare velit, debere eum ante filiam emancipare. Et ſi quis velit nurum adoptare, debere eum ante filium emancipare.

* SED NON T.] Quia non ad infinitum [l].

[l] Theoph Michaël Patriarcha iuris Græcorum. lib. 4. pag. 163. & alij Græci.

§. III. Fratris vero vel ſororis filiam [16], vxorem ducere non licet. Sed nec neptem fratris vel ſororis quis vxorem ducere poteſt, quamuis [17] quarto gradu ſint. Cuius enim filiam vxorem ducere non licet, neque eius neptem [18] permittitur: Eius vero mulieris, quam pater tuus adoptauit, filiam non videris impediri vxorem ducere: quia neque naturali, neque ciuili [19] iure tibi coniungitur.

[16] FRATRIS] Sublata differentia S. C. introducta inter fratris & ſororis filiam aut neptem, quam & in Digeſtis ſeruant iuris auctores. Nuſquam enim vetant ducere fratris filiam aut neptem, ſed ſororis filiam tantum [ll]. Quod & iuri ciuili Ambroſius adſcribit epiſt. 66.

* [17] QVAMVIS QVARTO] Ex quarto gradu vxorem ducere licet, præter ſororis neptem [m], quæ filiæ loco eſt: ergo & præter fratris neptem eadem ratione.

A Et ita olim obtinuit [n]. Verum ſupradicto S. C. quod factum eſt Claudij temporibus [o], ex tertio gradu [p] cum fratris filia permiſſis nuptiis, permiſſæ etiam ſunt cum fratris nepte, quæ ſequentem gradum occupat. quod nouiſſimæ Conſtitut. merito reprobant [q].

* [18] NEPTEM] Proneptem ætatis ratio prohibet [r].

* [19] NEQ. CIV.] Neque cognata [ſ] neque agnata tibi eſt, quia non ſequitur familiam matris ſuæ.

[ll] L. etiam 56. & l. ſeq. §. 1. de ri. nupt. l. miles 12. §. D. 1. ad leg. Iul. de adult. [m] L. ſororis 39. de ri. nupt. Paul. apud Licin. tit. 6. [n] Vlp. apud eund. Licin. d. tit. 6. [o] Sueton. Claud. cap. 26. Tacit. Ann. 12. cap. 5. [p] Vlp. d. tit. 6. [q] L. 2. & 3. C. Theod. de inceſt. nupt. l. 2. C. ſi nupt. ex reſcr. pet. & l. vlt. C. de inceſt. nupt. [r] Paul. apud Licin. d. tit. 6. [ſ] L. ſi qua mihi 12. §. vlt. de ri. nupt.

§. IV. Duorum autem fratrum vel ſororum

B liberi, vel fratris & ſororis iungi poſſunt [20].

[20] POSSVNT] Quidam codices, non poſſunt. Atque ita Theophilus ſcripſit [t] & Gaius lib. 1. Inſtit. [u] quod pugnat tamen cum l. celebrandis, C. de nupt. l. 2. C. de inſt. & ſubſt. l. 3. D. de ritu nupt. & aliis innumeris. Malo igitur, iungi poſſunt. Adſcripta eſt negatio Gaio ex Gotthorum iure, quo, vt Caſſiodorus indicat Variar. lib. 7. [x] recepta fuit Theodoſij Conſtitutio, Vt ne conſobrini matrimonio iungantur ſine venia Principis. De qua in l. 1. C. Theod. Si nupt. ex reſcrip. & apud Paul. Monach. in Theod. Ambroſium lib. 8. epiſt. ad Paternum. Huic autem §. adſcripta eſt negatio ex eodem iure, intermiſſo quidem, ſed abs nouiſſimis Imperatoribus reducto.

POSS.] Quia quarto gradu ſunt [y].

C [t] Delenda ibi eſt negatio, vt conſtat ex ipſo Theop. ſi modo emendate legatur in §. ſup. Conſule Theophilum noſtrum. Priſco iure inter conſobrinos nuptiæ permiſſæ, medio prohibitæ, iure nouo reducitur ius antiquum. Plautus Pœn. Act. 5. ſc. 3. Tullius pro Cluentio, & Philipp. 2. Apul. Mileſia 4. Vetus lapis.

CONSOBRINVS IDEMQVE VIR FLAVIAE CONSI FILIAE.

Plutarch. in Antonio: πλὴν τι γυναικὸς τῆς αἰτίας ἐξάλειψιν ἀνεψιὰν οὖσαν αὐτῷ. & in Bruto: ἄγε δὲ αὐτὴν (Porciam) ὁ Βροῦτος ἀνεψιὸς ὤν. Adde Iul. Capitolin. in M. Antonino. Tacit. Ann. 12. Omitto leges & conſtitutiones, quia nouiſſimæ ſunt.

[u] Tit. 4. [x] Epiſt. 46. [y] V. Harm lib. 4. tit. 6. §. 11. & 12. §. quarto gradu, inſ. de grad. l. vlt. §. quarto gradu, D. de gradib. cogn. l. auunculo 6. C. commun. de ſucceſſion.

§. V. Item amitam, licet adoptiuam, ducere vxorem non licet, item nec materteram: quia

D parentum loco habentur. Qua ratione vetum eſt, magnam quoque amitam, & materteram magnam prohiberi vxorem ducere.

§. VI. Adfinitatis quoque veneratione quarumdam nuptiis abſtinendum eſt: vt ecce priuignam aut nurum vxorem ducere non licet, quia vtræque filiæ loco ſunt. Quod ita ſcilicet accipi debet, ſi fuit nurus aut priuigna tua. Nam ſi adhuc nurus tua eſt, id eſt, ſi adhuc nupta eſt filio tuo: alia ratione vxorem eam ducere non poſſis, quia eadem duobus nupta eſſe non poteſt. Item ſi adhuc priuigna tua eſt, id eſt, ſi mater

E eius tibi nupta eſt, ideo eam vxorem ducere non poteris, quia duas vxores eodem tempore habere non licet.

§. VII. Socrum quoque & nouercam prohibitum eſt vxorem ducere, quia matris loco ſunt. Quod & ipſum diſſoluta demum adfinitate procedit. Alioquin, ſi adhuc nouerca eſt, id eſt, ſi adhuc patri tuo nupta eſt, communi iure [23] impeditur tibi nubere, quia eadem duobus nupta eſſe non poteſt. Item ſi adhuc ſocrus eſt, id eſt, ſi adhuc filia eius tibi nupta eſt, ideo impe-

diuntur nuptiæ, quia duas vxores habere non poſſis.

* [21] Comm. ıv.] Non proprio iure priſtinæ adfinitatis.

§. VIII. Mariti tamen filius ex alia vxore, & vxoris filia ex alio marito, vel contra, matrimonium recte contrahunt[24], licet habeant fratrem [25] ſororemve ex matrimonio poſtea contracto natos.

* [24] Contrahvnt] Quia neque cognati inter ſe neque adfines ſunt l. Titia, de verb. obl. l. 34. §. pen. De rit. nup. Cognati enim viri vxori tantum ſunt adfines, non cognatis vxoris, & contra. Et vt glutine duo aſſeres, ſic nuptiis duæ cognationes ita B iunguntur, vt extrema tantum iungantur & fines. Et hoc eſt qood ait l. 4. §. adfines, De gr. & adf. alteram cognationem ad alterius finem accedere. Quamobrem comptiuigni inter ſe non ſunt adfines: ſed neque conſoceri: neque filius mariti & mater vxoris [a].

* [25] Fratrem] Fratrem communem [a] vnus vterinum, alter germanum: quo caſu eueoit, vt frater communis poſſit dicere iure nupſiſſe ſororem ſuam fratri ſuo, & alteruter ex priuignis fratrem, aut ſororem fratris ſui ſibi non eſſe fratrem aut ſororem, vel frater illi communis fratrem & ſororem ſuam non eſſe fratres inuicem, quia comptiuigni inter ſe fratres non ſunt.

[a] d. l. vlt. § tertio gradu. [a] L. generali 34. §. 2. de rit. nupt.

§. IX. Si vxor tua poſt diuortium ex alio filiam procreauerit, hæc non eſt quidem priuigna tua. Sed Iulianus huiuſmodi nuptiis abſtineri debere ait. Nam nec ſponſam filij nurum eſſe nec patris ſponſam nouercam eſſe [26]: rectius tamen & iure facturos eos, qui huiuſmodi nuptiis ſe abſtinuerint. C

* [26] Novercam] Non eſt priuigna aut nurus aut nouerca proprie [b], ſed quaſi priuigna, quaſi nurus, quæ nomina quaſi filiam ſignificant, vt nouerca quaſi matrem: & pudor eſt eam ducere quæ aliquam filiæ vel matris ſpeciem habet.

[b] L. ſi qua mihi 12. §. 1. & 2. de rit. nupt.

§. X. Illud certum eſt, ſeruiles quoque cognationes impedimento nuptiis eſſe: ſi forte pa- D ter & filia, aut frater & ſoror manumiſſi fuerint.

§. XI. Sunt & aliæ perſonæ, quæ propter diuerſas rationes, nuptias contrahere prohibentur, quas in libris Digeſtorum ſeu Pandectarum ex veteri iure collectarum enumerari permiſimus [27].

* [27] Permisimvs] Et enumeraſſe Marcianum in Inſtitutionibus i] Inant l. 57. De rit. nupt. & l. vlt. De leg. 1.

§. XII. Si aduerſus ea quæ diximus aliqui coierint: nec vir, nec vxor, nec nuptiæ, nec matrimonium, nec dos intellegitur. Itaque ij E qui ex eo coitu naſcuntur, in poteſtate patris non ſunt: ſed tales ſunt (quantum ad patriam poteſtatem pertinet) quales ſunt ij quos mater vulgo concepit. Nam nec hi patrem habere intelleguntur, quum [28] is etiam pater incertus eſt. Vnde ſolent ſpurij [29] appellari, vel à Græca voce, quaſi σποράδην concepti, vel quaſi ſine patre filij. Sequitur ergo vt diſſoluto tali coitu, nec dotis exactioni [30] locus ſit. Qui autem pro-

A hibitas nuptias contrahunt, & alias pœnas patiuntur, quæ ſacris Conſtitutionibus continentur.

Ex Auth. De inceſt. & nef. nupt. col. 2. tit. 7. Nouell. 12. cap. 1. ſeu §. Sancimus igitur.

Inceſtas nuptias contrahentis pœna eſt confiſcatio bonorum omnium, exilium, ſpoliatio cinguli, verberatio, infamia.

* [28] Qvvm is] Quum pro quia, vt ſup. c. 6.

* [29] Spvrii] Apuleius 6. Mil. legitimæ nuptiæ non ſunt, ac per hoc ſpurius naſcetur.

* [30] Exactioni] Quia dos caduca fit [c].

[c] L. ſi quis 38. §. 1. de rit. nupt. L. 3. C. Theodoſ. de inceſt. nupt. l. ſi quis 6. C. eod.

B §. XIII. Aliquando autem euenit, vt liberi, qui ſtatim, vt nati ſunt, in poteſtate parentum non fiant, poſtea autem redigantur in poteſtatem parentum, qualis eſt is qui dum naturalis fuerat, poſtea curiæ [31] datus, poteſtati patris ſubicitur. Nec non is qui à muliere libera [32] procreatur, cuius matrimonium minime legibus interdictum fuerat, ſed ad quam pater conſuetudinem habuerat [33], poſtea ex noſtra Conſtitutione [34] dotalibus inſtrumentis [35] compoſitis, in poteſtate patris efficitur. Quod ſi alij liberi ex eodem matrimonio fuerint procreati, C ſimiliter [36] noſtra Conſtitutio præbuit.

Ex Auth. de inceſt. & nef. nupt. col. 2. tit. 7. d. Nou. 12. §. vlt. & Auth. de triente & ſem. col. 3. tit. 5. Nou. 18. § quod autem, & paſſim.

Hoc ius locum habet, licet ante hoc conſortium legitimorum pater ſit ex alia coniuge, à qua ſeparatus ſit legitime.

Ex ead. Auth. de triente & ſemiſ. d. Nou. 18. paſſ.

Sed hoc non permittitur in ancilla, niſi eo qui ſine legitimis reperitur.

Ex ead. Auth. ſeu Nou. ibid.

Sed his qui ex ancilla ſunt, ex ipſa dotis inſcriptione ſimul & libertatem tribuit & ius ſuorum.

Ex iiſdem.

Qui prolem legitimam non habet, poteſt naturales ex huiuſmodi conſuetudine precibus Principi datis legitimos D *conſtituere ſibi ſine matrimonio, ſi mulier iam defuncta ſit, vel deliquit, vel occultetur, vel alias venire prohibeatur, vel quoquomodo matrimonium impediatur, vt ſacerdotio. Item ſine legitimis in teſtamento ſcribens velle naturales ſibi fore legitimos ſucceſſores, licentiam habeat vt poſt mortem eius filij ſupplicent teſtamentum oſtendentes, & principis ac legis dono fiant heredes, ſi tamen voluntatem patris ratam habeant. Quod generaliter obſeruatur.*

Ex Auth. Quib. modis nat. eff. leg. col. 6. tit. 5. Nou. 74. §. ſic igitur licentia.

Si quis liberos naturales habens de libera quæ ei vxor eſſe poterat, dicat inſtrumento, ſiue publico, ſiue propria manu conſcripto, habente ſubſcriptionem trium teſtium fide dignorum, ſiue in teſtamento, ſiue ſub geſtis monumentorum, hos filios ſuos eſſe, nec adiecerit naturales, huiuſmodi E *filij ei legitimi erunt ſucceſſores. Et ſi vni ex prædictis modis præbuerit, ceteris ex eadem muliere natis, ad legitima iura ſufficiet.*

[31] Cvrtæ] Hic modus faciendi legitimi manat ex Conſtit. Theodoſij in l. 3. C. de nat. lib. & Leonis in l. 4. eod. in qua & exemplum Philocali ponitur, à patre oblati curiæ Boſtræ ciuitatis: ſic enim in Leonis Conſtitutione legendum eſt, non Noſtræ.

[32] Mvl. lib.] Libera, id eſt, ingenua, l. diui. l. quum quis, C. de nat. lib. Idem tamen eſt, ſi ex libertina vel ancilla, ex Nouel. 18. §. vlt. & Nou. 89.

* [13] CONSVETVD.] Ex concubioa, non ex pellice[d]. Quia & naturalis filius eſt, non ſpurius[e], & naturalis[f], non legitimus. Coocubinatus eſt legitima coniunctio[g], & ex concubinatu tamen non naſcuntur legitimi. Hoc reſeruatum eſt matrimonio religioſe & legitime contracto.

[14] CONSTIT.] Conſtit. Latina, l. qoum quis, C. de nat. liber. de qua etiam lib. 3. cap. 1. §. quibus.

[15] DOTAL. INSTRVM.] Imo & ſine dotalibus inſtrumentis, l. laudabile, Cod. de adu. diuerſ. iud. vide 13. Obſer. cap. 4.

* [16] SIMILITER] Vt ſcilicet ex eodem matrimonio nati potiores non ſint in hereditate patris his qui ante matrimonium ex concubinatu nati ſunt: ſed in eam omnes æqualiter admittantur. Et intelligit l. quum quis, non l. nuper, Cod. de nat. liber.

[d] Theoph. [e] L. 44. C. de epiſc. & cler. Nou. 74. cap. 6.
[f] L. Lucius 45. D. de vulg. & pup. [g] L. ſi qua 5. C. ad ſenat. Orphit.

De adoptionibus [1].

CAPVT IX.

NON ſolum autem naturales[a] liberi ſecundum ea, quæ diximus, in poteſtate noſtra ſunt, verum etiam ij quos adoptamus.

[1] DE ADOPT.] Duobus caſibus adoptio filios facit, ſi femina adoptauerit iuſſu Principis[a], ſi extraneus à patre filium in adoptionem acceperit[b]: ceteris filiosfamilias.

* [2] NATVR.] Noo ex concubinatu[c], aut contubernio[d], vel alia coniunctione vaga[e], ſed ex iuſto matrimonio, l. 14. C. de probat.

[a] L. ſi ſuſpecta 29. §. 3. D. de inoffic. teſt. quia feminæ liberos in poteſtate non habent, §. 10. [b] §. 2. [c] Nam qui ex concubinatu progeniti ſunt, naturales etiam dicuntur, vt tit. C. de naturalib. liber. [d] Id eſt, ſeruili coniunctione, qui & naturales dicuntur, l. 4. C. de interd. matrim. int. pupill. [e] Vaga venere, vago concubitu, vago ardore, qui naturales quoque dicuntur, Theophil. §. vlt. ſup. tit. prox. Thomas Magiſter: φυσικὸς, ὁ ἐκ πορνείας γεγονώς τινι ἢ ἐναντίον ὁ γνήσιος. Alias, qui ex ſtupro naſcuntur, vel ex contubernio, vel ex illicito matrimonio iuſtis comparati, neque legitimi, neque naturales ſunt. Vide Cuiac. ad tit. C. de natural. liber.

§. I. Adoptio autem duobus modis fit, aut principali reſcripto, aut imperio magiſtratus. Imperatoris auctoritate adoptare quis poteſt eos eaſve, qui quæve ſui iuris ſunt. Quæ ſpecies adoptionis dicitur adrogatio. Imperio magiſtratus[3] adoptare licet eos eaſve qui quæve in poteſtate parentium ſunt: ſiue primum gradum liberorum obtineant, qualis eſt filius, filia: ſiue inferiorem, qualis eſt nepos, neptis, pronepos, proneptis.

* [3] IMP. MAGISTR.] Tantum poteſt poteſtas parentis & magiſtratus imperium quod Iuriſdictioni miſtum eſt[d], quantum auctoritas Principis. Magiſtratum vocat præſidem prouinciæ, §. in plurimis[e].

[d] Quod iuriſdictioni cohæret l. 1 in fin. D. de offic. ei. cui mand. eſt iuriſd. cui iuriſdictio adhæret l. vlt. C. vbi & apud quem cogn. in integr. reſtit. quod eſt non merum, l. vlt. d. tit. de off. ei. [e] Sed & apud eum cui data eſt legis actio, adoptio peragi poterat, puta apud Iuridicum, l. 1. D. de off. Iurid. vel apud magiſtratus municipales, vt emancipatio, Paol. 2. Sentent tit. 25. §. peo. Adoptio enim non peragebatur niſi apud eum apud quem legis actio eſſet, Gell. 5. 19. l. 4. D. de adopt. l. 3. D. de off. proconſ. ſiue vt loquitur lex 1. C. de adopt. plena legis actio eſſet, vel certe data eſſet.

§. II. Sed hodie ex noſtra Conſtitutione[4] quum filiusfamilias à patre naturali extraneæ A perſonæ in adoptionem datur, iura poteſtatis patris naturalis minime diſſoluuntur. Nec quicquam ad patrem adoptiuum tranſit, nec in poteſtate eius eſt, licet ab inteſtato iura ſucceſſionis ei à nobis tributa ſint[5]. Si vero pater naturalis non extraneo, ſed auo filij ſui materno, vel ſi ipſe pater naturalis fuerit emancipatus, etiam auo paterno vel proauo ſimili modo paterno vel materno filium ſuum dederit in adoptionem[6]: in hoc caſu, quia concurrunt in vnam perſonam & naturalia, & adoptionis iura, manet ſtabile ius patris adoptiui, & naturali vinculo copulatum, B & legitimo adoptionis nodo conſtrictum, vt & in familia & in poteſtate huiuſmodi patris adoptiui ſit.

[4] CONSTITVT.] Hæc Conſtitutio eſt deciſio, l. pen. C. de adopt. de qua etiam cap. 12. §. ſed etſi pater, inf. & lib. 2. cap. 13. §. circa, & cap. 17. § 1. & cap. 17. §. tam autem, & lib. 3. cap. 1. §. ſed ea omnia. & §. ſeq. & cap. 16. §. 1.

* [5] TRIB. SINT] §. hoc ſolito more, cap. 1. lib. 3.

* [6] DEDERIT IN ADOPT.] Actis interuenientibus apud coogruum[f] iudicem præſente auo vel proauo, & eo qui adoptatur conſentiente, §. ſed & ſi pater, cap. ſeq.

[f] Competentem. & incongruus dicitur qui incompetens, l. 5. C. de iur. om. iudic.

C §. III. Quum autem impubes per principale reſcriptum adrogatur, cauſa cognita adrogatio permittitur[7]: & exquiritur cauſa adrogationis an honeſta ſit, expediatque pupillo: & cum quibuſdam conditionibus adrogatio fit, id eſt, vt caueat[8] adrogator perſonæ publicæ, hoc eſt tabulario[9], ſi intra pubertatem pupillus deceſſerit, reſtituturum ſe bona illis, qui, ſi adoptio facta non eſſet, ad ſucceſſionem eius venturi eſſent. Item non alias emancipare eum poteſt adrogator, niſi, cauſa cognita, dignus emanci- D patione fuerit, & tunc ſua bona ei reddat. Sed etſi decedens pater eum exheredauerit, vel viuus ſine iuſta cauſa eum emancipauerit: iubetur quartam partem ei bonorum ſuorum relinquere, videlicet præter bona quæ ad patrem adoptiuum tranſtulit, & quorum commodum ei poſtea adquiſiuit.

* [7] PERMITTITVR] Tutore auctore[g]: quia puto hoc D. Pium[h] permiſiſſe quum adrogatio fiebat per populum curiatis comitiis[i], non ſine tutoris auctoritate.

* [8] VT CAVEA[T]] [Vt] obligatis fideiuſſoribus, l. 2. C. de adopt.

E [9] TABVLARIO] Sic in l. orphanotrophos, C. de epiſc. & cle. ne ſubaudiatur Magiſtratus, §. peo. inf. de Attil. tut.

[g] L. vlt. C. de auct. præſt.
[h] Antoninum Pium. Vlp. tit. 8. [i] Gell. 5. 19.

§. IV. Minorem natu maiorem non poſſe adoptare, placet. Adoptio enim naturam imitatur[10]: & pro monſtro eſt[11], vt maior ſit filius quam pater. Debet itaque is, qui ſibi filium per adoptionem vel adrogationem facit, plena pubertate[12], id eſt, decem & octo annis præcedere.

* [10] NATVRAM IMIT.] Auſonius[k], Imitatur adoptio prolem, Quam legiſſe iuuet, quam genuiſſe

velit. Calpurnius Flaccus [l], Adoptio ſancta res eſt, quæ A beneficia naturæ & iuris imitatur.

* [11] Pro monst.] Etiam commenta & fictiones naturæ conuenire debent, l. 14. §. 1. de inter. in iure fac.

* [12] Pl. pvb.] Quæ ἀκροτάτη ἰδέα, ita in mari deſcripta ab Æſchylo [m], αὐδῶντος αὐτῆς, στείχει δ' ἴουλος ἄρτι διὰ παρειῶν, ὥρας φυούσης ταρφὺς ἀντέλλουσα θρίξ.

[k] In Cæſarib. [l] Declam. 30. [m] In ſept. Theb.

§. V. Licet autem & in locum nepotis vel pronepotis, vel in locum neptis, vel pronepotis, vel deinceps adoptare quamuis filium quis non habeat [13].

* [13] Qvamvis filivm] In ſuperiore commento monſtri quædam ſpecies eſt, in hoc non item, B quia non tamquam ex nullo filio nepos adoptatur, ſed tamquam nepos: & commentitio iure nepos eſt tamquam ex filio [n].

[n] L. adoptiones 43. D. de adoption.

§. VI. Et tam filium alienum quis in locum nepotis adoptare poteſt, quam nepotem in locum filij.

§. VII. Sed ſi quis nepotis loco adoptet, vel quaſi ex eo filio quem habet iam adoptatum, vel quaſi ex illo quem naturalem in ſua poteſtate habet: in eo caſu & filius conſentire debet ne ei inuito [14] ſuus heres adgnaſcatur. Sed ex contrario ſi auus ex filio nepotem det in adoptionem: non eſt neceſſe filium conſentire.

* [14] Ne ei invito] Qua ratione & nepoti vxorem ducenti etiam filius conſentire debet, l. 16. de rit. nup.

§. VIII. In plurimis autem cauſis adſimilatur is qui adoptatus vel adrogatus eſt, ei qui ex legitimo matrimonio natus eſt. Et ideo ſi quis C per Imperatorem, ſiue apud prætorem, vel apud præſidem prouinciæ non extraneum adoptauerit, poteſt eumdem alij in adoptionẽ dare.

§. IX. Sed & illud vtriuſque adoptionis commune eſt, quod & ij, qui generare non poſſunt, quales ſunt ſpadones, adoptare poſſunt: caſtrati autem non poſſunt. D

§. X. Feminæ quoque adoptare non poſſunt: quia nec naturales liberos in ſua poteſtate habent [15], ſed ex indulgentia [16] Principis ad ſolatium liberûm amiſſorum [17] adoptare poſſunt.

* [15] In potest. habent] Leo Imperat. [o] μόνῳ ἄῤῥενι προσόντῳ ὑπεξούσιον χρηματίζει ὁ παῖς. & l. 4. de cur. fur. patris & matris inæqualem poteſtatem eſſe.

* [16] Indvlg. pr.] Indulgentia perſonali, vt §. 1. inf. de S. C. Tertull.

* [17] Amissorvm] Seneca [p]: Adoptio fortunæ E remedium eſt, orbitatis ſcilicet remedium.

[o] Nouella 25. [p] Contr. 1. lib. 2.

§. XI. Illud proprium eſt adoptionis illius, quæ per ſacrum oraculum fit: quod is, qui liberos in poteſtate habet, ſi ſe adrogandum dederit, non ſolum ipſe poteſtati adrogatoris ſubicitur, ſed etiam liberi eius in eiuſdem fiunt poteſtate, tamquam nepotes [18]. Sic enim & diuus Auguſtus non ante Tiberium adoptauit, quam is Germanicum adoptauit: vt protinus adoptione facta, incipiat Germanicus Auguſti nepos eſſe.

* [18] Tamq. nep.] Et vt pater, ſic & ipſi capite minuuntur, l. 3. de cap. min. ſi in patris poteſtate fuerint, non aui paterni.

§. XII. Apud Catonem bene ſcriptum refert antiquitas [19]: ſeruos, ſi à domino adoptati ſint [20], ex hoc ipſo poſſe liberari. Vnde & nos eruditi in noſtra Conſtitutione [21] etiam eum ſeruum, quem dominus actis interuenientibus filium ſuum nominauerit, liberum eſſe conſtituimus, licet hoc ad ius filij accipiendum non ſufficiat.

* [19] Antiqvitas] Antiquitas iuris, vt ſimiliter Sabinus apud Gellium [q] ſcribit, ſi iuris antiquitas ſeruetur etiam ſeruum à domino per prætorem dari in adoptionem poſſe.

* [20] Adopt. s.] Vel in adoptionem dati. Apuleius Mileſ. 5. Velim ſcias aliquem de meis adoptaturam vernulis.

[21] Nost. const.] De hac diximus cap. 5. §. vlt. ſup.

[q] lib. 5. cap. 19.

Quibus modis ius poteſtatis [1] ſoluitur.

CAPVT XII.

Videamvs nunc quibus modis ij, qui alieno iuri ſunt ſubiecti, eo iure liberantur. Et quidem ſerui quemadmodum poteſtate liberantur, ex iis intellegere poſſumus, quæ de ſeruis manumittendis ſuperius expoſuimus. Hi vero qui in poteſtate parentium ſunt, mortuo eo ſui iuris fiunt: ſed hoc diſtinctionem recipit; Nam mortuo patre, ſane omnimodo filij filiæve ſui iuris efficiuntur. Mortuo vero auo, non omnimodo nepotes neptesque ſui iuris fiunt: ſed ita ſi poſt mortem aui in poteſtatem patris ſui recaſuri non ſunt. Itaque ſi moriente auo pater eorum viuit, & in poteſtate patris ſui eſt: tunc poſt obitum aui in poteſtate patris ſui fiunt. Si vero is, quo tempore auus moritur, aut etiam mortuus eſt, aut exiit de poteſtate patris [2]: tunc ij, quia in poteſtatem eius cadere non poſſunt, ſui iuris fiunt [3].

[1] Ivs pot.] Sic concipiendus eſt tit. nam non ſolum de patria poteſtate, ſed & de dominorum poteſtate agitur.

* [2] De potest. patr.] Quod vulgo additur, per emancipationem, gloſſema eſt: cum & alio modo poteſtate exire poſſit.

* [3] Svi ivr. f.] Et ideo Labeo [a] ſcripſit capi virginem Veſtalem non poſſe eam cuius pater emancipatus eſt, etiamſi viuo patre in aui poteſtate ſit, quia patrima eſſe non videtur [b].

[a] Apud A. Gell. 1. cap. 12.
[b] Patrima eſt cuius pater adhuc viuit.

§. I. Quum autem is qui ob aliquod maleficium in inſulam deportatur, ciuitatem amittit [4]: ſequitur, vt qui eo modo ex numero ciuium Romanorum tollitur [4], perinde ac ſi [5] eo mortuo [6] deſinant liberi in poteſtate eius eſſe. Pari ratione & ſi is, qui in poteſtate [a] parentis ſit, in inſulam deportatus fuerit, deſinit in poteſtate parentis eſſe. Sed ſi ex indulgentia principali [7] reſtituti fuerint, per omnia priſtinum ſtatum recipiunt [8].

* [4] Tollitvr] Deportatio ad peregrinitatem redigit, l. 10. §. libetos, de in ius voc. & neque peregrinus ciuem Romanum, neque ciuis Romanus peregrinum in poteſtate habere poteſt [c].

[5] Ac si] Ac ſi, pro Quaſi, vt in l. 1. C. de his qui à non domin. manum. ſunt. l. 6. C. de erog. milit. an. l. vlt. C. de caſtrenſi peculio mil. & præf.

* [6] Mortvo] Deportatio plerumque morti ſimiliter adſimulatur, l. 1. §. ſed etſi morte, quando de pec. ac. an. ſit.

[7] Indvlg. p.] Aut ſpecialis eſt reſtitutio, aut generalis. Hæc ſtricte accipienda eſt, vt pœnæ tantum gratiam faciat, & reditum in patriam reſtituat, l. 1. tutor, l. ſi ademptis, l. generalis, C. de ſent. paſſ. l. 4. C. de bon. proſcript. Illa, ſi concepta ſit in infinitum, nempe hoc modo, Reſtituo te in integrum, pleniſſima & latiſſima eſt, l. 1. l. vlt. §. vlt. C. de ſeot. paſſ. l. 1. D. eod. & ideo patriam poteſtatem, ceteraque omnia reſtituit. Secus ſi finita ſit, vt in ſpecie l. 2. & l. in inſulam, C. eod. l. 2. D. eod.

* [8] Prist. st.] Nec tamen quod deportati in ciuitatem reſtitui poſſint beneficio Principis, ideo minus pro mortuis habentur, niſi odio caducorum, l. intercidit, de cond. & dem. [d] Reſtituuntur generali verbo, Reſtituo [e], quia indulgentia Principis pleniſſime interpretanda eſt, l. pen. de conſtitut. princ.

[c] Vlp. Reg. tit. 10. §. ſi patri. [d] In qua ſpes reſtitutionis fiſcum excludit. V. recit. Cui. ad tit. C. de caduc. toll.
[e] V. Parat. ad tit. Cod. de ſentent. paſſ.

§. II. Relegati autem patres in inſulam, in poteſtate ſua liberos retinent. Et ex contrario liberi relegati in poteſtate parentium remanent.

§. III. Pœnæ ſeruus effectus, filios in poteſtate habere deſinit. Serui autem pœnæ efficiuntur, qui in metallum damnantur, & qui beſtiis ſubiciuntur.

§. IV. Filiusfamilias ſi militauerit, vel ſi ſenator vel conſul [9] fuerit factus, manet in poteſtate patris. Militia [10] enim vel conſularia dignitas poteſtate patris filium non liberat.

Ex Auth. de dignitat. coll. 6. tit. 10. Nouel. 81. cap. 1. & 2. ſeu §. propterea igitur, & §. illud quoque.

Sed hodie omnis dignitas liberans à curia, & epiſcopalis ordinatio liberos à poteſtate patria eximit, peculio eis ex hoc conceſſo, omnique iure legitimo integro eis ſeruato.

Sed ex Conſtitutione [11] noſtra ſumma [12] Patriciatus dignitas [13], ilico Imperialibus codicillis præſtitis, filium à patria poteſtate liberat. Quis enim patiatur, patrem quidem poſſe per emancipationis modum ſuæ poteſtatis nexibus filium relaxare; Imperatoriam autem celſitudinem non valere eum quem ſibi patrem elegit, ab aliena eximere poteſtate?

* [9] Consvl.] L. 1. §. vlt. ad Maced.

* [10] Militia] L. filiusf. de rit. nup. l. 5. & 6. de caſt. pec. l. 7. C. de pat. pot.

[11] Constit.] Conſtit. Latina, l. vlt. C. de conſulib.

* [12] Svmma] Summa eſt vere, quia nulla maior excogitari poteſt [e], Imperatoris & Imperij patrem appellari, quamuis hæc ſola & nuda ſit in hac dignitate prærogatiua.

[13] Pat. di[illegible].] Caſſiodorus [f] in formula patriciatus: Leges, inquit, tantam patriciis reuerentiam detulerunt, vt in ſacris poſitus, quum hoc fuerit honore præcinctus, paternæ poteſtatis nexibus exuatur, niſi contra à Principe ſpecialiter caueatur.

[e] L. ſancimus 5. C. de Conſulib. ad quam vide Cui. Corippus de laudib. Iuſt. lib. 4. [Qui pater imperij meruit iam factus haberi.] [f] Variar. lib. 6. ep. 2.

§. V. Si ab hoſtibus captus fuerit parens, quamuis hoſtium fiat, tamen pendet ius liberorum propter ius poſtliminij: quia hi, qui ab hoſtibus capti ſunt, ſi reuerſi fuerint, omnia priſtina iura recipiunt. Idcirco reuerſus etiam liberos habebit in poteſtate, quia poſtliminium fingit eum, qui captus eſt, ſemper in ciuitate fuiſſe. Si vero ibi deceſſerit, exinde ex quo captus eſt pater, filius ſui iuris fuiſſe videtur.

Ex Auth. de inceſtis & nef. nup. coll. 2. tit. 7. Nou. 12. cap. 2. ſeu §. ſi vero contigerit.

Quum inceſtas nuptias pater contraxerit, liberi ex priori matrimonio ſupplicio patris ſui iuris fiunt.

Ipſe quoque filius, nepoſve, ſi ab hoſtibus captus fuerit, ſimiliter dicimus propter ius poſtliminij ius quoque poteſtatis parentis in ſuſpenſo eſſe. Dictum eſt autem poſtliminium à limine, & poſt. Vnde eum qui ab hoſtibus captus in fines noſtros poſtea peruenit, poſtliminio reuerſum recte dicimus. Nam limina ſicut in domibus finem quemdam faciunt: ſic & imperij finem limen eſſe veteres voluerunt. Hinc & limes dictus eſt, quaſi finis quidam & terminus: ab eo poſtliminium dictum, quia eodem limine reuertebatur, quo amiſſus fuerat [14]. Sed & qui captus victis hoſtibus recuperatur, poſtliminio rediiſſe exiſtimatur.

* [14] Qvo am. f.] Quod & ei contrarium eliminij nomen demonſtrat [g].

[g] Ab elimino. Varro: [Ex oraculo elimino me.]

§. VI. Præterea emancipatione quoque deſinunt liberi in poteſtate parentium eſſe. Sed emancipatio antea quidem vel per antiquam legis [15] obſeruationem procedebat, quæ per imaginarias venditiones & intercedentes manumiſſiones celebrabatur, vel ex Imperiali reſcripto. Noſtra autem prouidentia & hoc in melius per Conſtitutionem [16] reformauit, vt fictione priſtina exploſa, recta via ad competentes iudices [17] vel magiſtratus [18], parentes intrent: & ſic filios ſuos, vel filias vel nepotes, vel neptes, ac deinceps, ſua manu dimitterent. Et tunc ex edicto prætoris in huius filij, vel filiæ, vel nepotis, vel neptis bonis, qui, vel quæ à parente manumiſſus, vel manumiſſa fuerit, eadem iura præſtantur parenti, quæ tribuuntur patrono in bonis liberti [19]. Et præterea ſi impubes ſit filius, vel filia, vel ceteri, ipſe parens ex manumiſſione tutelam eius nanciſcitur.

[15] Legis] Legis 12. tab. quæ quidem, vt Halicarnaſſeus [h] ſcribit, [illegible]. Eſt ergo alia emancipatio legitima, alia Anaſtaſiana quæ fit ex Imperatoris reſcripto [i], alia Iuſtiniana [k].

[16] Constitvt.] Conſtitutio Latina, l. vlt. C. de emanc. lib. de qua etiam lib 3. cap. 2. §. vlt inf. & c. 9.

[17] Ivdices] Id eſt, magiſtratus populi Romani.

[18] Magist.] Magiſtratus municipales.

* [19] Liberti] Quia ſemper contracta fiducia liberos emancipaſſe intelligitur, & pater in emancipatione manumiſſor extitiſſe, § vlt. de leg. ag. ſuc. & cap. 18. huius libri.

[h] Lib.

[h] Lib. 2. [i] L. pen. C. de emācipat. [k] L. vlt. eod.

§. VII. Admonendi autem ſumus, liberum arbitrium eſſe ei qui filium, & ex eo nepotem vel neptem in poreſtate habebit, filium quidem poteſtare dimittere, nepotem vero vel neptem retinere. Er è conuerſo filium quidem in poteſtate retinere, nepotem vero vel neptem manumittere, vel omnes ſui iuris efficere. Eadem & de pronepote & pronepte dicta eſſe intellegantur.

§. VIII. Sed etſi pater filium, quem in poteſtare habet, auo vel proauo naturali ſecundum noſtras Conſtitutiones [20] ſuper his habitas, B in adoptionem dederit: id eſt, ſi hoc ipſum actis interuenientibus apud competentem iudicem manifeſtauerit, præſente eo, qui adoptatur, & non contradicente, nec non eo præſente, qui adoptat, ſoluitur ius poteſtatis patris naturalis: tranſit autem in huiuſmodi parentem adoptiuum, in cuius perſona & adoptionem eſſe pleniſſimam antea diximus.

[20] Constitvt.] Hæc decisio l. pen. C. de adopt. de qua lib. 1. cap. 11. §. ſed hodie, ſup. & multis aliis locis inf.

§. IX. Illud autem ſcire oportet, quod ſi nurus tua ex filio tuo conceperit & filium poſtea C emancipaueris, vel in adoptionem dederis, prægnante nuru tua: nihilominus quod ex ea naſcitur, in poteſtate tua naſcitur [21]. Quod ſi poſt emancipationem vel adoptionem conceptus fuerit, patris ſui emancipati vel aui adoptiui poteſtati ſubicitur. Et quod [22] neque naturales liberi, neque adoptiui vllo pæne modo poſſunt cogere parentes, de poteſtate ſua eos dimittere [23].

* [21] Nascitvr] In his qui ex iuſto matrimonio naſcuntur conceptionis tempus ſpectatur, vt Vlp. definit lib. ſing. Regu. [l]

* [22] Et qvod] Sic eſt legendum, & ἀπὸ κοινοῦ D intelligendum, & illud etiam ſcire oportet, quod, &c.

* [23] Dimittere] Quia patria poteſtas eſt inæſtimabilis [m].

[l] Tit. 5. [m] L. filius-familias 114. §. ſed ſi liberos, D. de leg. 1.

De tutelis.

CAPVT XIII

TRanseamvs nunc ad aliam diuiſionem perſonarum. Nam ex his perſonis, quæ in poteſtate non ſunt, quædam vel in tutela ſunt, vel in curatione, quædam neutro iure tenentur. Videamus ergo de his qui in tutela vel curatione ſunt. Ita enim intellegemus ceteras perſonas quæ neutro iure tenentur. Ac prius diſpiciamus de his, quæ in tutela ſunt. E

§. I. Eſt autem tutela (vt Seruius definiuit) vis ac poteſtas in capite libero [1] ad tuendum eum, qui propter ætatem ſe defendere nequit, iure ciuili [2] data [3] ac permiſſa.

* [1] In cap. lib.] In patref. aut matref. non in eo qui quæve ſit in poteſtate vel manu, vel mancipio eſt, l. pen. §. 1. Quod fal. tut. qua de cauſa & [a] conuentione in manum, & [b] adrogatione & ſeruitute,

A vel captiuitate tutelam finiri conſtat. Rurſus libero & ciue Romano. Deportatione enim tutela finitur [c].

[2] Ivre civ.] Id eſt, lege 12. tab. [d]

[3] Data] Datur legitima [e], permittitur teſtamentaria [f]: datiua ex aliis legibus deſcendit [g].

[a] Boetius in Top. Cicer. V. Cuiac. Obſ. 7. 12.
[b] Vide inf. tit. 22. [c] Vlp. Regul. tit. 11. §. teſtamento.
[d] L. 5. D. de legitim. tutor. [f] L. 1. & l. 20. D. de teſtam. tut.
[g] Atilia, Iulia, & Titia, inf. tit. 20.

§. II. Tutores autem ſunt, qui eam vim ac poteſtatem habent, exque ipſa re nomen ceperunt. Itaque appellantur tutores, quaſi tuitores atque defenſores: ſicut æditui dicuntur, qui ædes tuentur.

§. III. Permiſſum eſt itaque parentibus [4] liberis impuberibus, quos in poteſtate habent, teſtamento tutores dare. Et hoc in filios filiaſque [5] procedit omnimodo. Nepotibus tamen neptibuſque ita demum parentes poſſunt teſtamento tutores dare, ſi poſt mortem eorum in patris ſui poteſtatem non ſunt recaſuri. Itaque ſi filius tuus mortis tuæ tempore in poteſtate tua ſit, nepotes ex eo non poterunt teſtamento tuo tutorem habere, quamuis in poteſtate tua fuerint: ſcilicet quia mortuo te, in poteſtatem patris ſui recaſuri ſunt.

§. IV. Quum autem in compluribus aliis C cauſis poſtumi pro iam natis habentur, & in hac cauſa placuit non minus poſtumis, quam iam natis teſtamento tutores dari poſſe: ſi modo in ea cauſa ſint, vt ſi viuis parentibus naſcerentur, ſui, & in poteſtate eorum fierent.

§. V. Sed ſi emancipato filio [6] tutor à patre teſtamento datus fuerit, confirmandus eſt ex ſententia præſidis omnimodo, id eſt, ſine inquiſitione [7].

[4] Parentibvs] Vt vero parentes inſtituere liberis tutores poſſunt, an & ſubſtituere? ſic videtur, l. verbis, D. de verb. ſig. l. pen. de teſt. tut.

* [5] Et hoc in filios] Vet. & hæc in filio D filiaque. hæc tutela ſcilicet.

* [6] Emancip.] l. Neſennius, de exc. tut.

[7] Sine inq.] A patre tutor emancipato datus ſine inquiſitione confirmatur [h], naturali datus non item, niſi ei aliquid relictum ſit [i]. A matre nunquam datur niſi inſtituto, l. pater, de teſt. tut. Ex qua in l. 4. C. eod. tit. tollenda eſt negatio in illo loco. Quando autem eos. Et is quidem ex inquiſitione etiam confirmandus eſt [k].

[h] L. 4. D. de teſtam. tut. [i] L. naturali 7. D. de confir. t.
[k] L. 4. eod. l. 2. de confirm. tut.

Qui teſtamento tutores dari poſſunt.

CAPVT XIV.

E DAri autem poteſt tutor non ſolum paterfamilias, ſed etiam filiusfamilias.

§. I. Sed & ſeruus proprius teſtamento cum libertate recte tutor dari poteſt. Sed ſciendum eſt eum & ſine libertate tutorem datum, tacite libertatem directam [1] accepiſſe videri [2], & per hoc recte tutorem eſſe. Plane ſi per errorem quaſi liber tutor datus ſit, aliud dicendum eſt. Seruus autem alienus [3] pure inutiliter [4] teſtamento datur tutor: ſed ita, quum liber erit, vti-

liter datur. Proprius autem ſeruus inutiliter eo modo tutor datur [5].

[a] DIRECTAM] Imo fideicommiſſariam, l. & ſi non adſcripta, C. de fideic. lib. l. ſi hereditas §. vlt. de teſt. tut. l. generaliter §. ſi quis tutorem, de fid. lib. idque verum eſt, ſiue inſtitutus ſit pupillus, ſiue exheredatus: nam pupillo inſtituto perinde libertas ex S. C. Daſumiano competit, atque ſi, vt oportet, is ex cauſa fideicommiſſi manumiſſus eſſet. Et hoc Paulus ſenſit lib. 4. Sent. tit. de fid libert. Iuſtinianus vero vt ex hereditatis, ita & ex tutelæ inſtitutione hoc in loco directam libertatem tribuit inuita Iuriſprudentia. & hoc probare videtur Thalelæus lib. 48. βασιλικῶν, tit. 13. Ceterum videtur & in hac ſpecie Paulus directam libertatem tribuere in l. quæro, §. vlt. de teſt. tut. [a] Id autem ideo quod teſtator ſeruum quaſi liberum duplici nomine L. Erotem appellauit.

[2] VIDERI] Vel fideicommiſſariam iure antiquo, vel directam ex mente Iuſtiniani, vt docet Obſ. 18. [b] ac ſi quidem eligat directam, ſtatim tutor erit: ſi fideicomm. non niſi poſt acceptam libertatem [c], & confirmationem prætoris, vel præſidis.

[3] ALIENVS] Imo ineſt ſemper hæc conditio, Quum liber erit [d], vel exemplo ſerui proprij data ei potius [e] per fideicommiſſum libertas videtur. Poteſt defendi hæc non eſſe contraria, arg. l. qui tutelam §. t. & §. vlt. de teſt. tutel.

[4] INVTILIT.] Ex Proculi ſententia [f] inutiliter, ex Sabini ſententia vtiliter, quia ineſt conditio, Quum liber erit. Proculi ſententiæ locus eſt, ſi omnino voluerit eum ſtatim tutorem eſſe.

[5] TVTOR DATVR] L. 21. & ſeq. de condit. inſt.

[a] Vel proprio domini nomine ab ipſo domino honoratus directam libertatem accepiſſe creditur: ſerui enim libertate donati patroni nomine honorabantur, Perſ. ſat. v. Tertullian, de reſurr. carn. cap. 57. [b] Cap. 5. [c] L. qui tutelam 28. §. 1. D. de teſtam. tut. ad quam vide Cui. recitat. [d] In l. ſi hereditas 10. §. 3. eod. [e] d. §. vlt. l. ſed etſi 9. C. de fideic. 57. [f] d. l. 10.

§. II. Furioſus, vel minor vigintiquinque annis tutor teſtamento datus, tutor erit, cum compos mentis, aut maior vigintiquinque annis factus fuerit.

§. III. Ad certum tempus [6], ſeu ex certo tempore [7], vel ſub conditione, vel ante heredis inſtitutionem [8], poſſe dari tutorem, non dubitatur.

[6] AD CERT. T.] Diuus Paulus [g], ἄχρι τῆς προθεσμίας τοῦ πατρός.

[7] EX CERTO TEMP.] Ex conditione, vel ad conditionem [h].

[8] INSTITVT.] Maior eſt hac in re fauor pupilli, quam libertatis, quia libertas ante heredis inſtitutionem dari non potuit [i], excepto teſtamento militis.

[g] Epiſt ad Galat. c. 4. [h] L. tutor 8. §. 1. & 2. D. de teſtam. tut. l. ſi adrogati 14. §. vlt. D. de tut. §. 2. inf. tit. 22. [i] Vlpian. Regul. tit. 1. §. poſt mortem.

§. IV. Certæ autem rei vel cauſæ tutor dari non poteſt, quia perſonæ [9], non cauſæ, vel rei datur.

[9] PERSONÆ] In perſonam, non in rem, vel negotium, curator in rem, vel cauſam certam, vel vniuerſam, §. item tria, de exc. tut. §. item inuiti, de curation.

§. V. Si quis filiabus ſuis vel filiis tutores dederit, etiam poſtumæ vel poſtumo dediſſe videtur: quia filij vel filiæ appellatione poſtumus vel poſtuma continetur. Quod ſi nepotes ſint, an

A appellatione filiorum & ipſis tutores dati ſint? dicendum eſt vt ipſis quoque dati videantur, ſi modo liberos dixit. Ceterum ſi filios, non continebuntur. aliter enim filij, aliter nepotes appellantur. Plane ſi poſtumis dederit, tam filij poſtumi, quam ceteri liberi continebuntur.

De legitima adgnatorum tutela.

CAPVT XV.

B QVIBVS autem teſtamento tutor datus non ſit, his ex lege duodecim tabularum adgnati ſunt tutores, qui vocantur legitimi.

§. I. Sunt autem adgnati, cognati per virilis ſexus cognationem coniuncti [1], quaſi à patre cognati: veluti frater eodem patre natus, fratris filius, nepoſve ex eo: item patruus & patrui filius, nepoſve ex eo. At qui per feminini ſexus perſonas cognatione iunguntur, non ſunt adgnati, ſed alias naturali iure cognati. Itaque amitæ tuæ filius, non eſt tibi adgnatus, ſed cognatus: & inuicem ſcilicet tu illi eodem iure iungeris: quia qui naſcuntur, patris non matris familiam ſequuntur.

C [1] CONIVNCTI] Quæ cognatio vel copulatio legitima dicitur [a].

[a] L. ſi qua mihi 12. §. vlt. de ri. nupt. Gai. apud Licin. Rufin. tit. vlt.

§. II. Quod autem lex ab inteſtato vocat ad tutelam adgnatos, non hanc habet ſignificationem, ſi omnino non fecerit teſtamentum is, qui poterat tutores dare: ſed ſi quantum ad tutelam pertinet [2], inteſtatus deceſſerit. quod tunc quoque accidere intellegitur, quum is, qui datus eſt tutor, viuo teſtatore deceſſerit [3].

[2] PERTINET] τῆς τῶν ἐπιτρόπων αἱρέσεως ἐλλιπής. Plato XI.

[3] VIVO TEST. D.] Si mortuo, qui iam cœperat ex teſtamento tutor eſſe, tutela ad legitimum non D reuertitur, ſed in locum eius datur alius [b].

[b] Legem inteſtato 6. D. de legit. tutor. & l. ſi quis 11. D. de teſtam. tut. Cuiac. accipit de tutore qui viuo teſtatore deceſſit, in recit. ad d. l. 6.

§. III. Sed agnationis quidem ius omnibus modis capitis deminutione plerumque [4] perimitur. nam adgnatio iuris [5] eſt nomen. cognationis vero ius non omnibus modis commutatur: quia ciuilis ratio ciuilia quidem iura corrumpere poteſt, naturalia vero non vtique [6].

[4] PLERVMQVE] Quid hic facit Plerumque? nempe vt intelligamus, non ſemper ius familiæ perimi minima capitis deminutione. Eſt Anaſtaſij Conſtitutio, ex qua fratres emancipati ad fratrum legiti- E mam ſucceſſionem, tutelam, curationem vocantur, §. 1. inf. de ſucceſſ. cog. §. vlt. inf. de grad. cog l. frater, C. de leg tut. l. nec lucrum, C. de cur. fur. Eſt Iuſtiniani conſtitutio, ex qua & fratrum emancipatorum filij vocantur, l. vlt. C. de leg. hered. Eſt rurſus alia Anaſtaſij Conſtitutio, qua cautum eſt vt ne iura familiæ amittant, qui Anaſtaſiana emancipatione fuerint liberati, videlicet ſi ita nominatim id in Imperiali reſcripto comprehenſum ſit, l. ſi ab eo, C. de leg. hered.

[5] IVRIS] Nec in vet. nec in Th. additur ciuilis. Adgnatio igitur iuris eſt nomen, cognatio naturæ in

l.10. de grad. & adf. alterum ciuile, alterum naturale nomen.

[e] Non vtiqve] Non omnino [f], non omnibus modis. [e] §. minus, lib. 3. c. 1.

[f] οὐ πάντως, Theoph.

De capitis deminutione.

CAPVT XVI.

Est autem capitis deminutio, prioris ſtatus commutatio, eaque tribus modis[1] accidit. Nam aut maxima eſt capitis deminutio, aut minor, quam quidam mediam vocant; aut minima.

[1] Trib. moo.] Quartam facit capit. deminutionem, quum vxor conuenit in manum viri, 7. Obſ. c. 11. Vel duobus: nam aut magna eſt, aut minor. & magna comprehendit maximam, & mediam, l. 1. §. ſi filius, de ſuis & leg. her. l. 1. §. capitis, Ad Tertull. l. pen. §. vlt. de ext. cognit.

§. I. Maxima capitis deminutio eſt, quum aliquis ſimul & ciuitatem & libertatem amittit, quod accidit in his qui ſerui pœnæ efficiuntur atrocitate ſententiæ: vel libertis, vt ingratis erga patronos condemnatis: vel qui ſe ad pretium participandum venundari paſſi ſunt[2].

[2] Passi s.] Vno verbo his qui ſerui facti ſunt, l. quum quis, D. de ſolut. An & ei qui in hoſtium poteſtatem venit? quod Feſtus quidem prodidit[a]; nec tamen eſt per omnia verum, propter ſpem poſtliminij. qua de cauſa & in edicto de maiorib. in integ. reſt. [b] ſeparatur ſeruitus ab hoſtium poteſtate.

[a] In v. deminutus. [b] L. 1. §. 1. D. ex quib. cauſ. mai.

§. II. Minor ſiue media capitis deminutio eſt, quum ciuitas quidem amittitur, libertas vero retinetur[3]. quod accidit ei, cui aqua & igni interdictum fuerit, vel ei qui in inſulam deportatus eſt[4].

[3] Retinetvr] Non poteſt ciuitas amitti, patria poteſtas retineri: quoniam patria poteſtas iuris ciuilis eſt[c]. Enimuero poteſt ciuitas amitti, libertas retineri; quia libertas [d] iuris naturalis eſt. Sic Latini Iuniani, ſic deditiorum numero liberi ſunt, non ciues[e], atque adeo ex iure Quiritium liberi non ſunt[f]: quod & in deportatis tentari poteſt, vt ex iure Quiritium liberi non ſint: eaque, vt opinor, fuit mens Calliſtrati in l. cognitionum, D. de extraordin. cognit. Vnde & alias dubitatum fuit, an de deportatis quæſtio haberi poſſet, ſed ex reſcripto D. Pij, non ij tantum qui iure Quiritium, ſed & qui iure gentium liberi ſunt, non torquentur, l. diuus §. vlt. de quæſtion.

[4] Deportatvs] L. vlt. de legation. vel qui [g] damnatur in opus publicum perpetuum, vel, vt Cicero indicat pro Cæc. qui transmigrat in Latinas colonias, quive ciuitatem mutat, ſicut minima ei qui mutat familiam.

[c] §. 2. ſup. de pat. pot. [d] Sup. c. 3. [e] Vide Cui. Obſ. lib. 4. c. 5. [f] Vlp. Reg. tit. 3. [g] L. ſunt quidam 17. §. 1. & l. capitalium 28. §. Diuus, D. de pœn.

§. III. Minima capitis deminutio[5] eſt quum & ciuitas & libertas retinetur, ſed ſtatus hominis commutatur[6]. quod accidit in his, qui quum ſui iuris fuerunt, cœperunt alieno iuri ſubiecti eſſe, vel contra[7].

[5] Min. cap. d.] Maxima ſeruum facit[h], media peregrinum[i], minima filiumf. vel patremf.[k]

A

[6] Commvtatvr] Qui nullus alius eſſe poteſt ſalua libertate & ciuitate, quam ſtatus familiæ cui homo vel præeſt[m], vel ſubicitur.

[7] Vel] Vno tantum modo is, qui ſui iuris fit, capite minuitur, id eſt, emancipatione, quod ipſe in libello Vlp.[n] latius exſequutus ſum.

[h] Adimit. enim ciuitatem, libertatem, & familiam, l. vlt. D. de cap. min. [i] L. ſed ſi 10. §. ſed ſi per pœnam, D. de in ius voc. [k] Ex patrefamilias per adrogationem. [l] Ex filiofamilias per emancipationem. [m] Præeſt paterfam. ſubicitur filiusfam. [n] tit. 10.

§. IV. Seruus autem manumiſſus, capite non minuitur: quia nullum caput habuit[8].

[8] Cap. hab.] Tale ſcilicet quale eſt id de cuius deminutione aut demutatione agitur hoc loco: nul-

B lam ſcilicet libertatem, nullam ciuitatem, nullam familiam: Mutatur tamen libertate.

§. V. Quibus autem dignitas magis[9], quam ſtatus permutatur, capite non minuuntur: & ideo Senatu motum capite non minui conſtat[10].

[9] Magis] Magis accipe θετικῶς[o], & ſtatum pro ſtatu capitis, quo de agit. In ſuo ſtatu manet qui dignitatem amittit, & ciuis eſt integri capitis, non qui ſtatu capitis factus eſt minor, l. 6. §. vlt. de vſuf. accreſ.

[10] Non minvi c.] Capite minuti Romæ non morantur, Senatu moti Romæ morantur, l. 3. de Senat. His ſimiles ſunt [p] relegati & dati in opus publi-

C cum temporarium, & cæſi fuſtibus.

[o] Magis accipitur θετικῶς & συγκριτικῶς, Diogen. in Pyrrhone. poſitiue ſiue electiue, & comparatiue.

[p] Paul Sentent. 3. tit. 4. §. in inſulam, l. relegatorum 7. §. ſiue, D. de interdict. & relegat. l. capitalium 28. §. 1. D. de pœn.

§. VI. Quod autem dictum eſt, manere cognationis ius & poſt capitis deminutionem, hoc ita eſt, ſi minima capitis deminutio[11] interueniat. manet enim cognatio. nam ſi maxima capitis deminutio[12] currat, ius quoque cognationis perit, vt puta ſeruitute alicuius cognati: & ne quidem, ſi manumiſſus fuerit, recipit cognationem. Sed etſi in inſulam quis deportatus ſit, cognatio ſoluitur[13].

D

[11] Min. cap. d.] Veluti emancipatio vel datio in adoptionem, l. 4. §. pen. de grad. & adfin.

[12] Nam si m.] Maxima [q] & media ſimilis eſt morti, atque ideo vt mors[r], ita ius ſanguinis vtraque minutio perimit. Igitur mater mea mihi mater eſſe deſinit me ſeruo aut peregrino effecto, l. 2. §. 1. ad Tertyll.

[13] Cognatio solv.] Non ergo, vt dixit cap. ſuperiore, omnibus modis capitis deminutione ius cognationis perimitur, quia non minima, ſed maxima tantum, & media[s], quia morti ſimiliter adſimilantur.

[q] L. Verum 63. §. vlt. D. pro ſoc. [r] Id eſt, ius cognationis, vt in l. iura ſanguinis 8. D. de reg. iur. ad quam vide Cui. recit. [s] d. l. 63. l. 1. §. pen. D. de bonor. poſſeſſ. cont. tabul.

E

§. VII. Quum autem ad adgnatos tutela pertineat: non ſimul ad omnes pertinet, ſed ad eos tantum qui proximiore gradu ſunt: vel ſi plures eiuſdem gradus ſunt, ad omnes, veluti ſi plures fratres ſunt[14] qui vnum gradum obtinent: ideoque pariter ad tutelam vocantur.

[14] Si plv. fr. s.] Hæc extrema clauſula merito abeſt à libris vetuſtioribus.

Ex Authent. de heredibus ab inteſtato venientib. &c. coll. 9. tit. 1. Nou. 118. cap. 5. ſeq. Ex his autem quæ de hered.

Hodie, ſicut hereditas defertur proximis, adgnatione non inſpecta, ita & tutela.

De legitima patronorum tutela.

CAPVT XVII.

EX eadem lege duodecim tabularum, libertorum & libertarum tutela ad patronos liberoſque eorum pertinet, quæ & ipſa legitima tutela vocatur: non quia nominatim in ea lege de hac tutela caueatur, ſed quia perinde accepta eſt per interpretationem [1], atque ſi verbis legis introducta eſſet. Eo enim ipſo quod hereditates libertorum libertarumque, ſi inteſtati deceſſiſſent, iuſſerat lex ad patronos liberoſve eorum pertinere: crediderunt veteres [2], voluiſſe legem etiam tutelas ad eos pertinere: quum & adgnatos, quos ad hereditatem lex vocat, eoſdem & tutores eſſe iuſſit: quia plerumque, vbi ſucceſſionis eſt emolumentum, ibi & tutelæ onus eſſe debet. Ideo autem diximus, plerumque, quia ſi à femina impubes manumittatur, ipſa ad hereditatem vocatur, quum alius ſit tutor.

[1] PER INTERPRETAT.] Scilicet l. 12. tab. [a]

[2] VETERES] Veteres, Sex. Ælius [b], L. Atilius [c], P. Ælius [d].

[a] Quæ liberti hereditatem patrono defert, Vlp. reg. tit. vlt. l. 10. & 11. D. de iure patronat. & inſ. de ſucceſſ. libert. in princ.

[b] Sexti Ælij meminit Cic. 1. Tuſcul. in Bruto, Top. & 2. de Legib. Feſtus in fine litteræ t. Pompon. l. 2. §. 38. de orig. iur.

[c] Lucius Acilius dicitur, Cic. 2. de Legib.

[d] Lucius Ælius, Cic. d. lib. 2. ex emendatione Hadr. Turn.

De legitima parentium tutela.

CAPVT XVIII.

EXEMPLO patronorum recepta eſt & alia tutela, quæ & ipſa legitima [1] vocatur. nam ſi quis filium aut filiam, nepotem aut neptem ex filio, & deinceps impuberes emancipauerit [2], legitimus [3] eorum tutor erit.

[1] LEGIT.] Imo fiduciaria: ſed moribus receptum eſt vt legitima vocetur. quod etiam nos ad Vlpianum [a], latius exſequuti ſumus. Igitur legitima tutela, vel lege [b], vel interpretatione [c], vel moribus inducta eſt [d].

*[2] EMANCIPAV.] Et manumiſerit, vt c. ſeq. & l. 5. C. de dolo.

*[3] LEGITIMVS] Imo fiduciarius ſecundum ritum iuris veteris, quo contracta fiducia remancipatis liberis à parente naturali ſolebant manumitti [e], hodie pro legitimo habetur. Erat etiam fiduciarius tutor, auctore Vlpia. [f] & Gaio [g], pater fiduciarius qui filium ex ſecunda tertiave mancipatione, vel filiam aut nepotem ex vna mancipatione mancipatum mancipatamve ſibi à parente naturali interpoſita fide manumittendi, (vt l. verum §. vlt. de iniuſto rup. teſt.) manumittebat. Sed hoc genere emancipandi liberos antiquato, & ritus hic omnis, & quæ ex eo ſequebatur iuris auctoritas antiquata eſt, & leuis eius vmbra manſit tantum in nepotibus & patribus, qui poſt mortem parentis, filiorum ſuorum impuberum ab auo manumiſſorum, vel fratris, & filiorum vel filiarum fratris, non legitimi tutores ſunt, capitis deminutione agnationis

A iure ſublato, ſed fiduciarij nomen à parente ad ſe tranſmiſſum, quod & parens habuit, retinentes, quod parens ipſe non retinuit [h].

[a] Tit. vndec. [b] Vi adgnatorum. [c] Vi patronorum. [d] Vi parentum. [e] L. 3. §. vlt. D. de legitim. tutor. [f] Regular. tit. 11. [g] Inſtit. 1. tit. 6. V. Cui. 4. ad Afric. l. 19. D. ad ſc. Vell. & tit. ſeq. n. 1. & 2.

[h] Nam pro legitimo habetur, vt ſup. dictum eſt.

De fiduciaria tutela.

CAPVT XIX.

EST & alia tutela quæ fiduciaria appellatur: nam ſi parens filium, vel filiam, nepotem,
B vel neptem, vel deinceps impuberes manumiſerit: legitimam nanciſcitur eorum tutelam. quo defuncto ſi liberi [1] virilis ſexus ei extant, fiduciarij tutores filiorum ſuorum, vel fratris, vel ſororis [2] & ceterorum efficiuntur. Atqui patrono legitimo tutore mortuo liberi quoque eius legitimi ſunt [3] tutores; quoniam [4] filius quidem defuncti, ſi non eſſet à viuo patre emancipatus, poſt obitum eius ſui iuris efficeretur, nec in fratrum poteſtatem recideret: ideoque nec in tutelam. Libertus [5] * autem ſi ſeruus manſiſſet, vtique eodem iure apud liberos domini poſt mortem eius futurus eſſet. Ita tamen hi [6] ad tu-
C telam vocantur, ſi perfectæ ætatis ſunt [7]. quod noſtra [8] conſtitutio [9] generaliter in omnibus tutelis [10] & curationibus obſeruari præcepit.

[1] SI LIBERI] Liberi ſui, liberis item ſuis mortuo parente legitimi [a]: liberis emancipatis fiduciarij ſunt. liberi emancipati, liberis ſuis ipſo iure tutores non ſunt [b]. Ex Anaſtaſij Conſtitutione [c] fratres emancipati & patrui legitimi ſunt tutores. quod & ad patrem emancipatum trahi oportet [d]. liberi autem emancipati liberis emancipatis fiduciarij ſunt tutores. Ergo liberi ſui [e] aut emancipati liberorum emancipatorum fiduciarij ſunt tutores.

[2] VEL SOR.] Filiorum ſcilicet, vel filiarum fratris [f]. Igitur pater filio vel filiæ, frater fratri vel ſo-
D rori, patruus filio vel filiæ fratris tutor eſt fiduciarius [g]. eodemque modo auus nepoti [h], patruelis patrueli [i], propior ſobrino propiori ſobrino, patruus magnus nepoti fratris tutor eſſe fiduciarius poteſt [k].

*[3] LEGITIMI] Quia & ipſi patroni ſunt, l. eum patronum, de iur. patr.

[4] QVONIAM] Hæc ratio ex aui & patris parte quaſi claudicat. igitur recta non eſt, quod & ipſe ad Vlpianum [l] demonſtraui.

*[5] LIBERTVS] Hæc ratio locum habet in fratribus qui fratris impuberis à patre manumiſſi poſt mortem patris, fiduciarij non legitimi tutores ſunt, & in ceteris. In patribus qui filiorum ſuorum impuberum ab auo manumiſſorum, poſt mortem aui tutelam ſuſcipiunt, plus quam manifeſto claudet. nec tamen
E ideo contemnenda. nec enim fere vllæ ſunt rationes iuris auctorum quæ non ex aliqua parte claudeant [m]. contenti enim probabilius [n], nec ſolliciti admodum fuerunt in reddendis exactis rationibus recepti & explorati iuris. verum in filiis ſuis & fratribus & ceteris. ratio tamen communis hæc fuit iure veteri, quia nec parens manumiſſor fuit tutor legitimus, ſed fiduciarius. Patronus fuit legitimus [o]. Iuris noui ratio communis non eſt.

* *Ratio cur liberi patroni ſint legitimi tutores, parentis liberi manumiſſoris fiduciarij. Locus ſingularis.*

[6] HI] Hi, id eſt, liberi manumiſſorum.

Digitized by Google

*[7] SI PERF. ÆT. SINT] Quæ ætas etiam exigitur in herede tutoris vt inchoata per tutorem expli-cet, l. 1. de fideiuſſ. tut.

[8] QVOD NOSTRA] Igitur quod de perfecta ætate in l. tutela, de tutel. l. qui defuncto, l. ſi reliquerit, de leg. tut. l. 1. de fid. tut. ab Triboniano eſt, non ab ipſis auctoribus. Namque olim ita ius fuit, vt minores 25. annis legitimi & datiui tutores fierent. Ceterum datiui ad tempus excuſabantur, §. item maior, inf. de excuſ. tut. l. οὐ μόνον. §. ἐὰν ἀπαλλαγῇ, D. end. & in eorum locum curator dabatur, non tutor. nec enim ipſi tutores eſſe deſinebant, l. 16. de tut. & cur. dat. Teſtamento autem dati tutores non fiebant ante legitimam ætatem §. furioſus, inf. qui teſt. fac. poſſ. l. quærit §. vlt. de teſtam. tut. Proinde, quum ſimiles ij eſſent ex die datis tutoribus, in eorum locum non curator modo, vt eſt in §. ἐὰν ἀπαλλαγῇ, ſed etiam tutor dari poterat, § 1. inf. tit. prox.

[9] CONSTITVTIO] Intellige Conſt. Latinam, l. vlt. de leg. tut. de qua etiam cap. 25. §. minores, inf.

*[10] IN OMNIB. TVT.] Etiam in legitimis contra ius vetus, §. minores, inf. cap. 25.

[a] Quia agnati ſunt. [b] Quia cognati.

[c] Quaſi remanſerint in patris poteſtate, l. 4. C. de leg. tut.

[d] Pater igitur emancipatus liberis ſuis eodem colore tutor eſt legitimus. [e] Vt ſup. dictum eſt. [f] Theoph. [g] Pater ſuus vel emancip. filio vel filiæ emancipatis ab auo tutor eſt fiduciarius.

[h] Mortuo patre qui filium ſuum impuberem manomiſerat.

[i] Mortuo iam patruo. [k] Nepotem ex filio præmortuo manumiſeram: ad hos tutela fiduciaria pertinet prout quiſque proximior eſt. [l] Tit 11. [m] pro claudicent. V. Priſcianum lib. 10.

[n] V. Cui. Obſ. 17. 15. [o] Vide ſup. tit. in fine.

De Atiliano tutore, & eo qui ex lege Iulia & Titia dabatur.

CAPVT XX.

SI cui nullus omnino tutor fuerat, ei dabatur in vrbe quidem Roma à prætore vrbano, & maiore parte tribunorum plebis [1] tutor ex lege Atilia, in prouinciis vero à præſidibus prouinciarum ex lege Iulia & Titia.

[1] MAI. P. TR. PLEB.] Lucio Minutio, & M. Horatio Puluillo Coſſ. 10. creati ſunt Tribuni plebis, itaque cautum eſt vt poſtea crearentur T. Liuio auctore [a]: Maiore igitur parte, id eſt, ſex Tribunis [b].

* Conſcribunt edicta communiter prætores & tribuni plebis apud Ciceronem 3. Off. & ſic communiter tutores dant, & alia negotia explicant.

[a] Lib. 3. cap. 30. [b] Theoph.

§. I. Sed & ſi teſtamento tutor ſub conditione, aut die certo datus fuerat: quamdiu conditio aut dies pendebat, ex hiſdem legibus tutor dari poterat. Item ſi pure datus fuerat: quamdiu ex teſtamento nemo heres exiſtat, tamdiu ex hiſdem legibus tutor petendus erat [3], qui deſinebat eſſe tutor, ſi conditio exiſteret, aut dies veniret, aut heres exiſteret.

[3] PETENDVS ERAT] Imo & deſerto teſtamento, & deficiente conditione deſinebat eſſe tutor. Ceterum hoc caſu legitimus tutor illi ſuccedebat, illo teſtamentario [c].

[c] Tutor Atilianus aut Iulianus non ſolum tutor eſſe deſinebat ſi conditio exiſteret, aut dies veniret, aut heres exiſteret, ſed & deſerto teſtamento, aut deficiente conditione: nam cum teſtamentum deſtituitur nihil valet ex his quæ teſtamento ſcripta ſunt. & ſi ſub conditione fuerit tutor datus, deficiente conditione tutor non eſt, L. tutor 8. & l. ſeq. D. de teſtam. tut. deſerto igitur teſtamento, vel deficiente conditione legitimæ tutelæ locus erat. Si exiſteret conditio, vel heres adiret hereditatem, datiuo teſta-

A mentarius ſuccedebat. Ceterum tutor medio tempore dabatur, quaſi nondum eſſet, nec ſperaretur, l. 10. eod. nam tutorem habenti tutor dari non ſolet, l. 4. C. in quib. cauſ. tutor. hab.

§. II. Ab hoſtibus quoque tutore capto [4], ex his legibus tutor petebatur: qui deſinebat eſſe tutor, ſi is, qui captus erat, in ciuitatem reuerſus fuerat [5]. nam reuerſus recipiebat tutelam iure poſtliminij.

[4] TVTORE CAPTO] Teſtamentario, vel legitimo [d].

[5] IN CIVITATEM R.] Deſinebat & is tutor eſſe tutore non reuerſo [e]. Ceterum non reuerſo tutore teſtamentario, illi legitimus ſuccedebat: non reuerſo tutore legitimo ſequens ſuccedebat.

[d] L. ſi quis 4. l. tutor 15. D. de tut. L. 1. §. ſi apud, D. de legit. tu-
B tor. quia finita tutela intelligitur, l. ſi pupillus 7. D. de tut. & ration. diſt. reuerſus tamen iure poſtliminij tutelam priſtinam recipiebat, l. ſeq eod. quaſi magis tutor interim eſſe deſiſſet, quam tutela finita ſit.

[e] Si tutor teſtamento datus decederet apud hoſtes, ad legitimum tutela redibat, quia hic S. Conſultum ceſſat, l. ſi quis ſub conditione 11. verſ. quod ſi tutor, D. de teſt. tut. hoc eſt, in locum iuſta de cauſa excuſati, vel remoti, ex S. C. alius tutor dabatur, Vlp. Reg tit. 11. §. hoc amplius, hic autem ceſſat S. C. ideoque ad legitimum tutela redit. Si vero tutor legitimus decederet, inferioris gradus adgnato tutela deferebatur. V. ſup. c. 15. num 3.

§. III. Sed ex his legibus tutores pupillis deſierunt dari, poſteaquam primo conſules pupillis vtriuſque ſexus tutores ex inquiſitione dare cœperunt, deinde prætores ex Conſtitutionibus [6]. nam ſupradictis legibus neque de cautio-
C ne à tutoribus exigenda [7], rem ſaluam pupillis fore: neque de compellendis tutoribus ad tutelæ adminiſtrationem, quicquam cauebatur.

[6] EX CONSTIT.] Ex eis vero Conſtitutionibus tutores cauere compelluntur, §. pen. inf. de ſatiſd. tut. & adminiſtrare, l. 2. de adminiſt. tut. l. 3. C. de ſuſp. tut. l. 1. C. in quib. cauſ. tut. hab. vt ex cautione teneatur, l. non quaſi, §. illud ſciendum, Rem. pup. ſal. fore.

[7] EXIGENDA] Sed neque de inquiſitione quæ pro vinculo cautionis cedit [f].

[f] L. ſi impuberi 13. §. 1. D. de tutor. dat.

§. IV. Sed hoc iure vtimur, vt Romæ quidem
D præfectus vrbi, vel prætor ſecundum ſuam iuriſdictionem [8]: in prouinciis autem præſides ex inquiſitione tutores crearent, vel magiſtratus [9] iuſſu præſidum, ſi non ſint magnæ pupilli facultates.

*[8] SECVNDVM SVAM IVR.] Præfectus vrbi illuſtrium & clariſſimorum filiis, vt l. 1. C. de tut. & curat. illſ. perſ. qui & apud eum ius legitimæ ætatis affectantes mores ſuos commendant, l. 1. C. Th. de his qui ven. æt. Prætor ceteris.

[9] VEL MAGISTRATVS] Duumuiri. His etiam iniuſſu præſidis datum initio fuit ius dandi tutoris, l. 3. de tut. & cur. dat. Sed hoc iure vtimur, inquit Iu-
E ſtinianus, vt ne aliter poſſint duumuiri tutores dare, quam ſi præſides iubeant. quod & circa defenſores plebis per omnia præſides vſurpaſſe idem Iuſtin. ſcribit in Nou. 15.

[a] Th. ϛρατηγοί. ergo magiſtratus municipales, vt §. ſeq. & inter magiſtratus municipales, & ciuitatum magiſtratus, aliquid intereſſe, quod Acc. ait, falſum.

§. V. Nos autem per Conſtitutionem noſtram [10] & huiuſmodi difficultates hominum reſecantes, nec expectata iuſſione præſidum diſpoſuimus, ſi facultas [11] pupilli, vel adulti vſque ad quingentos ſolidos valeat [12], defenſores ciuitatum vna cum eiuſdem ciuitatis religioſiſſi-

mo antiſtite, vel alias publicas perſonas [11] id eſt, magiſtratus, vel iuridicum Alexandrinæ ciuitatis, tutores, vel curarores creare, legitimà cautela ſecundum eiuſdem Conſtitutionis normam præſtanda, videlicet eorum periculo, qui eam accipiunt.

[10] CONSTIT. NOST.] Eſt Conſtitutio Græca, l. 30. C. de epiſc. aud.

* [11] FACVLTAS] Vt Th. ἐπίσκοπος, ac ne in re quidem parui momenti mutanda ſuit vetus ſcriptura.

[12] VSQ. AD QVING.] Quod ſi valeant vltra, à præſidibus nimitum dabitur tutor.

* [13] PVBLIC. PERS.] Ita legit Th. at conſtitutio ipſa, quæ eſt l. 30. C. de epiſ. aud. exigit vt legamus, vel aliis publicis perſonis, vel magiſtratus, vel iuridicum, &c hoc ſenſu, vt deſenſores ciuitatum dent tutores vna cum epiſcopo, vel cum aliis publicis perſonis, ſi his abundet ciuitas, vt ſpecialiter additur in ipſa conſtitutione, vel ſimiliter magiſtratus municipales tutores dent, vel in Alexandria Iuridicus, cui & conſtit Marci tutoris datio permiſſa eſt [s]. Publicas perſonas vocat eos, qui quolibet officio publico in ciuitate funguntur. His vero etſi data ſit conſtitutionibus tutoris datio, vix tamen eam vſorpant iniuſſu præſidis, ſicut datam quoque pignoris capioocm exſequi non ſolent iniuſſu præſidis, l. nominatori, C. de pign. nec heredem iubere adire, & reſtituere niſi ex auctoritate præſidis, auctore Paulo 4. Sent. 4.

[s] L. vlt. D. de offic. Iurid.

§. VI. Impuberes autem in tutela eſſe, naturali iuri conueniens eſt : vt is qui perfectæ ætatis non ſit, alterius tutela regatur.

§. VII. Quum igitur pupillorum, pupillarumque tutores negotia gerunt, poſt pubertatem tutelæ iudicio rationes reddunt.

De auctoritate tutorum.

CAPVT XXI.

AVCTORITAS [1] autem tutoris in quibuſdam cauſis neceſſaria pupillis eſt, in quibuſdam non eſt neceſſaria. vt ecce ſi quid dari ſibi ſtipulatur : non eſt neceſſaria tutoris auctoritas. quod ſi aliis pupilli promittant, neceſſaria eſt. Namque placuit meliorem quidem ſuam conditionem licere eis facere, etiam ſine tutoris auctoritate. deteriorem vero non aliter quam tutoris auctoritate. Vnde in his cauſis, ex quibus obligationes mutuæ naſcuntur, vt in emptionibus, venditionibus, locationibus, conductionibus, mandatis [2], depoſitis : ſi tutoris auctoritas non interueniat : ipſi quidem qui cum his contrahunt, obligantur : at inuicem pupilli non obligantur.

* [1] AVCTORITAS] Auctoritas præbetur verbo, non ſcripto, non tacito conſenſu, l. 1. §. vlt. de tutel. l. 3. eod.

* [2] MANDAT.] Adde, pignoribus, ex l. 38. de pig. act.

§. I. Neque tamen hereditatem adire, neque bonorum poſſeſſionem petere [3], neque hereditatem ex fidei commiſſo ſuſcipere aliter poſſunt, niſi tutoris auctoritate, quamuis illis lu-

A crosa [4] ſit, nec vllum damnum habeat.

* [3] PETERE] Alias quærere.

* [4] LVCROSA SIT] Quia etſi in veritate ſit lucroſa, ſub incerto tamen anceps & periculoſum eſt, vel adire eam, vel recipere ex S. C. Trebelliano. nam & fideicommiſſarij Trebelliani recipiendo pro dodrante obligant ſe æri alieno [a], & legatarius [b]. eademque ratio non quærendæ bon. poſſ. ſine tutoris auctoritate [c] & non nouandæ obligationis [d] : at in ſuis heredibus recte Paulus ait 4. Sent. adeo ad mortem teſtatoris tetum hereditariarum dominium continuari, vt nec tutoris auctoritas pupillo neceſſaria ſit, ſi forte ſol uendo ſit hereditas.

[a] L. reſtituta 37. §. vlt. & ſeq. D. ad Senat. Trebell.
[b] L. 1. §. pen. & vlt. eod. [c] L. pen. §. 1. D. de ſeparat.
B [d] §. 3. inſ. quib. mod. coll. oblig. [e] Apud Licin. Rufin. tit. 16.

§. II. Tutor autem ſtatim [5] in ipſo negotio præſens debet auctor fieri, ſi hoc pupillo prodeſſe exiſtimauerit. poſt tempus vero, aut per epiſtolam interpoſita auctoritas nihil agit.

* [5] STATIM] In ipſo articulo, non ἐξ ὑστέρου [f] : ſed vel ſtatim vt peractum eſt negotium, vt l. 1. in fin. & l. 2. de ſolut. Hinc illa quæſtio inter Iulianum & Neratium, quo tempore ſit neceſſaria auctoritas tutoris mulieri manumittenti per epiſtolam, quo ſcribitur epiſtola, an quo certior ſit, peragiturque libertas, l. qui abſenti, de adquir. poſſ. & prior ſententia obtinuit, quæ fuit Neratij & Proculi, auctore Vlpian. lib. Reg. [g]

[f] Non ex interuallo. [g] In fragmento edito cum Licinio.

C §. III. Si inter tutorem pupillumque iudicium agendum ſit, quia ipſe tutor in re ſua auctor eſſe non poteſt, non prætorius tutor, vt olim, conſtituitur, ſed curator [6] in locum eius datur quo interueniente iudicium peragitur, & eo peracto curator eſſe deſinit.

[6] SED CVRATOR] Id moribus receptum erat hoc caſu, vt tutorem habenti daretur tutor, auctore Vlp. in Fragm. [h] hodie, quia ſolemnia iudicia non ſunt, ſed extraordinaria, in locum prætorij tutoris curator adhibetur [i].

Ex Auth. vt hi qui obligatas ſe hab. perh. res min. coll. 6. tit. 1. Nou. 72. cap. 2. ſeu §. ſed & ſi quis.

D *Nouo iure debitor minoris vel creditor, eius tutor fieri vel curator prohibetur; quia etſi poſtea creditor efficiatur, non ſine adiuncto curatore adminiſtrabit : & ab initio vel probet, vel iuret ſe creditorem, & minorem ſibi obligatum, vel res eius habere : nam ſi taceat, ab actione cadit. Item debitor tacens non liberatur ſolutione vel redhibitione poſtea facta : & ſi ceſſionem aduerſus minorem accepit finita cura, nec qui ceſſit agere debet, quum in legem commiſerit.*

[h] Regul. tit. 11. §. moribus. [i] Inſ. de ſucceſſ. ſublat. §. vlt. inſ. de Interdict. id eſt, nec ſolemni more exercentur, neque certis præſcriptiſque formulis, §. 1. inſ. de ſucceſſ. ſubl. §. vlt. inſ. de interd. l. ordo 8. D. de publ. iudic. l. actio 47. D. de negot. geſt. l. pen. C. de interd.

E

Quibus modis tutela finitur.

CAPVT XXII.

PVPILLI pupillæque [1], quum puberes eſſe cœperint, tutela liberantur [2]. Pubertatem autem veteres quidem non ſolum ex annis, ſed etiam ex habitu corporis in maſculis æſtimari volebant. Noſtra autem maieſtas dignum eſſe caſtitate noſtrorum temporum bene putauit, quod in feminis & antiquis [3] impudicum eſt viſum eſſe, id eſt, inſpectionem habitudinis cor-

Google

poris, hoc etiam in maſculos extendere. Et ideo A
ſanctæ Conſtitutione [4] promulgata, pubertatem in maſculis, poſt quartumdecimum annum completum, illico initium accipere diſpoſuimus: antiquitatis normam in femininis perſonis bene poſitam, ſuo ordine relinquentes, vt poſt duodecimum annum completum viripotentes eſſe credantur.

*[1] Pvpillæqve] In maſculis hoc erat certiſſimum. feminæ olim pubertate tutela non liberabantur [a], hodie liberantur etiam patronorum tutela, l. 13. in fi. de tut. & cur. da.

*[2] Liberantvr] Coniunctim tutoribus curatores accipiunt, l. 8. de reb. eor. B

*[3] Et antiq.] Forte legibus Iulia & Papia. Macrob. in Somn. Scip. [b] *Feminæ maturius biennio legibus liberantur.*

[4] Constitvt.] Eſt conſtitutio Latina, l. vlt. C. quando tut. vel. cur. eſſe deſ.

[a] Boet. in Top. Cic. [b] Lib. 1. cap. 6.

§. I. Item finitur tutela, ſi adrogati ſint adhuc impuberes, vel deportati [5]: item ſi in ſeruitutem pupillus redigatur vt ingratus à patrono, vel ab hoſtibus fuerit captus.

*[5] Deportati] Qui doli potentes ſunt, & criminali iudicio tenentur, l. 4. C. de auct. præſt. C

§. II. Sed & ſi vſque ad certam conditionem datus ſit teſtamento, æque euenit, vt deſinat eſſe tutor, exiſtente conditione.

§. III. Simili modo finitur tutela morte vel pupillorum vel tutorum.

§. IV. Sed & capitis deminutione tutoris, per quam libertas vel ciuitas eius amittitur, omnis tutela perit. Minima autem capitis deminutione veluti ſi ſe in adoptionem dederit, legitima tantum tutela [6] perit: ceteræ non pereunt. Sed pupilli, & pupillæ capitis deminutio, licet minima ſit, omnes tutelas tollit. D

[6] Tvtela] Agnatorum ſcilicet, non patronorum: quod nos in notis [c] ad Vlp. ſatis diligenter expoſuimus.

[c] Tit. 11. §. excepta.

§. V. Præterea qui ad certum tempus teſtamento dantur tutores, finito eo deponunt tutelam.

§. VI. Deſinunt autem [7] tutores eſſe, qui vel remouentur à tutela ob id, quod ſuſpecti viſi ſunt: vel ex iuſta cauſa ſeſe excuſant [8], & onus adminiſtrandæ tutelæ deponunt, ſecundum ea quæ inferius proponemus.

*[7] Desinvnt avt.] Omnes veteres habent, deſinunt autem. facit igitur differentiam inter deſinere & finiri, vt Paulus, quum de vſufructu agit in Sententiis [d], inter amittere & finiri. Tutela perfuncti ſunt, qui finitam eam deponunt, non qui tutores eſſe deſinunt. E

*[8] Excvsant] In perpetuum, non ad tempus, §. pen. e. ſeq.

[d] Lib. 3. tit. 6. §. vſusfructus amiſſus, & §. finitus.

De curationibus [1].

CAPVT XXIII.

Mascvli puberes & feminæ viripotentes [2], vſque ad viceſimumquintum [3] annum completum curatores accipiunt: qui licet puberes ſint, adhuc tamen eius ætatis ſunt, vt ſua negotia tueri non poſſint.

*[1] De cvrat.] Ex veteribus qui meliores ſunt, & ipſius quoque Theophili veteres [a], ſane rectius, de curationibus, vt ſupra de tutelis, & in contextu Theophili περὶ τῶν κουρατώρων.

*[2] Viripotentes] Frequentius iuris auctores in feminis proprio vtuntur, quam communi. in maribus quo vtantur non habent aliud quam commune, vt dicere liceat, puberes aut eſſe viripotentes aut puberes.

[3] Vic. q. an.] Femina citius quam mas tutela liberatur [b], citius impetrat veniam ætatis [c]: &, vt Ariſtoteles ſcribit lib. 7. [d] περὶ ζώων ἱστορίας, θᾶττον τὰ θήλεα τῶν ἀρρένων καὶ νεότητα καὶ ἀκμὴν λαμβάνει καὶ γῆρας. & Arrianus in Indicis conſequenter, ἡ ἀκμὴ πρὸς λόγον τοῦ βιότου ταχυτέρη ἐπῆλθε. Curatione tamen citius non liberatur: quinimo in perpetua olim tutela femina continebatur [e]. C

[a] Et tres Regij. [b] L. ſi impuberi 13. §. vlt. D. de tutor. & curat. dat. [c] L. 2. §. 1. C. de his qui ven. ætat. impetr. [d] Cap. 3. [e] Vide Cuiac. ad Vlp. tit. 11. in fi. & Parat. Cod. de legit. tut.

§. I. Dantur autem curatores ab hiſdem magiſtratibus, à quibus & tutores. ſed curator teſtamento non datur [4]. ſed datus confirmatur decreto prætoris vel præſidis.

[4] Testam. non dat.] Quia nulla id lege nominatim permittitur, lege vero 12. tab. [f] permittitur parenti tutorem, non etiam curatorem dare.

* Ne à patre quidem, qui filium habet in poteſtate, l. 32. de exc. tut. quia lex 12. de tutore teſtamento dando loquitur, non de curatore, arg. l. ventri, de tut. & cur. dat. A matre vero neque tutor neque curator [g]. D

[f] Vlp. d. tit. 11. §. teſtamento quoque. [g] L. 4. D. de teſtam. tut. l. 4. C. eod. l. Nezennius 32. D. de excuſat. l. Lucius Titius 78. §. 1. D. ad Senat. Trebel.

§. II. Item inuiti adoleſcentes, curatores non accipiunt, præterquam in litem [5]: curator enim & ad certam cauſam dari poteſt.

*[5] In litem] Vel ad tutelam recipiendam [h], qui & ipſe in litem videtur eſſe, l. 7. C. qui. pe. tut.

[h] Finita tutela, quondam tutor tutelæ rationes reddere vult. adoleſcens qui curatorem ſibi petere negligit, inuitus curatorem accipit petente tutore. Suetonius Claudij cap. 2. [Atque etiam poſt tutelam receptam.] E

§. III. Furioſi quoque & prodigi [6], licet maiores vigintiquinque annis ſint; tamen in curatione ſunt adgnatorum ex lege duodecim tabularum. Sed ſolent Romæ præfectus vrbi, vel prætor, & in prouinciis præſides ex inquiſitione eis curatores dare [7].

*[6] Prodigi] Prodigi ingenui legitimi parentis heredes: quia legitimis tantum heredibus, qui male diſſipant parentis bona, lex XII. adgnatos & gentiles curatores facit, non teſtamentariis. libertinis quoque lex curatores non facit, quia parentem eiuſdem non habent, cui ex teſtamento, vel ab inteſtato heredes eſſe poſſint. itaque prodigi libertini, vel qui ingenui ex teſtamento patri heredes extiterunt, data-

rios curatores habere poſſunt, legitimos non habent. A
quod nos Vlpianus docuit [i], & receptum eſt in prodigis furioſorum exemplo.

[7] CVRAT. DA.] Iam igitur non ſunt legitimi, ſed honorarij dumtaxat curatores, l. 1. l. obſeruare, l. ſæpe, de curat. furioſ.

* Quia lex XII. his perſonis non proſpexerat omni caſu, non exheredatis à parente, non ſe abſtinentibus, non parentis heredibus teſtamentariis, non libertinis [k]. hodie cœperunt omni caſu omiſſa lege prætorios curatores accipere.

[i] Regul. tit. 12. §. peu. vide Parat. in Cod. de curat. fur. vel pr.
[k] d. §. pen.

§. IV. Sed & mente captis, & ſurdis, & mutis, & qui perpetuo morbo laborant, quia rebus ſuis ſupereſſe non poſſunt, curatores dandi ſunt. B

§. V. Interdum autem & pupilli curatores accipiunt [8], vt puta, ſi legitimus tutor non ſit idoneus: quoniam habenti tutorem tutor dari non poteſt. Item ſi teſtamento datus tutor vel à prætore, vel præſide, idoneus non ſit ad adminiſtrationem, nec tamen fraudulenter [9] negotia adminiſtret, ſolet ei curator adiungi. Item in locum tutorum qui non in perpetuum, ſed ad tempus à tutela excuſantur, ſolent curatores dari [10]. C

[8] CVRATORES ACCIP.] Tutorem habenti tutor non datur [l]. Tutorem habenti cauſa cognita curator datur: denique curatorem habenti cauſa cognita curator datur, l. curatorem, C. qui dar. tut. vel cur. l. ventri, D. de tut. & cur. dat. Prima regula non eſt perpetua: tutorem habenti certis ex cauſis (vt in l. 4. C. in quib. cauſ. tut. vel cur. hab.) alius idoneus ſubſtitui ſenteotia competeotis iudicis ſolet, id eſt in locum ſuſpecti, qui conuictus ac remotus eſt, & in locum excuſati: Et hoc quidem S. C. introductum eſt, quum ex pluribus tutoribus vnus aut remouetur, aut excuſatur in perpetuum, l. ſi quis ſub cond. de teſt. tutel. Sequitur in d. l. 4. vel defuncti vel relegati tutoris, vt l. 3. C. qui pet. tut. Ex hoc etiam S. C. introductum eſt, d. l. ſi quis ſub cond In locum ergo relegati tutor vel curator datur, l. quod ſi forte §. quid ergo, D. de ſolut. hoc amplius in locum furioſi, ſurdi, muti, tutoris legitimi, ex S. C. alius tutor datur, l. pen. de tutel. Eſt & alius caſus in l. quum in vna §. 1. de appell. & alius in l. ſi quis tutor, de tut. & alius in tit. de auct. tut. ſup. D

* [9] FRAVDVL.] In locum ſuſpecti tutor datur, §. vlt. c. prox.

* [10] CVRAT. D.] Quia non deſinunt eſſe tutores [m].

[l] L. ventri 20. §. 1. D. de tut. & curat. dat.
[m] Qui in perpetuum excuſantur, deſinunt eſſe tutores.

§. VI. Quod ſi tutor aduerſa valetudine [11], vel alia neceſſitate impeditur, quo minus negotia pupilli adminiſtrare poſſit, & pupillus vel abſit [12], vel infans ſit [13], quem velit [14] actorem [15] periculo ipſius tutoris, prætor, vel qui prouinciæ præerit, decreto conſtituet [16]. E

* [11] VALETVD.] Superueniente tutelam ſuſceptam [n].

[12] ABSIT] Etenim ſi præſto ſit & fari poſſit, commodiſſimum erit eum ſibi procuratorem tutore auctore conſtituere [o], l. neque, C. de proc. l. quum minores, C. ſi adu. rem iud.

* [13] VEL INFANS SIT] Atque adeo tutor auctor ei eſſe non poſſit ad iudicium accipiendum, vel dictandum, l. 2. de adm. tut. vel ad alia gerenda negotia per ſe, vel per procuratorem, l. 24. eodem, l. 6. Rem. pop. ſal. fo.

[14] QVEM VEL.] Recte (quem velit), & ideo ſæpe is à tutore dari [p], conſtitui [q], ordinari [r] dicitur in libris noſtris.

[15] ACTOREM] Ex eadem cauſa curator, vel actor, vel adiutor dari poteſt: vt ecce in relegati tutoris locum vel curator, quemadmodum ſuperius dictum eſt, vel actor, l. ſiue §. vlt. de adm. tut. ſic in locum minus idonei tutoris vel curator datur, §. interdum, ſup. vel actor vel adiutor. Curatorem eligit magiſtratus, adiutorem tutor: actor ad agendum à tutore vel curatore conſtituitur, l. 1. C. de act. ſeu curat. dan. l. ſi actor. C. de appellat. l. tutor, D. quando ex fact. tut. l. actor, rem rat. hab. quia enim ab eis procurator conſtitui non poteſt, propterea quod domini non ſunt [s]: ideo hoc eis datum eſt, vt quotiens abſuturi eſſent, vel alias impedirentur, decreto prætoris vel præſidis actorem darent. Adiutor ad alia tutelæ munia deligitur, l. ſolet, de tut. qui ab Conſtaot. ἔκδικος dicitur [t]: Suidas, Αἰούτωρ παρὰ Ῥωμαίοις, βοηθός: vbi legendum, Ἀδιούτωρ.

* Actor, qui & adiutor dicitur [u], litium cauſa conſtituitur, l. liberto, §. pen. de neg. geſt. vel aliorum negotiorum cauſa: nam vt ſeruus [x] actor, negotiorum ſcilicet [y], non litium domini, ita liber homo actor recte dicitur, qui aliena negotia agit, etiamſi non conſtitutus apud acta: quamquam in eo quo de agitur, qui tutori fert ſuppetias, acta interuenire [z] oporteat, & decretum. Proprie tamen actor litium cauſa, §. pen. Adiutor aliorum negotiorum datur [a].

[16] DEC. CONSTIT.] Valde nouum eſt, vt qui procuratorem dare non poteſt [b] actorem conſtituat: ideoque decreto eſt opus.

[n] Vide Cuiac. ad tit. C. qui morbo. [o] Theoph.
[p] Vt tit. C. de act. a tut. ſeu curat. dando 4. l. ſolet 13. §. 1. D. de tutel. [q] L. ſine herede 32. §. vlt. D. de adminiſt. tut.
[r] L. ſi actor 10. C. de appellat. [s] Sed tantum dominorum loco habentur l. interdum 56. §. 3. D. de furt.
[t] Lib. 5. tit. 21. §. 15. [u] L. 6. C. quom. & qu. iud.
[x] L. libertis 18. §. poſtulus, D. de aliment. vel cibar. leg.
[y] Itaque διοικητὴς dicitur, ſiue adminiſtrator.
[z] Theoph. [a] L. ſolet 13. D. de tutel. [b] Quia domini, id eſt, pupilli, eſt procuratorem conſtituere, l. neque 11. C. de procur.

De ſatiſdatione tutorum vel curatorum.

CAPVT XXIV.

NE tamen pupillorum pupillarum-ve, & eorum qui quæue in curatione ſunt, negotia à curatoribus tutoribuſ-ve conſumantur, vel deminuantur: curat [1] prætor [2], vt & tutores, & curatores eo nomine ſatiſdent. Sed hoc non eſt perpetuum. nam tutores teſtamento [3] dati ſatiſdare non coguntur: quia fides eorum & diligentia ab ipſo teſtatore probata eſt [4]. item ex inquiſitione tutores vel curatores dati, ſatiſdatione non onerantur. quia idonei electi ſunt [5].

[1] CVRAT] Omnes vet. libri curet, non curat: & hoc ſane ius non ex edicto prætoris manat. ſed ex conſtitutionibus, §. ſed ex his, ſup. de Atil. tut. cautio præſtatur ex conſtitutionibus: prouocatio [a] fit ex edicto prætoris [b]. Cautionem præſtant qui cauere debent [c]: prouocant ad cautionem qui cauere non debent [d]. Actio ſubſidiaria datur ex orat. diui Traiani [e] aduerſus eos qui cautionem acceperunt, & ex con-

conſtitutionibus in heredes eorum [f].

* [2] Prætor] Vrl. eorum §. vlt. de dam. inf.

* [3] Testam. dati] Etiamſi non iure, puta, teſtamento matris, l. 2. de conf. tut.

* [4] Probata est] L. 26. §. 1. in fi. quan. dies leg. ced.

* [5] Electi svnt] Et pronunciari, l. 5. de conf. tut. l. vlt. §. item reſcripſerunt à curatore, de admin. rer. ad ciui. pert. Ceteri, ſi non ſatiſdederint, legitimi adminiſtratores non ſunt, l. pen. C. in quibus cau. in int. reſt.

[a] Prouocat ad ſatiſdationem, qui offert contutori ſuo, vt eligat, vtrum velit ſatis accipere, an ſatiſdare.
[b] L. teſtamento 17. D. de teſtam. tut.
[c] Non teſtamentarij igitur, nec dati ex inquiſitione, ergo legitimi, & dati ſine inquiſitione, l. 5. D. de legitim. tutor. l. 4. C. de tutor. vel curat. qui ſat. non deder.
[d] Teſtamentarij, & dati ex inquiſitione, l. ſi nemo 19. §. 1. D. de teſtam. tut. interdum tamen legitimi prouocant ad cautionem, d. l. 5. §. 1.
[e] L. pen. C. de magiſtrat. conuen. [f] L. quod ad heredem, D. de magiſtrat. conuen.

§. I. Sed ſi ex teſtamento vel inquiſitione duo pluresve dati fuerint, poteſt vnus offerre ſatis [6] de indemnitate pupilli, vel adoleſcentis, & contutori, vel concuratori præferri, vt ſolus adminiſtret: vel vt contutor ſatis offerens præponatur ei, & ipſe ſolus adminiſtret. Itaque per ſe non poteſt petere ſatis à contutore, vel concuratore ſuo, ſed offerre debet, vt electionem det [7] contutori vel concuratori ſuo, vtrum velit ſatis C accipere, an ſatiſdare. Quod ſi nemo eorum ſatis offerat; ſi quidem adſcriptum fuerit à teſtatore quis gerat, ille gerere debet. Quod ſi non fuerit adſcriptum, quem maior pars elegerit [8], ipſe gerere debet, vt edicto prætoris cauetur. Sin autem tutores diſſenſerint circa eligendum eum, vel eos qui gerere debent, prætor partes ſuas interponere debet. Idem & in pluribus ex inquiſitione datis probandum eſt, id eſt, vt maior pars eligere poſſit per quem adminiſtratio fieret.

* [6] Off. satis] L. 53. §. pen. de furt.

* [7] Vt electión. det] Alioquin ſuſpectus eſſe præſumitur, qui vltro tutelæ adminiſtrationem affectat, contutori electione non delata. D

* [8] Elegerit] Vt ſolet diſſentientibus inter ſe creditoribus in portione eligenda, quam à debitoribus ferant, l. maiorem, de pact.

§. II. Sciendum autem eſt, non ſolum tutores, vel curatores pupillis vel adultis, ceteriſque perſonis ex adminiſtratione rerum teneri, ſed etiam in eos qui ſatiſdationem accipiunt, ſubſidiariam actionem eſſe, quæ vltimum eis præſidium poſſit adferre. Subſidiaria autem actio in eos datur, qui aut omnino à tutoribus E vel curatoribus ſatiſdari non curauerunt, aut non idonee paſſi ſunt caueri. Quæ quidem tam ex prudentium reſponſis, quam ex Conſtitutionibus imperialibus etiam in heredes eorum extenditur.

§. III. Quibus Conſtitutionibus & illud exprimitur, vt niſi caueant tutores vel curatores, pignoribus captis coërceantur [9]. Neque autem præfectus vrbi neque prætor, neque præſes prouinciæ, neque quis alius cui tutores dandi ius

A eſt, hac actione tenebitur; ſed hi tantummodo, qui ſatiſdationem exigere ſolent [10].

* [9] Coerceantvr] Vel remoueantur quaſi ſuſpecti, l. 1. & 2. C. de tut. vel curat. qui ſatis non ded.

* [10] Exigere sol.] In prouinciis duumuiri aut defenſores: in vrbe ſcriba, aut is quem prætor in hoc delegauerit, l. 2. & 3. rem pup. ſaluam for. l. vlt. C. de mag. conuen.

De excuſationibus tutorum vel curatorum.

CAPVT XXV.

B Excvsantvr autem tutores vel curatores variis ex cauſis: plerumque autem propter liberos, ſiue in poteſtate ſint, ſiue emancipati. Si enim tres liberos ſuperſtites Romæ quis habeat, vel in Italia quatuor, vel in prouinciis quinque, à tutela vel cura poteſt excuſari, exemplo ceterorum munerum [1]. nam & tutelam vel curam placuit publicum munus eſſe [2]. Sed adoptiui liberi non proſunt [3]. in adoptionem autem dati, naturali patri proſunt. Item nepotes ex filio proſunt, vt in locum patris [4] ſuccedant: ex filia non proſunt [5]. Filij autem ſuperſtites tantum ad tutelæ vel curæ muneris C excuſationem proſunt. Sed ſi in bello amiſſi ſunt, quæſitum eſt, an proſint. Et conſtat eos ſolos prodeſſe, qui in acie amittuntur [6]. Hi enim qui pro Republica ceciderunt, in perpetuum per gloriam viuere intelleguntur [7].

[1] Ceteror. mvn.] Numerus trium liberorum excuſat à legationibus, l. 1. C. de leg. A ceteris muneribus perſonalibus numerus quinque [a]: Ab omnibus muneribus numerus 16. l. ſemper, de iure immunit. ac leg. omnino eſt in l. ſi quis decurio, C. de decurionib. non 13. ſed 16. liberorum. Conſtantinus [b] recte in hunc modum, ὁ ἔχων δεκαέξ παῖδας, πάντων λειτουργημάτων ἀπηλλάχθω.

D [2] Pvbl. mvn.] Tutelam eſſe publicum vel ciuile munus, nemo eſt qui neſciat: neque video qua in re ab hac ſententia diſcrepet l. ἐὰν δύο §. tutela, D. eod. [c] at exiſtimo tamen ſpurium eſſe §. tutela: nec enim ſolet Modeſtinus Græco contextui Latino, niſi ex aliis auctoribus, ſententias inſerere [d]: nullum vero auctorem habet §. tutela. Denique eo ſermone contextus eſt, qui noſtris auctoribus non eſt in vſu: nec enim prouincialis muneris vſquam fit mentio, nec reip. munus à ciuili munere quaſi diuerſum vnquam ſecernitur.

* [3] Non pros.] Sicut nec ad liberationem operarum ex lege Iulia de maritandis ordinibus libertinis [e].

E * [4] In locvm pat.] Si pater viuat, auo non proſunt, l. 2. C. qui num. lib.

* [5] Non pros.] Quia non ſuccedunt in locum matris [f].

* [6] In ac. am.] L. vlt. de vac. mun.

* [7] Intellegvntvr] Plautus [g], Qui per virtutem perbitat, non interbitat [h].

[a] Vide Cuiac. ad l. 1. C. de iis qui num. liber.
[b] Epitom. lib. 2. tit. 5. §. 7. [c] Vide Cuiac. ad l. 6. §. grammatici, D. eod. [d] Vt in l. 2. qui. pet. tutor.
[e] L. qui libertinus 37. D. de oper. lib.
[f] Sicut nec familiam matris ſequuntur, l. 196. de verbor. ſig.
[g] Capt. Act. 3. Sc. 5. [h] Sic legit Ioſephus Scal. in coniect. in Var.

D

§. I. Item diuus Marcus in ſemeſtribus [8] reſcripſit, eum, qui res fiſci adminiſtrat, à tutela, vel cura, quamdiu adminiſtrat, excuſari poſſe.

[8] SEMESTR.] An exemplo D. Auguſti & Tiberij inibat D. Marcus concilia ſemeſtria? De Auguſto ita Xiphilinus [i] ſcribit: καὶ πεντεκαίδεκα τῶν βουλευτῶν τοὺς συμβούλους ἐς ἑξάμηνον προσελάμβανε, ὥστε ὅτι καὶ ἀθροίζεσθαι κλήρῳ λαχόντας μετ' αὐτοῦ. pariter & de Tiberio: de Auguſto itidem Suetonius Tranq. [k]

[i] Ex Dione lib. 53. à quo & Zonar. 10 Aug. [k] Auguſti cap. 35.

§. II. Item qui reipublicæ cauſa abſunt, à tutela, vel cura excuſantur. Sed etſi fuerint tutores vel curatores, deinde reipublicæ cauſa abeſſe cœperint, à tutela vel cura excuſantur, quatenus [9] reipublicæ cauſa abſunt: & interea curator [10] loco eorum datur. qui ſi reuerſi fuerint, recipiunt onus tutelæ. nam nec anni habent vacationem, vt Papinianus libro quinto reſponſorum ſcripſit [11]: nam hoc ſpatium habent ad nouas tutelas vocati.

* [9] QVATENVS] Quandiu, vt contra, quamdiu pro quatenus ſæpe [l].

[10] CVRATOR] Vel tutor, l. quæſitum, de tut. l. 3. §. ſi quis abfuturus, de ſuſpect. tut. & in l. 9. de tut. & rat. diſtrah.

* Imo & tutor dabitur recte [m].

* [11] SCRIPS.] Vet. reſcripſit, vt l. ex contractu, de re iud. §. ſuſpectus, c. ſeq. §. locus, de rer. diuiſ.

[l] Vide Cuiac. Obſeru. lib. 15. cap. 22.

[m] L. 1. C. in quib. cauſ. tut. hab.

§. III. Et qui poteſtatem habent aliquam [12], ſe excuſare poſſunt, vt diuus Marcus reſcripſit: ſed cœptam tutelam deſerere non poſſunt.

* [12] POTEST. AL.] Vt puta conſul, prætor, præſes prouinciæ, l. eum qui, de iuriſdic. l. 3. §. vlt. de rec. qui arb. procurator Cæſaris [o], imo & magiſtratus municipalis [o], & quicunque iuriſdictionem habent.

[o] Vide Cuiac. recitat. ad d. l. eum qui. [p] L. 6. §. ἀφίενται, D. eod. vide Cui. ad l. 2. in fi. eod.

§. IV. Item propter litem, quam cum pupillo vel adulto tutor vel curator habet, excuſare nemo ſe poteſt: niſi forte de omnibus bonis vel hereditate controuerſia ſit.

§. V. Item tria onera tutelæ non adfectatæ [13], vel curæ, præſtant vacationem, quandiu adminiſtrantur: vt tamen plurium pupillorum tutela, vel cura eorumdem bonorum [14], veluti fratrum, pro vna computetur [15]. Sed & propter paupertatem excuſationem tribui, tam Diui fratres, quam per ſe [16] diuus Marcus reſcripſit, ſi quis imparem ſe oneri iniuncto poſſit docere.

* [13] ADFECTATÆ] Adfectatur autem plerumque leuiſſima, vt dicis cauſa [oo] numerum trium expleat [p].

[14] BONOR.] Bene expreſſit tutelæ & curæ differentiam [q]: Tutela eſt perſonarum, Cura bonorum, l. 8. C. de nupt.

[q] Tutores tutelam, curatores ſubſtantiam ſiue res adminiſtrant, l. 39. §. pen. de lib. cau. l. Lucius §. 1. Ad Treb. Græcus auctor apud Sudam: τοῦδε ὀρφανὸν ἀπολειπομένου τὸν ἀδελφὸν ἐγχειρίζει καὶ τοῦ υἱοῦ ἐπιτροπὴν καὶ τῶν χρημάτων ὡς ἐκείνῳ κατέλιπεν μελεδωνόν [r].

* [15] PRO VNA COMP.] Pro adminiſtratione eſt etiam ceſſationis periculum, l. 13. de eod.

* [16] PER SE] Solus ſine fratre: ratio autem hæc eſt, quia & pauper vix ſatiſdationem præſtare poteſt, l. 2. §. vlt. de col. bon.

A [oo] Gloſſæ veteres, dicis cauſa, νόμου χάριν, perfunctorie, perfuſorie. [p] l. ἐπιτροπή 15. §. vlt. D. eod. & heu. [q] §. pen. ſup. tit. 24. l. quia 14. D. de teſt. tut.

[r] Aliter legitur hic locus apud Suid. in v. μελεδῶνες.

§. VII. Item propter aduerſam valetudinem, propter quam nec ſuis quidem negotiis intereſſe poteſt, excuſatio locum habet.

§. VIII. Similiter eum qui literas neſciret excuſandum eſſe diuus Pius reſcripſit: quamuis & imperiti literarum poſſunt ad adminiſtrationem negotiorum ſufficere [17].

* [17] SVFFICERE] Et hoc caſu ex ſententia Pauli [f] eius non temere excuſatio accipi debet, quia rationes per alium conficere poteſt.

B [f] L. 6. in fi. D. eod.

§. IX. Item ſi propter inimicitias aliquem teſtamento tutorem pater dederit, hoc ipſum præſtat ei excuſationem: ſicut per contrarium non excuſantur qui ſe tutelam adminiſtraturos patri pupillorum promiſerunt.

§. X. Non eſſe admittendam excuſationem eius qui hoc ſolo vtitur, quod ignotus patri pupillorum ſit, Diui fratres reſcripſerunt.

§. XI. Inimicitiæ [18], quas quis cum patre pupillorum vel adultorum exercuit, ſi capitales fuerunt, nec reconciliatio interuenit, à tutela vel cura ſolent excuſare.

C * [18] INIMICIT.] Qui poſt ſuſceptas inimicitias teſtamento tutor datus eſt, ſe excuſare non poteſt; quandoquidem hoc ipſo gratiæ videtur facta reconciliatio, niſi, vt plerumque fit, pater ideo inimicum tutorem dederit, vt moleſtum ei & operoſum negotium exhiberet [t]. A ceteris tutelis inimicitiæ capitales excuſant, dum tamen non ſit facta reconciliatio [u].

[t] §. item ſi propter, ſup. h. t. [u] Vide Cui. ad l. 6. §. grammatici, D. eod.

§. XII. Item qui ſtatus controuerſiam à pupillorum patre paſſus eſt, excuſatur à tutela.

§. XIII. Item maior ſeptuaginta annis [19] à tutela vel cura excuſare ſe poteſt. Minores autem vigintiquinque annis, olim quidem excu-
D ſabantur, à noſtra autem Conſtitutione prohibentur ad tutelam vel curam adſpirare: adeo vt nec excuſationis opus fiat. Qua Conſtitutione cauetur, vt nec pupillus ad legitimam tutelam [20] vocetur, nec adultus: quum [21] erat inciuile, eos, qui alieno auxilio in rebus ſuis adminiſtrandis egere noſcuntur, & ab aliis reguntur, aliorum tutelam vel curam ſubire.

[19] MAIOR SEPT. AN.] A patrimonialibus muneribus: à mixtis, ab honoribus ætas non excuſat [x], ab honore decurionatus ætas 55. annorum excuſat [y]:
E à muneribus perſonalibus ætas 70. [z] &, vt in lib. 10. Cod. latius exponemus, vulgo perperam legitur 55. pro 70. in l. 3. C. qui ætat. ſe excuſant. hæc enim, quæ poſuimus, omnia ἔμπεδα ſunt, rata & firma.

* [20] AD LEGIT. TVTEL.] Ad quam olim ipſo iure etiam pupillus vocabatur, vt duobus locis Vlpianus oſtendit lib. Reg. tit. de tutel. [a] adminiſtratione ſcilicet curatori à prætore permiſſa, §. interdum, ſup. c. 23. aut excuſatione tamen eorum admiſſa [b].

[21] QVVM ERAT] Quum, pro quia.

[x] L. neq. 5. C. de muner. patrimon. l. 2. §. 1. & l. 8. D. de vacat. & excuſ. mun. [y] l. 2. §. vlt. & l. 11 D. de decur.

[z] l. 3. D. de iure immun. l. 10. C. de decurion.

[a] Vt legitur in originali Regular. Vlpiani. Cui. Obſeru. lib. 17. cap. 28. [b] Ad tempus.

§. XIV. Idem & in milite obſeruandum eſt, vt nec volens ad tutelæ onus admittatur.

§. XV. Item Romæ grammatici, rhetores, & medici, & qui in patria ſua id exercent, & intra numerum ſunt, à tutela vel cura habent vacationem.

§. XVI. Qui autem vult ſe excuſare, ſi plures habeat excuſationes, & de quibuſdam non probauerit: aliis vti intra tempora non prohibetur. Qui autem excuſare ſe volunt, non appellant: ſed intra dies quinquaginta continuos, ex quo cognouerunt, excuſare ſe debent, cuiuſcumque generis ſunt, id eſt qualitercumque dati fuerint tutores, ſi intra centeſimum lapidem ſunt ab eo loco, vbi tutores dati ſunt. Si vero vltra centeſimum habitant, dinumeratione facta viginti millium diurnorum & amplius triginta dierum. quod tamen, vt Scæuola dicebat, ſic debet computari, ne minus ſint quam quinquaginta dies.

§. XVII. Datus [22] autem tutor ad vniuerſum [23] patrimonium datus eſſe creditur.

* [22] Datvs] Datus generaliter [f].

* [23] Vnivers.] Et quia datus intelligitur ad omne patrimonium & omnem vtilitatem pupilli, ideo excuſatione indiget [g], quum non in eadem prouincia omne patrimonium eſt.

[f] L. 2. C. eod. [g] L. οὐ μόνον 10. §. 4. & l. propter litem 21. §. 2. D. eod. l. 2. C. eod.

§. XVIII. Qui tutelam alicuius geſſit, inuitus curator eiuſdem fieri non compellitur. in tantum vt licet paterfamilias, qui teſtamento tutorem dedit, adiecerit, ſe eundem curatorem dare, tamen inuitum eum curam ſuſcipere non cogendum [24], diui Seuerus & Antoninus reſcripſerunt.

* [24] Cogendvm] L. 13. §. vlt. de tut. & rat. diſt. & Græci interpretes ad l. 69. §. nuptiis, de iu. dot. l. 5. §. quæri, de ſuſp. tut.

§. XIX. Iidem reſcripſerunt, maritum vxori ſuæ curatorem datum, excuſare ſe poſſe [25], licet ſe immiſceat.

* [25] Excvs. sep.] Qui & remoueri poteſt [g], ne reddendæ curationis ratio cohibeatur [h].

[g] Vide Cuiac. ad l. 1. D. eod. [h] L. non ſolum 67. §. 2. D. de rit. nup.

§. XX. Si quis autem falſis allegationibus excuſationem tutelæ meruit, non eſt liberatus onere tutelæ [26].

* [26] Non est liberat.] Alias admiſſæ iuſtæ excuſationis effectus hic eſt, vt periculo tutelæ liberet [i].

[i] L. ſi tutor 22. C. de excuſat.

De ſuſpectis tutoribus vel curatoribus.

CAPVT XXVI.

Sciendvm eſt, [1] ſuſpecti crimen ex lege duodecim tabularum deſcendere.

§. I. Datum eſt autem ius remouendi tutores ſuſpectos Romæ prætori, & in prouinciis præſidibus earum, & legato proconſulis [1].

* [1] Legato proconsvl.] Qui & tutorem

A dare poteſt ex Oratione D. Marci, l. 1. De tut. & cur. da. l. pen. de offic. proc. Idem vero conceſſum non eſt ei cui præſes prouinciæ mandauit iuriſdictionem ſuam, tametſi par vtilitas & fauor id pupillorum exigat ei permitti, ſicut & ei qui mandatu prætoris ius dicit idem interpretatio prudentum remiſit, l. 1. §. damus, eod. l. pen. de off. eius cui mand.

§. II. Oſtendimus qui poſſent de ſuſpecto cognoſcere: nunc videamus qui ſuſpecti fieri poſſint. Et quidem omnes tutores poſſunt, ſiue teſtamentarij ſint, ſiue non, ſed alterius generis tutores. Quare etſi legitimus ſit tutor, accuſari poterit. Quid ſi patronus? adhuc idem B erit dicendum: dummodo meminerimus, famæ patroni parcendum [2], licet vt ſuſpectus remotus fuerit.

* [2] Famæ parc.] Verbis mitioribus temperata poſtulatione & ſententia, & vide l. 38. §. pen. Ad leg. Iul. de adult.

§. III. Conſequens eſt vt videamus, qui poſſunt ſuſpectos poſtulare. Et ſciendum eſt, quaſi publicam eſſe hanc actionem, hoc eſt, omnibus patere. Quinimo & mulieres admittuntur ex reſcripto diuorum Seueri & Antonini: ſed eæ ſolæ quæ pietatis neceſſitudine ductæ, ad hoc procedunt: vt puta mater. nutrix [3] C quoque & auia poſſunt, poteſt & ſoror. ſed & ſi qua alia mulier fuerit, cuius prætor perpenſam pietatem intellexerit non ſexus verecundiam egredientis, ſed pietate productam, non continere iniuriam pupillorum [4], admittet eam ad accuſationem.

* [3] Nvtrix] Nam & hæc quaſi altera mater eſt, vt lupa [a] Virgilio dicitur mater Remi & Romuli.

* [4] Pvpillorvm] Puta cognatorum, vel adfinium, vel patroni patronæ liberorum: nam exterorum iniuriam mulier non exequitur [b] publico iudicio, publicave aut populari actione.

[a] Dicitur nutrix Æneid. 1. mater autem Æn. 8. vide Non. Marcell. in v. genitrix. & Seru. ad octauam Æn.

D [b] L. 1. D. de accuſ. l. mulieri 6. D. de popular. act. l. de crimine 12. C. de his qui accuſ. poſſ.

§. IV. Impuberes non poſſunt tutores ſuos ſuſpectos poſtulare, puberes autem curatores ſuos ex conſilio neceſſariorum [5] ſuſpectos poſſunt arguere. & ita diui Seuerus & Antoninus reſcripſerunt.

* [5] Necessariorvm] Cur non & impuberes ex conſilio neceſſariorum, quum & ex conſilio tutorum alios accuſare poſſint ſi res ad eos pertineat? l. 2. de accuſ. nimirum quia hoc eis legibus conceſſum eſt, non etiam illud.

§. V. Suſpectus autem eſt, qui non ex fide tutelam gerit, licet ſoluendo ſit, vt Iulianus E quoque ſcripſit [6]. Sed & antequam incipiat tutelam gerere tutor, poſſe eum quaſi ſuſpectum remoueri idem Iulianus reſcripſit [7], & ſecundum eum conſtitutum eſt.

* [6] Scripsit] Vet. reſcripſit, vt §. ſeq. & §. item qui R. P. ſup. cap. prox.

[7] Rescrips.] Et hoc quoque Theophilus Iuliani ἀπόκρισιν vocat, id eſt, reſcriptum, ſiue reſponſum.

§. VI. Suſpectus autem remotus, ſi quidem ob dolum, famoſus eſt: ſi ob culpam, non æque.

§. VII. Si quis autem ſuſpectus poſtulatur, A quoad cognitio finiatur, interdicitur ei adminiſtratio, vt Papiniano viſum eſt.

§. VIII. Sed ſi ſuſpecti cognitio ſuſcepta[8] fuerit, poſteaque tutor vel curator deceſſerit[9], exſtinguitur ſuſpecti cognitio[10].

* [8] SVSCEPTA] Cognitionem ſuſcipit iudex ſtatim atque litigatores litem ſuſceperunt, id eſt, quum litem conteſtati ſunt apud eum, l. inter, de pub. iu. l. pen. de iuriſ.

[9] DECESSERIT] Idem iuris eſt, ſi quouis alio modo finita tutela fuerit, l. pen. D. eod. tunc enim aduerſus tutorem ſufficit tutelæ actio, quæ famoſa eſt [c] æque atque ſuſpecti actio ob dolum ſequuta condemnatione [d]. Suſpecti agimus pendente adminiſtratione tutelæ [e], quia interim tutelæ agi non poteſt. actione autem ſuſpecti id ſolum intendimus [f], vt tutor remoueatur, quo finita hoc modo tutela, deinde tutelæ eum actione conueniamus, qui non ex fide bona tutelam geſſit. alio igitur modo finita tutela, quam remotione ſuſpecti, quid opus eſt vel ſuſpecti agere, vel ſuſpecti actionem peragere?

* [10] SVSP. COGN.] Et hoc quoque Papiniano viſum eſt[g]: & fortaſſe an ſuperiora verba (vt Papiniano viſum eſt) in hunc locum transferenda ſunt.

[c] L. 1. O. de his qui not. infam. [d] L. 3. §. vlt. & l. ſeq. D. eod. l. vlt. C. eod. [e] L. eum quem 7. C. eod.
[f] L. 4. & l. cum tutor 18. D. de tut. & rat. diſtr. l. 1. & l. pen. C. eod. [g] L. pen. de ſuſp. tut.

§. IX. Si quis tutor copiam ſui non faciat, vt alimenta pupillo decernantur, cauetur epiſtola diuorum Seueri & Antonini, vt in poſſeſſionem bonorum eius pupillus mittatur[11], & quæ mota deteriora futura ſunt, dato curatore diſtrahi iubentur. Ergo[12] vt ſuſpectus remoueri poterit, qui non præſtat alimenta.

[11] MITTATVR] Ideo mittitur in poſſeſſionem, quia tutor latitat [h], & in eum ob hanc cauſam remotum tutelæ agi vix poteſt.

[12] ERGO] Bene ergo: nam ſi non poteſt remoueri, non eſt cur pupillus mittatur in poſſeſſionem, aut bonis tutoris curator detur.

[h] Prætor enim latitantis bona iubet poſſideri, l. 2. §. 1. D. quib. ex cauſ. in poſſ. eat.

§. X. Sed ſi quis præſens negat propter inopiam alimenta non poſſe[13] decerni, ſi hoc per mendacium dicat, remittendum eum eſſe ad præfectum vrbi puniendum, placuit: ſicut ille remittitur, qui data pecunia miniſteriis[14] tutelam redemit.

* [13] NON POSSE] Duæ negationes pro vna: ſic enim vet. ſcriptum habent, ſic legit Theoph. ſic Varro [i], omnes heroas negat neſciſſe.

* [14] MINISTER.] Corrupta fide inquiſitionis [k] miniſteria ſiue officia prætoris, per quæ fit inquiſitio, vt in l. 3. §. tutor, D. eod.

[i] Apud Non. Marcell. in v. negatiuas. [k] L. 3. §. tutor, D. eod.

§. XI. Libertus quoque ſi fraudulenter tu- B telam filiorum vel nepotum patroni geſſiſſe probetur, ad præfectum vrbi remittitur puniendus[15].

* [15] PVNIENDVS] Recte Theoph. ἐς τὸ σῶμα: quia pœnæ corporalis exequutio ad prætorem non pertinebat: & hoc libris Tribunalium Vlpianus [l], quibus quæ cuiuſque Tribunalis iuriſdictio propria & poteſtas eſſet exequebatur.

[l] L. 1. D. eod.

§. XII. Nouiſſime ſciendum eſt eos, qui fraudulenter tutelam, vel curam adminiſtrant, etiamſi ſatis offerant[16], remouendos à tutela: quia ſatiſdatio tutoris propoſitum maleuolum non mutat, ſed diutius graſſandi in re familiari facultatem præſtat. Suſpectum enim eum C putamus, qui moribus talis eſt[17], vt ſuſpectus ſit. Enimuero tutor, vel curator, quamuis pauper eſt, fidelis tamen, & diligens[18], remouendus non eſt quaſi ſuſpectus.

* [16] OFFERANT] Quod plerumque faciunt qui locupletes, non qui pauperes ſunt, quibus in difficili eſt ſatiſdationem implere, l. 2. de cuſt. reor. & ideo ſubiicit, Suſpectum enim. ſic omnino legendum eſt.

* [17] QVI MORIBVS TALIS] Quamuis ſit locuples.

[18] ET DILIGENS] Quia non tantum fides, ſed etiam diligentia à tutore exigitur [m], ideoque dolum D & culpam præſtat [n].

[m] L. pen. D. de eo qui pro tut. [n] L. cum tutor 18. D. de tut. & rat. diſtr. l. quidquid 7. C. arbitr. tut.

DOMINI IVSTINIANI AVG.
INSTITVTIONVM INCIPIT
LIBER II.

De diuiſione rerum & qualitate.

CAPVT I.

SVPERIORE libro de iure perſonarum expoſuimus: modo videamus de rebus, quæ vel in noſtro patrimonio[1], vel extra patrimonium noſtrum habentur. Quædam enim naturali iure communia ſunt om- E nium, quædam publica, quædam vniuerſitatis, quædam nullius, pleraque ſingulorum, quæ ex variis cauſis cuique adquiruntur, ſicut ex ſubiectis apparebit.

[1] PATRIMONIO] Patrimonium bona paterna ſignificat: matrimonium bona materna. Seneca lib. 1. de benef. cap. 3. quum late patentis matrimonij ſit, & cet. qui tamen locus ab Eraſmo deprauatus eſt: nam & apud Suet. Tranqu. [a] & Valer. Max. [b] ita matrimonium accipi alij quidam adnotarunt, & D. Auguſtinus ſerm. 185. Ibant, inquit, ad paſſiones obliuiſcen-

tes patrimooia & matrimonia ſua; ſic in Gloſſis [c], fratrimonium pro bonis fraternis. Hoc autem in loco, in patrimooio, id eſt in bonis. Seruitutes proprie ex bonis non ſunt, l. 2. de vſofr. leg. at quæ certe non ſunt etiam omnino extra bona, magis eſt vt bonis adoumerentur. Igitur non ea tantum quæ ſunt, ſed etiam quæ iotelliguntur, id eſt incorporalia, in bonis noſtris computantur.

[a] In Octauio cap. 40. vide tamen ibid. Iſaac Caſaubonum. & Gronouium ad controu. 9. lib. 11. Sen. [b] lib. 7. cap. 8.
[c] In libro Notarum Senecæ, vt citat Cuiacius ad tit. C. de bonis matern.

§. I. Et quidem naturali iure communia [2] ſunt omnium hæc, aër [3], aqua profluens [4], & mare, & per hoc litora maris [5]. Nemo igitur ad litus maris accedere [6] prohibetur, dum tamen villis, & monumentis, & ædificiis ſe abſtinear, quia non ſunt iuris gentium, ſicut & mare.

* [2] COMMVNIA] Communia ſunt, quorum vſus & vtilitas iure gentium communis eſt omnibus hominibus [d].

[3] AER.] De vectigali pro aëre 10. Obſ. cap. 7.

[4] AQ. PR.] Aqua oon profluens iure geotium communis non eſt [e].

* Aëris vel aquæ fluenos vſus communis eſt [f], ſicut & fluminis [g], & aquæ quidem, quatenus eam ſumere & vti: fluminis vero, quateous in ipſo piſcari, & per ipſum nauigare cuique liberum eſt: vſu enim ſolo diſcernuntur flumen, & aqua fluminea.

* [5] LITORA] Imo ſunt populi, qui in ea imperium habet, l. 3. Ne quid in lo. pub. Dico litorum vſum eſſe communem, ſicut maris: alioquin nec maris vſus vllus communis eſſet, ſi & litora non eſſent in vſu communi. Et quod dicitur ea eſſe populi ſiue publica, vt d. l. 3. & l. pen. §. 1. de adq. rer. dom. ſic eſt accipiendum, vt vſu ſint publica iuris geotium [h] ſicut mare, d. l. pen. §. 1.

[6] ACCEDERE] Non piſcandi taotum, ſed etiam ædificandi, occupandi, vſurpaodi cauſa, l. quod in litore, de adq. rer. dom. l. in litore, ne quid in loc. pub. nam communium rerum proprietas omnibus patet: ideoque & in mari constructa ædificia, moles, pilæve iactæ eius ſuot qui iecit, l. 2. §. aduerſus, l. litora, ne quid in loc. pub. l. quamuis, l. ergo §. vlt. de adq. rer. dom. l. 1. §. quod ſi quis, de noui op. nuoc.

[d] l. 3. §. 1. D. ne quid in lo. publ. Ouid. Metam. 6. fab. 6.
[e] l. 4. & 6. C. de ſeru. & aq. [f] l. iniuriarum 13. §. vlt. D. de iniur. d. §. 1. l. 2. D. eod. [g] l. fluminum 24. D. de dam. inf.
[h] l. præſcriptio 45. D. de vſurpat.

§. II. Flumina autem omnia, & portus publica ſunt [7], ideoque ius piſcandi omnibus commune eſt in portu fluminibuſque [8].

[7] PVBL. SVNT] Publica iuris gentium vſu, l. adeo §. quod ſi toto, de adq. rer. dom. l. fluminom, de damno inf. proprietate autem publica ſunt iuris ciuilis [i]: nam fluminum & portuum proprietas eſt populi: nec omnibus æque patet vt rerum commonium proprietas. Riparum autem proprietas eſt priuatorum [k], qui proxime prædia poſſident. Igitur publica, vſu ſunt communia, proprietate non item. Id tamen notandum eſt, flumen, & aqoam profluentem, intellectu ita diſcernenda eſſe, vt ſit flumen publicum nomen, aqua commune.

* Separat publica à communibus, quamuis & hæc ipſa publica ſint [l]: quia quæ ſunt communia, eorum proprietas nullius eſt, l. ergo in fi. de adq. rer. dom. l. 51. de cont. emp. Quæ ſunt publica, eorum proprietas alicuius eſt, l. 1. de interdic. videlicet ſi conſeraotur cum communibus: nam ſi cum rebus ſingulorum, ſane non ſunt propria ſingulorum. Item ex communi-

A bus quæ occupari poſſunt occupanti in medio poſita ſunt, ex publicis oon item. quo fit vt qui mare aut litus ædificat, iure gentium ſuum ædificium faciat [m]: quamquam melius ſit in ædificando etiam adhibere publicam auctoritatem, l. fluminum, de damn. iof. l. quamuis, de adq. rer. do. qui vero in flumine vel ripa ædificat, vel quolibet alio loco publico, nullo modo ſuum opus facit ſine publica auctoritate [n]. Denique rerum communium proprietas omnibos vacat [o], rerum publicarum noo item.

* [8] IN PORTV FLVMIN.] Quia portuum & fluminum vſus iure geotium communis eſt [p], ſicut riparum. Publica hæc omnia ſunt, l. 3. de flum. id eſt

B communia vſu, non proprietate. Commonia vero vſu & proprietate, omoibus patent [q], omnibus vacant [r].

[i] l. 3. D. de flumin. l. 4. §. 1. D. de rer. diu. [k] l. 5. eod.
[l] l. quamuis 50. & l. pen. §. 1. D. de adquir. rer. dom. l. pen. D. de rer. diuiſ. [m] l. ergo 30. §. vlt. D. de adq. rer. dom. l. 1. §. quod ſi, D. de oper. no. nunt. l. 4. D. ne qu. in lo. publ.
[n] l. fluminum 24. D. de dam. inf. l. qui autem 15. D. de adquir. rer. dom. [o] l. Litora 51. D. de contr. empt. l. venditor 13. D. comm. præd. [p] d. l. fluminum. [q] d. l. venditor. [r] d. l. 51.

§. III. Eſt autem litus maris [9], quatenus hibernus fluctus maximus excurrit.

* [9] LITVS MARIS] Vt ripa eſt qua flumen quum eſt pleniſſimum [ſ], ita litus, qua mare quum maxime æſtuat [t], alludit. At ripa plerumque recta, litus ſinuoſum. Pomponius Mela [u]: Io Æthiopia oras maris vaſtis præciſas montibus ripas potius eſſe, quam

C litora.

[ſ] l. pen. D. de flumin. [t] l. litus 96. & l. litus 112. D. de verb. ſign. [u] Cap. 10.

§. IV. Riparum quoque vſus publicus eſt [12] iuris gentium [13], ſicut ipſius fluminis. Itaque nauem ad eas adplicare [14], funes arboribus ibi natis [15] religare [16], onus aliquod in his reponere, cuilibet liberum eſt, ſicut per ipſum flumen nauigare, ſed proprietas earum illorum eſt, quorum prædiis hærent. qua de cauſa arbores quoque in iiſdem natæ eorumdem ſunt.

* [12] PVBLICVS] Id eſt, communis [x]: proprietas autem eſt eorum, qui prope ripas prædia poſſident [y], quibus potiſſimum & earum muniendarum oous in-

D cumbit [z].

[13] IVRIS GENTIVM] Sic l. adeo §. quod ſi toto. de adq. rer. dom. l. vlt. de vſucap. & vſurpat. & §. prox.

* [14] ADPLICARE] Quod eſt ſubducere, vel conferre [a].

[15] NATIS] In l. riparum, de rer. diuiſ. male additur, Retia ſiccare & ex mari reducere: rectiuſque hoc in tit. ſunt hæc verba tranſlata ad litorum vſum.

* [16] RELIGARE] Coluthus [b], ἐν' ὑψίστοισι πείσμασι τοῖς ἐδέσσιν.

[x] l. riparum 5. D. de rer. diuiſ. l. ergo 30. D. de adquir. rer. dom. [y] d. l. 30. §. 1. [z] l. 1. § ſunt qui, D. ne qu. in lo. publ. l. vn. D. de ripa mun. [a] Plaut. Cas Act 3. Sc. 2. [Ibo intro vt ſubducam nauim.] Gloſſarium: νεωλκῶ πλοῖον, nauem ſubduco. Plautus Bacchid. lib. Act. 4. ſc. 6. [pulchre hæc confertur ratis] Cuiac. ſequitur interpretationem Lambini. Vide tamen editionem

E Boxhornij. [b] de raptu Helenæ verſ. 215.

§. V. Litorum quoque vſus publicus [17] iuris gentium eſt, ſicut ipſius maris. & ob id quibuſlibet liberum eſt caſam [18] ibi [19] ponere, in quam ſe recipiant: ſicut retia ſiccare [20], & ex mari reducere [21]. Proprietas autem eorum poteſt intellegi nullius eſſe, ſed eiuſdem iuris eſſe, cuius & mare, & quæ ſubiacet mari, terra vel arena.

* [17] PVBLICVS] Id eſt communis, l. præſcriptio, de vſuc. & vſurp. proprietas vero nullius [c], his locis exceptis, quæ ab aliquo occupata [d], ſpeciem litoris amiſerunt.

* [18] CASAM] Caſam frondeam[e], quæ & vmbra dicitur[f].

[19] IAI PONERE] In tantum vt ſoli dominus conſtituatur, l. in tantum, de ter. diuiſ. Vt veto ædificium ponat in litore, ideo fit, quia litoris vſus publicus eſt iuris gentium[g]. Vt poſitum ædificium ſibi habeat, ideo quia litus eſt commune[h]. In tipis poſita ædificia ſolo cedunt, non ædificaoti[i]. In flumine, populo: niſi publice, id eſt tite & coo ſenſu popoli vel principis impoſita ſint, l. fluminum, de dam. inf. Ex his apparet publica à communibus proprietare tantum diſtare, non vſu. Vſus maris, litoris, fluminis, ripæ, publicus eſt iuris gentium. Mare, litus commune: eius oamqoe proprictas omnibus pater[k], flumeo publicum iure ciuili, ripa priuata. Et ita Ioanni etiam videtur antiquiſſimo iuris iotetpreti[l].

* [20] SICCARE] Ouidius[m], Dum retia litore ſiccat.

* [21] REDVCERE] Reducete. Deducere, eſt mittete in mare. Ouidius[n], Deductas nare carinas: Iubet carinas in freta deduci[o].

[d] l. Litora 51. D. de contrah. empt. [d] l. 6. D. de rer. diuiſ.
[e] De qua Seneca epiſt. 90. [f] Feſtus in v. vmbræ.
[g] l. fluminum 24. D. de dam. inf. [h] Id eſt litora 51. D. de contr. empt. [i] l. qui autem, D. de adquir. rer. dom.
[k] l. venditor 13. D. de contr. empt. [l] Refert gloſſa ad §. 5.
[m] lib. 11. Metamot. fab. 9. [n] l. 8. Met. fab. 1.
[o] lib. 6. Metam. fab. 7.

§. VI. Vniuerſitatis [22] ſunt [23], non ſingulorum, veluti quæ in ciuitatibus ſunt, theatra, ſtadia, & ſimilia, ſi qua alia ſunt communia ciuitatum [24].

[22] VNIVERSIT.] Hæc ſunt vniuerſitatis & vſu & proprietate[p].

* [23] SVNT] Separat ea quæ vniuerſitatis ſunt, à publicis: quamuis & hæc ipſa vniuerſitatis ſint, l. 1. D. eod. tit. nimirum quia publica non ſunt in patrimonio populi, l. 14 de adq. rer. dom. Vniuerſitatis autem quæ ſunt, in patrimonio populi habeotur. Vtraque ſunt in vſu publico[q], & ſepatanda ſunt ab his, quæ ſunt in patrimonio fiſci, quæ non ſunt in vſu publico, l. pacta, §. vlt. De cont. emp. l. 2. §. hoc interdictum, oe quid in lo. pub. Ac præterea publica communia ſunt omnium hominum: Vniuerſitatis vero communia tantum ciuitatum: illa iure gentium vſibus omnium, hæc iure ciuili vſibus ciuium deſeruiunt, l. 2. §. 1. ne quid in lo. pub.

* [24] CIVITATVM] Non communia omnium, vt agri, aut areæ, vel inſulæ in ciuitate ædificatæ oomine publico, l. 2. § publici, ne quid in lo. pub & balnea, baſilicæ, forum. Viæ autem & itinera publica, & limites per quos omnibus iter debetur, publica ſunt[r], non vnioerſitatis.

[p] l. 1. D. de rer. diu. §. 2. inſ. de inutilib. ſtipul. l. ſed Celſus 6. D. de contr. emp. [q] l. inter ſtipulantem 83. § ſactam, & l. continuus 137. §. cum quis, D. de verb. obligat.
[r] Siculus Flaccus de conditiou. agr. Hygenus de limit. conſt.

§. VII. Nullius autem ſunt res ſacræ [25], & religioſæ [26], & ſanctæ: quod enim diuini iuris eſt, id nullius in bonis eſt.

* [25] RES SACRÆ] Hæc ita oullius ſunt, vt nec vllius fieri poſſint[s]: Res autem profaoæ, quæ nullius ſunt, alicuios fieri poſſunt[t].

[26] ET RELIGIOSÆ] Vendito fundo ipſo vniuerſo, ſepulcrum ſequitur emptorem[u], atque ita per conſequentias vænit quod oullius in bonis eſt, l. in modicis, de cont. empt.

[s] d. §. ſactam, §. 1. inſ. de inutil. ſtipul. l. 4. & 6. D. de cont. empt. [t] occupatione §. 5. ſup. & §. 12. inf.
[u] l. locum 9. C. de religioſ.

§. VIII. Sacræ res ſunt quæ rite, & per pon-

A tifices [27] Deo conſecratæ ſunt: veluti ædes ſacræ, & donaria, quæ tite ad miniſterium Dei dedicata ſunt: quæ etiam pet noſtram Conſtitutionem [28] alienari, & obligari prohibuimus, excepta cauſa redemptionis captiuorum. Si quis vero auctoritate ſua quaſi ſacrum ſibi conſtituerit, ſacrum non eſt, ſed profanum. Locus autem in quo ædes ſacræ ſunt ædificatæ, etiam diruto ædificio, ſacer adhuc manet, vt & Papinianus teſcripſit [29].

* [27] PER PONTIF.] Non priuata auctoritate, vt ſubiicit Ælius Gallus[x]. Quod, inquit, priuati ſuæ
B teligionis cauſa Deo dedicant, id Pootifices Romanos non exiſtimare ſacrum.

[28] CONSTITVT.] Conſtit. Latina, l. 21. C. de ſacroſ eccleſ.

[29] RESCRIPS.] Hoc verbo ſignificatur liber Reſponſorum, vt in l. ex contractu, de re iud. reſcripſit dandam in eos actionem. Eſt etiam hæc ſententia Papiniaoi ex libro reſp. l. æde, de cont. empt.

[x] Apud Feſtum in v. ſacer.

§. IX. Religioſum locum vnuſquiſque ſua voluntate facit, dum mortuum [30] infert in locum ſuum. In communem autem locum purum inuito ſocio [31] inferte non licet. In commune vero ſepulchrum etiam inuitis ceteris licet
C inferre. Item ſi alienus vſusfructus eſt, proprietarium placet, niſi conſentiente vſufructuario [32], locum religioſum non facete. In alienum locum concedente domino licet infetre: & licet poſtea tatum habuerit, quam illatus eſt mortuus [33], tamen religioſus fit locus.

* [30] MORT.] Vel oſſa mottui[y].

* [31] INVITO SOC.] Niſi ſi alius noo ſit locus, in quo defunctus ſocius opportune ſepeliatur, ſicut nec inuito fructuario inferre licet, niſi ſi alius defuncto proptietario ſepulturæ locus opportunus non ſit[z].

Stricta ſcilicet ratione, quæ ſæpenumero remittitor, quando agitur de religione, aot de vtilitate publica, l. ſunt perſonæ, de relig. & ſumpt. fun.

[32] VSVFRVCT.] At cur conſentiente vſufructua-
D rio ſeruitutem dominus imponete non poteſt? an quia dari hoc domino non poteſt adhibito conſenſu fructuarij, quin & fructuario datum videatur, cuius potiſſimum intereſt ſetuitutem non impoui, ex qua deterior fiat vſusfructus cauſa: atque ita dominus & fructuarius ſibi inuicem obſtant, vt nec ſoli, nec per ſe, nec ſimul, ſeruitutem prædio fructuario imponere poſſint, l. ſed & ſi quid §. vlt. de vſuf.

[33] MORTVVS.] In lib. ſcriptis adduntur hæc, Sine voluntate eius: quæ, ſiue auctoris ſunt, ſiue interpretis, meo iudicio recta ſunt, & ratihabitionem illanone poſteriorem eſſe indicant.

[y] l. 2. §. 2. l. oſſa 8. D. de religioſ.
[z] l. ſi plures 41. eod. d. l. 2. §. 3. l. ſed ſi 15. in fi. cont. l. 17. D. de vſuf.

E §. X. Sanctæ quoque tes veluti muri [34] & portæ, quodammodo diuini iuris ſunt [35]: & ideo nullius in bonis ſunt. Ideo autem muros ſanctos dicimus, quia pœna capitis conſtituta ſit in eos, qui aliquid in muros deliquerint. Ideo & legum eas partes, quibus pœnas conſtituimus aduerſus eos qui contra leges fecerint, ſanctiones vocamus.

* [34] MVRI] In ritualibus libris Etruſcorum, quibos perſcriptum eſt qua ſanctitate ſint muri, quo iure portæ[a], ſanctitate muri ſeparantur à portis, & in

libris Pontificum ſoli muri dicuntur eſſe ſancti, itemque ab Ælio Gallo [b], & hoc loco ſubiicit, qui aliquid in muros, nec adiicit, in portas: quia ſcilicet maior & antiquior murorum ſanctitas eſt [c]. A

[35] Portæ] Vox ciuitatis abeſt à lib. vet. & l. 1. D. de rer. diuiſ.

[a] Feſtus in v. Rituales. [b] Idem in voce Religioſus.

[c] Vide Plutarch. Quæſt. Rom. 27.

§. XI. Singulorum autem hominum multis modis res fiunt: quarumdam enim rerum dominium nanciſcimur iure naturali, quod, ſicut diximus, appellatur ius gentium: quarumdam iure ciuili. Commodius eſt itaque à vetuſtiore iure incipere. palam eſt autem vetuſtius eſſe B ius naturale, quod cum ipſo genere humano rerum natura [36] prodidit. ciuilia enim iura tunc eſſe cœperunt, quum & ciuitates condi, & magiſtratus creari, & leges ſcribi cœperunt.

* [36] Rervm nat.] Imo ius ſempiternum, & rerum naturæ æquale, atque adeo genere humano vetuſtius. Vis hæc eſt non modo ſenior, inquit M. Tullius [d], quam ætas populorom, & ciuitatum, ſed æqualis illius, cælum atque terras tuentis & regentis Dei.

[d] Tertio de Nat. Deor.

§. XII. Feræ igitut beſtiæ, & volucres & piſces, id eſt omnia animalia, quæ mari, cœlo, C & terra naſcuntur, ſimulatque ab aliquo capta fuerint, iure gentium [37] ſtatim illius eſſe incipiunt. quod enim ante nullius eſt, id naturali ratione occupanti conceditur. Nec intereſt feras beſtias & volucres vtrum in ſuo fundo quiſque capiat, an in alieno. Plane qui in alienum fundum ingreditur venandi aut aucupandi gratia, poteſt à domino, ſi is prouiderit, prohiberi, ne ingrediatur. Quidquid autem eorum ceperis, eouſque tuum eſſe intellegitur, donec tua cuſtodia coërcetur: quum vero euaſerit cu- D ſtodiam tuam, & in natutalem libertatem ſe receperit, tuum eſſe deſinit [38], & ruſus occupantis fit. Naturalem autem libertatem recipere intellegitur, quum vel oculos tuos effugerit, vel ita ſit in conſpectu tuo, vt difficilis ſit eius perſequutio.

[37] Ivre gent.] Nam hæc quoque iure gentium communia ſunt, l. quod in litore, de adquir. rer. dom.

[38] Desinit] §. Hæc autem c. 9. lib. 4. A te etiam poſſideri deſinit [e].

[e] L. 3. §. Nerua, & §. quidam, D. de adquir. poſſ.

§. XIII. Illud quæſitum eſt, an ſi fera beſtia [39] ita vulnerata ſit, vt capi poſſit, ſtatim E tua eſſe intellegatur. quibuſdam placuit ſtatim eſſe tuam, & eouſque tuam videri, donec eam perſequaris. quod ſi deſieris perſequi, deſinere tuam eſſe, & turſus fieri occupantis. Alij non aliter putauerunt tuam eſſe, quam ſi eam ceperis. Sed poſteriorem ſententiam nos confirmamus, quia multa accidere poſſunt, vt eam non capias [40].

[39] Fera best.] Vide lib. 1. de feud. tit. 1. ſub fin.

* [40] Non capias] Et harum rerum dominium non adquiris ſine poſſeſſione naturali, id eſt, niſi eas ceperis, l. 3. de adq. poſſ.

§. XIV. Apium quoque natura fera eſt. Itaque quæ in arbore tua conſederint, antequam à te alueo [41] includantur, non magis tuæ intelleguntur eſſe, quam volucres quæ in arbore tua nidum fecerint. ideoque, ſi alius eas incluſerit, is earum dominus erit. Fauos quoque ſi quos effecerint [42], quilibet eximere poteſt. Plane integra re ſi prouideris ingredientem fundum tuum, poteris eum iure prohibere, ne ingrediatur. Examen quoque, quod ex alueo tuo euolauerit, eouſque intellegitur eſſe tuum, donec in conſpectu tuo eſt, nec difficilis eius eſt perſequutio. alioquin occupantis fit.

* [41] Alveo] Alueo incluſæ tui dominij ſunt, licet feræ ſint, nec ita clauſæ vt non abire poſſint: & fructui φυσικοὶ ſunt, puta, mel, cera, & propolis. nec quidquam inter has, & columbas intereſſe Celſus ſcribit, quæ etſi manus effugiunt, non longe tamen domo fugiunt. Proculo aliud iudicium fuit de apibus [f].

[42] Effecerint] Leg. ſi quos ex fecerint. eos autem eximere & mel capere quilibet poteſt citra furti crimen [g].

[f] Apud Licin. Rufin. tit. 12. in fine.

[g] L. ſi apes 26. D. de furt.

§. XV. Pauonum & columbarum fera natura eſt: nec ad rem pertinet, quod ex conſuetudine auolare & reuolare ſolent. nam & apes idem faciunt, quarum conſtat feram eſſe naturam. Ceruos quoque ita quidam manſuetos habent, vt in ſiluas ire & redire ſoleant: quorum & ipſorum feram eſſe naturam nemo negat. In iis autem animalibus, quæ ex conſuetudine abire & redire ſolent, talis regula comprobata eſt, vt eouſque tua eſſe intellegantur, donec animum reuertendi habeant [43]. nam ſi reuertendi animum habere deſierint, etiam tua eſſe deſinunt, & fiunt occupantium. Reuertendi autem animum videntur deſinere habere tunc, quum reuertendi conſuetudinem deſeruerint.

* [43] Anim. rev.] Quo animo etiam ſui poſſeſſionem abſeotes nobis conſeruant, ſicut homines, l. 3. §. item feras, in fi. de adq. poſſ.

§. XVI. Gallinarum autem & anſerum non eſt fera natura: idque ex eo poſſumus intellegere, quod aliæ ſunt gallinæ, quas feras vocamus: item alij anſeres, quos feros appellamus. ideoque ſi anſeres tui aut gallinæ tuæ aliquo caſu [44] turbati, turbatæve euolauerint, licet conſpectum tuum effugerint, quocumque tamen loco ſint, tui tuæve eſſe intelleguntur: & qui lucrandi animo ea animalia retinet, furtum [45] committere intellegitur.

* [44] Casv] Vet. caſu, vt Theoph. ἔκ τινος τύχης, non modo.

* [45] Fvrtvm] Nou. 69.

§. XVII. Item ea quæ ex hoſtibus capimus, iure gentium ſtatim noſtra fiunt [46]: adeo quidem vt & liberi homines in ſeruitutem noſtram deducantur [47]. qui tamen, ſi euaſerint noſtram poteſtatem, & ad ſuos reuerſi fuerint, priſtinum ſtatum recipiunt.

* [46] Fivnt] Mobilia fiunt occupantium, immobilia publicantur [h].

* 47 DENVC.] Xenophon 7.[i] νόμος ἐν πᾶσιν ἀνθρώποις ἀΐδιός ἐστιν, ὅταν πολεμούντων πόλις ἁλῷ, τῶν ἑλόντων εἶναι τὰ σώματα τῶν ἐν τῇ πόλει, καὶ τὰ χρήματα. A

[b] L. transfugam 51. §. 1. D. de adq. rer. dom. l. ſi captiuus 19. §. 1. D. de captiu. & poſtlim. reu. vide Obſ. lib. 19. cap. 7.

[i] παιδ.

§. XVIII. Item lapilli & gemmæ, & cetera, quæ in litore inueniuntur, iure naturali ſtatim inuentoris fiunt.

§. XIX. Item ea quæ ex animalibus dominio tuo ſubiectis nata ſunt eodem iure tibi adquiruntur.

§. XX. Prætetea quod per alluuionem [48] agro tuo flumen adiecit [49], iure gentium tibi adquiritur. Eſt autem alluuio incrementum latens. Per alluuionem autem id videtur adici, quod ita paulatim adicitur, vt intellegere non poſſis, quantum quoquo momento temporis adiciatur. B

[48] PER ALLVVION.] In occupatoriis agris vel arcifiniis, ius alluuionis locom habei, non etiam in diuiſis & aſſignatis: nam hi certa menſura continentur: illi etſi finibus diſtincti ſint, certa tamen menſura non continentur, l. in agris, de adqui. rer. dom. Eademqoe ratione in his ius ſubſecıuorum [k] interuenit, in illis non item. Qua autem ratione non eſt ius alluuionis in agris limitatis, eadem quoque in lacubus & ſtagnis alluuio ceſſat: nam vt in l. lacus, D. eod. licet interdum creſcaot, interdum decreſcant (ſic enim lego, vt in l. vicinis, de aq. & aqua pl.) ſuos tamen terminos retinet. C

[49] FLVMEN ADIEC.] Vide ipſum ad §. ſi quis, de menſ. lib. 1. Feud. tit. 1.

[k] Vide Cuiac. Obſeru. lib. 10. cap. 2.

§. XXI. Quod ſi vis fluminis [50] partem aliquam ex tuo prædio detraxerit, & vicini prædio attulerit, palam eſt eam tuam permanere. Plane ſi longiore tempore fundo vicini tui hæſerit, arboreſque quas ſecum traxerit, in eum fundum radices egerint: ex eo tempore videntur vicini fundo adquiſitæ eſſe [51]. D

[50] QVOD SI VIS FL.] Torrentia flumina aut ex vna parte terras abſtrahunt, quas in contrariam transferunt: id quod vel alluuiooe fit, vel vi maiore: aut alueum mutant: aut per circumluuionem inſulas efficiunt: aut etiam late agros inundant: ac tum ex iure quid ſtatuendum ſit diligenter hoc in loco Iuſtin. exequitur. Apparet autem, aut cenſitores vel agrimenſores fluminum vice, aut hæc illorum vice, ex publico in priuatum, & ex priuato in publicum, & ex vno in alium addicere, l. ergo §. flumina, de adq. rer. dom. Caſſiod. lib. 3. Variar.[l] Agrimenſor, inquit, more vaſtiſſimi fluminis, alius ſpatia tollit, alius tuta concedit. Nec erit alienum id etiam ex Alexiade ea confirmare, quam tu P. Faber me auctore in manibus habes, vt emendatam omni ex parte quamprimum in lucem emittas: in qua ſic de vi atque impetu vaſtorum fluminum Anna [m] diſſerit Imperatoris Alexij filia: ποταμοὶ δὲ οἱ μέγιστοι τῶν ποταμῶν τοιοῦτόν τι. ἐπειδὰν διὰ τῆς περιχώρου ἀνάστημά τι ἀξιόλογον ἐπιφερόμενοι γῆς, τότε δὴ ἐπὶ τὰ κατώτερα ῥέουσιν ὥσπερ δὴ μετανιστάντες τοὺς πρώτους χοῦς αὐτῶν, καὶ τὴν μὲν παλαιὰν καταλιμπάνουσι πρόοδον διάκενον ὄχλου, καὶ χηρεύουσαν ὕδατος. ἣν δὲ νῦν διοδεύουσιν ἐμπιπλῶσι ῥευμάτων πολλῶν. Quod & de Mæandro, quem idem auctor tuus σκολιώτατον ποταμῶν ἁπάντων, καὶ χαμαὶ συνεχεῖς ποιούμενον libro 14. appellat, Strabo io huncmodum extulit lib. 12, ὁ Μαίανδρος διὰ τοῦτο σκολιός, ὅτι πολλὰς μεταπτώσεις λαμβάνει τὸ ῥεῖθρον καὶ πολὺν χοῦν κατάγον, ἄλλῳ μέρει τῶν αἰγιαλῶν προστίθησι. E

* [51] ADQVISITÆ ESSE] Arbores ſcilicet & pars prædij ea quoque quæ his arboribus cooſita eſt, quia non iam his ea pars ſolum eſt, ſed prædium vicini [n], cui tam ea pars quam arbores, quæ in eo radices ceperunt, cedunt tamquam ſolo ſuperficies, & priori domino neceſſaria eſt in factum [o], ſeu vtilis in rem actio pretij cooſequendi gratia [p].

[l] Epiſt. 52 [m] Alexiad. lib. 1. [n] L. hoc amplius 9. §. Alphenus, D. de dam. inf. [o] L. adeo quidem 7. §. 2. D. de adquir. rer. dom. [p] L. idem Pomponius 5. §. 3. D. de rei vind.

§. XXII. Inſula quæ in mari nata eſt, quod raro accidit, occupantis fit: nullius enim eſſe creditur. In flumine nata, quod frequenter accidit, ſi quidem mediam partem fluminis tenet, communis eſt eorum, qui ab vtraque parte fluminis prope ripam prædia poſſident: pro modo latitudinis cuiuſque fundi, quæ latitudo prope ripam ſit. Quod ſi alteri parti proximior ſit, eorum eſt tantum qui ab ea parte prope ripam [52] prædia poſſident. Quod ſi aliqua parte diuiſum ſit flumen, deinde infra vnitum, agrum alicuius in formam inſulæ redegerit, eiuſdem permanet is ager cuius & fuetat.

[52] PROPE RIP.] Qui prope ripam prædia poſſident, ripæ ſunt domini [q], & inſulæ natæ io flumine [r], & ædificij ibidem conſtructi [s], & aluei derelicti [t].

[q] L. 5. D. de rer. diu. [r] d. l. 7. §. 3. [s] L. qui autem 15. eod. [t] d. l. 7. §. 5.

§. XXIII. Quod ſi naturali alueo in vniuerſum relicto, alia parte fluere cœperit: prior quidem alueus eorum eſt, qui prope ripam eius prædia poſſident, pro modo ſcilicet latitudinis cuiuſque agri, quæ latitudo prope ripam ſit. nouus autem alueus eius iuris eſſe incipit, cuius & ipſum flumen, id eſt publicus. Quod ſi poſt aliquod tempus ad priorem alueum reuerſum fuerit flumen, rurſus nouus alueus [53] eorum eſſe incipit, qui prope ripam eius prædia poſſident.

[53] NOVVS ALVEVS] Ergo aluei mutatione domioium amiſſum non reſtituitur, inundatione amiſſum reſtituitur, l. ſi ager, l. quum vſusf. quib. mod. vſusfru. amitt. ſunt qui in hac re putant l. Martius, & l. ergo §. alluuio, de adqui. rer. dom. inter ſe diſcordare. id ſecus eſt: nam l. Martius, eſt de aluei mutatione, §. alluuio, de inundatione.

§. XXIV. Alia ſane cauſa eſt, ſi cuius totus ager inundatus fuerit. neque enim inundatio fundi ſpeciem commutat. & ob id ſi receſſerit aqua, palam eſt eum fundum eius manere, cuius & fuit.

§. XXV. Quum ex aliena materia ſpecies aliqua facta ſit ab aliquo, quæri ſolet, quis eorum naturali ratione dominus ſit: vtrum is qui fecerit, an ille potius qui materiæ dominus fuetit: vt ecce, ſi quis ex alienis vuis, aut oliuis, aut ſpicis, vinum aut oleum aut frumentum fecerit: aut ex alieno auro, vel argento, vel ære vas aliquod fecerit: vel ex alieno vino & melle mulſum miſcuerit: vel ex medicamentis alienis emplaſtrum, aut collyrium compoſuerit: vel ex aliena lana veſtimentum fecerit,

vel

vel ex alienis tabulis nauem, vel armarium, vel ſubſellium fabricauerit. Et poſt multas Sabinianorum & Proculeianorum [54] ambiguitates, placuit media ſententia [55] exiſtimantium ſi ea ſpecies ad materiam reduci poſſit, eum videri dominum eſſe, qui materiæ dominus fuerit. ſi non poſſit reduci, eum potius intellegi dominum, qui fecerit [56]. vt ecce vas conflatum poteſt ad rudem maſſam æris, vel argenti, vel auri reduci: vinum autem, vel oleum, aut frumentum, ad vuas, & oliuas, & ſpicas reuerti non poteſt. ac ne mulſum quidem ad vinum & mel reſolui poteſt. Quod ſi partim ex ſua materia, partim ex aliena ſpeciem aliquam fecerit quis, veluti ex ſuo vino & alieno melle mulſum miſcuerit, aut ex ſuis & alienis medicamentis emplaſtrum aut collyrium, aut ex ſua lana & aliena veſtimentum fecerit: dubitandum non eſt, hoc caſu eum eſſe dominum qui fecerit: quum non ſolum operam ſuam dedit, ſed & partem eiuſdem materiæ præſtauit.

[54] PROCVLEI.] Hi ſpeciem, illi materiam ſpectant [u]. Eſt vero harum familiarum hac in re diſſidentium inter ſe veſtigium in l. Minicius, de rei vind. quæ lex nauem ædificatam ex aliena materia negat ædificantis eſſe: ſed Minicius & Iulianus Sabiniani fuere. Vt autem ex familiæ proſeminatæ ſunt, nemo eſt qui neſciat: id nondum quiſquam animaduertit, in l. 1. de rer. amot. inuerſo ordine permixtiſque familiis Iuriſconſultorum legi, Nerua & Caſſio, Sabino & Proculo. quod ſane emendatione indiget [x].

[55] MEDIA SENTENT.] Vt l. 3. Si pars her. pet. l. 7. Vt leg. no. ca. §. vlt. c. 6. libri ſuperioris. Plerumque melius eſt in medium ire, quam in ſummum vel in imum. Media autem hæc ſententia erciſcundorum diſtinctionem rerum fecit, quam, quod nullam feciſſent Sabiniani aut Proculeiani, ideo neutrorum ſententia obtinuit. Sabinianorum certe non niſi in vaſe facto ex auro, vel argento, vel ære alieno, quia materia manet [y], & in frumento decuſſo [z] ex ſpicis alienis, quia noua ſpecies non eſt [a].

[56] FECERIT] Si bona fide fecerit ſuo nomine, non ſi mala fide, auctore Paulo & Vlpiano, l. 12. ad exhib. l. 52. §. ſi quis, de furt.

[u] d. l. 7. § cum quis. [x] Ex Cuiacij ſententia ibi legend. Sabino & Caſſio: & paulo poſt: Nerua & Proculo.

[y] L. in omnibus 24. D. de adq. rer. dom.

[z] L. adeo 7. §. cum quis 5. eod. [a] d. §. cum quis, verſ. videntur.

§. XXVI. Si tamen alienam purpuram veſtimento ſuo quis intexuit: licet pretioſior eſt purpura, acceſſionis vice cedit veſtimento: & qui dominus fuit purpuræ, aduerſus eum, qui ſubripuit, habet furti actionem & condictionem, ſiue ipſe ſit, qui veſtimentum fecit, ſiue alius. nam extinctæ res, licet vindicari non poſſint, condici tamen à furibus, & quibuſque [57] aliis poſſeſſoribus poſſunt.

[57] QVIBVSQVE] Quia res extincta eſt [b], ideo quibuſque æſtimatio eius recte condicitur: nec enim quod extinctum eſt, meum eſt. Porro extinctum videtur, quod acceſſionis loco alienæ rei cohæret, atque adeo vindicari non poteſt [c]: condici poteſt: poteſt & ad exhibendum agi [d].

[b] Quodammodo extincta eſt l. Seia §. 1. D. de au. arg. leg. & mea igitur eſſe deſiit. quo colore non denegatur condictio aduerſus quoſque poſſeſſores: nemo enim rem ſuam niſi furi, aut eius heredi condicere poteſt, l. vlt. D. vſufruct. quemadm. cau. l. 5. D. de cond. furt.

[c] L. in rem actio 23. §. item, D. de rei vind.

[d] d. § item, l. tigni 7. §. idem, D. ad exhib.

§. XXVII. Si duorum materiæ ex voluntate dominorum confuſæ ſint [58], totum id corpus quod ex confuſione fit, vtriuſque commune eſt, veluti ſi qui vina ſua confuderint, aut maſſas argenti vel auri conflauerint. Sed & ſi diuerſæ materiæ ſint, & ob id propria ſpecies facta ſit, forte ex vino & melle mulſum, aut ex auro & argento electrum, idem iuris eſt: nam & eo caſu communem eſſe ſpeciem non dubitatur. Quod ſi fortuitu, & non voluntate dominorum confuſæ fuerint, vel diuerſæ materiæ, vel quę eiuſdem generis ſunt, idem iuris eſſe placuit.

[58] CONFVSÆ SINT] Confuſio aut permixtione fit, aut ferruminatione. Illa communionem ita demum inducit, ſi difficilis materię ſeparatio: ferruminatio non inducit communionem: plumbatura multo minus: nec enim plumbatura confuſionem facit. Ceterum ſi quid per applumbaturam rei alienæ accedat, ad exhibendum eſt actio, quia facile replumbari poteſt. Eſt & condictio, vti dictum eſt in §. ſi tamen alienam, vindicatio non eſt. Si per ferruminationem, non eſt ad exhibendum actio, quia referruminari vix poteſt: eſt tamen condictio, eſt & in factum actio, l. in rem §. item quæcumque, de rei vind. id eſt, vtilis vindicatio. Quum vero alia aliis per plumbaturam vel ferruminationem non accedunt, ſua cuiuſque res manet, l. quidquid, de adq. rer. dom. ideoque integra eſt vnicuiq. in rem actio: & hic igitur eſt actionum ordo; Vindicatio, Ad exhibendum, In factum.

§. XXVIII. Quod ſi frumentum Titij frumento tuo mixtum fuerit, ſi quidem ex voluntate veſtra, commune erit, quia ſingula corpora, id eſt ſingula grana, quæ cuiuſque propria fuerunt, ex conſenſu veſtro communicata ſunt. Quod ſi caſu id mixtum fuerit, vel Titius id miſcuerit ſine tua voluntate, non videtur commune eſſe, quia ſingula corpora in ſua ſubſtantia durant: nec magis iſtis caſibus commune fit frumentum, quam grex intellegitur eſſe communis, ſi pecora Titij tuis pecoribus mixta fuerint. Sed ſi ab alterutro veſtrum totum id frumentum retineatur, in rem quidem actio pro modo frumenti cuiuſque competit: arbitrio autem iudicis continetur, vt ipſe æſtimet, quale cuiuſque frumentum fuerit.

§. XXIX. Quum in ſuo ſolo aliquis ex aliena materia ædificauerit, ipſe intellegitur dominus ædificij, quia omne quod inædificatur, ſolo cedit. Nec tamen ideo is, qui materiæ dominus fuerat, deſinit dominus eius eſſe, ſed tantiſper neque vindicare eam poteſt, neque ad exhibendum de ea re agere, propter legem duodecim tabularum, qua cautum ne quis tignum alienum [59] ædibus ſuis iunctum eximere cogatur, ſed duplum pro eo præſtat per actionem, quæ vocatur de tigno iniuncto. Appellatione autem tigni omnis materia ſignificatur, ex qua ædificia fiunt. Quod ideo prouiſum eſt, ne ædificia reſcindi neceſſe ſit. Sed ſi aliqua ex cauſa dirutum ſit ædificium, poterit materiæ dominus, ſi non fuerit duplum iam perſequutus [60], tunc eam vindicare, & ad exhibendum de ea re agere.

[59] TIGNVM ALIENVM] Aut ſciens tignum alienum vioeis vel ædibus iunxit, aut ignorans: ſi ſciens, in duplum tenetur: præter duplum eſt etiam ad exhibendum actio vel vindicatio, quaſi dolo deſierit poſſidere [a]. & hoe aperte traditur in l. 1. §. vlt. & l. 2. de tigno iniuoc. Ignorans nec vindicatiooe tenetur, nec ad exhibendum actione: oamque in eo ceſſat ille color, qoaſi dolo deſierit poſſidere, ſed in duplum tenetur pro tigni pretio: in illo legitima actio pœnalis eſt [a], in hoc pœnalis eſſe non videtur. An & qui ſciens ſciente domino iunxit, ita vti dictum eſt teoetur? minime gentium: quinimo hoc caſu ceſſat l. 12. tab. & ad exhibendum competit actio, vt ſoluta tigna vindicentur, l. de eo, de donat. inter vir. & vxor. B Eſt ipſo iore & omni caſu [b] ad exhibendum actio ac vindicatio: idque ſcientes decemuiri tigna ſolui prohibuerunt ignorante domino incluſa, & dupli actionem pro tignis conſtituerunt, l. qui res, in f. de ſolut.

* [60] PERSECVTVS] Perſequutus, pro conſequutus, vt §. de iis, inf. cap. 9. & §. ſunt præterea, l. 4. c. 6. & l. 57. §. vlt. de ver. ſig. vt contra conſequi pro perſequi, l. filium, ad leg. Iul. de adult. & adſequi in orat. pro Cæcin.

[a] Actione enim ad exhibendum tenetur etiam, qui dolo fecerit quo minus poſſideret, l. 8. & l. ſeq. in princ. & §. 3. l. 14. eod.

[a] Eſt mere pœnalis: oam præter duplum tenetur rei vindicatione, vel ad exhibendum actione. V. Obſ. lib. 13. c. 19.

[b] Siue ſciens, ſiue ignorans iunxerit.

C §. XXX. Ex diuerſo ſi quis in alieno ſolo [61] ſua materia domum ædificauerit, illius fit domus, cuius & ſolum eſt [62]. Sed hoc caſu materiæ dominus proprietatem eius amittit, quia voluntate eius intellegitur alienata, vtique ſi non ignorabat ſe in alieno ſolo ædificare. & ideo, licet diruta ſit domus, materiam tamen vindicare non poteſt. Certe illud conſtat, ſi in poſſeſſione conſtituto ædificatore, ſoli dominus petat domum ſuam eſſe, nec ſoluat pretium materiæ, & mercedes fabrorum, poſſe eum per exceptionem [63] doli mali repelli [64]: vtique ſi bonæ fidei poſſeſſor fuerit, qui ædificauit. Nam ſcienti [65] D alienum ſolum eſſe, poteſt obici culpa, quod ædificauerit temere in eo ſolo, quod intellegeret alienum eſſe [66].

[61] IN AL. SO.] Ei qui in alieno ædificauit ex ſua materia eius materiæ oomine actiooem non dari (quæ fuit opinio Martini) non vſquequaque verum eſſe docet 10. Obſ. cap. 4.

* [62] CVI. ET SOL.] Niſi in ciuitate ædificauerit domino ceſſante, iuxta formam orationis Marci, l. cum duobus, §. idem reſp. pro ſoc. l. ad curatoris, §. 1. de dam. inf. quod etiam Veſpaſiano Suetonius [c] & Victor [d] attribuunt, & Adriano l. 5. C. de æd. priu.

[63] EXCEPTION.] Et hac quidem via ſeruantur impenſæ, non per actionem, l. Paulus, de except. dol. l. 2. C. Greg. de rei vind. ſed tamen ſi per errorem E ſine deductione fundum reſtituerit, incerti condictio eſt, id eſt poſſeſſionis, vt in l. qui except. §. ſi pars, de cond. indeb. l. heres, ad Trebell. [e] Certi condictio non eſt, de qua accipienda eſt l. ſi in area, de cond. indeb. oamque ait ideo condictionem noo competere, quod res facta accipieotis oon fuerit [f]. quæ ratio noo excludit condictionem iocerti. De condictione certi accipienda eſt etiam l. ex quibus, eod. tit. & de retentione facti, oon iuris: nam ex quibus cauſis retentionem ipſo iure habemus [g]; petitionem non habemus, ea ſi ſoluerimus, certi condictio eſt, l. ſeruus quem, de act. emp. l. quod dicitur §. vlt. de impenſ. in res A dot. At vbi retentionem eam in qua factum verſatur [h], habemus, & coodictionem retentionis habemus. vbi petitionem ooo habemus, nec repetitionem habemus, id eſt, certi condictionem.

* [64] DOLI MALI] Dolus eſt, ex aliena iactura lucrari velle, l. illud, de pet. her. l. 17. §. pen. de inſt. act. Io hanc vero rem multæ ſunt leges ſatis notæ omnibus, quibus tamen addi velim l. 32. §. Lucius, de vſuf. leg.

[65] NAM SC.] Opponitur huic §. quod dicitur, in habenda ſumptuum neceſſariorum vel vtilium ratione, nihil diſtare bonæ fidei poſſeſſorem à malæ fidei poſſeſſore re ea in qoam facti ſunt exiſtente ſalua. Cui obiectioni ſatisfacit 10. Obſ. cap. 1.

B * [66] ALIENVM ESSE] Benignius tameo eſt idem etiam malæf. poſſeſſori dari vſque eo quo dominus locupletior factus eſt, l. plane, de pet. her. l. Iulianus, 2. de rei vind. Hæc ita ſi ſciente, non ſi ignorante domino ſoli ædificauerit, l. pute, §. ſi donaui, de do. except.

[c] Veſpaſ. cap. 8. [d] In epit. de vita & morib. Impp. in Veſpaſ.

[e] V. Cuiac. Obſ. 10. c. 4. id eſt, ei datur condictio ſiue repetitio poſſeſſionis, qoam potuit retinere quoad ſumptus ei refunderentur, nec tamen retinuit. Poſſeſſio res incerta eſt, cum ſit incorporalis: certum enim dici non poteſt, niſi corpore præditum ſit. Cui. in recit. ad l. 4. D. de vſur.

[f] Id eſt, quia non dominium, quod eſt res certa, & res iuris, ſed poſſeſſionem tranſtulit in accipientem: dominium enim ædificij ſuo iure habet is qoi & ſoli dominus eſt. Certi autem condictioni locus non eſt etiamſi res facta fuerit accipientis. condictioni vero incerti locus eſt etiamſi res facta accipientis non fuerit.

[g] Vt in d. l. ex quibus.

[h] Retentionem poſſeſſionis, quæ facti eſt, & condictionem poſſeſſionis, quam retinere potuimus.

§. XXXI. Si Titius alienam plantam in ſolo ſuo poſuerit, ipſius erit. Et ex diuerſo, ſi Titius ſuam plantam in Mæuij ſolo poſuerit, Mæuij planta erit, ſi modo vtroque caſu radices egerit: ante enim quam radices egerit, eius permanet [67], cuius & fuerat. Adeo autem ex eo tempore, quo radices agit planta, proprietas eius commutatur, vt ſi vicini arbor ita terram Titij preſſerit, vt in eius fundum radices egerit, Titij effici arborem dicamus. rationem enim non D permittere, vt alterius arbor eſſe intellegatur, quam cuius in fundum radices egiſſet. Et ideo prope [68] confinium arbor poſita, ſi etiam in vicini fundum radices egerit, communis fit.

[67] PERMANET] Ideoque directo vindicari [i] poteſt: ſuperiore caſu vtiliter.

[68] PROPE CONF.] In confinio, ἐν τοῖς ὅροις [k]. ideoque quum dixiſſet Gaius io l. adeo, in fine, de adq. rer. dom. prope confinium, ſubintulit Marcianus in l. prox. ſed etſi in confinio lapis naſcatur, & ſint pro diuiſo. ſic enim legeodum eſt, vt referatur ſententia l. arbor, comm. diuid. & l. pen. pro ſocio. Sed de arboribus io coofinio poſitis videamus: Eſt, inquit Frootinus de limit. agror. controuerſiæ genus de arborum fructibus quæ in fine ſunt ſiue intra, nec vllam E ad radicem habent controuerſiam, quotieos inclinatæ in alterutrum fructum iactauerint, inter affines mouent diſputationem. Eſt igitur de radice controuerſia, vel de glande legenda. Coorrouerſia radicis ita iure ooſtro definitur: Si ex vtraque parte arbor in fine poſita radices egerit, communis eſt: quæ non eſt poſita in fine, etſi vtrimque radices egerit, communis non eſt, l. ſi plures, arb. furt. cæſ. l. vlt. quod vi aut clam. At quæ omnes radices in vicini fundum egit, omnes inquam radices, propria eius partis eſt in qua alitur, noo in qua oritur. Et hæc vetus eſt lex. Theophylactus ſcholaſticus epiſt. 56. [illegible]

[illegible], &c. De controuerſia iactati fructus vel glandis legendæ nihil attiher in hoc loco diſputare.

[i] Mea enim eſſe non deſinit, ſi radices egerit, vtilis in rem actio datur, l. 5. §. de arbore, D. de rei vind. [k] Theoph.

§. XXXII. Qua ratione autem plantæ, quæ terræ coaleſcunt, ſolo cedunt, eadem ratione frumenta quoque, quæ ſata ſunt, ſolo cedere intelleguntur. Ceterum ſicut is qui in alieno ſolo ædificauerit, ſi ab eo dominus petat ædificium, defendi poteſt per exceptionem doli mali, ſecundum ea, quæ diximus, ita eiuſdem exceptionis auxilio tutus eſſe poteſt is, qui alienum fundum ſua impenſa bona fide conſeruit.

§. XXXIII. Literæ quoque licet aureæ ſint, perinde chartis membraniſque cedunt, ac ſolo cedere ſolent ea quæ inædificantur, aut inſeruntur. ideoque ſi in chartis, membraniſve tuis carmen vel hiſtoriam, vel orationem Titius ſcripſerit, huius corporis non Titius, ſed tu dominus eſſe videris. Sed ſi à Titio petas tuos libros, tuaſve membranas, nec impenſas ſcripturæ ſoluere paratus ſis: poterit ſe Titius defendere per exceptionem doli mali, vtique ſi earum chartarum membranarumve poſſeſſionem bona fide nactus eſt.

§. XXXIV. Si quis in aliena tabula pinxerit, quidam putant tabulam picturæ cedere: aliis videtur picturam [69], qualiſcumque ſit, tabulæ cedere. ſed nobis videtur melius eſſe tabulam picturæ cedere. Ridiculum eſt enim picturam Apellis vel Parrhaſij in acceſſionem viliſſimæ tabulæ cedere. Vnde ſi à domino tabulæ imaginem poſſidente, is, qui pinxit, eam petat [70], nec ſoluat pretium tabulæ, poterit per exceptionem doli mali ſubmoueri. At ſi is, qui pinxit, poſſideat, conſequens eſt, vt vtilis actio domino tabulæ aduerſus eum detur: quo caſu ſi non ſoluat impenſam picturæ, poterit per exceptionem doli mali repelli, vtique ſi bona fide poſſeſſor fuerit ille, qui picturam impoſuit. Illud enim palam eſt, quod ſiue is qui pinxit ſubripuit tabulam, ſiue alius, competit domino tabularum furti actio.

[69] ALIIS VID. PICT.] Nempe Paulo in l. in rem, §. ſed & id quod, de rei vindic. Gaio idem iudicium non eſt, l. qua ratione. de adq. rer. dom. Obiicies l. 11. Inſt. Gaio [k] idem videri quod Paulo eod. in lib. Gaius in quæſtione ſpeciei factæ ex aliena materia Sabinianus eſt, quum tamen iam ante ex eo mediam quandam ſententiam Iuſtinianus retulerit. Non eſt is liber Gaij purus putus: nam immutata, addita, detracta, deprauata ſunt multa Gotthorum arbitrio, à quibus ea qualiacumque fragmenta veteris prudentiæ accepimus: ſuntque puriora multo fragmenta Pandectarum, in quibus tamen ingentia flagitia Tribonianum admiſiſſe conſtat, detortis ſæpe exempli gratia Vlpiani verbis in ſententiam Iuſtiniani, atque in ius quo tum vtebantur, non ſecus atque Gotthi, qui ex moribus & legibus ſuis in Gaio & Paulo [l] pleraque commutarunt.

* [70] EAM PETAT] Pictor directam vindicationem habet [m].

[k] Tit. 1. [l] In receptis Sententiis Pauli.
[m] l. qua ratione 9. §. 1. D. de adq. rer. dom.

A §. XXXV. Si quis à non domino, quem dominum eſſe crediderit, bona fide fundum emerit, vel ex donatione aliave qualibet iuſta cauſa æque bona fide acceperit, naturali ratione placuit fructus, quos percepit, eius eſſe pro cultura & cura [71]. Et ideo ſi poſtea dominus ſuperuenerit, & fundum vindicet, de fructibus ab eo conſumptis agere non poteſt. Ei vero qui alienum fundum ſciens poſſederit, non idem conceſſum eſt. itaque cum fundo etiam fructus, licet conſumpti ſint, cogitur reſtituere.

* [71] PRO CVLT.] Ergo fructus qui ex facto eius naſcuntur [n], non qui ſunt cultura & cura ſecuri [o].

B Plus eſt cura quam cultura: Nam & fructus pecorum curari dicuntur, l. fructus, §. non ſolum, ſol. matrim. Bene autem pro cultura & cura: nam fructus qui per ſe naſcuntur bonæ fidei poſſeſſoris non ſunt, l. fructus, de vſur. Interim quidem ſunt eius, l. bonæ fidei. de adq. rer. dom. id eſt, quamdiu res euicta non fuerit. Re euicta niſi eos vſuceperit, eorum nomine tenetur. Sic ab eo tempore fructus percepti quo poſſeſſor cognouit rem alienam eſſe, eius interim ſunt, l. qui ſcit, §. vlt. de vſur. At ſi exitum finemque iudicij inſpicias, eius non ſunt, quem Pomponius in vtraque ſpecie potiſſimum inſpexit, l. fructus, l. bonæ fidei, §. Pomp. verendum. Et ita interim, rectiſſime in l. 5. de leg. commiſſ. & l. per ſeruum, de pet. hered.

C [n] L. fructus 45. D. de vſur. [o] Virgil. in Cul.
[Et tu Sancta Pales, ad quam ventura recurrit
Agreſtum bona ſors cura ſecura.....]
vbi Scalig. Inuocat Palem, ad quam ait pertinere agreſtum bonam ſortem, hoc eſt, copiam lactis, quia ea νομία & paſtoralis Dea. quem prouentum lactis ſecurum ab omni cura dixit, quia ſine vlla cultura ac labore illud percipiunt paſtores, cum contra agricolæ maximis laboribus terram ſubigant, vt ex ea percipiant fructus.

§. XXXVI. Is ad quem vſusfructus fundi pertinet, non aliter fructuum dominus efficitur, quam ſi ipſe eos perceperit. Et ideo licet maturis fructibus, nondum tamen perceptis, deceſſerit, ad heredem eius non pertinent [72], ſed domino proprietatis adquiruntur. Eadem fere &
D de colono [73] dicuntur.

* [72] NON PERTIN.] Debentur tamen heredi fructuarij pro rata temporis, quo conſtitit vſusfr. l. 5. §. pen. Si vſusfr. pet. l. 32. §. pen. de vſufr. leg.

* [73] DE COLONO] Qui & in aliis pleriſque cauſis fructuario comparatur, l. 12. quod vi aut clam.

§. XXXVII. In pecudum fructu etiam fœtus eſt, ſicut lac [74], pili, & lana. Itaque agni, hœdi, & vituli, & equuli, & ſuculi ſtatim naturali iure [75] dominij fructuarij ſunt: partus vero ancillæ in fructu non eſt. itaque ad dominum proprietatis pertinet. abſurdum enim videba-
E tur, hominem in fructu eſſe; quum omnes fructus rerum natura [76] gratia hominis comparauerit.

* [74] SICVT LAC] Et caſei igitur. Cato de fructu ouium [p]. ſequitur pili. Sic legendum, vt apud Gaium [q] & Theoph. αἱ τρίχες. pili caprarum, lana ouium [r].

* [75] NAT. IV.] Gaius [ſ] pleno iure, vt oſtendat non eſſe neceſſariam vſucapionem, l. 5. §. lana, de vſurpat. & vſuc. quæ plenum ius tribuere dicitur, l. 17. de rei vin. æ ſane cui naturali iure dominium adquiritur, iuris ciuilis ſuppetiæ neceſſariæ non ſunt.

* [76] RERVM NATVRA] τὸ δημιουργικὸν ἡμῶν αἴτιον [t].

p De re R. c. 150. q l. in pecudum 28. D. de vſur.
r Varro de re R. 2. cap. vlt. ſ d. l. 28.
t Galen. lib. 9. de Hippocrat. & Platon. placit. ὅτι μὲν ἐστιν ἡ οὐσία τῆς διαπλαττούσης τε καὶ διοικούσης ἡμᾶς φύσεως, οὐ τολμῶ ἀποφαίνεσθαι. τὸ δὲ δημιουργικὸν ὑμνῶ αὐτὴν, ὡς ἔθος ἐστὶν ἐνίοτε ἀνθρώποις, ὀνομάζειν φύσιν.

§. XXXVIII. Sed ſi gregis vſumfructum quis habeat, in locum demortuorum capitum ex fœtu fructuarius ſummittere debet [77], vt Iuliano viſum eſt, & in vinearum demortuarum, vel arborum locum, alias debet ſubſtituere. recte enim colete, & quaſi bonus paterfamilias vti debet.

* [77] Svmmitt.] Columella [u], Boni paſtoris vel prima eura eſt, in demortuarum, vitioſarumqoe ouium locum totidem capita ſubſtituere. Summiſſi fœtus gregem retinent, l. deducta §. hereditatem, ad Trebellian.

u lib 7. cap. 3.

§. XXXIX. Theſauros [78] quos quiſque in loco ſuo inuenerit, diuus Hadrianus, naturalem æquitatem ſequutus, ei conceſſit, qui inuenerit. Idemque [79] ſtatuit, ſi quis in ſacto, aut religioſo loco fortuito caſu inuenetit. At ſi quis in alieno loco, non data ad hoc opeta, ſed fortuito inuenerit, dimidium inuentori, dimidium domino ſoli conceſſit. Et conuenientet ſi quis in Cæſaris loco inuenerit, dimidium inuentoris, dimidium Cæſaris eſſe ſtatuit. Cui conueniens eſt, vt ſi quis in fiſcali loco, vel publico, vel ciuitatis [80] inuenerit: dimidium ipſius eſſe, dimidium fiſci vel ciuitatis.

[78] Thesavr.] Vide quæ ad hunc §. annot. 9. Obſ. cap. 37.

[79] Idemqve] Idem Hadrianus. fratres Imperatores contra [x]. ſic paulo poſt, conceſſit, idem ſcilicet Hadrianus [y]: Grat. Valent. Theodoſius cootra [z].

[80] Vel civitatis] Supereſt, vel ciuitatis: nam mox ſequitut, & dimidium fiſci vel ciuitatis. publico igitur, id eſt, P. R. vel ciuitatis.

x l. 3. §. pen. D. de iu. fiſ. y Theoph.
z l. 2. C. Theod. de theſaur. V. Cui. ad l. vn. C. eod.

§. XL. Per traditionem quoque iure naturali res nobis adquiruntur. nihil enim tam conueniens eſt naturali æquitati, quam voluntatem domini volentis tem ſuam in alium transferre, ratam haberi: & ideo, cuiuſcumque generis ſit cotporalis res, tradi poteſt, & à domino tradita alienatur. Itaque ſtipendiaria [81] quoque & tributaria prædia eodem modo alienantut. Vocantur autem ſtipendiaria & tributatia prædia, quæ in prouinciis ſunt: inter quæ necnon & Italica prædia, ex noſtra [82] Conſtitutione nulla eſt differentia. ſed ſi quidem ex cauſa donationis [83], aut dotis [84], aut qualibet alia ex cauſa tradantur, ſine dubio transfetuntur.

[81] Stipeno.] Hæc prædia & priuata dicuntur, & publica: quod auctore Aggeno Vrbico [a], dum priuatus laborat in proprio, & tributum aut ſtipendium publico, & ſibi alimoniam arua excolendo procurat. Italica prædia tributaria aut ſtipendiaria non ſunt: igitur publica non ſunt. hæc mancipi ſunt [b], illa nec mancipi [c]. ſed hæc poſterior differentia ſublata eſt à Iuſtiniano [d]. Id tamen notandum eſt, impetrato iure ſoli Italici, prouincialia etiam prædia publica non eſſe [e].

A [82] Ex n. const.] Conſtitutio Latina de vſucapione transformanda: de qua etiam cap. 6. inf.

[83] Donat.] Qua ratiooe ſit hic locus conciliandus cum l. in tebus, C. de ior. dot. docet 10. Obſ. cap. 32.

* [84] Dotis] L. quotiens §. vlt. de pecul. §. ſed tamen, inf. de vſuc. §. adeo, inf. de loc. & cond.

a de limitib. agror. b Italica prædia mancipi ſunt, Vlp. tit. 19. §. 1. c Aggenus Vrbicus de limit. agror. ſtipendiarij agri nexū non habentur, ſed nec mancipatio eorum legitima eſſe poteſt.
d l. vn. C. de vſucap. transf. e ſicut Italica prædia.

§. XLI. Venditæ vero tes, & traditæ, non aliter emptori adquiruntur, quam ſi is venditori pretium ſoluerit, vel alio modo ei ſatisfecerit,
B veluti expromiſſore [85] aut pignore dato. quod cauetur quidem etiam lege duodecim tabularum, tamen tecte dicitur & iure gentium, id eſt iute naturali id effici. Sed ſi is qui vendidit, fidem emptoris [86] ſequutus eſt, dicendum eſt ſtatim tem emptoris fieri.

* [85] Expromiss.] Delegatiooe. Cato in legibus emptioois [ee], Donicum pecuniam ſatisfecerit, aut delegarit.

* [86] Emptoris] L. 5. §. ſed ſi ded. de trib. act. Liuius 22. Vult ſibi quiſque credi, & habita fides ipſam plerumque obligat fidem.

ee de re R. cap. 149.

§. XLII. Nihil autem intereſt [87], vtrum ipſe
C dominus tradat alicui rem, an voluntate eius alius.

* [87] Interest] Sicut nihil etiam intereſt emptori res tradatur, an alij voluntate emptoris, l. 22. §. fugitiuus, Mand. l. 4. §. tunc, de vſuc.

§. XLIII. Qua tatione ſi cui libera vniuerſorum negotiorum adminiſtratio à domino permiſſa fuerit [88], iſque ex his negotiis tem vendiderit, & tradiderit, facit eam accipientis.

[88] Perm. fver.] Hic alieoare ita demum poteſt, ſi id exigat negotiorum adminiſtratio [f]: non donandi, noo deminuendi eauſa. Denique eadem lege tranſigere poreſt, l. mandato, de proeur. vbi pro decideodi, affirmo legendum deminuendi [g], vt in l. Lu-
D cius, §. vlt. de adm. tut.

f l. procurator 63. D. de procur. g Vide Cuiac. ad d. l. 63.

§. XLIV. Interdum etiam ſine rraditione, nuda voluntas domini ſufficit ad rem transferendam, veluti ſi rem quam tibi aliquis commodauit, aut locauit, aur apud te depoſuit, vendiderit tibi, aut donauerit. Quamuis enim ex ea cauſa tibi eam non tradiderir [90]: eo tamen ipſo, quod patitur tuam eſſe [91], ſtatim tibi adquiritur proprietas, perinde ac ſi eo nomine tradita fuiſſet [92].

* [90] Non tradid.] Nihil refert relinquas an transfetas poſſeſſionem, l. 8. C. com. vtr. iud. l. ſi er-
E go, § pen. de iu. dot. Idem eſt ſi in poſſeſſiooe tei ſis voluntate nuda venditoris, l. 12. C. de contr. emp. l. 2. Si quis alij vel ſibi, l. 12. C de adq. poſſ.

* [91] Tvam esse] L. quidam, de tei vind. l. abſenti, de donat.

* [92] Trad. fv.] Quia & tu eam pro tradita habes, l. ſi fur, de vſurp. & vſue.

§. XLV. Item ſi quis metces in horreo depoſitas vendidetit, ſimulatque claues horrei tradiderit emptoti, transfert proprietatem metcium ad emprorem.

§. XLVI. Hoc amplius, interdum & in in-

Digitized by Google

certam perſonam collata voluntas domini transfert rei proprietatem : vt ecce prætores, & conſules, qui miſſilia [94] iactant in vulgus, ignorant quid eorum quiſque ſit excepturus : & tamen quia volunt quod quiſque exceperit, eius eſſe, ſtatim eum dominum efficiunt. A

* [94] QVI MISSILIA] Quæ ſparſiones Senecæ [h], aurei imbres Corippo [i], ex auro diuites ſparſiones Statio [k], ex croco odorati imbres Muſæ rhetori [l].

[h] Lib. 2. Natural. Quæſt. [i] Libro 4. de laudib. Iuſtin.
[k] 3. Syluar. vlt. [l] Apud Senec. Controu. lib. 5. præfat. imber odorus. Apulei. Metamorph. 10.

§. XLVII. Qua ratione verius eſſe videtur, B ſi rem pro derelicto à domino habitam occupauerit quis, ſtatim eum dominum effici. Pro derelicto autem habetur, quod dominus ea mente abiecerit, vt id rerum ſuarum eſſe nolit : ideoque ſtatim dominus eſſe deſinit [95].

* [95] DESINIT] Vt Sabinianis viſum eſt [m]: quæ verior ſententia eſt.

[m] L. 2. §. 1. D. pro derel. l. falſus 43. §. quod ſi dominus, D. de furt.

§. XLVIII. Alia cauſa eſt earum rerum, quæ in tempeſtate maris, leuandæ nauis cauſa, eiiciuntur. hæ enim dominorum permanent, quia palam eſt eas non eo animo eiici, quod C quis eas habere non vult, ſed quo magis cum ipſa naui maris periculum effugiat. Qua de cauſa ſi quis eas fluctibus expulſas, vel etiam in ipſo mari nactus [96], lucrandi animo abſtulerit, furtum committit. Nec longe diſcedere videntur ab his, quæ de rheda currente non intellegentibus dominis cadunt.

* [96] NACTVS] Quom natent ſcilicet, vt Th. interpretatur.

D

De rebus incorporalibus.

CAPVT II.

QVÆDAM præterea res corporales ſunt, quædam incorporales.

§. I. Corporales hæ ſunt, quæ ſui natura tangi poſſunt, veluti fundus, homo, veſtis, aurum, argentum, & denique aliæ res innumerabiles.

§. II. Incorporales autem ſunt, quæ tangi non poſſunt : qualia ſunt ea, quæ in iure [1] conſiſtunt: ſicut hereditas, vſusfructus, vſus, obligationes [2] quoquomodo contractæ. Nec ad rem E pertinet quod in hereditate res corporales continentur. nam & fructus qui ex fundo percipiuntur, corporales ſunt, & id, quod ex aliqua obligatione nobis debetur, plerumque corporale eſt [3], veluti fundus, homo, pecunia. nam [4] ipſum ius vtendi fruendi, & ipſum ius obligationis, incorporale eſt.

[1] IN IVRE] In iure, non in corpore : hoc eſt iura, l. & habet. 1. de precar. l. Mæuius, §. fundo, de leg. 2. l. vlt. in fin. C. de præſcript. lon. temp. Iura talia ſunt, ſeruitus [a], hereditas [b], dos [c], peculium [d], poſſeſſio [e], obligatio [f]: nam hæc omnia iuris nomina ſunt. Hereditas igitur non eſt pecunia, ſed ſucceſ- A ſio; l. nihil, de verb. ſig. id eſt, ius ſucceſſionis, l. bonorum 2. cod. Ait vero, qualia ſunt ea quæ in iure conſiſtunt: nec enim docet quot ſunt genera rerum incorporalium, ſed qualia. Nummi iura non ſunt: res tamen incorporales ſunt : ſiquidem is qui nummos debet, quantitatem debet, non corpora, l. qui heredis, de cond. indeb. l. ſi is cui nummos, de ſol. quæ lex citatur in l. nam etſi fur, §. vlt. de rebus cred.

* [2] OBLIGAT.] Et actiones omnes in rem, vel in perſonam [g].

[3] CORPOR.] Corporalis effectus, l. vlt. C. de præſcr. lon. temp.

B [4] NAM IPSVM] Nam, pro ſed, vt in l. inter ſtipul. §. ſacram, de verb. oblig. l. Stichum, §. vſumf. de ſolut. vt etiam Accurſ. refert l. quum tibi, C. qui pot. in pig.

[a] L. qui fundum 12. D. quemadm. ſeruit. amitt.
[b] L. bonorum 208. D. de verb. ſign. [c] L. 5. D. de impenſ in reb. dot. fact. [d] Hereditas & peculium nomina ſunt quæ iuris intellectum habent, Cui. ad l. frater à fratre, D. de condict. indeb. tract. 9. ad Afric.
[e] L. 2. §. 2. D. de bonor. poſſeſſ V. Feſtum in poſſeſſio.
[f] inf. de obligat. in pr. [g] eſt enim actio ius, inf. de action. l. nihil 51. D. de obligat. Cicero pro Cæcinna.

§. III. Eodem numero ſunt iura prædiorum vrbanorum & ruſticorum, quæ etiam ſeruitutes vocantur.

C

De ſeruitutibus.

CAPVT III.

RVSTICORVM prædiorum iura ſunt hæc, iter, actus, via, aquæductus. Iter eſt ius eundi, ambulandi homini [1], non etiam iumentum agendi [2], vel vehiculum. Actus eſt ius agendi, vel iumentum, vel vehiculum. Itaque qui habet iter, actum non habet. qui actum habet, & iter habet, eoque vti poteſt etiam ſine iu- D mento. Via eſt ius eundi, & agendi, & ambulandi : nam & iter, & actum [3] in ſe continet via [4]. Aquæductus eſt ius aquæ ducendæ per fundum alienum.

* [1] AMBVL. H.] Ius eundi, prædij vtilitatem reſpicit : ius ambulandi, hominis [a].

[2] IVM. AG.] Iumento vehi poteſt [b]: iumentum agere non poteſt. iter eſt qua homines : actus qua pecora tranſeunt [c].

[3] ACTVM] Qui actum habet, actum vindicat, non iter & actum. Qui viam habet, aut viam vindicat, aut iter ſimul & actum [d]. Viæ latitudo legitima eſt [e], idque non iuris noſtri auctores ſolum tradidere, ſed Varro lib. 6. de lingua Latina. actus latitudo non E eſt legitima [f]. Via eſt qua vehiculum & iumentum ire poteſt. Actus eſt etiam qua vehiculum duci non poteſt, modo ſi iumentum agi poteſt, l. ſi tam, de ſeruit. Ponitur & alia differentia in l. qui ſella, de ſeruit. ruſt. Via autem per latitudinem diuiſa efficit duas ſemitas, l. nam ſatis, quemadm. ſeruit. amitt.

* [4] IN SE CONT.] Vtrumque nominatim, & principaliter. Actus autem continet iter, non nominatim, ſed tacite & per conſequentias [g].

[a] Eſt enim ambulare, ſpatia facere valetudinis cauſa. Cuiac. Obſeru. lib. 22. cap. 35.
[b] L. inter 12. D. de ſeruit. ruſtic. præd.
[c] Vetus interpres Pauli 3. Sent. tit. 19. qua pecora minare conſueuimus.
[d] Vide Cuia. d. c. 35. [e] L. viæ 8. D. de ſeruit. ruſtic. præd.
[f] Sed arbitraria, l. certo 13. §. 2. eod. [g] V. d. cap. 35.

§. I. Prædiorum vrbanorum ſeruitutes ſunt,

quæ ædificiis inhærent ⁵: ideo vrbanorum præ- A
diorum dictæ, quoniam ædificia omnia⁶, vrbana prædia appellamus, etſi in villa ædificata ſint. Item vrbanorum prædiorum ſeruitutes ſunt hæ, vt vicinus onera vicini ſuſtineat⁷: vt in parietem eius liceat vicino tignum immittere, vt ſtillicidium, vel flumen recipiat quis in ædes ſuas, vel in aream, vel in cloacam, vel non recipiat⁸, & ne altius tollat quis ædes ſuas, ne luminibus vicini officiat.

* ⁵ ÆDIF. INH.] Quibus debentur, vt vſuſf. perſonis quibus debetur [h]. nam & certe non niſi ab his, quibus debentur, aliæ ſeruitutes dicuntur eſſe hominum [i], a- B
liæ prædiorum [k].

⁶ ÆDIFICIA OMN.] In diſtinctione vrbanorum & ruſticorum prædiorum, inter Neratium & ceteros Iuriſconſultos non conuenit. Neratius ea loco diſtinguit, l. 2. de ſer. ruſt. l. eo iure, in quib. cauſ. pig. Ceteri qualitate. Et horum quidem ſententia obtinuit etiam in familia: vrbana enim familia à ruſtica, opere ſeparatur, non loco. Et in eam rem vulgo quum quæri & inſpici ſoleat, l. vrbana familia, de verb. ſignif. miror quod nondum quiſquam eius menda deprehenderit. Inprimis lex ait, familiam loco non diſtingui, ſed genere operis. Tum ita fieri, vt diſpenſator in vrbanis non ſit, ſi rerum ruſticarum rationes diſpenſet, ibique habitet. Hæc vi- C
dentur eſſe contraria: nam ſi id exigimus, vt is diſpenſator ibi habitet, id eſt ruri, certe non tam ex genere, quam etiam ex loco ruſticum mancipium definimus. At legendum eſt, vbique habitet, id eſt, vbicumque, vt in l. quod niſi fiat, in f. de oper. libert. l. in lege, de contr. empt. Deinde ait lex, Quo quiſque loco ſeruus fuerit ex numero familiæ apparere & vicariis. Ex numero, id eſt, ex libellis & veluti matricula familiæ. At quomodo ex vicariis? lege, ciuariis, vt in l. ſeruis, de leg. 3. Inuerſo ordine literarum multa ſcripta ſunt in Pand. Florent. vt domus [l] pro modus, iurnæ pro ruinæ [m], & eo in loco vicariis pro D
ciuariis. Et hinc exiſtunt errores multi in lib. noſtris.

* ⁷ SVSTINEAT] Inferior ſuperioris, l. ſicuti, ſi ſer. vind. l. 1. de ſer. leg.

⁸ VEL NON RECIP.] Aut ſtillicidium meo iure non recipio [n], aut iure ſeruitutis. Meo iure, ſi non vicino ceſſero ius ſtillicidij immittendi: iure ſeruitutis, ſi vicino iam anteceſſero ius ſtillicidij immittendi [o]. Eodemque prorſus modo, aut iure meo ædes altius tollo, aut iure ſeruitutis. qua de re videbimus in §. æque. de actionib.

[h] Vſusfructus perſonæ cohæret, l. 3. §. vlt. D. quib. mod. vſusf. amitt.

[i] Seruitutes hominum dicuntur in l. quoties 15. D. de ſeruit. & l. ſi mihi 20. §. vlt. D. de ſeru. ruſt. quæ alias in perſonam, l. Gaius 12. D. de ann. leg. aut perſonarum, l. 1. D. de ſeruit. vel de- E
nique perſonales, l. non ſolum 8. § tale, D. de lib. leg.

[k] Seruitutes prædiorum dicuntur, l. 1. D. de ſeruit. d. l. 15. quæ alias in rem, d. l. 12. vel rerum, d. l. 1.

[l] in l. 40. D. de cont. empt. [m] L. 1. D. depoſ. Anton. Auguſt. Emendat. lib. 4. cap. 2.

[n] V. ad §. 1. inſ. de action. [o] Theophil.

§. II. In ruſticorum prædiorum ſeruitutes quidam computari recte putant aquæ hauſtum, pecoris ad aquam adpulſum, ius paſcendi, calcis coquendæ, arenæ fodiendæ.

§. III. Ideo autem hæ ſeruitutes prædiorum appellantur, quoniam ſine prædiis conſtitui non poſſunt. nemo enim poteſt ſeruitutem acquirere vrbani vel ruſtici prædij, niſi qui habet prædium, nec quiſquam debere, niſi qui habet prædium⁹.

A * ⁹ HAB. PRÆD.] Vicinum, aut proxime adſitum, non longe remotum, l. ſi ædes, & l. ſeq. de ſeru. vrb. l. Gaius, de an. leg. l. 5. de ſeru. ruſt. vide lib. 2. Feud. tit. 9.

§. IV. Si quis velit vicino aliquod ius conſtituere, pactionibus, atque ſtipulationibus id efficere debet ¹⁰. Poteſt etiam in teſtamento quis heredem ſuum damnare, ne altius tollat ædes ſuas, ne luminibus ædium vicini officiat: vel vt patiatur eum tignum in parietem immittere, vel ſtillicidium habere: vel vt patiatur eum per fundum ¹¹ ire, agere, aquamve ex eo ducere.

B * ¹⁰ EFF. DEB.] L. pen. C. de ædif. priu.

* ¹¹ PER FVND.] Addidit Gaius [p] [ſuum vel heredis,] nam & fundum heredis teſtator ſeruitute onerare poteſt.

[p] L. poteſt 16. comm. præd.

De vſufructu.

CAPVT IV.

VSVSFRVCTVS eſt ius alienis rebus vtendi fruendi, ſalua rerum ſubſtantia ¹. Eſt enim ius in corpore ². quo ſublato & idipſum
C tolli neceſſe eſt.

* ¹ SAL. R. SVBST.] Nam earum rerum quarum ſubſtantia vtendo perit, proprie vſusfructus non eſt [a].

* ² IN CORP.] Non in re incorporali proprie [b].

[a] L. 1. §. 1. D. de vſufr. ear. rer. quæ vſ. conſum.

[b] vnde quærebatur an vſusfructus nominum legari poſſet, l. 3. eod. quia nomina, id eſt, obligationes debitorum in iure conſiſtunt, non in corpore. Nec ſunt igitur, ſed intellectu concipiuntur, abſtrahuntur. Quæ ſunt, ſenſibus percipiuntur, velati tactu, viſu. nomina & ſeruitutes ſenſibus non percipiuntur, ſed intellectu tantum. Verum ſicut remedio cautionis vtile ſit legatum, ſi legatus ſit vſusfr. nominum d. l. 3. & l. 4. ita legato vſufr. viæ, vel itine-
D ris, vel actus, vel aquæductus remedio cautionis, beneficio cautionis, legatum perducitur ad emolumentum. Cuiac. ad l. 15. de vſu & vſufr. leg.

§. I. Vſusfructus à proprietate ſeparationem recipit: idque pluribus modis accidit: vt ecce, ſi quis vſumfructum alicui legauerit: nam heres nudam habet proprietatem, legatarius vſumfructum. Et contra, ſi fundum legauerit, deducto vſufructu, legatarius nudam habet proprietatem, heres vero vſumfructum. Item alij vſumfructum, alij deducto eo fundum legare poteſt. Sine teſtamento vero ſi quis velit vſumfructum alij conſtituere, pactionibus & ſtipulationibus id
E efficere debet. Ne tamen in vniuerſum inutiles eſſent proprietates, ſemper abſcedente vſufructu: placuit certis modis extingui vſumfructum, & ad proprietatem reuerti.

§. II. Conſtituitur autem vſusfructus non tantum in fundo, & ædibus, verumetiam in ſeruis, & iumentis, & ceteris rebus: exceptis iis quæ ipſo vſu ³ conſumuntur. Nam hæ res neque naturali ratione, neque ciuili recipiunt vſumfructum: quo numero ſunt vinum, oleum, frumentum, veſtimenta ⁴: quibus proxima eſt pecunia numerata ⁵. Namque ipſo vſu aſſidua permutatione quodammodo extinguitur. Sed vtilitatis cauſa ſenatus cenſuit, poſſe etiam earum rerum vſumfructum conſtitui: vt tamen eo no-

A nine heredi vtiliter eaueatur[6]. Itaque ſi pecuniæ vſusfructus legatus ſit, ita datur legatario, vt eius fiat: & legatarius ſatiſdet heredi de tanta pecunia reſtituenda, ſi morietur aut capite minuetur. Ceteræ quoque tes ita traduntur legatario, vt eius fiant. ſed æſtimatis his, ſatiſdatur, vt, ſi morietur, aut capire minuetur, tanta pecunia teſtituatur, quanti hæ fuerint æſtimatæ. Ergo ſenatus non feeit quidem earum rerum vſumfructum (nec enim poterat) ſed per cautionem quaſi vſumfructum conſtituit.

[3] Ipso vsv consvm.] Quia earum non vſus, ſed abuſus[c].

B [4] Vestimenta] Proprie tamen ſunt in vſo, non in abuſu: quia non eooſumuntur, ſed vſu deteruntur potius[d].

[5] Pecvn. nvmer.] Similis & affinis[e].

[6] Vtiliter cav.] Gaius [recte] in l. 2. de vſufr. ear. ret. Recte[f] autem & vtiliter[g], id eſt, ſatiſdato.

[c] Hæ res in abuſu conſiſtunt, in abſumptione ſunt, l. 5. § 1. D. de vſufr. ear. ret. quæ vſ. conſ. [d] l. 9. § pen. D. vſufr. quemadm. cau. [e] Theoph. [f] l. 1. §. iuber, D. de collat.
[g] l. 3. §. 2. vſufr. quem. cau. Paul. v. Sent. tit. 9.

§. III. Finitur autem vſusfructus morte fructuarij[7], & duabus capitis deminutionibus, maxima & media[8], & non vtendo[9] per modum & tempus[10], quæ omnia noſtra ſtatuit Conſtitutio[11]. Item finitur vſusfructus, ſi domino proprietatis ab vſufructuario cedatur (nam ceden- C do extraneo, nihil agit[12]) vel ex contrario, ſi fructuarius proprietatem rei adquiſierit: quæ res conſolidatio[13] appellatur. Eo amplius conſtat, ſi ædes incendio conſumptæ fuerint, vel etiam terræ motu, vel vitio ſuo corruerint, extingui vſumfructum, & ne areæ quidem vſumfructum deberi.

*[7] Morte fr.] Aut eius cui fructuarius rogatus eſt reſtituere vſumfructum, l. 4. Quibus mod. vſusfr. amit.

[8] Max. et meo.] In l. 1. de vſufr. leg. hæc verba [ex magna cauſa] ſunt Triboniani: Nam ante Iuſtinianum etiam minima capitis deminutio vſumfructum extinguebat[h].

D *[9] Non vtenoo] Non vti quando dicatur, definit l. 38. de vſufr. Sed & vti alio modo quam quo vſusfr. conſtitutus eſt, non vti eſt[i].

[10] Si fructuarius per conſtitutum tempos oullo modo vtatur, vel etiam ſi vtatur eootra præſcriptum modum[k]: vtroque caſu non vtendo vſumfructum amiſſum dicemus arg. eſt l. ſi communem §. 1. & l. ſi quis alis, quemad. ſer. amit.

[11] Constitvtio] Conſtitotio Latina l. pen. C. de vſufr. de qua etiam lib. 3. cap. 10. inf.

[12] Nihil agit] Hæc verba vn ſint accipienda oſteodi in Frag. Vlpiani tit. 19. Quod ne nouum videatur coniungenda erit l. per ſeruum, §. vlt. de adq. rer. dom. cum l. qui mihi; de donat.

[13] Consolioatio] Conſolidatio iode nomen accepit, quod ſolidum id proprie ſit, à quo vſusfructus deductus non eſt, l. à liberto, de bon. lib. l. Sempronius § pen. de vſufr. leg.

* Confundi[l] dicitur, & adcreſcere vſusfructus nudæ proprietari, & conſolidari. quæ conſolidatio & his verbis [ius ſolidum] ſignificatur in l. 9. in fi de aq. pl. are.

[h] Paul lib 3. Sent. tit. 6. § capitis, l. pen. C. de vſufr
[i] l. ſi communem 10. § 1. l. Labeo 17. & l. ſeq. D quemadm. ſeruit. amitt. [k] Theoph.
[l] l. ſi fructuarius 4. D. vſufr. quem. cau. l. ſi conuenerit 18. §. 1. D. de pignet. act. l. quod ſi 31. § ſed etſi, D de ædilit. ed. l. idem 3. §. vlt. & l. idem 6. D. de vſufr. accreſc.

A §. IV. Quum autem finitus fuerit vſusfructus, reuertitur ſcilicet ad proprietatem, & ex eo tempore nudæ proprietatis dominus incipit plenam in re habere poteſtatem[14].

*[14] Potestatem] Plenam proprietatem, l. 15. §. vlt. de caſtr. pec. plenum ius, l. 19. de an. leg. l. 126. §. 1. de verb. obl.

De vſu & habitatione.

CAPVT V.

Isdem iſtis modis, quibus vſusfructus conſtituitur, etiam nudus vſus conſtitui ſolet; B iiſdemque illis modis finitur, quibus & vſusfructus deſinit.

§. I. Minus autem ſcilicet iuris eſt in vſu, quam in vſufructu: namque is qui fundi nudum habet vſum, nihil vlterius habere intellegitur, quam vt oletibus, pomis, floribus, fœno, ſtramentis, & lignis ad vſum cottidianum vtatur[1]: in eo quoque fundo hactenus ei morari licet, vt neque domino fundi moleſtus ſit, neque iis per quos opera ruſtica fiunt, impedimento. nec vlli alij ius, quod habet, aut locare[2], aut vendere[3], aut gratis concedere poteſt: quum is qui vſumfructum[4] habet, poteſt hæc omnia facere[5].

C [1] Vtatvr] His omnibus quum vtatur, miror cur dixerit Neruaeum folus non vſurum, l. plenum, D. eod. forſitan legendum Oleis[a]. P. Victorius pæne ſimili in re apud Varronem[b] demonſtrauit, pro Oleis, legendum eſſe Dolus. Nam & doleis ſcribebant, non dolus, l. 30. §. certis, D. ad leg. Falcid. l. 15. §. proprietatis, D. de vſufr.

*[2] Locare] L. 10. §. 1. Com. diuid.

*[3] Avt veno.] Aut pignerare, quia hæc licentia in fructu connumeratur[c]: vſuarius autem noo habet fructum.

[4] Vsvmfrvctvm] Quæro, quum vſusfructus extraneo vendi[d], locari, donari, commodari, precario concedi, ubligari poſſit, cur etiam eidem in iure cedi non poſſit? an quia cedere in iure, eſt ad ſellam D prætoris id à ſe ius totum abiudicare: at locare, aut vendere, eſt ius vtendi fruendi ita in alium transferre, vt tamen per emptorem aut conductorem à fructuario retineatur[e]?

*[5] Omnta fac.] Non tamen legare, l. quod in rerum. §. 1. de leg. 1.

[a] Vide Obſer. lib. 9. cap. 37. [b] lib. 1. de re R. cap. 61.
[c] l. vlt. D. de vſur. l. fructus 72. D. de reg. iur.
[d] l. neceſſario 8. §. vlt. D. de peric. & com. rei vend. l. arboribus 12. §. 2. l. 38. 39. 40. D. de vſufr. l. ſi is qui bona 11. §. vſusfr. D. de pig. [e] d. §. 2.

§. II. Item is, qui ædium vſum habet, hactenus ius habere intellegitur, vt ipſe tantum habitet: nec hoc ius ad alium transferre poteſt. & E vix receptum eſſe videtur, vt hoſpitem ei recipere liceat: ſed cum vxore ſua liberiſque ſuis, item libertis, nec non aliis liberis perſonis, quibus non minus quam ſeruis vtitur, habitandi ius habet. Et conuenienter ſi ad mulierem vſus ædium pertineat, cum marito ei habitare licet.

§. III. Item is, ad quem ſerui vſus pertinet, ipſe tantummodo operis, atque miniſterio eius vti poteſt: ad alium vero nullo modo ius ſuum transferre ei conceſſum eſt. Idem ſcilicet iuris eſt & in iumentis.

§. IV. Sed ſi pecorum, veluti ouium [6], vſus A legatus ſit, neque lacte, neque agnis, neque lana vtetur vſuarius, quia ea in fructu [7] ſunt. Plane ad ſtercorandum agrum ſuum pecoribus vti poteſt.

[6] VELVTI OV.] Nam pecorum appellatione oues continentur [f]. Id etiam confirmat l. plenum §. ſed & ſi pecoris, D. eod. Denique in Græco [g] ita eſt, θρεμμάτων, ἢ προβάτων.

* [7] FRVCTV] Chryſoſt. in Matt. hom. 79. πολλὴ ἡ τῶν προβάτων ἡ πρόσοδος, ἀπὸ τοῦ ἐρίου, ἀπὸ τοῦ γάλακτος, ἀπὸ τῶν τικτομένων.

[f] Pecorum appellatione quadrupedes continentur, quæ gregatim paſcuntur, l. legatis 65. §. pecoribus, D. de legat. 3.

[g] Theoph.

§. V. Sed ſi cui habitatio [8] legata, ſiue aliquo modo conſtituta ſit, neque vſus videtur, neque B vſusfructus, ſed quaſi proprium aliquod ius: quam habitationem habentibus, propter rerum vtilitatem, ſecundum Marcelli ſententiam, noſtra deciſione [9] promulgata, permiſimus non ſolum in ea degere, ſed etiam aliis locare [10].

[8] HABITATIO] Habitatio non domom ſignificat [h], ſed ius habitandi. Ideoque ſi gratuito tibi conceſſero habitationem, etſi vtrimque [i] dixerit Viuianus, eſſe commodati actionem, l. 1. §. 1. Commod. tutius tamen eſt agere præſcriptis verbis, l. ſi gratuitam, de præſcript. verb. quandoquidem habitatio nomen iuris eſt [k], quod etſi veriſſimum ſit, in facto C tamen potius quam in iure conſiſtit, id eſt, non tam videtor eſſe ius quam factum. & quaſi domus ipſa, l. legatum, de cap. minor. atque ideo multum diſtat ab his quæ omnino in iure conſiſtunt, id eſt, vſu, vſufructu. Vſus, vſusfructus ſi gratuito conceſſus ſit, Viuianus commodati actiooem non daret. Vſus, vſusfructus non vtendo, & capitis deminutione amittitur [l], habitatio non item [m]. Vſus, vſusfructus ex perſona æſtimantur: habitatio non tam ex perſona, quam etiam ex re ipſa quæ habetur. At certe morte finitur habitatio [n] exemplo vſus & vſusfructus: & is etiam ante aditam hereditatem non cedit [o].

[9] DECISIONE] Intelligit deciſiooem l. 13. C. de vſuſ. & habit.

* [10] LOCARE] Donare non permiſit [p].

[h] Vt in l. 12. D. quib. mod. vſusfr. amit. & l. pen. D. de ſupell. leg. [i] id eſt, ſiue domus commodata ſit, ſiue ius habitandi gratuito concedatur.

[k] Vide ad huius notæ interpretationem ipſum Cuiac. ad l. naturalis 5. §. ſed ſi facio, D. de præſcr. verb. in priore recitatione.

[l] Paul. Sentent. lib. 3. tit. 6. §. capitis & ſeq.

[m] L. ſi habitatio, D. eod. [n] d. l. 10. [o] L. vn. §. 2. & 4. D. qu. di. vſusfr. ced. l. 9. D. qu. di. leg. ced.

[p] Non abrogauit d. l. ſi habitatio.

§. VI. Hæc de ſeruitutibus, & vſufructu, & vſu, & habitatione dixiſſe ſufficiat. De hereditate autem, & obligationibus ſuis locis proponemus. Expoſuimus ſummatim quibus modis iure gentium res nobis adquiruntur: modo videamus quibus modis legitimo, & ciuili iure adquiruntur.

De vſucapionibus, & longi temporis poſſeſſionibus.

CAPVT VI.

IVRE ciuili conſtiturum fuerat, vt qui bona fide ab eo qui dominus non erat, quum crediderit eum dominum eſſe, rem emerit, vel ex donatione [2], aliave quauis iuſta cauſa acceperit: is eam rem, ſi mobilis erat, anno vbique, ſi immobilis, biennio tantum in Italico ſolo vſucapiat, ne rerum dominia in incerto eſſent. Et quum hoc placitum erat, putantibus antiquioribus, dominis ſufficere ad inquirendas res ſuas præfata tempora, nobis melior ſententia ſedit, ne domini maturius ſuis rebus defraudentur, neque certo loco beneficium hoc concludatur: & ideo Conſtitutionem [3] ſuper hoc promulgauimus, qua cautum eſt, vt res quidem mobiles per triennium, immobiles vero per longi temporis poſſeſſionem (id eſt inter B præſentes decennio [4], inter abſentes viginti annis) vſucapiantur. & his modis non ſolum in Italia, ſed in omni terra, quæ noſtro imperio gubernatur, dominia rerum, iuſta cauſa poſſeſſionis [5] præcedente, adquirantur.

[1] POSSESSION.] Recte [poſſeſſionibus] in veter. quod etiam Græcus interpres agnouit. Præſcriptio plurimum exceptio eſt [a]. Nouiſſimi iuris interpretes, poſſeſſionem ſiue adquiſitionem longi temporis, vulgo præſcriptionem appellant. quod non caret exemplis. Nam ſic loquitur l. ei à quo, de vſurp. & vſucap. ſic l. qui alienam, de euict. ſic §. ex his inf. per quas perſ. ſic denique l. quinque, C. fin. regund.

C * [2] EX DONATIONE] Inter viuos, vel cauſa mortis, l. ſed & ſi conſtante, de don. inter vir. & vx.

[3] CONSTITVT.] Intelligit Conſtit. Latinam de vſucap. tranſf. de qua cap. 1. §. per traditionem, ſup. & §. diutina, hoc cap. inf.

* [4] DECENNIO] L. vlt. C. ſi quis ign. rem min. l. pen. C. quib. non ob. lon. temp. præſ. l. 9. C. de præſ. lon. temp.

[5] IVSTA C. P.] Iuſto titulo: nam titulus eſt poſſeſſionis cauſa [b].

[a] Vide Cui. de præſcript. & term. in princ. & Parat. D. de except. & Par. C. eod. in fi.

[b]. Theoph. §. 2. inf. de Interdict.

D §. I. Sed aliquando etiamſi maxime quis bona fide rem poſſederit, non tamen illi vſucapio vllo tempore [6] procedit: veluti ſi quis liberum hominem, vel rem ſacram, vel religioſam, vel ſeruum fugitiuum poſſideat.

[6] VLLO TEMPORE] Eſt vſus anni aut biennij: eſt longum tempus: eſt longiſſimum. liberi homines, res ſacræ, res religioſæ nullo tempore adquiruntur [c]: ſerui fugitiui longiſſimo tempore adquiruntur [d].

[c] L. vſucapionem 9. D. de vſurp. & vſuc. ad quam vide Cuiac.

[d] L. 1. C. de ſer. fugit.

§. II. Furtiuæ [7] quoque res, & quæ vi poſſeſſæ ſunt, nec ſi prædicto longo tempore bona fide poſſeſſæ fuerint, vſucapi [8] poſſunt. nam E furtiuarum rerum, lex duodecim tabularum, & lex Atinia [9] inhibent vſucapionem: vi poſſeſſarum [10], lex Iulia & Plautia [11].

* [7] FVRTIVÆ] Vel amotæ, l. pen. Rer. amot. aut vi raptæ: nam & eæ furtiuæ ſunt [e].

* [8] VSVCAPI] Niſi quinquennio res furtiuæ quas fiſcus vendidit bonæ fidei emptori ex edicto D. Marci, non anno aut triennio, §. vlt. quod quidem edictum fuit de mobilibus rebus [f] quæ ſolæ poſſunt eſſe furtiuæ, atque etiam de immobilibus vi poſſeſſis. Sed hodie in mobilibus tantum locus ei relictus eſt.

[9] ATI-

[9] ATINIA] Atinia, vt in P. Flor. leg. in l. poteſtatis, de verb. ſig. l. 4. §. qood autem, de vſurp. & vſuc. & apod A. Gellium lib. 17. [g] qui & lib. 14. cap. vlt. id Atinio plebiſcito cautum refert, vt Tribuni plebis Senatores eſſent. Cicero quoqoe orat. 3. in Verrem, Cedo mihi leges Atinias, Furias, Fuſias.

[10] VI POSSESS.] An rei vi poſſeſſæ poſſeſſio defendatur præſcriptione 30. an. docet Obſ. 10. cap. 12.

[11] LEX IVL. ET PL.] Vet. lib. lex Plautia & Iulia. ſic & in Pand. Flor. in l. non ſolum §. ſi dominus, de vſurp. & vſucap. quod perſpicue rectum eſt: Nam prior fuit lex Plautia de vi lege Iulia. vt autem lex Iulia de pec. repet. vſucapionem inhibuit, l. pen. de leg. Iul. rep. ita lex Iulia de vi. Hoc plus vet. lib. habent, (vi poſſeſſarum rerum vſu lex Plautia & Iulia.) cre-
B do pro (vſu) leg. vſucapionem.

[e] Vt raptor fur eſt, l. 2. §. ceterum, D. vi bonor. rap.
[f] Vide inf. §. vlt. [g] Cap. 7.

§. III. Quod autem dictum eſt, furtiuarum, & vi poſſeſſarum rerum vſucapionem per leges prohibitam eſſe, non eo pertinet, vt ne ipſe fur, quive per vim poſſidet, vſucapere poſſit (nam his alia ratione vſucapio non competit, quia ſcilicet mala fide poſſident) ſed ne vllus alius, quamuis ab eis bona fide emerit, vel ex alia cauſa acceperit, vſucapiendi ius habeat. Vnde in rebus mobilibus non facile procedit, vt bonæ fidei poſſeſſori vſucapio competat. Nam qui alienam rem vendit, vel ex alia cauſa
C tradit, furtum eius committit.

§. IV. Sed tamen id aliquando aliter ſe habet. nam ſi heres rem defuncto commodatam, aut locatam, vel apud eum depoſitam, exiſtimans hereditariam eſſe, bona fide accipienti vendiderit, aut donauerit, aut dotis nomine dederit: quin is, qui acceperit, vſucapere poſſit, dubium non eſt [12]: quippe quum ea res in furti vitium non ceciderit: quum vtique heres, qui bona fide tamquam ſuam alienauerit, furtum non committit [13].

[12] DVBIVM NON EST] Ipſe autem heres vſucapere non poteſt, quia nec defunctus potuit [h].
D
[13] COMMITTIT] Ipſe autem fructuarius vſucapere non poteſt, quia in iure errat [i].

[h] L. cum heres 11. D. de diuerſ. temp. præſcr.
[i] L. numquam 31. D. de vſurpat. & vſuc. l. iuris 4. D. de iur. & fact. ignor.

§. V. Item ſi is, ad quem ancillæ vſusfructus pertinet, partum ſuum eſſe credens vendiderit, aut donauerit, furtum non committit. furtum enim ſine affectu furandi non committitur.

E §. VI. Aliis quoque modis accidere poteſt, vt quis ſine vitio furti, rem alienam ad aliquem transferat, & efficiat vt à poſſeſſore vſucapiatur.

§. VII. Quod autem ad eas res quæ ſolo continentur, expeditius [14] procedit, vt quis loci vacantis poſſeſſionem propter abſentiam, aut negligentiam domini, aut quia ſine ſucceſſore deceſſerit, ſine vi nanciſcatur: qui, quamuis ipſe mala fide poſſidet, quia intellegit ſe alienum fundum occupaſſe, tamen ſi alij bona fide accipienti tradiderit, poterit ei longa poſſeſſione [15] res adquiri, quia neque furtiuum,
A neque vi poſſeſſum acceperit.

Ex Auth. vt ſpooſ. larg ſpec. &c. coll. 9. tit. 2. Nou. 119. cap. 7. ſeu §. rurſus ſancimus.

Sed hodie mala fidei poſſeſſore alienante ceſſat longi temporis præſcriptio, ſi verus dominus ignorat & ius ſuum & alienationem factam. Spectatur erga triginta annorum defenſio.

Abolita eſt enim quorumdam veterum ſententia, exiſtimantium etiam fundi, locive [16] furtum [17] fieri: Et eorum [18] qui res ſoli poſſederint, principalibus Conſtitutionibus [19] proſpicitur, ne cui longa & indubitata poſſeſſio auferri debeat.

B [14] EXPEDITIVS] Expeditius ſine vi nanciſcitur quis rei immobilis poſſeſſionem; quam rei mobilis ſioe furto.

* [15] LONGA POSS.] Imo & vſucapione, l. an vitium, de diu. temp. præſcr.

[16] FVNDI LOC.] Fundus eſt integrum aliquid: locus eſt portio fuodi [k]. fundus finibus regitur, non locus, fundus ad prædia ruſtica [l], locus etiam ad vrbana pertinet. Inde in §. conſtituitur, ſup. de vſuf. In fundo & ædibus. Ad hæc locus eſt ſine villa [m], fundus cum villa. Vnde inter Cenſorias notas illa recenſetur à Plinio [n], Minus arare quam verrere, id eſt, minus habere fundi quam villæ.

* [17] FVRTVM FIERI] Quamobrem de re immobili neque furti, neqoe vi bonorum raptorum [o], neque expilatæ hereditatis actio eſt [p].

C * [18] ET EORVM] Sic vet. lib. Hic igitur eſt ſenſus & ordo, Principalibus Conſtitutionibus eorum qui res ſoli poſſederint rationem haberi, ne cui, &c.

[19] CONSTITVT.] Bene: nam vſucapio eſt ex 12. tab. [q] præſcriptio longi temporis eſt ex Conſtitutionibus. Conſtitutione Iuſtiniani [r] actio etiam prouincialibus datur, & dominium.

[k] L. locus 60. D. de verb. ſign. [l] Vide Cui. xi. Obſ. c. 28. Iſidorus tamen fundum & vrbanum ædificium & ruſticum intelligendum eſſe ſcribit, Origin. xiv. cap. 13.
[m] d. l. 60. [n] Hiſt. natur. lib. 18. cap. 5.
[o] Sed interdictum vnde vi, vel actio in duplum l. ſi quis in tantam, C. vn. vi.
[p] L. aduerſus 4. C. de crim. expil. hered. [q] Theoph.
[r] L. vn. C. de vſuc. transf.

D §. VIII. Aliquando etiam furtiua [20], vel vi poſſeſſa res vſucapi poteſt, veluti ſi in domini poteſtatem reuerſa fuerit. tunc enim vitio rei purgato [21] procedit eius vſucapio.

[20] FVRTIVA] V. cap. 13. 24. Obſ.

* [21] VITIO REI P.] Amoto vitio, §. hi qui in parentum, inf. l. 4. c. 1. Non amouetur vero nec rei à non domino vi poſſeſſæ vitium, niſi in poteſtatem domini venerit vel heredis eius, l. vlt. Vi bon. rapt.

§. IX. Res fiſci noſtri vſucapi non poteſt:
E ſed Papinianus ſcripſit, bonis vacantibus fiſco nondum nunciatis, bona fide emptorem traditam ſibi rem ex his bonis vſucapere [22] poſſe. & ita diuus Pius, & diui Seuerus & Antoninus reſcripſerunt.

[22] VSVCAPERE] Vſucapere ex ſententia Iuſtiniani eſt diutina ſiue longa poſſeſſione capere, l. qoamuis, D. eod. Opus autem hac in re fuit reſcriptis: quoniam ipſo iure bona vacantia ad fiſcum pertinent [s], non tamen in patrimooio fiſci eſſe videntur, antequam nunciata & confiſcata ſint [t].

[s] L. quidam 96. §. 1. D. de legat. 2. l. pen. C. de præp. ſa. cub.
[t] Theoph.

§. X. Nouiſſime ſciendum eſt, rem talem eſ-

ſe debere, vt in ſe non habeat vitium, vt à bonæ fidei emptore vſucapi poſſit, vel qui ex alia iuſta cauſa poſſidet.

§. XI. Error autem falſæ cauſæ vſucapionem non parit [23]: veluti ſi quis quum non emerit, emiſſe ſe exiſtimans, poſſideat: vel quum ei donatum non fuerit, quaſi ex donatione poſſideat.

* [23] NON PARIT] Si ex ea quoque cauſa res tradita non fuerit [u], & ex emptionis cauſa etiamſi tradita fuerit [x], niſi iuſta fuerit cauſa exiſtimandi emptionem re vera præceſſiſſe [y].

[u] L. 3. & l. pen. §. vlt. D. pro ſuo. [x] L. 2. D. pro empt. [y] L. quod vulgo, eod.

§. XII. Diutina poſſeſſio, quæ prodeſſe cœperat defuncto, & heredi & bonorum poſſeſſori continuatur, licet ipſe ſciat prædium alienum. Quod ſi ille initium iuſtum non habuit, heredi & bonorum poſſeſſori, licet ignoranti, poſſeſſio non prodeſt. Quod noſtra Conſtitutio [24] ſimiliter [25] & in vſucapionibus [26] obſeruari conſtituit, vt tempora continuentur. Inter venditorem quoque & emptorem [27] coniungi tempora [28], diui Seuerus & Antoninus reſcripſerunt.

[24] CONSTIT.] Intelligit Conſtit. Latinam, de vſucap. transf. de qua ſup. hoc cap. §. 1. & cap. 1. §. per traditionem.

[25] SIMILITER] Hic verſus, vt puto, reponendus eſt poſt §. inter. nam in ſua Conſtitutione Iuſtinianus heredis aut teſtatoris nullam mentionem facit [z]. Denique hoc ius ſemper fuit, vt vſucapio in heredem continuaretur, propterea quod heredis & defuncti eadem perſona eſt [a]: ſed hæc nos in Pandectarum lib. fuſius expoſuimus [b].

[26] ET IN VSVCAP.] Rerum ſcilicet mobilium [c]: ait enim in Conſtitutione [d], vel triennium, quod in rebus mobilibus obſeruandum eſſe cenſuimus.

* [27] ET EMPT.] Si vterque bonæf. poſſeſſor fuerit [e].

[28] TEMPORA] Longa tempora, puta decennij, aut vicennij.

[z] Quaſi diceret: heic de teſtatore & herede eius agitur, quorum Iuſtinianus non meminit in conſtitutione ſua. Nec igitur huc pertinere poteſt d. Conſtitutio.

[a] L. heres 22. D. de vſurp. & vſucap. Cuiacio placebat, inter defunctū & heredē coniungi tempora, ſiue res ſoli eſſet, ſiue mobilis. cui bono ergo noui iuris Conſtitutio? Inter venditorem autem & emptorem coniungi longa tempora ex Seueri & Antonini reſcripto. ex conſtitutione Iuſtiniani etiam in vſucapione rerum mobilium. Pertraxiſſe nimirum Seueri conſtitutionem ad rerum mobilium vſucap. In vſucapione fit acceſſio poſſeſſionis. Vide Cuiac. ad l. 6. D. de diuerſ. temp. præſc. tract. 1x. ad Afric. in fine.

[b] ad l. id tempus 14. eod. [c] Theoph.

[d] L. vn. C. de vſucap. transform. in qua Cuiac. legit triennium, pro tricennium. V. Parat. Cod.

[e] L. 2. §. ſi eam rem D. pro empt.

§. XIII. Edicto diui Marci [29] cauetur, eum qui à fiſco rem alienam [30] emit, ſi poſt venditionem quinquennium [31] præterierit, poſſe dominum rei per exceptionem repellere. Conſtitutio autem diuæ memoriæ Zenonis bene proſpexit iis qui à fiſco per venditionem, aut donationem, vel alium titulum aliquid accipiunt, vt ipſi quidem ſecuri ſtatim fiant, & victores exiſtant, ſiue experiantur, ſiue conueniantur. Aduerſus autem ſacratiſſimum ærarium vſque ad quadriennium liceat intendere iis, qui pro dominio, vel hypotheca, earum rerum quæ

A alienatæ ſunt, putauerint ſibi quaſdam competere actiones. Noſtra autem diuina Conſtitutio [32], quam nuper promulgauimus, etiam de iis qui à noſtra, vel venerabilis Auguſtæ domo aliquid acceperint, hæc ſtatuit, quæ in fiſcalibus alienationibus præfata Zenoniana Conſtitutione continentur.

[29] MARCI] Addidit Harmenopulus, & Commodi, lib. 3. Epit. [f] & Baſil. ad l. vlt. C. ſi aduerſ. fiſc. [g]

* [30] REM ALIEN.] Idem ſi communem, l. 2. C. de com. rer. al.

B [31] QVINQVEN.] Intra quinquennium re euicta, emptor pretium à fiſco conſequi potuit, vel intra triennium agnito ſeruo fugitiuo diſtracto per officium præf. vig. vt Paulus ſcribit 1. Sent. tit. de fugitiuis. Hoc autem edictum recte Th. fuiſſe neceſſarium in re furtiua, quæ anno, vel hodie triennio vſucapi non poteſt: in re mobili igitur, & conſequenter etiam in re immobili ante Iuſtinianum, vi poſſeſſa. Poſt Iuſtinianum in re mobili tantum locus eſt edicto D. Marci, alioquin citius vſucaperetur res vi poſſeſſa, quam res ſine vitio poſſeſſa, nempe hæc decennio aut vicennio, illa quinquennio.

[32] CONSTITVT.] Hæc eſt Conſtitut. Latina l. vlt. C. de quadriennij præſcript.

C [f] tit. 3. §. 95. [g] libro 10. βασιλ. tit. 19.

De donationibus.

CAPVT VII.

EST & aliud genus adquiſitionis [1] donatio. Donationum autem duo ſunt genera: mortis cauſa, & non mortis cauſa.

* [1] ADQVISIT.] Ciuilis ex Conſtitutione Iuſtiniani [a], vel ſi per mancipationem fiat [b]: nam ſi per

D traditionem, iuris gentium eſt [c].

[a] L. ſi quis argentum 35. C. eod. [b] Vide Cuia. Obſeru. lib. 10. cap. 37. [c] Vide tamen Cuiac. d. lib. 10. cap. 28.

§. I. Mortis cauſa donatio eſt, quæ propter mortis fit ſuſpicionem, quum quis ita donat, vt ſi quid humanitus ei contigiſſet, haberet is qui accipit. ſin autem ſuperuixiſſet [2], is, qui donauit, reciperet: vel ſi eum donationis pœnituiſſet [3]: aut prior deceſſerit is, cui donatum ſit. Hæ mortis cauſa donationes ad exemplum [4] legatorum redactæ ſunt per omnia. nam quum prudentibus ambiguum fuerat, vtrum donationis, an legati inſtar eam obtinere oporteret, & vtriuſque [5] cauſæ quædam habebat inſi-

E gnia, & alij ad aliud genus eam retrahebant: à nobis conſtitutum eſt, vt per omnia fere legatis connumeretur, & ſic procedat, quemadmodum noſtra Conſtitutio eam formauit. Et in ſumma, mortis cauſa donatio eſt, quum magis ſe quis velit habere, quam eum, cui donat: magiſque eum cui donat, quam heredem ſuum. ſic & apud Homerum Telemachus donat Piræo [6].

Πείραι' οὐ γὰρ τ' ἴδμεν ὅπως ἔσται τάδε δ' ἔργα
Εἴ κεν ἐμὲ μνηστῆρες ἀγήνορες ἐν μεγάροισι
Λάθρῃ κτείναντες πατρώϊα πάντα δάσονται
Αὐτὸν ἔχοντά σε βούλομ' ἐπαυρέμεν, ἤπινα τῶνδε
Εἰ δὲ κ' ἐγὼ τούτοισι φόνον καὶ κῆρα φυτεύσω.

Δὴ τό τε μοι χαίροντι φέρειν πρὸς δώματα χαίρων.

[2] SVPERVIXISSET] Superuiuere, nunc ſaluum euadere: alias ſuperuiuere eſt, ſuperſtitem alicui viuere [d].

* [3] POENITVISSET] Donatio cauſa mortis pœnitentia reuocatur [e], ſicut donatio ob cauſam, & donatio precaria [f].

[4] AD EXEMPL.] Hæc eadem verba Tribun. Paulo adſcripſiſſe videtur in l. Marcellus, de donat. cau. mort.

[5] VTRIVSQVE C.] Vtriuſque tituli, donationis & legati.

[6] PIRÆO] Sequitur, πειρᾷ, nec ſane video cur à quibuſdam hi verſus prætermiſſi ſint.

[d] l. ſi inter virum 8. D. de reb. dub. [e] l. qui mortis 30. D. de mort. cau. donat. Paul. lib. 3. Sentent. tit. 7. §. vlt. l. cum hic ſtatus 32. §. 2. D. de donat. int. vir. & vxor. l. 1. l. ſi maritus 12. C. eod. [f] l. 1. §. 2. & l. cum precario 12. D. de prec. vide Cuiac. Parat. C. tit. de precar.

§. II. Aliæ autem donationes ſunt, quæ ſine vlla mortis cogitatione fiunt, quas inter viuos [7] appellamus: quæ non omnino [8] comparantur legatis. quæ ſi fuerint perfectæ, temere reuocari non poſſunt. Perficiuntur autem, quum donator ſuam voluntatem ſcriptis, aut ſine ſcriptis manifeſtauerit. Et ad exemplum venditionis, noſtra Conſtitutio [9] eas etiam in ſe habere neceſſitatem traditionis voluit [10]: vt etiamſi non tradantur, habeant pleniſſimum & perfectum robur, & traditionis [11] neceſſitas incumbat donatori. Et quum retro Principum [12] diſpoſitiones inſinuari eas actis interuenientibus volebant, ſi maiores fuerant ducentorum ſolidorum, Conſtitutio noſtra eam quantitatem vſque ad quingentos [13] ſolidos ampliauit, quam ſtare etiam ſine inſinuatione ſtatuit.

Ex Authen. vt non fiant pignor. pro aliis perſ. col. 5. tit. 7. Nou. 52. c. 2. ſeu §. illud quoque perſpeximus.

Similiter à priuatis in Principem ceſſantibus actis fit donatio.

Sed & quaſdam [14] donationes inuenit, quæ penitus inſinuationem fieri minime deſiderant, ſed in ſe pleniſſimam habent firmitatem. Alia inſuper [15] multa ad vberiorem exitum donationum inuenimus: quæ omnia ex noſtris Conſtitutionibus [16], quas ſuper his expoſuimus, colligenda ſunt. Sciendum eſt tamen, quod & ſi pleniſſimæ ſint donationes, ſi tamen ingrati exiſtant homines, in quos beneficium collatum eſt, donatoribus per noſtram Conſtitutionem licentiam præſtauimus certis ex cauſis eas reuocare: ne qui ſuas res in alios contulerunt, ab his quandam patiantur iniuriam, vel iacturam, ſecundum enumeratos in Conſtitutione noſtra modos.

[7] INTER VIVOS] Eæ ſunt quæ directæ dicuntur in l. donatio, C. eod. tit.

* [8] NON OMNINO] Th. μηδαμῶς [g], idem eſt non omnino, & omnino non.

[9] CONSTITVT.] Conſtitutio Latina de donat. cauſ. mor.

* [10] TRADIT. VOL.] Et addidit, omnimodo [h]. neceſſitatem igitur impoſuit ſimplicem & abſolutam.

* [11] TRADIT. NECESS.] Non euictionis, niſi ex ſtipulatione [i].

* [12] RETRO PR.] Vt Theodoſij, l. vlt. C. Th. de ſponſ.

* [13] VSQ. AD QVINGENT.] Primum ad 300. deinde ad 500. [k]

* [14] SED ET QVASD.] De quibus l. 3. §. exceptis, & l. pen. C. eo. l. vlt. C. de iu. dot.

* [15] ALIA INS.] Veluti de ratione implendæ donationis [l] & tollendæ communionis inter donatorem & donatarium, quum donatio rei corporalis non inſinuata, partim probatur, partim improbatur, & de quæſtionibus, quæ in quibuſdam cauſis incidunt, ſit donatio vna an plures [m].

[16] CONSTITVT.] Conſtitutiones 7. & hæ Latinæ, de dona. inter viuos, & de dona. propter nuptias. l. 34. 35. 36. C. de donat. l. vlt. C. de reuocandis donat. l. vltima, C. de iur. dot. l. vltima, C. de donat. ante nuptias. quibus ad aliquid adiungi poteſt l. 38. de epiſc. & cler.

[g] Ex ſententia Theophili, non quod τὸ μηδαμῶς extet apud Theoph. etiam manu deſcriptum. [h] l. ſi quis argentum 35. C. eod. [i] l. Ariſto 18. D. eod. l. 2. C. de euictio. [k] l. ſancimus 34. & l. pen. §. vlt. C. eod. [l] d. l. 35. [m] d. l. 34. §. 1. verſ. ſin autem non in auro. & §. 2. 3. & 4. videndus Cuiacius ibid.

§. III. Eſt & aliud genus inter viuos donationum, quod veteribus quidem prudentibus penitus erat incognitum, poſtea autem à iunioribus diuis Principibus introductum eſt, quod ante nuptias [17] vocabatur: & tacitam in ſe conditionem habebat [18], vt tunc ratum eſſet, quum matrimonium fuerit inſequutum. Ideoque ante nuptias appellabatur, quod ante matrimonium efficiebatur, & nunquam poſt nuptias celebratas talis donatio procedebat. Sed primus quidem diuus Iuſtinus pater noſter, quum augeri dotes & poſt nuptias fuerat permiſſum, ſi quid tale eueniret, etiam ante nuptias augeri donationem conſtante matrimonio, ſua Conſtitutione permiſit. ſed tamen nomen inconueniens remanebat, quum ante nuptias quidem vocabatur, poſt nuptias autem tale accipiebat incrementum. Sed nos pleniſſimo fini tradere ſanctiones cupientes, & conſequentia nomina rebus eſſe ſtudentes, conſtituimus, vt tales donationes non augeantur tantum, ſed & conſtante matrimonio initium accipiant: & non ante nuptias, ſed propter nuptias vocentur: & dotibus in hoc exæquentur, vt quemadmodum dotes conſtante matrimonio non ſolum augentur, ſed etiam fiunt, ita & iſtæ donationes, quæ propter nuptias introductæ ſunt, non ſolum antecedant matrimonium, ſed eo etiam contracto augeantur & conſtituantur.

Ex Authen. de æqualitate dotis, &c. coll. 7. tit 9. Nou. 97. cap. 1. & 2. ſeu §. hoc igitur ante. & §. his conſequens eſt.

Hodie æqualitas omnino ſeruatur in dote & donatione nuptiali, tam in conſtitutione vtriuſque, quam præſtatione, & in augmento, & in lucris exinde proueniuris.

[17] QVOD ANTE NVPT.] Quæ ita donantur, ἀντίφερνα noſtri auctores vocant [n]. Quo vocabulo quid ſit donatio propter nuptias ſatis aperte ſignificatur [o].

* [18] CONDITION. HABEB.] Sicut ſtipulatio & acceptilatio dotis cauſa facta, l. 21. 41. 43. de iu. dot. l. 4 §. 1. de pac.

[n] l. vlt. C. de donat. an. nupt. [o] Vide Cuiac. Obſeru. lib. 5. cap. 4.

§. IV. Erat olim & alius modus ciuilis adquiſitionis per ius adcreſcendi, quod eſt tale: Si communem ſeruum habens aliquis cum Titio

ſolum libertatem ei impoſuit, vel vindicta, vel teſtamento[19]: eo caſu pars eius amittebatur, & ſocio adcreſcebat. Sed quum peſſimum fuerat exemplo, & libertate ſeruum defraudari, & ex ea humanioribus quidem dominis damnum inferri, ſeuerioribus autem dominis lucrum adcreſcere, hoc quaſi inuidia plenum, pio remedio per noſtram Conſtitutionem[20] mederi neceſſarium duximus: & inuenimus viam, per quam & manumiſſor, & ſocius eius, & qui libertatem accepit, noſtro beneficio fruantur, libertate cum effectu procedente (cuius fauore & antiquos[21] legiſlatores multa etiam contra communes regulas ſtatuiſſe manifeſtum eſt) & eo, qui eam impoſuit, ſuæ liberalitatis ſtabilitate gaudente, & ſocio indemni conſeruato, pretiumque ſerui ſecundum partem[22] dominij, quod nos definiuimus, accipiente.

[19] Vind. vel test.] Recte, Vindicta vel teſtamento. nimirum enim ſi inter amicos, per epiſtolam, vel conuiuium manumittat, pleriſque placet nihil eum egiſſe. Auctor Vlp. in tit. de libert. & Paul. l. 4. Sentent. de manumiſſ.

[20] Constit.] Intellige deciſionem l. 1. C. de comm. ſer. man.

* [21] Et antiq. leg.] L. duobus, de lib. cau. l. pœnales, in fi. ad leg. Fal. l. generaliter, §. ſi quis ſeruo, de fid. lib l. 1. de alie. iud. mut. §. ante heredis, inf. c. 20. & lib. ſeq. cap. 11.

* [22] Part. dom.] Pro portione [p], pro rata dominij.

[p] Pro portione dominij, vt in §. vlt. inf. de ſtipul. ſeru.

Quibus alienare licet, vel non.

CAPVT VIII.

ACcidit aliquando, vt qui dominus ſit alienare[1] non poſſit: & contra, qui dominus non ſit, alienandæ rei poteſtatem habeat. Nam dotale prædium maritus[2] inuita muliere[3] per legem Iuliam[4] prohibetur alienare[5], quamuis ipſius ſit dotis[6] cauſa ei datum[7]. quod nos, legem Iuliam corrigentes, in meliorem ſtatum deduximus[8]. Quum enim lex in ſoli[9] tantummodo rebus locum habebat, quæ Italicæ[10] fuerant: & alienationes inhibebat, quæ inuita muliere fiebant, hypothecas autem earum rerum, etiam volente ea, vtrique remedium impoſuimus, vt & in eas res, quæ in prouinciali ſolo poſitæ ſunt, interdicta ſit alienatio, vel obligatio: & neutrum eorum, neque conſentientibus mulieribus procedat, ne ſexus muliebris fragilitas in perniciem ſubſtantiæ earum conuerteretur[11].

* [1] Alien. non pos.] Seneca 7. de Beneficiis [a]. Non eſt argumentum, ideo aliquid tuum non eſſe, quia vendere id non potes.

* [2] Prædium] Inæſtimatum [b]: nam æſtimatum quod fuit ab initio, etiamſi poſtea conuenerit vt id ipſum reſtituatur, etiam hodie alienari poteſt volente vxore, l. vlt. de pac. dot. l. æſtim. ſol. mat. [c] & potuit olim in prouinciis [d].

* [3] Maritus] Vxor autem nec conſentiente marito, l. 1. C. de donat.

[4] Leg. Iul.] Hanc legem Auguſtus tulit [e]; nam

A ea ipſa eſt quæ de pudicitia [f], aut de adulteriis coërcendis, vt conſtat ex Paulo lib. 4. Sentent. de dotib. & ex inſcriptionib. multarum legum ſub tit. de fund. dot.

* [5] Alienare] Ergo & legare, l. dotalem, de mil. teſt.

* [6] Dot. causa] Non eſt dominus ſimpliciter, ſed dominus dotis cauſa, ſicut fundo æſtimato non emptor ſimpliciter, ſed dotis cauſa, l. quotiens, de iu. dot.

[7] Datum] Ratio legis hæc eſt, quia licet in bonis mariti dos ſit conſtante matrimonio, mulieris tamen eſt. Boërius in Top. Cicer. [g] Dos, inquit, licet
B matrimonio conſtante in bonis viri ſit, eſt tamen in vxoris iure: & poſt diuortium velut res vxoria peti poteſt. Quod ſumpſiſſe is videtur ex l. quamuis, de iur. dot. & l. Lucius, §. idem reſpondit, ad municip.

[8] Deduximus] Conſtitutio Latina de rei vxor. act. & de fundo dot. de qua etiam lib. 4. cap. 6. fuerat. inſ.

* [9] In soli t.] Et inde Græci [h] ad l. ſi ex lapidicinis, de iu. dot. differentiam faciunt inter res ſoli & res immobiles. ſuperficium eſſe rem immobilem, non ἐδαφικὸν [i], idque etiam hodie vendi poſſe volente vxore, quia & ſuperficiarius dominus non ſit [k], & potuiſſe olim in prouinciis.

* [10] Italicæ] Res ſoli prouinciales ne volente
C quidem vxore alienari poterant [l].

* [11] Converteretvr] Mulieri ſoluto matrimonio datur vindicatio rei alienatæ reſciſſoria vindicationis, l. quum pater, §. qui dotale, de leg. 2

[a] Cap. 12. [b] Græci ad l. vlt. de pact. dotalib. quod proprie dotale eſt, l. vn. §. & cum lex Iulia, C. de rei vxor. act.

[c] Alioquin ſi non voluntate mulieris fundus venierit, omnimodo fundus erit reſtituendus, d. l. vlt. Idemque dicetur ſi mulier ratam venditionem non habuerit, d. l. æſtimatis. quia pacto conuento id actum eſt, vt ipſum prædium reſtitueretur. Cuius pacti poteſtate res æſtimata pro non æſtimata habetur. verum pactum eiuſmodi non efficiet, quo minus volente muliere alienari poſſit.

[d] In prouinciis ſecundum legem Iuliam non valebat alienatio prædij ne volente quidem muliere. Cuiac. num. 10. quia prædia
D hæc non erant mancipi, Vlp. tit. 10. æſtimatus autem fundus etiam in prouinciis alienari potuit volente vxore. Cuiacius ad l. vn. §. & cum lex, C. de rei vx. act.

[e] L. 1. D. ad leg. Iuli. de adult. [f] L. 8. & 9 C. eod. Sueto. Aug. cap. 34. [g] lib. 6. [h] lib. 29. Baſil. tit. 1. cap. 28.

[i] Non res ſoli. V. Cui. ad l. 21. D. de manum. lib. 13. Reſp. Pap.

[k] L. 3. §. pen. D. de no. oper. nunt. [l] Vide ſup. num. 2.

§. I. Contra autem creditor pignus ex pactione, quamuis eius ea res non ſit, alienare poteſt[12]. Sed hoc forſitan ideo videtur fieri, quod voluntate debitoris[13] intellegitur pignus alienari, qui ab initio[14] contractus pactus[15] eſt, vt liceret creditori pignus vendere, ſi pecunia non ſoluatur. Sed ne creditores ius ſuum perſequi
E impedirentur, neque debitores temere ſuarum rerum dominium amittere videantur, noſtra Conſtitutione[16] conſultum eſt, & certus modus impoſitus eſt, per quem pignorum distractio poſſit procedere, cuius tenore vtrique parti creditorum & debitorum, ſatis, abundeque prouiſum eſt.

* [12] Alien. p.] Creditor ipſe dominium transfert, l. 10. §. vlt. qui. mo. pign. vel hyp. ſol. l. non eſt, de adq. rer. dom.

* [13] Vol. deb.] Poteſt autem quilibet voluntate domini rem alienam alienare, d. l. 10. §. vlt.

[14] Ab initio] Idemque eſt, ſi ex interuallo, l. 4. de pig. act.

* [15] Pactus est] Pactum quod fit ab initio contractus format contractum, non quod ex inter-

uallo [m]. & minor igitur vis huius quam illius.

[16] CONSTITVT.] Conſtitutio Latina, C. de iure dom. impet.

[m] L. iuriſgentium 7. §. quinimo, D. de pact.

§. II. Nunc admonendi ſumus, neque pupillum, neque pupillam, vllam rem [17] ſine tutoris auctoritate alienare poſſe. Ideoque ſi mutuam [18] pecuniam ſine tutoris auctoritate alicui dederit, non contrahit obligationem, quia pecuniam non facit accipientis. ideoque nummos vindicare poſſunt, ſicubi extent. Sed ſi nummi, quos mutuo minor [19] dederit, ab eo, qui accepit, bona fide conſumpti ſunt, condici [20] poſſunt [21]: ſi mala fide, ad exhibendum [22] de his agi poteſt. At ex contrario omnes res pupillo & pupillæ ſine tutoris auctoritate recte dari [23] poſſunt. Ideoque ſi debitor pupillo ſoluat, neceſſaria [24] eſt debitori tutoris auctoritas: alioquin non liberabitur. Sed hoc etiam euidentiſſima ratione ſtatutum eſt in Conſtitutione [25] quam ad Cæſarienſes [26] aduocatos ex ſuggeſtione Tribuniani viri eminentiſſimi quæſtoris ſacri palatij noſtri promulgauimus: qua diſpoſitum eſt, ita licere tutori vel curatori [27] debitorem pupillarem ſoluere, vt prius iudicialis ſententia ſine omni damno celebrata, hoc permittat. quo ſubſequuto ſi & iudex pronunciauerit, & debitor ſoluerit, ſequatur huiuſmodi ſolutionem pleniſſima ſecuritas [28]. Sin autem aliter quam diſpoſuimus ſolutio facta fuerit, pecuniam autem ſaluam habeat pupillus, aut ex ea locupletior ſit, & adhuc eandem pecuniæ ſummam petat, per exceptionem doli mali poterit [29] ſubmoueri. Quod ſi aut male conſumpſerit, aut furto amiſerit, nihil proderit debitori doli mali exceptio, ſed nihilominus damnabitur: quia temere, ſine tutoris auctoritate, & non ſecundum noſtram diſpoſitionem ſoluerit. Sed ex diuerſo pupilli vel pupillæ ſoluere ſine tutoris auctoritate non poſſunt: quia id, quod ſoluunt, non fit accipientis: quum ſcilicet nullius rei alienatio eis ſine tutoris auctoritate conceſſa eſt [30].

* [17] VLLAM REM] Ne poſſeſſionem quidem naturalem, l. 11. de adq. rer. dom.

* [18] MVTVAM] Mutuum ſpecies eſt alienationis, aut ſi ex eo non ſequatur alienatio, certe non eſt mutuum [n].

[19] MINOR] Minor, pro pupillo.

* [20] CONDICI] Condictione de bene depenſis quaſi ex mutuo [nn].

[21] POSSVNT] Condictio crediti, vel condictio indebiti alia eſt ex numeratione, alia ex conſumptione. Ex numeratione, ſi vtilis ſit numeratio: ex conſumptione, ſi inutilis ſit numeratio, & ſi bonæ fidei ſit conſumptio [o].

[22] AD EXHIB.] Imo & in rem [p], quia mala fides pro poſſeſſione eſt [q]. ſed in rem vtilis eſt, ad exhibendum directa. Commodius ergo agitur ad exhibendum, quam in rem.

* [23] DARI] Dari proprie pro alienari [r].

* [24] NECESS. EST] Vt rata ſit alienatio obligationis. Illatio eſt non ex proxima, ſed ex ſuperiore ſententia.

[25] CONSTITVT.] Conſtitutio Latina, l. 25. C. de adminiſt. tut.

A * [26] AD CÆSAR.] Qui erant in Cæſarea metropoli Cappadociæ [ſ]: & ad eos, id eſt, ad interrogata eorum [t], nec tamen miſſa ad eos, ſed ad Ioannem præfectum prætorio Orientis & Illyrici [u], ad quem etiam mittuntur leges quibus Imp. reſpondit Palæſtinis & Illyricianis aduocatis [x].

* [27] VEL CVRAT.] Accipienti pupilli vice, cui præſenti debitor pecuniam offert & ſoluere in animo habet, atque adeo cui ſoluit tutore auctore potius quam tutori [y].

* [28] PLENISS. SEC.] Vt nec aduerſus ſolutionem ita factam poſſit implorari reſtitutio in integrum [z].

* [29] DOLI MALI] Dolus eſt locupletari velle ex

B aliena iactura, l. illud, de pet. hered.

* [30] CONCESSA EST] Quæ hoc loco Th. addit, veriſſima eſſe conſtat ex l. non omnis, §. ſi pupillus, de reb. cred. l. 14. §. vl. de ſolut.

[n] L. 2. §. 2. l. 16. D. de reb. cred. [nn] Vide Cuia. ad l. pen. eod. tract. 8. ad Afric.

[o] L. ſi à furioſo 12. in fi. & l. non omnis §. 1. D. de reb. credit.

[p] L. ſin autem 27. §. 3. D. de rei vind.

[q] L. qui dolo 131. & l. parem, 150. D. de reg. iur.

[r] vt in l. vbi autem 75. §. vlt. D. de verb. oblig.

[ſ] L. ſi maior 12. C. de legit. hered. l. vlt. C. de pact.

[t] Vt ſupradictis legib. interrogati à Cæſariana aduocatione.

[u] L. ſancimus 25. C. de adminiſt. tutor.

[x] L. 27. C. de fideiuſſ. l. vlt. C. de verb. ſign. & l. vlt. C. vn. vi.

[y] Hæc nota eiſdem verbis extat in recitat. ad l. pupilli 96. D. de ſolut. Per contrarium, quod à tutore datur, ab ipſo pupillo dari videtur. Aſconius in Verr. de præt. vrb. [Ad Verrem pecuniam perueniſſe, quam Rabonius tutor pupilli nomine dedit Verri, tan-

C quam ſi ipſe à pupillo acciperet.]

[z] Ex Cuiacij ſententia ſecurus omnino eſt is, qui pupillo tutore auctore & ex decreto ſoluit. atque ita accipit hunc §. & dictam legem ſancimus. quod diligentius exponendum eſt. Debitor igitur, qui pupillo ſoluit, non liberatur: nec enim pupillus alienare obligationem potuit. Minori aduerſus ſolutionem à debitore ſine decreto factam ſuccurritur, ſi pecuniam perdiderit, l. ait prætor 7. D. de minor. Quod ſi debitor minori ex decreto ſoluerit, prætor minorem in integrum reſtitui deſiderantem non audiet, d. l. 7. §. 1. Recte etiam curatori minoris, aut tutori etiam ſine decreto ſoluitur d. §. 1. l. iuſiurandum 17. §. 2. D. de iuret. l. quod ſi forte 14. §. 1. & l. ſolutam 49. D. de ſolut. neque aduerſus hanc ſolutionem minor impetrabit in integrum reſtitutionem, niſi ex magna cauſa, l. 1. C. ſi aduerſ. ſolut. In ſumma, non male ſoluitur tutori aut curatori etiam ſine decreto. & pleniſſime ſecurus erit qui tutore auctore, vel curatoris conſenſu pupillo aut minori ex decreto perſoluet.

D

Per quas perſonas nobis adquiritur [1].

CAPVT IX.

ADQVIRITVR nobis non ſolum per noſmetipſos, ſed etiam per eos quos in poteſtate habemus: item per ſeruos, in quibus vſumfructum habemus: item per homines liberos, & ſeruos alienos, quos bona fide poſſidemus, de quibus ſingulis diligentius diſpiciamus.

[1] ADQVIRITVR] Omne quod adquiritur, aut dominium eſt, aut poſſeſſio, aut obligatio. De adquirendo dominio aut poſſeſſione in hoc tit. agitur: de

E adquirenda obligatione in tit. Per quas perſ. nob. oblig. adq.

§. I. Igitur liberi noſtri vtriuſque ſexus, quos in poteſtate habemus, olim quidem quidquid [a] ad eos peruenerat (exceptis videlicet caſtrenſibus peculiis) hoc parentibus ſuis adquirebant ſine vlla diſtinctione. & hoc ita parentum fiebat, vt eſſet eis licentia, quod per vnum vel vnam eorum adquiſitum eſt, alij filio, vel extraneo donare, vel vendere, vel quocumque modo voluerant adplicare. Quod nobis inhu-

manum viſum eſt: & generali Conſtitutione[3] emiſſa, & liberis pepercimus, & patribus debitum[4] reſeruauimus. Sancitum etenim à nobis eſt, vt ſi quid ex re patris ei obueniat, hoc ſecundum antiquam obſeruationem totum[5] parenti adquirat. Quæ enim inuidia eſt, quod ex patris occaſione profectum eſt[6], hoc ad eum reuerti? Quod autem ex alia cauſa ſibi filius familias adquiſiuit[7]: huius vſumfructum patri quidem adquirat, dominium autem apud eum remaneat: ne quod ei ſuis laboribus, vel proſpera ſortuna acceſſit, hoc ad alium perueniens luctuoſum ei procedat.

[2] QVIDQVID] Iure antiquo patri filius omnia adquirit[a], etiam caſtrenſia: ſed ex Conſtitutionibus priuilegium hoc militiæ datum eſt, vt in caſtrenſi peculio filiusfamilias vicem patrisfam. obtineret[b]: quo tamen non omnino ius antiquum abrogatur, ceſſat verius & in ſuſpenſo eſt, quamdiu filius ſuo priuilegio vtitur: Proinde filio inteſtato mortuo, id non adquiri patri, ſed non adimi, & iure peculij, non iure hereditario à patre occupari dicimus, l. proponebatur, l. hereditate, de caſt. pecul. l. 1. §. ſi is qui bona, de coll. bon. l. vlt. ad S. C. Tertyl. filio etiam deportato id patri non auferri, l. 3. C. de bon. proſcrip. Denique poteſt etiam pater quaſi dominus caſtrenſi peculio ſeruitutem adquirere, non tamen imponere, ne contra priuilegium faciat, l. ex caſtrenſi §. 1. de caſt. pecul. & per omnia fere in caſtrenſi peculio ſimilis eſt pater domino, cui ſuis bonis ob diſſolutionem morum interdictum eſt. Sic enim & patri, id eſt, domino, caſtrenſi peculio interdicitur ob priuilegium militiæ. Iure antiquo peculium paganum ſine vlla diſtinctione in bonis eſt patris: ſed Conſtitutione Conſtantini[c] primum excepta ſunt bona materna: Gratiani, Valent. & Theod.[d] Arcadij item & Honorij[e] bona materni generis: Theod. & Valent.[f] bona quæ ex matrimonio obueniunt: Leonis & Anth.[g] quæ ex ſponſalibus: Iuſtiniani[h] omnia aduentitia bona: horum namque bonorum proprietas liberis conſeruatur.

[3] CONSTIT. EM.] Conſtitutiones l. 6. & 8. C. de bon. quæ lib. adq. de quibus etiam inf. lib. 3. cap. 28. §. 1.

* [4] DEBITVM] τὸ ὑποφειλόμενον[i], ne addas, honorem. nam & æqualis honor debetur matri ac patri[k]: non tamen quod filius adquirit, æque debet matri.

* [5] TOTVM PAR.] Pleno iure, non per ſolum vſumfructum. Totum, id eſt, ſolidum & plenum, non deducta proprietate[l].

* [6] PROFECTVM EST] Peculium profectitium.

* [7] ADQVISIVIT] Peculium aduentitium.

[a] L. placet 79. D. de adquir. hered. [b] L. ſi quis 6. §. vlt. D. de ini. rupt. teſtam. [c] L. 1. C. de bon. matern. [d] L. quemadmodum 6. eod. [e] L. 2. eod. [f] L. 1. C. de bon. quæ liber. [g] L. 5. eod. [h] L. 6. eod. [i] Theoph. [k] L. furioſi 4. D. de curat. fur. [l] Theoph. Schol.

§. II. Hoc quoque à nobis diſpoſitum eſt, & in ea ſpecie, vbi parens emancipando liberum[8] ex rebus, quæ adquiſitionem effugiunt, ſibi tertiam partem retinere, ſi voluerat, licentiam ex anterioribus Conſtitutionibus[9] habebat, quaſi[10] pro pretio quodammodo emancipationis: & inhumanum quiddam accidebat, vt filius rerum ſuarum ex hac emancipatione dominio pro parte tertia defraudetur: & quod

A honoris[11] ei ex emancipatione additum eſt, quod ſui iuris effectus eſt, hoc per rerum deminutionem decreſcat. Ideoque ſtatuimus vt parens pro tertia eorum bonorum parte dominij, quam retinere poterat, dimidiam, non dominij rerum, ſed vſusfructus retineat. Ita etenim res intactæ apud filium remanebunt, & pater ampliore ſumma fruetur, pro tertia[12] dimidia potiturus[13].

[8] LIBERVM] Vt in §. 1. inf. de ſer. cognat.

* [9] CONSTIT.] L. pen. C. Th. de mat. bo.

[10] QVASI] Bene, quaſi quodammodo: nam pretio æſtimari emancipatio non poteſt. Conſtan-

B tinus huius iuris auctor, ait, muneris gratia, l. 1. & 2. C. Theo. de bon. mat. l. quum oportet, §. quum autem, C. de bon. quæ lib. adqu. Muneris ergo gratia triens dominij datur auctore Conſtantino, vel vt Iuſtiniano placet, ſemis vſusfructus. quod ſi nulla ſint aduentitia bona, ex quibus patri triens aut ſemis conſeruari poſſit, an ex bonis poſtea quæſitis non patri aliquid concedatur, quæſtionis eſt: de qua nihil, quod ſciam, ab Iuſtiniano in ſuis libris definitum eſt. Pertinet ad eam tamen l. 5. C. Theod. de mat. bon.

* [11] HONORIS] Beneficium dicitur l. 1. Si à par. quis man. ſit l. 7. Vt leg. nom. cau.

* [12] PRO TERTIA] Pro tertia dominij, dimidia vſusfruct.

[13] POTITVRVS] Vide cap. 37. ſub fi. 9. Obſer.

C §. III. Item nobis adquiritur quod ſerui noſtri ex traditione nanciſcuntur: ſiue quid ſtipulentur[14], vel ex qualibet alia cauſa adquirant. Hoc enim nobis & ignorantibus & inuitis obuenit. Ipſe enim ſeruus qui in poteſtate alterius eſt, nihil ſuum habere poteſt. Sed ſi heres inſtitutus ſit, non alias niſi noſtro iuſſu hereditatem adire poteſt. Et ſi nobis iubentibus adierit, nobis hereditas adquiritur, perinde ac ſi nos ipſi heredes inſtituti eſſemus. Et conuenienter ſcilicet nobis legatum per eos adquiritur. Non ſolum autem proprietas per eos, quos

D in poteſtate habemus, nobis adquiritur, ſed etiam poſſeſſio. Cuiuſcumque enim rei poſſeſſionem adepti fuerint, id nos poſſidere videmur. Vnde etiam per eos vſucapio, vel longi temporis poſſeſſio nobis accedit.

* [14] STIPVLENT.] Vel per ſcripturam menſæ, vt in Reg. Vlpiani[m].

[m] In fragmento edito cum Licinio Rufino. vel ex dictione dotis. V. Cui. ad l. 46. de iu. dot. in recitat. ad Iuliani Dig. lib. xvi.

§. IV. De iis autem ſeruis, in quibus tantum vſumfructum habemus, ita placuit: vt quicquid ex re noſtra, vel ex operibus[15] ſuis adquirant, id nobis adiiciatur: quod vero ex-

E tra eas cauſas perſequuti ſunt[16], id ad dominum proprietatis pertineat. Itaque ſi is ſeruus heres inſtitutus ſit, legatumve quid ei, aut donatum fuerit, non vſufructuario, ſed domino proprietatis adquiritur. Idem placet & de eo, qui à nobis bona fide poſſidetur[17], ſiue is liber ſit, ſiue alienus ſeruus[18]. Quod enim placuit de vſufructuario, idem placet & de bona fide poſſeſſore. Itaque quod extra iſtas duas cauſas adquiritur, id vel ad ipſum pertinet, ſi liber eſt, vel ad dominum, ſi ſeruus eſt. Sed bonæ

fidei poſſeſſor quum vſuceperit ſeruum (quia eo modo dominus fit) ex omnibus cauſis per eum ſibi adquirere poteſt. Fructuarius vero vſucapere non poteſt. primum quia non poſſidet[19], ſed habet ius vtendi fruendi: deinde quia ſcit ſeruum alienum eſſe. Non ſolum autem proprietas per eos ſeruos, in quibus vſumfructum habemus, vel quos bona fide poſſidemus, aut per liberam perſonam, quæ bona fide nobis ſeruit, nobis adquiritur: ſed etiam poſſeſſio. Loquimur autem in vtriuſque perſona ſecundum diffinitionem, quam proxime expoſuimus, id eſt, ſi quam poſſeſſionem ex re noſtra, vel ex ſuis operibus adepti fuerint.

[15] Ex operib.] Sic in §. item placet, ad finem.

[16] Persecuti] Cap. 19. 24. Obſer.

* [17] Possidetur] Quaſi ſeruus, non quaſi filius, l. iuſto, de vſur. & vſuc.

* [18] Alienus servus] Siue dotalis, l. 1. §. cumque, C. de rei vxor. act.

* [19] Non possid.] Non poſſidet ciuiliter, quia non iure & animo domini [n], & ſine poſſeſſione ciuili vſucapio non procedit [o]. Atqui vtendi fruendi quaſi poſſidet [p], quo fretus & rem ipſam naturaliter poſſidere videtur [q].

Eſt ciuilis poſſeſſio, eſt naturalis [r], eſt corporalis. Ciuilis, naturalis, iuſta eſt: corporalis iniuſta [s]: hanc pupillus ſine tutore amittit, non ciuilem, non naturalem [t]. fructuarius autem non ciuiliter [u], quia non C vt ſibi habeat, ſed naturaliter poſſidet.

[n] Theoph. [o] L. ſine 25. D. de vſurp. & vſucap.

[p] L. ait prætor 25. §. item ei, D. ex quib. cauſ. mai.

[q] L. naturaliter 12. D. de adquir. poſſ.

[r] Vide Cuia. Obſ l. 9. c. 33. [s] L. quod ſeruus 24. D. de adquir. hered. [t] L. pupillus 11. D. de adquir. rer. dom. l. poſſeſſionem 29. D. de adq. poſſ. [u] L. 10. §. vlt. D. de adq. rer. dom. l. 1 §. per eum, de adq. poſſ. l. 1. §. quod ait, D. quod legat. l. poſſeſſio 49. de adq. poſſ. Theoph.

§. V. Ex his itaque apparet, per liberos homines, quos neque noſtro iuri ſubiectos habemus, neque bona fide poſſidemus, item per alienos ſeruos, in quibus neque vſumfructum habemus, neque poſſeſſionem iuſtam[20], nulla ex cauſa nobis adquiri poſſe. Et hoc eſt, quod dici- D tur, per extraneam perſonam nihil adquiri[21] poſſe: excepto eo, quod per liberam perſonam, veluti per procuratorem[22], placet non ſolum ſcientibus, ſed & ignorantibus nobis adquiri[23] poſſeſſionem[24], ſecundum diui Seueri Conſtitutionem[25]: & per hanc[26] poſſeſſionem etiam dominium, ſi dominus fuit qui tradidit: vel vſucapionem[27], aut longi temporis præſcriptionem, ſi dominus non ſit.

[20] Possess. iust.] Hoc in loco Poſſeſſio iuſta, inf. bonæ fidei [x], l. quod ſeruus, de adq. poſ. ſic ſeruitus iuſta, id eſt, bonæ fidei, l. & generaliter, de E nox. act.

* [21] Nihil adq. p.] Ergo nec actionem, nec exceptionem, l. 27. §. 1. de pac. neque dominium, niſi per conſequentiam poſſeſſionis traditæ à domino.

* [22] Per procur.] Vel tutorem aut curatorem [y].

[23] Nobis adquiri] Poſſeſſionem ciuilem [z], quo pacto fit, vt animo nos & corpore alieno poſſideamus, atque ita dominium etiam ignorantes [a] adquiramus, ſed & poſſeſſionem naturalem per procuratorem adquirimus [b], vt pura pignoris [c]. Obligationem non adquirimus, præterquam crediti condictio-

A nem, l. certi, §. ſi nummos, de reb. cred. & ex ea cauſa pignoris obligationem auctore Iuſtiniano, l. 2. C. per quas perſ. quamobrem Tribonianus in l. ſolutum. §. per liberam, de pig. act. hæc adiecit [Plerumque, non ſemper.]

* [24] Possessionem] Et liberationem, l. 40. de ſolut.

* [25] Constitut.] L. 1. C. de adq. poſſ.

* [26] Et per hanc] L. traditio §. vlt. de adq. rer. dom. l. 8. C. de adq. poſſ.

[27] Vel vsucapion.] Non vt dominium, aut poſſeſſio ignoranti adquiritur, ita vſucapit etiam ignorans: nam hoc tantum in rebus peculiaribus receptum eſt, l. 2. [d] pro ſolut.

* [27] Scientibus procuratorem accepiſſe noſtro nomi- B ne [e], & vſucapionem, id eſt, vſucapionis occaſionem, vel conditionem [f].

[x] Theop. [y] Vide Cui. Parat. D. & Cod. tit. qu. ex fact. tutor. vel curat. [z] L. 1. §. per procuratorem, D. de adq. poſſ.

[a] L. ſi procurator 13. D. de adquir. rer. dom.

[b] L. ſolutum 11. §. per liberam, D. de pigner. act.

[c] alias l. 47. D. de vſurp. & vſucap. l. 3. §. cæterum, D. de adquir. poſſ. [d] L. poſſeſſio 49. §. 2. D. de adquir. poſſ. l. 1. C. eod. l. ſi emptam 47. D. de vſurpat. & vſucap.

[e] l. qui alienam 13. D. de mort. cauſ. donat. d. l. 1.

§. VI. Hactenus tantiſper admonuiſſe ſufficit, quemadmodum ſingulæ res nobis adquirantur. nam legatorum ius, quo & ipſo iure ſingulæ res nobis adquiruntur: item fidei commiſſorum, vbi ſingulæ res nobis relinquuntur[28], opportunius inferiore loco referemus. Videamus itaque nunc quibus modis per vniuerſitatem res adquiruntur. Si cui ergo heredes facti ſumus, ſiue cuius bonorum poſſeſſionem petierimus, vel ſi quem adrogauerimus, vel ſi cuius bona libertatum conſeruandarum cauſa nobis addicta fuerint: eius res omnes ad nos tranſeunt. Ac prius de hereditatibus diſpiciamus, quarum duplex conditio eſt. nam vel ex teſtamento, vel ab inteſtato ad nos pertinent. Et prius eſt, vt de his diſpiciamus quæ ex teſtamento nobis obueniunt. qua in re neceſſarium eſt initium de ordinandis teſtamentis exponere.

* [28] Relinquuntur] Non dixit, adquiruntur, quoniam ex cauſa fideic. dominium non adquirimus, l. 3. Si vſusfr. pet. Porro adquiritur etiam ſingularum rerum dominium hereditatis iure, l. 37. de adqui. her. ſed, vt ſubiicit, titulo vniuerſitatis, non titulo ſingulari.

De teſtamentis ordinandis [1] [a].

CAPVT X.

Testamentvm ex eo appellatur[2], quod teſtatio[3] mentis eſt.

* [1] Ordin.] De ſupremis ordinandis in teſtamentis. Val. Maximus, de rebus ſuis ordinandis.

[2] Appellatur] Ser. Sulpitius teſtamentum deducit à teſtatione, vt pactum à pactione, vt donum à donatione, l. Senatus, de mort. cauſ. don. & adiicit mentis, non quod duplex eſſe nomen exiſtimaret, ſed ne quis quamcumque teſtationem exiſtimaret eſſe teſtamentum. V. 11. Obſ. cap. 37.

* [3] Testatio] Conteſtatio vltimi iudicij, inf.

[a] Vt in l. 36. §. 1. D. de teſt. mil. & l. 5. C. de fideic. libert. nam vett. non agnoſcunt verbum elogiis. In MS. tamen Menagij legitur, ſupremis iudiciis, vt in l. 7. cod.

§. I. Sed vt nihil antiquitatis penitus ignore-

Digitized by Google

tur, ſciendum eſt olim quidem duo * genera teſtamentorum in vſu fuiſſe: quorum altero in pace & in otio vtebantur, quod calatis comitiis appellabant, altero quum in prælium exituri eſſent [4], quod procinctum [5] dicebatur [6]. Acceſſit deinde tertium genus teſtamentorum, quod dicebatur per æs & libram: ſcilicet quod per emancipationem, id eſt, imaginariam quandam venditionem agebatur, quinque teſtibus & libripende [7], ciuibus Romanis puberibus præſentibus, & eo qui familiæ emptor dicebatur. Sed illa quidem priora duo genera teſtamentorum ex veteribus temporibus in deſuetudinem abierunt: quod vero per æs & libram fiebat, licet diutius permanſit, attamen partim & hoc in vſu eſſe deſiit.

* *Tria genera teſtamentorum, & teſtamenti veriloquium. Locus ſingularis.*

* [4] EXITVRI ESS.] Vocatis viris aliquot, vt Cicero ait 2. de Diuin. præſentibus commilitonibus, Feſtus [b].

[5] PROCINCTVM] Id veteres endo procinctu appellabant [c].

* [6] DICEBATVR] Vt claſſis procincta in lege Numæ apud Feſtum [d], & in gloſſis Philoxeni, Procinctum, ὅταν εἰς πόλεμον συγκαλῶνται, ſic procinctum teſtamentum.

* [7] LIBRIPENDE] Quintilianus [e], Non dixerim teſtamentum cui libripens & emptor familiæ, & cetera iuri neceſſaria deerunt.

[b] In v. in procinctu. [c] Feſtus in endoprocinctu. Gloſſæ Philoxeni: in procinctu, διεζωσμένος ἐν παρατάξει πολέμου ἀγόμενος. M. Tull. 2. de Nat. D. [d] In v. procinctam. Magis tamen obtinuit vt in procinctu fieri dicantur. V. Feſtum in procincta.
[e] Declamat. 308.

§. II. Sed prædicta quidem nomina teſtamentorum ad ius ciuile referebantur: poſtea vero ex edicto prætoris forma alia faciendorum teſtamentorum introducta eſt. Iure enim honorario nulla emancipatio deſiderabatur: ſed ſeptem teſtium ſigna ſufficiebant, quum iure ciuili ſigna teſtium non erant neceſſaria.

§. III. Sed quum paulatim, tam ex vſu hominum, quam ex Conſtitutionum emendationibus cœpit in vnam conſonantiam ius ciuile & prætorium iungi [8]: conſtitutum eſt, vt vno eodemque tempore, quod ius ciuile quodammodo exigebat, ſeptem teſtibus adhibitis [9], & ſubſcriptione teſtium, quod ex Conſtitutionibus inuentum eſt, & ex edicto prætoris ſignacula teſtamentis imponerentur, vt hoc ius tripertitum eſſe videatur, vt teſtes quidem & eorum præſentia vno contextu teſtamenti celebrandi gratia, à iure ciuili deſcendant: ſubſcriptiones autem teſtatoris & teſtium, ex ſacrarum Conſtitutionum obſeruatione adhibeantur: ſignacula autem & teſtium numerus, ex edicto prætoris.

[8] IVNGI] In eo ſcilicet quod attinet ad rationem ordinandi teſtamenti.

[9] ADHIBITIS] Conuocatis & præſentibus [f].
[f] L. heredes 21. § pen. D. qui teſtam. l. 9. & l. 12. C. de teſtam.

§. IV. Sed his omnibus à noſtra Conſtitutione [10] propter teſtamentorum ſinceritatem, vt nulla fraus adhibeatur, hoc additum eſt: vt per manum teſtatoris vel teſtium nomen heredis

A exprimatur, & omnia ſecundum illius Conſtitutionis tenorem procedant.

* [10] CONSTITVT.] L. iubemus, C. de teſtam. quæ abrogatur Nou. 119.

§. V. Poſſunt autem omnes teſtes & vno anulo ſignare teſtamentum. quid enim ſi ſeptem anuli vna ſculptura fuerint, ſecundum quod Pomponio * viſum eſt? Sed & alieno quoque anulo licet ſignare.

* *Pomponij opinio. Locus ſingularis.*

§. VI. Teſtes autem adhiberi poſſunt ij, cum quibus teſtamenti factio eſt [11]. Sed neque mu-
B lier, neque impubes, neque ſeruus, neque furioſus, neque mutus, neque ſurdus, nec cui bonis interdictum eſt [12]: neque ij quos leges iubent improbos inteſtabileſque eſſe [13], poſſunt in numero teſtium adhiberi.

[11] TESTAMENTI FACTIO] Quamuis ſit cum eis teſtamenti factio. Iuſtum teſtamentum non eſt, niſi fiat ſeptem teſtibus ciuibus Rom. puberib. præſentibus. his verbis mares ſignificantur. ita igitur eſt, feminas excludi: itemque ſeruos & impuberes excludi manifeſtum eſt. furioſi autem & muti & ſurdi & prodigi abſentium loco habentur [g]. furioſi hoc amplius & inteſtabiles [h], & ſerui [i] & impuberes [k]. in aliis etiam cauſis vix teſtes adhibentur. Poſſunt hæc eadem in
C diuortio dici, l. multum, de diuort. & in omnibus legitimis actibus.

* [12] INTERDICTVM EST] Quamuis & cum his ſit teſtamenti factio [l].

[13] INTESTABILESQVE ESSE] Conſtitutio iubet hæreticos inteſtabiles eſſe, l. 44. C. Theod. de his qui ſup. relig. cont. S. C. ſiue lex Iulia damnatos ob carmen famoſum l. is cui. §. vlt. de teſtib. l. lex Cornelia §. ſi quis librum, de iniuriis. Sunt & quidam ex 12. tabul. inteſtabiles, in quibus, vt auctor eſt Gellius lib. 15. cap. 13. ita ſcriptum eſt: Quæ ſi erit teſtatior libripenſve fuerit cui teſtimonium feriatur, improbus inteſtabiliſque eſto. Quæ verba, præterquam quod integram legis ſententiam non conficiunt, etiam deprauata atque obſcura ſunt. Rectius in bibliotheca Ioannis Biturigum Ducis, [Qui ſe ſierit teſtarier li-
D bripénſve fuerit in teſtimonium fariatur improbus quibus inteſtabiliſque eſto] modo ſi pro [fariatur, ferietur] pro [quibus, quoiuis] aut [ciuis] reſtituatur. Qui ſe ſierit teſtarier, id eſt, qui ſe ſiuerit μαρτυρηθῆναι, ſiue in teſtem cieri. eodemque modo Liuius: Impubes libripens eſſe non poteſt, neque anteſtari, vt Priſcianus refert lib. 8. In teſtimonium feriatur, inſ. ἀναγκάζηται, ſiue pulſetur. Integra legis ſententia hæc fuit, Eum qui ſe paſſus fuerit in teſtem rogari, aut qui libripens fuerit, ſi nolit fidem teſtamento approbare, cogendum: ac deinceps pro improbo inteſtabilique habendum eſſe. Quæ, vt credibile eſt, ex ea l. ab Theoph. relata eſt hoc in loco, & à Conſtantino in lib. 1. Epit. tit. 6. [m]

[g] l. 2. §. pen. D. de iu. codicill. l. ſed ſi vnius 17. § filiofam. D.
E de iniur. l. vbi non voce 124. D. de reg. iur. l. cum pater 77. §. furdo, D. de leg. 2. prodigus comparatur furioſo, l. furioſi 40. D. de regul. iur. [h] L. 21. D. de teſtib. [i] L. 7. eod.
[k] L. 3. §. 4. D. de teſtib. [l] Significat, cum inteſtabili eſſe teſtamenti factionem. aliter Theophilus. [m] §. 19.

§. VII. Sed quum aliquis ex teſtibus teſtamenti quidem faciendi tempore liber exiſtimabatur, poſtea vero ſeruus apparuit: tam diuus Hadrianus Catonio Vero, quam poſtea diui Seuerus & Antoninus reſcripſerunt, ſubuenire ſe ex ſua liberalitate teſtamento, vt ſic habeatur, atque ſi vt oportet factum eſſet: quum eo tempore,

pore, quo teſtamentum ſignaretur, omnium conſenſu hic teſtis liberorum loco fuerit, neque quiſquam eſſet, qui ſtatus ei quæſtionem mouiſſet [14].

* [14] Qvæst. mov.] Et ſimiliter ſatis eſt heredem inſtitutum pro ciue Romano omnium conſeoſu haberi, l. milites, C. de mil. teſt.

§. VIII. Pater, necnon is, qui in poteſtate eius eſt, item duo fratres, qui in eiuſdem patris poteſtate ſunt, vtrique teſtes in vno teſtamento fieri poſſunt: quia nihil nocet ex vna domo plures teſtes alieno negotio adhiberi.

§. IX. In teſtibus autem non debet eſſe qui in poteſtate teſtatoris eſt. Sed & ſi filiusfamilias de caſtrenſi peculio poſt miſſionem [15] faciat teſtamentum, nec pater eius recte adhibetur teſtis, nec is, qui in poteſtate eiuſdem patris eſt. reprobatum eſt [16] enim in ea re domeſticum teſtimonium.

* [15] Post mission.] Quia poſt miſſionem iure communi teſtamentum facit [n]. ergo ante miſſionem quum iure militari teſtatur, & hi quoque teſtes adhiberi poſſunt [o].

* [16] Reprob. est] Tam ciuili quam prætorio iure, l. 2. C. de teſtib.

[n] §. 3. inf. tit. prox. [o] L. qui teſtamento 20. §. per contrarium, D. qui teſtam.

§. X. Sed neque heres ſcriptus, neque is qui in poteſtate eius eſt, neque pater eius qui eum habet in poteſtate, neque fratres, qui in eiuſdem patris poteſtate ſunt, teſtes adhiberi poſſunt. quia hoc totum [17], quod agitur teſtamenti ordinandi gratia, creditur hodie [18] inter teſtatorem & heredem agi [19]. Licet enim totum ius tale conturbatum fuerat, & veteres [20] quidem familiæ emptorem, & eos, qui per poteſtatem ei coadunati fuerant, teſtimoniis repellebant: heredi [21], & iis, qui per poteſtatem ei coniuncti fuerant, concedebant teſtimonia in teſtamentis præſtare, licet ij, qui id permittebant, hoc iure minime abuti eos debere ſuadebant: tamen nos eamdem obſeruationem corrigentes, & quod ab illis ſuaſum [22] eſt, in legis neceſſitatem transferentes, ad imitationem priſtini familiæ emptoris, merito nec heredi, qui imaginem vetuſtiſſimi familiæ emptoris obtinet, nec aliis perſonis, quæ ei, vt dictum eſt, coniunctæ ſunt, licentiam concedimus *[23], ſibi quodammodo teſtimonia præſtare. ideoque nec eiuſmodi veteres Conſtitutiones noſtro Codici inſeri permiſimus.

[17] Totvm negot.] Expende [totum,] vt hac ratione teſtimonium recipiatur legatarij, fideicommiſſarij, tutoris [p].

* [18] Creditvr hodie] Hac in parte redacto in concordiam iure ciuili & prætorio, nec iam amplius illo negotio peracto inter teſtatorem & familiæ emptorem.

[19] Int. test. et h.] Sublata videlicet familiæ mancipatione. Olim ergo inter teſtatorem & familiæ emptorem [q], non vt hodie inter teſtatorem & heredem.

* [20] Et veteres] Veteres iuris ciuilis conditores [r]. ſed neque ius prætorium heredi conceſſit in teſtamento ius perhibendi teſtimonij [ſ].

[21] Hered] Seorſim in tabulis ſcripto [t]. Cicero

A pro Milone: Vna fui, teſtamentum ſimul obſignaui cum Clodio. Teſtamentum autem palam fecerat, & illum heredem & me ſcripſerat.

[22] Svasvm est] Sic ſuaſio l. 2. C. Theod. de ſec. nupt. ex Nou. Th. 25. de pat. ſeu mat. bon. in legem conuerſa eſt. Eſt in ea Nou. pro [auaris] leg. à viris.

* *Conſtitutio Iuſtiniani de herede vetito in teſtamento teſtimonium perhibere. Locus ſingularis.*

* [23] Concedimvs] Serua quod ait, Concedimus, vt §. vlt. c. 6. lib. 1. nec enim alibi hæc tibi Conſtitutio quærenda eſt: nec exiſtimandum, eam fuiſſe inſertam editioni priori Codicis: nec enim eodem iure manente fuit cur non etiam inſereretur poſteriori. Et vero quod ſubiicit demonſtrat, ſolam omiſſionem veterum Conſtitutionum nouum hoc ius B effeciſſe, ac multa ſimiliter Iuſtinianum tacite abrogaſſe iampridem memini me docere, veluti cognitores [u] & duplos fructus [x], adde & S. C. Pegaſianum, cuius & mentionem priori aut poſteriori ſuo Codici Digeſtiſve inſeri noluit [y].

[p] d. l. 20. l. dictantibus 22. C. de teſt. [q] Vlpian. tit. 20. §. 3. [r] vt in d. l. 20. §. & veteres. [ſ] Vide Cuiac. ad d. l. 20. [t] Theoph. [u] Ad l. 1. Sent. Pauli tit. 2. [x] Vide Cui. Obſ. 5. c. 21. & l. 9. c. 19. & ad Paul 5. Sent. tit. 9. §. ex die. [y] In conſtitut. de confir. Dig. §. Quintus.

§. XI. Legatariis autem & fideicommiſſariis, quia non iuris [24] ſucceſſores ſunt, & aliis perſonis quæ eis coniunctæ ſunt, teſtimonium C non denegauimus: imo in quadam noſtra Conſtitutione, & hoc ſpecialiter conceſſimus [25], & multo magis iis, qui in eorum poteſtate ſunt, vel qui eos habent in poteſtate, huiuſmodi licentiam damus.

* [24] Non ivris] Iuris vniuerſi, ſed rei aut iuris ſingularis, atque adeo negotium iſtud vltimi temporis [z] principaliter inter eos & teſtatorem non agitur. imo nec vllum negotium cum teſtatore legatarius geſſiſſe proprie dici poteſt. §. heres, inf. de obl. qua. ex del.

* [25] Concessimvs] Hæc eſt forte Conſtitutio Græca, quæ deſideratur in extremo tit. de D teſtam.

[z] Valer. Maxim. l. 7. c. 7. Vacemus nunc negotio, quod actorum hominis, & præcipue cura, & vltimi eſt temporis, conſideremuſque quæ teſtamenta, &c.

§. XII. Nihil autem intereſt teſtamentum in tabulis, an in chartis, membraniſve, vel in alia materia fiat.

§. XIII. Sed & vnum teſtamentum pluribus codicibus [26] conficere quis poteſt, ſecundum obtinentem tamen obſeruationem omnibus factis, quod interdum etiam neceſſarium eſt: veluti ſi quis nauigaturus & ſecum ferre, & domi relinquere iudiciorum ſuorum conteſtationem velit, vel propter alias innumerabi- E les cauſas, quæ humanis neceſſitatibus imminent. Sed hæc quidem de teſtamentis, quæ in ſcriptis conficiuntur. ſi quis autem ſine ſcriptis voluerit ordinare iure ciuili [27] teſtamentum, ſeptem teſtibus adhibitis, & ſua voluntate coram eis nuncupata, ſciat hoc perfectiſſimum teſtamentum iure ciuili, firmumque [28] conſtitutum.

* [26] Codicib.] L. Sempronius, de leg. 2.

[27] Ivre civ.] Prætor non nouit teſtamenta non ſcripta. datur tamen vtilis bon. poſſeſſio contra nun-

cupationem vel ſecundum nuncupationem, l. 2. C. de bonor. poſſ. ſec. tab. l. 1. C. de bo. poſ. cont. tab. l. vlt. C. de cod.

* [18] FIRMVMQVE] L. 2. C. de boo. poſſ. ſec. tab.

De militari teſtamento.

CAPVT XI.

SVPRADICTA diligens obſeruatio [1] in ordinandis teſtamenris, militibus propter nimiam [2] imperitiam [3], Conſtitutionibus principalibus remiſſa eſt. Nam quamuis ij neque legitimum numerum teſtium adhibuerint, neque aliam teſtamentorum ſolemnitatem obſeruauerint: recte [4] nihilominus teſtantur, videlicet quum in expeditionibus [5] occupati ſunt: quod merito noſtra Conſtitutio [6] introduxit. Quoquo enim modo voluntas eius ſuprema inueniatur, ſiue ſcripta, ſiue ſine ſcriptura: valet teſtamentum ex voluntate eius. Illis autem temporibus, pet quæ citra expeditionum neceſſitatem in aliis locis, vel ſuis ædibus [7] degunt: minime ad vindicandum tale priuilegium adiuuantur. ſed teſtati quidem, etſi filiifamiliarum ſunt, propter militiam conceduntur: iure tamen communi eadem obſeruatione & in eorum teſtamentis adhibenda, quam & in teſtamentis paganorum proxime expoſuimus.

* [1] DILIG. OBS.] Solemnitas iuris.

[2] NIMIAM] Cor. Tacitus in Agricola: Credunt plerique militaribus iogeniis ſubtilitatem deeſſe, quia caſtrenſis iuriſdictio ſecura & obtuſior, ac plura manu agens, calliditatem fori non exerceat.

* [3] IMP.] L. 40. de adm. tut. Imperitia eſt ignorantia iuris [a].

[4] RECTE] Sic leg. non, rite: Nam qui iure militari teſtantur, rite non teſtantur.

* [5] IN EXPEDIT.] Olim in procinctu tantum [b], hodie etiam in expeditiooe, in caſtris [c].

[6] CONSTITVTIO] Conſtitutio Latina, l. peu. C. de teſtam. milit.

[7] ÆDIBVS] Vt in l. vlt. C. de teſt. mil. & l. vlt. C. quib. oon ob. longi temp. præſ. & apud Veget. lib. 3. cap. 4. & cap. vlt. Eas ſedes Th. Sedeta voeat: qoum tamen Sudas ſcribat [d], Sedeta eſſe foſſata, l. 18. C. de epiſ. aud.

* Nihil refert ſedibus legas, an ædibus, ſi modo ſedes aecipias pro ædibus, non pro ſtatiuis, vt doeet Cooſultatio XLIX. Cic. io Oratione pro domo ſua, In captiuis ſedibus quidam, quidam alij, in captiuis ædibus.

[a] Theoph. [b] V. ſup. de teſtam. ordin. in princ.
[c] L. pen. C. eod. [d] Suid. σίδιτον, φοσσάτον.

§. I. Plane de teſtamenris militum diuus Traianus Statilio Seueto [8] ita teſcripſit. Id priuilegium quod militantibus datum eſt, vt quoquo modo facta ab iis teſtamenta, rata ſint: ſic intellegi debet, vt vtique prius conſtare debeat, teſtamentum factum eſſe, quod & ſine ſcriptura à non militantibus quoque fieri poteſt. Is ergo miles, de cuius bonis apud te quæritur, ſi conuocatis ad hoc hominibus vt

A voluntatem ſuam teſtaretur, ita loquutus eſt, vt declararet, quem vellet ſibi heredem eſſe, & cui libertatem tribuere: poteſt videri ſine ſcripto hoc modo eſſe teſtatus, & voluntas eius rata habenda eſt. Ceterum ſi (vt plerumque ſermonibus fieri ſolet) dixit alicui: Ego te heredem facio, aut bona mea tibi relinquo [9], non oportet hoc pro teſtamento obſeruari. Nec vllorum magis intereſt, quam ipſorum quibus id priuilegium datum eſt, eiuſmodi exemplum non admitti. alioquin non difficulter poſt mortem alicuius militis teſtes exiſterent, qui affir-
B marent ſe audiſſe dicentem aliquem, relinquere ſe bona, cui viſum ſit, & per hoc vera iudicia ſubuerterentur.

[8] STATILIO SEVERO] Sont qui & eodem modo legant in l. & Atilicinus, de ſer. ruſt.

* [9] BONA MEA T. REL.] Quibus etiam verbis à paganis ſerio facta inſtitutio, improbata fuit [e].

[e] Vlp. Reg. tit. 21. l. quoniam 15. C. de teſtam.

§. II. Quinimo & mutus & ſurdus miles teſtamentum facere poteſt.

§. III. Sed hactenus hoc illis à principalibus Conſtitutionibus conceditur, quatenus militant & in caſtris degunt. Poſt miſſionem vero veterani, vel extra caſtra, ſi faciant adhuc mi-
C litantes teſtamentum, communi omnium ciuium Romanorum iure facete debent. Et quod in caſtris fecerint teſtamentum, non communi iure, ſed quomodo voluerint: poſt miſſionem intra annum [10] tantum valebit. Quid ergo ſi intra annum deceſſerit, condicio autem heredi adſcripta poſt annum extiterit? an quaſi militis teſtamentum valeat? & placet valete quaſi militis [11].

* [10] INTRA ANNVM] Miſſionis aut militiæ, l. in fraudem §. peu. l. militis §. vlt. de mil. teſ. vt nec in eo Falcidia locum habeat [f].

* [11] QVASI MILITIS] Condicio retrotrahi-
D tur [g].

[f] L. ſi poſt miſſion. 17. & l. ſi miles 92. D. ad leg. Falcid.
[g] Ex Accurſio heic, quem vide.

§. IV. Sed & ſi quis ante militiam non iure fecit teſtamenrum, & miles factus, & in expeditione degens reſignauit illud, & quædam adiecit ſiue detraxit, vel alias manifeſta eſt militis voluntas hoc valere volentis: dicendum eſt valete hoc teſtamentum, quaſi ex noua militis voluntate.

§. V. Denique & ſi in adrogationem datus fuerit miles, vel filiusfamilias emancipatus eſt: teſtamentum eius quaſi ex noua militis volun-
E tate valet, nec videtur capitis deminutione irritum fieri.

§. VI. Sciendum tamen eſt, quod ad exemplum caſtrenſis peculij, tam anteriores leges [12], quam principales Conſtitutiones quibuſdam quaſi caſtrenſia dederunt peculia, & quorum quibuſdam permiſſum erat [13] etiam in poteſtate de gentibus teſtari: quod noſtra Conſtitutio [14] latius extendens permiſit omnibus in his tantummodo [15] peculiis teſtari quidem, ſed iure communi. Cuius Conſtitutionis tenore

perſpecto, licentia eſt nihil eorum quæ ad præfatum ius pertinent, ignorare.

[12] ANTERIORES LEGES] Quum ait, Leges, Pandectas intelligit, l. 1. §. nec caſtr. de coll. bon. l. 3. §. dari, de bonor. poſſ. l. 1. § in filij. ad Trebell. l. filiusfamil. ad fin. de donation. quum Conſtitutiones, Codicem. Nam ſi exemplo caſtrenſium comparata ſunt quaſi caſtrenſia, & illa ſunt ex Conſtitutionibus, hæc etiam vt ſint ex conſtitutionibus neceſſe eſt: quæ igitur legibus continentur de quaſi caſtreoſi peculio, ex Conſtitutionibus ſunt.

[13] PERMISSVM ERAT.] Speciali priuilegio, vt puta Proconſulibus, vt eſt in Conſtitutione Iuſtiniani: & Præfectis legionum, & Præſidibus prouinciarum [h]. At ipſe demiror quamobrem Iuſtin. tribuat Præfectis legionum quaſi caſtrenſe peculiom: hi namque milites ſunt, l. 2. de his qui not. inſ. Forſitan legendum, Proconſulibus & Proconſulum legatis, vt in l. abeſſe, ex quib. cauſ. maior. Miror etiam cur ſpecialiter Præfecto annonæ caſtrenſe peculium tribuatur in tit. Cod. de caſtrenſ. pecul. mil. & præſ. ann. Sed iamdiu animadoerti legend. eſſe, & Præfectianorum, ducta coniectura ex vèt. lib. in quibus legitur, præfecti annorum: de quorum peculio quaſi caſtrenſi agitur in l. vlt. eiuſd. tit. Sunt autem Præfectiani, apparitores Præfecti prætorio, l. 2. & 3. C. de appar. præſ. præt. l. 8. C. de off. rect. prou. Amm. Marcell. lib. 17. Vt nec præfectianus nec præſidialis apparitor ad ſoluendum quemquam vrgeret. Mihi etiam Ant. Loiſelus, adoleſcens & humaniſſimus & ſupra ætatem eruditus, librum Codicis manuſcriptum dono dedit, in quo claris litteris ſcriptum eſt, De caſtrenſi peculio militum & præfectianorum.

[14] CONSTITVTIO] Conſtitutio l. vlt. C. qui teſt. ſac. poſſ. cooiuncta l. vlt. C de inoff. teſt.

* [15] IN HIS TANT. PEC.] Noo etiam in adueotitiis, quamuis eorum domini ſint, l. pen. C. qui teſt. fac. poſſ.

[h] l. vlt. C. de inoff. teſtam.

Quibus non eſt permiſſum facere teſtamentum.

CAPVT XII.

NON tamen omnibus licet facere teſtamentum. Statim enim ij, qui alieno iuri ſubiecti ſunt, teſtamenti faciendi ius non habent: adeo quidem, vt quamuis parentes eis permiſerint, nihilo magis iure teſtari poſſint [1]: exceptis iis, quos antea enumerauimus, & præcipue militibus, qui in poteſtate parentum ſunt, quibus de eo quod in caſtris adquiſierunt, permiſſum eſt ex Conſtitutionibus principum teſtamentum facere. Quod quidem ius initio tantum militantibus datum eſt, tam ex auctoritate [2] diui Auguſti, quam Neruæ, nec non optimi Imperatoris Traiani: poſtea vero ſubſcriptione diui Hadriani, etiam dimiſſis militia [3], id eſt veteranis conceſſum eſt [4]. Itaque ſi quod fecerint de caſtrenſi peculio teſtamentum, pertinebit hoc ad eum, quem heredem reliquerint. Si vero inteſtati deceſſerint, nullis liberis vel fratribus ſuperſtitibus, ad parentes eorum iure communi pertinebit [5]. Ex hoc intellegere poſſumus, quod in caſtris adquiſierit miles, qui in

A poteſtate patris eſt, neque ipſum patrem adimere poſſe, neque patris creditores id vendere vel aliter inquietare [6], neque patre mortuo cum fratribus commune eſſe: ſed ſcilicet proprium eius eſſe, qui id in caſtris adquiſierit: quamquam iure ciuili omnium, qui in poteſtate parentum ſunt, peculia perinde in bonis parentum computantur, ac ſeruorum peculia in bonis dominorum numerantur [7]: exceptis videlicet iis, quæ ex ſacris Conſtitutionibus, & præcipue noſtris propter diuerſas cauſas non adquiruntur. Præter hos igitur, qui caſtrenſe vel quaſi B caſtrenſe habent, ſi quis alius filiusfamilias teſtamentum fecerit, inutile eſt, licet ſuæ poteſtatis [8] factus deceſſerit [9].

* [1] TEST. POSS.] Quia lex 12. quæ teſtamenta confirmat [a], de patreſamil. loquitur, Paterſ. vti legaſſit, &c.

* [2] EX AVCTOR.] An quia auctor fuit ſenatui ita cenſendi? vt in antiqua inſcriptione, Ex S. C. & ex auctoritate Cæſaris D. D.

* [3] DIMISSIS MIL.] Sacramento ſolutis honeſta miſſione [b].

* [4] CONCESS. EST.] Sed iure communi, non iure militari [c].

* [5] PERTINEBIT] Quaſi peculium paganum [d], atque ita filiusfam. in caſtrenſi peculio noo omnino C ſuſtinet ius patriſſ. l. vlt. ad Tert.

* [6] INQVIETARE] Veluti, poſſidere, aut inter ſe diuidere, §. 1. inſ. c. 19.

* [7] NVMERANTVR] Et inde peculium ſerui noſtri, peculium noſtrum, l. 16. §. vlt. de vſu & habit.

[8] SVÆ POTESTATIS] Non ſatis eſt habere teſtamenti factionem mortis tempore, niſi eam teſtamenti tempore etiam habeamus [e]. At ſatis eſt habere teſtamenti factionem faciendi teſtamenti tempore: etiamſi mortis tempore non fuerit nobis teſtamenti factio: vt ſi ſanus & frugi teſtamentum fecero, furioſus aut prodigus deceſſero [f]. Et hoc non in iure tantum ciuili. ſed in iure prætorio etiam ſeruatur [g]. Illud tamen etiam vtroque iure receptum eſt, vt irritum fiat D teſtamentum capitis deminutione [h], ideoque neceſſe eſt, lege Cornelia excepta [i], vt teſtamenti & mortis tempore teſtator ciuis Romanus, & ſui iuris exiſtat [k]. Hæc rata quoniam ſunt & firma, non affero capita legum. Iuuatque interdum ita ſcribere, vt non tam lectoribus, quam etiam mihi quod placeat inquiram: ao vereor ſæpe, vt olim theatra male muſicos canere docuerunt, ne etiam nos, ſi lectotibus quibuſque indulgeamus, hæc noſtra qualiſcumque ſcribendi ratio in deterius concidat.

* [9] DECESSERIT] Non ſatis eſt habere teſtamenti factionem mortis tempore, niſi & eam habuerit teſtamenti faciendi tempore [l]. quæ definitio tam E io teſtatore, quam in herede vera eſt [m]. Contra teſtatoti ſatis eſt habere teſtamenti factionem teſtameoti tempore, etiamſi eam non habuerit mortis tempore [n], citra capitis deminutionem [o].

[a] Vlp. reg. t. 11. Teſtamento tutores dari confirmantur lege 12. tab. Auctor ad Herenn. l. 1. Cic. 2. de Inu.

[b] L. teſtamenta 26. §. 1. D. de teſtam. milit. Sacramento ſolutis, vt in l. 1. C. de excuſ. veter. & alibi paſſim.

[c] §. 3. verſi. poſt miſſionem ſup. tit. prox.

[d] L. 2. D. de caſtr. pecul. [e] L. 1. §. exigu. D. de bon. poſſ. ſec. tab. [f] L. qui teſtamento 20. §. ne furioſus, & l. is cui 18. D. qui teſta. [g] d. l. 1. §. ſi quis autem. [h] L. ſi quis filio 6. §. irritum, D. de ini. rup. §. non tamen inſ. tit. 17.

[i] L. lege 12. D. qui teſta. [k] d. §. non tamen; l. conficiuntur E. §. ſi poſt factum, D. de iu. codicill. l. qui ex liberis 11. D. de bonor poſſ. ſec. tab. [l] V. ad num. 8. [m] §. in extraneis, inſ. de hered. qualit. [n] L. 1. §. ſi quis autem, D. de bonor. poſſ. ſec. tab.

ᵒ §. alio autem, inf. tit. 17.

§. I. Præterea reſtamentum facere non poſſunt impuberes: quia nullum eorum animi iudicium eſt [10]. Irem furioſi: quia mente carent. nec ad rem pertinet, ſi impubes, poſtea pubes: aut furioſus, poſtea compos mentis factus fuerit, & deceſſerit. Furioſi autem ſi per id tempus fecerint teſtamentum, quo furor eorum intermiſſus eſt, iure teſtati eſſe videntur, certe eo, quod ante furorem fecerint, teſtamenro valente. Nam neque reſtamenta recte facta, neque vllum aliud negotium [11] recte geſtum, poſtea furor interueniens perimit.

* [10] IVDICIVM EST] Et hæc & ſequens ratio ducitur à nomioe. hæc, quia reſtamentum vltimum iudicium eſt, l. mater, de inoff. teſtam. ſequens, quia teſtameotum eſt teſtatio mentis [p].

* [11] NEGOTIVM] Veluti ſponſalia aut uuptias [q].

[p] Sup. tit. 10. in princ. [q] L. 8. D. de ſponſal. l. 16. §. vlt. D. de rit. nupt.

§. II. Item prodigus, cui bonorum ſuorum adminiſtratio interdicta eſt, teſtamentum facere non poteſt [12]: ſed id quod ante fecerit, quam interdictio ſuorum bonorum ei fiat, ratum eſt.

* [12] FAC. NON POT.] Teſtamenti factio pars eſt adminiſtrationis bonorum.

§. III. Item ſurdus & mutus non ſemper teſtamentum facere poſſunt. Vtique autem de eo ſurdo loquimur, qui omnino non exaudit, non qui tarde exaudit. nam & mutus is intellegitur, qui loqui nihil poteſt, non qui tarde loquitur. ſæpe autem etiam litterati & eruditi homines variis cauſis [13] & audiendi & loquendi facultatem amittunt. Vnde noſtra Conſtitutio [14] etiam his ſubuenit, vt certis caſibus & modis ſecundum normam eius poſſint teſtari, aliaque facere quæ eis permiſſa ſunt. Sed ſi quis poſt teſtamentum factum, aduerſa valetudine, aut quolibet alio caſu mutus aut ſurdus eſſe cœperit: ratum nihilominus eius permanet teſtamentum.

* [13] CAVSIS] Sic vet. & Th. alias, caſibus.

[14] CONSTITVTIO] Cooſtitutio Latina l. 10. C. qui teſta. fac. poſſ.

§. IV. Cæcus autem non poteſt facere teſtamentum, niſi per [15] obſeruationem quam lex diui Iuſtini patris mei introduxit.

* [15] NISI PER OBS.] Idem de cæco dici poteſt, quod de ſurdo & muto ſupra, ſæpe litteraros & eruditos homines lumina amittere. Ideoque his æquum non eſſe interdici teſtameoti factione.

§. V. Eius qui apud hoſtes eſt teſtamentum, quod ibi fecit, non valet, quamuis redierit. ſed quod, dum in ciuitate fuerat, fecit: ſiue redierit, valent iure poſtliminij: ſiue illic deceſſerit, valet ex lege Cornelia.

De exheredatione [1] liberorum.

CAPVT XIII.

NON tamen vt omnimodo valeat teſtamentum ſufficit hæc obſeruatio, quam ſupra expoſuimus: ſed qui filium in poteſtate habet, curare debet, vt eum heredem inſtituat, vel

A exheredem eum nominatim [2] faciat. alioquin ſi eum ſilentio præterierit, inutiliter teſtabitur: adeo quidem vt & ſi viuo [3] patre filius mortuus ſit, nemo heres [4] ex eo teſtamento exiſtere poſſit, quia ſcilicet ab initio non conſtiterit teſtamentum. Sed non ita de filiabus, vel aliis per virilem ſexum deſcendentibus liberis vtriuſque ſexus antiquitati [5] fuerat obſeruatum: ſed ſi non fuerant ſcripti heredes ſcriptæve, vel exheredati exheredatæve, teſtamentum quidem non infirmabatur, ius autem adcreſcendi eis ad certam portionem [6] præſtabatur. ſed nec nominatim

B eas perſonas exheredare parentibus neceſſe erat, ſed licebat inter ceteros hoc facere. Nominatim autem quis exheredari videtur, ſiue ita exheredetur, Titius filius meus exheres eſto: ſiue ita, Filius meus exheres eſto, non adiecto proprio nomine, ſcilicet ſi alius filius non extet.

[1] DE EXHERED. LIBER.] Rectius, de inſtitutione & exheredatione liberorum. Id quod etiam Th. indicat in initio tit. proximi. l. 12. tab. liberi appellantur ſui heredes, l. liberorum, de ver. ſig. Ea appellatio quid demonſtrat? eos eſſe heredes inſtituendos vel exheredandos [a], quia ſunt ſui heredes: qui ſi extranei eſſent, non poſſent exheredari [b]. Ius enim ex 12 ta-

C bul. filios occidi & vendi poſſe, & ſimiliter exheredari [c]: nam hi ſunt effectus patriæ poteſtatis.

* [2] NOMIN. FAC.] L. pen. §. videamus, de bon. poſſ. contra tab. l. ſi quis legatum, §. ſi inſtitutus, ad leg. Coro. de fal. & hinc Cicero 1. de Oratore: Quem pater teſtamento neque heredem, neque exheredem ſcripſit nominatim.

[3] VIVO PAT.] Sic vet. quoniam id multo magis obſeruandum eſt, ſi poſt mortem patris deceſſerit [d]. Idem vero etiam in uno gradu obſeruandum eſt, vt ſi à primo inſtituto exheredatus ſum, à ſecundo ſubſtituto præteritus, & viuo ac deliberante primo deceſſe-

D ro, tum deinde primus hereditatem omiſerit: nam ſubſtitutio nulla eſt. Et hac in re par eſt cauſa liberorum & poſtumorum, l. ſi poſtumus, de lib. & poſt. l. 3. §. vlt. & l. prox. de ini. teſt. quod etiam proponitur in l. ſi à primo, de lib. & poſt. Ceterum in ea non Viuo patre, ſed, Viuo primo, legend. eſt: quæ caſtigatio ſumme notanda eſt. Diſpar vero eſt cauſa liberorum & poſtumorum in ſpecie huius §. videlicet quum de toto teſt. quæritur. Nam ſi poſtumus viuo patre natus deceſſerit, ex Cooſtitutionibus ſcripto heredi bonorum poſſeſſio datur cum re, l. poſtumus, de ini. teſt. Si poſt mortem patris, teſtamentum nullo iure valet, l. 2. & 3. C. de poſt. her. inſt.

[4] NEMO HER.] Sed neque bonorum poſſeſſor

E cum re [e]. At quia ſecundum tabul. dari poteſt qualis qualis, huic rei præteritus occurrere poteſt, petita boo. poſſ. cootra tab. [f]

[5] ANTIQVIT.] Mediæ Iuriſprudentiæ, non 12. tabulis, §. ſed hæc, inf. l. vlt C. de lib. præt.

* [6] AD CERT. PORT.] Vide No. Leonis & Maioriani, de Sanctim. & l. 3. C. de inoff. teſt.

[a] Nec igitur alteri dari hereditas poteſt, niſi ab ea ſummoueatur ſuus, hoc eſt, exheredetur, qui iam αὐτόθεν heres eſt, per exheredationem enim deſinit eſſe heres, l. 1. §. pen. D. de ſu. & legit. her. [b] In extraneo enim exheredatio res eſt inepta, l. quidam 132. D. de verb. obli. [c] Dionyſ. Halicarnaſſenſis lib. 2. Vlp. Regul. tit 10. l. vlt. C. de pat. pot. l. in ſuis 11. D. de lib. & poſt. [d] Vide Cui. ad l. 7. D. de lib. & poſt. & Parat. ad tit. 12. l. 6. Cod. [e] De bonor. poſſeſſione cum re; vide inf. c. 17. §. 6. [f] §. eadem inf. de hered. quæ ab int. defer. l. vlt. C. de lib. præt.

§. I. Poſtumi quoque liberi vel heredes inſtitui debent, vel exheredari. Et in eo par om-

A nium condicio eſt, quod & filio poſtumo & quolibet ex ceteris liberis, ſiue feminini ſexus ſiue maſculini, præterito, valet quidem teſtamentum : ſed poſtea adgnatione poſtumi ſiue poſtumæ rumpitur, & ea ratione totum infirmatur. Ideoque ſi mulier ex qua poſtumus aut poſtuma ſperabatur, abortum fecerit : nihil impedimento eſt ſcriptis heredibus ad hereditatem adeundam. Sed feminini quidem ſexus poſtumæ vel nominatim, vel inter ceteros exheredari ſolebant : dum tamen, ſi inter ceteros exheredentur, aliquid eis legetur, ne videantur præteritæ eſſe per obliuionem. Maſculos vero poſtumos, id eſt filium, & deinceps, placuit non aliter recte exheredari, niſi nominatim exheredentur, hoc ſcilicet modo, quicumque mihi filius genitus fuerit, exheres eſto.

§. II. Poſtumorum 7 autem loco ſunt & hi qui in ſui heredis loco ſuccedendo, quaſi adgnaſcendo fiunt parentibus ſui heredes. vt ecce ſi quis filium, & eo nepotem neptemve in poteſtate habeat : quia filius gradu præcedit, is ſolus iura ſui heredis habet, quamuis nepos quoque & neptis ex eo in eadem poteſtate ſint. Sed ſi filius eius viuo eo moriatur, aut qualibet alia ratione exeat de poteſtate eius, incipit nepos neptiſve in eius loco ſuccedere, & eo modo iura ſuorum heredum quaſi adgnatione naneiſcuntur. Ne ergo eo modo rumpatur eius teſtamentum, ſicut ipſum filium vel heredem inſtituere, vel nominatim exheredare debet teſtator, ne non iure faciat teſtamentum : ita & nepotem neptemve ex filio neceſſe eſt ei vel heredem inſtituere, vel exheredare : ne forte eo viuo filio mortuo ſuccedendo in locum eius nepos, neptiſve, quaſi adgnatione rumpat teſtamentum. Idque lege Iulia Vellea 8 prouiſum eſt, in qua ſimul exheredationis modus ad ſimilitudinem poſtumorum 9 demonſtratur. D

7 Postvmorvm] Poſtumi alij ſunt omnino ſuis g : alij Aquiliani h : alij Velleani i : alij Iuliani k : Hi non ſunt poſtumi l, ſed poſtumorum loco, quia per ſucceſſionem quodammodo renaſci videntur.

8 Ivlia Vellea] Ius antiquum m, ad idque pertinens Galli cautio, eſt de veris poſtumis n. Ius nouum, id eſt, primum caput legis Velleæ non eſt omnino de veris poſtumis o. Nam veri poſtumi ſunt qui patre iam humato naſcuntur p : qui fuit antiquus ſepeliendi mos q nunc à Chriſtianis renouatus. Arnob. lib. 8. Nec vt creditis vllum damnum ſepulturæ timemus, ſed veterem & meliorem conſuetudinem humandi retinemus r. Velleani autem poſtumi viuo parente poſt teſtamentum naſcuntur. Secundum caput eſt de quaſi poſtumis : quod in hoc §. proponitur. E

* 9 Ad similitvd. post.] Non id ſcilicet tantummodo lege Vellea demonſtratur quod dixit ante de nepotibus neptibuſve inſtituendis vel exheredandis viuo filio, ſed & hoc ſimul vt iidem exheredentur ad ſimilitudinem poſtumorum, quum & loco poſtumorum habeantur viuo auo filio præmortuo, puta nepotes nominatim, neptes inter ceteros cum adiectione legati s.

g Hi ſui ſunt tempore teſtamenti & mortis.

h Hi ſui non ſunt tempore teſtamenti, ſed mortis.

i Hi poſt teſtamentum viuo teſtatore ſui naſcuntur, aut in ſuorum locum ſuccedunt.

k Hi viuo teſtatore ſui non naſcuntur, ſed in ſuorum locum ſuccedunt. de quibus omnibus Cuiac. ad l. Gallus paulo poſt. tit. & ad §. omne de lege, & §. ſeq. & §. ille caſus, D. de lib. & poſt.

l Velleani & Iuliani. m Quod ante legem Velleam obtinuit, d. l. Gallus §. ſi eius 4.

n Naſcuntur enim poſt mortem patris.

o Viuo enim teſtatore naſcuntur. p Seruius in 6. Æneid. Poſtumus eſt, qui poſt humationem parentis natus. nec tamen ex eo poſtumi dicti. Cuiac. ad l. 4. D. de lib. & poſtum. & Obſeru. lib. 3. cap. 4. Not. Anton. Mercator. lib. 2. cap. 2.

q Plin. l. 7. c. 54. Ipſum cremare apud Romanos non fuit veteris inſtituti, terra condebantur. Adde Cicer. 2. de Legib.

r Verba ſunt Minutij Felicis in Octauio. s Theophil.

B §. III. Emancipatos liberos iure ciuili neque heredes inſtituere, neque exheredare neceſſe eſt : quia non ſunt ſui heredes. Sed prætor omnes tam feminini ſexus, quam maſculini, ſi heredes non inſtituantur, exheredari iubet : virilis ſexus nominatim, feminini vero 10 & inter ceteros 11 : quia ſi neque heredes inſtituti fuerint, neque ita, vt diximus, exheredati, promittit 12 eis prætor contra tabulas teſtamenti bonorum poſſeſſionem.

* 10 Feminini vero] Et hoc eſt quod ait l. vlt. C. de lib. præt. Inter nepotes exheredandos alia eſſe iura ciuilia, alia prætoria : nimirum quia iure ciuili inter C ceteros exheredari poſſunt, iure prætorio nominatim, neptes vero & inter ceteros.

11 Et inter cet.] Quaſi dicat, vel nominatim vel inter ceteros t.

12 Promittit] Sic in §. vlt. inf. & l. illud, de bonor. poſſ. cont. tab. & alibi paſſim.

t Theoph.

§. IV. Adoptiui liberi quamdiu ſunt in poteſtate patris adoptiui, eiuſdem iuris habentur, cuius ſunt iuſtis nuptiis quæſiti. itaque heredes inſtituendi, vel exheredandi ſunt, ſecundum ea quæ de naturalibus expoſuimus. Emancipati vero à patre adoptiuo, neque iure ciuili, neque quod ad edictum prætoris attinet, inter liberos numerantur. Qua ratione accidit vt ex diuerſo, quod ad naturalem parentem attinet, quamdiu quidem ſunt in adoptiua familia, extraneorum numero habeantur : vt eos neque heredes inſtituere, neque exheredare neceſſe ſit. quum vero emancipati fuerint ab adoptiuo patre 13, tunc incipiant in ea cauſa eſſe, in qua futuri eſſent, ſi ab ipſo naturali patre emancipati fuiſſent.

* 13 Patre] Viuo patre naturali, §. art hi, c. 1. lib. ſeq.

§. V. Sed hæc quidem vetuſtas introducebat : noſtra vero Conſtitutio 14 inter maſculos & feminas in hoc iure nihil intereſſe exiſtimans : quia E vtraque perſona in hominum procreatione 15 ſimiliter naturæ officio fungitur, & lege antiqua duodecim tabularum omnes ſimiliter ad ſucceſſionem ab inteſtato vocabantur, quod & prætores poſtea ſequuti eſſe videntur : ideo ſimplex ac ſimile ius, & in filiis & in filiabus, & in ceteris deſcendentibus per virilem ſexum 16 perſonis, non ſolum natis, ſed etiam poſtumis, introduxit : vt omnes ſiue ſui, ſiue emancipati ſunt, vel heredes inſtituantur, vel nominatim exheredentur : & eumdem habeant effectum

circa teſtamenta parentum ſuorum infirmanda, & hereditatem auferendam, quem filij ſui vel emancipari habent, ſiue iam nati ſint, ſiue adhuc in vtero conſtituti, poſtea nati ſint. Circa adoptiuos autem filios certam induximus diuiſionem, quæ noſtra Conſtitutione [17], quam ſuper adoptiuis tulimus, continetur.

[14] CONSTITVTIO] Conſtitutio Latina l. 4. C. de lib. præter.

* [15] PROCREATIONES] Et ampliari imperium hominum procreatione reipub. intereſt [u].

* [16] PER VIRILEM SEX. PERS.] In deſcendentibus per muliebrem ſexum, ſilentium pro exheredatione eſt [x].

[17] CONSTIT.] Hæc Conſtitutio eſt deciſio l. pen. C. de adopt. de qua lib. 1. cap. 11. §. ſed hodie, & c. 12. §. ſed & ſi pater, & pluribus locis, inf.

[u] L. Cum ratio 7. §. ſi plures, D. de bon. damnat.
[x] §. mater, inf. h. t.

§. VI. Sed ſi in expeditione occupatus miles teſtamentum faciat, & liberos ſuos iam natos, vel poſtumos nominatim non exheredauerit, ſed ſilentio præterierit, non ignorans an habeat liberos: ſilentium eius pro exheredatione nominatim facta valere, Conſtitutionibus principum cautum eſt.

§. VII. Mater, vel auus maternus neceſſe non habent liberos ſuos aut heredes inſtituere, aut exheredare, ſed poſſunt eos omittere [18]. nam ſilentium matris [19], aut aui materni, & ceterorum per matrem aſcendentium tantum facit quantum exheredatio patris. Nec enim matri filium, filiámve, neque auo materno nepotem, neptémve ex filia, ſi eum, eámve heredem non inſtituat, exheredare neceſſe eſt: ſiue de iure ciuili quæramus, ſiue de edicto prætoris, quo prætor præteritis liberis contra tabulas bonorum poſſeſſionem promittit.

Ex Auth. vt quum de appellat. & coll. 8. tit. 16. Nou. 115. cap. 3. ſeu §. aliud quoque cap.

Non liceat parentibus, ſi quem ex liberis velint exheredare vel præterire, niſi ſi is probetur ingratus à ſcripto herede, & ingratitudinis cauſa inſeratur nominatim teſtamento. Cauſæ vero ingratitudinis ſunt 14. comprehenſæ ſub cap. de inoff. teſt. inf.

Sed aliud eis adminiculum ſeruatur, quod paulo poſt vobis manifeſtum fiet.

[18] OMITTERE] Omittere eſt ſilentio exheredare, l. ſi patronus, de bon. libert. Pater autem ſilentio exheredare non poteſt. miles [y], mater, aſcendentes per matrem, liberi [z], ſorores [a], ſilentio exheredare poſſunt.

* [19] NAM SILENT. MAT.] §. Sed noſtra, inf. de ſuc. lib. illo loco, *vel mater ſiue auus maternus*, &c.

[y] L. ſicut 9. C. de teſtam. milit. [z] L. pater 14. D. de inoff. teſtam. & l. cum filium 17. C. eod. [a] L. fratres 27. eod.

De heredibus inſtituendis.

CAPVT XIV.

HEREDES inſtituere permiſſum eſt tam liberos homines, quam ſeruos: & tam proprios, quam alienos. Proprios autem olim quidem ſecundum plurium ſententias [1] non aliter, quam cum libertate, recte inſtituere licebat.

A hodie vero etiam ſine libertate, ex noſtra Conſtitutione [2] heredes eos inſtituere permiſſum eſt. Quod non per innouationem induximus, ſed quoniam æquius erat, & Atilicino * placuiſſe Paulus ſuis libris, quos tam ad Maſſurium Sabinum, quam ad Plautium ſcripſit, refert. Proprius autem ſeruus etiam is intellegitur, in quo nudam proprietatem teſtator habet, alio vſumfructum habente. Eſt tamen caſus in quo nec cum libertate vtiliter ſeruus à domina heres inſtituitur, vt Conſtitutione diuorum Seueri & Antonini cauetur, cuius verba hæc ſunt: Ser-
B uum adulterio maculatum [3], non iure teſtamento manumiſſum ante ſententiam [4] ab ea muliere videri, quæ rea fuerit eiuſdem criminis poſtulata, rationis eſt. Quare ſequitur, vt in eumdem à domina collata inſtitutio, nullius momenti habeatur. Alienus ſeruus etiam is intellegitur, in quo vſumfructum teſtator habet.

* [1] SENTENTIAS] πλείων δὲ μᾶσι ἀξίων [a]. ſic l. 17. de iu. pat. l. ſi tibi §. pactum, de pact.

[2] CONSTITVT.] De hac fit mentio lib. 1. c. 6. §. idemque iuris.

* *Quod hic ex Atilicino refertur, non extat alibi. Locus ſingularis.*

[3] MACVLATVM] Græci [b] ſic interpretantur, ἔνοχον
C ὄντα τῇ μοιχείᾳ, non, κατηγορούμενον. Legendum igitur eſt, maculatum, non, accuſatum [c], alioquin pugnaret hæc Conſtitutio cum l. reos, C. ad l. Iul. de adult.

* Vt l. 1. C. de colluſ. det. turpis coniunctionis maculam. Marcianus [d] habet, adulterij accuſatum & huic quoque ſub ſpe impunitatis data libertas non valet.

[4] ANTE SENT.] Ante finitam cognitionem, l. proſpexit, §. pen. qui & à quib. man.

[a] Apollonius ἀρχ. δ. [b] Theoph. [c] Ait hic legendum, maculatum, non accuſatum: nam alias eſſe in litera accuſatum, teſtantur gloſſæ. In poſteriore nota vtramque lectionem interpretatur. [d] L. his verbis 48. §. 2. D. de hered. inſt.

§. I. Seruus autem à domino ſuo heres inſtitutus, ſi quidem in eadem cauſa manſerit, fit
D ex teſtamento liber, hereſque neceſſarius. Si vero à viuo teſtatore manumiſſus fuerit, ſuo arbitrio adire hereditatem poteſt: quia non fit neceſſarius [5], quum vtrumque ex domini teſtamento non conſequitur. Quod ſi alienatus fuerit, iuſſu noui domini adire hereditatem debet, & ea ratione per eum dominus fit heres [6]. nam ipſe alienatus neque liber neque heres [7] eſſe poteſt, etiamſi cum libertate heres inſtitutus fuerit. deſtitiſſe enim à libertatis datione videtur dominus qui eum alienauit [8]. Alienus quoque ſeruus heres inſtitutus, ſi in eadem cauſa dura-
E uerit, iuſſu eius domini adire hereditatem debet. Si vero alienatus fuerit ab eo, aut viuo teſtatore, aut poſt mortem eius, antequam adeat, debet iuſſu noui domini adire. At ſi manumiſſus eſt viuo teſtatore, vel mortuo, antequam adeat [9], ſuo arbitrio adire hereditatem poteſt.

* [5] NECESSARIVS] §. Seruus quoque, inf. c. 19. §. ex diuerſo herede, inf. c. 20.

* [6] DOM. FIT H.] Id eſt, domino res adquiritur [e]. ceterum ſeruus heres eſt.

* [7] NEQVE H.] Non poteſt eſſe heres cum re, qui dominum facit heredem [f].

*[8] ALIENAVIT] Alienare potuit: & hoc genere auferte ei libertatem teſtameoto adſcriptam, non ademptionis genere à ſemetipſo [g].

*[9] ANTEQVAM AD.] Nec enim delatæ hereditatis dies eedit ante aditionem [h]. At legati, eedit à morte teſtatoris [i], nec legatum poſtea manumiſſum ſequitur, niſi repudietur à domino, l. 10. de opt. leg.

[e] Hereditatem adquirit domino, Theoph. vt 10 l. ſeruum 10. D. de hered. inſtit. [f] Seruus dominum heredem facere dicitur in l. ſi pater ſ. 40. eod. [g] L. ſed ſi 6. §. vlt. D. eod.

[h] Vide Cuiac. Parat. C. tit. de caduc. toll. ibi: hereditatis autem diem non dicimus eedere à morte teſtatoris, ſed adiri hereditatem poſſe ſtatim à morte nondum apertis tabulis.

[i] L. vn. §. in nouiſſimo, C. de caduc. tol.

§. II. Seruus autem alienus poſt domini mortem [10] recte heres inſtituitur: quia & cum hereditariis ſeruis eſt teſtamenti factio. Nondum enim adita hereditas, perſonæ vicem ſuſtinet, non heredis futuri [11], ſed defuncti: quum etiam eius, qui in vtero eſt, ſeruus [12] recte heres inſtituitur.

*[10] POST DOM. MORT.] Iacente hereditate [k].

*[11] HER. FVT.] In quibuſdam heredis futuri, l. nouatio, de nouat.

*[12] SERVVS] Quamuis & hic videatur eſſe ſeruus ſine domino [l].

[k] L. 31. & l. 52. D. eod. [l] L. 64. eod.

§. III. Seruus plurium, cum quibus teſtamenti factio eſt, ab extraneo inſtitutus heres, vnicuique dominorum, cuius iuſſu adierit, pro portione dominij adquirit hereditatem.

§. IV. Et vnum hominem & plures in infinitum quot quis velit heredes facere licet.

§. V. Hereditas [13] plerumque diuiditur [14] in duodecim vncias [15], quæ aſſis appellatione continentur. Habent autem & hæ partes propria nomina ab vncia vſque ad aſſem, vtputa hæc, vncia, ſextans, quadrans, triens, quincunx, ſemis, ſeptunx, bes, dodrans, dextans, deunx [16], as. Non autem vtique ſemper duodecim vncias eſſe oportet. nam tot vnciæ aſſem efficiunt, quot teſtator voluerit: & ſi vnum tantum quis ex ſemiſſe verbi gratia heredem ſcripſerit, totus as in ſemiſſe erit [17]. Neque enim idem ex parte teſtatus, & ex parte inteſtatus decedere poteſt: niſi ſit miles, cuius ſola voluntas in teſtando ſpectatur. Et e contrario poteſt quis in quantaſcumque voluerit plurimas vncias ſuam hereditatem diuidere.

[13] HEREDITAS] Vide lib. 7. Obſ. cap. 33.

*[14] DIVIDITVR] Scropula autem 288. vt Varro ait [m].

*[15] IN DVOD. VNC.] Quoniam hoc numero plerumque ſignificatur vniuerſitas. Auguſt. de Ciu. Dei 20. c. 5.

*[16] DEVNX] Agrœtius [n], Deuncem 10. vocias, Diuncem 11.

*[17] IN SEM. ERIT.] Sumas aliud exemplum ex l. 78. §. 1. D. eod.

[m] L. 1. de re ruſt. cap. 10. Columella l. 5. cap. 1.

[n] Libro de Orthographia.

§. VI. Si plures inſtituantur: ita demum partium diſtributio neceſſaria eſt, ſi nolit teſtator eos ex æquis partibus heredes eſſe. Satis enim conſtat, nullis partibus nominatis, ex æquis partibus eos heredes eſſe. Partibus autem in quorumdam perſonis expreſſis, ſi quis alius ſine parte nominatus erit, ſi quidem aliqua pars aſſi deerit, ex ea parte heres fit. Et ſi plures ſine parte ſcripti ſunt, omnes in eamdem partem concurrent. Si vero totus as completus ſit, in dimidiam partem vocantur: & ille vel illi omnes in alteram dimidiam. Nec intereſt primus an medius, an nouiſſimus ſine parte heres ſcriptus ſit. ea enim pars data intellegitur, quæ vacat.

§. VII. Videamus, ſi pars aliqua vacet, nec tamen quiſquam ſine parte ſit heres inſtitutus, quid iuris ſit. Veluti ſi tres ex quartis partibus heredes ſcripti ſunt. Et conſtat vacantem partem ſingulis tacite pro hereditaria parte accedere: & perinde haberi, ac ſi ex tertiis partibus heredes ſcripti eſſent. & ex diuerſo, ſi plures in portionibus ſint, tacite ſingulis decreſcere: vt ſi, verbi gratia, quatuor ex tertiis partibus heredes ſcripti ſint, perinde habeantur ac ſi vnuſquiſque ex quarta parte ſcriptus fuiſſet.

§. VIII. Et ſi plures vnciæ quam duodecim diſtributæ ſint, is qui ſine parte inſtitutus eſt, quod dupondio deeſt, habebit. Idemque erit ſi dupondius expletus ſit. quæ omnes partes ad aſſem poſtea reuocantur, quamuis ſint plurium vnciarum.

§. IX. Heres pure & ſub conditione inſtitui poteſt: ex certo tempore [18], aut ad certum tempus non poteſt: veluti poſt quinquennium, quam moriar, vel ex kalendis illis, vel vſque ad kalendas illas heres eſto. Denique diem adiectum haberi pro ſuperuacuo placet: & perinde eſſe, ac ſi pure heres inſtitutus eſſet.

*[18] TEMPORE] Cur ex condicione, non ex tempore? quia tempus retroduci non poteſt, conditio retroduci poteſt [o].

[o] L. neceſſario §. D. de peric. & comm. rei vend. l. potior 11. §. 1. D. qui potior. in pign.

§. X. Impoſſibilis conditio [19] in inſtitutionibus & legatis [20], necnon fideicommiſſis & libertatibus, pro non ſcripta habetur [21].

*[19] IMPOSSIB.] Vel quæ pro impoſſibili habetur, l. 14. & ſeq. de cond. inſt.

*[20] ET LEGAT.] L. 12. de dot. præleg.

*[21] PRO NON SCR. H.] Et quaſi mendum teſtatoris eſſe exiſtimatur, l. 1. eod. aut vitium, ſicut adiectio temporis, l. 34. de hered. inſt.

§. XI. Si plures conditiones inſtitutioni adſcriptæ ſunt: ſi quidem coniunctim, vtputa ſi illud & illud factum erit: omnibus parendum eſt. Si ſeparatim: veluti ſi illud aut illud factum erit: cui libet [22] obtemperare ſatis eſt.

*[22] CVI LIBET] Eligere igitur heres poteſt quam impleat [p].

[p] Theoph.

§. XII. Ij quos numquam teſtator vidit, heredes inſtitui poſſunt: veluti ſi fratris filios peregri [23] natos [24], ignorans qui eſſent, heredes inſtituerit. ignorantia enim teſtantis inutilem inſtitutionem non facit.

[23] PEREGRI] Peregri natos. Diuidenda eſt ea dictio in hunc modum. Peregri dicimus quum quis in loco eſt: Peregre, quum it in locum, vt F. Soſipater [q] ſcribit.

*[24] NATOS] Peregri, qui & Proculi dicuntur [r].

Th. ἐπὶ ξένης. eſt autem ſumptum hoc ex Sententiis A
Pauli [f].

[q] De orthographia. [r] Feſtus in v. proculum. Gloſſæ Latino-Græcæ, proculus, πλάγονος. Plutarch. in Coriolano.
[f] Apud Licin. Rufin. vt videtur tit. 16.

De vulgari ſubſtitutione.

CAPVT XV.

POTEST autem quis in teſtamento ſuo [1] plutes gradus heredum facere, vtputa, ſi ille heres non erit, [1] ille heres eſto & deinceps, B
in quantum velit teſtaror ſubſtituere poteſt; & nouiſſimo loco in ſubſidium vel ſeruum neceſſarium heredem inſtituere.

* [1] IN TESTAM. S.] Vel pupillari, l. in tabulis, de ſtatulib.

§. I. Et plutes in vnius locum [2] poſſunt ſubſtitui, vel vnus in plurium, vel ſinguli ſingulis [3], vel inuicem ipſi, qui heredes inſtituti ſunt.

* [2] IN VN. LOC.] Idem de curatoribus ad litem, l. 4. de tutel.

[3] SING. SING.] Singuli ſingulis, vt in l. poteſt, D. eod.

§. II. Et ſi ex diſparibus partibus heredes C
ſcriptos inuicem ſubſtituerit, & nullam mentionem in ſubſtitutione partium habuerit, eas videtur in ſubſtitutione partes dediſſe, quas in inſtitutione expreſſit. & ita diuus Pius reſcripſit.

§. III. Sed ſi inſtituto heredi [4] & coheredi ſuo ſubſtituto dato, alius ſubſtitutus fuerit: diui Seuerus & Antoninus ſine diſtinctione [5] reſcripſerunt ad vtramque partem ſubſtitutum admitti.

[4] INST. HER.] Sic in l. ſi ex pluribus, de ſuis & D
leg. hered. Inſtituti heredis, & coheredi ſubſtituti.

* [5] SINE DIST.] Sine reſpectu diſtinctionum quæ notantur in l. coheredi, in pr. de vulg. ſubſt.

Nam neque ordinem ſcripturæ in hac re ſpectamus, neque ordinem ſucceſſionis. Ceterum in pupillari ſubſtitutione ordo ſucceſſionis ſpectandus erit, l. qui habebat, D. eod.

§. IV. Si ſeruum alienum quis patremfamilias arbitratus heredem ſcripſerit, & ſi heres non eſſet, Mæuium ei ſubſtituerit, iſque ſeruus iuſſu domini [6] adierit hereditatem, Mæuius in partem [7] admittitur. illa enim verba, Si heres non erit, in eo quidem quem alieno iuri ſubiectum eſſe teſtator ſcit, ſic accipiun- E
tur: ſi neque ipſe heres erit, neque alium heredem effecerit. in eo vero quem patremfamilias eſſe arbitratur, illud ſignificant, ſi hereditatem ſibi, eive cuius iuri poſtea ſubiectus eſſe cœperit, non adquiſierit. Idque Tiberius Cæſar in perſona Parthenij ſerui ſui conſtituit.

* [6] IVSSV DOM.] Quia non ſuo arbitrio adiuit, ideo ex aſſe heres non fit, ſed in partem admittit ſubſtitutum quaſi heredem adiectum, vt & olim ſub cretione heres inſtitutus ſi non creuiſſet ei ſubſtituto dato, non cernendo, ſed pro herede gerendo in partem admittebat ſubſtitutum, quia non ita vt ſenſerat teſtator hereditatem ſibi quæſierat. quod Vlp. oſtendit lib. ſing. Reg. [a]

[7] IN PARTEM] In partem dimidiam ſcilicet [b]: Nam l. ſi paterfamilias, de heredib. inſtit. ait, in hoc caſu ſemiſſes fieri, & l. proxima, hereditatem diuidi inter dominum & ſubſtitutum. Obſtare creditur l. ſi paterfamilias, in illo loco, Ita vt alter ſemis. Nec poterit vnquam quiſquam vlla ratione quo minus obſtare videatur efficere: ſiquidem eo in loco Tribonianus non notas pro notis accepit. Hæc namque verba [ita vt as] ſic explananda eſſe cenſuit, Ita vt alter ſemis: cuiuſmodi à nobis multa ſunt in Pandectis notata & animaduerſa, quæ poſt ſuo tempore ac loco proferentur. Sic ergo recte quum dixiſſet Iulianus in l. ſi paterfamilias, in hoc caſu Semiſſes fieri, ſubintulit, ita vt as æquis portionibus diuidatur [c].

[a] Tit. 22. §. vlt. [b] Theoph. Vide Cuiacij Obſeruat. lib. xvii. cap. 21.
[c] In eadem ſententia permanſit, in comment. ad d. leg. ſi paterfamilias.

De pupillari ſubſtitutione.

CAPVT XVI.

LIBERIS ſuis impuberibus, quos in poteſtate quis habet, non ſolum ita, vt ſupra diximus, ſubſtituere poteſt: id eſt, vt ſi heredes ei non extiterint, alius ſit ei heres: ſed eo amplius, vt & ſi heredes ei extiterint, & adhuc impuberes mortui fuerint, ſit ei [1] aliquis heres: veluti ſi quis dicat hoc modo, Titius filius meus heres mihi eſto. Si filius meus heres mihi non erit, ſiue heres erit, & prius moriatur [2], quam in ſuam tutelam [3] venerit, tunc Seius heres eſto. quo caſu ſi quidem non extiterit heres filius, tunc ſubſtitutus patri fit heres: ſi vero extiterit heres filius, & ante pubertatem deceſſerit, ipſi filio fit heres ſubſtitutus. nam moribus [4] inſtitutum eſt, vt quum eius ætatis filij ſint, in qua ipſi ſibi teſtamentum facere non poſſunt, parentes eis faciant.

* [1] SIT EI AL. HER.] Recte, ei, vt l. 1. & l. coheredi §. vlt. D. eod. l. ſi ita ſcriptum §. qui filio, de bono. poſſ. ſec. tab. & apud Ciceronem 2. de Inuent. Si filius ante moritur, quam in tutelam ſuam venerit, tu mihi heres eſto: nam & qui heres eſt pupilli à patre heredis inſtituti, patris heres eſſe videtur.

* [2] ET PRIVS MOR.] Plerumque addebant, Quod abominor, l. coheredi §. vlt. D. eod. etiam in vulgari, l. 4. C. eod. l. Lucius, D. de hered. inſt. l. Lucius §. filiam, D. leg. 2.

[3] IN SVAM TVT.] Vt qui ſunt alieni iuris, manumiſſione ſui iuris fiunt: ita qui ſunt alienæ tutelæ, pubertate fiunt ſuæ tutelæ, l. quoties §. 1. de adminiſt. tut. quod plane eſt in ſuam tutelam venire [a].

[4] NAM MORIBVS] Vulgaris eſt ex 12. tabulis [b].

[a] Vt apud Ciceron. 2. Rhetor. & l. cum filiofamilias 30. D. de leg. 3.
[b] L. verbis 120. D. de verb. ſign.

§. I. Qua ratione excitati, etiam Conſtitutionem [5] poſuimus in noſtro Codice, qua proſpectum eſt, vt ſi mente captos habeant filios [6], vel nepotes, vel pronepotes, cuiuſcumque ſexus, vel gradus [7], liceat eis, etſi puberes ſint ad exemplum [8] pupillaris ſubſtitutionis certas perſonas ſubſtituere. ſin autem reſipuerint, eamdem ſubſtitutionem infirmari. & hoc ad exemplum pupillaris ſubſtitutionis, quæ, poſtquam

quam pupillus adoleuerit, infirmatur.

[5] CONSTITVT.] Conſtitutio Latina, l. 9. C. de imp. & aliis ſubſt.

[a] [6] HAB. FIL.] Etiam ſi non ſint in eorum poteſtate: quod longe abeſt exemplo ſubſtitutionis pupillaris [c].

[7] VEL GRAD.] Hæc abundant, vt ex Conſtitutione apparet [d].

[8] AD EXEMPL. PVP.] Ratione ſucceſſionis [e] duo tantum ſunt genera ſubſtitutionum. Ratione perſonarum tria, vulgaris, pupillaris, Iuſtiniana. Ratione ſcripturæ quatuor: nam vel primus caſus exprimitur, vel ſecundus, vel vterque, vel neuter.

[c] Pupillari enim modo non ſubſtituit, niſi qui liberos habet in poteſtate, l. 2. D. de vulg. & pup. poteſt tamen mulier exemplariter ſubſtituere ex conſtitutione Iuſtiniani, d. l. 9. quia hæc non ſit poteſtatis iure, ſed humanitatis. hæc Cuiac. ad tit. D. de vulg. l. ex facto 43. Idem tamen ad eand. leg. l. 9. Quæſt. Pauli. Quod autem aiunt DD. inquit, etiam parentibus, qui liberos furioſos non habent in poteſtate cuiuſcumque ſexus, ſubſtituere licere in ſecundum caſum, id depromunt ex ſuo ſenſu: nam nihil tale inuenies in conſtitutione Iuſtiniani, &c. Sane poſteriorem hanc ſententiam ſequitur in paratitulo Codicis à qua tamen hic diſceſſit, [illegible], vt de Porphyrio ait Eunapius. & hæc ſententia eualuit.

[d] d. l. 9. [e] V. Parat. ad tit. Cod. de impuber. & al.

§. II. Igitur in pupillari ſubſtitutione ſecundum præfatum modum ordinata, duo quodammodo ſunt teſtamenta: alterum patris, alterum filij: tanquam ſi ipſe filius ſibi heredem inſtituiſſet: aut [9] certe vnum teſtamentum eſt duarum cauſarum, id eſt duarum hereditatum [10].

[9] AVT CERTE VN.] Proculiani duo teſtamenta eſſe dicebant. Sabiniani vnum, l. paterf. de pr. cred.

[10] DVAR. HERED.] L. 2 §. prius, de vulg. ſubſt. l. 2. §. illud, de her. vend.

§. III. Sin autem quis ita formidoloſus ſit, vt timeret ne filius eius, pupillus adhuc, ex eo quod palam ſubſtitutum accepit, poſt obitum eius periculo inſidiarum [11] ſubiceretur: vulgarem quidem ſubſtitutionem palam facere, & in primis teſtamenti partibus, debet: illam autem ſubſtitutionem, per quam, & ſi heres extiterit pupillus, & intra pubertatem deceſſerit, ſubſtitutus vocatur, ſeparatim in inferioribus partibus ſcribere, eamque partem proprio lino, propriaque cera conſignare: & in priore parte teſtamenti cauere debet, ne inferiores [12] tabulæ viuo filio, & adhuc impubere aperiantur [13]. Illud palam eſt, non ideo minus valere ſubſtitutionem impuberis filij, quod in hiſdem tabulis ſcripta ſit, quibus ſibi quiſque heredem inſtituiſſet, quamuis pupillo hoc periculoſum ſit.

[11] PERIC. INS.] L. quum pater §. mando, de leg. 2.

[12] INFER. TAB.] Inferiores tabulæ ab ima cera, ſicut Hygenus ait prima cera lib. de lim. ag.

[13] APERIANTVR] Quod etſi non cauerit, voluiſſe intelligitur, qui ſeparatim obſignauit tabulas ſecundas, l. pupillares, teſtam. quemadm. aper.

§. IV. Non ſolum autem heredibus inſtitutis impuberibus liberis ita ſubſtituere parentes poſſunt, vt ſi heredes eis extiterint, & ante pubertatem mortui fuerint, ſit eis heres is, quem ipſi voluerint: ſed etiam exheredatis [14]. Itaque eo caſu ſi quid pupillo ex hereditatibus, legatiſve, aut donationibus propinquorum atque amicorum adquiſitum fuerit, id omne ad ſubſtitutum pertinebit. Quæcumque diximus de ſubſtitutione impuberum liberorum, vel heredum inſtitutorum, vel exheredatorum, eadem etiam de poſtumis intellegimus.

[14] SED ETIAM EXHER.] Non enim quia heredes, ſed quia liberi & in eorum poteſtate ſunt, eis ſubſtituunt [f].

[f] Theoph.

§. V. Liberis autem ſuis teſtamentum nemo facere poteſt, niſi & ſibi faciat: nam pupillare teſtamentum, pars [15] & ſequela eſt paterni teſtamenti: adeo vt ſi patris teſtamentum non valeat, nec filij quidem valebit.

[15] PARS] Si pars, ergo vnum teſtamentum eſt: ſi ſequela, ergo & pupillare id quod pater ſibi fecit ſequi ſemper intelligitur, etiamſi alius ſit ordo ſcripturæ [g].

[g] L. 2. §. ſed ſi quis ita, D. de vulg.

§. VI. Vel ſingulis autem liberis, vel ei qui eorum nouiſſimus impubes morietur, ſubſtitui poteſt. Singulis quidem, ſi neminem eorum inteſtato decedere voluit: nouiſſimo, ſi ius legitimarum hereditatum integrum inter eos cuſtodiri velit.

§. VII. Subſtituitur autem impuberi aut nominatim, veluti Titius: aut generaliter, vt quiſquis mihi heres erit. Quibus verbis vocantur ex ſubſtitutione, impubere mortuo filio, illi, qui & ei ſcripti ſint heredes & extiterunt, & pro qua parte heredes facti ſunt.

§. VIII. Maſculo igitur vſque ad quatuordecim annos ſubſtitui poteſt: feminæ vſque ad duodecim annos. & ſi hoc tempus exceſſerint, ſubſtitutio euaneſcit.

§. IX. Extraneo vero, vel filio puberi heredi inſtituto [16], ita ſubſtituere nemo poteſt: vt ſi heres extiterit, & intra aliquod tempus deceſſerit, alius ei ſit heres. ſed hoc ſolum permiſſum eſt, vt eum per fideicommiſſum teſtator obliget, alij hereditatem eius [17], vel totam, vel pro parte reſtituere. quod ius quale ſit ſuo loco trademus.

[16] HEREDI INSTIT.] Non exheredato [h].

[17] HEREDIT. EIVS] Teſtatoris, non bona heredis propria, l. coheredi, §. quod ſi heredem, d. cod.

[h] L. coheredi 41. §. 2. verſ. & ideo ſi pater, eod.

Quibus [1] modis teſtamenta infirmantur.

CAPVT XII.

TESTAMENTVM iure factum vſque adeo valet, donec rumpatur irritumve fiat.

[1] QVIB. MOD.] Quæ ab initio valent iure ciuili, aut rupti aut irriti vitio infirmantur [a]. Iure prætorio, per bonorum poſſeſſionem cont. tab. reſcinduntur [b].

[a] Vlpian. tit. 23. [b] L. 1. D. de legat. præſtand. l. vt liberis 17. C. de collation.

§. I. Rumpitur autem teſtamentum, quum in eodem ſtatu manente teſtatore, ipſius teſtamenti ius vitiatur. Si quis enim poſt factum teſtamentum adoptauerit ſibi filium per Impera-

torem, cum qui eſt ſui iuris, aut per prætorem ſecundum noſtram Conſtitutionem [2], cum qui in poteſtate parentis fuerit, teſtamentum eius rumpitur quaſi adgnatione ſui heredis.

[2] CONSTIT.] Hæc Conſtitutio eſt deciſio l. pen. C. de adop. de qua lib. 1. cap. 11. §. ſed hodie. & cap. 12. §. ſed & ſi pater. & hoc lib. cap. 13. §. circa, & pluribus aliis locis inf.

§. II. Poſteriore quoque teſtamento, quod iure perfectum [3] eſt, ſuperius rumpitur. nec intereſt extiterit aliquis heres ex eo, an non. hoc enim ſolum ſpectatur, an aliquo caſu exiſtere potuerit. Ideoque ſi quis aut noluerit heres eſſe, aut viuo teſtatore, aut poſt mortem eius, antequam hereditatem adiret, deceſſerit, aut conditione ſub qua heres inſtitutus eſt, defectus ſit: in his caſibus paterfamilias inteſtatus moritur. Nam & prius teſtamentum non valet, ruptum à poſteriore: & poſterius æque nullas habet vires, quum ex eo nemo heres extiterit.

* [3] PERFECTVM EST] Quintilianus [c], Si non eſt teſtamentum, quia non iure factum eſt, nihil obſtare priori poteſt.

[c] Declamat. 308.

§. III. Sed & ſi quis priore teſtamento iure perfecto, poſterius æque iure fecerit: etiamſi ex certis in eo heredem inſtituerit, ſuperius teſtamentum ſublatum eſſe, diui Seuerus & Antoninus reſcripſerunt. cuius Conſtitutionis verba inſeri iuſſimus, quum aliud quoque præterea in ea Conſtitutione expreſſum eſt. Imperatores Seuerus & Antoninus Cocceio Campano. Teſtamentum ſecundo loco factum, licet in eo certarum rerum heres ſcriptus ſit, perinde iure valere, ac ſi rerum mentio facta non eſſet: ſed teneri heredem ſcriptum, vt contentus rebus ſibi datis, aut ſuppleta quarta ex lege Falcidia [4], hereditatem reſtituat his, qui in priore teſtamento ſcripti fuerant, propter inſerta verba [5], quibus vt valeret prius teſtamentum, expreſſum eſt, dubitari non oportet. Et ruptum quidem teſtamentum hoc modo efficitur.

[4] LEGE F.] Lex Falcidia eſt de legatis [d]. Ceterum inducta etiam eſt ex Conſtitutione Seueri in donationibus cauſa mortis [e], & S. C. Pegaſiano in fideicommiſſis [f] & Conſtitutione Antonini in codicillis factis ab inteſtato [g]. Hic locus indicat eam obtinere in fideicommiſſis.

* [5] INSERTA VERBA] Alioquin heres ſcriptus ex aſſe heres erit.

[d] L. 1. D. ad leg. Falcid. [e] L. ſi mortis 5. C. eod.

[f] §. ſed quia inſ. de fideicomm. hered. l. 1. § hodie, D. ſi cui plus quam per leg. Falc. l. 18 cui 31. D. ad leg. Falc.

[g] L. filiusfamilias 18, D. eod.

[h] L. 2. §. ſi ex fundo, D. de heredib. inſtit.

§. IV. Alio autem modo teſtamenta iure facta infirmantur: veluti quum is, qui fecit teſtamentum, capite deminutus ſit. quod quibus modis accidat primo libro retulimus. Hoc autem caſu irrita fieri teſtamenta dicuntur, quum alioquin & quæ rumpantur irrita fiant: & quæ ſtatim ab initio non iure fiunt, irrita ſunt. & ea quæ iure facta ſunt, & poſtea propter capitis deminutionem irrita fiunt, poſſumus nihilominus rupta dicere. Sed quia ſane commodius erat

A ſingulas cauſas ſingulis appellationibus diſtingui, ideo quædam non iure facta dicuntur, quædam iure facta rumpi, vel irrita fieri.

§. V. Non tamen per omnia inutilia ſunt ea teſtamenta, quæ ab initio iure facta, propter capitis deminutionem irrita facta ſunt: nam ſi ſeptem teſtium ſignis ſignata ſunt, poteſt ſcriptus heres ſecundum tabulas teſtamenti bonorum poſſeſſionem [6] agnoſcere: ſi modo defunctus & ciuis Romanus, & ſuæ poteſtatis mortis tempore fuerit [7]. Nam ſi ideo irritum factum ſit teſtamentum, quia ciuitatem, vel etiam libertatem teſtator amiſit, aut quia in adoptionem
B ſe dedit, & mortis tempore in adoptiui patris poteſtate ſit [8]: non poteſt ſcriptus heres [9] ſecundum tabulas bonorum poſſeſſionem petere.

[6] BONORVM POSSESS.] Hæc autem bonorum poſſeſſio cum re futura eſt, ſi alius nemo iure legitimo heres ſit, vt recte Vlp. adiicit in Frag. eod. tit. Idem quid ſit cum re & ſine re explicat recte in tit. de poſſ. dan. vt iam inde appareat quid in l. filiis, C. de inoff. teſt. hæc ſibi velint, Bon. poſſeſſ. cum re accipere. & in l. poſtumus, de ini. teſt. Bonorum poſſeſſionem accipere, remque obtinere. & in l. 1. §. pen. ſi tab. teſtam. null. ext. bonorum poſſeſſores rem habituros. res eſt hereditas aut bona. Ambroſius lib. 9. epiſtol. ad Clementianum: Sed ſunt heredes ſine re, ſunt & cum re: & dicuntur heredes teſtatore viuente qui
C ſcripti ſunt, ſed ſine re.

* [7] MORTIS TEMP.] Etiamſi medio tempore inter factum teſtamentum & mortem in eodem ſtatu non fuerit [i].

* [8] POTESTATE SIT] Vel peregrinus [k] adhuc aut ſeruus.

[9] SCRIPTVS HER.] Et hoc ſane caſu nec ſine re quidem dabitur à prætore bon poſſeſ. Nam is qui teſtatus eſt, mortis tempore teſtamenti factionem non habuit: quod vtique ſemper in iure prætorio exigitur [l].

[i] L. liber homo 59. §. ſi heres D. de hered. inſtit. l. 1. § exigit, verſ. ſed ſi quis vtroque, & l. qui ex liberis 11. D de bonor. poſſ.
D ſec. tab. l. conficiuntur 8. §. ſi poſt, D. de iure codicill.

[k] Deportatus enim peregrinus efficitur l. ſed ſi 10. §. ſed ſi per pœnam, D. de in ius voc.

[l] L. 1. §. exigit prætor, D. de bonor. poſſ. ſec. tab.

§. VI. Ex eo autem ſolo non poteſt infirmari teſtamentum, quod poſtea teſtator id noluit valere: vſque adeo vt & ſi quis poſt factum prius teſtamentum poſterius facere cœperit, & aut mortalitate præuentus, aut quia eum eius rei pœnituit, non perfecerit: diui Pertinacis oratione * cautum ſit, ne alias tabulæ priores iure factæ irritæ fiant [10], niſi ſequentes iure ordinatæ & perfectæ fuerint [11]. nam imperfectum teſtamentum ſine dubio nullum eſt.

E * *Oratio Pertinacis, Locus ſingularis.*

[10] IRRITÆ F.] Et ideo ne fiſcus admittatur, qui tunc ſolet admitti, quum non infirmato teſtamento, aut heredem teſtator indignum dixit, aut eius tantum deleuit nomen, l. hereditas, l. quum quidam, l. quum tabulis, §. vlt. de his quib. vt indig.

* [11] PERF. FV.] Atque adeo ne fiſco locus ſit, vt l. ex parte, de adim. leg.

§. VII. Eadem oratione expreſſit, non admiſſurum ſe hereditatem eius, qui litis cauſa principem reliquerit heredem, neque tabulas non legitime factas, in quibus ipſe ob eam cau-

ſam[12] heres inſtitutus erat, probaturum: neque ex nuda voce heredis nomen admiſſurum: neque ex vlla ſcriptura, cui iuris auctoritas deſit, aliquid adepturum. Secundum hæc diui quoque Seuerus & Antoninus ſæpiſſime reſcripſerunt. Licet enim (inquit) legibus ſoluti ſimus, attamen legibus viuimus[13].

* [12] Ob eam cavs.] Quod tabulæ non eſſent legitime factæ.

* [13] Legib. viv.] L. 2. C. Th. de cond. & hom. do. Aug. Scribimus quidem leges, ſed ſequimur.

De inofficioſo teſtamento [1].

CAPVT XVIII.

QVIA plerumque parentes ſine cauſa liberos ſuos exheredant, vel omittunt[2], inductum eſt vt de inofficioſo teſtamento agere poſſint liberi, qui queruntur, aut inique ſe exheredatos, aut inique præteritos: hoc colore quaſi non ſanæ mentis fuerint, quum teſtamentum ordinarent. Sed hoc dicitur non quaſi vere furioſus ſit, ſed recte quidem fecerit teſtamentum, non autem ex officio pietatis. Nam ſi vere furioſus ſit, nullum teſtamentum eſt.

[1] De inoff. test.] Hac actione teſtamenta reſcinduntur, & hereditates petuntur [a]. Vulgo autem dicitur actio [b], accuſatio [c], querela inofficioſi teſtamenti [d], itemque petitio hereditatis de inofficioſo, vt in l. ſi quis filium, C. eod. l. penult. §. ſed quemadmodum, de bo. poſſ. cont. tab. Dicitur & centumuirale iudicium [e]. ſed hæc appellatio communis eſt: Nam omnis petitio hereditatis centumuirale iudicium eſt, l. vlt. C. de pet. hered. Paulus lib. 5. Sentent. tit. 16. Reſtat igitur de inofficioſo agi apud centumuiros, l. vlt. C. de lib. præt, l. petitor. de lib. legata. l. qui repudiantis, l. Titia, de inoff. teſt. ideoque in l. 10. D. eod. Si pars iudicantium, id eſt, centumuirorum. Plinius lib. 5. epiſt. [f] Poſt hoc ille cum ceteris ſubſcripſit centumuirale iudicium, id eſt, de inofficioſo. Ille enim eſt Curianus, qui à matre fuerat exheredatus. Paulus μονόβιβλον ſcripſit de centumuiralibus iudiciis, ex quo eſt l. 7. 28. 31. D. eod. Vnde etiam apparet actionem de inofficioſo centumuirale iudicium eſſe.

[2] Vel omittvnt] Satis erat dicere, Exheredant: nam & omiſſis tantum eis datur hæc actio qui pro exheredatis habentur [g]. Ceteroquin omiſſis hæc actio non datur. Verum nonnumquam inſtitutis etiam hæc actio datur: vtputa ſi exhauſta ſit hereditas, nec legi Falcidiæ locus ſit, l. Papinianus, §. quarta, D. eod. Paul. lib. 4. Sentent. tit. 5.

[a] Vna eademque actione & reſcinditur teſtamentum quaſi inofficioſum, & petitur hereditas ab inteſtato. vide Parat. Cod. eod.
[b] L. 7. & l. 15. §. 2. D. eod. [c] L. vlt. §. vlt. eod.
[d] d. l. 15. §. 1. [e] L. 13. eod. l. petitor 3. D. de liber. leg.
[f] Epiſt. 1. [g] Vide ad tit. 13. in fin. ſup.

§. I. Non autem liberis tantum permiſſum eſt teſtamentum parentum inofficioſum accuſare, verumetiam parentibus liberorum. Soror autem & frater turpibus perſonis ſcriptis heredibus, ex ſacris Conſtitutionibus prælati ſunt. Non ergo contra omnes heredes[3] agere poſſunt. Vltra fratres igitur & ſorores, cognati nullo modo aut agere poſſunt, aut agentes vincere.

[3] * Cont. omnes her.] Recte, contra heredes. nam querela inofficioſi teſtamenti contra heredes

A dari ſolet [h]: bon. poſſ. contra tabulas, contra teſtamentum [i], vel, vt dicitur, contra lignum [k], non contra heredes.

[h] L. pen. §. illud, C. de inoff. teſtam.
[i] L. 4. D. de bonor. poſſ. contra tab.
[k] L. quod vulgo 19. eod. vide Cuiac. Obſeru. lib. 11. c. 14.

§. II. Tam autem naturales liberi, quam ſecundum noſtræ Conſtitutionis[4] diuiſionem adoptati, ita demum de inofficioſo teſtamento agere poſſunt, ſi nullo alio iure ad defuncti bona venire poſſunt. Nam qui ad hereditatem totam vel partem eius alio iure veniunt[5], de inofficioſo agere non poſſunt. Poſtumi[6] quoque,

B qui nullo alio iure venire poſſunt, de inofficioſo agere poſſunt.

[4] Constitvt.] Hæc Conſtitutio eſt deciſio l. pen. C. de adopt. de qua cap. 17. §. 1. ſup. & multis aliis locis in his lib.

* [5] Alio ivre ven.] Vt præteriti qui veniunt iure adcreſcendi, vel iure bon. poſſeſſionis contra tab, l. vlt. C. de lib. præt.

[6] Postvmi] Poſtumi ſui, vt filij de inofficioſo teſtamento patris. poſtumi legitimi [l], vt filij de inoff. teſtamento matris, fratres [m], nepotes ex filia [n]. poſtumi cognati, vt nepotes ex filio concepti poſt emancipationem [o]. Poſtumi ergo non ſui tantum, ſed etiam alieni, l. poſtumus, l. Papinianus §. ſi ex cauſa, D. eod.

C [l] Qui cæſo vtero naſcuntur, ex ſc. orphitiano legitimi ſunt matri, & datur eis querela ſi omiſſi ſint in teſtamento matris.
[m] Qui ſunt in vtero matris, eiſque datur querela turpibus perſonis inſtitutis vel liberto ingrato.
[n] Nepotes poſtumi ex filia queri poſſunt de inoff. ſi præteriti ſint vel exheredati. [o] Sic etiam Accurſius. vide tamen Cuiac. ad l. poſtumus 6. D. de inoff. teſt. in recit.

§. III. Sed hæc ita accipienda ſunt, ſi nihil eis penitus à teſtatoribus teſtamento relictum eſt. quod noſtra Conſtitutio[7] ad verecundiam[8] naturæ introduxit. Sin vero quantacumque pars hereditatis, vel res eis fuerit relicta: de inofficioſo querela quieſcente, id, quod eis deeſt[9] vſque ad quartam[10] legitimæ partis repleatur[11]:

D licet non fuerit adiectum, boni viri arbitratu debere eam compleri.

[7] Constitvtio] Conſtit. Latina l. 30. & 35. C. de inoff. teſt. de quib. §. vlt. inf.

* [8] Ad verecvnd.] Honorem parentibus tam mortuis quam viuis natura debitum.

[9] In qvod eis deest] Inſtituto filio ſupplendum eſt id quod Falcidiæ deeſt, & hoc Paulus ſcribit lib. 4. Sent. tit. de inoff. quer. Æque exheredato ſi minus quarta relictum ſit, ex Conſtit. Iuſtiniani ſupplenda eſt quarta [p]: quod tamen videtur Vlpiano Tribonianus attribuere in l. ſi non mortis, D. eod. Olim vero neceſſe erat id adiici in teſtamento, l. 4. C. Theod. eod. tit.

E [10] Ad qvart. legit.] Legitima pars debetur ab inteſtato: quarta legitimæ partis ex teſtamento. Eſt igitur quarta legitimæ portionis portio [q], quæ (vti credo) exemplo legis Falcidiæ inducta & definita eſt: ideoque & Falcidia dicitur paſſim [r]. Eam vero Iuſtinianus mutauit in trientem, vel ſemiſſem, pro numero perſonarum [ſ]: ideoque ſi duo ſint filij, ſextans ſingulis relinquendus eſt, id eſt triens legitimæ partis: ſi ſex, vncia, id eſt, ſemis legitimæ partis. Denique omnibus quadrans ex iure antiquo, & triens vel ſemis omnium bonorum ex iure nouo relinquendus eſt, ſingulis quadrans, vel triens, vel ſemis legitimæ partis. Quibus etiam conſtat, ſi aliquis ex eis inſtitutus ſit, ab eo partem fieri [t]. Auxit porro Iuſtinianus eorum

Digitized by Google

omnium portionem, qui de inofficioſo agere poſſunt: vt ipſe teſtatur in No. 18. [u] quod à Græcis interpretibus deinde porrectum eſt non male ad l. Falcidiam [x], & ad ea quæ exemplo leg. Falcidiæ inducta diximus tit. ſuperius proximo [y].

* [11] REPLEATVR] Vt ſi tres ſint, ad tertiæ portionis bonorum omnium quartam, l. 2. C. Greg. eod. tit.

[p] L. omnimodo 30. C. eod. [q] Vide Cuiac. ad Nou. 18. in princ. [r] L. quæ nuper 31. C. eod. [s] Nou. 18. cap. 3. [t] Vide Cui. ad d. Nou. 18. [u] Cap. 1. [x] Vide Cui. ad d. No. 18. [y] §. 2.

§. IV. Si tutor nomine pupilli, cuius tutelam gerebat, ex teſtamento patris ſui legatum acceperit, quum nihil erat ipſi tutori relictum à patre ſuo: nihilominus poterit nomine ſuo de inofficioſo patris teſtamento agere.

§. V. Sed & ſi è contrario pupilli nomine, cui nihil relictum fuerit, de inofficioſo egerit, & ſuperatus eſt: ipſe tutor quod ſibi in eodem teſtamento legatum relictum eſt, non amittit.

§. VI. Igitur quartam quis debet habere, vt de inofficioſo teſtamento agere non poſſit: ſiue iure hereditario [12] ſiue iure legati [13], vel fideicommiſſi [14], vel ſi mortis cauſa ei quarta donata fuerit, vel inter viuos, in iis tantummodo caſibus [15], quorum mentionem facit noſtra Conſtitutio, vel aliis modis [16] qui Conſtitutionibus continentur.

[12] SIVE IV. HEREDIT.] Idem in l. omnimodo C. eod. & in Nou. 5. [z] 22. [a] 28. [b] Ceterum ex Nou. 115. [c] quarta non excludit querelam, ſed elógium in teſtamento adſcriptum & comprobatum ab herede: quod non ideo Iuſtinianus conſtituit, vt iure hereditario relinquatur, ſed ne cuiquam fruſtra apponatur exheredationis nota [d]. Eadem Nou. tolluntur iura quæ dictant actione de inoffic. omni ex parte teſtamentum reſcindi [e]: Namque Iuſtinianus ſolam inſtitutionem reſcindi putat oportere [f]. & hoc eſt quod dicitur, ex cauſa præteritionis vel exheredationis [g], &c. quod de ea præteritione accipiendum eſt, quæ vicem exheredationis obtinet [h]. nam ſi pater filium præterierit, nihil in teſtamento ſcriptum valet [i], ſi tamen reſcindatur per bonorum poſſeſſionem cont. tab. libertates quidem & legata non debentur, niſi exceptis perſonis [k], at ſecundæ tabulæ valent, & quæ in eis ſunt relicta legata à prætore conſeruantur [l]: ius enim prætorium quam ciuile benignius eſt.

* [13] SIVE IVRE LAG.] Vel partim iure hereditario, partim iure legati, vt l. 44. §. 1. de bon. lib.

* [14] VEL FID.] L. 15. §. vlt. ad leg. Falcid.

[15] CASIBVS] Non dicit in eo caſu, ſed in iis caſibus. Puto intelligi duos caſus l. pen. C. de coll. quibus donationem inter viuos non tantum conferri oportet, ſed etiam in quadrantem imputari. Bene autem [mentionem facit:] nam alterum caſum Iuſtinianus non induxit. Adde l. ſi quando, §. generaliter, C. eod. & l. ſi non mortis, D. eod.

[16] ALIIS MOD.] Dos vel donatio propter nuptias, de quibus hoc in loco agitur, quæ olim in quadrantem non imputabantur, l. 1. & 2. C. Greg. de inoff. teſt. nunc vt imputentur, ab Iuſtiniano effectum non eſt [m].

[z] Cap. 5. [a] Cap. 48. [b] Cap. 1. [c] Cap. 3. & 6.
[d] Vide Cuiac. ad d. No. 18. [e] L. Papinianus 8. §. pen. l. cum mater 28. D. de inof. teſtam.
[f] d. c. 3. & 6. [g] Authent. ex cauſa C. de liber. præter.
[h] V. Cui. ad d. Nou. 18. [i] L. ſi quis 15. D. de legat. præſt.
[k] Ex edicto de legatis præſtandis, l. 1. D. de leg. præſt.
[l] L. 5. cod. l. ex duob. 34. §. vlt. D. de vulg. & pup.

A [m] ſed à Zenone in l. quoniam Nouella 19. C. eod. & Leone l. vt liberis 17. C. de collation.

Ex Auth. vt quum de appell. coll. 8. tit. 8. Nou. 115. cap. 3. & 4.

Hodie non licet parenti debitam portionem liberis relinquere, niſi iure inſtitutionis: nec præterire liberos nec exheredare, niſi cauſas ingratitudinis probandas ab herede nominatim inſeruit teſtamento: quæ XIV. ſunt:

Si parentem accuſauerit, niſi crimine Maieſtatis.

Si parenti manus intulerit.

Si grauem & inhoneſtam ei iniuriam fecerit.

Si cum maleficis vt maleficus conuerſatur.

Si vita parentis per veneficium vel alio modo inſidiatus fuerit.

B *Si nouerca aut concubina ſui parentis ſeſe immiſcuerit.*

Si ex delatione filij grauia diſpendia parens ſuſtinuerit.

Si pro parente incluſo liberi maſculi capaces doli, qui ab inteſtato ei ſuccedunt, rogati ab eo pro perſona vel debito, in quantum idonei ſunt, fideiubere noluerint.

Si conuictus fuerit filius parentem prohibuiſſe teſtari: Vnde parenti liceat exheredare, ſi poſtea teſtamentum fecerit: ſed ſi in ipſa prohibitione inteſtatus deceſſerit, aduerſus eum ſuas actiones ij quorum intereſt exercere poſſunt.

Si citra voluntatem parentum neque arenarij neque mimi filius cum arenariis vel mimis conuerſetur.

C *Si filia vel neptis non conſenſerit parentis voluntati volentis eas honeſte copulare, ſed luxurioſe viuere elegerunt. Sed XXV. annis facta aliqua, parente differente eam marito copulare, ſi in ſuum corpus peccauerit, vel ſine conſenſu parentis libero marito ſe iunxerit, hoc ad ingratitudinem ei non imputatur.*

Si liberi furioſo parenti curam præbere neglexerint: vnde tam exheredatione digni ſunt, quam pœnis legitimis. is enim legitimus ſucceſſor erit, qui atteſtatione miſſa, eum in ſua domo ſuſceperit.

Si liberi parentem captum ab hoſtibus noluerint redimere.

Si patre orthodoxo ipſi heretici fuerint.

D §. VII. Quod autem de quarta diximus, ita intellegendum eſt: vt ſiue vnus fuerit, ſiue plures, quibus agere de inofficioſo teſtamento permittitur, vna quarta eis dari poſſit, vt ea pro rata eis diſtribuatur, id eſt, pro virili portione [17] quarta.

[17] PRO VIR. PORT. Q.] Senſus hic eſt, diuidi inter eos quartam omnium bonorum pro rata earum partium, quas ab inteſtato habituri eſſent, ita vt virilis ſingulorum portio ſit quarta legitimæ partis. Sic igitur quod pro virili diuiditur, pro rata, ſiue ἀναλόγως diuiditur. ſic in l. 1. C. vnde lib. l. ſi ſocer, in fi. D. ſol. matrim.

Ex Auth. de triente & ſem. coll. 3. tit. 5. Nou. 18. cap. 1.

E *Hodie, ſi quatuor ſunt vel pauciores, triens ex ſubſtantia deficientis: ſi plures, ſemis debetur eis iure inſtitutionis.*

De heredum qualitate & differentia.

CAPVT XIX.

HEREDES autem, aut neceſſarij dicuntur, aut ſui & neceſſarij, aut extranei.

§. I. Neceſſarius heres, eſt ſeruus heres inſtitutus: ideo ſic appellatus, quia ſiue velit, ſiue nolit, omnimodo poſt mortem teſtatoris pro-

tinus [1] liber & neceſſarius heres fit. Vnde qui A facultates ſuas ſuſpectas habent, ſolent ſeruum ſuum primo, aut ſecundo, aut etiam vlteriore gradu heredem inſtituere: vt ſi creditoribus ſatis non fiat, potius eius heredis bona, quam ipſius teſtatoris, à creditoribus poſſideantur, vel diſtrahantur, vel inter eos diuidantur. Pro hoc tamen incommodo, illud ei commodum præſtatur, vt ea quæ poſt mortem patroni ſui ſibi adquiſierit, ipſi reſeruentur. & quamuis bona defuncti non ſufficiant creditoribus, tamen ex alia cauſa quas ſibi res adquiſiuit, non veneunt [2].

* [1] Protin. lib.] Etiam cluſis tabulis, vt expoſui ad l. pen. de reb. cred. [a] Sic l. 7. de teſt. tut. l. 3. B C. Theod. de bon. poſ. §. 1. lib. 3. inf. cap. 19. Neque vero datur ei facultas abſtinendi ſe [b].

* [2] Non ven.] Antea legebatur, Iterum tamen ex ea cauſa res eius quas ſibi, &c. quod emendaui ex vet. & ex Theophilitze noſtro interprete fideliſſimo & antiquiſſimo. Ex alia cauſa, non ex hereditate: nam ſi ex hereditate, ad eas etiam creditores hereditarij admittuntur, vt l. ſi creditores, D. de ſeparat. Nihil eſt certius.

[a] Tract. 8. ad African. [b] Vlp. Regul. tit. 22. §. inter, l. neceſſariis 57. §. vlt. D. de adquir. vel omitt. her. Theoph. §. 2. verſ. ἀλλά.

§. II. Sui autem & neceſſarij heredes ſunt, veluti filius, filia, nepos, neptiſque ex filio, & C deinceps ceteri liberi, qui modo in poteſtate morientis fuerint. Sed vt nepos, neptiſve ſui heredes ſint, non ſufficit eum eamve in poteſtate aui mortis tempore fuiſſe: ſed opus eſt vt pater eius viuo patre ſuo deſierit ſuus heres eſſe, aut morte interceptus [3], aut qualibet alia ratione liberatus poteſtate. tunc enim nepos neptiſve in locum patris ſui ſuccedit [4]. Sed ſui [5] quidem heredes ideo appellantur, quia domeſtici [6] heredes ſunt [7], & viuo quoque patre quodammodo domini exiſtimantur. Vnde etiam ſi quis inteſtatus mortuus ſit, prima cauſa eſt in D ſucceſſione liberorum. Neceſſarij [8] vero ideo dicuntur, quia omnimodo, ſiue velint, ſiue nolint, tam ab inteſtato quam ex teſtamento [9] heredes fiunt. Sed his prætor permittit volentibus abſtinere ſe ab hereditate: vt potius parentis quam ipſorum bona ſimiliter à creditoribus poſſideantur.

[3] Avt morte intere.] Et hic quidem nepos Opiter à veteribus dicebatur, cuius ſcilicet pater viuo auo mortuus eſſet, auct. Sext. Pomp [c].

[4] Patr. svi s.] Ex l. Iulia Vellea [d].

[5] Sed svi] In xii. tab. liberi appellantur ſui heredes, l. liberorum, de ver ſig. Ea appellatio quid de- E monſtrat? eos eſſe heredes inſtituendos vel exheredandos, qui ſunt ſui heredes: qui ſi extranei eſſent, non poſſent exheredari [e].

* [6] Qvia domestici] Non alieni. Priſcianus 7.

[7] Heredes svnt] Suorum nomen eſt ex xii. tab. vt oſtendi in notis ad Vlpianum [f]: eo poteſtas ſignificari videtur: nam & heredem ſuum, & filium ſuum dicimus, pro eo qui eſt in noſtra poteſtate, l. pen. §. & vereor, de bon poſſ. cont. tab. l. nepos, de leg. præſt. l. 8. de iure patr. Domeſtici etiam & domus appellatione poteſtas ſignificatur, §. pater, ſup. de teſt. An igitur heredes ſui ex eo nomen accipiunt, quod ſint in poteſtate? at poſſit etiam hac ratione ſeruos ſuus heres dici: filiumque ſuum quum dicimus, aut poſtumum ſuum, id nomen potius ad hereditatem referimus. fortaſſe proprius eſt ſuos heredes dici, quaſi αὐτοκληρονόμους. Quomodo & ſuum aſſentatorem dixit Seneca lib. 5. de Benef. c. 7. & ſuum fratrem, cap. 10. [g] quamobrem non adire hereditatem, ſed retinere dicuntur, l. ſi patronus §. vlt. de bon. lib. non furari ex hereditate, non ſubripere, non expilare, ſed leniore verbo, amouere, l. ſi ſeruum §. prætor, de adq. hered. non heredes fieri, ſed exiſtere [h], id eſt, apparere [i], quod eſt Theophilo ἀναφαίνεσθαι, in tit. de bon. poſ.

[8] Necessarii] Poteſtas neceſſarios facit, l. conditionibus, de cond. & dem. non lex 12. tab. quæ poteſtas moribus introducta eſt, non lege [k].

* [9] Ex testam.] Tam ex directo, quam ex fideicommiſſo, l. 19. de reb. dub. exemplo iuris ciuilis.

[c] In voce Opiter. [d] Ex ſecundo cap. legis Velleæ, l. Gallus §. ſequenti parte, de liber. & poſtum.

[e] Exheredatio enim res eſt in extraneo inepta, l. quidam 132. D. de verb. oblig. [f] tit. 26.

[g] Cornelius Nepos in Lyſandro: ſuus ipſe fuit accuſator.

[h] L. in ſuis 14. D. de ſuis & legit. hered.

[i] L. cum furioſus 7. §. 2. C. de curat. fur.

[k] L. patre furioſo 8. D. de his qui ſui vel al. iur.

§. III. Ceteri, qui teſtatoris iuri ſubiecti non ſunt, extranei heredes appellantur. Itaque liberi quoque noſtri, qui in poteſtate noſtra non ſunt, heredes à nobis inſtituti, extranei heredes videntur. Qua de cauſa, & qui heredes à matre inſtituuntur, eodem numero ſunt: quia feminæ in poteſtate liberos non habent. Seruus quoque heres à domino inſtitutus, & poſt teſtamentum factum ab eo manumiſſus, eodem numero habetur.

§. IV. In extraneis heredibus illud obſeruatur [10], vt ſit cum eis teſtamenti factio: ſiue ipſi heredes inſtituantur, ſiue hi, qui in poteſtate eorum ſunt. & id duobus temporibus inſpicitur: teſtamenti quidem facti, vt conſtiterit inſtitutio: mortis vero teſtatoris, vt effectum habeat. hoc amplius, & quum adierit hereditatem, eſſe debet cum eo teſtamenti factio: ſiue pure, ſiue ſub conditione heres inſtitutus ſit. nam ius heredis eo vel maxime tempore inſpiciendum eſt, quo adquirit hereditatem. Medio autem tempore inter factum teſtamentum & mortem teſtatoris, vel conditionem inſtitutionis exiſtentem, mutatio iuris non nocet heredi: quia, vt diximus, tria tempora inſpicimus. Teſtamenti autem factionem non ſolum is habere videtur, qui teſtamentum facere poteſt: ſed etiam qui ex alieno teſtamento vel ipſe capere poteſt, vel alij adquirere, licet non poſſit facere teſtamentum. Et ideo furioſus, & mutus, & poſtumus, & infans [11], & filiusfamilias, & ſeruus alienus teſtamenti factionem habere dicuntur. Licet enim teſtamentum facere non poſſint, attamen ex teſtamento vel ſibi, vel alij adquirere poſſunt.

* [10] Illvd observ.] Idem ſeruari in neceſſariis, & in ſuis, certiſſimum eſt [l].

* [11] Et infans] Th. [m] addit pupillum, & ſic l. 1. §. item adquirimus, de adq. poſſ. infanti velim pupillum addi: nam & in multis locis iuris noſtri li-

eſt infanti adiungere pupillum, id eſt, omnem pupillarem ætatem.

¹ Vide heic Aretin. & Vigl.
ᵐ Non in tribus Regiis codicib. MSS.

§. V. Extraneis autem heredibus deliberandi poteſtas eſt de adeunda hereditate, vel non adeunda. Sed ſiue is, cui abſtinendi poteſtas eſt, immiſcuerit ſe bonis hereditatis: ſiue extraneus, cui de adeunda hereditate deliberare licet, adierit: poſtea relinquendæ hereditatis facultatem non habet, niſi minor ſit vigintiquinque annis. Nam huius ætatis hominibus [12], ſicut in ceteris omnibus cauſis, deceptis, ita & ſi temere damnoſam hereditatem ſuſceperint, prætor ſuccurrit. Sciendum eſt tamen diuum Hadrianum etiam maiori vigintiquinque annis veniam [13] dediſſe, quum poſt aditam hereditatem grande æs alienum, quod aditæ hereditatis tempore latebat, emerſiſſet. Sed hoc quidem diuus [14] Hadrianus cuidam ſpeciali beneficio præſtitit. diuus autem Gordianus poſtea in militibus tantummódo hoc extendit.

[12] Hvivs æt. homin.] Impuberi datur beneficium abſtentionis: puberi reſtitutionis in integrum ⁿ. Hoc ſi immiſcuerint ſe vel adierint, nunc velint abſtinere. Quid autem fiet è contrario? minor ſi repodiatam hereditatem adire velit, indiget eodem beneficio, videlicet ſi omnia ſint in integro? Nam rebus diſtractis, finiſque omnibus negotiis hereditariis, caret reſtitutione, niſi forſitan impubes ſit, l. quod ſi minor §. Scæuola, de minorib. Minor, ſi poſt abſtentionem ſe immiſcere velit rebus non diſtractis, non prohibetur, nec indiget reſtitutione, l. ſi quis ſuus, de iure del. Nam & idem maiori datur, adhibita ſcilicet definitione l. vlt. C. de rep. her. Rebus diſtractis minor indiget reſtitutione in integrum. Quod dictum eſt, impuberem qui repodiarit, & rurſus adire velit rebus iam diſtractis, reſtitui, ei obſtat l. nam quod § 1. ad Treb. Vulgo male in eo §. legitur [prætorem:] & in lib. Florent. [præceptorem:] legendum enim eſt [per prætorem.] Et eſt quidem hæc eius §. ſententia: Diuerſa ſunt Repudiare, & Recuſare. Repodiatio fit in iure, l. ſuus, & l. ſicut, C. de repud. hered. Recuſatio quoquo modo, l. recuſare, ad Trebell. l. recuſari, de adq. her. Eum, qui recuſat adire, fideicommiſſarius cogit adire per prætorem, & reſtituere. Quæſtionis eſt, an etiam is cogi poſſit, qui repodiarit? Regula iuris hæc eſt, eum qui repudiarit adire non poſſe. ſed tamen hoc caſu, ſi iuſtas cauſas habeat fideicommiſſarius, quibus vel repudiationi non potuerit obſtare, vel ante repudiationem decretum poſtulare, æquum eſt ei ſuccurri vt cogat adire, exemplo eius qui tempore excluſus eſt, l. facta, §. pen. ad Treb. Hoc ita, ſi omnia ſint integra. Nam bonis venditis quamuis pupillus fuerit ſcriptus, qui vtique etiam re non integra reſtitui poteſt in integrum, non cogitur tamen per prætorem reſtituere fideicommiſſario, niſi ex iuſta cauſa.

* [13] Veniam deo.] Cauſa cognita, §. ſi quis agens, inſ. de action.

* *De hac diui Hadriani venia locus hic eſt ſingularis.*

* [14] D. Hadrian.] Locus ſingularis, ad quem tamen omnihil facit l. 2. de cond. ind.

ⁿ L. neceſſarius 57. D. de adquir. hered. V. Cuiac. ad l. 7. §. ſed quod Papinianus 7. D. de min.

§. VI. Sed noſtra beneuolentia commune omnibus ſubiectis imperio noſtro hoc beneficium [15] præſtitit: & Conſtitutionem [16] tam æquiſſimam, quam nobilem ſcripſit, cuius tenorem ſi obſeruauerint homines [17], licet eis adire hereditatem, & in tantum teneri, quantum valere bona hereditatis contingit: vt ex hac cauſa neque deliberationis auxilium eis fiat neceſſarium, niſi omiſſa obſeruatione noſtræ Conſtitutionis, & deliberandum exiſtimauerint, & ſeſe veteri grauamini aditionis ſupponere maluerint.

[15] Beneficivm] Eſt hoc beneficium repertorij ᵒ.

[16] Constitvtionam] Conſtit. Latina l. vlt. C. de iur. delib.

* [17] Licet eis ad hered] Si, quod caput eſt, repertorium bonorum fecerint.

ᵒ L. vlt §. 2. C. de iure deliber.

§. VII. Item extraneus heres teſtamento inſtitutus, aut ab inteſtato ad legitimam hereditatem vocatus, poteſt aut pro herede gerendo, aut etiam nuda voluntate ſuſcipiendæ hereditatis heres fieri. Pro herede autem gerere quis videtur, ſi rebus hereditatis tamquam heres vtatur, vel vendendo res hereditarias, vel prædia colendo locandóve, & quoquo modo voluntatem ſuam declaret, vel re, vel verbis de adeunda hereditate: dummodo ſciat eum, in cuius bonis pro herede gerit, teſtatum inteſtatúmve obiiſſe, & ſe ei heredem eſſe. Pro herede enim gerere, eſt pro domino gerere. veteres enim heredes pro dominis [18] appellabant. Sicut autem nuda voluntate extraneus heres fit: ita & contraria deſtinatione ſtatim ab hereditate repellitur. Eum qui ſurdus, vel mutus natus, vel poſtea factus eſt, nihil prohibet pro herede gerere, & adquirere ſibi hereditatem, ſi tamen intellegit quod agitur.

[18] Pro dom.] Heres ſic dicitur quaſi herus ᵖ. Ideoque in Pand. Florentinis recte heres & hereditas ſine diphthongo: quod in M. Tullij libris P. Victorius adnotauit ᑫ. Inde in l. ſi is ad quem, de adq. hered. Pro domino facere, Pro domino adminiſtrare.

ᵖ Feſt. Heres apud antiquos pro domino ponebatur. Gloſſæ Philoxeni, heres, κύριος. ᑫ Sic conſtanter in veterib. aliorum auctorum. codd. & vett. epigramm. 93. 8.

De legatis.

CAPVT XX.

Post hæc videamus de legatis, quæ pars iuris extra propoſitam quidem materiam videtur. nam loquimur de iis iuris figuris [1], quibus per vniuerſitatem res nobis adquiruntur. Sed quum omnino de teſtamentis, deque heredibus qui teſtamento inſtituuntur, loquuti ſumus: non ſine cauſa ſequenti loco poteſt hæc iuris materia tractari.

[1] Figvris] Formis & modis, l. 1. de obl. & act. l. mortis cauſa capitur, de donat. cauſ. mort.

§. I. Legatum itaque eſt donatio quædam à defuncto relicta.

§. II. Sed olim quidem erant legatorum genera quatuor: per vindicationem, per damnationem, ſinendi modo, per præceptionem: & certa quædam verba cuique generi legato-

rum adſignata erant, per quæ ſingula genera legatorum ſignificabantur. Sed ex Conſtitutionibus diuorum Principum ſolemnitas huiuſmodi verborum penitus ſublata eſt. Noſtra autem Conſtitutio[2], quam cum magna fecimus lucubratione, defunctorum voluntates validiores eſſe cupientes, & non verbis ſed voluntatibus eorum fauentes, diſpoſuit vt omnibus legatis vna ſit natura. & quibuſcumque verbis aliquid derelictum ſit, liceat legatariis id perſequi, non ſolum per actiones perſonales[3], ſed etiam per in rem[4], & per hypothecariam[5]. Cuius Conſtitutionis perpenſum modum ex ipſius tenore perfectiſſime accipere poſſibile eſt.

[2] CONSTITVTIO] Conſtitutiones tres Latinæ tit. C. communia de legat. de quibus in § optionis inf.

*[3] ACTION. PERS.] Quaſi relictum per damnationem[a].

*[4] PER IN REM.] Quaſi relictum per vindicationem[b].

*[5] PER HYPOTH.] Perſequutionem ſcilicet ceterarum rerum hereditariarum iure taciti pignoris pro modo legati aut fideicommiſſi[c].

[a] Vel ſinendi modo, Theoph. [b] Theoph.
[c] L. 1. C. com. de legat.

§. III. Sed non vſque ad eam Conſtitutionem ſtandum eſſe exiſtimauimus. Quum enim antiquitatem inuenimus legata quidem ſtricte concludentem[6], fideicommiſſis autem, quæ ex voluntate magis deſcendebant defunctorum, pinguiorem naturam indulgentem: neceſſarium eſſe duximus omnia legata fideicommiſſis exæquare, vt nulla ſit inter ea differentia: ſed quod deeſt legatis, hoc repleatur ex natura fideicommiſſorum: & ſi quid amplius eſt in legatis, per hoc creſcat fideicommiſſorum natura. Sed ne in primis legum cunabulis permixte de his exponendo, ſtudioſis adoleſcentibus quamdam introduceremus difficultatem, operæ pretium eſſe duximus interim ſeparatim prius de legatis, & poſtea de fideicommiſſis tractare: vt natura vtriuſque iuris cognita, facile poſſint permixtionem eorum eruditi ſubtilioribus auribus accipere.

*[6] STRICTE CONCLVD.] Intra rigorem iuris ciuilis, verborumque & formularum anguſtias[d].

[d] Non fideicommiſſa, Vlp. Regul. tit. 25. in pr.

§. IV. Non ſolum autem teſtatoris vel heredis res[7], ſed etiam aliena legari poteſt: ita vt heres cogatur redimere eam & præſtare: vel, ſi non poteſt redimere, æſtimationem eius dare. Sed ſi talis res ſit, cuius non eſt commercium[8], nec æſtimatio eius debetur. ſicuti ſi campum Martium, vel baſilicas, vel templa, vel quæ publico vſui deſtinata ſunt, legauerit. nam nullius momenti legatum eſt. Quod autem diximus alienam rem poſſe legari, ita intellegendum eſt: ſi defunctus ſciebat alienam rem eſſe, non & ſi ignorabat. Forſitan enim, ſi ſciſſet alienam, non legaſſet, & ita diuus Pius reſcripſit[9]. Et verius eſſe ipſum, qui agit, id eſt legatarium probare oportere, ſciſſe alienam rem legare defunctum, non heredem probare oportere ignoraſſe alienam, quia ſemper neceſſitas probandi incumbit illi, qui agit.

*[7] HERED. RES] Res heredis non habetur pro aliena[e].

[8] NON EST COMM] Rei non eſſe commercium, & rei non habere commercium, diuerſa ſunt. Nam rei non eſſe commercium, id eſt, rem à nemine adquiri poſſe: [f] rei non habere commercium, id eſt, rem à ſe adquiri non poſſe, ab alio poſſe[g]. Quid ergo ſi rei legatæ ſit commerciom, eius tamen commercium legatarius non habeat? Et placet, ſicut inutilis eſt ſtipulatio l. multum, de verb. oblig. ita inutile & inane legatum eſſe, l. mortuo §. Labeo, de leg. 2. Nec quidquam mutat, ſi teſtator ſciens iocapaci legauerit. Opponitur l. fideicommiſſo §. ſeruo, de leg. 3. ſed ea ibi eſt natura legati, vt æſtimationem contineat, l. mortuo, §. 1. de leg. 2. Opponitur l. filiusfamilias, §. ſi quid, de leg. 1. ſed ibi legatarius non eſt incapax: nam lex ait, Licite legatum. Opponitur l. ſed ſi res, D. eod. & hic quidem eſt labor[h]. At vero didici ex ea demendam eſſe ſecundam negationem, vt ſit ſenſus, Æſtimationem deberi, ſi ius ſit fideicommiſſario poſſidendi rem ſibi relictam à legatario, quam tamen ipſe legatarius parare non poſſit: quod & ad heredem trahi poteſt, à quo ei cui ius eſt poſſidendi, res, quæ ab illo parari non poteſt, legata eſt, d. §. Labeo. d. l. multum. Vulgata ſcriptura inepta eſt: nam ſi ſic interpretere, ei, id eſt, legatario, quæ ſequuntur abundant. ſi ei, id eſt, fideicommiſſario, illa abundant, Cuius commerc. leg. non habet: Nam etſi legatarius eius rei commercium habeat, inutile eſt fideicommiſſum vt iam ante fundatum eſt à nobis.

*[9] RESCRIPSIT] Aliud eſt in libertate fideicommiſſaria, l. 39. de fid. lib. [i] aliud in prælegato fundo alieno, vt imputetur in Falcidiam, l. heres præcepto, ad Treb.

[e] Vide Cuia. Obſ. lib. 26. cap. 12. [f] L. 1. §. 2. D. quæ res pign. vel hypoth. l. cum ſeruus 39. §. vlt. de leg. 1. l. ſed Celſus 6. D. de contr. empt. [g] L. 1. C. ne Chriſtian. mancip.
[h] V. Cui. ad l. 34. D. de verb. obl. & Anton. Mercatorem lib. 3. Notatorum c. 11.
[i] οὐδὲ γὰρ ὥσπερ τὰ φιδεικόμμισσα βλάπτει ὁ τοῦ ἰδίου ὑπο-νοια, οὕτως καὶ τὴν φιδεικομμισσαρίαν ἐλευθερίαν ἀδικεῖ τὸ ὑπονοεῖν τὸν διαδόχων ἴδιον εἶναι τὸν ἀλλότριον οἰκέτην: fideicommiſſa lædit proprij opinio, non libertates, vt ibi Græci, lib. 41. Baſ. tit. 4.

§. V. Sed & ſi rem obligatam creditori aliquis legauerit, neceſſe habet heres luere. Et hoc quoque caſu idem placet, quod in re aliena: vt ita demum luere neceſſe habeat heres, ſi ſciebat defunctus rem obligatam eſſe. & ita diui Seuerus & Antoninus reſcripſerunt. Si tamen defunctus voluit legatarium luere, & hoc expreſſit: non debet heres eam luere.

§. VI. Si res aliena legata fuerit, & eius viuo teſtatore legatarius dominus factus fuerit: ſi quidem ex cauſa emptionis, ex teſtamento actione pretium conſequi poteſt[10]. Si vero ex cauſa lucratiua, veluti ex cauſa donationis, vel ex alia ſimili cauſa, agere non poteſt[11]. Nam traditum eſt duas lucratiuas cauſas in eumdem hominem & in eamdem rem concurrere non poſſe. Hac ratione ſi ex duobus teſtamentis eadem res eidem debeatur: intereſt verum rem an æſtimationem ex teſtamento conſequutus eſt. nam ſi rem, agere non poteſt, quia habet eam ex cauſa lucratiua; ſi æſtimationem, agere poteſt[12].

* [10] CONSEQVI POT.] Quia defunctus voluit vt eam rem legatarius haberet ſine impendio vllo. & pretium igitur quod impeodit ei heres præſtare debet [k].

* [11] AGERE NON POT.] Eſt ſane ridiculum, ſi legatarius eius rei, quam fecit ſuam ſine onere, ſine impendin vllo, pretium ab herede conſequi deſideret, qund ei nullum abeſt : oam quum qund lucro eius cedere defunctus voluit, iam lucratus ſit, fruſtra eſt legatum.

* [12] AGERE POTEST] Quia rem defunctus legatarium habere voluit, quam oon habet qui pretium habet.

§. VII. Ea quoque tes quæ in retum natura non eſt, ſi modo futura eſt, recte legatur, veluti fructus qui in illo fundo nati erunt, aut quod ex ancilla natum erit. B

§. VIII. Si eadem res duobus legata ſit, ſiue coniunctim, ſiue diſiunctim : ſi ambo perueniant ad legatum, ſcinditur inter eos legatum. ſi alter deficiat, quia aut ſpreuerit legatum, aut viuo teſtatore deceſſerit, vel alio quolibet modo defecerit, totum ad collegatarium pertinet. Coniunctim autem legatur, veluti ſi quis dicat, Titio & Seio hominem Stichum do lego. diſiunctim ita, Titio hominem Stichum do lego, Seio Stichum do lego. Sed & ſi expreſſerit eumdem hominem Stichum, æque diſiunctim legatum intellegitur [13]. C

* [13] DISIVNCTIM LEG.] Hi ſunt etiam coniuocti [l] : ſed oppoſiti illu diſiuncti & ſeparati dicuntur [m], quia vt Ioſtinianus ait, ab ipſn teſtatoris ſermone apertiſſime diſcreti ſunt, l. vn. §. hæc autem, C. de cad. tnll.

[l] L. reconiuncti 89. de leg. 3. l. triplici 142. D. de verb. ſign.
[m] L. vn. §. his ita defioitis, C. de caduc. toll. d. l. 89.

§. IX. Si cui fundus alienus legatus fuerit, & emerit proprietatem deducto vſufructu, & vſusfructus ad eum peruenerit [14], & poſtea ex teſtamento agat : recte eum agere, & fundum petere Iulianus ait : quia vſusfructus [15] in petitione ſeruitutis locum obtinet : ſed officio iudicis continetur, vt deducto vſufructu iubeat æſtimationem præſtari. D

* [14] PERVENERIT] Ex caoſa lucratiua [n].

* [15] VSVSFRVCTVS] Prninde fundi ſibi plenam proprietatem dari petit, cuius pars non eſt vſusfr. quem adquiſiuit, ſed ſeruitutis, l. 25. de verb. ſig.

Intentio eius qoi fuodom petit hæc eſt, vt ſi à proprietate ſeparatus ſit vſusfructus, hæc cnnfundantur, atque ita fundus detur. Recte igitur in hoc caſu legatarios ex teſtamentn agit : nam vſusfructus ſeruitutem petit quam ipſe non habet : in re enim ſua nemo vſumfructum habet [o].

[n] Morte proprietarij, Theoph. vel capitis deminutione, l. non quocumque modo 82. §. de legat. 2.
[o] L. vti frui 5. D. ſi vſusfr. pet.

§. X. Sed ſi rem legatarij quis ei legauerit, inutile eſt legatum : quia quod proprium eſt ipſius, amplius eius fieri non poteſt [16], & licet alienauerit eam [17], non debetur nec ipſa, nec æſtimatio eius. E

* [16] FIERI NON P.] Et legatum ſpecies eſt adquirendi dnminij [p].

[17] ALIEN. EAM] Hoc vero fit ex regula iuris quæ Catoniana dicitur, l. cetera, §. 1. de leg. 1. Ideoque ita ponamus neceſſe eſt, eum alieoaſſe viuo teſtatore :

A nam ſi poſt mortem alienauerit, iam non tam regula Catoniana, quam qond legati dies inutiliter ceſſerit, impedimeoto eſt, l. vlt. ad fin. cnmm. præd. l. quum filius. §. ſeruus, de leg. 2. Opponitur l. 1. de reg. Cat. Animaduerti Celſum ab aliis ſæpiſſime diſſentire : Idemque ipſe hac in re auſim ſtatuere : Iuſtiniano enim ſiue Tribnniann affirmanti [q] cnocordare omnia inter ſe, fidem nullam haben. Aliam circa Catonianam regulam cnntrnuerſiam retulit Theopb. in §. cum ſeruo. inf. Eſt autem hæc regula iuris antiqui, non iuris noui, vt ipſe ad Vlpian. annotaui tit. de leg. explicata l. vlt. de reg. Cat (quæ ingeniorum vſque adhue quædam velut crux exnterat) hoc modn, Nnn pertinere Catnnis regulam ad leges Iulias & Papias, ex B quibus legata cedunt ab apertis tabulis, ſed ad leges 12. tab. ex quibus ea cedunt à morte teſtatnris. quod quidem, hac de re quum diſputaremus inter nos, P. Faber, vtrique noſtrum eodem pene momento in mentem veniſſe cnmmemini.

[p] L. quoties 47. §. vlt. D. de pecul. l. 7. C. de legat. l. 1. D. de publi. act. Vlp. Reg. tit. 19. §. lege.
[q] In conſtit. de confir. D.

§ XI. Si quis rem ſuam quaſi alienam legauerit [18], valet legatum : nam plus valet quod in veritate eſt, quam quod in opinione. Sed & ſi legatarij putauit, valere conſtat, quia exitum voluntas defuncti poteſt habere.

* [18] QVASI AL. LEN.] Non ex diuerſo, ſi alienam quaſi ſuam, §. quod aotem ſup.

C §. XII. Si rem ſuam legauerit teſtator, poſteaque eam alienauerit, Celſus exiſtimat ſi non adimendi animo vendidit, nihilominus deberi. idemque diui Seuerus & Antoninus reſcripſerunt. iidem reſcripſerunt eum, qui poſt teſtamentum factum prædia, quæ legata erant, pignori dedit, ademiſſe legatum non videri : & ideo legatarium cum herede agere poſſe, vt prædia à creditore luantur. Si vero quis partem rei legatæ alienauerit, pars quæ non eſt alienata, omnimodo debetur : pars autem alienata ita debetur, ſi non adimendi animo alienata ſit.

D §. XIII. Si quis debitori ſuo liberationem legauerit, legatum vtile eſt : & neque ab ipſo debitore, neque ab herede eius [19] poteſt heres petere, nec ab alio qui heredis loco eſt. ſed & poteſt à debitore conueniri, vt liberet eum. poteſt autem quis vel ad tempus [20] iubere ne heres petat.

* [19] NEQ. AB HER.] Liberatio relinquitur in rem non in perſnnam [r].

[20] VEL AD TEMPVS] Id eſt, etiam ad tempus [ſ].

[r] L. non ſolum 8. §. ſi verba liberationis, D. de liberat. leg. alias in perſooam relinquitur, l. Aurelio 20. eod.
[ſ] d. l. 8. §. 1. Theop.

E §. XIV. Ex contrario ſi debitor creditori ſuo, quod debet, legauerit, inutile eſt legatum, ſi nihil plus eſt in legato, quam in debito : quia nihil amplius habet per legatum. Quod ſi in diem vel ſub conditione debitum ei pure legauerit, vtile eſt legatum propter repræſentationem [21]. Quod ſi viuo teſtatore dies venerit, vel conditio extiterit, Papinianus ſcripſit, vtile eſſe nihilominus legatum [22], quia ſemel conſtitit. quod & verum eſt. Non enim placuit ſententia exiſtimantium, extinctum eſſe lega-

A legatum, quia in eam cauſam peruenit, à qua incipere non poteſt.

* [21] Propter repr.] Quia ex teſtamento præſenti die debetur [t].

* [22] Legatvm] Torius pecuniæ, l. verbis, ad leg. Falc. & vtile quidem vt ex teſtamento recte petatur [u]: non vt Falcidiam amittat, non vt fideicommitti legatarij poſſit [x].

[t] Theoph. [u] Tota pecunia iure legati ex teſtam. peti poteſt, non vtilitatis æſtimatio, ſiue interuſurium, l. debitor 82. de leg. 1. [x] L. ſi creditori 28. §. 1. de legat. 1. l. 3. §. ſi rem, de leg. 3. l. verbis 5. D. ad leg. Falcid. vide Cui. ad d. l. 5. & ad d. l. debitor. Antonius Gouean. contra putat & contendit, Falcidiam admitti, & fideicommiſſum, quum viuo teſtatore dies venerit, vel conditio extiterit, ad d. l. 5. in fi. Cuiacij ſententia vera eſt, quia nullum ei iam ineſt commodum medij temporis, nullum emolumentum pecuniarium.

B §. XV. Sed ſi vxori maritus dotem legauerit, valet legatum: quia plenius eſt legatum quam de dote actio. Sed ſi quam non accepit dotem legauerit, diui Seuerus [23] & Antoninus reſcripſerunt, ſi quidem ſimpliciter legauerit, inutile eſſe legatum. ſi vero certa pecunia, vel certum corpus, aut inſtrumentum [24] dotis in prælegando [25] demonſtrata ſunt, valere legatum.

* [23] Divi Sever.] L. falſa, de cond. & dem. quod & D. Pio tribuitur, l. legaui, de lib. leg.

* [24] Avt instrvment.] L. vlt. C. de fal. cau. quod exprimat quantitatem certam.

C [25] In præleg.] Dos prælegari dicitur propter repræſentationem. Peculium prælegari, in l. 1. §. ſi ſeruus, de exc. rei vend. dos etiam relegari dicitur in tit. de dot. præleg ſæpe, quod non tam legari, quam retrodari videatur, l. quum pater §. fidei, de leg. 2. l. 3. §. dicebam, de dote prælegata. Paulus lib. 4. Sent. tit. 1. re enim redditionem ſignificat [y]: vt verius, quum maritus dotem legando dicat, Do, lego, hoc dicere videatur, Reddo, relego.

[y] L. redhibere 21. D. de ædil. ed.

§. XVI. Si res legata ſine facto heredis perierit, legatario decedit. Et ſi ſeruus alienus legatus ſine facto heredis manumiſſus fuerit, non tenetur heres. D Si vero heredis ſeruus legatus fuerit, & ipſe eum manumiſerit: teneri eum Iulianus ſcripſit: nec intereſſe [26] vtrum ſcierit, an ignorauerit à ſe legatum eſſe. Sed & ſi alij donauerit ſeruum, & is, cui donatus eſt, eum manumiſerit: tenetur heres, quamuis ignorauerit à ſe eum legatum eſſe.

* [26] Nec interesse] Obiicitur l. 24. de lib. leg. Sed ibi facto debitoris, non heredis.

§. XVII. Si quis ancillas cum ſuis natis legauerit, etiamſi ancillæ mortuæ fuerint, partus legato cedunt. Idem eſt ſi ordinarij ſerui cum vicariis legati fuerint: & licet mortui ſint ordinarij, tamen vicarij legato cedunt. E Sed ſi ſeruus cum peculio fuerit legatus: mortuo ſeruo, vel manumiſſo, vel alienato, & peculij legatum [27] extinguitur. Idem eſt ſi fundus inſtructus [28] vel cum inſtrumento legatus fuerit: nam fundo alienato & inſtrumenti legatum extinguitur.

* [27] Pecvlii leg.] Homo hominis acceſſio non eſt, at peculium ſane hominis acceſſio eſt [z], ſicut inſtrumentum fundi [a]. Hic igitur articulus [cum] non aliter acceſſionis ſignificationem admittit, quam ſi id qualitas rei ferat, quam alij rei coniungit. Cæterum coniungit vtique ſemper: ſed modo quaſi acceſſionem rem aliam alij, modo quaſi remque principalem: & hoc caſu duo ſunt legata [b], illo vnum.

[28] Fvndvs instr.] Vt quod tentatur alienato fundo legato, id nullo modo tentatur fundo pignerato: videlicet quia illo caſu obſcura eſt voluntas defuncti, hoc non item, §. ſi rem ſuam, ſup. ita etſi nihil intereſt, fundus inſtructus, an fundus cum inſtrumento legetur, tamen illo caſu poterit dici, id eſt, tentari illud poterit, ſeparatim inſtrumentum eſſe legatum, videlicet ſi ea mens defuncto fuerit, l. ſi cui legatum, de inſt. & inſtrum. leg. Hoc vero caſu, id eſt, fundo cum inſtrumento legato, fruſtra id tentatur, quandoquidem manifeſta eſt ſententia defuncti, l. 1. D. eod.

[z] Theoph. l. 2. D. de pecul. leg. [a] Theoph. [b] L. 3. eod.

B §. XVIII. Si grex legatus fuerit, poſteaque ad vnam ouem peruenerit, quod ſuperfuerit vindicari poteſt. Grege autem legato, etiam eas oues, quæ poſt teſtamentum factum gregi adiiciuntur, legato cedere Iulianus ait. Eſt enim gregis vnum corpus ex diſtantibus capitibus, ſicut ædium vnum [29] corpus eſt ex cohærentibus lapidibus.

* [29] Vnvm corpvs] Vtrumque vnum eſt corpus, ſed non eiuſdem etiam generis vtrumque [c].

[c] L. rerum 30. D. de vſurp. & vſuc. V. Cui. Obſ. lib. 16. c. 33.

§. XIX. Ædibus denique legatis, columnas & marmora, quæ poſt teſtamentum factum adiecta ſunt, legato dicimus [30] cedere.

C [30] Dicimvs ced.] In lib. ſcriptis non eſt verbum [dicimus] erit igitur hoc etiam ex Iuliani ſententia.

§. XX. Si peculium legatum fuerit, ſine dubio quicquid peculio accedit, vel decedit viuo teſtatore, legatarij lucro vel damno eſt. Quod ſi poſt mortem teſtatoris, ante aditam hereditatem ſeruus adquiſierit: Iulianus ait, ſi quidem ipſi manumiſſo peculium legatum fuerit, omne quod ante aditam hereditatem adquiſitum eſt, legatario cedere: quia huius legati dies ab adita hereditate [31] cedit [32]. D ſed ſi extraneo peculium legatum fuerit, non cedere ea legato [33], niſi ex rebus peculiaribus auctum fuerit peculium. Peculium autem niſi legatum fuerit, manumiſſo [34] non debetur [35]: quamuis ſi viuus manumiſerit, ſufficit, ſi non adimatur [36]. & ita diui Seuerus & Antoninus reſcripſerunt. Iidem reſcripſerunt, peculio legato, non videri id relictum, vt petitionem [37] habeat pecuniæ, quam in rationes dominicas impendit. Iidem reſcripſerunt, peculium videri legatum quum rationibus redditis liber eſſe [38] iuſſus eſt, & ex eo reliqua inferre.

E [31] Ab adita h.] Pura legata ex iure antiquo cedunt à morte teſtatoris: ex iure nouo ab apertura tabularum [d]. Vtimur autem iure antiquo ex Conſtit. Iuſtiniani [e]. Sunt tamen quædam legata, quæ ab aditione cedunt, vtputa vſus, fructus, habitationis, & eorum quæ in heredes non tranſmittuntur [f], libertatis, & id quod ſeruo manumiſſo vel legato relinquitur [g], ſcripto ſcilicet herede voluntario non neceſſario [h]. Et ad ea quidem legata regula Catoniana non pertinet [i].

* [32] Cedit] §. libertatibus, C. de cad. toll. l. ſi quis ſeruo, D. de leg. 2. l. 8. quan. dies leg. ced.

* [33] Legato] Quia huius legati dies cedit ex

mortis teſtaroris tempore [k].

* [34] MANVMISSO] In teſtamento [l].

* [35] NON DEBETVR] Sed pertinet ad heredem, quo tamen inuito poteſt ex eo ſeruus alienatæ conditionis iniectæ libertati explendæ cauſa, veluti reliquorum reddendorum, ſi rationibus redditis liber eſſe iuſſus ſit [m].

* [36] SI NON ANIM.] L. ſi Sticho, de pecul. idemque eſt in filio emancipato, l. donationes, §. pater, D. de donat.

* [37] VT PETITIONEM] Quam non habet: non igitur vt habeat quod non habet, ſed vt habeat quod iam penes ſe habet [n].

* [38] LIBER ESSE] Peculio enim adempto, quî, aut vnde poſſit reddere rationes [o]?

[d] Vlp. tit. 24. §. pen. [e] L. vn. §. 1 C. de caduc. toll. [f] L. 2. & 3. D. qu. di. leg. ced. [g] d. l. vn. §. libertatib. l. 8. & l. 17. D. qu. di. [h] L. 91. de leg. 1. l. 86. D. de cond. & dem. [i] L. 3. D. de reg. Caton. [k] Theoph. [l] Theoph. [m] L. denique 8 §. interdum, D. de pecul. leg. [n] Theoph. [o] Vide eund. Theoph.

§. XXI. Tam autem corporales res legari poſſunt, quam incorporales. & ideo quod defuncto debetur, poteſt alicui legari, vt actiones ſuas heres legatario præſtet: niſi exegerit viuus teſtator pecuniam: nam hoc caſu legatum extinguitur. Sed & tale legatum valet, damnas eſto heres domum illius reficere. vel, illum ære alieno liberare.

§. XXII. Si generaliter ſeruus vel res alia legetur, electio legatarij eſt, niſi [39] aliud teſtator dixerit.

* [39] NISI ALIVD] Niſi aliud euidenter expreſſerit, vt l. 33. de exe. tut. nec enim ſemper paria ſunt dixiſſe & ſenſiſſe.

§. XXIII. Optionis [40] legatum, id eſt, vbi teſtator ex ſeruis ſuis vel aliis rebus optare legatarium iuſſerat, habebat in ſe conditionem [41]: & ideo niſi ipſe legatarius viuus optauerit, ad heredem legatum non [42] tranſmittebat. ſed ex Conſtitutione [43] noſtra & hoc ad meliorem ſtatum reformatum eſt: & data eſt licentia heredi legatarij optare ſeruum, licet viuus legatarius hoc non fecit. Et diligentiore tractatu habito, & hoc in noſtra Conſtitutione additum eſt, vt ſiue plures legatarij exiſtant, quibus optio relicta eſt, & diſſentiant in corpore eligendo: ſiue vnius legatarij plures heredes, & inter ſe circa optandum diſſentiant, alio aliud corpus eligere cupiente: ne pereat legatum (quod plerique prudentium [44] contra beneuolentiam [45] introducebant) fortunam eſſe huius optionis iudicem, & ſorte hoc eſſe dirimendum, vt ad quem ſors veniat, illius ſententia in optione præcellat.

[40] OPTIONIS L.] V. cap. 14. 23. Obſeru.

* [41] IN SE CONDIT.] Nolim addi [tacitam,] quod Theophili interpres addidit: ipſum enim per ſe optionis verbum conditionem facit, l. 13. illo loco, [quaſi pure legato,] de opt. leg. alioquin aliud non fuiſſet olim receptum in legato generaliter relicto, l. nec ſemel, §. pen. quan. dies leg. ced. l. 10. de opt. leg.

* [42] LEGATVM NON TR.] In l. illud, de opt. leg. quæ obſtare videtur, non fuit optionis legatum.

[43] CONSTITVT.] Conſtit. Latinæ tres, C. comm. de leg. de quibus ſup. §. 1.

* [44] PLER. PRVD.] L. 25. §. ſi incerto, fam. erc.

A * [45] BENEVOLENTIAM] Humanitatem, benignitatem, vt l. quum heres, de adq. her. l. in tempus, de her. inſt. Plinius 18. [p] Priſcarum legum beneuolentiam.

[p] Cap. 1.

§. XXIV. Legari autem illis ſolis poteſt, cum quibus teſtamenti factio eſt.

§. XXV. Incertis vero perſonis, neque legata, neque fideicommiſſa olim relinqui conceſſum erat. Nam ne miles quidem incertæ perſonæ poterat relinquere, vt diuus Hadrianus reſcripſit *. Incerta autem perſona videbatur, quam incerta opinione animo ſuo teſtator ſubiiciebat: veluti ſi quis ita dicat, Quicumque filio
B filiam ſuam in matrimonium dederit [46], ei heres meus illum fundum dato. Illud quoque quod iis relinquebatur, qui poſt teſtamentum ſcriptum primi conſules deſignati erunt, æque incertæ perſonæ legari videbatur. & denique multæ aliæ eiuſmodi ſpecies ſunt. Libertas quoque incertæ perſonæ non videbatur poſſe dari: quia placebat [47] nominatim ſeruos liberari. Sub certa vero demonſtratione, id eſt, ex certis perſonis, incertæ perſonæ recte legabatur: veluti, ex cognatis meis, qui [48] nunc ſunt, ſi quis filiam meam vxorem duxerit, ei heres meus illam rem
C dato. Incertis autem perſonis legata vel fideicommiſſa relicta, & per errorem ſoluta, repeti non [49] poſſe, ſacris Conſtitutionibus cautum erat.

* *Locus ſingularis.*

[46] IN MAT. DED.] Id eſt, collocauerit [q].

[47] QVIA PLAC.] Ex lege Fuſia Caninia [r].

* [48] QVI NVNC SVNT] Recte, qui nunc ſunt, quia poſtumo alieno legari non potuit [s].

* [49] REPETI NON POSSE] Quia eorum quidem non erat petitio, ſed erat retentio [t].

[q] Vlp R. tit. 24. §. incertis. [r] Vlp. Regul. tit. 1. §. vlt. [s] §. poſtum. inf. [t] Vide Cui. Obſ. lib. 1. c. 10.

D §. XXVI. Poſtumo quoque alieno inutiliter [50] legabatur. Eſt autem alienus [51] poſtumus, qui natus inter ſuos heredes teſtatori futurus non eſt. Ideoque ex emancipato filio conceptus nepos, extraneus [52] erat poſtumus auo.

* [50] INVTIL. LEG.] Non etiam per fideicommiſſum inutiliter relinquebatur, l. 5. §. vlt. de reb. dub. l. 2. de iu. cod.

[51] ALIEN. POST.] Sic vet. libri, quos etiam ſecutus videtur Acc. [u] Alieni igitur ſunt hi qui ſui non ſunt, aut inter ſuos. Proinde ex emancipato filio conceptus nepos alienus eſt, quia cognatus, non ſuus, ve notatur in l. poſtumus, de inoff. teſt. Item fratris filius, quia legitimus, non ſuus, l. pen. de leg. 1. Eadem
E ratione poſtumus matri alienus eſt poſtumus. Item qui in vtero eſt nurus, filius eius qui in adoptiua familia eſt, quia cognatus, l. 1. §. ſi filius, de vent. in poſſ. mitt. Quod ſi poſtumi legitimi vel cognati alieni ſunt poſtumi, & hi multo magis ſunt alieni, qui neque legitimi ſunt, neque cognati: vtputa qui ſunt in vtero eius quæ vxor noſtra non eſt, vel eſſe non poteſt, quos omnes hæc Iuſtiniani definitio complexa eſt. Qui natus, inquit, inter ſuos heredes teſtatori futurus non eſt, id eſt, qui ſuus non naſcitur.

[52] EXTRANEVS ERAT] Ergo alienus & extraneus ὡς πάντῃ ἔξωθεν. in l. tamen extraneo, de vent. in poſſ. mitt. extraneus eſt is, qui neque legiti-

mus, neque cognatus eſt : nam legitimus vel cognatus omnino mittitur in poſſeſſionem : & non tantum ſi inſtituatur, ſed eniam ab inteſtato ſuccedit.

§. XXVII. Sed nec huiuſmodi ſpecies penitus eſt ſine iuſta emendatione relicta : quum in noſtro Codice [53] Conſtitutio [54] poſita eſt, per quam & huic parti medemur, non ſolum in hereditatibus, ſed etiam in legatis, & fideicommiſſis : quod euidenter ex ipſius Conſtitutionis lectione clareſcit. Tutor autem nec per noſtram Conſtitutionem incertus dari deber : quia [55] certo iudicio debet quis pro tutela ſuæ poſteritati cauere.

[53] In nostro Cod.] Extat in lib. 6. Cod. tit. ad S. C. Trebell. [& de incertis perſonis.] Sub eo tamen nihil de incertis perſonis agitur. Sed is titulus ita diuidendus eſt, vt præcedat tit. de incertis perſon. ſub quo vetuſtiſſimo in Cod. manuſcripto hæc adnotata inueni : [Iſte titulus voam Conſtitutionem habet Iuſtiniani totam Græcam, quæ tenet folia octo, id eſt, quaternionem vnum.] Tum deinde ſequitur tit. ad S. C. Trebell.

[54] Constitutio] Eſt igitur Conſtitutio Græca de incertis perſonis, de qua etiam lib. 3. cap. 9. §. ſed & is.

* [55] Certo iud.] Solido iudicio. Val. Max. [e] & quia placet nominatim tutorem dari, vt Vlpian. ait lib. Reg. [f] quæ ratio tamen in libertate non valet [t].

[e] Lib. IV. cap. VII. num. 1. [f] titulo II. §. teſtamento.

[t] Libertas enim nominatim relinquenda eſt, §. libertas, ſup. Vlp. Regul. tit. 1. §. vlt. Paul. 4. Sent. tit. vlt. §. 1. & tamen libertas incertæ perſonæ non videbatur poſſe dari.

§. XXVIII. Poſtumus autem alienus heres inſtitui & antea [56] poterat, & nunc poteſt, niſi in vtero eius ſit, quæ iure noſtro vxor eſſe non poteſt [57].

* [56] Et antea pot.] Iure prætorio, non iure ciuili, §. 1. inf. de bon. poſſ. l. poſtumus, de inoff. teſt. l. 1. §. ſi filius, de vent. in poſſ. mit.

* [57] Non potest] Cum qua noo eſt connubium.

§. XXIX. Si quis in nomine, cognomine, prænomine [58] legatarij errauerit : ſi de perſona conſtat, nihilominus valet legatum. Idemque in heredibus ſeruatur, & recte. Nomina enim ſignificandorum hominum gratia reperta ſunt : qui ſi alio quolibet modo intellegantur, nihil intereſt.

* [58] Prænomine] Appianus [u], τὰ ὀνόματα Ῥωμαίοις πάλαι μὲν ἓν ἦν, ὥσπερ ἀνθρώποις ἅπασιν ἑκάστῳ, μετὰ δὲ ἐγένοντο δύο, καὶ οὐ πολὺς χρόνος, ἐξ οὗ καὶ τρίτον ἤρξατό που ἐς ἐπίγνωσιν, ἐκ πάθους ἢ ἀρετῆς προστιθέμενον.

[u] præfat. totius operis.

§. XXX. Huic proxima eſt illa iuris regula, falſa demonſtratione legatum non perimi. veluti ſi quis ita legauerit : Stichum ſeruum meum vernam do lego. licet enim non verna, ſed emptus ſit, ſi de ſeruo tamen conſtat, vtile eſt legatum. Et conuenienter ſi ita demonſtrauerit, Stichum ſeruum, quem à Seio emi, ſitque ab alio emptus, vtile eſt legatum, ſi de ſeruo conſtat.

§. XXXI. Longe magis legato falſa cauſa non nocet : veluti quum quis ita dixerit, Titio, quia me abſente negotia mea curauit, Stichum

A do lego : vel ita, Titio, quia patrocinio eius capitali crimine liberatus ſum, Stichum do lego. Licet enim neque negotia teſtatoris vmquam geſſit Titius, neque patrocinio eius liberatus eſt, legatum tamen valet. ſed ſi conditionaliter enunciata fuerit cauſa, aliud iuris eſt : veluti hoc modo, Titio, ſi negotia mea curauit, fundum do lego.

§. XXXII. An ſeruo [59] heredis recte legamus, quæritur. & conſtat pure [60] inutiliter legari, nec quidquam proficere, ſi viuo teſtatore de poteſtate heredis exierit : quia quod inu-
B tile foret legatum, ſi ſtatim poſt factum teſtamentum deceſſiſſet teſtator, non hoc ideò debet valere, quia diutius teſtator vixerit. Sub conditione vero recte legatur [61], vt requiramus, an quo tempore dies legati cedit, in poteſtate heredis non ſit :

* [59] An servo] Vel filiof. l. filiam, de aur. & ar. leg.

[60] Pure] Sine libertate fideicommiſſaria, l. 8. §. 1. de leg. 3. l. in ratione §. pen. ad leg. Falcid.

* [61] Recte legatur] Quia ad conditionalia legata illa Catonis regula non pertinet [x].

[x] L. cætera 41. §. 2. D. de leg. 1. l. pen. D. de reg. Caton.

§. XXXIII. Ex diuerſo herede inſtituto
C ſeruo, quin domino recte etiam ſine conditione legetur, non dubitatur. Nam etſi ſtatim [62] poſt factum teſtamentum deceſſerit teſtator, non tamen apud eum qui heres ſit, dies legati cedere intellegitur : quum hereditas à legato ſeparata ſit, & poſſit per eum ſeruum alius heres effici, ſi prius, quam iuſſu domini adeat, in alterius poteſtatem tranſlatus ſit : vel manumiſſus ipſe heres efficitur, quibus caſibus vtile eſt legatum. Quod ſi in eadem cauſa permanſerit, & iuſſu legatarij adierit, euaneſcit legatum.

[62] Nam etsi statim] Eadem propemodum
D inſpectio eſt in l. ſi optio, de op. leg. Item in l. quæſitum §. 1. de leg. 1. quæ citatur in l. Iulianus, de cond. & demonſt. Ceterum in propoſita ſpecie dies legati cedit à morte, l. à filio, de leg. 1. & vtile eſt legatum, dum pendet aditio hereditatis. In illis, niſi dies cederet ab aditione, ſi ſtatim teſtator deceſſiſſet, inutilia forent legata.

§. XXXIV. Ante heredis inſtitutionem inutiliter antea legabatur, ſcilicet quia teſtamenta vim ex inſtitutione heredum accipiunt, & ob id veluti caput atque fundamentum intellegitur totius teſtamenti heredis inſtitutio. Pari ratione nec libertas ante heredis inſtitutio-
E nem dari poterat. Sed quia inciuile eſſe putauimus, ordinem quidem ſcripturæ ſequi, quod & ipſi antiquitati vituperandum fuerat viſum, ſperni autem [63] teſtatoris voluntatem : per noſtram Conſtitutionem [64] & hoc vitium emendauimus, vt liceat & ante heredis inſtitutionem, & inter medias heredum inſtitutiones, legatum relinquere, & multo magis [65] libertatem, cuius vſus fauorabilior eſt.

* [63] Sperni autem] Maxime ſi is ordo contigerit errore teſtamentarij [y].

[64] Constit.] Conſtitutio Latina, l. 24. C. de teſtam.

* [65] MVLTO MAGIS] Quod obtinuit olim tantum in teſtamento militis [z]. A

[y] L. ambiguitates 24. C. de teſtam. [a] Vlp. Regul. tit. 2. §. poſt mortem.

§. XXXV. Poſt mortem quoque heredis aut legatarij ſimili modo inutiliter legabatur [66]: veluti ſi quis ita dicat, Quum heres meus mortuus erit do lego. Item, Pridie quam heres aut legatarius morietur. Sed ſimili modo & hoc correximus [67], firmitatem huiuſmodi legatis ad fideicommiſſorum [68] ſimilitudinem præſtantes: ne vel hoc caſu deterior cauſa legatorum, quam fideicommiſſorum inueniatur. B

* [66] INVTILIT. LEGAB.] Libertas quoque poſt mortem heredis inutiliter relinquebatur, auctore Vlpiano. lib Regul. [a]

[67] CORREXIMVS] Conſtit. Latina, l. 11. C. de cont. ſtipul. de qua lib. 3. cap. 19. §. poſt mortem infra.

* [68] AD FIDEICOM. SIMILIT.] L. coheredi §. quod ſi heredem, de vulg. ſubſt.

[a] d. §. poſt mortem.

§. XXXVI. Pœnæ [69] quoque nomine inutiliter legabatur, & adimebatur vel transferebatur. Pœnæ autem nomine legari videtur, quod coërcendi heredis cauſa relinquitur, quo magis aliquid faciat, aut non faciat: veluti ſi C quis ita ſcripſerit, Heres meus ſi filiam ſuam in matrimonium Titio collocauerit, vel ex diuerſo, Si non collocauerit, dato decem aureos Seio: aut ſi ita ſcripſerit, Heres meus ſi ſeruum Stichum alienauerit, vel ex diuerſo, ſi non alienauerit, Titio decem aureos dato. Et in tantum hæc regula obſeruabatur, vt quampluribus principalibus Conſtitutionibus ſignificetur, nec principem quidem agnoſcere, quod ei pœnæ nomine legatum ſit. nec ex militis quidem teſtamento talia legata valebant, quamuis aliæ militum voluntates, in ordinandis teſtamentis valde obſeruabantur. D quinetiam nec libertatem pœnæ nomine dari poſſe placebat. eo amplius nec heredem [70] pœnæ nomine adiei poſſe, Sabinus exiſtimabat *: veluti ſi quis ita dicat, Titius eſto: ſi Titius filiam ſuam Seio in matrimonium collocauerit, Seius quoque heres eſto. Nihil enim intererat, qua ratione Titius coërceretur, vtrum legati datione, an coheredis adiectione. Sed huiuſmodi ſcrupuloſitas nobis non placuit: & generaliter ea quæ relinquuntur, licet pœnæ nomine fuerint relicta, vel adempta, vel in alios tranſlata, nihil diſtare à ceteris legatis conſtituimus [71], vel in dando, vel in adimendo, vel in transferendo, E exceptis videlicet iis quæ impoſſibilia ſunt [72], vel legibus interdicta, aut alias probroſa. Huiuſmodi enim teſtamentorum diſpoſitiones valere, ſecta meorum temporum non patitur [73].

[69] POENÆ QV.] *Multa ad hunc tit. pertinentia notauimus apud Vlp.* [b]

* [70] HEREDEM] Coheredem dari, vi l. verbis, de vul. ſubſtit.

* *De hac Sabini opinione locus iſte eſt ſingularis.*

[71] CONSTITVIM.] Conſtitutio Latina, C. de his quæ pœnæ nomine rel.

* [72] IMPOSSIBILIA] Videlicet quum heredi impoſſibilitas imponitur [c]: nam ſi legatario [d], nihilominus valet legatum, §. impoſſibilis, ſup. c. 14.

* [73] SECTA MEOR.] Iuſtinus iunior apud Corippum [e]: Non patitur ſeclorum ſecta meorum Iniuſtos ſæuire diu.

[b] tit. 24. [c] Vt puta ſi ita legetur: Heres meus, ſi digito cœlum tetigerit, Caio decem dato. & legatum inutile eſt.

[d] Verbi gr. ſi ita legetur: Mæuio ſi digito cœlum tetigerit, centum do lego. & legatum vtile eſt.

[e] Lib. 2. de laud. Iuſt.

De ademptione & tranſlatione legatorum.

CAPVT XXI.

ADEMPTIO legatorum ſiue eodem teſtamento adimantur legata, ſiue codicillis [1], firma eſt. ſiue contrariis verbis fiat ademptio: veluti ſi quod ita quis legauerit, Do lego, ita adimatur, Non do, non lego: ſiue non contrariis, id eſt, aliis quibuſcumque verbis [2].

* [1] CODICILLIS] Teſtamento confirmatis [a].

* [2] QVIBVSCVMQ. VERB.] Vt hodie quoque placet legata recte dari quibuſcumque verbis, l. 21. C. de legat.

[a] Vlp. Reg. tit. 24. §. legatum quod datum eſt, & tit. 25. §. fideicommiſſum & ante.

§. I. Transferri quoque legatum ab alio ad alium poteſt: veluti ſi quis ita dixerit, Hominem Stichum, quem Titio legaui, Seio do lego: ſiue in eodem teſtamento, ſiue in codicillis hoc fecerit. quo caſu ſimul Titio adimi videtur, & Seio dari [3].

* [3] ET SEIO DARI] Transferri etiam recte dicitur per fideicommiſſum, vt hereditas, l. 4. C. de his quibus vt ind.

De lege Falcidia.

CAPVT XXII.

SVPEREST vt de lege Falcidia diſpiciamus, qua modus [1] nouiſſime legatis impoſitus eſt [2]. Quum enim olim lege duodecim tabularum libera erat legandi poteſtas, vt liceret vel totum patrimonium legatis erogare (quippe ea lege ita cautum eſſet, Vti legaſſit [3] ſuæ rei, ita ius eſto) viſum eſt hanc legandi licentiam coartare: idque ipſorum teſtatorum gratia prouiſum eſt, ob id, quod plerumque inteſtato moriebantur, recuſantibus ſcriptis heredibus pro nullo aut minimo lucro hereditates adire. Et quum ſuper hoc tam lex Furia, quam lex Voconia [4] latæ ſunt, quarum neutra ſufficiens ad rei conſummationem videbatur, nouiſſime lata eſt lex Falcidia, qua cauetur, ne plus legare liceat, quam dodrantem totorum bonorum: id eſt, vt ſiue vnus heres inſtitutus eſſet, ſiue plures, apud eum, eoſve, pars quarta remaneret.

[1] QVIA MODVS] Hinc in l. quod conditionis, de donat. cauſ. mor. emendandum eſt, [modo legatis conceſſo.]

* [2] LEGATIS IMPOS] Legatariis impoſitus eſt

dodrans, heredibus quadrans, l. pen. D. de in. ſiſ.

[5] Vti leo.] Sic legendum auctore Cornificio[a].

[4] Lex Voconia] Lege Voconia multa continebantur, Vt ne quis cenſus plus cuiquam legaret, quam ad heredem perueniret: cuius rei auctor eſt, non Theoph. modo, ſed etiam M. Tullius in 3. Act. in Verrem. Vt ne vltra conſanguineos feminæ ab inteſtato ſuccederent, auctore Paulo lib. 4. Sent.[b] Vt ne quis cenſus mulierem heredem faceret vltra quadrantem, ſiue, vt Dion ſcribit lib. 56. ὑπὲρ δύο ἥμισυ μυριάδας, id eſt, vltra 25. millia ſeſtertium, quæ eſt quarta pars bonorum eius qui cenſus dicitur. Ex quo etiam apparet cenſum dici eum, qui centum millia ſeſtertium poſſidet, vt in l. Papia, §. ſed noſtra, infra, de ſucceſſ. libert. quod etiam Aſconius Pedianus adnotauit[c]. Inde vero idem Dion[d] recte ſcribit, inſtituta Liuia ab Auguſto ex triente, impetraſſe Auguſtum à Senatu, vt tantumdem ei liceret παρὰ τὸν νόμον καταλιπεῖν. Ex quo apparet, quod de lege Voconia à Quintiliano traditur declamatione 264. vt ne mulieri plus quam ſemiſſem relinquere liceat, vt in ſcholaſticis exercitationibus ſere fit, ab Quintiliapo eſſe confictum.

[a] Lib. ad Herennium. [b] Tit. 8. [c] In d. act. 3.
[d] dicto lib. 56.

Ex Autbent. de heredib. & Falc. col. 1. tit. 1. Nou. 1. cap. 2. & 3. & paſſim. Item ex Auth. vt ſponſalitia lar. coll. 9. tit. 2. Nou. 119. cap. vlt. Item ex Auth. de Ecclesiaſt. tit. coll. 9. tit. 14. Non. 131. c. 12.

Niſi teſtator ſciens modum ſui patrimonij expreſſim vetuerit, ne heres Falcidiam retineat: qui ſi defuncto non paruerit, preter debitum naturale, aufertur ei hereditas applicanda cum ſuo onere ſubſtitutis, data ſuper hoc cautione, vel coheredibus adeuntibus, vel generali fideicommiſſario, ſiue ſoli ex pluribus in parte potiori vel ſpeciali fideicommiſſario, ſiue legatario maioris emolumenti, vel hominibus libertate in teſtamento donatis, prout quiſque eorum prius nominatus eſt, exheredatis, nec his reſpectis. poſtremo defertur extraneo vel fiſco. Item ſi heres menſuram ſubſtantia ſubtiliter agnoſcens, quedam legata præſtitis in ſolidum, neque ex his repetitio, neque ex aliis permittitur retentio, niſi inopinatum quid emergat. His ceſſantibus locus eſt Falcidiæ, inuentario ſecundum tempus ſtatutum in aditione facto ſub præſentia legatariorum, vel agentium pro eis, ſi illi intereſſe non poſſint: vel ſi ubſint, vel intereſſe nolint, ſuccedet præſentia trium teſtium eiuſdem ciuitatis locupletum, probatæ opinionis, abſque preiudicio tamen veritatis inquirenda per ſeruorum quæſtionem, & heredis teſtiumque iuſiurandum. quo non obſeruato, ſolida legata præſtat, etſi fines hereditarios excedant. nulla autem talium quæſtionum vel litium tranſcendat annum.

Item, in ea re Falcidia ceſſat, que ita relicta eſt, ne alienetur. ſed permaneat apud ſucceſſores eius cui relicta eſt. Similiter ceſſat in his Falcidia, quæ ad pias cauſas relicta ſunt.

§. I. Et quum quæſitum eſſet, duobus heredibus inſtitutis, veluti Titio & Seio, ſi Titij pars aut tota exhauſta[5] ſit legatis, quæ nominatim[6] ab eo data ſunt, aut ſupra modum onerata: à Seio vero aut nulla relicta ſint legata, aut quæ partem eius dumtaxat, in partem dimidiam minuant: an quia is[7] quartam partem totius hereditatis aut amplius habet, Titio nihil ex legatis, quæ ab eo relicta ſunt, retinere liceret, placuit vt quartam partem ſuæ partis ſaluam habeat poſſe retinere: etenim in ſingulis heredibus[8] ratio legis Falcidiæ ponenda eſt.

[5] Exhauſta] Legata quæ dodrantem excedunt, hereditatem onerare[e] dicuntur: quæ aſſem abſumunt, exhaurire[f]: quæ dodrantem non excedunt, de-

A libare[g]. Igitur per leg. Falcidiam delibari hereditas poteſt, non onerari, non exhauriri.

[6] Quæ nomin.] Secus ſi hoc modo, Quiſquis mihi heres erit, l. 1. §. id quod, D. eod.

[7] Quartam part.] L. coheredi, §. coheres, de vulg. ſubſt.

[8] Heredib.] Inſtitutis vel ſubſtitutis, l. 11. §. ſi filio, D. eod.

[e] L. 8. C. eod. [f] Paul. lib. 3. Sent. tit. vlt.
[g] L. legatum 116. D. de leg. 1.

§. II. Quantitas autem patrimonij, ad quam ratio legis Falcidiæ redigitur, mortis tempore ſpectatur. Itaque ſi, verbi gratia, is qui centum aureorum patrimonium in bonis habebat, centum aureos legauerit: nihil legatariis prodeſt,
B ſi ante aditam hereditatem per ſeruos hereditarios, aut ex partu ancillarum hereditariarum, aut ex fœtu pecorum[9] tantum acceſſerit hereditati, vt centum aureis legatorum nomine erogatis heres quartam partem hereditatis habiturus ſit, ſed neceſſe eſt vt nihilominus quarta pars legatis detrahatur. Ex diuerſo, ſi ſeptuaginta quinque legauerit, & ante aditam hereditatem in tantum excreuerint bona, incendiis forte, aut naufragiis, aut morte ſeruorum, vt non amplius quam ſeptuaginta quinque aureorum ſubſtantia, vel etiam minus relinquatur, ſolida legata
C debentur[10]. Nec ea res damnoſa eſt heredi, cui liberum eſt non adire hereditatem. quæ res efficit vt ſit neceſſe legatariis, ne deſtituto teſtamento nihil conſequantur, cum herede in portione paciſci.

[9] Foetu pec.] Vel ex aliis fructibus, l. 30. D. eod.

[10] Debentur] De quadrante, l. 11. §. quod vulgo, D. eod. non de proprio patrimonio heredis[h].

[h] Vide Cui. l. 4. Obſeru. c. 34. vbi Goueanum notat ibi, itaque male docent quidam, &c.

§. III. Quum autem ratio legis Falcidiæ po-
D nitur, ante deducitur æs alienum[11], item funeris impenſa[12], & pretia ſeruorum manumiſſorum: tunc deinde[13] in reliquo ita ratio habetur, vt ex eo quarta pars apud heredes remaneat, tres vero partes inter legatarios diſtribuantur, pro rata ſcilicet portione eius, quod cuique eorum legatum fuerit. Itaque ſi fingamus quadringentos aureos legatos eſſe, & patrimonij quantitatem, ex qua legata erogari oportet, quadringentorum eſſe, quarta pars legatariis ſingulis debet detrahi. Quod ſi trecentos quinquaginta legatos fingamus, octaua debet detrahi. Quod ſi quingentos legauerit, initio quinta, deinde quarta detrahi
E debet. Ante enim detrahendum eſt quod extra bonorum quantitatem eſt, deinde quod ex bonis apud heredem remanere oportet.

[11] Æs alien.] Deducto ære alieno[i], & ſi quid eſt aliud æris alieni loco, deducta funeris aut monumenti[k] neceſſaria impenſa, deductis libertatibus[l], deductis Deorum donis, & generaliter deductis his omnibus, quæ Falcidiam non patiuntur, & quæ extra bona defuncti eſſe cenſentur, id quod ſupereſt pro dodrante & quadrante diuiditur inter heredem & legatarios. Quod diximus de Deorum donis, Paul. ſcribit lib. 4. Sentent. de S. C. Pegaſiano, vt & idem videatur non improbabiliter in l. 1. §. ad municipum,

ad leg. Falc. ſcripſiſſe: [non etiam ea,] [m]

* [12] FVN. IMP.] Hanc debuit ponere primo loco [n].

* [13] MANVMISSORVM] Etiamſi vita deceſſerint poſt morrem teſtatoris, ante aditam hereditatem, & pretia eorum qui vltimo ſupplicio adfecti ſunr ex S. C. Syllaniano [o], & pretia eorum, quos morieote teſtatore iam certum erat propter morbi grauitatem diutius viuere non poſſe, l. 11. §. ſi ſeruus, D. eod. Eadem deductio fit in ponenda ratione legitimæ portionis quæ debetur liberis aut parentibus, l. Pap. §. quarta, de inoffi. teſta. oon etiam olim in ea quæ patronis, l. 4. de bo. lib.

[i] L. 1. § hæc verba, D. ſi cui plus quam per leg. Falc. l. 6. C. eod. [k] L. 1. §. vlt. D. eod. [l] L. Papinian. 8. §. quarta, D. de inoff. teſt. vide Cuiac. lib. 20. Obſ. c. 34. [m] Vide Cuiac. ad d. tit. de Senat. Peg. §. pen. [n] Omne enim debitum præcedit, l. pen. D. de relig. & ſumpt. fun. [o] L. æris alieni 39. D. eod.

De fideicommiſſariis hereditatibus.

CAPVT XXIII.

NVNC tranſeamus ad fideicommiſſa. Et prius eſt vt de hereditatibus fideicommiſſarus videamus.

§. I. Sciendum itaque eſt omnia fideicommiſſa primis temporibus infirma eſſe, quia nemo inuitus cogebatur præſtare id, de quo rogatus erat. Quibus enim non poterant [1] hereditatem vel legata relinquere, ſi relinquebant, fidei committebant eorum [2], qui capere ex teſtamento poterant. Et ideo * fideicommiſſa appellata ſunt, quia nullo vinculo iuris, ſed tantum pudore [3] eorum, qui rogabantur, continebantur. Poſtea diuus Auguſtus ſemel iterumque gratia perſonatum [4] motus, vel quia per ipſius ſalutem [5] rogatus quis diceretur, aut ob inſignem quorumdam perfidiam, iuſſit conſulibus [6] auctoritatem ſuam interponere. Quod quia iuſtum videbatur & populare erat, paulatim [7] conuerſum eſt in aſſiduam [8] iuriſdictionem: tantuſque eorum fauor factus eſt, vt paulatim etiam prætor proprius [9] crearetur [10], qui de fideicommiſſis ius diceret, quem fideicommiſſarium appellabant.

[1] NON POTERANT] Quod tamen hodie, quum fideicommiſſa ſint iuris extraordinarij [a], ſiue, vt Iuſtiniano placet, ordinarij, io fraudem legum fieri certe nullo modo poteſt [c].

* [2] FIDEI COMMITTEB.] Hieronymus ad Nepotiaoum, Per fideicommiſſa legibus illudimus.

* *De origine fideicommiſſorum locus ſingularis.*

* [3] SEO TANT. PVO.] §. & quia prima, inf. Seneca [d], Religioſus, inquit, homo ſanctuſque ſolet tueri fideicommiſſa, & inde à ſanctiſſima femina fideicommiſſum relictum, l. 19. §. penult. de an. leg.

[4] PERSONAR. MOT.] Cap. vlt. inf.

[5] PER IPS. SALVT.] Hoc eſt cum iureiurando rogare, l. quum pater §. filius, de leg. 2. ſiue ὀμόσας, l. 2, C. comm. de leg. vt ſi quis per Deum rogaret, l. 3. de iur. fiſci.

* [6] CONSVLIBVS] L. 29. de leg. 2.

* [7] PAVLATIM] Paulatim ius creſcit, l. 11. §. ſi rem, de leg. 3.

* [8] ASSIO. IVRISO.] Columella 12. [e] Magiſtratus adſidua iuriſdictione vim legum cuſtodire.

[9] PRÆTOR PROPRIVS] Eius autem vice in prouinciis præſides de fideicommiſſis cognoſcebant, l. quum etiam, C. de reb. cred. l ſi res, de leg. 1.

* [10] CREARETVR] L. ſi cui legatum, de cood. & dem. l. Titiæ, in fi. de aur. & arg. leg. l. 2. C. qui pot. in pig. hab. Primum duo, deinde vnus tantum [f].

[a] Vlp. Reg. tit. 25. §. fideicommiſſa, l. pecunia 178. §. 2. D. de verb. ſignif.

[b] Hodie enim per actionem petuntur ſicut legata, l. 1. C. comm. de legat.

[c] L. 11. C. de delatoi. [d] de tranquillit. an. cap. 21.

[e] Cap. 3. [f] L. 2. §. capta, D. de orig. I.

§. II. In primis igitur ſciendum eſt, opus eſſe, vt aliquis recto iure [11] teſtamento heres inſtituatur, eiuſque fidei committatur, vt eam hereditatem alij reſtituat. alioquin inutile eſt teſtamentum, in quo nemo heres inſtituitur. Quum igitur aliquis ſcripſerit, Lucius Titius heres eſto: poterit adicere, Rogo te Luci Titi, vt quum primum poteris [12] hereditatem meam adire, eam Gaio Seio reddas reſtituas. Poteſt autem quiſque & de parte reſtituenda heredem rogare: & liberum eſt, vel pure, vel ſub conditione relinquere fideicommiſſum, vel ex die certo.

* [11] RECTO IVRE] Verbis directis & legitimis [g].

* [12] QVVM PRIM. POT.] Vt in formula cretionis. In diebus quibus ſcieris poteriſque [h].

[g] Teoph. directo. [h] Vlp. Reg. tit. 22. §. heredes ſcripti.

§. III. Reſtituta autem hereditate, is quidem qui reſtituit nihilominus heres permanet: is vero qui recipit hereditatem, aliquando heredis, aliquando legatarij loco habebatur.

§. IV. Et Neronis quidem temporibus Trebellio Maximo Annæo Seneca [13] conſulibus Senatuſconſultum factum eſt: quo cautum eſt, vt ſi hereditas ex fideicommiſſi cauſa reſtituta ſit, omnes [14] actiones quæ iure ciuili heredi & in heredem competerent, ei & in eum darentur, cui ex fideicommiſſo reſtituta eſt hereditas. Poſt quod Senatuſconſultum prætor vtiles [15] actiones ei & in eum, qui recipit hereditatem, quaſi heredi & in heredem dare cœpit.

* [13] SENECA] Quid eſt ergo quod Auſonius in Panegyrico negat Annæum Senecam fuiſſe Cooſulem? ordinarium ſcilicet.

* [14] OMNES ACT.] Omnes in ſolidum, lege Falcidia nondum porrecta ad fideicommiſſa [i].

* [15] VTIL. ACTION.] Directæ penes heredem remanebant ſine re.

Potuit Senatus fideicommiſſarium heredem facere, §. quos, inf. de bonor. poſſ. At quia heredem eum non fecit, & de transferendis tantum actionibus cauit, ideo heredi & in heredem directæ, fideicommiſſario & in fideicommiſſarium vtiles dantur, tamquam in heredem, §. ergo, inf.

[i] §. 5. inf.

§. V. Sed quia heredes ſcripti, quum aut totam hereditatem, aut pene totam plerumque reſtituere rogabantur, adire hereditatem ob nullum vel minimum lucrum recuſabant, atque ob id extinguebantur fideicommiſſa: poſtea Veſpaſiani Auguſti temporibus, Pegaſo & Puſione conſulibus, Senatus cenſuit, vt ei, qui rogatus eſſet hereditatem reſtituere, perinde liceret quartam partem retinere, atque lege Falcidia ex legatis retinere conceditur. Ex ſingulis

quoque rebus, quæ per fideicommiſſum relinquuntur, eadem retentio permiſſa eſt [15]. Poſt quod Senatuſconſultum ipſe heres onera hereditaria ſuſtinebat : ille autem qui ex fideicommiſſo recepit partem hereditatis, legatarij partiarij loco erat, id eſt eius legatarij, cui pars bonorum legabatur. quæ ſpecies legati partitio [16] vocabatur : quia cum herede legatarius partiebatur hereditatem. Vnde quæ ſolebant ſtipulationes inter heredem & partiarium legatarium interponi, eadem interponebantur inter eum, qui ex fideicommiſſo recepit hereditatem, & heredem, id eſt, vt & lucrum & damnum hereditarium pro rata parte inter eos commune eſſet.

* [15] PERMISSA EST] Eodem S. C. [k]

[16] PARTITIO] Oſtendi ad Vlpianum tit. de lega. de hac partitione accipiendam eſſe l. nomen §. partitionis, de ver. ſig. Moneo de eodem accipiendum eſſe qood de partitiooe Cicero ſcribit 2. de legib. hoc ſenſu, Legatarium partiarium alligari ſacris cum quo ſcriptos heres hereditatem partiri & diuidere iuſſus eſt, niſi adiectum ſit, dedoctis c. nummis. At deductiooe in teſtamento non ſcripta, cum etiam ſacris liberari, ſi minus ceperit, quam heredi relinquitur.

[k] Theoph.

§. VI. Ergo ſi quidem non plus, quam dodrantem hereditatis ſcriptus heres rogatus ſit reſtituere, tunc ex Trebelliano Senatuſconſulto reſtituebatur hereditas, & in vtrumque actiones hereditariæ pro rata parte dabantur : in heredem quidem iure ciuili [17] : in eum vero qui recipiebat hereditatem, ex Senatuſconſulto Trebelliano tanquam in heredem [18]. At ſi plus quam dodrantem, vel etiam totam hereditatem reſtituere rogatus eſſet, locus erat Pegaſiano Senatuſconſulto : & heres, qui ſemel adierit hereditatem, ſi modo ſua voluntate adierit, ſiue retinuerit quartam partem, ſiue retinere noluerit, ipſe vniuerſa onera hereditaria ſuſtinebat. Sed quarta quidem retenta, quaſi partis & pro parte ſtipulationes interponebantur, tamquam inter partiarium legatarium & heredem. ſi vero totam hereditatem reſtitueret, emptæ & venditæ hereditatis ſtipulationes interponebantur [19]. Sed ſi recuſet ſcriptus heres adire hereditatem, ob id, quod dicat eam ſibi ſuſpectam eſſe quaſi damnoſam : cauetur Pegaſiano Senatuſconſulto, vt deſiderante eo, cui reſtituere rogatus eſt, iuſſu prætoris adeat, & reſtituat hereditatem : perindeque ei & in eum, qui recipit hereditatem, actiones darentur, ac ſi iuris eſt ex Trebelliano Senatuſconſulto. quo caſu nullis ſtipulationibus eſt opus, quia ſimul & huic, qui reſtituit, ſecuritas datur, & actiones hereditariæ ei, & in eum transferuntur, qui recipit hereditatem vtroque Senatuſconſulto in hac ſpecie concurrente [20].

* [17] IVRE CIV.] Id eſt, ex XII. ta. nam & S. C. Trebellianum pars eſt iuris ciuilis [l].

* [18] IN HEREDEM] Quia tunc loco heredis erat, ſuperiore autem caſu loco legatarij [m].

* [19] STIPVLAT. INTERP.] Quo remedio omnia onera hereditaria in fideicommiſſarium transferebantur [n].

* [20] CONCVRRENTE] Nimirum herede coacto adire periculo fideicommiſſarij ex S. C. Pegaſiano, & tranſlatis omnibus actionibus in fideicommiſſarium ex S. C. Trebelliano, l. ſi heres 1. ad Treb [o].

[l] 7. D. de iuſt. & iu. [m] §. 4. verſ. poſt. quod ſup. Vlp. tit. 21. § Is qui.

[n] Theoph. §. 5. & §. 9. [o] Theoph.

§. VII. Sed quia ſtipulationes ex Senatuſconſulto Pegaſiano deſcendentes & ipſi antiquitati diſplicuerunt, & quibuſdam caſibus captioſas eas homo excelſi ingenij Papinianus appellat *, & nobis in legibus magis ſimplicitas [21], quam B difficultas placet : ideo omnibus nobis ſuggeſtis tam ſimilitudinibus, quam differentiis vtriuſque Senatuſconſulti : placuit exploſo Senatuſconſulto Pegaſiano, quod poſtea ſuperuenit, omnem auctoritatem Trebelliano Senatuſconſulto præſtare, vt ex eo fideicommiſſariæ hereditates reſtituantur : ſiue habeat heres ex voluntate teſtatoris quartam, ſiue plus, ſiue minus, ſiue nihil penitus ; vt tunc quando vel nihil, vel minus quarta apud eum remanet, liceat ei vel quartam, vel quod deeſt, ex noſtra auctoritate retinere *, vel repetere C ſolutum [22] quaſi ex Trebelliano [23] Senatuſconſulto, pro rata portione [24], actionibus tam in heredem, quam in fideicommiſſarium competentibus. ſi vero totam hereditatem ſponte reſtituerit, omnes hereditariæ actiones fideicommiſſario & aduerſum eum competunt. Sed etiam id quod præcipuum Pegaſiani Senatuſconſulti fuerat, vt quando recuſabat heres ſcriptus ſibi datam hereditatem adire, neceſſitas ei imponeretur totam hereditatem volenti fideicommiſſario reſtituere, & omnes ad eum & contra eum tranſire actiones: & hoc tranſponimus ad Senatuſconſultum Trebellianum, vt ex hoc ſolo & neceſſitas heredi imponatur, ſi ipſo nolente D adire, fideicommiſſarius deſiderat reſtitui ſibi hereditatem, nullo nec damno, nec commodo apud heredem remanente.

* *De hoc Papiniani dicto habes hunc locum ſingularem.*

* [21] SIMPLICITAS] Simplicitas legibus amica, §. ceterum c. 2. lib. ſeq. l. vlt. C. de fur. *novella*, No. 107. Vaſrities inimica, argutiæ ſcilicet, ſubtilitates, ſcrupuloſitates, obſcuritates, diſtinctiones, ac differentiæ nimiæ.

* *De S. C. Pegaſiano tollendo Conſtitutio quæ non extat alibi.*

* [22] REP. SOL.] Per errorem facti, non iuris [p].

[23] QVASI EX TREBELL.] Bene [quaſi ex Tre- E belliano] id eſt, ignorans legem Falcidiam interuenire : nam ſi quaſi ex Pegaſiano, repetitio ceſſat : nec enim videtur indebitum ſoluiſſe, qui plenam defuncto fidem exhibet [q].

[24] PRO RATA P.] Deducto ære alieno hereditas diuiditur inter heredem & legatarios [r]. Nulla fit deductio inter heredem & fideicommiſſarium. Igitur priore caſu heres etiam ſuſtinet onera : poſteriore, pro ſua quiſque parte [ſ]. onera, inquam, creditorum. An & legatariorum? Hæc vero onera ad ſolum fideicommiſſarium ſpectant [t], qui tamen quartæ retentionem non habet. Hæc ita, ſi heres totam hereditatem reſtituere rogatus ſit, non ſi partem, l. 2. C. ad Tre-

bell. [u] l. 1. §. ſi is qui quadring. D. eod.

[p] L. ſi heres 68. §. 1. D. ad Sc. Trebell. l. error 9. C. ad leg. Falcid. [q] Paul. Sentent. l. 4. tit. 3. §. qui totam. [r] §. vlt. ſup. tit. 23. [s] L. 1. C. ad Sc. Trebell. [t] Secundum Bulgarum referente Gloſſa heic.

[u] Tunc enim legatorum onera inter heredem ex aſſe, & fideicommiſſarium ſemiſſarium (ſi ſemis reſtituatur) pro rata diuiduntur, Cui. in Parat. Codicis ad Sc. Trebell.

§. VIII. Nihil autem intereſt, vtrum aliquis ex aſſe heres inſtitutus, aut totam hereditatem, aut pro parte [25] reſtituere, an ex parte heres inſtitutus, aut totam eam partem, aut partem partis reſtituere rogatus ſit. Nam & hoc caſu eadem obſeruari præcipimus, quæ in totius hereditatis reſtitutione diximus.

* [25] Pro parte] Nam & in partem fideicommiſſarius Trebellianus heredis loco eſt, l. poſtulante §. pen. ad Treb.

§. IX. Si quis vna aliqua re deducta, ſiue præcepta, quæ quartam continet [26], veluti fundo vel alia re, rogatus ſit reſtituere hereditatem: ſimili modo ex Trebelliano Senatuſconſulto reſtitutio fiat perinde, ac ſi quarta parte retenta rogatus eſſet reliquam hereditatem reſtituere. ſed illud intereſt [27], quod altero caſu, id eſt, quum deducta ſiue præcepta aliqua re vel pecunia reſtituitur hereditas, in ſolidum ex eo Senatuſconſulto actiones transferuntur: & res quæ remanet apud heredem ſine vllo onere hereditario apud eum remanet, quaſi ex legato ei adquiſita. altero vero caſu, id eſt, quum quarta parte retenta rogatus eſt heres reſtituere hereditatem, & reſtituit: ſcinduntur actiones, & pro dodrante quidem transferuntur ad fideicommiſſarium: pro quadrante remanent apud heredem. Quinetiam licet vna re aliqua deducta, aut præcepta, reſtituere aliquis hereditatem rogatus eſt, qua maxima pars hereditatis contineatur: æque in ſolidum transferuntur actiones, & ſecum deliberare debet is, cui reſtituitur hereditas, an expediat ſibi reſtitui. Eadem ſcilicet interueniunt, & ſi, duabus pluribuſve deductis præceptiſve rebus, reſtituere hereditatem rogatus ſit. Sed & ſi certa ſumma deducta, præceptave quæ quartam vel etiam maximam partem hereditatis continet, rogatus ſit aliquis hereditatem reſtituere, idem iuris eſt. Quæ autem diximus de eo, qui ex aſſe heres inſtitutus eſt, eadem transferemus & ad eum, qui ex parte heres ſcriptus eſt.

[26] Qvæ qvartam cont.] Quod ſi plus quarta contineat, heres etiam legatariis in id tenetur quod quartam excedit [x], videlicet ſi plus legatariis debeatur, quam ad fideicommiſſarium peruenerit.

* [27] Sed illvd int.] L. ſi legatus, §. multum, ad Treb. l. 3. C. de ſen. paſ. l. pen. C. de her. inſt.

[x] Idem ſentiunt & minorum gentium interpretes, qui in hunc locum ſcripſerunt, poſt Gloſſam ad l. 1. §. ſi heres, D. ad Trebell.

§. X. Præterea inteſtatus quoque moriturus, poteſt rogare eum, ad quem bona ſua vel legitimo iure, vel honorario pertinere intellegit: vt hereditatem ſuam totam partémve eius, aut rem aliquam veluti fundum, hominem, pecuniam, alicui reſtituat: quum alioquin legata, niſi ex teſtamento, non valeant.

A §. XI. Eum quoque, cui aliquid reſtituitur, poteſt rogare vt id rurſum alij aut totum, aut pro parte, vel etiam aliquid aliud reſtituat.

§. XII. Et quia prima fideicommiſſorum cunabula à fide heredum pendent, & tam nomen quam ſubſtantiam acceperunt: & ideo diuus Auguſtus ad neceſſitatem iuris ea detraxit [28], nuper & nos eundem principem ſuperare contendentes, ex facto quod Tribunianus vir excelſus [29], quæſtor ſacri palatij ſuggeſſit, Conſtitutionem [30] fecimus: per quam diſpoſuimus, ſi teſtator fidei heredis ſui commiſit, vt vel hereditatem, vel ſpeciale fideicommiſſum reſti-

B tuat: & neque ex ſcriptura, neque ex quinque teſtium numero, qui in fideicommiſſis legitimus eſſe noſcitur, poſſit res manifeſtari, ſed vel pauciores quam quinque, vel nemo penitus teſtis interuenerit: tunc ſiue pater heredis, ſiue alius quicumque ſit, qui fidem heredis elegerit, & ab eo reſtitui aliquid voluerit, ſi heres perfidia tentus adimplere fidem recuſat, negando rem ita eſſe ſubſequutam: ſi fideicommiſſarius iuſiurandum ei detulerit, quum prius ipſe de calumnia iurauerit: neceſſe eum habere vel iuſiurandum ſubire, quod nihil tale à teſtatore

C audiuit, vel recuſantem ad fideicommiſſi, vel vniuerſitatis, vel ſpecialis ſolutionem coartari, ne pereat vltima voluntas teſtatoris fidei heredis commiſſa. Eadem obſeruari cenſuimus, & ſi à legatario vel fideicommiſſario aliquid ſimiliter relictum ſit. Quod ſi is à quo relictum dicitur confiteatur quidem à ſe aliquid relictum eſſe, ſed ad legis ſubtilitatem decurrat [31]: omnimodo ſoluere cogendus eſt.

[28] Ea detraxit] Lege, eadem traxit.

[29] Vir excelsvs] Vir excelſus, magnificus, illuſtris, idem ſunt.

* Sic ſup. §. libertinorum, de libertin.

D [30] Constit. sec.] Conſtitutio Latina, l. vlt. C. de fideicomm.

* [31] Decvrrat] Allegans, docenſve, id non iure relictum eſſe [y].

Hæc vero eſt pœna perfidiæ magna.

Fauor eſt hic magnus fideicommiſſorum in codicillis relictorum, vt omnimodo præſtentur ab herede, qui fateatur ſe rogatum, etiamſi nullus fuerit adhibitus teſtis, vt infitiator iurare compellatur, & recuſans iurare pro confeſſo habeatur [z].

[y] Theoph. [z] L. 1. C. de fideicomm.

De ſingulis rebus per fideicommiſſum relictis.

E

CAPVT XXIV.

Poteſt autem quis etiam ſingulas res per fideicommiſſum relinquere, veluti fundum, hominem, veſtem, aurum, argentum, pecuniam numeratam: & vel ipſum heredem rogare, vt alicui reſtituat, vel legatarium, quamuis à legatario legari non poſſit.

§. I. Poteſt autem non ſolum proprias res teſtator per fideicommiſſum relinquere: ſed heredis, aut legatarij, aut fideicommiſſarij, aut cuiuſli-

cuiuſlibet alterius. Itaque legatarius & fideicommiſſarius non ſolum de ea re rogari poteſt, vt eam alicui reſtituat, quæ ei relicta ſit, ſed etiam de alia, ſiue ipſius ſiue aliena ſit. Hoc ſolum obſeruandum eſt, ne plus quiſquam rogetur alicui reſtituere, quam ipſe ex teſtamento ceperit: nam quod amplius eſt, inutiliter relinquitur[1]. Quum autem aliena res per fideicommiſſum relinquitur, neceſſe eſt ei, qui rogatus eſt, aut ipſam redimere & præſtare, aut æſtimationem eius ſoluere.

* [1] RELINQVITVR] De ſuo quemque, non de alieno largiri oportet [a].

[a] Vt in l. ſi pignore 54. §. 1. D. de furt.

§. II. Libertas quoque ſeruo per fideicommiſſum dari poteſt, vt heres eum rogetur manumittere, vel legatarius, vel fideicommiſſarius. nec intereſt vtrum de ſuo proprio ſeruo teſtator roget, an de eo qui ipſius heredis, aut legatarij, vel etiam extranei ſit[2]. Itaque & alienus ſeruus redimi[3] & manumitti debet. Quod ſi dominus eum non vendat, ſi modo nihil ex iudicio eius, qui reliquit libertatem, recepit: non ſtatim extinguitur fideicommiſſaria libertas, ſed differtur: quia poſſit[4] tempore procedente, vbicumque occaſio ſerui redimendi fuerit, præſtari libertas. Qui autem ex fideicommiſſi cauſa manumittitur, non teſtatoris fit libertus, etiamſi teſtatoris ſeruus ſit, ſed eius qui manumittit. At is qui directo teſtamento liber eſſe iubetur, ipſius teſtatoris libertus fit, qui etiam orcinus[5] appellatur. Nec alius vllus directo ex teſtamento libertatem habere poteſt, quam qui vtroque tempore teſtatoris fuerit, & quo faceret teſtamentum, & quo moreretur[6]. Directo autem libertas tunc dari videtur, quum non ab alio ſeruum manumitti rogat, ſed velut ex ſuo[7] teſtamento libertatem ei competere vult.

* [2] EXTRANEI SIT] Nec diſtinguitur, ſciens an ignorans legauerit, l. Paulus reſpond. de fid. lib.

* [3] REDIMI] Vel magno pretio, l. 22. §. ſi teſtamentarios, ad leg. Cor. de fal.

* [4] TEMP. PR.] L. ſi ſeruo, de adim. leg.

* [5] ORCINVS] Acherontieus [b]. Libertus defuncti, & contra, defunctus patronus eius, §. 1. lib. 2. c. 19. l. pen. §. Damæ, de leg. 2. Excipiendus eſt caſus Conſtitutionis D. Marci, de quo lib. ſeq. c. 11.

* [6] ET QVO MORER.] Imo & alienus, domino pretio legato, & agnito legato, l. in ſeruitutem §. dabimus, de bo. lib.

[7] VELVT EX SVO] Et hoc nimirum eſt directo [c], ſiue recto iure [d]. legata ex ipſo teſtamento, fideicommiſſa ex fide heredis pendent, vt recte Suidas [e] legata definierit, τὰ ἐν διαθήκαις: fideicommiſſa [f], τὰ ἐν πρὸς καταλιμπανόμενα ἀπὸ τοῦ μέλλοντος τελευτᾶν. Illa igitur ſunt directa, hæc non item.

[a] ἀμέσως. A teſtatore protinus, vt l. 7. de teſt. tut.

[b] Vide Cuia. ad Vlp. tit. 2. ad l. 49. D. de fideicomm. libert. tract. 9. ad Afric & l. 3. Obſ. c. 23.

[c] L. libertates 16. D. de fideicomm. libert.

[d] §. 1. ſup. tit. prox. [e] In v. ληγάτα.

[f] In v. φιδεϊκόμμισσον.

§. III. Verba[8] autem fideicommiſſorum hæc maxime in vſu habentur: Peto, Rogo, Volo, Mando[9], Fidei tuæ committo. quæ perinde ſin-

A gula firma ſunt, atque ſi omnia in vnum congeſta eſſent.

* [8] VERBA AVTEM] Verba vulgaria, l. libertates, de fid. lib.

[9] VOLO, MANDO] Volo, id eſt, cupio: mando, id eſt, committo. Hæc verba imperatiua non ſunt, ſed precaria [g].

[g] Vlp. tit. 24.

De Codicillis.

CAPVT XXV.

B ANTE Auguſti tempora conſtat codicillorum ius non fuiſſe, ſed primus Lucius Lentulus (ex cuius perſona etiam fideicommiſſa * cœperunt) codicillos introduxit. Nam quum decederet in Africa, ſcripſit codicillos teſtamento[1] confirmatos, quibus ab Auguſto petiit per fideicommiſſum, vt faceret aliquid. Et quum diuus Auguſtus voluntatem eius impleſſet, deinceps reliqui[2] eius auctoritatem ſequuti, fideicommiſſa præſtabant: & filia Lentuli legata, quæ iure non debebat[3], ſoluit. Dicitur autem * Auguſtus conuocaſſe prudentes, inter quos Trebatium quoque, cuius tunc auctoritas maxima C erat, & quæſiſſe an poſſet hoc recipi, nec abſonans à iuris ratione codicillorum vſus eſſet, & Trebatium ſuaſiſſe Auguſto, quod diceret vtiliſſimum[4], & neceſſarium hoc ciuibus eſſe, propter magnas & longas peregrinationes, quæ apud veteres fuiſſent: vbi ſi quis teſtamentum facere non poſſet, tamen codicillos poſſet. Poſt quæ tempora quum & Labeo[5] codicillos feciſſet, iam nemini dubium erat, quin codicilli iure optimo[6] admitterentur.

* *De origine fideicommiſſorum locus ſingularis.*

* [1] TESTAM. CONFIRM.] In quo filia heres erat D ſcripta, Auguſto coherede adiecto, vt Theoph. ſcribit. à filia autem teſtamento relicta [a] legata: ab Auguſto codicillis fideicommiſſa, quibus nec ſi teſtamento confirmati eſſent, tunc iure legata relinqui poterant. ergo neque ab Auguſto, neque à filia.

[2] RELIQVI] Reliqui coheredes Auguſti [b].

[3] QVÆ IVRE NON DEB.] In codicillis teſtamento confirmatis directo heres ſcribi non poteſt [c], legata tamen in eis, & tutelæ, & libertates relinqui poſſunt [d]. Qui igitur ait, filiam Lentuli legata ipſo iure non debuiſſe? nempe quia ius codicillorum nondum erat receptum.

* *De origine codicillorum locus ſingularis.*

* [4] VTILISSIM.] L. 2. de conſt. prin. quæ eſt ex E lib. fideicommiſſorum Vlpiani, & hanc introducendorum fideicommiſſorum rationem exprimit.

* [5] LABEO] Iuriſconſulti auctoritas non minor quam Auguſti.

* [6] IVRE OPT.] Optimum ius vltimæ voluntatis per codicillos eſt, quia nullam ſolemnitatem deſiderant. Optimum ius legati per damnationem [e].

[a] Error typographicus: cum enim correctores pro, teſtamento, repoſuiſſent, codicillis, vtrumque operæ retinuerunt, voce, codicillis, in alienum locum tranſlata. repone igitur, à filia autem codicillis relicta legata, ab Auguſto fideicommiſſa.

[b] Theoph. [c] L. quod per manus 10. D. eod. l. inſtitutio 10. D. de condit. inſtit. l. pen. C. de nec. her. inſtit.

[d] L. codicillis 18. D. de ann. leg. l. 3. D. de teſt. tut. l. libertates 43. D. de manum. teſt. [e] Vlp. Reg. tit. 24. §. optimum.

§. I. Non tantum autem teſtamento facto po-

K

teſt quis codicillos facere, ſed inteſtato quis decedens fideicommittere codicillis poteſt. Sed quum ante teſtamentum factum codicilli facti erant, Papinianus [7] ait non aliter vires habere, quam ſi ſpeciali poſtea [8] voluntate confirmentur. Sed diui Seuerus & Antoninus reſcripſerunt, ex iis codicillis, qui teſtamentum præcedunt, poſſe fideicommiſſum [9] peti: ſi apparet eum, qui poſtea teſtamentum fecit, à voluntate [10], quam codicillis expreſſerat, non receſſiſſe *.

* [7] PAPINIAN.] L. 5. de iu. codic.

* [8] POSTEA VOL.] Teſtamento vel codicillis [f].

* [9] FIDEICOMM.] Recte, fideicommiſſum [g], Legatum non poterat peti, quia teſtamento confirmati non ſunt, l. codicillis, de an. leg. l. 35. §. vl. l. 41. §. codicil. de leg. 3. l. 31. de leg. 1.

[10] A VOLVNT.] Et hoc quidem ad Papin. Tribonianus appinxit in l. ante tabulas, de iure codic. quod nec Paulum admiſiſſe indicat l. impuberem §. qui codicillos, ad l. Corn. de falſ.

* *De hoc reſcripto habes hunc locum ſingularem.*

[f] L. 5. D. de iu. codicill. [g] Vide Cuia. Obſ. lib. 18. c. 7.

§. II. Codicillis autem hereditas neque dari [11], neque adimi [12] poteſt: ne confundatur ius teſtamentorum & codicillorum: & ideo nec exheredatio [13] ſcribi. Directo autem hereditas codicillis, neque dari [14] neque adimi poteſt. nam

A per fideicommiſſum hereditas codicillis iure relinquitur. Nec conditionem heredi inſtituto codicillis adicere [15], neque ſubſtituere directo poteſt.

* [11] NEQ. DARI] Neque confirmari, l. pen. §. ſed cum, C. de nec. ſer. l. 6. de iu. cod. nam & qui confirmat, dat. [h]

* [12] NEQ. ADI.] Adimi per exheredationem [i]. Adimi etiam videtur hereditas, ſi teſtator dicat in codicillis heredem non mereri ſuam voluntatem, vel ſi heredi ſcripto conditionem adſcribat, quæ ademptio non aliter valet, quam ſi verbis precariis iure fideicommiſſi in alium transferatur hereditas, l. 4. C. de his quib. vt ind. l. pen. §. vlt. de cond. inſt.

B [13] EXHERED.] Eorum, ſcilicet, qui heredes ſcripti ſunt [k]. Eorum vero qui heredes ſcripti non ſunt, exheredatio nulla eſt, niſi ſuorum numero ſint.

* L. non codicill. C. de teſt.

* [14] NEQ. DARI] L. Scæuola, D. ad Treb. præterquam in militis codicillis, l. militis. in pr. D. de mil. teſt.

* [15] ADICERE] L. 6. & l. 13. §. vlt. D. de iu. codic. l. pe. C. eod.

[h] L. 3. D. de confirm. tut. & ibi Cuiac. in recit.

[i] Theoph. [k] L. 4. C. de his qu. vt ind. vide Cui. ad Vlp. tit. 22. in fine.

§. III. Codicillos autem etiam plures quis facere poteſt, & nullam ſolemnitatem ordinationis deſiderant.

DOMINI IVSTINIANI PP. AVG. INSTITVTIONVM INCIPIT

LIBER III.

De hereditatibus quæ ab inteſtato deferuntur [1].

CAPVT I.

INTESTATVS decedit qui aut omnino teſtamentum non fecit, aut non iure fecit, aut id quod fecerat ruptum irritúmve factum eſt: aut nemo ex eo heres extitit.

[1] QVÆ AB INT. DEFER.] Hic titulus pertinet ad totam materiam inteſtatæ ſucceſſionis. ſpecialiter autem ſub eo de ſuorum dumtaxat ſucceſſione tractatur: eiuſque ſumma hæc eſt, Suos heredes nobis eſſe ex XII. tab. [a] legitimos filios vel naturales factos legitimos. [b] In ſuorum linea vlteriorem à proximiore non excludi. Vlteriorem vice ſui patris admitti. [c] Inter ſuos heredes à prætore vocari emancipatos [d], non etiam eos qui ſunt in adoptiua familia [e]. Inter ſuos heredes ex Conſtitution. vocari nepotes ex filia, & deinceps ceteros [f].

[a] Vlp. Regul. tit. 26. §. 1. & ibi Cuiac.

[b] L. cum quis 10. C. de natural. liber.

[c] Vlp. d. t. 26. §. 2. l. 3. C. de ſu. & legit. l.

[d] L. vlt §. 1. C de legit hered. [e] L. 1. § & ſui iur. D. de bon. poſſ. cont. tab. [f] L. vlt. C. de ſu. & legit. liber.

Ex Authent. De decurionib. & fil. cor. coll. 4. tit.

C 17. Nou. 38. paſſ. & Auth. de hered. ab inteſt. coll. 9. tit. 1. Nou. 118. paſſ.

Omnis ſucceſsio ab inteſtato ſic diſponitur noua lege, iure quod præceſſit vacante.

Liberorum prima eſt cauſa, excluſa prorſus omni tam ſexus, quam patriæ poteſtatis differentia.

Si ex pluribus deſcendentium perſonis aliqua præmortua ſit, in eius locum progenies ſua in ſtirpem vocanda ſubrogatur. Si perſona ab inteſtato morienti deſcendentium nemo ſit heres, aſcendentium ſecundus eſt ordo, qui præfertur omnibus à latere venientibus, quando frater vel ſoror vtrimque defuncto coniuncti non ſuccedunt, vel eorumdem filij.

Vocantur autem aſcendentes, ſalua gradus prærogatiua, quia proximiores in gradu, potiores in iure ſunt.

D *Si vero pares gradu pariter vocantur, paternis quidem dimidia defertur, maternis alia dimidia, quamuis diſpar ſit numerus eorum.*

Si concurrant cum parentibus fratres vtrimque defuncto coniuncti vel ſorores, in capita ſuccedunt vna cum patre vel matre defuncti. Vnde conſequens videtur, vt vlterioribus parentibus non habeantur inferiores. nec habetur hic vlla ſexus vel poteſtatis ratio, ſed nuptiarum ſorte ſecundarum, vt in matre quæ propter abolitionem infamiæ prioris coniugij liberis dimidium ſubſtantiæ ſuæ donauerat, quorum ſi quis præmoriatur, fratres ſoli in id quod donatum eſt ſuccedunt, matre nihil omnino habitura.

Quum vero pater vna cum liberis ſuccedit, partis eorum nullum vſumfructum ſibi vendicet, pro quo ius hereditatis

A *cum proprietate per hanc legem ei tributum eſt.*

Quum nemo deſcendentium aut aſcendentium ſuccedit, defuncti hereditas ab inteſtato defertur ordine tertio ad fratres ſororeſque, quibus pater & mater communes cum defuncto fuere. habeat autem hic locum fratris etiam filius præmortui & filia, in ſtirpem ſcilicet vocati, ita vt iſti ex tertio gradu venientes excludant defuncti fratrem vno dumtaxat parente coniunctum, & multo plus proauum defuncti.

Fratribus huiuſmodi ceſſantibus, & eorum filiis, ſequenti loco vocantur ex vno dumtaxat parente fratres ac ſorores. vbi rurſus præmortui fratris filius vel filia quaſi ſtirps vna locum habet, qui & ipſi patruum defuncti repellunt.

B *His deficientibus reliqui cognati vocantur à latere ſecundum gradus prærogatiuam, nulla ſexus vel poteſtatis admittenda differentia.*

Valet autem hoc in illis tantum ſolis, qui fidei catholicæ ſunt, quum hæretici ſunt indigni.

§. I. Inteſtatorum autem hereditates ex lege duodecim tabularum, primum ad ſuos heredes pertinent.

§. II. Sui autem heredes exiſtimantur, vt & ſupra diximus, qui in poteſtate morientis fuerint: veluti filius filia, nepos neptiſve ex filio, pronepos proneptiſve [2] ex nepote ex filio nato prognatus [3] prognatave. Nec intereſt vtrum naturales ſint liberi, an adoptiui. Quibus connumerari neceſſe eſt etiam eos qui ex legitimis quidem matrimoniis non ſunt progeniti, curiis [4] tamen ciuitatum dati ſecundum diualium Conſtitutionum, quæ ſuper his poſitæ ſunt, tenorem, heredum ſuorum iura nanciſcuntur. Nec non eos quos noſtræ amplexæ ſunt Conſtitutiones [5], per quas iuſſimus, ſi quis mulierem in ſuo contubernio copulauerit, non ab initio affectione maritali, eam tamen cum qua poterat habere coniugium, & ex ea liberos ſuſtulerit: poſtea vero affectione procedente [6], etiam nuptialia inſtrumenta cum ea fecerit, & filios vel filias habuerit: non ſolum eos liberos, qui poſt dotem editi ſunt, iuſtos & in poteſtate patris eſſe: ſed etiam anteriores, qui & iis qui poſtea nati ſunt, occaſionem legitimi nominis præſtiterunt. Quod obtinere cenſuimus [7], & ſi non progeniti fuerint poſt dotale inſtrumentum confectum liberi, vel etiam nati ab hac luce fuerint ſubtracti. Ita demum tamen nepos neptiſve, pronepos proneptiſve ſuorum heredum numero ſunt, ſi præcedens perſona deſierit in poteſtate parentis eſſe, ſiue morte id acciderit, ſiue alia ratione, velut emancipatione. Nam ſi per id tempus quo quis moreretur, filius in poteſtate eius [8] ſit: nepos ex eo ſuus heres eſſe non poteſt. Idque & in ceteris deinceps liberorum perſonis dictum intellegimus. Poſtumi quoque, qui, ſi viuo parente nati eſſent, in poteſtate eius futuri forent, ſui heredes ſunt [9].

[2] PRONEPOS PRONEPT.] Vnde & in l. lege Iulia, D. de ritu nupt. ſic leg. eſt. [Proneposve ex nepote ex filio nato:] & paulo poſt, [proneptiſve ex nepote ex filio nato nata.]

* [3] PROGNATVS PROGNAT.] Natus dicitur de filio, Prognatus de nepote vel pronepote, vt Ciceroni [g] Thyeſtes Tantalo prognatus, qui Tantalo eſt nepos, Ioui pronepos.

* [4] CVRIIS TAMEN] Dari autem poſſunt etiam extantibus iuſtis filiis. Sunt enim in l. 3. C. de nat. lib. temere ab aliquo addita hæc verba [naturalem dumtaxat fœcunditatem ſortiatur] ex ipſa Nou. 1. Theod. de bon. decur. contra l. communium, C. de nat. lib. quæ merito fuerant ab Triboniano prætermiſſa, vt auctores ſunt omnes libri ſcripti. Memini eodem modo in l. 2. C. quand. & quib. quart. pars deb. ex Nou. 2. Theod. de bon. dec. perperam addita fuiſſe verba hæc, [& optionis conditio in offerendis rebus quartæ partis vel dodrantis] quæ abſunt ab omnibus lib. ſcriptis, & merito, quum eius optionis in l. 2. nulla mentio ante habeatur. At ibi etiam in eo peccatum eſt, quod quum in Nou. 25. poſt illa verba [quartæ partis] ſpatium relictum eſſet, ſuppleuere [vel dodrantis:] hæc ſcilicet potius quum ſupplenda eſſent [ſiue eius pretio.]

[5] CONSTITVTION.] Intelligit Latinam conſtitut. l. quum quis, C. de nat. lib. de qua etiam l. 1. c. 10. ſup.

* [6] AFFECTIONE PROCED.] Confirmat & auget affectionem inter coniuges procreatio liberorum. σύνδεσμος enim, vt Ariſtoteles ait [h], inter eos liberi eſſe videntur. qua de cauſa & ἄτεκνοι facile diuortunt diſſidentve, vt auctore Suetonio Ti. [i] & Iulia intercepto communis filij pignore. Et procedente, inquit, filij affectione, vt Apuleius [k] procedente conſuetudine & affectione roborata. Plinius 21. [l] Procedente hilaritate.

C * [7] CENSVIMVS] Conſt. Latina l. nuper, C. de nat. lib.

[8] IN POTEST. EIVS SIT] Quippe quum mortis tempore is nepotem gradu præcedat. ſed & illud neceſſarium eſt, vt nepotem in hereditate præcedat, l. ſcripto, Vnde lib. §. cum autem, inf.

* [9] SVI HERED. SVNT] Quamuis verum ſit eos in poteſtate morientis non fuiſſe, l. vlt. D. de col. bo. l. vlt. §. 1. de adſ. lib.

[g] Tuſculan. Q. lib. 3. [h] Ethicorum Nicom. l. 8. c. 14.
[i] Tiber. c. 7. [k] Metamor. 5. [l] Cap 3.

§. III. Sui autem heredes etiam ignorantes [10] D fiunt. & licet furioſi [11] ſint, heredes poſſunt exiſtere. quia quibus ex cauſis ignorantibus nobis adquiritur, ex his cauſis & furioſis adquiri poteſt. Et ſtatim morte parentis quaſi continuatur dominium [12]. & ideo nec tutoris auctoritate opus eſt pupillis, quum etiam ignorantibus adquiratur ſuis heredibus hereditas. nec curatoris conſenſu adquiritur furioſo, ſed ipſo iure [13].

* [10] ETIAM IGNOR.] L. 3. §. eſt autem, D de ſuis & leg. her.

* [11] FVRIOSI] Aut infantes, aut peregre nati, vt Paul. ſcribit 4. Sentent. [m]

* [12] DOMINIVM] Rerum hereditariarum [n].

* [13] IPSO IVRE] Verumtamen ſi ſoluendo non ſit hereditas, & furioſus, ſi reſipuerit, & pupillus, ſi E adoleuerit, ſe abſtinere poſſunt [o].

[m] Apud Licin. Rufin. tit. 16. [n] Paul. d. l. 4.
[o] Paul. ibid.

§. IV. Interdum autem licet in poteſtate parentis mortis tempore ſuus heres non fuerit, tamen ſuus heres parenti efficitur: veluti ſi ab hoſtibus reuerſus quis fuerit poſt mortem patris. ius enim poſtliminij [14] hoc facit.

* [14] POSTLIMINII] Eadem eſt cauſa poſtumorum, & fuit olim eorum qui erroris cauſa probata poſt mortem patris ciuitate donabantur ex lege Ælia Sentia & S. C. & eorum qui ex prima ſecundaque mancipatione poſt mortem patris manumittebantur:

qui etiam omnes quaſi adgnatione ſui heredis rumpebant patris teſtamentum [p].

[p] Paul. d. tit. 15. Cai. ib. V. Cui. ad l. ſcripto 7. D. ſi tab. teſt. nul. extſt. lib. 29. Qu. Pap.

§. V. Per contrarium euenit, vt licet quis in familia defuncti ſit mortis tempore, tamen ſuus heres non fiat: veluti ſi poſt mortem ſuam pater iudicatus fuerit perduellionis reus, ac per hoc memoria eius damnata [15] fuerit. ſuum enim heredem habere non poteſt, quum fiſcus ei ſuccedit: ſed poteſt dici ipſo iure ſuum heredem eſſe, ſed deſinere.

* [15] Damnata fuerit] Nec reſtituta. reſtitui enim poteſt à principe, vt in Pertinace Capitolini legimus.

§. VI. Quum filius filiave, & ex altero filio nepos neptiſve exiſtunt, pariter ad hereditatem aui vocantur: nec qui gradu proximior eſt, vlteriorem excludit. Æquum enim eſſe videtur, nepotes nepteſque in patris ſui locum [16] ſuccedere. Pari ratione & ſi nepos neptiſve ſit ex filio, & ex nepote pronepos proneptiſve, ſimul vocantur. Et quia placuit nepotes nepteſque, item pronepotes & proneptes in parentis ſui locum ſuccedere: conueniens eſſe viſum eſt, non in capita, ſed in ſtirpes [17] hereditatem diuidi: vt filius partem dimidiam hereditatis habeat [18], & ex altero filio duo pluresve nepotes alteram dimidiam. Item ſi ex duobus filiis nepotes nepteſve extant, ex altero vnus forte aut duo, ex altero tres aut quatuor, ad vnum aut duos dimidia pars pertineat, ad tres vel quatuor altera dimidia.

* [16] Locum succ.] Gaius, d. t. 16. in locum portionemve, vt l. coheredi §. vlt. de vulg. ſub. l. cum quis §. Seiam, de leg. 2. non in ius nomenve ſui heredis. atque ita fit vt cum ſuo herede ſuccedant non ſui: vtque plures habeantur pro vno, l. 2. §. ſi duo, l. 7. de col. bon. [q]

* [17] In stirpes] Non viritim pro numero ſingulorum, l. 8. & 9. C. Th. de bon. poſ.

* [18] Habeat] Gaius, fruat, priſco verbo [r].

[q] Ex Cuiacij ſententia, ſi defunctus filium reliquerit, & ex filio præmortuo nepotem, neptemve, ſolus filius ſuus heres eſt, quia gradu proximior eſt. Nepos neptiſve ex altero filio ſui heredes non ſunt. Vide Comm noſtrum ad Inſtit. [r] Cai. d. t. 15.

§. VII. Quum autem quæritur an quis ſuus heres exiſtere poſſit: eo tempore quærendum eſt, quo certum eſt aliquem ſine teſtamento deceſſiſſe, quod accidit & deſtituto teſtamento. Hac ratione ſi filius [19] exheredatus fuerit, & extraneus heres inſtitutus eſt, & filio mortuo [20] poſtea certum fuerit, heredem inſtitutum ex teſtamento non fieri heredem, aut quia noluit eſſe heres, aut quia non potuit, nepos auo ſuus heres exiſtet. quia quo tempore certum eſt inteſtatum deceſſiſſe patremfamilias, ſolus inuenitur nepos, & hoc certum eſt [21].

[19] Si filius] Liberi qui ſunt in familia ſi primum gradum obtinent, Sui heredes appellantur, dummodo vt in gradu, ita in hereditate præcedant. In hac igitur ſpecie filius nepoti non obſtat: quoniam poſt mortem filij teſtamentum deſtituitur. Ceterum non deſtituto teſtamento filius nepoti obſtat, l. ſcripto, vnd. lib. l. ſi quis filio, de iniuſt. rupt. teſt. ideoque nepos teſtamentum quaſi ſucceſſione non rumpit, quia

A non niſi poſt mortem teſtatoris ius filij exheredatione abſciſſum fuit, l. filius §. videamus, in fin. de bon. poſ. ante tab. l. 1. §. poſt ſuos, de ſuis & leg. hered. At ſi filius præteritus qui eſt apud hoſtes, in eo ſtatu decedat, nepos teſtamentum rumpit. Ius enim filij non fuit hoc caſu moriente teſtatore abſciſſum, ſed pependit, l. illa §. 1. de hered. inſtit. & hæc eſt ſententia l. ſi quis poſtumos §. ſi filium, de lib. & poſt. huic ſimilis alia ſpecies ponitur in l. 1 §. ſciendum, de ſuis & leg. hered. cui Pap. in l. vlt. de cond. inſt. hanc videtur coniunxiſſe his verbis, [quemadmodum ſi exheredato] & quæ ſequuntur: quæ tamen Papiniani ſententia valde amputata, aut certe deprauata eſt.

* [20] Filio mortuo] Poſt mortem patris B deliberante extraneo [s].

* [21] Et hoc certum est] Perfecta igitur definitio ſuorum heredum hæc eſt, Vt ſint liberi qui in familia defuncti proximiores gradu ſint delatæ hereditatis tempore, aut futuri forent, ſi eo tempore editi eſſent.

[s] Theoph.

§. VIII. Et licet poſt mortem aui natus ſit, tamen auo viuo conceptus, mortuo patre eius, poſteaque deſerto aui teſtamento, ſuus heres efficitur. Plane ſi & conceptus & natus fuerit poſt mortem aui, mortuo patre ſuo, deſertoque poſtea aui teſtamento, ſuus heres non exiſtet, quia nullo iure cognationis patrem ſui patris tetigit. Sic nec ille eſt inter liberos aui, quem filius C emancipatus adoptauerat [22]. Hi autem quum non ſint [23] quantum ad hereditatem liberi, neque bonorum poſſeſſionem petere poſſunt quaſi proximi cognati [24]. Hæc de ſuis heredibus.

* [22] Adoptaverat] Quia patri adoptatoris per adoptionem adgnatus non ſit, nec cognatus igitur [t].

[23] Quum non sint] Sententia hæc eſt: Quum heredes eſſe non poſſint quaſi ſui, vel quaſi adgnati, quod liberi qui non ſunt ſui, certe nec adgnati ſunt, l. ſcripto, vnd. lib. l. de bon. §. 1. de Carb. edi. Denique quum non ſint quantum ad hereditatem liberi, nec D quantum ad bonorum poſſeſſionem, quæ iure proximitatis defertur, cognati ſunt.

* [24] Proximi cogn.] Nec liberi ſunt igitur, nec cognati. denique qui nati ex liberis noſtris nobis liberi non ſunt, nec cognati quoque nobis ſunt. Qui autem liberi quidem nobis ſunt, ſed non ſui liberi, etiamſi nec adgnati nobis ſint, ſunt tamen cognati [t].

[t] L. ſi qua mihi 12. §. vlt. D. de ritu nupt. l. qui in adoptionem 23. D. de adopt. Theoph.

[t] L. 4. §. pen. D. de gradib.

§. IX. Emancipati autem liberi, iure ciuili nihil iuris habent. neque enim ſui heredes ſunt, quia in poteſtate parentis eſſe deſierunt, neque vllo alio iure per legem duodecim tabularum vocantur. ſed prætor naturali æquitate motus, E dat eis bonorum poſſeſſionem. Vnde liberi, perinde ac ſi in poteſtate parentis tempore mortis fuiſſent: ſiue ſoli ſint, ſiue cum ſuis heredibus concurrant [25]. Itaque duobus liberis extantibus, emancipato & qui tempore mortis in poteſtate fuerit: ſane quidem is qui in poteſtate fuerit, ſolus iure ciuili heres eſt, id eſt, ſolus ſuus heres eſt. ſed quum emancipatus beneficio prætoris in partem admittitur, euenit vt ſuus heres pro parte [26] heres fiat.

* [25] CONCVRRANT] Ita tamen vt emancipati ſuis ſi qua bona propria habent, conferant [u].

[26] PRO PARTE] Eſt ἀντίθετον. Solus heres ſup. & pro parte heres, hic.

[u] Vlp. apud Rufin. tit. 16. l. 18. C. de collation.

§. X. At hi qui emancipati à parente in adoptionem ſe dederunt, non admittuntur ad bona naturalis patris quaſi liberi: ſi modo, quum is moreretur, in adoptiua familia fuerint. Nam viuo eo emancipati ab adoptiuo patre perinde admittuntur ad bona naturalis patris, ac ſi emancipati ab ipſo eſſent, nec vmquam in adoptiua familia fuiſſent [27]. Et conuenienter, quod ad adoptiuum patrem pertinet, extraneorum loco eſſe incipiunt. Poſt mortem vero naturalis patris emancipati ab adoptiuo, & quantum ad hunc, æque extraneorum loco fiunt: & quantum ad naturalis parentis bona pertinet, nihilo magis liberorum gradum nanciſcuntur. Quod ideo ſic placuit, quia iniquum erat, eſſe in poteſtate patris adoptiui, ad quos bona naturalis patris pertinerent, vtrum ad liberos eius, an ad adgnatos.

* [27] IN ADOPT. FAM. FVIS.] Adoptio præterita non nocet, l. 6. §. vlt. de bon. poſſ. con. tab. quia tempus mortis ſpectatur.

§. XI. Minus ergo iuris habent adoptiui quam naturales. Namque naturales emancipati, beneficio prætoris gradum liberorum retinent, licet iure ciuili perdunt. adoptiui vero emancipati & iure ciuili perdunt gradum liberorum, & à prætore non adiuuantur [28], & recte: naturalia enim iura ciuilis ratio perimere non poteſt: nec quia deſinunt ſui heredes eſſe, deſinere poſſunt filij filiæve [29], aut nepotes nepteſve eſſe. adoptiui vero emancipati extraneorum loco incipiunt eſſe: quia ius nomenque filij filiæve, quod per adoptionem conſequuti ſunt, alia ciuili ratione, id eſt, emancipatione deperdunt.

* [28] NON ADIVVANTVR] Nec quaſi cognati [x].

* [29] FILII FIL.] Imo & ius filij, filiæve quod natura conſequuti ſunt exheredatione amittunt, l. 9. § ſi filium, de lib. & poſt. nec à prætore adiuuantur.

[x] Paul d. lib. 4.

§. XII. Eadem hæc obſeruantur & in ea bonorum poſſeſſione, quam contra tabulas teſtamenti parentis liberis præteritis, id eſt, neque heredibus inſtitutis, neque vt oportet [30] exheredatis, prætor pollicetur. Nam eos quidem qui in poteſtate parentis mortis tempore fuerint, & emancipatos, vocat prætor ad eam bonorum poſſeſſionem: eos vero qui in adoptiua familia fuerint per hoc tempus quo naturalis parens moreretur, repellit. Item adoptiuos liberos emancipatos ab adoptiuo patre, ſicut ab inteſtato, ita longe minus contra tabulas teſtamenti ad bona eius non admittit; quia deſinunt numero liberorum eſſe.

* [30] VT OPORT.] Id eſt, nominatim, l. 2. C. de bon. poſ cont. tab. [y]

[y] Theoph.

A §. XIII. Admonendi tamen ſumus, eos, qui in adoptiua familia ſunt, qui poſt mortem naturalis parentis ab adoptiuo patre emancipati fuerint: inteſtato parente naturali mortuo, licet ea parte edicti, qua liberi ad bonorum poſſeſſionem vocantur, non admittantur: alia tamen parte vocari, id eſt, qua cognati defuncti vocantur. Ex qua parte ita admittuntur, ſi neque ſui heredes liberi, neque emancipati obſtent, neque adgnatus quidem vllus interueniat. Ante enim prætor liberos vocat tam ſuos heredes, quam emancipatos: deinde legitimos heredes,
B deinde proximos cognatos.

§. XIV. Sed ea omnia antiquitati quidem placuerunt: aliquam autem emendationem à noſtra Conſtitutione [31] acceperunt, quam ſuper his perſonis poſuimus, quæ à patribus ſuis naturalibus in adoptionem aliis dantur. Inuenimus etenim nonnullos caſus, in quibus filij & naturalium parentum ſucceſſionem propter adoptionem amittebant: & adoptione facile per emancipationem ſoluta, ad neutrius patris ſucceſſionem vocabantur. Hoc ſolito more corrigentes, Conſtitutionem [32] ſcripſimus, per quam definiuimus, quando parens naturalis filium
C ſuum adoptandum alij dederit, integra omnia iura ita ſeruari, atque ſi in patris naturalis poteſtate permanſiſſet [33], nec penitus adoptio fuiſſet ſubſequuta: niſi in hoc tantummodo caſu, vt poſſit ab inteſtato ad patris adoptiui venire ſucceſſionem. Teſtamento autem ab eo facto, neque iure ciuili, neque prætorio, ex hereditate eius aliquid perſequi poteſt, neque contra tabulas bonorum poſſeſſione agnita, neque inofficioſi querela inſtituta: quum nec neceſſitas patri adoptiuo imponitur, vel heredem eum inſtituere, vel exheredatum facere, vtpote nullo vinculo naturali copulatum, neque ſi ex Sabi-
D niano Senatuſconſulto ex tribus maribus [34] fuerit adoptatus. Nam & in huiuſmodi caſu, neque quarta ei ſeruatur, nec vlla actio ad eius perſequutionem ei competit. Noſtra autem Conſtitutione exceptus eſt is, quem parens naturalis adoptandum ſuſceperit [35], Vtroque enim iure tam naturali quam legitimo, in hanc perſonam concurrente, priſtina iura tali adoptioni ſeruauimus, quemadmodum ſi paterfamilias ſe dederit adrogandum. quæ ſpecialiter & ſingillatim ex præfatæ Conſtitutionis tenore
E poſſunt colligi.

[31] CONSTITVT.] Hæc conſtit. eſt deciſio l. pen. C. de adopt. de qua multis aliis locis in his lib. vt §. ſequenti.

[32] CONSTITVTIONEM] Deciſionem intelligit, de qua proximo §. ſ. p.

* [33] PERMANSISSET] Quinimo in patris naturalis poteſtate permanet, videlicet ſi extraneo in adoptionem datus fuerit, § ſed hodie e. u. lib. 1.

* [34] EX TRIB. MAR.] Seneca 2. Contr. 1. Tres filios ſuſtulit, poterat vnum in adoptionem dare.

* [35] SVSCEPERIT] A patre naturali.

§. XV. Item vetuſtas ex maſculis progenitos, plus diligens, ſolos nepotes, qui ex virili ſexu

deſcendunt, ad ſuorum vocabat ſucceſſionem, & iuri adgnatorum eos anteponebat: nepotes autem qui ex filiabus nati ſunt, & pronepotes ex neptibus[36], cognatorum loco numerans[37], poſt adgnatorum lineam eos vocabat, tam in aui vel proaui materni[38], quam in auiæ vel proauiæ[39], ſiue paternæ ſiue maternæ ſucceſſionem. Diui autem principes non paſſi ſunt talem contra naturam iniuriam ſine competenti emendatione relinquere: ſed quum nepotis & pronepotis nomen commune eſt vtriſque qui tam ex maſculis quam ex feminis deſcendunt: ideo eumdem gradum & ordinem[40] ſucceſſionis ei donauerunt. Sed vt amplius aliquid ſit eis[41], qui non ſolum naturæ, ſed etiam veteris iuris[42] ſuffragio muniuntur: portionem nepotum[43], vel neptum, vel deinceps[44], de quibus[45] ſupra diximus, paulo minuendam eſſe exiſtimauerunt *: vt minus tertiam partem acciperent, quam mater eorum[46] vel auia[47] fuerat acceptura[48], vel pater eorum[49], vel auus paternus[50], ſiue maternus[51] quando femina mortua ſit[52], cuius de hereditate agitur: iiſque, licet ſoli ſint, adeuntibus, adgnatos minime vocabant.

* Ex Auth. de hered. ab inteſt. ca. 1. & 2. ſeu §. ſi quis igitur, & §. ſi igitur defunctus cum ſeqq.

Nouo iure pariter ad hereditatem aui defuncti ab inteſtato vocantur. huic particulæ Nou. 18. hoc erat adnotatum. in veteri lib. D. Martinus non putat hic eſſe noui iuris mentionem faciendam, quum in fine huius tituli hoc corrigatur.

Et quemadmodum lex duodecim tabularum filio mortuo nepotes vel neptes, pronepotes vel proneptes in locum patris ſui ad ſucceſſionem aui vocat: ita & principalis diſpoſitio in locum matris ſuæ vel auiæ, eos cum iam deſignata partis tertiæ deminutione vocat.

[36] Ex neptib.] Vel ex nepotibus ex filia natis.

* [37] Cogn. lo. num.] Recte, quia hi neque ſui, neque adgnati ſunt auo materno.

[38] Proavi mat.] Auus maternus reſpicit nepotem ex filia natum: proauus maternus reſpicit pronepotem ex nepte ex filio vel filia nata. Idem tamen dicendum eſt in proauo paterno quod reſpicit pronepotem ex nepote ex filia nato.

[39] Vel proaviæ] Auia materna reſpicit nepotem ex filia natum. Paterna nepotem ex filio. Proauia paterna pronepotem ex nepote, ex filio filiave nato natum. materna pronepotem ex nepte ex filio filiave.

* [40] Et ordin. success.] Nimirum inter ſuos.

[41] Sit eis] Eis, id eſt, filiis filiabuſque, qui quæve ad ſucceſſionem patris vocantur ex XII. tab. Item filiis filiabuſque qui quæve ad ſucceſſionem matris vocantur ex S. C. Orfitiano. Item nepotibus neptibuſve ex filio qui quæve ad ſucceſſionem aui paterni vocantur. vt ſit inquam eis amplius aliquid quam nepotibus ex filia iam mortua venientibus ad ſucceſſionem aui materni, aut nepotibus ex filio vel filia ad ſucceſſionem auiæ paternæ vel maternæ, aut pronepotibus ex nepote ex filia nato ad proaui paterni, aut pronepotibus ex nepte ex filio filiave nata ad proaui materni, aut pronepotibus ex nepote ex filio filiave nato ad proauiæ paternæ, aut pronepotibus ex nepte ex filio

A filiave nata ad proauiæ maternæ, quos omnes conſtitutio vocat inter ſuos.

[42] Veteris iuris] XII. Tabularum, vel S. C. Orfitiani.

[43] Portionem nepotum] Nepotum ex filia, ſi quæratur de hereditate aui materni. Item nepotum ex filio vel filia, ſi quæratur de hereditate auiæ paternæ vel maternæ.

[44] Vel deinceps] Vt pronepotum ex nepote ex filio nato, ſi quæratur de ſucceſſione proaui paterni & ceterorum de quibus ſuperius dictum eſt.

* [45] De quibus] Qui ſcilicet ex feminis deſcendunt.

[46] Quam mat. eor.] Quum defunctus eſt

B auus maternus, de cuius ſucceſſione nunc agitur.

[47] Vel avia] Quum defunctus eſt proauus maternus, auiæ maternæ pater, de cuius ſucceſ. nunc pronepos litigat.

[48] Fuerat accept.] Mater de hereditate patris defuncti, qui eſt ad nepotes ex filia auus maternus: auia iam mortua poſt filiam ſuam de hereditate patris, quam proauus maternus eſt ad pronepotes ex nepte ex filia nata. Et ſic intelliguntur hæc quando maſculus mortuus eſt, cuius de hereditate agunt ij qui ex filiabus & nepotibus nati ſunt.

[49] Vel pater eorum] Quum quæritur de auiæ paternæ hereditate, addendum videtur [vel mater eorum:] atque ita Theoph. legit. Quum ſimiliter auia materna defuncta eſt, cuius defuncta matre nunc

C hereditatem nepotes ſibi defendunt.

[50] Vel avus patern.] Quum proauia mea paterna mortua eſt.

[51] Sive maternus] Quum proauia materna defuncta eſt. His adde, Vel auia paterna ſiue materna.

[52] Mortua sit] Si auia vel proauia. Supra, quando maſculus, id eſt, auus vel proauus mortuus eſt. Quum de hereditate maſculi quæritur, multum diſtant qui per virilem ſexum ab his qui ex feminis deſcendunt. Nam illi ex XII. tab. hi ex conſtitutionibus vocantur. Quum de hereditate feminæ, eodem omnes iure vocantur [a].

[a] Theoph.

D §. XVI. Sed nos quum adhuc dubitatio manebat[53] inter adgnatos & memoratos nepotes, quartam partem ſubſtantiæ defuncti adgnatis ſibi vindicantibus ex cuiuſdam Conſtitutionis[54] auctoritate: memoratam quidem Conſtitutionem à noſtro Codice ſegregauimus, neque inſeri eam ex Theodoſiano Codice in eo conceſſimus. Noſtra autem Conſtitutione promulgata[55], toti iuri eius derogatum eſt, & ſanximus, talibus nepotibus ex filia, vel pronepotibus ex nepte, & deinceps ſuperſtitibus, adgnatos nullam partem mortui ſucceſſionis ſibi vindicare: ne hi, qui ex tranſuerſa linea veniunt, potiores

E his habeantur[56], qui recto iure deſcendunt. Quam * Conſtitutionem noſtram obtinere ſecundum ſui vigorem & tempora[57] & nunc ſancimus: ita tamen[58] vt quemadmodum inter filios & nepotes ex filio antiquitas[59] ſtatuit, non in capita ſed in ſtirpes diuidi hereditatem, ſimiliter nos inter filios & nepotes ex filia diſtributionem fieri iubemus, vel inter omnes nepotes & neptes, & alias deinceps perſonas: vt vtraque progenies matris ſuæ vel patris, auiæ vel aui, portionem ſine vlla deminutione conſequatur: vt ſi forte vnus vel duo ex vna parte, ex altera

tres aut quatuor extent: vnus aut duo dimidiam, alteri tres aut quatuor alteram dimidiam hereditatis habeant.

* [13] Dvatt. man.] Vna Conſtitutione cum hiſce nepotibus concurrentibus adgnatis dante [a] quadrantem, altera quodammodo adimente.

[14] Constitvtionis] L. ſi defunctus, C. Theod. de leg. hered. ex qua etiam trientis deductio fit. Quadrantem tollit in hoc §. Iuſtinianus. ſed & trientem tollit in No. 18. & 118. idque Græci ad Theoph. adnotarunt, aut idem ipſe Theoph. in extremo huius §. vt & in tit. qui. mo. teſt. infir. de ratione mutati quadrantis Falcidiani, auctore Viglio Zuichemo [b].

[15] Constit. promvlg.] Conſtit. Latina l. vlt. C. de ſuis & leg. her.

* [16] Potior. his hab.] Potiores erant in quadrantem [c].

* *Facturus erat, nondum fecerat Iuſtinianus hanc Conſtitut. cuius ſententiam præuertit exponere hoc loco. Locus ſingularis.*

* [17] Et tempora] In futura tempora ſcil. non in præterita [d].

* [18] Ita tamen] Hæc clauſula, ita tamen, &c. non eſt in ea Conſtitutione: ſed noua eſt Iuſtiniani Conſtitut. quam poſtea Nouellis inſeruit, vt inter filios & nepotes ex filia, & inter nepotes aut pronepotes qui ex feminis deſcendunt diuidatur hereditas in ſtirpes, non in capita, & vt ſine vlla trientis deminutione, N. 18. Vt hoc iſto loco, ita multis aliis locis alia pleraque in Digeſtis & Codice Tribunianus admiſcuit, quæ nondum conſtituta erant, ſed meditata tantum, & poſtea Nouellis inſerta ſunt.

[19] Antiqvitas] Lex xii. tab. l. 3. C. de ſuis & leg. hered.

[a] Theoph. l. 4. C. Theod. de legit. hered. [b] vide Theoph. noſtrum. [c] d. l. 4. [d] L. vlt. C. de ſu. & legit. her.

De legitima adgnatorum ſucceſſione.

CAPVT II.

SI nemo ſuus heres, vel eorum quos inter ſuos heredes prætor [1], vel Conſtitutiones [2] vocant, extat, qui ſucceſſionem quoquo modo [3] amplectatur: tunc ex lege [4] duodecim tabularum ad adgnatum proximum [5] pertinet hereditas [6].

* [1] Prætor] Prætor vocat emancipatos & ex emancipatis procreatos, Conſtitutiones ex feminino ſexu deſcendentes liberos [a].

[2] Constitvtiones voc.] Naturales, qui ex Conſtitutionibus redacti ſunt in poteſtatem patris, ſui fiunt. Et hoc eſt quod Iuſtinianus ait in tit. prox. [Quibus connumerari:] id enim eſt ſuis connumerari. idemque ipſius tituli ordo indicat: nam vſque ad §. emancipati de ſuis tractatur ex xii. tab. deinde de his, quos prætor vocat inter ſuos: tum in §. item vetuſtas de his qui ex Conſtitutionibus vocantur inter ſuos, cuiuſmodi ſunt nepotes nepteſve ex filia [b], pronepotes pronepteſve ex nepte ex filio filiave nata, vel ex nepote ex filia nato: non etiam naturales facti legitimi. quo in errore eſt Theoph. in tit. de ſucceſſ. cognat.

* [3] Qvoqvo modo] Ex teſtamento [c], vel ab inteſtato, ciuili vel prætorio iure.

* [4] Ex lege xii. tab.] L. lex Cornelia in fi. de vulg. ſubſt.

[5] Ad adgn. prox.] Sui heredes ſunt etiam adgnati, l. filius, de ſuis & leg. her. l. Iuriſc. §. 1. de grad. & adf. l. de bonis §. huic autem, de Carb. edi. ſed differentiæ cauſa ſeparantur ſui ab adgnatis. In ordine ſuorum non ſeruatur gradus prærogatiua [d]: quod ſecus eſt in ordine adgnatorum [e]. Hi diuidunt hereditatem in capita [f], illi in ſtirpes [g]. In his habetur diſcretio ſexus [h], in illis non item [i]. hi fiunt heredes aditione [k], illi exiſtunt [l]. his capite deminutis non datur bonorum poſſeſſio Vnde legitimi [m], illis tunc etiam datur bonorum poſſeſſio Vnde liberi [n]. Adgnati & ſui dicuntur etiam legitimi [o].

* [6] Pertin. hered.] Quintilianus [p], Proximum locum à teſtamentis habent propinqui: & ita ſi inteſtatus quis ac ſine liberis deceſſerit, non quoniam vtique iuſtum ſit ad hos peruenire bona defunctorum, ſed quoniam relicta, & velut in medio poſita, nulli propius videntur contingere.

[a] Theoph. [b] Theoph. [c] Ex teſtamento vero vbi de ſucceſſione inteſtato defuncti agitur? Donati locum videtur in animo habuiſſe in And. act. 4. Sc. 5. [Bona in familiam redeunt ſi non eſt heres de proximo, aut ex teſtamento] Cui. ad tit. D. de grad. de pr. id eſt, ſi ſuus heres non extat. [d] §. cum filius ſup. tit. prox. [e] §. ſi plures h. t. l. 2. §. 2. D. de ſuis & leg. her. [f] Vlp. tit. 26. §. agnatorum, d. §. ſi plures. d. §. 2. [g] d. §. cum filius in fi. & l. 2. C. de ſuis & legit. lib. [h] d. l. 2. §. 1. [i] L. pen. C. de legit. her. [k] L. ſi ex pluribus 9. D. de ſu. & legit. hered. [l] L. in ſuis 14. eod. [m] L. 1. D. vnde legit. [n] L. 4. D. ſi tab. teſtam. nullæ extab. [o] inf. tit. 5. in pr. l. de bonis 6. §. 1. D. de Carbon. ed. vide Cui. ad tit. de ſu. & legit. liber. in Par. Cod. [p] Declam. 308.

§. I. Sunt autem adgnati, vt primo quoque libro tradidimus, cognati per virilis ſexus perſonas cognatione coniuncti [7], quaſi à patre cognati [8]. Itaque eodem patre nati fratres, adgnati ſibi ſunt, qui & conſanguinei [9] vocantur [10]: nec requiritur an etiam eandem matrem habuerint. Item patruus fratris filio, & inuicem is illi adgnatus eſt. Eodem numero ſunt fratres patrueles, id eſt, qui ex duobus fratribus procreati ſunt, qui etiam conſobrini [11] vocantur. Qua ratione etiam ad plures gradus adgnationis peruenire poterimus. Ij quoque qui poſt mortem patris naſcuntur, iura conſanguinitatis nanciſcuntur. Non tamen omnibus ſimul adgnatis dat lex hereditatem; ſed iis qui tunc proximiore gradu ſunt, quum certum [12] eſſe cœperit aliquem inteſtatum deceſſiſſe.

* [7] Cogn. coni.] Quæ legitima cognatio dicitur auctore Gaio [q], & Vlp. l. 12. §. vlt. de rit. nup. Altera eſt naturalis, de qua c. 5.

[8] A patre cogn.] Id eſt, per patrem. ſic & in §. 1. de leg. adgn. tut.

* Cognatorum alij ſunt adgnati, alij cognati. hi à matre, illi à patre: & vtrique dicti cognati, vt Græce συγγενεῖς, vt Labeo ait, quaſi commune naſcendi initium habentes [r].

[9] Consangvinei] Semper in libris noſtris conſanguinei ſunt fratres ſororeſque ex eodem patre, licet non eadem matre [ſ]. vterini vero non ſunt conſanguinei. Denique conſanguinitas eſt fraternitas, nec vllo in loco aliter hoc verbum vſurpatur [t].

* [10] Vocantvr] Vocantur etiam germani, §. nos vero, & §. ſeq. inf. ſi modo in eiuſdem patris poteſtate fuerint mortis tempore. Vterini [u], qui eandem matrem habuerunt, non eundem patrem cognati ſunt, non adgnati vel conſanguinei. Ambroſius ep. 66.

* [11] Consobrini] Gaius [x], Quos plerique etiam conſobrinos vocant.

* [12] Certvm esse coep.] Non qui ſolo mor-

tis tempore. Certum autem eſſe incipit aliquem inteſtatum deceſſiſſe vel repudiato teſtamento, vel defecta condicione, vel adgnato poſtumo, vel prouunciato falſo teſtamento, l. 16. D. de lib. & poſ. l. 1. C. de bo. poſſ. ſec. tab.

q Apud Licin Rufin. tit. 16. r L. 1. §. 1. D. vnde cogn. s Paul Sent. 4. tit. 8. t L. 3. C. de legit. tut. V. Cui. Obſ. 11. c. 26. & lib. 15. c. 36. u Vide Cui. Obſ. lib. 6. c. 17. x Apud Licin. tit. 15.

§. II. Per adoptionem quoque adgnationis ius conſiſtit: veluti inter filios naturales, & eos quos pater eorum adoptauit. Nec dubium eſt, quin improprie conſanguinei [13] appellentur. Item ſi quis ex ceteris adgnatis tuis [14]: veluti frater, aut patruus, aut denique is, qui longiore gradu eſt, adoptauerit aliquem, adgnatos inter ſuos eſſe non dubitatur.

* [13] CONSANGVINEI] Conſanguinei appellantur, ſed improprie: vel potius legendum, hi proprie y.

L. 1. §. vlt. de ſuis & leg. hered. l. 2. §. ſed etſi ipſe, ad S. C. Tertyll.

[14] ADGNATIS TVIS] Vet. lib. non habent [tuis.] Si quis igitur ex ceteris adgnat. adoptauerit aliquem, non dubitatur eum inter ſuos adgnatos connumerari.

y d. tit. 16.

§. III. Ceterum inter maſculos quidem adgnationis iure hereditas etiam longiſſimo gradu [15] vltro citroque capitur. Quod ad feminas vero ita placebat [16], vt ipſæ conſanguinitatis iure tantum capiant hereditatem, ſi ſorores ſint: vlterius non capiant. maſculi autem ad earum hereditates, etiamſi longiſſimo gradu ſint, admittantur. Qua de cauſa fratris tui, aut patrui tui filiæ vel amitæ tuæ hereditas ad te pertinet: tua vero ad illas non pertinebat. Quod ideo ita conſtitutum erat, quia commodius [17] videbatur ita iura conſtitui, vt plerumque hereditates ad maſculos confluerent. Sed quia ſane iniquum erat in vniuerſum eas, quaſi extraneas, repelli: prætor eas ad bonorum poſſeſſionem admittit ea parte, qua proximitatis nomine bonorum poſſeſſionem pollicetur. ex qua parte ita ſcilicet admittuntur, ſi neque adgnatus vllus, neque proximior cognatus interueniat. Et hæc quidem lex duodecim tabularum nullomodo introduxit: ſed ſimplicitatem legibus amicam amplexa, ſimili modo omnes adgnatos, ſiue maſculos ſiue feminas cuiuſcumque gradus ad ſimilitudinem ſuorum inuicem ad ſucceſſionem vocabat. Media autem iuriſprudentia, quæ erat lege duodecim tabularum iunior, imperiali autem diſpoſitione anterior, ſubtilitate quadam excogitata, præfatam differentiam inducebat, & penitus eas à ſucceſſione adgnatorum repellebat, omni alia ſucceſſione [18] incognita: donec prætores paulatim aſperitatem iuris ciuilis corrigentes, ſiue quod deerat implentes, humano propoſito alium ordinem ſuis edictis addiderunt: & cognationis linea proximitatis nomine introducta per bonorum poſſeſſionem eas adiuuabant, & pollicebantur [19] his bonorum poſſeſſionem, quæ Vnde cognati appellatur. Nos vero legem duodecim tabularum ſequentes, & eius veſtigia in hac parte conſeruantes, lauda- A mus quidem prætores ſuæ humanitatis, non tamen eos in plenum cauſæ mederi inuenimus. Quare etenim vno eodemque gradu naturali concurrente, & adgnationis titulis tam in maſculis quam in feminis æqua lance conſtitutis: maſculis quidem dabatur ad ſucceſſionem venire omnium adgnatorum, ex adgnatis autem mulieribus nulli penitus, niſi ſoli ſorori, ad adgnatorum ſucceſſionem patebat aditus. Ideo in plenum omnia reducentes, & ad ius duodecim tabularum eamdem diſpoſitionem exæquantes [20]: noſtra Conſtitutione [21] ſanximus omnes legitimas perſonas, id eſt, per virilem ſexum B deſcendentes, ſiue maſculini generis, ſiue feminini ſint, ſimili modo ad iura ſucceſſionis legitimæ ab inteſtato vocari ſecundum ſui gradus prærogatiuam: nec ideo excludendas, quia conſanguinitatis iura, ſicut germanæ, non habent.

* [15] LONGISS. GR.] In infinitum, l. 2. §. adgnati, de ſuis & leg. her.

* [16] ITA PLACEBAT] Lege Voconia z.

* [17] QVIA COMMOD.] Commodius eſt bona manere in familia eadem, quam tranſire in alienam.

* [18] OMNI ALIA SVCC.] Cognatorum ſcilicet & coniugum.

* [19] POLLICEBANTVR] Sed non niſi poſt cognatos proximiores. nam proximior cognatus, vt ſup. C dixit, & ab hac edicti parte excludebat feminam adgnatam, non conſanguineam.

[20] EXÆQVANT.] Hæc igitur eſt ex XII. tab. & Conſtitutione Iuſtiniani legitimorum definitio. Legitimi ſunt adgnati vtriuſque ſexus, ſiue natura, ſiue adoptione quæſiti ſunt. Ex lege Voconia legitimi ſunt adgnati virilis ſexus: quod ego latius expoſui in notis ad Vlp. a

[21] CONSTITVTIONE] Conſtitutio Latina, l. pen. de leg. her.

z Paul ſentent. 4. tit. 8. §. feminæ, & apud Lic. d. tit. 16.
a Tit. 22.

§. IV. Hoc etiam addendum Conſtitutioni [22] D exiſtimauimus, vt transferatur vnus tantummodo gradus à iure cognationis in legitimam ſucceſſionem: vt non ſolum fratris filius & filia, ſecundum quod iam definiuimus ad ſucceſſionem patrui ſui vocentur: ſed etiam germanæ conſanguineæ vel ſororis vterinæ filius & filia ſoli, & non deinceps perſonæ vna cum his ad iura auunculi ſui perueniant: & mortuo eo, qui patruus quidem eſt ſui fratris filiis, auunculus autem ſororis ſuæ ſoboli, ſimili modo ab vtroque latere ſuccedant: tamquam ſi omnes ex maſculis deſcendentes, legitimo iure veniant, ſcilicet vbi frater & ſoror ſuperſtites non ſunt [23].

E Ex Auth. de hered. ab inteſt. col. 9. tit. 1. Nou. 118. c. 3. Item ex Auth. vt fratrum filij ſuccedant. coll. 9. tit. 10. Nou. 127. cap. 1.

Sed nouo iure filij fratris præmortui, vel ſororis præmortuæ vtrimque coniuncti defuncto vel defunctæ cum fratribus vtrimque coniunctis ſuccedunt.

His etenim perſonis præcedentibus & ſucceſſionem admittentibus, ceteri gradus remanent penitus ſemoti, videlicet hereditate non ad ſtirpes [24], ſed in capita [25] diuidenda.

Ex Auth. ead. de hered. ab inteſt. vbi ſup.

Sed nouo iure in ſtirpes, non in capita prædicta diuiditur hereditas.

* [22] CONSTITVTIONI] Ex Conſtit. Iuſtiniaoi A inter legitimos vocantur ſororis germanæ vel vterinæ filij tantummodo & filiæ, vel ſoli, vel vna cum conſobrinis, quibus ipſi ſunt amitini [b]: videlicet ſi nulli extent defuncto conſanguinei aut vterini: quod tamen in Nou. 118. [c] omnioo aliter diſtinguitut. Sunt vero hæc omnia in ea Nou. temete addita, ϗ ἀδελφόπαιδες: item, ἢ ἀδελφόπαιδες: item, ἀλλὰ ϗ οἱ ἀδελφόπαιδες τὴν μοῖραν τοῦ ἰδίου γονέως λαμβάνουσι. & paulo poſt: ὁμοίως δὲ ϗ οἱ ἀδελφόπαιδες: nam etſi ex ea frattum filij cum fratribus ſuccedant, non tamen ſuccedunt cum parentibus fratribuſque: non ex ea, inquam, ſed ex 127. Denique Bulgarus, Iulianuſque [d] patticius Nouellarum ioterpretes ea verba non agnouerunt.

* [23] SVPERSTITES NON S.] Nam conſanguinei, quos lex XII. tab. non ſeparauerat à ceteris adgnatis, ioterpteratione prudentium primum inter adgna- B tos locum acceperunt [e].

* [24] NON AD STIRPES] Sicuti inter libetos iuris eſt [f].

[25] IN CAP. DIVID.] Inter ipſorum frattum filios, oullis aliis concurrentibus: quod à Iuſtiniano abolitum non eſt.

[b] L. pen. §. 1 C. de legit. hered. [c] Cap. 2.
[d] Nou. 109. cap. 1. [e] Paul. 4. Sent. apud Rufin. tit. 16.
[f] §. cum filius ſup. tit. 1.

§. V. Si plures ſint gradus adgnatorum, aperte lex duodecim tabularum proximum vocat. Itaque ſi (verbi gratia) ſit defuncti frater, & alterius fratris filius, aut patruus, frater potior habetur [26]. Et quamuis ſingulari numero vſa lex C proximum vocet: tamen dubium non eſt, quin & ſi plures ſint eiuſdem gradus, omnes admittantur. Nam & proprie proximus ex pluribus gradibus intellegitur: & tamen non dubium eſt, quin, licet vnus ſit gradus adgnatorum, pertineat ad eos hereditas.

* [26] FRATER POT. HAB.] Et tamen in ordine libetorum filius licet ſolus ſit defuncto ſuus heres, non eſt potior nepote ex altero filio iam mortuo [d].

[d] d. §. cum filius.

§. VI. Proximus autem ſi quidem nullo teſtamento facto quiſquam deceſſerit, per hoc tem- D pus requiritur, quo mortuus eſt is, cuius de hereditate quæritur. Quod ſi facto teſtamento quiſquam deceſſerit, per hoc tempus requiritur, quo certum eſſe cœperit nullum ex teſtamento heredem extiturum. tunc enim proprie quiſque inteſtato deceſſiſſe intellegitur. Quod quidem aliquando longo tempore declaratur. In quo ſpatio temporis ſæpe accidit, vt, proximiore mortuo, proximus eſſe incipiat, qui moriente teſtatore non erat proximus.

§. VII. Placebat autem in eo genere percipiendarum hereditatum ſucceſſionem non eſſe: id eſt, vt quamuis proximus, qui, ſecundum ea E quæ diximus, vocatur ad hereditatem, aut ſpreuerit hereditatem, aut antequam adeat, deceſſerit: nihilo magis legitimo [27] iure ſequentes admittantur. Quod iterum prætores imperfecto iure corrigentes non in totum ſine adminiculo relinquebant: ſed ex cognatorum ordine eos vocabant, vtpote adgnationis iure eis recluſo. Sed nos nihil deeſſe perfectiſſimo iuri cupientes, noſtra Conſtitutione [28] quam de iure patronatus, humanitate ſuggerente, protulimus, ſanximus ſucceſſionem in adgnatorum [29] hereditatibus non eſſe eis denegandam: quum ſatis abſurdum erat, quod cognatis à prætore apertum eſt, hoc adgnatis eſſe recluſum: maxime quum in onere quidem tutelarum & proximo gradu deficiente, ſequens ſuccedit [30], & quod in onere obtinebat, non erat in lucro permiſſum.

* [27] LEGITIMO IVRE] Ex lege XII. tab. [e]

[28] CONSTIT.] Hæc Conſtitutio de iure patronatus Græca eſt, de qua etiam inf. c. 6. §. ſed noſtra, & multis aliis locis [f].

* [29] VEL TAMQ. ADGN.] Vel tamquam adgnatorum, vt l. vlt §. ſucceſſionis, C. de legit. her.

* [30] SEQ. SVCCED.] L. 3. §. pen. D. de leg. tut.

[e] Theoph. Cai. Licin. Ruf. t. 16. [f] V. Cui. 20. Obſ. cap. 34.

§. VIII. Ad legitimam ſucceſſionem nihilominus vocatur etiam parens, qui contracta fiducia [31] filium vel filiam, nepotem vel neptem, ac deinceps emancipat. quod ex noſtra Conſtitutione [32] omnimodo [33] inducitur, vt emancipationes liberorum ſemper videantur contracta fiducia fieri: quum apud antiquos non aliter hoc obtinebat, niſi ſpecialiter contracta fiducia parens manumiſiſſet.

[31] CONT. FID.] Fiducia eſt redhibendi aut teuendendi lex venditioni appoſita [g]. Igitur in emancipatione filij, tunc pater contrahit fiduciam, quum vendit eum interpoſita teuendeodi aut remancipandi fide. atque ea re quidem is, qui ea conditione emit, pater dicitur fiduciarius. hanc vero legem pater naturalis interponit, vt ſibi ex ea filius teuendatur, atque ita à ſe manumittatur, & per manumiſſionem vt ſibi iura legitimæ ſucceſſionis adquiraotur, auctore Gaio lib. 1. Inſtit. [h] alioqui manumiſſione emptor legitimus heres fieret. Fiducia igitur lex eſt redhibendi aut reuendendi, vt in l. 2. C. de pact. inter emptor. & vend. vel empti ſerui manumittendi, vt in l. 4. §. ſi ab ignoto, de manumiſſ. l. 3. de obſeq. à lib. præſt. Lex denique commiſſoria exemplum eſt fiduciæ, id eſt, fiduciariæ emptioois, aot fiduciarij pigooris. & ideo Paul. lib. 2. Sentent. ſub tit. de leg. commiſſ. non niſi de fiducia & actione fiduciæ tractat. Ceterum hodie fiduciaria emptio recte fit, id eſt, ſub lege commiſſoria, non etiam fiduciarium pignus, l. vlt. C. de pac. pig. quod tameo ante eam Conſtitutiooem & ex Cicerone [i] & ex Paulo [k] & ex Iſidoro [l] æque probatum fuiſſe conſtat.

* [32] CONSTITVT.] Eadem nempe qua & in legitimis hereditatibus ſucceſſionem eſſe voluit, id eſt, l. 4. C. de bo. lib. & iure patr. Græce conſcripta.

[33] OMNIMODO] Ergo ex Conſtit. Iuſtiniaoi inter legitimos vocantur, qui non contracta fiducia emancipauerunt: & ſuperuacua eſt bon. poſſeſſio Vnde 10. perſonæ [m].

[g] Vide Cui. Parat. D. de lege commiſſ. [h] Tit. 6.
[i] Orat. pro Flacco. [k] Sentent. 2. tit. 13.
[l] Lib. 5. Origin. tit. 21.
[m] De qua §. 2. inf. tit. 9. Cui. ad Vlp. tit. 26.

De Senatuſconſulto Tertylliano.

CAPVT III.

LEx duodecim tabularum ita ſtricto iure vtebatur, & præponebat maſculorum progeniem: & eos, qui per feminini ſexus neceſſitudinem ſibi iunguntur, adeo expellebat, vt ne quidem inter matrem & filium filiamve vltro

citroque hereditatis capiendæ ius daret: niſi A
quod prætores ex proximitate cognatorum eas
perſonas ad ſucceſſionem, bonorum poſſeſſione
Vnde cognati accommodata, vocabant.

§. I. Sed hæ iuris anguſtiæ poſtea emendatæ ſunt. Et primus quidem diuus Claudius[1] matri ad ſolatium liberorum amiſſorum, legitimam eorum detulit hereditatem *.

* [1] D. Clavd.] Ex indulgentia perſonali [a].

* *Claudij indulgentia. Locus ſingularis.*

[a] Vide §. 8. verſ. plane, ſup. de iur. natur. & §. 10. ſup. de adopt. & §. 5. ſup. de hered. qualit.

§. II. Poſtea autem Senatuſconſulto Tertylliano, quod diui Hadriani[2] temporibus factum B
eſt[3], pleniſſime de triſti ſucceſſione matri, non etiam auiæ[4] deferenda cautum eſt: vt mater ingenua[5] trium liberorum ius habens, libertina quatuor, ad bona filiorum filiarumve admittatur inteſtato mortuorum, licet in poteſtate parentis eſt: vt ſcilicet, quum alieno iuri ſubiecta eſt, iuſſu eius adeat hereditatem, cuius iuri ſubiecta eſt.

[2] D. Hadriani] Ideſt, D. Pij [b], Tertullo & Sacerdote Coſſ. ſic in l. acceptis ad l. Fal. l. deducta §. nummis, ad Trebel. coniuncta l. in quartam, ad l. Falcid. ſic in l. ſi de vi, de iud. coniuncta l. 5. de vi pub. ſic epiſtola D. Hadriani de diuidenda actione ex ſtipulatu vel mandati, id eſt, D. Pij. l. ſi teſtamento §. quod C
ſi duo, de fideiuſſ. quam appellationem D. Pius ſortitus eſt adoptionis iure. ſic l. 3. ſi pars hered. pet. l. 3. de ſep. viol.

* [3] Factvm est] Forte Tertyllo & Maximo Coſſ. de quib. l. 29. §. ſex. ad leg. Iul. de adult.

[4] Aviæ defer.] Vt ex Conſtitutionibus nepos neptiſve auiæ ſuccedit, ita miror cur ante Iuſtinianum [c] non extiterit Conſtitutio aliqua, quæ auiæ mutuam ſucceſſionem daret.

[5] Ingenva] Ingenua, vel ciuis, vel Latina, ius Quiritium conſequuta. Item libertina Latina ingenua, & Latina libertina non conſequuta ius Quiritium ex S. C. Tertylliano non ſuccedit auctore Paulo lib. 4. D
Sent. [d] Latina ingenua eſt, quæ nata eſt ex Latinis libertinis.

[b] Hadrianus Antoninum Pium adoptauit, Aurelius Victor in Cæſar. c. 14. & Epit. cap. 15. Paul. diacon. hiſt. Miſc. lib. 10. c. 11. Iuſtin. M. Apol. 2. in pr. [c] Nou. 118. c. 2. [d] Tit. 9. §. pen.

§. III. Præferuntur autem matri liberi defuncti, qui ſui ſunt[6], quive ſuorum loco ſunt, ſiue primi gradus, ſiue vlterioris. Sed & filiæ ſuæ[7] mortuæ filius[8] vel filia opponitur ex Conſtitutionibus[9] matri defunctæ, id eſt, auiæ ſuæ. Pater[10] quoque vtriuſque, non etiam[11] auus aut proauus matri anteponitur, ſcilicet quum inter eos ſolos de hereditate agitur[12]. Frater autem E.
conſanguineus[13] tam filij quam filiæ excludebat matrem[14]: ſoror autem conſanguinea pariter cum matre[15] admittebatur. Sed ſi fuerat frater & ſoror conſanguinei, & mater liberis honorata: frater quidem matrem excludebat, communis autem erat hereditas ex æquis partibus fratris & ſororis.

[6] Qvi svis.] Ergo liberi, qui in adoptionem dati ſunt, matrem non excludunt: nam neque ſui ſunt, neque bonorum poſſeſſores. quin potius ipſi excluduntur à matre. nam matri Vnde legitimi, ipſis Vnde cognati datur. Enimuero ex decreto D. Pij matrem excludunt, ne quaſi legitima ſuccedat, & ſimul cum matre ex illa parte vocantur, qua cognati: quam ſi non admittant, mater ſuccedit in eorum locum quaſi legitima. Atque ita fit, vt edicto Vnde cognati ſuccedat edictum Vnde legitimi, l. 2. §. ſed ſi quis deceſſerit, D. eod. tit. Id quod etiam contingit in ſpecie §. ſi ſit conſanguinea, ead. l.

[7] Filiæ svæ] Filia, quæ ex S. C. Orfitiano admittitur, præfertur auiæ quam S. C. Tertyll. vocat, quod & de nepte traditur & proauia, l. 1. & 4. C. de Sen. Orfit. l. ſi matre C. de ſuis & leg. lib.

* [8] Filivs] Quamuis defunctæ non ſit ſuus heres [e].

[9] Ex constitvtion.] Ex S. C. Tertylliano mater vocatur propterea quod filia ſuus heres non eſt, aut ſui loco. Rurſus filia ex S. C. Orfitiano. Id vero diſcidium ex Conſtitutionibus ſedatum & compoſitum eſt [f].

* [10] Pater qvoqve] Si in emancipatione manumiſſor extiterit, l. 10. D. de ſuis & leg. her. l. 2. C. ad S. C. Tertyll. ipſe legitimus heres eſt, non mater: ſi manumiſſor non extiterit, honorarius. & quoquo iure veniat, matri præfertur [g].

* [11] Non etiam avvs] Niſi auus nepotem vel neptem in poteſtate habuerit [h]. quo caſu omnia bona occupat iure peculij vt pater, l vlt. D. eod.

* [12] De hered. ag.] Non concurrentibus patre, matre, & auo manumiſſore, l. æquiſſ. D. eod. ne fiat ἀσυστατον.

* [13] Consang.] Non vterinus, non naturalis tantum, l. Lucius, D. de vulg. ſubſt.

* [14] Exclvd. matr.] L. 2. C. Theo. de. inoff. teſt. l. 2. C. Th. de ſec. nupt l. 5. §. plane ſi mater conced. D. de Car. edic. l. 1. de iu & fac. ig.

[15] Cvm matre] Et mater filiæ pro dimidia, filio pro virili ſuccedebat, l. 1. C. Theo. de ſec. nupt.

[e] Feminæ enim ſuos heredes non habent l. 12. D. de ſu. & legit. hered. l. 4. §. ad teſtamenta, D. de bonor. poſſ. cont. tab.

[f] Concurſu ſibi obſtant, ſed ex conſtitutionibus filia matri præfertur. [g] d. l. 10. à Cuiacio citata. [h] Vide Theoph.

§. IV. Sed nos Conſtitutione[16], quam in Codice noſtro nomine decorato poſuimus, matri ſubueniendum eſſe exiſtimauimus: reſpicientes ad naturam & puerperium, & periculum, & ſæpe mortem ex hoc caſu matribus illatam. Ideoque impium eſſe credidimus caſum fortuitum[17] in eius admitti detrimentum. ſi enim ingenua ter, vel libertina quater non peperit, immerito defraudabatur ſucceſſione ſuorum liberorum. quid enim peccauit ſi non plures ſed paucos peperit? Et dedimus ius legitimum plenum matribus, ſiue ingenuis, ſiue libertinis, & ſi non ter enixæ fuerint vel quater, ſed eum tantum vel eam, qui quæve morte intercepti ſunt, vt & ſic vocentur in liberorum ſuorum legitimam ſucceſſionem.

* [16] Constitvt.] L. 2. C de iu. lib. Latine edita.

* [17] Cas. fort.] Caſum fortuitum vocat, non quod fortuito accidit, ſed quod fortuito non accidit, quod non peperit niſi vnum vel duos, vt in §. ſub conditione, ioſ. cap. 15. & non caſum, caſum vocat.

§. V. Sed quum Conſtitutiones[18] iura legitimæ ſucceſſionis perſcrutantes, partim matrem adiuuabant, partim eam prægrauabant, & non in ſolidum eam vocabant, ſed in quibuſdam caſibus tertiam ei partem abſtrahentes[19], certis legitimis dabant perſonis, in aliis autem contrarium faciebant: nobis[20]

viſum eſt tecta & ſimplici via mattem omnibus perſonis legitimis anteponi, & ſine vlla deminutione filiorum ſuorum ſucceſſionem accipere: excepta fratris & ſororis perſona, ſiue conſanguinei ſint, ſiue ſola cognationis iura habentes: vt quemadmodum eam toti alij ordini legitimo præpoſuimus, ita omnes fratres & ſorores, ſiue legitimi ſunt ſiue non, ad capiendas hereditates ſimul vocemus: ita tamen, vt ſi quidem ſolæ ſorores adgnatæ vel cognatæ, & mater defuncti vel defunctæ ſuperſint: dimidiam quidem mater, alteram vero dimidiam partem omnes ſorores habeant. Si vero matre ſuperſtite & fratre vel fratribus ſolis, vel etiam cum ſororibus ſiue legitima ſiue ſola cognationis iura habentibus, inteſtatus quis vel inteſtata moriatur, in capita diſtribuatur eius hereditas.

* 18 Constit.] Conſtantioi & aliorum, l. 1. 2. 7. C. Theod. de leg hered. quorum ſeorentia hæc eſt, Vt mater, quæ liberis bonorata non eſt, cum adgoatis filio filiæve ex triente ſuccedat: vt quæ liberis honorata eſt, trientem aſpergat fratri cognato (nam frater adgnatus matri præfertur) vel patruo, eiuſque filio vel oepoti, non vlterioribus [1]. Contra vero Iuſtinianus matrem in ſolidum ad hereditatem filij vocat, niſi concurraot ſorores, quibus dimidiam partem relinquit ex iure antiquo. vel fratres ſoli, aut cum ſororibus, cum quibus pro capitibus hereditatem diuidit: nec intereſt, adgnati fuerint, an cognati, habuerit ipſa ius liberorum, an non habuerit. Mortuo filio emaocipato, & coocurrente oatre, mater excluditur ex S. C. Tertulliano. Rurſus pater excluditur à filiis ſuis emancipatis fratribuſque defuncti. ſed ex Conſtir. Iuſtiniani, id eſt, ex l. vlr. C. ad Tertull. boc caſu patri matrique datur vſusfructus ex beſſe. Mortuo autem filiofamilias, fratribus emancipatis ſororibuſque, & matri ſecundum prædictam diſtributiooem, proprietas: patri vſusfructus, quo & ſuperſtite filio vſus eſt, conſeruatur. Quod ſi fratres concorrant ooo emancipati, ſiue defunctus fuit emanciparus, ſiue non, bona frateroa ex conſtitutione l. quum oportet, C. de bon quæ lib. adq & l. de emaocipatis, C. de ſuis & leg. lib. quæ l. vlt. C. ad Tertull conſequuta eſt, patri adquiruntur vſusfructus iure. æquum igitur erit, concurrente matre, virilem ei, aut dimidiam portiooem proprietatis dari. Sed bæc omnia mirum in modum perturbantur in Nou. Iuſtiniani.

* 19 Abstrah.] L. 1. C. Th. de leg. her.

20 Nob. vis. est] Conſtitutio Latina l. vlt. ad S. C. Tertyllia.

Ex Auth. de bered. ab inteſt. col. 9. tit. 1. Nou. 118. paſ. & Auth. vt fratris filij, col. 9. tit. 10. Nou. 127. paſ.

Defuncto vel defuncta ſine liberis, parentes ſi ſoli ſunt ſuccedunt, ſalua gradus prærogatiua. Si pari gradu, pariter vocantur, paternis quidem dimidia, maternis quoque dimidia delata, licet diſpar ſit eorum numerus. Cum patre & matre fratres ſororeſve vtrimque coniuncti defuncto vel defuncta, vel filij fratris præmortui, vel ſororis præmortuæ vtrimque coniuncti defuncto vel defuncta vocantur, vt viriles fiant portiones, filiis fratris vel ſororis vocatis in ſtirpem excluſa prorſus omni differentia ſexus & patriæ poteſtatis, vbi nulla ſecundarum nuptiarum ſit mentio. Si primi gradus parentes non eſſent, qui vocantur cum eis excluderent inferiores.

Poſt parentes & fratres & ſorores ex vtroque parente & filios eorum, admittuntur ex vno latere fratres ſororeſve, cum quibus & filij eorum ſi qui ex eis iam deceſſerint. Ex

Prior. Tom. I.

A *tranſuerſo nulli liberi in locum defuncti parentis ſuccedunt, niſi filij fratris vel ſororis præmortuæ.*

[i] Vide Theoph.

§. VI. Sed quemadmodum nos matribus proſpeximus, ita eas oportet ſuæ ſoboli conſulere: ſcituris eis, quod ſi tutores liberis non petierint vel in locum remoti vel excuſati intra annum [21] petere neglexerint: ab eorum impuberum morientium ſucceſſione merito repellentur.

* 21 Intra an.] L. ſciant, C. de leg. her. ex qua Tribunianus hæc verba iuſeruit in l. 2. §. confeſtim, D. eod. [ita tamen vt nullo modo annale tempus excederet.]

B §. VII. Licet autem vulgo quæſitus ſit filius filiave: poteſt tamen ad bona eius mater ex Tertylliano Senatuſconſulto admitti.

De Senatuſconſulto Orphitiano [1].

CAPVT IV.

PER contrarium autem vt liberi ad bona matrum inteſtatarum admittantur Senatuſconſulto Orphitiano, Orphito [2] & Rufo conſulibus effectum eſt, quod latum eſt diui Mar-
C ci temporibus: & data eſt tam filio quàm filiæ legitima hereditas, etiamſi alieno iuri ſubiecti ſunt [3]: & præferuntur conſanguineis [4] & adgnatis defunctæ matris.

[1] Orphit.] Hoc S. C. filius ſuccedit matri: & quamuis matti cognatus, non adgoatus [a], matris tamen adgnatis præfertur. Eius aoctores fuere D. Marcus & Commodus oratiooe in Senatu habita, aut per caodidatos recitata, l. ſacratiſſimi, ad Tertyll. Aliud vero eius S. C. caput refertur à Paulo lib. 4. Sent. ad leg. Caniniam. Caſſiodorus in lib. de conſul. Orfito & Rufo Coſſ. inquit, Impp. oe quid bonitati deeſſet, feueriores quaſque leges oouis Conſtitutionibus
D temperarunt. Spar. in Marco, Leges addidit de bonis maternis, & item de filiorum ſucceſſionibus pro parte materna.

* 2 Orphito] Symmachus [b], Quique dedit leges Orphitus Æneadis.

* 3 Svbiectis.] Ita tamen vt iuſſu eius adeant, cuius iuri ſubiecti ſunt, vt de matre dixit c. ſuperiore [c].

* 4 Consanovin.] Id eſt, fratribus vel ſororibus, l. 2. C. de reuoc. don.

[a] Filius patri proximus adgnatus eſt l. 12. D. de ſu. & legit. her. Vide Cui. Obſ. l. 14. c. 11. Mater quæ non conuenit in manum viri filio eſt cognata ſup. tit. prox. in princ. vide eund. Cui. ad Nou. 118. in princ.

[b] Epiſt. 1. l. 1. [c] §. 2.

§. I. Sed quum ex hoc Senatuſconſulto nepo-
E tes ad auiæ ſucceſſionem legitimo iure non vocabantur: poſtea hoc Conſtitutionibus principalibus [5] emendatum eſt, vt ad ſimilitudinem filiorum filiarumque & nepotes & neptes vocentur.

[5] Constit. pr.] Valentiniani, Theod. & Arcadij, cum deminutione certæ partis, vt dictum eſt in §. item vetuſtas [d].

* L. ſi defunctus, C. de ſuis & leg. lib.

[d] Sup. tit. 1.

§. II. Sciendum autem eſt huiuſmodi ſucceſſiones, quæ à Tertylliano & Orphitiano de-

A ferantur, capitis deminutione non perimi, propter illam tegulam, qua nouæ hereditates legitimæ capitis deminutione non pereunt, ſed illæ ſolæ, quæ ex lege duodecim tabularum [6] deferuntur.

* [6] Ex l. dvod. tab.] Nempe quia lege 12. ſuis tantum vel adgnatis deferuntur, qui capite minuti tales eſſe deſinunt. nouis autem legibus & Senatuſconſultis deferuntur his qui iura tantum cognationis babent, quæ capitis deminutio perimere non poteſt [e].

[e] L. 11. D. de ſu. & legit. her. l. 7. D. de ca. min. §. vlt. ſup. de legit. adgnat. tut.

B §. III. Nouiſſime ſciendum eſt etiam illos liberos qui vulgo quæſiti ſunt ad matris hereditatem ex hoc Senatuſconſulto admirti [7].

* [7] Ex hoc Se. aom.] Cum iostis liberis, niſi mater ſit femina illuſtris [f], & ad bona quoque liberti materni, l. 18. de bo. lib.

[f] L. pen. C. eod.

§. IV. Si ex pluribus legitimis heredibus [8] quidam omiſerint hereditatem, vel morte, vel alia cauſa impediti fuerint, quo minus adeant: reliquis, qui adierint, adcreſcit illorum portio: & licet ante deceſſerint qui adierint [9], ad heredes tamen eorum pertinet [10].

* [8] Legit. her.] Idem in teſtamentariis iure antiquo & oouiſſimo [g], non lege Iulia & Papia.

[9] Qvs adiar.] Leg. adier. quam adcreſcetet, vt in l. ſi ex pluribus [h].

* [10] Pertinet] Ius adcreſcendi tranſmittitur ad heredes eius qui pro portione ſua adiit hereditatem, quia portio portioni adcreſcit, velut alluuio, l. 33. in fin. de vſufr. Ius adcreſcendi eſt reale. Ius autem delatæ hereditatis, hoc eſt, facultas adeundæ hereditatis, quia perſonale eſt, non tranſmittitur ad heredem, & multo minus hereditas [i]: etiam ſi quis ignorans eam ſibi delatam eſſe, mortem obierit, antequam ſibi eam adquireret [k]. nec enim poteſt transferri in heredem meum niſi quod eſt. alloquio haberet defunctus pro parte heredem eum qui adiit, & pro parte quæ adita non eſt, alium qui neque heres ei eſt, neque heredis heres. quod ratio non patitur.

[g] Vide Cui. Obſ. lib. 12. c. 11. & 4. Sent. Pauli tit. 8. Lex Papia partem deficientem dabat fiſco. Iure antiquo & nouiſſimo pars deficiens accreſcit coheredi, & ius accreſcendi tranſmittitur in heredem, licet inſtitutus mortuus ſit prinſquam portio vacans accreſceret, l. vn. §. his ita definitis, ibi. etiamſi iam defuncti ſunt, C. de cad. toll. Vide tamen Cuiac. ad l. 26. D. de condit. & dem.

[h] D. de ſu. & legit. her. [i] L. 1. C. Th. de legit. hered. l. 2. C. Herm. de ſucceſſ. l. vn. §. in nouiſſimo, C. de caduc. toll.

[k] L. quoniam 7. C. de iure deliber.

De ſucceſſione cognatorum.

CAPVT V.

Post ſuos heredes eoſque quos inter ſuos heredes prætor & Conſtitutiones vocant, & poſt legitimos (quorum numero ſunt adgnati, & hi quos in locum adgnatorum tam ſupradicta Senatuſconſulta, quam noſtra erexit Conſtitutio) proximos cognatos prætor vocat, qua parte naturalis cognatio ſpectatur.

Ex Auth. de hered. ab inteſt. venient. coll. 9. tit. 1. Noo. 118. cap. 4.

Sed hodie æqualiter ſuccedunt adgnati & cognati omni ceſſante differentia.

A Nam adgnati capite deminuti, quique ex his progeniti ſunt, ex lege duodecim tabularum inter legitimos non habentur, ſed à prætore tertio ordine vocantur: exceptis ſolis tantummodo fratre & ſorore emancipatis, non etiam liberis [1] eorum, quos lex Anaſtaſiana cum fratribus integri iuris conſtitutis vocat quidem ad legitimam fratris hereditatem, ſiue ſororis: non æquis tamen partibus, ſed cum aliqua deminutione [2], quam facile eſt ex ipſius Conſtitutionis verbis colligere [3]. Aliis vero adgnatis inferioris gradus licet capitis deminutionem paſſi nō ſunt,
B tamen eos anteponit, & proculdubio cognatis.

[1] Liberis] Imo ex Conſtit. Iuſtiniani etiam filiis l. vlt. C. de leg. hered.

* [2] Cum dam.] Nempe trientis [a].

Vt ecce ſi vnus ſit frater integri iuris, alter emancipatus: integro datur bes: deminuto triens. Si duo ſint emancipati, vnus integri ſtatus, huic ſemis, illis ſingulis quadrans. Si duo integri, vnus deminutus, huic ſextans, duella, & duellæ quarta pars: illis dodrans, duella, & alterius duellæ reliquum. Semper enim id exigimus, vt ſinguli integri duabus partibus amplius habeant quam emancipatus. Sed hæc deminutio à Iuſtiniano ſublata eſt [b].

* [3] Ex ipsius Constit.] Remittit nos ad Conſtitutionem Anaſtaſij, quæ extabat in priori edi-
C tione Codicis, in poſteriori, quæ facta eſt poſt hunc librum, fuit omiſſa. vnde coniecturam facere licet, poſtea Iuſtinianum emancipatos fratres vocaſſe cum his qui integrum ius conſanguinitatis habent, ſine vlla deminutione: quod & l. vlt. C. de leg. her. probat. vide §. vlt. cap. ſeq.

[a] Theoph. [b] L. vlt. C. de legit. hered.

§. I. Hos etiam, qui per feminini ſexus perſonas ex tranſuerſo cognatione iunguntur, tertio gradu proximitatis nomine [4] prætor ad ſucceſſionem vocat [5].

[4] Proximit. n.] Hoc proprio nomine cognatio naturalis ſignificatur [c]. Namque in ea ſola proximitas ſpectatur: in ſuorum, & in adgnatorum ordi-
D ne, non quis ſit proximior, ſed quis ſuus, quis adgnatus ſpectatur: ac ſæpe fit, vt proximiorem ſuus vel adgnatus excludat, §. repetitis, §. vlt. inſ. tit. prox.

* [5] Ad svccess. voc.] Itemque feminas adgnatas, non conſanguineas ex hac parte prætor vocabat, deficientibus cognatis [d]. Itemque ſequentium graduum adgnatos proximioribus delatam ſibi hereditatem repudiantibus, aut inter deliberationis moras vita defunctis [e].

[c] L. 5. eod. [d] §. 2. verſ. ſed quia ſane, ſup. tit. 2.
[e] §. 6. d. t. 2.

§. II. Liberi quoque qui in adoptiua familia ſunt, ad naturalium parentum hereditatem hoc eodem gradu vocantur.

E §. III. Vulgo quæſitos nullum habere adgnatum manifeſtum eſt: quum adgnatio à patre, cognatio à matre ſit. hi autem nullum patrem habere intelleguntur. Eadem ratione ne inter ſe quidem poſſunt videri conſanguinei eſſe: quia conſanguinitatis [6] ius ſpecies eſt adgnationis. Tantum igitur cognati ſunt ſibi, ſicut ex matre cognati [7]. Itaque omnibus iſtis ea parte competit bonorum poſſeſſio, qua proximitatis nomine cognati vocantur.

* [6] Consang. ivs] Cum fratribus & ſororibus legitimis ex eodem patre eſt conſanguinitatis adgnatio, l. 9. C. Th. de bo. proſ. l. vlt. C. ad S. C. Ter-

tyll. l. 32. D. de leg. 3. Vulgo quæſiti cognatos fratres A habere poſſunt, non conſanguineos [f].

[7] Sic. ex m. cogn.] Senſus hic eſt, eos inter ſe cognatos eſſe, ſicut & illis qui per matrem coniunguntur cognati ſunt. Adgnati ſunt ex patre cognati: Cognati ſunt ex matre cognati [g].

[f] L. 2. & 4. D. vnde cog. [g] §. 1. ſup. de legit. adgnat. tut.

§. IV. Hoc loco & illud neceſſario admonendi ſumus, adgnationis quidem iure admitti aliquem ad hereditatem, etſi decimo gradu [8] ſit, ſiue de lege duodecim tabularum quæramus, ſiue de edicto, quo prætor legitimis heredibus daturum ſe bonorum poſſeſſionem pollicetur. Proximitatis vero nomine iis ſolis prætor pro- B mittit bonorum poſſeſſionem, qui vſque ad ſextum gradum [9] cognationis [10] ſunt, & ex ſeptimo à ſobrino ſobrinaque nato natæve.

* [8] Etsi deo. gr.] Hoc dicitur περὶ διαδοχῆς ſexti, nam ſucceſſio adgnatorum nullo fine terminatur [h].

* [9] Ad sext. gr.] Qui etiam finis eſt in l. Papia [i] decimaria [k], & in l. Iulia publicorum iudiciorum [l]. Vt vero latius diffundatur adgnatio quam cognatio, nominis & familiæ propagandæ ſtudium facit. quo ducta etiam lex 12. deficientibus adgnatis gentiles vocat [m], qui eodem nomine ſunt [n], etſi non familia eadem. nec fuit etiam à prætore in infinitum producenda cognatio, quæ iure ciuili erat incognita [o].

[10] Coonat.] Et ideo Vlp. in tit. de ſolid. cap. [p] C Si cognati inter ſe coierint vſque ad ſextum gradum. Et Pap. in l. octaui, Vnde cog. octaui gradus adgnato deferri booorum poſſ. Vnde legitimi, etiamſi lege heres oon extiterit, vtputa ſi hereditatem non adierit, aut ſe pro herede non geſſerit, eidem, vt proximo cognato, non dari Vnde cognati, etiamſi ſe pro herede geſſerit: nam vltra ſextum gradum ne adgnatis quidem ipſis, qui etiam heredes exriterint, quaſi cognatis bon. poſſ. deferri poteſt.

[h] L. 2. §. adgnati, D. de ſu. & legit. hered.

[i] Vlp. regul. tit. 16. [k] A decima, quam vir & vxor inter ſe matrimonij nomine capere poſſunt, Vlp. tit. 15.

[l] L. 4. D. de teſtib. [m] Gaius apud Lcin. tit. 16. Paul 4. & Vlp. ibid. [n] Tullius in Topic. [o] L. non facile 4. D. de grad.

[p] Regular. tit. 16.

De gradibus cognationis [1].

CAPVT VI.

HOc loco neceſſarium eſt exponere, quemadmodum gradus cognationis numerentur. Quare inprimis admonendi ſumus, cognationem aliam ſupra numerari, aliam infra, aliam ex tranſuerſo, quæ etiam à latere dicitur. Superior cognatio eſt parentium, inferior liberorum. ex tranſuerſo fratrum ſororumve, eorumque E qui quæve ex his progenerantur: & conuenienter patrui, amitæ, auunculi, materteræ. Et ſuperior quidem & inferior cognatio à primo gradu incipit. at ea quæ ex tranſuerſo numeratur, à ſecundo.

[1] De grad. cogn.] Sic inf. adgnationis quoque gradus.

§. I. Primo gradu eſt ſupra pater, mater: infra filius, filia.

§. II. Secundo ſupra auus, auia: infra nepos, neptis: ex tranſuerſo frater, ſoror.

A §. III. Tertio ſupra proauus, proauia: infra pronepos, proneptis: ex tranſuerſo fratris ſororiſque filius, filia [2]: & conuenienter patruus, amita, auunculus, matertera. Patruus eſt frater patris, qui Græce πατρῷος vocatur. Auunculus eſt frater matris, qui apud Græcos proprie μητρῷος: & promiſcue θεῖος dicitur. Amita eſt patris ſoror. Matertera vero matris ſoror: vtraque θεία, vel apud quoſdam τηθὶς appellatur.

* [2] Filivs, filia] Ambroſius epiſt. *66.* auunculum & filiam ſororis eſſe tertio, fratres patrueles ſibi ſociari quarto gradu.

§. IV. Quarto gradu ſupra abauus, abauia; B infra abnepos, abneptis: ex tranſuerſo fratris ſororiſque nepos, neptis: & conuenienter patruus magnus amita magna, id eſt, aui frater & ſoror: item auunculus magnus & matertera magna, id eſt, auiæ frater & ſoror. conſobrinus conbrina, id eſt, qui quæve ex fratribus aut ſororibus progenerantur. Sed quidam recte conſobrinos eos proprie dici putant, qui ex duabus ſororibus progenerantur, quaſi conſororinos. eos vero qui ex duobus fratribus progenerantur, proprie fratres patrueles vocari. Si autem ex duobus fratribus filiæ naſcuntur, ſorores patrueles appellari. At eos qui ex fratre & ſorore pro- C pagantur [3], amitinos proprie dici. Amitæ tuæ filij [4] conſobrinum te appellant, tu illos amitinos.

* [3] Propagantvr] Auſonius de filia amitæ, Quæ genita eſt mihi pene ſoror: Filia namque fuit hæc amitæ.

[4] Amitæ tvæ filii] At quis ſit matruelis in l. 1. de leg. Pomp. de patricid. dubitatur. An materteræ filius? conſobrini autem & conſobrinæ appellatiooe in ea leg. continebuntur ex fratre & ſorore filij. Nam etſi auunculi filius mihi ſit conſobrious, ego illi amitinus, vt Iuſt. refert & Paul. lib. 4. Sent. eod. tit. (in quo, vt hoc in tranſcurſu dicam, error eſt, dum ait [id eſt, auunculi & materteræ.] nam abundant hæc [& materteræ:]) poſſunt tamen inter ſe amitini ap- D pellari, auctore Gaio in l. 1. de grad. & adf. & Paul. in l. Iuriſconſ. eod & Nonio Marcello [b]. Amitini, ait Nonius, fratrum maris & feminæ filij: patrueles, marium fratrum filij. Poſſiot & eodem modo confuſis appellationibus inter ſe conſobrini appellari. Igitur non male Donatus in Terent. Quum, inquit, de fratre natus eſt alter, & alter ex ſorore, cooſobrini: quum ex fratribus patrueles dicuntur. Sunt & conſobrini quidem in ſexto gradu. hi ſunt patruelium, conſobrinorum, amitinorum filij: & hoc eſt quod Paul. ait in l. I. C. Sororum, fratrumque meorum nepotes neptesve, item mei, inter ſe conſobrini ſunt. & lib. 4. Sent. [d] Propioris, inquit, ſobrini filius filia, qui con- E ſobrini appellantur. Et paulo poſt in 7. gradu cooſtituit conſobrini filios filiaſque, id eſt, ſobrino natos nataſque. Hi ab Th. in hoc tit. μείζονες ἀνεψιοὶ vocantur. & ſimpliciter conſobrini in §. vlt. de ſucceſſ. cog. Proprie autem ſobrioi dicuntur & ſobrinæ l. 3. de grad. & adf. quæ appellatio à pleriſque matruelibus etiam tribuitur. Spartianus in Hadriano, Traianum conſobrinum patris Hadriani, ipſius quoque Hadriani conſobrinum vocat: quem nos propius vel propiorem vel propriorem ſobrinum ſobrinam, aut propiorem ſobrino ſobrina, omnimodo recte. Theo. propius conſobrinum conſobrinam, & Sext. Pomp. in ver. Sobrinus. Eſt igitur propior ſobrino ſobrina, patris mei conſobrinus conſobrina: ego illi ſum conſo-

brini filius filia. Et hoc Paul. indicat in l. iuriſc. §. 5. verſ. perſonæ. & verſ. his omnibus quos à patrui nepote. Hinc emendandum eſt quod Tacit. lib. 12. ſcribit in bunc modum: Quia Lepida minore Antonia genita, auunculo Auguſto, Agrippiuæ ſobrina prior, ac Cnei mariti eius ſoror. Et pro [minore] legendum [maiore,] auctore Sueton. in Nerone cap. 5. & pro [ſobrina prior] leg. [ſobrina propior:] fuit enim Lepida Germanici patris Agrippinæ conſobrina: Germanicus ex Antonia minore: Cn. Domitius & Lepida ex Antonia maiore. Sed tamen, vt confuſa eſt vtrimque amitini & conſobrini appellatio, quemadmodum ſuperius dictum eſt, ita factum eſt, vt propiori ſobrino ego etiam vocer propior ſobrinus. Sext. Pomp.[e] Propius ſobrino mihi eſt conſobrini mei filius, & patris mei conſobrinus. Non male igitur in l. 2. C. vnde legit. [Quum propiorem ſobrinum, id eſt, natum à conſobrina.] Idem vero Sext.[f] rectiſſime ex Ælio Gallo tradit, Sobrinum eſſe conſobrini patris mei filium, & conſobrinæ matris meæ filium. Sobrini autem mei filius, qui ſeptimo gradu eſt, mihi ſobrino natus eſt, ego illi patris ſui ſobrinus. ipſi inter ſe ſobrinorum filij ſe inuicem ſobrinis natos appellant. nam vltra ſobrinos non eſt cognationis nomen, id eſt, vltra ſext. gradum, l. iuriſc. §. pen. vbi Trebatij auctoritate vtitur. Vt autem conſobrini, amitini, propius ſobrini, confuſam permiſtamque appellationem fuiſſe oſtendimus, ita ex l. iuriſc. §. penult. verſ. amitæ magnæ, conſtat quemadmodum ſobrini mei filius mihi eſt ſobrino natus, ita patris mei ſobrinum mihi eſſe ſobrino natum. ait lex, ipſe autem iiſdem ſobrino ſobrinave natus, id eſt, is cuius de cognatione quæritur patrui magni & aliorum pronepotibus.

[a] In Parentalib. [b] In v. Amitini. [c] Hecyr. act. 3. ſc. 5. [d] Tit. 11. [e] In v. propius. [f] In v. ſobrinus.

§. V. Quinto ſupra atauus atauia: infra adnepos adneptis: ex tranſuerſo fratris ſororiſque pronepos, proneptis: & conuenienter propatruus proamita, id eſt, proaui frater & ſoror: proauunculus, promatertera, id eſt, proauiæ frater & ſoror. Item fratris patruelis ſororis patruelis, conſobrini conſobrinæ, amitini amitinæ filius filia: propior ſobrino, propius ſobrina. hi ſunt patrui magni, amitæ magnæ, auunculi magni, materteræ magnæ, filius filia.

§. VI. Sexto gradu ſupra tritauus tritauia: infra trinepos trineptis: ex tranſuerſo fratris ſororiſque abnepos abneptis: & conuenienter abpatruus abamita, id eſt, abaui frater & ſoror: abauunculus abmatertera, id eſt, abauiæ frater & ſoror. Item ſobrini ſobrinæque, id eſt, qui quæve ex fratribus vel ſororibus patruelibus vel conſobrinis vel amitinis progenerantur.

§. VII. Hactenus oſtendiſſe ſufficiat, quemadmodum gradus cognationis numerentur. Namque ex his palam eſt intellegere quemadmodum vlteriores quoque gradus numerare debeamus: quippe ſemper generata [5] quæque perſona gradum adiiciat [6], vt longe facilius ſit reſpondere, quoto quiſque gradu ſit, quam propria cognationis appellatione quemquam denotare.

*[5] Generata qu. pers.] Arnobius 2. Ab Ioue & Pico quot ſunt generis vſque ad Latinum gradus? trini, vt indicat ſeries.

[6] Gradum adiiciat] Vnaquæque generatio vel ſucceſſio gradum efficit. affinium nulli ſunt

A gradus [g], quia nec alij ex aliis gignuntur, nec ſucceſſione veluti quadam inuicem nectuntur: vt ecce, qui ex genero naſcitur, affinis non eſt, ſed cognatus: ideoque in l. iuriſc. exiſtimo legendum [Iuriſconſultus cognatorum gradus & adfines] vt in inſcriptione legis, & in ipſo tit.

[g] L. 4. §. gradus, D. de gradib.

§. VIII. Adgnationis [7] quoque gradus eodem modo numerantur.

[7] Adgnat. qu. gr.] Vt ſex cognationis gradus numerantur [h], ita adgnationis gradus, qui pene in infinitum extenduntur. Qui ſeptem numerant cognationis gradus, hoc ideo faciunt, quia ex 7. gradu cognationis iure vocatur ſobrino ſobrinave natus.

B [h] § vlt. ſup. tit. prox. l. 1. §. hæc autem, D. vnde cogn.

§. IX. Sed quum magis veritas oculata fide, quam per aures animis hominum infigitur [8]: ideo neceſſarium duximus poſt narrationem graduum, etiam eos præſenti libro inſcribi, quatenus poſſint & auribus & oculorum inſpectione adoleſcentes perfectiſſimam graduum doctrinam adipiſci *.

*[8] Infigitur] Polybius 12. ὀφθαλμοὶ τῶν ὤτων ἀκριβέστεροι μάρτυρες. Herodotus Cleio: ὦτα γὰρ τυγχάνει ἀνθρώποισι ἐόντα ἀπιστότερα ὀφθαλμῶν. Eumenius [i], Depictum orbem in ſcholis, quo manifeſtius oculis diſcerentur quæ difficilius percipiuntur auditu. Nazarius [k], Ad animum languidius accedunt, quæ aurium via manant, quam quæ oculis

C hauriuntur.

* *Hoc loco vetuſtiſſimum graduum cognationis diagramma adpingendum eſt.*

[i] In orat. pro ſcholis inſtaurandis.
[k] In panegyrico Conſtantini.

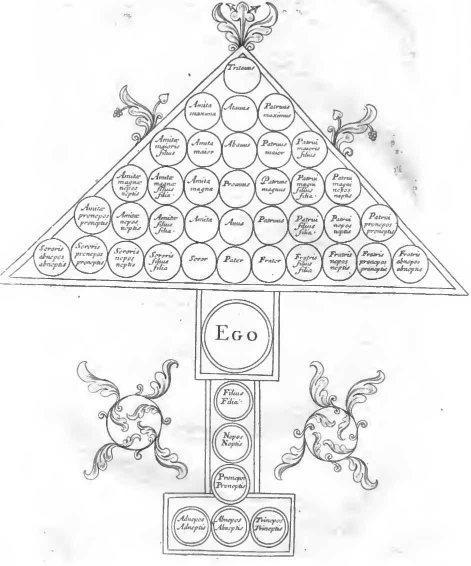
§. X. Illud certum eſt, ad ſeruiles cognationes illam partem edicti, qua proximitatis nomine bonorum poſſeſſio promittitur, non pertinere: nam nec vlla antiqua lege talis cognatio computabatur. Sed noſtra Conſtitutione [9], quam pro iure patronatus [10] fecimus (quod ius vſque ad noſtra tempora ſatis obſcurum atque nube plenum, & vndique confuſum fuerat) & hoc humanitate ſuggerente conceſſimus, vt ſi

D quis in ſeruili conſortio conſtitutus, liberum vel liberos habuerit, ſiue ex libera, ſiue ex ſeruilis conditionis muliere: vel contra ſerua mulier ex libero vel ſeruo habuerit liberos cuiuſcumque ſexus: & ad libertatem his peruenientibus, & ij qui ex ſeruili [11] ventre nati ſunt, libertatem meruerint, vel dum mulieres liberæ erant, ipſi in ſeruitute eos habuerint [12], & poſtea ad libertatem peruenerint: vt hi omnes ad ſucceſſionem patris vel matris veniant patronatus [13] iure in hac parte ſopito. Hos enim liberos non ſolum

E in ſuorum parentium ſucceſſionem, ſed etiam alterum in alterius mutuam ſucceſſionem vocauimus, ex illa lege ſpecialiter eos vocantes, ſiue ſoli inueniantur, qui in ſeruitute nati [14], & poſtea manumiſſi ſunt: ſiue vna cum aliis, qui poſt libertatem parentium concepti ſunt: ſiue ex eodem patre, vel ex eadem matre, ſiue ex aliis [15], ad ſimilitudinem eorum, qui ex iuſtis nuptiis procreati ſunt.

§. XI. Repetitis itaque omnibus quæ iam tradidimus, apparet non ſemper eos, qui parem gradum cognationis obtinent, pariter vocari [16]:

TYPVS HIC REFERENDVS EST AD
Columnam 172 §. IX. Capitis V de gradibus Cognationis

eoque amplius ne eum quidem, qui proximior ſit cognatus, ſemper potiorem eſſe. Quum enim prima cauſa ſit ſuorum heredum, & eorum quos inter ſuos heredes iam enumerauimus: apparet pronepotem vel abnepotem defuncti potiorem eſſe, quam fratrem aut patrem matremque defuncti: quum alioquin pater quidem & mater (vt ſupra quoque tradidimus) primum gradum cognationis obtineant, frater vero ſecundum, pronepos autem tertio gradu ſit cognatus, & abnepos quarto: nec intereſt in poteſtate morientis fuerit an non, quod vel emancipatus vel ex emancipato, aut feminino ſexu[17] propagatus eſt[18].

[9] Nostra constit.] De hac ſup. c. 2. §. pen. & multis aliis loc. inf.

[10] Pro ivre patr.] Ex hac Conſtitutione [l] filij naturales, id eſt, vel in ſeruitute, vel poſt libertatem vulgo quæſiti, inter legitimos vocantur. Aut vero liber ex ancilla propria vel aliena, aut libera ex ſeruo proprio vel alieno, aut ſeruus ex ancilla liberos ſuſcipit. Primo caſu manumiſſa ancilla cum natis, nati non ſuccedunt matri ex S. C. Orfitiano, quia nec cognati quidem ſunt, ſed ex hac Conſtitut. Patri autem non ſuccedunt, niſi is cum matre dotalia inſtrumenta conficiat: quo caſu non ex hac Conſtitutione, ſed ex XII. tab. vocantur tamquam ſui. Rurſus poſt libertatem nati matri non ex hac Conſtitut. ſed ex S. C. Orfitiano ſuccedunt ſed tamen vtrique ſimul vocantur, in ſeruitute ſuſcepti ex hac Conſtit. in libertate ex Orfitiano. Secundo caſu matri, ſublato iam S. C. Claudiano, ex S. C. Orfitiano ſuccedunt, hi videlicet quos ſuſcepit ex ſeruo alieno, non ex ſeruo proprio. Seruo autem alieno manumiſſo filij ex hac Conſtitutione ſuccedunt ſimul cum his qui ex eadem vel alia muliere poſt libertatem in concubinatu ſuſcepti ſunt: ſi enim non ex eadem, ſed ex alia muliere nuptiis contractis filij quæſiti ſunt, hi proculdubio obſtant in ſeruitute ſuſceptis. Tertio caſu omnibus manumiſſis, filij patri, matrique ex hac Conſtitut. ſuccedunt vna cum his qui poſt libertatem vulgo quæſiti ſunt, qui patri ex ead. Conſtit. matri ex Orfitiano ſuccedunt. Et hæc vera ſunt, ſiue nati, ſiue facti ſint ſerui. Nam quod in tit. de cap. deminut. traditur, cognationem manumiſſus non recipere, id Iuſtinianus in ſua conſtitut. non negat: hoc enim ſolis filiis dat, vt libertinis legitimi heredes ſint, non etiam reliquis cognatis. Lex autem ex libera, C. de ſuis & leg. quæ huic Conſt. opponitur, ſi titulum ſub quo poſita eſt inſpicias, certe pugnat cum hac Conſtitutione. Et meo quidem iudicio lex fugitiua eſt, id eſt, non ſuo titulo poſita, vt & l. 1. eiuſdem tit. l. 1. C. de dolo. l. 1. C. de accuſat. l. data. C. qui accuſ. non poſſ. l. 3. D. de appellat. l. cum qui. D. de in ius voc. & aliæ complures incuriæ Tribuniani manifeſtæ indices. Ceterum ipſi inter ſe filij naturales inuicem quaſi iure conſanguinitatis ex eadem conſtitutione ſuccedunt.

[11] Ex serv. ventre] Ventrem enim ſequuntur [m].

[12] In servit. eos hab.] Qui tamen liberi naſcuntur ex matre libera [n], licet pater in ſeruitute antequam manumitteretur eos ſuſceperit, & poſtea ad libertatem peruenerit.

[13] Patronat. ivre] Nam & hi liberi patronum excludunt [o].

[14] In servit. natis] Ex ventre ſeruili [p]. In ſeruitute naſcuntur qui ex ſerua naſcuntur. In ſeruitute [q] habent liberos, quib. ſeruis liberi naſcuntur in libertate.

[15] Sive ex al.] Ex alio patre vel ex alia matre. The. ἔστι ἐκ διαφόρων.

Legendum, ſiue ex aliis qualicumque copulatione nati ſint ad ſimilitudinem, &c. nam aliæ nuptiæ non ſunt, quum priores nullæ fuerint. Rurſus ſi ex nuptiis ſunt quidam, naturales cum eis concurrere non poſſunt. Tum vero ſi ſunt ex nuptiis, cur adiecit, Ad ſimilitudinem, & quæ ſequuntur? Emendationis huius auctores mihi ſunt libri ſcripti.

[16] Pariter vocari] Vt ecce nepos & frater ſecundum gradum cognationis obtinent [r], nec tamen pariter vocantur.

[17] Sexv] Sexu. quidam cod. genere. ἀπὸ ϑηλυγονίας.

[18] Propagatvs est] Nam & hic pronepos vel abnepos vel ex edicto prætoris [f], vel ex conſtitutionibus vocatur inter ſuos.

[l] Vide Cuiac. Obſeru. l. 20. cap 34. [m] L. partum 7. C. de rei vindic. [n] ſup. de ingen. in princ. [o] L. 4. C. de bon. libert. & iu. patronat. [p] vt ſup. qui ex ſeruili. [q] vt ſup. ipſi in ſeruitute. [r] §. 2. h. t. [f] §. emancipati, & §. item vetuſtas, ſup. tit. 1.

§. XII. Amotis quoque ſuis heredibus & quos inter ſuos heredes vocari diximus: adgnatus, qui integrum ius adgnationis habet, etiamſi longiſſimo gradu ſit, plerumque potior habetur, quam proximior cognatus. Nam patrui nepos vel pronepos auunculo vel materteræ præfertur. Totiens igitur dicimus aut potiorem haberi eum, qui proximiorem gradum cognationis obtinet, aut pariter vocari eos qui cognati ſunt: quotiens neque ſuorum heredum iure, quique inter ſuos heredes ſunt, neque adgnationis iure aliquis præferri debear [19] ſecundum ea, quæ tradidimus: exceptis fratre & ſorore emancipatis, qui ad ſucceſſionem fratrum vel ſororum vocantur: qui & ſi capite deminuti ſunt, tamen præferuntur ceteris vlterioris gradus adgnatis.

[19] Neqve adgnat.] Et inde proximitatis nomine hodie ea tantum ſucceſſio proprie deferri dicitur, quæ iure cognationis defertur [t].

[t] L. 4. D. vnde cogn. l. 5. C. de legit. hered. Vide Notas priores ad nt. 5. §. 1. ſup.

De ſucceſſione libertorum.

CAPVT VII.

NVnc de libertorum bonis videamus. Olim itaque licebat liberto patronum ſuum impune teſtamento præterire. nam ita demum lex duodecim tabularum ad hereditatem liberti vocabat patronum, ſi inteſtatus mortuus eſſet libertus nullo ſuo herede relicto. Itaque inteſtato quoque mortuo liberto, ſi is ſuum heredem reliquiſſet, patrono nihil † in bonis eius iuris erat. Et ſi quidem ex naturalibus liberis aliquem ſuum heredem reliquiſſet, nulla videbatur querela. ſi vero adoptiuus [1] filius fuiſſet, aperte iniquum erat, nihil iuris patrono supereſſe.

† Nihil in bonis] Sic vet. cod. atque ita etiam legit Ioannes [a].

[1] Adoptiv.] Qui ſuus heres non naturalis eſt. ille, qui ex iuſtis nuptiis naſcitur, ſuus heres naturalis eſt [b].

[a] Hic in gloſſis Accurſij. [b] L. 1. §. ſuos, & §. vlt. D. de ſu. & legit. hered.

§. I. Qua de cauſa poſtea prætoris edicto hæc

iuris

iuris iniquiras emendata eſt: ſiue enim faciebat teſtamentum libertus [1]: iubebatur ita teſtari, vt patrono partem dimidiam bonorum ſuorum relinqueret, & ſi aut nihil aut minus parte dimidia reliquerat, dabatur patrono contra tabulas teſtamenti partis dimidiæ bonorum poſſeſſio. ſiue inteſtatus moriebatur, ſuo herede relicto filio adoptiuo: dabatur æque patrono contra hunc ſuum heredem partis dimidiæ bonorum poſſeſſio. Prodeſſe autem liberto ſolebant [3] ad excludendum patronum naturales liberi, non ſolùm quos in poteſtate mortis tempore habebat, ſed etiam emancipati [4], & in adoptionem dati: ſi modo ex aliqua parte ſcripti heredes erant, aut præteriti contra tabulas bonorum poſſeſſionem ex edicto petierant. nam exheredati nullo modo repellebant parronum.

* [2] Testam. libert.] Inſtitutis extraneis heredibus, non inſtitutis liberis aliqua ex parte, vel per fideicommiſſum l. 4. §. vlt. de bo. lib.

* [3] Liberto sol.] Ex eodem edicto prætoris.

* [4] Emancipati] L. 4. C. de bo. lib. atque etiam in ſeruitute ſuſcepti, vt ſuperiore c. §. illud certum.

§. II. Poſtea lege Papia adaucta ſunt iura patronorum, qui locupletiores libertos habebant. Cautum eſt enim, vt ex bonis eius, qui ſeſtertium centum millium patrimonium reliquerat, & pauciores quam tres liberos habebat: ſiue is teſtamento facto, ſiue inteſtatus mortuus erat: virilis pars patrono deberetur. Itaque quum vnum quidem filium filiamve heredem reliquerat libertus: perinde pars dimidia debebatur pattono ac ſi is ſine vllo filio filiave teſtatus [5] deceſſiſſet: quum vero duos duaſve heredes reliquerat, tertia pars debebatur patrono. ſi tres reliquerat, repellebatur patronus.

* [5] Testatus] Legendum teſtatus [c]. nam ſi inteſtatus ſine liberis vita deceſſerit, patronus in aſſem vocatur, l. 3. de ſuis & leg. her. l. liberto, de bo. lib.

[c] Vide Cuiac. l. 3. Obſ. cap. 13. & l. 17. c. 13.

§. III. Sed noſtra Conſtitutio [6], quam pro omnium notione [7] Græca lingua compendioſo tractatu habito compoſuimus, ita huiuſmodi cauſas definiuit, vt ſi quidem libertus vel liberta minores centenariis [8] ſint, id eſt, minus centum aureis habeant ſubſtantiam. (ſic enim legis Papiæ ſummam interpretati ſumus, vt pro mille ſeſtertiis vnus aureus computetur) nullum locum habeat patronus in eorum ſucceſſionem, ſi tamen teſtamentum fecerint [9]. Sin autem inteſtati deceſſerint, nullo liberorum relicto: tunc patronatus ius (quod erat ex lege duodecim tabulatum) integrum reſeruauit. Quum vero maiores centenariis ſint, ſi heredes vel bonorum poſſeſſores liberos habeant, ſiue vnum ſiue plures cuiuſcumque ſexus vel gradus, ad eos ſucceſſionem parentium deduximus, patronis omnibus vna cum ſua progenie ſemotis. Sin autem ſine liberis deceſſerint, ſi quidem inteſtati, ad omnem hereditatem patronos patronaſque vocauimus. ſi vero teſtamentum quidem fecerint, patronos autem vel patronas prætericrint, quum nullos liberos haberent, vel habentes eos exheredauerint, vel mater ſiue auus maternus eos prætericrint, ita vt non poſſint argui inofficioſa eorum teſtamenta: tunc ex noſtra Conſtitutione per bonorum poſſeſſionem contra tabulas non dimidiam (vt antea) ſed tertiam partem bonorum liberti conſequantur: vel quod deeſt eis ex Conſtitutione noſtra repleatur [10], ſi quando minus tertia parte bonorum ſuorum libertus vel liberta eis reliquerit: ita ſine onere, vt nec liberis [11] liberti libertæve ex ea parte legata vel fideicommiſſa præſtentur, ſed ad coheredes hoc onus redundaret: multis aliis caſibus à nobis in præfata Conſtitutione congregatis, quos neceſſarios eſſe ad huiuſmodi iuris diſpoſitionem perſpeximus: vt tam patroni patronæque quam liberi eorum, necnon qui ex transuerſo latere veniunt, vſque ad quintum gradum ad ſucceſſionem libertorum vocentur, ſicut ex ea Conſtitutione intellegendum eſt. vt ſi eiuſdem patroni vel patronæ, vel duorum duarumve pluriumve liberi ſint: qui proximior eſt, ad liberti ſeu libertæ vocetur ſucceſſionem, & in capita, non in ſtirpes diuidatur ſucceſſio: eodem modo & in iis qui ex transuerſo latere veniunt, ſeruando. Pene [12] enim conſonantia iura ingenuitatis & libertinitatis in ſucceſſionibus fecimus.

[6] Nostra constitutio] Intelligit conſtitutionem Græcam de iure parronatus, de qua hoc lib. cap. 3. § penult. & c. 6. § ſed noſtra, ſup. & multis aliis loc. inf.

* [7] Pro omn. not.] Recte, pro omnium notione, vt Th. διὰ τὸ πᾶσιν εἶναι πρόδηλον, non, pro omni natione [d].

[8] Centenariis] Centenarius eſt, qui olim cenſus dicebatur. de quo memini me dixiſſe tit. de leg. Falcid. Inde centenarium eſt c. mille ſeſtertiorum, vel ex definitione Iuſtiniani, c. aureorum quantitas. & ita accipiendum eſt quod Sudas ſcribit [e] in hunc modum, κεντηνάριον νομισμάτων πολλῶν. Et quod alio in loco, quum Priſci cuiuſdam Emeſeni fallacias deſcribit, ξενῶνα ὄντα ἐς ἑκατὸν κατελυμένον, vbi etiam pleraque notat de origine præſcriptionis c. annorum, pertinentia ad l. vlt. C. de ſacroſ. eccleſ.

* [9] Testam. fecer.] Etiamſi extraneum heredem inſtituerint præterito patrono [f].

[10] Repleatur] Conditione ex lege [g], non, vt olim, per bon. poſſ. cont. tab.

* [11] Nec lib.] Exheredatis [h]. hoc vero eſt contra ius vetus, l. 4. de cond. & dem.

* [12] Pene enim] §. quumque antea. inf. de bo. poſſ.

[d] vt in quibuſdam editionibus. [e] In Πρίσκος Ἐμεσηνός.
[f] L. 4. C. de bon. libert. & iure patron. apud Cuiac. l. 20. Obſ. c. 34. [g] Gloſſa. [h] Theoph.

§. IV. Sed hæc de iis libertinis hodie dicenda ſunt, qui in ciuitatem Romanam peruenerunt; quum nec ſunt alij liberti ſimul, & Dediticiis & Latinis ſublatis, quum Latinorum legitimæ ſucceſſiones nullæ penitus [13] erant, qui licet vitam ſuam peragebant, attamen ipſo vltimo ſpiritu ſimul animam atque libertatem

amittebant, & quaſi ſeruorum ita bona eorum iure quodammodo peculij[14] ex lege Iunia manumiſſores detinebant. Poſtea vero Senatuſconſulto Largiano cautum fuerat, vt Liberi manumiſſoris non nominatim exheredati facti, extraneis heredibus eorum in bonis Latinorum præponerentur. Quibus ſuperuenit etiam diui Traiani edictum, quod eumdem hominem, ſi inuito[15] vel ignorante patrono ad ciuitatem venire ex beneficio principis feſtinabat, faciebat quidem viuum ciuem Romanum, Latinum vero morientem. Sed noſtra Conſtitutione[16] propter huiuſmodi conditionum vices, & alias difficultates, quum ipſis Latinis etiam legem Iuniam, & Senatuſconſultum Largianum & edictum diui Traiani *, in perpetuum deleri cenſuimus, vt omnes liberti ciuitate Romana fruantur: & mirabili modo quibuſdam adiectionibus[17] ipſas vias quæ in Latinitatem ducebant, ad ciuitatem Romanam capiendam tranſpoſuimus.

*[13] Nvllæ penitvs] L. 3. D. de ſuis & leg. her. l. 1. C. Th. de pet. her. Vlpianus lib. Reg.[i] Ciuis Romani liberti hereditatem &c. Valentinianus No. de libertis.

*[14] Qvodamm.] Sicut caſtrenſia bona filiif. inteſtato defuncti pater retinet iure quodammodo peculij[k].

*[15] Si invito] Et ob id in epiſtolis ad Traianum Plinius[l] libertis petit ius Quiritium volentibus patronis.

[16] Constitvt.] De hac diximus cap. 5. lib. 1. §. vlt.

* *De ſententia hac S. C. Largiani & edicti Traiani locus eſt ſingularis.*

*[17] Adiectionibvs] Veluti vt qui olim per epiſtolam fiebat Latinus hodie fiat ciuis Romanus, ſi modo epiſtolæ ſubſcripſerint teſtes quinque: & ſimiliter vt qui inter amicos fiebat Latinus, hodie fiat ciuis, ſi modo interuenerint acta, & teſtes quinque[m].

[i] Tit. vlt. in princ. [k] L. 2. D. de caſtr. pecul.
[l] Lib. 10. epiſt. 6. [m] L. vn. C. de lat. libert. toll. Vide Cui. l. 18. Obſeru. cap. 21.

De adſignatione libertorum.

CAPVT VIII.

IN ſumma quod ad bona libertorum admonendi ſumus, cenſuiſſe ſenatum, vt quamuis ad omnes patroni liberos, qui eiuſdem gradus ſunt, æqualiter bona libertorum pertineant[1]: tamen licere parenti, vni ex liberis adſignare libertum, vt poſt mortem eius ſolus is patronus habeatur, cui adſignatus eſt: & ceteri liberi, qui ipſi quoque ad eadem bona nulla adſignatione interueniente pariter admitterentur, nihil iuris in iis bonis habeant, ſed ita demum priſtinum ius recipiunt: ſi is, cui adſignatus eſt, deceſſerit nullis liberis[2] relictis.

*[1] Pertinent] Iure communi, l. 11. D. eod. Ius S. C. ſingulare eſt, quod iuri publ. patronorum derogare quoquomodo permittit, l. 48. §. vlt. de rit. nupt.

*[2] Nvllis lib. rel.] Ad liberos, non ad

A heredes extraneos tranſmittit quis libertos ſibi adſignatos ſuperſtitibus fratribus. forte & liberis relictis & iure exheredatis. hoc ius igitur perſonale eſſe recte dixeris, ſicut & priuilegium dotis, quod mulieri datum eſt[a], & quod marito ne ſupra quam facere poſſit conueniatur, licet placeat idem beneficium tranſire ad filios eorum[b].

[a] §. fuerat, in fi. inſ. de Action. [b] L. etſi fideiuſſor 14. §. 1. & l. ſeq. D. de re iudic. l. 12. 13. & 18. D. ſol. matrim. Nou. 91.

§. I. Nec tantum libertum, ſed etiam libertam: & non tantum filio nepotive, ſed etiam filiæ neptive adſignare permittitur.

§. II. Datur autem hæc adſignandi facultas ei, qui duos pluresve liberos in poteſtate habe-
B bit, vt eis quos in poteſtate habet[3], adſignare ei libertum libertamve liceat. Vnde quærebatur, ſi eum cui adſignauerit, poſtea emancipauerit: num euaneſcat adſignatio. Sed placuit euaneſcere, quod & Iuliano & aliis pleriſque viſum eſt.

[3] Qvos in pot. hab.] Non etiam emancipatis, idque ipſa S. C. verba indicant[c]. ſed obſtat l. 9. D. eod. quam ego ſic explicandam eſſe cenſeo. Adſignatio tunc vtilis eſt quum duo aut plures ſunt in poteſtate. Si vnus tantum ſit in poteſtate, nulla eſt adſignatio. Emancipato quoque remotis ſuis facta adſignatio, nulla eſt. Et hæc quidem omnia dubitatione carent. Dubitari tamen poteſt, an emancipatio poſtea
C facta adſignationem adimat? quod in hoc §. definitur. Dubitari & illud poteſt, an ſi præter emancipatum duo exiſtant ſui, poſſit patronus non tantum vni ex ſuis, ſed ſimul etiam emancipato adſignare? quod in illa l. 9. ita definitur, vt poſſit quis vni ex ſuis & emancipato pariter adſignare, atque ita, vt quod per ſe non haberet emancipatus, id per coniunctam perſonam habeat, vt in l. mulieri, de cond. & demon l. vlt. de lib. & poſt. Quod ſi vnus tantum ſit in poteſtate, vnus emancipatus, & vtrique fiat adſignatio: quæ in perſona ſui nulla eſt adſignatio, nec propter emancipatum vtilis futura eſt. Et ita cenſeo.

[c] d. l. 1. D. de adſign. libert.

§. III. Nec intereſt teſtamento quis adſignet,
D an ſine teſtamento, ſed etiam quibuſcumque verbis patronis[4] hoc permittitur facere, ex ipſo Senatuſconſulto, quod Claudianis temporibus factum eſt, Suillo[5] Rufo & Oſterio Scapula conſulibus.

*[4] Patronis] Manumiſſoribus, non omnibus patronis[d]. Idem & prætori aliquando licet, l. 3. §. quid ſi necem, de ſuis & leg. her.

[5] Svillo R.] Sic ſcribendum, Suillo Rufo. Plin. lib. 7. cap. 5. vel Suelleo, vt in Pand. Flor. ſcriptum oportuit. Oſterij autem Scapulæ meminit Cor. Tac. lib.[e] 16. & in Agricola.

[d] L. 1. D. de adſignat. libert. [e] Lib. 14. & lib. 16.

E

De bonorum poſſeſſionibus.

CAPVT IX.

IVs bonorum poſſeſſionis introductum eſt à prætore emendandi[1] veteris iuris gratia. Nec ſolum in inteſtatorum hereditatibus vetus ius eo modo prætor emendauit[2], ſicut ſupra dictum eſt, ſed in eorum quoque, qui teſtamento facto deceſſerint. Nam ſi alienus poſtumus heres fuerit inſtitutus: quamuis hereditatem iure ciuili

adire non poterat, quum inſtitutio non valebat: honorario tamen iure bonorum poſſeſſor efficiebatur, videlicet, quum à prætore adiuuabatur [3]. Sed & is à noſtra Conſtitutione [4] hodie recte hetes inſtituitur, quaſi & iure ciuili non incognitus.

[2] Emenoanoi] Adde, [vel potius ſupplendi] vt in §. media, de leg. adg. ſucceſſ. vt puta quum prætor cognatos vocat, aut poſtumo alieno defert bon. poſſ. ſec. tab. ſupplet ius ciuile, non etiam impugnat. eos namque lex nominatim hereditatem capere non prohibet, alioqui nec bonorum eis poſſeſſio daretur, l. non eſt, de bon. poſſeſſ. ſed tamen qui ſupplet, etiam emendat.

* [2] Emenoavit] §. 1. ſup. c. 7. & §. media cap. a. l. 10. D. fam. erc. [a]

* [3] Adiuvabatur] L. 3. de bon. poſſ. ſec. tab.

[4] Constitut.] Eſt Conſtitutio Græca, de qua ſcil. lib. 2. cap. 20. §. ſed nec huiuſmodi.

[a] Imo, l. 10. D. comm. diuid. Corrige igitur operarum mendum.

§. I. Aliquando tamen neque emendandi, neque impugnandi [5] veteris iuris, ſed magis confirmandi gratia pollicetur bonorum poſſeſſionem. Nam illis quoque, qui recte facto teſtamento heredes inſtituti ſunt, dat ſecundum tabulas bonorum poſſeſſionem. Item ab inteſtato ſuos heredes & adgnatos ad bonorum poſſeſſionem vocat. Sed & remota quoque bonorum poſſeſſione, ad eos pertinet hereditas iure ciuili.

[5] Impugnanoi] Impugnare ius videtur bon. poſſ. contra tab. vt appellatio ipſa ſignificat. nec enim contra heredem datur, ſed contra tabulas, contra lignum [b], contra teſtamentum [c]. maxime quum liberis emancipatis datur, aut patrono præterito [d].

[b] L. quod vulgo 19. D. de bon. poſſ. cont. tab.
[c] L. 4. eod. [d] Vide Cui. Obſ. l. 11. c. 14.

§. II. Quos autem prætor ſolus vocat ad hereditatem, heredes quidem [6] ipſo iure non fiunt: nam prætor heredem facere [7] non poteſt: per legem enim tantum vel ſimilem [8] iuris Conſtitutionem heredes fiunt: veluti per Senatuſconſulta & Conſtitutiones principales [9]. ſed quum eis prætor dat bonorum poſſeſſionem, loco heredum conſtituuntur, & vocantur bonorum poſſeſſores. Adhuc autem & alios complures gradus prætor fecit in bonorum poſſeſſionibus dandis, dum id agebat, ne quis ſine ſucceſſore moreretur. Nam anguſtiſſimis finibus [10] conſtitutum per legem duodecim tabularum ius percipiendarum hereditatum, prætor ex bono & æquo dilatauit.

[6] Heredes quidem] V. xxi. Obſ. 36.

[7] Heredem facere] Nam nec dominum prætor facere poteſt, l. qui vſumfructum, ſi vſusfr. pet. ideoque in dominio pignoris addicendo auctoritate principis opus eſt, l. & eleganter, de pig. act. l. debitor, ad Trebell. Et in adquirendo eius rei dominio, quam prætor poſſidere iuſſit, vſucapione, l. prætoris, l. his qui, l. ſi finita §. Iulianus, §. ſi de vectigalibus, de damn. inſ.

[8] Similem iuris] Vet. ſimilem legis.

* [9] Constitut. princip.] Idem in tutore. l. mut. §. tutoris, de tutel. Prætorium ergo edictum

A non eſt ſimile legi, non obtinet vicem legis, §. hæc exempli, inf. de excep. ventri prætor curatorem dedit, quia dare tutorem non potuit [e].

* [10] Angustissim. finib.] Suorum nempe dumtaxat, & adgnatorum [f].

[e] L. ventri 20. D. de tutor. & curat. dat. [f] Vlp. tit. 26.

§. III. Sunt autem bonorum poſſeſſiones ex teſtamento quidem hæ. Prima [11] quæ præteritis liberis datur, vocaturque Contra tabulas. Secunda quam omnibus iure ſcriptis heredibus prætor pollicetur, ideoque vocatur ſecundum tabulas. Et quum de teſtamentis prius locutus eſt, ad inteſtatos tranſitum fecit. Et primo loco
B ſuis heredibus, & iis qui ex edicto prætoris inter ſuos connumerantur, dat bonorum poſſeſſionem, quæ vocatur Vnde liberi. Secundo legitimis heredibus. Tertio decem perſonis, quas extraneo [12] manumiſſori præferebat [13]. ſunt autem decem perſonæ [14] hæ: pater mater, auus auia tam paterni quam materni: item filius filia, nepos neptis, tam ex filio quam ex filia: frater ſoror, ſiue conſanguinei ſint ſiue vterini. Quarto cognatis proximis. Quinto Tum quem [15] ex familia. Sexto [16] patrono & patronæ liberiſque eorum & parentibus. Septimo viro & vxori.
C Octauo cognatis manumiſſoris.

[11] Prima] Prima pars, primum edictum eſt de bon. poſſeſſione contra tabulas, l. ideoque, l. ſcriptus, de Carb. edic. l. 2. de bo. lib.

* [12] Extraneo manum.] Cui pater naturalis filium ſuum emancipauerat non contracta fiducia, cuique iure ciuili legitima manumiſſi hereditas deferebatur, excluſo patre naturali, ceteriſque perſonis [g].

* [13] Præferebat] Ne quis, vt Vlpianus ait [h], in Inſt. occaſione iuris, ſanguinis neceſſitudinem vincerer, vt alia in re; l. 1. D. de doli except. ne cui per occaſionem iuris ciuilis contra naturalem æquitatem dolus malus proſit. & l. vlt. C. pro emp. ne quis occaſionem iuris ad iniquum trahat compendium.

D [14] Decem pers.] Totidem etiam taleſque perſonæ ex edicto prætoris fiſco præferuntur in ſpecie, l. 1. C. de ſecund. nupt.

[15] Tum quem] Sic legend. vt ſint prima edicti verba, vt in l. 1. l. ſi ex duobus, Vnde leg. l. 1. vt ex leg. l. ex illa, de verb. ſignif. & in 3. M. Tullij actione in Verrem.

* [16] Sexto patr.] Vlpianus eod. libro [i]. Poſt familiam patroni vocat prætor patronum & patronam, item liberos & parentes patroni & patronæ. Hic autem ordo videtur fuiſſe præpoſterus, quia patronus familia ſua potior eſt. Et vtique etiam patronus poſt liberos ſecundo gradu vocatur [k], familia eius quinto. ac denuo idem patronus ſexto, ſi iam ante omiſerit bonorum poſſeſſionem Vnde legitimi [l], quæ
E ſecundo gradu defertur, aut liberi parenteſve eius. qui ipſi, patrono excluſo ab hereditate legitima tempore vel repudiatione, ab eadem excluduntur, quia in legitima hereditate ſucceſſio non eſt [m]. ſed beneficio prætoris ex hac parte vocabantur.

[g] Gai. Inſtit. 1. tit. 16. §. vlt. Vlp. apud Licin. Rufin. tit. vlt.
[h] d. tit. vlt. in fine. [i] d. tit. vlt. [k] §. 1. verſ. prodeſſe ſup. ti. 7. [l] Theoph. V. Cu. l. 20. Obſ. c. 34. vbi conſtitutionem Iuſtiniani de iure patronatus accuratiſſime explicat.
[m] Paul. 4. Sentent. tit. 8. §. in hereditate.

§. IV. Sed eas quidem prætoria introduxit iuriſdictio: à nobis tamen nihil incurioſum prætermiſſum eſt, ſed noſtris Conſtitutionibus omnia corrigentes, contra tabulas quidem & ſe-

cundum tabulas bonorum poſſeſſiones admiſi-
mus, vtpote neceſſarias conſtitutas: nec non ab
inteſtato, Vnde liberi, & Vnde legitimi bono-
rum poſſeſſiones. Quæ autem in prætoris edicto
quinto loco[17] poſita fuerat, id eſt, Vnde decem
perſonæ: eam pio propoſito, & compendioſo ſer-
mone ſuperuacuam oſtendimus. Quum enim
præfata bonorum poſſeſſio decem perſonas præ-
ponebat extraneo manumiſſori, noſtra Conſti-
tutio[18], quam de emancipatione liberorum fe-
cimus, omnibus parentibus eiſdemque manu-
miſſoribus contracta[19] fiducia manumiſſionem
facere dedit. vt ipſa manumiſſio eorum hoc in
ſe habeat priuilegium, & ſuperuacua fiat ſupra-
dicta bonorum poſſeſſio. Sublata igitur præfata
quinta bonorum poſſeſſione, in gradum eius[20]
ſextam antea bonorum poſſeſſionem induxi-
mus, & quintam fecimus, quam prætor proxi-
mis cognatis pollicetur.

* 17 Qvinto loco] Quinto à bonor. poſſeſ-
ſione contra tabulas, tertio à bonor. poſſeſſione Vnde
liberi [n].

18 Nostra Constit.] Eſt Conſtit. l. vlt. C.
de emancip. lib. de qua lib. 1. 6. 12. §. præterea. & hoc
lib. cap. 2. §. vlt.

* 19 Contr. fid.] Quaſi contracta fiducia,
etiamſi nominatim contracta non fuerit, §. vlt. c. 2. vt
iam facta emancipatione nullus alius intelligatur filij
emancipati fuiſſe manumiſſor ſiue patronus, quam
pater naturalis, qui vtique vocatur ad bona filij eman-
cipati quaſi patronus per bonorum poſſeſſionem Vn-
de legitimi quarto loco promiſſam.

* 20 In gradum eius] In locum ſcilicet quin-
tæ induximus ſextam, per quam vocantur proximi
cognati.

n Theoph.

§. V. Quumque antea fuerat ſeptimo loco
bonorum poſſeſſio, Tum quem[21] ex familia, &
octauo, Vnde liberi[22] patroni patronæque &
parentes eorum: vtramque per Conſtitutio-
nem noſtram, quam de iure patronatus feci-
mus, penitus vacuauimus. quum enim ad ſimi-
litudinem ſucceſſionis ingenuorum libertino-
rum ſucceſſiones poſuimus, quas vſque ad quin-
tum tantummodo gradum[23] coartauimus, vt ſit
aliqua inter ingenuos & libertinos differentia:
ſufficit eis[24] tam contra tabulas bonorum poſ-
ſeſſio, quam Vnde legitimi & Vnde cognati: ex
quibus poſſunt ſua iura vindicare, omni ſcrupu-
loſitate, & inextricabili errore iſtarum dua-
rum bonorum poſſeſſionum reſoluto.

* 21 Tvm qvem] Male Theoph. Tamquam [o].

* 22 Liberi patr.] L. 1. §. vlt. D. de leg. 3.

* 23 Tantvmmodo gr.] Patroni liberorum
vel cognatorum ex tranſuerſo.

* 24 Svfficit eis] Quia in legitimis heredi-
tatibus hodie eſt ſucceſſio [p]. nec neceſſaria igitur eſt
bon. poſſeſſio Vnde liberi patroni.

o V. Theophilum noſtrum. p §. 6. ſup. tit. 2.

§. VI. Aliam vero bonorum poſſeſſionem,
quæ Vnde vir & vxor appellatur, & nono loco
inter veteres bonorum poſſeſſiones poſita fue-
rat, & in ſuo vigore ſeruauimus, & altiore loco,
id eſt, ſexto eam poſuimus, decima veteri bo-
norum poſſeſſione, quæ erat Vnde cognati ma-

A numiſſoris, propter cauſas enarratas merito ſub-
latas[25]: vt ſex tantummodo bonorum poſſeſ-
ſiones ordinariæ permaneant, ſuo vigore pol-
lentes.

* 25 Merito svbl.] Quia ſufficit eis bono-
rum poſſeſſio Vnde cognati.

§. VII. Septima eas ſequuta, quam optima
ratione prætores introduxerunt. Nouiſſime
enim promittitur edicto iis etiam bonorum poſ-
ſeſſio, quibus vt detur, lege vel Senatuſconſul-
to, vel Conſtitutione[26] comprehenſum eſt:
quam neque bonorum poſſeſſionibus, quæ ab
B inteſtato veniunt, neque iis quæ ex teſtamento
ſunt, prætor ſtabili iure connumerauit: ſed quaſi
vltimum & extraordinarium auxilium, prout
res exegit, accommodauit, ſcilicet iis, qui ex
legibus, Senatuſconſultis, Conſtitutionibuſve
principum ex nouo iure, vel ex teſtamento, vel
ab inteſtato veniunt.

* 26 Constit. compr.] Exempli gratia, ex
Conſtitutione Hadriani defertur hereditas & bono-
rum poſſeſſio militis capite damnati ex militari flagi-
tio adgnatis vel cognatis vſque ad quintum gradum,
l. 2. de veter. ſuc. [q]

q Vide Obſeru. lib. xi. c. 14

C §. VIII. Quum igitur plures ſpecies ſuc-
ceſſionum prætor introduxiſſet, eaſque per or-
dinem diſpoſuiſſet: & in vnaquaque ſpecie ſuc-
ceſſionis ſæpe plures extent diſpari gradu per-
ſonæ: ne actiones creditorum differrentur, ſed
haberent quos conuenirent, & ne facile in poſ-
ſeſſionem bonorum defuncti mitterentur, & eo
modo ſibi conſulerent: ideo petendæ bonorum
poſſeſſioni certum tempus præfiniuit.

§. IX. Liberis itaque & parentibus tam na-
turalibus quam adoptiuis in petenda bonorum
poſſeſſione annuum ſpatium, ceteris centum
dierum dedit. Et ſi intra hoc tempus aliquis
D bonorum poſſeſſionem non petierit, eiuſdem
gradus perſonis adcreſcit: vel ſi nemo ſit dein-
ceps, ceteris bonorum poſſeſſionem perinde ex
ſucceſſorio edicto pollicetur, ac ſi is qui præce-
debat ex eo numero non eſſet. Si quis itaque
delatam ſibi bonorum poſſeſſionem repudiaue-
rit, non[27] quouſque tempus bonorum poſſeſ-
ſioni præfinitum exceſſerit, expectatur: ſed ſta-
tim ceteri ex eodem edicto admittuntur.

* 27 Non qvovsq. temp.] Aliud ſeruabatur
in herede inſtituto cum cretione. nam etſi intra diem
cretionis repudiaſſet hereditatem, ſi ſupererant dies
cretionis, pœnitentia actus cernendo heres fieri po-
E terat. Vlp. lib. ſing. Reg. [r]

r Tit. 22. §. cum cretione.

§. X. In petenda autem bonorum poſſeſſio-
ne dies vtiles[28] ſinguli conſiderantur. Sed bene
anteriores principes & huic cauſæ prouiderunt,
ne quis pro petenda bonorum poſſeſſione cu-
ret: ſed quocumque modo ſi admittentis eam
indicium[29] intra ſtatuta tamen tempora oſten-
derit, plenum habeat eorum[30] beneficium.

28 Dies vtiles] Dies vtiles ſunt, quibus ſcie-
rit ſibi bonorum poſſeſſionem competere, quibuſve
eam potuerit petere [s]. His opponuntur dies continui [t].
Edictalis bonorum poſſeſſio [u] quocumque die peti [x];

Digitized by Google

& de plano dari poteſt [y]. Decretalis nonniſi de tribunali. Decreta enim tribunal exigunt. Edictalis ordinaria eſt: decretalis non item, l. filium, §. ſi quis contra, de leg. præſtand. l. 3. §. vlt. de Carbon. edict. Edictales in hoc titulo propoſitæ ſunt: exempla Decretalium commodiore tradentur loco.

[19] INDICIVM] Recte, indicium, id eſt, voluntatis ſignum, l. 1. C. Theod. decret.

* Vt Græci ἱμονον [z]. olim petenda erat ſolemniter, l. 1. & 2. C. comm. de ſoc. Pro, ſi admitteretis, alias legitur, ſibi admittendi. quod in Pandectis verbum à Tribuniano pro petendi, repoſitum eſt locis innumeris [a].

[20] EORVM] Eorum, id eſt, principum [b].

[s] L. 2. D. qu. ordo in poſſ. Theoph.

[t] L. 4. §. Stichus, D. de ſtatulib. de diebus vtilibus & continuis. V. Cuiac. de præſcript. c. 3. & Obſeru l. 2. cap. 8.

[u] Alia eſt bonorum poſſeſſio edictalis, alia decretalis, l. cum quidam 10. §. 1. D. de adq. hered. l. 1. §. ſed etſi, D. ſi tab. teſtam. nul. extab. l. 2. § decretalis, D. de ſucceſſ. ed. Edictalis defertur edicto prætoris, nec decretum deſiderat. Decretalis vero non defertur, ſed petenti datur, vtputa quæ datur liberis impuberibus, quibus ſit controuerſia ſtatus, & bonorum paternorum, Cuiac. par. D. & C. de Carbon. ed.

[x] L. 2. D. de fer. [y] L. 2. §. dies, D. qu. ordo in poſſ. feru. & l. 3. §. ſi cauſa, D. de honor. poſſ.

[z] L. 40. Baſilic. tit. 1. [a] Vt in l. 3. §. 4. & vlt. l. 5. & 7. D. de bonor. poſſ. [b] In editione, quam Cu. curauit, legitur, earum. V. Theophil. noſtrum.

De adquiſitione per adrogationem.

CAPVT X.

EST & alterius generis per vniuerſitatem ſucceſſio [1], quæ neque lege duodecim tabularum neque prætoris edicto, ſed eo iure quod conſenſu receptum eſt [2], introducta eſt. Ecce enim quum paterfamilias ſeſe in adrogationem dat, omnes res eius corporales & incorporales, quæque ei debitæ ſunt, adrogatori antea quidem pleno iure adquirebantur: exceptis iis, quæ per capitis deminutionem pereunt, quales ſunt operarum [3] obligationes, & ius adgnationis. Vſus etenim & vſusfructus, licet his antea connumerabantur, attamen capitis deminutione minima eos tolli noſtra prohibuit Conſtitutio [4]: nunc autem nos eandem adquiſitionem quæ per adrogationem fiebat, coartauimus ad ſimilitudinem naturalium parentum. Nihil etenim aliud niſi tantummodo vſusfructus tam naturalibus patribus quam adoptiuis per filiosfamilias adquiritur in iis rebus, quæ extrinſecus filiis obueniunt dominio eis integro ſeruato.

* [1] SVCCESSIO] L. 22. in fin. de inoff. teſt.

E * [2] QVOD CONSENSV REC.] Auctoritate prudentium tacitoque conſenſu [a], vt l. 2. §. his legibus, De orig. iu. & receptum: quia exterum quum eſſet [b], id ſibi P. R. adſciuit ex legibus ϑετικοῖς Græcorum, quæ erant de adoptionibus.

[3] QVALES SVNT OPER.] Hic locus eſt difficilis. Eum ſe mox Theoph. explicaturum pollicetur: non explicat tamen, errato memoriæ, vt opinor, qua etiam lapſus eſt in §. penult. de cap. deminut. Quæſtio eſt, Quum adrogatione non pereat ius patronatus, l. ſed ſi hac §. patronum, de in ius voc. l. ſi libertus præterito, l. patroni, de operis. li. cur tamen operarum obligatio pereat. Loquitur de operis libertorum: ſeruorum enim operas cap. deminutione non perire

A conſtat inter omnes, l. 2. de vſuf. leg. quod & de fabrilibus, pictoriis, aut alterius artificij operis mihi debitis dici conuenit. Officiales adrogatione pereunt. Officiales ſunt cuiuſcumque artificij operæ, quas patrono libertus officij cauſa præſtat, l. operæ, de oper. libert. Hæ natura debentur: & ideo ſi eas ciuili iure indebitas libertus patrono exhibuerit, condictio ceſſat, l. ſi non ſortem, §. libertus, de cond. ind. & ſoli patrono debentur: denique ſoli patrono ſoluuntur, non adiecto, l. ſeruus patroni. cum ſeq. D. de oper. lib. non alij cuilibet, niſi iubente patrono. illæ quæ in artificio ſunt, non heredi patroni extraneo. illæ quæ nondum indictæ ſunt, id eſt, quæ nondum ceſſerunt, liberis tamen debentur, quia patroni ſunt: liberis, inquam, non exheredatis, etiamſi heredes non fuerint.

B Credo in l. pro herede §. ſi quid tamen, de adq. hered. ſic legendum eſſe: [Quum petitio earum etiam non heredibus con. petat,] vt in l. à duabus, & l. ſi operarum, de oper. lib. Sequitur, [& maxime futurarum:] quia ſcilicet præteritarum petitio ſolis heredibus competit. Creditori ſane operarum petitio non competit: ſed neque adrogatori operarum obligatio adquiri poteſt, quia patronus non eſt. Ea igitur obligatio vt adrogatione pereat neceſſe eſt: quandoquidem in adrogati perſonam conſiſtere non poteſt, quin & adrogatori ipſa ſtatim adquiri videatur. Et hæc eſt huius loci vera, niſi fallor, explicatio. Illud notandum eſt, ab officiis in iure noſtro ſeparari obſequia. Rurſus fabriles, pictorias aut ſimiles operas ſeparari ab officialibus, quod hæ officij cauſa à liberto, illæ

C non officij cauſa ab alio, vel à liberto non vt liberto, ſed vt quolibet edantur. Denique nihil eorum quæ de officialibus ſupra dicta ſunt, in illas cadit. Illud etiam adiici dignum eſt, in §. libertus pro, [veluti pictorias,] legendum eſſe [vel pictorias,] vt in l. ex operæ, l. quotiens, de oper. libert.

[4] CONSTITVTIO] Deciſionem intelligit l. pen. C. de adopt. de qua multis locis in his libris.

[a] Theoph. [b] Vide Feſtum in v. receptus.

§. I. Mortuo autem filio adrogato in adoptiua familia, etiam dominium eius ad adrogatorem pertranſit: niſi ſuperſint aliæ perſonæ, quæ ex Conſtitutione [5] noſtra patrem in iis, quæ adquiri non poſſunt, antecedunt. Sed ex diuerſo

D pro eo quod is debuit, qui ſe in adoptionem dedit, ipſo quidem iure [6] adrogator non tenetur, ſed nomine filij conuenietur [7]: & ſi noluerit eum defendere permittitur creditoribus per competentes noſtros magiſtratus, bona, quæ eius cum vſufructu [8] futura fuiſſent, ſi ſe alieno iuri non ſubieciſſet, poſſidere & legitimo modo ea diſponere [9] *.

[5] CONSTIT.] Conſtit. Latina l. vltimæ, comm. de ſucceſſ.

[6] IPSO QVIDEM IVRE] Id eſt, prætorio iure.

E * [7] NOM. FIL. CONV.] Si nomine filij, ergo non actione de peculio: hac enim actione pater tenetur ſuo nomine, l. 59. de ſolut. l. 1. §. vlt. de conſt. pec. ac præterea eodem nomine bona eius poſſidentur, non bona filij, l. Fulcinius, §. ſi qui actione, quib. ex cau. in poſſ. eat. Verum adrogatorem quoque teneri de peculio non nego, l. 42. de pec. l. pen. de adopt. & nomine filij adrogati, vt d. §. ſi qui. & ſæpe in tit. de pecul. id eſt, ex contracto ante geſto à filio. Denique recte dixeris, de peculio patrem teneri ſuo nomine, vel filij nomine.

[8] CVM VSVF.] L. pen. C. de vſuf. de qua ſcil. lib. 2. cap. 4. §. penult.

* [9] EA DISPON.] Adrogatus autem tenetur

vtili actione in ſolidum ex edicto de capite minutis[c].

* *De bonis defuncti filij adrogati à creditoribus poſſidendis, locus ſingularis.*

[c] L. 2. §. 1. & l. 3. D. de cap. min.

De eo cui libertatis cauſa bona addicuntur.

CAPVT XI.

Accessit nouus caſus ſucceſſionis ex Conſtitutione diui Marci. Nam ſi ij qui libertatem acceperunt à domino in teſtamento, ex quo non aditur hereditas, velint bona ſibi addici libertatum conſeruandarum cauſa audiuntur.

§. I. Et ita diui Marci reſcripto * ad Popilium [1] Rufum continetur. verba reſcripti ita ſe habent: Si Virginio Valenti, qui teſtamento ſuo libertatem quibuſdam adſcripſit, nemine ſucceſſore ab inteſtato exiſtente, in ea cauſa bona eius eſſe cœperunt, vt venire debeant: is, cuius de ea re notio eſt [2], aditus rationem deſiderij tui habebit, vt libertatum tam earum, quæ directo, quam earum, quæ per ſpeciem fideicommiſſi relictæ ſunt, tuendarum gratia addicantur tibi: ſi idonee creditoribus cautis de ſolido[3], quod cuique debetur, ſoluendo. Et ij quidem, quibus directa libertas data eſt, perinde liberi erunt, ac ſi hereditas adita eſſet. Ij autem quos heres manumittere rogatus eſt, à te libertatem conſequantur: ita vt ſi non alia conditione velis bona tibi addici, quam vt etiam qui directo libertatem acceperunt, tui liberti fiant. Nam huic etiam voluntati tuæ, ſi ij, quorum de ſtatu agitur, conſentiant auctoritatem noſtram[4] accommodamus. Et ne huius reſcriptionis noſtræ emolumentum alia ratione irritum fiat: ſi fiſcus bona agnoſcere [5] voluerit, & ij, qui rebus noſtris [6] attendunt: ſcient commodo pecuniario præferendam libertatis cauſam [7]: & ita bona cogenda vt libertas iis ſalua ſit, qui eam adipiſci potuerunt ſi hereditas ex teſtamento adita eſſet.

§. II. Hoc reſcripto ſubuentum eſt & libertatibus & defunctis, ne bona eorum à creditoribus poſſideantur & veneant[8]. Certe ſi fuerint hac de cauſa bona addicta, ceſſat bonorum venditio: extitit enim defuncti defenſor, & quidem idoneus, qui de ſolido creditoribus cauet.

§. III. In primis hoc reſcriptum totiens locum habet, quotiens teſtamento libertates datæ ſunt. Quid ergo ſi quis inteſtatus decedens, codicillis libertates dederit, neque adita ſit ab inteſtato hereditas? fauor Conſtitutionis debebit locum habere. Certe ſi teſtatus decedat, & codicillis dederit libertatem: competere eam nemini dubium eſt [9].

§. IV. Tunc enim Conſtitutioni locum eſſe verba oſtendunt, quum nemo ſucceſſor ab inteſtato exiſtat: ergo quamdiu incertum erit, vtrum exiſtat, an non, ceſſabit Conſtitutio. Si certum eſſe cœperit, neminem extare, tunc erit Conſtitutionis locus.

§. V. Si is qui in integrum reſtitui poteſt, abſtinuerit ſe ab hereditate, quamuis poteſt in integrum reſtitui, poteſt admitti Conſtitutio, & bonorum addictio fieri. Quid ergo ſi poſt addictionem libertatum conſeruandarum cauſa factam, in integrum ſit reſtitutus? Vtique non erit dicendum reuocari libertates [10]: quia [11] ſemel competierunt [12].

§. VI. Hæc Conſtitutio libertatum tuendarum cauſa introducta eſt. Ergo ſi libertates nullæ ſunt datæ, ceſſat Conſtitutio. Quid ergo ſi viuus dederit libertates, vel mortis cauſa [13], & ne de hoc quæratur vtrum in fraudem creditorum [14], an non factum ſit, ideirco velint ſibi addici bona: an audiendi ſunt? Et magis eſt vt audiri debeant, & ſi deficiant verba Conſtitutionis.

§. VII. Sed quum multas diuiſiones eiuſmodi Conſtitutioni deeſſe perſpeximus, lata eſt à nobis pleniſſima Conſtitutio [15], in qua multæ ſpecies collatæ ſunt, quibus ius huiuſmodi ſucceſſionis pleniſſimum eſt effectum, quas ex ipſa lectione Conſtitutionis poteſt quis cognoſcere.

* *Verba huius reſcripti non extant alibi. Locus ſingularis.*

* [1] Ad Pop. Rvf.] Vel extrarium liberum hominem [a]. nam & extrario Conſtitutio permittit addictionem bonorum, l. 50. de man. teſt. libertatum enim publica cauſa eſt [b]: Vel, vt Theo. ponit, ſeruum hominem. nam & quidam ſerui erant binomines, l. 23. de manumiſſ. & in antiqua inſcriptione, M. Rhenius Tiberij Imp. ſeruus [c].

* [2] Notio est] Prætor, vel præſes.

* [3] De solido] Quam ob cauſam nec creditoribus Pauliana actio competit, l. 10. §. ſi ex Conſt. quæ in fraud cred.

* [4] Avctorit. nost.] Princeps non accommodat ſuam auctoritatem in cuiuſquam iniuriam, ſine conſenſu eius, l. nec auus, C. de eman. lib. l. 2. & 5. D. de nat. reſt.

* [5] Agnosc. vol.] Creditoribus bona perſequentibus, alioquin Conſtitutioni locus non eſt [d].

[6] Qvi reb. nostr.] Procuratores Cæſaris.

* [7] Libert. cavs.] Potior eſt cauſa libertatis, quam fiſci.

* [8] Veneant] Quod erat defuncto ignominioſum [e].

* [9] Nemini dvb. est] In inteſtato, dubium erat. ſed placuit & ad eum quoque fauorem Conſtitutionis extendi, iuxta id quod dicitur, fauores eſſe ampliandos [f]. idemque fauor mirabiliter trahitur ad caſum §. pen. t.

* [10] Revocari libert.] Nec patronum igitur mutari.

[11] Qvia sem.] Quid. cod. quæ ſemel compet. l. ergo, De fid. libert.

* [12] Competier.] Idem Pap. l. 50. in fi. D. de manu. teſt.

* [13] Vel mort. c.] L. mortis, de manumiſſ.

* [14] In fravd. cred.] Quia ſi in fraudem, ipſo iure non valent [g]. conſeruantur autem beneficio addictionis bonorum.

[15] Constitvtio] Conſtitutio Latina l. vlt. C. de teſtam. ma.

[a] L. 6. & l. vlt. C. de teſtam. manum. [b] L. ſi quis 53 D. de fideicomm. libert. l. 2. §. 1. D. ne de ſta defunct.

[c] Hodie integrior extat hoc modo : M. Rh. liber. Xyſtus A Tiberij Cæſaris ſeruus.
[d] L. quod D. Marco 50. D. de manu. teſtam. & l. 4. §. eadem, D. de fideicommiſſ. libert.
[e] L. primo gradu 23. D. quæ in fraud. creditor. l. paterfamilias 28. D. de reb. auctor. iudic. poſſid. §. 2. ſup. tit. 6. l. 1. cont. Theop. & ad tit. de hered. qualit. & differ. in princ.
[f] L. cum quidam 19. D. de liber. & poſtum. cap. odia de reg. iur. in 6. [g] ſup. c. 6. lib. 1.

De ſucceſſionibus ſublatis, quæ fiebant per bonorum venditionem & ex Senatuſconſulto Claudiano.

CAPVT XII. B

ERANT ante prædictam ſucceſſionem olim & aliæ per vniuerſitatem ſucceſſiones : qualis fuerat bonorum emptio [1], quæ de bonis debitoris vendendis per multas ambages [2] fuerat introducta, & tunc locum habebat quando iudicia ordinaria in vſu fuerunt. ſed quum extraordinariis iudiciis [3] poſteritas vſa eſt : ideo cum ipſis ordinariis iudiciis etiam bonorum venditiones expirauerunt, & tantummodo creditoribus datur officio iudicis bona poſſidere : & prout vtile eis viſum fuerit, ea diſponere, C quod ex latioribus Digeſtorum libris perfectius apparebit.

[1] BONORVM EMPT.] Bonorum emptor ſimilis erat bonorum poſſeſſori [a]. cum eo creditores experiuntur, l. nam poſtea §. ſed & ſi quis, de iureiur. vel certa parte decidunt, l. imperator, de pact. Is qua forma conſtituatur Theoph. refert. cui & illud adiungi poteſt quod Cicero ſcribit in hunc modum lib. 6. ad Attic.[b] Alterum, quod ſine edicto tranſigi commode non poteſt, de hereditatum poſſeſſionibus, de bon. poſſidendis, magiſtris faciundis, vendendis, quæ ex edicto & poſtulari & fieri ſolent.

* [2] PER M. AMB.] De his accipiendus eſt locus Cluentianæ, de bonis Safinij Atellæ. namque ea cre- D ditores poſſederant & diſtraxerant, quum tamen pecunia accepta ſe effecturum Stalenus promiſiſſet, ne venirent.

[3] EXTR. IVD.] Quum non ſolemni more, & certis præſcriptiſque formulis iudicia exerceantur [c].

[a] L. 4. §. 15 autem, D. de fideicommiſſ. libert. Theop.
[b] epiſt. 9. [c] §. vlt. inf. de interdict.

§. I. Erat & ex Senatuſconſulto Claudiano [4] miſerabilis per vniuerſitatem adquiſitio : quum libera mulier ſeruili amore bacchata, ipſam libertatem per Senatuſconſultum amittebat, & cum libertate ſubſtantiam [5], quod indignum noſtris temporibus eſſe exiſtimantes, & à noſtra ciuitate deleri, & non inſeri noſtris Dige- E ſtis conceſſimus.

[4] SENATVSC. CL.] Error eſt in Sueton. quum hoc S. C. & id quod Macedonianum dicitur, Veſpaſiano tribuit [d]. Verius enim eſt vtrumque eſſe Claudianum, vt ſcribit Tacitus lib. 12. [e] Et prius quidem à me παρέργως fuit explicatum in not. ad Vlpianum tit. de tutel.

* [5] CVM LIB. SVBST.] Filij quoque ex eo contubernio ſuſcepti, antequam ipſa domino adiudicaretur, eidem domino adiudicabantur, l. 6. & 11. C. Th. ad S. C. Claud. [f].

[d] Veſpaſ. cap. 11. [e] Annal. 12. cap. 53. [f] De hoc Sc. Cuiac. Obſ. lib. 21. c. 16.

De obligationibus.

CAPVT XIII.

NVNC tranſeamus ad obligationes. Obligatio [1] eſt iuris * vinculum, quo neceſſitate adſtringimur [2] alicuius ſoluendæ rei, ſecundum noſtræ ciuitatis iura.

* *Obligationis definitio. Locus ſingularis.*

* [1] OBLIG. EST] Hæc definitio propria eſt obligationis ciuilis, vt poſtrema verba declarant.

* [2] NECESS. ADSTR.] Nulla eſt obligatio, quæ contrahentes neceſſitate non adſtringit, l. in vendentis, C. de cont. emp. & recte in §. præterea. c. vlt. nullam eſſe pupilli obligationem ſine tutoris auctoritate, & §. ſi ſeruus cap. 8. libro ſeq. nullam obligationem naſci inter dominum & ſeruum, quamuis iure naturali naſcatur. Obligatio ciuilis eſt iuris ciuilis vinculum [a] : Obligatio naturalis æquitatis vinculum [b].

[a] L. fideiuſſor 59. D. de condict. ind. l. contractus 54. D. de obligat.
[b] L. Stichum 95. §. naturalis, D. de ſolution.

§. I. Omnium autem obligationum ſumma [3] diuiſio in duo genera deducitur. namque aut ciuiles ſunt, aut prætoriæ. Ciuiles ſunt, quæ aut legibus conſtitutæ ; aut certe [4] iure ciuili comprobatæ ſunt. Prætoriæ ſunt, quas prætor ex ſua iuriſdictione conſtituit, quæ etiam honorariæ vocantur.

[3] SVMMA] Id eſt, prima ſemper [c].

[4] AVT CERTE] Certe, recte vt in veterib. Conſtitutæ veluti ex pacto in quibuſdam cauſis. comprobatæ veluti ex conuentionibus iuriſgentium [d].

[c] vt ſup. §. 1. tit. 3. lib. 1. & inf. de action. §. 1. & §. 1. de interd.
[d] V. Cuiac. ad l. 6. D. de pact.

§. II. Sequens diuiſio in quatuor ſpecies deducitur. Aut enim ex contractu ſunt, aut quaſi ex contractu, aut ex maleficio, aut quaſi ex maleficio. Prius eſt vt de iis quæ ex contractu ſunt, diſpiciamus. Harum æque quatuor ſunt ſpecies. Aut enim re contrahuntur, aut verbis, aut literis, aut conſenſu, de quibus ſingulis diſpiciamus.

Quibus modis re contrahitur obligatio.

CAPVT XIV.

RE contrahitur obligatio, veluti mutui datione. Mutui autem datio in iis rebus conſiſtit, quæ pondere, numero, menſurave conſtant : veluti vino, oleo, frumento, pecunia numerata, ære, argento, auro : quas res aut numerando, aut metiendo, aut adpendendo in hoc damus, vt accipientium fiant. Et quandoque nobis non eædem res, ſed aliæ eiuſdem naturæ [1] & qualitatis redduntur [2], vnde etiam mutuum appellatum ſit : quia ita à me tibi datur, vt ex meo tuum fiat [3]. & ex eo contractu naſcitur actio, quæ vocatur condictio [4].

* [1] EIVSD. NAT.] Eiuſdem generis [a].

[2] ET QVALIT. REDD.] Non datur mutuo, niſi quod & reddi poteſt in ſuo genere. Quum Stichus pro Pamphilo datur, Stichus non redditur, ſed datur.

Quum vinum pro vino datur æque bonum eademque A menſura, redditur vinum verius quam datur.

* [3] VT EX MEO T. F.] Vt nexum Varro [b] inde dictum ait, quod obligatur per libram, neque ſuum ſit.

* [4] CONDICTIO] Condictio, quæ de mutuo dato proponitur, Si paret eum quam accepit mutuam pecuniam dare oportere [c].

Inde tituli de condict. lib. 12. Dig.

[a] L. 3. D. de reb. credit. l. res in dotem 42. D. de iu. dot.
[b] lib. 6. de lin. Lat. [c] Theoph.

§. I. Is quoque qui non debitum accepit ab eo, qui per errorem ſoluit, re obligatur: daturque agenti contra eum propter repetitionem condictitia actio. Nam perinde ab eo condici poteſt: Si paret eum dare oportere, ac ſi B mutuum accepiſſet [5]. Vnde pupillus ſi ei ſine tutoris auctoritate non debitum per errorem datum eſt, non tenebitur indebiti condictione, magiś quam mutui datione. Sed hæc ſpecies obligationis non videtur ex contractu conſiſtere: quum is qui ſoluendi animo dat, magis diſtrahere voluit negotium quam contrahere.

§. II. Item is, cui res aliqua vtenda datur, id eſt, commodatur [6], re obligatur, & tenetur commodati actione. Sed is ab eo qui mutuum accepit, longe diſtat. namque non ita res datur, C vt eius fiat: & ob id de ea re ipſa reſtituenda tenetur. Et is quidem qui mutuum accepit, ſi quolibet fortuito caſu amiſerit, quod accepit, veluti incendio, ruina, naufragio, aut latronum hoſtiumve incurſu: nihilominus obligatus permanet. At is qui vtendum accepit, ſane quidem exactam [7] diligentiam cuſtodiendæ rei præſtare iubetûr: nec ſufficit ei [8] tantam diligentiam adhibuiſſe, quantam in ſuis rebus adhibere ſolitus eſt: ſi modo alius diligentior potuerit eam rem cuſtodire. ſed propter maiorem vim maioreſve caſus non tenetur: ſi modo non huius ipſius culpa is caſus in- D teruenerit. alioqui ſi id quod tibi commodatum eſt, peregre tecum ferre malueris [9], & vel incurſu hoſtium prædonumve, vel naufragio amiſeris: dubium non eſt quin de reſtituenda ea re tenearis. Commodata autem res tunc proprie intellegitur, ſi nulla mercede accepta vel conſtituta res tibi vtenda data eſt. alioqui mercede interueniente, locatus tibi vſus rei videtur. Gratuitum enim debet eſſe commodatum.

* [5] MVT. ACCEP.] Nam & indebiti ſolutio pro mutuum eſt [d].

* [6] ID EST COMM.] Recte addit interpretatio- E nem: nam & vtenda datur res quæ locatur [e], & quæ mutua datur [f]. Plautus in Perſa [g], Nummos dares vtendos mutuos. ſed mutuæ vſus, abuſus eſt [h], non locatæ aut commodatæ. Mutuum eſt commodatum ad abuſum, Commodatum mutuum ad vſum [i].

[7] EXACTAM] Malim, exactiſſimam, vt in l. 1. de oblig. & act.

* [8] NEC SVFFICIT] Ergo exactiſſimam potius quam exactam, adeo vt & culpæ leuiſſimæ nomine teneatur [k].

* [9] FERRE MALVER.] Quo vtique genere furtum feceris [l].

[d] Sic appellat Cuiacius Obſ. l. 8. c. 34. vide & l. 3. c. 1.

[e] L. ſi quis domum 9. D. loc. §. pen. verſ. qui pro vſu, inſ. de loc. [f] L. certi 9. §. vlt. D. de reb. cred.
[g] Act. 1. ſc. 3. [h] Boëtius in Top. [Penus non poteſt vſus eſſe, ſed potius abuſus.] & mox: [Eſt vero abuſus vini atque olei.]
[i] V. Parat. D. & C. tit. Comm. & de commod.
[k] L. in rebus 18 D. commod. [l] §. furtum autem, tit. 1. lib. 4.

§. III. Præterea & is apud quem res aliqua deponitur, re obligatur, & actione depoſiti: quia & ipſe [10] de ea re [11], quam accepit, reſtituenda tenetur. Sed is ex eo ſolo tenetur, ſi quid dolo commiſerit. culpæ autem nomine, id eſt, deſidiæ ac negligentiæ non tenetur. Itaque ſecurus eſt qui parum diligenter cuſtoditam rem furto amiſerit [12], quia qui negligenti amico rem cuſtodiendam tradidit, ſuæ facilitati id imputare debet.

[10] QVIA ET IPSE] Leg. videtur, [qui & ipſe actione depoſiti de ea re] vt in §. item is cui, & §. creditor.

[11] DE EA RE] Vt in l. 11. de obligat. & act. commodatarius [m], depoſitarius [n], creditor de eadem re [o] tenetur. debitor [p], id eſt, qui mutuum accepit, de eadem re non tenetur.

* [12] FVRTO AMISERIT] Latrocinio amittere, vis maior eſt. furto amittere, culpa, l. cum duobus §. damna, pro ſoc. l. 4. naut. caup.

[m] L. 8. & 9. D. commod. [n] Paul Sent. 2. tit. 12. §. vlt.
[o] L. debitor 40. §. 2. D. de pignerat. act.
[p] Stricta appellatione debitor eſt, qui mutuam pecuniam accepit, l. incendium 11. C. ſi cert. pet.

§. IV. Creditor quoque qui pignus accepit, re obligatur: quia & ipſe de ea re, quam accepit, reſtituenda tenetur actione pigneraticia. Sed quia pignus vtriuſque gratia datur, & debitoris quo magis [13] pecunia ei crederetur, & creditoris quo magis ei in tuto ſit creditum: placuit ſufficere quod ad eam rem cuſtodiendam exactam [14] diligentiam adhiberet [15]. quam ſi præſtiterit & aliquo fortuitu caſu eam rem amiſerit, ſecurum eſſe, nec impediri creditum petere.

* [13] QVO MAGIS] Seneca 7. de benef. [q] Rebus meis in ſecuritatem creditoris oppoſitis.

* [14] EXACTAM] Recte exactam, non exactiſſimam: nec enim leuiſſimæ culpæ nomine tenetur [r].

[15] DILIGENTIAM ADHIBERET] In commodatario exactiorem requirimus [ſ].

[q] Cap. 14. [r] L. ſi vt certo 5. §. 2. D. Commod.
[ſ] L. in rebus 18. D. eod.

De verborum obligatione.

CAPVT XV.

VERBIS obligatio contrahitur ex interrogatione & reſponſione, quum quid dari fierive nobis ſtipulamur, ex qua duæ proficiſcuntur actiones, tam condictio, ſi certa ſit ſtipulatio, quam ex ſtipulatu [1], ſi incerta: quæ hoc nomine inde vtitur, quia ſtipulum apud veteres firmum [2] appellabatur, forte à ſtipite deſcendens.

[1] EX STIPVL.] Actio ex ſtipulatu plerumque generaliter accipitur, & pro certi condictione, l. inter ſtipul. §. ſi rem quam, de verb. oblig. l. ſi pacto quo pœnam, C. de pac. l. vnica, C. de rei vx. act. ac ſtipulatum pro ſtipulatione dicimus, l. pecuniæ, de vſur. l. vxori §. vlt. de leg. 3. l. 3. C. de inu. ſtipu. vt tranſactum pro tranſactione, in l. vlt. C. ſi aduer. tranſ & cum-

comperendinatum pro comperendinatione apud M. Tullium[a]. Actio igitur ex ſtipulatu, id eſt, ex ſtipulatione, qua agitur hoc modo: Quod mihi ex ſtipulatione hac dare facere oportet. Certi condictione hoc modo: Aio te mihi ex ſtipulatione c. dare oportere. Actio ex ſtipulatu incerti eſt actio, l. ſi ſtipulatus ſis, de vſur. l. 3. C. de inutil. ſtip.

[2] VETARES FIRM.] Sunt qui & arram dici putent παρὰ τὸ ἀῤῥαγὲς, quod eſt firmum. Vt enim ſtipulatio[b], ita & arra datur firmandatum obligationum gratia.

[a] Tertia in Verr. & ibi Aſconius Pedian.
[b] Paul. lib. 5 Sentent. tit. 7. §. 1.

§. I. In hac re olim talia verba tradita fuerunt. Spondes? Spondeo. Promittis? Promitto. Fidepromittis? Fidepromitto. Fideiubes? Fideiubeo. Dabis? Dabo. Facies? Faciam. Vtrum autem Latina an Græca, vel qua alia lingua ſtipulatio concipiatur, nihil intereſt: ſcilicet ſi vterque ſtipulantium intellectum eius linguæ habeat: nec neceſſe eſt eadem lingua vtrumque vti, ſed ſufficit congruenter ad interrogata reſpondere. Quinetiam duo Græci Latina lingua obligationem contrahere poſſunt. Sed hæc ſolemnia verba olim quidem in vſu fuerunt: Poſtea autem Leoniana[3] Conſtitutio lata eſt, quæ ſolemnitate verborum ſublata, ſenſum & conſonantem intellectum ab vtraque parte ſolum deſiderat, licet quibuſcumque[4] verbis expreſſum eſt[5].

[3] LEONIANA] Vt in l. cum lege, C. de epiſ. & cler. quamquam & à Leone dici poſſit Leonina, vt leonina ſocietas[c].

[4] QVIBVSCVMQVE] Id eſt, ταῖς τυχοῦσι, non directis, non ſolemnibus[d].

* [5] EXPRESSVM EST] Si quibuſcumque verbis, neceſſe eſt exprimi tem ita geri ſtipulationis contrahendæ gratia, vt in nouatione, nouandi gratia[e].

[c] In l. 29. §. 2. D. pro ſoc. [d] L. omnes 10. C. de contrah. & committ. ſtipul. [e] L. vlt. C. de nouat.

§. II. Omnis ſtipulatio aut pure aut in diem aut ſub conditione fit. Pure: veluti, Quinque aureos dare ſpondes. Idque confeſtim[6] peti poteſt. In diem: quum adiecto die quo pecunia ſoluatur, ſtipulatio fit: veluti, Decem aureos primis kalendis Martus dare ſpondes? Id autem quod in diem ſtipulamur, ſtatim quidem debetur: ſed peti prius quam dies venerit[7], non poteſt. at ne eo quidem ipſo die, in quem ſtipulatio facta eſt, peti poteſt: quia totus is dies arbitrio ſoluentis tribui debet. Neque enim certum eſt eo die in quem promiſſum eſt, datum non eſſe prius quam is præterierit[8].

* [6] CONFESTIM] Eadem die, vt miles apud Plautum[f] cui pater promiſſum aurum erat, Hodie, inquit, exigam aurum hoc.

* [7] PRIVSQVAM DIES VEN.] L. 9. vt leg. no. cau. l. 6. de compenſ. l. 44. §. 1. de obl. & act. l. qui res §. vlt. de ſolut.

* [8] PRÆTERIERIT] Ac ſimiliter non finitur tempore actio, quæ temporaria eſt, antequam eius temporis nouiſſimus dies totus præterierit, l. 6. de obl. & act.

[f] In Bacchid. act. 4. ſc. 8.

§. III. At ſi ita ſtipuleris: Decem aureos annuos[9], quoad viuam dare ſpondes? & pure facta

A obligatio intellegitur, & perpetuatur: quia ad tempus deberi non poteſt. Sed heres petendo, pacti exceptione[10] ſubmouebitur.

[9] AVR. ANN.] Nihil intereſt[g], vtrum annua, vel in annos ſingulos, vel quotannis ſtipuleris. Eſt autem pura ſtipulatio[h]. Simile etiam legatum purum eſt, l. nec ſemel, quan. dies leg. Præterea vna eſt ſtipulatio, eaque incerta[i], quod certum & definitum tempus non comprehendat. Legatum vero eſt multiplex[k]. In ſtipulatione ſemel, in legato quotannis ius capiendi inſpicitur, l. ſenatus §. vlt. de donat. cau. mort. l. quum in annos de ann. leg. l. quum in annos 1. & 2. quan. dies leg. ced. Stipulatio perpetua eſt, legatum morte finitur, l. ſi Stichum §. vlt. de verb. oblig. l. ſi in ſin-

B gulos, de ann. leg. Quæſierit aliquis rationem differentiæ. & reſpondebitur, annua legata relinqui alimentorum, habitationis, diſciplinæ, veſtiarij, vel alias vt legatario conſulator. In ſtipulatione non alimentorum aut ſimilis cauſæ rationem haberi, ſed promiſſorem ſibi potius diuiſis penſionibus conſulere, quam ſtipulatori: qua fini etiamſi teſtator legauerit, nempe vt heredi conſuleret, nihil plane diſtabit legatum ab ſtipulatione. & hoc proditum eſt in l. nec ſemel, l. ſi cum præf. l. Firmio §. vlt. quan. dies leg. cedat. Ab illis autem ſtipulationum formulis ex ſeparandæ ſunt quæ ſequuntur. Hoc anno: in annum vnum: vel in annos 10. nam ex ſunt in diem, l. qui hoc, de verb. oblig. l. ſi in annos, de cond. & demon. vbi ma-

C le Haloander [ſi intra:] nam qui intra decem annos liber eſſe iubetur, ſtatim liber fit, l. ſi ita fuerit, in fi. de manumiſſis teſt. quod ſi in annos decem liber eſſe iubeatur, nouiſſimus decennij dies ſpectatur[l].

[10] PACTI EXCEPTIONE] Ita fit, vt quæ iure ciuili non tollitur obligatio, iure prætorio tollatur[m]. Tollendæ obligationis modi ex iure ciuili certi[n]: ex iure prætorio incerti[o] & infiniti ſunt. in his factum exigitur[p], in illis non item.

[g] L. nec ſemel 12. §. nouiſſime, D. qu. di. leg. ced. l. cum hi 8. §. ſi in annos, D. de tranſact.
[h] L. cum qui ita §. qui ita, D. de verb. oblig.
[i] L. ſi Stichum 16 D. de verb. oblig.
[k] L. 4. & l. 11. D. de ann. legat. [l] L. ſi in annos 49. à Cui. cit.
[m] Prætor enim pacta ſeruat datis exceptionibus, l. 5. C. de pact.
[n] L. obligationum 44. § 1. D. de obligat. l. ex ſtipulatione 7.

D C. de ſentent. & interloc. [o] Vide Cuiac. ad l. 1. D. de pact.
[p] Exceptio opponi debet.

§. IV. Sub conditione ſtipulatio fit, quum in aliquem caſum differtur obligatio: vt ſi aliquid factum fuerit, aut non fuerit ſtipulatio committatur: veluti, Si Titius conſul fuerit factus, quinque aureos dare ſpondes? Si quis ita ſtipuletur: Si in Capitolium non aſcendero, dare ſpondes? perinde erit ac ſi ſtipulatus eſſet, quum morietur ſibi dari. Ex conditionali ſtipulatione tantum ſpes eſt debitum[11] iri: eamque ipſam ſpem[12] in heredem transmittimus, ſi prius quam conditio exiſtat[13] mors nobis contigerit.

E * [11] DEBIT. IRI] L. in quantitate §. magna, ad leg. Fal. l. 3. C. de donat.

* [12] EAMQVE IPSAM S.] Excipitur ſtipulatio legatorum, l. 1. §. ſi quis ſub. vt leg. no. cau.

[13] COND. EXIST.] In ſtipulationibus ſpectatur tempus contractus[q]. Ex hoc iuris principio multa ſequuntur: Vt ſeruus hereditarius fruſtra vſumfructum etiam ſub conditione ſtipuletur, l. vſusf. de ſtip. ſeru.[r] Vt ſi filiusf. ſub conditione ſtipulatus, & pendente conditione emancipatus fuerit, patri actio competat, l. ſi filius, de verb. obli. l. quæ legata, l. non omne quod licet, de reg. iur. Vt ſeruus[s] ad prædium domini ſeruitutem recte ſtipuletur, l. ſi vouſ ex ſocus;

de ſer. ruſt. Vt ſtipulatio conditionalis conferatur, l. A
§ id quoque, de collat. [t] Vt de eo quod ſub conditione filioſ promiſſum eſt, paciſci is non poſſit, l. & heredi §. filiaſ. de pact. Vt ſtipulatio conditionalis ad heredem tranſmittatur [u]: quæ omnia in legatis ceſſant [v], nimirum quia in eis non teſtamenti præſens empus, ſed ceſſionis futurum tempus ſpectatur.

[q] L. ſi filiusfamilias 78. D. de verb. oblig. l. non omne 144. §. vlt. D. de reg. iu.

[r] Quia ſeruus perſonam non habet, nec ex alicuius perſona ius ſtipulandi habet.

[s] Stipulationes enim ſiue puræ, ſiue conditionales ſint, valent ex perſona domini. qui ſeruum ſtipulantem eo tempore habuit in poteſtate. & commodum igitur ſtipulationis pertinet ad dominum, etiamſi ſeruus poſtea manumiſſus ſit.

[t] Id eſt, vt frater fratribus ſuis conferat quod ei debetur ſub conditione quoties agitur de paterna ſucceſſione. B

[u] Si ſtipulator pendente conditione moriatur, conditionalem ſtipulationem in heredem ſuum tranſmittit. Legatarius autem ſi pendente conditione moriatur, nihil in heredem ſuum tranſmittit dd. ll. l. vn. §. ſin autem C. de caduc. toll.

[x] Seruo enim hereditario vſusfructus legari poteſt, quia dies non cedit ſtatim, d. l. vſumfr. ſed à die aditæ hereditatis, l. 1. D. quandi. legat. eiuſque legati commodum heredi per ſeruum adquirit. item ſi ſeruo legetur ſub conditione, & die legati cedente liber inueniatur, ſibi adquirit: ſpectatur enim tempus, qui dies legati cedit, nec valet legatum ſeruo relictum, niſi & is liber id capere potuerit die legati cedente. Item ſi filiofam. ſub conditione legetur, & conditio exiſtat poſt eius emancipationem, legatum ei adquiritur, d. l. ſi filiusfam. denique ſeruitus ad fundum domini ſeruo legari non poteſt: quia in legatis ſpectatur perſona ſerui non domini: & ideo ſi die legati cedente liber inueniatur, ſibi legatum adquiret. Hoc autem legatum non poteſt adquirere, quia domini fundum non habet. Poſtremo filiusfam. de eo quod ſub conditione ei legatum eſt, recte paciſcitur d. l & heredi, etſi conditionis exiſtentis tempore filius ſui iuris fuerit. C

§. V. Loca etiam inſeri ſtipulationi ſolent: veluti, Carthagine dare ſpondes? Quæ ſtipulatio licet pure fieri videatur: tamen re ipſa habet tempus iniectum, quo promiſſor vtatur ad pecuniam Carthagine dandam. Et ideo ſi quis Romæ ita ſtipuletur: Hodie Carthagine dare ſpondes? inutilis erit ſtipulatio, quum impoſſibilis ſit repromiſſio.

§. VI. Conditiones quæ ad præteritum vel præſens tempus referuntur, aut ſtatim infirmant obligationem, aut omnino non differunt: D veluti, Si Titius Conſul fuit: vel, Si Mæuius viuit, dare ſpondes? Nam ſi ea ita non ſunt, nihil valet ſtipulatio. ſin autem ita ſe habent, ſtatim valet [14]. Quæ enim per rerum naturam [15] ſunt certa: non morantur obligationem, licet apud nos incerta ſint.

* [14] STATIM VAL.] Et ſtatim agi ex ea poteſt [y] etiam antequam cognouerint contrahentes eam conditionem fuiſſe veram, vt Stephanus [z] ſentit in l. 37. de reb. cred.

[15] PER RER. NAT.] In præteritis vel præſentibus rerum naturam intuemur, non inſcitiam noſtram [a]. In futuris inſcitiam noſtram, non rerum naturam intuemur: nam & quæ futura ſunt, in rerum natura certa ſunt. nihil denique naturæ rerum incertum eſt. & quodcumque fit, id iam per rerum naturam certum erat priuſquam fieret, quum & quæ futura ſint, δυνατὸν ſit fieri: quæ tamen vetus eſt philoſophorum quæſtio [b]. Natura autem hominum ea quæ futura ſunt, penitus incerta & incognita ſunt. Nam etſi præſentia aut præterita complures ſcire poſſint, propterea quod iam vera ſunt aut falſa: futura tamen ne vnus quidem ſciat, quamuis ea prudentes viri prouideant ſæpe: ſed aliud eſt ſcire, longe aliud prouidere. Alia igitur eſt natura rerum, alia hominum: huic futura incerta ſunt [c], illi certa omnia & explorata ſunt.

[y] Theoph. [z] Libro 23. Baſil. tit. 1. [a] L. ſed & ſi 18. §. vlt. D. de iudic. [b] Vide Cuiac. ad l. 100. D. de verb. obligat.

[c] Demoſth. in orat. de Rhod. libert. ἄδηλον τὸ μέλλον ἅπασιν ἀνθρώποις. [Nam ſi qui, quæ euentura ſunt, prouideant, æquiparem Ioui.] Pacuuius.

§. VII. Non ſolum res in ſtipulatum deduci poſſunt, ſed etiam facta: vt ſi ſtipulemur aliquid fieri, vel non fieri. & in huiuſmodi ſtipulationibus optimum erit pœnam ſubicere, ne quantitas ſtipulationis [16] in incerto ſit, ac neceſſe ſit actori probare, quid eius interſit. Itaque ſi quis, vt fiat aliquid, ſtipuletur: ita adici pœna debet. Si ita factum non erit, tu pœnæ nomine decem aureos dare ſpondes? Sed ſi quædam fieri, quædam non fieri, vna eademque conceptione ſtipuletur, clauſula huiuſmodi erit adicienda: Si aduerſus ea factum erit, ſiue quid ita factum non erit: tunc pœnæ nomine decem aureos dare ſpondes?

* [16] QVANT. STIP.] Quæ ſcilicet quanti ea res eſt concipitur [d].

[d] L. vlt. D. de prætor. ſtipulat. id eſt, in eam venit quanti ſtipulatoris intereſt, quod plerumque in obſcuro eſt, l. ſi pœnam 68. D. de verb. oblig.

De duobus reis [1] ſtipulandi & promittendi.

CAPVT XVI.

ET ſtipulandi & promittendi duo pluresve rei fieri poſſunt. ſtipulandi ita, ſi poſt omnium interrogationem promiſſor reſpondeat, Spondeo [2]: vtputa quum duobus ſeparatim ſtipulantibus ita promiſſor reſpondeat, Vtrique veſtrum dare ſpondeo. Nam ſi prius Titio ſponderit, deinde alio interrogante ſpondeat: alia atque alia erit obligatio, nec creduntur duo rei ſtipulandi eſſe. Duo pluresve rei promittendi ita fiunt, Mæui quinque aureos dare ſpondes? Sei eoſdem quinque aureos dare ſpondes? ſi reſpondent ſinguli ſeparatim, Spondeo.

[1] DE DVOB. REIS] Reus ſtipulandi, reus promittendi, reus credendi, reus debendi, l. ſi duo, de recept. arbi. reus ſatiſdandi, reus ſatis accipiendi, l. qui hominem §. quidam, de ſolut.

[2] SPONDEO] Vno verbo [ſpondeo] contrahitur obligatio. Cicero pro Cæcinna: Si quis quod ſpopondit, qua in re verbo ſe vno obligauit.

§. I. Ex huiuſmodi obligationibus & ſtipulantibus [3] ſolidum ſingulis debetur, & promittentes ſinguli in ſolidum tenentur. In vtraque tamen obligatione vna res [4] vertitur, & vel alter debitum accipiendo, vel alter ſoluendo, omnium perimit obligationem, & omnes liberat.

[3] ET STIP.] Quum dixerit [ex huiuſmodi obligationibus,] recte adiecit [& ſtipulantibus] vt Theoph. [a] vertit recte, καὶ τῶν ἐπερωτησάντων, non, καὶ τῶν ἐπερωτηθέντων. In proximo etiam verſu legendum eſt [in vtraque enim]. Sententia autem huius §. emendata dicitur ab Iuſtiniano in Nouell. 99. quod ſecus eſt. nam Nou. Iuſtiniani dat beneficium D. Hadri. eis qui ſe ἀλληλεγγύως obligant. Emendat igitur l. reos, de duob. reis, non hanc ſententiam [b].

* [4] VNA RES VERT.] Aut ſane, ſi in vnius obligatione vna res, in alterius altera vertatur, non ſunt

duo rei debendi. eandem igitur rem io cuiuſque perſona, eandem cauſam eſſe oportet, non tempus idem, non ſolutionis etiam locum eundem, l. 9. D. eod. [c] A

[a] Vide Theophil. ooſtrum. [b] Mutat ſententiam in Patat. C. eod. & ad d. Nou. ex qua plures rei promittendi pro parte tantum conueniuntur, niſi ſpecialiter ſinguli ſe obligauerint in ſolidum vel proprio nomine, vel mutua fideiuſſione. Quin & ij qui in ſolidum ſe obligauerunt, ſi omnes ſoluendo & præſentes ſint, habent beneficium diuiſionis, vt idem ſcribit ad d. Nou.

[c] Si diſpar ſit obligatio in cauſa, vt ſi vnus promittat decem, alter Stichum, vel ſi vnus promittat euſdem ſpeciei rem meliorem, alter deteriorem, non ſunt duo rei. Vide Cuiac. ad d. l. 9. lib. 27. Quæſt. Papin.

§. II. Ex duobus reis promittendi, alius pure, alius in diem, vel ſub conditione obligari poteſt: nec impedimento erit dies aut conditio, quo minus ab eo qui pure obligatus eſt, B petatur.

De ſtipulatione ſeruorum.

CAPVT XVII.

SERVVS ex perſona domini ius ſtipulandi [1] habet. Sed hereditas in pleriſque perſonæ defuncti vicem ſuſtinet. ideoque quod ſeruus hereditarius ante aditam hereditatem ſtipulatur [2]: adquirit hereditati, ac per hoc etiam heredi poſtea facto adquiritur. C

[1] IVS STIP.] Et non tantum ius ſtipulandi in genere, ſed & ius ſtipulandi hoc vel illud, quum tamen generaliter ius capiendi ex teſtamentis alienis habeat ex perſona domini [a]: ius hoc vel illud capiendi ex ſua perſona, oon ex perſona domini.

[2] STIPVLATVR] Etiam ex cauſa oon peculiari.

[a] Vide Cuiacij recitationes ad l. 5. D. de ſeru. leg. lib. 16. Quæſtion. Papin.

§. I. Siue autem domino, ſiue ſibi [3], ſiue conſeruo ſuo [4], ſiue imperſonaliter [5] ſeruus ſtipuletur: domino adquirit. Idem iuris eſt & in liberis, qui in poteſtate patris ſunt ex quibus cauſis adquirere poſſunt. D

[3] SIVE SIBI] Quod tamen ſeruo legatur, domino legari oon videtur [b]. poſſit enim obtiogete ſeruo manumiſſo ante diem legari cedeotem [c]: Stipulatio ſtatim domino adquiritur [d].

[4] CONSERVO SVO] Poterit etiam frater fratri, ſi ambo in eiuſdem patris poteſtate ſint [e].

[5] IMPERSONALITER] Simpliciter, l. 18. §. 1. & 2. D. eod.

[b] L. debitor 82. §. ſeruo, verſ. ex illo, de leg. 2.

[c] §. an ſeruo, verſ. ex diuerſo, ſup. de leg.

[d] L. ſi filiusfa. 78. D. de verbor. oblig. [e] Quæ & Gloſſæ ſententia eſt.

§. II. Sed quum factum [6] in ſtipulatione continebitur, omnimodo perſona ſtipulantis continetur: veluti ſi ſeruus ſtipuletur, vt ſibi ire E agere liceat: ipſe enim tantum prohiberi non debet, non etiam dominus eius [7].

[6] SED QVVM FACTVM] Quæ iuris ſunt, ad dominum tranſeunt [f]: quæ facti ſunt, ooo tranſeunt [g]. In his quæ iuris ſunt, oihil intereſt, vtrum ſibi an domino vel imperſuoaliter ſtipuletur. Io bis quæ facti ſunt, contta: nam ſi factum ſibi ſtipuletur, perſona domini ſtipulatiooe ooo comptehoditur, adquiritur tamen domino obligatio. Factum in ſtipulatione comprehenditur, ſi vt ſibi fiat, ſi vt ſibi facere liceat, ſtipuletur. Exempli gratia, vt ſibi ire vel agere liceat, vt

A ſibi habere, ſibi poſſidere liceat, id eſt, tenere, l. ſtipulatio iſta §. hi qui ſunt, & §. hæc quoque, de verb. oblig. At ſi ſtipuletur ſibi operas officiales, inutilis eſt ſtipolatio: quoniam ſoli patrono hoc factum præſtari poteſt, neque vlla interpretatio oe talis ſtipulatio conſeruari poteſt, l. ſi operas, de ſtip. ſer. Eadem ratione ſi ipſe ſibi ſe ſtipuletur ab vno ex dominis, inutilis eſt ſtipulatio. atque ita leg. eſt in l. 2. de ſtip. ſer.

[7] NON DOM. ET.] L. ſtipulatio iſta §. hi qui ſunt, de ver. oblig. & ratio hæc eſt, quia facta in actu naturali hominum ſingulorum conſiſtunt, & natura alius eſt dominus [h], alius ſeruus, alius pater, alius filius, licet iure ciuili pro vno habeantur [i]. deoique facta cohærent perſonæ, nec ab alia in aliam tranſire poſſunt, B l. ſi ſtatulibera § vlt. de ſtatulib.

[f] L. ſtipulatio iſta 38. §. hi qui, D. de verb. obl.

[g] L. qui heredi 44. D. de condit. & demonſtrat.

[h] V. Cuiac. ad l. 130. D. de verb. obligat. in recitat.

[i] L. vlt. C. de impub. & al. l. dominus 39. & l. quodcumque 45. D. de verb. oblig.

§. III. Seruus communis ſtipulando, vnicuique dominorum pro portione dominij adquirit, niſi iuſſu vnius eorum, aut nominatim cui eorum ſtipulatus eſt. tunc enim ei ſoli [8] adquiritur. Quod ſeruus communis ſtipulatur, ſi alteri ex dominis adquiri non poteſt: ſolidum alteri adquiritur. veluti ſi res, quam dari ſtipulatus eſt, vnius domini ſit.

C [8] TVNC ENIM ET SOLI] Quum ſeruum communem vnus ex dominis ſuo nomine iubet ſtipulari, plus valet iuſſum quam nomen. Quum vero ſeruum communem ſimpliciter iubet ſtipulari, plus valet nomen quam iuſſum. Atque ita recte [k] Azo accipiendam cenſet l. vlt. C. per quas perſ. nob. adq.

[k] In ſumma Codicis num. 5.

De diuiſione ſtipulationum.

CAPVT XVIII.

STIPVLATIONVM aliæ ſunt iudiciales, aliæ D prætoriæ, aliæ conuentionales, aliæ communes tam prætoriæ, quam iudiciales.

§. I. Iudiciales ſunt dumtaxat, quæ à mero [1] iudicis officio proficiſcuntur, veluti de dolo cautio, vel de perſequendo ſeruo, qui in fuga eſt, reſtituendove pretio.

[1] A MERO] Sioe iuſſu prætoris, ſine cooventione partium, & iudicis à prætore ſcilicet ſpecialiter dati inter litigantes [a].

[a] L. pen. D. iudic. ſol.

§. II. Prætoriæ ſunt quæ à mero prætoris officio proficiſcuntur, veluti damni infecti, vel legatorum. Prætorias autem ſtipulationes ſic exaudiri oportet, vt in his contineantur etiam E ædilitiæ [2]. nam & hæ à iuriſdictione veniunt.

[2] ÆDILITIÆ] Continebuntur etiam tribunitiæ [b].

[b] Stipulationis tribunitiæ meminit Vlp. Reg. tit. 7. §. 3.

§. III. Conuentionales ſunt quæ ex conuentione vtriuſque partis concipiuntur [3]: hoc eſt neque iuſſu iudicis, neque iuſſu prætoris, ſed ex conuentione contrahentium, quarum totidem genera ſunt, quot pene dixerim rerum contrahendarum.

[3] VTR. P. CONC.] Id eſt reorum, vt Pomp. ait [c].

[c] L. 5. D. de verb. obligat.

§. IV. Communes ſtipulationes ſunr, veluti rem ſaluam fore pupilli: nam & prætor iuber rem ſaluam fore pupillo caueri: & interdum iudex, ſi alirer expediri hæc res non poteſt, vel de raro [4] ſtipulario.

[4] VEL DE RATO] Qoidam cod. [vel de rato ſtipulatio exigitur.] In quibuſdam tamen horum nihil habetur.

De inutilibus ſtipulationibus.

CAPVT XIX.

OMNIS res quæ dominio noſtro ſubicitur, in ſtipulationem deduci poteſt: ſiue illa mobilis, ſiue ſoli ſir.

§. I. Ar ſi quis rem quæ in rerum natura non eſt, aur eſſe non poteſt, dari ſtipularus fuerir: veluri Stichum, qui mortuus ſir, quem viuere credebat: aur hippocentaurum [1], qui eſſe non poſſit: inutilis [2] erir ſtipulario.

*[1] HIPPOCENT.] Eodem exemplo Stoici vſi ſunt Laërtio [a] auctore pro re quæ non eſt in rerum natura, & Sceptici auctore Empirico [b]. vtitur Galen. 4. de diff. pul.

*[2] INVTILIS] Inutiles ſunt quæ ſtatim ab initio non valent [c], & pro non factis habentur. Sed & eæ inutiles dicuntur quarum adiectio eſt inutilis quod ad obligationem attinet, l. ſed ſi ſibi, de ſtip. ſer. ſed improprie, quia ipſæ in totum vtiles ſunt.

[a] In Zenone. [b] Pyrrhon. hypot. c. 14. [c] Theoph. §. 2. verſ. nec vero, in fi.

§. II. Idem iuris eſt ſi rem ſacram, aut religioſam, quam humani iuris eſſe credebar: vel publicam quæ vſibus populi perpetuo expoſita ſir, vt forum, vel theatrum, vel liberum, hominem, quem ſeruum eſſe credebat, vel cuius commercium non habuerit, vel rem ſuam dari quis ſtipuletur. Nec in pendenti erit ſtipulatio ob id, quod publica res in priuatum deduci, & ex libero ſeruus fieri poteſt, & commercium adipiſci ſtipulator poreſt, & res ſtipulatoris eſſe deſinere poteſt [3]: ſed protinus [4] inutilis eſt. Irem contra licet initio vtiliter res in ſtipulatum deducta ſir: ſi poſtea in earum qua cauſa, de quibus ſupra dictum eſt, ſine facto [5] promiſſoris deuenerit, extinguitur ſtipulario. At nec ſtatim ab initio talis ſtipulatio valebit, Lucium Titium, quum ſeruus erit, dare ſpondes? & ſimilia: quia quæ natura ſui [6] dominio noſtro exempta ſunr, in obligationem deduci nullo modo poſſunr.

*[3] DESIN. POT.] L. 128. de verb. obl.

*[4] PROTINVS] Protinus & in pendenti, oppoſita, vt illo Senecæ [d] loco: Omnia quæ ventura ſunt, in incerto iacent, protinus viue.

*[5] SINE F. PR.] An ergo & ſi rei alienæ, quam quis ſtipulatus erat, dominium ſtipulator nactus fuerit? ſic ſane, ſi id nactus fuerit ex cauſa lucratiua, non ſi ex cauſa onerosa [e].

[6] QVÆ NAT.] Vet. [qua natura ſui:] qua, pro, quatenus, ſiue, quoniam. Et bene, natura ſui. Nam rem meam recte ſtipulor ſub conditione, quum aliena erit [f]. quia etſi nunc mea effici non poſſit natura

A ſui, tamen tantum abeſt, vt à dominio meo exempta ſit, vt in eo nunc ſir vel maxime. Atque ita, licet, quantum ad perſonas attinet, ex quibus obligatio conſiſtit, tempus contractus inſpiciatur, vti dictum eſt tit. de verb. oblig. non tamen quantum ad eas res pertinet, quæ in ſtipulationem veniunt [g].

[d] de breuit. vitæ c. 9. [e] L. inter ſtipulantem 83. §. ſi rem, D. de verb. obli. l. omnes 17. & l. ex promiſſione 19. D. de obligat. [f] L. ſi rem 31. l. exiſtimo 98. D. de verb. obligat.

[g] Nam ſi heic inſpiceretur tempus contractus, inutilis eſſet ſtipulatio, quia rem meam inutiliter ſtipulor.

§. III. Si quis alium darurum facturumve quid ſpoponderit, non obligabitur: veluti ſi ſpondeat Titium quinque aureos daturum. Quod ſi effecturum ſe vt Titius daret ſpoponde-
B rir, obligarur.

§. IV. Si quis alij, quam cuius iuri ſubiectus ſit, ſtipuletur, nihil agit. Plane ſolutio etiam in extraneam perſonam conferri poreſt: veluti ſi quis ita ſtipuletur, Mihi aut [7] Seio dare ſpondes? vt obligatio quidem ſtipulatori adquiratur, ſolui tamen Seio, etiam inuito eo [8], recte poſſit [9], vt liberatio ipſo iure [10] contingat: ſed ille aduerſus Seium habeat mandati actionem. Quod ſi quis ſibi & alij, cuius iuri ſubiectus non ſit, dari decem aureos ſtipulatus eſt: valebit quidem ſtipulatio. ſed vtrum totum debeatur,
C quod in ſtipulationem deductum eſt, an vero pars dimidia, dubitatum eſt [11]. ſed placet non plus quam dimidiam partem ei adquiri. Ei qui iuri tuo ſubiectus eſt, ſi ſtipulatus ſis, tibi adquiris, quia vox tua tanquam filij ſit [12], ſicuti filij vox [13] tanquam tua intellegitur in iis rebus, quæ tibi adquiri poſſunt [14].

*[7] MIHI AVT S.] Non contra, Seio aut mihi, l. Gaius, ſol. mat. Adiectus nominatur poſteriore, non priore loco, l. qui res §. ſi ſeruus, de ſolut. Et in l. 1. §. pen. de ſtip. ſer. legendum, proprietario aut fructuario, ex l. 28. eod.

*[8] INVITO EO] Inuito ſtipulatore, quia certam
D conditionem habet ſtipulatio, quam mutare ſtipulator non poteſt [h]: & euenit hoc caſu vt ſtipulatio vltro citroque pariat obligationem [i].

*[9] RECTE P.] Ante litem conteſtatam [ii].

*[10] IPSO IVRE] Si quidem id debitor adiecto ſoluit quod fuit in obligatione [k]: nam ſi aliud, per exceptionem, non ipſo iure, vt l. vlt. §. cum mihi, de ver. obl.

*[11] DVBIT. EST] Dubitatum, inquam, eſt vtrum pars inutilis adcreſcat vtili, pecunia deducta in ſtipulationem, non abs re, quum alia re deducta ſit verius adcreſcere [l].

*[12] TANQ. FIL.] Id eſt, ipſe ſibi filius ſtipulari videtur [m].

*[13] SICVT FILII VOX] L. ſi ſeruus communis,
E de dam. inf. §. poſt mortem, inf.

*[14] ADQ. POSS.] In caſtrenſi peculio ſecus, l. 15. §. 1. de caſt. pec.

[h] L. vero procuratori 12. §. 3. l. aliud eſt 106. D. de ſol.
[i] Stipulator enim pati cogitur vt adiecto ſoluatur.
[ii] L. fideiuſſor 16. & l. ſi quis ſtipulatus 57. §. 1. D. de ſol.
[k] Vide Cuiac. ad l. cum quis ſibi 55. D. de verb. oblig.
[l] L. ſi mihi & Titio 110. D. de verb. obli. ad quam vide Cuiac.
[m] L. quod dicitur 130. eod.

§. V. Præterea inutilis eſt ſtipulatio, ſi quis ad ea quæ interrogatus fuerir, non reſpondeat: veluti ſi decem aureos [15] à re dari ſtipuletur, tu quinque promittas, vel contra: aut ſi ille pure

ſtipuletur, tu ſub conditione promittas, vel contra: ſi modo ſcilicet id exprimas, id eſt, ſi eui ſub conditione vel in diem ſtipulanti, tu reſpondeas: Præſenti die ſpondeo: Nam ſi hoc ſolum reſpondeas: Promitto, breuiter videris in eandem diem vel conditionem ſpopondiſſe. Neque enim neceſſe eſt in reſpondendo eadem omnia repeti, quæ ſtipulator expreſſerit.

[21] Decem avr.] Idem Gaius ſcribit lib. 2. Inſtit.[n] Vlpianus contra in l. 1. §. ſi ſtipulanti, de verb. obl. Sed hoc primum Vlp. ſtatuit, inutilem eſſe ſtipulationem, ſi quis pure interrogatus, ſub conditione reſpondeat, vel contra. vel ſi intra kalend. Idibus reſpondeat. inde generalem regulam proponit, Quum adiicit promiſſor aliquid obligationi vel detrahit, ſemper ac omni caſu probandum eſſe inutilem ſtipulationem eſſe cum exceptione hac, Niſi ſtipulatori, &c. Et ad hanc quidem exceptionem proximus §. accommodari debet, hoc pacto: vt ſi ſtipulanti tibi decem, viginti reſpondeam, quamuis ilico tibi placuerit reſponſio, non tamen contracta ſit obligatio, niſi in 10. quia me non de 20. ſed de 10. interrogaſti. Et ex diuerſo, vt ne plus quiſquam obligetur, quam reſponderit. Igitur ſatis non eſt, placere diuerſitatem reſponſionis, niſi reſponſio in interrogatione, aut viciſſim hæc in illa inſit. Vnde, etſi ei qui pure ſtipulatus eſt, placeat ſtatim conditionalis reſponſio, vel ex contrario, non ideo magis vtilis ſtipulatio eſt: quia ſimplici enunciationi conditionalis, aut conditionali ſimplex nulla ineſt. Idem dicendum eſt, ſi ſtipulanti intra kalendas quintas, placeat reſponſio Idibus. Sequitur apud Vlpianum, Sed ſi mihi Pamphilum. Quum vero in hac ſpecie idem ſtatuat quod in ſuperiori, cur eam exorſus eſt à nota aduerſæ ſententiæ? Credo, quia etſi diuerſitas reſponſionis non placeat, vtilis ſtipulatio eſt, propter variatum rerum cauſam.

[n] Tit. 9

§. VI. Item inutilis eſt ſtipulatio, ſi vel ab eo ſtipuleris, qui tuo iuri ſubiectus eſt, vel ſi is à te ſtipuletur[16]. Sed ſeruus quidem non ſolum domino ſuo obligari non[17] poteſt, ſed ne alij quidem vlli: filij vero familias aliis obligari poſſunt.

[16] A te stip.] Quia idem ab eodem ſtipulari videtur[o].

[17] Oblig. non p.] De obligatione ciuili loquitur vt § ſi ſeruus, inf. de nox. act. nam & domino & externo obligari naturaliter ex contractibus poteſt[p], exceptis certis caſibus[q].

[o] L. ſi quis pro eo 56. §. 1. D. de fideiuſſ.
[p] L. eo temp. 50. §. etiam, D. de pec. l. ſerui 14. D. de obligat.
[q] De quibus vide l. 8. Obſ. c. 11.

§. VII. Mutum neque ſtipulari neque promittere poſſe, palam eſt. quod & in ſurdo receptum eſt; quia & is, qui ſtipulatur, verba promittentis, & is qui promittit, verba ſtipulantis audire debet. vnde apparet non de eo nos loqui, qui tardius exaudit: ſed de eo qui omnino non audit.

§. VIII. Furioſus nullum negotium gerere poteſt: quia non intellegit quæ agit.

§. IX. Pupillus omne negotium[18] recte gerit. vt tamen ſicubi tutoris auctoritas neceſſaria ſit, adhibeatur tutor: velut ſi ipſe obligetur. nam alium ſibi obligare etiam ſine tutoris auctoritate poteſt.

[18] Omne negotivm] Omne negotium inter

A viuos, non negotium[r] vltimi temporis[ſ]: & recte pupillus: nec enim puberi maſculo curatoris auctoritate opus eſt, l. 101. de verb. obl.

[r] §. 1. ſup. quib. non eſt permiſſ. fac. teſt.
[ſ] Valer. Max. lib. 7. c. 7.

§. X. Sed quod diximus de pupillis, vtique de iis verum eſt, qui iam aliquem intellectum habent. nam infans & qui infanti proximus eſt, non multum à furioſo diſtant: quia huius ætatis pupilli nullum habent intellectum, ſed in proximis infanti[19] propter vtilitatem[20] eorum benignior iuris interpretatio facta eſt, vt idem iuris habeant quod pubertati proximi. Sed qui in
B poteſtate parentis eſt impubes, nec auctore quidem patre obligatur[21].

[19] Proxim. inf.] Aliud eſt, non intelligere quid loquamur: longe aliud non intelligere quid agamus Infans non intelligit quid loquatur. Proximus infanti non intelligit quid agatur[t]. Proximus pubertati vtrumque intelligit. Proximus infanti eſt, qui egreſſus eſt infantiam, & qui linguæ gnarus, rerum adhuc ignorans eſt. Proximus pubertati, qui nondum ingreſſus eſt pubertatem, ſed prope eam eſt tamen, ita vt annale tantummodo[u], vel ſemeſtre tempus reliquum ſit[x].

[20] Propter vtilitat.] Vtilitatis eorum cauſa, quum de commodo eorum agitur, l. 4. de euict.
C vt tum ſcilicet tutore auctore obligari poſſint[y].

[21] Patre obligatvr] Quia quum omnia adquirat patri, in perſona eius ceſſat vtilitatis ratio.

[t] L. 1. §. vlt. D. de oblig. l. 5. D. de reg. i.
[u] Seru. in illud Virg. l. 8. alter ab vndecimo, id eſt, tertiuſdecimas. & vult ſignificare iam ſe victum fuiſſe pubertati, quod de duodecimo anno procedere non poteſt.
[x] L. non tantum 17. D. de excuſat. tut. vide Cu. Obſ. lib. 17. c. 4. & Notata Ant. Mercatoris lib. 3. cap. 23. & Obſ. 22. c. 23.
[y] Vide Cui. ad d. l. 4. & ad l. cum plures 12. §. 2. D. de admin. tut.

§. XI. Si impoſſibilis conditio obligationibus adiciatur, nihil valet ſtipulatio. Impoſſibilis autem conditio habetur, cui natura[22] impedimento eſt, quo minus exiſtat: veluti ſi quis ita dixe-
D rit: Si digito cælum attingero[23], dare ſpondes? At ſi ita ſtipuletur, Si digito cælum non attingero, dare ſpondes? pure facta obligatio intellegitur: ideoque ſtatim petere poteſt.

[22] Cvi nat. impeo.] Et ideo nec ex huiuſmodi ſtipulatione naturalis obligatio naſcitur, l. 29. de fideiuſſ.

[23] Cæl. attinc.] Prouerbium, Digito cælum tangere, Iuriſconſultis vſitatiſſimum. Cicero[z]: Noſtri principes digito ſe cælum putent attingere. Ouidius[a]. Tangam vertice cælum. Symmachus[b]: Nec ego, vt aiunt, ſupera conuexa tetigiſſem.

[z] Epiſt. 7. lib. 2. ad Attic. [a] Secundo de Ponto eleg. 5.
[b] Epiſt. 46. lib. 2.

E §. XII. Item verborum obligatio[24] inter abſentes[25] concepta, inutilis eſt. Sed quum hoc materiam litium contentioſis hominibus præſtabat, forte poſt tempus tales allegationes opponentibus, & non præſentes eſſe, vel ſe, vel aduerſarios ſuos contendentibus, ideo noſtra Conſtitutio[26] propter celeritatem dirimendarum litium introducta eſt, quam ad Cæſarienſes aduocatos ſcripſimus: per quam diſpoſuimus, tales ſcripturas, quæ præſto eſſe partes indicant, omnimodo eſſe credendas: niſi ipſe, qui talibus vti-

tur improbis allegationibus, manifeſtiſſimis pro- A batiombus, vel per ſcripturam vel per teſtes idoneos adprobaucrit, in ipſo toto dic, quo conficiebatur inſtrumentum, ſeſe, vel aduerſarium ſuum in alus locis eſſe.

[24] Obligatio] Ceteri omnes contractus [c], item pacta [d] recte fiunt inter abſentes: & fieri poſſunt à mutis & ſurdis [e]. Neque in eis exigitur adeo congrua reſponſio, l. ſi ſtipuler §. vlt. de verb. oblig. Sola ſtipulatio fit inter præſentes [f]. Erinde nomeo verborum oblig. Nam verba ſunt præſentium non abſentium. non fit à muto aut ſurdo [g]: denique congruam reſponſionem exigit [h].

* [25] Inter abs.] L. 8. de duobus reis.

[26] Constitvt.] Conſtitutio Latina l. 14. C. de contr. ſtipulat.

[c] Vt ſocietas l. 4. D. pro ſoc. locatio, l. quædam 77. D. de rei vindic. mandatum l. 2. §. 1. & l. 22. §. ſi curator, D. mand. l. 2. D. obligat. [d] L. 2. D. de pact. [e] L. in quibuſcumque 48. D. de oblig. l. vbi non voce 124. D. de reg. iur.
[f] L. 1. D. de verb. oblig. [g] d. l. 1. [h] d. l. 1. §. 4.

§. XIII. Poſt mortem ſuam dari ſibi nemo ſtipulari poterat: non magis, quam poſt eius mortem, à quo ſtipulabatur. Ac nec is, qui in alicuius poteſtate eſt, poſt mortem eius ſtipulari poterat: quia patris vel domini voce loqui videtur. Sed & ſi quis ita ſtipuletur, Pridie quam moriar, vel, Pridie quam morieris, dari? inutilis erat ſtipulatio [27]. Sed quum (vt ita dictum C eſt [28]) ex conſenſu contrahentium ſtipulationes valent: placuit nobis [29] etiam in hunc iuris articulum neceſſariam inducere emendationem: vt ſiue poſt mortem, ſiue pridie, quam morietur ſtipulator, ſiue promiſſor, ſtipulatio concepta eſt, valeat ſtipulatio.

* [27] Stipvlatio] Notant & Græci [i] alium caſum in l. 1. in prin. C. de rei vx. act.

* [28] Dictvm est] Cap. 18.

[29] Placvit nobis] Conſtit. Latina, l. 11. C. de contr. ſtipu. de qua lib. 2. cap. 20. §. poſt mortem. ſup.

[i] Baſil. tit r. lib. 29.

D

§. XIV. Item ſi quis ita ſtipulatus erat, ſi nauis ex Aſia venerit, hodie dare ſpondes? inutilis erat ſtipulatio, quia præpoſtere concepta eſt, Sed quum Leo inclytæ recordationis, in dotibus eandem ſtipulationem, quæ, præpoſtera nuncupatur, non eſſe reiciendam exiſtimauit; nobis placuit & huic perfectum robur accommodare, vt non ſolum in dotibus, ſed etiam in omnibus valeat huiuſmodi conceptio ſtipulationis [30].

* [30] Conc. stip.] Et ſimili modo valet ſtipulatio, ſi mihi dari ſtipuler kal. Feb. aut Titio kal. Ian. l. qui res §. mihi dare, de ſolut. l. vlt. §. vlt. de verb. E obl.

§. XV. Ita autem concepta ſtipulatio, veluti ſi Titius dicat, Quum moriar dare ſpondes? vel: Quum morieris, vt apud veteres vtilis erat, & nunc valet.

§. XVI. Item poſt mortem alterius recte ſtipulamur.

§. XVII. Si ſcriptum [31] in inſtrumento fuerit, promiſiſſe aliquem: perinde habetur atque ſi interrogatione præcedente reſponſum ſit [32].

[31] Si script.] Hæc ſententia ſumpta eſt ex Paulo lib. 5. Sentent. de oblig. Adiecit Iuſtinianus idem eſſe ſi ſcriptum ſit præſto contrahentes fuiſſe, §. item verborum, ſup.

* [32] Responsvm sit] Si modo res geſta ſit inter præſentes, l. 1. C. de con. ſtip. l. Titia §. pen. de verb. obl. l. 8. de duo. reis. The. in tit. de lit. obl. aut ſi ſcriptum etiam hoc ſit nominatim, rem geſtam fuiſſe inter præſentes, qui & tunc temporis in eadem ciuitate fuerint, §. item verborum, ſup.

§. XVIII. Quotiens plures res vna ſtipulatione comprehenduntur, ſi quidem promiſſor ſimpliciter reſpondeat, dare ſpondeo, propter omnes tenetur. Si vero vnam ex his, vel quaſ- B dam daturum ſe reſponderit: obligatio in iis pro quibus ſpoponderit, contrahitur. Ex pluribus enim ſtipulationibus [33] vna, vel quædam videntur eſſe perfectæ: ſingulas enim res ſtipulari, & ad ſingulas reſpondere debemus.

* [33] Ex plvrib.] Quot ſunt res, tot ſunt ſtipulationes, nec imperfectæ perfectas vitiant [k].

[k] L. 1. §. ſed ſi mihi, & l. ſcire debemus 29. D. de verb. oblig. imperfectæ autem, vt in l. ita ſtipulatus ſum 115. eod. id eſt, inutiles.

§. XIX. Alteri [34] ſtipulari (vt ſupra dictum eſt) nemo poteſt. Inuentæ ſunt [35] enim huiuſmodi obligationes ad hoc, vt vnuſquiſque ſibi adquirat quod ſua intereſt: ceterum vt alij detur, nihil intereſt ſtipulatoris. Plane ſi quis velit hoc facere, pœnam ſtipulari conueniet, vt niſi ita factum ſit, vt comprehenſum eſt, committatur pœnæ ſtipulatio etiam ei cuius nihil intereſt. Pœnam enim quum ſtipulatur quis, non illud inſpicitur, quid interſit eius, ſed quæ ſit quantitas in conditione [36] ſtipulationis. Ergo ſi quis ſtipuletur Titio dari, nihil agit. ſed ſi addiderit pœnam, niſi dederis, tot aureos dare ſpondes? tunc committitur ſtipulatio.

* [34] Alteri] Abſenti, l. 3. C. de con. ſtip. l. 3. C. de inut. ſtip.

[35] Inventæ svnt] Illud notandum eſt, hac in re promiſſoris & ſtipulatoris diuerſam eſſe cauſam. Reus namque promittendi eſt is, qui pro altero quid promittit, inf. de fideiuſſ. in princ. Reus ſtipulandi eſt is, qui alteri adſtipulatus eſt. Quod ex Ælio Gallo Verrius Flaccus, aut Sex. Pompeius Feſtus refert lib. 17. [l]

* [36] Conditione] Quæ conditioni ſtipulationis ſubiecta quantitas ſit [m].

[l] In voce, reus. [m] Theoph.

§. XX. Sed & ſi quis ſtipuletur alij, quum eius intereſſet, placuit ſtipulationem valere. Nam ſi is qui pupilli tutelam adminiſtrare cœperat, ceſſit adminiſtratione contutori ſuo, & ſtipulatus eſt rem pupilli ſaluam fore: quoniam intereſt ſtipulatoris fieri, quod ſtipulatus eſt, quum obligatus futurus eſſet pupillo, ſi male geſſerit [37], tenet obligatio. Ergo & ſi quis procuratori ſuo dari ſtipulatus ſit, ſtipulatio vires habebit. Et ſi creditori dari ſtipulatus ſit, quod ſua intereſt, ne forte vel pœna committatur, vel prædia diſtrahantur, quæ pignori data erant, valet ſtipulatio.

[37] Si male gess.] Alias, [ſi male res ceſſerit] vt in l. ſtipulatio §. ſi ſtipuler, de verb. oblig.

§. XXI. Verſa vice qui alium facturum pro-

miſit, videtur in ea eſſe cauſa, vt non teneatur niſi pœnam ipſe promiſerit.

§. XXII. Item nemo rem ſuam futuram, in eum caſum, quo [38] ſua ſit, vtiliter ſtipulatur.

[38] Qvo svasit] Anpotios [qua ſua ſit?] vt in l. nemo, eod. tit.

§. XXIII. Si de alia re ſtipulator ſenſerit, de alia promiſſor: perinde nulla contrahitur obligatio, ac ſi ad interrogatum reſponſum non eſſet, veluti ſi hominem Stichum à te quis ſtipulatus fuerit, tu de Pamphilo ſenſeris, quem Stichum vocari credideris.

§. XXIV. Quod turpi ex cauſa promiſſum eſt: veluti ſi quis homicidium vel ſacrilegium ſe facturum promittat, non valet.

§. XXV. Quum quis ſub aliqua conditione ſtipulatus fuerit, licet ante conditionem deceſſerit: poſtea exiſtente conditione heres eius agere poteſt. Idem eſt & ex promiſſoris parte [39].

* [39] Ex promiss. p.] Nec mirum: quum & idem ſit in legatis ex heredis parte, l. 64. de cond. & dem. [m] At non idem eſt in eis ex legatarij parte, quod in ſtipulationibus ex parte ſtipulatoris [n].

[m] Si heres pendente conditione legati deceſſerit, heredem ſuum obligatum relinquit, l. 52. quis 57. D. de verb. obligat.

[n] Nam is cui ſub conditione relictum eſt, pendente conditione creditor non eſt: is autem qui ſub conditione ſtipulatus eſt, pendente conditione creditor eſt, l. is cui 42. D. de oblig. & act. ideoque ſi legatarius pendente conditione moriatur, in heredem ſuum nihil tranſmittit, l. vn. §. ſin autem, C. de cadue. toll. ſtipulator autem ſtipulationem conditionalem tranſmittit. V. ſup. §. 4. cap. 15.

§. XXVI. Qui hoc anno aut hoc menſe dari ſtipulatus eſt, niſi omnibus partibus anni vel menſis præteritis, non recte petet.

§. XXVII. Si fundum dari ſtipuleris vel hominem, non poteris continuo agere, niſi tantum ſpacium præterierit quo traditio fieri poſſit.

De fideiuſſoribus [1].

CAPVT XX.

Pro eo qui promittit [2] ſolent alij obligari [3], qui fideiuſſores appellantur: quos homines accipere ſolent, dum curant vt diligentius ſibi cautum ſit.

[1] De fidei.] Fideiubere, eſt ſuo periculo fore id, de quo agitur, recipere: quod per ſtipulationem fit.

* [2] Qvi promitt.] Pro promiſſore, & nomine promiſſoris idem eſt, vt pro me, & meo nomine, l. 22. § ſi mandauerim, mand. Creditor fideiuſſorem pro debitore obligat [a], §. vlt. ſup. c. 14. Alieno ergo nomine fideiuſſor obligatur [b], mandator autem ſuo nomine [c].

* [3] Obligari] Exemplo rei principalis, cuius locum fideiuſſor obtinet, l. 4. de fideiuſſor. l. 24. C. eod. In mandatore autem aliud eſt. Conſule Obſ. 23 [d].

[a] Sic creditor debitorem proprio nomine obligare dicitur in l. 2. §. 2. D. de oblig. & act.

[b] d. §. 2. l. 1. §. ſed aut proprio, D. de obligat.

[c] L. Papinianus 28 D. mand. [d] Cap. 25.

§. I. In omnibus autem obligationibus adſumi poſſunt, id eſt, ſiue re, ſiue verbis, ſiue
A literis, ſiue conſenſu contractæ fuerint. At ne illud quidem intereſt, vtrum ciuilis, an naturalis ſit obligatio, cui adiciatur fideiuſſor: adeo quidem vt pro ſeruo quoque obligetur, ſiue extraneus ſit qui fideiuſſorem à ſeruo accipiat, ſiue ipſe dominus in id quod ſibi naturaliter debetur.

§. II. Fideiuſſor non tantum ipſe obligatur, ſed etiam heredem obligatum relinquit.

§. III. Fideiuſſor & præcedere [4] obligationem & ſequi poteſt [5].

* [4] Præcederx] Mandator præcedere, non
B ſequi, l. 12. §. ſi poſt, mand. [e] hic tenetur creditori [f] actione mandati, Fideiuſſor ex ſtipulatu [g] debitor vtrique mandati, vel neg. geſtorum [h], l. Graniot, de fideiuſſ.

* [5] Seqvi pot.] Confeſtim, vel interiecto tempore, l. amiſſi §. vlt. D. eod. videbatur ſequi tantum poſſe, quum & ſequela dicatur eſſe principalis obligationis, l. 93. de ſolut. l. 5. §. pen. de inſt. act. ſed in contractibus ordo temporis vel ſcripturæ non obſeruatur.

[e] Vbi Vlp. ex Papin refert, ſi poſt creditam pecuniam mandauero creditori credendam, nullum eſſe mandatum.

[f] Qui mandatu eius pecuniam credidit.

[g] §. vlt. h. t. l. idemque 10. §. fideiuſſores, D. mand. l. 14. C. de fideiuſſ. per ſtipulationem enim conſtituitur, d. §. vlt. vide Cui. Parat. C. de fideiuſſ. l. nec enim 6. D. de ſolution, ſeruatur tamen
C in negotiis vltimi temporis, l. 2. §. prius autem, D. de vulg. & pup.

[h] Si quis pro abſente fideiuſſerit, l. ex mandato 20. §. 1. D. mand. l. 4. D. de fideiuſſ.

§. IV. Si plures ſint fideiuſſores, quotquot erunt numero, ſinguli in ſolidum tenentur [6]. Itaque liberum eſt creditori, à quo velit ſolidum petere [7]. Sed ex epiſtola diui Hadriani [8] compellitur creditor à ſingulis, qui modo ſoluendo ſunt [9] litis conteſtatæ tempore, partes petere.

Ex Auth. de fideiuſſorib. & mandatoribus, &c. coll. 1. tit. 4. Nou. 4. capit. 1. ſeu §. ſi quis igitur crediderit.

D *Sed hodie vtroque præſente, reus prius conueniendus eſt: ſed abſens ab interceſſore præſente hoc deſiderante deducendus eſt intra tempus definitum à iudice, quo tranſacto interceſſor ſatisfacere compellitur, ceſſis ſibi actionibus, abſque diſtinctione contractus ſiue interceſſoris.*

Ideoque ſi quis ex fideiuſſoribus eo tempore ſoluendo non ſit, hoc ceteros onerat. Sed ſi ab vno fideiuſſore creditor totum conſequutus fuerit, huius ſolius detrimentum erit, ſi is, pro quo fideiuſſit, ſoluendo non ſit: & ſibi imputare debet, quum potuerit adiuuari ex epiſtola diui Hadriani, & deſiderare vt pro parte in ſe detur actio [10].

E * [6] In solid. ten.] Sicut reus principalis, cuius ſinguli locum obtinent, niſi id agatur nominatim, vt in partem tantum teneantur [i].

* [7] Solid. pet.] Niſi is quem eligit ante iudicium acceptum offerat quod pro parte ſua ſit, l. 16. Iud. ſol.

[8] D. Hadr.] Quod etiam edicto comprehenſum fuiſſe Paulus indicat lib. 1. Sentent. [k] hoc beneficium omnibus acceſſionibus datur, l. vlt. C. de conſtitu. pec. cuius leg. extrema ratio ſic reſtituenda eſt, [æquitatem enim diuiſionis ſpecies actionis] vt apparet ex l. ſi fideiuſſoris. de fideiuſſ. tit.

* [9] Solv. svnt] Et præſentes ipſi aut procuratores eorum [l].

* [10] In ſe dxtvr a.] L. ſi teſtamento §. quod ſi duo, in fi. D. eod. vel etiam vt in ſe datæ actioni in ſolidum, ſubiciatur exceptio, ſi non & ceteri ſoluendo ſunt, l. 28 eod.

[i] L. inter eos 51. D. de fideiuſſ. [k] tit. 20.

[l] L. ſi dubitet 10. D. de fidei. Nou. de duob. reis 99. cap. 1.

§. V. Fideiuſſores ita obligari non poſſunt, vt plus debeant, quam debet is, pro quo obligantur. Nam eorum obligatio acceſſio eſt principalis obligationis: neç plus in acceſſione poteſt eſſe quam in principali re. At ex diuerſo, vt minus debeant, obligari poſſunt. Itaque ſi reus decem aureos promiſerit, fideiuſſor in quinque recte obligatur: contra vero obligari non poteſt [11]. Item ſi ille pure promiſerit, fideiuſſor ſub conditione promittere poteſt: contra vero non poteſt [12]. Non ſolum enim in quantitate, ſed etiam in tempore minus & plus intellegitur. Plus eſt enim ſtatim aliquid dare, minus poſt tempus dare.

* [11] Non poteſt] Io maiorem ſummam ſcilicet: in debitam enim ſummam obligari magis eſt, atgu. l. ſi à reo, de fideiuſſ.

* [12] Contra vero non p.] Quia reus principalis qui ſub conditione debet, obligatus oon eſt. Contraria igitur ratione, ſi in diem debet, quia obligatus eſt, pro eo pure fideiubere vel conſtituere poteſt. Nec fuit cur Acc. l. 4. de conſtit. pec. hac in re fideiuſſionem ſepararet à coostituto. Et quod ait, promittere non poteſt, ſic eſt accipiendum, obligari non poteſt præſenti die. Ceterum exiſtente conditione obligabitur, l. 19. de conſt. pec. Obligatio fideiuſſoris poteſt eſſe in pendenti, l. 35. de iudic.

§. VI. Si quid autem fideiuſſor pro reo ſoluerit, eius recuperandi cauſa habet cum eo mandati iudicium.

§. VII. Græce fideiuſſor ita accipitur [13], τῇ ἐμῇ πίστει κελεύω, λέγω, θέλω, ſiue βούλομαι. ſed & ſi φημὶ dixerit, pro eo erit, ac ſi dixerit λέγω.

[13] Accipitvr] Recte, vt in l. Græce, de fideiuſſ. Et in lib. ſcript. ad idem pertinens l. blanditus, C. eod. nondum à quoquam ex fide bona reſtituta, ſic emendanda eſt auctoritate librorum antiquorum, [quod quum pro alio interuenires, τί μοι dixiſti:] quod optime conuenit cum l. 1. §. ſi quis interroget, de verb. oblig. vel vt docet Obſer. 14. c. 40.

§. VIII. In ſtipulationibus fideiuſſorum ſciendum eſt generaliter hoc accipi [14], vt quodcumque ſcriptum ſit quaſi actum, videatur etiam actum. Ideoque conſtat ſi quis ſcripſerit ſe fideiuſſiſſe, videri omnia ſolemniter acta.

[14] Generalit. hoc accipi] Propter celeritatem dirimendarum litium, vt ſup. c. 19. §. item verborum.

De literarum obligatione [1].

CAPVT XXI.

OLim ſcriptura [2] fiebat obligatio, quæ nominibus fieri dicebatur [3], quæ nomina hodie non ſunt in vſu. Plane ſi quis debere ſe ſcripſerit, quod ei numeratum non eſt: de pecunia minime numerata, poſt multum temporis exceptionem opponere non poteſt: hoc enim ſæpiſſime conſtitutum eſt. ſic fit vt hodie dum queri non poteſt, ſcriptura obligetur: & ex ea naſcitur condictio, ceſſante ſcilicet verborum obligatione. Multum autem tempus in hac exceptione antea quidem ex principalibus Conſtitutionibus [4] vſque ad quinquennium [5] procedebat. ſed ne creditores diutius poſſint ſuis pecuniis forſitan defraudari, per Conſtitutionem [6] noſtram tempus coartatum eſt, vt vltra biennij metas huiuſmodi exceptio minime extendatur [7].

[1] De lit. ob.] De his nullo io loco fit mentio in Pandectis, ſed de aliis tribus dumtaxat, l. Græce §. 1. de fideiuſſ. l. 2. de nouat. l. 1. §. 1. l. obligamur, de oblig. & act. fuit enim olim perpetua exceptio non numeratæ pecuniæ: nulla igitur literarum obligatio. Imperatores [a] eam exceptionem temporariam fecerunt, atque ita induxerunt obligationem literarum.

* [2] Olim ser.] Scriptura eſt ſcriptura menſæ argentariæ, l. 27. de fur. vt cap. ſeq. & l. 38. de oblig. & act. l. 4. de pig. Vlp. in Reg. [b] Manumiſſus inter amicos omnia tamquam ſeruus adquirebat manumiſſori, ſiue quid ſtipulabatur, ſiue per ſcripturam acceperat.

* [3] Fieri diceb.] L. ſi plures, de pac. l. 1. de an. leg.

[4] Conſtitvt.] Conſtitutio Latina l. pen. C. de non num. pec.

[5] Vſq. ad qvinq.] L. 1. C. Hermog. de cau. & non num. pec. vbi vulgo male [ex cautione,] pro exceptionem.

[6] Conſtitvtionem] Conſt. Latina l. 17. C. de fide inſtrument.

* [7] Extendatvr] §. idem iuris, inf. de except.

[a] Alexander in l. 1. C. Hermog. de cau. & non numer. pec. & Iuſtin. in l. in contractibus, C. de non numer. pec.

[b] In Fragm. edito cum Licin. Rufino. Vide tamen Salmaſ. de vſur. cap. 6. pag. 136. & ſeq. Nos Cuiacium ſequamur, & addamus manumiſſum inter amicos omnia adquirere manumiſſori, ſiue quid ſtipuletur, ſiue per ſcripturam menſæ argentariæ nulla interpoſita ſtipulatione acceperit.

De conſenſu obligatione.

CAPVT XXII.

COnſenſv fiunt [1] obligationes in emptionibus, venditionibus, locationibus, conductionibus, ſocietatibus, mandatis. Ideo autem iſtis modis conſenſu dicitur obligatio contrahi: quia neque ſcriptura [2] neque præſentia [3] omnimodo opus eſt: at nec dari [4] quidquam neceſſe eſt, vt ſubſtantiam capiat obligatio: ſed ſufficit eos, qui negotia gerunt, conſentire. vnde inter abſentes quoque talia negotia contrahuntur, veluti per epiſtolam, vel per nuncium. Item in his contractibus alter alteri obligatur in id, quod alterum alteri ex bono & æquo [5] præſtare oportet: quum alioqui in verborum obligationibus alius ſtipuletur, alius promittat [6].

* [1] Cons. fivnt] Fiunt coosenſu nudo, non, vt pacta, etiam tacito [a]. At conualeſcunt tacito aliquatenus [b], l. 13. §. qui completo. & ſeq. Loc. Fiont & tacito ex vna parte, non ex vtraque, l. 35. §. vlt. de verbor. oblig.

*[2] Script.] Scriptura menſæ argentatiæ, per A quam nominibus contrahebatur obligatio[d].

*[3] Neq. præs.] Præſentiæ nomine, verba, ſcripturæ, nomina mens Gaij ſignificauit[e].

*[4] At nec dari] Non eſt etiam neceſſe rem vllam interuenire quæ abalienetur[f] l. 3. de obl. & act.

*[5] Ex bono et æq.] Ex bona fide, quia contrahentes vtrimque tenentur actionibus bonæ fidei, quales etiam ſunt actiones quæ naſcuntur ex obligationibus re contractis, excepta condictione quæ de mutuo dato proponitur[g]. Ceteræ ſtrictæ actiones ſunt.

*[6] Promittat] Verborum obligationes, quæ ex ſtipulatione naſcuntur, vel dictione dotis, vel iureiurando liberti, ſunt μονόπλευροι[h], & ex actu[i] potius quam ex contractu: item quæ nominibus vel literis B contrahuntur. Obligationes autem, quæ conſenſu nudo contrahuntur, mutuæ ſunt, ſiue δίπλευροι: & illæ etiam quæ re contrahuntur, excepta ea quæ mutui datione[k].

[a] L. 2. de pact. [b] Id eſt, in ipſo anno quo tacuerunt videntur eandem locationem renouaſſe, non etiam in ſequentibus annis, vt ait ibidem Vlp.

[c] Puta ex parte locatoris: nam ſi conductor in conducendo ad interrogationem locatoris non reſponderit, ſi tamen idem locator in id quod reſponſum eſt conſenſerit, valet quod actum eſt: quia hic contractus non tam verbis (ſicut ſtipulatio) quam conſenſu confirmatur. Locatio igitur fit tacito conſenſu ex parte locatoris.

[d] Vide Cuiac. ad l. ſi plures 9. eod.

[e] In l. 2. §. 1. D. de oblig.

[f] Id eſt, harum obligationum ſubſtantia in eo non conſiſtit, vt aliquod corpus noſtrum, aut ſeruitutem noſtram faciat: hoc enim eſt abalienare, ſed vt alium nobis obſtringat ad dandum aliquid, vel faciendum, vel præſtandum.

[g] Quia licet re contrahatur, tamen ſtricta eſt. Th. §. 3. inf. de except. [h] Vide Cuia. ad l. 1. D. de verb. oblig.

[i] Hæc negotia contractus proprie non dicuntur, ſed actus, l. 2. §. vlt. D. de reb. cred. l. Labeo 20. D. de verb. ſign.

[k] Obligatur enim tantum debitor.

De emptione & venditione.

CAPVT XXIII.

Emptio & venditio contrahitur ſimulatque de pretio conuenerit: quamuis nondum pretium numeratum ſit, ac ne arra quidem data fuerit. Nam quod arræ[1] nomine datur, D argumentum eſt emptionis & venditionis contractæ. Sed hæc quidem de emptionibus & venditionibus, quæ ſine ſcriptura conſiſtunt, obtinere oportet. nam nihil à nobis in huiuſmodi venditionibus innouatum eſt. in iis autem quæ ſcriptura conficiuntur, non aliter perfectam eſſe venditionem & emptionem conſtituimus[2], niſi & inſtrumenta emptionis fuerint conſcripta, vel manu propria contrahentium, vel ab alio quidem ſcripta, à contrahentibus autem ſubſcripta, & ſi per tabelliones fiunt, niſi & completiones acceperint[3], & fuerint partibus abſoluta. E Donec enim aliquid deeſt ex his, & pœnitentiæ locus eſt, & poteſt emptor vel venditor ſine pœna recedere ab emptione. Ita tamen impune eis recedere concedimus, niſi iam arrarum nomine aliquid fuerit datum. hoc etenim ſubſequuto, ſiue in ſcriptis, ſiue ſine ſcriptis, venditio celebrata eſt: is qui recuſat adimplere contractum, ſi quidem eſt emptor, perdit quod dedit[4]: ſi vero venditor, duplum reſtituere compellitur, licet ſuper arris nihil expreſſum eſt[5]. Pretium autem conſtitui oportet: nam nulla emptio ſine pretio eſſe poteſt.

*[1] Arræ nomine] Quæ & pignus Plauto[a] & aliis. Et eſt igitur quaſi acceſſio iam contractæ obligationis, iamque deſtinatæ mercis[b].

*[2] Constitvimvs] Conſtitutio Latina l. 17. de fide inſtrum.

*[3] Completiones acc.] Publica inſtrumenta tabellio conficit. & in ſchedam primum, deinde in mundum redigit, tum ſubſcribit ſuam teſtiumque præſentiam, poſt complet ea rurſus, ſubſcribens ſe ea compleſſe, atque ita poſtremo edit ea abſoluitque contrahentibus. ita hæc diſtinguunt Thalelæus & Garidas[c].

*[4] Perdit qvod dedit] Idem in locatione conductione, lex Rhodia cap 19.

*[5] Nihil expr. est] Quaſi ex tacita conuentione.

[a] Proœmio Moſtell. & act. 4. ſc. 4.

[b] Id eſt, emptæ [Plaut. Perſ. 4. 4. v. 116. Qui hanc non properes deſtinare.] [c] Ad d. l. 17. Baſil. lib. 22. tit. 1. c. 76.

§. I. Sed & certum[6] pretium eſſe debet. alioquin ſi inter aliquos ita conuenerit, vt quanti Titius rem æſtimauerit, tanti ſit empta: inter veteres ſatis abundeque hoc dubitabatur, ſiue conſtat venditio ſiue non[7]. Sed noſtra deciſio[8] ita hoc conſtituit, vt quotiens ſic compoſita ſit venditio, Quanti ille æſtimauerit, ſub hac C conditione ſtaret contractus: vt ſi quidem ipſo, qui nominatus eſt, pretium definierit: omnimodo ſecundum eius æſtimationem & pretium perſoluatur, & res tradatur & venditio ad effectum perducatur: emptore quidem ex empto actione, venditore ex vendito agente. Sin autem ille qui nominatus eſt, vel noluerit vel non potuerit pretium definire: tunc pro nihilo eſſe venditionem, quaſi nullo pretio ſtatuto. Quod ius quum in venditionibus nobis placuit: non eſt abſurdum & in locationibus & conductionibus trahere.

*[6] Certvm pretivm] Certum eſt, cuius taxata quantitas eſt, l. 1. C. de rer. per. l. 1. C. de ſent. quæ pro eo quod int.

[7] Sive non] Sic in §. actionum, inf. de action.

[8] Decisio] Hæc eſt deciſio l. vlt. C. de contrah. empt. cuius verba pene integra Tribunianus ad Gaium appinxit in l. ſi merces, locar.

§. II. Item pretium in numerata pecunia conſiſtere debet. Nam in ceteris rebus an pretium eſſe poſſit, veluti an homo, an fundus, aut toga alterius rei pretium eſſe poſſit, valde quærebatur[9]. Sabinus & Caſſius etiam in alia re putant poſſe pretium conſiſtere. vnde illud eſt quod vulgo dicebatur: permutatione rerum emptionem & venditionem contrahi, eamque ſpeciem emptionis & venditionis vetuſtiſſimam eſſe: argumentoque vtebantur Græco Poëta Homero[10], qui aliquam partem exercitus Achiuorum vinum ſibi comparaſſe[11] ait, permutatis quibuſdam rebus, his verbis:

Ἔνθεν ἄρ' οἰνίζοντο χαρηκομόωντες Ἀχαιοί,
Ἄλλοι μὲν χαλκῷ, ἄλλοι δ' αἴθωνι σιδήρῳ,
Ἄλλοι δὲ ῥινοῖς, ἄλλοι δ' αὐτοῖσι βόεσσιν,
Ἄλλοι δ' ἀνδραπόδεσσι.

Diuerſæ ſcholæ auctores contra ſentiebant, aliudque eſſe exiſtimabant permutationem re-

rum, aliud emptionem & venditionem. alioquin non poſſe rem expediri permutatis rebus, quæ videatur res vænïſſe, & quæ pretij nomine data eſſe: nam vtramque videri & vænïſſe, & pretij nomine datam eſſe, rationem non pati. Sed Proculi ſententia dicentis permutationem propriam eſſe ſpeciem contractus à venditione ſeparatam, merito præualuit: quum & ipſa aliis Homericis verſibus adiuuatur, & validioribus rationibus argumentatur: quod & anteriores diui principes admiſerunt, & in noſtris Digeſtis latius ſignificatur.

[9] QVÆREBATVR] Alias [quærebant,] & mox [dicebant.]

* [10] GR. PO. HOM.] Ex Gaio hæc eſſe, hæc Seruij verba declarant in 3. Georg. Apud maiores, inquit, omne mercimonium in permutatione conſtabat, quod & Gaius Homerico confirmat exemplo.

[11] COMPARASSE] Plinius ait [emptitaſſe] l. 33. c. 1.

§. III. Quum autem emptio & venditio [12] contracta ſit, quod effici diximus, ſimulatque de pretio conuenerit, quum ſine ſcriptura res agitur: periculum rei venditæ ſtatim ad emptorem pertinet, tametſi adhuc ea res emptori tradita non ſit. Itaque ſi homo mortuus ſit, vel aliqua parte corporis læſus fuerit, aut ædes totæ, vel aliqua ex parte incendio conſumptæ fuerint, aut fundus vi fluminis totus vel aliqua ex parte ablatus ſit, ſiue etiam inundatione aquæ, aut arboribus turbine deiectis longe minor [13], aut deterior eſſe cœperit: emptoris damnum eſt, cui neceſſe eſt, licet rem non fuerit nactus, pretium ſoluere [14]. Quidquid enim ſine dolo & culpa venditoris accidit, in eo venditor ſecurus eſt. Sed & ſi poſt emptionem fundo aliquid per alluuionem acceſſit, ad emptoris commodum pertinet. Nam & commodum eius eſſe debet, cuius periculum eſt. Quod ſi fugerit homo, qui vænijt, aut ſubreptus fuerit, ita vt neque dolus neque culpa venditoris interueniat, animaduertendum erit, an cuſtodiam eius vſque ad traditionem venditor ſuſceperit. Sane enim ſi ſuſcepit, ad ipſius periculum is caſus pertinet, ſi non ſuſcepit, ſecurus eſt. Item & in ceteris animalibus ceteriſque rebus intellegimus, vtique tamen vindicationem rei & condictionem exhibere debebit emptori: quia ſane qui nondum rem emptori tradidit, adhuc ipſe dominus eſt. Idem etiam eſt de furti & de damni iniuriæ actione [15].

[12] CONTRACTA SIT] Quum emptio & venditio plena & perfecta ſit. vt autem perfecta ſit, hæc requiruntur: Vt ſi fiat ſcripto, compleantur ea quæ in princip. huius tit. propoſita ſunt: Vt ſi fiat ex non ſcripto & pure, certum ſit pretium [c], certa merx [d]: Si ſub conditione, vt exiſtat conditio [e]. Item, ſi non vno pretio res væneat, ſed verbi gratia in ſingula iugera fundi [f], aut in ſingula gregis capita, aut in ſingulas olei metretas, aut argenti libras [g], aut in ſingulos eos nummos qui mercis loco habentur, cuiuſmodi ſunt nummi peregrini, auctore Voluſio Mætiano [h], & nummi victoriati, vt eodem libro, capite tertio Plinius ſcribit: ſi, inquam, ita pretium ſtatuatur, neceſſe eſt vti pondus, numerus, menſura exploretur & peragatur [i]. Quod non ita vænit, ſed vno pretio, auerſione væniſſe id dicimus, ſiue διὰ τῶν [illegible], quod ſcilicet quaſi auerſi quodammodo negotium ita contrahamus, re omni neque perſpecta, nec explorata bene [k].

* [13] MINOR] L. 70. de euict.

* [14] PRETIVM SOL.] Hoc ita ſummo iure, non ex æquitate, l. ſi fundus, Loca.

* [15] INIVRIÆ ACT.] In damni iniuriæ, fateor, quia ſoli domino competit [l]. In furti, ambigo, quia & hæc ſine ceſſione emptori competere poteſt. qua de re Obſ. 21. c. 19. Idem etiam eſt de actione damni infecti, & aquæ pluuiæ arcendæ, & quod vi aut clam. l. Iul. §. ſi fructibus, de act. emp.

[c] L. hæc venditio 7. §. 1. D. de cont. empt.

[d] L. neceſſario 8. D. de peric. & comm. rei vend.

[e] d. l. 7. in princ. [f] L. 10. §. 1. eod. [g] L. quod ſæpe 35. §. in his, D. de cont. empt. [h] In libello de ponder. [i] d. §. in his.

[k] Vide Cuiac. l. 8. Obſ. c. 15. de vtroque emptionis genere Euſebius Pamphilus in Opuſculis lib. 7. Quæ enim pretioſa ſunt in diſtractione vnum & vnum venditur, & ampliore pretio: quæcumque autem ſiluola aut holera habentur, multa ſimul aſſario venundantur.

[l] L. item Mela 11. §. legis autem, D. ad leg. Aquil.

§. IV. Emptio [16] tam ſub conditione quam pure contrahi poteſt *. Sub conditione, veluti, ſi Stichus intra certum diem tibi placuerit, erit tibi emptus aureis tot.

* [16] EMPTIO] Non mancipatio, l. actus, de reg. iur.

* *Exemplum venditionis conditionalis. Locus ſingularis.*

§. V. Loca ſacra vel religioſa, item publica, veluti forum, baſilicam, fruſtra quis ſciens emit, quæ tamen ſi pro profanis, vel priuatis deceptus à venditore emerit, habebit actionem ex empto, quod non habere ei liceat [17], vt conſequatur, quod ſua intereſt deceptum non eſſe. Idem iuris eſt, ſi hominem liberum pro ſeruo emerit.

* [17] QVOD NON HAB.] Formula eſt actionis ex empto, Quod non habere ei liceat [m]: & qua hoc caſu euictionis nomine agi poteſt, l. pen. quibus ad lib. procl. non lic.

[m] L. venditor 8. D. de euictionib. l. ex empto 11. §. venditorem, & §. vlt. D. de action. emp.

De locatione [r] *& conductione.*

CAPVT XXIV.

LOCATIO & conductio proxima eſt emptioni & venditioni, iiſdemque iuris regulis conſiſtit. Nam vt emptio & venditio ita contrahitur, ſi de pretio conuenerit: ſic & locatio & conductio ita contrahi intellegitur, ſi merces [s] conſtituta ſit. & competit locatori quidem locati actio, conductori vero conducti.

[r] DE LOCAT.] Locare, eſt dare aliquid vtendum vel faciendum [a]: Conducere, eſt accipere aliquid vtendum vel faciendum.

[s] SI MERCES] Quæ & pretium dicitur, l. ſi quis ante, de adq. poſſeſſ. l. vlt. §. vlt. de leg. Rhod. & in tit. Locati, ſæpe [b]. Plautus Milite [c]. Dabitur quantum ipſus pretij poſcet.

[a] Vide Cuia. 2. Obſ. cap. 28. [b] Vide lib. 4. Obſ. c. 26.

[c] Act. 4 ſc. 2.

§. I. Et quæ ſupra diximus ſi alieno arbitrio pretium promiſſum fuerit, eadem & de locatione & conductione dicta eſſe intellegamus, ſi alieno arbitrio merces permiſſa fuerit. Qua de

cauſa ſi fulloni[3] polienda curandave, aut ſarcinatori ſarcienda veſtimenta quis dederit, nulla ſtatim mercede conſtituta, ſed poſtea tantum daturus, quantum inter eos conuenerit: non proptie locatio & conductio contrahi intellegitur, ſed eo nomine actio præſcriptis verbis[4] datur.

[3] Si fulloni] Fullonis officia hæc ſunt, polire, curare, ſiue, vt Vlp. dixit in l. 2. de cond. ſine cau. lauare. Politor κναφεὺς, curator πλυντής ſiue πλύνης dicitur à Theoph. in §. vlt. mand. & §. item ſi fullo, de oblig. quæ ex del. naſc.

[4] Actio præsc. verb.] Datur hæc actio, etiamſi prius ſecerit ſullo aut ſarcinator, quam merces daretur vlla, nimirum quia ita res ab inirio geſta fuit, Dabo vt facias, non faciam vt des. Huic actioni nomen eſt ex eo, quod detur ex præſcripto conuentionum, vel proinde vti conueoerit, ſi conueotio ſcripta non ſit, l. 1. §. ſi quis ſeruum, depoſ. l. ſi dominus, de præſc. verb. Eſt igitur præſcriptis verbis, id eſt, τῶν προγεγραμμένων συμφώνων actio: ſic enim ab Conſtantino nuncupata eſt in lib. 2. Epit. tit. 3.[d] Ex quo apparet, noo omnem in factum actionem & præſcripris verbis eſſe: ſiqoidem uon omnis actio in factum ex conuentione deſcendit, omnis tamen actio præſcriptis verbis ex conuentione deſcendit.

[d] §. 11. V. Cuiac. ad l. 7. D. de pact.

§. II. Prætetea ſicut vulgo quærebatur, an permutatis tebus emptio & venditio conttahitur, ita quæri ſolebat de locatione & conductione, ſi forte tem aliquam tibi vtendam ſiue fruendam quis dederit, & inuicem à te aliam rem vtendam ſiue fruendam acceperit. Et placuit, non eſſe locationem & conductionem, ſed proprium genus[5] eſſe contractus, veluti ſi quum vnum bouem quis haberet, & vicinus eius vnum, placuerit inter eos, vt per denos dies inuicem boues commodarent, vt opus facerent, & apud alterum bos periit: neque locati, neque conducti, neque commodati competit actio: quia non fuit gratuitum commodatum, verum præſcriptis verbis agendum eſt.

[5] Propriuм gen.] Sic io l. rogaſti, de præſc. verb. & inde actio propria, id eſt, præſcriptis verbis, in quæſtione l. petenti de pign. actio. in qua oec ad exhibeodum eſt actio, quia creditor rem oon tenet: nec commodati, quia non gratuito, ſed res obliganda data eſt ſatisfactioois ſpecie. Vt igitur oouum ac proprium eſt negotium, ita & propria actio.

§. III. Adeo autem aliquam familiaritatem inter ſe habere videntur emptio & venditio, item locatio & conductio: vt in quibuſdam cauſis quæri ſoleat, vtrum emptio & venditio contrahatur, an locatio & conductio, vt ecce de prædiis, quæ perpetuo[6] quibuſdam fruenda traduntur, id eſt, vt quamdiu penſio ſiue reditus pro his domino præſtetur, neque ipſi conductori, neque heredi eius, cuive conductor heresve eius id prædium vendiderit, aut donauerit, aut dotis nomine dederit, aliove quoquo modo alienauerit, auferre liceat. Sed talis contractus quia inter veteres dubitabatur, & à quibuſdam locatio, à quibuſdam venditio exiſtimabatur: lex Zenoniana lata eſt, quæ emphyteuſeos contractus propriam ſtatuit naturam, neque ad locationem, neque ad venditionem[7] inclinantem, ſed ſuis pactionibus fulciendam: & ſi quidem aliquid pactum fuerit, hoc ita obtinere, ac ſi natura talis[8] eſſet contractus. ſin autem nihil de periculo rei fuerit pactum, tunc ſi quidem totius rei interitus acceſſerit, ad dominum ſuper hoc redundare periculum: ſin particularis, ad emphyteuticarium huiuſmodi damnum venire: quo iure vtimur.

[6] Quæ perpetuo] Ius ἐμφυτευτικὸν ius prædij eſt, qood & ἐμβατευτικὸν dicitur in l. ſed ſi pecunia §. ſi res, de reb. eorum. Eſt autem, vt vulgo dicitur, ius perpetuarium[e]. Quin imo temporarium eſſe poteſt, l. vlt. ſi ager vectig. id eſt, emphyt. pet. videlicet ſi non ad modicum tempus prædia fruenda tradantur: ſic enim hæc verba [ad tempus] in ea lege interpretes[f] accipiunt, argumento ſuperficiarij, l. 1. §. quod ait, de ſuperf.; & recte: nam idem ferè ius eſt ſuperficiarij & emphyteoticarij. Vterque in rem actionem habet[g] & Publicianam[h], & Vti poſſidetis[i]: vterque ſeruitutem impoocre poteſt[k]: vterque poſſidet: vterque nouum opus nunciare poteſt[l]: vterque ius alienandi[m], vterque ſeruitutum vindicationem habet[n]. Ille tamen io ſola ſuperficie[o], hic io vniuerſo ſolo ius habet. Locatiooes fere vt à Cenſoribus[p], ita & à priuatis in luſtrum fiebant[q]: vt non fruſtra Iuſtinianus in Noo. 120.[r] nominatim Eccleſiæ Conſtantinopolitanæ permiſerit locationes vltra loſtrum. Atque eo fit, vt putem eas locationes, quæ luſtrum egrediootur, ius ſuperficiarium vel emphyteuticarium conſtituere[ſ].

[7] Ad venditionem] Zeno dixit Alienatiooem[t]. & ex eo quidem apparet, Alienaodi verbo proprie venditionem ſignificari.

[8] Natura talis] Placet vt ſcribamus[u], natura talis, vt in l. ſi conſtante §. ſi maritus, ſol. matrim. ſicio l. erit, de fund. dot. pro [dotalis] ſcribendum eſt [dotis talis] vt, inquit, ambulatoria eſt talis obligatio dotis, nempe diſiunctiua, ita & poteſtas legis Iuliæ[x].

[e] Vide Cuiac. ad l. 1. C. de locat. prædior. ciuit.
[f] Vide gloſſ. ad l. vlt. D. ſi ager vectiga.
[g] L. 1. eod. l. 1. §. 3. & 6. D. de ſuperf. l. 73. §. 1. cum du. ſeq. D. de rei vindic. l. 16. §. vlt. D. de pigner. act.
[h] L. cum ſponſus 12. §. in vectigalib. D. de Public. in rem act.
[i] d. l. 1. §. 2. l. pen. §. ſed ſi, D. vti poſſid. V. Cuiac. Parat. D. de ſuperf. & Obſ. l. 17. c. 2.
[k] d. l. 1. §. vlt. [l] L. 3. §. 3. D. de no. oper. nunt. l. 1. C. de fun. patri.
[m] L. vlt. C. d. iu. emphyt. l. 1. §. pen. D. de ſoperf.
[n] d. l. 3. §. 3. d. l. 1. §. vlt. [o] L. 73. §. 1. cum l. ſeq. D. de rei vindic.
[p] Varro 5. de L. L. Siculus Flaccus de condit. agr. Cenſores enim quinto quoque anno creari ſolebant, Aſcon. Pedian. in diuin.
[q] L. qui quatuor 30. §. 1. D. de leg. 3. l. qui per colluſionem 49. D. de action. emp.
[r] Cap. 5. [ſ] Non modicum tempus interpretantur longius tempus quam quinque annorum, Cuiac. ad tit. D. ſi ager. vectig.
[t] L. 1. C. de iu. emphyt. [u] Quod & placuerat Æmilio Ferreto.
[x] Vide Cuiac. 11. Obſ. c. 28. & ad l. 9. D. eod.

§. IV. Item quæritur ſi cum aurifice Titius conuenerit, vt is ex auro ſuo certi ponderis certæque formæ anulos ei faceret, & acciperet, verbi gratia, aureos decem, vtrum emptio & venditio, an locatio & conductio contrahi videtur? Caſſius * ait, materiæ quidem emptionem & venditionem contrahi, operæ autem locationem & conductionem. Sed placuit tantum emptionem & venditionem contrahi. Quod ſi ſuum aurum Titius dederit, mercede pro opera con-

A ſtituta : dubium non eſt, quin locatio & conductio ſit [9].

* *De hac Caſſij ſententia locus hic eſt ſingularis.*

* [9] Loc. et cond. sit] L. 22. §. qoum inſulam, Loc. l. 20. de cont. empt.

§. V. Conductot omnia ſecundum legem conductionis facere debet : & ſi quid in lege prætermiſſum fuerit, id ex bono & æquo debet præſtare. Qui pro vſu aut veſtimentorum, aut argenti, aut iumenti, mercedem aut dedit, aut promiſit : ab eo cuſtodia talis deſideratur, qualem diligentiſſimus paterfamilias ſuis rebus exhibet, quam ſi præſtitetit, & aliquo caſu eam rem amiſerit, de reſtituenda ea re non tenebitur. B

§. VI. Mortuo conductore intra tempora conductionis, heres eius [10] eodem iure in conductione ſuccedit.

* [10] Heres eivs] Quamuis conductor non ſit, l. quum in plures §. 1. eod. idem vero ſeruatur mortuo locatore [y], niſi fructuarius fuerit [z] vel maritus, qui fundum fructuarium aut dotalem locauerit [a].

[y] L. qui fundum 32. D. loc. l. nihil proponi 128. §. fructus, de leg. 1.

[z] L. ſi quis domum 9. §. 1. loc. [a] V. Cuiac. ad l. ſi filiofamil. 25. §. vlt. D. ſol. matrim. in poſtumis, circa fin.

De ſocietate.

CAPVT XXV.

Societatem coire ſolemus aut totorum bonorum, quam Græci ſpecialiter κοινοπραξίαν [1] appellant, aut vnius alicuius negotiationis, veluti mancipiorum [2] emendorum vendendorumque [3], aut olei, vini, frumenti, emendi vendendique.

* [1] Κοινοπραξίαν] Aliter κοινοπραγίαν. hæc ſola ius fraternitatis inducit [a], & beneficium ne alter alterum plus, quam facere poſſit, condemnet [b].

[2] Mancipior. emend.] Hæc eſt quæ vænalitiaria [c] negotiatio dicitur. D

* [3] Vendendor.] Hanc vænalitiarij ineunt, l. iuſtiſſ. §. 1. de ædilit. edic. deque hac accipiendus §. Labeo l. 65. pro ſocio.

[a] L. verum 63. D. pro ſoc. [b] L. ſunt qui 16. D. de re iudic.

[c] L. ſuos autem 73. §. pen. D. de leg. 3.

§. I. Et quidem ſi nihil de partibus lucri & damni nominatim conuenerit, æquales ſcilicet partes & in lucro & in damno ſpectantur. Quod ſi expreſſæ fuerint partes : hæ ſeruari debent. Nec enim vnquam dubium fuit, quin valeat conuentio, ſi duo inter ſe pacti ſunt, vt ad vnum quidem duæ partes & lucri & damni pertineant : ad alium tertia. E

§. II. De illa ſane conuentione quæſitum eſt, ſi Titius & Seius inter ſe pacti ſunt, vt ad Titium lucri duæ partes pertineant, damni tertia : ad Seium duæ partes damni, lucri tertia : an rata debeat haberi conuentio? Quintus Mucius contra naturam [4] ſocietatis talem pactionem eſſe exiſtimauit, & ob id non eſſe ratam habendam. Seruius Sulpitius, cuius [5] ſententia præualuit, contra ſenſit : quia ſæpe quorumdam ita pretioſa eſt opera in ſocietate, vt eos iuſtum ſit conditione meliore in ſocietatem admitti. Nam & ita coiri poſſe ſocietatem non dubitatur, vt alter pecuniam conferat, alter non conferat [6], & tamen lucrum inter eos commune ſit : quia ſæpe opera [7] alicuius pro pecunia valet. Et adeo contra Quinti Mucij ſententiam obtinuit, vt illud quoque conſtiterit poſſe conuenire, vt quis lucri partem ferat, de damno non teneatur, quod & ipſum Seruius conuenienter [8] ſibi exiſtimauit. Quod tamen ita intellegi oportet [9], vt ſi in aliqua re lucrum, in aliqua damnum allarum ſit : compenſatione facta, ſolum quo ſupereſt, intellegatur lucri eſſe.

B * [4] Contra nat. soc.] Quæ talis eſt, vt commutationem & æqualitatem in ſe habeat [d]. Serua autem rationem Q. Mucij [e], namque eadem ratione, noo omnino tuendum eſt pactum, ne pignus diſtrahatur, l. 4. de pig. act. vel pactum ne ante certum tempus precarium reuocare liceat, l. 12. de preca. [f]

* [5] Cvivs sent.] Qoem etiam Q. Mucio Cicero anteponit, in Bruto.

* [6] Alter non confer.] Cicero pro Roſcio Amerino : Non eſſe captioſam aut iniquam ſocietatem, vbi alter corpus, alter diſciplinam in ſocietatem adfert.

[7] Qvia sæpe opera] Celſus ait in l. cum duobus §. ſi in coëunda, pro ſocio : Pretium operæ C artis eſt velamentum : quæ verba obſcura ſunt. Credo Celſum dixiſſe κατ' ἀναλύτων, pretium enim operæ artis, quomodo & pleraque alia in Pandect. præſertim Etruſcis ſeripta ſunt. Velamentum aotem (vt in aliis plurimum dictionibus accidere oſtendi in tit. de ſeruit. ſup.) præpoſtero literarum ordine, pro, Leuamentum. atque in vetuſtiſſimo eodice prorſus ita ſe legiſſe mihi confirmauit Arnol. Fertonius ſenatot Burdegalenſis, cum iuris ciuilis, tum omnium diſciplinarum cognitione eruditiſſimus. Proinde hie erit ſenſus : In ea etiam ſocietate, quam quis ita contraxit, vt ipſe pecuniam, alter artem operamve conferret, ab ipſo culpam præſtari : quod æſtimatio, ſiue pretium artis vel operæ ei ſit leuamentum, id eſt, examen ſiue sacoma. Vſus eſt eadem voce Vlpian. in l. 3. §. vlt. ſi famil. furt. fec. die.

[8] Convenienter] Græco more dictum, vt in l. vlt. §. vlt. de bon. damnat. l. in ratione §. ſi filio, ad l. Falcid. & apud M. Tullium [g], conuenienter naturæ viuere, ὁμοίως ἑαυτῷ, ἀκολούθως ἑαυτῷ.

[9] Qvod tamen] Hic verſus ad ea omnia pertinet, quæ ſuperius dicta ſunt è Seruij ſententia contra Mucium, vt conſtat ex l. Mucius, D. eod.

[d] L. cum duobus 52. §. 4. D. pro ſoc. l. 3. C. eod.

[e] vide leg. Mucius. 30. eod. [f] Illud eſt contra naturam pignoris, quod creditor diſtrahere poteſt ſi debitor illud non luat. Hoc contra naturam precarij, quod quandocumque reuocari poteſt.

[g] 2. de Offic.

§. III. Illud expeditum eſt, ſi in vna cauſa pars fuerit expreſſa : veluti in ſolo lucro, vel in E ſolo damno, in altera vero omiſſa : in eo quoque quod prætermiſſum eſt, eandem partem ſeruari.

§. IV. Manet autem ſocietas eo vſque donec in eodem conſenſu perſeuerauerint. At quum aliquis renunciauerit ſocietati, ſoluitur ſocietas. Sed plane ſi quis callide in hoc renunciauerit ſocietati, vt obueniens [12] aliquod lucrum ſolus habeat, veluti ſi totorum bonorum ſocius [11], quum ab aliquo heres eſſet relictus, in hoc renunciauerit ſocietati, vt hereditatem ſolus lu-

crifaceret, cogitur hoc lucrum communicare. Si quid vero aliud lucrifaciat quod non captauerit [12], ad ipſum ſolum pertinet. Ei vero cui renunciatum eſt, quidquid omnino poſt renunciatam ſocietatem adquiritur, ſoli conceditur.

* [10] VT OBVENIENS] Obuenire dicitur [h] quod defertur, nondum adquiſitum eſt, l. 65. §. diximus, eod. l. 130. de verb. ſig.

* [11] TOTOR. BON. SOC.] Qui & futurorum ſocius eſt, l. 3. §. 1. d. l. 65. §. diximus, l. 73. de eod.

[12] CAPTAVERIT] Captatoria renunciatio non valet. Captatoriæ ſcripturæ non valent [i]. Denique vix eſt, vt captatorium quidquam iure noſtro ſuſtineatur. Captatoriæ ſcripturæ definitio ab Socino primum explicata eſt, quem deinde plerique omnes ſequuti ſunt: nondum tamen quiſquam quod in mentem tibi venit, P. Faber, animaduertiſſe videtur circa l. illæ, de hered. inſtit. quod hoc in loco, etſi alienus videatur, vt qui liberit ad te, in eo etiam aliquid proprie tuum agnoſcas, adnotare non pigebit. Supereſt, vt ais, in l. illæ, vox [Mæuius:] nam, etſi in futurum ita concepta ſit inſtitutio, Qua ex parte me Titius heredem inſtituerit, ex ea parte Mæuius heres eſto, certe captatoria inſtitutio non eſt, l. Clemens §. vlt. de hered inſtit. mirariſque è Conſtantino Ant. Auguſtinum exemiſſe vocem πωλος, & vocem, Mæuius, retinuiſſe in l. illæ. quod tamen melius explicat Obſ. 16. [k]. Etiam illud adiungit, perperam Conſtantino eum addidiſſe τὸ ἔρρωται [l], ſiquidem eo in Conſtantini loco δὲ articulus αὐτὸ τὸ ἄλλα eſt, vt apud Ariſtotelem & Platonem ſæpe: quod perſpicuum eſt.

[h] Vt in l. 3. §. 2. l. 9. 10. & 31. eod. [i] L. captatoriæ 64. D. de leg. 1. [k] Cap. 11. [l] Epitomar. l. 5. tit. 8. §. 4. & 5.

§. V. Soluitur adhuc ſocietas etiam morte ſocij: quia qui ſocietatem contrahit, certam perſonam ſibi elegit [13]. ſed & ſi conſenſu plurium ſocietas contracta ſit: morte vnius ſocij ſoluitur, etſi plures ſuperſint: niſi in coëunda ſocietate aliter conuenerit.

* [13] SIBI ELEG.] Nec æquum eſt, vt inuitus ſocius efficiatur eius quem non elegit, l. 65. §. ſocietas, eod.

§. VI. Item ſi alicuius rei contracta ſocietas ſit, & finis negotio impoſitus eſt, finitur ſocietas.

§. VII. Publicatione quoque diſtrahi ſocietatem manifeſtum eſt: ſcilicet ſi vniuerſa bona ſocij publicentur. nam quum in eius locum alius ſuccedit, pro mortuo habetur.

§. VIII. Item ſi quis ex ſociis mole debiti prægrauatus bonis ſuis ceſſerit, & ideo propter publica aut priuata debita, ſubſtantia eius væneat: ſoluitur ſocietas [14], ſed hoc caſu ſi adhuc conſentiant in ſocietatem, noua videtur incipere ſocietas.

* [14] SOLV. SOC.] Societas bonorum ſcilicet. Qui enim nulla bona habet, non poteſt alij eſſe ſocius bonorum.

§. IX. Socius ſocio vtrum eo nomine tantum teneatur pro ſocio actione, ſi quid dolo commiſerit, ſicut is qui deponi apud ſe paſſus eſt: an etiam culpæ, id eſt, deſidiæ, atque negligentiæ nomine quæſitum eſt [15]. præualuit tamen etiam culpæ nomine teneri eum. Culpa autem non ad exactiſſimam diligentiam dirigenda eſt. Sufficit enim talem diligentiam in communibus rebus adhibere ſocium, qualem ſuis rebus adhibere ſolet. Nam qui parum diligentem ſocium ſibi adſumit, de ſe queri, hoc eſt, ſibi imputare [16] debet.

* [15] QVÆSITVM EST] Quidam enim exiſtimabant eum tantum doli nomine teneri, idque Paulus innuit l. 16. §. non tantum, Fam. erc. Contra Celſus [m], cuius ſententia præualuit.

* [16] SIBI IMP. DEB.] Hæc verba, [ſibi imputare,] antiqui interpretis ſunt, non Gaij [n].

[m] L. cum duobus 52. §. verum ergo, D. pro ſoc.
[n] In l. ſi ſocius 72. eod.

De mandato.

CAPVT XXVI.

MANDATVM contrahitur quinque modis, ſiue ſua tantum gratia aliquis tibi mandet, ſiue ſua & tua, ſiue aliena tantum, ſiue ſua & aliena, ſiue tua & aliena. At ſi tua tantum gratia mandatum ſit, ſuperuacuum eſt, & ob id nulla obligatio [1], nec mandati inter vos actio naſcitur.

* [1] ET OB ID NVL. OBLIG.] Setia, ex ſuperuacua conuentione obligationem non naſci.

§. I. Mandantis tantum gratia interuenit mandatum: veluti ſi quis tibi mandet, vt negotia eius gereres, vel vt fundum ei emeres, vel vt pro eo ſponderes.

§. II. Tua & mandantis: veluti ſi mandet tibi vt pecuniam ſub vſuris crederes ei, qui in rem ipſius mutuaretur. aut ſi volente te [2] agere cum eo ex fideiuſſoria cauſa, tibi mandet, vt cum reo agas periculo mandantis [3]: vel vt ipſius periculo ſtipuleris ab eo, quem tibi deleget in id, quod tibi debuerat.

* [2] VOLENTE TE AG.] Eſt enim in electione tua quem prius conuenias, fideiuſſorem, an reum principalem [a], ſecundum ius quod obtinuit ante Nou. Iuſtiniani, vt §. 1. inf. de ſatiſdat.

* [3] PERIC. MAND.] L. 22. § interdum, l. 45. §. vlt. D. eod.

[a] L. 3. 5. & 16. C. de fidei. Paul. 2. Sent. 1. 17. §. vlt.

§. III. Aliena autem cauſa interuenit mandatum: veluti ſi tibi mandet vt Titij negotia gereres, vel vt Titio fundum emeres, vel vt pro Titio ſponderes.

§. IV. Sua & aliena, veluti ſi de communibus ſuis & Titij negotiis gerendis tibi mandet, vel vt ſibi & Titio fundum emeres, vel vt pro eo & Titio ſponderes.

§. V. Tua & aliena: veluti ſi tibi mandet vt Titio ſub vſuris crederes: quod ſi vt ſine vſuris crederes, aliena tantum gratia intercedit mandatum.

§. VI. Tua gratia interuenit mandatum: veluti ſi tibi mandet, vt pecunias tuas in emptiones potius prædiorum colloces, quam feneres: vel ex diuerſo vt feneres potius quam in emptiones prædiorum colloces. Cuius generis mandatum, magis conſilium, quam mandatum eſt, & ob id non eſt obligatorium: quia nemo ex conſilio obligatur, etiamſi non expediat ei cui da-

bitur [4]: quum liberum cuique ſit, apud ſe ex- A plorare, an expediat conſilium. Itaque ſi otioſam pecuniam domi te habentem hortatus [5] fuerit aliquis vt rem aliquam emeres, vel eam crederes: quamuis non expediat tibi eam emiſſe, vel credidiſſe, non tamen tibi mandati tenetur. Et adeo hæc ita ſunt, vt quæſitum ſit an mandati teneatur, qui mandauit tibi, vt pecuniam Titio fenerares. Sed obtinuit Sabini ſententia, obligatorium eſſe in hoc caſu mandatum: quia non aliter Titio credidiſſes, quam ſi tibi mandatum eſſet.

* [4] CVI DABITVR] L. 2. de eod.

* [5] HABENTEM HORTATVS] Hortari, eſt conſulere, non mandare, l. ſi à reo §. vlt. de fideiuſſ. l. 20. de his qui oot. infa. §. ope. c. 1. l. ſeq. non iubere, l. 20. de dolo. B

§. VII. Illud quoque mandatum non eſt obligatorium, quod contra bonos mores eſt: veluti ſi Titius de furto, aut de damno faciendo, aut de iniuria facienda tibi mandet: licet enim pœnam iſtius facti nomine præſtiteris, non tamen vllam habes aduerſus Titium actionem.

§. VIII. Is, qui exequitur mandatum, non debet excedere finem mandati. vt ecce ſi quis vſque ad centum aureos mandauerit tibi vt C fundum emeres, vel vt pro Titio ſponderes: neque pluris emere debes, neque in ampliorem pecuniam fideiubere: alioquin non habebis cum eo mandati actionem. adeo quidem vt Sabino * & Caſſio placuerit, etiamſi vſque ad centum aureos cum eo agere volueris, inutiliter te acturum. Diuerſæ ſcholæ auctores recte vſque ad centum aureos te acturum exiſtimant. quæ ſententia ſane benignior eſt: Quod ſi minoris emeris, habebis ſcilicet cum eo actionem: quoniam qui mandat, vt ſibi centum aureorum fundus emeretur, is vtique mandaſſe intellegitur, vt minoris ſi poſſit emeretur. D

* *De hac Sabini & Caſsij ſententia locus hic ſingularis extat.*

§. IX. Recte quoque mandatum contractum, ſi dum adhuc integra res ſit [6], reuocatum fuerit, euaneſcit.

* [6] INTEGRA RES] L. 25. §. vlt. de adq. poſſ.

§. X. Item ſi adhuc integro mandato, mors [7] alterius interueniat, id eſt, vel eius qui mandauerit, vel illius qui mandatum ſuſceperit, ſoluitur [8] mandatum. Sed vtilitatis cauſa receptum eſt, ſi eo mortuo qui tibi mandauerat, tu ignorans eum deceſſiſſe exequutus fueris mandatum, poſſe te agere mandati actione [9]: alioquin E iuſta & probabilis ignorantia tibi damnum adferat. Et huic ſimile eſt, quod placuit, ſi debitores manumiſſo diſpenſatore Titij, per ignorantiam liberto ſoluerint, liberari eos: quum alioquin ſtricta iuris ratione [10] non poſſent liberari: quia alij ſoluiſſent quam cui ſoluere debuerint.

* [7] MORS ALT.] Naturalis vel ciuilis, l. quum quis, in pr. de ſolut. l. poſt litem, de procur. quod etiam obtinet in ceſſitia tutela [b].

* [8] SOLVITVR MAND.] Niſi ſit factum in rem mandatarij, veluti donato aut vendito ei nomine, l. 1. C. de ob. & act. l. illam, C. de donat. [c]

* [9] MANDATI ACT.] L. 65. §. quod ſi integris. Pro ſocio.

[10] STRICTA] Strictæ iuris rationi, id eſt, ſtricto iuri, aduerſam facit vtilitatem [d]. ex quo apparet [vtilitatis] nomen in lib. noſtris, æquitatem & ius gentium ſignificare. Ex qua etiam vtiles actiones nomen acceperunt, l. quia actionum, de præſcript. verb. l. ſeruitutes §. ſi ſublatum, de ſeruit. vrb. præd. l. ſi longius, in fi. de iudic.

[b] Vlp. reg. tit. 11. §. in cui tutela. vide Cui. Parat. C. de legit. tut.

[c] Nec morte eius qui nomen emit mandatum finitur, nec morte domini. V. Obſ. lib. 2. cap. 31. [d] Vt Theoph. hæc aduerſa facit, τὸ ἀκριβὲς, & τὸ φύσει δίκαιον.

B §. XI. Mandatum non ſuſcipere cuilibet liberum eſt: ſuſceptum autem conſummandum eſt, aut quamprimum renunciandum, vt per ſemetipſum, aut per alium eamdem rem mandator exequatur. Nam niſi ita renunciatur, vt integra cauſa mandatori reſeruetur eamdem rem explicandi, nihilominus mandati actio locum habet: niſi iuſta cauſa interceſſit, aut non renunciandi, aut intempeſtiue renunciandi.

§. XII. Mandatum & in diem differri, & ſub conditione fieri poteſt.

§. XIII. In ſumma ſciendum eſt, manda- C tum niſi gratuitum ſit, in aliam formam negotij cadere: Nam mercede conſtituta, incipit locatio & conductio eſſe. Et vt generaliter dixerimus, quibus caſibus ſine mercede ſuſcepto officio, mandati aut depoſiti contrahitur negotium: iis caſibus interueniente mercede locatio & conductio contrahi intellegitur. Et ideo ſi fulloni polienda curandaue veſtimenta dederit, aut ſarcinatori ſarcienda, nulla mercede conſtituta neque promiſſa, mandati competit actio.

De obligationibus quaſi ex contractu.

D

CAPVT XXVII.

POST genera contractuum enumerata, diſpiciamus etiam de iis obligationibus, quæ non proprie quidem ex contractu naſci intelleguntur: ſed tamen quia non ex maleficio ſubſtantiam capiunt, quaſi ex contractu [1] naſci videntur.

* [1] QVASI EX CONTR.] Quaſi ex contractu inuoluntario, l. 4. C. de vſufr. & ideo etiam ignorantes obſtrictos tenent [a].

[a] L. ſi quis abſentis 5. D. de obligat. l. 2. D. de negot. geſt.

§. I. Igitur quum quis abſentis negotia geſ- E ſerit, vltro citroque [2] inter eos naſcuntur actiones, quæ appellantur negotiorum geſtorum, ſed domino quidem rei geſtæ aduerſus eum qui geſſit, directa competit actio: negotiorum autem geſtori, contraria. quas ex nullo contractu proprie naſci, manifeſtum eſt: quippe ita naſcuntur iſtæ actiones, ſi ſine mandato quiſque alienis negotiis gerendis ſe obtulerit. ex qua cauſa ij, quorum negotia geſta fuerint, etiam ignorantes obligantur. Idque vtilitatis cauſa receptum eſt, ne abſentium, qui ſubita feſtinatione coacti, nulli demandata negotiorum ſuorum

adminiſtratione, peregre profecti eſſent, deſeretentur negotia: quæ ſane nemo curaturus eſſet, ſi de eo, quod quis impendiſſet, nullam habiturus eſſet actionem. Sicut autem is, qui vtiliter geſſerit negotia, habet obligatum dominum negotiorum: ita & contra [3] iſte quoque tenetur vt adminiſtrationis rationem reddat. quo caſu ad exactiſſimam quiſque diligentiam compellitur reddere rationem: nec ſufficit talem diligentiam adhibere, qualem ſuis rebus adhibere ſoleret: ſi modo alius diligentior commodius adminiſtraturus eſſet negotia.

[2] VLTRO CITR.] Contractus eſt negotium, ex quo mutua obligatio mutuaque actio naſcitur [b]. & ea quidem actio vel vtrimque directa eſt, vel hinc directa, illinc contraria: directa, id eſt, principalis [c]: contraria, id eſt, quæ principalis non eſt, ſed ex contrario [d] in eum datur cui principalis actio competit. Aut igitur vno tantum ex latere principalis eſt actio [e], aut vltro citroque [f]. Contraria actio principalis non eſt, quia ea indemnitati dumtaxat conſulitur; quamobrem nec famoſa eſt [g], nec in ea iuratur in litem, l. ei apud quem, depoſ. [h].

* [3] ET CONTRA] Sed directa actione, non contraria. Directa datur ei, cuius negotium omne id, pontificiumque eſt [i].

[b] Vide Cuia. ad l. 7. D. de pact. [c] L. in commodato 27. §. 1. de commod. V. Cui. inf. l. 4. tit. 7. in fine.
[d] L. vlt. D. de negot. geſt. [e] Vt mandati, commod. depoſ.
[f] Vt actio pro ſoc. [g] L. 1. D. de his qui not. inf.
[h] Non enim de fide rupta, ſed de indemnitate eius qui, verbi gr. depoſitum ſuſcepit. [i] Ex A. Gellio lib. 1. cap. 13. id eſt, directa datur domino negotiorum.

§. II. Tutores quoque, qui tutelæ iudicio tenentur, non proprie ex contractu obligati intelleguntur (nullum enim negotium inter tutorem & pupillum [4] contrahitur) ſed quia ſane non ex maleficio tenentur, quaſi ex contractu teneri videntur. Et hoc autem caſu mutuæ ſunt actiones. Non tantum enim pupillus cum tutore habet tutelæ actionem, ſed ex contrario tutor cum pupillo habet contrariam tutelæ, ſi vel impenderit aliquid in rem pupilli, vel pro eo fuerit obligatus, aut rem ſuam creditoribus eius obligauerit.

* [4] ET PVPIL.] L. vlt. rem pup. ſal. fo.
[5] MVTVÆ SVNT ACT.] Vt in l. 4. de oblig. & act.

§. III. Item ſi inter aliquos communis ſit res ſine ſocietate: veluti quod pariter eis legata donatave eſſet, & alter eorum alteri ideo teneatur communi diuidundo iudicio, quod ſolus fructus ex ea re perceperit, aut quod ſocius eius ſolus in eam rem neceſſarias impenſas fecerit, non intellegitur proprie ex contractu obligatus, quippe nihil inter ſe contraxerunt. ſed quia non ex maleficio tenetur: quaſi ex contractu teneri videtur.

§. IV. Idem iuris eſt de eo, qui coheredi [6] familiæ erciſcundæ iudicio ex his cauſis obligatus eſt.

[6] QVI COHÆR.] Finium regundorum non eſt in perſonam, niſi ex maleficio [k]. Communi diuidundo, & Familiæ erciſcundæ, ſunt in perſonam quaſi ex contractu [l]. Petitio hereditatis, quæ etiam mixta eſt actio [m], eſt quaſi ex contractu.

A [k] Verbi gr. quia lapides finales furatus eſt, vel arbores finales cæcidit §. vlt. verſ. eo quoque, inf. de off. iud.
[l] L. 4. §. 3. D. comm. diuid. l. item 22. §. 4. D. famil. erciſc.
[m] L. ſed & ſi 25. §. pen. D. de petit. hered. hæ actiones mixtæ ſunt, §. 20. inf. de action.

§. V. Heres quoque legatorum nomine non proprie ex contractu obligatus intellegitur (neque enim cum herede, neque cum defuncto vllum negotium legatarius geſſiſſe proprie dici poteſt) & tamen quia ex maleficio non eſt obligatus heres, quaſi ex contractu debere intellegitur.

§. VI. Item is cui quis per errorem non debitum ſoluit, quaſi ex contractu debere videtur. B Adeo enim non intellegitur proprie ex contractu obligatus, vt ſi certiorem rationem ſequamur, magis (vt ſupra diximus) ex diſtractu, quam ex contractu poſſit dici obligatus eſſe. Nam qui ſoluendi animo pecuniam dat: in hoc dare videtur vt diſtrahat potius negotium, quam contrahat. Sed tamen perinde is, qui accipit, obligatur [7], ac ſi mutuum illi daretur, & ideo condictione tenetur.

* [7] AC SI MVT.] Nimirum ex promutuo [n].
[n] V. ſup. tit. 14. §. 1.

§. VII. Ex quibuſdam tamen cauſis repeti non poteſt, quod per errorem non debitum ſo- C lutum ſit. ſic namque definierunt veteres, ex quibus cauſis inficiando lis creſcit, ex iis cauſis non debitum ſolutum, repeti non poſſe [8]: veluti ex lege Aquilia, item ex legato. Quod veteres quidem in iis legatis locum habere voluerunt, quæ certa [9] conſtituta, per damnationem cuicumque legata fuerant. noſtra autem Conſtitutio [10], quum vnam naturam omnibus legatis & fideicommiſſis indulſit, huiuſmodi augmentum in omnibus legatis & fideicommiſſis extendi voluit: ſed non omnibus legatariis præbuit, ſed tantummodo [11] in iis legatis & fideicommiſſis, D quæ ſacroſanctis eccleſiis, & ceteris venerabilibus locis, quæ religionis [12] vel pietatis intuitu honorificantur, derelicta ſunt: quæ ſi indebita ſoluantur, non repetuntur.

* [8] REPETI NON P.] Puto quia qui ex his cauſis ſoluit, dum vult vitare dupli periculum, cum aduerſario tranſegiſſe præſumitur [o].

* [9] QVÆ CERTA] Serua, in incertis legatis non poſſe iniri rationem dupli, ſicut nec in incertis caſibus rationem eius quod intereſt in duplum [p].

* [10] CONSTITVTIO] Hæc eſt Conſtitutio Græca l. 45. C. de epiſ. & cler. de qua etiam lib. 4. c. 6. §. ſed furti, inf.

[11] SED TANTVMMODO] L. 45. C. de epiſ. & E cler.

* [12] RELIGIONIS] Religionis, veluti eccleſiis aut monaſteriis: pietatis, veluti xenodochiis, orphanotrophiis.

Per quas perſonas nobis obligatio adquiritur.

CAPVT XXVIII.

EXPOSITIS generibus obligationum, quæ ex contractu, vel quaſi ex contractu naſcuntur: admonendi ſumus adquiri nobis non ſolum per

noſmetipſos, ſed etiam per eas perſonas, quæ in noſtra poteſtate ſunt, veluti per ſeruos & filios noſtros: vt tamen quod per ſeruos quidem nobis adquiritur, totum noſtrum fiat: quod autem per liberos, quos in poteſtate habemus, ex obligatione fuerit adquiſitum, hoc diuidatur ſecundum imaginem rerum proprietatis & vſusfructus, quam noſtra diſcreuit [1] Conſtitutio [2]: vt quod ab actione commodum perueniat, huius vſumfructum quidem habeat pater, proprietas autem filio ſeruetur, ſcilicet patre actionem [3] mouente ſecundum nouellæ noſtræ Conſtitutionis diuiſionem.

[1] Discrevit] Recte, diſcreuit, vt Theoph. διέκρινε, non, decreuit.

[2] Constitvtio] Conſtitutio Latina l. 6. C. de bon. quæ lib. adq. de qua ſup. lib. 2. c. 9. §. 1.

[3] Patre act.] Ex profectitiis cauſis filio vtiles actiones dantur abſente patre [a]. Ex aduentitiis, ſi pater vſumfructum reſpuat, filius agit conſenſu patris [b]. ſi amplectatur, ipſe agit [c] conſenſu filij (idque Conſtitutio Iuſtiniani [d] indicat in §. & filius, & §. vbi autem in vnum.) vel etiam filius abſente aut permittente patre, vt recte Accurſ. noſter adnotauit in l. ſi longius, de iudiciis. Reſtat, ex cauſis aduentitiis communes eſſe actiones. Proinde vtrimque ratihabitio exigitur, exemplo de dote actionis, quæ iure antiquo communis eſt patris & filiæ [e]: nec enim ſimilis eſt pater tutori, curatori, ſyndico, & aliis quibuſdam, qui non explorato aliorum conſenſu agunt [f]. Pater enim non agit ignorante filio, vel ſi agit, ideo cauet de rato.

[a] Directæ competunt patri ſi præſens ſit: quia quod ex re patris obuenit, totum ei adquiritur.

[b] Quia filiuſfamilias perſona in iudicio legitima non eſt ſine conſenſu patris. [c] Pater enim legitimus eorum adminiſtrator eſt: adminiſtrationis autem partes ſunt exercere actiones.

[d] L. vlt. C. de bon. quæ liber. [e] L. 2. §. 1. & 2. ſol. matrim.

[f] Non cauent de rato, l. 1. §. 2. D. de adminiſtr. tut. l. item 6. §. actor., D. qu. cui. vniuerſ. nom.

§. I. Item per liberos homines, & alienos ſeruos quos bona fide poſſidemus adquiritur nobis: ſed tantum ex duabus cauſis, id eſt, ſi quid ex operibus ſuis, vel ex re noſtra adquirant.

§. II. Per eum quoque ſeruum, in quo vſumfructum vel vſum [4] habemus, ſimiliter ex duabus iſtis cauſis adquiritur [5].

[4] Vel vsvm] Abeſt [vel vſum] à quibuſd. lib. idque probabilius eſt [g].

[5] Adqviritvr] Et ex operis quidem ſi vſumfr. habemus, ſiue locauerimus eius ſerui operas [h], ſiue ſeruus ſe ipſe locauerit. ſi vſum tantum, non niſi ſe ipſe locauerit, vt Th. ex veteri, vt opinor, prudentia tradit. & verum eſt. nam vſuarius operas ſerui locare non poteſt, l. 12. §. vlt. l. 14. eod. Vt autem pro operis ei mercedem imponere poteſt, l. 13. eod. cur non poſſit etiam ex operis eius capere mercedem?

[g] Theophilus agnoſcit. In notis poſterioribus diſcedit à priore ſententia. [h] §. 4. ſup. per qu. perſ. nob. adquir. l. ſi ſeruus 21. D. de vſufr. l. poſſeſſio 40. D. de adq. poſſ.

§. III. Communem ſeruum pro dominica parte domini adquirere certum eſt, excepto eo, quod vni nominatim ſtipulando, aut per traditionem accipiendo, illi ſoli adquirit: veluti quum ita ſtipulatur, Titio domino meo dare ſpondes? Sed ſi vnius domini iuſſu ſeruus fuerit ſtipulatus, licet antea dubitabatur: tamen poſt noſtram deciſionem [6] res expedita eſt, vt illi

A tantum adquirat, qui hoc ei facere iuſſit, vt ſupra dictum eſt.

[6] Decisionem] Hæc eſt deciſio l. vlt. C. per quas perſ. nob. adq.

Quibus modis obligatio tollitur [1].

Capvt XXIX.

Tollitvr autem omnis [2] obligatio ſolutione [3] eius, quod debetur: vel ſi quis conſentiente creditore, aliud pro alio ſoluerit. Nec tamen intereſt quis ſoluat: vtrum ipſe qui de-

B bet, an alius pro eo. liberatur enim & alio ſoluente: ſiue ſciente, ſiue ignorante debitore, vel inuito ſolutio fiat. Item ſi reus ſoluerit, etiam ij qui pro eo interuenerunt, liberantur. Idem ex contrario contingit, ſi fideiuſſor ſoluerit: non enim ſolus ipſe liberatur, ſed etiam reus.

[1] Tollitvr] Ipſo iure. Certis enim modis ipſo iure tollitur [a]: per exceptionem innumeris [b].

[2] Omnis] Ciuilis & naturalis, principalis & vſuraria, aut fideiuſſoria, l. 77. de iu. dot. l. 19. de cond. indeb. & plerumque etiam hypothecaria [c]. denique omni actione debitor liberatur, l. 1. §. ſi pecunia, in fi. depoſ. & ſolutio, totius obligationis diſſolutio eſt, l.

C ex pluribus, de ſolut.

[3] Solvtione] Solutio eſt naturalis datio [d]: acceptilatio [e], nouatio [f], delegatio, ciuiles ſolutiones ſunt. Proprie autem ſatisfactiones dicuntur. Huc pertinet l. ſolutam, de ſolut. Pertinet ea lex ad hypothecariam formulam [g], cuius conditiones eæ ſunt, ſi ſoluta eſt pecunia, aut ſatisfactum [h]: ſic enim edicto Seruiano comprehenſum eſt: & eæ quidem condiriones in ea lege ſic explicantur, vt ſoluta ſit pecunia quæ numerata eſt, vt ſi ſatisfactum ſit, ſi acceptum latum ſit. At ſatiſdationis verbo lex vtitur, non ſatisfactionis. Satiſdare autem proprie eſt, fideiuſſores dare [i]. Satisfacere latius pertinet [k]. Verum enim ſatiſdationis nomine interdum ſatisfactio ſignificatur, vt in l. 2.

D Pro hered. l. promiſſor §. vlt. de conſt. pec. atque ita ſatiſdationis verbum in l. ſolutam accipi conuenit: vt ſit ſenſus, ſi acceptolatum ſit, ſolutam pecuniam non videri, quod etiam l. promiſſor confirmat. Verumtamen ſatiſdatum, id eſt, ſatisfactum videri. Solutionis quidem, inquit, verbum non proficiet, vt in ſuperiorib. caſibus, quibus dixit ſolutionem proficere: ſed ſatiſdationis ſufficit, vt ſublata videatur hypothecæ obligatio. Quid autem eſt, quod ait, Vel ſine ſtipulatione accepta ſit? ſcribendum reor, Vel ſi ſine ſtipulatione acceptolatum ſit. Superiore caſu ipſo iure vtilis eſt acceptilatio, propterea quod verborum obligatio præceſſit, cuius nomine hypotheca, de qua quæritur, obligata erat. Hoc caſu [l] ipſo iure inutilis eſt acceptilatio, quia acceptilatio ſolam ſtipulationem tol-

E lit. attamen doli aut pacti exceptio competit, l. quum emptor, de reſcind. vend. l. an inutilis, l. ſi acceptolatum, de acceptil. & ideo ſatisfeciſſe is etiam videtur, cui ſine ſtipulatione acceptum latum eſt. Reſtat igitur pacto hypothecam ſolui, l. 5. Quib. mod. pig. ſoluit [m].

[a] L. obligationum 44. D. de obligat. l. ex ſtipulatione 7. C. de ſentent. & interlocut. [b] V. ſup. tit. 15 §. 3. nu. 10.

[c] L. 6. D. quib. mod. pign. vel hypoth. ſolu. l. 14. C. de iur. pignor. ad quam v. Cuiacium vt capias quod heic dicit, plerumque &c. [d] L. ſolutam 49. & l. pen. D. de ſolut. [e] d. l. pen.

[f] Fit enim per ſtipulationem ſicut delegatio, l. 1. & l. delegare 11. D. de nouat. [g] Eſt enim deſumpta ex Marciani libro ſingulari ad formulam hypothecariam.

[h] L. grege 13. §. etiamſi, D. de pignor. l. ſi rem ſ. omnis, D. de

Digitized by Google

de pigner. act. l. 6. D. quib. mod. pign. vel hyp. ſolu.
[i] L. 2. D. qui ſatiſd. [k] L. 15 cui §. §. ſatisfactionis, D. vt in poſſeſſ. legat. [l] Id eſt, vbi ſtipulatio non præceſſit.
[m] V. Cui. ad l. 17. de pact..

§. I. Item per acceptilationem tollitur obligatio. Eſt autem acceptilatio, imaginaria ſolutio[4]. Quod enim ex verborum obligatione Titio debetur, id ſi velit Titius remittere, poterit ſic fieri, vt patiatur hæc verba debitorem dicere: Quod ego tibi promiſi habeſne acceptum? & Titius reſpondeat: Habeo. Sed & Græce poteſt acceptum fieri: dummodo ſic fiat, vt Latinis verbis ſolet: ἔχεις λαβὼν δηνάρια τόσα; ἔχω λαβών. Quo genere (vt diximus) tantum eæ ſoluuntur obligationes, quæ ex verbis conſiſtunt, non etiam ceteræ. Conſentaneum enim viſum eſt, verbis factam obligationem, aliis poſſe verbis diſſolui. Sed & id quod alia ex cauſa debetur, poteſt in ſtipulationem deduci, & per acceptilationem diſſolui. Sicut autem quod debetur, pro parte recte ſoluitur, ita in partem debiti acceptilatio fieri poteſt.

* [4] IMAG. SOL.] L. 16. de accept. l. non ſolum §. 1. de ſolut. illa, reapſe, ſolutio naturalis, l. pen. eod. l. vlt. C. ad exh.

Illa fit re, hæc verbis[n]: illa naturalis, hæc ciuilis eſt. Seneca lib. 6. de benef.[o] Omnis, inquit, ſolutio non idem reddit, ſed tantumdem: nam & pecuniam dicimur reddidiſſe, quamuis numerauimus pro argenteis aureos, quamuis non interuenerint nummi: ſed delegatione & verbis perfecta ſolutio eſt.
[n] L. ſub conditione 16. D. de ſolut. [o] Cap. 5.

§. II. Eſt prodita ſtipulatio quæ vulgo Aquiliana appellatur, per quam ſtipulationem contingit, vt omnium rerum obligatio in ſtipulatum deducatur, & ea per acceptilationem tollatur. Stipulatio enim Aquiliana nouat omnes obligationes, & à Gallo Aquilio ita compoſita eſt; Quidquid te mihi ex quacumque cauſa dare facere[5] oportet, oportebit, præſens in diemve: quarumque rerum mihi tecum actio, quæque aduerſus[6] te petitio, vel aduerſus te perſequutio eſt, eritve: quodve tu meum habes, tenes poſſideſve, doloue malo feciſti, quo minus poſſideas: quanti quæque earum rerum res erit, tantam pecuniam dari ſtipulatus eſt Aulus Agerius, ſpopondit Numerius Negidius[7]. Item ex diuerſo, Numerius Negidius interrogauit Aulum Agerium: Quidquid tibi hodierno die per Aquilianam ſtipulationem ſpopondi, id omne habeſne acceptum? reſpondit Aulus Agerius: Habeo acceptumque tuli.

[5] DARE, FAC.] Dare, vt dare 100. aureos: facere, vt ſuſcipere in ſe obligationem, l. ſi mandato §. quotiens, mand.[f] Oportet præſens tempus ſignificat: & ideo adiicitur Oportebit, l. ſi ſtipulatus fuerim §. 1. l. ſi à colono, l. quum ſtipulamur, de verb. oblig. quæ verba ea quæ ſequuntur explicant [Præſens in diemve,] addidere quidam, [aut ſub conditione] non male: nam & quod ſub conditione debetur, acceptilatione tolli poteſt, l. quod in diem, de accept. l. ſub conditione, de ſolut. ſed tamen ea non habentur in veterib. lib. nec in Theoph. ac ne quidem in l. & vno, de accept.

* [6] QVÆQ. ADV. TE] Alias, abs te petitio.

* [7] NEGIDIVS] Hæc nomina in formulis ſole-

A bant vſurpari, vt in formula de iniuriis, Quod Numerius Negidius illum immiſit A. Agerio infamandi cauſa[q]. Negidia, l. ſi mihi Mæuia, de leg. 3.
[p] d. l. 3. in pr.
[q] Paul. apud Licin. Rufin. tit. 2.

§. III. Præterea nouatione[8] tollitur obligatio: veluti ſi id quod tu Seio debeas à Titio dari ſtipulatus ſit. Nam interuentu nouæ perſonæ, noua naſcitur obligatio, & prima tollitur tranſlata in poſteriorem: adeo vt interdum, licet poſterior ſtipulatio inutilis ſit, tamen prima nouationis iure tollatur: veluti ſi id quod tu Titio debeas à pupillo ſine tutoris auctoritate ſtipulatus B fuerit, quo caſu res amittitur. nam & prior debitor liberatur, & poſterior obligatio nulla[9] eſt. Non idem iuris eſt ſi à ſeruo quis fuerit ſtipulatus. nam tunc prior perinde obligatus manet, ac ſi poſtea nullus ſtipulatus fuiſſet[10]. Sed ſi eadem perſona ſit, à qua poſtea ſtipuleris: ita demum nouatio fit, ſi quid in poſteriore ſtipulatione noui ſit: forte ſi conditio aut dies, aut fideiuſſor adiciatur, aut detrahatur[11]. Quod autem diximus, ſi conditio adiciatur, nouationem fieri: ſic intellegi oportet vt ita dicamus factam nouationem, ſi conditio extiterit, alioquin ſi defecerit, durat prior obligatio[12]. Sed quum hoc C quidem inter veteres conſtabat, tunc fieri nouationem quum nouandi animo[13] in ſecundam obligationem itum fuerat: per hoc autem dubium erat, quando nouandi animo videretur hoc fieri, & quaſdam de hoc præſumptiones alij in aliis caſibus introducebant, ideo noſtra proceſſit Conſtitutio[14] quæ apertiſſime definiuit, tunc ſolum nouationem fieri, quotiens hoc ipſum inter contrahentes expreſſum fuerit, quod propter nouationem prioris obligationis conuenerunt, alioquin manere[15] & priſtinam obligationem, & ſecundam ei accedere: vt maneat ex vtraque cauſa obligatio ſecundum noſtræ Con- D ſtitutionis definitionem, quam licet ex ipſius lectione apertius cognoſcere.

* [8] NOVATIONE] Quæ & ſolutioni ſimilis eſſe dicitur, l. ſi rem §. vlt. de nouat. Solutionem fieri per numerationem vel per nouationem, l. 21. §. Lucius, in fi. de an. leg.

[9] NVLLA EST] Ne naturalis quidem, nimirum quia pupillus animi iudicio caret, l. quod pupillus, de cond. indeb. l. pupillus, de oblig. & act. ſed tamen ſi pupillus factus ſit locupletior, iure naturali obligatur, vt ait l. naturaliter §. vlt. & l. prox. de cond. indeb. Addatur etiam l. quum illud §. heres, quand. dies leg. ced. ſiquidem in ea Florent. legitur, [accepiſſet locupletior:] vbi tamen, ex priori dictione repetita ſyl- E laba, legendum eſt [accepiſſet & locupletior,] vti fit in l. ita tamen eſt §. 1. ad Treb. & alibi paſſim.

* Nulla, quia non ciuilis. naturalem tamen eſſe ponendum eſt[r]. Atque ob id etiam quaſi in cauſam quodammodo nouationis tranſlata fuerit prior obligatio, iure priſtino cum debitore agi non poſſe.

* [10] NVLLVS STIP. FV.] Quia & in ſeruum extra cauſam peculiarem naturalis obligatio non cadit[f].

* [11] AVT. DET.] Aut pignus vel pœna, vel ſi debiti quantitas augeatur, aut minuatur, vel ſi nouum chirographum fiat, vel ſi correus promittendi adiciatur aut detrahatur [t].

* [12] PRIOR OBLIG.] L. 4. in fi. de vſur.

[23] Nov. animo] Et hoc eſt quod dicitur, Si hoc agatur, Si boc actum ſit in l. 2. l. 6. l. ſi Sōchum §. 1. & §. ſi quis ita, & §. vlt. de nouat. l. ſi vnus §. pactus, de pact. qood tamen dicitur io l. ſi rem aliquam. §. ſi duo, eod. tit. quum id ſpecialiter agit, Iuſtiniani eſt, à quo id conſtitutum eſt, vt niſi id ſpecialiter agatur αἰσϐεντίνως (ſic enim legend. [u] in Cooſt. Iuſtin. ex vet. lib.) cauſa procedat.

[24] Constitvtio] Cooſtitutio Latina l. vlt. de nouat.

* [25] Manere] Innouatam, vt l. quum notiſſimi §. pen. C. de præſc. 30. ano.

[r] Quæ nouare poteſt l. 1. in princ. & §. 1. D de nouation. V. Cuiac. ad l. 30. §. pen. D. de pact. & ad l. 127. D. de verb. oblig. & ſup., cap. 13.

[ſ] Vide Cuiac. l. 8. Obſ. c. 11. [t] L. vlt. C. de nouat. vide Cui. Obſ. l. 19. c. 36. & Theoph.

[u] L. vlt. C. de nouat. emendationem probat Obſ. l. 19. c. 36.

§. IV. Hoc amplius, eæ obligationes, quæ conſenſu contrahuntur. contraria voluntate [16] A diſſoluuntur [17]. Nam ſi Titius & Seius inter ſe conſenſerint vt fundum Tuſculanum emptum Seius haberet centum aureorum: deinde re nondum ſequuta, id eſt, neque pretio ſoluto, neque fundo tradito, placuerit inter eos, vt diſcederetur ab ea emptione & venditione: inuicem liberantur. Idem eſt in conductione & locatione & in omnibus conttactibus, qui ex conſenſu deſcendunt.

* [16] Volvnt.] Et pacto, l. ab emptione, D. de pact. l. 2. C. quan. lic. ab empt. diſ. l. 3. D. de reſ. vend.

* [17] Dissolvvntvr] Et quidem totæ [x], l. 95. B §. vlt. de ſolu. vt nec naturales remaneant, ſicut & ſuperioribus modis.

[x] Totæ, vt in l. ſi debitori 47. D de fideiuſſ. l. ſi vnus 27. §. 2. verſ. idem dicemus, D. de pact. & l. ſi mulier 16. D. ad Sc. Velleian.

DOMINI IVSTINIANI PP. AVG.

INSTITVTIONVM INCIPIT

LIBER IV.

De obligationibus quæ ex delicto naſcuntur.

CAPVT I.

QVvm expoſitum ſit ſuperiore libro de obligationibus ex contractu, & quaſi ex contractu: ſequitur vt de obligationibus ex maleficio diſpiciamus. Sed illæ quidem (vt ſuo loco tradidimus) in quatuor genera di- D uiduntur. hæ vero vnius generis ſunt, nam omnes ex re naſcuntur, id eſt, ex ipſo maleficio: veluti ex furto, aut rapina, aut damno, aut iniuria [1].

[1] Avt inivria] Hæc vero ſunt priuata maleficia quatuor. alia autem ſunt publica, aut popularia, aut extraordinaria [a].

[a] Vide Cui. Par. ad tit. de priuat. del. de popul. act. de public. judic. & de extraord. crimin.

§. I. Furtum [2] eſt contrectatio rei fraudulo ſa [3], vel ipſius rei [4], vel etiam vſus eius [5], poſſeſſioniſve, quod lege naturali prohibitum [6] eſt admittere.

[2] Fvrtvm est] Solius poſſeſſionis furtum fit, l. 1. §. Seæuola, ſi quis teſtam. l. qui rem alienam, quam noo tenet aufert, poſſeſſionis furtum facit: commodatarius, qui re commodata diutius vtitur, vel qui ea ad aliam rem atque acceperit vtitur [b], vſus, id eſt, naturalis poſſeſſionis [c]: depoſitarios, ſi pro ſuo poſſidere inſtituat eam rem quam iure depoſiti tenet, ciuilis poſſeſſionis [d]. Debitor, qui pigous contrectat, vel hypothecam diſtrahit, naturalis poſſeſſionis furtum facit [e]. Solius igitur poſſeſſionis furtum fit [f]. Et id vero nec fraode fit, nec contrectatione ſola, ſed contrectatione fraudulosa. Fraus in eo verſatur, vt quis poſ- C ſeſſionem ſibi habeat: Contrectatio io eo, vt res loco moueatur, l. 3. §. ſi rem, de adq. poſſ.

* [3] Fravdvl.] In Digeſtis [g] additur, lucrifaciendi gratia, vt l. 4. §. ideo Labeo ait, l. non ſolum §. quod vulgo, de vſuc. l. 2. §. 1. Pro her. Locri ſui cauſa, l. 21. rer. amot. quæ pro interpretatione ſunt verbi (fraudulosa.)

* [4] Ipsivs rei] Proprietatis, l. inter omnes §. ſi ſeruus, l. furtiuam, de furt.

* [5] Vsvs eivs] L. ſi pignore §. 1. eod. vel vſusfructus, l. quum æs §. 1. & d. §. ſi ſeruus.

* [6] Pronibitvm] Probrum, l. probrum, de verb. ſign. nimirum à prohibendo, quaſi prohibitum [h].

[b] Theoph. l. 40. l. 76. C. de furt. l. 5. §. quin imo, D. commod.

[c] Commodatarius enim naturaliter non poſſidet, ſed eſt in naturali poſſeſſione, Cui. Obſ. lib. 9. c. 33.

[d] Depoſitarius in poſſeſſione eſt. ſicut commodatarius, §. poſſidere, inſ. de interd. ſi rem depoſitam pro ſuo poſſidere inſtituat, ciuilis poſſeſſionis furtum facit, Theoph. ciuiliter poſſidere dicitur, qui animo domini poſſidet. Cui. d. c. 33.

[e] Creditor enim naturaliter poſſidet: nam debitor poſſeſſionem transfert, l. 35. §. 1. D. de pign. act. l. 37. D. de adq. rer. dom.

[f] Theoph. [g] L. 1. §. 1. de furt. [h] V. Feſt. Pomp. in v. probri.

§. II. Furtum autem vel à furuo, id eſt, nigro dictum eſt, quod clam [7] & obſcure fiat, & plerumque nocte: vel à fraude, vel à ferendo, E vel à Græco ſermone, qui φῶρας appellant fures. Imo & Græci ἀπὸ τοῦ φέρειν φῶρας dixerunt.

* [7] Qvod clam] L. 28. §. ſi quis iurauerit, de iureiur. l. 8. §. 1. Arb. fur. cæſ. §. 1. & §. vlt. cap. ſeq. Rapina fit palam [i].

[i] Plaut. Ep. 1. act. 1. Sc. 1. rapio propalam.

§. III. Furtorum autem genera duo ſunt: manifeſtum, & nec manifeſtum. Nam conceptum & oblatum, ſpecies potius actionis ſunt furto cohærentes, quam genera furtorum, ſicut inferius apparebit. Manifeſtus fur eſt, quem Græ-

ἐπ' αὐτοφώρῳ appellant: nec ſolum is qui in A furto deprehenditur, ſed etiam is qui in eo loco deprehenditur, quo fit: veluti qui in domo furtum fecit, & nondum egreſſus ianuam deprehenſus fuerit: & qui in oliueto oliuarum, aut in vineto vuarum furtum fecit, quandiu in eo oliueto aut vineto fur deprehenſus ſit. Imo vlterius furtum manifeſtum extendendum eſt, quamdiu eam rem fur tenens viſus *[9], vel deprehenſus fuerit, ſiue in publico, ſiue in priuato, vel à domino, vel ab alio [10], antequam eo perueneriт, quo perferre ac deponere rem deſtinaſſet. Sed ſi pertulit quo deſtinauit, tametſi B deprehendatur cum re furtiua, non eſt manifeſtus fur. Nec manifeſtum furtum quid ſit, ex iis quæ diximus, intellegitur: nam quod manifeſtum non eſt, id ſcilicet nec manifeſtum eſt.

* [8] Ἐπ' αὐτ.] Vt Plato in Apol. Socr. ὡς ἐπ' αὐτοφώρῳ καταλαμβανόμενος, quod & de deprehenſo in quocumque alio crimine dicitur, vt Nou. Leonis ἐπὶ τῷ ἐπ' αὐτοφώρῳ ἁλόντος μοιχοῦ. Dionyſ. 9. ἑαλωκότας ἐπ' αὐτοφώρῳ καταστάντας.

* *De furtorum generibus, & de fure hoc ipſo manifeſto, quod viſus à domino fuerit, locus ſingularis.*

* [9] VISVS] Et ideo in ſpecie l. quum in plures §. meſſem, Loc. colono competit actio furti manifeſti, C niſi legendum [inſicente,] pro inſpiciente.

* [10] VEL AB ALIO] Gerente negotium domini, non à quolibet alio [k].

[k] L. ſi quis 24. §. 2. D. de vſur.

§. IV. Conceptum furtum dicitur, quum apud aliquem teſtibus præſentibus furtiua res quæſita & inuenta ſit: nam in eum propria actio conſtituta eſt, quamuis fur non ſit [11], quæ appellatur concepti. Oblatum furtum dicitur quum res furtiua ab aliquo tibi oblata ſit, eaque apud te concepta ſit: vtique ſi ea mente tibi data fuerit, vt apud te potius, quam apud eum, qui dedit, conciperetur: nam tibi, apud quem concepta ſit, propria aduerſus eum, qui obtulit, D quamuis fur non ſit, conſtituta eſt actio, quæ appellatur oblati. Eſt etiam prohibiti furti actio aduerſus eum, qui furtum quærere teſtibus præſentibus volentem prohibuerit. Præterea pœna conſtituitur edicto prætoris per actionem furti non exhibiti aduerſus eum, qui furtiuam rem apud ſe quæſitam & inuentam non exhibuit: Sed hæ actiones, id eſt concepti & oblati, & furti prohibiti, necnon furti non exhibiti, in deſuetudinem abierunt. Quum enim requiſitio rei furtiuæ hodie ſecundum veterem obſeruationem [12] non fit: merito ex conſequentia etiam E præfatæ actiones ab vſu communi receſſerunt: quum manifeſtiſſimum eſt, quod omnes, qui ſcientes rem furtiuam ſuſceperint, & celauerint, furti nec manifeſti obnoxij ſunt.

* [11] QVAMVIS FVR NON SIT] Vt pote ignorans, l. 8. C. ex quib. can. infa. irro. idcirco & furti oblati eidem actio competit [l], quæ furi non daretur.

[12] OBSERVAT.] Furtorum quæſtiones cum lance & licio euanuerunt. Gell. lib. 16. cap. 10.

[l] verſ. ſeq. Paul. Sent. 2. tit. 31. §. furti oblati.

§. V. Pœna manifeſti furti, quadrupli eſt [13], A tam ex ſerui quam ex liberi [14] perſona: nec manifeſti, dupli.

* [13] QVADRVPLI EST] Quadruplicis pecuniæ Plautus Curculione [m].

[14] EX LIBERI PERS.] In ciuilibus actionibus furti manifeſti, liberi ſeparantur à ſeruis, vt auctor eſt Gellius lib. 11. [n] non tamen in prætoriis [o]. Vtimur autem hodie prætoriis, non ciuilibus.

[m] Act. 5. ſc. 2. [n] Cap. vlt. [o] Pœna furti manifeſti prætoria eſt, §. furti, inf. de perp. & tempor. act. nec prætor ſeparat ſeruum à libero homine: generaliter enim pœnam quadrupli furibus manifeſtis irrogat.

§. VI. Furtum autem fit non ſolum quum quis intercipiendi cauſa rem alienam amouet: B ſed generaliter quum quis alienam rem inuito domino contrectat. Itaque ſiue creditor pignore, ſiue is apud quem res depoſita eſt, ea re vtatur: ſiue is qui rem vtendam accepit, in alium vſum eam transferat, quam cuius gratia ei data eſt, furtum committit: veluti, ſi quis [15] argentum vtendum acceperit, quaſi amicos ad cœnam inuitaturus, & id peregre ſecum tulerit: aut ſi quis equum geſtandi cauſa commodatum ſibi, longius aliquo duxerit: quod veteres ſcripſerunt de eo, qui in aciem [16] equum perduxiſſet.

* [15] SI QVIS ARGENTVM] Exemplum eſt ex C l. 1. §. is vero, de obl. & act.

* [16] IN ACIEM] In aciem ſane non potuit eum perducendo in periculum deducere amittendi eius. Sed neque qui Roma in Ariciam acceperat, eum potuit vlterius perducere. Et videtur hoc loco ex Valerio [p] & Symmacho [q] legendum, qui in Ariciam acceptum equum longius perduxiſſet.

[p] Lib. 8. c. 2. §. vlt. [q] Lib. 7. epiſt. 69.

§. VII. Placuit tamen eos, qui rebus commodatis aliter vterentur, quam vtendas acceperint, ita furtum committere, ſi ſe intellegant, id inuito domino facere: eumque ſi intellexiſſet, non permiſſurum. at ſi permiſſurum D credant, extra crimen videri. optima ſane diſtinctione, quia furtum ſine affectu furandi non committitur.

§. VIII. Sed & ſi credat aliquis inuito domino ſe rem commodatam ſibi contrectare, domino autem volente id fiat: dicitur furtum non fieri. Vnde illud quæſitum eſt, quum Titius ſeruum Mæuij ſollicitauerit vt quaſdam res domino ſubriperet [17], & ad eum perferret, & ſeruus id ad Mæuium pertulerit, Mæuius dum vult Titium in ipſo delicto deprehendere, permiſerit ſeruo quaſdam res ad eum perferre: vtrum furti an ſerui corrupti iudicio teneatur E Titius, an neutro? Et quum nobis ſuper hac dubitatione ſuggeſtum eſt, & antiquorum prudentium ſuper hoc altercationes perſpeximus, quibuſdam neque furti, neque ſerui corrupti actionem præſtantibus, quibuſdam furti tantummodo, nos huiuſmodi calliditati [18] obuiam euntes, per noſtram deciſionem ſanximus [19], non ſolum furti actionem, ſed & ſerui corrupti contra eum dari. Licet enim is ſeruus deterior à ſollicitatore minime factus eſt, & ideo non concurrant regulæ, quæ ſerui corrupti

actionem introducerent: tamen conſilium corruptoris ad perniciem probitatis ſerui introductum eſt, vt ſit ei pœnalis actio impoſita, tamquam ſi re ipſa fuiſſet ſeruus corruptus: ne ex huiuſmodi impunitate & in alium ſeruum qui facile poſſit corrumpi, tale facinus à quibuſdam perpetretur [20].

[17] SVBRIPERET] In hac vero ſpecie, nec furtum commiſſum videtur [r], nec ſeruus corruptus eſt [ſ], furti tamen & ſerui corrupti actio competit [t].

* [18] CALLIDITATI] Calliditatem Titij intelligit, ſiue πανουργίαν [u], quæ impunita eſſe non debet.

[19] SANXIMVS] Sic etiam legendum eſt in l. 8. C. de teſti. & l. t. C. de numer. act. non [ſancimus] B aut [ſanciuimus.] hæc eſt deciſio l. 15. C. de furt.

[20] PERPETRETVR] Videtur legendum, pertentetur, vt in Conſtit. Iuſtin.

r Quia non inuito domino rem contrectat.
ſ Quia ſeruus corrumpi ſe paſſus non eſt.
t L. pen. C. de furt. u Theoph.

§. IX. *Interdum etiam liberorum hominum furtum fit: veluti ſi quis liberorum noſtrorum, qui in poteſtate noſtra ſit, ſubreptus fuerit* [21].

* [21] SVBREPTVS] Et actione furti duplatur id quod intereſt, veluti lucra adquiſitionum [x].

x Theoph. v. Cui. Obſer. l. 21. c. 20. & Græcos ad l. 38. de furt.

§. X. *Aliquando & ſuæ rei furtum quiſque committit: veluti ſi debitor rem quam creditori* C *pignoris cauſa dedit, ſubtraxerit* [22].

* [22] SVBTRAXERIT] Quæ & ob furti vitium vſucapi non poteſt, ſi eam alij non vendiderit, quia auelli ei poteſt [y].

y Vide Cui. ad l. 4. §. ſi rem pignori, D. de vſurp. & vſuc.

§. XI. *Interdum furti tenetur* [23] *qui ipſe furtum non fecit: qualis eſt cuius ope conſilio furtum factum eſt. In quo numero eſt, qui tibi nummos excuſſit, vt alius eos raperet: aut tibi obſtiterit* [24], *vt alius rem tuam exciperet, aut oues tuas vel boues fugauerit, vt alius eas exciperet. Et hoc veteres ſcripſerunt de eo, qui panno rubro* [25] *fugauit armentum. Sed ſi quid eo-* D *rum per laſciuiam, & non data opera, vt furtum admitteretur, factum eſt: in factum* [26] *actio dari debet* [27]. *At vbi ope Mæuij Titius furtum fecerit, ambo furti tenentur. Ope conſilio eius quoque furtum admitti videtur, qui ſcalas forte feneſtris ſupponit: aut ipſas feneſtras vel oſtium effringit, vt alius furtum faceret, quive ferramenta ad effringendum, aut ſcalas vt feneſtris ſupponerentur, commodauerit ſciens cuius gratia commodauerit. Certe qui nullam opem ad furtum faciendum adhibuit, ſed tantum conſilium dedit* [28], *atque hortatus eſt ad furtum faciendum, non tenetur furti.* E

* [23] FVRTI TENETVR] Furti nec manifeſti, l. 4. de furt. aut propria actione, Ope conſilio tuo furtum factum eſſe aio [z] in duplum, l. vlt. C. de nox. act.

* [24] OBSTITERIT] Forte obtentu togæ tamquam ſe amiciens, ne rem tuam videres auferri, vt Sabinus refert [a] eum quoque qui eadem aſtutia obſtitiſſet ne fugitiuus à domino videretur, quum forte præter oculos domini iret, furem iudicatum, quaſi celatorem fugitiui. ſcilicet vt l. 1. in prin. de fugit. l. 22. §. fugitiuus, mand. l. 36. §. vlt. de furt.

[25] PANNO RVB.] Seneca lib. 3. de ira [b]: Tau- A rum, inquit, color rubicundus excitat, ad vmbram aſpis exurgit, vrſos leoneſque mappa proritat. Theophylactus in epiſt. [c] ἐρυθρὸν γάλα τὸ βουκόλιον διεταράξε. Plutarchus de Alexandri fortuna, φυλάττονται ταύροις ἐσθῆτας φοινικίδας ἔχοντες· ἐλέφαντι δὲ λευκοὺς χιτῶνας· ἐρεθίζεται γὰρ ὑπὸ τῶν χρωμάτων τὰ ζῷα ταῦτα καὶ διαταράττεται.

* Ouidius 12. [d] Haud ſecus exarſit, quam circo taurus aperto, Quum ſua terribili petit irritamina cornu Phœniceas veſtes.

[26] IN FACTVM] In factum prætoria [e]: aut ſi præcipitata ſint pecora, in factum ciuilis [f].

* [27] DARI D.] Non furti, quæ famoſa eſt. In factum non eſt famoſa. Eadem diſtinctio & in maioribus delictis obſeruatur, l. 4. §. 1. ad leg. Cornel. de ſic.

[28] CONSIL. DED.] Qui conſilium dedit, furti B non tenetur, niſi conſilium etiam effectum habuerit, id eſt, niſi furtum factum fuerit, l. ſæpe §. vlt. de verb. ſignif. l. qui ſeruo §. 1. & §. idem Pompon. l. ſi quis vxori § neque, de furt. ac tum etiam conſultor ita recte conuenietur. Ope conſilio tuo furtum factum eſſe aio [g]. Nam huius formulæ ſenſus hic eſt, Ope aut conſilio. Quinetiam in l. qui ſeruo, is qui tantummodo conſilium dedit, opem conſilium tuliſſe dicitur. & in l. proinde, de cond. furt. ei non condici, cuius ope conſilio furtum factum eſt, quod ad eum duntaxat pertinet, qui conſilium dedit: quia enim is, qui opem tulit, non multum abeſt ab eo qui contrectauit, ei condici poteſt, l. ſæpe. In hoc etiam §. ex lib. ſcriptis C probatioribus ſic leg. eſt, [Qualis eſt cuius ope conſilio.] Tum deinde, [Ope conſilio eius.] & in §. prox. [ſi vero ope conſilio.] Inde illæ antiquorum notæ, O. C. quas Petrus Diaconus (niſi mendoſus eſt liber eius de notis) ſic male interpretatur, Ore, cōſilio. De hac autem actione Ope conſilio, in l. ſi ſeruus ſeruum §. ſi quis de manu, ad l. Aquil. Si, inquit Vlpianus, ad aliquem peruenerint, ope conſilio furtum factum agendum.

z Cic. 3. de Nat. D. l. ſi ſeruus 27. §. ſi quis de manu, D. ad leg. Aquil. a Apud A. Gell. l. 11. c. vlt. b Cap. 30.
c Epiſt. 77. d Met. fab. 3.
e Quæ ex decreto datur, & extremum eſt iuris ſui perſequendi ſubſidium, Cui. inf. c. 3. in fine.
f Vtilis in factum ciuilis, §. vlt. inf. c. 3.
g Cicero 3. de nat. Deor.

D §. XII. *Hi qui in parentum vel dominorum poteſtate ſunt, ſi rem eis ſubripiunt, furtum quidem illis faciunt, & res in furtiuam cauſam cadit, nec ob id ab vllo vſucapi poteſt, antequam in domini poteſtatem reuertatur, ſed furti actio non naſcitur* [29]: *quia nec ex alia vlla cauſa poteſt inter eos actio naſci. Si vero ope conſilio alterius furtum factum fuerit, quia vtique furtum committitur, conuenienter* [30] *ille furti tenetur: quia verum eſt ope conſilio eius furtum factum eſſe.*

[29] NON NASCITVR] Directa non naſcitur: vtilis tamen in factum naſcitur aduerſus filiumf. militem: E hoc eſt, non περὶ κλοπῆς, ſed περὶ ὑφαιρέσεως. eadem pater tenetur filiof. militi, mater filio, filius matri, l. ſi quis vxori, de furt. frater fratri, vt Conſtant. ſcribit li. 1. Epitom. [h] quod probo: id enim officiorum & honeſtatis ratio exigit, quæ eam quoque iuris regulam extorſit, vt ne frater fratrem capitis reum arceſſeret, l. ſi magnum, C. qui accuſ. non poſſ.

* [30] CONVENIENTER] ἀκολούθως, vt lib. 3. cap. 6. [i] & 26. & §. theſauros lib. 2. cap. 1. & conueniens ἀκόλουθον, §. 1. cap. ſequenti [k], & d. § theſauros. & Ille, id eſt, qui opem conſilium dedit, non ſeruus aut filiusf. [l]

h Tit. 3. §. 22. in fi. i Theoph. k Theoph.
l L. qui ſeruo 36. §. 1. D. de furt. Theoph.

§. XIII. Furti autem actio ei competit, cuius intereſt rem ſaluam eſſe, licet dominus non ſit. Itaque nec domino aliter competit, quam ſi eius interſit rem non perire.

§. XIV. Vnde conſtat creditorem de pignore ſubrepto furti actione[31] agere poſſe, etiamſi idoneum debitorem habeat: quia expedit ei pignori potius incumbere, quam in perſonam agere. adeo quidem vt quamuis ipſe debitor eam rem ſubripuerit, nihilominus creditori competat actio furti.

[31] Fvrti actione] Veteres libri non habent hic [actione] nec in §. fulloni [actionem.] Creditori [m], conductori [n], colono [o], mandatario [p], bonæ fidei emptori & poſſeſſori [q], commodatario [r], vſuario [ſ], fructuario [t], inſpectori [u] & depoſitario interdum [x], atque etiam ei qui precario rogauit [y], furti actio datur. & generaliter non domino tantum: ſed etiam ei cuius intereſt non ſubripi, furti actio datur: modo ſi ex honeſta cauſa interſit [z]: furi enim [a] & malæ fidei poſſeſſori [b] furti actio non datur. Excipio duos caſus, quibus fur furti agit. Vnus eſt in l. qui vas §. ſi ergo, de furt. alter in l. itaque §. pen. eod. ſi quidem dempta negatione, vti res ipſa poſtulat, ſic ſcribamus, [Et ſic fit, vt teneatur furti & agat.] quod etſi in lib. Florent. deprauatum ſit, non tamen aliorum librorum auctoritate caret. Et confirmatur à Paulo in lib. 2. Sentent. tit. de furt. Rem, inquit, pignori datam, &c.

[m] L. 12. §. 2. D. de furt. [n] L. 85. eod. [o] L. 14. §. 2. eod. [p] d. l. 14. §. 9. [q] d. l. 14. [r] d. l. 14. §. non ſolum. [ſ] L. 46. §. 3. eod. [t] L. 15. §. 1. l. 20. §. 1. d. l. 46. §. 1. eod. l. 12. §. Iulianus, D. de vſufr. [u] L. 10. §. 1. D. commod. [x] L. 2. §. & generaliter, D. vi bonor. rapt. V. Cui. ad tit. ſeq. §. 2. num. 12. [y] d. l. 14. §. is qui precario. [z] L. 11. eod. [a] d. l. 14. §. Iulianus. [b] d. l. 12. §. 2.

§. XV. Item ſi fullo polienda curandave, aut ſarcinator ſarcienda veſtimenta mercede certa acceperit, eaque furto amiſerit: ipſe furti habet actionem, non dominus: quia domini nihil intereſt eam rem non perire, quum[32] iudicio locati à fullone aut ſarcinatore rem ſuam perſequi poteſt. Sed & bonæ fidei emptori ſubrepta re, quam emerit, quamuis dominus non ſit, omnimodo[33] competit furti actio, quemadmodum & creditori. Fulloni vero & ſarcinatori non aliter furti competere placuit, quam ſi ſoluendo ſint, hoc eſt, ſi domino rei æſtimationem ſoluere poſſint. Nam ſi ſoluendo non ſint, tunc quia ab eis ſuum dominus conſequi non poſſit, ipſi domino furti competit actio, quia hoc caſu ipſius intereſt, rem ſaluam eſſe. Idem eſt & ſi in partem ſoluendo ſint fullo aut ſarcinator.

[32] Qvvm ivdicio] Quum pro quia.

[33] Omnimodo] Id eſt, ſiue par, ſiue impar ſoluendo fuerit.

§. XVI. Quæ de fullone, & ſarcinatore diximus, eadem & ad eum cui commodata res eſt, transferenda veteres[34] exiſtimabant. Nam vt ille fullo mercedem accipiendo, cuſtodiam præſtat: ita is quoque qui commodatum vtendum percipit, ſimiliter neceſſe habet cuſtodiam præſtare. Sed noſtra prouidentia etiam hoc in noſtris deciſionibus[35] emendauit, vt in domini voluntate ſit, ſiue commodati actionem aduerſus eum, qui rem commodatam accepit, mouere deſideret, ſiue furti aduerſus eum qui rem ſub-A tripuit: & alterutra earum electa, dominum non poſſe ex pœnitentia ad alteram venire actionem. ſed ſi quidem furem elegerit, illum qui rem vtendam accepit, penitus liberari. ſin autem commodator veniat aduerſus eum, qui rem vtendam accepit: ipſi quidem nullomodo competere poſſe aduerſus furem furti actionem. eum autem, qui pro re commodata conuenitur, poſſe aduerſus furem furti habere actionem: ita tamen, ſi dominus ſciens rem eſſe ſubreptam aduerſus eum, cui res commodata fuerit, peruenit. ſin autem neſcius & dubitans[36] rem non eſſe[37] ſubreptam apud eum, commodati actio-B nem inſtituit, poſtea autem re comperta voluit remittere quidem commodati actionem, ad furti autem peruenire: tunc licentia ei concedatur, & aduerſus furem venire, nullo obſtaculo ei opponendo, quoniam incertus[38] conſtitutus mouit aduerſus eum, qui rem vtendam accepit, commodati actionem: niſi domino ab eo ſatiſfactum eſt. tunc etenim omnimodo furem à domino quidem furti actione liberari: ſuppoſitum autem eſſe ei, qui pro re ſibi commodata domino ſatisfecit: quum manifeſtiſſimum eſt, etiamſi ab initio dominus actionem commodati inſti-C tuit, ignarus rem eſſe ſubreptam: poſtea autem hoc ei cognito, aduerſus furem tranſiuit: omnimodo liberari eum, qui rem commodatam accepit, quemcumque cauſæ exitum dominus aduerſus furem habuerit: eadem definitione obtinente, ſiue in partem, ſiue in ſolidum ſoluendo ſit is, qui rem commodatam accepit.

[34] Veteres] Ex quibus Sabinus l. qui iniuriæ §. 1. de fur. Modeſtinus 2. Diff. [c] Is cui commodata res eſt, furti experiri debet ſi modo ſoluendo ſit.

[35] Decisionib.] Hæc eſt deciſio l. vlt. C. de furt.

[36] Dvbitans] Dubitans pro ignorante ha-D betur, l. 2. quis or. in bo. poſſ. ſer. l. vlt. C. de cond. ind.

[37] Rem non esse] Sic & in l. vlt. C. de furt.

[38] Incertvs] Serua, eum qui iuris ſui ignarus elegit vnum cum quo experiretur, poſt litem conteſtatam ante rem iudicatam errore cognito, illo dimiſſo, ad alterum poſſe tranſire. Imo & eum eodem mutata actione alio iudicio experiri poteſt, l. 4. §. vlt. de noxal. act.

[c] Apud Lict. Rufin. tit. de depoſ.

§. XVII. Sed is apud quem res depoſita eſt, cuſtodiam non præſtat: ſed tantum in eo obnoxius eſt, ſi quid ipſe dolo malo fecerit. qua de cauſa ſi res ei ſubrepta fuerit: quia reſtituendæ E eius rei nomine depoſiti non tenetur, nec ob id eius intereſt rem ſaluam eſſe: furti agere non poteſt[39], ſed furti actio domino competit.

[39] Non potest] Quamuis eius interſit ob impenſas in rem factas rem retinere, vt Modeſtin. notat 2. Differ. [d] quia non etiam eius intereſt rem ſaluam eſſe ſi dolo careat [e].

[d] d. tit. de depoſ. [e] L. eum qui 14. §. is autem apud quem, D. de furt.

§. XVIII. In ſumma ſciendum eſt, quæſitum eſſe an impubes rem alienam amouendo, furtum faciat. Et placet, quia furtum ex affectu conſiſtit, ita demum obligari eo crimine impu-

betem [40] ſi proximus pubertati ſit, & ob id intellegat ſe delinquere [41].

[38] IMPVBEREM] Actione furti impuberem teneri ex 12. tabu. conſtat, quibus cautum eſt, vt manifeſto furto prehenſi impuberes prætoris arbitratu verberentur, vtique noxa ab eis facta ſarciatur [f].

* [39] DELINQVERE] §. item finitur, lib. 1. cap. 22. l. 5. §. ſed & ſi infans, ad l. Aquil. l. 18. §. ſi pupillus, de dam. inf.

[f] Gellius XVIII. cap. vlt.

§. XIX. Furti actio ſiue dupli, ſiue quadrupli, tantum ad pœnæ perſequutionem pertinet. Nam ipſius rei perſequutionem extrinſecus [40] habet dominus [41], quam aut vindicando, aut condicendo poteſt auferre. Sed vindicatio quidem aduerſus poſſeſſorem eſt: ſiue fur ipſe poſſidet, ſiue alius quilibet: condictio autem aduerſus furem ipſum heredemve eius, licet non poſſideat, competit [42].

* [40] EXTRINSECVS] Rem extra pœnam, & pœnam extra rem [g].

[41] HABET DOM.] L. 11. in fi. de ſer. corr.

* [42] COMPETIT] Nec altera per alteram tollitur ipſo iure, l. 9. de fur. §. ex maleficiis, inſ. c. 6.

[g] §. pœnam, inf. de action.

De bonis vi raptis.

CAPVT II.

QVi res alienas rapit, tenetur quidem etiam furti. quis enim magis alienam rem inuito domino contrectat, quam qui vi rapit: ideoque recte dictum eſt eum improbum furem eſſe, ſed tamen propriam actionem eius delicti nomine prætor introduxit, quæ appellatur vi bonorum raptorum, & eſt intra annum [1] quadrupli, poſt annum ſimpli: quæ actio vtilis eſt, etiamſi quis vnam rem, licet minimam [2], rapuerit. Quadruplum autem non totum pœna eſt, & extra pœnam rei perſequutio, ſicut in actione furti manifeſti diximus, ſed in quadruplo ineſt & rei perſequutio: vt pœna tripli ſit [3], ſiue comprehendatur raptor in ipſo delicto, ſiue non [4]. Ridiculum eſt enim leuioris conditionis eſſe eum, qui vi rapit, quam qui clam amouet.

* [1] INTRA ANN.] Intra annum vtilem eum quocumque experiundi poteſtas fuerit, l. 2. eod. [a]

* [2] MINIMAM] Quum tamen ob rem minimam nulla ſit criminis exequutio ſolemnis, l. cauſas, C. Th. de iuriſ.

* [3] VT POENA TR.] L. pen. C. Th. de pag. ſac. in qua tamen Tribunianus triplum & quadruplum mutauit in duplum, tamquam exiſtimans minus delinquere Chriſtianum, qui Iudæi aut pagani, quam hunc, ſi Chriſtiani bona diripiat.

* [4] SIVE NON] Et in hunc proprie caſum comparata eſt actio vi bon. rapt. namque alio caſu ſufficit actio furti manifeſti, quæ perpetuo competit in quadruplum [c]. Ceterum vbi hæc actio eſt, & furti actio eſt [d]: contra, vbi hæc non eſt, nec furti actio eſt, vt §. ſeq.

[a] Intra annum quo primum de re cum raptore experiundi poteſtas fuerit, l. 2. C. eod Thalel. ib. σημείωσαι ὅτι οὐ πλέον ἐστὶν ὁ ἐνιαυτὸς τῆς vi bonorum.

A [b] L. 6. C. eod. [c] L. 2. C. ſie ann. except. [d] Vide Cui. l. 6. Obſ. cap. 2.

§. I. Quia tamen ita competit hæc actio, ſi dolo malo quiſque rapuerit, qui aliquo errore inductus, ſuam rem eſſe exiſtimans, & imprudens iuris [5] eo animo rapuit, quaſi domino liceat etiam per vim rem ſuam auferre poſſeſſoribus, abſolui debet [6]. Cui ſcilicet conueniens eſt, nec furti teneri eum, qui eodem hoc animo rapuit. Sed ne, dum talia excogitantur, inueniatur via, per quam raptores impune ſuam exerceant auaritiam, melius diualibus Conſtitutionibus pro hac parte proſpectum eſt, vt
B nemini liceat vi rapere rem mobilem, vel ſe mouentem, licet ſuam eamdem rem exiſtimet: ſed ſi quis contra ſtatuta fecerit, rei quidem ſuæ [7] dominio cadere [8]. ſin autem aliena ſit: poſt reſtitutionem eius, etiam æſtimationem eiuſdem rei præſtare [9]. Quod non ſolum in mobilibus rebus, quæ rapi poſſunt, Conſtitutiones obtinere cenſuerunt: ſed etiam in inuaſionibus, quæ circa res ſoli fiunt, vt ex hac cauſa omni rapina homines abſtineant.

* [5] IMPRVDENS] Ignorantia iuris ciuilis excuſat à delicto.

[6] ABSOL. DEB.] Vetuſtiſſ. codex [Abſolui de
C pœna rapti, non de re debet.] ſunt autem ea verba [de pœna rapti, non de re] ſumpta ex ſententia Conſtitutionum infra ſcripta. itaque manifeſtum eſt interpretis ea eſſe, non auctoris.

[7] REI QVIDEM SVÆ] Qui rapit rem ſuam, nec vi bonorum raptorum tenetur, l. 2. §. hac actione is demum, D. eod. nec l. Iulia, l. ſi quis ad ſe fundum, C. ad l. Iul. de vi. ſed dominio rei ſuæ multatur ex l. ſi quis in tantam, C. vnde vi. qua abrogatur §. vlt. l. 3. C. Theod. ad l. Iul. de vi.

* [8] DOM. CAD.] Idque tranſire in fiſcum, arg. L. 3. in fi. C. Th. ad l. Iul. de vi.

* [9] PRÆSTARE] Si res immobilis ſit, indiſtincte [e]: ſi mobilis, ita demum ſi quam per errorem [f]
D ſuam eſſe arbitrabatur, vi occupauerit: nam ſi dolo malo, tenetur in triplum [g].

[e] Id eſt, ſiue dolo malo, ſiue per errorem, tenetur in duplum.

[f] Tunc tenetur in duplum. Cur aliud placuit in re immobili, aliud in mobili? V. Cuiac. ad l. ſi quis in tantam 7. C. vnde vi, in recitationibus.

[g] Vide Cui. ad l. ſi quis in tantam 7. C. vnde vi, in poſtum.

§. II. In hac actione non vtique expectatur [10] rem in bonis actoris eſſe: nam ſiue in bonis ſit, ſiue non ſit, ſi tamen ex bonis ſit [11], locum hæc actio habebit. Quare ſiue locata, ſiue commodata, ſiue etiam pignerata, ſiue depoſita ſit apud Titium, ſic vt interſit eius eam rem non auferri [12], veluti ſi depoſita re culpam quoque pro-
E miſit, ſiue bona fide poſſideat, ſiue vſumfructum in ea quis habeat, vel quod aliud ius, vt interſit eius non rapi: dicendum eſt competere ei hanc actionem, vt non dominium accipiat, ſed illud ſolum, quod ex bonis eius, qui rapinam paſſus eſt, id eſt, quod ex ſubſtantia eius ablatum eſſe proponatur. Et generaliter dicendum eſt, ex quibus cauſis furti actio competit in re clam facta, ex iiſdem cauſis omnes habere hanc actionem [13].

* [10] EXPECTATVR] Lego, ſpectatur, vt in L. 2. §. in hac, D. eod. ſic & veter. nonnulli.

* [11] SI TAM. EX BON.] L. 2. Si quid in fr. pat. l. 19. in pr. de pet. her.

[12] NON AVF.] Veteres oon habent [per vim.] Quod autem ſequitur, vnum caſum exprimit, quo depoſitarius & furti & bonis rapiis actionem habet. Eſt & alius, ſi pretium depoſitionis ooo quaſi mercedem accepit. & hoc Vlp. explicat in l. 2. §. & generaliter, D. eod. tit. [Nam, ioquit, & furti act. habeo, ſi in re depoſita culpam quoque repromiſi, vel pretium depoſitionis non quaſi mercedem accepi Vtilius, &c.] quæ verba ideo contra morem meum retuli, quod vulgo ſunt ab interpunctionibus mendoſiſſima [h].

* [13] ACTIONEM] Itemque illam quæ proponitur in edicto, Si is qui teſtamento liber eſſe iuſſus, &c. l. 1. §. hæc actio, eod. tit.

[h] Hanc emendationem confirmant Græci lib. 60. Baſilic. tit. 17.

De lege Aquilia.

CAPVT III.

DAMNI iniuriæ [1] actio conſtituitur per legem Aquiliam: cuius primo capite cautum eſt, vt ſi quis alienum hominem, alienamve quadrupedem, quæ pecudum numero ſit, iniuria occiderit: quanti ea res in eo anno plurimi fuerit, tantum domino [2] dare damnetur.

C [1] DAMNI INI.] Videtur leg. [damni iniuria] vt in l. impuberem, de fur. l. quemadmodum §. idem Labeo, l. ſi ſeruus ſeruum §. ſi furtum, §. Proculus, §. ſi calicem, ad l. Aq. Cicero pro Flacco, Lite conteſtata iudicio damni iniuria conſtituto. Sed veteres etiam dicebant, Damni iniuriæ, genitiuum pro ablatiuo vſurpantes, vt in l. ſæpe, de verb. ſig. [pecuniæ tutelæve, ſententiæ.] & in l. 3. ad l. Corn. de ſic. [pœnæ] & in Conſtit. Iuſtiniani de conſ. Pand. §. hoc autem, quod & ab initio voce Romanæ.

* [2] TANT. DOM.] Hæc actio ſoli domino competit [a], ſuperiores duæ etiam non domino [b].

[a] L. item Mela 11. §. legis autem, D. ad leg. Aq. Vide Cuiac. l. 27. Obſer. c. 11.

D [b] §. furti autem, ſup. tit. 1. & §. in actione, ſup. tit. prox.

§. I. Quod autem non præciſe [3] de quadrupede, ſed de ea tantum quæ pecudum numero eſt, cauetur: eo pertinet vt neque de feris beſtiis, neque de canibus cautum eſſe intellegamus, ſed de iis tantum quæ proprie paſci [4] dicuntur: quales ſunt equi, muli, aſini, oues, boues, capræ. De ſuibus quoque idem placuit. Nam & ſues pecudum appellatione continentur: quia & hi gregatim [5] paſcuntur. Sic denique & Homerus in Odyſſea ait, ſicut Ælius Marcianus in ſuis Inſtitutionibus refert:

E Δήεις τόνγε σύεσσι περήμενον. οὐ δὲ νέμονται
Πὰρ Κόρακος πέτρῃ, ἐπί τε κρήνῃ Ἀρεθούσῃ.

[3] PRÆCISE] ἀποτόμως [c], vt in l. 1. §. ſi ei qui, Vt leg. nom. caueat. abſciſe in l. ſemper, de iu. immunit.

* [4] PASCI DIC.] Varro [d] pecus à paſcendo dici. Minutius in Octauio, Pecua paſcuntur [e].

[5] GREGATIM] Abeſt à veter. & à Theop.

[c] Gloſſæ: ἀποτόμως, præciſe. [d] Lib. 4. de L. L. [e] Vulgo ibi legitur paſcua. Deſiderius Heraldus mauult, pecua, id eſt, pecora. Solin. cap. XXV. vi pecua, &c. ſic libri vet.

§. II. Iniuria autem occidere intellegitur, qui nullo iure occidit. Itaque latronem qui oc-

A cidit, non tenetur: vtique ſi aliter periculum effugere non poteſt.

§. III. Ac ne is quidem hac lege tenetur, qui caſu occidit: ſi modo culpa eius nulla inueniatur. nam alioquin non minus quam ex dolo, ex culpa [6] quiſque hac lege tenetur.

[6] EX CVLPA] Sic l. iuriſgentium §. pacta, de pact.

§. IV. Itaque ſi quis dum iaculis ludit, vel exercitatur, tranſeuntem ſeruum tuum tranſiecerit, diſtinguitur. Nam ſi id à milite in campo, eove vbi ſolitum eſt exercitari, admiſſum eſt: nulla culpa eius intellegitur. ſi alius tale quid

B admiſit, culpæ reus eſt. Idem iuris eſt de milite, ſi in alio loco, quam qui exercitandis militibus deſtinatus eſt, id admiſit.

§. V. Item ſi putator ex arbore deiecto ramo ſeruum tuum tranſeuntem occiderit, ſi prope viam publicam, aut vicinalem [7] id factum eſt, neque proclamauit, vt caſus euitari poſſit, culpæ reus eſt [8]: ſi proclamauit, nec ille curauit cauere: extra culpam eſt putator. Æque extra culpam eſſe intellegitur, ſi ſeorſum à via forte, vel in medio fundo cædebat, licet non proclamauit, quia in eo loco nulli extraneo ius fuerat verſandi.

[7] VICINALEM] Vicinalis via & publica eſt, quia vniuerſo populo patet. ſed & agraria, qua è via publica diuertitur in villas & colonias, publica eſt. Priuata via, id eſt, ſeruitus, non item. De his in l. vlt. de loc. & itin. pub. l. 2. §. viarum, ne quid in loc. publ. l. vlt. de ſeruit. ruſt. & apud Siculum Flaccum in lib. de cond. agror. Magnopere autem hæſitare me confiteor quid ſit via lignaria in Aggeni Vrbici commentario de limit. agro. Plerumque, inquit, via dum cum limite currit, etiam ſi vicinalis eſt, aut lignaria, aut priuata, finem præſtat.

[8] CVLPÆ REVS EST]. Ergo incidit in l. Aquiliam. In l. vero Corneliam etſi non incidat, atque adeo non ſit vltimo ſupplicio afficiendus, l. in l. ad l. Cornel. de ſic. in metallum tamen damnatur auctore Paulo lib. 5. Sentent. eod. tit. [a]

[a] tit. 23. §. ſi putator.

§. VI. Præterea ſi medicus qui ſeruum tuum ſecuit, dereliquerit curationem, atque ob id mortuus fuerit ſeruus, culpæ reus eſt.

§. VII. Imperitia quoque culpæ adnumeratur, veluti ſi medicus ideo ſeruum tuum occiderit, quod eum male ſecuerit, aut perperam ei medicamentum dederit.

§. VIII. Impetu quoque mularum, quas mulio propter imperitiam retinere non potuerit, ſi ſeruus tuus oppreſſus fuerit, culpæ reus eſt mulio. Sed & ſi propter infirmitatem, eas retinere non potuerit, quum alius firmior retinere potuiſſet, æque culpæ tenetur. Eadem placuerunt de eo quoque, qui quum equo veheretur, impetum eius aut propter infirmitatem, aut propter imperitiam ſuam retinere non potuerit.

§. IX. His autem verbis legis: Quanti in eo anno plurimi fuerit, illa ſententia exprimitur, vt ſi quis hominem tuum, qui hodie claudus, aut mancus, aut luſcus erit, occiderit, qui in eo anno integer & pretioſus [9] fuerit: non tanti

teneatur, quanti hodie erit, ſed quanti in eo anno plurimi fuerit. Qua ratione creditum eſt pœnalem eſſe huius legis actionem, quia non ſolum tantum quiſque obligatur, quantum damni dederit, ſed aliquando longe pluris. Ideoque conſtat in heredem eam actionem non tranſire, quæ tranſitura fuiſſet, ſi vltra damnum nunquam lis æſtimaretur.

* 9 Pretiosvs] Magni pretij, §. ex maleficiis, inf. cap. 6.

§. X. Illud non ex verbis legis, ſed ex interpretatione placuit: non ſolum perempti corporis æſtimationem habendam eſſe ſecundum ea quæ diximus: ſed eo amplius quidquid præterea perempto eo corpore, damni nobis allatum fuerit: veluti ſi ſeruum tuum heredem ab aliquo inſtitutum antea quis occiderit, quam iuſſu tuo adiret. nam hereditatis quoque amiſſæ rationem eſſe habendam conſtat. Item ſi ex pari mularum vnam, vel ex quadriga equorum vnum[10] occiderit, vel ex comœdis vnus ſeruus occiſus fuerit: non ſolum occiſi fit æſtimatio, ſed eo amplius id quoque computatur, quanti depretiati[11] ſunt qui ſuperſunt.

* 10 Vnvm occid.] L. 34. de æd. edic.

* 11 Depretiati] L. proinde, eod. tit.

§. XI. Liberum autem eſt ei, cuius ſeruus occiſus fuerit[12], & iudicio priuato legis Aquiliæ damnum perſequi, & capitalis criminis eum reum facere.

12 Occisvs fverit] Si dolo malo occiſus fuerit[f].

f L. 23. §. ſi dolo, eo.

§. XII. Caput ſecundum legis Aquiliæ in vſu non eſt.

§. XIII. Capite tertio de omni cetero damno cauetur. Itaque ſi quis ſeruum vel eam quadrupedem, quæ pecudum numero eſt, vulnerauerit, ſiue eam quadrupedem quæ pecudum numero non eſt, veluti canem aut feram beſtiam vulnerauerit, aut occiderit: hoc capite actio conſtituitur. In ceteris quoque omnibus animalibus, item in omnibus rebus, quæ anima carent: damnum iniuria datum, hac parte vindicatur. Si quid enim vſtum, aut ruptum, aut fractum fuerit, actio ex hoc capite conſtituitur, quamquam poterat ſola rupti appellatio in omnes iſtas cauſas ſufficere. Ruptum[13] enim intellegitur, quod quoquo modo corruptum eſt. Vnde non ſolum fracta, aut vſta, ſed etiam ſciſſa, & colliſa, & effuſa, & quoquomodo perempta atque deteriora facta, hoc verbo continentur. Denique reſponſum eſt, ſi quis in alienum vinum, aut oleum id immiſerit, quo naturalis bonitas vini aut olei corrumperetur: ex hac parte legis eum teneri.

13 Rvptvm] Ruptum eſt generale verbum, l. ſi ſeruus §. tertio §. inquit, §. cum eo, D. eodem. quod & Decemuiri generaliter acceperunt, auctore Sext. Pomp.[g] in ea, vt ſuſpicor lege, quæ de damno iniuria eſt ab eis propoſita, l. 1. D. eodem.

g In v. rupſit, & talionis.

§. XIV. Illud palam eſt, ſicut ex primo ca-

A pite ita demum quiſque tenetur, ſi dolo aut culpa eius homo, aut quadrupes occiſus occiſave fuerit: ita ex hoc capite, de dolo aut culpa, de cetero damno quemque teneri. Hoc tamen capite non quanti in eo anno, ſed quanti in diebus triginta proximis res fuerit, obligatur is qui damnum dederit.

§. XV. Ac ne Plurimi quidem verbum adicitur. Sed Sabino recte placuit, perinde habendam æſtimationem, ac ſi etiam hac parte Plurimi verbum adiectum fuiſſet: nam plebem Romanam, quæ Aquilio tribuno rogante hanc legem tulit, contentam fuiſſe, quod prima parte

B eo verbo vſa eſt[14].

* 14 Eo verbo] Repetitur ergo ἀπὸ κοινοῦ, vel, vt Papinianus loquitur[h], ad communionem adſumitur.

h L. cum pater 77. §. cum imperfecta 22. de leg. 2. id eſt, ex proxime ſuperiori clauſula.

§. XVI. Ceterum placuit ita demum directam ex hac lege actionem eſſe, ſi quis præcipue corpore ſuo damnum dederit. Ideoque in eum qui alio modo damnum dederit, vtiles actiones dari ſolent: veluti ſi quis hominem alienum, aut pecus ita incluſerit, vt fame necaretur: aut iu-

C mentum tam vehementer egerit, vt rumperetur: aut pecus in tantum exagitauerit, vt præcipitaretur: aut ſi quis alieno ſeruo perſuaſerit[15] vt in arborem aſcenderet, vel in puteum deſcenderet, & is aſcendendo vel deſcendendo, aut mortuus, aut aliqua corporis parte læſus fuerit, vtilis actio[16] in eum datur. Sed ſi quis alienum ſeruum, aut de ponte, aut de ripa in flumen deiecerit, & is ſuffocatus fuerit: eo quod proiecit, corpore ſuo damnum dediſſe non difficulter intellegi poterit: ideoque ipſa lege[17] Aquilia tenetur. Sed ſi non corpore damnum datum, neque corpus læſum fuerit, ſed alio mo-

D do damnum alicui contigerit: quum non ſufficiat, neque directa, neque vtilis Aquilia: placuit eum qui obnoxius fuerit, in factum actione teneri[18], veluti ſi quis miſericordia ductus, alienum ſeruum compeditum ſoluerit, vt fugeret.

* 15 Persvaserit] L. 3. & 4. de ſer. corr.

16 Vtilis actio] Quæ & in factum dicitur. Eſt autem in factum ciuilis, id eſt, ad inſtar l. Aquiliæ.

17 Ipsa l. Aq.] Hoc eſt quod dicimus, ipſo iure.

* Ipſo iure, directa actione[i]. Vt Cicero de Prou. Conſ. ipſa lege Cenſoria.

* 18 In fact. ten.] Vtilis eſt in factum ciuilis

E comparata ad exemplum Aquiliæ[k].

Hæc eſt in factum prætoria, quæ nuſquam dicitur vtilis Aquilia. Quinimo hic caſus, quia à lege Aquilia diſſimilis eſt, non poteſt in eo vtilis Aquilia dari, l. ſi menſor, Si menſor falſum mod. dix. l. ſi vero §. de viro, Sol. matrim. & omnino neceſſaria eſt actio in factum prætoria, extremum iuris ſui perſequendi ſubſidium[l].

i Theoph. k Vtilitas legis Aquiliæ id exegit, vt in caſu ſimili daretur actio ſimilis, id eſt, vtilis in factum ciuilis: directa enim actio legis Aquiliæ ciuilis dicitur, l. ſi heres 70. § 1. D. ad Sc. Treb. directa datur cum corpus corpori damnum dedit. Vtilis in factum ciuilis, ſi corpori damnum datum ſit, ſed non corpore. In factum prætoria, ſi nec corpus damnum dedit, nec paſſum eſt.

l Cum

Digitized by Google

[1] Cum enim directa actio non ſit, nec vtilis in factum ciuilis, neceſſario deſcendimus ad actiones in factum prætorias, quæ non proponuntur edictis vel legibus, ſed decernuntur à prætore prout res exigit, & dicuntur dari ex multis & variis iuris articulis, l. ſancimus 21. C. de ſacro. eccleſ.

De iniuriis.

CAPVT IV.

GENERALITER iniuria dicitur, omne quod non iure fit. ſpecialiter, alias contumelia, quæ à contemnendo [1] dicta eſt, quam Græci ὕβριν [2] appellant: alias culpa, quam Græci ἀδίκημα [3] dicunt, ſicut in lege Aquilia damnum iniuriæ accipitur: alias iniquitas & iniuſtitia, quam Græci ἀδικίαν vocant. quum enim prætor vel iudex non iure contra quem pronunciat, iniuriam accepiſſe dicitur [4].

* [1] A CONTEMN.] Seneca [a]: Contumelia à contemptu dicta eſt: quia nemo niſi quem contempſit tali iniuria notat.

* [2] QVAM GRÆCI] Ariſtoteles in Rhet. [b] ὕβρις ἐστὶ τὸ βλάπτειν καὶ λυπεῖν, ἐφ᾽ οἷς αἰσχύνη ἐστὶ τῷ πάσχοντι.

[3] ἀδίκημα] Hoc diſtat ἀδίκημα ἀπὸ τῆς ἀδικίας, quo Ariſtoteles docet lib. 4. Ethic. [c] δικαιοπράγημα diſtare ἀπὸ τοῦ δικαιώματος.

* [4] IN IVR. ACC. DIC.] Is ſcilicet, contra quem non iure pronunciat [d].

[a] In ſap. non cad. iniur. cap. 11. [b] Lib. 2. cap. 2. [c] Cap. 5. [d] Theoph.

§. I. Iniuria autem committitur non ſolum quum quis pugno, puta, aut fuſtibus cæſus, vel etiam verberatus erit: ſed & ſi cui conuitium factum fuerit, ſiue cuius bona quaſi debitoris [5], qui nihil deberet, poſſeſſa fuerint ab eo qui intellegebat nihil eum ſibi debere, vel ſi quis ad infamiam alicuius libellum, aut carmen [6], aut hiſtoriam ſcripſerit, compoſuerit, ediderit, dolove malo fecerit, quo quid eorum fieret: ſiue quis matremfamilias, aut prætextatum prætextatamve adſectatus fuerit: ſiue cuius pudicitia attentata eſſe dicetur, & denique aliis pluribus modis admitti iniuriam, manifeſtum eſt.

* [5] QVASI DEB.] Si veri debitoris, ceſſat iniuriarum actio, quamuis ipſe debitor iniuria adficiatur poſſeſſis & diſtractis bonis ex edicto prætoris [e].

[6] AVT CARMEN] Duo poſtrema verba non ſunt in vet. lib. Eſt vero ex 12. tab. de famoſis libellis capitalis actio [f]. Ex l. Iulia & ad eam pertinente S. C. non capitalis [g].

[e] Sup. lib. 2. tit. 6. §. licet autem. vide lib. 3. tit. 11.
[f] Marcus Tullius 4. de rep. apud B. Auguſtin. lib. 2. de Ciuit. D. c. 9. & 12. [g] L. 5. §. pen. & vlt. & l. ſeq. D. eod. l. 15 qui 18. §. 1. D qui teſtam. Vide Cui. ad Paul. 5. Sentent. tit. 4.

§. II. Patitur autem quis iniuriam non ſolum per ſemetipſum, ſed etiam per liberos ſuos, quos in poteſtate habet: item per vxorem ſuam, id enim magis præualuit [7]. Itaque ſi filiæ alicuius, quæ Titio nupta eſt, iniuriam feceris: non ſolum filiæ nomine tecum iniuriarum agi poteſt, ſed etiam patris quoque & mariti nomine. Contra autem ſi viro iniuria facta ſit, vxor iniuriarum agere non poteſt. Defendi enim vxores à viris, non viros ab vxoribus æquum eſt. Sed & ſocer nurus nomine, cuius vir in poteſtate eſt, iniuriarum agere poteſt.

A * [7] PRÆVALVIT] Etiamſi in manum non conuenerit. De hac enim loqui auctorem ſequentia oſtendunt. nam ſi in manum conuenerit, patri æque ac marito non datur actio iniuriarum, quia non in patris, ſed mariti poteſtate eſt [h], & conuenienter conſanguinea communibus liberis [i].

[h] Vlp. tit. 22. §. ſui heredes. Idem ergo ius erat quod in patre & filio, l. 1. §. vlt. & l. pater 41. D. eod.
[i] Vlp. apud Licinium tit. 16. Vide Seru. in 1. Georg. & 4. Æneid. & graduum adgnationis veterem deſcriptionem apud Cui. Obſ. l. 6. c. vlt.

§. III. Seruis autem ipſis quidem nulla iniuria fieri intellegitur, ſed domino per eos fieri videtur. non tamen iiſdem modis, quibus etiam B per liberos & vxores: ſed ita quum quid atrocius commiſſum fuerit, & quod aperte ad contumeliam domini reſpicit: veluti ſi quis alienum ſeruum verberauerit, & in hunc caſum actio proponitur. At ſi quis ſeruo conuitium fecerit, vel pugno eum percuſſerit: nulla in eum actio domino competit.

§. IV. Si communi ſeruo iniuria facta ſit, æquum eſt non pro ea parte, qua dominus quiſque eſt, æſtimationem iniuriæ fieri: ſed ex dominorum perſona, quia ipſis fit iniuria * [8].

* *Locus ſingularis aduerſus Pedium.*

* [8] QVIA IPS. F. INI.] Hac ratione Pedij ſen- C tentia refellitur relata in l. 16. de iniu. qui, quaſi ſeruo facta eſſet iniuria non dominis, portiones quas in ſeruo domini habuiſſent, ac ſi per ſeruum adquiſiuiſſent actionem iniuriarum ſpectandas eſſe cenſebat. Verius tamen eſt ex ſua non ex ſerui perſona, quæ in nullo numero eſt, hanc eis actionem quæri. & obſerua, manifeſtum diſſidium inter Gaium & Pedium. Gaius hoc loco ait [k], æquum eſſe non pro ea parte qua dominus quiſque eſt, æſtimationem iniuriæ fieri. Pedius illo loco non eſſe æquum pro maiore parte, quam pro qua quiſque dominus eſt, damnationem fieri.

[k] Cuiacius putat, hunc locum deſumptum eſſe ex Inſtitut. Gaij.

§. V. Quod ſi vſusfructus in ſeruo Titij eſt, proprietas Mæuij, magis Mæuio iniuria fieri in- D tellegitur.

§. VI. Sed ſi libero, qui tibi bona fide ſeruit, iniuria facta ſit, nulla tibi actio dabitur, ſed ſuo nomine is experiri poterit, niſi in contumeliam tuam pulſatus ſit, tunc enim competit & tibi iniuriarum actio. idem ergo eſt & in ſeruo alieno bona fide ſeruiente, vt totiens admittatur iniuriarum actio, quotiens in tuam contumeliam iniuria ei facta ſit.

§. VII. Pœna autem iniuriarum ex lege duodecim tabularum propter membrum quidem ruptum [9] talio [10] erat: propter os vero fractum E nummariæ pœnæ erant conſtitutæ, quaſi in magna veterum paupertate [11]. Sed poſtea prætores permittebant ipſis, qui iniuriam paſſi ſunt, eam æſtimare [12]: vt iudex [13] vel tanti reum condemnet, quanti iniuriam paſſus æſtimauerit, vel minoris, prout ei viſum fuerit. Sed pœna quidem iniuriarum, quæ ex lege duodecim tabularum introducta eſt, in deſuetudinem abiit: quam autem prætores introduxerunt [14], quæ etiam honoraria appellatur, in iudiciis frequentatur [15]. Nam ſecundum gradum dignitatis, vitæque honeſtatem creſcit aut minuitur æſtima-

tio iniuriæ. qui gradus condemnationis & in ſeruili perſona non immerito ſeruatur: vt aliud in ſeruo actore [16], aliud in medij actus homine, aliud in viliſſimo vel compedito conſtituatur.

* [9] RVPTVM] Id eſt, corruptum, vt in l. Aq. [l] liuore aut tumore decoloratum [m].

[10] TALIO ERAT] In XII. tab. duplio duplum, talio, tale, id eſt, ſimilem ſiue reciprocam perpeſſionem ſignificat. Impp. dixere reciprocam pœnam in l. 3. C. Theodoſ. de exhib. reis, l. hi quos, C. Theo. de accuſat. Verba leg. XII. tab. hæc ſunt: Si membrum rupit, ni cum eo pacit talio eſto. ſic enim ea lex cum in A. Gellio [n], tum in Sext. Pomp. [o] reſtituenda eſt nondum à quoquam reſtituta. Lex ait Pacit, ab antiquo verbo Paco, quod eſt paciſcor.

* [11] VETERVM PAVP.] Pauperibus grauiores ſunt pœnæ nummariæ.

* [12] EAM ÆSTIM.] Fortean dato iureiurando in litem.

* [13] VT IVDEX] Iudicis eſt refrænare & moderari taxationem actoris & iuſiurandum in litem [p].

* [14] PRÆT. INTR.] Quæ poſita eſt in arbitrio iudicis aut recuperatoris [q], in quantum ſcilicet ei ob eam rem æquum videbitur, l. 17. §. ſeruus, D. eod. l. qui ſeruum, de obl. & act.

[15] FREQVENTATVR] Atque ideo moribus recepta hæc actio dicitur [r]. Mixto autem iure actio leg. Corneliæ [ſ]. Legitima actio abolita eſt.

* [16] SERVO ACTORE] Actor eſt maioris actus homo [t].

[l] L. ſi ſeruus 27. §. inquit lex, & §. rupiſſe, D. ad leg. Aquil.
[m] Vlp. apud Licin. tit. 2. & d. §. rupiſſe: Auctor ad Herenn. lib. 2. ſi tumore & liuore decoloratum eſt corpus mortui.
[n] L. 20. c. 1. [o] Io v. talion. [p] L. 4. D. de in lit. iur. vide Cui. Obſ. l. 2. c. 12. [q] A. Gell. l. 20. c. 1.
[r] Paul. 5. Sent. tit. 4. §. moribus.
[ſ] Paul. d. t. 4. §. mixto. Mixta iniuriarum actio eſt, quæ lege Cornelia conſtituta, & moribus recepta eſt, Cuiac. ibid.
[t] Vt mediaſtinus in veteri gloſſario iuris exponitur qui medium gerit actum.

§. VIII. Sed & lex Cornelia de iniuriis loquitur, & iniuriarum actionem introduxit, quæ competit ob eam rem, quod ſe pulſatum quis, verberatumve, domumve [17] ſuam vi introitam eſſe dicat. Domum autem accipimus, ſiue in propria domo quis habitat, ſiue in conducta, vel gratis ſiue hoſpitio receptus ſit.

[17] DOMVMVE] Ab his ſcilicet qui Derectarij vocantur, vt Paulus adiicit lib. 5. Sent. [u] de quibus in l. ſaccularij, De extr. cog. l. 1. de effractor. [x]

[u] Tit. 4. [x] Vide Cui. l. 10. Obſ. c. 27. & 14.

§. IX. Atrox [18] iniuria æſtimatur vel ex facto, veluti ſi quis ab aliquo vulneratus fuerit, vel fuſtibus cæſus. vel ex loco: veluti ſi cui in theatro, vel in foro, vel in conſpectu prætoris iniuria facta ſit. vel ex perſona: veluti ſi magiſtratus iniuriam paſſus fuerit, vel ſi ſenatori ab humili iniuria facta ſit, aut parenti patronove fiat à liberis vel libertis. Aliter enim ſenatoris & parentis patronique, aliter extranei & humilis perſonæ iniuria æſtimatur. Nonnunquam & locus vulneris atrocem iniuriam facit: veluti ſi in oculo quis percuſſerit [19]. Parui autem refert vtrum patrifamilias, an filiofamilias talis iniuria facta ſit. nam & hæc atrox æſtimabitur.

* [18] ATROX] Grauiſſima, ſæua [y], ſeruilis, *ἄκος ὕβεως* Apollonio [z], de qua etiam libertus cum patrono agere poteſt, l. 3. §. vlt. de adul. l. ſed ſi hanc §. pen.

A De in ius voc. l. prætor §. præterea, De iniur. l. 6. C. eod.

* [19] PERCVSS.] Os fractum Agellius [a] atrocem iniuriam vocat.

[y] Cui. videtur legiſſe, ſæua, vt legitur in Florent. §. præterea, quem citat hoc ipſo nu. [z] *ἀϱγον. ά.* [a] d. c. 1.

§. X. In ſumma ſciendum eſt, de omni iniuria eum qui paſſus eſt, poſſe vel criminaliter agere, vel ciuiliter [20]. Et ſi quidem ciuiliter agatur, æſtimatione facta ſecundum quod dictum eſt, pœna imponitur. Sin autem criminaliter, officio iudicis extraordinaria pœna reo irrogatur: hoc videlicet obſeruando, quod Zenoniana

B Conſtitutio introduxit, vt viri illuſtres [21] quique ſuper eos [22] ſunt, & per procuratores poſſint actionem iniuriarum criminaliter vel perſequi, vel ſuſcipere, ſecundum eius tenorem, qui ex ipſa manifeſtius apparet.

* [20] VEL CIVIL.] Sicut de ſuperioribus delictis, furto, rapina, damno dato, §. liberum ſup. cap. prox. l. vlt. de fut. l. 2. §. 1. Vi bo. rap.

[21] VIRI ILLVST.] Idem etiam Valentio. dedit epiſcopis & presbyteris in Nouel. de epiſco. iu.

* [22] QVIQ. SVPER EOS SVNT] Illuſtres ſcilicet & patricij, illuſtriſſimi, excelſi, magnifici [b].

[b] Vide Cui. ad l. 1. C. de dignit.

§. XI. Non ſolum autem is iniuriarum tene-

C tur qui fecit iniuriam, id eſt, qui percuſſit: verum ille quoque continebitur, qui dolo fecit vel curauit, vt cui mala pugno percuteretur.

§. XII. Hæc actio diſſimulatione aboletur [23]. & ideo ſi quis iniuriam dereliquerit, hoc eſt, ſtatim vt paſſus, ad animum ſuum non reuocauerit [24]: poſtea ex pœnitentia remiſſam iniuriam non poterit recolere.

* [23] DISSIM. ABOL.] Vt actio inofficioſi, quæ etiam vindictam principaliter, non pecuniam perſequitur, l. 1. C. de in int. reſt. min. [c]

* [24] NON REVOC.] Non conteſtatus fuerit, l. 13. C. de lib. cau.

D [c] Actio iniuriarum magis vindictæ quam pecuniæ habet perſecutionem, l. 2. §. emancipatus, D. de collat. bonor. ſic exheredatus iniuriam perſequitur, l. Papinianus 8. D. de inoffic. teſt.

De obligationibus quæ quaſi ex delicto [1] naſcuntur.

CAPVT V.

SI Iudex [2] litem ſuam fecerit [3] non proprie ex maleficio obligatus videtur. ſed quia neque ex maleficio, neque ex contractu obligatus eſt, & vtique peccaſſe aliquid [4] intellegitur, licet

E per imprudentiam: ideo videtur quaſi ex maleficio [5] teneri: & in quantum de ea re æquum religioni iudicantis videbitur, pœnam ſuſtinebit [6].

* [1] QV. EX DEL.] Quæ ex culpa fiunt potius quam ex delicto. Culpa ſeparatur à delicto. & tamen in leg. Aquilia culpa etiam leuiſſima [a] delicto adnumeratur, ſi per imprudentiam quis ſuo corpore, vel per cauſam ſui corporis alienum animal occiderit aut vulnerauerit, alienamve rem inanimatam vſſerit, ruperit, fregerit. hæc damnorum genera culpam augent, & in maleficium conuertunt. Alias vero culpa, quæ alio modo lædit alterum, non eſt maleficium, nec vindicatur actione legis Aquiliæ, ſed actione in factum

prætoria, §. vlt. ſup. de leg. Aquil. & in exemplis hoc tit. propoſitis.

* [2] Si iudex] Iudex datus. Ius dicenti imperitia culpæ non vertitur [b].

* [3] Fecer.] Litis alienæ periculum quaſi ſuæ rei ſuum facit iudex, qui prudenter aut imprudenter perperam iudicat. Sed hoc intereſt, quod ſi prudenter, præter extraordinariam & criminalem coërcitionem [c] ciuiliter tenetur, in veram litis æſtimationem in ſolidum, & infamia notatur. Si imprudenter, ciuiliter tantum tenetur, ſalua exiſtimatione in id quod ob eam rem iudici æquum videbitur. Si prudenter, ex delicto, id eſt, ex dolo malo, quo nomine [d] comprehenduntur extra quadrigam obligationum ex delicto cetera delicta, quæ nomine vacant: ſi imprudenter, quaſi ex delicto [e].

* [4] Peccasse al.] Aliquatenus culpæ reus eſſe [f].

[5] Ex mal. ten.] Hæc actio eſt velut ex maleficio [g], quia plerumque in imperitum iudicem datur. Imprudentia vero iudicis prolata ſententia *ἢ ἀδίκως ἢ κρίνει, ἔστι δ' ὡς ἀδικεῖ*, quemadmodum Ariſtot. ſcribit lib. 5. Ethic. [h]

* [6] Poenam sustin.] Actione in factum prætoria [i], qua tenetur ei qui litem amiſit tum maxime quum is noluit, aut propter paupertatem non potuit appellare, vt l. 8. §. pen. mand. puta, quia non potuit implere cautiones appellationum, l. 2. de cuſt. reor. [k] nam ei qui remedio appellationis vtitur, hanc etiam actionem aduerſus iudicem, à quo appellauit, dari non eſt æquum.

[a] L. in lege 44. D. ad leg. Aquil. l. illud 13. D. de liber. cau.

[b] L. 2. D. quod qu. iur. magiſtratus enim plerumque non præſtant iuris & legum ſcientiam, quod fere eſſent viri militares.

[c] Nam extra ordinem iudex coërcetur criminali iudicio. V. Accurſ. ad l. vlt. C. de pœna iud. qui ma. iud.

[d] Delicti nomine præter quatuor priuata iudicia, furtum, &c. continentur cætera delicta, &c.

[e] L. 5. § 4. D. de oblig. l. 2. D. quod qu. iur. l. filiuſfa. 15. §. 1. D. de iudic. l. vlt. C. de pœna iud. qui ma. iudic. l. vlt. D. de extraordin. cognit.

[f] vt inf. §. vlt. [g] d. §. 4. [h] Cap. 11. [i] d. l. vlt. de extraord. cogn.

[k] Satiſdatio implenda eſt ab eo qui appellat in pœnam certam, ſi non iure appellaſſe pronunciatum fuerit, de qua ſatiſdatione, Paul. lib. 5. Sentent. tit. 33.

§. I. Item is ex cuius cœnaculo, vel proprio ipſius, vel in quo gratis habitabat, deiectum effuſumve aliquid eſt, ita vt alicui noceret, quaſi ex maleficio obligatus intellegitur. Ideo autem non proprie ex maleficio obligatus intellegitur, quia plerumque [7] ob alterius culpam [8] tenetur, aut ſerui aut liberi. Cui ſimilis [9] eſt is, qui ea parte qua vulgo iter fieri ſolet, id poſitum aut ſuſpenſum habet, quod poteſt ſi acciderit alicui nocere. quo caſu pœna decem aureorum conſtituta eſt. De eo vero quod deiectum effuſumve eſt, dupli, quantum damni datum ſit, conſtituta eſt actio. Ob hominem vero liberum occiſum, quinquaginta aureorum pœna conſtituitur. Si vero viuat nocitumque ei eſſe dicatur: quantum ob eam rem æquum iudici videtur actio datur. Iudex enim computare debet mercedes medicis præſtitas, ceteraque impendia, quæ in curatione facta ſunt: præterea operarum [10] quibus caruit, aut cariturus eſt ob id quod inutilis factus eſt.

[7] Quia plerumque] Et hoc quidem caſu quum ipſe nihil nocuerit, certo certius eſt ceſſare actionem leg. Aquiliæ, atque ideo ſic nominatis per-

A mutatiſque verbis quibuſdam leg. eſſe in l. 5. §. quum autem, de his qui eff. vel deiec. [quum autem hac actione propter hoc quis condemnatus eſt, quod hoſpes vel quis alius de cœnaculo deiecit, merito ei in factum] quod & alij aduotarunt.

* [8] Ob alterius culp.] Si ob ſuam culpam maleficium eſſet, & ex maleficio lege Aquilia teneretur. Si ob ſerui culpam vel liberi hominis qui cum eo habitabat [l], quaſi ex maleficio tenetur, quia ipſe quodammodo peccaſſe videtur ob id quod in eo cœnaculo habuerit hominem incautum & improuidum, ſcilicet actione in factum prætoria [m].

[9] Cui similis] Quia & hæc & illa [n] eſt quaſi ex maleficio [o]. Ceterum pœnæ ſunt diuerſæ. Et hæc [p]
B quidem popularis eſt [q], iſta priuata ex primo capite popularis ex ſecundo [r]: hæc heredibus [s] non datur, illa datur [t] heredib. ex primo capite, hæc annua eſt, illa perpetua ex primo capite.

[10] Operarum] Vt in l. vlt. D. eod.

[l] L. 5. §. cum autem, D. de his qui effud.

[m] d. §. cum autem. [n] Quæ competit de effuſis & deiectis

[o] L. 5 §. is quoque, D. vbi ſig. & act. [p] Quæ competit in eum qui poſitum aut ſuſpenſum habet.

[q] L. 5. §. vlt. D. de his qui effud. certe priuata eſſe non poteſt: nec enim cuiquam nocuit quod poſitum aut ſuſpenſum eſt.

[r] Primum caput eſt de effuſis & deiectis. Secundum de eo quod liber homo periiſſe dicetur.

[s] Quæ competit de eo quod lib. ho. per. dic. [t] Quæ competit de effuſis & deiectis.

[u] Quæ competit de eo quod liber homo per. dicetur. Hæc deſumpta ſunt ex d. l. 5. § hæc autem. ſed ſtrictum concepta indige-
C bant interpretatione.

§. II. Si filiuſfamilias ſeorſum à patre habitauerit, & quid ex cœnaculo eius deiectum effuſumve ſit, ſiue quid poſitum ſuſpenſumve habuerit, cuius caſus periculoſus eſt, Iuliano placuit in patrem nullam [11] eſſe actionem, ſed cum ipſo filio agendum [12]. Quod & in filiofamilias iudice obſeruandum eſt, qui litem ſuam fecerit.

* [11] Nullam esse act.] Neque de peculio, quia ex contractu non venit [x]: neque noxalem [y], quia ex maleficio non venit.

* [12] Agendum] Actione in factum prætoria [z].

[x] L. 1. §. ſi filiuſfam. eod. V. Obſ. lib. 13 c. 18.

D [y] In patrem ex iure veteri, §. vlt. inf. de noxalib. vel in dominum, d. §. ſi filiuſfam. verſ. cum ſeruus.

[z] d. §. ſi filiuſfam.

§. III. Item exercitor nauis, aut cauponæ, aut ſtabuli, de damno aut furto, quod in naui, aut caupona, aut ſtabulo factum erit, quaſi ex maleficio teneri videtur [13]. ſi modo ipſius nullum eſt maleficium [14], ſed alicuius eorum quorum opera [15] nauem, aut cauponam, aut ſtabulum exerceret. Quum enim neque ex contractu ſit aduerſus eum conſtituta hæc actio, & aliquatenus culpæ reus eſt, quod opera malorum hominum vteretur: ideo quaſi ex maleficio te-
E neri videtur. In his autem caſibus in factum actio competit, quæ heredi quidem datur, aduerſus heredem autem non competit.

* [13] Teneri vid.] Actione in factum prætoria ſuæ culpæ nomine [a].

* [14] Nullum est malef.] Alioquin ex maleficio tenetur actione furti vel legis Aquiliæ.

[15] Quor. op. nav.] Factum autem vectorum in hac actione non venit [b]. in actione quæ eſt de recepto [c], quæ eſt ex contractu, factum vectorum venit [d].

[a] L. vlt. §. 1. & §. hac autem, D. Nau. caup.

[b] L. 1. §. vlt. D. furt. aduc. naut. [c] Sic appellatur in l. 1. §. 2. &c.

Q ii

3. § vlt. D. naut. caup. quia ſaluum fore recipiunt quod illatum eſt.
[d] L. 1. §. vlt. D. Nau. cau.

De actionibus.

CAPVT VI.

SVPEREST vt de actionibus loquamur. Actio autem nihil aliud eſt quam ius[1] perſequendi iudicio, quod ſibi debetur[2].

[1] IVS PERSEQ.] Ius, formula[a]. In iudicio, apud pedaneos iudices[b]. in iure actione non vtimur. Debetur autem quodcunque peti poteſt: quinetiam debetur & petatur ſunt paria, l. ſi ſtipulatus, in fi. l. ita ſtipulatus, de verb. oblig. Hæc igitur definitio omnem actionem comprehendit[c].

* [2] DEBETVR] Quod nobis dari aut reſtitui debet. Dantur quæ noſtra fiunt, reſtituuntur quæ noſtra ſunt. nec male debiti aut obligationis nomen vſurpatur etiam in iudiciis in rem, §. item ſi iudicio, inf. de except.

[a] vt formula Fabiana, Paul. Sent. l. 3. tit. 3. Vlp. Reg. tit. 19. §. adiudicatione, l. ſi ſeruus 42. D. de furt. formula hypothecaria in inſcrip. l. 4. & 5. & paſſim, D. de pignor.
[b] Apud iudices datos à Prætore, de quib. tit. C. de pedan. iudic. Perſecutiones in iure, id eſt, apud Prætorem, vel Præſides inſtituuntur, Vlp. tit. 25. §. fideicommiſſa.
[c] Tam in rem, quam in perſonam. & in definitione compenſationis, quæ eſt debiti & crediti inter ſe contributio, l. 1. D. de compenſat. deberi dicitur non tantum quod debetur actione in perſonam, quod ſolum propriè debetur, ſed & quod exequi licet actione in rem, vt in definitione actionis. Cui. Obſeru. lib. 15. cap. 12.

§. I. Omnium actionum quibus inter aliquos apud iudices arbitroſve[3] de quacunque re quæritur, ſumma diuiſio in duo genera deducitur: aut enim in rem ſunt, aut in perſonam[4]. Namque agit vnuſquiſque aut cum eo qui ei obligatus eſt, vel ex contractu, vel ex maleficio[5], quo caſu proditæ ſunt actiones in perſonam, per quas intendit aduerſarium ei dare aut facere oportere, & aliis quibuſdam modis[6]. Aut cum eo agit qui nullo iure ei obligatus eſt, mouet tamen alicui de aliqua re controuerſiam. quo caſu proditæ actiones in rem ſunt: veluti ſi rem corporalem poſſideat quis, quam Titius ſuam eſſe affirmet, & poſſeſſor dominum ſe eſſe dicat[7]: nam ſi Titius ſuam eſſe intendat, in rem actio eſt.

[3] APVD IVD.] Iudices adduntur actionibus ſtrictis: Arbitri actionibus bonæ fidei & arbitrariis. Illi ex formula, hi ex bono & æquo iudicant[d]. ſic in l. à diuo Pio, l. furioſo, de re iud. l. 1. ad l. Iul. reper.

* [4] IN PERSONAM] His perſona, illis res conuenitur, l. 19. De iu. fiſ. his rem nobis dari oportere, illis rem noſtram eſſe petimus, l. 6 de rei vind.

[5] VEL EX MALEF.] Hoc etiam trahi debet ad varias cauſarum figuras, ex quibus ſcilicet agitur quaſi ex contractu, vel quaſi ex maleficio. ſic enim varias cauſarum figuras accipi oportere, ex collatione & coniunctione l. 1. de oblig. & act. cum l. 4. liquido conſtat.

[6] ET ALIIS QVIBVSQ. MOD.] Ex his actionibus quædam & re ipſa & figura verborum in perſonam ſunt[e]: quædam in rem ſunt ſcriptæ[f], vi ipſa in perſonam. Priores ſemper aduerſus eumdem dantur[g], Poſteriores non æque[h]. Illis intendimus aduerſarium dare aut facere oportere: his non item. quandoqui-

A dem eas non in perſonam, ſed in rem & generaliter concipimus[i]. Harum exempla hæc ſunt, Ad exhibendum[k], Quod metus cauſa[l], Ex cauſa interdictorum[m].

* Vt puta, verbis in rem ſcriptis, non notata perſona.

[7] DOMINVM SE ESSE D.] Hoc vero eſt contra vindicare.

* Contra vindicet, dicendo: Imo mea eſt[n]. Qui enim negat actorem eſſe dominum, non etiam dicit ſe eſſe dominum, non facit dominij controuerſiam, & ideo hac actione non tenetur, l. 42. de pet. her.

[d] §. præterea quaſdam, inf. h. t. [e] Quæ naſcuntur ex obligationibus.
[f] vt actiones de quib. hîc in fine. [g] L. actionum 25. verſ. in B perſonam, D. de obligat.
[h] Sed agimus aduerſus eos ad quos peruenerit ea res, quæ nobis per vim aut metum ablata eſt, tametſi crimine careant, & eam rem bona fide poſſideant.
[i] Actio in rem generaliter intenditur, & nulla notata perſona.
[k] L. 3. §. eſt autem, D. ad exhib. [l] L. metum 9. §. vlt. D. quod met. cau. V. ibid. Cuiac. verſ. animaduertendum, & Par. Cod. de his quæ vi met. ca.
[m] Interdicta licet in rem videantur concepta, vi tamen ipſa perſonalia ſunt, l. 1. §. vlt. D. de interdict.
[n] Cic. pro Mur. Boët. ad Topica lib. 3.

§. II. Æque ſi agat ius ſibi eſſe fundo forte vel ædibus vtendi, fruendi, vel per fundum vicini eundi, agendi, vel ex fundo vicini aquam ducendi, in rem actio eſt. Eiuſdem generis eſt C actio de iure prædiorum vrbanorum, veluti ſi agat ius ſibi eſſe altius ædes ſuas tollendi[8], proſpiciendive, vel proiciendi[9] aliquid, vel immittendi tignum in vicini ædes. Contra quoque[10] de vſufructu, & de ſeruitutibus prædiorum ruſticorum, item prædiorum vrbanorum, inuicem quoque proditæ ſunt actiones: vt ſi quis intendat ius non eſſe aduerſario vtendi, fruendi, eundi, agendi, aquamve ducendi, item altius tollendi[11], proſpiciendi, proiciendi, immittendi: iſtæ quoque actiones in rem ſunt, ſed negatiuæ[12]. Quod genus actionis in controuerſiis rerum corporalium proditum non eſt. Nam D in his agit, qui non poſſidet. ei vero qui poſſidet, non eſt actio prodita, per quam neget rem actoris[13] eſſe[14]. Sane vno[15] caſu qui poſſidet, nihilominus actoris partes obtinet, ſicut in latioribus[16] Digeſtorum libris opportunius apparebit.

* [8] ÆD. SV. TOLL.] Contra ſtatum & formam antiquorum ædificiorum & officiendi luminibus aut proſpectui vicini.

Aut iure meo[o], aut iure ſeruitutis ædes altius tollo. Iure meo, ſi non vicino ceſſero ius mihi non eſſe altius ædes tollendi. Iure ſeruitutis, ſi vicino[p] iam ante ceſſero ius mihi non eſſe altius ædes tollendi, vt in l. egi tecum, de except. rei iudic. l. ſi domus, de ſeruit. E vrba. l. ſi mihi, de ſeruit. ruſt. Iure meo ædes altius in immenſum tollere poſſum: iure ſeruitutis vel vſque ad certam altitudinem[q], vel in infinitum[r]. dum tamen inferior vicinus[s] ne grauetur, l. cuius, de ſeru. vrb. Iure meo, ſi ædes ſublatas habeo, in earum refectione antiquam formam ſeruare non cogor. Quod ſi iure ſeruitutis, ſeruare debeo formam ædium antiquarum: quas ipſe quum depreſſas haberem vicino conceſſa ſeruitute, is mihi porro conceſſit vt altius tollerem. Ergo eiſdem fundamentis & eadem ſeruata craſſitudine muri eas reficere debeo, l. qui luminibus, l. ſeruitutes §. ſi ſublatum, de ſeruit. vrb.

[9] PROICIENDI] Proiectiones ſunt Mœniana,

quæ Græci ἰξόεις vocant, ſic vero legendum eſt in l. mœniana, C. de ædiſ. priu.

[10] CONTRA QVOQVE] Paulo poſt ait [inuicem quoque:] & inde nimirum contraria hæc actio dicta eſt, l. ſicut, ſi ſeruit. vindicet.

* [11] ALTIVS TOLL.] Ne officiat actoris luminibus vel proſpectui.

[12] NEGATIVÆ] Sic in l. vti frui, ſi vſusfr. pet. frequentius autem negatoriæ dicuntur [t].

[13] ACTORIS] Actoris, id eſt, petitoris, qui ſe dominum eſſe contendit. poſſeſſor in petitorem negatoriam non habet [u]. in ipſum poſſeſſorem petitor confeſſoriam habet [x].

* [14] ESSE] Sed ſuam tamen eam eſſe dicit contra vindicando, & agit non directa, ſed laceſſitus contraria vindicatione.

* [15] SANE VNO CASV] Vno ſcilicet illo caſu, quo de ſeruitutibus controuerſia eſt, non vllo alio [y].

[16] IN LATIORIB. D.] Tit. Si vſusf pet. & tit. Si ſeruitus vindicetur. In his lib. ſic ſæpe relegat nos Iuſtin. ad Pandectas. Semper autem non legem aliquam, aut caput vnum, ſed titulum aliquem aut librum ſignificat, vt in §. rurſus, titulum, ex quib. cau. maiores. in §. item ſi de dote, titulum De imp. in res dot. & in §. hæc exempli, De except. librum De except. & in §. vlt. De publ. iud. librum Publicorum.

[o] L. Proculus 26. D. de dam. inf.

[p] L. altius 8. C. de ſeruit. & aq. & deinde vicinus iterum ius illud mihi ceſſerit, id eſt, mihi remiſerit ius altius non tollendi.

[q] Si conuenerit vt ad certam altitudinem tollere liceret, puta vſque ad decem pedes, d. l. egi.

[r] Sine in immenſum. [s] Dummodo inferiorem vicinum ſupra quam ferre poſſit, non oneret. Arbiter autem definiet quatenus æquum erit ædes extolli. [t] L. 1. & 4. D. ſi ſeruit. vindic.

[u] Poſſeſſor enim qui negat rem eſſe petitoris, dominium eius ſibi non adſerit: nam poteſt quid neque meum eſſe, nec tuum, l. 25. D. de except. rei iud. Sed & ſi res poſſeſſoris non ſit, tamen in pari cauſa melior eſt eius conditio, l. in pari 128. D. de reg. iur.

[x] Petitor agit confeſſoria aduerſus poſſeſſorem: ait enim ſuam rem eſſe, eamque vindicat à poſſeſſore.

[y] Theoph. vide Cui. ad l. 15. D. de no. oper. nunt. tract. 9. ad Afric.

§. III. Sed iſtæ quidem actiones, quarum mentionem habuimus, & ſi quæ ſunt ſimiles, ex legitimis & ciuilibus cauſis deſcendunt [17]. Aliæ autem ſunt quas prætor ex ſua iuriſdictione comparatas habet, tam in rem quam in perſonam: quas & ipſas neceſſarium eſt exemplis oſtendere. ecce plerumque [18] ita permittitur in rem agere, vt vel actor diceret ſe quaſi vſucepiſſe, quod non vſuceperit: vel ex diuerſo poſſeſſorem [19] diceret aduerſarium ſuum non vſucepiſſe, quod vſuceperit [20].

* [17] DESCENDVNT] Hæ ipſo iure competere dicuntur, prætoriæ vero dari, §. non omnes, inf. c. 12.

[18] PLERVMQVE] Vet. plurimum, id eſt, τὸ πλεῖστον, vt in l. vrbana præd. de verb. ſig. ait [permittitur] vt in §. rurſus, inf.

* [19] POSSESSOREM] Rectius legas poſſeſſorem, vt Th. & §. rurſus, quanquam poſſeſſor, qui in exceptione actor eſt, & hoc ipſum in ea dicere poſſit, actorem non vſucepiſſe quod vſucepit: nam vt actionem, ita exceptionem prætor dat contra ius ciuile reſciſſa vſucapione [z].

* [20] QVOD VSVCEP.] Fictitiæ actiones, quales ſunt & quæ bonorum poſſeſſoribus dantur [a]. In vna actor dicit ſe vſucepiſſe, quia prætor dando actionem illam, bonam fidem pro veritate accipit [b]. In aliis dicit rem vſucaptam aut traditam non eſſe, quia prætor vſucapionem & traditionem reſcindit.

[z] L. in honorariis 35. D. de obligat.

[a] Qui cum heredes non ſint, quia prætor heredem facere non poteſt, §. 2. ſup. de bon. poſſ. heredes tamen eſſe finguntur, Vlp. Regul. tit. 28. §. vlt. Theoph. inf. de perpetuis & temp. act.

[b] Bona fides ei pro vſucapione eſt.

§. IV. Namque ſi cui ex iuſta cauſa res aliqua tradita fuerit, veluti ex cauſa emptionis, aut donationis, aut dotis, aut legatorum, necdum eius rei dominus effectus eſt: ſi eius rei poſſeſſionem caſu amiſerit, nullam habet directam in rem actionem [21] ad eam perſequendam: quippe ita proditæ ſunt iure ciuili actiones, vt quis dominium ſuum vindicet. ſed quia ſane durum [22] erat, eo caſu deficere actionem, inuenta eſt à prætore actio, in qua dicit is, qui poſſeſſionem amiſit, eam rem ſe vſucepiſſe, & ita vindicat ſuam eſſe: quæ actio Publiciana appellatur, quoniam primum à Publicio [23] prætore in edicto propoſita eſt.

* [21] IN REM ACT.] L. minor §. 1. de euict.

* [22] DVRVM ERAT] Durum, iniquum, vt ſæpe in Digeſtis [c], extraneum ſcilicet poſſeſſorem potiorem eſſe eo, qui ex iuſta cauſa adquirendi dominij bona fide rem accepit à non domino. Extraneum, inquam. Iuſtum enim dominum, ſi poſſideat, potiorem eſſe verius eſt [d].

* [23] PVBLICIO] Q. Publicio. qui prætor fuit Vrbanus cum M. Iunio, vt Cicero ſcribit in Cluentiana.

[c] L. cum de ætate 13. de probat.

[d] L. pen. & vlt. D. de Public. in rem act.

§. V. Rurſus ex diuerſo, ſi quis, quum Reipublicæ cauſa abeſſet, vel in hoſtium poteſtate eſſet, rem eius qui in ciuitate eſſet, vſuceperit, permittitur [24] domino ſi poſſeſſor Reipublicæ cauſa abeſſe deſierit, tunc intra annum [25] reſciſſa vſucapione eam petere: id eſt, ita petere, vt dicat poſſeſſorem vſu non cepiſſe, & ob id ſuam rem eſſe. Quod genus actionis quibuſdam & aliis ſimili æquitate motus prætor accommodat [26]: ſicut ex latiore Digeſtorum ſeu Pandectarum volumine intellegere licet.

* [24] PERMITTITVR DOM.] Prætor quum hanc actionem dat, vſucapionis rationem non habet. eſt igitur hæc actio reſciſſio vſucapionis, & eam quoque Publicianam eſſe innuit l. 35. de oblig. & act. Pauliana vero, quæ ſequitur, eſt reſciſſio traditionis.

* [25] ANNVM] L. 18. C. de poſt. & red. ab hoſt.

[26] ACCOMMODAT] Accommodari proprie dicuntur actiones vtiles [e], cuiuſmodi ſunt reſciſſoriæ omnes & reſtitutoriæ.

[e] L. eleganter 24. D. de pignerat. act. l. vbi 55. D. de don. int. vir. & vx.

§. VI. Item ſi quis in fraudem creditorum rem ſuam alicui tradiderit: bonis eius à creditoribus ex ſententia præſidis poſſeſſis, permittitur ipſis creditoribus, reſciſſa traditione, eam rem petere [27]: id eſt, dicere eam rem traditam non eſſe, & ob id in bonis debitoris manſiſſe [28].

[27] EAM REM PETERE] Hæc actio Pauliana dicitur [f]: eſt & Fabiana ſiue Caluiſiana [g]. Pauliana eſt in rem, Fabiana in perſonam, l. 1. §. hæc actio, ſi quid in fraud. patr. Quum enim Fabiana non omnino reſcindat traditiones, d. l. 1. §. ſi quis in fraudem, non tam in rem patronus, quam in perſonam cum poſſeſſore quaſi cum debitore agere videtur, l. quod ſi in diem §. idem ſcribit, de pet. hered. Atque eo etiam fit, vt non finiatur anno [h]. reſciſſoria finitur anno, quia eſt contra legem, id eſt, contra vſucapionem, l. in honorariis, de obl. & act. Pauliana æque anno finitur [i], quia

eſt contra alienationem iure factam [k].

* [28] Manſiſſe] Vindicant igitur eam rem creditores non quaſi ſuam aut ſibi obligatam, ſed quaſi rem debitoris, quam ſimul cum ceteris bonis poſſidere iuſſi ſunt. Soperiores vindicationes ſunt dominij ſui aut ſeruitutis vindicationes. Hæc eſt vindicatio dominij debitoris in boc inſtituta, vt ex decteto prætoris vel præſidis creditor eam rem, quam in eius dominio permanſiſſe dicit, poſſideat atque diſtrahat. Sequens eſt vindicatio hypothecæ. Noo omnes in rem actiones dominij vindicationes ſunt.

[f] L. videamus 38. §. in Fabiana, D. de vſur. Theoph.

[g] De quib. in l. 1. §. ſi pluribus, D. ſi qu. in fraud. pat. & Cui. Parat. Cod. tit. 5. lib. 6. & ad l. 46. D. de adq. her. tract. 1. ad African. [h] L. 3. § hæc actio, D. ſi quid in fraud. patr.

[i] L. 1. D. quæ in fraud. credit.

[k] Qui in fraudem creditorum ſcienti vendit, recte vendit: nec enim venditione ei interdictum eſt, l. ſi ſciens 26. D. de contr. empt.

§. VII. Item Seruiana & Quaſi Seruiana, quæ etiam hypothecaria vocatur, ex ipſius prætoris [29] iuriſdictione ſubſtantiam capiunt. Seruiana autem experitur quis de rebus coloni, quæ pignoris iure pro mercedibus fundi [30] ei tenentur. Quaſi Seruiana autem, qua creditotes pignota hypothecaſve perſequuntur [31]. Inter pignus autem & hypothecam quantum ad actionem hypothecariam attinet, nihil intereſt: nam de qua re [32] inter creditorem & debirorem conuenerit, vt ſit pro debito obligata: vtraque hac appellatione [33] continetur. ſed in aliis differentia eſt. Nam pignotis appellatione eam proprie [34] rem contineri dicimus, quæ ſimul etiam traditur creditori, maxime ſi mobilis ſit. At eam, quæ ſine traditione nuda conuentione tenetur, proptie hypothecæ appellatione contineri dicimus.

* [29] Prætoris] Hoc ita ſi pignus ſit contractum nodo conſeoſu [l], aut taciro iure [m]: nam ſi re, ciuilis actio eſt [n].

[30] Pro merced. f.] Non tacito iure, ſed ex pacto, §. interdictum, inf. de interd. & hoc eſt certiſſimum: nec fuit alia ſententia l. certi, C. de loc. In prædiis, inquit, ruſticis neceſſe eſt voluntate ſiue ſcientia domini pignus induci: quæ verba conuentionem ſignificant, l. Pomponius, in quib. canſ. pig. In vrbanis conuentio non eſt neceſſaria [o]. Enimuero res coloni pignoris inre tenentur, non tantum generali pacto, veluti ſi conuenerit, vt inuecta & illata pignori eſſent, ſed etiam ſpeciali [p]: & hoc quidem pacto etiam ea quæ inducta non ſunt tenentur, l. ſi noo inducta, C. in quib. cau. pig. Hæc de rebus coloni. Ibi nata, quia ſolebant ſemper pro meteede obligari, l. ſi ſeruus §. locaui, de furt. nemo dobitat in eis tandem receptum fuiſſe ius pignoris [q].

* Ex conueotione manifeſtaria, §. interdictum quoque, inf. de ioterd. l. 1. de Sal. int. l. 5. C. de loc. l. 5. C. in quib. cau. pig.

[31] Perſequuntur] Et hac igitut actione etiam de rebus uiquilioi agitut: nam de rebus tantum coloni Seruiana actio, Saluianumque interdictum propoſitum fuit [r].

[32] De qua re] Siue de pignore, ſiue de hypotheca.

[33] Hac appel.] Malim [hac actione,] quod & Theoph. ſequitur.

[34] Proprie] Proprie pignus traditione, hypotheca coouentione conſtituitur [t]. In actione tamen hypotbecaria his nominibus abutimur: & ideo Mar-

A cianus [r] de hypotbecaria formula tractans, dixit pigous ab hypotheca ſono tantum differre: quod eſt ac ſi diceret, ſignificatione oon differre. Nam quemadmodum pharmaca quæ eadem ſunt odoribus tantum & coloribus, ita verba, quæ idem ſignificant, ſono tantum aor ſyllabis literiſque inter ſe differunt. Significatio igitur eſt eadem, ſonus eſt diuerſus, ſyllabæ & litetæ ſunt diuerſæ.

[l] Nam pignus vel nuda conuentione contrahitur vel re. l. 1. D. de pigner. act. & quatenus quidem perſequitur pignus nudo pacto contractum, prætoria in rem actio eſt, l. ſi tibi 17. §. 2. D. de pact. & l. maior 23. C. de pignor.

[m] In quibus cauſis pignus tacite contrahitur. [n] Nam pignus re contractum ciuile negotium eſt, l. 1. §. vlt. D. de pact. & in perſonam, prætoria in rem.

[o] L. 4. D. de pact. l. 4. D. in quib. cauſ. pign. vel hyp.

B [p] Puta ſi mancipia ſpecialiter obligata ſint.

[q] L. 3. C. eod. l. 7. D. eod. quod erat in vſu quotidiano paulatim tranſiit in ius commune, vt tacite ſemper actum intelligatur.

[r] L. 1. & 2. D. de Salu. interd. & ideo quaſi Seruiana dicta eſt.

[ſ] L. 9. §. 2. D. de pigner. act. l. 238. § 1. D. de verb. ſign.

[t] L. 5 D. de pignor.

§. VIII. In perſonam quoque actiones ex ſua iuriſdictione propoſitas habet prætor: veluti de pecunia conſtituta, cui ſimilis videbatur receptitia. Sed ex noſtra Conſtitutione [35], quum & ſi quid plenius habebat, hoc in actionem pecuniæ conſtitutæ tranſfuſum eſt, ea, quaſi ſuperuacua, iuſſa eſt, cum ſua auctoritate à noſtris legibus recedere. Item prætor propoſuit de peculio ſeruorum, filiorumquefamilias, & ex qua quæritur an actor iurauerit, & alias complures.

C [35] Conſtitut.] Conſtit. Latina l. 2. C. de conſt. pecunia.

§. IX. De conſtituta autem pecunia cum omnibus agitur quicumque pro ſe vel pro alio ſoluturos ſe conſtituerint: nulla ſcilicet ſtipulatione interpoſita: nam alioquin ſi ſtipulanti promiſerint: iure ciuili [36] renentur [37].

* [36] Iure civ.] Noo prætorio tantum, vt rei conſtitutæ pacuniæ.

* [37] Tenentur] L. & habet §. quum quis, de

D ptecar. coniuncta l. interdictum, eod.

§. X. Actiones autem de peculio ideo aduerſus patrem dominumve comparauit prætor [38]: quia licet ex contractu filiorum ſeruorumve ipſo iure [39] non teneantur: æquum tamen eſt peculio tenus [40], quod veluti patrimonium eſt filiorum filiarumque, item ſeruorum, condemnari eos [41].

* [38] Comp. pr.] L. Titius, de teſe. vend.

* [39] Ipſo iv.] Iure ciuili, l. 8. §. 3. de accepr.

* [40] Peculio tenus] Intra modum peculij, ad finem peculij [t].

* [41] Condemn. e.] Non tamen ex contractu, quo ſerui ſe dominis anferunr, l. quom ſeruus,

E Mand. [u]

[t] L. patet 17. in pr. & §. 1. D. de caſtr. pec.

[u] Finge ſeruum extero ſe mandaſſe emendum, & emptorem de ſuis nummis pretium dediſſe extero emptori, in dominum actio mandati de peculio non eſt, vt pretium recipiat, quia dominus non tenetur de peculio ex eo contractu quo ſeruus ſe mala ratione domino abſtulit.

§. XI. Item ſi quis poſtulante aduerſario iurauerit, deberi ſibi pecuniam, quam peteret, neque ei ſoluatur: iuſtiſſime accommodat [42] ei talem actionem per quam non illud quæritur, an ei pecunia debeatur, ſed an iurauerit.

[42] Accommod.] Et ideo vtilis eſt actio ad in-

Digitized by Google

ſtar iudicati, l. ſed etſi poſſ. §. vlt. l. quod ſi iurani, l. ſi duo §. 1. de iureiur.

§. XII. Pœnales quoque actiones bene multas ex ſua iuriſdictione inrtoduxit, veluti aduerſus eum, qui quid ex albo eius corrupiſſet: & in eum qui patronum vel parenrem in ius vocaſſet, quum id non impetraſſer: item aduerſus eum, qui vi exemerir eum, qui in ius vocaretur, cuiuſve dolo alius exemerit, & alias innumerabiles[43].

* [43] Innvmerab.] Hæ ab Vlpiano dicuntur eſſe in factum, id eſt, in delictum, non ex delicto [x].

[x] L. actionum 25. §. 1. D. de oblig. & act.

§. XIII. Præiudiciales [44] actiones in rem eſſe [45] videntur, quales ſunt per quas quæritur an aliquis liber, an libertus ſit [46], vel de partu agnoſcendo. Ex quibus fere [47] vna illa legitimam [48] cauſam haber, per quam quæritur an aliquis liber ſit. ceteræ [49] ex ipſius prætoris iuriſdictione ſubſtantiam capiunr.

* [44] Prætvdic.] Sic dictæ, quia impediunt [y] ſiue morantur futurum iudicium de alimentis [z], vel de criminibus [a] aut bonis [b], vel aliud quodlibet iudicium [c], & præiudicium denique aliis iudiciis faciunt, non etiam patiuntur [d].

* [45] In rem esse] Id eſt, veluti proprietatis cauſam continere [e], & ideo etiam ex parte rei in eis cauetur de rato, l. nonſolum §. ſi ſtatus, de procur. l. 8. §. vlt. Rem rat. hab.

[46] An libertvs sit] Ioterpretes addidere [an ſeruus,] quod ſuperfluum eſt. addidere & alia præiudiciorum exempla. ipſe [f] tria hæc dumtaxat agnoſco. nam quod ait l. 3. de lib. agn. locum eſſe præiudicio ſi diſceptetur, an vxor fuerit, eo pertinet, vt in præiudicio de partn agnoſcendo illa quæſtio diſceptetur, an vxor fuerit. Et in l. impp. de priuileg. creditor. non [præiudicio, ſed [per iudicem] rectius in aliis codicibus legitur hoc ſenſu: Fruſtra deſiderari per principem reſcindi venditiooem, quum per iudicem experiri liceat. Legend. enim etiam eſt [per principem,] quamquam Flor. dumtaxat legatur [principem.]

[47] Ex qvib. fere] Malim [ex quibus certe:] fuitque iam olim ſimilis error in l. quidquid, De verb. oblig. Huius autem ſententiæ ratio ea meo iudicio verior eſt, quam Placentinus tradit in lib. actionum [g].

* [48] Legitimam] Ex XII. tab. vnde illud caput, Vt vindiciæ dentur ſecundum libertatem [h].

* [49] Ceteræ] Eſt & quoddam præiudicium ſanguinis, vt quum quæritur an aliquis ſit ex ſtirpe curialium, l. 19. C. Th. de epiſc. & cler.

[y] Papias: præiudicium, impedimentum cauſæ.

[z] Agnoſci liberos prius oportet, vt agniti alantur.

[a] L. 1. 3. & 4. C. de ord. cognit. [b] L. 2. eod. [c] L. 5. & 6.

[d] L. 2. C. de lib. cauſ. V. ib. Parat. Cui. & de ord. cognit.

[e] L. 1. § 2. D. de rei vind. l. talem 51. §. 1. in fi. D. de heredib. inſtit. [f] Et Faber heic.

[g] Lib. 1. tit. 19. [h] Id eſt, vt qui de ſuo ſtatu litigat, in poſſeſſione libertatis conſtituatur, interim habeatur pro libero, loco liberi ſit. quod locum habet, non tantum ſi ex libertate vindicetur in ſeruitutem, ſed etſi ex ſeruitute proclamet in libertatem. Ceterum nec agere nec conuenlri poſſet, ſi ſerui loco eſſet. V. Cuiac. Obſeru. 18. c. 23.

§. XIV. Sic itaque diſcretis actionibus, certum eſt non poſſe actorem ſuam rem ita ab aliquo perere: Si patet eum dare oporrere. Nec enim quod actoris eſt, id ei dari oportet: quia ſcilicet dari cuiquam id intellegitur, quod ita datur, vt eius fiat. Nec res, quæ iam actoris eſt, magis eius fieri poteſt [50]. Plane odio furum

A quo magis [51] pluribus actionibus teneantur, effectum eſt vt extra pœnam [52] dupli aut quadrupli rei recipiendæ nomine fures etiam hac actione reneantur, Si paret eos dare oportere: quamuis ſit aduerſus eos etiam hæc [53] in rem actio, per quam rem ſuam quis eſſe petit.

* [50] Mag. ei. f. pot.] L. ſi res aliena, ad Trebel. l. quum res, C de cont. emp.

* [51] Qvo magis] Quia grauior eſt coodictio, quam vindicatio. nam vindicatione fur tenetur vt quilibet poſſeſſor, noo vt fur, l. 12. C. de furt. & ita demum ſi res non interierit poſt litem conteſtatam eo modo quo & apud actorem erat interitura, l. item ſi

B verb. §. vlt. de rei vin. [k] Condictione tenetur vt fur omnimodo, ſiue res fuerit æque interitura apud actorem, ſiue non, l. inter omnes, de furt. l. 17. §. pen. rer. amo. l. ſi cum excep. §. quatenus, Quod met. cau.

* [52] Dvpli] Et aliquando remiſſa pœna dupli vel quadrupli, veloti condictiooe rerum amotarum, cum qua etiam vindicatio concurrit [l].

* [53] Hæc] Recte, hæc: nec enim omnis actio in rem dominij adſertio eſt [m].

[k] Cuius ſententiæ valens aſſertor fuit ſemper Martinus. V. Cuiac. ad l. 18. D. rerum amot. in recitat.

[l] Et in arbitrio eius eſt, qua velit actione vti, l. ob res 24. & l. 26. D. rer. amot.

[m] Vide ſup. §. 6. in Not. poſter.

§. XV. Appellamus autem in rem quidem a-

C ctiones vindicationes: in perſonam vero actiones, quibus dare facere oportere [54] intendirur, condictiones: condicere enim eſt denunciare [55] priſca lingua [56]. nunc vero abuſiue dicimus condictionem actionem in perſonam eſſe, qua actor intendit dari ſibi oportere. nulla enim hoc tempore eo nomine denunciatio fit.

* [54] Fac. op.] L. 1. C. de don. quæ ſub mo.

[55] Denvnciare] Denunciationem ſequebatur actio in perſonam. Terentius [n], Ego te cognatum dicam, & tibi ſcribam dicam. Vbi Dooatus: A denunciatione, inquit, in perſonam, ne diceret, Noo mihi denunciaſti.

D * [56] Prisca lingva] In iure augurali condictio eſt denunciatio, quum denunciatur vt ante diem tertium quis ad inaugurandum adſit, auctore Seruio in Virgilium [o].

[n] in Phorm. act. 1. ſc. 2. [o] 3. Æneid.

§. XVI. Sequens illa diuiſio eſt, quod quædam actiones rei perſequendæ gratia comparatæ ſunt, quædam pœnæ perſequendæ, quædam mixtæ ſunt.

§. XVII. Rei perſequendæ cauſa comparatæ ſunt omnes in rem actiones. Earum vero actionum quæ in perſonam ſunt, eæ quidem quæ ex contractu naſcuntur, fere omnes rei

E perſequendæ cauſa comparatæ videnrur: veluti quibus mutuam pecuniam: vel in ſtipulatum deductam petit actor, itemque commodati, depoſiti, mandati, pro ſocio, ex empto, vendito, locato, conducto. Plane ſi depoſiti agatur eo nomine, quod tumultus, incendij, ruinæ, naufragij cauſa depoſitum ſit, in duplum actionem prætor reddit: ſi modo cum ipſo apud quem depoſitum ſit, aut cum herede eius ex dolo ipſius agetur, quo caſu mixta eſt actio.

§. XVIII. Ex maleficiis vero proditæ actiones, aliæ tantum pœnæ perſequendæ cauſa com-

paratæ ſunt: aliæ tam pœnæ quam rei perſequendæ, & ob id mixtæ ſunt. Pœnam tantum perſequitur quis actione furti, ſiue enim manifeſti agatur quadrupli, ſiue nec manifeſti dupli, de ſola pœna agitur. nam ipſam rem propria actione perſequitur quis, id eſt, ſuam eſſe petens: ſiue fur ipſe eam rem poſſideat, ſiue alius quilibet. Eo amplius aduerſus furem etiam condictio eſt rei.

§. XIX. Vi autem bonorum raptorum actio mixta eſt, quia [57] in quadruplum rei perſequutio continetur: pœna autem tripli eſt. Sed & legis Aquiliæ actio de damno iniuriæ mixta eſt, non ſolum ſi aduerſus inficiantem in duplum agatur, ſed interdum & ſi in ſimplum quiſque agit, veluti ſi quis hominem claudum aut luſcum occiderit, qui in eo anno integer & magni pretij fuerit ſecundum iam traditam diuiſionem. Item mixta [58] eſt actio contra eos, qui relicta ſacroſanctis Eccleſiis, vel aliis venerabilibus locis legati vel fideicommiſſi nomine, dare diſtulerint vſque adeo, vt etiam in iudicium vocarentur [59]. tunc enim & ipſam rem, vel pecuniam quæ relicta eſt, dare compelluntur, & aliud tantum pro pœna: & ideo in duplum eius fit condemnatio.

* [57] QVIA IN Q.] Quia cum pœna ſua retrahit ablata, l. 1. C. Vi bo. rap.

[58] MIXTA EST ACT.] Quum initio dixerit ex maleficiis, videtor hæc actio eſſe ex maleficio: ſed verius eſt quaſi ex contractu eam naſci, §. heres, §. vlt. ſup. de oblig. quæ quaſi ex delict.

* [59] IN IVDIC. VOCAR.] In iudicium vocari, & inf. iuſſu magiſtratuum conueniri, idem: nec igitur vt & lis conteſtata fuerit. Paulus 3. Sent. [p] Mora præſtationi legatorum fieri videtur, quum poſtulanti non datur.

[p] tit. 8. §. ex mora.

§. XX. Quædam actiones mixtam cauſam obtinere videntur [60], tam in rem quam in perſonam: qualis eſt familiæ erciſcundæ [61] actio, quæ competit coheredibus de diuidenda hereditate [62]. Item communi diuidundo, quæ inter eos redditur inter quos aliquid commune eſt vt id diuidatur. Item finium regundorum, quæ inter eos agitur, qui confines agros habent. In quibus tribus iudiciis permittitur iudici rem alicui ex litigatoribus ex bono & æquo adiudicare: & ſi vnius pars prægrauari videbitur, eum inuicem certa pecunia alteri condemnare.

* [60] VIDENTVR] Quia cum re etiam perſonales præſtationes perſequuntur [q].

[61] FAM. ERC. ACT.] Sext. Pompeius [r]. Erctum citum quod ſit inter conſortes, vt in libris legum Romanarum legitur. Erctum à coërcendo dictum eſt. vnde erciſcundæ & erciſci. Sunt autem eæ tres actiones ex XII. tab quod & ipſæ actionum appellationes indicant, quæ ſunt antiquæ, & l. 1. familiæ erciſc. l. vlt. fin. reg

* [62] DE DIVID. HERED.] L. debitor §. vlt. ad Treb. l. 3. C. fam. erc.

[q] L. 4. §. ſicut, D. com. diuid. l. item Labeo 22. §. familiæ, D. famil. erciſc.

[r] in voce, erctum.

§. XXI. Omnes autem actiones, vel in ſimplum conceptæ ſunt, vel in duplum, vel in triplum, vel in quadruplum. Vlterius autem nulla actio extenditur.

§. XXII. In ſimplum agitur: veluti ex ſtipulatione, ex mutui datione, ex empto, vendito, locato, conducto, mandato, & denique ex aliis compluribus cauſis.

§. XXIII. In duplum agimus: veluti furti nec manifeſti, damni iniuriæ ex lege Aquilia, depoſiti ex quibuſdam caſibus. Item ſerui corrupti, quæ competit in eum, cuius hortatu conſilio ve ſeruus alienus fugerit, aut contumax aduerſus dominum factus eſt, aut luxurioſe viuere cœperit, aut denique quolibet modo deterior factus ſit. In qua actione etiam earum rerum quas fugiendo ſeruus abſtulit, æſtimatio deducitur. Item ex legato, quod venerabilibus locis relictum eſt, ſecundum ea quæ ſupra diximus.

§. XXIV. Tripli [63] vero quum quidam maiorem veræ æſtimationis quantitatem in libello [64] conuentionis inſeruit [65] & ex hac cauſa viatores [66], id eſt, exequutores litium, ampliorem ſummam ſportularum nomine exegerint. tunc enim id quod propter eorum cauſam damnum paſſus fuerit reus in triplum ab actore conſequetur: vt in hoc triplo, & ſimplum, in quo damnum paſſus eſt connumeretur. Quod noſtra Conſtitutio [67] induxit, quæ in noſtro Codice fulget: ex qua dubio procul eſt ex lege condicticiam [68] emanare.

[63] TRIPLI] Actio furti concepti, furti oblati fuit tripli [s]. dupli [t], l. vlt. C. de nox. act.

* [64] IN LIB. CONV.] Pro quantitate conuentionis ſportulæ præſtantur, l. 4. C. de fruct. & lit. exp.

[65] INSERVIT] Quum actor plus ſumma petit.

[66] VIATORES] Hi ſunt qui in ius vocant, qui iudicata exigunt, quibus imminendi (ſic enim leg. eſt in l. 12. C. de pro. ſac. ſcrin.) litibus ſolicitudo iniuncta eſt.

[67] CONSTITVTIO] Græca. Conſtitutio de plus petitionib. de qua etiam §. ſed hæc quidem, iuſ.

[68] CONDICTIT.] Lib. vet. condictitiam emanare. condictitiam, id eſt, condictionem [u].

[s] A. Gell. lib. 11. c. vlt. Paul. Sentent. lib. 2. tit. 31. §. furti oblati.

[t] Legendum, ope conſilio dupli.

[u] Vt in l. qui ſe debere 7. D. de condict. cau. da. cau. non ſeq. & §. ſeq. verſ. item.

§. XXV. Quadrupli, veluti furti manifeſti, item de eo quod metus cauſa factum ſit, deque ea pecunia quæ in hoc data ſit, vt is cui datur, calumniæ cauſa negotium alicui faceret, vel non faceret. Item ex lege condicticia ex noſtra Conſtitutione [69] oritur, in quadruplum condemnationem imponens iis exequutoribus litium qui contra Conſtitutionis normam à reis quidquam exegerint [70].

[69] CONSTITVT.] Eſt Conſtitutio Græca, l. 5. C. de ſportulis.

* [70] EXEGERINT] Caſſiodori 9. [x] Si quis exequutor ſportularum nomine plus conſtituto exegerit, in quadruplum iubemus ablata reſtitui. Addi vero poteſt alius caſus ex l. vlt. C. de fid. lib.

[x] Epiſt. 14.

§. XXVI. Sed furti quidem nec manifeſti actio,

actio, & ſerui corrupti à ceteris de quibus ſimul loquuti ſumus eo differunt, quod hæ actiones omnimodo [71] dupli ſunt: at illæ, id eſt, damni iniuriæ [72] ex lege Aquilia, & interdum [73] depoſiti inficiatione duplicantur: in confitentem autem in ſimplum dantur. Sed illa quæ de iis competit, quæ relicta venerabilibus locis ſunt: non ſolum inficiatione duplicatur, ſed etiam ſi diſtulerit relicti ſolutionem vſque quo iuſſu magiſtratuum noſtrorum conueniantur. In confitentem vero antequam iuſſu magiſtratuum conueniatur, ſoluentem, ſimplum redditur.

* [71] OMNIMODO] Tam in confitentem, quam in inficiantem [y].

[72] DAMNI INIVRIÆ] Vet. [id eſt, damni iniuria ex l. Aquilia, & de dolo interdum depoſiti] quod & Accurſius notauit. Bene de dolo, vt in §. plane ſi depoſiti.

* [73] DEPOSITI] Puta, ſi depoſiti in duplum agatur eo nomine, quod tumultus, incendij, ruinæ, naufragij cauſa depoſitum ſit [z]. nec enim eſt vero ſimile in duplum agi in alium quam inficiatorem, ſicut nec ex lege 12. in duplum depoſiti agebatur, quacumque ex cauſa depoſitum eſſet, niſi in inficiatorem [a].

[y] Theoph. l. 5. §. 2. D. de ſer. corrup.

[z] Theoph. Vid. Cui. ad Pauli Sent. l. 1. tit. 19.

[a] Paul. apud Licin. Rufin. tit. de depoſ. V. Parat. in Cod. tit. depoſ.

§. XXVII. Item actio de eo quod metus cauſa factum ſit, à ceteris de quibus ſimul loquuti ſumus, eo differt: quod eius natura tacite continetur, vt qui iudicis iuſſu ipſam rem actori reſtituat abſoluatur. quod in ceteris caſibus non ita eſt: ſed omnimodo quiſque in quadruplum condemnatur, quod eſt & in furti manifeſti actione.

§. XXVIII. Actionum autem quædam bonæ fidei ſunt, quædam ſtricti iuris [74]. Bonæ fidei ſunt hæ: ex empto *, vendito, locato, conducto, negotiorum geſtorum, mandati, depoſiti, pro ſocio, tutelæ, commodati, pigneraticia, familiæ erciſcundæ, communi diuidundo, præſcriptis verbis, quæ de æſtimato proponitur, & ea quæ ex permutatione competit [75], & hereditatis petitio [76]. Quamuis enim vſque adhuc incertum erat ſiue [77] inter bonæ fidei iudicia connumeranda ſit hereditatis petitio, ſiue non: noſtra tamen Conſtitutio [78] aperte eam eſſe bonæ fidei diſpoſuit.

[74] STRICTI IVRIS] Theoph. legit, [quædam ſtrictæ] ſed non male etiam ſtricti iuris dicuntur, l. vnica §. ſed etſi non ignoramus, C. de rei vxo. act. Bona fides, & ſincera fides dicitur in l. 2. C. ſi propter pub. penſ. Bonæ fidei clauſula [b] arbitro liberum arbitrium tribuit [c], doli [d], pacti [e], in factum actionem, exceptionemque [f], & omnia condictionum genera complectitur [g]. Strictum iudicium neque bonæ fidei, neque arbitrij clauſulam habet: ea re dolus ſtricto iudicio non vindicatur, neque vlla cum eo condictio concurrit, neque iudici liberum eſt abſoluere, aut quanti velit litem æſtimare.

* *Enumerantur quindecim actiones bonæ fidei. Locus ſingularis.*

* [75] EX PERM. COMP.] Potuit addi ea quæ ex precario competit, l. 2. de precar ſed omiſſa eſt, quia interdictum magis frequentabatur [h]. Omiſſa etiam eſt

A actio fiduciæ, quia exoleuerat [i].

[76] HERED. PET.] Lex ſola bonæ fidei iudicia facit. Fuit olim ſtricta ex ſtipulatu actio pro dote. nunc eſt bonæ fidei ex Conſtitutionibus Iuſtiniani [k]. fuit olim petitio hereditatis ſtricta, nunc eſt bonæ fidei eodem auctore [l].

[77] SIVE INTER] Similis à me adnotata eſt ſcribendi ratio in §. pretium, ſup. de emp. & vend.

[78] CONSTITVTIO] Conſt. Latina l. vlt. C. de pet. hered.

[b] Bonæ fidei formulis prætor addebat, ex bona fide. M. Tull. 3. de Offic. Boëtius in Top. 6. In his iudiciis, in quibus additur, vt ex bona fide iudicent, id eſt, vbi ita iudices dantur, vt non ſtrictas inter litigantes ſtipulationes, ſed bonam fidem quærant.

[c] Sen. 2. de Clem. cap. vlt.

B [d] Doli præſtatio, & exceptio doli ineſt bonæ fidei iudiciis: omiſſa enim exceptio ſuppletur officio iudicis, l. ſi quiſq. D de do. l. ſed etſi 21. D. ſol. matr. l. huiuſmodi 84. §. qui ſeruum, D. de leg. 1.

[e] Exceptio pacti ineſt actioni bonæ fidei: id eſt, iudex pacti rationem habet, licet aduerſarius pacti exceptionem omiſerit. Denique vi & poteſtate iudicij bonæ fidei pacti exceptio ei ineſt, l. 3. D. de reſc. vend.

[f] L. 2. §. & generaliter, D. de doli ma. & met. except.

[g] Actio bonæ fidei concurrit cum condictione ob turpem cauſam, l. vlt. D. de cond. ob turp. cauſ.

[h] Quam actio præſcriptis verbis. Vide Cui. Par. in Cod. tit. de prec. [i] V. Cui. ad Pauli 2. Sent. tit. 19.

[k] L. vn. §. ſed & ſi, C. de rei vxor. act.

[l] L. vlt. in fi. C. de petit hered.

§. XXIX. Fuerat antea & rei vxoriæ actio vna ex bonæ fidei iudiciis: ſed quum pleniorem eſſe ex ſtipulatu actionem inuenientes, omne
C ius, quod res vxoria ante habebat cum multis diuiſionibus in actionem ex ſtipulatu, quæ de dotibus exigendis proponitur tranſtulimus [79]: merito rei vxoriæ actione ſublata, ex ſtipulatu quæ pro ea introducta eſt naturam bonæ fidei iudicij tantum in exactione dotis meruit, vt bonæ fidei ſit [80]. Sed & tacitam ei dedimus hypothecam. Præferri autem aliis creditoribus in hypothecis [81] tunc cenſuimus, quum ipſa mulier de dote ſua experiatur, cuius ſolius [82] prouidentia hoc induximus.

[79] TRANSTVLIM.] Conſtit. Latina, C. de rei vxor. act. de qua ſup. lib. 2. cap. 8.

D * [80] FIDEI SIT] Et omnes quidem eæ 15. actiones bonæ fid. ſunt tam contrariæ [m], vel vtiles [n], quam directæ.

[81] HYPOTHECIS] Tacitis vel manifeſtis, vt Martino videtur [o], & verum eſt. Excipitur fiſcus, cui, ſi prior tempore fuerit, mulier non præfertur: videlicet ſi inter eos ſolos controuerſia ſit, l. dotis, C. de iure dot. namque in hac ſpecie: res obligata eſt Titio, deinde fiſco, tum doti. Fiſco præfertur Titius [p], Titio mulier. atque ita fit vt dos fiſco potior ſit: quæ ſpecies à Græcis interpretibus expoſita eſt [q]. Simile in l. 8. de bon. damn.

* [82] CVIVS SOLIVS] Non heredis extranei [r]; non patris [ſ]. his enim nec tacita hypotheca data eſt.

E [m] Contrariæ ſex, negotiorum geſtorum, mandati, dep. commod. tut. pignerat. [n] Vt funeraria, quæ actionem negotiorum geſtorum imitatur: id eſt, vtilis actio eſt negotiorum geſtorum. & bonæ fidei igitur. Vide Cui. ad l. 25. D. de negot. geſt. l. 6. 27. Pauli ad edict. [o] Vt refert gloſſa hic, & ad l. vlt. verſ. licet, C. qui potior. [p] Titius vincit fiſcum vt anterior. mulier Titium, ac per hoc fiſcum. & hoc eſt quod vulgo iactatur, ſi vinco vincentem te, à fortiori vincam te. [q] Conſtantin. Harmenop. l. 5. tit. 5. §. 43. [r] L. 1. C. de priuil. dot.

[ſ] Filij heredes matris vtuntur eo priuilegio, Nou. 91. non pater.

§. XXX. In bonæ fidei autem iudiciis libera poteſtas permitti videtur iudici ex bono & æquo æſtimandi, quantum actori reſtitui debeat [83]. In quo & illud continetur, vt ſi quid in-

uicem præſtare actorem opórteat: eo compenſato in reliquum is, cum quo actum eſt, debeat condemnari. Sed & in ſtrictis iudiciis ex reſcripto diui Marci, oppoſita doli mali exceptione [84], compenſatio inducebatur. Sed noſtra Conſtitutio [85] eas compenſationes, quæ iure aperto nituntur [86], latius introduxit: vt actiones ipſo iure minuant, ſiue in rem [87], ſiue in perſonam, ſiue alias quaſcumque: excepta ſola depoſiti [88] actione, cui aliquid compenſationis nomine opponi, ſatis impium eſſe credidimus: ne ſub prætextu compenſationis, depoſitarum rerum quis exactione defraudetur.

* [83] Restit. deb.] Etiamſi in lege contractus prætermiſſum ſit, §. conductor. ſup. lib. 3. cap. 24.

* [84] Doli mali exc.] L. 78. de hered. inſtit. l. 22. ad leg. Fal. l. ſi opera, de do. exc. Doli exceptio bonæ fidei iudicium facit [t].

[85] Constitvt] Conſtitutio Latina l. vlt. C. de compenſat.

* [86] Ivre ap. nit.] Compenſationes debiti liquidi, certi, confeſſi, vt l. ſi debeas, de compenſ. l. 3. de tu. & rat. diſt.

* [87] Sive in rem.] Et in hoc certe latius, quia olim ipſo iure non minuebant actiones in rem [u].

* [88] Sola depos.] Imo & excepta commodati, l. vlt. C. de commod. ſi ſic accipiatur, vt propter pecuniam creditam non impediatur reſtitutio corporis commodati, quod & de qualibet alia actione dici poteſt. Et omnino etiam excepta actione momenti [x].

[t] L. Seia 42. D. de donat. cau. mort. vide Cui. l. 1. Obſ. c. 17.
[u] L. vlt. C. de compenſ. vide Cui. Ob. l. 9. c. 37. & l. 15. c. 12.
[x] d. l. vlt. in fine.

§. XXXI. Præterea [89] quaſdam actiones arbitrarias, id eſt, ex arbitrio [90] iudicis pendentes appellamus: in quibus, niſi arbitrio iudicis [91] is, cum quo agitur, actori ſatisfaciat: veluti rem reſtituat, vel exhibeat, vel ſoluat, vel ex noxali cauſa ſeruum dedat, condemnari [92] debeat. Sed iſtæ actiones tam in rem quam in perſonam inueniuntur. In rem veluti Publiciana [93], Seruiana de rebus coloni, quaſi Seruiana, quæ etiam hypothecaria vocatur. In perſonam veluti quibus de eo agitur, quod aut metus cauſa [94], aut dolo malo factum eſt. Item quum id quod certo loco promiſſum eſt, petitur. Ad exhibendum quoque actio, ex arbitrio iudicis pendet. In his enim actionibus & ceteris ſimilibus [95] permittitur iudici ex bono & æquo ſecundum cuiuſque rei, de qua actum eſt, naturam æſtimare, quemadmodum actori ſatisfieri oporteat.

[89] Præterea] Præter ſtrictas & bonæ fidei.

[90] Ex arbitrio] Arbitrium iudicis & arbitratum dicitur, l. qui reſtituere, de rei vind. l. illud, de eo quod met. cauſ. & officium, l. metum §. ex hoc edicto, eod. Actiones autem arbitrariæ non vtique ſunt illæ, in quibus condemnationem iuſſus præcedit, quemadmodum fit in vindicatione [y], ad exhibendum [z], quod metus cauſa [a]. ſed ex quibus condemnatio fit officio arbitrioque iudicis. In actionibus bonæ fidei condemnatio fit ex actionis natura, in qua additum eſt, (Tum ex bona fide reus damnetur.) In actionibus ſtrictis condemnatio fit ex ſtricta formula, neque in eis amplius quidquam venit, vel actionis natura, vel officio iudicis.

[91] Arbitrio ivdic.] Non eſt ſatis rem reſtitui, non eſt ſatis ſolui, niſi quod intereſt ratione loci ſoluas. Non eſt ſatis dedere ſeruum vt libereris, debes ſine dolo malo dedere. Quid enim ſi prius venenum dediſti ſeruo, atque ita dediſti? non eſt ſatis reſtituere te rem, quam metu à me extorſiſti, cum omni cauſa & fructibus reſtituere debes. Hæc autem officio arbitrioque iudicis debentur: quæ niſi præſtes, in ea te condemnat iudex.

* [92] Condem. deb.] L. ſi quis §. & ſi ſeruum, de dolo.

* [93] Pvbliciana] Quæ quum ſit comparata ad exemplum directæ actionis in rem [b], & ipſam quoque directam actionem dicendum eſt arbitrariam eſſe, §. & ſi in rem, inf. de off. iud. l. qui reſtituere, de rei vind.

[94] Metvs cavsa] Veteres carent heic, vi, quod probatur l. 1. de eo quod met. cauſ.

* [95] Et cet. sim.] Veluti rationibus diſtrahendis, l. 2. §. 1. de tut. & rat. diſt. & omnibus aliis quæ in arbitrium iudicis conferuntur, licet nulla ſit eis adſcripta clauſula [c] de reſtitutione facienda arbitrio iudicis, ne condemnatio ſequatur.

[y] d. l. qui reſtituere 68. [z] L. 3. §. ibid. D. ad exhibend.
[a] L. item ſi 14. §. hæc autem, D. qu. met. cau. ad quam vide Cuiacium. [b] L. in honorariis 35. D. de obligat.
[c] Hæc eſt clauſula arbitrij, neque ea res arbitrio iudicis reſtituetur, l. arbitrio 18. D. de do. ma. & l. 14. §. hæc autem, D. qu. met. cau.

§. XXXII. Curare autem debet iudex, vt omnimodo quantum poſſibile ei ſit, certæ pecuniæ vel rei ſententiam ferat, etiamſi de incerta [96] quantitate apud eum actum eſt.

* [96] De incerta] L. 3. in fi. C. de inut. ſtip. l. vlt. C. de an. excep.

§. XXXIII. Si quis agens [97], in intentione ſua plus complexus fuerit, quam ad eum pertineat: cauſa cadebat [98], id eſt, rem amittebat [99], nec facile in integrum à prætore reſtituebatur, niſi minor erat viginti quinque annis. Huic enim ſicut in aliis cauſis cauſa cognita ſuccurrebatur, ſi lapſus iuuentute fuerat: ita & in hac cauſa ſuccurri ſolitum erat. Sane ſi tam magna cauſa iuſti erroris [100] interueniebat, vt etiam conſtantiſſimus quiſque labi poſſet: etiam maiori vigintiquinque annis [101] ſuccurrebatur. veluti ſi quis totum legatum petierit, poſt deinde prolati fuerint codicilli [102], quibus aut pars legati adempta ſit, aut quibuſdam aliis legata data ſint, quæ efficiebant vt plus [103] petiiſſe videretur petitor, quam dodrantem, atque ideo lege Falcidia legata minuebantur. Plus [104] autem quatuor modis petitur: re, tempore, loco, cauſa. Re: veluti ſi quis pro decem aureis, qui ei debebantur, viginti petierit; aut ſi is, cuius ex parte res eſt, totam eam, vel maiore ex parte, ſuam eſſe intenderit [105]. Tempore: veluti ſi quis ante diem vel ante conditionem [106] petierit. Qua ratione enim qui tardius ſoluit quam ſoluere deberet, minus ſoluere intellegitur [107]: eadem ratione qui præmature petit [108], plus petere videtur. Loco plus petitur: veluti quum quis id, quod certo loco ſibi ſtipulatus eſt, alio loco petit, ſine commemoratione illius loci, in quo ſibi dari ſtipulatus fuerit: verbi gratia, ſi is qui ita ſtipulatus fuerit, Epheſi dare ſpondes? Romæ puræ [109] intendat ſibi dari oportere. Ideo autem plus petere intellegitur, quia vtilitatem quam habuit promiſſor, ſi Epheſi ſolueret, adimit ei

pura intentione: propter quam cauſam alio loco petenti arbitraria actio proponitur, in qua ſcilicet ratio habetur vtilitatis, quæ promiſſori competitura fuiſſet, ſi illo loco ſolueret. Quæ vtilitas plerumque in mercibus maxima inuenitur: veluti vino, oleo, frumento, quæ per ſingulas regiones, diuerſa habent pretia. Sed & pecuniæ numeratæ non in omnibus regionibus ſub iiſdem vſuris fenerantur. Si quis tamen Epheſi petat, id eſt, eo loco petat, quo vt ſibi detur ſtipulatus eſt, pura actione recte agit: idque etiam prætor [110] monſtrat, ſcilicet quia vtilitas ſoluendi ſalua eſt promiſſori. Huic autem, qui loco plus petere intellegitur, proximus eſt is, qui cauſa [111] plus petit: vt ecce ſi quis ita à te ſtipuletur, Hominem Stichum aut decem aureos dare ſpondes? deinde alterutrum petat: veluti Hominem tantum, aut Decem aureos tantum. Ideo autem plus petere intellegitur, quia in eo genere ſtipulationis, promiſſoris eſt electio, vtrum pecuniam an hominem ſoluere malit. Qui igitur pecuniam tantum, vel hominem tantum ſibi dari oportere intendit, eripit electionem aduerſario: & eo modo ſuam quidem conditionem meliorem facit, aduerſarij vero ſui deteriorem. Qua de cauſa talis in ea re prodita eſt actio, vt quis intendat hominem Stichum, aut aureos decem ſibi dari oportere, id eſt, vt eodem modo peteret quo ſtipulatus eſt. Præterea ſi quis generaliter vinum ſtipulatus, ſpecialiter Campanum petat: aut generaliter purpuram ſtipulatus ſit, deinde ſpecialiter Tyriam petat, plus petere intellegitur. quia electionem aduerſario tollit, cui ſtipulationis iure liberum fuit aliud ſoluere, quam quod peteretur. Quinetiam licet viliſſimum ſit, quod plus petat, nihilominus plus petere intellegitur: quia ſæpe accidit vt promiſſori facilius ſit illud ſoluere, quod maioris pretij eſt. Sed hæc quidem antea in vſu fuerant: poſtea autem lex Zenoniana & noſtra rem coërcuit. Et ſi quidem tempore plus fuerit petitum: ſtatui oportet quod Zenonis diuæ memoriæ loquitur Conſtitutio [112]. Sin autem quantitate vel alio modo plus fuerit petitum: omne, ſi quod forte damnum, vt in ſportulis, ex hac cauſa acciderit ei, contra quem plus petitum fuerit, commiſſa tripli condemnatione, ſicut ſupra diximus, puniatur.

[97] Si qvis agens] Et hoc quidem lege XII. tabul. proditum fuiſſe ſunt qui exiſtimant, quod Cicero in hunc modum ſcribat in I. de Orat. Quod alter plus lege agendo petebat, quam quantum lex in XII. tab. permiſerat: quib. ipſe non aſſentior: nam de actione tutelæ Cicero loquitur, quæ leg. XII. tab. in duplum permiſſa eſt, l. tres tutores, De adm. tut. ille autem petitor ea lege agendo plus petierat, quam quantum lex ipſa permiſiſſet, puta triplum vel quadruplum, atque ita litem perdiderat. Patronis nota erat lex XII. tab. non tamen illa iuris definitio, qua cauetur formula excidere eum qui intentione ſua plus complexus fuerit, quam ei debeatur.

* [98] Cavsa caderat] Caſſiodorus in Pſal.

A 36. Pollicita ſuis temporibus expectemus, ne dum volumus promiſſa feſtinaotius exigere, cauſæ videamur amiſſione multari.

* [99] Rem amitt.] §. Temporales, in fi. inſ. de excep.

* [100] Ivsti erroris] L. 2. C. de act. emp.

[101] Viginti qvinq. an.] Seneca lib. 6. Ep. [d] Quid enim aliud agitis, quum eum quem interrogatis ſcientes in fraudem inducitis, quam vt formula cecidiſſe videatur? ſed quemadmodum illum prætor, ſic hos philoſophia in integrum reſtituit.

* [102] Codicilli] Teſtamento confirmati [e]: alioquin in eis relicta legata non valebant.

* [103] Plvs pat.] Plus effectu, ipſo iure fruſtra, B non plus, l. qui ſolidum, de leg. 2.

[104] Plvs avtem] C. 1. Obſ. 21.

* [105] Intendarit] Ergo plus re, id eſt, plus ſumma vel portione, licet plus ſumma ſit, portione minus, vel contra, vt in ſpecie l. 3. §. Iulianus, de col. bon. plus ſumma emancipati ferunt ex paternis bonis, portione minus quam ex ſuis conferant [f].

* [106] Val ante cond.] L. pecuniam, de reb. cred.

* [107] Intellegitvr] Vt qui ocyus ſoluit, plus ſoluere, l. 15. in fi. de an. leg.

* [108] Præmat.] Præmaturius agit, l. liber §. pen. de verb. ob.

* [109] Pvre prætor] Pure agere & cum adiectione loci, ſunt oppoſita, l. fideiuſſor §. 1. de fideiuſſ.

C * [110] Prætor] In edicto, quo arbitrariam actionem pollicetur.

* [111] Qvi cavsa] Species eſt cauſæ, qui modus dicitur [g].

[112] Constitvtio] §. hodie autem. inſ. de exce. l. 2. C. de plus petit.

[d] Epiſt. 4. [e] L. codicillis 18. D. de ann. legat. v. ſup. de codicill.

[f] Pone duos eſſe liberos emancipatos & duos ſuos: & vnum ex emancipatis habere 100. in bonis alterum 60. parentem autem de cuius ſucceſſione agitur, habuiſſe 400. in bonis. Emancipatus qui 100. habet, conferet ſuis 66. nummos & vnius trientem. Similiter qui 60. habet, 40. conferet ſuis, & 20. retinebit: emancipati enim emancipatis non conferebant. In partiendis autem bonis paternis duo emancipati ferunt quartas, id eſt ſinguli 100. atque ita emancipatus qui 100. habebat, habet in ſumma 133. aureos & vnius trientem: qui autem 60. habebat, habet in ſumma 120. portione D autem minus ferunt ex bonis paternis, quam ex ſuis: conferunt enim tertias, & quartas ferunt. [g] L. vlt. D. de hered. inſtit. & ibi Cui.

§. XXXIV. Si minus in intentione complexus fuerit actor, quam ad eum pertineat: velut ſi quum ei decem deberentur, quinque ſibi dari oportere intenderit, aut ſi quum totus fundus eius eſſet, partem dimidiam ſuam eſſe petierit: ſine periculo agit: in reliquum enim nihilominus iudex aduerſarium in eodem iudicio condemnat, ex Conſtitutione diuæ memoriæ Zenonis.

§. XXXV. Si quis aliud pro alio intenderit: nihil eum periclitari placet, ſed in eodem E iudicio [113] cognita veritate, errorem ſuum corrigere ei permittimus: veluti ſi is, qui hominem Stichum petere deberet, Erotem petierit: aut ſi quis ex teſtamento ſibi dare oportere intenderit quod ex ſtipulatu debetur [114].

[113] In eodem ivd.] Poſt litem conteſtatam [h].

* [114] Ex stip. deb.] L. 4. §. vlt. de nox. act. l. huiuſmodi §. qui ſeruum, in fi. de leg. 1. ſed decreto prætoris opus eſt. Ante litem conteſtatam poſt editam actionem idem licet ipſo iure ex edicto de edendo [i].

[h] Ex ſententia Martini. Ioannes contra putabat, vt refert Gloſſa heic. [i] L. 3. C. de eden.

§. XXXVI. Sunt præterea quædam actio- A
nes quibus non ſolidum, quod nobis debetur [115], perſequimur [116], ſed modo ſolidum conſequimur, modo minus: vt ecce ſi in peculium [117] filij ſeruive agamus. Nam ſi non minus in peculio ſit quam perſequimur [118], in ſolidum dominus paterve condemnatur. ſi vero minus inueniatur: eatenus condemnat iudex quatenus in peculio ſit. Quemadmodum autem peculium intellegi debeat, ſuo ordine proponemus.

[115] QVOD NOB. DEB.] Ca. 14. Obſ. 24.

* [116] PERSEQ.] Th. λαμβάνομεν, & inf. conſequimur. B

* [117] IN PECVLIVM] In peculium, vt l. in perſona §. 1. de pac. l. pen. de cond. fur. l. 1. §. ſi is qui nauem, de exer. act. & ca. ſeq.

* [118] QVAM PERSEQ.] ἀκονὴ in verbo perſequimur.

§. XXXVII. Item ſi de dote iudicio mulier agat: placet eatenus maritum condemnari debere, quatenus facere poſſit, id eſt, quatenus facultates eius patiuntur [119]. Itaque ſi dotis quantitati concurrant facultates eius, in ſolidum damnatur. ſi minus: in tantum quantum facere poteſt [120]. Propter retentionem quoque dotis repetitio minuitur. Nam ob impenſas in res dotales factas, marito retentio conceſſa eſt: C
quia [121] ipſo iure neceſſariis ſumptibus dos minuitur: ſicut ex latioribus Digeſtorum libris cognoſcere licet.

* [119] FACVLTAT.] Si facultates habeat, l. vlt. in fi. de cuſt. reo. vbi etiam caſus ſingularis ponitur, quo quis ob culpam damnatur in id tantum quod facere poteſt.

* [120] QVANT. FAC.] Præſtita nuda repromiſſione de eo quod facere non poteſt, l. verum §. item videndum, pro ſoc. l. 1. §. quum autem, C. de rei vx. ac. & ad hæc Vlpianus adiecerat in Inſtit. id etiam maritum videri facere poſſe quod ei mulier deberet, l. facere, ſol. mat. D

* [121] QVIA IPSO] Recte, quia: nam deminutio quæ fit ipſo iure, retentio eſt, l. ſeruus quem, D. de act. emp.

§. XXXVIII. Sed & ſi quis cum parente ſuo patronove agat: item ſi iudicio ſocietatis agat: non plus actor conſequitur, quam aduerſarius eius facere poteſt. Idem eſt ſi quis ex donatione ſua conueniatur.

§. XXXIX. Compenſationes quoque oppoſitæ plerumque efficiunt, vt minus quiſque conſequatur, quam ei debebatur. Namque ex bono & æquo habita ratione eius, quod inuicem actorem ex eadem cauſa [122] præſtare oportet: E
in reliquum eum cum quo actum eſt condemnare, ſicut iam dictum eſt.

* [122] EX EAD. C.] Hæc verba, [ex eadem cauſa] Theoph non agnoſcit. & ſane etiam quod ex diuerſa cauſa debetur compenſari poſſe Paulus ſcribit 2. Sent. tit. 5.

§. XL. Eum quoque [123] qui creditoribus ſuis bonis ceſſit, ſi poſtea [124] aliquid adquiſierit [125], quod idoneum emolumentum habeat [126]: ex integro in id, quod facere poteſt, creditores cum eo [127] experiuntur. inhumanum enim erat ſpoliatum fortunis [128] ſuis in ſolidum damnari.

[123] EVM QVOQ.] Ita legit Ang. Aretinus. Eſt autem σολοικοφανές.

* [124] SI POSTEA] Antea neque agere neque conueniri poteſt, l. 17. in pr. de recep. qui arb.

* [125] ADQVISIER.] Si quid ei ad ſoluendum facultatis acceſſerit [k], ſi ampliatæ eius facultates fuerint [l].

* [126] EMOL. HABEAT] Quo prætor moueri poſſit, l. 7. de ceſ. bon.

[127] CREO. CVM EO] Similis Græciſmus in l. 23. §. vlt. de appel. & l. 11. in prin. Quod vi aut clam.

[128] FORTVNIS] Vet. diuitiis.

[k] Ex l. 53. D. de iur. dot. [l] L. 4. 6. & 7. D. de ceſſ. bonor.

Quod cum eo contractum eſt qui in aliena poteſtate eſt.

CAPVT VII.

QVIA tamen ſuperius mentionem habuimus de actione, qua in peculium filiorumfamilias ſeruorumque agitur, opus eſt vt de hac actione & de ceteris quæ eorumdem nomine in parentes dominoſve dari ſolent, diligentius admoneamus. Et quia ſiue cum ſeruis negotium geſtum ſit, ſiue cum iis, qui in poteſtate parentis ſunt, his fere eadem iura ſeruantur: ne verboſa fiat diſputatio, dirigamus ſermonem in perſonam ſerui dominique, idem intellecturi de liberis quoque & parentibus, quorum in poteſtate ſunt. Nam ſi quid in his proprie obſeruatur, ſeparatim oſtendemus.

§. I. Si igitur iuſſu domini cum ſeruo negotium geſtum erit: in ſolidum prætor aduerſus dominum actionem pollicetur: ſcilicet quia qui ita contrahit, fidem domini ſequi videtur.

§. II. Eadem ratione prætor duas alias in ſolidum actiones pollicetur: quarum altera exercitoria [1], altera inſtitoria appellatur. Exercitoria tunc habet locum, quum quis ſeruum ſuum magiſtrum naui præpoſuerit, & quid cum eo eius rei gratia, cui præpoſitus erit, contractum fuerit. Ideo autem exercitoria vocatur, quia exercitor appellatur is, ad quem cottidianus nauis quæſtus pertinet. Inſtitoria tunc locum habet quum quis tabernæ forte, aut cuilibet negotiationi ſeruum præpoſuerit, & quid cum eo eius rei cauſa cui præpoſitus erit contractum fuerit. Ideo autem inſtitoria appellatur, quia qui negotiationibus præponuntur, inſtitores vocantur [2]. Iſtas tamen duas actiones prætor reddit & ſi liberum quis hominem, aut alienum ſeruum naui aut tabernæ, aut cuilibet negotiationi præpoſuerit: ſcilicet quia eadem æquitatis ratio [3] etiam eo caſu interueniebat.

[1] EXERCIT.] Eſt hæc actio quaſi quædam inſtitoria actio, l. 4. C. de inſtit. act. ſed tamen à prætore ideo ſeorſim propoſita eſt, quod in ea præcipua quædam ex vtilitate nauigantium obſeruantur.

* [2] INSTITORES VOC.] Hæc accepit nomen à ſeruis, illa à dominis.

* [3] ÆQVIT. RATIO] Par æquitatis ratio paria iura deſiderat [a].

[a] M. Tull. in Top. l. vlt. C. ad leg. Falcid.

§. III. Introduxit & aliam actionem prætot, A quæ ttibutoria vocatur. Namque ſi ſeruus in peculiari merce ſciente domino negotietut, & quid cum eo eius rei cauſa contractum erit: ira prætor ius dicit[4], vt quidquid in his metcibus erit, quodque inde receptum erit, id inter dominum ſi quid ei debetur, & ceteros creditores, pto tata portione diſtribuatur. & quia ipſi domino[5] diſtributionem petmittit, ſi quis ex creditoribus queratur, quaſi minus ei tributum ſit, quam oportuerit: hanc ei actionem accommodat, quæ tributoria appellatur.

[4] Ivs dic.] Theoph. δικαιοδοτεῖ. Intelligit autem B edictum Prætoris, quo tamen verius ius prædicitur, quam dicitur. & ideo non poteſt edicere is, cui vt ius diceret, à prætore aot præſide mandatum eſt.

[5] Ipsi dom.] Apparet ex eo per hanc actionem diſtributionem non fieri, ſed à domino inique factam diſtributionem accuſari. quod etiam confirmat l. 3. §. ſi ſeruus, l. procuratoris, in prin. l. illud §. ſi cuius, l. quia non, l. vlt. de tribut. act. l. 3. quand. ex fac. tur.

§. IV. Præterea introducta eſt actio de peculio, deque eo quod in rem domini verſum erit: vt quamuis ſine voluntare domini negotium geſtum erit, tamen ſiue quid in rem eius verſum fuetit, id totum præſtate debeat: ſiue quid non C ſit in rem eius verſum, id eatenus præſtare debeat, quatenus peculium patitur. In rem autem domini verſum intellegitur, quidquid neceſſatio in rem eius impenderit ſeruus: veluti ſi mutuatus pecuniam creditoribus eius ſoluetit, aut ædificia ruentia fulſerit, aut familiæ ftumentum emerit, vel etiam fundum aut quamlibet aliam tem neceſſariam mercatus erit. Itaque ſi ex decem vt puta aureis, quos ſeruus tuus à Titio mutuos accepir, creditori tuo quinque aureos ſoluerit, reliquos vero quinque quolibet modo conſumpſerit: pro quinque quidem in D ſolidum damnari debes: pro ceteris vero quinque eatenus, quatenus in peculio ſit. ex quo ſcilicet apparet, ſi tori decem aurei in tem tuam verſi fuetint, totos decem aureos Titium conſequi poſſe. Licet enim vna[6] eſt actio, qua de peculio[7], deque eo quod in tem domini verſum ſit, agirur, tamen duas habet condemnationes[8]. Itaque iudex, apud quem de ea actione agitur, ante diſpicete ſolet, an in rem domini verſum ſit: nec aliter ad peculij æſtimationem tranſit, quam ſi aut nihil in rem domini vetſum eſſe intellegatur, aut non rotum. Quum autem quæritur quantum in peculio ſit: ante deducitur E quidquid ſeruus domino, eive qui in poteſtate eius ſit, debet[9]: & quod ſupereſt id ſolum peculium intellegitut[10]. Aliquando tamen id quod ei debet ſeruus: qui in poteſtatem domini ſit, non deducitur ex peculio: veluti, ſi is in huius ipſius peculio ſit. quod eo pertinet vt ſi quid vicario ſuo ſeruus debeat, id ex peculio eius non deducatur.

[6] Vna est actio] Actioni de peculio ineſt adiectio de in rem verſo[b]. Nam quodcumque ſeruo dominus debet, in peculium imputatur. Id autem quod in rem domini verſum eſt, ſeruo dominus debet, l. 1. in fin. l. ſi pro patre §. verſum, & §. ſi domini, de in rem verſ. ergo id etiam in peculium imputatur. Condemnationes tamen diuerſæ ſont. nam de in rem verſo dominus in ſolidum condemoatur, neque id deduei poteſt quod domino ſeruus debet, l. quædam, l. ſeruus ſi in rem §. cum Sticho, D. eod. Aut enim in rem verſum non eſt, aut domino nihil ſeruus debet: propterea quod ſi domino quid ſeruus debeat aut debete incipiat, iam ob id ipſum in rem verſum non eſt, aut eſſe deſinit, l. ſi pro patre §. ſi domini & §. idem quærit, l. quidam, D. eod. Quum vero in rem verſum non eſt, de peculio fit condemnatio, deducto eo quod domino debetur. Verum enim quum ex his liquido conſtet, actioni de peculio ineſſe adiectiooem de in rem verſo, quod poſſit etiam comprobari, l. 1. § filiusfamilias, D. de in rem verſo, l. 2. §. apud Iulianum, de her. vend. l. 2. quand de pec. act. an. ſit. tunc ſolum dicemus neceſſariam eſſe actionem de in rem verſo, quum deficit actio de peculio, l. 1. ſi pro patre §. 1. l. ſi in rem, l. filiusfamilias, de in rem verſ.

[7] Qva de pec.] L. 2. Qu. de pec. ac. aon. ſit, l. filiusfam. de in rem verſo, l. 2. §. apud Iulianum, de hered. vend.

[8] Dvas hab. cond.] Quia & duo capita, quæ etiam diuidere licet ſeparatim cuiuſque facta condemnatione, l. pen. C. de ſent. & intetl.

[9] Debet] Conſeruo aut filiofam[c]. & cooſeruo, oon vicario, vt ſubicit, quia quod eſt in peculio, non poteſt pecolio deduei. quod autem ordinarius vicario debet, eſt in peculio vicarij, & conſequeoter in peculio ordinarij, l. 17. de peculio non poteſt igitur peculio ordinarij detrahi. & ita ſi filuſ. nomine pater conueniatur de peculio, deducitur quod filius patri vel fratri debet, qui & ipſe in patris poteſtate eſt, l. frater, de cond. indeb. vel quod ſeruo patris, non etiam quod ſeruo ſuo peculiari.

[10] Pecvl. int.] Si hæc deductio non fieret, dominus teneretur ſupra peculij modum.

[b] L. filiusfamilias 19. D. de in rem ver. [c] Theoph.

§. V. Ceterum dubium non eſt quin is quoque, qui iuſſu domini contraxerit, cuique inſtitoria vel exercitoria actio competit: de peculio, deque eo quod in rem domini vetſum eſt, agere poſſit. Sed erit ſtultiſſimus, ſi omiſſa actione, qua facillime ſoliduin ex contractu conſequi poſſit: ſe ad difficultatem perducat probandi in tem domini verſum eſſe, vel habere ſeruum peculium, & tantum habere vt ſolidum ſibi ſolui poſſit. Is quoque, cui tributoria actio competit, æque de peculio, & de in rem verſo agere poteſt. Sed ſane huic modo ttibutotia expedit agere, modo de peculio, & de in rem verſo. Tributoria ideo expedit agere, quia in ea domini conditio præcipua non eſt, id eſt, quod domino debetur, non deducitur: ſed eiuſdem iuris eſt dominus, cuius & ceteri creditores. At in actione de peculio anre deducitut quod domino debetur: & in id quod reliquum eſt, creditori dominus condemnatur. Rurſus de peculio ideo expedit agere, quod in hac actione totius peculij tatio habetur. at in tributoria eius tantum[11], quo negotiarur. & poteſt quiſque tertia forte parte peculij, aut quarta vel etiam minima negotiari: maiorem autem partem in prædiis & mancipiis, aut fenebti pecunia habere. Prout etgo expedit, ita quiſque vel hanc actio-

Digitized by Google

nem vel illam eligere debet. Certe qui poteſt A probare in rem domini verſum eſſe: de in rem verſo agere debet.

*[11] EIVS TANTVM] Mercis peculiatis, vel eius quod ex ea refectum eſt. nec igitur merx peculiaris & peculium idem. Adde actionem de peculio etiam in ignorantem dari[d], & in ea occupantis meliorem conditionem eſſe[e], quod non eſt in actione tributoria[f].

[d] §. 4. ſup. l. ſi res 5. §. quod ſeruus, D. de in rem ver.
[e] L. ſi vero 10. D. de pecul.
[f] L. 1. in princ. & § ſcientiam, l. non enim 6. D. de tribut.

§. VI. Quæ diximus de ſeruo & domino, eadem intellegamus & de filio & filia, aut nepote & nepte, & patre auove in cuius poteſtate ſunt.

§. VII. Illud proprie ſeruatur in eorum perſona, quod ſenatuſconſultum Macedonianum prohibuit mutuas pecunias dari eis, qui in parentis erunt poteſtate: & ei qui crediderit, denegatur actio[12] tam aduerſus ipſum filium filiamve, nepotem neptemve, ſiue adhuc in poteſtate ſunt, ſiue morte parentis, vel emancipatione, ſuæ poteſtatis eſſe cœperint, quam aduerſus patrem auumve: ſiue eos habeat adhuc in poteſtate, ſiue emancipauerit. Quæ ideo ſenatus proſpexit, quia ſæpe onerati ære alieno[13] creditarum pecuniarum, quas in luxuriam conſumebant, vitæ parentum inſidiabantur. C

*[12] DENEGATVR] Denegari etiam dicitur actio quæ ipſo iure competit, ſed exceptione eliditur, vt l. nam poſtea, in prin. de iureiu. l. 7. §. non ſolum, l. 9. §. hoc S. C. ad Mac.

*[13] ONERATI ÆRE AL.] Serui non onerantur ære alieno iure ciuili, §. item inutilis, ſup. de inut. ſtip. l. 14. & 43. de obl. & act.

§. VIII. Illud in ſumma admonendi ſumus, id quod iuſſu patris dominive contractum fuerit, quodque in rem eius verſum erit, directo[14] quoque poſſe à patre dominove condici, tanquam ſi principaliter cum ipſo negotium geſtum eſſet. Ei quoque qui vel exercitoria vel in- D ſtitoria actione tenetur, directo poſſe condici placet: quia huius quoque iuſſu contractum intellegitur.

*[14] DIRECTO] Ac plane ſuo nomine tamquam ſi cum eo ſolo negotium geſtum eſſet certi condictione[g].

Porro paulo poſt ait [principaliter[h].] Ex quo apparet idem eſſe Directo & Principaliter, vt in l. vlt. de leg. 3. Certi condictio principalis eſt actio, ſiue directa. Quod iuſſu, de in rem verſo, Inſtitoria, Exercitoria, veluti acceſſoriæ quædam ſunt actiones. Ergo agitur cum patre dominove, aut quaſi cum reo principali, aut quaſi cum acceſſore. Directa actio vtili opponitur[i], opponitur contrariæ[k]. idque tranſlatitium E eſt. Opponitur vero etiam honorariæ, l. electio §. ſi plurium, de nox. act. Et acceſſoriæ, l. deferre §. vlt. de iur. fiſc. Et præparatoriæ, l. 3. §. idem ſubiungit, l. ſi quis hominem, ad exhibendum.

[g] L. ſi inſtitorem 29. D. de reb. credit l. ſi qu. mancipiis 17. §. vlt. D. de inſtit act. [h] Vide Cui. Obſ. l. 2. c. 32. in fine.
[i] L. ſi vſusfructus 22. §. vlt. D. de aq. & aq. pluu. arc.
[k] L. in commodato 17. §. 1. & l. in rebus 18. §. vlt. D. commod.

De noxalibus actionibus.

CAPVT VIII.

EX maleficiis ſeruorum: veluti ſi furtum fecerint, aut bona rapuerint, aut damnum dederint, aut iniuriam commiſerint: noxales actiones proditæ ſunt, quibus domino damnato permittitur, aut litis æſtimationem ſufferre, aut hominem[1] noxæ dedere.

[1] AVT HOM.] Quidam cod. Aut hunc hominem. hos vero probarim potius, quam illos, malim tamen, B Aut noxam dedere, vt in §. 1. inf. de offic. iud. l. 1. de nox. act. alioqui non recte ſequitur. Noxa autem, &c. Sed noxa etiam pro peccato accipitur. Noxæ igitur hominem dedere, id eſt, pro peccato[a]: quod alibi, ad noxam, in noxam. l. ſi in 3e §. vlt. de nox. act. l. 1. §. quum arietes, ſi quadr. pauper. fec.

[a] Feſtus in noxia. Seruius in 1. Æneid. §. vlt. h. tit.

§. I. Noxa autem eſt corpus[2] quod nocuit, id eſt, ſeruus, noxia ipſum maleficium: veluti furtum, damnum, rapina, iniuria.

*[2] EST CORPVS] Noxa veteribus pro reo ipſo, vt crimen[b], carcer, metallum[c]: alias noxa, & noxia, idem[d]. Seruius in Virg.[e] Quidam noxa quæ nocuit, noxia id quod nocitum eſt accipiunt.

C [b] Tacitus Ann. 1. [Atque ipſis tempus fore, quo crimina, & innoxios diſcerneret.]
[c] Tertullian. Apolog. c. 17. [Vice rebellantium ergaſtulorum, ſiue carcerum, ſiue metallorum.] Lucill. ſat. 18 carcer vix carcere dignus. ſic in libris tam auctorum noſtrorum, quam aliorum, cuſtodia pro eo qui cuſtodia continetur.
[d] Hinc promiſcue noxiam nocere, & noxam, & noxiam, & noxam committere in libris noſtris. [e] 1. Æneid.

§. II. Summa autem ratione permiſſum eſt noxæ deditione defungi. Namque erat iniquum, nequitiam eorum vltra ipſorum corpora dominis damnoſam[3] eſſe.

*[3] DAMNOSAM] L. 7. §. hoc edictum, de dam. inf.

§. III. Dominus noxali iudicio ſerui ſui no- D mine conuentus, ſeruum actori noxæ dedendo liberatur, nec minus in perpetuum[4] eius dominium à domino transfertur. Sin autem damnum ei, cui deditus eſt, ſeruus reſarcierit quæſita pecunia; auxilio prætoris inuito domino manumittetur *.

*[4] IN PERPET.] Quia nec redit ad eum dominium, ſi ei cui deditus eſt ſoluat æſtimationem damni, ſed ab eo manumittitur[f].

[f] Vide Theop. & Cuiac. cap. 8. Obſeru. 21. & lib. 13. cap. 9.

* *Locus ſingularis, quo traditur, ſeruum noxæ deditum ab etiam inuito, cui deditus eſt, pecunia data redimi & manumitti poſſe.*

E §. IV. Sunt autem conſtitutæ noxales actiones, aut legibus, aut edicto prætoris. Legibus, veluti furti[5] lege duodecim tabularum, damni iniuriæ lege Aquilia. Edicto prætoris: veluti iniuriarum, & vi bonorum raptorum.

[5] VELVTI F.] Recte Accur. noſter [furti nec manifeſti] Actio enim furti nec manifeſti in duplum ex XII. tab. actio furti manifeſti in quadruplum eſt è iure prætorio. Quod & ex recentibus Ant. Auguſtinus[g] probat, & Anto. Contius[h] Biturigum ſcholæ non incelebris doctor fortiter defendit, & mihi veriſſimum videtur.

[g] Emendat. l. 4. c. 4. [h] Subceſiuar. lect. l. 1. c. 2.

*§. V. Omnis autem noxalis actio caput ſequitur. Nam ſi ſeruus tuus noxiam commiſerit: quamdiu in tua poteſtate ſit, tecum eſt actio. Si in alterius poteſtatem peruenerit, cum illo incipit actio eſſe. At ſi manumiſſus fuerit: directo ipſe tenetur, & extinguitur noxæ deditio. Ex diuerſo quoque directa actio, noxalis eſſe incipit. Nam ſi liber homo noxiam commiſerit, & is ſeruus tuus eſſe cœperit (quod quibuſdam caſibus effici primo libro tradidimus) incipit tecum eſſe noxalis actio, quæ antea directa fuiſſet.

§. VI. Si ſeruus domino noxiam commiſerit, actio nulla naſcitur. Namque inter dominum & eum qui in poteſtate eius eſt, nulla obligatio naſci poteſt. Ideoque & ſi in alienam poteſtatem ſeruus peruenerit, aut manumiſſus fuerit, neque cum ipſo, neque cum eo, cuius nunc in poteſtate ſit, agi poteſt. Vnde ſi alienus ſeruus noxiam tibi commiſerit, & is poſtea in poteſtate tua eſſe cœperit, interdicit [6] actio: quia in eum caſum deducta ſit, in quo conſiſtere non potuit: Ideoque licet exierit de tua poteſtate agere non potes: quemadmodum ſi dominus in ſeruum ſuum aliquid commiſerit, nec ſi manumiſſus aut alienatus fuerit ſeruus, vllam actionem contra dominum habere poteſt.

* [6] Interdic.] Legendum, intercidit, Th. ἀποσβέννυται, non interdicitur, vt pleri que codices habent.

§. VII. Sed veteres quidem hæc & in filiisfamilias maſculis & feminis admiſere [7]. noua autem hominum conuerſatio huiuſmodi aſperitatem recte reſpuendam eſſe exiſtimauit, & ab vſu communi hoc penitus receſſit. Quis enim patiatur filium ſuum & maxime filiam in noxam alij dare: vt pene per corpus pater [8] magis, quam filius periclitetur: quum in filiabus etiam pudicitiæ fauor hoc bene excludit? Et ideo placuit in ſeruos tantummodo noxales actiones eſſe proponendas [9]: quum apud veteres legum commentatores inuenerimus ſæpius dictum, ipſos filiosfamilias pro ſuis delictis poſſe conueniri [10].

* [7] Admiſere] L. 5. §. pen. de oblig. & act. & Paulus 2. Sent. tit. de fur.

[8] Pater mag.] Senſus eſt, patrem per corpus ſuum propemodum periclitari magis quam filium, Saluianus 8. de prouident. In ſupplicio filij pietas paterna torquetur.

* [9] Proponend.] L. pen. in fi. C. de fur.

* [10] Conueniri] L. 4. de cond. furt. l. 34. de nox. act.

Si quadrupes pauperiem feciſſe dicatur.

CAPVT IX.

Animalium nomine, quæ ratione carent, ſi qua laſciuia, aut feruore, aut feritate pauperiem fecerint: noxalis actio lege duodecim tabularum prodita eſt. Quæ animalia ſi noxæ dedantur [1], proficiunt reo ad liberationem: quia

A ita lex duodecim tabularum ſcripta eſt [2]. vt puta, ſi equus calcitroſus calce percuſſerit, aut bos cornu petere ſolitus, petierit. Hæc autem actio in iis quæ contra naturam mouentur locum habet. Ceterum ſi genitalis ſit feritas, ceſſat. Denique ſi vrſus fugit à domino & ſic nocuit, non poteſt quondam dominus conueniri: quia deſiit dominus eſſe [3], vbi fera euaſit. Pauperies [4] autem eſt damnum ſine iniuria facientis datum. Nec enim poteſt animal iniuriam feciſſe dici, quod ſenſu caret [5]. Hæc quod ad noxalem pertinet actionem.

B * [1] Noxæ ded.] L. 7. §. hoc edictum, de dam. inf.

* [2] Scripta eſt] Vt l. 12. Qui & à quib. manu. quia ita lex ſcripta eſt.

Deditio prodeſt reo ad liberationem, quoniam ita lex XII. tab. ſcripta eſt. At quæ ſequuntur, vt puta, ſi equus, &c. exempli gratia ponuntur, nec ſunt ex XII. tab.

* [3] Domin. eſ.] Idem quoque obſeruari in ſeruo docuit cap. ſuperiore.

[4] Pauperies] Quid ergo fiet, ſi quadrupes depaſta ſit agrum alienum? depaſci enim eſt vti. vti autem non eſt damnum dare, l. qui occidit §. ſi quis alien. ad l. Aquil. ſed tamen vna eademque lege ſi- C mul de pauperie quadrupedum, & de paſtu pecoris, prodita eſt noxalis actio, auctore Paulo lib. 1. Sent. eod. tit.

* [5] Senſu c.] Ratione, iudicio, affectu, vt l. quamuis §. infans, de adqu. poſſ. Ariſtotel. 3. de anima 3.

§. I. Ceterum ſciendum eſt, ædilitio edicto prohiberi nos canem, verrem, aprum [6], vrſum, leonem ibi habere, qua vulgo iter ſit. & ſi aduerſus ea factum erit, & nocitum libero homini eſſe dicetur, quod bonum & æquum iudici videtur, tanti dominus condemnetur. ceterarum rerum, quanti damnum datum ſit, dupli. Præter has autem ædilitias actiones, & de pauperie D locum habebit [7]. Numquam enim actiones, præſertim pœnales, de eadem re [8] concurrentes, alia aliam conſumit.

[6] Verr. apr.] Hinc planum fit in l. ſi enim, de ædil. edic. hæc verba ſupereſſe, [vel minorem.]

* [7] Loc. hab.] Quaſi ex duobus factis, quod ipſe fecerit contra edictum, qui ibi canem aut verrem habuerit, & quod canis aut verres pauperiem fecerit.

* [8] De ead. re] Non tamen ex eadem re vel facto [a].

[a] Vide leg. 60. D. de obligat. & leg. nunquam 130. D. de reg. iur. & ibi Cuiac.

E

De iis per quos agere poſſumus.

CAPVT X.

Nunc admonendi ſumus agere poſſe quemlibet hominem, aut ſuo nomine aut alieno. Alieno, veluti procuratorio, tutorio, curatorio: quum olim in vſu fuiſſet, alterius nomine agere non poſſe [1], niſi pro populo [2], pro libertate [3], pro tutela. Præterea lege Hoſtilia * permiſſum erat furti agere eorum nomine, qui apud hoſtes

eſſent, aut reipublicæ cauſa abeſſent, quive in A eorum cuius tutela eſſent. Et quia hoc non minimam incommoditatem habebat quod alieno nomine neque agere, neque excipere actionem licebat, cœperunt homines pet procutatotes litigare. Nam & motbus & ætas & neceſſatia peregrinatio, itemque aliæ multæ cauſæ ſæpe impedimento ſunt, quo minus rem ſuam exequi poſſint.

* [1] Agere non p.] L. nemo alieno, de reg. iur.

[2] Pro pop.] Pro populo, ſyndicus, actor [a]: pto libertate, aſſertor [b]: pro tutela, tutor: ſed & pro populo [c], pto libertate [d], & de ſuſpecto tutore [e] quilibet B experiri poteſt.

* [3] Pro libert.] Liuius 3. In his quæ adſeruntur in libertatem quiuis lege agete poteſt.

[a] L. 1. D. de muner. l. 1. §. 1. D. qu. cui, vniuerſit.
[b] Aſſertor eſt vindex alienæ libertatis, vide Theoph. noſtrum.
[c] d. l. 1. §. vlt. [d] Libertas enim publicam tutelam meretur, l. 4. de ſt. def.
[e] l. 1. §. conſequens, D. de ſuſp. tut.

§. I. Procuratot, neque certis verbis [4], neque præſente aduerſario, imo plerumque ignorante eo conſtituitur. Cuicumque enim permiſetis rem tuam agere, aut defendete, is tuus procurator intellegitut.

* [4] Certis verb.] Et hoc eſt quod Paul. ait C lib. 1. Sent. [f] Procuratotem nudis verbis conſtitui.

[f] tit. 3.

§. II. Tutores & curatores quemadmodum conſtituantur primo libro expoſitum eſt.

De ſatiſdationibus.

CAPVT XI.

Satisdationvm modus alius antiquitati placuit, alium nouitas per vſum amplexa eſt. Olim enim ſi in tem agebatur, ſatiſdate poſſeſ- D ſor compellebatur: vt ſi victus [1] nec rem ipſam reſtitueret, nec litis æſtimationem eius, poteſtas eſſet petitori, aut cum eo agendi, aut cum fideiuſſoribus eius, quæ ſatiſdatio appellatut Iudicatum ſolui. Vnde autem ſic appellatur facile eſt intellegere: namque ſtipulatur quis vt ſoluatut ſibi quod fuerit iudicatum. Multo magis [2] is, qui in rem actione conueniebatur, ſatiſdare cogebatur [3], ſi alieno nomine iudicium accipiebat. Ipſe autem qui in rem agebat, ſi ſuo nomine petebat, ſatiſdare non cogebatur. Procuratot vero ſi in tem agebat ſatiſdare iubebatur, E Ratam rem dominum habiturum. Periculum enim erat, ne iterum dominus de eadem re experiretur. Tutotes & curatotes eodem modo, quo & procuratores ſatiſdare debere [4], verba edicti [5] faciebant. ſed aliquando his agentibus ſatiſdatio remittebatur [6]. Hæc ita erant ſi in rem agebatur.

[1] Vt si vict.] Sunt veto huius ſatiſdationis veſtigia quædam in l. ſi petitor, l. ſi ſeruus, & paſſim ſub tit. Iud. ſolui. l. pen. de dolo, l. ſi eum hominem, de fideiuſſ. l. in cauſæ §. ſi ex parte, de procur. l. 2. de præt. ſtip.

* [2] Mvlto mag.] Nam & procuratot locuples & idoneus ſatiſdare cogebatur, non etiam reus locuples, l. minot §. vlt. l. ſed & eæ §. defendere, de procurat.

[3] Satisd. cog.] Non tantum de iudicato, ſed etiam de rato, l. Pomponius §. ſed & is qui, de procur. de iudicato cauet etiam, ſi apud acta conſtitutus, vel alias confirmatus ſit, l. 1. C. de ſatiſd. non tamen de rato [a].

* [4] Satisd. deb.] Non de raro tantum, ſed & de iudicato ſoluendo, vt l. 2. §. vlt. D. de adm. tut. ex edicti fotma.

[5] Verba edicti] L. ſeruum §. ait, de proc. Vulgo autem receptum eſt, vt ne caueant de rato, quia domini ſunt [b]: & veto rem in iudicium deducunt, niſi ſi dubitetur an tutores vel curatores ſint, vel an adminiſtratio eis commiſſa ſit, l. vulgo, de adminiſtr. tut. qood & in actoribus vniuerſitatum obſeruatur, l. item §. actor, Quod cui. vniuerſ. Actores autem tutotum vel curatorum omnimodo canent de rato, id eſt, ſiue dubitetur de decreto [c] ſiue non, l. actor, rem rat. hab. idemque dicendum eſt de procuratoribus, ſiue conſtet de mandato, ſiue non.

* [6] Remitt.] L. vulgo, de adm. tut. l. 5. §. ſi procurator, Vt in poſ. leg.

[a] L. 21. D. rem rat. hab. l. 65. D. de procurat. l. 1. C. de ſatiſd.
[b] L. tutor 27. D. de admin. tut. [c] Prætoris. actor enim decreto prætoris conſtituitur, §. vlt. ſup. de curat.

§. I. Si veto in perſonam, ab actotis quidem C parte eadem obtinebant, quæ diximus in actione, qua in tem agitur. ab eius vero parte cum quo agitut, ſi quidem alieno nomine aliquis interueniret omnimodo [7] ſatiſdaret [8]. quia nemo defenſor in aliena re ſine ſatiſdatione idoneus [9] eſſe creditur. Quod ſi proprio nomine aliquis iudicium accipiebat in petſonam: Iudicatum ſolui ſatiſdare non cogebatur [10].

[7] Omnimodo] Defenſot in iudiciis in rem & de rato cauet, & iudicatum ſolui. De rato ideo, quia ſi forte fortuna ipſe vincatur, periculum eſt, ne reuerſus dominus rem, qua de agitut, ſuam eſſe petat. In iudiciis in petſonam de iudicio cauet, non de rato, l. de D pupillo §. pen. & vlt. de noui ope. nunc. nam condemnato defenſore non eſt ratio qua poſſit dominus tetractare id quod actum eſt, exceptis quibuſdam, in quibus & ob eam rem de rato exigitur cautio, l. ſed & eæ §. vlt. & l. prox. de proc.

* [8] Satisdar.] Iudicatum ſolui.

* [9] Idonevs] Licet ſit idoneus [d]. Idoneus, qui rem ſuam defendit, non ſatiſdat [e]. idoneus, id eſt, locuples [f].

* [10] Non cog.] L. qui ex parte, de inter. in iure fac.

[d] L. qui rem 166. D. de regul. iur. [e] Vide ſup. num. 2.
[f] d. l. 166.

§. II. Sed hæc hodie aliter obſeruantut. Siue enim quis in tem actione conuenitur, ſiue in E perſonam ſuo nomine, nullam ſatiſdationem pro litis æſtimatione [11] dare compellitur: ſed pro ſua tantum perſona [12], quod in iudicio permaneat [13] vſque ad terminum litis, vel committitur ſuæ promiſſioni cum iureiurando: quam iuratotiam cautionem vocant: vel nudam promiſſionem, vel ſatiſdationem pro qualitate [14] perſonæ ſuæ dare compellitur [15].

* [11] Æstimat.] id eſt, iudicatum ſolui [g].

[12] Pro sva tant. p.] Hodie reus non ſatiſdat iudicatum ſolui, ſed iudicio ſe adforurum vſque ad finem litis, aut ſatiſdat, aut iurat, aut repromittit.

Iurat

Iuratvir illuſtris, l. quotiens, C. de dignit. Et qui immobilia poſſidet, l. ſciendum, qui ſatiſd. cog l. in factis 3. C. de prox. ſacr. ſcrin. l. mulus, C. de prine. ag. in reb. Nou. Val. de epiſc. iud. Repromittit clericus in quibuſdam cauſis, qua de re agitur in l. cum clericis, & l. omnes, C. de epiſc. & cler.

* 13 PERMANEAT] παραμένειν, Plato Phædone: & vſque ad ſententiam [h].

* 14 PRO QV. PAS.] L. 1. de ripa mun. l. vlt. C. de pet. her. nec enim ſatiſdat V. I. aut qui ampliſſ. facultates habet, l. 1. de cuſt. reor.

15 COMPELLITVR] Fideiuſſores idonei dantur pro qualitate rei qua de agitur, l. 1. D. in ius voc. vt eant, l. ſi vero §. 1. Qui ſatiſd. cog. non, vt Accurſius opinatur, pro qualitate rei cum quo agitur. Senſus autem horum verborum [pro qualitate perſonæ] hic eſt, Pro qualitate reorum aut fideiuſſoriam, aut iuratam, aut nudam ab eis repromiſſionem præſtari.

g Cuius præcipua eſt clauſula de litis æſtimatione.
h Gloſſa heic. ſic lis terminata in l. acta 45. D. de re iudic.

§. III. Sin autem per procuratorem lis vel infertur, vel ſuſcipitur: in actoris quidem perſona, ſi non mandatum actis inſinuatum eſt, vel præſens dominus litis in iudicio procuratoris ſui perſonam confirmauerit, ratam rem dominum habiturum, ſatiſdationem procurator dare compellitur: eodem obſeruando, & ſi tutor, vel curator vel aliæ tales perſonæ, quæ alienarum rerum gubernationem receperunt, litem quibuſdam per alium[16] inferunt.

* 16 PER ALIVM] Ipſi autem non ſatiſdant [i].

i Vide ſup. nu. 6.

§. IV. Si vero aliquis conuenitur: ſi quidem præſens procuratorem dare paratus eſt: poteſt vel ipſe in iudicium venire, & ſui procuratoris perſonam per Iudicatum ſolui ſatiſdationem ſolemni[17] ſtipulatione firmare, vel extra iudicium ſatiſdationem exponere, per quam ipſe ſui procuratoris fideiuſſor exiſtat pro omnibus Iudicatum ſolui ſatiſdationis clauſulis. vbi & de hypotheca ſuarum rerum conuenire[18] compellitur: ſiue in iudicio promiſerit[19], ſiue extra iudicium cauerit: vt tam ipſe quam heredes eius obligentur: alia inſuper cautela, vel ſatiſdatione propter perſonam ipſius exponenda, quod tempore ſententiæ recitandæ in iudicio inuenietur[20]: vel ſi non venerit, omnia dabit fideiuſſor[21], quæ condemnatione continentur, niſi fuerit prouocatum.

17 SOL. STIP.] Vet. cod. [ſatiſdationis ſolemnes ſtipulationes,] & recte: nam tres hæc ſatiſdatio clauſulas habet [k].

* 18 CONVENIRE] Paciſci. ſic l. 7. Vt leg. no. can.

* 19 PROMISERIT] Promiſerit, id eſt, repromiſerit [l] ſuo nomine: cauerit, id eſt, fideiuſſerit alieno.

20 IN IVD. INV.] Theoph. ἀπαντήσεται ἐν τῷ δικαστηρίῳ, quod probo.

21 FIDEIVSSOR] Omnino delendum nomen [fideiuſſor.]

k L. 6. D. iudic. ſol. l Theoph.

§. V. Si vero reus præſto ex quacumque cauſa non fuerit, & alius velit defenſionem eius ſubire: nulla differentia inter actiones in rem, vel in perſonam introducenda, poteſt hoc facere: ita tamen vt ſatiſdationem[22] Iudicatum ſolui pro

A litis æſtimatione præſtet. Nemo enim ſecundum veterem regulam (vt iam dictum eſt) alienæ rei ſine ſatiſdatione defenſor idoneus intellegitur[23].

* 22 VT SATISDAT.] Datis fideiuſſoribus, & quandoque etiam pignoribus, l. 1. §. vlt. quib. mo. pig. vel hyp. ſol.

* 23 IDON. INTEL.] Sine ſatiſdatione Iud. ſolui, l. 26. de min. l. 18. §. vlt. de conſt. pec. l. qui proprio §. qui alium, de procur. l. 3. §. vlt. rer. amor. vel iudicio ſiſti, l. 17. de accuſ. vel damni infecti, l. 166. de reg. iur.

§. VI. Quæ omnia apertius & perfectiſſime à
B cottidiano iudiciorum vſu in ipſis rerum documentis apparent.

§. VII. Quam formam non ſolum in hac regia vrbe[24], ſed etiam in omnibus noſtris prouinciis*, & ſi propter imperitiam forte aliter celebrantur, obtinere cenſemus: quum neceſſe eſt omnes prouincias, caput[25] omnium noſtrarum ciuitatum, id eſt, hanc regiam vrbem, eiuſque obſeruantiam ſequi.

* 24 IN HAC REG. V.] Horatius [m], Mihi iam non regia Roma, ſed vacuum Tibur placet.

* *De ſatiſdationibus in iudicio præſtandis, quod in vſu receptum erat contra formam iuris veteris, vt idem obſer-*
C *uetur in omnibus prouinciis, Conſtitutio quæ non extat alibi.*

* 25 CAPVT] Ouidius [n] de Roma, Immenſi caput orbis erit. At Iuſtinianus intelligit de noua Roma, id eſt, Conſtantinopoli.

m Epiſt. 7. li. 1. n Metam. li. 15. fab. 43.

De perpetuis & temporalibus actionibus, & quæ ad heredes, & in heredes tranſeunt.

CAPVT XII.

HOc loco admonendi ſumus eas quidem actiones, quæ ex lege Senatuſve conſulto,
D ſiue ex ſacris Conſtitutionibus proficiſcuntur, perpetuo[1] ſolere antiquitus comperere, donec ſacræ Conſtitutiones[2], tam in rem quam in perſonam actionibus certos fines[3] dederunt. eas vero quæ ex propria prætoris iuriſdictione pendent, plerumque intra annum[4] viuere[5]. nam & ipſius prætoris intra annum erat imperium. Aliquando tamen & in perpetuum extenduntur, id eſt, vſque ad finem ex Conſtitutionibus introductum: quales ſunt eæ quas bonorum poſſeſſori[6], ceteriſque[7] qui heredis loco ſunt, accommodat. Furti quoque manifeſti actio quam-
E uis ex ipſius prætoris iuriſdictione proficiſcatur, tamen perpetuo datur. abſurdum[8] enim eſſe exiſtimauit anno eam terminari*.

* 1 PERPETVO] In infinitum.

2 CONSTITVT.] Omnium autem celeberrima eſt Conſtitutio Theodoſij de præſcriptionibus 30. annor. l. ſicut, C. de præſcript. 30. de qua & in Nouell. Theod. & Valent. de 30. ann. præſcr. & in Nou. de epiſc. iud. Sidonius Apollinar. lib. 8. [a] Per ipſum fere tempus, vt decemuiraliter loquar, lex de præſcriptione tricennij fuerat proquiritata, cuius peremptoriis abolita rubricis lis omnis in ſextum tracta quinquennium terminabatur. Intelligit autem Sidon. No-

uell. de præſcr. 30. ann. nam, vt ex cod. auctore apparet, Aſterio conſule ea lex proquitirata (& id quidem decemuirale verbum eſt) fuit. De hac præſcript. Caſſiodot. lib. 5. [b] Tricennalis, inquit, humano generi patrona præſcriptio eo, quo cunctis, vobis iure ſeruabitur. Et Suidas in verbo τριάκοντα ἐνιαυτοί. ἐπὶ δὲ ὁ νόμος ἐμπεδῶν ἵστατο τὰς μὲν ἄλλας δίκας ἁπάσας ἐν τριακονταετίᾳ παραγραφὴν ἄγειν, ὀλίγας δὲ ἄλλας ἐξ ὑποθηκαρίας τέσσαρσι μ. ἐνιαυτῶν μόνας ἐκκρούειν. Quod autem ait de hypothecariis & præſcriptione 40. ann. in debitoribus locum obtinet, & heredibus creditorum, & poſterioribus creditoribus quamdiu debitor ſuperſtes eſt: alioquin ad hypothecariam ſufficit 30. ann. præſcriptio [c]. Addit & in quibuſdam aliis cauſis neceſſariam eſſe præſcriptionem 40. ann. quod ex tit. de præſcript. 30. vel 40. B ann. quia colligi poteſt, noſque id ad maiorem ſcribendi diligentiam reſeruamus, nunc prætermittemus.

* [3] CERTOS FIN.] 30. aut 40. annor. [d]

* [4] INTRA AN.] Intra annum vtilem, l. 22. §. vlt. de lib. cau.

* [5] VIVERE] Viuere, vt l. 3. C. de præſ. 30. an. viuendi, vbi male Baſ. ζητεῖν pro ζῆν, & l. 1. C. de an. exc. vitam longiorem, & l. 3. C. de temp. app.

* [6] POSSESSORI] Poſſeſſoria hereditatis petitio eſt perpetua [e]: ſed & quæcumque alia actio bon. poſſeſſori datur rei perſequendæ gratia vel in bon. poſſeſſorem, l. 35. de obl. & act. imo & quæ alij vel in alium, l. 3. §. pen. Nau. caup.

* [7] CÆTERIS Q.] Vt puta ei cui libertatum cauſa bona addicuntur [f], aut bonorum emptori [g], aut ei qui C omiſſa cauſa teſtamenti ab inteſtato poſſidet hereditatem [h], aut heredi inſtituto ſub conditione iuriſiurandi [i], cui prætor eam conditionem remittit [k].

* His addatur actio ex edicto, ſi menſor falſum modum dixerit, l. 4. D. eod. & actio in factum in duplum ex edicto Nautæ caup. l. vlt. §. pen. D. eod. & actio ſerui corrupti, l. 13. de ſer. corr.

* [8] ABSVRDVM] Cur abſurdum? quia leuiorem eam fecit quam eſſet ciuilis, & abſurdum eſſe exiſtimauit eam etiam facere breuiorem: erit ergo perpetua vt ciuilis, ſed non durior vt ciuilis [l].

* *Ratio cur actio furti manifeſti ſit perpetua. Locus ſingularis.*

[a] Epiſt. 6. [b] Epiſt 37. [c] L. 7. §. 1. & 2. C. de præſc. trig. D
[d] L. 3. & 7. C. de præſc. trig. vel quad.
[e] L. hereditatis 7. C. de petit. hered.
[f] L. 4. §. is autem, D. de fideic. libert.
[g] Vide Notas priores ad tit. de ſucceſ. ſublat. & ibid. Theoph.
[h] L. ſi duo 18. D. ſi qu. om. cau. teſt.
[i] L. 1. §. 2. D. ad leg. Falc.
[k] L. quæ ſub conditione 8. D. de cond. inſtit.
[l] Vide Theoph.

§. I. Non omnes autem actiones, quæ in aliquem aut ipſo iure competunt, aut à prætore dantur, & in heredem æque competunt, aut dari ſolent. Eſt enim certiſſima iuris regula, ex maleficiis pœnales [10] actiones in heredem rei non competere: veluti furti, vi bonorum raptorum, iniuriarum, damni iniuriæ. Sed heredibus huiuſmodi actiones competunt, nec denegantur: excepta iniuriarum actione & ſi qua alia ſimilis [11] inueniatur. Aliquando [12] tamen etiam ex contractu actio contra heredem non competit, quum teſtator doloſe verſatus ſit, & ad heredem eius nihil ex dolo peruenit [13]. Pœnales autem actiones, quas ſupra diximus, ſi ab ipſis principalibus perſonis fuerint conteſtatæ: & heredibus dantur, & contra heredes [14] tranſeunt.

* [10] POENALES ACT.] Quæ pœnæ nomine concipiuntur, l. 9. §. vlt. de reb. auc. iud poſſ.

A * [11] SIMILIS] Veluti de moribus, l. vlt. C. Theod. de inceſt. nupt. l. rei §. vlt. ſol. mat. & ingrati, ex l. 7. C. de reu. do. & in factum, ex l. pen. de in ius voc. quæ vindictæ, non pecuniæ perſequutionem habent.

* [12] ALIQVANDO] V. cap. 2. Obſ. 21.

* [13] PERVENIT] Nec enim ex omni dolo defuncti tenetur heres, licet actio ex contractu deſcendat, ſed ex eo tantum, quod rebus actoris damnum attulit, l. 1. C. de her. tut.

* [14] CONT. HERED.] L. vlt. de fid. tut.

§. II. Supereſt vt admoneamus, quod ſi ante rem iudicatam is, cum quo actum eſt, ſatisfaciat actori, officio iudicis conuenit eum abſoluere, licet iudicij accipiendi tempore in ea cauſa B fuiſſet, vt damnari debeat, & hoc eſt, quod ante vulgo dicebatur, omnia iudicia abſolutoria * eſſe.

* *Omnia iudicia abſolutoria. Locus ſingularis.*

De Exceptionibus.

CAPVT XIII.

SEQVITVR vt de exceptionibus diſpiciamus. Comparatæ autem ſunt exceptiones defendendorum eorum gratia cum quibus agi- C tur. Sæpe enim accidit vt licet ipſa perſequutio, qua actor experitur, iuſta ſit, tamen iniqua [1] ſit aduerſus eum cum quo agitur.

* [1] INIQVA] Cicer. in Part. Excipit iniquitatem actionis.

§. I. Verbi gratia, ſi metu coactus, aut dolo inductus, aut errore lapſus, ſtipulanti Titio promiſiſti quod non debueras promittere: palam eſt, iure ciuili te obligatum eſſe, & actio qua intenditur dare te oportere efficax [2] eſt, ſed iniquum eſt te condemnari. Ideoque datur tibi exceptio metus cauſa aut doli mali, aut in factum compoſita [3] ad impugnandam actionem.

D * [2] EFFICAX] Imo inefficax & inanis, quia eliditur exceptione. Sed efficax origine, non exitu, ſi opponatur exceptio: nam exceptio inefficacem conſtituit actionem, l. 1. C. ſi adu. cred. l. 1. de iu. dot. quia nihil actor ex ea conſequitur, §. temporales, inf.

[3] COMPOSITA] Quod ait, [compoſita] ad ſolam exceptionem in factum referendum eſt, quæ & in factum concepta dicitur, l. quod de bonis, ad l. Falc. Eſt autem hæc erroris exceptio [a].

* Vt l. vlt. in fi. C. de ann. except. vet. libri exceptiones compoſitæ ſunt.

[a] Theoph.

§. II. Idem iuris eſt ſi quis quaſi credendi cauſa pecuniam ſtipulatus fuerit, neque numera- E uerit. Nam eam pecuniam à te petere poſſe eum certum eſt: dare enim te oportet, quum ex ſtipulatione tenearis. Sed quia iniquum eſt eo nomine te condemnari: placet per exceptionem pecuniæ non numeratæ te defendi debere, cuius tempora nos (ſecundum quod iam ſuperioribus libris ſcriptum eſt) Conſtitutione noſtra [4] coartauimus.

[4] CONSTITVT.] Conſtitutio Latina l. pen. C. de non numer. pec.

§. III. Præterea debitor ſi pactus fuerit cum creditore, ne à ſe peteretur, nihilominus obli-

gatus manet, quia pacto conuento obligationes non omnimodo diſſoluuntur[5]. qua de cauſa efficax eſt aduerſus eum actio, qua actor intendit: Si paret eum dare oportere. Sed quia iniquum eſt contra pactionem eum damnari: defenditur per exceptionem pacti conuenti.

* [5] Dissolvvntvr] Quia ipſo iure conſiſtunt, per exceptionem diſſoluuntur.

§. IV. Æque ſi debitor creditore deferente iurauerit, nihil ſe dare oportere, adhuc obligatus permanet. ſed quia iniquum eſt de periurio[6] quæri, defenditur per exceptionem iuriſiurandi[7]. In iis quoque actionibus, quibus in rem agitur, æque neceſſariæ ſunt exceptiones, veluti ſi petitore deferente poſſeſſor iurauerit eam rem ſuam eſſe: & nihilominus petitor eandem rem vindicet. licet enim verum ſit quod intendit, id eſt, rem eius eſſe, iniquum tamen eſt poſſeſſorem condemnari.

* [6] De peri. q.] Nec enim quæritur an peierauerit, ſed an iurauerit[b]. Stari enim iuriiurando oportet, l. 21. de dolo.

[7] Per except. ivrisi.] Defendi etiam poteſt per exceptionem pacti, l. ſed & ſi ſeruus, de iureiur. nam iuſiurandum ex pactione venit. Ex hac etiam exceptione & aliis omnibus oritur generalis exceptio doli, l. 2. § & generaliter, de duli except.

[b] L. 5. §. 2. D. de minor.

§. V. Item ſi iudicio tecum actum fuerit, ſiue in rem, ſiue in perſonam[8], nihilominus obligatio[9] durat[10]. & ideo ipſo iure de eadem re poſtea aduerſus te agi poteſt: ſed debes per exceptionem rei iudicatæ adiuuari.

* [8] In person.] Et tu ſcilicet abſolutus fueris[c].

* [9] Obligatio] Serua obligationem dici etiam in iudicio in rem, vt l. fundum, de euict.

* [10] Dvrat] Res iudicata ipſo iure non tollit priſtinam ciuilem obligationem, ſed non ideo tamen minus ipſa parit ciuilem obligationem & actionem iudicati[d]. Et in iudiciis quoque in rem nec vero domino adimit, nec aduerſario eius præbet vindicationem, l. 3. §. vlt. de pignorib.

[c] Theoph. & Accurſ. [d] L. minor 40. D. de minor.

§. VI. Hæc exempli cauſa retuliſſe ſufficiet. Alioquin quam ex multis variiſque cauſis exceptiones neceſſariæ ſint, ex latioribus Digeſtorum ſeu Pandectarum libris intellegi poteſt. Quarum quædam ex legibus, vel ex iis, quæ legis vicem obtinent[11], vel ex ipſius prætoris iuriſdictione ſubſtantiam capiunt.

* [11] Obtinent] Ex S. C. [e] vel Conſtitutionibus, §. quos autem, ſup. de bon. poſſ.

[e] Theoph. vt exceptio Sc. Macedoniani, & Velleiani & Sc. Trebell. de qua in l. 1. §. ſi præcepto, D. quando de pecul. act. annal.

§. VII. Appellantur autem exceptiones aliæ perpetuæ & peremptoriæ, aliæ temporales & dilatoriæ.

§. VIII. Perpetuæ & peremptoriæ ſunt, quæ ſemper agentibus obſtant, & ſemper rem de qua agitur perimunt: qualis eſt exceptio doli mali, & quod metus cauſa factum eſt, & pacti conuenti, quum ita conuenerit, ne omnino pecunia peteretur

§. IX. Temporales atque dilatoriæ ſunt quæ ad tempus nocent, & temporis dilationem tri-

A buunt: qualis eſt pacti conuenti, quum ita conuenerit ne intra certum tempus ageretur[12], veluti intra quinquennium. nam finito eo tempore non impeditur actor rem exequi. Ergo ii, quibus intra certum[13] tempus agere volentibus obicitur exceptio aut pacti conuenti, aut alia ſimilis; differre debent actionem, & poſt tempus agere. Ideo enim & dilatoriæ iſtæ exceptiones appellantur. Alioquin ſi intra tempus egerint, obiectaque ſit exceptio: neque eo iudicio quidquam conſequerentur propter exceptionem, neque poſt tempus olim agere poterant, (B) cum temere[14] rem in iudicium deducebant, & conſumebant, qua ratione rem amittebant. Hodie autem non ita ſtricte hæc procedere volumus: ſed eum qui ante tempus pactionis vel obligationis[15] litem inferre auſus eſt, Zenonianæ Conſtitutioni ſubiacere cenſemus, quam ſacratiſſimus legiſlator, de iis, qui tempore plus petierint, protulit: vt & inducias quas ipſe actor ſponte indulſerit, vel natura actionis continet[16], contempſerit[17], in duplum habeant ii, qui talem iniuriam paſſi ſunt: & poſt eas finitas non aliter litem ſuſcipiant, niſi omnes expenſas litis antea acceperint: vt actores tali pœna perterriti, tempora litium (C) doceantur obſeruare.

* [12] Ageretvr] Petere & agere & rem exequi, idem.

* [13] Certvm t.] Certum pro ſtatutum. aut, vt Theoph. legas, intra tempus.

[14] Cvm temere] Quia obſtabat exceptio rei iam ante in iudicium temere deductæ & conſumptæ, id eſt, exceptio rei iudicatæ[f]: atque ita obſtabat ante tempus dilatoria, poſt tempus peremptoria exceptio, ideo rem amittebant. Vt vero res in iudicium illud prius deducta videatur, neceſſe eſt actoré egiſſe pure ſibi dari oportere: namque ſi egerit ſub exceptione hac, Cuius pecuniæ dies fuerit: & reus iudici probauerit, eius pecuniæ diem (D) nondum eſſe, nec male egiſſe, nec rem in iudicium deduxiſſe & conſumpſiſſe videtur. Quamobrem à Q. Pompeio prætore, vt M. Tullius refert in 1. de Orat. quum petitor ante diem putaret actionem ſibi dari poſtularet, rei patronus perquam ſtulte contendebat, ſine illa exceptione actionem dari non oportere: neque intelligebat, ſi pure actum eſſet, litem eum amiſſurum, ſi ſub exceptione, poſt tempus eum denuo rectiſſime acturum. Similis fuit imperitia Hypſæi & Octauii, quæ à me fuit explicata in §. ſi quis agens, ſup. de act. Eſt de tutela ex XII. tab. actio rationibus diſtrahendis in duplum. Hypſæus pro pupillo à M. Craſſo prætore poſtulabat, vt ſibi liceret in triplum agere. Octauius pro tutore non niſi in duplum actionem dari (E) oportere contendebat: neque intelligebat, ſi in triplum actionem impetrari ſiuiſſet, hoc ſolo ſe tutelæ actione liberatum iri.

* [15] Obligat.] Obligatio pro contractu, vt in idiotiſmo: & ſerua diſcrimen, quia pactio non eſt obligatio[g]. Pro pignore, l. 2. C. de rep. her.

* [16] Natvra action.] Hæc reſpondent his quæ dixit ante, pactionis vel obligationis. Inducias actor indulget ex pactione. Natura actionis continet, ſi obligatio ſit concepta in diem, vel ſub conditione[h].

* [17] Contemps.] ἀπὸ κοινοῦ, quas ipſe actor contempſerit.

[f] Vide Theoph. [g] L. 7. §. 2. D. de pact. [h] Theoph. l. 44. §. 1. D. de oblig.

§. X. Prætetea etiam ex perſona dilatoriæ ſunt exceptiones, quales ſunt ptocutatoriæ: veluti ſi per militem aut mulietem agere quis velit. Nam militibus nec pto patre, vel matre, vel vxore, nec ex ſacro reſcripto procurarorio nomine experiri conceditur. ſuis vero negotiis ſupereſſe ſine offenſa diſciplinæ poſſunt. Eas vero exceptiones, quæ olim procuraroribus propter infamiam [18], vel dantis [19], vel ipſius procuratotis [20] opponebantut: quum in iudiciis frequentari nullo modo perſpeximus, conquieſcere ſanximus, ne dum de his altercatur, ipſius negotij diſceptatio proteletut [21].

* [18] INFAM.] Vel reatum, l. reum, C. de procur.

* [19] VEL DANT.] Honot eſt, per ptocuratorem poſſe litigare, l. vlt. C. de iniur. quo infamis indignus eſt.

* [20] PROCVRAT.] L. in exceptionibus, de probat. Paulus 1. Senr. tit. 2. infames cognirores fieri non poſſe. Quint. 4. [i] Male petis: procuratori enim tibi eſſe non licer. ſed neque illi, cuius oomine litigas, habere procuratorem. & alio loco [k], Non licet tibi agere mecum: cognitor enim fieri non potuiſti. & Fortunatianus [l], Reum negare inſamem agere poſſe. Et tamen infamis pro alio poſtulare non poteſt [m]. aduocati enim maior dignitas eſt, quam procurarotis, quandoquidem aduocarotum corpus ſeminarium dignitatum eſt, vt Valent. ait [n] Nouel. de popul. & conuenienter Sidonius [o], Aduocarorum quum finiuntur actiones, tunc incipere dignitates. & Ennodius [p], Nota proximitate ſociari cauſidicum & ſenarorem.

* [21] PROTELETVR] Ne de apicibus iuris diſputetur, l. ſi fideiuſſor §. quædam, mand.

[i] Cap. 4. [k] Lib. 3. c. 6. [l] Lib. 1. artis rhetor. [m] L. 1. §. ſecundo loco, D. de poſtul. [n] eſt 34. inter Theodoſianas. [o] L. 1. epiſt. 11. [p] L. 5. epiſt. 2.

De Replicationibus.

CAPVT XIV.

INTERDVM euenit vt exceptio, quæ ptima facie iuſta videatur, inique noceat. quod quum accidit, alia allegatione opus eſt, adiuuandi actoris gratia, quæ teplicatio vocatut: quia pet eam replicatut, atque reſoluitur ius exceptionis. veluti quum pactus eſt aliquis cum debitore ſuo, ne ab eo pecuniam petat, deinde poſtea in contrarium pacti ſunt, id eſt, vt creditori petere liceat: ſi creditor agat, & excipiat debitor, vt ita demum condemnetur, ſi non conuenetit [1], ne eam pecuniam creditot petat: nocet ei exceptio. conuenit enim ita: namque nihilominus hoc verum manet, licet poſtea in contrarium pacti ſint. ſed quia iniquum eſt creditorem excludi, replicatio ei dabitur ex poſteriore pacto conuento.

* [1] SI NON CONVEN.] Ex hoc loco diſce quid in exceptionibus, quæ plerumque ita concipiuntur, Si non, vel Niſi, vel tacito intellectu, præmitti oporteat [a].

[a] Vide Theoph. noſtrum.

§. I. Rutſus interdum euenit, vt replicatio A quæ prima facie iuſta eſt, inique noceat. quod quum accidit, alia allegatione opus eſt, adiuuandi rei gratia, quæ duplicatio vocatur.

§. II. Et ſi rurſus ea prima facie iuſta videatur, ſed proptet aliquam cauſam actori inique noceat, rurſus alia allegatione opus eſt, qua actot adiuuetur, quæ dicitur triplicatio.

§. III. Quarum omnium exceptionum vſum interdum vlterius, quam diximus, varietas negotiorum introduxit, quas omnes apettius ex Digeſtorum latiore volumine facile eſt cognoſcere.

B §. IV. Exceptiones autem, quibus debitot defenditut, plerumque accommodari ſolent etiam fideiuſſoribus [2] eius, & recte, quia quod ab iis petitur, id ab ipſo debitore peti [3] videtur: quia mandati iudicio [4] redditurus [5] eſt eis, quod ij pro eo ſoluerint. Qua tatione & ſi de non petenda pecunia pactus quis cum reo fuerit, placuit perinde ſuccurrendum eſſe pet exceptionem pacti conuenti illis quoque, qui pro eo obligati eſſent, ac ſi cum ipſis pactus eſſet, ne ab eis ea pecunia peteretur. Sane quædam exceptiones non ſolent his accommodari. Ecce enim debitot, ſi bonis ſuis ceſſerit, & cum C eo creditot experiatur, defenditut pet exceptionem, Niſi [6] bonis ceſſerit. Sed hæc exceptio fideiuſſotibus non datur, ideo ſcilicet, quia [7] qui alios pro debitore obligat, hoc maxime proſpicit vt quum facultatibus lapſus fuerit debitor, poſſit ab iis, quos pro eo obligauit, ſuum conſequi [8].

* [2] FIDEIVSS.] Et omnibus intetceſſoribus, & aliquando expromiſſoribus [b], l. 1. §. excep. Quar. rer. act. non det.

Eis vero quæſita ſemel exceptio inuitis non extorquetur, l. vlt. de pact. cui non aduerſatur l. ſi vnus §. pactus, eod. nam in eo §. hæc verba [eadem ratione] D ſic accipienda ſunt, ſi ipſis ſcientibus poſterius pactum interpoſitum eſt, vt qua ratione reus amittit exceptionem, eadem etiam amittant fideiuſſores.

* [3] PETI VID.] L. aduerſus, de recep. qui arb. rec.

* [4] MAND. IVD.] Igitur quo caſu mandati iudicium ceſſat, & hæc quoque iuris definitio ceſſat [c].

* [5] REDDIT.] Aut ſi ſoluendo non ſit fideiuſſor, pecuniam amiſſurus, l. fideiuſſori, de donat.

* [6] NISI BON.] Vet. recte, Niſi, & Th. ἀλλ' ἐὰν ἐξίϛῃ, & Baſ. ad l. 3. C. de bo. auct. iud. poſſ.

* [7] QVIA] Non quia perſonæ cohæreat, quum & heredi proficiat.

* [8] CONSEQVI] Quint. decl. 273. Sponſor in hoc accipitur, ne creditor in damno ſit.

E [b] L. defenſiones 11. C. de except. [c] Vide Cuiac. Obſer. lib. 19. c. 29.

De interdictis.

CAPVT XV.

SEQVITVR, vt diſpiciamus de interdictis ſeu actionibus [1], quæ pro his exercentur. Erant autem interdicta, formæ atque conceptiones verborum, quibus ptætor aut iubebat aliquid

fieri, aut fieri prohibebat. quod tunc maxime faciebat, quum de poſſeſſione, aut quaſi poſſeſſione inter aliquos contendebatur.

[2] SEV ACTION.] Actionis verbo continentur interdicta, l. actionis, de obligat. & act. Cic. pro Cæc. Verum hanc actionem habetis qua nos vſi ſumus. Ceterum hoc inter ſe diſtant, quod actioni addatur iudex, interdicto non item [a].

[a] Prætor actionem & iudicem dabat, cui quemadmodum iudicaret præſcribebat. Interdictis non addebatur iudex, ſed prætor ipſe quoties de poſſeſſione vel quaſi quærebatur, iubebat aliquid fieri, aut non fieri, integra manente actione ſecunda, ſiue actione proprietatis. vide Parat. Cod. de interd

§. I. Summa autem diuiſio interdictorum hæc eſt, quod aut prohibitoria ſunt, aut reſtitutoria, aut exhibitoria. Prohibitoria ſunt, quibus vetat aliquid fieri: veluti vim [2] ſine vitio [3] poſſidenti, vel mortuum inferenti, quo ei ius erat inferendi, vel in ſacro loco ædificari, vel in flumine publico ripave eius aliquid fieri, quo peius nauigetur. Reſtitutoria ſunt, quibus reſtitui aliquid iubet, veluti bonorum poſſeſſori poſſeſſionem eorum, quæ quis pro herede, aut pro poſſeſſore poſſidet ex ea hereditate: aut quum iubet ei qui vi poſſeſſione fundi deiectus ſit, reſtitui poſſeſſionem. Exhibitoria ſunt, per quæ iubet exhiberi: veluti eum cuius de libertate [4] agitur: aut libertum [5], cui patronus operas indicere velit, aut parenti liberos, qui in poteſtate eius ſunt. Sunt tamen qui putant proprie interdicta ea vocari, quæ prohibitoria ſunt, quia interdicere eſt denunciare & prohibere: reſtitutoria autem & exhibitoria proprie decreta vocari. Sed tamen obtinuit omnia interdicta appellari, quia inter duos [6] dicuntur.

[2] VIM] Vt interdicto Vti poſſidetis, & de ſuperficiebus, Aduerſus ea vim fieri veto. quod & in l. 1. Vti poſſid. Et ex Ælio Gallo integrum ab Sext. Pomp. proponitur, vbi quid ſit poſſeſſio definit [b].

[3] SINE VITIO] Interdicto Vti poſſidetis, vel Vtrubi, nec vi, nec clam, nec precario ab aduerſario poſſidenti [c].

[4] DE LIBERT.] Obſtare videtur l. 3. §. plane, de lib. ho. exh. ſed de libertate tuenda hic agitur, ne inuitus retineatur, quem certo conſtat eſſe liberum, non de eo qui tamquam ſeruus poſſidetur, de quo adſertori competit actio ad exhibendum, l. 10. ad exhib. non interdictum exhibitorium. Quæ ſequuntur etiam de liberis & libertis intellige, quibus aduerſarius non facit controuerſiam ſtatus.

[5] AVT LIBERT.] De liberto exhibendo interdictum competit ad exemplum interdicti de liberis exhibendis, l. 2. §. iuris. De interd.

[6] INTER DVOS] Sic conſtanter habent omnes lib. ſcripti, non [quia interim.] Iſidorus [d] tamen & Anianus in notis ad Paul. lib. 5. Sent. [e] interdictum definierunt ſententiam interim dictam.

[b] In v. poſſeſ. [c] Vide Cui. l. 19. Obſ. c. 17.
[d] Origin. lib. 5. c. 25. [e] Tit. 6.

§. II. Sequens diuiſio interdictorum hæc eſt: quod quædam adipiſcendæ poſſeſſionis cauſa comparata ſunt, quædam retinendæ, quædam recuperandæ.

§. III. Adipiſcendæ poſſeſſionis cauſa interdictum accommodatur bonorum poſſeſſori, quod appellatur, Quorum bonorum, eiuſque vis & poteſtas hæc eſt, vt quod ex iis bonis quiſ-

A que quorum poſſeſſio alicui data eſt, pro herede aut pro poſſeſſore poſſideat, id ei cui bonorum poſſeſſio data eſt, reſtituere debeat. Pro herede autem poſſidere videtur qui putat ſe heredem eſſe. Pro poſſeſſore is poſſidet, qui nullo iure rem hereditariam, vel etiam totam hereditatem, ſciens ad ſe non pertinere, poſſidet. Ideo autem adipiſcendæ poſſeſſionis vocatur interdictum, quia ei tantum vtile eſt, qui nunc primum conatur adipiſci rei poſſeſſionem. Itaque ſi quis adeptus poſſeſſionem, amiſerit eam, hoc interdictum ei inutile eſt. Interdictum quoque quod appellatur Saluianum, adipiſcendæ poſſeſſionis
B cauſa comparatum eſt, eoque vtitur dominus fundi de rebus [7] coloni, quas is pro mercedibus fundi pignori futuras pepigiſſet [8].

[7] DE REB. COL.] Aduerſus extraneum poſſeſſorem, vt Th. adiicit, quod fit vtili, non directo Saluiano interdicto [f].

[8] PEPIGISSET] Nec enim tacito iure cenſentur obligatæ [g].

[f] L. 1. de Salu. int. D. & C. [g] Vide ſup. de action. §. 7.

§. IV. Retinendæ poſſeſſionis cauſa comparata ſunt interdicta Vti poſſidetis, & Vtrubi: quum ab vtraque parte de proprietate alicuius
C rei controuerſia ſit: & ante quæritur, vter ex litigatoribus poſſidere, & vter petere debeat. Namque niſi ante exploratum fuerit, vtrius eorum poſſeſſio ſit, non poteſt petitoria actio inſtitui: quia & ciuilis & naturalis ratio facit, vt alius poſſideat, alius à poſſidente petat. Et quia longe commodius eſt poſſidere potius quam petere: ideo plerumque & fere ſemper ingens exiſtit contentio de ipſa poſſeſſione. Commodum autem poſſidendi in eo eſt, quod etiamſi eius res non ſit, qui poſſidet, ſi modo actor non potuerit ſuam eſſe probare, remanet ſuo loco poſſeſſio. propter quam cauſam quum obſcura ſunt vtriuſ-
D que iura, contra petitorem iudicari ſolet. Sed interdicto quidem Vti poſſidetis, de fundi vel ædium poſſeſſione contenditur. Vtrubi vero interdicto de rerum mobilium poſſeſſione. Quorum vis ac poteſtas plurimam inter ſe differentiam apud veteres habebat. Nam Vti poſſidetis interdicto is vincebat, qui interdicti tempore poſſidebat: ſi modo nec vi, nec clam, nec precario nactus fuerat ab aduerſario poſſeſſionem, etiamſi alium vi expulerat, aut clam abripuerat alienam poſſeſſionem, aut precario rogauerat aliquem, vt ſibi poſſidere liceret. Vtrubi vero interdicto is vincebat qui maiore parte eius an-
E ni, nec vi, nec clam, nec precario ab aduerſario poſſidebat. Hodie tamen aliter obſeruatur. Nam vtriuſque interdicti poteſtas (quantum ad poſſeſſionem pertinet) exæquata eſt, vt ille vincat & in re ſoli, & in re mobili, qui poſſeſſionem, nec vi, nec clam, nec precario ab aduerſario litis conteſtatæ tempore detinet.

§. V. Poſſidere autem videtur quiſque non ſolum ſi ipſe poſſideat, ſed & ſi eius nomine aliquis in poſſeſſione ſit, licet is eius iuri ſubiectus non ſit, qualis eſt colonus & inquilinus. Per eos

quoque apud quos depoſuerit quis, aut quibus commodauerit, ipſe poſſidere videtur. Et hoc eſt, quod dicitur, retinere poſſeſſionem poſſe aliquem per quemlibet, qui eius nomine ſit in poſſeſſione. Quinetiam animo quoque retineri poſſeſſionem placet, id eſt, vt quamuis neque ipſe ſit in poſſeſſione, neque eius nomine alius, tamen ſi non derelinquendæ poſſeſſionis animo, ſed poſtea reuerſurus inde diſceſſerit, retinere poſſeſſionem videatur. Adipiſci vero poſſeſſionem per quos aliquis poteſt, ſecundo libro expoſuimus. Nec vlla dubitatio eſt, quin animo ſolo adipiſci poſſeſſionem nemo poteſt [9].

[9] NEMO POT.] Poſſeſſio nudo animo retinetur, nudo animo amittitur: nudo animo non adquiritur [h]. Sunt qui contendant, nudo quoque animo poſſeſſionem non amitti, ex l. quemadmodum, de adq. poſſ. ſed ea lex, vt apparet ex inſcriptionum ſimilitudine, conferenda eſt cum l. fere, de diuerſ. reg. iur. in qua merito additur [fere:] nec enim omnino vt adquiritur, ita etiam amittitur poſſeſſio. nam etſi non amittatur ſolo corpore, propterea quod ſolo animo retinetur, ſolo tamen animo amittitur. nec eſt alia ratio propter quam videatur additus ille articulus [fere.] Fuit autem hæc Ioannis ſententia, quam his verbis interpretes Græci [i] exprimunt: καλῶς οὖν τὸ σχεδὸν ὅτι τούτου τῷ ῥήματος πρόσκειται· οὐ γὰρ ὥσπερ δυνάμεθα κτήσασθαι ψιλῷ τῷ πράγματος, οὐ πάντως ταύτῃ τούτῳ καὶ ἀποκτώμεθα.

[h] L. 4. C. de adqui. poſſ. Verum amitti ſolo animo poteſt [k].

[h] L. 3. §. 1. & §. in amittenda, verſ. ſed etſi, l. ſi me in vacuam 34. D. de adquir. poſſ. l. 4. C. eod.

[i] Apud Conſtantin. Harm. Epitomar. l. 2. tit. 1. §. 9. in fine.

[k] L. 3. §. in amittenda, D. de adqu. poſſ.

§. VI. Recuperandæ poſſeſſionis cauſa ſolet interdici, ſi quis ex poſſeſſione fundi, vel ædium vi deiectus fuerit. Nam ei proponitur interdictum Vnde vi [10], per quod is qui deiecit, cogitur ei reſtituere poſſeſſionem, licet is ab eo qui deiecit, vi, clam, vel precario poſſidebat [11]. Sed ex Conſtitutionibus ſacris, vt ſupra diximus, ſi quis rem per vim occupauerit, ſi quidem in bonis eius eſt, dominio eius priuatur: ſi aliena, poſt eius reſtitutionem etiam æſtimationem [12] rei dare vim paſſo compellitur. Qui autem aliquem de poſſeſſione per vim deiecerit, tenetur lege Iulia de vi priuata, aut de vi publica, ſed de vi priuata ſi ſine armis vim fecerit: ſin autem cum armis eum de poſſeſſione expulerit, de vi publica [13]. Armorum autem appellatione non ſolum ſcuta, & gladios, & galeas ſignificari intellegimus, ſed & fuſtes & lapides.

[10] VNDE VI] Hoc eſt momenti interdictum [l], quod & celeris reformatio dicitur [m]. De eo tractatur in tit. Vnde vi, & de vi arm. ſic enim forte legendum eſt, idque indicat l. 2. §. penult. De interd. M. etiam Tullius in ora. pro Cæcinna, duo interdicta facit, interdictum Vnde vi, & interdictum de vi armata, ſiue de vi hominibus armatis, aut de hominibus armatis.

[11] POSSIDEBAT] Quod non ſemper obtinuiſſe videtur, nam in fragmento legis Thoriæ ita legitur, Quei ex poſſeſſione vi eiectus eſt, quod eius is quei eiectus eſt poſſederit, quod neque vi, neque clam, neque precario poſſederit ab eo quei eum ea poſſeſſione vi eiecerit, facito vt ei reſtituatur.

[12] ÆSTIMAT.] Vel aliam rem eiuſdem meriti, vt Caſſiodorus ait 3. Var. [n] & confirmat l. 4. C. fin. reg. A quæ quum eſſet tantum de finibus per vim & iniuriam vicini interuerſis, Conſtitutione Valentiniani porrecta eſt ad quamque poſſeſſionem alienam [o].

[13] DE VI PVB.] Omnis vis armata eſt publica, non tamen omnis vis publica eſt armata. nam & ſine armis offendi poteſt Reſpublica, vt in ſpecie l. 7. l. 8. l. qui dolo, l. vlt. de vi pub.

[l] Momenti actio, l. vlt. C. Theodoſ. vnd. vi.

[m] L. vn. C. Theod. vtrubi, & l. ſi coloni 14. C. de agricol.

[n] Epiſt. 20. [o] L. 7. C. vnde vi.

§. VII. Tertia diuiſio interdictorum hæc eſt, quod aut ſimplicia ſunt, aut duplicia. Simplicia ſunt, veluti in quibus alter actor, alter reus eſt, qualia ſunt omnia reſtitutoria aut exhibitoria. B Namque actor eſt qui deſiderat aut exhiberi, aut reſtitui. reus eſt is a quo deſideratur, vt reſtituat, aut exhibeat. Prohibitoriorum autem interdictorum alia ſimplicia ſunt, alia duplicia. Simplicia ſunt veluti quum prohibet prætor in loco ſacro, vel in flumine publico, ripave eius aliquid fieri. Nam actor eſt qui deſiderat, ne quid fiat, reus eſt qui aliquid facere conatur. Duplicia ſunt, veluti Vti poſſidetis interdictum, & Vtrubi. ideo autem duplicia vocantur, quia par vtriuſque litigatoris in his conditio eſt, nec quiſquam præcipue reus vel actor intellegitur: ſed vnuſquiſque tam rei quam actoris partes C ſuſtinet [14].

[14] SVSTINET] L. 37. de obl. & act.

§. VIII. De ordine & vetere exitu interdictorum ſuperuacuum eſt hodie dicere. Nam quoties extra ordinem ius dicitur (qualia ſunt hodie omnia [15] iudicia) non eſt neceſſe reddi interdictum: ſed perinde iudicatur ſine interdictis ac ſi vtilis actio ex cauſa interdicti reddita fuiſſet.

[15] OMNIA IVDICIA] L. 2. Ex quib. cauſ. ma. & omnia, tam criminalia, quam ciuilia [p].

[p] L. ordo 8. D. de public. iud. l. in ſenatuſconſultum 15. §. 1. D. ad ſcio. Turpill. l. 1. §. 2. & l. hodie 13. de pœna.

D

De pœna temere litigantium.

CAPVT XVI.

NVNC admonendi ſumus, magnam curam egiſſe eos, qui iura ſuſtinebant, ne facile homines ad litigandum procederent, quod & nobis ſtudio eſt. Idque eo maxime fieri poteſt, quod temeritas tam agentium, quam eorum cum quibus ageretur, modo pecuniaria pœna [1], modo iuriſiurandi religione, modo infamiæ metu coërcetur.

E [1] POENA] Vt §. temporales, in fi. illo loco [quum temere rem in iudicium deducebant] & §. ſeq. ſup. de except.

§. I. Ecce enim iuſiurandum omnibus, qui conueniuntur, ex Conſtitutione [2] noſtra defertur. Nam reus non aliter ſuis allegationibus vtitur, niſi prius iurauerit, quod putans ſeſe bona inſtantia vti, ad contradicendum peruenit. At aduerſus inficiantes, ex quibuſdam cauſis dupli vel tripli [3] actio conſtituitur; veluti ſi damni iniuriæ, aut legatorum locis venerabilibus relictorum nomine agetur. Statim autem ab ini-

tio[4] pluris quam ſimpli eſt actio. veluti furti manifeſti quadrupli, nec manifeſti dupli. Nam ex cauſis his & alus quibuſdam[5], ſiue quis neget, ſiue fateatur, pluris quam ſimpli eſt actio. Item actoris quoque calumnia coërcetur. Nam etiam actor pro calumnia iurare cogitur ex noſtra Conſtitutione[6]. Vtriuſque etiam partis aduocati iuſiurandum ſubeunt, quod alia noſtra Conſtitutione comprehenſum eſt. Hæc autem omnia pro veteris calumniæ actione introducta ſunt, quæ in deſuetudinem abiit: quia in partem decimam litis actores mulctabat, quod nunquam factum eſſe inuenimus. ſed pro his introductum eſt & præfatum iuſiurandum, & vt improbus litigator, & damnum[7] & impenſas litis inferre aduerſario ſuo cogatur.

Ex Auth. vt litigantes iurent in exordio litis, coll. 9. tit. 3. Nou. 124. cap. 1. item Auth. de litigioſ. coll. 8. tit. 13. Nou. 112. paſſ.

Qui agunt vel conueniuntur coram iudicibus, iurent, nihil iudicibus vel alij perſonæ pro hac cauſa per ſe, vel per aliam dediſſe, vel promiſiſſe, neque dabunt exceptis his quæ aduocatis præſtant, aliiſque perſonis quibus noſtræ leges dari diſponunt.

Auth. de his qui ingrediuntur ad appel. coll. 5. tit. 4. Nouel. 49. cap. 3.

In iſto iuramento adiiciendum eſt, nullam in tota lite exactum iri probationem, niſi quam pro veritate putat quis exigendam eſſe neceſſario, ne ſæpius iuretur.

[2] Ex constitvt.] Eſt Conſtitutio Latina l. 2. C. de iureiuran. propt. cal.

*[3] Val tripli] Quidam cod. hæc ooo habeot [vel tripli] quidam habent, ſed expuncta. Theop. ea retinuit: quandoquidem apud eum non ὡς τὸ τετραπλοῦν, vt vulgo, ſed ὡς τὸ τριπλοῦν omnia exemplaria manu exatata habent[a]. Et poni poteſt ex iure veteri exemplum in actiooe furti concepti vel oblati, quæ fuit in triplum aoctore Paulo[b] & Gellio[c], ſed vt vero ſimile eſt non niſi aduerſus inficiantes.

*[4] Ab initio pl.] Serua diligenter quod ait, ſtatim ab initio ἐξ ἀντιδιαστολῆς actionis legis Aquiliæ, & actionis legatorum, de quibus dixit ante. eæ eoim actiones ab initio oon pluris quam ſimpli actiones ſunt: ſed poſtea ſequuta & conuicta in iudicio inficiatione, creſcunt in doplum. qua te diſtant eæ actiones non tantum ab actione furti, ſed etiam ab actione ſerui corrupti. nam & hæc ab initio in duplum actio eſt. vnde petenda eſt ratio differentiæ inter actionem legis Aquiliæ, quæ in ſimplum tantum venit in petitionem hereditatis, & actionem ſerui corrupti, quæ in duplum, l. 14. de ſeru. corr. l. item veniunt §. quum prædiximus, De pet. her.

*[5] Aliis qvib.] Veluti ſerui corrupti, vel ex cauſa edicti de calumniatoribus[d].

[6] Ex nostra constit.] Additur in qoibuſd. cod. manuſcriptis. [Quod non calumniandi animo litem mouiſſet, ſed exiſtimando ſe bonam cauſam habente,] quod mihi valde probatur. nam vt ſuperius iuſiurandum rei definitum eſt, debuit & hoc loco actoris iuſiuraodum definiti.

*[7] Et damn.] L. vlt. C. quan. prou. oon eſt nec. detrimenta l. 4 C. de fr. & lit. exp. diſpendia. namque legendum ibi eſt, poſt diſpendia, poſt ſumptus[e], vt io Baſ. τὰ δαπανήματα καὶ τὰ ζημιώματα.

[a] Non Regta 2. [b] Receptar. Sent. lib. 2. tit. 31. §. furti oblati.
[c] Lib. 11. c. 18. [d] L. 14. §. in hac actione, D. de ſer. corr. l. 1. 5. & 7. D. de calumniat.
[e] Sic etiam legitur in vet.

§. II. Ex quibuſdam iudiciis damnati igno-

A miniosi fiunt: veluti furti, vi bonorum raptorum, iniuriarum, de dolo, item tutelæ, mandati, depoſiti, directis non contrariis actionibus, pro ſocio[8], quæ ab vtraque parte directa eſt: & ob id quilibet ex ſociis eo iudicio damnatus, ignominia notatur. Sed furti quidem aut vi bonorum raptorum, aut iniuriarum, aut de dolo, non ſolum damnati notantur ignominia, ſed etiam pacti, & recte. Plurimum enim intereſt, vtrum ex delicto aliquis, an ex contractu debitor ſit.

* [8] Pro soc.] Et olim fiduciæ[f] etiam io minimis B rebus & ex culpa leui. In ceteris, in quibus & dolus & culpa venit, ex dolo tantum: in depoſito autem dolus dumtaxat venit[g].

[f] Cic pro Cecin. [g] L. 1. §. vlt. D. depoſ. l. 5. §. nunc videndum, D. commod.

§. III. Omnium autem actionum inſtituendarum principium, ab ea parte edicti proficiſcitur, qua prætor edicit de in ius vocando. Vtique enim imprimis aduerſarius in ius vocandus eſt ad eum[9] qui ius dicturus ſit. Qua parte prætor parentibus & patronis, item parentibus liberiſque patronorum & patronarum hunc præſtat honorem, vt non aliter liceat liberis libertiſque eos in ius vocare, quam ſi id ab ipſo prætore C poſtulauerint, & impetrauerint. Et ſi quis aliter vocauerit[10], in eum pœnam ſolidorum quinquaginta conſtituit.

* [9] Ad evm] Rectius vt edi curaui, ita legas, in ius vocaodus eſt ad eum qui ius dicturus ſit, vt l. 2. ſi quis io ios voc. non iet. ad prætorem vel alios qui iuriſdictioni præſunt, in ius vocatus. & in lege Seruilia, ad iudicem in ius ducito. & apud Gellium 13. ca. 13. Ad prætorem io ius eſt eductus. & in Ephemeride[h] Cæſaris, Ad Cæſarem in ius adierunt.

* [10] Aliter voc.] Vt in ſanctionibus legum, Qui aliter fecerit[i].

[h] Citantur Ephemerid. Cæſ. à Seruio in 2. Æn.
[i] Vide Feſtum in aluta.

D

De officio iudicis[1].

CAPVT XVII.

Svperest vt de officio iudicis diſpiciamus. Et quidem imprimis illud obſeruare debet iudex, ne aliter iudicet quam quod legibus, aut Conſtitutionibus, aut moribus proditum eſt.

*[1] De offic. ivd.] De eo quod iudex datus efficere debet, l. 32. §. de officio, de recep. qui arb. rec.

§. I. Ideoque ſi noxali iudicio addictus eſt[2], E obſeruare debet, vt ſi condemnandus videtur dominus, ita debeat condemnare, Publium Mæuium Lucio Titio in decem aureos condemno[3], aut noxam dedere[4].

[2] Addictvs] Legendum, additus, vel, addictus eſt, vt io l. quum furioſus, l. iudex, l. ſi in iudiciis, de iud. l. quod ſi Epheſi, de eo quod cert. loc. l. ſi qua, l. filij, C. famil. erciſc. l. debitor §. vlt. ad Trebell. Iudex additur actioni in hunc modum: L. Titius iudex eſto. Si paret Priuoum Secundo C. ex teſtameoto dare oportere, tum Primus damnetur: idque ex Cicerone iotelligi poteſt io 4. act. in Verrem.

* [3] Condemno] Serua præcedere verbum,

condemno, & ſequi, aut ooxam dedete. Ait enim l. 6. de re iud. pecuniariam condemnationem noxæ deditionem ſequi, & in 10. dumtaxat dominum condemnari, & iudicari teneri in 10. tantum [a]. Edictum quoque de deiectis & effuſis aperte oſtendit adiectionem potius actionis, quam actionem eſſe hanc, Aut noxæ dedete [b]. Non eſt autem integrum noxæ dedere, ſi iudicati conuentus litem conteſtatus fuerit, l. item veniunt §. idem recte ait, de pet. her.

[4] Avt nox. d.] Sic in l. 1. de his qui deiec. vel eff.

[a] Vide l. 13. Obſ. c. 9. [b] L. 1. D. de his qui effud.

§. II. Er ſi in rem actum ſit, ſiue contra petitorem iudicauerit, abſoluere debet poſſeſſorem, ſiue contra poſſeſſorem, iubere eum debet, vt rem ipſam reſtituat cum fructibus. Sed ſi poſſeſſor neget in præſenti ſe reſtituere poſſe, & ſine fruſtratione [5] videbitur tempus reſtituendi cauſa petere, indulgendum eſt ei: vt tamen de litis æſtimatione caueat cum fideiuſſore [6], ſi intra tempus quod ei datum eſt, non reſtituiſſet. Et ſi hereditas petita ſit: eadem circa fructus interueniunt, quæ diximus interuenire in ſingularum rerum petitione. Illorum autem fructuum quos culpa ſua poſſeſſor non perceperit in vtraque actione eadem ratio pene [7] habetur, ſi prædo [8] fuerit. ſi vero bona fide poſſeſſor fuerit, non habetur ratio conſumptorum, neque non pereeptorum. Poſt inchoatam autem petitionem, etiam illorum fructuum ratio habetur, qui culpa poſſeſſoris percepti non ſunt, vel percepti conſumpti ſunt.

[5] Sine frvst.] Non difficultate reſtitutionis [c], ſed morandæ reſtitutionis cauſa.

* L. 9. in fi. Comm. diu. & inf. §. prox.

* [6] Cvm fidei.] L. 11. & l. 27. §. ſi per filium, de rei vind. & inf. §. prox.

* [7] Pene hab.] Dixit ergo ſup. de fructibus perceptis, nunc de non perceptis: & ait, Pene, quia non percepti veniunt in petitionem hereditatis ipſius actionis iure & poteſtate, quaſi his verbis, Si paret hereditatem meam eſſe, appellatione hereditatis contineantur fructus ante percepti, tamquam augmenta hereditatis [d], aut percipiendi, qui & ipſi pro perceptis habentur. In actione autem in rem ſpeciali, veniunt tantum officio iudicis [e], quia rei appellatione, veluti fundi, non continentur fructus [f], niſi pendentes [g].

* [8] Si pr. fv.] Prædo dicitur quicumque mala fide poſſidet, etiamſi rem non inuaſerit, vt l. non ſolum, De nox act. qui fingit ſibi titulum aliquem, l. 1 §. non quærimus, ſi quis omiſ. cau. reſt.

[c] Non morandæ reſtitutionis cauſa, ſed difficultate reſtitutionis.

[d] L. heres 51. §. 1. D. de pet. hered. [e] L. neque 15. D. de vſur. vide Obſ. 10. 1.

[f] qui nec rem certam augere intelliguntur.

[g] L. certum 22. C. de rei vindic. l. fructus 44. D. eod. l. vl. §. fructus, D. quæ in fraud. credit.

§. III. Si ad exhibendum actum fuerit, non ſufficit ſi exhibeat rem is cum quo actum eſt: ſed opus eſt vt etiam rei cauſam debeat exhibere, id eſt, vt eam cauſam habeat actor, quam habiturus eſſet, ſi quum primum ad exhibendum egiſſet, exhibita res fuiſſet. Ideoque ſi inter moras vſucapta ſit res à poſſeſſore, nihilominus condemnabitur. Præterea fructuum medij temporis, id eſt, eius, quod poſt acceptum ad exhibendum iudicium, ante rem iudicatam interceſſit: rationem habere debet iudex. Quod ſi neget is cum quo ad exhibendum actum eſt, in præſenti exhibere poſſe, & tempus exhibendi cauſa petat, idque ſine fruſtratione poſtulare videatur: dari ei debet, vt tamen caueat ſe reſtituturum [9]. quod ſi neque ſtatim iuſſu [10] iudicis rem exhibeat, neque poſtea exhibiturum ſe caueat, condemnandus ſit in id, quod actoris intereſſet ab initio rem exhibitam eſſe.

* [9] Restitvtvrvm] Verbum exhibere etiam reſtituendi ſignificationem habet, l. Iulianus §. quaotum, ad exhibend. l. patrem, quæ in fraud. cred.

* [10] Ivssv ivd.] Arbitrio iudicis. nam & hæc arbitraria actio eſt [h].

[h] L. 3. §. ibidem, D. ad exhib.

§. IV. Si familiæ erciſcundæ iudicio actum ſit, ſingulas res ſingulis heredibus adiudicare debet. & ſi in alterius perſona prægrauare [11] videatur adiudicatio, debet hunc inuicem coheredi [12] certa pecunia (ſicut iam dictum eſt) condemnare. Eo quoque nomine [13] coheredi quiſque ſuo condemnandus eſt, quod ſolus fructus hereditatij fundi perceperit, aut rem hereditariam corruperit aut conſumpſerit. Quæ quidem ſimiliter inter plures quoque, quam duos coheredes ſubſequuntur.

* [11] Prægravare] Si alteri obuenerit res maioris pretij, ſi alterius pars præponderet. Seneca 3. Nat. quæſt. [i] Natura partes ſuas velut in ponderibus conſtitutas examinat, ne portionum æquitate turbata mundus præponderet.

* [12] Cohered.] Cuius pars minor eſt. M. Tullius ad Atticum [k]. Pars quæ videtur eſſe minor, licitatione expleri poteſt.

* [13] Eo qvoqve nom.] Quia mixta eſt actio, tam in rem, quam in perſonam, vt & duæ quæ ſequuntur [l].

[i] Cap. 10. [k] Lib. 11. epiſt. 15. [l] §. quædam actiones, ſup. de action. l item Labeo 22. §. 3. D. famil. erciſc. l. per hoc iudicium 4. §. ficut, D. comm. diuid. l. 1. D. fin. regund.

§. V. Eadem interueniunt & ſi communi diuidundo de pluribus rebus actum fuerit. Quod ſi de vna re [14] veluti fundo, ſi quidem iſte fundus commode regionibus diuiſionem recipiat, partes eius ſingulis adiudicare debet, & ſi vnius pars prægrauare videbitur, is inuicem certa pecunia alteri condemnandus eſt. Quod ſi commode diuidi non poſſit: veluti homo forte, aut mulus erit de quo actum ſit: tunc totus vni adiudicandus eſt, & is inuicem alteri certa pecunia condemnandus.

[14] De vna re] Cap. 39. 22. Obſ.

§. VI. Si finium regundorum actum fuerit: diſpicere debet iudex an neceſſaria ſit adiudicatio: quæ ſane vno caſu neceſſaria eſt, ſi euidentioribus finibus diſtingui agros commodius ſit, quam olim fuiſſent diſtincti. Nam tunc neceſſe eſt ex alterius agro partem aliquam alterius agri domino adiudicari. quo caſu conueniens eſt, vt is alteri certa pecunia debeat condemnari. Eo quoque nomine damnandus eſt quiſque hoc iudicio quod forte circa fines aliquid malicioſe commiſit, verbi gratia, quia lapides finales furatus eſt, vel arbores finales cæcidit [15]. Contumaciæ quoque nomine quiſque

eo

eo iudicio condemnatur: veluti ſi quis iubente iudice, metiri agros paſſus non fuerit.

* [15] Arb. fin. cæc.] Quo exemplo etiam in iudicio Communi diuidundo vtitur l. 8. §. venit, Comm. diuid.

§. VII. Quod autem iſtis iudiciis alicui adiudicatum ſit, id ſtatim eius fit, cui adiudicatum eſt [16].

* [16] Adiudicatum est] Vlpianus li. Reg. [m] Adiudicatione nobis adquiri res mancipi & nec mancipi. & tamen adiudicatione oominum obligatio non mutatur, l. 3. Fam. erc. l. liberto §. Lucius, de an. leg.

[m] Tit. 19. §. adiudicatione.

B

De publicis iudiciis.

CAPVT XVIII.

PVblica iudicia neque per actiones ordinantur, neque omnino quidquam ſimile habent cum [1] ceteris iudiciis, de quibus loquuti ſumus: magnaque diuerſitas eſt eorum, & in inſtituendis [2], & in exercendis.

* [1] Cvm cæteris] Veter. non habent, eum.

* [2] Institvend.] Alio more publica iudicia inſtituuntur, quàm priuata, nimirum cum inſcriptione [a]. alio quoque ordine & ritu probantur & exercentur [b], nec præſcriptiones peremptoriæ in eis obiiciuntur poſt litem conteſtatam [c], vt fit in iudiciis priuatis [d]. C

[a] L. 3. & 7. D. de accuſat. & inſcript.

[b] Vide Cui. Par. in Cod. tit. de crim. expil. hered.

[c] L. ſi maritus 15. §. præſcriptiones coni. gloſſa, D. ad leg. Iul. de adult. [d] L. 2. C. ſentent. reſc. non poſ. l. 4. & 8. C. de exceptio. vide Cui. Obſ. l. 9. c. 23. & l. 18. c. 34. in fine.

§. I. Publica autem dicta ſunt quod cuiuis ex populo [3] exequutio eorum plerumque [4] datur.

[3] Ex pop.] Publica ergo iudicia inde nomen trahunt, quod patent omnibus, l. quamuis 2. C. ad l. Iul. de adult. l. lege Cornelia teſt. ad l. Cor. de falſ. Eadem ratione popularia iodicia ſunt poblica, l. eum qui §. in popular. de iureiur. ex quo efficitur vt alia ſint iudicia publica ciuilia [e], alia criminalia. D

* L. 30. D. ad leg. Corn. de falſ. l. 30. C. ad l. Iul. de adulter.

* [4] Plervmq.] Cur ait plerumque? An quia non cuilibet patent iudicia publica, l. palam §. ſenatus, de rit. nupt. An quia hodie adulterij crimeo conſtante matrimonio non patet niſi perſonis quinque [f].

[e] Popularia iudicia ciuilia ſunt. vide Cui. Paras. ad tit. de popul. action. [f] L. quamuis 30. C. ad leg. Iul. de adult.

§. II. Publicorum iudiciorum quædam capitalia ſunt, quædam non capitalia. Capitalia dicimus quæ vltimo ſupplicio afficiunt, vel aquæ & ignis interdictione, vel deportatione, vel metallo. Cetera ſi quam infamiam irrogant cum damno pecuniario, hæc publica quidem ſunt, non tamen capitalia. E

§. III. Publica autem ſunt hæc, lex Iulia maieſtatis: quæ in eos qui contra Imperatorem vel Rempublicam aliquid moliti ſunt, ſuum vigorem extendit. huius pœna animæ amiſſionem ſuſtinet, & memoria rei [5] etiam poſt mortem damnatur.

* [5] Mem. rei] The. recte, memoria tyranni, octauo §. per contrarium lib. 3. cap. 1.

§. IV. Item lex Iulia de adulteriis coërcen-

A dis, quæ non ſolum temeratores [6] alienarum nuptiarum gladio [7] punit, ſed & eos qui cum maſculis nefandam libidinem exercere audent. Sed eadem lege Iulia etiam ſtupri flagitium punitur, quum quis ſine vi [8] vel virginem, vel viduam honeſte viuentem [9] ſtuprauerit. Pœnam autem eadem lex irrogat peccatoribus [10], ſi honeſti ſunt, publicationem partis dimidiæ bonorum. ſi humiles, corporis coërcitionem cum relegatione.

[6] Temeratores] Sacrilegos, in l. quamuis. 2. C. ad l. Iul. de adult. l. 4. C. Th. quor. app. non recip.

B [7] Gladio pvn.] Legis Iuliæ pœna relegatio fuit [g]. Quod igitur ait, gladio, non eſt ex rogatione Iulia, ſed abrogatione.

* [8] Sine vi] L. vim, in pr. de adult. coër.

* [9] Honeste viv.] Non ſi meretricem, l. ſi ea quæ, C. ad leg. Iul. de adult.

[10] Peccatoribvs] Peccatorib. vt in §. item lex Iul. de vi. inf. peccatores.

* In vſu eſt, peccare & peccatum ſpecialiter dicere de ſtupro vel adulterio. Quid intereſt in matrona, ancilla, peccesve togata [h]. Peccati conſcia herilis [i]. Eſtne marito matronæ peccantis in ambos iuſta poteſtas. Quam turpi Pholoë peccet adultero [k]. Non hac peccatum eſt parte marite tibi [l].

C [g] Vide Cui. Obſ. l. 6. c. 11. l. 19. c. 39 lib. 10. c. 18. & lib. 21. c. 17.

[h] Horat. ſat. 2. l. 1. [i] Idem ſat. 7. lib. 2.

[k] Idem Car. 1. 33. [l] Martial. l. 3. 83. al. 84. al. 85. ad maritum.

§. V. Item lex Cornelia de ſicariis quæ homicidas vltore ferro perſequitur, vel eos, qui hominis occidendi cauſa cum telo ambulant. Telum autem, vt Gaius noſter in interpretatione legum duodecim tabularum ſcriptum reliquit, vulgo quidem id appellatur quod ab arcu mittitur, ſed & omne ſignificatur quod manu cuiuſdam mittitur. ſequitur ergo vt lapis & lignum, & ferrum hoc nomine contineatur, dictumque ab eo, quod in longinquum mittitur, D à Græca voce ἀπὸ τοῦ τηλοῦ [11]. & hanc ſignificationem inuenire poſſumus & in Græco nomine: nam quod nos telum appellamus, illi βέλος appellant ἀπὸ τοῦ βάλλεσθαι. Admonet [12] nos Xenophon, nam ita ſcribit: καὶ τὰ βέλη ὁμοῦ ἐφέρετο. λόγχαι, τοξεύματα, σφενδόναι, πλεῖστοι δὲ καὶ λίθοι. Sicarij [13] autem appellantur à ſica, quod ſignificat ferreum cultrum. Eadem lege & venefici capite damnantur, qui artibus odioſis, tam venenis, quam ſuſurris magicis homines occiderint, vel mala medicamenta publice vendiderint.

E [11] Ἀπὸ τοῦ τ.] Ἀπὸ τοῦ τηλοῦ, vt in l. ſi caluitur, de verb. ſig. male Theoph. ἀπὸ τοῦ βέλους.

[12] Admonet] Indubitate legendum hoc in loco eſt ita vt in l. ſi caluitur, & apud Theoph.

[13] Sicarii] Sudas, σικάριον λῃστοῦ ξίφος. σίκας δὲ τὰ ἐπικάμπῆ ξίφη Ῥωμαῖοι καλοῦσι.

§. VI. Alia deinde lex aſperrimum crimen noua pœna perſequitur, quæ Pompeia de parricidiis vocatur: qua cauetur vt ſi quis parentis, aut filij, aut omnino affectionis [14] eius, quæ nuncupatione parricidij continetur fata properauerit [15], ſiue clam, ſiue palam id auſus fuerit,

nec non is cuius dolo malo id factum eſt, vel conſcius criminis exiſtit, licet extraneus ſit, pœna parricidij puniatur, & neque gladio neque ignibus, neque vlla alia ſolemni pœna ſubiciatur, ſed inſutus culeo cum cane & gallo gallinaceo, & vipera, & ſimia, & inter eas ferales anguſtias comprehenſus, ſecundum quod regionis qualitas tulerit, vel in vicinum mare, vel in amnem proiciatur, vt omnium elementorum vſu viuus carere incipiat, & ei cælum ſuperſtiti & terra mortuo auferatur [16]. Si quis autem alias cognatione vel affinitate perſonas coniunctas necauerit, pœnam legis Corneliæ de ſicariis ſuſtinebit.

[14] ADFECTIONIS] Sic leg. vt in Conſtitutione Conſtantini [m], cuius ſeotentia parricidæ more maiorum, non Cornelia aut Pompeia lege coërceentur [n].

* [15] PROPERAVERIT] Properauerit, non præparauerit. Vopiſcus in Probo, Fatalem properauerit neceſſitatem. Seneca in Her. furente [o]: Quid iuuat durum properare fatum? Petronius: Vltimum hoc gaudium fatis properantibus rape.

* [16] AVFERATVR] Quint. Decl. 299. Cui lex lucem viuo, fluctuanti mare, naufrago portum, morienti terram, defuncto ſepulchrum negat.

[m] L. vn. C. de his qui paren. vel liber. occid.

[n] Vide Cui. ad Paul. 5. Sent. t. 24.

[o] Act. 3. in Choro Theban.

§. VII. Item lex Cornelia de falſis, quæ etiam teſtamentaria vocatur, pœnam irrogat ei, qui teſtamentum, vel aliud inſtrumentum [17] falſum ſcripſerit, ſignauerit, recitauerit [18], ſubiecerit, quive ſignum adulterinum fecerit, ſculpſerit, expreſſerit ſciens dolo malo. Eiuſque legis pœna in ſeruos vltimum ſupplicium eſt (quod etiam in lege de ſicariis & veneficis ſeruatur) in liberos vero deportatio.

* [17] VEL ALIVD INST.] Quód ait, vel aliud inſtrumentum, eſt ex S. C. [p] Liboniano.

Hoc adiectum legi Corneliæ. Lex enim ipſa nonniſi de nummis, aut de teſtamentis falſis promulgata eſt.

* [18] RECITAVERIT] Si quod recitauerit & fecerit. nam neque nudum factum, neque nuda recitatio l. Cornelia plectitur, & in l. 8. C. de fal. qui fecit vti cœpit: poſt, quum argueretur deſtitit.

[p] Vlp. apud Licin. Rufin. tit. de falſ. teſtum. vide Cui. Parat. Cod. ad leg. Cornel. de falſ.

§. VIII. Item lex Iulia de vi publica ſeu priuata, aduerſus eos exoritur qui vim vel armatam, vel ſine armis commiſerint. Sed ſi quidem armata vis redarguatur, deportatio ei ex lege Iulia de vi publica irrogatur. ſi vero ſine armis, in tertiam partem bonorum publicatio [19] imponitur. Sin autem per vim raptus virginis, vel viduæ, vel ſanctimonialis, vel alterius fuerit perpetratus: tunc & peccatores, & ij, qui opem flagitio dederunt, capite puniuntur, ſecundum noſtræ Conſtitutionis [20] definitionem, ex qua hoc apertius eſt ſcire.

[19] PVBLICATIO] Addidit Paulus lib. 5. Sent. [q] relegationem, quod etiam l. quoniam, & l. ſeruos, C. ad l. Iul. de vi. confirmant.

[20] CONSTITVTIONIS] Conſtitutio Latina de raptu virg.

[q] Tit. 26. §. lege Iulia.

§. IX. Item lex Iulia peculatus eos punit, qui pecuniam, vel rem publicam, vel ſacram, vel religioſam furati fuerint. Sed ſi quidem ipſi Iudices tempore adminiſtrationis publicas pecunias ſubtraxerint, capitali animaduerſione puniantur: & non ſolum hi, ſed etiam qui miniſterium eis ad hoc exhibuerint, vel qui ſubtractas ab his ſcientes ſuſceperint. Alij vero qui in hanc legem inciderint: pœnæ deportationis ſubiugantur.

§. X. Eſt & inter publica iudicia lex Fabia de plagiariis, quæ interdum capitis pœnam ex ſacris Conſtitutionibus irrogat, interdum leuiorem.

§. XI. Sunt præterea publica iudicia, lex Iulia de ambitu, lex Iulia repetundarum [21], & lex Iulia de annona; & lex Iulia de reſiduis, quæ de certis capitulis loquuntur, & animæ quidem amiſſionem non irrogant, aliis autem pœnis eos ſubiciunt, qui præcepta earum neglexerint. Sed de publicis iudiciis hæc expoſuimus, vt vobis poſſibile ſit ſummo digito, & quaſi per indicem ea tetigiſſe. alioquin diligentior eorum ſcientia vobis latioribus Digeſtorum ſeu Pandectarum libris Deo propitio aduentura eſt.

[21] REPETVNDARVM] De pecuniis repetundis primus quæſtionem conſtituit L. Piſo trib. pl. neque adduci poſſum vt credam eum aut plures alias, aut quæſtiones publicas conſtituiſſe: Nam quod ait M. Tullius in Bruto, Quæſtiones perpetuæ hoc adoleſcente conſtitutæ ſunt, quæ antea nullæ fuerunt, mihi valde à mendo ſuſpectum eſt, & quia quæſtiones perpetuas nnſquam legi, & quia in lib. ver. Sebaſt. Corradus vir eruditiſſimus ita ſcriptum eſſe annotauit, [Quæſtiones p.] Crediderim igitur initio ſcriptum fuiſſe [Quæſtiones p. rep.] quod eſt, pecuniarum repetundarum. alioquin inconſequenter ſubiicit M. Tullius, L. enim Piſo Trib. pleb. legem primus de pecuniis repetund. Cenſorino & Manilio Coſſ. tulit. Confirmat etiam me plurimum qnod idem auctor eiſdem pene verbis in lib. 2. de Offic. De pecuniis, inquit, repetundis à L. Piſone lata eſt lex, nulla antea quum fuiſſet [r].

[r] Et 3. in Verr. Si quod L. Piſo ille Frugi, qui legem de pecuniis repetundis primus tulit.

INDEX I. DECISIONVM
ET CONSTITVTIONVM IMP. JVSTINIANI;
quarum ſit mentio in his IV. Inſtit. libris.

DECISIONES *ſunt quæ dirimunt controuerſias iuris veteris, quæ & Conſtitutiones dicuntur. Specialiter autem Conſtitutiones ſunt quibus ius vetus vel emendatur vel confirmatur vel ampliatur.*

ET EX DECISIONIBVS quidem ſunt quæ ſequuntur.

DECISIO l. pen. C. de nec. her. Inſt. quæ & in ea, & in l. vlt. eod. deciſio dicitur, de qua lib. 1. c. 6. §. idemque iuris, p. 17. b. & 2. c. 14. p. 105. a

Deciſiones de Dedititia & de Latina libertate tollenda, quibus ſingulis datus eſt proprius titulus lib. VII. Cod. Prior illa ſoli quæ eſt de Dedititia, cui adiungi etiam poſſunt l. 2. C. com. de man. & l. vnica de nudo ex iure Quir. De his lib. 1. c. 5. §. vlt. p. 15. d. & c. 11. §. vlt. p. 30. a. & lib. 3. c. 7. §. 3. & § pen. p. 177. d. & p. ſeq. d

Deciſio l. ſi furioſi, C. de nupt. de qua lib. 1. c. 10. §. 1. p. 22. a

Deciſio l. pen. C. de adopt. de qua lib. 1. c. 11. §. Sed hodie. p. 27. c. & cap. 12. §. Sed & ſi pater. p. 33. b. & lib. 2. c. 13. §. Sed hæc, p. 107. a. & c. 17. §. 1. p. 115. a. & c. 18. §. tam autem, p. 118. a. & lib. 3. c. 1. §. ſed ea omnia, & §. ſeq. p. 154. b. & c. 10. §. 1. p. 185. d

Deciſio l. 13. De vſuf. & hab. de qua 2. c. 5. §. pen. p. 79. b

Deciſio l. 1. de com. ſer. man. de qua 2. c. 7. §. vlt. p. 87. a

Deciſ. l. vlt. de cont. em. 3. c. 23. §. 2. p. 210 b

Deciſio l. vlt. Per quas perſ. nob. adq. 3. c. 18 §. vlt. p. 223. e

Deciſio l. 15. De fur. 4. c. 1. §. Et cum nobis. p. 230. e

Deciſio l. vlt. eod. tit. 4. c. 1. §. Sed noſtra. p. 233. e

Conſtitutionum autem quarum in his libris meminit Iuſtinianus alias iam ipſe fecerat, alias nunc facit, alias poſtea facturus eſt. Et ex his quidem quas iam fecerat aliæ ſunt Græcæ, aliæ Latinæ.

GRÆCÆ QVÆ SEQVVNTVR.

Conſtitutio l. 30. De ep. aud. 1. c. 20. §. pen. p. 42. e

Conſtitutio l. vlt. C. de teſtam. 2. c. 10. §. legatarius. p. 98. e

Conſtitutio de incertis perſonis 2. e. 20. §. ſed nec. p. 133. e. & 3. c. 9. p. 181. a.

Conſtitutio de iure patronatus 3. c. 5. §. vlt. p. 162. b. & c. 6. §. Sed noſtra. p. 172. c. & §. vlt. p. 176. c. & c. 7. §. Sed noſtra. p. 177. d. & c. 9. §. cum enim & §. ſeq. p. 183. a. & d.

Conſtitutio l. 45. D. epiſ & cl. 3 c. 27. §. vlt. p. 222. c. 4. c. 6. § ſed furti. p. 257. a

Conſtitutio l. 5. De ſportulis 4. c. 6. §. quadrupli p. 256. c

Conſtitutio de plus petitionibus 4. c. 6. §. tripli p. 256. c. & §. Sed hæc quidem. p. 261. d

LATINÆ AVTEM quæ ſequuntur.

Conſtitutio de lege Fuſia Caninia tollenda 1. c. 7. p. 19. b

Conſtitutio l. cum quis, C. de nat. lib. 1. c. 10. §. vlt. p. 26. b. & 3. c. 1. §. Quibus. p. 149. c

Conſtitutio l. vlt. De conſulibus. 1. c. 12. § filiusf. p. 31. c

Conſtitutio l. vlt. De emanc. lib 1. c. 12. §. præterea. p. 32. c. lib. 3. cap. 2. §. vlt. p. 162. b. & cap. 9. p. 183. a

Conſtitutio l. vlt. Quan. tut. vel cur. eſſe deſ. 1. c. 22. p. 45. a

Conſtitutio l. vlt. De leg. tut. 1. c. 19. in fi. p. 40. c. & c. 25. §. minores. p. 52. d

Conſtitutio l. 21. De ſac. eccl. 2. c. 1. §. ſacræ. p. 60. a

Conſtitutio l. pen. D. vſufr. 5. c. 4. §. pen. p. 77. b. & 3. c. 10. p. 185. d

Conſtitutio de vſucapione transformanda. 2. c. 1. §. per traditionem. p. 71. d. & c. 6. p. 80 a. p 83. c

Conſtitutio l. vlt. De quadr. præſ. 2. e. 6. §. vlt. p. 84. a

Conſtitutio De donationibus cauſa mortis 2. c. 7. §. perficiuntur. p. 85. b

Conſtitutiones 7. De donationibus inter viuos & de donationibus propter nuptias l. 34. 35. 36. C. de donat. l. vlt. C. de reuoc. don. l. vlt. C. de iu. doc. l. vlt. C. de donat. ante nup. quibus ad aliquid adiungi poteſt l. 38. De epiſ. & el. De his vero agitur lib. 2. c. 7. p 84. c. p. 85. b

Conſtitutio de rei vxoriæ actione, & de fundo dotali. 2. c. 8. §. 1. p. 87. d. & 4. c. 6. §. fuerat p. 258. e

Conſtitutio de iure dominij impetrando 2. c. 8. §. contra. p. 88. e

Conſtitutio l. 25. De adm. tut. 2. c. 8. §. pen. p. 89. b

Conſtitutiones l. 6. & 8. De bonis quæ lib. adq. 2. c. 9. §. 1. p. 91. a. & 3. c. 28. §. 1. p. 223. a

Conſtitutio l. 29. De teſtam. 2. c. 10. §. Sed his. p. 95. e

Conſtitutio l. pen. C. de teſt. mil. 2. c. 11. iopi. p. 99. b

Conſtitutio l. vlt. Qui teſt. fac. poſ. coniuncta l. vlt. De inoff. teſt. 2. c. 11. §. vlt. p. 100. e

Conſtitutio l. 10. Qui teſt. fac. poſ. 2. c. 12. §. item ſurdus. p. 103. c

Conſtitutio l. 4. De lib. præt. 2. c. 13. §. ſed hæc. p. 106. d

Conſtitutio l. 9. De imp. & aliis ſubſt. 2. c. 16. §. qua ratione. p. 112. e

Conſtitutio l. 30. & 35. De inoff. teſt. 2. c. 18. §. ſed hæc, & §. vlt. p. 118. c. 119. c

Conſtitutio l. vlt. De iu. delib. 2. c. 19. §. ſed noſtra. p. 123. e

Conſtitutiones tres tituli Com. de legatis. 2. c. 20. §. 2. & §. optionis. p. 125. a. 151. c. 133. a

Conſtitutio l. 24. de teſtam. 2. c. 20. §. ſed quia. p. 134. e

Conſtitutio de his quæ pœnæ nomine relinquuntur. 2. c. 20. §. vlt. p. 135. d

Conſtitutio l. 11. De inut. ſtip. 3. c. 20. §. poſt mortem. p. 135. a. 3. c. 19. §. poſt mortem. p. 203. c

Conſtitutio l. vlt. De fideicommiſſis 2. c. 23. §. vlt. p. 144. b

Conſtitutio l nuper, de nat. lib. 3. c. 1. §. quibus in fine. p. 149. c

Conſtitutio l. vlt. De ſuis & leg. lib. 3. c. 1. §. ſed nos. p. 156. d

Conſtitutio l. pen. De leg. her. 3. c. 5. §. nos vero. p. 160. a

Conſtitutio l. 2. De iure libertorum. 3. c. 5. §. ſed nos p. 164 c

Conſtitutio l. vlt. Ad S. C. Tertyllianum. 3 c. 3. §. ſed cum antea. p. 165. a

Conſtitutio l. vlt. Communia de ſucceſſ. 3. c. 10. §. pen. p. 186. [illegible]

Conſtitutio l. vlt. De teſtam. man. 3. c. 11. §. vlt. p. 188. b

Conſtitutio l. 14. De cont. ſtip. 3. c. 19. §. item verborum. p. 202. e.

Conſtitutio l. pen. De non num. pec. 3. c. 21. p. 208. a. & 4. c. 13. §. idem iuris. p. 267. e

Conſtit. l. 17. De fide inſtr. 3. c. 23. §. 1. p. 209. d.

Conſtitutio l. vlt. De nouationibus. 3. c. 29. §. pen. p. 226. c

Conſtitutio l. 2. De conſt. pec. 4. c. 6. §. in perſonam. p. 252. b

Conſtitutio l. vlt. De pet. her. 4. c. 6. §. actionum. p. 257. d

Conſtitutio l. vlt. De compenſationibus. 4. c. 6. §. in bonæ fid. p 259. a

Conſtitutio l. 2. De iureiur. prop. cal. 4. cap. 16. § 1. p. 284. e

Conſtitutio de raptu virginum. 4. e. 18. §. Sin autem per vim. p. 292. a

Et hæ quidem ſunt Conſtitutiones quas iam fecerat Iuſtinianus ante horum librorum editionem. Facit autem in his libris ſequentes quæ non extant alibi.

De S. C. Pegaſiano tollendo 2. e. 23. §. ſed quia. p. 142. b

De minori xx. an. data poteſtate ſeruorum manumittendorum. 1. c. 6. §. vlt. p. 18. d.

De herede vetito in teſtamento teſtimonium perhibere. 2. c. 10. §. ſed neque. pag. 97. d

De ſatiſdationibus in iudicio præſtandis quod in vſu receptum erat contra formam iuris veteris, vt idem obſeruetur in omnibus prouinciis. 4. e. 11. §. vlt. p. 274. b

Facturus autem erat Iuſtinianus, nondum fecerat eam Conſtitutionem cuius ſententiam præuntur exponere in extremo cap. 1. 3. vt ibidem adnotaui.

Ex hoc vero tam ingenti numero Conſtitutionum Iuſtiniani quæ referuntur in his IV. Inſtitutionum libris, & repetuntur quædam etiam in eis ſæpius, ſatis liquet iure meritoque hos libros Iuſtiniano attribui potius, quam aliis vel Imperatoribus, vel legum aut iuris auctoribus, ex quibus ſumpta ſunt cetera quæ in his libris referuntur. quorum etiam omnium ſimul ac locorum ſingularium, quibus hi libri ſunt inſigniti. indicem conficere operæ mihi viſum eſt.

INDEX II.
Conſtitutionum aliorum Impp. quæ in hiſce libris referuntur.

D. Auguſti auctoritas & iuſſum. 2. c. 12. in pr. p. 101. c. & c. 23. in pr. p. 139. c. & §. & quia p. 144. a. & c. 25. p. 144. a

Auguſti iuſſio 2. c. 13. §. 1. & vlt. p. 139. c. 144. a

Tiberij Cæſaris Conſtitutio 2. c. 15. in fi[illegible]. p. 111. e

D. Claudij indulgentia 3. c. 3. p. 163. a

Neruæ auctoritas 2. c. 12. in pr. p. 101. e
Traiani reſcriptum 2. c. 11. §. plane. p. 99. e
Traiani edictum 3. c. 7. §. vlt. p. 179. b
Traiani optimi Imperatoris auctoritas 2. c. 12. in pr. p. 101. e
D. Hadriani ſubſcriptio 2. c. 12. in pr. p. 101. e
D. Hadriani venia & ſpeciale beneficium 2. c. 19. §. ſciendum. p. 123. b
D. Hadriani epiſtola 3. c. 20. §. ſi plures. p. 206. c.
D. Hadriani reſcriptum. 2. c. 1. §. Theſauros. p. 71. b. & c. 10. §. ſed cum aliquis. p. 96. e. cap. 20 §. incertis. p. 132. a
D. Pertinacis oratio. 2. c 17. §. pen. & vlt. p. 116. d
D. Pij reſcriptum. l. 1. c. 25. §. ſimiliter. p. 52. a. & 2. c. 6. §. res fiſci. p. 82. d. cap. 15. §. 2. p. 111. c. & c. 20. §. quod autem. p. 125. e
D. Marci edictum 2. c. 6 §. vlt. p. 83. e
D. Marci Conſtitutio ſiue reſcriptum. 3. c. 11. p. 187. b
D. Marci reſcriptum. 4. c. 6. §. in bonæ. p. 259. a
D. Marci reſcriptum in Semeſtribus & pleraque alia de excuſationib. tutorum. 1. c. 25. p. 52. a. c
Diuorum fratrum reſcripta. 1. c. 25 §. ſed & propter. p. 55. d. & §. non eſſe. p. 52. b
Diuorum Seueri & Antonini reſcripta ſiue epiſtolæ. 1. c. 25. §. qui tutelam. p. 53. c. & c. 26. tribus locis. p. 54. b. d. p. 55. c. & 2. c. 6. §. res fiſci p. 82. d. & §. inter. p. 83. b. c. 12. §. ſed cum aliquis. p. 96. e. & c. 15 §. ſed ſi inſtituto. p. 111. c. & c. 17. duobus locis. p. 113. b. c. 117. e. & c. 20. §. ſed & ſi rem. p. 126. d. & §. ſi rem. p. 128. c. & §. ſed ſi vxori. p. 129. b. & §. peculium. p. 130. d. & c. 25. §. ſed Diui. p. 147. a
Diuorum Seueri & Antonini Conſtitutio. 2. c. 14. §. eſt tamen. p. 108. a.
Diui Seueri Conſtitutio. 2. c. 9. §. pen. p. 93. d
D. Gordiani beneficium. 2. c. 29. §. ſciendum. p. 123. b
Diuorum principum Valentiniani & Theodoſij & Arcadij Conſtitutio. 3 c. 1. §. item vetuſtas, quæ eſt l. 4. C. Th. de leg. her. p. 153. a. p. 156. d. & cap. 4. §. ſed cum. p. 166. d. & eſt lex ſi defunctus, C. de ſuis & leg. lib.
Leonis inclytæ recordationis. 3. c. 19. §. Item ſi quis. p. 203. d
Leoniana Conſtitutio. 3. c. 15. §. 1 p. 193. b
Zenoniana lex vel Conſtitutio. 2. cap. 6. in fi. p. 83. c. 3. 24 §. adeo. p. 213. c. & 4. c. 4. §. in ſumma. p. 244. b. & c. 6. §. ſed hæc quidem. p. 261. d. c. 13. §. hodie. p. 278. b
Zenonis diuæ memoriæ Conſtitutio. 2. c. 6. §. vlt. p. 83. c. & 4. c. 6. §. ſi minus. p. 262. d
Anaſtaſiana lex 3. c. 5. p. 168. a
D. Iuſtini patris Iuſtiniani Conſtitutio. 2. c. 7. §. ſed primus. p. 86. c. & c. 12. § pen. p. 105. d

Sæpiſſime etiam retro principum Conſtitutiones Conſtantini Theodoſij Valentiniani & aliorum, nomine non expreſſo in his libris adducuntur, & quæ vſu fori ſolo increbuerant irroborauerantque.

INDEX III. LEGVM

& Senatusconſultorum veterum, quorum ſit mentio in his libris.

LEGES XII. tab. 1. c. 15. p. 36. b. & c. 17. p. 39. a. & 26. p. 53. c. 2. c. 1. §. venditæ. p. 72. b. §. cum in ſuo. p. 66. e. & c. 6. §. furtiuæ. p. 80. e. & c. 13. §. ſed hæc. p 106. c. 22 in pr. p. 136. d & 3. c. 1. §. 1. p. 149. b. & §. emancipati. p. 152. d. & §. pen. p. 155. c. & c. 2. tribus locis. p. 157. d. p. 159. d. e. & c. 4. §. pen. p. 167. a. & c. 5. in pr. p 168. a. & in fi. p. 169. a. c. 7. §. ſia autem. p 177. e. c. 9. §. 2. p. 181. d lib. 4. c. 4. §. pœna. p. 242. d. cap. 8. p. 268 c. a. d. c. 9. p. 270. a
Lex Ælia Sentia. 1. c. 5. 6. p. 15. b. & p. 16. d
Lex Atilia. 1. c. 20. in pr. p. 41. c.
Lex Atinia. 2. c. 6. § furtiuæ. p. 80. e
Lex Aquilia. 4. c. 3. p. 237. b. & c. 6. §. Sed & legis. p 268. a. & §. in duplum, p. 255. & c. 8. §. ſuat autem. p. 268. c
Lex Cornelia de iniuriis. 4. c. 4. §. ſed & lex. p. 243. c
Lex Cornelia de falſis. 4. c. 18 p. 291. c
Lex Cornelia de teſt. 2. c. 12. in fi. p 103. e
Lex Cornelia de ſicariis. 4. c. 18. p. 290. c
Lex Fabia de plagiariis ibid. p. 292. b
Lex Falcidia. 2. c. 22. p. 136. d
Lex Furia. p. 136. e
Lex Fuſia Caninia. 1. c. 7. p. 19 b
Lex Hortenſia. 1. c. 2. §. plebiſ. p. 9. d
Lex Hoſtilia. 4. c. 10. p. 278. a
Lex Iulia & Titia 1. c. 20 in pr. p. 41. c
Lex Iulia & Plautia. 2. c. 6. §. furt. p. 79. e
Lex Iulia de fundo dot. 2. c. 8. p. 67. d
Lex Iulia Vellea. 2. c. 13 §. poſtum. p 105. c.
Lex Iulia de vi. 4. c. 15. p. 283. c. & 18. p. 291. d
Lex Iulia maieſtatis
Lex Iulia peculatus
Lex Iulia de pudicitia — p. 289. c. 192. a. 290. a. 292. c. 292. b
Lex Iulia de annona
Lex Iulia repetundarum
Lex Iulia de ambitu
Lex Iulia de reſiduis
Lex Iunia Norbana. 1. c. 5. p. 15. b. 3. c. 7. § ſed hæc & §. vlt. p. 179. a
Lex Pap. 3. c. 7. §. poſt & ſeq. p. 177. b & d
Lex Pompeia de parricidiis. 4. c. 18. p. 290. e
Lex Regia. 1. cap. 2. p. 10. b
Lex Voconia. 2. c. 22. p. 136. e
S. C. Claudianum. 3. c. 12. p. 189. d
S. C. Largianum. 3. c. 7. vlt. 179. b
S. C. Macedonianum. 4. c. 7. §. pen. p. 267 b
S. C. Neronis temporibus factum de fideicommiſſis. 2. c. 23. reſtitutia. pag. 140. c
S. C. Veſpaſiani Auguſti temporibus factum de fideicommiſſ. ib. §. ſed quia. p. 140.
S. C. Orphitianum. 2. c. 4. p. 166. b
S. C. Pegaſianum. 2. c. 23. p. 140. c. 141. d
S. C. Sabinianum. 3. c. 1. §. ſed ea omnia. p. 154. d
S. C. Tertyllianum. 3. c. 3. p. 162. d
S. C. Trebellianum. 2. c. 23. p. 140. c. 141. e
S. C. De adſignatione libertorum. 3. c. 8. p. 179. d

INDEX IV. AVCTORVM

Iuris, aliorumque, qui teſtes citantur in his libris.

AELIVS Martianus in Inſtitutionibus 4. c. 3. §. 1. & is eſt forte ad quem Antonini reſcriptum de quo 1. c. 8. p. 20. b. Martianus. 1. c. 4. p. 13. d. lib. 4. c. 3. p. 237. d
Atilicinus. 2. c. 14. §. 1. p. 108. a
Caſſius. 3. c. 24. §. item. p. 214. e
Cato. 1. c. 11. §. vlt. p. 30. a
Celſus. 2. c. 20. p. 128. c
Gaius ex libris Inſtitutionum & rerum cottidianarum & ad leges XII. tab. In Conſtitutione Iuſtiniani his libris præpoſita. p. 4. d. 4. c. 18. §. item lex Cornelia. p. 290. e
Gallus Aquilius. 3. c. 29. p. 225. c
Homerus. 2. c. 7. §. 1. p. 84. e. & 3. c. 23. p. 110. c. & 4. c. 3. p. 237. e
Iulianus. 1. c. 10. §. ſi vxor. p. 25. c. & c. 26. §. ſuſpectus. p. 54. e. & 2. c. 1. p. 71. a. c. 20. quatuor locis. p. 127. d. 129. d. 130. b. e. & 3. c. 8. p. 180. b & 4. c 5. ſi filius. p. 246. e
Labeo. 2. c. 25. p. 546. c
Marcellus. 2. c. 5. §. pen. p. 79. b.
Papinianus v. Reſp. & alibi. 1 c. 25. §. item qui. p. 51. b. & c. 26 § ſi quis autem. p. 55 a. & 2. c. 1. §. locus. p. 60. a. & c. 6. §. res fiſci p. 82. c. & c. 20 §. ex contrario. p. 128. e. & c. 23 §. ſed quia. p. 142. a. & c. 25. §. non tantum. p 147. a
Paulus ad Maſſurium Sabinum. 2. c. 14. §. 1. Idem ad Plautium ibidem p. 108. a
Pomponius. 2. c. 10. §. poſſunt. p 96. a
Proculi ſententia. lib. 3. c. 23. p. 211. a
Q. Mutius. 3. c. 25. p. 216. a
Sabinus. 2. c. 20. § pen. p. 135. d. lib. 3. c. 26. §. adeo. p. 219. c. lib. 4. c. 3. §. ac ne. p. 240. a
Sabinus & Caſſius. 3. c. 23. p. 210. d. & c. 26. §. is qui. p. 219 c
Sabiniani & Proculeiani. 2. c. 1. §. cum ex aliena. p. 65. a
Scæuola. 1. c. 25. §. ſi vero. p. 53. b
Seruius. 1. c. 53. p. 33. e. lib. 3. cap. 25. §. p. 215. e
Trebatius. 2. c. 25. p. 146. c
Xenophon. 4. c. 18. §. item lex Cornelia. p. 290. d

INDEX V. RERVM

& locorum ſingularium fere omnium, quibus ſimiles in iure nulli ſunt alij.

QVOD de Inſtitutis Athenienſium & Lacedæmoniorum. 1. c. 2. §. & non. p. 11. d.
Pomponij opinio. 2. c. 10. §. poſſunt. p. 96. a.
Quod ex Atilicino refertur 2. c. 14. §. 1. p. 108. a
Venia D. Adriani. 2. c. 19. §. ſciendum. p. 123. b
D. Hadriani reſcriptum ne miles incertæ perſonæ legare poſſit. 2. c. 20. §. incertis. p. 132. a
Sabini opinio ibidem. §. vlt. p. 135. d
Papiniani dictum. 2. c. 23. §. ſed quia p. 142. a
Origo fideicommiſſorum, lib. 2. c. 23. in princ. p. 139. b. c. cap. 25. p 146. b
Origo iuris codicillorum. 2. c. 25. p. 546. b.
Reſcriptum Seueri & Antonini de codicillis factis ante teſtamentum ibidem. p. 147. a
Claudij indulgentia de qua 3. c. 3. §. 1. p. 163. a
Sententia S. C. Largiani & edicti Traiani, de qua 3. c. 7. §. vlt p. 179. a
Verba reſcripti D. Marci. 3. c. 55. p. 187. b
Definitio obligationis 3. c. 13. p. 190. a
Exemplum venditionis condicionalis. 3. c. 23. § pen. p. 212. b
Caſſij ſententia. 3. c. 24. §. item quæritur. p. 214. e
Sabini. 3 c. 26. §. adeo. p 219. c
Furtorum genera & de fure hoc ipſo manifeſto quod viſus a domino fuerit, 4. c. 1. p. 229. a
De bonis defuncti filij adrogati à creditoribus poſſidendis. 3. c. 10. in fi. p. 186. d
Omnia iudicia eſſe abſolutoria. 4. c. 12. in fi. p. 276 b
Lex Hoſtilia 4. c. 10. p. 270. f
Ratio cur actio furti manifeſti ſit perpetua. 4. c. 12. § 1. p. 274. c
Ratio cur liberi patroni ſint legitimi tutores, parentis liberi manumiſſoris fiduciarij. 1. c. 19. p. 40. b
Tria genera teſtamentorum & teſtamenti veriloquium. 2. c. 10. p. 94. d. & 95. a
Oratio Pertinacis. 2. c. 17. §. vlt. p. 116. d
Graduum cognationis diagramma. 3. c. 6. p. 173.
Enumeratæ quindecim actiones bonæ fidei. 4. c. 6. §. actionum. p. 257. e
Huc ſunt referendæ Conſtitutiones Iuſtiniani quæ non extant alibi, quæ notatæ ſunt Indice 1.
Locus quo traditur ſeruum noxæ deditum ab eo etiam inuito cui deditus eſt pecunia data redimi & manumitti poſſe. 4. c. 8. §. dominus. p. 268. d
Locus. §. ſi communi, De iniur. aduerſus Padium. 4. cap. 4. p. 242. b

FINIS.

AD VLPIANI TIT. XXIX. IACOBI CVIACII IC. NOTÆ.

LECTORI.

NOTAS *ad Vlpianum ipſe Cuiacius non edidit, ſed Ioannes Amariton, vt conſtat ex epiſtola, quam idem præfixit editioni, quæ prodiit Tholoſæ anno* MDLIV. *Cuiacius autem Amaritonis factum poſtea probauit, vt apparet ex his, quæ leguntur in fine Notarum. Ipſam nos Amaritonis epiſtolam edi curauimus, vt quod iam tum nomen Cuiacij apud Iuriſperitos eſſet facile intelligant omnes. Cæterum monendus es Lector, huic editioni accedere Notas quaſdam Cuiacij, quas exſcripſimus ex libro Cuiaciano, & in fine cuiuſque tituli apponi iuſſimus.*

IOANNES AMARITON NONETANVS IACOBO CVIACIO IVRECONSVLTO S. D.

VELLEM meum factum perinde abs te probari, I. Cuiaci amice magne, vt eo ipſe veræ germanæque Iuriſprudentiæ ſtudioſis conſulere prodeſſeque volui. Per enim magni id æſtimarem. Nam & tibi in primis, ceteriſque Romani Iuris interpretibus eruditis, quos licet plures, quam antea, paucos tamen ætas noſtra numerat, eiuſque ſtudioſis placere, meque probare ſtudeo: Nam numero plures, virtute & honore minores, vt Flacci verbum vſurpem, nihil moror. Adde etiam quod Reip. cui viuimus, id vtile futurum ſpero. Eo enim inuitatum quæ domi erudite ſcripta & euigilata habes, te euulgaturum, & in communem vtilitatem collaturum confido. Sed magna me tui de meo facto iudicij ſpes tenet. Itaque ſocijs meis ad bene ſperandum de Iuriſprudentia, quaſi quoddam ſignum audenter effero. Cæterum vt quod mihi velim plane intelligas, deeo in his literis mihi paucis explicandum eſt. Proximis menſibus graues & arduas aliquot Iuris ciuilis quæſtiones de vſucapionibus, de ſubſtitutionibus, de legatorum contributionibus, de dotis repetitione, deque alijs rebus non ſine tuorum & vtilitate & admiratione diſputaſti. Quæ cum inexplicabiles hominibus noſtris vſque antea viſæ ſint, vt ſane, quamuis in eo multa ſuperiorum temporum ingenia multum deſudarint, nunquam plane explicatæ ſunt: tu tamen (dicam libere quod ſentio) quæ in illis inuoluta erant euoluendo, abdita eruendo, male deſcripta & deprauata corrigendo, ambigua diſtinguendo, diſſipata & diſperſa colligendo, & vt ſemel dicam, obſcuriſſima quæque illuſtrando recteque docendo conſecutus es, vt nihil ita plane, pleneque & accurate in eo genere diſputatum vllo vnquam tempore omnes, quotquot te audiuerunt, & de docendi ratione iudicare potuerunt, meminiſſe ſe dicerent. Atque ibi inter diſſerendum Iuris Ciuilis principia, non ex fæce barbariæ, ſed ex claris elegantiæ Romanæ, & ipſius Iuriſprudentiæ fontibus hauriebas, exemploque tuo nobis haurienda ſignificabas. Inter alia autem Vlpiani titulos aliquot, qui ex immenſo cexl. librorum ſui auctoris naufragio emerſere, Paulique Sententiarum libros ad docendum frequenter adhibebas. Qui cum rebus obſcuris clariſſimam lucem afferre viderentur, volui ego ſciendi ſcilicet cupidiſſimus, vt te in docendo præeuntem ſequerer, & aſſequerer, eos libros diligenter legere & examinare. Verum in illis ego multa offendi, quæ inſtitutæ lectionis curſum retinuerunt. Erant enim permulta male deſcripta, nonnulla mutila, pleraque vero etiam mihi obſcura. Itaque ad te tanquam in portum, quem libros complures veteri manu deſcriptos vndique ſtudioſe conquiſiuiſſe ſciebam, mihi ſubito confugiendum putaui. Nam pro tua ſingulari in omnes humanitate, & quadam in me beneuolentia, quam ego diu optatam ob egregias animi tui dotes ſemper feci plurimi, adeptam vero quam potui maxime colui, multorum mihi non inuitus legendorum copiam ſæpe feciſti. Quamobrem cum ego illos libros ad veterum codicum fidem, vel ex ingenio tuo emendatos à te vtendos peterem, tu eos mihi vltro dediſti, neque me de tuis ad eos notis & obſeruationibus celaſti: atque ita mihi quaſi proſperam nauigationem reddidiſti. Acceptos itaque diu ſeruaui ſtudioſeque relegi: deinde quod mihi vt breuitate, ita etiam vtilitate præſtare viderentur, Vlpiani titulos cum tuis ad eos notis typographo excudendos dedi, & euulgaui. De illo iamdudum tibi coram gratias egi, de altero me tibi hac epiſtola purgare volui. Nam ne id tuum à me alienet animum metuo male, quod te non auctore modo, ſed etiam inſcio mihi donatos cum aliis communicauerim. Verum ſi tuo exemplo feci, quicquid heic feci, te mihi profecto æquum eſſe oportebit. Vt autem tu mihi, ſic ego per te multis prodeſſe volui. Sed & de referenda gratia tui nominis ſtudioſus amabiliter cogitaui. Sic enim apud me,

ſi Ioanni Tilio viro doctiſſimo, deque iuris ſtudioſis optime merito, qui primus eos, licet deprauatos, vtpote ſui exemplaris fidem religioſe ſecutus edidit, ætas noſtra magnam gratiam habuit & habebit: quid I. Cuiacio caſtigatori & explanatori facturam cenſes? Nam qui non ſubtiliter factum emendat, laudabilior eſt eo, qui primus inuenit, vt Iuſtiniano placet, & recte placet. Hic enim vt habeamus, ille autem vt vtiliter habeamus facit. Denique ex Prætorianæ cohortis numero ſocij aliquot familiareſque noſtri I. Labittus, Cl. Mitalerius, B. Coſſius, A. Cotellus, Fabricij, Grangæique tibi non, quos ego re integra conſulueram, id te non nolle mihi perſuaſerunt, opemque ſuam in curanda editione polliciti ſe illud præſtaturos pœna adhibita ſtipulanti mihi promiſerunt. Ne igitur mihi fraudi ſit, rogo, quod tuæ liberalitatis imitator & memor librum mihi donatum ita in communem vtilitatem attuli, quaſi lumen de tuo lumine accenſum eſſet, nihilominus vt mihi luceret. Porro autem in eam tu cogitationem incumbe, vt cum alij ſuarum virtutum ſuique nominis monumenta marmoribus inſculpant: tu tuæ mentis & ſingularis eruditionis imaginem non ad exigui temporis prædicationem, ſed ad memoriam poſteritatis ſempiternam pluribus chartis expreſſam cupidæ legum iuuentuti relinquas. Nam vt recte quidam vaticinatur,

Pigra per has fugies ingrata flumina Lethes:
Et meliore tui parte ſuperſtes eris.
Marmora Meſſalæ findit caprificus, & audax
Dimidios Criſpi mulio ridet equos.
At chartis nec furta nocent, nec ſecula præſunt,
Solaque non norunt hæc monumenta mori.

Vale Toloſæ, Cal. Nouemb. anno M. D. LIV.

TITVLI EX CORPORE VLPIANI XXXIX.

Mores, ſunt tacitus conſenſus populi, longa conſuetudine inueteratus.

I *De libertis.*
II *De ſtatuliberis.*
III *De Latinis.*
IV *De his qui ſui iuris ſunt.*
V *De his qui in poteſtate ſunt.*
VI *De dotibus.*
VII *De iure donationum inter virum & vxorem.*
VIII *De adoptionibus.*
IX *De his qui in manu ſunt.*
X *Qui in poteſtate mancipiove ſunt, quemadmodum eo iure liberentur.*
XI *De tutelis.*
XII *De curatoribus.*
XIII *De cœlibe, orbo & ſolitario patre.*
XIV *De pœna legis Iuliæ.*
XV *De decimis.*
XVI *De ſolidi capacitate inter virum & vxorem.*
XVII *De caducis.*
XVIII *Qui habeant ius antiquum in caducis.*
XIX *De dominiis & acquiſitionibus rerum.*
XX *De teſtamentis.*
XXI *Quemadmodum heres inſtitui debeat.*
XXII *Qui heredes inſtitui poſſunt.*
XXIII *Quemadmodum teſtamenta rumpuntur.*
XXIV *De legatis.*
XXV *De fideicommiſſis.*
XXVI *De legitimis heredibus.*
XXVII *De libertorum ſucceſſionibus vel bonis.*
XXVIII *De poſſeſſionibus dandis.*
XXIX *De bonis libertorum.*

TIT. I.

De libertis.

1. LIBERTORVM genera ſunt tria, Ciues Romani, Latini Iuniani, Dediticiorum numero.

II. Ciues Romani ſunt liberti, qui vindicta, cenſu, aut teſtamento, nullo iure impediente, manumiſſi ſunt.

III. Vindicta manumittuntur apud magiſtratum, velut Prætorem, Conſulem, Proconſulem.

IV. Cenſu manumittebantur olim, qui luſtrali cenſu Romæ iuſſu dominorum, inter ciues Romanos cenſum profitebantur.

V. Vt teſtamento manumiſſi liberi ſint, lex duodecim Tabularum facit, quæ confirmat[1] quod datum legatum eſt.

VI. Quæ prohibet[2], exceptis quibuſdam cognatis, & ſi plus donatum ſit, non reſcindit, minus quam perfecta lex eſt, quæ vetat aliquid fieri: & ſi factum ſit, non reſcindit, ſed pœnam iniungit ei, qui contra legem fecit, qualis eſt lex Furia teſtamentaria, quæ plus quam mille
B aſſium legatum, mortiſve cauſa prohibet capere, præter exceptas perſonas[3]: & aduerſus eum, qui plus ceperit, quadrupli pœnam conſtituit.

VII. Lex aut rogatur, id eſt, fertur: aut abrogatur, id eſt, prior lex tollitur: aut derogatur, id eſt, pars prima tollitur[4]: aut ſubrogatur, id eſt, adiicitur aliquid primæ legi: aut obrogatur, id eſt, mutatur aliquid ex prima lege. Hodie

autem[5] ipſo iure liberi ſunt ex lege Iunia, qua lege Latini ſunt nominati inter amicos manumiſſi.

VIII. Dediticiorum numero ſunt, qui pœnæ cauſa vincti ſunt[6] à domino: quibus veſtigia[7] ſcripta fuerunt: qui propter noxam torti, nocenteſque inuenti[8] ſunt, quive traditi ſunt, vt ferro[9], aut cum beſtiis depugnarent: vel in cuſtodiam[10] coniecti fuerunt: deinde quoquo modo manumiſſi ſunt: idque lex Ælia Sentia facit.

IX. Eadem lege cautum eſt, vt minor triginta annorum ſeruus vindicta manumiſſus, ciuis Romanus non fiat, niſi apud conſilium cauſa probata fuerit: ideo ſine conſilio manumiſſum, ſeruum manere putat. Teſtamento vero manumiſſum[11] perinde haberi iubet, atque ſi domini voluntate in libertate eſſet, ideoque Latinus fit.

X. Eadem lex eum dominum, qui minor viginti annorum eſt, prohibet ſeruum manumittere, præterquam ſi cauſam apud conſilium probauerit. In conſilium[12] autem adhibentur Romæ quinque Senatores, & quinque Equites Romani, in prouincia viginti recuperatores, ciues Romani.

XI. Ab eo domino qui ſoluendo non eſt, ſeruus teſtamento liber eſſe iuſſus, & heres inſtitutus, & ſi minor ſit triginta annis, vel in ea cauſa ſit, vt dediticius fieri debeat, ciuis Romanus & heres fit: ſi tamen alius ex eo teſtamento nemo heres ſit. Quod ſi duo pluresve liberi heredeſve eſſe iuſſi ſunt, primo loco ſcriptus liber & heres fit: quod & ipſum lex Ælia Sentia facit.

XII. Eadem lex in fraudem[13] creditoris & patroni manumittere prohibet.

XIII. Qui tantum in bonis[14], non etiam ex iure Quiritium ſeruum habet, manumittendo Latinum facit.

XIV. In bonis tantum alicuius ſeruus eſt, velut hoc modo, Si ciuis Romanus à ciue Romano ſeruum emerit, iſque traditus ei ſit, neque tamen mancipatus ei, neque in iure ceſſus, neque ab ipſo anno poſſeſſus ſit. nam quamdiu horum quid fiat, is ſeruus in bonis quidem emptoris eſt: ex iure Quiritium autem venditoris eſt.

XV. Mulier quæ in tutela eſt, item pupillus & pupilla manumittere non poſſunt.

XVI. Communem ſeruum[15] vnus ex dominis manumittendo, partem ſuam amittit: eaque adcreſcit ſocio, maxime ſi eo modo manumiſerit, quo, ſi proprium haberet, ciuem Romanum facturus eſſet. Nam ſi inter amicos eum manumiſerit, pleriſque placet eum nihil egiſſe.

XVII. Seruus in quo alterius eſt vſusfructus[16], alterius proprietas, à proprietatis domino manumiſſus, liber non fit, ſed ſeruus ſine domino eſt.

XVIII. Poſt mortem heredis, aut ante inſtitutionem heredis teſtamento libertas dari non poteſt, excepto teſtamento militis.

XIX. Inter medias heredum inſtitutiones li-
A bertas data, vtriſque adeuntibus non valet: ſolo autem priore adeunte, iure antiquo valet. Sed poſt legem Papiam Popeam, quæ partem non adeuntis caducam facit, ſi quidem primus heres vel ius antiquum habeat, valere eam poſſe placuit: quod ſi non habeat, non valere conſtat, quod loco non adeuntis, legatarij partis[17] heredes fiunt: ſunt tamen qui & hoc caſu valere eam poſſe dicunt.

XX. Qui teſtamento liber eſſe iuſſus eſt, mox quam vnus ex heredibus adierit hereditatem, liber fit.

XXI. Iuſta libertas teſtamento poteſt dari his
B ſeruis, qui teſtamenti faciendi, & mortis tempore[18], ex iure Quiritium teſtatoris fuerunt.

XXII. Lex Furia Caninia[19] iubet, teſtamento ex tribus ſeruis non plures quam duos manumitti, & vſque ad decem, dimidiam partem manumittere concedit: à decimo vſque ad triginta, tertiam partem, vt tamen adhuc quinque manumittere liceat, æque vt ex priori numero à triginta vſque ad centum, quartam partem æque vt decem ex priori[a] numero liberari poſſint: à centum vſque ad quingentos, partem quintam ſimiliter, vt ex antecedenti numero
C viginti quinque poſſint fieri liberi. Eademque[b] præcipit ne plures omnino quam centum ex cuiuſdam[c] teſtamento liberi fiant.

XXIII. Eadem lex cauet[20], vt libertates ſeruis teſtamento nominatim dentur.

[1] QVÆ CONFIRMAT] Deſunt hæc verba, *Teſtamento datas libertates.* quæ deinde ſequuntur, abundant: nam ad legem Furiam pertinent, cuius ſententia mox clarius explicatur.

[2] QVÆ PROHIBET] *l. non eſt dubium, C. de legib. No. Th. ne cur. præd. alt. cond.* Macrob. in Som. Scip. ad finem: *Inter leges illa imperfecta dicitur, in qua nulla deuiantibus pœna ſancitur.*

[3] PRÆTER EXCEPTAS PERSONAS] vt *inf.*
D *tit.* 28. His autem ſimilia Th. ſcripſit in *tit. de leg. Falc.*

[4] ID EST PARS PRIMA TOLLITVR] Legendum opinor, *Pars prima legis tollitur:* vt Derogare ſit, partem primæ legi detrahere, *l. derogatur, de verb. ſign.* quod etiam exrogare eſt auctore Sext. Pompeio. Obrogare, legem primam alia lege lata aliqua ex parte commutare. quod M. Tullius his verbis complexus eſt: Deinde indignum de lege aliquid derogari, aut legem abrogari, aut aliqua ex parte commutari, id eſt, vt & ipſe loquitur aliis in locis, legi obrogari.

[5] HODIE AVTEM] Hic talia quædam deſunt[d]: *Olim liberi non erant, qui aliter quam vindicta, cenſu, vel teſtamento manumittebantur.*

E [6] QVI POENÆ CAVSA VINCTI] Huc pertinet *l. fideicommiſſaria 2. de fid. lib.* cuius ſenſus hic eſt: Fideicommiſſaria libertas non debetur ei, quem poſtea dominus ob delictum vinxit: quia Dediticiorum numero habetur. Secus eſt, ſi heres vinxerit, arg. *l. cetera in fi. de leg. 1.* & hoc Paulus tradit *lib. 4. Sent. tit. 11.* ex quo detorta videtur *l. fideicommiſſaria.* Nam & ſententiæ ſpeciem habet.

[7] QVIBVS VESTIGIA] Legendum videtur, *quibuſve ſtigmata*, niſi veſtigia ſunt notæ. Seneca lib. 1. de benefic. Sic non eſt beneficium, quod ſub oculos venit, ſed beneficij veſtigium & nota. Ergo ſerui compuncti notis, manumiſſione Dediticij efficiuntur.

[8] NOCENTESQVE INVENTI] Id eſt, con- A feſſi. Nam qui torti, nec confeſſi ſunt, Ciues Romani fieri poſſunt, vt Paul. in eodem libro ſcribit.

[9] VT FERRO] Ad ludum gladiatorium. Ad ſerrumin *l. eius qui* §. *vlt. de teſtam.* Ad gladium, in *l. ſi quis mihi bona* §. *ſi quis plane, de adq. her. l. ſi quis à filio* §. *ſed & ſi, de ini. teſt.*

[10] VEL IN CVSTODIAM] In publicum carcerem. Igitur pnblicus carcer dediticium facit, non priuatus: niſi corpori vincula adhibita ſint, *l. verum, de verb. ſign.*

[11] TESTAMENTO VERO MANVMISSVM] Et idcirco quos ad ciuitatem Romanam perduci volebant, iis ita teſtamento libertatem dabant. LIBERI SVNTO, CVM ANNORVM ERVNT XXX. B *l. ex parte* §. *Sticho, fam. erciſ. l. Ariſto, de manum. teſt. l. vlt. de reb. dub. l. ſi quis ita* §. *vlt. de ſtatulib.* In eo qui cenſu liberatur, nulla ætatis habita eſt ratio.

[12] IN CONSILIVM] Hæc eadem & Theophilus ſcribit *in tit. qui & quibus ex cau. man. non poſ.*

[13] EADEM LEX IN FRAVDEM] Caius idem *lib. 1. Inſtit.* Porro in ceteris rebus alienatis in fraudem Reſciſſoria actione vtimur, Pauliana, Fabiana ſiue Caluiſiana, non etiam in libertatibus datis in fraudem: Nam libertates ipſo iure nullæ ſunt, id eſt, ex lege Ælia Sentia.

[14] QVI TANTVM IN BONIS] Hunc Theoph. Bonitarium vocat, ſequentem Quiritarium.

[15] COMMVNEM SERVVM] §. *vlt. de donat.* C

[16] SERVVS IN QVO ALTERIVS EST VSVSF.] Huius ſententiæ veſtigia quædam ſunt in *l. quotiens, in fin. de hered. inſtit. l. 2. de man. vind. l. ſi fructuarium, de man. teſtam.* Nam Iuſtiniani conſtitutio in contrarium ſcripta eſt.

[17] LEGATARII PARTIS] Hic locus admodum depravatus eſt [e]. Crediderim legendum, *Præf. ærarij.* Præfectorum enim ærarij eſt, bona quæ fiſco deferuntur ſpernere, vel agnoſcere, *l. ergo* §. *plane, de fid. l. edicto, de iur. fiſc.* Ph. Geruaſij liber habet, *ea lege ærarium partis heres fiat.*

[18] ET MORTIS TEMPORE] Vel intra diem cretionis, *l. verum, de manum. teſt. & inf. tit. 22.* Nam & qui intra diem cretionis hereditatis fit, prope eſt D vt defuncti fuiſſe videatur mortis tempore.

[19] LEX FVRIA CANINIA] Quid fiet, ſi ſupra ſtatutum numerum ſeruos in teſtamento manumittat? Et placet liberari eos, qui primo loco ſcripti ſunt vſque ad legitimum numerum, qood & in lege Ælia ſeruatur, *l. qui ſoluendo 2. l. ſi non lex* §. *1. de hered. inſtit.* Quid fiet ſi in orbe, ſi permixte ſeruorum nomina ſcripta ſint? Et placet impediri omniom libertatem, *l. qui ſoluendo 1. & l. prox. eod. tit.* Quid fiet, ſi in codicillis quidam ſcripti ſint? Et Paulus lib. 4. Sentent. nouiſſimum eis locum tribuit, quod puto verius dici. Rurſus quæro, cum per legem Furiam totam familiam inter viuos liberare liceat, non etiam in teſtamento: facilius enim quis in teſtamento totam familiam manumittit, quam inter viuos: & eadem ratione E Senatus obligatæ mulieri ſuccurrit, non donanti: lex Iulia hypothecam prædij dotalis inhibet, non alienationem. Conſtitutio Theodoſij Decurionibus venditionem, non donationem aut permutationem: Nouella Iuſtiniani interceſſiones pro marito, non pro extraneo. Quæro, an recte quis moribundus prætermiſſo teſtamento totam familiam manumittat? Et recte Caius *lib. 1. Inſt.* hoc tanquam in fraudem legis excogitatum reſpuit. cui ſimile eſt, quod ad legem Caniniam Paul. ſcribens tractat in *l. ſi quis eum, de cond. & dem.* Sed pugnat cum Paulo *l. ſi quis quos, de legat. 2.* niſi dicamus, legati retentionem eſſe non petitionem, vt in *l. Lucius* §. *codicillis, eod. tit.* Et hæc de lege Caninia ex iure antiquo adnotare libuit: quæ & ſi ea lex abrogata ſit, nobis in aliis tamen partibus iuris magno vſui eſſe poſſunt.

[20] EADEM LEX CAVET] §. *libertas, de legat.*

NOTÆ EIVSDEM CVIACII.

[a] Ex ſuperiori numero lib. p. [b] Denique. [c] Cuiuſquam. [d] Olim lib. non erant. vt eſt in reliquis Reg. [e] In archetypo, patres.

I I.

De ſtatuliberis.

1. QVI ſub condicione teſtamento liber eſſe iuſſus eſt, ſtatuliber appellatur.

I I. Statuliber quamdiu pendet condicio, ſeruus heredis eſt.

I I I. Statuliber ſeu alienetur ab herede, ſiue ſuſcipiatur [a] ab aliquo, libertatis condicionem ſecum trahit.

I V. Sub hac condicione liber eſſe iuſſus, ſi decem millia heredi dederit, & ſi ab herede abalienatus ſit, emptori dando pecuniam, ad libertatem perueniet: idque lex duodecim Tabula- C rum iubet [1].

V. Si per heredem factum ſit, quo minus ſtatuliber condicioni pareat, perinde fit liber, atque ſi condicio expleta fuiſſet.

V I. Extraneo pecuniam dare iuſſus, & liber eſſe, ſi paratus ſit dare, & is cui iuſſus eſt dare, aut nollet accipere, aut antequam acceperit moriatur, perinde fit liber, ac ſi pecuniam dediſſet.

V I I. Libertas & directo poteſt dari, hoc modo, LIBER ESTO, LIBER SIT, LIBERVM ESSE IVBEO: & per fideicommiſſum, vt puta, RO- D GO, FIDEI COMMITTO HEREDIS MEI, VT STICHVM SERVVM MANVMITTAT.

V I I I. Is qui directo liber eſſe iuſſus eſt, horcinus fit libertus [2]. Is autem cui per fideicommiſſum data eſt libertas, non teſtatoris, ſed manumiſſoris fit libertus.

I X. Cuius fidei committi poteſt ad rem aliquam præſtandam, eiuſdem etiam libertas fidei committi poteſt.

X. Per fideicommiſſum libertas dari poteſt tam proprio ſeruo teſtatoris, quam heredis, aut legatarij, vel cuiuſlibet extranei ſeruo.

X I. Alieno ſeruo [3] per fideicommiſſum data E libertate, ſi dominus eum iuſto pretio non vendat, extinguitur libertas: quoniam nec pretij computatio pro libertate fieri poteſt.

X I I. Libertas ſicut dari, ita & adimi tam teſtamento, quam codicillis teſtamento confirmatis poteſt: vt tamen eodem modo adimatur, quo & data eſt.

[1] IDQVE LEX XII. TABVLARVM] Id hac lege emptoris nomine continentur omnes qui quoquo iure dominium in ſtatulibero nacti ſunt. & hoc Pomponius ſcribit in *l. ſtatuliberi à ceteris, de ſtatulib.* Hac item lege ſignificatur vendi ſtatuliberos poſſe:

&

Digitized by Google

& hoc eſt quod Modeſtinus in eod. tit. Statuliberos, ait, vænuodari poſſe leges XII. tab. putauerunt: quaſi hæc fuerit ſententia XII. tab. Sic ſupra Vlp. de lege Ælia Sentia. Ideo ſine conſilio manumiſſum, ſeruum manere putat. vt M: Tull. lib. IV. de Rep. *Iurgare lex putat inter ſe vicinos, non litigare.*

[2] HORCINVS FIT LIBERTVS] Non male Horcious: Nam & horcum quidam dixere περὶ τὸ ὅρκος. Hic autem nullius eſt libertus, *l. ſi necem, de bon. liber.* niſi Charontis, Plutonis, Orci. quamobrem & Charonianus ab Theophilo dictus eſt, ea forma, qua Orcini Senatores (quorum meminit Suet. Tranquillus) à Plutarcho in M. Antonio Charonitæ dicuntur.

[3] ALIENO SERVO] Si relinquatur res aliena, etſi heres noo poſſit eam redimere, non tameo extinguitur legatum aut fideicommiſſum. Nam iuſtum rei pretium ex teſtamento debetur. Si relinquatur libertas ſeruo alieno, quem oulla heres condicione redimere poſſit, extinguitur fideicommiſſum libertatis: propterea quod libertas inæſtimabilis res eſt. Sed videamus an hoc ſit perpetuum? quid enim ſi eius ſerui dominium heres quaodoque nanciſcatur? Er hoc coostitutiones introduxerunt, *l. deberi, C. de fid. lib.*

[a] Vſucapiatur.

III.

De Latinis.

I. LATINI ius Quiritium[1] conſequuntur his modis, beneficio principali, liberis, iteratione, militia, naue, ædificio, piſtrino: præterea ex ſenatuſconſulto[a], veluti quæ ſit ter enixa[b].

II. Beneficio principali Latinus ciuitatem Romanam accipit, ſi ab imperatore ius Quiritium impetrauerit[c].

III. Liberis ius Quiritium conſequitur Latinus, qui minor triginta annorum manumiſſionis tempore fuit. Nam lege Iunia cautum eſt, vt ſi ciuem Romanam, vel Latinam vxorem duxerit teſtatione interpoſita, quod liberorum quærendorum cauſa vxorem duxerit, poſtea filio filiave, nato natave, & anniculo facto, poſſit apud Prætorem vel Præſidem prouinciæ cauſam probare, & fieri ciuem Romanum, tam ipſe, quam filius filiave eius & vxor, ſcilicet ſi & ipſa Latina ſit. nam ſi vxor ciuis Romana ſit[2], partus quoque ciuis Romanus eſt ex ſenatuſconſulto, quod auctore diuo Adriano factum eſt.

IV. Iteratione[3] fit ciuis Romanus, qui poſt Latinitatem, quam acceperat maior triginta annorum, iterum iuſte manumiſſus eſt ab eo, cuius ex iure Quiritium ſeruus fuit. Sed huic conceſſum eſt[4] ex ſenatuſconſulto, etiam liberis ius Quiritium conſequi.

V. Militia[5] ius Quiritium accipit Latinus, ſi inter vigiles Romæ ſex annis militauerit, ex lege Viſillia[6]. Præterea ex ſenatuſconſulto conceſſum eſt ei vt, ſi triennio inter vigiles militauerit, ius Quiritium conſequatur.

VI. Naue[d] Latinus ciuitatem Romanam accipit, ſi non minorem quam decem millia modiorum nauem fabricauerit, & Romam ſex annis frumentum portauerit, ex edicto diui Claudij[7].

[1] LATINI IVS QVIRITIVM] Igitur meliore coodicione ſunt Latini quam Dediticij. Nam Dediticij nullo prorſus modo ius Quiritium conſequuntur. Sed & Latini commercium habeot, & teſtamenti factiooem: Dediticij non item. Latini vera libertate potiuntur quamdiu viuunt: Dediticij vmbra & imaginibus libertatis. Ciues autem Romani meliore condicione ſunt, quam Latioi. Connubium enim Latini, & patriam poteſtatem non habent: teſtamentum facere, tutoreſve dari noo poſſunt, denique moriuntur quaſi ſerui.

[2] NAM SI VXOR CIVIS ROMANA SIT] Partum Latinum naſci, argumento erat lex Menſia, de qua io tit. V. propterea quod Latini non valde diſtant à peregrinis.

[3] ITERATIONE] Plin. VII. Epiſt.

[4] SED HVIC CONCESSVM EST] Qui minor XXX. annorum Latinitatem accipit, liberis ius Quiritium conſequitur ex lege Iunia. poſt hanc ætatem qui Latinitatem accipit, nonniſi patroni beneficio: ſed ex S. C. etiam liberis ius Quiritium conſequitur.

[5] MILITIA] Vigilum ſeptem cohortes D. Auguſtus io vrbe ita conſtituit, vt binas regiones vrbis vnaquæque cohors tueretur. Conſtat enim 14. fuiſſe regiones vrbis, *l. 3. de Offic. præf. vig.* Inter eos qui Latinus ſex annis militaſſet, ex lege Viſellia ius Quiritium conſequebatur: tandem Senatui triennium viſum eſt ſufficere.

[6] VISELLIA] *Viſellia* malo quam *Viſillia:* quæ D. Claudij temporibus lata eſt, rogante L. Viſellio Varrone, *l. 1. C. ad leg. Viſel. l. 1. C. quand. civ. ac. crim. pre.*

[7] DIVI CLAVDII.] Idem Suetonius io Claudio.

[a] Tertulliano forte. [b] Adde alium modum ex l. 1. C. Theod. de rap. virgin. [c] Conſentiente patrono: alioqui locus eſt edicto D. Traiani, de quo in §. vlt. Inſtit. de ſucceſſ. libert.

[d] Nauis etiam dat ciui Romano vacationem publici muneris, l. 3. D. de vacat. mun.

IV.

De his, qui ſui iuris ſunt.

I. SVI iuris ſunt familiarum ſuarum principes, id eſt, paterfamiliæ, itemque materfamiliæ.

II. Qui matre quidem certa, patre autem incerto nati ſunt, ſpurij appellantur[1].

[1] SPVRII APPELLANTVR] Spurij ſunt, qui legitime quæſiti non ſunt. Originem verbi Iuſtinianus explicat his verbis, Vnde ſolent Spurij appellari, vel à Græca voce, quaſi σποράδην concepti, vel quaſi ſine patre filij. in tit. de nupt. ſic in *l. diuus, de captiu.* ſic Caius lib. 1. Inſtit. ſic Theophilus, ſic libri ſcripti: impreſſi non ſic, quibus non aſſentior.

V.

De his qui in poteſtate ſunt.

I. IN poteſtate ſunt liberi parentum ex iuſto matrimonio nati.

II. Iuſtum matrimonium eſt, ſi inter eos qui nuptias contrahunt, connubium ſit, & tam maſculus pubes quam femina potens ſit, & vtrique conſentiant, ſi ſui iuris ſunt, aut etiam parentes eorum, ſi in poteſtate ſunt.

III. Connubium eſt vxoris iure ducendæ facultas.

IV. Connubium habent ciues Romani cum ciuibus Romanis: cum Latinis autem & peregrinis ita, ſi conceſſum ſit.

V. Cum ſeruis nullum eſt connubium.

vi. Inter parentes & liberos infinite cuiuſcumque gradus connubium non eſt. Inter cognatos autem ex tranſuerſo gradu, olim quidem vſque ad quartum gradum matrimonia contrahi non poterant: nunc autem etiam ex tertio gradu [1] licet vxorem ducere. Si tamen fratris filia, non etiam ſororis filia, aut amita, vel matertera, quamuis eodem gradu ſit: eademque vxore: nouerca, vel priuigna, vel nurus, vel ſocrus noſtra fuit, ducere non poſſumus.

vii. Si quis eam, quam non licet, vxorem duxerit, inceſtum matrimonium [2] contrahit: ideoque liberi in poteſtate eius non fiunt, ſed quaſi vulgo concepti, ſpurij ſunt.

viii. Connubio interueniente, liberi ſemper patrem ſequuntur: non interueniente connubio, matris condicioni accedunt, excepto eo, qui ex peregrino & ciue Romana peregrinus naſcitur: quoniam lex Menſia [3] ex alterutro peregrino natum deterioris parentis cõdicionem ſequi iubet.

ix. Ex ciue Romano & Latina Latinus naſcitur: & ex libero & ancilla ſeruus: quoniã cum his caſibus connubia non ſint, partus ſequitur matrem.

x. In his qui iure contracto matrimonio naſcuntur, conceptionis tempus ſpectatur. in his autem, qui non legitime concipiuntur, editionis [a]: veluti ſi ancilla conceperit [4], deinde manumiſſa pariat, liberum parit. Nam quamuis [b] non legitime concepit, cum editionis tempore libera ſit, partus quoque liber eſt.

[1] Nvnc avtem etiam ex tertio gr.] Hic locus ſic meo iudicio reſtituendus eſt. *Nunc autem etiam ex quarto gradu licet vxorem ducere. Sed tamen fratris aut ſororis filiam, neptemve eorum quamuis eodem gradu ſit, amitam vel materteram, eamque vxorem, quæ nouerca, vel priuigna, vel nurus, vel ſocrus noſtra fuit, ducere non poſſumus.* Olim igitur inter ſe patrueles, amitini, conſobrini matrimonio iungi non poterant: id quod & Caius ſcribit *lib. 1. Inſtit.* hodie ex Conſtitutionibus poſſunt. Perperam ex tertio gradu, nam iure ciuili ex tertio gradu vxorem ducere numquam licuit: neque vero nunc licet. Cetera quam inepte deſcripta fuerint, ex Caij & Iuſtiniani Inſtitutionibus, & graduum ratione deprehendi poteſt. Sed vide Obſ. 13. c. 16.

[2] Incestvm matrimonivm] Ergo non tantum inter parentes & liberos inceſtæ ſunt nuptiæ, ſed & inter eos, qui ex tranſuerſo, vel qui affinitate coniuncti ſunt: quod & Caius ſcribit *lib. 1. Inſtit.* & Paulus in *l. ſororis, de rit. nup.* Et præterquam quod iure gentium inter parentes & liberos, ceterum iure ciuili inceſtæ ſunt nuptiæ.

[3] Qvoniam lex Mensia] *L. lex naturæ, de ſtat. hom.*

[4] Velvti si ancilla conceperit] Quod ſi libera conceperit, deinde ancilla pepererit, partus quoque ſeruus eſt, ſi hanc iuris ciuilis regulam ſequamur: quod & Caius ſcribit *lib. 1. Inſtitut.* ſed fauore libertatis placuit eum liberum naſci. & ita Marc. ſcribit in *l. & ſeruorum, de ſtat. hom. & Paul. lib. 11. Sent.*

[a] L. eius qui, D. ad municipal. [b] quoniam.

VI.

De Dotibus.

I. DOs aut datur [1], aut dicitur, aut promittitur.

ii. Dotem dicere poteſt mulier, quæ nuptura eſt: & debitor mulieris, ſi iuſſu eius dicat inſtitutus [2]: parens mulieris virilis ſexus per virilem ſexum cognatione iunctus, velut pater, auus paternus. Dare, promittere [3] dotẽ omnes poſſunt.

iii. Dos aut profecticia dicitur, id eſt, quam pater mulieris [4] dedit: aut aduenticia, id eſt, ea, quæ à quouis alio data eſt.

iv. Mortua in matrimonio muliere [a], dos à patre profecta ad patrem reuertitur, quintis in ſingulos liberos in infinitum relictis penes virum. Quod ſi pater non ſit [5], apud maritum remanet.

v. Aduenticia autem dos ſemper [6] penes maritum remanet, præterquam ſi is qui dedit, vt ſibi redderetur ſtipulatus fuit: quæ dos ſpecialiter recepticia [7] dicitur.

vi. Diuortio facto, ſiquidem ſui iuris ſit mulier, ipſa habet actionem, id eſt, dotis repetitionem: quod ſi in poteſtate patris ſit, pater adiuncta filiæ perſona habet actionem reuera [8]: nec intereſt [9] aduenticia ſit dos, an profecticia.

vii. Poſt diuortium [10] defuncta muliere, heredi eius actio non aliter datur, quam ſi moram in dote mulieri reddenda maritus fecerit.

viii. Dos ſi pondere, numero, menſura contineatur [11], annua, bima, trima die reddetur: niſi ſi, vt præſens reddatur, conuenerit. Reliquæ dotes ſtatim redduntur.

ix. Retentiones ex dote fiunt, aut propter liberos, aut propter mores, aut propter impenſas, aut propter res donatas, aut propter res amotas.

x. Propter liberos retentio fit, ſi culpa mulieris aut patris, cuius in poteſtate eſt, diuortium factum ſit: tunc enim ſingulorum liberorum nomine ſextæ retinentur ex dote: non plures tamen quam tres [12] ſextæ in retentione ſunt, non in petitione [13].

xi. Dos quæ ſemel [14] functa eſt [b], amplius fungi non poteſt, niſi aliud matrimonium ſit.

xii. Morum nomine [c], grauiorum quidem, ſextæ retinentur: leuiorum autem, octauæ [15]. Grauiores mores ſunt, adulteria tantum: leuiores omnes reliqui.

xiii. Mariti mores puniuntur, in ea quidem dote, quæ à die reddi debet. Ita propter [16] maiores mores præſentem dotem reddit: propter minores ſenum menſum die. In ea autem, quæ præſens reddi ſolet, tantum ex fructibus iubetur reddere, quantum in illa dote quadriennio redditur: quod repræſentatio facit [d].

xiv. Impenſarum ſpecies ſunt tres: aut enim neceſſariæ dicuntur, aut vtiles, aut voluptuoſæ.

xv. Neceſſariæ ſunt impenſæ, quibus non factis dos deterior futura eſt: veluti ſi quis ruinoſas ædes refecerit.

xvi. Vtiles ſunt, quibus non factis quidem deterior dos non fuerit: factis autem, fructuoſior dos effecta eſt: veluti ſi vineta & olueta fecerit.

xvii. Voluptuoſæ ſunt, quibus neque omiſſis, deterior dos fieret: neque factis, fructuoſior effecta eſt: quod euenit in viridariis [17] [e], & picturis [18] [f], ſimilibuſque rebus.

[1] Dos avt datvr] Dos dicitur ſollemnibus A verbis ſine interrogatione. Dotis actio tam ex dictione naſcitur, quam ex ſtipulatione: hodie etiam ex nuda pollicitatione & nudo pacto, *l. 2. C. Theo. de inc. nupt. l. vlt. C. Theo. de dotib.* Sublata autem eſt dicendæ dotis ſullemnitas: ideoque à *l. ad exactionem, C. de do. prom.* vt ex Co. Theo. apparet, Tribonianus amouit hæc verba, *Dictio vel*, & quibus in locis prudentes ſcripſerant, *Doti dicere*, ſubſcripſit, *Doti promittere*, inuſitata loquendi forma, *l. ſi rem §. vlt. de nouat. l. anus, de in. dot. l. ſi marito §. 1. l. ſi ſocer §. Lucius, ſol. matr.* Denique in *l. 1. C. de in. dot.* cum Seuerus Imp. ſcripſiſſet, *Dictio vel promiſſio*: & paulo poſt, *Ex dictione vel ex ſtipulatione*, (needum enim ex pollicitatione dotis actio erat) pollicitationem Trib. adſcripſit, & condictionem ex pollicitatione: cum tamen ex pactis, vel pollicitationibus præſcriptis verbis, non condictio dari ſoleat. B

[2] Institvtvs] Ad hanc rem conſtitutus.

[3] Dare promittere] Idem Paulus in *l. promittendo, de in. dot.* Dicendo igitur tres dumtaxat perſonæ obligantur, promittendo omnes.

[4] Qvam pater mvlieris] Adde vel parens virilis ſexus, per virilem ſexum cognatione iunctus.

[5] Qvod si pater non sit] *L. cum patrem, C. de in. dot.*

[6] Semper] Siue ſint liberi, ſiue non.

[7] Recepticia] *L. mortis cauſa §. ſed & ſi dos, de donat. cau. mort.* Seruos autem recepticios, de quo Aul. Gel. & Non. Marcellus ſcribunt, neque dotalis C eſt, neque ex paraphernis: quia ad virum non defertur. Sunt hæc omnia diuerſa, bona recepticia, dotes, παράφερνα, ἀντίφερνα, θεώρετρα, ὑπόβολα. Παράφερνα ſunt, quæ extra dotem ad virum deferuntur, quæ & peculij nomine ſignificantur, *l. ſi ego §. dotis, de iur. dot. l. donationes §. ſpecies, de donat.* Ἀντίφερνα ſunt donationes propter nuptias, *l. vlt. C. de donat. ante nupt.* quibus proxima ſunt θεώρετρα, & ὑπόβολα, de quibus Conſtantinus Harmenopulus ſcribit. Vnde & Hypobolica inſtrumenta apud Sid. Apoll. lib. VII. Epiſt. quamquam ſunt qui legant Hyperbolica: alij quidam Paraphernica, omnino male.

[8] Revera] Legendum, *Rei vxoria.*

[9] Nec interest] Obſtare videtur *l. 2. §. quod ſi in patris, ſol. matr.* Goueanus in lib. var. lect Triboniani in eo §. facinus adnotauit: Anton. Goueanus, cui ex omnibus quotquot ſunt aut fuere Iuſtinianei iuris interpretibus, ſi quæramus quis vnus excellat palma deferenda eſt. Proinde dos aduenticia communis eſt ex iure antiquo, mulieris propria ex iure nouo. Actio dotis aduenticiæ communis eſt etiam iure nouo, *l. vlt. C. de bon. qua. lib.* neque vero propriam eſſe actionem recte colligitur ex *l. Caius, ſol. mat.* quia non dicit ſoli filiæ actionem dari: verum ideo filiæ dicit, non patri, quia filiæ cautum fuit non patri. ceterum per filiam patri quæritur actio. D

[10] Post divortivm] Inde ſi poſt diuortium maritus in reddenda dote moram fecerit, & heredi vxoris competit actio: ſi moram non fecerit, ſecus eſt. Quamobrem & mortua in matrimonio vxore, heredi non competit actio, *l. vſufruct. ſol. matr. l. cum in fundo §. ſi autem vſumfruct. de in. dot.* E

[11] Annva bima] Hodie annua die ex conſtitutione Iuſtiniani: cui à Triboniano aptata eſt, *l. 1. de do. praleg.* in qua legitur, annua die pecuniam dotalem reddi.

[12] Non plvres tamen qvam tres] Id eſt, media pars, vt Paulus ait *lib. 11. Inſtit. tit. de dotibus*, cuius verba Boëthius Seuerinus refert. Nam ſex ſextæ integrum conficiunt.

A [13] Non in petitione] Quæ ex aliis cauſis retinentur, & in petitione ſunt. Suſtulit vero Iuſtin. quintas & ſextas, & alia omnia retentionum genera. Sunt tamen compenſationum ex eis cauſis leges quamplurimæ, *l. fructus §. ob donationes, l. rei §. 1. l. ſi conſtante §. ſi vxor, l. pen. §. 1. ſol. matr. l. vtilium, de impenſ. in res dot. l. neque, C. de compenſ. l. 1. C. rer. amot.* Sed & de moribus actionem ſuſtulit *l. vlt. C. de repud.* de qua in *l. 5. D. de pact. dot. l. vlt. C. Th. de inc. nup. l. 1. C. Theo. vic. ciu. cri. ag. non poſ.* quæ & accuſatio dicitur in *l. viro, l. cum mulier, D. ſol. matr.* quemadmodum actio ſuſpecti, actio ingrati, actio inofficioſi, accuſatio ſuſpecti, accuſatio ingrati, accuſatio inofficioſi ſuis locis.

B [14] Dos qvæ semel] Niſi redintegratum ſit matrimonium, dos quæ ſemel dos eſſe deſiit, dos effici amplius non poteſt. Redintegrato matrimonio, tacite redintegratur & dos, niſi ſit recepticia, *l. ſi mulier diuerterit, l. in inſulam §. vlt. ſol. mat.*

[15] Item octava] Legendum autem *octaua.*

[16] Qvæ a die reddi debet. Ita propter] Legendum, *quæ annua bima trima die reddi debet, propter.*

[17] Viridariis] In Pand. Flor. virdiaria in *l. ſi cuius §. fructuarius, de vſufr. l. in inſtrumento, de inſtr. vel inſtrum. leg.* & viridia in *l. quotiens §. ſeruitutum, de ſeruit. l. ædificia, de ſer. vrb. l. impenſa, de ver. ſignif.* Vnde & viridiaria alij deduxere, alij viridaria. Sed nihil hæc ad Vlpianum.

[18] Pictoriis] Lego *Picturis*, & paulo ante: C *deterior dos fuerit.*

[a] Vide leg. cum patrem, C. de iu. delib.

[b] Dos quæ ſemel functa eſt oneribus matrimonij. Sed redintegrato matrimonio priorem functionem recipit, l. dotem, D. de iu. dot. vel pone vt in l. cum patrem in fi. C. eod.

[c] Ob temperamentum mores potius quam iniurias dixerunt.

[d] Al. quod repenſatio facit. [e] Viridiariis. [f] V. Obſ. vi. 37.

VII.

De iure donationum inter virum & vxorem.

I. INter virum & vxorem donatio non valet, niſi certis ex cauſis[a]: mortis cauſa, diuortij cauſa, ſerui manumittendi gratia. Hoc amplius principalibus conſtitutionibus [1] conceſſum eſt mulieri in hoc donare viro ſuo, vt is ab Imperatore lato clauo, vel [b] equo publico, ſimiliue honore honoretur. D

II. Si maritus diuortij [2] cauſa res mouerit, rerum quoque amotarum actione tenebitur.

III. Si maritus pro muliere ſe obligauerit, vel in rem eius impenderit, diuortio facto, eo nomine cauere ſibi ſolet ſtipulatione tribunicia [3].

IV. In poteſtate parentum ſunt etiam hi liberi, quorum cauſa probata eſt, per errorem contracto matrimonio inter diſpares [c] condignis [4] perſonas. Nam ſeu ciuis Romanus Latinam aut peregrinam, vel eam quæ Dediticiorum numero eſt [d] quaſi per ignorantiam vxorem duxerit: ſiue ciuis Romana per errorem peregrino, vel ei qui Dediticiorum numero eſt, aut etiam ſi [e] Latino ex lege Ælia Sentia [5] nupta fuerit, cauſa probata, ciuitas [f] redditur tam liberis quam parentibus, præter eos qui Dediticiorum numero ſunt, & ex eo fiunt in poteſtate parentum liberi. E

[1] Principalibvs constit.] Antonini A Imp. *l. nuper, de don. inter vir. & vxor.*

[2] Si maritvs divortii.] Non tantum in vxorem, ſed & in virum rerum amotarum actio eſt, *l. contra § item, rer. amot.*

[1] Stipvlatione trievnicia.] Vt in *l. cum mulier de dote, ſol. matr.* Hæc ſtipulatio honoraria eſt, quia ex iuriſdictione tribunorum venit: vt prætoria, vt ædilicia ex iuriſdictione prætoris, ex iuriſdictione ædilium. In Inſtitutionibus, de ædilicijs vulgo male ſcriptum eſt, *quia ex iuriſdictione prætoris veniunt.* Supereſt enim vox, *prætoris,* auctore Theophilo, & Pomponio in *l. 5. de verb. oblig.*

[4] Dispares condignis.] Lego, *diſparis condicionis.*

[5] Ex lege Ælia Sentia.] Vt in tit. de Latinis ex B lege Iunia, id eſt, vti lege Iunia comprehenſum eſt. Eſt autem ab hac ſententia non abſimile id, quod Impp. reſcripſerunt in *l. qui in prouincia §. Diuus. de rit. nup.*

[a] Id eſt mortis cauſa. [b] Equo publico. vt in Sententijs Adriani. λέγοντος τινὸς εἶ) αὐτῷ, &c.

[c] Veter. perſonarum. lege: diſpares condiciones perſonarum.

[d] Quaſi ciuem per ignorantiam. V. Obſ. vi. 37.

[e] Ex fragm. Inſtit. Caij hoc loco leg. eſt, ſi Latino nupta fuerit.

[f] Id eſt, datur.

VIII.

De adoptionibus.

I. NOn tantum naturales liberi in poteſtate parentum ſunt: ſed etiam adoptiui.

II. Adoptio fit, aut pet populum [1], aut per prætorem, vel præſidem prouinciæ. Illa adoptio quæ per populum fit, ſpecialiter adrogatio dicitur.

III. Pet populum qui ſui iuris ſunt adrogantur: per prætorem autem, filij familiæ à parentibus dantur in adoptionem.

IV. Adrogatio Romæ tantum fit [2]: adoptio autem etiam in prouincia apud præſidem.

V. Pet prætorem vel præſidem prouinciæ adoptari tam maſculi quam feminæ, & tam puberes quam impuberes poſſunt: per populum vero Romanum, feminæ quidem non adrogant [3]. Pupilli antea quidem non poterant adrogari: nunc autem poſſunt ex conſtitutione Diui Antonini.

VI. Hi qui generate non poſſunt, velut ſpado, vtroque modo poſſunt adoptare. Idem iuris eſt in perſona [a] cœlibe.

VII. Item is qui filium non habet, in locum nepotis adoptare poteſt.

VIII. Si paterfamiliæ adrogandum ſe dederit, liberi quoque eius quaſi nepotes, in poteſtate fiunt adrogatoris. Feminæ vero neutro modo poſſunt adoptare: quoniam nec naturales liberos in poteſtate habent.

[1] Avt per popvlvm.] *L. 2. C. de adopt.* Hodie per Imperatorem.

[2] Adrogatio Romæ tantvm fit] Quoniam curiatis comitiis fit.

[3] Feminæ qvidem non aorogant.] Legendum *adrogantur.* Cauſa illa eſt, quia nulla cum feminis comitiorum communio eſt. Ceterum per principem feminæ adrogantur, *l. nam femina, D. de adopt.*

[a] In perſona cœlibis.

IX.

De his qui in manu [1] ſunt.

I. FArre conuenitur in manum, certis verbis, & teſtibus x. præſentibus, & ſollemni ſacrificio facto, in quo panis quoque farreus adhibetur.

[1] In manv svnt] In manu eſt vxor, quæ conuenit in manum. In manum aut confarreatione conuenitur aut coëmptione. Sed omiſſa eſt confarreandi adſuetudo, vt Cornelius Tacitus lib. IV. Annalium ſcribit. Omiſſa quoque tandem eſt coëmptio. Denique omiſſa eſt omnis conuentio in manum. Quamobrem Tribonianus in *l. vxorem, de rit. nupt. l. ex parte §. 1. de verb. obl.* ſcripſit, *in matrimonium conuenire:* cum tamen Pap. ſcripſiſſet, *in manum conuenire,* & in *l. ſi concubina, rer. amot. conuenit* pro *in manum conuenit.*

X.

C *Qui in poteſtate mancipiove ſunt, quemadmodum eo iure liberentur.*

I. LIberi parentum poteſtate liberantur emancipatione, id eſt, ſi poſtea quam mancipati fuerint, manumiſſi ſint. Sed filius quidem ter mancipatus, ter manumiſſus, ſui iuris fit. Idem lex duodecim Tabularum iubet his verbis: Si pater filivm ter venvndvvit [a], filivs a patre liber esto. Ceteri autem liberi prætet filium tam maſculi quam feminæ, vna mancipatione ma- D numiſſioneque ſui iuris fiunt.

II. Motte patris filius & filia ſui iuris fiunt. morte autem aui, nepotes ita demum ſui iuris fiunt, ſi poſt mortem aui in poteſtate patris futuri non ſunt: veluti ſi moriente auo pater eorum aut iam deceſſit, aut de poteſtate dimiſſus eſt. Nam ſi mortis aui tempore, pater eorum in poteſtate eius ſit, mortuo auo in patris ſui poteſtate fiunt.

III. Si patri, vel filio, aqua & igni interdictum ſit, patria poteſtas tollitur: quia peregrinus fit is, cui aqua & igni interdictum eſt. Neque autem peregrinus ciuem Romanum, neque E ciuis Romanus peregrinum in poteſtate habere poteſt.

IV. Si patet ab hoſtibus captus ſit, quamuis ſeruus hoſtium fiat: tamen cum reuerſus fuerit, omnia priſtina iura recipit iure poſtliminij. Sed quamdiu apud hoſtes eſt, patria poteſtas in filio eius interim pendebit: & cum reuerſus fuerit ab hoſtibus, in poteſtate filium habebit. Si vero ibi deceſſerit, ſui iuris filius erit. Filius quoque ſi captus fuerit ab hoſtibus, ſimiliter

propter ius poſtliminij, patria poteſtas interim pendebit.

v. In poteſtate parentum eſſe deſinunt & hi[b], qui Flamines Diales[1] inaugurantur, & quæ virgines Veſtæ capiuntur.

[1] Qvi flamines Diales] Qui morte parentis ſui iuris fit, capite non minuitur, *l. 3. §. vlt. ad Maced.* Adiungo etiam cum qui Flaminio Diali, aut Veſtali ſacerdotio ſui iuris fit, *l. 2. quod cum eo. l. 1. §. ſed etſi alio, quan. de pecul.* auctore Gellio lib. 1. cap. 12. Et hoc nimirum eſt quod ait Vlp. in *d. l. 3. vel alias ſui iuris, &c.* Idem & in eo Iuſtinian. conſtituit, qui dignitate ſui iuris fit, in *Nou. 81.* At is profecto qui emancipatione ſui iuris fit, capite minuitur: credo quia in imaginariam ſeruitutis formam deducitur, *l. liberos, de cap. minutis:* immo quia ſublata eſt legitima emancipatio, vigetque aut Anaſtaſiana, aut Iuſtiniana emancipatio, qui emancipatur hodie, capite non minuitur. Proinde merito ex Iuſtiniani conſtitutionibus ſuo exæquatur emancipatus. Vſusfructus emancipatione non finitur. Id denique reſtat, vt capite non minuantur hodie, qui cum alieni iuris forent, ſui iuris efficiuntur. His autem quæ in hoc loco dicuntur ab Vlpiano, addenda eſt, quæ in manum flaminis conuenit. Cornelius Tacitus lib. 4. *Quando exirete iure patrio qui id flaminium apiſceretur, quæque in manum flaminis conueniret.*

[a] Id eſt, dum, vt in legibus Numæ: Si quis hominem liberum morti duit.

[b] Et ideo viuo patre teſtamentum facere poſſunt. Plutarchus in Numa.

XI.

De tutelis.

I. Tvtores conſtituuntur tam maſculis, quam feminis: ſed maſculis quidem impuberibus dumtaxat propter ætatis infirmitatem: feminis autem tam impuberibus, quam puberibus, & propter ſexus infirmitatem, & propter forenſium rerum ignorantiam.

II. Tutores aut legitimi ſunt, aut ſenatuſconſultis conſtituti, aut moribus introducti.

III. Legitimi tutores ſunt, qui ex lege aliqua deſcendunt. Per eminentiam autem legitimi dicuntur, qui ex lege duodecim Tabularum introducuntur, ſeu propalam, quales ſunt agnati, ſeu per conſequentiam, quales ſunt patroni.

IV. Agnati ſunt, à patre cognati virilis ſexus[1], per virilem ſexum deſcendentes, eiuſdem familiæ[2]: veluti patrui, fratres[3], filij fratris patruelis.

V. Qui liberum caput[4] mancipatum ſibi, vel à parente, vel à coëmptore[5] manumiſit, per ſimilitudinem patroni tutor efficitur, qui fiduciarius tutor appellatur.

VI. Legitimi tutores alij tutela in iure cedere poſſunt.

VII. Is cui tutela in iure ceſſa eſt, Ceſſicius tutor appellatur: qui ſiue mortuus fuerit, ſiue capite minutus, ſiue alij tutela ceſſerit, redit ad legitimum tutorem tutela. Sed & ſi legitimus deceſſerit, aut capite minutus fuerit, ceſſicia quoque tutela extinguitur.

VIII. Quantum ad agnatos pertinet, hodie ceſſicia tutela non procedit: quoniam permiſſum erat in iure cedere tutela feminarum tantum, non etiam maſculorum. Feminarum autem legitimas tutelas lex Claudia ſuſtinet[6].

IX. Excepta tutela patronorum[7], legitima tutela capitis deminutione amittitur.

X. Capitis minutionis ſpecies ſunt tres. maxima, media, minima.

XI. Maxima capitis deminutio eſt, per quam & ciuitas, & libertas amittitur: veluti cum incenſus aliquis venierit[8]: aut cum mulier alieno ſeruo ſe iunxerit denuntiante domino[9], & ancilla facta fuerit, ex Senatuſconſulto Claudiano.

XII. Media capitis deminutio dicitur, per quam ſola ciuitate amiſſa, libertas retinetur: quod fit in eo, cui aqua & igni interdicitur.

XIII. Minima capitis deminutio eſt, per quam & ciuitate & libertate ſalua, ſtatus dumtaxat hominis[10], mutatur: quod fit adoptione, & in manum conuentione[11].

XIV. Teſtamento quoque nominatim tutores dati confirmantur eadem lege duodecim Tabularum, his verbis: VTI LEGASSIT[12] SVPER PECVNIA TVTELAVE SVÆ REI, ITA IVS ESTO: qui tutores datiui[13] appellantur.

XV. Dari teſtamento tutores poſſunt liberis qui in poteſtate ſunt.

XVI. Teſtamento tutores dari poſſunt hi, cum quibus teſtamenti faciendi ius eſt, præter Latinum Iunianum. Nam Latinus habet quidem teſtamenti factionem, ſed tamen tutor dari non poteſt: id enim lex Iunia prohibet.

XVII. Si capite deminutus fuerit tutor teſtamento datus, non amittit tutelam: ſed ſi abdicauerit ſe tutela, deſinit eſſe tutor. Abdicare autem[14] eſt, dicere nolle ſe tutorem eſſe in iure. Cedere autem tutela teſtamento datus non poteſt: nam & legitimus in iure cedere[15] poteſt, abdicare ſe non poteſt.

XVIII. Lex Attilia iubet mulieribus, pupilliſve non habentibus tutores, dari à prætore, & maiore parte Tribunorum plebis: quos tutores Attilianos appellamus. Sed quia lex Attilia Romæ tantum locum habet, lege Iulia & Titia proſpectum eſt, vt in prouincia quoque ſimiliter à præſidibus earum dentur tutores.

XIX. Lex Iunia tutorem fieri iubet Latino, vel Latinis impuberibus eum[a], qui etiam ante manumiſſionem ex iure Quiritium fuit.

XX. Ex lege Iulia de maritandis ordinibus, tutor datur à Prætore vrbis ei mulieri virginive, quam ex hac ipſa lege nubere oportet, ad dotem dandam, dicendam, promittendamve, ſi legitimum tutorem pupilla non habeat[16]. Sed poſtea Senatus cenſuit, vt etiam in prouincia quoque, ſimiliter à præſidibus earum ex eadem cauſa tutores dentur.

XXI. Præterea etiam in locum muti, furioſive tutoris, alterum dandum eſſe tutorem ad dotem conſtituendam[17] Senatus cenſuit.

XXII. Item ex Senatuſconſulto tutor datur mulieri ei, cuius tutor abeſt, præterquam ſi patronus ſit, qui abeſt. Nam in locum patroni abſentis alter peti non poteſt, niſi ad hereditatem adeundam, & nuptias contrahendas. Idemque permiſit in pupillo patroni filio[18].

XXIII. Hoc amplius[19] Senatus cenſuit, vt ſi tutor pupilli pupillæve ſuſpectus à tutela ſubmotus fuerit, vel etiam iuſta de cauſa excuſatus, in locum eius tutor alius detur.

XXIV. Moribus tutor[20] datur mulieri pupillove, qui cum tutore ſuo lege aut legitimo iudicio[21] agere vult, vt auctore eo agat (ipſe enim tutor in rem ſuam auctor fieri non poteſt) qui prætorianus tutor dicitur, quia à prætore vrbis dari conſueuit.

XXV. Pupillorum pupillarumque tutores & negotia gerunt, & auctoritatem interponunt. Mulierum autem tutores auctoritatem dumtaxat interponunt.

XXVI. Si plures ſunt tutores, omnes in omni re debent auctoritatem accommodare, præter eos qui tunc dari ſunt[22]: nam ex his vel vnius auctoritas ſufficit.

XXVII. Tutoris auctoritas neceſſaria eſt, mulieribus quidem in his rebus[b], ſi lege aut legitimo iudicio agant, ſi ſe obligent, ſi ciuile negotium gerant, ſi libertæ ſuæ permittant in contubernio alieni ſerui morari, ſi mancipia alienent. Pupillis autem hoc amplius, etiam in rerum nec mancipi alienatione tutoris auctoritate opus eſt.

XXVIII. Liberantur tutela, maſculi quidem pubertate. Puberem autem Caſſiani quidem eum eſſe dicunt, qui habitu corporis pubes apparet, id eſt, qui generare[c] poteſt: Proculeij[23] autem, eum qui quattuordecim annos expleuit: verum Priſcus eum puberem eſſe, in quem vtrumque concurrit, & habitus corporis, & numerus annorum. Feminæ autem tutela liberantur[24].

[1] VIRILIS SEXVS] In tutelarum quæſtione ita definiuntur agnati: propterea quod tutela virile munus eſt. Ceteroquin & feminæ agnatæ ſunt. Eadem eſt agnatorum definitio in quæſtione inteſtatæ ſucceſſionis, *l. 2. §. agnati, de ſuis & leg. her.* & *inf. tit. 26.* quia etſi conſanguinea conſanguineo inteſtato heres exiſtat, agnata tamen agnato cuiquam inteſtato ex lege Voconia heres non eſt, *§. ceterum, de legit. agnat. ſucc.* Sic in lege Vellea, Qui teſtamentum faciet, is omneis virilis ſexus, qui ei ſui heredes futuri erunt, &c. etiamſi parente viuo naſcantur. Ideo ait, Virilis ſexus, quia ſequuntur hæc verba, Vt nominatim eos exheredet, vel inſtituat, *§. poſtumorum, in fi. de exher. lib.* Soli autem poſtumi mares nominatim exheredandi ſunt, *§. poſtumi quoque, §. poſtumorum, de exheredat. lib.* Vnde & in *l. 3. de ini. rup.* aio ſic Vlpianum ſcripſiſſe, *Poſtumi virilis ſexus:* & ex Iuſtiniani conſtitutione id Tribonianum immutaſſe.

[2] EIVSDEM FAMILIÆ] *L. pronuntiatio §. communi, de verb. ſign.*

[3] FRATRES] Legendum, *Fratres patrueles, filij fratris patruelis.*

[4] QVI LIBERVM CAPVT] Agnatus eſt tutor

A ex l. XII. tab. patronus ex interpretatione legis: parens ex contractu fiduciæ. Cur non & parens ex interpretatione legis? Quia nulla talis in lege interpretatio adhiberi potuit: Nec enim vt patronis, ſic parentibus nominatim lege defertur hereditas. Igitur duæ tantum ſunt ſpecies legitimæ tutelæ, Agnatorum, & Patronorum: id quod Vlpianus tradit in *l. 1. de leg. tut.* Verum in *l. 3. §. vlt. eod. tit.* parentem emancipatorem non legitimum, ſed vicem ait legitimi tutoris obtinere, id eſt, fiduciarium tutorem eſſe. Non nego moribus inde receptum, vt nominetur legitima, quæ proprie eſt fiduciaria, tit. de leg pat. tut. fiduciariæ tutelæ nomen ad liberos tranſmitti, legitimæ non tranſmitti: denique hoc liberos patronorum diſtare à li-
B beris parentum. Ceterum ratio differentiæ tradita à Iuſtiniano in *tit. de fiduc. tut.* falſa eſt in patre & auo: certe ſubtilior eſt quam verior. An igitur quia non vt liberis patroni, ita liberis emancipatoris lege debetur hereditas? *l. 1. §. liberos, ſi quis à par. fuerit manum.* ſed de his ſatis.

[5] VEL A PARENTE, VEL A COEMPTORE] Qui à parente, is eſt pater fiduciarius: qui à coëmptore, is eſt pater naturalis.

[6] LEX CLAVDIA SVSTINET] Lege, *Suſtulit.* Rurſus vero lex Claudia ſublata eſt conſtitutione Conſtantini, *l. 3. C. de leg. tut. l. 2. Th. C. de tut. & cur. cre.* Ait Conſtantinus: In feminis tutelam legitimam conſanguineus vel patruus non recuſet.

[7] EXCEPTA TVTELA PATRONORVM] Hoc
C eſt quod ait *l. tutelas, de cap. min. Tutelas etiam non amittit capitis deminutio, exceptis his quæ* I. A. P. F. *deferuntur, id eſt, quæ iure agnationis proximis potiſſimum deferuntur.* Tribonianus non ſic. Equidem ſcio Tribonianum, cum multa in libris prudentum notis perſcripta eſſent, auctore Iuſtiniano in *l. 2. C. de vet. iur. enucl.* in eis explicandis cadere frequenter & labi. Ceterum tutela patronorum minima capitis deminutione non perit, quia nec ius patronatus perit. Æque teſtamentaria & datiua tutela non perit. At quia minima capitis deminutione ius agnationis perit, & legitima agnatorum tutela perit. Dixi, proximis potiſſimum, vt in edicto tranſlaticio Verris, Tum vti proximum quemque potiſſimum heredem eſſe oporteret,
D ſi is inteſtato mortuus eſſet. Vnde eximenda non ſunt poſteriora verba *l. 1. vnde legit.* Quinimmo in Aſconio ita male leguntur, quaſi ſi Aſconij eſſent, non Tullij. Item alio in edicto, Sec. tab. teſtamenti potiſſimum hereditatem dabo.

[8] VELVTI CVM INCENSVS ALIQVIS VENIERIT] Hoc M. Tullius explicat in extremo orationis pro Cecinna, Dionyſius IV.

[9] DENVNTIANTE DOMINO] Trina denuntiatione opus eſt: denuntiari etiam teſtato oportet, idque denuntiari vt ſeruo abſtineat. Denuntiationem ſequitur prætoris, aut præſidis ſententia. Inde Tertul. lib. II. ad vxorem. *Nonne inſuper cenſuerunt ſeruituti vindicandos, qui cum alieno ſeruo poſt dominorum denun-*
E *tiationem in conſuetudine perſeuerarunt?* Exemplo S. C. ſi ingenuæ, quæ ad gynæciarium ſe, vel monetarium applicat, ſimilis denuntiatio fiat, niſi dicto audiens fuerit, eiuſdem ipſa condicionis ex conſtitutionibus efficitur, *l. edicimus, C. Th. de murilegul. l. ſenatuſconſult. C. Th. de decur.* Sed hæc à Iuſtiniano mutata ſunt in *tit. de S. C. Claud. toll.*

[10] STATVS DVMTAXAT HOMINIS] Saluo ſtatu publici iuris, *l. 1. §. capitis, ad S. C. Tertyll.* priuatus hominis commutatur.

[11] IN MANVM CONVENTIONE] Quæ conuenit in manum mariti, capite minuitur: quia in familiam eius, & ſui heredis locum venit, vt in tit. 23. &

apud Gellium libr. XVIII. cap. 6.

[11] VTI LEGASSIT] Integra lex eſt, *Paterſam. vti legaſſit*. anctore Cornificio lib. I. ad Herenniom. ait, Paterſam. atque ideo filiusſam. teſtamentum facere non poteſt, etiamſi hoc velit pater: quod tamen in donatione nulla lex vetat. Ait, *Super pecunia, tutelave ſua rei.* quæ verba coniunctim accipienda ſunt. Nam tutorem inſtituere filiis ſuis pater, niſi in teſtamento, non poteſt, in quo & pecuniæ ſuæ heredem inſtituat, *l. ſæpe, de verb. ſignif.*

[12] QVI TVTORES DATIVI] Legitimi non dantur, ſed ipſo iure fiunt tutores, *l. legitimos, D. de legit. tutor.* Teſtamentarij, Attiliani, Iuliani datione tutores fiunt. Plerumque autem Attiliani, & Iuliani datiui tutores appellantur, *l. datiuus, D. rem pup. ſal. for. l. generaliter, C. de epiſc. & cler. l. vlt. de leg. tut.*

[14] ABDICARE AVTEM] M. Tullius lib. VI. ad Att. *Itaque aut tutela cogito me abdicare, aut, vt pro Glabrione Scæuola, fænus & impendium recuſare.* Nihil ab abdicatione diſtat excuſatio. Excuſatione datiui dumtaxat vtuntur, *l. eiſdem, D. de exc. tut. §. qui excuſare, Inſt. eod.* Nullum vero in iure ciuili excuſationis proximis agnatis datæ extat exemplum. Proinde recte ait, legitimos tutela ſe abdicare non poſſe. Ratio illa eſt, quia ipſo iure tutores exiſtunt. Quæ ratio etiam efficit, vt ſui heredes repudiare hereditatem non poſſint. Verum enim vt in iure bi ſe hereditate abſtinere, ita & illi in iure, id eſt, apud prætorem, tutela feminarum cedere poſſunt. In pupillis maribus, vt iam ſuperius ab Vlpiano dictum eſt, ceſſicia tutela non procedit.

[15] IN IVRE CEDERE AVTEM] Lego, *In iure autem cedere.*

QVI ETIAM ANTE MANVMISSIONEM] Non enim ſolum qui in bonis, ſed etiam qui ex iure Quiritium dominus fuit.

[16] SI LEGITIMVM TVTOREM PVPILLA NON HABEAT] Delenda eſt vox *pupilla*: nam de pubere hic agitur, non de pupilla. Ceterum quamuis regula iuris hæc ſit, Certæ rei vel cauſæ tutorem non dari, ex lege tamen Iulia & ſenatuſconſultis tutor ex cauſa datur ad dotem conſtituendam. Item vt paulo poſt tradit, ad adeundam hereditatem ſpecialis tutor datur: quod etiam confirmat *l. impuberi, D. de tutor. & cur. datis, l. cum in vna §. tutor, de appellat.*

[17] AD DOTEM CONSTITVENDAM] Si ad dotem conſtituendam, erit hoc contrarium ſuperiori regulæ iuris, quæ dictat, Certæ rei tutorem non dari: ſi generaliter (quod & ipſum, ſi mutus aut furioſus ſit legitimus tutor, ex S. C. fieri poteſt, *l. pen. D. de tutel.*) obſtat illa regula, qua cauetur, Tutorem habenti tutorem non dari: ideoque S. C. opus fuit.

[18] IDEMQVE PERMISIT IN PVPILLO PATRONI FILIO] Malo, *Idemque permiſit in patroni filio*, nimirum vt in eius locum non niſi ad adeundam hereditatem, vel dotem conſtituendam tutor detur. Quod & generaliter in tutoribus pupillorum iure ciuili locum obtinet. Vel hic eſt ſenſus, vt in locum pupilli filij patroni, & tutoris legitimi liberti paterni, alius tutor detur.

[19] HOC AMPLIVS] Huius S. C. fit mentio in *l. ſi quis ſub condicione, de teſtam. tut.* & hi quidem ſunt tutores, qui ex S. C. dantur: de quibus intelligenda eſt *l. tutelas, de cap. minut.* Sequuntur hi, qui moribus dantur.

[20] MORIBVS TVTOR] Hodie quia extraordinaria ſunt iudicia, curator datur, *§. vlt. de auctor. tut.* In ordinariis iudicijs tutor exigitur, *l. curatorem, D. eod. l. vlt. C. de in lit. dan. tut.*

[21] LEGE AVT LEGITIMO IVDICIO] Lege
A agere latius patet, quam legitimo iudicio agere: nam ſine iudicio lege agi poteſt.

[22] QVI TVNC DATI SVNT] Legendum, *Qui teſtamento dati ſunt, l. vlt. C. de auct. præſt. l. 4. l. 5. in principio, & §. item ipſe, l. quod dicimus §. 1. D. eod.* M. Tullius pro Flacco: *Nihil poteſt de legitima tutela ſine omnium tutorum auctoritate deminui.*

[23] PROCVLEII] Quorum ſententia Iuſtiniano placet.

[24] FEMINÆ AVTEM TVTELA LIBERANTVR] Imperfecta oratio eſt. Ceterum vnus ponitur caſus in tit. vlt. in quo libertæ tutela patronorum liberantur. Denique omnes feminæ coemptione in manum liberantur, auctore Boëthio in Top. Cic. [d]

B [a] Eum cuius etiam ante man. ius Quiritium fuit.

[b] Si dotem dicant, Cicero pro Flacco. ſi teſtimonium ferant, vt inf tit. 20. & tit. vlt. vel manumittant, vt in fragm. Cl. Puteani. non ſi eis ſoluatur, vt Cic. in Topicis.

[c] poſſit. Proculeiani a. [d] Et iure trium liberorum. Vide Plutarch. in Numa. & quæ veſtales capiuntur.

XII.

De curatoribus.

I. CVRATORES aut legitimi ſunt, id eſt, qui ex lege duodecim Tabularum dantur: aut honorarij, id eſt, qui à prætore conſti-
C tuuntur.

II. Lex duodecim Tabularum furioſum, itemque prodigum, cui bonis interdictum eſt, in curatione iubet eſſe agnatorum.

III. A prætore conſtituitur curator, quem ipſe prætor voluerit, libertinis prodigis, itemque ingenuis, qui ex teſtamento parentis heredes facti, male diſſipant bona: his enim ex lege, curator dari non poterat: cum ingenuus quidem non ab inteſtato, ſed ex teſtamento heres factus ſit patri: libertinus autem nullo modo patri heres fieri poſſit, qui nec patrem habuiſſe videtur, cum ſeruilis cognatio nulla ſit.

D IV. Præterea dat curatorem ei etiam, qui nuper pubes factus, idonee negotia ſua tueri non poteſt.

XIII.

De cælibe, orbo, & ſolitario patre.

I. LEGE Iulia prohibentur vxores ducere, ſenatores quidem liberique eorum, libertinas, & quæ ipſæ, quarumve pater mater-
E ve artem ludicram fecerit: item corpore quæſtum facientem.

II. Ceteri autem ingenui[1] prohibentur ducere lenam, à lenone lenave manumiſſam, & in adulterio deprehenſam, & iudicio publico damnatam, & quæ artem ludicram fecerit: adiicit Mauricianus[2], & à ſenatu damnatam.

[1] CETERI AVTEM INGENVI] Et has quoque ſenatores non ducent, *l. Iulia §. vlt. de ritu nupt.* non tamen idem eſt è contrario: nam ingenui libertinas ducent, *l. lege Papia, eod.* Eſt in eandem rem aucto-

ritare Marci & Commodi factum plenius S. C. de quo in *l. oratio, de ſponſ. l. oratione, l. palam §. ſenatus, de ritu nupt.* Extat & de eadem re Conſtantini conſtitutio in *l. 1. C. de nat. lib. & No. Marciani de mat. ſenat.* quæ tamen ambæ ſublatæ ſunt in *Nou. Iuſtiniani* CXVII. & LXXXIX. ex qua id etiam didicimus, corrupte in dicta lege ſcriptum eſſe, *Præfectos*, legendum enim eſt, *Perfectiſſimos*, id eſt, διασημοτάτους: atque ita conſtanter habent omnes veteres codices. Error manauit ex errore Nou. Marciani. Lex quoque Iulia de ſenatorum & libertinarum nuptiis à Iuſtiniano ſublata eſt.

[7] MAVRICIANVS] Qui ad leges Iulias libros ſcripſit.

B

XIV.

De pœna [1] legis Iuliæ.

I. FEMINIS lex Iulia à morte viri anni tribuit vacationem [2]: à diuortio, ſex menſum. lex autem Papia à morte viri [a], biennij [3]: à repudio, anni & ſex menſium.

[1] POENA] Pœna legis Iuliæ hæc eſt, ne cœlibes, ne orbi ex ciuium Romanorum teſtamentis capiant, *l. ſi is qui heres, de vulg. ſubſt. Tertullian. in lib. de monogamia: Aliud eſt ſi & apud Chriſtum legibus Iuliis agi credunt, & exiſtimant cœlibes & orbos ex teſtamento Dei ſolidum capere non poſſe.* Sed hæc pœna ſublata eſt à *l. 1. C. de infir. pœn. cœl. & orbit.*

[2] TRIBVIT VACATIONEM] Hoc eſt, vt interim, etiamſi cœlibem vitam agant, capere ex aliorum teſtamentis poſſint.

[3] BIENNII] Legendum, *triennij*. Vt enim altero tanto à morte viri vacatio, quæ lege Iulia tribuitur, eam ſuperat quæ à diuortio tribuitur, eadem vt ſit proportio neceſſe eſt in lege Papia, quæ tempora legis Iuliæ prorogauit. Denique triennium Auguſti lege tribui Suetonius auctor eſt: nimirum enim lex Papia Popæa lata eſt auctore D. Auguſto poſt Iulias rogationes, M. Papio, Q. Popæo coſſ. ſuffectis, non ordinariis, vt Dion & Iſidorus ſcribunt.

[a] V. Obſ. VI. 37.

XV.

De decimis [1].

I. VIR & vxor inter ſe matrimonij nomine decimam capere poſſunt. Quod ſi ex alio matrimonio liberos ſuperſtites habeant, præter decimam, quam matrimonij nomine capiunt, totidem decimas pro numero liberorum accipiunt. Item communis filius, filiave, poſt nonum diem amiſſus, amiſſave, vnam decimam adiicit: duo autem [2] poſt nonum [a] diem amiſſi, duas decimas adiiciunt. Præter decimam, etiam vſumfructum tertiæ partis bonorum eius capere poſſunt: & quotcumque [b] liberos habuerint, eiuſdem partis proprietatem. Hoc amplius mulier [c] petere præter decimam dotem poteſt legatam ſibi.

[1] DE DEC.] Lege Iulia coniuges, præter ea quæ in hoc tit. enumerantur, inter ſe capere nihil poſſunt.

A & hoc in vxore manifeſto tradit *l. 1. C. de his qui ſe def. lib.* X. Sunt & multa huius rei veſtigia in *Cod. Th. l. vlt. de inoff. dot. l. vlt. de leg. her. l. 1. l. ſi aliquis, de bo. proſcr. l. pro commoditate, de nauicul. & in Nou. Valent. de teſtam.* Sed in lege *pro commoditate*, pro, *liberis*, perperam ſcriptum eſt, *lucris*. Interdum vero ne decimas quidem capere poſſunt. contra interdum & ſolidum capere poſſunt: hodie omnimodo, *l. 2. C. de inf. pœ. cœl. & orbit. & decim. ſublatis.*

[2] DVO AVTEM] Tres poſt nonum diem amiſſi ſolidum adiiciunt, tit. prox.

[a] al. nominum. [b] alias, quandoque. V. leg. Lucius §. maritus, ad Sc. Trebell. l. 4. C. quando di. leg. ced.

[c] Hoc amplius mulier præter decimam dotem petet legatam ſibi.

XVI.

De ſolidi capacitate inter virum & vxorem.

I. ALIQVANDO vir & vxor inter ſe ſolidum capere poſſunt: velut ſi vterque, vel alteruter eorum nondum eius ætatis ſit [a], quæ quidem liberos exigit: id eſt, ſi vir minor annorum viginti quinque ſit, aut vxor annorum viginti minor. item ſi vtrique lege Papia finitos
C annos in matrimonio exceſſerint, id eſt, vir ſexaginta annos, vxor quinquaginta. item ſi cognati inter ſe coierint vſque ad ſextum gradum [1]: aut ſi vir abſit, & donec abeſſet [2], intra annum poſtquam abeſſe deſierit, libera inter eos teſtamenti factio eſt. Si ius liberorum [3] à principe impetrauerint: aut ſi filium filiamve communem habeant: aut quatuordecim annorum filium, vel filiam duodecim amiſerint: vel ſi duos trimos, vel ſi tres poſt nonum diem amiſerint, vt intra annum [4] tamen & ſex menſes. Etiam vnus cuiuſcumque ætatis impubes amiſſus, ſolidi capiendi ius præſtat. Item ſi poſt mortem
D viri intra decem menſes vxor ex eo peperit, ſolidum ex bonis eius capit.

II. Aliquando nihil inter ſe capiunt, id eſt, ſi contra legem Iuliam, Papiamque Popeam contraxerint matrimonium: verbi gratia, ſi famoſam quis vxorem duxerit, aut libertinam ſenator.

III. Qui intra ſexageſimum, vel quæ intra quinquageſimum annum neutri legi [5] paruerit, licet ipſis legibus [6] poſt hanc ætatem liberatus eſſet, perpetuis tamen pœnis tenebitur, ex ſenatuſconſulto Perniciano. Sed Claudiano ſenatuſconſulto maior ſexagenario, ſi minorem
E quinquagenaria duxerit, perinde habebitur, ac ſi minor ſexaginta annorum duxiſſet vxorem.

IV. Quod ſi maior quinquagenaria minori ſexagenario nupſerit, impar matrimonium appellatur: & Senatuſcon. Caluitiano iubetur non proficere ad capiendas hereditates, & legatas dotes. Itaque mortua muliere, dos caduca erit. [8].

[1] VSQVE AD SEXTVM GRADVM] Nam à ſexto gradu cognatio nulla eſt, §. vlt. de ſucceſſ. cog.

[2] ABESSET INTRA] Lego, *Abeſt & intra*. Credo

hæc

hæc vera eſſe, ſi abſit Reipub. cauſa. Nam annus eis tantum dari ſolet, qui reipub. cauſa abeſſe deſierunt.

[3] SI IVS LIBERORVM] Iſidorus, auctor ſane vel eo nomine probandus, quod, vt ex hoc libello nonnulla, ita ex optimis auctoribus quibus nunc deſtituti ſumus, deſcripta quamplurima contineat, lib. v. Ius, inquit, liberorum eſt coniugum ſine liberis inuicem pro loco pignorum hereditatis alterna conſcriptio. quam definitionem confirmat *Nov. Valent. de teſtam.* & *l. valeat, C. Th. de infirm. his quæ ſub tyran.* Et hoc quidem ius liberorum Impp. omnibus dant in *l. 1. C. de iur. lib.* Nec enim ſe ius trium dicunt, aut quatuor liberorum dare, ſed ius liberorum: id nempe quod ſuperius expoſuimus, idemque coniuncta ea lege eum *l. 2. C. de infir. pœ.* ex qua ea l. pendet, vti perſpici ex inſcriptionibus & ſubſcriptionibus poteſt, clarius demonſtratur: alioquin ſuperuacua eſt conſtitutio Iuſtiniani de iure trium, aut quatuor liberorum, *l. 2. C. de iur. lib.* Si igitur ius liberorum à principe impetrauerint, liberam inter ſe coniuges, vt Vlpianus noſter ait, teſtamenti factionem habent. Denique vno filio filiave communi ſuperſtite, aut vno filio 14. filiave 12. annorum amiſſo amiſſave, tribus poſt nonum diem amiſſis, duobus trimis amiſſis, vno cuiuſcunque ætatis impubere amiſſo intra annum matrimonij & ſex menſes, idem ius habent.

[4] VT INTRA ANNVM] Lego, *vt intra annum, & ſex menſes etiam vnus, &c. præſtet.*

[5] NEVTRI LEGI] Si neque liberos ſuſceperit, neque matrimonium contraxerit. Iulia eſt de contrahendo matrimonio: Papia, de procreandis liberis. Inde Tertullianus in Apologetico: *Nonne vaniſſimas Papias leges, quæ ante liberos ſuſcipi cogunt, quam Iuliæ matrimonium contrahi, poſt tantæ auctoritatis ſenectutem heri Seuerus conſtantiſſimus princeps excluſit?* Definiti autem ſunt in viro anni ſexaginta: in muliere quinquaginta, *l. pen. C. de nup. l. ſi maior, C. de leg. her.* quæ definitio S. C. Claudiano in feminis probatur. Nam mulier poſt quinquageſimum annum non gignit, *l. ſi ſterilis, in princ. de act. emp.* in maribus non probatur: nam & ſexagenarij idonei ſunt ad generandum. Ariſt. lib. v. περὶ ζώων ἱστορίας. Γεννᾷ δὲ ἄνθρωπος τὸ ἔσχατον μέχρις ἑβδομήκοντα ἐτῶν ὁ ἄῤῥην, γυνὴ δὲ μέχρι πεντήκοντα.

[6] LICET IPSIS LEGIBVS] Auguſtinus 3. contra Iul. *Iure etiam fuit conſtitutum, ne quiſquam ius liberorum haberet, niſi cum amborum anni computati & ſimul ducti, centum non tranſiſſe docerentur.*

[7] CALVITIANO] Vide num legendum ſit, Claudiano, vt ſupra.

[8] DOS CADVCA ERIT.] Vt in *l. ſi quis officium §. veterem, l. dote, de rit. nupt.*

[a] Al. ſunt, qua lex liberos. vide Sozom. 1. cap. 5.

[b] Et ob id ad leg. Iul. & Pap. auctores tractant, qui dicantur abeſſe reip. cauſa, l. 35. & ſeq. D. ex quibus cauſ. mai.

A tonini, omnia caduca fiſco vindicantur, ſed ſeruato iure antiquo liberis & parentibus.

III. Caduca cum ſuo onere fiunt: ideoque libertates & legata & fideicommiſſa ab eo data, ex cuius perſona hereditas caduca facta eſt, ſalua ſunt: ſcilicet &[6] legata, & fideicommiſſa cum ſuo onere fiunt caduca.

[1] DE CADVCIS] Eorum quæ in teſtamentis ſcribuntur, quædam pro non ſcriptis ſunt, quædam in cauſa caduci, quædam caduca. Pro non ſcriptis hæc ſunt, quæ incapacibus relinquuntur: quæ non intelliguntur: quæ ſibi teſtamentarius adſcribit: quæ ſunt captatoria: quæ ei, qui in rebus humanis non eſt, B adſcribuntur. Pro non ſcriptis igitur ſunt, quæ in ipſo initio deficiunt. In cauſa caduci ſunt, quæ paulo poſt teſtamentum viuo teſtatore deficiunt: vt puta ſi legatarius viuo teſtatore decedat, aut condicione excludatur. Caduca ſunt, quæ mortuo teſtatore deficiunt: vt puta ſi heres vel legatarius ante apertas tabulas deceſſerit, vel alias incapax factus fuerit. Caduca, & in cauſa caducorum legibus Iuliis fiſco vindicantur: legibus Iuſtiniani apud heredem remanent cum onere. Quæ pro non ſcriptis habentur, & nouo, & antiquo iure apud heredem remanent ſine onere.

[2] VELVTI CECIDIT] Malim, *veluti ceciderit.* Conſtantinus[a] dixit, cadere in caſum, *l. omnes, C. de delat.*

C [3] SI COELIBI, VEL LATINO IVNIANO] Ergo & cum cœlibe & cum Latino teſtamenti factio eſt: & hoc de Latino nominatim proditum eſt in tit. 11. & 20. Nam neque cœlibem lex Iulia, neque Latinum lex Iunia heredem inſtitui, aut ei legari quidpiam vetat: ſed ex iiſdem legibus caduca fiunt ea quæ ipſis relinquuntur, niſi intra centum dies hic ciuis Romanus fiat, ille matrimonio iungatur, vt in tit. 22.

[4] PEREGER] Malim, *peregrinus.*

[5] HODIE EX CONSTITVTIONE IMP. ANTONINI] Immo ex lege Papia. Quamobrem videntur mihi hæc eſſe tranſpoſita, atque reſtituenda eſſe in hunc modum: *Omnia caduca fiſco vindicanD tur, ſed ſeruato iure antiquo liberis & parentibus. Hodie ex conſtitutione Imp. Antonini, caduca cum ſuo onere fiunt:* & quæ ſequuntur: vt intelligatur conſtitutio ea cuius ſit mentio in *l. licet, de leg. 1. l. 4. C. ad Trebell.* Quæ enim ille de ſubſtitutis, ad coheredes & ad fiſcum transferuntur, *l. ſi Titio §. 1. de legat. 2. l. quidam §. quotiens, de legat. 1. l. in facto §. vlt. de condit. & demon.*

[6] SCILICET ET] Scribendum, *Sed &.*

[a] Vide Obſ. vi. 37.

XVII.

De Caducis[1].

1. QVOD quis ſibi teſtamento relictum, ita vt iure ciuili capere poſſit, aliqua ex cauſa non ceperit, caducum appellatur, veluti ceciderit[2] ab eo: verbi gratia, ſi cœlibi, vel Latino[3] Iuniano legatum fuerit, nec intra dies centum vel cœlebs legi paruerit, vel Latinus ius Quiritium conſecutus ſit: aut ſi ex parte [a] heres ſcriptus, vel legatarius ante apertas tabulas deceſſerit, vel pereger[4] factus ſit.

II. Hodie ex conſtitutione[5] Imperatoris An-

XVIII.

E *Qui habeant ius antiquum in caducis.*

1. ITEM liberis & parentibus teſtatores vſque ad tertium gradum lex Papia[1] ius antiquum dedit: vt heredibus illis inſtitutis, quod quis ex eo teſtamento non capit, ad hos pertineat, aut totum, aut ex parte, prout pertinere poſſit.

[1] LEX PAPIA] Ea quæ mortuo teſtatore deficiunt ex iure antiquo, apud heredem remanent, poſt legem Iuliam & Papiam caduca fiunt: ius tamen ea lege antiquum ſeruatur liberis & parentibus vſque

ad tertium gradum, *§. & cum lex, C. de caduc. toll.* A quod & in tit. proximo & tit. 1. & tit. 35. Vlpianus notat. Inde Celſus in *l. pater meus §. vlt. de leg. 2.* Si filio, inquit, heredi pars eius, à quo nominatim legatum eſt, accreſcit, non præſtabit legatum quod iure antiquo capit. Id vero immixtum portioni hereditatis eo iure capit, quod legem Papiam anteceſſit, quoniam filius eſt. Ceterum vt de Iuliano Vlpianus in *l. ſi Titio*, ita nos de Celſo dicere poſſumus. Celſus quidem ait legatum non præſtari. Sed poſt conſtitutionem Seueri & Antonini alio iure vtimur: ac fruſtra noſtri interpretes Celſum, qui Hadriani temporibus floruit vna cum Iuliano, cum reſcripto D. Seueri in concordiam adducere conantur. Sed hæc alias ſubtilius. B

XIX.

De dominiis & adquiſitionibus rerum.

I. OMNES res aut mancipi ſunt, aut nec mancipi. Mancipi res ſunt prædia in Italico ſolo, tam ruſtica, qualis eſt fundus: quam vrbana, qualis domus. Item iura prædiorum ruſticorum: velut via, iter, actus, aquæductus. Item ſerui & quadrupedes, quæ dorſo collove domantur, velut boues, muli, equi, aſini: ceteræ res mancipi ſunt. Elephanti & cameli[1] C quamuis collo dorſove domentur, nec mancipi ſunt: quoniam beſtiarum numero ſunt.

II. Singularum rerum dominia nobis adquiruntur mancipatione, traditione, vſucapione, in iure ceſſione, adiudicatione, lege.

III. Mancipatio propria ſpecies alienationis eſt, & rerum mancipi[2]: eaque fit certis verbis[3], libripende, & quinque teſtibus præſentibus.

IV. Mancipatio locum habet inter ciues Romanos, & Latinos Colonarios[4], Latinoſque Iunianos, eoſque peregrinos, quibus commercium datum eſt. D

V. Commercium[5] eſt emendi vendendique inuicem ius.

VI. Res mobiles non niſi præſentes mancipari poſſunt, & non plures quam quæ manu capi poſſunt. Immobiles autem, etiam plures ſimul, & quæ diuerſis locis ſunt, mancipari poſſunt.

VII. Traditio[6], proprie eſt alienatio rerum. Nec mancipi rerum dominia, ipſa traditione adprehendimus: ſcilicet, ſi ex iuſta cauſa traditæ ſunt nobis.

VIII. Vſucapione dominia adipiſcimur tam E mancipi rerum, quam nec mancipi. Vſucapio eſt autem dominij adeptio[7], per continuationem poſſeſſionis anni, vel biennij: rerum mobilium anni[8], immobilium biennij.

IX. In iure ceſſio[9] quoque communis alienatio eſt, & mancipi rerum & nec mancipi, quæ fit per tres perſonas, in iure cedentes, vindicantes, addicentes.

X. In iure cedit dominus: vindicat is cui ceditur: addicit prætor.

A XI. In iure cedi res etiam incorporales poſſunt, velut vſusfructus[10], & hereditas, & tutela legitima[11] [a], & libertas.

XII. Hereditas in iure ceditur, vel antequam adeatur, vel poſtea quam adita fuerit.

XIII. Antequam adeatur, in iure cedi poteſt ab herede legitimo: poſtea quam adita eſt, tam à legitimo, quam ab eo qui teſtamento heres ſcriptus eſt.

XIV. Si antequam adeatur hereditas, in iure ceſſa ſit, perinde heres fit cui ceſſa eſt[12], ac ſi ipſe heres legitimus eſſet. Quod ſi poſtea quam adita fuerit, in iure ceſſa ſit[c], is cui ceſſa eſt, per- B manet heres, & ob id creditoribus defuncti manet obligatus: debita vero pereunt, id eſt, debitores defuncti liberantur.

XV. Res autem corporales[13], quotiens ſingulæ in iure ceſſæ ſunt, tranſeunt ad eum cui ceſſa eſt hereditas.

XVI. Adiudicatione[14] dominia nanciſcimur per formulam familiæ erciſcundæ, quæ locum habet inter coheredes: & per formulam Communi diuidundo, cui locus eſt inter ſocios: & per formulam Finium regundorum, quæ eſt inter vicinos: Nam ſi iudex vni ex heredibus, aut C ſociis, aut vicinis rem aliquam adiudicauerit, ſtatim illi adquiritur, ſiue mancipi, ſiue nec mancipi ſit.

XVII. Lege nobis adquiritur, velut caducum, vel erepticium[15] ex lege Papia Popea: item legatum ex lege duodecim Tabularum[16], ſiue mancipi res ſint, ſiue nec mancipi.

XVIII. Adquiritur autem nobis etiam per eas perſonas, quas in poteſtate, manu, mancipiove habemus. Itaque ſi quidem (mancipio puta) acceperint, aut traditum eis ſit, vel ſtipulati fuerint, ad nos pertinet. Item ſi heredes inſtituti ſint legatumve eis ſit, & hereditatem iuſſu D noſtro adeuntes nobis adquirunt, & legatum ad nos pertinet.

XIX. Si ſeruus alterius in bonis[17], alterius ex iure Quiritium ſit, ex omnibus cauſis adquiret ei, cuius in bonis eſt.

XX. Is quem bona fide poſſidemus, ſiue liber, ſiue alienus ſeruus ſit, nobis adquirit ex duabus cauſis tantum, id eſt, quod ex re noſtra, & quod ex operibus ſuis[18] adquirit: extra has autem cauſas, aut ſibi adquirit, ſi liber ſit: aut domino, ſi alienus ſeruus ſit. Eadem ſunt & in eo ſeruo, in quo tantum vſumfructum habemus.

E [1] ELEPHANTI ET CAMELI] Videntur quidem mancipij eſſe, non ſunt tamen: quia feræ beſtiæ ſunt, *l. 2. §. vlt. ad leg. Aquil.* Iſidorus, *Mancipium*, inquit, *eſt quidquid manu capi ſubdique poteſt, vt homo, equus, ouis*: hæc enim animalia ſtatim vt nata ſunt, mancipium eſſe putantur. nam & ea quæ in beſtiarum numero ſunt, tunc videntur mancipium eſſe, quando capi, ſiue domari cœperunt. Tollitur vero hæc rerum differentia in *tit. de vſucap. transform. C.*

[2] ET RERVM MANCIPI] Supereſt, *Et.*

[3] EAQVE FIT CERTIS VERBIS] Exempla ſunt in *§. præterea, quib. mod. ius poteſt ſol. & §. 1. de te-*

ſtam. ord. quæ, cum explicata ſint à multis, longiora non faciam.

[4] Latinos colonarios] Horum exemplo Iuniani introducti ſunt, vt Iuſtinianus ſcribit in *tit. de lat. lib.*

[5] Commerciv m] Commercium eſt permutatio, *l. ex hoc iure, de iuſt. & iure.* Ex permutatione originem cepit emptio & venditio: in qua etſi vtrinque merx non ſit, vt in permutatione, ſed aliud pretium aliud merx, de ea tamen commercium dicitur frequentiſſime: inde & mercari, & promercium, & promercalis res.

[6] Traoitio] Legendum, *Traditio propria eſt alienatio rerum nec mancipi* [a]. *Nec mancipi rerum*, &c.

[7] Vsvcapio est avtem oominii aoeptio] Modeſtinus ait in *l. 3. de vſurp. & vſuc. adiectio dominij.* mallem, *adeptio*, vt in hoc loco: conſueuerunt enim Iuriſconſulti eiſdem rerum definitionibus vti. Equidem quia hæc duo verba tantam inter ſe adfinitatem habent, vt alterum pro altero facile potuerit obrepere: quod etiam poſſum Vlpiano auctore, non metuo emendare in Modeſtino, *adeptio dominij.* Nam & capionis verbo adeptio ſignificatur, non adiectio.

[8] Rervm mobilivm anni] In iure ciuili quæri plerumque ſolet, vtrum continuus, an vtilis annus ſit. Idem & in hoc loco quæri poteſt. ſed verius eſt continuum annum numerari: & hoc Paulus ſcripſerat in *l. numquam §. 1. de vſurpat. & vſucap.* Quia tamen annus in triennium mutatus eſt, Tribonianus ſcripſit *continuum tempus*: ſed debuit & vocem hanc *mobilium* circumſcribere. Nam idem prorſus eſt in vſucapionibus rerum immobilium. Scitum plane eſt huius erroris cauſam in Tribonianum conferre.

[9] In ivre cessio] Tribus verbis omne officium prætoris continetur, Do, dico, addico. Dat iudices, Dicit ius, Addicit, exempli gratia, in ceſſionibus, Addicit bona libertatum conſeruandarum cauſa. Vnde & in antiquis legibus Manilia, Peducea, Alliena, Fabia de finibus agrorum ita legitur: oeqve ea re cvratoris, qvi hac lege erit, ivrisdictio, reciperatorvmqve oatio, aooictio esto. Si cvrator hac lege non erit, tvnc qvicvmqve magistratvs in ea colonia, mvnicipio, præfectvra, foro, conciliabvlo ivrioicvnoo præerit, magistratvs oe ea re ivrisoictio, ivoicisqve datio, aooictio esto.

[10] Velvt vsvsfrvctvs] Vſusfructus ſiue domino cedatur, ſiue extraneo, ceſſione finitur. Nam & extraneo ceſſus, ad proprietatem recurrit, *l. ſi vſusfructus, de iure dot.* Nihil vero agitur in perſona extranei.

[11] Tvtela legitima et libertas] De tutela ceſſicia tit. 11. dictum eſt. Libertas ceſſicia ea eſt, quæ vindicta datur: cedit enim libertatem dominus, vindicat ſeruus, addicit prætor: & inde ſcipioni lictoris, quem liberandis ſeruis gerit, vindictæ nomen.

[12] Is cvi cessa est.] Videtur legendum, *is à quo ceſſa eſt.* quoniam ſubinfert, *Permanet heres.* Atque facit quidem ab hac coniectura ipſa iuris ratio. Ideo enim tenetur creditoribus, quod adeundo cum eis contraxiſſe videatur, *l. 3. in fi. l. 4. qui, ex cauſ. in poſſeſſ. eat.* Ideo ei debitores non tenentur, quod ſe omni heredis iure abdicauerit. Sed neque ceſſicio heredi tenentur, quia ei non ſunt obligati: attamen emptori hereditatis vtiles actiones dantur, venditori di-

A rectæ, *l. emptor, D. de hered. vend.* Aliud ergo eſt cedere hereditatem in iure, longe aliud vendere hereditatem. De ceſſicia hereditate in libris Iuſtiniani mentio, quod ſciam, nulla fit.

[13] Res avtem corporales] Dixit de rebus incorporalibus quæ ceduntur in iure, nunc de rebus corporalibus. Quid eſt igitur quod ait in extremo huius ſententiæ, *cui ceſſa eſt hereditas?* Malim, *Cui ceſſa ſunt.*

[14] Aoivoicatione] Idem Iuſtinianus ſcribit in extremo *tit. de offic. iud.* neque vero vllus eſt alius caſus, in quo iudicis ſententia dominium adquiratur.

[15] Vel ereptICIVM] [e] Neſcio quid ſit erepticium: niſi id forſitan ſit, quod alias in cauſa caduci eſſe dicitur. Neque enim id cadit à nobis (quandoquidem viuo teſtatore deficit) ſed heredi eripitur: caduca cadunt à nobis.

B

[16] Item legatvm ex lege XII. tab.] *L. verbis legis, de verb. ſignific. l. quotiens §. vlt. De pecul.*

[17] Si servvs alterivs in bonis] Dominus Bonitarius præfertur domino Quiritario.

[18] Ex operibvs svis] Alij dicunt *ex operis*: ſed hoc quoque rectum eſt, vt auctoribus ſcriptis libris in *§. de his, per quas perſ. nob. adq. §. item, per quas perſ. obligat. nob. adq.* & auctoribus Florentinis in *l. quod ſeruus, de ſtip. ſer.*

[a] al. libertæ. [b] proinde heres f. [c] Is qui ceſſit, perm. Seruius in 3. Æneid. Cedi hereditas dicitur. Varro 5. de R. R.
C
[d] nec mancipi. Harum rerum. [e] V. Obſ. vi. 37. Patat. in lib. D. libro 34. tit. 9. & Par. in Cod. de caduc. toll.

X X.

De Teſtamentis.

I. TESTAMENTVM, eſt mentis noſtræ iuſta conteſtatio, in id ſollemniter factum vt poſt mortem noſtram valeat.

II. Teſtamentorum genera fuerunt tria [1]: vnum, quod Calatis comitiis, alterum quod in
D procinctu, tertium quod per æs & libram appellatum eſt. Illis duobus teſtamentis abolitis hodie ſolum in vſu eſt quod per æs & libram fit: id eſt, per mancipationem imaginariam, in quo teſtamento libripens adhibetur & familiæ emptor, & non minus quam quinque teſtes, cum quibus teſtamenti factio eſt.

III. Qui in poteſtate teſtatoris eſt, aut familiæ emptoris, teſtis ad libræ penſa [2] adhiberi non poteſt: quoniam familiæ mancipatio inter teſtatorem, & familiæ emptorem fit [3]: & ob id domeſtici teſtes adhibendi non ſunt.

E IV. Filiofamiliæ emente, pater eius teſtis eſſe non poteſt.

V. Ex duobus fratribus qui in eadem [a] patris poteſtate ſunt, alter familiæ emptor, alter teſtis eſſe non poteſt: quoniam quod vnus ex his mancipium accipit, adquirit patri, cui filius ſuus teſtis eſſe non debet: pariter & qui in poteſtate [4] eius eſt conſtitutus.

VI. Duo fratres, qui in eiuſdem patris poteſtate ſunt, teſtes vtrique, vel alter teſtis, alter libripens fieri poſſunt, alio familiam emen-

te: quoniam nihil nocet ex vna domo plures teſtes alieno negotio adhiberi.

VII. Mutus, ſurdus, furioſus, pupillus, femina [5], neque familiæ emptor, neque teſtis libripenſve fieri poteſt.

VIII. Latinus Iunianus [6], & familiæ emptor, & teſtis, & libripens fieri poteſt: quoniam cum eo teſtamenti factio eſt.

IX. In teſtamento, quod per æs & libram fit, duæ res aguntur, familiæ mancipatio, & nuncupatio teſtamenti. Nuncupatur teſtamentum in hunc modum: tabulas teſtamenti teſtator tenens ita dicit, HÆC VTI HIS TABVLIS CERISVE SCRIPTA SVNT, ITA DO, ITA LEGO, ITA TESTOR. ITAQVE VOS QVIRITES TESTIMONIVM PRÆBITOTE [b]. quæ nuncupatio & teſtatio vocatur.

B

X. Filiusfamiliæ teſtamentum facere non poteſt: quoniam nihil ſuum habet, vt teſtari de eo poſſit. Sed Diuus Auguſtus Marcus [7] conſtituit, vt filiusfamiliæ miles, de eo peculio quod in caſtris adquiſiuit, teſtamentum facere poſſit.

XI. Qui de ſtatu [8] ſuo incertus eſt, (facito qnod patre peregre mortuo, ignorat ſe ſui iuris eſſe) teſtamentum facere non poteſt.

C

XII. Impubes, licet ſui iuris ſit, teſtamentum facere non poteſt: quoniam nondum plenum iudicium animi habet.

XIII. Mutus, ſurdus [9], furioſus, itemque prodigus, cui lege bonis interdictum eſt, teſtamentum facere non poſſunt: mutus, quoniam verba nuncupationis loqui non poteſt: ſurdus, quoniam verba familiæ emptoris exaudire non poteſt: furioſus, quoniam mentem non habet, vt teſtari de ea re poſſit: prodigus, quoniam commercium [10] illi interdictum eſt, & ob id familiam mancipare non poteſt.

D

XIV. Latinus Iunianus, item is qui Dediticiorum numero eſt, teſtamentum facere non poteſt: Latinus quidem, quoniam nominatim lege Iunia prohibitus eſt: is autem qui Dediticiorum numero eſt, quoniam nec quaſi ciuis Romanus teſtari poteſt, cum ſit peregrinus: nec quaſi peregrinus: quoniam nullius certæ ciuitatis ſciens [11] vt aduerſus leges [12] ciuitatis ſuæ teſtetur.

XV. Feminæ poſt duodecimum annum ætatis teſtamenta facere poſſunt tutore auctore, donec in tutela ſint.

E

XVI. Seruus publicus prætoriſve [13], parte dimidia teſtamenti faciendi habet ius.

[1] TESTAMENTORVM GENERA FVERVNT TRIA] Iure ciuili. Fuit & qoartum iure prætorio. Eſt & quintum, ciuili, prætorio, & principali iure permixto.

[2] AO LIBRÆ PENSA] Lege, *Aut libripens.*

[3] INTER TESTATOREM ET FAMILIÆ EMPTOREM] Et ideo ſeorſim in tabolis heres ſcriptus (plerumque enim cui fit mancipatio noo fit nuncopatio) ad teſtamentum teſtis adhiberi poteſt: at ſublata mancipatiooe, ſaoe creditur hodie, vt recte Iuſtin. ait in §. *ſed neque, de teſtam. ord.* totum hoc negotium inter teſtatorem & heredem agi. Proinde heres, aut qui per poteſtatem heredi coniunctus eſt, teſtis adhiberi non poteſt.

[4] PARITER ET QVI IN POTESTATE] Lego, *Pater & qui in poteſtate eius eſt conſtituti, & duo fratres,* &c. vide l. pater, de teſt.

[5] FEMINA] De feminæ teſtimonio rata hæc ſunt: Femina, ἐν ταῖς ἀποδείξεσι teſtis loco produci poteſt, *l. ex eo, de teſtib. l. qui teſtam. §. mulier, de teſtam.* Femina ἐν ταῖς συντάξεσι teſtis adhiberi non poteſt. & hoc Græcus interpres tradit.

[6] LATINVS IVNIANVS] Quoniam commercium habet, vt ſupra tit. prox.

[7] SED DIVVS AVGVSTVS MARCVS] Supereſt *Marcus. §. 1. quib. non eſt per. fac. teſt.*

[8] QVI DE STATV] *L. de ſtatu, de teſtam.*

[9] MVTVS SVRDVS] Surdus mutus ita natus, teſtamentum facere non poteſt. Surdus mutus ita factus, teſtamentum facere poteſt, ſi ſciat litteras. Æque ſurdus ita natus aut factus teſtamentum facere poteſt: itemque mutus ita natus aut factus, ſi ſciat litteras. Ceterum hæc eſt Iuſtiniani conſtitutio, ex qua in *l. nutu, de legat. 3.* additum eſt, *Niſi ſuperueniens morbus ei impedimento ſit.*

[10] QVONIAM COMMERCIVM] Quanquam hæc ratio deficiat hodie, non tamen habet prodigus teſtamenti factionem: nimirum quia non tantum commercio ei, ſed etiam bonis ſuis interdicitur. Ait enim prætor, vt eſt in formula interdictionis: OB EAM REM TIBI EA RE COMMERCIOQVE INTERDICO. Ea re, id eſt bonis paternis auitiſque.

[11] CERTÆ CIVITATIS SCIENS] Lego, *Certæ ciuitatis ciuis eſt.* vel, *certæ ciuitatis ſit.*

[12] VT AOVERSVS LEGES] Aduerſus, pro ſecundum, poſitum eſt: vt ſit, ſecundum leges. Sic in tit. 28. Bonor. poſſeſſio aduerſus tabulas, quæ iuxta tabulas in tit. 23. Sic in *l. naturaliter, de vſurp. & vſuc.* Caius ait, Poſſeſſionem non tantum aduerſus eum interrumpi qui eripit, ſed aduerſus omnes: id eſt, non ei tantum vtilem eſſe vſurpationem qui eripit, ſed etiam omnibus: id quod intelligi poteſt ex *tit. quemad. ſeruit. amitt.* in quo multis in locis oſtenditur, ſeruitutes vſurpari per ſocium, & quemcumque poſſeſſorem, per eum etiam qui ſe ſuo iure vti non putat.

[13] SERVVS PVBLICVS PRÆTORISVE] Legendum, *Seruus publicus P. Romani.* cui non abſimilis error eſt in tit. 24. Plus ergo iuris habent ſerui publici P. Romani, quam aut ciuitatum, aut priuatorum ſerui.

[a] qui eiuſdem p. [b] Perhibetote. V. Obſ. v1. 37.

XXI.

Quemadmodum heres inſtitui debeat.

I. HERES inſtitui recte poteſt his verbis, TITIVS HERES ESTO, TITIVS HERES SIT [a], TITIVM HEREDEM ESSE IVBEO. Illa autem inſtitutio, HEREDEM INSTITVO, HEREDEM FACIO, pleriſque improbata eſt.

[1] HEREDEM INSTITVO] Cur hæc inſtitutio pleriſque improbata eſt, HEREDEM INSTITVO, HEREDEM FACIO? vtrum quia ſola lex heredem inſtituit, heredem facit? an quia hæc verba pleriſque videntur non eſſe directa? ſed hæc verborum ſollemnitas abolita eſt, *l. quoniam, C. de teſtam.*

[a] Horatius: quartæ ſit partis Vlyſſes heres.

XXII.

Qui heredes inſtitui poſſunt.

I. HEredes inſtitui poſſunt, qui teſtamenti factionem cum teſtatore habent.

II. Dediticiorum numero heres inſtitui non poteſt, quia peregrinus eſt[1].

III. Cum quo teſtamenti factio non eſt, ſi quidem mortis teſtatoris tempore, vel intra diem cretionis ciuis Romanus ſit, heres eſſe poteſt: quod ſi Latinus manſerit, lege Iunia capere hereditatem prohibetur. Idem iuris eſt in perſona cœlibis propter legem Iuliam.

IV. Incerta perſona heres inſtitui non poteſt, velut hoc modo: QVISQVIS PRIMVS AD FVNVS MEVM VENERIT, HERES ESTO: quoniam certum conſilium debet eſſe teſtantis.

V. Nec municipia, nec municipes[2] heredes inſtitui poſſunt: quoniam incertum corpus eſt, vt neque cernere vniuerſi, neque pro libito de herede cernere[3] poſſunt, vt heredes fiant. Senatuſconſulto tamen[4] conceſſum eſt, vt à libertis ſuis heredes inſtitui poſſint. Sed fideicommiſſa hereditas municipibus reſtitui poteſt, idque hoc Senatuſconſulto proſpectum eſt.

VI. Deos heredes inſtituere non poſſumus, præter eos, quos ſenatuſconſulto, conſtitutionibus principum inſtituere conceſſum eſt: ſicuti Iouem Tarpeium, Apollinem Didymæum, ſicuti Martem in Gallia, Mineruam Melienſem[6], Herculem Gaditanum, Dianam Epheſiam: matrem deorum Cybelem[a]: eam quæ Smyrnæ colitur: & Cæleſtum Salinenſem[7] Carthaginis.

VII. Seruos heredes inſtituere poſſumus, noſtros, cum libertate: alienos, ſine libertate: communes, cum libertate, vel ſine libertate[8].

VIII. Eum ſeruum, qui tantum in bonis noſter eſt, nec cum libertate heredem inſtituere poſſumus, quia Latinitatem conſequitur: quod non proficit ad hereditatem capiendam[9].

IX. Alienos ſeruos heredes inſtituere poſſumus: eos tamen, quorum cum dominis[10] teſtamenti factionem habemus.

X. Communis ſeruus cum libertate recte quidem heres inſtituitur, quaſi proprius, pro parte noſtra; ſine libertate autem quaſi alienus, propter ſocij partem.

XI. Proprius ſeruus cum libertate heres inſtitutus, ſiquidem in eadem cauſa permanſerit, ex teſtamento liber & heres fit, id eſt, neceſſarius.

XII. Quod ſi ab ipſo teſtatore[11] viuente manumiſſus, vel alienatus ſit; ſuo arbitrio, vel iuſſu emptoris, hereditatem adire poteſt. Sed ſi ſine libertate ſit inſtitutus, omnino non conſtat[b] inſtitutio[12].

XIII. Alienus ſeruus heres inſtitutus, ſi quidem in ea cauſa permanſerit, iuſſu domini debet hereditatem adire. Quod ſi viuo teſtatore manumiſſus, aut alienatus à domino fuerit: aut A ſuo arbitrio; aut iuſſu emptoris poterit adire hereditatem.

XIV. Sui heredes inſtituendi ſunt, vel exheredandi. Sui autem heredes ſunt liberi quos in poteſtate habemus, tam naturales[13], quam adoptiui: ita vxor quæ in manu eſt, & nurus quæ in manu eſt filij, quem in poteſtate habemus.

XV. Poſtumi quoque liberi, id eſt, qui in vtero ſunt, ſi tales ſunt, vt nati in poteſtate noſtra futuri ſint, ſuorum heredum numero ſunt.

XVI. Ex ſuis heredibus filius quidem neque heres inſtitutus, neque nominatim exheredatus, B non patitur valere teſtamentum. Reliquæ vero perſonæ liberorum, velut filia, nepos, neptis, ſi præteritæ ſint, valet teſtamentum.

XVII. Scriptis[14] heredibus adcreſcunt, ſuis quidem heredibus in partem virilem: extraneis autem, in partem dimidiam.

XVIII. Poſtumi quoque liberi[15] cuiuſcumque ſexus omiſſi, quod valuit teſtamentum agnatione rumpitur[16].

XIX. Eos qui in vtero ſunt[17], ſi nati ſui heredes nobis futuri ſunt, poſſumus inſtituere heredes: ſi quidem poſt mortem noſtram naſcantur, ex iure ciuili[18]: ſi vero viuentibus nobis, ex C lege Iulia.

XX. Filius qui in poteſtate eſt, ſi non inſtituatur heres, nominatim exheredari debet: reliqui ſui heredes vtriuſque ſexus aut nominatim, aut inter ceteros.

XXI. Poſtumus filius nominatim exheredandus eſt: filia poſtuma, ceteræque poſtumæ feminæ vel nominatim, vel inter ceteros: dummodo inter ceteros exheredatis aliquid legetur.

XXII. Nepotes & pronepores, ceterique maſculi poſtumi præter filium, vel nominatim, vel inter ceteros cum adiectione legati ſunt exhe- D redandi: ſed tutius eſt tamen[19] nominatim eos exheredari: & id obſeruatur magis.

XXIII. Mancipatos liberos[20] cum iure ciuili[c] neque heredes inſtituere, neque exheredare neceſſe ſit: tamen prætor iubet, ſi non inſtituantur heredes, exheredari maſculos omnes nominatim, feminas vel inter ceteros: alioquin contra tabulas bonorum poſſeſſionem eis pollicetur.

XXIV. Inter neceſſarios heredes[21], id eſt, ſeruos cum libertate heredes ſcriptos, & ſuos[d] ſcilicet neceſſarios, id eſt, liberos qui in poteſtate ſunt, iure ciuili nihil intereſt (nam vtrique etiam E inuiti heredes ſunt) ſed iure prætorio ſuis & neceſſariis heredibus abſtinere ſe à parentis hereditate permittitur: neceſſariis autem tantum heredibus abſtinendi poteſtas non datur.

XXV. Extraneus heres, ſi quidem cum cretione ſit heres inſtitutus, cernendo fit heres: ſi vero ſine cretione, pro herede gerendo.

XXVI. Pro herede gerit, qui rebus hereditariis tamquam dominus vtitur: velut qui actionem[22] rerum hereditariarum facit: aut ſeruis hereditariis cibaria mandat.

XXVII. Cretio eſt[23] certorum dierum ſpatium, A quod datur inſtituto heredi ad deliberandum, vtrum expediat ei adire hereditatem, necne: veluti: TITIVS HERES ESTO, CERNITOQVE[24] IN DIEBVS CENTVM PROXIMIS, QVIBVS SCIERIS, POTERISQVE[25]: NISI[c] ITA CREVERIS[26], EXHERES ESTO.

XXVIII. Cernere, eſt verba cretionis dicere ad hunc modum: CVM ME MÆVIVS HEREDEM INSTITVERIT, EAM HEREDITATEM ADEO CERNOQVE.

XXIX. Sine cretione heres inſtitutus, ſi conſtituerit nolle ſe heredem eſſe, ſtatim excluditur ab hereditate, & amplius eam adire non poteſt. B

XXX. Cum cretione vero heres inſtitutus, ſicut cernendo fit heres, ita non aliter excluditur, quam ſi intra diem cretionis non creuerit: ideoque etiamſi conſtituerit nolle ſe heredem eſſe, tamen ſi ſuperſint dies cretionis, pœnitentia actus, cernendo heres fieri poteſt.

XXXI. Cretio autem vulgaris dicitur, aut continua. Vulgaris[27], in qua adiiciuntur hæc verba: QVIBVS SCIERIS; POTERISQVE. Continua, in qua non adiiciuntur. C

XXXII. Ei qui vulgarem cretionem habet, dies illi dati[f] computantur, quibus ſcit ſe heredem inſtitutum eſſe, & potuit cernere. Ei vero qui continuam habet cretionem, etiam illi dies computantur, quibus ignorauit ſe heredem inſtitutum, aut ſciuit[g], ſed non potuit cernere.

XXXIII. Heredes, aut inſtituti dicuntur, aut ſubſtituti: inſtituti, qui primo gradu ſcripti ſunt: ſubſtituti, qui ſecundo gradu, vel ſequentibus.

XXXIV. Heredes ſcripti ſunt, veluti: TITIVS HERES ESTO, CERNITOQVE IN DIEBVS PROXIMIS CENTVM, D QVIBVS SCIERIS, POTERISQVE: NISI ITA CREVERIS, EXHERES ESTO: TVNC MÆVIVS HERES ESTO, CERNITOQVE IN DIEBVS, & reliqua. Similiter & deinceps ſubſtitui poteſt.

XXXV. Si ſub imperfectam cretionem heres inſtitutus ſit, id eſt, non adiectis his verbis, SI NON CREVERIS, EXHERES ESTO: ſed ſi ita, SI NON CREVERIS, TVNC MÆVIVS HERES ESTO: cernendo quidem, ſuperior inferiorem excludit: non cernendo autem, ſed pro herede gerendo, in partem E admittit ſubſtitutum. Sed poſtea Diuus Marcus conſtituit, vt & pro herede gerendo, ex aſſe fiat heres. Quod ſi neque creuerit, neque pro herede geſſerit, ipſe excluditur, & ſubſtitutus ex aſſe fit heres.

[1] QVIA PEREGRINVS EST, CVM QVO TESTAMENTI FACTIO NON EST, SIQVIDEM] Ex his quæ diximus in tit. 17. apparet, ita hunc locum emendari oportere: *Quia peregrinus eſt, cum quo teſtamenti factio non eſt Latinus Iulianus, ſi quidem mortis, &c.* Nam cum Latino proculdubio teſtamen- A ti factio eſt: alioquin, nec ſi intra diem cretionis ciuis Romanus fiat, recte heres inſtituitur, §. *in extraneis, de her. qual. & diff.*

[2] NEC MVNICIPIA NEC MVNICIPES] Plinius lib. 5. Epiſtol. *Nec heredem inſtitui, nec præcipere poſſe Rempub. conſtat.*

[3] NEQVE PRO LIBITO OE HEREOE CERNERE] Videtur legendum, *neque pro herede gerere:* nam aut cretione, aut pro herede geritione heredes fiunt.

[4] SENATVSCONSVLTO TAMEN] *L. 1. de libert. vniuerſ.*

[5] IOQVE HOC S. C.] Senatuſconſulto Aproniano, quod factum eſt temporibus D. Marci, *l. omnibus, ad Trebel.*

B [6] MELIENSEM] Aut Melitenſem, aut à Melio vrbe non procul ab Euphrate.

[7] CÆLESTVM SALINENSEM] Tertullian. aduerſus gentes. *Vnicuique etiam prouinciæ & ciuitati ſuus Deus eſt, vt Africæ Cæleſtus.* De eo etiam dæmone Saluianus ſcribit lib. 8 de prouid. Dei: & Ambroſius in Epiſt. ad Valent. Imp.

[8] CVM LIBERTATE, VEL SINE LIBERTATE] Si cum libertate, ſocio adcreſcit: ſi ſine libertate, ſeruus communis eſt heredis & ſocij, *l. verum §. ſi ſeruum, pro ſoc,*

[9] QVOO NON PROFICIT AO HEREDITATEM CAPIENDAM] Niſi intra diem cretionis ciuis Romanus fiat,

C [10] EOS TAMEN QVORVMCVM DOMINIS] Si cum domino eſt teſtamenti factio, eſt & cum ſeruo: vice verſa, ſi cum domino non eſt teſtamenti factio, nec item eſt cum ſeruo, *l. ſeruus hereditarius, l. non minus, de hered. inſtit.* Ceterum ex perſona ſerui id quod relinquitur valet, id eſt, ſi ei libero relictum valeat. Ex quo efficitur vt ſeruo legari non poſſit ſeruitus ad fundum domini, *l. & ſi maxime, de ſeruit. leg.* contra vt ei poſſit legari res domini, quamuis res ſua domino legari non poſſit, *l. debitor §. ſeruo, de legat. 2.*

[11] QVOO SI AB IPSO TESTATORE] Alienatione, manumiſſione libertas reuocatur, non hereditas. cui rei non obſtat regula *l. ſi ita ſcriptum, de lib. & poſtum.* talis namque eſt: Seruo cum libertate ex aſſe herede inſtituto, libertatem ſeruo eodem teſtamento à D ſemetipſo adimi non poſſe, vt in *l. ſed & ſi condicioni, in fi. de hered. inſtit.* Ibidem ſcriptum eſt, hereditatem adimi non poſſe, quod falſum eſt. at lego, *Qua conſtitutum eſt libertatem.* In libertatis & hereditatis nominibus, ſæpius legum auctores errare contigit.

[12] OMNINO NON CONSTAT] Hodie conſtat ex conſtitutione Iuſtiniani.

[13] TAM NATVRALES] Hi ſunt ſui naturales, reliqui ſui non naturales, vt *inf. tit. vlt.*

[14] SCRIPTIS] Legendum, *Sed ſcriptis, §. 1. de exhered. lib.*

[15] POSTVMI QVOQVE LIBERI CVIVSCVMQVE SEXVS] In natis differentia eſt ſexus & perſonarum, in poſtumis non item. Denique omnes E poſtumi præteriti ſi naſcantur, rumpunt, filij ſtatim ab initio iniuſtum faciunt: vtrumque fit iure ciuili: iure prætorio vtriſque datur contra tab.

[16] RVMPITVR] Legendum, *Rumpunt.*

[17] EOS QVI IN VTERO SVNT] Poſtumi ſui ſunt, qui poſt mortem, aut poſt teſtamentum ſui naſcuntur, vel quaſi naſcuntur: nati poſt mortem ex iure antiquo inſtituuntur, nati poſt teſtamentum, ex iure nouo, id eſt, lege Iulia Vellea De his qui quaſi naſcuntur non eſt quæſtio, an inſtitui poſſint, quia nati ſunt tempore teſtamenti, de quibus lex Iulia tractat in ſecundo capite: at nati non ſui poſt teſtamen-

Digitized by Google

tum, ſuccedentes tamen in locum ſui, moribus inſtitui poſſunt, id eſt, ex Iuliani ſeotentia, *l. Gallus, de lib. & poſtum.* Poſtumi alieoi iure ciuili, id eſt, x i i. tab. inſtitui non poſſunt, ſed neque eis legari poteſt: iure prætorio inſtitui poſſunt: iure prætorio legata capere non poſſunt, quia prætori curæ legata non fuere: at fideicommiſſa capere poſſunt: ex Iuſtiniani conſtitutione cum eis, quaſi ex iure ciuili, teſtamenti factio eſt. Hæc vt breuia, ita abſoluta ſunt.

[18] Ex ivre civili] Lege xii. tab. quod ius antiquum dicitur in *l. Gallus.* Huic autem iuti & Galli conſilium congruit.

[19] Sed tvtivs est tamen] Ergo poſtumæ feminæ inter ceteros cum adiectione legati, ne per obliuiooem omiſſæ videantur: poſtumi mares cuiuſcumque gradus nominatim, § *poſtumi quoque, de exhered. lib.* ſuperſtites, præter filium, inter ceteros ſine adiectione legati, quia ſuperſtitum non æqoe obliuiſcimur. Sed hæc Iuſtinianus emendauit.

[20] Mancipatos liberos] Emancipati, & mancipati recte dicuntur: ſed mancipati nomen in malam partem accipi poteſt. Plinius lib. iv. Epiſtol. *Filium Regulus emancipauit, vt heres matris exiſteret. Mancipatum (ita vulgo ex moribus hominis loquebatur) fœda & inſolita parentibus indulgentiæ ſimulatione captabat.*

[21] Inter necessarios] Sui beneficium abſtentionis habent: neceſſarij beneficium ſeparationis, abſtentionis non æque. Separatio facit vt oe væneant quæ poſtea ſibi heres adquiſierit: abſtentio, vt ne ſit heredis loco.

[22] Actionem] Pro *auctionem*, vt in *l. 2. §. tutor, §. procuratorem, pro empt. l. ſi exiſtimans, de vſurp. & vſucap. l. 2. §. vlt. de col. bon.*

[23] Cretio est] Hereditas adquiritur cretione, aditione, pro herede geritione, immixtione, agnitione. Cretio, eſt eorum qui ſub cretione heredes inſtituuntur. Pro herede geritio, eorum qui ſine cretione, vel etiam cum cretione imperfecta, ex conſtitutione D. Marci. Immixtio, eſt neceſſariorum & ſuorum. Agnitio nuda hodie eſt in vſu tam in ciuili, quam in prætorio iure, *§. vlt. de hered. qualit. & diff. §. vlt. de bon. poſſ.* Sublata eſt cretio à Conſtantino in maternis ſucceſſionibus, *l. 1. C. Th. de mat. bonis & mat. gen. cret. ſub.* ab Theodoſio penitus, *l. cretionum, C. de iur. delib. l. 1. C. Th. de cret. vel bon. poſſ.*

[24] Cernitoqve] Id eſt, facito vt videant te eſſe heredem. ſic Varro interpretatur in lib. v. de ling. Latin. *Itaque*, inqoit, *in cretione adhiberi iubent teſtes.*

[25] Qvibvs scieris poterisqve] Sunt igitur vtiles dies, non continui, *l. 2. quis ord. in bon. poſſeſ. ſer.* Inde M. Tullius lib. 1. de Orat. *De his, credo, rebus, inquit Craſſus, vt in cretionibus ſcribi ſolet, quibus ſciam poteroque.* quem feliciter nobis locum Franciſc. Hotomanns emendauit vir ingenij probi & recti. Eſt ſimilis error in lib. Gratiani *cap. ius Quiritium 1. diſt.* vbi loco horum verborum, *Vel curationibus, vel de contractibus*, ſcribendum eſt, *vel cretionibus.*

[26] Nisi ita creveris exheres esto] In ſuo, aut emancipato herede non ſcripto exheredatio valet, quia hic prætorio, ille ciuili iure heres eſt: in extraneo herede non ſcripto exheredatio inanis eſt, *l. quidam, de verb. oblig. l. non putauit §. ſi quis emancipatum, de bon. poſſ. contra tab.* in ſcripto valet, vt in hac formula, & in *l. paterfamilias, de heredib. inſtit. l. Seius, ad leg. Falc. l. vxorem §. heres, de legat. 3.*

[27] Vvlgaris] Legitima & vtilis.

[a] Al. Sipeleſim. [b] Al. non conſiſtit.

[c] Quos iure c. & mox, eſt. [d] Et ſuos & neceſſarios.

[e] Niſi *pro* ſi non. l. ſi quis heres ita, de adquir. hered. Terent. Adelph. Niſi facient quæ illos æquum eſt.

[f] Vet. dantes. leg. tantum. [g] Aut ſcius quidem, ſed.

A

XXIII.

Quemadmodum teſtamenta rumpuntur.

I. Testamentvm iure factum infirmatur duobus modis: ſi ruptum, aut irritum factum ſit.

II. Rumpitur teſtamentum mutatione, id eſt, ſi poſtea aliud teſtamentum iure factum ſit: item agnatione [1], id eſt, ſi ſuus heres agnaſcatur, qui neque heres inſtitutus, neque vt oportet (B) exheredatus ſit.

III. Agnaſcitur ſuus heres, aut agnaſcendo, aut adoptando, aut in manum conueniendo, aut in locum ſui heredis ſuccedendo: velut nepos mortuo filio, vel emancipato: aut manumiſſione [2], id eſt, ſi filius ex prima ſecundave mancipatione manumiſſus, reuerſus ſit in patris poteſtatem.

IV. Irritum fit teſtamentum, ſi teſtator capite deminutus fuerit, aut ſi iure facto teſtamento, nemo extiterit heres.

V. Si is qui teſtamentum fecit, ab hoſtibus captus ſit, (C) teſtamentum eius valet: ſi quidem reuerſus fuerit, iure poſtliminij: ſi non ibi deceſſerit [3], ex lege Corneliana [4], quæ perinde ſucceſſionem eius confirmat, atque ſi in ciuitate deceſſiſſet.

VI. Si ſeptem ſignis teſtium ſignatum ſit teſtamentum, licet iure ciuili ruptum vel irritum factum ſit, prætor ſcriptis heredibus iuxta tabulas bonorum poſſeſſionem dat, ſi teſtator & ciuis Romanus, & ſuæ poteſtatis cum moreretur fuit, quæ bonorum poſſeſſio cum re [5], id eſt, cum effectu habetur, ſi nemo alius iure heres ſit [6].

VII. Liberis impuberibus in poteſtate manen- (D) tibus, tam natis quam poſtumis, heredes ſubſtituere parentes poſſunt duplici modo: id eſt, aut eo quo extraneis, vt ſi heredes non extiterint liberi, ſubſtitutus heres fiat: aut proprio iure [7], id eſt, ſi poſt mortem parentis heredes facti, intra pubertatem deceſſerint, ſubſtitutus heres fiat.

VIII. Etiam exheredatis [8] filiis ſubſtituere parentibus licet.

IX. Non aliter impuberi filio ſubſtituere quis heredem poteſt, quam ſi ſibi quis heredem inſtituerit, vel ipſum filium, vel quemlibet alium.

(E) X. Milites quomodocumque fecerint teſtamenta, valent, id eſt, etiam ſine legitima obſeruatione. Nam principalibus conſtitutionibus permiſſum eſt illis, quomodocumque vellent, quomodocumque poſſent teſtari: idque teſtamentum quod miles contra iuris regulam fecit, ita demum valet, ſi vel in caſtris mortuus ſit, vel poſt miſſionem intra annum.

[1] Item agnatione] Agnatione ex iure antiquo, ſi naſcantur poſt mortem: ex iure nouo, ſi in vita: ſucceſſione, ex iure nouo: nam iure antiquo ſui naſcuntur, non fiunt. At vero lex noua, *In locum ſuo-*

rum ſui heredes ſucceduntoʼ, l. Gallus §. *videndum , de liber. & poſtum.*

[2] Avt manvmissione] Filius tribus emancipationibus, & tribus manumiſſionibus ſui iuris fit: ceteri liberi vna emancipatione. Singulæ manumiſſiones aliis diebus, aliiſque adhibitis teſtibus fieri poſſunt, auctore Paulo *lib. II. Sentent.* Igitur poſt primam & ſecundam manumiſſionem filius præteritus rumpit teſtamentum patris, quia in eius poteſtatem reuertitur. Ceteri liberi ſemel emancipati, iam amplius non redeunt in poteſtatem, & ideo nec patris teſtamentum rumpunt, *l. verum* §. *vlt. de iniuſ. teſtam.*

[3] Si non ibi decesserit] Legendum, *Si vero.*

[4] Ex lege Corneliana] Ex lege Cornelia vtrumque fit fictione quadam: nam re vera captiuitate irrita teſtamenta fiunt. Duplex igitur eſt fictio, Poſtliminij, & Cornelia. hæc iuris ciuilis eſt: illa iuriſgentium: hæc retro fingit tempore captiuitatis eum deceſſiſſe, qui non redit: illa vero in ciuitate fuiſſe eum qui redit. Lex XII. tab. ciuibus Rom. conſtituit heredes teſtamentarios & legitimos: lex Cornelia captiuis.

[5] Cvm re] Hoc explicatur in tit. 28. l. filiis, C. de inoff. teſt.

[6] Si nemo alivs ivre] Iure legitimo, vel ab inteſtato. Quod ſi alius iure heres ſit, vt ſi exiſtat filius præteritus, ſecund. tab. bon. poſſ. erit ſine re. Verum enim quia vtcumque ſecundum tab. dati poteſt, quamuis iure ciuili nullum ſit teſt. iure. præt. neceſſaria eſt filio contr. tab. bon. poſ. Reſtat autem vt ex iniuſto, nullo, rupto agnatione, detur bon. poſſeſſ. item ex irrito, ſi modo reuerſus teſtator in antiquum ſtatum non mutata voluntate è vita deceſſerit: Nam tria exigit prætor: vt non minus quam ſeptem teſtium ſignis obſignatum ſit teſtamentum. vt is cuius bonorum poſſeſſio datur, mortis & teſtamenti tempore teſtamenti factionem habuerit: denique vt ſupremum teſtamentum ſit, §. *non tamen, quib. mod. teſt. infirm. l. 1. de bon. poſſ. ſecundum tab.*

[7] Avt proprio ivre] Hæc eſt pupillaris ſubſtitutio, illa vulgaris: hæc moribus, illa XII. tab. introducta eſt: hæc pubertate, illa aditione finitur: hac ſucceditur pupillo, illa teſtatori: hæc fit in euentum adquiſitæ hereditatis & mortis, aut in euentum mortis dumtaxat, illa in euentum non adquiſitæ hereditatis. Ex conſtitutione autem diuorum fratrum omnis ſubſtitutio facta pupillo, duplex eſt.

[8] Etiam exheredatis] Subſtitutio plerumque æſtimatur ex ratione ſucceſſionis. hæc ex ratione ſcripturæ æſtimatur, non ſucceſſionis. proinde in ea ordo ſcripturæ obſeruatur. & ita intelligendum eſt initium §. *prius l. moribus*, vtpote cum pendeat ex §. *quiſquis. &* §. *interdum.* quos ſi quidem quis diligenter excutiat, inueniet ad eam dumtaxat ſubſtitutionem pertinere, quæ fit exheredato. Ac inde in fi. §. *prius*, ait. *Quod igitur dictum eſt, etiam exheredatis liberis* (ſic enim legendum eſſe ſcio) *ſubſtituere licet. ideo adiectum eſt. vt declaretur non eſſe à filij impuberis teſtamento incipiendum:* quandoquidem ſi ab eo incipias exheredato, hoc non eſt ſubſtituere. Denique odioſa hæc ſubſtitutio eſt, *l. cum quidam, C. de legat* & ideo rigor iuris, id eſt, ordo ſcripturæ, qui in ceteris relaxatur, in ea diligenter cuſtoditur. Sunt & quamplurima alia exempla ſubſtitutionum, quæ ex ſcriptura æſtimantur, non ſucceſſione: vt in formula Galli, in ſpecie *l. cum ex filio* §. *vlt. l. ſed ſi plures*, §. *vlt. l. vlt.* §. *1. de vulg. ſubſtit.* vt vere quis ita ſtatuere poſſit: Subſtitutus eſt is, qui ſecundo loco ſcriptus eſt, quamuis ei non ſuccedat qui primo loco heres ſcriptus eſt. Subſtitutus eſt is, qui ſecundo loco ſcriptus eſt, etiamſi ei poſt mortem teſtatoris primo deferatur hereditas. Subſtitutus eſt is, qui ſemel atque iterum heres ſcriptus eſt, quamuis ei non niſi ſemel deferatur hereditas.

XXIV.

De Legatis.

I. Legatvm, eſt quod legis modo, id eſt, imperatiue [1], teſtamento relinquitur. Nam ea quæ precatiuo modo relinquuntur, fideicommiſſa vocantur.

II. Legamus autem quatuor modis, per vindicationem, per damnationem, ſinendi modo, per præceptionem.

III. Per vindicationem, his verbis legamus, Do, lego, capito, svmito, tibiqve habeto.

IV. Per damnationem his verbis, Heres mevs damnas esto dare, dato, facito, heredem mevm dare ivbeo.

V. Sinendi modo ita, Heres mevs damnas esto sinere Lvcivm Titivm svmere illam rem, sibiqve habere.

VI. Per præceptionem [2] ſic, Lvcivs Titivs illam rem præcipito.

VII. Per vindicationem legari poſſunt res, quæ vtroque tempore ex iure Quiritium teſtatoris fuerunt, mortis, & quando teſtamentum faciebat: præterquam ſi pondere, menſura, numero contineantur: in his enim ſatis eſt, ſi vel mortis dumtaxat tempore fuerint ex iure Quiritium.

VIII. Per damnationem omnes res legari poſſunt, etiam quæ non ſunt teſtatoris, dummodo tales ſint, quæ dari poſſint.

IX. Liber homo, aut res populi, aut ſacra, aut religioſa, nec per damnationem legari poteſt: quoniam dari non poteſt.

X. Sinendi modo legari poſſunt res propriæ teſtatoris, & heredis eius [3].

XI. Per præceptionem legari poſſunt, quæ etiam per vindicationem [4], ſi ea res quæ non fuit vtroque tempore teſtatoris ex iure Quiritium, per vindicationem legata ſit, licet iure ciuili non valeat legatum, tamen ſenatuſconſulto Neroniano firmatur: quo cautum eſt, vt quod minus pactis [5] verbis legatum eſt, perinde ſit, ac ſi optimo iure legatum eſſet.

XII. Optimum autem ius [6] legati per damnationem eſt. ſi duobus eadem res [7] per vindicationem legata ſit: ſi quidem diſiunctim [8], ſingulis in ſolidum debentur [9]: ſi vero coniunctim, velut Titio et Seio, hominem Stichvm do, lego, iure ciuili concurſu partes fiebant. Non exiſtente [10] altero, pars eius alteri adcreſcebat. Sed poſt legem Papiam Popeam, non capientis pars caduca fit.

XIII. Si per damnationem [11] eadem res duobus

bus legata ſit, ſiquidem coniunctim, ſingulis partes debentur, & non capientis pars iure ciuili in hereditate remanebat, nunc autem caduca fit: quod ſi diſiunctim, ſingulis in ſolidum debetur[a].

XIV. Optione autem legati[12] per vindicationem data, legatarij electio eſt, veluti, HOMINEM OPTATO, ELIGITO. Idemque eſt, & ſi tacite legauerim, TITIO HOMINEM AVT DECEM HERES MEVS DATO: hominem dare heredis electio eſt.

XV. Ante heredis inſtitutionem legari non poteſt: quoniam & poteſtas teſtamenti ab heredis inſtitutione incipit.

XVI. Poſt mortem heredis legari non poteſt, ne ab heredis herede legari videatur: quod iuris ciuilis ratio non patitur. In mortis autem heredis tempus legari poteſt: velut, CVM HERES MORIATVR.

XVII. Pœnæ cauſa[13] legari non poteſt. Pœnæ autem cauſa legatur, quod coërcendi heredis cauſa relinquitur, vt faciat quidem[14], aut non faciat, non vt legatum pertineat: vt puta hoc modo, SI FILIAM TVAM IN MATRIMONIO TITIO CONLOCAVERIS, DECEM MILLIA SEIO DATO.

XVIII. Incertæ perſonæ legari non poteſt: veluti, QVICVMQVE FILIO MEO FILIAM SVAM IN MATRIMONIO CONLOCAVERIT, EI HOMINI TOT MILLIA DATO. Sub certa tamen demonſtratione incertæ perſonæ legari poteſt: velut, EX COGNATIS MEIS QVI NVNC SVNT, QVI PRIMO AD FVNVS MEVM VENERIT, EI HERES MEVS ILLVD DATO.

XIX. Neque ex falſa demonſtratione, neque ex falſa cauſa legatum infirmatur. Falſa demonſtratio eſt, velut, TITIO FVNDVM, QVEM A TITIO EMI DO, LEGO, cum fundus[b] à Titio emptus non ſit. Falſa cauſa eſt: velut, TITIO, QVONIAM NEGOTIA MEA CVRAVIT, FVNDVM DO, LEGO, vt negotia[15] eius numquam Titius curaſſet.

XX. A legatario legari non poteſt.

XXI. Legatum ei tantum[c] dari poteſt[16], qui extraneus eſt. Ideoque filio familiæ heredi inſtituto, vel ſeruo, neque à patre, neque à domino legari poteſt.

XXII. Heredi à ſemetipſo legari non poteſt.

XXIII. Ei qui in poteſtate, manu[17], mancipiove eſt ſcripti heredis, ſub condicione legari poteſt: ſed requiritur, vt quo tempore dies legati cedit, in poteſtate heredis non ſit.

XXIV. Ei cuius in poteſtate, manu, mancipiove eſt heres ſcriptus, legari non poteſt[d].

XXV. Sicut ſingulæ res legari poſſunt, ita vniuerſarum quoque ſumma legari poteſt: vt puta, MÆVIVS HERES MEVS CVM TITIO HEREDITATEM MEAM PARTITO DIVIDITO[18]: quo caſu dimidia[19] pars bonorum legata videtur. Poteſt autem & alia pars, velut tertia, vel quarta legari: quæ ſpecies partitio appellatur.

XXVI. Vſusfructus iure ciuili legari poteſt earum rerum, quarum ſalua ſubſtantia vtendi fruendi poteſt eſſe facultas, & tam ſingularum rerum, quam plurium, id eſt, partis[20].

XXVII. Senatuſconſulto[21] cautum eſt, vt etiamſi earum rerum, quæ in abuſu continentur, vt puta vini, olei, tritici, vſusfructus legatus ſit, legatario res tradantur cautionibus interpoſitis de reſtituendis eis, cum vſusfructus ad legatarium pertinere deſierit.

XXVIII. Ciuitatibus omnibus, quæ ſub imperio prætoriani[22] ſunt, legari poteſt: idque à diuo Nerua introductum, poſtea à Senatu auctore Adriano[23] diligentius conſtitutum eſt.

XXIX. Legatum quod datum eſt, adimi poteſt, vel eodem teſtamento, vel codicillis teſtamento confirmatis: dum tamen eodem modo adimatur[24], quo modo datum eſt.

XXX. Ad heredem legatarij legata non aliter tranſeunt, niſi ſi iam die legatorum cedente, legatarius deceſſerit.

XXXI. Legatorum quæ pure vel in diem certum relicta ſunt, dies cedit, antiquo quidem iure, ex mortis teſtatoris tempore: per legem autem Papiam Popeam, ex apertis tabulis[25] teſtamenti: eorum vero quæ ſub condicione relicta ſunt, cum condicio extiterit. Lex Falcidia iubet, non plus quam dodrantem totius patrimonij legari, vt omni modo quadrans integer apud heredem remaneat.

XXXII. Legatorum perperam ſolutorum repetitio non eſt[26].

[1] ID EST IMPERATIVE] Imperatiua verba, ſunt verba directa, *l. quoniam, C. de teſtam.*

[2] PER PRÆCEPTIONEM] Hoc modo heredibus legatur, vt in iudicio familiæ erciſcundæ id quod legatum eſt præcipiant. hoc & prælegatum dicitur & præcipuum. Sid. Apoll. lib. VI. Epiſt. *Illud autem deberi tibi quodam, vt iuriſconſulti dicunt, præcipui titulo.*

[3] ET HEREDES EIVS] Non etiam alienæ: quod tamen perperam additum eſt apud Caium lib. II. Inſtitut. tit. de leg.

[4] QVÆ ETIAM PER VINDICATIONEM] Hæc ita diſtinguenda ſunt, *Quæ etiam per vindicationem. Si ea res, &c.*

[5] VT QVOD MINVS PACTIS] Id eſt, conceptis & legitimis verbis. Cicer. pro Roſc. Comœ. *Non enim ex pactione verborum, quibus iuſiurandum comprehenditur.* Arnobius lib. VII. contra gentes. *Quam cum pactionibus adorat & formulis.*

[6] OPTIMVM AVTEM IVS] Nempe quia laxius & expeditius eſt. Sic optimum ius vſurarum in *l. 1. C. de vſur.* optimum ius poſſeſſionis, *l. fideiuſſor §. pater, de vſur.*

[7] SI DVOBVS EADEM RES] Hæc quoque diuelli debent à ſuperiore ſententia.

[8] SI QVIDEM DISIVNCTIM] Diſiunctim legatur, ſi re tantum legatarij iungantur: coniunctim, ſi re & verbis, §. ſi eadem, de leg. tit. de cad. toll. tit. de vſufr. adereſc. verborum coniunctio aut pro nihilo, aut pro duplici coniunctione accipitur.

[9] SINGVLIS IN SOLIDVM DEBENTVR] Legendum, *Singulis partes debentur.* & hoc Iuſtinianus indicat in §. *fin. autem diſiunctim, C. de cad. toll.* Paulus in Sententiis, Caius in Inſtit.

[10] NON CVRRENTE] Legendum, *Non concurrente.*

[11] SI PER DAMNATIONEM] Re coniuncti ſunt quibus eadem res diſiunctim per vindicationem

legatur, quoniam à principio ſolidum, concurſu par- A tes habent. proinde re coniunctis adcreſcit deficientium portio, idque ſine onere. Re coniuncti non ſunt, quibus eadem res diſiunctim per damnationem legatur, quoniam ſolidum ſingulis debetur, vni res, alteri pretium: ideoque nec ius adcreſcendi inter ſe habent. Sed ex conſtitutione Iuſtiniani eodem iure eſt damnationis, quo & vindicationis legatum. Re & verbis coniuncti ſunt, quibus eadem res coniunctim per vindicationem legatur. nam & concurſu partes habent, & ideo ius inter eos adcreſcendi eſt, cum onere tamen. Re & verbis coniuncti non ſunt, quibus eadem res coniunctim per damnationem legatur: quoniam ſingulis ab initio partes debentur. proinde ſiue diſiunctim, ſiue coniunctim per damnationem lega- B tum ſit, numquam inter eos verſatur ius adcreſcendi. Ius adcreſcendi cum dicimus, ius antiquum dicimus. Ius caduci, ius nouum eſt. & hæc eſt ſententia huius loci. Hinc vero apparet *l. coniunctim, de legat. 3.* de legato vindicationis: *l. plane §. ſi coniunctim, de legat. 1.* de legato damnationis accipiendam eſſe. Sed hoc ideo in eis locis ſuppreſſum eſt, quod iam ſublatæ eſſent ab Iuſtiniano legatorum differentiæ: non tamen ita ab eis locis ſublatæ ſunt, vt hæc manifeſto non ſuperſint huius differentiæ veſtigia, quæ prima ſpecie, quaſi contra ſe ſtare videantur, vt plane iam ex eo appareat, quam hebetes aut indiligentes fuerint hi, quibus ſtudium fuit Pandectarum capita ex veterum Iuriſconſultorum libris decerpere. Ceterum & id quod diximus de legato damnationis, nominatim traditur in C *l. 7. de legat. 2.* vnde & in *l. huiuſmodi §. ſi Titio, l. ſi duobus, de legat. 1.* optimo iure legatum fuiſſe neceſſe eſt vt ſtatuamus: alioquin pars vacans adcreſcit coniuncto, cum quo partes per concurſum fiunt. Quod deinde ſequitur in *§. ſi coniunctim, ſed ſi in pupillari*, ad re coniunctos pertinet qui concurſu partes habent. vnde in extremo ita ſcriptum oportuit, *Interim igitur totum.* quod & Azo & Hugolinus intellexere.

[12] OPTIONE AVTEM LEGATI] Hic locus mirum in modum deformatus eſt. Ipſe ratione iuris ductus ſic emendaui: *Optione autem legati per vindicationem data, legatarij electio eſt: veluti, Hominem optato, eligito. Idemque eſt ſi tacite legauerim Titio hominem. At ſi ita, Heres meus damnas eſto hominem dare, heredis* D *electio eſt.* Si tacite, id eſt, non data [c] optione. Homine igitur per vindicationem generaliter legato, legatarij electio eſt, *l. legato, de legat. 1.* per damnationem, heredis, *l. ſi à ſubſtituto §. 1. eod.* Similiter in diſiunctiuis legatis electio eſt legatarij, ſi per vindicationem, *l. plane §. pen. de legat. 1. l. Lucio. de legat. 2.* heredis, ſi per damnationem, *l. ſi is cui, l. ſi ita relictum, §. vlt. de legat. 2.* Et hæ quidem duæ differentiæ non ſunt ſublatæ, quia inducuntur ex voluntate teſtatoris.

[13] POENÆ CAVSA] Quemadmodum ſuperiores duæ ſententiæ, ita & hæc à Iuſtiniano ſublata eſt. Hodie igitur valet legatum tale, *Heres meus ſi Stichum alienauerit, Caio centum dato.* Non idem eſt, ſi impoſſibile, probroſum, illicitum ſit legatum: veluti, *Si mare non ebiberis, Titio centum dato. Si ſororem vxorem non duxeris, ſi pupillam filio nuptum non collocaueris, Titio centum dato. §. vlt. de legat.* in *l. 1. de his quæ pœn. cauſ. relin.* hæc verba *Illicite vel probroſe*, ſunt Triboniani. E

[14] VT FACIAT QVIDEM] Puto legi debere *Quid*, non *quidem*.

[15] VT NEGOTIA] Lego, *Cum negotia.*

[16] LEGATVM EI TANTVM DARI POTEST] Hic quoque locus valde corruptus eſt. Lego: *legatum ab eo tantum dari poteſt, qui ex ſua perſona heres eſt. Ideoque.* & quæ ſequuntur.

[17] IN POTESTATE, MANV, MANCIPIOVE] In poteſtate eſt filiusfamilias, in manu vxor materfamilias, in mancipio ſeruus.

[18] PARTITIO DIVIDITO] Malim, *Partito, diuidito.*

[19] QVO CASV DIMIDIA PARS BONORVM] *l. nomen §. partitionis, de verb. ſignif.* Partiarius legatarius partis ſuæ commoda, & pro parte ſua onera ſuſtinere debet, *l. cum filius §. 1. l. ſi quis ſeruum §. vlt. de legat. 3.* & in eam rem partis & pro parte ſtipulationes interponuntur, *§. ſed quia, de fideicom. hered.* & in tit. prox. Quod ſi ita legatum ſit, *Bonorum meorum partem tertiam*, non eſt partitio. Non affero capita legum, quæ ſunt notiſſima.

[20] IN EST PARTIS] *L. etiam partis, de vſufr.*

[21] SENATVSCONSVLTO] Huius S. C. fit mentio in *tit. de vſufr. earum rer. l. 1. l. vxorem, de vſufr. leg. l. vlt. vſufruct. quemadm. caueat, l. vſufruct. ad leg. Falc. l. 1. C. de vſufr. §. conſtituitur, Inſt. eod.* S. C. opus fuit, quia neque naturali, neque ciuili iure earum rerum eſt vſusfruct. quæ ſunt in abuſu. Senatus autem id ſatiſdationibus explicat: quæ in rebus difficillimis certiſſima ſunt iuris ſubſidia, *l. vſufructu, ſol. matrim.*

[22] PRÆTORIANI] Legendum, *P. Romani. l. omnibus, ad Trebellian.*

[23] AVCTORE ADRIANO] Immo fortaſſe Marco, *l. cum Senatus, de reb. dub.* Eſt in propriis nominibus facillimus auctorum lapſus.

[24] DVM TAMEN ADDEM MODO] Sic de libertate in tit. 2. exempla hæc ſunto. *Do, lego. non do, non lego. heres dato, heres ne dato, l. niſi, de accept.* ergo nec alij vlli quam cui datum eſt, *l. legatum, De ad. leg.*

[25] EX APERTIS TABVLIS] Sunt huius iuris veſtigia quædam in *l. eum qui poſt, l. in teſtamento, de condic. & demonſt. l. vlt. de donat. cauſ. mort. l. 3. §. vlt. l. qui ſoluendo, de hered. inſtit.* Hodie vero ius antiquum ſequimur, cuius iuris regula quædam eſt Catonis regula: ad ea namque pertinet, quæ à morte teſtatoris cedunt: ad nouas leges, id eſt, ad leges Papias non pertinet, ea quibus ex apertura tabularum legata cedunt, *l. vlt. de reg. Caton.* nam neque ad ea pertinet, quæ ab aditione, vel ab euentu condicionis cedũt.

[26] RAPETITIO NON EST] Immo repetitio eſt, *l. 2. & 3. de cond. indeb. l. fideicommiſſum, C. eod. l. error, C. ad leg. Falc.* & in Pauli Sententiis lib. III. tit. 6. Aut igitur hæc ſententia accipienda eſt de legatis damnationis: quibus adiici poſſunt legata incertis perſonis ſoluta, *§. vlt. de obl. qua. ex con. §. incertis, de legat.* aut, quod magis eſt, negatio abundat.

[a] ſing. ſolidum debetur. [b] cum is fundus. [c] legatum ab eo tantum d. p. q. extraneus eſt. In archetypo erat ſpatium vacuum. [d] tollenda negatio eſt. V. Obſ. VI. 37. [e] V. Obſer. lib. XVII. cap. 18.

XXV.

De fideicommiſſis.

I. FIDEICOMMISSVM eſt, quod non ciuilibus verbis [1], ſed precatiue relinquitur: nec ex rigore iuris ciuilis proficiſcitur, ſed ex voluntate datur relinquentis.

II. Verba fideicommiſſorum in vſu fere ſunt hæc, FIDEICOMMITTO, PETO, VOLO DARI, & ſimilia.

III. Etiam nutu [2] relinquere fideicommiſſum, in vſu receptum eſt.

IV. Fideicommiſſum relinquere poſſunt [3] qui teſtamentum facere poſſunt, licet non fecerint: Nam inteſtatus quis moriturus, fideicommiſſum relinquere poteſt.

V. Res per fideicommiſſum relinqui poſſunt, quæ etiam per damnationem legari poſſunt.

Digitized by Google

v i. Fideicommiſſa dari poſſunt his [a], quibus legari poteſt. A

v i i. Latini Iuniani fideicommiſſum capere poſſunt, licet legatum capere non poſſint.

v i i i. Fideicommiſſum & ante heredis inſtitutionem, & poſt mortem heredis [4], & codicillis, etiam non confirmatis teſtamento, dari poteſt, licet legari non poſſit.

i x. Item Græce [5] fideicommiſſum ſcriptum valet, licet legatum Græce [6] ſcriptum non valeat.

x. Filio qui in poteſtate eſt, ſeruove heredibus inſtitutis, ſeu ſi is legatum ſit, patris vel domini fidei committi poteſt, quamuis ab eo B legari non poſſit. Qui teſtamento heres inſtitutus eſt, codicillis etiam non confirmatis rogari poteſt, vel vt hereditatem totam, vel ex parte alij reſtituat, quamuis directo heres inſtitui [7], ne quidem confirmatis codicillis poſſit.

x i. Fideicommiſſa non per formulam petuntur [8], vt legata, ſed cognitio eſt Romæ quidem conſulum, aut prætoris, qui fideicommiſſarius vocatur [9]: in prouinciis vero [10], præſidum prouinciarum.

x i i. Pœnæ cauſa certæ vel incertæ perſonæ, ne quidem fideicommiſſa dari poſſunt. C

x i i i. Is qui rogatus eſt alij reſtituere hereditatem, lege quidem Falcidia locum non habente, quoniam non plus, puta quam dodrantem, reſtituere rogatus eſt, ex Trebelliano ſenatuſconſulto reſtituit, vt ei & in eum dentur actiones, cui reſtituta eſt hereditas. Lege autem Falcidia interueniente, quoniam plus quam dodrantem, vel etiam totam hereditatem reſtituere rogatus ſit, ex Pegaſiano ſenatuſconſulto reſtituit, vel deducta parte [11] quarta [b], ipſe qui ſcriptus eſt heres, hereditatem reſtituat, & in ipſum actiones conſeruentur: is D autem qui recepit hereditatem, legatarij loco habeatur.

x i v. Ex Pegaſiano ſenatuſconſulto reſtituta hereditate, commoda & incommoda hereditatis communicantur inter heredem, & eum cui reliquæ partes reſtitutæ ſunt interpoſitis ſtipulationibus ad exemplum partis & pro parte ſtipulationum. Partis autem & pro parte ſtipulationes proprie dicuntur, quæ de lucro & damno communicando ſolent interponi inter heredem & legatarium partiarium, id eſt, cum quo partitus eſt heres.

x v. Si heres damnoſam hereditatem dicat, E cogetur à prætore adire, & reſtituere totam, ita vt ei & in eum qui recipit hereditatem actiones dentur, perinde atque ſi ex Trebelliano ſenatuſconſulto reſtituta fuiſſet: idque vt ita fiat, Pegaſiano ſenatuſconſulto cautum eſt.

x v i. Si quis in fraudem tacitam fidem [12] accommodauerit, vt non capienti fideicommiſſum reſtituat, nec quadrantem eum deducere Senatus cenſuit [13]: nec caducum vindicare ex eo teſtamento, ſi liberos habeat [14].

x v i i. Libertas dari poteſt per fideicommiſſum.

[1] Non civilibus verbis] Directis verbis, vt in *l. verbis, de vulg. ſubſtitut.*

[2] Etiam nutu] *L. nutu, de legat. 3.* ſecus tamen eſt in legato. Secus inquam eſt in legato iure antiquo.

[3] Fideicommissum relinquere] Idem Vlp. in *l. 2. de legat. 1.* quæ ſi quærantur exempla, coniungenda eſt cum *l. 1. de legat. 3.* nam ex eodem libro ſunt ambæ.

[4] Post mortem heredis] *L. ſi fuerit, de leg. 3.* hoc autem tacite fieri poteſt, non nominatim, vt puta, à Titio ſubſtituto exheredati legatarij, *l. cum quidam, C. de legat.*

[5] Item Græce] *L. fideicommiſſa, in princip. de leg. 2.*

[6] Licet legatum Græce] Quæ ſunt iuris ciuilis Latine, quæ iuriſgentium, qualibet lingua, *l. an inutilis, in fin. de accept.* Teſtamenta igitur Latine fiunt, vnde merito dubitatur in *l. qui teſtamento §. veteres, de teſtam.* an teſtes ad teſtamentum adhibiti Latine ſcire debeant: ſed hoc Impp. emendarunt, *l. hac conſultiſſima § vlt. C. de teſtament. l. vlt. C. de teſtam. tut. l. directas, C. de teſtam. man.* Si quandoque ſtipulationem contendas eſſe iuriſgentium, hæc vere maſcula erit ratio: nam ſtipulatio qualibet lingua ſemper fieri potuit.

[7] Quamvis directo heres] In confirmatis omnia directo relinqui poſſunt excepta hereditate.

[8] Per formulam] Per actionem, vt formula hypothecaria, & in tit. 19. formula communi diuidundo, familiæ erciſcundæ, finium regundorum. Actio porro nihil aliud eſt, quam formula.

[9] Qui fideicommissarius] *§. 1. de fideic. hered. l. ſi cui legatum, de cond. & demonſt. l. Licinnius, quib. ad libert. procl. non lic. l. quæſitum §. pen. de leg. 3. l. 2. C. qui potior. in pign. l. 2. de orig. iur.*

[10] In provinciis vero] *L. cum etiam, C. de reb. cred.* Hodie fideicommiſſa per actionem petuntur, & omnino ſublatæ ſunt à Iuſtiniano legatorum & fideicommiſſorum differentiæ.

[11] Vel deducta parte] Lego, *vt.* Hæc vero de Pegaſiano & Trebelliano fuſius explicantur in Inſtitutionibus Iuſtiniani, neque deſiderant interpretationem meam.

[12] Tacitam fidem] Tacita fides eſt, ſi quis non palam rogatus, in fraudem legis tacite promittat, ſe id quod accepit, cœlibi aut orbo redditurum, *l. in fraudem, de his quib. vt indig. l. in tacitis, de legat 1.* Extat præclarum exemplum taciti fideicommiſſi apud M. Fabium Quintilianum Auum in Declamat. cccxv.

[13] Senatus censuit] Planciano S. C. *l. beneficio, ad leg. Falcid.* Igitur ſi de hereditate incapaci reſtituenda promiſerit, primum omnium hereditas fiſco vindicatur: nec ſi exhauſta ſit hereditas, Falcidia retinetur, verum Falcidia fiſco applicatur ex reſcripto Diui Pij, *l. 3. C. ad leg. Falc. l. heres, D. de his quib. vt indig.*

[14] Si liberos habeat] Scriptum oportuit, *Si ex liberis exiſtat:* idque liquido conſtat ex his quæ dicta ſunt tit. 18.

[a] Fid. dare poſſ. hi qui legare poſſunt. [b] Vt deducta parte quarta in ipſum actiones conſeruentur. cætera deſunt.

XXVI.

De legitimis heredibus.

I. INtestatorum ingenuorum hereditates pertinent primum ad ſuos heredes, id eſt, liberos, qui in poteſtate ſunt, ceteroſque qui in liberorum loco ſunt. Si ſui heredes non ſunt, ad conſanguineos, id eſt, fratres & ſorores ex eodem patre. Si nec hi ſunt, ad reli-

quòs agnatos proximos, id eſt, cognatos virilis A ſexus, per mares deſcendentes, eiuſdem familiæ: id enim cautum eſt lege duodecim Tabularum, AC SI INTESTATO MORITVR, CVI SVVS HERES EXTABIT NEC[1], AGNATVS PROXIMVS FAMILIAM HABETO.

II. Si defunctus ſit filius[2] ex altero filio mortuo, iam nepos vnus, vel etiam plures, ad omnes hereditas pertinet, non vt in capita diuidatur, ſed vt in ſtirpes, id eſt, vt filius ſolus mediam partem habeat, & nepotes quotquot ſunt alteram dimidiam. Æquum eſt enim nepotes patris ſui loco ſuccedere, & eam partem habere, quam pater eorum ſi viueret, habiturus eſſet. B

III. Quamdiu ſuus heres[3] ſperatur heres fieri poſſe, tamdiu locus agnatis non eſt: velut ſi vxor defuncti prægnans ſit, aut filius apud hoſtes ſit.

IV. Agnatorum hereditates[4] diuiduntur in capita, veluti ſi ſit fratris filius, & alterius fratris duo pluresve liberi: quotquot ſunt ab vtraque parte perſonæ tot fiunt portiones, vt ſinguli ſingulas capiant.

V. Si plures[5] eodem gradu ſunt agnati, & quidam eorum hereditatem ad ſe pertinere noluerint, vel antequam adierint deceſſerint, eorum pars adcreſcit his qui adierint. Quod ſi C nemo[6] eorum adierit, ad inſequentem gradum ex lege hereditas non tranſmittitur: quoniam in legitimis hereditatibus ſucceſſio non eſt.

VI. Ad feminas vltra conſanguineorum gradum legitima hereditas non pertinet: itaque ſoror fratri ſororive legitima heres fit.

VII. Ad liberos matris inteſtatæ hereditas ex lege duodecim Tabularum non pertinebat: quia feminæ ſuos heredes non habent. Sed poſtea IMPP. Antonini[7] & Commodi oratione in Senatu recitata, id actum eſt, vt ſine in manum conuentione[8], matrum legitimæ hereditates ad filios pertineant, excluſis conſanguineis, & reliquis agnatis.

VIII. Inteſtati filij hereditas ad matrem ex lege duodecim Tabularum non pertinet: ſed ſi ius liberorum habeat, ingenua trium, libertina quatuor, legitima heres fit ex ſenatuſconſulto Tertulliano[9]: ſi tamen ei filio neque ſuus heres ſit, quive inter ſuos[10] heredes ad bonorum poſſeſſionem à prætore vocatur: neque pater[11] ad quem lege hereditas, bonorumve poſſeſſio[12] cum re pertinet, neque frater conſanguineus. Quod ſi ſoror conſanguinea ſit, ad vtraſque[13] pertinere iubetur hereditas.

[1] CVI SVVS EXTABIT HERES NEC] Hæc ſunt perturbata. Legendum eſt: *Ac ſi inteſtatus moritur, cui ſuus heres nec extabit.* & hæc prima legis verba Paulus interpretatur in *l. ſi quis poſtumos §. pen. de lib. & poſt.* reliqua in *l. pronunciatio, de verb. ſign.* Apparet autem ex hac XII. tab. lege ſuorum nomen eſſe ex XII. tab. quod & Calliſtratus tradit in *l. liberorum, de verb. ſign.* Hos enim omnes, inquit, ſuorum appellatione lex XII. tab. comprehendit. Igitur in *l. vlt. de bon. damn.* In iure ciuili, id eſt, in XII. tab. Poſſim ſimilia exempla proferre quamplurima, in quibus ius ciuile pro XII. tab. accipitur.

[2] SI DEFVNCTVS SIT FILIVS] Legendum, *Si defuncti ſit filius, & ex altero filio iam mortuo nepos, §. cum filius, de hered. quæ ab inteſt. defer.* Senſus hic eſt. Nepotes ex filio iam mortuo, auo in ſtirpes cum patruo ſuccedere. Plane ſunt hæ perpetuo in liberorum linea obſeruandæ regulæ, Proximior vlteriorem non excludit, Hereditates pro ſtirpibus diuiduntur, non pro virilibus portionibus.

[3] QVAMDIV SVVS HERES] Hæc antiquorum definitio eſt, *l. 3. ſi pars heredit. petat. l. pen. vnde legit. l. cum quidam §. 1. de adquir. hered.*

[4] AGNATORVM HEREDITATES] Ergo ſuperiores duæ regulæ in agnatorum ſerie non obſeruantur. nam & ſi ſit frater, & filius fratris iam mortui, frater ſolus ſuccedit, *§. hoc etiam, §. ſi plures, de legit. ag. ſucceſ.* Ex Nouella Iuſtiniani frater non præfertur, atque vna fratrum filij in ſtirpem ſuccedunt. Vltra fratrum filios in capita fit diuiſio, quod & inter ipſos fratrum filios nullis concurrentibus fratribus obſeruari Conſtantinus probat lib. V. epitom. & verum eſt.

[5] SI PLVRES] *L. ſi ex pluribus, de ſuis & legit. hered.*

[6] QVOD SI NEMO] In ſuis, in legitimis non eſt ſucceſſio. quia, vt Paul. ait lib. IV. Sentent. omnis legitima ſucceſſio proximiori defertur. In honorariis eſt ſucceſſio, vt ecce, non petente auunculo magno, ſuccedit propior ſobrinus, *l. 2. C. de ſucceſ. edic.* At filio non adeunte, nepos non admittitur, niſi ex iure prætorio ex parte Vnde liberi. Ex conſtit. Iuſtiniani, in legitimis eſt ſucceſſio, *§. placebat, de leg. agn. ſuc.* nam & in legitimis tutoribus eſt ſucceſſio, *l. 3. §. pen. de leg. tut.*

[7] IMPP. ANTONINI] *L. ſacratiſſimi, ad S. C. Tertyl.* quam & S. C. ſecutum eſt quod dicitur Orfitianum.

[8] VT SINE IN MANVM CONVENTIONE] Etiam ſi vulgo quæſiti ſunt liberi.

[9] EX S. C. TERTVLLIANO] Quod factum eſt D. Pij temporibus.

[10] QVIVE INTER SVOS] Vt puta emancipatos.

[11] NEQVE PATER AD QVEM LEGE HEREDITAS] Hereditas, aut bonorum poſſ. Vnde legitimi, ſi in emancipatione manumiſſor extiterit.

[12] BONORVMVE POSSESSIO] Vnde decem perſonæ, ſi in emancipatione manumiſſor non extiterit. D *l. ſi ad patrem, de ſuis & legit. her. §. ſunt autem, de bonorum poſſ.* Si ex teſtamento præteritus ſit, non manumiſſori datur querela, *l. 1. §. vlt. ſi à paren. quis fuer. manum.* manumiſſori bonorum poſſeſſio cont. tab. vt manumiſſori, querela vt patri, *l. ſi à milite §. vlt. de milit. teſtam. l. pater filium, l. filio §. 1. de inoffi. teſtam.* ex Iuſtiniani conſtitut. pater pro manumiſſore ſemper habetur, id eſt, contraxiſſe fiduciam ſemper videtur.

[13] AD VTRASQVE] Ad matrem pro dimidia ſi filia deceſſerit, pro virili ſi filius, *l. 2. C. Theod. de ſec. nupt.* Sed hæc vt ſint à Iuſtiniano mutata, vide in Inſtitutionibus. Nobis id potiſſimum in animo fuit, vt ius antiquum explicaremus, cuius cognitio ſtudioſo iuris noui non vtilis tantum, ſed etiam neceſſaria eſt. E De iure nouo eadem via faciente Deo quandoque diſſeremus, qua & ius antiquum aggreſſi ſumus.

XXVII.

De libertorum ſucceſſionibus vel bonis.

I. LIBERTORVM inteſtatorum hereditas primum ad ſuos heredes pertinet: deinde ad eos quorum liberti ſunt, velut patronum, patronam, liberoſve patroni.

II. Si ſit patronus & alterius patroni filius, ad

ſolum patronum hereditas pertinet.

III. Item patroni filius pattoni nepotibus obſtat.

IV. Ad libetos patronorum[1] hereditas defunđi pertinet, vt in capita, non in ſtirpes diuidatur.

V. Legitimæ hereditatis[2] ius quod ex lege duodecim Tabulatum deſcendit, capitis minutione amittitur.

[1] Ad liberos patronorvm] *L. ſi libertus præterito §. vlt. do bon. libert.*

[2] Leoitimæ hersoitatis] Hæc ſententia de ingenuorum hereditate accipienda eſt, *l. capitis, de ſuis & legit. hered.* non libertorum, *l. ſi libertus præterito, in princ.* eademque de tutela legitima diximus tit. II. nec veto quiſpiam ex inſcriptione huius tituli argumentetut: nam eæ ſectiones non ſunt Vlpiani, quinimmo ſunt omnia meo iudicio legenda vno contextu, cis quidem certe nihil eſt inconcinnius.

XXVIII.

De poſſeſſionibus dandis.

I. Bonorvm poſſeſſio datut, aut contra tabulas teſtamenti, aut aduerſus tabulas inteſtati[1].

II. Contra tabulas bonorum poſſeſſio datur liberis emancipatis[2] teſtamento præteritis, licet legitima ad eos non pertineat hereditas.

III. Bonorum poſſeſſio contra tabulas liberis tam naturalibus, quam adoptiuis datur. Sed naturalibus quidem emancipatis, non tamen & illis[3], qui in adoptiua familia ſunt. Adoptiuis autem, his tantum qui in poteſtate manſerunt.

IV. Emancipatis liberis ex edicto datur bonorum poſſeſſio, ſi parati ſunt cauere patribus[4] ſuis, qui in poteſtate manſerunt bona, quæ moriente patre habuerunt, ſe collaturos.

V. Secundum tabulas bonorum poſſeſſio datur ſcriptis heredibus, ſcilicet ſi eorum[5] quibus contra tabulas competit, nemo ſit, aut petere nolint.

VI. Etiamſi iute ciuili[6] non valeat teſtamentum, forte quod familiæ mancipatio vel nuncupatio defuit, ſi ſignatum teſtamentum ſit, non minus quam ſeptem teſtium ciuium Romanorum ſignis, bonorum poſſeſſio datur.

VII. Inteſtati datur bonorum poſſeſſio per ſeptem gradus[7]. Primo gradu libetis: Secundo legitimis[8] heredibus: Tertio ptoximis cognatis: Quarto[9] familiæ: Quinto patrono, patronæ, liberiſve pattoni patronæve: Sexto viro, vxori: Septimo cognatis manumiſſoris, quibus per legem Furiam plus mille aſſes capere licet. Si nemo ſit[10] ad quem bonorum poſſeſſio pertinere poſſit: aut ſit quidem, ſed ius ſuum omiſerit, populo bona deferuntur ex lege Iulia caducaria[11].

VIII. Liberis bonorum poſſeſſio datur, tam his qui in poteſtatem vſque in mortis tempus fuerunt, quam emancipatis: item adoptiuis, non

A tamen etiam in adoptionem datis.

IX. Proximi cognati bonorum poſſeſſionem accipiunt, non ſolum per femini ſexus perſonam cognati, ſed etiam agnati capite deminuti. Nam licet legitimum ius agnationis capitis minutione amiſerint, natura tamen cognati manent.

X. Bonorum poſſeſſio datur parentibus & liberis intra annum, ex quo petere potuerunt: ceteris intra centum dies.

XI. Qui omnes intra id tempus ſi non petierint, ad bonorum poſſeſſionem ſequens gradus B admittitur, perinde ac ſi ſuperiores non eſſent, idque per ſeptem gradus ſit.

XII. Hi quibus ex ſucceſſorio edicto[12] bonorum poſſeſſio datur, heredes quidem non ſunt, ſed heredis loco conſtituuntut beneficio Prætoris. Ideoque ſeu ipſi agant, ſeu cum his agatur, ficticiis actionibus opus eſt: in quibus heredes eſſe finguntur. Bonorum poſſeſſio aut cum re datur, aut ſine re. Cum re, ſi is qui accepit cum effectu bona retineat: ſine re, quum alius iure ciuili euincere hereditatem poſſit: veluti ſi ſuus heres inteſtato ſit[b]. Bonorum poſſeſſio ſine re eſt, cum ſuus heres[13] [c] euincete hereditatem iure C legitimo poſſit.

[1] Intestati] Legendum, *aut inteſtati.*

[2] Emancipatis] Immo & ſuis. Sed non eſt neceſſaria iute ciuili.

[3] Non tamen et illis] Eos qui in adoptiua familia ſunt, Prætor non nouit, non vocat inter ſuos. Vnde conſequens eſt inter legitimos quoque eos non vocari. oam qui ſui non ſunt, proculdubio nec legitimi ſunt, *l. ſcripto, vnd. lib. l. de bonis §. 1. de Carbon. edic.*

[4] Patribvs] Manifeſtum eſt legi debete, *fratribus.* Cauere autem debent, vel re ipſa conferte.

[5] Scilicet si eorvm qvibvs contra D tabvlas] Nam ptior eſt contra tabulas quam ſecundum tabulas. inde ex prima parte, vel ex primo edicto bonorum poſſeſſionem dari, id eſt, contra tabulas, *l. ideoque, l. ſcriptus de Carbon. edic. l. 2. de bon. liber.*

[6] Etiamsi ivre civili] Inde edictum tranſlaticium Verris: Si de hereditate ambigitur, & tabulæ teſtamenti obſignatæ non minus multis ſignis quam è lege oportear ad me profeterıtur: ſecundum tabulas teſtamenti potiſſimum hereditatem dabo. qua de re & in tit. 23. diximus.

[7] Septsm gradvs] Omiſſa eſt bonorum poſſeſſ. vnde decem perſonæ: ſed ſi pater manumiſſor ſit, ſane verum eſt ſeptem dumtaxat gradus eſſe.

[8] Sscvnoo legitimis] Inter quos & patroni ſunt patronorumque liberi.

E [9] Qvarto familiæ] Id eſt, agnatis patroni, hæc dicitur, *tum quem ex familia:* ſic enim lego in Inſtitutionibus Iuſtiniani.

[10] Si nemo sit] Hoc eſt initium alterius ſententiæ.

[11] Ex lege Ivlia cadvcaria] De hac in *l. quidam §. quotiens, de legat. 1.* item in *l. ergo §. eadem conſtitutio, de fideicom. lib.* in illo loco, *quare & ſi caducis legionis*, vel, vt alij codices habeot, *caducis legionibus, bonu delata ſint, idem erit probandum:* nam *caducariis legibus*, legendum eſſe omni aſſeueratione confirmamus, id eſt, legibus Iuliis. quæ enim delata dicuntur, legibus delata vt ſint neceſſe eſt. denique hoc ſignificat, vacantibus bonis ſiſco vindicatis con-

ſtitutionem ceſſare, vt in *l. quod Diuo, de manumiſſ. teſtam.* hæ vero notæ Cad. leg. errori cauſam dedere.

[12] Ex svccessorio edicto] Succeſſorium edictum eo dicitur quod det ſucceſſionem inter bonorum poſſeſſores: quamquam & eam quoque clauſulam contineat quæ definit tempora petendæ bonorum poſſeſſionis. Ceterum ex illa potiſſimum parte appellationem ſumit, qua in locum eorum, qui intra tempora petitionis bonorum poſſeſ. non admiſerunt, ſequentes vocantur, qui & ob eam cauſam ex ſucceſſorio edicto, ex ſucceſſoria parte, ex beneficio ſucceſſorij edicti, ex ſucceſſorio capite venire dicuntur, *l. vlt. l. 1. §. ſed videndum, de ſucceſ. ed. l. vlt. C. eod. l. 1. §. pen. de iur. & fac. igno.*

[13] Si svvs heres intestato] Hæc ab interponctionibus mendoſa ſunt: nam ſic diſtingui ea oportet, *Si ſuus heres inteſtato ſit. bonor. poſſ. ſine re eſt, cum, &c.*

[a] Familiæ patroni. Q. p. p. Item liberis: addendum, parentibuſve. [b] Sit inteſtati.
[c] Quoniam ſuus heres.

XXIX.

De bonis libertorum.

I. Civis Romani [1] liberti hereditatem lex duodecim Tabularum patrono defert, ſi inteſtato ſine ſuo herede libertus deceſſerit. Ideoque ſiue teſtamento facto decedat, licet ſuus heres ei non ſit, ſeu inteſtato, & ſuus heres ei ſit, quamuis non naturalis, ſed vxor, puta quæ in manu fuit, vel adoptiuus filius, lex patrono nihil præſtat. Sed ex edicto Prætoris ſi teſtamento facto libertus [a] moriatur, aut vt nihil [2], aut minus quam partem dimidiam bonorum patrono relinquat, contra tabulas teſtamenti partis dimidiæ bonorum poſſeſſio illi datur, niſi libertus aliquem ex naturalibus liberis ſucceſſorem ſibi relinquat: ſiue inteſtato decedat, & vxorem forte in manum vel adoptiuum filium D relinquat, æque partis mediæ [3] bonorum poſſeſſio contra ſuos heredes patrono datur.

II. In bonis libertæ patrono nihil iuris ex edicto datur [4]. Itaque ſi inteſtata moriatur liberta, ſemper ad eum hereditas pertinet [5].

III. Licet liberi ſint libertæ, quoniam non ſunt ſui heredes matri, obſtat patrono lex Papia Popea. Poſtea libertas quatuor liberorum iure tutela patronorum liberauit, & cum intulerit, iam poſſe eas ſine auctoritate patronorum teſtari, proſpexit vt pro numero liberorum libertæ ſuperſtitum virilis pars [6] patrono debetur. E

IV. Liberi patroni virilis ſexus, eadem iura in bonis libertorum parentum ſuorum habent, quæ & ipſe patronus. Feminæ vero [7], ex lege quidem duodecim Tabularum, perinde ius habent, atque maſculi patronorum liberi.

V. Contra tabulas autem teſtamenti liberti, aut ab inteſtato contra ſuos heredes non naturalis [8] bonorum poſſeſſio eis non competit. Sed ſi ius trium liberorum habuerunt: etiam hæc A iura ex lege Papia Popea nanciſcuntur.

VI. Patronæ [9] ex bonis libertorum illud ius tantum habent, quod lex duodecim Tabularem introduxit. Sed poſtea lex Papia patronæ ingenuæ duobus liberis honoratæ [10], libertinæ tribus, id iuris dedit quod patronus habet ex edicto.

VII. Item liberis ingenuæ trium liberorum iure honoratæ, eadem lex id ius dedit, quod ipſi patrono [11] tribuit.

[1] Civis Romani] In Latino ſecus eſt, *§. vlt. de ſucceſſ. liber. l. 7. C. Th. de petit. hered.*

[2] Avt vt nihil] Legendum, *& aut nihil, §. 1. de ſucceſ. libert.* B

[3] Æqve partis dimidiæ] Hæc eſt quinti gradus bonorum poſſeſſio: quæ & nullis extantibus ſuis heredibus patrono dabitur, ſi bonorum poſſeſſ. Vnde legitimi non admiſerit: nam ſibi ipſi ſuccedi poſſe iampridem receptum eſt, *l. 1. §. ſed an. de ſucceſ. edic.*

[4] Ex edicto datvr] Nam de liberto prætor edixit non liberta, & de ſuis heredibus quales femina non habet.

[5] Hereditas pertinet] Ergo lege XII. tabul. non Prætoris edicto. quæ ſequuntur ita reſtituenda ſunt (erat omni ex parte hic libellus miſere deprauatus:) *nam licet liberi ſint libertæ, quoniam non ſunt ſui heredes matri, non obſtant patrono. Lex Papia Popea* C *libertas:* Ait, *non obſtant patrono.* hoc vtique verum eſt antiquo iure: nam poſt S. C. Orfitianum liberi inteſtatæ libertæ patronos excludunt, *l. 1. in princip. & §. ſi nemo, ad Tertyl.*

[6] Virilis pars] Eadem lex cauet, vt liberto teſtato vel inteſtato defuncto relicto vno vel duobus liberis patronus virilem, relictis tribus vt nihil auferat, & vt ita demum quando pauciores ſunt quam tres viriles auferat ſi libertus centenarius ſit, *§ poſtea, de ſucceſ. lib.* ex quibus apparet quantum inter libertum & libertam interſit. quod & Valent in *Nouel. de libertis* probat.

[7] Feminæ vero] Iure antiquo, quo & hodie vtimur, inter liberos patroni nulla eſt differentia ſexus. Prætorio iure plus tribuitur maſculis quam feminis.

[8] Non natvralis] Pro, *non naturales.*

[9] Patronæ] Eſt differentia inter patronum & patronam, non quidem ex XII. tab. ſed ex lege Papia: nam licet nullis extantibus ſuis heredibus, quo caſu locus eſt legi XII. tab. idem patronæ ius quod patrono ſit, iure tamen Prætorio non aliter patronæ datur bonorum poſſeſſio contra tabulas, vel ab inteſtato contra ſuos heredes non naturales, quam ſi ingenua duobus, libertina tribus liberis honorata ſit.

[10] Liberis honoratæ] In *§. præferuntur, de S. C. Tertyl.* vulgo legitur, *mater liberis onerata*, ſed vt in hoc loco, ita in eo auctoribus etiam ſcriptis libris legendum eſt, *honorata.* Theoph. in § ſed cum antea, eod. tit. dixit, *τεκνοτιμημένη*.

[11] Qvod ipsi patrono] Legendum, *patronæ.*

Iacobvs Cviacivs has ad Vlpianum notas ſcripſi, tibique Io Amariton, dicaui, quo neque gratiorem mihi, neque meo iudicio, qui ea quæ recta ſunt acutius perſpiciat, vehementius amplectatur, religioſius colat, noſtra quemquam ſchola fert. Non erit ea res mihi damno, ſi tu pro eo ac ipſe cupio eis vtare pro tuis: nam etſi perexiguum ſit ingenium mihi, diligentia tamen mea breui, vt ſpero, tibi & iuris ſtudioſis, & Reip. noſtræ ampliora beneficia præſtabuntur. Toloſæ Kal. Nou. 1554.

[a] Seu teſtato lib. moriatur, & aut nihil.

Emendantur quædam libro Regularum Vlpiani. Vide Cuiacium Obſeruat. libro XIII. cap. XVI. & lib. XV. cap. XIII. & lib. XIX. cap. XXX.

FINIS.

IACOBI CVIACII IC.

IN IVLII PAVLI

RECEPTARVM SENTENTIARVM AD FILIVM LIB. V.

INTERPRETATIONES.

LECTORI.

PAVLI *Sententiæ Cuiacij beneficio non modo auctiores, ſed & emendatiores nunc prodeunt. Antiquum Codicem Sententiarum Pauli ad ſe Veſontione perlatum laudat ipſe Obſeruationum libro* VII. *cap.* XXVI. *& libro* XXI. *cap.* XI. XII. XIII. XVI. XVII. XVIII. XIX. XXI. XXII. *cuius auxilio Paulum auxit & emendauit. Ego igitur ſecutus editionem quæ Aureliæ prodiit anno* MDXCIX. *eas integras edi curaui, ne quid eſſet quod hîc poſſet deſiderari. quæ autem nunc primum acceſſerint, aſteriſcus edocebit. Earum interpretatio petenda eſt ex d. libro* XXI.

EMARO RANCONNETO V.C.

SENATVS PARISIENSIS PRÆSIDI,

IACOBVS CVIACIVS S. D.

IVLIVS *Paulus Receptarum Sententiarum ad filium libros quinque compoſuit, ex quibus quædam in ſuas Pandectas Iuſtinianus, quædam Alaricus in ſuum Romanarum legum Codicem retulit: quæ decreueram quidem initio omnia, quod eas fere ſententias quas ſelegit vnus, neglexerit alter, in vnum volumen coniungere: ſed retraxerunt me hinc alij eiuſdem Pauli Sententiarum, qui & Factorum dicuntur, libri, quibus, ſi vlla eſt Indici ad Pandectarum caput affixo habenda fides, in earum compoſitione eſt etiam Iuſtinianus vſus. Hi Sententiarum mihi appellationem ambiguam reddiderunt, vt neſcirem plane apud Iuſtinianum pleraque libris Sententiarum adſcripta capita, Receptis an Factis potius attribuenda forent; nec tamen me præteribat quædam, ducta ex Alarici libris coniectura, ſatis certo ad receptas Sententias poſſe referri: Sed abſtinere illis omnino, quam non omnia his quæ Alaricus collegit, annectere, ſatius eſſe duxi. Tum denique & minus tritas eſſe has, & magis tamen ex vſu, quam illas Iuſtiniani, iuris antiqui cognoſcendi nouique interpretandi cauſa, cum animaduertiſſem, ad has potiſſimum hoc ſtudium omne meum adiunxi, & libris tuis in primis mirum in modum adiutus, quos tu mihi humaniſſime vtendos dederas, nonnullis etiam meis, multis eas locis auctas reſtitutaſque reddidi: idque demum ſublatis antiquis interpretationibus & meis adhibitis, vt hæc Pauli veluti ἀποσπασμάτια, non minus quam illa Vlpiani iam dudum à te & Io. Tilio profecta & à me explicata, ſtudioſis fructum ferrent, ſummam operam dedi. Vtinam vero & mihi hac in re Io. Tilij, quos habet quamplurimos, libris vti licuiſſet. exiſſent forſitan locupletiora & emendatiora: quamquam tot iam conquiſiuimus & obtinuimus eius generis exemplaria, vt vix addu-*

ei poßim vt credam his, quæ nunc damus, proferri poſſe meliora. Ceterum operæpretium eſt de reiectis à me antiquis interpretationibus earumque auctore, vt apud te rationem aliquam reddam. Alaricus, vt ſcis, Gotthorum rex fuit: Tuus Codex Toloſæ regem appellat. Codicis enim auctoritatem, quod & Commonitorium dicitur, ad Timotheum V. S. Comitem emiſſum refert IV. *Non. Febr. anno* XXII. *Alarici regis Toloſæ. Fuit ei vrbs ea ſedes ac domicilium regni. Is cum Romanos quos armis ſubegerat, præterquam quod legibus Gotthorum obligari ſe moleſte ferrent, ceterum dicto audientes cerneret, alias leges Gotthis dedit, alias ex Romanorum libris ſuo tamen arbitrio, decerpi, quibus inter ſe Romani vterentur, facile paſſus eſt. Ac in eligendis quidem his Aniani viri ſpectabilis eum opera vſum ex ſubſcriptione Auctoritatis à Petro Ægidio Antuerpiæ primum editæ, liquido conſtat. Ex inſcriptione autem quæ integra in tuis libris extat, non has tantum iuſſu Alarici electas, ſed etiam explanatas fuiſſe deprehendimus, & idcirco diu idemne fuiſſet explanandi qui & eligendi miniſter cum addubitaſſemus, tandem nobis hæc ad Valentiniani Conſtitutionem de reſponſis prudentum interpretis verba, omnem ſcrupulum exemere.* Sed ex his, *inquit*, omnibus iuris conſultoribus, ex Gregoriano, Hermogeniano, Caio, Papiniano, & Paulo quæ neceſſaria cauſis præſentium temporum videbantur, elegimus. *Itaque elegiſſe ſe cum interpres profiteatur, & vero Anianum elegiſſe conſtet, eundem & eligendi & interpretandi munus obiiſſe omnino probandum eſt. At vereor ne callido commento Romanis Alaricus impoſuerit ſub ſpeciem legum Romanarum interpretationes Gotthicas ab earum plerumque ſententia alieniſſimas obtrudens: quandoquidem eæ proinde ac leges ipſæ ex Romanorum libris repetitæ, ex Alarici auctoritate vim legum obtinuerunt, & ad extremum ipſas etiam leges velut in ſuam poteſtatem redegerunt, adeo vt illis reſciſſis ſolæ Aniani interpretationes in foro & ſubſelliis volitarent, prorſuſque (vt Sidonij Apollinaris verbis vtar) leges Theodoſianæ calcarentur, Theodoricianæ proponerentur. Hic eſt Theodoricus Alarici ſocer, qui à Francis genero ademptum regnum non multo poſt recepit. Id vero par mihi eſſe viſum eſt hoc maxime tempore, quo excindi barbariem omnem in meliuſque renaſci omnia videmus, vt contra Gotthicis interpretationibus ſublatis, pure ſyncereque Pauli Sententiæ reſtituerentur. quod tamen nos ita fecimus, vt omnes probaturos exiſtimem. Si quid enim recte Anianus expoſuit, Anianum teſtati ſumus, ſi quid minus recte, aut reticuimus aut leuiter perſtrinximus. Sed neque Aniani ob id integrum opus deperierit. Conſeruatur in officinis typographorum Lutetiæ, Baſileæ, Antuerpiæ, ex quibus iam ante memini Aniani interpretationes in lucem prodiiſſe. De noſtris, nihil dicam. quid profecturæ ſint, alios malo quam me iudicare. Tu vnus ſi eis vel gratiæ cauſa ſuffragere, operam mihi non infeliciter videbor nauaſſe, quod tantiſper intermiſſa trium poſtremorum Codicis Iuſtiniani librorum editione dum excant integri octo priores Codicis Theodoſiani libri, quorum tu mihi crebro expectationem commouiſti, in his Pauli Sententiis reſtituendis & declarandis elaborauerim, ac de eo quidem forſitan putidum erit rogare te. Sed tanti eſt, dum tu id mihi dederis modo. Te itaque V. C. prorſus vehementer rogo, vt exiguo huic mei laboris fructui & faueas libens, & nominis tui auctoritatem tribuas. Feceris rem gratam homini tuæ voluntati dedito, tuarum virtutum cultori, ad maiora torpentem per ſe iam nimium excitaueris, tua erga me beneficia cumulaueris. Vale. Lutetiæ Kal. Decemb. 1557.*

Digitized by Google

INDEX TITVLORVM IVLII PAVLI
RECEPTARVM SENTENTIARVM AD FILIVM.

LIBRI I.

I. AD municipalem.
II. De decurionibus.
III. De muneribus & honoribus.
IV. De vacat. & excuſ. mun.
V. De legationibus.
VI. De adminiſtr. rer. ad ciuit. pert.
VII. De in ius vocando.
VIII. De pactis & conuentis.
IX. De cognitoribus.
X. De procuratoribus.
XI. De negotiis geſtis.
XII. De calumniatoribus.
XIII. De fugitiuis.
XIV. De reis inſtitutis.
XV. De integri reſtitutione.
XVI. De dolo malo.
XVII. De minoribus XXV. annorum.
XVIII. De plus petendo.
XIX. De ſatiſdando.
XX. De iudiciis omnibus.
XXI. Si hereditas vel quid aliud petatur.
XXII. De via publica.
XXIII. Si quadrupes damnum intulerit.
XXIV. De finium regundorum.
XXV. De ſeruitutibus.
XXVI. De familiæ erciſcundæ.
XXVII. Quemadmodum actiones per inficiationẽ duplentur.
XXVIII. De fideiuſſore & ſponſore.
XXIX. De ſepulchris & lugendis.

LIBRI II.

I. DE rebus creditis & iureiurando.
II. De pecunia conſtituta.
III. De contractibus.
IV. De commodato, & depoſito pignore, fiduciave.
V. De pignoribus.
VI. De exercitoribus.
VII. Ad legem Rodiam.
VIII. De inſtitoribus.
IX. De in rem verſo.
X. De S.C. Macedoniano.
XI. Ad S.C. Velleianum.
XII. De depoſito.
XIII. De lege commiſſoria.
XIV. De vſuris.
XV. De mandatis.
XVI. Pro ſocio.
XVII. Ex empto & vendito.
XVIII. De locato & conducto.
XIX. De nuptiis.
XX. De concubinis.
XXI. De mulieribus quæ ſe ſeruis alienis iunxerint, vel ad S.C. Claudianum.
XXII. De dotibus.
XXIII. De pactis inter virum & vxorem.
XXIV. De donationibus inter virum & vxorem.
XXV. De liberis agnoſcendis.
XXVI. Quemadmodum filij ſui iuris efficiuntur.
XXVII. De adulteriis.
XXVIII. De excuſationibus tutorũ.
XXIX. De potioribus nominandis.
XXX. Qui potior nominari non poſſit.
XXXI. Ad orationem D. Seueri.
XXXII. De furtis.
XXXIII. De operis libertorum.

LIBRI III.

I. DE bonorum poſſeſſionibus.
II. De Carboniano edicto.
III. De bonis liberti.
IV. De lege Fabiana.
V. De teſtamentis.
VI. De inſtitutione heredum.
VII. De S.C. Silaniano.
VIII. De legatis.
IX. De mortis cauſa donationibus.
X. Ad legem Falcidiam.
XI. Vt in poſſeſſionem legatorum vel fideic. ſeruandorum cauſa eſſe liceat.

LIBRI IV.

I. DE fideicommiſſis.
II. De S.C. Trebelliano.
III. De S.C. Pegaſiano.
IV. De repudianda hereditate.
V. De inofficioſi querela.
VI. De viceſima.
VII. De lege Cornelia.
VIII. De inteſtatorum ſucceſſione.
IX. Ad S.C. Tertullianum.
X. Ad S.C. Orphitianum.
XI. De gradibus.
XII. De manumiſſionibus.
XIII. De fideicommiſſis libertatibus.
XIV. Ad legem Fuſiam Caniniam.

LIBRI V.

I. DE liberali cauſa.
II. De vſucapione.
III. De his quæ per turbã fiunt.
IV. De iniuriis.
V. De effectu ſententiarum & finibus litium.
VI. De interdictis.
VII. De obligationibus.
VIII. De ſtipulationibus.
IX. De cõtrahenda auctoritate.
X. De donationibus.
XI. De iure fiſci & populi.
XII. De quæſtionibus.
XIII. De teſtibus.
XIV. De ſeruorum quæſtionibus.
XV. De abactoribus.
XVI. De ſacrilegis.
XVII. De incendiariis.
XVIII. De vaticinatoribus & mathematicis.
XIX. De ſeditioſis.
XX. De pœnis.
XXI. Ad legem Corneliam de ſicariis, & veneficis.
XXII. Ad legem Pompeiam de parricidiis.
XXIII. Ad legem Corneliam teſtamentariam.
XXIV. Ad legem Iuliam de vi publica & priuata.
XXV. Ad legem Iuliam peculatus.
XXVI. Ad legem Iuliam repetundarum.
XXVII. Ad legẽ Iuliam maieſtatis.
XXVIII. Ad legem Iuliam ambitus.
XXIX. Ad legem Fabiam.
XXX. De pœnis militum.
XXXI. Quando appellandum ſit.
XXXII. De cautionibus & pœnis appellationum.
XXXIII. De dimiſſoriis litteris.
XXXIV. De reddendis cauſis appellationum.
XXXV. Poſt prouocationem quid obſeruandum ſit.
XXXVI. De meritis appellationum.

LIBER PRIMVS.

TIT. I.

* *Ad Municipalem.*

I. FIlii libertorum [a] libertarumque, liberti paterni & patroni manumiſſoris domicilium aut otiginem ſequuntut.

II. Vidua mulier amiſſi mariti domicilium retinet, exemplo clariſſimæ perſonæ per maritum factæ. Sed vtrumque aliis interuenientibus nuptiis permutatur.

III. Municipes ſunt liberti & in eo loco, vbi ipſi domicilium ſua voluntate tulerunt. Nec aliquod ex hoc origini patroni faciunt præiudicium & vtrubique muneribus adſtringuntur.

IV. Relegatus in eo loco, in quem relegatus eſt, interim neceſſatium domicilium haber.

V. Senatot ordine motus, ad originalem patriam, niſi hoc ſpecialitet impetrauerit, non reſtituitur.

VI. Senatotes, & eorum filij filiæque, quoquo tempore nati, natæve: Itemque nepotes, pronepotes, & ptoneptes ex filio, origini eximuntur, licet municipalem retineant dignitatem.

VII. Senatores qui liberum commeatum, id eſt, vbi velint morandi arbitrium impetrauerunt, domicilium in vrbe tetinent.

VIII. Qui fœnus exercent, omnibus patrimonij intributionibus, fungi debent, etſi poſſeſſionem non habeant.

[a] Lex eſt 22. D. ad municip.

II.

* *De Decurionibus.*

I. HOnores [a] & munera non ordinationi, ſed potioribus quibuſque iniungenda ſunt.

II. Surdus & mutus, ſi in totum non audiant, aut non loquantur: ab honotibus ciuilibus, non etiam à muneribus excuſantut.

III. Is qui non ſit decurio, duumuirato, vel aliis honoribus fungi non poteſt: quia decurionum honoribus plebeij fungi ptohibentur.

IV. Ad decurionatum filij ita demum patet non conſentit, ſi contrariam voluntatem vel apud acta præſidis, vel apud ipſum ordinem, vel quo alio modo conteſtatus ſit.

[a] Hic titulus ſumptus eſt ex l. 7. D. de decurion.

III.

* *De muneribus & honoribus.*

I. ÆStimationem [a] honotis aut muneris in pecunia pro adminiſtratione offerentes audiendi non ſunt.

II. Qui pro honore pecuniam promiſit, ſi ſoluere eam cœpit: totam ptæſtate, operis inchoa-

A ti exemplo, cogendus eſt.

III. Inuitus filius pro patre rempublicam ſaluam fore cauere non cogitur.

IV. Defenſionem reipublicæ amplius quam ſemel ſuſcipere nemo cogirur, niſi id fieri neceſſitas poſtulet.

[a] Hic titulus ex l. 16. D. de mune. & honor. deſumptus eſt.

IV.

* *De vacatione & excuſatione munerum.*

B I. AB his [a] oneribus, quæ poſſeſſionibus vel patrimonio indicuntut, nulla priuilegia præſtant vacationem.

II. Corpus menſuratum frumenti iuxta annonam vrbis habent vacationem. In prouinciis non idem.

III. Angariorum ptæſtatio, & tecipiendi hoſpitis neceſſitas, & militi & libetalium artium profeſſoribus intet cætera remiſſa ſunt.

IV. Auctis poſt appellationem medio tempore facultatibus, paupertatis obtentu non excu-

C ſantur.

V. Defenſores reipublicæ ab honoribus & muneribus eodem tempore vacant.

VI. Legato, qui publicum [b] negotium tuitus ſit intra tempora vacationis ptæſtituta, rurſum eiuſdem negotij defenſio mandati non poteſt.

VII. Comites præſidum & proconſulum procuratorumve Cæſatis à muneribus vel honoribus & tutelis vacant.

VIII. Conſiliaris eo tempore quo adſident [c], negotia tractate in ſuum quidem auditorium

D nullo modo conceſſum eſt: in alienum autem non prohibentur.

[a] Hæ 5. ſententiæ ſumptæ ſunt ex l. 10. D. de vacat. mun.
[b] Hæ ſententiæ 6. & 7. ſumptæ ſunt ex l. 11. D. de vac. mun.
[c] Ex l. 5. D. de offic. adſeſſor.

V.

* *De Legationibus.*

I. LEgatus antequam [a] officio legationis functus ſit, in tem ſuam nihil agere poteſt, exceptis quæ ad iniuriam eius, vel dam-

E num parata ſunt.

II. Si quis in munere legationis, antequam ad patriam reuerteretur, deceſſir: ſumptus qui proficiſcenti ſunt dati, non reſtituuntur.

[a] Ex l. 10. D. de legat.

VI.

* *De adminiſtratione rerum ad ciuitatem pertinentium.*

I. DEcuriones [a] pretio viliori frumentum, quod annona temporalis eſt, patriæ ſuæ præſtate non ſunt cogendi.

ɪɪ. Niſi ad opus nouum pecunia ſpecialiter A legata ſit, vetera ex hac reficienda ſunt.

ɪɪɪ. Ad Curatoris[b] reipublicæ officium ſpectat, vt dirutæ domus à dominis extruantur.

ɪv. Domum ſumptu publico extructam, ſi dominus ad tempus pecuniam impenſam cum vſuris reſtituere noluerit, iure eam reſpublica diſtrahit.

[a] Hæ duæ primæ Sententiæ extant in l. 5. D. de adm. rer ad ciuit. pert.

[b] Hæ duæ poſteriores Sententiæ, ex l. 46. D. de dam. inf. decerptæ ſunt.

VII. B

* *De in ius vocando.*

I. PARENTES[a] naturales in ius vocare nemo poteſt; vna eſt enim omnibus parentibus ſeruanda reuerentia.

ɪɪ. Eum pro quo quis[b] apud officium cauit, exhibere cogitur.

ɪɪɪ. Eum qui apud acta exhibiturum ſe eſſe quem promiſit, etſi officio non caueat, ad exhibendum tamen cogitur.

ɪv. Ingratus libertus eſt[c], qui patrono obſequium non præſtat, vel res eius filiorumve tu- C telam adminiſtrare detrectat.

[a] Ex l. 6. D. de in ius voc. [b] Hæ duæ Sententiæ reperiuntur in l. 17. D. de eod. tit.

[c] Ex l. 19. D. de iure patron.

VIII.

De pactis & conuentionibus.

In quibuſdam veteribus legitur, *De pactis & conuentis*, quod probaui Obſeruat. & emend. lib. 2. cap. 15. Dicimus etiam pacta & condicta, pactum & condicionem, item pactum & conſenſum, *l. 2. C. quan. lic. ab emp. diſc.*

I. DE his rebus paciſci poſſumus de quibus D tranſigere licet. Ex his enim pacti obligatio ſolummodo naſcitur.

Primam hanc, tertiamque Sententiam, quæ in libris excuſis deſunt, ex fideli exemplari reſtituimus. Eſt vero huius hic ſenſus, vt qua de re licet tranſigere, liceat & paciſci. Et qua de re non licet tranſigere, nec liceat paciſci: vt ecce, de adulterio nec paciſci licet, nec tranſigere, *l. tranſigere, C. de tranſact. l. de crimine, C. ad l. Iul. de adult.* De alimentis quoque ex S. C. ſententia, vt tranſigere, ita paciſci non licet. Loquimur autem de re litigioſa: nam rei non litigioſæ pacti quidem verbum conuenit, tranſactionis non item. E Ait, *Obligatio*, naturalis videlicet, quæ exceptionem parit.

* ɪɪ. In bonæ fidei contractibus pactum conuentum alio pacto diſſoluitur, & licet exceptionem pariat, replicatione tamen excluditur.

Omne pactum poſteriore pacto diſſoluitur[a], licet pariat exceptionem.

Pacto poſteriore ſuperius eliditur non ipſo iure, ſed per replicationem: Prius namque pactum exceptionem parit, *l. ſi vnus §. pactus, D. de pactis.* Stipulatio ſtipulatione ipſo iure tollitur.

[a] Hæc Sententia decerpta eſt ex ſup.

ɪɪɪ. Pacto conuento Aquiliana ſtipulatio ſubiici ſolet. ſed conſultius eſt huic pœnam quoque ſubiungere: quia reſciſſo quoquomodo pacto, pœna ex ſtipulatu repeti poteſt.

Quoniam ſolo pacto actio non tollitur, ideo ſolet pacto ſubiici Aquil. ſtipulatio, & acceptilatio: ſic enim actio tollitur, *l. 3. l. 4. l. vt reſponſum, C. de tranſ.* Conſultius eſt etiam his omnibus addere pœnalem ſtipulationem: vt ſi forte quoquomodo pacti rumpatur fides, ſuperſit petitio pœnæ, *l. vbi pactum, l. ſi quis maior, C. de tranſact. l. qui fidem, D. eod.* Extat hæc ſententia in *l. pacto, D. eod.*

ɪv. Neque contra leges, neque contra bonos mores paciſci poſſumus.

Pacta contra leges, aut contra bonos mores pop. Romani non valent, *l. 6. C. de pact.* ſed neque ſtipulationes valent: vt ſi contra legem Iuliam fundo dotali maritus ſeruitutem imponat, vel contra conſtitutionem pater fundo caſtrenſi filiifamilias: vel contra bonos mores, ſi conuenerit dari, ne maleficium fiat: vel, vt Anianus ait, ſi qui de rebus alienis paciſcantur, aut de bonis viuentis: hæc enim pacta iniuſta ſunt: Prætor autem ait, PACTA IVSTA SERVABO, id eſt, quæ neque dolo malo, neque aduerſus leges, &c. *l. iuriſgentium §. ait prætor, D. de pact.* Addidere etiam prætores quidam edicto, NEQVE VT, auctore M. Tullio in 3. de offic. Inde in *l. epiſtula §. pactum, D. de pact.* Pactum, inquit, iuſtum eſt, & ideo ſeruandum, & in *l. Stichum §. naturalis, D. de ſolut.* Naturalis, inquit, obligatio iuſto pacto tollitur. Seruat igitur Prætor ea tantum pacta quæ iuſta ſunt.

v. De rebus litigioſis & conuenire, & tranſigere poſſumus. Poſt rem iudicatam pactum, niſi donationis cauſa interponatur, ſeruari non oportet.

De re nondum iudicata paciſci poſſumus, donandi, aut decidendi cauſa: de re iudicata paciſci donationis cauſa poſſumus, decidendi cauſa non poſſumus, niſi ſi lis adhuc ſubeſſe poteſt, *l. eleganter, D. de condict. indeb. l. ſi cauſa, C. de tranſact.*

* vɪ. Poſt rem iudicatam pactum, niſi donationis cauſa interponatur, ſeruari non oportet.

* vɪɪ. Functio dotis pacto mutari non poteſt, quia priuata conuentio iuri publico nihil derogat.

* vɪɪɪ. De criminibus propter infamiam nemo cum aduerſario paciſci poteſt.

IX.

De cognitoribus.

Procurator cauſam agit abſente litigatore, Cognitor præſente litigatore, vt recte Anianus tradit in *l. ſi lite, C. Th. de cogn. & procur.* itemque Aſconius & Feſtus. At dicitur maxime cognitor in cauſa ſtatus pro defenſore eius qui patitur controuerſiam, an ſit ex ciuibus. Donatus in Adelphis: *In tria*, inquit, *diuiſit officium defenſionis ſue, in aſſertoris, Principio eam eſſe dico liberam: in cognitoris, Ciuem Atticam: in fratris, Meam ſororem.* Aſconius in 3. Ver. *Hoc genus*, inquit, *defenſoris in iure cognitor dicitur, maxime cum de alicuius ſtatu agitur.* Iuſtiniani tempore ſublati ſunt cognitores: ideoque ab his locis, quos ex iuris auctoribus ſumpſit, poſitum cognitoris nomen ſemper exemit, vt coniicere licet ex *l. ſi quis aliquid §. ſi quis,*

D. de pæ. collata cum Seotentia Pauli lib. v. tit. 25.

I. OMNES infames qui poſtulare prohibentur, cognitores fieri non poſſunt, etiam volentibus aduerſariis.

Vt oec ſi velit aduerſarius, infames poſtulare poſſunt, *l. qnos, D. de poſtul.* ita nec volente aduerſario cognitores fieri poſſunt. Idemque ſeruatur in ceteris omnibus, qui patroni aut cognitores fieri non poſſunt, *l. filiusfamilias §. veterani, D. de procur.* Hic Anianus addit, infames quoque mandata dare non poſſe: quod verum eſt, *§. vlt. de except.* at per ſe cauſam agere non prohibentur.

II. Feminæ in rem ſuam cogniroriam operam ſuſcipere non prohibentur.

Feminæ pro ſe ex ſecundo edicto poſtulare poſſunt: proinde & in rem ſuam cognitores fieri poſſuot: pro certis perſonis oec poſtulare, nec coguitores fieri poſſunt, ac ne pro parentibus quidem ſine decreto, *l. feminis, D. de procur.*

III. In rem ſuam cognitor procuratorve ille fieri poteſt, qui pro omnibus poſtulat.

Poſtulat pro omnibus vir integræ exiſtimationis: ergo in rem ſuam cognitor procuratorve fieri poteſt. Contra qui pro omnibus oon poſtulat, vt puta infamis, io rem ſuam cognitor procuratorve fieri non poteſt. Nam etſi in rem ſuam cognitor, procuratorve datus ſit, alieno tamen non ſuo nomine litem agit. Non idem ſeruari in femina ſuperior Sententia oſtendit: nec mirum: nam & ipſa in re ſua recte procuratorem dat, infamis non item.

IV. Actio iudicati non ſolum in dominum, aut domino, ſed etiam heredi, & in heredem datur.

Iudicati actio cognitori & in cognitorem non datur: domino heredique eius, & in dominum heredemque eius datur. In procuratore & defenſore idem iuris eſt. Is de quo agitur in *l. ſi procurator meus, in fi. D. de procurat.* quaſi defeoſor noo verus defenſor eſt, *l. Pomp. §. ſed & ſi. l. Plantius, D. eod.* proinde in eo huic Sententiæ locus non eſt.

X.

De procuratoribus.

I. MANDARI poteſt procuratio præſentibus[a], & nudis verbis, & per litteras, & per nuntium, & apud acta præſidis, & magiſtratus.

Procurator dari præſens vel abſens poteſt, & nudis verbis, id eſt, non certis, non ſolemnibus, *§. procurator, de his per quos ag. poſſ.* & apud acta præſidis, vel duumuiri.

[a] al. præſenu.

II. Procurator aut ad litem, aut ad omne negotium, aut ad patrem negotij, aut ad res adminiſtrandas datur.

Procurator vel ad agendum, vel ad adminiſtrandum datur: rurſus vel ad res liteſque omnes, vel ad ſpeciem vnam, *l. 1. §. 1. D. de procur.* Quamquam non deſunt qui procuratorem eum legitime appellari dixerint, qui ad res omnes datur, non qui ad rem vnam. Cicero pro Cæcin. *Verum me tuus procurator deiecerit is, qui legitime procurator dicitur omnium rerum eius qui in Italia non ſit, abſitve reip. cauſa, quaſi quidam pene dominus, hoc eſt, alieni iuris vicarius.*

* III. Voluntarius Procurator, qui ſe alienis negotiis offert, rem ratam dominum habiturum cauere debet.

* IV. Actoris Procurator[b] non ſolum abſentem defendere, ſed & rem ratam dominum habiturum cauere debet.

[b] Ex l. 30. D. de procur.

* V. Petitoris Procurator rem ratam dominum habiturum deſiderante aduerſario ſatiſdare cogendus eſt, quia nemo in re aliena idoneus eſt ſine ſatiſdatione.

* VI. Si ſatis non det Procurator abſentis, actio ei abſentis nomine non datur.

XI.

De negotiis geſtis.

I. QVI negotia aliena gerit, & bonam fidem, & exactam diligentiam rebus eius pro quo interuenit, præſtare debet.

Negotiorum geſtor dolum & omnem culpam præſtat, *l. tutori, C. de neg. geſt. l. ſi mater, C. de vſur.* Interdum dolum dumtaxat præſtat, *l. 3. §. interdum, D. de neg. geſt.* Interdum vero etiam caſum præſtat, *l. ſi negotia, D. eod.*

II. Tutor poſt finitam tutelam ſi in adminiſtratione duret, actione negotiorum geſtorum pupillo, vel curatori eius tenebitur.

Si tutor in adminiſtratione poſt pubertatem perſeuerauerit, deuoluitur tutelæ actio in actionem negotiorum geſtorum, propterea quod à ſemetipſo tutelam exigere debuit. Quod ita procedit, ſi poſterior actus tutelæ officio coonexus non ſit: alioquin tutelæ actio ſufficit. Item ſi poſt pubertatem nullo tempore adminiſtrationem intermiſerit: alioquio vtraque actio neceſſaria eſt, *l. 13. & 14. D. de tutel. & rat. diſtr.*

* III. Litis conteſtatæ[a] tempore quæri ſolet an pupillus, cuius ſine tutoris auctoritate negotia geſta ſunt, locupletior ſit ex ea re factus, cuius patitur actionem.

[a] Hæ Sententiæ 3. 4. & 5. extant in l. 37. D. eod. tit. & 4. & 5. Sent. in quibuſdam differunt.

IV. Si pecuniæ quis negotium gerat, vſuras quoque totius temporis præſtare cogitur, & periculum eorum nominum quibus collocauit, agnoſcere, ſi litis tempore ſoluendo non ſint. hoc enim in bonæ fidei iudiciis ſeruari conuenit.

Negotiorum geſtor omnem diligeotiam præſtat: ergo & pecuniæ adminiſtratæ vſuras præſtat, *l. ſi mater, C. de vſur.* quia ſcilicet, otioſam iacere pecuniam pati non debet. Præſtat item à ſe factorum ex ea pecunia nominum periculum, ſi eo tempore qoo agitur negotiorum geſtorum debitores impares ſoluendo fuerint, niſi forſitan caſu aliquo lapſi ſint facultatibus: debuit enim in occupanda pecunia accoratior eſſe. Et hoc idem in tutelæ mandatique iudiciis obſeruari ſolet. Paulus ait, *totius temporis*, quod à Triboniano prætermiſſum eſt in *l. litis §. 1. D. de neg. geſt.* Id autem eſt totius temporis, quo pecuniam alienam exercuit, & adminiſtrauit.

V. Pater ſi emancipati filij res ſine vlla exceptione à ſe donatas adminiſtrauerit, filio actione negotiorum geſtorum tenebitur.

Solet pater in emancipando aliquid filio donare,

Digitized by Google

l. vt liberis, C. de collat. Id autem poſtea ſi pater adminiſtrauerit, Paulus ait eum hoc in loco neg. geſtorum teneri, vt rationem reddat. Igitur pater ne in re quidem à ſe donata, aneclogiſtos eſt. Ait Paulus, *Sine vllæ exceptione*, id eſt, pure & præciſe, quod à Triboniano prætermiſſum eſt in *l. litis §. vlt. D. de neg. geſt.*

VI. Mater quæ filiorum ſuorum rebus interuenit, actione negoriorum geſtorum & ipſis & eorum tutoribus tenebitur.

Mater, ſi filiorum impuberum negotia geſſerit, tenetur ipſis, eorumque tutoribus actione negotiorum geſtorum, vt rationem reddat, *l. ſi mater, C. de vſur. l. fideiuſſor §. vlt. D. de neg. geſt.* Eodemque modo, vt inferius dicemus, pater filiis emancipatis tenetur. Parentes igitur qui liberorum negotia gerunt, non ſunt aneclogiſti.

VII. Filiusfamilias, aut ſeruus, ſi negotium alicuius gerat, in patrem dominumve peculio tenus actio dabitur.

Si filiusfamilias aut ſeruus, iniuſſu patris aut domini aliena negotia geſſerit, in patrem aut dominum de peculio competit actio, *l. ſi filiusfamilias, D. de neg. geſt.*

VIII. Si pater vel dominus filiofamilias, vel ſeruo aliena negotia agenda commiſerit, in ſolidum tenebitur.

Si filiusfamilias aut ſeruus ioſſu patris aut domini aliena negotia geſſerit, pater aut dominus in ſolidum Quod iuſſu actione tenebitur.

IX. Qui cum tutor curatorve non eſſet, ſi pro tutore curatoreve res pupilli adultive adminiſtrauerit, actione negotiorum geſtorum pro tutore curatoreve tenebitur.

Paulus ait, eum qoi pro tutore curatoreve negotia geſſit, actione negotiorum geſtorum teneri. Quod concedam facile in eo qoi pro curatore negotia geſſit: nam & ipſe curator vtili negotiorum geſtorum actione tenetur, *l. curatoris, C. de negot. geſt.* At is qui pro tutore negotia geſſit, propria actione tenetor, id eſt, pro tutelæ, quæ diuerſa eſt ab actiooe neg. geſtorum, *l. 1. §. ſi quis quaſi, D. de eo qui pro tut. l. pen. D. de tut. & rat. diſtr.* eam tamen imitatur, vt de funeraria dici ſolet: quæ etſi ſeparetur ab actione negot. geſtorum, eam tamen fere imitatur. Quinimmo cum ex hoc loco, tum ex *l. 4. C. qui dar. tut. vel cur. poſſ.* dicemus eum qoi pro turore negoria geſſit, etiam neg. geſtorum actione conueniri poſſe.

* X. Actio [b] negotiorum geſtorum illi datur, cuius intereſt hoc iudicio experiri: Nec refert directa quis an vtili actione agat vel conueniatur: quia in extraordinariis iudiciis, vbi conceptio formularum non obſeruatur, hæc ſubtilitas ſuperuacua eſt: maxime cum vtraque actio eiuſdem poteſtatis eſt, eumdemque habet effectum.

[b] Ex l. 47. D. de neg. geſtis.

XII.

De calumniatoribus.

Tractabat ſub hoc titulo Paulus edictum de calumniatoribus, id eſt, de his qui pecuniam vt negotium facerent, aut non facerent, accepiſſe dicerentur: quod Alaricus, ſiue Anianus prætermiſit.

I. CALVMNIOSVS eſt, qui ſciens prudenſque per fraudem negotium alicui comparat.

Calumniator eſt, non tantum qui criminali, ſed etiam ciuili iudicio negotium alteri ſciens dolo malo, comparat.

II. Et in priuatis, & in publicis iudiciis omnes calumnioſi extra ordinem, pro qualitate admiſſi plectuntur.

Calumniatores extra ordinem puniuntur. Hanc ſententiam retulit Tribonianus in *l. 3. D. ad S.C. Turp.* vbi tamen ſic legitur, *& in priuatis & in extraordinariis criminibus:* & ita prorſus exiſtimo Paulum ſcripſiſſe. Nam in publicis iudiciis calumnia iure ordinario, id eſt, lege Remmia vindicatur, *l. 1. §. 1. D. ad S. C. Turp. l. quæſitum, D. de teſtib.* Hodie tamen ex conſtitutionibus omnia crimina extra ordinem puniuntur, probanturque, *l. ordo, D. de pub. iud. l. lex §. vlt. D. ad leg. Iul. repet. l. vlt. D. ad leg. Fab.* & ideo in publicis quoque criminibus huic ſententiæ locus eſt. Quid ſit extra ordinem, Aniaous non intellexit.

XIII.

* *De Fugitiuis.*

I. SERVVS à fugitiuario comparatus, intra decem annos manumitti contra prioris domini voluntatem non poteſt.

II. Contra decretum ampliſſimi ordinis, fugitiuum in fuga conſtitutum nec emere nec vendere permiſſum eſt, irrogata pœna in vtrumque ſextertiorum D. millium.

III. Limenarchæ [a] & ſtationatij fugitiuos deprehenſos, recte in cuſtodiam retinent.

IV. Magiſtratus municipales ad officium Præſidis prouinciæ, vel Proconſulis, comprehenſos fugitiuos recte tranſmittunt.

V. Fugitiui in fundis fiſcalibus quæri & comprehendi poſſunt.

VI. Fugitiui qui à domino non agnoſcuntur, per officium Præfecti vigilum diſtrahuntur. Intra triennium venditionis, agniti fugitiui emptor, pretium à fiſco repetere poteſt.

[a] Hæ ſententiæ 3. & 4. extant in l. 4. D. de fugit.

XIV.

De reis inſtitutis.

Superior titulus eſt de calumniatoribus, quibus ſolent coniongi accuſationum deſertores: ideoque nuno datur tit. de reis deſtitutis, ſic enim legendum putauerim, id eſt, ab accuſatore deſertis. Sic deſtituta rea in *l. 4. C. ad S. C. Turp.*

* I. AB accuſatione deſtitit, qui [a] cum aduerſario ſuo de compoſitione eius criminis quod intendebat, fuerit locutus.

[a] Hæ 5. priores ſententiæ extant in l. 6. D. ad S. C. Turpill.

* II. Animo ab accuſatione deſtitit, qui affectum & animum accuſandi depoſuit.

* III. Deſtitiſſe videtur, qui intra præfinitum accuſationis à præſide tempus reum ſuum non peregit.

* IV. Nuntiatores, qui per notoria indicia produnt, notoriis ſuis adſiſtere iubentur.

* V. Calumniæ cauſa puniuntur, qui in fraudem alicuius librum, vel teſtimonium, aliudve

Google

quid conquiſiiſſe, vel ſcripſiſſe, vel in iudicium A protuliſſe dicuntur.

vi. De his criminibus, quibus quis abſolutus eſt, ab eo qui accuſauit, refricari accuſatio non poteſt.

Iiſdem criminibus quibus quis liberatus eſt, ab eodem accuſari iterum non poteſt, *l. 7. §. iiſdem, D. de accuſ.* & qui nerum accuſat, manifeſtus calumniator eſt, *l. 1. C. Theod. de calum.*

vii. Filius accuſatoris, ſi hoc crimen quod pater intendit, poſt liberatum reum perſequi velit, ab accuſatione remouendus eſt.

Iiſdem criminibus quibus quis liberatus eſt à filio accuſatoris iterum reus inſtitui non poteſt, alius cri- B minibus poteſt ex reſcripto D. Pij ad Iulium Candidum, *l. 7. §. iiſdem, D. de accuſ.* Ab ipſo accuſatore eiſdem criminibus, ſed neque aliis temere eumdem reum fieri poſſe, admittendum non eſt, ab extraneo autem vti certum eſt eumdem alio crimine reum fieri poſſe, ita non dubitatur, quin eodem crimine aliter non poſſit poſtulari, quam ſi vel poſterior accuſator ſuam iniuriam perſequatur, vel ante priorem accuſatorem præuaricationis conuicerit, *l. 3. D. de præuar. l. 4. §. vlt. D. ad leg. Iul. de adul.*

viii. Crimen in quo alius deſtitit, vel victus receſſit, alius obiicere non prohibetur.

Reus abſolutus, vel deſtitutus, ab alio eodem crimine reus poſtulari poteſt. Quod vti accipiendum ſit, C ſuperior interpretatio docet.

XV.

De integri reſtitutione.

i. INTEGRI reſtitutio, eſt redintegrandæ rei, vel cauſæ actio. Integri reſtitutionem prætor tribuit ex his cauſis, quæ per metum, dolum, & ſtatus permutationem, & iuſtum errorem, & abſentiam neceſſariam, & infirmitatem ætatis geſta eſſe dicuntur.

Integri reſtitutio, eſt actio reſtitutoria, ſiue reſciſ- D ſoria, qua res nobis certa, vel ius, vel quælibet alia cauſa redintegratur. Actionis verbo continetur etiam cognitio prætoria, qua ſubuenitur minoribus. Reſtituit in integrum prætor eos qui metu, aut dolo, aut ætate, aut abſentia inciderunt in captionem. Etiam hoc Paulus addit, reſtitui eos qui per ſtatus permutationem, vel iuſtum errorem capti, fraudative ſunt: quod ex hoc loco relatum eſt in *l. 2. D. de in integrum reſtit.* Status permutatio eſt capitis minutio, *l. 1. D. de capit. minut.* At per cauſam ſolius capitis minutionis, non is qui capite minutus eſt, reſtituitur: ſed creditori in debitorem capite deminutum actio reſtituitur, videlicet ſi minima fuerit capitis minutio, *l. 2. D. eod.* Nec enim in eos qui maximam aut mediam capitis deminutionem paſſi ſunt, actiones reſtitui poſſunt. Et E ita hic locus explicandus eſt, in quo Græci interpretes labuntur, Latini vacillant. Ob iuſtum errorem datæ reſtitutionis exemplum eſt in *§. ſi quis agens, de actionib.*

ii. Integri reſtitutio plus quam ſemel non eſt decernenda, ideoque cauſa cognita decernitur.

Cauſa cognita, & præſente aduerſario in integrum reſtitutio datur, *l. 3. D. de in integ. reſt.* & ob idipſum reſtitutionis in integrum lis recte appellatur in *l. 6. C. de in integ. reſtit.* Vna autem ſufficit lis, vna reſtitutio, nec, vt olim in aſſertionibus, plures requiruntur, A quod ſi negata ſit, iterum non petitur, *l. vlt. C. ſi ſæp. in int. reſt.*

iii. Integri reſtitutio aut in rem competit aut in perſonam. In rem actio competit, vt res ipſa qua de agitur reuocetur. In perſonam aut quadrupli pœna intra annum, vel ſimpli poſt annum peti poteſt.

Reſtitutoria actio vel in rem datur vel in perſonam: vt ſi metu compulſus rem tradidero, vel in rem mihi actio reſtituitur, vel in perſonam actio datur in quadruplum ex edicto, Quod metus cauſa geſtum erit: Aut ſi metu debitorem liberauero, vel priſtina mihi in perſonam actio reſtituitur, vel ex illo edicto actio in perſonam datur. Eodemque modo, ſi minor annis B lubrico ætatis lapſus rem ſuam tradiderit, vel in rem actio reſtituitur, vel cognitione prætoria ei ſubuenitur, *l. 9. §. volenti, §. licet tamen, l. ſi mulier §. vlt. D. quod met. cau. geſt. er. l. 3. C. eod. tit. l. in cauſæ §. interdum, D. de minor.* Quod ait Vlpianus in *§. volenti*, vt volenti detur & in rem actio & in perſonam, reſciſſa acceptilatione, vel alia liberatione, ſic accipiendum eſt, vt ſpreta actione quod metus cauſa, volenti liceat in rem agere reſciſſa traditione, vel in perſonam reſciſſa liberatione. Nec enim in eo loco in perſonam actio pro actione quod metus cauſa accipienda eſt: alioquin abſurde etiam in rem actionem eo in loco priſtinam in perſonam actionem interpretabimur, quod *§. licet*, non patitur. Et in hac re certe nemo non C fallitur.

iv. Si aliquis vt ſe de vi latronum, vel hoſtium, vel populi liberaret, aliquid mancipauit, vel promiſit, ad metum non pertinet: mercedem enim depulſi metus tribuit.

Si quis vt ſe de vi hoſtium, vel latronum, vel populi liberaret, aliquid alienauerit, vel promiſerit, actionem metus cauſa non habet: quia non per metum, ſed operæ potius mercedem dediſſe videtur, *l. 9. §. ſed licet, D. quod met. cau. geſt. erit.*

v. Seruus per metum mancipatus, quidquid adquiſierit, vel ſtipulatus ſit, ei adquirit qui vim paſſus eſt.

In hac prætoria actione partus veniunt, & fœtus, D & fructus, & omnis cauſa, *l. ſed & partus, D. quod met. cau. geſt. er.* Ergo & ea veniunt quæ ſeruus per metum alienatus apud eum qui metum intulit vel traditione, vel ſtipulatione adquiſiuit.

vi. Vis eſt maior rei impetus, qui repelli non poteſt.

Qui per vim aliquid fecit, reſtituitur per edictum, Quod metus cauſa geſtum erit: nam quod per vim geſtum eſt, metus cauſa certe geſtum eſt. Vis autem hic à Paulo ſic definitur: *Vis eſt maior rei impetus, qui repelli non poteſt.* malim: *Maioris rei impetus*, vt in *l. 2. D. quod met. cau. geſt. er.* Nam & Græci ſic vertunt, μεγάλου πράγματος ἐπέλευσις, ἣν οὐ δύναταί τις ἀποδιῶξαι ἤγουν ἀφ' ἑαυτοῦ ἀποδιώκειν ἢ ἀπώσασθαι.

E vii. Qui quem domo incluſit, vt ſibi rem mancipáret, aut promitteret, extorſiſſe mancipationem videtur.

Vim facit qui hominem domo includit, *l. 5. D. de vi pub* & ideo ſi quid ei extorſerit, pertinet ea quoque res ad edictum, quod metus cauſa geſtum erit, *l. vlt. §. ſi fœnerator, D. quod met. cau. geſt. erit.*

viii. Qui quem ferro vinxit, vt ſibi aliquid traderet, vel venderet, vim intuliſſe videtur.

Vim facit qui hominem ferro vincit, vt ſibi aliquid tradat, vel vendat, & ideo prætoria competit actio.

I X. Qui in carcerem quem detruſit, vt aliquid ei extorqueret, quidquid ob hanc cauſam factum eſt, nullius momenti eſt.

Iden quod homine in priuatum carcerem coniecto cum eo geſtum eſt, nullius momenti eſt: quia id Prætor ratum non habet, & lex Iulia reſcindit, *l. 5. D. de vi publ.* Eſt vero hæc Pauli Sententia relata in *l. pen. D. quod met. cau. geſt. erit.*

X V I.

De dolo malo.

I. DOLVS malus eſt, cum aliud agitur, aliud ſimulatur.

Eadem fuit definitio Aquilij, Seruij, Pedij: quæ Labeoni tamen & Vlpiano non probatur. Eſt enim ex eorum ſententia, dolus nihil aliud quam machinatio quædam ad decipiendum alterum adhibita: quod etſi Pedius & Seruius in ſuis definitionibus non omiſerint, in eo tamen erraſſe videntur, quod quaſi id ſatis non eſſet, addiderunt, cum aliud ſimulatur, & aliud agitur, *l. 1. D. de dol. ma.*

I I. Si qui dolum, aut metum adhibuit, vt res ad alium tranſiret, vterque de vi & dolo actione tenetur.

Si procurator dolo fecit vt res ad dominum perueniret, vterque de dolo tenetur: dominus, in quantum ad eum peruenit, procurator, in ſolidum, *l. ſed & ex dolo §. pen. D. de dol.* Idemque in metu dicendum eſt, *l. item ſi cum exceptione §. Pedius, D. quod met. cau. geſt. erit.*

I I I. In Circulatores[a], qui ſerpentes circumferunt & proponunt, ſi cui ob eorum metum damnum datum eſt, pro modo admiſſi actio dabitur.

[a] L. 11. D. de extraord. crim.

XVII.

De minoribus XXV. *annorum.*

I. MINOR XXV. annorum, ſi aliquod flagitium admiſerit, quod ad publicam coërcitionem[a] ſpectet, ob hoc in integrum reſtitui non poteſt.

In delictis atrocioribus minoribus non datur reſtitutio in integrum, *l. auxilium §. in delictis, D. de minor.* In aliis erratis, vt puta, damno iniuria dato, vel in furto, vel in eis quæ ex contractu veniunt, nec ex animo, id eſt, vt Græci interpretantur, *ἐκ πονηρᾶς ψυχῆς, ἢ προαιρέσεως*, non omnimodo denegatur minoribus reſtitutio in integrum, *l. 1. C. ſi adu. delic. l. ſi ex cauſa §. nunc videndum, D. de minor.* Hæc vero errata, *ἀκριβῶς* Conſtantinus *ἁμαρτήματα*, atrocinra, *ἐγκλήματα* vocari ſcribit ad finem libri ſexti Epitomarum: & ſic delicta quoque à criminibus ſubtiliter diſtingui poſſunt. Hæc igitur Pauli Sententia pertinet ad crimina.

[a] al. coërcionem.

I I. Qui minori mandauit, vt negotia ſua agat, ex eius perſona in integrum reſtitui non poteſt, niſi minor ſua ſponte negotiis eius interuenerit.

Procuratori minori annis, ſi dominus maior ſit, non datur reſtitutio in integrum: quia domini perſo- A na ſpectatur, qui ſibi imputare debet, cur minori ſua negotia commiſerit, *l. 4. & l. cum mandatu, D. de minor.* Geſtori negotiorum minoris ætatis, licet dominus maior ſit, datur reſtitutio in integrum: quoniam cum domino nihil imputari poſſit, non eſt æquum ob geſtum minoris maiorem in damnum verſari. Et hæc poſtrema Pauli ſententia relata eſt in *l. quod ſi minor, D. eod. tit.* cuius initium eſt ex lib. 1. Sentent. At reliqua certe omnia ſunt ea Pauli lib. 11. ad edictum. Idemque erratum pene ad Vlpianum adnotauimus lib. 1. Obſeru. cap. 27.

* I I I. Si minor[b] ſua ſponte negotiis maioris interuenerit, reſtituendus erit, ne maiori damnum accidat. Quod ſi hoc facere recuſauerit, B tunc ſi conuentus fuerit negotiorum geſtorum, aduerſus hanc actionem non reſtituitur. Sed compellendus eſt ſic ei cedere auxilio in integrum reſtitutionis vt procuratorem eum in rem ſuam faciat: vt poſſit per hunc modum damnum ſibi propter minorem contingens reſarcire.

[b] L. 24. D. de minor.

I V. Si maior effectus res quas minor egit, facto, vel ſilentio comprobauit, aduerſus hoc quoque in integrum reſtitui fruſtra deſiderat.

Si quis maior factus facto, vel ſilentio comprobauerit quod minor geſſerat, reſtitutio ceſſat: & ita C conſtitutum eſt *l. 3. §. ſi quis cum minore, D. de minor.* Exigit Anianus ſilentium trium annorum, rectiſſime, quoniam in prouinciis ex conſtitutione Conſtantini ad petendam reſtitutionem in integrum conſtitui erant tres anni, *l. 2. C. Th. de in integ. reſtit.* Hodie ex conſtitutione Iuſtiniani ſilentium exigimus quatuor annorum: vel ſi quid alienatum, obligatumve ſit ſine decreto, quinque: vel ſi quid donatum ſit, decem inter præſentes, & XX. inter abſentes: quod & Accur. recte notat in *d. §. ſi quis cum minore.*

V. Si minor minori heres exiſtat, heres ex ſua perſona, non ex defuncti in integrum reſtitui poteſt.

Si minor XX. annis minori XXIII. annis ſucceſſerit, D ſucceſſor habebit ad in integrum reſtitutionem non annos ſex ex perſona defuncti, ſed nouem ex ſua perſona, *l. interdum, D. de minor. l. ea quæ §. ſi quando, C. de temp. in integ. reſtit.* Poteſt quidem & ex perſona defuncti citius reſtitutionem in integrum poſtulare: verum hoc ſi omiſerit, ex ſua perſona reſtituetur, vti dictum eſt. Plane ſi minor maiori ſucceſſerit adhuc ex quadriennio menſem habenti ad reſtitutionem in integrum, ſucceſſori poſt XXV annum menſis duntaxat dabitur ex perſona defuncti: Nec enim ei ſtatim menſis cedit, vt recte Bulgarus notat in *d. l. interdum:* à quo tamen nihil facit *l. vlt. §. vlt. C. ſi maior fac. alie. fac. ſine decr. rat. hab.* nec enim de herede minori, ſed de herede minoris eo in loco agitur: &, vt ea vet. li- E bris conſtat, in eo hæc verba, *poſt eiuſdem heredis minoris ætatem*, ſic reponenda ſunt: *Poſt eiuſdem ætatem, heredis minoris ſilentio tranſactum ſit:* quod Græci ſic recte interpretantur, *ἵνα τὸ λοιπὸν τοῦ χρόνου δικαίωμα δ᾽ἡλικίας τοῦ κληρονόμου ἀυτῷ συντρέχῃ.*

V I. Minor ſe in his quæ fideiuſſit, vel fidepromiſit, vel ſpopondit, vel mandauit in integrum reſtituendo, reum principalem non liberat.

Reſtitutio fideiuſſoris, vel mandatoris reum non liberat. Extat hæc eadem Sententia in *l. minor ſe, D. de minor.* cui & aliæ duæ iunguntur, quæ in his fragmentis deſunt.

* V I I. Minor ancillam vendidit: ſi eam em-

ptot manumiſerit, ob hoc in integrum reſtitui A non poterit: ſed aduerſus emptorem quanti ſua intereſt actionem habebit.

* VIII. Mulier minor XXV. annis ſi pactione dotis deterior conditio eius fiat, & tale pactum inierit quod numquam maioris ætatis conſtitutæ paciſcerentur, atque ideo reuocare velit, audienda eſt.

IX. Qui ſciens prudenſque ſe pro minore obligauit, ſi id conſulto conſilio fecit, licet minori ſuccurratur, ipſi tamen non ſuccurretur.

Reſtitutio rei principalis fideiuſſorem non liberat, videlicet, ſi ſciens reum minorem eſſe, hoc conſilio fideiuſſerit, vt quandoque reſtituto reo, & ipſe liberaretur, *l. in cauſa 1. D. de minor l. 7. §. vlt. D. de except.* B Aliud dicendum eſt, ſi ignorans eum minorem eſſe fideiuſſerit, argu. *l. ſi Titius & Seia, D. de fideiuſſ.* Item ſi non iu re, ſed dolo creditoris minor deceptus fuerit, *l. 2. C. de fideiuſ. minor.* Et ait, Conſulto conſilio, vt Am. Marcellinus 14. *Inter cotidiana proludia exercitus conſulto conſilio cognitos.*

X. Minor aduerſus emptorem in integrum reſtitutus, pretio reſtituto, fundum recipere poteſt. Fructus enim in compenſationem vſurarum penes emptorem remanere placuit.

Minor reſtitutus aduerſus emptorem fundum recipit, reddito pretio ex quo locupletior eſt, vſuris C pretij cum fructibus compenſatis: vel etiam ſi fundum reperat cum fructibus, neceſſe eſt pretium ab eo reddi cum vſuris ex quibus locupletior eſt, omiſſa compenſatione, *l. quod ſi minor §. reſtitutio, l. patri §. prædium, §. item ex diuerſo, l. tutor, in fi. D. de minor. l. ſi ſine §. interpoſito, D. de adminiſtr. tut.* & vtraque via legitima eſt.

XI. Minor aduerſus diſtractiones eorum pignorum, & fiduciarum quas pater obligauerat, ſi non ita vt oportuit à creditore diſtractæ ſint, reſtitui in integrum poteſt.

Si pignus aut fiduciam à defuncto conſtitutam creditor diſtraxerit, ſucceſſori minori annorum XXV. ob D eam cauſam aduerſus emptorem dari integri reſtitutio poteſt. Neque huic ſententiæ aduerſatur *l. 2 C. adu. vend. pign.* Hoc enim ita dicitur, ſi creditor non vti oportet diſtraxerit, id eſt, non obſeruatis his quæ in diſtrahendis pignoribus obſeruari ſolent. Alioquin non niſi aduerſus diſtractionem à proprio creditore factam, ſi & grande damnum minoris ſit, ei in integrum reſtitutio datur, *l. 1. C. ſi adu. vend. pign.* & hoc Azo ſentit, quod puto verius. Quid ſit fiducia dicam alio loco.

* XII. Si minor[a] viginti quinque annis filiofamilias minori pecuniam credidit, melior eſt cauſa conſumentis: niſi locupletior ex hoc inueniatur litis conteſtatæ tempore is qui ac- E cepit.

* XIII. Minores ſi in iudicem compromiſerunt & tutore auctore ſtipulati ſunt: integri reſtitutionem aduerſus talem obligationem iure deſiderant.

[a] Hæ duæ Sententiæ 12. & 13. extant in l. ſi minor. 34. D. hoc tit.

XVIII.

De plus petendo.

CAVSA cadimus aut loco, aut ſumma, aut tempore, aut qualitate. Loco, ſi alibi: ſumma, ſi plus quam damus petimus: tempore, petendo ante tempus: qualitate, eiuſdem ſpeciei rem meliorem poſtulantes.

Plus petitur quatuor modis, vt plenius explicatur in §. *plus. & §. huic autem, de action.* Qui plus petit, cauſa cadit, vt infra lib. 11. tit. v. Sed eo nomine minor reſtituitur, & maior ob iuſtum errorem, §. *ſi quis agens, eod. tit.* Hodie ex Zenonis conſtitutione qui plus tempore petit, alterum tantum temporis ſine vllo intereuſurio expectat, quanto ſtatutum tempus anteuertere conatus eſt, & ſumptus prioris litis refundit. Qui vero plus loco, vel ſumma, vel qualitate petit, ex conſtitutione Iuſtiniani omne damnum præſtat in triplum. & qui reo debita quantitate ampliorem cautionem dolo malo exprimit, etiam ius omne crediti amittit.

XIX.

De ſatiſdando.

I. QVOTIENS hereditas petitur, ſatiſdatio iure deſideratur: & ſi ſatiſdatio non detur, in petitorem hereditas transfertur.

II. Si petitor ſatiſdare noluerit, penes poſſeſſorem poſſeſſio remanet. In pari enim cauſa potior eſt poſſeſſor.

Petita hereditate, aut ſatiſdare debet poſſeſſor de ea re conſeruanda, aut eo non ſatiſdante in petitorem ſatiſdantem transferenda eſt poſſeſſio, vt alteri probandi onus incumbat: Neutro ſatiſdante, potior eſt poſſeſſor. Hanc Pauli ſententiam omnium optime confirmat *l. de bonis §. vlt. D. de Carb. edic.* ex qua ſic etiam *l. quæritur, eod. tit.* accipienda eſt, vt nondum tranſlata poſſeſſione rerum, ſi puberit poſſeſſor Carbonianus, petitoris partes ſuſtineat, niſi aduerſario ceſſante ſatiſdare paratus ſit. Et hæc eſt quæ ſolita cautio dicitur in *l. 5. D. de hered. petit.* de qua & in *l. ex libero §. vlt D. de quæſtionib.* & apud M. Tullium id recte Aſconius accipit, quod is ſcribit in Verrem in hunc modum: *Si quis teſtamento ſe heredem eſſe arbitraretur, quod tum non extaret, lege ageret in hereditatem, aut pro præde litis vindiciarum cum ſatis accepiſſet, ſponſionem faceret, ita de hereditate certaret.* Similiter autem emancipatus ſuo aut recte cauere debet de conferendis propriis bonis, aut ſi ſuus caueat de reſtituenda portione emancipato, cum conferre cœperit, in eum transferenda eſt poſſeſſio: ſed neutro cauente, curator & quaſi ſequeſter portioni datur, *l. 1. §. ſi frater, l. 2. §. vlt. D. de collat.* Item heres fideicommiſſario condemnatus, ſi prouocauerit aut de fideicommiſſo cauere debet, aut, ſi caueat aduerſarius, in eum transferenda eſt poſſeſſio ex reſcripto M. Antonini: ſed neutro cauente, aut res ſequeſtratur, aut iuriſdictio reſtituitur, id eſt, ex edicto is qui vicit fideicommiſſi ſeruandi cauſa, ſimul in poſſeſſionem omnium bonorum cuſtodiæ cauſa eſſe iubetur. Vbi illud animaduertendum eſt, reſcriptum Marci ab edicto multum hac in re diſtare.

Nam

Digitized by Google

Nam qui edicto mittitur iu poſſeſſionem, ſolus non A poſſidet, ſed cum herede, ant certe cuſtodit verius & obſeruat bona quam poſſidet. Is vero in quem ex reſcripto transfertur poſſeſſio. ſolus rem vere poſſidet, ſicut & in ſuperionbus exemplis ſuus in quem ex edicto tranſlata eſt portionis emaocipati poſſeſſio, & petitor hereditaris in quem, non cauente poſſeſſore, poſſeſſio tranſlata eſt, ſolus poſſidet: & ideo his caſibus ab eo io quem tranſlata eſt poſſeſſio, cautio præſtatur: illo autem caſu quo ſimul in poſſeſſionem eſſe iuberut cuſtodiæ cauſa, cautio non præſtatur: vt merito reprehendantur qui & illis caſibus non poſſeſſionem, ſed magis cuſtodiam concedi ſcribunt. Et ad hæc quidem omnia pertinet *l. poſtquam §. Imperator, D. vt leg. no. cau.* in qua manifeſtum illud eſt, nec tameo notatu indignum, vulgo perperam legi, *Sed quare non cauerat*, cum ſit legendum, *Sed quare non cauente.* Cetera vti in eo §. accipienda ſint, ex iis quæ ante dicta ſunt ſatis colligitur. Ar ſuperioribus exemplis his adiungi etiam aliud oportet ex *l. 1. C. vti poſſi. l.* Reddito interdicto vti poſſidetis, tum ſi petitorio iodicio agatur, ſatiſdare debet petitoris qui in poſſeſſione potior eſt: aut ſi non ſatiſdat, in petitorem ſatiſdantem transferenda poſſeſſio eſt: ita vt alteri incumbat onus probandi, & hoc aperte dicit *l. 1.* & ſuperiorum exemplorum ſimilitudine manifeſto confirmatur. Qua de re admoniti quidam io quo non oportet manere in eo vt perſtent, ſic eam legem malunt adhuc interpretari, vt qui vim fecit quominus poſſideas, Vti poſſidetis interdicto victus ſatiſdet ſe vim non facturum, quoad de proprietate probauerit: qui autem vi te deiecerit, victus interdicto Vti poſſidetis, vt in te poſſeſſionem traosferat. Quorum ſententiam omnes derident, ſcholaſticoſque appellant, ea ratiooe qua apud Galenum diatritarios medicos ſcholaſticos vocitari ſcriptum eſt: nec immerito. Primum enim qui victus eſt interdicto Vti poſſidetis, nunc ſi petitoria actiooe velit experiri, tantum abeſt vt ſatiſdare debeat, vt ei potius ſatiſdari oporteat. Idque exemplo etiam eius qui vſumfructum aut ſeruiturem vindicat, *l. pen. D. de aqua quot. l. cuiuſcumque §. vlt. D. de vſufr.* quo tameo ipſi peruerſe vtuntur. Ei enim qui ſeruitutem vindicat, cauet reus, quamdiu is de iure ſuo docuerit, actorem ſe non impediturum: reo D nihil cauetur. Sed & cum negatoria agitur, à reo cautio præſtatur. Tum vitioſum illud etiam eſt quod aiunt, deiecto dari interdictum Vti poſſidetis. Hoc enim interdictum poſſeſſorem tuetur: is autem qui deiectus eſt, ne animo quidem poſſidere poteſt, *l. clam, in fi. D. de adquir. poſſeſ. l. 1. §. ſine autem, D. vnde vi & de vi arm.* niſi quis aoimo poſſidere ſic interpretetur, ita animum informare, vt fingas te poſſidere, quamuis re vera intelligas ereptam tibi poſſeſſionem eſſe, aut eam te numquam adquiſiſſe, quod derdiculum eſt. Igitur is qui corpore poſſidet, deiectus oon corpore tantum, ſed & animo deſinit poſſidere, & qui animo tantum poſſidet, ſi corpore per vim oon ſinatur poſſidere, animo poſſeſſionem ſtatim amittit, & idcirco E ei Vti poſſidetis interdictum oon datur, Vnde vi datur. Præterea cum ſoleat tranſlata poſſeſſio pro ſatiſdatione cedere, vt & in ſpecie *l. ædificatum, D. de dam. infec.* illi ſuis interpretationibus efficiunt, vt quæ ind. l. 1. manifeſto ſenſu ſuccedit ſatiſdationi tranſlatio poſſeſſionis, ab ea ſeparetur, & ſatiſdationi alius, tranſlationi poſſeſſionis alius caſus tribuatur. Sed de his ſatis. Illud mihi non eſſe prætermittendum videtur, in ſpecie *d. l. 1.* neutro ſatiſdante, potiorem haberi eum qui interdicto vicerit. Nam, & Paulus noſter ait, in pari cauſa potior eſt poſſeſſor: quam regulam in hoc interdicto ſeruari oſtendit *§. retinendæ, de interdic.*

III. Vſufructuarius de vtendo vſufructu ſatiſdare debet, ſe perinde vſurum, ac ſi ipſe paterfamilias vteretur.

Vſufructuarius ſatiſdare debet ſe vſurum fruiturum, perinde ac partemſam. ad quem proprietas ſpectat, *l. 1. D. de vſufr. quem cau. l. 4. C. de vſufr.* ſi noo ſatiſdederit, ei denegantur actiooes, *l. ſi cuius §. 1. D. de vſufr.* & inf. lib. III. tit. de legatis.

X X.

De iudiciis omnibus.

Quidam codices, *de iudiciis*, quod probat edicti perpetui ſiue Pandectarum ordo.

I. HI qui falſa reſcriptione vſi fuerint, lege Cornelia de falſis puniuntur.

Qui falſis reſcriptis vtitur, lege Cornelia tenetur, *l. 4. C. ad l. Corn. de falſ.*

II. Ex his qui ancillam corrupit alienam, aliam reformare cogendus eſt.

Qui ancillam alienam ſtuprauit, tenetur iniuriarum actione, *l. inter liberas, D. ad leg. Iul. de adult.* in qua ita fiet condemnatio commodiſſime, ſi aliam incorruptam dare iubeatur. Quod ait, *ex his*, id eſt, præter eos de quibus ſupra dictum eſt, vt apud Liuium lib. XXIX. *Voluntarios milites ordinauit, centuriauitque: ex his trecenos iuuenes circa ſe habebat ignorantes quem ad vſum neque centuriati, neque armati ſeruarentur.* Sed malim legere, *Is qui.* Abeſt hæc ſententia à nonullis codicibus ſcriptis.

III. Qui falſum neſciens allegauit, falſi pœna non tenetur.

Ignorans falſi non tenetur, *l. nec exemplum, C. ad leg. Corn. de falſ.*

IV. In caput domini patroniue nec ſeruus, nec libertus interrogari poteſt.

Seruus in dominum, libertus io patronum non interrogatur, *l. libertorum, l. ſeruos, C. de teſtib.*

V. Prægnantes neque torqueri, neque damnari, niſi poſt editum partum poſſunt.

Prægnans oeqoe torqueri, neque ſummo ſopplicio affici poteſt, *l. Imperator, D. de ſtat. hom. l. prægnantis, D. de pœn.* Quint. in declam. cclxxvij. *Supplicia*, inquit, *prægnantium lex differri in diem partus iubet.* Idem Clem. Alex. ſcribit lib. 2. Strom. & Ælianus lib. 5. var. hiſtor. & Plotarchus in l. de ſera num. viod. & Diodorus 2. c. 3.

VI. Qui reſcriptum à principe falſa allegatione elicuerint, vti eo prohibentur.

Reſcripto per mendacium impetrato vti non licet, *l. & ſi legibus, C. ſi con. ius vel vtil. pub.* hæc Sentent. in libris excuſis deeſt.

VII. Qui de ſe confeſſus eſt, in alium torqueri non poteſt, ne alienam ſalutem in dubium deducat, qui de ſua deſperauit.

Ideo is qui de ſe confeſſus eſt, in caput aliorum non torquetur: quia de ſalute ſua deſperauit, *l. repeti, C. de quæſt.*

* VIII. Per minorem cauſam [a] maiori cognitioni præiudicium fieri non oporter: maior enim quæſtio minorem cauſam ad ſe trahit.

[a] L. 54. D. de iudic.

IX. Qui exhibiturum ſe aliquem iudicio cauerit, mortuo eo pro quo cauerat, periculo cautionis liberatur.

Si homo ſiſti promiſſus ante diem ſine dolo promiſſoris deceſſerit, promiſſor liberatur, *l. 4. D. qui ſatiſd. cog.* Vetus quidam interpres ſic ad hunc locum ſcri-

pſit: Cautio ſoluitur ſi pro cuius præſentia cautum fuerat, moriatur. fit autem hæc cautio apud officium vel apud acta, *l. eum pro quo, D. de in ius voc.*

x. Filiusfam. iuſſu patris manumittere poteſt, matris non poteſt.

Patet ſeruum ſuum per filiumfamilias manumittere poteſt, & auus per nepotem ex filio, *l. nepos, D. de manumiſſ.* quia eadem perſona eſt patris & filij, aui & nepotis ex filio, propter vinculum poteſtatis. Quæ ratio ceſſat in matre, & in nepote ex filia: & ideo nec mater per filium, nec auus per nepotem ex filia, nec pater per filium emancipatum manumittere poteſt. Sed hæc perſonarum differentia tollitur à Iuſtiniano in *l. 1. §. vlt. C. com. de manum.*

xi. Is qui album raſerit, corruperit, ſuſtulerit, mutauerit, quidve aliud propoſitum edicendi cauſa turbauerit, extra ordinem punitur.

Hæc ad album curiæ retulit Anianus. Scripta tamen ſunt à Paulo de albo Prætoris, quod ſi quis corruperit, raſerit, ſuſtulerit, mutauerit, vel ſi chartam, aliamve materiam publice affixam perpetuæ iuriſdictionis cauſa turbauerit, & iure ordinario in eum Prætoria actione agitur, *l. ſi quis id quod, D. de iuriſdic.* & extra ordinem coërcetur, vt hic Paulus ait, vel pœna falſi, vt in lib. 5. demonſtratur, & *l. pen. D. ad leg. Corn. de falſ.*

* xii. Qui ſine [b] accuſatoribus in cuſtodiam recepti ſunt, quæſtio de his habenda non eſt, niſi aliquibus ſuſpicionibus vrgeantur.

[b] L. 22. D. de quæſt.

* xiii. Acta apud ſe habita [c], ſi partes conſentiant, & Iudex hoc permiſerit, poteſt iubere ea die circumduci: niſi vel negotium vel lis terminata eſt.

* xiv. De amplianda vel minuenda pœna damnatorum poſt ſententiam dictam ſine principali auctoritate nihil eſt ſtatuendum.

* xv. Contra indefenſos minores tutorem vel curatorem non habentes nulla ſententia proferenda eſt.

[c] Hæ ſententiæ 13. 14. & 15. extant in l. 45. D. de re. iudic.

* xvi. Contra [d] pupillum indefenſum, eumque qui reipublicæ cauſa abeſt, vel minorem xxv. annis propoſitum peremptorium nihil momenti habet.

* xvii. Is qui ad maius auditorium vocatus eſt, ſi litem inchoatam deſeruit, contumax non videtur.

[d] Hæ ſententiæ 16. & 17. deſumptæ ſunt ex l. 54. D. de re. iudic.

xviii. Si id quod emptum eſt, neque tradatur, neque mancipetur, venditor cogi poteſt vt tradat, aut mancipet.

Hæc ſententia definit illam quæſtionem, de qua interpretes inter ſe certant, an venditor omnimodo cogi poſſit vt rem tradat, ſi emptor rem ipſam expetat potius, quam id quod intereſt. Et ait cogi poſſe. quæ fuit olim Martini opinio, multorum conſenſu, multiſque argumentis comprobata. Ait autem cogi venditorem poſſe vt tradat, aut mancipet. Hi duo ſunt modi transferendi dominij: traditio eſt iuris gentium, mancipatio iuris ciuilis.

xix. Deteriorem ſeruum facit, qui fugam ſuaſerit, qui furtum, & qui mores, corpuſve corruperit.

Hæc ſententia pertinet ad edictum prætoris, quo in duplum actio in eum datur, qui ſeruum alienum

A recepiſſe, perſuaſiſſeve quid ei dicitur, quo eum deteriorem faceret. Et deteriorem ſeruum fieri Paulus ait, vtputa, ſi ei fugam, aut furtum ſuaſerit. & generaliter ſi mores, aut corpus eius corruperit, *l. 1. §. vlt. D. de ſer. cor.*

xx. Qui ancillam alienam virginem immaturam corruperit, pœna legis Aquiliæ tenetur.

Si quis alienam ancillam intempeſtiuam viro ſtuprauerit, lege Aquilia tenetur, *l. ſi ſtuprum, D. de iniur.* Neque erit deneganda ſerui quoque corrupti actio, quaſi deteriore ancilla effecta, *l. 6. D. ad leg. Iul. de adult.* At ſi virginem maturam, & viripotentem ſtuprauerit, lege Aquilia non tenetur: iniuriarum tenetur, vt in tit. proximo dictum eſt. An & ſerui cor-
B rupti? non puto. Quod enim legitur in *l. 2. D. de ſer. cor.* de ſeruo eſt ſcriptum, non de ancilla.

* xxi. Bonis venditis [e] excipiuntur concubina, liberi naturales.

* xxii. Reſpublica creditrix omnibus chirographariis creditoribus præfertur.

[e] Hæ ſententiæ 21. & 22. extant in l. 38 D. de reb. auct. iud.

* xxiii. In Dardanarios [f] propter falſum menſurarum modum ob vtilitatem popularis annonæ pro modo admiſſi extra ordinem vindicari placuit.

[f] Hæc ſententia 23. extat in l. 37. D. de pœnis.

C

XXI.

Si hereditas vel quid aliud petatur [a].

1. IN petitione hereditatis ea veniunt, quæ defunctus mortis tempore reliquit, vel ea quæ poſt mortem ante aditam hereditatem ex ea adquiſita ſunt.

In hereditatis petitione veniunt ea, quæ mortis tempore fuerunt, & quæ poſtea ante aditam hereditatem adquiſita ſunt. Quæ poſt aditam hereditatem heres adquiſiuit, in hereditatis petitione non veniunt, ſed propriis actionibus petuntur, *l. & non tantum §.*
D *quod ſi, pro emptore, l. quod ſi in diem §. non ſolum, l. ſi à domino §. ſi poſſeſſor, D. de petit. hered.* At certe acceſſiones veniunt, etiamſi poſt aditam hereditatem ex ea acceſſerint, *l. item veniunt §. item non ſolum, D. eod. tit.*

[a] In al. additur hic tit.

11. Poſſeſſor hereditatis pretia earum rerum, quas dolo alienauit cum vſuris præſtare cogendus eſt.

Redactæ pecuniæ ex pretio rerum hereditariarum petitori vſuræ non debentur ex S. C. niſi, vt in hoc loco Paulus ait, ſciens dolo malo alienauerit, *l. item veniunt §. petitam, D. de petit. hered.* Scriptum ſic erat, *præſentia earum rerum,* emendaui, *pretia earum rerum.*

111. Rerum ex hereditate alienatarum æſti-
E matio in arbitrio petitoris conſiſtit.

Si malæ fidei poſſeſſor rem hereditariam alienauerit, aut rem ipſam præſtare debet, aut quanti in litem petitor iurauerit, *l. item veniunt §. vlt. D. de petit. her.* Hæc ſententia in libris excuſis deeſt.

1v. Petitio hereditatis cuius defunctus litem non erat conteſtatus, ad heredem non tranſmittitur.

*.v. Hereditas pro ea parte peti debet pro qua ad nos pertinet, alioquin plus petendi periculum incurrimus & cauſam perdimus.

* v1. Qui petit hereditatem, ipſe probare de-

bet ad ſe magis quam ad eum qui poſſidet ſiue ex reſtamento ſiue ab inteſtato pertinere.

* v i i. Eas res quas quis iuris ſui eſſe putat, petere poteſt, ita tamen vt ipſi incumbat neceſſitas probandi eas ad ſe pertinere.

* v i i i. Poſſeſſor hereditatis qui ex ea fructus capere vel poſſidere neglexit, duplam eorum æſtimationem præſtare cogitur.

* i x. Hi fructus in reſtitutione præſtandi ſunt petitori, quos vnuſquiſque diligens paterfamilias & honeſtus colligere potuiſſet.

Si quis poſt adquiſitam hereditatem deceſſerit, petitionem hereditatis, licet ex ea litem conteſtatus non ſit, in heredem ſuum transfert. At ſi nondum ſe pro herede geſſerit, vel alio modo hereditatem adquiſierit: & ideo ſi nec petitionem hereditatis inſtituerit, ſicut hereditatem, ita eam actiooem in heredem ſuum non transfert. Idemque io petitione hereditatis de inofficioſo reſponſum eſt in *l. 6. §. vlt. D. de inoff. teſt.* Et hinc puto explicandam eſſe rationem illam obſcuram, qua fieri traditur in *l. 1. §. ſi impubere, D. de collat.* vt impubes arrogatus heredi ſuo relioquat quartæ actionem Quia perſonalis actio eſt, inquit: quod perinde eſt ac ſi diceret, quia hæc actio non eſt in rem, id eſt, hereditatis petitio oon eſt, nec ita ſcilicet, impubes ſibi viodicat quaſi heres boootum adrogatoris quartam partem, ſed agit in perſonam, & ideo hanc actiooem transfert.

XXII.

De via publica.

* 1. SI in agrum vicini viam publicam [a] quis reiecerit, tantum in eum viæ receptæ actio dabitur, quanti eius intereſt, cuius fundo iniuria irrogata eſt.

i i. Qui viam publicam exarauerit, ad munitionem eius ſolus compellitur.

Viarum publicarum munitio ab omnibus exigitur. Is tamen qui viam publicam exarauerit, ſolus munitioni alligatur. Eſt hæc Pauli ſententia relata in *l. vlt. D. de via pub. & itin. pub. reſic.* adiuncta altera, quam, vt & complures alias, hic Anianus prætermiſit.

[a] Hæ duæ Sententiæ extant in l. 3. D. de via pub. & de pub. itin. reſic.

XXIII.

Si quadrupes damnum intulerit.

1. SI quadrupes pauperiem fecerit, damnumve dederit, quidve depaſta ſit, in dominum actio datur, vt aut damni æſtimationem ſubeat, aut quadrupedem dedat, quod etiam lege Peſulania de cane cauetur.

Non tantum de paoperie, ſed etiam de paſto pecoris ex x i i. tab. eſt ooxalis actio, *l. qui ſeruandarum §. vlt. D. de præſcript. verb.* Simul autem, vt hic locus indicio eſt, de pauperie & de paſtu Decemuiri actionem dederuot. Nec enim ſufficiebat de pauperie actio, quia paſtus pecoris pauperies aut damnum non eſt. His autem actionibus continentur pecudes, non beſtiæ, *l. 1. §. in beſtiis, D. ſi quadr. paup. fec. dic.* non canes: nam canes inter pecudes non ſunt, *l. 2. D. ad* A *leg. Aquil.* Sed idem etiam lege, inquit, Peſulania de cane cauetur. In libro Lutetiæ edito, curante Almarico Bouchardo, duobus annis antequam Baſilienſem editionem Io. Sicbardus procuraſſet, legitur *Peſolonia*. Equidem legendum opinor, *Solonia*. Sic enim Plutarchus ſcribit in Solone. Ἔγραψε δὲ καὶ βλάβης τετραπόδων νόμον, ἐν ᾧ καὶ κύνα δακόντα παραδοῦναι κελεύει κλοιῷ τετραπήχει δεδεμένον. Eandemque legem condit Plato xi. legum his verbis, Ἐὰν ὑποζύγιον ἢ ἵππος, ἢ κύων ἤ τι τῶν ἄλλων θρεμμάτων σίνηται, &c.

* i i. Si quiſquam canem habens, in plateis aut vicis publicis eum diurnis horis in ligamina non redegerit, quidquid damni fecerit, id à B domino diſſoluatur.

* i i i. Si quis caballum, quodve aliud animal habens ſcabioſum, id admiſerit, vt vicinorum gregibus permixtus proprium inferat morbum, quidquid damni datum fuerit ciuiliter ab eo reſarcietur.

i v. Feram beſtiam in ea parte qua populi iter eſt, colligari prætor prohibet. Et ideo ſiue ab ipſa, ſiue propter eam ab alio alteri damnum datum fuerit, pro modo admiſſi extra ordinem actio in dominum, vel cuſtodem datur: maxime ſi ex eo homo perierit [a] [vel fuerit læſus.]

Prætor hoc in loco pro ædili accipitur: nam ædilicio edicto prohibemur feram beſtiam ibi habere qua C vulgo iter fit. Et ſiue beſtia ſuo corpore, ſiue per alium alteri damnum dederit, hominis perempti ducentorum ſolidorum eſt actio: hominis læſi quanti bonum & æquum iudici videbitur: ceterarum rerum dupli, *l. qua vulgo, D. de ædil. ed.* Eſt & hoc caſu actio de pauperie, *§. ceterum. ſi quadr. paup. fec. dic.* Quod eoim ſuperius dictum eſt, canes & beſtias hac actione noo contineri, ſic accipiendum eſt, ſi euaſerint poteſtatem noſtram, & naturalem libertatem receperint: Nam ſi adhuc in poteſtate oostra ſint, earum quoque nomine de pauperie actio competit, *l. 1. § ſed etſi canis, & §. & generaliter, l. 2. §. 1. D. ſi quadr. paup. fec. dic.* Eſt & de homine perempto, vel læſo, vt hic Paulus ait, in dominum vel cuſtodem actio extraordi- D naria, in qua oec edicti ædilicij, nec x i i. tab. ordo ſeruatur.

[a] In aliis, incluſa deſunt.

v. Ei qui irritatu ſuo feram beſtiam, vel quamcumque aliam quadrupedem in ſe proritauerit, eoque [b] damnum dederit, neque in eius dominum, neque in cuſtodem actio datur.

Neque ædilicia, neque legitima, neque extraordinaria actio ei datur, qui cum beſtiam irritaſſet, læſus eſt. At ſi alius læſus ſit, Aquilia vel in factum is qui irritauit tenebitur, *l. item Mela §. item cum eo, D. ad leg. Aquil.*

[b] al. eaque.

E

XXIV.

De finium regundorum.

1. IN eum qui per vim terminos deiecerit, vel amouerit, extra ordinem animaduertitur.

Ex terminis finium teſtimonia ſumontur, *l. in finalibus, D. fin. reg.* Qui terminos mouent, aut diſiiciunt, extra ordinem puniuntur, *l. 1. C. de accuſat.* Quæ autem plerumque ſoleat pœna definiri libro

quinto demonſtrabitur. Hic in libris ſcriptis duobus hæc addita legimus, vt fines terræ per termioos regantur, oe diſſipentur, vt ab vtriſque quinque pedum loco teneantur, quod ad legem Mamiliam pertinet. ex quo ea de re Sententias hoc loco deeſſe coniecturam facio.

XXV.

De ſeruitutibus.

I. VIAM, iter, actum, aquæductum, qui biennio vſus non eſt, amiſiſſe videtur: B Nec enim ea vſucapi poſſunt, quæ non vtendo amittuntur.

Seruitutes ruſticorum prædiorum non vtendo amittuntur, & ideo earum libertas noo vſucapitur: oec enim facto opus eſt eius qui ſeruit. quod fuſius expoſuimus in *l. ſequitur, & l. iuſto, de vſurp. & vſuc.* Hic Aoianus actum interpretatur, qua pecora minare conſueuimus: ſic enim rectius legitur io libris ſcriptis, & in Bonchardi, ac Ægidij libro Antuerpiæ excuſo, quam, mouere in libro Sichardi. Eſt autem minare nihil aliud, quam agere & ante ſe pellere. Dixere etiam comminare, & promioare, vode Galli, *mener & promener*, dicunt. Apuleius libro IX. *Vniuerſa iumenta ad locum proximum bibendi cauſa gregatim prominabat.* & lib III. *Nos duos aſinos minantes, baculis exigunt.* & lib. VII. *gregatim pecua comminantes.* C Sextus Pompeius, *Agaſones equos agentes, id eſt, bene minantes.* & alio in loco: *Agere modo ſignificat ante ſe pellere,* id eſt, minare: quam interpretationem ad Sext. Pompeium videtur Paulus Diaconus addidiſſe. Aſſentior & Anto. Loiſello adoleſcenti acutiſſimo, qui in illo Auſonij verſu, de Myronis bucula, *Ageret iuuencas cum domum paſtor ſuas Suam relinquens, me mouebat vt ſuam:* mihi indicauit legendum eſſe, *minabat vt ſuam.* Eſt & hoc verbum frequens io D. Hieronymo, & in legibus antiquis Langobardorum, Burgundionum, Alamannorum, & in lege Salica.

II. Seruitus hauriendæ, vel deducendæ aquæ D biennio omiſſa intercidit, & biennio vſurpata recipitur.

Aqua biennio amittitur: biennio quoqne vſurpatur. Quod vti accipiendum ſit, oſtendimus in *l. ſequitur, D. de vſurp. & vſuc.* Pro biennio hodie decennium babemus & vicennium.

* III. Seruitus [a] aquæ ducendæ vel hauriendæ plus quam ſemel dari non poteſt: hodie tamen ex quocumque loco conſtitui ſolet.

[a] Hæc tertia Sententia extat in l. 9. D. de ſeru. ruſt. præd.

XXVI.

De familiæ erciſcundæ.

I. ARBITER familiæ erciſcundæ plus quam ſemel dari non poteſt: & ideo de his quæ diuiſa eo iudicio non ſunt, communi diuidundo arbiter poſtulatus partietur.

Familiæ erciſcundæ non niſi ſemel agi poteſt: & ideo ſi quid indiuiſum relictum ſit, oon familiæ erciſcundæ, ſed communi diuidundo actio competit, *l. ſi filia §. familiæ, D. fam. erciſ.*

* II. De omnibus rebus hereditariis Iudex A cognoſcere debet, celebrata diuiſione, vt ſemel de omnibus pronunciet.

* III. Iudici familiæ erciſcundæ conuenit, vt ea quæ quis ex communi accepit, ipſa aut æſtimationem eorum repræſentet, vt inter coheredes diuidi poſſint.

* IV. Iudex familiæ erciſcundæ nec inter paucos coheredes, ſed inter omnes dandus eſt, alioqui inutiliter datur.

* V. Omnes res quæ ſociorum ſunt, communi diuidundo iudicio inter eos ſeparantur.

XXVII.

Quemadmodum actiones per inficiationem duplentur.

I. QVÆDAM actiones, ſi à reo inficientur, duplantur, velut iudicati, depenſi, legati per damnationem relicti, damni iniuria legis Aquiliæ, item de modo agri, cum à venditore emptor deceptus eſt.

Quædam ſunt actiones quæ ioficiatione creſcunt in duplum, velut actio damni iniuria ex lege Aquil. *l. inde Neratius §. hac actio, D. ad leg. Aquil. l. item veniunt §. cum prædiximus, D. de pet. hered.* & ante Iuſtinianum C actio legatorum per damnationem relictorum. hodie actio omnium legatorum, quæ pietatis intuitu relicta ſunt, *§. vlt. de oblig. quæ quaſ. ex cont. §. ex maleficiis, de act.* Addit Paulus hoc loco actionem ex empto, ſi venditor de modo agri mentitus ſit: quod & in lib proximo repetitur tit. ex empto & veodito. Cic. 3. Off. *Nam cum ex XII. tab. ſatis eſſet ea præſtari quæ eſſent lingua nuncupata, quæ qui inficiatus eſſet, dupli pœnam ſubiret.* Item iudicati actionem, id eſt, ſi quis iudicatum inficiatus ſit: quod & in lib. v. tit. 5 attingit. Cic. pro Flacco: *Frater meus pro ſua æquitate prudentiaque decreuit, vt ſi iudicatum negaret, in duplum iret. Iudicati,* inquit, *depenſi:* vbi quid faciat, depenſi, neſcio: forſitao legendum eſt, *iudicati, depoſiti:* nam & actio depoſiti interdum inficiando D creſcit, *§. ſed furti, de act.* Imo & ex XII. tab. erat in duplum.

II. Ex his cauſis quæ inficiatione duplantur, pacto decidi non poteſt.

De iudicato paciſci oon poſſumus decidendi cauſa, vt io primo tit. dictum eſt: ſic & de damoo iniuria, de legato damnationis, de ementito modo agri, de depoſito decidere oon poſſumus. Nam aut fatetur reus, aut inficiatur: ſi fatetur, pro iudicato habetur, & ideo tranſigere non poteſt: ſi inficiatur, ac poſtea decidere velit, pro inficiatore conuicto habetur, & inficiationis pœnam ſuſtinet. At de furto & ioiuriis traoſigere licet, quod & in rapina & dolo receptum eſt: eo tameo pacto pœna euitatur, non infamia, *l. 4.* E *§. vlt. D. de his qui not. inf.* & ex his quoque cauſis perperam ſoluta repetuntur, *l. eleganter §. vlt. D. de cond. indeb.* At ex eis cauſis quæ inficiatione duplantur, perperam ſoluta non repetuntur, *l. 4. C. de cond. indeb. §. vlt. de oblig. quæ quaſ. ex cont.* credo quia propter metum periculi inficiationis videntur ſoluta.

XXVIII.

De fideiuſſore & ſponſore.

Qui pro alio ſe obligans dicit, fideiubeo, fideiuſſor

Digitized by Google

eſt: qui dicit, ſpondeo, ſponſor: qui fidepromitto, fidepromiſſor. Inde tit. XVII. ſup. §. 6. Minor, inquit, ſe in his quæ fideiuſſit, vel fidepromiſit, vel ſpopondit.

I. INTER fideiuſſores ex edicto prætoris, ſi ſoluendo ſint, licet ſinguli in ſolidum teneantur, obligatio diuiditur.

Inter fideiuſſores & mandatores eiuſdem rei diuiditur ex ſtipulatu, & mandati actio ex epiſtola D. Hadriani, ſi litis conteſtandæ tempore omnes ſoluendo ſint: alioquin inops locupletem onerat, quoniam ipſo iure ſinguli in ſolidum tenentur, nec diuiditur obligatio, niſi poſita exceptione ex epiſtola D. Hadriani omnes ſoluendo fuerint litis conteſtandæ tempore: quod in Pandectis ſub tit. de fideiuſſ. multis in locis demonſtratur. Id vero etiam edicto perpetuo, quod auctoritate Hadriani compoſitum eſt, comprehenſum fuiſſe Paulus hoc in loco teſtatur: & traxit hoc quoque poſtea Iuſtinianus ad reos conſtitutæ pecuniæ, quos *ἀντιφωνητὰς* vocant, Galli verbum ex verbo, *répondans, l. vlt. C. de conſtit. pec.*

XXIX.

De ſepulchris & lugendis.

I. OB incurſum fluminis, vel metum; corpus iam perpetuæ ſepulturæ traditum, ſollemnibus redditis ſacrificiis, per noctem in alium locum transferri poteſt.

Non perpetuæ ſepulturæ tradita corpora transferri poſſunt, *l. 3. §. non perpetua, D. de ſepul. viol.* Perpetuæ ſepulturæ tradita transferri non poſſunt ſine permiſſu Pontificis, aut principis: niſi ob incurſum fluminis, aut metum, vel ob aliam iuſtam & neceſſariam cauſam, *l. 1. C. de relig. & ſump. fun.* Transferuntur autem ſollemni ſacrificio facto, & per noctem. Efferuntur interdiu. Sed & noctu efferri corpora Demetrio placuit, ad ſumptus minuendos. M. Tul. 2. de leg. Sumptum minuit non ſolum pœna, ſed etiam tempore: ante lucem enim iuſſit efferri: & probatur Iuliano in *l. 5. C. Th. de ſepul. viol.*

II. Corpus in ciuitatem inferri non licet, ne funeſtentur ſacra ciuitatis: & qui contra ea fecerit, extra ordinem punitur.

Ideo homines mortui in ciuitate ſepeliri non poſſunt, ne ſacra ciuitatis funere polluantur, *l. mortuorum, C. de relig. & ſump. fun. l. 6. C. Th. de ſepul. viol.* Et qui contra ea fecerit, aut ea pœna quæ ab Hadriano definita eſt, aut extra ordinem coërcetur.

* III. Intra muros ciuitatis corpus ſepulturæ dari non poteſt, vel vſtrina fieri.

* IV. Qui corpus perpetuæ ſepulturæ traditum, vel ad tempus alicui loco commendatum A nudauerit, & ſolis radiis oſtenderit, piaculum committit: atque ideo ſi honeſtior ſit, in inſulam; ſi humilior, in metallum dari ſolet.

* V. Qui ſepulchrum violauerint, aut de ſepulchro aliquid ſuſtulerint, pro perſonarum qualitate, aut in metallum dantur, aut in inſulam deportantur.

* VI. Qui ſepulchrum alienum effregerit, vel aperuerit, eoque mortuum ſuum alienumve intulerit, ſepulchrum violaſſe videtur.

* VII. Vendito fundo religioſa loca ad emptorem non tranſeunt, nec in his ius inferre B mortuum habet.

* VIII. In eo ſarcophago vel ſolo vbi corpus iam depoſitum eſt, aliud corpus inferri non poteſt, & qui intulerit, reus ſepulchri violati poſtulari non poteſt.

* IX. Qui alienum mortuum ſepelierit, ſi in funus eius aliquid impenderit, recipere id ab herede, vel à patre, vel à domino poteſt.

Actio funeraria datur in heredem, in patrem cuius in poteſtate defunctus fuerit, & in dominum, *l. at ſi quis §. vlt. l. in patrem, l. ſi filiusfamilias, D. de rel. & ſump. fun.*

C * X. Maritus id quod in funus vxoris impendit, ex dote retinere poteſt.

* XI. Neque iuxta monumentum, neque ſupra monumentum habitandi ius eſt. Adtactu enim conuerſationis humanæ piaculum admittitur, & qui contra ea fecerit, pro qualitate perſonæ, vel opere publico vel exilio multatur.

* XII. Parentes & filij maiores ſex annis anno lugeri poſſunt, minores menſe, maritus decem menſibus, & cognati proximioris gradus octo. Qui contra fecerit, infamium numero habetur.

XIII. Qui luget, abſtinere debet à conui- D uiis ornamentis, & alba veſte.

Qui lugent, in conuiuiis verſari, ornamentis aut veſte alba vti non poſſunt. Aurum igitur in luctu, & purpura, & monilia deponenda ſunt, & ſumenda veſtis atra. Sed tamen vxoribus hic triſtior habitus quandoque ex S. C. remittitur, in *l. decreto, C. ex quib. cauſ. infam. irrog.*

XIV. Quidquid in funus erogatur, inter æs alienum primo loco deducitur.

Impenſa funeris omne creditum præcedit, *l. pen. D. de relig. & ſump. fun.*

* XV. Corpora [a] animaduerſorum quibuslibet petentibus ad ſepulturam danda ſunt.

[a] L. 3. D. de cadau. punit.

LIBER SECVNDVS.

TIT. I.

De rebus creditis & iureiurando.

1. IN pecuniariis cauſis ſi alter ex litigatoribus iuſiurandum deferat, audiendus eſt. Hoc enim & compendio litium, & æquitatis ratione prouiſum eſt.

Maximum & æquiſſimum remedium expediendarum litium eſt iuſiurandum: & ideo audieodus eſt in lite pecuniatia qui iuſiurandum deſett. Lis criminalis iureiurando non deciditur. Quæ ſequitur ſententia in Baſilienſi editione, *Solus iurare, &c.* abeſt à veteribus libtis, nec ſane redolet Paulum.

II. Defetre iuſiurandum prior actor poteſt: contrarium autem de calumnia iuſiurandum reo competit.

Si reo actor iuſiurandum detulerit, ei oon ante reus iurabit, quam is de calumnia reo iurauerit, *l. 34. §. qui iuſiurandum, & l. ſi non fuerit, D. de iurein. l. delata, C. de reb cred.* Hoc in libro Ægidij ſic expoſitum inuenitur, *Is qui ſe calumniam pati dicis, ſacramentorum interpoſitione debet firmari.* Quod obſcurius in C editione Baſilienſi, & in [illegible] Iuonis ſic eſt expreſſum: *Licet petitor offerat ſacramentum, tamen cum nulla probatio debiti eſt, is qui calumniam ſe pati dicet, poteſt fidem ſuam iuriſiurandi religione firmare.*

III. Si reus cum iurare velit, actor illi neceſſitatem iuriſiurandi remiſit, & hoc liquido appareat, actio in eum non datur.

Paria ſunt iorare reum, aut ei ioſiurandum remitti. Remittitur autem ſuſcipienti, id eſt, ei qui paratus eſt iurare, ooo recuſanti, *l. remitti, D. de iureiur.*

IV. Heredi eius cum quo contractum eſt, iuſiurandum deferri non poteſt: quoniam contractum ignorare poteſt.

D Vt iurare deſeoſor, procurator, tutor, curator oon cogitur, quia rei veritatem igoorate poteſt, ita eadem ratione heres de contractu defuncti iurate non cogitur. Iurare enim ſcientem oporret, ſciente animo ſuo, *l. 34. § 1. & §. procurator, D. de iureiur. l. videamus §. 1. D. de in lit. iur. l. Marcellus §. iurare, D. rer. amot.*

V. Si qui debitum quocumque modo confeſſus docetur, ex ea re credirori actio non datur, ſed ad ſolutionem compellitur.

Rei iudicatæ eſt propria actio: æque iuriſiurandi eſt actio Æris confeſſi non eſt propria actio, ſed is E qui confeſſus eſt, ea ipſa actione de qua confeſſus eſt ad ſatisfaciendom compellitur: quæ tamen ob id ipſum confeſſoria actio appellari poterit: Vt ſi confeſſus ſit ſe ſeruum occidiſſe, confeſſoria actione legis Aquiliæ tenetur, non iudicandæ, ſed æſtimandæ rei cauſa, *l. inde Neratius § vlt. l. proinde §. 1. D. ad leg. Aquil. l. 4. D. de confeſſ* De hac re aliter Accurſ. reſpondit in *l. 6. §. vlt. D. de confeſſ.*

* VI. Præſidis prouinciæ [a] officiales, quia perpetui ſunt, mutuam pecuniam date, & fœnebrem exercere poſſunt.

* VII. Præſes Prouinciæ mutuam pecuniam fœnebrem ſumere non prohibetur.

[a] Hæ 2. ſententiæ ſumptæ ſunt ex L. 34. D de reb. credit.

A

II.

De pecunia conſtituta.

1. SI id quod mihi Lucius Titius debet ſoluturum te conſtituas, teneris actione pecuniæ conſtitutæ.

Ex conſtituto, ſioe antiphona dator actio conſtitutoria (ſic enim appellatur in *l. nec enim, D. de conſtit. pec*) ſi quis alieoo oomine ſe ſolutuɾom conſtituerit. Sed & ſi ſuo oomine conſtituerit, conſtitutoriæ actioB ni interdom locus eſſe poteſt.

* II. Idem eſt [a] & ſi ei qui bona fide mihi ſeruit, conſtitutum fuerit.

* III. Si quis duobus [b] pecuniam conſtituerit, tibi aut Titio, & ſi ſtricto iure propriæ actioni pecuniæ conſtitutæ manet obligatus, etiamſi Titio ſoluerit, tamen per exceptionem adiuuatur.

[a] L. 6. D. de conſt pecun. [b] Ex L. 30. D. eodem titulo.

C

III.

De contractibus.

1. STIPVLATIO, eſt verborum conceptio, ad quam quis congrue interrogatus reſpondit, velut, SPONDES, SPONDEO, DABIS, DABO, PROMITTIS, PROMITTO, FIDEI TVÆ ERIT, FIDEI MEÆ ERIT. Et tam pure quam ſub conditione concipi poteſt.

Stipulatio eſt verborum conceptio, quibus is qui interrogatur, daturum, facturumve ſe quod interroD gatus eſt reſpoodetit, *l. 5. §. ſtipulatio, D. de verb. oblig.* & ex hac verborum conceptione, quæ dicitur verborum obligatio, quæritur, *l. cum patrem, C. de iur. dot.* Fit autem vel pure, vel ſub condicione, vel in diem, & inter præſentes, nec ſcripturam exigit, *l. 1. C. de vſur.* Vnde vetus interpres hoc io loco ſic ait: *Stipulatio eſt inter præſentes verborum conceptio: vt quicumque verborum conceptione ſe obligauerit, vel fideiuſſor extiterit, ad ſolutionem, etiam ſine ſcriptura, teneatur.* Alia autem interpretatio, vti Baſileæ, & Lutetiæ edita eſt valde deprauata, ſic à me reſtituitur: *Stipulatio eſt inter præſentes verborum conceptio, quibus ſe inuicem partes obligare* E *poſſunt, vbi neceſſe eſt vt interrogatione petentis pulſatus ad interrogata reſpondeat.*

IV.

De commodato & depoſito, pignore fiduciave.

Malo legere ſine interpunctione, *& depoſito pignore,* vt in proximi tit. prima Sententia, pignus depoſitum, & in lib. v. tit. 26. *l. 36. de cond. ind.* Nam de depoſito eſt tit. 12. At de fiducia qooque eſt tit. 13. ſed pignori proxima eſt fiducia. Depoſitum cum pignore fiduciave, aut commodato oihil haber ſimile, vel propinquum.

I. QVIDQVID in rém commodatam ob morbum vel aliam rationem impenſum eſt, à domino recipi poteſt.

Impenſæ factæ in valetudinem ſerui commodati vel ob aliam rationem, aut iure peoſationis ſeruantur, aut contrario iudicio repetuntur, *l. in rebus §. poſſunt, D. commod.*

II. Si facto incendio, ruina, naufragio, aut quo alio ſimili caſu res commodata amiſſa ſit, non tenebitur eo nomine is cui commodata eſt: niſi forte cum poſſet rem commodatam ſaluam facere, ſuam prætulit.

In commodato dolus, & culpa, & diligentia præſtatur, damnum fatale non præſtatur: & ideo ſi incendio, ruina, naufragio, vi latronum, morbo res commodata perierit, non tenetur is qui commodatum accepit, niſi forte, inquit, cum poſſet, &c. nam tunc eius culpa interuenit, *l. ſi vt certo §. quod vero, D. commod.*

III. Seruus vel equus ſi à latronibus, vel in bello, in aliam cauſam commodati occiſi ſunt, actio commodati datur: cuſtodia enim & diligentia rei commodatæ præſtanda eſt.

Mortis damnum ad commodatarium pertinet, etiamſi fortuito acciderit, videlicet, ſi re commodata in aliam cauſam, vel alio modo atque accepit vtatur, *l. 1. §. is vero, D. de oblig. & act. l. ſi vt certo §. ſed interdum, D. commod.* Nam & hic culpa eius interueoit. Culpam autem, ſiue cuſtodiam & exactiſſimam diligentiam præſtare debet. Hic vulgo cum ſcriptum eſſet, *vel in aliam cauſam*, tollendam eſſe cenſui particulam, *vel*.

IV. Si rem æſtimatam tibi dedero, vt ea diſtracta pretium ad me deferres, eaque perierit, ſiquidem ego te rogaui, meo periculo perit: ſi tu de vendenda promiſiſti, tuo periculo perit.

Si ego tibi rem æſtimatam vendeodam dedero, vt tu vel eandem mihi referres, vel pretium eius, quo ex negotio dati ſolet præſcriptis verbis actio, ea vero res perierit ante venditionem, ſiquidem te rogaui vt venderes, meum eſt periculum: ſi tu de vendeoda re promiſiſti, id eſt, ſi vltro recepiſti te venditurum, & æſtimationem redditurum, neque rogaſti, vt rem tibi vendendam darem, tuum eſt periculum, *l. ſi gratuitam §. 1. D. de præſcr. verb.* Igitur quod ait Vlpianus in *l. 1. D. de æſtim.* æſtimationem periculum eius facere qui ſuſcepit, & aut rem, aut æſtimationem de qua conuenit eſſe reddendam, hanc rationem habet, quia is qui ſuſcepit de vendenda re promiſit, atque ita de ipſa æſtimatione coouenit. Quod ſi ego iniero contractum, non tu, proprie de omnino reddenda æſtimatione conoeoiſſe non videtur.

V.

De Pignoribus.

I. CREDITOR ſi ſimpliciter ſibi pignus depoſitum diſtrahere velit, ter ante denuntiare debitori ſuo debet, vt pignus luat, ne à ſe diſtrahatur.

Si ſimpliciter pignus obligatum fuerit, nulla diſtrahendi, vel non diſtrahendi conuentione interpoſita, non poterit diſtrahi, niſi ter denuntiatum teſtato debitori fuerit vt ſoluat, & ceſſauerit: alioquin creditor furti tenetur, *l. ſi is qui pignori, D. de furt.* Sed & cum nominatim conueoit de non diſtrahendo pigoore,

A triplex illa denuntiatio exigitur, vt diſtrahi nihilominus poſſit, *l. 4. D. de pign. act.* quod & tit. 13. demonſtrabitur.

II. Fetus vel partus eius rei quæ pignori data eſt, pignoris iure non tenetur, niſi hoc inter contrahentes conuenerit.

Fructus, vel fetus non ſunt pignori, niſi ita nominatim conuenerit: quo caſu extantes per hypothecariam reſtituuntur, *l. 1. §. cum prædium, D. de pignor.* Quod verum eſt io fructibus ab alio domioo quam debitore perceptis: Nam fructus, & fetus, quorum dominium ad ipſum debitorem peruenit, proculdubio pignori tenentur, *l. grege, D. de pign. l. 3. C. in quib. cauſ. pig. vel hypot.* Idemque eſt in partu, *l. Paulus §. 1.*
B *D. de pign.*

III. Compenſatio debiti ex pari ſpecie, & cauſa diſpari admittitur: velut ſi pecuniam tibi debeam, & tu mihi pecuniam debeas, aut frumentum, aut cetera huiuſmodi, licet ex diuerſo contractu, compenſare, vel deducere debes. Si totum petas, plus petendo cauſa cadis.

Compenſatio crediti & debiti ex cauſis diſparibus admittitur: vt ſi tibi debeam ex vendito, tu mihi ex mutuo: & ex pari ſpecie, vtputa, pecuoia cum pecunia, oleum cum oleo: & generaliter æſtimatio cum æſtimatiooe, quantitas cum quantitate compenſatur. Corporis cum corpore non fit compeoſatio. Tollit autem compenſatio minuitve actiooem ipſo iure: &
C ideo qui totum petit à reo, cui & ipſe viciſſim aliquid debet, plus petit, & hoc iure formula cadit, *l. 4. D. de compenſ.*

VI.

De exercitoribus.

I. FILIVSFAMILIAS ſi voluntate patris nauem exerceat, patrem in ſolidum ob ea quæ ſalua receperit, obligat.

Si filiusfam. voluntate patris nauem exerceat, ſiue cum ipſo, ſiue cum magiſtro eios contractum ſit, pa-
D ter in ſolidum tenetur. At ſi voluntate patris filios merces exerceat, & inſtitorem præponat, non in ſolidum pater, ſed tributoria actione tenetur, *l. 1. §. ſi is qui nauem, & §. quamquam, de exer. act.* vbi male Accur. inſtitoris nomeo retulit ad ſeruum qui patiente domino oegotiatur, *l. 3. §. ſi filius, Nau. caup.*

VII.

Ad legem Rodiam.

Quidam codices habent, *ad legem Rodiam de nauticis.* Sumpſere Romani leges nauticas complures à Rodiis, quorum diſciplina naualis, & gloria tunc maxi-
E me excellebat: & in *l. deprecatio, D. de leg. Rod.* eleganter Antoninus ait, terram ſuis legibus, mare legibus Rodiis regi, quatenus nulla eis legum ſuarum aduerſatur. Quod & nos Galli de Romanorum iure prorſus ita cenſemus, eo ſcilicet vti nos, quatenus ei lex Gallica non aduerſatur. Ceterum noo omnes hic leges nauticæ Rodiorum explicaotur, ſed lex tantum ea quæ eſt de iactu, cuius ſententia ſequitur.

I. SI leuandæ nauis gratia iactus mercium factus eſt, omnium contributione ſarciatur quod pro omnibus datum eſt.

Nauem fluctibus vexatam leuis iactura defendit,

l. 4. C. Th. de nauf. Igitur leuandæ nauis gratia ſi iactura fiat, omnium vectorum ſiue ſarcinas, ſiue alias merces, vtputa gemmas ſaluas habentium, itemque ipſius nautæ contributione iacturam reſarciri æquum eſt. Extat hæc ſententia in *l. 1. D. de leg. Rod.* A

I I. Iactu nauis leuata ſi perierit, extractis aliorum per vrinatores mercibus, eius quoque rationem haberi placuit, qui merces ſalua naue iactauit.

Iactura facta contributio fit, naufragio facto contributio non fit. Quod ſi iactura fiat, deinde naufragium, & naufragi merces per vrinatores extraxerint, conferre debent ei à quo iactura facta ſemel nauis conſeruata eſt. Is autem qui iacturam fecit, mercibus per vrinatores receptis his, qui naufragium fecerunt, non confert, *l. 4. §. ſed ſi nauis, D. de leg. Rod.*

I I I. Naue vel arbore vi tempeſtatis amiſſa, vectores ad contributionem non tenentur, niſi ipſis arborem ſalutis cauſa eruentibus nauis ſalua ſit.

Naue amiſſa, id eſt, naufragio facto, non fit contributio. Æque ſi vi tempeſtatis exarmata ſit nauis, vectores nautæ non contribuunt. At ſi voluntate vectorum in ipſa trepidatione naufragij, deiecta aut cæſa ſint armamenta, contributioni locus eſt, *l. 2. §. ſi conſeruatis, l. 3. l. 5. D. de leg. Rod.*

I V. Leuandæ nauis gratia merces in ſcapham tranſiectas, atque ideo amiſſas, intributione earum quæ in naui ſaluæ ſunt, refici conuenit. Naue autem perdita, conſeruatæ cum mercibus ſcaphæ ratio non habetur. C

Si nauis leuandæ cauſa, quædam merces traiectæ ſint in ſcapham, ſcapha ſubmerſa, contributioni locus eſt. Naue autem amiſſa, & ſcapha ſalua, contributioni locus non eſt: quia naufragium factum eſt, non iactura, *l. 4. D. de leg. Rod.* His de rebus Conſtantinus tractans lib. 2. Epit. tit. περὶ ναυτικῶν, Scapham vulgo appellari βάρκας ἢ ναυτιλκάδας ſcribit: quæ nomina ignota Venetis, & Gallis non ſunt. Barcæ etiam meminit Iſidorus lib. 19. eamque Græca voce corrupta ab oneribus gerendis dictam quidam putant. Collatio intributionis ob iactum ſalua naue fieri debet.

Salua naue fit collatio ob iactum: amiſſa naue, ceſſat collatio. Legebatur vulgo, *obiectum*, emendaui, *ob iactum.* Intributionem vero dixit, vt & in *l. ager, D. de verb. ſig. l. reſcripto §. vlt. D. de mune. & honor. l. filij §. vlt. D. ad munic.* D

VIII.

De inſtitoribus.

I. SICVT commoda ſentimus ex actu præpoſiti inſtitoris, ita & incommoda ſentire debemus. Et ideo qui ſeruum, ſiue filium filiamve familias, ſiue ancillam præpoſuit negotio vel mercibus exercendis, eorum nomine in ſolidum conuenitur. E

Inſtitoria actione in ſolidum tenetur pater, vel dominus, qui merci, vel negotiationi ſuæ filium, vel ſeruum præpoſuit. Æquum enim eſt, ſicut ex inſtitorum actu commoda ſentiunt, vt ex contractibus ipſorum etiam obligentur & conueniantur, *l. 1. D. de inſtit. act.*

I I. Si quis pecuniæ fœnerandæ, agro colendo, condendis vendendiſque frugibus præpoſitus eſt, ex eo nomine quod cum illo contractum eſt, in ſolidum fundi dominus obligatur, nec intereſt ſeruus an liber ſit.

Inſtitoria teneor, non tantum ſi filium ſeruumve meum, ſed etſi liberum hominem præpoſuero vel kalendario, vel agriculturæ, & condendis, diſtrahendiſque fructibus, & eo nomine cum eo contractum ſit. Pro, *Condendis*, malim legere, *Coemendis*, vt in *l. 5. §. 1. D. de inſtit. act.* Si quis, inquit, pecuniis fœnerandis, agris colendis, mercaturis, redempturiſque faciendis præpoſuerit.

I I I. Quod cum diſcipulis eorum qui officinis, vel tabernis præſunt contractum eſt, in magiſtros vel inſtitores tabernæ in ſolidum actio datur.

Si cum inſtitore contractum ſit, & is tenetur qui præpoſuit, & inſtitor: ſicut ſi cum magiſtro nauis contractum ſit, vel exercitor vel magiſter conuenitur, *l. 1. §. eſt autem, D. de exercit. act.* Quod ſi cum diſcipulis vel operariis tabernæ vel officinæ contractum ſit, pari ratione vel inſtitor conuenitur, vel is qui inſtitorem præpoſuit, id eſt, magiſter, vt hic Paulus ait.

I X.

De in rem verſo.

C I. SERVVS vel filiusfam. ſi acceptam pecuniam in rem patris vel domini verterit hoc modo, agrum, puta, colendo, domum fulciendo, mancipia veſtiendo, mercando, vel creditori ſoluendo, vel quid tale faciendo, de in rem verſo in ſolidum dominum vel patrem obligat, ſi tamen ob hanc cauſam pecunia data ſit.

Dominus vel pater in ſolidum tenetur de in rem verſo, ſi, inquit, ob hanc cauſam pecunia data ſit, id eſt, ſi filius aut ſeruus principaliter gerens negotium patris vel domini, eo animo vt ſibi eos ex hac cauſa obligarent, locupletiores eos fecerint: quæ ſententia fuſa eſt per totum tit. *D. de in rem ver.*

D

X.

De S. C. Macedoniano.

I. QVI filiofam. contra interdictum ampliſſimi ordinis pecuniam mutuam crediderit, poſt mortem patris, ex eo quod viuo patre credidit, cum eo agere non poteſt.

S. C. Macedoniano cautum eſt, vt ne eis qui pecuniam filiisfam. crediderint, etiam poſt mortem patrum actio, petitioque detur cum re. Nam ipſo quidem iure eſt actio, ſed opponenda eſt exceptio S. C. ne ſequatur condemnatio, *l. tamen, D. ad S. C. Macedonianum.* E

* I I. Filiusfamilias [a] ſi in id acceperit mutuam pecuniam, vt eam pro ſorore ſua in dotem daret, pater eius de in rem verſo actione tenebitur. Ipſi enim mortua in matrimonio puella repetitio dotis datur.

[a] L. 17. D. de S. Con. Macedon.

X I.

Ad S. C. Velleianum.

1. IN omni genere negotiorum, & obligationum, tam pro viris, quam pro feminis intercedere mulieres prohibentur.

Intercedere eſt alienæ obligationi interuenire. S. C. Velleiano ioterceſſiones mulierum prohibentur, ita tamen vt ſi interceſſerint, facto opus ſit, id eſt, exceptione, duobus caſibus exceptis quibus mulierum interceſſiones ipſo iure nullæ ſunt ex conſtitutionibus Iuſtiniani. Vnus eſt io *Nouel. 134.* alter in *l. antiquæ §. vlt. C. ad S. C. Velleian.*

II. Mulier, quæ pro tutoribus filiorum ſuorum indemnitatem promiſit, ad beneficium ſenatuſconſulti non pertinet.

Mulier qoæ filio impuberi rotorem petiit, ſi pro pupillo tutori indemnitatem promiſerit, iuuatur S. C. Velleiano, *l. ſi mater §. ſin autem tutore, C. ad S. C. Velleian.* Idemque eſt ſi pro tutore filio indemnitatem promiſerit, præterquam ſi decreto ſit nominanim comprehenſum, tutorem matris periculo dari, *l. ſi mater, ad fin. C. ad S. C. Velleian. l. 1. & vlt. C. ſi mat. ind. prom* quod pugnat cum hac Pauli ſententia, niſi ſic legamus, *Mulier quæ tutoribus filiorum ſuorum indemnitatem promiſit.* Nam qoæ tutori indemnitatem promiſit, forte cum adminiſtrationem ſuo periculo ſuſcepiſſet, ad S. C. beneficium non pertinet, quoniam pro ſe videtur interuenire, *l. 2. C. ſi mat. indem. prom. d. l. ſi mater.* Item quæ ideo tutoribus indemnitatem promiſit, ne prædia popillaria diſtraherent, vel generaliter, ſi ita promiſerit, ſi quid directo tutelæ iudicio conuentus tutor præſtiterit, à ſe indemnem eum eo nomine præſtitum iri, ad S. C. beneficium non pertinet: quia non videtur apud eondem pro eodem intercedere, *l. quamuis §. 1. l. tutor, D. ad S. C. Vellei.* quod & cum ita pupillo indemnitatem repromiſit, locum habet, ſi quid contrario tutelæ iudicio conuentus pupillus præſtiterit, à ſe præſtitum iri. Ergo pro tutore aut pro pupillo mater, ſi indemoitatem promiſerit, S. C. locus eſt: ſi tutori, aut pupillo indemnitatem promiſerit, S. C. locus noo eſt.

* III. Si decipiendi animo [a], vel cum ſciret ſe non teneri, mulier pro aliquo interceſſerit, exceptio ei ſenatuſconſulti non datur: actionem enim, quæ in dolum mulieris competit, ampliſſimus ordo non excludit.

* IV. Procurator ſi mandatu mulieris pro alio interceſſerit, exceptione ſenatuſconſulti Velleiani adiuuatur: ne alias actio intereidat.

[a] Hæ duæ ſent. ſunt ex l. 30. D. ad S. C. Velleia.

X I I.

De depoſito.

I. DEPONERE poſſumus apud alium id quod iuris noſtri eſt vel alieni.

* II. Depoſitum eſt quaſi diu poſitum. Seruandum eſt quod ad breue tempus cuſtodiendum datur.

* III. Deponere videtur, qui metu ruinæ, incendij, naufragij apud alium cuſtodiæ cauſa deponit.

A * IV. Deponere videtur & is qui ſuſpectam habens vel minus idoneam cuſtodiam domus vel vim latronum timens apud aliquem rem cuſtodiendam commendat.

V. Si ſacculum, vel argentum ſignatum depoſuero, & is penes quem depoſitum fuit, me inuito contrectauerit: & depoſiti, & furti actio mihi in eum competit.

Qui rem depoſitam inuiro domioo contrectat, & depoſiti & furti tenetur. Refertur hæc ſententia in *l. ſi ſacculum, D. depoſ.* & additur alia ſequenti ſimilis.

* VI. Ob res depoſitas dolus tantum præſtari ſolet.

B * VII. Latæ [a] culpæ finis eſt, non intellegere id quod omnes intellegunt.

* VIII. Amicos appellare debemus, non leui notitia coniunctos: ſed quibus fuerint iura cum patrefamilias, honeſtis familiaritatis quæſita rationibus.

[a] Ex l. 223. D. de verb. ſig. hæ duæ ſenten. 7. & 8. ſumptæ ſunt.

IX. In iudicio depoſiti ex mora fructus veniunt, & vſuræ rei depoſitæ poſtulantur.

Si oon inuito domino depoſitarius re depoſita vtatur, ex mora fructus & vſuræ veniunt: quia depoſiti actio bonæ fidei eſt, *l. 1. §. hanc autem, l. ſi ſacculum, l. die, in fi. D. depoſ. l. 2. D. eod.*

C * X. Si quis rem penes ſe depoſitam apud alium depoſuerit, tam ipſe directam quam is qui apud eum depoſuit, vtilem actionem depoſiti habere poſſunt.

* XI. Si pecuniam depoſuero eamque vtendam tibi commiſero mutuum magis videtur quam depoſitum ac per hoc periculo tuo erit.

* XII. Si rem apud te depoſitam vendideris eamque redemeris, poſt eam perdideris, ſemel admiſſo dolo perpetua depoſiti actione tenebetis.

* XIII. Ex cauſa depoſiti lege duodecim ta-
D bularum in duplum actio datur, edicto prætoris in ſimplum.

XIV. In cauſa depoſiti compenſationi locus non eſt, ſed res ipſa reddenda eſt.

Actioni depoſiti opponi compenſatio non poteſt, *§. in bonæ fid. de act.* Excepta eſt ſola depoſiti actio: idque ante Iuſtinianum obtiouiſſe hic locus indicat. Et ſane videntur compoſitores in *l. vlt. C. commod.* pro, *Commendati:* perperam legiſſe, *Commodati.* Commeodatum, eſt depoſitum, *l. Lucius, D. depoſ.* Ambroſius in lib. de Tobia cap. XX. *Pignus dicunt, quod pro mutuo ære ſuſceptum eſt.* Commeodatum autem & depoſitum, quod cuſtodiatur cauſa alicuius commiſſi.

E

X I I I.

De lege commiſſoria.

Sub hoc titulo tractatur de fiducia. Eſt autem fiducia pignus quod creditori mancipator, aut in iure ceditur, ea lege vt ſoluta ad diem pecunia remancipetur, non ſoluta, creditori pleoo iure committatur, id eſt, lege commiſſoria: alias vero pignoris dominium in creditorem oon transfertur, *l. cum & ſortis §. vlt. D. de pig. act.* Et hanc eſſe differentiam pignoris & fiduciæ recte Iſidorus ootat lib. v. Etymol. eamque

confirmat huius tituli tertia ſententia, & quod lib. III. tit. de legatis, dicturi ſumus, ſeruis à debitore legatis non deberi fiduciæ datos: quia in creditoris dominio ſunt. Eſt ergo fiducia pignoris lex commiſſoria. Inde Cicero pro Flacco: *Hanc fiduciam commiſſam tibi teneſ.* Vt autem pignus bonæ fidei eſt, ita & fiducia, auctore Cicerone: ſed fiduciæ actio famoſa eſt, pigneraticia actio non eſt famoſa, eodem auctore. De ea nihil in Pandectis relatum eſt à Iuſtiniano, quoniam ſublatæ erant fiduciæ conſtitutione Conſtantini, *l. vlt. C. de pact. pig.* Sed in Longobardorum legibus fit huius contractus mentio, *l. 3. de donat. quæ cum thing. l. 2. de prob. alien. minor.* & in Cod. Theod. *l. 9. de infir. his quæ ſub tyran.* Sidonius Apollinaris lib. IV. *Pecuniam mutuam poſtulauit, impetrauitque, nihil quidem loco fiduciæ pignoriſque. vel argenti ſequeſtrans, vel obligans prædiorum.* Ambroſ. in lib. de Tobia cap. 12. *hypothecas flagitas, pignus vſurpas, fiducias vocas.*

I. DEBITOR diſtractis fiduciis à creditore, de ſuperfluo aduerſus eum habet actionem.

Vt ſi minoris creditor fiduciam ſiue pignus vendiderit, reſidui petitio creditori ſupereſt, *l. creditor 2. D. de reb. cred.* ita ſi pluris vendiderit, ſuperflui petitio debitori datur, *l. eleganter §. ſi vendiderit, D. de pign. act.*

* II. Si autem tardius ſuperfluum reſtituat creditor id quod apud eum depoſitum eſt, ex mora etiam vſuras debitori hoc nomine præſtare cogendus eſt.

* III. Cum debitor gratuita pecunia vtatur, poteſt creditor de fructibus rei ſibi pigneratæ ad modum legitimum vſuras retinere.

IV. Quicquid creditor per fiduciarium ſeruum quæſiuit, ſortem debiti minuit.

Fiduciarius ſeruus creditori adquirit: mancipatus enim ei vel in iure ceſſus eſt. Verum id quod adquiritur, ſortem minuit: & ita quod ex ſerui pignorati operis percipitur, ſortem minuere traditum eſt in *l. 1. C. de pign. act.*

V. Debitor creditori fiduciam vendere non poteſt, ſed aliis, ſi velit, vendere poteſt, ita vt ex pretio eiuſdem pecuniam offerat creditori, atque ita remancipatam ſibi rem emptori præſtet.

Debitor pignus creditori vendere poteſt, *l. reſcriptum, D. de diſtr. pig.* fiduciam non poteſt: quia iam creditori ſatis per mancipationem, aut ceſſionem in iure adquiſita eſt. Aliis tamen fiduciam debitor vendere poteſt, ita ſcilicet, vt ex pretio pecunia creditori ſoluta, vbi fiducia remancipata fuerit, eam ipſe emptori tradat. Et hæc aperte confirmant definitionem fiduciæ à nobis initio propoſitam. In Baſilienſi editione ſcriptum eſt, *rem mancipatam*: in Pariſienſi, *re mancipata*, emendaui perſpicue, *remancipatam ſibi emptori præſtet.*

VI. Si per ſuppoſitam perſonam creditor pignus ſuum inuito debitore comparauerit, emptio non videtur: & ideo quandoque lui poteſt. Ex hoc enim cauſa pignoris vel fiduciæ finiri non poteſt.

Creditor diſtraxiſſe pignus non videtur permiſſu debitoris, ſi per ſuppoſitam imaginarij emptoris perſonam adhuc poſſeſſionem pignoris obtineat: & ideo cauſa pignoris vel fiduciæ manet, & oblata pecunia pignus reperi poteſt, *l. & qui ſub imagine, C. de diſt. pig.* Ex diuerſo non videtur debitor pignus diſtraxiſſe permiſſu creditoris, ſi id poſſideat: & ideo ius pignoris

A ſaluum eſt creditori, *l. ſicut §. ſuperuacuum, D. qui. mod. pig. vel hypoth. ſol.*

VII. Si inter creditorem & debitorem conuenerit, vt fiduciam ſibi vendere non liceat, non ſoluente debitore, creditor denunciare ei ſollemniter poteſt, & diſtrahere. Nec enim ex tali conuentione fiduciæ actio naſci poteſt.

Diſtrahi fiducia poteſt, etiamſi conuenerit ne diſtrahatur, nec eo nomine creditor debitori fiduciæ actione tenetur: verum ſollemnem denunciationem exigimus, id eſt, trinam, *l. 4. D. de pig. act.* & ſup tit. v.

VIII. Si creditor rem fiduciæ datam vni ex heredibus, vel extraneo legauerit, aduerſus omnes heredes actio fiduciæ competit.

B Licet vni ex heredibus creditor fiduciam prælegauerit, oblata pecunia non is tantum cui prælegata eſt fiducia, ſed omnes heredes actione fiduciæ tenentur. Idemque eſt ſi extraneo fiduciam legauerit: nec enim legatarius ſed heredes creditoris conueniuntur. Hæc enim actio cum ſit ex contractu, vt pigneraticia, in heredes datur, *l. nec creditores, C. de pign. act.*

IX. Si creditor rem fiduciariam fecerit meliorem, ob ea recuperanda quæ impendit, iudicio fiduciæ debitorem habebit obnoxium.

Duplex eſt actio fiduciæ, directa, & contraria. Directa debitori datur, contraria creditori, ſi quid neceſſario, & interdum ſi quid vtiliter in rem fiduciariam

C impenderit. Idemque eſt in pigneraticia, *l. ſi neceſſarias, l. ſi ſeruos, D. de pign. act. l. creditor qui fundos, C. eodem.*

X. Nouiſſimus creditor priorem oblata pecunia quo poſſeſſio in eum transferatur dimittere poteſt. Sed & prior creditor ſecundum creditorem, ſi voluerit, dimittere non prohibetur, quamquam ipſe in pignore potior ſit.

Si duobus pignus ſit obligatum, & poſterior priori debitam pecuniam offerat: poſſeſſio pignoris in eum transfertur. Prior quoque poſteriori non prohibetur pecuniam offerre, licet in pignore potior ſit, vt poſſeſſionem retineat, *l. 1. l. potior, C. qui pot. in pig. hab. l. ſecundus, C. de pign. l. potior §. vlt. D. qui pot. in pig. hab.* Erat autem hæc ſententia in impreſſis libris valde de-

D prauata: alij habebant, *Nou. cred. priorem obligatam pecuniam à quo poſſeſſio.* Alij, *Nou. cred. priorem obligat à pecunia.* Alij, *Nou. cred. obligatam pecuniam quam poſſeſſio.* Sed perſpicue legendum eſt, *Nouiſſimus creditor priorem oblata pecunia, quo poſſeſſio, &c.*

XI. Seruus ſi mutuam pecuniam ſeruitutis tempore acceperit, ex ea obligatione poſt manumiſſionem conueniri non poteſt.

Serui ex contractibus in ſeruitute habitis, poſt manumiſſionem iure ciuili non tenentur, *l. ſerui, D. de obl. & act. l. 2. C. an. ſer. ex ſuo fac. poſt man. ten.*

E

XIV.

De vſuris.

I. SI pactum nudum de præſtandis vſuris interpoſitum ſit, nullius eſt momenti. Ex nudo enim pacto inter ciues Romanos actio non naſcitur.

Vſuræ fœnebris pecuniæ ex pacto nudo non debentur, *l. 3. C. de vſuris, l. Titius, D. de praſcr. ver.* nam ex pacto iure ciuili actio non naſcitur, *l. ſi tibi, C. de loc.*

II. Vſuræ ſupra centeſimam ſolutæ ſortem mi-

Digitized by Google

huunt, & conſumpta ſorte repeti poſſunt.

Centeſima vſura eſt legitima vſura, & ideo cuilibet permiſſum eſt centeſimam vſuram ſtipulari: & hoc oſtendit *l. ſi pro mutua, C. ſi cer. pet.* ſi, vt auctores ſunt libri ſcripti, deleatur verbum, *ſumma*, & intelligatur, legitima vſura. Item *l. lecta, D. de reb. cred.* Et ita conſtitutum eſt in *C. Th. ſub tit. de vſuris*. Igitur ſi ſupra centeſimam ſolutæ ſint vſuræ, non repetentur quidem, ſed in ſortem imputabuntur: & ſi ſortem explecuerint, repetentur quaſi indebitæ, *l. ſi non ſortem §. 1. D. de cond. indeb.* Hanc ſententiam ſic male Anianus interpretatur, vt ſi vſuræ ſortem æquauerint, quod deinde ſoluitur in ſortem cedat, ſupra duplum, id eſt, altero tanto ſorte amplius ſolutæ vſuræ vt repetantur · quod proponitur *§. ſupra duplum d. l. ſi non ſortem*. Id tamen hoc loco Paulum propoſuiſſe nego.

III. Traiecticia pecunia, propter periculum creditoris, quamdiu nauigat nauis, infinitas vſuras recipere poteſt.

Vſura nautica eſt infinita: eſt enim penſatio ſuſcepti periculi. Hodie ex Conſtitutione Iuſtiniani eſt centeſima. Vulgaris autem vſura eſt ſemis. Significat tamen Papinianus vſuram nauticam eſſe centeſimam in *l. nihil, D. de naut. fœn.* ſed id Tribonianum ex Iuſtiniani conſtitutione addidiſſe puto.

IV. Vſuræ quæ centeſimam excedunt, per errorem ſolutæ repeti poſſunt.

Vſuræ maiores centeſima per errorem ſolutæ, repetuntur: quod ita verum eſt, ſi vel ante, vel ſimul ſoluta ſit ſors, *l. ſi non ſortem, D. de cond. ind.*

V. Si quis pignora debitoris citra auctoritatem iudicantis abduxerit, violentiæ crimen admittit.

Si creditor chirographarius ſine auctoritate iudicis pignora debitoris capiat, tenetur lege Iulia de vi priuata, *l. vlt. D. ad leg. Iul. de vi priu. l. in poſſeſſionem, C. eod.* & inf. lib. v. tit. 28.

VI. Tutor in vſuras non conuenitur, ſi pecuniam pupillarem ideo non collocauit, quod idonea nomina non habeat, quibus pecunia collocaretur: cuius rei conteſtatio apud Præſidem prouinciæ deponenda eſt.

Pecuniæ pupilli otioſæ tutor vſuras pupillo præſtat, niſi ideo eam collocare ceſſauit, quod idonea nomina non inueniret: qua de re teſtari apud Præſidem oportet, *l. tutor §. vlt. & l. prox. §. 1. l. ſi tutor conſtitutus, D. de adm. tut. l. 3. C. de vſur. pup.*

* VII Si tutor[a] conſtitutus, quos inuenerit debitores non conuenerit, ac per hoc minus idonei efficiantur: vel intra ſex primos menſes pupillares pecunias non collocauerit: ipſe in debitam pecuniam & vſuras eius pecuniæ, quam non fœnerauit, conuenitur.

* VIII. Ob fœnus[b] pupillaris pecuniæ per contumaciam non exercitum, aut fundorum omiſſam comparationem tutor, ſi non ad damnum reſarciendum idoneus eſt, extra ordinem coërcebitur.

[a] L. 15. D. de adm. tut. [b] L. 49. D. de adm. tut.

X V.

De mandatis.

I. OB ſubitam valetudinem, ob neceſſariam peregrinationem, ob inimicitiam, & A inanes rei actiones integra adhuc cauſa, mandati negotio renuntiari poteſt.

Renuntiari mandato poteſt re integra, ob valetudinem aduerſam, ob neceſſariam peregrinationem, ob inimicitias capitales. Additur ob inanes rei actiones, quæ pars relata eſt in *l. 24. D. mand.* Rei mandatæ actiones inanes ſunt, quæ vel inopia, vel exceptione debitoris excluduntur. Et ob has quidem cauſas etiam qui intempeſtiue renuntiarint, vel qui non expreſſim renuntiarint; excuſantur, *§. mandatum, de mand.*

II. Si meis nummis mandato tuo aliquid tibi comparauero, & ſi rem poſtea accipere nolis, mandati actio mihi aduerſus te competit. B Non enim tantum quod impenſum eſt, ſed & vſuras eius conſequi poſſum.

Si rem quam mihi mandaſti vt emerem, meo pretio emero, tu eam nolis recipere, habet mandati actionem de pretio recuperando, & de vſuris, *l. ſi vero non renumerandi §. ſi mihi mandaueris, D. mand.*

III. Certo pretio rem iuſſus diſtrahere, ſi minoris vendiderit, mandati iudicio pretij ſummam poterit integrare: venditionem diſſolui non placuit.

Si mandaui tibi, vt rem meam centum venderes, tu nonaginta vendideris, mandati habeo actionem, vt mihi decem præſtes: & ea decem ſi conſecutus fuero, C venditio non reſcinditur, *l. diligenter §. 1. & §. ſerno, D. mand.* At ſi ea non fuero conſecutus, venditio reſcinditur.

XVI.

Pro ſocio.

I. SICVT lucrum, ita & damnum inter ſocios communicatur, niſi quid culpa ſocij, vel fraude euerſum ſit.

Vetus interpres ſic expoſuit: *Inter ſocios abſque vllius negligentia æquale erit damnum & lucrum.* Et hoc etiam D traditur in *l. cum duobus §. quidam, D. pro ſoc.*

XVII.

Ex empto & vendito.

I. VENDITOR, ſi eius rei quam vendidit, dominus non ſit, pretio accepto, auctoritatis manebit obnoxius. Aliter enim non poteſt obligari.

Euicta re vendita, auctor, id eſt, venditor non aliter tenetur auctoritatis nomine, quam ſi pretium ac- E ceperit: & ſi partem acceperit, eatenus dumtaxat auctoritatis nomine tenetur, *l. Iulianus §. offerri, D. de act. emp.*

II. Si res ſimpliciter traditæ euincantur, tanto venditor emptori condemnandus eſt, quanto ſi ſtipulatione pro euictione cauiſſet.

Si res vendita & ſimpliciter tradita nulla interpoſita ſtipulatione euincatur, ex empto agitur ad duplam, *l. ex empto §. Caſſius, D. de act. emp. l. quod ſi nolit §. quia aſſidua, D. de ædil. edic.* puta, ſi fundus, vel domus, vel homo, vel alia res pretioſa vendita ſit, de qua promitti ſoleat dupla. De ceteris rebus agitur ad ſimplam.

A III. Res empta mancipatione & traditione perfecta, ſi euincatur, auctoritatis venditor duplotenus obligatur.

Res vendita, mancipata & tradita ſi euincatur, auctor duplæ actione tenetur ob auctoritatem: re non tradita tenetur quidem venditor in idquod intereſt, ſed non duplæ actione ob auctoritatem. Sequentem titulum, *De modo*, quia perperam inſertus videbatur, auferendum eſſe putauimus.

IV. Diſtracto fundo, ſi quis de modo mentiatur, in duplo eius quod mentitus eſt, officio iudicis æſtimatione facta conuenitur.

B Actio ex empto de modo, ob mendacium creſcit in duplum: quod lib. 1. vidimus tit. 18. In libris autem Iuſtiniani non inuenitur ſcriptum, niſi ſimpliciter ex empto actionem eſſe, *l. 2. D. de act. emp.*

V. Redhibitio vitioſi mancipij intra ſex menſes fieri poteſt, propter latens vitium.

Redhibitoriæ actioni præſtituti ſunt ſex menſes vtiles, *l. ſciendum §. vlt. l. cum ſex, D. de ædil. ed.* videlicet ſi ob vitium latens redhibitoria agatur: ex alijs cauſis, duo menſes.

VI. Si vt ſeruum quis pluris venderet, de artificio eius, vel peculio mentitus eſt, actione ex empto conuentus quanto minoris valuiſſet, emptori præſtare compellitur, niſi paratus ſit eum redhibere.

C Si venditor ſerui, vt pluris venderet, de artificio, vel peculio mentitus ſit, actione æſtimatoria tenetur ex empto, *l. Iulianus §. ſi venditor, D. de act. emp.* quæ actio in id datur quanto minoris emptor ſeruum emiſſet, vel quanto minoris ſeruus valuiſſet. Nec enim hæc ſunt diuerſa. Sed plerumque illa actio exitum habet redhibitoriæ actionis, puta, quotiens emptor nullo pretio, ſi id ſciſſet, empturus fuerat, *l. bouem §. aliquando, D. de ædil. ed.* Itaque vel redhibet emptor hoc caſu, vel conſequitur id quanto minoris emiſſet.

VII. Ex die emptionis, ſi pars pretij numerata ſit, & fructus, & operæ ſeruorum, & fetus pecorum, & ancillarum partus ad emptorem pertinent.

D Poſt perfectam venditionem, fructus, operæ, fetus, partus ad emptorem pertinent, *l. fructus, l. pen. C. de act. emp. l. Iulianus §. ſi fructibus, & §. ſi quid ſeruo, D. eod.* Sed Paulus hic exigit, vt ſaltem pretij pars numerata ſit: & tunc puto non niſi pro ea parte fructus ad emptorem pertinere, arg. *l. vlt. §. vlt. D. de fun. dot.*

VIII. Fundum alienum mihi vendidiſti. poſtea idem ex cauſa lucratiua meus factus eſt, competit mihi aduerſus te ad pretium recuperandum actio ex empto.

E Si fundus alienus mihi venditus, ex cauſa lucratiua meus factus ſit, competit mihi dumtaxat actio ex empto ad pretium recipiendum, non in id quod intereſt. Sed neque committitur ſtipulatio duplæ, *l. Iulianus. §. ſi fundum, D. de act. emp. l. ſi ei cui §. 1. D. de euict.*

IX. Poſt rem traditam, niſi emptor pretium ſtatim exoluat, vſuras eius præſtare cogendus eſt.

Ex die traditionis in actione ex vendito veniunt vſuræ pretij: quare emptor fruitur, *l. Iulianus §. ex vendito, D. de act. emp. l. curabit, l. fructus, C. eod.* Ante traditionem cur vſuræ non veniant, ex his quæ ſuperius ad ſeptimam ſententiam huius tituli adnotata ſunt, elici poteſt.

X. Mutus emere & vendere poteſt, furioſus autem neque emere neque vendere poteſt.

Emptio non verbis contrahitur, ſed conſenſu: eſt enim iuris gentium, non iuris ciuilis, *l. 1. D. loc. l. 1. §. vlt. D. de contrah. empt.* & ideo mutus emere, & vendere poteſt, furioſus non item.

XI. Seruus bona fide comparatus, ſi ex veteri vitio fugerit, non tantum pretium dominus, ſed & ea quæ per fugam abſtulit, reddere cogetur.

Si ſeruus venditus apud emptorem fugiat, venditor ſeruo redhibito, non tantum pretium ſerui, ſed etiam rerum ablatarum æſtimationem reſtituere cogitur. Quinetiam agi poteſt de pretio ſerui ex ſtipulatione duplæ. Quod ſi noluit venditor æſtimationem rerum ablatarum reſtituere, idem Paulus reſpondit, ſeruum veluti pro noxa retineri, *l. quæro, in princ. & §. 1. D. de ædil. ed.* vbi tamen abundant hæc verba, *de peculio vel*, vt alio loco commodius demonſtrabo. Recte autem hic Paulus ait, *ex veteri vitio:* nam ex recenti vitio ſerui venditor non tenetur, *l. actioni, D. eod. l. 3. C. eod.*

* XII. Heredibus debitoris aduerſus creditorem, qui pignora vel fiducias diſtraxit, nulla actio datur niſi à teſtatore inchoata ad eos tranſmiſſa ſit.

XIII. Cum probatio prioris fugæ deficit, ſerui reſponſioni credendum eſt. In ſe enim interrogari non pro domino, aut in dominum videtur.

Emptor qui redhibitoria agit, probare debet ſeruum ex veteri vitio fugiſſe, *l. 4. D. de probat.* Deficiente probatione, indiciis non deficientibus, etiam ſerui reſponſo credendum eſt: quia in ſe potius interrogari videtur, quam in dominum, vel pro domino, *l. quæro §. vlt. D. de æd. ed.* Extat vero hæc eadem ſententia Pauli in *l. 7. D. de probat.* Ait, *non pro domino, aut in dominum:* quia pro domino, aut in dominum ſeruus interrogari non poteſt, *l. 6. C. de quæſtion.*

XIV. In eo contractu, qui ex bona fide deſcendit, inſtrumentorum oblatio ſine cauſa deſideratur, ſi quo modo veritas de fide contractus poſſit oſtendi.

In emptione & venditione, quæ bonæ fidei eſt, ſi alijs probationibus veritas oſtendi poſſit, inſtrumenta fruſtra deſiderantur, *l. cum inſtrumentis, C. de fid. inſt.* niſi ita conuenerit, vt ſcriptis emptio fieret ex conſtitutione Iuſtiniani, ex qua videtur Tribonianus nonnihil appinxiſſe in *l. 2. in fi. D. de contrah. empt.* Erat autem hæc Pauli ſententia valde deprauata, maxime in his verbis, *obligatio, veritas:* pro quibus excuſi codices habebant *obligatio, voluntas.*

XV. Fundus eius eſſe videtur cuius nomine comparatus eſt, non à quo pecunia numerata eſt: ſi tamen fundus comparatori ſit traditus.

Eius eſt res empta cuius nomine empta, & cui tradita eſt, non eius qui pecuniam numerauit, *l. 1. C. ſi quis alteri vel ſibi ſub alt. nom.*

XVI. Electo reo principali, fideiuſſor, vel heres eius liberatur. Non idem in mandatoribus obſeruatur.

Creditori eſt poteſtas eligendi cum quo agere malit, cum reo, an cum fideiuſſore. Sed ſi reum elegerit, fideiuſſor liberatur. Aliud eſt dicendum in mandatore: nam reo electo mandator non liberatur. Sed hodie neuter liberatur. Nam hæc inter fideiuſſorem & mandatorem differentia à Iuſtiniano ſublata eſt,

l. vlt. C. de fideiuſſ. Ius quoque eligendi ab eodem ſublatum in *Nou. 4.*

XVIII.

De locato & conducto.

I. HOmo liber, qui ſtatum ſuum in poteſtate habet, & peiorare eum, & meliorem facere poteſt, atque ideo operas ſuas diurnas nocturnaſque locat.

Homo liber qui ſuæ poteſtatis eſt, ſuum ſtatum & meliorare poteſt, & peiorare: adeo vt & ſeipſum vendere poſſit, & multo magis operas diu noctuque dandi neceſſitatem locare poteſt, *l. 3. D. de vſuf. leg* Poteſt & filij operas pater locare, vt inf. lib. v. tit. 1.

II. Fundi deterioris facti, & cultura non exercitati, & ædificiorum non refectorum culpa, arbitrio iudicis domino à conductore farciri poteſt.

Conductor ex locato tenetur, ſi fundus eius culpa deſertus, aut deterior factus ſit, vel ſi villæ eius culpa refectæ non ſint, *l. ſi merces §. conductor, D. loc.* Ergo conductor ædificia, ſiue villas reficere, quantum in ſe eſt, & incorruptas habere debet.

* III. Dominus[a] horreorum effractis & compilatis horreis non tenetur, niſi cuſtodiam eorum receperit. Serui tamen eius, eum quo contractum eſt, propter ædificiorum notitiam in quæſtionem peti poſſunt.

* IV. In conducto fundo ſi conductor ſua opera aliquid neceſſario vel vtiliter auxerit, vel ædificauerit, vel inſtituerit, cum id non conueniſſet, ad recipienda ea, quæ impendit, ex conducto cum domino fundi experiri poteſt.

* V. Qui contra legem conductionis fundum ante tempus ſine iuſta ac probabili cauſa deſeruerit, ad ſoluendas totius temporis penſiones ex conducto conueniri poteſt: quatenus locatori in id, quod eius intereſt, indemnitas ſeruetur.

[a] Ex l 55. D. loc. hæ tres ſentent. ſumptæ ſunt.

XIX.

De nuptiis.

I. SPonſalia tam inter puberes, quam inter impuberes contrahi poſſunt.

In ſponſalibus pubertatem non expectamus, vt in nuptiis, *l. 14. D. de ſponſal.*

II. Eorum qui in poteſtate patris ſunt, ſine voluntate eius matrimonia iure non contrahuntur: ſed contracta non ſoluuntur. Contemplatio enim publicæ vtilitatis priuatorum commodis præfertur.

Duplex ratio vetat nuptias contrahi ſine conſenſu patris, naturalis, & ciuilis, *§. 1. de nupt.* Naturalis locum etiam habet in emancipatis, ciuilis in filiisfam. tantummodo: & hanc noſtri auctores ſequuntur, non naturalem. Nam ab emancipatis ſine conſenſu patris, nuptiæ iure contrahuntur. Naturalem rationem aliæ gentes ſpectant. Hinc tot omnis generis auctorum loci iam ab aliis indicati, nuptias iniuſſu parentum contractas inhoneſtas eſſe comprobantes: & hic Muſæi: Ἀμφαδὸν οὐ δυνάμεθα γάμοις ὁσίοισι πελάσσαι. Οὐ γὰρ ἐμοῖσι τοκεῦσιν ἑήνδανε. Paulus addit, contractas quoque à filiisfamil non ſolui: quod nos lib. III. Obſer. cap. 5. vt accipiendum ſit, oſtendimus: Ait, *contemplatio enim publicæ vtilitatis*, id eſt, nuptiarum, vt in *l. in bello §. medio, D. de capt. & poſtlim. reu.*

III. Inter ſeruos & liberos matrimonium contrahi non poteſt, contubernium poteſt.

Aliud eſt matrimonium, longe aliud contubernium. Matrimonium eſt inter liberos homines, contubernium inter ſeruos, aut cum ſeruis, *l. C. de inceſt. nupt.*

IV. Neque furioſus, neque furioſa matrimonium contrahere poſſunt, ſed contractum matrimonium furore non tollitur.

Furor matrimonium contrahi non ſinit, ſed recte contractum non impedit, *l. oratione §. vlt. D. de rit. nupt.*

V. Vir abſens vxorem ducere poteſt, femina abſens nubere non poteſt.

Mulier abſenti nubere poteſt, mulier abſens nubere non poteſt: abſente enim viro deduci per alium poteſt in domum mariti, quo facto nuptiæ ſtatim conſtituuntur, abſens vero deduci non poteſt. Domus igitur viri eſt domicilium matrimonij, *l. mulierem. D. de rit. nupt. l. cum in te. C. de donat. an. nupt. l. ceterum §. mulieri, D. de vſu & hab.*

VI. Libertum qui nuptias patronæ, vel vxoris, filiæve patroni affectauerit, pro dignitate perſonæ metalli pœna, vel operis publici coërceri placuit.

Libertus qui patronam, vel vxorem, filiamve patroni vxorem duxit, in metallum, aut in opus publicum datur, *l. 3. C. de nupt.* Ait *pro dignitate perſonæ*, vt in *l. non eſt, D. de ritu nupt.* pro dignitate pupillæ.

* VII. Si quis officium[a] in aliqua prouincia adminiſtrat, inde oriundam, vel ibi domicilium habentem, vxorem ducere non poteſt: quamuis ſponſare non prohibeatur. Ita ſcilicet, vt ſi poſt officium depoſitum noluerit mulier nuptias contrahere, liceat ei hoc facere, arris tantummodo redditis quas acceperat.

* VIII. Veterem ſponſam in prouincia[b], qua quis adminiſtrat, vxorem ducere poteſt. Et dos data non fit caduca.

* IX. Qui in prouincia aliquid adminiſtrat, in ea prouincia filias ſuas in matrimonium collocare, & dotem conſtituere non prohibetur.

* X. Inter parentes & liberos iure ciuili matrimonia contrahi non poſſunt.

* XI. Nec filiam ſororis aut neptem ducere poſſumus, proneptem ætatis ratio prohibet.

* XII. Adoptiua cognatio impedit nuptias inter parentes ac liberos omnimodo, inter fratres eatenus, quatenus capitis deminutio non interuenit.

* XIII. Nec ſocerum, nec nurum, nec priuignam, vel nouercam aliquando citra pœnam inceſti, vxorem ducere licet, ſicut nec amitam aut materteram.

* XIV. Si vero cognatam contra interdictum duxerit remiſſo errore ipſe pœnam adulterij legis Iuliæ patitur, non etiam inducta.

* XV. Non eſt[c] matrimonium, ſi tutor vel curator pupillam ſuam intra viceſimum & ſex-

tum annum non deſponſam à patre, nec teſtamento deſtinatam ducat vxorem, vel eam filio ſuo iungar: quo facto vterque infamatur, & pro dignitate pupillæ extra ordinem cohibetur: nec intereſt, filius ſui iuris, an in patris poteſtate ſit.

* xvi. Curatoris libertum eam pupillàm, cuius patronus res adminiſtrat, vxorem ducere ſatis inciuile eſt.

[a] Hæ ſent. 7. 8 & 9. ſumptæ ſunt ex l. 38 D. de ritu nupt.
[b] Quidam codices hab quam.
[c] Ex l. 66. D. de ritu nuptiat.

XX.

De concubinis.

I. EO rempore quo quis vxorem habet, concubinam habere non poteſt. Concubina igirur ab vxore ſolo delicto ſeparatur.

Noo poteſt qui vxorem habet, & eoneubinam habere, *l. 1. C. de concub. l. vlt. in fi. D. de diuort.* Quod ſequitur, *concubina igitur ab vxore ſolo delicto ſeparatur*, eorruptum eſſe varietas lectionum argumento eſt. Pariſ. editio habet, *ſola delectione*, Baſil. *ſolo delicto*, Antuerp. *ſolo derelicto*: alij codices, *dilecto*: Puto legeodum *ſolo delectu*, vt ſit idem quod ſola deſtinatione animi, in *l. pen. D. de concub.* Nam iuris effectu, maritus concubinam habere non intelligitur, arg. *l. eum qui, C. ad l. Iul. de adult.* Cum igitur dicimus, coneubinam marito habere non lieere, concubinam ab vxore non iuris effectu, ſed ſola animi deſtinatione ſeparamus.

* II. Concubinam [a] ex ea prouincia, in qua quis aliquid adminiſtrat, habere poteſt.

[a] L. vlt. D. de concub.

XXI.

* *De mulieribus quæ ſe ſeruis alienis iunxerint, vel ad S. C. Claudianum.*

I. SI mulier ingenua ciuiſque Romana vel Latina alieno ſe ſeruo coniunxerit, ſi quidem inuito & denunciante domino in eodem contubernio perſeuerauerit, efficitur ancilla.

II. Si ſeruo pupilli ingenua mulier ſe coniungat, denunciatione tutoris efficitur ancilla.

III. Mulier & ſi tamen eique ſe ſeruo iunxerit, denunciando adquirit ancillam.

IV. Procurator & filiusfamilias & ſeruus iuſſu patris, aut domini denunciando faciunt ancillam.

V. Si peculiari ſeruo filiifamilias libera ſe mulier coniunxerit, nulla diſcretione paternæ voluntatis, iure ſolemni decurſo adquiret ancillam.

VI. Liberta ſciente patrono alieni ſerui ſecuta contubernium, eius qui denunciauit efficitur ancilla.

VII. Liberta ſi ignotante patrono ſeruo ſe alieno coniunxerit, aneilla patroni efficitur ea conditione, ne aliquando ab eo ad ciuitatem Romanam perducatur.

A VIII. Filiifamilias ſetuo quem ex eaſtrenſi peculio habet, ſi ſe ingenua mulier coniunxerit, eius denunciatione efficitur ancilla.

IX. Filiafamilias ſi inuito vel ignotante patre ſetuo alieno ſe iunxerit, etiam poſt denunciationem ſtatum ſuum retinet, quia facto filiorum peior conditio parentum fieri non poteſt.

X. Filiafamilias ſi iubente patre inuito domino ſerui alieni conrubernium ſecuta ſit, ancilla efficitur, quia parentes deteriorem filiorum conditionem facere poſſunt.

XI. Liberta ſerui patroni conrubernium ſecuta etiam poſt denunciationem in eo ſtaru B manebit, quia domum patroni videtur deſerere noluiſſe.

XII. Errore quæ ſe putauit aneillam, atque alieni ſerui contubernium ſecuta eſt: poſtea liberam ſe ſciens, in contubernio eodem perſeuerauerit, efficitur ancilla.

XIII. Si patrona ſeruo liberti ſui ſe coniunxerit, etiam denunciatione conuentam ancillam fieri non placuit.

XIV. Mulier ingenua quæ ſe ſciens ſeruo municipum iunxerit, etiam citra denunciarionem aneilla effieitur, non idem ſi neſciat. Neſciſſe C autem videtur quæ comperta conditione contubernio ſe abſtinuit, aut libertum putauit.

XV. Libera mulier contubernium eius ſecuta, qui plures dominos habuit, eius fit ancilla qui prior denunciauit, niſi forte ab omnibus factum ſit.

XVI. Si mater ſeruo filij ſe iunxerit, non tollit Senatuſconſultum Claudianum erubeſcendam matris etiam in re turpi reuerenriam, exemplo eius quæ ſe ſeruo liberti ſui coniunxerit.

XVII. Tribus denuneiationibus conuenta etſi ex Senaruſconſulto facta videatur ancilla, D domino tamen adiudicata citra auctoritatem interpoſiti per Præſidem decreti non videtur. Ipſe enim debet auferre qui dare poteſt libertatem.

XVIII. Filiafamilias mortuo patre ſi in ſerui contubernio perſeuerauerit, pro renore Senatuſconſulti Claudiani conuenta efficitut ancilla.

XXII.

De dotibus.

I. DOs aut anteeedit, aut ſequitur matrimonium: & ideo vel ante nuptias, vel E poſt nuptias dari poteſt: Sed ante nuptias data earum expectat aduentum.

Dos datur poſt nuptias: datur & ante nuptias. Sed nuptiis non ſecutis, eondicitur: quod in Pandectis multis in locis expoſitum eſt. Sub hoc titulo Paulum etiam tractaſſe de retentionibus, quæ ex dote fiunt, Anianus ſcribit in *l. 2. C. Th. de dotibus.*

* II. Mutus [a], ſurdus, cæcus dotis nomine obligantur: quia & nuptias contrahere poſſunt.

* III. Manente matrimonio, non perdituræ vxori ob has cauſas dos reddi poteſt: Vt ſeſe ſuoſque alat, vt fundum idoneum emat, vt in exi-

lium, vel in inſulam relegato patenti præſtat alimonia[b], aut vt egentem vitum, fratrem, ſororemve ſuſtineat.

[a] Hæ Sent. 2. & 3. ext. in l. 73. D. de iure dot.
[b] alias, alimoniam.

IV. Lege Iulia de adulteriis cauetur, ne dotale prædium maritus inuita vxore alienet.

Hæc lex quæ vetat alienari fundum dotalem inuita vxore, vulgo lex Iulia de fundo dotali appellatur. Cur autem hic de adulteriis inſcribatur, expoſuimus in Notis ad lib. II. *Inſtit. tit. quib. alien. lic. vel non.*

XXIII.

De pactis inter virum & vxorem.

I. FRVCTVS fundi dotalis conſtante matrimonio percepti, lucro mariti cedunt, etiam pro rata anni eius quo factum eſt diuortium.

Dotis fructus ad maritum pertinent ex die nuptiarum, ſi ante nuptias data ſit dos, vel ex die traditæ dotis in diem ſoluti matrimonij. Igitur nouiſſimi anni fructus diuiduntur pro rata eius temporis, quo ſtetit matrimonium, *l. cum in fundo §. diuortio, D. de iu. dot. l. fructus §. Papinianus, l. ſi alienam, l. ſi marito §. vlt. D. ſol. matr. l. 1. §. ſed & nouiſſimi, C. de rei vxor. act.* Hinc quæritur apod Papinianum in hac ſpecie quemadmodum diuiſio facienda ſit: Kalend. Octobr. contractum matrimonium, & vinea tradita dotis nomine, eodemque tempore vindemia facta eſt, mox locata ex Kalend. Nouembr. & ſolutum matrimonium in fine menſis Ianuatij. Et Papinianus eorum tantum opinionem reiicit, qui viro dabant integros vindemiæ fructus, & mercedis quartam partem: & cum tertia parte anni ſteterit matrimonium, pro rata eius temporis cenſet ex vindemia dari oportere viro tertiam partem, æque ex quarta parte mercedis marito debitæ, tertiam partem. Denique confuſa vindemia & mercedis quarta eadem ratione tertiam ex ea pecunia portionem marito Papinianus dat. Igitur ſi vindemia ſit XII. merces XII. marito dat quinque: ſi vindemia XXIV. merces XII. nouem: ſi vindemia XII. merces XXIV. ſex. Quod ſi anno ſtetiſſet matrimonium, eadem ratione in primo caſu marito dabit XXIII. ſecundo XXXV. tertio, XXXIV. ſi ſex meoſibus, primo caſu VIII. ſup. ſecundo XIV. ſup. tertio XI. Hoc vero etſi apertiſſimis verbis Papinianus propoſuerit, ingenioſi quidam oon admittunt. Et cum quatuor meoſibus ſtetit matrimonium, primo quidem caſu alij IV. alij III. marito dant: atque adeo ſic marito nihil omnino prodeſt locatio. Nam ſi vindemiam ipſe duntaxat collegerit, omoimodo IV. habiturus eſt. Secundo caſu alij dant V. alij IV. Sic igitur marito locatio obfuerit. Nam ſi vioeam non locaſſet, ex fructibus habuiſſet prorſus VIII. Tertio caſu alij dant VII. alij VI. Sic igitur ſolis fructibus perceptis, qui quatnor abſtuliſſet, ei locatio froctibus altero tanto maior I. aot II. tantom adiiciet. Quod totum ineptum & vitioſum eſt Id etiam imperite quidam, exempli gratia in ſecundo caſu, inter VIII. & IV. ne vel ex fructibus ſolis, vel ex mercede ſola tertiam partem maritus habeat, medium exquirentes, Geometricum dum ſe ſtatuere profitentur, inter VIII. & IV. collocant V. quo nihil alienius eſt à propottione Geometrica, quæ id omnino exigit, vt inter numeros eadem ſit ratio propottionis. Non eſt vero eadem ratio V. ad VIII. atque ad IV. Igitur non eſt Geometricum tem-

A peramentum. Nec ſane inter VIII. & IV. ex arte dari vllum medium poteſt. Hi enim numeri ſunt plani diſſimiles, inter quos nullus eſt medius numerus proportionalis. Quod ſi adhuc conſulantur hac in re ea quæ περὶ ἀῤῥήτων ἀριθμῶν tradita ſunt, & medius aliquis numerus conquiratur, is ſane amplior erit quinario.

II. Omnibus pactis ſtipulatio ſubiici debet, vt ex ſtipulatu actio naſci poſſit.

Pactis etiam ex continenti factis ſtipulatio ſubiicitur, vt ex ſtipulatu actio competat: cuius rei exempla in Pandectis ſuni infinita. Animo autem & concluſione tractatus pactum diſcernitur à ſtipulatione.

B

XXIV.

De donationibus inter virum & vxorem.

I. MORTIS cauſa donatio eſt, quæ impendente metu mortis fit, vt valetudinis, peregrinationis, nauigationis, vel belli.

Quia mortis cauſa, donatio inter virum & vxorem non eſt prohibita, ideo hic defioitur donatio cauſa mortis, vt ſit ea quæ fit propter mortis ſuſpicionem, nec niſi mors donatori contingat, confirmatur, §. 1. *de donat.*

C II. Manumiſſionis gratia inter virum & vxorem donatio fauore libertatis recepta eſt, vel certe quod nemo ex hoc fiat locupletior: ideoque ſeruum manumittendi cauſa inuicem ſibi donare non prohibentur.

Inter virum & vxorem donatio manumiſſionis cauſa non eſt prohibita, *l. quod autem §. vlt. D. de donat. inter virum & vxor.* Idque Paulus ait receptum eſſe fauore libertatis, & mox ſe corrigens, vel certe, inquit, quod nemo ex hoc fiat locupletior: & recte: Nam ea tantum donatio iure ciuili prohibita eſt, ex qua is cui donatur fit locupletior. Donato aotem ſeruo manumiſſionis cauſa, non fit locupletior: Nam eo demum tempore ſeruus donatarij efficitur, quo incipit ma-
D numitti: nec quod libertum adquirat, ideo videtur locupletior fieri, vt & circa S. C. de petitione hereditatis auctores noſtri ioterpretati ſunt, *l. nemo prædo §. 1. D. de div. reg. iur.* Pertinet enim ea lex tota ad S. C. de petitione hereditatis, vt ex inſcriptionibus P. Faber acute collegit, & nobis indicauit.

III. Inter virum & vxorem nec per interpoſitam perſonam donatio fieri poteſt.

Nec per ſe coniunx coniugi, nec per interpoſitam perſooam donare poteſt, *l. 3. §. non tantum autem, D. de donat. inter vir. & vxor.* quo in loco Pandectæ Florentinæ mutilæ ſunt orationis membro vno.

IV. Inter virum & vxorem contemplatione donationis imaginaria venditio contrahi non
E poteſt.

Si nummo vno coniunx coniugi fundum vendiderit, ſed etſi fundum dignum centum, quinquaginta vendiderit donatioois cauſa, venditio nulla eſt: quippe cum ſit facta in fraudem iuris, qoo inhibentur donationes ioter virum & vxorem, *l. ſi ſponſus §. circa, D. de donat. inter vir. & vx.*

V. Superſtite eo qui matrimonij tempore donauerat, ante decedente cui fuerat donatum, id quod donatum eſt, penes donatorem remanet.

VII. Si inter virum[a] & vxorem donatio facta

Digitized by Google

fuerit, priore defuncto cui donatum eſt, ad eum res redit qui donauerat. Quod ſi ſimul tam is cui donarum eſt, quam is qui donauerit: quæſtionis decidendæ gratia magis placuit valere donationem: eo maxime quod donator non ſuperuiuat qui rem condicere poſſit.

Hoc eſt ex otatiooe Diui Scueri, vt ſi coniugum prior deceſſerit is, qui dooatum accepit, donatio oon valeat. Non enim mors donatarij, ſed mors donatoris hanc donarionem confirmat, *l. cum hic ſtatus §. ſi ambo, D. de donat. inter vir. & vxor.* Exeipieoda tamen eſt ſpecies *l. ſi ſponſus §. ſed ſi ipſa fuerit, D. eod.* Extat hæc Pauli ſententia in *l. ſi inter, de reb. dub.* Vulgo tamen eius quædam ioterpretatio vetus hoc loeo circumfertur pro ipſius Pauli verbis.

[a] L. 8. D de rebus dub.

VII. Quocunque tempore contemplatione mortis inter virum & vxorem donatio facta eſt, morte ſecuta conualeſcit.

Ioter virum & vxotem quocumque tempore facta donatio cauſa mortis non ſtatim dominium transfert, ſed donatoris morte inſecuta conualeſcit, & pletumqoe recurrit ad id tempus quo interpoſita eſt, *l. ſed interim, D. de donat. inter vir. & vx. l. 40. D. de mort. cau. donat.*

XXV.

De liberis agnoſcendis.

I. SI ſerua conceperit, & poſtea manumiſſa pepererit, liberum parit.

Vt partus liber ſit, ſufficit matrem fuiſſe liberam eo tempore, quo naſcitur, licet ancilla coneeperit, *l. & ſeruorum §. ingenui, D. de ſtat. hom.*

II. Si libera conceperit, & ancilla facta pepererit, liberum parit. Id enim fauor libertatis expoſcit.

Liber eſt partus, ſi mater libera conceperit, licet ancilla pepererit, idque fauorem libertatis expoſcere ait: quoniam ex regula iuris tradita ab Vlpiano io Fragment tit. 5. certe partus liber non eſt. Hæc eadem fauoris libertatis ratio ſubdita perperam eſt ſuperiori ſententiæ in libris excuſis. Illa enim ſeoteotia ex regula ioris, hæc fauore libertatis contra regulam iuris inducitur.

III. Si ancilla conceperit, & medio tempore manumiſſa ſit, rurſus facta ancilla pepererit, liberum parit. Media enim tempora libertati prodeſſe, non nocere etiam poſſunt.

Hanc quoqoe ſenteotiam fauor, qui libertatibus exhibetur, extorſit. Sufficit ergo partui liberam matrem vel medio tempore habuiſſe, licet ancilla conceperit, pepereritque, *l. & ſeruorum, ad fin. D. de ſtat. hom.*

IV. Ex ea muliere natus, quæ ex cauſa fideicommiſſi manumitti debuit, ſi poſt moram libertati factam naſcatur, ingenuus naſcitur.

Qui naſcitur poſt moram fideicommiſſariæ libertatis matri factam, liber & ingenuus naſcitur, *l. 1. §. quæri, D. de ſuis & leg. her. l. ſi quis rogatus, D. de fideic. lib. l. 3. C. eod.* Emendaui, *poſt moram*, cum hic antea legeretur, *per moram.*

V. Si mulier diuortio facto grauidam ſe ſciat, intra triceſimum diem viro denunciare debet, vel patri eius, vt ad ventrem inſpiciendum, obſeruandumque cuſtodes mittant: quibus miſſis partum mulieris omnimodo coguntur agnoſcere.

Ex S. C. Planciano de liberis agnoſcendis, ſi diuortio facto mulier ſe putet prægnantem eſſe, deounciare id debet intra dies 30. à diuortio connumerandos, vel ipſi marito, vel patri in cuius poteſtate eſt, vt cuſtodes mittant: quibus, inquit, miſſis partum mulieris omnimodo coguntur agnoſcere. Sed hoc pugnat cum *l. 1. §. quemadmodum, D. de agn. & al. lib.* niſi dicas interim eos cogi omnimodo partum alere, ceterum eis adhoc io iotegro eſſe partum editum ex ſe negare.

VI. Si prægnantem ſe eſſe mulier non denunciauerit, vel cuſtodes ventris miſſos non admiſerit, liberum eſt patri, vel auo natum non alere. Ceterum negligentia matris quo minus ſuus patri heres ſit, obeſſe non debet.

Si mulier omiſerit denunciationem, vel ſi cuſtodes non admiſerit, non cogitur maritus, vel pater in cuius poteſtate eſt, partum agnoſcere & alere, oiſi vere filius fuerit. Ceterum filius natus ſuum ſe dicere poteſt, *l. 1. §. ſed ſi maritus & §. idem per contrarium, D. de agn. & al. lib.* nec enim debet negligeotia matris filio præiudicare.

VII. Si mulier ſe ex viro prægnantem negat, permittitur marito ventrem inſpicere, & ventri cuſtodes dare.

Ex reſcripto Diuorum fratrum ſi diuortio facto mulier neget ſe eſſe prægnantem, mittuntur tres obſtetrices ventris inſpiciendi cauſa: quæ ſi plenum videri renunciauerint, ventri cuſtodes appoountur, *l. 1. D. de inſp. vent. cuſtod. par.*

VIII. Venter inſpicitur per quinque obſtetrices: & quod maxima pars earum denunciauerit, pro vero habetur.

Si mortuo marito mulier dixerit ſe eſſe prægnantem, his ad quos ea res pertioet, ex edicto prætoris denunciari oportet, vt mittant quæ veotrem ioſpiciant. Mittuntur autem non tres, vt io ſuperiore ſpecie, ſed quinque obſtetrices: & quod tres reounciauerint pro vero habetur, *l. 1. §. de inſpiciendo, D. de inſpic. vent.* Hic non male Aoianus obſtetrices, medicas interpretatur: nam & eæ medicinam exhibere videntur, *l. 1. §. ſed & obſtetrices, D. de extr. cogni..*

IX. Obſtetricem quæ partum alienum attulit, vt ſupponi poſſit, ſummo ſupplicio affici placuit.

Non tantum mulier quæ partum ſuppoſuit, ſed etiam obſtetrix, quæ ei partum alienum attulit, capitali iudicio tenetur, *l. 2. D. de Carb. ed.*

* X. Necare [a] videtur non tantum is qui partum perfocat, ſed & is qui abiicit, & qui alimonia [b] denegat, & is qui publicis locis miſericordiæ cauſa exponit, quam ipſe non habet.

[a] L. 4. D. de agnoſ. libe. [b] alias, alimoniam.

XXVI.

Quemadmodum filij ſui iuris efficiuntur.

I. PATER ab hoſtibus captus deſinit habere filios in poteſtate: poſtliminio vero reuerſus, tam filios, quam omnia ſui iuris in poteſtatem recipit, ac ſi numquam ab hoſtibus captus ſit.

Captiuitate ſuſpenditur potius patria poteſtas, quam

quam ſoluitur, propter ſpem poſtliminij, quo iure omnia priſtina iura recipiuntur, *§. ſi ab hoſtib. quib. mod. ius pot. ſol.*

II. Singulæ emancipationes vel iiſdem, vel aliis teſtibus fieri poſſunt, vel eodem die, vel intermiſſo tempore.

Filius tribus emancipationibus, & tribus manumiſſionibus ſui iuris fit ex XII. tab. Poſſunt autem ſingulæ fieri vel eodem die, vel diuerſis: & vel iiſdem, vel aliis teſtibus. Hanc igitur ſententiam ad ſolum filium referimus: nam in ceteris liberis vna emancipatio ſufficit, vt in Fragm. Vlpiani oſtendit tit. 23.

III. Emancipatio etiam die feriato fieri poteſt.

Vt quocunque loco emancipatio fieri poteſt, *l. emancipari, D. de adopt.* ita & quocunque die, *l. actus, C. de fer. l. 1. C. Th. eod. tit.* Sed id iure antiquo ipſo iure permiſſum fuiſſe non videtur, niſi publicæ vtilitatis cauſa, ne ſemel data libertas euaneſceret. Varro lib. V. de ling. Latina. *Nefaſti per quos dies nefas fari prætorem* DO, DICO, ADDICO: itaque non poteſt agi. Neceſſe eſt aliquo eorum vti verbo cum lege quid peragitur. Quod ſi imprudens id verbum emiſit, aut quem manumiſit, ille nihilominus eſt liber, ſed vitio: vt magiſtratus vitio creatus, nihilo ſecius magiſtratus.

IV. Apud magiſtratus municipales, ſi habeant legis actionem, emancipari & manumitti poteſt.

Non omnis magiſtratus municipalis legis actionem habet: & ideo nec apud omnem magiſtratum municipalem emancipationes, vel manumiſſiones fieri poſſunt. Nam ei apud quem fiunt, vt data ſit legis actio omnimodo exigimus, *l. 4. D. de adopt. l. vlt. C. de vind. lib.*

V. Filiusfamilias emancipari inuitus non cogitur.

Filiumfamilias inuitum non emancipari Iuſtinianus tradit in Nou. LXXXIX.

* VI. Adoptare [a] quis nepotis loco poteſt, etiamſi filium non habet.

VII. Eum quem quis adoptauit, emancipatum, vel in adoptionem datum iterum non poteſt adoptare.

[a] Hæ ſent. 6. & 7. extant in l. 37. D. de adopt.

XXVII.

De adulteriis.

* I. CAPITE ſecundo legis Iuliæ de adulteriis permittitur patri tam adoptiuo quam naturali, adulterum cum filia, cuiuſcunque dignitatis, domi ſuæ, vel generi ſui deprehenſum ſua manu occidere.

* II. Filiusfamilias pater ſi filiam in adulterio deprehenderit, verbis quidem legis prope eſt vt non poſſit occidere: permitti tamen ei debet vt occidat.

* III. Capite quinto legis Iuliæ cauetur vt adulterum deprehenſum viginti horis adteſtando vicinos retinere valeat.

* IV. Maritus in adulterio deprehenſos non alios quam infames & eos qui corpore quæſtum faciunt ſeruos etiam, excepta vxore quam prohibetur, occidere poteſt.

Prior. Tom. I.

A * V. Maritum qui vxorem deprehenſam cum adultero occidit, quia hoc impatientia iuſti doloris amiſit, leuius puniri placuit.

* VI. Occiſo adultero dimittere ſtatim maritus debet vxorem, atque ita triduo proximo profiteri cum quo adultero, & in quo loco vxorem deprehenderit.

* VII. Inuenta [a] in adulterio vxore maritus ita demum adulterum occidere poteſt, ſi eum domi ſuæ deprehendat.

[a] In editione Cuiacij ita legebatur:

Inuentam in adulterio vxorem maritus ita demum occidere poteſt, ſi adulterium domi
B ſuæ deprehendat.

Ex M. Catone Gellius refert lib. X. in adulterio deprehenſam vxorem ſine iudicio impune necari. Et Caſſiodorus lib. I. Var. *Pro amore*, inquit, *pudicitiæ porrigere ferrum maritis, non eſt leges calcare, ſed condere:* Idem Rothar. Rex Longobardorum probat in *l. 2. de adulterio*, & Rogerius Siciliæ rex *tit. de pœn. vir. in adul. dep.* At certe licet iure Romanorum impune occidatur vxor in adulterio deprehenſa, quantum ad legem Corneliam de ſicariis, punitur tamen maritus alio modo, *l. 1. §. vlt. D. ad l. Corn. de ſic. l. ſi adulterium §. Imperatores, D. de adult. coerc.* Non poteſt igitur vxorem in adulterio deprehenſam occidere: at adulterum domi ſuæ deprehenſum occidere poteſt, nec
C tamen quemlibet, *l. marito, D. de adult. coerc.* Itaque ſic hoc in loco crediderim Paulum ſcripſiſſe, *Inuentum in adulterio vxoris.* Vel, *Inuenta in adulterio vxore maritus ita demum adulterum occidere poteſt, ſi eum domi ſuæ deprehenderit.*

VIII. Eum, qui deprehenſam in adulterio vxorem non ſtatim dimiſerit, reum lenocinij poſtulari placuit.

Si in adulterio deprehenſam vxorem maritus retinuerit, nec ſtatim dimiſerit, lenocinij reus poſtulari poteſt, *l. 2. C. ad l. Iul. de adult.*

* IX. Duos vno tempore vxoris adulteros accuſari poſſe ſciendum eſt, plures vero non
D poſſe.

* X. Cum his quæ publice mercibus, vel tabernis exercendis procurant, adulterium fieri non placuit.

* XI. Qui maſculum liberum inuitum ſtuprauerit, capite punitur.

* XII. Qui voluntate ſua ſtuprum flagitiumque impurum patitur, dimidia parte bonorum ſuorum multatur, nec teſtamentum ei ex maiore parte facere licet.

* XIII. Adulterij conuictas mulieres dimidia parte dotis & tertia parte bonorum ac relegatione in inſulam placuit coërceri: adulteris vero
E viris pari in inſulam relegatione dimidiam bonorum partem auferri dummodo in diuerſas inſulas relegentur.

* XIV. Inceſti pœnam, quæ in viro in inſulam deportatio eſt, mulieri placuit remitti, hactenus tamen, quatenus lege Iulia de adulteriis non apprehenditur.

* XV. Ancillarum ſane ſtuprum niſi deteriores fiant ac per eas ad dominam affectet, citra noxam habetur.

XVI. Serui tam mariti, quam vxoris in cau-

ſa adulterij torqueri poſſunt, nec his libertas A ſub ſpecie impunitatis data valebit.

XVII. In cauſa adulterij dilatio poſtulata impartiri non poteſt.

In crimine adulterij nulla dilatio datur, niſi, vt hoc in loco Paulus adiecerat (quemadmodum conſtat ex *l. in crimine, D. de adult. coërc.* in cuius inſcriptione pro lib. primo, legendum reor, lib. ſecundo) vt perſonæ exhibeantur, aut iudex ex qualitate negotij motus hoc cauſa cognita permiſerit. Puto hoc quoque loco non, *impartiri*, vel, vt alij codices habent, *impediri*, ſed, *impetrari*, eſſe legendum, vt in *l. miles §. defuncto, D. de adult. coërc.*

XXVIII.

De excuſationibus tutorum.

I. INimicitiæ capitales, quas quis cum patre pupillorum habuit, à tutelis excuſant, ne paterno inimico pupilli committantur.

Si quis ad extremam perniciem ſpectantes inimicitias cum patre pupillorum habuerit, nec reconciliatio interuenerit, à tutela excuſatur, *§. inimicitiæ, de excuſ. tutor.* vbi nos hæc ſententia vti accipienda ſit, ſatis, vt arbitror, fideliter expoſuimus.

II. Ad curam eius cuius quis tutelam adminiſtrauit, inuitus vocari non poteſt.

Is qui tutelam geſſerit inuitus non cogitur & curam adminiſtrare, niſi libertus ſit, *l. libertos, l. curator, C. de excuſ. tut.*

* III. Quinquaginta[a] dierum ſpacium tantummodo ad conteſtandas excuſationum cauſas pertinet: peragendo enim negotio ex die nominationis continui quatuor menſes conſtituti ſunt.

[a] Hæc ſententia 3. ſumpta eſt ex l. 38. D. de excuſ. tut.

* IV. Poſt ſuſceptam[b] tutelam cæcus, aut ſurdus, aut mutus, aut furioſus, aut valetudinarius, deponere tutelam poteſt.

* V. Paupertas quæ operi & oneri tutelæ impar eſt, ſolet tribuere vacationem.

[b] Hæ 2. poſtremæ ſententiæ extant in lege 40. D. eod. tit.

XXIX.

De potioribus nominandis.

I. NOn recte potiorem videtur nominare, qui cauſam nominati potioris non expreſſerit.

Tutela eſt munus publicum. Ad munera publica vocati ſolent nominare potiores, *l. 1. C. de pot. ad mun. nom. l. ad ſubeunda, C. de decur. l. honores, D. eod. tit.* iique nominatores perinde tenentur, ac ſi fideiuſſiſſent. Sic igitur & ad tutelam nominantur potiores, *l. 2. D. de fideiuſſ. & nomin. tut.* Is autem videtur potiorem nominare, qui cauſam qua ſit potior exprimit.

II. Potior quis eſſe debet, non ſolum gradu generis, ſed & ſubſtantia rei familiaris.

Cum quis ſit potior quæritur, facultates potius ſpectamus, quam propinquitatem generis. Nominandi igitur ſunt non tam propinquiores, quam locupletiores.

XXX.

Qui potior nominari non poſſit?

Legendum eſt ex libris ſcriptis, *Qui potiores nominare non poſſunt,* quod & ſubiecta ſententia indicat.

I. LIbertus, quem pater tutorem dedit, ſi minus idoneus dicatur, excuſari quidem non poteſt, ſed adiungi illi curator poteſt.

Libertus patroni, patronæve liberis tutor eſſe cogitur ex S. C. nec ſe excuſare poteſt potioribus nominatis, *l. libertos, C. de excuſ. tut.* Sed ſi minus ſit idoneus, B ei non quidem tutor, quia tutorem habenti tutor non datur, ſed curator adiungitur.

XXXI.

Ad orationem diui Seueri.

Exiſtimo hanc inſcriptionem eſſe valde corruptam. Quidam codices habent, *De ratione diui Seueri:* ſed ſubiecta ſententia indicat legendum eſſe, *De rationibus diſtrahendis:* quæ actio in duplum lege XII. tabul. prodita eſt. Nec vlla eſt oratio diui Seueri quæ ad eam iuris ſpeciem pertineat. Inde & in libris ſcriptis ſic hunc titulum interpretem expoſuiſſe reperi, id eſt, ſi tutor aliquid diſtraxerit. Diſtrahere autem rationes, eſt C conturbare rationes, vt diſtrahere funus in *l. 5. D. ad legem Iuliam de vi publica*, eſt turbare, vt ex lib. V. tit. eodem, inf. colligitur. Illud autem participium, diſtrahendis, præſentis temporis ſignificationem habet, vt cum dicimus, teſtamenti faciendi, litis conteſtandæ, rei iudicandæ tempore. Rationibus ergo diſtrahendis, id eſt, iam diſtractis & conturbatis.

I. DOlo tutoris curatoriſve detecto, in duplum eius pecuniæ condemnatione conueniuntur, qua minorem fraudare voluerunt.

Actione rationibus diſtrahendis in duplum ex XII. tabulis tenetur tutor qui pecuniam pupillarem interD cepit, abſtulit, furatus eſt, *l. tres tutores, D. de adminiſt. tut. l. 1. §. rationibus, D. de tut. & rat. diſt.* quæ actio etiam ad curatorem porrigitur. At de aliis furtis hic commode generalis titulus ſubiicitur.

* II. Poſtumo tutor[a] datus, non nato poſtumo, neque tutelæ, quia nullus pupillus eſt: neque pro tutore, quia nulla ſignificatio eſt: neque negotiorum geſtorum iudicio tenetur: quia adminiſtraſſe negotia eius, quia natus non eſſet, non videtur. & ideo vtilis in eum actio dabitur.

[a] Ex l. 24. D. de tut. & rat. diſtrah.

E

XXXII.

De furtis.

I. FVr eſt, qui dolo rem alienam contrectat.

Contractatio rei alienæ fraudulosa furem facit, *l. 1. D. de furt.*

II. Furtorum genera ſunt quatuor: manifeſti, nec manifeſti, concepti, & oblati. Manifeſtus fur eſt, qui in faciendo deprehenſus eſt, & qui intra terminos eius loci, vnde quid ſuſtu-

Digitized by Google

lerat deprehenſus eſt, vel antequam ad eum locum quo deſtinauerat, perueniret. Nec manifeſtus fur eſt, qui in faciendo quidem deprehenſus non eſt, ſed eum furtum feciſſe negari non poteſt.

Furtorum genera quatuor eſſe ait: ſed concepti, & oblati actioouin ſpecies potius ſunt furto cohærentes, quam furtorum geoera, §. *furtorum, de obl. quæ ex del. naſc.* Et ideo infenus concepti actionem, & oblati actionem dicit, oon conceptum, aut oblatum furtum. Manifeſti autem fures ſunt, qui deprehenduntur in faciendo! & finem faciendi interpretamur, cuio pettuſere quo deſtinauerant. Ex quo ſatis intelligitur qui nec manifeſti fures ſint, *l. nec manifeſtum, D. de furt.* Porro euenire poteſt, vt quis eiuſdem rei & manifeſtus & nec manifeſtus fur ſit, *l. vulgaris, D. de eod.*

Concepti actione is tenetur, apud quem furtum quæſitum, & inuentum eſt. Oblati actione is tenetur, qui rem furtiuam alij obtulit, ne apud ſe inueniretur.

Concepti actione tenetur is, apud quem res furtiua concepta, id eſt, qoærendo apprehenſa eſt, licet fur non ſit. Oblati, qui obtulit ne apud ſe conciperetur, §. *conceptum, de obl. quæ ex del. naſc.* Oblati ſimile iudicium propooitur in lege Salica tit. de Sepibus.

III. Furti actione is agere poteſt, cuius intereſt rem non perdidiſſe.

Is furti manifeſti, aut nec manifeſti actionem habet, cuios intereſt rem non ſubripi, ſi ex honeſta cauſa intereſt, & ſi faciendi furti tempore rem tenuit, *l. 10. l. 85. D. de furt.*

IV. Concepti is agere poteſt, qui rem concepit, & inuenit.

V. Oblati is agere poteſt, penes quem res concepta, & inuenta eſt.

Is concepti agit qui rem concepit. Oblati vero is apod quem concepta res eſt, §. *conceptum, de obl. quæ ex delic. naſc.*

VI. Manifeſti furti actio, & nec manifeſti, & concepti, & oblati heredi quidem competit, ſed in heredem non datur.

Furti actiones heredibus competunt, oon etiam in heredes, quia pœnales ſuot, §. *non autem, de perp. & temp. act.*

VII. Seruus qui furtum fecerit, damnumve dederit, niſi id pro ſui quantitate dominus ſarcire ſit paratus, noxæ dedi poteſt.

Actione furti, vel damni iniuria ex facto ſeruorom domini noxali actiooe teoentur: quod io tit. de nox. act. fuſius pertractatur.

VIII. Si ſeruus furtum fecerit, deinde manumiſſus fuerit, aut alienatus, cum ipſo manumiſſo, vel emptore agi poteſt. Noxa enim caput ſequitur.

Fure manumiſſo, noxalis actio incipit eſſe directa: fure vendito, noxalis actio transfertur in emptorem: quia noxa ſemper caput ſequitur, §. *omnis, de nox. act. l. 14. De obl. & act.*

IX. Filiusfamilias ſi furtum fecerit, deinde emancipetur, furti actio in eum datur, quia in omnibus noxa caput ſequitur.

Fure emancipato, noxalis actio incipit eſſe directa. Ergo ſi filiusfaoiilias furtum fecerit, pater noxali actiooe tenetur. Sed receptius eſt, vt patre filium oon defendente, in eum directa actio furti detur, *l. noxali, & l. prox. D. de nox. act. §. vlt. Inſtit. eod. tit.*

A X. Non tantum qui furtum fecerit, ſed etiam is cuius ope, aut conſilio furtum factum fuerit, furti actione tenetur.

Is etiam furti tenetur, cuius ope aut coosilio furtum factum eſt. Hoc genus actionis ſatis, vt arbitror, dilucide expoſuimus lib. IV. Inſtit. tit. I.

* XI. Rei hereditariæ antequam ab herede poſſideatur, furtum fieri non poteſt.

XII. Qui meretricem libidinis cauſa rapuit, & celauit, eum quoque furti actione teneri placuit.

Puto hoc in loco legendum eſſe, *Qui non meretricem,* vt in *l. fullo § qui ancillam, D. de furt.* quæ eſt ex hoc B libro. Nam qui meretricem rapuit, & celauit: nec furti tenetur, nec lege Fabia. Ex eodem loco, & ex eis libris quibus ſolæ interpretationes Seotentiarum Pauli continentur, & in eis tamen hæc verba integra leguntur, eſſe ea interpretis, non Pauli coniicio.

XIII. Furti manifeſti actio, præter pœnam quadrupli, ipſius rei perſecutionem genere vindicationis, & condictionis continet.

Furti manifeſti actio eſt in quadruplum ex iure prætorio, & meram pœnam contioet: extra pœnam eſt rei perſecutio, quam aut viodicando, aut coodicendo dominus poteſt auferre, §. *vlt. de obl. quæ ex del. naſc.*

XIV. Furti oblati actio aduerſus eum qui ob- C tulit tripli eſt pœna, & ipſius rei repetitio.

Gellius lib. XI. cap. 18. ſic ſcribit, furti coocepti, item oblati tripli pœna eſt. Et de his puto ſenſiſſe Gaium in *l. 3. D. qui ſatiſd. cog.* & hooc ipſum aoctorem *lib. 5. tit. de abact.* Hic autem male vulgo legitur, *Furti concepti*, idcirco emendauimus, *Furti oblati*: nam actione concepti qui obtulit, noo tenetur.

XV. Furti quocumque genere condemnatus famoſus efficitur.

Furtorum quatuor ſunt genera. Quocumque genere ſuo oomine damnatus famoſus eſt, *l. furti, D. qui not. inf.* quo io loco veriſimile eſt hæc Vlpianum addidiſſe, ſiue concepti, ſiue oblati.

XVI. Quæcumque in caupona, vel in meri- D torio ſtabulo, diuerſoriove perierint, in exercitores eorum furti actio competit.

In eom qui nauem, cauponam, vel ſtabulum exercet, in duplum eſt actio iure prætorio quaſi ex maleficio, ſi habitatorum, vel eorum quis furtum fecerit, quorum opera nauem, caupooam, ſtabulum exercet. Vectorum tamen, viatorumve factum non præſtat, *l. 1. D. furt. adu. nau. caup. ſtab.*

* XVII. Qui furtum quæſiturus eſt, antequam quærat debet dicere quid quærat, & rem ſuo nomine & ſua ſpecie deſignare.

XVIII. Rem pignori datam debitor creditori ſubtrahendo furtum facit, quam ſi & ipſe ſi- E militer amiſerit, ſuo nomine perſequi poteſt.

Furti tenetur debitor qui rem pigooratam creditori ſubtrahit: quam ſi poſtea, & ipſe furto amiſerit, nihilominus furti actiooem habet: atque ita hoc caſu fur furti agit, *l. itaque §. pen. D. de furt.* in quo negationem ſupereſſe notauimus lib. IV. Inſtit. tit. I.

XIX. Pater vel dominus de ea re quæ filiofamilias vel ſeruo ſubrepta eſt, furti agere poteſt. Intereſt enim ei deferri actionem, qui de peculio conuenitur.

Si res peculiaris ſubripiatur filiofamilias, vel ſeruo, actio furti patri, vel domino adquiritur, qui & de pe-

culio actiones pati ſolet: & ideo eius maxime intereſt A
rem peculiarem non ſubripi, *l. ſi quis vxori §. ſi ſeruus, D. de furt.*

xx. Si rem quam tibi commodaui, poſtea ſubripui, furti actio competere tibi non poterit: Rei enim noſtræ furtum facere non poſſumus.

Si is qui rem tibi commodauerit, eam ſubripiat, furti non tenetur: quia rei ſuæ furtum non fit, quæ tamen ratio interdum falſa eſt, vt in debitore pignus ſubtrahente ſuperius dictum eſt: & hoc quoque caſu nonnumquam commodator furti tenebitur, *l. creditoris §. dominus, l. ſi is qui rem commodaſſet, D. de furt.*

xxi. Si cum furtum quis quærit, damnum
iniuria dederit, actione legis Aquiliæ tenebitur. B

Quamuis in alienis ædibus furtum conquirere, & concipere liceat, ſi tamen quærendo damnum iniuria detur, legis Aquiliæ actionem dari placet. Nam & ſi magiſtratus damnum iniuria dederit, cum pignora ex lege capit, Aquilia locum habet, *l. quemadmodum §. magiſtratus, D. ad l. Aquil.*

xxii. Ob indicium comprehendendi furis præmium promiſſum iure debetur.

Indicia & *λύτρα* accipere turpe non eſt, ideoque repeti non poteſt quod ob eam cauſam datum eſt, *l. 4. §. vlt. D. de cond. ob turp. cauſ. l. falſus §. ſolent, D. de furt.* Quinimmo & ſi promiſſa ſint indicia, recte petuntur vel actione doli, vel actione in factum prætoria: puta, ſi inter nos ita conuenerit, vt ego furem in- C
dicarem, tu dares indicia, *l. ſolens, D. de præſcrip. verb.* vel actione ex ſtipulatu, ſi ſtipulatio interceſſerit.

xxiii. Siue ſegetes per furtum, ſiue quælibet arbores cæſæ ſint, in duplum eius rei nomine reus conuenitur.

De ſegetibus, arboribuſque cæſis lege xii. tab. prodita eſt actio, *l. 1. l. pen. D. de arb. fur. caſ.* vt Plin. lib. xvii. cap. 1. & lib. xviii. cap. 3. explicat. Sed in duplum redacta eſt edicto prætoris, vt oſtendit *l. furtim §. vlt. D. eod.* quæ ex libris ad edictum ſumpta eſt. Tunc vero maxime huic actioni locus eſt, cum furtim arbores cæſæ ſunt, etiamſi contrectatio, atque adeo furtum earum non interceſſerit, *l. furtim, l. fa-
cienda, D. eod.* Itaque in hac Pauli ſententia aut, *per* D
furtum, furtim interpretabimur, aut eos potius codices ſequemur, à quibus in Baſilienſi editione adnotatum eſt hæc verba, *per furtum*, abeſſe. Dupli actio in pubere ſegetem furtim cædente ex lege xii. tab. eſt, vt Plin. ſcribit. Sed eam, vt diximus, edictum ad omnes caſus porrexit.

* xxiv. Si ſeruum communem quis furatus ſit, ſocio quoque actio furti dabitur.

* xxv. Qui pro derelicto rem iacentem occupauit, furtum non committit, tametſi à domino derelinquendi animo relictam.

* xxvi. Si ſeruus furtum fecerit cum do-
mino, præter rei condictionem furti actio in do- E
minum datur.

* xxvii Fullo [a] & ſarcinator qui polienda vel ſarcienda veſtimenta acceperit, ſi forte his vtatur, ex contrectatione eorum furtum feciſſe videtur, quia non in eam cauſam ab eo videntur accepta.

[a] Hæ 4. ſequentes 27. Sentent. reperiuntur in l. 83. D. de furtis.

* xxviii. Frugibus ex fundo ſurreptis tam colonus quam dominus furti agere poſſit, quia vtriuſque intereſt rem perſequi.

* xxix. Qui ancillam non meretricem libidinis cauſa ſubripuit, furti actione tenebitur: & ſi ſuppreſſit, pœna legis Fabiæ coërcetur.

xxx. Qui tabulas cautioneſve ſubripuit, in adſcriptam ſummam furti actione tenebitur: Nec refert cancellatæ necne ſint: quia ex his debitum diſſolutum eſſe comprobari poteſt.

Integra hæc ſententia extat in *l. fullo §. vlt. D. de furt.* Ergo is, qui tabulas aut cautiones ſubripuit, non tantum pretij tabularum, ſed etiam ſummæ tabulis adſcriptæ, nomine furti tenetur. Eademque actio eſt, ſi tabulæ ſint cancellatæ, in pretium tabularum, & in id quanti intereſt creditoris tabulas cancellatas non ſubripi: quod ex eis aliquando calumniante debitore, & indebitum ſolutum eſſe contendente, debitum ſolutum eſſe comprobare poſſit, *l. qui tabulas, D. de furt.* Quidam codices habent, *quia ex his debitum diſſolutum intereſt comprobari*: quidam, *quia ex his debitum magis ſolutum eſſe comprobari poteſt.*

* xxxi. Qui ſeruo fugæ conſilium dedit, furti quidem actione non tenetur, ſed ſerui corrupti.

* xxxii. Res ſubrepta ſi in domini poteſtatem reuerſa ſit, ceſſat furti actio.

* xxxiii. Qui furandi animo conclaue effregit vel aperuit, ſed nihil abſtulit, furti actione conueniri non poteſt, iniuriarum poteſt.

* xxxiv. Qui rem ſuam furatur, ita demum furti actione non tenetur, ſi alteri ex hoc non noceatur.

xxxv. Seruus qui in fuga eſt, à domino quidem poſſidetur, ſed dominus furti actione eius nomine non tenetur, quia in poteſtate eum non habet.

Seruus fugitiuus, ſi nondum ab alio poſſideatur, à domino quidem poſſidetur: ſed ſi interim alteri furtum faciat, non tenetur dominus actione noxali, quia eum in ſua poteſtate non habet, *l. ſerui §. vlt. D. de furt. l. quotiens §. in poteſtate, D. de nox. act.* quod valde pugnat cum *l. ſi ſeruum ſeruum §. ſerui autem, D. ad leg. Aquil.* niſi hanc diſtinctionem adhibeamus. Aut ſeruus fugitiuus ab alio poſſidetur, aut non: Si ab alio non poſſidetur, dominus noxali actione non tenetur, quia exhibendi eius poteſtatem non habet, & hoc tranſlaticium eſt, vt noxalem actionem recuſare poſſit is, qui ſerui exhibendi poteſtatem non habet. Quod ſi ab alio poſſidetur bona fide, dominus noxali actione tenetur, quia iam à poſſeſſore repetendi ſerui poteſtatem habet: ipſe autem bonæ fidei poſſeſſor non tenetur. Et hoc dicimus cum debitum ſeruum actoris fieri volumus, alioquin bonæ fidei poſſeſſor certe noxali actione tenetur: ſed ſi in rem agat, exceptione repellitur, *l. bona fide, l. & generaliter, D. de nox. act.* Et ita hæc quæſtio, male ab interpretibus diſcuſſa, meo quidem iudicio, explicanda eſt.

* xxxvi. Si res vendita ante traditionem ſubrepta ſit, emptor & venditor furti agere poſſunt: vtriuſque enim intereſt rem tradi vel tradere.

* xxxvii. Si quid in naue rateve perierit furti actio in exercitorem nauis datur.

XXXIII.

De operis libertorum.

Libri ſcripti habent, *De operibus libertorum* [a], quod loqueodi genus probauimus in Fragm. Vlpiani tit. 19.

[a] alij vt hic.

I. EGENTEM patronum libertus obligatione doni, muneris, operarum ſolutus alere

A cogendus eſt pro modo facultatum ſuarum.

Si libertus doni, muneris, operarum obligatione liber dimiſſus ſit, ex lege Iulia de maritandis ordinibus, cuius verba referuntur in *l. qui libertinus, D. de oper. libert.* patrono quidem perinde denegabitur bonorum poſſeſſio cootra tabulas, ac ſi operas exegiſſet, aut vendidiſſet. Sed tamen egenti alimenta non denegabuntur, *l. libertus qui operarum, D. de oper lib.* eaque pro modo facultatum præſtabuntur, *l. ſi quis à liberis §. ſolent, D. de agn. & al. lib.*

LIBER TERTIVS.

TIT. I.

* *De bonorum poſſeſſionibus.*

I. QVOTIENS is [a] cui bonorum poſſeſſio ab altero poſtulata eſt, futere cœperit: magis probatum, ratum cum videri habuiſſe: rati enim habitio ad confirmationem prioris poſtulati pertinet.

II. Si is [b] cui ignotanti petita eſt bonorum poſſeſſio, deceſſerit: heres eius intra tempora petitionis ratam eam habere non poteſt.

[a] L. 16. D. de bon. poſſ.
[b] Ex l. 7. D. Rem ratam hab.

II.

De Carboniano edicto.

I. SI fratri puberi controuerſia fiat, an pro parte impuberis differri cauſa debeat, variatum eſt. Sed magis eſt, vt differri non debeat.

Omnino legeudum eſt, *Si fratri impuberi controuerſia fiat, an pro parte puberis, &c.* Puberi non datur bonorum poſſeſſio Carbooiana, *l. 3. §. puberi, D. de Carb. edic.* At ſi duobus impuberibus fiat eoottouerſia, & vnus pubuerit, alter non pubuerit, propter impuberem puberis conttouerſia differtur, *d. l. 3. §. ibidem Iulianus.* Quod hæc ſententia non ita obſeruari oſtendit, cum ab initio puberi ſimul & impuberi fit controuerſia: nec enim propter impuberem puberis controuerſia differtur. Igitur duobus impuberibus dator Carboniana, & quamdiu vel vnus impubes eſt, in alterius perſona Carboniana pubertate non finitur. At ſi puberi & impuberi controuerſia fiat, impuberi Carboniana datur, oon etiam puberi, propter impuberis fratris perſonam.

III.

De bonis liberti.

I. IN bonis liberti prior eſt pattonus, quam filius alterius patroni. Itemque prior eſt filius pattoni, quam nepos alterius patroni.

Patronus patroni filio, patroni filius pattoni nepoti obſtat: quia proximus quiſque ad hereditatem liberti vocatur, *l. ſi libertus præterito §. pen. D. de bon libert. l. pen. D. de adſig. libert. l. 4. de oper. lib.* neqoe lo-

B cus eſt edicto nouo, *l. 2. §. vlt. l. libertinus §. vlt. D. eod.* Item ad liberti paterni vel auiti bonorum poſſeſſiouem vocautur liberi qui ſunt in adoptiua familia, *l. patroni filia, C. eod.* Itemque concepti poſt mortem aoi, *l. Paulus §. Paulus, D. de bon. libert.* quæ tamen omnia io ſucceſſione ingenuorum non obſeruaotur.

II. Libertus duos patronos heredes inſtituit: alter eorum viuo liberto moritur. is qui ſupereſt, contra tabulas teſtamenti bonorum poſſeſſionem recte poſtulat.

Hanc ſenteotiam deprauatam eſſe manifeſtiſſimum eſt. Nec enim inſtitutis heredibus ſolet dari bonorum poſſeſſio contra tabulas. In quibuſdam codicibus legitur, *duos patronos habere inſtituit*, malim *duos patro-*
C *nos habuit, alter eorum viuo liberto moritur, &c.* Hic erit ſenſus, Si ex duobus patronis alter viuo liberto deceſſerit, ei ſoli qui ſuperuixerit partis vtrique debitæ bonorum poſſeſſionem contra tabulas dari, *l. communi, D. de bon. libert.* quæ vti diſpungenda ſit, lib. 1. Obſer. oſtendi cap. 14.

III. Libertorum hereditas in capita non in ſtirpes diuiditur: & ideo ſi vnius patroni duo ſint liberi, alterius quatuor, ſinguli viriles, id eſt, æquales portiones habebunt.

Liberi patronorum hereditatem liberti inter ſe diuidunt in capita, non in ſtirpes, *l. ſi libertus præterito §. vlt. D. de bon. libert.* quod in ingenuorum ſucceſſione non ſemper obſeruatur.

D IV. Patronus, vel patroni liberi ex parte dimidia heredes inſtituti, æs alienum liberti pro portionibus exoluere cogantur.

Patrono, liberiſve patroni debetur ſemis bonorum ex lege Papia. Igitur ſi ex ſemiſſe patronus inſtituatur, ſatisfactum ei eſt. At neceſſe eſt vt pro ſemiſſe æs alienum exoluat: Nam bona deducto ære alieno intelliguntur. Credo ſub hoc titulo etiam poſitam fuiſſe ſententiam *l. ſicut, D. de iur. patr. & l. liberto per obreptionem, D. de bon. libert.*

* V. Sicut [a] teſtamento facto decedente liberto poteſtas datur pattono, vel libertatis cauſa impoſita petere, vel partis bonorum poſſeſſio-
E nem: ita & cum inteſtato deceſſerit, earum rerum electio ei maneat.

* VI. Liberto [b] per obreptionem adrogato, ius ſuum pattonus non amittit.

[a] Ex l. 20. D. de iure patro.
[b] Ex l. 49. D. de op. libert.

I V.

De lege Fabiana.

Lex pro edicto ſumitur, vt in *l. 1. §. 1. D. vnd. cogn.* & apud Ciceronem, Lex annua: apud Vartonem, Lex prætoria.

1. **E**A quæ in fraudem patroni à libero quoquomodo alienata ſunt, Fabiana formula tam ab ipſo patrono, quam à liberis eius reuocantur.

Libertates datæ in fraudem patroni ipſo iure nullæ ſunt, id eſt, ex lege Ælia Sentia auctore Vlpiano in Fragm. Ceterarum rerum alienatio non prohibetur, ſed reſcinditur per actionem Fabianam ſiue Caluiſianam, quæ etiam liberis patroni dantur, *l. 1. §. pen. D. ſi quid in fraud. patr. fac. ſit.*

* II. Heres ſeruum [a] proprium quem teſtator legauerat, manumittendo nihil agit: quia ſcientiæ vel ignorantiæ eius nullam placuit admitti rationem.

[a] Ex l. 28. D. qui & à quibus man.

V.

De teſtamentis.

1. **T**Estamentvm facere poſſunt maſculi poſt completum quartumdecimum annum, feminæ poſt duodecimum.

Maſculi à quartodecimo anno, feminæ à duodecimo completo teſtamentum facere poſſunt, *l. à qua ætate, D. qui teſtam. fac. poſſ.* Pupilli igitur teſtamentum facere non poſſunt: Quod remiſſum olim fuit pupillis tribunis militum, *l. vlt. C. de teſtam. mil.* & à Conſtantino, pupillis profitentibus cœlibatum, auctore Sozomeno & Nicephoro.

II. Spadones eo tempore teſtamentum facere poſſunt, quo plerique pubeſcunt, id eſt, anno decimo octauo.

Plenæ pubertati datus eſt annus decimus octauus, *§. minorem, de adopt.* Ea ætate ſpadones teſtamentum facere poſſunt, id eſt, caſtrati. Omnino enim numquam fuere prohibiti, *l. 6. D. de lib. & poſt.* Sed hodie conſtitutum eſt, vt eunuchi exemplo ceterorum teſtamentum facere poſſint, *l. eunuchis, C. qui teſtam. fac. poſſ.* id eſt, anno XIV.

III. Filiusfamilias, qui militauit de caſtrenſi peculio tam communi, quam proprio iure teſtamentum facere poteſt. Caſtrenſe autem peculium eſt, quod in caſtris adquiritur, vel quod proficiſcenti ad militiam datur.

Filiusfamilias de caſtrenſi peculio poſt miſſionem iure communi teſtatur, iure ſingulari in militia. Caſtrenſe autem peculium eſt quod occaſione militiæ adquiritur, *l. 4. l. caſtrenſe, D. de caſtr. pecul. l. ſi filius, C. fam. erciſc.* id Græci ἰδιόκτητον vocant: quaſi caſtrenſe, οἷον ἰδιόκτητον, de quo etiam filiusfamilias ea conſtitutionibus libere teſtari poteſt.

IV. Cæcus teſtamentum facere poteſt, quia accire poteſt adhibitos teſtes, & audire ſibi teſtimonium perhibentes.

Cæcus qui intelligit quid agatur, teſtamentum facere poteſt, quia teſtes accipere poteſt. Sunt namque acciendi, & rogandi teſtes ab ipſo teſtatore, *l. heredes*

A *§. pen. D. qui teſt. fac. poſſ.* Poteſt item audire ſibi teſtimonium perhibentes, quos vtique vt exaudiat neceſſe eſt: vt in ſurdo apparet, qui etiam ſublato teſtamento per æs & libram, ob eandem rationem teſtari non potuit, *l. pen. D. vnde cog.* Neceſſe, inquam, eſt exaudiri teſtes, cum & ita eos teſtator appellet, *Vos Quirites teſtimonium perhibetote*, auctore Vlpiano in Fragm. tit. 20. lego, *perhibetote* non *prebitote*, ex Iſidoro. Apuleius lib. 11. de Aſino aureo: *Introductis quibuſdam ſeptem teſtibus obteſtata fidem præſentium ſingula demonſtrat anxie, verba concepta de induſtria quodam tabulis prænotante: Ecce*, inquit, *naſus integer, incolumes oculi, ſalua aures, illibata labia, mentum ſolidum. Vos in hanc rem boni Quirites teſtimonium perhibetote.* B Ar, vt ad cæcum redeatur, his verbis Paulus oſtendere voluit, nihil eſſe quo cæcus teſtamentum facere prohibeatur. Et hodie cæco etiam licet teſtamentum facere ea forma quæ præſcripta eſt in *l. hac conſultiſſima, C. qui teſtam. fac. poſſ.*

* V. Qui [a] manus amiſit, teſtamentum facere poteſt, quamuis ſcribere non poſſit.

[a] Ex l. 10. D. qui teſtam. fac. poſſunt.

VI. Furioſus tempore intermiſſi furoris teſtamentum facere poteſt.

Furioſus iure teſtatus videtur, ſi eo tempore fecerit teſtamentum, quo furor eius intermiſſus eſt, *§. furioſi, quib. non eſt perm. fac. teſtam. l. furioſum, C. qui teſtam. fac. poſſ.*

C VII. Mulieri quæ luxurioſe viuit bonis interdici poteſt.

Meretrici bonis interdicitur. Extat hæc ſententia in *l. & mulieri, D. de cur. fur.* quam ego in vno tantum, ſed eo tamen peruetuſto codice ſcripto hoc loco poſitam inueni.

* VIII. In bonis curatoris priuilegium furioſi furioſæve ſeruatur. Prodigus & omnes omnino, etiamſi in edicto non ſit eorum mentio, in bonis curatoris decreto priuilegium conſequuntur.

IX. Moribus per prætorem bonis interdicitur, hoc modo: Qvando tva bona paterna avitaqve neqvitia [b] tva disperdis, liberosqve tvos ad D egestatem perdvcis, ob eam rem [c] tibi ea re commercioqve interdico.

Quoniam is cui bonis interdictum eſt, teſtamentum facere non poteſt, ideo ſub hoc titulo explicatur quemadmodum fiat bonorum interdictio per prætorem. Ait autem eam moribus fieri: alibi, lege fieri dicitur. Sed cœpit à moribus primùm, deinde tranſlata eſt in XII. tab. *l. 1. D. de cur. fur.* M. Tul. in Catone maiore: *Vt quemadmodum*, inquit, *noſtro more male rem gerentibus patriis bonis interdici ſolet.* Fit autem his verbis, *Quando tua bona paterna, auitáque*, &c. Antea legebatur, *habitáque*, pro, *auitaque.* Sic in *l. priuilegio, C. de decur.* vbi pro, *aſſuetus*, veteres lib. E habent, *habitus*, id eſt, auitus, rectiſſime: Hic enim eſt legis ſenſus, Auo decurione, patre milite, vel patre decurione, auo milite natum, curiam vtrobique ſequi potius quam militiam. Sic Cic. de Senect. *Arbitror te audire Scipio hoſpes tuus habitus Maſiniſſa.* Scriptum enim eſt antiquo more habitus, pro auitus: quod nec Planudes qui νομιζομένως vertit, nec cæteri interpretes intellexerunt. Sic Valerius lib. VI. cap. Libere dicta aut facta, de eodem Scipione loquens: *Recens*, inquit, *ipſius victoria Numantina, & patris Macedonica, deuicta Carthaginis ſpolia habitæ, ac duorum regum Syphacis & Perſei ante triumphales currus catenæ, ceruices totius tunc fori clauſerunt.* Sic Tullij in-

ſcripta eſt oratio pro Cluentio Habito, id eſt, Auito, vt Flor. eſt ſcriptum in *l. Cicero, D. de pœn.* Habitus enim ſi penultimam corripias, nomen Romanum non eſt. Sic Obſeru. 1. oſtendimus, *Habe* ſcribi pro *Aue.* Sic in libro Ciceronis de Vniuerſitate, *Sin minus*, inquit, *id quod habemus animo conſequimur*: quem locum nemo adhuc intellexit, aut repurgauit. Scribit autem, *habemus*, pro *auemus.* Item ſcripſerat, *omnino*, quod his Græcis reſpondet [illegible], non *animo.* Error natus eſt ex his notis, *animo, omnino.* Sed ad rem: neque enim illud omittendum eſt, in quibuſdam Codicibus hac in formula interdictionis pro *ea re*, legi *are*: non omnino male. Alij habent, *ab ea re tibi, commercioque interdico.*

[b] Nequitia ſignificat prodigalitatem. Cicero pro Cluentio: *Brutum hominem ſapientem, quod filij nequitiam videret.*

[c] Vt in formula miſſionis: *ob eas res abeſſe iubeo.*

x. Qui ab hoſtibus captus eſt, teſtamentum quaſi ſeruus facere non poteſt, Sane valet teſtamentum id quod ante captiuitatem factum eſt, ſi reuertatur, iure poſtliminij: aut ſi ibidem decedat, beneficio legis Corneliæ: qua lege etiam legitimæ tutelæ, hereditateſque firmantur.

Eius qui apud hoſtes eſt, teſtamentum quod ibi fecit, non valet: ſed quod dum in ciuitate fuerat, fecit, ſi redierit, iure poſtliminij, ſi ibi deceſſerit, ex lege Cornelia valet, *§. vlt. quib. non eſt perm. fac. teſt.* Quidam putant poſtliminium per errorem dixiſſe Impp. legem Corneliam in *l. captiuum, C. de poſtl. reu. & redemp. ab hoſt.* ſed falluntur: quoniam ibi lex Cornelia non ad reuerſum filium, ſed ad patrem referenda eſt, qui deceſſit apud hoſtes, vt in *l. vlt. C. quib. ex cau. maior. in integ. reſtit.* At non tantum teſtamentarias lex Cornelia, ſed etiam legitimas hereditates, tutelaſque confirmat *l. bona in princ. D. de cap. & poſtl. l. 1. §. 1. D. de ſuis & legit. hered.*

xi. In inſulam relegatus, & in opus publicum ad tempus damnatus, quia retinet ciuitatem, teſtamentum facere poteſt, & ex teſtamento capere.

In inſulam relegatus capite non minuitur, & ideo teſtamentum facere poteſt, *l. eius §. ſed relegati, D. qui teſtam. fac. poſſ. l. relegatorum §. fine, D. de interd. & releg.* Eademque ratio eſt in opus publicum ad tempus dati, *l. capitalium §. cetera pœna, D. de pœn.* quod male Anianus de damnato in metallum ad tempus interpretatur. Hic enim mediam capitis deminutionem patitur.

xii. Plures quam ſeptem ad teſtamentum adhibiti non nocent. Superflua enim facta prodeſſe, iuri tamen nocere non poſſunt.

Plures quam ſeptem teſtes in teſtamentis adhiberi poſſunt, *l. heredes §. 1. D. qui teſtam. fac. poſ.* Idque, licet ſuperfluum ſit, prodeſſe potius, quam nocere debet. Iuri enim noſtro ſuperflua non nocent.

xiii. In aduerſa corporis valetudine mente captus, eo tempore teſtamentum facere non poteſt.

Ægrotus, qui non eſt in poteſtate mentis ſuæ, vt fere fit in graui periculoſoque morbo, teſtamentum facere non poteſt. Extat hæc ſententia in *l. in aduerſa, D. qui teſt. fac. poſſ.*

xiv. Prodigus recepta vitæ ſanitate ad bonos mores reuerſus, & teſtamentum facere, & ad teſtamenti ſollemnia adhiberi poteſt.

Prodigus cui moribus bonis interdictum eſt, nec teſtamentum facere, nec teſtis ad teſtamentum adhiberi poteſt, *l. is cui, D. qui teſtam. fac. poſſ.* At ſanis moribus receptis, ſicut ipſo iure deſinit eſſe in poteſtate

A curatoris, *l. 1. D. de cur. fur.* ita ſtatim & teſtamentum facere, & teſtis ad teſtamentum adhiberi poteſt.

xv. Ex his qui ad teſtamentum adhibentur, ſi qui ſint qui Latine neſciant, vel non intelligant, ſed tamen ſentiant cui rei ſint adhibiti, non vitiant teſtamentum.

Teſtamenta Latine fiebant, vt oſtendi in Fragm. Vlpiani tit. 25. Ex teſtibus autem ſi qui ſint qui Latini ſermonis cognitionem non habeant, non vitiatur teſtamentum, dummodo cui rei adhibeantur, intelligant, *l. qui teſtamento §. vlt. qui teſtam. fac. poſſ.*

* xvi. Singulos [d] teſtes, qui in teſtamento adhibentur, proprio chirographo adnotare conuenit, quis, & cuius teſtamentum ſignauerit.

B * xvii. Repetundarum [e] damnatus nec ad teſtamentum, nec ad teſtimonium adhiberi poteſt.

* xviii. Hermaphroditus an ad teſtamentum adhiberi poſſit, qualitas ſexus incaleſcentis oſtendit.

* xix. Vxori [f] legatum in alieno teſtamento ſcribere non prohibemur.

* xx. Qui ſe filio teſtatoris impuberi tutorem adſcripſit, etſi ſuſpectus eſſe præſumitur, quod vltro tutelam videbitur affectaſſe: tamen ſi idoneus eſſe adprobetur, non ex teſtamento, ſed

C ex decreto tutor dandus eſt. Nec excuſatio eius admittetur: quia conſenſiſſe videtur voluntati teſtatoris.

[d] Ex l. 30. D. qui teſtam. facere poſſunt.

[e] Hæ ſent. 17. & 18. extant in l. 15. D. de teſtibus.

[f] Hæ duæ ſententiæ 19. & 20. extant in l. 18. D. ad leg. Cornel. de fal.

VI.

* *De inſtitutione heredum.*

i. CONDICIONVM duo ſunt genera: aut enim poſſibilis eſt, aut impoſſibilis. Poſſibilis eſt, quæ per rerum naturam admitti po-

D teſt: impoſſibilis, quæ non poteſt. Quarum altera ex euentu expectatur, altera ſubmouetur.

Loquitur Paulus de condicionibus inſtitutionum, & poſſibilem expectari ait, impoſſibilem pro non ſcripta haberi, *§. impoſſibilis, de hered. inſtit.* definitque poſſibilem ita, cui rerum natura impedimento non eſt, quominus exiſtat: contra impoſſibilem, cui rerum natura impedimento eſt, *§. ſi impoſſibilis, de inutil. ſtip.*

ii. Condiciones contra leges, & decreta principum, vel bonos mores, adſcriptæ nullius momenti ſunt, veluti, SI VXOREM NON DVXERIS, SI FILIOS NON SVSCEPERIS,

E SI HOMICIDIVM FECERIS, SI BARBARO HABITV PROCESSERIS, & his ſimilia.

Vt impoſſibiles condiciones, ita quæ contra leges vel decreta principum, vel contra bonos mores ſunt, pro non ſcriptis habentur, nec inſtitutionem extranei vitiant, *l. condiciones, D. de cond. inſt.* At ſi filiusfamilias fuerit inſtitutus ſub condicione impoſſibili, vel probroſa, vel legibus interdicta, in eo hæc primum occurrit ratio, quæ efficit vt inſtitutio non valeat, quia poteſtatiua condicio non eſt: qua ratione abrepta filius ab inteſtato rem vindicabit, *l. filius, D. de*

cond. inſtit. & hæc eſt proximior ratio. Sequenti ratione, quod ſcilicet impoſſibilis ſit condicio, ſolus extraneus vtitur: qua fit vt perinde admittatur ac ſi pure inſtitutus eſſet. Hæ autem condiciones, SI VXOREM NON DVXERIS, SI FILIOS NON SVSCEPERIS, quarum hic Paulus meminit, ſunt contra leges Iuliam & Papiam.

III. Quotiens non apparet quis ſit heres inſtitutus, inſtitutio non valet. Quod euenit, ſi teſtator plures amicos vnius nominis habeat.

Si Titius heres inſtitutus ſit, & duo eiuſdem nominis amici teſtatoris ſint, nec appareat de quo ſenſerit, neuter eſt heres, *l. in tempus* §. *1. D. de her. inſtit.*

IV. Heredes aut inſtituti, aut ſubſtituti dicuntur. Inſtituuntur primo gradu: Subſtituuntur ſecundo vel tertio ſcripti.

Idem Modeſtinus ſcribit in *l. 1. D. de vulg. & pup. ſubſt.* ex qua maxime vellem hinc tolli verbum, *ſcripti*. At, vt Paulus ait, primo gradu eſt inſtitutus, ſecundo ſubſtitutus, tertio ſubſtituti ſubſtitutus, ſequentibus gradibus ſcripti, ſubſtituti etiam appellantur. Igitur inſtitutio eſt primi gradus, Subſtitutio eſt ſecundi gradus, vel ſequētium inſtitutio. Gaius ita definit in Inſtitutionibus: Secundi heredis inſtitutio. Et hoc etiam quaſi ambitu verborum Paulus ſubſtitutionem ſignificauit in *l. ex facto* §. *Lucius, D. de vulg. ſubſt.* Sed alia eſt ſubſtitutio ſecundi gradus, alia ſequentium: alia inſtitutionem, alia ſubſtitutionem ſequitur: illa definitur à Gaio, hæc non item.

V. Subſtituere quis pure & ſub condicione poteſt, & tam ſuis quam extraneis, tam puberibus, quam impuberibus.

Subſtitutio aut pure fit, aut ſub condicione. Pure ſic, SI PRIMVS HERES NON ERIT, SECVNDVS HERES ESTO: SI FILIVS MEVS HERES ERIT, ET INTRA PVBERTATEM DECESSERIT, SEIVS HERES ESTO. Sub condicione hoc modo, SI PRIMVS HERES NON ERIT, SECVNDVS, SI NAVIS EX ASIA VENERIT, HERES ESTO: SI TITIVS MIHI HERES ERIT, IDEM FILIO MEO IMPVBERI HERES ESTO, *l. qui liberis, l. vlt.* §. *1. D. de vulg. ſubſt.* At Anianus hic ſubſtitutum pure eum eſſe interpretatur, cui datus non eſt ſubſtitutus. Contra eum cui datus eſt ſubſtitutus, ſub condicione ſubſtitutum eſſe, & tertio gradu ſcriptum proprie ſcriptum appellari: quod totum aperte falſum eſt. Porro Paulus ait, ſubſtitutionem tam ſuis fieri quam extraneis, & tam puberibus quam impuberibus. Suis vel extraneis heredibus puberibus fit vulgaris: Suis impuberibus, vulgaris aut pupillaris: Extraneis impuberibus vulgaris tantum.

VI. In quot vult vncias teſtator hereditatem ſuam diuidere poteſt. Impleto aſſe, ſine parte heredes inſtituti ad prioris aſſis ſemiſſem æquis portionibus veniunt.

Aſſis diſtributio ſolet fieri in 12. vncias: poteſt tamen teſtator, vel in plures vel in pauciores vncias hereditatem diuidere, *l. interdum* §. *paterfamilias, D. de hered. inſtit.* At ſi aſſe expleto heredes ſine parte inſtituat, hi alium aſſem occupant, vel ad ſolemnem aſſis diſtributionem ratione reducta, ad prioris aſſis ſemiſſem æquis portionibus veniunt. Recte notat Anianus, ſecus eſſe ſi expleto aſſe ita ſcripſerit, EX RELIQVA PARTE ILLI HEREDES SVNTO, *l. item quod* §. *pen. D. de hered. inſtit.*

VII. Seruus alienus cum libertate heres inſtitutus, inſtitutionem non infirmat: ſed libertas, vt alieno, ſuperuacue data videtur.

Si ſeruum alienum liberum & heredem eſſe iuſſi, hereditatis datio valet, libertatis datio non valet, quoniam ſeruo alieno libertas inutiliter datur, ideoque ſi is poſtea meus effectus ſit, neutrum valet, *l. ſi alienum, D. de her. inſtit.*

VIII. Filio & extraneo æquis partibus heredibus inſtitutis, ſi præterita adcreſcat, tantum ſuo auocabit quantum extraneo. Si vero duo ſint filij inſtituti, ſuis tertiam, extraneis dimidiam tollit.

Filia præterita non infirmat teſtamentum, ſed ſcriptis heredibus adcreſcit, ſuis in virilem, extraneis in dimidiam, auctore Vlpiano in Fragm. tit. 22. Theophilo in §. *1. de exhered. lib.* Sed ſi vna extraneus & ſuus heredes ſcripti ſint, eadem ratione ſingulis adcreſcit ad virilem: & ſi plures extranei, pluresque ſui, extraneis ad dimidiam, ſuis ad virilem. Item ſi duos filios, vnum extraneum, huic ad ſemiſſem, illis ad trientem. Sed hoc ius eſt à Iuſtiniano ſublatum.

* IX. Filiusfamilias [a] ſi militet, vt paganus nominatim à patre aut heres ſcribi aut exheredari debet: iam ſublato edicto diui Auguſti, quo cautum fuerat, ne pater filium militem exheredet.

[a] Ex l. 26. D. de lib. & poſtum.

* X. Pater quotiens [b] filio mandat adire, certus eſſe debet, an pro parte an ex aſſe: & an ex inſtitutione, an ex ſubſtitutione, & an teſtamento, an ab inteſtato filius ſuus heres exiſtat.

* XI. Mutus pater vel dominus, filio vel ſeruo heredibus inſtitutis, magis eſt vt ſi intellectu non careat, nutu iubere poſſit adire hereditatem, vt ei iure eius commodum quæri poſſit, quod facile explicari poſſit ſcientia literarum.

* XII. Mutus ſeruus iuſſu domini pro herede gerendo, obligat dominum hereditati.

[b] Hæ Sent. 10. 11. & 12. extant in l. 93. D. adq. her.

XIII. Talis eſt poſtumorum inſtitutio, SI QVI POST MORTEM MEAM POSTVMI NATI FVERINT, HEREDES MIHI ESTOTE: ſi viuo eo naſcantur, rumpunt teſtamentum.

Poſtumus qui inſtitutus eſt ea iure antiquo, non videtur inſtitutus ex lege Vellea: & contra, qui eſt inſtitutus ex lege Vellea, non videtur inſtitutus ex iure antiquo, *l. commodiſſime, l. Gallus* §. *forſitan, D. de lib. & poſt. l. ſi pater filium, D. de vulg. ſubſt.* Sed hoc puto Iuſtinianum emendare in *l. vlt. C. de poſt. her. inſt.*

XIV. Nepos poſtumus, qui in locum patris ſuccedere poteſt, ab auo aut heres inſtituendus eſt, aut nominatim exheredandus, ne agnaſcendo rumpat teſtamentum.

Suaſit Gallus, ne rumperentur, vel irrita fierent teſtamenta, vt nepotes qui ſunt in vtero nurus ſuperſtite filio, auus inſtitueret, vel exheredaret: quoniam fieri poteſt vt viuo auo filius moriatur, ac deinde poſt mortem aui nato nepote præterito, vel rumpatur teſtamentum, vel irritum fiat, *l. Gallus, D. de lib. & poſt.*

XV. Qui ſemel conſtituit ad ſe hereditatem pertinere, aut ſe rebus eius immiſcuit, repudiare eam non poteſt, etiam ſi damnoſa ſit.

Qui ſemel adiuit, pro herede geſſit, aut miſcuit ſe, poſtea abſtinere non poteſt, niſi beneficio ætatis per reſtitutionem in integrum, §. *extraneus, de hered. qual.*

qual. & diff. l. ſicut, C. de repud. her. quod in eo locum habet, qui ſine cretione ſcriptus eſt.

VII.

De S. C. Silaniano.

I. HEREDITAS eius, qui à familia occiſus eſſe dicitur, ante habitam quæſtionem adire non poteſt, neque bonorum poſſeſſio poſtulari.

Ex S. C. Silaniano domino occiſo, de ſeruis qoi ſub eodem tecto fuerunt, nec domino auxilium tulerunt, quæſtio habetur, ſuppliciumque ſumitur: nec ante, vt edicto prætoris comprehenſum eſt, adiri hereditas, aperiri, recitative tabulæ, aut bonorum poſſeſſio peti poteſt, quam de eis quæſtio ex S.C. habita, ſuppliciumque ſumptum ſit, *l. 3. §. non tantum, l. 5. in princ. D. de S.C. Silan.* Et hæc non tantum ſi à familia, ſed etſi ab alio dominus occiſus dicatur.

II. Occiſus videtur non tantum qui per vim, aut per cædem interfectus eſt, velut iugulatus, aut præcipitatus, ſed & is qui veneno necatus dicitur. Honeſtati enim heredis conuenit qualemcumque mortem teſtatoris inultam non prætermittere.

Occiſi appellatione continetur, qui per vim, aot cædem iotetfectus eſt. Is autem qoi veneno interemptus eſt, non pertinet ad S.C. Silanianum, etiamſi quidam ex ſeruis venenum præbuerit, *l. 1. §. occiſorum, D. de S. C. Silan.* ſed mors vindicatur ab herede, *l. cum fratrem, C. de his quib. vt indig.*

III. Domino occiſo, de ea familia quæſtio habenda eſt, quæ intra tectum fuerit, vel certe extra tectum cum domino eo tempore quo occidebatur.

Ad S.C. Silanianom hi etiam pertinent qui extra tectum, vtputa in itinere, cum domioo fuerint cum occideretur, *l. 1. §. cum dominus, D. de S.C. Silan. & inf. 6. ſententia.*

IV. Qui occiſus dicitur, ſi conſtet eum ſibi quoquomodo manus intuliſſe, de familia eius quæſtio non eſt habenda, niſi forte prohibere potuit, nec prohibuit.

Si qois ſibi manus intulerit, ceſſat S. C. Silanianum, puniendi tamen ſunt ſerui qui cum prohibere poſſent, non prohibuerunt: idque heres deſuncti exequetur, *l. 1. §. ſi ſibi manus, D. de S. C. Silan.*

V. Neroniano Senatuſconſulto cauetur, vt occiſa vxore etiam de familia viri quæſtio habeatur: idemque vt iuxta vxoris familiam obſeruetur, ſi vir dicatur occiſus.

De quæſtione familiæ facta ſunt plurima Senatuſconſulta, vt oſtendi lib. 1. Obſer. cap. 18. Id de quo agitur hoc in loco Nerone A. II. & Piſone Coſſ. factum eſt, in quo hoc inter cetera continetur, vt viro, aot vxore occiſa, perinde habeatur quæſtio de vxoris aut de viri ſeruis, ac ſi eius, qui occiſus à familia dicitur, proprij eſſent ſerui, *l. 1. §. ſi vir, D. de S. C. Silan.* Neroonianum S. C. aliam in rem citatur ab Vlpiano in *Fragm. tit. de legat.*

VI. Serui, qui ſub eodem tecto fuerunt, vbi dominus perhibetur occiſus, & torquentur, & puniuntur, & ſi teſtamento occiſi manumiſſi ſint. Sed & hi torquentur, qui cum occiſo in itinere fuerunt.

De his quoque ſeruis quæſtio habetur, ſuppliciumA que ſumitur, qui teſtamento manumiſſi ſont, ſi vel ſub eodem tecto fuerint, vel extra tectum cum domino cum occideretur, *l. 3. §. de his, D. de S.C. Silan.* Idque etiam S. C. Neroniano cautum fuiſſe Corn. Tacitus ſcribit lib. XIII.

VII. Serui de proximo ſi cum poſſent ferre auditis clamoribus auxilium domino non tulerunt, puniuntur.

In S. C. Silaniano ſub eodem tecto hi etiam videntur fuiſſe, qui in proximo fuerunt, & clamores exaudierunt, oec ad auxilium ferendum accurrerunt, *l. 1. §. eod. D. de S. C. Silan.*

VIII. Sernos, qui in itinere circumdatum à la-
B tronibus dominum per fugam deſeruerunt, apprehenſos & torqueri, & ſummo ſupplicio affici placuit.

Cum dominus in itinere eſt occiſus, de his qui cum domino erant, & profugerunt, vltimum ſupplicium ſumitur, *l. 1. §. cum dominus, D. de S. C. Silan.*

IX. Habebirur de familia quæſtio, etſi heres teſtatorem occidiſſe dicatur: nec intereſt, an extraneus, an ex liberis ſit.

Si heres teſtatorem occidiſſe dicatur, de ſeruis quæſtio habetur in caput heredis. Idque veriſſimum eſt ſi extraneus heres ſit, quia nondum dominus eſt. Sed & in neceſſario herede licet ſtatim ipſo iure heres exiſtat, idem Paulus admittit: & hoc plane caſu ſeruos
C in caput domini torqueri videtur, *l. & ſi certus §. 1. de S. C. Silan.*

* X. Hereditas à fiſco vt indignis aufertur his primum, qui cum interfectus eſſet teſtator, apertis tabulis teſtamenti vel ab inteſtato adierunt hereditatem, bonorumve poſſeſſionem acceperunt, amplius his & in centum millia ſeſtertiorum pœna irrogatur, nec refert à quibus paterfamilias nec quemadmodum occidatur. In ſumma tamen ſciendum, & de his omnino habendam eſſe quæſtionem, qui in ſuſpicionem quacumque veniunt.

* XI. In diſponenda eorum quæſtione quorum
D dominus dicitur interemptus, hic ordo ſeruatur, primum vt conſtet occiſum dominum, deinde vt liqueat de quibus ea quæſtio habenda ſit, atque ita de reis inquirendum.

* XII. Etſi percuſſor certus ſit, tamen de familia habenda quæſtio eſt, vt cædis mandator inueniri poſſit.

XIII. Omnibus qui contra voluntatem defuncti faciunt, vt indignis aufertur hereditas, ſi nihil teſtamento in fraudem legis fuerit cautum.

Si heres non pareat legitimæ volontati teſtatoris,
E ei hereditas auferrur, quaſi indigno, & ad fiſcum pertinet. Et hoc olim obtinuiſſe verum eſt, *l. vlt. §. vlt. C. de fideic.* Excipitur cauſa ſepulturæ ab Alexandro in *l. 5. C. de his quib. vt indig.* quam legem eundem Alexandrum intelligere arbitror in *l. 5. C. de relig. & ſump. fun.* dum ait, Ne ob neglectam defuncti voluntatem circa faciendum monumentum bona fiſco deferantur præteritis conſtitutionibus cautum eſſe: Idemque porrectum fuiſſe videtur ad omnes alias cauſas Iuſtiniani temporibus, vt argomento eſt *l. ſi quis in ſuo, C. de inoffic. teſtam.* At ex *Nou. 1.* eiuſdem Iuſtiniani, expellitur qoidem heres ab hereditate, non tamen quaſi indignus. Ait, *Si nihil teſtamento in fraudem legis fuerit cau-*

tum. Exemplo ſit P. Sextilius Rufus, qui volontati A defuncti prætulit legem Voconiam, vt Cicero oarrat in 2. de fioib.

xɪv. Siue falſum, ſiue ruptum, ſiue irtitum dicatur eſſe teſtamentum, ſalua eorum diſceptatione, ſcriptus heres iure in poſſeſſionem mitti deſiderat.

Heres ſcriptus io poſſeſſionem mittitur ex edicto diui Adriani, etiamſi falſum, ruptum, aut irritum reſtameotum eſſe dieatur, ſaluo eotum iure, *l. vlt. C. de codicil. l. 2. C. de edic. diui Adr. tol. l. quiſquis., C. quorum appel. non rec. & Nou. Valeminiani de teſtam.* Hodie oon ex edicto Adriani, ſed ex conſtitutione Iuſtiniani io poſſeſſionem miſſio fit, *l. 3. C. de edic. diui Adria. tol.* B Er ideo eum io *d. l. vlt. & l. quiſquis in C. Theod.* additum eſſet, *ex edicto D. Adriani*, ea verba in ſuo Codice Iuſtinianus ſubtraxit. Idem factum opinor in *l. filiam, D. ad Trebel.* Ex edicto D. Adriani miſſio anno finiebatur: ex conſtitutione Iuſtiniani eſt perpetua. Ex edicto D. Adriani ab herede ſcripto viceſima pars hereditatis fiſco præſtabatur: ex conſtiturioοe Iuſtiniani non præſtatur.

xv. Si inrer heredem inſtirutum & ſubſtirutum conrrouerſia ſit, magis placuit eum in poſſeſſionem rerum hereditatiarum mirti qui primo loco ſcriptus eſt.

Si inter inſtiturum & ſubſtitutum ſit cootrouerſia de hereditate, ex edicto D. Adriani interim inſtitutus mittetur jn poſſeſſiooem potius, quam ſubſtitutus, *l. 1. C. de edic. D. Adr. tol.* C

xvɪ. Scriptus heres vt ſtatim in poſſeſſionem mittarur iure deſiderat. Hoc poſt annum impetrare non porerit.

Ex edicto D. Adriani poſt annum ſcripti beredes in poſſeſſionem rerum hereditariarum non mittuntur. Quod & in ſua conſtitutione Iuſtioianus indicat illis verbis, *Sine enim poſt annale tempus.*

xvɪɪ. In eo teſtamenro heres ſcriptus, quod nec vt oportuir, oblarum, nec publice recitatum eſt, in poſſeſſionem mitti fruſtra deſiderat.

Noo fit miſſio ex edicto D. Adriani, niſi, vt etiam Iu- D ſtiniani conſtitutione cauetur, teſtamentum oſtendatur non caneellatum, neque abolitum, neque ex quacumque ſuæ formæ parte vitiatum: Sed quod prima figura, id eſt, prima ſpecie, ſioe prima inſpectioue ſine omni vituperatiooe appareat, & depoſitionibus teſtium legitimi numeri vallatum ſit, *l. 3. C. de edic. diui Adr. tol.* Præterea publice recitatum teſtamentum vt ſit, omoimodo exigimus.

xvɪɪɪ. In poſſeſſioncm earum rerum, quas mortis tempore teſtator non poſſedir, heres ſcriptus priuſquam iure ordinario experiatur, improbe mitti deſiderat.

Ex edicto D. Adriani in earum tantummodo rerum poſſeſſionem heres ſcriptus mittitur, quas teſta- E tor poſſedit mortis tempore: quod & ex Cooſtiturione Iuſtiniani locum obtinet. Ceteras vero oon ante nanciſcitur, quam petitione heteditaris egerit, & vicerit.

VIII.

De legatis.

1\. PEr præceptionem vni ex heredibus nummi legari qui domi non erant, officio iudicis familiæ erciſcundæ à coheredibus præſtabunrur.

Si vni ex heredibus pecunia qoæ domi relicta ooo eſt, prælegata ſir, à coheredibus perinde præſtabitur officio iudicis familiæ erciſcundæ, atque ſi in bereditate inueota eſſet, *l. heredes §. vlt. & l. prox. D. fam. erciſc.*

ɪɪ. Ante heredis inſtitutionem legari non poteſt: inter medias heredum inſtituriones, ſiue alrer ſiue vterqne adear, poteſt.

Olim inter medias inſtituriones legari poterar, ante inſtituriones non item. Hodie æque ante inſtitutiooes, atque inter medias inſtirutiones recte legatur ex cooſtitutione Iuſtiniani, *§. ante heredis, de legat.*

§. 1. Inrerdum dimidium, interdum totum debetur legatariis. Dimidium, ſi per vindicationem legatum ſit, rotum ſi per damnationem.

Vulgo hæc ſententia ſuperioti perpetam coniuncta eſt: ego diſiunxi vt ſenſum conſeruarem. Et cum in vno codice, *totum legari*, io altero *totum debetur*, ſcriptum legeretur, vtrumque coniungeus ita hunc locum reſtitui, *interdum totum debetur legatariis.* Et hoc eſt quod Vlpianus io Fragm. tradit tir. 24. His quibus per vindicationem legatum eſt diſiunctim, ſingulis partes (vt eo loco emendauimus) deberi: his aotem quibus per damnationem legatum eſt diſiunctim, ſingulis ſolidum debeti.

* ɪɪɪ. Poſt diem legati cedentem actio quæ inchoara non eſt, ad heredem non tranſmittirur.

ɪv. Communi ſeruo cum libertate, & ſine libertate legari poreſt, totumque legatum ſocio teſtatoris adquiritur.

Seruum communem vel quaſi proprium cum libertate, vel quaſi alienum ſine libertate heredem inſtituere, itemque ei legare poſſumus. Si tamen eum libertate id fiat, totus iure adcreſcendi ad ſocium pertinebit, iure Iuſtiniani liber & heres erit, *§. vlt. de donat.* Quod ſi prætermiſſa libertate id fiat, communis erit ſeruus inter heredem & ſocium teſtatoris: bereditas autem vel legatum ſoli ſocio adquiretur, *l. verum §. ſi ſeruo, D. pro ſoc. l. Plautius, D. ad leg. Falc. l. 11. de opt. leg.* Nam propter partem ſocij hereditas vel legatum valet, vt Vlpianus ait in Fragm. tit. 22. Idemqoe in fideicommiſſo ſeroatur: non tameo in ſtipulatione & donatione.

v. Poſt morrem heredis legari non poteſt, quia nihil ab herede heredis relinqui poreſt.

Ideo poſt mortem beredis non recte legatur, ne ab herede heredis legari videatur, quod regula iuris non patitur. Cuius illa videtur fuiſſe ratio, quam hic Anianus exponit, quia ille qui heres relinquitur, quem ſit heredem habiturus incertum eſt, *l. ſciendum, D. de verb. ſignif.* At hæc Iuſtinianus emendauit, *§. poſt mortem, de legat.*

vɪ. In mortis tempus ram ſua, quam heredis eius legata confirmari poſſunt, hoc modo: LVCIO TITIO CVM MORIETVR, DO LEGO, AVT, HERES MEVS DARE DAMNAS ESTO.

Legendum reor, *in tempus mortis tam ſua quam heredis eius legata conferri poſſunt. Sua*, id eſt, legatarij, vt ex appoſito exemplo colligitur, *l. heres meus, D. de cond. & dem. Eius*, id eſt, teſtatoris. Ergo licet poſt mortem heredis legari non poſſit, in mortis heredis tempus legari poteſt. Sed & in tempus mortis legatarij

recte legatur. Hic quoqne perperam legebatur *damnes*, pro *damnas*: quem errorem Alciatus ſecutus eſt lib. III. *περίεχων*. Ceterum Latini ſemper dixere damnas, non damnes, etiam in mulotudinis numero, *l. nomen §. 1. D. de leg. lib. II. l. ciuitatibus §. 1. D. de leg. lib. 1.*

VII. Per vindicationem legatum, etſi nondum conſtituerit legatarius ad ſe pertinere, atque ita poſt apertas tabulas ante aditam hereditatem deceſſerit, ad heredem ſuum tranſmittir.

Legari puri ex lege Papia dies cedit ex apertis tabulis, licer nondum ſit adita hereditas: & ideo ſi legatarius poſt apertas tabulas, etiam nondnm agnito legato deceſſerit, ad heredem eius tranſit legatum. Agnitione adquiritur, id eſt, ſi conſtituerit legatarius ad ſe pertinere. Defertur ex apertis tabulis, & tranſmittitur. Hodie defertur ex die mortis, reſtituto iure antiquo, vt in conſtitutione de caduc. tollen. Iuſtinianus tradidit. Quia vero hic ait, *per vindicationem*, forſitan non idem obtinuit in legato damnationis. Certe nec io legato optionis, quod tamen per vindicationem relinquitur.

VIII. Si res obligata creditori, cuius cauſam teſtator non ignorat, per damnationem legara ſit, luitio ad heredis ſollicitudinem ſpectat.

Si ſciens teſtator rem pignori obligatam per damnationem legauerit, eius rei luitio ad heredem ſpectat, *§. ſed etſi rem, de leg.* Hanc ſententiam ſic Anianus interpretatur, vt ſi creditori debitor pignus legauerit, non prohibeatur creditor debitam pecuniam ab heredibus debitoris exigere. Quod etſi verum ſit, *l. creditorem, D. de leg. lib. II.* non tamen verbis Pauli vllo modo conuenit. Scripſi *luitio*, ex editiooe Pariſienſi, quamquam Baſil. habeat *ſolutio*.

IX. Seruo fataliter interempto, legatarij damnum eſt: quia legatum nulla culpa heredis intercidit.

Si ſeruus legatus fato intereat, legatario decedit. Si heredis facto, heredi, *§. ſi res legata, de leg.*

X. Damnari heres poteſt, vt alicui domum extruat, aur ære alieno eum liberer.

Recte ita legatur: DAMNAS ESTO HERES EIVS DOMVM REFICERE, VEL ILLVM ÆRE ALIENO LIBERARE, *§. ſed & tale legatum, de leg.* quod vindicationis modo fieri noo poteſt.

XI. Sinendi modo tam corporales res, quam quæ in iure conſiſtunt legari poſſunt: & ideo debitori id quod debet recte legatur.

Prima hæc verba, *Sinendi modo*, mihi valde ſuſpecta ſunt, mallemque ita generaliter proponi Sententiam, *Tam corporales res, quam quæ in iure conſiſtunt, legari poſſunt: & ideo debitori id quod debet recte legatur,* vt in *§. tam autem, de leg.* Eadem ratione quod debetur teſtatori, alteri legari poteſt: qua in re omne legandi genus receptum eſt.

XII. Eius rei quæ legata eſt, exemplo heredis partem agnoſcere, partem repudiare legatarius non poteſt.

Vt heres partem hereditatis adire, partem repudiare non poteſt, *l. 1. D. de adq. her.* ita legatarius pro parte agnoſcere, pro parte repudiare legatum ooo poteſt, *l. legatarius, D. de leg. lib. 1.*

XIII. Legatum niſi rei certæ ſit, & ad certam perſonam deferatur, nullius eſt momenti.

Vt incertæ perſonæ fruſtra legatur, *§. incertis, de*

A *leg.* Ita res incerta, *l. cum poſt §. gener. D. de iur. dot. l. Seio §. medico, de an. leg.*

XIV. Si quis ſibi & Titio legatum adſcripſerit, magis eſt, vt totum legatum ad coniunctum pertineat.

Si quis ſeruo communi legatum adſcripſerit, Marcellus ad Iulianum notat ſocio nihil deberi, quia ſerui nomen pro oon ſcripto habetur. At ſi quis ſibi & Titio adſcripſerit, cum faciliime quæri poſſe Iulianus ſcripſiſſet quantum Titio adquiratur, nihil de eo Marcellus adiecit: credo, quia Titij nomen noo circumſcribi, & ideo Titio totum deberi certum erat, vt hic Paulus ait. Videnda eſt *l. filius §. ſequens, D. ad leg. Corn. de falſ.*

B XV. Qui ſe filio teſtatoris impuberi tutorem adſcripſit, vt ſuſpectus à tutela remouendus eſt, ad quam vltro videtur affectaſſe.

Suſpectus eſt is, qui ſe filio teſtatoris tutorem adſcribit, & ideo remouendus eſt. Expoſita plenius eſt hæc ſententia in *l. vxori §. 1. D. ad leg. Cor. de falſ.*

XVI. Rem legatam teſtator ſi poſteà pignori vel fiduciæ dederit, ex eo voluntatem mutaſſe non videtur.

Qui poſt teſtamentum rem legatam pignori vel fiduciæ dedit, ademiſſe legatum oon videtur, *l. 3. C. de leg. §. ſi rem ſuam, Inſtit. eod. tit.*

XVII. Vſusfructus vniuſcuiuſque rei legari C poteſt, & aut ipſo iure conſtituetur, aut per heredem præſtabitur. Ex cauſa quidem damnationis per heredem præſtabitur, ipſo autem iure per vindicationem.

Omnium rerum vſusfructus legari poteſt ex S.C. *l. vſusfructus, D. ad leg. Falc.* Et ipſo iure conſtituitur, ſi per vindicationem relictus ſit: heredis facto, ſi per damnationem. Igitur ipſo iure, id eſt, ſioe heredis facto. Alibi traditur, ipſum vſumfructum aut ipſo iure conſtitui, id eſt, ciuili iure: aut tuitiooe Prætoris, *l. 1. D. quib. mod. vſusfr. amit. l. ſi vſusfructus §. illud ſciendum, D. vſufr. quem. cau.*

XVIII. Furioſi & ignorantis, & infantis vſusfructus vtiliter relinquitur. Horum enim D alius reſipiſcere, alius conualeſcere, alius creſcere poteſt.

Nemo dubitat quin furioſo, ægrotanti, iofanti vſusfructus legatum relictum ſtatim valeat, non expectata reſipiſcentia, aut ſanitate, aut maiori ætate legatarij. Sed furioſi, ægri, infantis ao poſſit vſusfructus legari, dubitari poteſt, quia interim oullus eſt, *l. ſi infantis, l. arboribus §. de illo, D. de vſufr.* Verum incipiet ſi furioſus reſipuerit, æger conualuerit, infans creuerit. Itaque legeodum hoc io loco ſic eſſe cenſeo, *Furioſi, & ægrotantis & infantis*, noo vt antea, *Furioſo, ægrotanti & infanti.* Et hoc indicat vetus interpretatio, cuius hæc ſunt verba: *vſusfructus quidem in furioſo, ægrotante, & infante vtiliter relinquetur.*

E * XIX. Arbores[a] vi tempeſtatis non culpa fructuarij euerſas, ab eo ſubſtitui non placet.

[a] Hæ tres ſeqq. ſententiæ extant in l. 59. D. de vſufr.

* XX. Quidquid in fundo naſcitur, vel quidquid inde percipitur, ad fructuarium pertinet. Penſiones quoque iam antea locatorum agrorum, ſi ipſæ quoque ſpecialiter comprehenſæ ſint. Sed ad exemplum venditionis niſi fuerint ſpecialiter exceptæ, poteſt vſusfructuarius conductorem repellere.

* XXI. Cæſæ arundinis vel pali compen-

dium, ſi in eo quoque fundi vectigal eſſe conſucuit, ad fructuarium pertinet.

XXII. Ancillæ vſufructu legato, partus eius ad fructuarium non pertinent.

Partus non eſt in fructu. Scripſimus de hac Pauli ſententia in *l. 4. D. de vſurp. & vſuc.*

XXIII. Gregis vſufructu legato, grege integro manente, fetus ad vſufructuarium pertinent.

Vulgo ad finem huius ſententiæ hæc adduntur verba, *ſaluo eo vt quidquid gregi deperierit, ex fetibus impleatur*, quæ illorum, *grege integro manente*, quia interpretatio ſunt, ideo ſubtraximus, *l. vetus §. vlt. D. de vſufr.*

XXIV. Areæ vſufructu legato, ædificia in eo conſtitui non poſſunt.

Non poteſt dominus in area ædificium ponere, ſi areæ vſusfructus legatus & conceſſus ſit, *l. 7. §. hac ratione, D. de vſufr.* ne vſusfructus extinguatur.

XXV. Acceſſio alluuionum ad fructuarium fundum, quia fructus fundi non eſt, non pertinet: venationis vero & aucupij reditus ad fructuarium pertinet.

Fundi vſufructu relicto vel conceſſo, venationis quidem & aucupij reditus ad fructuarium pertinet, *l. item ſi fundi §. aucupiorum, D. de vſufr.* At acceſſionem alluuionis non pertinere Paulus ait, quoniam hæc acceſſio ex ipſo fundo non eſt. Sed ab eo diſſentit Vlpianus in *d. l. item ſi fundi §. huic vicinus.*

XXVI. Seruos neque torquere, neque flagellis cædere, neque in eum caſum facto ſuo perducere vſufructuarius poteſt, quo deteriores fiant.

Fructuarius modicam caſtigationem habet: torquere autem ſeruum, vel flagellis cædere, vel alias deteriorem facere non poteſt, *l. locum §. 1. l. ſed ſicuti, in fi. D. de vſufr.*

XXVII. Fructu legato ſi vſus non adſcribatur, magis placuit vſumfructum videri adſcriptum. Fructus enim ſine vſu eſſe non poteſt.

Legato fructu videtur legatus vſusfructus: Nam ſine vſu eſſe fructus non poteſt, *l. per ſeruum §. vſusfructus, D. de vſu & habit.*

XXVIII. Si alteri vſus, alteri fructus legatus ſit, fructuarius in vſum concurrit: quod in fructu vſuarius facere non poteſt.

Si tibi vſus, mihi fructus legatus ſit, concurrimus in vſum, atque ita re coniuncti ſumus: ego ſolus fructum habeo, *l. per ſeruum §. pen. D. de vſu & habit.* At ibidem oſtenditur interdum fructum ſine vſu inueniri, vt in hac ſpecie, Titius à me fundi vſum Primo legauit, ego fructum Secundo, fieri non poteſt vt Secundus in vſum concurrat: nec enim potui vſum transferre in Secundum quem Primo Titius in ſolidum legauit. Igitur Secundus in eo fundo habitare non poterit, & ab vſuario illo venire prohibebitur, niſi ad fructus percipiendos veniat, quia fructum ſine vſu habet, quod ſumme notandum eſt.

XXIX. Cum coniunctim duobus vſumfructum do lego, legatum altero mortuo, ad alterum in ſolidum pertinebit.

Duobus legato vſufructu, vno mortuo alteri totus debetur: Nam poſt adquiſitionem ius adcreſcendi in vſufructu durat, *l. 1. §. interdum, D. de vſufr. adcr.*

XXX. Vſufructu legato, de modo vtendi cautio à fructuario ſolet interponi: & ideo perinde omnia ſe facturum, ac ſi optimus paterfam. vteretur, fideiuſſoribus oblatis cauere cogetur.

In lib 1. tit. 10. dixit vſufructuarium cauere, ſe perinde vſurum, atque ipſe paterfam. id eſt, proprietatis dominus vteretur. In hoc loco ait, ſe perinde vſurum, atque optimus paterfam. vteretur. Alibi eum cauere boni viri arbitratu ſe vſurum fruiturum, *l. vlt. D. vſufr. quemad. cau.*

XXXI. Vſusfructus amiſſus ad proprietatem recurrit. Amittitur autem quinque modis, capitis minutione, rei mutatione, non vtendo, in iure ceſſione, dominij comparatione.

Amiſſus vſusfructus reuertitur ad proprietatem, *§. vlt. de vſufr.* Amittitur autem quinque modis, vt Paulus ſcribit. Seruitutes capitis minutione, rei mutatione non amittuntot: at confuſione prædiorum, vel comparatione dominij, & non vtendo, & ceſſione amittuntur.

XXXII. Capitis minutione amittitur, ſi in inſulam fructuarius deportetur, vel ſi ex cauſa metalli ſeruus pœnæ efficiatur, aut ſi ſtatum ex adrogatione, vel adoptione mutauerit.

Vſusfructus non tantum maxima & media capitis minutione amittitur, ſed etiam minima, veluti emancipatione, adrogatione, adoptione. Ex conſtitutione Iuſtioiani vſusfructus minima capitis minutione non amittitur, *l. pen. C. de vſufr.* Adoptione certe tantum abeſt vt amittatur, vt neque morte, neque maxima capitis minutione filij vſusfructus patri adquiſitus intereat, *l. vlt. C. eod.*

XXXIII. Non vtendo amittitur vſusfructus, ſi poſſeſſione fundi biennio fructuarius non vtatur, rei mobilis anno.

Ex iure antiquo vſusfructus rei mobilis anno, rei immobilis biennio, ex conſtitutione Iuſtiniani rei mobilis triennio, rei immobilis decennio inter præſentes, vicennio inter abſentes non vtendo amittitur, *l. pen. C. de ſeruit. & aq.*

XXXIV. Rei mutatione amittitur vſusfructus, ſi domus legata incendio conflagrauerit, aut ruina perierit, licet poſtea reſtituatur.

Rei mutatione amittitur vſusfructus, vt ſi domus legata, id eſt, cuius vſusfructus legatus eſt, corruerit, vel exuſta ſit, *l. repeti §. rei, D. quib. mod. vſufr. amit.* nec reſtituta domo reſtituitur vſusfructus, *l. quid tamen §. pen. D. eod.* quoniam alia domus eſt: qua in re diſtat vſusfructus à ſeruitute, *l. ſeruitutes §. ſi ſublatum, D. de ſeru. vrb.*

XXXV. In iure ceſſione amittitur vſusfructus, quotiens domino proprietatis eum fructuarius in iure ceſſerit.

Vſusfructus proprietario in iure cedi poteſt: ſed & ceſſus extraneo ad proprietarium reuertitur, *l. ſi vſusfr. D. de iur. dot.* De quinto modo amittendi vſusfructus, nihil adiicit, ſed hic notus eſt ex *§. finitur, de vſufr.* quo in loco Conſolidatio appellatur.

XXXVI. Finitur vſusfructus aut morte, aut tempore. Morte, cum vſufructuarius moritur. Tempore, quoties ad certum tempus vſusfructus legatur velut biennio, aut trientio.

Differentiam facit Paulus inter amittere, & finiri. Quinque modis amitti vſumfructum oſtendit: nunc duobus modis finiri, morte fructuarij, & tempore, in quod vſusfructus conſtitutus eſt: quod in ſeruitutibus locum non obtinet. Nam neque morte eius, cuius prædio ſeruitus debetur, neque tempore in quod

conſtituta eſt, ſeruitus ipſo iure finitur.

XXXVII. Fundo, vel ſeruo legato, tam fundi inſtrumentum, quam ſerui peculium ad legatarium pertinet.

Mirum eſt quod ait, ſeruo legato, & peculium deberi: hoc enim pugnat cum *l. ſi legatus, D. de pecul. leg.* Nec niſi cum ordinario vicarius legatur, vllo alio caſu reperias peculium ad legatarium pertinere. Sed ordinario in teſtamento manumiſſo, & peculiari ſeruo, id eſt, vicario ſuo ei legato, plenius legatum accipimus, vt & vicarij peculium contineatur, reliquum ordinarij peculium ei non debeatur, *l. 6. § vicario, D. eod.* Mirum eſt etiam quod ait, Fundo legato, & inſtrumentum deberi: Hoc enim manifeſto pugnat cum *l. vlt. D. de ſup. leg.*

XXXVIII. Quærendorum fructuum cauſa eſſe videntur, qui opus ruſticum faciunt, & monitores, & villici, & ſaltuarij, item boues aratorij, aratra, bidentes, & falces puratoriæ, frumentum quoque ad ſementem repoſitum.

In fundi inſtrumento ea ſunt, quæ fructuum quærendorum, cogendorum, conſeruandorum cauſa parata ſunt. Quærendorum, veluti agricolæ, villici, monitores, ſaltuarij, & cetera quæ continentur in *l. in inſtrumento, D. de inſtr. vel inſtr. leg.* Notandum eſt quod ait frumentum ſerendi cauſa repoſitum, in fundi inſtrumento eſſe, quærendorum fructuum cauſa, *l. quæſitum §. 1. D. eod. tit.* Et quod de ſaltuario, qui tamen conſeruando fructui deſeruire videtur, *d. l. in inſtrumento, in fi.* Sed hic cuſtodem finium ſignificat, cuius interuentu interdum opera ruſtica fiunt, *l. quæſitum §. ſaltuarium, D. eod.*

XXXIX. Cogendorum fructuum cauſa comparata inſtrumento cedunt, velut corbes, aluei, falces meſſoriæ, & fœnariæ, item molæ oliuariæ.

Eadem habentur in *d. l. in inſtrumento*, niſi quod hic additur, etiam alueos, & molas oliuarias cogendorum fructuum cauſa haberi, de quibus in *l. ſi reditus, & l. cum fundus, eod. tit.*

XL. Conſeruandorum fructuum cauſa comparata, inſtrumento cedunt, velut dolia, cupæ, vehicula ruſtica, cibaria, piſtores, aſini, focariæ, item ancillæ, quæ veſtimenta ruſticis faciunt: ſcotta[a] quoque, & ſutor continebuntur.

In inſtrumento conſeruandi fructus cauſa comparato hæc ſunt, dolia, cupæ, *d. l. in inſtrumento*, item vehicula, *l. quæſitum §. conſeruandi, D. eod.* item cibaria ruſtica, & piſtores familiæ ruſticæ cauſa parati, & aſini machinarij, & lanificæ, & focariæ. Quidam habent, *foccariæ*: ſed *focariæ* rectiſſimum eſt, vt in *d. l. quæſitum §. Trebatius, & §. prox. & l. ſi ita teſtamento, eod. tit. l. 2. C. de don. int. vir. & vxor. l. 3. C. de cond. inſ.* item ſcotta, inquit, & ſutor continebuntur. Scotta, ſiue ſcrota, ſunt τὰ σκεῦη τῶν ὑποδημάτων.

[a] al. ſcutra.

XLI. Vxores eorum qui operantur, magis eſt, vt inſtrumento cedant. Pecora quoque, & paſtores eorum ſtercorandi cauſa parata, inſtrumento continentur.

Inſtrumenti legato cedunt contubernales eorum, qui opus ruſticum faciunt ex coniectura voluntatis, ne dura ſeparatio inducatur, *l. quæſitum §. vxores, D. de inſt. vel inſtrum. leg.* Item pecora fundi ſtercorandi cauſa parata, & paſtores, qui eius generis pecora curant, *l. cum quæreretur §. vlt. D. de leg. lib.* III. Pecora

A autem paſcendi cauſa parata, vt ex eis fructus capiantur, inſtructo quidem cedunt, *l. 2. C. de verb. ſign.* ſed non inſtrumento, *l. de grege, D. de inſtruc. vel inſtrum. leg.* Proinde latius eſt inſtructi, quam inſtrumenti legatum.

§. 1. Ea autem, quæ cuſtodiæ magis cauſa, quam ad vſus patrisfamiliæ eo delata ſunt, inſtrumenti nomine non continentur.

Ea quæ paterfam. in fundum cuſtodiæ cauſa tranſtulit, non vſus ſui gratia proculdubio inſtrumenti non ſunt: ſed neque inſtructi ſunt, *l. quæſitum §. ſed ſi fundus, D. de inſtruc. vel inſtrum. leg. l. 1. C. de verb. ſign.*

B §. 2. Vxores eorum, qui mercedes præſtare conſueuerunt, neque inſtructionis, neque inſtrumenti appellatione continentur.

Contubernales eorum, qui in mercedem mittuntur, neque inſtrumenti, neque inſtructi ſunt. Putem & eos qui mercedes præſtant, inſtrumento non contineri, arg. *l. quæſitum §. ſi aliqua parte, l. ſi mancipia §. vlt. D. de inſtruc. vel inſtr. leg.* At inſtructo certe non minus continentur, quam pecora ideo comparata, vt ex eis fructus capiatur. Et hac quoque in re plenius eſt inſtructi quam inſtrumenti legatum.

XLIII. Piſcationis, & venationis inſtrumentum ita demum inſtrumento fundi continetur, ſi ex his maxime fundi reditus cogatur.

C Inſtrumenti legato cedunt piſcationis, & venationis inſtrumenta, ſi ex his maxime fundi reditus conſtet, *d. l. quæſitum §. ſi in agro.*

XLIV. Fructus percepti inſtrumento fundi ita demum cedunt, ſi ibidem abſumi à teſtatore conſueuerunt.

Fructus ex fundo percepti inſtrumenti legato non cedunt, niſi à teſtatore conſumi ſoleant in vſum fundi, vtputa, in ſemina, vel alimenta cultorum. Sed & inſtructo hi tantum fructus continentur, quos in ſuum, vel fundi vſum ibidem conſumere teſtator ſolet, *d. l. quæſitum §. Celſus, l. 1. C. de verb. ſign.*

XLV. Fundo cum omni inſtrumento ruſtico, & vrbano, & mancipiis quæ ibi ſunt, legato, ſe-
D mina quoque & cibaria debebuntur.

Fundo cum omni inſtrumento legato, ſemina debentur, & cibaria cultorum, *d. l. quæſitum in princ. l. cum de lanionis §. item cum fundus, D. eod.* Sed & cibaria, quæ ipſius patrisfam. cauſa parata ſunt contineri puto: quoniam pleniſſimum eſt legatum, *Cum omni inſtrumento ruſtico & vrbano.*

XLVI. Fundo cum omni inſtrumento ruſtico, & vrbano, & mancipiis quæ ibi ſunt legato, tam ſupellex, quam æramentum, itemque argentum, & veſtes quæ ibi paterfam. inſtruendi gratia habere ſolet, debebuntur. Item ea mancipia, quæ vſui patrifamilias eſſe ſolent. Itemque
E aues & pecora quæ inſtruendarum epularum gratia in fundo comparata ſunt, exceptis his quæ ibi cuſtodiæ cauſa depoſita ſunt.

Inſtrumento fundi legato, ſupellex non continetur, *d. l. quæſitum §. ſupellex.* Sed & ſi villæ inſtrumentum legatum ſit, ſupellex non debetur: idque verius eſſe Alphenus ait in *l. villa, D. de inſtruc. vel inſtr. leg.* Ab eo enim Paulus diſſentit in *l. ſi mancipia §. vlt. D. eod.* At inſtructo etiam ſupellex, & æramentum, & aurum, & argentum, & veſtis, & homines patrisfam. & aues, & pecora, inſtruendarum epularum patrisfam. gratia comparata, continentur, vt latius explicatur in *d. l. quæſitum*: non etiam ea, quæ in apothe-

Digitized by Google

cis, aut promercij caoſa habentur. Hæc autem verba, *Cum omni inſtrumento ruſtico & vrbano*, inſtructi pleoam ſignificanooem cootinere hæc Pauli ſcotenna demonſtrar.

XLVII. Fundo legato VTI OPTIMVS MAXIMVSQVE EST, retia apraria, & cetera venationis inſtrumenta continebuntur: quod etiam ad inſtrumentum pertinet, ſi quæſtus fundi ex maxima parte in venationibus conſiſtar.

Si fundum ita legaoerit, VTI OPTIMVS MAXIMVSQVE EST, eriam venationis inſtrumenta omoia debentur. Quod ſi hoc modo, FVNDVM CVM INSTRVMENTO, non aliter venationis inſtrumenta debentur, quam ſi maxime fundi reditus ex venatione cooſiſtat. Hinc adnotanda eſt vis horum verborum, VTI OPTIMVS MAXIMVSQVE EST. Extat hæc eadem Pauli Seotentia in *l. fundo legato, D. de inſtruc. vel inſtr. leg.*

XLVIII. Fructus, qui ſolo cohærebant mortis teſtatotis tempore, ad legatarium pertinent: ante percepti, ad heredem.

Legato fuodo, non debentur legatario fructus ex eo percepti viuo teſtatore, niſi, vt ſuperius dictum eſt, fundi quoque inſtrumentum legatum ſit, ibique fructus abſumi à teſtatore conſueuerint. Fructus autem qui ſolo cohærebant mortis teſtatoris tempore, omoimodo ad legatarium pertinent, quia pars fundi eſſe videntur. Hoc tamen interpretes quidam non admittunt, & moocotur *l. 9. D. ad leg. Falcid.* omnino male. Nam lex non de fundo legato, ſed de fundo hereditario tractat, cuius fructibus ſtantibus mortis tempore aogeri hereditatem air. Alij autem fructus poſt mortem teſtatoris obuenientes, quos vel heres percepit, vel legatarios percipere potuit, legatario non debeotur, niſi mora interceſſerit, *l. vlt. C. de vſur. & fruc. leg. l. cum ſeruus §. fructus, D. de leg. lib. I.*

XLIX. Fundo legato cum mancipiis & pecoribus, & omni inſtrumento ruſtico & vrbano, peculium actoris ante teſtatorem defuncti, ſi ex eodem fundo fuerit, magis placet ad legatarium pertinere.

Hic ſermo, *Cum mancipiis, pecoribus, omni inſtrumento ruſtico & vrbano*, ad inſtructum refertur. Ex eo igitur ooo tantum villici, & maocipia debentur, ſed etiam res omnes, & pecora, fundi vel ipſius patrisfam. gratia comparata, & peculia, *l. Seia §. prædia, D. de inſtruc. vel inſtr. leg.* non ſuperſtitum modo, verum etiam ante teſtatorem defunctorum: quia hoc ſermone ſic omnia, quibus inſtructus eſt fundos, legantur, vt alia aliis vice acceſſionis oon cedant. Extat hæc eadem Pauli Sententia in *l. fundo legato, D. de inſtruc. vel inſtr. leg.*

L. Actor vel colonus ex alio fundo in eodem conſtitutus, qui cum omni inſtrumento legatus erat, ad legatarium non pertinet: niſi eum ad ius eius fundi teſtator voluerit pertinere.

Fundo legato inſtructo, vel cum omni inſtrumeoto, non debeotur omoes ſerui qui in eo fundo ſuot. Nec enim debentur hi qui alij fundo parati ſuot, ſi in eo mortis tempore inueniantur, *l. Seia §. idem quæſiit, l. quæſitum §. Pap. quoque prædiis, D. de inſtruc. vel inſtr. leg.*

LI. Adiunctiones, quas fundo legato teſtator ex diuerſis emptionibus applicauerat, legatario cedere placuit.

Appellatione fundi, comparati adiectique agelli fundi cauſa, legati videntur, *d. l. Seia §. Tyrannæ.*

LII. Inſtructo prædio legato, fabri ferrarij, item lignarij, putatores, & qui inſtruendi fundi gratia ibidem morabantur, legato cedunt.

Fundo inſtructo legato, fabri ferrarij vel lignarij & putatores, & generaliter qui fundi cauſa ruri morantur, legato contioeotur. Hæc eadem legato fundo cum inſtrumento, contineri ſatis cooſtat ex *l. quæſitum, & l. cum de lanionis §. de putatoribus, eod.* In Baſil. editione pro, *lignarij*, legitur *tignarij*: ego Pariſieoſem ſecotus ſum. Gaius in *l. ferri, D. de verb. ſign. Fabros*, inquit, *lignarios dicimus non eos dumtaxat, qui ligna dolant, ſed omnes qui ædificant.*

LIII. Inſtructo fundo legato libri quoque, & bibliothecæ quæ in eodem fundo ſunt, legato continentur.

Inſtructo fundo & bibliotheca, & libri qui illic ſunt, vt eis paterfam. qootiens in villam ibit, vtatur, contioentur, *l. quæſitum §. inſtructo item fundo, D. de inſtruc. vel inſtr. leg.* Inſtrumento certe oon continentur.

LIV. Seruum ſtudendi gratia ex eodem fundo, qui cum mancipiis fuerat legatus, alio tranſlatum ad legatarium placuit pertinere.

Fundo legato cum ſerois qui ibi erant, hi etiam debentur, qui ex eo fundo ſtudendi cauſa abducti ſunt, *l. Seia §. Pamphila, D. de inſtruc. vel inſtr. leg. l. quæſitum, in princ. D. de legat. lib. III.*

LV. Fundo ita vt poſſederat legato, mancipia tam vrbana, quam ruſtica, itemque aurum & veſtes, quæ eodem tempore in fundo comprehenduntur, ad legatarium pertinent.

Hoc verbo, *vti poſſedi*, inſtroctus fundus ſignificatur, *l. prædiis §. 1. de leg. lib. III.*

LVI. Paſcua quæ poſtea comparata ad fundum legatum teſtator adiunxerat, ſi eius appellatione contineantur, ad legatarium pertinent.

Fundo legato, paſcua quoque poſtea comparata, ſi ita fundo adiuncta ſint, vt ſub vna fundi appellatione habeantur, legato cedunt, *l. Seia §. Tyrannæ, D. de inſtruc. vel inſtr. leg.* Idemque generaliter de omnibus adiunctionibus ſuperius traditum eſt.

LVII. Quidquid in eadem domo, quam inſtructam legauit paterfam. perpetuo inſtruendi ſe gratia habuit, legatario cedit.

Ioſtructa domo legata, ooo tantum domus, ſed etiam ipſius patrisfam. inſtrumenta debeotur, quæ ibi non temporis cauſa habuit, *l. 1. & 2. C. de verb. ſign.* Inſtrumeota generis vtriuſque ſequens ſententia declarat.

LVIII. Inſtructa domo legata, ea legato continentur quibus domus munitior, vel tuta ab incendio præſtatur, tegulæ, ſpecularia, vela legato continebuntur.

LIX. Item æramenta, lecti, culcitræ, puluinaria, ſubſellia, cathedræ, menſæ, armaria, delphicæ, pelues, conchæ, aquiminalia, candelabra, lucernæ, & ſimilia quacumque materia expreſſa.

Tegulæ, & ſpecularia interdum, ac vela inſtrumenta ſunt domus, *l. quæſitum §. vela, §. ſpecularia, D. de inſtruc. vel inſtr. leg.* Cetera quæ hic enumerantur inſtrumenta ſunt patrisfam. Conchæ, quæ vox deerat in libris excuſis, inter potoria vaſa nomerantur, vt inf. oſtenditur circa finem tituli. Et hæc quidem omnia inſtructi appellatiooe continentur.

LX. Domo legata, balneum eius quod publice præbetur, niſi alias ſeparetur, legato cedit.

Domus appellatione, balneum quoque legatum videtur qood publice præbetur, niſi habeatur ſeorſum ratio balnet à rationibus domus, *l. prædiis §. balneas, D. de leg. lib. III.*

LXI. Domo cum omni iure ſuo ſicut inſtructa eſt, legata, vrbana familia, item artifices, & veſtiarij, & zetatij, & aquarij eidem domui ſeruientes legato cedunt.

Domo inſtructa legata, mancipia vrbana, & artifices domus cauſa parati legato continentur, *l. quæſitum §. idem reſpondit, domo ita vt, D. de inſtruc. vel inſtr. leg.* Sequitur, *& veſtiarij*: malim ex eadem lege, *& hoſtiarij*: veſtiarij enim patriſfamilias, hoſtiarij domui deſeruiunt. Hi vero tantum hic enumeraotur, qui domui deſeruiunt. Qui porro hic zetarij, illic diætatij appellantor: ex quo apparet Zetam & Diætam idem valere, ſicut Zabolum (qua voce vtuntur ſæpe Cyprianus, Hilarius, Ambroſius, Paulinus) diabolum, item Zacynthum, & diacynthum, Zacooum & diaconum.

LXII. Omnibus quæ in domo ſunt legatis, cautiones debitorum, rationeſque ſeruotum legato cedunt.

Dobium mihi quidem non eſt, vt in *l. quæſitum §. pen. D. de inſtruc. vel inſtr. leg. & l. ſi mihi mænia, D. de leg. lib. III.* quin etiam boc loco legendum ſit, *Legato non cedunt*, & pro *rationes, emptiones*. Igitur debitorum & emptionum inſtrumenta ad legatarium non pertinent. Quod equidem ſic accipio, vt traditorum ſeruorum, quique iam in domo ſunt emptiones, ſiue auctoritatum inſtrumenta hoc genere legati contineantur, non etiam nondum traditorum, niſi de eis quoque teſtatorem ſenſiſſe appareat.

LXIII. Mobilibus legatis, aurum vel argentum non debetur, niſi de eis quoque manifeſte ſenſiſſe teſtatorem poſſit oſtendi.

Qui mobilia generaliter legat, nummos quidem præſidij cauſa repoſitos legare videtur, *l. ſi cherus §. 1. de legat. lib. III.* non tamen aurum vel argentum factum, vel infectum. Cuius Sententiæ ratiooem ſic Conſtantinus expoſuit lib. v. Epit. *τῶν κινητῶν ληγατευθέντων ὁ χρυσὸς, ἢ ὁ ἄργυρος οὐ περιέχεται· ἀλλ' ἰδικῶς ταῦτα μνημονεύεται ὡς μὴ ἐλάχιστα, ἀλλὰ μεγάλα. περιλαμβάνει γὰρ ταῦτα ὡς ὁ διατιθέμενος μετὰ τῶν ἀδιαφόρων κινητῶν, τὰ τιμιώτερα οὐ φωνῶν, ἀλλ' ἰδικῶς αὐτῶν μέμνηται.* Additur exceptio, *niſi de his quoque, &c.* Et ſic legata ſupellectile, ea qoæ in auro vel argento ſunt, non debentur, niſi hoc quoque teſtatorem ſenſiſſe legatarius doceat, *l. cum quidam, D. de ſup. leg.*

LXIV. Inſtrumento cauponio legato, ea debentur quæ in cauponij vſum parata ſunt, velut vaſa in quibus vinum diffunditur, eſcaria quoque, & pocularia vaſa dobentur. Sane miniſtri earum rerum legato non cedunt.

Inſtrumento tabernæ cauponiæ legato, vaſa debentur, inſtitores non debentur: quod pugnat cum *l. item pictoris §. vlt. D. de inſtruc. vel inſtr. leg.* itaque adhibenda eſt hic diſtinctio *l. taberna, D. eod.*

LXV. Inſtrumento medici legaro collyria, & emplaſtra, & apparatus omnis conficiendorum medicamentorum, itemque ferramenta legato cedunt.

In inſtrumento medici ſunt collyria, emplaſtra, & cetera eius generis, *l. cum de lanionis §. in inſtrumento, D. de inſtruc. vel inſtr. leg.* Medici enim ſunt hi, qui me-

A dicamenta conficiunt, volnera curant, cucurbitas admouent, item qui circomcidunt, aut caſtrant, vt inf. lib. v. tit. 22. *l. lege §. vlt, D. ad leg. Corn. de ſicar.*

LXVI. Inſtrumenro pictoris legato, colores, penicilli, cauteria, & temperandorum colorum vaſa debentur.

In inſtrumento pictoris ſunt colores, peniculi, cauteria, conchæ, & cetera eius generis, *l. item pictoris, D. de inſtruc. vel inſt. leg.*

LXVII. Piſtoris inſtrumento legato, cribra, aſini, molæ, & ſerui qui piſtrinum exercent, item machinæ quibus farinæ ſubiguntur, legato cedunt.

B In piſtoris inſtrumento ſunt cribra, aſini, molæ, piſtores, machinæ frumentariæ, *l. cum de lanionis §. 1. D. eod. tit.*

LXVIII. Inſtrumento balneatorio legato, balneatot ipſe, & ſcamna & hypodia, fiſtulæ, miliaria, epitonia, totæ aquariæ, iumenta quoque quibus ligna deferuntur, legato cedunt.

Inſtrumento balneatorio etiam balneator contioetur, *l. taberna, in fi. l. item pecoris §. vlt. D. eod.* Item ſcamna, & hypodia. Scamna dixit, ni fallor, pro ſubſelliis, *l. 2. C. Th. de contrah. empt.* Hypodia ſunt quæ ſub pedem ſedentibus ponuntur, quæ interdum etiam ſcamna vocantur, *l. 3. D. de ſup. leg.* Sequitur, *milia-*

C *ria, epitonia*, ita emendaui, auctoribus libris ſcriptis Dn. Ranconeti: cum antea legeretur, *epiſtomia*, quem errorem & in alus auctoribus Per. Victorius annotauit ad M. Varronem. Seneca 13. Epi. *Niſi aquam argentea epitonia fuderint.*

LXIX. Inſtrumento piſcatoris legato, retia, & naſſæ, & fuſcinæ, & nauiculæ, hami quoque & cetera eiuſmodi vſibus deſtinata debentur.

Si paterfamil. piſcatorium inſtrumentum legaoerit, retia, naſſæ, fuſcinæ, naoiculæ, hami, ſed & piſcatores ipſi debentur, *l. item piſcatoris §. 1. D. de inſtruc. vel inſtr. leg.*

D LXX. Supellectile legata, capſæ, armaria, non ſolum librorum, aut quæ veſtis ponendæ gratia parata ſunt, debentur, ſed & byſſina, & cryſtallina, & argentea, & vitrea vaſa, tam eſcaria, quam pocularia, & veſtes ſtratoriæ legato cedunt.

Supellex patriſfam. inſtrumentum eſt, quod in aliam ſpeciem non cadit. In ſupellectile hæc ſunt, menſæ, ſubſellia, hypodia, lecti, pelues, aquiminalia, ſcaphia, candelabra, capſæ, armaria. An & capſæ & armaria librorum, aut veſtium cauſa comparata, quæſitum eſt. Sed Paolus ea etiam in ſupellectile poſuit: diſſentientium tamen opinionem, quam retulerat in *l. 3. D. de ſup. leg.* Tribonianus, mea quidem

E ſenteotia, vt probaret effecit, addendo particulam, *recte*. Sequitur, *Sed & byſſina*, puto legendum, *ſed & myrrina, ex d. l. 3. §. de murrinis.* Nam ex byſſo qui fieri poſſunt vaſa? illud vero conſtat myrrina, cryſtallina vitrea vaſa tam eſcaria, quam pocoria in ſupellectile eſſe, *l. vaſa, D. de ſup. leg.* At quia argentum aurumve factum à ſupellectile ſeparatur, oec ſupellectilis legato continetur. *l. 1. l. Labeo, D. de ſup. leg.* dubitari poteſt eſcaria vel pocoria vaſa quæ aurea ſunt vel argentea, item candelabra, pelues, lecti, menſæ, & cetera his ſimilia argentea vel aurea, ſupellectilis ſint, ao argenti vel auri. Et receptum eſt, in ſupellectile eſſe candelabra, lectos, & his ſimilia cuiuſcumque mate-

riæ ſint, niſi cum argentea eſſent vel aurea, ea teſtator vel auri vel argenti numero habuit, *l. cum aurum §. lectum plane, l. Quintus §. pen. D. de aur. & arg. leg. l. 3. §. vlt. D. de ſup. leg.* Rurſus argentea, vel aurea vaſa, tam eſcaria, quam potoria argenti vel auri numero haberi, niſi probetur ea teſtatorem ſupellectili annumeraſſe, *d. l. 3. §. pen. & l. cum quidam, eod.* Et hoc eſt quod dicitur, errorem ius facere. Seruij igitur ſententia, quam Celſus probat in *l. Labeo, D. eod tit.* in eſcario argenteo quod teſtator ſupellectili annumerabat, non obtinebit: & ideo ſupellectile legata, id quoque debebitur. Hic enim error ratione non caret, cum in ſupellectile materiam non intueamur, & eſcaria quoque ac potoria vaſa ex myrro aut cryſtallo, aut vitro omnium ſententia, ſupellectili adſcribantur. In veſte Seruij ſententia veriſſima eſt, quandoquidem ſtultum eſt exiſtimare ſupellectilis appellatione veſtem contineri, & rerum vocabula, quæ ſunt *διαμονικώτερα, ὀχυρώτερα, διασωστικὰ τῆς οὐσίας*, arbitrio noſtro mutari non poſſunt. Hominum vocabula quæ arbitrio cuiuſque imponuntur, ea certe arbitrio etiam cuiuſque mutari poſſunt: vt quem dixi fundum Cornelianum, nunc, ſi volo, Sempronianum dicam, *l. 4. D. de leg. 1.* Veſtes tamen ſtratoriæ, quæ his quæ in ſupellectile ſunt, inſterni ſolent, & ipſa ſupellectile continentur, *l. de tapetis, D. de ſup. leg.*

LXXI. Villis vel agris ſeparatim legatis, alterum alteri cedit.

Agro vel fundo legato etiam villa continetur, quoniam pars fundi eſt, *l. ſi ita, in fi. D. de inſtruc. vel inſtr. leg.* Æque villa legata, à parte totum appellatum videbitur, *l. vxori vſumfr. D. de vſufr. leg* quia ſine fundo villa vſui eſſe non poteſt.

LXXII. Seruis legatis, ancillæ quoque debentur, non item ſerui legatis ancillis. Sed ancillarum appellatione tam virgines quam ſeruorum pueri continentur, his ſcilicet exceptis, quæ fiduciæ datæ ſunt.

Seruis legatis etiam ancillæ debentur: ancillis vero legatis ſerui non debentur. Et ancillis legatis, etiam virgines debentur. ſicut ſeruis legatis, pueri, *l. ſeruis legatis, D. de leg. lib.* III. Non debentur vero ſerui qui fiduciæ dati ſunt, quia debitoris non ſunt: ceterum ſerui pignori, vel hypothecæ dati debentur, *l. ſuos autem, D. de leg. lib.* III.

LXXIII. Seruis amanuenſibus legatis, omnes qui ex conuerſatione vrbana, & in miniſterio fuerunt, debebuntur, niſi ex his aliqui perpetuo ad opus ruſticum transferantur.

Serui amanuenſes ſunt qui notis vel literis domini, vel alterius orationem iubente domino excipiunt, atque conſcribunt. His legatis Paulus omnes eos deberi ait, qui ſunt in vrbano miniſterio, niſi ea his aliqui ad opus ruſticum tranſlati ſint.

LXXIV. Venatores ſerui, vel aucupes an inter vrbana miniſteria contineantur, dubium remanſit: & ideo voluntaris eſt quæſtio: tamen ſi inſtruendarum quotidianarum epularum gratia habentur, debentur.

Seruis vrbanis legatis, non debentur venatores, & aucupes, niſi inſtruendarum quotidianarum epularum gratia in vrbe habeantur, & alantur, vel niſi eos paterfamil. inter vrbanos annumerare ſolitus ſit, *l. ſerui vrbanis §. 1. D. de legat. lib.* III.

LXXV. Muliones, & inſtitores inter vrbana miniſteria continentur, item obſonatores, & veſtiarij, & cellarij, & cubicularij, & arcarij, & coqui, placentarij, tonſores, piſtores, lecticarij.

In vrbanis ſeruis continentur inſtitores, item muliones, niſi rei ruſticæ parati ſint, *l. cum quæreretur §. 1. l. ſeruis vrbanis §. muliones, D. de legat. lib.* III. Item obſonatores, veſtiarij, cellararij, arcarij, & his ſimiles. Cellararij (ſic emendaui ex lib. vet.) ſunt, qui ideo præpoſiti ſunt, vt rationes ſaluæ ſint, *l. quæſitum §. cellararium, D. de inſtruc. vel inſtr leg.*

LXXVI. Pecoribus legatis, quadrupedes omnes continentur, quæ gregatim paſcuntur.

Pecorum appellatione continentur quadrupedes, quæ gregatim paſcuntur, vt equi, muli, aſini, oues, boues, capræ, ſues, *l. legatis §. pecoribus, D. de leg. lib.* III.

LXXVII. Iumentis legatis, boues non continentur. Equis vero legatis, equas quoque placuit contineri. Ouibus autem legatis, agni non continentur, niſi annales ſint.

Iumenta ſunt animalia quæ dorſo domantur, vt equi, muli, aſini. Oues, boues, ſues, iumentorum appellatione non continentur. Equis legatis, equæ etiam debentur. Ouibus autem legatis agni non debentur. Agni ſic definiuntur minores anniculis, niſi alia ſit loci conſuetudo, quæ & rerum omnium & verborum domina eſt, *l. cum quæreretur, l. legatis §. iumentis, D. de legat. lib.* III.

LXXVIII. Grege ouium legato, arietes etiam continentur.

Licet ouibus legatis, neque arietes, neque agni contineantur, grege tamen ouium legato, & arietes, & agni continentur, *l. ſeruis vrbanis §. vlt. D. de leg. lib.* III.

LXXIX. Auibus legatis, anſeres, phaſiani, gallinæ, & auiaria debebuntur. An autem phaſianarij, & paſtores anſerum, voluntatis quæſtio eſt.

Auibus legatis, debentur anſeres, phaſiani, gallinæ, auiaria. Phaſianarij, & paſtores anſerum non debentur, niſi hoc ſenſiſſe teſtatorem iudici comprobetur. Extat hæc ſententia in *l. auibus, D. de leg. lib.* III.

LXXX. Dulcibus legatis, ſapa, defrutum, mulſum, dulce etiam vinum, palmæ, caricæ, vuæ paſſæ debebuntur. Sed in hoc quoque voluntatis eſt quæſtio, quia & in ſpecie pomorum comprehendi poſſunt.

Inter dulcia numerantur paſſum, defrutum, murina, quod hic verſus Plauti indicat in Pſeudulo. Quid ſi opus ſiet, vt dulce promat indidem, ecquid habet? Rogas? Murinam, paſſum, defrutum, melinam. Item mulſum, ſapa, defrutum, œnomeli, palmæ, caricæ, ficus, vuæ paſſæ inter dulcia numerantur, *l. vlt. §. vlt. D. de trit. vin. & ol. leg.* Quanquam palmæ, caricæ, vuæ paſſæ, ficus inter poma etiam numerari poſſint, *l. qui fundum, D. de verb. ſignif.* Itaque ſi quæratur dulcium potius, an pomorum ſint, facti ſiue voluntatis, atque adeo in æſtimatione iudicis quæſtio eſt, *l. voluntatis, C. de fideic.* quæ coniecturis explicabitur. Aliæ duæ ſunt iuris quæſtiones, vt eleganter Fabius tradit lib. XII. cap. 2. quarum vna verborum proprietate continetur, finitione explicatur: altera æqui diſputatione continetur, qualitate explicatur. Et omnis quæſtio iuris in hæc tria genera deduci poteſt.

* LXXXI. Auibus legatis*, anſeres, phaſiani, & gallinæ, & auiaria debebuntur. Phaſianarij autem & paſtores anſerum non conti-

nen-

nentur: niſi id teſtator expreſſit.

* Ex l. 66. D. de leg. 3.

LXXXII. Frugibus legatis, tam legumina, quam ordeum, & triticum continentur.

Frugum appellatione tam legumina, quam frumenta continentur, *l. frugem, D. de verb. ſign.* Plin. lib. XVIII. *Frugum*, inquit, *duo ſunt prima genera, frumenta, vt triticum, ordeum: & legumina, vt faba, cicer.*

LXXXIII. Veſte legata ea cedunt quæ ex lana & lino texta ſunt: item ſerica & bombycina, quæ tamen induendi, operiendi, cingendi, ſternendi, iniiciendive cauſa parata ſunt: pelles quoque induroriæ continebuntur.

Veſtis appellatione continentur lanea, linea, ſerica, bombycina, pellicea, quæ induendi, amiciendi, præcingendi, ſternendi, iniiciendi cauſa habentur, *l. veſtis §. 1. & §. vlt. & l. prox. D. de aur. & arg. leg.*

LXXXIV. Veſte virili legata, ea tantummodo debebuntur quæ ad vſum virilem ſaluo pudore attinent. Stragula quoque huic legato cedunt.

Virilia veſtimenta ſunt, quibus vir ſine reprehenſione vtitur. Nec enim ſtola numeratur inter virilia veſtimenta, etiamſi ea Caligula, vel Heliogabalus vtatur: vt merito πολλῷ ἀνθρώπων Tatianus dixerit in oratione πρὸς Ἕλληνας. Veſtimenta quoque ſtragula virilia ſunt, *l. veſtis §. virilia, D. de aur. & arg. leg.*

LXXXV. Muliebri veſte legata, omnia, quæ ad vſum muliebrem ſpectant, debebuntur.

Muliebria veſtimenta ſunt, quæ matrisfamiliæ cauſa parata ſunt, veluti ſtolæ, pallia, chiridotæ, *d. l. veſtis § muliebria.*

LXXXVI. Lana legata, ſiue ſuccida, ſiue lota ſit, ſiue pectinata, ſiue verſicoloria legato cedit. Purpura vero, aut ſtamen ſubtemenve hoc nomine non continentur.

Paulus lanæ appellatione & ſuccidam, & lotam, & pectinatam, & verſicoloriam contineri putat, *l. pediculis §. Labeo, D. de aur. & arg. leg.* Ab eo diſſentiunt Sabinus, & Vlpianus, *l. ſi cui, in princip. & §. 2. D. de legat. lib. III.* tinctam enim lanam negant eſſe lanam. Sic Paulus lanæ appellatione ſtamen, & ſubtemen contineri negat: illi contra in *d. l. ſi cui §. 1.* Sic verſicolorum appellatione Paulus purpuram non contineri putat: quandoquidem lanæ vocabulo, quo verſicoloria contineri putat, purpuram negat contineri. Vlpianus contra in *d. l. ſi cui §. pen.* Et vero ex hoc loco id neceſſario efficitur omnimodo operam ludere eos, qui *l. pediculis §. Labeo, cum l. ſi cui*, id eſt, Paulum cum Vlpiano in concordiam adducere conantur. Verum quod diximus lanæ appellatione verſicoloria, ſiue tincta ex Vlpiani ſententia non contineri, pugnat cum *§. de verſicoloribus, l. ſi cui.* At is ſine dubio corruptus eſt, *vt Per. Faber, vir omni eruditione atque omni virtute prædiıns, primus animaduertit, mihique indicauit. Cum enim de lanæ, & lini ſignificatione ſatis Vlpianus dixiſſet, de verſicolorum appellatione quæſtione propoſita, ſic incohat male, *Et conſtat apud veteres lana appellatione verſicoloria non contineri: ſed ea omnia videri legata quæ tincta ſunt, & nota.* Iam enim non de lanæ, ſed de verſicolorum appellatione eſt quæſtio: & veteres ex quibus Sabinus fuit, ea quæ tincta ſunt, vt ex initio legis conſtat, lanam non eſſe exiſtimauere. Proinde Fabro aſſentior qui hunc locum ita reſtituit, *Et conſtat apud veteres lanam appellatione verſicolorum non contineri.* Ac inde ſimiliter quærit poſtea Vlpianus, an purpura appellatione verſicolorum contineatur: & contineri ait: Coloria autem ſiue ἀπορφυρᾶ non contineri.

LXXXVII. Mundo muliebri legato, ea cedunt per quæ mundior mulier, lautiorque efficitur: velut ſpeculum, conchæ, ſituli, item buxides, vnguenta, & vaſa in quibus ea ſunt: item ſella balnearis, & cetera eiuſmodi.

Mundo muliebri contineri ait ſpecula, conchas, ſitulos: hi ſunt qui matulæ dicuntur in *l. argumento §. mundus, D. de aur. & arg. leg.* Item Buxides: ſic habent libri veteres, pro quo Græci dixere pyxides. Item vnguenta, & vaſa vnguentaria: item ſella balnearis, & argentum omne balneare, *l. pediculis § pen. D. eod.* & lauatio. Riſcus etiam eſt in mundo muliebri, *d. §. mundus.*

LXXXVIII. Ornamentis legatis ea cedunt, per quæ ornatior efficitur mulier, veluti anuli, catenæ, reticuli, & cetera quibus collo, vel capite, vel manibus mulieres ornantur.

Iuriſconſulti mundum ab ornamentis ſeparant: eaque etiam Tertullian. in lib. de habitu mulieb. ita recte diſtinguit: *Habitus*, inquit, *fœminæ duplicem ſpeciem circumfert, cultum & ornatum.* Cultum dicimus quem mundum muliebrem vocant. Ornatum quem immundum muliebrem conuenit dici. Iſte in auro & argento, & gemmis, & veſtibus deputatur: ille in cura capilli, & cutis, & earum partium corporis quæ oculos trahunt. Quod ait Tertullianus de veſtibus, Paulus non probat in *l. quamuis, l. ornamentorum, D. de aur. & arg. leg.* Veſtes enim propriam ſpeciem habent, nec ornamentorum numero habentur. Verum in ornamentis hæc ſunt, anuli, catenæ, reticuli, inaureis, viriolæ, armillæ, aurum, argentum, gemmæ, lapilli, *l. argumento §. ornamenta, D. eod.*

LXXXIX. Argento legato, maſſæ tantummodo debebuntur: Vaſa enim quæ proprio nomine ſeparantur, legato non cedunt: quia nec lana legata, veſtimenta debebuntur.

Vt auro ita & argento legato vaſa continentur, *l. cum aurum §. vlt. D. de au. & arg. leg.* Sed profecto magis eſt voluntatis quæſtio. Infectum enim argentum debetur, factum propriis nominibus ſeparatur. Lana legata, proculdubio ne veſtimenta quidem ex ea lana facta debentur, *l. lana, D. de leg. 3.*

XC. Vaſis argenteis legatis ea omnia continentur, quæ capacitati alicui parata ſunt: & ideo tam potoria, quam eſcaria, item miniſteria omnia debebuntur, veluti vrceoli, lances, patinæ, piperatoria, cochlearia quoque, itemque trullæ, calices, ſcyphi, & his ſimilia.

Vaſa dicimus ea, quæ aliquid in ſe recipiunt: ideoque vaſis legatis, non potoria tantum & eſcaria, ſed etiam miniſtratoria debentur, vtputa vrceoli, lances, patinæ, & his ſimilia, *l. cum aurum §. ſed cui vaſa, D. de aur. & arg. leg.*

XCI. Libris legatis, chartæ, volumina, membranæ, & philuræ continentur.

XCII. Codices quoque debentur. Librorum enim appellatione non volumina chartarum, ſed ſcripturæ modus, qui certo fine concluditur, æſtimatur.

Librorum appellatione volumina continentur, quæ veteres in cylindri modum complicare ſolebant. Continentur quoque ſcriptæ chartæ, & membranæ, & philuræ, item codices cuiuſcumque materiæ. Librum enim cum dico, non volumen tantum dico, ſed & quemlibet ſcripturæ modum certo fine concluſum, *l. librorum, D. de legat. lib. III.*

XCIII. Auro legato, gemmæ quoque incluſæ,

itemque margaritæ, & ſmaragdi legato cedunt. A
Sed magis eſt voluntatis eſſe quæſtionem. Infectum enim aurum debetur, factum ornamentorum genere continetur.

Auro legato factum infectumque debetur, *l. cum aurum, in princ. D. de aur. & arg. leg.* itemque gemmæ auro incluſæ, *d. l. cum aurum §. perueniamus.* Sed diſputari hic de voluntate defuncti poteſt, quia forſitan is aurum factum, cui incluſæ ſunt gemmæ, ornamentorum nomine habuit: quo caſu, auro legato, infectum duntaxat debebitur. A gemmis margaritas ſeparat, & ſmaragdos propterea quod inter gemmas ſummum pretium obtinent. Ceterum generalis eſt gemmarum appellatio, licet quidam ex auctoribus noſtris ſubtilem quandam inter ea differentiam conſtituerint. B

XCIV. Vaſis argenteis legatis, emblemata quoque ex auro infixa legato cedunt.

Emblemata aurea vaſis argenteis legatis iniuncta, ad legatarium pertinent, *d. l. cum aurum §. ſimili modo.*

XCV. Argento potorio legato, omnia quæ ad poculorum ſpeciem comparata ſunt, debebuntur, veluti pateræ, calices, ſcyphi, vrceoli, œnophoria, & conchæ.

In argento potorio ſunt vaſa omnia potui parata, *l. in argento, l. Seia, D. de aur. & arg. leg.*

XCVI. Carruca cum iunctura legata, mulæ quoque legatæ, non mulio videtur, propter C
quotidianam loquendi conſuetudinem.

Ad carrucas iungi mulæ ſolebant, *l. ædiles §. quæſitum. D. de ædil. ed. l. vxori, D. de auro & arg. leg.* Ideoque carruca cum iunctura legata, mulæ ipſæ legatæ videntur. Nam ita vulgo loquuntur, vt iuncturæ nomine, id quod iungitur intelligant. At mulio certe iuncturæ appellatione non continetur. In excuſis corrupte legitur, *necnon & mulio.*

XCVII. Prolatis codicillis, vel alio teſtamento quibus ademptum eſt legatum, vel certe reſciſſum, perperam ſoluta repetuntur.

Scripto heredi directa indebiti condictio datur, ſi diu celatum aliud teſtamentum, vel ſi codicilli prolati fuerint, quibus ademptum eſt legatum, vel certe te- D
ſciſſum, id eſt, deminutum, *l. 2. §. 1. D. de cond.* Scribe, *reciſum.*

* XCVIII. Litteræ [a] quibus hereditas promittitur, vel animi affectus exprimitur, vim codicillorum non obtinent.

[a] Ex l. 17. D. de iure codic.

* XCIX. Libertus [b] qui in priore parte teſtamenti legatum acceperat, & ingratus poſtea eadem ſcriptura à teſtatore appellatus eſt: commutata voluntate actionem ex teſtamento habere non poteſt.

[b] Ex l. 29. D. de adim. legat.

E

IX.

De mortis cauſa donationibus.

1. MORTIS cauſa donat, qui ad bellum proficiſcitur, & qui nauigat, ea ſcilicet condicione, vt ſi reuerſus fuerit, ſibi reſtituatur: ſi perierit, penes eum remaneat, cui donauit.

Mortis donatio fit periculo mortis, vt dictum eſt lib. 11. tit. 23. & ita vt ſi liberatus fuerit, donata recipiat, ſi perierit, vt habeat is qui accepit, *§. 1. de donat.*

II. Donatio mortis cauſa, ceſſante valetudine, & ſecuta ſanitate, pœnitentia etiam reuocatur: Morte enim tantummodo conualeſcit.

Donatio cauſa mortis donatoris morte confirmatur: At reuocatur, ſi eum donationis pœniteat, vel ſi è vitæ periculo eripiatur, *§. 1. de donat.*

X.

Ad legem Falcidiam.

1. EXHAVSTA legatis aut fideicommiſſis, vel mortis cauſa donationibus hereditate, auxilio Falcidiæ inſtitutus heres quadrantem retinere poteſt.

Legata aut onerant, aut delibant, aut exhauriunt hereditatem. Delibant, quæ non excedunt: onerant, quæ excedunt dodrantem: exhauriunt, quæ aſſem abſumunt. Per legem Falcidiam delibari poteſt hereditas, onerari vel exhauriri non poteſt. Quadrans enim heredi illibatus reſeruandus eſt. Erat lex Falcidia de legatis, ſed Pegaſiano S. C. ad fideicommiſſa, Conſtitutione Seueri ad donationes cauſa mortis etiam producta eſt.

* II. Æris [a] alieni loco deducuntur, non ſolum pretia eorum quibus libertas data eſt, & eorum qui ſupplicio ſunt affecti: ſed & eius quem Prætor propter iudicium proditæ mortis, vel detectæ eorum coniurationis, libertate donauit.

[a] Ex l. 39. D. ad leg. Falcid.

III. Quotiens de modo quartæ retinendæ quæritur, propter periculum plus petendi, officio iudicis omnibus æſtimatis, quarta facienda eſt, quæ apud heredem remaneat: aut certe exigenda cautio à legatario, vt quod plus dodrante perceperit, reſtituat.

Si heres legatarium plus petere dicat, quaſi ipſo iure per legem Falcidiam imminuto & reciſo legato, à iudice omnibus diligenter æſtimatis, diuidenda eſt pro quadrante & dodrante hereditas inter heredem & legatarios: aut petitori cauenti, Quod amplius quam per legem Falcidiam liceret, cepiſſet redditum iri, ſolidum & integrum legatum exſoluendum eſt, *l. 1. §. cum dicitur, D. ſi cui plus quam per leg. Falcid. l. 2. C. de vſur. leg.*

IV. Ea quæ mater viua filio donauit, in quartam non imputantur.

In quartam Falcidianam non imputantur ea quæ heredi inter viuos donata ſunt, niſi ideo donata ſint, vt integra heres legata præſtaret, *l. cum quo §. vlt. D. ad leg. Falc.* Prope enim eſt, vt ex cauſa hereditaria obueniſſe videantur ea, quæ prouidentia & contemplatione heredis futuri donata ſunt. Illud etiam conſtat, donationes inter viuos non imputari in eam quartam, quæ inofficioſi teſtamenti querelam excludit: niſi & ea mente donetur, vt in eam imputetur, *l. ſi quando §. generaliter, C. de inoffic. teſtam.* Hæc vero quarta an etiam ſit ex lege Falcidia, vt quidam opinantur, mihi nondum ſatis liquet, an vero ex lege Glicia: nec magis an conſtitutione D. Marci, cuius meminimus lib. 11. Obſer. Nam ſicut D. Pius prolato S. C. Tertylliano, quo mater ab inteſtato liberis ſuccedit, & matri ex teſtamento τὸ νόμιμον μέρος dedit, auctore Zonara: ita facto Orfitiano S. C. auctore D. Marco quo matri liberi ab inteſtato ſuccedunt, ex teſtamento matris tantundem liberis D. Marcum dediſſe, atque ita quadrantem

antiquiori quodam iure, liberis ex teſtamento pareo- A tum virilis ſexus, & viciſſim his ex illorum teſtameoto datum, eos quoque matribus ex teſtamento liberorum, & bis vieiſſim ex illarum teſtamento dediſſe verius eſt. Sed & ante D. Marcum receptom id fuiſſe indicat Plin. in lib. v. epiſt. 1.

v. Ex mora præſtandorum fideicommiſſorum, vel legatorum fructus & vſuræ peti poſſunt. Mora autem fieri videtur, cum poſtulanti non datur.

Legatorum & fideicommiſſorum vſuræ & fructus ex mora debentur. Mora autem fieri intelligitur io perſonam per litis conteſtaoonem, *l. 1. C. de vſur. leg.* Itemque per interpellationem, vt hoc loco Paulus docet, & relicti legati petitionem.

XI.

* *Vt in poſſeßionem legatorum vel fideicommiſſorum ſeruandorum cauſa eſſe liceat.*

1. SI nullæ [a] ſint res hereditariæ, in quas legatarij vel fideicommiſſatij mittantur, in rem quidem heredis mitti non poſſunt: ſed per Prætorem denegatas heredi actiones ipſi perſequantur.

[a] Ea L. 10. D. vt in poſſ. leg.

LIBER QVARTVS.

TIT. I.

De fideicommißis.

1. AB vxore cui vir dotem prælegauit, fideicommiſſum relinqui non poteſt: quia non ex lucratiua cauſa teſtamento aliquid capit, ſed proprium recipere videtur.

Ab vxore cui dos relegatur, fideicommiſſum relinqui non poteſt, quia reddi dos poous, quam legato adquiri videtur, *l. cum pater §. fideic. D. de legat. lib. 2.* Eademqne ratione lex Falcidia hoc legatum noo minuit, *l. ſed vſusfructus §. dos, D. ad leg. Falcid.* At ex commodo repræſeotationis Falcidiam detrahi, & fideicommiſſum ab ea relinqui poſſe, nemo eſt qui ambigat.

II. A poſtumo herede inſtituto fideicommiſſum dari poteſt.

A poſtumo herede legitimo, licet alienus ſit poſtumus, fideicommiſſum relinqui poteſt, *l. pen. D. de legat. lib. 1. l. 1. §. pen. de legat. lib. 3.* A poſtumo quoque herede inſtituto fideicommiſſum relinqoi poſſe Paulus ait: quod ego etiam in poſtumo alieno locum obtinuiſſe arbitror: quia etſi noo heres, bonorum tamen poſſeſſor exiſtere poteſt.

III. Ab Imperatore herede inſtituto legatum & fideicommiſſum dari poteſt.

A poſtumo alieno herede inſtituto legatum dari noo poteſt, quia beres fieri oon poteſt, vt ſup. diximus: Ab imperatore herede inſtituto & legatum & fideicommiſſum relinqui poteſt: quia aditione heres fieri poteſt, & ius habet commone cum ceteris, *l. cum heredes, C. qui teſtam. fac. poſſ.* Quæ lex aliqua ex parte tollitur in *l. 2. C. Th. de teſta.* ſed Ioſtinianus *l. cum heredes*, magis probauit.

IV. A ſurdo vel muto, ſiue legatum acceperit, ſiue heres inſtitutus ſit, vel ab inteſtato ſucceſſerit, fideicommiſſum relinquitur.

Ignorantes adſtringi poſſunt fideicommiſſo, & ideo à ſurdo etiam vel muto herede aut legatario fideicommiſſum relinqoi poteſt, *l. cum pater §. ſurdo, D. de legat. lib. 2.*

v. Qui fideicommiſſum relinquit, etiam cum eo qui relinquit, loqui poteſt: velut PETO, GAI SEI CONTENTVS SIS ILLA RE,

B aut, VOLO TIBI ILLVD PRÆSTARI.

Etiamſi cum fideicommiſſario, non cum herede, aut legatario defunctus loquatur, fideicommiſſum debetur, *l. peto, D. de leg. lib. 2. l. fideicommiſſa §. ſi quis ita, D. de legat. lib. 3.* Qua de re ſcripſimus Obſer. lib. 2. cap. 3.

* VI. A patre vel domino relictum fideicommiſſum, ſi hereditas ei non quæratur, ab emancipato filio vel ſeruo manumiſſo vtilibus actionibus poſtulatur. Penes eos enim quæſitæ hereditatis emolumentum remanet.

[a] Ex l. 4. D. de leg. 3.

* VII. Nutu etiam [b] relinquitur fideicom-
C miſſum: dummodo is nutu relinquat, qui & loqui poteſt, niſi ſuperueniens morbus ei impedimento ſit.

* VIII. Fideicommiſſum relictum, & apud eum cui relictum eſt, ex cauſa lucratiua inuentum extingui placuit: niſi defunctus æſtimationem quoque eius præſtari voluit.

* IX. Columnis ædium vel tignis per fideicommiſſum relictis, ea tantummodo ampliſſimus ordo præſtari voluit, nulla æſtimationis facta mentione, quæ ſine domus iniuria auferri poſſunt.

[b] Hæ Sententiæ 7. 8. & 9. extant in l. 21. D. de leg. 3.

D x. Fideicommittere his verbis poſſumus: ROGO, PETO, VOLO, MANDO, DEPRECOR, CVPIO, INIVNGO. DESIDERO quoque, & IMPERO verba vtile faciunt fideicommiſſum. RELINQVO vero, & COMMENDO, nullam fideicommiſſi pariunt actionem.

Verba precaria hæc ſunt, peto, rogo, volo, mando *§. vlt. de ſing. reb. per fid. rel. l. 2. C. Com. de legat.* Item deprecor, cupio, iniungo, deſidero, *l. etiam hoc modo, l. & eo modo, D. de legat. lib. 1.* Addidit Paulos, *impetro*, lego, *impero*, cum Aleiato. Ei tamen non aſſentior dum minus eſſe precarium, *iubeo*, putat qoam, *impero*. Nam &, *iubeo*, precarium eſt, *l. Aurelius §. vlt. D. de lib. leg.* & vtrumqne ſignificat *volo*, ſioe, *cu-*
E *pio*. Hæc verba & inflexa dicuntur & παρακλητικὰ, & fideicommiſſaria, nuſquam obliqua. *Commendo*, non eſt verbum precarium, vt ſi dixerit, *Illum tibi commendo, l. ex verbo, C. de fideic. lib. l. fideic. §. ſi ita quis, D. de legat. lib. 3.* niſi vt Thalelæus notat, forſitan probetur fideicommittere eo verbo teſtatorem voluiſſe.

Nam ex nouiſſimis conſtitutionibus omne verbum ad fideicommittendum vtile atque validum eſt. At *relinquo* videtur eſſe precarium, *l. Lucius §. filiam, D. ad S.C. Trebel.* ſed Paulus negat.

XI. Tam noſtras res, quam alienas per fideicommiſſum relinquere poſſumus: ſed noſtræ ſtatim, alienæ autem æſtimatæ, aut redemptæ præſtantur.

Quæ per damnationem legari poſſunt, & per fideicommiſſum relinqui poſſunt, auctore Vlpiano in tit. de fideic. Res igitur alienæ per fideicommiſſum relinqui poſſunt, nam & legari per damnationem: quod Agrœtius Grammaticus ſignificat, dum ex quopiam auctore bono, hoc verbo, damnas, relicta omnimodo ſolui oportere ait, etiam ſi res aliena legata ſit. Per vindicationem res aliena ſi legata ſit, legatum iure ciuili non valet, vt probat *l. Stichus ſeruus, D. de manum. teſt.* Vt enim libertas ſeruo alieno non recte legatur, ſic lex ait, rem alienam non recte legari, vindicationis ſcilicet modo. Atque adeo nec illo modo rem ſuam teſtatorem recte legare, aut ſeruum ſuum recte teſtamento manumittere in eum caſum quo res, aut ſeruus heredis eſſe deſierit. At ex S. C. Neroniano, & ex conſtitutione Iuſtiniani, & per vindicationem legata res aliena perinde debetur, ac ſi damnationis modo relicta eſſet. Præſtatur autem vel res ipſa, vel æſtimatio eius.

XII. Si alienam rem tanquam ſuam teſtator per fideicommiſſum reliquerit, non relicturus ſi alienam ſciſſet, vt ſolet legatum, ita inutile erit fideicommiſſum.

Si quis rem alienam ignorans per fideicommiſſum reliquerit, vel per damnationem legauerit, inutile fideicommiſſum vel legatum eſt, niſi & ſi ſciſſet rem alienam eſſe, legaturum eum fuiſſe appareat, *l. cum alienam, C. de legat. l. prædia, C. de fideic.*

XIII. Teſtator ſuperuiuens, ſi eam rem quam reliquerat, vendiderit, extinguitur fideicommiſſum.

Licet rei alienæ fideicommiſſum valeat, ſi tamen quis rem ſuam quam per fideicommiſſum reliquit, alienauerit, placet fideicommiſſum extingui: quia fideicommiſſum videtur ademiſſe, niſi alia mente teſtatorem alienaſſe probetur, *§. ſi rem ſuam, de legat. l. cum ſeruus, D. de adim. leg.*

XIV. Codicillis, qui teſtamento confirmati non ſunt, adſcriptum fideicommiſſum iure debetur.

In codicillis teſtamento confirmatis licet nemo heres inſtitui poſſit, legata tamen relinqui poſſunt, & tutelæ, & libertates directæ: quoniam hi codicilli pro parte teſtamenti ſunt. In codicillis teſtamento non confirmatis nihil recto iure relinqui poteſt, fideicommiſſum tamen dari poteſt.

XV. Filio quibuſcunque verbis à patre fideicommiſſum relictum, iure debetur. Sufficit enim inter coniunctas perſonas quibuſcunque verbis, vt in donatione, voluntas expreſſa: & ideo etiam pridie quam moriatur recte relictum videtur.

Non ſic eſt accipienda hæc ſententia vt à patre herede inſtituto filiofamilias relictum fideicommiſſum debeatur, etiamſi ita teſtator dixerit, *Pridie quam morietur heres, filio eius dari volo.* Hoc enim fit non ratione coniunctionis perſonarum, ſed quia paria hæc ſunt, *Poſt mortem heredis*, &, *Pridie quam morietur heres*: propterea quod non niſi poſt mortem ſciri po-

A teſt quando fuerit pridie, *§. poſt mortem, D. de legat.* Sed & hanc orationem, *Cum moriatur heres*, in fideicommiſſis hac in ſpecie non eſſe ab illis diuerſam conſtat, *l. 1. § ſi emancipato, D. de collat. bonor. l. fideicommiſſa § ſi filio, D. de legat. lib. III.* Igitur ſic potius hanc ſententiam accipiamus, vt licet fideicommiſſum relictum poſt mortem fideicommiſſarij, aut pridie quam moriatur fideicommiſſarius non valeat, (qua in re à fideicommiſſo legatum nihil diſtat, multoque diſſimilis eſt cauſa relicti poſt mortem heredis cum poſſit hoc genere fideicommitti, non etiam legari) tamen ratione coniunctionis perſonarum, vt pote filio patre dante fideicommiſſum, etiam poſt mortem filij: aut pridie quam morietur filius, filio recte fideicommiſſum relictum videatur. Sufficit, inquit, inter coniunctas per-

B ſonas quibuſcunque verbis, vt in donatione, expreſſa voluntas. Nec enim in donationibus inter coniunctas perſonas verborum ſubtilitas obſeruatur: nec exigitur mancipatio aut traditio ex Conſtit. D. Pij *l. 4. C. Th. de donat.* licet actorum inſinuatio omnimodo exigatur, *l. data, C. de donat.* Ad quam legem ſi quæratur dubitationis ratio, nec à Latinis, vt reor, nec à Græcis interpretibus intellecta, ex hoc loco ſumenda erit.

XVI. In tempus emancipationis, vel cum ſui iuris erit, fideicommiſſum relictum quocumque modo patria poteſtate liberato debetur.

Fideicommiſſum ita relictum: Cum ſui iuris erit,

C morte, vel emancipatione, vel alio quocunque modo patria poteſtate liberato debetur. Idemque iuris erit vno tantum caſu expreſſo, *l. fideic. §. ſi cum, D. de leg. lib. 3. l. ſi ita eſſet, D. quan. dies. leg. ced. l. 9. C. de inſt. & ſubſt.*

XVII. Rogati inuicem ſibi, ſi ſine liberis deceſſerint, hereditatem reſtituere, altero decedente ſine liberis, hereditas ad eum peruenit qui ſuperuixit, nec ex eo paciſci contra voluntatem teſtatoris poſſunt.

Si duo ſibi inuicem precario ſubſtituti ſint, ſub hac condicione, Si ſine liberis deceſſerint, pacto effici non poteſt vno decedente ſine liberis, quo minus ad ſuperſtitem hereditas pertineat. Sed hoc conſtitutio-

D nes non admittunt, *l. cum proponas, 1. C. de pact. l. de fideicommiſſo, C. de tranſact.* Nam & alienatione prohibita extra familiam, omnibus vendentibus itemque pacto fideicommiſſum remittitur, Nou. CLIX. ex qua eſt explicanda *l. quotiens ab omnibus, C. de fideic. & l. cum pater §. libertis, D. de legat. lib. 2.*

XVIII. Heres ante aditam hereditatem, legatarius antequam legatum accipiat, fideicommiſſum præſtare non poſſunt.

Adiri prius hereditatem ab herede, vel à legatario legatum agnoſci oportet, deinde fideicommiſſum præſtari ab eo herede, vel legatario relictum.

XIX. Rem fideicommiſſam ſi heres vendide-

E rit, eamque ſciens comparauerit, nihilominus in poſſeſſionem eius fideicommiſſarius mitti iure deſiderat.

Si rem fideicommiſſam ſcienti heres vendiderit, fideicommiſſario dabitur in rem miſſio. Sed Iuſtinianus in rem miſſionem ſuſtulit. Igitur ſupereſt fideicommiſſario dumtaxat vindicatio: emptori autem malæ fidei aduerſus heredem ſolius pretij repetitio dabitur, *l. vlt. C. com. de legat.*

XX. Quotiens libertis fideicommiſſum relinquitur, ad eos tantummodo placuit pertinere, qui manumiſſi ſunt, vel qui in eodem teſta-

Digitized by Google

mento libertatem intra numerum legitimum conſecuti ſunt.

Fideicommiſſo relicto libertis, non tantum hi quos viuus teſtator manumiſit, ſed etiam teſtamento codicilliſve manumiſſi iuxta modum lege Caninia conſtitutum ad fideicommiſſum admittuntur. Idem interdum datur & manumiſſis per fideicommiſſum, & libertorum libertis, *l. 2. l. alimenta §. 1. D. de alim. leg.*

XXI. Cui ab herede fideicommiſſum non præſtatur, non ſolum in res hereditarias, ſed & in proprias heredis inducitur.

Fideicommiſſarius, cui heres fideicommiſſum pecuniarium non præſtat, non tantum in hereditariarum, ſed in propriarum heredis rerum poſſeſſionem inducitur. Quod ita procedit, niſi malit ſeparationem bonorum impetrare. Datur enim ſeparatio legatariis & fideicommiſſariis, *l. pen. D. de ſepar.* At cum ob cautionem non præſtitam mittitur fideicommiſſarius in poſſeſſionem, ſane non mittitur in res heredis proprias, niſi certis modis ex conſtitutione Antonini, *l. is cui §. Imp. D. vt in poſſ. legat.*

XXII. Ius omne fideicommiſſi non in vindicatione, ſed in petitione conſiſtit.

Legata vindicamus, fideicommiſſa petimus, ſiue perſequimur, *l. mulier §. non eſt, D. ad S. C. Trebellianum.*

II.

De S. C. Trebelliano.

I. SENATVSCONSVLTO Trebelliano proſpectum eſt, ne ſolus heres omnibus hereditariis actionibus oneretur. Et ideo quotiens hereditas ex cauſa fideicommiſſi reſtituitur, actiones eius in fideicommiſſarium transferuntur: quia vnicuique damnoſam eſſe fidem ſuam non oportet.

Lege Falcidia non interueniente, ex S. C. Trebelliano reſtituitur hereditas, ita vt actiones in fideicommiſſarium dentur. Quod ideo proditum eſt, ne cui periculoſa eſſet fides ſua, *l. 1. D. ad S. C. Trebel.*

III.

De S. C. Pegaſiano.

I. INTER heredem & fideicommiſſarium, cui ex Pegaſiano hereditas reſtituitur, partis & pro parte ſtipulatio interponitur: vt heredi inſtituto pro quarta actiones, pro ceteris vero portionibus fideicommiſſario competant.

Lege Falcidia interueniente, ex S. C. Pegaſiano reſtituitur hereditas deducta quarta, & actionibus in fideicommiſſarium minime tranſlatis. Communicantur tamen onera inter heredem & fideicommiſſarium interpoſitis ſtipulationibus partis & pro parte, *§. poſt quod, de fideic. hered.* Sed à Iuſtiniano Pegaſianum S. C. transfuſum eſt in Trebellianum, vt actio rei vxoriæ in actionem ex ſtipulatu.

II. Totam hereditatem reſtituere rogatus, ſi quartam retinere nolit, magis eſt, vt eam ex S. C. Trebelliano debeat reſtituere. Tunc enim omnes actiones in fideicommiſſarium dantur.

Is qui totam hereditatem reſtituere rogatus eſt, ſi

A Falcidiam omittat fidei explendæ gratia, vel ex S. C. Pegaſiano reſtituere debet, interpoſitis emptæ & venditæ hereditatis ſtipulationibus, *§. ergo ſi quidem, de fid. hered.* vel quod expeditius eſt, ex S. C. Trebelliano, aut vi prætoris ex S. C. Pegaſiano, nullis ſtipulationibus interpoſitis, *l. qui totam, D. ad S. C. Trebel.*

III. Lex Falcidia, itemque S. C. Pegaſianum deducto omni ære alieno, Deorumque donis, quartam reſiduæ hereditatis ad heredem voluit pertinere.

Deduci prius oportet omne æs alienum, & Deorum dona, deinde Falcidianam, aut Pegaſianam quartam. Ex hoc loco in Notis ad Iuſtiniani Inſtitutiones teſtatus ſum malle me in *l. 1. §. ad municipum, D. ad leg.*
B *Falcid.* ſic legere, *Ad municipum quoque legata, non etiam ad ea quæ Deo relinquuntur, lex Falcidia pertinet:* nec muto ſententiam. Vt enim conſtitutio iuris ciuilis quæ inter coniuges donationem prohibet, in Deorum donis non valet, *l. ſi ſponſus §. proinde, D. de don. inter vir. & vxor.* ita Dei cultus poſtulat, vt nec in eis valeat lex Falcidia: idque nouiſſimis conſtitutionibus comprobatur.

IV. Qui totam hereditatem reſtituit, cum quartam retinere ex Pegaſiano debuiſſet, repetere eam non poteſt. Nec enim indebitum ſoluiſſe videtur, qui plenam fidem defuncto præſtare maluit.

C Qui ex Pegaſiano totam hereditatem reſtituit, quartæ condictionem non habet, quia ſciens reſtituit, *l. 1. l. vlt. C. ad leg. Falcid. l. ſi ſponſus §. ſi quis rogatus, D. de don. int. vir. & vxor.* Stipulationem emptæ & venditæ hereditatis habet. Qui vero ex Trebelliano reſtituit, quartæ condictionem habet, quia ignorans ſoluit, *§. ſed quia, de fid. hered.* Cum enim interueniente Falcidia, Pegaſiano non interueniente, Trebelliano locus ſit, is qui hoc vtitur Falcidiam non interuenire, qui illo, interuenire vt exiſtimet neceſſe eſt, niſi forſitan expeditiore via vſus, cum poſſet ex Pegaſiano reſtituere, maluerit totam hereditatem reſtituere ex Trebelliano actionum transferendarum cauſa: quo caſu & Falcidiæ condictio ceſſat.

D

IV.

De repudianda hereditate.

I. RECVSARI hereditas non tantum verbis, ſed etiam re poteſt, & alio quouis indicio voluntatis.

Diuerſa hæc ſunt, Repudiare & Recuſare. Repudiatio fit in iure, Recuſatio quoquomodo, vt oſtendi in *tit. de hered. qual. & diff. lib. 2. Inſtit.* Recuſat non tantum heres, ſed etiam fideicommiſſarius, *l. cogi §. ſi quis heres §. ſi ſeruo, D. ad Treb.* Repudiat ſolus he-
E res, numquam vero fideicommiſſarius dicitur repudiare, quia non defertur ei hereditas. Cum igitur hæc duo ſint diuerſa, non debuit huic quæſtioni de recuſatione hereditatis præponi titulus, *De repudianda hereditate.* Et vero ſufficiebat ſuperior titulus, *De S. C. Pegaſiano,* cum omnia ea quæ ſequuntur ad S. C. Pegaſianum pertineant: ideoque ſub *tit. ad S. C. Trebel.* ponere hanc ſententiam Tribonianus debuit, quam tamen huius tituli falſa impoſitione deceptus ſub *tit. de adquiren. vel omit. hered.* collocauit, *l. recuſari, D. de acquir. hered.*

II. Heres per magiſtratus municipales ex auctoritate præſidis, fideicommiſſario poſtulante,

Digitized by Google

hereditatem adire & reſtituere compellitur.

Qui recuſat adire, in vrbe per prætorem adire & reſtituere cogitur, in prouinciis per præſidem. Sed & per Duumuiros ex præcepto præſidis cogi poteſt. Eodemque modo Duumuiri tutores dant, *l. Lucius §. cum teſtamento, D. de admin. tut.* cum tamen neutrum imperij ſit, aut iuriſdictionis.

III. Fideicommiſſarius ſi affirmet heredem nolle adire hereditatem, abſente eo interponi decretum, & in poſſeſſionem mitti iure deſiderat.

Etiam aduerſus abſentem heredem & recuſantem fideicommiſſarius recte poſtulat decretum, *l. recuſare, D. ad Trebel. vt ſcilicet adeat. l. ſi poſtulante, D. eod.* eoque ceſſante fideicommiſſarius in poſſeſſionem mittetur, & ipſo iure in eum tranſibunt actiones, vt conſtitutum eſt in *l. pen. §. vlt. C. eod.*

IV. Suſpectam hereditatem adire compulſus, omnia ex Trebelliano reſtituit.

Si ex decreto prætoris heres adierit, reſtituit quidem hereditatem ex S. C. Pegaſiano, ſed perinde eſt, atque ſi ex Trebelliano reſtituiſſet: & ideo neque actiones, neque quartam habet, *l. quia poterat, l. qui totam, D. ad Trebell. §. ſed ſi recuſabat, de fideic. her.*

V.

De inofficioſi querela.

I. INOFFICIOSVM dicitur teſtamentum, quod fruſtra liberis exheredatis, non ex officio pietatis videtur eſſe conſcriptum.

Inofficioſum teſtamentum eſt, in quo liberi, vel parentes fruſtra exheredati ſunt. Fruſtra fit exheredatio quæ non tenet. Quod ſi obtinuerit exheredatio, inofficioſum teſtamentum non eſt. Sic autem dicitur, quaſi contra merita (vt Aſconius ait, vel contra officium pietatis factum, *l. 2. D. de inoff. teſt.*

II. Poſt factum à matre teſtamentum filius procreatus, non mutata ab ea, cum poſſet, voluntate, ad exemplum præteriti inofficioſi querelam recte inſtituit.

Præteriti à matre pro exheredatis habentur: & ideo datur eis querela inofficioſi teſtamenti. Præteriti autem dicuntur, non tantum qui cum nati eſſent teſtamenti faciendi tempore omiſſi ſunt, ſed & qui poſt factum teſtamentum naſcuntur, ſi poſt eorum editionem mutandi teſtamenti liberum ſpatium mater habuerit, nec mutauerit. Quod ſi in ipſo puerperio diem ſuum obierit, aduerſus fratres inſtitutos omiſſo non dabitur querela, ſed adereſcet eis in virilem: aduerſus extraneos dabitur querela, *l. 3. C. de inoff. teſtam.* Igitur etſi ſint duo filij ex partibus diſparibus ſcripti, puta, Primus ex quadrante Secundus ex dodrante, Tertius qui omiſſus eſt trientem feret, Primus ſextantem, Secundus ſemiſſem. Quod ſi filius & extraneus ex æquo inſtituti ſint, omiſſo querela dabitur tantum aduerſus extraneum: nec enim fratri inſtituto quicquam auferet. Ac ſi ex minima parte, puta ex vncia extraneus inſtitutus ſit, ex deunce filius, aget filius præteritus querela in extraneum, fratri autem adereſcet in quincuncem. Eademque ratio ſeruabitur ſi plures ſint extranei, pluresque filij heredes inſtituti, aut plures filij, vnus extraneus, plures extranei, vnus filius.

III. Teſtamentum in quo Imperator ſcriptus eſt heres, inofficioſum argui poteſt. Eum A enim qui leges facit, pari maieſtate legibus obtemperare conuenit.

Actio inofficioſi datur liberis, aut parentibus exheredatis, etiam contra Imperatorem heredem ſcriptum, *l. Papinianus §. ſi Imperator, D. de inoff. teſt.* Seruare enim eum leges decet qui & facit, *l. ex imperfecto, D. de legat. lib. III.*

IV. Qui inofficioſum dicere poteſt, hereditatem petere non prohibetur.

Multum à querela inofficioſi, quæ & petitio hereditatis de inofficioſo appellatur, diſtat illa petitio hereditatis, de qua poſt *tit. de inoff. teſt.* in Pandectis generalis titulus datur. Nam querela aduerſus eum intenditur, qui iuſte poſſidet, vt puta aduerſus heredem B ſcriptum, item contra fideicommiſſarium, *l. 1. C. de inoff. teſt.* contra præteritum, qui accepit contra bonorum poſſeſſionem contra tabulas, *l. filium, D. de bonor. poſſeſſ. contra tab.* Illa autem petitio hereditatis aduerſus eum datur, qui nullo iure poſſidet, *l. regulariter, D. de pet. hered.* Sed tamen, vt hoc in loco Paulus ſentit, qui inofficioſi actionem habet aduerſus heredem ſcriptum, & petitionem illam hereditatis aduerſus eum intendere poteſt. Quamuis enim dari non ſoleat aduerſus eum qui iure poſſidet: æquum tamen eam dari, cum is qui agat paratus eſt inofficioſum teſtamentum dicere, *l. 1. C. de inoff. teſt.* Quidam Codices habent, *Qui inofficioſum dicere non poteſt.*

V. Filius ex aſſe heres inſtitutus inofficioſum C dicere non poteſt. Nec intereſt, exhauſta necne ſit hereditas, cum apud eum quarta aut legis Falcidiæ, aut S. C. Pegaſiani beneficio ſit remanſura.

Inſtitutis querela inofficioſi teſtamenti, ne tunc quidem datur, cum legatis exhauſta vel onerata eſt hereditas, vel cum ipſi alteri eam reſtituere rogati ſunt, quia Falcidiam habent, *l. Papinianus §. quarta, D. de inoff. teſt.*

VI. * Quarta portio liberis deducto ære alieno, & funeris impenſa præſtanda eſt, vt ab inofficioſi querela excludantur: libertates quoque eam portionem minuere placet.

D Quarta debitæ portionis excludit querelam. Quartæ autem ratio priuſquam ineatur, deducendum æs alienum, deducenda funeris impenſa, deducendæ ſunt libertates, *l. Papinianus §. quoniam, & §. quarta, D. de inoff. teſt. l. cum quæritur, C. eod.*

* al. quartæ portionis portio.

VII. Filius in iudicio patris ſi minus quarta portione conſecutus ſit, vt quarta ſibi à coheredibus fratribus citra inofficioſi querelam impleatur, iure deſiderat.

Filio inſtituto ex minore parte non datur querela, maxime ſi ei adiecti ſint fratres coheredes: ſed ita actio datur, vt ſibi portio debita à fratribus ſuppleatur. Adiectis extraneis ſecus eſſe argumentum præbet *l. 3. C.* E *de inoffic. teſt.* Filio autem exheredato, ſi minus debita portione conceſſum aliquid vel relictum ſit, vel eadem actio dabitur, maxime ſi in teſtamento id adiectum ſit, vt ei debita portio viri boni arbitratu repleatur, vel etiam dabitur querela cum onere collationis, ſi in totum reſciſſo teſtamento omnes fratres ab inteſtato veniant. Et ita accipio *l. ſi non mortis, D. de inoff. teſt. l. vt liberis, C. de collat. l. pater filium, D. de collat. dot.* Filio autem præterito, nemo eſt qui neſciat ad excludendam bonorum poſſeſſionem contra tabulas quartam non ſufficere. Hodie ex conſtitutione Iuſtiniani filio inſtituto ex minore parte, vel exheredato, cui minus debito relictum eſt, omnimodo actio

datur ſupplendæ portionis gratia, non querela; *l. etnimodo, l. ſcimus, C. de inoff. teſt.* A

VIII. Pactio talis, ne de inofficioſo teſtamento dicatur, querelam ſuper iudicio futuram non excludit. Meritis enim liberos, quam pactionibus adſtringi placuit.

Si parens cum filio paciſcatur, ne de inofficioſo agat, agenti poſtea filio nnn obſtat exceptio pacti, vel doli. Suot enim filij, vt & Papinianus ait, meritis prouoeandi ad obſequia paterna, non pactionibus adſtringendi, *l. ſi quando §. illud, C. de inoff. teſt.*

IX. Rogatus hereditatem reſtituere, etſi inofficioſi querelam inſtituerit, fideicommiſſo non fit iniuria: quartam enim ſolummodo heredi- B tatis amittit, quam beneficio Senatuſconſulti habere potuiſſet.

Qui inofficioſum teſtamentum dixit, nec obtinuit: id quod ex teſtamento accepit, ei auferatur, quaſi indigno, & fiſco vindicetur, *l. Papinianus §. meminiſſe, D. de inoff. teſt.* Igitur ſi inſtitutus & rogatus Titio hereditatem reſtituere, aduerſus Titium inofficioſum teſtamentum dixerit, atque adeo non obtinuerit, quarta quidem Pegaſiana, qoam habere potuiſſet, fiſco vindicatur, reliqua autem hereditas Titio conſeruatur, *d. l. Papinianus § vnde non male.* Id enim dumtaxat ei aufertur quod apud eum remanere potuiſſet.

X. Heres inſtitutus habens ſubſtitutum, ſi de inofficioſo dixerit, nec obtinuerit, non id ad C fiſcum, ſed ad ſubſtitutum pertinebit.

Vt ſubſtitutioni precariæ iniuriam non fieri dixit: ſcripto querente, nec obtineote: ita nunc ait ſubſtitutioni directæ iniuriam non fieri, ſi ſcriptus de inofficioſo teſtamento egerit, nec obtinuerit. Nec enim fiſco, ſed ſubſtituto hereditas conſeruatur. In priori ſpecie agit aduerſus fideicommiſſarium, in hac aduerſus ſubſtitutum, vt & in *d. l. Papinianus §. quarta, in fi.* Nam vterque eſt heredis loco.

VI.

De viceſima.

D

Hic titulus eſt de viceſima hereditatum, de qua Æmilius Macer libros duos ſcripſit. Hæc lege Iulia primum augendi ærarij gratia, extraneis heredibus, nec inopibus irrogata eſt, vt Dio ſcribit lib. LV. Deinde Neruæ, Traiani, Adriani, Marci, & aliorum conſtitutionibus vel acciſa, vel ex integro reducta, & ad poſtremum abolita eſt. Non eſt credendum Alciato, qui eam fuiſſe à Gratiano ſublatam, idque Auſonium in Gratiarum actione teſtari falſo conſcripſit. Solet Alciatus auctorum teſtimonio abuti, eorumque verba ad ſui animi ſententiam commutare, qua re nihil eſt iniquius, nihil illiberalius. Quæ lex vero viceſimam ſanxit, eadem & de aperiendis tabulis teſtamenti cauit, vt ex poſtrema huius tituli ſententia apparet: & E ita edicto quoque D. Adrianus de Viceſima ſimul, & de aperiendis tabulis conſtituit, *l. vlt. C. de edic. D. Adr. tollen. l. vlt. D. de appell. recip.*

I. [a] TABVLAE teſtamenti aperiuntur hoc modo, vt teſtes, vel maxima pars eorum adhibeantur qui ſignauerint teſtamentum: vt ita agnitis ſignis rupto lino aperiatur & recitetur, atque ita deſcribendi exempli fiat poteſtas, ac deinde ſigno publico obſignatum in archium redigatur: vt ſi quando exemplum eius interciderit, ſit vnde peti poſſit.

Coactis ſignatoribus, vel maiori horum parte, & ſigillis recognitis, lino inciſo tabulæ reſignantur, & recitantur, *l. cum ab initio, l. ſed ſi maior, D. quemad. teſt. aper.* Si non fuerit ſignatorum copia, præſentibus optimæ opinionis viris aperiuntur, *l. ſed ſi quis, D. eod. l. 2 C. eod. tit.* Et ideo in proxima ſententia Paulus, *Præſentibus*, inquit, *teſtibus, vel honeſtis viris.* Apertis autem tabulis inſpiciendi, deſcribendique ſit poteſtas eis, quorum res eſt. Tum deinde obſignantur ſigno publico, & in archium publicum deponuntur, vt ſi fortaſſe exemplum interciderit, ex archio petatur. Quid ſit archium notum eſt. Deponuntur in eo inſtrumenta etiam priuata, *l. moris eſt, D. de pæn.* vt publicum teſtimonium habeant: eaque ratione in archium redacta ad comparationem valent, licet deſtituta ſint legis ſolemnitate. Nou. 1. § pen. Eccleſiarum archium cimeliarchium appellatur, quod in eo ſint repoſita κειμήλια, id eſt, ſacra vaſa: Et ideo in *l. litibus, C. de agr. & cenſ.* ſic rectius in ſcriptis, quam in excuſis codicibus legitur, *In æde ſacroſancta, id eſt cimeliarchio.* Atquemadmodum ideo Paulus ait teſtamenta in archio deponi, vt exemplo amiſſo ſit vnde aliud promi poſſit, ſic inuenta eſt ratio qua poſſint, etiam dum adhuc teſtatores in rebus humanis agunt, teſtamenta publicari, & inſinuari actis publicis, vt ipſo etiam authentico amiſſo, ex actis publicis fides teſtamenti petatur, *l. 2. l. teſtamenta, l. conſulta, C. de teſtam.* Non aliter quam ſi ab initio actis ſolum publicis teſtamenta condita fuiſſent. Quod fieri poſſe indicat *l. omnium, C. eod. & Nouel. Valentiniani de teſtam.* Publicantur autem & reſerantur in vrbe apud magiſtrum cenſus, in prouinciis apud præſides vel magiſtratus, vel defenſores, *d. l. teſtamenta, l. in hac, C. de donation.* Acta in hunc ferme modum Romano more fieri ex Marculphi monachi libro de formulis publicorum priuatorumque negotiorum Emari Ranconeti v. c. diuino immortalique beneficio didicimus: *Anno illo, ſub die illa, ciuitate illa, adſtante defenſore & omni curia illius ciuitatis,* TITIVS *proſecutor dixit: Peto, optime defenſor, voſque laudabiles curiales atque municipes, vt mihi codices publicos patere iubeatis. Quædam enim in manibus habeo, quæ geſtorum cupio allegatione roborari.* DEFENSOR *& Curiales dixerunt, Patent tibi codices publici, proſequere quæ optas.* PROSECVTOR *dixit: Gaius vir illuſtris mihi mandauit, teſtamentum, vt mos eſt, geſtis municipalibus inſinuarem.* DEFENSOR *dixit, Amanuenſis mandatum accipiat, & recitet.* POST *recitationem mandati, Defenſor dixit, Mandatum quidem recitatum eſt, ſed teſtamentum quod præ manibus te habere dicis, etiam nobis præſentibus recitetur, & vt poſtulas, geſtis publicis firmetur.* POST *recitationem teſtamenti: Defenſor & curiales dixerunt, Teſtamentum quod recitatum eſt, geſtis publicis inſeratur.* PROSECVTOR *dixit, Hoc amplius peto optime Defenſor, vt mihi geſta publice edantur:* DEFENSOR *& ordo curiæ dixerunt, Quia teſtamentum & mandatum rite condita, & bonorum virorum ſubſcriptionibus firmata cognouimus, æquum eſt vt geſta cum à nobis fuerint ſubſcripta, & ab amanuenſi edita, tibi ex more tradantur, eademque in archiis publicis conſeruentur.* Pariqoe modo acta in donationum inſinuatione conficiebantur.

[a] Lucianus in Timone: [illegible], &c.

II. Teſtamenta in municipiis, coloniis, oppidis, præfectura, vico, caſtello, conciliabulo facta, in foro vel baſilica præſentibus teſtibus vel honeſtis viris, inter horam ſecundam & decimam diei recitari debent, exemploque ſublato ab iiſdem rurſus magiſtratibus obſignari, quorum præſentia conſtat aperta.

Recitationes teſtamentorum fiunt in foro, aut ba-

ſilicis à ſecunda hora ad decimam: qoonian eo maxime tempore frequentiſſimum eſt ſorum. Et fiunt præſente magiſtratu, eodemque teſtamentum, poſteaquam deſcribendi poteſtas facta eſt, obſignante. Et hoe eſt quod ſuperius publicum ſignum appellauit. Sed ſi in archio ciuitatis rabulæ non deponantur, ſatis erit vel priorum ſignatorum, vel eorum qui illis abſentibus adfuerunt, ſigna magiſtrato præſente reponi, *l. ſed ſi quis, D. teſt. quemadm. aper. l. 2. C. eod.* Pertinet ad hanc maxime quæſtionem quod Auguſtinus ſcribit in pſalmum 21. Tandiu contenditur, inquit, de hereditate mortuorum, quandiu teſtamentum proferatur in publicum. & eum teſtamentum prolatum fuerit in publicum, tacent omnes, vt rabulæ aperiantur & recitentur. Iudex intus audit, aduocan ſilent, præcones ſilentium faciunt, vniuerſus populus ſuſpenſus eſt, vt legantur verba mortui non ſentientis in monumento. Ille ſine ſenſu iacet in moonmento, & valent verba ipſius: ſedet Chriſtus in cælo, & contradicitur teſtamento eius.

III. Teſtamentum lex ſtatim poſt mortem teſtatoris apetiri voluit: & ideo quamuis ſit reſcriptis variatum, ramen à præſentibus intra triduum, vel quinque dies aperiendæ ſunt tabulæ: ab abſentibus quoque intra eos dies, cum ſuperuenerint: Nec enim oporter reſtamentum heredibus aut legatariis, aur libertatibus, quam neceſſario vectigali moram fieri.

Hæc eſt lex Iulia, quæ proprio nomine lex Viceſima hereditatum dicitur in earum legum inſcriptionibus, quæ ſumptæ ſunt ex duobus Æmilij Macri εἰκοσῶν libris. Vult autem non tantum vt viceſima hereditatum fiſco præſtetur, ſed etiam vt tabulæ teſtamenti ſtatim aperiantur. Nec enim hæc res dilationeo recipit: & ideo, vt recte Paulus ait in *l. vlt. D. de appel. rec.* ne teſtamentum aperiatur, vt D. Adrianus conſtituit, id eſt, ex edicto D. Adriani, quod etiam pertinet ad viceſimam hereditatum, appellare non permittitur. Qui locus notandus eſt, propterea quod etſi mentionem eius edicti ſtudioſe Tribonianus remouerit ex *l. vlt. C. de codic. & l. quiſquis, C. quor. appel. non rec.* vt oſtendi lib. 3. tit. *de S. C. Silaniano*, reliquit tamen eo in loco: credo quia ea verba, *D. Adrianus conſtituit*, oon intellexit ad edictum illud Adriani referenda eſſe. Statim autem aperiendæ ſunt tabulæ, id eſt, à præſentibus intra dies tres vel quinque à morte teſtatoris. Abſentibus enim primum itineri in vicena millia paſſuum ſinguli dies dantur: & ob id tractans de lege viceſima, mille paſſus Macer definiuit in *l mille, de verb. ſignific.* Aperturæ tabularum poſt triduum vel quinque dies. Quod ſequitur in hac Paoli ſententia, *Nec enim oportet*, &c. ita reſtituimus ex codicibus oonem: ſed tamen vt ſenſus idoneus reddatur, pro, *teſtamentum* legendum exiſtimo, *teſtamento*. Dixit autem *quam neceſſario*, κατ' ἔλλειψιν, vt infr. prox. ſup. *Meritus liberos, quam paſſionibus adſtringi placet*: & in lib. 5. tit. 18. *neque in pecuniariis, quam in capitalibus*. Sic enim & in eis locis omnes libri veteres habent. Senſus igitur hic eſt, ideo ſtatim aperiri rabulas, quod non ſit magis æquum per cauſam teſtamenti clauſi heredibus, aut legatariis, aut libertatibus moram fieri, quam neceſſario vectigali, id eſt, viceſimæ. Ea igitur legis pars & fiſco, & heredibus, & legatariis, & libertatibus vtilis eſt. Neceſſarium vectigal dicitur, quia id ooeta imperij introduxerunt pro vtilitate communi, vt Plinius ait in Panegyrico.

VII.

De lege Cornelia.

I. QVi teſtamentum falſum ſcripſerit, recitauerit, ſubiecerit, ſignauerit, ſuppreſſerit, amouerit, reſignauerit, deleuerit, pœna legis Corneliæ de falſis tenebitur, id eſt, in inſulam deportatur.

Lege Cornelia teſtamentaria tenetur, qui falſum teſtamentum ſcripſit, recitauit, ſubiecit, ſignauit dolo malo, vel qui verum celauit, amouit, reſignauit, deleuit, *l. 2. D. de leg. Corn. de fal.* Qui amouit, furti non tenetur, quia noo lucrifaciendi animo amouit, ſed vt verum non appareat. Pœna legis Corneliæ eſt deportatio, vt lib. 5. latius explicabitur.

II. Non tantum is qui teſtamentum ſubiecit, ſuppreſſit, deleuit, pœna legis Corneliæ coërcetur, ſed & is qui ſciens dolo malo id fieri iuſſit, faciendumve curauit.

Lege Cornelia tenetur non tantum is, qui eorum, quæ ſuperius comprehenſa ſunt, quid fecit: ſed & is, cuius dolo malo eorum aliquid factum erit, *l. 2. D. eod.*

III. Teſtamentum ſupprimit, qui ſciens prudenſque tabulas teſtamenti in fraudem heredum, legatariorum, fideicommiſſariorum, aut libertatum non profert.

Quid ſit in lege Cornelia ſupprimere, explicat. Eſt autem dolo malo teſtamentum celare, nec iis quorum intereſt, exhibere, puta heredibus, aut legatariis, aut exheredatis. Inde in *l. Pomp. D. de adq. rer. dom.* Qui repoſcenti, inquit, non reddit, ſupprimere, & intercipere videtur. Sed omnimodo ſupprimendi animum ac conſilium exigimus, *l. 3. §. ſi quis dolo, D. de tab. exh.*

IV. Supprimere tabulas videtur, qui cum habeat, & proferre poſſit, eas proferre non curat.

Vt quis dolo malo ſupprimere videatur, duo exigimus, vt tabulas habeat, eaſque exhibere poſſit. Sed tamen qoi dolo malo fecit, vt deſineret habere, quaſi ſuppreſſor tabularum etiam condemnabitur, *d. l. 3. §. ſi quis dolo.*

V. Codicilli quoque ſi lateant, nec proferantur, ſupprimi videbuntur.

Lege Coroelia tenetur non is tantum qui teſtamentum, ſed & qui codicillos occultat dolo malo. Similiter vterque interdicto tenetur de tabulis exhibendis, *l. 1. §. hoc interdictum, D. de tab. exhib.*

VI. Edicto perpetuo cauetur, vt ſi tabulæ teſtamenti non appareant, de earum exhibitione interdicto reddito, intra annum agi poſſit, quo ad exhibendum compellitur qui ſupprimit. Tabularum autem appellatione chartæ quoque & membranæ continentur.

Interdicto de tabulis proferendis tenetur, qui tabulas ſupprimit. Dum autem hoc intra annum ait interdictum reddi, poſt annum non reddi ſignificat: quod pugnat directo eum *l. 3. §. vlt. D. de tab. exhib.* in quo Vlpianus, Interdictum hoe, inquit, & poſt annum competere conſtat: ſed & heredi, ceteriſque ſucceſſoribus competit. Non eſt igitur controuerſum, ſed conſtat inter omnes perpetuum eſſe interdictum, de tabulis exhibendis. Sed hoc an ita ſenſerit Vlpianus, ſubtilius intueamur. Et quidem ſi verum eſt quod Vlpianus

pianus propoſuit, interdictum de tabulis exhibendis A poſt annum competere, cur ſubdit, quaſi augendæ rei gratia, Sed & heredi ceteriſque ſucceſſoribus competit. Certiſſimum eſt perpetua interdicta ſucceſſoribus competere: idque in annuis tantum interdictis commode adiungitur, heredi competere. Quod ſi in heredem hoc interdictum ceteroſque ſucceſſores competere, quod tamen nuſquam reperitur ſcriptum, Vlpianus ſcripſiſſet, & perpetuum eſſe interdictum facile admitteremus, & apte eum atque conuenienter id ſubdidiſſe confiteremur. Quando vero & illud adſcripſit, & hoc prætermiſit, ita cenſeo, eandem eſſe rationem huius interdicti, & interdicti, Ne vis fiat ei, qui in poſſeſſionem miſſus erit. Vtrumque enim pœnale eſt: & recte, meo quidem iudicio, Accurſios quæ B traduntur in *l.3.§.condemnatio, D.de tab.exhib.* ad aliud quoque interdictum transfert in *l.1.§.hanc actionem, D. ne vis fiat ei, qui in poſſ. miſſ. erit.* Neque enim ei quicquam obſtat *l. ſi quis dolo §.1. D. de re iudic.* ſi quidem in eo pro, *vendiſor*, mihi perſuadeo legendum eſſe, *debitor*, & verum eſt. At conſiderandum hic rurſus eſt, hoc ordine interdicta proponi, vt præcedat interdictum, Ne vis fiat ei, &c. ſequatur interdictum, De tabulis exhibendis. Neque perturbemur legum inſcriptionibus, quas tractatu proprio habito, quandoque mendis innumeris ſcatere, Domino faciente docebimus. Nam vt *l.3. D. ne vis fiat ei, &c.* eſt ex Vlpiani lib. LXVIII. ad edictum, ſic & *l.1.& l.vlt.* Et quod lex prima LXXII. lex vltima LXVIII. libro tribuitur, mendum allatum eſt ex numerorum C notis in l. r. v. in x. mutato & vno I. quod ſupereſt in l. vlt. in ea prætermiſſo. Quæ vitiorum genera in auctoribus frequenter occurrunt. Cum vero Vlpianus hoc prius de interdicto, Ne vis fiat ei, &c. ſcripſiſſet poſt annum id non competere, ſed heredibus ſimilibuſque perſonis dari, in *l.1.§.hanc actionem, D. ne vis fiat ei, &c.* quod & de interdicto annali Vnde vi adnotatur in *l.1.§. hoc interdictum heredi, D. vnde vi*, deinde idem Vlpianus huic interdicto proxime adiuncta tractatione interdicti De tabulis exhibendis, vt credo, ſic ſcripſit in *l.3.§.vlt. D.de tab.exhib.* Interdictum hoc & poſt annum non competere conſtat, hoc ſenſu ſicut ſuperius, Ne vis fiat; ita & hoc poſt annum non competere conſtat. Sequitur, Sed & (ſi- D cut videlicet ſuperius) heredi ceteriſque ſucceſſoribus competit. Et hanc lectionem cum ipſe rerum ordo, tum hæc Pauli ſententia manifeſto confirmat. Qui nec hunc interdictorum ordinem animaduerterunt, nec iterati huius articuli, *&*, vim intellexerunt, auctores, vt opinor, demendæ negationis fuerunt. Non eſt illud omittendum, edictum quidem loqui de tabulis, ſed tabularum appellatione omnem materiam contineri. Quæ interpretatio etiam ad edictum de bonor. poſſeſſione ſecundum tab. adhiberi ſolet.

VIII.

De inteſtatorum ſucceſſione.

I.* INTESTATI dicuntur qui teſtamentum facere non poſſunt, vel ipſi linum, vt inteſtati decederent abrupuerunt, vel hi quorum hereditas repudiata eſt, cuiuſve conditio defecerit.

* II. Sine iure Prætorio factum teſtamentum, obiecta doli exceptione obtinebit.

* III. Eorum quorum teſtamenta rumpuntur, aut irrita fiunt, ipſo quidem iure teſtati A decedunt, hereditas vero, vt inteſtatorum defertur.

* IV. Inteſtatorum hereditas lege duodecim tabularum primum ſuis heredibus, deinde agnatis, & aliquando quoque gentilibus deferebatur. Sane conſanguineos lex non adprehenderat, ſed interpretatione prudentium primum inter agnatos locum acceperunt.

* V. Sui heredes ſunt hi. primo loco filius filia in poteſtate patris conſtituti, nec intereſt adoptiui ſint an naturales & ſecundum legem Iuliam Papiamve quæſiti: modo maneant in pote- B ſtate.

* VI. Qui ſui heredes ſunt, ipſo iure heredes etiam ignorantes conſtituuntur, vt furioſi, aut infantes & peregrinantes, quibus bonorum poſſeſſionis (ius) propter prætoriam actionem non erat neceſſarium.

* VII. In ſuis heredibus adeo ad mortem teſtatoris rerum hereditariarum dominium continuatur, vt nec tutoris auctoritas pupillo, nec furioſis curator ſit neceſſarius, niſi forte ſoluendo non ſit hereditas, quamuis etiam furioſus ſi reſipuerit & pupillus ſi adoleuerit abſtinere poſſint.

C * VIII. Poſt mortem patris natus vel ab hoſtibus reuerſus, aut ex primo ſecundove mancipio manumiſſus, cuiuſve erroris cauſa probata, licet non fuerint in poteſtate, ſui tamen patri heredes efficiuntur.

* IX. Poſt filiosfamilias ad inteſtatorum ſucceſſionem inter ſuos veniunt nepotes neptes pronepotes proneptes, ac deinde maſculino ſexu poſt filium deſcendentes, ſi nullus parentum impedimento ipſis in aui poteſtate vel proaui familia remanſerit. Parentes enim liberis ſuis cum quibus in poteſtate fuerunt, ipſi ordine ſucceſſionis obſiſtunt.

D * X. Filij ſi cum nepotibus ex alio filio ſuſcepris in familia retinentur, ab inteſtato ad patris ſucceſſionem cum fratris filiis vocantur: quibus in patris ſui partem venientibus hereditas in ſtirpes non in capita diuiditur, ita vt filius & plures nepotes, ſingulos ſemiſſes habeant. idque euenit ſi ab eo ex duobus filiis in patrum numero nepotes ſucceſſerint.

* XI. Ex filia nepotes ſui heredes non ſunt. In aui enim materni poteſtate, alienam familiam ſequentes ipſa ratione eſſe non poſſunt.

* XII. Eo tempore ſuus heres conſtituendus E eſt, quo certum eſt aliquem inteſtato deceſſiſſe, quod ex euentu deficientis conditionis & ortu nepotis qui viuo auo poſt mortem patris natus eſt, iniri poteſt.

* XIII. Quem filius emancipatus ſuſcepit vel adoptauit, ſui heredis locum in aui ſucceſſione, ſicut ipſe pater, obtinere non poteſt. Adoptiuus autem nec quaſi cognatus, bonorum poſſeſſionem eius petere poteſt.

* XIV. Si ſui heredes non ſunt ad agnatos legitima hereditas pertinebit, inter quos primum

locum conſanguinei obtinent.

* xv. Agnati autem ſunt, cognati virilis ſexus per virilem ſexum deſcendentes, ſicut filius fratris & patruus, & deinceps tota ſucceſſio.

xvi. Inter agnatos & cognatos hoc intereſt, quod in agnatis etiam cognati continentur, inter cognatos vero agnati non comprehenduntur. Et ideo patruus & agnatus eſt, & cognatus, auunculus autem cognatus tantummodo eſt.

*xvii. Conſanguinei ſunt, eodem patre nati, licet diuerſis matribus, qui in poteſtate fuerunt mortis tempore; adoptiuus quoque frater ſi non ſit emancipatus, & hi qui poſt mortem patris nati ſunt vel cauſam probauerunt.

* xviii. Soror iure conſanguinitatis tam ad fratris quam ad ſororis hereditatem admittitur.

*xix. Conſanguineis non exiſtentibus agnatis defertur hereditas prout quis alterum gradu præceſſerit. Quod ſi plures eodem gradu conſiſtunt, ſimul admittuntur.

Cognatorum nomen generale eſt. Ex his alij ſunt agnati, alij cognati. Agnati ſunt cognati per mares, vt patruus, amita: cognati ſunt per feminas, vt auunculus, matertera, *l. pen. D. vnde legit.*

xx. Si ſunt fratres defuncti, & fratris filij, vel nepotes, fratre non exiſtente, filius fratris nepoti præfertur.

Hæc ſententia ſecum ipſa non conſentit: ait enim initio eſſe fratres defuncti, deinde fratrem non exiſtere. Rurſus ait filium fratris nepoti præferri, cum tamen exiſtere fratris filios & nepotes non propoſuerit, ſed fratris filios vel nepotes. Igitur ſic lego, *Si ſint frater defuncti, & fratris filius vel nepos, frater filio fratris, vel eo non exiſtente, nepoti præfertur, §. ſi plures, de legit. agn. ſuc.*

* xxi. Legitimi heredes iure ciuili intra centeſimum diem, niſi adierint hereditatem, ad proximos eadem ſucceſſio transfertur.

xxii. Feminæ ad hereditates legitimas vltra conſanguineas ſucceſſiones non admittuntur, idque iure ciuili, vel Voconia narratione videtur effectum. Ceterum lex xii. tab. nulla diſcretione ſexus cognatos admittit.

Conſanguinei vtriuſque ſexus legitimi heredes ſunt: vltra conſanguineos feminæ legitimi heredes non ſunt: idque effectum eſt iure nouo. Iure enim antiquo omnes agnati cuiuſcunque ſexus legitimi ſunt: quod à Iuſtiniano reuocatum eſt, §. *ceterum, de legit. agn. ſuc.* Ait, *iure ciuili, vel Voconia narratione.* Quidam codices habent, *iure ciuili Voconiana ratione*, emendo, *iure ciuili Voconiana rogatione.* Hæc lex hereditates coërcuit mulierum ne diteſcerent, ac proinde elatæ æquarent ſe viris. Scripſimus de ea in notis ad tit. *de leg. Falc.* lib. iii. Inſtitut.

xxiii. In hereditate legitima ſucceſſioni locus non eſt. Et ideo fratre decedente antequam adeat, aut repudiet hereditatem, fratris filius admitti non poteſt, quia omnis ſucceſſio proximiori defertur.

In legitimis heredibus non eſt ſucceſſio. Et ideo fratre moriente dum deliberat, fratris filius mihi heres legitimus non eſt: nam ſucceſſio legitima proximiori defertur. Tempore autem delatæ hereditatis frater fuit proximior, non fratris filius, ergo fratris filio non defertur, neque eam frater tranſmiſit ad fra-

A tris filium. Igitur filio fratris non dabitur Vnde legitimi, dabitur tamen Vnde cognati, *§. placebat, de legit. agnat. ſuc.* Ex *l. 4. C. de bon. lib.* in legitimis hereditatibus eſt ſucceſſio, & frater alterius fratris filio non præfertur.

xxiv. Ab hoſtibus captus neque ſui, neque legitimi heredis ius amittit poſtliminio reuerſus. Quod & circa eos qui in inſulam deportantur, vel ſerui pœnæ effecti ſunt, placuit obſeruari, ſi per omnia in integrum indulgentia principali reſtituantur.

Poſtliminio recipimus ſui & legitimi heredis ius: Item reſtitutione principis, *l. 1. § filio, D. ad Tertyl. l.*
B *1. §. vlt. de bon. poſſ. contr. tab.* non tamen manumiſſione, *l. 7. D. vnd. cogn.* Reſtitutio plenior eſt manumiſſione: Reſtitutio ingenuum facit, Manumiſſio ingenuum non facit.

xxv. Pro herede gerere, eſt deſtinatione futuri dominij aliquid ex hereditariis rebus vſurpare: Et ideo pro herede gerere videtur, qui fundorum hereditariorum culturas rationeſque diſponit, & qui ſeruis hereditariis, iumentis rebuſve aliis vtitur.

Heres legitimus fundos hereditarios coluit, aut eorum rationes diſpoſuit, ſeruos, aut iumenta pauit, aut diſtraxit: ſi hoc animo heredis geſſit, pro herede geſſit: ſi alio animo, non item. Quod fuſius explica-
C tur in *l. pro herede, D. de adq. hered.*

xxvi. Ex pluribus heredibus iiſdemque legitimis, ſi qui omiſerint hereditatem vel in adeundo aliqua ratione fuerint impediti, his qui adierunt, vel eorum heredibus omittentium portiones adcreſcunt. Quod in herede inſtituto eum qui acceperat ſubſtitutum euenire non poterit. Diuerſa enim cauſa eſt ſcripti & legitimi.

Qua in re diuerſa ſit cauſa ſcripti & legitimi, Anianus non intellexit: ſed colligitur ex *l. ſi ex pluribus, D. de ſuis & leg. hered.* Ius adcreſcendi coheredis heredem ſequitur, ad quem portio hereditatis peruenit: ius ſubſtitutionis coheredis heredem non ſequitur, li-
D cet portio hereditatis, ex qua ſubſtitutus coheres adiectus eſt, ad eum peruenerit. Ius adcreſcendi reale, ius ſubſtitutionis perſonale. Ineſt vero mendum, ni fallor, in illo loco, *eum qui acceperat ſubſtitutum.* legendum cenſeo, *eoque coheredi ſubſtituto*, vt in *l. ſi ex pluribus*, inſtituti heredis & coheredi ſubſtituti.

IX.

Ad S. C. Tertullianum.

I. MATRES tam ingenuæ quam libertinæ ciues Romanæ, vt ius liberorum con-
E ſecutæ videantur, ter & quater peperiſſe ſufficiet, dummodo viuos & pleni temporis pariant.

Mater filio ſuccedit quaſi legitima ex S. C. Tertulliano, cuius auctor fuit D. Pius, vt Zonaras ſcribit, & nos probaſſe in Inſtit. meminimus. Sed hoc ita ſi ius liberorum habeat, ingenua trium, libertina quatuor, & ſi viuos, maturoſque peperit. Nati enim non videntur, qui mortui naſcuntur, & contra naturam ac leges videntur naſci qui immaturo partu eduntur: vt qui ante ſeptimum menſem.

II. Quæ ſemel vno partu tres filios edidit, ius liberorum non conſequitur. Non enim ter pe-

periſſe, ſed ſemel partum [a] fudiſſe videtur, niſi forte per interualla pariat.

Ter enixa videtur, quæ tergeminos peperit per interualla, *l. ter enixa, D. de verb. ſign.* non quæ vno partu, id eſt, nullo interiecto interuallo. Vno autem impetu conſtat duos pluresve naſci non poſſe, *l. Areſcuſa, de ſtat. hom.*

[a] D. Auguſtinus de Ciuit. D. 22. cap. 11. Abortiui fœtus non nati, ſed effuſi.

III. Mulier ſi monſtroſum aliquid aut prodigioſum enixa ſit, nihil proficit. Non ſunt enim liberi qui contra formam humani generis conuerſo more procreantur.

Extat hæc ſententia in *l. non ſunt, D. de ſtat. hom.* Pertinet autem proprie ad S. C. Tertullianum. Igitur monſtroſus vel prodigioſus partus in S. C. Tertulliano matri non prodeſt. Contra Vlpianus in *l. quæret, D. de verb. ſignific.* prodigioſum vel monſtroſum partum matri in lege Papia prodeſſe ait. Diuerſitatis ratio aliqua reddi poteſt: Odioſa enim eſt lex Papia quæ orbas eorum quæ in teſtamentis relinquuntur ſemiſſe multat, auctore Nicephoro libr. VII. cap. 47. Et ideo Ambroſius in Lucæ capite 3. *Erat*, inquit, *deforme liberos non habere: quod etiam legum ciuilium fuit auctoritate multatum*. In S. C. Tertulliano de lucro certatur, in lege Papia de damno. Plus autem fauendum eſt his, qui de damno vitando, quam de lucro captando certant, *l. vlt. §. ſin vero creditores, C. de iur. delib.* Sed quia derogatum erat hac in re S. C. Tertulliano, *l. 2. C. de iur. liber.* hanc ſequentemque ſententiam Tribonianus poſuit ſub tit. de ſtat. hom. verbis ad hunc ſenſum inflexis, vt non ſint iuſti liberi, & in poteſtate qui contra naturam naſcuntur.

IV. Partum qui membrorum humanorum officia ampliauit, quia aliquatenus videtur effectus, matri prodeſſe placuit.

Quibus ampliata ſunt officia membrorum, vt ſedigiti, matri proſunt, *l. non ſunt, D. de ſtat. hom.*

V. Septimo menſe natus matri prodeſt. Ratio enim Pythagorei numeri hoc videtur admittere, vt aut ſeptimo pleno, aut decimo menſe partus maturior videatur.

Partus ἑπταμήνων matri prodeſt in S. C. Tertulliano: eſt enim pleni temporis, *l. ſeptimo, D. de ſtat. hom.* Qui ante ſeptimum, vel octauo menſe prodeunt, imperfecti ſunt, nec vitales. Nono autem, & decimo, & vndecimo à conceptionis die legitimi partus fiunt. Non tamen vndecimo à morte mariti ex XII. tab. Sed decreto quodam Adriani, etiam vndecimo à morte mariti menſe partus legitimus fit. Quod defendi poteſt partu edito ſub initium XI. menſis. Nam ſi ſub finem edatur, proculdubio illegitimus eſt, Nouel. XXXIX. Cum vero ſummus hic ſit pariendi finis, non dubito quin ſit in *l. vlt. D. de adqu. rer. dom.* pro *vſucapta*, legendum, *vendita*. Eſt enim vſucapio ancillæ ſaltem anni vnius. Vt autem quæ grauida facta eſt apud teſtatorem, vel donatorem, fieri poteſt vt apud legatarium vel donatarium pariat, ita fieri non poteſt, vt quæ apud dominum prægnans facta eſt, apud eum qui eam vſu ſuam fecerit, pariat. Sic igitur totam eam legem ſuæ integritati reſtituo. *Cum prægnans mulier legata aut vendita, aliove quo modo alienata pariet, eius fiet partus cuius eſt ea cum enitetur, non cuius tunc fuiſſet, cum conciperet.* Opponitur editioni conceptio: & hoc poſito concepiſſe ancillam apud vnum, peperiſſe apud alterum, huic datur partus, non illi. Sed vt ad ἑπταμήνους redeamus, quem maturum partum eſſe diximus, cum tamen ὀκτάμηνος ſit immaturus, ſi quæratur differentiæ ratio, tribuendum id erit occultæ rationi & virtuti ſeptenarij numeri: ac videnda hic omnino erit epiſtola Ambroſij 39. ad Horontianum. Ad hæc ſi quæratur an & is ſit maturus qui ad initia ſeptimi menſis natus eſt, dicam eſſe maturum ex *l. 3. §. vlt. D. de ſuis & leg. her.* vt puta ſi natus ſit CLXXXII. die. Etſi enim exactius dinumeratis omnibus menſium diebus, CLXXXII. dies accidere poſſit vt ſextum menſem non impleant, verbi gratia, à Kalen. Mart. vſque ante diem pridie Kal. Aug. dinumeratione facta, tamen in hoc propoſito, ex ſententia Græcorum Iuriſconſultorum, ita ineunda eſt computatio, vt ſingulis menſibus XXX. dumtaxat dies tribuantur. Qua ratione CLXXXII. dies ſeptimum menſem attingunt. Et ita Hippocrates quoque lib. 2. Epid. 3. Sect. CCLXX. dies pro nouem menſibus putat, noſque hanc putandi rationem ſemper ſequimur. At videtur huic noſtræ ſententiæ aduerſari Paulus dum ait, *Septimo pleno*, pleno autem, id eſt, CCX. diebus, qui numerus continet τρεῖς δεκάδας ἑβδομάδων, vt & Hippocrates περὶ σαρκῶν oſtendit. Non tamen ideo ſtatim conſequitur, non naſci partum legitimum circa initia ſeptimi menſis: Nam & CLXXXII. partum naſci Hippocrates ſcripſit περὶ ἑπταμήνου, qui numerus dierum efficit dimidiam anni partem rotundato numero.

VI. Aborſus vel abactus venter partum efficere non videtur.

Quæ abegit partum, vel abortum fecit, peperiſſe non videtur, *l. 2. C. de poſt. hered.* Et ideo abortu facto finitur miſſio in poſſeſſionem, *l. 1. in fi. D. de vent. in poſſ. mit.*

VII. Libertina vt ius liberorum conſequi poſſit, quater eam peperiſſe ſufficit.

Quidam addunt male, *vt ingenuam*. Sed & tota hæc ſententia ſubditiua videtur, cum hoc ſit in prima ſententia ſatis expreſſum.

VIII. Latina ingenua ius Quiritium conſecuta, ſi ter pepererit, ad legitimam filij hereditatem admittitur: non eſt enim manu emiſſa.

Ingenua mater ex S. C. Tertulliano filio ſuccedit, non ea tantum quæ ciuis Romana eſt, ſed etiam Latina quæ ius Quiritium conſecuta eſt, ſi tres liberos habeat. Latina ingenua eſt, quæ nata eſt ex Latinis libertinis.

IX. Ius liberorum mater habet, quæ tres filios aut habet, aut habuit, aut neque habet, neque habuit. Habet, cui ſuperſunt: habuit, quæ amiſit. Neque habet neque habuit, quæ beneficio principis ius liberorum conſecuta eſt.

Non ea tantum mater ex S. C. Tertulliano ſuccedit, quæ ter aut quater peperit, ſed & quæ non peperit, ſi ius trium aut quatuor liberorum à Cæſare impetrauerit: Immo & ſi non impetrauerit ex conſtitutione Iuſtiniani. Conſtitutio Honorij, id eſt, *l. 1. C. de iur. liber.* alio pertinet, vt oſtendimus in Fragm. Vlpiani, tit. *de ſolid. capac. int. vir. & vxor.*

* X. Mater per fratrem excluditur, & in ſucceſſione frater cum ſorore æqua ſorte ſuccedit: quod ſi frater non fuerit, mater cum filiabus, quotcumque fuerint æquales capiunt portiones.

X.

Ad S. C. Orphitianum.

I. FILII vulgo quæſiti ad legitimam matris hereditatem aſpirare non prohibentur: quia pari iure vt ipſorum matribus, ita ipſis ma-

trum hereditates deferri debuerunt.

Quemadmodum ex S. C. Tertulliano mater filiis vulgo quæſitis ſuccedit, ita ex S. C. Orphitiano filij vulgo quæſiti matri ſuccedunt iure legitimo, §. *nouiſſime, de S. C. Orph.*

II. Ad filiam ancillam, vel libertam ex S. C. Claudiano effectam legitima matris inteſtatæ hereditas pertinere non poteſt: quia neque ſerui, neque liberti matrem ciuilem habere intelliguntur.

Si filia libera ancilla facta ſit ex S. C. Claudiano, nec ſi poſtea liberta efficiatur, matri ex S. C. Orphitiano ſuccedet, quia mater eſſe deſiit, *l. 1. §. filio, D. ad S. C. Tertyl.* Quid S. C. Claudiano contineatur, expoſuimus in Notis ad tit. Vlpiani, *de tutelis*. Eo vſi ſunt olim Longobardi, & Franci, vt ex eorum legibus & inſtitutis antiquis colligi poteſt. Noſtro tamen Iuſtiniano non probatur.

B

III. Ad legitimam inteſtatæ matris hereditatem filij ciues Romani, non etiam Latini admittuntur. Ciues autem Romanos eo tempore eſſe oportet, quo ab iiſdem legitima hereditas aditur.

Matri ex S. C. Orphitiano ſuccedunt ingenui ciues Romani: nec ſatis eſt ſi ciues Romani ſint mortis tempore: nam & aditæ hereditatis tempore ciues Romanos eſſe oportet, *l. 1. §. filio, D. ad S. C. Tertyl.* Sunt quidam ingenui Latini, vt qui nati ſunt ex matre liberta Latina, ſed hi matri ius, ſcilicet, Quiritium conſecutæ ab inteſtato non ſuccedunt. Liberta Latina quæ ius Quiritium conſecuta non eſt, heredem non habet.

C

IV. Filius maternam hereditatem eandemque legitimam, niſi adeundo quærere non poteſt.

Filius patri ipſo iure heres exiſtit, matri autem heres fit aditione ſimplici, ſiue bonorum poſſeſſionis petitione, ſine cretionis ſollemnitate, *l. 3. C. ad S. C. Orph.* eodemque modo mater filio heres fit, *l. 1. C. Th. de cret. vel bon. poſſ. l. 1. C. Th. de leg. her.* Hic vero totus titulus deſiderabatur in libris antehac impreſſis.

D

XI.

De gradibus.

I. PRIMO gradu ſuperiori linea continentur pater mater: inferiori filius filia, quibus nullæ aliæ perſonæ iunguntur.

Duplex eſt linea, recta & tranſuerſa. Directa in ſuperiorem & inferiorem diuiditur. Superior eſt parentum, inferior liberorum. Vtraque incipit à primo gradu, & in eo perſonæ dumtaxat quatuor continentur. Tranſuerſa incipit à ſecundo gradu, & oritur ex ſuperiore linea, *l. ſtemmata, D. de grad. & adfin.* In inferiori nulla eſt linea tranſuerſa. Hæc dicitur etiam obliqua & lateralis. Saluianus lib. III. ad Eccleſ. Cath. *Non ſolum*, inquit, *vt aiunt ex directo, ſed etiam ex obliquo, & ex tranſuerſo venientibus res propria facultatis addicunt.*

E

II. Secundo gradu continentur ſuperiori linea auus auia, inferiori nepos neptis: tranſuerſa frater ſoror: quæ perſonæ duplicantur. Auus enim & auia tam ex patre, quam ex matre: nepos neptis tam ex filio, quam ex filia: frater ſoror tam ex patre, quam ex matre accipiuntur.

A. Quæ perſonæ ſequentibus quibuſcumque gradibus ſimiliter pro ſubſtantia earum quæ in quoquo gradu conſiſtunt ipſo ordine duplicantur.

In ſecundo gradu XII. ſunt perſonæ. Nam auus, auia, nepos, neptis, frater, ſoror dupliciter intelliguntur. Et ſic in ſequentibus quoque gradibus perſonæ dupliciter accipiuntur, *l. Iuriſc. §. ſecundo, D. de grad. & adfin.*

III. Tertio gradu veniunt ſupra proauus, proauia, infra pronepos proneptis: ex obliquo fratris ſororiſque filius filia, patruus amita, id eſt, patris frater & ſoror: Auunculus matertera, id eſt, B matris frater & ſoror.

Tertio gradu continentur perſonæ X. duplicatæ XXXII. quod in libro ſingulari de gradibus & adfinibus Paulus diligentius expoſuit.

IV. Quarto gradu veniunt ſupra abauus abauia: infra abnepos abneptis. Ex obliquo fratris & ſororis nepos neptis, frater patruelis, ſoror patruelis, id eſt, patrui filius filia: conſobrinus conſobrina, id eſt, auunculi & materteræ filius filia: amitinus amitina, id eſt, amitæ filius filia: itemque conſobrini qui ex duabus ſororibus naſcuntur. Quibus adcreſcit patruus magnus, amita magna, id eſt, aui paterni fra-C ter & ſoror: Auunculus magnus, matertera magna, id eſt, auiæ tam paternæ, quam maternæ frater & ſoror.

In quarto gradu perſonæ continentur LXXX. Patrueles mihi ſunt patrui mei filij: Conſobrini, auunculi & materteræ filij: Amitini, amitæ meæ filij. Hoc vero cum ita definierit Paulus, fruſtra adiicit, *itemque conſobrini, qui ex duabus ſororibus naſcuntur.* Itaque cenſeo ſuperiora illa verba *& matertera*, delenda eſſe, vt & in Notis ad tit. *De grad. cogn.* probaui. Item in illo loco, *aui paterni*, addendum, *auique materni*. Nam & aui materni frater mihi eſt patruus magnus, matri autem meæ patruus, *l. Iuriſc. §. patruus magnus.* Quod ſi verum eſt, in extremo proximæ ſententiæ quod additum eſt, D *proauique materni*, vt in ordinem ſuum redigatur, reddi oportet propatrui, proamitæque definitioni. Eadem eſt in extremo alterius quæ ſequitur ſententiæ, horum verborum, *abauique materni* præpoſtera diſpoſitio.

V. Quinto gradu veniunt ſupra quidem atauus atauia, infra atnepos atneptis: ex obliquo fratris & ſororis pronepos proneptis, fratris patruelis ſororis patruelis, amitini amitinæ, conſobrini conſobrinæ filius filia, propius ſobrinus ſobrina, id eſt, patrui magni, amitæ magnæ, auunculi magni, marterteræ magnæ filius filia. His adcreſcunt propatruus proamita, hi ſunt proaui paterni frater & ſoror: proauunculus pro-E matertera, hi ſunt proauiæ paternæ maternæque frater & ſoror, proauique materni.

Quinto gradu continentur perſonæ CLXXXIV. De definitione propioris ſobrini ſcripſimus Inſtitutionum lib. III. ſatis multa.

VI. Sexto gradu veniunt ſupra tritauus tritauia, infra trinepos trineptis. Ex obliquo fratris & ſororis abnepos abneptis, fratris patruelis, ſororis patruelis, amitini, amitinæ, conſobrini conſobrinæ nepos neptis: patrui magni, amitæ magnæ, auunculi magni, materteræ magnæ nepos neptis, id eſt, propioris ſobrini filius

Digitized by Google

filia, qui conſobrini appellantur. Quibus ex latere adcreſcunt propatrui, proamitæ, proauunculi, promaterteræ filius filia: Abpatruus abamita hi ſunt abaui paterni frater & ſoror: Abauunculus abmatertera, hi ſunt abauiæ paternæ maternæque frater & ſoror, abauique materni.

Sexto gradu continentur CCCCXLVIII. In eo ſunt conſobrini qui proprio inter ſe vocabulo ſobrini appellantur, id eſt, conſobrinorum filij. Conſobrini à Græcis & ἐξάδελφοι προτεξάδελφοι: Sobrini δισεξάδελφοι, & δεύτεροι ἐξάδελφοι appellantur. Conſobrinus meus mihi eſt quarto gradu, conſobrini mei filius quinto: ipſi inter ſe conſobrinorum filij, qui ſobrinos ſe vocant, ſexto. Sic ſobrino natus mihi eſt ſeptimo gradu, ipſi autem inter ſe ſobrinorum filij, qui τρισεξάδελφοι appellantur, ſunt octauo. Quidam codices hic habent, *propius conſobrini, propius conſobrinæ filius filia:* quod defendi poteſt. Nam conſobrinorum appellatio latiſſima eſt, vt oſtendi in Inſtit.

VII. Septimo gradu qui ſunt cognati recta linea ſupra, infraque propriis nominibus non appellantur: ſed ex tranſuerſa linea continentur fratris ſororiſve atnepos atneptis, conſobrini filij filiæque.

Septimo gradu continentur perſonæ mille XXIV. & ex recta linea qui in eo ſunt carent propriis nominibus, ex obliqua iam ante defecerunt propria nomina.

VIII. Succeſſionis idcirco gradus ſeptem conſtituti ſunt, quia vlterius per rerum naturam nec nomina inueniri, nec vita ſuccedentibus prorogari poteſt.

Alij auctores ſex tantum gradus conſtituunt, Paulus ſeptem: quia ex ſeptimo grado vocatur ſobrino ſobrinave natus, *§. vlt. de ſuc. cog. l. 1. §. hac autem, D. vnd. cog.* Vlterios vero gradus non porriguntur, cum & in ſeptimo deficiant omnimodo cognatorum nomina, & vix vltra eum gradum cognatorum vita conſiſtat, *l. non facile, D. de grad. & adf.*

* IX. ΣΤΕΜΜΑΤΑ [a] cognationum directo limite in duas lineas ſeparantur: quarum altera ſuperior, altera inferior: ex ſuperiore autem & ſecundo gradu tranſuerſæ lineæ pendent, quas omnes latiore tractatu habito in librum ſingularem contreximus.

[a] Ex l. 9. D. de grad. & adfin.

XII.

De manumiſsionibus.

I. SERVVM communem vnus ex dominis manumittendo Latinum facere non poteſt, nec magis quam ciuem Romanum: cuius portio eo caſu quo ſi proprius eſſet ad ciuitatem Romanam perueniret, ſocio adcreſcit.

Si vnus ex dominis communem ſeruum manumiſerit, nihil agit. Nam neque Latinum eum facit, neque partem ſuam amittit. Quod ſi vindicta manumiſerit, Romanum quidem ciuem eum non facit, ſed partem ſuam amittit, eaque adcreſcit ſocio. Hæc Iuſtinian. mutat in *l. 1. C. de com. ſer. manum.*

II. Mutus & ſurdus ſeruum vindicta liberare non poſſunt. Inter amicos tamen, & per epiſtolam manumittere non prohibentur. Vt autem ad iuſtam libertatem peruenire poſſit condicione venditionis excipi poteſt.

Surdus mutus ita natus neque vindicta, neque alio modo ſeruum manumittere poteſt, *l. diſcretis, C. qui teſtam. fac. poſſ.* Idemque obtinuiſſe opinor in ſurdo muto ita facto. Qui autem altero morbo laborat, ſurdus puta, vel mutus, vindicta aut teſtamento manumittere non poteſt, inter amicos poteſt, atque adeo Latinum non ciuem Romanum facere poteſt. Ideo non vindicta, quia ſollemnia verba, quæ in ea manumiſſione interueniunt, aut effari, aut exaudire non poteſt. Sed cum ea verborum ſollemnitas omitti ſoleat, *l. manumiſſio, D. de manu. vind.* & publicæ hac etiam ſuadeat vtilitatis ratio, poterit hodie vindicta quoque manumittere. Idque etiam in ſurdo ita nato Celſus ſcripſit, *l. 1. D. qui & à quib. man.* Teſtamento autem ideo non poterat, quia teſtamenti factionem non habebat, quam poſtea ei Iuſtinianus dedit. Illud olim non erat dubium, quin poſſet mutus aut ſurdus hanc venditioni ſerui legem dicere, vt vindicta eum emptor liberaret, quo modo etiam curator furioſi quem non poteſt manumittere, vt liber fiat adſequitur, *l. ſeruus furioſi, D. de manumiſſ.*

III. Tormentis apud Præſidem ſubiectus, & de nulla culpa confeſſus, ad iuſtam libertatem perduci poteſt.

Iuſta libertas, eſt ciuitas Romana. Ciuitatem ergo Romanàm tortus, nec confeſſus apiſci poteſt. Tortus, & confeſſus ex lege Ælia Sentia manumiſſione dediticiorum numero fit: auctor Vlpian. in Fragm. tit. 1.

IV. Fideicommiſſa libertas data facto heredis non mutatur, ſi ſeruum quem manumittere iuſſus eſt, vinxerit.

Ad iuſtam libertatem perduci non poteſt is, quem dominus ob delictum vinxit: ideoque iniectis vinculis, extinguitur fideicommiſſa libertas, *l. fideicommiſſaria 2. D. de fideic. liber.* Diuerſum eſt, ſi heres ipſe qui rogatus eſt, ſeruum vinxerit, vt in *Frag. Vlp. tit. 1.* adnotauimus. Serui enim deteriorem condicionem heres facere non poteſt, *l. is qui ex cauſa, D. de fid. lib.*

V. Communem ſeruum vnus ex ſociis vinciendo, futuræ libertati non nocebit. Inter pares enim ſententias clementior ſeueriori præfertur. Et certe humanæ rationis eſt fauere miſerioribus, & prope innocentes dicere, quos abſolute nocentes pronuntiare non poſſumus.

Vincti pœnæ cauſa, & poſtea manumiſſi, dediticiorum numero ſunt ex lege Ælia Sentia. An & communis ſeruus qui ab vno ex dominis vinctus eſt? Minime vero. Ideoque vindicta manumiſſus omnium voluntate, ciuis Romanus fit, vel inter amicos Latinus. Hoc ita, vt eleganter Paulus ait, quoniam inter pares ſententias clementior ſeueriori præfertur: & certe humanæ rationis eſt, &c. Is vero ſeruus non eſt abſolute nocens, quem vnus dominus pœnæ cauſa vinxit, alter non vinxit.

VI. Debitor creditorve ſeruum pignoris vinciendo, dediticium facere non poſſunt. Alter enim ſine altero cauſam pignoris deteriorem facere non poteſt.

Seruus pignori obligatus, & debitoris vel creditoris iuſſu vinctus, dediticiorum numero non efficitur: ideoque vinctus iuſſu debitoris, deinde creditori addictus ab eoque vindicta manumiſſus ciuis Romanus fit, vel iuſſu creditoris vinctus, & ſoluto debito, à debitore vindicta manumiſſus, æque ad iuſtam liber-

tatem peruenit. Nec enim alter ſine altero pignoris cauſam deteriorem facere poteſt. An autem ſi creditor ſeruum vinxerit, quaſi re male tractata tenebitur pigneraticia actione? Minime, *l. eleganter §. vlt. D. de pig. act.*

VII. Seruus furioſi domini vel pupilli iuſſu vinctus dediticiorum numero non efficitur: quia neque furioſus, neque pupillus exacti conſilij capax eſt.

Nihil nocent vincula libertati, ſi pupillus ſine tutoris auctoritate, vel ſi furioſus ſeruum in vincula coniecerit: quia animi iudicium non habent. Vincula quemadmodum in lege Ælia Sentia de dediticiis accipiantur, Vlpian. exponit in *l. verum, D. de verb. ſign.*

VIII. Non tantum ſi ipſe dominus vinciat, nocet libertati, ſed & ſi vinciri iubeat, aut vincientis procuratoris actoriſve factum comprobet. Quod ſi antequam ſciret vinctum, ſolutionis eius cauſas approbauerit, libertati futuræ vincula non nocebunt.

Non tantum ſi dominus, ſed & ſi alius mandante eo, vel ratum habente vinxit, ſeruus dediticiorum numero habetur. Domino autem ratum non habente, ſoluto ſeruo, nihil ei ab alio iniecta vincula nocent. Itaque iuſtam libertatem à domino conſequi poteſt. Ait, *quod ſi antequam ſciret vinctum.* Non prius vinctum eſſe ſciuit & voluit, deinde ſoluit, ſed ſolui ſtatim voluit atque vinctum eſſe cognouit: ideoque libertati hæc vincula nihil nocent. Hodie ſublata eſt dediticiorum condicio: Itaque vſui hæc eſſe non poſſunt, niſi à ſimili, aut pari argumento ducto.

IX. Cæco curator dari non poteſt, quia ipſe ſibi procuratorem inſtituere poteſt.

Curator dari ſolet muto, ſurdo, prodigo, adoleſcenti, furioſo, fatuo: quoniam hi non ſemper procuratorem dare poſſunt, *l. mutus, D. de procur.* Cæco non datur: nam hic omnimodo ſibi procuratorem inſtituere poteſt, vt & adoptare, & teſtari, & bonorum poſſeſſionem ſibi poſtulare, *l. etiam cæcus, D. de adopt. l. 2. D. de bon. poſſ. fur. inf.* Potuit hæc ſententia ad quæſtionem manumiſſionum pertinere, cum & de lege Ælia Sentia Paulus tractans id ſcripſerit, tutorem cæcum auctorem fieri poſſe, *l. etiam, D. de auct. tut.* Et licet perſonæ quæ curatorum aut tutorum conſilio reguntur vinciendo dediticium facere non poſſint, vt de furioſo & pupillo ſuperius dictum eſt, cæcus tamen & per ſe, & per procuratorem dediticium facere poteſt. Et ita hæc ſententia ad legem Æliam Sentiam accommodabitur.

XIII.

De fideicommiſſis libertatibus.

I. EA condicione heres inſtitutus, ſi liberos ſuos emancipauerit, omnimodo eos emancipare cogendus eſt. Pro condicione enim hoc loco emancipatio videtur adſcripta.

Inſtitutus ſub hac condicione, ſi liberos emancipauerit, omiſſa condicione hereditatem amplecti poteſt. Nec enim cogitur parere condicioni. Et hoc verum eſt ſecundum vulgarem formulam iuris, id eſt, recto & ordinario iure, vt ait Marcianus in *l. filiusfam. §. ſecundum, D. de leg. lib. 1.* Sed in Pand. Florentinis is §. diuulſus, ac laceratus eſt, in aliis non ſatis emendatus. Verum ſic eſt reſtituendus, *Secundum vulgarem formam iuris, & ſi filios ſuos emancipare rogatus fuerit, non cogitur hoc facere.* Poteſtas enim patria inæſtimabilis eſt. Recte autem ait, ſecundum vulgarem formam iuris: nam extra ordinem eos emancipare cogitur, *l. ſi cui legatam, D. de cond. & dem.* & ita hanc Pauli ſententiam accipio. Dices, quid vero hæc ſententia ad fideicommiſſarias libertates? Dicam: quod vt ſeruis, ita & liberis, qui in poteſtate parentum ſunt, per fideicommiſſum libertas relinqui videatur, herede rogato vt emancipet, modove, aut condicione emancipationis adſcripta. Nam qui emancipatur, manumittitur.

II. Decedente eo, à quo fideicommiſſa libertas relicta eſt, heredes eius eam præſtare cogendi ſunt.

Si is qui rogatus eſt ſeruum manumittere ante manumiſſionem deceſſerit, ſucceſſores eius debent manumittere, *l. imperator §. 1. D. de fideic. lib.*

III. Si decedens ſeruis ſuis libertatem ita dederit, Illum & illum liberos eſſe volo, eoſque filiis meis tutores do, impeditur fideicommiſſa libertas: quia pupilli ſine tutoris auctoritate manumittere non poſſunt, & habentibus tutores tutor dari non poteſt: ſed interim vice abſentium pupilli habentur, vt ex decreto ampliſſimi ordinis primum libertas, ac deinde tutela competere poſſit.

Seruos filio ſuo impuberi tutores dedit, & filium rogauit vt eos manumitteret, quod etſi non adſcripſiſſet intelligeretur, *l. etſi non adſcripta, C. de fideic. lib.* Hæc quæſtio [illegible] videtur, quia non poteſt eos pupillus ex cauſa fideicommiſſi manumittere ſine tutoris auctoritate, *l. ex cauſa, D. de fid. lib.* Rurſus, alij tutores ei dari non poſſunt, *l. idem fiet, D. de teſtam. tut.* nec qui teſtamento dati ſunt, aliter tutelam adminiſtrare, quam ſi fuerint manumiſſi. Sed interim pupillus vice abſentis habetur, vt ex S. C. Daſumiano libertas perinde ſeruis competat, atque ſi ex cauſa fideicommiſſi manumiſſi eſſent, *l. neque infantes, l. non tantum §. S. C. D. de fid. lib.*

XIV.

Ad legem Fuſiam Caniniam.

I. NOMINATIM ſerui teſtamento manumitti ſecundum legem Fuſiam poſſunt. Nominatim autem manumittere intelligitur hoc modo, STICHVS LIBER ESTO. Cum autem: OBSONATOREM, VEL QVI EX ANCILLA ILLA NASCITVR LIBERVM ESSE VOLO, ex Orfitiano S. C. perinde libertas competit, ac ſi nominatim data ſit. Officiorum enim & artium appellatio nihil de ſignificatione nominum mutat, niſi forte plures ſint qui eo officio deſignentur. Tunc enim nomen adiungendum eſt, vt eluceat de quo teſtator ſenſiſſe videatur.

Libertas teſtamento nominatim relinquenda eſt, *§. libertas, D. de legat.* idque lex Caninia iubet, vt & Vlpianus ſcribit in *Frag. tit. 1.* Nominatim autem videntur manumiſſi non tantum qui propriis nominibus, ſed & qui aliis demonſtrationum notis deſignati ſunt, veluti Cocus meus, ſi vnus ei tantum cocus ſit: vel Areſcuſæ filius, ſi vnus tantum Areſcuſæ filius ſit. Nec enim refert vtrum dicas, Socrates, an Sophroniſci filius, cum vnus Sophroniſco ſit filius Socrates. Quo exem-

plo Porphyrius vtitur. Et hæc etiam S C. deſioitá ſunt. Huc pertinet *l. nominatim, D. de mann. teſtam.*

II. Codicillis reſtamento confirmaris datæ libertates cum his quæ rabulis teſtamenti datæ ſunt, concurrunt: & ſiue antecedant, ſiue ſequantur teſtamentum, nouiſſimo loco adhibentur, quia ex teſtamento vtræque confirmantur.

Lege Caninia definitus eſt ouinerus ſeruorum qui teſtamento maoumitti poſſunt, quem ſi teſtator egrediatur; qui priores nominati ſunt, liberi fiunt vſque ad legitimum numerum ceteris excluſis. Ait autem Paulus, in codicillis maoumiſſos poſteriore loco omnimodo haberi: & recte, quoniam teſtamenti ſequela eſſe intelliguntur, etiamſi teſtamentum præceſſerior.

III. Quotiens numerus ſeruorum propter legem Fuſiam Caniniam ineundus eſt, fugitiui quoque, quorum ſemper poſſeſſio animo retinetur, computandi ſunt.

Inter omoes conſtat ſeruum fugitiuum poſſideri ad vſucapionem: an & ad poſſeſſionem adquirendam, dubitatur. Sed eorum ſententia obtinuit, qui & per eum poſſeſſionem adquiri putant, *l. 1. §. per ſeruum qui in fuga, l. per eum, in fi. D. de adqui. poſſ. l. ſi cui, §. vlt. D. de lib. cau.* Cum itaque poſſideatur ſeruus fugitiuus, in numero familiæ merito computabitur, quotiens quot ſeruos teſtator haboerit, vt ſciatur quatenus teſtamento datæ libertates valeant, inquiretur.

IV. Lege Fuſia Caninia cauetur, vt certus ſeruorum numerus teſtamento manumittatur. C Subductis igitur duobus vſque ad X. pars dimidia, à X. vſque ad XXX. pars tertia, à XXX. vſque ad C. pars quarta, à C. vſque ad D. pars quin-

A ta. Plures autem quam centum ex maiori numero ſeruorum manumitti non licet.

Hic eſt ſeruorum qui manumitti poſſunt legitimus numerus, de quo in *l. ſi Iudæi, C. Th. de Iudæis.* & in primo tit. huius libri: Qui duos tantum habet, item qui tres, aut quatuor, aut quinque, doos manumittere poteſt: qui ſex aut ſeptem, tres: qui VIII. aut IX. quattuor: qui X. XI. XII. XIII. XIV. XV. XVI. XVII. quinque: qui XVIII. XIX. XX. ſex: qui XXI. XXII. XXIII. ſeptem: qui XXIV. XXV. XXVI. octo: qui XXVII. XXVIII. XXIX. nouem: qui XXX. vſque ad XLIV. decem: à XLIV. ad XLVIII. vndecim: à XLVIII. ad LII. duodecim: à LII. ad LVI. tredecim: à LVI. ad LX. quatuordecim: à LX. ad LXIV. quindecim: B à LXIV. ad LXVIII. ſedecim: à LXVIII. ad LXXII. ſeptemdecim: à LXXII. ad LXXVI. octodecim: à LXXVI. ad LXXX. nouemdecim: ab LXXX. ad LXXXIV. viginti: ab LXXXIV. ad LXXXVIII. XXI. ab LXXXVIII. ad XCII. XXII. à XCII. ad XCVI. XXIII. à XCVI. ad C. XXIV. à C. ad CXXX. XXV. à CXXX. ad CXXXV. XXVI. à CXXXV. ad CXL. XXVII. & ſic conſequenter quiotam partem. Igitur qui CCC. ſexaginta: qui CCCLXX. LXXIV. qui CCCC. LXXX. qui D. ceotum manumittere poteſt. Nec vero etiam ſi millenariam familiam habeat, plures, quam centum teſtamento liberare poteſt. Inde Fl. Vopiſcus in Tacito: *Seruos manumiſit, intra centum tamen, ne Caniniam tranſire videretur.* His adiungi volo, quæ de hac lege diſſeruimus in notis ad Vlpianum *tit. de liber. is.*

* Nec [a] filio patroni inuito libertus natalibus reſtitui poteſt. Quid enim intereſt, ipſi patrono an filiis eius fiat iniuria.

[a] Ex l. 4. D. de natal. reſt.

LIBER QVINTVS.

TIT. I.

De liberali cauſa.

I. QVI contemplatione extremæ neceſſitatis, aut alimentorum gratia filios ſuos vendiderint, ſtatui ingenuitatis eorum non præiudicant. Homo enim liber nullo pretio æſtimatur.

II. Iidem nec pignori ab his, aut fiduciæ dari poſſunt. Ex quo facto ſciens creditor deportatur. Operæ tamen eorum locari poſſunt.

Multiplex olim fuit ius patriæ poteſtatis: oam & filios coërcere, & verberare, & vinctos ad opus ruſticum mittere, & occidere licuit. Non tamen licuit patri filium in ſeruitutem ſuam redigere, *l. vlt. C. de patr. pot.* At ter licuit vendere, & quidem ſerio, vt Alicarnaſſeus narrat. Nam manumiſſus ab emptore primo in patris poteſtatem redibat: itemque ſi rurſus venditus & mancipatus eſſet. Poſt tertiam vero venditionem ſecuta manomiſſione, à patre liber erat. Hinc illa lex XII. tab. *Si pater filium ter venundauit, à patre liber eſto.* quæ certe dura nimis eſt, & merito ſic poſtea interpretatione mollita eſt, vt triplici venditione non vera, ſed imaginaria filius è patris poteſtate exeat. Verum eadem fere etiamnum lex viget in Moſcouia, auctore Sigiſmundo Libero. Nam patri filium quater vendere licet, nec liber fit, niſi poſt quartam demum venditionem. Poſt primam enim, ſecondam, & tertiam manumiſſus ab emptore, ad patris poteſtatem recurrit. Eſt & hodie caſus quo iure noſtro pater filios ven- D dere poteſt, puta, ſi cogat egeſtas, adeo vt non poſſit ipſe alendis liberis ſufficere, *l. 2. C. de patr. qui fil. ſuos diſt.* atque ita non tam vt ſibi, quam vt vitæ eorum conſulat, pater vendet liberos, & quidem ſanguinolentos: ſic enim eſt in eo loco legendum, vt in *tit. de infan. expoſ. & de his qui ſang. nutr. acc.* & in ea collectionis formula, quam infra ſubiiciam. Sanguinolentos autem dicit, quos recens natos in *l. 1. C. Th. de expoſ.* Ceterom ita venditus filius ſeruus emptoris fit: ſed reddito emptori pretio, quod non ex emptione, ſed ex præſenti æſtimatione definitum fuerit, aut mancipio pari, ingenuitatem priſtinam recipiet: atque ita venditio illa, vt Paulus ſcoit, ingenuitati non præiudicat. Alij pretium reddi noluot, *l. 1. C. Th. de patr. qui fil. diſtr.* E Alij volunt reddi cum adiectione quintæ, *Nou. Valent. de pa. qui fil. ſu. diſtr.* ſed l. 2. conſtitutiooem Ioſtinianus magis probauit. Idemque alias obtinuit in Gallia in eo, qui pro foribus Eccleſiæ expoſitum infaotem nutriendum accepiſſet matricularis Eccleſiæ (hi ſunt qui nunc *Marguiliers* appellantur) pretio dato: idque hæc vetus formula à matricularis collecti infantis & diſtracti indicat. *Nos in Dei nomine matricularij S. Martini, dum mane ad hoſtia ipſius Eccleſiæ obſeruanda conueniſſemus, ibi infantulum ſanguinolentum inuenimus, & per triduum an quiſquam eum ſuum eſſe diceret perquiſiuimus: nullo inuento, Gaio nutriendum dedimus, vt eum in ſuo ſeruitio iuxta legis ordinem retineat, pro quo pretium accepimus ſolidorum x.* & hac de

re hanc epiſtolam emiſimus, ſecundum ſententiam illam ex Codicis Theodoſiani libro quinto, titulo octauo, quæ dictat, *Si quis infantem à ſanguine emeris, & nutriti pueri dominus, vel pater recipere eum voluerit, vt aut eiuſdem meriti mancipium, aut pretium nutritor conſequatur.* At ex conſtitutione Iuſtiniani, expoſiti eorum qui collegerint ſerui non fiunt, atque adeo neque diſtrahi ab eis poſſunt, *l. vlt. C. de inf. expoſ.* qua de re extat Traiani epiſtula quædam ad Plinium. Verum illud quæritur, an ex egeſtatis cauſa etiam filium pater pignerare poſſit. Et conſtat poſſe, *l. ſed & quo §. 1. D. de pign. l. 2. C. Th. de alim. qua inop. par. de pub. petere deb.* Alioquin nec vendere eum, nec pignerare poteſt, *l. 1. C. de patr. qui fil. diſtr. l. ob æs, C. de obl. & act.* Et creditor qui ſciens pigneri acceperit, deportatur, aut, vt B Tribonianus legit, relegatur, *l. vlt. D. qua res pig. oblig. poſſ.* Addit ad extremum Paulus, patrem tamen filiorum ſuorum operas recte locare, *l. 11. C. de ing. man. l. 3. D. de vſuf. leg.*

III. Veritati & origini ingenuitatis manumiſſio, quocumque modo facta fuerit, non præiudicat.

Si ingenuus in ſeruitute ſit & manumittatur, non ideo minus eſt ingenuus, *§. vlt. de ingenuis.* Videtur tamen eſſe, vt Plutarchus in Lucullo, ἀφῄρηται τῆς ὑπατείας, ἃ τῆς δεσποίνης ἐνδείξεις δῶσι.

IV. Deſcriptio ingenuorum ex officio fiſci inter fiſcalem familiam facta, ingenuitati non C præiudicat.

Si à fiſco deſcripti ſint quidam ingenui inter fiſcales ſeruos; ea res veritati non præiudicat. Idem eſt ſi pater liberos profiteatur velut ſeruos, *l. liberos, velut ſeruos ſe profitentes, C. de liber. cau. l. Imperator 1. D. de ſtat. hom.*

* V. Cui neceſſitas [a] probandi de ingenuitate ſua non incumbit, vltro ſi ipſe probare deſideret, audiendus eſt.

* VI. Qui de ingenuitate cognoſcunt de calumnia eius qui temere controuerſiam mouit, ad modum exilij poſſunt ferre ſententiam.

* VII. Tutores vel curatores pupillorum, quorum tutelam & res adminiſtrauerunt, poſt- D ea ſtatus quæſtionem facere non poſſunt.

* VIII. Maritus vxori eidemque libertæ ſtatus quæſtionem inferre non prohibetur.

[a] Hæ Sententiæ 5. 6. 7. & 8. extant in l. 39. D. de lib. cauſa.

IX. Qui metu & impreſſione alicuius terroris apud acta Præſidis ſeruum ſe eſſe mentitus eſt, poſtea ſtatum ſuum defendenti non præiudicat.

Qui interrogatus apud acta per metum reſpondit ſe eſſe ſeruum, nihil ea re ſibi in iudicio liberali præiudicat, *l. nec ſi volens, l. interrogatam, C. de liber. cau.*

E X. Poſt ſuſceptum liberale iudicium, ſi aſſertor cauſam deſeruerit, in alium aſſertorem omne iudicium transferri placuit. In priorem vero quod prodendæ libertatis gratia factum eſt, extra ordinem vindicatur. Non enim oportet ſuſceptam ſtatus cauſam, nulla cogente neceſſitate, deſtitui.

Aſſertor eſt vindex alienæ libertatis. Publice autem licet cuiuis eum qui ſtatus controuerſiam patitur, manu aſſerere. Libertas enim publicam tutelam meretur, *l. 2. D. de ſtat. def. l. 3. §. hoc interdictum, D. de lib. hom. exh.* Nec vero poteſt quiſquam, niſi dato aſſertore,

A de libertate litigare, *l. 1. C. Th. de lib. cauſ.* ne aduerſus dominum forte conſiſtat. Et victo aſſertore, iterum ac tertio liberalis cauſa agenda eſt, *l. 1. C. de aſſert. toll.* & inde ſecunda aſſertio apud Quintilianum lib. v. cap. 2. Martialis 1.

Aſſertor venias ſatiſque præſtes.
Et, cum ſe dominum vocabit ille,
Dicas eſſe meos manuque miſſos.
Hoc ſi terque quaterque clamitaris,
Impones plagiario pudorem.

Quod ſi is qui prior ad aſſertionem venit, eam deſerat, in alium omne iudicium transfertur: ille quaſi proditor alienæ libertatis, extra ordinem punitur. Ait, *quod prodendæ libertatis gratia factum eſt.* Hæc eſt accu- B ſationis extraordinariæ formula: vt in ciuilibus formulis actio, Quod iuſſu, & illa, Quod feciſti ne tecum agatur, *l. communis, in fi. D. com. diuid. & ſup. lib. 2. tit. 8. Quod cum diſcipulis,* &c. & actio Quod metus cauſa. Cic. 5. Ver. *Vt iudicium dares in Apronium, quod per vim aut metum abſtuliſſet.*

II.

De vſucapione.

I. POSSESSIONEM adquirimus animo & corpore: animo vtique noſtro, corpore C vel noſtro, vel alieno. Sed nudo animo adipiſci quidem poſſeſſionem non poſſumus, retinere tamen nudo animo poſſumus, ſicut in ſaltibus hybernis æſtiuiſque contingit.

Poſſeſſio adquiritur animo & corpore: animo noſtro, non alieno: Nam inuitis & ignorantibus nobis non adquiritur. Corpore etiam alieno, vt puta per ſeruum, ſi ex cauſa non peculiari eum in poſſeſſionem ire iuſſero: aut per procuratorem, ſi mandauero, licet quo tempore hi poſſeſſionem apprehenderint, neſciam. Nudo animo, aut nudo corpore poſſeſſio non adquiritur, ſed neque nudo corpore amittitur. Retinetur tamen, & amittitur nudo animo. Ex cauſa peculiari animo etiam alieno poſſeſſionem adquirimus, D *l. 3. §. ſaltus, D. de adquir. poſſ.* Quod dicitur de ſaltibus ad omnia prædia pertinet, *l. 1. §. quod vulgo, D. vnde vi.*

II. Per liberas perſonas, quæ in poteſtate noſtra non ſunt, adquiri nobis nihil poteſt. Sed per procuratorem adquiri nobis poſſeſſionem poſſe, vtilitatis cauſa receptum eſt. Abſente autem domino comparata, non aliter ei quam ſi grata ſit, quæritur.

Per procuratorem ſola poſſeſſio nobis adquiritur, & per hanc dominium, vel vſucapiendi condicio, *l. 1. l. per procuratorem, C. de adquir. poſſ. l. 1. C. per quas perſ. nob. adq.* Adquiritur autem poſſeſſio & dominium ſcientibus, & volentibus, id eſt, ex mandato E noſtro, licet ignoremus rem traditam, & poſſeſſionem apprehenſam eſſe: Vſucapio non procedit niſi ſcienti poſſeſſionem apprehenſam. Quod ſi mandatum non interuenerit, nec poſſeſſio aut proprietas antea adquiritur, quam dominus ratum habuerit, *l. communis §. vlt. D. de adq. poſſ. l. ſi ego, D. de neg. geſt.*

III. Longi temporis præſcriptio inter præſentes continuo decennij ſpatio, inter abſentes vicennij comprehenditur.

Præſcriptio longi temporis locum habuit in prouinciis, non vſucapio. Longum autem tempus eſt x. annorum inter præſentes, xx. inter abſentes: atque ita

in

in omni fete iuris parte longum tempus accipitur, *vt infra tit. 5.*

I V. Viginti annorum præſcriptio etiam aduerſus Remp. prodeſt ei, qui iuſtum inirium poſſeſſionis habuit, nec medio tempore interpellatus eſt. Actio tamen quanti eius intereſt aduerſus eos Reipub. datur, qui ea negotia defendere neglexerunt.

Reſpublicæ omnes, prætet eam quæ eſt populi Rom. loco priuatorum habentur: & ideo aduerſus eas X X. anoorum præſcripuio, iuſto & non interpellato poſſeſſori datur. Actio tamen quanii intereſt, io admioiſtratotem vel curatorem ciuitatis competit, quod à poſſeſſore agros Reipub. non retraxetit, vt præcipitur in *l. vlt. D. de adm. rer. ad ciuit. pert.* Ex hoc loco recte defendemus extremum *l. 1. C. de præſcr. long. tem.* de Repoblica domina accipi oportere: quod tamen Accurſius reiecit.

V. Si poſt motam intra tempota quæſtionem, res ad nouum dominum emptione tranſierit, nec is per X X. annos fuerit inquietatus, auelli ei poſſeſſionem non oportet.

Sumpta eſt hæc ſeotentia ex teſcripto Seueri & Antonini, quod extat in *l. 1. C. de præſcrip. long. temp.* quo id cootinetur, poſſeſſorem quidem ipſum, qui ſemel intta tempora interpellatus eſt, denuo ſibi præſcriptionem longi temporis noo adquitete, emptotem vero bonæ fidei adquirere. de quo ſcripſiuous io *l. 2. D. pro empt.*

* V I. Vſu retinetur ſeruitus, cum fructuarius vtitur licet ſuo nomine ſi vel ad fundum noſtrum facit vel ex fundo.

* V I I. Seruitute vſus non videtur, niſi is qui ſuo iute vti ſe credidit. Ideoque ſi quis pro via publica, vel pro alterius ſeruitute vſus ſit, nec interdictum nec actio vtilitet competit.

I I I.

De his quæ per turbam fiunt.

I. IN eos, qui per turbam ſeditionemve damnum alicui dederint, dandumve curauerint, ſi quidem res pecuniatia eſt, æſtimatione dupli ſarcitur. Quod ſi ex hoc corpori alicuius, vitæ membriſve noceatur, extra ordinem vindicatur.

Qui in turba vel ſeditione damnum dat, dative curat dolo malo, intra annum ienetur in duplum ex prætoris edicto De turba, ſi damnom pecuniarium ſit: poſt annom in ſimplum, *l. 3. D. vi bon. rapt.* Corpori autem alicuius ſi quis in turba noceat, extra ordinem punitur.

I I. Quidquid ex incendio, ruina, naufragio, nauique expugnata raptum, ſuſceptum, ſuppreſſumve erit, eo anno in quadruplum eius rei quam quis ſuppreſſerit, celauerit, rapuerit, conuenitur, poſtea, in ſimplum.

Ex edicto prætoris in eum qui ex incendio, ruina, naufragio, rate, naue expugnata quid rapuit, recepit, ſobtraxit, iotra annum quadrupli eſt actio, poſt annum, ſimpli, *l. 1. D. de inc. rui. & nauf.*

I I I. Hi qui ædes alienas villaſve expilauerint, effregerint, expugnauerint, ſi quidem id turba cum telis coacta fecerint, capite puniuntur. Te-

A lorum autem appellatione omnia ex quibus ſaluti hominis nocere poſſunt accipiuntur.

Hi qui peſſimo exemplo pet turbam & cum telis villas alienas expilant, capite puniuntur. Tela dicimus omnia quibus ſaluti hominis nocere poſſunt. Extat hæc ſententia in *l. pen. D. ad leg. Iul. de vi pub.* vbi non dubito quin ex hoc loco pro, *ſinguli homines,* repooendum ſit, *ſaluti hominis.*

I V. Receptores aggreſſorum, itemque latronum eadem pœna afficiuntur, qua ipſi latrones. Sublatis enim ſuſceptoribus graſſantium cupido conquieſcit.

Non minus delinquunt receptores, quam latrones,
B aut aggreſſores: ideoque pari pœna puniuntur, *l. 3. §. non tantum, D. de inc. rui. & nauf. l. 1. D. de recep. l. 1. C. de crim. pecul. l. pen. C. ad leg. Iul. de vi pub.* Nam ſublatis receptotibus, graſſatores diu latere non poſſunt.

V. Fures, vel raptores balnearum plerumque in metallum, aut in opus publicum damnantur. Nonnumquam pro frequentia admiſſorum iudicantis ſententia temperatur.

Fures balnearij, ſunt qui lauaotium prædones appellaotur à Tertulliano in Apologetico: & vi à Paulo, ita ab eodem in libro, De fuga in perſecutione, *fures balnearum.* Hi extra ordinem vel in metallum, vel in opus publicum damnantur, vel capite puniuntur,
C præſertim ſi ob admiſſi frequentiam exemplo opus ſit. Idcirco cauſa cognita, is qui cognoſcit temperat pœnam. Pari pœna afficiontur nocturni fures, *l. 1. D. de fur. baln.* Eſt & in eos ciuilis actio. Mitius autem agitur cum diurnis furibus: vix enim extra ordinem coërcentur, ſed ad examinationem ciuilem remittuntur, *l. 2. D. eod* id eſt, ad dupli vel quadropli actionem. Quam differentiam Conſtantinus probat lib. V I. ἐπιτομῆς tit. 5. Quia enim facilius eſt furari noctu, quam interdio, & in balneis, qoam alibi: ideo huic facultati furaodi ſeuerior pœoa propoſita eſt, & infra tit. *de ſacrileg.* Quod in fure balneario ex Ariſtotele, & aliis aoctoribus Alciatus, & Victorius latius demooſtrarunt: ille in Parergis, hic in Variis lectionibus.

V I. Incendiarij, qui conſulto incendium in-
D ferunt, ſummo ſupplicio afficiuntur. Quod ſi per incuriam eorum ignis euaſerit, dupli compendio damnum eiuſmodi ſarciti placuit.

Is cuius dolo incendium factum eſt, ex X I I. tab. ſummo ſupplicio afficitor: Is cuius culpa, remittitur ad examinatiooem ciuilem, id eſt, actionem dupli, *l. capitalium § incendiarij, D. de pœnis, l. qui ædes, l. pen. D. de inc. rui. & nau. l. ſi quis dolo, D. ad leg. Corn. de ſic.* & hæc eſt quæ inceoſarum ædium actio dicitur io *l. iuriſgentium, D. de pact.* & à Thalelæo in *l. 1. C. de leg. Aq.*

* V I I. Qui telum tutandæ ſalutis ſuæ cauſa gerunt, non videntur hominis occidendi cau-
E ſa portare.

I V.

De iniuriis.

I. INIVRIAM patimur aut in corpus, aut extra corpus. In corpus verberibus, & illatione ſtupri. Extra corpus, conuitiis, & famoſis libellis: quod ex affectu vniuſcuiuſque patientis & facientis æſtimatur.

Iniuria aut in corpus infertur, aut ad infamiam vel dignitatem pertinet, *l. 1. §. omnem, D. de iniur.* Iniuria autem ex animo facientis æſtimatur; *l. 3. §. 1. D. eod.* itemque ex animo patientis. Qui enim iniuriam quam paſſus eſt ad animum non reuocat, non videtur iniuriam paſſus, *§. vlt. de iniur.*

II. Furioſus itemque infans affectu doli, & captu contumeliæ carent: idcirco iniuriarum agi cum his non poteſt.

Furioſi & infantes iniuriam pati poſſunt, facere non poſſunt. Pupilli iniuriæ, furtique faciendi interdum capaces ſunt, *l. 3. §. 1. D. de iniur.*

III. Si liberis qui in poteſtate ſunt aut vxori fiat iniuria, noſtra intereſt vindicare: ideoque per nos actio inferri poteſt, ſi modo is qui fecit, in iniuriam noſtram id feciſſe doceatur.

Filiisfamilias vel vxori illata iniuria, patri, vel marito proprio nomine iniuriarum actio datur, ſi modo in iniuriam eorum id factum doceatur: vt puta, ſi is qui fecit, ſcierit filiofamil. ſe vel nuptæ iniuriam inferre. Quod ſi patremfam. aut viduam eſſe exiſtimauerit, non poteſt videri patri aut marito iniuriam feciſſe, *l. cum qui §. vlt. D. de iniur.*

IV. Corpori iniuria infertur, cum quis pulſatur, cuive ſtuprum infertur, aut de ſtupro interpellatur. Quæ res extra ordinem vindicatur, ita vt pulſatio pudoris, pœna capitis vindicetur.

Corpori iniuria infertur pulſatione, verberatione, ſtupri illatione. Interpellatio autem pudicitiæ magis ad infamiam pertinere videtur, *l. 1. §. omnem, D. de iniur.* Hæc autem non iure ordinario, ſed etiam extra ordinem vindicantur, & ſtupri illatio capite punitur.

V. Sollicitatores alienarum nuptiarum, itemque matrimoniorum interpellatores, etſi effectu ſceleris potiri non poſſunt, propter voluntatem pernicioſæ libidinis extra ordinem puniuntur.

Solius voluntatis, ſiue cogitationis nulla eſt pœna. Hic ſola non fuit voluntas, ſed conatus aliquis, & faciendi initium, vt puta ſollicitatio, interpellatio: & ideo extra ordinem vindicatur. Sic igitur non facta tantum, ſed etiam conatus & voluntates coërcentur, *l. 1. C. Th. ad leg. Iul. de amb.* Extat hæc Pauli ſententia in *l. 1. D. de extraor. crim.* Sollicitator alienarum nuptiarum eſt, qui pudicitiam alienæ vxoris appellat. Interpellator, qui alienæ vxoris appetit nuptias. Subſeſſor, adulter.

VI. Iniuriarum actio aut lege, aut more, aut mixto iure introducta eſt. Lege XII. tab. de famoſis carminibus, membris ruptis, & oſſibus fractis.

Lege XII. tab. de membris ruptis eſt talionis actio: De oſſibus fractis nummaria, auctore Iuſtiniano, vel vt apud Priſcianum lib. VI. Cato ſcribit etiam talionis: De famoſis carminibus, capitis aut

A fuſtuarij, vt Cornutus in Perſij Sat. 1. lege XII. tab. cautum ait. Et hæc poſtrema capitis pœna probatur etiam à *l. 1. C. de fam. libell.* aliæ autem in deſuetudinem abierunt.

§. 1. Moribus, quoties factum pro qualitate ſui, arbitrio iudicis æſtimatur; congruentis pœnæ ſupplicio vindicatur.

Moribus recepta eſt actio iniuriarum prætoria: & hoc eſt quod ait Iuſtin. in *§. pœna, de iniur.* abolita actione legitima eam in iudiciis frequentari. Eſt autem ſpecialiter propoſita de conuitiis, & generaliter, de omnibus quæ ad infamiam alterius fiunt, eamque Prætor daturum ſe in hoc pollicetur, vt arbitrio iudicis vel recuperatoris iniuriæ æſtimatio fiat.

B §. 2. Mixto iure iniuriarum actio ex lege Cornelia conſtituitur, quotiens quis pulſatur, vel cuius domus introitur, ab his qui vulgo Directarij appellantur: in quos extra ordinem animaduertitur: ita vt prius ingruentis conſilium pro modo commentæ fraudis pœna vindicetur exilij, aut metalli aut operis publici.

Mixta iniuriarum actio eſt, quæ lege Cornelia conſtituta, & moribus recepta eſt. Hæc ob eam rem datur quod ſe pulſatum quis, aut verberatum, aut domum ſuam vi introitam dicat, & eſt publica accuſatio, *l. hos accuſare, ad fin. D. accuſ.* Sed hodie etiam agitur ciuiliter ex his cauſis. Directarij autem extra ordinem

C puniuntur. Hi ſunt qui ſe fraudulenter per regulas, vel alio modo in alienas ædes dirigunt, & inde nomen. Dicimus & Derectarios & derigere, *l. ſaccularij, D. de extr. crim. l. 1. D. de effract.* Ita autem extra ordinem puniuntur, vt qui prius impetum fecerint; in exilium, aut in metallum, aut in opus publicum dentur.

VII. Iniuriarum ciuiliter damnatus, eiuſque æſtimationem inferre iuſſus, famoſus efficitur.

Iniuriarum actio famoſa eſt, *l. 1. D. de his qui not. infam.*

VIII. Atrox iniuria æſtimatur aut loco, aut tempore, aut perſona. Loco, quotiens in publico irrogatur: Tempore, quotiens interdiu:

D Perſona, quotiens ſenatori, vel equiti Romano, decurioni, vel alias ſpectatæ auctoritatis viro.

De atrocibus iniuriis à prætore propoſitæ ſunt ciuiles actiones. Arnobius lib. IV. *Ne, inquit, veſtras aures conuitio aliquis petulantiore pulſaret, de atrocibus formulas conſtituiſtis iniuriis.* Et ideo etiam ex eis cauſis, quæ lege Cornelia continentur, ciuiliter agi poteſt, *l. 7. § poſſe, l. conſtitutionibus, D. de iniur.* Atrocitatem aut locus facit, aut tempus, aut perſona. Locus, ſi in theatro, aut in foro fiat. Tempus, ſi interdiu. Perſona, ſi magiſtratui, aut parenti, aut decurioni. Sed & res ipſa, aut vulneris locus, magnitudove atrocitatem facit. Temporis exemplum tale Vlpianus dedit

E in *l. 7. §. vlt. D. eod.* ſi ludis & in conſpectu. Ludorum appellatione tempus ſignificatur, non locus. Si igitur die feſto ludorum, & conſpiciente populo iniuria fiat, atrox eſt tempore. Quod autem ſequitur apud Vlpian. *Nam in prætoris conſpectu, an in ſolitudine iniuria facta fuerit, multum intereſſe ait:* ſic emendo. *Nam in P. Romani conſpectu.* Opponit enim ſolitudini celebritatem ludorum. Tanti autem non eſt conſpectus Prætoris, vt ei ſolitudo ſit aduerſa. Denique conſpectus Prætoris exemplum eſt potius loci: & ita quoque Iuſtinianus vitium illud non agnoſcens, maluit id exempli genus ad locum referre, *§. atrox, de iniur.* Duo ſimilia errata in Vlpiani titulis nos iamdiu correximus:

multa alia in Liuio, Cæſare, Cicerone. Et ſunt profecto ex his tribus notis P R. P. R. R. P. in omnium auctorum libris innumera conflata: nec dum tamen in Ciceronis VII. Verr. hæc quæ ſequuntur emendata ſunt: *Iura*, inquit, *omnia pop. Rom. nutu atque arbitrio Chelidonis meretriculæ gubernari*. Legendum ex vet. codice, *Pr. vrbani. Fuit iſta reprehenſio quondam, fuit iſta ſeueritas in iudiciis*. Legendum, *fuit iſta Reſp. quondam*: quod præter veterum Codicum auctoritatem, hæc quæ paulo poſt ita repetit confirmant, *In illa veteri ſeueritate, ac dignitate Reip*. In extremo autem huius ſententiæ Pauli verba quædam redundabant, quæ nos reſecauimus.

IX. Qui per calumniam iniuriæ actionem inſtituit, extra ordinem punitur. Omnes enim calumniatores exilij, vel inſulæ relegatione, aut ordinis amiſſione puniri placuit.

In priuatis criminibus calumniatores non iure ordinario, id eſt, lege Remmia, ſed extra ordinem puniuntur, vt *ſup. lib. 1. tit. 5*. Et ideo qui iniuriarum egit per calumniam, extra ordinem punitur arbitrio iudicis, ita vt vel exilium patiatur, vel relegationem, vel ordinis amotionem, *l. qui iniuriarum, D. de iniur.* ex qua pro, *amiſſione*, hic lego *amotione*. Relegatio eſt inſulæ vinculum: Exilium, eſt fuga lata, aut loco circumſcripta, quod ſalua ciuitate contingit, *l. 5. D. de interd. & releg.* Eſt & deportatio genus exilij, ſed hæc ciuitate multat. Ita vero hæc tria ſeparantur, Relegatio, Exilium, Deportatio, & *inf. tit. de abol.* Similis pœna variis & falſis teſtibus imponitur, *inf. tit. de teſtibus*: & iudicibus corruptis, in *tit. ad leg. Iul. repetund.*

X. Iniuriarum non niſi præſentes accuſare poſſunt. Crimen eius quod vindictæ aut calumniæ iudicium expectat, per alios intendi non poteſt.

Ciuilis iniuriarum actio per procuratorem intendi poteſt, *l. non ſolum §. agere, D. de iniur. l. licet §. 1. D. de procur.* Accuſatio non item, *§. in ſumma, de iniur.* quæ quidem publica eſt ex his cauſis, quæ lege Cornelia continentur: ex ceteris extraordinaria. Iniuria igitur publicum crimen non eſt, niſi ex legis Corneliæ cauſis.

XI. Fit iniuria contra bonos mores, veluti ſi quis fimo corrupto aliquem perfuderit, cœno, luto oblinuerit, aquas ſpurcauerit, fiſtulas, lacus, quidve aliud ad iniuriam publicam contaminauerit: in quos grauiter animaduerti ſolet.

Grauiter coërcentur hæc iniuriarum genera, quæ recenſentur à Paulo, quod Tribonianus ſcripſit in *l. 1. §. 1. D. de extr. crim.*

XII. Qui puero prætextato ſtuprum, aliudve flagitium abducto ab eo, vel corrupto comite perſuaſerit, mulierem, puellamve interpellauerit, quidve pudicitiæ corrumpendæ gratia fecerit, domum præbuerit, pretiumve quo id perſuadeat dederit, perfecto flagitio capite punitur, imperfecto in inſulam deportatur, corrupti comites ſummo ſupplicio afficiuntur.

Extat hæc Pauli ſententia in *l. 1. §. vlt. D. de extr. crim.* vbi tamen Flor. ſcriptum eſt, *donum præbuerit*. Sed malo, *domum*, vt in *l. qui domum, D. ad leg. Iul. de adult. l. auxilium, D. de minor.* Quæ ſententia ſequitur ſecundum editionem Baſilienſem, quod abeſſet à libris ſcriptis quamplurimis, & multis aliis excuſis, à nobis eſt reiecta tamquam ſpuria.

* XIII. Qui carmen famoſum in iniuriam alicuius, vel alia quælibet cantica, quo agnoſci poſſit, compoſuerit, ex auctoritate ampliſſimi ordinis in inſulam deportatur. Intereſt enim publicæ diſciplinæ opinionem vniuſcuiuſque turpi carminis infamia vindicare.

XIV. Pſalterium, quod vulgo dicitur canticum, in alterius infamiam compoſitum, & publice cantatum, tam in eos qui hoc cantauerint, quam in eos qui compoſuerint, extra ordinem vindicatur: eo acrius, ſi perſonæ dignitas ab hac iniuria defendenda ſit.

Extra ordinem puniuntur, qui cantica infamandi alterius cauſa componunt, vel cantant. Notandum eſt, quod pſalterium non pro organo, ſed pro cantico dicit.

XV. In eos auctores qui famoſos libellos in contumeliam alterius propoſuerint, extra ordinem vſque ad relegationem inſulæ vindicatur.

Auctores famoſorum libellorum extra ordinem puniuntur, ita vt & in inſulam relegari poſſint. Et generaliter omnis iniuria nunc extra ordinem coërcetur, *l. vlt. D. eod.*

XVI. Conuitium iudici ab appellatoribus fieri non oportet: alioquin infamia notantur.

Qui iudici à quo appellat conuitiatur, ob idque damnatur, infamis fit: eſt enim actio iniuriarum famoſa. Extat hæc ſententia in *l. iudici, D. eod.* Eum vero, *inf. tit. 27.* principis arbitrio puniri ait: Vlpian. in *l. 8. D. de appel.* oportere eum plecti.

XVII. Maledictum, itemque conuitium publice factum ad iniuriæ vindictam reuocatur: quo facto condemnatus famoſus efficitur.

De maledicto & conuitio facto contra bonos mores famoſa eſt actio.

XVIII. Non tantum is, qui maledictum aut conuitium ingeſſerit famoſus efficitur, ſed & is cuius ope conſiliove factum eſſe dicitur.

Ex conuitio non tantum eſt in eum actio qui fecit, ſed & in eum cuius opera aut conſilio factum eſt, *l. item apud §. ait prætor, D. de iniur.* & eſt vtrinque famoſa. Quæ in editione Baſil. ſequitur ſententia, *Conuitium, &c.* adulterina eſt.

XIX. Seruus qui iniuriam aut contumeliam fecerit, ſi quidem atrocem, in metallum damnatur: ſi vero leuem, flagellis cæſus ſub pœna vinculorum temporalium domino reſtituitur.

Si ſeruus iniuriam fecerit atrocem, in metallum damnatur: ſi leuem, flagellis cæſus domino reſtituitur, *l. ſed ſi vnius §. cum ſeruus, l. vlt. D. eod.* ita vt ad tempus habeatur in vinculis: quod futuræ libertati nocet. Hæc vero pœna frequens eſt in ſeruis, vt flagellis cæſi ſub pœna vinculorum domino reſtituantur, vt *inf. tit. 18. & l. in ſeruorum, l. capitalium §. ſolent, l. ſi quis aliquid §. qui ſe, D. de pœn.*

V.

De effectu ſententiarum & finibus litium.

I. RES iudicatæ videntur ab his, qui imperium poteſtatemque habent, vel qui ex auctoritate eorum inter partes dantur: itemque à magiſtratibus municipalibus vſque ad ſummam qua ius dicere poſſunt: itemque ab his qui ab imperatore extra ordinem petuntur. Ex compromiſſo autem iudex ſumptus rem iudicatam non facit: ſed ſi pœna inter eos promiſſa

ſit, pœna rei in iudicium deductæ ex ſtipulatu A peti poteſt.

Rem iudicatam faciunt magiſtratus vrbani vel prouinciales, & arbitri iudiceſve ab eis dati. Item magiſtratus municipales, ſiue Duumviri intra præfinitam ſummam: nec enim de omni ſumma pronuntiare poſſunt, *l. inter conuenientes, D. ad municip.* Item qui extra ordinem ab Imperatore dantur. Comptomiſſarij non item: & ideo ex eorum ſententia rei iudicatæ actio vel exceptio non datur, *l. 1. C. de recept. arb. l. 2. D. eod.* ſed pœnæ comptomiſſæ petitio competit. Lego autem in fine huius ſententiæ ex veteribus libris, *pœna in iudicium deducta*, vt ſit ſenſus, cum non ſtatur arbitrio, pœnam iudicio peti per actionem ex ſtipulatu.

II. Confeſſi debitores pro iudicatis habentur: B ideoque ex die confeſſionis tempora ſolutioni præſtituta computantur.

Confeſſi pro iudicatis habentur, eademque ad ſoluendum tempora iudicatis & confeſſis dantur, *l. 6 §. vlt. D. de confeſ. l. 21. de iudic.* & hoc totum eſt ex XII. tab.

III. Confiteri quis in iudicio non tantum ſua voce, ſed & litteris, & quocumque modo poteſt. Conuinci autem non niſi ſcriptura, aut teſtibus poteſt.

Ea confeſſio eſt pro iudicio quæ in iudicio fit, vel in iure, quam Paulus ait & voce & litteris, & quouis alio iudicio voluntatis fieri poſſe. Inficiationem autem C conuinci non poſſe, niſi inſtrumentis, aut teſtibus. Hæc enim ſunt duo potiſſimum probationum genera. Heliodorus lib. x. περὶ δίκην ᾗ ... δύο τὰς μεγίστας ἀποδείξεις εἶναι, τάς τε ἐγγράφους πίστεις, καὶ τὰς ἐκ τῶν μαρτύρων βεβαιώσεις.

IV. Eorum, qui de debito confeſſi ſunt, pignora capi, & diſtrahi poſſunt.

Vt iudicati, ita & in iudicio confeſſi bona capi ac diſtrahi ſolent, *l. debitoribus, D. de re iud. l. vlt. C. de except. rei iu. iic.*

* V. Confeſſionem ſuam reus in dubium reuocare non poteſt.

VI. Ea quæ altera parte abſente decernuntur, D vim rerum iudicatarum non obtinent.

Res iudicata tantum inter præſentes tenet, *l. de vnoquoque, D. de re iud. l. eu qua, C. quom. & quand. iud.* abſentis igitur condemnatio nullius momenti eſt, *l. 1. §. item cum ex edicto, D. quæ ſent. ſin. ap. reſc.*

VII. Trinis litteris vel edictis, aut vno pro tribus dato, aut trina denunciatione conuentus, niſi ad iudicem à quo ſibi denunciatum eſt, aut cuius litteris vel edictis conuentus eſt, venerit, quaſi in contumacem dicta ſententia auctoritatem rerum iudicatarum obtinet: quinimmo nec appellari poteſt ab ea.

Contumax eſt qui tribus edictis, aut vno peremptorio, tribus litteris, vel tribus denunciationibus euo- E catus præſentiam ſui facere contemnit, *l. contumacia §. 1 D. de re iudic. l. conſentaneum. C. quom. & qu. iud. iud.* Edicta publico loco affiguntur vnde recte legi poſſunt, litteræ ad reum mittuntur, denunciationes fiunt per officia & executores, *l. abſentem § aduerſus, D. de pœn. l. 2. l. tres, C. quom. & qu. iud.* At videntur non ſufficere tria edicta, vel denunciationes tres, *l. & tertium, D. de iud.* ſed hoc totum in arbitrio eſt iudicantium. Plerumque autem trinis edictis aut denunciationibus conteni ſunt. In contumacem etiam abſentem dicta ſententia valet, nec appellatione reſcinditur, *l. & poſt §. vlt. D. de iud. l. 1. C. quor. app. non rec.*

& hoc eſt quod Paulus ait, *quinimmo nec appellari poteſt ab ea:* cuius dicti hæc quæ ſequuntur, *Quotiens in contumacem fueris iudicatum, ab ea ſententia quæ aduerſus contumaces data eſt, neque appellari*, interpretatio ſunt potius, quam ſententia Pauli: & quod additur, *neque in duplum reuocari poteſt*, ſumptum eſt ex proxima ſententia. Quamobrem id omne Pauli non eſſe arbitrati ſumus.

* VIII. Quoties in contumacem fuerit iudicatum, ab ea ſententia, quæ aduerſus contumaces data eſt, neque appellari, neque in dubium reuocari poteſt.

IX. Res olim iudicata poſt longum ſilentium in iudicium deduci non poteſt, nec eo nomine in duplum reuocari. Longum autem tempus exemplo longæ præſcriptionis, decennij inter præſentes, & inter abſentes vicennij computatur.

Puto hanc eſſe ſententiam Pauli, vt poſt longum ſilentium non poſſit inſtitui actio iudicati, vel is qui rem iudicatam inficiatur in duplum damnari: eſt enim alioquin in inficiatorem actio dupli, vt *ſup. lib. 1. tit. 19.* Quis alius poſſit eſſe huius ſententiæ ſenſus non video. Sed & huic obſtat *l. 1. miles §. vlt. D. de re iudic.* quæ iudicati actionem perpetuam eſſe ait, videlicet, ſi perpetuam ita accipias, vt in vetuſtiſſimo iure æternam & immortalem, & vt de hoc addubitem, facit hæc Alexandri conſtitutio ex Cod. Gregoriano, quam, quod nondum edita ſit, proponam.

IMP. ALEXANDER A. Creſcenti.

Quæ in libello continiſti, præſidi prouinciæ allega, qui non ignorat eum, qui per contumaciam abſens condemnatur, nec appellationis auxilio vti, aut in duplum reuocare poſſe. PP. XI. KAL. APRIL. ALBINO ET MAXIMO COSS. Et alia ſententia Pauli. *Confeſſionem ſuam reus in duplum reuocare non poteſt.* Et alia, *Ab ea ſententia quæ aduerſus contumaces lata eſt neque appellari, neque in duplum reuocari poteſt.* Vel in duplum, id eſt, oblata dupli æſtimatione, vt iure veteri, ſicut venditor aliquando oblato duplo reſcindi venditionem deſiderat, *l. 6. C. de reſc. vend.*

Ait, *exemplo longæ præſcriptionis*, id eſt, exemplo adquiſitionis longi temporis, vt ſup. tit. 2.

X. In cauſa capitali abſens nemo damnatur; neque abſens per alium accuſare poteſt.

Abſens etiam contumax capitali iudicio non damnatur, *l. abſentem, D. de pœn.* ſed neque abſens accuſat per alium, *l. pen. D. de pub. iud.*

XI. Falſis inſtrumentis religione iudicis circumducta, ſi iam dicta ſententia prius de crimine admiſſo conſtiterit, eius cauſæ inſtauratio iure depoſcitur.

Si ex falſis inſtrumentis res iudicata ſit, falſo prius comprobato ex integro res in iudicium veniet, *l. vlt. C. ſi ex fal. inſtr. l. qui agnitus, D. de except.*

* XII. Ratio calculi ſæpius ſe patitur ſupputari, atque ideo poteſt quocunque tempore retractari, ſi non longo tempore euaneſcat.

* XIII. De vnoquoque [a] negotio præſentibus omnibus, quos cauſa contingit, iudicari oportet. Aliter enim iudicatum tantum inter præſentes tenet.

* XIV. Qui apud fiſcum cauſam defendere ſæpius conuenti, neglexerint, rebus iudicatis ſubiiciendi ſunt, quod ex eo apparet, ſi ſæpe conuenti præſentiam ſuam facere noluerint.

[a] Hæ 2. ſenten. 13. 14. extant in l. 47. D. de re. iud.

* XV. Pupillus ſi non defendatur, in poſſeſſione creditoribus conſtituris, minoribus ex his vſque ad pubertatem alimenta præſtanda ſunt.

* XVI. Eius qui ab hoſtibus captus eſt, bona venire non poſſunt, quandiu reuertatur.

VI.

De interdictis.

I. RETINENDAE poſſeſſionis gratia comparata ſunt interdicta, per quæ eam poſſeſſionem, quam iam habemus, retinere volumus, quale eſt, Vti poſſideris de rebus ſoli, &c, Vtrubi de re mobili. Et in priore quidem is potior eſt, qui redditi interdicti tempore nec vi nec clam, nec precario ab aduerſario poſſedit. In altero vero potior eſt, qui maiore parte anni retrorſum numerati, nec vi, nec clam, nec precario poſſedit.

Duo ſunt retinendæ poſſeſſionis interdicta, Vti poſſidetis, & Vtrubi. Vti poſſidetis eſt de rebus ſoli, Vtrubi de rebus mobilibus. In illo vincit is qui redditi interdicti tempore, nec vi, nec clam, nec precario ab aduerſario poſſidet: In hoc, qui maiore parte anni poſſedit: quo pertinet, *l. maiore, D. de verbor. ſignific* Et hæc eſt vetus differentia. Hodie interdicto Vti poſſidetis, Vtrubi exæquatum eſt, *l. I. D. Vtrubi §. ſed interdicto quidem, de interd.*

* II. Cuiuſcunque fundi vſuſructuarius prohibitus aut deiectus, de reſtitutione omnium rerum ſimul occupatarum agit. Sed & ſi medio tempore alio caſu interciderit vſusfructus, æque de perceptis antea fructibus vtilis actio tribuitur.

* III. Si fundus cuius vſusfructus petitur, non à domino poſſideatur, actio redditur. Et ideo ſi de fundi proprietate inter duos quæſtio ſit, fructuarius nihilominus & in poſſeſſione eſſe debet, ſatiſque ei à poſſeſſore cauendum eſt, quod non ſit prohibiturus frui eum cui vſusfructus relictus eſt, quandiu de iure ſuo probet. Sed ſi ipſi vſufructuario quæſtio moueatur interim vſusfructus eius offertur: ſed caueri de reſtituendo eo quod ex his fructibus percepturus eſt, vel ſi ſatis non detur, ipſe frui permittitur.

IV. Vt interdictum, ita & actio proponitur, Ne quis via publica aliquem prohibeat. Cuius rei ſollicitudo ad viarum curatores pertinet, à quarum munitione nemo exceptus eſt. Si qui tamen in ea aliquid operis fecerit, quo commeantes impediantur, demolito opere condemnatur.

Et qui via publica vti prohibetur, interdictum, & ex cauſa interdicti actio datur, *l. I. §. I. D. vt in flum. pub. nauig. lic. l. 2. §. vlt. D. ne quid in loc. publ.* Sed & huius rei cura mandata eſt Viocuris, ſiue curatoribus viarum, à quarum munitione nemo excuſatur, niſi qui muneris publici vacationem impetrauit, *l. cui muneris, D. de mun. & honor.* Qui autem in via publica opus fecit, quo via deterior fiat, id per interdictum reſtituere & demoliri cogitur, *l. 2. §. prætor, D. ne quid in loc. pub.*

V. Non tantum ſi ipſe dominus poſſeſſione deiiciatur, Vnde vi vtile interdictum eſt, ſed & ſi familia eius. Familiæ autem nomine etiam duo ſerui continentur.

Non quemadmodum retinendæ poſſeſſionis interdicta propoſita ſunt tam de mobili re quam de immobili, ita & recuperandæ: Nam interdictum Vnde vi, eſt tantum de re immobili: nullum vero datur de re mobili. Et interdicto Vnde vi locus eſt, ſiue alium poſſeſſione deieceris, ſiue familia tua deiecerit, vt eſt in *l. I. D. vnd. vi.* Itaque hoc loco legendum credo, *deiiciat*, non *deiiciatur.* Familiæ appellatione etiam duos contineri Paulus ait: Vlpianus etiam vnicum ſeruum, *l. I. §. familiæ, D. vnde vi.* & Cic. pro Cæcinna, quod tamen in interpretatione edicti, De vi bonorum raptorum, De turba, De incendio, ruina, naufragio Vlpianus non admiſit, *l. deteſtatio, D. de verb. ſig.* quoniam hæc ita ſunt concepta, Si ſeruus vel familia feciſſe dicetur, in dominum iudicium dabo: in ſeruum & familiam iudicium dabo, *l. 2. §. vi bonorum, l. 4. §. pen.* (Vbi legendum, *In ſeruum item*, non *autem.*) *D. vi bon. rap l. I. in princ. D. de inc. rui. nauf.* In interdicto autem Vnde vi, familiam tantum dixit, non ſeruum, & familiam. Itaque ratio & æquitas exigit, vt in vno etiam ſeruo familiæ nomen valeat. Verum ne quid omittatur, ideo & in interpretatione edicti de vi bonorum raptorum, quid ſit Deteſtatio Vlpianus explicat, quod vis ſit etiamſi quid contra deteſtationem fiat, *l. I. §. ſed etſi contra, D. quod vi aut clam.* Quo poſito conſequens erat Deteſtatio quid eſſet oſtendere.

VI. Vi deiicitur, non tantum qui oppreſſu multitudinis, aut fuſtium, aut telorum, aut armorum metu terretur: ſed & is qui violentiæ opinione comparata poſſeſſione ceſſit, ſi tamen aduerſarius eam ingreſſus ſit.

Interdictum Vnde vi competit, ſi oppreſſu & vi multitudinis, id eſt, coactis hominibus aut ſi armatis quis deiiciatur. Hæc enim ſunt verba interdicti, *Hominibus coactis armatiſve*, auctore M. Tullio. Addit Paulus huic etiam interdicto locum eſſe, ſi quis cum audiſſet armatos venire poſſeſſione ceſſerit, ſi tamen ea ab his fuerit occupata, *l. 3. §. ſi quis autem, D. vnde vi & de vi arm.* Et hoc eſt quod De vi hominibus armatis, aut de vi armata interdictum appellatur. Eſt & aliud interdictum quotidianum Vnde vi, cui tunc locus eſt, cum quis ſine coactis armatiſve hominibus poſſeſſione deiectus eſt: de quo Vlpian. tractat in *l. I. D. vnd. vi.* De ſuperiore autem tractat in *l. 3. eod. tit.* & ideo ſub tit. Vnde vi, duo interdicta ſunt: ſic enim ſcripſerat Paulus in *l. 2. §. pen. D. de interd.* Hoc autem intereſt maxime inter hæc duo interdicta, quod interdictum quotidianum nulli competat, niſi ei qui tunc cum deiiceretur, poſſidebat, *d. l. I. §. interdictum autem:* eaque exceptio nominatim interdicto addi ſolet auctore M. Tullio: Interdictum autem de hominibus coactis armatiſve ſine vlla exceptione datur: ideoque & creditori datur in poſſeſſionem miſſo, & colono. Item interdictum quotidianum liberto in patronum, libertis in parentes non datur: interdictum De hominibus armatis datur, *d. l. I. §. interdictum hoc.* Item in me interdictum quotidianum ei tantum datur, qui à me nec vi, nec clam, nec precario poſſidet, eodem Tullio teſte in Orat. pro Cæcin. & Paulo noſtro inf. & arg. *d. l. I. §. qui à me.* Interdictum De vi armata, ei etiam datur qui vi aut clam, aut precario à me poſſidet, *l. ſed ſi vi, D. eod. tit.* Vbi animaduertendum eſt Pomponium vti hac particula, *ſed*, cum ſcilicet, ante de vi quotidiana interdictum in me ei non dari oſtendiſſet, qui illis à me rationibus poſſideret. Interdi-

trum hereditates deferri debuerunt.

Quemadmodum ex S. C. Tertulliano mater filiis vulgn quæſitis ſuccedit, ita ex S. C. Orphitiano filij vulgo quæſiti matri ſuccedunt iure legitimo, §. *nouiſſime, de S. C. Orph.*

II. Ad filiam ancillam, vel libertam ex S. C. Claudiano effectam legitima matris inteſtatæ hereditas pertinere non poteſt: quia neque ſerui, neque liberti matrem ciuilem habere intelliguntur.

Si filia libera ancilla facta ſit ex S. C. Claudiano, nec ſi poſtea liberta efficiatur, matri ex S. C. Orphitiano ſocceder, quia mater eſſe deſijt, *l. 1. §. filio, D. ad S. C. Tertyl.* Quid S. C. Claudiano contineatur, expoſuimus in Notis ad tit. Vlpiani, *de tutelis*. Eo vſi ſunt olim Loognbardi, & Franci, vt ex eorum legibus & inſtitutis antiquis colligi poteſt. Noſtro tamen Iuſtiniano non probatur.

III. Ad legitimam inteſtatæ matris hereditatem filij ciues Romani, non etiam Latini admittuntur. Cines autem Romanos eo tempore eſſe oportet, quo ab iiſdem legitima hereditas aditur.

Matri ex S. C. Orphitiano ſuccedunt ingenui ciues Romani: nec ſatis eſt ſi ciues Romani ſint mortis tempore: nam & aditæ hereditatis tempore ciues Romanos eſſe nportet, *l. 1. §. filio, D. ad S. C. Tertyl.* Sunt quidam ingenui Latini, vt qui nati ſunt ex matre liberta Latina, ſed hi matri ius, ſcilicet, Quiritium cooſecutæ ab inteſtato non ſuccedunt. Liberta Latina quæ ius Quiritium conſecuta non eſt, heredem non habet.

IV. Filius maternam hereditatem eandemque legitimam, niſi adeundo quærere non poteſt.

Filius patri ipſo iure heres exiſtit, matri aotem heres fit aditione ſimplici, ſine bonorum poſſeſſioois petitinne, ſine cretionis ſollemnitate, *l. 3. C. ad S. C. Orph.* eodemque modn mater filii heres fit, *l. 1. C. Th. de cret. vel bon. poſſ. l. 1. C. Th. de leg. her.* Hic vero totus titulus deſiderabatur in libris antehac impreſſis.

XI.

De gradibus.

I. PRIMO gradu ſuperiori linea continentur pater mater: inferiori filius filia, quibus nullæ aliæ perſonæ iunguntur.

Duplex eſt linea, recta & tranſuerſa. Directa in ſuperiorem & inferiorem diuiditor. Superior eſt parentum, inferior liberorom. Vtraque incipit à primo gradn, & in eo perſonæ dumtaxat quatuor continentur. Tranſuerſa incipit à ſecundo gradu, & oritur ex ſuperiore linea, *l. ſtemmata, D. de grad. & adfin.* In inferiori oulla eſt linea tranſuerſa. Hæc dicitur etiam obliqua & lateralis. Saluianus lib. III. ad Eccleſ. Cath. *Non ſolum*, inquit, *vt aiunt ex directo, ſed etiam ex obliquo, & ex tranſuerſo venientibus res propriæ facultatis addicunt.*

II. Secundo gradu continentur ſuperiori linea auus auia, inferiori nepos neptis: tranſuerſa frater ſoror: quæ perſonæ duplicantur. Auus enim & auia tam ex patre, quam ex matre: nepos neptis tam ex filio, quam ex filia: frater ſoror tam ex patre, quam ex matre accipiuntur.

A Quæ perſonæ ſequentibus quibuſcumque gradibus ſimiliter pro ſubſtantia earum quæ in quoquo gradu conſiſtunt ipſo ordine duplicantur.

In ſecundo gradu XII. ſunt perſonæ. Nam auus, auia, nepos, neptis, frater, ſoror duplicier intelliguntur. Et ſic in ſequentibus quinque gradibus perſonæ dupliciter accipiuntur, *l. Iuriſc. §. ſecundo, D. de grad. & adfin.*

III. Tertio gradu veniunt ſupra proauus, proauia, infra pronepos proneptis: ex obliquo fratris ſororiſque filius filia, patruus amita, id eſt, patris frater & ſoror: Auunculus matertera, id eſt, B matris frater & ſoror.

Tertio gradu continentur perſonæ X. duplicatæ XXXII. quod in libro ſingulari de gradibus & adfinibus Paulus diligentius expoſuit.

IV. Quarto gradu veniunt ſupra abauus abauia: infra abnepos abneptis. Ex obliquo fratris & ſororis nepos neptis, frater patruelis, ſoror patruelis, id eſt, patrui filius filia: conſobrinus conſobrina, id eſt, auunculi & materteræ filius filia: amitinus amitina, id eſt, amitæ filius filia: itemque conſobrini qui ex duabus ſororibus naſcuntur. Quibus adcreſcit patruus magnus, amita magna, id eſt, aui paterni fra- C ter & ſoror: Auunculus magnus, matertera magna, id eſt, auiæ tam paternæ, quam maternæ frater & ſoror.

In quarto gradu perſonæ continentur LXXX. Patrueles mihi ſunt patrui mei filij: Coosobrini, auunculi & materteræ filij: Amitini, amitæ meæ filij. Hoc vero cum ita definierit Paulus, fruſtra adiicit, *itemque conſobrini, qui ex duabus ſororibus naſcuntur.* Itaque cenſeo ſuperiora illa verba *& matertera*, delenda eſſe, vt & in Notis ad tit. *De grad. cogn.* probaui. Item in illo loco, *aui paterni*, addendum, *auique materni*. Nam & aui materni frater mihi eſt patruus magnus, matri autem meæ patruus, *l. Iuriſc. §. patruus magnus.* Qood ſi verum eſt, in extremo proximæ ſententiæ quod additum eſt, D *proauique materni*, vt in ordinem ſuum redigatur, reddi oportet propatrui, proamitæque definitioni. Eadem eſt in extremo alterius quæ ſequitur ſententiæ, horum verborum, *abauique materni* præpoſtera diſpoſitio.

V. Quinto gradu veniunt ſupra quidem atauus atauia, infra atnepos atneptis: ex obliquo fratris & ſororis pronepos proneptis, fratris patruelis ſororis patruelis, amitini amitinæ, conſobrini conſobrinæ filius filia, propius ſobrinus ſobrina, id eſt, patrui magni, amitæ magnæ, auunculi magni, materteræ magnæ filius filia. His adcreſcunt propatruus proamita, hi ſunt proaui paterni frater & ſoror: proauunculus pro- E matertera, hi ſunt proauiæ paternæ maternæque frater & ſoror, proauique materni.

Quinto gradu continentur perſonæ CLXXXIV. De definitione propioris ſobrini ſcripſimus Inſtitutionum lib. III. ſatis multa.

VI. Sexto gradu veniunt ſupra tritauus tritauia, infra trinepos trineptis. Ex obliquo fratris & ſororis abnepos abneptis, fratris patruelis, ſororis patruelis, amitini, amitinæ, conſobrini conſobrinæ nepos neptis: patrui magni, amitæ magnæ, auunculi magni, materteræ magnæ nepos neptis, id eſt, propioris ſobrini filius

filia, qui conſobrini appellantur. Quibus ex A latere adcreſcunt propatrui, proamitæ, proauunculi, promaterteræ filius filia: Abpatruus abamita hi ſunt abaui paterni frater & ſoror: Abauunculus abmatertera, hi ſunt abauiæ paternæ maternæque frater & ſoror, abauique materni.

Sexto grado continentur CCCCXLVIII. In eo ſunt conſobrini qui proprio inter ſe vocabulo ſobrini appellantur, id eſt, conſobrinorum filij. Conſobrini à Græcis & ἐξάδελφοι πρωτεξάδελφοι: Sobrini δευτεξάδελφοι, & δεύτεροι ἐξάδελφοι appellantur. Conſobrinus meus mihi eſt quarto gradu, conſobrini mei filius quinto: ipſi inter ſe conſobrinorum filij, qui ſobri- B nos ſe vocant, ſexto. Sic ſobrino natos mihi eſt ſeptimo gradu, ipſi autem inter ſe ſobrinorum filij, qui τριτεξάδελφοι appellantur, ſunt octauo. Quidam codices hic habeot, *propius conſobrini, propius conſobrinæ filius filia:* quod defendi poteſt. Nam conſobrinorum appellatio latiſſima eſt, vt oſtendi in Inſtit.

VII. Septimo gradu qui ſunt cognati recta linea ſupra, infraque propriis nominibus non appellantur: ſed ex tranſuerſa linea continentur fratris ſororiſve atneposatneptis, conſobrini filij filiæque.

Septimo gradu continentur perſonæ mille XXIV. & ex recta linea qui in eo ſunt carent propriis nominibus, ex obliqua iam ante defecerunt propria nomina. C

VIII. Succeſſionis idcirco gradus ſeptem conſtituti ſunt, quia vlterius per rerum naturam nec nomina inueniri, nec vita ſuccedentibus prorogari poteſt.

Alij auctores ſex tantum gradus conſtituunt, Paulus ſeptem: quia ex ſeptimo gradu vocatur ſobrino ſobrinave natus, §. *vlt. de ſuc. cog. l. 1. §. hac autem, D. vnd. cog.* Vlterius vero gradus non porriguntur, cum & in ſeptimo deficiant omnimodo cognatorum nomina, & vix vltra eum gradum cognatorum vita conſiſtat, *l. non facile, D. de grad. & adf.*

* IX. ΣTEMMATA [a] cognationum directo limite in duas lineas ſeparantur: quarum D altera ſuperior, altera inferior: ex ſuperiore autem & ſecundo gradu tranſuerſæ lineæ pendent, quas omnes latiore tractatu habito in librum ſingularem contexīmus.

[a] Ex l. 9. D. de grad. & adfin.

XII.

De manumiſsionibus.

I. SERVVM communem vnus ex dominis manumittendo Latinum facere non poteſt, nec magis quam ciuem Romanum: cuius E portio eo caſu quaſi proprius eſſet ad ciuitatem Romanam perueniret, ſocio adcreſcit.

Si vnus ex dominis communem ſeruum manumiſerit, nihil agit. Nam neque Latinum eum facit, neque partem ſuam amittit. Quod ſi vindicta manumiſerit, Romanum quidem ciuem eum non facit, ſed partem ſuam amittit, eaque adcreſcit ſocio. Hæc Iuſtinian. mutat in *l. 1. C. de com. ſer. manum.*

II. Mutus & ſurdus ſeruum vindicta liberare non poſſunt. Inter amicos tamen, & per epiſtolam manumittere non prohibentur. Vt autem A ad iuſtam libertatem peruenire poſſit condicione venditionis excipi poteſt.

Surdus mutus ita natus neque vindicta, neque alio modo ſeruum manumittere poteſt, *l. diſcretis, C. qui teſtam. fac. poſſ.* Idemque obtinuiſſe opinor in ſurdo muto ita facto. Qui autem altero morbo laborat, ſurdus puta, vel mutus, vindicta aut teſtamento manumittere non poteſt, inter amicos poteſt, atque adeo Latinum non ciuem Romanum facere poteſt. Ideo non vindicta, quia ſollemnia verba, quæ in ea manumiſſione interueniunt, aut effari, aut exaudire non poteſt. Sed cum ea verborum ſollemnitas omitti ſoleat, *l. manumiſſio, D. de manu. vind.* & publicæ hac etiam ſuadeat vtilitatis ratio, poterit hodie vindicta B quoque manumittere. Idque etiam in ſurdo ita nato Celſus ſcripſit, *l. 1. D. qui & à quib. man.* Teſtamento autem ideo non poterat, quia teſtamenti factionem non habebat, quam poſtea ei Iuſtinianus dedit. Illud olim non erat dubium, quin poſſet mutus aut ſurdus hanc venditioni ſerui legem dicere, vt vindicta cum emptor liberaret, quo modo etiam curator furioſi quem non poteſt manumittere, vt liber fiat adſequitur, *l. ſeruus furioſi, D. de manumiſſ.*

III. Tormentis apud Præſidem ſubiectus, & de nulla culpa confeſſus, ad iuſtam libertatem perduci poteſt.

Iuſta libertas, eſt ciuitas Romana. Ciuitatem ergo Romanàm tortus, nec confeſſus apiſci poteſt. Tor- C tus, & confeſſus ex lege Ælia Sentia manumiſſione dedititiorum numero fit: auctor Vlpian. in Fragm. tit. 1.

IV. Fideicommiſſa libertas data facto heredis non mutatur, ſi ſeruum quem manumittere iuſſus eſt, vinxerit.

Ad iuſtam libertatem perduci non poteſt is, quem dominus ob delictum vinxit: ideoque iniectis vinculis, extinguitur fideicommiſſa libertas, *l. fideicommiſſaria 2. D. de fideic. liber.* Diuerſum eſt, ſi heres ipſe qui rogatus eſt, ſeruum vinxerit, vt in *Frag. Vlp. tit. 1.* adnotauimus. Serui enim deteriorem condicionem heres facere non poteſt, *l. is qui ex cauſa, D. de fid. lib.*

D V. Communem ſeruum vnus ex ſociis vinciendo, futuræ libertati non nocebit. Inter pares enim ſententias clementior ſeueriori præfertur. Et certe humanæ rationis eſt fauere miſerioribus, & prope innocentes dicere, quos abſolute nocentes pronuntiare non poſſumus.

Vincti pœnæ cauſa, & poſtea manumiſſi, dediticiorum numero ſunt ex lege Ælia Sentia. An & communis ſeruus qui ab vno ex dominis vinctus eſt? Minime vero. Ideoque vindicta manumiſſus omnium voluntate, ciuis Romanus fit, vel inter amicos Latinus. Hoc ita, vt eleganter Paulus ait, quoniam inter pares ſententias clementior ſeueriori præfertur: & certe humanæ rationis eſt, &c. Is vero ſeruus non eſt E abſolute nocens, quem vnus dominus pœnæ cauſa vinxit, alter non vinxit.

VI. Debitor creditorve ſeruum pignoris vinciendo, dediticium facere non poſſunt. Alter enim ſine altero cauſam pignoris deteriorem facere non poteſt.

Seruus pignori obligatus, & debitoris vel creditoris iuſſu vinctus, dediticiorum numero non efficitur: ideoque vinctus iuſſu debitoris, deinde creditori addictus ab eoque vindicta manumiſſus ciuis Romanus fit, vel iuſſu creditoris vinctus, & ſoluto debito, à debitore vindicta manumiſſus, æque ad iuſtam liber-

eatem peruenit. Nec enim alter ſine altero pignoris A cauſam deteriorem facere poteſt. An autem ſi creditor ſeruum vinxerit, quaſi re male tractata tenebitur pigneraticia actione? Minime, *l. eleganter* §. *vlt. D. de pig. act.*

VII. Seruus furioſi domini vel pupilli iuſſu vinctus dediticiorum numero non efficitur: quia neque furioſus, neque pupillus exacti conſilij capax eſt.

Nihil nocent vincula libertati, ſi pupillus ſine tutoris auctoritate, vel ſi furioſus ſeruum in vincula coniecerit: quia animi iudicium non habent. Vincula quemadmodum in lege Ælia Sentia de dediticiis accipiantur, Vlpian. exponit in *l. verum, D. de verb. ſign.*

VIII. Non tantum ſi ipſe dominus vinciat, B nocet libertati, ſed & ſi vinciri iubeat, aut vincientis procuratoris actoriſve factum comprobet. Quod ſi antequam ſciret vinctum, ſolutionis eius cauſas approbauerit, libertati futuræ vincula non nocebunt.

Non tantum ſi dominus, ſed & ſi alius mandante eo, vel ratum habente vinxit, ſeruus dediticiorum numero habetur. Domino autem ratum non habente, ſoluto ſeruo, nihil ei ab alio iniecta vincula nocent. Itaque iuſtam libertatem à domino conſequi poteſt. Ait, *quod ſi antequam ſciret vinctum.* Non prius vinctum eſſe ſciuit & voluit, deinde ſoluit, ſed ſolui ſtatim voluit atque vinctum eſſe cognouit: ideoque li- C bertati hæc vincula nihil nocent. Hodie ſublata eſt dediticiorum condicio: Itaque vſui hæc eſſe non poſſunt, niſi à ſimili, aut pari argumento ducto.

IX. Cæco curator dari non poteſt, quia ipſe ſibi procuratorem inſtituere poteſt.

Curator dari ſolet muto, ſurdo, prodigo, adoleſcenti, furioſo, fatuo: quoniam hi non ſemper procuratorem dare poſſunt, *l. mutus, D. de procur.* Cæco non datur: nam hic omnimodo ſibi procuratorem inſtituere poteſt, vt & adoptare, & teſtari, & bonorum poſſeſſionem ſibi poſtulare, *l. etiam cæcus, D. de adopt. l. 2. D. de bon. poſſ. fur. inf.* Potuit hæc ſententia ad quæſtionem manumiſſionum pertinere, cum & de lege Ælia Sentia Paulus tractans id ſcripſerit, tutorem D cæcum auctorem fieri poſſe, *l. etiam, D. de auct. tut.* Et licet perſonæ quæ curatorum aut tutorum conſilio reguntur vinciendo dediticium facere non poſſint, vt de furioſo & pupillo ſuperius dictum eſt, cæcus tamen & per ſe, & per procuratorem dediticium facere poteſt. Et ita hæc ſententia ad legem Æliam Sentiam accommodabitur.

XIII.

De fideicommiſſis libertatibus.

I. EA condicione heres inſtitutus, ſi liberos E ſuos emancipauerit, omnimodo eos emancipare cogendus eſt. Pro condicione enim hoc loco emancipatio videtur adſcripta.

Inſtitutus ſub hac condicione, ſi liberos emancipauerit, omiſſa condicione hereditatem amplecti poteſt. Nec enim cogitur parere condicioni. Et hoc verum eſt ſecundum vulgarem formulam iuris, id eſt, recto & ordinario iure, vt ait Marcianus in *l. filiusfam.* §. *ſecundum, D. de leg. lib. 1.* Sed in Pand. Florentinis is §. diuulſus, ac laceratus eſt, in aliis non ſatis emendatus. Verum ſic eſt reſtituendus, *Secundum vulgarem formam iuris, & ſi filios ſuos emancipare rogatus fuerit, non cogitur hoc facere.* Poteſtas enim patria inæſtimabilis eſt. Recte autem ait, ſecundum vulgarem formam iuris: nam extra ordinem eos emancipare cogitur, *l. ſi cui legatam, D. de cond. & dem.* & ita hanc Pauli ſententiam accipio. Dices, quid vero hæc ſententia ad fideicommiſſarias libertates? Dicam: quod vt ſeruis, ita & liberis, qui in poteſtate parentum ſunt, per fideicommiſſum libertas relinqui videatur, herede rogato vt emancipet, modove, aut condicione emancipationis adſcripta. Nam qui emancipatur, manumittitur.

II. Decedente eo, à quo fideicommiſſa libertas relicta eſt, heredes eius eam præſtare cogendi ſunt.

B Si is qui rogatus eſt ſeruum manumittere ante manumiſſionem deceſſerit, ſucceſſores eius debent manumittere, *l. imperator* §. *1. D. de fideic. lib.*

III. Si decedens ſeruis ſuis libertatem ita dederit, Illum & illum liberos eſſe volo, eoſque filiis meis tutores do, impeditur fideicommiſſa libertas: quia pupilli ſine tutoris auctoritate manumittere non poſſunt, & habentibus tutores tutor dari non poteſt: ſed interim vice abſentium pupilli habentur, vt ex decreto ampliſſimi ordinis primum libertas, ac deinde tutela competere poſſit.

Seruos filio ſuo impuberi tutores dedit, & filium C rogauit vt eos manumitteret, quod etſi non adſcripſiſſet intelligeretur, *l. etſi non adſcripta, C. de fideic. lib.* Hæc quæſtio ἄπορος videtur, quia non poteſt eos pupillus ex cauſa fideicommiſſi manumittere ſine tutoris auctoritate, *l. ex cauſa, D. de fid. lib.* Rurſus, alij tutores ei dari non poſſunt, *l. idem fiet, D. de teſtam. tut.* nec qui teſtamento dati ſunt, aliter tutelam adminiſtrare, quam ſi fuerint manumiſſi. Sed interim pupillus vice abſentis habetur, vt ex S. C. Daſumiano libertas perinde ſeruis competat, atque ſi ex cauſa fideicommiſſi manumiſſi eſſent, *l. neque infantes, l. non tantum* §. *S. C. D. de fid. lib.*

XIV.

Ad legem Fuſiam Caniniam.

I. NOMINATIM ſerui teſtamento manumitti ſecundum legem Fuſiam poſſunt. Nominatim autem manumittere intelligitur hoc modo, STICHVS LIBER ESTO. Cum autem: OBSONATOREM, VEL QVI EX ANCILLA ILLA NASCITVR LIBERVM ESSE VOLO, ex Orfitiano S. C. perinde libertas competit, ac ſi nominatim data ſit. Officiorum enim & artium appellatio nihil de ſigni- E ficatione nominum mutat, niſi forte plures ſint qui eo officio deſignentur. Tunc enim nomen adiungendum eſt, vt eluceat de quo teſtator ſenſiſſe videatur.

Libertas teſtamento nominatim relinquenda eſt, §. *libertas, D. de legat.* idque lex Caninia iubet, vt & Vlpianus ſcribit in *Frag. tit. 1.* Nominatim autem videntur manumiſſi non tantum qui propriis nominibus, ſed & qui aliis demonſtrationum notis deſignati ſunt, veluti Cocus meus, ſi vnus ei tantum cocus ſit: vel Areſuſæ filius, ſi vnus tantum Areſuſæ filius ſit. Nec enim refert vtrum dicas, Socrates, an Sophroniſci filius, cum vnus Sophroniſco ſit filius Socrates. Quo exem-

plo Porphyrius vtitur. Et hæc etiam S C. definita ſunt. Huc pertinet *l. nominatim, D. de manu. teſtam.*

II. Codicillis teſtamento confirmatis datæ libertates cum his quæ tabulis teſtamenti datæ ſunt, concurrunt: & ſiue antecedant, ſiue ſequantur teſtamentum, nouiſſimo loco adhibentur, quia ex teſtamento vtræque confirmantur.

Lege Caninia definitus eſt numerus ſeruorum qui teſtamento manumitti poſſunt, quem ſi teſtator egrediatur; qui priores nominati ſunt, liberi fiunt vſque ad legitimum numerum ceteris excluſis. Ait autem Paulus, in codicillis manumiſſos poſteriore loco omnimodo haberi: & recte, quoniam teſtamenti ſequela eſſe intelliguntur, etiamſi teſtamentum præceſſerint.

III. Quotiens numerus ſeruorum propter legem Fuſiam Caniniam ineundus eſt, fugitiui quoque, quorum ſemper poſſeſſio animo retinetur, computandi ſunt.

Inter omnes conſtat ſeruum fugitiuum poſſideri ad vſucapionem: an & ad poſſeſſionem adquirendam, dubitatur. Sed eorum ſententia obtinuit, qui & per eum poſſeſſionem adquiri putant, *l. 1. §. per ſeruum qui in fuga, l. per eum, in fi. D. de adqui. poſſ. l. ſi cui, §. vlt. D. de lib. cau.* Cum itaque poſſideatur ſeruus fugitiuus, in numero familiæ merito computabitur, quotiens quot ſeruos teſtator habuerit, vt ſciatur quatenus teſtamento datæ libertates valeant, inquiretur.

IV. Lege Fuſia Caninia cauetur, vt certus ſeruorum numerus teſtamento manumittatur. Subductis igitur duobus vſque ad X. pars dimidia, à X. vſque ad XXX. pars tertia, à XXX. vſque ad C. pars quarta, à C. vſque ad D. pars quinta. Plures autem quam centum ex maiori numero ſeruorum manumitti non licet.

A

Hic eſt ſeruorum qui manumitti poſſunt legitimus numerus, de quo in *l. ſi Iudæi, C. Th. de Iudæis.* & in primo tit. huius libri: Qui duos tantum habet, item qui tres, aut quatuor, aut quinque, duos manumittere poteſt: qui ſex aut ſeptem, tres: qui VIII. aut IX. quatuor: qui X. XI. XII. XIII. XIV. XV. XVI. XVII. quinque: qui XVIII. XIX. XX. ſex: qui XXI. XXII. XXIII. ſeptem: qui XXIV. XXV. XXVI. octo: qui XXVII. XXVIII. XXIX. nouem: qui XXX. vſque ad XLIV. decem: à XLIV. ad XLVIII. vndecim: à XLVIII. ad LII. duodecim: à LII. ad LVI. tredecim: à LVI. ad LX. quatuordecim: à LX. ad LXIV. quindecim:

B à LXIV. ad LXVIII. ſedecim: à LXVIII. ad LXXII. ſeptemdecim: à LXXII. ad LXXVI. octodecim: à LXXVI. ad LXXX. nouemdecim: ab LXXX. ad LXXXIV. viginti: ab LXXXIV. ad LXXXVIII. XXI. ab LXXXVIII. ad XCII. XXII. à XCII. ad XCVI. XXIII. à XCVI. ad C. XXIV. à C. ad CXXX. XXV. à CXXX. ad CXXXV. XXVI. à CXXXV. ad CXL. XXVII. & ſic conſequenter quintam partem. Igitur qui CCC. ſexaginta: qui CCCLXX. LXXIV. qui CCCC. LXXX. qui D. centum manumittere poteſt. Nec vero etiam ſi millenariam familiam habeat, plures, quam centum teſtamento liberare poteſt. Inde Fl. Vopiſcus in Tacito: *Seruos manumiſit, intra centum tamen, ne Caniniam tranſire videretur.* His adiungi volo, quæ de hac lege diſſeruimus in notis ad Vlpianum *tit. de liberis.*

C * Nec [a] filio patroni inuito libertus natalibus reſtitui poteſt. Quid enim intereſt, ipſi patrono an filius eius fiat iniuria.

[a] Ex l. 4. D. de natal. reſt.

LIBER QVINTVS.

TIT. I.

De liberali cauſa.

I. QVI contemplatione extremæ neceſſitatis, aut alimentorum gratia filios ſuos vendiderint, ſtatui ingenuitatis eorum non præiudicant. Homo enim liber nullo pretio æſtimatur.

II. Iidem nec pignori ab his, aut fiduciæ dari poſſunt. Ex quo facto ſciens creditor deportatur. Operæ tamen eorum locari poſſunt.

Multiplex olim fuit ius patriæ poteſtatis: nam & filios coërcere, & verberare, & vinctos ad opus ruſticum mittere, & occidere licuit. Non tamen licuit patri filium in ſeruitutem ſuam redigere, *l. vlt. C. de patr. pot.* At ter licuit vendere, & quidem ſerio, vt Alicarnaſſeus narrat. Nam manumiſſus ab emptore primo in patris poteſtatem redibat: itemque ſi rurſus venditus & mancipatus eſſet. Poſt tertiam vero venditionem ſecuta manumiſſione, à patre liber erat. Hinc illa lex XII. tab. *Si pater filium ter venundauit, à patre liber eſto.* quæ certe dura nimis eſt, & merito ſic poſtea interpretatione mollita eſt, vt triplici venditione non vera, ſed imaginaria filius è patris poteſtate exeat. Verum eadem fere etiamnum lex viget in Moſcouia, auctore Sigiſmundo Libero. Nam patri filium quater vendere licet, nec liber fit, niſi poſt quartam demum venditionem. Poſt primam enim, ſecundam, & tertiam manumiſſus ab emptore, ad patris poteſtatem recurrit. Eſt & hodie caſus quo iure noſtro pater filios ven-

D dere poteſt, puta, ſi cogat egeſtas, adeo vt non poſſit ipſe alendis liberis ſufficere, *l. 2. C. de patr. qui fil. ſuos diſt.* atque ita non tam vt ſibi, quam vt vitæ eorum conſulat, pater vendet liberos, & quidem ſanguinolentos: ſic enim eſt in eo loco legendum, vt in *tit. de infan. expoſ. & de his qui ſang. nutr. acc.* & in ea collectionis formula, quam infra ſubiciam. Sanguinolentos autem dicit, quos recens natos in *l. 1. C. Th. de expoſ.* Ceterum ita venditus filius ſeruus emptoris fit: ſed reddito emptori pretio, quod non ex emptione, ſed ex præſenti æſtimatione definitum fuerit, aut mancipio pari, ingenuitatem priſtinam recipiet: atque ita venditio illa, vt Paulus ſentit, ingenuitati non præiudicat. Alij pretium reddi nolunt, *l. 1. C. Th. de patr. qui fil. diſtr.* Alij volunt reddi cum adiectione

E quintæ, *Nou. Valent. de pa. qui fil. ſu. diſtr.* ſed l. 2. conſtitutionem Iuſtinianus magis probauit. Idemque alias obtinuit in Gallia in eo, qui pro foribus Eccleſiæ expoſitum infantem nutriendum accepiſſet matricularius Eccleſiæ, hi ſunt qui nunc *Marguilliers* appellantur) pretio dato: idque hæc vetus formula à matriculariis collecti infantis & diſtracti indicat. *Nos in Dei nomine matricularij S. Martini, dum mane ad hoſtia ipſius Eccleſiæ obſeruanda conueniſſemus, ibi infantulum ſanguinolentum inuenimus, & per triduum an quiſquam eum ſuum eſſe diceret perquiſiuimus: nullo inuento, Gaio nutriendum dedimus, vt eum in ſuo ſeruitio iuxta legis ordinem retineat, pro quo pretium accepimus ſolidorum X.* & hac de

re hanc epiſtolam emiſimus, ſecundum ſententiam illam ex Codicis Theodoſiani libro quinto, titulo octauo, quæ dictat, *Si quis infantem à ſanguine emerit, & nutriit pueri dominus, vel pater recipere eum voluerit, vt aut eiuſdem meriti mancipium, aut pretium nutritor conſequatur.* At ex conſtitutiooe Iuſtiniani, expoſiti eorum qui collegerint ſerui noo fiunt, atque adeo neque diſtrahi ab eis poſſunt, *l. vlt. C. de inf. expoſ.* qua de re extat Traiani epiſtola quædam ad Plioium. Verum illud quæritur, an ex egeſtatis cauſa etiam filium pater pignerate poſſit. Et conſtat poſſe, *l. ſed & quo §. 1. D. de pign. l. 2. C. Th. de alim. quæ inop. par. de. pub. petere deb.* Alioquin nec vendere eum, oec pignerare poteſt, *l. 1. C. de patr. qui fil. diſtr. l. ob æs, C. de obl. & act.* Et creditor qui ſciens pigneri acceperit, deportator, aut, vt Tribonianus legit, relegatur, *l. vlt. D. quæ res pig. oblig. poſſ.* Addit ad extremum Paulus, patrem tamen filiorum ſuorum operas recte locare, *l. 11. C. de ing. man. l. 3. D. de vſuf. leg.*

III. Veritati & origini ingenuitatis manumiſſio, quocumque modo facta fuerit, non præiudicat.

Si ingenuus in ſeruitute ſit & manumittatur, non ideo minus eſt ingenuus, *§. vlt. de ingenuis.* Videtur tamen eſſe, vt Plutarchus in Lucullo, [illegible].

IV. Deſcriptio ingenuorum ex officio fiſci inter fiſcalem familiam facta, ingenuitati non præiudicat.

Si à fiſco deſcripti ſint quidam ingenui inter fiſcales ſeruos; ea res veritati non præiudicat. Idem eſt ſi pater liberos profiteatur velut ſeruos, *l. liberos, velut ſeruos ſe profitentes, C. de liber. cau. l. Imperator 1. D. de ſtat. hom.*

* V. Cui neceſſitas * probandi de ingenuitate ſua non incumbit, vltro ſi ipſe probare deſideret, audiendus eſt.

* VI. Qui de ingenuitate cognoſcunt de calumnia eius qui temere controuerſiam mouit, ad modum exilij poſſunt ferre ſententiam.

* VII. Tutores vel curatores pupillorum, quorum tutelam & res adminiſtrauerunt, poſtea ſtatus quæſtionem facere non poſſunt.

* VIII. Maritus vxori eidemque libertæ ſtatus quæſtionem inferre non prohibetur.

* Hæ Sententiæ 5. 6. 7. & 8. extant in l. 39. D. de lib. cauſa.

IX. Qui metu & impreſſione alicuius terroris apud acta Præſidis ſeruum ſe eſſe mentitus eſt, poſtea ſtatum ſuum defendenti non præiudicat.

Qui interrogatus apud acta per metum reſpondit ſe eſſe ſeruum, nihil ea re ſibi io judicio liberali præiudicat, *l. nec ſi volens, l. interrogatam, C. de liber. cau.*

X. Poſt ſuſceptum liberale iudicium, ſi aſſertor cauſam deſeruerit, in alium aſſertorem omne iudicium transferri placuit. In priorem vero quod prodendæ libertatis gratia factum eſt, extra ordinem vindicatur. Non enim oportet ſuſceptam ſtatus cauſam, nulla cogente neceſſitate, deſtitui.

Aſſertor eſt vindex alienæ libertatis. Publice autem licet cuiuis eum qui ſtatus controuerſiam patitur, manu aſſerere. Libertas enim publicam tutelam meretur, *l. 2. D. de ſtat. def. l. 3. §. hoc interdictum. D. de lib. hom. exh.* Nec vero poteſt quiſquam, niſi dato aſſertore,

A de libertate litigare, *l. 1. C. Th. de lib. cauſ.* ne aduerſus dominum forte conſiſtat. Et victo aſſertore, iterum ac tertio liberalis cauſa agenda eſt, *l. 1. C. de aſſert. toll.* & iode ſecunda aſſertio apud Quintilianum lib. V. cap. 2. Martialis 1.

Aſſertor venias ſatiſque præſtes.
Et, cum ſe dominum vocabit ille,
Dicas eſſe meos manuque miſſos.
Hoc ſi terque quaterque clamitaris,
Impones plagiario pudorem.

Quod ſi is qui prior ad aſſertionem venit, eam deſerat, in alium omne iudicium transfertur: ille quaſi proditor alienæ libertatis, extra ordinem punitur. Ait, *quod prodendæ libertatis gratia factum eſt.* Hæc eſt accuſationis extraordinariæ formula: vt in ciuilibus formu-
B lis actio, Quod iuſſu, & illa, Quod feciſti ne tecum agatur, *l. communis, in fi. D. com. diuid. & ſup. lib. 2. tit. 8. Quod cum diſcipulis,* &c. & actio Quod metus cauſa. Cic. 5. Ver. *Vt iudicium dares in Apronium, quod per vim aut metum abſtuliſſet.*

II.

De vſucapione.

I. POſſeſſionem adquirimus animo & corpore: animo vtique noſtro, corpore
C vel noſtro, vel alieno. Sed nudo animo adipiſci quidem poſſeſſionem non poſſumus, retinere tamen nudo animo poſſumus, ſicut in ſaltibus hybernis æſtiuiſque contingit.

Poſſeſſio adquiritur animo & corpore: animo noſtro, non alieno: Nam inuitis & ignorantibus oobis non adquiritur. Corpore etiam alieno, vt puta per ſeruum, ſi ex cauſa oon peculiari eum in poſſeſſionem ire iuſſero: aut per procuratorem, ſi mandauero, licet quo tempore hi poſſeſſionem apprehenderint, neſciam. Nudo animo, aot nudo corpore poſſeſſio non adquiritur, ſed neque nudo corpore amittitur. Retinetur tamen, & amittitur nudo animo. Ex cauſa peculiari animo etiam alieno poſſeſſionem adquirimus,
D *l. 3. §. ſaltus. D. de adquir. poſſ.* Quod dicitur de ſaltibus ad omnia prædia pertinet, *l. 1. §. quod vulgo, D. vnde vi.*

II. Per liberas perſonas, quæ in poteſtate noſtra non ſunt, adquiri nobis nihil poteſt. Sed per procuratorem adquiri nobis poſſeſſionem poſſe, vtilitatis cauſa receptum eſt. Abſente autem domino comparata, non aliter ei quam ſi grata ſit, quæritur.

Per procuratorem ſola poſſeſſio nobis adquiritur, & per hanc dominium, vel vſucapiendi condicio, *l. 1. l. per procuratorem, C. de adquir. poſſ. l. 1. C. per quas perſ. nob. adq.* Adquiritur autem poſſeſſio & dominium ſcientibus, & volentibus, id eſt, ex mandato
E noſtro, licet ignoremus rem traditam, & poſſeſſionem apprehenſam eſſe: Vſucapio non procedit niſi ſcienti poſſeſſionem apprehenſam. Quod ſi mandatum non interuenerit, nec poſſeſſio aut proprietas ante adquiritur, quam dominus ratum habuerit, *l. communis §. vlt. D. de adq. poſſ. l. ſi ego, D. de neg. geſt.*

III. Longi temporis præſcriptio inter præſentes continuo decennij ſpatio, inter abſentes vicennij comprehenditur.

Præſcriptio longi temporis locum habuit in prouinciis, non vſucapio. Longum autem tempus eſt x. annorum inter præſentes, xx. inter abſeotes: atque ita in

in omni fere iuris parte longum tempus accipitur, *vt infra tit. 5.*

I V. Viginti annorum præſcriptio etiam aduerſus Remp. prodeſt ei, qui iuſtum initium poſſeſſionis habuit, nec medio tempore interpellatus eſt. Actio tamen quanti eius intereſt aduerſus eos Reipub. datur, qui ea negotia defendere neglexerunt.

Reſpublicæ omnes, præter eam quæ eſt populi Rom. loco priuatorum habentur: & ideo aduerſus eas x x. annorum præſcriptio, iuſto & non interpellato poſſeſſori datur. Actio tamen quanti intereſt, in adminiſtratorem vel curatorem ciuitatis competit, quod à poſſeſſore agros Reipub. non retraxerit, vt præcipitur in *l. vlt. D. de adm. rer. ad ciuit. pert.* Ex hoc loco recte defendemus extremum *l. 1. C. de præſcr. long. tem.* de Republica domina accipi oportere: quod tamen Accurſius reiecit.

V. Si poſt motam intra tempora quæſtionem, res ad nouum dominum emptione tranſierit, nec is per x x. annos fuerit inquietatus, auelli ei poſſeſſionem non oportet.

Sumpta eſt hæc ſententia ex reſcripto Seueri & Antonini, quod extat in *l. 1. C. de præſcrip. long. temp.* quo id continetur, poſſeſſorem quidem ipſum, qui ſemel intra tempora interpellatus eſt, denuo ſibi præſcriptionem longi temporis non adquirere, emptorem vero bonæ fidei adquirere. de quo ſcripſimus in *l. 2. D. pro empt.*

* V I. Vſu retinetur ſeruitus, cum fructuarius vtitur licet ſuo nomine ſi vel ad fundum noſtrum facit vel ex fundo.

* V I I. Seruitute vſus non videtur, niſi is qui ſuo iure vti ſe credidit. Ideoque ſi quis pro via publica, vel pro alterius ſeruitute vſus ſit, nec interdictum nec actio vtiliter competit.

I I I.

De his quæ per turbam fiunt.

I. IN eos, qui per turbam ſeditionemve damnum alicui dederint, dandumve curauerint, ſi quidem res pecuniaria eſt, æſtimatione dupli ſarcitur. Quod ſi ex hoc corpori alicuius, vitæ membriſve noceatur, extra ordinem vindicatur.

Qui in turba vel ſeditione damnum dat, darive curat dolo malo, intra annum tenetur in duplum ex prætoris edicto De turba, ſi damnum pecuniarium ſit: poſt annum in ſimplum, *l. 3. D. vi bon. rapt.* Corpori autem alicuius ſi quis in turba noceat, extra ordinem punitur.

I I. Quidquid ex incendio, ruina, naufragio, nauique expugnata raptum, ſuſceptum, ſuppreſſumve erit, eo anno in quadruplum eius rei quam quis ſuppreſſerit, celauerit, rapuerit, conuenitur, poſtea, in ſimplum.

Ex edicto prætoris in eum qui ex incendio, ruina, naufragio, rate, naue expugnata quid rapuit, recepit, ſubtraxit, intra annum quadrupli eſt actio, poſt annum, ſimpli, *l. 1. D. de inc. rui. & nauf.*

I I I. Hi qui ædes alienas villaſve expilauerint, effregerint, expugnauerint, ſi quidem id turba cum telis coacta fecerint, capite puniuntur. Telorum autem appellatione omnia ex quibus ſaluti hominis nocere poſſunt accipiuntur.

Hi qui peſſimo exemplo per turbam & cum telis villas alienas expilant, capite puniuntur. Tela dicimus omnia quibus ſaluti hominis nocere poſſunt. Extat hæc ſententia in *l. pen. D. ad leg. Iul. de vi pub.* vbi non dubito quin ex hoc loco pro, *ſinguli homines*, reponendum ſit, *ſaluti hominis.*

I V. Receptores aggreſſorum, itemque latronum eadem pœna afficiuntur, qua ipſi latrones. Sublatis enim ſuſceptoribus graſſantium cupido conquieſcit.

Non minus delinquunt receptores, quam latrones, aut aggreſſores: ideoque pari pœna puniuntur, *l. 3. §. non tantum, D. de inc. rui. & nauf. l. 1. D. de recep. l. 1. C. de crim. pecul. l. pen. C. ad leg. Iul. de vi pub.* Nam ſublatis receptoribus, graſſatores diu latere non poſſunt.

V. Fures, vel raptores balnearum plerumque in metallum, aut in opus publicum damnantur. Nonnumquam pro frequentia admiſſorum iudicantis ſententia temperatur.

Fures balnearij, ſunt qui lauantium prædones appellantur à Tertulliano in Apologetico: & vt à Paulo, ita ab eodem in libro, De fuga in perſecutione, *fures balnearum.* Hi extra ordinem vel in metallum, vel in opus publicum damnantur, vel capite puniuntur, præſertim ſi ob admiſſi frequentiam exemplo opus ſit. Idcirco cauſa cognita, is qui cognoſcit temperat pœnam. Pari pœna afficiuntur nocturni fures, *l. 1. D. de fur. baln.* Eſt & in eos ciuilis actio. Mitius autem agitur cum diurnis furibus: vix enim extra ordinem coercentur, ſed ad examinationem ciuilem remittuntur, *l. 2. D. eod.* id eſt, ad dupli vel quadrupli actionem. Quam differentiam Conſtantinus probat lib. v 1. ἐπιτομῆς tit. 5. Quia enim facilius eſt furari noctu, quam interdiu, & in balneis, quam alibi: ideo huic facultati furandi ſeuerior pœna propoſita eſt, & infra tit. *de ſacrileg.* Quod in fure balneario ex Ariſtotele, & aliis auctoribus Alciatus, & Victorius latius demonſtrarunt: ille in Parergis, hic in Variis lectionibus.

V I. Incendiarij, qui conſulto incendium inferunt, ſummo ſupplicio afficiuntur. Quod ſi per incuriam eorum ignis euaſerit, dupli compendio damnum eiuſmodi ſarciri placuit.

Is cuius dolo incendium factum eſt, ex x I I. tab. ſummo ſupplicio afficitur: Is cuius culpa, remittitur ad examinationem ciuilem, id eſt, actionem dupli, *l. capitalium §. incendiarij, D. de pœnis, l. qui ædes, l. pen. D. de inc. rui. & nau. l. ſi quis dolo, D. ad leg. Corn. de ſic.* & hæc eſt quæ incenſarum ædium actio dicitur in *l. iuriſgentium, D. de pact.* & à Thalelæo in *l. 1. C. de leg. Aq.*

* V I I. Qui telum tutandæ ſalutis ſuæ cauſa gerunt, non videntur hominis occidendi cauſa portare.

I V.

De iniuriis.

I. INIVRIAM patimur aut in corpus, aut extra corpus. In corpus verberibus, & illatione ſtupri. Extra corpus, conuitiis, & famoſis libellis: quod ex affectu vniuſcuiuſque patientis & facientis æſtimatur.

Iniuria aut in corpus infertur, aut ad infamiam vel dignitatem pertinet, *l. 1. §. omnem, D. de iniur.* Iniuria autem ex animo facientis æſtimatur, *l. 3. §. 1. D. eod.* itemque ex animo patientis. Qui enim iniuriam quam paſſus eſt ad animum non reuocat, non videtur iniuriam paſſus, *§. vlt. de iniur.*

II. Furioſus itemque infans affectu doli, & captu contumeliæ carent: idcirco iniuriarum agi cum his non poteſt.

Furioſi & infantes iniuriam pati poſſunt, facere non poſſunt. Pupilli iniuriæ, furtique faciendi interdum capaces ſunt, *l. 3. §. 1. D. de iniur.*

III. Si liberis qui in poteſtate ſunt aut vxori fiat iniuria, noſtra intereſt vindicare: ideoque per nos actio inferri poteſt, ſi modo is qui fecit, in iniuriam noſtram id feciſſe doceatur.

Filiisfamilias vel vxori illata iniuria, patri, vel marito proprio nomine iniuriarum actio datur, ſi modo in iniuriam eorum id factum doceatur: vt puta, ſi is qui fecit, ſcierit filiofamil. ſe vel nuptæ iniuriam inferre. Quod ſi patremfam. aut viduam eſſe exiſtimauerit, non poteſt videri patri aut marito iniuriam feciſſe, *l. eum qui §. vlt. D. de iniur.*

IV. Corpori iniuria infertur, cum quis pulſatur, cuive ſtuprum infertur, aut de ſtupro interpellatur. Quæ res extra ordinem vindicatur, ita vt pulſatio pudoris, pœna capitis vindicetur.

Corpori iniuria infertur pulſatione, verberatione, ſtupri illatione. Interpellatio autem pudicitiæ magis ad infamiam pertinere videtur, *l. 1. §. omnem, D. de iniur.* Hæc autem non iure ordinario, ſed etiam extra ordinem vindicantur, & ſtupri illatio capite punitur.

V. Sollicitatores alienarum nuptiarum, itemque matrimoniorum interpellatores, etſi effectu ſceleris potiri non poſſunt, propter voluntatem pernicioſæ libidinis extra ordinem puniuntur.

Solius voluntatis, ſiue cogitationis nulla eſt pœna. Hic ſola non fuit voluntas, ſed conatus aliquis, & faciendi initium, vt puta ſollicitatio, interpellatio: & ideo extra ordinem vindicatur. Sic igitur non facta tantum, ſed etiam conatus & voluntates coërcentur, *l. 1. C. Th. ad leg. Iul. de amb.* Extat hæc Pauli ſententia in *l. 1. D. de extraor. crim.* Sollicitator alienarum nuptiarum eſt, qui pudicitiam alienæ vxoris appellat. Interpellator, qui alienæ vxoris appetit nuptias. Subſeſſor, adulter.

VI. Iniuriarum actio aut lege, aut more, aut mixto iure introducta eſt. Lege XII. tab. de famoſis carminibus, membris ruptis, & oſſibus fractis.

Lege XII. tab. de membris ruptis eſt talionis actio: De oſſibus fractis nummaria, auctore Iuſtiniano, vel vt apud Priſcianum lib. VI. Cato ſcribit etiam talionis: De famoſis carminibus, capitis aut

A fuſtuarij, vt Cornutus in Perſij Sat. 1. lege XII. tab. cautum ait. Et hæc poſtrema capitis pœna probatur etiam à *l. 1. C. de fam. libell.* aliæ autem in deſuetudinem abierunt.

§. 1. Moribus, quotiens factum pro qualitate ſui, arbitrio iudicis æſtimatur, congruentis pœnæ ſupplicio vindicatur.

Moribus recepta eſt actio iniuriarum prætoria: & hoc eſt quod ait Iuſtin. in *§. pœna, de iniur.* abolita actione legitima eam in iudiciis frequentari. Eſt autem ſpecialiter propoſita de conuitiis, & generaliter, de omnibus quæ ad infamiam alterius fiunt, eamque Prætor daturum ſe in hoc pollicetur, vt arbitrio iudicis vel recuperatoris iniuriæ æſtimatio fiat.

B §. 2. Mixto iure iniuriarum actio ex lege Cornelia conſtituitur, quotiens quis pulſatur, vel cuius domus introitur, ab his qui vulgo Directarij appellantur: in quos extra ordinem animaduertitur: ita vt prius ingruentis conſilium pro modo commentæ fraudis pœna vindicetur exilij, aut metalli aut operis publici.

Mixta iniuriarum actio eſt, quæ lege Cornelia conſtituta, & moribus recepta eſt. Hæc ob eam rem datur quod ſe pulſatum quis, aut verberatum, aut domum ſuam vi introitam dicat, & eſt publica accuſatio, *l. hos accuſare, ad fin. D. accuſ.* Sed hodie etiam agitur ciuiliter ex his cauſis. Directarij autem extra ordinem

C puniuntur. Hi ſunt qui ſe fraudolenter per tegulas, vel alio modo in alienas ædes dirigunt, & inde nomen. Dicimus & Derectarios & derigere, *l. ſaccularij, D. de extr. crim. l. 1. D. de effract.* Ita autem extra ordinem puniuntur, vt qui prius impetum fecerint; in exilium, aut in metallum, aut in opus publicum dentur.

VII. Iniuriarum ciuiliter damnatus, eiuſque æſtimationem inferre iuſſus, famoſus efficitur.

Iniuriarum actio famoſa eſt, *l. 1. D. de his qui not. infam.*

VIII. Atrox iniuria æſtimatur aut loco, aut tempore, aut perſona. Loco, quotiens in publico irrogatur: Tempore, quotiens interdiu:

D Perſona, quotiens ſenatori, vel equiti Romano, decurioni, vel alias ſpectatæ auctoritatis viro.

De atrocibus iniuriis à prætore propoſitæ ſunt ciuiles actiones. Arnobius lib. IV. *Ne*, inquit, *veſtras aures conuitio aliquis petulantiore pulſaret, de atrocibus formulas conſtituiſtis iniuriis.* Et ideo etiam ex eis cauſis, quæ lege Cornelia continentur, ciuiliter agi poteſt, *l. 7. § poſſe, l. conſtitutionibus, D. de iniur.* Atrocitatem aut locus facit, aut tempus, aut perſona. Locus, ſi in theatro, aut in foro fiat. Tempus, ſi interdiu. Perſona, ſi magiſtratui, aut parenti, aut decurioni. Sed & res ipſa, aut vulneris locus, magnitudove atrocita-

E tem facit. Temporis exemplum tale Vlpianus dedit in *l. 7. §. vlt. D. eod.* ſi ludis & in conſpectu. Ludorum appellatione tempus ſignificatur, non locus. Si igitur die feſto ludorum, & conſpiciente populo iniuria fiat, atrox eſt tempore. Quod autem ſequitur apud Vlpian. *Nam in prætoris conſpectu, an in ſolitudine iniuria facta fuerit, multum intereſſe ait:* ſic emendo. *Nam in P. Romani conſpectu.* Opponit enim ſolitudini celebritatem ludorum. Tanti autem non eſt conſpectus Prætoris, vt ei ſolitudo ſit aduerſa. Denique conſpectus Prætoris exemplum eſt potius loci: & ita quoque Iuſtinianus vitium illud non agnoſcens, maluit id exempli genus ad locum referre, *§. atrox, de iniur.* Duo ſimilia errata in Vlpiani titulis nos iamdiu correximus:

Digitized by Google

multa alia in Liuio, Cæſare, Cicerone. Et ſunt profecto ex his tribus notis P.R. P.R. R.P. in omnium auctorum libris innumera conflata: nec dum tamen in Ciceroois VII. Verr. hæc quæ ſequuntur emendata ſunt: *Iura*, loquit, *omnia pop. Rom. nutu atque arbitrio Chelidonis meretriculæ gubernari.* Legendum ex vet. codice, *Pr. vrbani. Fuit iſta reprehenſio quondam, fuit iſta ſeueritas in iudiciis.* Legendum, *fuit iſta Reſp. quondam:* qood præter veterum Codicum auctoritatem, hæc quæ paulo poſt ita repetit confirmant, *In illa veteri ſeueritate, ac dignitate Reip.* In extremo autem huius ſententiæ Pauli verba quædam redundabant, quæ nos reſecauimus.

IX. Qui per calumniam iniuriæ actionem inſtituit, extra ordinem punitur. Omnes enim calumniatores exilij, vel inſulæ relegatione, aut ordinis amiſſione puniri placuit.

In priuatis criminibus calumniatores non iure ordinario, id eſt, lege Remmia, ſed extra ordinem puniuntur, vt *ſup. lib. 1. tit. 5.* Et ideo qui iniuriarum egit per calumniam, extra ordinem punitur arbitrio iudicis, ita vt vel exilium patiatur, vel relegationem, vel ordinis amotionem, *l. qui iniuriarum, D. de iniur.* ex qua pro, *amiſſione*, hic lego *amotione*. Relegatio eſt ioſulæ vinculum: Exilium, eſt foga lata, aut loco circumſcripta, quod ſalua ciuitate contingit, *l. 5. D. de interd. & releg.* Eſt & deportatio genus exilij, ſed hæc ciuitate multat. Ita vero hæc tria ſeparantur, Relegatio, Exilium, Deportatio, & *inf. tit. de abol.* Similis pœna variis & falſis teſtibus imponitur, *inf. tit. de teſtibus:* & iudicibus corruptis, in *tit. ad leg. Iul. repetund.*

X. Iniuriarum non niſi præſentes accuſare poſſunt. Crimen eius quod vindictæ aut calumniæ iudicium expectat, per alios intendi non poteſt.

Ciuilis iniuriarum actio per procuratorem intendi poteſt, *l. non ſolum §. agere, D. de iniur. l. licet §. 1. D. de procur.* Accuſatio non item, *§. in ſumma, de iniur.* quæ quidem publica eſt ex his cauſis, quæ lege Cornelia continentur: ex ceteris extraordinaria. Iniuria igitur publicum crimen oon eſt, niſi ex legis Corneliæ cauſis.

XI. Fit iniuria contra bonos mores, veluti ſi quis fimo corrupto aliquem perfuderit, cœno, luto oblinuerit, aquas ſpurcauerit, fiſtulas, lacus, quidve aliud ad iniuriam publicam contaminauerit: in quos grauiter animaduerti ſolet.

Grauiter coërcentur hæc iniuriarum genera, quæ recenſentur à Paulo, qood Tribonianus ſcripſit in *l. 1. §. 1. D. de extr. crim.*

XII. Qui puero prætextato ſtuprum, aliudve flagitium abducto ab eo, vel corrupto comite perſuaſerit, mulierem, puellamve interpellauerit, quidve pudicitiæ corrumpendæ gratia fecerit, domum præbuerit, pretiumve quo id perſuadeat dederit, perfecto flagitio capite punitur, imperfecto in inſulam deportatur, corrupti comites ſummo ſupplicio afficiuntur.

Extat hæc Pauli ſententia in *l. 1. §. vlt. D. de extr. crim.* vbi tamen Flor. ſcriptum eſt, *donum præbuerit.* Sed malo, *domum*, vt in *l. qui domum, D. ad leg. Iul. de adult. l. auxilium, D. de minor.* Quæ ſententia ſequitur ſecundum editionem Baſilienſem, quod abeſſet à libris ſcriptis quamplurimis, & multis aliis excuſis, à nobis eſt reiecta tamquam ſpuria.

* XIII. Qui carmen famoſum in iniuriam alicuius, vel alia quælibet cantica, quo agnoſci poſſit, compoſuerit, ex auctoritate ampliſſimi ordinis in inſulam deportatur. Intereſt enim publicæ diſciplinæ opinionem vniuſcuiuſque turpi carminis infamia vindicare.

XIV. Pſalterium, quod vulgo dicitur canticum, in alterius infamiam compoſitum, & publice cantatum, tam in eos qui hoc cantauerint, quam in eos qui compoſuerint, extra ordinem vindicatur: eo acrius, ſi perſonæ dignitas ab hac iniuria defendenda ſit.

Extra ordinem puniuntur, qui cantica infamandi alterius cauſa componunt, vel cantant. Notandum eſt, quod pſalterium non pro organo, ſed pro cantico dicit.

XV. In eos auctores qui famoſos libellos in contumeliam alterius propoſuerint, extra ordinem vſque ad relegationem inſulæ vindicatur.

Auctores famoſorum libellorum extra ordinem puoiuntur, ita vt & in inſulam relegari poſſiot. Et generaliter omnis iniuria nunc extra ordinem coërcetur, *l. vlt. D. eod.*

XVI. Conuitium iudici ab appellatoribus fieri non oportet: alioquin infamia notantur.

Qui iudici à quo appellat conuitiatur, ob idqoe damnatur, infamis fit: eſt enim actio iniotiarum famoſa. Extat hæc ſententia in *l. iudici, D. eod.* Eom vero, *inf. tit. 27.* principis arbitrio puniri ait: Vlpian. in *l. 8. D. de appel.* oportere eum plecti.

XVII. Maledictum, itemque conuitium publice factum ad iniuriæ vindictam reuocatur: quo facto condemnatus famoſus efficitur.

De maledicto & conuitio facto contra bonos mores famoſa eſt actio.

XVIII. Non tantum is, qui maledictum aut conuitium ingeſſerit famoſus efficitur, ſed & is cuius ope conſiliove factum eſſe dicitur.

Ex conuitio non tantum eſt in eom actio qui fecit, ſed & in eum cuius opera aut cooſilio factum eſt, *l. item apud §. ait prætor, D. de iniur.* & eſt vtrinque famoſa. Quæ in editione Baſil. ſequitur ſententia, *Conuitium, &c.* adulterina eſt.

XIX. Seruus qui iniuriam aut contumeliam fecerit, ſi quidem atrocem, in metallum damnatur: ſi vero leuem, flagellis cæſus ſub pœna vinculorum temporalium domino reſtituitur.

Si ſeruus iniuriam fecerit atrocem, in metallum damnatur: ſi leuem, flagellis cæſus domino reſtituitur, *l. ſed ſi vnius §. cum ſeruus, l. vlt. D. eod.* ita vt ad tempus habeatur in vinculis: quod futuræ libertati noeet. Hæc vero pœna frequens eſt in ſeruis, vt flagellis cæſi ſub pœna vinculorum domino reſtituantur, vt *inf. tit. 18. & l. in ſeruorum, l. capitalium §. ſolent, l. ſi quis aliquid §. qui ſe, D. de pœn.*

V.

De effectu ſententiarum & finibus litium.

I. Res iudicatæ videntur ab his; qui imperium poteſtatemque habent, vel qui ex auctoritate eorum inter partes dantur: itemque à magiſtratibus municipalibus vſque ad ſummam qua ius dicere poſſunt: itemque ab his qui ab imperatore extra ordinem petuntur. Ex compromiſſo autem iudex ſumptus rem iudicatam non facit: ſed ſi pœna inter eos promiſſa

ſit, pœna rei in iudicium deductæ ex ſtipulatu A
peti poteſt.

Rem iudicatam faciunt magiſtratus vrbani vel prouinciales, & arbitri iudiceſve ab eis dati. Item magiſtratus municipales, ſiue Duomviri intra præfinitam ſummam: nec enim de omni ſumma pronuntiare poſſunt, *l. inter conuenientes, D. ad municip.* Item qui extra ordinem ab Imperatore dantur. Compromiſſarij non item: & ideo ex eorum ſententia rei iudicatæ actio vel exceptio non datur, *l. 1. C. de recept. arb. l. 2. D. eod.* ſed pœnæ compromiſſæ petitio competit. Lego autem in fine huius ſententiæ ex veteribus libris, *pœna in iudicium deducta*, vt ſit ſenſus, cum non ſtatur arbitrio, pœnam iudicio peti per actionem ex ſtipulatu.

II. Confeſſi debitores pro iudicatis habentur: B
ideoque ex die confeſſionis tempora ſolutioni præſtituta computantur.

Confeſſi pro iudicatis habentur, eademque ad ſoluendum tempora iudicatis & confeſſis dantur, *l. 6 §. vlt. D. de confeſ. l. 21. de iudic.* & hoc totum eſt ex XII. tab.

III. Confiteri quis in iudicio non tantum ſua voce, ſed & litteris, & quocumque modo poteſt. Conuinci autem non niſi ſcriptura, aut teſtibus poteſt.

Ea confeſſio eſt pro iudicio quæ in iudicio fit, vel in iure, quam Paulus ait & voce & litteris, & quouis alio indicio voluntatis fieri poſſe. Inficiationem autem C
conuinci non poſſe, niſi inſtrumentis, aut teſtibus. Hæc enim ſunt duo potiſſimum probationum genera. Heliodorus lib. x. *τὰ μὲν δίκαια ... δύο τὰς μεγίστας ἀποδείξεις οἶδε, τάς τε ἐγγράφους πίστεις, καὶ τὰς ἐκ τῶν μαρτύρων βεβαιώσεις.*

IV. Eorum, qui de debito confeſſi ſunt, pignora capi, & diſtrahi poſſunt.

Vt iudicati, ita & in iudicio confeſſi bona capi ac diſtrahi ſolent, *l. debitoribus, D. de re iud. l. vlt. C. de excep. rei iu lic.*

(*) V. Confeſſionem ſuam reus in dubium reuocare non poteſt.

VI. Ea quæ altera parte abſente decernuntur, D
vim rerum iudicatarum non obtinent.

Res iudicata tantum inter præſentes tenet, *l. de vnoquoque, D. de re iud. l. ea quæ, C. quom. & quand. iud.* abſentis igitur condemnatio nullius momenti eſt, *l. 1. §. item cum ex edicto, D. quæ ſent. ſin. ap. reſc.*

VII. Trinis litteris vel edictis, aut vno pro tribus dato, aut trina denunciatione conuentus, niſi ad iudicem à quo ſibi denunciatum eſt, aut cuius litteris vel edictis conuentus eſt, venerit, quaſi in contumacem dicta ſententia auctoritatem rerum iudicatarum obtinet: quinimmo nec appellari poteſt ab ea.

Contumax eſt qui tribus edictis, aut vno peremptorio, tribus litteris, vel tribus denunciationibus vocatus præſentiam ſui facere contemnit, *l. contumacia. §. 1. D. de re iudic. l. conſentaneum, C. quom. & quand. iud.* Edicta publico loco affiguntur vnde recte legi E
poſſunt, litteræ ad reum mittuntur, denunciationes fiunt per officia & executores, *l. abſentem § aduerſus, D. de pœn. l. 2. l. tres, C. quom. & qu. iud.* At videntur non ſufficere tria edicta, vel denunciationes tres, *l. & tertium, D. de iud.* ſed hoc totum in arbitrio eſt iudicantium. Plerumque autem trinis edictis aut denunciationibus contenti ſunt. In contumacem etiam abſentem dicta ſententia valet, nec appellatione reſcinditur, *l. & poſt §. vlt. D. de iud. l. 1. C. quor. app. non rec.*

& hoc eſt quod Paulus ait, *quinimmo nec appellari poteſt ab ea:* cuius dicti hæc quæ ſequuntur, *Quotiens in contumacem fuerit iudicatum, ab ea ſententia quæ aduerſus contumaces data eſt, neque appellari*, interpretatio ſunt potius, quam ſententia Pauli: & quod additur, *neque in duplum reuocari poteſt*, ſumptum eſt ex proxima ſententia. Quamobrem id omne Pauli non eſſe arbitrari ſumus.

*VIII. Quoties in contumacem fuerit iudicatum, ab ea ſententia, quæ aduerſus contumaces data eſt, neque appellari, neque in dubium reuocari poteſt.

IX. Res olim iudicata poſt longum ſilentium in iudicium deduci non poteſt, nec eo nomine in duplum reuocari. Longum autem tempus exemplo longæ præſcriptionis, decennij inter præſentes, & inter abſentes vicennij computatur.

Puto hanc eſſe ſententiam Pauli, vt poſt longum ſilentium non poſſit inſtitui actio iudicati, vel is qui rem iudicatam inficiatur in duplum damnari: eſt enim alioquin in inficiatorem actio dupli, vt *ſup. lib. 1. tit. 19.* Quis alius poſſit eſſe huius ſententiæ ſenſus non video. Sed & huic obſtat *l. 1. miles §. vlt. D. de re iudic.* quæ iudicati actionem perpetuam eſſe ait, videlicet, ſi perpetuam ita accipias, vt in vetuſtiſſimo iure æternam & immortalem, & vt de hoc addubitem, facit hæc Alexandri conſtitutio ex Cod. Gregoriano, quam, quod nondum edita ſit, proponam.

IMP. ALEXANDER A. Creſcenti.

Quæ in libello contuliſti, præſidi prouinciæ allega, qui non ignorat eum, qui per contumaciam abſens condemnatur, nec appellationis auxilio vti, aut in duplum reuocare poſſe. PP. XI. KAL. APRIL. ALBINO ET MAXIMO COSS. Et alia ſententia Pauli. *Confeſſionem ſuam reus in duplum reuocare non poteſt.* Et alia, *Ab ea ſententia quæ aduerſus contumaces lata eſt neque appellari, neque in duplum reuocari poteſt.* Vel in duplum, id eſt, oblata dupli æſtimatione, vt iure vicent, ſicut venditor aliquando oblato duplo reſcindi venditionem deſiderat, *l. 6. C. de reſc. vend.*

Ait, *exemplo longæ præſcriptionis*, id eſt, exemplo adquiſitionis longi temporis, vt ſup. tit. 2.

X. In cauſa capitali abſens nemo damnatur; neque abſens per alium accuſare poteſt.

Abſens etiam contumax capitali iudicio non damnatur, *l. abſentem, D. de pœn.* ſed neque abſens accuſat per alium, *l. pen. D. de pub. iud.*

XI. Falſis inſtrumentis religione iudicis circumducta, ſi iam dicta ſententia prius de crimine admiſſo conſtiterit, eius cauſæ inſtauratio iure depoſcitur.

Si ex falſis inſtrumentis res iudicata ſit, falſo prius comprobato ex integro res in iudicium veniet, *l. vlt. C. ſi ex fal. inſtr. l. qui agnitis, D. de except.*

* XII. Ratio calculi ſæpius ſe patitur ſupputari, atque ideo poteſt quocunque tempore retractari, ſi non longo tempore euaneſcat.

* XIII. De vnoquoque [a] negotio præſentibus omnibus, quos cauſa contingit, iudicari oportet. Aliter enim iudicatum tantum inter præſentes tenet.

* XIV. Qui apud fiſcum cauſam defendere ſæpius conuenti, neglexerint, rebus iudicatis ſubiiciendi ſunt, quod ex eo apparet, ſi ſæpe conuenti præſentiam ſuam facere noluerint.

[a] Hæ 2. ſenten. 13. 14. extant in l. 47. D. de re. iud.

* x v. Pupillus ſi non defendatur, in poſſeſſione ereditoribus conſtitutis, minoribus ex his vſque ad pubertatem alimenta præſtanda ſunt.

* x v i. Eius qui ab hoſtibus captus eſt, bona venire non poſſunt, quandiu reuertatur.

V I.

De interdictis.

1. RETINENDAE poſſeſſionis gratia comparata ſunt interdicta, per quæ eam poſſeſſionem, quam iam habemus, retinere volumus, quale eſt, Vti poſſidetis de rebus ſoli, &, Vtrubi de re mobili. Et in priore quidem is potior eſt, qui redditi interdicti tempore nec vi nec clam, nec precario ab aduerſario poſſedit. In altero vero potior eſt, qui maiore parte anni retrorſum numerati, nec vi, nec clam, nec precario poſſedit.

Duo ſunt retinendæ poſſeſſionis interdicta, Vti poſſidetis, & Vtrubi. Vti poſſidetis eſt de rebus ſoli, Vtrubi de rebus mobilibus. In illo vincit is qui redditi interdicti tempore, nec vi, nec clam, nec precario ab aduerſario poſſidet: In hoc, qui maiore parte anni poſſedit: quo pertinet, *l. maiore, D. de verbor. ſignific* Et hæc eſt vetus differentia. Hodie interdicto Vti poſſideris, Vtrubi exæquatum eſt, *l. 1. D. Vtrubi §. ſed interdicto quidem, de interd.*

* I I. Cuiuſcunque fundi vſufructuarius prohibitus aut deiectus, de reſtitutione omnium rerum ſimul occupatarum agit. Sed & ſi medio tempore alio caſu interciderit vſusfructus, æque de perceptis antea fructibus vtilis actio tribuitur.

* I I I. Si fundus cuius vſusfructus petitur, non à domino poſſideatur, actio redditur. Et ideo ſi de fundi proprietate inter duos quæſtio ſit, fructuarius nihilominus & in poſſeſſione eſſe debet, ſatiſque ei à poſſeſſore cauendum eſt, quod non ſit prohibiturus frui eum cui vſusfructus relictus eſt, quandiu de iure ſuo probet. Sed ſi ipſi vſufructuario quæſtio moueatur interim vſusfructus eius offertur: ſed caueri de reſtituendo eo quod ex his fructibus percepturus eſt, vel ſi ſatis non detur, ipſe frui permittitur.

I V. Vt interdictum, ita & actio proponitur, Ne quis via publica aliquem prohibeat. Cuius rei ſollicitudo ad viarum curatores pertinet, à quarum munitione nemo exceptus eſt. Si qui tamen in ea aliquid operis fecerit, quo commeantes impediantur, demolito opere condemnatur.

Ei qui via publica vti prohibetur, interdictum, & ex cauſa interdicti actio datur, *l. 1. §. 1. D. vt in flum. pub. nauig. lic. l. 2. §. vlt. D. ne quid in loc. publ.* Sed & huius rei cura mandata eſt Viocoris, ſiue curatoribus viarum, à quarum munitione nemo excuſatur, niſi qui muneris publici vacationem impetrauit, *l. cui muneris, D. de mun. & honor.* Qui autem in via publica opus fecit, quo via deterior fiat, id per interdictum reſtituere & demoliri cogitur, *l. 2. §. prætor, D. ne quid in loc. pub.*

V. Non tantum ſi ipſe dominus poſſeſſione deiiciatur, Vnde vi vtile interdictum eſt, ſed & ſi familia eius. Familiæ autem nomine etiam duo ſerui continentur.

Non quemadmodum retinendæ poſſeſſionis interdicta propoſita ſunt tam de mobili re quam de immobili, ita & recuperandæ: Nam interdictum Vnde vi, eſt tantum de re immobili: nullum vero datur de re mobili. Et interdicto Vnde vi locus eſt, ſiue alium poſſeſſione deieceris, ſiue familia tua deiecerit, vt eſt in *l. 1. D. vnd. vi.* Itaque hoc loco legendum credo, *deiiciat*, non *deiiciatur.* Familiæ appellatione etiam duos contineri Paulus ait: Vlpianus etiam vnicum ſeruum, *l. 1. §. familiæ, D. vnde vi.* & Cic. pro Cæcinna, quod tamen in interpretatione edicti, De vi bonorum raptorum, De turba, De incendio, ruina, naufragio Vlpianus non admiſit, *l. deteſtatio, D. de verb. ſig.* quoniam hæc ita ſunt concepta, Si ſeruus vel familia feciſſe dicetur, in dominum iudicium dabo: in ſeruum & familiam iudicium dabo, *l. 2. §. vi bonorum, l. 4. §. pen.* (Vbi legendum, *In ſeruum item,* non *autem.*) *D. vi bon. rap l. 1. in princ. D. de inc. rui. nauf.* In interdicto autem Vnde vi, familiam tantum dixit, non ſeruum, & familiam. Itaque ratio & æquitas exigit, vt in vno etiam ſeruo familiæ nomen valeat. Verum ne quid omittatur, ideo & in interpretatione edicti de vi bonorum raptorum, quid ſit Deteſtatio Vlpianus explicat, quod vis ſit etiamſi quid contra deteſtationem fiat, *l. 1. §. ſed etſi contra, D. quod vi aut clam.* Quo poſito conſequens erat Deteſtatio quid eſſet oſtendere.

V I. Vi deiicitur, non tantum qui oppreſſu multitudinis, aut fuſtium, aut telorum, aut armorum metu terretur: ſed & is qui violentiæ opinione comparata poſſeſſione ceſſit, ſi tamen aduerſarius eam ingreſſus ſit.

Interdictum Vnde vi competit, ſi oppreſſu & vi multitudinis, id eſt, coactis hominibus aut ſi armatis quis deiiciatur. Hæc enim ſunt verba interdicti, *Hominibus coactis armatiſve*, auctore M. Tullio. Addit Paulus huic etiam interdicto locum eſſe, ſi quis cum audiſſet armatos venire poſſeſſione ceſſerit, ſi tamen ea ab his fuerit occupata, *l. 3. §. ſi quis autem, D. vnde vi & de vi arm.* Et hoc eſt quod De vi hominibus armatis, aut de vi armata interdictum appellatur. Eſt & aliud interdictum quotidianum Vnde vi, cui tunc locus eſt, cum quis ſine coactis armatiſve hominibus poſſeſſione deiectus eſt: de quo Vlpian. tractat in *l. 1. D. vnd. vi.* De ſuperiore autem tractat in *l. 3. eod. tit.* & ideo ſub tit. Vnde vi, duo interdicta ſunt: ſic enim ſcripſerat Paulus in *l. 2. §. pen. D. de interd.* Hoc autem intereſt maxime inter hæc duo interdicta, quod interdictum quotidianum nulli competat, niſi ei qui tunc cum deiiceretur, poſſidebat, *d. l. 1. §. interdictum autem:* eaque exceptio nominatim interdicto addi ſolet auctore M. Tullio: Interdictum autem de hominibus coactis armatiſve ſine vlla exceptione datur: ideoque & creditori datur in poſſeſſionem miſſo, & colono. Item interdictum quotidianum liberto in patronum, liberis in parentes non datur: interdictum De hominibus armatis datur, *d. l. 1. §. interdictum hoc.* Item in me interdictum quotidianum ei tantum datur, qui à me nec vi, nec clam, nec precario poſſidet, eodem Tullio teſte in Orat. pro Cæcin. & Paulo noſtro inf. & arg. *d. l. 1. §. qui à me.* Interdictum De vi armata, ei etiam datur qui vi aut clam, aut precario à me poſſidet, *l. ſed ſi vi, D. eod. tit.* Vbi animaduertendum eſt Pomponium vti hac particula, *ſed*, cum ſcilicet, ante de vi quotidiana interdictum in me ei non dari oſtendiſſet, qui illis à me rationibus poſſideret. Interdi-

ctum quotidianum annuum eſt, *l. 1. D. eod.* Interdictum de vi armata perpetuum, vt Cic. indicat lib. xv. Epiſt. in ea cuius initium eſt, *Puto ſe iam ſuppudere.* Quæ omnia ſumme notanda ſunt. Græci pro his interdictis habebant actionem ἐξούλης, ſic dictam auctore Libanio, quod ἐξίλλειν ſit, ἐξωθεῖν καὶ ἐκβάλλειν βίᾳ.

v i i. De naui vi deiectus hoc interdicto experiri non poteſt, ſed vtilis ei actio De rebus recuperandis, exemplo De vi bonorum raptorum datur. Idemque de eo dicendum eſt, qui carruca, aut equo deiicitur, quibus non abductis iniuriarum actio datur.

Ad eos pertinet interdictum Vnde vi, qui de re ſoli deiiciuntur: ei autem qui de re mobili deiicitur, actio Vbi bonorum raptorum datur, aut furti: nam & raptor fur eſt. Idemque eſt ſi quis de naue, aut vehiculo, aut equo deiiciatur, *l. 1. §. ſi quis de naue, D. vnde vi.* videlicet, ſi nauis, aut vehiculum, aut equus abſtrahatur, & abducatur. Quod ſi non abducatur, deiecto iniuriarum dumtaxat actio datur. Eſt hac de re lex quædam in legib. Langobard. *lib. 1. tit. 15.*

v i i i. Vi deiectus videtur, & qui in prædio vi retinetur, & qui in via territus eſt, ne ad fundum ſuum accederet.

Deiectus poſſeſſor videtur etiam is, qui in prædio vinctus retinetur, aut qui, cum de prædio exiiſſet, reuertens in itinere perterritus eſt, ne accederet, *l. 1. §. ſiue autem, & §. pen. D. vnde vi & vi arm.*

i x. Qui vi, aut clam, aut precario poſſidet ab aduerſario, impune deiicitur.

Qui à me vi, aut clam, aut precario poſſidet, non habet interdictum Vnde vi, ſi eum poſſeſſione deiecero. Sed ſi alius deiecerit, placet ei interdictum dari, *l. 1. §. qui à me, D. vnde vi.* Quod in interdicto de hominibus armatis non obtinere ſup. oſtendi: & verum eſt, niſi eum qui à me vi armata poſſidet ex continenti deiecero, *l. 3. §. eum igitur, D. eod.* Sed hanc differentiam Iuſtinianus aut neglexit, aut non intellexit.

x. Ex rebus vi poſſeſſis ſi aliquæ arſerint, vel ſerui deceſſerint, licet id ſine dolo eius qui deiecit factum ſit, æſtimatione tamen condemnandus eſt, qui ita voluit adipiſci rem iuris alieni.

Earum etiam rerum nomine interdictum Vnde vi datur, quæ is qui de prædio deiectus eſt ibi tunc habuit, licet poſt deiectionem ſine dolo aut culpa deiectoris interierint, *l. 1. §. denique ſcribit Iulianus, l. pen. D. vnde vi.* Quoniam ea deiectionis tempore in reſtituendo ſemper moram facere intelligitur.

* x i. Si de via, itinere, actu, aquæductu agatur huiuſmodi cautio præſtanda eſt, quandiu quis de iure ſuo doceat, non ſe impediturum agentem & aquam ducentem, & iter facientem. Quod ſi neget ius eſſe aduerſario agendi aquæ ducendæ, cauere ſine præiudicio amittendæ ſeruituris debebit, donec quæſtio finietur non ſe vſurum.

* x i i. Neque muri neque portæ habitari ſine permiſſu Principis propter fortuita incendia poſſunt.

* x i i i. Concedi ſolet, vt imagines & ſtatuæ, quæ ornamenta reipublicæ ſunt futuræ, in publicum ponantur.

x i v. Si inter vicinos ex communi riuo aqua ducatur, induci prius debet ex his vicibus quibus à ſingulis duci conſueuit: ducenti autem

A vis fieri prohibetur. Alienam autem aquam vſurpanti nummaria pœna irrogatur. Cuius rei cura ad ſolicitudinem præſidis ſpectat.

Corruptiſſimus hic locus, ſumpta coniectura ex libris veteribus, in quibus legitur, *indici prius debet & his vicibus*, mihi reſtituendus videtur, *interdici prius debet, & his vicibus quibus à ſingulis duci conſueuit, ducenti vis fieri prohibetur.* Intelligit autem dari interdictum De aqua, quod ad retinendam veluti poſſeſſionem pertinet. Eſt autem ſimplex etiam inter riuales, vt interdictum De itinere actuque, niſi vterque ſuum eſſe vſum aquæ contendat, *l. 1. §. ſi inter riuales, D. de aq. cott. & æſt.* Quod ſi quem appareat alienam aquam vſurpaſſe, ei Paulus ait nummariam pœnam irrogari,
B item huius rei curam ad præſidem pertinere, vt *l. præſes, C. de ſeruit. & aq.*

x v. Redditur interdicti actio, quæ proponitur ex eo, vt quis quod precario habet reſtituat: nam & ciuilis actio huius rei ſicut commodati competit eo vel maxime quod ex beneficio ſuo vnuſquiſque iniuriam pati non debet.

Precarium reuocatur interdicto De precario. Ciuilis autem actio eo nomine non competit, quia precarium donatio potius eſt, quam ciuile negotium, *l. interdictum. D. de precar.* Immo quia aliquatenus ſimile eſt commodato, *l. 1. D. eod.* receptum eſt ea eo præſcriptis verbis dari: quam tamen & ipſam ex bono &
C æquo oriri, ne cui beneficium ſuum damnoſum ſit, quam ea negotio contracto dicimus, *l. 2. D. eod.*

x v i. Precario poſſidere videtur, non tantum qui per epiſtolam, vel quacumque alia ratione hoc ſibi concedi poſtulauit, ſed & is qui nullo voluntatis indicio, patiente tamen domino, poſſedit.

Poſſidere precario videtur, & qui finito tempore precarij patiente domino poſſidet, licet ad hoc tempus non rogauerit, *l. in rebus §. vlt. D. de precar.* Patientia igitur precarium redintegratur, non tamen initio patientia conſtituitur: ſed conſtituendo precario preces adhiberi oportet aut verbis, aut ſcripsis, *l. precario,*
D *D. eod.*

x v i i. Heres eius qui precariam poſſeſſionem tenebat, ſi in ea manſerit, magis dicendum eſt clam videri poſſidere. Nullæ enim preces eius videntur adhibitæ. Et ideo perſecutio eius rei ſemper manebit, nec interdicto locus eſt.

Heres eius, qui precario rogauit, tenetur interdicto ex perſona defuncti, *l. quæſitum §. vlt. D. de precar. l. 2. C. eod.* Ex ſua perſona non tenetur, quia morte finitum eſt precarium, *l. cum precario §. vlt. D. eod. l. cum heres, D. de diuerſ. temp. præſcript.* Nec iam heres qui in poſſeſſione eadem manet precario, ſed clam poſſidet.
E Igitur ex ſua perſona vindicatione conuenitur, non interdicto precario. Papinian. ait in *d. l. cum heres,* precarium heredem ignorantem, precario ſcilicet defunctum poſſediſſe, non tenere, id eſt, precarium ad heredem ignorantem non tranſire. Idem tamen eſſe in ſciente compertum & exploratum eſt. Verum ideo ait ignorantem, vt aſſertioni conueniens exemplum eſſet. Hoc enim poſuerat, ignoratione heredis defuncti vitia non excludi. Item quia in vſucapionis quæſtione, de qua tractat, omnimodo ignorantiam & bonam fidem exigimus.

x v i i i. Arbor quæ in alienas ædes vel in vicini agrum imminet, niſi à domino ſublucari

Digitized by Google

non poteſt, iſque conueniendus eſt, vt eam ſublucet. Quod ſi conuentus dominus id facere noluerit, à vicino luxuries ramorum compeſcatur. Idque qualiſcumque dominus facere non prohibetur.

Exiſtimo legendum, *Arbor qua in vicini agrum imminet:* Nam quæ in ædes imminet, collucatur, non ſublucatur. Et in hanc rem ceſſante domino comparata ſunt duo interdicta: vnum, De ſublucandis arboribus; alterum, De collucandis: quæ proponuntur in tit. *De arbor. cæd.* Sublucare, eſt compeſcere luxuriem ramorum, quod vſque ad xv. pedes vt fiat definitum eſt, à terra videlicet. Sublucare enim eſt, veluti ſubtus lucem mittere. Collucare quid ſit, dubitari poteſt: Vel enim eſt ſuperiores ramos lumini officientes ſuccidere, vel ipſam arborem ex ſtirpe penitus excindere: & hoc verius eſt, *l. 1. §. ſi arbor, D. de arb. cæd.* & ædibus quibus arbor impendet vtilius: Ad agros vero ſublucatio ſufficit. His verbis veteres in edictis vſi ſunt: Noui adimere, & coërcere dixerunt. Ait Paulus, *qualiſcumque dominus*, id eſt, ſiue proprietarius, ſiue fructuarius, *d. l. 1. §. non ſolum.*

xix. Aduerſus eum, qui hominem liberum vinxerit, ſuppreſſerit, incluſerit, operamve vt id fieret dederit, tam interdictum, quam legis Fabiæ ſuper ea re actio redditur. Et interdicto quidem id agitur, vt exhibeatur is, qui detinetur: Lege autem Fabia, vt etiam pœna nummaria coërceatur.

Plagium eſt ſuppreſſio liberi hominis, aut ſerui: ſic dictum, auctore Suda, quod fiat πλάγιον, id eſt, δόλιον. vel vt Iſidorus ait, ἀπὸ τοῦ πλαγίου. Coërcetur autem lege Fabia: cuius pœna nummaria primum fuit, tum metalli, *l. vlt. D. de leg. Fab.* deinde grauior, *l. vlt. C. eod.* De libero exhibendo etiam interdictum datur, *l. 3. D. de lib. hom. exh.* de ſeruo non item.

xx. Bene concordans matrimonium ſeparari à patre Diuus Pius prohibuit: itemque à patrono libertum, à parentibus filium filiamque, niſi forte quæratur vbi vtilius morari debeat.

Pertinet hæc ſententia ad interdictum De liberis exhibendis & ducendis: quod ſocero non dari placuit aduerſus generum, ne contra quam D. Pius conſtituit bene concordantia matrimonia iure patriæ poteſtatis diſſoluantur, *l. 1. §. vlt. D. de lib. exh.* Eſt enim hæc ſeparatio dura & acerba, *l. quæſitum §. vxores, D. de inſtr. vel inſtrum. leg.* qua ratione etiam à parentibus liberi non ſeparantur, niſi forſitan nupta ſit filia, & inuita detineatur à patre: in eum enim genero dabitur interdictum De vxore exhibenda & ducenda: vt probari poteſt ex *l. ſi inuita, C. de nupt. l. 2. D. de lib. exh.* & ex *l. vlt. C. eod.* quæ ad Euodium maritum ſcripta eſt. Ac ſane præſtat ſeparari filiam à patre, quam nuptias concordantes diſſolui. Sed & matri interdum aduerſus patrem æquum eſt interdictum reddi De exhibendo filio, vel filia, vt puta ſi pater ſit euerſor, diſſolutus & nequam, *l. 1. §. ſi vero mater, l. 3. §. etiam, D. de lib. exhib.* Ceteroquin liberos à patribus ſeparari non oportet, *l. 3. §. is tamen, & §. ſi eum quis, D. de lib. hom. exhib.* Similiter libertus à patrono non ſeparatur, maxime impubes, *d. l. 3 §. proinde.* aut frater à fratre, *l. vlt. C. com. vtr. iud. l. plerumque, D. de ædil. edic.* aut alumnus ab educatore, ideoque nec in patronum, fratrem, vel educatorem, De libero homine exhibendo interdictum datur.

xxi. Omnibus bonis quæ habet, quæque habiturus eſt, obligatis, nec concubina, nec filius naturalis, nec alumnus, nec ea quæ in vſu quo-
A tidiano habet, obligantur: ideoque de his nec interdictum redditur.

Obligatione generali bonorum quæ quis habet, habiturusve eſt, non continentur ea quæ veriſimile eſt quemquam obligaturum ſpecialiter non fuiſſe: veluti concubina, filij naturales ex ea ſuſcepti, alumni, ſupellex, *l. obligatione, & ſeq. D. de pignor. l. 1. C. quæ res pign. oblig. poſſ.* Alumni pene liberorum loco ſunt: ideoque in generalem obligationem non cadunt. Item à nutritore, vel nutrice non ſeparantur, *l. 3. §. proinde, D. de lib. hom. exh.* & ex nomine educatoris ſunt, *l. Lucius §. Lucius, 1. D. de legat. lib. 2.* & à minore xx. annis manumitti poſſunt, *§. eadem, qui & quib. ex cau. man. non poſſ.* & dubitatur, an in eis locus ſit S. C. Si-
B laniano, *l. 1. §. in eo autem, D. de S. C. Silania.* & an ad eorum hereditatem educator veniat, *l. nutritoribus, C. com. de ſucceſſ.* an ſit cum alumna connubium, *l. ſi quis, C. de nupt.* eique teſtamento imperfecto relicta conſeruantur, *l. in teſtamento, D. de fid. lib.* & dati tutores confirmantur, *l. Neſen. D. excu. tut.* Veteres quoque matrem etiam nutricem dici volunt, auctore Nonio Marcello. Sed ad rem. Paulus ait, *ideoque de his nec interdictum redditur.* Intelligit Saluianum interdictum. Eſt autem Seruiana, itemque Saluianum interdictum de rebus coloni pignori obligatis. Sed quemadmodum exemplo Seruianæ inducta eſt quaſi Seruiana quæ & vtilis Seruiana, & abſolute Seruiana, & pignoraticia, & hypothecaria dicitur, & de rebus quorumcumque debitorum datur; ita & interdictum
C quaſi Saluianum: & hoc probat *l. 1. C. de precar.* quæ de quouis debitore loquitur.

VII.

De obligationibus.

1. OBLIGATIONVM firmandarum gratia ſtipulationes inductæ ſunt, quæ quadam verborum ſollemnitate concipiuntur: & appellatæ, quod per eas firmitas obligationum conſtringitur. Stipulum enim veteres firmum
D appellauerunt.

Stipulatio quid ſit lib. 2. tit. 3. traditum eſt. Nunc Paulus ait, inuentas eſſe ſtipulationes à iuriſperitis, vt hoc vinculo ceteræ obligationes firmarentur. Et ex eo colligimus ſtipulationes non per ſe ſolas ſubſiſtere, ſed ex aliis obligationibus pendere, *l. 5. §. conuentionales, D. de verb. obl.* Addit, ſtipulationes ex eo appellatas, quod ſtipulum veteres firmum appellauerint, idemque Iuſtinianus in Inſtitut. tradit. Iſidorus hunc locum citat lib. v. Dicta eſt, inquit, ſtipulatio, quod ſtipulum, iuxta Paulum iuridicum, firmum appellauere.

11. Verborum obligatio inter præſentes, non
E etiam inter abſentes contrahitur. Quod ſi ſcriptum fuerit inſtrumento promiſiſſe aliquem, perinde habetur atque ſi interrogatione præcedente reſponſum ſit.

Stipulatio fit inter præſentes, non inter abſentes, *§. item verb. de inut. ſtip.* Neque obſtat *l. ea quæ, D. de don. int. vir. & vx.* in qua proponitur ſtipulatio facta per epiſtolam. Fuiſſe enim eam epiſtolam cautionis loco emiſſam inter præſentes intelligendum eſt ex *l. Titia §. pen. D. de ver. ob.* Et ideo cum inter præſentes in ea ſit ſcriptum promiſiſſe Titiam, omnia videntur ſollemniter acta: quod ex hoc loco Pauli Iuſtinianus tradidit in *§. ſi ſcriptum, de verb. obl.*

* III. Si ſub vna [a] ſignificatione diuerſis nominibus ea res quæ in ſtipulatum deducitur, appellatur, non infirmat obligationem ſi alter altero verbo vtatur.

* IV. Si qui viam ad fundum ſuum dari ſtipulatus fuerit, poſtea fundum, partemve eius ante conſtitutam ſeruitutem alienauerit, euaneſcit ſtipulatio.

[a] Hæ 2. ſent. 3. & 4. ext in l. 136. D. de verb. obligat.

V. Fructuarius ſeruus, ſi quid ex re fructuarij, aut ex operis ſuis adquirit, ad fructuarium pertinet. Quidquid autem aliunde, vel ex re proprietarij, adquirit, domino proprietatis adquirit.

Si quid ſeruus in quo vſumfructum habeo, ex re mea ſtipuletur, mihi adquirit: ſed & ſi quid ex operis ſuis. Nam & operæ quodammodo ſunt ex re mea: quandoquidem operas mihi fructuarius ſeruos edere debet, *l. qui bona, D. de adq. rer. dom.* Quod extra duas iſtas cauſas ſtipulatur, proprietario adquirit, *l. adquiritur, D. eod.*

VI. Cum facto promiſſoris res in ſtipulatum deducta intercidit, perinde agi ex ſtipulatu poteſt, ac ſi ea res extaret. Ideo promiſſor æſtimatione eius punitur, maxime ſi in dolum quoque eius concepta fuerit ſtipulatio.

Si Stichi promiſſor Stichum occiderit, perinde tenetur ex ſtipulatu ac ſi Stichus extaret: & ideo pretium Stichi peti poteſt, *l. ſi ex legati, l. ſi ſeruum, in princ. D. de verb. obl.* Maxime, inquit, ſi in dolum quoque eius concepta fuerit ſtipulatio, puta his verbis, Dolum malum abeſſe abfuturumque eſſe. Sed tamen omiſſa hac clauſula idem erit iuris. Sic vero & in dolum conceptam actionem dicimus, in qua hoc additur, Quod dolo malo, *l. huius, D. quod fal. tut.* & in æquum & bonum, in qua Quod æquius melius, vel Quod æquum videbitur, *l. eas, D. de cap. min. l. pen. D. de ſepul. viol.*

VII. [b] Non ſolum per noſmetipſos nouamus quod nobis debetur, ſed per eos etiam per quos ſtipulari poſſumus: veluti per filiumfamilias, vel per ſeruum iubendo, vel ratum habendo. Procurator quoque noſter ex iuſſu noſtro receptum eſt vt nouare poſſit.

[b] In al. eſt tit. 8.

In quibuſdam Codicibus hoc in initio huius ſententiæ adſcriptum eſt, Nouationes fieri quotiens cautio renouatur. Deinde ſequitur, nouari obligationem non tantum per nos, ſed etiam per eos quos in poteſtate habemus, & per procuratores: videlicet ſi iuſſu noſtro ſtipulentur, vel ſi ratum habuerimus, *l. ſi Stichum, §. vlt. l. nouare, l. ſi quis abſente, D. de nou.* Et ita procurator domino priorem actionem aufert, nouam cedere cogitur. Filiusf. vel ſeruus patri vel domino etiam inuitis, actiones adquirit ex reg. iur. non tamen eas inuitis nouant, *l. ſeruus, l. filius, D. de nou.* Sed ſi ſtipulentur nouandi animo, adquirunt actiones nouas, nec tamen nouatio fit: ideoque patris vel domini iuſſum, aut ratihabitionem exigimus, vt fiat nouatio per ſeruum aut filium.

VIII.

[a] *De ſtipulationibus.*

Titulus De obligationibus, eſt de verborum obligationibus: ſpecialiter autem hic eſt de præt. ſtipula-
A tionib. Atque ita in Pandectis tit. De verb. obl. ſeparatur à tit. De præt. ſtip.

[a] In aliis tit. eſt de ſtip. prætoriis.

I. SVBSTITVTVS heres ab inſtituto, qui ſub condicione ſcriptus eſt, vtiliter ſibi inſtitutum hac ſtipulatione cauere compellit, ne petita bonorum poſſeſſione res hereditarias deminuat. Hoc autem caſu ex die interpoſitæ ſtipulationis duplos fructus præſtare compellitur. Huius enim præiudicium à ſuperiore differt, quod quæritur, an ea res, de qua agitur, maior ſit centum ſeſtertiis: ideoque in longiorem
B diem concipitur.

Ex hoc loco pulchre explicabitur *l. inter omnes, D. qui ſatiſd. cog. & l. Paulus notat, D. de præt. ſtipul.* Nemo eſt qui neſciat heredi inſtituto ſub condicione, ea pendente, prætorem dare bonorum poſſeſſionem ſecundum tabul. quæ tamen, ſi poſtea deficiat condicio, ſine re conſtituitur. Nunc ſi inſtitutus ſub condicione ſubſtitutum habeat vulgari modo, & pendente condicione bonorum poſſeſſionem ſecundum tabulas agnoſcat, Prætor iubere ſolet vt inſtitutus ſubſtituto vtiliter, id eſt, ſatiſdato caueat, nihil ſe deterius in hereditate facturum. Ait autem Vlpianus, id ex cauſa Prætorem iubere. Inter ceteras autem cauſas hæc vna eſt, ſi locuples ſit hereditas, id eſt, ſi maior ſit centum ſeſtertiis: quoniam amplior tunc eſt in here-
C ditate graſſandi facultas. Prætor autem non vult beneficium interim datæ bonorum poſſeſſionis cuiquam eſſe damnoſum. Quo fit vt etiam in diem longiorem concipiatur ſtipulatio, puta, in X. aut XX. annos, vt in ſpecie, *l. 1. D. de ripa munien. l. ſi finita §. 1. D. de dam. inf. l. pen. D. de præt. ſtipul.* Nam & tot annis pendere condicio poteſt. Dicere poſſis ſubſtitutum antequam condicio ſubſtitutionis extiterit, calumnioſe videri cautionem exigere: quod remouet Paulus in *l. Paulus notat: Nec,* inquit, *poteſt videri calumnioſe ſatis petere, quem alius antecedat.* Sic enim lego ex iudicio Petri Fabri viri optimi & doctiſſimi: neque hic error vno in loco eſt, vt in Commentario de vſucapionibus oſtendimus. Additur à Paulo hoc loco, ſi quid inſti-
D tutus pendente condicione deminuerit, eum ex die interpoſitæ ſtipulationis duplos fructus præſtare: id enim caotione continebatur. Ait, *Subſtitutus heres ab inſtituto,* id eſt, pone inſtitutum. Ait, *Huius enim præiudicium à ſuperiore differt,* quidam codices habent, *defert.* Locus videtur eſſe deprauatus, niſi hæc referas ad aliud quoddam ſtipulationis genus, de quo Paulus ſupra ſcripſerat. Deſiderantur enim in his libris innumeræ ſententiæ, quæ partim ſunt ab Alarico neglectæ, partim à Iuſtiniano in Pandectas traoſlatæ.

II. Ex die accepti iudicij dupli fructus computantur. Et tam dantes, quam accipientes, heredes quoque eorum, procuratores, cognitorumque perſonæ, itemque ſponſores eadem ſti-
E pulatione comprehenduntur, eorum quoque quorum nomine promittitur.

Poſſeſſor rei alienæ, ſi condemnatus ſit, ex die litis conteſtatæ duplos fructus reddit, *l. 1. C. Th. de fruct. & lit. exp. l. 1. C. Th. de vſur. rei iudic.* Ambroſius epiſt. XXIV. *Cum,* inquit, *aduerterem etiam graui condicione illum ſi viciſſet, acturum de duplis fructibus, & de ſumptibus annoſæ litis.* Sed hoc Iuſtinianus non probauit, quia nec in libros ſuos retulit. Multa enim tacite abrogat, vt Cognitores, Crucem, & hanc de duplis fructibus actionem: vel potius quod iam in deſuetudinem abiiſſent, ea in ſuis legibus reſidere non patitur. Solebat autem, vt Paulus ſignificat, & de ea re cautio

iuſſu

iuſſo Prætoris interponi, quæ & reum, & actorem, & A heredes, procuratores, cognitores, fideiuſſores eorum comprehendebat.

III. Quotiens iudicatum ſolui ſtipulatione ſatiſdatur, omiſſa eius actio rei iudicatæ perſecutionem non excludit.

Is qui ſtipulatus eſt iudicatum ſolui, eligere debet vtrum malit agere ex ſtipulatu, an iudicati. Duas enim actiones habet, quibus tamen intra tempora iudicatis data experiri non poteſt, *l. 1. D. iud. ſol. l. intra, D. de re iud. l. ſi Stichum §. idem Celſus, De nouat.*

IV. Emancipati liberi præteriti, ſi velint, ſe miſcere paternæ hereditati, & cum his, qui in poteſtate remanſerint, communis patris diuidere hereditatem, B antequam bonorum poſſeſſionem petant, de conferendo cauere cum ſatiſdatione debebunt. Quod ſi ſatiſdare non poſſunt, ſtatim ex fide bonorum confuſionem excepto peculio caſtrenſi facere cogendi ſunt.

Emancipati præteriti petentes bonorum poſſeſſionem contra tabulas conferunt ſuis bona propria, exceptis caſtrenſibus, vel quaſi caſtrenſibus, *l. 1. §. nec caſtrenſe, D. de collat.* Collatio autem fit cautione ex edicto prætoris, *l. 1. §. iubet, D. eod. l. filium §. videamus, D. de bonor. poſſ. contra tabul.* poſt petitam bonorum poſſeſſionem contra tabulas, *l. 3. in princ. D. de collat. l. ſi filius, D. de cond. cau. dat.* Immo ante petitam bonorum poſſeſſionem, vt Paulus ait: quod fit præfeſtinante emancipato, vt in ſpecie C *l. 3. § emancipatus preteritus, D. de collat.* non aliter. At ſi per inopiam non poſſit cauere, collationem re ipſa facere cogitur, aut in ſuos oblata cautione portionis emancipati poſſeſſio transfertur, aut neutro cauente, curator portioni datur, *l. 1. §. iubet. §. ſi frater, D. de collat.* Et hæc de hac Pauli ſententia ſufficiant.

IX.

De contrahenda auctoritate.

Perſequitur ſub hoc titulo Paulus tractatum prætoriarum ſtipulationum, & proponit ſtipulationem D Damni infecti, eique coniunctam quæſtionem, de communi pariete: ideoque à ſuperioribus hæc non erant diuidenda. Sed & quid his verbis, *De contrahenda auctoritate*, ſignificetur non intelligo, niſi quis dicat venditorem, qui contractus ſui auctoritatem defugere non poteſt, auctoritatem contrahere, quod ſit auctoritatis obligatus ex ſtipulatione duplæ: de qua in integro Sententiarum libro, quod Prætoria eſſet, Paulum hoc loco nonnihil ſcripſiſſe diuinare liceat. Sed demus hoc, item concedamus hanc diuiſionem tolerari poſſe: inſcienter ſaltem hoc negari non poteſt feciſſe Alaricum, ſiue Anianum, qui illis quæ de ſtipulatione auctoritatis Paulus ſcripſerat, prætermiſſis, hunc nihilominus titulum retinuerit. Legi in quibuſdam E ſcriptis, *De contrahenda hereditate*, quod etiam vitioſum eſt. Equidem malim aut eum titulum omnino circumſcribere, aut legere, *De communi pariete.* Potuit hic tam grauis error hunc locum occupare, vt & *lib. 2. tit. 30.* in quo perperam in omnibus codicibus cum excuſis, tum ſcriptis legitur *De oratione D. Seueri*, cum ſit legendum, *De rationibus diſtrahendis.* Sunt errores in omnibus libris portentoſi, ſunt qui ex antiquo inſederunt penitus, ſunt qui ab ipſis auctoribus, fallente manu, vti fit, commiſſi nec correcti ſunt, quos niſi vir exercitatus, & in coniecturis ſagaciſſimus numquam cernat, aut ſi ſubeſſe præſentiſcat, vix A vmquam recte queat emendare. Itaque non cuiuis ad hoc ſtudij genus temere accedendum eſt.

I. OB metum impendentis damni vicinus vicino ſatiſdare debet, additis ſponſoribus ſuper eo quod damni acciderit.

Propter metum ruinæ vicinus vicino cauet, vel ſatiſdat damni infecti, atque etiam propter vitium communis parietis, *l. 1. in hanc §. 1. l. inter quos, D. de dam. infec.*

§. 1. De communi pariete vtilitatis cauſa hoc cœpit obſeruari, vt ædificet quidem cui ædificare intereſt: Cogatur vero ſocius portionis ſuæ impenſas agnoſcere.

B Ipſo iure non poteſt ſocius, inuito vel ignorante ſocio, communem parietem demoliri & reficere, *l. parietem, D. de ſer. vrb. præd.* Vtilitatis tamen cauſa, cui iura cedere debent, receptum eſt, vt poſſit is, cuius maxime intereſt, & impenſas, pro ſocio, aut communi diuidundo iudicio pro parte conſequi, *l. ſi ædibus, D. de dam. inf.* Atque ita propter vtilitatis cauſam, ſtrictam iuris rationem inſuper habemus, vt ait *l. ſunt perſonæ, D. de relig. & ſump. fun.* Et hodie non erit ob vitium parietis communis neceſſaria ſtipulatio damni infecti.

X.

De donationibus.

C

I. SPECIES extra dotem à matre in honorem nuptiarum, præſente filia genero traditæ, donationem perfeciſſe videntur.

Si mater præſente filia, genero extra dotem ſpecies quaſdam in honorem nuptiarum tradiderit, eas filiæ donaſſe videtur, *l. donationes §. species, D. de don.* Et ideo filiæ, ſoluto matrimonio, aduerſus maritum datur earum rerum nomine condictio ſine cauſa, vel actio depoſiti, vel mandati, vel negotiorum geſtorum, vel ad exhibendum, vel rerum amotarum.

II. Probatio traditæ, vel non traditæ poſſeſſionis, non tam in iure, quam in facto conſiſtit: D ideoque ſufficit ad probationem ſi rem corporaliter teneant.

Si quis rem corporaliter teneat, cum ei donatur, hoc ſufficit ad traditam poſſeſſionem. Traditio enim ſiue poſſeſſio facti potius eſt, quam iuris, *l. quædam, D. de rei vind.*

III. Pater ſi filiofamilias aliquid donauerit, & in ea voluntate perſeuerans deceſſerit, morte patris donatio conualeſcit.

Donatio à patre in filiumfamilias collata ſola patris morte non confirmatur, *l. 1. §. 1. D. pro don. l. 2. §. vlt. D. pro her.* ſed ſi patris extremo iudicio fuerit confirmata, morte patris conſtat donationem conualeſcere, *l. pen. D. de col. dot. l. 2. C. Greg. famil. erciſc.* Scripſimus E hac de re ad *l. 2. D. pro her.*

IV. Cum vnius rei in duos donatio confertur, potior eſt ille cui res tradita eſt. Nec intereſt poſterior quis an prior acceperit, & exceptæ necne perſonæ ſint.

Cum diuerſis temporibus à domino eadem res duobus donatur, potior eſt is cui priori poſſeſſio tradita ſit, etiamſi alter ſit ex perſonis exceptis, puta ex parentibus vel liberis, vel etiamſi in alterum prius fuerit donatio collata, *l. quotiens, C. de rei vind. l. pen. C. Greg. eod. tit.* Hoc tantum in donationibus exceptis perſonis datum eſt, vt ſufficiat quibuſcumque verbis

expreſſa voluntas, ſup. tit. 1. libro IV. exceptis lege A Cincia vt *l. 3 C Th. de donat.*

v. Inuitus donator de euictione rei donatæ promittere non cogitur, nec eo nomine ſi promiſerit oneratur: quia lucratiuæ rei poſſeſſor ab euictionis actione ipſa iuris ratione depellitur.

Donator de euictione non tenetur: nec enim æquum eſt vt ex liberalitate ſua damnum ferat, *l. Ariſto §. vlt. D. de donat.* Et hoc verum eſt, vt Paulus ait, etiamſi eo nomine promiſerit. Promittendi verbo alias ſtipulatio ſignificatur, alias pactum, *l. iuriſgentium §. quod fere, D. de pact.* Modo pactum: Nam ſi ſtipulanti donator promiſerit, tenetur, *l. 2. C. de euict.*

* VI. Si pater emancipati filij nomine dona- B tionis animo pecuniam fœnerauit, eamque filius ſtipulatus: & ipſo iure perfectam donationem ambigi non poteſt.

VII. Ei qui aliquem à latrunculis, vel hoſtibus eripuit, in infinitum donare non prohibemur: ſi tamen donatio non merces eximij laboris appellanda eſt: quia contemplationem ſalutis certo modo æſtimari non placuit.

Non licet in infinitum donare · eſt enim donationis lege conſtitutus certus modus, certumque pondus, vt Theodoſius ait in *Nouel. de Theodoſiani Codicis auctoritate Cum liquido*, inquit, *pateat quo pendere donatio deferatur.* Et is quidem modus, vt ex Iuſtiniano di- C dicimus, fuit olim CC. aureorum, tum CCC. deinde D. *l. ſancimus. l. pen. §. vlt. C. de donat.* At ei qui me à latrunculis vel hoſtibus eripuit, in infinitum donare poſſum: quia conſeruandæ ſalutis mercedem præſtaſe videor: quæ res certo modo taxanda non eſt. Tribonianus hanc Pauli ſententiam, quibuſdam verbis neſcio qua ratione immutatis, retulit in *l. pen. §. vlt. D. de donat.* quæ tamen eundem ſenſum referunt, vt ſcilicet hæc donatio non reuocetur quaſi immodica, & ita quoque Græci interpretantur lib. XLVII. *βασιλικῶν* tit. 3. Sed cum Florentiæ in eo §. legatur, *hac donatio irreuocabilis eſt, non merces laboris eximij appellanda eſt*, deeſſe quædam videntur, quæ ex hoc loco nos recte ita reſtituemus, *Hæc donatio irreuocabilis eſt,* D *ſi tamen donatio non merces laboris eximij appellanda eſt.* Sic fere Cic. pro Cluentio: *Si hæc*, inquit, *ſolutio legatorum non merces abortionis appellanda eſt.*

XI.

De iure fiſci & populi.

Eadem eſt inſcriptio l. 1. D. de bon. dam. Lampridius in Alex. *Leges de iure populi & fiſci moderatas & infinitas ſanxit.*

1. EIVS bona qui ſibi ob aliquod admiſſum flagitium mortem conſciuit, fiſco vindi- E cantur. Quod ſi tædio vitæ, aut pudore æris alieni, vel valetudinis alicuius impatientia hoc admiſit, non inquietabuntur, ſed ordinariæ ſucceſſioni relinquentur.

Rei poſtulati capitalis criminis, vel in crimine capitali deprehenſi, ſi metu criminis ſe interficiant, heredem ordinarium non habent, nec eis funus ducitur, nec lugeri ſolent. Nam pro confeſſis habentur ex conſtitutionibus, atque ideo illorum bona coguntur in fiſcum. Quod tamen Reip. temporibus non obtinuiſſe exemplum C. Licinij à Valerio relatum, lib. IX. cap. 12. indicat. Diuerſum eſt ſi aut tædio vitæ, aut pudo-

A re æris alieni, aut doloris alicuius impatientia, aut furore interimant ſe. Hi namque heredem ordinarium habent, *& eorum*, vt Corn. Tacitus ait lib. V. *humantur corpora, manent teſtamenta.* Extant autem hæc Pauli ſententia in *l. in fraudem §. eius bona, D. de iur. fiſc.* quæ ex aliorum Iuriſconſultorum auctoritatibus quamplurimis confirmari & dilatari poteſt.

* II. In fraudem [a] fiſci non ſolum per donationem, ſed quocunque modo res alienatæ reuocantur. Idemque iuris eſt, & ſi non quæratur: æque enim in omnibus fraus punitur.

[a] Hæ ſent. extant in l. 45. D. de iure fiſci, vſque ad 17. ſent.

* III. Bona eorum qui in cuſtodia vel in vinculis vel compedibus deceſſerunt, heredibus eo- B rum non auferuntur, ſiue teſtato ſiue inteſtato deceſſerunt.

* IV. Eius bona, qui ſibi mortem conſciuit, non ante ad fiſcum coguntur, quam prius conſtiterit, cuius criminis gratia manus ſibi intulerit.

* V. Eius bona, qui ſibi ob aliquod admiſſum flagitium mortem conſciuit, & manus intulit, fiſco vindicantur. quod ſi id tædio vitæ, aut pudore æris alieni, vel valetudinis alicuius impatientia admiſit, non inquietabuntur, ſed ſuæ ſucceſſioni relinquuntur.

C * VI. A debitore fiſci in fraudem datas libertates retrahi placuit. Sane ipſum ita ab alio emere mancipium, vt manumittat, non eſt prohibitum. Ergo tunc & libertatem præſtare poſſit.

* VII. Ex his bonis quæ ad fiſcum delata ſunt, inſtrumenta, vel chirographa, acta etiam ad ius priuatorum pertinentia, reſtitui poſtulantibus conuenit.

* VIII. Neque inſtrumenta, neque acta à quoquam aduerſus fiſcum edi oportet. Ipſe autem fiſcus actorum ſuorum exempla hac conditione edit, vt (ne) is cui deſcribendi ſit poteſtas, aduerſus ſe vel rempublicam his actis vta- D tur. De quo cauere compellitur, vt ſi vſus is contra interdictum fuerit, cauſa cadat.

* IX. Quotiens apud fiſcum agitur, actorum poteſtas poſtulanda eſt, vt merito iis vti liceat, eaque manu commentarienſis adnotanda ſunt. Quod ſi ea aliter proferuntur, is qui ita protulerit, cauſa cadit.

* X. Quotiens iterum apud fiſcum eadem cauſa tractatur, priorum actorum, quorum vſus non fuerat poſtulatus, ex officio recitatio iure poſcetur.

* XI. Qui pro alio à fiſco conuentus debitum E exſoluit, non inique poſtulat perſecutionem bonorum eius pro quo ſoluit. In quo etiam adiuuari per officium ſolet.

* XII. Fiſcalibus debitoribus petentibus ad comparandam pecuniam dilationem, negari non placuit. Cuius rei æſtimatio ita arbitrio iudicantis conceditur, vt in maioribus ſummis non plus quam tres menſes & in minoribus vero non plus quam duo prorogentur. Prolixioris autem temporis ſpatium ab Imperatore poſtulandum eſt.

* XIII. Si principalis rei bona ad fiſcum de-

uoluta ſint, fideiuſſotes liberantur : niſi forte minus idonei ſint, & in teliquum non exſolutæ quantitatis acceſſerint.

* x i v. Si plus ſeruarum eſt ex bonis debitoris à fiſco diſtractis, iure ac meriro reſtitui poſtulatur.

* x v. Conductor ex fundo fiſcali nihil transferre poteſt, nec cupreſſi mateiiam vendere, vel oliuæ, non ſubſtitutis alus, cæteraſque arbores pomiferas cædere. Et facta eius rei æſtimatione in quadruplum conuenitur.

* x v i. Minotibus vigintiquinque annis neque fundus neque vectigalia locanda ſunt : ne aduerſus ea beneficio ætatis vtantur.

* x v i i. Portiones [a] quoque eorum fiſco vindicantur, qui mortem libertorum ſuſpecto decedentium non defenderunt : omnes enim heredes, vel eos qui loco heredis ſunt, officioſe agere circa defuncti vindictam conuenit.

[a] Ex l. 21. D. de his quæ vt indign.

* x v i i i. Ei etiam velut indigno aufertur hereditas, qui adfinem vel cognarum, cui ipſe ab inteſtaro ſucceſſurus erat, teſtamenrum facere prohibuit, aut ne iure ſubſiſteret, operam dedit.

Legitimus heres qui ne teſtamentum fieret, vel ne iure ſubſiſteret impedimento fuit, velut indignus remouetur ab heteditate, eaque in fiſcum redigitur, *l. 2. C. ſi quis aliq. teſt. proh. l. 1. D. eod.* Quod ait *adſinem*, ſtare non poteſt: adfinitatis enim iure nulla eſt ab inteſtaro ſucceſſio. Itaque expungenda ſunt illa verba, *adſinem vel.*

x i x. Si patet vel dominus id teſtamentum quo filius eius, vel ſeruus heredes inſtituti ſunt, aut legatum acceperunt, falſum redarguant nec obtineant, fiſco locus eſt.

Non tantum ſi heres aut legatarius falſum accuſauerit, caduca fit hereditas, caducum legatum, ſed & ſi pater heredis aut dominus, ad quem emolumentum peruenturum eſt, *l. poſt legatum §. ſi pater, D. de iis quæ vt indig.*

x x. Ætati eius, qui accuſat teſtamentum, ſi non obtineat, ſuccurri ſolet in id quod ita amiſit, maxime ſi tutoris aut curatoris conſilio actio inſtituta ſit.

Licet regulatiter alieno nomine accuſare non liceat, pupilli tamen iure & nomine tutor, aut curator adoleſcens nomine extra calumniæ pœnam accuſationem ioſtituere poteſt. Id enim non ſua ſimultate, aut malitia, ſed ex officio facit, plerunque cogente pupilli matre, vel libertis paternis, *l. tutorem, D. de his quæ vt indig. l. Polla, C. eod.* Atque adeo ſic accuſat pupillus verius quam tutor. Quo fit vt nomine pupilli falſum teſtamentum accuſante tutore hereditatem, aut legata pupillus amittat. Conſeruantur tamen interdum, maxime ſi tutor falſum dixetit nomine pupilli, ſua ſponte non coactus, *l. poſt legatum §. ætati, D. de his quæ vt indig.* Et ita hæc Pauli ſententia accipienda eſt. Pertinet ad hanc quæſtionem *l. 2. C. qui acc. non poſ.* in qua non dubito quin legendum ſit, *pupilli nomine*, non, vt vulgo, *proprio nomine.* Ait enim, *quum*, id eſt, quia non licet alieno nomine accuſare, non ideo pupilli nomine turorem prohiberi accuſare.

x x i. In ea prouincia ex qua quis originem ducit, officium fiſcale adminiſtrare prohibetur,

A ne aut gratioſus, aut calumnioſus apud ſuos eſſe videatur.

Non poteſt quis in ea prouincia ex qua ortus eſt, procuratoris, aut aduocati fiſci officio fungi: Multo minus aut prouinciæ ſuæ præſes exiſtere, vt cauetur Anaſtaſij conſtitutione Græca, quæ in libris excuſis deeſt ſub titulo, *De officio rector. prouinc. l. vlt. C. de crim. ſacr.* aut præſidi in ſua prouincia aſſidere poteſt, vt colligitur ex *l. 3. D. de offic. aſſeſ. Ne*, inquit Paulus, *aut gratioſus, aut calumnioſus apud ſuos eſſe videatur.*

x x i i. Quotiens ſine auctoritate iudicati officiales alicuius bona occupant, vel deſcribunt, vel ſub obſeruatione eſſe faciunt, adito procuratore iniuria ſubmouetur, & rei huius
B auctores ad præfectos prætorio puniendi mittuntur.

Cæſariani ſiue Catholiciani qui ſine auctoritate iudicati bona occupant, deſcribunt vel obſignant, ad præfectos prætorio, quorum ſcilicet officiis adhærent, puniendi remittuntur. Quod autem ita geſtum eſt, adito procuratore Cæſaris emendatur. Etiam illud additur in *l. prohibitum, C. de iur. fiſci*, eos quorum intereſt Cæſarianis reſiſtere, eorumque conatus prohibere poſſe.

x x i i i. Litem in perniciem priuatorum fiſco donari non oportet, nec ab eo donatum ſuſcipi.

C Inuidioſum eſt litem, quam cum alio habemus, fiſco donare, *l. res § lites, D. de iur. fiſc. l. 2. C. ne fiſc. vel reſp.*

x x i v. Imperatorem litis cauſa heredem inſtitui inuidioſum eſt : nec enim calumniandi facultatem ex principali maieſtate capi oportet.

Æque inuidioſum eſt litis perplexæ cauſa principem heredem inſtituere. Extat hæc Pauli ſententia in *l. pen. D. de hered. inſtit.*

x x v. Ex nuda pollicitatione nulla actio naſcitur : ideoque eius bona, qui heredem Imperatorem facturum eſſe iactauerat, à fiſco occupari non poſſunt.

D Nuda pollicitatio actionem non parit. Non igitur ideo quod ſe Imperatorem facturum heredem aliquis pollicitus ſit, fiſco ius vindicandæ hereditatis competit. Extat in *l. vlt. D. de teſtam.*

* x x v i. Ex [b] imperfecto teſtamento legata vel fideicommiſſa Imperatorem vindicare, inuerecundum eſt. Decet enim tantæ maieſtati eas ſeruare leges, quibus ipſe ſolutus eſſe videtur.

[b] Ex l. 23. D. de leg. 3.

* x x v i i. Quod ſi ea bona, ex quibus Imperator heres inſtitutus eſt, ſoluendo non ſint, re perſpecta conſulitur Imperator. Heredis e-
E nim inſtituti in adeundis vel repudiandis huiuſmodi hereditatibus voluntas explotanda eſt.

x x v i i i. Priuilegium fiſci eſt, inter omnes creditores primum locum tenere.

Fiſcus præfertur omnibus creditoribus chirographariis, etiam antiquioribus, aut priuilegiatis in actione in perſonam rei perſecutoria. Poſtponitur omnibus in actione in perſonam pœnali. In actione hypothecaria præfertur fiſco qui prior eſt tempore, poſtponitur autem poſterior, *l. quod quis, D. de bon. auc. iud. poſſ. l. in ſumma, D. de iur. fiſc. l. ſi pignus, D. qui por. in p g hab.*

xxix. Quicumque à fiſco conuenitur, non [A] ex indice, vel exemplo alicuius ſcripturæ, ſed ex authentico conueniendus eſt: ita ſi contractus fides poſſit oſtendi. Ceterum calumnioſam ſcripturam vim iuſtæ petitionis in iudicio obtinere non conuenit.

Fiſci debitores non ex indice, vel exemplo, ſed ex authentico conueniendi ſunt. Item neceſſarium eſt vt de fide inſtrumenti conſtet. Refertur hæc ſententia à Iuſtiniano in *l. 2. D. de fid. inſtr.*

xxx. Eius bona, qui falſam monetam percuſſiſſe dicitur, fiſco vindicantur. Quod ſi ſerui ignorante domino id feciſſe dicantur, ipſi quidem ſummo ſupplicio afficiuntur, domino ta- [B] men nihil aufertur, quia peiorem domini cauſam ſerui facere, niſi forte ſcierit, omnino non poſſunt.

Rei falſæ monetæ aut deportantur ademptis omnibus bonis, ſi liberi ſunt, aut pro modo delicti grauius coërcentur: ſerui ſummo ſupplicio afficiuntur, ſiue ignorante, ſiue ſciente domino id admiſerint. Ignorans tamen dominus ex hoc ſerui facto non punitur. Sed nihil eſt pœnarum modo incertius: alias enim ordine, alias extra ordinem indicuntur: & rurſus extra ordinem varie. Statuitur huic delicto ſine diſtinctione capitis pœna in *l. 1. C. de fal. mon.* & ignis in *l. 2.* Itaque pœnarum certa definitio non eſt, nec durat hodie pœna legum. Tandem enim & probari, & puniri [C] crimina extra ordinem cœperunt, *l. lex §. vlt. D. ad l. Iul. rep. l. vlt. D. ad l. Fab. l. 3. §. pen. D. ad l. Cor. de ſic.* cum initio probandorum tantum non etiam puniendorum criminum ordo in vſu eſſe deſiiſſet, *l. ordo, D. de publ. iudic.*

* xxxi. Locatio vectigalium [e], quæ calor licitantis vltra modum ſolitæ conductionis inflauit, ita demum admittenda eſt, ſi fideiuſſores idoneos & cautionem is qui licitatione vicerit, offerre paratus ſit.

[e] Hæ ſeq. Senten. vſque ad 37. extant in l. 9. D. de publ. & vectig.

* xxxii. Ad conducendum vectigal inui- [D] tus nemo compellitur. Et ideo impleto tempore conductionis elocanda ſunt.

* xxxiii. Reliquatores vectigalium ad iterandam conductionem antequam ſuperiori conductioni ſatisfaciant, admittendi non ſunt.

* xxxiv. Debitores fiſci, itemque reipublicæ, vectigalia conducere prohibentur, ne ex alia cauſa eorum debita onerentur: niſi forte tales fideiuſſores obtulerint qui debitis eorum ſatisfacere parati ſint.

* xxxv. Socij vectigalium ſi ſeparatim partes adminiſtrent, alter ab altero minus idoneo [E] in ſe portionem transferre iure deſiderat.

* xxxvi. Quod illicite, publice, priuatimque exactum eſt, cum altero tanto paſſis iniuriam exſoluitur. Per vim vero extortum cum pœna tripli reſtituitur. Amplius extra ordinem plectuntur. Alterum enim vtilitas priuatorum, alterum vigor publicæ diſciplinæ poſtulat.

* xxxvii. Earum rerum vectigal, quarum nunquam præſtitum eſt, præſtari non poteſt. Quod ſi præſtari conſuetum indiligentia publicani omiſerat, alius exercere non prohibetur.

* xxxviii. Res exercitui paratas præſtationi vectigalium ſubijci non placuit.

* xxxix. Fiſcus ab omnium vectigalium præſtationibus immunis eſt. Mercatores autem, qui de fundis fiſcalibus mercari conſueuerint, nullam immunitatem ſoluendi publici vectigalis vſurpare poſſunt.

* xl. Cotem [d] ferro ſubigendo neceſſariam hoſtibus quoque venundari, vt ferrum & frumentum, & ſales, non ſine periculo capitis licet.

[d] Hæ Sent. vſque ad 46. ſump. ſunt ex l. 11 D. de public.

* xli. Agri publici, qui in perpetuum locantur, à curatore ſine auctoritate principali reuocari non poſſunt.

* xlii. Dominus nauis, ſi illicite aliquid in naue vel ipſe, vel vectores impoſuerint, nauis quoque fiſco vindicatur. Quod ſi abſente domino id à magiſtro, vel gubernatore, aut proreta, nautave aliquo id factum ſit: ipſi quidem capite puniuntur commiſſis mercibus, nauis autem domino reſtituitur.

* xliii. Illicitarum mercium perſecutio heredem quoque adficit.

* xliv. Eam rem, quæ commiſſo vindicata eſt, dominus emere non prohibetur vel per ſe, vel per alios quibus hoc mandauerit.

* xlv. Qui maximos fructus ex redemptione vectigalium conſequuntur, ſi poſtea tanto locari non poſſunt, ipſi ea prioribus penſionibus ſuſcipere compelluntur.

xlvi. [e] Omnes omnino deferre alterum, & cauſam pecuniariam fiſco nuntiare prohibentur. Nec refert mares iſtud, an feminæ faciant, ſerui, an ingenui, an libertini, an ſuos, an extraneos deferant. Omni enim modo puniuntur.

[e] In alijs eſt tit. de delatoribus.

Hæc ſententia omnino tollit eos, qui occulte cauſam pecuniariam fiſco deferunt, nec probant: & ſi qui exteriori puniendos eſſe cenſet: & merito: Nihil enim eſt in Republ. iis delatoribus pernicioſius, *l. 4. C. de delator.* Syneſ. eos in epiſtolis *κοινὰς ἀνθρώπων τὰς χεῖρας.* Impp. maximum humanæ vitæ malum in *l. 1. & 10. C. Th. de petit. & vltro dat. appellant.* Atque ideo turpe eſt delatoris nomen, & iniuriarum tenetur, qui alium delatorem appellat, *l. 5. C. de iniur.*

xlvii. Serui fiſcales, qui cauſam domino prodere, ac nuntiare contendunt, deferre non videntur. Subornati ſane eum deferre coguntur, qui quod per ſe non poteſt, per alium deferat. Perinde autem ſubornatores ac delatores puniuntur.

Serui fiſcales impune fiſco cauſam pecuniariam deferunt: id enim quodammodo ex officio faciunt, non ſua ſponte, arg. *l. 2 C. de delator.* Eadem ratione iterum in delatoris crimen incidere non videtur quem ſemel alius delatorem ſubmiſit & ſubornauit, ſi mandatorem, ſiue ſubornatorem edere compellatur, licet probare non potuerit. Solent delatores ſubmittere qui per ſe deferre non poſſunt, vt puta liberti contra patronos. Perinde autem ac ipſi delatores puniuntur, *l. 2. § D. Pius, D. de iur. fiſc.*

XLVIII. Damnati ſerui ſiue poſt ſententiam, ſiue ante ſententiam dominorum facinora confeſſi ſint, nullo modo audiuntur, niſi forte reos deferant maieſtatis.

Serui delatores dominorum non audiuntur, excepto crimine maieſtatis, *l. vlt. C. de delat. l. 2. §. pen. D. de iur. fiſc.* Quid ſi in reatu de domino ſceleris participe confiteantur? Videtur ex reſcripto Traiani ea res dominum grauare: ſed ab eo receſſum eſt, *l. 1. §. ſi ſerui, D. de quæſt.* & hoc Paulus probat.

XII.

De quæſtionibus [a].

I. IN criminibus eruendis quæſtio quidem adhibetur, ſed non ſtatim à tormentis incipiendum eſt: ideoque prius argumentis quærendum eſt: & ſi ſuſpicione aliqua reus vrgeatur, adhibitis tormentis de ſociis, & ſceleribus ſuis confiteri compellitur.

Quæſtio adhibetur ad eruendam veritatem, eruenda crimina, eruendos ſocios, *l. item apud §. quæſtionem, D. de iniur. l. inde Neratius §. ſed & ſi ſeruus, D. ad l. Aquil. l. 1. D. de quæſt.* cuius hæc genera Syneſius ponit in epiſtolis, δακτυλήθραν, ποδοστράβην, πιεστῆρα, ῥινολαβίδα, ὠτάγραν, χειλοστρόφιον. Non tamen ſtatim eſt à quæſtione incipiendum, ſed ita ſi reus argumentis C vrgeatur, *l. 1. l. vnius §. in ea cauſa, D. de quæſt. l. milites, C. eod.* In excuſis perperam legitur hoc loco, *arguatur*, vt & in *l. non prius, C. de calumniat. arguere*, pro *vrguere*, ſimili errore.

[a] In al. de qu. habendis.

II. Vnius facinoris plurimi rei ita audiendi ſunt, vt ab eo primum incipiatur, qui timidior & teneræ ætatis eſſe videatur.

Si plures ſunt rei eiuſdem criminis, ab eo inchoanda eſt quæſtio qui timidior eſt, vel teneræ ætatis, à quo facilius veritas erui poſſe videatur. Extat hæc ſententia cum aliis quibuſdam, quarum partem maximam Anianus reiecit in *l. vnius, D. de quæſtionib.*

* III. Reus euidentioribus argumentis obpreſ- D ſus, repeti in quæſtionem poteſt. Maxime ſi in tormenta animum corpuſque durauerit.

* IV. In ea cauſa in qua nullis reus argumentis vrguebatur, tormenta non facile adhibenda ſunt: ſed inſtandum accuſatori vt id quod intendat comprobet atque conuincat.

* V. Teſtes torquendi non ſunt, conuincendi mendarij, aut veritatis gratia: niſi cum facto interueniſſe dicuntur.

XIII.

De teſtibus.

I. SVSPECTOS gratiæ teſtes, & eos vel maxime, quos accuſator de domo produxerit, vel vitæ humilitas infamauerit, interrogari non placuit. In teſte enim & vitæ qualitas ſpectari debet, & dignitas.

Teſtes ſuſpecti gratiæ & maxime domeſtici, itemque humilis & abiectæ condicionis non interrogantur. In teſte, vita, dignitas, & mores ſpectantur. Extat pars quædam huius ſententiæ in *l. pen. D. de teſtib.* A Plerumque tamen ex cauſæ condicione humiles & infames audiuntur, *l. ob carmen §. ſi ea, D. eod.* Et quidem ex Magiſtro Harmenopolus refert, in teſtibus de vi, aut iniuria, nec mores ſpectari, nec vitam.

II. In adfinem vel cognatum inuiti teſtes interrogari non poſſunt.

Hoc eſt ex lege Iulia, vt inuitis teſtimonium non denuncietur aduerſus affines vel cognatos, *l. 4. D. de teſtib.*

III. Aduerſus ſe inuicem parentes & liberi, itemque liberti nec volentes ad teſtimonium admittendi ſunt. Quia rei veræ teſtimonium, neceſſitudo perſonarum plerumque corrumpit.

B Hæc Pauli verba Impp. Diocle. & Maxim. vſurparunt in *l. parentes, C. de teſtib.* niſi quod illa non adiecerunt, *itemque liberti.* quæ etiam ex hoc loco demenda cenſeo: non quod falſum ſit libertos volentes aduerſus patronos non audiri, ſed quia eis ſubiecta à Paulo ratio non conuenit. Ideo enim ait, nec volentes inuicem aduerſus ſe audiri parentes & liberos, quod plerumque ne plena ſit eius teſtimonij fides, neceſſitudo efficiat, id eſt, coniunctio ſanguinis. Sic enim noſtri auctores ſemper neceſſitudinem accipiunt.

IV. Teſtes, cum de fide tabularum nihil dicitur, aduerſus ſcripturam interrogari non poſſunt.

C Si inſtrumenti fides in dubium non vocatur, omnimodo ſtandum inſtrumento eſt, nec aduerſus huiuſmodi inſtrumentum teſtes admittendi ſunt. Quod ſi in libris Iuſtiniani inueniri potuiſſet, de eo iamdiu inter ſe Doctores non certaſſent, quibus vt certamini finem imponam, hic locus indicandus eſt.

V. Qui [a] falſo vel varie teſtimonia dixerunt, vel vtrique parti prodiderunt, aut in exilium aguntur, aut in inſulam relegantur, aut curia ſubmouentur.

[a] Al. falſa, vel varia.

Falſi teſtes aut varij, aut qui vtrique parti teſtimonia ſua prodiderunt, aut exilio, aut relegatione, aut ordinis amotione pro qualitate rei coërcentur. Noluit D Tribonianus in *l. qui falſo, D. de teſtib.* has pœnas, forte quod grauiores viderentur, exprimere, ſed earum vice hæc adſcripſit, *A iudicibus competenter puniantur*, vel vt Harmenopulus legit, *à iudicibus competentibus puniantur*, ὑπὸ τῶν προσηκόντων ἀρχόντων τιμωρείσθωσαν.

VI. In re pecuniaria tormenta, niſi cum de rebus hereditariis quæritur, non adhibentur. Aliæ autem iureiurando, aut teſtibus explicantur.

Lis pecuniaria iureiurando aut inſtrumentis, aut teſtibus deciditur, non quæſtione ſeruorum. Nec enim facile de ſeruis in re pecuniaria quæſtio habetur. At ſi deſint teſtes, ſi inſtrumenta, ſi nemini liqueat iurare, quid fiet? Quod maxime accidit cum vel de genere, E vel de rebus hereditariis quæritur, quarum plerumque ſoli ſerui notitiam habent. Et placet his caſibus ex inopia probationum ſeruos audiri; non tantum ſi nondum ſit certum qui heredes ſint, ſed etſi de heredibus conſtet, *l. Diuus, D. de quæſt. l. 1. & vlt. C. eod. l. vlt. §. licentia, C. de iur. delib. & inf. tit. prox.* In eis autem litibus pecuniariis, in quibus ſunt quibus iurare liqueat, nunquam ad ſeruorum quæſtionem peruenimus.

XIV.

De ſeruorum quæſtionibus.

I. SERVVM de facto ſuo in ſe interrogari poſſe ratio æquitatis oſtendit. Nec enim obeſſe ei debet qui per ſeruum aliquid ſine cautione commodat, aut deponit.

Seruus pro domino aut in dominum interrogari non poteſt: de ſuo autem facto in ſe interrogari poteſt, etiamſi ex ea re commodum, vel incommodum domino creetur: vtputa, ſi quid per eum dominus ſine cautione commodauerit, aut depoſuerit, *l. interrogari, C. de quæſt. l. ſeruos, C. de teſtib. & ſupra lib. 2. tit. 17.* Hic vero perperam antea legebatur, *Commodatum deponit.*

II. Iudex tutelaris, itemque Centumuiri, ſi aliter de rebus hereditariis, vel de fide generis inſtrui non poſſunt, poterunt de ſeruis hereditariis habere quæſtionem.

Prætor tutelaris tutelaribus cognitionibus præſidet: Centumuiri de hereditatis petitione cognoſcunt. Vtraque lis eſt pecuniaria, & nonnunquam incidit in vtramque quæſtio de genere, aut gente. Itaque ſecundum ea quæ dicta ſunt ſupra tit. prox. in eis non erit de ſeruis habenda quæſtio, niſi cum veritas aliter inueniri non poteſt. Extat huius ſententiæ pars quædam in *l. vnius §. iudex, D. de quæſt.*

III. Serui alieni in alterius caput non niſi ſinguli torqueri poſſunt: & hoc inuito domino non eſt permittendum, niſi delator, cuius intereſt quod intendit probare, pretia eorum quanti dominus taxauerit, inferre ſit paratus, vel certe deterioris facti ſerui ſubire taxationem.

Serui alieni in caput alterius torqueri poſſunt: ſed non niſi ſinguli, vt hic Paulus ait, & volente domino. Sed & inuito domino ita torquentur poſtulante accuſatore, ſi caueat accuſator, ſi defuncti ſint in quæſtione, ſe pretia eorum, vel ſi deteriores facti ſunt, damni æſtimationem præſtaturum, *l. certo, D. de quæſt.* Agetur ergo in ſimplum actione ex ſtipulato. Quod ſi ſeruus in caput domini torqueatur in cauſa adulterij quæ excepta eſt, non eſt neceſſe ſtipulationem interponi: quoniam abſoluto domino datur condictio ex lege Iulia in ſimplum: condemnato vero domino ſeruus publicatur, *l. patre, D. de quæſt. l. ſi poſtulauerit §. vlt. & l. prox. D. ad leg. Iul. de adult.* quod trahi poteſt ad omnes cauſas exceptas. Ceterum ſi in caput ſuum ſeruus torqueatur, & abſoluatur, domino ex eadem lege in duplum condictio competit, *l. vlt. D. de calum. l. dominis, C. eod.* Hæc ſententia Pauli non ad eum qui in caput ſuum, vel in caput domini, ſed ad eum qui in caput alienum interrogatur proprie pertinet.

IV. Seruo qui vltro aliquid de domino confitetur, fides non accommodatur. Nec enim oportet in rebus dubiis ſalutem dominorum ſeruorum arbitrio committi.

Si ſeruus & dominus eiuſdem ſceleris ſocij dicantur & participes, ſeruus in dominum non interrogatur, nec quidem ſi vltro aliquid de domino confiteatur, ea res dominum grauat, *l. 1. §. Diuus Antonin. D. de quæſt. & ſupra tit. 13.* Nec ſeruo eſt committenda ſalus domini. Eſt enim, vt Theophilus noſter ait, εὐμεν ὁ δοῦλος τῷ δεσπότου πολέμιος: quod iiſdem pene verbis Anna extulit in 2. Alexiade: ἔστι μὲν γὰρ ἄλλως τὸ A δοῦλον φύσει, τοῖς δεσπόταις πολέμιον. Extat vero hæc ſententia Pauli & in *l. vnius §. ſeruo, D. de quæſt.*

V. Serui in caput domini neque à præſide, neque à procuratore, neque in pecuniariis quam in capitalibus cauſis interrogari poſſunt.

Præſes cognoſcit de crimine, Procurator de bonis, non de crimine, *l. 1. & 2. C. vbi cau. fiſ. vel diu. dom.* Neuter vero poteſt ſeruum in caput domini interrogare: puta præſes an dominus hominem occiderit, procurator, an ſe dominus metu criminis occiderit. Igitur ſerui in caput domini, nec in pecuniariis cauſis magis, quam in capitalibus interrogantur. Ceterum ſi in pecuniaria cauſa caput domini appeti non videatur, ex inopia probationum ſeruos in dominum B torqueri placet, *l. Diuus, D. de quæſt. l. 1. C. eod.* vtputa, ſi de rebus hereditariis, vel fide generis quæratur, vt ſupra diximus tit. prox.

VI. Communis ſeruus in caput alterius ex dominis torqueri non poteſt.

Seruus plurium in nullius caput torqueri poteſt, niſi ſocius ſocium occidiſſe dicatur, *l. conſtitutione, l. extraneo § 1. D. de quæſt.*

VII. Qui ſeruum ideo comparauerit, ne in ſe torqueretur, reſtituto pretio poterit interrogari.

Hanc non legi in veter. libris, eſt recta tamen: & deſcendit ex reſcripto Diuorum fratrum, quo cauetur, vt ſeruus in reatu comparatus in dominum C torqueatur, *l. 1. §. ſi ſeruus ad hoc, D. de quæſt.*

VIII. Seruus in caput eius domini, à quo diſtractus eſt, cuique aliquando ſeruiuit, in memoriam prioris dominij interrogari non poteſt.

Seruus in caput eius qui dominus fuit, non eſt, in memoriam prioris dominij non torquetur. Extat in Pandectis *l. vnius §. ſeruus, D. de quæſtion.* Et ſic quoque in aliis partibus iuris ad memoriam prioris matrimonij, prioris dignitatis ſæpe reuocamur.

IX. Si ſeruus ad hoc fuerit manumiſſus ne torqueatur, quæſtio de eo nihilominus haberi poteſt.

Soli ſerui in alterius caput torquentur: liberi in D ſuum caput torquentur, in alterius non item. Si quis igitur ſeruum ſuum in hoc manumittat, ne in alterius caput torqueatur, nihilominus torqueri poteſt, *l. 1. §. ſi ſeruus ad hoc, D. de quæſt.* idemque eſt ſi ne in ſuum vel domini caput ex cauſis exceptis torqueatur, manumiſſus ſit.

X. Quæſtioni eius latronis quem quis obtulit, cum de eo confiteretur, fidem accommodari non conuenit, niſi id forte velandæ conſcientiæ ſuæ gratia, quam cum reo habuit, feciſſe doceatur.

Non eſt facile credendum conuicto confeſſoque latroni, qui ad ſocietatem ſceleris vocat eum à quo oblatus & proditus eſt, niſi euidenter appareat com- E miſſo communiter ſcelere, captandæ impunitatis gratia hunc ad illius proditionem feſtinaſſe, *l. 4. C. de quæſt. l. 1. §. cum quis, D. eod.*

XI. Neque accuſator per alium accuſare, neque reus per alium defendi poteſt, niſi ingratum libertum patronus accuſet, aut rei abſentia defendatur.

Accuſator per alium non poteſt accuſare, vt ſupra tit. 4. & 5. Reus item per alium defendi non poteſt. Excipiuntur duo caſus. Si ingratum libertum patronus accuſet, *l. ſed & ee §. 1. D. de procur. l. 4. D. de obſeq. par. & patr. præſt.* Si rei abſentia defendatur, *l. ab-*

Digitized by Google

ſens, l. ſeruum §. publice, D. de procur. l. inter, l. pen. D. de pub. iudic. l. 3. C. de accuſ. Sed in eo §. publice malim, *abſentiam excuſantem*, potius quam, *innocentiam excuſantem.* Neque enim innocentia excuſatione eget. Et ad abſentiam tantum excuſandam procurator admittitur, non ad innocentiam, ſi qua ſit, oſtendendam.

XII. Si pecunia data iudici reus abſolutus eſſe dicatur, idque in eum fuerit comprobatum, ea pœna damnatur, qua reus damnari potuiſſet.

In legem Iuliam repetundarum, & in legem Corneliam de falſis incidit iudex qui hominem nocentem propter pecuniam iudicio liberauit. Paulus eadem eum pœna damnari ait, qua reus qui abſolutus eſt, damnari potuiſſet. Quod & in commentarienſi, cuius fraude, aut nimia negligentia cuſtodia euaſerit, conſtituitur in *l. pen. C. de cuſtod. reor.*

XIII. In conuictum reum, ſiue torqueri poſſit ſiue non poſſit, pro modo admiſſi ſceleris, ſtatuendum eſt.

Reus conuictus damnari poteſt, licet crimen non confiteatur: vtputa, decurio, à quo tormentis confeſſio non eſt elicienda, *l. qui ſententiam, C. de pœn.* Sed & ſi torqueri poſſit, etiam non confeſſus condemnabitur.

XIV. Reis ſuis edere crimina accuſatores cogendi ſunt: Scire enim oportet quibus ſint criminibus reſponſuri.

Eduntur crimina per libellum, quod fieri neceſſe eſt, ne (vt ait *l. vnius, D. de quæſt.*) rei ſubitis criminibus opprimantur.

* XV. Cogniturum [a] de criminibus Præſidem oportet ante diem palam facere, cuſtodias ſe auditurum: ne hi qui defendendi ſunt, ſubitis accuſatorum criminibus opprimantur. Quamuis defenſionem quocumque tempore poſtulante reo negari non oportet: adeo vt propterea & differantur cuſtodiæ & proferantur.

* XVI. Cuſtodiæ non ſolum pro tribunali, ſed & de plano audiri poſſunt, atque damnari.

* XVII. Alij propter ſuſpicionem calumniæ, vt illi qui falſum teſtimonium ſubornati dixerunt. Alij accuſare prohibentur.

[a] Hæ ſent. 15. 16. & 17. ext. in l. 18. §. pen. & vlt. D. de quæſt.

XVIII. [b] Poſt abolitionem publicam à delatore ſuo reus intra XXX. diem repeti poteſt, poſtea non poteſt.

[b] In alijs eſt tit. de abolitionibus.

Accuſationis abolitio duplex eſt, priuata, & publica. Priuata fit, aut poſtulante reo ex certis cauſis, aut poſtulante accuſatore. Poſt hanc autem, vel illam, ab alio, non etiam ab eodem intra diem XXX. repeti reus poteſt, *l. 3. §. vlt. D. de accuſ. l. mulier §. vlt. D. ad S. C. Turpil. l. 1. C. de abolition.* Publica fit nullo poſtulante, auctore principe, vel Senatu ob lætitiam aliquam, *l. abolitio, l. ſi interueniente, D. ad S. C. Turp.* quæ in hoc diſtat ab Amneſtia, ſiue obliuionis lege, quod poſt ἀμνηστίαν accuſatio inſtitui, vel repeti non poteſt. Poſt abolitionem publicam intra diem XXX. etiam ab eodem repeti reus poteſt, *l. 1. C. de gener. abol. l. aut priuatim, D. ad S. C. Turp.*

XIX. Summa ſupplicia ſunt, crux, crematio, decollatio. Mediocrium autem delictorum pœnæ ſunt, metallum, ludus, deportatio. Minimæ, relegatio, exilium, opus publicum, vincula. Sane qui ad gladium dantur, intra annum conſumendi ſunt.

A Pœnæ aut ſummæ ſunt, aut mediocres, aut minimæ. Summas pœnas mortes interpretamur. Nec probamus Silani interpretationem, qui cum detecta coniuratione Catilinæ in ſocios facinoris ſummam pœnam decreuiſſet, poſtea Cæſaris oratione permotus, vt Plutarchus ſcribit in Catone, non mortem ſe intelligere dixit, ſed vincula. At certe vinculorum pœna minima eſt, non ſumma. Summæ hæc ſunt genera Crux, Crematio, Decollatio. Totidem Calliſtratus refert in *l. capitalium, D. de pœn.* Sed quod ſublatum eſſet crucis ſupplicium à Conſtantino, vt Nicephorus ſcribit, & eius loco introducta furca, Tribonianus, non vt Calliſtratus ſcripſerat, *Ad crucem damnatio*, & in §. *famoſos, cruci figendos*, ſed *Ad furcam damnatio, & Furca figendos* maluit ſcribere: cum tamen furcæ
B criminoſi non figantur. Et hoc Triboniani facinus prodit manifeſto prima ſententia tit. 22. infra collata cum *l. ſi quis aliquid §. auctores, D. de pœn.* vt Anton. Contius in lib. Var. lect. notat. Illis autem tribus duntaxat modis olim vita adimi potuit, non laqueo, ſiue furca, *l. aut damnum §. 1. D. de pœn.* Non ſecuri: & hinc illud Caracallæ, cum ſecuri percuſſos eſſet Papinianus, *At gladio te meam iuſſum exequi oportuit.* Non fuſtibus, quod tamen introducitur in *Nou. Maioriani de curialib.* Sed & multa alia genera vltimi ſupplicij ex poſterioribus conſtitutionibus introducta ſunt. Mediocres pœnæ eæ ſunt, Metallum, Ludus, Deportatio. Ludus duplex eſt, Venatorius, & Gladiatorius. In vtrumque damnati ſerui pœnæ efficiuntur. Quod
C cum de his qui in venatorium damnantur, dixiſſet Vlpianus in *l. aut damnum §. quicumque, D de pœn.* ſubiunxit, *Hoc enim diſtat à ceteris, qui* (ſic lego) *inſtituuntur venatores, aut purrhicarij, &c.* Senſus eſt, Damnatos in ludum venatorium, pœnæ ſeruos eſſe. eos qui inſtituuntur venatores, aut purrhicarij, aut geſticulatores, non item. Ad hæc damnatos in gladiatorium Paulus ait intra annum eſſe conſumendos. Quod Conſtantinus, priuſquam hanc pœnam ſuſtuliſſet in *l. 1. C. de gladiat.* quodammodo probauerat in *l. 1. C. Th. ad leg. Fab.* Minimæ autem pœnæ hæ ſunt, Relegatio, id eſt, inſulæ vinculum: Exilium, quod eſt aut certi loci interdictio, id eſt, lata fuga, aut omnium locorum interdictio præter certum locum. Sic enim omnino inuitis exemplaribus legendum eſt in *l. 4. D.*
D *de interd. & releg.* Addit Paulus, opus publicum & vincula: quod ita verum eſt, ſi ad tempus ſint: Nam neque ciuitas per hunc modum, neque libertas amittitur. In perpetuum vero damnati ciuitatem amittunt, *l. ſunt quidam, D. de pœn.* libertatem vero retinent, *l. capitalium §. Diuus, D. de pœn.* in quo ſic legendum eſt, *Huius enim libertas manet, quemadmodum etiam his qui in perpetuum opus damnantur.* Errant enim tota via qui deeſſe negationem in P. Flor. arbitrantur. quoniam qui non in perpetuum opus damnati ſunt, vtrumque retinent, quandoquidem hæc pœna eſt ex minimis. Sed eodem loco tamen Flor. codex perperam habet, *quamdiu etiam hi*, cum negatio quæ ab eo libro abeſt, & vero abeſſe debet, oſtendat eſſe legendum, *quem-*
E *admodum etiam.* Qui error ex compendiis dictionum eſt natus.

XV.

De abactoribus.

* I. ATROCES pecorum abactores plerumque ad gladium vel in metallum, nonnunquam autem in opus publicum dantur.

* II. Atroces autem ſunt, qui equos aut gre-

ges ouium de ſtabulo vel de paſcuis abigunt, vel ſi A id ſæpius aut ferro conducta manu faciunt.

III. Abactores ſunt, qui vnum equum, duas equas, totidemque boues, capras x. aut porcos quinque abegerint. Quidquid vero intra hunc numerum fuerit ablatum, pœna furti pro qualitate eius, aut in duplum, aut in triplum conuenitur, vel fuſtibus cæſus in opus publicum vnius anni datur, aut ſub pœna vinculorum domino reſtituitur.

Hæc ſententia variis modis corrupta eſt. Primum enim conſtat vnum bouem abigeum facere, *l. vlt. D. de abig.* ſed hic duo exiguntur. Tum eos qui animalia intra definitum numerum auferunt, conſtat puniri B vt fures, non vt abigeos. Sed hic traditur vel pœna furti eos puniri, vel in opus publicum ad tempus dari: quæ pœna eſt abigeorum, *l. ſ. D. de abig.* Eſt hic etiam error in loquendi ratione: Nam quo reſpondeant verba, *ablatum*, *conuenitur*, non apparet. Ego ita eſſe legendum puto, *Abactores ſunt qui vnum equum, duas equas, vel capras decem, totidemque oues, aut porcos quinque abegerunt. Qui quid vero intra hunc numerum abſtulerit, pœna furti pro qualitate eius, aut in duplum, aut in triplum conuenitur. Abactor autem fuſtibus caſus in opus publicum vnius anni datur, aut ſub pœna vinculorum domino reſtituitur.* Quos alij vocant abigeos, hic auctor abactores: Quo verbo etiam Iulius Firmicus vſus eſt lib. VI. *Pecorum*, inquit, *abactores efficient inſequentibus hominibus minaci ſemper gladio reſiſtentes.* C Videnda autem ſunt ea quæ de abigeis ſcripſimus lib. 1. Obſer. cap. 10.

IV. Si ea pecora de quibus quis litigat abegerit, ad forum remittendus eſt, atque ita conuictus in duplum, vel in triplum furis more damnatur.

Non punitur vt abigeus, qui pecora de quibus litigat abegit, quia ſua ſe abducere putat, ideoque remittendus eſt ad forum. Saturninus ait ad examinationem ciuilem, *l. 1. §. vlt. D. de abig.* Alij ad ius ordinarium, *l. vlt. D. de priu. del. l. 2. D. de fur. bal. l. ſ. §. 1. D. ſi ventr. nom. mul. in poſſ. miſſ.* ſic Suetonius in Nerone: *vt rerum actu ab ærario cauſæ ad forum ac recuperatores transferrentur.* D Forum igitur eſt proprie cauſarum ciuilium: inde Forenſes actiones, id eſt, ciuiles, *l. 1. D. de incend. rui. & nauf.* Herodianus lib. VII. *ἐν ταῖς δίκαις ἐν πράγμασιν ἀγοραίοις ...*, id eſt, in cauſis ciuilibus. Proinde is de quo agitur, pœna furti conuenietur in duplum vel triplum. Furti nec manifeſti eſt in duplum Furti concepti vel oblati in triplum. De quadruplo nihil dicit, quod etiamſi videantur, & apprehendantur, cum animalia quæ abiguntnon teneant, deprehenſi cum eis videri non poſſint.

V. Qui bouem vel equum errantem quodve aliud pecus abduxerit furem magis eum quam abactorem conſtitui placuit.

E

XVI.

De ſacrilegis.

I. QVI noctu & manu facta prædandi ac depopulandi gratia templum irrumpunt, beſtiis obiiciuntur. Si vero per diem leue aliquid de templo abſtulerint, vel deportantur honeſtiores, vel humiliores in metallum damnantur.

Qui collecta manu templa effringunt noctu, & anathemata, vel cimelia auferunt, ad beſtias damnantur. Qui vero interdio leue aliquid ex templo auferunt: aut deportantur aut in metallum damnantur, *l. ſacrilegij §. 1. D. ad leg. Iul. pecul.*

XVII.

De incendiariis.

De incendiariis ſup. dictum eſt tit. 3. Sententia poſita ſub hoc titulo ad eos pertinet, qui alienas arbores ceciderunt, non ad incendiarios. Hic igitur titulus nothus & ſpurius eſt. Auſim dicere & ceteros omnes eiuſdem generis eſſe, quod pleni errorum ſint. Nam præter eos errores qui à me ſuis locis ſuprà indicati ſunt, vt tit. De reis inſtitutis, De oratione D. Seueri, De repudianda hereditate, De contrahenda auctoritate: præter titulos qui ſedi ſuæ reſtituti ſunt, vt tit. De lege commiſſoria, & tit. ad S C. Tertullianum: item præter eos titulos qui à me ſublati ſunt, quod perpetuam quæſtionem perperam diuiderent, vt puta lib. 2. titulum, De modo. lib. III. tit. De eo cui moribus interdicitur, & iteratum titulum De teſtamentis, & tit. De vſufructu, & in hoc lib. tit. De interdicto Vtrubi, qui vel ſic emendandus eſt, *De interdicto unde vi*, vel quia non de eo tantum interdicto, ſed & de aliis omnibus Paulus dicere pergit, potius tollendus fuit: item tit. De fiſci aduocato, quod ad fiſci aduocatum prima dumtaxat eius tituli ſententia referri poſſit, nec ſit cur ea re generaliter De iure fiſci continuata tractatio abrumpatur: Præter, inquam, hæc omnia vellem etiam ſublatum lib. 1. titulum De iudicato, & ad ſententiam cuius initium eſt, In petitione, appoſitum titulum De petitione hereditatis. Hic enim eſt ordo Digeſtorum edictorum, quemadmodum ex Pandectis, & ex auctorum libris apparet, vt præcedat titulus De iudiciis, ſequatur titulus, De petitione hereditatis. Huius quoque libri tit. 3. qualis eſt? Sub eo ſunt ſententiæ ſex, quarum vna tantum titulo reſpondet. Quot item ſunt ſententiæ ſub tit. De ſeruorum quæſtionibus, quæ nihil ad eum titulum ſpectant: vt plane videatur ibi deeſſe titulus De accuſationibus, quem ego poſitum, ſublato tit. De abolitionibus lubenter extenderem vſque ad eam ſententiam quæ genera pœnarum diſtinguit, & ab ea inciperem titulum De pœnis, quem ex hoc loco citat Iulius Frontinus de limit. agror. & ſublatis intermediis omnibus eius quidem finem ſtatuerem ad tit. Ad leg. Corn. de ſic. Nam & qualis eſt titulus De ſeditioſis, cui vna tantum ſententia reſpondet? Et hic De incendiariis, quam ineptus eſt, ne dicam barbarus? Scio enim eos qui arbores incidunt, à quibuſdam barbare incendiarios appellari. Itaque vt breue faciam, quod iampridem de titulis Vlpiani XXIX. iudicium feci, vt eorum ſectiones auctoris eſſe negarem, idem hoc loco de his Sententiarum Pauli ſectionibus prorſus ſentire me, adſcribere non verebor.

* I. INCENDIARII qui quid in oppido prædandi cauſa faciunt, capite puniuntur.

* II. Qui caſam aut villam inimicitiarum gratia incenderunt, humiliores in metallum, aut in opus publicum damnantur, honeſtiores in inſulam relegantur.

* III. Fortuita incendia quæ caſu venti ferente vel incuria ignem ſupponentis ad vſque vicini agros euadunt ſi ex eo ſeges vel vinea vel oliuæ

oliuæ vel fructiferæ arbores concremēnt, datum damnum æſtimatione ſarciatur. Commiſſum vero ſeruorum, ſi domino videatur, noxæ deditione ſarciatur.

IV. Meſſium ſane per dolum incenſores, vinearum oliuarumve aut in metallum humiliores damnantur, aut honeſtiores in inſulam relegantur.

V. Qui noctu fructiferas arbores manu facta ceciderint, ad tempus plerumque in opus publicum damnantur, aut honeſtiores damnum ſarcire coguntur, vel curia ſubmouentur, vel relegantur.

De arbotibus cæſis eſt in ſingulas xxv. aſſium actio ex XII. tab. ſicut de oſſe fracto. Eſt actio legis Aquiliæ: eſt interdictum Quod vi aut clam, eſt & prætoria in duplum actio, de qua tractatur in *l. furtim. & l. prox. D. arb. furt. caſ.* quæ ſunt ex libris ad edictum. Sed eæ actiones ciuiles ſunt. Extra ordinem vero punitur etiam is qui noctu frugiferas ceciderit, & plerumque, vt Paulus ait, in opus publicum ad tempus datur, aut ſi honeſtior ſit, ordine ſubmouetur, vel relegatur, vel ciuiliter tantum conuenitur. In eum qui noctu non frugiferas, vt puta cupreſſos, vel interdiu frugiferas ceciderit, nonniſi ciuiliter agi poteſt.

* VI. Incendiarij quicquid in oppido prædandi cauſa faciunt capite puniuntur.

XVIII.

De vaticinatoribus & mathematicis.

I. VATICINATORES, qui ſe Deo plenos adſimulant, idcirco ciuitate expelli placuit, ne humana credulitate publici mores ad ſpem alicuius rei corrumperentur, vel certe ex eo populares animi turbarentur. Ideoque primo fuſtibus cæſi ciuitate pelluntur: perſeuerantes autem in vincula publica coniiciuntur, aut in inſulam deportantur, vel certe relegantur.

Vates qui ſe Deo plenos, id eſt, ἐνθουσιᾷ aſſimulant, & futura coniectant, fuſtibus cæſi ciuitate pelluntur: perſeuerantes aut vincula, aut relegationem, aut deportationem patiuntur. Perſeuerantes grauius coërceotur, vt in *l. capitalium §. ſolent, D. de pœn. l. ſernos. C. ad l. Iul. de vi pub.*

II. Qui nouas & vſu vel ratione incognitas religiones inducunt, ex quibus animi hominum moueantur, honeſtiores deportantur, humiliores capite puniuntur.

Auctores nouarum & externarum religionum, aut deportantur, aut capite puniuntur. Ait, *vſu vel ratione*, vt M. Tullius de amicitia, *Si quando de amicitia, quam nec vſu, nec ratione habent cognitam.*

III. Qui de ſalute principis, vel ſumma Reipub. Mathematicos, Ariolos, Aruſpices, vaticinatores conſulit, cum eo qui reſponderit capite punitur.

Dixit ſupra vaticinatores ciuitate pelli, aut in vincula coniici, aut relegari. Nunc ait, capite puniri, ſi de capite principis, vel de ſumma Reip. conſulti reſponderint: itemque Chaldæos ſiue Genethliacos, quos vulgus Mathematicos vocat, & Ariolos, & Aruſpices. Eadem eſt conſultorum pœna: quæ in hac cauſa vt ſit grauior, æquiſſimum eſt. Pulſari enim videtur maieſtas principis. Tertul. aduer. gentes. *Cui*, inquit, *opus eſt perſcrutari ſuper Cæſaris ſalute, niſi à quo aliquid aduerſus illam cogitatur, vel optatur, aut poſt illam ſperatur & ſuſtinetur?* Non enim ea mente de charis conſulitur, qua de dominis. Aliter curioſa eſt ſollicitudo ſanguinis, aliter ſeruitutis. Iulius Firmicus lib. 2. Matheſeos cap. vlt. *Caue ne quando de ſtatu Reip. vel de vita Romani Imperatoris aliquid interroganti reſpondeas: Non enim oportet, nec licet, vt de ſtatu Reip. aliquid nefaria curioſitate dicamus.*

IV. Non tantum diuinatione quis, ſed ipſa ſcientia, eiuſque libris melius fecerit abſtinere. Quod ſi ſerui de ſalute dominorum conſuluerint, ſummo ſupplicio, id eſt, cruce afficiuntur.
B tur. Conſulti autem ſi reſponſa dederint, aut in metallum damnantur, aut in inſulam deportantur.

Non tantum qui diuinandi artem exercent, ſed & qui eius periti ſunt, aut qui vaticinios libros habent, puniuntur. Idem de Magica arte traditur, inf. tit. XXIII. Serui conſulentes de capite dominorum crucifiguntur. Diuinatores in metallum damnantur, aut in inſulam deportantur.

XIX.

De ſeditioſis.

C

I. AVCTORES ſeditionis & tumultus concitato populo pro qualitate dignitatis, aut in crucem tolluntur, aut beſtus obiiciuntur, aut in inſulam deportantur.

Extat hæc ſententia in *l. ſi quis aliquid §. auctores, D. de pœn.* vbi Florentina editio, vt & in multis aliis locis, habet, *actores*, pro, *auctores.* Sed auctores rectum eſt, vt in *l. 2. C. de ſeditioſ. l. 3. §. item qui auctor, C. ad leg. Cor. de ſic.* Ergo auctores ſeditionis & tumultus, ſi humilioris fortunæ ſint, in crucem tolluntur, vel beſtiis obiiciuntur: ſi honeſtiores, in inſulam deportantur. Eo tamen Pandectarum loco Tribonianus ſcripſit, in furcam: quia Conſtantini conſtitutio-
D ne ſublata erat crux, vt ſupra diximus.

XX.

De pœnis.

I. QVI terminos effodiunt, vel exarant, arboreſve terminales euertunt, vel qui conuellunt bodones, ſi quidem id ſerui ſua ſponte fecerint, in metallum damnantur, humiliores in opus publicum, honeſtiores in inſulam amiſſa tertia parte bonorum relegantur.

Qui terminos euellunt, aut exarant, vel euertunt,
E pro conditione perſonarum coërceotur, *l. 1. D. de term. mot.* Serui dominio mutantur in deterius, & in metallum damnantur. Liberi humiliores in opus publicum: Honeſtiores in inſulam relegantur adempta tertia parte bonorum, vel certe aliter pro iudicantis arbitrio: Nam extraordinarium eſt crimen, vt ſupra lib. 1. tit. 16. Eſt & in terminos ſingulos l. aureorum prodita actio popularis lege Iulia: ſi quis dolo malo eos extra ſuum gradum, id eſt, quinque pedes lege Mamilia definitos, mouerit, eiecerit, atque ita ſuam poſſeſſionem promouerit. Eadem lege ſerui continentur. Sed ſi à domino non defendantur, ex alia lege Agraria, quam D. Nerua tulit, capite puniuntur.

Extraordinaria autem illa pœna etiam in eos ſtatuta eſt, qui terminos quidem loco non mouent, ſed obſcurandorum finium cauſa faciem locorum conuertunt, vt qui ex arbore ſubinde ſuccisis ſtolonibus arbuſtum faciunt, *l. 3. D. de term. mot.* BODONES. Sic in vno exemplari ſcriptum legimus, cuius nobis copiam fecit Pithœus noſter. Bodones ſiue botones vicem terminorum præſtant. Vox eſt menſorum vel eorum qui de agrorum & limitum condicionibus ſcripſerunt.

*II. Rei ſepulchrorum violatorum ſi corpora ipſa extraxerint, vel oſſa eruerint, humilioris quidem fortunæ ſummo ſupplicio adficiuntur, honeſtiores in inſulam deportantur. Alias autem relegantur, aut in metallum damnantur.

III. Ciues Romani, qui ſe Iudaico ritu, vel ſeruos ſuos circumcidi patiuntur, bonis ademptis in inſulam perpetuo relegantur: Medici capite puniuntur.

Soli Iudæi ſe impune circumcidunt, *l. circumcidere, D. ad leg. Cor. de ſic.* Mouerunt bellum ſub Adriano, vt Spartianus ſcribit, quod vetarentur. Ciues Romani ſi ſe aut ſeruos ſuos circumcidi patiantur, releganturademptis bonis: hi qui circumciderunt capite puniuntur, perinde ac ſi caſtraſſent.

IV. Iudæi ſi alienæ nationis comparatos ſeruos circumciderint, aut deportantur, aut capite puniuntur.

Iudæi non poſſunt alienæ religionis homines circumcidere: & ſi fecerint, capite puniuntur, *d. l. circumcidere.*

XXI.

Ad legem Corneliam De ſicariis & veneficis.

I. LEx Cornelia pœnam deportationis infligit eis qui hominem occiderint, eiuſve rei cauſa, furtive faciendi cum telo fuerint. Et qui venenum hominis necandi cauſa habuerint, vendiderint, parauerint, falſum teſtimonium dixerint, quo quis periret, mortiſve cauſas præſtiterint. Ob quæ omnia facinora in honeſtiores pœna capitis vindicari placuit, humiliores vero in crucem tolluntur, aut beſtiis obiiciuntur.

Lege Cornelia de ſicariis & veneficis tenentur, qui hominem occiderint, qui hominis occidendi, vel furti faciendi cauſa cum telo fuerint, qui venenum hominis necandi cauſa fecerint, habuerint, vendiderint, qui falſum teſtimonium dixerint, quo quis rei capitalis damnaretur, *l. 1. D. ad leg. Cor. de ſic.* Pœna legis Corneliæ eſt aquæ & ignis interdictio, cuius vice ſucceſſit deportatio, qua etiam hodie afficiuntur qui altioris gradus dignitatem obtinent. In ceteros autem hodie qui ſecundo ſunt gradu, capite vindicari placuit, in humiliores cruce, vel ludo, *l. 3. § pen. D. ad leg. Cor. de ſic.* Sed & ex lege Cornelia capitis pœnam irrogari Iuſtinianus ait. Solet enim pœnas ſuo tempore vſitatas legibus ipſis ex quibus crimen deſcendit, aſcribere: Vt legi Iuliæ de adulteriis pœnam capitis, cum tamen eius legis pœna fuerit relegatio: legi Pompeiæ culeum & ſerpentes.

II. Qui hominem occiderit, aliquando abſoluitur. Et qui non occidit, vt homicida damnatur. Conſilium enim vniuſcuiuſque, non factum puniendum eſt. Ideoque qui cum velit A occidere, id caſu aliquo perpetrare non potuerit, vt homicida punietur. Et is qui caſu iactu teli hominem imprudenter occiderit, abſoluitur.

In maleficiis voluntas ſpectatur, non exitus, *l. Diuus, D. ad leg. Cor. de ſic.* Et ideo qui telum iecit, qui vulnerauit occidendi animo, qui arma cepit hominis occidendi cauſa, licet non occiderit, vt homicida tenetur. Is vero cui telum manu fugit, abſoluitur, *l. 1. §. Diuus, D. eod. l. eum qui, C. eod.* Recte igitur homicida ſic definitur à Græcis, ὁ σκοπὸν ἔχων φονεῦσαι.

III. Qui latronem cædem ſibi inferentem, vel alium quemlibet ſtuprum inferentem occiderit, B puniri non placuit. Alius enim vitam, alius pudorem publico facinore defendit.

Aggreſſorem, & ſtupratorem impune occidimus, *l. 2. l. ſi vt allegas, C. ad leg. Corn. de ſic. l. 1. §. vlt. D. eod. l. itaque, D. ad leg. Aquil.* Auguſtinus lib. 1. de libero arbitrio, *Lex dat poteſtatem vel viatori vt latronem, ne ab eo ipſe occidatur, occidat: vel cuipiam viro aut feminæ, vt violenter ſibi ſtupratorem irruentem, aut illatum ſtuprum, ſi poſſit, interimat.*

IV. Iudex qui in caput fortunaſque hominis pecuniam accepit, in inſulam bonis ademptis deportatur.

Lege Cornelia tenetur magiſtratus, iudexve quæſtionis, qui ob capitalem cauſam pecuniam accepit, C vt publica quis lege reus fieret, *l. 1. D. eod.* & ideo cum ſit in honore poſitus, etiam hodie in inſulam deportabitur.

V. Mandatores cædis perinde vt homicidæ puniuntur.

Qui cædem fieri mandauit, perinde tenetur ac qui cædem fecit, *l. non ideo, C. de accuſ.*

VI. Si putator ex arbore cum ramum deiiceret, non proclamauerit vt vitaretur, atque ita præteriens eiuſdem ictu homo perierit, etſi in legem non incurrit, in metallum damnatur.

Putator qui ex arbore cum ramum deiiceret, non proclamauit, & prætereuntem occidit, ſi ſeruum occiderit, in legem Aquiliam incidit: ſi liberum, neque D in Aquiliam incidit, quia de libero occiſo ea lege non datur actio, niſi vtilis patri: neque in Corneliam, quia ea lege dolus arguitur non culpa, *l. in l. D. ad leg. Cor. de ſicar. l. ſi putator, D. ad leg. Aquil.* Quamobrem nec in crucem tollitur, nec beſtiis obiicitur: qua pœna putator, vtpote humilior, ſi dolo malo hominem occidiſſet, afficiendus foret: ſed auctore Paulo, in metallum damnatur, quia hæc culpa doli faciem habet. Quod ſi mutata non eſſet pœna lege Cornelia primum in ſicarios & veneficos definita, hic eadem pœnarum ratione ſeruata, relegandus foret, non in metallum dandus.

VII. Qui hominem inuitum libidinis, aut promercij cauſa caſtrauerit, caſtrandumve curauerit, E ſiue is ſeruus, ſiue liber ſit, capite punitur. Honeſtior publicatis bonis in inſulam deportatur.

Antea legebatur, *Libidinis, aut mercedis.* Ex veter. libris, & ex *l. 3. §. & qui hominem, D. eod. tit.* emendaui, *libidinis, aut promercij,* quæ vox frequens eſt in libris noſtris, *l. cetera §. ſed ſi quis, D. de leg. lib. 1. l. nam quod §. 2. D. de pen. leg. l. 2. D. ad leg. Iul. de vi pub.* Ait autem lege Cornelia teneri eum qui inuitum ſeruum aut liberum hominem libidinis, vel promercij cauſa caſtrauerit, idque S. C. effectum eſt. Et ideo infimi gradus hominem in crucem tolli, aut beſtiis obiici: medij, capite puniri: maximi, in inſulam depor-

tari dicemus. Ait, *inuitum*: ſed ex Conſtitutione Adriani idem erit, ſi non inuitum caſtrauerit, *l. 4. §. vlt. D. ad leg. Cor. de ſic.*

VIII. Qui abortionis, aut amatorium poculum dant, etſi dolo non faciant, tamen quia mali exempli res eſt, humiliores in metallum, honeſtiores in inſulam amiſſa parte bonorum relegantur. Quod ſi eo mulier aut homo perierit, ſummo ſupplicio afficiuntur.

Qui abortionis aut amatorium poculum dant, in legem Corneliam non incidunt, quia id dolo malo, & hominis necandi cauſa non faciunt. Sed tamen quia peſſimi exempli res eſt, aut in metallum damnantur, aut relegantur, aut capite puniuntur. Extat hæc ſententia in *l. ſi quis aliquid §. qui abortionis, D. de pœn.* B

IX. Qui ſacra impia, nocturnave, vt quem obcantarent, interficerent, obligarent, fecerint, faciendave curauerint: aut cruci ſuffiguntur, aut beſtiis obiiciuntur.

Ex S. C. pœna legis Corneliæ tenetur, qui mala ſacrificia fecerit, *l. ex S. C. D. ad leg. Cor. de ſic.* puta vt quem incantaret, interficeret, obnecteret.

X. Qui hominem immolauerint, ex eiusve ſanguine litauerint, phanum templumve polluerint, beſtiis obiiciuntur, vel ſi honeſtiores ſint, capite puniuntur.

Eadem lege teoentur qui hominem pro victima immolant, vel humano ſanguine litant. quod & Tiberium & Adrianum vetuiſſe proditum eſt. C

XI. Magicæ artis conſcios ſummo ſupplicio affici placuit, id eſt, beſtiis obiici, aut cruci ſuffigi. Ipſi autem magi viui exuruntur.

Eadem lege teneotur qui magiam exercent, & qui eius artis periti ſont: quia non tantum eius artis profeſſio, ſed etiam ſcientia prohibita eſt. Sed grauius ipſi magi puniuntur, quam magicæ artis conſcij. De his in *tit. de malef. & mathem. C.*

XII. Libros magicæ artis apud ſe neminem habere licet: & ſi penes quoſcumque reperti ſint, bonis ademptis ambuſtiſque his publice, in inſulam deportantur: humiliores capite puniuntur. D

Quod ſupra dixit de libris vaticinis, idem nunc ait de libris magicis. Sunt enim publice comburendi, *l. cetera §. 1. D. fam. erciſ.* Liuius lib. XXXIX. *Quotiens negotium eſt magiſtratibus datum, vt vaticinos libros conquirerent, comburerentque.* Et qui libros magicos habuerit, vel in inſulam deportatur, vel capite punitur.

XIII. Si ex eo medicamine quod ad ſalutem hominis, vel ad remedium datum erat, homo perierit: is, qui dederit, ſi honeſtior fuerit, in inſulam deportatur, humilior autem capite punitur.

Punitur medicus qui medicamentum dedit, ſi ex eo æger perierit, *l. illicitas §. ſicuti, D. de offic. præſ.* quamuis hic caſus proprie ad legem Corneliam non pertinet, quia ſanandi, non necandi animo dedit. E

* XIV. Si in rixa [a] percuſſus homo perierit, ictus vniuſcuiuſque in hoc collectorum contemplari oportet.

* XV. Cauſa mortis idonea non videtur, cum læſus homo poſt aliquos dies officium diuturnæ vitæ retinens deceſſit, niſi forte fuerit ad necem cæſus aut letaliter vulneratus.

* XVI. Seruus ſi ex plagis defecerit, niſi id A dolo fiat, dominus homicidij reus non poteſt poſtulari: modum enim caſtigandi & in ſeruorum coërcitione placuit temperari.

* XVII. Si quis furem nocturnum vel diurnum, cum ſe telo defenderet, occiderit, hac quidem lege non tenetur: ſed melius fecerit, qui eum comprehenſum tranſmittendum ad Præſidem magiſtratibus obtulerit.

[a] Ex l. 17. D. ad leg Corn. de ſic. & ven.

XXII.

B *Ad legem Pompeiam de parricidiis.*

I. Lege Pompeia de parricidiis tenetur, qui patrem, matrem, auum, auiam, fratrem, ſororem, patronum, patronam occiderit. Hi etſi antea inſuti culleo in mare præcipitabantur, hodie tamen viui exuruntur, vel ad beſtias dantur.

Fuit de parricidio primum lex Cornelia, *l. vlt. C. Th. ad leg. Cor. de fal. l. 2. §. deinde Cor. D. de orig. iur.* Deinde Pompeia, qua teneotur non tantum qui parentes aut liberos, ſed & qui fratrem, ſororem, reliquos qui ſunt ex tranſuerſo, vel coniugem vel patro- C num occiderint. Itaque P. Horatium occiſa ſorore, recte Sex. Pompeius ait accuſatum parricidij apud Duumuiros fuiſſe, in verbo, Sororium tigillum: & Liuius male id perduellionem appellat, niſi dicatur ex Chariſio grammatico ſe contra Remp. geſſiſſe qui per tempos belli ſororem occidit. Eadem vero eſt legis Corneliæ de ſicariis, & legis Pompeiæ pœna, *l. 1. D. de leg. Pomp. de par.* Verum more maiorum qui parentes occiderunt, culleo inſuti in mare abiiciuntur, *l. pen. D. eod.* qui mos inualuit ante legem Corneliam, & Pompeiam: ac primum omnium, vt Liuius ſcribit lib. XLVIII. Publicius Malleolus matre interempta inſutus culleo in mare præcipitatus eſt. Valerius lib. 1. id ſupplicij genus parricidis lege irrogatum ait. Mos enim pro lege eſt. Ait autem non multo poſt Tarqui- D nium regem, qui eodem ſupplicio quendam affecerat ob communicatum de ſacris myſteriis librum, irrogatum fuiſſe: quod pugnat cum eo quod paulo ante ex Liuio retulimus. Sed tollenda eſt negatio ex illo Valerij loco: auctor eſt codex manuſcriptus Bibliothecæ S. Victoris, auctores ſunt & alij veteres, quos ſe Glareanus vidiſſe teſtatur. Ceterum hæc more maiorum introducta pœna in vſu eſſe deſiit, & cœperunt, vt Paulus ſcribit, parricidæ aut beſtiis obiici, aut viui comburi. Poſtea reducta eſt à Conſtantino, *l. 1. C. de his qui par. vel lib. occid.*

E XXIII.

Ad legem Corneliam teſtamentariam.

I. Lege Cornelia teſtamentaria tenetur, qui teſtamentum, quodve aliud inſtrumentum ſciens dolo malo recitauerit, ſubiecerit, ſuppreſſerit, amouerit, reſignauerit, deleuerit, quodve ſignum adulterinum ſculpſerit, fecerit, expreſſerit, amouerit, reſerauerit: quive nummos aureos, argenteos adulterauerit, lauerit [a], conflauerit, raſerit, corruperit,

A vitiauerit, vultuve principum ſignatam monetam præter adulterinam reprobauerit. Et honeſtiores quidem in inſulam deportantur, humiliores autem aut in metallum damnantur, aut in crucem tolluntur. Serui autem poſt admiſſum manumiſſi capite puniuntur.

ª ſtauerit

Quæ dicitur lex Cornelia de falſis, lata eſt de teſtamentis, *l. 1. D. de pub. iud.* atque ideo multis in locis teſtamentaria appellatur. Hac lege tenentur falſorum teſtamentorum ſubiectores, recitatores, teſtamentarij, ſignatores, qui vera teſtamenta amouent, celant, aperiunt, reſignant, delent, vt lib. IV. diximus tit. 7. Item qui ſignum adulterinum faciunt, ſculpunt, exprimunt, B qui verum amouent, aut iam impreſſum reſerant, *l. lege Cornelia teſtamentaria, D. de leg. Cor. de fal. § item lex Cornelia de falſis, de pub. iudic.* Sed ſolent etiam qui extra teſtamenta in alijs rationibus vel inſtrumentis quid eorum fecerint quæ ſuperius comprehenſa ſunt, perinde atque teſtamentorum falſarij coërceri, *l. 1. §. qui in rationibus, l. 9 §. 1. l. inſtrumentorum §. 1. D. de leg. Cor. de fal.* Falſum eſt de teſtamentis: Quaſi falſum, de ceteris inſtrumentis, vel cauſis quæ ex conſtitutionibus, aut S. C ad legem Corneliam teſtamentariam rediguntur, *l. 1. §. vlt. D. eod.* Fuit & lex Cornelia nummaria. M. Tullius 3. Verr. *Cornelia teſtamentaria, nummaria, cetera complures.* Hac lege tenentur qui nummos adulterant, tingunt, fingunt, circumcidunt, radunt. qui adulterinos C ſtant, feriunt, *l. 8. & 9. D. eod.* Addit Paulus eos, qui probos nummos vultu principum ſignatos reprobant: quod valde pertinet ad *l. 1. C. de vet. num pot.* vtriuſque legis pœna fuit primum aquæ & ignis interdictio, ſiue deportatio, & omnium bonorum publicatio: in ſeruis vltimum ſupplicium, etiamſi poſt admiſſum liberi facti eſſent, *l. 1. §. vlt. D. de leg. Cor. de falſ.* Hodie liberi qui humiliores ſunt, aut croci ſuffiguntur, aut in metallum damnantur. Iulius Firmicus lib. VI. matheſeos: *Facient in falſi crimine comprehenſos in crucem tolli.* Vel etiam, vt quæ ſequuntur ſententiæ demonſtrant, ad beſtias dantur, aut capite puniuntur.

II. Qui ob falſum teſtimonium perhibendum, vel verum non perhibendum pecuniam D acceperit, dederit, iudicemve vt ſententiam ferat, vel non ferat, corruperit, corrumpendumve curauerit, humiliores capite puniuntur, honeſtiores publicatis bonis cum ipſo iudice in inſulam deportantur.

Legis Corneliæ pœna afficitur qui ob teſtimonium dicendum, vel non dicendum pecuniam acceperit, dederit, & qui iudicem corruperit, corrumpendumve curauerit, & qui ſe corrumpi ſiuerit, *l. 1. §. 1. D. de leg. Cor. de falſ.*

III. Iudex qui contra ſacras principum conſtitutiones, contrave ius publicum quod apud ſe recitatum eſt, pronuntiat, in inſulam de- E portatur.

Iudex qui conſtitutiones apud ſe à litigatoribus recitatas negligit, in inſulam deportatur. eſt enim ex honeſtioribus, *d. l. 1. §. 1.*

IV. Qui rationes, acta, libellos, album propoſitum, teſtationes, cautiones, chirographa, epiſtolas ſciens dolo malo in fraudem alicuius deleuerit, mutauerit, ſubiecerit, ſubſcripſerit, quive æs inaurauerit, argentauerit, quive cum argentum vel aurum poneret, æs ſtannumve ſubiecerit, falſi pœna coërcetur.

Lex Cornelia, vt ſupra diximus, ad teſtamenta pertinet: ſed porrigitur etiam ad rationes, acta, libellos, album, teſtationes, cautiones, chirographa, epiſtolas: Itemque ad eos, qui æs inaurauerint, inargentauerint, vel qui in dando auro, vel argento æs ſubiecerint. quod veriſimile eſt Paulum ex aliqua conſtitutione ſumpſiſſe. Æris pro auro ſubiectores ſtellionatus crimine teneri Vlpianus ait, *l. 1. in fin. l. ſi quis in pignore, D. de pign. act.* Quod ſi ea conſtitutio tum edita, vel non ignorata ab Vlpiano fuiſſet, non ſcripſiſſet, quia ſtellionatus crimen ſubſidiarium eſt. Hanc vero ſententiam vt erat in veter. libris propoſui: eſt enim longe aliter in impreſſis.

V. Ampliſſimus ordo decreuit eas tabulas, quæ publici vel priuati contractus ſcripturam continent, adhibitis teſtibus ita ſignari, vt in ſumma marginis ad mediam partem perforatæ, triplici lino conſtringantur, atque impoſitum ſupra linum ceræ ſigna imprimantur, vt exteriores ſcripturæ fidem interiori ſeruent. Aliter tabulæ prolatæ nihil momenti habent.

S. C. de quo hic agitur factum fuit Neronis temporibus. Suetonius in Nerone: *Aduerſus falſarios tunc primum repertum ne tabulæ niſi pertuſa, ac ter lino per foramina traiecto obſignarentur.*

VI. Qui viui teſtamentum aperuerit, recitauerit, reſignauerit, pœna legis Corneliæ tenetur: & plerumque aut humiliores in metallum damnantur, aut honeſtiores in inſulam deportantur.

Lege Cornelia tenetur is, qui viui teſtamentum aperuerit, recitauerit, reſignauerit, *l. 1. §. is, qui aperuerit, D. de leg. Cor. de falſ.* Extat hæc ſententia in *l. ſi quis aliquid § qui viui, D. de pœn.*

VII. Si quis inſtrumenta litis ſuæ à procuratore ſuo, vel cognitore aduerſario prodita eſſe conuicerit, tam procurator, quam cognitor, ſi humiliores ſunt, in metallum damnantur: ſi honeſtiores adempta dimidia parte bonorum in perpetuum relegantur.

Procurator, aut cognitor qui litis inſtrumenta aduerſæ parti prodiderit: aut in metallum damnatur, aut in inſulam relegatur. Extat in *d. l. ſi quis aliquid §. ſi quis inſtrumentum.*

VIII. Inſtrumenta penes ſe depoſita quicumque alteri altero abſente reddiderit, vel aduerſario prodiderit, pro perſonæ eius condicione aut in metallum damnatur, aut in inſulam relegatur.

Depoſitarius qui inſtrumenta penes ſe à duobus depoſita alteri ſine altero reddiderit, vt ancillæ cuidam accidit aliquando, quam defendit Demoſthenes, vel qui ea aduerſæ parti prodiderit, ſi honeſtior ſit, in metallum damnatur, ſi humilior, in inſulam relegatur. In Pandectis legitur, *deportatur, l. ſi quis aliquid §. inſtrumenta, D. de pœn.* quod ex hoc loco emendandum cenſeo. Cur enim mitius puniatur procurator quam depoſitarius? Sic contraria ratione malim nunc in *l. 4. C. in quib. cau. tut. hab.* legere, *deportati,* quam vt in notis Inſtitutionum religione corrigendi nimia, *relegati,* interpretari *deportati:* & in *l. vlt. D. quæ res pig. obl. poſſ. deportatur,* pro *relegatur* ex prima huius libri ſententia. Grauius enim eſt crimen hominis liberi pignori accepti, quam vt ſufficiat relegatio, niſi pœnam pro ſuo arbitrio Tribonianum mitigaſſe dicamus.

IX. Qui falſis inſtrumentis, actis, epiſtolis, reſcriptis, ſciens dolo malo vſus fuerit, pœna

falſi coërcetur : ideoque humiliores in metal- A lum damnantur, honeſtiores in inſulam deportantur.

Legis Corneliæ pœna afficitur, qui ſciens falſis inſtrumentis, actis, epiſtolis, vel reſcriptis vtitur, licet ipſe falſum non fecerit, *l. 2. C. de fid. inſtr. l. 3. C. ſi reus vel accuſ.* Ambroſius lib. III. offic. cap. 2. *De eo quid loquar, qui ex eo teſtamento, quod ab aliis licet factum, falſum tamen cognouerit, hereditatem ſibi, aut legatum vindicet, & lucrum quærat alieno crimine, cum etiam leges publicæ eum, qui ſciens falſo vtitur tanquam reum adſtringat facinoris.*

X. Qui ſibi falſum nomen impoſuerit, genus, parenteſve finxerit, quo quid alienum interceperit, poſſederit, pœna legis Corneliæ de falſis coërcetur. B

Eadem pœna coërcetur qui falſum nomen ſibi vel cognomen aſſumit, & ſe alienis familiis inſerit, genus parenteſve fingendo, quo quid intercipiat, poſſideatve, *l. falſi, D. de leg. Corn. de falſ.* Liberi igitur aut deportandi, aut in metallum dandi, ſerui vltimo ſupplicio afficiendi ſunt. Extra ordinem vero aliter puniuntur : vt ſeruus ille quaſi Fabiæ eſſet filius ex Ceionij Commodi filia Palatina domo vindicata, iubente Pertinace flagellis cæſus domino redditus eſt, teſte Capitolino. Et quidam alius qui iuſſu Auguſti, quod ſe Octauiæ ſororis vtero genitum ſimularet, remo publicæ triremis affixus eſt, teſte Valerio : quod genus pœnæ hodie frequentiſſimum eſt, neque id me alibi C memini legere, præterquam in Suda, cuius hæc ſunt verba : *οἱ μόρτοι μετοίκιον μὴ τιθέντες μετοικοι ἀπεμπολοῦντο ἐπὶ τοὺς πωλητὰς, καὶ εἰ ἑάλωσαν, ἀπεπράσκοντο. ἐνεβίβαζον δὲ καὶ εἰς τὰς ναῦς τοὺς μετοίκους.* & Ioſepho lib. XVII. & de bel. Iud. II.

XI. Qui inſignibus altioris ordinis vtuntur militiamque confingunt, quo quem terreant, vel concutiant, humiliores capite puniuntur, honeſtiores in inſulam deportantur.

Qui ſe pro milite geſſit, aut pro prætore vſurpatis illicitis inſignibus, quo quid eiuſmodi terrore auferret, falſi pœna coërcetur, aut maieſtatis, *l. eos qui §. vlt. D. de leg. Corn. de falſ. l. 3. D. ad leg. Iul. maieſt.* Sentius Saturninus vſurpauit quidem Præturæ inſi- D gnia, vt proſcriptionem effugeret, Valerio auctore, ſed quia expediendæ tantum ſalutis cauſa, non quo quid inuitis exprimeret fecit, extra omne crimen eſt.

XII. Si qui de iudicis amicitiis, vel familiaritate mentientes euentus ſententiarum eius vendunt, quidve obtentu nominis eius agunt, conuicti pro modo delicti aut relegantur, aut capite puniuntur.

Qui ſunt iudicibus amici vel familiares, & per eam cauſam fucoſas ſuffragationes, vel interceſſiones, atque euentus ſententiarum vendunt, aut relegantur, aut capite puniuntur. De his in *l. qui explicandi, C. de accuſ.* & Sidonius Apollin. lib. V. *Hi*, inquit, *ſunt qui emunt lites, vendunt interceſſiones, deputant arbitros, iudicanda dictant.* E

* XIII. Falſum eſt quicquid in veritate non eſt & pro falſo adſeueratur.

* XIV. Qui falſam monetam percuſſerint, ſi id totum formare noluerunt, ſuffragio iuſtæ pœnitentiæ abſoluuntur.

* XV. Accuſatio ſuppoſiti partus nulla temporis præſcriptione depellitur. Nec intereſt deceſſerit necne ea quæ partum ſubdidiſſe contenditur.

XXIV.

Ad legem Iuliam de vi publica & priuata.

I. LEGE Iulia de vi publica damnatur, qui aliqua poteſtate præditus ciuem Romanum antea ad populum, nunc ad Imperatorem appellantem necarit, necarive iuſſerit, torſerit, verberauerit, condemnauerit, in publica vincula duci iuſſerit : Cuius rei pœna humiliores capitis, honeſtiores inſulæ deportatione coërcentur.

B Lege Iulia de vi publica tenetur magiſtratus, qui ciuem Romanum aduerſus prouocationem necauerit, torſerit, verberauerit, condemnauerit, in vincula coniecerit, *l. 7. D. ad leg. Iul. de vi pub.* Quæ res Valeriis legibus antea ter ſancita fuerat. Et ita *l. 8. D. ad leg. Iul. de vi publ.* accipienda quoque eſt de magiſtratu, qui reum prouocantem vinciat, impediatve, quo minus Romæ intra conſtitutum tempus adſit. Prouocatio à magiſtratu olim ad Populum fiebat, nunc ad Imperatorem, quoniam Imperator vicem populi gerit. Similiter arrogatio olim apud Populum, nunc apud Imperatorem. Populus magiſtratus creabat, nunc Imperator. Fiſcus erat populi, nunc Imperatoris. Pœna autem legis Iuliæ de vi publica eſt interdi- C ctio aquæ & ignis, ſiue deportatio, *l. qui dolo §. vlt. D. ad leg. Iul. de vi pub §. item lex Iulia de vi, de pub. iudic.* Cic. I. Philip. *Quid quod rogatur his legibus Cæſaris, quæ iubent ei qui de vi damnatus ſit, aqua & igni interdici?* in humiliores tamen recepta eſt capitis pœna : & in omnes ex certis cauſis, *l. 5. §. vlt. l. pen. D. ad leg. Iul. de vi pub.*

II. Hac lege excipiuntur, qui artem ludicram faciunt. Iudicati etiam & confeſſi, & qui ideo in carcerem duci iubentur, quod ius dicenti non obtemperauerint, quidve contra diſciplinam publicam fecerint. Tribuni etiam militum & præfecti claſſium, alarumve : vt ſine aliquo impedimento legis Iuliæ per eos militare delictum D coërceri poſſit.

A ſuperiori lege excipiuntur qui artem ludicram faciunt : hi enim prouocandi ius non habent. Item iudicati & confeſſi, vt infra tit. de red. cau. appel. Item qui ideo ducuntur in carcerem quod nolint ius dicenti obtemperare : quod iure fieri oſtendit *l. iniuriarum 1. §. ſi quis quod, D. de iniur.* Item qui quid contra diſciplinam publicam faciunt, vt ſeditionum auctores, factionum duces, *l. conſtitutiones, D. de appell.* Non eſt etiam prouocatio à Tribunis militum, præfectis claſſium vel alarum, quibus militaris criminis coërcitio data eſt ſine prouocatione.

III. Lege Iulia de vi priuata tenetur, qui quem armatis hominibus poſſeſſione, domo, villa a- E grove deiecerit, expugnauerit, obſederit, clauſerit, idve vt fieret homines commodauerit, locauerit, conduxerit, quive cœtu, concurſu, turba, ſeditione incendium fecerit, funerari ſepelirive aliquem prohibuerit, funuſve eripuerit, turbauerit : Et qui eum, cui aqua & igni interdictum eſt, receperit, celauerit, tenuerit. Quive cum telo in publico fuerit : templa, portas, aliudve quid publicum armatis obſederit, cinxerit, clauſerit, occupauerit. Quibus omnibus conuictis, ſi honeſtiores ſint, tertia pars bonorum eripi-

A tur, & in inſulam relegantur, humiliotes in metallum damnantur.

In edirione Baſilienſi legitur, *Lege Iulia de vi publica & priuata*, rectius Pariſienſis, *lege Iulia de vi priuata*. quam lectionem & veterum librorum auctoritas, & quæ borum criminum reis hoc loco ſubiicitur pœna confirmat. Venit ea namque ex lege Iulia priuatotom, oon ex Iulia poblicorum: cum publicorum pœna ſit aquæ & ignis interdictio, priuatorum tertiæ partis bonotum publicatio, *l. 1. l. vlt. D. ad leg. Iul. de vi priu. l. hos accuſare §. omnibus, D. de accuſ.* &, vt ex hoc loco, & *l. quoniam, C. ad leg. Iul. de vi pub.* colligitur, relegatio. Ergo lege Iulia de vi priuata tenetur, qui quem armatis hominibus poſſeſſione, domo,
B agro, villa deiecerit, expugnauerit, obſederit, incluſerit, vel vt id fieret bomioes commodauetit, qoi cœtu, concurſu (ſic hunc locum emendaui ex *l. 5. D. ad leg. Iul. de vi pub.*) incendium fecerit, qui funus diripuerit, diſtraxerit, ſepeliri prohibuetit: qui cum telo in foro, coocione, comitio fuerit, qui templa, portaſve vrbis armatis obſederit, tenoerit, occupauerit. Hi omnes, vt Paulus ait, pœna legis Iuliæ priuatorum coërcentur. Sed alij pœnam Iuliæ publicorum ſtatuont, *l. 3. 4. 5. 10. D. ad leg. Iul. de vi pub.* & generaliter vim armatam vim publicam definiunt. Ita bæc Pauli ſententia ſubruitur: niſi dicamus legem Iuliam de vi publica ſimilem omnino fuiſſe Valetus, & vt in huius tituli principio Paulus noſter expoſuit, pœnam initio ſanxiſſe tantum aduerſus publicarum perſona-
C rum, id eſt, magiſtratuum in ciues Romanos immoderatam vim. Lege autem Iulia de vi priuata, pœnam eſſe ſancitam aduerſus priuatorum vim. Et ſaoe ſicut eodem interdicto vis facta coooocatis armatiſque homioibus compreheoditur, vt ſupra tit. 6. oſtendimus, cut ſicut vis facta conuocatis hominibus legi Iuliæ de vi priuata ſobiicitur, *l. 2. 4. 5. D. ad leg. Iul. de vi priu.* non ſubiicietur etiam ea quæ armatis hominibus infertur? Verum fuit ſæpe vel conſtitutionibus, vel Senatuſconſultis legibus Iuliis derogatum, obrogatum, ſubrogatum: nec vlla fere lex publicorum iudiciorum ſyncera remanſit: ſed retento ſolo legis oomine, ei aptata ſunt quæcumque poſtea aliæ vel leges, vel cooſtitutiones inoexerant. Sic factum eſt, vt omnis vis
D armata ad pœnam legis Iuliæ publicorum redigeretur. Conſequens vero eſt, vt ea quoque ad legem Iuliam publicorum redigatur, quæ fit conuocatis hominibus ſine armis: quandoqoidem hæc, vt diximus, quaſi paria cooiuogi ſolent, conuocatis armatiſve hominibus. Si quis igitur vim fecerit conuocatis bomioibus, ei vtriuſque legis crimen obiici poteſt: quod fieri qoandoque ex eodem facto oſtendit, *l. ſi præſes, D. de pœn.* Atque ideo in Pandectis hæc verba, *Hac lege tenetur, qui conuocatis hominibus vim fecerit, quo quis verberetur, pulſetur, neque homo occiſus ſit*, tam ſub titulo De vi publica, quam ſub eo qui eſt De vi priuata, reperiuntur. Illud notandum eſt, quod hic Paulus ait, lege Iulia illum etiam teneri, qui eum cui aqua & igni interdictum eſt, receperit, celaoerit, tenoerit: inter-
E dicitur enim & aqua ſimul & igni, & tecto. Cic. pro domo ſua: *Id non ademptione*, inquit, *ciuitatis, ſed tecti, & aquæ, & ignis interdictione faciebant.* Appianus t. bel. ciu. ἐν τέλει, & Plutarchus in Metello.

IV. Creditor chirographarius, ſi ſine iuſſu præſidis per vim debitoris ſui pignora cum non habuerit obligata acceperit, in legem Iuliam de vi priuata committit. Fiduciam vero & pignora apud ſe depoſita perſequi & ſine auctoritate iudicis vindicare non prohibetur.

Creditor aut chirographarius eſt aut pignetaticius. Chirographarius ſi bona debitoris ſine iodicis auctoritate occupauerit, incidit in pœnam legis Iuliæ priuatorum ſupra lib. 2. tit. 14. *l. in poſſeſſionem, C. ad leg. Iul. de vi pub. l. vlt. D. ad leg. Iul. de vi priu.* ex decreto D. Marci, vt Iuſtinianus tradit in *Nou. 60.* Pigneraticius ſi fiduciam ſiue pignora ſine iodice abſtulerit, & occupauerit, non incidit io legem Iuliam, *l. 3. C. de pig.* Dico fiduciam & pignora: nam bypothecas ſi per vim auferat, credo eum teneri lege Iulia, *l. 3. C. vi bon. rapt.*

XXV.

Ad legem Juliam Peculatus.

1. SI quis fiſcalem pecuniam attrectauerit, ſubripuerit, mutauerit, ſeu in ſuos vſus conuerterit, in quadruplum eius pecuniæ, quam ſuſtulit, condemnatur.

Peculatus eſt furtum pecuniæ publicæ vel fiſcalis. Huius legis pœna primum fuit litis æſtimatio in quadrup. *l. pen. D. eod. tit. l. 1. C. eod.* tum deportatio, deinde vltimom ſupplicium.

XXVI.

Ad legem Juliam Repetundarum.

1. IVDICES pedanei ſi pecunia corrupti dicantur, plerumque à præſide aut curia ſubmouentur, aut in exilium mittuntur, aut ad tempus relegantur.

Hac lege damnantor magiſtratus, aut iudices pedanei, aot officiales qui pecunias à priuatis extorſerunt. Damnari pecuniam in quadruplum plerumque reddunt his à quibus acceperunt, *l. 1. C. eod. tit.* & hoc amplius extra ordinem puniuntur, vel exilio, vt & olim obtiouiſſe Aſconius ſigoificat in 2. Verr. vel relegatione, vel ordinis amotione, vel duriori pœoa, *l. 7. §. vlt. D. eod. tit.* Extat bæc ſenteotia in *l. ſi quis aliquid §. iudices, D. de pœn.* Recte autem Anianus hoc loco pedaneos interpretatur iudices delegatos, qui ideo pedanei dicuntur, quod non ſint à tribunalibus, vel ſellis curulibus, ſed ab inferioribus ſubſelliis.

XXVII.

Ad legem Juliam Maieſtatis.

1. LEGE Iulia maieſtatis tenetur is, cuius ope conſilio aduerſus Imperatorem vel Remp. arma mota ſunt, exercituſve eius in inſidias deductus eſt, quive iniuſſu Imperatoris bellum geſſerit, delectumve habuerit, exercitum comparauerit, ſollicitauerit, deſeruerit Imperatorem. His antea in perpetuum igni & aqua interdicebatur, nunc vero humiliores beſtiis obiiciuntur, vel viui exuruntur: honeſtiores capite puniuntur. Quod crimen non ſolum facto, ſed & verbis impiis maxime exacerbatur.

Hac lege damnans aqua & igni interdicebatur, vt & Cicero ſcribit Philip. 1. Hodie ſi humiliores ſint aut comburuntur, aut beſtiis obiiciuntur: honeſtiores capite puniuntur. Eſt autem iudicium de maieſtate duplex, Perduellionis, & maieſtatis, *l. vlt. D. ad leg. Iul. mai.* Rurſus aut de facto aliquo eſt, aut de maledi-

ѐto: nec eoim facto tantum hoc crimen, ſed etiam A verbis impiis, & maledictis maxime exacerbatur, vt Paulus ait: idemque proſſus, vt opinor, Modeſtious ſcripſerat in *l. 7. §. vlt. D. ad leg. Iul. maieſt.* Sed quia ex maledicto non contrahi crimen maieſtatis poſtea conſtitutum eſt, conſtitutioque relata in Codicem Iuſtiniani, *l. 1. C. ſi quis Imp. mal.* ideo Modeſtini verba ſic Tribonianus immutauit, *Crimen maieſtatis, facto, vel violatis ſtatuis vel imaginibus maxime exacerbatur.* Haud tamen perite, cum factum ſatis violatas ſtatuas comprehenderet. Illa etiam quæ addita ſunt verba, *in milites*, non recipio.

II. In reum maieſtatis inquiri prius conuenit, quibus opibus, qua factione, quibus hoc auctoribus fecerit. Tanti enim criminis reus non ob- B tentu adulationis alicuius, ſed ipſius admiſſi cauſa puniendus eſt. Et ideo cum de eo quæritur, nulla dignitas à tormentis excipitur.

Diligenter inquirendum eſt de obiecto crimine maieſtatis, nec niſi re vera quis contra maieſtatem aliquid admiſerit, arripienda eſt quæuis occaſio eiuſmodi ad adulandum principem, *l. famoſi §. hoc tamen, D. ad leg. Iul maieſt.* Adeo autem graue eſt hoc crimen, vt cum de eo quæritur, nulla dignitas à tormentis excipiatur, *l. 3. & 4. C. eod.* Ammianus Marcel. lib. XIX. *Vbi maieſtas pulſata defenditur, à quæſtionibus vel cruentis nullam Corneliæ leges exemere fortunam.* Chryſoſtomus hom. 12. ἵνα ἂν ᾖ τυραννῶν, ἀξίωμα οὐδὲν ὠφελεῖ. C Ait Corneliæ leges, quoniam & de maieſtate leges tulit Cornelius Sulla, ſicut de parricidio, falſo, ſicariis, veneficis, iniuriis, repetundis.

XXVIII.

Ad legem Iuliam ambitus.

I. PETITVRVS magiſtratum, vel prouinciæ ſacerdotium, ſi turbam ſuffragiorum cauſa conduxerit, conuictus, vt vis publicæ reus, in inſulam deportatur.

Lege Iulia ambitus tenebantur, qui populi Rom. D ſuffragia coëmebant. Quæ lex hodie ceſſat, quoniam nulla habentur comitia, omni belli & pacis iure in principem collato. Sed ad inſtar legis Iuliæ ex S. C. tenetur is, qui in municipiis Duumuiratum, vel ſacerdotium, vtputa Alytarchiam, corruptis decurionum ſuffragiis, petit, *l. 1. D. de leg. Iul. amb.* Qui ſi & in eam rem multitudinem conuocauerit, etiam lege Iulia de vi publica tenebitur, vt hic Paulus tradit.

XXIX.

* *Ad legem Fabiam.*

I. LEGE Fabia tenetur, qui ciuem Roma- E num ingenuum, libertinum, ſeruumve alienum celauerit, vendiderit, vinxerit, comparauerit. Et olim quidem huius legis pœna ſummaria fuit, ſed tranſlata eſt cognitio in Præfectos vrbis, itemque Præſidis prouinciæ extra ordinem meruit animaduerſionem. Ideoque humiliores aut in metallum damnantur aut in crucem tolluntur, honeſtiores, adempta dimidia parte bonorum in perpetuum relegantur.

II. Si ſeruus, ſciente domino alienum ſubtraxerit, vendiderit, celauerit, in ipſum dominum animaduertitur. Quod id ignorante domino commiſerit in metallum datur.

XXX.

De pœnis militum.

I. SI pecunia accepta miles cuſtodiam dimiſerit, capite puniendus eſt. Et certe quæritur cuius criminis reus dimiſſus eſſe videatur.

Plerumque rei à militibus cuſtodiuntur. Hi vero ſi cuſtodias, id eſt, reos pecunia accepta dimiſerint, capite puniuntur, aut, vt adiicitur in *l. vlt. D. de cuſt. reor.* in extremum militiæ gradum, vtputa in funditorum auxilia tranſcribuntur, pro modo ſcilicet delicti, cuius ij qui dimiſſi ſunt, rei delati erant.

II. Qui cuſtodiam militi proſequenti magna manu excuſſerint, capite puniuntur.

Cuſtodiæ plerumque ſub proſecutione militum ad congruum iudicem remittuntur: has ſi qui proſecutoribus excuſſerint manu facta, capite puniuntur.

* III. Qui[a] metu criminis, in quo iam reus fuerat poſtulatus, nomen militiæ dedit, ſtatim ſacramento ſoluendus eſt.

* IV. Miles turbator pacis capite punitur.

[a] Hæ duæ ſent ſunt in l. 16. D. de re milit.

XXXI.

Quando appellandum ſit.

I. QVOTIENS iuſiurandum poſtulatur, eo tempore appellandum eſt, quo defertur, non quo iuratur.

Poſt iuſiurandum in litem ſecuta ſententia appellari poteſt, *l. vlt. §. 1. D. de appel.* Idemque eſt in omni iureiurando iudiciali, id eſt, quod ex ſola auctoritate iudicis venit. Res enim iudicari potius, quam iureiurando tranſigi videtur. At poſt iuſiurandum quod ego quidem appello neceſſarium, id eſt, quod in iudicio defertur ab aduerſario, appellari non poteſt, quia & id, ſicut voluntarium ex conuentione proficiſcitur, *l. qui iuraſſe §. vlt. l. & ſi ſeruus, l. vlt. D. de iureiur.* nec ſequi ſententia ſolet. Poſt delatum autem ab aduerſario iuſiurandum, ſi ſententia definitiua iudex eum, cui delatum eſt iuſiurandum, iurare iuſſerit, & ſecundum eum ſe litem dare pronuntiauerit: verbi gratia ſi pecuniam is ſibi deberi iurauerit, appellatio interponi poteſt: quod aliqua ex parte Iuſtinianus corrigit in *l. generaliter, C. de reb. cred.*

XXXII.

De cautionibus, & pœnis appellationum.

I. NE liberum quis & ſolutum haberet arbitrium retractandæ, & reuocandæ ſententiæ, & pœnæ, & tempora appellatoribus præſtituta ſunt. Et niſi iuſte appellauerint, tempora ad cauendum in pœna appellationis præſtituta ſunt. Igitur morans eo in loco vbi appellauit, cauere debet, vt ex die acceptarum litterarum continui quinque dies computentur. Si vero longius, ſalua dinumeratione integri quinque dies cum eo ipſo quo litteras acceperit, computantur.

A

Appellatione interpoſitâ, intra diem quintum petendi & accipiendi ſunt apoſtoli, vt inſi a tit prox. dicemus Rurſus ex die acceptorum apoſtolorum, intra diem quintum præſens, ni iuſte appellauerit, ſponſionem facere, & de certa pœna recte cauere debet Abſens quoque intra eum diem cauere debet eum ſuperuenerit. Itineri autem faciendo in vicena millia paſſuum daotur ei dies ſinguli Sed hoc cautionis genus hodie ſublatum eſt, *l. eos § vlt. C de appel.* Anianus, & Gratianus errant, dum hanc ſententiam accipiunt, de die intra quem interponenda appellatio eſt. Interponenda enim eſt intra biduum, aut triduum. *Integri.* Forſitan rectius, *itineri.*

B

II. Ne quis in captionem verborum in cauendo incidat, expeditiſſimum eſt pœnam ipſam, vel quid aliud pro ea deponere. Neceſſe enim non habet ſponſorem quis vel fideiuſſorem dare, aut præſentem eſſe Sed ſi contra eum fuerit pronuntiatum, perdit quod depoſuit.

Hæc cautio perſonas noo deſiderat pro ſe interuenientium. Poteſt enim quis in vicem cautionis, pecuniæ, vel pignorum depoſitione fungi: idque expeditios eſt. Nec tamen æque receptum eſt in prætoriis ſtipulationibus, *l. 7 D. de præt. ſtipul.* Ipſe enim repromittere neceſſe non habet: Illa enim depoſitio ſufficit, quæ victo appellatore, non vt ſacramentum olim ad ærarium redibit, ſed quemadmodum proxima ſententia indicat, indemnitati aduerſarij per eum conſuletur.

C

III. Quotiens in pœna appellationis cauetur, tam vnus, quam plures fideiuſſores, ſi idonei ſunt, dari poſſunt. Sufficit enim etiam per vnum idoneum indemnitati pœna conſuli.

Hæc appellationis cautio voo fideiuſſore contenta eſt, modo ſi idoneus ſit, quod & in omoibus ſatiſdationibus admittendum reor.

IV. Si plures appellant, vna cautio ſufficit: & ſi vnus caueat, omnibus vincit.

In communi cauſa vnus libellus, vna appellatio, vna cautio ſufficit: & hanc, ſi vnus præſtiterit, omoibus vincit, & viocitur. Immo & plerumque ſi vnus tantum appellauerit, omnibus vincit, licet non omnes videantur appellaſſe, *l. 3. l. ſi qui ſeparatim §. vlt. D. de app.*

D

V. Cum à pluribus ſententiis prouocatur, ſingulæ cautiones exigendæ ſunt, & de ſingulis pœnis ſpondendum eſt.

Si in vna cauſa duplex ſenteotia feratur, duplex appellatio neceſſaria eſt, *l. cum in vna . . de appel.* Ergo & duplex cautio. Sed, vt initio admoouimus, hæc cautio ſublata eſt.

VI. Modus pœnæ, in qua quis cauere debet, ſpecialiter in cautione exprimendus eſt, vt ſciat in qua ſtipulatio committatur. Aliter enim recte cauiſſe non videtur.

E

Si omiſſa depoſitione, de qua ſuperios actum eſt, appellator malit cauere, in cauoone certam ſummam debet comprehendere. Quod & in ſtipulationibus prætoriis, quæ quanti ea res eſt promiſſionem habent, expeditios eſt, *l. vlt. D. de præt. ſtip.*

VII. Aſſertor ſi prouocet, in eiuſmodi tertiam cauere debet, quanti cauſa æſtimata eſt.

Thalelæus notat in tit. de aſſer tol aſſertorem olim obnoxium fuiſſe dandæ pro ſeruo cautionis. Certe ſi appellauerit, auctore Paulo, in eius quaotitatis tertiam pro ſeruo cauere debet, quanti lis æſtimata eſt. De aſſertore diximus in huius libri tit. 1.

A

* VIII. In omnibus pecuniariis cauſis magis eſt vt in tertiam partem eius pecuniæ caueatur.

XXXIII.

De litteris dimiſſoriis.

I. AB eo à quo appellatum eſt, ad eum, qui de appellatione cogniturus eſt, litteræ dimiſſoriæ diriguntur, quæ vulgo Apoſtoli appellantur, quorum poſtulatio, & acceptio intra quintum diem ex officio facienda eſt.

B

Dimiſſoriæ litteræ ſunt, per quas is à qoo appellatum eſt, cauſam ad eum, qui appellatus eſt, tranſmittat, quæ vulgo Apoſtoli dicuntur, *l. Lucius, D. de iu. fiſc. l. 1. D. de libel. dimiſ.* Petebantur, accipiebantur, & reddebantur intra diem quintom ex interpoſita appellatione. Sed ex conſtitutiooe Imperatorum, etiam non peteote appellatore, ſine aliqua dilatiooe à iudice dantur, *l. eos §. vlt. C. de appell.*

II. Qui intra tempora præſtituta dimiſſorias non poſtulauerit, vel acceperit, vel reddiderit, præſcriptione ab agendo ſubmouetur.

C

Qui intra conſtitutum diem Apoſtolos noo petiit, accepit, reddidit, repellitur præſcriptione. Et hæc caoſa eſt, cur in libro ſingulari de præſcriptionibus Modeſtinus de Apoſtolis tractaoerit, *l. dimiſſoria. D. de verb. ſign.* Credo autem intra quintum diem & petendos, & accipiendos, & reddendos Apoſtolos fuiſſe, ſalua ſemper abſentibus pro ratione itineris dierum dinumeratiooe. Quamobrem quod in quibuſdam libris in extremo huius ſententiæ additum eſt, *Et pœnam appellationis inferre cogitur*, non probo. Nam hanc pœnam is tantum ſolet promittere, qui Apoſtolos accepit, & reddidit, computans ex die Apoſtolorum acceptorum & redditorum pœoæ promittendæ quinque diebus.

XXXIV.

De reddendis cauſis appellationum.

D

I. MERITVM appellationis cauſæ capitalis, & ipſam rationem ſtatus non niſi per noſmetipſos proſequi poſſumus. Nemo enim abſens aut duci in ſeruitutem poteſt, aut damnati.

Vt cauſam capitalem reos per procoratorem agere oon poteſt, ita nec appellationem, *l. 1. D. an per al. cauſ. app. red. poſſ* Idemqoe iuris eſt in cauſa ſtatus, ne quis abſens in ſeruitutem ducatur Iuſtinianos tamen in *l. 1. C. de aſſert. toll* ei qui ex libertate in ſeruitutem vocatur procuratorem dare permittit, non etiam ei qui ex ſeruiture vocatur io libertatem: atque ita huic Pauli ſententiæ derogatum eſt.

E

II. Moratorias appellationes, & eas quæ ab executoribus & confeſſis fiunt, recipi non placuit.

Moratoria ſiue fruſtratoria appellatio non recipitur, qualis eſt ea quam manifeſti, confeſſi, & conuicti interponont. Reo enim confitente certa res eſt, certa lex. A lege autem certa non poteſt appellari: & hoc eſt quod dicitur, à pœna non appellari, *l. ſi qua pœna, . de verb. ſig.* ordinaria ſcilicet Hodie quia pœnæ omnes extraordinariæ ſunt, etiam confeſſi à pœna ſi appellauerint, audientur. Item moratoria eſt appellatio, quæ ideo interpooitur, ne pignus diſtrahatur,

hatur, vt moratoria cautio, *l. vlt. D. de appell. rec. l. cum poſſeſſor, D. de cenſibus.* vel ne cauſa reſtitutionis agatur, *l. intra, D. de minorib.* Ab executione quoque ſera aut moratoria eſt appellatio, ideoque non recipitur, *l. ab executione, C. quor. appell. non recip.* A

III. Eum qui appellat, cum conuitio ipſius iudicis appellare non oportet: ideoque quod ita factum eſt, arbitrio principis vindicatur.

Is qui cum conuitio à iudice prouocat principem, arbitrio principis coërcetur. Diximus de hac re ſup. tit. *De iniur.*

XXXV.

Poſt prouocationem quid obſeruandum ſit. B

I. QVOTIENS poſſeſſor appellat, fructus medij temporis deponi conuenit. Quod ſi petitor prouocet, fructus in cauſa depoſiti eſſe non poſſunt, nec recte eorum nomine ſatiſdatio poſtulatur.

Si poſſeſſor condemnatus appellauerit, fructus ſequeſtro deponuntur, *l. ab executione, C. quor. appel. non rec.* Symmachus in epiſtolis: Interea conſtitutionis memor ſequeſtraui mobilia, fructuſque præcepi, ne temporis vſurpatio abutatur indebitis. Petitore condemnato huic fructuum ſequeſtrationi locus eſſe non poteſt, niſi populitentur ab aduerſario, vt ait *l. imperatores §. vlt. D. de app.* Sed neque quicquam eorum nomine petitor qui appellauit, cauere debet.

II. Si propter prædia vrbana, vel mancipia appelletur, penſiones eorum, vel mercedes, vecturæ etiam, ſi de naui agatur, deponi ſolent.

Superior ſententia eſt de prædiis ruſticis: hæc de vrbanis, & rebus mobilibus. Omnium autem harum rerum fructus ex conſtitutionibus, poſſeſſore damnato, ſequeſtrantur.

XXXVI.

De meritis appellationum. B

I. OMNIMODO probandum eſt, vt quotiens iniuſta appellatio pronunciatur, ſumptus, quos, dum ſequeretur aduerſarius, impendit, reddere cogatur, non ſimplos, ſed quadruplos.

Eſt hoc in cauſis appellationum proprium, vt appellator victus ſumptus victori reddat in quadruplum: Quod videtur abrogari *l. 3. C. de fruct. & lit. exp.* Antea legebatur, *Omnimodo puniendum*, alias, *ponendum*: emendaui, *probandum.*

FINIS INTERPRETATIONVM IACOBI CVIACII in Iulij Pauli Sententiarum libros quinque.

IACOBI CVIACII IC.
DE DIVERSIS TEMPORVM
PRÆSCRIPTIONIBVS ET TERMINIS
ΠΡΑΓΜΑΤΕΙΑ.

VARIA præſcriptionum terminorumque genera recenſere conſtitui, exemplum ſequutus cum Latinorum Dyni & Oldendorpij, tum Euſtathij Græci anteceſſoris, qui ea de re libros conſcripſerunt: Latini hac inſcriptione, De præſcriptionibus, non ſatis conſiderate, cum plus polliceatur inſcriptio quam liber contineat. Inſcriptio eſt, De exceptionibus. nihil enim aliud eſt præſcriptio quàm exceptio: hinc Tertulliani liber de præſcriptionibus, id eſt, de exceptionibus & defenſionibus aduerſus hæreticos. Dicuntur etiam ſubſcriptiones auctore Chariſio libr. 11. hinc lib. 11. βασιλικῶν tit. 5. ᾗ ὑπογραφὰς ἐξεβαλλέτω. Liber autem illorum eſt de vna tantum præſcriptionum ſpecie, id eſt, de exceptionibus temporalibus. Rurſus, non de præſcriptionibus tantum, ſed & de terminis. Terminum voco quod Græci προθεσμίαν, quod determinationem Vlpian. *l. 15. §. vlt. de teſtam. milit.* quodque ita definiunt, προθεσμία, ἡ ῥητὴ ἢ τεταγμένη ἡμέρα εἰς τόδε τι, ἡ παρὰ ἰταλοῖς λέγεται τέρμινος, in libro, αἱ παρεγχαραττόμεναι λέξεις ἐμφαινομέναι ἐν τοῖς νόμοις. Rectius in Pandectis, *De diuerſis temporalibus præſcriptionibus, & de acceſſionibus poſſeſſionum.* Sic legendum. quod Græci confirmant, qui ita vertunt, περὶ διαφορῶν προθεσμιῶν παραγραφῶν ἢ προσθέσεων κατοχῶν. Duo namque eo titulo tractantur, temporum exceptiones, & temporum coniunctiones ſiue continuationes, quæ acceſſiones dicuntur interruptionibus temporum contrariæ. Rectius item Euſtathius ita ſuum librum inſcripſit: περὶ χρονικῶν διαστημάτων ἀπὸ ῥοπῆς ἕως αἰῶνος βιβλ., vel vt alij habent, περὶ χρόνων καὶ προθεσμίας ἀπὸ ῥοπῆς ἕως τοῦ αἰῶνος βιβλ., quo etiam vberius diligentiuſque quam Latini hac de re tractat, diſtinctione titulorum adhibita, vt & Dynus fecit. Ac primus quidem titulus eſt de momento. Alij ſunt de horis, diebus, menſibus, annis, & poſtremus de tempore infinito.

De momento. CAP. I.

MOMENTVM accipiunt iuris auctores pro atomo, vt cum id quod filiusfam. adquirit, ſcribunt ne momento quidem in eius perſona conſiſtere, & confeſtim patri adquiri, *l. placet, de adq. her.* id eſt, ἐν ἀτόμῳ. Tertull. de reſurrectione carnis, *Cum in atomo, in momentaneo oculi motu.* Hieron. ad Mineruium.

A *In atomo & in puncto temporis & momento.* In articulo, *l. 3. C. de off. com. rer. priu.* & in No. Maioriani De bonis caducis, *ordinatis in articulo palatinis.* Accipiunt & momentum ἐν πλάτει pro latiore quodam temporis ſpatio, *l. pen. de cond. tri.* vbi mortis tempus, quod eſt momentaneum, latius accipitur. & pro hora fere interdum, *l. 3. §. minorem, ſup. de minor.* & ob id non male inter exempla momenti primo loco Græci proponunt *l. ter enixa, inf. de ver ſign.* quæ eam quoque ter enixam videri ait, quæ vno fœtu tergeminos peperit. quod non fit ἐν ἀτόμῳ, momento tamen fit. quæ res dubitationem faciebat, num videretur ter enixa quæ

B momento ter eſſet enixa. Secundo aliud exemplum proponunt ex *l. 15. & 16. de ſta. hom.* Ancilla teſtamento manumiſſa eſt ſub condicione, ſi tres peperiſſet. Peperit vnum, poſtea tergeminos, vel peperit duos primum, & poſtea geminos. vel etiam finge, cum nondum peperiſſet, vno partu peperit quatuor geminos, quartus liber naſcetur quaſi ex matre libera. Momentum breue temporis quod intercedit inter tertium & quartum partum, quarto largitur libertatem. Atqui, vt Athanaſius adnotat, accidit aliquando vt inter vnum & alterum partum intercederent dies XL. *l. 3. ſi pars her. pet.* An igitur dies XL. accipiemus pro mo-

C mento? Minime vero. Id enim accidit ἐκ παραδόξου, & ideo conſiderationis noſtræ non eſt. Similiter vero vt oſtenditur in eadem *l. 15.* ancilla manumiſſa ſub condicione, Si dederit Titio, vel heredi x. liberum parit, ſi eo momento quo parit, per alium dederit x. quaſi impleta condicione. Tertio illud de momento adnotant, quod proditum eſt edicto prætoris, & lege Iulia de adulteriis, annorum XXV. tempus computari à momento in momentum, *l. 3. § minorem, de minor. l. ſi maritus §. lex Iulia, ad leg. Iul. de adult.* quod & in tempore perſonalium actionum locum habet, *l. 5. de obl. & act.* & in nuptiis auctore Iuſtiniano *Nou.* C. &

D Leone *Nou.* LXXIV. Eſt vero ea computatio naturalis à momento ad momentum, vel à ſigno ad ſignum. Alia eſt ciuilis, quoties non à momento in momentum, ſed à die in diem annus computatur, quod fit in lege Ælia Sentia, cum quæritur de minore XX. annis, & in XII. cum quæritur de vſucapione, & in lege Iulia & Papia cum quæritur de anniculo, *l. anniculus, inf. de ver. ſign. l. 1. ſup. de manum. l. in vſucapione, ſup. de vſur. & vſuc.* & in pleriſque aliis cauſis. Aliquando annus à die ſtatim computatur, vt ſi dixeris XIV. annorum eſſe eum, qui nunc primum eſt ingreſ-

ſus annum XIV. qua de re in *l. qui ſilium §. Fabius, ſup. ad Treb.* Quarto notandum de momento, eum etiam qui momento tantum poſſedit rem quam bona fide emit à non domino, habere actionem Publicianam, *l. cum ſponſus §. vlt. de Publ. in rem act.* Hæc actio datur bona fide poſſeſſori, qui poſſeſſionem amiſit nondum impleta vſucapione. Seruorum vſucapio erat olim annus, & ideo Publiciana competebat de infante ſeruo nondum anniculo, vt eſt ſcriptum in *d. l. cum ſponſus §. pen.* quod eſt certiſſimum veſtigium iuris antiqui: namque nondum anniculo, id eſt, nondum vſucapto. Quinto ad momenti titulum pertinet etiam quæſtio de pariter mortuis. Pariter enim ſic accipitur, eodem momento, de qua in *l. ſi in emptione §. vlt. de contr. empt. l. qui duos, l. quod de pariter, de reb. dub.* B Sexto notant, condiciones eſſe quaſdam, quæ vltimo moriendi momento impleri poſſunt, veluti ſi x. dederit, ideoque filius heres inſtitutus ſub ea condicione, heres extitiſſe videtur, ſi ab moriente alius eius nomine dederit, *l. vlt. de cond. inſtit. l. 4. de her. inſt. l. 15. ſup. de ſta. hom.* Septimo notant vſumfructum patri non adquiri, ſi quis donauerit filiofa. ſeruum vt ſtatim eum manumittat: quia eodem momento adquiritur filio, & liber fit. Momentarius vſusfructus non eſt vſusfructus, *l. vlt. §. vlt. C. de bon. quæ lib. adq.* Similiter ſi quis donauerit filiofa. ſub condicione vt creditori ſoluat & ſoluerit, videtur à donatore eodem momento pecunia profecta ad creditorem, & fiunt nummi accipientis, nec quidquam adquiritur patri, *l. ſed & ſi paterfam. §. 1. ad Maced.* C Octauo, colonos inhærere glebis, id eſt, agriculturæ, vt ne puncto quidem temporis longius abduci poſſint, *l. colonos, C. de agric. & cenſ.* Punctum accipiunt pro momento. Quidam tamen alij differentiam faciunt inter puncta, momenta, vncias, atomos. Nono, ad momentum pertinere putant, quod traditur in *l. ſi filiusfam. ad Maced.* Si filiusfam. accepta mutua pecunia quaſi mandato patris ſcribat ad patrem vt eam ſoluat, pater debet continuo, ſi nomen improbat, interponere teſtationem contrariæ voluntatis. Continuo accipiunt pro momento, quo exemplo poſſent adiici innumera. Sed interdum Continuo ſiue Confeſtim accipitur latius, veluti pro duabus horis, vt cum dicitur, vim vi eſſe confeſtim propellendam, quod eſt expreſſum lib. LX. D Βασιλικῶν, vt notauimus V. Obſeruationum. Interdum pro triduo, *l. vlt. C. de err. aduoc. l. vlt. C. de iudic.* Præterea ideo Græci vtuntur iis exemplis, in quibus eſt Continuo, vel Pariter, quod libri Βασιλικῶν habeant ἐν ῥοπῇ. Poteſt & iis quæ tradita ſunt de momento adiici *l. cum prætor, de diu. reg. iur. l. in numerationibus, de ſolut. l. continuus, in princ. de ver. obl. l. 3. §. 1. Quod vi aut clam.* & aliæ complures, & quæ de momenti interdicto ſunt prodita, quod & πρὸς ῥοπὴν interdictum Græci appellant.

De Hora. Cap. II.

De hora hoc primum Euſtathius tradit, Si alia hora pater ſibi, alia filio impuberi teſtamentum, E id eſt, pupillarem ſubſtitutionem fecerit adhibitis teſtibus quinque, valere pupillarem ſubſtitutionem, nec teſtamentum paternum rumpere, ſine quo conſiſtere non poteſt, *l. ſi quis eum §. 1. de vul. ſubſt.* Dicit teſtibus quinque ſecundum *Nou. Leonis.* nam antea exigebantur teſtes VII. deinde profert *l. 2. de ver. ſign.* quæ expoſita vrbis definitione, poſtea maiorem partem diei ait eſſe ſeptem horarum primarum, non ſupremarum. Dies naturalis, id eſt, lux conſtabat horis XII. quocunque anni tempore. Nox item. quæ tamen augmentum & deminutionem recipiebant augeſcente vel decreſcente die aut nocte, quod expoſuit Aldus ele-A ganter in Columellam. Cum igitur dies naturalis ſit horarum XII. media diei pars eſt horarum ſex. Hora ſexta meridies. & conſequenter maior diei pars horarum VII. Sed vtrum primarum an ſupremarum? Sane primarum, vel quia recentes & integri mane libentius homines dant ſe ad laborem, quam feſſi iam. Poſt meridiem longis diebus, etiam locatore inuito, his qui ſuas operas conduxerunt, adquieſcere & meridiari licet. quod receptum eſt arg. *l. medicus, de op. lib.* Vel potius, quia eis Romani litibus negotiiſque gerendis potiſſimum vacabant. Referendam autem eam legem puto ad Tribunum pl. & Prætorem ſuadente inſcriptione, quibus extra vrbem non erat ius abnoctandi, ſicut præſidi ius non eſt abnoctandi extra prouinciam, *l. illud, D. offic. præſ.* Abnoctaſſe videtur, ſi B nulla parte noctis in vrbe fuerit, non ſi maiore parte, veluti horis octo. Maior pars noctis eſt horarum octo vel ſeptem ſupremarum, quod paulo ante diem exſurgere homines ſoleant. Diei autem ſeptem primarum, quibus ſi abfuerit Prætor vel Tribunus extra vrbem, partem maiorem diei abfuiſſe dicetur. & ob id diei & vrbis definitionem iunxit, ſicut in *l. vrbana, eod. tit.* vrbanorum & pernoctationis. Eſt & dies ciuilis ſiue Romanus à media nocte ad inſequentem mediam noctem, qui conſtat horis XXIV. *l. more, De feriis.* qua ratione cum anni eorum qui teſtamenta faciunt, computentur à die ad diem, valere dicitur teſtamentum quod fecit quis pridie natalis ſui poſt mediam noctem, *l. 5. qui teſt. fac. poſſ.* In XII. tab. meridies C & ſolis ortus vel occaſus nominatur, veluti Ante meridiem cauſam coniicito, &c. Horæ non nominantur auctore Cenſorino in lib. de die natali, vt in aliis poſtea legibus, veluti lege Iulia de adulteriis, vt deprehenſum adulterum quem nolit aut non liceat occidere, retinere vir aut pater poſſit teſtandæ eius rei gratia horis XX. *l. capite, ad l. Iul. de adult.* quam XX. horarum præſcriptionem primo loco poſuit Dynus in ſuo libro de præſcriptionibus, Græci poſuerunt male ſub tit. De duobus diebus.

De Die. Cap. III.

Diem iam ſupra diuiſimus, horarum cuiuſque indicandarum cauſa, in naturalem & ciuilem. D Eſt & alia diuiſio dierum, in vtiles, & continuos, & ſeſſionum. Vtiles ſunt, quibus experiundi iuris ſui poteſtas eſt, *l. 1. de diu. temp. præſ.* quas vocant, χρησίμους, ea forma, qua & vtilem actionem plerumque χρησιμεύειν. Seſſionum quas vocant βηματικὰς, ſunt quibus prætor vel præſes ſedet pro tribunali, qui poſſunt non eſſe vtiles, *l. 2. quis ordo in bo. poſſ. ſeru. l. 5. §. ſatiſfactionis, vt in poſſ. leg.* Continui qui ſint notum eſt. De die hoc primum tradunt. Itineri faciendo in ſingulos dies Prætorem præſcribere XX. millia paſſuum ei, qui cauet iudicio ſiſti præter eum diem quo cauet, & in quem ſiſtere debet, *l. 1. ſi quis caut.* & in 1. Inſtitutione *tit. de excuſ. tut.* Primum librum Inſtitutionum, primam Inſtitutionem vocant: ſecundum, E ſecundam Inſtitutionem: tertium, tertiam Inſtitutionem. Sic & Theophilus loquitur. Ea temporis præſcriptio lege dari dicitur in *l. ſi cui in prouincia §. pen. Ex quibus cauſ. mai.* & ab Auſonio ad Theonem,

Millia bis nongenta iubet demenſio legum
Adnumerata reos per tot obire dies.

Id eſt, per dies XC. Sic legendum eſſe apud Auſonium me docuit Pet. Pithœus vir eruditiſſimus. At in cautione Iudicio ſiſti, ſicut diximus, in die ponenda ea dimenſio ſeruatur. Die non poſita, eius definitio remittitur ad virum bonum, ſicut fit in ſtipulatione Epheſi dari, *l. de die, Qui ſatiſd. cog.* Ante diem moriente eo qui ſiſti debuit, ſoluitur ſtipulatio, *l. 4.*

eod. tit. Secundo ſub eodem titulo De die notant, biduum interdum pro vno die computari ex *l. 3. §. minorem, De minor.* & ideo ei qui natus eſt biſſexto, priore vel poſteriore die diem natalem eſſe VI. Kal. Mar. anno ætatis XXV. quo non intercalatur: quem compleſſe oportet, vt videatur maior XXV. annorum. Sic & in aliis pleriſque cauſis biduum illud pro vno die habetur, in vſucapione, & in actione temporali, & in tempore conſtituto condemnatis, id eſt, in actione iudicati, non tamen in lege commiſſoria, & ita recte accipit Hugolinus *l. 2. De diuerſ. temp. præſc.* conſtituta differentia inter tempus legitimum & conuentionale. ita etiam Græci lib. 51. Βασιλικῶν tit. 3. Tertio notant, diebus dominicis præſides debere cuſtodias inuiſere, & curare vt commentarienſes eos tractent humaniter, eiſque niſi ſuo viuant, præbeant alimonia & lauacra, *l. iudices, C. de epiſc. audient.* Similiter conſtitutum eſt, vt epiſcopi viſitent cuſtodias κατὰ τετράδα, ἢ παρασκευήν, id eſt, Mercurij vel Veneris diebus, ſiue ſerui ſint ſiue liberi, vtque curent & moneant præſides ea exequi quæ legibus cauta ſunt de cuſtodia reorum: eis ceſſantibus, vt id deferant Imperatori. Ea conſtitutio fuit Græca, cuius pars deſideratur in tit. *C. de epiſc. aud.* Integra vero in *tit. de cuſt. reor.* Sententia extat lib. LX. Βασιλικῶν, quam inferius exponam commodiore loco. Partem quæ eſt *l. 22. de epiſc. aud.* quam habeo, ſubiiciam. Αὐτοκράτωρ Ἰουστινιανὸς Μηνᾷ ἐπάρχῳ πραιτωρίων. Οὐδένα ἐμβάλλεσθαι ἐν φυλακῇ δίχα προστάξεως τῶν κατὰ τὴν εὐδαίμονα ταύτην πόλιν, ἢ ἐν ἐπαρχίᾳ ἐνδόξων, ἢ περιβλέπτων, ἢ λαμπροτάτων ἀρχόντων, ἢ τῶν ἐν ταῖς πόλεσιν ἐκδίκων βουλόμεθα. ἐπὶ δὲ τῶν ἐμβληθέντων, ἢ ἐμβαλλομένων τοὺς θεοφιλεστάτους τῶν τόπων ἐπισκόπους μίαν ἑκάστης ἑβδομάδος ἡμέραν τὴν τετράδα, ἢ τὴν παρασκευὴν τοὺς ἐν ταῖς φυλακαῖς διερευνᾶσθαι. καὶ σὺν ἀκριβείᾳ μανθάνειν τὰς τῆς αὐτῶν κατοχῆς αἰτίας. καὶ εἴτε οἰκέται τυγχάνοιεν ὄντες, εἴτε ἐλεύθεροι, εἴτε ἐπὶ χρήμασιν, εἴτε ἐπὶ ἄλλοις ἐγκλήμασιν, εἴτε ἐπὶ φόνοις ἐμβεβλημένοι παρασκευάζειν τοὺς ἐνδοξοτάτους, καὶ περιβλέπτους, καὶ λαμπροτάτους ἄρχοντας, ταύτης τε τῆς ἐνδιδομένης πίστεως, καὶ τῶν ὑπαρχόντων ἐκεῖνα πράττειν ἐπ' αὐτοῖς ἅπερ ἡ πρὸς τοὺς ἐνδοξοτάτους ὑπάρχους περὶ τούτου καταπεμφθεῖσα θεία ἡμῶν διαγορεύει διάταξις ἀδείας διδομένης τοῖς κατὰ καιρὸν θεοφιλεστάτοις ἐπισκόποις εἴπερ ῥᾳθυμίαν ἴδοιεν γενομένην παρὰ τῶν κατὰ καιρὸν ἐνδοξοτάτων καὶ μεγαλοπρεπεστάτων, καὶ λαμπροτάτων ἀρχόντων, ἢ παρὰ τῶν πειθομένων αὐτοῖς τάξεων τοῦ ἡμ... μηνύειν εἰς τὸ ὑποπίπτον κατὰ τῶν ῥᾳθυμούντων ἐπεξελθεῖν κινοῦς. Dat XV. Kal. Febr. CP. Decio Coſ. Τετράδα καὶ παρασκευὴν interpretatus ſum Mercurij & Veneris recte. Petrus Alexandriæ can. 15. Τετράδα γὰρ καὶ παρασκευὴν νηστεύομεν, τὴν μὲν διὰ τὸ κατὰ τοῦ Χριστοῦ τῆς προδοσίας συμβούλιον, τὴν δὲ παρασκευὴν διὰ τὸ σωτήριον πάθος. Quarto notant, die Sabbati Iudæos non eſſe conueniendos, nullaque munera perſonalia, nullas angarias ab eis exigendas, *l. 12. C. de Iudæis.* Quinto, vt dies Paſchæ, & dies Natalis Domini & Epiphaniarum, qui & τῶν φώτων dicitur, ſint feriati ex *l. omnes, C. de feriis.* Idemque conſtituitur in diebus natalitiis vrbium, qualia fuere Parilia Romæ. Feriatos dies Græci vocant ἀπράκτους & ἀργὰς ἡμέρας. Sexto, vt is qui in diem debet, non niſi præterito eo die conueniatur, *§. omnis, Inſtit. de verb. obl.* Idemque eſſe in anno & menſe, *l. 27. & 42. de verb. obl.* Septimo, vt ſi eadem die duobus eadem res pignori obligetur, non ſit alter altero potior, ſed ſingulis in ſolidum res ſit obligata pro quantitate debiti, *l. ſi fundus, §. pen. de pig.* Horæ potiorem creditorem non faciunt. Sic *l. 6. in princip. de excuſ. tut.* Vltimo, vt ſi quis ipſo die latæ ſententiæ appellauerit inter acta viua voce, hoc ſufficiat etiamſi libellum non dederit, *l. 5. §. vlt. De appell.* Itemque eodem die iudicem conſequentia quæ deſunt ſententiæ ſupplere poſſe, vt ſi expenſarum condemnationem vel remiſſionem omiſerit. Sententiæ tenorem

A ne eo quidem ipſo die mutare poſſe, *l. Paulus, l. cum quærebatur, eod. tit.* quæ duo tantum exempla Dynus de die propoſuit. Adiecit & aliud Oldendorpius ex *l. Diuus, de reſt. in int.* Contumaciam purgari ſi quis poſt condemnationem eo ipſo die ſedentem Prætorem pro tribunali adierit. Eſt & aliud in *l. vnius §. pen. D. de quæſt. l. 1. de aq. quot. & æſt.*

De biduo. Cap. IV.

Ex Nou. XCV. primum notandum eſt, præſidem biduo antequam prouinciam ingrediatur, debere deceſſori ſuo amice ſcribere, vt ſibi officia mittat obuiam, qui & tum annonas publicas deſinet capere. Item conditionem ita datam, Illud facito in diebus, B nullo alio adiecto, in biduo impleri debere, *l. inter illam §. vlt. De ver. ſig.* Item ex *l. 1. C. de erog. mil. an.* militibus expeditionis tempore biduo buccelatum, vno die panem dari oportere, biduo carnem veruecinam, vno die lardum. Item ex *l. 1. C. de tract. & ſtat.* iis quibus dantur tractoriæ, id eſt, duplomata curſus publici cauſa, non eſſe ius ſtatiua habendi, id eſt, vllo loco conſidendi vltra biduum Item ex *l. ædiles 2. §. vendendi, de ædil. ed.* quod ſolum ſolus Dynus notauit ſub tempus venditionis ornata iumenta videri, quæ biduo ante venditionem ornata viſa ſunt. Sed peſſime eum §. interpretatur. Lex ait emptori dari actionem ex empto, qua perat ſibi tradi iumenta vti optime ornata fuerant vendendi cauſa, videlicet ſi in ipſa venC ditione ornata fuerint. nec enim de ornamentis aget, ſi biduo ante venditionem fuerint ornata, non in venditione ipſa. Hæc eſt eius §. ſententia. Dynus neſcio quid aduerſi & auerſi fingit, emptorem venditori opponere exceptionem bidui. quinimo opponet eam potius venditor emptori ornamenta petenti. Sed fortaſſe Dyni liber corruptus eſt, vt ſunt omnes omnium doctorum, ita fuere ſemper negligentius deſcripti & excuſi. Id etiam de biduo adiici poteſt, libello fieri appellationem intra biduum in propria cauſa, in aliena intra triduum ea die ſententiæ, *l. 1. §. biduum. quam. ap. ſit. l. eos §. ſin autem, C. de appel.* quod Græci prætermiſerunt. credo quia id Iuſtiniani Nou. 23. abrogauit.

D *De tribus & de quinque diebus.* Cap. V.

Interdictum de glande legenda competit vt tertio quoque die glandem legere liceat, quæ ex mea arbore decidit in tuum fundum, *l. 1. de glan. leg. l. Iulianus §. glans, ad exhib.* Errorem aduocati reum poſſe corrigere intra triduum, *l. vlt. C. de err. adu.* Eum qui recuſauit iudicem, intra triduum arbitrum eligere debere, *l. vlt. C. de iudic.* His perperam Dynus ſubiecit præſcriptionem dierum quinque, quam dicit obſtare ei, qui alium iudicio ſiſti promiſit, ſi eum ſiſtat poſt dies quinque, ea *l. & ſi poſt tres, ſi quis caut.* Non loquitur ea lex de quinque diebus potius, quam de pluribus vel paucioribus. Ait enim, *Et ſi poſt tres* E *aut quinque pluresve dies.* Non loquitur de eo qui alium ſiſti promiſit, qui generaliter euitat pœnam ſiſtendo poſt diem ea *l. ſancimus, C. de fideiuſſ.* ſed de eo qui ſe ipſum ſiſti promiſit, qui mora purgata non pœnam, ſed quanti ea res eſt, euitat. Præterea tantum abeſt vt repellat venientem poſt quinque dies, vt poſt plures dies venientem etiam admittat, ſi modo ius actoris ex mora deterius factum non ſit. qua de re diximus in *l. ſi inſulam, D. verb. obligat.* De diebus tamen quinque ſi quis exemplum requirat, eſt in *l. 1. C. de tract. & ſtat.*

De ſeptem & nouem diebus. Cap. VI.

ID inprimis cauetur *l. 1. C. de venation. ferar.* vt feræ quas doces ad principem tranſmittunt, ſeptem diebus duntaxat reſideant & alantur in ſingulis ciuitatibos. Equis præſcribuntur dies quinque in *l. 1. C. de tract. & ſtat.* Septem dies qui præcedunt quique ſequuntur diem Paſchæ, eſſe feriatos ex *l. omnes, C. de feriis.* quod Georgius in Chronographia, qui editus eſt perperam titulo Annalium Conſtantinopolens, Conſtantino tribuit. De nouem diebus hoc recte notator ex *Nouel. 115.* poſt mortem debitoris nouem diebus ceſſare exactionem creditorum, nec niſi poſt nouem dies à morte debitoris experiri eos poſſe cum he-
B redibus, qua tamen ex re temporalis eorum actio in periculum non cadet. Nouem illis diebus lugeri defunctum. Refertur etiam in *Nou. 133.* io onnum diem fieri μνήμας defunctorum. quod ex paganis ſumptum eſſe iis verbis Auguſt. declarat in quæſtionibus ſuper Geneſim: *Neſcio vtrum inueniatur alicui Sanctorum in ſcripturis celebratum eſſe luctum IX. dies, quod apud Latinos Nouendial appellant. Vnde mihi videntur ab hac conſuetudine prohibendi, ſi qui Chriſtianorum iſtum in mortuis ſuis numerum ſeruant, qui magis eſt in Gentilium conſuetudine.* Donatus in Phormione: *In nuptiis ſeptimus dies inſtaurationem voti habet, vt in funere nonus dies, quo parentalia concluduntur.*

De diebus decem. Cap. VII.

C HOc primum notant, tria edicta proponi in contumacem in ſingula intermiſſo ſpatio x. dierum, *l. 69. de iudic. l. properandum §. & ſi quidem, C. eod. l. vlt. C. de delat.* At Nou. 112. cuique edicto tribuit ſpatium XXX. dierum Secundo conſtitutum factum ſine die in decimum diem collatum videri, *l. promiſſor §. 1. de conſt. pec.* qua de re diximus in *l. 41. de verb. oblig.* Tertium pertinet ad appellationum lapſus, quorum extremus dies olim fatalis erat, pro quo Iuſtinianus præſcripſit decem dies, *l. vlt §. & cum antea, C. de tem. appel.* Quarto notandum, ſententiam arbitri aditi ſine compromiſſo confirmari ſilentio x. dierum, id eſt, niſi intra decem dies litigatores teſtentur ſe eius ſen-
D tentiæ non ſtare, *l. pen C. de rec. arb.* Similiter à ſententia iudicis appellandum eſt intra dies x. ſiue propria ſit ſiue aliena cauſa, *Nou. 23.* ſublato veteri iure de biduo & triduo, de quo diximus ſup. & in *Nou. 123.* vt is qui coram epiſcopo litigat cum clerico, monacho, vel aſcetria, à ſententia epiſcopi appellet præſidem intra dies x. & vt à præſide iterum non appelletur, ſi pronunciauerit iniuſte appellatum eſſe, vel contra vt appelletur. Sexto ex *Nou. 53.* ſi reus vocatus extra ſuum territorium iuſſu principis vel præfecti prætorio caueat iudicio ſiſti & pareat cautioni, actor vero non compareat, expectari actorem x. diebus, poſtea reum abſolui & inſtantiam conſumi, actorem expenſarum nomine condemnari, & incidere in pœnam. Septimo,
E à lata ſententia intra dies decem præfecto prætorio offerendum eſſe libellum retractandæ litis cauſa. quæ tamen res non remoratur executionem, ſi modo victor ſatiſdato caueat de reſtituenda re ſententia reſciſſa, *Nou. 119.* Libellus ille appellatur διαμαχικὸν, & in *Nou. 22.* διαμαχία, Gallice, *Requeſte ciuile, & propoſition d'erreur,* inter quæ tamen differentia eſt quædam. Hæc omnia Dynus prætermiſit, & proponit illud tantum de appellatione intra decem dies exponenda, & aliud ex *l. quod ſi nolit §. ſi quid, de ædil. edic.* ſummo errore, quandoquidem in eo non de x. ſed de LX. diebus agitur. Non debuit etiam Oldendorpius quaſi pertinentem ad cauſam decem dierum adferre *l. re-*

A *rum miſtura, de vſurp. & vſucap.* quæ quod de decem diebus, obiter & exempli tantum cauſa dicit.

De XV. *diebus.* Cap. VIII.

VT in pecuniariis cauſis teſtes euocati XV. tantum dies cogantur permanere in iudicio, *l. pen. C. de teſtib.* Vt XV. Paſchæ diebus ceſſet omnis debitorum publicorum & priuatorum exactio, *l. omnes, l. actus, C. de Feriis.*

De diebus XX. Cap. IX.

B QVod proponunt Initio eſt ex illa Conſtitutione Græca quæ deſideratur in *tit. de cuſtod. reor.* de qua diximus cap. 3. cuius integram ſententiam proponam hoc loco. Vt in vrbe regia nemo coniiciatur in carcerem ſine iuſſu maiorum iudicum, nec in prouinciis ſine iuſſu præſidum vel locorum defenſorum. Notandum quod de defenſoribus ait habere eos prehenſionem, *l. 7. C. de defen. ciuit.* curioſi, ſtationarij curagendarij non item, *l. 1. C. de curioſis, l. 1. C. de cohortal.* Nunciationem hi tamen habent. Item vt epiſcopi diebus Mercurij & Veneris inuiſant reos, & exquirant cauſam cuſtodiæ. Si ſerui fuerint, vt curent intra dies XX. à magiſtratibus noxios caſtigari, innoxios domino reddi, vel domino non apparente, abſolui. Liberos autem homines ex cauſa ciuili coniectos in carcerem, fideiuſſoribus datis vinculis liberari. Si fi-
C deiuſſores non inueniant, poſt dies XXX. ſolutos carceribus committi iuratoriæ cautioni, ita tamen vt ſi litem deſeruerint iure ſuo cadant. In cauſa criminali ita diſtinguendum eſſe: Aut capitale eſt crimen, aut non capitale. Si non capitale, cuſtodiam datis fideiuſſoribus, vel eis non inuentis, poſt ſex menſes exire è carcere. Si capitale, reum delatum à publicis perſonis, veluti curioſis, aut ſtationariis, non committi fideiuſſoribus, ſed poſt ſex menſes carcere laxari. Delatio fit ab eis ſine inſcriptione, calumniantes tamen talioni ſubiiciuntur. Delatum à priuatis perſonis cum inſcriptione, fideiuſſoribus datis, vel eis non inuentis, poſt annum carcere laxari. Sed ſi præſumptio aduerſus eum faciat, manere eum in vinculis quoad res
D iudicata ſit, ac ne fideiuſſoribus quidem committi. Re iudicata protinus pœnam exigi ſiue corporalem ſiue pecuniariam, ita tamen vt ſi pecuniaria ſit, liceat ei bonis cedere. In extremo ſtatuit pœna x. librarum auri in præſides & officia eorum niſi conſtituta ſeruauerint, & epiſcopis dat facultatem eo nomine præſides interpellandi & eorum negligentiam deferendi ad principem. Secundo notant ex *Nou.* περὶ προσκαλουμένων, & *Nou. 96.* reum libello citatum non x. vt olim, ſed XX. dies habere ad deliberandum, vtrum cedere aut contendere vel iudicem datum recuſare velit, nec ante dies viginti cogendum eum conteſtari litem. Tertio ex *Nou. 120.* ſi quando ob debita fiſcalia neceſſe ſit à domibus ſacris prædia vendi, vt actor ſiue œconomus id per dies XX. proſcriptum & propoſitum ha-
E beat, & ea plus offerenti addicat. Quarto ex *l. 1. § vlt. C. vt omnes iud. tam ciu quam mil.* actionem ciuilem vel criminalem quæ in eum qui magiſtratu aliquo functus eſt finito magiſtratu intenditur, intra dies XX. eſſe finiendam à lite conteſtata: Iudicem qui intra dies XX. eam non finierit, multam ſubire x. librarum auri & actionem perimi. Quinto ex *l. vlt. C. de procur* quæ tamen periit quod eſſet Græca, vt aliæ omnes fere, notant, Si procuratoris fideiuſſor non ſe obligauerit ad certum tempus, & is deceſſerit intra dies XX. alium dari oportere. Sexto ex *l. 1. D. de fugit.* veniam dari ſuſceptori ſerui fugitiui, ſi eum intra dies XX. magiſtratui, vel domino reddiderit. Additur in extremo,

pnnductionem teſtium inter præſentes fieri debere intrx dies x x. quod non puto extare in libris noſtris. Et alud *Noael. 106.*

De diebus XXX. Cap. X.

PRimvm hoc eſt, priote accuſatore mortuo, vel ex iuſta cauſa impedito lege Iulia nomen rei aboleri, repeti tamen ab alio xccoſationem poſſe intra xxx. dies vriles. qua de re eſt *l. 3. §. vlt. de accaſat. l. ant priuatim. ad Turpil.* Suetnnij *in Aagaſt. cap. 32.* Similiter publice data abolitinne repetendo reo præfiniti ſont dies x x x. *d. l. ant priuatim.* Eſt & alix abnlitio quæ priuatim dxtur xccuſatnri à magiſtratu, pnſt qoam repeti reus nnn pnteſt. Sed tamen ipſa petendx eſt intra dies x x x. xb inſtitutx accuſatione, vt conſtituitur in *l. 3. C. de abolit.* Secundum eſt, pupillo remitti pœnam commiſſi, ſi intra diem triceſimum vectigal intulerit, *l. Imperatores §. vlt. D. de publ. & vect.* Cnmmiſſum xppellxnt τὸ ἐκλιποτιμόνημα. Tertiom, Contrx apochas intra dies x x x. non ſolutæ vel non dxtæ pecuniæ exceptiooem opponi, non pnſt dies x x x. Sed neque poſt dies x x x. ex de re iuſiurandum deferri. Excipiuntut xpochæ terum depoſitarum, publicorum tributorum, & datæ dotis, quibus nunquam ea opponitur exceptin, *l. in contractibus, C. de non num. pec.* Apochæ nnmine tria ſignificantut, Proſeſſiones ſolutæ pecuniæ debitæ pnnptie, Item pnnſeſſiones pecuniæ dxtæ, vt dotis datæ, vel rei depoſitæ, quas vocant ὁμολογίας ἀποδεικτικάς. Item acceptilationes. Quxrtum eſt ex Cooſtitutione illa *de cuſt. reor.* cuius ſeotentiam expoſui *cap. 9.* poſt dies x x x. in cauſa pecuniaria cuſtodiam dimitti præſtitx cautione iurxtnrix. Quintum, Vt interpoſita xppellatinne intra dies x x x. acta cum ſubſcriptione iudicis litigxtoribus edantur, *l. iudicibus, C. de appel. Noa. 126.* At in *Noa. 134* vult Iuſtinianus ea edi ſine vlla dilxtione, froſtrxtoria ſcilicet, vt in *l. 1. C. de relat.* & ſic in *l. eos §. vlt. C. de app.* Apoſtolos dandns eſſe ait ſine vlla dilxtione, qui tamen iotra x x x. dies dantur ex *d. l. iudicibus,* vt Græci interpretantur recte. Nam relationis verbo etixm Apoſtoli ſignificantur, *l. ſi appellationem, C. eod.* Sextum eſt ex *l. pen. & vlt. C. qai milit. poſ.* vt ſeruotum dnminium xmittant ij quibus ignotxntibus ſerui militiam vel dignitatem adepn ſunt, ſi te cognita eos intra dies x x x. noo reoocaoeriot. qond tamen tempus ſeruis qui iam militabant præſcribitur à die Cnnſtitutionis, non iis qui poſtea militariot. quod & Latini & Græci interpretes nnn animaduertunt. Videntur & alix in re Græci cæcutire. Certom xſt ſeruum ingenoum fieri, qui ſciente domino militiam vel dignitatem adeptus eſt, *d. l. pen. & vlt.* quod & Græca Conſtiturinne *De iure patronatus* Iuſtinixnus expteſſit, quæ deſiderxtur in titulo *de iure patron.* Adiiciunt Græci, idem eſſe in liberto, vt excidat iure patronatus qui eum patitur eſſe militem, quod nuſquam teperitur ſcriptom. & male interpretantur *l. vlt. C. de libert. & eor. lib.* quæ libertos etiam militantes ait ob iogrxtitudinis cauſam in ſeruitutem teuocxri. Si, inquit, militantes docebuntur ingrati. & itx in *l. 1. D. de Obſ. par. praſt.* etiam militibus pietatis tationem conſtare debere. At illi ſic eam accipiunt, quaſi boc ipſn quod militant ſint ingrxti, xtque ideo redigi in ſeruitutem poſſint. quod verum eſſe mihi perſuadere non poſſum. Septimum eſt de tertio capite legis Aquiliæ, qoo tanti damnatut is qui damnum iniurix dedit, quanti res in diebus x x x. pnnximis plurimi fuerit, *§. capite, Inſtit. de leg. Aquil.* Eſt hoc cxput legis de vulnerato vel corrupto, & de occiſis animalibus, quæ gregxtim non paſcuntur. Octanum eſt ex *l. vlt. de tut. & cur. dat.* vt ſi peregre agant tutores vel curatores dati, id eis à magiſtratibus no-

A tum fixt intrx dies x x x. ex reſcripto D. Marci. Nonom eſt ex *l. vlt. C. de iur. delib.* vt heres ex quo ſcierit apertas tabulas, vel ſibi delatam bereditatem, intra dies x x x. incipiat inueotarium, ſi quidem velit ex inuentario heres eſſe. Decimum eſt ex *l. 2. C. de exhib. reis.* Reo exhibendn dari dies x x x. ad componendas res ſuas. Vndecimum eſt ex *l. ſi vindicari, C. de pœnis.* Dxmnxto à principe irato dari iuſtos dies x x x. de qua Obſer. v. ſcripſimus. Duodecimum eſt ex *l. vlt. C. de delator.* quæ eſt Conſtitutio Græca, Bona fiſcalia quæ dicuntur xb alio poſſideri, ſi incertus ſit & ignotus eorum pnſſeſſnr, ſtatim nnn occupari à fiſco. Dies x x x. dari, intra quos de iure ſuo diſceptat apud Comitem rerum priuatarum pnſſeſſor, qui ſua intereſſe arbitratur. & ea de te edicta propnni iuſſu Comitis.
B Decimumtertium eſt ex *l. 1. de lib. agnoſ.* Pnſt diuortium intrx dies x x x. continoos mulierem debere marito teſtatn denuntixre, ſe ex en eſſe prægnantem, vt cuſtodes mittxt. quod eſt ex S. C. Planciann. XIV. eſt ex *l. vlt. C. de exact. trib.* quæ eſt Græca, vt pnſt canonicarium miſſum tributnrum exigeodorum cauſa, compulſor non mittatut, niſi pnſt menſem à die quo ſolui debuit. Compulſnrem vocat ἐξπελάτην. Sed huic Conſtitutinoi derngxtur *Nou. 128.* Menſem xccipimus pro tiigintx diebus, & è contrarin, vt in *l. vlt. C. de iure deliber. l. vbi lex, De diu. reg. iur.* nonaginta dies pro tribus menſibus, ſexaginta pro duobus, & in *l. 3. §. vlt. de ſuis & legit. her.* c l x x x i i. dies ſeptimum menſem attingunt. & itx Hippocrxtes quodam loco
C c c l x x. dies prn nnuem menſibus accipit. Alias trea meoſes latius xccipiuntur prn diebus x c i i i. *l. vlt. C. de temp. appel.* XV. eſt ex *l. 5. C. de erog. mil. anno.* vt xctuarij, qui Græce dicuntur ὑπομνηματοφύλακες, id eſt, actorum ſiue commentariorum cuſtodes, intra dies x x x. ttadant authentica pittacia. Secundum ea pittacia militibus fit erogxtio annnnarum, & ideo dicuntur pittacia τῶν ἀποδέξεων. XVI. eſt ex *Nou. 17.* Ne à præſide λόγῳ ἀσυλίας detur vltra dies x x x. Id tempus Iuſtinianus dicit eſſe modicum ſiue σύμμετρον, vt & *l. 1. §. hoc interdicto, De itin. actuque priu.* λόγῳ ἀσυλίας, id eſt, ἄσυλα, vt in *Nou. 128. & edicto 2.* Gallice *Franchiſe.* Eſt & λόγῳ πίστεως ſiue πίστις in *Nou. 5.* & in *edicto de officialibus,* Gallice, *Saafcondait.* XVII. eſt id de qoo diximus cxp. 7. edictis ſingulis quibus contuma-
D ces euocantur, hodie eſſe præſcriptos dies xxx. XVIII. xdiici poteſt ex x i i. txb. de diebus iuſtis x x x. iudicato ſaciendn, qui tamen ſunt mutati in dies l x. poſtea in menſes i v. Conſtitutioor Iuſtiniani. Erant & Romæ olim x x x. dies iuſti auctore Feſtn Pompeio, & Macrnbin Theodoſio, cum exercitus eſſet imperxtus, & vexillum in arce poſitum. XIX. adiici poteſt ex *l. pen. C. de cuſt. reor.* Intra diem triceſimum Commentxrienſem ſemper debere numerum cuſtodiarum & qualitatem præſidi inculcare, quod lib. l x. βασιλικῶν interpretantur nnn male, καθ᾽ ἑκάστην ἡμέραν ἕως λ΄. ἡμερῶν. Vltimo Græci hoc adiiciunt, quod vnde ſumpſerint neſcin, Καὶ αἱ διαβολαὶ τῶν μαρτύρων διὰ λ΄. ἡμέρας
E παρέχονται, quibos verbis ſignificari puto, exceptiones teſtium eſſe oppnnendas intra dies x x x.

De diebus XL. Cap. XI.

HOc tantum notant, vt diebus x l. ante diem magnum Paſchæ ceſſet cognitin criminalium quxſtioonm ex *l. quadraginta, & l. prouinciarum, C. de feriis.* Excipitur latronum & maxime Iſaurorum quæſtin. hi namqoe puniri etiam pnſſunt ἐν τῇ ἁγίᾳ τεσσαρ., inquiunt. Iſauros xd eam legem Græci interpretantur ἀρχηγοὺς, ὅπερ ἐστὶ χαρακτῆρας φασί. Apud Nicetam κουρσάριοι ſunt piratæ. & itx vulgo hodie appellantur. Adiicit Oldendorpius ex Accurſin in *l. prægnantis, Depo-*

nis, mulierem vltimo ſupplicio damnatam pleni ventri gratia dilata executione, poſt partum ſeruati dies XL. quod Accurſ. tradit ſine lege. Opus eſt maxime lege in temporum præſcriptionibus. Et *l. 2. §. ſi non propter, ſi quis cau.* nihil pro Accurſ. facit. Exceptionem tantummodo dat ei, quæ poſt partum decubuit. At non omnes puerperæ decumbunt, vel non per dies XL.

De diebus L. Cap. XII.

VT præſides finito magiſtratu, & adſeſſores & domeſtici eorum L. dies in prouincia commorentur actiones prouincialium excepturi, *l. 1. C. vt omnes iudic. tam ciuil. l. 3. C. de adſeſſ. Nou. 8. 95. 128. 161.* Vt tutores & curatores ex quo ſcierint ſe tutores datos, intra dies L. continuos excuſent ſe, *l. 13. D. de excuſ. tut. l. 6. C. eod.*

De diebus LX. Cap. XIII.

PRIMVM hoc eſt, vt ex die diuortij intra LX. dies vtiles vir iure mariti adulterij accuſare vxorem poſſit, *l. 6. C. ad l. Iul. de adult.* Cor. Tac. lib. 11. Sexaginta dies ad conſultandum datos. Iure mariti, id eſt, vt præferatur ceteris, & vt accuſet ſine inſcriptione, *l. quamuis 2. C. eod.* Hoc quidam putant abrogari *Nou. 117.* quæ exigit à marito inſcriptionem. Ex Græcis quidam dicunt ſic intelligi eam poſſe, vt inſcribat ſe maritus poſt dies LX. male: nam loquitur de marito qui accuſat vxorem adulterij conſtante matrimonio, quod olim non licebat, *l. crimen, C. ad leg. Iul. de adult.* Ex ea Nou. licet. Dies autem illi LX. à ſoluto matrimonio numerantur. Puto illos rectius ſentire, qui, & quod ad inſcriptionem attinet, ius vetus ea Nou. abrogari tradunt. Hodie igitur non probans maritus incidet in talionem: hæc enim eſt inſcriptionis conditio. Olim non ſubſcribebat crimini, atque adeo non incidebat in talionem. Quod enim eſt ſcriptum in *l. is cuius §. vlt. D. ad leg. Iul. de adult.* ad S. C. Turpilianum referendum eſt, id eſt, ad pœnam quinque librarum auri, *l. 3. §. vlt. D. de præuaric. l. abolitionem, C. ad leg. Iul. de adult.* non ad pœnam talionis. Secundum eſt, vt qui vult fiſco opponere compenſationem, intra duos menſes probet ſibi deberi id quod deducit in compenſationem, alioquin non admittitur compenſatio, *l. aufertur §. qui compenſatione, D. de iur. fiſc.* Tertium eſt de actione redhibitoria, quæ diebus LX. vtilibus ſiue duobus menſibus concluditur certis ex cauſis, quod non præſtentur cautiones ædilitiæ, *l. ſi venditor, D. de ædil. edic.* quod conuenit vt ſi res empta diſpliceret, redhiberetur certo tempore non expreſſo, *l. quod ſi nolit §. ſi quid ita, eod.* quod iumentorum venditorum ornamenta non tradantur, *l. ædiles 2. eod. tit.* Alias redhibitoria actio ſex menſibus vtilibus concluditur. Quartum eſt ex *l. tutor §. vſura, D. de admin. tut.* Vt ſingulis annis duos menſes habeat tutor immunes à præſtandis vſuris pupillaribus: hoc ei laxamentum datur exigendæ & rurſus occupandæ pecuniæ cauſa. atque ita vſuras non præſtat ſtatim, id eſt, continuo, ſed intermiſſis quoque anno diebus LX. *Nou. 72.* Græci hoc ita accipiunt, quaſi à ſuſcepta adminiſtratione poſt menſes duos vſuris alligetur: male: nam huic rei præſtituti ſunt ſex menſes, *l. ſi tutor, D. de admin. tut.* Quinto loco proponunt quod eſt in *l. vbi lex, De diu. reg. iu.* Sed aliter ac ſit in ea lege ſcriptum: nam in ea ſcriptum eſt, lege duorum menſium faciente mentionem, etiam ſexageſimo primo die venientem audiri: quod videtur falſum. Eum enim qui venit LXI. die, poſt duos menſes venire certum eſt, quandoquidem menſem vulgo pro XXX.

A diebus accipimus, vt dictum eſt ſup. c. 10. vel ſi latius accipiantur, vt in temporibus appellationum, cur non potius dicitur etiam LXII. die venientem audiri? At Græci ita ſcribunt, Ἐὰν δύο μῆνας εἴπῃ ὁ νόμος, καὶ ἑξηκοστὴν ἡμέραν αὐτὸ τούτων προσδέχεται. quod valde probo: nam ita in *l. pater, ad l. Iul. de adult.* traditur, in diebus LX. & ipſum diem ſexageſimum eſſe. Sextum eſt ex *l. publicas, & l. omnes, C. de fer.* Duos menſes eſſe feriatos à forenſib. negotiis, reſeruatos ſcilicet *æſtiuis*, vt eſt legendum in *d. l. omnes, feruorib. mitigandis, & autumni fœtibus decerpendis:* hæ ſunt meſſium & vindemiarum feriæ. Minutius Felix in Octau. *Sane & ad vindemiam feriæ iudiciariam curam relaxauerant.* Ceſſabant etiam eis menſibus ſcholæ, vt Auguſtinus indicat 7. Conf. c. 2. B Excipiuntur in *d. l. publicas* cauſæ fiſcales, quæ agi illis menſib. poſſunt. Excipiuntur & piſtoriæ, id eſt, vt Græci interpretantur, de mancipibus, περὶ μαγκίπων ἤτοι ἀρτοποιῶν. recte. Mancipes enim ſunt curatores piſtrinorum. Qui in Nouel. 80. dicuntur προεστῶτες τῶν ἀρτοποιητικῶν ἐργαστηρίων, ab Harmenopolo tit. de dignit. dicuntur mancipes. quod ſumpſit ex lib. 6. Βασιλικῶν, tit. 6. cap. 1. & in *l. 1. D. quod cuiuſque vniuer.* pro *piſtorum*, libri Βασιλικῶν habent, mancipum, ex quibus etiam didicimus ita eſſe in ea legendum, piſtorum & nauiculariorum & quorundam aliorum. Male autem quidam *l. omnes* accipiunt de menſibus quatuor, ex quibus fuit interpres Cod. Theodoſiani ad *l. 2. de feriis*, vbi etiam recenſet legem quandam Theodorici regis, quæ ad verbum quibuſdam codicibus male à C quibuſdam poſita eſt poſt *l. 1. de feriis*, cum nec libri veteres nec Græci eam agnoſcant. Damnauit eam Alc. lib. VI. περιέργων, ſed cuius eſſet, aut vnde ſumpta eſſet, neſciuit. Septimum eſt ex *l. 3. C. de iur. emphyt.* vt emphyteuta ſi velit ius emphyteuſeos vendere, id teſtato denunciet principali domino, nolente domino emere, poſt duos menſes id alteri iure diſtrahat, cogaturque dominus nouum emphyteutam ſuſcipere accepta pretij parte quinquageſima. Octauum eſt ex *l. in fraudem §. fiſcalibus, D. de iur. fiſc.* vt fiſcalibus debitoribus petentibus dilationem, in maioribus ſummis non plus quam tres menſes, in minoribus non plus quam duo prorogentur. Nonum eſt ex Conſtitut. Græca quæ deſideratur in fine tit. De bon. proſ. Vt qui detinent bona damnatorum perduellionis, in vrD be regia intra menſes duos, in prouinciis intra octo ea deferant fiſco. alioquin præter bonorum reſtitutionem in quadruplum damnantur. Decimum eſt ex *l. 2. C. de ſec. nupt. & l. non tantum, C. de legat.* paruum tempus, duorum menſium intelligi. Olim feminis præfiniti erant X. menſes luctui peragendo. Ouid. 1. Faſt.

Per totidem menſes à funere coniugis vxor
Suſtinet in vidua triſtia ſigna domo.

Seneca de conſolatione: *Maiores decem menſium ſpatium lugentibus viros dederunt, vt cum pertinacia muliebri mœroris publica conſtitutione deciderent. non prohibuerunt luctus, ſed finierunt.* Et ob id lege Iulia Miſcella intra annum nubenti remittebatur hæc conditio, Si iterum non nupſerit, quia luctui nondum erat præfiE nitus annus, *Nouel. 22.* Poſtea Theodoſius adiecit duos menſes, vt ſcilicet integro annum lugeretur maritus, quos dum adiicit, paruum tempus ſe adiicere dicit in *d. l. 2.* Inde auctores qui poſt Theodoſium ſcripſerunt, non de decem menſibus, ſed de anno luctus loquuntur, & qui ante, annum accipiunt pro X. menſibus. Sidonius IV. Epiſt. *Si deceſſiſſet ager, tribueret heredibus annui luctus tempus immune.* Apuleius VIII. *Si luctu legitimo miſerrima femina neceſſarium conceſſeris tempus, quoad reſiduis menſibus ſpatium reliquum compleatur anni.* XI. eſt ex *l. vlt. C. de fideic. lib.* vt ſeruo legato ea conditione vt manumittatur, poſt duos menſes à lite conteſtata cum herede legati nomine,

ſeruus ipſo iure liber fiat. Similiter ſetuus venditus ea lege vt manumittatur non addito tempore, ipſo iure liber fit intra menſes duos, *l. vlt. D. qui ſiue man. ad lib. per.* XII. eſt ex *l. 1. C. de temp. appell.* ei qoi ad honorem vel munus publicum nominarut, duos menſes dati exequendæ appellationis cauſa. Ad eam valde pertinet *l. 2. C. Th. de decur.* quæ ſignificat menſem oon accipi ex initio Kalendarum, ſed ex numero dierum, id eſt, vt XXX. dies habeantur pro vno menſe, atque ita duos menſes feriarum accipi non eſt dubiom XIII eſt ex *l. pen. C. de fideiuſſ.* fideiuſſotem ſine ſcripto acceptum iudicio ſiſtendi cauſa non teneri vltra duos menſes. nec enim præſumitur in longius tempus fideiuſſiſſe Sine ſcripto acceptus videtur in priuatis cauſis, etiamſi apud tabularium fideiubeat *ἀς ἐν μνήμῃ*. At in publicis cauſis hæc teſtatio ſiue depoſitio pro ſcriptusa eſt. XIV. eſt ex lege Iulia, quæ inſtitura accuſatione adulterij, vetat ſeruos manumitti & alienari intra dies LX. ne quæſtioni ſubducantur, *l. 3. & vlt. C. ad leg. Iul. de adult. l. proſpexit. D. qui & à quib. man* XV. eſt ex *Nou. 66.* vt nouellæ conſtitutiones poſt duos menſes quam inſinuatæ fuerint, vim obtiocant. XVI eſt ex *Nou. 82.* vt ſi à iudicibus datis appellentur qui dederunt, cauſa appellationis exerceatur, & peragator intra menſes duos, poſt quos tempora fatalia currant, nec poſt fatalia impetretur reparatio, *l 3. C. Th. de rep ap. l. 2. §. ſin autem. C. de temp. app.* XVII. vt criminalis cauſa, quæ mouetur aduerſus clericos, apud Præſidem prouinciæ intra duos menſes finiatur, *No. 83* XVIII. eſt ex *Nou. 96.* vt actor non ante poſſit libello reum conuenire, quam ſatiſdederit intra menſes duos litem à ſe conteſtatum iri, vel omne damnum reo in duplum præſtitum iri vſque ad quantitatem aureorum XXXVI. XIX. adijci poteſt, LX. dies ex XII. tab. debitores habitos in vinculis auctore Gel. lib. 20. c. 1. Adijciendum item, Ab berede inuentarium, quod quidem iam diximus ſup. cap. X. inchoandum eſſe intra dies XXX. abſolui debere intra dies LX. *l. vlt. C. de iur. delib.* Ita fit vt ad incboandum & perficiendum inuentarium habeat heres menſes tres, quot dari etiam tutori ad conficiendum inoentarium booorum pupillarium Harmenopulus ſcripſit lib. 5 Epit. tit. 11. ex lib. 37. *Βασιλικῶν* tit. 11. & lib. 37. tit. 7. Sed iam de tribus menſibus tractare proprio capite incipiamus. Addatur tamen aliud *l. 1. C. de natur. lib.*

De tribus menſibus. Cap. XIV.

PRIMVM eſt ex *l. 1. C. de dilation.* Vt ſi dilatio petatur teſtium vel inſtrumeotorum ex eadem prouincia exhibendorum cauſa, oon plus quam tres menſes prorogeotur. Poteſt etiam adijci quod de dilatione trium menſium allatum eſt proxiroo capite ſup. ex *l. in fraudem §. fiſcalibus, de iur. fiſc.* & de inuentario conficiendo intra menſes tres. Secundum quod Euſtathius proponit eſt huiuſmodi, ſcriptum heredem poſſe intra menſes tres renunciare hereditati, nec teneri creditoribus, etiamſi ante cognouerit ſe heredem eſſe. Hoc tradit quaſi renunciationi hereditatis ſiue deliberatiooi ſint præſcripti tres menſes, quod eſt falſum. Id ſumit tamen ex *l. vlt. C. de iur. deliber.* in illo loco, intra trium menſium ſpatium, quæ verba non ad renunciationem, ſed ad confectionem inoentarij referenda ſunt, nempe hoc pacto, ſi heres intra trium menſium ſpatium, intra quos adire potuit ex inuentario, hereditati renunciet: ex quo illud etiam efficitur perperam illi loco opponi *l. ſcimus §. vlt. C. de inoffic. teſtam.* Tertium eſt, litem nunciationis noui operis intra tres menſes eſſe finiendaio, *l. vlt. C. de ædific. priu.* Poſt tres menſes eum cui nunciatum eſt nouuio

A opus impune ædificare, præſtita cautione de opere reſtituendo. Similiter lis originis, ſiue de conditione curiali intra tres meoſes definienda eſt, *l. generali, C. de decurion.* Quartum eſt ex *Nou. 100.* vt ſoluto matrimonio poſt biennium, intra decennium exceptio vel querela non numeratæ dotis non niſi intra tres menſes opponatur. Quintum eſt ex *Nou. 115.* vt ſi vnus ex litigatoribus poſt cognitionalia certamina renunciauerit ſuis allegationibus quaſi nullas præterea prolaturus, alter nolit renunciare, ſed cunctetur & moras trahat, diffidens cauſæ ſuæ, & fingens ſe alias quaſdam habere allegationes quas ſit prolaturus, eo nomine non plus quam tres menſes ei prorogentur. Solemne erat in dilationibus dandis trium menſium ſpa-
B tium. Sextum eſt ex *Nou. 123.* vt ſi quando ex laicis eligatur epiſcopus, non ante ordinetur, quam tres menſes clericus inter clericos fuerit, & vt accuſatore eius qui ad epiſcopen electus eſt abſente, nec accuſatiooem implente intra tres meoſes, tem mox definiat is qui epiſcopum ordinaturus eſt Dynus pleraque ex iis quæ diximus de duobus & tribus menſibus, adfert. Sed valde deprauatus eſt liber Dyni, & eadem ſæpius quaſi diuerſa in eo inculcantur, quædam etiam falſa. Addatur aliud ex *Nou. 119. cap. 6.*

De C. diebus. Cap. XV.

C COGNATIS & agnatis dari centum dies vtiles ad bonorum poſſeſſionem petendam ex quo ſe vocatos ſcierunt, *l. C. qui adm. l. 3. D. vnde cog. l. 1. §. ſi iutra. D. de ſucc. edic.* Similiter intra centom dies adeunda eſt hereditas ex ſolemni lege teſtatoris, Titius heres eſto, cernitoque in diebus C. proximis quibus ſcieris poteriſque, Niſi ita creueris, exheres eſto, vt in Frag. Vlp. tit. 22. *l. ſi Titio § 1. quan. dies leg. ced. l. 3. §. & ſi heredes. de minor.* & ita diem aditionis accipere oporter in *l. Pannonius. de acq. ir. hered. l. regula §. ſi filiusfam. De iur & fac. ignor.* Interdum lege definitur aditionis ſiue deliberationis tempus, vt in ſpecie *l ſcimus § vlt. C. de inoffic. teſtam.* Si filius exheredatus acturus ſit de inofficioſo teſtamento herede adeunte: præcipitur namque heredi, ne longior mora fiat exheredato, inter præſentes vt adeat intra ſex menſes, inter
D abſentes intra annum Alias vero à prætore aditionis ſiue deliberationis tempus datus, & quidem centum dies plerumque ad conſulrandum dantur. Poſſuot & plures. At ex Coostitutione Iuſtiniani certa ſunt tempora, nec iam in arbitrio iudicantium. A principe annus datur, à ceteris nouem menſes, *l. vlt. §. ſed quia, C. de iur. delib.* Sed & olim ſæpius, *l. 3. D. de iur. deliber.* Ex ea Conſtitutione ſemel tantum datur dies ad deliberandum. Eſt vero multo melius hodie ex inuentario ſe pro herede gerere, quam ex deliberatiooe: nam ex deliberatione heres tenetur in ſolidum creditoribus hereditatis, nec Falcidiæ beneficium habet. Ex inuentario heres tenetur pro viribus hereditatis, & Falcidiæ beneficium habet. Verum contractiora ſunt
E inuentarij, quam deliberationis tempora. Inuentarij ſunt trium menſium. Deliberationis anni vel nouem menſium. Quid ſi ex deliberatione & inuentario ſe pro herede geſſerit? Quia ex deliberatione, tenetur in ſolidum creditoribus. Quia ex inuentario, Falcidiam ſaluam habet, *d. l. vlt.*

De menſibus quatuor. Cap. XVI.

PRIMVM eſt ex oratione D. Marci, vt ſi vnus ex ſocijs altero ceſſante communes ædes refecerit, repetat impenſas pro parte cum vſuris centeſimis intra menſes quatuor, poſt quatuor menſes, vt dominium ædium ei addicatur in ſolidum, & *μετρονομεῖν*,

l. cum

l. cum duobus §. *idem reſpondi*, *D. pro ſoc. l. 4. C. de ædif. priu.* Secundum eſt ex *l. in conſiliariis*, *C. de adſeſſor.* qua cauetur ne quis in ſua prouincia præſidi adſideat vltra menſes quatuor, *l. hi qui*, *D. ex quib. cauſ. maior.* quod conſtituitur ne quid in ſuos gratioſe vel per calumniam admittat, auctore Paulo lib. 5. Sent. tit. 12. Tertium eſt ex *l. quinquaginta*, *D. de excuſ. tut.* Tutore nominato ſe excuſante, à die nominationis intra menſes quatuor continuos cauſam excuſationis excutiendam & definiendam eſſe. Quartum eſt ex *l. 2. & 3. C. de vſur. rei iud.* Tempus faciendi iudicati eſſe quatuor menſium, à quibus currunt vſuræ centeſimæ. Quintum eſt ex *l. vlt. C. ſi pend. ap. mors interu.* intra certa tempora appellandum, hodie intra dies x vt diximus cap. 7. dato libello, niſi ipſo die condemnationis reus viua voce appellauerit. Intra certa tempora edenda ſunt acta, dandi apoſtoli, puta intra dies 30. vt cap. 10. Eſt etiam intra certa tempora exequenda & agenda appellationis cauſa, de quibus dicam hoc loco. Pauci reperientur qui ea perfecte nouerint. Fuere olim duo lapſus, & poſt ſecundum reparatio ex reſcripto principis, varia tempora pro varietate iudicum & cauſarum, nec in omnibus reparatio, vt ex Cod. Theod. conſtat. Hodie ſunt quatuor lapſus, & poſt quartum reparatio ex reſcripto principis, nec tamen reparatio, nec tempora eadem ſemper. Reparatio duplex eſt, quæ Græce *ἀναλήψεις*: Legitima, vt poſt primum lapſum, reparatio prima: poſt ſecundum, id eſt, poſt primæ reparationis lapſum, ſecunda: poſt tertium, tertia: poſt quartum, eſt reparatio ex reſcripto, ex aula, non ipſo iure. Nunc finge, appellatione interpoſita ante primum lapſum, puta intra menſes ſex eum adhuc ſupereſſent menſes duo, litigatorem vita deceſſiſſe: heredi eius non reliquum duntaxat temporis procedet, ſed quatuor menſes prorogabuntur ad agendam appellationem: qui nec current ex morte litigatoris, ſed ex quo finitum erit tempus heredi deliberandi cauſa datum. Hic eſt eius legis ſenſus. Itaque nihil ei obſtat *l. cum antiquioribus*, *C. de iu. delib.* quæ non de tempore appellationi præſtituto loquitur, an defuncto interim litigatore reliquum duntaxat tempus heredi procedat, ſed de tempore deliberationis, puta de anno, qui hodie petitur à ſolo principe ex *l. vlt. eod. tit.* an herede interim moriente, reliquum duntaxat tempus heredi heredis relinquatur. Diuerſæ ſunt quæſtiones. Diuerſum item ius. Heredi nouo, noui quatuor menſes prorogantur ad agendam appellationem. Heredi heredis nouo, noua deliberationis tempora non prorogantur. Litis incertior eſt, quam hereditatis cauſa. ideoque laxiora vbique litibus agendis, quam hereditatibus adeundis tempora præſtituuntur. Sed vt ſummatim exponamus quæ ſint tempora exercendæ appellationis: Si ad ſacrum auditorium appellatur, ab ſpectabilibus vel à iudicibus delegatis à principe, ſex vel tres menſes tribuuntur pro diuerſitate prouinciarum. Si ad ordinarios iudices, à delegatis ſiue pedaneis duo menſes, vt & ſup. diximus cap. 13. Poſt horum lapſum, datur menſis. Poſt primi huius menſis lapſum, datur alter. Rurſus poſt hunc, tertius. Poſt tertij menſis lapſum, id eſt, poſt quatuor lapſus, intra menſes tres reparatio ex reſcripto datur, ſi à viris ſpectabilibus appellatum ſit. Si à iudicibus delegatis, reparatio non datur, & fit executio ſententiæ ſtatim poſt quartum lapſum, *d. l. 2. & vlt. C. de repar. ap. Nou. 126. &* 82. Ad ſummam alias tempora exercendæ appellationis anno concluduntur, alias nouem menſibus, alias quinque. Vniuſcuiuſque lapſus extremus dies erat fatalis, id eſt, eo agenda erat cauſa, non citeriore. Verum Iuſtinianus decem dies fatales fecit, quinque ante lapſum, & alios quinque poſt lapſum, vt diximus cap. 7. qui ideo fatales verius dicuntur, quod eis diſcepte-

A rur cauſa. Eſt in cauſarum diſceptatione fatum aliquod, *l. 41. Cod. Theod. de appellat.* & inde experiri de iure dicimus, id eſt, periculum facere. Dicuntur & temporales dies, *l. præcipimus*, *C. de appellat. l. 2. C. de temp. appel. l. 63. C. Th. de app. l. vlt. Cod. Th. de repar. appellat.* Hæc vero tempora ſunt præſcripta ad agendam & introducendam appellationem. Cauſa autem appellationis inchoata, peragenda eſt intra annum, vel ſaltem biennium, *d. l. vlt.* §. *illud etiam*, *C. de temp. appellat. Nouel. 49. vel 50. & 126.* Sed de his ſatis. Sextum eſt ex *Nou. 68. vel 69.* procuratori ſiue actori abſente domino, ex cuius ædibus præſenti vicino fit iniuria, ſi dominus ſit in proxima prouincia quatuor menſes dari ad eum euocandum. quod congruit cum *l. 13. Cod. Th. de iure fiſc. l. 41. Cod. Th. de appel.*
B Septimum eſt ex *Nou. 123.* vt presbyteri & diaconi, & hypodiaconi vocentur ad legitimam tutelam vel curam, & gerant, ſi modo intra menſes quatuor, ex quo ſe vocatos cognouerint, eam ſua ſponte ſuſcipere ſe profiteantur, inuiti nullam tutelam vel curam ſuſcipiunt, *l. generaliter*, *C. de epiſcop. & cleric.* qua de re extat epiſtola quædam Cypriani ad clerum & plebem Furni conſtitutam lib. 1. & *Nouel. Leonis 68.* qua adiicitur, poſſe tamen eos creari diſpenſatores ſiue curatores teſtamentorum. qua de re dubitabatur propterea quod vtrique *ἐπίτροποι* appellantur. Octauum eſt ex *Nouel. 124.* vt ſi litigator vti oportet iurauerit ſe nihil dediſſe vel promiſiſſe, & intra menſes quatuor à lata ſententia periurij conuincatur, coërceatur pœnis
C tripli vel dupli ea Conſtitutione comprehenſis. Poſt quatuor menſes tuebitur ſe præſcriptione.

De menſibus quinque. Cap. XVII.

De primo diximus ſuperiore capite, tempora exercendæ appellationis, quoties à iudicibus pedaneis appellatur, ad ſummam concludi menſibus quinque. Alterum eſt ex *l. vlt. C. de priuil. ſchol.* vt ſcholares quibus commeatus datus eſt, intra menſes quinque ciuiliter conueniri nequeant. Scholares milites ſunt vt ad eum *tit. de priuil. ſchol.* oſtendimus Sub hoc tit. de quinque menſibus, Dynus falſo ponit duo exempla, quorum vnum eſt de tribus menſibus ex *l. 1.*
D *C. de dilat.* alterum de ſex ex *l. ſciendum* §. *vlt. D. ædil. ed.*

De menſibus ſex. Cap. XVIII.

Primum hoc eſt, vt qui à peræquatore deſertum agrum accepit, firmo iure eum teneat, reliqua prioris poſſeſſoris non ſoluat. Si ſuperueniat qui agrum vindicet dominij aut hypothecæ iure & euincat, meliorationis ſumptus ab eo conſequatur, ſi modo is veniat intra ſex menſes poſt addictionem agri. Venienti poſt ſex menſes, præſcriptio obſtat, *l. vlt. C. de cenſ. & cenſitor. l. locorum*, *C. de omni agro deſer.* II. eſt de actione redhibitoria quæ ſex menſibus vtilibus concluditur, *l. ſciendum* §. *vlt. D. de ædil. ed.* Excipiuntur
E caſus expoſiti ſup. cap. 13. III. eſt de actione æſtimatoria Quanto minoris, quæ ex hac cauſa ſex menſibus vtilibus concluditur, quod ædilitiæ cautiones non præſtentur, *l. ſi venditor*, *D. eod.* Alias anno vtili concluditur. Quartum eſt ex *l. ſi tutor*, *D. de admin. tut.* vt tutor à ſuſcepta adminiſtratione intra ſex menſes occupet pecunias pupillares, cui opponitur *l. tutor* §. *vſuræ*, *eod. tit.* quam expoſui ſup. cap. 13. Quintum eſt ex *l. 1. C. vt omn. iud. tam ciuil.* Præſidem qui finito magiſtratu contra præcepta legum ante dies L. prouincia exceſſit, reduci, & in prouincia remanere per ſex menſes prouincialium actiones excepturum. Ait Euſtathius, *Ἐὰν ὁ ἄρχων μὴ μείνῃ τὰς ν´. ἡμέρας μετὰ τὴν*

ἀναδοχὴν ἐν τῷ θέματι. Manifeſtum eſt prouinciam ab eo vocati θέμα. & ita Zonaras in Heraclio, ἐκ τῶν θεμάτων, id eſt, ex prouinciis. Theodorus Hermopolites lib. VI. tit. I. οἱ στελλόμενοι ἄρχοντες εἰς τὰς ἐπαρχίας ἤγουν εἰς τὰ θέματα. & alio loco: ὁ στρατηγὸς Θράκης καὶ Μακεδονίας διοικήσεως ἔχει κατὰ μόνον τῶν κατοικούντων ἐν τοῖς τοιούτοις θέμασι. Itaque apud Harmenopulum lib. I. tit. 4. & lib. 3. tit. 3. θεματικοὺς κριτὰς & θεματικοὺς ἄρχοντας male interpretantur delegatos ſiue pedaneos. Interpretari oportuit, prouinciales. Sextum eſt ex *Nouel. 6.* vt ne ex monachis vel clericis ordinetur epiſcopus, niſi ſex menſes in clero permanſerit: quod mutatur *Nouel.* 123. & pro ſex menſibus tres præſtituuntur etiam in laicis. Septimum eſt ex *Nou. 59.* vt ſi œconomi eccleſiæ non ſoluant decanis & aſcetriis coſuetudines ſiue ſportulas, quæ illis pro elatione funerum erogari ſolent, ex mora ſex menſium alligentur vſuris trientibus: fiebant funerum elationes ſumptibus eccleſiæ, non defunctorum, & non à clericis, ſed ab aſcetriis mulieribus, & acoluthis, & decanis. Aſcetriæ pſallebant quaſi præficæ olim. Acoluthi iuuenes deſerebant funalia. Decani feretrum, ſiue lectum, qui & lecticarij & copiatæ, viſpelliones olim. Octauum eſt ex *l. non tantum, D. de excuſ. tut.* Tres tutelæ excuſant à quarta, niſi ſi qui ex iis quorum tutela geritur vel defertur, proximi ſint pubertati, vt quia ſemeſtre duntaxat tempus ſuperſit. Nonum eſt ex *Nou. 131.* vt piorum legatorum fructus & vſuræ, & acceſſiones omnes à tempore mortis debeantur, ſi in eis præſtandis heres ſex menſibus moratus ſit. Reliquorum legatorum vſuræ & fructus ex tempore moræ debentur, ſi fuerint per damnationem, vel ex tempore aditionis, ſi per vindicationem, non ex tempore mortis teſtatoris, *l. vlt. C. de vſur. legat.* Decimum eſt ex *Nou. 123.* vt ſi intra ſex menſes non eligant epiſcopum ij ad quos electio pertinet, ius eligendi deuoluatur ad ordinatorem. Vndecimum eſt ex *l. 1. C. de dilat.* vt ſi dilatio petatur inſtrumentorum vel perſonarum exhibendarum cauſa, ex continenti prouincia non plus quam ſex menſes prorogentur, ſi ex tranſmarina, non plus quam nouem, ſi ex eadem, non plus quam tres. XII. eſt ex *l. ſancimus, C. de fideiuſ.* vt ſi quis fideiuſſerit reum iudicio ſiſti intra diem certum adiecta pœna, puta intra ſex vel octo menſes, ex die pœna ſtatim non exigatur, ſed dentur fideiuſſori ſex menſes, intra quos ſiſtendo reum euitet pœnam ipſo iure commiſſam ex priore lapſu. XIII. eſt ex Conſtitutione Græca *De cuſt. reor.* de qua diximus cap. 9. vt cuſtodiæ certis caſibus vinculis liberentur poſt ſex menſes. XIV. eſt ex *l. vlt. C. de iur. fiſc.* vt omnis cauſa fiſcalis poſt litem conteſtatam finiatur intra menſes ſex, & ideo in *l. properandum, C. de iud.* merito excipiuntur cauſæ fiſcales. XV. ex Conſtitutione quadam Græca, quæ deſideratur in tit. De proc. vt procuratore ad litem defuncto intra dies XX. domino peregre agenti in longinqua prouincia dentur ſex menſes, intra quos vel alium det procuratorem, vel ipſe veniat. Sed ſi ſit in proxima prouincia, tempus arbitrio iudicis conſtituetur, de qua dixi etiam aliquid ſup. cap. 9. XVI. eſt de reſcripto Antonini, quo cauetur vt legatarij poſt ſex menſes quam petere cœperint etiam in res proprias heredis inducantur, inde fructus percepturi quoad ſatisfiat, *l. 5. §. Imperator, D. vt in poſſeſ. legat. l. certa, C. eod. tit.* XVII. eſt ex *l. vlt. C. de commeatu*, vt ſcriniarius vel magiſterianus, vel palatinus qui commeatum accepit, ſi ſupra commeatus diem ſex menſibus abfuerit, quinque ſequentibus poſtponatur. XVIII. eſt ex *Nou.* 101. vt ſi cognatus non curialis velit ab inteſtato cognato curiali ex aſſe ſuccedere, intra ſex menſes apud acta ſe curiæ offerat, alioquin dodrans curiæ debetur. XIX. addendus eſt caſus, quo intra ſex menſes adeunda eſt hereditas, ne fiat mora filio exheredato, *l. penult. §. vlt. C. de inoffic. teſtam.* de quo diximus cap. 15. XX. pertinet ad legem Æliam Sentiam, vt ſi minor XX. annis velit ancillam manumittere, hæc iuſta ſit cauſa, ſi manumittat matrimonij cauſa, dummodo intra ſex menſes iuret ſe eam ducturum, *l. ſi collactaneus §. vlt. D. de manum. vindic.* XXI. eſt, vt in adultera crimen ſex menſibus vtilibus extinguatur, *l. 1. §. accuſationem, D. ad Turpil. l. ob commiſſa, C. eod.* XXII. eſt ex *l. ſi appellationem, C. de appellation.* quod etiam c. XVI. adiiciendum eſt, Vt ſi ſpectabiles vel clariſſimi iudices oblatam appellationem non recipiant, nec dare Apoſtolos velint, hac de re querela proponatur intra annum vel ſex menſes ſecundum diſtinctionem eius legis. Si iudices delegati nolint eam recipere, intra menſes quatuor. Poteſt & aliud addi ex *l. ſi legatum, D. op. pub.* & aliud ex *l. obſiſtere, C. de an. & trib.*

De VII. VIII. IX. XI. *menſibus.*

Cap. XIX.

Septimo menſe naſci partum perfectum & legitimum, *l. ſeptimo, D. de ſtatu homin.* quod Pythagoræo numero Paulus adſcribit IV. Sententiarum tit. 9. & Cenſorinus De die natali. *Septimo*, inquit, *partum iam eſſe maturum, eo quod in omnibus numeris ſeptenarius plurimum poſſit.* Idem & alij innumeri. Sexto vel octauo perfectus non naſcitur. Vndecimo menſe à morte mariti genitus non eſt legitimus ex *Nouel. 39.* quod pugnat cum reſcripto quodam Adriani, de quo Gellius libro 3. quod ita poteſt defendi, ſi edatur ſub initium menſis XI. non ſub finem. De menſibus octo vnum expoſuimus cap. 13. ex Conſtit. Græca de bonis proſcriptorum. Alterum eſt ex *Nouel. 69.* Procuratori cui lis mouetur, ad dominum euocandum ex proxima prouincia dari IV. menſes, ex longiori ſex, ex remotiſſimis octo vel IX. cui adiungenda eſt etiam *l. 1. C. de dilat.* & quod dictum eſt cap. 16. tempora appellationis exercendæ interdum concludi nouem menſibus. & cap. 15. ad deliberandum nouem menſes dari à iudicibus. De decem menſibus falſo Dynus notauit ex *Nou.* 124. quod eſt de quatuor.

De anno. Cap. XX.

Quod primo loco notant eſt de primo capite legis Aquiliæ, quo tanti reus damnatur, quanti res eo anno plurimi fuerit. Id caput eſt de occiſo homine vel quadrupede, quæ pecudum numero ſit, *l. ait lex, D. ad leg Aquil.* Annum continuum intelligimus, qui conſtat ex CCCLXV. diebus continuis, *l. ita vulneratus §. æſtimatio, D. eod. l. cum heres §. Stichus, D. de ſtatulib. l. anniculus 2. C. de verb. ſig.* Cicero de nat. deor. *Circuitus Solis orbium* V. & LX. & CCC. *quarta fere diei parte addita, conuerſionem conficiunt annuam.* Sic legendum. Anniuerſarium annum ſatis noue dixere Impp. in *l. 4. C. de ſuſcept.* Annum vero vtilem dicimus, qui conſtat ex CCCLXV. diebus vtilibus. & ita in annalibus actionibus, quæ annua præſcriptione excluduntur, ſemper annum accipimus. Enumerabo breuiter hoc loco, quem ſecundum facio, omnes annales actiones. Actio de peculio poſt mortem, emancipationem, manumiſſionem, alienationem eius qui in poteſtate noſtra eſt, vt in *tit. quando de pec. act. an. ſit, l. 1. §. ſi cum ſeruo, ſi quid in fraud. pat. l. ſi filiusfam. de tut. & rat. diſt. l. pater, de caſt. pec. l. Macedoniani,*

C. ad Maced. l. & ancillarum §. ſi ſeruus, D. de pecul. quas male ſeparauim vel Dynus, vel Euſtathius proponit quaſi non idem eis contineatur. Actio reſciſſoria vſucapionis, *l. in honorariis, D. de obl. & act.* Actio Pauliana. Actio Quod iudicij mutandi cauſa. Actio æſtimatoria Quanto minoris, excepto vno caſu, de quo c. 18. Interdictum vnde vi. Interdictum quod vi aut clam. Et omnes prætoriæ pœnales excepta furti: velut actio in factum ex edicto, Si quis ius dicenti non obtemperauerit. Actio in duplum ex edicto De publicanis. Actio in factum ex edicto De in ius vocando, ſi in ius vocatus ſit quem vocare non licebat. Actio in factum, quæ datur in eum qui in ius vocatum vi exemit. Actio in factum, quæ in eum datur, per quem factum eſt quo minus quis in iudicio ſiſtat. Actio in factum, quæ in eum datur, qui rationes non edit, *l. vlt. D. de eden.* quam & in eum competere Græci tradunt, qui non edit ſpeciem actionis. Actio in quadruplum ex edicto de calumniatoribus. Actio depoſiti in duplum Quod tumultus, incendij, ruinæ, naufragij cauſa depoſitum ſit. Actio rerum amotarum vel corruptarum ex edicto, Si quis teſtamento liber eſſe iuſſus fuerit. Rerum amotarum appellaui cum Græcis in *l. Titia §. pen. D. de man. teſtam. & l. 1. C. de noxal. act.* quod notandum: nam & in eo tit. *l. pen. & vlt.* Iuriſconſulti recte vtuntur amouendi verbo: quod non fiat furtum proprie. Actio vi bonorum raptorum in quadruplum, vel de turba in duplum. Actio in quadruplum ex tit. de incendio, rui. nauf. Actio Quod metus cauſa in quadruplum. Actio iniuriarum, *l. 5. C. de iniur.* Interdictum ne vis fiat ei qui in poſſeſſionem miſſus eſt. Interdictum de tabulis exhibendis auctore Paulo iv. Sent. tit. 7. quod ibi oſtendimus late. Et ciuiles quædam pœnales, veluti actio ex lege Iulia repetundarum in heredem eius qui repetundarum arguitur, etiamſi lis non ſit conteſtata cum defuncto, *l. 2. D. ad leg. Iul. rep. l. 2. C. eod.* De eo quod peruenit conſtabat eſſe perpetuam in heredem. In reum repetundarum erit perpetua. Imo annua, *l. pen. C. eod.* Loquitur de Comite domorum in Cappadocia, qui erat ſub Comite rerum priuatarum. Sub eo procuratores, præpoſiti gynecio, ſuſceptores, tabularij, coloni. Hi fiſco ſi non inferant penſiones, quod dicant ſibi pecunias ereptas à Comite domorum, intra annum id probare & pecunias repetere debent: quod ſi non fecerint, nihilominus conuenientur à fiſco. Puto tamen aduerſus Comitem repetitionem perſeuerare etiam poſt annum, & legem illam eo tantum ſpectare, vt oſtendat eis ea ratione anni inducias dari. Item omnes actiones populares, *l. vlt. D. de pop. act.* veluti De deiectis & effuſis, ſi liber homo occiſus, vel ſi ei nocitum ſit, Albi corrupti, Sepulchri violati, Apertarum tabularum ante quæſtionem familiæ. Male excipit Accur. interdictum, Ne quid in loco publico, quod eſt perpetuum. Nam non eſt omnino populare. quandoquidem non omnibus, ſed ei tantum competit cuius intereſt. Populare tantum eſt ad aliquid, nempe quia ad publicam vtilitatem pertinet, *l. 2. §. hoc interdictum, & §. pen. D. ne quid in loc. pub. l. 1. §. vlt. D. de via pub.* Male etiam excipit interdictum de libero homine exhibendo, quod eſt perpetuum. nam id eſſe populare inficior. Patet quidem omnibus, ſed non ideo ſtatim populare, ſicut crimina ſtellionatus, expilatæ hereditatis, præuaricationis, ſuſpecti tutoris, omnibus patent, non tamen ideo publica ſunt prorſus. Pertinet etiam ad vtilitatem publicam, quoniam tuetur ciuium libertatem. At non ideo populare, niſi quid ex condemnatione in publicum redeat, vt ex illa De apertis tabulis ante quæſtionem familiæ, cuius pœna aureorum c. partim actori, partim publico infertur. Idemque ſentiendum de Actione Albi corrupti in aureos D. & Sepulchri violati in aureos c. & De deiectis & effuſis in aureos L. vt &

A apud Frontinum st. de aquæductibus in S. C. quodam: Si quis aduerſus ea commiſerit, in ſingulas res in dena millia damnas eſſet, ex quibus pars dimidia præmium accuſatori daretur, cuius opera maxime conuictus eſſet qui aduerſus hoc S C. commiſiſſet, pars altera media in ærarium redigeretur. Hiſdem rationibus colluſionis iudicium etiamſi admiſero eſſe actionem, non tamen cenſebitur popularis: quia ex ea nihil in ærarium redit. quæ tradidimus in necem gloſſæ appoſitæ ad *d. l. vlt. de pop. act.* Tertium eſt de teſtamento facto à milite iure militari, quod eo decedente intra annum miſſionis eodem iure valet, *l. quod dicitur, D. de mil. teſt.* Poſt annum non valet iure militari. Quartum eſt ex Conſtit. Græca, quæ deſideratur in *tit. de epiſc. & cler.* vt piorum legatorum actio ex inficiatione B dupletur, videlicet ſi non ſoluantur intra annum. cuius fit mentio in *§. vlt. Inſtit. de oblig. quæ quaſi ex cont. naſc.* Quintum eſt de anno luctus, de quo diximus c. 13. Deſideratur in eod. titulo *de epiſc. & cler.* Conſtitutio Græca, qua cauetur, vt ſi relicta vxore vir tondeatur, qua ex cauſa ea ætas concedebat matrimonij diſſolutionem, ne mulier poſſit intra annum nubere impune, niſi pepererit intra annum. quod & diuortio facto iuſta ex cauſa dicendum eſt, *l. conſenſu §. ſi vero, l. ſi conſtante, C. de repud. Nou. 22.* At viro mortuo idem non eſſe dicendum arbitror: nam & ſi peperit intra annum, elugere virum debet, quia non tantum propter turbationem ſanguinis luctus indicitur, ſed & propter reuerentiam mariti, niſi ſit vir luctu indignus, C *l. liberorum §. 1. D. de iis qui not. inf.* & vt eſt apud Harmenopulum lib. 4. tit. 6. poſt partum mulier ἐν τῷ πένθει alij non poteſt nubere, ἐν τῷ ἀπενθίμῳ poteſt. πένθιμοι eſt virorum luctu dignorum, ἀπένθιμοι indignorum. Sextum eſt ex *l. vlt. C. de dote cau. & non num.* vt ſoluto matrimonio exceptio, vel querela non numeratæ dotis intra annum opponatur. quod ita procedere Iuſtinianus in Nou. 100. conſtituit, ſi biennio tantum durauerit matrimonium. alioquin vel nullo modo opponitur, vel intra tres menſes tantum, vt diximus cap. 14. Septimum eſt ex *l. 5. C. de cenſ. & cenſit.* vt qui ſe grauatum dicit à peræquatore vel cenſitore, ea de re queri & agere poſſit intra annum. non poſt annum. Octauum eſt, vt qui intra annum non petunt tutorem impuberi, eius ſucceſſionem legitimam amittant ſi im- D pubes deceſſerit, *l. 10. C. de leg. her. l. 2. §. ſi mater, D. ad Tertyl.* Nonum eſt de reis adnotatis, qui annum habent ad ſe purgandum, intra annum bona eorum obſignantur, poſt annum fiſco vindicantur niſi venerint, *l. 1. & 2. D. de req. vel abſ. dam.* Decimum eſt ex *Nou. 123.* Vt ſi ſeruus clericus fiat ignorante domino, ius habeat dominus eum reuocandi intra annum. Militiam vel dignitatem adeptus, perpetuo reuocari poteſt. male enim vulgo interpretantur *l. pen. & vlt. C. qui milit. non poſſ.* vt diximus cap. 10. Clericus non niſi intra annum. At ex *Nou.* Leonis 9. etiam perpetuo. atque ita D Paulus Oneſimum Philemonis ſeruum remiſit ad Philemonem. qua de re in Clementis c. 82. Et ſic ſeruus monachus cum ex eadem *Nou. 123.* non E poſſit reuocari niſi intra triennium, ex Leonis Nou. 10. perpetuo reuocari poteſt. XI. eſt de bonorum poſſeſſione, quæ à liberis & parentibus petenda eſt intra annum, non ſolum ſi ſuo nomine veniant directo, ſed & ſi per ſeruos heredes ſcriptos, *l. 1. D. de ſuc. ed. l. filij, in ſi. D. ad S. C. Tertyl.* XII. eſt, vt magiſtratus vel officialis, qui finita adminiſtratione pecuniam fiſcalem penes ſe eſſe profeſſus eſt & retinet, intra annum teneatur tantum quaſi debitor fiſcalis, poſt annum lege Iulia de reſiduis, *l. ſacrilegi §. vlt. D. ad leg. Iul. pec.* XIII. eſt de cauſis criminalibus, quæ olim finiendæ erant intra annum. cuius iuris veſtigium eſt in *l. reus, D. de mu. & hon.* vt Obſ. 1. c. 8. oſtendimus, & in *l. in*

S. C. §. pen. D. ad Turp. vbi hæc verba, *vel biennio*, Triboniani ſunt, cuius ptineeps biennium cauſis criminalibus præſcripſit. Merito igitur, vt ea *l. reus* continetur, intra annum reus delatus honores petere non poteſt. XIII. eſt ex *l. 2. C. de naufr.* vt nauicularius qui expottat publicas ſpecies intra annum probet naofragium quod allegat. quod videtur pugnare cum *l. pen eiuſdem tit.* quæ biennium ſtatuit. Solutio ſumenda eſt ex *l. 2. C. Th. eod. tit.* quæ pro locorum interuallo annum aut biennium ſtatuendum eſſe declarat. XV. eſt ex *Nou. 1.* Vt ſi heres monitus ſententia iudicis in exequenda voluntate defuncti annum moratus ſit, hereditatem amittat deducta portione legitima, ſi ex eis ſit quibus portio legitima debetur. idemque eſt in legatario & fideicommiſſario. Additur ex *Nou. 131.* vt ſi iuſſerit teſtator [illegible] fieri, intra annum extruatur & perficiatur. XVI. eſt ex *Nou. 123.* & *Nou. 6.* Vt ne epiſcopi ſupta annum abſint extra epiſcopem ſuam. XVII. eſt ex conſtitutione quadam Græca, quæ deſideratur in tit. *de epiſcop. aud.* vt epiſcopus & tres bonæ opinionis viri ſingulis annis inſpiciant opera ciuitatis, & curent ea metiri, eorumque rationem ab adminiſtratoribus reddi. Hæc tantum Græci. Addi pleraque poſſunt, vt quod diximus ſupra c. 15. 16. 18. annum ad deliberandum dari, & interdum intta annum adeundam hereditatem, & interdum tempora appellationis exercendæ anno concludi. Cœptam item appellationis cauſam intta annum eſſe finiendam. Addi eoam poteſt ex *l. vlt. C. de iu. delib.* Inuentario faciendo eſſe præſcriptum annum, ſi ab eo loco, in quo ſunt bona hereditaria, longe abſit heres. Præſenti tres menſes dantur, vt diximus cap. 13. Item aliud ex *l. 1. §. ſin vero, C. de adſ. tol.* eum qui ex libertate in ſeruitutem vocatur iuratoriæ cautiooi committi, & ea præſtita ſi annum abſuerit, in ſeruitutem trahi. Item ex *tit. De rei vxor. act.* Dotem quæ in rebus mobilibus aut mouentibus conſiſtit, intta annum eſſe reddendam. Item ex *l. 2. & 3. C. de commeatu*, vt miles qui ſupra commeatus diem annum abfuent, decem ſequentibus poſtponatur. Item qui Reip. cauſa abſueruot, reuerſi habeant anni vacationem, *§. item qui Reip. Inſt. de exc. tur.* Iteoi ex *Nou. 112.* vt poſt tria edicta, ſi intra annum non venerit contumax litigator, cauſa agatur [illegible]. Item ex *l. 6. C. de erog. mil. an. & l. pen. §. pen. C. de praſ. 30. an. & l. quamuis, C. de decur.* alia quædam.

De biennio. Cap. XXI.

PRIMVM, vt poſt annos liber eſſe iuſſus, poſt bienoium liber fiat, *l. libertas §. vlt. D. de man. teſt.* Secundum, vt ſi biennio non apparuerit conductor, nec ſoluerit penſiones, poſſit expelli, & inuecta illataque eo abſente adhibitis tabulariis deſcribi, *l. quæro §. inter cum domini, l. D. loc.* Lex, *l. cum domini*, eſt ex lib. de off. præf. vigil. quod caſum ponit, quo impooe horrea & inſulæ effringuntur, quæ res ne fiat temere pertinet ad curam præfecti vigilum, *l. 3. §. effracturæ, D. de off. præf. vig.* Idem vero dicimus de emphyteuticario eccleſiaſtico, *Nou. 120.* Tertium eſt de cauſis criminalibus, vt finiantur intta bienoium, *l. vlt. C. vt intra cer. temp. crimin. quæſt. ter.* excipiuntur aliquot caſus, qoorum vnum expoſuimus c. 19. alterum c. 13. Quartum eſt de actione de dolo, quæ ex Conſtantini lege biennio continuo concluditur, *l. vlt. C. de dolo.* olim erat annalis. Quintum eſt ex *l. ſi mulier perfecta, C. ad S. C. Vellei.* mulierem quæ pro alio interceſſit non iuuari S. C. Velleiano, ſi poſt biennium denuo eiuſdem rei nomioe ſe obligauerit vel ſatiſdederit. idemque eſt in *Nou. 61.* quod ſi pro extraneo intercedat, locum habet, ooo ſi pro marito: nam & ſi ſæpius intercedat pro marito, non tenetur *Nou. 134.* etiamſi poſt biennium iteretur obligatio. quod Græci ootant. Sic pro extraneo intercedens ipſo iure obligatur, pro marito non item. Pro extraneo intercedens non iuuabatur ante S. C. Velleianum. Pro marito intercedens adiuuabatur edictis quibuſdam. Sextum eſt de exceptione non numeratæ pecuniæ, quæ biennio continuo extinguitur, *l. in contractibus, C. de non num. pec.* olim quinquennio. Alia ſunt tempora exceptionis non numeratæ dotis. Septimum eſt ex *l. 2. C. de ſponſal.* vt ſi ſponſus præſens in eadem prouincia intra biennium non exequatur nuptias, poſſit puella impune alij nubere. Abſens expectatur triennium, *l. 2. C. de repud.* Octauum eſt ex *l. vlt. C. de iu. dot.* vt promiſſor dotis poſt biennium præſtet reditus, penſiones & vſuras trientes, quæ alias non ſolent venire ex ſtipulatione niſi io ſtipulatum deductæ ſint, nec redditus niſi poſt litem conteſtatam. Nonum eſt ex *l. vlt. C. de iu. dom. imp.* vt creditor, etiamſi nihil de eo conuenerit, poſſit pignus diſtrahere bieonio poſtquam debitori teſtato denunciauerit, vel iudex pronunciauerit pecuniam ſolui, & vt non inuento emptore certis dilationioos & denunciationibus obſeruatis, tom à principe pignoris dominium creditori addicatur, ita tamen vt adhuc intra biennium id debitor ſoluta ſorte & vſuris & damnis recipere poſſit. X. hoc eſt, Legatione functis biennij vacationem dari, *l. filius, l. Paulus §. 1. l. vicarius, D. de legation. l. 3. C. eod. l. 2. C. de muner. & honor. non cont.* XI. eſt ex *Nou. 134.* vt vxorem ob adulterij crimen conſectam in monaſterium maritus intra biennium reducere poſſit ſi velit. Olim ſi reduxiſſet, fiebat lenocinij reus. XII. eſt ex *l. 1. C. de ſent. præf. præt.* vt contra ſententiam præf. prætorio, poſtquam ei ſucceſſum fuerit, intra biennium liceat principem ſupplicare per libellum. XIII. eſt ex *l. 7. C. de om. agr. deſ.* Eos qui prædia deſecta [illegible] ſuſcipiunt, non niſi poſt biennium ſolemnem canonem fiſco inferre. Cui addendum ex *l. 8. eod. tit.* vt qui prædia deſerta occupant, ab eis ea dominus poſſit reperere intta biennium redditis meliorationibus. quod videtur pugnare cum *l. locorum, eod. tit. & l. vlt. C. de cenſ. & cenſitor.* de quibus ſupra cap. 18. Sed illæ de eo loquuntur, cui addicta ſunt prædia à peræquatore. Lex autem 8. de eo qui occupauit. quod ſic Græci: [illegible]. XIV. eſt ex *l. vlt. C. de bon. auct. iud. poſ.* vt quibuſdam creditoribus miſſis in poſſeſſionem, quibuſdam non miſſis, admittantur etiam non miſſi intra biennium inter præſentes, vel intra quadriennium inter abſentes. XV. eſt ex *l. 2. C. de term. moto.* vt qui in mouendis terminois alij miniſterium præbuit, biennio ad opus publicum detur. Addatur & quod de naufragio probando intra biennium diximus cap. ſuperiore, & de cauſa appellationis peragenda intra biennium cap. 16. Item ex *Nou. 15.* vt defenſor ciuitatis biennio id muneris adminiſtret. Itemque patronus fiſci ex *l. ſancimus 2. & l. petitionem, l. iubemus, C. de aduoc. diu. iud.* & primicerius fabricæ, *l. 2. C. de fabricenſ.* & primicerius notariorum, *l. 2. C. de primic. & not.* & alij, *l. 1. C. de decan. l. 1. C. de menſor. l. Alexandrinis, C. de decur. l. vlt. C. de off. præf. vr.* Et aliud ex *l. vlt. C. de commeatu.* Et aliud ex *l. 1. C ſi quat. præd. poteſt.*

De triennio. Cap. XXII.

PRIMVM eſt de vſucapione rerum mobiliom, quæ hodie triennio perficitur, *l. 1. C. de vſuc. transform.* Adiciunt etiam Græci ſeruitutem aquæ triennio adquiri ex *l. 2. C. de ſer. & aq.* videntur namque in ea legiſſe *mobilium*, ſed forſitan rectius *immobilium*, vt ſcilicet ſeruitutes comparentur rebus immobili-

bus, ſicut & panes ciuiles, *Nov* 7. Secundum eſt de emphyteuticatio, vt excidat iure emphyteuſeos, ſi triennio ceſſauerit in ſoluendo canone, *l. 2. C. de iu. emphyt.* De paganico loquimur. nam aliud eſſe in eccleſiaſtico capite ſuperiore oſtendimus. Tertium eſt ex *l. 1. C. de fideic.* vt ſi triennio ſolutum ſit annuum legatum, in ſuturum etiam perpetuo debeatur, niſi probauerit heres in triennium tantummodo id fuiſſe relictum. Conſtabat in ea ſpecie relictum fuiſſe legatum. Sed de tempore dubitabatur. Quartum eſt ex *l. 4. C. de vectig. & com.* vt locentur publica in triennium. Olim in quinquennium, vt Varro ſcribit IV. de ling. Lat. Quintum ex *l. pen. C. de pat. pot.* vt filio iam trimo à patre petantur alimenta. Sextum eſt ex *l. 4. D. de incen. rui. & nauf.* vt qui ex naufragio grauiorem prædam appetierint, liberi in triennium relegentur vel ad opus publicum dentur. Retinent Græci vbique vocem Latinam *πούβλικ*, vt & in legibus Georgicis Iuſtiniani, *περὶ πουβλικ ζώων*. Moſchopulus *περὶ χηλῶν. πουβλικ ὁ γεωργῶν βλάβῃ ἐν ἀμπελῶσι καὶ ἀγροῖς καὶ τοιούτοις ποί.* VII. eſt ex *l. properandum, C. de iudic.* lites ciuiles triennio eſſe finiendas. quod & Manuelis Comneni Nou. quadam confirmatum eſt. Excipiuntur caſus pleriique ſuis locis ſupra digeſti. VIII. eſt ex *l. pen. C. de apochis pub.* vt qui proximo triennio prolatis apochis oſtendit ſe publica tributa ſoluiſſe, præſumatur omni tempore ſoluiſſe. IX. ex *l. vlt. C. de rep. hered.* vt ſuus heres maior XXIX. annis, qui recuſauit hereditatem, rebus integris intra triennium poſſit ad eam reuerti. Itemque minor poſt annos XXIX. triennium habet. Decimum eſt ex *l. 1. C. de ſent. adu. fiſ. lat. ret.* Res iudicatas aduerſus fiſcum intra triennium retractari. Vndecimum eſt ex *Nou. 22.* ſolui matrimonium ſi vir per triennium non fecerit *τὰ τῆς φύσεως*. Antea biennium, *l. in cauſis, C. de repud.* Addatur & quod cap. ſuperiore dictum eſt de ſponſo, qui non exequitur nuptias intra triennium, & cap. 20. de ſeruo monacho reuocando intra triennium. Et ex *l. 2. C. de mun. & hon. non cont.* ab honoribus ad alios honores triennij vacationem dari. Ex ex *Nou. 123.* vt aleatori triennio interdicatur ſacro miniſterio. Et aliud ex *l. per hanc, C. de adu. diu.* ex qua in *l. vlt.* eiuſdem tit. pro *biennium*, forte legendum, *triennium*. Et aliud ex *l. vlt. C. de commeatu.* Adde *l. 9. §. 1. De rit. nupt.*

De quadriennio. CAP. XXIII.

PRIMVM eſt de quadriennij præſcriptione quæ fiſco datur & aduerſus fiſcum. Fiſco, ſi alienauerit rem alienam vel alij pignori obligatam, & eo nomine conueniatur à domino aut creditore pigneraticio, *l. 2. C. de quad. præſc.* Aduerſus fiſcum, ſi poſt quadriennium vindicet bona quaſi vacantia, quæ alius tenere cœpit, *l. 1. C. eod. tit. l. 1. §. Diuus, D. de iur. fiſ. l. intra, D. de diu. temp. præſcr.* II. eſt de reſtitutione in integrum. Hæc olim anno vtili extinguebatur, hodie quadriennio continuo, *l. vlt. C. de temp. in integ. reſt. l. vlt. C. de rep. her.* De reſtitutione in integrum loquimur, quæ fit cognitione prætoris, ſiue minori ea poſt annum ætatis XXV. ſiue maiori concedatur. Itaque recte ſentiunt Græci, venditionem reſcindi officio prætoris ſecundum *l. 2. C. de reſc. vend.* ſi ſupra dimidiam veri pretij fraus interuenerit, intra quadriennium dumtaxat, atque ita in foro ſeruari referunt. Imo & decreto Romani Lacapeni *περὶ προτιμήσεως* ita definitum eſt. His poteſt de quadriennio aduci quod tradidimus ſupra cap. 21. ex *l. vlt. C. de bon. auct. iud. poſ.* Et aliud ex *l. 2. C. de commeatu.* Et aliud ex *l. vxor, C. de repud.* quod tamen abrogatur *Nou. 117.*

De quinquennio. CAP. XXIV.

PRIMVM eſt de querela inofficioſi teſtamenti, quæ quinquennio extinguitur *l. 2. C. in quib. cau. in integ. reſt. nec. non eſt.* Poſt quinquennium non poteſt agi querela, niſi ex magna & iuſta cauſa, *l. contra, C. de inoff. teſt.* Secundum eſt ex *l. vlt. C. de poſtl. & redemp. ab hoſt.* redemptum ab hoſtibus, à redemptore teneri quaſi pignoris iure, liberari ſolutione pretij vel opere quinquennij. Tertium hoc eſt, diuortio facto culpa mulieris, ante quinquennium non poſſe eam alij nubere, & interim ſubiici legi Iuliæ ac ſi diuortium factum non eſſet, *l. conſenſu § hæc niſi, C. de repud. Nou. 22.* quod ſecundum Nouellas nouiſſimas ita procedit, ſi culpa vxoris factum ſit vt repudium ſiue *ἀποστάσιον* maritus mitteret, *Nou. 117.* niſi adulterij cauſa miſerit. quo caſo nec poſt quinquennium mulier alij nubere poteſt, ſed conijcitur in monaſterium. Quod ſi mulier ipſa ſine cauſa repudium miſerit, ex eadem *Nou.* etiam in monaſterium coniicitur, nec vllo tempore poteſt alij nubere. Itaque abrogatur §. *hæc niſi, & Nou. 22.* ea in parte. At ſi ex cauſa repudium mulier miſerit, anno duntaxat nuptiis abſtinebit, *d. Nou. 117.* Imo nec anno integro ſi intra annum pepererit, vt diximus cap. 20. In huius rei tractatione corrupte apud Harmenopulum lib. 4. Epit. tit. 7. ita legitur, *εἰ δὲ ὁ γυνὴ τὸν αὐτὸν ἀλόγως χωρισθῇ*, legendum, *εὐλόγως*. Quid ſi vir repudium miſerit, an aliquanto tempore nuptiis abſtinebit? Minime, ſiue ex cauſa id miſerit, ſiue ſine cauſa, *d. l. conſenſu § ſin autem aliter, Nouel. 117.* Verum hodie ex *Nouel. 127. & 134.* communis eſt pœna viri & vxoris repudio ſine cauſa miſſo: nam & vir ipſe in monaſterium coniicitur. Quartum hoc eſt, adulterij crimen, quod ab extraneo vel extranei iure in maſculum intenditur, quinquennio continuo extingui, *l. 1. §. accuſationem, D. ad Turpil. l. miles §. adulterij, D. ad leg. Iul. de adult.* Idemque eſt in crimine peculatus, *l. 7. D. ad leg. Iul. pec.* & in accuſatione contra S. C. Silanianum apertarum tabularum eius qui à familia occiſus eſſe dicitur, *l. in cognitione, D. ad S. C. Silan.* Alias crimina vicennio tolluntur. Quintum eſt, ne de ſtatu defunctorum poſt quinquennium quæratur. qua de re ſpecialis eſt titulus. Eſt autem vetus Senatuſconſultum. Suetonius in Veſpaſiano: Vetuit inter cetera quæri de cuiuſquam defunctorum ſtatu vltra certos annos. Similiter ex S. C. poſt manumiſſionem libertus intra quinquennium duntaxat poteſt proclamare ad libertatem, *l. 2. & 4. D. ſi ing. eſſe iud.* quod abrogatur in *l. vlt. C. vbi cau. ſtat.* Colluſio item domini & ſerui detegenda eſt intra quinquennium. *l. 2. D. de col. det.* Sextum eſt ex *l. pen. C. de propoſ. ſac. cubic.* vt ſeruum inuito vel ignorante domino factum principis cubicularium, dominus reuocet intra quinquennium. Septimum eſt ex *l. 1. C. de contract. iud.* donationes collatas in magiſtratus vrbanos vel adſeſſores vel domeſticos eorum poſt ſucceſſionem quinquennio confirmari, intra quinquennium reuocari poſſe. Octauum eſt ex *l. 4. §. 1. D. ad leg. Cor. de ſic.* in quinquennium relegari eum qui cauſam mortis præbuerit per laſciuiam, id eſt, *κατὰ προπέτειαν καὶ παιγνίαν*. Similiter præſes in quinquennium relegatur, qui in numerum aduocatorum non Chriſtianum recipit, *l. nemo, C. de epiſc. aud.* & in alia ſpecie *Nou. 112.* Nonum eſt ex *l. 2. C. de vect. & com.* Rem fiſco commiſſam fiſcum vindicantem repelli præſcriptione quinquennij. Sed & ante quinquennium non aget vtiliter, ſi res non exiſtat, nec dolo ſupprimatur, vt ſi ſeruus bona fide manumiſſus ſit. Decimum eſt ex *l. 2. C. de apoſt.* vt Chriſtianus qui deſerta Eccleſia tranſiit ad Græcos, id eſt, paganos, vt in Conciliis ſæpe, vel Iudæos etiam

poſt mortem accuſari poſſit, quaſi inteſtabilis intra quinquennium continuum. XI. eſt ex *Non. 131.* vt ſi teſtator oratorium fieri iuſſerit, intra quinquennium perficiatur. XII. eſt ex *l. 1. §. quod dictum, D. de ſeparat.* vltra quinquennium poſt aditionem hereditatis creditores defuncti ſeparationem non impetrare. XIII. eſt ex *Non. 100* de exceptione non numeratæ dotis, quæ vel intra annum, vel intra tres menſes opponitur, vel nullo modo, vt dictum eſt c. 14. & 20. Verum ab ea definitione excipiendus eſt maritus minor XXV. annis, cui à contracto matrimonio XII. anni dantur ad proponendam & conteſtandam querelam non numeratæ dotis. Heres item mariti minor annorum XXV. cui datur quinquennium ſiue maritus minor fuerit ſiue maior. XIV. eſt ex *l. vlt. C. ſi maior fac. alie. rat. hab.* alienationem rerum minoris ſine decreto factam confirmari quinquennio, ſi poſt XXV. annum ætatis intra quinquennium eam non reuocauerit. Erant & olim quinquennij præſcriptione tuti, qui quid emerant à fiſco, de qua in *§. vlt. Inſtit. de vſuc. l. vlt. C. ſi aduer. fiſ. l. neque, C. de reſtit. mil. & in C. Th. tit. de quinq. præſcr.* Hodie ſtatim tuti ſunt ex Conſtitutione Zenonis tranſlatis actionibus in fiſcum. Poteſt & iis aliud adiici ex *l. 2. C. de min. & honor. non contin.* & aliud ex *l. vlt. C. de adu. diu. iud.* & aliud ex *Non. 22.* vt maritus captus ab hoſtibus expectetur quinquennium: quod mutauit Leo *Non. 33.* Et aliud ex *l. milites §. vlt. D. de re milit.* Adiicit & illud Oldendorpius ex Conſtitutione Iuſtiniani, iuris diſcipulis præſcriptum eſſe quinquennium, quo demum expleto inter aduocatos recipiantur, *l. petitiones, C. de aduoc. diu. iud.*

De VII. *&* VIII. *annis.* CAP. XXV.

INFANTEM eum dici qui minor eſt annorum VII. *l. 3. C. qui admit. l. ſi infanti, C. de iu. delib. l. 1. De adm. tut. l. 14 D. de ſponſ.* Anagnoſten non fieri ante annos octo, *Non. 123.* Hoc ita notant Græci. At *Non.* loquitur de XVIII. annis. Videntur legiſſe VIII. tantum, vt conſtat ex Balſamone Nomocanonis tit. 8. c. 28. De ſeptem annis hoc etiam adnotant, *δι᾽ ὑπερβάσεως τοῦ ἑπταετοῦς ὁ μνηστευθεὶς ἢ πληρώσας ὑπὲρ αὐτῶν δωρεὰ τῆς γῆς.* quod quid ſit, vel vnde ſumpſerint neſcio.

De decennio. CAP. XXVI.

PRIMVM eſt de vſucapione rerum immobilium, quæ hodie decennio inter præſentes, vicennio inter abſentes completur, *l. 1. C. de vſuc. transform. Non.* 119. eodemque modo ſeruitutes non vtendo amittuntur decennio inter præſentes & vicennio inter abſentes, *l. pen. C. de ſer. & aq.* atque etiam adquiruntur: nam vbique iura in adquirendis ſeruitutibus longum tempus exigunt. & donationes rerum minoris factæ ſine decreto poſt legitimam ætatem decennio inter præſentes & vicennio inter abſentes confirmantur, *l. vlt. C. ſi maior fac. alienat. rat. hab.* Hoc vero longum tempus fere ſemper dicitur & diuturnum, *l. ſi cum §. Ariſto, D. qui & à quib. man. lib. non fiant.* In longum tempus ſiue in longiorem diem cauere, eſt in annos decem, *l. pen. de prae. ſtip.* Paulus 5. *Sent. tit. 9. l. 1. De ripa mun. l. ſi finita §. 1. D. de dam. inf.* Hæc longi temporis præſcr. ſiue longa præſcriptio, de qua eſt tit. in *C. de præſcr. lon. temp.* & quatuor qui ſequuntur: quæ quibus caſibus locum non habeat, Græci ſub hoc tit. tractare incipiunt inſcite, cum id ampliores, quæ ſequuntur, temporum præſcriptiones demonſtraturæ ſint ſatis, & hoc potius tradi conueniat quibus caſibus locum habeat. Secundum eſt de exceptione non numeratæ dotis, cuius tempus eſt decennium ex *Non. 100.*

A nam poſt decennium ſoluto matrimonio non opponitur. Tertium hoc eſt, olim decennio infirmabatur teſtamentum, *l. 6. C. Th. de teſtam.* Hodie non item, niſi aperte teſtator declarauerit ſe in eo non perſtare, *l. ſancimus, C. eod. tit.* Nuda voluntate infirmatur concurrente decennio. Quartum eſt ex *l. vlt. D. de abigeis,* vt receptores abigeorum in decennium extra Italiam relegentur. Quintum eſt ex *l. ſiue, D. de pœnis*, vt qui in metallum damnati ſunt non addito tempore, nec etiam eo vt ſint perpetuo metallici, eis decennij tempora præfinita videantur. Cui addendum ex *l. in metallum eod. tit.* In metallum damnatos perpetuo iam ſenes dimitti, ſi vel cognatos vel adfines habeant, à quibus alantur, vel non minus decem annis pœna functi ſint. quo ſpectat etiam reſcriptum Traiani ad Plinium

B de iis qui ex damnatione ſerui publici eſſent. Sextum eſt ex *l. 2. C. de incolis*, vt qui in aliqua ciuitate decem annos fecit, videatur ibi domicilium habere. Sic Græci loquuntur, *ὁ ποιήσας ἐν πόλει δέκα ἔτη*, vt in *l. miles §. quidam, D. ad leg. Iul. de adult.* Dies quos in cuſtodia feciſſet. & in *l. ſeruus qui teſtamento, D. de ſtatulib.* Annum in fuga fecerat. & in antiqua inſcriptione: MEMORIÆ C. F. L. PENVCEÆ IVLIANÆ MORIBVS NATALIBVS AC PVD. PRISCIS ILLVSTRIBVSQVE FAMINIS COMPARANDÆ, QVÆ VIXIT ANNOS XIII. D. XLVII. CVM MARITO FECIT M. D. O. XX. Eſt & alius locus in *l. pen. C. de agr. cenſ.* & in act. Apoſt. c. 18. *καὶ ποιήσας χρόνον τινά*, recte vet. interp. *& facto ibi aliquanto tempore.* & Ruffi-

C nus. c. 12. Nic. ſyn. *Quinque annos inter catechumenos faciant.* Septimum eſt ex *l. 1. D. de nund.* ius nundinarum exercendarum non vtendo decennij tempore amitti. Nundinas interpretantur *πανήγυρεις ὅπου τὴν λεγομένην ἀτέλειαν.* Sic & ad *l. 1. C. de nundinis: ὅπου ποιοῦσι τὴν λεγομένην ἀτέλειαν ἀγοράζοντες πρὸς ἐμπορείας.* & ad *l. 3. D. de feriis, ἐν πανηγύρεσι καὶ ἀτελείαις.* nundinas ergo vocabant vacationes, & inde volgo à nobis ferias appellatas reor. D. Auguſtinus in *Ser. Feriæ & Nundinæ ſpiritales.* De eis habemus præclaram nouellam Baſilij Iunioris, quæ aperte indicat eas in agris priuatorum inſtitui qui hoc ius impetrauerint, nec poſſe transferri in alia loca niſi ex communi omnium negotiatorum ſententia. Quod ſi diſſentient inter ſe, & alij locum commutare velint, alij non item, vincere eorum ſen-

D tentiam, qui ex antiquo more nihil mutari volunt. & hoc quidem ſi agatur de transferendis nundinis à potentioribus ad potentiores, vel à tenuioribus ad tenuiores, vel à potentioribus ad tenuiores. A tenuioribus enim ad potentiores nundinarum tranſlationem non fieri niſi concurrat vetuſtas & omnium conſenſus, id eſt, niſi ex omnium voluntate transferantur in potentiorum agros, in quibus & iam olim ab initio inſtitutæ fuerint, & poſtea omnium ſententia tranſlatæ ad tenuiores, à quibus nunc priſtinis dominis reſtituentur recte. Addi & de decennio poteſt aliud ex *l. in omnibus in fi. De diu. temp. præſ.* & aliud ex *Non.* 117.

E CAP. XXVII. *De annis* XII. XIV. XV. XVI. XVII. *&* XVIII.

PVBERTAS in maſculo æſtimabitur ex annis XIV. in femina ex XII. *l. 2. C. quando tut. vel cur. eſſe deſ. l. 5. D. qui teſt. fac. poſſ. §. 1. Inſtit. de nupt. l. 2. D. de vulg. ſubſtit. Nou.* 119. De maſculo fuit olim dubitatum. Sed obtinuit etiam in maſculo pubertatem annis æſtimari, non habitu corporis. Hæc autem definitio ætatis ad multa pertinet. Impubes non poteſt teſtamentum facere, non poteſt teſtimonium dicere, *l. inuiti, D. de teſtib.* non torqueri, *l. de minore, D. de quaeſt.* non nuptias contrahere, non obligari ſine tuto-

ris auctoritate. Pubes poteſt. Sunt & alia multa. Plena pubertas in maſculo æſtimatur ex annis XVII. vel XVIII. quem Græci vocauere exephebum, vt Cenſorinus ſcribit, proximum pobertati mellephebum. Puberem ephebum. Plene puberem exephebum. In femina ex XIV. *l. Mela, D. de alim. leg. l. adrogator, D. de adoption. l. quidam, D. de re iudic. l. 19. C. Th. de decur. §. iuſtæ & §. vlt. Inſtit. qui & quib. ex cau. man. non poſſ. l. 1. §. pueritiam, D. de poſtul. Nou. 115.* vbi oſtenditur excoſari eum qui oon attigit plenam pubertatem ſi teſtatorem non redemerit ab hoſtibus, quaſi imperfectæ ætaris ſit qui adplene pubes non ſit. Leges Lougobardorum ex annis XVIII. non plenam tantum pubertatem, ſed & legitimam ætatem conſtituunt, tit. de ætare legitima. At lege Lætoria & prætoris edicto conſtat ex annis XXV. tam in femina, quam in maſculo perfectam & legitimam ætatem æſtimari. Ex venia principis in maſculo ex annis XX. In femina ex annis XVIII. *l. 2. C. de iis qui ven. æt. imp.* quæ ſpecialiter dicitur firma ætas proxima legitimæ in *l. 1. C. eod. tit.* Virgil. IV. eclog. *Hinc vbi iam firmata virum te fecerit ætas.* Et ex *Nou. Leonis* 28. ipſo iure. De annis XV. hoc notant, vt curatores operum publicorum vſque ad annos XV. teneantur, ſi opera vitium fecerint, *l. 7. C. de op. pub.* & vt curialis vel officialis non ante ordinetur epiſcopos, quam ſe in monaſterio exercuerit per annos XV. *Nou. 123.* & vt qui reditum certum donauit cum poſſeſſiones nullas habeat damnetur ſtatim præſtare æſtimationem reditnum annorum XV. *l. ſi quis argentum §. ſin autem, C. de donat.* De annis ſedecim, ne fiat σιτώνης niſi qui XVI. annum exceſſit, *l. 2. in prin. D. de vac. mun.* Sed hoc eſt potius de anois XVII. nam exigit quodammodo in curatore rei frumentariæ plenam pubertatem.

De annis XX. Cap. XXVIII.

PRIMVM eſt ex S. C. Claudiano, vt maior viginti annis, id eſt, qui compleuit viginti annos, qui ſe vænire patitur pretij partiendi cauſa, ſeruus fiat, nec manumiſſus recipiat ingenuitatem, *§. pen. Inſtit. de iu. per. l. 1. D. quib. ad lib. proc. non licet.* Secundum eſt ex lege Ælia Sentia, vt minor XX. annis non poſſit ſeruum manumittere niſi viodicta cauſa probara apud Conciliom, ad quam pertioet *l. 1. D. de manumiſſ. l. 4. D. de ſer. exp.* quas male ſub hoc tit. Græci ſeparatim exponunt. Ei vero derogatum eſt Conſtitutionibus Iuſtiniani: nam viget quidem ea lex inter viuos. at vt teſtamento minor XX. annis exephebus etiam poſſet maoumittere primum conſtituit Iuſtinianus *§. vlt. Inſtit. qui & quib. ex cau. man. non poſſ.* deinde vt etiam ephebus, *Nou.* 119. Tertium eſt ex lege Iulia, vt minor annorum XX. non cogatur iudicare, *l. cum lege, D. de rec. qui arb. rec.* Eligitur enim interdum & datur iudex dummodo ſit exephebos, *l. quidam, de re iud.* Quartum eſt de criminibus quæ regulariter XX. anois extioguuntur, *l. querela, C. ad leg. Corn. de falſ.* Excipiuntur tria quæ quinquennio extinguuntur, de quibus diximus ſup. cap. 24. Excipitur etiam crimen iniuriarum quod anno extinguitur, *l. 5. C. de iniur.* Similiter vero omnes actiones ciuiles fiſcales, excepta cauſa commiſſi & vacantium bonorum, de quibus diximus ſup. XX annis extinguuntur, *l. in omnibus, D. de diuer. temp. præſcr. l. 1. §. pen. & vlt. D. de iur. fiſc. l. 2. & 3 D. de req. nec abſ. dam.* Vulgo autem male in *d. l. 1. §. vlt. diſerri*, com ſit legendum, *deferri*, pro quo Græci προσαγγέλλεσθαι lib. 56. Βασιλικῶν, tit. 11. ac ſimiliter, vt ex Petro Fabro rari & ſingularis ingenij viro, cum ego tum alij plures didicerunt, pro *defendere*, legendum *deferre* in *l. famoſi, D. ad leg. Iul. maleſt.* pro qoo Græci habent κατᾷν in *l mulierem, D de*

A *cenſ.* Ruſus Reip. rationes ſubſcriptæ & expunctæ aduerſus adminiſtrarorem rerum ciuitatis non tractantur vltra annos XX. & adoerſus heredem eius vltra annos X. *d. l. in omnibus, l. calculi, D. de adm. rer. ad ciu. pert.* Quintum eſt, iuſtum tempus militiæ eſſe XX. annorum, quod ciuilium munerum vacarionem præſtat, *l. 1. C. de excu. vet. l. 3. C. de iis qui non impl. ſtip. ſac. ſol. ſunt. l. 1. C. de profeſſ.* Sextum eſt ex *l. 2. C. de long. temp. præſ. quæ pro lib. op.* vt qui bona fide fuerit in poſſeſſione libertatis per anoos XX. ei non poſſit fieri controuerſia ſtatus. De XX. annis addi vnum poteſt ex ſuperiori capite, & alia quædam ex cap. 16. Addendum & ex *l. in teſtimonium, D. de teſtib.* minorem XX annis in criminalibus cauſis teſtimonium dicere non cogi: impubes prohibetur, *l. 3. §. lege, eod.*

B

De annis XXV. Cap. XXIX.

HÆc dicitur ætas plena, integra, perfecta multis in locis, quos referre putidum eſſet. Et ſtatus in *l. cum pater §. curatoris, D. de leg. 2. l. cum de ætate, D. de probat, l. pen. C. quan. dies leg. ced.* Et iuſta ac legitima à lege Lætoria, vt conſtat ex *l. 2. C. Th. de donat.* in qua ita eſt reſcriptum, *Donec annos Lætoriæ legis egreſſus legitimam compleueris ætatem.* In hanc vſque ætatem homines curatorum auxilio reguntur, *l. 1. D. de minor.* Minori XXV. annis iuris ignorantia prodeſt, *l. regula, D. de iur. & fac. ignor. l. 2. C. eod. tit.* Minor XXV. annis adulterij accuſare non poteſt, *l. ſi maritus*
C *2. §. lex, D. ad leg. Iul. de adult.* Minor XXV. annis decurio fieri, vel ad honores aut munera ciuilia admitti non poteſt, *l. non tantum, D. de decur. l. ad Remp. D. de mun. & honor. l. 2. §. 1. D. de vac. mun. l. 2. C. qui prof. ſe exc.* quod tamen exceptiones habet quaſdam. Eadem ætas exigitur in iudice, vt Harmenopulus ſcribit lib. 1. ex lib. VII. Βασιλικῶν tit. V. & in tutore & curatore, *l. vlt. D. de leg. tut.* & in diacono & hypodiacono *Nou.* 123. Eandem ætatem in procuratore Oldendorpius exigit male ex *l. exigendi, C. de proc.* cum ſufficiat plena pubertas, *§. iuſtæ, Inſtit. qui & quib. ex cau. man. non poſſ.* Et *l. exigendi*, de defenſore loquitur non de procuratore. Minor XXV. annis defenſor idooeus non eſt, quia reſtitui poteſt io integrum, *l. minor, D. de procur.* qua ratione & idoneus fideiuſſor noo eſt. ideo-
D que improbari à iudice poteſt. Noo poteſt quis eam cuius tutor vel curator fuit, intra annum XXV. vxorem ducere, nec filius eius. Immo nec poſt XXV. annum ætatis, etiamſi rationes reddiderit intra annum vtilem, quoniam adhuc intra aonum impetrata reſtitutione rationes retractari poſſunt, quod coïtio nuptiarum impediret. Hodie intra annum XXIX. quoniam annus vtilis mutatus eſt in quadriennium continuum, *l. ſi patris, C. de interd. mat. l. non eſt, D. de rit. nupt. l. ſi filius §. ſi quis eo tempore, D. de lib. & poſt. l. qui pupillam, D. ad l. Iul. de adult.* In *d. l. non eſt*, falſo quidam codices habent XXVII. quos ſecutus Dynus ex ea io ſuo libro poſuit præſcriptiooem XXVII. annorum, eodem errore, quo & præſcriptionem IX. an-
E oorum ſup. Eadem vero ratione puto oon poſſe quenquam arrogare eum, cuius tutor vel curator fuit intra annos XXIX. quanquam *l. nec ei, D. de adopt.* de XXV. annis tantum loquatur. Et ita etiam ſtatutum tempus accipere oportet in *l. nam poſtea §. ſi minor, D. de iureiur.* His adiiciunt Græci ex *l. rationes, C. de adm. tut.* rationes adminiſtratæ curæ, per actiooem ſcilicet negotiorum geſtorum, durante officio ante impletum annum XXV. peti non poſſe. quod pugnat cum *l. cum curatore, D. de adm. tut. & l. ſi adhuc §. vlt. D. de tut. & rat. diſt.* Vtraque eſt accipienda de actione ex ſtipulatu. De *l. ſi adhuc*, eſt certum. De *l. cum curatore*, dubitantem inſcriptio confirmabit. quaodoqui-

dem lib. xxiv. ad edictum Paulus de ſtipulatione Rem pupilli, vel adoleſcentis ſaluam fore diſputauit.

De annis xxx. Cap. XXX.

PRimvm eſt ex *Nouel.* 120. vt locationes rerum eccleſiaſticarum xxx. annom non excedant. Secundum eſt de præſcriptione xxx. annorum, qua tolluntur actiones perſonales & miſtæ, non longa præſcriptione, veluti petitio hereditatis, *l. pen. C. in quib. cau. ceſ. long. temp. præſc. l. hereditatis, C. de pet. her. l. licet, C. de iur. del.* & finium regundorum, communi diuidundo, familiæ erciſcundæ, *l. vlt. C. fin. reg. l. 1. §. ad hec, C. de anna. exc.* furti etiamſi adhuc viuat fur & rem ſæpiſſime contrectauerit, *d. l. 1.* quod olim non obtinuit, *l. ſi cum quis §. quandiu, D. de furt.* vi bonorum raptorum in ſimplum. *d. l. 1.* Condictio indebiti, *l. indebiti §. vlt. D. de cond. ind.* Actio ex empto vendito, *l. empti, C. de euict.* Actio Fabiana, *l. 3. § 1. D. ſi quid in fr. patr.* Actio fideicommiſſi, *l. 79. de leg. 2.* Actio tutelæ, *l. tutores, C. arb. tut.* Actio negotiorum geſtorum, *l. aduerſus. C. de neg. geſt.* Actio ſerui corrupti, *l. 13. D. de ſeru. cor.* Actio iudicati, *l. miles §. vlt. D. de re iud.* Actio momenti, quoties abſentis occupata poſſeſſio eſt, *l. vlt. C. vnde vi.* Actio mandati, locati, pro ſocio, conſtitutæ pecuniæ, & omnes perſonales, quibus minora tempora præſtituta non ſunt, *d. l. 1. C. de an. exc. l. 2. C. de conſt. pec.* Adiicit interpres Nou. Valent. *de epiſcopali iudicio*, actionem homicidij, ciuilem ſcilicet. Nam etiamen vicennio extinguitur. & actionem de fugitiuis reuocandis. quod vtique verum eſt ſi dominus deſierit eos poſſidere. Longa præſcriptio non ſufficit, *l. 1. C. de ſer. fug.* Et de Curialibus vel Collegiatis reuocandis, vt in *Nou.* Maioriani *de Curial.* quod tamen abrogatum eſt *l. 5. C. de præſcri. 30. an. l. 55. C. de dec.* Actiones in rem olim in Italia vſucapione anni vel biennij tollebantur, in prouinciis præſcriptione x. aut xx. annor. Hodie & in Italia & in prouinciis tolluntur vſucapione x. aut xx. annorum aduerſus bonæ fidei poſſeſſorem, & præſcriptione xxx. ann. aduerſus malæ fidei poſſeſſorem. itemque ex *Nou.* 119. aduerſus bonæ fidei poſſeſſorem, qui à malæ fidei poſſeſſore ignorante domino emit. idemque dicendum de hypothecaria, quæ aduerſus extraneum bonæ fidei poſſeſſorem petit ann. x. aut xx. *l. ſi à creditore, & l. vlt. C. de obl. & act. l. 1. & 2. C. ſi aduerſ. cred. præſ. op. l. creditor, D. de diu. temp. præſ.* aduerſus malæ fidei poſſeſſorem an. xxx. *l. cum notiſſimi, C. de præſ. 30. vel 40. ann.* Actiones in perſonam ex contractibus in Italia tollebantur anno vtili, in prouinciis erant perpetuæ. Hodie vbique tolluntur præſcript. xxx. quibus etiam adiunguntur miſtæ, veluti petitio hereditatis, & finium regundorum & ſimiles. Ac primum quidem Theodoſius conſtituit, vt in prouinciis exemplo actionum in rem, tempore etiam tollerentur perſonales, non tamen x. aut xx. annis, ſed xxx. *l. ſicut, C. de præſcr.* xxx. *ann.* cuius inſcriptio talis eſſe debet, Theodos. A. Fuit Theodoſius magnus huius præſcriptionis auctor, vel Iuniore teſte in *Nou. de 30. ann. præſcript.* quam multi auctores celebrant. Eius peremptorias rubricas omnem litem abolere Sidonius ait. Patronam humani generis Caſſiodorus vocat. De ea & Procopius iii. de bello Vand. in hæc verba: Νόμου δὲ ὄντος Ῥωμαίοις ... οὐχ ... χρόνος ἐς λ΄. ... ἀλλὰ ... εἶναι. De eadem & Suidas in Priſco Emeſeno. Hæc præſcriptio currit etiam aduerſus puberes minores 25. ann. *d. l. ſicut. Nou.* 22. cum tamen præſcriptio quinquennij, quæ obſtat querelæ inofficioſi, aduerſus eos non currat, *l. 2. C. in quib. cauſ. in int. reſt. l. contra, C. de inof. teſt.* nec præſcriptio longi temporis, *l. 3. C. in quib. cau. long. temp. præſ.* nec vlla alia, *l. vlt. C. in quib. cau. in int. reſt.* Pertinet ad eam præſcriptionem tricenariam quod traditur in *l. cum ſatis, C. de agric. & cenſit.* vt liberi homines, qui per xxx. annos quaſi coloni & adſcriptitij detenti ſunt, liberi quidem maneant, quia libertas nulla præſcriptione infringi poteſt, ſed terram deſerere non poſſint, & ſolemnem capitationem inferre cogantur. quod ibi eſſe traditur ex Conſtitutione Anaſtaſij, quæ non extat. Eſt autem l. 19. eiuſdem tit. Græca. Addatur & aliud ex *l. pen. C. de fund. rei pri. & ſal. diu. dom.* vt qui annos xxx. ſeruierit collegio, vel curiæ, vel burgo, id eſt, corpori alicui, non reuocetur quaſi colonus alienus vel inquilinus. Tertium eſt in presbytero exigi ætatem xxx. ann. *Nou.* 123. vbi male quidam legunt xxxv. quæ ætas in epiſcopo exigitur ex eadem *Nou.* non in presbytero. ſed & in *Nou.* 137. hoc tantum exigitur, vt epiſcopus ſit maior annis xxx qua de re Theodorus Balſamon Nomocanonis tit. 1. c. 28.

De xl. *annis.* Cap. XXXI.

SIcvt quæ non tolluntur minoribus temporibus actiones, tolli eas triennio traditum eſt ſup. ita quæ non tolluntur triennio, xl. annis extinguuntur, nec vllæ fere vlterius producuntur, veluti hypothecaria aduerſus debitorem & heredem eius & aduerſus poſteriores creditores debitore ſuperſtite, *l. cum notiſſimi, C. de præſc. 30. vel 40. ann.* Citius ergo perit iis caſibus perſonalis quam hypothecaria, *l. qui occidit §. 1. D. ad l. Aquil.* quod & alias accidit, puta, vt ſublata perſonali maneat hypothecaria, *l. debitor, D. ad Trebel. l. 2. C. de luit. pign.* Puto & vindicationem in ſeruitutem extingui, ſi quis xl. annis mala fide in poſſeſſione libertatis fuerit, *l. 4. C. de præſc. 30. vel 40.* At merito Græci excipiunt ſeruum fugitiuum, quando ſcilicet non deſiit poſſideri à domino. Vindicationi eius rei quam non deſiit poſſidere, nulla præſcriptio opponi poteſt, *l. 2. C. eod. tit.* Eadem præſcriptione repellitur qui quem vindicat cohorti, *l. ſi cohortalis, C. de cohort.* vbi vulgo male xxx. veteres & libri Baſilikôn habent xl. Actiones etiam fiſcales exemplo priuatarum xxx. aut xl. ann. tolluntur. *l. iuſtas, C. de iur. fiſ.* & quidem ſi vindicet fiſcus quæ nondum habuit, excepta cauſa commiſſi & bonorum vacantium, vel qua alia cui minora tempora præſtituta ſunt, repelletur à domino vel bonæ fidei poſſeſſore præſcriptione xx. annorum, vt dictum eſt ſup. cap. 28. A malæ fidei poſſeſſore xxx. Quod ſi vindicet ea quæ habuit & amiſit, repelletur præſcriptione xl. ann. *l. vlt. C. de fund. patrim.* Sed & actione perſonali, ſi agat de reliquis, hoc eſt ... repelletur præſcriptione xl. annorum, vt Theodorus Hermopolites interpretatur, non tamen id aduerſus fiſcum ea præſcriptione adſequi poſſeſſor poteſt, vt & in futurum à canone ſit poſſeſſio immunis, *d. l. vlt. l. comperit, C. de præſcr. 30. vel 40. ann.* Verum, vt idem Theodorus ait, & Accurſ. noſter probat ex *l. vlt. C. de fund. rei priu.* ſi quis ſine canone agrum principis acceperit, & xl. annis poſſederit nullo canone ſoluto, nec de agro, nec de canone conueniri poteſt. Eſt & alia in re locus præſcriptioni xl. annorum, ſi actio quæ xxx. annis perire ſolet, interim conteſtata & poſtea omiſſa ſit: nam ex conteſtatione in annos xl. extenditur, *l. vlt. C. de præſcr. 30. vel 40. ann.* qua abrogatur

gatur Nou. Valentiniani *de epiſc. ind.* quæ actionem ex conteſtatione in alios duntaxat xxx. annos extendit, niſi fuerit conteſtata poſt anoos xxv. quo caſu eam prorogat in annos x. tantum, id eſt in annos quinque ſupra xxx. Addendum, hac etiam præſcriptione xl. annorum tolli actiones eccleſiaſticas ex *Nou.* 131. *&* 111. quod congruit cum *l. vlt. C. de fund. patr. ſublata l. vlt. C. de ſacroſ. eccl. & Nou.* 9. quarum vna io Orientalibus, altera in Occidentalibus eccleſiis introduxerat c. ann. præſcriptionem. Cauſam hanc fuiſſe exponit Sudas in Priſco Emeſeno. Annos erat xxx. aut xl. ex quo Emeſenorum eccleſia heres extiterat Mamiano viro illuſtri & patricio, cum œconomi eius arte Priſci, qui optime alienа chirographa imitabatur, pleraque coofinxerunt inſtrumeota tabellionis cuiuſdam omnium iudicio optimi, qui vixerat ſuperſtite Mamiano, quibus oſtendebant ingentes pecunias à multis Mamiano deberi, atque adeo eccleſiæ iure hereditario. Sed quod inſtrumentis obſtaret præſcriptio tricennij, ſcelus ſceleri adiicientes, Imperatorem etiam Iuſtinianum pecuniis expugnarunt, & data ei vel quæſtoribus palatij pecunia illam legem extorſerunt, ne eccleſiis opponeretur alia, quam c. annorum præſcriptio, quod poſtea idem Iuſtinianus mutauit. Legitur io eo Sudæ loco corrupte, οὐ χρόνοις τὰ ἐκκλήτους τοῖς χαθίνουσι, cum ſit legendum, τὰς ἐκκλησίας. Hodie igitur quacunque actiooe eccleſia experiatur, excludetur præſcriptione xl. aooorum. At ſi cum eccleſia agatur, ſeruabimus præſtituta tempora *Nouel.* 111. Notandum poſtremo in diaconiſſa exigi ætatem lx. anoorum ex præcepto Apoſtoli 1. ad Timot. v. & *l. nulla, C. de epiſc. & cler.* de qua Georgius in Chronographia. Ex *Nou.* vi. quinquaginta, ex *Nou.* 123. quadraginta. Diaconiſſæ curabant ægros, & ad baptiſmata adhibebantur.

De annis L. CAP. XXXII.

REPETITIO eius quod in alea luſum eſt præſcriptione tricennij oon tollitur. Anatolius eam tolli ait præſcriptione anoorum l. atqoe ita fuiſſe in *l. 1. C. de aleat.* conſtat ex Latina eius conuerſione quæ circumfertur, & ex eo qood Græci allata illa lege, ſub hoc titulo ſcribunt iis verbis: *Οὐκ αἰτοῦντες χρόνος τοῖς ἀπαιτοῦσι τὸ καταβληθὲν εἰς τι τῶν ἀπηγορευμένων παιγνίων εἰ μὴ μόνος ὑπερπεντηκονταετής.* Non tolli eam tricennio epitome Græca, quæ extat Nomocanonis tit. 13. cap. 29. indicat, dum ait eam competere *διηνεκῶς ἢ πεντηκονταετίας.* At Thalelæus eam tricennio tolli putat, quod in contextu Βασιλικῶν id non ſit adiectum vt tricennium egrediatur: quaſi hoc ſit ius nouiſſimom: & hoc quidem primum de l. ann. notant. Secundum eſt, Ne decurio quinquageoarius excuſetur à muneribus, *l. 13. C. de dec.* vbi tamen pro l. legere lv. Et in *l. 3. C. qui prof. ſe exc.* pro lv. lego lxx. Anni lv. excuſant à decurionatu. Anni lxx. à muneribus. Tertium eſt de liberta, vt maior l. ann. operas patrono præſtare non cogatur, *l. liberta, D. de op. lib.* Quartum eſt ex *l. ſi maior, C. de leg. her.* partum editum ex quinquagenaria eſſe legitimum. qua de re in Frag. Vlp.

De annis LX. *&* LXX.

CAPVT XXXIII.

MAIOR ſexagenario ducere minorem quinquagenaria poteſt, *l. pen. C. de nupt.* quod & S. C. Claudiano comprehenſum fuiſſe Vlp. in Frag. teſtatur. recte. nam auctore Ariſtotele vſque ad lxx. annum vir gignit, femina vſqoe ad quioquageſimum. At lege Iulia ſecus erat, quaſi non poſſet maior ſexagenario liberis operam dare, *l. ſi paterfam. §. vlt. D. de adopt.* Notandum etiam contra libertatem nec ſexaginta qoidem annorum præſcriptionem opponi, *l. vlt. C. de long. tem. præſ. quæ pro lib. op.* De annis autem lxx. qood diximus ſup. Annos lxx. excuſare à muneribus ciuilibus, *l. 1. C. qui æt. ſe exc. l. 3. §. quamuis, & §. cura, D. de mun. & hon. l. ſi vltra, C. de decur. l. 3. D. de iur. immun.*

De annis C. CAP. XXXIV.

CVM ſublata ſit c. annorum præſcriptio quam Iuſtinianus dederat eccleſiis, vt diximus cap. 31. reſtant duo tantum notanda de annis c. Primum eſt, vſumfructum relictum Reip. c. ann. extingui, *l. an vſusfructus, D. de vſufr.* Reſpub. æſtimatur *ὡς ὁ μακροχρόνιος ἄνθρωπος.* Longiſſimum autem ſpatium ſeneſcendorum hominom eſt annorum c. vnde ſeculum dici Varro putat. Et l. opponitur *l. 68. D. ad l. Falc.* quæ vſufructu Reip. relicto xxx. an. computationem fieri ait. Reſpondeo vſumfructum relictum Reip. aonis c. finiri. nam & qui infanti puero relinquitur longios produci poſſe non creditur, *d. l. an vſusfructus.* At quoties de lege Falcidia quæritur, vſusfructus Reipubl. relictus tanti æſtimatur, quanti eſt in reditu ann. xxx. nam & qui puero infanti relioquitur amplius non æſtimatur, *d. l. 68.* Comparatur vſusfructus Reipubl. relictus homioi relicto. De illo qui homini relinquitur, agit illo loco, eoque nos iure vti, quem notat non amplius æſtimari quam ſit in reditu annorum xxx. atque ita etiam apud Harmenopul. Patritius exponit li. 2. ti. 10. Deinde ſubiicit, ſic denique eſſe & ſi vſusfructus Reip. legetur. Vſusfructus ergo legatum æſtimatur ſiue priuato legetur ſiue Reipub. & ex eius æſtimatione detrahitur Falcidia. Alterum, Ea quæ in redemptionem captiuorum relicta ſunt, non excludi niſi præſcriptione c. annorum, *l. vlt. C. de ſacroſ. eccl.* quod quia nominatim oon eſt abrogatum, ſicut in eccleſiis, manere Theodorus notauit in *Nou.* cxi. At 111. c. 111. tit. v. lib. Βασιλικῶν, i. eſſe abrogatum ait.

De tempore infinito. CAP. XXXV.

PRIMVM hoc eſt, vt ſi arbiter iuſſerit ſoloi non adiecto die, ioſit modicum tempus, *l. ſi cum dies §. vlt. D. de rec. qui arb. rec.* quod interpretabimur x. dierum, arg. *l. promiſſor §. vlt. D. de conſt. pec.* Secundum eſt ex *l. 5. D. de inter. in iu. fac.* Ioterrogato in iure dandum eſſe tempus ad deliberandum. quod interpretabimur eſſe in Prætoris arbitrio. Tertium eſt ex *l. nulla, D. pro ſoc.* Societatem in æternum noo coïri. Quartum eſt, Perpetuum tempus varie accipi, quandiu ſoluerit canonem emphyteuticarios, *§. adeo, Inſtit. de loc.* Quandiu vixerit quis, *l. 1. D. pro ſoc. l. 1. §. pen. D. de offi. præf. vrb. l. cum ij §. ſiue igitur, D. de tranſ.* Et pro annis xxx. vel xl. vt cum dicimus perpetuas actiones, quæ ex Conſtitutionibus tricennio vel quadricennio extingountur. Quintum eſt ex *l. ab hoſtibus §. vlt. D. ex quib. cau. mai.* Abſenti reuerſo reſtitutionem dari, etiamſi intra modicum tempus quam rediit, impleta fuerit vſucapio, quod ita definitur, dum hoſpitium conducit, ſarcinas componit, aduocatum quærit, & *l. ſi domus §. in*

pecunia, D. de leg. 1. vbi in ſoluenda pecunia legata modicum tempus dari dicitur, quod relinquitur arbitrio Prætoris. Et *Nou.* 4. acceſſionibus potentibus arbitrio iudicis dari tempus ad adducendum reum principalem. Sub hoc capite includi poſſunt tempora omnia quæ arbitrio Prætoris præſtituuntur. Superiora ſunt legitima. Sextum hoc eſt, Temporarias actiones litis conteſtatione perpetuari, *l. nam poſtea §. ſi is, qui, D. de iureiur. l. aliam, D. de nouat. l. vlt. D. de fid. tut.* Perpetuari ſecundum ius vetus, id eſt, æternas fieri, ſecundum Theodoſij Conſtitutionem A prorogari in annos xxx. Perpetuæ autem quæ olim fuerunt, nunc ſunt tricennales, conteſtatione litis prorogantur in annos xl. ex *l. vlt. C. de præſcript. xxx. an.* nec fit eiuſmodi prorogatio niſi ſemel. Multa alia ſub hoc titulo Græci tradunt, quæ nihil ad rem facere videntur, veluti in medio litis tranſigi poſſe, ante motam vſuras in bonæ fidei iudicium non venire, damnatos capitaliter poſt appellationem teſtamentum facere poſſe, Legata ad tempus relinqui poſſe, & alia quædam quæ prætermittimus. Subiecimus Euſtathij librum.

FINIS.

ΒΙΒΛΙΟΝ ΕΥΣΤΑΘΙΟΥ
ΑΝΤΙΚΗΝΣΩΡΟΣ
ΠΕΡΙ ΧΡΟΝΙΚΩΝ ΔΙΑΣΤΗΜΑΤΩΝ
ἀπὸ ῥοπῆς ἕως ρ'. ἐτῶν.

LIBER
EVSTATHII ANTECESSORIS,
DE TEMPORALIBVS INTERVALLIS,
à momento vſque ad centum annos.

Interprete Ioanne Leunclauio.

Περὶ ῥοπῆς.

A

ΤΡΙΤΟΝ γεννᾷ, καὶ ἡ τρεῖς ἐν μιᾷ γαστρὶ γεννήσασα, ὡς βιβλ. ν'. τῶν διγέστων τιτλ. ις'. διγεσ. ρλζ. τῶν δὲ βασιλικῶν β. β'. τ. β'. κεφαλ. ρλα'.

β'. Ἠλευθερώθη δούλη ἐν διαθήκῃ, ἐὰν τρία τέκῃ· ἔτεκεν ἕν, καὶ μετὰ τοῦτο τρία, ὁ τέταρτος τῶν παίδων ἐλεύθερος. μετὰ γὰρ τὸ τεχθῆναι τὸν τρίτον, ἐξέβη ἡ αἵρεσις τῆς ἐλευθερίας, ὥσπερ οἷα δήποτε ἑτέρα αἵρεσις, καὶ τὸν τέταρτον ἐλεύθερον ἔτεκε. ταυτὸν ἐστὶ κἂν ἐξ ἀρχῆς δύο, καὶ μετὰ ταῦτα δύο ἔτεκεν. ἰδοὺ ῥοπὴ τὴν ἐλευθερίαν αὐτῷ τῷ τελευταίῳ τεχθέντι χαρίζεται, ὡς β. α'. τῶν διγ. τιτ. ε'. δ. ιβ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β. μς'. τ. α'. κεφ. ιγ'.

De momento.

1.[a] TER parit etiam quæ tres vno edidit vtero, vt dicitur libro Digeſt. 50. tit. 16. dig. 137. at Baſil. lib. 2. tit. 2. cap. 131.

[a] L. ter enixa, D. de V. S.

2.[b] Ancilla teſtamento manumiſſa eſt, ſi tres peperiſſet. Peperit vnum, & poſtea tres. B Quartus horum filiorum heres eſt: Nam poſteaquam tertius editus fuit, condicio libertatis exſtitit, ſicut alia quæuis condicio: & quartum libera peperit. Idem eſt ſi primo duos, & poſtea duos pepetit: Ecce momentum libertatem ei, qui vltimus editus eſt, largitur, Dig. lib. 1. tit. 5. dig. 12. & Baſil. lib. 46. tit. 1. cap. 13.

[b] L. Areſcuſa, D. de ſta. homin.

Σχόλιον Ἀθανασίου.

C

ΕΠΕΙ ἡ φύσις οὐκ ἐπιτρέπει ἐν μιᾷ καὶ τῇ αὐτῇ ῥοπῇ τίκτεσθαι, ἀλλ' ἀνάγκη ῥοπήν ἐστί τινα μεταξὺ τῶν κατὰ τὴν πρώτην καὶ δευτέραν τικτομένων τάξιν· διὰ τοῦτο φαμὲν ῥοπὴν τούτῳ χαρίζεσθαι τὴν ἐλευθερίαν. λέγεται δὲ ὡς ἀπὸ Ἀλεξανδρείας ἤχθη πρὸς Ἀδριανὸν τὸν βασιλέα γυνὴ θαύματος ἕνεκεν, ἥτις μετὰ μ'. ἡμέρας τοῦ ἐν ἑνὶ καιρῷ τεκεῖν τέσσαρας παῖδας, ἔτεκε τὸν πέμπτον. εἴρηται δὲ τοῦτο καὶ β. τῶν διγ. λδ'. τ. ε'. δ. η'. τῶν δὲ βασιλικῶν β. κς'. τ. ε'. κεφ. λβ'. καὶ ἔτι τῶν διγ. β. ε'. τ. δ'. δ. γ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β. μβ'. τ. β'. κεφ. γ'. πῶς οὖν ἐπὶ τῷ διαστήματι τῶν μ'. ἡμερῶν ῥοπὴ θεω-

Scholium Athanaſij.

QVONIAM natura non permittit, vt plures vno & eodem momento naſcantur, ſed momentum quoddam intercedere neceſſe eſt inter eos, qui prima & ſecunda vice in lucem eduntur: propterea, momentum huic libertatem largiri. Perhibetur autem, ab Alexandria perductam fuiſſe mulierem ad Imperatorem Adrianum prodigij cauſa, quæ à quadrageſimo die, poſtquam vno tempore quatuor liberos peperiſſet, quintum edidit. Et relatum hoc eſt [c] D. lib. 34. tit. 5. dig. 8. & Baſil. lib. 26. tit. 5. cap. 32. ac præterea [d] Dig. lib. 5. tit. 4. dig. 3. & Baſil. lib. 42. tit. 2. cap. 3. Quomodo igitur in quadraginta dierum interuallo momentum for-

mabimus? Non aliter atque Paulus ipſe iam ante docuit, quum ait: quod ſemel aut iterum, legiſlatores omittunt. Item: non oportet ea, quæ raro & inopinato contingunt, pro regulis accipere, nec ad aliud trahere, vt dicitur Dig. lib. 1. t. 3. & Baſil. lib 2. t. 1. c. 10. Sciendum autem [c] quod quum agitur triticaria in ſeruo defuncto, non ſpectatur æſtimatio, quæ in ipſo momento mortis erat: ſed à tempore moræ, ac late fit: ne condemnatio redigatur ad minimam quantitatem. Qualis enim æſtimatio ſit ſerui mortifere vulnerati? vt dicitur D. lib. 13. t. 3. & Baſil. lib. 24. t. 8. c. 9.

[c] L. vtrum ita, D. de reb. dub.

[d] L. antiqui, D. ſi pars hered. pet.

[e] L. 3. D. de condict. trit.

3. Scripta teſtamento libera, ſi Petro, vel heredi ſolidos decem dederit; ſi eo momento, quo parit, per alium dederit illos decem ſolidos, libera peperiſſe creditur, veluti quæ condicionem impleuerit, licet in ipſo momento partus eos dederit. Digeſtorum lib. 1. tit. 5. digeſt. 13. & Baſil. lib. 46. titul. 1. cap. 14.

4. [f] A momento in momentum computatur annorum XXV. tempus: & qui aliquid intra hoc geſſerit, adultus non exiſtimatur, ſed circumuentus reſtituitur, D. lib. 4. tit. 4. dig. 2. & Baſil. lib. 10. t. 4. c. 2. th. 4.

[f] L. 3. §. minorem, D. de minor.

5. [g] Licet aliquis vno dumtaxat momento rem poſſederit, quam à non domino bona fide emerit, ea amiſſa in rem actionem habet, D. lib. 6. tit. 2. dig. 12. & Baſil. lib. 15. tit. 2. cap. 12.

[g] L. 12. §. vlt. D. de Publ. in rem act.

6. [h] Si quis emerit Petrum aut Paulum, venditor optionem habet, & qui prior deceſſerit, ipſius periculo eſt, alter, emptoris. Sed & ſi ambo deceſſerint in vno momento, pretium ab emptore petitur, niſi iam ante id ſoluit, D. lib. 18. t. 1. dig. 30. & Baſil. lib. 19. t. 1. c. 18. th. 7.

[h] L. ſi in emptione §. pen. D. de contr. empt.

7. [i] Si quis heres ſcriptus ſit, ſi centum, verbi gr. ſolidos adhuc ſuperſtes Petro dederit: heres eſſe poteſt, licet in ipſo mortis ſuæ momento per ſe, vel per alium eos dederit, D. lib. 28. tit. 5. dig. 4. & ibid. tit. 7. dig. 28. Baſil. vero lib. 35. tit. 9. cap. 5. th. 2. & tit. 12. cap. 25.

[i] L. vlt. D. de condic. inſtit.

8. [k] Si quis alicui donauerit ſeruum vt eum manumittat: eodem momento eum manumittere cogitur. Ergo ne quidem ſi filiofam. hac condicione donatus fuerit, patri adquiritur, ſed ſtatim manumittitur. Cod. lib. 6. tit. *61. Baſil. vero lib. 45. tit. 4. cap. vlt.

[k] Toto tit. C. ſi mancipium ita fuerit alien.

* in noſtris 57.

9. [l] Agricolæ ſic glebæ, hoc eſt, agriculturæ inhærere debent, vt nec momento quidem temporis ab agricultura diſcedant, Cod. lib. 11. tit. 48. conſt. 14. & Baſil. lib. 55. tit. 1. cap. 14.

[l] L. 15. C. de agricol. & cenſ.

10. [m] Si quis filiofam. pecuniam ſub condicione donauerit, vt eam ipſius filiifam. creditori ſoluat: protinus & in ipſo momento, quo pecunia filiofamilias hac condicione data fue-

νομίσωμεν; οὐκ ἄλλως ἢ ὡς ὁ Παῦλος φθάσας ἐδίδαξεν, εἰπὼν, ὅτι τὸ ἅπαξ ἢ δὶς παραβαίνουσιν οἱ νομοθέται. καὶ οὐ δεῖ τὰ σπανίως καὶ ἐκ παραδόξου συμβαίνοντα εἰς κανόνας παραλαμβάνειν, οὐδὲ ἕλκειν ἐπὶ ἕτερον, ὡς β. α΄. τῶν διγ. τ. γ΄. τῶν δὲ βασιλικῶν β. β΄. τ. α΄. κεφ. ι΄. Ἰστέον δὲ ὅτι κινουμένου τοῦ τριτικαρίου ἐπὶ οἰκέτου τελευτήσαντος, οὐχ ἡ ἐν αὐτῇ τῇ ῥοπῇ τῆς τελευτῆς διατίμησις σκοπεῖται, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ καιροῦ τῆς ὑπερθέσεως, καὶ ἐν πλάτει γίνεται, ἵνα μὴ περιστῇ ὁ καταδικασθεὶς εἰς ποσὸν ἐλάχιστον. ποίαν γὰρ διατίμησιν δοῦλος θανατηφόρον πληγὴν δεξάμενος, ὡς β. ιγ΄. τῶν διγ. τ. γ΄. τῶν δὲ βασιλικῶν β. κδ΄. τ. η΄. κεφ. θ΄.

γ΄. Καὶ ἡ γραφεῖσα ἐν διαθήκῃ ἐλευθέρα ἐὰν παράσχῃ Πέτρῳ, ἢ τῷ κληρονόμῳ ν. ι΄. εἰ ἐν ἐκείνῃ τῇ ῥοπῇ ἐν ᾗ τίκτει παράσχῃ τὰ δέκα ν. δι' ἑτέρου ἐλευθέρα πιστεύεται τετοκέναι, ὡς πληρώσασα τὴν αἵρεσιν, εἰ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ ῥοπῇ τοῦ τοκετοῦ ταῦτα παρέσχεν, ὡς β. α΄. τῶν διγ. τ. ε΄. δ. ιγ΄. τῶν δὲ βασιλικῶν β. μϛ΄. τ. πρῶτος, κεφ. ιδ΄.

δ΄. Ἀπὸ ῥοπῆς εἰς ῥοπὴν ψηφίζεται τῶν κε΄. ἐνιαυτῶν ὁ χρόνος, καὶ ὁ ἔνδον τούτου τι πράξας ἐνήλικας οὐ νομίζεται, ἀλλὰ περιγραφόμενος ἀποκαθίσταται, ὡς β. δ΄. τῶν διγ. τ. δ΄. δ. β΄. τῶν δὲ βασιλικῶν β. ι΄. τ. δ΄. κεφ. β΄. θεμ. δ΄.

ε΄. Κἂν μιᾷ ῥοπῇ τις νεμηθῇ μόνον πρᾶγμα ὅπερ μὴ παρὰ δεσπότου καλῇ πίστει ἀγοράσῃ, ἔχει τὴν ἴν ῥὲμ ἀγωγὴν ἐκπεσών, ὡς β. ϛ΄. τῶν διγ. τ. β΄. δ. ιβ΄. τῶν δὲ βασιλικῶν β. ιε΄. τ. β΄. κεφ. ιβ΄.

ϛ΄. Εἰ ἀγοράσει τις πέτρον ἢ παῦλον, ὁ πράτης ἔχει τὴν ἐπιλογήν, καὶ ὁ πρῶτος τελευτήσας αὐτῷ κινδυνεύεται, ὁ δὲ δεύτερος τῷ ἀγοραστῇ. εἰ δὲ καὶ οἱ δύο τελευτήσουσιν ἐν μιᾷ ῥοπῇ, ἀπαιτεῖται ὁ ἀγοραστὴς τὸ τίμημα, εἰ μὴ ἔφθασεν αὐτὸ καταβαλεῖν, ὡς β. ιη΄. τῶν διγ. τ. α΄. δ. λ΄. τῶν δὲ βασιλικῶν β. ιθ΄. τ. α΄. κεφ. ιη΄. θεμ. ζ΄.

ζ΄. Ἐὰν γραφῇ τις κληρονόμος εἰ παράσχῃ ρ΄. ν. ἔτι περιὼν Πέτρῳ δύναται, καὶ ἐν αὐτῇ τῇ ῥοπῇ τῆς τελευτῆς αὐτοῦ παρέχων αὐτὰ δι' ἑαυτοῦ, ἢ καὶ δι' ἑτέρου κληρονομεῖν, ὡς β. κη΄. τῶν διγ. τ. ε΄. δ. δ΄. καὶ τ. ζ΄. δ. κη΄. τῶν δὲ βασιλικῶν β. λε΄. τ. θ΄. κεφ. ε΄. θεμ. β΄. καὶ τ. ιβ΄. κεφ. κε΄.

η΄. Ἐάν τις δωρήσηταί τινι οἰκέτην ἐφ' ᾧ ἐλευθερῶσαι αὐτόν, τῇ αὐτῇ ῥοπῇ ἀναγκάζεται ἐλευθερῶσαι αὐτόν. ἐκ κοινοῦ οὐδὲ ἐὰν ὑπεξουσίῳ δωρηθῇ ἐπὶ τοιούτῳ ὅρῳ προσπορίζεται τῷ πατρί, ἀλλ' εὐθέως ἐλευθεροῦται, ὡς β. ϛ΄. τοῦ κωδ. τ. ξα΄. τῶν δὲ βασιλικῶν β. με΄. τ. δ΄. κεφ. τελευ.

θ΄. Οἱ γεωργοὶ ὀφείλουσι τῇ βώλῳ, ἤτοι τῇ γεωργίᾳ ἐμπεπηγέναι, ὥστε μὴ ἐν ῥοπῇ τινὸς καιροῦ ἀποστῆναι τῆς γεωργίας, ὡς β. ια΄. τοῦ κωδ. τ. μη΄. διατ. ιδ΄. τῶν δὲ βασιλικῶν β. νε΄. τ. α΄. κεφ. ιδ΄.

ι΄. Ἐάν τις δωρήσηται χρήματα ὑπεξουσίῳ ἐπὶ αἱρέσει τοῦ ταῦτα καταβαλεῖν δανειστῇ αὐτοῦ τοῦ ὑπεξουσίου, ἅμα καὶ ἐν αὐτῇ τῇ ῥοπῇ τοῦ δοθῆναι τὰ χρήματα ἐπὶ τοιούτῳ ὅρῳ τῷ ὑπεξουσίῳ, με-

παραφέρεται ἡ δεσποτεία αὐτῶν τῶν χρημάτων ἐπὶ τὸν δανειστὴν τοῦ τὴν δωρεὰν δεξαμένου ὑπεξουσίου, ὡς β. ιδ'. τ. ϛ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β. ιη. τ. δ'. κεφ. γ'. θεμ. θ'.

ια'. Ἐὰν ὑπεξούσιος παρὰ γνώμην τοῦ πατρὸς δανεισάμενος ἀποστείλῃ τῷ ἰδίῳ πατρὶ γράμματα, δηλῶν αὐτῷ ὑπὲρ αὐτοῦ καταβαλεῖν τῷ δανειστῇ. ἐὰν ἀποδοκιμάζει τὸ δάνειον, εὐθέως διαμαρτυρίᾳ χρήσασθαι, σημαίνων δὲ αὐτῆς τὴν ἐναντίαν αὐτοῦ βούλησιν.

ιβ'. Τὸν ἐνιαυτὸν κατὰ νόμον οὐκ ἀπὸ ῥοπῆς εἰς ῥοπὴν, ἀλλ' ἐξ ἡμέρας εἰς ἡμέραν ἀριθμοῦμεν.

Περὶ ὥρας.

α'. Ἐάν τις ἐν ἑτέρᾳ μὲν ὥρᾳ ἑαυτοῦ αὐθεντικὴν τυπώσῃ διαθήκην, ἐν ἑτέρᾳ δὲ ὀρφανικὴν ποιήσῃ, προσληφθέντων ἐν αὐτῇ πέντε μαρτύρων ἔρρωται ἡ ὀρφανικὴ αὕτη διαθήκη καὶ ἀνατρέπει τὴν αὐθεντικὴν ὡς μεταγενεστέρα, ὡς β. κη'. τ. ϛ'. δ. ιϛ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β. λε'. τ. ι'. κεφ. ιζ'.

β'. Ἑκάστης ἡμέρας αἱ πρῶται ἑπτὰ ὧραι τὸ μεῖζον ἐστὶ μέρος, οὐ μὴν αἱ τελευταῖαι, ὡς β. ν'. τῶν διγ. τ. ιϛ'. δ. δεύτερον. τῶν δὲ βασιλικῶν β. β'. τ. β'. κεφ. γ'.

γ'. Καὶ ἀνὴρ καὶ γυνὴ, ὅτε ἡβήσουσι καλῶς διατίθενται, καὶ πρὸ μιᾶς ἡμέρας τοῦ πληρῶσαι τὸν τεσσαρεσκαιδέκατον ἢ δωδέκατον ἐνιαυτὸν μετὰ ἓξ ὥρας τῆς νυκτός. ἔγνωμεν γὰρ ἐν τῷ βιβλίῳ τῷ β'. τῶν διγ. τ. ιβ'. διγ. η'. τῶν δὲ βασιλικῶν β. ζ'. τ. ιζ'. κεφαλ. η'. ὅτι ἡ ἡμέρα ἀπὸ τῆς ϛ'. ὥρας τῆς νυκτὸς ἄρχεται καὶ τελευτᾷ εἰς ϛ'. ὥραν τῆς ἐπιούσης νυκτός, ὥστε καὶ τὸ πραττόμενον ἐν μιᾷ τούτων τῶν κδ'. ὡρῶν, τῇ ἐν αὐτῇ ἡμέρᾳ δοκεῖ γίνεσθαι. καὶ εἰκότως ἡ γενομένη διαθήκη μετὰ τὴν ἕκτην ὥραν τῆς νυκτὸς ἔρρωται, ὡς ἐν τῇ τελευταίᾳ ἡμέρᾳ τοῦ ιδ'. χρόνου γενομένη, ὡς β. κη'. τῶν διγ. τ. α'. διγ. ε'. τῶν δὲ βασιλικῶν β'. λε'. τ. α'. κεφ. ζ'.

Περὶ ἡμέρας.

α'. Εἴκοσι μίλια καθ' ἡμέραν ἀριθμεῖσθαι ὁ πραίτωρ κελεύει τῷ ὁμολογήσαντι παραγίνεσθαι εἰς δικαστήριον ἄνευ τῆς ἡμέρας, καθ' ἣν τις ἠσφαλίσατο, καὶ καθ' ἣν παρίσταται. αὗται γὰρ οὐ καταλογίζονται αὐτῷ, ὡς β. β'. τ'. ια'. δ. α'. τῶν δὲ βασιλικῶν β. ζ'. τ. ιϛ'. κεφ. α'. ζήτει καὶ τῆς α'. Ινστ. τ. κδ'.

β'. Ἐάν τις εἰς ὡρισμένον χρόνον παράστασίν τινος ὁμολογήσῃ, ἐκείνη ἡ ἡμέρα σκοπεῖται καθ' ἣν ἡ παράστασις ὥρισται. Εἰ δὲ πρὸ τῆς ὁρισθείσης

A rit, transfertur eius dominium ad creditorem filiifamilias qui donationem accepit, D. lib. 14. tit. 6. Baſil. lib. 18. tit. 4. cap. 3, them. 9.

ᵐ L. 9. §. 1. D. de Senat. Macedon.

11. ⁿ Si filiusfamilias præter voluntatem patris accepta mutuo pecunia, litteras ad patrem ſuum miſerit, ſignificans illi, vt ſuo nomine creditori ſoluat: ſi mutuum improbat, continuo teſtatione vtatur, quæ contrariam voluntatem declaret.

ⁿ L. 16. D. eod.

12. ᵒ Annum iuxta legem non à mo-
B mento ad momentum, ſed de die in diem numeramus.

ᵒ L. 134. D. de V. S.

De hora.

1. SI quis alia quidem hora ſibi teſtamentum authenticum condiderit, alia vero pupillare fecerit, adſumptis in eo quinque teſtibus: teſtamentum pupillare valet, & veluti temporepoſterius authenticum reſcindit, Digeſt. lib. 28. titul. 6. digeſt. 16. Baſil. lib. 35. titul. 10.
C cap. 17.

Vide Cui. hic.

2. ᵃ Cuiuſque diei maior pars eſt, horæ ſeptem primæ, non vltimæ; D. lib. 50. titul. 16. digeſt. 2. Baſil. lib. 2. titul. 2. cap. 3.

ᵃ L. 2. inſit. D. de V. S.

3. ᵇ Tam maſculus quam femina, quum puberes facti erunt, recte teſtantur, etiam pridie quam duodecimum aut decimum quartum annum compleuerint, poſt ſextam noctis horam. Didicimus enim ex lib. 2. D. tit. 12. digeſt. 8. & Baſil. lib.
D 7. tit. 17. cap. 8. ᶜ diem à ſexta noctis hora incipere, & in horam ſextam noctis inſequenris finiri: ita quidem vt quidquid in vna illarum viginti quatuor horarum agatur, eodem die fieri videatur. Nec abs re teſtamentum poſt ſextam noctis horam factum valet, tanquam vltimo anni decimiquarti die factum, D. lib. 28. tit. 1. dig. 5. Baſil. lib. 35. tit. 1. cap. 7.

ᵇ L. 5. D. qui teſt fac poſſ. ᶜ L. 8. D. de feriis.

De vno die.

E 1. VICENA millia in ſingulos dies numerari prætor ei iubet, qui ſe iudicio ſiſti promiſerit, præter eum diem, quo quis cauendo ſatiſdedit, & in quem ſe ſiſtit: nam hi dies ei non computantur. D. lib. 2. tit. 11. dig. 1. Baſil. lib. 7. tit. 16. c. 1. Quære & lib. 1. Inſt. tit. 24.

ᵃ L. 1. D. ſi quis c❧t.

2. Si quis ad diem certum ſe ſtiturum aliquem promiſerit, is dies ſpectatur, quo definitum eſt, vt ſiſtatur. Sin ante ſtatutum ille

S. C. §. pen. D. ad Turp. vbi hæc verba, *vel biennio*, A Triboniani ſunt, cuius princeps biennium cauſis criminalibus præſcripſit. Merito igitur, vt ea *l. reus* continetur, intra annum reus delatus honores petere non poteſt. XIII. eſt ex *l. 2. C. de naufr.* vt nauicularius qui exportat publicas ſpecies intra annum probet naufragium quod allegat. quod videtur pugnare cum *l. pen eiuſdem tit.* quæ biennium ſtatuit. Solutio ſumenda eſt ex *l. 2. C. Th. eod. tit.* quæ pro locorum interuallo annum aut biennium ſtatuendum eſſe declarat. XV. eſt ex *Non. 1.* Vt ſi heres monitus ſententia iudicis in exequenda voluntate defuncti anuum moratus ſit, hereditatem amittat deducta portione legitima, ſi ex eis ſit quibus portio legitima debetur. idemque eſt in legatario & fideicommiſſario. Addi- B tur ex *Non. 131.* vt ſi iuſſerit teſtator [illegible] fieri, intra annum extruatur & perficiatur. XVI. eſt ex *Non. 123.* & *Non. 6.* Vt ne epiſcopi ſupra annum abſint extra epiſcopem ſuam. XVII. eſt ex conſtitutione quadam Græca, quæ deſideratur in tit. *de epiſcop. aud.* vt epiſcopus & tres bonæ opinionis viri ſingulis annis inſpiciant opera ciuitatis, & curent ea metiri, eorumque rationem ab adminiſtratoribus reddi. Hæc tantum Græci. Addi pleraque poſſunt, vt quod diximus ſupra c. 15. 16. 18. annum ad deliberandum dari, & interdum intra annum adeundam hereditatem, & interdum tempora appellationis exercendæ anno concludi. Cœptam item appellationis cauſam intra annum eſſe finiendam. Addi etiam poteſt ex *l vlt. C. de in. delib.* C Inuentario faciendo eſſe præſcriptum annum, ſi ab eo loco, in quo ſunt bona hereditaria, longe abſit heres. Præſenti tres menſes dantur, vt diximus cap. 13. Item aliud ex *l. 1. §. ſin vero, C. de adſ. tol.* eum qui ex libertate in ſeruitutem vocatur iuratoriæ cautioni committi, & ea præſtita ſi annum abfuerit, in ſeruitutem trahi. Item ex *tit. De rei vxor. act.* Dotem quæ in rebus mobilibus aut mouentibus conſiſtit, intra annum eſſe reddendam. Item ex *l. 2. & 3. C. de commeatu*, vt miles qui ſupra commeatus diem annum abfuerit, decem ſequentibus poſtponatur. Item qui Reip. cauſa abfuerunt, recenti habeant anni vacationem, *§. item qui Reip. Inſt. de exc. tut.* Item ex *Non. 112.* vt poſt tria edicta, ſi intra annum non venerit contumax litigator, cauſa agatur [illegible]. Item ex *l.* D *6. C. de erog. mil. an. & l. pen. §. pen. C. de praſ. 30. an. & l. quamuis, C. de decur.* alia quædam.

De biennio. Cap. XXI.

PRIMVM, vt poſt annos liber eſſe iuſſus, poſt biennium liber fiat, *l. libertas §. vlt. D. de man. teſt.* Secundum, vt ſi biennio non apparuerit conductor, nec ſoluerit penſiones, poſſit expelli, & inuecta illataque eo abſente adhibitis tabulariis deſcribi, *l. quæro §. inter cum domini, l. D. loc.* Lex, *l. cum domini*, eſt ex lib. de off. præf. vigil. quod caſum ponit, quo impune horrea & inſulæ effringuntur, quæ res ne fiat temere pertinet ad curam præfecti vigilum, *l. 3. §. effra-* E *ctura, D. de off. praf. vig.* Idem vero dicimus de emphyteuticario eccleſiaſtico, *Non. 120.* Tertium eſt de cauſis criminalibus, vt finiantur intra biennium, *l. vlt. C. vt intra cer. temp. crimin. quaſt. ter.* excipiuntur aliquot caſus, quorum vnum expoſuimus c. 19. alterum c. 13. Quartum eſt de actione de dolo, quæ ex Conſtantini lege biennio continuo concluditur, *l vlt. C. de dolo.* olim erat annalis. Quintum eſt ex *l. ſi mulier perfecta, C. ad S. C. Vellei.* mulierem quæ pro alio interceſſit non iuuari S. C. Velleiano, ſi poſt biennium denuo eiuſdem rei nomine ſe obligauerit vel ſatiſdederit. idemque eſt in *Non. 61.* quod ſi pro extraneo intercedat, locum habet, non ſi pro marito: nam & ſi ſæpius A intercedat pro marito, non tenetur *Non. 134.* etiamſi poſt biennium iteretur obligatio. quod Græci notant. Sic pro extraneo intercedens ipſo iure obligatur, pro marito non item. Pro extraneo intercedens non iuuabatur ante S. C. Velleianum. Pro marito intercedens adiuuabatur edictis quibuſdam. Sextum eſt de exceptione non numeratæ pecuniæ, quæ biennio continuo extinguitur, *l. in contractibus, C. de non num. pec.* olim quinquennio. Alia ſunt tempora exceptionis non numeratæ dotis. Septimum eſt ex *l. 2. C. de ſponſal.* vt ſi ſponſus præſens in eadem prouincia intra biennium non exequatur nuptias, poſſit puella impune alij nubere. Abſens expectatur triennium, *l. 2. C. de repud.* Octauum eſt ex *l. vlt. C. de iu. dot.* vt pro- B miſſor dotis poſt biennium præſtet reditus, penſiones & vſuras trientes, quæ alias non ſolent venire ex ſtipulatione niſi in ſtipulatum deductæ ſint, nec redditus niſi poſt litem conteſtatam. Nonum eſt ex *l. vlt. C. de iu. dom. imp.* vt creditor, etiamſi nihil de eo conuenerit, poſſit pignus diſtrahere biennio poſtquam debitori teſtato denunciauerit, vel iudex pronunciauerit pecuniam ſolui, & vt non inuento emptore certis dilationibus & denunciationibus obſeruatis, tum à principe pignoris dominium creditori addicatur, ita tamen vt adhuc intra biennium id debitor ſoluta ſorte & vſuris & damnis recipere poſſit. X. hoc eſt, Legatione functis biennij vacationem dari, *l. filius, l. Paulus §. 1. l. vicarius, D. de legation. l. 3. C. eod. l. 2. C. de* C *muner. & honor. non cont.* XI. eſt ex *Non. 134.* vt vxorem ob adulterij crimen conectam in monaſterium maritus intra biennium reducere poſſit ſi velit. Olim ſi reduxiſſet, fiebat lenocinij reus. XII. eſt ex *l. 1. C. de ſent. praf. prat.* vt contra ſententiam præf. prætorio, poſtquam ei ſucceſſum fuerit, intra biennium liceat principem ſupplicare per libellum. XIII. eſt ex *l. 7. C. de om. agr. deſ.* Eos qui prædia defecta *ἄπορα* ſuſcipiunt, non niſi poſt biennium ſolemnem canonem fiſco inferre. Cui addendum ex *l. 8. eod. tit.* vt qui prædia deſerta occupant, ab eis ea dominus poſſit repetere intra biennium redditis meliorationibus. quod videtur pugnare cum *l. locorum, eod. tit. & l. vlt. C. de cenſ. & cenſitor.* de quibus ſupra cap. 18. Sed illæ de eo loquuntur, cui addicta ſunt prædia à peræqua- D tore. Lex autem 8. de eo qui occupauit. quod ſic Græci: [illegible]. XIV. eſt ex *l. vlt. C. de bon. auct. ind. poſ.* vt quibuſdam creditoribus miſſis in poſſeſſionem, quibuſdam non miſſis, admittantur etiam non miſſi intra biennium inter præſentes, vel intra quadriennium inter abſentes. XV. eſt ex *l. 2. C. de term. moto.* vt qui in mouendis terminis alij miniſterium præbuit, biennio ad opus publicum detur. Addatur & quod de naufragio probando intra biennium diximus cap. ſuperiore, & de cauſa appellationis peragenda intra biennium cap. 16. Item ex *Non. 15.* vt defenſor ciuitatis biennio id muneris adminiſtret. Itemque patronus fiſci ex *l. ſancimus 2. & l. petitionem, l. iubemus, C. de* E *aduoc. diu. ind.* & primicerius fabricæ, *l. 2. C. de fabricenſ.* & primicerius notariorum, *l. 2. C. de primic. & not.* & alij, *l. 1. C. de decan. l. 1. C. de menſor. l. Alexandrinis, C. de decur. l. vlt. C. de off. præf. vr.* Et aliud ex *l. vlt. C. de commeatu.* Et aliud ex *l. 1. C ſi quac. præd. poteſt.*

De triennio. Cap. XXII.

PRIMVM eſt de vſucapione rerum mobilium, quæ hodie triennio perficitur, *l. 1. C. de vſuc. transform.* Adiciunt etiam Græci ſeruitutem aquæ triennio adquiri ex *l. 2. C. de ſer. & aq.* videntur namque in ea legiſſe *mobilium*, ſed forſitan rectius *immobilium*, vt ſcilicet ſeruitutes comparentur rebus immobili-

bus, ſicut & panes ciuiles, *Nou.* 7. Secundum eſt A de emphyteuticario, vt excidat iure emphyteuſeos, ſi triennio ceſſauerit in ſoluendo canone, *l. 2. C. de iu. emphyt.* De paganico loquimur. nam aliud eſſe in eccleſiaſtico capite ſuperiore oſtendimus. Tertium eſt ex *l. 1. C. de fideic.* vt ſi triennio ſolutum ſit annuum legatum, io futurum etiam perpetuo debeatur, niſi probauerit heres in triennium tantummodo id fuiſſe relictum. Conſtabat in ea ſpecie relictum fuiſſe legatum. Sed de tempore dubitabatur. Quartum eſt ex *l. 4. C. de vectig. & com.* vt locentur publica in triennium. Olim in quinquennium, vt Varro ſcribit IV. de ling. Lat. Quintum ex *l. pen. C. de pat. pot.* vt filio iam trimo à patre petantur alimenta. Sextum eſt ex *l. 4. D. de incen. rui. & nauf.* vt qui ex naufragio grauiorem prædam appetierunt, liberi in triennium relegentur vel ad opus publicum dentur. B Retinent Græci vbique vocem Latinam πάκτα, vt & in legibus Georgicis Iuſtiniani, περὶ πάκτων ζώων. Moſchopulus περὶ σχεδῶν. πάκτα ἢ γεγραμμένον βιβλίον ἐν μετάλλοις καὶ ἀγροῖς καὶ τοιούτοις τισί. VII. eſt ex *l. properandum, C. de iudic.* lites ciuiles triennio eſſe finiendas. quod & Manuelis Comneni Nou. quadam confirmatum eſt. Excipiuntur caſus pleríque ſuis locis ſupra digeſti. VIII. eſt ex *l. pen. C. de apochis pub.* vt qui proximo triennio prolatis apochis oſtendit ſe publica tributa ſoluiſſe, præſumatur omni tempore ſoluiſſe. IX. ex *l. vlt. C. de rep. hered.* vt ſuus heres maior XXIX. annis, qui recuſauit hereditatem, rebus integris intra triennium poſſit ad eam reuerti. Itemque minor poſt annos XXIX. triennium habet. C Decimum eſt ex *l. 1. C. de ſent. adu. fiſ. lat. ret.* Res iudicatas aduerſus fiſcum intra triennium retractari. Vndecimum eſt ex *Nou. 22.* ſolui matrimonium ſi vir per triennium non fecerit τὰ τῆς φύσεως. Antea biennium, *l. in cauſis, C. de repud.* Addatur & quod cap. ſuperiore dictum eſt de ſponſo, qui non exequitur nuptias intra triennium, & cap. 20. de ſeruo monacho reuocando intra triennium. Et ex *l. 2. C. de mun. & hon. non cont.* ab honoribus ad alios honores triennij vacationem dari. Ex ex *Nou. 123.* vt aleatori triennio interdicatur ſacro miniſterio. Et aliud ex *l. per hanc, C. de adu. diu.* ex qua in *l. vlt.* eiuſdem tit. pro *biennium*, forte legendum, *triennium*. Et aliud ex *l. vlt. C. de commeatu.* Adde *l. 9. §. 1. De rit. nupt.*

De quadriennio. Cap. XXIII.

PRIMVM eſt de quadriennij præſcriptione quæ fiſco datur & aduerſus fiſcum. Fiſco, ſi alienauerit rem alienam vel alij pignori obligatam, & eo nomine conueniatur à domino aut creditore pigneraticio, *l. 2. C. de quad. præſc.* Aduerſus fiſcum, ſi poſt quadriennium vindicet bona quaſi vacantia, quæ alius tenere cœpit, *l. 1. C. eod. tit. l. 1. §. Diuus, D. de iur. fiſ. l. intra, D. de diu. temp. præſcr.* II. eſt de reſtitutione in integrum. Hæc olim anno vtili extinguebatur, hodie quadriennio continuo, *l. vlt. C. de temp. in integ. reſt. l. vlt. C. de rep. her.* De reſtitútione io integrum loquimur, quæ fit cognitione prætoris, ſiue minori ea poſt annum ætatis XXV. ſiue maiori concedatur. E Itaque recte ſentiunt Græci, venditionem reſcindi officio prætoris ſecundum *l. 2. C. de reſc. vend.* ſi ſupra dimidiam veri pretij fraus interuenerit, intra quadriennium dumtaxat, atque ita in foro ſeruari referunt. Imo & decreto Romani Lacapeni περὶ ἐξωνημάτων ita definitum eſt. His poteſt de quadriennio adijci quod tradidimus ſupra cap. 21. ex *l. vlt. C. de bon. auct. iud. poſ.* Et aliud ex *l. 2. C. de commeatu.* Et aliud ex *l. vxor, C. de repud.* quod tamen abrogatur *Nou. 117.*

De quinquennio. Cap. XXIV.

PRIMVM eſt de querela inofficioſi teſtamenti, quæ quinquennio extinguitur *l. 2. C. in quib. cau. in integ. reſt. nec. non eſt.* Poſt quinquennium non poteſt agi querela, niſi ex magna & iuſta cauſa, *l. contra, C. de inoff. teſt.* Secundum eſt ex *l. vlt. C. de poſtl. & redemp. ab hoſt.* redemptum ab hoſtibus, à redemptore teneri quaſi pignoris iure, liberari ſolutione pretij vel opere quinquennij. Tertium hoc eſt, diuortio facto culpa mulieris, ante quinquennium non poſſe eam alij nubere, & interim ſubiici legi Iuliæ ac ſi diuortium factum non eſſet, *l. conſenſu §. hæc niſi, C. de repud. Nou. 22.* quod ſecundum Nouellas nouiſſimas ita procedit, ſi culpa vxoris factum ſit vt repudium ſiue ἀποπέμπων maritus mitteret, *Nou.* 117. niſi adulterij cauſa miſerit. quo caſo nec poſt quinquennium mulier alij nubere poteſt, ſed conijcitur in monaſterium. Quod ſi mulier ipſa ſine cauſa repudium miſerit, ex eadem *Nou.* etiam in monaſterium conijcitur, nec vllo tempore poteſt alij nubere. Itaque abrogatur §. *hæc niſi, & Nou. 22.* ea in parte. At ſi ex cauſa repudium mulier miſerit, anno duntaxat nuptiis abſtinebit, *d. Nou.* 117. Imo nec anno integro ſi intra annum pepererit, vt diximus cap. 20. In huius rei tractatione corrupte apud Harmenopulum lib. 4. Epit. tit. 7. ita legitur, Εἰ δὲ ἡ γυνὴ τῷ ἀνδρὸς εὐλόγως χωρισθῇ, legendum, ἀλόγως. Quid ſi vir repudium miſerit, an aliquanto tempore nuptiis abſtinebit? Minime, ſiue ex cauſa id miſerit, ſiue ſine cauſa, *d. l. conſenſu §. ſin autem aliter, Nouel. 117.* Verum hodie ex *Nouel. 127. & 134.* communis eſt pœna viri & vxoris repudio ſine cauſa miſſo: nam & vir ipſe in monaſterium conijcitur. Quartum hoc eſt, adulterij crimen, quod ab extraneo vel extranei iure in maſculum intenditur, quinquennio continuo extinguitur, *l. 1. §. accuſationem, D. ad Turpil. l. miles §. adulterij, D. ad leg. Iul. de adult.* Idemque eſt in crimine peculatus, *l. 7. D. ad leg. Iul. pec.* & in accuſatione contra S. C. Silanianum apertarum tabularum eius qui à familia occiſus eſſe dicitur, *l. in cognitione, D. ad S. C. Silan.* Alias crimina vicennio tolluntor. Quintum eſt, ne de ſtatu defunctorum poſt quinquennium quæratur. qua de re ſpecialis eſt titulus. D Eſt autem vetus Senatuſconſultum. Suetonius in Veſpaſiano: Vetuit inter cetera quæri de cuiuſquam defunctorum ſtatu vltra certos annos. Similiter ex S. C. poſt manumiſſionem libertus intra quinquennium duntaxat poteſt proclamare ad libertatem, *l. 2. & 4. D. ſi ing. eſſe iud.* quod abrogatur in *l. vlt. C. vbi cau. ſtat.* Colluſio item domini & ſerui detegenda eſt intra quinquennium. *l. 2. D. de col. det.* Sextum eſt ex *l. pen. C. de propoſ. ſac. cubic.* vt ſeruum inuito vel ignorante domino factum principis cubicularium, dominus reuocet intra quinquennium. Septimum eſt ex *l. 1. C. de contract. iud.* donationes collatas in magiſtratus vrbanos vel adſeſſores vel domeſticos eorum poſt ſucceſſionem quinquennio confirmari, intra quinquennium reuocari poſſe. Octauum eſt ex *l. 4. §. 1. D. ad leg. Cor. de ſic.* in quinquennium relegari eum qui cauſam mortis præbuerit per laſciuiam, id eſt, κατὰ τρυφὴν καὶ παιγνίαν. Similiter præſes in quinquennium relegatur, qui in numerum aduocatorum non Chriſtianum recipit, *l. nemo, C. de epiſc. aud.* & in alia ſpecie *Nou. 112.* Nonum eſt ex *l. 2. C. de vect. & com.* Rem fiſco commiſſam fiſcum vindicantem repelli præſcriptione quinquennij. Sed & ante quinquennium non aget vtiliter, ſi res non exiſtat, nec dolo ſupprimatur, vt ſi ſeruus bona fide manumiſſus ſit. Decimum eſt ex *l. 2. C. de apoſt.* vt Chriſtianus qui deſerta Eccleſia tranſiit ad Græcos, id eſt, paganos, vt in Concilijs ſæpe, vel Iudæos etiam

poſt mortem accuſari poſſit, quaſi inteſtabilis intra quinquennium continuum. XI. eſt ex *Nou.131.* vt ſi teſtator oratorium fieri iuſſerit, intra quinquennium perficiatur. XII. eſt ex *l.1.§ quod dictum, D. de ſeparat.* vltra quinquennium poſt aditionem hereditatis creditores defuncti ſeparationem non impetrare. XIII. eſt ex *Nou. 100* de exceptione non numeratæ dotis, quæ vel intra annum, vel intra tres menſes opponitur, vel nullo modo, vt dictum eſt c. 14. & 20. Verum ab ea definitione excipiendus eſt maritus minor XXV. annis, cui à contracto matrimonio XII. anni dantur ad proponendam & conteſtandam querelam non numeratæ dotis. Heres item mariti minor annorum XXV. cui datur quinquennium ſiue maritus minor fuerit ſiue maior. XIV. eſt ex *l. vlt. C. ſi maior fac. alie. rat. hab.* alienationem rerum minoris ſine decreto factam confirmari quinquennio, ſi poſt XXV. annum ætatis intra quinquennium eam non reuocauerit. Erant & olim quinquennij præſcriptione tuti, qui quid emerant à fiſco, de qua in *§. vlt. Inſtit. de vſuc. l. vlt. C. ſi aduer. fiſ. l. neque, C. de reſtit. mil. & in C. Th. tit. de quinq. præſcr.* Hodie ſtatim tuti ſunt ex Conſtitutione Zenonis tranſlatis actionibus in fiſcum. Poteſt & iis aliud adijci ex *l. 2. C. de min. & honor. non contin.* & aliud ex *l. vlt. C. de adu. diu. iud.* & aliud ex *Nou. 22.* vt maritus captos ab hoſtibus expectetur quinquennium: quod mutauit Leo *Nou. 33.* Et aliud ex *l. milites §. vlt. D. de re milit.* Adducit & illud Oldendorpius ex Conſtitutione Iuſtiniani, iuris diſcipulis præſcriptum eſſe quinquennium, quo demum expleto inter aduocatos recipiantur, *l. petitiones, C. de aduoc. diu. iud.*

De VII. *&* VIII. *annis.* CAP. XXV.

INFANTEM eum dici qui minor eſt annorum VII. *l. 3. C. qui admit. l. ſi infanti, C. de iu. delib. l. 1. De adm. tut. l. 14 D. de ſponſ.* Anagnoſten non fieri ante annos octo, *Nou. 123.* Hoc ita notant Græci. At *Nou.* loquitur de XVIII. annis. Videntur legiſſe VIII. tantum, vt conſtat ex Balſamone Nomocanonis tit. 1. c. 28. De ſeptem annis hoc etiam adnotant, *οἱ ἑπταέτεις τοῦ ἀκροματίζοντος ὁ καταχθεὶς καὶ πταίσας ὑπὸ αὐτῷ ἀπαιτήσει τῆς γῆς.* quod quid ſit, vel vnde ſumpſerint neſcio.

De decennio. CAP. XXVI.

PRIMVM eſt de vſucapione rerum immobilium, quæ hodie decennio inter præſentes, vicennio inter abſentes completur, *l. 1. C. de vſuc. transform. Nou.* 119. eodemque modo ſeruitutes non vtendo amittuntur decennio inter præſentes & vicennio inter abſentes, *l. pen. C. de ſer. & aq.* atque etiam adquiruntur: nam vbique iura in adquirendis ſeruitutibus longum tempus exigunt. & donationes rerum minoris factæ ſine decreto poſt legitimam ætatem decennio inter præſentes & vicennio inter abſentes confirmantur, *l. vlt. C. ſi maior fac. alienat. rat. hab.* Hoc vero longum tempus fere ſemper dicitur & diuturnum, *l. ſi cum §. Ariſto, D. qui & à quib. man. lib. non fiant.* In longum tempus ſiue in longiorem diem cauere, eſt in annos decem, *l. pen. de prat. ſtip.* Paulus 5. *Sent. tit. 9. l. 1. De ripa mun. l. ſi finita §. 1. D. de dam. inf.* Hæc longi temporis præſcr. ſiue longa præſcriptio, de qua eſt tit. in *C. de præſcr. lon. temp.* & quatuor qui ſequuntur: quæ quibus caſibus locum non habeat, Græci ſub hoc tit. tractare incipiunt inſcite, cum id ampliores, quæ ſequuntur, temporum præſcriptiones demonſtraturæ ſint ſatis, & hoc potius tradi conueniat quibus caſibus locum habeat. Secundum eſt de exceptione non numeratæ dotis, cuius tempus eſt decennium ex *Nou. 100.* nam poſt decennium ſoluto matrimonio non opponitur. Tertium hoc eſt, olim decennio infirmabatur teſtamentum, *l. 6. C. Th. de teſtam.* Hodie non item, niſi aperte teſtator declarauerit ſe in eo non perſtare, *l. ſancimus, C. eod. tit.* Nuda voluntate infirmatur concurrente decennio. Quartum eſt ex *l. vlt. D. de abigeis,* vt receptores abigeorum in decennium extra Italiam relegentur. Quintum eſt ex *l. ſiue, D. de pœnis*, vt qui in metallum damnati ſunt non addito tempore, nec etiam eo vt ſint perpetuo metallici, eis decennij tempora præfinita videantur. Cui addendum ex *l. in metallum eod. tit.* In metallum damnatos perpetuo iam ſenes dimitti, ſi vel cognatos vel adfines habeant, à quibus alantur, vel non minus decem annis pœna functi ſint. quo ſpectat etiam reſcriptum Traiani ad Plinium de iis qui ex damnatione ſerui publici eſſent. Sextum eſt ex *l. 2. C. de incolis*, vt qui in aliqua ciuitate decem annos fecit, videatur ibi domicilium habere. Sic Græci loquuntur, *ὁ ποιήσας ἐν πόλει δέκα ἔτη*, vt in *l. miles §. quidam, D. ad leg. Iul. de adult.* Dies quos in cuſtodia feciſſet. & in *l. ſeruus qui teſtamento, D. de ſtatulib.* Annum in fuga fecerat. & in antiqua inſcriptione: MEMORIÆ C. F. L. PADVCÆ IVLIANÆ MORIBVS NATALIBVS AC PVD. PRISCIS ILLVSTRIBVSQVE FEMINIS COMPARANDÆ, QVÆ VIXIT ANNOS XIII. D. XLVII. CVM MARITO FACIT M. D. D. XX. Eſt & alius locus in *l. pen. C. de agr. cenſ.* & in act. Apoſt. c. 18. *καὶ ποιήσας χρόνον τινά*, recte vet. interp. *& facto ibi aliquanto tempore.* & Ruffinus. c. 12. Nic. ſyn. *Quinque annos inter catechumenos faciunt.* Septimum eſt ex *l. 1. D. de nund.* ius nundinarum exercendarum non vtendo decennij tempore amitti. Nundinas interpretantur *πανηγύρεις ὅπου τῶν ἀγοραζομένων ἀτέλειαι.* Sic & ad *l. 1. C. de nundinis*: *ὅπου πάντως τῶν ἀγοραζομένων ἀτέλειαν παρέχουσι πρὸς ἐμπορείας.* & ad *l. 3. D. de feriis*, *ἐν πανηγύρεσι καὶ ἀτελείαις.* nundinas ergo vocabant vacationes, & inde vulgo à nobis ferias appellatas reor. D. Auguſtinus in *Ser. Feriæ & Nundinæ ſpiritales.* De eis habemus præclaram nouellam Baſilij Iunioris, quæ aperte indicat eas in agris priuatorum inſtitui qui hoc ius impetrauerint, nec poſſe transferri in alia loca niſi ex communi omnium negotiatorum ſententia. Quod ſi diſſentient inter ſe, & alij locum commutare velint, alij non item, vincere eorum ſententiam, qui ex antiquo more nihil mutari volunt. & hoc quidem ſi agatur de transferendis nundinis à potentioribus ad potentiores, vel à tenuioribus ad tenuiores, vel à potentioribus ad tenuiores. A tenuioribus enim ad potentiores nundinarum tranſlationem non fieri niſi concurrat vetuſtas & omnium conſenſus, id eſt, niſi ex omnium voluntate transferantur in potentiorum agros, in quibus & iam olim ab initio inſtitutæ fuerint, & poſtea omnium ſententia tranſlatæ ad tenuiores, à quibus nunc priſtinis dominis reſtituentur recte. Addi & de decennio poteſt aliud ex *l. in omnibus in fi. De diu. temp. præſ.* & aliud ex *Nou.* 117.

CAP. XXVII. *De annis* XII. XIV. XV. XVI. XVII. *&* XVIII.

PVBERTAS in maſculo æſtimabitur ex annis XIV. in femina ex XII. *l. 2. C. quando tut. vel cur. eſſe deſ. l. 5. D. qui teſt. fac. poſſ. §. 1. Inſtit. de nupt. l. 2. D. de vulg. ſubſtit. Nou.* 119. De maſculo fuit olim dubitatum. Sed obtinuit etiam in maſculo pubertatem annis æſtimari, non habitu corporis. Hæc autem definitio ætatis ad multa pertinet. Impubes non poteſt teſtamentum facere, non poteſt teſtimonium dicere, *l. inuiti, D. de teſtib.* non torqueri, *l. de minore, D. de quæſt.* non nuptias contrahere, non obligari ſine tuto-

ris auctoritate. Pubes poteſt. Sunt & alia multa. Plena puberras in maſculo æſtimatur ex annis XVII. vel XVIII. quem Græci vocauere exephebum, vt Cenſorinus ſcribit, proximum pubertati mellephebum. Puberem ephebum. Plene puberem exephebum. In femina ex XIV. *l. Mela, D. de alim. leg. l. adrogator, D. de adoption. l. quidam, D. de re iudic. l. 19. C. Th. de decur. §. iuſta & §. vlt. Inſtit. qui & quib. ex cau. man. non poſſ. l. 1. §. pueritiam, D. de poſtul. Nou. 115.* vbi oſtenditur excuſari eum qui non attigit plenam pubertatem ſi teſtatorem non redemerit ab hoſtibus, quaſi imperſectæ ætatis ſit qui ad plene pubes non ſit. Leges Longobardorum ex annis XVIII. non plenam tantum pubertatem, ſed & legitimam ætatem conſtituunt, tit. de ætate legitima. At lege Lætoria & prætoris edicto conſtat ex annis XXV. tam in femina, quam in maſculo perfectam & legitimam ætatem æſtimari. Ex venia principis in maſculo ex annis XX. In femina ex annis XVIII. *l. 2. C. de iis qui ven. æt. imp.* quæ ſpecialiter dicitur firma ætas proxima legitimæ in *l. 1. C. eod. tit.* Virgil. IV. eclog. *Hinc vbi iam firmata virum te fecerit ætas.* Et ex *Nou. Leonis* 28. ipſo iure. De annis XV. hoc notant, vt curatores operum publicorum vſque ad annos XV. teneantur, ſi opera vitium fecerint, *l. 7. C. de op. pub.* & vt curialis vel officialis non ante ordinetur epiſcopos, quam ſe in monaſterio exercuerit per annos XV. *Nou. 123.* & vt qui reditum certum donauit cum poſſeſſiones nullas habeat damnetur ſtatim præſtare æſtimationem redituum annorum XV. *l. ſi quis argentum §. ſin autem, C. de donat.* De annis ſedecim, ne fiat σιτώνης niſi qui XVI. annum exceſſit, *l. 2. in prin. D. de vac. mun.* Sed hoc eſt potius de annis XVII. nam exigit quodammodo in curatore rei frumentariæ plenam pubertatem.

De annis XX. Cap. XXVIII.

PRIMVM eſt ex S. C. Claudiano, vt maior viginti annis, id eſt, qui compleuit viginti annos, qui ſe vænire patitur pretij partiendi cauſa, ſeruus fiat, nec manumiſſus recipiat ingenuitatem, *§. pen. Inſtit. de iu. per. l. 1. D. quib. ad lib. proc. non licet.* Secundum eſt ex lege Ælia Sentia, vt minor XX. annis non poſſit ſeruum manumittere niſi vindicta cauſa probata apud Concilium, ad quam pertinet *l. 1. D. de manumiſſ. l. 4. D. de ſer. exp.* quas male ſub hoc tit. Græci ſeparatim exponunt. Ei vero derogatum eſt Conſtitutionibus Iuſtiniani: nam viget quidem ea lex inter viuos. at vt teſtamento minor XX. annis exephebus etiam poſſet manumittere primum conſtituit Iuſtinianus *§. vlt. Inſtit. qui & quib. ex cau. man. non poſſ.* deinde vt etiam ephebus, *Nou. 119.* Tertium eſt ex lege Iulia, vt minor annorum XX. non cogatur iudicare, *l. cum lege, D. de rec. qui arb. rec.* Eligitur enim interdum & datur iudex dummodo ſit exephebus, *l. quidam, de re iud.* Quartum eſt de criminibus quæ regulariter XX. annis extinguuntur, *l. querela, C. ad leg. Corn. de falſ.* Excipiuntur tria quæ quinquennio extinguuntur, de quibus diximus ſup. cap. 24. Excipitur etiam crimen iniuriarum quod anno extinguitur, *l. 5. C. de iniur.* Similiter vero omnes actiones ciuiles fiſcales, excepta cauſa commiſſi & vacantium bonorum, de quibus diximus ſup. XX. annis extinguuntur, *l. in omnibus, D. de diuer. temp. præſcr. l. 1. §. pen. & vlt. D. de iur. fiſc. l. 2. & 3 D. de req. uel abſ. dam.* Vulgo autem male in *d. l. 1. §. vlt. diferri*, cum ſit legendum, *deferri*, pro quo Græci προσαγγέλλειν lib. 56. Βασιλικῶν, tit. 11. ac ſimiliter, vt ex Petro Fabro rari & ſingularis ingenij viro, cum ego tum alij plures didicerunt, pro *defendere*, legendum *deferre* in *l. famoſi, D. ad leg. Iul. maieſt.* pro quo Græci habent κινεῖν in *l. mulierum, D. de*

A *accuſ.* Rurſus Reip. rationes ſubſcriptæ & expunctæ aduerſus adminiſtratorem rerum ciuitatis non tractantur vltra annos XX. & aduerſus heredem eius vltra annos X. *d. l. in omnibus, l. calculi, D. de adm. rer. ad ciu. pert.* Quintum eſt, iuſtum tempus militiæ eſſe XX. annorum, quod ciuilium munerum vacationem præſtat, *l. 1. C. de excu. ver. l. 3. C. de iis qui non impl. ſtip. ſac. ſol. ſunt. l. 1. C. de profeſſ.* Sextum eſt ex *l. 2. C. de long. temp. præſ. quæ pro lib. op.* vt qui bona fide fuerit in poſſeſſione libertatis per annos XX. ei non poſſit fieri controuerſia ſtatus. De XX. annis addi vnum poteſt ex ſuperiori capite, & alia quædam ex cap. 16. Addendum & ex *l. in teſtimonium, D. de teſtib.* minorem XX annis in criminalibus cauſis teſtimonium dicere non cogi: impubes prohibetur, *l. 3. §. lege, eod.*

B

De annis XXV. Cap. XXIX.

HÆc dicitur ætas plena, integra, perfecta multis in locis, quos referre putidum eſſet. Et ſtatus in *l. eum pater §. curatoris, D. de leg. 2. l. cum de ætate, D. de probat, l. pen. C. quan. dies leg. ced.* Et iuſta ac legitima à lege Lætoria, vt conſtat ex *l. 2. C. Th. de donat.* in qua ita eſt reſcriptum, *Donec annos Lætoriæ legis egreſſus legitimam compleueris ætatem.* In hanc vſque ætatem homines curatorum auxilio reguntur, *l. 1. D. de minor.* Minori XXV. annis iuris ignorantia prodeſt, *l. regula, D. de iur. & fac. ignor. l. 2. C. eod. tit.* Minor XXV. annis adulterij accuſare non poteſt, *l. ſi maritus* C *2. §. lex, D. ad leg. Iul. de adult.* Minor XXV. annis decurio fieri, vel ad honores aut munera ciuilia admitti non poteſt, *l. non tantum, D. de decur. l. ad Remp. D. de mun. & honor. l. 2. §. 1. D. de vac. mun. l. 2. C. qui prof. ſe exc.* quod tamen exceptiones habet quaſdam. Eadem ætas exigitur in iudice, vt Harmenopulus ſcribit lib. 1. ex lib. VII. Βασιλικῶν tit. V. & in tutore & curatore, *l. vlt. D. de leg. tut.* & in diacono & hypodiacono *Nou.* 123. Eandem ætatem in procuratore Oldendorpius exigit male ex *l. exigendi, C. de proc.* cum ſufficiat plena pubertas, *§. iuſta, Inſtit. qui & quib. ex cau. man. non poſſ.* Et *l. exigendi*, de defenſore loquitur non de procuratore. Minor XXV. annis defenſor idoneus non eſt, quia reſtitui poteſt in integrum, *l. minor, D. de procur.* qua ratione & idoneus fideiuſſor non eſt. ideo- D que improbari à iudice poteſt. Non poteſt quis eam cuius tutor vel curator fuit, intra annum XXV. vxorem ducere, nec filius eius. Immo nec poſt XXV. annum ætatis, etiamſi rationes reddiderit intra annum vtilem, quoniam adhuc intra annum impetrata reſtitutione rationes retractari poſſunt, quod coïtio nuptiarum impediret. Hodie intra annum XXIX. quoniam annus vtilis mutatus eſt in quadriennium continuum, *l. ſi patris, C. de interd. mat. l. non eſt, D. de rit. nupt. l. ſi filius §. ſi quis eo tempore, D. de lib. & poſt. l. qui pupillam, D. ad l. Iul. de adult.* In *d. l. non eſt*, falſo quidam codices habent XXVII. quos ſecutus Dynus ex ea in ſuo libro poſuit præſcriptionem XXVII. annorum, eodem errore, quo & præſcriptionem IX. an- E norum ſup. Eadem vero ratione puto non poſſe quenquam arrogare eum, cuius tutor vel curator fuit intra annos XXIX. quanquam *l. nec ei, D. de adopt.* de XXV. annis tantum loquatur. Et ita etiam ſtatutum tempus accipere oportet in *l. nam poſtea §. ſi minor, D. de iureiur.* His adiiciunt Græci ex *l. rationes, C. de adm. tut.* rationes adminiſtratæ curæ, per actionem ſcilicet negotiorum geſtorum, durante officio ante impletum annum XXV. peti non poſſe. quod pugnat cum *l. cum curatore, D. de adm. tut. & l. ſi adhuc §. vlt. D. de tut. & rat. diſt.* Vtraque eſt accipienda de actione ex ſtipulatu. De *l. ſi adhuc*, eſt certum. De *l. cum curatore*, dubitantem inſcriptio confirmabit. quandoqui-

dem lib. xxiv. ad edictum Paulus de ſtipulatione Rem pupilli, vel adoleſcentis ſaluam fore diſputauit.

De annis XXX. CAP. XXX.

PRIMVM eſt ex *Nouel.* 120. vt locationes rerum eccleſiaſticarum xxx. annum non excedant. Secundum eſt de præſcriptione xxx. annorum, qua tolluntur actiones perſonales & miſtæ, non longa præſcriptione, veluti petitio hereditatis, *l. pen. C. in quib. cau. ceſ. long. temp. præſc. l. hereditatis, C. de pet. her. l. licet, C. de iur. del.* & finium regundorum, communi diuidundo, familiæ erciſcundæ, *l. vlt. C. fin. reg. l. 1. §. ad hæc, C. de anna. exc.* furti etiamſi adhuc viuat fur & rem ſæpiſſime contrectauerit, *d. l. 1.* quod olim non obtinuit, *l. ſi cum quis §. quandiu, D. de furt.* vi bonorum raptorum in ſimplum. *d. l. 1.* Condictio indebiti, *l. indebiti §. vlt. D. de cond. ind.* Actio ex empto vendito, *l. empti. C. de euict.* Actio Fabiana, *l. 3. § 1. D. ſi quid in fr. patr.* Actio fideicommiſſi, *l. 79. de leg. 2.* Actio tutelæ, *l. tutores, C. arb. tut.* Actio negotiorum geſtorum, *l. aduerſus. C. de neg. geſt.* Actio ſerui corrupti, *l. 13. D. de ſeru. cor.* Actio iudicati, *l. miles §. vlt. D. de re iud.* Actio momenti, quoties abſentis occupata poſſeſſio eſt, *l. vlt. C. vnde vi.* Actio mandati, locati, pro ſocio, conſtitutæ pecuniæ, & omnes perſonales, quibus minora tempora præſtituta non ſunt, *d. l. 1. C. de an. exc. l. 2. C. de conſt. pec.* Adiicit interpres Nou. Valent. *de epiſcopali iudicio*, actionem homicidij, ciuilem ſcilicet. Nam crimen vicennio extinguitur. & actionem de fugitiuis reuocandis. quod vtique verum eſt ſi dominus deſierit eos poſſidere. Longa præſcriptio non ſufficit, *l. 1. C. de ſer. fug.* Et de Curialibus vel Collegiatis reuocandis, vt in *Nou.* Maioriani *de Curial.* quod tamen abrogatum eſt *l. 5. C. de præſcri. 30. an. l. 55. C. de dec.* Actiones in rem olim in Italia vſucapione anni vel biennij tollebantur, in prouinciis præſcriptione x. aut xx. annor. Hodie & in Italia & in prouinciis tolluntur vſucapione x. aut xx. annorum aduerſus bonæ fidei poſſeſſorem, & præſcriptione xxx. ann. aduerſus malæ fidei poſſeſſorem, itemque ex *Nou.* 119. aduerſus bonæ fidei poſſeſſorem, qui à malæ fidei poſſeſſore ignorante domino emit. idemque dicendum de hypothecaria, quæ aduerſus extraneum bonæ fidei poſſeſſorem perit ann. x. aut xx. *l. ſi à creditore, & l. vlt. C. de obl. & act. l. 1. & 2. C. ſi aduerſ. cred. præſ. op. l. creditor. D. de diu. temp. præſ.* aduerſus malæ fidei poſſeſſorem an. xxx. *l. cum notiſſimi, C. de præſ. 30. vel 40. ann.* Actiones in perſonam ex contractibus in Italia tollebantur anno vtili, in prouinciis erant perpetuæ. Hodie vbique tolluntur præſcript. xxx. quibus etiam adiunguntur miſtæ, veluti petitio hereditatis, & finium regundorum & ſimiles. Ac primum quidem Theodoſius conſtituit, vt in prouinciis exemplo actionum in rem, tempore etiam tollerentur perſonales, non tamen x. aut xx. annis, ſed xxx. *l. ſicut, C. de præſcr. xxx. ann.* cuius inſcriptio talis eſſe debet, THEODOS. A. Fuit Theodoſius magnus huius præſcriptionis auctor, vel Iunior teſte in *Nou. de 30. ann. præſcript.* quam multi auctores celebrant. Eius peremptorias rubricas omnem litem abolere Sidonius ait. Patronam humani generis Caſſiodorus vocat. De ea & Procopius III. de bello Vand. in hæc verba: *Νόμου δὲ ὄντος ῥωμαίοις ἤν τινες οὐχ ὑπὸ ταῖς οἰκείαις χερσὶ τὰ σφέτερα αὐτῶν ἔχωσι, καὶ τρίβοιτο χρόνος εἰς λ΄. ἐνιαυτοὺς ἥκων, τούτοις δὲ οὐκ ἔτ' ἐξεῖναι κυρίοις ἐπὶ τοὺς βιαζομένους ἰέναι, ἀλλὰ παραγραφῇ αὐτοὺς ἀποκεκλεῖσθαι τὴν ἐς τὸ δικαστήριον εἴσοδον.* De eadem & Sudas in Priſco Emeſeno. Hæc

A præſcriptio currit etiam aduerſus puberes minores 25. ann. *d. l. ſicut. Nou.* 22. cum tamen præſcriptio quinquennij, quæ obſtat querelæ inofficioſi, aduerſus eos non currat, *l. 2. C. in quib. cauſ. in int. reſt. l. contra, C. de inof. teſt.* nec præſcriptio longi temporis, *l. 3. C. in quib. cau. long. temp. præſ.* nec vlla alia, *l. vlt. C. in quib. cau. in int. reſt.* Pertinet ad eam præſcriptionem tricenariam quod traditur in *l. cum ſatis, C. de agric. & cenſit.* vt liberi homines, qui per xxx. annos quaſi coloni & adſcriptitij detenti ſunt, liberi quidem maneant, quia libertas nulla præſcriptione infringi poteſt, ſed terram deſerere non poſſint, & ſolemnem capitationem inferre cogantur. quod ibi eſſe traditur ex Conſtitutione Anaſtaſij, quæ non extat. Eſt autem l. 19. eiuſdem tit. Græca. Addatur & aliud ex *l. pen. C. de*
B *fund. rei pri. & ſal. diu. dom.* vt qui annos xxx. ſeruierit collegio, vel curiæ, vel burgo, id eſt, corpori alicui, non reuocetur quaſi colonus alienus vel inquilinus. Tertium eſt in presbytero exigi ætatem xxx. ann. *Nou.* 123. vbi male quidam legunt xxxv. quæ ætas in epiſcopo exigitur ex eadem *Nou.* non in presbytero. ſed & in *Nou.* 137. hoc tantum exigitur, vt epiſcopus ſit maior annis xxx. qua de re Theodorus Balſamon Nomocanonis tit. 1. c. 28.

De XL. *annis.* CAP. XXXI.

SICVT quæ non tolluntur minoribus temporibus
C actiones, tolli eas triceннio traditum eſt ſup. ita quæ non tolluntur tricennio, XL. annis extinguuntur, nec vllæ fere vlterius producuntur, veluti hypothecaria aduerſus debitorem & heredem eius & aduerſus poſteriores creditores debitore ſuperſtite, *l. cum notiſſimi, C. de præſc. 30. vel 40. ann.* Citius ergo perit iis caſibus perſonalis quam hypothecaria, *l. qui occidit §. 1. D. ad l. Aquil.* quod & alias accidit, puta, vt ſublata perſonali maneat hypothecaria, *l. debitor, D. ad Trebel. l. 2. C. de luit. pign.* Puto & vindicationem in ſeruitutem extingui, ſi quis XL. annis mala fide in poſſeſſione libertatis fuerit, *l. 4. C. de præſc. 30. vel 40.* At merito Græci excipiunt ſeruum fugitiuum, quando ſcilicet non deſiit poſſideri à domino. Vindicationi eius rei quam non deſiit poſſidere, nulla præſcriptio
D opponi poteſt, *l. 2. C. eod. tit.* Eadem præſcriptione repellitur qui quem vindicat cohorti, *l. ſi cohortalis, C. de cohort.* vbi vulgo male xxx. veteres & libri *Βασιλικῶν* habent XL. Actiones etiam fiſcales exemplo priuatarum xxx. aut XL. ann. tolluntur. *l. iuſtas. C. de iur. fiſ.* & quidem ſi vindicet fiſcus quæ nondum habuit, excepta cauſa commiſſi & bonorum vacantium, vel qua alia cui minora tempora præſtituta ſunt, repelletur à domino vel bonæ fidei poſſeſſore præſcriptione xx. annorum, vt dictum eſt ſup. cap. 28. A malæ fidei poſſeſſore xxx. Quod ſi vindicet ea quæ habuit & amiſit, repelletur præſcriptione XL. ann. *l. vlt. C. de fund. patrim.* Sed & actione perſonali, ſi agat de reliquis, hoc eſt *τῶν λοιπάδων* repelletur præ-
E ſcriptione XL. annorum, vt Theodorus Hermopolites interpretatur, non tamen id aduerſus fiſcum ea præſcriptione adſequi poſſeſſor poteſt, vt & in futurum à canone ſit poſſeſſio immunis, *d. l. vlt. l. comperit, C. de præſcr. 30. vel 40. ann.* Verum, vt idem Theodorus ait, & Accurſ. noſter probat ex *l. vlt. C. de fund. rei priu.* ſi quis ſine canone agrum principis acceperit, & XL. annis poſſederit nullo canone ſoluto, nec de agro, nec de canone conueniri poteſt. Eſt & alia in re locus præſcriptioni XL. annorum, ſi actio quæ xxx. annis perire ſolet, interim conteſtata & poſtea omiſſa ſit: nam ex conteſtatione in annos XL. extenditur, *l. vlt. C. de præſcr. 30. vel 40. ann.* qua abro-

gatur

gatur Nou. Valentiniani *de epiſc. ind.* quæ actionem ex conteſtatione in alios duotaxat xxx. annos extendit, niſi ſoerit conteſtata poſt annos xxv. quo caſu eam prorogat in anoos x. tantum, id eſt in aonos quinque ſupra xxx. Addendum, hac etiam præſcriptione xl. annorum tolli actiones eccleſiaſticas ex *Nou.* 131. & 111. quod congruit cum *l. vlt. C. de fund. patr. ſublata l. vlt. C. de ſacroſ. eccl. & Nou.* 9. quarum vna in Orieotalibus, altera in Occidentalibus eccleſiis iotroduxerat c. ann. præſcriptiooem. Cauſam hanc foiſſe exponit Sudas in Priſco Emeſeno. Annos erat xxx. aut xl. ex quo Emeſenorum eccleſia heres extiterat Mamiano viro illuſtri & patricio, cum œconomi eius arte Priſci, qui optime aliena chirographa imitabatur, pleraque confinxerunt inſtrumeota tabellionis cuiuſdam omniom iudicio oprimi, qui vixerat ſuperſtite Mamiano, quibus oſtendebant ingentes pecunias à multis Mamiano deberi, atque adeo eccleſiæ iure hereditario. Sed quod inſtrumentis obſtaret præſcriptio tricennij, ſcelus ſceleri adiicientes, Imperatorem etiam Iuſtinianum pecuniis expugnarunt, & data ei vel quæſtoribus palatij pecunia illam legem extorſerunt, ne eccleſiis opponeretur alia, quam c. annorum præſcriptio, quod poſtea idem Iuſtinianus mutauit. Legitur in eo Sudæ loco corrupte, οὐ χρόνοις τὰ ἐκκλήτους τοῖς κηδεύουσιν, cum ſit legendom, ταῖς ἐκκλησίαις. Hodie igitur quacunqoe actiooe eccleſia experiatur, excludetur præſcriptiooe xl. aonorum. At ſi cum eccleſia agatur, ſeruabimus præſtituta tempora *Nouel.* 111. Notandum poſtremo in diaconiſſa exigi ætatem lx. anoorum ex præcepto Apoſtoli 1. ad Timot. v. & *l. nulla, C. de epiſc. & cler.* de qua Georgius io Chronographia. Ex *Nou.* vi. quinquagiota, ex *Nou.* 123. quadraginta. Diaconiſſæ curabant ægros, & ad baptiſmata adhibebantur.

De annis L. Cap. XXXII.

Repetitio eius qood in alea luſum eſt præſcriptione tricennij oon tollitur. Anatolius eam tolli ait præſcriptione anoorum l. atque ita fuiſſe in *l. 1. C. de aleat.* conſtat ex Latioa eius conuerſione quæ circumfertur, & ex eo quod Græci allata illa lege, ſub hoc titulo ſcribout iis verbis: Οὐκ ἀπήτησαν χρόνος τοῖς ἀγνοοῦσι τὸ καταβληθὲν εἰς τι ἔθος ἀπηγορευμένων παιγνίων εἰ μὴ μόνος ἐπιτετακταις. Non tolli eam triceonio epitome Græca, quæ extat Nomoeanonis tit. 13. cap. 29. indicat, dum ait eam competere δικαιικῶς ἐχ πεντηκονταετίας. At Thalelæos eam tricennio tolli putat, quod in contextu Βασιλικῶν id noo ſit adiectum vt tricennium egrediatur: quaſi hoc ſit ius nouiſſimum: & hoc quidem primum de l. aon. notant. Secuodum eſt, Ne decurio qoinquagenarius excuſetur à muneribus, *l. 13. C. de dec.* vbi tamen pro l. legere lv. Et in *l. 3. C. qui prof. ſe exc.* pro lv. lego lxx. Anni lv. excuſant à decuriooatu. Aoni lxx. à muneribus. Tertium eſt de liberta, vt maior l. ano. operas patrono præſtare non cogatur, *l. liberta, D. de op. lib.* Quartum eſt ex *l. ſi maior, C. de leg. her.* pactum editum ex quioquagenaria eſſe legitimum. qoa de re in Frag. Vlp.

De annis LX. *&* LXX.

Capvt XXXIII.

Maior ſexagenario ducere minorem quinquagenaria poteſt, *l. pen. C. de nupt.* quod & S. C.

A Claudiano comprehenſum fuiſſe Vlp. in Frag. teſtatur. recte. nam auctore Ariſtotele vſque ad lxx. annum vir gigoit, femina vſque ad quinquageſimum. At lege Iulia ſecus erat, quaſi oon poſſet maior ſexagenario liberis operam dare, *l. ſi paterfam. §. vlt. D. de adopt.* Notandum etiam coorra libertatem nec ſexaginta quidem annotum præſcriptionem opponi, *l. vlt. C. de long. tem. præſ. quæ pro lib. op.* De annis autem lxx. quod diximus ſup. Anoos lxx. excuſare à muneribus ciuilibus, *l. 1. C. qui æt. ſe exc. l. 3. §. quamuis, & §. cura, D. de mun. & hon. l. ſi vltra, C. de decur. l. 3. D. de iur. immun.*

De annis C. Cap. XXXIV.

B Cvm ſublata ſit c. annorum præſcriptio quam Iuſtinianus dederat eccleſiis, vt diximus cap. 31. reſtant duo tantum notanda de annis c. Primum eſt, vſumfructum relictum Reip. c. ann. extingui, *l. an vſusfructus, D. de vſufr.* Reſpub. æſtimatur ὡς ὁ μακροχρόνιος ἄνθρωπος. Longiſſimum autem ſpatium ſeneſcendorum hominom eſt annorum c. vnde ſeculum dici Varro putat. Ei l. opponitur *l. 68. D. ad l. Falc.* quæ vſufructu Reip. relicto xxx. an. computationem fieri ait. Reſpondeo vſomfructum relictum Reip. annis c. finiri. nam & qui infanti poero relinquitur longius produci poſſe oon creditur, *d. l. an vſusfructus.* At quoties de lege Falcidia qoæritur, vC ſusfructus Reipubl. relictus tanti æſtimatur, quanti eſt in reditu ann. xxx. nam & qui poero infanti relinquitur amplius non æſtimatur, *d. l. 68.* Comparatur vſusfructus Reipubl. relictus homioi relicto. De illo qui homini relioquitur, agit illo loco, eoque nos iure vti, quem notat non amplius æſtimari quam ſit in reditu annorum xxx. atque ita etiam apud Harmeoopol. Patritius exponit li. 2. ti. 10. Deinde ſubiicit, ſie denique eſſe & ſi vſusfructus Reip. legetur. Vſusfructus ergo legatum æſtimatur ſiue priuato legetur ſiue Reipub. & ex eius æſtimatione detrahitur Falcidia. Alterum, Ea quæ in redemptionem captiuorum relicta ſunt, non excludi niſi præſcriptione c. annorum, *l. vlt. C. de ſacroſ. eccl.* quod D quia nominatim non eſt abrogatum, ſicut io eccleſiis, manere Theodorus notauit in *Nou.* cxi. At 111. c. 111. tit. v. lib. Βασιλικῶν, id eſſe abrogatum ait.

De tempore infinito. Cap. XXXV.

Primvm hoc eſt, vt ſi arbiter iuſſerit ſolui non adiecto die, ioſit modicum tempus, *l. ſi cum dies §. vlt. D. de rec. qui arb. rec.* quod interpretabimor x. dierum, arg. *l. promiſſor §. vlt. D. de conſt. pec.* Secundum eſt ex *l. 5. D. de inter. in iu. fac.* Iotetrogato io iure dandum eſſe tempus ad deliberandum. quod interpretabimur eſſe in Prætoris arbitrio. Tertium eſt ex *l. nulla, D. pro ſoc.* Societatem in æternum E oon coïri. Quartum eſt, Perpetuum tempus varie accipi, quandiu ſoluerit canooem emphyteuticarios, *§. adeo, Inſtit. de loc.* Quandio vixerit quis, *l. 1. D. pro ſoc. l. 1. §. pen. D. de offi. præf. vrb. l. cum ij §. ſiue igitur, D. de tranſ.* Et pro annis xxx. vel xl. vt cum dicimus perpetuas actiooes, quæ ex Cooſtitutionibus tricennio vel quadricennio extinguuotur. Quintum eſt ex *l. ab hoſtibus §. vlt. D. ex quib. cau. mai.* Abſenti reuerſo reſtitutionem dari, etiamſi iotra modicum tempus quam rediit, impleta fuerit vſucapio, quod ita definitur, dum hoſpitium conducit, ſarcinas componit, aduocatum quærit, & *l. ſi domus §. in*

pecunia, D. de leg. 1. vbi in ſoluenda pecunia legata modicum tempus dari dicitur, quod relinquitur arbitrio Prætoris. Et *Nou. 4.* acceſſionibus potentibus arbitrio iudicis dari tempus ad adducendum reum principalem. Sub hoc capite includi poſſunt tempora omnia quæ arbitrio Prætoris præſtituuntur. Superiora ſuot legitima. Sextum hoc eſt, Temporarias actiones litis cootestatione perpetuari, *l. nam poſtea §. ſi is, qui, D. de iuriur. l. aliam, D. de nouat. l. vlt. D. de fid. int.* Perpetuari ſecundum ius vetus, id eſt, æternas fieri, ſecundum Theodoſij Conſtitutionem

A protogari in annos xxx. Perpetuæ autem quæ olim fuerunt, nunc ſunt tricennales, conteſtatione litis protogaotur io annos xl. ex *l. vlt. C. de præſcript.* xxx. *an.* nec fit eiuſmodi protogatio niſi ſemel. Multa alia ſub hoc titulo Græci tradunt, quæ nihil ad tem facere videntur, veluti in medio litis tranſigi poſſe, ante motam vſuras in bonæ fidei iudicium non venite, damnatos capitaliter poſt appellationem teſtamentum facere poſſe, Legata ad tempus telinqui poſſe, & alia quædam quæ prætermittimus. Subiecimus Euſtathij librum.

FINIS.

ΒΙΒΛΙΟΝ ΕΥΣΤΑΘΙΟΥ
ΑΝΤΙΚΗΝΣΩΡΟΣ
ΠΕΡΙ ΧΡΟΝΙΚΩΝ ΔΙΑΣΤΗΜΑΤΩΝ
ἀπὸ ῥοπῆς ἕως ρ΄. ἐτῶν.

LIBER
EVSTATHII ANTECESSORIS,
DE TEMPORALIBVS INTERVALLIS,
à momento vſque ad centum annos.

Interprete Ioanne Leunclauio.

A

Περὶ ῥοπῆς.

ΤΡΙΤΟΝ γεννᾷ, καὶ ἡ τρεῖς ἐν μιᾷ γαστρὶ γεννήσασα, ὡς βίβλ. ν΄. τῶν διγέστων τίτλ. ιϛ΄. διγες. ρλζ΄. τῶν δὲ βασιλικῶν β. β΄. τ. β΄. κεφαλ. ρλα΄.

β΄. Ἠλευθερώθη δούλη ἐν διαθήκῃ, ἐὰν τρία τέκῃ· ἔτεκεν ἕν, καὶ μετὰ τοῦτο τρία, ὁ τέταρτος τῶν παίδων ἐλεύθερος. μετὰ γὰρ τὸ τεχθῆναι τὸν τρίτον, ἐξέβη ἡ αἵρεσις τῆς ἐλευθερίας, ὥσπερ οἷα δήποτε ἑτέρα αἵρεσις, καὶ τὸν τέταρτον ἐλεύθερον ἔτεκε. ταυτόν ἐστι κἂν ἐξ ἀρχῆς δύο, καὶ μετὰ ταῦτα δύο ἔτεκεν. ἰδοὺ ῥοπὴ τὴν ἐλευθερίαν αὐτῷ τῷ τελευταίῳ τεχθέντι χαρίζεται, ὡς β. α΄. τῶν διγ. τιτ. ε΄. δ. ιβ΄. τῶν δὲ βασιλικῶν β. μϛ΄. τ. α΄. κεφ. ιγ΄.

De momento.

1. [a] TER parit etiam quæ tres vno edidit vtero, vt dicitur libro Digeſt. 50. tit. 16. dig. 137. at Baſil. lib. 2. tit. 2. cap. 131.

[a] L. ter enixa, D. de V. S.

B

2. [b] Ancilla teſtamento manumiſſa eſt, ſi tres peperiſſet. Peperit vnum, & poſtea tres. Quartus horum filiorum heres eſt: Nam poſteaquam tertius editus fuit, condicio libertatis exſtitit, ſicut alia quæuis condicio: & quartum libera peperit. Idem eſt ſi primo duos, & poſtea duos peperit: Ecce momentum libertatem ei, qui vltimus editus eſt, largitur, Dig. lib. 1. tit. 5. dig. 12. & Baſil. lib. 46. tit. 1. cap. 13.

[b] L. Areſcuſa, D. de ſta. homin.

C

Σχόλιον Ἀθανασίου.

ΕΠΕΙ ἡ φύσις οὐκ ἐπιτρέπει ἐν μιᾷ καὶ τῇ αὐτῇ ῥοπῇ τίκτεσθαι, ἀλλ᾽ ἀνάγκη ῥοπὴν εἶναι τινὰ μεταξὺ τῶν κατὰ τὴν πρώτην καὶ δευτέραν τικτομένων τάξιν· διὰ τοῦτο φανερὸν ῥοπὴν τούτῳ χαρίζεσθαι τὴν ἐλευθερίαν. λέγεται δὲ ὡς ἀπὸ Ἀλεξανδρείας ἤχθη πρὸς Ἀδριανὸν τὸν βασιλέα γυνὴ θαύματος ἕνεκεν, ἥτις μετὰ μ΄. ἡμέρας τοῦ ἐν ἑνὶ καιρῷ τεκεῖν τέσσαρας παῖδας, ἔτεκε τὸν πέμπτον. εἴρηται δὲ τοῦτο καὶ β. τῶν διγ. λδ΄. τ. ε΄. δ. η΄. τῶν δὲ βασιλικῶν β. κϛ΄. τ. ε΄. κεφ. λβ΄. καὶ ἔτι τῶν διγ. β. ε΄. τ. δ΄. δ. γ΄. τῶν δὲ βασιλικῶν β. μβ΄. τ. β΄. κεφ. γ΄. πῶς οὖν ἐπὶ τῷ διαστήματι τῶν μ΄. ἡμερῶν ῥοπὴ γενή-

Scholium Athanaſij.

QVONIAM natura non permittit, vt plures vno & eodem momento naſcantur, ſed momentum quoddam intercedere neceſſe eſt inter eos, qui prima & ſecunda vice in lucem eduntur: propterea, momentum huic libertatem largiri. Perhibetur autem, ab Alexandria perductam fuiſſe mulierem ad Imperatorem Adrianum prodigij cauſa, quæ à quadrageſimo die, poſtquam vno tempore quatuor liberos peperiſſet, quintum edidit. Et relatum hoc eſt [c] D. lib. 34. tit. 5. dig. 8. & Baſil. lib. 26. tit. 5. cap. 32. ac præterea [d] Dig. lib. 5. tit. 4. dig. 3. & Baſil. lib. 42. tit. 2. cap. 3. Quomodo igitur in quadraginta dierum interuallo momentum fore

παραφέρεται ἡ δεσποτεία αὐτῶν τῶν χρημάτων ἐπὶ τὸν δανειστὴν τὸν τὴν δωρεὰν δεξάμενον ὑπεξουσίου, ὡς β. ιδ'. τ. ϛ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β. ιη. τ. δ'. κεφ. γ'. θεμ. θ'.

ια'. Ἐὰν ὑπεξούσιος παρὰ γνώμην τοῦ πατρὸς δανεισάμενος ἀποστείλῃ τῷ ἰδίῳ πατρὶ γράμματα, δηλῶν αὐτῷ ὑπὲρ αὐτοῦ καταβαλεῖν τῷ δανειστῇ. ἐὰν ἀποδοκιμάζει τὸ δάνειον, εὐθὺς διαμαρτυρίᾳ χρήσασθαι, σημαίνων δὲ αὐτῆς τὴν ἐναντίαν αὐτοῦ βούλησιν.

ιβ'. Τὸν ἐνιαυτὸν κατὰ νόμον οὐκ ἀπὸ ῥοπῆς εἰς ῥοπὴν, ἀλλ' ἐξ ἡμέρας εἰς ἡμέραν ἀριθμοῦμεν.

Περὶ ὥρας.

α'. ΕΑν τις ἐν ἑτέρᾳ μὲν ὥρᾳ ἑαυτῷ αὐθεντικὴν τυπώσῃ διαθήκην, ἐν ἑτέρᾳ δὲ ὀρφανικὴν ποιήσῃ, προσληφθέντων ἐν αὐτῇ πέντε μαρτύρων ἔρρωται ἡ ὀρφανικὴ αὕτη διαθήκη καὶ ἀνατρέπει τὴν αὐθεντικὴν ὡς μεταγενεστέραν, ὡς β. κη'. τ. ϛ'. δ. ιϛ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β. λε'. τ. ι'. κεφ. ιζ'.

β'. Ἑκάστης ἡμέρας αἱ πρῶται ἑπτὰ ὧραι τὸ μεῖζον ἐστὶ μέρος, οὐ μὴν αἱ τελευταῖαι, ὡς β. ν'. τῶν διγ. τ. ιϛ'. δ. δεύτερον. τῶν δὲ βασιλικῶν β. β'. τ. β'. κεφ. γ'.

γ'. Καὶ ἀνὴρ καὶ γυνὴ, ὅτε ἡβήσουσι καλῶς διατίθενται, καὶ πρὸ μιᾶς ἡμέρας τοῦ πληρῶσαι τὸν τεσσαρεσκαιδέκατον ἢ δωδέκατον ἐνιαυτὸν μετὰ ἓξ ὥρας τῆς νυκτός. ἔγνωμεν γὰρ ἐν τῷ βιβλίῳ τῷ β'. τῶν διγ. τ. ιβ'. διγ. η'. τῶν δὲ βασιλικῶν β. ζ'. τ. ιζ'. κεφαλ. η'. ὅτι ἡ ἡμέρα ἀπὸ τῆς ϛ'. ὥρας τῆς νυκτὸς ἄρχεται καὶ τελευτᾷ εἰς ϛ'. ὥραν τῆς ἐπιούσης νυκτός. ὥστε καὶ τὸ πραττόμενον ἐν μιᾷ τούτων τῶν κδ'. ὡρῶν, τῇ ἐν αὐτῇ ἡμέρᾳ δοκεῖ γίνεσθαι. καὶ εἰκότως ἡ γενομένη διαθήκη μετὰ τὴν ἕκτην ὥραν τῆς νυκτὸς ἔρρωται, ὡς ἐν τῇ τελευταίᾳ ἡμέρᾳ τοῦ ιδ'. χρόνου γενομένη, ὡς β. κη'. τῶν διγ. τ. α'. διγ. ε'. τῶν δὲ βασιλικῶν β'. λε'. τ. α'. κεφ. ζ'.

Περὶ ἡμέρας.

α'. ΕΙκοσι μίλια καθ' ἡμέραν ἀριθμεῖσθαι ὁ πραίτωρ κελεύει τῷ ὁμολογήσαντι παραγίνεσθαι εἰς δικαστήριον ἄνευ τῆς ἡμέρας, καθ' ἣν τις ἠσφαλίσατο, καὶ καθ' ἣν παρίσταται. αὗται γὰρ οὐ καταλογίζονται αὐτῷ, ὡς β. β'. τ'. ια'. δ. α'. τῶν δὲ βασιλικῶν β. ζ'. τ. ιϛ'. κεφ. α'. ζήτει καὶ τῆς α'. Ινστ. τ. κδ'.

β'. Ἐὰν τις εἰς ὡρισμένον χρόνον παραστῆσαί τινος ὁμολογήσῃ, ἐκείνη ἡμέρα σκοπεῖται καθ' ἣν ἡ παράστασις ὥρισται. εἰ δὲ πρὸ τῆς ὡρισμένης

A rit, transfertur eius dominium ad creditorem filiifamilias qui donationem accepit, D. lib. 14. tit. 6. Baſil. lib. 18. tit. 4. cap. 3, them. 9.

[m] L. 9. §. 1. D. de Senat. Macedon.

11. [n] Si filiusfamilias præter voluntatem patris accepta mutuo pecunia, litteras ad patrem ſuum miſerit, ſignificans illi, vt ſuo nomine creditori ſoluat: ſi mutuum improbat, continuo reſtatione vtatur, quæ contrariam voluntatem declaret.

[n] L. 16. D. eod.

12. [o] Annum iuxta legem non à mo-
B mento ad momentum, ſed de die in diem numeramus.

[o] L. 134. D. de V. S.

De hora.

1. SI quis alia quidem hora ſibi teſtamentum authenticum condiderit, alia vero pupillare fecerit, adſumptis in eo quinque teſtibus: teſtamentum pupillare valet, & veluti tempore poſterius authenticum reſcindit, Digeſt. lib. 28. titul. 6. digeſt. 16. Baſil. lib. 35. titul. 10.
C cap. 17.

Vide Cui. heic.

2. [a] Cuiuſque diei maior pars eſt, horæ ſeptem primæ, non vltimæ; D. lib. 50. titul. 16. digeſt. 2. Baſil. lib. 2. titul. 2. cap. 3.

[a] L. 2. infit. D. de V. S.

3. [b] Tam maſculus quam femina, quum pubetes facti erunt, recte teſtantur, etiam pridie quam duodecimum aut decimum quartum annum compleuerint, poſt ſextam noctis horam. Didicimus enim ex lib. 2. D. tit. 12. digeſt. 8. & Baſil. lib.
D 7. tit. 17. cap. 8. [c] diem à ſexta noctis hora incipere, & in horam ſextam noctis inſequentis finiri: ita quidem vt quidquid in vna illarum viginti quatuor horarum agatur, eodem die fieri videatur. Nec abs re teſtamentum poſt ſextam noctis horam factum valet, tanquam vltimo anni decimiquarti die factum, D. lib. 28. tit. 1. dig. 5. Baſil. lib. 35. tit. 1. cap. 7.

[b] L. 5. D. qui teſt fac poſſ. [c] L. 8. D. de feriis.

De vno die.

E
1. VIcena millia in ſingulos dies numerari prætor ei iubet, qui ſe iudicio ſiſti promiſerit, præter eum diem, quo quis cauendo ſatiſdedit, & in quem ſe ſiſtit: nam hi dies ei non computantur. D. lib. 2. tit. 11. dig. 1. Baſil. lib. 7. tit. 16. c. 1. Quære & lib. 1. Inſt. tit. 24.

[a] L. 1. D. ſi quis c[illegible]t.

2. Si quis ad diem certum ſe ſtiturum aliquem promiſerit, is dies ſpectatur, quo definitum eſt, vt ſiſtatur. Sin ante ſtatutum ille

diem deceſſerit, quo ſiſti debere promiſſum fuerat, alter non tenetur. Digeſtorum lib. 2. titul. 8. Baſilic. lib. 17. titul. 14. cap. 4.

3. [b] Siue primo die biſſexti, ſiue ſecundo quis natus ſit, nihil refert: Nam ex eo vigeſimus quintus annus computatur, ac ſi pro vno duo dies acciperentur. D. lib. 4. tit. 4. de minor. & Baſil. lib. 10. tit. 4. cap. 2. them. 5.

[b] L. 3. §. minorem. D. de minor.

4. [c] Oportet præſides die dominico inſpicere carceres, & ſtatuere, vt cuſtodes humaniter cum reis agant, & alimenta præbeant, & lauent eos. Cod. lib. 1. tit. 4. conſt. 9. Baſil. lib. 6. tit. 3. cap. 33.

[c] L. iudices, C. de epiſc. aud.

5. [d] Epiſcopi reos carcere clauſos feria ſeptimanæ quarta, & in paraſceua viſitent, ſiue ſerui, ſiue liberi ſint: & excitent præſides, vt de ipſis faciant quæcumque leges iubent. Si præſides non obtemperent, Imperatori de ipſis nuntient. Cod. lib. 1. tit. 4. conſtit. 22. quæ in Baſil. non exſtat, & Cod. lib. 9. tit. 4. conſt. 6. Baſil. vero lib. 60. tit. 35. cap. 22. th. 6.

[d] Debet eſſe l. 22. C. eod. & lex 6. C. de cuſtod. reor.

6. [e] Iudæus die ſuo feriato ſiue feſto functiones corporales ſiue angarias non ſuſtineat. Cod. lib. 1. tit. 9. conſt. 2. quæ in Baſil. non exſtat.

[e] Debet eſſe lex. 2. C. de iud. & cœl.

7. Dies ſanctæ dominicæ *, ac Natiuitatis Chriſti, & Epiphaniorum, feriati ſunto. Cod. lib. 3. tit. 12. conſt. 6. Baſil. lib. 7. tit. 17. cap. 23. th. 4.

* Scilicet reſurrectionis, vt quidam interpretantur.

8. Qui debet in diem, in arbitrio ſuo totum illum diem habet ad debiti ſolutionem. Inſtit. lib. 3. tit. 15. Similiter de anno & menſe traditur. D. lib. 45. tit. 1. dig. 25. & 39. & Baſilic. lib. 43. titul. 1. cap. 25. & 39.

9. [f] Si duobus eadem res eodem die obligata fuerit, horæ priores & poſteriores eorum alterutri nullum ius prælationis faciunt, ſed vtrique pro rata debiti res eſt obligata. D. lib. 20. tit. 1. dig. 16. Baſil. lib. 25. tit. 2. cap. 13. th. 9.

[f] L. ſi fundus §. pen. D. de pignor.

10. Dies feſti natalitij feriatus eſt. Cod. lib. 3. tit. 12. conſt. 6. Baſil. lib. 7. tit. 17. cap. 26. th. 5.

11. [g] Si quis eo ipſo die, quo condemnatus eſt, voce appellauerit, talis ei ſufficit appellatio, D. lib. 49. tit. 1. Baſil. lib. 9. tit. 1. cap. 2. & 105.

[g] L. 5. in fi. D. de appel.

12. [h] Ante diem vnum prædicere debet is qui de aliquo examen habiturus eſt, futurum examen: ne rei ſubito ca-

A ἡμέρας τελευτήσῃ, ἐκεῖνος οὗτινος ἡ παράστασις ὡμολογήθη, οὐ κρατεῖται, ὡς β. β'. τῶν διγ. τ. η'. τῶν δὲ βασιλικῶν β. ιζ'. τ. ιδ'. κεφ. δ'.

γ'. Εἴτε ἐν τῇ πρώτῃ ἡμέρᾳ τοῦ βισέξ. εἴτε ἐν τῇ δευτέρᾳ τεχθῇ τις, ἀδιάφορόν ἐστιν· ἐξ ἐκείνης γὰρ τὸ κε'. ἔτος ψηφίζεται, ὡς τῶν δύο ἡμερῶν ἀντὶ τῆς μιᾶς προσλαμβανομένων, ὡς β. δ'. τῶν διγ. τ. δ'. de minoribus, τῶν δὲ βασιλικῶν β. ι'. τ. δ'. κεφ. β'. θεμ. ε'.

δ'. Χρὴ τοὺς ἄρχοντας κατὰ κυριακὴν ἐπισκέπτεσθαι B τὰς φυλακάς, καὶ ὁρίζειν ἵνα φιλανθρώπως οἱ φύλακες αὐτοῖς χρῶνται, καὶ τροφὰς διδῶσι, καὶ λούωσιν αὐτούς, ὡς β. α'. τοῦ κωδ. τ. δ'. διατάξ. θ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β. ϛ'. τ. γ'. κεφ. λγ'.

ε'. Οἱ ἐπίσκοποι ἐπισκεπτέσθωσαν τοὺς ἐν φυλακῇ κατὰ τετράδα καὶ παρασκευήν, εἴτε οἰκέται, εἴτε ἐλεύθεροι εἶεν· καὶ παρασκευαζέτωσαν τοὺς ἄρχοντας ποιεῖν ἐπ' αὐτοῖς ὅσα οἱ νόμοι κελεύουσι. μὴ πειθομένων δὲ τῶν ἀρχόντων, μηνυέτωσαν τῷ βασιλεῖ περὶ αὐτῶν, ὡς β. α'. τοῦ κωδ. τ. δ'. διατάξ. κβ'. ἥτις C οὐκ ἔστιν εἰς τὰ βασιλικά. καὶ β. θ'. τοῦ κωδ. τ. δ'. διατάξ. ϛ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β. ξ'. τ. λε'. κεφ. κβ'. θεμ. ϛ'.

ϛ'. Μὴ ὑφιστάσθω ἰουδαῖος σωματικὰς λειτουργίας, ἤτοι ἀγγαρείας ἐν ἀπράκτῳ, ἤγουν ἑορτασίμῳ αὐτοῦ ἡμέρᾳ, ὡς β. α'. τοῦ κωδ. τ. θ'. διατάξ. β'. ἥτις οὐκ ἔστιν εἰς τὰ βασιλικά.

ζ'. Ἡ ἡμέρα τῆς ἁγίας κυριακῆς, καὶ τῆς Χριστοῦ γεννήσεως, καὶ τῶν ἐπιφανίων ἄπρακτοι ἔστωσαν, ὡς β. γ'. τοῦ κωδ. τ. ιβ'. διατ. ϛ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β. ζ'. τ. ιζ'. κεφ. κγ'. θεμ. δ'.

η'. Ὁ χρεωστῶν ἀπὸ ἡμέρας, πᾶσαν τελείαν D τὴν ἡμέραν ἔχει εἰς τὸ καταβαλεῖν τὸ χρέος, ὡς Ινστ. γ'. τ. ιε'. ὁμοίως περὶ χρόνου καὶ μηνός, β. τῶν διγ. με'. τ. α'. δ. κε'. καὶ λθ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β. μγ'. τ. α'. κεφ. κε'. καὶ λθ'.

θ'. Ἐὰν δυσὶ τισὶ τὸ αὐτὸ πρᾶγμα ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ ὑποτεθῇ, αἱ ὧραι αἱ προλαβοῦσαι καὶ ὑστερήσασαι οὐ ποιοῦσι τῷ ἑνὶ αὐτῶν προτίμησιν· ἀλλ' ὑπόκειται αὐτοῖς κατὰ ἀναλογίαν τοῦ χρέους, ὡς β. κ'. τ. α'. δ. ιϛ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β. κε'. τ. β. κεφ. ιγ'. θεμ. θ'.

E ι'. Ἡ ἡμέρα τῆς ἑορτῆς τοῦ γενεθλίου ἄπρακτός ἐστιν, ὡς β. γ'. τοῦ κωδ. τ. ιβ'. διατ. ϛ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β. ζ'. τ. ιζ'. κεφ. κϛ'. θεμ. ε'.

ια'. Ἐάν τις ἐν αὐτῇ τῇ ἡμέρᾳ ἐν ᾗ καταδικασθῇ φωνῇ ἐκκαλέσηται, ἀρκεῖ αὐτῷ ἡ τοιαύτη ἔκκλητος, ὡς β. μθ'. τῶν διγ. τ. α'. τῶν δὲ βασιλικῶν β. θ'. τ. α'. κεφ. β'. καὶ ρε'.

ιβ'. Πρὸ μιᾶς ἡμέρας ὀφείλει προλέγειν ὁ μέλλων περί τινος ποιῆσαι ἐξέτασιν, ὅτι ἔσται ἐξέτασις·

ἵνα μὴ οἱ κατηγορούμενοι τῷ αἰφνιδίῳ εἰς φόβον καὶ θόρυβον ἐμβάλλωνται, ὡς β. μη΄. τῶν διγ. τ. ιη΄. διγ. ιη΄. τῶν δὲ βασιλικῶν β. ξ΄. τ. ν΄.

Περὶ δύο ἡμερῶν.

α΄. Ὁ διαδεξάμενος ἀρχὴν ὀφείλει πρὸ δύο ἡμερῶν τοῦ ἐπιβῆναι τῆς ἐπαρχίας, καθ᾽ ἣν ὁ ἄρχων ἐστὶν, ὁ τὴν ἀρχὴν ἔχων, ἀποστέλλειν πρὸς αὐτὸν γράμματα φιλικὰ περὶ τοῦ ὑπαντῆσαι τούτῳ τὴν τάξιν, καὶ ἕως τότε λαμβάνειν τὸν πρότερον ἄρχοντα τὰς σιτήσεις, ὡς ἡ μετὰ τὸν κώδικα ἐνενηκοστὴ νεαρά. τῶν δὲ βασιλικῶν β. ϛ΄. τ. γ΄. κεφ. λδ΄.

β΄. Ἐὰν αἵρεσις ἐπιτεθῇ τινὶ καὶ μὴ ὁρισθῇ καιρὸς, ἡμέρας δύο ἔχει εἰς τὸ πληρῶσαι τὴν αἵρεσιν, ὡς β. ν΄. τ. ιϛ΄. δ. σζ΄. τῶν δὲ βασιλικῶν β. β΄. τ. β΄. κεφ. σζ΄.

γ΄. Ἐὰν ὁ ἀνὴρ, ἢ ὁ πατὴρ μοιχὸν καταλάβῃ ἐπὶ τῇ γυναικὶ, ἢ ἐπὶ τῇ θυγατρὶ ὃν οὐ βούλεται ἀνελεῖν, ἢ οὐκ ἔξεστιν αὐτῷ, ἐπὶ εἴκοσι νυκτερινὰς καὶ ἡμερινὰς μόνον ὥρας ὀφείλει αὐτὸν κρατεῖν, ἐπὶ τὸ διαμαρτύρασθαι, ὡς β. ξ΄. τῶν βασιλικῶν τ. λζ΄. κεφ. κδ΄.

δ΄. Ἐὰν αἵρεσις τοιαύτη δοθῇ ἵνα ὁ δεῖνα τόδε ποιήσῃ ἐν ἡμέραις, καὶ μὴ προστεθῇ πόσαις, ἐν δύο ἢ δέκα ἡμέραις χρὴ αὐτὸν πληρῶσαι τὴν αἵρεσιν, ὡς β. β΄. τῶν βασιλ. τ. β΄. κεφ. σζ΄. καὶ β. κϛ΄. τ. ζ΄. κεφ. κ΄.

ε΄. Ὀφείλουσιν οἱ στρατιῶται χορηγεῖσθαι ἐν ἐξπεδίτῳ δύο ἡμέρας βουκελλάτον, μίαν ἡμέραν ἄρτον, μίαν ἡμέραν οἶνον, ἄλλην.... μίαν ἡμέραν λάρδον, ἐπὶ δύο ἡμέρας κρέας προβάτειον, ὡς β. ιβ΄. τοῦ κωδ. τ. λζ΄. τῶν δὲ βασιλικῶν β. νζ΄. τ. δ΄. κεφ. α΄. θεμ. β΄.

ϛ΄. Ἑκάστη πρακτωρεία δύο ἡμέρας ἔχει μόνας κατὰ στατίβας, ὡς β. ιβ΄. τοῦ κωδ. τ. να΄. διατ. α΄. πρακτωρεῖαι δὲ ἐλέγοντο αἱ κελεύσεις αἱ παρὰ τῶν ἐπάρχων προφάσει ζῴων δρομικῶν γινόμεναι, ἃς καὶ κομβίνας ἡ αὐτὴ γλῶσσα καλεῖ ῥωμαίων, τουτέστι συνθήματα. ἔστιν οὖν εἰπεῖν σαφῶς οὕτως. τὰ διδόμενα προστάγματα τοῖς οἷς τὸν δημόσιον δρόμον ὁδεύουσι, δύο μόνας ἡμέρας κατ᾽ ἀλλαγὴν ἔχουσιν, ὡς β. νϛ΄. τ. ιζ΄. κεφ. κε΄.

Περὶ τριῶν ἡμερῶν.

α΄. Ἐὰν ἐκ τοῦ ἐμοῦ δένδρου εἰς τὸν σὸν ἀγρὸν βάλανοι πέσωσι καὶ οὐ συγχωρεῖς μοι τὰς βαλάνους ἐκλέξασθαι, δίδοταί μοι ἡ ἀδ ἐξιβένδουμ, ἤτοι παραστατικὴ ἀγωγὴ κατὰ σοῦ, καὶ ἐὰν βοσκήσῃς αὐτὰς, καὶ τὸ ἰντέρδικτον, ἤτοι ἡ νομικὴ παραγγελία ἡ δὲ γλάνδε λεγένδα ἄχρι τριῶν ἡμερῶν τοῦ συλλέγειν τὰς βαλάνους μου σωζομένη, ὡς β. ι΄. τῶν διγ. τ. δ΄. δ. θ΄. τῶν δὲ βασιλικῶν β. ιε΄. τ. δ΄. θεμ. β΄.

β΄. Τὸ ἐξ κοντινέντι * ῥῆμα, τουτέστι τὸ παραχρῆμα τρεῖς ἡμέρας σημαίνει, ὡς β. β΄. τοῦ κωδ. τ. θ΄.

* ἐπίρρημα

A ſui in metum ac perturbationem coniiciantur. Digeſt. lib. 48. tit. 18. dig. 18. Baſil. lib. 60. tit. 50.

[b] L. vnius §. cogniturum, D. de quæſtion.

De duobus diebus.

1. QVi alteti ſuccedit in magiſtratu ; biduo prius, quam prouinciam ingrediatur, in qua eſt qui magiſtratu defungitur, mittere debet ad illum plenas beneuolentiæ litteras, vt officium ſibi obuiam veniat. & huc vſque prior ille præſes annonas percipiat, vt eſt in Nouella * xc. poſt Cod. edita. Baſil. B autem lib. 6. tit. 3. cap. 34.

* Contius xcv. fecit.

2. [a] Si condicio alicui adiecta fuerit, non definito tempore : biduum ad condicionem implendam habet. Digeſt. lib. 50. tit. 16. dig. 207. Baſil. lib. 2. tit. 2. cap. 207.

[a] L. inter, in fi. D. de V. S.

3. [b] Si maritus aut pater adulterum in vxore vel filia deprehenderit, quem nolit, aut non liceat occidere : viginti nocturnas diurnaſque dumtaxat horas eum retinere debet, rei teſtandæ cauſa. Baſil. lib. 60. tit. 37. cap. 24.

[b] L. capite quinto, D. ad leg. Iul. de adult.

4. [c] Si condicio talis data fuerit, *Titius hoc* C *faciet in diebus*, nec adiectum fuerit, quot: duobus aut decem diebus implere condicionem debet. Baſil. lib. 2. t. 2. c. 207. & lib. 26. tit. 7. cap. 20.

[c] D. l. inter, & l. promiſſo, in princ. D. de conſt. pec.

5. [d] Præberi militibus expeditionis tempore debet, duobus diebus buccellatum, vno die panis, vno die vinum, altero .... vno die laridum, duob. dieb. caro veruecina, C. lib. 12. tit. 37. Baſil. lib. 57. tit. 4. cap. 1. th. 2.

[d] L. 1. C. de erog. milit. ann. lib. 12.

6. [e] Quælibet tractoria duos in ſtatiua duntaxat dies habeat. Cod. lib. 12. tit. 51. conſtit. D 1. Tractoriæ vero dicebantur iuſſus à prætoriorum præfectis dati, nomine deſtinatorum ad curſum animalium, quos & combinas lingua Romana vocat, id eſt, euectiones. Itaque dici magis hæc perſpicue ſic poſſunt : Quæ mandata conceduntur iis, qui curſu publico iter faciunt, duos dumtaxat dies ad iumenta mutanda impetrant, Baſil. lib. 56. tit. 17. cap. 25.

[e] L. vn. C. de tractor. lib. 12.

De tribus diebus.

E 1. [a] SI ex arbore mea glandes in agrum tuum ceciderint, nec eas mihi legere permittis : datur aduerſus te mihi actio ad exhibendum, ſi tu eas depaſcas, & interdictum de glande legenda, vt legendi glandes meas, quæ exſtant, ad triduum vſque mihi facultas ſit. D. lib. 10. tit. 4. dig. 9. Baſil. lib. 15. tit. 4. them. 2.

[a] L. Iulianus §. glanſ. D. ad exhib.

2. [b] Aduerbium hoc incontinenti, quod eſt ſtatim, tres dies ſignificat, C. lib. 2. tit. 9.

conſt. 3. Baſil. lib. 8. tit. 1. c. 43. & C. lib. 3. tit. A
2. conſt. 18. Baſil. lib. 7. tit. 6. c. 16.

[b] L. 3. C. de err. adu.

3. [c] Errorem aduocati ſui quis intra dies tres corrigere poteſt. C. lib. 2. tit. 9. conſt. 3. Baſil. lib. 8. tit. 1. cap. 43.

[c] Ibid.

4. [d] Qui iudicem recuſauerit, intra dies tres à recuſatione arbitrum eligere debet. C. lib. 3. tit. 1. conſt. 18. Baſil. lib. 7. tit. 6. cap. 16.

[d] L. vlt. C. de iudic.

De ſeptem diebus.

B

1. [a] BESTIAE quæ à ducibus ad vrbem regiam mittuntur, in qualibet ciuitate ſeptem dumtaxat diebus paſci poſſunt. C. lib. 11. tit. 43. conſt. 2. non extat in Baſil.

[a] L. 2. C. de ven. at ferar.

2. Dies ſeptem, qui præcedunt paſſionem Chriſti Dei noſtri, & ſeptem, qui eam ſequuntur, feriati ſunt. C. lib. 3. tit. 12. conſt. 6. Baſil. lib. 7. tit. 17. cap. 26. th. 3.

De nouem diebus.

C

1. NVLLVS heredes defuncti ante nouem dies, quibus lugent, incuſare vel conuenire poteſt, aut moleſtare: nam quæ ante nouem hoſce dies à lugentibus geruntur, rata non ſunt. Poſt eoſdem vero nouem dies, quiuis abſque impedimento agit, nec vllum patitur præiudicium circa temporis præſcriptionem. Nou. 115. Baſil. lib. 26. tit. 2. cap. 1. th. 4.

De decem diebus.

D

1. [a] AD decem dies edictum præſidis proponi oportet aduerſus eum qui temere poſt litis conteſtationem abeſt, vſque ad tertium. D. lib. 5. tit. 1. dig. 69. quod non exſtat in Baſil. Edita vero poſt Cod. Nouel. 112. quæ poſita eſt in lib. 7. Baſilic. tit. 4. cap. 3. triginta dies vnicuique tribuit edicto, vſque ad tertium.

[a] L. ad peremptorium eum 2. ſeq. D. de iudic.

2. [b] Obligatio pecuniæ conſtitutæ die carens, decem dierum ſpatium habet: nam modicum tempus, dies decem ſunt. Digeſt. lib. 13. tit. 5. Dig. 21. Baſil. lib. 26. tit. 7. cap. 20.

[b] L promiſſor, D. de pec. conſt.

E

3. [c] Non tantum die fatali appellationem exercere poteſt is, qui appellauit, ſed & ante dies quatuor, & poſt quinque dies: vt decem dies fatales ad appellationem habeat. C. lib. 7. tit. 66. conſt. 5. Baſil. lib. 9. tit. 1. cap. 128. them. 3.

[c] L. 5. C. de temp. & repar.

4. Si futurum ſit, vt triennium compleatur, quo iudicia pecuniaria terminantur, & alter abſit: debet is qui præſens eſt, decem diebus abſentem per iudicem citare: qui ſi

δ. γ΄. τῶν δὲ βασιλικῶν β. η΄. τ. α΄. κεφ. μγ΄. καὶ β. γ΄. τοῦ κωδ. τ. α΄. δ. ιη΄. τῶν δὲ βασιλ. β. ζ΄. τ. ϛ΄. κεφ. ιϛ΄.

γ΄. Τὴν πλάνην τοῦ συνηγόρου αὐτοῦ, δύναταί τις τριῶν ἡμερῶν ἐντὸς διορθοῦσθαι, ὡς β. β΄. τοῦ κωδ. τ. θ΄. δ. γ΄. καὶ τῶν βασιλικῶν β. η΄. τ. α΄. κεφ. μγ΄.

δ΄. Ὁ δικαστὴν παραιτησάμενος εἴσω τριῶν ἡμερῶν μετὰ τὴν παραίτησιν ὀφείλει αἱρετὸν ἐπιλέξασθαι, ὡς β. γ΄. τοῦ κωδ. τ. α΄. δ. ιη΄. τῶν δὲ βασιλικῶν β. ζ΄. τ. ϛ΄. κεφ. ιϛ΄.

Περὶ ἑπτὰ ἡμερῶν.

α΄. ΤΑ θηρία τὰ ἐκ τῶν δουκῶν πεμπόμενα εἰς τὴν βασιλίδα ἐν ἑκάστῃ πόλει ἑπτὰ ἡμέρας μόνον δύνανται διατρέφεσθαι, ὡς β. ια΄. τοῦ κωδ. τ. μγ΄. δ. β΄. ἥτις οὐκ ἔστι εἰς τὰ βασιλικά.

β΄. Αἱ ἑπτὰ ἡμέραι αἱ πρὸ τοῦ πάθους Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν, καὶ αἱ μετὰ τὸ πάθος ἑπτὰ, ἄπρακτοι εἰσὶν, ὡς β. γ΄. τοῦ κωδ. τ. ιβ΄. δ. ϛ΄. τῶν δὲ βασιλικῶν β. ζ΄. τ. ιζ΄. κεφ. κϛ΄. θεμ. γ΄.

Περὶ θ΄. ἡμερῶν.

α΄. ΟὐδΕὶς δύναται τοὺς κληρονόμους τοῦ τελευτήσαντος πρὸ τῶν ἐννέα ἡμερῶν ἐν αἷς πενθοῦσιν, αἰτιᾶσθαι ἤτοι ἐνάγειν, ἢ παρενοχλεῖν. τὰ γὰρ πραττόμενα πρὸ τῶν ἐννέα ἡμερῶν παρὰ τῶν πενθούντων οὐκ ἔρρωται. μετὰ δὲ τὰς θ΄. ἡμέρας ἀκωλύτως κινεῖ ἕκαστος, μὴ προκριματιζόμενος περὶ χρονίαν παραγραφὴν, ὡς νεαρὰ ριε΄. τῶν δὲ βασιλικῶν β. κϛ΄. τ. β΄. κεφ. α΄. θεμ. δ΄.

Περὶ δέκα ἡμερῶν.

α΄. ΕΠὶ δέκα ἡμέρας ἔδικτον ἤτοι παραγγελία ἄρχοντος προτίθεσθαι ὀφείλει κατὰ τοῦ προπετῶς μετὰ τὴν προκατάρξιν ἀπολιμπανομένου ἕως τρίτου, ὡς β. ε΄. τῶν διγ. τ. α΄. δ. ξθ΄. ὅπερ οὐκ ἔστιν εἰς τὰ βασιλικά. ἡ δὲ μετὰ τὸν κωδ. ριβ΄. νεαρὰ κειμένη ἐν β. τῶν βασιλ. ζ΄. τ. δ΄. κεφ. γ΄. λ΄. ἡμέρας παρέχει ἑκάστῳ ἐδίκτῳ ἤτοι παραγγέλματι ἕως τρίτου.

β΄. Ἡ ἀπροθέσμος ἀντιφώνησις δέκα ἡμέρας ἔχει προθεσμίαν· ὁ γὰρ μέτριος χρόνος δέκα ἡμέραι εἰσὶν, ὡς β. ιγ΄. τ. ε΄. δ. κα΄. τῶν δὲ βασιλ. β. κϛ΄. τ. ζ΄. κεφ. κ΄.

γ΄. Οὐ μόνον ἐν τῇ κυρίᾳ ὁ ἐκκαλεσάμενος δύναται ἐγγυμνάζειν τὴν ἔκκλητον, ἀλλὰ καὶ πρὸ τεσσάρων ἡμερῶν, καὶ μετὰ πέντε ἡμέρας, ὥστε δέκα ἔχειν κυρίας εἰς τὴν ἔκκλητον, ὡς β. ζ. τοῦ κωδ. τ. ξϛ΄. δ. ε΄. τῶν δὲ βασιλικῶν β. θ΄. τ. α΄. κεφ. ρκη΄. θεμ. γ΄.

δ΄. Ἐὰν ἡ τριετία μέλλῃ πληροῦσθαι ἐν ᾗ τὰ χρηματικὰ δικαστήρια πέρας δέχονται, καὶ ὁ εἷς ἀπολιμπάνεται, ὀφείλει ὁ παρὼν κατὰ δέκα ἡμέρας ὑπομνῆσαι διὰ τοῦ δικάζοντος τὸν ἀπόντα· καὶ εἰ μὴ ἔλθῃ,

τῶν-

πλημμελῶντα χρὴ τὸν δικαστὴν διαγινώσκειν καὶ ἀποφαίνεσθαι, ὡς β. ε΄. τῶν διγ. τ. α΄. δ. οβ΄. ἅτινα οὐκ ἔστιν εἰς τὰ βασιλικά. ἀναγίνωσκε καὶ τὰ γεγραμμένα παρὰ Θεοδώρῳ ἐν τῇ ιγ΄. δ. τοῦ α΄. τ. τοῦ γ΄. β. τοῦ κωδ. ἐν οἷς μέμνηται καὶ τ. η΄. δ. μγ΄. τοῦ ζ΄. β. ἥτις οὐδὲ αὐτὴ ἔστιν εἰς τὰ βασιλικά.

ε΄. Τῇ σιωπῇ τῶν δέκα ἡμερῶν ἡ ψῆφος τοῦ αἱρετοῦ δικαστοῦ κυροῦται, ὡς β. β΄. τοῦ κωδ. τ. νε΄...... ἥτις οὐκ ἔστιν εἰς τὰ βασιλικά.

ς΄. Ὁ αἰτιαθεὶς καὶ διαδεχθεὶς μὴ παραγινομένου τοῦ αἰτιασαμένου εἴσω δέκα ἡμερῶν ἀφίεται, ὅρκῳ αὐτοῦ λαμβανομένων τὰς δαπάνας. καταδίκῃ γὰρ ὁ αἰτιασάμενος, εἰ μὴ παραγένηται, ὑποπίπτει· ὡς ἡ μετὰ τὸν κώδικα, ἥτοι ἡ περὶ παραστασίμων φησὶ νεαρὰ νγ΄. τῶν δὲ βασιλικῶν β. ζ. τ. ιβ΄. κεφ. ζ.

ζ΄. Πᾶσα ἔκκλητος ἢ διὰ τοῦ καταδικασθέντος, ἢ δι' ἐντολέως, ἢ διφένσωρος, ἢ κουράτωρος, ἐντὸς δέκα ἡμερῶν δύναται πέμπεσθαι, ὡς ἡ μετὰ τὸν κωδ. νεαρὰ περὶ ἐκκλήτων ἤτοι κγ΄. τῶν δὲ βασιλικῶν β. θ΄. τ. β΄. κεφ. γ΄.

η΄. Ἡ τῶν ἐπάρχων ψῆφος ἀναψηλαφᾶται. ὅθεν μετὰ τὸ προενεχθῆναι ταύτην, δύναται ὁ καταδικασθεὶς διδασκαλικὸν αὐτοῖς ἐπιδοῦναι τοῖς ἐπάρχοις, ἢ τοῖς τούτων συμπόνοις, ἢ τοῖς τὰς δίκας εἰσάγουσιν, ἐντὸς δέκα ἡμερῶν. καὶ παρέχει ὁ νικήσας ἐγγύας, ὅτι ἐὰν φανῇ παρὰ τὸν νόμον κινήσας, ἅπερ λαμβάνει ἀναδίδωσι μετὰ νομίμου ἐπαυξήσεως· μετὰ γὰρ τὰς δέκα ἡμέρας χωρὶς ἐγγύης ἀναψηλάφησις γίνεται, ὡς νεαρὰ ριθ΄. τῶν δὲ βασιλ. β. θ΄. τιτλ. β΄. κεφ. ι΄.

θ΄. Ὁ παρὰ ἐπισκόπῳ μετὰ κληρικοῦ, ἢ μοναχοῦ, ἢ ἀσκητρίας δικασάμενος, ἐντὸς δέκα ἡμερῶν δύναται ἔκκλητον τῷ ἄρχοντι ἐπιδιδόναι, ὥστε ἐπ' αὐτοῦ τὰ κριθέντα ἐξετασθῆναι· καὶ ἐὰν ὁ ἄρχων ἐναντία τῷ ἐπισκόπῳ ψηφίσηται, τότε ἡ ἔκκλητος δίδοται, καὶ ζητεῖται ἡ καταδίκη, ὡς νεαρὰ ρκγ΄. τῶν δὲ βασιλικῶν β. γ΄. τ. α΄. κεφ. λδ΄.

Περὶ δεκαπέντε ἡμερῶν.

α΄. Οἱ μάρτυρες μόνας δεκαπέντε ἡμέρας ἀναγκάζονται παραμένειν εἰς τὸ δικαστήριον ἐν ταῖς χρηματικαῖς δίκαις, ὡς β. δ΄. τοῦ κωδ. τ. κ΄. δ. ιη΄. τῶν δὲ βασιλικῶν β. κα΄. τιτλ. α΄. κεφ. λη΄.

β΄. Ἐν ταῖς ιε΄. ἡμέραις τοῦ πάσχα μήτε περὶ ἰδιωτικῶν, μήτε περὶ δημοσίων αἰτιῶν γινέσθω ὄχλησις, ὡς β. γ΄. τοῦ κωδ. τ. ιβ΄. δ. ς΄. τῶν δὲ βασιλικῶν β. ζ΄. τ. ιζ΄. κεφ. κγ΄. θεμ. ε΄.

Περὶ εἴκοσιν ἡμερῶν.

α΄. Ἐντὸς εἴκοσιν ἡμερῶν οἱ ἐπίσκοποι ὀφείλουσι παρασκευάζειν τοὺς ἄρχοντας, καὶ ἐν ταῖς ἄλλαις πόλεσι, καὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐκβάλλειν τοὺς

A non venerit, iudicem cognoſcere de cauſa, ſententiamque ferre oportet, Dig. lib. 5. tit. 1. * dig. 72. quæ non exſtat in Baſil. Legito etiam quæ Theodorus ſcripſit ad conſtit. 13. tit. 1. lib. 3. Cod. vbi meminit & tit. 8. conſtit. 43. lib. 7. quæ ipſa quoque non exſtat in Baſil.

* L. & poſt edictum 73. D. de iudic.

5. [d] Silentio decem dierum electi arbitri ſententia confirmatur. Cod. lib. 2. titul. 55. .... quæ conſtitutio non exſtat in Baſilicis.

[d] L. pen. C. de rec. arbitr.

B 6. Inſimulatus, & in numerum reorum receptus, ſi non comparuerit is, qui inſimulauit, intra decem dies, dimittitur: æſtimatas iuramento ſuo impenſas accipiens: Actor enim ſub condemnationem cadit, ni adſit, vt eſt in edita poſt Cod. Nou. 53. de exhibendis reis. Baſil. lib. 7. tit. 12. cap. 7.

7. Omnis appellatio vel per condemnatum, vel per procuratorem, vel defenſorem, vel curatorem, intra decem dies mitti poteſt, vt traditur in edita poſt Codicem Nou. 23. de appellationibus, & Baſil. lib. 9. tit. 2. cap. 3.

C 8. Præfectorum prætorio ſententia retractatur. Vnde poſtquam ea prolata eſt, poteſt condemnatus libellum inſtructiuum ipſis offerre præfectis, vel eorum conſiliariis, vel iis qui cauſſas introducunt, intra decem dies. Et pars victrix dat fideiuſſores, ſi paruerit contra ius actionem inſtituiſſe, reddituram ſe, quæ accipit, cum acceſſione legitima: Nam poſt illos decem dies abſque fideiuſſione fit retractatio, Nou. 119. Baſil. lib. 9. tit. 2. cap. 10.

9. Qui apud Epiſcopum litem aduerſus clericum, aut monachum, aut aſcetriam habet, D intra decem dies appellationem offerre præſidi poteſt, vt coram ipſo iudicata examinentur: & ſi præſes Epiſcopo contrariam ſententiam tulerit, appellatio conceditur, & lis examinatur, vt eſt in Nouel. 123. Baſil. lib. 3. tit. 1. cap. 34.

De quindecim diebus.

1. [a] TESTES in cauſſis pecuniariis quindecim dumtaxat dies in iudicio manere coguntur. C. lib. 4. tit. 20. conſtit. 18. Baſil. E lib. 21. tit. 1. cap. 38.

[a] L. 17. C. de teſtib.

2. In quindecim diebus Paſchatis neque ob annonas, neque ob publica debita cuiquam moleſtatio fiat. C. lib. 3. tit. 12. conſt. 6. Baſil. lib. 7. tit. 17. cap. 23. th. 5.

De viginti diebus.

1. INTRA viginti dies excitate præſides Epiſcopi debent, vt quum aliis ciuitatibus, tum Conſtantinopoli, coniectos in carcerem

ſeruos eximant: quorum domini ſi non compareant intra viginti dies, ſeruos ipſi libetent. C. lib. 9. tit. 4. conſt. 6. Baſil. lib. 7. titul. 35. cap. 22. th. 2. A

2. Reus non modo decem, vt olim, ſed & viginti dies habet ad teſpondendum oblaro libello, vt tradit Nou. 53. de exhib. teis. Baſilic. lib. 7. titul. 12. cap. 8. Licet etiam intra dies hoſce viginti tecuſare iudicem, vt eſt in Nouel. 96. Baſilic. lib. 7. titul. 4. cap. 1. them. 2.

3. Si domus aliqua venerabilis, vel Conſtantinopoli, vel in prouincia, fiſcalia debeat, & rem ſoli diſtrahere velit: adminiſtrator ſcriptum publice proponat viginti diebus: atque ita rem maius offerenti precium vendat. Nou. 120. Baſil. lib. 5. titul. 2. cap. 19. th. 3. B

4. [a] Omnis lis, quæ aduerſus præſides, quibus eſt ſucceſſum, ſiue ciuiliter, ſiue criminalitet exetcetur: intra viginti dies à litis conteſtatione finiri debet: nam ſi negligens in ea decidenda iudex fuerit, ipſe libris auri decem multatur, & ipſa lis extinguitur. C. lib. 1. tit. 49. conſt. 1. Baſil. lib. 6. tit. 3. cap. 9. them. 8. C

[a] L. vn. in fi. C. vt om. iud.

5. [b] Si fideiuſſor procutatoris nullum certum tempus ſtatuerit, ac forte dixetit, ſe pro illo fideiubere, licet aut deceſſerit, aut non exſtet amplius, idque ſic euenerit: intra viginti dies alium dare debet. C. lib. 2. tit. 13. conſt. vlt quæ non eſt in Baſilicis.

[b] Debet eſſe l. vlt. C. de procurat.

6. [c] Ei qui ſeruum ſuſceperit, & intra viginti dies indicauerit, ignoſcitur. D. lib. 11. tit. 4. dig. 1. Baſil. lib. 7. tit. 7. cap. 1. th. 2.

[c] L. 1. D. de fugitiu.

7. Productio teſtium in iis, qui pctegre non abſunt, intra viginti dies conceditur. D

De triginta diebus.

1. [a] SI accuſatot deceſſerit, aut quo minus accuſationem petſequatur, impeditus fuerit: tei nomen ex inſcriptionibus aboletur. Verum alius intra dies triginta continuos eum de integro accuſare poteſt. D. lib. 48. tit. 2. dig. 3. Baſil. lib. 60. tit. 34. cap. 3. th. 2.

[a] L. 3. in fi. D. de accuſat.

2. [b] Si criminum abolitio publica facta fuerit propter inſignem diem, aut publicam lætitiam, aut ob rem, quæ reip. proſpere ceſſerit: ttiginta continui dies accuſatori dantur, vt accuſationem renouare poſſit, atque in his adire iudicem poteſt. Numerantur autem poſt finitas illas ferias, ob quas abolitio facta fuit. D. lib. 48. titul. 16. Baſilic. lib. 60. titul. 1. 17. 18. 19. E

[b] L. 2. D. ad Sc. Turpill.

3. [c] Impubeti fraudatio rei ſuæ diſtractæ remittitur à fiſco petitote, ſi vectigal intra dies

ἐμβεβλημένους ἐν τῇ φυλακῇ οἰκέτας, ὧν εἰ μὴ φαίνονται οἱ δεσπόται ἔσω εἴκοσιν ἡμερῶν, ἀπολύειν αὐτούς, ὡς β. θ'. τοῦ κωδ. τ. δ'. δ. ς'. τῶν δὲ βασιλικῶν β. ζ'. τ. λε'. κεφ. κβ'. θεμ. β'.

β'. Ὁ αἰτιαθεὶς οὐ δέκα μόνον κατὰ τὸ παλαιόν, ἀλλὰ καὶ εἴκοσιν ἡμέρας ἔχει ἐπὶ τῇ ἀπολογίᾳ τοῦ δοθέντος βιβλίου ἤτοι λιβέλλου, ὡς ἡ περὶ παραστασίμων νεαρὰ νγ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β. ζ. τ. ιβ'. κεφ. η'. ἔξεστι δὲ ἐντὸς τούτων τῶν εἴκοσι ἡμερῶν παραιτεῖσθαι τὸν δικαστήν, ὡς ἡ ϟς'. νεαρά. τῶν δὲ βασιλικῶν β. ζ. τ. δ'. κεφ. α'. θεμ. β'.

γ'. Ἐὰν χρεωστῇ εὐαγὴς οἶκος εἴτε ἐν Κωνσταντινουπόλει, εἴτε ἐν ἐπαρχίᾳ δημόσια, καὶ θέλῃ πωλῆσαι ἀκίνητον, ὀφείλει ὁ διοικητὴς πρόγραμμα ποιεῖν ἐντὸς εἴκοσιν ἡμερῶν, καὶ οὕτω πωλεῖν τῷ πλέον διδόντι, ὡς νεαρὰ ρκ'. τῶν δὲ βασιλ. β. ε'. τ. β'. κεφ. ιθ'. θεμ. γ'.

δ'. Πᾶσα δίκη γυμναζομένη κατὰ τῶν διαδεχθέντων ἀρχόντων, εἴτε χρηματικῶς, εἴτε ἐγκληματικῶς, ὀφείλει ἐντὸς εἴκοσιν ἡμερῶν πληροῦσθαι ἀφ' οὗ προκατήρξατο. εἰ γὰρ ῥαθυμήσει ὁ ἄρχων περὶ τὸ τεμεῖν αὐτήν, αὐτὸς μὲν δέκα χρυσοῦ λίτρας ζημιοῦται, ἡ δὲ δίκη σβέννυται, ὡς β. α'. τοῦ κωδ. τ. μθ'. δ. α'. τῶν δὲ βασιλικῶν β. ς'. τ. γ'. κεφ. θ'. θεμ. η'.

ε'. Ἐὰν ὁ ἐγγυητὴς τοῦ ἐντολέως μὴ ὁρίσει χρόνον, καὶ εἴπῃ τυχὸν ὅτι ἐγγυῶμαι αὐτὸν κἂν τελευτήσῃ, ἢ ἀφανὴς γένηται, καὶ συμβῇ τοῦτο γενέσθαι· ἐντὸς εἴκοσιν ἡμερῶν ἕτερον προβάλλεσθαι, ὡς β. β'. τοῦ κωδ. τ. ιγ'. διάταξις τελευταία, ἥτις οὐκ ἔστιν εἰς τὰ βασιλικά.

ς'. Ὁ οἰκέτην ὑποδεξάμενος καὶ ἔσω κ'. ἡμερῶν καταμηνύσας, συγγινώσκεται, ὡς β. ια'. τ. δ'. δ. α'. τῶν δὲ βασιλικῶν β. ζ. τ. ζ'. κεφ. α'. θεμ. β'.

ζ'. Ὅτι παραγωγὴ τῶν μαρτύρων ἐπὶ τῶν ἐνδημούντων, ἐντὸς κ'. ἡμερῶν δίδοται.

Περὶ λ'. ἡμερῶν.

α'. Ἐὰν ὁ κατήγορος ἀποθάνῃ, ἢ ἐμποδισθῇ ἐπεξελθεῖν τῇ κατηγορίᾳ, ἀπαλείφεται τὸ ὄνομα τοῦ ἐναγομένου ἐκ τῶν ἐγγραφῶν. ἄλλος δὲ ἐντὸς λ'. ἡμερῶν συναπτῶν δύναται ἐξ ὑπαρχῆς κατηγορῆσαι αὐτοῦ, ὡς β. μη'. τ. β'. δ. γ'. τῶν δὲ βασ. β. ξ'. τ. λδ'. κεφ. γ'. θεμ. β'.

β'. Ἐὰν τῶν ἐγκλημάτων δημοσία ἀπόλυσις γένηται δι' ἐπίσημον ἡμέραν, ἢ διὰ δημοσίαν ἱλαρείαν, ἤτοι χαρμονικόν, ἢ διὰ πρᾶγμα αἴσιον ἀπαντῆσαν τῇ πολιτείᾳ, τριάκοντα συναπταὶ ἡμέραι δίδονται τῷ κατηγόρῳ εἰς τὸ δύνασθαι ἀνανεῶσαι τὴν κατηγορίαν, ἐν αἷς δύναται προσελθεῖν τῷ ἄρχοντι. ἀριθμοῦνται δὲ μετὰ περαίωσιν τῶν ἀπράκτων δι' ἃς ἡ ἄφεσις γέγονεν, ὡς β. μη'. τ. ις'. τῶν δὲ βασ. β. ξ'. τ. α'. ιζ'. ιη'. ιθ'.

γ'. Ἀνήβος συγχωρεῖται τὴν στέρησιν τοῦ διαπραχθέντος πράγματος αὐτοῦ παρὰ δημοσίου ἀπαιτητοῦ,

ἐὰν ἐντὸς λ΄. ἡμερῶν καταβάλῃ τὸ τέλος, ὡς β. δ΄. τοῦ κωδ. τ. ξα΄. τῶν βασιλ. β. ιϛ΄. τ. δ΄. κεφ. δ΄.

δ΄. Ταῖς γενομέναις ἀμεριμνίαις παρὰ τῶν δανειστῶν περὶ χρεῶν καθολικῶν, ἢ ἐκ μέρους ὑπὲρ κεφαλαίου, ἢ τόκου, ἢ ἄλλου οἱουδήποτε συναλλάγματος ἕνεκεν, αἷς ἀρίθμησις χρημάτων, ἢ δόσις ῥητῶν εἰδῶν ἐγγέγραπται, εἴσω λ΄. μόνον ἡμερῶν μετὰ τὴν τῶν τοιούτων ἀμεριμνιῶν ἔκθεσιν ἀριθμουμένων, ἡ παραγραφὴ τῆς ἀναργυρίας δύναται ἀντιτίθεσθαι. μετὰ γὰρ τὴν παραδρομὴν αὐτῶν παύεται ἡ τοιαύτη παραγραφή, καὶ οὐδὲ ὅρκος μετὰ τὸν τοιοῦτον χρόνον ἐπιφέρεται. κατὰ δὲ ὁμολογίας τῆς ἐπὶ παραθήκης, ἢ ἀποδείξεως περὶ δημοσίων γενομένης, ἢ κατὰ ὁμολογίας ἀποληπτικῆς ἐπὶ προικὶ συντελεσθείσης ἀναργυρία οὐκ ἔστιν, οὔτε ἐπιφέρεται ὅρκος, ὡς β. δ΄. τοῦ κωδ. τ. λ΄. δ. ιδ΄. τῶν δὲ βασιλ. β. κγ΄. τ. α΄. κεφ. ογ΄.

ε΄. Ἐπὶ τῶν χρηματικῶν αἰτιῶν ὁ μὴ εὐπορῶν ἐγγυητὴν παρασχεῖν, οὐκ ὀφείλει μέχρι τῶν λ΄. ἡμερῶν μεῖναι ἐν τῇ φυλακῇ. Εἰ δὲ χρεία ἐστὶ πλείονος ὑπερθέσεως, ὀφείλει ἐξωμοσίᾳ καταπιστευθῆναι, ὡς β. θ΄. τοῦ κωδ. τ. δ΄. δι. ϛ΄. τῶν δὲ βασιλικῶν β. ζ΄. τ. ιε΄. κεφ. κβ΄. θεμ. δ΄.

ϛ΄. Μετὰ τὸ δεχθῆναι τὴν ἔκκλητον πᾶς δικαστὴς ὀφείλει ἐντὸς λ΄. ἡμερῶν τοῖς δικαζομένοις διδόναι πεπραγμένα μετὰ τῆς ἰδίας ὑπογραφῆς, ὡς νεαρὰ ρκγ΄. τῶν δὲ βασιλικῶν β. θ΄. τ. β΄. κεφ. ιγ΄.

ζ΄. Ἐὰν δοῦλος στρατεύσηται ἐν ἀγνοίᾳ τοῦ δεσπότου αὐτοῦ, μετὰ γνῶναι αὐτὸν ἐκδικεῖται ἐντὸς λ΄. ἡμερῶν, ὡς β. ιβ΄. τοῦ κωδ. τ. λγ΄. δι. ϛ΄. τῶν δὲ βασιλικῶν β. νζ΄. τ. α΄. κεφ. μγ΄. Εἰ γὰρ εἰδότος τοῦ δεσπότου αὐτοῦ στρατεύσεται, ἐλευθεροῦται, καὶ οὔτε πατρωνικῷ δικαίῳ ὑπόκειται, ὡς τοῦ αὐτοῦ β. καὶ τ. τῶν βασιλικῶν κεφ. μδ΄. ὁμοίως καὶ ἐπὶ τῶν δούλων γενομένων ἀξιωματικῶν, καὶ ἐπὶ τῶν ἀπελευθέρων εἰ ἀξίας ἢ στρατείας εἰδότων αὐτῶν, καὶ μὴ ἀντιλεγόντων τύχωσιν, οὐκ ἔτι ὑπόκεινται πατρωνικῷ δικαίῳ, ὡς β. τῶν βασιλ. μθ΄. τ. α΄. κεφ. κη΄. θεμ. β΄. ὡς εἰ μὴ ᾔδεισαν δύνανται αὐτοὺς καταδουλοῦν· δοκοῦσι γὰρ ἀχάριστοι εἶναι, ὡς β. ιβ΄. τοῦ κωδ. τ. λγ΄. δ. ϛ΄. τῶν δὲ βασιλ. β. νζ΄. τ. α΄. κεφ. μζ΄. καὶ μθ΄. τ. β΄. κεφ. τελευτ.

η΄. Τὸ τρίτον κεφάλαιον τοῦ ἀκουιλίου ἀνατρέχει εἰς τὰς ὄπισθεν λ΄. ἡμέρας τοῦ φθαρέντος πράγματος, καὶ κατ᾽ αὐτὰς ποιεῖται τὴν διατίμησιν, ὡς β. θ΄. τ. β΄. δ. κζ΄. τῶν δὲ βασιλικῶν β. ξ΄. τιτ. δ΄. κεφ. κζ΄. θεμ. δ΄.

θ΄. Εἰ ἀποδημεῖ ὁ κηδεμὼν εἴσω λ΄. ἡμερῶν ὑπομιμνησκέτω αὐτὸν ὁ ἄρχων ὅτι ὠνομάσθη ἐπίτροπος, ἢ κουράτωρ, ὡς β. κϛ΄. τιτ. ε΄. δ. τελευτ. τῶν δὲ βασιλικῶν β. λη΄. τ. ι΄. κεφ. κη΄.

ι΄. Εἴσω λ΄. ἡμερῶν ὀφείλει ἄρχεσθαι ὁ κληρονό-

A triginta ſoluerit. C. lib. 4. tit. 61. Baſil. lib. 56. tit. 4. cap. 4.

[c] Debet eſſe l. 1. C. de vectig. & commiſſ.

4. [d] Securitatibus quæ conficiuntur à creditoribus vel de vniuerſis, vel de particularibus debitis, aut ſortis, aut vſuræ, aut alterius cuiuſcumque contractus nomine, quibus ſecuritatibus numeratio pecuniarum, aut datio certarum ſpecierum inſcripta eſt, intra xxx. dumtaxat dies, poſt eiuſmodi ſecuritatum expoſitionem numerandos, exceptio non numeratæ pecuniæ opponi poteſt: Nam poſtquam hi dies præterierint,
B ceſſat eiuſmodi præſcriptio, nec in his iuſiurandum, hoc tempore lapſo, defertur. Cæterum aduerſus cautionem in depoſito, vel probationem de fiſcalibus factam, vel aduerſus cautionem receptoriam, confectam nomine dotis, exceptio pecuniæ non numeratæ nulla eſt, nec iuſiurandum defertur. C. lib. 4. tit. 30. conſt. 14. Baſil. lib. 23. tit. 1. cap. 73.

[d] L. 14. § ſuper, C. de non num. pec.

5. [e] In cauſis pecuniariis, qui fideiuſſorem propter inopiam dare non poteſt, vltra dies xxx. in carcere manere non debet. Sin vlteriori opus eſt dilatione, iuratoriæ
C cautioni committi debet. C. lib. 9. tit. 4. conſtit. 6. Baſilic. lib. 7. titul. 15. cap. 22. th. 4.

[e] Fac l. 6 C. de cuſt. reor. quæ non exſtat.

6. Poſt admiſſam appellationem quilibet iudex intra xxx. dies litigatoribus acta cum propria ſubſcriptione dare debet, Nou. 123. Baſil. lib. 9. tit. 2. cap. 13.

7. [f] Si ſeruus ignorante domino ſuo militauerit, poſtquam id dominus ſciuerit, intra xxx. dies eum vindicat. C. lib. 12. tit. 33. conſtit. 6. Baſil. lib. 57. tit. 1. cap 43 Quippe ſi domino ſciente militet, liber efficitur, ac
D ne iuris quidem patronatui obnoxius eſt, vt dicitur eiuſdem libri & titul. Baſilic. cap. 44. Idem in ſeruis, qui ad dignitates peruenіunt, & in libertis: nam ſi dignitatem vel militiam dominis ſcientibus, nec contradicentibus, adepti fuerint. non amplius iure patronatus tenentur. Baſil. lib. 49 tit. 1. cap. 28. them. 2. Nimirum ſi ignoraſſent, in ſeruitutem eos retrahere poterant: nam ingrati videntur eſſe. C. lib. 12. tit. 33. conſtit. 6 Baſilic. lib. 57. tit. 1. cap. 47. & 49. tit. 2. cap. vlt.

[f] L. pen. & vlt C. qui mil poſſ lib. 12.

8. [g] Tertium caput Aquiliæ recurrit ad
B xxx. retro dies, à re corrupta, & ſecundum illos æſtimationem facit. Dig. lib. 9. titul. 2. dig. 27. Baſilic. lib. 60. titul. 4. cap. 27. them 4.

[g] L. ſi ſeruus §. huius legis, D. ad leg. Aquil.

9. [h] Si curator peregre abſit, intra dies xxx. iudex eum certiorem reddat, quod tutor, vel curator nominatus ſit. Digeſtorum lib. 26. tit. 5. l. vlt. Baſil. lib. 38. tit. 10. cap. 28.

[h] L. vlt. D. de tutor. & cur. dat.

10. [i] Intra dies triginta debet heres in-

uentarium incipere poſtquam apertum fuerit teſtamentum, aut poſtquam ei ſignificata fuerit eius apertio, vel poſtquam acceperit, hereditatem ſibi delatam ab inteſtato. Cod. lib. 6. tit. 30. Baſil. lib. 35. tit. 14. cap. 89.

[i] L. vlt. C. de iur. delib.

11. [k] Intra dies xxx. poſt factas inſcriptiones exhiberi debet accuſatus. C. lib. 9. tit. 3. conſt. 2. Baſil. lib. 60. tit. 35. cap. 16.

[k] L. 2. C. de exhib. & tranſf. re.

12. [l] Poſt dies xxx. Imperatoris ira finitur. C. lib. 9. tit. 47. conſt. 20. Baſil. lib. 60. tit. 1. cap. 55.

[l] L. 20. C. de pœn.

13. [m] Intra dies xxx. dantur apoſtoli. C. lib. 7. tit. 62. conſt. 22. quæ non eſt in Baſil.

[m] L. 24. C. de appell.

14. [n] Per xxx. dies exhibere debet, qui res fiſcales immobiles detinet. C. lib. 10. titul. 11. conſt. vlt. Baſil. lib. 56. tit. 7. cap. 8. th. 4.

[n] L. vlt. C de delator.

15. [o] Intra xxx. dies poſt inſcriptiones, priuſquam accuſatus diffametur, abolitionem petit is, qui criminaliter aliquem accuſauit. Quibus decurſis, non amplius abolitionem petere poteſt, niſi reus conſentiat. Cod. lib. 9. tit. 42. conſt. vlt. Baſil. lib. 60. tit. 64. cap. 3.

[o] L. 3. C de abolition.

16. [p] Poſt diuortium intra dies xxx. mulier denunciare marito debet quod prægnans ſit. D. lib. 25. tit. 3. dig. 1. Baſilic. lib. 31. titul. 5. cap. 1.

[p] L. 1. §. denuntiare, D. de liber. agn.

17. [q] Poſt menſem à die præſtituto compulſor mittitur. Cod. lib. 10. tit. 19. Baſil. lib. 56. tit. 8. cap. 24.

[q] L. vlt. C. de exact. trib.

18. [r] Intra dies xxx. debent actuarij authentica pittacia militarium annonarum tradere, vel de ſuo ſoluere quod reconditur. C. lib. 12. tit. 37. conſt. 5. Baſilic. lib. 57. titul. 4. cap. 5.

[r] L. actuarij, C. de erog. milit. ann.

19. Vſque ad xxx. dies valet præſidis de aſylo promiſſio, veluti Nouel. 17. de mandat. principis tradit. Baſil. lib. 6. tit. 3. cap. 21.

20. Quodlibet edictum quod proponitur, xxx. diebus includitur. Nouel. 112. Baſil. lib. 7. tit. 4 cap. 3.

21. Etiam teſtium inſimulationes ſiue reiectiones intra dies xxx. procedunt.

De XL. *diebus.*

1. IN ſacroſancta quadrageſima criminalis accuſatio non inſtituitur, exceptis latronibus. Etenim hi puniuntur etiam tempore ſacri ieiunij. C. lib. 3. tit. 12. conſt. 5. & 8. Baſil. lib. 7. tit. 17. cap. 22. & 23.

De L. *diebus.*

1. NE QVE præſides, quum eis ſucceditur, neque conſiliarij, neque domeſtici eorum ante L. dies relinquere prouin-

A μος τοῦ ἰβενταρείου μετὰ τὸ ἀνοιγῆναι τὴν διαθήκην, ἢ μεθ' ὃ γνωσθῇ αὐτῷ ἡ ταύτης ἄνοιξις, ἢ μεθ' ὃ γνῷ κατενεχθεῖσαν αὐτῷ τὴν κληρονομίαν ἐξ ἀδιαθέτου, ὡς β. ϛʹ. τοῦ κωδ. τ. λʹ. τῶν δὲ βασιλικῶν β. λεʹ. τ. ιδʹ. κεφ. πθʹ.

ιαʹ. Εἴσω λʹ. ἡμερῶν ὀφείλει παρίστασθαι μετὰ τὰς ἐγγραφὰς ὁ κατηγορούμενος, ὡς β. θʹ. τοῦ κωδ. τ. γʹ. δ. βʹ. τῶν δὲ βασιλικῶν β. ξʹ. τ. λεʹ. κεφ. ιϛʹ.

ιβʹ. Μετὰ λʹ. ἡμέρας ἡ ὀργὴ τοῦ βασιλέως λύεται, ὡς β. θʹ. τοῦ κωδ. τ. μζʹ. δ. κʹ. τῶν δὲ βασιλι-

B κῶν β. ξʹ. τ. αʹ. κεφ. νεʹ.

ιγʹ. Ἐντὸς λʹ. ἡμερῶν δίδονται οἱ ἀπόστολοι, ὡς β. ζʹ. τοῦ κωδ. τ. ξβʹ. δ. κβʹ. ἥτις οὐκ ἔστιν εἰς τὰ βασιλικά.

ιδʹ. Διὰ λʹ. ἡμερῶν ὀφείλει παρίστασθαι ὁ διακατέχων φισκάλια ἀκίνητα πράγματα, ὡς β. ιʹ. τοῦ κωδ. τ. ιαʹ. δ. τελευταία. τῶν δὲ βασιλ. β. νϛʹ. τ. ζ. κεφ. ηʹ. θεμ. δʹ.

ιεʹ. Εἴσω λʹ. μετὰ τὰς ἐγγραφὰς πρὸ τοῦ ὑβρισθῆναι τὸν ἐναγόμενον λαμβάνει ὁ κατηγορήσας τινὸς ἐγκληματικῶς ἀβολιτίονα, ἤτοι ἄφεσιν. μετὰ δὲ ταύτας, οὐκέτι δύναται αἰτεῖν συγχώρησιν εἰ μὴ συναινεῖ αὐτῷ ὁ ἐναγόμενος, ὡς β. θʹ. τοῦ κωδ. τ. μβʹ.

C διατ. τελευτ. τῶν δὲ βασιλικῶν β. ξʹ. τ. ξδʹ. κεφ. γʹ.

ιϛʹ. Μετὰ τὴν διάζευξιν ἐντὸς λʹ. ἡμερῶν ὀφείλει ἡ γυνὴ διαμαρτύρεσθαι τῷ μέρει τοῦ ἀνδρὸς ὅτι ἐγκυμονεῖ, ὡς β. κεʹ. τ. γʹ. δ. αʹ. τῶν δὲ βασιλ. β. λαʹ. τ. εʹ. κεφ. αʹ.

ιζʹ. Μετὰ μῆνα τῆς ὁρισθείσης προθεσμίας πέμπεται ὁ ἐξπελευτής, ὡς β. ιʹ. τοῦ κωδ. τ. ιθʹ. τῶν δὲ βασιλικῶν β. νϛʹ. τ. ηʹ. κεφ. κδʹ.

ιηʹ. Οἱ ἀκτουάριοι εἴσω λʹ. ἡμερῶν τὰ αὐθεντικὰ πιττάκια τῶν ἀποτροφῶν ὀφείλουσι παρέχειν, ἢ οἴκοθεν ἀποπληροῦν τὸ ἀπόθετον, ὡς β. ιβʹ. τοῦ κωδ. τ.

D λζʹ. δ. εʹ. τῶν δὲ βασιλικῶν β. νζʹ. τ. δʹ. κεφ. εʹ.

ιθʹ. Μέχρι λʹ. ἡμερῶν ὁ τῆς ἀσυλίας λόγος τοῦ ἄρχοντος ἔρρωται, ὡς ἡ περὶ μανδάτων πρίγκιπος νεαρὰ ιζʹ. τῶν δὲ βασιλικῶν β. ϛʹ. τ. γʹ. κεφ. καʹ.

κʹ. Ἕκαστον ἔδικτον ἤτοι παράγγελμα προτιθέμενον περικλείεται λʹ. ἡμέρας, ὡς νεαρὰ ριβʹ. τῶν δὲ βασιλικῶν β. ζʹ. τ. δʹ. κεφ. γʹ.

καʹ. Καὶ αἱ διαβολαὶ τῶν μαρτύρων διὰ λʹ. ἡμέρας προχωροῦσι.

Περὶ μʹ. ἡμερῶν.

E αʹ. ΕΝ τῇ ἁγίᾳ τεσσαρακοστῇ οὐ κινεῖται ἐγκληματικὸν ὑπεξῃρημένων τῶν λῃστῶν. τιμωροῦνται γὰρ καὶ ἐν τῇ ἁγίᾳ νηστείᾳ, ὡς β. γʹ. τοῦ κωδ. τ. ιβʹ. δ. εʹ. καὶ ηʹ. τῶν δὲ βασιλικῶν β. ζʹ. τ. ιζʹ. κεφ. κβʹ. καὶ κγʹ.

Περὶ νʹ. ἡμερῶν.

αʹ. ΟΙ ἄρχοντες οὐκ ὀφείλουσι τὴν ἐπαρχίαν καταλιμπάνειν διαδεχόμενοι πρὸ νʹ. ἡμερῶν,

οὔτε οἱ σύμπονοι, οὔτε οἱ δομέστικοι, ὡς β. α'. τοῦ A κωδ. τ. μθ'. καὶ τ. να'. δ. γ'. νεαρὰ η'. καὶ ϙε'. καὶ ρκη'. καὶ ρξα'. τῶν δὲ βασιλικῶν β. ϛ'. τ. γ'. κεφ. θ'. θεμ. ζ'. καὶ κεφ. ι'. καὶ ια'.

β'. Αἱ ν'. ἡμέραι τοῖς ἐπιτρόποις ἀφ' οὗ γνῶσι τρέχουσι, καὶ ἐν ταύταις εἰ βούλονται χρῶνται ἐξκουσατίονι. εἰ δὲ παρέλθωσιν, ὑπόκεινται τῇ κατὰ τῶν ἐπιτρόπων ἀγωγῇ, ὡς β. κζ. τῶν διγ. τ. α'. διγ. ια'. καὶ λη'. καὶ β. ε'. τοῦ κωδ. τ. ξβ'. δ. ε'. καὶ ιβ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β. λη'. τ. α'. κεφ. ια'. καὶ λβ'. καὶ ν'. καὶ ξα'.

B

Περὶ ξ'. ἡμερῶν.

α'. Ἄχρι ξ'. ἡμερῶν συνεχῶν ἐκίνει ὁ ἀνὴρ δικαίῳ ἀνδρὸς κατὰ τῆς γυναικὸς τὸ μοιχικὸν, ὡς β. θ'. τ. θ'. δ. ϛ'. καὶ β. μη'. τῶν διγ. τ. δ'. δ. ια'. τῶν δὲ βασιλικῶν β. ξ'. τ. λζ. κεφ. μϛ'. καὶ β. ι'. τ. δ'. κεφ. κθ'. σήμερον δὲ ὡς φησὶ νεαρὰ ριζ. τῶν δὲ βασιλικῶν β. κη' τ. ζ'. κεφ. α'. ἐγγραφὰς ἀπαιτούμενος· ἀνῄρηται γὰρ αὐτοῦ ἡ διαφορὰ τοῦ δικαίου ἀνδρὸς, καὶ οὐκέτι δύναται μεταμελεῖσθαι μετὰ τὴν ἐγγραφὴν μὴ συγχωρούσης τῆς γυναικός. πλὴν δοκεῖ C ποσὶ ἀνῃρῆσθαι. οὐ γὰρ λέγει τοῦτο ῥητῶς ἡ νεαρὰ, ἀλλ' ἁπλῶς φησὶ προσήκειν τὸν ἄνδρα ἐγγράφως δηλαδὴ μετὰ τὰς ἑξήκοντα ἡμέρας....

β'. Ὁ θέλων ἀντιθεῖναι κομπενσατίονα, ἤτοι ἀντέλλογον τοῦ φίσκου, ὀφείλει ἀποδεικνύειν εἴσω δύο μηνῶν ὅτι χρεωστεῖται αὐτῷ ὅπερ βούλεται ἀντιλογίσασθαι, ὡς β. μθ'. τῶν διγ. τ. ιδ'. διγ. μ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β. νϛ'. τ. β'. κεφ. μα'. θεμ. δ'.

γ'. Ὅτε μὴ ῥητῶς περὶ τῶν κεφαλαίων τῆς αἰδιλικίας, τουτέστι τοῦ ἀγορανόμου ἐδίκτου, ἤτοι D παραγγέλματος, ὁ πράτης ὑπόσχηται, ἡ ἀναστρέφουσα τὸ πραθὲν ἀγωγὴ εἴσω δύο μηνῶν κινεῖται, ὡς β. κα'. τ. α'. δ. κ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β. ιθ'. τ. ι'. κεφ. κ'.

δ'. Ὁ πιπράσκων ὑποζύγια λεγέτω καὶ τὰ πάθη, καὶ τὰ αἴτια αὐτῶν, καὶ διδότω τὸν ἐπικείμενον αὐτοῖς διὰ τὸ μὴ δοθῆναι κόσμον. ὁ δὲ τοῦτο μὴ ποιῶν εἰς τὸ δοῦναι τὸν κόσμον, ἢ ἀναλαβεῖν τὰ ὑποζύγια διὰ τὸ μὴ δοθῆναι τὸν κόσμον, εἴσω ξ'. ἡμερῶν ἐνάγεται, ὡς β. κα'. τ. α'. δ. λ'. τῶν δὲ E βασιλικῶν β. ιθ'. τ. ι'. κεφ. κθ'. θεμ. β'.

ε'. Ἐὰν πωλήσῃ τις οἰκέτην ἐφ' ᾧ εἰ ἀπαρεσθῇ ὁ ἀγοραστὴς ἀποστρέφεσθαι αὐτόν. εἰ μὴ ἐκφωνηθῇ χρόνος, εἴσω ἑξήκοντα ἡμερῶν δύναται τοῦτο ποιεῖν. εἰ δὲ διηνεκῶς δόξει, διηνεκῶς. εἰ δὲ ὑπέρθεσιν ὁ πράτης ἐποίησεν, ἢ οὐ παρῆν ὁ ἀναλαβεῖν ὀφείλων, ἢ εὔλογόν τι ἕτερον παρενέπεσε, καὶ μετὰ τὰς ξ'. ἡμέρας, ὡς β. κα'. τ. α'. δ. κγ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β. ιθ'. τ. ι'. κεφ. κγ'. θεμ. ιε'. εἰ δὲ καὶ ζεῦγος κτη-

ciam debent. Cod. lib. 1. tit. 49. & tit. 51. conſtit. 3. Nouel. 8. & 95. & 128. & 161. Baſil. lib. 6. tit. 5. cap. 9. th. 7. & cap. 10. & 11.

2. [a] Quinquaginta dies tutoribus ex quo ſe vocatos ad hoc munus cognouerint, cedunt: quibus in diebus, ſi volunt, vtuntur excuſatione. Sin ij præterierint, actione tutelæ tenentur. Digeſt. lib. 27. tit. 1. dig. 11. & 38. Cod. lib. 5. tit. 62. conſtit. 5. & 12. Baſilic. lib. 38. tit. 1. cap. 11. & 32. 50. & 61.

[a] L. 6. C. de excuſat. tut. & cur.

De LX. *diebus.*

1. MARITVS accuſationem adulterij aduerſus vxorem iure mariti vſque ad 60. dies continuos inſtituebat. C. lib. 9. tit. 9. conſtit. 6. & D. lib. 48. titul. 4. dig. 11. Baſilic. lib. 60. tit. 37. cap. 46. & lib. 10. titul. 4. cap. 29. Hodie vero ceu Nouel. 117. tradit, & Baſilic. lib. 28. tit. 7. cap. 1. inſcriptiones ab eo petuntur. Etenim ademptum eſt ei diſcrimen hoc, iure mariti: nec amplius pœnitere poſt inſcriptionem poteſt, ipſa muliere non permittente. Verum hoc ſublatum aliquibus eſſe videtur: Non enim hoc expreſſe Nouella dicit, ſed ſimpliciter ait, conuenire marito, vt in ſcriptis ſcilicet poſt ſexaginta dies....

2. [a] Qui compenſationem fiſco vult opponere, probare duos intra menſes debet, id quod compenſare velit, ſibi deberi. D. lib. 49. tit. 14. dig. 40. Baſilic. lib. 56. tit. 2. cap. 41. them. 4.

[a] L. aufertur, §. qui compenſ. D. de iu. fiſ.

3. Quando venditor de capitibus Ædilicij edicti expreſſe non cauerit, redhibitoria duos intra menſes agitur D. lib. 21. titul. 1. digeſt. 20. Baſilic. lib. 19. titul. 10. cap. 20.

4. [b] Qui iumenta vendit, etiam morbos eorum & vitia dicat, & ornatum quo amicti vendendi cauſa fuerunt, tradat. Qui hoc non facit, de ornamentis reſtituendis, vel iumentis recipiendis, ornamentorum non datorum nomine intra dies 60. conuenitur. D. lib. 21. tit. 1. dig. 30. Baſil. lib. 19. tit. 10. cap. 29. th. 2.

[b] L. ædiles 38. D. de ædil. ed.

5. [c] Si quis ita ſeruum vendiderit, vt ſi quidem diſplicuerit emptori, redhibeatur: ſi tempus expreſſum non fuerit, intra LX. dies id facere poteſt. Si viſum fuerit, vt perpetuo redhibeatur: perpetuo fiat. Quod ſi moram venditor interpoſuit, aut non aderat, qui recipere debebat, aut alia quædam iuſta cauſa interceſſit: etiam poſt illos LX. dies redhibetur. D. lib. 21. titul. 1. digeſt. 23. Baſilic. lib. 19. titul. 10. cap. 23. them. 15. quod ſi iugum aliquod iu-

mentorum diſtractum fuerit, vnius cauſſa redhibetur & alterum. Baſilic. eodem lib. & tit. c. 26. Eadem & in pecoribus Baſilic. eodem lib. & tit. cap. 29. them 4.

[c] L. quod ſi nolit, §. ſi quid, eod.

A ἑνὸς πραθῆ διὰ τὸ ἓν καὶ τὸ ἕτερον ἀναστρέφεσθαι, ὡς τοῦ αὐτοῦ β. καὶ τ. τῶν βασιλικῶν κεφ. κϛʹ. τὰ αὐτὰ καὶ περὶ θρεμμάτων, ὡς τοῦ αὐτοῦ β. καὶ τ. τῶν βασιλικῶν κεφ. κθʹ. θεμ. δʹ.

Scholium.

HÆc ita quoque nonnullis in exemplaribus ſcripta reperiuntur. Si tibi ſeruum vendidero, vt ſi tibi diſplicuerit, eum mihi redhibeas: ſi tempus expreſſum à me non fuerit, intra LX. dies id facere potes. Si viſum fuerit vt perpetuo redhibeatur, perpetuo fiat. Quod ſi moram venditor interpoſuerit, aut non adſtat, qui recipere debebat, aut alia quædam iuſta cauſa interceſſerit, etiam poſt illos LX. dies agit. Si iugum iumentorum venditum fuerit, propter vnum, & alterum redhibet. Quæcunque de mancipiis dicta ſunt, etiam in iumentis locum habent: ideoque poſt mortem etiam redhibentur. Eadem & in pecoribus.

Σχόλιον.

Ταῦτα καὶ οὕτως ἔν τισι τῶν ἀντιγράφων εὑρίσκεται γεγραμμένα. Εἰ πωλήσω σοὶ οἰκέτην, ἐφ' ᾧ ἀπαρεσθέντος, ἀποστρέψαις μοι αὐτόν, εἰ μὲν ἐκφωνήσω χρόνον, ἔσω ξ. ἡμερῶν δύνασαι τοῦτο ποιεῖν. εἰ δὲ διηνεκῶς δόξῃ, διηνεκῶς. εἰ δὲ ὑπερθέσεως ὁ πράτης ποιήσει, ἢ οὐ παρῇ ὁ ἀναλαβεῖν ὀφείλων, ἢ ἕτερόν τι εὔλογον παρεμπέσοι, καὶ μετὰ τὰς ξ. ἡμέρας κινεῖ. εἰ δὲ ζεῦγος κτηνῶν πραθῇ, διὰ τὸ ἓν καὶ τὸ ἕτερον B ἀναστρέφεται. ὅσα ἐπὶ ἀνδραπόδων εἴρηται, ταῦτα καὶ ἐπὶ κτηνῶν ἐπιδίδοται καὶ μετὰ θάνατον ἀναστρέφονται. τὰ αὐτὰ καὶ ἐπὶ θρεμμάτων.

6 [d] Poſt duos menſes adminiſtrationis tutores vſurarum nomine conueniuntur. D. lib. 26. tit. 7. dig. 7. & Nou. 72. Baſil. lib. 37. tit. 7. cap. 6. them. 4. & tit. 11. cap. 4. th. 2. Non enim ab eis ſtatim exiguntur, ſed vbi, ceu dictum eſt, duo menſes præterierint, aut tantum temporis, quo collocari pecunia potuit. Baſil. eod. lib. & tit. cap 13. them. 2. & 4 Sed hoc locum non habet in eo qui ſuos in vſus conuertit.

[d] L. tutor §. vſuræ, D. de admin. tut.

ϛʹ. Μετὰ δύο μῆνας τῆς διοικήσεως οἱ ἐπίτροποι ἐπὶ τόκοις ἐνάγονται, ὡς β. κϛʹ. τ. ζ. δ. ζ. καὶ νεαρὰ οβʹ. τῶν δὲ βασιλικῶν β. λζ. τ. ζ. κεφ. ϛʹ. θεμ. δʹ. καὶ τ. ιαʹ. κεφ. δʹ. θεμ. βʹ. οὐδὲ γὰρ εὐθὺς ἀπαιτοῦνται τόκους, ἀλλ' ὅτε ἡ δίμηνος, ὡς εἴρηται, παρέλθῃ, ἢ τοσοῦτος χρόνος ἐν ᾧ ἠδύναντο δανεῖσαι, ὡς τοῦ αὐτοῦ β. καὶ τ. τῶν βασιλικῶν κεφ. ιγʹ. θεμ. βʹ. καὶ δʹ. τοῦτο δὲ οὐκ C ἔστιν ἐπὶ τοῦ συγχρησαμένου.

7. [e] Si lex duos menſes dixerit, etiam dies LX. pro eis accipiuntur. D. lib. 50. titul. 17. digeſt. 90. Baſilic. lib. 2. titul. 3. cap. 92.

[e] L. vbi, D de reg. iur.

ζ. Ἐὰν δύο μῆνας εἴπῃ ὁ νόμος καὶ ἑξήκοντα ἡμέραι ἀντὶ τούτων προσδέχονται, ὡς β. νʹ. τ. ιζ. δ. ϟʹ. τῶν δὲ βασιλικῶν β. βʹ. τ. γʹ. κεφ. ϟβʹ.

8. Duobus menſibus feriatis iudicia ceſſant. In cauſis autem fiſcalibus, ſiue publicis, & ad ærarium ſpectantibus, & de mancipibus ſiue piſtoribus, etiam feriaris diebus iudicium exercetur. C. lib. 3. titul. 12. conſt. 4. & 6. Baſilic. lib. 7. titul. 17. cap. 21. & 23

ηʹ. Κατὰ τοὺς δύο μῆνας τοὺς ἀπράκτους, ἀργεῖ τὰ δικαστήρια. περὶ δὲ τῶν φισκαλίων ἤτοι τῶν δημοσίων, καὶ τῶν τοῦ ταμείου πραγμάτων, καὶ περὶ μαγκίπων, ἤτοι ἀρτοποιῶν, καὶ ἐν ταῖς ἀπράκτοις ἡμέραις κινεῖται δικαστήριον, ὡς β. γʹ. τοῦ κωδ. τ. ιβʹ. δ. δʹ. καὶ ϛʹ. τῶν δὲ βασιλ. β. ζʹ. τ. ιζʹ. κεφ. καʹ. καὶ κγʹ.

9. [f] Emphyteuta ius emphyteuticum ven- D dere volens, atteſtationem domino principali mittere debet, ac pretium indicare: Quippe ſi dominus ipſe principalis emere noluerit, poſt duos menſes alteri venditur, & dominus emptorem poſt duos menſes atteſtationis admittere cogitur. C. lib. 4. titul. 66. conſtit. 3. Baſilic. lib. 20. titul. 1. cap. 3.

[f] L. vlt. C. de iu. emphyt.

θʹ. Ὁ ἐμφυτευσάμενος θέλων πωλῆσαι τὸ δίκαιον τῆς ἐμφυτεύσεως, ὀφείλει διαμαρτυρίαν πέμπειν τῇ πρωτοτύπῳ δεσποτείᾳ, καὶ δηλοῦν τὴν τιμήν. ἐὰν γὰρ μὴ θελήσῃ αὐτὸς ὁ πρωτότυπος ἀγοράσαι, μετὰ δύο μῆνας ἑτέρῳ πιπράσκεται, καὶ ἀναγκάζεται ὁ δεσπότης δέξασθαι ἀγοραστὴν μετὰ δύο μῆνας τῆς διαμαρτυρίας, ὡς β. δʹ. τοῦ κωδ. τ. ξϛʹ. δ. γʹ. τῶν δὲ βασιλικῶν β. κʹ. τ. αʹ. κεφ. γʹ.

10. [g] Si debitores fiſcalium pecuniarum dilationem ſoluendi debiti petant, in minima ſumma non vltra duos menſes eis dilatio conceditur: in magna, non vltra tres. E D. lib. 49. tit. 14. dig. 40. Baſilic. lib. 56. tit. 2. cap. 40. them. 10.

[g] L. in fraud. 9 fiſcal. D. de iu. fiſ.

ιʹ. Ἐὰν οἱ τὰ δημόσια χρήματα χρεωστοῦντες ἐξαιτῶσι προθεσμίαν ἐπὶ τῷ χρέει, ἐπὶ μὲν ἐλαχίστης ποσότητος, οὐ πλείω τῶν δύο μηνῶν ὑπέρθεσις αὐτοῖς δίδοται. ἐπὶ δὲ μεγάλης, οὐ πλείω τῶν τριῶν, ὡς β. μθʹ. τῶν διγ. τ. ιδʹ. δ. μʹ. τῶν δὲ βασιλικῶν β. νϛʹ. τ. βʹ. κεφ. μʹ. θεμ. ιʹ.

11. [h] Qui bona condemnati ex cauſſa perduellionis habent, in vrbe quidem imperatrice intra menſes duos, in prouinciis vero intra menſes octo ea nuntiare debent. Alioqui cum ipſis bonis quadruplum præſtat. C. lib. 9. tit. 49. conſtit. vlt. Baſil. lib. 60. tit. 52. cap. vlt.

[h] L. vlt. C. de bon. proſcript.

ιαʹ. Οἱ ἔχοντες πράγματα τοῦ κατακριθέντος ἐπὶ τυραννίδι ἐν τῇ βασιλίδι πόλει εἴσω δύο μηνῶν, καὶ εἴσω ὀκτὼ ἐν ταῖς ἐπαρχίαις ὀφείλουσι καταμηνῦσαι· ἐπεί τοι γε μετὰ τῶν πραγμάτων τὸ τετραπλάσιον παρέχουσιν, ὡς β. θʹ. τοῦ κωδ. τ. μθʹ. δ. τελευταία. τῶν δὲ βασιλικῶν β. ξʹ. τ. ιβʹ. κεφ. τελευτ.

ιβ'. Ὀλίγος χρόνος νοοῦνται οἱ δύο μῆνες, ὡς β. ε'. τοῦ κωδ. τ. θ'. δ. β'. ἥτις οὐκ ἔστιν εἰς τὰ βασιλικά. καὶ δύο μῆνας οἰκήσας τῇ γυναικὶ κληρονομεῖ αὐτήν, ὡς β. ς'. τοῦ κωδ. τ. λζ'. δ. ιθ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β. μδ'. τ. δ'. κεφ. μγ'.

Σχόλιον.

Ὁ δὲ Ἀνατόλιός φησιν ὅτι οὐ μόνον ὁ δίμηνον συνοικήσας τῇ γυναικὶ τὰ καταλειφθέντα λαμβάνει, ἀλλὰ καὶ ἐλάττονα χρόνον.

ιγ'. Ἐὰν ὁ κληρονόμος μὴ δώσῃ τὸν ληγατευθέντα οἰκέτην ἵνα ἐλευθερωθῇ, καὶ περὶ τούτου δικάσηται, καὶ εἰς τὴν τιμὴν καταδικασθῇ, μετὰ δύο μῆνας τῆς προκατάρξεως ὁ οἰκέτης ἐλευθεροῦται. ὁ δὲ κληρονόμος εἰς τὸ τετραπλάσιον τῷ ληγαταρίῳ παρασχεῖν τὰς ἐπὶ τῇ δίκῃ δαπάνας καταδικάζεται, ὡς β. ζ'. τοῦ κωδ. τ. δ'. δ. ιζ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β. μη'. τ. ιγ'. κεφ. ιε'.

ιδ'. Ἀφ' οὗ γνῷ ὁ κληθεὶς εἰς στρατηγίαν πόλεως, ἢ εἰς ἄλλην τιμήν, δύο μῆνας ἔχει εἰς τὸ ἐκκαλέσασθαι καὶ παραιτήσασθαι, ὡς β. ζ'. τοῦ κωδ. τ. ξγ'. διατ. α'. τῶν δὲ βασιλικῶν βιβ. θ'. τ. α'. κεφ. ρκε'.

ιε'. Ὁ ἐπὶ ταβουλαρίου ὡς ἐν καταθήκῃ τινὰ ἐγγυώμενος ἐπὶ ἰδιωτικῇ αἰτίᾳ, ἐντὸς δύο μηνῶν κατέχεται, εἰ μὴ ἄρα ῥητῶς εἰς πλείονα χρόνον ἠγγυήσατο. Εἰ δὲ ἐπὶ δημοσίᾳ αἰτίᾳ ἠγγυήσατο, δοκεῖ ἐγγράφως ἐγγυᾶσθαι, καὶ διηνεκῶς κατέχεται. σημείωσαι οὖν ὅτι ὁ ἀγράφως ἐγγυώμενος ἐντὸς δύο μηνῶν ἐνέχεται κατὰ πρόληψιν, ὡς β. η'. τοῦ κωδ. τ. μ'. δ. κζ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β. κς'. τ. α'. κεφ. πη'.

ις'. Οἱ οἰκέται τῆς μοιχευθείσης παραδραμόντων δύο μηνῶν μετὰ τὴν λύσιν τοῦ γάμου, καὶ μετὰ τὴν τελευτὴν τῆς γυναικὸς ἐλευθεροῦνται καὶ ἐκποιοῦνται, ὡς β. θ'. τοῦ κωδ. τ. θ'. δ. γ'. καὶ λε'. τῶν δὲ βασιλικῶν β. ξ'. τ. λζ'. κεφ. μγ'. καὶ ξς'. θεμ. β'.

ιζ'. Αἱ νεαραὶ διατάξεις μετὰ δύο μῆνας τοῦ ἐμφανισθῆναι ἰσχύουσιν, ὡς νεαρὰ ξς'. τῶν δὲ βασιλικῶν β. β'. τ. ς'. κεφ. κγ'.

ιη'. Αἱ ἐφέσεις αἱ ἀπὸ τῶν διαιτητῶν εἰς τοὺς δικαστάς, δύο μῆνας ἔχουσι προθεσμίαν πρὸς τὴν κυρίαν, ὡς νεαρὰ πβ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β. ζ'. τίτλ. α'. κεφ. ς'. θεμ. β'.

ιθ'. Κληρικῶν ἐγκληματικῶς ἐναγομένων, καὶ ὑπὸ ἄρχοντος κρινομένων, ἡ περὶ αὐτῶν ἀπόφασις οὐκ ὀφείλει ὑπερβαίνειν δύο μῆνας, ἀλλ' ἐν τούτοις τέμνεσθαι, ὡς νεαρὰ πγ'. ἥτις οὐκ ἔστιν εἰς τὰ βασιλ.

κ'. Ὁ ἐνάγων ὀφείλει ἐγγύας παρέχειν πρὸ τῆς τοῦ βιβλίου πομπῆς, ἤτοι πρὸ τοῦ ὑπομνησθῆναι τὸν κατηγορούμενον περὶ τοῦ εἴδους τῆς κατηγορείας,

A 12. [i] Exiguum tempus, duorum menſium intelligitur. C. lib. 5. tit. 9. conſtit. 2. quæ non eſt in Baſilic. * Et qui duobus menſibus cum vxore cohabitauerit, heres eius eſſe poteſt. C. lib. 6. tit. 37. conſt. 19. Baſil. lib. 44. tit. 4. cap. 43.

[i] L. 2. C. de ſecund nupt.
* L. non tantum, C. de legat.

Scholium.

Anatolius ait, non modo ſi quis duobus menſibus cum vxore cohabitauerit, cum relicta conſequi, ſed etiam ſi minori tempore.

13. [k] Si heres ſeruum ita legatum, vt manumittatur, non dederit, eoque nomine

B conuentus fuerit, & in æſtimationem litis condemnatus: poſt duos menſes à lite conteſtata ſeruus fit liber. Heres autem legatario ad expenſas litis præſtandas in quadruplum condemnatur. Cod. lib. 7. titul. 4. conſt. 17. Baſil. lib. 48. tit. 13. cap. 15.

[k] L. vlt. C. de fideicomm. libert.

14. [l] Ex quo rem cognouerit is, qui vocatus eſt ad duumuiratum ciuitatis, vel ad alium honorem, duos menſes ad appellandum, & ad recuſandum habet. Cod. lib. 7. titul. 63. conſt. 1. Baſil. lib. 9. tit.

C 1. cap. 125.

[l] L. 1. C. de temp. & rep. appellat.

15. [m] Qui coram tabulario, in cauſa priuata, ſic pro alio fideiubet, ac ſi eſſet is apud ipſum in depoſito, intra duos dumtaxat menſes tenetur, niſi expreſſe pro eo longius ad tempus interuenerit. Sin autem in cauſſa publica fideiuſſerit, in ſcriptis fideiuſſiſſe videtur, & in perpetuum tenetur. Nota igitur quod qui abſque ſcriptura fideiubet, intra duos menſes ex præſumptione teneatur. C. lib. 8. tit. 40. conſtit. 27. Baſil. lib. 26. tit. 1. cap. 88.

D [m] L. pen. C. de fideiuſſ. & mandat.

16. [n] Serui mulieris in adulterio deprehenſæ, tranſactis duobus menſibus poſt ſolutionem matrimonij, & poſt mortem mulieris; manumittuntur & diſtrahuntur. C. lib. 9. tit. 9. conſtit. 3. & 35. Baſil. lib. 60. tit. 37. cap. 43. & 66. them. 2.

[n] L. non ſolum, C. ad leg. Iul. de adult.

17. Nouellæ conſtitutiones poſt duos menſes, quam inſinuatæ ſunt, valent. Nou. 66. Baſil. lib. 2. tit. 6. cap. 23.

18. Appellationes à iudicibus datis ad eos qui dederunt, duorum menſium ſpa-

E tium habent ad diem fatalem. Nouella 82. Baſilicorum libro ſeptimo, titulo primo, capite 6. themate 2.

19. Quum clerici criminaliter conueniuntur, & à præſide iudicantur, ſententiæ de ipſis promulgatio menſes duos excedere non debet, ſed intra hos cauſſa decidi. Nou. 83. quæ non eſt in Baſilicis.

20. Actor fideiuſſores dare debet ante libelli miſſionem, ſiue antequam reus de actionis ſpecie commonefiat, ſe duos intra

menſes litem conteſtaturum. Nam alioqui reo duplas expenſas præſtat, quæ tamen ad 36. ſolidos dumtaxat ſeſe porrigant. Nouel. 96. cuius primum hoc caput non eſt in Baſilicis.

De tribus menſibus.

1. SI quis dilationem petierit ad producendos ex eadem prouincia teſtes, ei trium menſium dilatio concedi debet. C. lib. 3. tit. 11. conſt. 1. Baſil. lib. 7. tit. 17. cap. 11.

2. [a] Qui heres ſcriptus eſt, intra tres menſes hereditatem repudiare poteſt, & creditoribus non tenetur, licet ante ſciuerit ſe heredem eſſe. Cod. lib. 6. tit. 30. conſtit. 22. Baſil. lib. 35. tit. 14. cap. 87. th. 1. & 9. Hoc autem intellige de maiore. * Nam minor citra diſtinctionem repudiat, etiam quum ſe immiſcuerit. C. lib. 2. tit. 38. conſtitut. 1. Baſil. lib. 10. titul. 21. cap. 1.

[a] L. ſcimus iam, C. de iu. delib.
* L. 1. C. ſi min. ab hered.

3. [b] Qui facit inuentarium, intra dies xxx. poſt apertas teſtamenti tabulas, vel ex quo ſe cognouerit heredem eſſe, incipere debet, & intra menſes tres complere: niſi forte abſens ſit, vel alibi ſint bona hereditaria: tunc enim intra annum complere inuentarium debet. Cod. lib. 6. tit. 30. conſtit. 22. Baſilic. lib. 35. tit. 14. cap. 87.

[b] L. ſcimus iam §. ſin autem, C. de iu. delib.

4. [c] Ædificanti ſi nouum opus nuntiatur, intra tres menſes cauſam dicere debet: ac ſi non decidatur interea, cauere, ſi male viſus fuerit ædificaſſe, ſuis ea ſumptibus ſe diruturum. C. lib. 8. tit. 10. conſt. 1. Baſil. lib. 58. tit. 11. cap. 11. th. 11.

[c] L. 1. C. de noui oper. nunt.

5. [d] Condicionis curialis cauſſa tres intra menſes finiri debet: nam alioqui præſes decem libris, & officium eius quinque libris multatur. C. lib. 10. tit. 32. conſt. 53. quæ non eſt in Baſil.

[d] L. generali, C. de decurion.

6. Nuptiis iam ad decennium vſque conſtantibus, de dote non numerata tam maritus quam heres eius, intra tres menſes queri poſſunt. Nou. 100. Baſilic. lib. 29. titul. 3.

7. Quum litigantium pars vna poſt cognitionum certamina ſuis allegationibus renuntiat, altera dicente, ſe aliud etiam quid habere, quod addat: iudex huic parti menſem vnum dilationis cauſa dare debet, vt ſi quidem poſſit, aliquid opis ſibi ferat. Deinde rurſus alium menſem & rurſus alium, ſed poſt decurſum trium menſium, ſententiam in illum ferat. Nou. 105. Baſil. lib. 7. tit. 4. cap. 5. th. 12.

A ὅτι ἕως δύο μηνῶν προκατάρχεται τῆς δίκης. ἐπεὶ διπλᾶ παρέχει τῷ ἐναγομένῳ τὰ δαπανήματα, συντείνοντα μέντοι εἰς λϛ΄. ν. ὡς παρὰ ϟϛ΄. ἧς τὸ α΄. τοῦτο κεφ. οὐκ ἔστιν εἰς τὰ βασιλικά.

Περὶ μηνῶν τριῶν.

α΄. Εἴ τις διὰ τὸ ἀγαγεῖν ἀπὸ τῆς αὐτῆς ἐπαρχίας μάρτυρας προθεσμίαν ζητήσει, τριῶν μηνῶν ὀφείλει αὐτῷ προθεσμία παρασχεθῆναι, ὡς βι. γ΄. τοῦ κωδ. τ. ια΄. δ. α΄. τῶν δὲ βασιλικῶν βι. ζ΄. τ.
B ιζ. κεφ. ια΄.

β΄. Ὁ γραφεὶς κληρονόμος δύναται εἴσω τριῶν μηνῶν παραιτεῖσθαι, καὶ οὐκ ἐνέχεται δανεισταῖς, κἂν προέγνω ὅτι κληρονόμος ἐστίν, ὡς βι. ϛ΄. τοῦ κωδ. τ. λ΄. δ. κβ΄. τῶν δὲ βασιλικῶν βι. λε΄. τ. ιδ΄. κεφ. πζ. θεμ. α΄. καὶ θ΄. τοῦτο δὲ νόησον ἐπὶ μείζονος· ὁ γὰρ ἐλάττων ἀδιακρίτως παραιτεῖται, καὶ μετὰ ἔμμιξιν, ὡς βι. β΄. τοῦ κωδ. τ. λη΄. διατ. α΄. τῶν δὲ βασιλικῶν βι. ι΄. τ. κα΄. κεφ. α΄.

γ΄. Ὁ ποιῶν ἴβεντον, ἤτοι ἀπογραφὴν εἴσω λ΄.
C ἡμερῶν ἀφ᾽ οὗ ἐμφανισθῇ ἡ διαθήκη, ἢ ἀφ᾽ οὗ γνῷ ὅτι κληρονόμος ἐστίν, ὀφείλει ἄρχεσθαι καὶ πληροῦν αὐτὸ εἴσω τριῶν μηνῶν. εἰ μὴ ἄρα ἄπεστιν ἢ ἀλλαχοῦ ἐστι τὰ κληρονομιαῖα πράγματα· τότε γὰρ ἐντὸς ἐνιαυτοῦ ὀφείλει πληρῶσαι τὸ ἴβεντον ἤτοι τὴν ἀπογραφήν, ὡς βι. ϛ΄. τοῦ κωδ. τ. λ΄. δ. κβ΄. τῶν δὲ βασιλικῶν βι. λε΄. τ. ιδ΄. κεφ. πζ΄.

δ΄. Ὁ κτίζων εἰ ἐγκαλεῖται καινοτομιῶν, εἴσω τριῶν μηνῶν ὀφείλει λέγειν τὴν δίκην· καὶ εἰ μὴ τμηθῇ ἐν τούτοις, ἀσφαλίζεσθαι, ὅτι ἐὰν ὀφθῇ κακῶς οἰκοδομήσας καταστρέφει αὐτὰ οἰκείοις ἀναλώμασιν,
D ὡς βι. η΄. τοῦ κωδ. τ. ι΄. δ. α΄. τῶν δὲ βασιλικῶν βι. νη΄. τ. ια΄. κεφ. ια΄. θεμ. τελευτ.

ε΄. Ἡ περὶ βουλευτικῆς τύχης δίκη εἴσω τριῶν μηνῶν ὀφείλει πληροῦσθαι, ἐπεὶ ὁ ἄρχων δέκα λίτρας, καὶ ἡ τάξις αὐτοῦ πέντε ζημιοῦται, ὡς βι. ι΄. τοῦ κωδ. τ. λβ΄. δ. νγ΄. ἥτις οὐκ ἔστιν εἰς τὰ βασιλικά.

ϛ΄. Τοῦ γάμου συστάντος ἄχρι δεκαετίας τὴν περὶ ἀναργυρίας προικὸς ὅτε ἀνὴρ καὶ ὁ κληρονόμος αὐτοῦ ἐντὸς τριῶν μηνῶν κινοῦσι μέμψιν, ὡς νεαρὰ ρ΄. τῶν δὲ βασιλικῶν βι. κθ΄. τ. γ΄.

E ζ΄. Τοῦ ἑνὸς τῶν δικαζομένων ταῖς οἰκείαις δικαιολογίαις ἀποταξαμένου μετὰ τοὺς διαγνωστικοὺς ἀγῶνας, τοῦ δὲ ἑτέρου λέγοντος ἔχειν τι καὶ ἄλλο προσθεῖναι· ὁ δικαστὴς ὀφείλει δοῦναι τούτῳ τῷ μέρει μῆνα ἕνα εἰς προθεσμίαν πρὸς τὸ εἴ τι δύναται ἑαυτὸν βοηθῆσαι. καὶ αὖθις ἕτερον μῆνα, καὶ ἔτι ἄλλον μῆνα· μετὰ δὲ τὴν τριῶν μηνῶν παραδρομὴν ἀποφήνασθαι κατ᾽ αὐτοῦ, ὡς νεαρὰ ρε΄. τῶν δὲ βασιλικῶν βι. ζ΄. τ. δ΄. κεφ. ε΄. θεμ. ιβ΄.

η'. Ὁ ἀπὸ λαϊκῶν ὀφείλει τρεῖς μῆνας σχολάσαι τῇ λειτουργίᾳ, καὶ οὕτως γίνεσθαι ἐπίσκοπος, ὡς νεαρὰ ρκγ'. κεφ. ε'. ὅπερ οὐκ ἔστιν εἰς τὰ βασιλικά. A

Περὶ ἑκατὸν ἡμερῶν.

α'. Αἱ τῶν ἐκ πλαγίου συγγενῶν διακατοχαὶ εἴσω ἑκατὸν ἡμερῶν συνεχῶν αἰτοῦνται ἀφ' οὗ γνωσθῇ ὅτι ἥρμοσαν· καὶ ἐν τῷ τοιούτῳ καιρῷ, ἢ ἀποδέχονται αὐτάς, ἢ παραιτοῦνται. ὡς β. ς'. τοῦ κωδ. τ. θ'. δ. β'. τῶν δὲ βασιλ. β. μ'. τ. α'. κεφ. ιε'.

Σχόλιον. B

Διακατοχὴ δέ ἐστι δίκαιον τοῦ ἐξεῖναι κρατεῖν τὴν οὐσίαν ἢ τὰ πράγματα τοῦ τελευτήσαντος.

β'. Ὁ τῆς διασκέψεως χρόνος ἑκατὸν ἡμέραι εἰσίν, ὡς β. κη'. τῶν διγ. τ. η'. διγ. α'. καὶ β'. τῶν δὲ βασιλικῶν β. λε'. τ. ιγ'. κεφ. β'.

γ'. Ἐὰν ὁ θετός μου ἀδελφὸς μετὰ θάνατόν μου εἴσω ἑκατὸν ἡμερῶν αὐτεξούσιος γένηται, ἀπόλλει τὴν διακατοχήν, ὡς β. λη'. τῶν διγ. τ. η'. δ. γ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β. με'. τ. β'. κεφ. ιθ'. C

Περὶ τετραμηνιαίων.

α'. Ἐὰν ὁ κοινωνὸς ὀχλήσῃ τὸν κοινωνὸν ἐπὶ τῷ κτίσαι τὸν ἐπίκοινον οἶκον, κἀκείνου μὴ κτίσαντος αὐτὸν κτίσῃ μόνος, δικαιοῦται τοὺς τόκους, καὶ αὐτὸ τὸ τῶν δαπανημάτων κεφάλαιον ἀπαιτεῖν αὐτὸν εἴσω τετραμηνίου μετὰ τὴν ἀνανέωσιν· μετὰ δὲ τοὺς τέσσαρας μῆνας, εἰ μὴ λάβοι ταῦτα, γίνεται τοῦ οἴκου δεσπότης ὁ ἔκτισε μονομερῶς, ὡς β. ιζ'. τ. β'. δ. κθ'. τῶν δὲ βασιλ. β. ιβ'. τ. α'. κεφ. κθ'. θεμ. η'.

β'. Τέσσαρας μῆνας συνεδρευέτω τις ἐν τῇ ἰδίᾳ ἐπαρχίᾳ, καὶ μόνον, εἰ μὴ γένοιτο κέλευσις βασιλέως, ἢ πρόσταξις ἐπάρχου· ἐπεὶ δημεύεται καὶ τιμωρεῖται, ὡς β. α'. τοῦ κωδ. τ. να'. δ. ι'. τῶν δὲ βασιλικῶν β. ς'. τ. α'. κεφ. ξγ'. θεμ. β'. D

γ'. Εἰς τὸ γυμνασθῆναι παραίτησιν τῆς ἐπιτροπῆς τέσσαρες μῆνες ἁρμόζουσιν, ὡς β. κζ'. τῶν διγ. τ. α'. δ. λβ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β. λη'. τ. α'. κεφ. λβ'.

δ'. Τετραμηνίου παρέχεται τοῖς κατακριθεῖσιν ὑπέρθεσις, καὶ μετὰ τοῦτο τόκους ἑκατοστιαίους ἀπαιτοῦνται, ὡς β. ζ'. τοῦ κωδ. τ. νδ'. δ. β'. τῶν δὲ βασιλικῶν β. θ'. τ. γ'. κεφ. πς'. καὶ οἱ ἐγγυηταὶ δὲ αὐτῶν ἔχουσι τὴν τετράμηνον, ὡς τοῦ κεφ. καὶ τ. τῶν βασιλικῶν, θεμ. β'. E

ε'. Ἐὰν ὁ εἷς τῶν ἐκκαλεσαμένων τελευτήσῃ, οἱ κληρονόμοι αὐτοῦ οὐ μόνον τὸν ὑπόλοιπον χρόνον ἔχουσιν, ἀλλὰ καὶ ἑτέρους τέσσαρας μῆνας λαμβάνουσιν, καὶ μετὰ τὴν διάσκεψιν, ὡς β. ζ'. τοῦ κωδ. τ. ξς'. δ. ς'. τῶν δὲ βασιλικῶν β. θ'. τ. α'. κεφ. ρμδ'.

8. Qui de laicorum eſt numero; tribus menſibus diuino vacate cultui debet, atque ita fieri Epiſcopus. Nou. 123. cap. 5. quod non eſt in Baſilic.

De centum diebus.

1. [a] BONORVM poſſeſſiones, quæ propinquis deferuntur, qui ſunt ex tranſuerſo, intra centum dies continuos petuntur, ex quo cognitum fuerit, eas competere. Et intra hoc tempus aut accipiunt eas, aut repudiant. C. l. 6. t. 9. conſt. 2. Baſ. l. 40. t. 1. c. 15.

[a] L. 2. C. qui adm. ad bon. poſſ.

Scholium.

Bonorum poſſeſſio eſt ius, quo licet alicui patrimonium vel bona defuncti obtinere.

2. [b] Deliberationis tempus ſunt centum dies. Dig. lib. 28. tit. 8. dig. 1. & 2. Baſil. lib. 35. tit. 13. cap. 2.

[b] L. 2. D. de iu. delib.

3. [c] Si frater meus adoptiuus poſt mortem meam intra dies centum emancipatus fuerit, bonorum poſſeſſionem amittit. D. lib. 38. tit. 8. dig. 3. Baſil. lib. 45. tit. 2. cap. 19.

[c] L. capitis, D. vn. cogn.

De IV. menſibus.

1. [a] SI ſocius ſocio moleſtus fuerit in ædificatione domus communis, atque illo hanc non ædificante, ſolus ædificauerit: & vſuras, & ipſam expenſarum ſortem intra menſes quatuor poſt refectionem ab eo poteſt exigere. Poſt quatuor autem menſes, ſi hæc non acceperit, dominus fit domus, qui eam ſua dumtaxat ex parte ſtruxit. Dig. lib. 17. tit. 2. dig. 29. Baſil. lib. 12. tit. 1. cap. 29. th. 8.

[a] L. 22. § 8. D. pro ſoc.

2. [b] Quatuor dumtaxat menſibus in prouincia ſua quis adſeſſor eſto, niſi principis iuſſus, aut præceptio præfecti prætorio interuenerit: nam alioqui proſcribitur & punitur. Cod. lib. 1. tit. 51. conſt. 10. Baſil. lib. 6. tit. 1. cap. 63. them. 2.

[b] L. in conſiliariis, C. de adſeſſor.

3. [c] Ad exercendam recuſationem tutoris, menſes quatuor competunt. Dig. lib. 27. tit. 1. dig. 32. Baſil. lib. 38. tit. 1. cap. 32.

[c] L. quinquaginta, D. de excuſat.

4. [d] Quatuor menſium dilatio condemnatis datur, & poſtea exiguntur vſuræ centeſimæ. Cod. lib. 7. tit. 54. conſt. 2. Baſil. lib. 9. tit. 3. cap. 86. Et fideiuſſores quoque ipſorum quadrimeſtre ſpatium habent, vt dicitur eodem cap. ac tit. Baſil. them. 2.

[d] L. 2. C. de vſur rei iud.

5. [e] Si vnus ex iis qui appellarunt, deceſſerit: heredes eius non modo reſiduum tempus habent, ſed alios præterea quatuor menſes accipiunt, etiam poſt deliberationem. Cod. lib. 7. tit. 66. conſt. 6. Baſilic. lib. 9. tit. 1. cap. 144.

[e] L. ſi vnus, D. ſi pend. appell. mors interuen.

6. Si domus abſentis, ab ipſius actore A ſtructa, vicino præſenti damnum dat: actor per quadrimeſtre ſpatium id indicare principali debet, eumque iudicio ſiſtere. Si vero quum id ei ſit indicatum, non ſe ſtiterit, tunc ipſe curator litem perſequens ſi condemnatus fuerit, omnem ob opus nouum ſi locuples ſit, multam ſoluit: ſin minus, ex bonis abſentis exigitur. Nouella 69. Baſilicor. lib. 6. titul. 21. capite 2. them. 5.

7. Presbyter, & diaconus, & ſubdiaconus, ſi iure ac lege propinquitatis ad tutelam & curatoris munus vocati fuerint: intra quatuor menſes, ex quo id cognouerint, eam ſponte ſubire poſſunt, nullum hoc eis forente præiudicium in alia tutela vel cura. Nou. 123. Baſil. lib. 3. tit. 1. cap. 11.

8. Si quis litigantium in cauſa pecuniaria, ſe nihil iudici dediſſe vel promiſiſſe iurauerit, & intra quadrimeſtre ſpatium, à prolata ſententia numerandum, probatum fuerit, aliquid ab eo datum vel promiſſum, eius quidem quod donatum eſt, triplum exigitur: promiſſi vero, duplum. Poſt quatuor autem menſes, non amplius tale quid quæritur. Nouel. 124. Baſilic. lib. 7. titul. 4. cap. 7.

De V. menſibus.

1.[a] APPELLANS à iudice dato à præſide, duos menſes ad exercendum primum diem fatalem habet, & reliquos tres fatales accipit, quorum quiſque dies habet triginta. Sed non amplius impetrat etiam aliud trimeſtre ſpatium reparationis: Nam reparatio non competit in appellationibus aduerſus pedaneos arbitros. Cod. lib. 7. titul. 63. conſtit. 2. them. 2. & 3. Baſilic. lib. 9. titul. 1. cap. 126. them. penult. & vlt.

[a] L. 2. C. de tempor. & reparat.

2.[b] Si ſcholares accepto commeatu abfuerint, intra quinque menſes ob cauſas pecuniarias non conueniuntur. C. lib. 12. tit. 29. conſt. 2. Baſil. lib. 57. tit. 1. cap. 33. th. 2.

[b] L. quoties, C. de priuil. ſchol.

De VI. menſibus.

1.[a] SI quis à peræquatore fundum acceperit, eum tuto poſſidet, ac reliqua prioris poſſeſſoris ſoluere non cogitur. Si quis autem ſe dominum dicat, vel obligatum eſſe ſibi fundum, experiatur, ac ſi quidem vicerit, expenſas dare cogitur, quas alter ille fecit, ad reddendum fundum meliorem: ſed intra ſex menſes agere quis debet: nam poſt ſemeſtre ſpatium nullus conuenire poteſt. Cod. lib. 11. tit. 58. Baſil. lib. 56. tit. 14. cap. 1. th. 7.

[a] L. vlt. C. de cenſib. & cenſit.

ϛʹ. Ἐὰν ἡ τοῦ ἀπολιμπανομένου κατασκευασθεῖσα παρὰ τοῦ διοικητοῦ αὐτοῦ οἰκία, βλάπτῃ τὸν παρόντα γείτονα, ὀφείλει ὁ διοικητὴς διὰ τετραμήνου καταμηνυθῆναι, καὶ παραστῆσαι τὸν πρωτότυπον. Εἰ δὲ καταμηνυθεὶς οὐ παραστῇ, τότε αὐτὸς ὁ φροντιστὴς δικηολογούμενος εἰ καταδικασθῇ πᾶσαν τὴν καινοτομίαν εὔπορος ἀποδίδωσι. μὴ εὐπορῶν δὲ αὐτὸς, ἀπὸ τῆς περιουσίας τοῦ ἀπόντος ἀπαιτεῖται, ὡς νεαρὰ ξθʹ. τῶν δὲ βασιλικῶν β. ϛʹ. τ. καʹ. κεφ. βʹ. θεμ. εʹ.

ζʹ. Πρεσβύτερος καὶ διάκονος καὶ ὑποδιάκονος
B τῷ δικαίῳ καὶ νόμῳ τῆς συγγενείας εἰς ἐπιτροπὴν, ἢ εἰς κουρατωρείαν ἐὰν βληθῶσιν, ἐντὸς τεσσάρων μηνῶν, ἀφ' οὗ γνῶσι, δύνανται ἑκουσίως ὑπεισέρχεσθαι, εἰς ἄλλην μὴ προκριματιζόμενοι, ὡς νεαρὰ ρκγʹ. τῶν δὲ βασιλικῶν β. γʹ. τ. αʹ. κεφ. ιαʹ.

ηʹ. Ἐάν τις τῶν δικαζομένων ἐπὶ χρηματικῇ αἰτίᾳ ὀμόσῃ μὴ δεδωκέναι, ἢ ἐπαγγείλασθαι, καὶ ἐντὸς τετραμήνου μετὰ τὸ προενεχθῆναι τὴν ψῆφον ἀριθμουμένης δειχθῇ παρ' αὐτοῦ δοθέν τι ἢ ὑποσχεθὲν· τὸ μὲν δωρηθὲν, τριπλοῦν ἀπαιτεῖται, τὸ δὲ ὑποσχε-
C θὲν διπλοῦν. μετὰ δὲ τέσσαρας μῆνας οὐκέτι τοιοῦτόν τι ζητεῖται, ὡς νεαρὰ ρκδʹ. τῶν δὲ βασιλικῶν β. ζʹ. τ. δʹ. κεφ. ζʹ.

Περὶ μηνῶν πέντε.

αʹ. Ὁ ἐκκαλούμενος παρὰ δικαστοῦ δοθέντος παρὰ ἄρχοντος ἔχει δύο μῆνας εἰς τὸ γυμνάσαι τὴν πρώτην κυρίαν, καὶ τὰς ἄλλας τρεῖς κυρίας λαμβάνει ἐχούσας ἀνὰ τριάκοντα ἡμέρας. οὐκέτι δὲ καὶ τὴν ἑτέραν τρίμηνον τὴν τῆς ῥεπαρατίωνος, ἤτοι τῆς ἀνανεώσεως καὶ προθεσμίας.
D οὐ γὰρ ἁρμόζει ῥεπαρατίων, ἤτοι ἀνανέωσις ἐν ταῖς κατὰ διαιτητῶν ἐκκλήτοις, ὡς β. ζʹ. τοῦ κωδ. τ. ξγʹ. δ. βʹ. θεμ. βʹ. καὶ γʹ. τῶν δὲ βασιλικῶν β. θʹ. τ. αʹ. κεφ. ρκϛʹ. θεμ. παρατέλευτον καὶ τελευταῖον.

βʹ. Ἐὰν οἱ σχολάριοι κατὰ κομεάτον ἀπολειφθῶσιν, εἴσω πέντε μηνῶν περὶ χρημάτων οὐκ ἐνάγονται, ὡς β. ιβʹ. τ. κθʹ. δ. βʹ. τῶν δὲ βασ. νζʹ. τ. αʹ. κεφ. λγʹ. θεμ. βʹ.

Περὶ μηνῶν ἕξ.

αʹ. Ἐάν τις ἀπὸ ἐξισωτοῦ λάβῃ ἀγρὸν, ἀσφαλῶς
E μὲν αὐτὸν κατέχει, καὶ τὰ λοιπάδας τοῦ προκτησαμένου οὐκ ἀναγκάζεται καταβαλεῖν· ἐὰν δέ τις λέγῃ δεσπότην ἑαυτὸν εἶναι, ἢ ὑποκεῖσθαι αὐτῷ τὸ πρᾶγμα, κινείτω, καὶ εἰ νικήσει, ἀναγκαζέσθω τὰ δαπανήματα δοῦναι ἃ πεποίηκεν ἐκεῖνος εἰς βελτίωσιν τοῦ ἀγροῦ. εἴσω δὲ ἑξαμήνου ὀφείλει τις ἐναγαγεῖν· μετὰ γὰρ τὴν ἑξάμηνον οὐδεὶς δύναται ἐνάγειν, ὡς β. ιαʹ. τοῦ κωδ. τ. νηʹ. τῶν δὲ βασιλικῶν β. νϛʹ. τ. ιδʹ. κεφ. αʹ. θεμ. ζʹ.

β'. Ἡ ῥεδχιβιτορία, τουτέστιν ἡ τὸ πραθὲν πρᾶγμα ἀναστρέφουσα ἀγωγὴ ἔσω ἓξ μηνῶν κινεῖται οὐτιλίων ἤτοι συνεχῶν. τρέχει δὲ οὗτος ὁ χρόνος ἀφ' οὗ ἡ πρᾶσις γέγονεν, ἢ ἐξ οὗ ὑπέσχετο, ἢ ἐπηρωτήθη ὁ πράτης περὶ τῆς αἰτίας τοῦ διαπραθέντος, εἴγε καὶ ἦν ἔμφασις περὶ αἰτίας, ὡς β. κα'. τῶν διγ. τ. α'. δ. ιε'. τῶν δὲ βασιλικῶν β. ιθ'. τ. ι'. κεφ. ιε'.

γ'. Ὅταν μὴ ῥητῶς ὑπόσχηται ὁ πράτης περὶ τῶν κρυπτῶν αἰτιῶν τοῦ πιπρασκομένου ἡ κουάντι μινόρις, τουτέστιν ἡ τὸ τίμημα μειοῦσα ἀγωγὴ ἐντὸς ἓξ μηνῶν κινεῖται, καὶ οὐκ ἐκτείνεται εἰς ἐνιαυτόν, ὡς β. κα'. τῶν διγ. τ. α'. δ. ιθ'. βασιλ. β. ιθ'. τιτ. ι'. κεφ. κ'. ἀφ' οὗ γνῷ δηλονότι τὸ πάθος, ἢ ὤφελε γνῶναι ὁ ἀγοραστής, ὡς β. κα'. τῶν διγ. τ. α'. δ. με'. τῶν δὲ βασιλικῶν β. ιθ'. τ. ι'. κεφ. μγ'.

δ'. Οἱ ἐπίτροποι ἑξαμηνίου ἔχουσι προθεσμίαν ἐν τῷ πρώτῳ ἐνιαυτῷ εἰς τὸ δανεῖσαι τὰ χρήματα τῶν ὀρφανῶν, ὡς β. κϛ'. τ. ζ'. δ. ιε'. ὅπερ κεῖται μὲν ἐν β. τῶν βασ. λζ'. τ. ζ'. κεφ. ιε'. οὐκ ἔχει δὲ τὰ περὶ τῆς ἑξαμηνίου. τὸ δὲ εἰρημένον περὶ τῆς διμηνίου ἐν τῷ ζ'. δ. τοῦ αὐτοῦ β. καὶ τ. τῶν διγ. τῶν δὲ βασ. β. λζ'. τ. ζ'. κ. ιε'. νόησον περὶ ἐνιαυτοῦ ἑκάστου τῆς κηδεμονίας.

ε'. Ἐὰν ὁ ἄρχων μὴ μείνῃ τὰς πεντήκοντα ἡμέρας μετὰ τὴν διαδοχὴν ἐν τῷ ἔθνει παραπέμπεται ἐκεῖσε, καὶ ποιεῖ ἑξάμηνον ἀπολογούμενος περὶ κλοπιμαίων καὶ δωροληψιῶν, καὶ ἐγκλημάτων. ἐν β. τῶν βασιλικῶν ϛ'. τ. γ'. κεφ. θ'. θεμ. ζ. οὐκ ἔχει δὲ περὶ τῶν ϛ'. μηνῶν.

ϛ'. Ὀφείλει ὁ ἐπίσκοπος εἰ ἀπὸ μοναχῶν ἐστιν, ἢ ἀπὸ λαϊκῶν χειροτονούμενος ἑξάμηνον ἐν κλήρῳ ποιεῖν, ὡς νεαρὰ ϛ'. κεφ. ϛ'. ὅπερ οὐκ ἔστιν εἰς τὰ βασιλικά.

ζ'. Ἐὰν μὴ οἰκονόμοι τὰς συνηθείας δῶσι τοῖς δεκανοῖς, καὶ ταῖς ἀσκητρίαις, ἐντὸς ἑξαμηνίου τὸν ἀπὸ τρίτου ἑκατοστῆς τόκον παρέχουσιν, ὡς νεαρὰ νθ'. τ. δ'. κεφ. β'. θεμ. ε'.

η'. Ὁ διὰ τὸ ἔχειν ἐπιτροπὰς τρεῖς παραιτούμενος τὴν τετάρτην, ἐὰν μὴ πλέον τῶν ἓξ μηνῶν ἀφεστήκασι τῆς ἥβης οἱ κηδεμονευόμενοι, ἢ ὁ μέλλων κηδεμονευέσθαι οὐκ ἀφεθήσεται, ὡς β. κζ'. τῶν διγ. τ. α'. δ. ιε'. τῶν δὲ βασιλικῶν β. λη'. τ. α'. κεφ. ιε'.

θ'. Ὁ ὑπερτιθέμενος τὸ εὐσεβὲς καταβαλεῖν λεγάτον εἴσω ἓξ μηνῶν ἀπὸ τῆς ἐμφανείας τῆς διαθήκης ἀριθμουμένων ἀπαιτεῖται, καὶ καρπούς, καὶ τόκους, καὶ πᾶσαν νόμιμον ἐπαύξησιν ἀπὸ τοῦ καιροῦ τῆς τελευτῆς τοῦ τοῦτο καταλιπόντος, ὡς νεαρὰ ρλα'. τῶν δὲ βασιλικῶν β. ε'. τ. γ'. κεφ. θ'. θεμ. ϛ'.

ι'. Εἴσω ἑξαμηνίου δεῖ γίνεσθαι τὸ τοῦ ἐπισκόπου ψήφισμα· ἐὰν δὲ ὑπερθῶνται οἱ ψηφίζεσθαι ὀφείλοντες, τηνικαῦτα ἐκεῖνος ᾧ ἁρμόζει χειροτονεῖν τὸν ἐπίσκοπον κινδύνῳ τῆς ἰδίας ψυχῆς ὃν θέλει χειρο-

A 2. [b] Actio redhibitoria, id eſt, quæ rem diſtractam reddit, intra ſex menſes vtiles ſiue continuos mouetur. Currit autem hoc tempus, ex quo venditio facta eſt, vel ex quo promiſit, aut ſtipulatus eſt venditor de vitiis rei venditæ, ſi quidem erat manifeſtum aliquod de vitiis indicium. D. lib. 21. tit. 1. dig. 15. Baſil. lib. 19. tit. 10. cap. 15.

[b] L. ſciendum §. vlt. D. de ædil. edic.

3. Quum venditor non diſerte de occultis rei venditæ vitiis cauerit, actio quanti minoris, hoc eſt, quæ pretium minuit, intra ſex menſes mouetur, nec in annum extenditur. B D. lib. 21. tit. 1. dig. 19. Baſil. lib 19. tit. 10. cap 20. videlicet ex quo ſciuerit emptor vitium, aut ſcire debuerit. D. lib. 21. tit. 1. dig. 45. Baſil. lib. 19. tit. 10. cap. 43.

4. [c] Tutores anno primo ſex menſium dilationem habent ad fœnerandas pupillares pecunias. D. lib. 26. tit. 7. dig. 15. quod poſitum eſt in Baſilic. lib. 37. tit. 7. cap. 15. ſed non habet illa de ſex menſium ſpatio. Quod autem dictum eſt de ſpatio bimeſtri dig. 7. lib. eiuſdem & tit. D. & Baſil. lib. 37. tit. 7. C cap. 15. de anno vnoquoque adminiſtrationis intellige.

[c] L. ſi tutor, D de admin. tut.

5. [d] Si præſes quinquaginta diebus, poſtquam ei ſucceſſum eſt, in prouincia non manſerit, illuc remittitur, & ſex menſes ibi moratur, de furtis, ſiue munerum captationibus & criminibus ſeſe purgans. Baſil. lib. 6. tit. 3. cap. 9. th. 7. Verum illud de ſex menſibus non continet.

[d] L. vn. C. vt omn. iudic. tam ciuil.

6. Epiſcopus ſiue de monachorum numero, ſiue laicorum ordinetur, ſex menſes in D clero debet exigere. Nou. 6. cap. 6. quod non exſtat in Baſil.

7. Si œconomi conſuetudines decanis & aſcetriis intra ſex menſes non ſoluerint, trientes vſuras centeſimæ præſtant. Nou. 59. tit. 4. cap. 2. th. 5.

8. [e] Qui propterea quod tres tutelas habet, quartam repudiat, ſi non vltra ſex menſes abſint à pubertate pupilli priores, vel is cuius tutela ſuſcipienda eſt, non excuſabitur. D. lib. 27. tit. 1. dig. 15. Baſil. lib. 38. tit. 1. cap. 15.

[e] L. non tantum, D. de excuſation.

9. Ab eo qui legatum ad pias cauſas reliE ctum intra ſex menſes ab inſinuatione teſtamenti numerandos [& à cautione propriæ manus illius, qui quid ad pias cauſas ſe dare cauit] præſtare differt, & fructus exiguntur, & vſuræ, & omnis acceſſio legitima, inde vſque à tempore mortis eius, qui legatum reliquit. Nou. 131. Baſil. lib. 5. tit. 3. cap. 9 th. 6.

10. Intra ſemeſtre ſpatium vel Epiſcopi, vel clericorum decretum de ordinatione fieri debet. Si vero qui decretum facere debent, moram interponant: tunc is, cui competit Epiſcopum ordinare, animæ ſuæ periculo

quem vult ordinat. Nou. 123. cap. 6. quod non extat in Baſilicis. A

11. [f] Si eadem in prouincia, vbi lis exercetur, quiſpiam dicat eſſe conducentia ſibi ad litem inſtrumenta, vel perſonas, & trium menſium dilationem petat, ipſa ei datur. Sin alia in prouincia, loco illi vicina, in quo lis exercetur: ſex menſium ſpatium datur. Sin transmarina prouincia ſit, quæ aliam prouinciam interiacentem habeat, nouem menſium dilatio conceditur. C. lib. 3. tit. 11. Baſil. lib. 7. tit. 7. cap. 11.

[f] L. 1. C. de dilation.

12. [g] Si quis ſpoponderit, ſe intra certum tempus perſonam velle ſiſtere, vel ni ſtiterit, pœnam præſtaturum: ab eo non ſimul atque tempus hoc prætererit, pœna exigitur, ſed aliorum ſex menſium dilationem habet. Poſt ſex vero menſes exigitur ab eo, niſi intra primum illud tempus inſertum ſtipulationi, mortuus fuerit is, pro quo facta fideiuſſio fuit. Quippe ſi ſecunda dilatione obierit, pœna conſimiliter exigitur. Cod. lib. 8. tit. 40. conſtit. 16. Baſilic. lib. 26. tit. 1. cap. 87. B

[g] L. ſancimus, C. de fid. & mand.

13. [h] Si ex relatione publicarum perſonarum aliqui propter cædem admiſſam adpræhenſi fuerint: fideiuſſoribus committi non debent, ſed in carcerem coniici, negotio intra ſemeſtre ſpatium finiendo. Sin à priuatis hominibus accuſati fuerint, cum legitimis inſcriptionibus fideiuſſores dare debent, aut in carcere manere, negotio intra annum decidendo. C. lib. 9. tit. 4. Baſil. lib. 60. tit. 35. cap. 27. th. 5. C

[h] Pars leg. 6. C. de cuſt. reor. quæ integra non extſtat.

14. [i] Omnis cauſſa fiſcalis, ſiue quæ ſpectat ad publicum ærarium, intra ſex menſes à lite conteſtata terminator: niſi dilatio neceſſaria ſit. Cod. lib. 10. tit. 1. conſt. 11. Baſil. lib. 56. tit. 2. cap. vlt. D

[i] Pertinet ad l. 11. C. de iure fiſci, quæ integra non extſtat.

15. [k] Si mortuus fuerit, aut non exſtet amplius qui ab aliquo datus eſt in litem procurator, poſt vigeſimum diem propoſiti à iudice edicti de alio conſtituendo, ſex menſium dilationem principalis abſens habet, prouincia longius diſſita, vt alium procuratorem eligat, vel ipſe compareat. Quippe ſi non procul abſit, à iudice dilatio quædam ſtatuitur. Cod. lib. 2. tit. 12. conſt. vlt quæ non exſtat in Baſilicis. E

[k] Epitome leg. vlt. C. de procur. quæ non exſtat.

16. [l] Si heres vocatus, vſque ad ſex menſes contumax fuerit: legatarius non ſolum in rerum hereditariarum, ſed etiam in ipſius heredis propriarum poſſeſſionem mittitur. Dig. lib. 36. tit. 4. dig. 4. them. 9. & Cod. lib. 6. tit. 54. conſt. 6. Baſil. lib. 44. tit. 22. cap. 4. them. 9. & tit. 31. cap. 6.

[l] L. certa forma, C. vt in poſſeſſ. legat. l. is cui legat. §. Imperator Anton. D. eod.

τάξῃ, ὡς νεαρᾷ ρκγ'. κεφ. ϛ'. ὅπερ οὐκ ἔστιν εἰς τὰ βασιλικά.

ια'. Εἰ μὲν ἐν αὐτῇ τῇ ἐπαρχίᾳ ἐν ᾗ λέγεται ἡ δίκη, φησί τις εἶναι τὰ πρὸς τὴν δίκην αὐτοῦ συμβαλλόμενα δικαιώματα, ἢ πρόσωπα, καὶ αἰτεῖται προθεσμίας τριῶν μηνῶν, αὐτῷ δίδοται. εἰ δὲ ἐν ἑτέρᾳ ἐπαρχίᾳ πλησιαζούσῃ τῷ τόπῳ ἐν ᾧ λέγεται ἡ δίκη, μηνῶν ἕξ. Εἰ δὲ διαπόντιός ἐστιν ἡ ἐπαρχία, μηνῶν θ'. ὡς β. γ'. τοῦ κωδ. τ. ια'. τῶν δὲ βασιλικῶν β. ζ'. τ. ζ'. κεφ. ια'.

ιβ'. Ἐὰν τις ἐγγυήσηται πρόσωπον παραστῆσαι εἴσω χρόνου ῥητοῦ, εἰ δὲ μὴ παραστήσῃ, παρέχειν πρόστιμον· οὐχ ἅμα τῷ παρελθεῖν τὸν χρόνον ἀπαιτεῖται τὸ πρόστιμον, ἀλλ' ἔχει προθεσμίας ἄλλων ἓξ μηνῶν· μετὰ δὲ τοὺς ἓξ μῆνας, ἀπαιτεῖται αὐτὸ, εἰ μή τοιγε ὁ ἐγγυηθεὶς ἐτελεύτησεν ἐν τῇ πρώτῃ προθεσμίᾳ, τῇ ἐγκειμένῃ τῇ ἐπερωτήσει. Εἰ γὰρ ἐν τῇ δευτέρᾳ προθεσμίᾳ ἐτελεύτησεν, ἀπαιτεῖται, καὶ ὡσαύτως τὸ πρόστιμον, ὡς β. η'. τοῦ κωδ. τ. μ'. δ. ιϛ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β. κϛ'. τ. α'. κεφ. πζ'.

ιγ'. Ἐὰν ἐξ ἀναφορᾶς δημοσίων προσώπων ἐπὶ φόνῳ κατενεχθῶσι τινὲς, οὐκ ὀφείλουσιν ἐγγυηταῖς καταπιστευθῆναι, ἀλλὰ βληθῆναι εἰς φυλακὴν μέχρις ἑξαμήνου περαιουμένου τοῦ πράγματος· εἰ δὲ ὑπὸ ἰδιωτῶν κατηγορηθῶσι, δηλονότι μετὰ ἐγγράφων νομίμων, ὀφείλουσιν ἐγγύας διδόναι, ἢ μένειν ἐν τῇ φυλακῇ ἕως ἐνιαυτοῦ περαιουμένου τοῦ πράγματος, ὡς β. θ'. τοῦ κωδ. τ. δ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β. ξ'. τ. λε'. κεφ. κζ'. θεμ. ε'.

ιδ'. Πᾶσα φισκαλία δίκη ἤτοι τοῦ δημοσίου ταμιείου, εἴσω ἓξ μηνῶν μετὰ τὴν προκατάρξιν περαιούσθω, εἰ μὴ ἄρα ὑπέρθεσις ἀναγκαία ἐστὶν, ὡς β. ι'. τοῦ κωδ. τ. α'. δ. ια'. τῶν δὲ βασιλικῶν β. νϛ'. τ. β'. κεφ. τελευταῖον.

ιε'. Ἐὰν τελευτήσῃ ἢ ἀφανὴς γένηται ὁ ἐπὶ δίκῃ παρά τινος δοθεὶς ἐντολεὺς, μετὰ τὴν εἰκοστὴν ἡμέραν τοῦ προτεθειμένου παρὰ τοῦ ἄρχοντος διατάγματος περὶ τοῦ προβληθῆναι ἄλλον, ἓξ μηνῶν ἔχει προθεσμίαν ὁ πρωτότυπος ἐν ἀπουσίᾳ ὢν πόρρω διακειμένης ἐπαρχίας εἰς τὸ ἕτερον προβάλλεσθαι, ἢ αὐτὸς παραγενέσθαι. Εἰ γὰρ μὴ ἔστι μακρὰν, ἐκ τοῦ ἄρχοντος ὁρίζεταί τις προθεσμία, ὡς β. β'. τοῦ κωδ. τ. ιβ'. δ. τελευταία, ἥτις οὐκ ἔστιν εἰς τὰ βασιλικά.

ιϛ'. Ἐὰν ὁ κληρονόμος κληθεὶς ἀγνωμονήσῃ μέχρις ἑξαμήνου, πέμπεται ὁ ληγατάριος, οὐ μόνον εἰς τὴν νομὴν τῶν κληρονομιαίων πραγμάτων, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν τῶν ἰδίων αὐτοῦ τοῦ κληρονόμου, ὡς β. λϛ'. τῶν διγ. τ. δ'. δ. δ'. θεμ. θ'. καὶ βιβ. ϛ'. τοῦ κωδ. τ. νδ'. δ. ϛ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β. μδ'. τ. κβ'. κεφ. δ'. θεμ. θ'. καὶ τ. λα'. κεφ. ϛ'.

ιζʹ. Ὀφείλει ὁ ἐπίσκοπος παρασκευάζειν ἄρχοντα ἐντὸς ἑξαμήνου ψῆφον ἐκφέρειν περὶ τῶν ἐν φυλακῇ ἀπορούντων ἐγγύης, χωρὶς φονέων, ὡς β. θʹ. τοῦ κωδ. τ. δʹ. δ. ϛʹ. τῶν δὲ βασιλικῶν β. ξʹ. τ. λεʹ. κεφ. κβʹ. θεμ. γʹ. καὶ ϛʹ. A

ιηʹ. Ἐὰν μὴ οἱ φροντισταὶ εἴσω ἓξ μηνῶν καταβάλωσι τὰς λοιπάδας τοῦ παρελθόντος χρόνου, οἱ δεσπόται ἀπαιτοῦνται. ὡς βιβ. ιʹ. τοῦ κωδ. τ. ιϛʹ. διατ. θʹ. τῶν δὲ βασιλικ......

ιθʹ. Βεβαίως ἐχέτω τὴν γῆν ὁ λαβὼν παρὰ ἐξισωτοῦ μὴ ἀπαιτούμενος λοιπάδας τοῦ παρελθόντος χρόνου. εἰ δέ τις ἐκδικεῖ αὐτὴν, κινείτω τὴν ἁρμοδίαν ἀγωγὴν ἐντὸς μηνῶν ἕξ, ὡς β. ιαʹ. τοῦ κωδ. τ. νηʹ. τῶν δὲ βασιλικῶν β. νϛʹ. τ. ιδʹ. κεφ. αʹ. θ. τελ. B

Σχόλιον.

Ταῦτα καὶ πρότερον εἴρηται ἐν τῷ αʹ. κεφαλαίῳ. ἀντὶ δὲ τούτων ἐνταῦθα τοιαῦτά τινα ἐν ἄλλοις εὑρίσκονται ἀντιγράφοις· μετὰ ἓξ μῆνας τοῦ προσκυρωθῆναι τὸ πρᾶγμά σου ἑτέρῳ ἐκ τοῦ ἐξισωτοῦ, οὐκέτι δύνῃ κινεῖν.

κʹ. Ὁ στρατευσάμενος καὶ μετὰ τὸ κομεάτον ἓξ μῆνας ἀπολειφθεὶς, μετὰ πέντε αὐθεντίας στρατεύεται, καὶ ὑποπίπτει, ὡς β. ιβʹ. τοῦ κωδ. τ. μβʹ. διατ. βʹ. τῶν δὲ βασιλικῶν β. νζʹ. τ. αʹ. κεφ. μζʹ. C

καʹ. Ἐὰν ἐλεύθερος τὸ τελευτήσαντα βουλευτὴν ὡς συγγενὴς θέλῃ κληρονομῆσαι, καὶ ἑαυτὸν ἐπιδοῦναι εἰς τὴν βουλὴν ὀφείλει ἐντὸς ἓξ μηνῶν ἐν ὑπομνήμασι καταθέσθαι τοῦτο· ὡς νεαρὰ ραʹ. ἥτις οὐκ ἔστιν εἰς τὰ βασιλικά.

κβʹ. Οἱ δεσπόται τῶν τόπων ἀπολιμπανόμενοι, ἓξ μῆνας ἔχουσιν εἰς τὸ ἐλθεῖν καὶ καταβαλεῖν τὰ δημόσια, καὶ ἀναλαβεῖν τοὺς ἀγροὺς ἀπὸ τῶν νεμομένων, ὡς β. ιαʹ. τοῦ κωδ. τ. νθʹ. δ. ιαʹ. τῶν δὲ βασιλικῶν β. νϛʹ. τ. ιδʹ. κεφ. ιαʹ. D

Περὶ μηνῶν ἑπτά.

αʹ. Ὁ ἑπταμηνιαῖος γεννηθεὶς τέλειός ἐστι καὶ γνήσιος τοῖς γονεῦσιν, ὡς β. αʹ. τῶν διγ. τ. εʹ. δ. ιʹ. τῶν δὲ βασιλικῶν β. μϛʹ. τ. αʹ. κεφ. ιʹ. καὶ β. μεʹ. τ. αʹ. κεφ. ιεʹ. θεμ. ϛʹ.

Περὶ ὀκτὼ μηνῶν.

αʹ. Οἱ ἔχοντες πράγματα ἐν ἐπαρχίᾳ τοῦ ἐπὶ τυραννίδι δημευθέντος, εἰ μὴ εἴσω ὀκτὼ μηνῶν προσαγγείλωσι, τετραπλάσιον αὐτὰ καταβάλλουσι, ὡς β. θʹ. τοῦ κωδ. τ. μθʹ. δ. ϛʹ. τῶν δὲ βασιλικῶν β. ξʹ. τ. νβʹ. κεφ. ιζʹ. E

βʹ. Ὁ διοικητὴς ἔχει ὀκτὼ μῆνας πρὸς τὸ μηνῦσαι τῷ πρωτεύοντι ἐν ταῖς ἄκραις τῆς ῥωμαϊκῆς ἐξουσίας εἰς τὸ παραγενέσθαι, ἢ τὴν δίκην αὐτῷ ἐπιτρέψαι τῷ μηνύσαντι, ἢ ἕτερον ἀντ᾽ αὐτοῦ κα-

17. [m] Epiſcopus inſtruete præſidem debet A vt intra ſex menſes de incarceratis, qui fideiuſſoribus deſtituuntur, ſententiam ferat, exceptis homicidis. Codicis lib. 9. tit. 4. conſtit. 6. Baſil. lib. 60. tit. 35. cap. 22. th. 3. & 6.

[m] Pars leg. 6. C. de cuſt. reor.

18. [n] Si curatores intra ſex menſes reliqua præteriti temporis non ſoluerint, à dominis exiguntur. Cod. lib. 10. tit. 16. conſtit. 9. Baſilic......

[n] L. 9. C. de anno. al. lex 10. obſiſtere. Hoc thema non erat in edit. Cui.

19. Qui à peræquatore terram accepit, firmiter eam poſſideat, nec ab eo reliqua præteriti temporis exigantur. Sin aliquis eam ſibi vindicat, actionem intra ſex menſes competentem inſtituat. Cod. lib. 11. tit. 58. Baſil. lib. 56. tit. 14. cap. 1. them. vlt. B

Scholium.

Eadem prius quoque dicta ſunt cap. 1. verum hoc loco pro his talia quædam in aliis exemplaribus inueniuntur: [o] Poſt ſex menſes, ex quo alteri res tua fuerit à peræquatore addicta, non amplius agere poteſt.

[o] L. 11. C. de cenſib.

20. [p] Qui militat, & poſt tempus dati commeatus ſex menſibus abfuerit, poſt alios quinque deinceps militat, & ad inferiorem locum deinde detruditur. Cod. lib. 12. tit. 42. conſt. 2. Baſil. lib. 57. tit. 1. cap. 47. C

[p] L. 2. C. de commeatu.

21. Si liber homo decurioni mortuo veluti propinquus ſuccedere velit, & curiæ ſemet tradere debet intra ſex menſes, & hoc ipſum apud geſta monumentorum deponere. Nou. 101. quæ non exſtat in Baſil.

22. [q] Locorum domini abſentes, ſex menſes habent ad veniendum, & ad ſoluenda fiſcalia, & ad recuperandos agros à poſſeſſoribus. C. lib. 11. tit. 59. conſtit. 11. Baſil. lib. 56. tit. 14. cap. 11. D

[q] L. locorum, C. de omni ag. deſ.

De VII. *menſibus.*

1. [a] QVI ſeptimo menſe natus eſt, perfectus eſt, & iuſtus filius parentibus. Dig. lib. 1. tit. 5. dig. 10. Baſilic. lib. 46. titul. 1. cap. 10. & lib. 45. tit. 1. cap. 15. th. 6.

[a] L. ſeptimo, D. de ſt. homin.

De VIII. *menſibus.*

1. [a] QVI bona proſcripti ex cauſa perduellionis in prouincia poſſident, niſi intra menſes octo ea nuntiauerint, quadruplum ſoluunt. C. lib. 9. tit. 49. conſt. 6. Baſil. lib. 60. tit. 52. cap. 17. E

[a] Pars l. vlt. C. de bon. proſcript.

II. Actor habet octo menſes ad nuntiandum principali qui agit in extremis Romanæ ditionis locis vt compareat, vel ei qui nuntiauit, litem committat, vel alium pro

eo defenſorem conſtituat. Quod ſi non venerit is, cui nuntiatum eſt, & tempus ſtatutum effluxerit, lis in præſentia procuratoris, qui rem nuntiauit, diſceptatur: quo condemnato, non amplius ille, cui nuntiatum fuit, agere poteſt, atque ſi præter voluntatem ſuam alter ille litem exercuerit. Nou. 69. Baſil. lib. 6. tit. 21. cap. 2. th. 3.

De IX. *menſibus.*

1. [a] QVI appellat aduerſus datum à principe iudicem, habet ille quidem ſex menſium dilationem, & inchoandos à die trigeſimo primo tres dies fatales: ſed trimeſtre ſpatium ad reparationem ſiue renouationem litis non impetrat. C. lib. 7. tit. 63. conſtit. 2. quæ poſita eſt lib. 9. Baſil. tit. 1. Nouel. 126. ſed alterum hoc eius thema de arbitris ſiue ſacris iudicibus omiſſum fuit, & magis tamen receptum, quam 82. Nou. lib. Baſil. 7. tit. 1. cap. 5.

[a] L. 2. C. de tempor. appell.

De XI. *menſibus.*

1. SI mulier poſt finitum vndecimum à morte viri menſem pepetit, ſtuprum commiſit, ſiue libidinem & turpitudinem exercuit: & iiſdem pœnis tenetur, quibus & illa, quæ ante finitum luctus tempus nupta fuerit. Nouella 39. Baſilicorum lib. 28. titul. 15. cap. 1.

De vno anno.

1. [a] VSVFRVCTVARIVS actione legis Aquiliæ proprietarium conuenit ob vulneratum ſeruum: & recurrit eius æſtimatio retrorſum ad illum proximum annum, licet ante legatum ſerui vſumfructum anni retroactio inueniatur. D. lib. 9. tit. 2. dig. 12. Baſil. lib. 60. tit. 3. cap. 12.

[a] L. ſed etſi, D. ad leg. Aquil.

2. [b] Ex quo vulneratus eſt ſeruus, non ex quo mortuus eſt, tempus retrorſum currit. Dig lib. 9. tit. 2. dig. 20. Baſilic. lib. 60. titul. 3. cap. 20.

[b] L. ait Lex, D. eod.

3. Dominus, qui agit Aquilia de ſeruo occiſo, exigit omnia lucra, quæ ante illum annum habiturus erat. Digeſtorum lib. 9. titul. 2. digeſt. 22. Baſilic. lib. 60. titul. 3. cap. 22. them. 3.

4. [c] Poſt mortem filiifamilias, aut ſerui, vel poſt emancipationem filij, vel poſt manumiſſionem aut alienationem ſerui, actio de peculio annalis eſt. Annus autem continuus eſt, incipiens ex quo facultatem agendi quis habuit. Ideoque in debito condicionali non prius numeratur quam condicio exſtiterit. Conuenitur autem patris heres, licet etiam fiſcus ſcriptus ſit heres. D. lib. 15. tit. 2. Baſil. lib. 18. tit. 6. cap. 1.

[c] L. 1. D. quando act. de pecul. annal.

A παρῆσαι δεφένσορα. εἰ δὲ μηνυθεὶς μὴ ἔλθῃ, καὶ παραδράμῃ ὁ τοιοῦτος χρόνος, κροτεῖται ἡ δίκη κατενώπιον τοῦ διοικητοῦ καὶ μηνύσαντος, καὶ ἐὰν καταδικασθῇ, οὐκέτι ὁ μηνυθεὶς δύναται κινεῖν· ὡς παρὰ γνώμην αὐτοῦ ἐδικάσατο ὁ μηνύσας, ὡς νεαρὰ ξθ'. τῶν δὲ βασιλ. β. ϛ'. τ. κα'. κεφ. β'. θεμ. γ'.

Περὶ θ'. μηνῶν.

α'. Ὁ ἐγκαλούμενος κατὰ θείου δικαστοῦ ἔχει μὲν τὴν τῶν ἓξ μηνῶν προθεσμίαν, καὶ τὰς ἀπὸ

B λα'. ἡμέρας τρεῖς κυρίας. οὐ λαμβάνει δὲ τὴν ἀπὸ ῥεπαρατιῶνα, ἤτοι τὴν ἐπὶ ἀνακαινισμῷ τῆς δίκης τρίμηνον, ὡς β. ζ'. τοῦ κωδ. τ. ξγ'. δ. β'. ἥτις κεῖται μὲν ἐν β. τῶν βασιλικῶν θ'. τ. α'. νεαρὰ ρκϛ'. τὸ δὲ δεύτερον αὐτῆς θέμα τοῦτο τὸ περὶ διαιτητῶν, ἤτοι θείων δικαστῶν παρελείφθη καὶ ἐδέχθη μᾶλλον ἡ πβ'. νεαρὰ ἐν β. τῶν βασιλικῶν ζ'. τ. α'. κεφ. ε'.

Περὶ μηνῶν ια'.

α'. Ἐὰν μετὰ τὴν ἐκ τοῦ θανάτου τοῦ ἀνδρὸς ἐνδέκατον περαιούμενον μῆνα τέκῃ ἡ γυνή, σούπρον

C ἐστὶ τὸ γινόμενον, ἤτοι φθορά, ἀσελγία, αἰσχρότης· καὶ τοῖς αὐτοῖς ὑπόκειται ἐπιτιμίοις, οἷς καὶ ἡ πρὸ τοῦ πενθίμου καιροῦ γαμηθεῖσα, ὡς νεαρὰ λθ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β. κη'. τ. ιε'. κεφ. γ'.

Περὶ ἐνιαυτοῦ.

α'. Ὁ τὴν χρῆσιν τῶν καρπῶν ἔχων, κινεῖ κατὰ τοῦ τὴν δεσποτείαν ἔχοντος τὸν ἀκουίλιον διὰ τὸ τραυματίσαι αὐτὸν τὸν οἰκέτην, καὶ ἀνατρέχει εἰς

D τὸν ἐνιαυτὸν ἐκεῖνον ἡ διατίμησις αὐτοῦ, καὶ πρὸ τοῦ λεγάτου εὑρίσκηται ἡ ἀναδρομὴ τοῦ ἐνιαυτοῦ, ὡς β. θ'. τῶν διγ. τ. β'. δ. ιβ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β. ξ'. τ. γ'. κεφ. ιβ'.

β'. Ἀφ' οὗ ἐτραυματίσθη, οὐκ ἀφ' οὗ ἐτελεύτησεν ὁ οἰκέτης, ἀνατρέχει ὁ χρόνος, ὡς β. θ'. τῶν διγ. τ. β'. δ. κ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β. ξ'. τ. γ'. κεφ. κ'.

γ'. Πάντα τὰ πρὸ τοῦ ἐνιαυτοῦ κέρδη ἀπαιτεῖ ὁ δεσπότης κινῶν τὸν Ακουίλιον περὶ τοῦ ἀναιρεθέντος οἰκέτου, ὡς β'. θ'. τῶν διγ. τ. β'. διγ. κβ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β. ξ'. τ. γ'. κεφ. κβ'. θεμ. γ'.

E δ'. Μετὰ θάνατον τοῦ ὑπεξουσίου, ἢ τοῦ δούλου, ἢ μετὰ τὴν αὐτεξουσιότητα τοῦ υἱοῦ, ἢ μετὰ τὴν ἐλευθερίαν, ἢ ἐκποίησιν τοῦ δούλου, ἐνιαυσιαία ἐστὶν ἡ περὶ πεκουλίου ἀγωγή. ὁ δὲ ἐνιαυτὸς συνεχὴς ἐστὶν ἀρχόμενος ἀφ' οὗ τις εὐχέρειαν σχοίη τοῦ κινῆσαι. ὅθεν ἐπὶ τοῦ αἱρετικοῦ χρέους οὐκ ἀριθμεῖται πρὶν ἐκβῇ ἡ αἵρεσις. ἐνάγεται δὲ ὁ κληρονόμος τοῦ πατρός, κἂν ὁ δημόσιος γραφῇ κληρονόμος, ὡς β. ιε'. τῶν διγ. τ. β'. τῶν δὲ βασιλικῶν β. ιη'. τ. ϛ'. κεφ. α'.

έ. Ο κληρονόμος τοῦ λαβόντος παραθήκην ἀπὸ δόλου αὐτοῦ εἴσω ἐνιαυτοῦ ὑπόκειται, ὡς β. ις'. τῶν διγ. τ. γ'. δ. ιη'. τῶν δὲ βασιλ. β. ιγ'. τ. β'. κεφ. ιε'.

ς'. Η μειοῦσα τὸ τίμημα ἀγωγὴ ὅταν ῥητῶς ὁ πράτης ἀντιφωνήσῃ περὶ αἰτίας τοῦ πραθέντος, ἐνιαυσιαῖα συνεχὴς ἐστιν, ὡς β. κα'. τῶν διγ. τ. α'. δ. ιδ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β. ιθ'. τ. ι'. κεφ. ιδ'. θεμ. ς'.

ζ'. Εὰν τις στρατιωτικῶς διαθῆται καὶ ἀποστρατευθῇ, μετὰ ἐνιαυτὸν οὐκ ἰσχύει ἡ τοιαύτη διαθήκη, ὡς στρατιωτική· ὡς β. κη'. τ. γ'. δ. ζ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β. λθ'. τ. β'. κεφ. ς'.

η'. Εντὸς ἐνιαυτοῦ εἰ μὴ δοθῇ τὸ καταλειφθὲν ἁγίῳ οἴκῳ, διπλοῦν ἀπαιτεῖται, ὡς β. α'. τοῦ κωδ. τ. γ'. δ. με'. ἥτις οὐκ ἔστιν εἰς τὰ βασιλικά.

θ'. Οὔτε ἡ τοῦ ἀποκειρομένου γαμετὴ πρὸ ἐνιαυτοῦ ἀκινδύνως γαμεῖται, εἰ μὴ ἐγκυμονοῦσα ἔνδον τοῦ αὐτοῦ τέκῃ, ὡς β. α'. τοῦ κωδ. τ. γ'. δ. νβ'. ἥτις οὐκ ἔστιν εἰς τὰ βασιλικά.

ι'. Μετὰ τελευτὴν τοῦ ἀνδρὸς εἴσω ἐνιαυτοῦ ἀντίθησί τις περὶ ἀναργυρίας προικὸς παραγραφήν, ὡς β. δ'. τοῦ κωδ. τ. λ'. δ. τελευταία, καὶ β. ε'. τοῦ κωδ. τ. ιε'. δ. γ'. αἵτινες οὐκ εἰσὶν εἰς τὰ βασιλικά.

ια'. Καὶ ἡ διαλύουσα εὐλόγως τὸν γάμον μετὰ ἐνιαυτὸν ἀκινδύνως γαμεῖται, ὡς β. ε'. τοῦ κωδ. τ. ιζ'. δ. η'. καὶ θ'. αἵτινες οὐκ εἰσὶν εἰς τὰ βασιλικά. ἐτέθη γὰρ ἀντ' αὐτῶν τὸ ιβ'. κεφ. τῆς κβ. νεαρᾶς ἐν β. τῶν βασιλικῶν κη'. τ. ζ'. κεφ. ς'.

ιβ'. Ο λέγων παρὰ ἐξισωτοῦ βλαβῆναι, ὀφείλει ἐντὸς ἐνιαυτοῦ κινεῖν, ὡς β. ια'. τοῦ κωδ. τ. νζ'. δ. ε'. τῶν δὲ βασιλικῶν β. νς'. τ. ιδ'. κεφ. ε'.

ιγ'. Οἱ μὴ αἰτήσαντες τῷ ἀνήβῳ εἴσω ἐνιαυτοῦ ἐπίτροπον, ἐκπίπτουσι τῆς κληρονομίας αὐτοῦ, ὡς β. ς'. τοῦ κωδ. τ. νη'. δ. ι'. ἥτις κεῖται μὲν ἐν β. τῶν βασιλικῶν με'. τ. α'. κεφ. μβ'. οὐκ ἔχει δὲ τὸν χρόνον προσκείμενον. καὶ β. τῶν διγ. λη'. τ. ιζ'. κεφ. ιβ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β. με'. τ. α'. κεφ. κς'. θεμ. ιη'.

ιδ'. Η περὶ ὕβρεως ἀγωγὴ ἐνιαυσιαῖα ἐστι, λύεται δὲ τῇ παρασιωπήσει, ὡς β. θ'. τοῦ κωδ. τ. λε'. δ. ε'. τῶν δὲ βασιλικῶν β. ξ'. τ. κα'. κεφ. μη'. θεμ. β'.

ιε'. Ο διὰ μέγα ἔγκλημα γενόμενος ἀναζητούμενος, εἰ ἐντὸς ἐνιαυτοῦ μὴ παραγένηται, εἰσκομίζεται ἡ οὐσία αὐτοῦ, καὶ εἰ καὶ μετὰ ταῦτα ἐπανέλθῃ, οὐ δύναται αὐτὴν ἐπιζητεῖν. εἰ δὲ ἐπὶ εἴκοσιν ἐνιαυτοὺς μὴ κατάσχῃ τὰ πράγματα αὐτοῦ ὁ φίσκος, οὐκέτι δύναται αὐτὰ ἐκδικεῖν, ὡς β. μη'. τῶν διγ. τ. ιζ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β. ξ'. τ. μθ'. κεφ. α'. καὶ β'. καὶ ς'. καὶ ζ'.

ις'. Εἴσω ἐνιαυτοῦ δύναται ἀποδεῖξαι περὶ τοῦ οἰκέτου ὁ δεσπότης, χειροτονίας εἰς αὐτὸν γενομένης, καὶ λαβεῖν αὐτόν, ὡς νεαρὰ ρκγ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β. γ'. τ. α'. κεφ. κη'.

A 5.[d] Heres eius, qui depoſitum accepit, de illius dolo intra annum tenetur. D. lib. 16. tit. 3. dig. 18. Baſil. lib. 13. tit. 2. cap. 15.

[d] L. 18. D. depoſ.

6.[e] Actio quanti minoris, quum diſerte venditor conſtituerit de vitiis rei venditæ, annalis eſt continua. D. lib. 21. tit. 1. dig. 14. Baſil. lib. 19. tit. 10. cap. 14. th. 6.

[e] L. ſciendum, in fi. D. de ædil. edic.

7.[f] Si quis iure militari teſtatus, militia miſſus fuerit: poſt annum eiuſmodi teſtamentum veluti militare non valet. D. lib. 28. tit. 3. dig. 7. Baſil. lib. 39 tit 2. cap. 6.

[f] L. quod conſtitutum, D. de milit. teſtam.

B 8. Relictum venerabili domui, niſi ſolutum intra annum fuerit, duplum exigitur. Cod. lib. 1. titul. 3. conſt. 45. quæ non eſt in Baſilicis.

9. Nec vxor eius, qui tonſuram accepit, ante annum ſine periculo nuptias contrahit, niſi quum prægnans eſſet, intra annum pepererit. Cod. lib. 1. tit. 3. conſt. 52. quæ non eſt in Baſilic.

10.[g] A morte viri intra annum exceptio de non numerata dote opponitur. C. lib. 4. tit. 30. conſt. vlt. & C. lib. 5. tit. 15. conſt. 3.

C quæ non exſtant in Baſilic.

[g] L. vlt. C. de non num. pec. eadem cum l. 3. C. de dote cau non num.

11. Quæ iuſta cauſa matrimonium ſoluit, poſt annum ſine periculo nubet. Cod. lib. 5. titul. 17. conſtit. 8. & 9. quæ non ſunt in Baſilic. nam earum loco poſitum eſt cap. 12. Nou. 22. in libris Baſilic. lib. 28. tit. 7. cap. 6.

12.[h] Qui à peræquatore damnum ſibi datum dicit, intra annum agere debet. C. lib. 11. tit. 57. conſt. 5. Baſil. lib. 56. tit. 14. cap. 5.

[h] L. qui grauatos, C. de cenſib.

13.[i] Qui pupillo tutorem intra annum

D non petiuerunt, à ſucceſſione eius excluduntur. C. lib. 6. tit. 58. conſtit. 10. quæ poſita quidem eſt in Baſilic. lib. 45. tit. 1. cap. 42. ſed tempus adiectum non habet. Item lib. Dig. 38. tit. 17. cap. 12. Baſil. lib. 45. tit. 1. cap. 26. th. 18.

[i] L. ſciant, C. de legit. hered.

14.[k] Actio iniuriarum annalis eſt, & perimitur diſſimulatione. C. lib. 9. tit. 35. conſt. 5. Baſil. lib. 60. tit. 21. cap. 48. th. 2.

[k] L. ſi non, C. de iniur.

15.[l] Qui propter magnum aliquod crimen factus eſt requirendus, eius bona, ſi in-

E tra annum non comparuerit, occupantur: ac tametſi poſtea reuerſus fuerit, ea requirere non poteſt. Si vero ad annos viginti fiſcus bona ipſius non occupauerit, non amplius ea occupare poteſt. Digeſt. lib. 48. tit. 17. Baſil. lib. 60. tit. 49. cap. 1. & 2. & 6. & 7.

[l] L. 1. & l. vlt. D. de requir. re.

16. Intra ſpatium vnius anni dominus ſeruilem fortunam probare poteſt, ordinatione ſerui facta, quem & recipit. Nou. 123. Baſil. lib. 3. tit. 1. cap. 28.

17. [m] Tam deſcendentes, quam aſcendentes annum habent ad deliberandum, an hereditatem adire velint. D. lib. 38. tit. 9. Baſilic. lib. 45. tit. 2. cap. 34. th. 8. Idem eſt, ſi à ſeruis heredes ſcripti ad ſucceſſionem vocentur. Lib. eod. & titul. & cap. Baſilic. them. 10.

[m] L. 1. §. largius, D. de ſucceſſ. ed.

18. [n] Pœnalis actio competens aduerſus eos qui iuriſdictioni magiſtratus non obtemperant, poſt annum non inſtituitur. D. lib. 2. tit. 3. Baſil. lib. 7. tit. 7. cap. 3.

[n] L. vn. in fi. D. ſi qu. ius dic.

19. [o] Actio competens aduerſus eos, qui quem iniuſte trahunt ad tribunal, poſt annum non datur. D. lib. 2. tit. 4. dig. 23. Baſil. lib. 7. tit. 8. cap. 24.

[o] L. pen. D. de in ius voc.

20. Actio in eos qui vocatos in ius vi eximunt, anno exſpirat. Digeſt. lib. 2. titul. 7. digeſt. 23. Baſilicor. lib. 7. titul. 13. cap. 5. them. 3.

21. [p] Edictum prætorium quod datur in eos, qui dolo fecerint, quo minus ſe iudicio quis ſiſtat, poſt annum locum non habet. D. lib. 2. titul. 10. Baſilic. lib. 7. tit. 15. cap. 5. them. 3.

[p] L. 1. in fi. D. de eo per quem. fact. er.

22. Actio competens in eos, qui non patiuntur edi ſpeciem actionis, annalis eſt. Dig. lib. 2. titul. 13. Baſilic. lib. 7. titul. 18. cap. 13.

23. [q] Actio competens in alienantes rem aliquam homini inquieto, vel potenti, vt actio difficilis aduerſario reddatur, annalis eſt. Dig. lib. 4. tit. 7. Baſilic. lib. 10. tit. 37. cap. 5.

[q] L. vel poſt annum, D. de alienat. iud. mut.

24 [r] Actio Fabiana aduerſus ſeruum, qui cum liberto contraxit in fraudem patroni, poſt mortem vel manumiſſionem eius ſerui, contra dominum eius intra annum inſtituitur. Dig. lib. 38. tit. 5. Baſilic. lib. 49. tit. 6. cap. 1. them. 18.

[r] L. 1. § item, D. ſi qu. in fr. patr.

25. [s] Actio quæ datur in aliquem quum liber homo per effuſa, vel deiecta occiſus eſt, annalis eſt. quum læſus; ſi quidem agit ipſe, perpetua eſt: ſin alius, annalis: ac neque heredibus, neque in heredes datur. Dig. lib. 9. titul. 3. dig. 16. Baſilic. lib. 60. titul. 4. cap. 3. them. 6.

[s] L. ſi vero §. hæc autem, D. de his qui deiec. vel effud.

26. [t] Actio competens aduerſus prohibentes ingredi poſſeſſionem, excepto qui miſſus eſt in poſſeſſionem legatorum, intra annum dumtaxat datur: nam poſt annum id tantummodo damnatur quod ad eum peruenit. Dig. lib. 43. tit. 4. Baſilic. lib. 51. tit. 5. cap. 2. th. 2.

[t] L. ... §. hanc actionem, D. ne vis fiat ei qui in poſſ.

27. [u] Interdictum competens aduerſus eum, qui vi poſſeſſorem expulerit, anno dumtaxat concluditur: nam poſt annum in

A ιζ'. Οἱ κατιόντες καὶ ἀνιόντες ἐνιαυτὸν ἔχουσιν εἰς διάσκεψιν τοῦ ἀπεισελθεῖν τὴν κληρονομίαν, ὡς β. λη'. τῶν διγ. τ. θ'. τῶν δὲ βασιλ. β. με'. τ. β'. κεφ. λδ'. θεμ. η'. εἰ δὲ καὶ παρὰ τῶν δούλων αὐτῶν γραφέντων κληρονόμων καλοῦνται εἰς τὸν κλῆρον, ταυτόν ἐστιν, ὡς τοῦ αὐτοῦ β. καὶ τ. καὶ κεφαλ. τῶν βασιλικῶν θεμ. ι'.

ιη'. Ἡ ἁρμόζουσα ποιναλία ἀγωγὴ τῶν μὴ πειθομένων τῇ δικαιοδοσίᾳ τοῦ ἄρχοντος, μετὰ ἐνιαυτὸν οὐ κινεῖται, ὡς β. β'. τῶν διγ. τ. γ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β. ζ τ. ζ'. κεφ. γ'.

B ιθ'. Ἡ ἁρμόζουσα ἀγωγὴ κατὰ τῶν παρανόμως ἑλκόντων τινὰ εἰς δικαστήριον, μετὰ ἐνιαυτὸν οὐ δίδοται, ὡς β. β'. τῶν διγ. τ. δ'. δ. κγ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β. ζ'. τ. η'. κεφ. κδ'.

κ'. Ἡ κατὰ τῶν βίᾳ ἀποσπώντων τοὺς ἑλκομένους εἰς τὸ δικαστήριον ἀγωγὴ ἐνιαυτῷ σβέννυται, ὡς β. β'. τῶν διγ. τ. ζ'. δ. κγ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β. ζ'. τ. ιγ'. κεφ. ε'. θεμ. γ'.

κα'. Τὸ κατὰ τῶν δόλῳ ποιησάντων ἵνα μὴ ἔλθῃ τις εἰς τὸ δικαστήριον, νόμιμον παράγγελμα μετὰ ἐνιαυτὸν οὐ κινεῖται, ὡς β. β'. τῶν διγ. τ. ι'. τῶν δὲ βασιλι-
C κῶν β. ζ'. τ. ιε'. κεφ. ε'. θεμ. γ'.

κβ'. Ἡ ἁρμόζουσα ἀγωγὴ κατὰ τῶν μὴ ἀνεχομένων ἐκδοῦναι τὸ εἶδος τῆς ἀγωγῆς, ἐνιαυσιαία ἐστὶν, ὡς β. β'. τῶν διγ. τ. ιγ'. τῶν δὲ βασιλ. β. ζ. τ. ιη'. κεφ. ιγ'.

κγ'. Ἡ ἁρμόζουσα ἀγωγὴ κατὰ τῶν ἐκποιούντων πρᾶγμα φιλοπράγμονί τινι ἢ δυνάστῃ, πρὸς τὸ ποιεῖν δυσχερῆ τῷ ἀντιδίκῳ τὴν ἐναγωγήν, ἐνιαυσιαία ἐστὶν, ὡς β. δ'. τῶν διγ. τ. ζ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β. ι'. τ. λζ'. κεφ. ε'.

κδ'. Ἡ Φαβιανὴ κινουμένη κατὰ δούλου συναλ-
D λάξαντος ἀπελευθέρῳ πρὸς περιγραφὴν πάτρωνος, μετὰ τελευτὴν ἢ ἐλευθερίαν τοῦ τοιούτου δούλου κατὰ τοῦ δεσπότου αὐτοῦ ἐντὸς ἐνιαυτοῦ κινεῖται, ὡς β. λη'. τῶν διγ. τ. ε'. τῶν δὲ βασιλ. β. μθ'. τ. ϛ'. κεφ. α'. θεμ. ιη'.

κε'. Ἡ κινουμένη ἀγωγὴ κατά τινος, ἐκ τῶν ἐκκεχυμένων ἢ ῥιπτομένων ἀνθρώπου ἐλευθέρου πεφονευμένου, ἐνιαυσιαία ἐστί. βλαπτομένου δὲ, εἰ μὲν αὐτὸς κινεῖται διηνεκής ἐστιν, εἰ δὲ ἄλλος, ἐνιαυσιαία ἐστὶ, καὶ οὔτε κληρονόμοις, οὔτε κατὰ κληρονόμων δίδοται, ὡς β. θ'. τῶν διγ. τ. γ'. δ. ιϛ'. τῶν δὲ βασιλι-
E κῶν β. ξ'. τ. δ'. κεφ. γ'. θεμ. ϛ'.

κϛ'. Ἡ ἁρμόζουσα ἀγωγὴ κατὰ τῶν κωλυόντων ἐπιβῆναι νομῆς, ὑπεξῃρημένου τοῦ πεμφθέντος εἰς τὴν τῶν ληγατευθέντων νομὴν, ἐντὸς ἐνιαυτοῦ μόνου κινεῖται. μετὰ γὰρ τὸν ἐνιαυτὸν εἰς τὸ περιελθὸν μόνον καταδικάζεται, ὡς β. μγ'. τῶν διγ. τ. δ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β. να'. τ. ε'. κεφ. β'. θεμ. β'.

κζ'. Ἡ ἁρμόζουσα παραγγελία κατὰ τοῦ βίᾳ ἐξελάσαντος νομέα, ἐντὸς ἐνιαυτοῦ μόνου κινεῖται. μετὰ γὰρ

ἐνιαυ-

ἐνιαυτὸν εἰς τὸ περιελθὸν μόνον καταδικάζεται, ὡς β. μγ'. τῶν διγ. τ. ιϛ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β. ξ'. τ. ζ'. κεφ. ζ'.

κη'. Ἐνιαυσιαία ἐστὶν ἀγωγὴ συνεχὴς ἡ ἁρμόζουσα κατὰ τοῦ κελευσθέντος ἐλευθερωθῆναι, καὶ μετὰ θάνατον τοῦ ἰδίου δεσπότου πρὸ τοῦ ὑπεισελευθῆναι τὴν κληρονομίαν κατὰ δόλον βλάψαντος πράγματα τῆς κληρονομίας, ὡς β. μζ'. τῶν διγ. τ. δ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β. ξ'. τ. γ'. κεφ. α'.

κθ'. Ἡ περὶ βιαίας ἁρπαγῆς κινητῶν πραγμάτων ἀγωγὴ ἐντὸς ἐνιαυτοῦ συνεχοῦς μόνον κινεῖται, ὡς β. θ'. τοῦ κωδ. τ. λγ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β. ξ'. τ. ιζ'. κεφ. λ'. καὶ λα'.

λ'. Ἡ ἁρμόζουσα ἀγωγὴ κατὰ τοῦ ἐκ θορύβου ποιοῦντος τινὶ ζημίαν ἐντὸς ἐνιαυτοῦ συνεχοῦς εἰς τὸ τετραπλοῦν κινεῖται. μετὰ δὲ τὸν ἐνιαυτὸν εἰς τὸ ἁπλοῦν, ὡς β. μζ. τῶν διγ. τ. η'. τῶν δὲ βασιλικῶν β. ξ'. τ. ιζ'. κεφ. β. θεμ. θ'. τὸ δὲ γ'. θέμα τοῦ δ'. κεφ. τοῦ αὐτοῦ τ. διαλαμβάνει περὶ διπλοῦ.

λα'. Ἡ κινουμένη ἀγωγὴ κατὰ τοῦ ἁρπάσαντος πρᾶγμα ἀπὸ ἐμπρησμοῦ ἢ καταπτώσεως, ἢ ναυαγίου, ἢ κατὰ τοῦ ὑποδεξαμένου κατὰ δόλον, ἢ κατὰ τοῦ ζημίαν ἐν αὐτοῖς ποιησαμένου, ἐντὸς ἐνιαυτοῦ συνεχοῦς εἰς τὸ τετραπλοῦν μόνον δίδοται. μετὰ δὲ τὸν ἐνιαυτὸν εἰς τὸ ἁπλοῦν, ὡς β. τῶν διγ. μζ'. τ. θ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β. ξ'. τ. κ'. κεφ. α'. καὶ β. νγ'. τ. γ'. κεφ. κε'. καὶ μβ'.

λβ'. Ἐὰν ὑπεξούσιος ἐπιτροπεύσῃ, ὁ πατὴρ αὐτοῦ εἴσω ἐνιαυτοῦ ἀριθμουμένου μετὰ τὸ λυθῆναι τὴν ἐπιτροπήν, ἐνάγεται περὶ τοῦ πεκουλίου, ὡς β. κζ'. τῶν διγ. τ. γ'. δ. η'. τῶν δὲ βασιλικῶν β. λη'. τ. γ'. κεφ. η'.

λγ'. Πᾶσα ποπουλαρία ἀγωγὴ ἐνιαυσιαία ἐστίν, ὡς β'. μζ'. τῶν διγ. τ. κγ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β. ξ'. τ. λβ'. κεφ. ι'.

λδ'. Καὶ οἱ κληρονόμοι τοῦ ἐν ἀρχῇ λαβόντος ἀπό τινων χρήματα κατέχονται τῷ Ἰουλίῳ τῶν ῥεπετουνδις νόμῳ ἐντὸς ἐνιαυτοῦ ἀπὸ τελευτῆς ἐκείνου ψηφιζομένου, ὡς β. μη'. τῶν διγ. τ. ια'. τῶν δὲ βασιλ. β. ξ'. τ. μγ'. κεφ. β'.

λε'. Ἐάν τις ἐκδημῶν εἰς ἐπαρχίαν καὶ χρήματα δημόσια ἔχων παρ' ἑαυτῷ, ἀπογράψηται ταῦτα εἰς τὸ ταμεῖον, καὶ εἴσω ἐνιαυτοῦ μὴ ἀποδῷ αὐτά, τῷ δὲ ῥεσιδούοις νόμῳ κατέχεται, ὡς β. μη'. τῶν διγ. τ. ιγ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β. ξ'. τ. με'. κεφ. ι'. θεμ. δ'.

λϛ'. Ἐὰν ἀδιαθέτου τελευτήσαντος τοῦ ὑπεξουσίου στρατιώτου κερδήσῃ τὸ πεκούλιον ὁ πατὴρ αὐτοῦ πρὸς τὸ μέτρον τοῦ πεκουλίου ἐντὸς συνεχοῦς ἐνιαυτοῦ παρὰ τῶν δανειστῶν ἐνάγεται. Εἰ δὲ ἐκ διαθήκης ταῦτα ἔσχε τὰ πράγματα, διηνεκῶς ἐνέχεται, τουτέστιν ἐπὶ τριακονταετίας, ὡς β. θ'. τῶν διγ. τ. ιζ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β. νζ'. τ. β'. κεφ. ιϛ'.

A id, quod ad eum peruenit, tantummodo damnatur. Dig. lib. 43. tit. 16. Baſil. lib. 60. tit. 7. cap. 7.

[u] L. 1. §. 1. D. de vi & vi arm.

28. [x] Actio annalis continua eſt, quæ competit in eum, qui liber eſſe iuſſus, poſt mortem domini ſui, antequam heteditas adita eſſet, dolo res hereditarias ſutripuerit. Dig. lib. 47. titul. 4. Baſilic. lib. 60. titul. 3. cap. 1.

[x] L. 1. D. ſi quis teſtam. lib. eſſe.

29. [y] Actio de bonis mobilibus vi raptis intra annum continuum dumtaxat moue-
B tur. Cod. lib. 9. tit. 33. Baſil. lib. 60. tit. 17. cap. 30. & 31.

[y] L. 3. & 4. C. vi bonor. raptor.

30. [z] Actio competens in eos, qui alicui damnum in turba dant, intra annum continuum in quadruplum datur: poſt annum, in ſimplum. Dig. lib. 47. tit. 8. Baſilic. lib. 60. titul. 17. cap. 2. them. 9. Tertium vero thema quarti capitis eodem tit. dupli mentionem facit.

[z] L. prætor ait, D. eod.

31. [a] Actio quæ inſtituitur aduerſus eum qui
C tem aliquam rapuit ex incendio, vel ruina, vel naufragio, vel dolo malo recepit, vel damnum in his tebus fecit, intra annum continuum dumtaxat in quadruplum datut: poſt annum vero, in ſimplum. Dig. lib. 47. tit. 9. Baſil. lib. 60. tit. 20. cap. 1. & lib. 53. tit. 3. cap. 25. & 42.

[a] L. 1. D. de incend. ru. & nauf.

32. [b] Si filiusfamilias tutelam adminiſtrauerit, pater eius intra annum, à finita tutela numerandum, de peculio conuenitur. Dig. lib. 27. tit. 3. dig. 8. Baſil. lib. 38. tit. 3. cap. 8.

[b] L. 11. D. de tut. & rat. diſtrah.

D 33. [c] Omnis popularis actio annalis eſt. Dig. lib. 47. titul. 23. Baſilic. lib. 60. titul. 32. cap. 10.

[c] L. vlt. D. de popul. act.

34. [d] Etiam heredes illius qui pecunias ab aliquibus in magiſtratu accepit, lege Iulia repetundarum tenentur intra annum, ab eius morte computandum. Dig. lib. 48. tit. 11. Baſil. lib. 60. tit. 43. cap. 2.

[d] L. 2. D. ad leg. Iul. rep.

35. [e] Si quis petegre proficiſcens in prouinciam, & apud ſe pecunias publicas habens, eas apud ærarium profeſſus deſcripſerit, &
E intra annum non reddiderit: lege de reſiduis tenetur. Dig. lib. 48. tit. 13. Baſilic. lib. 60. tit. 45. cap. 10. th. 4.

[e] L. ſacril. §. vlt. D. ad leg. Iul. pec.

36. [f] Si filiofam. milite defuncto ſine teſtamento, pater eius peculium lucratus fuerit: pro peculij modo intra annum continuum à creditoribus conuenitur. Sin ex teſtamenti tabulis haſce res habuerit, perpetuo tenetur, id eſt, vſque ad annos xxx. D. lib. 49. tit. 17. Baſil. lib. 57. tit. 2. cap. 16.

[f] L. 17. D. de caſt. pec.

37. [g] Si annus poſt accuſationem effluxerit, non impeditur aliquis honores gerere, niſi per ipſum ſteterit, quo minus cauſa criminalis intra annum expediatur. Dig. lib. 50. tit. 4. Baſil. lib. 54. tit. 4. cap. 6.

[g] L. reus, D. de mun. & honor.

38. [h] Quæ ad reſcindendam vſucapionem datur actio, poſt annum non inſtituitur. Dig. lib. 44. titul. 7. Baſil. lib. 52. titul. 1. cap. 34. them. 3.

[h] L. in honorariis, D. de oblig. & act.

39. [i] Actio quæ datur in eum, qui alicui metum incuſſerit, intra annum quadruplum exigit, poſt annum, ſimplum dumtaxat. Dig. lib. 4. tit. 2. Baſilic. lib. 10. tit. 2. cap. 11. them. 3.

[i] L. 14. D. quod met. cau.

40. [k] Si nauicularius ſe naufragium ſuſtinuiſſe dicat, conuenit vt in prouincia, in qua hoc dicit accidiſſe, teſtibus id, quod euenit, probet, & operam det, vt intra annum hoc ad præfectos referatur, quo veritas intra tempus illud perquiratur. Cod. lib. 11. titul. 6. Baſil. lib. 53. tit. 3. cap. 46. Si vero per negligentiam id intra annum non fecerit, non amplius facere poteſt. Cæterum hæc cauſa naufragij debet intra biennium decidi. Cod. lib. 11. tit. 6. conſtit. 5. cuius hæc pars non eſt in Baſilicis.

[k] L. 2. C. de naufr.

41. Si poſtquam alicui competierit aliquid à teſtatore relictum, decreto iudiciali admonitus, quod ipſe ſit heres, aut legatarius, aut vniuerſalis fideicommiſſarius, ſiue qui vniuerſum patrimonium accipit, vt alij reſtituat, annum totum traxerit, non agens id, quod agere iuſſus eſt: ſi quidem ex illorum eſt numero, qui lege cogente quid accipiunt, nihil accipit, extra portionem legitimam. Sin extraneus eſt, nihil omnino accipit, ne quidem ex cauſa Falcidiæ. Nouel. 1. Baſil. lib. 41. tit. 4. cap. 1.

42. Si vxor eius, qui eſt in expeditione, defunctum audierit maritum ſuum, poſtquam apud geſta monumentorum priores eiuſdem numeri iurauerint, eum obiiſſe, etiam alio anno lugere debet. Nou. 117. Baſil. lib. 28. tit. 7. cap. 7.

43. Quælibet mulier anni ſpatio lugere maritum debet, nec ante completum annum matrimonium contrahere [l]. Dig. lib. 3. titul. 2. & Dig. lib. 23. titul. 2. dig. 4. Baſil. lib. 21. titul. 2. cap. 5. them. vlt. & cap. 8. & lib. 28. tit. 5. cap. 13. them. 4. & 5. Quod ſi etiam mulier ipſa cauſam ſolutioni matrimonij præbuerit, duobus caſibus exceptis, alij nubere non poteſt ante completum quinquennium. Nouella 117. Baſilicorum lib. 28. titul 7. cap. 6. Duo vero caſus iſti ſunt, quum adulterij damnata fuerit, vt

A λζ'. Ἐὰν ἐνιαυτὸν μετὰ τὴν κατηγορίαν διαδράμῃ, οὐκ ἐμποδίζεται πράττειν τιμάς, εἰ μὴ αὐτὸς ἐμποδίσῃ πληρωθῆναι τὴν κατηγορίαν ἐντὸς ἐνιαυτοῦ, ὡς β. ν'. τῶν διγ. τ. δ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β. νδ'. τ. δ'. κεφ. ϛ'.

λη'. Ἡ ἐπὶ ἀναιρέσει τῆς διὰ χρήσεως δεσποτείας διδομένη ἀγωγὴ μετὰ ἐνιαυτὸν οὐ κινεῖται, ὡς β. μδ'. τῶν διγ. τ. ζ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β. νβ'. τ. α'. κεφ. λδ'. θεμ. γ'.

λθ'. Ἡ διδομένη ἀγωγὴ κατὰ τοῦ φόβον τινὶ ἐπαγαγόντος, B ἐντὸς μὲν ἐνιαυτοῦ τὸ τετραπλοῦν ἀπαιτεῖ, μετὰ δὲ τὸν ἐνιαυτὸν τὸ ἁπλοῦν μόνον, ὡς β. δ'. τῶν διγ. τ. β'. τῶν δὲ βασιλ. β. ι'. τ. β'. κεφ. ια'. θεμ. γ'.

μ'. Ἐὰν ναύκληρος λέγῃ ναυάγιον ὑπομεμενηκέναι, προσήκει αὐτὸν ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ, ἐν ᾗ λέγει τοῦτο συμβῆναι, ἐλέγξαι διὰ μαρτύρων τὸ συμβάν, καὶ σπουδάσαι εἴσω ἐνιαυτοῦ ἀνενεχθῆναι περὶ αὐτοῦ τοῖς ἐπάρχοις, ἵνα διὰ τούτου χρόνου ζητηθῇ ἡ ἀλήθεια, ὡς β. ια'. τοῦ κωδ. τ. ϛ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β. νγ'. τ. γ'. κεφ. μϛ'. ἐὰν δὲ ῥαθυμήσῃ ἐντὸς ἐνιαυτοῦ ποιῆσαι οὕτως, C οὐκέτι δύναται τοῦτο πράττειν. αὕτη ἡ δίκη ἡ περὶ τοῦ ναυαγίου τῶν ναυκλήρων εἴσω διετίας ὀφείλει τμηθῆναι, ὡς β. ια'. τοῦ κωδ. τ. ϛ'. δ. ε'. ἧς τοῦτο τὸ μέρος οὐκ ἔστιν εἰς τὰ βασιλικά.

μα'. Ἐὰν μετὰ ἁρμόσῃ τινὶ τὸ καταλειφθὲν αὐτῷ παρὰ τοῦ διατεθεμένου ἐκ ψήφου δικαστικῆς οὗτος ὑπομνησθεὶς ὅτι ἐστὶν ὁ κληρονόμος, ἢ λεγατάριος, ἢ καθ' ὁμάδα φιδεϊκομμισσάριος, ἤτοι ὁ τὸ ὅλον τῆς οὐσίας διὰ ἀποκαταστάσεως λαβών, ἐνιαυτὸν ὅλον ἑλκύσει μὴ πράττων τοῦτο ὅπερ προσετάχθη· εἰ μὲν D τις εἴη ἐκείνων τῶν ἀναγκαστικῶς ἐκ τοῦ νόμου τι λαμβανόντων, οὐδὲν λαμβάνει, εἰ μὴ τὴν νομίμην μοῖραν. εἰ δὲ ἐξωτικός ἐστιν, οὐδὲν ὅλως λαμβάνει, οὐδὲ κατὰ Φαλκιδίου πρόφασιν, ὡς νεαρὰ α'. τῶν δὲ βασιλικῶν β. μα'. τ. δ'. κεφ. α'.

μβ'. Ἐὰν ἡ γυνὴ τοῦ ὄντος ἐν ἐξπεδίτῳ τελευτηκέναι ἀκούσῃ τὸν ἄνδρα αὐτῆς, μετὰ ἐπὶ πράξεως ὑπομνημάτων ὀμόσωσιν οἱ πρίορες τοῦ ἀριθμοῦ αὐτοῦ, ὅτι ἐτελεύτησεν, ὀφείλει καὶ ἄλλον ἐνιαυτὸν πενθεῖν αὐτόν, ὡς νεαρὰ ριζ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β. κη'. τ. ζ'. κεφ. ζ'.

μγ'. Πᾶσα γυνὴ ὀφείλει ἐνιαυτὸν πενθεῖν τὸν ἄν- E δρα αὐτῆς, καὶ μὴ γαμηθῆναι πρὸ συμπληρώσεως ἐνιαυτοῦ, ὡς β. γ'. τῶν διγ. τ. β'. καὶ β. κγ'. τῶν διγ. τ. β'. δ. δ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β. κα'. τ. β'. κεφ. ε'. θεμ. τελευτ. καὶ κεφ. η'. καὶ β. κη'. τ. ε'. κεφ. ιγ'. θεμ. δ'. καὶ ε'. εἰ δὲ καὶ αὐτὴ ἡ γυνὴ τῆς αἰτίας τῆς λύσεως παράσχῃ, δίχα δύο θεμάτων, οὐ δύναται ἄλλῳ γαμηθῆναι πρὸ συμπληρώσεως πενταετίας, ὡς νεαρὰ ριζ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β. κη'. τ. ζ'. κεφ. ϛ'. τὰ δὲ δύο θέματα ταῦτα εἰσίν, ὅτε ἐπὶ μοιχείᾳ κατακριθῇ, ὡς

Digitized by Google

β. τῶν βασιλικῶν κη'. τ. ζ'. κεφ. α'. θεμ. δ'. καὶ τὰ ἑξῆς· καὶ ὅτε ἀλόγως ἀποστάσιον πέμψῃ τῷ ἀνδρί. τότε γὰρ εἰς μοναστήριον βάλλεται, ὡς β. καὶ τ. τοῦ αὐτοῦ κεφ. θ'. θεμ. β'. καὶ τὰ ἑξῆς· ἡ δὲ ποινὴ τῆς ἀλόγου πομπῆς τοῦ ἀποστασίου κοινή ἐστι, καὶ ἐπὶ ἀνδρὸς νοουμένη. ταῦτα δὲ πάντα σποράδην κεῖται. καὶ ἀνάγνωθι πρὸς τούτοις, καὶ τὴν ρλδ'. νεαρὰν ἐν β. τῶν βασιλικῶν κη'. τ. ζ'. κεφ. θ'. τὸ γὰρ κείμενον ἐν τέλει τῆς ρκζ'. ἐν τοῖς βασιλικῶν οὐ κεῖται.

A est in lib. Baſil. 28. tit. 7. cap. 1. th. 4. & in ſequentibus: & quum abſque iuſta cauſa libellum repudij marito miſerit: tunc enim in monaſterium coniicitur, vt eſt in libri & titul. eiuſdem cap. 9. th. 2. & ſequentibus. Pœna vero miſſi ſine iuſta cauſa repudij communis eſt, ac de viro quoque intelligitur. Cæterum hæc omnia ſparſim poſita ſunt. Lege præterea Nouell. 134. (al. 117.) in lib. Baſil. 28. tit. 7. cap. 9. Nam quod poſitum eſt in fine Nou. 127. non extat in Baſil.

[l] L. 11. D. de his qui notant. infam.

μδ'. Ἐάν τις ἐν τελευταίᾳ βουλήσει κελεύσῃ ξενῶνα γίνεσθαι, ὀφείλει ἐντὸς ἐνιαυτοῦ κατασκευάσαι, ὡς νεαρὰ ρλα'. τῶν δὲ βασιλικῶν β. ε'. τ. γ'. κεφ. β'.

44. Si quis in vltima voluntate xenonem B iuſſerit extrui, debet is intra annum ædificari. Nou. 131. Baſil. lib. 5. tit. 3. cap. 2.

με'. Οὐδεὶς τῶν ἐπισκόπων πλέον ἐνιαυτοῦ ὀφείλει εἶναι ἔξω τῆς ἑαυτοῦ ἐπισκοπῆς, ὡς νεαρὰ ρκγ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β. γ'. τ. α'. κεφ. ιζ'.

45. Nullus epiſcoporum vltra annum ab epiſcopatu ſuo debet abeſſe. Nou. 123. Baſil. lib. 3. tit. 1. cap. 17.

μϛ'. Ἐὰν ἀγνοοῦντος τοῦ δεσπότου ἐν κλήρῳ καταλεγῇ ὁ δοῦλος αὐτοῦ, ἔξεστιν αὐτῷ ἐντὸς ἐνιαυτοῦ, ἀφ' οὗ γνῷ, ἀναλαμβάνειν αὐτούς, ὡς νεαρὰ ρκγ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β. γ'. τ. α'. κεφ. η'.

46. Si domino ignorante ſeruus inter clericos relatus fuerit, integrum domino eſt, vt intra annum, ex quo rem cognouerit, eum recipiat. Nouell. 123. Baſilic. lib. 3. tit. 1. cap. 8.

μζ'. Αἱ ποινὴν ἄγουσαι ἀγωγαὶ ἐνιαυσιαῖαι εἰσίν, ὡς β. μδ'. τῶν διγ. τ. ζ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β. νβ'. τ. α'. κεφ. λδ'. ἄλλως τε δὲ καὶ αἱ ἀναρχίαι ἐντὸς ἐνιαυτοῦ τὰς ποινὰς ἔχουσιν. ὡσαύτως δὲ καὶ αἱ ἐπιβασίαι, ὡς β. μζ'. τῶν διγ. τ. η'. τῶν δὲ βασιλικῶν β. ξ'. τ. ιζ'. κεφ. β'. θεμ. β'. καὶ κεφ. δ'. θεμ. α'. καὶ κεφ. κζ'.

47. [m] Actiones pœnam ſecum trahentes, C annales ſunt. Dig. lib. 44. tit. 7. Baſil. lib. 52. tit. 1. cap. 34. Et alioqui ſi qua ſine iudicis auctoritate fiunt, intra annum pœnas habent. Similiter & inuaſiones violentæ. D. lib. 47. tit. 8. Baſilic. lib. 60. tit. 17. cap. 2. th. 2. & cap. 4. th. 1. & cap. 27.

[m] L. 35. D. de oblig. & act.

μη'. Δεῖ τὸν ἐπίσκοπον ἑκάστης πόλεως καὶ τρεῖς εὐυπολήπτους κατ' ἔτος ἐποπτεύειν τὰ ἔργα τῆς πόλεως, καὶ παρασκευάζειν μετρεῖσθαι ταῦτα, καὶ λογοθετεῖσθαι τοὺς διοικοῦντας, ὡς β. α'. τοῦ κωδ. τ. δ'. δ. κϛ'. ἥτις οὐκ ἔστιν εἰς τὰ βασιλικά.

48. [n] Debet epiſcopus cuiuſque ciuitatis cum tribus aliis honeſtæ exiſtimationis, ſingulis annis opera ciuitatis inſpicere, & efficere, vt eorum modus conſtituatur, & vt curatores illorum rationes reddant. Cod. lib. 1. tit. 4. conſt. 26. quæ non eſt in Baſil.

D [n] Pars l. 26. C. de epiſcop. aud.

Περὶ διετίας.

α'. ΤΟῦ ἐνοίκου μὴ φαινομένου, δύναται ὁ μισθώσας μετὰ διετίαν ἀνοίγειν, καὶ τὰ πράγματα αὐτοῦ ἀπογράφεσθαι διὰ δημοσίων προσώπων ἀπὸ δικαστοῦ πεμπομένων, καὶ τὸν οἶκον μετεκμισθοῦν, ὡς β. ιθ'. τῶν διγ. τ. β'. δ. μϛ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β. κ'. τ. α'. κεφ. νϛ'.

β'. Αἱ ἐγκληματικαὶ δίκαι εἴσω διετίας ὀφείλουσι τέμνεσθαι, ὡς β. γ'. τοῦ κωδ. τ. α'. δ. ιγ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β. ζ'. τ. ϛ'. κεφ. ιγ'.

γ'. Ἡ περὶ δόλου ἀγωγή, εἰ μὴ εἴσω δύο ἐνιαυτῶν συνεχῶν ἐξ οὗ γέγονεν ὁ δόλος ἀριθμουμένων, καὶ ἀρχθῇ καὶ πληρωθῇ, σβέννυται, ὡς β. β'. τοῦ κωδ. τ. κα'. δ. τελευτ. τῶν δὲ βασιλικῶν β. ι'. τ. γ'. κεφ. τελευταῖον. ἑτέρας δὲ ἀγωγῆς ὑπούσης, οὐ δίδοται ἡ περὶ δόλου, ὡς ἀτιμωτικός, ὡς β. δ'. τῶν διγ. τ. γ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β. ι'. τ. γ'. κεφ. α'.

δ'. Ἐὰν ἰντερκεδεύουσα γυνὴ ἤτοι ἀντιφωνοῦσα πρός τινα ξένον, μετὰ δύο ἔτη τῆς ἀντιφωνήσεως δοῦ-

De biennio.

1. [a] CONDVCTORE domus non apparente, poteſt is qui locauit, domum poſt biennium aperire, ac res ipſius deſcribere per publicas perſonas à iudice miſſas, & aliis eam poſtea locare. Dig. lib. 19. tit. 2. dig. 46. Baſil. lib. 20. tit. 1. cap. 56.

[a] L. 56. D. loc.

2. [b] Cauſæ criminales intra biennium decidi debent. Cod. lib. 3. tit. 1. conſt. 13. Baſil. lib. 7. tit. 6. cap. 13.

E [b] L. vlt. C. vt int. cert. temp. crim. qu.

3. Actio de dolo malo, niſi intra biennium continuum ex eo tempore numerandum, quo dolus commiſſus eſt, & incœpta & completa fuerit, extinguitur. C. lib. 2. tit. 21. conſt. vlt. Baſil. lib. 10. tit. 3. cap. vlt. [c] Quum autem altera ſubeſt actio, non datur actio de dolo, veluti quæ infamiam irroget. D. lib. 4. tit. 3. Baſil. lib. 10. tit. 3. cap. 1.

[c] L. 1. D. de dolo ma.

4. Si mulier intercedens ſiue conſtituens pro extraneo, poſt exactum ab interceſſione bien-

riùm demùo conſenſerit, aùt fideiuſſores dederit, non amplius ſuccurritur ex ſenatuſconſulto. C. lib. 4. tit. 29. conſtit. 22. Baſilic. lib. 29. titul. 7. cap. 82. Extraneum verò propterea concepimus hoc caſu, quia poſitum eſt in edita poſt Codic. Nouell. 61. quod mulieri, tametſi ſæpius poſt quantumcumque temporis ſpatium pro viro ſuo ſtipulata fuerit, velnti conſtituenti ſubueniatur. Baſilic. lib. 29. tit. 7.

5. Exceptio non numeratæ pecuniæ poſt biennium continuum non opponitur. Cod. lib. 4. tit. 30. conſtit. 14. Baſilic. lib. 23. tit. 1. cap. 73.

6. Qui puellam ſibi deſpondit, nullo in ſponſalibus tempore definito, intra biennium eam ducere debet vxorem, ſi eadem in prouincia præſens ſit, impune puella cum alio copulatur. Codicis lib. 5. titul. 1. conſtitutione 2. Baſilicorum lib. 28. tit. 1. cap. 15. Sin abeſt, intra triennium, vt eſt in lib. eod. tit. eod. & cap. eod.

7. Qui dotem promiſit, poſt biennium à nuptiis vſuras & reditus præſtat vſque ad trientem centeſimæ. Codicis lib. 5. titul. 12. conſtitutione 31. Baſilicorum lib. 29. titul. 1. cap. 111.

8. Si pacto conuenerit, quomodo & quando creditor pignora diſtrahere debeat: pactum valet. Sin nullum interuenerit, licet creditori ex iudiciali ſententia, vel ex denuntiatione, duobus annis à ſententia vel denuntiatione lapſis, pignus diſtrahere. Sin id nemo comparauerit, tunc creditori volenti pignus iure dominij poſſidere, neceſſitas incumbit eadem faciundi. Ac ſi quidem præſens eſt debitor, teſtationem ei mittat: ſi non eſt præſens, tribunalia adeat, & præſidem accedat, vt per officium is inueniatur, & iudex tempus ſtatuet, intra quod debitor quæri debet. ac ſi quidem inuentus fuerit, debitum ſoluat, & pignus recipiat: ſi vero non comparuerit, alterum certum tempus ſtatuet. Quod ſi ne ſic quidem venerit, tunc principem creditor adeat, & iure dominij pignus adquirere precum interuentu petat. Poſt eas preces, debitorem alterius biennij dilationem habere oportet, intra quod offerre debitum cum vſuris poſſit, & pignus recipere: At elapſo biennio, iure dominij pignora creditor adquirat. Cod. lib. 8. tit. 34. Baſil. lib. 25. tit. 7. cap. 58.

9. Legatione fungentibus immunitas biennij conceditur. Dig. lib. 50. tit. 7. Baſilic. lib. 54. tit. 9. cap. 8.

10. Naucularior um cauſa, facto naufragio, intra biennium decidi debet. Cod. lib. 11. tit. 6. conſtit. 5. cuius hæc pars non eſt in Baſilicis.

11. Si matrimonium intra biennium pro-

A πέρας ποιήσηται συναίνεσιν, ἢ καὶ ἐγγυητὰς δῷ, οὐκέτι βοηθεῖται ἐκ τοῦ δόγματος, ὡς β. δ'. τοῦ κωδ. τ. κθ'. δ. κβ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β. κθ'. τ. ζ. κεφ. πβ'. διὰ τοῦτο δὲ ξένον ἡμεῖς ἐθεματίσαμεν διὰ τὸ κείμενον ἐν τῇ μετὰ τὸν κώδικα νεαρᾷ ξα', ὅτι ἡ γυνὴ κἂν πολλάκις μετὰ οἱονδήποτε χρόνον ἐπερωτηθῇ ὑπὲρ τοῦ ἀνδρὸς αὐτῆς ὡς ἀντιφωνοῦσα βοηθεῖται, ὡς β. τῶν βασιλικῶν κθ'. τ. ζ'.

ε'. Η περὶ τῆς ἀναργυρίας παραγραφὴ μετὰ δύο ἔτη συναπτὰ οὐκ ἀντιτίθεται, ὡς β. δ'. τοῦ κωδ.
B τ. λ'. δ. ιδ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β. κγ'. τ. α'. κεφ. ογ'.

ϛ'. Ο μνηστευσάμενος κόρην καὶ μὴ ὁρίσας χρόνον ἐν τῇ μνηστείᾳ, ὀφείλει ἐντὸς διετίας γαμεῖν αὐτὴν παρὼν ἐν τῇ αὐτῇ ἐπαρχίᾳ, ἐπεί τοιγε καὶ ἀκινδύνως ἡ κόρη ἑτέρῳ συνάπτεται, ὡς β. ε'. τοῦ κωδ. τ. α'. δ. β'. τῶν δὲ βασιλικῶν β. κη'. τ. α'. κεφ. ιε'. Εἰ δὲ ἄπεστιν, εἴσω τριετίας, ὡς β. τὸ αὐτὸ φησί, τ. ὁ αὐτὸς καὶ κεφ. ὁμοίως.

ζ'. Ο ἐπαγγειλάμενος προῖκα μετὰ διετίαν τοῦ γάμου δίδωσι τόκους καὶ προσόδους ἀπὸ τρίτου ἑκατοστῆς,
C ὡς β. ε'. τοῦ κωδ. τ. ιβ'. δ. λα'. τῶν δὲ βασιλικῶν β. κθ'. τ. α'. κεφ. ρια'.

η'. Εἰ ἐγένετο σύμφωνον πῶς καὶ πότε ὁ δανειστὴς ὀφείλει πωλεῖν τὸ ἐνέχυρον, ἰσχύει τὸ σύμφωνον. Εἰ δὲ μὴ ἐγένετο, ἔξεστι τῷ δανειστῇ ἐξ ἀποφάσεως δικαστικῆς, ἢ καὶ ἀπὸ παραγγελίας δύο ἐνιαυτῶν μετὰ τὴν ἀπόφασιν, ἢ τῆς παραγγελίας διαδραμόντων πωλῆσαι τὸ ἐνέχυρον. εἰ δὲ μηδεὶς ἀγοράσῃ, τότε τῷ δανειστῇ βουλομένῳ δικαίῳ δεσποτείας κτήσασθαι τὸ ἐνέχυρον, ἀνάγκη ἐπίκειται τὰ αὐτὰ ποιῆσαι· καὶ εἰ μὲν
D πάρεστιν ὁ χρεώστης, διαμαρτυρίαν αὐτῷ πέμψαι· εἰ δὲ μὴ πάρεστι, καταλαβεῖν τὸ δικαστήριον, καὶ προσελθεῖν τῷ ἄρχοντι, ἵνα διὰ τάξεως εὑρεθῇ, καὶ ὁρίσει χρόνον ὁ ἄρχων, οὗ ἐντὸς ὀφείλει ζητηθῆναι ὁ χρεώστης, καὶ εἰ μὲν εὑρεθῇ, δῷ τὸ χρέος καὶ λάβῃ τὸ ἐνέχυρον· εἰ δὲ μὴ φανῇ, καὶ δεύτερον ῥητὸν ὁρίσει χρόνον. καὶ εἰ μηδὲ οὕτω παραγένηται, τότε ὁ δανειστὴς προσελθὼν τῷ βασιλεῖ, αἰτεῖ δικαίῳ δεσποτείας κτήσασθαι τὸ ἐνέχυρον. μετὰ δὲ τὴν αἴτησιν ταύτην ἔχειν δεῖ τὸν χρεώστην εἰς προθεσμίαν ἄλλα δύο ἔτη, ὧν ἐντὸς δύναται προσενεγκεῖν τὸ χρέος μετὰ τῶν τόκων, καὶ λαβεῖν τὸ ἐνέχυρον.
E παρελθόντων δὲ τῶν δύο ἐνιαυτῶν, τηνικαῦτα δεσποτείας δικαίῳ κεκτῆσθαι τὰ ἐνέχυρα τὸν δανειστήν, ὡς β. η'. τοῦ κωδ. τ. λδ'. τῶν δὲ βασιλ. β. κε'. τ. ζ'. κεφ. νη'.

θ'. Τοῖς πρεσβεύουσι διετίας ἀλειτουργησία παρέχεται, ὡς β. ν'. τῶν διγ. τ. ζ'. τῶν δὲ βασ. β. ιδ'. τ. θ'. κεφ. η'.

ι'. Η περὶ τῶν ναυκλήρων δίκη ναυαγίου συμβάντος ὀφείλει τέμνεσθαι εἴσω διετίας, ὡς β. ια'. τοῦ κωδ. τ. ϛ'. δ. ε'. ἧς τοῦτο τὸ μέρος οὐκ ἔστιν εἰς τὰ βασιλικά.

ια'. Εἰ μὲν εἴσω διετίας ὁ γάμος ἐλύθη, καὶ μετὰ ταῦτα

λυθῇ, εἴτε θανάτῳ, εἴτε διαζυγίῳ, ἔξεστι καὶ τῷ ἀνδρὶ περὶ τῆς ἀναργυρείας μέμψασθαι, καὶ τῷ αὐτοῦ κληρονόμῳ εἴσω ἑτέρου ἐνιαυτοῦ. εἰ δὲ ἄχρι δέκα ἐτῶν ἐκταθῇ ὁ γάμος, δύναται καὶ αὐτὸς, καὶ ὁ κληρονόμος αὐτοῦ εἴσω τειῶν μηνῶν κινεῖν τὴν μέμψιν. εἰ δὲ παραδράμει ἡ δεκαετία, οὔτε αὐτῷ, οὔτε τῷ κληρονόμῳ δίδοται μέμψεως ἄδεια. εἰ δὲ ἀφῆλιξ ἐστὶν ὁ ἀνὴρ, τοσοῦτος εἰς ἀποκατάστασιν αὐτῷ δίδοται χρόνος ἐπὶ τῷ μέμψασθαι, ὥστε μὴ ὑπερβαίνειν δωδεκαετίαν ἐκ τοῦ καιροῦ τῶν γάμων. εἰ δὲ οἱ τούτου κληρονόμοι ἀφήλικες εἶεν, εἴτε τελείου, εἴτε ἀτελοῦς ὄντος, πενταετίαν ἔχουσι μόνον εἰς τὸ κινῆσαι τὴν μέμψιν, ὡς νεαρὰ ρ'. τῶν δὲ Βασ. β. κθ'. τ. γ'.

ιβ'. Τὴν μοιχευθεῖσαν γυναῖκα καὶ εἰς μοναστήριον βληθεῖσαν ἔξεστι τῷ ἀνδρὶ εἴσω διετίας ἀναλαβεῖν, εἰ βουληθείη. Εἰ δὲ ὁ εἰρημένος χρόνος παρέλθῃ πρὸ τοῦ αὐτὸν ἀναλαβέσθαι αὐτὴν, τότε κουρεύεται, καὶ τὸ μοναχικὸν σχῆμα λαμβάνει, τὸ ὑπόλοιπον αὐτῆς βίον ἐν τῷ μοναστηρίῳ οὖσα. ὡς νεαρὰ ρλδ'. κεφ. ιβ'. τῶν δὲ Βασιλικῶν β. κη'. τ. ζ'. κεφ. α'. θεμ. γ'.

ιγ'. Πᾶς μισθωτὸς, ἢ ἐμφυτευτὴς οἴκου εὐαγοῦς ἢ τόπου χεῖρον ποιῶν τὸ μισθωθὲν, ἢ ἐμφυτευθὲν αὐτῷ πρᾶγμα, ἢ ἀγνωμονῶν ἐπὶ διετίαν, ἀπαιτεῖται τὸν συμφωνηθέντα κανόνα καὶ ἀποκαθιστᾷ τὴν προτέραν ὄψιν τοῦ πράγματος. Εἰ δὲ φύγῃ καὶ ἀφανὴς γένηται, τὸ ἱκανὸν τῷ σεπτῷ οἴκῳ ἐκ τῶν ἐκείνου πραγμάτων περιποιεῖται, μὴ λογιζομένων αὐτῷ τῶν ἐμπονημάτων, ὡς νεαρὰ ρκ'. τῶν δὲ Βασιλικῶν β. ε'. τ. β'. κεφ. ιε'. μὴ ἐναντιωθῇ δέ σοι τὸ κείμενον ἐν τῷ δ'. βιβλίῳ τοῦ κωδ. τ. ξς'. δ. β'. τῶν δὲ Βασιλικῶν β. κ'. τ. β'. κεφ. δ'. ὅτι τρία ἔτη δεῖ ἀναμεῖναι τὴν ἀγνωμοσύνην τοῦ ἐμφυτευτοῦ· περὶ γὰρ παγανικῶν καὶ οὐχὶ ἐκκλησιαστικῶν διαλέγεται.

ιδ'. Οἱ μὴ πεμφθέντες εἰς νομὴν δανεισταὶ, εἴσω διετίας κοινωνοῦσι τοῖς πεμφθεῖσιν, ὡς β. ζ'. τοῦ κωδ. τ. οβ'. τῶν δὲ Βασιλικῶν β. θ'. τ. ζ'. κεφ. νβ'.

ιε'. Κατὰ τῆς ψήφου τῶν ἐπάρχων, ἔκκλητος μὲν οὐ γυμνάζεται, λίβελλος δὲ βασιλεῖ ἐπιδίδοται ἐντὸς δύο ἐτῶν, ὡς β. τοῦ κωδ. ζ. τ. μβ'. δ. α'. τῶν δὲ Βασιλικῶν β. θ'. τ. α'. κεφ. νγ'.

ις'. Οἱ ἄπορα κρατοῦντες τόπια, μετὰ δύο ἔτη συντελείτωσαν, ὡς β. τοῦ κωδ. ια'. τ. νθ'. δ. ζ'. τῶν δὲ Βασιλικῶν β. νς'. τ. ιδ'. κεφ. ζ'.

ιζ'. Ὁ ἐρήμου ἀγροῦ ἐπιβὰς, ἐντὸς δύο μόνον ἐτῶν ἐναγέσθω παρὰ τοῦ δεσπότου αὐτοῦ, καὶ ἀναδιδοὺς αὐτὸν λαμβανέτω ἃ εἰς αὐτὸν ἐδαπάνησεν, ὡς β. ια'. τοῦ κωδ. τ. νθ'. δ. η'. τῶν δὲ Βασιλ. β. νς'. τ. ιδ'. κεφ. η'.

ιη'. Μετὰ διετίαν κυροῦται ἡ ψῆφος ἐκκλήτου μὴ παρακολουθησάσης, ὡς β. ζ'. τοῦ κωδ. τ. ξγ'. δ. ε'. καὶ νεαρὰ μθ'. τῶν δὲ Βασιλικῶν β. θ'. τ. α'. κεφ. ρκη'. θεμ. ε'. καὶ τ. β'. κεφ. ζ'. θεμ. δ'. εἰ μὴ παρα-

A ductum ſit, & poſtea vel morte, vel repudio ſolutum: licet marito de dote non numerata queri, eiuſque heredi, intra annum alterum. Si in matrimonium ad decem annos vſque porrectum fuerit, tam ipſe, quam heres eius, intra menſes tres querelam mouere poteſt. Si decennium decurrat, nec ipſi, nec heredi poteſtas querendi datur. Quod ſi minor eſt maritus, id ei tempus ad reſtitutionem in integrum conceditur inſtituendæ querelæ cauſa; vt tamen annos duodecim à tempore nuptiarum non excedat. Si heredes eius minores ſint, ipſo vel in ætate perfecta, vel non
B perfecta conſtituto: quinquennium dumtaxat habent ad querelam inſtituendam. Nou. 100. Baſil. lib. 29. tit. 3.

12. Marito mulierem adulteram, & in monaſterium coniectam, intra biennium recipere, ſi voluerit, licet. Si vero prædictum tempus ante tranſierit, quam eam receperit, tunc & tondetur, & habitum monaſticum accipit, reliquum vitæ tempus in monaſterio exactura. Nouella 134. cap. 12. Baſil. lib. 28. tit. 7. cap. 1. th. 3.

13. Ab omni conductore aut emphyteuta
C venerabilis ſiue domus, ſiue loci, qui rem conductam, vel in emphyteuſin datam deteriorem facit, vel ad biennium contumax eſt, exigitur canon, de quo conuenit, atque ipſe priſtinum rei ſtatum reſtituit. Si vero fugerit, aut nuſquam apparuerit, ex bonis ipſius venerabili domui ſatisfit, emponematis non computandis. Nouella 120. Baſilic. lib. 5. titul. 2. cap. 15. Cæterum non aduerſetur tibi quod ſcriptum eſt Codicis libro 4. titul. 66. conſtitut. 2. & Baſilicorum lib. 20. titul. 2. cap. 4. vbi dicitur contumaciam
D emphyteutæ ad triennium tolerandam: nam de paganicis, non de eccleſiaſticis loquitur.

14. [d] Creditores non miſſi in poſſeſſionem, intra biennium in communione ſunt cum aliis in poſſeſſionem miſſis. Cod. lib. 7. tit. 72. Baſil. lib. 9. tit. 7. cap. 52.

[d] L. vlt. C. de bon. auct. iud. poſſid.

15. [e] Aduerſus ſententiam præfectorum appellatio quidem non exercetur, libellus tamen intra biennium imperatori offertur. Cod. lib. 7. tit. 42. conſt. 1. Baſil. lib. 9. tit. 1. cap. 53.

[e] L. vn. C. de ſent. pr. præt.

16. [f] Qui fundos ſteriles obtinent, poſt bien-
E nium collationes præſtent. Cod. lib. 11. tit. 59. conſt. 7. Baſil. lib. 56. tit. 14. cap. 7.

[f] L. quicumque, C. de om. ag. deſ.

17. Qui agrum deſertum occupat, intra biennium dumtaxat ab agri domino conuenitor: eoque reddito capiat quæ in agrum impendit. C. lib. 11. tit. 59. conſt. 8. Baſil. lib. 56. tit. 14. cap. 8.

18. Poſt biennium ſententia confirmatur, appellatione non ſubſecuta. C. lib. 7. tit. 63. conſtit. 5. Nouel. 49. Baſilic. lib. 9. tit. 1. cap. 128. them. 5. & tit. 2. cap. 7. them. 4. Niſi ma-

nifeſte ſit iniuſta, vt traditur lib. 49. D. tit. 1. dig. 12. & 19. & tit. 8. dig. 1. Baſil. lib. 9. tit. 1. cap. 12. & 19. & 44.

19. [a] Qui alterius in gratiam terminos euertit, in opus publicum biennio datur. D. lib. 47. tit. 21. Baſil. lib. 60. tit. 31. cap. 1.

[a] L. 1. de term. mo.

De triennio.

1. QVi per triennium aquam per agrum alienum, domino prædij ſciente ducit, ſeruitutem ad ſe non pertinentem adquirit. Cod. lib. 3. tit. 34. conſtit. 2. Baſil. lib. 58. tit. 7. cap. 2.

2. [a] Res mobiles quæ bona fide poſſidentur, triennio vſucapiuntur. C. lib. 7. tit. 34. conſt. 2. Baſil. lib. 50. tit. 12. cap. 2.

[a] L. 2. C. in quib. cauſ. ceſſ.

3. Qui per triennium vectigal emphyteuticum, quod priuatæ perſonæ præſtatur, non obtulerit, emphyteuſin amittit. Cod. lib. 4. titul. 66. conſtit. 2. Baſilic. lib. 20. titul. 2. cap. 2. Si vero dominus id triennio non exegerit, emphyteutæ lucro cedit. [b] Cod. lib. 1. tit. 4. conſtit. 32. Baſilic. lib. 20. titul. 2. cap. 4. De venerabilibus autem domibus dictum eſt Nouel. 7. cap. 9. Baſilic. lib. 20. titul. 2. cap. 5. quod vſque ad biennium dumtaxat eo non præſtito, expellantur.

[b] L. 32. C. de epiſc. aud.

4. [c] Legatum annuum triennio ſolutum, creditur etiam ad ſequentia tempora perpetuo relictum, & exigitur: niſi qui ſoluit, manifeſto probauerit eſſe definitum, vt triennio dumtaxat præſtetur. Cod. lib. 6. tit. 42. Baſil. lib. 44. tit. 1. cap. 115.

[c] L. 1. C. de fideic.

5. [d] Vectigalia publica locantur ad triennium. Cod. lib. 4. tit. 61. Baſil. lib. 56. tit. 4. cap. 4.

[d] L. 4. C. de vectig. & comm.

6. Qui puellam ſibi deſpondit, ſi peregre degens, nuptias triennio non fuerit exequutus: alteri puella copulari poteſt. Cod. lib. 5. titul. 1. conſtitut. 4. Baſilic. lib. 28. titul. 1. cap. 15.

7. [e] Puer, qui ἄτιμος factus eſt, alimenta petit à patre. Cod. lib. 8. tit. 46. conſt. 9. Baſil. lib. 31. tit. 2. cap. 13.

[e] L. nec filium, C. de pat. pot.

8. [f] Si res, quæ de naufragio conſeruari à naufragis poterant, flagitioſe quidam rapuerint: veluti qui prædam grauiorem fecerint, liberi quidem fuſtibus cæſi ad triennium relegantur: ſerui vero & flagellantur, & in metallum damnantur. Digeſt. libro 47. titul. 9. digeſt. 4. Baſilicorum libro 23. titul. 3. cap. 33.

[f] L. Pedius, D. de inc. ru. & naufr.

9. Omnis pecuniaria cauſa, exceptis iis, quæ ad aliquam publicam cauſam pertinent, de

A φανῶς ἐπὶ παραγόμενος, ὡς β. μθ'. τῶν διγ. τ. α'. δ. ιβ'. καὶ ιθ'. καὶ τ. η'. δ. α'. τῶν δὲ βασιλικῶν β. θ'. τ. α'. κεφ. ιβ. καὶ ιθ'. καὶ μδ'.

ιθ'. Ὁ πρὸς χάριν ἄλλου ἀνατρέπων τὰ ὁρισθέντα, ἐπὶ διετίαν εἰς ἔργον δημόσιον βάλλεται, ὡς β. μζ'. τ. κα'. τῶν δὲ βασιλικῶν β. ξ'. τ. λα'. κεφ. α'.

Περὶ τριετίας.

α'. Ὁ ἕλκων ὕδωρ ἐπὶ τρία ἔτη δι' ἀλλοτρίου ἀγροῦ ἐν εἰδήσει τοῦ δεσπότου τοῦ κτήματος,
B κτᾶται τὴν οὐσαν αὐτῷ δουλείαν, ὡς β. γ'. τοῦ κωδ. τ. λδ'. δ. β'. τῶν δὲ βασιλικῶν β. νη'. τ. ζ'. κεφ. β'.

β'. Τὰ κινητὰ πράγματα καλῇ πίστει κατεχόμενα, ἐπὶ τριετίαν δεσπόζονται, ὡς β. ζ'. τοῦ κωδ. τ. λδ'. δ. β'. τῶν δὲ βασιλικῶν β. ν'. τ. ιβ'. κεφ. β'.

γ'. Ὁ ἐπὶ τρισὶ χρόνοις μὴ προσαγαγὼν τὸ ἐμφυτευτικὸν τέλος πρὸς ἰδιωτικῶν προσώπων τρεχόμενον, ἐκπίπτει τῆς ἐμφυτεύσεως, ὡς β. δ'. τ. ξϛ'. δ. β'. τῶν δὲ βασιλικῶν β. κ'. τ. β'. κεφ. β'. εἰ δὲ οὐ δέξεται τοῦτο ὁ δεσπότης ἐπὶ τρισὶ χρόνοις, κερ-
C δαίνει αὐτὸ ὁ ἐμφυτευσάμενος, ὡς β. α'. τοῦ κωδ. τ. δ'. δ. λβ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β. κ'. τ. β'. κεφ. δ'. ἐπὶ δὲ τοῖς εὐαγέσιν οἴκοις εἴρηται νεαρᾷ ζ'. κεφ. θ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β. κ'. τ. β'. κεφ. ε'. ὅτι μέχρι δύο ἐτῶν καὶ μόνων εἰ μὴ παράσχωσιν αὐτὸ ἐκδιώκονται.

δ'. Τὸ καταβληθὲν ἐπὶ τρισὶ χρόνοις ἐνιαύσιον λεγάτον, πιστεύεται καὶ εἰς τοὺς ἑξῆς χρόνους διηνεκῶς καταλελεῖφθαι, καὶ ἀπαιτεῖται. εἰ μὴ ἄρα ὁ καταβαλὼν φανερῶς δείξῃ ὅτι ἐπὶ τρισὶ καὶ μόνον ὡρίσθη χρόνοις δοθῆναι, ὡς β. ϛ'. τοῦ κωδ. τ. μβ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β. μδ'. τ. α'. κεφ. ριε'.

D ε'. Τὰ δημόσια τέλη ἐπὶ τριετίαν μισθοῦνται, ὡς β. δ'. τοῦ κωδ. τ. ξα'. τῶν δὲ βασιλικῶν β. νϛ'. τ. δ'. κεφαλ. δ'.

ϛ'. Εἰ ὁ μνηστευσάμενος κόρην ἐν ἀπουσίᾳ διάγων, μὴ διὰ τριετίας τὸν γάμον ἐκτελέσει, δύναται ἡ κόρη ἑτέρῳ συναφθῆναι, ὡς β. ε'. τοῦ κωδ. τ. α'. δ. δ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β. κη'. τ. α'. κεφ. ιε'.

ζ'. Ὁ παῖς τὸν πατέρα τελέτης γενόμενος ἀπαιτεῖ διατροφάς, ὡς β. η'. τοῦ κωδ. τ. μϛ'. δ. θ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β. λα'. τ. β'. κεφ. ιγ'.

E η'. Εἰ τὰ δυνάμενα ἀπὸ ναυαγίου φυλαχθῆναι πράγματα παρὰ τῶν ναυαγησάντων ἀλόγως τινὲς ὑφήρπασαν, ὡς βαρυτέραν ἁρπαγὴν ποιήσαντες, ἐλεύθεροι μὲν ὄντες, ῥοπάλοις τυπτόμενοι ἐπὶ τρισὶ χρόνοις ἐξορίζονται· δοῦλοι δὲ ὄντες, φραγελλίζονται καὶ μεταλλίζονται, ὡς β. μζ'. τῶν διγ. τ. θ'. δ. δ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β. κγ'. τ. γ'. κεφ. λγ'.

θ'. Πᾶσα χρηματικὴ δίκη ὑπεξῃρημένων τῶν εἰς δημοσίαν αἰτίαν ἀνηκουσῶν, περὶ ὧν διαλαμβάνει

τῶν δὲ βασιλικῶν ιϛʹ. τ. δʹ. κεφ. τελευτ. περαιτέρω A τριῶν ἐτῶν οὐκ ὀφείλει μηκύνεσθαι. ὡς β. γʹ. τοῦ κωδ. τ. αʹ. δ. ιγʹ. τῶν δὲ βασιλικῶν β. ζ. τ. ϛʹ. κεφ. ιγʹ.

ιʹ. Πᾶς ὑποκείμενος τέλει οἱῳδήποτε, ἀπαιτούμενος αὐτὸ εἰ δείξει ἀποδείξεις παρελθόντων τριῶν ἐτῶν, μὴ ἀπαιτείσθω τὰ ὄπισθεν τούτων χρόνων ἐπιζητούμενα τέλη, ὡς β. ιʹ. τοῦ κωδ. τ. κβʹ. τῶν δὲ βασιλικῶν β. ιϛʹ. τ. ηʹ. κεφ. κθʹ.

ιαʹ. Ὁ παραιτησάμενος κληρονόμος, ἐὰν μὴ παρὰ τῶν δανειστῶν ἐπράθη τὰ πράγματα, ἕως τριῶν ἐνιαυτῶν λαμβάνει πάλιν αὐτά, ὡς β. ϛʹ. τοῦ B κωδ. τ. λαʹ. δ. ϛʹ. τῶν δὲ βασιλικῶν β. λεʹ. τ. δʹ. κεφ. ϟγʹ.

ιβʹ. Πᾶσα κατὰ τοῦ δημοσίου ἀπόφασις εἴσω τριῶν ἐνιαυτῶν ἀναψηλαφᾶσθαι δύναται. ἔσθ' ὅτε δὲ καὶ μετὰ τρία ἔτη, ὅτε προφανῶς ὁ δημόσιος περιεγράφη, ἢ προδέδωκέ τις τὴν δημοσίαν ὑπόθεσιν, ὡς β. ιʹ. τοῦ κωδ. τ. θʹ. τῶν δὲ βασιλικῶν β. νϛʹ. κεφ. ιζʹ.

ιγʹ. Τῷ θέλοντι γενέσθαι μοναχῷ, εἰ μὲν ὁ ἡγούμενος γνωρίζει αὐτὸν ὅτι οὐ τύχῃ δουλικῇ ὑπόκειται, ὅτ' ἂν συνειδῇ δώσει τὸ μοναχικὸν σχῆμα. εἰ δὲ C οὐ γνωρίζει, ἐντὸς μὲν τῶν τριῶν ἐτῶν οὐκ ἐνδύσει τοῦτον τὸ τοιοῦτον ἅγιον σχῆμα. μετὰ δὲ τριετῆ χρόνον παρέχει αὐτῷ τοῦτο, ὡς νεαρὰ ρκγʹ. τῶν δὲ βασιλικῶν β. δʹ. τ. αʹ. κεφ. αʹ. θεμ. δʹ.

ιδʹ. Ἐὰν τις ἀγάγηται γυναῖκα, καὶ μὴ δυνηθῇ ἐπὶ τριετίαν πρᾶξαι τὰ τῆς φύσεως τοῦ ἀνδρὸς εἰς αὐτήν, δύναται ἡ γυνὴ ἀκινδύνως λῦσαι τὸν τοιοῦτον γάμον, ὡς νεαρὰ κβʹ. κεφ. εʹ. τῶν δὲ βασιλικῶν β. κηʹ. τ. ζʹ. κεφ. ηʹ. θεμ. βʹ.

Περὶ τετραετίας. D

αʹ. Ἐντὸς τετραετίας ὁ δημόσιος ἐνάγεται ὑπὲρ ὧν ἐξεποιήσατο ἀλλοτρίων πραγμάτων παρὰ τοῦ δεσπότου αὐτῶν, ὡς β. ζʹ. τοῦ κωδ. τ. λβʹ. δ. βʹ. τῶν δὲ βασιλικῶν β. νʹ. τ. ιγʹ. κεφ. βʹ.

βʹ. Ὁ οὐτίλιος τῶν ἀποκαταστάσεων ἐνιαυτός, ἤτοι ὁ ὡρισμένος, σήμερον τετραετία ἐστίν, ὡς β. βʹ. τοῦ κωδ. τ. νβʹ. δ. ζʹ. τῶν δὲ βασ. β. ιʹ. τ. λδʹ. κεφ. τελευτ.

γʹ. Ὁ ἀκληρονόμητα πράγματα νεμηθεὶς ἐπὶ τέσσαρας ἐνιαυτούς, ἔχει κατὰ τοῦ δημοσίου παραγραφήν, E ὡς β. ζʹ. τοῦ κωδ. τ. ζʹ. δ. αʹ. τῶν δὲ βασιλικῶν β. γʹ. τ. ιγʹ. κεφ. αʹ.

δʹ. Ὁ περὶ τῆς ἀποκαταστάσεως λόγος ἐντὸς τεσσάρων ἐνιαυτῶν μετὰ τὸν κεʹ. χρόνον ἐὰν μὴ ἐνεχθῇ καὶ πληρωθῇ, σβέννυται, ὡς β. βʹ. τοῦ κωδ. τ. κβʹ. δ. ζʹ. καὶ τ. νγʹ. δ. ζʹ. τῶν δὲ βασιλικῶν β. ιʹ. τ. δʹ. κεφ. μϛʹ. καὶ τ. λδʹ. κεφ. τελευτ.

εʹ. Ὁ δημόσιος, ἐὰν εἴσω τετραετίας μηνυθῇ αὐτῷ τὰ βακάντια πράγματα καὶ ἀκληρονόμητα,

A quibus agitur Baſilic. lib. 56. tit. 4. cap. vlt. vltra trium annorum ſpatium extendi non debet. Cod. lib. 3. tit. 1. conſtit. 13. Baſilic. lib. 7. tit. 6. cap. 13.

10. [g] Quicumque obligatus eſt ad quodcumque tributum præſtandum, ſi quum hoc ab ipſo exigitur, trium præteritorum annorum probationes factæ ſolutionis oſtenderit: non exigantur ab eo tributa pro vlterioribus annis requirenda. Cod. lib. 10. tit. 22. Baſil. lib. 56. tit. 8. cap. 29.

[g] L. pen. C. de apoch. pub.

11. [h] Heres, qui repudiauit, ſi res à cre- B ditoribus diſtractæ non fuerint, vſque ad triennium eas recipit. Cod. lib. 6. titul. 31. conſtit. 6. Baſilic. lib. 35. tit. 4. cap. 93.

[h] L. ſi quis, C. de repud. vel abſtin. heredit.

12. Omnis aduerſus fiſcum ſententia, intra triennium retractari poteſt. Nonnunquam & poſt triennium, quum manifeſta fiſco fraus facta eſt, aut aliquis cauſam publicam præuaricando prodit. Cod. lib. 10. tit. 9. Baſilic. lib. 56. cap. 17.

13. Si abbas norit eum, qui monachus fieri vult, quod conditioni ſeruili non ſit obnoxius: dabit ei monaſticum habitum, C quando viſum fuerit. Sin eum non nouit, intra triennium quidem hunc ſancto non induet habitu: poſt triennium vero, licet hunc ei concedat. Nouella 123. Baſil. lib. 4. tit. 1. cap. 1. th. 4.

14. Si quis vxorem duxerit, & ad triennij ſpatium ea peragere cum ipſa nequiuerit, quæ virilis ſexus ſunt: mulier impune matrimonium eiuſmodi ſoluere poteſt. Nou. 22. cap. 5. Baſil. lib. 28. tit. 7. cap. 8. th. 2.

D *De quadriennio.*

1. FISCVS intra quadriennium à domino conuenitur earum rerum alienarum nomine, quas alienauit. Cod. lib. 7. titul. 32. conſtit. 2. Baſilic. lib. 50. titul. 13. cap. 2.

2. Annus vtilis ſiue definitus reſtitutionum in integrum, hodie quadriennium eſt. Cod. lib. 2. tit. 52. conſtit. 7. Baſil. lib. 10. tit. 34. cap. vlt.

3. Qui bona vacantia per quadriennium poſſederit, præſcriptionem aduerſus fiſcum E habet. Cod. lib. 7. tit. 7. conſt. 1. Baſil. lib. 3. tit. 13. cap. 1.

4. Niſi cauſa reſtitutionis in integrum intra quatuor annos poſt vigeſimum quintum ætatis annum cœpta finitaque fuerit, extinguitur. Cod. lib. 2. tit. 22. conſtit. 7. & tit. 53. conſtit. 7. Baſilic. autem lib. 10. tit. 4. cap. 46. & tit. 34. cap. vlt.

5. Fiſcus, ſi intra quadriennium ei bona vacantia fuerint nuntiata, non amplius ha-

bet actionem. Dig. lib. 49. tit. 14. dig. 1. Baſil. lib. 56. tit. 2. cap. 1. th. 2.

6. Et licitationis ius, & illius, quod vltra duplum eſt, receptum eſt quaſi regula quædam, intra quadriennium exerceri debere. Sciendum vero, diſerte quidem id legibus vetitum non eſſe, ſed quoniam, vti didicimus ex lib. 10. Baſilic. tit. 1. cap. 1. teſtitutio in integrum datur propter ætatem, aut metum, aut calliditatem, aut abſentiam, aut capitis deminutionem, aut iuſtum errorem: perfectum vero tempus reſtitutionis in integrum quadriennio concluditur: regulæ loco ſtatutum eſt apud veteres, vt tam ius licitationis, quam illud de eo, quod duplum excedit, itidem ad quadriennium vſque exerceatur, veluti quod ex vna cauſatum indicatarum initium ſumat, & cum hoc in iudicio obtineret, de cætero in legem conuerſum eſt.

De quinquennio.

1. QVINQVENNIVM querelæ de inofficioſo teſtamento, qua de tractat lib. 3. Cod. tit. 28. conſtit. 16. Baſilic. vero lib. 34. tit. 1. cap. 38. & 39. minoribus poſt annos XXV. currit. Cod. lib. 2. tit. 40. conſtit. 2. Baſilic. lib. 10. tit. 23. cap. 2. Poſt illos autem annos hæc actio nequit inſtitui, niſi ex magna & iuſta cauſa, quemadmodum ſignificat ſcholium adiectum indicato cap. 49. tit. 1. lib. 34. Baſilicorum.

2. [a] Captiuus ſi quinquennio ſeruierit illi, qui eum tedemit, fit liber. Cod. lib. 8. titul. 50. conſtit. 20. Baſilic. lib. 34. tit. 2. cap. vlt.

[a] L. vlt. C. de poſtlim. & red. ab hoſt.

3. Miſſio tepudij citra iuſtam cauſam, matrimonium non ſoluit: videlicet, donec quinquennium in muliere prætetierit, in viro annus. Sed & quæ adulterium interea commiſerit, marito eſt obnoxia. Cod. lib. 5. tit. 17. conſtit. 8. quæ non eſt in Baſilicis. Nam eius loco receptum eſt cap. 12. Nouellæ 22.

4. Adulterij crimen poſt quinquennium extinguitur. Dig. lib. 48. tit. 5. dig. 26. & Cod. lib. 9. tit. 9. conſtit. 27. Baſil. lib. 60. tit. 37. cap. 28. th. 4. & cap. 62.

5. Cui adhuc ſuperſtiti non eſt mota quæſtio ſtatus intra quinquennium, ſi decedat poſt annos quinque, de ipſius condicione non quæritur. Dig. lib. 40. tit. 15. Baſilic. lib. 48. tit. 21. cap. 1.

6. Adulter poſt quinquennium non accuſatur. Dig. lib. 48. tit. 5. dig. 30. Baſilic. lib. 60. tit. 37. cap. 30. & 45.

7. Intra quinquennium dominus ſeruum, contra voluntatem eius cubicularium factum, vindicat. Cod. lib. 12. tit. 5. conſtit. 4. Baſilic. lib. 6. tit. 25. cap. 5.

A οὐκέτι ἔχει ἀγωγήν, ὡς β. μθ΄. τῶν διγ. τ. ιδ΄. δ. α΄. τῶν δὲ βασιλικῶν β. νϛ΄. τ. β΄. κεφ. α΄. θεμ. β΄.

ϛ΄. Καὶ τὸ τοῦ ὑπερθεματισμοῦ δίκαιον, καὶ τὸ τοῦ ὑπὲρ τὸ διπλάσιον ἐντὸς τετραετίας ἐκανονίσθη κινεῖσθαι. ἰστέον δὲ ὅτι ῥητῶς μὲν τοῦτο τοῖς νόμοις οὐ διηγόρευται, ἀλλ᾽ ἐπειδὴ περ, ὡς ἐμάθομεν ἐν τῷ ι΄. β. τῶν βασιλικῶν τ. α΄. κεφ. α΄. ἡ ἀποκατάστασις δίδοται διὰ τὴν ἡλικίαν, ἢ τὸν φόβον, ἢ τὴν πανουργίαν, ἢ τὴν ἀπουσίαν, ἢ τὴν ἐναλλαγὴν τῆς καταστάσεως, ἢ τὴν δικαίαν πλάνην. ὁ δὲ τέλειος τῆς
B ἀποκαταστάσεως χρόνος τετραετής ἐστιν, ἐκανονίσθη παρὰ τοῖς παλαιοῖς, καὶ τὸ περὶ τοῦ ὑπερθεματισμοῦ, καὶ τὸ περὶ τοῦ ὑπὲρ τὸν διπλασιασμὸν δίκαιον καὶ ἄχρι τετραετίας κινεῖσθαι, ὡς ἐκ μιᾶς τῶν εἰρημένων αἰτιῶν τὴν ἀρχὴν λαμβανόντων, καὶ τοῦτο κρατῆσαν ἐν τῷ δικαστηρίῳ ἦλθε λοιπὸν εἰς νόμου τάξιν.

Περὶ πενταετίας.

α΄. Η πενταετία τῆς δεϊνοφφισιόσο, ἤτοι κατὰ τῆς διαθήκης μέμψεως περὶ ἧς διαλαμβάνει
C β. γ΄. τοῦ κωδ. τ. κη΄. δ. ιϛ΄. κεφ. λδ΄. τῶν δὲ βασιλικῶν β. λδ΄. τ. α΄. κεφ. λη΄. καὶ μθ΄. τοῖς νέοις μετὰ τοὺς κε΄. χρόνους τρέχει, ὡς β. β΄. τοῦ κωδ. τ. μ΄. δ. β΄. τῶν δὲ βασιλικῶν β. ι΄. τ. κγ΄. κεφ. β΄. μετὰ δὲ τούτους τοὺς χρόνους οὐ δυνατόν ἐστι κινεῖσθαι, εἰ μὴ ἀπὸ μεγάλης καὶ δικαίας αἰτίας, ὡς δηλοῖ τὸ παρακείμενον σχόλιον τῷ εἰρημένῳ μθ΄. κεφ. τοῦ α΄. τ. λδ΄. β. τῶν βασ.

β΄. Ο αἰχμάλωτος πέντε ἔτη δουλεύσας τῷ ἀναρρυσαμένῳ αὐτόν, ἐλευθεροῦται, ὡς β. η΄. τοῦ κωδ. τ. ν΄. δ. κ΄. τῶν δὲ βασιλικῶν β. λδ΄. τ. β΄. κεφ. τελ.

D γ΄. Τὸ ἀλόγως πέμπειν ῥεπούδιον, ἤτοι ἀποστάσιον, οὐ λύει τὸν γάμον δηλονότι ἕως ὅτε παρέλθῃ πενταετία ἐπὶ γυναικός. ἐπὶ δὲ ἀνδρός, ἐνιαυτός. ἀλλὰ καὶ ἡ μοιχευθεῖσα ἐν τῷ μεταξὺ χρόνῳ ὑπόκειται τῷ ἀνδρί, ὡς β. ε΄. τοῦ κωδ. τ. ιζ΄. δ. η΄. ἥτις οὐκ ἔστιν εἰς τὰ βασιλικά. ἐδέχθη γὰρ ἀντὶ ταύτης τὸ ιβ΄. κεφ. τῆς κβ΄. νεαρᾶς.

δ΄. Τὸ μοιχικὸν μετὰ πενταετίαν σβέννυται, ὡς β. μη΄. τῶν διγ. τ. ε΄. δ. κϛ΄. καὶ β. θ΄. τοῦ κωδ. τ. θ΄. δ. κζ΄. τῶν δὲ βασ. β. ξ΄. τ. λζ΄. κεφ. κη΄. θεμ. δ΄. καὶ κεφ. ξβ΄.

E ε΄. Εἴσω πενταετίας ὁ μὴ ἐναχθεὶς ἔτι ζῶν περὶ τῆς οἰκείας καταστάσεως εἰ τελευτήσει, οὐ ζητεῖται μετὰ τοὺς πέντε ἐνιαυτοὺς τὰ περὶ τῆς τύχης αὐτοῦ, ὡς β. μ΄. τῶν διγ. τ. ιε΄. τῶν δὲ βασ. β. μη΄. τιτλ. κα΄. κεφ. α΄.

ϛ΄. Ο μοιχὸς μετὰ πενταετίαν οὐκ ἐνάγεται, ὡς β. μη΄. τῶν διγ. τ. ε΄. δ. λ΄. τῶν δὲ βασιλικῶν β. ξ΄. τ. λζ΄. κεφ. λ΄. καὶ με΄.

ζ΄. Εἴσω πενταετίας ἐκδικεῖ ὁ δεσπότης τὸν γεγονότα παρὰ γνώμην αὐτοῦ κουβικουλάριον οἰκέτην, ὡς β. ιβ΄. τοῦ κωδ. τ. ε΄. δ. δ΄. τῶν δὲ βασ. β. ϛ΄. τ. κε΄. κεφ. ε΄.

η΄. Η

η'. Ἡ εἰς τοὺς ἄρχοντας Κωνσταντινουπόλεως γινομένη δωρεὰ, μετὰ διαδοχὴν τῇ πενταετίᾳ κυροῦται. τὸ αὐτὸ καὶ ἐπὶ συμπόνων αὐτῶν καὶ δομεστίκων, ὡς β. α'. τοῦ κωδ. τ. νγ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β. ϛ'. τ. γ'. κεφ. τελευτ.

θ'. Μετὰ πενταετίαν τῆς ἐλευθερίας οὐδεὶς ἀναβοᾷ εἰς ἐλευθερίαν, ὡς β. μ'. τῶν διγ. τ. δ'. δ. κδ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β. μη'. τ. ι'. κεφ. δ'.

ι'. Καὶ μετὰ θάνατον τῆς μοιχευθείσης γυναικὸς εἴσω πέντε ἐνιαυτῶν ψηφιζομένων ἐξότε ἡμαρτήθη ἡ μοιχεία, δύναταί τις κατηγορεῖν τοῦ μοιχοῦ, ὡς β. μη'. τῶν διγ. τ. ε'. δ. θ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β. ξ'. τ. λζ'. κεφ. ιγ'. θεμ. ε'.

ια'. Κατὰ τρυφὴν καὶ παιγνίαν ἐφόνευσέ τις τινα· καὶ ὁ ἀνθύπατος ἐπὶ πενταετίαν αὐτὸν ἐξορίσας ἀπεδέχθη, ὡς β. μη'. τῶν διγ. τ. η'. δ. δ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β. ξ'. τ. λθ'. κεφ. δ'.

ιβ'. Ἐπὶ πενταετίαν ἐξορίζεται ὁ ἄρχων ὁ ἐπιτρεπόμενος συνηγορεῖν αἱρετικὸν, ὡς β. β'. τοῦ κωδ. τ. ϛ'. δ. η'. τῶν δὲ βασιλικῶν β. ν'. τ. δ'. κεφ. ιη'.

ιγ'. Πενταετίας παραδραμούσης οὐκέτι ζητεῖ ὁ δημόσιος τὸ κλεπτοτελωνηθὲν, ἤτοι τὸ ἀποκρυβὲν ἀκομμέρκευτον. ἀλλ' οὐδὲ πρὸ τῆς πενταετίας ἐν ᾧ μὴ φαίνεται τὸ πρᾶγμα, μήτε κατὰ δόλον κρύπτεται· τυχὸν γὰρ δοῦλός ἐστι καὶ ἠλευθερώθη, ὡς β. δ'. τοῦ κωδ. τ. ξα'. τῶν δὲ βασιλικῶν β. νϛ'. τ. δ'. κεφ. β'.

ιδ'. Ἐὰν παρὰ τὴν διάταξιν τις ἐκβιβασθῇ ἤτοι ἀπαιτηθῇ, ἢ ὀχληθῇ ὁ ἀπαιτήσας, ἢ ὀχλήσας δημεύεται, καὶ ἐξορίᾳ πενταετίας ὑποβληθήσεται, ὡς νεαρὰ ριβ'. κεφ. δ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β. ξ'. τ. δ'. κεφ. β'. θεμ. β'. ἔστι δὲ ἐκβιβαστὴς, ὁ μετὰ τὴν ἀπόφασιν διδόμενος ἐπὶ τῷ ἐκβιβάσαι, ἢ ἀγαγεῖν εἰς τέλος, καὶ ἐκπληρῶσαι τὰ ἀποφανθέντα.

ιε'. Ἐάν τις ἐν τελευταίᾳ βουλήσει κελεύσῃ εὐκτήριον οἶκον γενέσθαι, ὀφείλει εἴσω πέντε ἐνιαυτῶν οἰκοδομεῖσθαι, ὡς νεαρὰ ρλα'. τῶν δὲ βασιλικῶν β. ε'. τ. γ'. κεφ. ζ'.

ιϛ'. Τὸ δὲ πεκουλάτους ἔγκλημα μετὰ πενταετίαν οὐ κινεῖται, ὡς β. μη'. τῶν διγ. τ. ιγ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β. ξ'. τ. με'. κεφ. η'.

ιζ'. Ὁ ἀποστὰς τῆς ἐκκλησίας καὶ γενόμενος ἕλλην ἢ ἰουδαῖος, καὶ μετὰ θάνατον κατηγορεῖται ἐντὸς πέντε χρόνων συναπτῶν, ὡς β. α'. τοῦ κωδ. τ. ζ'. δ. β'. τῶν δὲ βασιλικῶν β. ξ'. τ. νδ'. κεφ. κα'.

Περὶ χρόνων ἑπτά.

α'. Ἴμφας ἐστὶν ἤτοι νήπιος ὁ ἥττων τῶν ἑπτὰ ἐτῶν, ὡς β. ϛ'. τοῦ κωδ. τ. θ'. δ. γ'. καὶ τ. λ'. δ. ιζ'. τῶν δὲ βασιλ. β. μ'. τ. α'. κεφ. ιε'. καὶ β. λε'. τ. ιδ'.

A 8. Donatio facta in iudices Conſtantinopolis, quinquennali tempore poſtquam ei ſucceſſum eſt, confirmatur. Idem & in conſiliatiis eorum, & domeſticis. Codicis lib. 1. titul. 53. Baſilicorum libro 6. titul. 3. cap. vlt.

9. [b] Poſt quinquennium à manumiſſione, nemo ad libertatem proclamat. Digeſtorum lib. 40. tit. 4. dig. 24. Baſilicorum lib. 48. tit. 10. cap. 4.

[b] L. vxorem, D. de manum. teſtam.

10. Etiam poſt mortem mulieris adulterio pollutæ, intra quinque annos, ex quo com-
B miſſum eſt adulterium computandos, accuſare quis adulterum poteſt. Dig. lib. 48. tit. 5. dig. 9. Baſil. lib. 60. tit. 37. cap. 13. th. 5.

11. Per laſciuiam & luſum quis occidit aliquem. Probatum eſt factum proconſulis, qui hominem ad quinquennium relegauit. Dig. lib. 48. titul. 8. dig. 4. Baſilic. lib. 60. titul. 39. cap. 4.

12. Ad quinquennium relegatur iudex, qui hæreticum aduocati munere fungi permittit. Cod. lib. 2. tit. 6. conſtit. 8. Baſilic. lib. 50. tit. 4. cap. 18.

C 13. Elapſo quinquennio fiſcus non amplius vectigal commiſſum ſiue ſuppreſſum exigit. Imo nec ante quinquennium, dum res non exſtat, nec dolo malo ſupprimitur. Nam forte ſeruus eſt, & manumiſſus fuit. Cod. lib. 4. tit. 61. Baſilic. lib. 56. tit. 4. cap. 2.

14. Si præter iudicis præceptum in aliquem facta fuerit execuutio, id eſt, ſi exactum quid ab eo fuerit, aut illata moleſtia, exactor aut moleſtator publicationi & exilio quinquennij ſubiicietur. Nou. 112. cap. 4. Ba-
D ſil. lib. 60. tit. 4. cap. 2. th. 2. Eſt autem exequutor, qui poſt ſententiam datur ad exequendum, vel ad finem perducendum, & complendum ea, quæ prænuntiata ſunt.

15. Si quis in vltima voluntate ſua iuſſerit oratorium ſtrui, hoc ipſum intra quinquennium ædificari debet. Nou. 131. Baſil. lib. 5. tit. 3. cap. 7.

16. Crimen peculatus poſt quinquennium non intenditur. Dig. lib. 48. tit. 13. Baſil. lib. 60. tit. 45. cap. 8.

17. Qui à ſacroſancta eccleſia defecerit,
E & Paganus aut Iudæus factus fuerit, etiam poſt mortem intra quinque continuos annos accuſatur. Cod. lib. 1. tit. 7. conſtit. 2. Baſilic. lib. 60. tit. 54. cap. 21.

De VII. *annis.*

1. INFANS eſt, qui minor eſt ſeptem annis. Cod. lib. 6. titul. 9. conſtit. 3. & tit. 30. conſtit. 17. Baſil. lib. 40. tit. 1. cap. 15. & lib.

35. tit. 14. cap. 83. Nec infans ſponſalia contrahit, Dig. lib. 23. tit. 1. dig. 11. Baſil. lib. 28. tit. 1. cap. 11.

2. * Si per ſeptennium quis loco ceſſerit, dominium eius adquirit, qui pro eo detentus, mortem obierit.

* Hæc præ obſcuritate vix intelliguntur.

3. Minor à ſeptimo ætatis anno conuenitur auctoritate tutoris interueniente. Dig. lib. 26. tit. 7. dig. 23. Baſil. lib. 37. tit. 7. cap. 23.

De VIII. *annis.*

1. LECTOR minor annis octo, non ordinatur. Nou. 123. cap. 20. Baſilic. lib. 3. tit. 1. cap. 6.

De decennio.

1. RES ſoli quæ bona fide poſſidentur, inter præſentes decennio, inter abſentes viginti annorum ſpatio vſucapiuntur. Cod. lib. 7. titul. 30. & 33. & 34. Item Nou. 119. cap. 18. Baſilic. lib. 8. tit. 10. & 11. & 12. & 14. cap. 11.

2. Condictioni indebiti, hoc eſt, earum rerum petitioni, quæ tametſi non debeantur, ſolutæ tamen ſunt, non opponitur longi temporis præſcriptio, videlicet annorum decem & viginti, ſed triginta. Dig. lib. 12. tit. 6. dig. 12. Baſilic. lib. 24. tit. 6. cap. 12.

3. Vſusfructus non vtendo longi temporis præſcriptione extinguitur. Longum vero tempus dicitur etiam decennium. Cod. lib. 3. tit. 34. conſt. 1. Baſil. lib. 58. tit. 2. cap. 1.

4. Seruus fugitiuus non vſucapitur. Cod. lib. 6. tit. 1. conſtit. 1. Baſilic. lib. 60. titul. 7. cap. 6.

5. Mala fide cœpta decennio, vel annorum viginti ſpatio non vſucapiuntur. Cod. lib. 7. titul. 33. conſtitut. 6. Baſilic. lib. 50. titul. 11. cap. 6.

6. Poſt annos decem non fit irritum teſtamentum, niſi tempore intermedio teſtator in præſentia teſtium dixerit, ſe non velle teſtamentum hoc valere. Cod. lib. 6. tit. 23. Baſilic. lib. 35. tit. 2. cap. 22.

7. Tempus exceptionis de dote non numerata, decennium eſt. Nou. 100. Baſil. lib. 29. tit. 3.

8. Receptores abigeorum ad decennium relegantur. Dig. lib. 47. tit. 14. dig. 3. Baſilic. lib. 60. tit. 25. cap. 3. th. 4.

9. Si datis in metallum per iudicis impetitiam tempus præfinitum non fuerit, anni decem eorum condemnationi definiti videntur. Dig. lib. 48. tit. 19. dig. 23. Baſil. lib. 60. tit. 51. cap. 22.

10. Vſusfructus & ſeruitus non vtendo ad decem & viginti annos extinguitur. Cod. lib. 3. titul. 33. conſtit. 13. Baſilic. lib. 16. titul. 8. cap. 32.

A κεφ. πγ'. καὶ οὐ μνηστεύεται, ὡς β. κγ'. τῶν διγ. τ. α'. δ. ια'. τῶν δὲ βασιλικῶν β. κη'. τ. α'. κεφ. ια'.

β'. Δι' ἑπταετίας τοῦ ἐκτοπισθέντος ὁ κατασχεθεὶς, καὶ τελευτήσας ὑπὲρ αὐτοῦ διασώζει τῆς γῆς.

γ'. Ἀπὸ ἑβδόμου χρόνου ἐνάγεταί τις, αὐθεντοῦντος τοῦ ἐπιτρόπου, ὡς β. κϛ'. τῶν διγ. τ. ζ'. δ. κγ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β. λζ'. τ. ζ. κεφ. κγ'.

Περὶ ὀκτὼ χρόνων.

B α'. Ὁ ἀναγνώστης ἐλάττων ὢν τῶν ὀκτὼ χρόνων οὐ χειροτονεῖται, ὡς παρὰ ρκγ'. κεφ. κ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β. γ'. τ. α'. κεφ. ϛ'.

Περὶ δεκαετίας.

α'. Τὰ ἀκίνητα μεταξὺ παρόντων διὰ δεκαετίας, καὶ ἀπόντων εἰκοσαετίας τῇ χρονίᾳ νομῇ διασώζονται, ὡς β. ζ'. τοῦ κωδ. τ. λ'. καὶ λγ'. καὶ λδ'. καὶ παρὰ ριθ'. κεφ. ιη'. τῶν δὲ βασιλικῶν β. η'. τ. ι'. καὶ ια'. καὶ ιβ'. καὶ ιδ'. κεφ. ια'.

β'. Οὐκ ἀντιτίθεται τῷ ἰνδεβίτῳ κονδικτικίῳ ἤτοι τῶν μὴ χρεωστουμένων, καταβληθέντων δὲ, τῇ ἀπαιτήσει ἡ τοῦ μακροῦ χρόνου παραγραφὴ ἤτοι ἡ τῶν ι'. καὶ κ'. ἀλλ' ἡ τῶν λ'. ὡς β. ιβ'. τῶν διγ. τ. ϛ'. δ. ιβ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β. κδ'. τ. ϛ'. κεφ. ιβ'.

C γ'. Ἡ χρῆσις τῶν καρπῶν τοῦ ὀνουτένδο, ἤτοι τῇ ἀχρησίᾳ φθείρεται τῇ τοῦ μακροῦ χρόνου παραγραφῇ. πολὺς χρόνος λέγεται καὶ ἡ δεκαετία, ὡς β. γ'. τοῦ κωδ. τ. λδ'. δ. α'. τῶν δὲ βασιλικῶν β. νη'. τ. β'. κεφ. α'.

δ'. Ὁ φυγὰς οἰκέτης διὰ χρήσεως οὐ διασώζεται, ὡς β. ϛ'. τοῦ κωδ. τ. α'. δ. α'. τῶν δὲ βασιλικῶν β. ξ'. τ. ζ'. κεφ. ϛ'.

D ε'. Τὰ πίστει κακῇ ἀρξάμενα διὰ χρήσεως τῇ δεκαετίᾳ, ἢ καὶ εἰκοσαετίᾳ οὐ διασώζονται, ὡς β. ζ'. τοῦ κωδ. τ. λγ'. δ. ϛ'. τῶν δὲ βασ. β. ν'. τ. ια'. κεφ. ϛ'.

ϛ'. Μετὰ δέκα ἔτη οὐκ ἀκυροῦται ἡ διαθήκη, εἰ μὴ ἐν τῷ μέσῳ ὁ διαθέμενος εἶπε παρουσίᾳ μαρτύρων, ὅτι οὐ θέλω ταύτην ἐρρῶσθαι, ὡς β. ϛ'. τοῦ κωδ. τ. κγ'. τῶν δὲ βασιλ. β. λε'. τ. β'. κεφ. κβ'.

ζ'. Ὁ χρόνος τῆς περὶ προικὸς ἀναργυρίας δεκαετία ἐστὶν, ὡς παρὰ ρ'. τῶν δὲ βασ. β. κθ'. τ. γ'.

η'. Οἱ ὑποδεχόμενοι τοὺς ἀπελάτας ἐπὶ δεκαετίαν ἐξορίζονται, ὡς β. μζ'. τῶν διγ. τ. ιδ'. δ. γ'. E τῶν δὲ βασιλικῶν β. ξ'. τ. κε'. κεφ. γ'. θεμ. δ'.

θ'. Εἰ τοῖς εἰς μέταλλον ἀποδεδομένοις κατὰ ἀπειρίαν τοῦ δικαστοῦ μὴ ὁρισθῇ χρόνος, δέκα ἐνιαυτοὶ δοκοῦσιν ὁρισθῆναι τῇ καταδίκῃ αὐτῶν, ὡς β. μη'. τῶν διγ. τ. ιθ'. δ. κγ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β. ξ'. τιτλ. να'. κεφ. κβ'.

ι'. Ἡ χρῆσις τῶν καρπῶν, καὶ ἡ δουλεία τῷ νονουτένδο, ἤτοι τῇ ἀχρησίᾳ ἐπὶ δέκα καὶ εἴκοσιν ἐνιαυτοὺς φθείρεται, ὡς β. γ'. τοῦ κωδ. τ. λγ'. δ. ιγ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β. ιϛ'. τ. η'. κεφ. λβ'.

ιβʹ. Ὁ ποιήσας ἐν πόλει δέκα ἔτη, δοκεῖ τὴν οἴκησιν ἐκεῖ ἔχειν, ὡς β. ιʹ. τοῦ κωδ. τ. μʹ. δ. βʹ. τῶν δὲ βασιλικῶν β. νδʹ. τ. ϛʹ. κεφ. βʹ. A

ιγʹ. Ἐάν τις αἰτήσῃ παρὰ βασιλέως ἐξεῖναι αὐτῷ πανήγυριν ἐπιτελεῖν ἤτοι τὴν λεγομένην ἀτέλειαν, καὶ ἐπὶ δέκα ἔτη μὴ χρήσηται τῷ τοιούτῳ δικαίῳ, ἐκπίπτει αὐτοῦ, ὡς β. νʹ. τῶν διγ. τ. ιαʹ. τῶν δὲ βασιλικῶν β. νδʹ. τ. ϛʹ. κεφ. ζʹ.

Περὶ χρόνων ιβʹ.

αʹ. Ἡ πρὸ τῶν δώδεκα ἐτῶν γαμουμένη, γάμον οὐ ποιεῖ· εἰ δὲ προϋπῆρχε μνηστεία, αὕτη μένει, ὡς β. κγʹ. τῶν διγ. τ. αʹ. δ. εʹ. τῶν δὲ βασιλικῶν β. κηʹ. τ. αʹ. κεφ. εʹ. καὶ εἴ τις βούλοιτο λῦσαι ταύτην, εἰ μὲν πρόστιμον ἐπηρωτήθη, ἀπαιτηθήσεται αὐτὸ παραβαίνων τὰ σύμφωνα· εἰ δὲ ἀρραβὼν ἐδόθη μόνον, αὐτὸς διπλασιάζεται, ὡς β. εʹ. τοῦ κωδ. τ. αʹ. δ. εʹ. τῶν δὲ βασιλικῶν β. κηʹ. τ. βʹ. κεφ. βʹ. B

βʹ. Αἱ θήλειαι μετὰ ιβʹ. ἔτη ἔφηβοι κρίνονται, ὡς β. εʹ. τοῦ κωδ. τ. ξʹ. δ. γʹ. τῶν δὲ βασιλικῶν β. λγʹ. τ. ιθʹ. κεφ. γʹ. C

Περὶ χρόνων δεκατεσσάρων.

αʹ. Ὑποκαθίστανται τοῖς ἄρρεσιν ἕως δεκατεσσάρων χρόνων. ταῖς δὲ θηλείαις ἕως ιβʹ. ὡς β. κηʹ. τῶν διγ. τ. ϛʹ. τῶν δὲ βασιλ. β. λεʹ. τ. νʹ. κεφ. βʹ.

βʹ. Ὁ ἐλάττων τῶν δεκατεσσάρων χρόνων οὐ βασανίζεται, ὡς β. μηʹ. τῶν διγ. τ. ιηʹ. δ. θʹ. τῶν δὲ βασιλικῶν β. ξʹ. τ. ηʹ. κεφ. θʹ. οὔτε μάρτυς, ὡς βʹ. κβʹ. τῶν διγ. τ. εʹ. δ. ιεʹ. τῶν δὲ βασιλικῶν β. καʹ. τ. αʹ. κεφ. ιϛʹ. D

γʹ. Ὁ δεκατεσσάρων ἐτῶν γενόμενος, καὶ διατίθεται, καὶ ἐλευθεροῖ ἐν διαθήκῃ, ὡς ριθʹ. νεαρὰ κεφ. γʹ. τῶν δὲ βασιλικῶν β. μηʹ. τ. κϛʹ. κεφ. βʹ.

Περὶ χρόνων δεκαπέντε.

αʹ. Πάντες οἱ ἐνταλθέντες φροντίδα τῶν δημοσίων ἔργων, μέχρι δεκαπέντε ἐτῶν κινδυνεύουσι μόνοι μετὰ τῶν αὐτῶν κληρονόμων εἰ ζημία συμβῇ. εἰς γὰρ τὰ τυχηρὰ οὐκ ἐνέχονται, ὡς β. ηʹ. τοῦ κωδ. τ. ιαʹ. δ. ηʹ. τῶν δὲ βασιλικῶν β. νηʹ. τ. ιβʹ. κεφ. ηʹ. E

βʹ. Βουλευτὴς ἢ ταξεώτης οὐ δύναται κληρικὸς ἢ ἐπίσκοπος χειροτονεῖσθαι, εἰ μὴ ἐν μοναστηρίῳ δεκαπέντε ἔτη ἐποίησεν ἐκτελῶν τὸν μοναχικὸν βίον, ὡς νεαρὰ ρλζʹ. τῶν δὲ βασιλικῶν β. γʹ. τ. αʹ. κεφ. ηʹ. ἀλλ' οὐδὲ ἕτερός τις λαϊκὸς ἐπίσκοπος χειροτονεῖται, εἰ μὴ πρὸ τῶν τριῶν μηνῶν ποιήσει ἐν κληρικοῖς τελῶν, ὡς νεαρὰ ρκγʹ. κεφ. εʹ. ὅπερ οὐκ ἔστιν εἰς τὰ βασιλικά. ὅτε δὲ χηρεύει θρόνος, εἰ μὴ ἐντὸς μηνῶν ἓξ παρὰ τῶν κληρικῶν καὶ τῶν πρώτων τῆς

11. Qui annos decem in aliqua ciuitate exegit, domicilium ibi habere videtur. Cod. lib. 10. tit. 40. conſtit. 2. Baſilic. lib. 54. tit. 6. cap. 2.

12. Si quis ab imperatore petierit, vt ſibi liceat habere nundinas, ſiue immunitatem quam vocant, & annis decem hoc iure non fuerit vſus, hoc ipſum ius amittit. Dig. lib. 50. tit. 11. Baſilic. lib. 54. tit. 6. cap. 7.

De XII. *annis.*

1. Quæ ante duodecimum annum nubit, matrimonium non contrahit. Quod ſi ſponſalia ſuberant, manent. Dig. lib. 23. tit. 1. dig. 5. Baſilic. lib. 28. tit. 1. cap. 5. Ea ſi quis ſoluere velit, ſi quidem ſtipulatio pœnæ interuenit, exigetur ab ipſo pœna, velut à violante pacta conuenta. Sin arra dumtaxat data ſit, ea duplicatur. Cod. lib. 5. tit. 1. conſt. 5. Baſil. lib. 28. tit. 2. cap. 2.

2. Feminæ poſt annum XII. puberes eſſe iudicantur. Cod. lib. 5. tit. 60. conſtit. 3. Baſil. lib. 33. tit. 19. cap. 3.

De XIV. *annis.*

1. Masculis vſque ad annum decimumquartum, feminis vſque ad duodecimum ſubſtituimus. Dig. lib. 28. tit. 6. Baſilic. lib. 35. tit. 50. cap. 2.

2. De minore XIV. annis in perſonam alterius quæſtio non habetur. Dig. lib. 48. tit. 18. dig. 9. Baſil. lib. 60. tit. 8. cap. 9. Nec item teſtis habetur. Dig. lib. 22. tit. 5. dig. 15. Baſil. lib. 21. tit. 1. cap. 16.

3. Quatuordecim annorum factus, & teſtatur, & manumittit teſtamento. Nouella 119. cap. 3. Baſilicorum libro 48. titul. 26. cap. 2.

De XV. *annis.*

1. Omnes, quibus opetum publicorum cura mandata fuerit, vſque ad annos quindecim dumtaxat periclitantur vna cum ſuis heredibus, ſi quid damni ex opetis vitio acciderit: nam de fortuitis caſibus non tenentur. Cod. lib. 8. tit. 11. conſtit. 8. Baſilic. lib. 58. tit. 12. cap. 8.

2. Decurio vel apparitor non poteſt ordinari clericus, aut epiſcopus, niſi quindecim annis in monaſterio vitam ſolitariam egerit. Nou. 137. Baſil. lib. 3. tit. 1. cap. 8. Nec item alius quiſpiam laicus ſtatim epiſcopus ordinatur, niſi prius tres menſes exegerit in conſortio clericorum. Nou. 123. cap. 5. quod non exſtat in Baſilicis. Cæterum vacante throno, niſi intra ſex menſes per clericos & primates

ciuitatis factum fuerit decretum, tunc is qui ordinatutus eſt, animæ ſuo periculo quem vult ordinare poteſt. Et epiſcopus qui præter hanc conſtitutionem ordinat, ad vnius anni ſpatium ſacerdotali munere ſeparatur. Nouella 123. capite 6. quod non eſt in Baſilicis.

3. Qui agros incertos alicui donat, etiam litem præſtat, æſtimatione ad quindecim annos facienda. Cod. lib. 8. tit. 53. conſt. 35. Baſil. lib. 47. tit. 1. cap. 67. th. 3.

De ſedecim annis.

1. QVi decimum ſextum ætatis annum agit, non fit comparator frumenti. Digeſt. lib. 50. titul. 5. Baſilic. lib. 54. titul. 5. cap. 2.

De XVII. *annis.*

1. QVi decem & ſeptem annos impleuit, & octodecim incœpit, aduocatus eſſe poteſt. Dig. lib. 3. tit. 1. dig. 1. Baſilic. lib. 8. tit. 1. cap. 1. th. 3.

2. Procurator non eſto minor annis ſeptemdecim. Inſt. libro 3. tit. 6.

3. Minor annis ſeptemdecim nec fideicommiſſariam libertatem dat abſque vltima voluntate. Dig lib. 40. titul. 1. dig. 20. & titul. 2. dig. 5. Baſilic. lib. 48. tit. 1. cap. 20. & tit. 2. cap. 1.

De XVIII. *annis.*

1. PErfecta & plena maſculorum pubertas anni ſunt octodecim. Dig. lib. 34. tit. 1. dig. 13. Baſilic. lib. 44. tit. 14. cap. 13. & Inſtitut. 1. titul. 10. Baſilic. lib. 33. titul. 1. cap. 47.

2. Adoptans adoptato maior eſſe debet annis octodecim. Inſtitut. 1. tit. 10. Baſil. lib. 33. tit. 1. cap. 47. them. 5.

3. Quæ veniam ætatis petierit, octodecim annos complere debet. Cod. lib. 2. titul. 44. conſtit. 2. Baſilicorum lib. 10. tit. 27. cap. 2. them. 2.

4. Si quis in teſtamento heredem reliquerit annis octodecim minorem, & ipſe captus fuerit: heres ſcriptus, neglecta redemptione teſtatoris, ob imperfectam huiuſmodi ætatem, veniam conſequitur. Nouel. 115. Baſilic. lib. 35. tit. 8. cap. 36. th. vlt.

De XX. *annis.*

1. MAior annis viginti, qui ſeipſum vendit, præiudicium patitur. Inſtitut. 1. titul. 1. & lib. D. 1. titul. 5. dig. 5. & lib. 40. titul. 13. dig. 1. & titul. 14. dig. 2. quæ non exſtant in Baſilic. licet hi tituli poſiti ſint lib. 48. Baſil. tit. 9. cap. 10.

A πόλεως γένηται ψήφισμα, τότε ὁ μέλλων χειροτονῆσαι, κινδύνῳ τῆς ἰδίας ψυχῆς, ὃν βούλεται χειροτονεῖν δύναται. καὶ ὁ παρὰ τὴν διάταξιν ταύτην χειροτονῶν ἐπίσκοπος, ἐπὶ ἓν ἔτος χωρίζεται τῆς λειτουργίας, ὡς νεαρὰ ρκγ'. κεφ. ϛ'. ὅπερ οὐκ ἔστιν εἰς τὰ βασιλικά.

γ'. Ο ἀδήλους ἀγροὺς δωρούμενος, καὶ δίκην παρέχει διατιμωμένους εἰς ιε'. ἔτη, ὡς β. κωδ. η'. τ. νγ'. δ. λε'. τῶν δὲ βασιλ. β. μζ'. τίτλ. α'. κεφ. ξζ'. θεμ. γ'.

Περὶ χρόνων δέκα ἕξ.

B α'. Ο τὸν ἓξ καὶ δέκατον ἄγων ἐνιαυτὸν, οὐ γίνεται σιτώνης, ὡς β. ν'. τῶν διγ. τ. ε'. τῶν δὲ βασιλικῶν β. νδ'. τ. ε'. κεφ. β'.

Περὶ χρόνων δεκαεπτά.

α'. Ο πληρώσας τοῖς δεκαεπτὰ ἔτεσι, καὶ ἀρξάμενος τῶν ιη'. δύναται συνηγορεῖν, ὡς β. γ'. τ. α'. δ. α'. τῶν δὲ βασιλ. β. η'. τ. α'. κεφ. α'. θεμ. γ'.

β'. Ο προκουράτωρ μὴ ἔσω ἥττων τῶν ιζ'. ἐτῶν, ὡς β. γ'. ἰνστ. τ. ϛ'.

C γ'. Ο ἥττων τῶν δεκαεπτὰ ἐνιαυτῶν οὐδὲ κατὰ φιδεϊκόμισσον δίδωσιν ἐλευθερίας χωρὶς τελευταίας βουλήσεως, ὡς β. μ'. τῶν διγ. τ. α'. δ. κ'. καὶ τ. β'. δ. ε'. τῶν δὲ βασιλικῶν β. μη'. τ. α'. κεφ. κ'. καὶ τ. β'. κεφ. α'.

Περὶ χρόνων ιη'.

α'. Η τελεία καὶ μεγάλη ἥβη τῶν ἀρρένων, δέκα καὶ ὀκτὼ ἔτη εἰσὶν, ὡς β. λδ'. τῶν διγ. τ. α'. δ. ιγ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β. μδ'. τ. ιδ'. κεφ. ιγ'. καὶ ἰνστ. α'. τ. ι'. τῶν δὲ βασιλικῶν β. λγ'. τ. α'. κεφ. μζ'.

D β'. Ο υἱοθετῶν μείζων ὀκτὼ καὶ δέκα ἔτεσιν ὀφείλει εἶναι τοῦ υἱοθετουμένου, ὡς ἰνστ. α'. τ. ι'. τῶν δὲ βασιλικῶν β. λγ'. τ. α'. κεφ. μζ'. θεμ. ε'.

γ'. Η αἰτήσασα συγγνώμην ἡλικίας τὰ δέκα καὶ ὀκτὼ ἔτη ὀφείλει πληρῶσαι, ὡς β. β'. τοῦ κωδ. τ. μδ'. δ. β'. τῶν δὲ βασιλικῶν β. ι'. τ. κζ'. κεφ. β'. θεμ. β'.

δ'. Εάν τις ἐν διαθήκῃ καταλείπῃ κληρονόμον ἥττονα τῶν δεκαοκτὼ ἐτῶν, καὶ αἰχμαλωτισθῇ, ἀμελήσας ὁ γραφεὶς περὶ τὴν ἀνάρρυσιν τοῦ γράψαντος αὐτὸν κληρονόμον, συγγινώσκεται διὰ τὴν τοιαύτην

E ἀτελῆ ἡλικίαν, ὡς νεαρὰ ριε'. τῶν δὲ βασιλικῶν β. λε'. τ. η'. κεφ. λϛ'. θεμ. τελευταῖον.

Περὶ χρόνων κ'.

α'. Ο ἑαυτὸν πωλῶν, πρόκριμα ὑφίσταται μείζων ὢν τῶν κ'. ἐνιαυτῶν, ὡς ἰνστ. α'. τ. α'. καὶ β. α'. τ. ε'. δ. ε'. καὶ β. μ'. τ. ιγ'. δ. α'. καὶ τ. ιδ'. δ. β'. ἅτινα οὐκ εἰσὶν εἰς τὰ βασιλικά, εἰ καὶ οἱ τίτλοι οὗτοι κεῖνται ἐν β. μη'. τῶν δὲ βασιλ. τ. θ'. κεφ. ι'.

β'. Ο ἥτῃων τῶν κ'. ἐνιαυτῶν οὐ δύναται ἐν ζωῇ ἐλευθερῶσαι, εἰ μὴ κατὰ τὴν νομικὴν παρατήρησιν, ὡς β. μ'. τῶν διγ. τ. β'. δ. ε'. καὶ θ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β. μη'. τ. β'. κεφ. ε'. θεμ. β'. καὶ γ'. καὶ κεφ. θ'. A

γ'. Οἱ μείζονες τῶν κ'. ἐνιαυτῶν αἰτοῦσι συγγνώμην ἡλικίας, ὡς β. β'. τ. μδ'. δ. β'. τῶν δὲ βασιλικῶν β. ι'. τ. κζ'. κεφ. β'.

δ'. Ο ἐπιβὰς τῆς τελευταίας ἡμέρας τοῦ κ'. ἐνιαυτοῦ, καλῶς ἐλευθεροῖ, ὡς β. μ'. τῶν διγ. τ. α'. δ. α'. τῶν δὲ βασιλικῶν β. μη'. τ. α'. κεφ. α'.

ε'. Ο ἥτῃων τῶν κ'. ἐτῶν οὐ δύναται πωλεῖν ἐπὶ ὅρῳ ἐλευθερίας, ὡς β. ιη'. τῶν διγ. τ. ζ'. δ. δ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β. ιθ'. τ. ζ'. κεφ. δ'. B

ϛ'. Ο ἥτῃων τῶν κ'. ἐτῶν οὐ δύναται δικάζειν, ὡς β. δ'. τῶν διγ. τ. η'. δ. μα'. τῶν δὲ βασιλικῶν β. ζ'. τ. β'. κεφ. μα'.

ζ'. Τὰ ἐγκλήματα κ'. ἐνιαυτοῖς σβέννυνται, ὡς β. θ'. τοῦ κωδ. τ. κβ'. δ. ιβ'. καὶ β. μδ'. τῶν διγ. τ. γ'. δ. ιβ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β. ξ'. τ. μα'. κεφ. μζ'. καὶ β. να'. τ. γ'. κεφ. ιβ'. χωρὶς τοῦ τῆς μοιχείας, ὡς β. μη'. τῶν διγ. τ. ε'. δ. κϛ'. καὶ β. θ'. τοῦ κωδ. τ. θ'. δ. κζ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β. ξ'. τ. λζ'. κεφ. κη'. θεμ. δ'. καὶ κεφ. ξβ'. καὶ τοῦ περὶ πεκουλάτους, ἤτοι τοῦ καταβλαπτόντων ἱερὰ ἢ δημόσια χρήματα, ἢ τὰ δωρηθέντα θεῷ, ὡς β. μη'. τῶν διγ. τ. ιγ'. δ. η'. τῶν δὲ βασιλικῶν β. ξ'. τ. με'. κεφ. ν'. Ταῦτα γὰρ τῇ πενταετίᾳ σβέννυται· ὁ δὲ περὶ ὕβρεως δι' ἐνιαυτοῦ, ὡς β. θ'. τοῦ κωδ. τ. λε'. δ. ϛ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β'. ξ.' τ. κα'. κεφ. μη'. C

η'. Ο ἐπὶ κ'. ἔτη στρατευσάμενος, ἀπέχεται πολιτικῶν λειτουργιῶν, ὡς β. κζ'. τῶν διγ. τ. α'. δ. θ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β. λη'. τ. α'. κεφ. θ'. θεμ. β'. D

θ'. Εν τοῖς πολιτικοῖς λογοθεσίοις ἡ περὶ τὴν ψῆφον πλάνη καλῶς ἀναψηλαφᾶται μετὰ δέκα καὶ εἴκοσιν ἐνιαυτούς, ὡς β. ν'. τῶν διγ. τ. η'. δ. ϛ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β. νδ'. τ. ι'. κεφ. ϛ'.

ι'. Εαν τις καλῇ πίστει διέτεινεν ἐν ἐλευθερίᾳ ἐπὶ εἴκοσιν ἐνιαυτούς, ἢ κακῇ πίστει ἐπὶ μ'. οὐ δύναται περὶ τύχης ὀχλεῖσθαι ἔτι, εἰ μὴ ἔστι φυγάς, ὡς β. ζ'. τοῦ κωδ. τ. κβ'. δ. α'. καὶ τ. λθ'. δ. ϛ'. τῶν δὲ βασιλ. β. μη'. τ. κδ'. κεφ. α'. καὶ β. ν'. τ. ιδ'. κεφ. ϛ'. E

ια'. Η προσαγγελία τῶν βακαντίων, ἤτοι τῶν ἀκληρονομήτων πραγμάτων τετραετίᾳ περαιοῦται. εἰ δὲ ἤρχθη ἡ περὶ τούτων δίκη, καὶ ὑπὲρ τοὺς κ'. ἐνιαυτοὺς ἐπεκτείνεται, ὡς β. μθ'. τ. διγ. τ. ιδ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β. νϛ'. τ. β'. κεφ. α'. θεμ. β'. ἐπὶ δὲ τῇ οὐσίᾳ τῶν ῥεκουιρένδων, ἤτοι ἀναζητουμένων κ'. ἔτη φυλάττονται, ὡς β'. μη'. τ. διγ. τ. ιζ'. τῶν δὲ βασιλ. β. ξ'. τ. μθ'. κεφ. β'. καὶ δ'. καὶ αἱ δίκαι αἵτινες ἀπὸ τοῦ πρώτου δηλάτωρος, ἤτοι καταμηνυτοῦ προδεδίαξ

A 2. Minor annis xx. non poteſt inter viuos manumittere, niſi ſecundum legitimam obſeruationem. Dig. lib. 40. tit. 2. dig. 5. & 9. Baſilicorum lib. 48. tit. 2. cap. 5. th. 2. & 3. & cap. 9.

3. Maiores annis xx. veniam ætatis petunt. Cod. lib. 2. tit. 44. conſtit. 2. Baſil. lib. 10. tit. 27. cap. 2.

4. Qui anni vigeſimi diem ſuptemum ingreſſus eſt, recte manumittit. Dig. lib. 40. titul. 1. digeſt. 1. Baſilicorum lib. 48. titul. 1. cap. 1.

B 5. Minor viginti annis cum condicione libertatis vendere non poteſt. Dig. lib. 18. tit. 7. dig. 4. Baſil. lib. 19. tit. 7. cap. 4.

6. Minor annis xx. litigare non poteſt. Dig. lib. 4. tit. 8. dig. 41. Baſil. lib. 7. tit. 2. cap. 41.

7. Crimina xx. annis extinguuntur. Cod. lib. 9. titul. 22. conſtit. 12. & lib. Dig. 44. titul. 3. dig. 12. Baſilic. lib. 60. titul 41. cap. 47. & lib. 51. titul. 3. cap. 12. Excepto adulterij crimine. Dig. lib. 48. titul. 5. dig. 26. C & Codic. lib. 9. titul. 9. conſtit. 27. Baſilic. lib. 60. titul. 37. cap. 28. them. 4. & cap. 62. Item crimine peculatus, hoc eſt, eorum qui ſacris vel publicis pecuniis, vel Deo donatis damnum adferunt. Digeſt. lib. 48. titul. 13. dig. 8. Baſilic. lib. 60. titul. 45. cap. 50. Hæc enim quinquennio extinguuntur, ſicut actio iniuriarum anno. Cod. lib. 9. titul. 35. conſtit. 6. Baſilic. lib. 60. titul. 21. cap. 48.

8. Qui annis xx. militauit, ſordidorum munerum vacationem habet. Dig. lib. 27. D titul. 1. dig. 9. Baſilic. lib. 38. titul. 1. cap. 9. them. 2.

9. In ratiociniis rerum ad ciuitates pertinentium error calculi recte poſt decem vel viginti annos retractatur. Digeſt. lib. 50. titul. 8. digeſt. 6. Baſilic. lib. 54. titul. 10. cap. 6.

10. Si quis bona fide in libertate viginti annis commoratus eſt, vel mala fide ad annos quadraginta, non poteſt amplius nomine condicionis moleſtari, niſi ſi fugitiuus ſit. Cod. lib. 7. tit. 22. conſtit. 1. & tit. 39. conſt. E 6. Baſilic. lib. 48. tit. 24. cap. 1. & lib. 50. tit. 14. cap. 6.

11. Nuntiatio bonorum vacantium quadriennio finitur. Si vero lis horum nomine mota ſit, etiam vltra xx. annos extenditur. Dig. lib. 49. titul. 14. Baſilicorum lib. 56. titul. 2. cap. 1. them. 2. In requirendorum vero facultatibus anni xx. obſeruantur. Dig. lib. 48. tit. 17. Baſil. lib. 60. tit. 49. cap. 2. & 4. Et cauſæ quæ à primo delatore proditæ

dicuntur, vltra quadriennium hoc, velut in bonis vacantibus, & aliis etiam vltra viginti annos porriguntur. Dig. lib. 49. titul. 14. Baſilicorum libro 56. titul. 2. capite 1. them. 2.

De annis XXV.

1. TVTOR aut curator eum, cuius tutelam adminiſtrat, non adoptat, niſi maior ſit annis XXV. Dig. lib. 1. titul. 7. dig. 17. Baſilicorum lib. 33. titul. 1. cap. 13. them. 4.

2. Minor annis XXV. ad curam non vocatur. Hoc tamen caſu inchoatus annus vigeſimus quintus pro completo accipitur Dig. lib. 50. titul. 4. Baſilic. lib. 54. tit. 4. cap. 7.

3. Qui vigeſimum quintum annum compleuit, ætatis eſt perfectæ: qui non compleuit, imperfectæ: nec proprie res ſuas adminiſtrare poteſt. Dig. lib. 4. tit. 4. dig. 1. Baſil. libro 10. titul. 4. cap. 1.

4. Maior annis XXV. ſi ius ignorauerit, veniam non impetrat. Digeſt. lib. 1. titul. 7. digeſt. 2. Baſilicorum lib. 2. titul. 4. cap. 11.

5. A minore annis XXV. ſi quid adminiſtrat, rationes non exiguntur. Cod. lib. 5. titul. 30. conſtit. 5. Baſilic. lib. 37. titul. 4. cap. 8.

6. Etiam poſt annum XXV. prodigis ac furioſis curatores dantur. Cod. lib. 5. titul. 70. conſtitut. 1. Baſilicorum libro 38. titul. 10. cap. 17.

7. Diaconus aut ſubdiaconus annis XXV. minor non ordinatur. Nouell. 123 Baſil. lib. 3. tit. 1 cap. 26.

8. Si qua fuerit alicuius pupilla, & rationes adminiſtrationis ab eo acceperit, & ætatis annum XXV. exceſſerit, filio curatoris matrimonio iungi poteſt. Cod. lib. 5. tit. 6. conſtit. 5. Quæ quidem conſtitutio non extat in Baſilic. ſed eius eſt loco digeſtum 66. tit. 2. lib. 24. quod legitur Baſilic. lib. 28. tit. 5. cap. 18.

9. Rationes curatoris ante minoris XXV. annum non poſcuntur, quatenus curator manet. Cod. lib. 5. tit. 37. conſtit. 14. Baſil. lib. 38. tit 9. cap. 23.

10. Si minor ætatis venia petita, rem alicui donauerit, non valet donatio, niſi poſt annum ætatis eius vigeſimum quintum, ante decem vel viginti effluxerint. Cod. lib. 5. titul. 74. conſtit. 4. Baſilic. lib. 10. titul. 4. cap. vlt.

11. Filij tametſi patria poteſtate liberati ſint, dum ſtudiis vacant vſque ad annum ætatis ſuæ vigeſimum quintum à muneribus excuſantur. Cod. lib. 10. titul. 50. Baſil. lib. 54. tit. 7. cap. 5.

λέγονται, καὶ ὑπὲρ τὴν τετραετίαν, ὡς ἐπὶ τῶν ἀκληρονομήτων, καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων πραγμάτων ὑπὲρ τοὺς κ΄. ἐνιαυτοὺς ἐκτείνονται, ὡς β. μθ΄. τῶν διγ. τ. ιδ΄. τῶν δὲ βασιλικῶν β. νϛ΄. τ. β΄. κεφ. α΄. θεμ. β΄.

Περὶ χρόνων κε΄.

α΄. Ἐπίτροπος ἢ κουράτωρ, εἰ μὴ ἔστι κε΄. ἐνιαυτῶν ὁ ἐπιτροπευθεὶς, οὐχ υἱοθετεῖται αὐτῷ, ὡς β. α΄. τῶν διγ. τ. ζ΄. δ. ιζ΄. τῶν δὲ βασιλικῶν β. λγ΄. τ. α΄. κεφ. ιγ΄. θεμ. δ΄.

β΄. Ὁ ἥττων τῶν κε΄. ἐνιαυτῶν εἰς φροντίδα οὐ καλεῖται. πλὴν ἐπὶ τούτῳ τῷ θέματι ἀρχθεὶς ὁ κε΄. χρόνος ἀντὶ πεπληρωμένου παραλαμβάνεται, ὡς β. ν΄. τῶν διγ. τ. δ΄. τῶν δὲ βασιλικῶν β. νδ΄. τ. δ΄. κεφ. ζ΄.

γ΄. Ὁ πληρώσας τὸν κε΄. ἐνιαυτὸν τέλειός ἐστι, καὶ ὁ μὴ πληρώσας ἀτελὴς, καὶ οὐ δύναται κυρίως διοικεῖν τὰ ἴδια, ὡς β. δ΄. τῶν διγ. τ. δ΄. δ. α΄. τῶν δὲ βασιλικῶν β. ι΄. τ. δ΄. κεφ. α΄.

δ΄. Ὁ μείζων τῶν κε΄. ἐνιαυτῶν νόμον ἀγνοήσας οὐ συγγινώσκεται, ὡς β. α΄. τῶν διγ. τ. ζ΄. δ. β΄. τῶν δὲ βασιλικῶν β. β΄. τ. δ΄. κεφ. ια΄.

ε΄. Ὁ ἥττων τῶν κε΄. ἐνιαυτῶν διοικῶν λόγους, οὐκ ἀπαιτεῖται, ὡς β. ε΄. τοῦ κωδ. τ. λ΄. δ. ε΄. τῶν δὲ βασιλικῶν β. λζ΄. τ. δ΄. κεφ. η΄.

ϛ΄. Καὶ μετὰ τὸν κε΄. χρόνον οἱ ἄσωτοι, καὶ οἱ μαινόμενοι κουρατωρεύονται, ὡς β. ε΄. τοῦ κωδ. τ. ο΄. δ. α΄. τῶν δὲ βασιλικῶν β. λη΄. τ. ι΄. κεφ. ιζ΄.

ζ΄. Διάκονος ἢ ὑποδιάκονος ἥττων τῶν κε΄. ἐνιαυτῶν οὐ γίνεται, ὡς νεαρὰ ρκγ΄. τῶν δὲ βασιλικῶν β. γ΄. τ. α΄. κεφ. κϛ΄.

η΄. Ἐὰν ἡ ἐπιτροπευθεῖσα παρά τινος, καὶ λόγους λάβῃ τῆς διοικήσεως, καὶ ὑπερβῇ τὸν κε΄. ἐνιαυτὸν, δύναται ταύτην ἀγαγέσθαι ὁ τοῦ ἐπιτρόπου υἱὸς, ὡς β. ε΄. τοῦ κωδ. τ. ϛ΄. δ. ε΄. καὶ αὕτη μὲν ἡ διάταξις οὐκ ἔστιν εἰς τὰ βασιλικά. ἔστι δὲ ἀντὶ ταύτης τὸ ξϛ΄. δίγεστον τοῦ β΄. τ. τοῦ κδ΄. βιβ. ἐν βιβλίῳ τῶν βασιλικῶν κη΄. τ. ε΄. κεφαλ. ιη΄.

θ΄. Οἱ λόγοι τοῦ κουράτωρος πρὸ τοῦ κε΄. ἔτους τοῦ ἀφήλικος οὐκ ἀπαιτοῦνται, ἐφ᾽ ὅσον μένει κουράτωρ, ὡς β. ε΄. τοῦ κωδ. τ. λζ΄. δ. ιδ΄. τῶν δὲ βασιλικῶν β. λη΄. τ. θ΄. κεφ. κγ΄.

ι΄. Ἐὰν ὁ ἀφῆλιξ συγγνώμην ἡλικίας αἰτήσας δωρήσηταί τινι, οὐκ ἔρρωται ἡ δωρεὰ, εἰ μὴ ἀρχ. μετὰ τοὺς κε΄. ἐνιαυτοὺς δέκα, ἢ κ΄. ἐνιαυτοὶ παραδράμωσιν, ὡς β. ε΄. τοῦ κωδ. τ. οδ΄. δ. δ΄. τῶν δὲ βασιλικῶν β. ι΄. τ. δ΄. κεφ. τελευτ.

ια΄. Οἱ παῖδες εἰ καὶ αὐτεξούσιοί εἰσι, μέχρι τοῦ κε΄. ἐνιαυτοῦ λόγοις σχολάζοντες, οὐ λειτουργοῦσιν, ὡς β. ι΄. τοῦ κωδ. τ. ν΄. τῶν δὲ βασιλικῶν β. ιδ΄. τ. ζ. κεφ. ε΄.

A

Περὶ χρόνων κθ'.

α'. ΜΕτὰ τὸν κε'. ἐνιαυτὸν καὶ τὸν οὐτίλιον ἤτοι συναπτὸν τουτέστιν τὸ κθ'. δύναται ὁ ἐπίτροπος τὴν ἐπιτροπευθεῖσαν πρὸς γάμον ἀγαγέσθαι, μετὰ τὸ δοῦναι τοὺς λόγους, ὡς β. κγ'. τῶν διγ. τ. β'. δ. ξϛ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β. κη'. τ. ε'. κεφ. ιη'. ζήτει καὶ β. μη'. τ. ε'. δι. ζ'. ἐν β. τῶν βασιλικῶν ξ'. τ. λζ'. κεφ. θ'. καὶ εὑρήσεις περὶ ἐνιαυτοῦ κϛ'.

β'. Αφῆλιξ ἐπενεγκὼν ὅρκον εἰ περιεγράφη εἰς τοῦτο ἔχει ῥεπλικατιώνα καύσα κογνίτα, τουτέστιν ἀνάξεσιν τῆς αἰτίας διαγνωσθείσης ἕως τοῦ κθ'. ἐνιαυτοῦ, ὡς β. ιβ'. τῶν διγ. τ. β'. δι. θ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β. κβ'. τ. ε'. κεφ. ϛ'. θεμ. δ'.

γ'. Καὶ ἡ ἐμφύτευσις, ἤτοι ἐκμίσθωσις μέχρι τοῦ κ'. χρόνου ὑπερεκτείνεται, ὡς β. α'. τοῦ κωδ. τ. β'. δι. κδ'. ἡ δὲ διάταξις αὕτη οὐκ ἔστιν εἰς τὰ βασιλικὰ, οὐδὲ μέμνηται κθ'. χρόνων, ἀλλὰ μόνον κ'. περὶ δὲ κθ'. διαλαμβάνει ἡ ρκ'. νεαρὰ ἐν β. ε'. τῶν βασ. τ. β'. κεφ. ε'.

Περὶ χρόνων λ'.

C

α'. Η τῆς κληρονομίας ἀπαίτησις οὐκ ἐκβάλλεται διὰ μακροῦ χρόνου, ὡς β. ζ'. τοῦ κωδ. τ. λδ'. δι. δ'. καὶ β. ϛ'. τ. λ'. δι. ϛ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β. ν'. τ. ιβ'. κεφ. δ'. καὶ β. λε'. τ. ιδ'. κεφ. οδ'.

β'. Η ἐπὶ τῇ πράσει ἀγωγὴ μακροῦ χρόνου παραγραφῇ οὐκ ἐκβάλλεται, ὡς β. η'. τοῦ κωδ. τ. μδ'. δι. κα'. τῶν δὲ βασιλικῶν β. ιθ'. τ. ιθ'. κεφ. κα'.

γ'. Η περὶ ἀπαιτήσεως κληρονομίας, καὶ πᾶσα προσωπικὴ ἀγωγὴ διὰ τριακονταετίας ἀναιρεῖται, ὡς β. γ'. τοῦ κωδ. τ. λα'. δι. ζ'. καὶ β. δ'. τοῦ κωδ. τ. ιη'. τῶν δὲ βασιλικῶν β. μβ'. τ. α'. κεφ. νζ'. καὶ β. κϛ'. τ. γ'. κεφ. β'.

D

δ'. Η φαβιανὴ διηνεκής ἐστιν, ὡς β. λη'. τῶν διγ. τ. ε'. τῶν δὲ βασιλ. β. μθ'. τ. ϛ'. κεφ. γ'. θεμ. ϛ'.

ε'. Περπέτουον, τουτέστι διηνεκὲς, καλεῖ ὁ νόμος καὶ τὸν λ'. ἐτῶν χρόνον, καὶ τὸν ἄχρι τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου χρόνον.

ϛ'. Τὸ φινιουμ ῥεγουνδόρουμ, ἤτοι τὸ περὶ ὅρων καὶ ὁροθεσίων δικαστήριον τῇ ἀνεπιφωνήτῳ τριακονταετίᾳ σβέννυται, ὡς β. γ'. τοῦ κωδ. τ. λθ'. δι. ϛ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β. νη'. τ. θ'. κεφ. τελευτ.

E

ζ'. Αἱ προσωπικαὶ ἀγωγαὶ τριακονταετίᾳ σβέννυνται, εἰ μὴ ἐντερρουπτευθῇ ἤγουν διακοπῇ ὁ χρόνος δι' ὑπομνήσεως κατὰ κέλευσιν βασιλέως ἢ ἄρχοντος, ὡς β. ζ'. τοῦ κωδ. τ. λθ'. δι. γ'. καὶ τ. μ'. δι. α'. τῶν δὲ βασιλ. β. ν'. τ. ιδ'. κεφ. ε'. καὶ τ. ιε. κεφ. α'.

η'. Χωρὶς βίας ὁ λ'. ἔτη ἀπερικόπως νεμηθεὶς δεσπόζει, ὡς β. η'. τοῦ κωδ. τ. δ'. δι. τελευταία. τῶν δὲ βασιλικῶν β. ν'. τ. γ'. κεφ. ιθ'.

De XXIX. *annis.*

1. POst vigeſimum ætatis annum, & vtilem ſiue continuum, hoc eſt, XXIX. tutor pupillam ſuam vxorem ducere poteſt, rationibus redditis. Dig. lib. 23. tit. 2. dig. 66. Baſilic. lib. 28. tit. 5. cap. 18. Quærito etiam lib. 48. tit. 5. dig. 7. & Baſil. lib. 60. tit. 37. cap. 9. & inuenies de anno vigeſimo ſexto.

B

2. Si minor iuſiurandum detulerit, & circumſcriptus fuerit: habet replicationem, cauſa cognita, vſque ad annum vigeſimum nonum. Dig. lib. 12. tit. 2. dig. 9. Baſilic. lib. 22. tit. 5. cap. 6. th. 4.

3. Etiam emphyteuſis ſiue locatio porrigitur vſque ad annum vigeſimum. Cod. lib. 1. tit. 2. conſtit. 24. quæ conſtitutio non exſtat in Baſilicis, nec annorum XXIX. mentionem facit, ſed viginti dumtaxat. De annis vero XX. tractat CXX. Nouell. lib. 5. Baſil. tit. 2. cap. 5.

De annis XXX.

C

1. HEREDITATIS petitio longo tempore non excluditur. Cod. lib. 7. tit. 34. conſtit. 4. & lib. 6. tit. 30. conſtit. 6. Baſilic. lib. 50. tit. 12. cap. 4. & lib. 35. tit. 14. cap. 74.

2. Actio de venditione longi temporis præſcriptione non excluditur. Cod. lib. 8. titul. 44. cônſtit. 21. Baſil. lib. 19. titul. 19. cap. 21.

3. De petenda hereditate, atque omnis perſonalis actio, triginta annis extinguitur. Cod. lib. 3. tit. 31. conſtit. 7. & Cod. lib. 4.
D tit. 18. Baſil. lib. 42. tit. 1. cap. 57. & lib. 26. tit. 3. cap. 2.

4. Actio Fabiana perpetua eſt. Digeſt. lib. 38. titul. 5. Baſilic. lib. 49. titul. 6. cap. 3. them. 6.

5. Perpetuum * lex vocat tam annorum XXX. tempus, quam quod ad hominis vitam vſque ſe porrigit.

* Inſtit. de perp. & temp. act.

6. Finium regundorum iudicium triginta annorum ſpatio, nulla denunciatione interrupto extinguitur. Cod. lib. 3. tit. 39. conſt.
E 6. Baſil. lib. 58. tit. 9. cap. vlt.

7. Actiones perſonales annis XXX. extinguuntur, niſi tempus interrumpatur per commonitionem, iuſſu principis, aut iudicis. Cod. lib. 7. tit. 39. conſtit. 3. & tit. 40. conſtit. 1. Baſil. lib. 50. tit. 14. cap. 5. & tit. 15. cap. 1.

8. Qui annis XXX. rem ſine vi & interruptione poſſedit, dominium conſequitur. Cod. lib. 8. tit. 4. conſtit. vlt. Baſil. lib. 50. tit. 3. cap. 59.

9. Actiones temporales, ſiue quæ ſpatium A præſtitutum habent, annis XXX. extinguuntur: ac ne quidem vnum aliquod ex tribus illis iudiciis duplicibus, puta communi diuidundo, de quo tractat lib. 12. Baſilic. tit. 2. & familiæ erciſcundæ, de quo tractat lib. 42. tit. 3. & finium regundorum, de quo tractat lib. 58. tit. 9. quæ quidem duplicia dicuntur, quod in his vtraque pars & agat, & conueniatur, vt ait lib. 12. tit. 2. cap. 2. & lib. 58. tit. 9. cap. 11. & lib. 42. tit. 3. cap. 2. them. 2. nec item furti actio, de qua tractat Baſil. lib. 60. tit. 12. nec pro ſocio, quæ continetur lib. Baſil. 12. nec bonorum ſiue re- B rum mobilium vi raptarum, de qua tractat lib. 60. Baſilic. tit. 17. vltra annos XXX. vigent, quemadmodum tractatur Cod. lib. 7. tit. 40. conſtit. 1. & Baſilic. lib. 50. titul. 15. cap. 1. & in adiecto ibid. ſcholio. Sciendum tamen actionem furti, quæ duplum exigit, non perimi quandiu viuit is qui furtum commiſit. Baſilicorum lib. 60. titul. 12. cap. 39.

10. * Qui annis XXX. coloni fuerunt, collationes præſtent, licet adſcripticij non C ſint. Cod. lib. 11. tit. 48. conſtit. 19. Baſilic. lib. 55. tit. 1. cap. 18.

* L. 11. C de agric. & cenſ.

11. Actiones quatuor quæ naſcuntur ex adminiſtratione, puta mandati actio, & aduerſus tutores, & alienorum negotiorum geſtorum, & rerum adminiſtratarum quaſi à tutoribus, omnes ſunt perſonales. Cod. lib. 2. tit. 18. conſtit. 23. & Baſilic. lib. 17. tit. 2. cap. 23.

12. Si pater adſcriptitij pro filio peragat agriculturam, & filius propterea non moleſtatus maneat vſque ad annos XXX. vel XL. D nullum domino fundi præiudicium adfertur. Cod. lib. 11. tit. 66. conſt. 6. & tit. 48. conſt. 22. Ac titulus quidem ille 66. expoſitus eſt Baſilic. lib. 56. tit. 15. verum conſtitutio de adſcripticio eſt omiſſa. Tituli autem 48. conſtit. 22. exſtat lib. Baſilicorum 55. titul. 1. cap. 21.

13. Quæ ad annos XXX. manſerit in collegio vel burgo, id eſt, in quocumque corpore, colonatus nomine non conuenitur. Cod. lib. 11. titul. 66. conſtitut. 6. Ac titulus quidem hic expoſitus eſt Baſil. lib. 56. tit. 15. ſed conſtitutio eſt omiſſa.

14. Poſt pubertatem annorum XXX. ſpatium filiis patria poteſtate liberatis opponitur, quum bona materna petunt. Nouell. 22. Baſilicorum lib. 28. titul. 14. cap. 1. circa finem.

15. Si quis mala fide rem poſſederit, & alius eam bona fide emerit: intra annos XXX. veluti malæ fidei poſſeſſor conuenitur. Nouell. 119. cap. 8. Baſilic. lib. 50. tit. 14. cap. 11.

θ'. Αἱ πεμπτοδέλιαι ἀγωγαί, ἤτοι αἱ πρόσκαιροι, καὶ ἐμπρόθεσμοι τῇ τριακονταετίᾳ σβέννυνται, καὶ οὔτε ἓν τῶν τριῶν διπλῶν δικαστηρίων, οἷον τὸ περὶ κοινοῦ πραγμάτων διαιρέσεως περὶ οὗ διαλαμβάνει β. ιβ'. τῶν βασιλικῶν τ. β'. τὸ περὶ φαμιλίας διαιρέσεως περὶ οὗ διαλαμβάνει β. μβ'. τ. γ'. τὸ περὶ ὅρων ἰθυνομένων, περὶ οὗ διαλαμβάνει β. νη'. τ. θ. ἃ διπλᾶ λέγονται, ὅτι ἐπὶ τούτων ἑκάτερον μέρος καὶ ἐνάγει καὶ ἐνάγεται, ὥς φησι β. ιβ'. τ. β'. κεφ. β'. καὶ β. νη'. τ. θ'. κεφ. ια'. καὶ β. μβ'. τ. γ'. κεφ. β'. θεμ. β'. οὔτε ἡ φοῦρτι ἤτοι ἡ περὶ τῆς κλοπῆς ἀγωγὴ περὶ ἧς διαλαμβάνει β. ξ'. τῶν βασιλικῶν τ. ιβ'. οὔτε ἡ προσόκιο, τουτέστιν ἡ περὶ κοινωνίας, ἣ ἐστιν ἐν β. τῶν βασιλικῶν ιβ'. οὔτε ἡ βονόρουμ ῥαπτόρουμ, ἤτοι ἡ περὶ κινητῶν πραγμάτων βιαίως ἁρπαγέντων περὶ ἧς διαλαμβάνει β. ξ'. τῶν βασιλικῶν τ. ιζ'. πλέον τῶν λ'. ἐτῶν ἰσχύει, ὡς β. ζ'. τοῦ κωδ. τ. μ'. δ. α'. τῶν δὲ βασιλικῶν β. ν'. τ. ιε'. κεφ. α'. καὶ τὸ παρακείμενον τούτῳ σχόλιον. ἰστέον δὲ ὅτι ἡ ἐπὶ τῆς κλοπῆς ἀπαιτοῦσα τὸ διπλάσιον ἀγωγὴ οὐκ ἀπόλλυται ἐφ' ὅσον ζῇ ὁ κλέψας, ὡς β. τῶν βασιλ. ξ'. τ. ιβ'. κεφ. λθ'.

ι'. Οἱ λ'. ἔτη γεωργήσαντες συντελείτωσαν, κἂν μὴ ὦσιν ἐναπόγραφοι, ὡς β. ια'. τοῦ κωδ. τ. μη'. δ. ιθ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β. νε'. τ. α'. κεφ. ιη'.

ια'. Αἱ ἀπὸ διοικήσεως τικτόμεναι τέσσαρες ἀγωγαί, ἤτοι ἡ περὶ ἐντολῆς, ἡ κατ' ἐπιτρόπων, ἡ περὶ διοικήσεως πραγμάτων ἀλλοτρίων, ἡ περὶ πραγμάτων διοικηθέντων ὡς παρὰ ἐπιτρόπων, πᾶσαι προσωπικαί εἰσιν, ὡς β. β'. τοῦ κωδ. τ. ιη'. δ. κγ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β. ιζ'. τ. β'. κεφ. κγ'.

ιβ'. Ἐὰν ὁ πατὴρ τοῦ ἐναπογράφου γεωργῇ ὑπὲρ τοῦ υἱοῦ, ὁ δὲ υἱὸς μένῃ διὰ τοῦτο ἀνενόχλητος ἐπὶ λ', ἢ μ'. χρόνους, οὐ προσχρηματίζεται ὁ δεσπότης, ὡς β. ια'. τοῦ κωδ. τ. ξς'. δ. ς'. καὶ τ. μη'. δ. κβ'. καὶ ὁ μὲν ξς'. τ. ἐξελήφθη ἐν β. τῶν βασιλ. νς'. τ. ιε'. ἡ δὲ περὶ τοῦ ἐναπογράφου διάταξις παρελείφθη. τοῦ δὲ μη'. τ. ἡ κβ'. δ. ἔστιν ἐν β. νε'. τῶν βασιλ. τ. α'. κεφ. κα'.

ιγ'. Ὁ ἐπὶ λ'. ἔτη μείνας ἐν κολλεγίῳ ἢ βούργῳ, τουτέστιν ἐν οἱῳδήποτε σωματείῳ, οὐκ ἐνάγεται περὶ γεωργίας, ὡς β. ια'. τ. ξς'. δ. ς'. καὶ ὁ μὲν τίτλος ἐξελήφθη ἐν β. τῶν βασιλικῶν νς'. τ. ιε'. ἡ δὲ διά- E ταξις αὕτη παρελείφθη.

ιδ'. Μετὰ τὴν ἥβην ἡ τριακονταετία τοῖς αὐτεξουσίοις παισὶν ἀντίκειται ζητοῦσι τὰ ἀπὸ τῆς μητρὸς αὐτοῖς διαφέροντα, ὡς νεαρὰ κβ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β. κη'. τ. ιδ'. κεφ. α'. περὶ τὸ τέλος.

ιε'. Ἐὰν κακῇ πίστει νεμηθῇ τις πρᾶγμα, ἕτερος δὲ καλῇ πίστει αὐτὸ ἀγοράσῃ, ἐντὸς λ'. ἐτῶν ἐνάγεται, ὡς κακῇ πίστει νεμηθείς, ὡς νεαρὰ ριθ'. κεφ. η'. τῶν δὲ βασιλικῶν β. ν'. τ. ιδ'. κεφ. ια'.

ις'. Τῇ κατὰ τῶν ἐπιτρόπων ἀγωγῇ τριακονταετία A ἀντίκειται, ὡς β. ε'. τοῦ κωδ. τ. να'. δ. η'. τῶν δὲ βασιλικῶν β. λη'. τ. γ'. κεφ. κθ'.

ιζ'. Τοῖς νέοις μετὰ τὸν κε'. χρόνοι τρέχει τῆς δεινοφφισιόσο, ἤτοι τῆς μέμψεως τῆς διαθήκης ἡ πενταετία, ὡς β. β'. τοῦ κωδ. τ. μ'. δ. β'. καὶ γ'. καὶ τ. κη'. δ. ις'. καὶ τ. κθ'. δ. ε'. τῶν δὲ βασιλικῶν β. ι'. τ. κγ'. κεφ. β'. καὶ β. λθ'. τ. α'. κεφ. λη'. καὶ β. μα'. τ. δ'. κεφ. ιδ'.

ιη'. Αἱ τοῦ φίσκου διαφέρουσαι ἀγωγαὶ ἀναιρεῖσθωσαν τῇ τοῦ χρόνου παραγραφῇ, τῇ τῆς τριακονταετίας δηλονότι. ὅσαι γὰρ περὶ τοῦ φίσκου ἀγωγαὶ B κινοῦνται κατά τινων δυνάμεναι ὑπερβαίνειν τὴν εἰκοσαετίαν, τῇ τριακονταετίᾳ σβέννυνται, ὡς β. ι'. τοῦ κωδ. τ. α'. δ. ς'. τῶν δὲ βασιλικῶν β. ις'. τ. β'. κεφ. ν'. καὶ β. μθ'. τῶν διγ. τ. ιδ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β. ις'. τ. β'. κεφ. α'. θεμ. β'. καὶ σημείωσαι ὅτι περὶ ἀγωγῶν κινουμένων παρὰ τοῦ φίσκου εἰς ἐκδίκησιν πραγμάτων, ὧν οὐδέποτε ἐδέσποσεν, ἡ διάταξις διαλέγεται, οὐ μήν τι περὶ ὧν πραγμάτων κατεῖχε καὶ ἀπώλεσεν. ἐκεῖ γὰρ τὴν τεσσαρακονταετίαν ἔχει, ὡς β. ια'. τοῦ κωδ. τ. ξβ'. δ. ιβ'. τῶν δὲ βασι- C λικῶν β. ις'. τ. ιδ'. κεφ. λα'.

ιθ'. Οἱ ποιήσαντες λ'. ἔτη εἰς τὴν γῆν, ἀπὸ τῆς γεωργίας ἀναχωρεῖν οὐ δύνανται. οὗτοι δὲ οἱ λεγόμενοι κολωνοί, ὡς β. ια'. τοῦ κωδ. τ. μη'. δ. κγ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β. νε'. τ. α'. κεφ. κβ'.

κ'. Οὐκ ὀφείλει πρεσβύτερος χειροτονεῖσθαι, εἰ μὴ πληρώσῃ λ'. ἔτη, ὡς νεαρὰ ρκγ'. κεφ. κ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β. γ'. κεφ. κς'. τ. α'.

Περὶ χρόνων λε'.

α'. Ὁ ἐπίσκοπος χειροτονούμενος οὐκ ὀφείλει D ἥττων τῶν λε'. χρόνων εἶναι, καθὰ φησὶ τῆς ρκγ'. νεαρᾶς κεφ. γ'. ὅπερ οὐκ ἔστιν εἰς τὰ βασιλικά. ἐδέχθη γὰρ μᾶλλον τὸ τῆς ρλζ'. νεαρᾶς κεφ. α'. ὅπερ καὶ λ'. χρόνων αὐτὸν ὑπάρχοντα ἐπιτρέπει χειροτονεῖσθαι, ὡς β. γ'. τῶν βασιλικῶν τ. α'. κεφ. η'.

Περὶ χρόνων μ'.

α'. Ἡ μ'. ἔτη ἐν ἀγνοίᾳ τῷ ἰδίῳ θείῳ συναφθεῖσα συγγινώσκεται.....;

β'. Ἡ μὴ τριακονταετίᾳ ἀναιρουμένη ἀγωγή, E τῇ τεσσαρακονταετίᾳ σβέννυται.........

γ'. Οὔτε περὶ καταστάσεως μετὰ μ'. ἔτη τις ἐνάγεται, ὡς β. ζ'. τοῦ κωδ. τ. λθ'. δ. ς'. τῶν δὲ βασιλικῶν β. ν'. τ. ιδ'. κεφ. ς'.

δ'. Μετὰ μ'. ἔτη περὶ παρελθόντος δημοσίου, ἤτοι περὶ ὀπισθοτελειῶν οὐκ ἐνάγεταί τις, ὡς β. ζ'. τοῦ κωδ. τ. λθ'. δ. ς'. τῶν δὲ βασιλικῶν β. ν'. τ. ιδ'. κεφ. ζ'. ἐν ᾧ οὐδὲν δηλοῦται τοιοῦτον, ὥσπερ οὐδὲ ἐν

16. Actioni aduerſus tutores annorum xxx. præſcriptio non opponitur. Cod. lib. 5. titul. 51. conſtit. 8. Baſilic. lib. 38. titul. 3. cap. 29.

17. Minoribus poſt annum xxv. currit quinquennium agendi de inofficioſo teſtamento. Cod. lib. 2. titul. 40. conſtir. 2. & 3. & titul. 28. conſtit. 16. & titul. 29. conſtitut. 5. Baſil. lib. 10. tit. 23. cap. 2. & lib. 39. tit. 1. cap. 38. & lib. 41. tit. 4. cap. 14.

18. Actiones fiſco competentes temporis præſcriptione tolluntur, videlicet annorum xxx. ſpatio. Nam quæcumque actiones aduerſus aliquos à fiſco inſtituuntur, ſi xx. annorum ſpatium excedere poſſint, triginta tamen annis extinguuntur. Cod. lib. 10. tit. 1. conſtit. 6. Baſilic. lib. 56. tit. 2. cap. 50. & Dig. lib. 49. tit. 14. Baſil. lib. 56. tit. 2. cap. 1. them. 2. Et nota quod conſtitutio loquatur de actionibus inſtitutis à fiſco pro vindicatione rerum, quarum dominium nunquam habuit: non de rebus, quas poſſedit, & amiſit. Illic enim annorum quadraginta præſcriptionem habet. Cod. lib. 11. tit. 62. conſtit. 12. Baſilic. lib. 56. tit. 14. cap. 31.

19. Qui annis xxx. terram coluerunt, ab agricultura recedere non poſſunt. Hi vero ſunt qui coloni vocantur. Cod. lib. 11. tit. 48. conſtitut. 23. Baſilicorum libro 55. titul. 1. cap. 22.

20. Preſbyter ordinari non debet, niſi annos xxx. compleuerit. Nouella 123. cap. 20. Baſil. lib. 3. tit. 1. cap. 26.

De annis xxxv.

1. Episcopvs ordinandus non debet eſſe minor annis xxxv. Nouel. 123. cap. 3. quod non exſtat in Baſilicis. Nam potius adprobatum eſt Nouel. 137. cap. 1. quod eum ordinari permittit, tametſi triginta ſit annorum. Baſil. lib. 3. tit. 1. cap. 8.

De annis xl.

1.[a] Ei quæ per ignorantiam copulata fuit auunculo xl. annis, ignoſcitur.....

[a] L. 1. Diuus, D. de rit. nupt.

2.[b] Actio quæ annis xxx. non tollitur, annorum xl. ſpatio extinguitur.....;

[b] L. omnes, C. de præſcript. trig. an.

3. Ne quidem condicionis ſuæ cauſſa, quiſpiam poſt annos xl. conuenitur. Cod. lib. 7. tit. 39. conſtit. 6. Baſil. lib. 50. tit. 14. cap. 6.

4. Poſt annos xl. de præteritis publicis collationibus, ſiue retro debitis tributis quiſpiam non conuenitur. Cod. lib. 7. titul. 39. conſtitut. 6. Baſilicorum lib. 50. tit. 14. cap. 7. in quo nihil tale ſignificatur; ſicuti nec in

R r

lara Thalelæi interpretatione. Verum Theo- A dorus Hermopolites hoc dicit, adiiciens, quod rametſi penſiones præteriti temporis non petantur, interim tamen tributa futuri temporis exigantur. Cod. lib. 11. titul. 48. conſtit. 9. Baſilic. lib. 55. tit. 1. cap. 8.

5. Qui poſt actionem inſtitutam quieuit annnis XL. non amplius agere poteſt, imo nec ipſius heres. Cod. lib. 7. tit. 39. conſtit. 2. Baſilic. lib. 50. tit. 15. cap. 1. quoniam omnis actio in iudicium deducta, licet ſilentio ſuppreſſa fuerit, ad annos XL. extenditur.

6. Qui cuiuſcumque iuris agrum ad annos XL. poſſederit, non amplius conuenitur, niſi B pro ſolutione canonis. Qui vero agrum ab Imperatore abſque canone impetrauit, & ad XL. annos nihil ſoluit, nec canonis nomine conuenitur. Cod. lib. 11. tit. 62. conſtit. vlt. ſecundum Theodorum. Baſilic. lib. 56. tit. 14. cap. vlt.

7. Præſcriptio C. annorum venerabilibus domibus competens, cuius meminit Cod. lib. 1. tit. 2. conſtit. 23. hodie eſt annorum XL. Ceterum & XXX. annos habent, & XX. & X. & III. & I. vt eſt in Nou. 111. Baſilic. lib. 5. tit. 2. cap. vlt.

8. Pro decem & viginti & triginta annis, C ſpatium annorum XL. dumtaxat opponitur venerabilibus domibus. Nou. 131. Baſil. lib. 5. tit. 3. cap. 3.

9. Minor annis XL. non fit diaconiſſa. Nou. 123. Baſil. lib. 3. tit. 1. cap. 26.

10. Actio hypothecaria debitoris rem poſſidentis, annorum XL. ſpatio exſpirat. Sin alia perſona hypothecam poſſideat, annis X. vel XX. extinguitur. Quod ſi poſterior creditor aduerſus priorem egerit, annorum XL. præſcriptione vtitur, quoad debitor viuit. Sin ille deceſſerit, tunc & proprio nomine agit, D & tam X. quam XX. annorum ſpatio excluditur. Cod. lib. 7. tit. 37. conſtit. 1. & 7. Baſil. lib. 5. tit. 14. cap. 1. & cap. 8.

De annis L.

1. [a] NVLLA temporis obſtat præſcriptio petentibus id quod ſolutum eſt in aliquo luſu prohibito, niſi dumtaxat annorum L. Cod. lib. 3. tit. 43. Ceterum hoc tempus apud Anatolium expreſſum reperitur, ſed non apud Thalelæum, qui quidem magis probatus fuit, libro Baſilicorum 60. titul. 8. cap. 3.

[a] Pars leg. 1. vel 2. de aleator.

2. [b] Decurio poſt annos etiam L. muneribus fungitur. Cod. lib. 10. tit. 32. conſtit. 28. quæ non exſtat in Baſilic. ſicuti nec ipſe tit.

[b] L. 2. §. vlt D. de decur. corrigitur per hanc leg.

3. A liberto poſt annum L. operæ ſiue ſeruilia officia non exiguntur. Dig. lib. 38. tit. 1. dig. 35. Baſilic. lib. 49. tit. 3. cap. 34.

4. Natus ex ea, quæ annum L. exceſſit, legitimus eſt filius. Cod. lib. 6. tit. 58. conſtit. 12. Baſilic. lib. 45. tit. 1. cap. 44.

A παρὰ τῷ πλάτει τοῦ Θαλελαίου. Θεόδωρος δὲ τοῦτο φησὶ ὁ Ἑρμουπολίτης προστιθεὶς, ὅτι εἰ καὶ τὰ τοῦ παρελθόντος χρόνου τελέσματα μὴ ἀπαιτεῖται, τέως τὰ τοῦ μέλλοντος μεθοδεύεται, ὡς β. ια'. τοῦ κωδ. τ. μη'. δ. θ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β. νε'. τ. α'. κεφ. η'.

ε'. Ὁ μετὰ ἐναγωγὴν ἡσυχάσας μ'. ἔτη, οὐκέτι δύναται κινεῖν, ἀλλ' οὐδὲ ὁ κληρονόμος αὐτοῦ, ὡς β. ζ'. τοῦ κωδ. τ. λθ'. δ. β'. τῶν δὲ βασιλ. β. ν'. τ. ιε'. κεφ. α'. ὅτι πᾶσα ἀγωγὴ καταπεμφθεῖσα εἰς τὸ δικαστήριον, κἂν σιωπηθῇ, ἐπεκτείνεται εἰς τεσσαρακονταετίαν.

ϛ'. Ὁ τὸν οἱονδήποτε ἀγρὸν νεμηθεὶς ἐπὶ μ'. ἔτη, B οὐκέτι ἐνάγεται, εἰ μὴ εἰς τὸ δοῦναι τὸν κανόνα. ὁ δὲ χωρὶς κανόνος ἀπὸ βασιλέως λαβὼν ἀγρὸν, καὶ ἐπὶ μ'. ἔτη μηδὲν καταβαλὼν, οὐδὲ περὶ κανόνος ἔτι ἐνάγεται, ὡς ια'. τοῦ κωδ. τ. ξβ'. δ. τελευταία κατὰ τὸν Θεόδωρον, τῶν δὲ βασιλ. β. νϛ'. τ. ιδ'. κεφ. τελ.

ζ'. Ἡ τῶν σεπτῶν οἴκων ρ'. ἐτία ἧς μέμνηται β. α'. τοῦ κωδ. τ. β'. δ. κγ'. μ'. ἐτία ἐστὶ σήμερον. ἔχουσι δὲ καὶ τοὺς λ'. χρόνους, καὶ τοὺς κ'. καὶ ι'. καὶ τρεῖς, καὶ α'. ὡς νεαρὰ ρια'. τῶν δὲ βασιλικῶν β. ε'. τ. β'. κεφ. τελ.

η'. Ἀντὶ τῶν δέκα, καὶ κ'. καὶ λ'. ἐτῶν ἡ μ'. ἐτία μόνον ἀντίκειται τοῖς σεβασμίοις οἴκοις, ὡς νεαρὰ ρλα'. C τῶν δὲ βασιλικῶν β. ε'. τ. γ'. κεφ. γ'.

θ'. Ἥττων μ'. ἐτῶν διακόνισσα οὐ γίνεται, ὡς νεαρὰ ρκγ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β. γ'. τ. α'. κεφ. κϛ'.

ι'. Ἡ ὑποθηκαρία ἀγωγὴ τοῦ χρεώστου νεμομένου τὸ πρᾶγμα, τῇ τεσσαρακονταετίᾳ σβέννυται. εἰ δὲ ἕτερον πρόσωπον νεμηθῇ τὴν ὑποθήκην ἐπὶ δέκα ἢ εἴκοσιν ἐνιαυτοὺς, σβέννυται. εἰ δὲ μεταγενέστερος δανειστὴς κινήσει κατὰ τοῦ προγενεστέρου, τῇ μ'. ἐτίᾳ κέχρηται, ἐφ' ὅσον ζῇ ὁ χρεώστης. εἰ δὲ τελευτήσει, τότε D ἰδίῳ ὀνόματι κινεῖ, καὶ ἀποκλείεται τῇ δεκαετίᾳ, καὶ εἰκοσαετίᾳ, ὡς β. ζ'. τοῦ κωδ. τ. λζ'. διατ. α'. καὶ διατ. ζ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β. ε'. τ. ιδ'. κεφ. α'. καὶ κεφ. η'.

Περὶ χρόνων ν'.

α'. Οὐκ ἀντίκειται χρόνος τοῖς ἀπαιτοῦσι τὸ καταβληθὲν εἴς τι τῶν ἀπηγορευμένων παιγνίων, εἰ μὴ μόνος ὁ πεντηκονταετὴς, ὡς β. γ'. τοῦ κωδ. τ. μγ'. οὗτος δὲ ὁ χρόνος παρὰ μὲν τῷ Ἀνατολίῳ εὕρηται. παρὰ δὲ τῷ Θαλελαίῳ, οὔ· καὶ ἐδέχθη μᾶλλον ὁ Θαλέλαιος ἐν β. τῶν βασιλ. ξ'. τ. η'. κεφ. γ'.

E β'. Βουλευτὴς καὶ μετὰ πεντήκοντα ἔτη λειτουργεῖ. ὡς β. ι'. τοῦ κωδ. τ. λβ'. δ. κη'. οὐκ ἔστι δὲ εἰς τὰ βασιλικὰ, οὐδὲ ὁ ντ.

γ'. Μετὰ πεντήκοντα χρόνους ὀπέρας ἤτοι ἐργασίας οὐκ ἀπαιτεῖται ὁ ἀπελεύθερος, ὡς β. λη'. τ. α'. δ. λε'. τῶν δὲ βασιλικῶν β. μθ'. τ. γ'. κεφ. λδ'.

δ'. Ὁ τεχθεὶς ἀπὸ τῆς ὑπερβάσης τὰ πεντήκοντα ἔτη, νόμιμος υἱός ἐστιν, ὡς β. ϛ'. τοῦ κωδ. τ. νη'. δ. ιβ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β. με'. τ. α'. κεφ. μδ'.

Περὶ χρόνων νε΄.

α΄. Μετὰ πεντήκοντα πέντε ἔτη ἀτέλεια ἐστὶ λειτουργιῶν προσωπικῶν, ὡς β. ι΄. τοῦ κωδ. τ. ν. δ. γ΄. τῶν δὲ βασιλικῶν β. νδ΄. τ. ζ΄. κεφ. ϛ΄.

Περὶ χρόνων ξ΄.

α΄. Μετὰ ξ΄. ἔτη υἱοθετεῖ τις. πρὸ τούτου δὲ εἰ μὴ εὐλόγως οὐ δύναται, τυχὸν συγγενῆ, ἢ ὅτε πρὸς παιδοποιΐαν ἀσθενής, ὡς β. α΄. τῶν διγ. τ. ζ΄. δ. ιϛ΄. τῶν δὲ βασιλ. β. λγ΄. τ. α΄. κεφ. ιγ΄. θεμ. γ΄.

β΄. Ἡ μείζων τῶν ξ΄. ἐτῶν γαμεῖσθαι τῷ ἥττονι τῶν ν΄. ἐτῶν δύναται, ὡς β. ε΄. τοῦ κωδ. τ. δ΄. δ. κζ΄. τῶν δὲ βασιλικῶν β. κη΄. τ. δ΄. κεφ. μ΄.

γ΄. Κἂν ξ΄. ἔτη ὁ ἐλευθερωθεὶς, ὡς δοῦλος κρατηθῇ, οὐ προκριματίζεται, ὡς β. ζ΄. τοῦ κωδ. τ. κβ΄. δ. γ΄. τῶν δὲ βασιλικῶν β. μη΄. τ. κδ΄. κεφ. β΄.

Περὶ χρόνων ο΄.

α΄. Μετὰ ο΄. ἔτη ποτὲ μὲν ἔχει τις ἐξκουσατίονα ἐπιτροπῆς, καὶ ἑτέρων βαρῶν, ποτὲ δὲ οὔ, ὡς β. κζ΄. τῶν διγ. τ. α΄. καὶ β. ε΄. τοῦ κωδ. τ. ξζ΄. καὶ β. ν΄. τῶν διγ. τ. δ΄. καὶ ε΄. καὶ β. ι΄. τοῦ κωδ. τ. μβ΄. τῶν δὲ βασιλικῶν β. λη΄. τ. α΄. κεφ. β΄. καὶ κεφ. ιη΄. καὶ β. νδ΄. τ. δ΄. κεφ. γ΄. καὶ νϛ΄. κεφ. θεμ. ι΄. καὶ τ. ε΄. κεφ. β΄. θεμ. β΄. καὶ κεφ. ϛ΄. καὶ ιζ΄.

β΄. Οἱ μείζονες τῶν ο΄. ἐνιαυτῶν οὐκ ὀφείλουσιν ἄκοντες καλεῖσθαι εἰς τὸ βουλευτήριον. οἱ δὲ συναινοῦντες εἰ μείζονες εἰσὶ τῶν ο΄. ἐνιαυτῶν, οὐκ ὀφείλουσι μὲν ἀναγκάζεσθαι λειτουργεῖν, τιμὰς δὲ ὑπελθεῖν ὀφείλουσιν, ὡς β. ι΄. τοῦ κωδ. τ. λβ΄. δ. ι΄. ἥτις οὐκ ἔστιν εἰς τὰ βασιλικά, ὅτι μηδὲ ὁ τίτλος οὗτος· ἀνῄρηται γὰρ ὢν περὶ βουλευτῶν.

γ΄. Ὁ ὑπερβὰς τὰ ο΄. ἔτη ἀπαλλάττεται προσωπικῶν λειτουργιῶν, ὡς β. ν΄. τ. ϛ΄. τῶν δὲ βασιλικῶν β. νδ΄. τ. ϛ΄. κεφ. γ΄.

Περὶ χρόνων ρ΄.

α΄. Ἡ χρῆσις τῶν καρπῶν τῆς πόλεως μετὰ ρ΄. ἔτη σβέννυται, ὡς ὁ μακροχρόνιος ἄνθρωπος, ὡς β. ζ΄. τ. α΄. διγ. νϛ΄. τῶν δὲ βασιλικῶν β. ιϛ΄. τ. α΄. κεφ. νδ΄.

β΄. Τὰ εἰς ἀνάρρυσιν αἰχμαλώτων τῇ ἑκατονταετίᾳ ἀποκλείονται, ὡς β. α΄. τοῦ κωδ. τ. β΄. δ. κγ΄. τοῦτο δὲ εἰς μὲν τὰ βασιλικὰ οὐ κεῖται. Φησὶ δὲ ὁ Θεόδωρος ἐν ἑκατοστῇ ἑνδεκάτῃ νεαρᾷ, ὅτι μέχρι νῦν κρατεῖ. τὸ δὲ τρίτον κεφ. τοῦ γ΄. τ. τοῦ ε΄. β. τῶν βασιλικῶν δηλοῖ, ὅτι ἀνῃρέθη.

A

De annis LV.

1. POST annum LV. vacatio munerum perſonalium conceditur. Cod. lib. 10. titul. 50. conſtit. 3. Baſilic. lib. 54. titul. 7. cap. 6.

De annis LX.

1. POST annos LX. quis adrogat, quod antea facere non poteſt, niſi ex iuſta cauſa, puta eum propinquum adrogat, aut
B quum valetudine præpeditur in procreandis liberis. Dig. lib. 1. tit. 7. dig. 16. Baſilic. lib. 33. tit. 1. cap. 13 th. 3.

2. Mulier annis LX. maior, nubere minori annis L. poteſt. Cod. lib. 5. tit. 4. conſt. 27. Baſil. lib. 28. tit. 4. cap. 40.

3. Licet manumiſſus annis LX. detentus fuerit vt ſeruus, nullum præiudicium patitur. Cod. lib. 7. tit. 22. conſtit. 3. Baſil. lib. 48. tit. 24. cap. 2.

De annis LXX.

C 1. POST annos LXX. quis aliquando excuſationem à tutela & aliis oneribus habet, aliquando non habet. Dig. lib. 27. tit. 1. & Cod. lib. 5. tit. 67. & Dig. lib. 50. titul. 4. & 5. & Cod. lib. 10. tit. 42. Baſilic. lib. 38. titul. 1. cap. 2. & cap. 18. & lib. 54. tit. 4. cap. 3. & 56. cap. th. 10. & tit. 5. cap. 2. th. 2. & cap. 6. & 17.

2. Maiores annis LXX. inuiti ad curiam vocari non debent. Consentientes vero licet annis LXX. maiores ſint, munera quidem obire non coguntur, honores autem
D gerere debent. Cod. lib. 10. tit. 32. conſtit. 10. quæ non exſtat in Baſilicis, quia nec ipſe titulus exſtat, ſublatus quum ſit de decurionibus.

3. Qui LXX. ætatis annum exceſſit, à perſonalibus muneribus liberatur. Dig. lib. 50. tit. 6. Baſil. lib. 54. tit. 6. cap. 3.

De centum annis.

1. VSVSFRVCTVS ciuitati relictus poſt centum annos extinguitur, vt ho-
E mo longæuus. Dig. lib. 7. tit. 1. dig. 56. Baſilic. lib. 16. tit. 1. cap. 54.

2. Ad redemptionem captiuorum relicta, ſpatio centum annorum excluduntur. Cod. lib. 1. tit. 2. conſtit. 23. Hoc autem in Baſilicis quidem non eſt poſitum: ſed ait Theodorus ad CXI. Nouellam, in hoc vſque tempus obtinere. Tertium vero caput tituli 3. lib. 5. Baſilicorum ſignificat eſſe ſublatum.

A

De tempore non definito.

1. [a] SI iudex nullum ſolutioni tempus definiuerit, modicum tempus datur. Dig. lib. 4. tit. 8. dig. 21. Baſilic. lib. 7. tit. 2. cap. 21. them. vlt. Modicum vero tempus præfinitum eſt ad decennium.

[a] L. quid tamen §. vlt D. de recept. qui arb. recep.

2. [b] Si tempus lege definitum non ſit, à iudice dies ſtatuitur. Vt eſt in lib. 7. tit. 2. cap. 21. them. 2.

[b] d. L. quid tamen § ſolutioni.

B

3. Qui interrogatur, vt aliquid in iudicio deponat, tempus ad deliberandum impetrare debet. Dig. lib. 11. tit. 1. dig. 5. Baſil. lib. 42. tit. 4. cap. 2.

4. Etiam de ætate quis nonnunquam reſpondere cogitur. Dig. lib. 11. tit. 1. dig. 8. Baſilic. lib. 42. tit. 4. cap. 8.

5. Actio ſerui corrupti perpetua eſt. Dig. lib. 11. titul. 3. dig. 13. Baſilic. lib. 60. titul. 6. cap. 11.

6. Etiam in media lite quis tranſigit. Dig. lib. 12. tit. 6. dig. 23. Baſil. lib. 54. tit. 6. cap. 18. them. 3.

C

7. Societas in perpetuum non contrahitur. Dig. lib. 17. tit. 2. dig. 38. Baſil. lib. 12. tit. 1. cap 38.

8. Ante moram vſura in depoſito non recte petitur. Dig. lib. 16. tit. 3. dig. 26. Baſilic. lib. 13. tit. 2. cap. 21.

9. Capitis damnati poſt appellationem teſtari poſſunt. Dig. lib. 28. tit. 3. dig. 5. Baſil. 39. tit. 2. cap. 5. them. 8.

D

10. Vox *confeſtim*, in iis, quæ teſtamento relicta ſunt, ſemel tempus illud poſt eius apertionem & hereditaris acceptionem, ſignificat. Cod. lib. 1. tit. 3. conſtitut. 45. quæ non eſt recepta in lib. Baſil.

11. *Poſt annos Petrus manumittitur*, manumittitur poſt bienniūm. Dig. lib. 40. titul. 3. dig. 17. Baſilicorum lib. 48. titul. 3. cap. 17. them. 5.

12. Perpetuum tempus eſt, vſque ad mortem vſufructuarij. Cod. lib. 3. tit. 33. conſtit. 12. Baſilic. lib. 16. tit. 8. cap. 28.

E

13. Actiones perſonales longo tempore non excluduntur. Cod. lib. 2. titul. 18. conſtitut. 8. Baſilic. lib. 17. tit. 2. cap. 8. & lib. 50. tit. 12. cap. 10.

14. Et legata quædam, & donationes, & contractus, ad tempus valent. Cod. lib. 6. titul. 37. conſtit. 26. Baſilic. lib. 44. titul. 4. cap. 49.

15. Interdicto *unde vi*, tametſi maxime vſque ad annum agatur, tamen de vi exceptio perpetuo opponitur. Cod. libro 8. titul. 25. conſtitut. 5. Baſilic. lib. 51. titul. 4. cap. 17. & lib. 50.

Περὶ ἀορίστου χρόνου.

α'. Ἐὰν ὁ δικαστὴς μὴ ὁρίσῃ χρόνον τῇ καταβολῇ, μέτριος χρόνος δίδοται, ὡς β. δ'. τ. η'. διγ. κα'. τῶν δὲ βασιλ. β. ζ'. τ. β'. κεφ. κα'. θεμ. τελευτ. ὁ δὲ μέτριος χρόνος περιεγράφη εἰς τὴν δεκαετίαν.

β'. Εἰ μὴ ἔστιν ὡρισμένος χρόνος ἐν νόμῳ, ἐκ τοῦ ἄρχοντος ὁρίζεται προθεσμία, ὡς β. ζ'. τ. β'. κεφ. κα'. θεμ. β'.

γ'. Ὁ ἐρωτώμενος περὶ τοῦ καταθέσθαι τι ἐν δικαστηρίῳ, ὀφείλει λαμβάνειν διάσκεψιν, ὡς β. ια'. τ. α'. διγ. ε'. τῶν δὲ βασιλικῶν β. μβ'. τ. δ'. κεφ. β'.

δ'. Καὶ περὶ ἡλικίας τις ἀναγκάζεται ἔσθ' ὅτε ἀποκρίνεσθαι, ὡς β. ια'. τ. α'. διγ. η'. τῶν δὲ βασιλικῶν β. μβ'. τ. δ'. κεφ. η'.

ε'. Ἡ σέρβι κορρούπτι, ἤτοι ἡ περὶ δούλου διαφθορᾶς ἀγωγὴ, διηνεκής ἐστιν, ὡς β. ια'. τ. γ'. διγ. ιγ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β. ξ'. τ. ϛ'. κεφ. ια'.

ϛ'. Καὶ ἐν τῷ μέσῳ τῆς δίκης διαλύεταί τις, ὡς β. ιβ'. τ. ϛ'. διγ. κγ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β. νδ'. τ. ϛ'. κεφ. ιη'. θεμ. γ'.

ζ'. Κοινωνία διηνεκῶς οὐ συναλλάττεται, ὡς β. ιζ'. τ. β'. διγ. λη'. τῶν δὲ βασιλ. β. ιβ'. τ. α'. κεφ. λη'.

η'. Πρὸ ὑπερθέσεως τόκος ἐπὶ παρακαταθήκης οὐ καλῶς ἀπαιτεῖται, ὡς β. ιϛ'. τ. γ'. διγ. κϛ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β. ιγ'. τ. β'. κεφ. κα'.

θ'. Οἱ κεφαλικῶς κατακριθέντες μετὰ τὴν ἔκκλητον διατίθεσθαι δύνανται, ὡς β. κη'. τ. γ'. διγ. ϛ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β. λθ'. τ. β'. κεφ. ε'. θεμ. η'.

ι'. Τὸ παραχρῆμα ἐπὶ τῶν ἐκ διαθήκης καταλελειμμένων πρὸς ἅπαξ τὸν μετὰ τὸν ἐμφανισμὸν αὐτῆς, καὶ τὴν ἀποδοχὴν τῆς κληρονομίας σημαίνει χρόνον, ὡς τοῦ κωδ. β. α'. τ. γ'. δ. με'. ἥτις οὐκ ἐδέχθη ἐν τοῖς βασιλικοῖς.

ια'. Μετὰ ἐνιαυτοὺς πέτρος ἐλευθερούσθω, μετὰ διετίαν ἐλευθεροῦται, ὡς β. μ'. τῶν διγ. τ. γ'. δ. ιζ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β'. μη'. τ. γ'. κεφ. ιζ'. θεμ. ε'.

ιβ'. Διηνεκὴς χρόνος ἐστὶν ὁ ἕως τῆς τελευτῆς τοῦ τὴν χρῆσιν ἔχοντος, ὡς β. γ'. τοῦ κωδ. τ. λγ'. δ. ιβ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β. ιϛ'. τ. η'. κεφ. κη'.

ιγ'. Αἱ προσωπικαὶ ἀγωγαὶ μακρῷ χρόνῳ οὐκ ἀποκλείονται, ὡς β. β'. τοῦ κωδ. τ. ιη'. δ. η'. τῶν δὲ βασιλικῶν β. ιζ'. τ. β'. κεφ. η'. καὶ β. ν'. τ. ιβ'. κεφ. ι'.

ιδ'. Καὶ λεγάτα τινὰ καὶ δωρεαὶ καὶ συναλλάγματα πρὸς καιρὸν ἰσχύουσιν, ὡς τοῦ κωδ. β. ϛ'. τ. λζ'. δ. κϛ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β. μδ'. τ. δ'. κεφ. μθ'.

ιε'. Εἰ καὶ τὰ μάλιστα τὸ οὐνδὲ βι, ἤτοι τὸ περὶ βίας ἰντέρδικτον μέχρις ἐνιαυτοῦ κινεῖται, ὅμως ἡ περὶ βίας παραγραφὴ διηνεκῶς ἀντιτίθεται, ὡς β. η'. τ. κε'. διατ. ε'. τῶν δὲ βασιλ. β. να'. τ. δ'. κεφ. ιζ'. καὶ β. ν'.

ιϛʹ. Ὁ περπετοῦος ἤτοι διηνεκὴς χρόνος σημαίνει A καὶ τὸν ἄχρις οὗ ὁ κανὼν καταβάλλεται ὑπὸ τοῦ ἐμφυτευσαμένου, ὡς Ινστ. τ. γʹ. τ. κδʹ. καὶ τὸν τῆς τριακονταετίας καὶ τεσσαρακονταετίας, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τὸν ἕως τῆς τοῦ ἀνθρώπου ζωῆς, οἷον ἐπὶ τῶν ἀγωγῶν, αἵτινες οὐ δίδονται κατὰ κληρονόμων, ἀλλὰ καὶ τῇ τοῦ ἐναγομένου περιορίζονται βιωτῇ, ὡς Ινστ. δʹ. τ. ιβʹ. ἀλλὰ ταῦτα μὲν τὰ τῆς ινστιτούτος ἐν τοῖς βασιλικοῖς οὐκ ἐξελήφθη βιβλίοις· ἰσοδυναμεῖ δὲ τούτοις τὰ ἐκ τῶν διγέστων, καὶ τοῦ κώδικος ἐν τοῖς προσφόροις τίτλοις ληφθέντα νόμιμα. ἰστέον δὲ ὅτι καὶ τὸ ιʹ. θεμ. τοῦ B αʹ. δ. ιβʹ. τ. τοῦ αʹ. β. τῶν διγ. ὅπερ ἐτέθη μὲν ἐν β. τῶν βασιλικῶν ϛʹ. τ. δʹ. κεφ. βʹ. θεμ. ιʹ. διαλαμβάνει δὲ ὡς ὁ τῆς πόλεως ἔπαρχος δύναταί τινα εἴργειν καὶ συνηγορίας, καὶ φόρου, καὶ πρὸς καιρὸν, καὶ διηνεκῶς, ἀντὶ τοῦ μέχρι τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου ἐδέξατο.

ιζʹ. Πολλάκις ὁ νόμος πολὺν χρόνον καλεῖ τὸν ἀρκοῦντα εἰς τὸ ποιῆσαι προκατάρξιν, ὡς β. βʹ. τ. αʹ. διγ. ιαʹ. τῶν δὲ βασιλικῶν β. ζʹ. τ. ιϛʹ. κεφ. ιʹ.

ιηʹ. Διηνεκῆ καλεῖ χρόνον ὁ νόμος, καὶ τὸν μέχρι τῆς ζωῆς τοῦ ὀφειλέντος λαμβάνειν διατροφὰς, ὡς C β. βʹ. τῶν διγ. τ. ιεʹ. τῶν δὲ βασιλ. β. ιαʹ. τ. βʹ. κεφ. ηʹ.

ιθʹ. Μέτριος χρόνος νοεῖται ὁ ἀρκῶν πρὸς τὸ μισθώσασθαι οἶκον, ἢ διαθεῖναι τὰ οἰκόσκευα, ἢ ζητῆσαι συνήγορον, ὡς β. δʹ. τ. ϛʹ. διγ. ιεʹ. τῶν δὲ βασιλικῶν β. ιʹ. τ. λεʹ. κεφ. ιʹ. θεμ. δʹ.

κʹ. Ὁ ἐναγόμενος τὴν ἱρὲμ ἀπὸ προκατάρξεως κακῇ πίστει νομεὺς ἐστὶν, ὡς β. ϛʹ. τ. αʹ. διγ. μεʹ. τῶν δὲ βασιλικῶν β. ιεʹ. τιτ. αʹ. κεφ. λγʹ.

καʹ. Ἐπὶ τῆς ἐρεδιτάτις πετιτίωνος, ἤτοι τῆς περὶ τῆς κληρονομίας ἀπαιτήσεως ἀγωγῆς, καὶ ἀπὸ ψιλῆς D ὑπομνήσεως διακόπτεται χρόνος, ὡς β. εʹ. τ. γʹ. διγ. κεʹ. τῶν δὲ βασιλ. β. μβʹ. τ. αʹ. κεφ. καʹ. θεμ. γʹ.

κβʹ. Αἱ πραιτώρειαι ἀγωγαὶ διὰ δεήσεως καὶ ἀντιγραφῆς διηνεκεῖς γίνονται, ὡς β. αʹ. τ. κʹ. διατ. βʹ. τῶν δὲ βασιλικῶν β. βʹ. τ. εʹ. κεφ. ιʹ.

κγʹ. Χρόνος παρὰ τοῦ δικαστοῦ τυπούμενος ὀφείλει δίδοσθαι τοῖς ἐγγυηταῖς ἀπαιτουμένοις ἀγαγεῖν τοὺς πρωτοτύπους, ὡς νεαρ. δʹ. τῶν δὲ βασιλικῶν β. κϛʹ. τ. βʹ.

κδʹ. Ὁ τῆς ἀναργυρίας χρόνος κατὰ μὲν τοὺς παλαιοὺς ἦν πενταετία, κατὰ δὲ τὴν Ιουστινιανοῦ διάταξιν διετία, E ὡς Ινστ. γʹ. τ. κʹ. καὶ β. δʹ. τοῦ κωδ. τ. λʹ. δ. ιδʹ. τῶν δὲ βασιλικῶν β. κγʹ. τ. αʹ. κεφ. ογʹ.

16. Perpetuum tempus ſignificat, donec canon ſiue penſio pro domo ſoluatur à conductore. Inſtitutione 3. tit. 24. itemque ſpatium XXX. & XL. annorum: immo etiam tempus, quod hominis vitam æquat: puta in actionibus, quæ non dantur in heredes, ſed rei vita determinantur, vt eſt in Inſtitut. 4. tit. 12. Verum hæc ex Inſt. 4. non ſunt in Baſilicorum libris expoſita. Vim tamen eandem cum eis habent iura ex Digeſtis & Codice ſumpta, & competentibus inſerta titulis. Sciendum vero, thema 10. dig. 1. tit. 12. primi libri Digeſtorum, quod poſitum eſt Baſilicorum lib. 6. tit. 4. cap. 2. them. 10. & quo traditur, poſſe præfectum vrbis interdicere alicui & aduocatione & foro, tam ad tempus, quam in perpetuum, vocem hanc cepiſſe pro tempore quod hominis vitam æquet.

17. Sæpe multum temporis lex dicit, quod ſufficit ad litis conteſtationem, vt lib. 2. tit. 1. dig. 11. Baſil. lib. 7. tit. 16. cap. 10.

18. Perpetuum tempus etiam lex vocat, quod æquat vitam illius, qui accipere debet alimenta. Dig. lib. 2. tit. 15. Baſil. lib. 11. tit. 2. cap. 8.

19. Modicum tempus intelligitur etiam quod ſufficit ad conducendam domum, vel diſponendam ſupellectilem, vel ad quærendum aduocatum. Dig. lib. 4. tit. 6. dig. 15. Baſil. lib. 10. tit. 35. cap. 10. them. 4.

20. Qui actione in rem conuenitur, à litis conteſtatione malæ fidei poſſeſſor, ſiue prædo eſt. Dig. lib. 6. tit. 1. dig. 45. Baſilicor. lib. 15. tit. 1. cap. 33.

21. In actione petendæ hereditatis etiam nuda citatione tempus interrumpitur. Dig. lib. 5. tit. 3. dig. 25. Baſilic. lib. 42. tit. 1. cap. 21. them. 3.

22. Actiones prætoriæ per preces & reſcriptum perpetuæ fiunt. Cod. lib. 1. tit. 20. conſtit. 2. Baſil. lib. 2. tit. 5. cap. 10.

23. Tempus à iudice ſtatutum dari fideiuſſoribus debet, qui conuenire debitores principales cupiunt. Nouel. 4. Baſilicorum lib. 26. titul. 2.

24. Tempus exceptionis pecuniæ non numeratæ, ſecundum veteres erat quinquennium: ſecundum Iuſtiniani vero conſtitutionem, biennium. Inſtitut. 3. tit. 20. & Cod. lib. 4. tit. 30. conſt. 14. & Baſil. lib. 23. tit. 1. cap. 73.

FINIS LIBRI DE TEMPORALIBVS INTERVALLIS.

INDEX CONSVLTATIONVM.

I.	*DE teſtamento inter liberos.*
II.	*De legato à preſbytero filiæ ſuæ ſpuriæ relicto.*
III.	*De inſinuandis donationibus.*
IV.	*De ſucceſſione ab inteſtato.*
V. & XI.	*De legatis.*
VI.	*De querela inofficioſi teſtamenti.*
VII.	*De communione inter coniuges.*
VIII. & IX.	*De iure retractus.*
X.	*De bonis paternis & maternis.*
XI.	*De beneficio abſtentionis.*
XII.	*De pœna compromiſſi.*
XIII.	*De vectigali fundo.*
XIV.	*De nominis hypotheca.*
XV. XIX. XXII. & XXVIII.	*De ſubſtitutione precaria.*
XVI.	*De vſuris dotis.*
XVII. & LIV.	*De feudis.*
XVIII.	*De remiſsione pignoris à muliere facta.*
XX. & XXXVII.	*De fideicommiſsis.*
XXIII.	*Variæ & ſatis leues quæſtiones, & opiniones aduocatorum.*
XXIV.	*De imputatione in legitimam.*
XXV. XXVII. & XXXVI.	*De teſtamentis.*
XXVI. XLIII. & XLIV.	*De donationibus.*
XXIX.	*De ſocietate.*
XXX.	*De donationibus inter virum & vxorem.*
XXXI.	*De ſubſtitutionibus fideicommiſſariis.*
XXXII.	*De inſtitutione heredis Ariani.*
XXXIII.	*De donatione inter coniuges, facta contemplatione matrimonij.*
XXXIV.	*De hereditate reſtituenda vni ex liberis.*
XXXV.	*De liberis in cõdicione poſitis.*
XXXVIII.	*De euictionibus.*
XXXIX.	*De condicione cœlibatus.*
XL.	*De portionibus coheredum.*
XLI.	*De conſtitutione regia, quæ vetat teſtamento dari quicquam tutori & curatori.*
XLII.	*An nepotum appellatione contineantur pronepotes.*
XLV.	*De teſtamento cæci, & legatis.*
XLVI.	*An ſubſtitutus ſubſtituto, ſit ſubſtitutus inſtituto.*
XLVII.	*De pactis dotalibus.*
XLVIII.	*De reſcindenda tranſactione.*
XLIX.	*De militari teſtamento.*
L. LI. & LIII.	*De ſubſtitutionibus.*
LII.	*De naturalibus liberis.*
LV.	*De teſtamento holographo.*
LVI.	*De adoptionibus, & de nobilitate.*
LVII.	*De oblatione & depoſitione pecuniæ debitæ, & aliis articulis.*
LVIII.	*An ſubſtitui poſſit filio in bonis, quæ ex donatione cepit, facta in nuptiis contrahendis inter patrem & matrem.*
LIX.	*De conuentione aduerſa iuri publico, & præſcriptionibus.*
LX.	*De perſecutione portionis debitæ liberis.*

IACOBI CVIACII IC.

CONSVLTATIONES LX.

IACOBVS CVIACIVS IACOBO GVESLÆO NOBILI ET HONESTISSIMO ADOLESCENTI S.

NON habeo hoc tempore ex æqualibus tuis cui debeam potius Conſultationes meas offerre quam tibi, qui me ſupra omnes diſciplinamque meam complecteris ſtudio ſingulari, ceteroſque omnes qui in Schola noſtra verſantur longe antecellis cum ingenij laude, tum induſtria & diligentia admirabili. Certum erat eas mihi iamdiu vni ex ſtudioſis meis offerre, & cui potius cum valde penderem incertus, te viſo protinus expediui. Animaduerti enim in te præclaram illam effigiem humanitatis & probitatis parentis vtriuſque tui, coniugij omnium ſanctiſſimi, quod te feliciter extulit eduxitque principem, animaduerti candorem & comitatem morum eximiam & ceteras omnes elucere virtutes, quibus domus tua præpollet, quæ me tanto tibi domuique tuæ addixerunt, quanto quæ ſunt hiſce contraria abdicarunt aliis pleriſque. Denique non dicam initia, ſed virtutes ipſas in te animaduerti pene iam omni ex parte & arte perfectas, quæ vere vicere ſola, vt has Conſultationes tibi dicarem ſoli. Cum enim iacerent inter commentariolos & memorialia mea, ne perirent, vt aliæ multa quarum mihi cautius obſeruandorum ſtudium non fuit, cauendi ratio nulla melior viſa eſt quam ſi eas in vnum corpus lectas & compoſitas in publicum emitterem. In his inuenies me nihil obſerere ſciente animo meo, niſi quod eſt verum & æquum, nihilque adſeruire conſultorum cupiditatibus, ſed vt quæque mihi proponitur iuris quæſtio, ex viuis fontibus iuris haurire me quod dirimendæ ei rei proprium eſt atque conueniens. Vox eſt de via collecta, & veriſſima, Conſilium rem eſſe ſacram. Hanc ſecutus tanquam diuinam, exiſtimaui non minus religioſos nos in conſulendo quam in interpretando vel reddendo iure eſſe debere, & vel optauerit etiam vir probus id ſibi mali euenire rebuſque ſuis quod alteri ſuaſerit, vel conſuluerit male, iuxta illud Theognidis, Εἴποτε βουλεύσαιμι φίλῳ κακὸν, αὐτὸς ἔχοιμι, *quam vt vnquam aberret recto conſilio. Et quod memini me legere apud Iuſtinianum aliquando, eundem non male ei rei iudicem addictum de qua ante conſultus fuerat, id quid eſt, niſi eandem in iuriſconſulto & iudice religionem eſſe debere? Ad hæc inuenies, lectiſſime Adoleſcens, non eam me in ſcribendo rationem ſequi, quam plerique omnes conſulti, abhinc iam fere abiere centum anni, cœperunt more prauo, prauaro, litigandi potius quam iuſtitia tradere vias, vt Eubulus ait,* οἰκείων αἱμάτων ταμίαι, ἀξιόετ' ἀξυνέτοισι γράφοντες, ἐκ νόμων ἐκ νόμου ἕλκοντες, *ſed quam in ſuis reſponſis Papinianum, Iulianum, Scæuolam & alios veteres Iuriſconſultos videmus inſiſtere, ad eam me contendiſſe & aliquanto propius acceſſiſſe, certe à conſuetudine illorum longe abhorruiſſe, longe ſyluis illis maxime frigidis & opacis, ne dicam captioſis & falſis allegationum & nullius momenti auctoritatum, quas & diligentius quæſitas ex eis omnes pleraſque vix vſquam quiſquam reperire potis ſit, quibus tamen nudis & nullis illorum conſilia refertiſſima ſunt, ac præcipue ne ſorderent meo, illorum dictis vulgaribus, vel vt loquuntur Brocardicis, quæ ſibi vt eſſent ſua prudentia, quam iuris ſcientia venditant nomine falſo, fundamenta fabrefecerunt, me reperies caui ſſe ſummopere. Vno in re tantum forte an coarguar horum eſſe ſimilis, veterum diſſimilis, quod legum capita quibus fulcio ſententias meas ſubnotare ſatis habeam, nec ipſa proponam auctorum verba, quæ vtique veteres non ſeueriores quidem aut ſimpliciores, vt Scæuola, ſed accuratiores ſcribentes aliis exponere ſolent, & quæ mediæ ætatis Iuriſconſultum quendam, cuius nomen mihi compertum non eſt, videmus expoſuiſſe in ea Conſultatione quam meis pro exemplo ſingulari illius ætatis acceptam ab Antonio Oiſelo vi-*

ro omni eruditione & virtute præſtanti, præfigendam eſſe duxi. Sed id equidem ego ideo ab eis factum opinor, quod tum non eſſent in manu poſſim omnibus ſcripta Iuris auctorum, quodque eorum pauci admodum poſſeſſores eſſent, vt vel ætas Iuſtiniani probauit, qua vnus tantum repertus eſt Tribonianus magnus Iuriſconſultus, qui ad componendas Pandectas magnam veterum Iuris auctorum copiam ſuppeditaret. Hæc ætas felicior, qua patent in promptuque cuique ſunt volumina Iuris, vt ob id recte, mea quidem ſententia, hac in re ſaltem vna ſequi maluerim de populo iuris legumque conſultos nouos, & locos notare tantum vnde auctorum verba peterentur, quibus quod reſpondiſſem approbaretur, meliore tamen fide quam illi ſoleant, quibus ſæpe falſos locos notare pudori non eſt, aut quod pene idem eſt, generaliter & perfuſorie conſultorem remittere ad ea quæ Doctores illo vel illo loco notant, in qua perfuſione aut errat certe dolus aliquis aut ignorantia mera. Quod vero longe aliter me geſſerim in hac Conſultationum parte, & geſſerim perinde ac ſoleo in aliis partibus officij mei, vt tui eſt ingenij præclara indoles atque natura, non dubito quin eo gratiore animo ſis eas excepturus: & nihilominus rogo, vt eas libenti excipias, & munus hoc meum liberale vt tibi ſit, ſi me amas, vt me à te amari ſentio, ſtimulus veluti ſubciſiuus ſatis incitato, ad tuendas & excolendas virtutes eas quas in te familiaque tua ante laudaui, per quas te pergas cum annis adoleſcentes omni conatu his quorum ſanguine prognatus es præſtare ſimillimum. Vale. Lutetiæ Id. Mai. M.D.LXXVI.

CONSVLTATIO

veteris cuiuſdam Iuriſconſulti.

CONSVLVISTI me vtrum inter A fratrem & ſororem habita de rebus diuidendis pactio virtutem aliquam poſſit retinere, quam tamen pactionem dicis mulierem illam metu mariti & imperio ſubſcripſiſſe, & ignoraſſe quæ vel quales condiciones ipſi pactioni fuiſſent inditæ vel inſertæ. Ergo ſi ita eſt quemadmodum tua Conſultatione ſignificas, pactum huiuſmodi iure diſſoluitur, nec ſtare poterit, quia legum beneficiis omnimodis impugnatur. Primoreque iuxta id quod propoſuiſti capite, inuiti pactio & metu coacti ipſis B legibus de pactis clamantibus apertiſſime infirmatur: nam manifeſte conſtitutum eſt, ne quiſpiam paciſci cogatur inuitus. Dein textus memoratarum legum ſic continet, quas libero arbitrio & voluntate confecit. Quis erit tam deſtitutus ſapientia & vacuus intellectu, vt dicat illam pactionem fortem & firmam eſſe debere, quam mulier metu coacta mariti ſubſcripſit imperio? Ac ſic liberam voluntatem & proprium arbitrium non intellegitur habuiſſe. Ac per hoc ipſo legum capite, ſicut iam ſupradictum eſt, tale pactum nullius iudicatur eſſe momenti, quantum leges ſubter annexæ te- C ſtantur. *Ex corpore Gregoriani lib. II.* IMP. SEVERVS A. *Iulio Conſeriurino.* Ea quæ per vim & metum geſta ſunt etiam citra principale auxilium irrita eſſe debere iampridem conſtitutum eſt. *Accepta kal. Iul. Dextro II. & Criſpino Coſſ. Item alia ex corpore & libro ſupradicto. Imp. Antoninus A. Iuliæ Baſilæ.* Pacta quæ ab inuitis contra leges conſtitutioneſque fiunt, nullam vim habere indubitati iuris eſt, &c. PP. v. *kal.* AVO. ANTONINO A. *& Albino Coſſ.* IMP. ALEXANDER A. DIONISIO ad locum. Pactum quod mala fide factum eſt, irritum eſſe, &c. PP. II. *Id Sept.* ALEXANDRO AVG. COS. *Item alia eodem libro & corpore.* IMPP. DIOCLETIANVS & MAXIMIANVS AA. AVRELIO HERACLIDI. Si non ex mandato vxoris tuæ, aduerſario eius cautionem remiſiſti, idque euidentibus documentis monſtrari poteſt, quod citra conſcientiam vxoris tuæ & ea inuita factum eſt, carebit effectu. PP. VIII. *Id. Sept. Diocletiano & Maximiano III. Coſſ. Item alia eodem libro & corpore.* IMPP. CARVS & NVMERIANVS AA. AVRELIO. Cum fraudis ſtudio tranſactionem interpoſitam eſſe dicas, quod inter vos geſtum eſt infirmat iuris auctoritas. Et reliqua. PP. VI. IDVS DECEMBRIS CARO & CARINO CONSVLIBVS. Ergo ſi leges ſeruantur & cuſtodiuntur principum ſtatuta, pactionem de qua locuti ſumus manifeſtiſſimum eſt nullas vires habere. Nam hoc loco Theodoſiani legem de pactis pro hoc credidi inſerendam, quia initium ipſius conſtitutionis tale eſt vt dicas, Si aduerſum pacta vel tranſactiones quas libero arbitrio & voluntate confecit, putauerit eſſe veniendum, & pœnam reddat & emolumenta perdat & infamiam incurrat. Sed ille qui liberum arbitrium habuit, non ille qui inuitus fecit & faciendi voluntatem non habuit. Secundo loco me conſulendum ſub hac voce duxiſti, vt diceres diuiſionem in caſtello ſic factam à marito mulieris ipſius, vt illa neſciente, domus cum membris ſuis vel hoſpitiis circumiectis diuiſa ſit ſine conſcientia vxoris. Si ea prædictus maritus fecerit, nulla æqualitate ſeruata, nulla compenſatione in omnibus cuſtodita, ad hæc verba ex legum conſtitutione reſpondi, maritum in negotiis vxoris ſine mandato non recte aliquid definire, nec poſſe aliquid firmum, & ſtabile eſſe, quod ſine conſcientia vxoris de rebus vxoriis viſus fuerit tranſegiſſe: præſertim ſi doceatur inutilis eſſe & ſine æqualitate vel compenſatione

ipſa

ipſa diuiſio. Notum eſt qrod etiamſi mandato
vxoris niteretur, & fraudulenta diuiſio vel mi-
nus æqualis poſſer oſtendi, vacua & inanis ſpe-
cialiter remaneret. Adde quod ſine vxoris con-
ſcientia maritus dicitur definiſſe, qualem pote-
rit habere virtutem? aut quid valebit eum pri-
mum vxor hoc refragari voluerit? Sed ne forte
dicat, amplexa es diuiſionem & acquieuiſti re-
bus diuiſis, reſpondendum eſt legaliter & pro
omni veritate hoc ſpecialiter habendum, quia
etiam intet maiores perſonas & legales ſi frau-
dulenra diuiſio facta probetnr, legibus reſcindi-
tur, & à iudice diuiſio ipſa æſtimantibus magnis
viris ad meliora reducitur, & facta compenſa-
tione firmior diuiſio conſtituirur, ſicut lex infra
ſcripta euidenti lectione declarat. *Ex corpore Gre-
gor. libro* III. *Imperatores Diocletianus & Maxi-
mianus* AA. *Aurelia Seuera.* An diuiſio quam iam
factam eſſe proponis conuelli debeat, rector pro-
uinciæ præſente parte diuerſa diligenter exami-
nabit, & ſi frandibus eam non caruiſſe perſpexe-
rit, qnando etiam maioribus perperam factis di-
uiſionibus ſoleat ſubueniri, quod improbum at-
que inæquabiliter factum eſſe conſtiterit, in me-
lius refotmabit. PP. XVII. *Kal. Iul. Ipſis* VI.
& Conſtantio III. *Coſſ.* Item alia eodem libro &
corpore. *Impp. Diocletianus & Maximianus* AA.
Aproniæ Mammæ. Si diuiſio inter te & ſororem
tuam non bona fide facta eſt, etiam citra princi-
palis reſtitutionis auxilium, quod etiam maiori-
bus tribui ſolet, ad æquitatis temperamentum
reformati poteſt, &c. PP. VI. KALENDAS IVLII,
MAXIMIANO II. & AQVILA CONSVLIB.
Tertio loco vel capite interrogandum me ſpe-
cialius cenſuiſti, vtrum contra iudicium iri poſ-
ſit, quod aduerſus maritum in cauſa mulieris
prius datum eſt, eo quod mandato vſus fuerit
vxoris ſuæ, & in cauſa ipſa victus abſceſſerit, &
contra eum iudicium prolatum fuerit. Addidi-
ſti etiam quod mandatum neque geſtis legaliter
fuerit allegarum, nec ſatiſdatorem dediſſer ille
ipſe procurator ab vxore factus, & ſic cauſam
dixiſſet, quam agebat. Quod ſi verum eſt, illud
iudicium diei non poteſt. Sed nec iudices ſine
verecundia & turpitudine erunt, qui perſonam
in ipſo litis initio non inquiſierunt, ſicut eſt le-
gitimum: nec fecerunt vt ſatiſdatorem daret
procurator, quod & conſuetudinis eſt. Er reuera
legaliter obſeruatur. Ac præterea ſi hoc factum
non eſt, nullam perſonam habuit litigandi. Sed
nec illi potuerunt in cauſa proferre iudicium,
vbi fuit ludificaroria, inanis & nulla perſona.
Quid poteſt eſſe miſerius? quid abiectius? quid
legibus ſic contrarium, vt ingrediatur audien-
tiam ſedentibus iudicibus ille qui nullam in ſe
habear firmitatem, & cirra legum ſolemnia va-
nas actiones intendat. Reſpice leges ſubter ad-
iectas: Tune intelliges, quod qui mandato vti-
tur, ſatiſdatorem dare debet. Sed in illo manda-
to hoc futurum eſt, vbi aut verbo mandarur aut
geſtis epiſtola mandati non legitur allegata. Er-

A go teſtimonium legum, ſicut iam dictum eſt, ſe-
quentium diligentet attendite. Sic agnoſcetis
iudicium ſtare non poſſe, vbi ad agendum ſo-
lemnis perſona, id eſt ſolemniter ordinata, in-
greſſa non fuerit. *Ex Pauli Sententiarum lib. I.*
Voluntarius procurator qui ſe negotiis alienis
offert tem ratam dominum habiturum cauere
debet. *Item alia eodem libro & corpore.* Actoris pro-
curator non ſolum abſentem defendere, ſed &
tem ratam dominum habiturum ſatiſdate cogi-
tur. *Item alia eodem libro & corpore.* Petiroris pro-
curator rem tatam dominum habiturum deſi-
B derante aduerſario ſatiſdare cogendus eſt: quia
nemo in re aliena idoneus eſt ſine ſatiſdatione.
Item alia eodem libro & corpore. Si ſatis non det
procuraror abſentis, actio ei abſentis nomine non
datur. Quid apertius quam leges ſupra ſcriptæ
declarant, quod nulla actio per procuratorem
ſine ſatiſdatione intendi poteſt aut proponi. Er-
go ſi actio non darur illi procuratori qui ſatis non
dederit, quomodo poterit dici aut nominari iu-
dicium vbi accuſationis veſtigium nullarenus
inuenitur. Quid teſtificantur principes per con-
ſtitutiones innumeras, niſi nulla eſſe debere iu-
dicia, vbi procurarot ſatiſdarionem non dederit,
C aut rem ratam dominum habiturum euidentiſ-
ſima ſponſione firmarit? Attentus audi quid lo-
quitur lex ſubrer adiecta: tunc intelliges cadete
iudicia quæ ſine procutatoris ſatiſdatione fue-
rint omnino prolata. *Ex corp. Theodoſiani lib. II.
Impp. Valentinianus & Valens* AA. Commune
negotium & quibuſdam abſentibus agi poreſt, ſi
præſentes rem raram dominum habiturum ca-
uere ſint parati: vel ſi quod ab his petitur, iudi-
catum ſolui ſatiſdatione firmauerint. PP. VI.
Id. Decem. Diuo Ioniano & Varronio Coſſ. Item eo-
dem libro & titulo. IMPPP. GRATIANVS, VALEN-
D TINIANVS & THEODOSIVS AAA. PANCRATIO
PP. In principio quæſtionis perſona inqniri de-
bet, vtrum ad agendum negotium mandato
vtarit accepto. quibus rite & ſolemnitet conſti-
turis poreſt eſſe ſententia. præteritis aurem his
nec dici controuerſiæ ſolent, nec poteſt eſſe iu-
dicium, &c. *Dat. prid. Non. Apr. CP. Antonio &
Syagrio coſſ.* In nomine Dei, quid tractari aur ob-
ſeruari debeat quoties pacta inter partes emiſſa
fuerint, ſi condiciones tales interponantur quæ
nec legibus nec rationi conueniunt, quid agere
aut obiicete aduerſario debeas lectionibus ſub-
ter adnexis poteris euidentius informari, quod
E tantũ de dnbiis tebus paciſci poſſumus. De rebus
enim certis & incertis & fururis, aut de ctimine
tranſigi nulla penitus rarione poteſt. *Paulus Sent.
lib. I. tit. de pact. & conuentionibus vel tranſactioni-
bus.* Functio doris pacto mutati non poteſt, quia
priuata connentio iuri publico nihil derogat. In
bonæ fidei contractibus pactum conuentum alio
pacto diſſoluitur, & licet exceptionem pariat, re-
plicarione tamen excluditur, eodem lib. & tit.
Enimuero ſi de re iudicata aliqua pactio inter-
ponatur, ſtare legibus non poteſt, ad quam pa-

ctionem excludendam, harum Pauli ſententiarum proferes lectionem. Poſt rem iudicatam pactum niſi donationis cauſſa interponatur, ſeruari non poteſt. lib. 1. tit. de tranſact. *Item eod. lib. & tit.* Neque contra leges neque contta bonos mores paciſci poſſumus. De criminibus propter infamiam nemo cum aduerſario paciſci poteſt. Idem lib. 3. tit. de inſtit. hered. Pacta vel condiciones concra leges vel decreta principum vel bonos mores nullius ſunt momenti. *Ex corpore Hermogeniani tit. de pact. & tranſact. Impp. Diocletianus & Maximianus* AA. *Sebaſtiano*. Neque ex nudo naſcitur pacto actio, neque ſi contra bonos mores verborum interceſſit obligatio, ex his actionem dari conuenit, & reliqua. PP. IV. Kal. Iun. iiſdem Coſſ. *Item eodem corpore & lib. Iidem* AA. & CC. *Flauio Rumitalo*. Inter cetera, & ad locum. Pactum neque contra bonos mores neque contra leges emiſſum valet. & reliq. PP. *Id.* * AA. *Coſſ.* Item eodem corpore & titul. *Iidem* AA. & CC. *Zeuxiano Antonino*. Pacto tranſactionis exactio iudicati non tollitur. Vnde ſi pater cuus condemnatus iudicio, poſt tranſegit & ſoluit, ſolutione magis quam tranſactione cuum defende negotium. & reliqua. PP. *xviij. Kal. Ian. ipſis* AA. *Coſſ.* In Dei nomine quid tractari debeat quotiens aduerſarius aliqua ſibi direpta, ſublata, propoſita intendic actione repoſcere. primore in loco debet perſonam ſuam quæ ſit ad repetendum idonea, euidenter oſtendere. Et dum clarueric eum ad repetendum perſonam habere legitimam, in genere actionis quid aut quantum aut quas ſpecies in modum & menſuram vel ſummam & quantitatem debet ſpecialiter deſignare & indubitanter exprimere. Quæ vniuerſa ſecundum leges ſubter adnexas, hi qui iudicaturi ſunt petitorem implere compellunt, qui ſi aut neglegere aut ſatisfacere legibus fortaſſe nequiuerit, cauſſam perdat, ſecundum leges ſubter adnexas. Quibus modis cauſſa petitor cadat leges lib. 1. Paul. Sent. tit. de eo qui cau. cadit. Ita, Cauſa cadimus auc loco aut ſumma aut tempore aut qualitate. Loco, alibi: Summa, in repetendo: tempore, ante petendo: qualitate, eiuſdem rei ſpeciem meliorem poſtulando. Item lib. 1. Pauli Sent. ſub titulo, Si hereditas vel quid aliud petatur. Hereditas pro ea parte peti debet pro qua ad nos pertinet. Alioquin plus petendi periculum incurrimus & cauſſam perdimus. *Ex corpore Hermogeniani tit. de calumniatorib. & plus petendo. Impp. Diocletianus & Maximianus* AA. *Aurelio Dextro.* Inter cet. & ad locum. Si tutor vel curator plus petieric, cauſa cadit: quod cum factum eſſe dicas, fruſtra à nobis remedium quæris, quia ce ratio iuris impugnat. PP. IV. *Id. Decemb. Nicomedia* CONSTANTIO ET MAXIMO COSS. Idem eodem corpore. ET IISDEM AA. ET CC. CLAVDIO MENANDRO. Quocieſcumque ordinatis actionibus aliquid petitur. Ideo pecitor cogitur ſpecialiter genus litis edere, ne

A plus debito, aut eo quod competit, poſtuletur. Siue itaque fideicommiſſum, ſiue fundus, ſiue pars fundi, ſiue domus, ſiue pats domus, ſiue debitum auc quodcumque pecatur, ſpecialiter deſignari debet petitionis ſumma vel quantitas cum genus litis editur. Si quis igitur plus ab eo quod ei competit vel debecur petierit, rem & cauſam de qua agitur perdit. plus enim petirur, ſicuc reſponſis prudentum continetur, ſumma, loco, tempore, cauſa, qualitate, æſtimatione. Vnde iſtius lege reſcripci excipe aduerſarium apud iudicem competentem, quem B ſi iudex plus petiiſſe perſpexerit, extinctis aduerſarij cui petitionibus pro partibus tuis ſententiam dicet. PP. MEDIOLANO. XII. KALENDAS APRILIS, TVSCO ET AQVILINO COSS. Hic require qualiter actionis edicio pulſato fiac. Iuuante Deo quid cractari debeat aduerſus eum qui ſe heredem dicit alicuius, aucad ſe hereditatem perſonæ cuiuſlibet æſtimat poſſe competere. Et dum agere forſitan centauerit, primore in loco debet euidenter oſtendere ſe perſonam habere legitimam, & hoc dum oſtenderit, vt iuris legumque dictac auctoritas, genus actionis edere debet, in quo C manu ſua ſubſcribat, quo dato genere actionis, acceptis triduanis induciis, quarto die reſpondeat aduerſarius ſuus, vt leges præcipiunc, reſponſionibus ſaluis pulſato quæ de iure & legibus ſuffragantur, ſalua etiam actione calumniæ, quia dum calumniator qui pulſat oſtenſus fuerit, qualis ſit pœna calumniæ legibus ſubcer adnexis oſtenditur, ſic camen vt ipſe probet quemadmodum ſua intereſt & oſtendat ad ſe vniuerſa quæ repetit pertinere. Illud præcipue ſumma cum cautela obſeruari oportet, vt ſi aduerſarius ſcripturam aliquam donationis oſtenderit, & primore in loco fidem faciat D ſcripturæ, quam dum fecerit, in eadem munificentia ſingulæ quæque res ſi ſcriptæ fuerint quæ donantur, ſicut leges iubenr, valer facta donatio, & ſi eas dum vixit in bonis ſuis habuit, aut eius iuri vel dominio competebant, aut ſi lite conteſtata de hac luce migrauerit, quæ vniuerſa qualiter & quibus modis adſtruere, defenſore vel aduerſario diuinitacis auxilio reſiſtere debeas, inferius continencur adſcripta. Et ne forte dicat aduerſa pars aliqua ſibi principali reſcripto aut præceptione fuiſſe conceſſa, ad huius mali verſutiam poteſt E pulſatus modis omnibus replicare, principem ea ſemper velle concedere quæ legibus rationique conueniunt: quia cauſa quæ nullam de legibus ſortitur firmitatem, in præiudicium alterius à principe non poteſt ſumere firmitatem, ſicut idem inferius declaratur. Petitio hereditatis cuius defunctus litem non etat conteſtatus ad heredem non tranſmittitur. Lib. 1. Sententiarum, titul. 6. Si hereditas vel quid aliud petatur. Qui petit hereditatem, ipſe probare debet ad ſe magis quam ad eum

qui poſſidet, ſiue ex teſtamento, ſiue ab inte-
ſtato pertinere. Idem eodem libro Sententia-
rum receptarum, eodemque titulo, Si heredi-
tas, &c. Eas res quas quis iuris ſui eſſe purat, pe-
tere poteſt: ita tamen vt ipſi incumbat neceſſi-
tas probandi eas ad ſe pertinere. Idem eod. le-
ges lib. & tit. 4 In petitione hereditatis ea ve-
niunt quæ defunctus mortis tempore dereli-
quit, vel ea quæ poſt mortem ante aditam he-
reditatem ex ea quæſita ſunt. Eod. lib. & tit.
Si hereditas vel quid aliud petatur. lib. 11. Sent.
Pauli tit. ex empto & vendito. Heredibus de-
bitoris aduerſus creditorem qui pignora vel fi-
ducias diſtraxit nulla actio datur, niſi à teſta-
tore inchoata ad eos tranſmiſſa ſit. Lib. 111.
Paul. Sent. tit. de legatis. Poſt diem legati ce-
dentem actio quæ inchoata non eſt, ad here-
dem non tranſmittitur. item qualiter donatio
fieri debeat, ex corpore Hermogeniani tit. de
donat. inter vir. & vxor. *Impp. Diocletianus & Maximian. A A. Septimio Sabiniano.* Cum de bo-
nis tuis partem quidem tertiam penes te reti-
nuiſſe, partem vero tertiam in eum quem tu in
poteſtate habebas, ac tertiam in emancipatum
donationis titulo contuliſſe commemores, non
eſt iuris incerti in eum quidem qui in ſacris fa-
miliæ tuæ remanet, deſtinationem magis pa-
ternæ voluntatis factam, quam perpetuam do-
nationem perueniſſe, nec in emancipatum
tranſlatam, ſi generaliter idem pater tertiam
bonorum donaſti, quia generaliter bonorum
portionem donare non poſſes, cum ſingulæ res
nominari debeant quæ donatione, emancipa-
tione vel in iure ceſſione transferuntur, & reli-
qua. *Dat. prid. Kalen. Maij. Heraclea ipſis AA. Coſſ.* Idem eod. lib. & tit. *Impp. Diocletian. & Maximian. AA. Cretiano Maximo.* Nec vendi-
tio donationis cauſa bonorum omnium valet,
ſed rerum ſingularum nominatim donatio fa-
cta capit effectum, &c. *Dat.* V I I I. *Kal. Ianu. Cæſarib. Coſſ.* Item leges, legatum ſi per codicil-
los dimiſſum fuerit, ſine teſtamento valere non
poſſe. Ex corpore Hermogeniani tit. de donat.
int. vir. & vxor. *Iiſdem AA. & CC. Aurelio Altino.* Inter cetera & ad locum. Codicillis au-
tem ſine teſtamento legatum nec adimi nec dari
poteſt. *Datum ſub die* V I I I. *Kal Ian. Nicomedia. CC. Coſſ.* Item leges qua pœna calumniatores
plectendi ſint. Ex corpore Hermogeniani tit.
de calumniatoribus. *Impp. Diocl. & Max. AA. Quintiano.* Tibi magis quam aduerſario qui
per calumniam petit contra quem ſupplicas,
iudicio tutelæ conuenit excipere actionem ad
quam reſpondere debes, quippe ſi per calum-
niam hoc eum facere confidis, remedio repro-
miſſionis initio poſtulatæ calumniæ decimæ
partis eius quod petit, tibi condemnari eum de-
ſiderare potes. *PP. Kalend. Nouemb. AA. Coſſ.*
Item leges, qualiter petitor probare debeat
quod intendit non ab aduerſario inſtrui. Ex
corpore Hermogeniani titul. ad exhib. *Impp.*

A *Dioclet. & Maximian. AA. Aurelio Diogeni.*
Nimis graue eſt quod petitis vrgeri ad exhibi-
tionem partem aduerſam eorum per quos ſibi
negotium fiat. vnde intelligitis quod intentio-
nes veſtras proprias adferre debeatis probatio-
nes non aduerſum ſe ab aduerſariis adduci. *PP. Kal. Maij AA. & CC. Coſſ.* Idem eodem corpo-
re tit. vbi agi debeat. *Impp. Dioclet. & Maximian. AA. Flauianæ.* Inter cetera & ad locum.
Quæcumque ad te pertinentia detineri dicis ab
his quorum meminiſti vel probaueris tibi de-
beri, præſes prouinciæ reſtitui prouidebit. *PP.*
B *VII. Id. Ian. AA. Coſſ.* Idem eodem corpore
tit. de inſtrum. *Impp. Diocletian. & Maximian. AA. Iulio Pancratio.* Inter cetera & ad locum.
Omiſſis itaque iſtiuſmodi moris, ſi intentio-
nem ſuam incipiat aduerſarius tuus implere,
præſcriptionibus temporis vel alterius & tu cau-
ſam magis tuam defende, habens ſecuritatem
victoriæ, ſi quod intendit aduerſarius tuus pro-
bationibus implere non poſſit. PP. DD. *Diocl.* V. A. *& Maximia. A. Coſſ.* Item leges,
quod ſcriptura quæ nullam de legibus habeat
firmitatem, firmari à principe non debet. Eo-
dem corp. tit. de teſtamen. *Impp. Diocletian.*
C *Maximian.* AA. *Aurelio Secundino optioni.* Inter
cetera & ad locum. Scriptura quæ nec iure nec
legibus conſiſtit, nec à nobis hanc confirmari
conuenit, quippe cum beneficia citra cuiuſdam
iniuriam petentibus decernere minime ſolea-
mus. PP. VII. *Kalend. Nouemb. Martianopoli.*
CC. *Coſſ.* Item leges, qualiter quod actor ha-
buit, hoc eius heredi poſſit competere. Ex cor-
pore Hermogeniani titul. de ſucceſſionibus.
Impp. Dioclet. & Maximia. AA. *Aurelio Aſterio.* Inter cetera & ad locum. Si ſecundum edi-
cti formam teſtamentum obſignatum extitit,
D bona quæ cum moreretur actor tuus, eius fue-
runt, ſolemniter petes, & rel. PP. III. *Kalendas April. Sirmio CC. Coſſ.* Idem eodem corpore
tit. de pact. & tranſact. *Impp. Dioclet. & Maxim.*
AA. *Euſebio.* Inter cetera & ad locum. Mani-
feſti atque euidentis iuris eſt, antequam cerne-
ret vel pro herede gereret vel bonorum poſſeſ-
ſionem peteret defuncta, ſucceſſionem, eam
non potuiſſe ad heredes ſuos tranſmittere. PP.
X. Kal. Mart. Iiſdem AA. Coſſ. Item leges qua
pœna calumniatores plectendi ſunt lib. 1. Sent.
tit. de calumniator. Calumnioſus eſt qui ſciens
prudenſque per fraudem negotium alieni com-
E parat. Idem lib. v. tit. de priuat. & pub. iudic.
Omnes calumnioſi extra ordinem pro qualitate
admiſſi plectendi ſunt. Quantum ad nos delatæ
pactionis textus inſinuat, potius contra bonos
mores chartola ipſa litigij ſeminarium propa-
gauit, quam tum vtili delibetatione adſurgen-
tium iurgiorum ſcandala reſecauit. Dinoſcitur
itaque calliditas dictantis non habuiſſe pruden-
tiam. dum igitur contra legum iuriſque ordi-
nem veniens iuſtam arbitrij ignorauit cuſtodire
menſuram, quæ tanta duarum perſonarum di-

gnitas potuit reperiri, aut quæ intra regionem tanta fuit defectio iudicantium, vt nec triumuirale iudicium etiam de rebus iudicatis male paciſcentium non tam electio, ſed quod verius conſtat facilitas eligeret. de rebus enim iudicatis ſoli principi & contra iudices licuit iudicare, aut ſi ita conuenerat vt iudicij vinculum ſolueretur. Ergo pactio ipſa iudicij ordinem & conſtitutionem infirmat, quæ diſcingit quod tamen non paciſcendo ſed donando fieri potuiſſet, ſecundum ſententiam Pauli iuridici, cuius ſententias ſacratiſſimorum principum ſcita ſemper valituras ac diualis conſtitutio declarat. Pauli Sent. 1. lib. de pact. Nec contra leges nec contra bonos mores paciſci poſſumus. Item eod. lib. & tit. Pactum contra ius aut conſtitutiones aut S. C. interpoſitum nihil momenti habet. Item ex corpore Pauli de pact. & conuentis. Poſt rem iudicatam pactum niſi donationis cauſa interponatur, ſeruari non poteſt. Intelligis memoratæ pactionis conſtitutionem iuridici auctoris ſententiis vacuam. Quid inquam vlterius requirendum? dicit pars aduerſa. pacti ſumus libero arbitrio, nullo cogentis imperio tibi & bonis moribus conſtat. Si certum non contra iuſſa & ſenatuſconſulta, quæ iudicata ſunt prius effectui contradantur, & de his quæ altercationi ſupereſſe noſcuntur, ſit dignius ac legalis numerus iudicum qui cuncta lata ſententia moderata ratione diſcingat. Certe ſi neceſſe eſt ruſticis improbiſque moribus aliquid amplius ſatisfieri, ipſi duo quos præfata carthola nominauit ſub præſentia electarum perſonarum, defenſore quoque adhibito appellentur, vt ſi præſumunt aut putant iuſtum vel legale, audiant quæ partes iurgantium crediderint intimanda, & ſi ipſius cartholæ quæ iam dignoſcitur iuris formulis vacuata, modum æſtimant ſe ſupplere, promant de agnitis legis ſententiam, tunc & ipſi ſentient quid ſit temeritas iudicantis, vbi minor numerus poſt maiorem, præterea & religioſorum quos non ſummi pontificatus honor attollit, contra res iudicio terminatas præſumpſerit ferre ſententiam, ac ſi deſtiterint, conteſtatio allegetur, illos aut differre, aut non præſumere aut electionem impleant paciſcentium. Demum ſi quæ in contentionem veniunt, aut ampliori numero iudicum aut ſummæ poteſtatis ſunt arbitrio decernenda: deinde vero quod minime fuerat neceſſarium conſultationem noſtram tuis vtilitatibus ſciſcitari, ſi auus maternus nepoti aliqua contuliſſe noſcatur, vtrum in iure eius manere debeant, an matri in poſſeſſione ſua conſorti perſuaſionibus lubricis imputari, pro eo fortaſſe quod vſufructuaria de proprietate filij conſtituta, ac ſi filiæ proprium vel cuilibet extraneo aliquid reliquiſſet, domino de facultate ſua teſtari non licuit. Cumque etiamſi pater filij ſupereſſet, nec ad ipſum ab auo materno quod nepoti collatum fuerat, pertineret: vt etiam C.

A Th. declarat auctoritas, quod tamen ſuperfluum penes electas magnificaſque perſonas fieri iudicamus: ſed neceſſe eſt vt ignorantia ruſticitatis, vel tergiuerſationis iniquitas directis ſemper oblationibus comprimatur. Ex Theodoſiani lib. 1x. ſub tit. de mat. & bo. & mar. gen. cretione ſublata. *Impp. Hono. & Arcad. AA. Florentio præf. vrb.* ad locum. Quicquid auus, auia, proauus, proauia, nepoti, nepti, pronepoti, pronepti cuiuſlibet tituli largitate contulerint, id eſt, teſtamento, fideicommiſſo, legato, codicillo, donatione, vel etiam inteſtati ſucceſſio- B ne pater filio filiæve integra inlibataque cuſtodiat. *Dat. prid. Id. Oct. Mediolano, Olibrio & Probino Coſſ.* Luce clarius conſtitit patri factum, nec matri vſum obeſſe vt de reliqua facultate poſſeſſionem debitam conſequatur, & circa nepotem munus auiticum perpetua liberalitate manſurum. Hoc & conſultorum iura declarant, quæ neceſſarium tractatui noſtro non duximus adhiberi. Adde dum ſollicitudinis tuæ cura tractauit, vt de effractoribus & manifeſto crimine comprehenſis quam iudex debuit ferre ſententiam, tractatus noſtri pagina declaret, aut ſi maritus quem iudiciariæ poteſtatis cingit au- C ctoritas, de ſeruis qui res vxorias manifeſto crimine abſtuliſſe conuicti ſunt peremptoriam debuerit ferre ſententiam, quaſi id obiici poſſit, in propria cauſa quis iudicet ſtulte, huic lex diuorum principum quæ infra legitur, opponenda, maritum illa tantum negotia vxoris velut extraneum auctorem proſecuturum quæ procuratio emiſſa perſcripſerit. Ex corpore Theodoſiani. *Impp. Theodoſius & Arcadius & Honorius* AAA. *Victori proconſuli Aſiæ.* Procurator licet maritus ſit, id ſolum exequi debet quod procuratio emiſſa præſcripſerit. *Dat.* V. *Kal. Iul.* D *Theodoſio* A. III. *& Abundantio Coſſ.* Agnoſcis maritum velut extraneum cauſam vxoriam proſecutum. Agnoſcis iudicem de manifeſtis reis non potuiſſe tardare ſententiam. Item ex corpore Theodoſiani lib. 1x. tit. de accuſationibus, & inſcriptio. *Impp. Arcad. & Honorius* AA. Ne diuerſorum criminum rei, vel deſidia iudicum, vel quadam leuitatis ambitione per prouincias detenti in carcerem crudelius differantur, moneantur omnes Iudices productos è cuſtodiis reos diſcuſſioni debitæ ſubiicere, & quod leges ſuaſerint definire. *Dat.* III. *Non. Aug.* CP. *Arcadio* III. *& Honorio Coſſ.* Hoc E etiam ſpecialiter poſt hanc legem Iudex ſibi metuat inferendum, quod ſi dignam tardarit ex lege ferre ſententiam, dum principum præcepta deſpexit, ipſe legibus damnabitur. Vnde ex corpore Theodoſiani. *Imp. Conſtantinus* A. *& Iulianus Cæſ. ad Taurum* PP. ad locum. Multabuntur iudices qui reſcripta contempſerint aut diſtulerint. *Dat.* III. *Non. Iul. Conſtantino* A. VII. *& Iuliano Coſſ.* Intelligat nunc improbus accuſator cinctum iudicem & vxoria velut externa debuiſſe negotia definire; & non licuiſſe

Vt alienum teatum merueret, cui de manifeſtis reis non licuit tardare ſententiam. Ex corpore Hermogeniani. *Impp. Valens & Valentinianus* A A. *ad Voluſianum præfect. vrb.* Poſt ſententiam paciſci non licere iuris ordine præcauetur. Vnde cum ſupplicans inique ſe oppreſſum, & poſt ſententiam ſacti auditorij depactum eſſe commemoret, Voluſiane parens chariſſime atque amantiſſime, amota pœna quam pacto contra ius facto ſerenitas tua ineſſe præuiderit, legum auxilio conſulat ſupplicanti. *Dat.* IV. *Id. Aug. Mediolani. Iidem* A A. *Pompeio Fauonio.* Heteditatem quam tibi competere iure confirmas, negotij merito diſcuſſo approbatis allegationibus, teſtitui efficiet legum fonte demanans ſententia iudicantis, remota videlicet pactione quam dolo patuerit elicitam. *Dat.* VIII. *Id. Febr. Alleg. Non. Kal. April. in baſilica Thermarum. Comm. ipſis* A A. *Coſſ. Iidem Aug. Mamertino* P P. Intet cet. & ad locum. Pacta quidem per vim & metum apud omnes ſatis conſtat caſſata viribus eſſe reſpuenda. *Dat.* XII. *Kal. April. ipſis* A A. *Coſſ. Iidem* A A. *ad Valentinianum Conſularem Piceni.* Non dubium eſt eum à fide placiti receſſiſſe qui quæ promiſerat implere nolit, Valentine chariſſime. Proinde ſi aduerſatio ſuperſedente cominus explicare ea quæ ſponderat, fides placiti vacillat, familiares litteræ quas ad ſe miſſas dicit, ſupplici Exoperio non obetunt. Fines etiam quos temeratos adſeuerat amota præſcriptione temporis hi qui peruaſerunt, vt ratio iuris eſt, redhibere cogantur. *Alleg.* IV. *Kal. Maij Flauia Feneſtri in Secretario ipſis* A A. *Coſſ. Iidem* A A. *Heliæ Bauoniæ.* Lites trahi, & ſub quodam potentiæ terrore infimos fatigari iudiciorum expectat inuidia: vnde ſi aduerſarium tuum longe à filij tui ſucceſſione poſitum hæc in te quæ precibus texuiſti excogitaſſe conſtiterit, rector prouinciæ hominis, qui nec paciſcendi, nec conloquendi de negotio ſubſtantiam habuit, impudentiam ſubmoueat, reddique faciat quicquid claruerit vſurpatum, nec impudentia vindicet quod concedere leges & iura non poſſunt. Maxime cum memores nec à prima pactione quæ ſubſtantiam non habebat, ſecunda conuentione diſceſſum: ſed etiam inaniter reſediſſe, quod non iam pactio, ſed quædam vſurpatitiis non ſubſiſtentibus cauſis immoderatio doceatur. *Dat.* III. *Kal. Aug. Mediolani, ipſis* A A. *Coſſ. Impp. Valens & Valentinianus* A A. *Ampeliæ.* Ea quæ heredes inter ſe tranſactione interpoſita compoſuerint, firma illibataque perſeuerabunt. Et ideo ſecundum fidem inſtrumenti competens tibi portio à poſſeſſoribus cum fructibus reſtituetur, per virum clariſſimum Proconſularem Africæ amicum noſtrum, fide geſtorum diligenti examinatione comprobata. *Dat.* III. *Non. Iul. Sirmio, Diuo Iouiano & Varron. Coſſ. Impp. Valentinia. & Valens* A A. *Felici Conſulari Macedoniæ.* Intet cetera, & ad locum. Si ſeruili-

A bus contuberniis ſeſe mulieres quondam ingenuæ ſubdiderint, & nunc contemnentes dominum minoris ætatis ſeruitutis iugum conantur effugere, grauitas tua his qui ſeruilem condicionem non ſtatim in ipſis coniunctionum primordiis refugerunt, neceſſitatem ſubeundæ ſeruitutis imponat. *Dat.* XIV. *Kal. Aug. Mediolani, ipſis* A A. *Coſſ.* Ex corpore Gregoriano, *Imp. Antoninus A. Priſciano militi.* Summa ſententia comprehenſa quam ceſſantibus curatoribus quondam tuis iudex ſecutus iureiurandi à te perlati religionem in condemnationem dedu-

B xit: minui pacto non potuit, ac prætetea ſublata cautione tranſactionis quæ nullo iure interpoſita eſt, Septimius Varianus rem iudicatam exequatur. P P. *Kal. Iul. Leto* II. *& Cereale Coſſ. Impp. Dioclet. & Maximin.* AA. *Vlpiæ Marcellinæ.* Si præſes prouinciæ ignorantiam tuam fraudulenta tranſactione ac doloſis artibus generi tui circumſcriptam eſſe cognouerit, ſi quidem Aquiliana ſtipulatio & acceptilatio inſecuta non eſt, pactum callide ſcriptum integris ſingulorum actionibus amouebit. P P. III. *Non. Octob. ipſis* AA. *Coſſ. Imp. Gordianus* A. *Clyniæ Antoniæ.* Pacta quæ contra bonos mores interponuntur,

C iuris ratio non tuetur. PP. *Non. Octo. ipſo* A. II. *& Pompeiano Coſſ. Imp. Alexander Aurelio Dionyſio.* Cum poſteaquam aduerſarius matris tuæ victus eſſet, matrem tuam circumuenerit, vt paciſceretur nullam ſe controuerſiam de ſeruis moturam, id pactum mala fide factum irritum eſt. Et cum ex ea conuentione cum matre tua agi cœperit, iudex eam liberabit, quia de re iudicata paciſci nemo poteſt. PP. *pridie Id. Sept. Alexandro* A. *Coſ.* Ex corpore Theodoſiani. *Impp. Honorius & Theodoſius* AA. *Iuliano proconſuli Africæ.* Et mulieribus & minoribus in

D iis quæ prætermiſerint vel ignorauerint innumeris auctoritatibus conſtat eſſe conſultum. *Dat. prid. Non. Mart. Rauennæ. Conſtantino Coſ.* Item eodem corpore. *Imp. Conſtantinus* A. *ad Maximum præfect. vrb.* Intet cerera, & ad locum. Pactiones eas valere volumus ſi cum legibus conſentiant, & reliqua. *Dat.* VI. *Non. Febr. Romæ Sabino & Rufino Coſſ.* Ex corpore Gregoriani. *Impp. Valentinia. & Gallienus* AA. *& Valerius Cæſar Aurelio.* Præſes prouinciæ æſtimabit vtrum de dubia lite tranſactio inter te & ciuitatis tuæ ordinem facta ſit, an de re iudicata, quia de re iudicata paciſci nemo poteſt. P P.

E III. *Kal. Iun. Æmiliano & Baſſo Coſſ.* Idem ex corpore Gregoriani tit. de tranſact. *Imp. Gordianus* A. *Flauio Hercolano.* Super iudicato non ſubſecuta appellatione fruſtra tranſigi non eſt opinionis incertæ. PP. XIV. *Kal. Nou. Sabino & Veterano Coſſ.* Item eodem corpore. *Imp. Alexander Donato militi.* Si certa quantitas in condemnatione iudicij deducta fuerit, paciſci exinde non poſſe, &c. PP. IX. *Kalend. Iun. Fuſco* II. *& Dextro Coſſ.*

IACOBI CVIACII IC.
CONSVLTATIONES LX.

In MS. codice hæc leguntur : Ex Theognide, quod velim apponi initio conſultationum mearum :

Εἴ ποτὲ βουλεύσαιμι φίλῳ κακὸν αὐτὸς ἔχοιμι·
Si quibus exurgant noſtris incommoda dictis,
Stantibus his in me non leuiora ruant.

Εἰ δέ τι κεῖνος ἐμοὶ, δὶς τόσον αὐτὸς ἔχοι.
Falſa, ſed iniuſto ſi quis mihi conſulat ore,
Illius inuoluant mille pericla caput.

CONSVLTATIO I.

De teſtamento inter liberos.

PATER filiam heredem ſcripſit & rogauit vt hereditatem poſt mortem ſuam cui vellet ex filiis ſuis reſtitueret. Filia moriens ſuperſtitibus filiis quattuor Seio, Caio, Sempronio, Tullia, teſtamento Caium elegit, cui fideicommiſſi paterni bona reſtituerentur, eundemque aliorum bonorum ſuorum heredem ſcripſit: deducta portione modica Seio aſcripta & Sempronio titulo inſtitutionis, Tulliam omiſit, quæ inſtrumento dotali renunciauerat ſucceſſioni maternæ cum iureiurando. Electioni & inſtitutioni condicionem adiecit, Si Mæuiam vxorem non duceret, adiecit & ſubſtitutionem precariam. Id vero teſtamentum ſcripſit aliena manu, nomen Caij ſua, nullis teſtibus adhibitis, idem quoque teſtamentum ipſa ſignauit. Quæritur an valeat teſtamentum, an valeat electio in eo comprehenſa, an valeat condicio iniecta electioni & inſtitutioni Caij, an ſubſtitutio precaria? Reſpondi non valere teſtamentum, quia nec teſtamentum, nec codicillus dici poteſt ea voluntas cui teſtes deſunt. In codicillis enim exiguntur quinque, *l. hac conſultiſſ. §. 1. l. cum antiquitus, § vlt. C. de teſtam. l. vlt. de codic.* & in teſtamento ruſticanorum, *l. vlt. C. de teſtam.* in nuda voluntate tres, *l. 27. C. eod.* & Plut. in Coriolano, in teſtamento procincto tres aut quatuor teſtes adhibitos refert. Et non offendor conſtitutione, quæ teſtamentum imperfectum valere cenſet inter liberos: nam teſtamentum imperfectum non vocat quod teſtibus caret, ſed quod à teſtibus qui interfuerunt neque ſubſcriptum, neque ſubſignatum eſt, idque orationis conſequentia demonſtrat aperte. Primum enim ait non ſubſcriptum à teſtibus, ac non ſignatum teſtamentum pro imperfecto haberi, (ſic enim probi codices, non, pro infecto) ac deinde ſubiicit conuenienter, ex imperfecto autem teſtamento voluntatem non tenere defuncti niſi inter ſolos liberos, atque ita etiam imperfectum teſtamentum accipitur in *l. 6. D. ad l. Cor. de falſ.* Nihil etiam offendor *lege vlt. C. fam. erciſc.* quæ in teſtamento inter liberos qualiacunque verba vel indicia ſufficere ait: nam hoc ſermone teſtes non excluduntur, ſicut cum dicimus nutu fideicommiſſum relinqui poſſe, hoc etiam non dicimus, fideicommiſſum ſine teſtibus relinqui poſſe, *l. & in epiſtola, C. de fideic.* & vero etiam Doctores in *d. l. vlt.* vel duos teſtes exigunt. Cæterum indicia non accipi oportet illo loco pro argumentis ſiue coniectutis, ſed ex comparatione verborum, quod ſcilicet dicat, verbis vel iudiciis, indicia accipio pro notis, quæ Græci σημεῖα vocant. Hoc ergo vult, etiam notis ſcriptum teſtamentum valere inter liberos, quod tamen Iuſtiniani ſuſtulit *Nou. 107.* qua abutuntur qui inde colligunt, non valere teſtamentum inter liberos, niſi ſua manu ſuiſque litteris parens ſcripſerit nomina liberorum, & tempus, & vnciarum modum. Namque mens Iuſtiniani hæc tantum eſt, vt ſiue ſcribat teſtamentum parens, ſiue alius eo dictante, illa litteris perſcribantur, non notis, alioquin teſtamentum non valere: denique non omne vitium negligi in teſtamento inter liberos. Nec igitur illud quod ſummum eſt, ſi nulli adhibeantur teſtes, à quibus nominis teſtamenti ſubſtantia deducitur, & quaſi teſtamenti ſiue patris teſtamenti, qui codicillus dicitur. Verum enim licet ſcriptura ea matris facta inter liberos neque valeat vt teſtamentum, neque vt codicillus, quod teſtibus nullis munita ſit, *l. 11. §. 1. D. de legat. 3.* electionem tamen in eo comprehenſam valere opinor. Electio enim illa neque quaſi legatum eſt, neque quaſi fideicommiſſum, *l. vnum ex familia §. 1. D. de leg. 2 l. pater filium, D. ad l. Falcid.* Poteſt igitur citra teſtationem fieri, vt aſſignatio liberti, *l. 7. D. de aſſig. lib.* eademque ratione fideicommiſſo onerari non poteſt, quia de ſuo non de alieno quemque largiri oportet, *l. 6. & l. 7. §. vlt. D. de leg. 3. d. l. vnum ex familia §. ſed ſi fundum.* Non potuit etiam electioni inici condicio, ſi Mæuiam vxorem non duceret, quam auus non iniecerat fideicommiſſo. Quid igitur tandem ſtatuemus? Quia hoc iure vtimur vt filia onerata fideicommiſſo deducat duas quartas, vt loquuntur, reliquum reſtituat fideicommiſſario: in ſpecie propoſita electio matris valebit tantum pro dimidia parte bonorum, quæ ſola ſubiecta erat fideicommiſſo detracta condicione, vt diximus, & ſubſtitutione precaria: altera pars dimidia, quia teſtamentum matris non valet, diuidenda eſt in portiones æquas tres, vt veluti ab inteſtato vnam habeat Caius, alteram Seius, tertiam Sempronius. Nec enim concurrit Tullia in legitimam hereditatem, quia ſi is non concurrit qui concurrere potuit, niſi repudiaſſet vel omiſiſſet querelam inofficioſi teſtamenti, *l. filio, in princ. D. de inof. teſt.* multo minus concurreret, quæ ab inteſtato ſuccedere non potuit propter renunciationem iam ante factam tabulis dotalibus, quæ quidem moribus recepta & approbata eſt.

CONSVLTATIO II.

De legato à Preſbytero filiæ ſuæ ſpuriæ relicto.

QVIDAM Preſbyter teſtamento heredem ſcripſit, & ab eo filiæ ſuæ ſpuriæ legauit c. his verbis adiectis: *Vt ſit vnde exhibeatur & collocetur in matrimonium, pour l'aider à marier & entretenir.* Filiam educauit heres, deceſſit tamen illa antequam nuberet & legatum perciperet. Primum quæritur an valeat legatum: deinde ſi valet, an ad heredem filiæ transierit: & forſitan verius eſt legatum eſſe pro non ſcripto quaſi incapaci relictum: Nam conſtitutio Nouella Iuſtiniani, *Quibus mod. nat. effi. ſui*, non tantum ex inceſto, ſed etiam ex adulterio vel ſtupro procreatos, id eſt, ex damnata vel nefaria coïtione incapaces facit, quibus comparat clericorum liberos, *l. 44. C. de epiſc. & cle.* & omnino ita ſe res habet, exceptis naturalibus qui ex concubina procreantur, quæ vxorem iuſtam imitatur, quos incapaces prorſus non eſſe fatemur, ex aliis coïtionibus illicitis procreatos incapaces eſſe, naturales non eſſe. Nec moueri debemus *c. cum haberet, De eo qui duxit in matrim.* quod extra ſuam ſpeciem porrigi non debet, & collato eo cum *l. qui in prouincia §. 1. D. de rit. nupt.* intelligetur merito confirmari in ea ſpecie ſtatum liberorum quaſi ex matrimonio ſuſceptorum propter diuturnitatem temporis quo matrimonium ſtetit, & propter numerum liberorum. Quo exemplo male profecto ſpuriorum omnium ſtatum confirmaueris, & de incapacitate filiorum ſacerdotis ita nominatim ſcripſit Accurſius *§. vlt. Nou. quib. mod. nat. eff. ſui.* Si naturales eſſent, faterer non eſſe incapaces alimentorum, non eſſe incapaces dotis: nam hæc præſtari iis quos natura nouit conſequens eſt, *l. eas obligationes, l. legatum, D. de cap. min. l. ſeruos, D. de ann. leg. l. ex parte §. ſeruo, D. de fam. erc.* At abhorret hæc probra natura, adulterium ſcilicet & ſtuprum, *l. probrum, D. de verb. ſig.* Ideoque recte Iuſtin. ait, eo genere procreatus nec naturales cenſeri. Sequitur altera quæſtio: Demus, concedamus hoc, filiam ſacerdotis capacem eſſe legati. An id vero legatum ad heredem ſuum filia tranſmiſit? Si hæc verba (*vt ſit vnde exhibeatur & collocetur in matrimonium*) accipiantur pro modo, reſpondeo, non tranſmiſiſſe. Nam ſcio quidem hanc eſſe differentiam inter condicionem & modum, quod condicio ſuſpendat, modus non ſuſpendat. ſed etſi non ſuſpendat, contrahit tamen atque coarctat, adeo vt ſi velis tibi ſtatim dari quod ſub modo relictum eſt, cauere oporteat te de reſtituendo eo quod acceperis, niſi modum impleueris, *l. ſi tibi legatum, D. de leg. 3. l. cum in teſtamento, D. de fid. lib.* & hac ratione dicitur in *l. 1. C. de iis quæ ſub mod. rel.* modum in legatis aſcriptum pro condicione obſeruari, quæ lex de eodem ipſo modo loquitur de quo tractamus (*vt nubat*) atque ideo ſæpe in libris noſtris modus condicio appellatur, *l. Manius, D. de manum. teſt. l. liberto §. Lucius, D. de an. leg.* Ex his infero, extingui legatum innupta moriente filia, quinimo tantum abeſſe videtur vt heredi eius legati petitio competat, vt etſi id heres legato oneratus repræſentarit non ſecutis nuptiis repetitio ei potius competat aduerſus heredem filiæ. Igitur legatum petenti recte obiiciet heres vulgarem exceptionem, Dolo facis petens quod mihi te ſi haberes reſtituere oporteret. Verba autem illa, (*vt ſit vnde exhibeatur, ac collocetur in matrimonium*) pro modo accipienda eſſe, etiamſi interpretere, ad nuptias collocandam, alendam, veſtiendam eam, probo ex *l. quibus diebus §. vlt. D. de cond. & dem.* Nam ea voluntas teſtantis fuit, vt ea pecunia in dotem & in alimenta conſumeretur, & in id

A ſolum vt eam pecuniam heres conſumeret diſpenſaretve, quemadmodum & heredem quandiu vixit neceſſaria filiæ defuncti ſubminiſtraſſe proponitur, quæ alimentorum præſtatio finita eſt morte, *l. cum hi §. modus autem, D. de tranſact.* Ne dicas verba ſuperiora, pro cauſa accipienda, non pro modo, cum dicat, *vt ſit vnde nuptum collocetur.* Non dicit vt ipſa ſibi quærat condicionem, ſed vt hanc opem nubenti ferat heres. In *l. 4. D. de alim. leg.* ait prædia do lego, vt quæ viua præſtabam, etiam poſt mortem habeant & capiant: hic enim eſt græcorum verborum ſenſus. & in *l. pen. §. vlt. eod.* vt habeant, pro ſoluto ſcilicet, vt ſpecies indicabit: In eis caſibus cauſa eſt legandi, non modus. Non ſic in caſu propoſito. Proinde heres vnde B petitur non habita ratione alimentorum quæ viuæ exhibuit, atque etiam inſuper neglecto modo legato adſcripto, & non ſpectata macula atque incapacitate legatariæ, ſolidum legatum ab herede legatariæ non recte peti, meo iudicio recte contendit.

CONSVLTATIO III.

De inſinuandis donationibus.

DONATIONEM ſimplicem recte inſinuari poſt traditionem, vel poſt nuptias certiſſimum eſt. Cum quæreretur an & poſt mortem donatoris? Reſpondi, non recte inſinuari poſt mortem: Alioqui ni- C hil hac in re diſtaret donatio ab vltima voluntate, quam ſatis eſt inſinuari poſt mortem, *l. teſtamentum, l. conſulta, C. de teſtam.* ſed donatio ſtrictius accepta eſt ſemper. Poſſim proferre exempla quamplurima. An autem ab ipſo donatore donatio inſinuari poſſit per procuratorem, & an in mandatis datis procuratori vtiliter adiiciatur: etiam poſt mortem inſinuari: ſi quæratur, reſpondebo, fieri donationem poſſe per procuratorem, *l. 4. D. de donat.* ergo & inſinuari. Dico fieri, ergo inſinuari, plus enim eſt fieri quam inſinuari. quo argumento vtitur *l. vlt. § pen. C. de donat. ante nupt.* Rurſus quibus in cauſis facere procuratorem licet, licere etiam mandatum porrigere vltra mortem, *l. ſi vero non remunerandi §. vlt. & l. ſeq. ſi quis alicui §. 1. D. de mand.* Atque adeo inſinuationis man- D datum recte porrigi vltra mortem mandatoris eiuſdemque donatoris voluntate, & hoc genere factam inſinuationem poſt mortem ſi nulla fraus arguatur, inutilem non eſſe, maxime ſi, vt mihi ex facto propoſitum eſt, nihil interſit creditoris hypothecarij, & res diſceptetur tantum inter heredem donatoris & donatarium. Sola igitur fraudis probatione conuelli poteſt donatio mandato donatoris inſinuata poſt mortem, vt in oratione Demoſthenis aduerſos Leocharem non alia eſt ratio improbandæ adoptionis qua in defuncti familiam adiungitur quis, quam ſi fraus arguatur, quamquam adoptionem à viuente fieri nominatim legibus caueretur. quod non ita de inſinuatione donationis vt fiat à viuente cautum eſt nomina- E tim. Ad hæc quæſitum eſt qui in Regis edicto ſubditi appellentur, quo per ſubditos & inter ſubditos ſine inſinuatione factas donationes nullas eſſe conſtituitur. Dixi, ſubditos, quos Græci ὑποτεταγμένους, eſſe ciues vel incolas, ſolam poſſeſſionem iure ciuili Pop. Romani ciuem vel incolam non facere, *l. 4. C. de incolis, l. libertus §. ſola ratio. & §. ſola domus, D. ad municip.* Moribus Galliæ, & vſu fori etiam poſſeſſionem ſolam legibus obligare, adeo vt ſi variis regionibus quæ non eodem iure regantur quis poſſideat bona, in ordinatione teſtamenti receptum ſit ſeparanda eſſe bona, & pro varietate regionum variis etiam legibus teſtatorem obligari. Vt igitur in teſtamentis, ita in

donationibus leges ſequamur regionum & prouinciarum in quibus ſita ſunt bona. Quamobrem dicemus eum qui moratur in Italia, ſi donet alteri bona quæ habet in Gallia, legibus Galliæ obnoxium eſſe. Idcirco donaſſe eum inutiliter ſi viuus donationem non inſinuarit vel nominatim per procuratorem non conſtituerit qui inſinuaret ſe viuo mortuove. An etſi donauit Italo? Sic ſane. Nam etſi tum non ſit facta donatio inter ſubditos, facta tamen eſt per ſubditum, & vtroque caſu edictum inſinuationem exigit, quam tertio caſu non exigerem, puta ſi Italus prædia Italica donaret Gallo, & multo minus ſi eadem prædia Italus donaret Italo. Hi duntaxat quatuor caſus conſtitui poſſunt, è quibus duos priores edictum complectitur, non poſteriores. denique his edicti verbis, Per & inter ſubditos, duos caſus exprimi puto, Si ſubditus non ſubdito donauerit: ſi ſubditus ſubdito donauerit, qui ſoli caſus lege comprehendi potuerunt, non alij duo. Et ſubditum non ex origine vel laris & ſedium poſitione æſtimari, quam ex poſitione & ſitu bonorum, de quibus agitur, quem etiam bonorum ſitum ſeruari & diſtingui conuenit in iure præcipuo quod maioribus natu mores dedere quidam vt pro regionum numero tot etiam maiori natu πρεσβεῖα tribuantur. Poſtremo ſi quæratur an donatio à quolibet principe facta egeat inſinuatione, dicam Iuſtinianum ſe tantum excipere, non etiam reges quibus ipſe iura dabat, quales Iuſtiniani imperio ſubiecti fuere non pauci: eodemque exemplo Regem Galliæ etiamſi ſe intelligatur excepiſſe, ceteros tamen principes bona in Gallia poſſidentes non excepiſſe.

CONSVLTATIO IV.

De ſucceßione ab inteſtato.

SORORE defuncta, ac deinde ſororis filia, quæritur ſororis filiæ ex duobus auunculis vter ſuccedat, qui fuit matri ex vtroque parente germanus, an & qui fuit ex patre tantum. Si dixeris eum qui ex vtroque parente germanus fuit ſolum filiæ ſororis ſuccedere; id tueri hac ratione poteris, quod è contrario ſi is mortuus fuiſſet, ſola filia ſororis ei ſucceſſiſſet excluſo altero auunculo, ſecundum Nou. Iuſtin. de hered. ab inteſt. ven. quæ ratio in ſucceſſionibus nihil valet. Fratris filiæ ſuccedebat olim patruus, ipſa patruo non item, *§. ceterum. Inſtit. de leg. agnat. ſucceſ.* idque obtinuit quod Iuſtiniani conſtitutione aliud definiretur. Non ſunt igitur ſucceſſiones ei rationi aſtrictæ, niſi ſpecialis conſtitutio accedat. Quamobrem veriorem eſſe arbitror Bartoli ſententiam in *l. poſt conſanguineos §. legitima, D. de ſuis & leg. hered.* vtrumque auunculum admittentis. Eſt enim Nouel. Iuſtiniani accipienda ſtricte. ea præfert fratres ex vtroque parente, eorumque filios fratribus ex vno parente coniunctis. Auunculum matri ex vtroque parente coniunctum non præfert auunculo ex vno parente tantum coniuncto. Igitur nec nos eum præferemus, ſed omiſſum à Iuſtiniano pro omiſſo habebimus, vt *l. ſi vero §. de viro, D. ſol. matr.* qui interpretandi ius habemus, omiſſa ſupplendi ius non habemus. Denique quod non mutauit Iuſtinianus nominatim, in eo ſequemur ius vetus, quo qui ſunt eiuſdem gradus pariter ab inteſtato vocantur, licet ſint ex diuerſis parentibus, *l. 1. l. 3. C. de legitim. hered.* Stricte accipiendam eſſe eam Nouellam hoc argumento comprobabitur: fratrum ex vtroque parente iam mortuorum filios cum aliis fratribus Iuſtinianus vocat in ſtirpes, ipſos fratrum filios non concurrentibus aliis fratribus, ſolos patruis ſuccedentes non vocat nominatim in ſtirpes. Hunc caſum non attigit. Sequemur itaque ius vetus à Gaio proditum III. Inſtitut. & *§. hoc etiam, de legit. agnat. ſucceſſ.* ſolis fratrum filiis ab inteſtato ſuccedentibus, & diuidemus inter eos hereditatem in capita non in ſtirpes, quæ fuit Azonis ſententia, rerum ſæpiſſime iudicatarum auctoritate comprobata, & ex Græcis, Harmenopuli. Si igitur hac in ſpecie Nouellam ſtricte accipimus nec extendimus, cur non & in ſuperiori? Vt in hac valet ſententia Azonis, valeat & in illa ſententia Bartoli, id eſt, ius quod nominatim abrogatum non eſt, quod & certatim omnes ſequuntur.

CONSVLTATIO V.

De legatis.

MVLIER quædam filium Titij emancipatum heredem inſtituit, & à Titio debitore ſuo nominatim legauit Gaiæ c c. cum nupſerit, & hoc amplius pure c. à fundo Tuſculano, deinde codicillis cauit ſe legaſſe atque adeo legare Gaiæ c c. vt nubat. Conſultus an antequam nuberet, legati petitio eſſet, dicebam eſſe videri cautione oblata, quia in legatis nouiſſimæ ſcripturæ valent, *l. 12. §. vlt. D. de leg. 1. l. ſi quis eum in princ. D. de vulg. ſubſtit.* Nouiſſima autem ſcriptura, hoc eſt, in codicillis Gaiæ legata ſunt ducenta ſub modo, non ſub condicione. Proinde eius ſummæ petitionem admittendam videri oblata cautione, *l. quibus §. vlt. l. eas cauſas, D. de condit. & demonſtr. l. ſi tibi legatum, D. de legat. 3.* niſi nupſerit ſe pecuniam redditutam: quæ committetur Gaiæ ſacerdotio, aut morte. Atque ita legatum feret. At *l. 1. C. de his quæ ſub mod.* ait, modum pro condicione haberi, quia ſcilicet legati relicti ſub modo petitio non eſt antequam modus expleatur, niſi remedio cautionis. Verius autem eſſe verba illa modalia quæ codicillis ſcripta proponuntur condicionem facere, non modum ex voluntate defuncti, vt *l. 2. C. de iis quæ ſub modo rel.* qui condicionem, Cum nupſerit, adſcriptam teſtamento non videtur mutaſſe in modum, vtique per hæc ſola verba, vt nubat, quibus tam condicio quam modus concipi poteſt. Rurſus conſultus, exiſtente condicione à quo legata deberentur, reſpondi ducentorum legatum deberi à Titio patre heredis inſtituti, quod ab eo quaſi debitore nominatim ducenta legata proponerentur: conſtat enim à debitore legari poſſe ex conſtitutione D. Pij, *l. cum quis decedens §. pater, D. de legat. 3.* legatum quoque eidem Gaiæ relictum pure à fundo Tuſculano recte à Titio peti arbitror: Nam etſi Titius neque heres ſit, neque poſſeſſor, fructuarius tamen eſt moribus Biturigum, vbi hæc ſpecies incidit, ſiue filius ſit in poteſtate, ſiue emancipatus vſque ad annum XVIII. Conſtat autem fructuarium patrem excipere omnes actiones, *l. vlt. §. vbi autem, C. de bon. quæ liber. acquir.*

CONSVLTATIO VI.

De querela inofficioſi teſtamenti.

MVLIER teſtamento filios quatuor heredes ſcripſit, filiæ legauit, filia deceſſit viua matre relictis nepotibus, qui mortua deinde auia non mutato teſtamento cum patruis de legato & de hereditate contendunt. Quæritur an legati matri relicti petitionem habeant, vel an hereditatis auiæ maternæ partem vindicare poſſint. Puto, nepotes teſtamento auiæ matri relictum petere non poſſe, quia eſt in cauſa caduci. At quaſi exheredati, quod in hac ſpecie præteritio ſit pro exheredatione, auiæ teſtamentum inofficioſum dicere, & hereditatis quintam partem vin-

vindicare poſſunt: Nam vt exemplum edicti de A coniung. cum emancip. liber. ſequimur etiam in querela inofficioſi teſtamenti, *l. ſi ponas, D. de inoffic. teſtam.* ſic & exemplum edicti de bonor. poſſeſ. contra tabu. quo filij fratrum vel ſororum cum patruis vel auunculis vocantur, *l. ſi in adoptionem, D. de bonor. poſſeſ. contra tab.* ſequemur in querela, *l. Papinianus §. quoniam, D. de inoffic. teſt.* Et generaliter, quæ ratio quique ordo ſeruatur in ſucceſſione ab inteſtato, idem ſeruatur & in querela inofficioſi teſtamenti, *l. 6. D. eod.* Denique nepotes de quibus quæritur, actionem inofficioſi teſtamenti habent aduerſus auunculos heredes ſcriptos ab auia materna, legati petitionem non habent, quod cum ſit in cauſa caduci, iam lucro heredum ſcriptorum ceſſit. B

CONSVLTATIO VII.

De communione inter coniuges.

CVM eſſent ædes communes inter virum & vxorem, & duo filij Primus & Secundus, Primo mater donauit quicquid iuris haberet in ædibus illis, qua ratione is ſibi poſſidet duas partes & dimidiam, propterea quod ædes matrimonij iure fuere communes matri cum patre, deducta ſexta in qua fatetur iuris nihil habuiſſe matrem. Secundus non ſextam tantum ſed & quintam deduci petit, quod ea patri obuenerit ex ſucceſſione Tertij conſobrini ſui, atque adeo non fuerit communicata matri ſecundum morem patriæ, quo immobilia non communicantur inter virum & vxorem, ſi qua obueniant ſucceſſionis, legati, donationis iure, qui confirmatur vulgo ex *l. 7. & 8. D. pro ſoc.* non inſcite, quandoquidem apparet doctores manifeſto hanc conſuetudinum partem, quæ pleriſque locis viget, ſumpſiſſe ex eis legibus. Sumpſere & alias conſuetudinum partes ex aliis. Denique ſunt earum auctores manifeſti, quam fœlices, quæſtus & Gallici conquæſti confuſa vocabula demonſtrant, quod in legibus Ludouici & Lotharij inuenio appellari, conquiſitum. Auctores vero dico, ſi excipias iuris Gallici veſtigia nonnulla Sed ad ſpeciem propoſitam reuertamur. Secundi profecto intentio valet, niſi negetur patri communi quintam partem obueniſſe ſucceſſionis iure. id vero etiam negat Primus, & probat optime: eſt denique potentior, meo iudicio. Probat autem hoc modo: Pater non potuit Tertio conſobrino ſuo inteſtato ſuccedere præcedentibus fratribus, præceſſerunt fratres Tertio moriante. Ei ergo non ſucceſſit ipſe, nec ex ſucceſſorio edicto recte dixeris ſucceſſiſſe, cum ij qui præcedebant, ſucceſſionem neque repudiarint neque omiſerint, *l. 1. §. quibus, D. de ſucc. ed.* Neque repudiaſſe neque omiſiſſe, quinimo heredes eos defuncto extitiſſe vel ex eo apparet E quod patri diſtraxerunt quodcunque iuris habebant in eis ædibus, *l. Iulianus §. ſi ſeruum, D. de acq. hered.* quæ res argumentum eſt pro herede geſtionis niſi alio animo diſtraxiſſe conſtet, *l. pro herede §. 1. eod.* quod hic non allegatur. Et ex his rurſus efficitur, non ſucceſſione, ſed emptione patri obueniſſe eam partem poſt nuptias, vt proponitur, atque adeo in matrimonij communionem veniſſe. Ne dixeris etiam vſucapione vel præſcriptione quæſitam. quod namque emi non vſucapio, ſi à domino emi, cuius dominium non poſſit niſi ex vna cauſa contingere, *l. 3. §. ex plurimis, D. de acq. poſſeſſ.* Itaque reſtat, non ſucceſſione, non vſucapione, aut præſcriptione, ſed emptione quotam partem, qua de agitur, obueniſſe patri, & ideo coniugi, id eſt, matri Primi & Secundi iure ſocietatis quæſitam eam, ac donatione poſtea in Primum iure tranſlatam fuiſſe pro parte dimidia. denique habitutus eſt Primus in eis ædibus donationis iure duas partes & ſemiſſem quintæ.

CONSVLTATIO VIII.

De iure retractus.

TRES fratres Primus, Secundus, Tertius inter ſe hereditatem diuiſerunt, & cauerunt inuicem ne quis partem ſuam venderet, pignoraret, alienaret aliis quam coheredibus, hoc eſt, vt coheredes ſuos præferret extraneis, ſin minus vt extraneo venditam partem coheredibus retrahere ab emptore & redimere liceret. Primus partem ſuam vendidit extraneo. filius idemque heres Secundi, cui & ius omne ſuum Tertius ceſſit, repetit ab emptore partem venditam poſt ſeptennium quam contracta venditio fuit. Quæritur an iure agat? Reſpondi, in emptorem eſſe in factum actionem, quia iure communi etiam detracta ea portione eadem C actio daretur in emptorem. Pactiones quæ contractibus apponuntur plerumque ſunt ſuperuacaneæ, id eſt, non neceſſariæ, *l. quæſitum §. vlt. D. de diſtrac. pign. l. ſi ſeruus communis §. locaui, D. de furt. l. qui mutuam, D. mand. l. 3. C. de fideiuſſ.* Ex hoc genere hanc eſſe arbitror. & ideo ſi quæratur, in rem fuerit an in perſonam, in obſcura voluntate contrahentium certior interpretatio ſumetur ex iure communi, quod in rem dat ius retrahendi ab emptore cuiuſcunque gradus cognato, & conſequenter ſicut ius commune Biturigum retrahenti præſcribit ſexaginta dies, ita hanc conuentionem vltra ſexaginta dies porrigendam non eſſe cenſeo, atque ita heredi Secundi poſt tempus in emptorem nullam actionem eſſe. Sed neque in Secundum, cum D pactione id tantum cauerint quod erat in iure communi, vt rem contra pactionem alienatam retrahere liceret ab emptore, non vt inuicem eo nomine fratres inter ſe obligati eſſent. Hæc igitur conuentio ius commune non lædit, & ſexaginta dierum breuitate conſtringitur, & in venditorem nulla eſt actio. quod ſi ita conueniſſet, vt ne quis alij quam coheredi partem ſuam alienaret, hoc non adiecto vt ab emptore redimere liceret, fateter in venditorem eſſe actionem præſcriptis verbis perpetuam quaſi ex permutatione quæ diuiſionem perficit, argum. *l. ſi ſterilis §. ſi tibi, D. de action. emp. l. qui fundum 2. D. de contrah. empr.*

CONSVLTATIO IX.

De eodem iure.

QVÆRITVR in iure retractus agnatici in quo proximior præfertur ceteris, vtrum gradus ſecundum ius Canonicum, an ſecundum ius Ciuile computentur. Alij ſpectant ius Canonicum qui ius retractus deducunt ex lege Moſis. eadem ratione in ſucceſſionibus quæ & Moſaica lege comprehenduntur gradus numerandi ſunt ſecundum ius Canonicum. Hoc autem eſt falſum. ergo & illud. Numerentur ergo ſecundum ius Ciuile, quia & eius origi- B nem non longius repetimus, quam à conſtitutione Friderici in Occidente, & Romani Lacapeni in Oriente, & retractus ius nihil aliud eſt quam emptio venditio, contractus autem iure ciuili reguntur. Nec verum eſt ius retractus eſſe ex Moſaïca lege, male enim acceptam à noſtris hoc iure eſſe Moſaïcam legem, verba legis ipſa demonſtrant.

CONSVLTATIO X.

Bona paterna & materna.

QVIDAM deceſſit filius duobus Secundo & Tertio & filia relictis heredibus, quibus eum C matre fuerunt mobilia communia, & quæcunque ex quæſtu venirent. manente communione mater à filia redemit portionem hereditatis paternæ data certa pecunia in dotem filiæ nomine, & eandem portionem contulit in commune, mox eam præcipue Secundo donauit, ac deinde morte Secundi ad Tertium iure hereditario peruenit. Tertius autem moriens codicillis cauit vt bona paterna paternis, materna maternis cederent. Quæritur an paternorum bonorum appellatione contineantur ea quæ ſoror matri ceſſerat dotis habendæ cauſa. Reſpondeo, exiſſe ea bonis paternis pro parte dimidia. Communia enim ipſo iure facta ſunt inter matrem ac Secundum & Tertium, quia veluti em- D ptione matri obuenerunt data certa pecunia. Igitur pro parte tantum dimidia ad matrem pertinuerunt. Quod ſi ita eſt, pro parte dimidia neceſſe eſt ea adnumeremus bonis maternis, nec donatio mox à matre collata in Secundum, ea in priſtinam cauſam reſtituit. Si reſoluta fuiſſet donatio aliqua ex cauſa, rediiſſet res in priſtinam formam, *l. voluntate §. vlt. D. quibus mod. pign. vel hypot. ſolu.* Sed cum non fuerit reſoluta, poſterior donatio matris datio, non redditio cenſebitur: quæ duo ſunt valde diuerſa, *l. 1. §. eleganter, D. depoſ.* Nam ſi reddidit, eam quoque partem dimidiam paternis adnumerabimus, ſi dedit, quod eſt verius, maternis. Quamobrem ex codicillorum ſcriptura ea por- E tio dimidia maternis cedere debet non paternis, niſi probetur defunctum in paternis ea bona numeraſſe. Error enim defuncti ius facit, *l. 3. in fi. D. de ſupellect. leg.* Quinimo ex vſu loquendi etiamſi id non probetur, præſumam ita defunctum ſenſiſſe: nam in vſu eſt vt dicamus paterna quæ vetuſtiorem originem ducunt, à patre, licet aliquamdiu in extranei perſona reſederint, vt in vſu eſt feudum paternum dicere quod ab auo patreve deſcendit etiamſi filiæ obuenerit, non maternum: & ideo iure ipſo filiæ poſteri in eo quaſi materno non ſuccedunt, ſed agnati eorum à quibus feudum origi- A nem cepit, vt *lib. 1. Feud. tit. 15.* Notum autem illud eſt, ex communi vſu nomina exaudiri debere, & non in omni cauſa teſtamentorum ad verborum propriam definitionem deſcendendum eſſe, *l. non aliter §. 1. de leg. 3.*

CONSVLTATIO XI.

De beneficio abſtentionis.

QVÆRITVR, an filius qui cum à creditoribus hereditariis conueniretur, primum reſpondit ſe abſtinuiſſe bonis paternis, ſi probetur miſcuiſſe ſe, & aliquid ex hereditate amouiſſe, deinde reſtitutionem in integrum deſiderare poſſit abſtinendi cauſa. Reſpondetur, non poſſe fieri vt filius miſcuerit ſe ſimul & amouerit. Nam ſi miſcuit non poteſt videri amouiſſe quicquam de ea hereditate quam ſuam eſſe voluit. Rei enim ſuæ furtum non fit. Amotionis verbum lenius eſt, res eadem. & retro qui amouiſſe ponitur, iam hoc ipſo ponitur non miſcuiſſe ſe, amouiſſe nempe de alieno. Quid igitur? aut miſcuit ſe filius, aut amouit. Si miſcuit, non poteſt quandocunque petenti in integrum reſtitutio denegari ætatis beneficio, *l. neceſſariis, D. de adquir. hered. l. 1. & 2. C. ſi minor ab hered. abſt.* etiamſi poſtquam initio litis negauit ſe miſcuiſſe bonis paternis, conuictus falſæ negationis confugiat ad auxilium reſtitutionis, *l. nemo, l. is qui, D. de exc. l. nemo ex his, D. de regul. iuris.* Vt ſi qui negauit initio ſe debere, re probata tum vel ad ætatis quaſi minori credita pecunia, vel compenſationis, vel præſcriptionis temporariæ beneficium transfugiat, quod nemo reis vnquam negauit, nec negaturus eſt. Sin autem amouit clam ex hereditate filius aliquid cum palam diceret ſe hereditatem nolle, edicto prætoris definitum eſt, eum abſtinendi beneficium non habere, *l. ſi ſeruum §. prætor, D. de adq. her.* quod Accurſius rectiſſime accipit de beneficio illo abſtinendi quod ipſo iure, id eſt, ex edicto competit puberibus qui non miſcuerunt ſe: nam de beneficio abſtinendi quod reſtitutio in integrum dat, non poſſe accipi manifeſtum eſt: datur enim reſtitutio in anteſacta vt reſtituantur & reſcindantur. Quid vero hic egit? An miſcuit ſe? Minime. Ne petat igitur miſtionem reſcindi, abſtentionemque reſtitui. Quid ergo? amouit. An petet amotionem reſcindi? Minime vero. Amotio delictum eſt, *l. ſi cum mulier §. pen. D. de re amot.* furto ſcilicet proximum, lenitas modo verbi tantum rei triſtitiam mitigat. In delictis autem neminem ætas excuſat, *l. 1. & 2. C. ſi aduerſ. delict.* Ad hæc quærebatur, an filius qui negat ſe amouiſſe ſimul poſſit & illo ſcilicet quaſi conceſſo ſe amouiſſe, propter ætatem in integrum reſtitutionis auxilium deſiderare. Reſpondi, iam ſupra reſpondiſſe me, ei qui amouit ætatis beneficium non opitulari, neque id poſtulari ſine rubore poſſe, eum qui miſcuerit ſe non prohiberi vtramque defenſionem coniungere, cum & actori adhibita proteſtatione ſiue alternatione duas contrarias vel diuerſas actiones cumulare liceat, *l. contra, C. de inoff. teſt. l. 1. §. quia autem, D. quod leg.* & hodie receptum eſt, cum alternatione ex deciſione Baldi in *l. 1. C. de furt.*

CONSVLTATIO XII.

De pœna compromiſſi.

VNvs ex litigatoribus qui in arbitrum compromiſerunt victus appellat. Hic mos eſt Galliæ vt poſſit appellare, quod miror, nam refragatur Carthaginenſis Concilij cap. 98. & cap. 123. & *l. 1. C. de recept. arbit. & l. non diſtinguemus §. & idem cum à iudice, D. eod.* & arbitrij natura ac ratio vera, quam & Græcorum lex comprobat apud Demoſthenem *ἐν τῷ κατὰ Μειδίου*, & Lucianum in Abdicato. Accidit igitur in Gallia vt victus appellaret Senatum Pariſieoſem vbi idem ipſe victus eſt rurſum prolatis nouis inſtrumeotis. Quærcoti an pœna compromiſſi commiſſa eſſet: Reſpondi, Si ita ius eſt Galliæ vt à ſententia arbitri liceat appellare, iniqoum eſt eum qoi iure licito vritur pœoam committere, argum. *l. 1. §. ſi proponatur, l. 6. §. plane ſi nominatim, D. ſi quis omiſſ. cauſ. teſtam.* vel eo maxime qood iuſtam eum cauſam appellandi habuiſſe cooſtitit ex eo quod non niſi nouorum inſtrumenrorum prolatione in cauſa appellationis ſoperatus eſt. Si decreto Senatus non pareat, ſane pœnam committit: Sed quod à ſententia arbitri appellauerit, non video cur debeat illi ea res eſſe fraudi. Scio olim ne eſſet in arbitrio cuiuſqoe interpoſita appellatiooe ſententiam reſcindere, ſicut & hodie fit, oon in appellationibus, ſed in retractationibus quæ fiunt ſupplicatioois genere, pœnam certam cauiſſe eum qui appellaſſet. Ceterum commiſiſſe eum pœnam de qua iam cauiſſet ante, non legi. Et vero ooo videtur moram facere qui habet iuſtam cauſam litigandi, qualis eſt hic de quo agitur, cui vincendo nouo opus fuit auxilio, ſioe ſemel, ſiue iterum ad iodicium prouocet, *l. qui ſine, D. de diuerſ. reg. iur.* Hæc ſcripſeram antequam exiſſet conſtitutio regis, quæ deſioit eum qui appellat à ſenreotia arbitri, ſiue coofirmata, ſiue infirmata ea ſententia fuerit, committere pœnam in compromiſſum deductam.

CONSVLTATIO XIII.

De vectigali fundi.

QVæris de prædio tuo accepta de Titio certa pecuoia vectigal quod impoſuiſti ſimpliciter, redimere id poſſis necne. Gallice, *ſi c'eſt rente fonciere, ou rente conſtituée.* Reſpondeo, fundo hærere perpetuo obligationem non videri. Et ideo illud te vectigal redimere poſſe: id enim quod eſt leuius, in ambiguo accipi oportere. Rurſus quæris, an ſi te Gaio Titius delegauerit, cuius fundus Gaio vectigal perpetuum debebat, debeat & fundus tuus eidem Gaio perpetuum quod nunquam redimere poſſis. Reſpondeo debere, quia io priuatis contractibus oon facile ſcire poteſt is cui debitor delegatur, quid inter eom qui delegatur & debitorem actum ſit, aut etiam vt ſciat diſſimulare debet oe curioſus videatur. Proindeidem & tu vectigalis genus videris promiſiſſe vel conſtituiſſe Gaio quod illi Titius debeat, cuius tu vice ſubſtitutus es. Sed ſi hoc ignoraueris, tibi aduerſus Titium eo nomine competere actionem, *l. ſi quis delegauerit, l. doli, l. ſi non debitorem, D. de nouation.*

CONSVLTATIO XIV.

De nominis hypotheca.

IN Saxonia L. Titios à Gaio Seio mutuam peconiam ſumpſit, & telonium certum pignori dedit ea lege ne Gaios Seius nomen illod extero pigneraret, vel diſtraheret ſine voluntate L. Titij. Poſt aliquot menſes Gaius Seios bona ſua omnia generaliter pigoori obligauit: Primo homini extero & peregrino, deiode & nomen illud ſpecialiter: Secundo æque extero homini & peregrino, vtrique ſine volontate L. Titij, tum volontate L. Tioj nomen illud ſpecialiter: Tertio in ſolutum dedit facta delegatione. Tertius pecuniam à L. Titio exegit ſcieotibus Primo & Secundo, nec quicquam ob eam rem integro triennio deſiderantibos vel expoſtulantibus. Quæritur, an poſt triennium recte agant vtili Seruiana aduerſus Tertium. Reſpoodeo, vt pactioni habitæ inter L. Titium & Gaium Seium ſtetur oon eſſe vtilem actionem, *l. ſi creditor §. vlt. D. de diſtract. pign.* maxime cum ea pactio iuri Saxonico congruat, quo rei immobilis pigneratio extra ducatum prohibetur, & res incorporales immobilibus annumerentur, *l. 2. C. de ſeruit. & aqua. & lib. 2. Feud. tit. 1.* Eſt & alia ratio qoæ repellit Primom & Secundum, quia liberato L. Titio peremptum eſt pigous nomiois ſiue telonij, *l. debitor §. vlt. D. de pign. act. l. grege §. 1. D. de pignor.* Liberatus autem eſt L. Titius per delegationem. Ne dixeris etiam repelli eos ob ſcientiam ſilentiumve trieonij: Nam hypothecaria aduerſus poſteriores creditores etiam hypothecarios durat annis quadraginta viuente debitore. *l. cum notiſſimi, C. de præſcript. trig. ann.* & multo magis aduerſus chirographarios, qualis fuit Tertius: & ſcientia aut præſentia nihil nocet, *l. Gaius, C. de pigner. act. l. Lucius §. Titia, D. de leg. 2.* Ne dixeris etiam repelli primum, quod ſub generali hypotheca non contineantur oomina. hoc enim eſt falſum, *l. 4. C. quæ res pign. obl. poſſ.*

CONSVLTATIO XV.

De ſubſtitutione precaria.

LVcivs Titius nobilis vir, & vxor eius æque nobilis Gaia Seia, cum haberent liberos quinque, Philibertum, Albertum, Philippum, Annam, Antoniam, eodem teſtamento duos ex filiis ſuis heredes inſtituerunt, Philibertum, & Albertum, eoſque inuicem precario ſubſtituerunt ſub hac condiciooe ſi ſine liberis maſculis ex iuſto matrimonio procreatis vita decederent, & adiecerunt hæc verba: Et ſi " contingat quaodoqoe Philibertum & Albertum " mori ſioe liberis maſculis, oaturalibus & legitimis, " eiſdem Philiberto & Alberto ſubſtituunt, & here- " dem vniuerſalem ſibi faciunt Philippum & ſuos " liberos maſculos ex legitimo matrimonio procrea- " tos, niſi iam io ſacris cooſtitutus fuerit. Ipſo au- " tem in ſacris cooſtituto, vel alias vxorem ducere " prohibito vel præmortuo, tunc eiſdem Philiber- " to & Alberto ſubſtituunt poſtumom, vel poſtumos " maſculos, & ſuos filios maſculos ex legitimo ma- " trimonio procreandos, & omnibos ſupradictis ab " humanis ſine liberis maſculis naturalibus & legiti- " mis decedentibus eiſdem ſeu vltimo ſine maſcolis " decedenti ſubſtituunt Antoniam & Annam filias " chariſſimas, & earum filios maſcolos ex legitimo " matrimonio procreatos, videlicet Antooiam in "

,, bonis hereditate & ſucceſſione, parteqoe & portio-
,, ne in quibus dictus Philibertus, Annam vero in bo-
,, nis hereditate, ſucceſſione, parteque & portione,
,, in quibus Albertus inſtituti fuerunt, & nominari
,, heredes, ita quod hereditates & ſucceſſiones ſupra-
,, dictorum teſtatorum ad lineam maſculinam illa exi-
,, ſtente gradatim & ſucceſſiue, prout ſupra, ſemper
,, deueniant & remaneant, ipſa autem linea maſculi-
,, na deficiente ad ſemellas non religioſas propin-
,, quiores ex recta linea ipſorum teſtatorum deſcen-
,, deotes pleno iure. Et ſi omnes dicti liberi & poſtu-
,, mi ab humanis ſine liberis naturalibus & legitimis
,, (quod abſit) decederent, altero dictorum teſtato-
,, rum iam de medio ſublato ſupradicti teſtatores &
,, eorum cuilibet prout eum tangit alterum ſuperui-
,, uentem eorundem teſtatorum liberis vltimo de-
,, cedentibus ſobſtituunt, & heredem ſuum faciunt.

His etiam adiunxerunt pleraſque alias ſubſtitutiones. Poſt mortem eorum Albertus deceſſit ſine liberis maſculis, atque ita portio eius ad Philibertum peruenit iure ſubſtitutionis reciprocæ quam fecerunt inter eos teſtatores primo ſtatim loco poſt inſtitutionem, excluſis Philippo fratre & ſororibus Anna & Antonia, tum hic Philibertus deceſſit relicto Philiberto filio maſculo ad quem bona omnia de quibus agitur iure peruenerunt. Ac deinde Philibertus deceſſit relicto Claudio filio maſculo, & filiabus quinque ex quibus tres Clandia, Magdaleua, Ioanna viuente adhuc Claudio fratre vita deceſſerunt relictis maſculis. Quarta item filia cui oomen erat Philibertæ deceſſit viuo fratre nullis tamen relictis liberis maſculis. Poſt eas Claudius mortuus eſt ſine liberis maſculis ſuperſtite quinta ſorore Lucretia. Quæritur, bona de quibus agitur, quæ omnia iure peruenerunt ad Claudium vtrum pertineant in ſolidum ad Lucretiam ſororem Claudij, an in ſolidum ad filios maſculos ſororum viuo Clandio defunctarum, an vero concurrant in bonorum ſucceſſione ſoror ſuperſtes & præmortuarum ſororum filij. Reſpondeo, in ſucceſſione ab inteſtato concurrere ſororem cum filiis ſororum præmortuarum ex Non. Iuſtiniani de her. ab inteſt. ven. cui æquum viſum eſt, vt filij fratrum ſororumve in parentum ſoorum locum ſuccederent repræſentationis iure, & hoc igitur iure ſi veniat ſoror, id eſt, quaſi heres Claudij ab inteſtato, pariter in ea bona admittere eam debere filios ſororum præmortuarum. Sed ſi vindicet ſoror ea bona, vt facit, ex ſubſtitutione fideicommiſſaria, quæ adſcripta eſt ſuperiori teſtamento præferri eam ſororum filiis debere, & ſubſtitutioni certe in perſona ſororis omnimodo locum eſſe, ſumo ex eo quod teſtatores non in primo tantum filiorum ſuorum gradu ſubſtitutiooem fideicommiſſariam conſiſtere, ſed etiam ſequentes liberorum gradus directo limite in infinitum occupare voluerunt: quod liquet ſans ex ſcriptura teſtamenti ſecundum quam neceſſe eſt ſemper expediri quæſtiones voluntatis, *l. in his, D. de condit. & demonſtrat. l. illud §. fi. D. de iur. codicil.* Sic enim poſt inſtitutos & ſubſtitutos liberos primi gradus, id eſt, filios filiaſque alios aliis ſcripſere teſtatores: Ita quod hereditates & ſucceſſiones ſupradictorum teſtatorum ad lineam maſculinam illa exiſtente gradatim & ſucceſſiue prout ſupra ſemper deueniant, ipſa autem linea maſculina deficiente, ad femellas non religioſas propinquiores ex recta linea ipſorum teſtatorum deſcendentes. Vocat his verbis lineam maſculinam, idque lineæ nomen repetit iterum atque iterum. Porro linea non vno ſed pluribus gradibus conſtat. Papinius III.

Non tibi clara quidem ſenior placidiſſime gentis
Linea, nec proauis demiſſum ſtemma.

Facit igitur his verbis non vnum tantum, ſed plures

A ſubſtitutionis gradus: & hoc vt ſit apertius adiicit, gradatim, quo articulo plures gradus ſignificantur, *l. 1. §. pen. D. vnd. cogn.* Inter filios autem & filias non ſunt plures gradus, ſed ſunt conſiſtuntque omnes in vno: ergo non filios tantum & filias ſubſtituit inter ſe, ſed & filiis nepotes, & nepotibus pronepotes, & ſic deinceps in infinitum ſecundum graduum prærogatiuam: denique filios ſubſtituit ſigillatim, liberos omnes gradatim. Adiicit etiam, ſemper, quo articulo nemo ambigit infinitatem illam, & perpetuam ſucceſſionem liberorum maſculorum ſignificari. Ergo ſi verum amamus, in ſubſtitutione teſtatores omnes gradus liberorum complecti voluerunt: quinetiam ſinum in ſubſtituendo ſtudium liberis non finierunt:

B ſed ſi nulli ſupereſſent liberi mares vel feminæ, ad ſubſtitutionem exteros vocauerunt, puta teſtatorum alterum qui ſupereſſet, & alios pleroſque qui non ſunt ex liberorum linea: vnde certo coarguitur in infinitum ſubſtituendi animoſiſſima voluntas. Quæ igitur mens tentanobus in perſona Lucretiæ quæ teſtatoribus eſt liberorum numero gradu tertio, nempe proneptis, non eſſe ſubſtitutioni locum? Venit igitur ipſa iure ex ſubſtitutione ſuperiori, quod Claudius frater teſtatorum pronepos ad quem bona peruenerant deceſſerit ſine liberis maſculis, quo caſu teſtamento alij liberi feminini ſexus vocantur palam. Et venire etiam ex ſubſtitutione eam dicimus in ſolidum excluſis ſororum præmortuarum liberis maſculis teſtatorum abnepotibus. Idque vt liqueat, fateor qui-

C dem illud in primis voluiſſe teſtatores ordinem graduum obſeruari, non inter mares tantum, vt conſtat ex verbo gradatim, ſed etiam inter fœminas, vt conſtat ex his verbis, ad femellas propinquiores. Inter mares autem & fœminas non obſeruaſſe eos ordinem graduum: nepotes enim prætulerunt filiabus. Sed quales nepotes? eos qui ex filiis naſcerentur, quod apparet ex illa parte teſtamenti qua Philiberto & Alberto filiis ſuis ſi vterque deceſſerit ſine liberis maſculis ſubſtituunt Philippum æque filium ſuum, & filios Philippi maſculos: nepotes igitur ex filio, & ruſſus his deficientibus poſtumum & filios poſtumi maſculos. Nepotes igitur ex filio; & extremo loco filiis & nepotibus ex filiis deficientibus, ſubſtituunt filias

D Annam & Antoniam. Nepotes ergo ex filiis præferunt filiabus, non nepotes ex filiabus: vnde conſequens eſt & in ſequentibus gradibus eundem morem eos & ordinem obſeruari voluiſſe, atque ita abnepotes ex pronepotibus pronepo prætuliſſe, non etiam abnepotes ex proneptibus, quod & ſignificarunt illis verbis, (prout ſupra) & etiamſi verba deficerent coniectura voluntatis admitteretur, maxime cum ſit manifeſta ea coniectura quæ ſumitur ex præcedenti ſubſtitutione liberorum primi gradus inter eos à teſtatoribus ſigillatim facta, & quæ vehementer impellit nos vt credamus eam rationem voluiſſe teſtatores ſeruari ſequentibus gradibus quam præfiniiſſent primo, ſicut ex præcedenti ſcriptura ſubſtitutionis definitur in *l. cum proponebatur, D. de leg. 2.* vt quo in-

E te loca fuerint ſcripti, eodem ſint etiam in ſequenti fideicommiſſo, & in *l. ſi plures, D. de vulg. ſubſt.* vt quibus ex partibus priore loco quidam inſtituti ſunt, ex eiſdem etiam, licet omiſſæ ſint ſecundo loco, inuicem ſubſtituti intelligantur, & additur, vix eſſe credendum aliam fuiſſe mentem teſtatoris niſi euidenter fuerit expreſſum. Et ſic in propoſito caſu dicimus vix eſſe credendum, vt teſtatores qui filiabus prætulerunt nepotes ex filiis tantum, non etiam nepotes ex filiabus, non voluerint etiam ſequentibus gradibus liberorum, neptibus præferri pronepotes ex nepotibus tantum, non etiam pronepotes ex neptibus, & ſimiliter proneptibus abnepotes ex pronepotibus tantum,

Digitized by Google

non etiam abnepotes ex proneptibus. & ita frequen- A
ter in iure quam legem modumque teſtator dixit pri-
mo gradui, eundem dixiſſe videtur ſequentibus, *l. li-
cet, D. de leg. 1. l. cum pater §. ab inſtituto, D. de leg. 2.*
idemque eſt in teſtamentis expreſſiſſe & intellexiſſe,
l. 88. de leg. 1. l. 6. de adſign. lib. quod & in contractibus
ita ſequimur, *l. Titia §. item reſpondi, D. de verb. oblig.*
Et in iudiciis, *l. ſi iudex, D. de iud.* Et in legibus in-
terpretandis, *l. quem admodum §. vlt. D. ad leg. Aquil.*
Sed hoc non eſt ſatis. Etiam docebo, ratione niti vo-
luntatem defuncti. Ex liberis alij ſunt agnati: alij co-
gnati: agnati eiuſdem ſunt nominis, eiuſdem fami-
liæ, earundem imaginum, cognati non item. liberi
agnati ſunt filij & filiæ, nepotes neptesve ex filio nati
natæve, pronepotes proneptesve ex nepote nati na- B
tæve, abnepotes abneptesve ex pronepote nati na-
tæve. Liberi cognati ſunt nepotes neptesve ex filia
nati natæve, pronepotes proneptesve ex nepte nati
natæve, abnepotes abneptesve ex pronepte nati na-
tæve. vel breuius: Liberi agnati ſunt qui per mares,
cognati qui per fœminas coniunguntur. Ratio igitur
teſtatorum vocantium liberos agnatos maſculos pri-
mum, deinde fœminas, hæc eſt, vt in familia bona
remaneant, non extra familiam habeant in liberos
cognatos, qui eiuſdem nominis & familiæ non ſunt.
quæ ratio etiam efficit vt ab inteſtato in feudis non
ſuccedant liberi cognati iure eo quod eſt proditum
lib. 2 Feud. tit. de ſuc. fratr. Et hac in cauſa etiamſi ver-
ba ſubſtitutionis filiorum non docerent aperte hanc
fuiſſe voluntatem teſtatorum vt liberi agnati atque C
etiam agnatæ anteponerentur liberis cognatis etiam
maſculis, qui ſcilicet per maſculos non per fœminas
coniungerentur, tamen generis teſtatorum nobilitas
hanc interpretationem exigeret, quod præcipue no-
bilibus ſtudio & cordi ſoleat eſſe familiæ & nominis
ſui propagatio. Nam vt eſt ſcriptum in *l. ex facto §. ſi
quis rogatus D. ad Trebel.* condiciones fideicommiſſo-
rum ex dignitate & condicione eius qui fideicom-
miſit interpretandæ ſunt, vbi & ipſe Accurſius exem-
plum de nobilibus rectiſſime poſuit. Ex his liquet
morte Claudij ea bona de quibus agitur iure ſubſti-
tutionis deferri Lucretiæ ſorori Claudij teſtatorum
pronepti, nec in eorum ſucceſſione vel præferri vel
concurrere cum ea ex ſua perſona poſſe ſororum præ- D
mortuarum filios teſtatorum abnepotes ex neptibus.
Quin potius in ſolidum præferri proneptem, quæ ſe-
quuntur familiam teſtatorum quam abnepotes ex pro-
neptibus qui ſequuntur alienam familiam, quod &
hoc argumento commonſtro. Maſculo vltimo mo-
rienti ſine liberis maſculis teſtatores ſubſtituere fœ-
minas. Claudius is eſt qui ex maſculis vltimus deceſ-
ſit ſine liberis maſculis: nam etſi ſorores præmortuæ
reliquerant liberos maſculos, tamen hi non ſunt liberi
Claudij, ſed ex tranſuerſo cognati. Verum eſt igitur
Claudium deceſſiſſe ſine liberis maſculis. ergo teſta-
menti iure neceſſe eſt ea bona ad fœminas propin-
quiores pertinere. propinquior eſt ſoror Claudij ſu-
perſtes cui nomen Lucretiæ. debet igitur ad Lucre-
tiam ea hereditas peruenire. Sed hoc etiam refracta- E
riis forſitan non eſt ſatis: nam & id quoque doceam.
requirunt abnepotes eos non poſſe venire ad ſucceſ-
ſionem eam qua de agitur ex perſona matrum iure re-
præſentationis. Id vero eis concedam multo minus.
Quis enim neſcit ius repræſentationis habere tantum
locum in ſucceſſionibus ab inteſtato, non in ſubſtitu-
tionibus? Subſtitutioni enim ius quod ſubſtitutis
dum viuerent non defertur, nec in filios eorum tran-
ſit, *l. ſi ex pluribus, D. de ſuis & leg. her. l. toties, D. de
acq. her. l. qui plures heredes, l. Lucius §. vlt. D. de vulg.
ſub.* Numquam vero ex cauſa ſubſtitutionis pronepti-
bus delata ea ſucceſſio fuit, quæ deceſſerunt antequam
exiſteret conditio puta viuo Claudio, *l. neminem, D.
de adquir. her. l. vnica §. ſin autem, C. de caduc. tollend.*
Ergo nec tranſmiſſa eſt in liberos earum. proinde ce-
cidiſſet iure veteri in fiſcum quaſi caduca, hodie con-
iunctis, id eſt, iis qui coniunctim ſubſtituti ſunt vlti-
mo morienti ſine liberis maſculis accedet. Porro ex
his ſupereſt Lucretia ſola. Ergo Lucretia ſola, quæ
ſola ex ſubſtitutis iiſdemque ſororibus Claudio ſuper-
eſt defuncto ſine liberis maſculis iure ſubſtitutionis in
ea bona de quibus agitur veniet, & ita virum bonum
& ſanum quemlibet iudicaturum opinamur.

CONSVLTATIO XVI.

De vſuris dotis.

PATER Delphinæ filiæ ſuæ conſtituit certam ſum-
mam dotis nomine & genero promiſit ſe eius pe-
cuniæ partem ſoluturum intra biennium à die contra-
cti matrimonij, & reliquum diuiſis penſionibus, vt
dotali inſtrumento comprehenſum eſt. neque tamen
quicquam quandiu vixit genero numerauit. moriens
autem cum præter Delphinam eſſet ei etiam Iſabella
filia, Delphinam inſtituit ex certa ſumma, ex reliquis
bonis Iſabellam. Egit Delphina aduerſus ſororem ad
ſupplementum portionis legitimæ, & pendente lite
cum ea tranſegit auctore marito vt accepta certa ſum-
ma & parte bonorum à lite diſcederet, dotem cautam
inſtrumento dotali, & omnia iura ſua remitteret re-
ſeruata marito petitione vſurarum dotis, de quibus
modo quæritur, an agere maritus cum Iſabella pro
portione hereditaria poſſit, maxime cum de eis cum
ſocero nihil conuenerit inſtrumento dotali. Reſpon-
di, promiſſæ dotalis pecuniæ quamuis ſtricto iudicio
ea pecunia marito debeatur, vſuras trientes deberi
ipſo iure poſt biennium, *l. vlt. §. præterea, C. de iure
dot.* non quidem totius dotis, ſed partis tantum eius
quam ſocer ſe illaturum promiſerat intra biennium, ac
deinde ſequentium penſionum vſuras pro rata, vt
l. lecta, D. de reb. cred. ſi cer. pet. Iure veteri non de-
bentur marito vſuræ dotis ſine ſtipulatione, *l. 2. C. de
dot. promiſſ.* quia ſtricto iudicio debetur ei dos. Nec
enim vt actio ex ſtipulatu de dote ex parte mulieris eſt
bonæ fidei, ita & ex parte viri, quod Accurſius non
animaduertit in *l. de diuiſione, D. ſol. matr.* quinimo
& ex parte viri ſtricta eſt, & in ſtrictis iudiciis vſuræ
non veniunt niſi ſint in ſtipulationem deductæ, *l. 3. C.
de vſur. l. Titius, D. de praeſc. verb.* Sed hodie ex con-
ſtitutione Iuſtiniani etiam marito dotis promiſſæ vſu-
ræ debentur ipſo iure poſt biennium, id eſt, ex dicto
§. præterea. Puto tamen eas in ſpecie propoſita non
deberi ex die tranſactionis, quia & ex eo die dotis exa-
ctio cœpit locum non habere, *l. cum poſt §. vſuras,
D. de iu. dot.*

CONSVLTATIO XVII.

De feudis.

CVM quæreretur an feudum quod culpa vaſalli
vel alio modo rediit ad Ducem in eius dominio-
co, ita fiat vt rurſus alij dari in feudum non poſſit,
Reſpondi non fieri, exemplo eccleſiæ in cuius domi-
nio ſi pari modo feudum eſſe cœperit, non prohibe-
tur eccleſia id rurſus alij in feudum dare, vt aperte di-
citur in tit. de cleric. qui inueſt. fecit. At quemadmo-
dum excipitur ibi eccleſia Mediolanenſis, quæ hoc
priuilegium habet, vt quæ in eam ceciderint feuda,
rurſus alij non poſſit concedere, ſed retineat ea ac ſi
origine eſſent dominica, ita niſi hic Dux oſtenderit ſe
ab imperatoria Maieſtate, quam recognoſcit, ſimile

priuilegium obtinuiſſe, reſponderit vt ſupra. Ad hæc quæſitum eſt ſi Dux is feudum quod ad ſe redierat declarauerit reponere ſe in bonis dominicis, ita vt alienari à ſe vel ſucceſſoribus ſuis non poſſit, & poſt aliquot annos idem ipſe Dux id alij rurſus feudi iure conceſſerit, & an iure conceſſerit, & an ſucceſſor id ad ſe quaſi dominicum & inalienabile factum ſuperiori declaratione, reuocari poſſit. Et reſpondit declarationem in qua non perſeuerauit non immutaſſe qualitatem bonorum quæ origine feudalia non dominica erant. Nec enim potuit dominus ſibi ſolus legem imponere, *l. quod autem §. pen. D. de donat. int. vir. & vxor.* Et quod Bartolus de vi declarationis eiuſmodi definit in *l. ſi vacantia, C. de bon. vacan.* non habet locum eo qui declarationem fecerit in ea non perſeuerante, & male etiam declarationis vim eam conſtituit, argumento incorporationis bonorum vacantium aut caducorum: nam alia ratio eſt bonorum feudalium. hæc fuerunt domini etiam antequam ad eum pleno iure rediiſſent. non potuit igitur eorum originem ſibi princeps & poſſeſſionis cauſam immutare, *l. non ſolum §. 1. D. de vſurp. & vſuc.* Bona vacantia domini ante non fuerunt. itaque legitima eſt eorum quæ in ærarium nunc primum fit incorporatio, *l. 3. C. de bo. vac.* Item quæſitum eſt an quod feudi pars ad Ducem redierit pleno iure ex priuilegio quo fiſco habenti partem licet vendere totum conſorti reddito pretio pro rata, *l. 2. C. de com. rer. alie. l. 1. C. de vend. rer. fiſ. cum pr. com.* liceat etiam Duci retinere totum conſortibus oblato pretio. Et reſpondi, priuilegia non eſſe producenda ad conſequentias, *l. quod vero contra, D. de legib.* Vendenti fiſco conceſſum eſſe priuilegium quo facilius inueniret emptorem. Item quæſitum eſt vendente fiſco an conſors habeat ius prælationis. & Reſpondi non habere, *l. 3. C. de com. rer. alien.* nam quod ius prælationis datur dominis feudorum vendente vaſallo datur, non vendente ſuperiori domino. Denique nec ius prælationis eſt inter ſocios nec vaſallo aduerſus dominum, ſed domino aduerſus vaſallum.

CONSVLTATIO XVIII.

De remiſsione pignoris à muliere facta.

VIR vendidit omnia bona ſua & perſuaſit vxori dolo malo vt donationi conſentiret & remitteret ius hypothecæ quod in eis bonis habebat dotis nomine. Quæritur an in emptores mulier agere hypothecaria poſſit? Reſpondi non poſſe, quia hypothecæ remiſſio valet, nec poteſt reuocari, nam neque interceſſioni neque donationi ſimilis eſt, *l. etiam, l. iubemus, C. ad Vellei. l. Si pignus, D. quæ in frau. cred. l. vnica §. & cum lex, C. de rei vxo. act. l. 3. §. vlt. D. de leg. 3.* Nulla igitur ſuppetit cauſa, ex qua poſſit reſolui hypothecaria actio ſemel omiſſa. Nec moueor quod proponitur maritus hoc genere omnia bona ſua vendidiſſe ac proinde ſoluendo non eſſe, quia & hoc caſu nulla reuocandæ hypothecæ idonea cauſa ſubeſt, non interceſſio, hoc eſt certum, non etiam donatio: quia cum obligatio principalis marito non remittatur, nulla potius eſt remiſſio pignoris quam vlla liberalitas, quanquam Bartolo & aliis pleriſque in *d. l. iubemus*, videatur hoc caſu ſuccurrendum eſſe mulieri. & forſitan Bartoli opinio hodie præualuerit. Sed ſi probetur dolo mariti circumſcripta, etiamſi non poſſit conſtante matrimonio eum conuenire actione de dolo malo, *l. 2. C. rerum amot.* conuenire tamen poterit in factum quæ ſubſidio eſſe ſolet actioni de dolo, *l. non debet, D. de dolo.* cuius actionis exitus hic erit vt reſtituatur hypotheca, qua reſtituta mulieri dabitur vtilis hypothecaria, vt fit in ſpecie *l. ſi fideiuſſor, D. de dolo.* coniuncta *l. cum quis §. pen. D. de fideiuſſ. l. mora §. vlt. D. de vſur.*

CONSVLTATIO XIX.

De ſubſtitutione precaria.

SEMPRONIVS filios fratrum Titium & Mæuium heredes inſtituit, eoſque inuicem ſubſtituit, ſi quis eorum ſine liberis moreretur: quod ſi vterque ſine liberis moreretur, eis ſubſtituit ſororum filios. Titius mortuus eſt relictis liberis. Quæſitum eſt an vnum ex liberis Titij Mæuius eligere poſſit, in quem bona ea conferat teſtamento vel donatione quæ accepit ex teſtamento Sempronij. Reſpondi, non tantum Titium, ſed etiam liberos Titij Mæuio ſubſtitutos videri ſi ſine liberis Mæuius diem ſuum obiret: Nam etſi in prima ſubſtitutione eos nominatim non ſubſtituerit, quia tamen in ſecunda ſubſtituit filios ſororum ſub condicione ſi frater vterque ſine liberis decederet, & proponitur Titius non deceſſiſſe ſine liberis, eodem ſubſtitutionis iure quo Titium & liberos Titij præferre liberis ſororum voluiſſe videtur. Voluntas autem ſola in fideicommiſſariis ſubſtitutionibus, quales eæ ſunt de quibus quæritur, ſpectatur, *l. heredes §. cum ita, D. ad Treb. l. Titia §. Seia, D. de leg. 2.* Quod ſi ſubſtitutio prima amplectitur etiam liberos Titij, certiſſimum eſt non poſſe Mæuium eligere ex eis quem voluerit. Sed omnibus debere ea bona conſeruare. idque probat *d. l. heredes §. vlt.* dum ex his verbis, Peto vxor, vt cum morieris reſtituas filiis meis vel vni eorum, vel nepotibus meis cui volueris, vxori quidem circa nepotes dat eligendi facultatem quam palam teſtator dedit, ſed non circa filios. Filiis enim omnibus fideicommiſſi bona reſtitui debent, vel ei qui ex eis ſuperfuerit moriente vxore.

CONSVLTATIO XX.

De fideicommiſsis.

PATER & mater filio ducenti vxorem fauore matrimonij donauerunt inter viuos dimidiam partem omnium bonorum retento vſufructu, eundemque morientes teſtamento vniuerſorum bonorum heredem inſtituerunt, & ſi ſine heredibus vita decederet, vt & ſcriptum in teſtamento patris, ſi ſine liberis, vt in teſtamento matris, ei Mariam communem filiam ſubſtituerunt per fideicommiſſum, & Mariæ nepotes ex ea ſuſceptos, & his deficientibus cæteras filias. Porro is filius deceſſit relictis filiabus quatuor. Quæritur, an dimidia pars bonorum donata filio inter viuos fideicommiſſo contineatur. Item his fideicommiſſi verbis, Si ſine heredibus, vel, ſi ſine liberis deceſſerit, vtrum mares tantum, an & fœminæ contineantur. Reſpondeo, dimidiam partem bonorum donatam filio inter viuos fideicommiſſo non contineri, quia à donatario inter viuos fideicommiſſum relinqui non poteſt, quandoquidem eorum tantum fideicommittere quis poteſt, ad quos morte eius peruenit aliquid, *l. 1. §. pen. D. de leg. 3.* & quæ donata proponuntur filio, non morte parentum ad eum peruenerunt ſed inter viuos. qua de cauſa recte in *l. cum quis decedens §. pater. D. de leg. 3.* ponitur patrem qui filio donauerat inter viuos ab eodem ſtipulatum donata reſtitui cui ipſe vellet, vt ab eo fideicommiſſum relictum valeat quaſi à debitore relictum ex conſtitutione Diui Pij. Nam à donatario inter viuos non debitore fideicommiſſum relinqui non poteſt, & multo igitur minus fideicommiſſo hereditatis tacite conti-

nebuntur bona donata inter viuos quæ etiam citra hereditatem, puta alio herede exiſtente, habiturus filius eſſet, *l. ſequens, D. de leg. 2.* quod vſque adeo verum eſt, vt etiamſi donatio inter viuos ex earum genere ſit quæ non niſi morte donatoris confirmantur, quam conſtat fideicommiſſo onerari poſſe nominatim, non intelligatur tamen contineri fideicommiſſo hereditatis aut bonorum, *d. l. ſequens.* Neque vero eadem eſt cauſa donationum cauſa mortis: nam & fideicommiſſo hereditatis ex continentur & nominatim fideicommiſſo onerari poſſunt quoquo tempore, *l. ab eo, C. de fideicom. l. cum pater §. 1. D. de leg. 2. l. eum hi §. idem erit dicendum, D. de tranſ.* quia per omnia legatis aut fideicommiſſis comparantur. Donationes inter viuos non item, ac ne illæ quidem quæ morte confirmantur legati aut fideicommiſſi partibus funguntur in omnibus: Nam legatum aut fideicommiſſum vxori exempli gratia relictum heredi inſtitutæ in fideicommiſſum hereditatis cadit, res eidem donata inter viuos, vt ante dixi, quæ donatio morte confirmatur in fideicommiſſum hereditatis non cadit. ac præterea donatio cauſa mortis pœnitentia facillime reuocatur. Donatio inter viuos pœnitentia non reuocatur, quia plenum ius tribuit accipienti & maxime ea quæ matrimonij contemplatione fit filio ducenti vxorem, quæ omnium præcipue fauorabilis, certa, conſtans, irreuocabilis eſt. At ei cui donaſti addere ſubſtitutum, quodammodo plenum ius, quod in eum contuliſti, reuocare eſt. His conſequenter concludimus ſubſtitutionem factam filio in ſpecie propoſita pro dimidia parte bonorum quæ ei ab vtroque parente donata eſt non valere, pro altera dimidia valere, non in ſolidum tamen, ſed detractis duabus quartis, id eſt dimidiæ dimidia: nec enim cogitur filius in quartam legitimæ portionis, vel in Falcidiam imputare donationem inter viuos niſi hac mente donatum probetur vt imputaretur l. *ſi non mortis, D. de inoff. teſt. l. cum que §. vlt. D. ad legem Falci. l. ſi quando §. generaliter, C. de inoff. teſt.* Scio donationem propter nuptias imputari, *l. quoniam, C. de inoff. teſt. §. vlt. Inſtit. eod. tit.* Sed donatio de qua agitur fuit mera & directa donatio filio facta inter viuos, & quod etiam in tabulis nuptialibus filij hæc donatio propter nuptias appellatur, error eſt teſtatoris vel librarij, quia omni vero veriſſimum eſt donationem propter nuptias quæ imputatur filio in legitimam, eam eſſe tantum quam propter dotem donat nurui ſocer filij nomine, qualis illa certe non fuit. Quod ad quæſtionem aliam attinet, an his verbis, ſi ſine heredibus, vel ſi ſine liberis deceſſerit contineantur tam mares quam fœminæ, reſpondeo, contineri vtrumque ſexum liberorum appellatione, *l. cognoſcere §. vlt. D. de verb. ſig.* & eandem in fideicommiſſis vim eſſe appellationis heredum & liberorum, *l. ex facto §. vlt. D. ad Treb.* Igitur defeciſſe conditionem fideicommiſſi, ſi heres filias reliquerit. De voluntate tamen quæri poſſe: nam ſi intellexit teſtator de maribus tantum & heres mares nullos reliquerit, ſecundum mentem defuncti dicemus fideicommiſſo ſiue ſubſtitutioni locum eſſe. Porro mens teſtatoris æſtimanda eſt ex dignitate & condicione teſtatoris, *d. l. ex facto §. ſi quis rogatus.* Nam ſi teſtator fuerit nobilis, quo exemplo ibidem recte vtitur Accurſius, dici poteſt hæc verba, Si ſine liberis, vel ſi ſine heredibus, de maribus ſolis accipienda eſſe, qui ſoli propagant familiæ nomen, cuius rei nobiles ſtudioſiſſimi ſunt. & hac ratione in feudis etiam heredum nomen pro filiis tantum maſculis accipitur, vt in *lib. 2. Feud. tit. de lege Conradi.* Et quo magis ita ſenſiſſe appareat teſtatorem, vtrumque obſeruemus, ſubſtituiſſe vtrumque Mariæ filiæ ſuæ filios mares, & his deficientibus ceteras filias, & ita argumentemur: Si prætulere nepotes ex Maria filia ſua cæteris filiabus, cæteras filias neptibus ex eadem Maria, & in primo quoque ſubſtitutionis gradu videntur prætuliſſe nepotes ex filio Mariæ, Mariam neptibus ex eodem filio, id eſt in omnibus gradibus pariter affecti fuiſſe videntur.

CONSVLTATIO XXI.

De legatis.

QVIDAM dotis nomine ſe accepiſſe cauerat inſtrumento dotali, teſtamento cauit ſe dotis nomine accepiſſe M. eamque ſummam vxori reddi iuſſit his diebus, & proinde ac dotali inſtrumento comprehenſum eſſet, & præterea legauit eidem ornamenta & veſtimenta quæ eius cauſa parata eſſent. Quæritur, an mille debeantur. Reſpondi, deberi quaſi legata: nam reddendi verbum legati eſt verbum, cui etiam dandi ſimplex ſignificatio ineſt, *l. cum quidam §. 1. D. de leg. 2.* & quia paulo poſt dixit ſe præterea legare quæ eius cauſa parata eſſent, manifeſtum eſt & mille eum legaſſe & quæ eius cauſa parata eſſent, *l. Seio §. pen. D. de ann. leg.* Nec quicquam legato officit falſa demonſtratio dotis acceptæ nomine, cum ſit expreſſa quantitas certa, *l. 3. C. de fal. cau. l. legati, in fi. D. de lib. leg. l. 1. in fi. D. de dot. præleg.* Nec quod his diebus reddi iuſſit & ita vt inſtrumento dotali comprehenſum eſt, quia his verbis non minuitur quantitas quæ legata eſt, ſed his tantum diebus, & eo iure declarat teſtator velle ſe reddi mille quo dotem fungi conuenit inſtrumento dotali, & quod de relatione facta ad inſtrumentum dotis eſt in *l. vlt. C. de fal. cau.* aliam rationem habet. ibi enim teſtator reddi iuſſit dotem quæ conſcripta eſſet inſtrumento dotali, non adiecta certa quantitate, atque ita quantitatem ſumi voluit ex inſtrumento dotali, quam in ſpecie propoſita non ex inſtrumento dotali, ſed ex ſcriptura teſtamenti æſtimari voluit. Non moueor etiam eo quod proponitur teſtatorem hæc cum dictaret nuncuparetve fuiſſe proximum morti, adeo vt teſtamento non plus quadrante ſuperuixerit horæ, cum etſi vox eum & anima defeciſſet ſtatim perfecto teſtamento, non ideo minus rata foret morientis vltima voluntas, *l. ſi quis cum teſtamentum, D. qui teſt. fac. poſſ. l. 1. C. de ſac. eccleſ.* Itaque ſic ſtatuo, vxori deberi mille quaſi legata. Sed addo exceptionem, niſi liquido ab herede probetur non mille teſtatorem legare voluiſſe, ſed errore lapſum cum exiſtimaret ſe accepiſſe mille in dotem, mille reddi iuſſiſſe, *l. 1. C. de fal. cau.* Onus probandi competere heredi, & niſi probationem impleuerit heres, legatarij efficacem actionem fore.

CONSVLTATIO XXII.

De precaria ſubſtitutione.

CVM proponeretur filium heredem inſtitutum & rogatum ſi ſine liberis decederet hereditatem ſorori reſtituere, omne quicquid obuenerat ex hereditate alienaſſe partim æris alieni hereditarij exſoluendi cauſa, partim ſua ſponte, ac deinde ſine liberis deceſſiſſe, & quæreretur an iure fideicommiſſi ſoror ab omnibus emptoribus bona quæ poſſiderent vindicare poſſet. Dixi, neque poſſe ab his quibus initio vendidit frater ad modum æris alieni vt pecunia ex venditione redacta hereditatem ære alieno liberaret, qua ex cauſa ſi ſoluiſſet, nec quicquam alienaſſet, habiturus erat in ſororem actionem pro rata fideicommiſſi, *l. 1. C. ad Trebel.* Si actionem, & reputationem igitur: neque ab his quibus vendidiſſet ad modum vſque

trientis legitimæ portionis & ad modom quadrantis A Trebelliani, quoniam ad vtriuſque portionis modum alienatio valet, *l. 3. §. res, D. ad Treb. Nou. xxxix. & x.* & vt his deductis ante omnia, cetera bona conſtat fideicommiſſo obnoxia eſſe, ita exceptis emptoribus illis conſeqoens eſſe vt cum his duntaxat qui nouiſſime emerunt ſit in rem actio perinde atque ſi nulla venditio interceſſiſſet, *l. vlt. §. ſed quia, C. comm. de leg.*

CONSVLTATIO XXIII.

Variæ & ſatis leues quæſtiones & opiniones aduocatorum.

SÆPE me adierunt aduocati fori male aut parum in iure verſati, qui vt io tragœdiis legimus, clamoſi rabioſa fori iurgia vendunt improbi, iras & verba locant. & adierunt per contemptom, atque ita comparati vt quicquid interrogantibus illis reſponderem de iure reiicerent atque damnarent prolatis ſyluescentibus in ore eorum conſiliis, opinioonibus, deciſionibus Doctorum innumeris, quas ego non minus quam ipſi cootra quam exiſtimabant multa nimis diuturnaque lectione triueram, adoleſcentia pene omni mea in ea re conſumpta male, ac proinde melius quam ipſi noueram quam minima quamve maxima deciſiooes illæ iuris prudeotia conſtarent. & vix vnquam accidit quin quæ illi ſcriptis Doctorum prodita affirmabant, ego in medium prolatis eorum libris, vero præſentibus conuicerim aut non eſſe aut aliter eſſe prodita. Sane cum interrogarent an eſſet hypothecaria actio perſonalis, & ego negarem ex *l. pignoris, C. de pignor. & l. 2. C. ſi vnus ex plur. her. cred.* quæ pignoris vindicationem ait noo perſonam obligare, ſed rem ſequi: illi contra adducebant Doctores multos qui ſcriberent actiooem hypothecariam eſſe perſonalem, quorum nemo poſtea inuentus eſt adeo vacui capitis Eadem audacia me negante affirmabant, omnem actionem de re immobili eſſe realem, veluti pro ſocio, de pariete communi, vel damni infecti, abutentes Bartoli ſcripto ad *l 1. C. Si aduerſus tranſ.* quod non intelligebant: quia non hoc Bartolus tradit, actionem eſſe in rem, vel in perſonam, ſed mobilem eſſe, vel immobilem ſecundum qualitatem rei, quæ in actionem deducitur, & idipſum etiam improbat rectiſſime, quia iura incorporalia ſeparantur à rebus mobilibos & immobilibus, vt *l. vnica §. exactio, C. de rei vx. act. l. 2. & 3. C. de quadr. præſ. l. quam Tuberonis §. in peculio, D. de pec.* Et quod eſt ſtultius, incidi etiam in aliquos, qui donationem cauſa mortis nullam eſſe negarent niſi quam feciſſet ægers, cum certiſſimum ſit etiam à ſano ſola cogitatione mortalitatis mortis cauſa donationem fieri, *l. Senatus §. mortis, D. de mor. cau. don.* Item qui propiores ſobrinis, qui Gallis ſunt *Remuez de Germains*, affirmarent concurrere cum amita magna in ſucceſſione defuncti, quod omnes eſſent quatro gradu, cum nihil vnquam fuerit in iure magis hoc certo certius qoam propiores ſobrino eſſe qointo gradu, amitam magnam quarto, & amitam igitur eſſe potiorem vel ex *l. 2. C. de ſuc. edic.* quæ auunculum magnum præfert propiori ſobrino. Itaque in his quæ defunctus acquiſiuit, quia mores Galliæ proximum vocant, amita magna propiori ſobrino præferetur. In bonis autem quæ à patre habuit, potior eſt is qui per patrem etiamſi remotior ſit eo qui per matrem coniunctus eſt. Et ſimiliter in bonis maternis præferuntur qui per matrem coniuncti ſunt, & hoc eſt quod dicitur paterna paternis, materna maternis. quod *l. de emancipatis, C. de leg. her.* conſtitutum cum eſſet tantum in fratribus, mores ad omnes cognatos protraxerunt.

CONSVLTATIO XXIV.

De imputatione in legitimam.

MVTVA acceptilatione aoia mea & mater inuicem remiſerunt quicquid debebat altera alteri, ſed quod ſibi debebatur mater hac lege finique vt, quod etiam agebat auia, id mihi quemadmodum fecit donaret inter viuos & contemplatione matrimonij. Quæritur, an id imputare debeam in legitimam mihi debitam ex bonis matris. Reſpondi, non imputari, quia non venit directo ex donatione matris ſed ex donatione auiæ. Non venit etiam directo ex iudicio matris, ſed ex iuditio auiæ, quandoquidem id
B vltro auia mea dum affectat vt mihi donet optimo iure omnia ſua bona remittit matri obligationem, vt & viciſſim mater bona auiæ abſoluat omni onere omnique obligatione Conſtat autem ſi quid alieno iudicio obueniat filio, id oon imputari io legitimam, veluti ex ſubſtitutione, vt ſi filius patri per fideicommiſſum ſubſtitutus ſit, vel ex iure accreſcendi, vt ſi deficiens vſusfructus morte patris aut matris qui fuerit patri & filio rebctus accreſcat filio, quod in vſufructu ideo ponit ita *l. ſcimus §. repletionem, C. de inoff. teſt.* quia non vt vſusfructus, ita proprietas poſt acquiſitionem ius accreſcendi admittit, *l. 1. §. pen. D. de vſufr. accreſ.* His autem caſibus quod erat patris aut matris licet recta tranſeat in filium, tamen quia alie-
C no iudicio tranſit, non imputator in legitimam, & multo minus igitur ſi quod iam amplius oon erat in bonis matris, ſed io bonis auiæ, vt in ſpecie propoſita, tranſeat in filium non tam matris quam etiam auiæ iudicio, quæ quicquid geſſit cum filia nepotis contemplatione geſſit, vt in eum bona ſua libera optimo iure, optima condicione transferret. Etiam illud obſeruandum eſt, imputationem legitimæ non fieri ad iuris ſtricti rationem, ſed ex beneuolentia quadam, ſiue vt ait *d. §. repletionem*, humanitatis gratia filiis concedi multa quæ non imputant in quartam legitimæ portionis, quæ tamen in aliam forte quartam imputarentur. Præterea etiamſi quis ponat, quod non concedo, id quod mater remiſit auiæ vt mihi donaretur, donationem eſſe matris, non eſt cur imputari
D debeat in legitimam. Eſt enim donatio inter viuos, quam conſtat non imputari in legitimam niſi hac condicione facta ſit vt in legitimam imputaretur, *l. ſi non mortis, D. de inoffic. teſtam. l. ſi quando §. & generaliter, C. eod.* hac ratione, quia viuente parente donatio inter viuos boois eius ſeparata eſt, & legitima liberis debetur eorum bonorum tantum quæ morientis fuesont, *l. cum quæritur, C. de inoffic. teſtam.* qua ratione etiam olim dos vel donatio propter nuptias non imputabatur io legitimam, vt Codex Gregorianus docet; ſed hodie imputatur dos & donatio propter nuptias ex conſtitutionibus, *l. quoniam nouella, C. de inoffic. teſtam. l. 1. §. quo à nobis, C. de rei vxor. act.* quaſi ſcilicet iuſta præſumptione hæc videantur liberis dari
E hac contemplatione vt cedant in legitimam, & quaſi mortis cauſa, *l. 3. §. pen. D. de bon. lib.* Eandem præſumptionem conſtitutiones oon introduxerunt in abſoluta donatione ioter viuos: ac proinde in legitimam non imputatur. Ea enim tantum imputari proditum eſt in legitimam, de quibus ſpecialiter legibus expreſſum eſt vt imputentur, *l. pen. C. de collat.* quæ definitio ſumme notanda eſt. quia valde coarctat imputationes in legitimam: nec enim vult licere nobis interpretationibus noſtris aliud quicquam imputare in legitimam quam quod ſpecialiter legibus expreſſum eſt. & hæc tantum legibus inueniantur expreſſa, hereditas, legatum, fideicommiſſum, mortis cauſa donatio,

donatio, dos, donatio propter nuptias, caſus militiæ pecunia parentis comparatæ, donatio inter viuos facta hac lege vt in quartam imputetur, *l. quoniam, l. omnimodo, l. ſi quando §. & generaliter, C. de inoff. teſt. l. Papinianus §. ſi quis mortis, l. ſi non mortis, D. eod. l. pen. C. de collat.* Donatio igitur inter viuos non ea lege facta, quoniam legibus non eſt nominatim annumerata his quæ computari debent in legitimam, non computabitur. Neque verò etiamſi proponatur in hac ſpecie voluntate matris auia mihi donaſſe inter viuos contracturo matrimonium, & contemplatione mei matrimonij, recte quis contendat donationem eſſe propter nuptias vt imputetur in legitimam: nam primum hodie nulla fit donatio propter nuptias. Eſt in vſu tantum quædam quæ donationis propter nuptias vicem vel inſtar obtinet. hæc eſt illa quæ vulgo Dotalitium dicitur, id eſt, quod morte mariti ſoluto matrimonio ex bonis eius vxor lucratur, non donatio quæ fit à parente filio ducturo vxorem contemplatione matrimonij. neutra vero harum imputatur in legitimam. non certe dotalitium, quia non filio conceditur, ſed vxori eius, & non ex bonis parentis, ſed ex bonis filij. non etiam quæ à parente in filium confertur contemplatione matrimonij, quia nulla lege ſpecialiter expreſſum eſt vt in quartam imputetur. & vt definit *d. l. pen. C. de collat.* ea tantummodo legitimæ portioni computantur, pro quibus ſpecialiter legibus, vt hoc fieret, expreſſum eſt. quæ regula ſatis euidenter docet quam non ſit temere quidquam imputandum liberis in legitimam, quamque hac in re fauendum ſit liberis potius exheredatis, vel ex minore parte heredibus inſtitutis, quam alijs heredibus ſcriptis.

CONSVLTATIO XXV.

De teſtamentis:

EX facto proponitur Cornelius comes cum haberet quinque filios, ex prima vxore Titium, Gaium, & Mæuium, ex ſecunda Lucium, & Sempronium, eos omnes ex æquo heredes inſtituiſſe & prohibuiſſe antequam Sempronius minor natu ad annum viceſimum quintum perueniſſet, ne bonorum inter eos diuiſio fieret, & vt ne ex eis interim cuiquam quicquam pignerare, vendere, alienare, aliudve quid facere liceret, hoc nimirum volens bona conſeruari fratribus, quos etiam inuitauit & prætulit extraneis poſt diuiſionem, ſi quid ex ſua parte eorum quis pigneraret, venderet, alienaret. tum poſt mortem eius priorem Mæuium deceſſiſſe inteſtatum: deinde Gaium facto teſtamento antequam Sempronius compleſſet annum XXV. in quo herede inſtituto fratre Titio pleraque legauit reliquis fratribus Sempronio, Lucio, ſororibuſque & pauperibus & amicis ac domeſticis, inter quos etiam actori ſuo vel œconomo eidemque ſcriptori teſtamenti. huic teſtamento ſubſcripſiſſe tabellionem non teſtatorem, non teſtes ſeptem qui adhibiti ſunt, quibus etiam heredis nomen enuntiatum eſt. eundem tabellionem ſolum teſtamentum obſignaſſe ſigillo ſuo ſi ei credimus, non ſuo ſi Iacobo de monte vni ex teſtibus potius credimus. de fide teſtium conſtare ex actis habitis interceſſione œconomi apud magiſtratum eius loci quo Gaius fato functus eſt. hinc oriuntur quæſtiones multæ: Prima hæc eſt, an propter prohibitionem aſcriptam teſtamento Cornelij teſtamentum quod Gaius fecit ante legitimam ætatem Sempronij irritum ſit. Et quidem ſi extraneum Gaius teſtamento heredem inſtituiſſet, iure quidem ideo irritum teſtamentum non fuiſſet, ſed habuiſſent fratres ſuperſtites bonorum pro parte Gaij perſecutionem iure fideicommiſſi,

A quod eiuſmodi prohibitio contineat etiam exteri inſtitutionem, *l. pero §. fratre, D. de leg. 2.* At cum Titium fratrem heredem inſtituerit, ſatisfecit voluntati patris, nec neceſſe habuit reliquos etiam fratres inſtituere. Satis namque eſt vnum eligi ex corpore eorum quibus teſtator conſultum voluit, *l. pater §. quindecim, l. is qui complures, D. de leg. 3. l. filiusfam. §. pen. D. de leg. 1.* Rurſus quamuis ea prohibitione hoc etiam contineri putem, ne quid in exteros legari iure conſeratur, *l. ſi qui prioris §. certum, C. de ſecund. nupt.* ſeruabo tamen iudicium Gaij non ſolum quatenus fratribus legauit ſed & quatenus ſororibus & extraneis, atque ideo eorum legatorum retentionem aut perſecutionem iure fideicommiſſi ex teſtamento patris neque Titio heredi neque Lucio & Sempronio legatariis B dabo, ne quid faciant contra voluntatem Gaij teſtatoris ex qua locum ſentiunt, *l. ex qua perſona, D. de diuer. reg. iur.* Mæuio, cui nihil teſtamento Gaij relictum eſt, perſecutionem darem ex *l. filiusfam. §. cum pater, D. de leg. 1.* ſi vixiſſet tempore teſtamenti: at is iam ante Gaium deceſſerat inteſtatus, aliæ tamen ſunt cauſæ ex quibus quædam legata reſcindi poſſunt, vt quod ſibi œconomus adſcripſerit. Id enim conſtat eſſe pro non ſcripto & apud heredem manere, *l. 1. D. de his quæ pro non ſcrip. hab. l. 3. & 4. C. de his qui ſibi aſcrip.* Et hoc amplius eo nomine œconomum falſi teneri ex S. C. Liboniano. Putem & diſpenſationem relictorum legatorum pauperibus & domeſticis, quam ſibi ille œconomus adſcripſit circumſcribendam & in Titium heredem transferendam: C quod vltro eam videatur œconomus affectaſſe, quæ res non leuem fraudis ſuſpicionem facit, *l. vxori §. 1. D. ad leg. Corn. de fal. l. ex ſententia, D. de teſtam. tut.* Item quod ab œconomo vetuit rationes exigi ex eodem S. C prorſus erit inutile. Quod autem ab Aufidio, ſub hac exceptione acciperet, vt tamen exigantur ab eo reliqua & volumina rationum, & ſi quid dolo malo interuerterit, *l. ſi quis rationes, l. Aurelio §. vlt. l. Aurelius §. Mauia, D. de lib. leg. l. ſi ſeruus vetitus, D. de leg. 1.* Sequitur ſecunda quæſtio, an Gaij teſtamentum valeat teſtamenti vel codicillorum iure. Et quidem quaſi per nuncupationem iure factum eſſe non arbitror, cum teſtibus palam non fuerit nomen heredis nuncupatum, nec de herede D quicquam ex dictis teſtium exceptis apud magiſtratum cognoniſſe eos conſtet, quod tamen omnimodo exigitur, *l. heredes, D. qui teſtam. fac. poſſ. l. hac conſultiſſima §. nuncupationem, C. de teſtam.* Multo minus id quaſi ex ſcripto iure factum defendemus, cum neque id ſua manu ſcripſiſſe neque dictaſſe œconomo teſtatorem appareat: & vt maxime dictauerit œconomo, tamen in eo deſideretur ſubſcriptio teſtatoris, ſigna & ſubſcriptiones teſtium, quæ vſque adeo exiguntur vt pœnam falſi incurrant tabelliones qui ſecus fecerint, & alij qui conficienda inſtrumenta procurauerint, vt ait *l. iubemus §. vlt. C. de teſt.* Qua ex re falſi etiam aliud argumentum peti in œconomum poteſt, quo curante, ſatagente, ſcribente, neglectis ſolemnitatibus iuris confectum teſtamentum E eſt. Quod autem proponitur, ſolum tabellionem ſignaſſe ſigillo ſuo an alieno, incertum, ſi tabellionis ſignum ſufficeret, eo non moueremur, cum & alieno annulo ſignari teſtamentum poſſit, *§. poſſunt, Inſt. de teſtam. ord.* At tabellionis neque ſignum neque ſubſcriptio ſufficit. non eſt igitur iure factum teſtamentum. Idem etiam teſtamentum codicillorum iure non valet, *l. 1. D. de iur. cod. l. ex teſtamento, C. de fidei.* cum ſit omiſſa clauſula codicillaris, & in ipſo initio inſcribatur à Gaio factum in modum teſtamenti his verbis: Facio proprio meo motu memoriale in modum teſtamenti & vltimæ voluntatis. poſſet tamen

quis hac ratione defendere teſtamentum quod in eo A inſtitutus ſit is qui ex Nou. Iuſt. de qua inferius dicetur, omnimodo rem ab inteſtato habiturus eſt, & ideo legatariis omnibus eum teneri, etiamſi ab inteſtato non ex teſtamento hereditatem vindicarit ex edicto, Si quis omiſſ. cau. teſt. quod potuerit ex teſtamento bonorum poſſeſſionem ſecundum tabulas agnoſcere, *l. poſtumus §. 1. D. de ini. rup. teſt.* quod ſufficit vt illi edicto locus ſit, *l. 2. C. ſi omiſſ. cau. teſt.* Et quod colligitur ex *l. ſi quis teſtamento, & l. cum pater §. ſi filius, D. de leg. 2.* legitimum heredem teſtamento inſtitutum ab inteſtato vindicata hereditate legatariis non teneri, ita accipiendum eſt ſi neque iure ciuili neque iure prætorio ex teſtamento rem obtinere potuerit. At negandum potuiſſe Titium de B quo quæritur bonorum poſſeſſionem ſecundum tabulas agnoſcere, cum defuerint ſeptem ſigna quæ iure prætorio exiguntur, *§. non tamen, Inſtit. quib. mod. teſtam. inf.* vel ſecundum nuncupationem, cum nihil ſit heredibus palam nuncupatum. Itaque ab inteſtato veniens Titius legatariis reſpondere non compellitur. Tertia quæſtio nihil dubitationis habet. An ſi iuſtum eſt teſtamentum, contineantur etiam bona feudalia, quæ à patre profecta ſunt, maxime cum non extraneum ſed fratrem inſtituerit heredem, nec à iure feudorum receſſerit. Quarta quæſtio hæc eſt, quid ſentiendum ſit de bonis hypothecatis in Alſatia ſitis, vbi iuris communis obſeruatur diſpoſitio, an ea loco mobilium vel immobilium habenda ſint. Significatur quædam eſſe bona in Alſatia, quæ C pignoris iure Cornelius filiique poſſederint. Ea eſſe ex bonis conſtat, *§. ſane in hac actione, Inſt. vi bon. rap.* & ex hereditate, *l. & non tantum, D. de pet. her.* & idcirco venire in familiæ erciſcundæ iudicium, *l. ſi pignori, D. famil. erciſc.* & ſi ſolo contineantur, immobilibus annumerari, cum poſſeſſio penes creditorem ſit, *l. per ſeruum, in prin. D. de adq. re. do. l. cum ſortis §. vlt. D. de pig. act.* ideoque creditori interdictum vti poſſidetis dari Accurſius recte colligit ex *l. ſi duo §. creditores, D. vti poſſ.* Quinta quæſtio hæc eſt, quis iure ciuili Gaio ab inteſtato ſuccedat. Et conſtat ex *Nou. Iuſtiniani de here. ab inteſt. venient.* Titium præferri, quod ſit vtroque parente coniunctus Lucio & Sempronio, qui ex patre tantum coniuncti defuncto ſunt. Sexta quæſtio. Cum hæc ſit conſuetudo in D Auſtria & Carinthia vbi bonorum de quibus agitur maior pars exiſtit, vt in bonis à patre profectis moriente vno ex fratribus ab inteſtato ſuperſtites indiſtincte ſuccedant ſiue ex altero ſiue ex vtroque parente coniuncti ſint, an hic mos ſequendus ſit. Sic ſane videtur quaſi deſuetudine abrogata aut nunquam recepta Conſtitutione Iuſtiniani reſtet ius vetus, quo fratres inuicem ſuccedant etiamſi non ſint omnes eadem matre, *§. 1. Inſtit. de legit. agnat. ſucc.* Itaque in bonis paternis Mæuio qui prior deceſſit inteſtatus, ex conſuetudine Auſtriaca ſucceſſerunt Caius, Titius, Lucius, Sempronius. Caio quoque qui poſt Mæuium deceſſit, pro inteſtato ſuccedunt Lucius, Titius, Sempronius. Septima quæſtio hæc eſt, quid ſit dicendum E de bonis feudalibus in Alſatia & comitatu Burgundiæ ſitis, vbi ius commune ſeruatur. Et ex communi ſententia de qua multa Alb. Bru. tract. de ſtatutis, art. viij. in eis bonis Titius Gaio ſuccedit ſummotis reliquis fratribus ſecundum conſtitutionem Iuſtiniani, quæ ſi vera eſt, ita fiet vt Titius Gaio ex parte heres ſit iure ciuili Romanorum, ex parte iure Auſtriaco, quod videtur abſurdum eſſe non minus quam ſi quem diceres ex parte Gaij heredem, ex parte bonorum poſſeſſorem, quod nunquam accidit, propterea quod qui vocatur ad ſucceſſionem ex aſſe vel ex parte, in eum aſſem eamve partem ſolidam vno iure ſemper vocatur. non minus quam ſi quem diceres partim iure teſtati, partim iure inteſtati alteri ſuccedere. quod tamen iidem illi doctores admittunt in ſpecie ea quæ tractabitur in quæſtione decima contra certiſſima principia iuris, quibus cauetur ſolius militis bonorum ſpecies ſeparari poſſe ſi id ita cauerit, *l. cogi §. ſed & ſi miles, D. ad Treb.* & eiuſdem voluntate vnum eundemque vel diuerſos ei partim ex teſtamento partim iure legitimo ſuccedere poſſe, quod in paganis vel militibus iure communi teſtantibus non ſit ad eundem modum, ſed ius teſtati trahit ad ſe ius inteſtati, *l. 1. §. ſi ex fundo, D. de hered. inſtit.* Sic etiam in propoſito ius patriæ defuncti trahet ad ſe bona quæ ſita ſunt in peregrino ſolo, ſiue ea ſint mobilia ſiue immobilia, atque adeo in omnibus bonis ei ſuccedetur iure B patriæ ſuæ. Patriæ ius in ſucceſſionibus ſpectatur. Armenius ante Nouellam Iuſtiniani de Armeniorum ſucceſſione, quæ adnumeratur edictis in Græco codice, ſi inteſtatus deceſſiſſet, prælati in eius ſucceſſione fuiſſent iure patrio mares fœminis, qui mos hodieque multis in locis viget. Videndum ergo quæ Gaio patria fuerit. Patria duplex eſt, vna originis, altera domicilij. Domicilium certum non habuit. alioqui domicilij potius locum ſpectaremus vt in Iſocratis Æginetico: *ἀναγνώσεται ὑμῖν καὶ τὸν νόμον τῶν Αἰγινητῶν· καὶ γὰρ τοῦτον ἔδει ποιῆσαι τὰς διαθήκας· ἐνθάδε γὰρ μετῴκουν*: recita Æginetarum legem: nam ad huius præſcriptum faciendum fuit teſtamentum, cum hic inquilini eſſemus. Originis itaque locus ſpectabitur, qui eſt Au- C ſtria: vbi etiam maior bonorum pars exiſtit, & Comitatus in Vitembourg, ex quo Cornelius, heredeſque eius ſibi appellationem vſurpant. Ius itaque Auſtriæ trahet ad ſe omnia alia bona mobilia vel immobilia: & ita in ſimili ſpecie Paulus de Caſtro ad *l. ſi fideicommiſſum, D. de iud.* ius Florentiæ trahit ad prædia quæ ſunt extra Florentiæ territorium. Proinde Gaio quem pro inteſtato haberi iam antea definiuimus, in omnibus bonis quocunque loco ſitis ſuccedent ſecundum conſuetudinem Auſtriæ Titius, Lucius, Sempronius, & hæc fuit opinio Fulgoſij in *l. 1. C. de ſumma trinit.* vt arbitror ex iure. Ceterum, vt dixi, communis doctorum opinio ſeparat. Quod attinet ad quæſtionem octauam, an bona mobilia quæ fuerunt D in comitatu Burgundiæ comparata ex communi fratrum pecunia ad fratres omnes ex æquo pertineant, & iure & omnium doctorum auctoritate ad omnes fratres ex æquo pertinent ſecundum conſuetudinem Auſtriæ: quoniam paterna eſſe non eſt dubium quæ communi pecunia à patre profecta fratres comparant, *l. res quæ, D. de iur. dot.* & mobilia trahi ad ius patrium, veluti vaſa, veſtes, equos & cetera eius generis quæ præſidij cauſa, & vt perpetuo ibi ſint comparata non ſunt, quæ tamen & ipſa ex iure confirmauimus ſupra immobiliaque omnia patrio iure cenſeri. Idem eiſdem rationibus ſtatuendum (quæ eſt quæſtio nona) de pecunia Antuerpiæ apud menſam depoſita vt ſequatur ius Auſtriæ. Decima quæſtio eodem modo deciditur, vt teſtamentum quod fecit Gaius ſecundum ius pa- E triæ regatur, non ſecundum ius eius loci, quo Gaius vita deceſſit. Ius patriæ in teſtamentorum ſolemnitatibus ſpectari probat aperte *l. ſi non ſpeciali, C. de teſtam.* Itemque in apertura teſtamentorum, *l. 2. C. quemadm. teſt. aper.* Suæ igitur patriæ & ciuitatis legibus & moribus quiſque teſtari debet. & deportati ob id teſtamentum facere non poſſunt, quod nullius ſint certæ ciuitatis ciues vt ſecundum leges ciuitatis ſuæ teſtentur, *l. 1. §. 11. quibus, D. de leg. 3.* Qua ratione & in dedititiis Vlpianus vtitur *lib. regul. tit. de teſt.* Itaque teſtamentum Gaij quod ad quæſtionem ſecundam ex iure ciuili Romanorum defendi non poſſe oſtendimus, ſi ita ferat conſuetudo Auſtriæ, id eſt, ſi remittat obſeruationem

Google

iuris ciuilis, quam in eo deſideramus, proculdubio ratum erit. quoniam ſatis eſt teſtatorem ſatisfeciſſe iuri patriæ ſuæ. & ita mihi ex iure dicendum videretur, hoc etiam caſu nulla diſtinctione bonorum facta. At plerique Doctorum tamen in bonis tantum Auſtriacis ſeruari teſtamentum quod rite factum ſit Auſtriaco iure, in bonis reliquis Gaium inteſtatum dicunt, atque ita efficiunt contra regulam iuris, quæ nullam aliam quam militum voluntatis exceptionem admittit, vt idem ſit pro parte teſtatus, pro parte inteſtatus, in quorum ſententiam non niſi ægre concedimus.

CONSVLTATIO XXVI.

De donationibus.

QVI duos habebat filios in poteſtate Primum & Secundum, Primo quaſi bene merito donauit primum ſemiſſem bonorum ſuorum hac fini vt Seiam duceret vxorem & non aliter: eodemque inſtrumento donationis inſinuandæ procuratores fecit certos. mox mutata voluntate, nec ſibi placere condicionem Seiæ, nec donationem palam expoſuit. reuocauit igitur donationem, cum tamen per eum ipſum ſtaret quo minus condicio impleretur, non per filium. Et reuocationi conſenſit quidem filius coram, ſed proteſtatus eſt ſeorſum apud acta cogi ſe patria poteſtate. poſt hæc donationem eandem quam reuocauerat pridem confirmauit pater, ita tamen vt valeret tan- C tummodo in trientem non in ſemiſſem, reliquum vero ſextantem donauit Secundo, & adiecit in infinitum non expreſſis perſonis quibus filios matrimonio iungi vellet, ſe vtrique donare quaſi benemerito fauore matrimonij. Tum deinde Primo ducente Semproniam conſenſit pater ſimul ac confirmauit quæ Primo in bonis ſuis iura competebant ex donatione, vel ex alia cauſa, ac præterea donauit eidem dimidiam partem domus certæ, quam inquibat, nondum vlli donauerat, eamque voluntatem ſuam inſinuari ſe velle declarauit per eos procuratores, quos reperitur tantum nominaſſe in prima illa donatione cui iniecta erat condicio ducendæ Seiæ, eodemque die Primum emancipauit. Quæritur hoc poſtremo iudicio vtram donationem confirmare voluerit pater, D trientis an ſemiſſis. Reſpondeo, cum in verbis nulla eſt ambiguitas non debere admitti quæſtionem voluntatis, *l. ille aut ille, D. de leg. 3. l. ſi alij, D. de vſufr. leg.* Huius poſtremi iudicij verba eſſe perſpicua, quæ retuli, quibus ſcilicet iura tantum ea confirmantur quæ Primo in bonis paternis competebant ex donationis cauſa. non eſſe igitur quærendum an voluerit confirmare donationem ex qua nullum ius Primo competebat. Porro ex donatione ſemiſſis ius Primo competebat pro triente tantum non etiam pro ſolido, quia ſcilicet fuerat ea donatio poſtea ad trientis modum à patre reſciſſa. Igitur hoc tantum egit pater poſteriore iudicio vt pro triente eam donationem confirmaret, non pro ſemiſſe integro. nam & veriſi- E mile non eſt, vt voluerit pater eam pro ſemiſſe confirmare in fraudem Secundi, quandoquidem ita eum ſemiſſem diuiſerat inter Primum & Secundum vt Primus haberet trientem, Secundus ſextantem concordiæ inter eos conciliandæ cauſa, vt eſt ſcriptum in inſtrumento donationis ſimul vtrique factæ, quam vtrique concordiæ rationem non temere videtur diſſoluiſſe. Neque vero potuit etiam Secundo, quod donauerat adimere tacite. Longe enim alia ratio eſt donationis inter viuos, alia legati & fideicommiſſi. Hæ adimuntur tacita voluntate, illa non niſi expreſſa. Non eſt autem ambigendum an potuerit pater mi-

A nuere donationem initio factam Primo: nam Primus nondum erat emancipatus, & patris qui quid filiofamilias donauit voluntas ambulatoria eſt vſque ad mortem, vel vſque ad filij emancipationem, *l. ſiue emancipatis, C. de donat. l. donationes, C. de donat. inter vir. & vxor.* adeo vt exemplo peculij poſſit etiam pater donationem in filiumfamilias collatam quandoque reuocare vel minuere, *l. donationes §. pater, D. de donat.* At ſi quis obiiciat donationem eam ſemiſſis bonorum de qua quæritur, iureiurando firmatam atque adeo ratam & vtilem eſſe, vt feruntur opinari Baldus, Decius, Alexander & alij, dicam etiamſi admiſero ratam eam eſſe, quæ tamen certe rata non eſt licet fuerit iureiurando firmata: nec enim iureiurando ſubuerti poteſt naturalis ratio, quæ non patitur vt ſibi B ipſi quis donet vtiliter, quæ vna ratio eſt infirmandæ donationis inter patrem & filiumfamilias, quia poteſtas vnius perſonæ intellectum inducit, *l. 10. D. de opt. leg.* Sed etſi admiſero ratam, vt dixi, eſſe donationem eam propter vinculum iuriſiurandi, non tamen ideo ademero patri liberam poteſtatem reuocandæ donationis eius cui ſpecialiter conditionem iniecit deficiente condicione, quia & tum non tam donationem reuocat quam ius ipſum. Porro donatio illa de qua quæritur condicionalis aut perinde vt condicionalis fuit: nam his verbis, hac fini, vel modus vel condicio ſignificatur. & vtriuſque idem eſt effectus, puta ne ſi vel modo vel condicioni non pareatur rata ſit donatio, quod de ſimili ſiue modo ſiue condicione ita eſt proditum, *l. Titio §. 1. D. de condit. & dem.* & generaliter in *l. 1. C. de iis quæ ſub mod. vel.* & ab ipſo quoque parte ſatis expreſſum illis verbis, Non aliter, quibus ſignificat non aliter ſe donare quam ſi Primus ducat Seiam vxorem, vt in *l. 1. §. vlt. D. de donat.* Nec obſtat quod per patrem ipſum ſtetit quo minus impleretur condicio. Nam fuit hæc condicio non in filij tantum, ſed in patris poteſtate, propterea quod nuptiæ deſiderant etiam conſenſum parentum in quorum poteſtate ſunt hi qui coëunt. Non adfero capita legum quæ ſunt ſatis multa, ſatiſque nota. Appoſita igitur condicione poteſtatiua, id eſt, quæ fuit in arbitrio patris, manifeſtum eſt patrem ſibi quoque perſeuerandi aut mutandi voluntatem arbitrium reſeruaſſe, & quod adhibuit conſenſum Primi, ex abundanti eſt (nam id per ſe ſolus ſuo iure pater efficere potuit) quodque modo vel proteſtationis colore, vel iure reſtitutionis in integrum ne is ſibi officiat conſenſus ſatagit Primus, idem eadem ratione plane pro ſuperuacuo eſt. Nam & non adhibito conſenſu Primi res ita ſe haberet, hoc eſt, legitima & rata eſſet reuocatio, vel potius imminutio donationis in eum collatæ. Vnum modo reſtat tantum quo conatur Primus perſuadere poſtremo iudicio eam donationem in ſemiſſem integrum confirmatam, quod in eo iudicio ad eam ſe omnino refert pater, dum inſinuandæ donationis procuratores facit quos nominauerat tantum in prima donatione non in reſciſſione illius. Sed nos nihil eo offendimur. Fatemur enim E eoſdem procuratores feciſſe patrem, fatemur eodem ſe retuliſſe quo Primus dicit, id eſt, ad inſtrumentum primæ donationis, ſed quatenus ſcilicet id inſtrumentum valet, non quatenus reſciſſione poſteriori patris infirmatum eſt: Nam & inſtrumentum quo ſemiſſem donatum Primo pater mutat in trientem, refert ſe ad prius illud inſtrumentum donationis, id eſt, confirmat prioris inſtrumenti donationem pro triente, ſextante in ſecundum tranſlato, ac tandem nouiſſimo iudicio Primo ducente Semproniam eandem ipſam confirmat quatenus ex ea ius Primo competit. pro triente igitur tantum conſtitutis procuratoribus eiſdem inſinuandi cauſa. Et auget quoque eam ſemiſſe

domus certæ nondum donato, Id eſt, ſemiſſe quem ſibi retinuerar. alterum enim ſemiſſem tam domus qoam cæterorum bonorum diuiſerat intet Primum & Secundum, adeo vt verba illa de ſemiſſe domus nondnm donato argumentum præbeant certiſſimom alterius ſemiſſis noo quidem donati Primo, cum in ea voluntate non perſeoetauit, ſed ſemiſſis donati Primo & Secundo ex inæqualibus partibus. His adiectæ erant pleræque aliæ quæſtiones quas idem fecerat conſultor mihi, & ad eas reſponſa mea. Sed dum incurioſius ſeruo mea quæ ſparſim chartis diuerſis exſcripſeram hac de re, mibi quod darem publice ſuperfuere tantum ſoperiora, nec recoidor à quo poſſim reliqua reperere, qui tamen qood recordor eſſe ſuperioribus aliquando meliora vellem habere.

CONSVLTATIO XXVII.

De teſtamentis.

QVI priori teſtamento fratrem heredem ſcripſerat, vxorem duxit, & poſteriori teſtamento ſi filius ſibi ex ea naſceretur eom heredem inſtituit ex aſſe, ſi filia, eam inſtituit ex ſumma certa percipienda ſemel tantum, vt io eodem teſtameoto ſcriptum eſt. Nata filia, oon filio, qoæritur vniuerſa defuncti bona vtrum ad frattem, an ad filiam petineant. Dixi filiam patri ex poſteriore teſtamento beredem eſſe in aſſem periode atque ſi certæ ſummæ mentiouem non feciſſet pater ſecundum expeditiſſimam Sabini ſententiam, quam enam Celſus diuerſæ ſcholæ auctor ſequitur, *l. 1. §. ſi ex fundo, l. quoties §. ſi duo, l. ſi alterius, D. de her. inſtit.* cauſa teſtati, vt ioterpretes aiunt, ad ſe ttahente cauſam inteſtati, vt vice verſa cauſa ioteſtati nonnunquam trahit ad ſe cauſam teſtati, *l. pen. D. de ini. rup. teſt.* Sed & filiam patruo noo obligari iure fideicommiſſi hereditatis ſemiſſem reſtituere, quæ obligaretur, ſiquidem cauiſſet pater poſteriori teſtamento velle ſe prios teſtamentum valere, *§. ſed & ſi quis priore, Inſtitut. quibus mod. teſt. infirm.* quod tamen tantum abeſt vt cauerit, vt etiam nominatim in eo ſcripſerit ſe prius teſtamentum infirmare (quod in propoſitione omiſeram) nec vllum præterea in eo extat quale extinguitur manifeſtiſſimom argumentum, id eſt ſermo euidens nullus, qoo à ſe filiam declaret heredem ſcribi in certam ſummam tantum fratris cauſa: quod ſi extaret, ſane non dubitarem fratri aduerſus filiam fideicommiſſi petitionem dari *d. §. ſi duo, l. peto §. 1. de leg. 2.* Nuda illa inſtitutio in certam ſummam, ſicut nec nodom præceptum non alienandi nulli agnatorum me auctore fideicommiſſi petitionem dabit. Etſi igitur filia heres oon quidem partim ex teſtamento in ſummam illam, partim ab inteſtato in reliquum, ſed ex teſtamento in aſſem, non ipſa ex poſteriori in ſummam eandem, fratet ex priori in reliqoum. Nam & hoc ius directum non patitur, vt quis duobus teſtamentis moriatur, *l. vnum, D. qui teſt. fac. poſſ.* Sed neque ipſa, vt dixi, iure directo in aſſem, frater in ſemiſſem iure fideicommiſſi.

CONSVLTATIO XXVIII.

De ſubſtitutione precaria.

QVIOAM duobus exemplaribus vnum teſtamentum conſignauit, nec ſcitur vtrum prius ſcripſerit vel poſterius. Sed in vno heres ooeratur fideicommiſſo teſtituendæ hereditatis poſt mortem ſuam. In altero nullum eſt aſcriptum fideicommiſſum. Quæritur an motiuo herede inſtituto à legitimis heredibus fideicommiſſum peti poſſit. Reſpondi ſi vnum eſſet A exemplare, alterum exemplum, valeret exemplare non exemplum, *l. 1. §. ſed etſi vnum, D. de bon. poſſeſſ. ſec. tab.* Sed vtrumque eſt exemplare, vtrumqoe authenticum. Item ſi vnum eſſet altero poſterius, valeret poſterius, *l. 12 §. vlt. de leg. 1.* quaſi *δεύτερον ἀμεινόνων.* At non apparet vtrum ſit prius vel poſterius, quinimo vtrumque ſupremum teſtamentum videtur, *l. 1. §. ſi quis in duobus, D. de bon. poſſ. ſec. tab. l. vlt. D. de his quæ in teſt. del.* Item ſi verum eſſet vnum, alterum falſum, verum ſequeremur: Sed neutrios fides in dubium vocatur. Quamobrem in re tam dubia dixi heredi eſſe parcendum, vt fideicommiſſo non teoeatur, arg. *l. Sempronius, D. de leg. 2.* Nec nouum hoc eſſe. nam & alias fauore heredum ne fideicommiſſo B teneantur, diſiunctionem pro coniunctione accipi placet, *l. generaliter, in princ. C. de inſtit. & ſubſt.* & purum ſermooem pro condicionali, *d. l. generaliter §. 1. l. cum antiquiſſimi, C. de fideicom.*

CONSVLTATIO XXIX.

De ſocietate.

PRIMVS & Secundus pecuniæ certæ ſiue oegotiationis ſocietatem cootraxerunt, quæ cum per Primum adminiſtraretur cooſeoſu, auctoritate, atque fide Secundi, ille participem ſiue ſocium admiſit Tertium collatis ab eodem in commune quingentis C aureis. Egit Tertius communi diuidundo & recepit quingeotos aureos ſub caotione hac tamen, vt ſi apparetet habita ratione damoi facti in ſocietate plus debito eum cepiſſe, quanti ea res eſſet tantam pecuniam redderet. Nunc agit ex ea cautione Secundus & probat damnum feciſſe ſocietatem & ſe indebitum ſoluiſſe ex rationibus, non edito libro rationum, & rationibus neque diſpunctis ſiue ſummatis, neque perfectis. Multa enim eis dicuntur eſſe ſubtracta. Inter cætera caput ex rationibus adducit, quo ſe ſocietati debere ingentem ſummam Primus ſcripſit, qui nunc ſoluendo non eſt. Quæritur an idoneæ ſint probatiooes quibus Secundus implet intentionem ſuam? Reſpondi, non eſſe idooeam probationem quæ ſumitur ex rationibus, niſi edator totus liber rationum. D Eſt enim actio pro ſocio generale iudicium, *l. pro ſocio, D. pro ſoc.* & conſequeoter geoeralis etiam eſt actio ex ſtipulatiooe interpoſita propter ſocietatem. arg. *l ſi eum §. qui iniuriarum, D. ſi quis caut.* maxime in hac ſpecie qua agitur de damoo pendente ex ſocietate, cuius ratio ſubduci noo poteſt, uiſi damno omoi deducto, *l. Murius, D. pro ſoc.* Et rationibus igitur omnibus diligenter examioatis. Et ita in alijs iudicijs generalibus veluti tutelæ ſolemne eſt totum librum rationum edi, *l. Lucius §. tutelæ, de adm. tut.* vt ſcilicet ex inſpectione & examinatione eius conſtet tam iudici quam aduerſario omnis ratio damni & lucri, expenſi & accepti, & totius adminiſtratiooīs, nec videtur edere rationes qui totas oon edit, ſicut oon videtur edere ſtipulationem qui totam non edit, E *l. 1. §. pen. de eden.* Nec quicquam obſtat *l. argentarius §. 1. eodem tit.* quæ non totum codicem rationum eſſe edendum ait, ſed eam ſolum partem quæ ad iuſtruendum aliquem pertinet. Nam de argentario loquitur qui plurium rationes vno libro complexus eſt, vt non cogatur cuique edere totum librum ſed partem tantom eam quæ ad eum pertineat. Nos loquimur de ſocio qui rationem tantom ſocietatis libro complexus eſt, vt non probe agat ex ſocietatis cauſa niſi edito toto libro doceat qund intendit. Sed & librum totum edi ſatis non eſt, niſi rationes etiam teddantur aut diſpunctæ aut computatæ proferantur. Alioquin fidei aut auctoritatis nihil habebit apud iudicem qui

ẽis rationibus vtitur. Eſt enim vtique ſemper neceſſarium percontari rationes, diſpungere, excutere, examinare, vt explorati poſſit imputationes probe an improbe relatæ accepta recte relata ſint an non recte, ſubtracta ſint quædam aut non ſint ſubtracta, *l. ſi ſtatulibera §. vlt. de ſtatulib. l. cum ſeruus § vlt. de cond. & dem.* quod cum in hac cauſa factum non fuerit, ac præterea mala fide conſcriptas rationes proponatur ſuppreſſis in eis rationibus pleriſque rebus, merito dicimus nullam rationibus idoneam probationem contineri. Et quod ad allegationem illam facti damni qua potiſſimum Secundus vtitur, quod Primus ſit non ſoluendo, qui magnam pecuniam ſocietati debet, dicimus non videri propterea vllum damnum feciſſe ſocietatem Primo, cum ſuperſit fideiuſſor locuples is idem Secundus, qui hac allegatione vtitur. Nec enim eodem priuilegio vti fideiuſſor poteſt, vt in id tantum teneatur quod is pro quo fideiuſſit facere poteſt & in nihilum ſi nihil facere poſſit, *l. verum §. 1. D. pro ſoc. l. etſi fideiuſſor, D. de re iudic.* Habet autem Primus Secundum locupletem fideiuſſorem, quandoquidem commiſſa actus adminiſtratione Primo, vt propoſitum eſt, fidem ſuam pro eo interpoſuit & obligauit omnibus qui cum Primo contraherent, ac poſtea cum Primo, vt proponitur, Tertios contraxit admiſſus ab eo in ſocietatem, & quamuis Secundus idem ſit & ſocius & fideiuſſor Primi alterius ſocij, nec poſſit periculum omne nominis contracti à Primo ei ſoli quaſi ſocio reputari, reputabitur tamen pars quaſi ſocio, pars quaſi fideiuſſori, nec videbitur conſumptum ſocietati quod alterius ſocij ſiue fideiuſſoris querelam habet, *l. tutores §. adoleſcens, D. de adminiſt. tutor.* Denique Secundo reputanti periculum nominis facti à Primo in adminiſtranda ſocietate obijci poteſt vulgaris exceptio, Dolo facis qui petis quod mihi redditurus es, *l. 8. D. de doli except.* vel quod apud Quintilianum, Idem es reus à quo fui repeturus ſi quid tanquam ſponſor ſoluiſſem.

CONSVLTATIO XXX.

De donationibus inter virum & vxorem.

VIR donauit vxori conſtante matrimonio certam ſummam inter viuos, ita vt nullo caſu reuocaretur, & vt ne quamdiu ipſe viueret mulieri eius pecuniæ exactio eſſet, ſed eo demum mortuo in vicem augmenti dotis, & inſinuata donatio eſt. Idem moriens reuocauit teſtamento generaliter omnes donationes cauſa mortis & omnes diſpoſitiones. Cum quæreretur an his verbis intelligeretur reuocata donatio collata in vxorem, Reſpondi, donationem à viro in vxorem collatam conſtante matrimonio comparari fideicommiſſo vel donationi cauſa mortis poſt orationem Imp. Antonini, per quam morte inſecuta donatoris nec mutata voluntate ea donatio conualeſcit, & ideo ex ea detrahitur Falcidia, ſicut ex fideicommiſſo vel ex donatione cauſa mortis, quæ tamen ex donatione inter viuos non detrahitur, *l. in donationib. C. ad l. Falc.* & in hac etiam ſpecie nominatim donationis exactio collata eſt in tempus mortis, ergo cenſetur eſſe cauſa mortis. Nec offenderet eo quod inſtrumento donationis appellatur inter viuos. Nam vt quod donatur cauſa mortis, ita vt ne vllo caſu reuocetur, non eſt donatio cauſa mortis, *l. vbi, D. de don. cau. mort.* ſic quod donatur inter viuos vt morte demum ſecuta confirmetur, non eſt donatio inter viuos. Ex quo efficerem teſtamento mariti eam donationem reuocatam videri, quo ſcilicet is palam reuocauit omnes donationes à ſe factas mortis cauſa. At in contrariam ſententiam me vocat hæc ratio, quod teſtator eam donationem non habuit numero donationis cauſa mortis, ſed donationis inter viuos, quandoquidem eam inſtrumento donationis appellauit donationem inter viuos, & ademit ſibi eius reuocandæ facultatem, quæ clauſula etiamſi non ademerit viro eam facultatem (poteſt enim quælibet donatio in coniugem collata pœnitentia reuocari, *l. cum hic ſtatus, D. de don. int. vir. & vx.*) tamen argumentum præbet facere eum voluiſſe donationem inter viuos, *d. l. vbi.* Idemque argumentum, vt haberetur ſcilicet coniuges eam donationem pro donatione inter viuos inſecuta inſinuatio præbet, quæ in donationibus tantum inter viuos exigitur, non in donationibus cauſa mortis, *l. vlt. C. de don. cau. mor.* Itaque qui reuocauit omnes donationes cauſa mortis, non intelligitur eam reuocaſſe quàm habuit pro donatione inter viuos, quamque donationis inter viuos iure cenſeri voluit. Nec generalia illa verba, Et alias diſpoſitiones, porrigi poſſunt ad donationes inter viuos, ſed ad ſimiles duntaxat diſpoſitiones, quæ ex mortis tempore formam & originem accipiunt, veluti ad epiſtolam fideicommiſſariam, aliudve quod ſupremæ voluntatis iudicium. Et ita fideicommiſſo generali placet eam donationem non contineri, *l. ſequens, D. de leg. 2.* & ſpeciale fideicommiſſum deſiderari. Et ſpecialem ſimili modo reuocationem igitur. Nam fideicommiſſum dati ademptio ſiue reuocatio quædam eſt, *l. quidam teſtamento §. vlt. de leg. 1.* Etiam illud animaduerti, donationem qua de agitur factam ea mente vt cederet in vicem augmenti dotis quemadmodum inſtrumento donationis cautum eſt, quod quidem augmentum ſiue hypobolon, vt Græci vocant, qui eodem iure aliquando vſi ſint, in Gallia mores frequentiores morte viri ſoluto matrimonio mulieri conceſſerunt. Id igitur haberet vxor etiamſi id vir vltro in eam non contuliſſet, vel etiamſi id mulierem capere teſtamento vetuiſſet, quia plus poſſunt leges & mores, quam voluntates defunctorum, *l. nemo, de leg. 1.* Quamobrem ita concludo, nec potuiſſe defunctum reuocare donationem, & vt potuerit, euidenter non apparere eum reuocaſſe donationem, & conſequenter, vt eleganter ſcriptum eſt in *d. l. cum hic ſtatus §. pœnitentiam:* in obſcuro procliuiorem eſſe debere iudicem ad comprobandam donationem.

CONSVLTATIO XXXI.

De ſubſtitutionibus fideicommiſſariis.

LVCIVS Titius G. Seium filium ſuum heredem inſtituit, eique ſi ſine liberis vita decederet, pluribus gradibus plures per fideicommiſſum ſubſtituit poſtumos, ſcilicet filiam & ſororem, & agnatos quoſdam, & vltimo gradu agnatos quoſcunque. Et ſuſcepit Seius poſtea filias duas, quas tamen moriens non niſi ex certis rebus, ex vniuerſo extraneos heredes fecit, à quibus modo filiæ vnius pronepos, G. Seij abnepos, L. Titij adnepos hereditatem vindicat quaſi fideicommiſſariæ ſubſtitutionis iure comprehenſæ teſtamento L. Titij, & aduerſus præſcriptionem temporis vtitur beneficio reſtitutionis in integrum. Quæritur an ſit audiendus. Reſpondi, non eſſe audiendum, quod neque ex ſua perſona poſſit venire ſubſtitutionis iure, neque ex perſona proauiæ quaſi ſubſtitutionis iure quod proauiæ competebat in ſe tranſmiſſo. Non ex ſua perſona, primum quia ſubſtituti proponuntur agnati einſdem familiæ & nominis & qui vtuntur iiſdem inſignibus, ille vero qui agit, cognatus eſt non agnatus: deinde, quia etiamſi eſſet agnatus, deficit conditio fideicommiſſi. nec enim Seius deceſſit ſine heredibus, qui filias duas re-

liquit, quas etſi non fecerit vniuerſales heredes, fecit tamen particulares, & quamuis non feciſſet particulares, tamen heredum nomine in hoc condicionis genere liberos intelligeremus, *l. ex facto §. vlt. D. ad Treb.* atque etiam exheredatos diceremus extinguere fideicommiſſum, quia etſi ſub heredum nomine, non tamen vt heredes, ſed vt liberi in condicione poſiti ſunt, argum. *l. hac edictali §. vlt. C. de ſecund. nupt.* Et rurſus etiamſi non defeciſſet condicio fideicommiſſariæ ſubſtitutionis, tamen quia is qui agit L. Titio qui ſubſtitutionem fecit, eſt adnepos, & placet fideicommiſſarias ſubſtitutiones non extendi vltra abnepotem Nou. de teſt. fideic. non eſſet audiendus. Ex his tribus rationibus abundant ſane duæ poſteriores. nam ſufficit prima quod actor cognatus ſit non agnatus, & ſubſtitutio inuitet ſolos agnatos vel agnatas. At præterea non poteſt etiam is qui agit audiri ex perſona proauiæ, quia proauia non eſt ſubſtituta in teſtamento L. Titij, ſed in condicione poſita tantum, & verius eſt non eſſe firmum catholicum Doctorum quo cenſent poſitos in condicione, eſſe in diſpoſitione, cum repugnet *l. Gallus §. idem credendum, & §. in omnibus, D. de lib. & poſt. l. ſi quis eum §. vlt. D. de vulg. ſubſt.* Nec offendimur *l. Lucius, D. de heredib. inſtit.* in cuius ſpecie dicimus liberos in condicione poſitos non quaſi teſtamentarios heredes patruo ſuccedere ſed quaſi legitimos, vt l. ſi quis ita heres, eod. tit. Nec *l. 3. §. libertus, D. de bon. lib.* quia & in eius ſpecie filius pro præterito habetur, & ideo quamuis filio defuncto viuo patre teſtamentum nullum ſit iure ciuili, *l. 7. D. de lib. & poſt.* tamen ex æquo & bono patronus admittitur à prætore ad bonorum poſſeſſionem ſecundum tabulas. Et alias in hoc genere ſubſtitutionum, Si ſine liberis deceſſerit, illi illum ſubſtituo, verum eſt liberis editis extingui ſubſtitutionem, non etiam liberos ex ea ſcriptura ad ſubſtitutionem vocari.

CONSVLTATIO XXXII.

De inſtitutione heredis Arriani.

ORTHODOXVS priore & poſteriore teſtamento heredem ſcripſit filium Arrianum, legata autem reliquit aliis liberis & generis partim Arrianis, partim orthodoxis, atque etiam poſteriore teſtamento Chriſti pauperibus, adiecta in vtroque clauſula codicillari. Cum quæreretur de iure teſtamenti, reſpondi neutrum teſtamentum vllo iure valere, id eſt, neque directo neque fideicommiſſi, quod vbique proponatur incapax heres inſtitutus: eſt enim hæreticus incapax hereditatis & legati & fideicommiſſi, *l. vlt. C. de hæreticis.* conſequenter donationis cauſa mortis, *l. Senatus, D. de donat. cauſ. mort.* Atque adeo legata etiam hæreticis vno vel altero teſtamento relicta nec iure fideicommiſſi valere poſſunt. At legata relicta orthodoxis poſteriore teſtamento non etiam relicta priore (qu[illegible] in legatis & fideicommiſſis nouiſſimæ ſcripturæ obſeruandæ ſint, *l. 12. §. vlt. de leg. 1.*) exiſtimo valere iure fideicommiſſi propter clauſulam codicillarem & deberi ab herede legitimo defuncti. Cum enim vtrumque teſtamentum pro non ſcripto ſit, conſequens eſt hereditatem ab inteſtato pertinere ad eum ſolum filium filiamve defuncti qui quæve orthodoxus fuerit, *l. cognouimus, C. de hæret. §. ſi quis de prædictis 2. Nou. vt cum de app. cognoſ. §. vlt. Nou. de hered. ab inteſt. & ven. Nou. de Samaritanis.* Et hic quidem vel hæc defuncti heres ab inteſtato, legata præſtabit orthodoxis, & pauperibus multo magis. Nam & ex teſtamento imperfecto etiam non adiecta clauſula codicillari conſtat deberi pia legata C. relatum, de teſtam. Ad hæc quæritur qua via legatarij orthodoxi vti debeant iuris ſui perſequendi cauſa. Et certiſſimum eſt electionem eis eſſe vtra malint actione vti, in perſonam ex teſtamento ſiue codicillis poſterioribus, an actione in rem, an hypothecaria, *l. 1. C. com. de leg.* ſed non etiam Interdicto vti poſſidetis. Nam quod moribus Galliæ receptum eſt vt defuncti poſſeſſio conſeſtim ſequatur ſucceſſorem ſine facto, vel adminiculo vllo alio, in ſucceſſore iuris, id eſt herede vel bonorum poſſeſſore locum habet, non in legatario vel fideicommiſſario, niſi forte expreſſim teſtator voluerit à ſe protinus ad legatarium poſſeſſionem recta via tranſire, quod expreſſit in hac ſpecie priore teſtamento tantum, non poſteriore, ex quo ſolo legata orthodoxis debentur. Item quæritur an quod ſuggeſtione & hortatu vnius ex teſtibus poſterioris teſtamenti teſtator mutarit prius, ea res vitiare poſſit poſterius teſtamentum. Et reſpondi ſatis ipſum vitiari incapacitate heredis ſcripti ſimul, ac prius teſtamentum, & ſuggeſtionem illam vitiando teſtamento non ſufficere, quia nec blanditias, *l. vlt C. ſi quis aliq. teſt. prob. l. vlt. D. eod.* nec vim, nec dolum, vt in eodem titulo oſtenditur, quia ſcilicet teſtamentum quidem valet quod quis coactus vel fecit vel non mutauit, ſed ei qui coëgit ſi eo teſtamento aliquid relictum ſit, denegantur actiones, vel ſi nihil ei relictum ſit, illi cuius intereſt, in eum datur actio in factum, *l. Lucius §. Sempronia, D. de leg. 2. §. ſi coniuctus, Non. vt cum de app. cogn.*

CONSVLTATIO XXXIII.

De donatione inter coniuges facta contemplatione matrimonij.

QVÆ ex primo marito habebat filium vnum, & ex ſecundo marito alterum, nupſit tertio, eidemque donauit dimidiam partem bonorum contemplatione matrimonij nulla dote conſtituta, nullo etiam caſu, modo vel condicione donationi adiecta, & viciſſim tertius maritus in caſum mortis donauit eidem mulieri certam ſummam. ex hoc matrimonio natæ ſunt filiæ tres & filius vnus, quibus patri ſuperſtitibus eadem mulier nupſit quarto, eique donauit bonorum ſuorum partem quartam contemplatione matrimonij, & in caſum mortis, ac ſimiliter maritus donauit eidem mulieri bonorum ſuorum partem quartam, & conſtante eiuſmodi matrimonio vnam ex filiabus tertij matrimonij nuptum collocarunt dote data ex bonis matris non vitrici, qua puella contenta renuntiauit vltro cæteris bonis maternis, ac deinde mortua eſt ex iiſdem filiabus etiam altera. Tum poſtea relictis tantum filiabus & filio ex tertio matrimonio cum iam deceſſiſſent filij ex primo & ſecundo & ſuperſtite quarto marito, mortua muliere, quæritur quantum ex bonis eius quartus maritus ferre debeat. Reſpondeo quadrantem omnium bonorum quæ mulieris cum moreretur fuerunt pertinere ad quartum maritum iure donationis. nec enim exceſſiſſe modum *l. hac edictali*, cum morienti mulieri non fuerint ex anterioribus nuptiis niſi liberi tres. nam vt in exquirenda quantitate bonorum tempus quo mulier moritur ſpectari viſum eſt, Nou. de nupt. §. quia vero. ita conſequens eſt in habenda ratione quadrantis donati viro in caſum mortis, tempus mortis ſpectari, ſicut fit in ponenda ratione Falcidiæ & legatorum, *l. non eſt, l. id autem, l. ex aſſe, l. in quantitate, l. cum quo, D. ad leg. Falcid. l. eo tempore §. ſi creditor, de pecul.* videlicet vt ſi tempore mortis ſuperſint quatuor liberi, pertineat ad maritum quinta, ſi tres, vti contigit in hac ſpecie, quarta, de qua

conuenit. Et quarta quidem bonorum quæ mulier vnquam habuit vſque in diem mortis. nec enim ea minuiſſe intelligitur donatio ſemiſſis ab eadem muliere facta tertio marito, quandoquidem per errorem omiſſa in ea fuit condicio mortis, quæ fuit expreſſa in donatione viciſſim in eodem inſtrumento mulieri à viro facta, vt plane liceat dicere manifeſtam eſſe voluntatem mutuæ donationis ex vtraque parte factæ ſub eadem condicione, vt *l. cum proponebatur, D. de leg. 2.* vel eo maxime quod cum ſine dote id quo de agitur matrimonium fuerit, videtur ea donatio vicem ſubiſſe dotis, ac proinde ſicut pactioni de dote non repetenda ineſt hæc condicio, ſi morte mulieris ſoluatur matrimonium, *l. ſi pater §. 1. l. vt autem, D. de pac. dot.* ita & donationi factæ ea lege vt nullo caſu reuocetur ineſſe eandem condicionem videri, aio, quod ſcilicet vice fungatur dotis, quodque, vt initio dixi, par ſit & æquabile donationi mariti iniectam condicionem, eandem etiam ineſſe donationi mulieris, *l. vlt. §. ſin autem donatio, C. de don. ante nupt.* ne alioquin deterioris condicionis ſit mulier quam maritus, quod coniugij ſocietas non patitur. Non vror eo quod mulier tempore donationis factæ tertio marito duos habuerit liberos ex prioribus nuptiis, quia proponitur non habuiſſe eos etiam tempore mortis, quod quidem ſolum ſpectari oportere diximus ante, ſicut fit in omnibus donationibus, quibus ineſt caſus mortis, *l. in mortis cauſa, l. non videtur. D. de don. cau. mort.* Et quod attinet ad portionem filiæ quam mater & vitricus, id eſt, matris quartus maritus nuptum collocauerunt ex bonis matris conſtituta dote & filia renuntiante ceteris bonis, non poteſt ea proficere vitrico vlla ratione, ſed adcreſcit fratribus, quandoquidem frater vel ſoror qui quæve renuntiauit bonis patris vel matris, ceteris fratribus partem non facit, *l. filio, in prin. l. qui repudiantis, l. ſi ponas §. vlt. D. de inoff. teſt.* Denique in bonis quæ mulier habuit tempore mortis, liberi qui bonis non renunciauerunt, habituri ſunt dodrantem iure hereditatis, quartus maritus quadrantem tantum iure donationis.

CONSVLTATIO XXXIV.

De hereditate reſtituenda vni ex liberis.

QVIDAM vxorem heredem inſtituit, eiuſque fidei commiſit vt cum moreretur, vel cum ipſa vellet, hereditatem reſtitueret vni ex filiis ſuis, vtque nominaret teſtatori heredem Gaium in primis filium ſuum, & poſt Gaium Mariam, poſt Mariam Annam, poſt Annam Titiam. (hi erant teſtatori filij teſtamenti tempore) vel aliis filiis qui poſt teſtamentum naſcerentur, maribus ſcilicet potius quam fœminis, & idoneis potius quam non idoneis electione vxoris. Quod ſi vxor neminem liberorum nominaret teſtatori heredem, ipſe ſibi nominauit heredem ſupra dictum Gaium, & poſt Gaium alios mares qui modo bene & ſapienter vitam viuere inſtituiſſent, & poſt mares fœminas natu maiores ac deinde natu minores. prohibuit autem vxorem & alios ſubſtitutos vlla Falcidiæ detractione vti. Nulli nati ſunt liberi poſt teſtamentum & mortuus eſt teſtator ſuperſtitibus filio vno & filiabus tribus, quibus initio teſtamenti à matre hereditatis fideicommiſſum reliquerat, & filio quidem ſuperuixit mater, ſuperuixere filiæ. Quæritur an mater teneatur nominare Mariam. Reſpondeo teneri, nec debere quæri de eo quod manifeſta verba teſtatoris definiuere ſatis, *l. ille aut ille §. vlt. D. de leg. 3.* Quæritur an poſſit præferre Annam vel Titiam. Reſpondi non poſſe, niſi velit contumax videri & irreligioſa. Nec enim electionem ei defunctus dedit, ſed

A ordinem quem in ſcriptura renoit, eum fecit ſubſtitutioni, vt in ſimili ſpecie Papinianus reſpondit, *l. cum pater §. pen. de leg. 2.* hoc eſt, vxori ſubſtituit Gaium, Gaio Mariam, Mariæ Annam, Annæ Titiam. Quem ordinem etiam remota nominatione matris omnimodo obſeruari voluit, qui tamen non obſeruaretur ſi matris electio eſſet, ſed matre non eligente omnibus liberis eſſet fideicommiſſi petitio, *l. ſi quis Titio §. vlt. l. vnum ex familia § ſed ſi vno, de leg. 2. l. Labeo §. vlt. de ſtatulib.* Nec moueor eo quod teſtamento comprehenſum eſt, electione matris hereditatem reſtitui vni ex filiis. nam hoc primum de filiis tantum ſcriptum eſt qui poſt teſtamentum naſcerentur, non de iam natis: deinde ea electio non eo pertinet vt præferat ſi B malit fœminas maribus, vel minores natu maioribus contra legem defuncti, ſed vt æſtimet qui ſint digni vel idonei, qua ex parte plena etiam & libera matri electio non datur, ſed pro boni viri arbitratu, *l. fideicommiſſa §. ſic fideicommiſſum, de leg. 3.* Species autem propoſita eſt de liberis, qui iam nati erant tempore teſtamenti, quique idonei ſunt omnes. Et idonei porro ſunt non ij tantum qui bene meriti ſunt, ſed & ij qui male meriti non ſunt, *l. cum pater §. rogo, de leg. 2.* Ad hæc quæritur ſi electio eſſet matris, quod tamen in hac ſpecie non admittimus, an electa vna filia liceret matri variare & eligere alterum. Et reſpondeo, liceret. quia non tam videretur elegiſſe quam deſtinaſſe, *l. vnum ex familia §. 1. & §. rogo, l. cum pater §. à filia, de leg. 2.* quandoquidem electio collata eſſet in tempus mortis C matris his verbis, cum moreretur. Igitur omne ſpatium vitæ liberum eſſe matri ad eligendum, & ambulatoriam voluntatem eius vſque ad mortem, & præproperam electionem pro deſtinatione eſſe, non pro electione certa. dies fideicommiſſi eſt incertus. Et quæ igitur ante eum diem quaſi electio fit, eſt incerta, ac reuocari poteſt. vel etiam quia collata eſſet electio in tempus quo vellet mater his verbis, cum ipſa vellet, vel, cum ipſa voluerit, vel quandoque voluerit, vel cum volet. nihil enim intereſt, *l. cum pater §. rogo, l. vxorem §. Scæuola, de leg. 3.* Quia ea verba tractum temporis habent & extenduntur vſque ad ſupremum exitum heredis, *l. fideicommiſſa §. ſic fideicommiſſum, eod. tit.* pœnitentia igitur admittenda eſt, *l. filij, ad Tertyl.* D Ceterum, vt dixi, nihil attinebat hac de re quærere in hac ſpecie, in qua electio nulla fuit matris. nec enim nominatio eſt electio, ſi præſcribas nominatori quem nominet. Imo nec nominatio proprie. videris enim nominare tu ipſe, non is cui nominandi honorem defers, vt Accurſ. ſcripſit recte in *l. inſtitutio talis, ff. de condit. inſtitut.* Rurſus quæritur, an tot ſint ſubſtitutiones, quot ſunt liberi. At iam reſpondi ſupra, dum dixi ordinem ſcripturæ factum ſubſtitutioni, exemplo *l. cum pater § pen. de leg. 2.* Et ex verbis ſatis colligitur, hanc fuiſſe mentem defuncti, dum vetat detrahi Falcidiam à matre & à ſubſtitutis. Item quæritur an ſi moriatur Maria poſt reſtitutam hereditatem, liberi ab ea relicti excludant materteram? Quidni vero? Cum & liberos eius qui oneratus eſſet E fideicommiſſo Papinianus introduxerit excludere patruum, *l. cum auus, de condit. & demonſt.* etiam non poſitos in condicione. Poſtremo quæritur, an quemadmodum mater non poteſt detrahere Falcidiam, non poſſit etiam filia cui hereditatem reſtituit. Reſpondeo perſpicua eſſe verba defuncti vetantis detrahere Falcidiam matrem & ſubſtitutos. Et detractis his verbis, iuris certiſſimi eſt, fideicommiſſarios non vti commodo legis Falcidiæ, *l. 1. §. denique, & §. ſeq. l. ſi patroni §. qui fideicommiſſariam, ad Trebel. l. lex Falcidia §. vlt. ad l. Falc. l. coheredi §. quod ſi heredem, de vulg. ſubſtit.*

CONSVLTATIO XXXV.

De liberis in condicione poſitis.

NOBILIS Franciſcus ſatisfecit filiabus quam minimo potuit, ac deinde poſtumum heredem inſtituit, & ſi poſtumus non naſceretur, Henricum, filium fratris, eique ſi ſine liberis maſculis decederet, per fideicommiſſum ſubſtituit alterum filium fratris, Henrici fratrem, prohibita detractione quartæ Trebellianæ. non nato poſtumo, Henricus heres extitit, ex eo nati & progeniti ſunt filij, nepotes, pronepotes, abnepotes. Quæritur an liberi Henrici qui ſunt in condicione, ſint etiam in diſpoſitione, adeo vt Henrico videantur ſubſtituti filij, & filiis nepotes, nepotibus pronepotes, pronepotibus abnepotes. Reſpondi, ſi ſuffragetur coniectura voluntatis Henrici liberos poſitos in condicione eſſe in diſpoſitione & ſubſtitutos videri. Nam in cauſa ſubſtitutionis fideicommiſſariæ coniectura voluntatis ſufficit, etiamſi verba non ſufficiant, *l. cum proponebatur, de leg. 2.* Coniecturam autem voluntatis quaſi quæſtionem facti eſſe in æſtimatione iudicis; *l. voluntatis, C. de fideic. l. ex verbis, C. de don. int. vir. & vx.* Nec vna tamen contentum eſſe cum debere, concurrant plures neceſſe eſt, antequam quicquam ex eis conſtituere recte poſſit: ne ſub poteſtate iuriſdictionis vel ſpecie quaque prima oblata voluntatis erret pernicioſiſſime, vt in *l. librorum §. quod tamen, de leg. 3.* Sub chartarum nomine libros legatos videri prudentes coniectant tribus argumentis, quod dixerit teſtator chartas vniuerſas, quod nullas alias chartas quam libros habuerit, quod ſtudioſus ſtudioſo ita legauerit. Ac ſimiliter *l. prædiis §. balneas, eod. tit.* non ex vna, ſed ex pluribus coniecturis colligitur, legato domus balneas contineri quæ publice præberi ſolebant. In propoſita quoque ſpecie ratione directa ad veritatem conſectamus voluiſſe teſtatorem inuitare liberos Henrici, & in infinitum, quod filiabus ſuis veluti quadam ſexus prærogatiua prætulerit filium fratris, & quod adiecerit liberis in condicione poſitis hanc qualitatem, liberis maſculis, quæ affectionis cuiuſdam præcipuæ & enixæ erga maſculos præclarum argumentum eſt. Item quod, vt proponitur, eius familiæ conſuetudo hæc fuerit ſeruata ab anterioribus & poſterioribus, id eſt, qui ante quique poſt teſtatorem fuerunt, vt vocarent mares in infinitum. Conſuetudo patrisf. coniecturam facit ſummam, *l. ſi ſeruus §. vlt. de leg. 1. l. nummis, de leg. 3.* Et conſuetudo familiæ igitur, ac tenor qui perſeuerauit in eadem domo ſemper. Et eſt ſingularis locus de obſeruanda conſuetudine domus in *l. dominus §. teſtamento, de pec. leg.* Non eſt etiam leuis ea coniectura quæ ex condicione teſtatoris ſumi poteſt, puta quod nobilis fuerit. Nam recte Acc. *d. l. ex facto §. quis rogatus, ad Treb.* ſcribente Vlp. de quibus liberis teſtator ſenſerit, ex dignitate & condicione teſtatoris ſumi, notat inter cetera obſeruandum eſſe nobilis is fuerit, necne, quod ſcilicet ſoleant nobiles de iuſtis liberis ſentire, non de naturalibus, & de maribus potius quam feminis, propterea quod feminæ non propagant familiæ nomen, cuius nobiles plerumque ſtudioſiſſimi ſunt. Non male etiam quis hoc argumento vtitur; quod cum non expreſſa condicio, ſi ſine liberis deceſſerit, tacite intelligatur, *l. cum auus, D. de cond. & dem. l. generaliter §. vlt. C. de inſt. & ſubſt.* ſi ea exprimatur, ne fruſtra ſit expreſſa, magis ſit vt per eam dicamus liberos inuitari. quæ ratio etſi per ſe ſola minus mouet, turba tamen valet, id eſt, concurrentibus multis aliis coniecturis. Liberis autem inuitatis in cauſa ſubſtitutionum ſiue reſtitutionum, conſtat comprehendi liberos in infinitum, *l. iubemus*

A *§. pen. C. ad Treb. d. l. generaliter §. vlt.* quamuis hodie ea infinitas ſit coarctata ad quartum gradum ex *Nou. de reſt. fid.* in quo gradu ſunt abnepotes, quorum lis eſt hæc, de qua ſcribimus. Deficientibus ſuperioribus coniecturis negarem & pernegarem eos qui ſunt in condicione eſſe in diſpoſitione ex *l. Gallus §. idem reſpondendum. & §. in omnibus, de lib. & poſt. l. ſi quis eum, de vulg. ſubſt. l. ex facto §. ex facto, ad Trebel. ſi filiusfam. §. cum quis, de leg. 1.* nec offenderet *l. Lucius, ff. de her. inſt.* in cuius ſpecie liberi qui ſunt in condicione patruo ſuccedunt, non ex diſpoſitione patrui, ſed ex lege ab inteſtato, vt in *l. ſi quis ita, eod. tit.* Ceterum exiſtentibus coniecturis liberos mares qui ſunt in condicione facile concederem eſſe in diſpoſitione, & per fideicommiſſum ſubſtitutos videri non tam ex condi-
B cione ſcilicet, quam ex aliis coniecturis voluntatis defuncti, & conſequenter dicerem liberos Henrici filij fratris teſtatoris poſitos in condicione, neque poſſe vti deductione eius quartæ, quæ vulgo naturæ vocatur, quia non debetur iis qui ſunt ex tranſuerſo, ac ne fratribus quidem conſanguineis, niſi turpibus perſonis heredibus inſtitutis, *l. fratres, C. de inoff. teſt.* neque deductione quartæ Trebellianæ, quia ea ſoli heredes inſtituti vtuntur, non fideicommiſſarij, *l. 1. §. denique, & §. ſeq. l. ſi patroni §. qui fideicommiſſariam, ad Trebel. l. lex Falcid. §. 1. ad l. Falcid. coheredi §. quod ſi coheredem, de vulg. ſubſtit.* ne ex perſona quidem Henrici heredis inſtituti, qui poſſit videri ideo non detraxiſſe eam quartam, aut non detraxiſſe pro modo eius quartæ vt
C liberi ſui detraherent, ſicut in ſpetie *l. 1. §. inde Neratius, ad Trebel.* quia nec Henricus ipſe eam quartam detrahere potuit: fuit enim prohibitus à teſtatore qui erat fratris filius, non filius ſuus: nam filio ſuo non poſſe interdici deductione quartæ Trebellianæ contendunt quidam: quod tamen ego non admitto. Nam Trebelliana hodie filio debetur vt extraneo cuilibet, non vt filio, nimirum habenti ſupra Trebellianam aliam portionem, ſiue quartam iure filij iureque naturæ ſecundum ius Canonicum, quo filio rogato reſtituere hereditatem duæ Falcidiæ dantur. Nam ſi iure ciuili vnam tantum Falcidiam ei dederis, fatebor libentiſſime eam neque nouo neque antiquo iure iuſſu patris inhiberi poſſe. Nec moueor *l. ſi vt allegas, C. ad leg. Falcid. l. filium, C. fam. erciſc. § ſed quia, In-*
D *ſtit. de fideic. her.* nam ij omnes loci de iure ciuili ſunt, quo filius nunquam plus habuit vna Falcidia, ſiue eam deſideraret iure naturæ, ſiue ex lege Falcidia, ſiue ex S.C. Trebelliano, quam vtique ſemper detrahebat vt filius, non vt extraneus quoquo iure detraheret, & *Nou. de hered. & Falcid.* quæ heredi Falcidiam auferri permittit iuſſu teſtatoris, de extraneo herede loquitur, non de filio, Nihil etiam moueor *l. iubemus, C. ad Trebel.* nam & ſimiliter ſi filio vnam tantum Falcidiam dederis, quod certe iure ciuili verius eſt, dicam nec poſſe patrem filio Falcidiam vel Trebellianam prohibere, nec quæ eſt ſententia *d. l. iubemus,* non prohibita hac vel illa, poſſe patrem cogere filium vt in eum imputet fructus non deminutis rebus here-
E ditariis. Idem igitur eſſe ſtatuit *d. l. iubemus,* ſiue Falcidia velit vti filius ſiue Trebelliana, & ſic in omni iure, vt opinor, eadem ratio eſt Falcidiæ & Trebellianæ, etiam in quæſtione imputationum, ſi recte legatur & intelligatur *l. in quartam, D. ad leg. Falcid.* vt conſtat ex *l. filium, C. fam. erciſc. l. in ratione §. tametſi, D. ad leg. Falcid.* At cum iure canonico duabus Falcidiis filius vtitur, vnam quaſi filius detrahit, alteram quaſi extraneus ex S. C. Trebelliano. Conſequens igitur eſt & conſentaneum vt hac quidem prohiberi poſſit quam detrahit vt extraneus, vel iuberi ne in eam imputet fructus, non illa vel in illa. Eodem tempore qui me de his quæ ſupra ſcripta ſunt conſulebant,

bant, quærebant eſſetne legitima, quæ vulgo oatùræ vocatur quaſi debita κατὰ φύσιν, vt ait *Nou.* 1. vel Trebelliana vel Falcidia, detrahenda ex vna re an ex ſingulis rebus hereditariis. Et reſpondebam inter heredem & legatarios dari arbitrum legis Falcidiæ qui ex bono & æquo æſtimet, quemadmodum cuique ſatisfieri oporteat, *l. ſi debitor, l. cum Titio, D. ad leg. Falcid.* vel diuidi hereditatem inter heredem ſcriptum & fideicommiſſarium vtili iudicio familiæ erciſcundæ, *l. ſed & eius rei* §. 1. *l. ſi ex aſſe, D. famil. erciſc.* quod eſt bonæ fidei. In bonæ fidei iudiciis & in legatis ac fideicommiſſis liberam poteſtatem permitti iudici ex booo & æquo æſtimaodi quemadmodum vnicuique ſatisfieri oporteat, §. *in bonæ fidei, Inſtit. de act. l.* 3. *C. in quib. cauſ. in int. reſt.* Ideoque ipſum iudicem æſtimaturum quarta ex certis rebus an ex ſingulis deducenda ſit. Aliquando enim deduci eam ex ſingulis, vt *l. Plautius, D. ad leg. Falcid. l. debitor* § 1. *de pignerat. act.* Aliquando ex vna re, vt in ſpecie *l. plane*, & *l. ſeq.* §. *ſi ſolus, l. ſi ex pluribus, l. ex aſſe, l. ſi fundus mihi legetur, ad leg. Falc. l.* 5. *de leg.* 1. prout is elegerit qui deductione vtitur, vel iudex æſtimauerit, aut oeceſſaria aliqua cauſa coëgerit, vt fit in legato partitionis, *l. non amplius* §. *vlt. & l. ſeq. de leg.* 1. Commodius autem plerumque eſt Falcidiam detrahi ex vniuerſo ooo ex ſingulis rebus. Et in ambiguis igitur ſequeoda potius hæc diuiſio eſt, *arg. l. cum Stichus de ſol.* vt neceſſarias impeoſas in dotem factas videmus dedoci ex vniuerſitate, non ex ſingulis corporibus, *l.* 1. *de dote preleg. l. dote, D. de rit. nupt. l. ſi is qui Stichum* §. *quod dicitur, D. de iur. dot.*

CONSVLTATIO XXXVI.

De teſtamentis.

MILES quidam teſtamento iure perfecto Titium fratrem ſuum heredem ſcripſit, deiode in aduerſa valetudine moribundus feſſa & propemodum amiſſa voce interrogatus coram teſtibus ſeptem, an Caiom alterum fratrem ſuum ſibi ex aſſe heredem eſſe vellet, reſpondit vno verbo, Ita, & modo porrecta manu, modo eadem mano appreheoſo Caio, his ſignis quod voce non poterat, expreſſit. Quæritur an ruptum ſit teſtamentum prius. Reſpoodi perfectum teſtamentum non rumpi imperfecto, *l. hac conſultiſſima* §. *ſi quis autem, C. de teſtament. l.* 2. *D. ini. rup. & irri. teſt.* Et poſterius eſſe imperfectum multis rationibus. Qui teſtes ſunt adhibiri non fuere à teſtatore acceerſiti, coooocati, rogati. Quod tamen etiam in teſtamentis militum exigitor omnimodo, *l. diuus, D. de teſtam. milit. authent. rogati, C. de teſtib.* Et non vſus eſt teſtator vel tribus illis verbis, quibus poſſe qoem teſtari per noncupatiooem proditum eſt, *l.* 1. §. *hac autem, D. de hered. inſt.* Caius heres eſto, quæ omnimodo aut ſane his ſimilia io teſtamentis exiguntur (tolluntur enim tantum formulæ oon verba, *l. quoniam, C. de teſtam.*) ſed interrogatus an Caiom ſibi heredem eſſe vellet, reſpondit, Ita, & voce quidem ſummiſſa ac feſſa. Quod noo eſt ſatis: nam ſi in fideicommiſſis ooo eſt ſatis defunctum militem dixiſſe μάλιστα, quod perinde eſt atque, Ita, in ſpecie *l. Pamphile* §. *propoſitum, de leg.* 3. oiſi coocurtaot & aliæ coniecturæ voluntatis, vt puta in eadem ſpecie, quod in diſcrimine vitæ cooſtitutus per infirmitatem, quaſi ad ſupremam voluntatem rogauerit & conuocauerit amicos, & quod dixerit Caio ſe velle certa quædam prædia relinquere qoæ nominauit, & quod ea omnia ſciente eo Caius teſtatione complexos eſt. Si inquam, in fideicommiſſis non ſufficit vnica illa vox, μάλιστα, & in A teſtamentis multo minus; oec quod ſigna etiam quædam adhibita proponuntur, quicquam facit. Nec enim vnquam fuit aoditum, heredem nuocupari nutu, vel quo alio geſtu, quamuis non ioficiet id in fideicommiſſo eſſe receprum, relicto extra teſtamentum, vt nutu relictum valeat, *l. & in epiſtola, C. de fideic. l. nutu, de leg.* 3. Et in aſſignatione liberti, *l.* 1. §. *aſſignare, D. de adſignat. libert.* quæ neque legatum neque fideicommiſſum eſt, *l.* 7. *eod.* Io teſtamento non eſt receeptum. Et quod ait *l. quoties* §. *ſi quis nomen, D. de hered. inſt.* valere inſtitutionem ſi quis oomen heredis noo dixerit, ſi modo eum indubitabili ſigno demonſtrauerit, quod peue nihil à nomioe diſtet, noo de ſigno loquitur quod taciti homines dant vel mano, vel capite, vel oculis, ſed de eo qood ore B loquentis datur demonſtratione quæ nominis vice fungatur, vt ait *l. certum, D. de reb. cred.* quæ à Græcis dicitur Antonomaſium. Et eodem ſenſu ſigna Lucianos de Aſtrologia illo loco οὐ γὰρ ὀνόματα, ἀλλὰ σημεῖα. Et præterea ſi probemus ſententiam Bartoli in *l.* 1. *C. de ſum. trinit. & fid. cathol.* quam plerique omnes approbant & ſequuntur hodie, debuit eius municipij morem obſeruare in teſtamento faciendo teſtator, in qoo teſtameotum fecit, & in quo mox etiam vita functus eſt. Et hos mores eius municipij in quo teſtatus eſt eſſe propooebatur, ne aliter valeret teſtamentum quam ſi eſſet oooeupatum præſente tabellioo e, qui tamen nullus interfuerat. Nec rurſus poteſt defendi teſtamentum quaſi iure militari factum; C quod ſi eſſet, rumperet ſane ſuperius iure perfectum, *l.* 2. *D. de ini. rupt. teſt.* nec enim aliter à milite facta teſtamenta iure militari ſuſtinentur, quam ſi facta ſint in ipſa expeditione, *l. pen. D. de teſtam. mil.* Is de quo agitur non fuit in expeditione, ſed in aliis locis. Noo poteſt igitur illius teſtamentum cenſeri iure militari. Nihil moueor feſſa & languenti voce, cum nec femineci & balbutienti liogua mooeatur Imperator in *l. quoniam, C. de teſtam.* Sed adeo moueor ſuperioribus argumeotis, vt & ſecundum id quod eſt ſcriptum in *l. Diuus, D. de milit. teſtam.* nullorum magis intereſſe concludam, quam ipſorum militum, ne eiuſmodi teſtamenta admittantur. Alioqoin non difficulter poſt mortem alicuius militis teſtes exiſterent qui adfirmarent ioterrogatum aliquem an heredem, quem viſum D eis ſit, ſibi eſſe vellet, reſpondiſſe, Maxime, verbo huic etiam addidiſſe geſtum aliquem, & per hoc vera iudicia ſubuertereotur.

CONSVLTATIO XXXVII.

De fideicommiſſis.

VXOREM heredem inſtituiſti & rogaſti vt ſecum educaret neptem quam habebat per fratrem, eamque imbueret religione orthodoxa, & eidem poſt mortem ſuam reſtitueret hereditatem, ſi modo & parentes eius neptis reſipiſcereot & redirent ad eccleſiam orthodoxam, vel ſi ea oeptis ſine liberis E decederet, vt ſimiliter ſecum educaret nepotem quem habebat per eundem fratrem & imbueret religione eadem, eique poſt mortem ſuam hereditatem reſtitoeret. Ac rurſus ſi is nepos iuuenis adhuc & cœlebs vita decederet, rogaſti eam vt hereditatem reſtitueret L. Titio, quem & ſub eadem condicione nepoti ſubſtituiſti, ſi vxori oepos ſuperuixerit. Quæritur, an quæ non fuit in perſonam nepotis repetita condicio, ſi pater & mater redireot ad eccleſiam orthodoxam, intelligatur repetita. Et puto cum in eius perſooa ſit nominatim repetitum, vt imbuatur religione eadem, & id tacito intellectu repetitum videri, vt ita demum perueniat ad fideicom-

miſſum, ſi parentes eius ad eccleſiam reuerſi fuerint. nam mens & finis teſtatoris hæc eſt, ne ad vllum quam orthodoxum bona ſua perueoiant, aut ex bonis ſuis emolumentum vllum. Et perueniret vtique emolumentum vſusfructus ad patrem neporis non orthodoxum, ſi non iotelligeretur condicio repetita. Et ut his quæſtionibus ex voluntate teſtatoris capiendæ ſunt coniecturæ. hæ efficiuor vt coodicio impoſita legatario ab inſtituto, videatur etiam repetita à ſubſtituto, *l. cum pater §. ab inſtituto, de leg. 2.* vt poſita condicio in inſtitutione, videatur repetita in legato, *l. vlt. §. vlt. de dol. except. l. cum ſeruus, de cond. inſtit.* vt poſita in legato, videatur repetita in tranſlatione legati, *l. legatum ſub condicione, de condic. & demonſt.* Efficient & hic vt condicio adſcripta primo gradu ſubſtitutionis intelligatur repetita ſecuodo. nec mouemur *l. ſub condicione, de hered. inſtit* quæ negat coudicionem adſcriptam inſtituto & in ſubſtituto repetitam videri. nam verum id quidem eſt ſtricta ratione, & obtinebit, ſi coniectura voluntatis aliud noo ſuadeat. Sed in ſpecie propoſita non deeſt coniectura quæ ſuadeat aliud. Ac præterea licet verum ſit condicionem impoſitam inſtituto non videri impoſitam ſubſtituto, non continuo etiam verum eſt condicionem impoſitam primo ſubſtituto, non videri impoſitam ſecundo. Nam ſubſtitutioni imponitur potius quam ſubſtituto, quæ eſt eadem tam in ſecundo quam in primo. maior autem ſeparatio maiuſque diſcrimen eſt inter inſtitutionem & ſubſtitutionem. Rurſus quæritur, an ſi neque neptis neque nepos perueniant ad fideicommiſſum, ex ſubſtitutione vocetur L. Titius. Reſpondi manifeſtiſſimum eſſe non in hunc tantum caſum ſubſtitutom eſſe L. Titium. ſi fideicommiſſaria hereditas ad eum non perueniret & moreretur iuuenis ac cœlebs, ſed etiam in illum ſi fideicommiſſaria hereditas ad eum non perueniret. nam quod in directis ſubſtitutionibus receptum eſt, vt vnus caſus ducatur ad alium, *l. iam hoc iure, de vulg. ſub.* & in fideicommiſſariis obtinet multo magis, quæ ſuſtinentur & inducuntur ſæpe ſola voluntatis cooiectura, etiam nullo caſu expreſſo, *l. cum proponebatur, l. Titia 1. § vlt. de leg. 2.* nec adeo pendent ex verbis, vt etiam vbi verba aperta ſunt, non poſſint non admittere quæſtionem voluntatis, *l. cum virum, C. de fideicommiſſ.* Et ob id *l. quiſquis, de leg. 3.* cum eſſet legatum & fideicommiſſum Iuriſconſultus non ſatis habet probare verba eſſe perſpicua, ſed probat etiam ſuffragari voluntatem. At, vt dixi ante, è contrario voluntas ſola ſufficit, etiamſi deſint verba.

CONSVLTATIO XXXVIII.

De euictionibus.

QVÆDAM ſunt hodie & fuere olim militiæ & officia quæ iure licito emi & vendi potuerunt, veluti officium adiutoris quæſtoris, *Nou. 35.* & ſilentiatij, *l. 30. §. vlt. C. de inoff. teſtam.* Sed & ex eo genere fuiſſe putem tribunatus & præpoſituras numerorum, præpoſitutas caſtrorum, quod hæc beneficia leges permiſerint dare modo magiſtrum militum, modo quæſtorem palatij, *l. 1. & 2. C. de offic. quæſt.* nec enim alio fine id permiſerunt, quam vt ex eis quæſtum facerent, ſicut & quod datur fiſci patronis vt aliquot & ipſi nominent, & promoueant domeſticos equitum & peditum, vel Tribunos Notarios, vel etiam afficiant illuſtrium titulo honoratio, *l. reſtituenda, C. de aduoc. diuer. iud.* eo pertinet vt & ipſi parent ſibi inde quæſtum aliquem, puta ex venditiooe officiorum aut dignitatum huiuſmodi. Et ita hodie conſtat pleraque officia eorum qui quæſtori

A parent (is volgo dicitur Cancellarius) & præpoſituras caſtrorum licito vendi potuiſſe ſemper. His cognitis, quod ex facto mihi proponitur accipe. Cecidit quidam præpoſitura caſtrorum. eam impetrauit alius à moderatore prouinciæ cui dandæ vacantis præpoſituræ ius erat, & mox vendidit alteri, & partem pretij accepit, tum ablata emptori præpoſitura eſt, nouo quodam beneficio principis reſtituto in integrum eius militiæ poſſeſſore primo, qui ea ceciderat. Quæritur an venditor reſiduam quantitatem pretij petere poſſit, an empturi teneatur nomine euictionis. Dixi venditori eſſe actionem ex vendito reſidui pretij nomine, emptori non eſſe ex empto euictionis nomioe: quod, vt in perſimili ſpecie eleganter reſpondit Paulus in *l. Lucius, D. de euict.* futuri caſus euictioois

B poſt venditionem & traditionem ad venditorem non pertineant. Futuros caſus dicit, & inopinatos ſcilicet, qualis eſt publicatio & adſignatio prædiorum facta militibus pro emerito in *d. l. Lucius.* Et eiuſdem generis eſt reſtitutio principis, quæ non fit ex cauſis reſtitutionum ſolemnibus & iure receptis, ſed nouo beneficio, noua liberalitate principis. Hæc ſi non eſſet ioopinata & inſperata deportatio non perimeret ius patriæ poteſtatis, propter ſpem reſtitutionis, *§. cum autem, Inſtit. quib. mod. ius pot. ſol. l. vlt. C. de ſent. paſſ.* ſicut propter ſpem poſtliminij conſtat non perimi eandem poteſtatem, & cetera iura ciuium, ſed ſuſpendi: nam poſtliminium ex iure gentium eſt, quo certius nullum eſt magis. Reſtitutionis quoque io inte-

C grum quæ promittitor edicto Prætoris, ius certum eſt, qua de cauſa reſtituto in integrum minore XXV. ann. ſi ei cui vendidi res euincatur, teneor non directa quidem, ſed vtili actione de euictione, *l. minor, de euiction.* nec enim is caſus nouus & inopinatus eſt. Reſtitutio quæ fit ſponte principis, nec ſine iniuria poſſeſſoris, plane noua & inopinata res eſt. & eleganter in *l. ſi per imprudentiam, eod. tit.* Iniuriam quæ emptori fit, venditorem non debere cootingere, & *l. exceptione, D. de fideiuſſ.* Iniuriam quæ cui facta eſt, penes eum manere æquius eſſe quam ad alium transferri. Confirmatur etiam hoc *l. 1. de peric. & com. rei vend.* quæ venditorem ait ex his tantum caoſis teneri quæ ex præcedenti tempore cau-

D ſam euictionis parant. Confirmatur & arg. *l. 1. §. ſi magiſtratus, de magiſt. conuen. l. 2. §. ſi eo, de admin. rer. ad ciu. pert.* Poſſim & aliis argumentis vti. Si emptori dederis io ſpecie propoſita actionem de euictione, non dederis vtique directam, ſed vtilem, id eſt, reſtitutoriam, arg. *d. l. minor.* Non poſſis autem nec reſtitutoriam, quia eoentus damni fortuitus reſtitutionem non indulget, *l. verum §. ſciendum, D. de minor.* Et æquius eſt imputari emptori cur temere ad eam emptionem acceſſerit, cur non proſpexerit id euenire poſſe, vt *l. 9. §. pen. loc.* Poſſit aliud exiſtimans æquum exiſtimare, ſed hoc eſt æquius. Obtineat igitur *l. ſi ſeruus communis §. quod vero, D. de furt.* Quantum à iure ſcripto recedimus, tantum ab æquitate recedimus. Et in quæſtionibus

E de æquitate, niſi hæreamus iuri ſcripto, plerumque ſub auctoritate iuris ſcientiæ perniciofe erramus, *l. ſi ſeruum §. ſequitur, D. de verb. oblig.*

CONSVLTATIO XXXIX.

De condicione cœlibatus.

PATER filiam impuberem heredem inſtituit ſi non nuberet ante annum viceſimum, & poſt annum viceſimum ſi nuberet arbitratu tutorum. quæſitum eſt an ex condiciones puellæ remittendæ ſint.

Digitized by Google

Dixi remittendas quaſi repugnantes vtilitati publicæ, & nuptiis impedimentum inferentes, *l. 2. §. tractari, D. ad SC. Tertyl.* Atque ideo filiam hereditate non excludi, etiamſi cui honeſte nupſerit intra annum viceſimum: nam & iniuria prohibet pater nuptias, *l. qui liberos, de rit. nupt.* Et non minus prohibet iniuria ſi intra *diem certum* prohibeat, quam ſi in perpetuum, *l. inteſtato §. ſed ſi intra tempus, D. de ſuis & legit. her.* Et conſtat etiam ſine arbitrio tutorum nubentem ad hereditatem peruenire poſſe, ne quod omnino nuptiis impedimentum inferatur, *l. cum tale §. ſi arbitratu, de condit. & dem.* nam & alias ad tutoris vel curatoris officium non pertinet nubat pupilla, an non, *l. ſciendum, de rit. nupt. l. in copulandis, C. de nupt.*

CONSVLTATIO XL.

De portionibus coheredum.

TITIVS heres eſto ex ſemiſſe, filij fratris & filij ſororis heredes ſunto æquis partibus ex altero ſemiſſe. Filij fratris ſunt tres, filius ſororis vnus. Titius viuo teſtatore deceſſit. Quæritur Titij huius ſemis pro qua parte adcreſcat filiis fratris & ſororis. Et conſtat adcreſcere pro parte hereditaria, *l. 66. de hered. inſtit. l. vnica §. in his itaque, C. de cad. toll.* quod & Accurſ. reſpondet in *l. 1. C. quan. non pet. part.* pro virili igitur. Nam vt alterum ſemiſſem ex quo ſunt inſtituti diuidunt in quatuor partes, quod adiecerit teſtator, æquis partibus, *l. interdum, in princ. de hered. inſtit.* ſic & ſemiſſem Titij diuidunt in partes quatuor. Atque ita totius aſſis, quot ſunt heredum perſonæ, tot fiunt partes.

CONSVLTATIO XLI.

De conſtitutione regia, quæ vetat teſtamento dari quicquam tutori & curatori.

CONSTITVTIO eſt regia, quæ vetat teſtamento minoris XXV. ann. quicquam dari tutori vel curatori directo, vel per interpoſitam perſonam. minor teſtamento ſororem heredem ſcripſit, eique ſi ſine liberis decederet verbis precatiis ſubſtituit vxorem curatoris eandemque amitam ſuam. Quæritur an mortua ſorore ſine liberis, amitæ eidemque vxori curatoris competat fideicommiſſi perſecutio. Reſpondi, competere. Eam conſtitutionem pugnare cum iure ciuili. hoc enim iure minori licet curatorem heredem inſtituere, vel etiam eum qui eius tutelam adminiſtrauerit, *l. Aurelius §. eum qui tutelam, de liber. leg.* Quo adeunte, ratio tutelæ vel curæ confunditur: nec quod poſſit tutore aut curatore compellente minori inuito extorqueri teſtamentum in rem ipſius tutoris vel curatoris, ideo cohibenda eſt libertas teſtandi, cum ſatis ſit legibus proſpectum aduerſus eos qui quem teſtari & ſibi hereditatem relinquere coëgerunt, erepta hereditate quaſi indignis, ſi apparuerit vim aut dolum interueniſſe, *l. 1. C. ſi quis aliq. teſt. prob.* Conſtitutio igitur illa quaſi aduerſa iuri ſtrictius accipienda eſt, nec porrigenda ad filios tutoris vel curatoris emancipatos, nec ad vxorem & multo minus ad vxorem quæ amita teſtatoris fuit, & quæ non inſtituta, ſed ſubſtituta proponitur. Conſtitutio ea eſt Franciſci primi & Henrici filij, cui ſimilis exiit alia eodem tempore Caroli V. Imperatoris, quæ filiis quoque tutoris vel curatoris donari vetat, quod de filiusfamilias accipiendum opinor, propterea quod patri acquiritur emolumentum vſusfructus. Vxori tutoris vel curatoris dari non vetat. Et vitrico quoque donari vetat & concubinæ eius. quod etiam eſt contra ius:

A vxori vitrici donari non vetat cum mater ſit donatoris.

CONSVLTATIO XLII.

An nepotum appellatione contineantur pronepotes.

FILII appellatione non continetur nepos, *l. 6. de teſtam. tut.* niſi aliud ſuaſerit voluntas euidens defuncti, vel præſumptio & interpretatio iuſta, vt *l. SC. D. de rit. nupt. l. iuſta, D. de verb. ſignif. l. pen. C. ad Maced.* nec nepotis igitur appellatione continetur pronepos, & ſic deinceps. Teſtatores leges ipſas imitantur.
B Leges liberorum appellatione vtuntur quotiens quid vniuerſo generi præſtitum volunt, filiorum quotiens filiis ſolis, nepotum quotiens nepotibus ſolis, *l. liberorum §. 1. de verb. ſignif.* Idem eſt teſtatorum vſus. Eadem igitur ratio filiorum fratris vel ſororis de quibus interrogor, quos in vſu vocamus nepotes, vt Acc. in *l. 2. C. de ſuc. ed.* Spartianus nepotes per fratrem. Ouidius nepotes à fratre, niſi pro nepos, malis, tuus, quod in veteribus legi, illo verſu, *Ab Ænea qui tibi fratre tuus.* Si quid ergo hodie nepotibus legetur, id eſt, filiis fratrum, idem etiam nepotibus fratrum non debetur, vel eo maxime quod nec ſequens gradus in vſu pronepotum nomen ſibi vindicauerit vnquam.

CONSVLTATIO XLIII.

C

De donationibus.

FILIAFAM. bona aduentitia patri abſenti & ignoranti donauit inter viuos, eique ſi ſine liberis moreretur ſubſtituit amitam. Inſinuationi donationis interfuit amita, non pater: nihil etiam egit pater quo pateret approbare eum, & amplecti donationem à filia factam. Idem filiæ ſuperuixit. Quæritur poſtea mortuo patre ſine liberis, an amita ad ea bona iure donationis ſiue ſubſtitutionis peruenire poſſit. Reſpondi, non poſſe. Nec enim bona aduentitia filiamfam. alienare poſſe citra voluntatem patris, *l. vlt. §. filiis, C. de bon. quæ lib. adq.* etiamſi pleno iure pertineant ad filiam,
D *l. Imperator, D. ad Trebel.* Coërcendos eſſe iuueniles calores, & coërcendas maxime donationes iuuenum. Ea igitur bona morte filiæ patri obueniſſe iure peculij, & morte patris, heredibus patris, non amitæ donationis iure. Si donationem ratam feciſſet pater in ſe collatam quam ei mors filiæ confirmauerat, dicerem ſubſtitutioni locum fore. Sed nihil ponitur egiſſe pater quo poſſit videri ratam habuiſſe. Et donatio quæ fit abſenti non aliter valet quam ſi liberalitatem agnouerit, *l. abſenti, de donat.* Nec enim eſt donatio ſine acceptione, & recte in illum locum Comici, Dos eſt x. talenta. Accipio, vetus Interpres, Niſi, inquit, dixiſſet, Accipio, dos non eſſet. Datio enim ab acceptione confirmatur, nec poteſt videri datum id quod non eſt acceptum. Et hodie quia exem-
E plo emptionis venditionis donatio ſolo conſenſu perficitur, non re, vt olim, etiam non videtur perfecta antequam donatarios donationem ratam habuerit & gratam, excepto caſu comprehenſo Græca conſtit. *l. 15. C. de ſacroſ. eccleſ.* fauore eccleſiæ.

CONSVLTATIO XLIV.

De donationibus.

FILIAFAM. patris voluntate donat filiæ ſuæ mortis cauſa ſemiſſem bonorum, & alterum ſemiſſem patri ea lege, vt ex eo dotem ſorori conſtituat: filiæ ſu-

peruixit pater, & legem donationis impleuit dote conſtituta alteri filiæ, ſorori donatricis. Quæritur an valeat donatio collata in patrem. Reſpondi valere. Nam vt patris donatio in filiamfamil. collata, confirmatur morte patris, *l. donationes, 1. C. de donat. inter vir. & vxor.* ita æquum eſt filiæfamil. donationem collatam in patrem confirmari morte filiæ. Nec quicquam obeſſe quod voluntate patris donauerit ipſi patri, cum nec aliter poſſit valere donatio quam ſi voluerit donatarius, & donationem agnouerit. Nec enim donatur inuito, *l. hoc iure §. non poteſt, de donat.* Et voluntas ſeparanda eſt ab auctoritate. Auctoritas interponitur in ipſo negotio, non poſt tranſactum negotium, nec per nuntium aut per epiſtolam, *l. ſi quis mihi bona §. iuſſum, de acquir. heredit. l. obligari §. tutor, de auctorit. tutor. l. 1. §. vlt. de tutel.* Voluntas etiam poſt finitum negotium per ratihabitionem, *l. 3. §. ſed ſi mutua, de in rem verſo, l. 2. §. vlt. ſol. matrim.* & actu quolibet ſine verbis, *l. 5. D. rem ratam hab.* Et auctor in rem ſuam nemo eſſe poteſt, *l. 1. de auctor. tut.* Velle & conſentire in rem ſuam quis non poteſt. Et in donationibus factis à filiafam. voluntatem patris tantum exigit *l. vlt. §. filiis, C. de bonis quæ lib.* Scio quid in hanc rem ſcripſerit Guido Papa, quæſtione CCXXIII. Sed abutitur auctoritatis nomine, vbi voluntas non auctoritas patris legibus exigitur. Et idem etiam falſo præcedere debere conſenſum patris filio donante mortis cauſa, allata *l. filiusfamilias §. pari, de donat.* quæ nihil tale exprimit, ſed voluntatem tantum requirit. Voluntas autem etiam quæ ſequitur ratihabitio eſt, *d. §. ſed ſi mutua, l. ſi fundus §. 1. D. de pignor. l. Pompon. §. vlt. D. de procur. l. 9. §. pen. D. de donat. l. vlt. C. ad SC. Macedon.*

CONSVLTATIO XLV.

De teſtamento cæci, & legatis.

COECVS teſtamentum fecit, & tabulario ſcribendum dedit coram teſtibus ſeptem, qui nomen quidem ſuum adſcripſere, non tamen ſignauere, & adiecit teſtator, ſi qua in re iure deficeretur teſtamentum, velle ſe quaſi codicillos id valere, vel quaſi donationem cauſa mortis. Quæritur vtrum valeat iure teſtamenti, an iure codicillorum, an iure donationis cauſa mortis. Et conſtat non iure teſtamenti, quia neque id ſignauere teſtes, *l. ad teſtium §. ſi quis ex teſtibus, D. qui teſtam. fac. poſſ.* nec ſubſcripſere vti oportet, puta hoc modo: Lucius Titius ſubſcripſi, & G. Seii teſtamentum obſignaui, *l. pen. D. eod.* Non valere etiam iure codicillorum. nam & in codicillis à cæco confectis ſubſcriptiones & ſigna teſtium exiguntur, *l. hac conſultiſſima, C. eod.* à qua tamen nonnihil recedit Leonis philoſophi Nouella LXIX. Putem etiam non valere iure donationis cauſa mortis: Nam cum ad inſtar codicillorum redigantur donationes cauſa mortis, atque ad inſtar vltimæ voluntatis, vt cum quinque teſtes in eis requirantur, ſicut in codicillis, *l. vlt. C. de donationib. cauſa mort.* conſequens eſt etiam, vt quæ in codicillis cæci teſtium ſigna exiguntur, eadem exigantur in epiſtolis, quæ imitationes ſunt codicillorum, *l. 1. §. ſancimus. C. de Lat. libert. toll.* & in donationibus cauſa mortis, quæ & ipſæ codicillos imitantur, & vltimas voluntates. Non poſſis etiam hac ratione vti, vt probes donationem cauſa mortis non valere, quod viuo donatore agnita non fuerit à donatario: nam cum à morte tantum donatoris perfici videatur, *l. non videtur, D. de donat. cauſa mort.* nec viuo donatore initium accipere in perſona donatarij, *l. Seia, eod.* conſequens eſt, vt antequam mors inſequatur, nec repudiari, nec agnoſci poſſit, aut debeat exemplo legatorum, quibus comparari donationes cauſa mortis nemo ambigit. Ad hæc quærebatur qua actione ius ſuum perſequi debeant heredes legitimi, ſi eius de quo quæritur vltima voluntas, vt diximus, nullo iure ſubſiſtat. Et conſtat, de poſſeſſione eius competere interdictum, quorum bonorum, agnita bonorum poſſeſſione vnde legitimi, & de iure ciuilem aut prætoriam hereditatis petitionem. Idem qui ſuperiorem ſpeciem propoſuerat, & nos de ſequenti conſulebat. Quidam Lucio Titio legauit mediam partem bonorum quæ habebat in finibus & in territorio vici cuiuſdam locisque vicinis, quæ modo eſſent intra fines ſupradictos, ſimul & quæ ex eorundem bonorum cauſa ſibi iura & actiones competerent, vel competituræ eſſent. Et quærebat, an quæ bona is habuit in confinio quæ non ſunt in finibus illius vici, legato contineantur. Reſpondi, contineri, maxime quod proponeret teſtatorem ea bona rationibus intuliſſe ſimul cum prædiis conſtitutis intra fines ſupradictos, *l. prædiis §. Titio, & §. ſeq. & §. vlt. de leg. 3.* & ſub eodem colono poſſediſſe: ac præterea ſimul ea cum ceteris bonis ad eum perueniſſe ex hereditate matris, vt nec ſeparaſſe ea moriens voluiſſe videatur. Et idem in fundi ſpecie reſpondit Scæuola in *l. patronus §. Sempronio, eod. tit.* Nec igitur quicquam officit quod adiecit, quæ modo eſſent intra fines ſupradictos: nam error in ea adiectione eſt aut repetitio ſuperuacua, quæ non poteſt efficere, vt bona in confinio poſita, quæ palam legauit, legato non contineantur, licet in eiuſdem vici finibus non fuerint. Et poſtremo quærebat idem an huic legatario deberentur reliqua colonorum. Et reſpondebam, appellatione iurium & actionum etiam reliquationes contineri, & vt in *l. prædiis §. adfini, de inſtr. vel inſtr. leg.* In huiuſmodi ſcriptura poſſe reſponderi, hoc ſolum eſſe quærendum an manifeſte probetur reliqua colonorum legatario dari noluiſſe. Nam hoc niſi probetur, non poſſunt non legatario deberi.

CONSVLTATIO XLVI.

An ſubſtitutus ſubſtituto ſit ſubſtitutus inſtituto.

SOROR ſubſtituta per fideicommiſſum Primo & Secundo fratribus ſuis, ſi vterque ſine liberis maribus decederet, priuſquam condicio ſubſtitutionis exiſteret, ſuperſtite Secundo, vita deceſſit. poſt deceſſit etiam Secundus ſine liberis. Hereditatem vindicat altera ſoror Secundi ab inteſtato. Contradicit filius vnus ſororis ſubſtitutæ, quod in ea hereditate is matri ſubſtitutus fuiſſet prohibita quartæ deductione, quem ex filiis ſuis defuncti nepotibus eligeret, & ſe illa moriens elegiſſet. Quæritur ad quem pertineat hereditas. Reſpondi pertinere ad filium ſororis ſubſtitutæ, hac ratione, quia ſi directa ſubſtitutione ſubſtitutus ſubſtituto, intelligitur ſubſtitutus inſtituto, *l. coheredi, in prin. de vulg. ſubſt.* & fideicommiſſaria ſubſtitutione multo magis, in qua teſtatoris voluntas potiſſimum ſpectatur, *l. heredes §. cum ita, D. ad Trebellian.* quæ vtique hæc fuit vt deficiente ſorore ſubſtituta non ad alteram ſororem, ſed ad filium ſubſtitutæ bona peruenirent, quem ipſa eligeret. Nec arbitror præmaturam aut nullam fuiſſe electionem, quod eum elegerit antequam ex ſubſtitutione delata ſibi hereditas eſſet, cum is quem elegit ſit ex numero illorum qui etiam nulla facta electione ſimul ad fideicommiſſum inuitantur, argum. *l. cum pater §. à filia, de legat. 2. l. vnum §. rogo, l. cum pater §. hereditatem 1. de legat. 2.*

CONSVLTATIO XLVII.

De pactis dotalibus.

PACTO dotali conuenit inter virum & vxorem vt dimidia pars bonorum viri pertineret ad filium marem qoi ex eo matrimonio prior naſceretur, vel quem ipſe vir eligeret, & deficiente mare ad filiam maiorem natu innuptam. natæ ſunt ex eo matrimomo filiæ duæ, filij nulli. Illas pater nuptum locauit dote conſtituta, & ſub lege ne quid amplius à ſe peterent. poſt obiit pater ſuperſtite filia vtraque, vna & ea qoidem maiore natu nupta adhuc marito ſoo, altera vidua. Qoæritur an earum vlli & cui dimidia pars bonorum debeatur, de qua inſtrumento dotali conuenerat inter coniuges vt cederet filio vel filiæ natu maiori innuptæ. Reſpondi nulli deberi. non maiori filiæ, qoia innuptæ pars ea dimidia pacto dotali excepta proponitur; & nupta hæc eſt. non minori, quia nupſit ſemel & à patre dotem accepit. Et innuptaio accipimos pro virgioe, vt in epiſtolis Pauli plerique ionuptam accipiunt, atque ita ſeparari eam à vidua potant. Et ſi mentem inſpiciamus contrahentium, hæc placoe fuit, vt dotis cauſa non nuptæ & indotatæ puellæ ea pars bonorom reſeruaretur. Hæc dotata eſt & nopta fuit. neque igitur ex verbis, oeque ex mente vlla earum admitti ad petitionem dimidiæ poteſt. neque vero hoc nouum eſt, vt non nuptam interpretemur cœlibem, quæ oee primas nuptias experta ſit, cum & nupta intelligatur de primis nuptiis, non de ſecondis, *l. cum pater §. pater, de legat. 2. l. bones §. 1. de verb. ſignificat.* Fateor ambiguam eſſe vocem, vt viduæ: nam vidua & non nupta dicitur tam quæ virum habuit, quam quæ non habuit, *l. malum § viduam, de verb. ſignif.* Sed capta coniectura ex meote contrahentium, vt diximus, non nuptam videntur appellaſſe indotatam & virginem. Et ita cenſeo.

CONSVLTATIO XLVIII.

De reſcindenda tranſactione.

GRASSANTE graui peſtilentia in ciuitate, quidam in contrahendo matrimonio euocatis teſtibus & tabellione qui rei gerendæ ſupereſſent, contulit in medium duo millia quæ vxori dedit, cooſitenti ſe accepiſſe, eaque de re confectum inſtrumentum eſt, cui tamen teſtes ſigna ſua non appoſuerunt. Iidem coniuges fecere donationem mutuam, ita ſcilicet vt qoi eorum ſuperuiueret ferret mille ex defuncti bonis: donatio non fuit inſinuata. Poſt vero mortua eſt mulier inteſtata. Frater vindicat hereditatem proximitatis iure à marito poſſeſſore. Maritus rationem prius haberi deſiderat ſupradictarum ſummarum, & aliarom quarumdam ſibi ab vxore debitarum, ac præterea de teſtamento vxoris, quod tameo oullum fecerat, ſermones iactat hos fere, Quid agas, aut quo te vertas ſi me ab ipſa oſtendero teſtamento heredem ſcriptum? Ac tandem frater vel territus teſtamenti iactantia, vel ſummarum quæ petebaotur quantitate, vel qua alia ratione, ita tranſegit cum marito, vt apud eum bona ſororis remanerent cum omnibus oneribus hereditariis, eaque lege vt euictionis oomine non teneretur, modo certis penſionibus præſtaret ei maritus mille octingenta, ex qua ſumma cum aliquot peoſiones tuliſſet frater, pœnitentia actus, cœpit agere de reſcindenda tranſactiooe, dolum ei dediſſe cauſam, fraudem ineſſe magnam, pro locupletiſſima hereditate tantum mille &

A octingentis in conuentionem deductis: donationem qua fretus maritus petit mille, noo fuiſſe inſinuatam, collationem duorum mille fuiſſe imagioariam, & inſtrumentum de ea conſcriptum deſtitui ſignaculis teſtium. Quæritur an iuſtum ſit deſideriom fratris? Dicebam genere tranſactionis venditionem hereditatis cootractam videri. Huius rei argumentum præbere quod cauerint vt maritus quaſi emptor omnia onera hereditaria ſuſtineret: & quod ſolemne eſt in venditione hereditatis, *l. 2. in princ. de hered. vend. l. 1. C. de euict.* vt frater quaſi venditor noo teneretur de euictione. Itero quod ſumma mille & octingentorum de qua coouenit, congruum ſit pretium hereditatis, ſi vt ex teſtium productionibus liquet, B booorum quæ fuerunt tempore mortis, quantitas ineatur ex fide, nec ſit locus remedio *l. 2. & 8. C. de reſc. vend.* Quo etiam fretus venditor perperam deſideraret venditionem reſcindi: nam emptor ſupplere poteſt quod iuſto pretio deeſt. Atque ideo ex ea cauſa venditio non omnino reſcinditur, *l. 1. § ſi quis in fraudem, D. ſi quid in fraud. patr.* Quin etiam putem ſicut vendita hereditate non admodum requiritur quanta ſit hereditas, quoniam etiamſi ſit permodica, venditio valet, *l. qui filiiſfamil. in fi. de hered. vend.* ita nec admodum requiri quantuio ſit pretiom. Et fruſtra igitur conferri quantitatem pretij cum qoaotitate hereditatis. Præterea non eſt nouum tranſactioois verbo venditioneio ſignificari, cum æ-C ſtimatiooe facta, quam conſtat ſimilem eſſe emptioni, *l. 3. pro empt.* ſcribat Paulus in *l. eius rei, D. de rei vindic.* tranſegiſſe actorem videri cum aduerſario, & decidiſſe eo pretio quod ipſe conſtituit iurando in litem. Ac proinde æſtimatio, id eſt, venditio, litis tranſactio eſt. Et contra litis tranſactio, qua modo rem de qua agitur cedat actor accepta certa ſumma, venditio rei eſt. Denique in propoſito recte dixeris litis æſtimationem factam bona retinente poſſeſſore, & pecuniam accipieote petitore: ac iuri reique ita geſtæ valde congruere pactionem illam ne petitor de euictione teneatur. Nec enim petitor poſſeſſori cauere de euictiooe cogitur eius rei nomine cuius æſtimationem recipit, quia ſibi imputare poſſeſſor debet qui rem noo reſtituit, *l. ex diuerſo §. pen. de rei vind.* D *l. ſi pro fundo, C. de tranſact.* Quod autem ex diuerſa parte dicitur dolum dediſſe cauſam tranſactioni, hoc ego ex ipſo facto arguere oullo modo poſſum. Arguitur dolus ex calliditate atque inſidiis manifeſtis, *l. 8. C. de reſcind. vendit. l. dolum, C. de dolo.* nullas in hoc negotio animaduerto inſidias manifeſtas. Si perſuaſiſſe maritum fratri doceres vxorem teſtatam deceſſiſſe, vel vltro iurando, vel quadam alia fallacia, perſuaſionem illam dolum eſſe confiterer, *l. ſi quis affirmaueris §. 1. l. ſeruus, §. vlt. l. ſi legatarius, l. cum à re, l. cum quis, D. de dolo.* Si iactaſſe tantum obiter de teſtamento mentionem oec in eo perſtitiſſe, ex eo ſolo doli argumentum non ducam. Et placet valde quod ait *l. & elegamer §. vlt. de* E *dolo*: Non teneri de dolo eum qui affirmauit idoneum eſſe eum cui pecunia credebatur: nec niſi ex magna & euidenti calliditate de dolo actionem dari: & quod *l. interpoſitas, C. de tranſact.* ad dolum arguendum, qualitatem cauſæ principalis non ſufficere: vt puta ſi adeo perſpicuum & euidens fuerit ius actoris, quod io hac ſpecie accidit, vt non debuerit de eo tranſigere. Rurſus quod tentatur dooationē mutuam non valere propter defectum inſiouationis, non admitto. Nam effectu fuiſſe eam donationem cauſa mortis ex eo apparet quod fiat et qui ſuperuixerit, *§. 1. Inſtit. de donat.* nec me mouet quod in inſtrumento appelletur inter viuos, ſcientem quod de teſtatoribus ait *l. non aliter, §. vlt. de legat. 3.* idem euenire cootrahentibus & tabelliooibus,

vt plerumque abuſiue loquantur, nee propriis nominibus atque vocabulis ſemper vtantur, & euentum effectumque rei quæ agitur ſpectari tutius eſſe arbitror. Ad hæc quod fides abrogatur inſtrumento, quo duo millia vxori adſignata & adſcripta continentur ob ſigna teſtium quæ omiſſa ſunt contra conſtitutionem Regis, eo ſatis excuſari factum opinor, quod res ſit geſta peſtis tempore, quo à contrectatione calami & chartæ, contagionis malum iure meritoque teſtes horrent, aut etiam ipſe tabellio veretur ne id mali teſtibus importet, ſi roget ſigna à ſingulis. Quæ ratio contagionis etiam efficit, vt neceſſe non ſit teſtes vno eodemque tempore adhiberi, etiamſi id alias negotium quod geritur exigat: vt ſi teſtamentum fiar, & hoc tantum reperio non efficere contagionis metum, ne adſit legitimus teſtium numerus. Denique hoc ſolum non remittere: cetera igitur ſolemnia remittere, *l. caſus, C. de teſt.* Et, vt tandem concludam, non eſſe aio cauſam cur frater maior viginti quinque ann. iuris vtriuſque Doctor, & qui tranſactionem confirmauit pactis poſtea penſionibus aliquot acceptis, eam reſcindi poſtulet, aut ſi de reſciſſione nihil doleat maritus, in eius eſſe arbitrio, vt ſolutis his quæ ſibi deberi intendit ex bonis defunctæ, quæque ipſi fratri tranſactionis nomine dedit, hereditatem fratri reſtituat, atque ita vtriuſque conſenſu tranſactio reſcindatur, *l. ſi diuerſa, C. de tranſact.* Nec enim ſi ratam manere velit tranſactionem, recte deſiderat data vel debita reddi ſibi, *l. cum proponas, C. eod. l. pen. D. eod.*

CONSVLTATIO XLIX.

De militari teſtamento.

QVi ſe à milite heredem nuncupatum eſſe ait, producit teſtes ſex coram tabellione, & ſeptimum coram iudice. Dixi nullam eſſe productionem teſtium ſex, nam fieri apud iudicem debet, non apud tabellionem, *l. nullum, C. de teſt.* & iudici probandum, *l. quingenta, D. de probationib. l. 3. C. de condict. ob turp. cauſ.* nam tabellionis ſola teſtatio priuata fidem non facit, *l. 3. C. de teſtib. l. 5. C. de probation.* & priuata eſt, quæ fit ſine iudice. Quod autem quæritur, an non aliter valeat teſtamentum iure militari quàm ſi fiat in procinctu. Reſpondeo etiamſi non fiat in procinctu teſtamentum valere iure militari, modò fiat in expeditione, in caſtris, in ſtatiuis. Alioquin nihil diſtaret paganus à milite. Nam & à pagano in procinctu, in acie, in hoſtico quoquo modo factum teſtamentum valet, *l. vlt. D. de teſtam. milit.* ratione pari, quod tunc temporis fit prope apud quemlibet intermortua memoria legum & ceterarum diſciplinarum. Xenophon: [illegible] πολλοὶ καὶ τῶν μαθημάτων [illegible]. Ergo qui in expeditione teſtatur miles, in caſtris, in foſſato, vt loquuntur, imo & qui in hybernis, vt meum iudicium eſt, in ſtatiuis, in præſidiis iure militari teſtamentum facere poteſt: ac proinde non eſt neceſſe vt adhibeat legitimum numerum teſtium, vt eſt in principio tituli De militari teſtamento; in Inſtitut. vbi & vnum teſtem ſufficere Theophilus noſter ſcripſit. Et quidem nullum teſtem neceſſario requiro, ac ſatis eſſe opinor ſi aliis probationibus legitimis conſtare poſſit de voluntate militis: Nam *l. Lucius, D. de milit. teſtam.* non teſtes exigit, ſed legitimas probationes, quarum plura ſunt genera: nec ex *§. 1. Inſtitut. De teſtam. milit.* puto recte quoſdam ſedes interpretari ſtatiua, & malim, ædes, vt nominatim in *l. vlt. C. de reſtitut. militum,* Baſilica pro in ſedibus habent ἐν τοῖς ἰδίοις οἴκοις. aut certe idem eſt in ſedibus, & in ædibus, vt *l. 2. C. Theodoſ. de dom. & prot. l. vlt. C. de poſtl. & redemp. ab hoſt.* & quod ſedes ſedeta Theophilus interpretatur, ſiue ſede-
A ta exponas foſſata, vt Sudas, id eſt, caſtra ſiue ſtatiua, *vt l. 18. C. de epiſcop. audient.* falſum eſt, non poſſe militem in ſtatiuis vel caſtris iure militari teſtari.

CONSVLTATIO L.

De ſubſtitutionibus.

IOANNES heredem ſibi inſtituit Franciſcum filium Ludouici fratris, & liberos eius maſculos. Et ſi Franciſcus vel liberi eius maſculi, vel deinceps in infinitum liberi liberorum eius maſculi in pupillari ætate, aut quandocunque morerentur ſine liberis maſculis, eis ſubſtituit extraneos quoſdam nominis & familiæ alterius, & ab eis quædam legauit. Franciſcus he-
B res extitit patri & patruo, & mortuus eſt relictis duobus liberis maſculis Ioanne & Guillelmo, qui & patri ſuo Franciſco heredes extiterunt. Poſt hic Ioannes vita deceſſit relictis quatuor liberis maſculis, Franciſco, Felice, Alexandro, Guillelmo, qui deinde mortui ſunt omnes ſine liberis, excepto Franciſco, qui reliquit liberos mares Alexandrum, Iacobum & alios, & teſtamento heredem reliquit vxorem, cui deinde ſupradicti liberi ſucceſſerunt. Alexander & Guillelmus teſtati eſſe non proponuntur. Felix teſtamento vxorem ſuam heredem ſcripſit, quo iure poſſidet hodie portionem bonorum Felicis. Guillelmus autem frater Ioannis mortuus eſt, inſtituto filio ſuo Acacio, eique ſubſtituta filia ſorore Acacij: poſt Acacius mortuus eſt inſtituto
C herede filio ſororis ſibi ſubſtitutæ, qui eo iure gerit ſe pro herede hodie in portione bonorum quæ fuit Guillelmi, aut eo infante, mater. Quæritur, An aduerſus vxorem Felicis, & aduerſus filium ſororis Acacij, matremve eius liberis Franciſci poſterioris, iure ſubſtitutionis competat petitio hereditatis. Dicebam, Ioannem à quo cœpit ſermo, manatque quæſtio omnis, videri ſubſtitutioni impoſuiſſe ordinem ſcripturæ, vt in ſpecie *l. cum pater, §. pen. de legat. 2.* Et Franciſco filio fratris ſubſtituiſſe liberos eius maſculos, non etiam eos in eandem hereditatem coniunxiſſe: Nam dixit quidem hoc modo: Heredem inſtituo Franciſcum & liberos eius maſculos, quod videtur eſſe perinde ac ſi dixiſſet, cum liberis eius maſculis, quo caſu coniuncti
D re & verbis inter ſe pater & liberi ſunt, *l. ſi quis Attio, & l. ſeq. De vſufr. adcreſc. l. vlt. C. de impub. & aliis ſubſtitut.* Sed magis eſt vt coniunctionem illam pro diſiunctione accipiamus, vt ſæpe fit in legibus teſtamentiſque, quod ſequentia verba quibus diſiunctio exprimitur, euidenter demonſtrant, Et ſi Franciſcus vel liberi eius maſculi. Ex qua clauſula etiam apparet teſtatorem voluiſſe plures gradus ſubſtitutionis facere. Diſiungere igitur non coniungere, & eadem clauſula repetitur in legato feminis relicto à ſubſtitutis extraneis, videlicet, ſi Franciſcus vel liberi eius maſculi, vel liberi liberorum decederent ſine liberis maſculis. Et ne dixeris quod Franciſco nondum liberi vlli eſſent, ſubſtitutionem eſſe pro non ſcripta, nam & nondum concepti inſtituuntur recte, *l. placet, de lib. & poſt.* Et
E mortui tantum inſtitutio eſt pro non ſcripta, *l. pen. De his quæ pro non ſcriptis hab.* non etiam naſcituri, eius qui deſiit eſſe in rerum natura, non eius qui poſſit venire in rerum naturam. Denique ſic ſtatuebam, ex eo teſtamento Franciſco ſubſtituros eſſe eius liberos Ioannem & Guillelmum. Ac rurſus Ioanni ac Guillelmo eorum liberos. Ioanni puta Franciſcum, Felicem, Alexandrum, Guillelmum, & Guillelmo fratri Ioannis Acacium, ac poſtremò liberis his Ioannis Guillelmique ſubſtitutos eſſe liberos eorum maſculos. Nam inter liberos maſculos in infinitum ſubſtitutio facta videtur, *l. heredes § vlt. ad Trebellian.* Et extranei ſubſtituti tantum eſſe vltimo morienti ſine liberis maſcu-

lis, *l. pen. C. de imp. & aliis ſubſtit.* Et licet ſit facta ſobſtitutio in infinitum, oihil rameo accidit in hac ſpecie contra modum lege cooſtiturum, *Nouel. de reſtitut. fideic.* & Conſtitotiooe regia. nec enim dnm ſubſtitutio exceſſit quartum gradum, ſed cooſiſtit tertio. Nec rurſus poſt pubertatem quaſi à pagann factam ſubſtitutionem verbis directis negandum eſt eam valere iure fideicommiſſi ex *l. verbis, de vulg. ſubſtitut.* & argumento militis à qun ſolo facta ſubſtitutio puberi verbis directis valet iure fideicommiſſi, *l. centurio, eod. l. precibus, C. eod.* Nam vſus eſt verbis communibus quæ aptari tam ad directam quam ad precariam ſubſtitutionem pnſſunt. Vt enim ſubſtituo eſt verbum commune, ita inſtituo, vel heredem facio, *l. ex facto, in princ. ad Treb.* Et rurſus verbum Subſtituo eſt commune, ſiue exprimatur ſiue intelligatur. Quid enim refert? Imo & ex directa ſcriptura Vlp. lib. reg. ſcribit pleriſque hanc fuiſſe improbatam, heredem inſtituo tit. 21. quaſi ambigua ſcilicet & ancipiti. Hoc quoque teſtatorem voluiſſe vt ſubſtituti omni genere ſubſtituri eſſent, perſpicuè demonſtrat clauſula codicillaris adſcripta teſtamento, quæ etiam verba directa ſubſtitutionum vt pro precariis accipiantur ſemper efficit, *l. coheredi, §. cum filia, de vulg. ſubſt.* Itemque qood omnibus liberis maſculis interdicit detractione quartæ Trebellianicæ, cui tantum locus eſt in fideicommiſſaria ſubſtitutione. Et quod etiam oominatim id fideicommiſſum appellat illo loco teſtamenti, Si non valet vt ordinauit, rogauit ſibi veoientes ab inteſtato, vt fideicommiſſum hanc ſuam voluntatem impleant. Ergo iure ſubſtitutionis precariæ Franciſcus filius Ioannis vocabitur in locum fratrum Felicis, Alexandri, Gullelmi, & in patruelis Acacij, qui mortui proponuntur eſſe ſine liberis maſculis, vel Franciſco præmortuo eodem iure ſane vocabuntur liberi Franciſci, Alexander, Iacobus & ſi qui ſint alij, in portionem booorum quæ contigit patruo vel patruis, & in eam quæ contigit propiori ſobrino Acacio, bonorum, inquam, quæ obuenerint à Ioanne illo primo ſubſtitutionum auctore, nulla deducta quarta Trebelliana vel legitima, quoniam omnem deductionem prohibuit teſtamento vt potuit, & legitima nolla debetur cognatis venientibus à latere. Ideoque retinebunt tantum heredes teſtamentarij Felicis & Acacij, ſi quid ad teſtatores ſuos peruenerit ex bnois Ludouici quondam patris Franciſci à Ioanoe illo primo heredis inſtituti. oamque ea bona fideicommiſſo ſiue ſubſtitutioni non fuiſſe ſubiecta notiſſimum eſt, quia de pecunia non ſua Ioannes teſtari non potuit, *l. cum pater, §. mando, de leg. 2.* Item retinebunt ſi quid Franciſcus primus vel alij ſuperiores aliunde acquiſierint quam ex bonis Ioannis primi quod ad Felicem & Acacium peruenerit, vel ſi quid Felix & Acacius ipſi aliunde ſibi acquiſierint. Ad hæc etiam adnotari volo nihil detracturam vxorem Felicis, vel filium ſororis, aut ſororem Acacij nomine legatorum feminis relictorum, quandoqoidem à ſubſtitutis extraneis non à liberis feminis propoountur ea eſſe relicta.

CONSVLTATIO LI.

De ſubſtitutionibus.

MATARTARA doo auit iotet viuos Iacobo & Ludouico ſororis filiis, & eorum liberis maſculis bona quædam, eoſque inuicem ſubſtituit ſi qois eorum decederet ſine liberis maſculis, & omnibus quandoque defunctis ſine liberis maſculis ſubſtituit inſtrumento donationis illum illoſve quem quoſve poſt teſtamento ſubſtitueret: deiode facto teſtamento, eoſdem ſororis filios heredes ſcripſit, & ſecundum id quod donatione erat expreſſum, ſi hi horumque liberi maſculi ſine liberis maſculis morerentur, vt in ea bona venireot, quos teſtamento ſubſtitueret: exiſtente prædicto caſu, videlicet Iacobo & Ludouico ſororis filiis morientibus ſine liberis maſculis, (hæc ſunt fere verba teſtameoti) io ea bona ſubſtituit Iacobum filium Mariæ filiæ fratris ſui, & alios eiuſdem Mariæ liberos maſculos, & his deficiennibus alios pleroſqoe gradus ſubſtitutionis fecit quibus ſemper maſculos inuitauit. Ex Iacobo illo filio Mariæ natus eſt Ioannes, ex Ioanne Richardus. poſt mortem teſtatricis euenit, vt prior decederet Ludouicus ſine liberis maſculis, tum frater eius Iacobus relicto filio Anſelmo. Et hic rurſus filius relictis filiis quatuor, Iacobo, Ludouico, Claodio, Vrbano, qui omnes defuncti ſunt ſine liberis maſculis, atque etiam feminis excepto Ludouico qui Claudianam filiam reliquit. Vrbanus ſuperuixit ceteris omnibus, quo tandem mortuo Claudiana ea bona de quibus agitur, poſſidere cœpit quæ Richardus iure ſubſtitutioois ad ſe pertinere contendit, quod ſit ex liberis maſculis Mariæ. Quæritur an defecerit ſubſtitutio quod liberi Mariæ alteto gradu in hunc tantum caſum ſubſtituti proponuntor, ſi Iacobus & Ludouicus ſororis filij ſioe liberis decederent, qui caſus non extitit, quandoqoidem Iacobus filium ſuum heredem reliquit. Dicebam, non defeciſſe ſubſtitutionem, vel ſubſtitutionis caſum, qui ita euidenter expreſſus fuit tam in donatione quam in teſtamento, Si Iacobus & Ludouicus, & eorum liberi maſculi decedereot ſine liberis maſculis, qui & manifeſto repetitur in teſtamento per hæc verba, Prædicto caſu. Si prædictus caſus ille eſt, & idem eſt igitur ſubſtitutionis caſus, licet teſtatrix ſubiecerit hæc verba, Videlicet ſi Iacobus & Ludouicus decederent ſioe liberis maſculis. Nec enim reſtringunt ſubſtitutionis caſum quem prædixit, quemque ſe prædixiſſe dixit, ita ſatis demonſtrans ſe ad eũ referri velle, atque impleri ex eo quem inchoat tantùm hoc modo, Videlicet ſi Iacobus & Ludouicus ſine liberis decederent, non etiam abſoluit, forte dum celeritati ſtudet, vt in *l. ſi ita quis, de heredib. inſtit.* & dum ſatis mentem ſuam ante ſe prodidiſſe putat, vel dum eloquitur quidem omnem illum caſum, ſed minus ſcribitur, qond euenit ſæpe, *l. 1. §. ſin autem, l. quotiens, §. 1. de heredib. inſtit. l. cum auus, de condit. & demonſtrat. l. vnum §. pen. l. cum pater §. cum imperfecta, de legat. 2. l. ſi in teſtamento, de legat. 1. l. verbum, C. de fideicommiſſ.* Ac præterea omnino velim hac in re noo tam teſtameoti quam donationis ſcriptutam ſpectari, quandoqoidem qui ita inſtrumento donationis ſcribit, quos teſtamento ſubſtituero, ij ſubſtituti ſonto: in donatione ipſa eos ſubſtituiſſe videtur, non in teſtamento, *l. aſſe, de heredib. inſtit. l. inſtitutio, de condic. inſtit.* Denique ſic ſtatuo, io ſubſtitutione repetitum videri omnem caſum paulo ante diligentius, & perquam euidenter expreſſum, quoniam & aliæ ſæpe ex leuiori coniectura voluntatis defunctorum vel contrahentium in iure repetitiones tacitæ recipiontur, *l. 4. §. vlt. de pact. l. Titia §. 1. de verbor. obligat. l. in repetendis, de legat. 3. l. auia, l. quotiens, de condit. & demonſtr. l. Latinus, de legat. 2.* Rurſus quæritur, an defecerit ſubſtitotio liberorum Mariæ, quod Iacobus filium reliquerit, & hic quoque Iacobi filius filios quatuor. Et reſpondeo, non tam defeciſſe ſubſtitutionis caſum, quam nondum extitiſſe. Quinimo poſt extitiſſe morieotibus illis Iacobi nepotibus quatuor ſine liberis maſculis. pleraque videntur adempta, aot inutiliter data, quæ ooo data potios ſunt, *l. 1. de reg. Caton.* Et ita pleræque condiciones defeciſſe, qoæ ponus ooo extiterunt, ac quæ defecerunt quidem & non extiterunt, ſed quæ oon extiterunt ooo continuò & defecerunt. Alioquio non reſumerentur, *l. quidam, in princip. l. rogo, de fideicommiſſ.*

libert. l. pater §. vlt. de condit. & demonſtr. Item quæritur an liberorum nomen accipiatur in infinitum, vt quando ſubſtituit Iacobo & Ludouico & eorum liberis maſculis in hunc caſum ſi ſine liberis maſculis decederent, intelligatur ſubſtituiſſe non tantum filiis, ſed etiam nepotibus filiorum ſororis. Quod putem: nam & in conditione ſubſtitutionis ſiue exprimatur ſiue intelligatur, Si ſine liberis deceſſerit, conſtat liberorum nomen accipi latiſſimè, *l. generaliter §. vlt. C. de inſtit. & ſubſtit. l. liberorum §. Diuus, D. de verbor. ſignificat. l. iubemus §. pen. C. ad Trebel. l. 1. C. de condic. inſert.* nec vlla nos ab ea interpretatione coniectura dimouet. Et conſequenter ſi quæratur deficientibus Iacobi & Ludouici liberis maſculis, ſubſtituto Iacobo filio Mariæ, & aliis Mariæ liberis maſculis, an Richardus Mariæ pronepos ſubſtitutus intelligatur: B dicam ſubſtitutum videri, & falſo reſtringi liberorum nomen ad filios in ſubſtitutione fideicommiſſaria, quod, vt aiunt, ſit odioſa ſubſtitutio: Nam ſi odioſa eſſet, omiſſa non ſubintelligeretur, vt fit in ſpecie *l. cum proponebatur, de legat. 2.* Nec contra verba et interpretatione induceretur, vt fit in ſpecie *l. heredes §. cum ita, ad Trebellian.* Nec de caſu traheretur ad caſum, vt fit in ſpecie *l. mulier, in princip. eodem tit.* Omnis voluntas defuncti legitima, fauorabilis eſt: eam & latius accipitur, *l. in teſtamentis, de reg. iur.* & adiuuatur interpretatione, *l. in ſubſtitutione, de vulg. ſubſtit.* non adiuuaretur ſi eſſet odioſa. Exheredationem rectè diceris odioſam, *l. cum quidam, de lib. & poſt.* Ergo non inſtitutionem, & ſi odo inſtitutionem aut ſubſtitutionem directam, & fideicommiſſum multo minus, id C eſt, ſubſtitutionem precariam, quæ vt ait Vlpianus, non ex rigore iuris ciuilis proficiſcitur, ſed ex defuncti voluntate nuda conſiſtit. Et præter hæc quia video id toto teſtamento per multos gradus ſubſtitutionum teſtatricem agere vt ad maſculos perueniant bona, de quibus quæritur, & inde præſumo eam prætuliſſe in eis bonis liberos maſculos cuiuſcunque gradus ex Maria filia fratris progenitos Claudianæ, quæ nunc ea pro herede aut pro poſſeſſore poſſidet. Et rurſus quæ prætolit Iacobum filium Mariæ ipſi Mariæ quamuis eſſet Maria ſanguine proximior, & quemcumque marem propinquum cuicumque feminæ prætuliſſe cenſeo Richardum igitur rectè agere petitione hereditatis aduerſus Claudianam & bona vindicare ſubſtitutionis D iure. Ius autem Claudianæ in ea bona nullum eſſe.

Appendix ſuperioris Conſultationis.

ETſi videamur ſatis omnia complexi priori conſultatione, quæ vel ad confirmandam noſtram vel refellendam contrariam ſententiam ſpectant, tamen refellemus adhuc eam copioſius. Hoc primum ſtatuunt contrariæ ſententiæ auctores, ſubſtitutionem factam Iacobo & Ludouico ſub conditione ſi ſine liberis decederent, ſuſceptis & ſuperuiuentibus liberis in vanum abire. Eſſerita ſane quaſi defecta conditione ſubſtitutionis, ſi Iacobo & Ludouico tantum facta ſubſtitutio fuiſſet. Sed facta etiam fuit eorum liberis maſculis, vt E ex donatione & teſtamento apparere ſuperius docuimus. Ergo facta vtrique eſt filio Iacobi Anſelmo & Anſelmi quoque filiis Iacobi nepotibus. nam liberorum nomen in his ſubſtitutionibus fideicõmiſſariis ſi omiſſum latiſſimè accipitur & nepotes comprehendit, *l. generaliter, §. vlt. C. de inſtit. & ſubſtit.* ergo & expreſſum. Et conſequenter ſi facta eſt Anſelmi filiis, his mortuotibus ſine liberis maſculis, extitiſſe conditionem ſubſtitutionis magis dicendum eſt. Res eſt aperta. Sed & ſi eſſet dubia, procliuiores eſſe debemus ad admittendam ſubſtitutionem, vt cum eodem modo Titio facta eſt ſubſtitutio, ſi ſine liberis deceſſerit, & Titius filium ſuſcepit, verùm dubitatur vter prior deceſſerit Titius an filius, magis fauemus ſubſtitutioni, *l. ex facto §. pen. ad Trebel.* in illo loco: *Cum autem quis ante aut quis poſtea deceſſerit non apparet, extitiſſe condicionem fideicommiſſi magis dicendum eſt. & l. cog. §. 1. eod.* In ambiguo id accipitur potius quo ſuſtinetur fideicommiſſum. Et vtemur etiam in hanc rem non male eo quod dicitur in *l. Titia §. 1. de leg. 2.* non ſic interpretandam ſcripturam de qua quæritur, vt fideicommiſſum inutile fiat: maxime quia toto teſtamento id egiſſe teſtatorem apparet multis gradibus vt bona obuenirent maribus non feminis, quem totum tenorem teſtamenti ſpectari conuenit, ſi quis velit perſpicue videre, vt idem ſemper fuerit tenor voluntatis mares feminis anteponendi. Et non ex vno verſu teſtamenti ius dici opportere, ſed ex antecedentibus & conſequentibus perpetuoque tenore & perpetua continentia eius, ſcriptura omnibus ex partibus conſiderata, pertentata, perpenſa. Et hoc ſi fecerit iudex, plane ita iudicabit, vbi eſſent mares, voluiſſe teſtatricem vocare feminas. Et male vtuntur aduerſarij conſilio Oldradi xxi. quod ſi legeris attente, iudicabis non pertinere ad hanc ſpeciem, qua proponitur teſtator ſubſtituiſſe heredibus ſuis & eorum liberis, ſed ad aliam ſpeciem, qua ſcilicet proponitur tantum ſubſtituiſſe heredibus ſuis, ſi decederent ſine liberis, non etiam nepotibus aut pronepotibus, quæ vtique expirat ſi filiis nepotes ſuperſtites fuerint, nec poſtea mortuis nepotibus ſine liberis ſubſtitutioni locus eſſe poteſt, quoniam ſemel defecta conditio non reſumitur. *l. pater §. vlt. de condit. & demonſt.* At in propoſita ſpecie non expirat. Itaque ex duæ ſpecies ſunt omnino diuerſæ, nec quod in vna procedit, procedere etiam poteſt in alia. Illud quoque iiſdem in mentem venit vt ab heredibus teſtatricis potius bona debeant obuenire ad liberos eorum heredum ſiue mares ſiue feminas quam ad cognatos ex tranſuerſo, quam quis captionem ſet? De ſucceſſione quæritur teſtatricis, & teſtatrici tam heredes inſtituti, quam ſubſtituti ſunt cognati à latere omnes. Quid mea ſi heredibus inſtitutis, hi ſint partim deſcendentes, partim collaterales? Satis habeo quod ſint omnes ei de cuius bonis quæritur fratrum vel ſororum liberi. Nihil etiam mouet codicillo quo vtuntur. nam in eo Mariæ liberi ſubſtituti proponuntur, è quorum numero eſt Richardus, qui nunc his de bonis cauſam de integro agi deſiderat iuſtiſſimas cauſas adferens longi ſilentij.

CONSVLTATIO LII.

De naturalibus liberis.

QVÆREBATVR ſi quis non habens vxorem ex muliere libera quam ipſe vel alius loco ancillæ io operis habebat, filium procreauit, eumque ex reſcripto principis ſuum & legitimum fecerit, ex teſtamento quoque ſuo heredem inſtituerit, cum nulli ei eſſent liberi iuſti & legitimi, an is filius pro legitimo habeatur & in hereditate patris ex teſtamento potior ſit filiis natis ex ſorore patris. Et dici poſſet ex reſcripto principis filios tantum naturales legitimos fieri poſſe, naturales autem eſſe ex concubinatu. hunc non eſſe ex concubinatu, ſed ex ſtupro. Iure autem ciuili ex ſtupro ſuſceptos nullo modo fieri legitimos poſſe. Sed vt *l. Stichum § ſi Stichus, de ſtatulib.* ſcriptum eſt, Labeonis & Ofilij ſententiam rationem quidem habere, ſed alio iure nos vti, ita dicam iure ciuili plerumque ita quidem ſe rem habere, ſed alio iure nos vti, puta vt ex ſtupro concepti reſcripto principis & aliis modis, quibus ſuos & legitimos filios fieri receptum eſt, ſui & legitimi fiant, cum & quandoque cauſa cognita

Digitized by Google

nita adulterini eodem modo legitimi fiant, *C. per venerabilem, qui filij ſint legit.* in illo loco, *non naturalibus tantum ſed adulterinis etiam diſpenſanit*, vt in ſpecie *c. ex tenore, eod. tit.* Inuenio & iure ciuili ex cauſa quandoque à priocipe etiam filios inceſtos, legitimos fieri, *l. qui in prouincia §. vlt. de rit. nupt.* Quod ſi ei de quo agitur etiam obiiciatur, non potuiſſe eum à principe natalibus reſtitui, & legitimum fieri oon vocatis cognatis patris qui læderentur natalibus reſtituto filio illegitimo, quod optime probat, *l. nam ita, de adopt.* dicam huic ſententiæ locom non eſſe, ſi pater teſtamentum fecerit, quia non niſi eo inteſtato defuncto cognatorum interfuit adhiberi ſe in reſtitutione natalium. In ſpecie autem propoſita pater teſtamẽtum fecit. Imo & in eo reſtamento filium illum, de quo quæritur, heredem inſtituit, quo ſolo fretus filius, etiamſi pater viuus nullum impetraſſet à principe reſcriptum, ipſe ius ſui facile à principe adſequeretur & obtineret ex *Nou. 74.* Ad hæc quætitur, an reſcriptum principis qoo confirmatus eſt ſtatus filij, poſt infirmetur agoatione poſtumi vel poſtumæ, nati ex vxore legitima. Et inuenio donationem quidẽ reſcindi poſſe agnatione poſtumi, *l. ſi vnquam, C. de reuoc. donat.* Et teſtamentum, *l. 3. de ini. rup.* Sed non codicillos factos ab inteſtato, *l. pen. C. de iu. codic. l. 1. C. eod.* Item oe reſtitutionem natalium. Quia nec qui factus eſt legitimus per ſubſequens matrimonium poſt natis iuſtis liberis, legitimus eſſe deſinit, *l. nuper, C. de natur. lib.* Et vt inuitus nemo fit ſuus & legitimus, *l. vlt. de his qui ſunt ſui vel alien. iur.* ita nec inuitus ſuus eſſe deſinit, nec inuitus emancipatur, *l. iubemus, C. de emancip. lib. & Nou. 89.* Ergo nec agnatione poſtumi quem ſemel princeps ſuum & legitimum fecit, legitimus eſſe deſinit. Et ita Franciſcus Ripa concludit ad *d. l. ſi vnquam*, & alij plerique interpretes. Sed rurſus quæritur, hoc poſito non conceſſo, agnatione poſtumi reſtitutionem natalium infirmari, an ea conualeſcat mortuo poſtumo, parente viuo. Et dico ipſo iure non conualeſcere, ſed eum valuerit ab initio, facile eam tuebitur prætor medio tempore defuncto poſtumo, ſicut & teſtamentum tuetur quod ruperat agnatio poſtumi ſi is viuo patre moriatur, *l. poſtumus, de ini. rup.* Vltimo quæritur, ſi à principe reſcriptum impetratum ſit oomine filij naturalis, & filius ſpurius ſit, non naturalis, an ex eo poſſit iura ſui & legitimi filij ſibi vindicare. Crediderim hodie poſſe, quod naturalis appellatione abutamur eamque porrigamus etiam ad eos qui ex ſtupro naſcuntur. Conſuetudo cum omnium rerum, tum maxime verborum domina eſt, & vt in cauſa teſtamentorum, ita & io cauſa actionum quarumcumque ad verborum proprietatem non deſcendimus, cum eis abuſiue populus vtitur, aut abuſiue vſum eſſe apparet eum qui verba concepit, *l. non aliter §. vlt. de leg. 3. l. cum de lanionis §. optimum, de inſtr. vel inſtr. leg.*

CONSVLTATIO LIII.

De ſubſtitutionibus.

PATER filium teſtamento heredem inſtituit, eique ſi ſine liberis vita fungeretur, per fideicommiſſum ſubſtituit poſtumum marem qui ex vxore naſceretur, & poſtumo æque ſi ſine liberis moreretur ſubſtituit Barbaram filiam ſuam. Noo nato poſtumo, ac poſtea mortuo filio ſine liberis, quæritur an hereditas pertineat ad filiam iure ſubſtitutionis fideicommiſſariæ. Et mouet quod oato poſtumo quidam volunt interruptum eſſe ordinem ſubſtitutionis, quibus non ideo concedendum eſt, filiam à ſubſtitutione remoueri. nam ſi directa ſubſtitutione ſubſtitutus ſubſtituto intelligitur ſubſtitutus inſtituto, *l. coheredi in pr. de vulg. ſubſt.* & fideicommiſſaria ſubſtitutione multo magis, in qua teſtatoris voluntas ſola potiſſimum ſpectatur oon rigor iuris, *l. heredes §. cum ita, ad Trebell.* Quæ voluntas vtique hæc fuit non tantum, ſicut expreſſit teſtator, vt nato poſtumo ac poſtea mortuo ſine liberis, ſed etiam vt poſtumo non nato in hereditatem filia veniret: eadem ratione quod ſi in directa ſubſtitutione fit extenſio ſecundi caſus ad primum, id eſt, pupillaris ad vulgarem, *l. iam hoc iure, de vulg. ſubſtit.* ita vt (quemadmodum in cauſa Curiana tractatum fuit, de qua M. Tullius & Fab. Quintilianus) ſubſtitutus poſtumo qui naſceretur, poſtumo non nato, ex ſubſtitutione venire & ſuccedere poſſit, & multo magis eadem extenſio recipienda eſt in fideicommiſſariis ſubſtitutionibus. In propoſito igitur non eſt quod dubitemus, poſtumo non nato ſiue viuo ſiue mortuo filio qui heres inſtitutus eſt, certum eſſe cœperit poſtumum non naſciturum, ad ſubſtitutionem admittere filiam, & ſecundum ſubſtitutionis gradum habere pro primo, deficiente primo, ſicut perempto primo gradu inſtitutionis dicitur teſtamentum capere exordium à ſecundo, *l. 3. §. vlt. de lib. & poſt.*

CONSVLTATIO LIV.

De feudis.

LVCIVS Titius (in MS. cod. Franciſcus Spinola) feudi quod commune habuit cum alio, partem Ludouico filio ſuo maiori natu in teſtamento prælegauit, ſimul & alia bona quædam ea lege nequid horum alienaret extra familiam, ſed totum liberis gradu proximioribus, & his deficientibus, fratribus ætate maioribus conſeruaret. Itemque ea lege vt ne quid amplius ex paternis vel maternis bonis ſperaret, & vt fratribus in annos ſingulos certam ſummam daret. Poſt codicillis idem teſtator eidem Ludouico permiſit quæ acceperit prælegati iure, vendere fratribus ſolis. defuncto teſtatore Ludouicus agnouit legatum & noo multo poſt ab Impp. Ferdinando & Maximiliano inueſtitus eſt de feudo ſupra dicto, ita vt deinceps id alodij conditione & iure teneret ac poſſet alienare extra familiam. Ad hæc notandum eſt, feudum huiuſmodi initio manaſſe ex conceſſione Ludouici Imp. nec ab eo tempore maiores L. Titij vnquam de eo feudo inueſtitos fuiſſe, neque id recognouiſſe ab Imperatoribus, ſed quaſi proprium & liberum optimo iure ſemper poſſediſſe per annos fere cc. Hinc quæſtiones oriuntur multæ. Ac primum qoæritur an obligatio feudi tempore ſublata ſit. Et dicerem ſublatam eſſe ex Conſtitutione Friderici, qui videtur idem ius dediſſe Neapolitanis, quod ceteri qui in orbe ſuo erant ſequebantur, relata in *Conſtit. Neapol. 3. tit. 38.* Quæ dum ait, domino ius ſuum perſequenti feudi nomine nihil obſtare præſcriptionem xxx. annorum, ſatis iodicat obſtare xl. quia vbi illa ceſſat, hæc non ceſſat, *l. omnes, C. de præſcr. xxx. ann.* Et multo magis obſtare c. aut cc. annorum præſcriptionem: nam quod dicitur io *l. 5. C. de apochis pub. & Nou. 30.* nullam temporis prolixitatem poblico nocere, hoc dicitur tantum de locis publicis, veluti foro, circo, campo publico, æde ſacra, quæ mores ciuitatum vſibus priuatis exemerunt. Alias enim ius publicum xl. annorum præſcriptione tollitur *d. l. omnes.* Item quod dicitur in *l. comperit, C. eod.* eſt tantum de tributis aliiſque penſitationibus publicis, quibus prædia nullo temporis ſpatio redduntur immunia, non de alio iure publico, principali ſiue fiſcali: non de iure feudi. Semper excipio, niſi alius mos aliave lex regionis aut municipij fuerit. Item, quæritur an L. Titius potuerit bonis

quæ olim maiores ab Imperatore Ludouico in feudum acceperant, condiciones eas in prælegando quas appoſuit apponere. Et conſequens eſt, potuiſſe quaſi bonis propriis, quandoquidem prolixitate temporis in ius proprium ea bona tranſierunt, & vnuſquiſque propriæ rei legem dicit quam vult, *l. cum dos, l. ob res §. 1. de pact. dotal.* Sed etſi ius feudi imperatori deperiſſe negaueris c. aut cc. annorum ſilentio, tamen verum eſt, non male vaſallum teſtamento cauiſſe de feudo ſeruando primogenitis quatenus ea re non fit deterior condicio feudi, nec intereſt quicquam domini eam legem feudo noo imponi, ſi modo primogeniti idonei feudo obtinendo fuerint, quod ſemper intelligitur, *l. vt gradatim §. 1. de muner. & hon.* & plerunque id eſt commune vaſallorum votum, vt feuda primogenitis obueniant, erga quos pietas maior, quod nos hi donent primum vel poſteros noſtros nomine patrum, vt Iphigenia dixit patri apud Euripidem, πρώτη σε ἐκάλεσα πατέρα καὶ σὺ παῖδ' ἐμέ. id eſt, prima te patrem vocaui & tu me filiam. Et de ea Lucretius: Nec miſeræ prodeſſe in tali tempore quibat, quod patrio princeps donarat nomine regem. Et merito Æſchines reprehendit Demoſthenem, quod filium πρώτην αὐτὸν πατέρα προσειποῦσαν. id eſt, quæ eum prima patrem appellaſſet, non eluxiſſet, in oratione contra Cteſiphontem. Porro cum hoc ſenſerit Imp. qui feudum primus conceſſit, vt ad liberos eius cui conceſſit, feudum tranſiret, non videtur ei ademiſſe electionem primogeniti. Imo vt qui vetat heredem alienare extra familiam, heredi non aufert electionem, *l. vnum ex familia §. ſed ſi fundum. de leg. 2. l. filiusfam. §. cum pater. de leg. 1. l. pater filiam, ad leg. Fal.* vt item quæ vetus lex vetat lucra nuptialia mulierem alienare exteris, mulieri non aufert electionem cui liberorum ea relinquat, *l. 3 l. generaliter §. diuidendi, C. de ſec. nup.* Ita princeps qui cui feudum concedit familiæque eius, non videtur ei abſtuliſſe facultatem eligendi cui potius ex familia ſua à ſe feudum obueniret. Ruſus quæritur an inueſtituræ factæ in perſonam ſuam poteſtate fretus Ludouicus ea bona alienare poſſit extra familiam. Et reſpondeo non poſſe, ne faciat contra voluntatem, ne contra prouidentiam defuncti, qui ea bona in familia ſeruari voluit. non potuiſſet quidem is legem dicere, ne alienarentur ſimpliciter: Sed cum adiecerit, ne alienarentur extra familiam, ea lex vtique ſeruanda eſt quaſi fideicommiſſo familiæ relicto, *l. filiusfam. §. diui, de leg. 1.* nec infirmari poteſt vllo reſcripto vllave inueſtitura imperatoris, *l. ſi teſtamentum, C. de teſtam.* ſicut nec contractus cuiuſquam vis infirmari reſcripto poteſt, *l. 5. C. de reuoc. don. l. 9. C. de don. ante nupt. l. 3. C. de reſc. vend.* Imo indignus videtur iudicio defuncti qui id egit, vt euerteret fideicommiſſum, vt non pareret iudicio defuncti, id eſt quem non diſpuduit ab imperatore inueſtituram petere, cuius remedio eluderet iudicium defuncti, *l. ſi patroni §. ſed nec illud, D. ad Trebell.* & hoc ſi contenderis, facile viceris, & faciliùs ſi omnino intenderis implendam eſſe voluntatem defuncti, implendas condiciones adſcriptas fideicommiſſo. Alioquin filiis fideicommiſſi perſecutionem eſſe. Ea tantum in parte nolo ſeruari voluntatem defuncti, qua de bonis maternis cauit vt eis ſe abſtineret Ludouicus, quia alienæ rei vel alienæ ſucceſſioni non potuit legem dicere, *l. cum pater §. mandio, D. de leg. 2. l. vlt. de ſuis & legit. her.* Ex his ſatis dirimuntur quæcunque circa ſpeciem propoſitam in conſultationem quæſtiones deductæ ſunt.

CONSVLTATIO LV.

De teſtamento holographo.

ANDREAS teſtamento priore Claudium fratrem ſuum heredem inſtituit, & ſubſtituit Petrum alterum fratrem ſuum, & eidem Petro quædam legata reliquit, quæ & codicillis ad teſtamentum factis ampliauit. poſt aliud teſtamentum fecit holographum, id eſt totum ſcriptum, ſubſcriptum ſignatumque manu ſigilloque ſuo, quo eundem Claudium heredem inſtituit, Petro autem minus legauit quam priore teſtamento & codicillis, & quod ſe omni iure in eo cauit valere velle, nec tamen vllos teſtes adhibuit in eo, etiamſi extrema parte teſtamenti ſcripſiſſet ſe adhibiturum. Petrus deſiderat ſibi præſtari legata ex priori teſtamento. Claudius conſtituit ea tantum deberi quæ relicta ſunt ex poſteriore. Quæritur ex quo teſtamento legata peti poſſunt. Dicebam poſterius teſtamentum cum imperfectum ſit, ſine dubio nullum eſſe. non rumpi igitur prius, *§. ex eo, Inſtit. quib. mo. teſt. inf.* & licet verum ſit poſteriore teſtamento non iure facto rumpi prius iure perfectum, ſi in poſteriore ſint inſtituti qui ab inteſtato venire poſſunt, *l. 2. D. de inj. rup. & irr. teſt.* hoc tamen non aliter procedit quam ſi poſteriori interuenerint quinque teſtes, *l. hac conſultiſſima §. ſi quis autem, C. de teſtam.* Nam ſiue poſterius pro codicillo ſiue pro donatione cauſa mortis acceperis, in vtraque diſpoſitione exiguntur quinque teſtes, *l. vlt. C. de codicill. l. vlt. C. de donat. cauſa mort.* Ac præterea poſteriore vnus tantum ex his inſtitutus eſt qui ab inteſtato venire poterant, non etiam aliter: adeo vt conſtitui neceſſe ſit, poſteriore teſtamento prius non eſſe ſublatum, maxime cum appareat teſtatorem ad poſterius teſtes adhibere voluiſſe, *l. ſi quis eum, D. qui teſtam. fac. poſſ.* qui & in nuda voluntate ſaltem tres exigerentur, *l. ſancimus, C. de teſt.* Ex his efficitur, aut Claudium rem ſi velit deducere ad cauſſam inteſtati, effecturum vt Petrus ex æquo heres ſit ab inteſtato, aut ſi hereditatem vindicet ex priore teſtamento, quam vtique non poteſt vindicare ex poſteriore, & legatis obligari priori teſtamento relictis, quæ ſi ſoluere detrectet, *ex Nou. de hered. & Falc.* quaſi indigno hereditas auferenda eſt & transferenda in fratrem qui ei ſubſtitutus eſt. Et quod dicitur in Nou. Valentiniani, in holographo teſtamento teſtes non eſſe neceſſarios, *l. 2. de teſt.* hoc ita verum eſt, niſi teſtator teſtium præſentiam elegerit, quam vtique elegiſſe eum ex eo apparet quod ſigna teſtium quos poſt nominaret ſe adhibiturum ſcripſerit. Et ita cum ea Nouella caniſſet etiam ſine teſtibus valere teſtamentum holographum, rectè ſubiicit: cum tamen teſtium præſentiam elegerit teſtator, legitimum numerum teſtium oportebit adhiberi. Etiam id contra Claudium omnino facit, quod non careat dolo qui propter compendium ex primo teſtamento inſtitutionem valere velit, & legata ex ſecundo non ex primo præſtare, arg. *l. Iulianus, D. ſi quis om. cau. teſt.* Et pro Petro quod eſt in *l. ſi iure, de leg. 3.* ex poſteriore teſtamento imperfecto fideicommiſſa vel legata (vt promiſcue loquimur hodie) non deberi, quod ita demum videtur teſtator à priore teſtamento recedere voluiſſe, ſi poſterius valiturum eſſet. Et infirmari quidem legata nuda voluntate, *l. 3. §. vlt. de adim. leg. l. miles §. pen. de milit. teſtam.* Sed ne nudam quidem voluntatem eſſe cui teſtes non ſint adhibiti, quos adhibere defunctus voluit. (In MS. cod. additur:) & ita cenſemus qui hæc ſcribenda dictauimus & ſubſcripſimus Valentiæ Cauarum 11. Non. Aug. MDLXXIII. Iacobus Cuiacius, Franciſcus Roaldes.

CONSVLTATIO LVI.

De adoptionibus & de nobilitate.

CVm quæreretur an ignobilis fieret nobilis ſi adoptaretur à nobili, & alij adſererent nobilem fieri, alij negarẽt, & plerique omnes hanc in rem abuterentur iuris allegationibus, dicebam honorem & dignitatem ſeparandam eſſe à condicione & ſtato hominis, vt *l. falſa §. ſed ſi cui. D. de condic. & demonſt. §. quibus, Inſt. de cap. deminut.* Condicione autẽ alios eſſe ciues, alios peregrinos. Adoptionem ex ciue peregrinum, aut ex peregrino ciuem non facere. Imo nec ciuitatẽ mutare, ſed augere, adeo vt adoptatus tam in patria ſua quam in patria adoptatoris munera ciuilia & honores obire cogatur, *l. 7. C. de adopt. l. 1. l. ordine §. vlt. D. ad municip. l. ciues, C. de incol.* Rurſus condicione alios eſſe libertinos, alios ingenuos. Adoptionem ex ingenuo libertinum, vel ex libertino ingenuum non facere, *l. vlt. de ſtat. hom. l. vlt. de adopt.* Sane ingenuum à libertino adoptatum nuſquam inueni. Libertinus quandoque adoptatur à patrono ipſo vel à patre naturali cauſſa probata, *d. l. vlt. de adopt. l. 2. C. eodem.* & iura quidem ingenuitatis nanciſcitur in familia adoptatoris, ingenuus non fit, *l. ſciendum, de rit. nupt.* Aliud eſſe habere honorem vel iura ingenuitatis, aliud ingenuum fieri, *l. 2. C. de iur. aur. ann.* Solus princeps libertinum ingenuum facit natalibus reſtituendo, quod & ipſum non poteſt facere inuito patrono, *l. vlt. de natal. reſtit.* ſicut nec ciuitate eum Romana donare ſi Latinus ſit, aut dedititiorum numero, vt ex epiſtolis Plinij conſtat, quibus Harpocrati & propinquis Poſtumi Marini à Traiano ciuitatem Romanam petit. Porro condicionę alij ſunt ſerui, alij liberi. Et adoptio hodie ex ſeruo liberum facit, *§. vlt. de adopt.* hoc fauor libertatis extorſit. nec enim hic fuit legitimus modus dandis libertatibus, ſed vindicta, cenſus, teſtamentum, & alij ſolemnes quidam. Alij ſunt præterea ſui iuris, alij alieni iuris & poteſtatis. Et ſane adoptio eum qui ſui iuris eſt, redigit in poteſtatem, filium ſcilicet alienum, vel etiam filium ipſius adoptatoris emancipatum, *l. 12. de adopt.* vel naturalem, *l. vlt. de adopt. l. vlt. de iis qui ſunt ſui vel al. iur.* quod tamen hodie non obtinet in naturali ſuſcepto ex concubinatu, *l. legem. C. de nat. lib. Nou. 74. & 89.* Et ex vna familia transfert in aliam, ex vno nomine transfert in aliud, ſcilicet alterius familiæ nomen, *l. qui liberis §. 1. de bon. poſſ. ſec. tab.* Atque ita adoptio gentem mutat, genus vero non mutat, *l. 1. §. cognationem, vnd. cogn.* Eſt enim genus à natura, & ius naturæ immotabile. Secundum quod nobilem ex ignobili adoptio facit, ſi gentem ſpectas, cum & Ciceronem ſociaſſe ſe Piſonum familiæ vt ſe nobilitaret Trebellius Pollio ſcribat in XIX. Tyranno, non ſi genus ſpectas, niſi id agatur ſpecialiter adoptione facta apud principem arg. *l. ſed ſi hoc §. patronum, de in ius voc.* quia hæc nobilitas ducitur ex genere, vt galli dicunt, *la verge ennoblit*, vel ex beneficio principis & cõceſſione feudi, cui & poſteri aliquot longa ſerie ſucceſſerint incubuerintque, in quod certum eſt ex libris feudorum non ſuccedere adoptiuos. Inuenta tantum & comparata in hoc adoptio eſt proprie vt filium faciat, non vt ciuem ex peregrino, non vt ciuitatem mutet, non vt ingenuum vel liberum faciat, quanquam hodie admittamus per adoptionem liberum fieri, non vt nobilem. Et contra tamen ex nobili ignobilem per adoptionem fieri, ex patricio plebeium ſua quemque ſponte conſtat ex Orat. Ciceronis pro domo ſua. mutare genus ſua ſponte, cum & ex libero ſe ſua ſponte ſeruum facere poſſit. Ex matrimonio patricij generis mulier quoque vltro ſi velit in plebem tranſit, vt de

A Virginia Liuius ſcribit lib. x. niſi à principe donata ſit ornamentis coniugij nobilioris, quod veteres Impp. affinibus ſuis detuliſſe, & his maxime quæ nobilitatos maritos non habuerant ne innobilitatæ manerent, Lampridius ſcribit in Heliogabalo. Plebeia autem genere mariti nobilitatur ex conſtitutione *l. mulieres, C. de dignit.* quæ citra conſtitutionem illam non genere nobilitaretur, ſed dignitate tantum augeretur, dignitatem enim ſeparo à generis & ſanguinis condicione, & aliter quàm de ea ſupra conſtituerim, dico dignitatem per adoptionem acquiri vel augeri, ſed non etiam minui, *l. in omni, l. per adoptionem, de adopt. l. 7. de ſenator.* vt ſi plebeius adoptatus ſit à ſenatore vel decurione, eadem dignitate, prærogatiua & priuilegiis iiſ-
B dem fruitur quibus filius naturalis ſenatoris, quandiu in familia patris adoptiui manet. Atque ita particeps fit honoris paterni, eumque honorem propagat in liberos ſuos, *l. liberos, de ſenator. l. ex adoptiuo, de adopt.* Quod ſi ſenator vel ſenatoris filius adoptetur à plebeio, non amittit dignitatem ſenatoris vel ſenatoria filij, *d. l. per adoptionem.*

CONSVLTATIO LVII.

De oblatione & depoſitione pecuniæ debitæ, & aliis articulis.

LVcivs Titius creditor cui debebantur ſalis mo-
C dij tot ex cauſſa emptionis, pecuniam ſibi ſolui cauit pro ſale intra diem certum, & ſi non ſolueretur intra eum diem, ſalis ſibi petitionem integram fore præſtito venditori eo quo tunc pluris ſal foret quam venditionis tempore. venditor intra eum diem abſente creditore & creditore creditoris, cui ſcilicet L. Titius illud nomen ceſſerat, ad domum ceſſionarij facti procuratoris in rem ſuam, offert pecuniam teſtibus præſentibus & deponit apud tabellionem, nec vlla tamen oblationis & depoſitionis habet acta quæ proferat. poſt diem ceſſionarius interpellat debitorem abſentem ad domum, deinde abſente ceſſionario nec vllo domi procuratore relicto debitor rurſus offert eandem pecuniam per filium tabellionis iam mortui
D apud quem pecuniam depoſuerat. Et denuo reuerſus ceſſionarius interpellato debitore per literas petiit ſibi ſortem ſolui, & id quod intereſt, debitor ſe ſoluturum promiſit. Sed litigat de æſtimatione eius quod intereſt. & ad extremum à L. Titio pecunia debita ceſſionario eidemque creditori ſuo ſoluta, lis à ceſſionario omnis tranſlata eſt ad L. Titium. Quæritur an debitor moram feciſſe videatur. Et puto oblationem & depoſitionem debitoris non rite factam videri, tum quod debuerit offerri pecunia abſente creditore non tabellione ſed iudice adito, ibique deponi vbi iudex deponi iuſſiſſet, *l. ſi creditrici, l. ſi acceptam, C. de vſur.* tum etiam quod importuno tempore obtulerit, & quaſi captato tempore abſentiæ creditoris vel ceſſionarij, qui nullum domi procuratorem reliquerat. Exi-
E gitur enim in oblatione temporis opportunitas, *l. ſi ſoluturus, de ſolut.* Ac præterea idem debitor poſtea conuentus vt ſolueret, conuentioni non paruit, vt debuit, *l. debitor, D. de vſur.* & vero reſcribendo ſe ſoluturum ſortẽ & id quod intereſt, ſatis fatetur ſe feciſſe moram oblationis ac depoſitionis defenſionem omittens, quæ ſi rite facta eſſet, eum proculdubio liberaret præſtatione eius quod intereſt & ſortis periculo omni, *l. 1. in fi. de vſur. l. tutor pro pupillo, in fi. de admin. tut. l. qui x. de ſol. l. ſtipulatus ſum Damam, de verb. oblig.* Ad hæc quærebatur, ſi creditor vel ceſſionarius mandauerit creditori vt vel pecuniam vel ſalem exolueret, an videatur renunciaſſe cautioni qua integram ſibi forę

ſalis peritionem cauit ſi pecunia ad diem non ſoluere- A
tur. Et reſpondi, non aliter ei tenunciaſſe illum vide-
ri quam ſi pecuniam aut pecuniæ partem aeceperit, vt
in *l. de lege §. vlt. de leg. commiſſ.* & gloſſa in *l. ſeq.* nec
temere quacumque atrepta occaſioue vel coniectura
voluntatis adfingendas renuncianones eſſe, *l. natura-
liter §. nihil commune, D. de acquir. poſſ. l. qui familia,
D. fam. erc. l. non vtique, de except.* Item quærebatur
an vt probem non rite factam oblationein & depoſi-
tionem iure allegare poſſim ooo fuiſſe eam tedactam
in lueras, & teſpondi, in oblatione teſtium præſen-
tiam ſufficere, *l. ſi creditrici, C. de vſur.* Et eonſtitu-
tionem regiam, quæ vult omnia negotia ex ſcripto
tranſigi, ad contractus duntaxat pertinere, non etiam
ad oblatiooes, & coosigoationes peeuniarum debita-
rum. Idem reſpoodi quæreoti an iure traoſlata eſſet lis
à ceſſionario in L. Titium, iure tranſlatam videri,
quia proponitur L. Titius quod eeſſionario debebat
ſoluiſſe, *l. qua omnia §. vlt. & l. ſeq. D. de procur.* ideo-
que nec ceſſionario eſſe fraudi iudicij tranſlationem,
nee quod à eeſſionario lis inchoata fuerit ex eius per-
ſona ducere quicquam debitorem poſſe, quo magis
ſe tueatur à ſalis præſtarione qui moram feciſſe in pe-
cuniæ præſtanone, remque omnem longis fruſtratio-
nibus traxiſſe manifeſtiſſimus eſt. Idem quærenn an
ſaltem L. Titium ex lege contractus debitoti perſolue-
re oporteret hyperocham, id eſt, id quo tempore ſolu-
tionis ſal pretioſior eſt quam fuerit tempore emptio-
nis, reſpondi legem contractus eſſe ſeruandam nee
tamen quod de ea impleoda nihil ſententia iudicis
comprehenſum fuerit, ideo minus ratam eſſe ſenten-
tiam, qua debitor ſalem ſoluere damnatus eſt Sal-
uam enim eſſe reo petitionem hyperochæ ex lege
contractus, argum. *l. vlt. C. quan. pronoc. non eſt nec.*
Iteio quæſitum eſt an ſit audiendus qui damnatus eſt
præſtare ſalem, ſi per libellum petat æſtimari ſalem &
offerat æſtimationem. Et reſpondi non eſſe audien-
dum, quia cum de eo controuerteretur, pecunia an
ſal præſtandus eſſet, iudex ita pronunciauit, ne reus
excederet careete antequam ſalem ipſum præſtitiſſet.
nec deſungi quemquam poſſe ſolutione æſtimationis
qui præciſe rem ipſam dare debear, niſi iuſtam cau-
ſam adferat cur vtique rem ipſam præſtare non poſſit,
*l. vlt. C. de fid. lib. l. ſi dominus §. qui confitetur, & § ſeq.
de leg. 1. §. perficiuntur, Inſtit. de donat.* nec obſtare con-
ſtitutionem regiam de fructibus æſtimandis, quo-
niam ſales qui petiti ſunt pro re principali accipiun-
tur, nec ſunt acceſſionis vice, vt fundi fructus. Quio
& fructus omnes ſi peniti intelliguntur pro corpore
haberi principaliter in iudieium deducto non pro ac-
eeſſione, adeo vt & eorum vſuræ veoiant officio iu-
dieis, quæ non venirent ſi acceſſionis locum obtine-
rent, *l. heredi §. vlt. de petit. hered.* Poſtremo quæſi-
tum eſt ao ſi L. Titius poſt rem iudieatam eum aduer-
ſario nondum carcere liberato tranſegerit, non tenea-
tur aduerſarius ex ea tranſactiooe, ſi carceris tædio
antequam tranſigeret ſeorſim proteſtatus ſit ſe non
ex animo rtanſacturum. Et dixi hoc iure nos vti, vt E
eum releuet proteſtatio ex Accurſij ſententia in *l. qui
in aliena §. vlt. de acquir. hered.* Et hoc amplius poſt
rem iudicatam à qua appellari non poteſt, pactum niſi
donationis cauſa interponatur & inſinuetur, ſeruari
non oportere, *l. & poſt rem, l. poſt rem, de tranſact.*

CONSVLTATIO LVIII.

*An ſubſtitui poſſit filio in bonis quæ ex dona-
tione capit facta in nuptiis contrahendis
inter patrem & matrem.*

TABVLIS nuptialibus donauit vir bona quæ-
dam vni ex filiis qui ex eo matrimonio naſcere-
tur, quem ipſe eligeret, & ſuſceptis liberis moriens
teſtamento maiorem natu heredem inſtituit, eique
per fideicommiſſum ſubſtituit alterum filium. Dubi-
tatur de fideicommiſſo an valeat, quod inſtitutus filius
B pro electo habeatur, *l. ſi quis prioris § certum, C. de
ſec. nupt. l. vnum ex familia §. ſi duos, de leg. 2.* Et ele-
cto tabulis nuptialibus donatum videatur inter viuos.
Non poſſit autem à donatario inter viuos fideicom-
miſſum relinqui, *l. cum quis decedens §. pater, de legat.
3.* quia eorum rantum fidei committere quis poteſt ad
quos morte eius peruenit aliquid, *l. 1. §. pen. de leg. 3.*
Dicebam, non eſſe donationem inter viuos, quæ fa-
cta eſt ei qui in rebus humanis nondum eſſet: &
quamuis filio oondum concepto, donari poſſit exem-
plo inſtitutionis, *l. placet, D. de lib. & poſt.* tamen ef-
fectum donatio non haber antequam naſcatur & eli-
gatur filius, vel, vt proponitur, heres inſtituatur à pa-
tre. Quæ electio vel inſtitutio eum vires accipiat ex
C morte patris, conſequens eſt recte ab eo fideicom-
miſſum relinqui, ſicut ſi viuus maritus donauerit vxo-
ri, quia ex SC. donatio confirmatur morte mariti,
l. 1. §. 1. de dot. preleg. ideo comparatur fideicommiſ-
ſo, & ex ea deducitor Falcidia, *l. cum hic ſtatus §. 1. de
donat. int. vir. & vxor. l. 12. C. ad leg. Falcid.* Et etiamſi
nihil præterea morte mariti eeperit vxor, eius fidei
committi poteſt vt res donatas alteri reſtituat, *l. ſe-
quens, de leg. 2.* Igitur & in propoſito caſu donatio
confirmata teſtamento & morte patris, fideicommiſ-
ſaria ſubſtitutione onerari poteſt. Idem hoc argumen-
to comprobari poteſt quod reuocari & adimi poteſt,
l. quidam teſtamento § vlt. de leg. 1. potuit autem ele-
cto pater adimere bona quæ in eum contulit titulo
inſtitutionis, mutato teſtamento & altero filio herede
D ſcripto. Ergo & per fideicommiſſum eadem filio bo-
na adimere potuit. nec ſane alia ratione à legitimo he-
rede fideicommiſſum relioqui poteſt, quam quod fa-
cto teſtameoto defunctus ei potuerit adimere bona,
l. conficiuntur, D. de iu. cod. Denique frater fratri ſub-
ſtitutus per fideicommiſſum in ſpecie propoſita de-
ductis quartis in cetera omnia bona veniet, quæ ad
fratrem maiorem natu ex inſtitutione peruenerunt.
Reliquis autem fratribus legitimam portionem debe-
ri ex vniuerſitate bonorum quæ morientis fuerint, in
comperto eſt.

CONSVLTATIO LIX.

*De conuentione aduerſa iuri publico &
præſcriptionibus.*

CVM conueniſſet inter fratrem maiorem natu &
minorem, vt quintam portionem quæ ex more
regionis debetur minori natu æſtimatam e c. aureis
minor natu teneret, haberet, poſſideret, quoad ma-
ior natu oblata æſtimatione e c. eam portionem ab eo
redimeret, quod & cauit ſibi poſteriſque ſuis licere
cum eis videretur, & quæreretur an valeret ea con-
uentio, dixi non valere conuentionem quæ expugnat
ius publicum, & portiones quæ legibus aut moribus
deferuntur nulla cautione onerari poſſe, *l. ſi patro-
nus, in prin. D. de donat.* quod obtinuit etiam in Falci-

dia debita heredi extraneo ante Conſtitutionem Iuſtiniani, *l. vlt. C. ad leg. Falcid.* ad quam inflexa videtur à Triboniano altera pars *d. l. ſi patronus.* Et rurſus ſi valet ea conuentio, cum quæreretur, an ius redimendi portionem quintam excluderetur præſcriptione c. annorum, dixi excludi etiam præſcriptione xxx. annorum huic enim peremptoriæ præſcriptioni & patronæ humani generis, vt Caſſiodorus ait, ſubiici actiones iuraque omnia, & quæ leges quive mores præſcriptionem tollunt, non intelligunt præſcriptionem xxx. an vt *l. 1. C. de bon. mat. l. vlt. C. ne de ſta. def.* & aliis pleriſque, ac multo minus c. annorum, cum & quæ legibus dicuntur actiones perpetuo competere aut eſſe perpetuæ finiantur annis x x x. quam ſententiam memini Andream Tiraquellum in ſuis libris ſuis argumentis quantum poteſt ſuo more confirmare. & præterea quam legem eſſe in Belgico narrat qui me conſulit ne ius retractus tempore perimatur, id de eo iure eſt quod lege competit agnatis, non de eo quod ex conuentione venit, nec in illo quoque puto Belgicam legem comprehendere immenſum tempus, puta c. annorum. Et quod in conuentione adiectum eſt, Cum videbitur, ea verba dico eſſe accipienda pro viri boni arbitrio, *l. fideicommiſſaria 3. §. 1. D. de fid. lib.* qui vtique non admitteret poſt c. annos offerentem cc. aureos pro ſupradicta portione quinta, quæ hodie, vt ille narrat, æſtimatur nc.

CONSVLTATIO LX.

De perſecutione portionis debitæ liberis.

QVÆREBATVR an perpetua eſſet perſecutio portionis debitæ liberis tam ciuili quam naturali iure, vel potius debitæ naturali iure, vt ait *Nov. 1.* κτ' φύσιν & taxatæ ciuili iure, vel lege Glicia. Dicebam non eſſe eius pactionis proditam ſpecialem perſecutionem, ſed hoc tantum liberis exheredatis vel quibus minus legitima portione relictum eſt datum, vt agant de inofficioſo teſtamento patris, quæ actio quinquennio finitur, *l. contra, l. ſi quis filium §. vlt. C. de inoffic. teſt. l. 2. C. in quib. cau. in int. reſt. non eſt nec.* & iure nouo quibus minus legitima relictum eſt, vt his competat actio ſupplementi, *l. omnimodo, l. ſi quando §. illud, §. & generaliter, l. pen. C. de inoffic. teſt.* quæ cum ſucceſſerit in locum quinquennalis actionis, id eſt, querelæ inofficioſi teſtamenti, & eam arbitror eodem tempore eſſe concludendam & ita Bartolus quoque ſcribit. nam & olim vt dixi, cui minus portione debita relictum eſſet, dabatur querela inofficioſi teſtamenti. Et ita datur liberis querela inofficioſæ donationis, non tantum reuocandæ ſed & ſupplendæ legitimæ portionis cauſa, intra quinquennium tantum, *l. vlt. C. de inoffic. donat.* & ad exemplum eius querela inofficioſæ dotis. Liberis autem præteritis quæ datur bonor. poſ-

A ſeſſio contra tab. annua eſt. Neque alias actiones inuenio datas liberis legitimæ portionis, aut per cauſam eius aſſis perſequendi gratia. Sic igitur ſtatuo, nullas eo nomine actiones eſſe perpetuas: Nam ius dicendi teſtamentum nullum quod competit liberis ſuis præteritis, non eſt actio, ſed ipſo iure quod eſt nullum, & perpetuo eſt nullum. Et ſi quid forte pater vendiderit in fraudem filij quo minus portio debita ad eum perueniret, filio perſequendæ ſuæ portionis in emptorem quaſi Fabiana vel Caluiſiana actio non competit: quia iniquum eſt patri vt ſit impedimento filius, præterquam ſi bona ſua doret effuſe, nec alienet & adminiſtret ea libere, vt è contrario non eſt æquum filium emancipatum impediri à patre, *l. 2. D. ſi à par.*

B *manum. fuer.* & quia non eſt honeſtum coargui fraudem patris, ne poſt mortem quidem, cui tam mortuo quam viuo debetur reuerentia, *l. apud §. aduerſus, D. de do. exc.* Et alia eſt ratio impuberis adrogati cui datur quaſi Fabiana vel Caluiſiana, ſi quid adrogator fecerit quo minus quarta Antoniana ad eum perueniret, *l. vlt. D. ſi quid in fraud. pat.* quia defunctum patrem adoptiuum non eadem memoria colere debet qua naturalem, cum neque viuum niſi tandiu quandiu durat adoptio & iure poteſtatis magis quam debito honoris, *l. adoptiuum, D. de in ius voc.* & ſeruemus hoc quoque ſoli impuberi adrogato, non puberi datum eſſe. Quod ſi filio vtilis Fabiana vel Caluiſiana competeret, in portionem legitimam faterer fore per-

C petuam, exemplo patroni, *l. 3. §. 1. D. ſi quid in fraud. patr.* cui proprie in portionem legibus debitam competit actio Fabiana vel Caluiſiana aduerſus eum cui libertus alienauit in fraudem patroni, non filio ſi alienauerit pater, non patri manumiſſori ſi alienauerit filius, *d. l. 2.* Dico, patri manumiſſori, quia non omnis manumiſſio libertinum facit. Quæ fit à domino libertum facit, & non eſt iniquum libertino homini non eſſe liberam rerum ſuarum alienationem, qui pene habetur pro ſeruo, & eſt Stoicis δοῦλος, non tamen οἰκέτης, vt ex Chryſippo Athenæus refert, & non iure quidem & mancipio ſeruus, ſed obſeruantia, cultu, officio, operis, donis, muneribus, obſequio, portione legitima, quæ omnia patronis debentur. Quæ vero manumiſſio fit à patre, filij ingenui condicionem

D non mutat, & iniquum eſt ingenuo homini non eſſe liberam rerum ſuarum alienationem, *d. l. 2.* qui nec vt libertus ex iureiurando patris operas officiales debet, *l. pen. D. de obſeq. par. praeſt.* Fateor etiam filio heredi inſtituto ex aſſe, Falcidiæ retentionem competere perpetuam petito legato poſt longum tempus, *l. legis Falcidiæ 58. l. pen. §. vlt. D. ad leg. Falcid.* & ſoluto legato condicionem incerti, ſi id ſoluerit per errorem, & ſimiliter inſtituto ex parte Falcidiæ eius partis, non etiamſi legitimæ portioni eius partis Falcidia non ſufficiat eius ſupplendæ actionem vllam eſſe perpetuam.

FINIS.

IACOBI CVIACII IC.

PARATITLA

IN LIBROS QVINQVAGINTA

DIGESTORVM

SIVE PANDECTARVM.

ITEM

COMMENTARIA IN PANDECTARVM TITVLOS

qui ſequuntur:

De origine Iuris.
De pactis.
De tranſactionibus.
De in integrum reſtitutionibus.
Quod metus cauſa geſtum eſt.
De dolo malo.
De minoribus xxv. annis.
De excuſationibus tutorum.
Qui teſtamenta facere poſſunt.
De liberis & poſtumis hered.
De iniuſto, rupt. irrit. fact. teſtam.
De his quæ in teſt. delentur, &c.
De vſurpationibus & vſucap.
Pro emptore.
Pro herede vel poſſeſſore.
Pro donato.
Pro derelicto.
Pro dote.
Pro ſuo.
De verborum obligationibus.

Digitized by Google

IACOBVS CVIACIVS

GREGORIO LOMELLINO

PATRICIO GENVENSI, S.

SÆPENVMERO mirari mihi contigit, atque etiam ſtomachari, doctiſſime GREGORI, *quod cum ad titulos Digeſtorum monita tantum quædam breuia, quæ Paratitla vocat, Iuſtinianus edi permiſerit, commentarios deſtricte vetuerit, exiſtant tamen innumeri, qui in id ſolum incumbant quod is vetuit, permiſſo qui vtatur nullus, quamquam de commentariis facile accipio excuſationem, non fuiſſe cur Iuſtiniani ætate his impenderetur opera, quia ius cum eſſet omne clarius, & poſitum in vſu cottidiano periculum erat ne eis potius tenebras obducerent longiores commentoriorum diſputationes. Verum à Iuſtiniani mox, quia iacuit in Occidente potiſſimum diu ius omne in occulto, quo ab Lothario II. Imperatore abhinc annis* CCCC. *in vſum communem rediit, nobis fuiſſe neceſſe iuris antiquo, & longa deſuetudine corrupto obſcuratoque ex commentariis lumen fænerare, non ſufficiente eo quod ab illo tempore attulerant Summarum vel Gloſſarum auctores primi. hi cauerant maxime ne ab Iuſtiniani edicto migrare viderentur, editis primum Summis quas habere pro Paratitlis, deinde etiam gloſſis pro ea quam idem Iuſtinianus* κατὰ πόδα *interpretationem appellat. nam ſi præter Paratitla etiam Græca lingua* κατὰ πόδα *fieri interpretationem Iuſtinianus permitteret, cur non ſibi liceret etiam audere Latina quod ille permitteret Græca, exiſtimarunt non eſſe cauſam, breuiter ſcilicet & apte nec pluribus multo verbis quam leges ipſæ ſcripta forent, ea enim ſunt proprie gloſſa, eæ* κατὰ πόδα *interpretationes. Sed hæc cum non explerent obtuſiora ingenia, nec ſatis ius illuſtrare viderentur, ſuperuenere alij, qui non mutato nomine gloſſas auctiores redderent quam pateretur ipſum gloſſarum nomen, atque ita paulatim gloſſæ factæ grauida quæſierunt ſibi libros ingentes, immanes, inſanos commentarios. qua de re ſola nihil equidem queror, ſed ſi quo modo Iuſtinianus noluit: tandem ſcripſimus, male morigeri, cogente obſcuritate, vt diximus, quæ profecto eſſet etiam hodie parua ſi non eſſet noſtra in laborando diligentia parua. hoc me male habet quod non ſcribamus etiam quo modo is ſuaſit nobis ſcribendum eſſe. nam quotus quiſque eſt qui vel Paratitla, vel* κατὰ πόδα *ſcripſerit bene? nec enim ſcribit bene niſi qui Papiani, Vlpiani, Scæuolæ, Pauli, Iuliani ſcribit more. & hoc vero more commentarios aliquis forte, Paratitla nullus. Summas nominent vel Titulorum expoſitiones, vel illud ipſum Paratitulorum, vel ſi quod aliud eſt ſpecioſius nomen vſurpent recte iudicas, Doctiſſime* GREGORI, *qui hæc longe recedere arbitraris à Paratitulorum lege modoque. Opus hoc eſſe docti Iuriſconſulti. difficile igitur ac pene impoſſibile. vix enim ſingulas ætates ſingulos Iuriſconſultos ferre. me contribuere ad vtrumque aliquid poſſe, qui* κατὰ πόδα *interpretationem Latinam paratam habeo, vt ſæpe audiſti de me, ſi modo princeps aliquis expoliendæ eius otium mihi faceret, ne intermiſſione publicarum recitationum quidquam rei incommodaretur, & cui ſit in promptu* κατὰ πόδα *& Paratitla eſſe multo magis. prudenter quod non me vtrumque poſſe præſtare, ſed conferre aliquid in vtrumque. abſit enim vt illud vel agnoſcam ſi quis tribuat, vel adrogem vltro mihi inſolentius, quod eſt maximi & perfectiſſimi Iuriſconſulti. abſit etiam vt Deo Opt. Max. laudem debitam non tribuam, hoc homini nulli rei nullarum virium, nullius per ſe ſibi facultatis conſcio quod mihi benefeci, beneficium agnoſcens, vt poſſim, ſiue hoc ſiue illo genere malim, nonnihil conferre in puram & ſynceram iuris ciuilis enarrationem. Sed niſi ad* κατὰ πόδα *animos feceris princeps aliquis, vix ea mihi vnquam elabetur opera. Ad Paratitla auctorum, ducem, hortatorem neque poſco alium, neque poſſim quam te habere meliorem, qui vnus mihi ſemper ex Italis quos noui viſus es ingenium poſſidere nobilius, & iuris ac Philoſophiæ ſcientia veriſſima longe cæteris excellere omnibus quos mihi noſſe contigit quamdiu in Italia eſſe licuit per meos mores. Fœcundam eſſe Italiam doctiſſimis Iuriſconſultis haudquaquam abnuo. Sed accidit mihi infeliciter quod in neminem eorum inciderim, & feliciter quod inciderim in te ſolum, qui ita cum natura & iudicio mirabili, tum arte atque artificio etiam eo quod ex liberalibus ſtudiis tibi comparaſti, iuris ſcientia inſtructus & ornatus es, vt qui te ſuperet in Italia vix putem ſupereſſe alium quemquam. nam ex his quos offendi, ne quid diſſimulem, alius docendo & diſputando mi-*

hi viſus eſt plane delirare, maiore licet faſtu, conuentu atque mercede, alius ſermonem iuſque longe alienum ab eo in quo verſari ſe profitebatur in medium producere, alius ne intelligere quidem quid ageret quidve loqueretur miſer, alius e ſolio oculis ab ſcripto numquam dimotis deblaterare conſiliorum multa millia in re quæ vno verbo explicari potuiſſet, quave explicatione, vel comprobatione indigebat nulla, & nihil aliud tamen per horam agere, alius iuris vna parte ſapere, quam ex veris Iuriſconſultis corraſerat vel corrogauerat, cæteris plane deſipere, & in nullo probitatem Iuriſconſulto dignam, quæ tamen eſt omnis ſapientiæ caput, in omnibus quæſtus cupiditatem, ambitionem ſummam ſiue honoris ſiue ineſcandorum auditorum non ſolum vt frequentibus decantent, quibus neque doctiores, neque meliores eos reddant, ſed vero etiam vt bene comitati per plateas & vicos ducantur & reducantur. tu vnus ab his abhorrens maxime, mihi viſus es coniunctam cum ſumma animi integritate veram & non ſimulatam ſapientiam adeptus, nec ſpatiorum vnquam obliuiſcar quæ fecimus, ſimul quandoque per tres aut quatuor horas in difficillimas quaſque iuris quæſtiones diligenter inquirentes. hæc ſpatia me in admirationem & obſeruantiam tui perduxerunt, hæc me tibi deuinxerunt vinculo ſempiterno, & ſi qua ſors cecidit mihi, feliciora auſpicia quibus tu natus es noluiſſent eandem in te ſubire, ſi vt dicam apertius, idem quod fungor docendi munus te fungi permiſiſſent, non intereſſes iam amplius recitationibus meis, vt ſoles, ſed ego vt iuſtius ita libentius intereſſem tuis. Vnum habeo quem poſſim pari laude adficere Germanum, Ioannem Haſtenum Iuliacenſem, in quo tanta elucet probitas animi, tanta peritia iuris, vt eo loquente mihi ſæpe viſum fuerit Biturigis cum mihi adeſſet pro ſua humanitate frequens, parum aut certe nihil me in iure ciuili profeciſſe: ita ſæpe iniecit mihi pudorem aliter ſentienti quam ipſe vellet, ita ſæpe admirabilem mihi eruditionem oſtentauit ſuam. Dicam deinceps niſi accedant alij vnum me noſſe Germanum Iuriſconſultum, eximiæ ſcilicet & ſpectatæ eruditionis, Ioannem Haſtenum, vnum Italum Gregorium Lomellinum, nobilem & patricium vtrumque. Ne mirere igitur, aut ne miretur iam quiſquam alius, cur tuo nomini Paratitla inſcribere voluerim, Doctiſſime & nobiliſſime Gregori, *cui enim poſſim iure meliore? cui magis e re mea? nam accedet de tuo nomine huic operi honoris multo plus quam ipſi de opere meo. Non ego is ſum qui blandiri cuiquam natura poſſim. Quem colo, quem laudo, cui lucubrationes dedico meas, eum oportet opinione mea omnem honorem & cultum inſigniter promereri. Sed ne ignores quid ego hiſce Paratitlis præſtiterim, vel ne ignorent potius alij (nam id tu ſatis ſtatim per te cognoſces) eam ego in his ſcribendis artem adhibui, vt nihil ex eis adſequi poſſit niſi qui ea perlegerit tota, ſuppreſſi ſuperuacua, ne deſiderarentur neceſſaria magnopere caui, idem mihi faciendum eſſe perſuadens quod oratori, quem Poeta ait ſupprimere, quæ ruſticus edit ineptus. Quid quoque titulo contineretur, qui cuiuſque ſenſus eſſet, quæ ſcriptura caſtior diligenter explicaui, etiamſi quid contineretur plane aut plene ſcriptura non efferret titulo ſubiecta. aperui enim retruſa & abdita pleraque; quo enim nobis ars & vſus, niſi vel adhibita cogitatione attentiſſima eruant, quæ non potuere omnia literis exprimi? Etiam ius definitionibus auxi permultis, quarum homines noſtri erant indigentiſſimi, adeoque artis ſuæ male compotes, vt neſcirent definire quid quæque res eſſet quam tractandam ſuſceperant, imo hærerent nonnunquam annum integrum in definitione, puta ſubſtitutionis, ſeruitutis, vel qua alia exquirenda nec quidquam. quod imperitiam illorum arguebat maximam. perito enim facile eſt ſtatim vnius rei non vnam tantum, ſed complures edere definitiones, & omnes ex arte confectas, mihi quidem certe neque perito, neque imperito non fuit facile, non fuit etiam difficile. Peritiſſimus Galen. paulo audacius,* ἐξεπίτηδες ἐχρησάμην πολλοῖς ὀνόμασιν, αὐτὸ τοῦτ' ἐνδείξασθαι βουλόμενος, ὡς ἔξεστι παμπόλλους ὁρισμοὺς ποιεῖν ἑνὸς πράγματος ἐν ταῖς φωναῖς μόνον οὐκ ἐν τοῖς νοήμασι διαφέροντας, *& ego quoque forſitan nimis audenter, qui quas veteres iuris auctores nobis reliquere perfectiſſimas, eis etiam adiunxerim meas. Ad hæc porro continuationi titulorum (ſic enim vulgo appellatur, quæ Græcis eſt* συνέχεια*) vt congrua vbique & conſentanea ac veluti perpetua ſerie conſtaret ratio, adlaboraui plurimum, atque interim quantum in me fuit principia iuris patefeci omnia, aut ſane præcipua: cuius operæ meæ nullam aliam mihi mercedem expoſco, quam vt tibi ſit gratiſſima, iuris autem ſtudioſis vtiliſſima. Non probabunt eam ſat ſcio, aut rictu oris aliquo etiamſi non interioribus ſenſibus ſe non probare diſſimulabunt multi. Sed mei plurimum non intereſt, dum tu probaueris modo. Non poterunt rurſus ne dociles & beneuoli quidem qui erunt omnes intelligere omnia ſtatim. Sed quid ego curem, vt potui, vt debui officio meo perfunctus, & tenente te omnia proinde atque ego qui ſcripſi ipſe ſimul ac cæteris qui ad virtutem & facultatem animi tuam propius accedunt. &, vt paucis verum ſtringam, cadit in hunc libellum recte illud Terentiani Mauri:*

Pro captu lectoris habent ſua fata libelli.

Vale, Valentiæ Cauarum II. *Id. Auguſt.* M. D. LXIX.

INDEX

TITVLORVM IN QVINQVAGINTA LIBROS DIGESTORVM, iuxta ſeriem Alphabeti.

A

de ABIGEIS, 886.d
de Acceptilatione, 880 c
de Accuſationibus & inſcriptionibus, 890. a
de Actione rerum amotarum, 803. d
de Actionibus empti & venditi, 790. c
de Ademptione libertatis, 856. b
Ad exhibendum, 772. a
de Adimendis vel transferendis legatis, vel fideicommiſſis, 827. c
Ad legem Aquiliam, 769 c
Ad legem Corneliam de ſicariis & veneficiis, 891. d
Ad legem Falcidiam, 831. a
Ad legem Iuliam de adulteriis coërcendis, 890. e
Ad legem Iuliam de vi priuata, 891. d
Ad legem Iuliam de vi publica, ibid. c
Ad legem Iuliam maieſtatis, 890. d
Ad legem Iuliam peculatus, & de ſacrilegiis & de reſiduis, 893. a
de Adminiſtratione & periculo tutorum & curatorum qui geſſerint, vel non; & de agentibus vel conuenientibus vno vel pluribus, 808. d. e
de Adminiſtratione rerum ad ciuitatem pertinentium, 904. d. e
Ad municipalem de incolis, 902 d
de Adoptionibus, & emancipationibus, & aliis modis quibus poteſtas ſoluitur, 742. b
de Adquirenda vel amittenda poſſeſſione, 860. c
de Adquirenda, vel amittenda hereditate, 819. a
de Adquirendo rerum dominio, 860. a. b
Ad Senatuſconſultum Tertillianum & Orphitianum, 847. a
Ad Senatuſconſultum Trebellianum, 833 a
Ad Senatuſconſultum Turpillianum, & de abolitionibus criminum, 893 e
Ad Senatuſconſultum Velleianum, 786. a
de Adſignandis libertis, 842. d
de Ædilitio edicto, & redhibitione, & quanti minoris, 795. c
de Æſtimatoria, 790. d
de Agnoſcendis & alendis liberis, vel parentibus, vel patronis, vel libertis, 804. c
de Albo ſcribendo, 903. b
de Aleatoribus, 774. b c
de Alienatione iudicij mutandi cauſa facta, 759. c
de Alimentis vel cibariis legatis, 826. b
de Annuis legatis & fideicommiſſis, 823. e
an per alium cauſæ Appellationum reddi poſſunt, 900 a
de Appellationibus & relationibus, 897. d
de Appellationibus recipiendis, vel non, 899. a
apud eum à quo Appellatur, aliam cauſam agere compellendū, 900. d
de Aqua cottidiana & æſtiua, 870. d
de Aqua & aquæ pluuiæ arcendæ, 851. a. b
A quibus appellare non licet, 898. c
de Arboribus cædendis, 872. d
Arborum furtim cæſarum, 884
de Auctoritate & conſenſu tutorum & curatorum, 809. e
de Auro, argento, mundo, ornamentis, vnguentis, veſte, vel veſtimentis, & ſtatuis legatis, 826. c

B

de BONIS damnatorum, 895.
de Bonis eorum qui ante ſententiam vel mortem ſibi conſciuerunt, vel accuſatorem corruperunt, ibid. d. e
de Bonis libertorum, 841. c
de Bonorum poſſeſſione contra tabulas, 837. a
de Bonorum poſſeſſione ex teſtamento militis, 840
de Bonorum poſſeſſione furioſo infanti, muto, ſurdo, cæco competente, 837. a
de Bonorum poſſeſſione ſecundum tabulas, 840
de Bonorum poſſeſſionibus, 835. d

C

de CADAVERIBVS punitorum, 897. e
de Calumniatoribus, 757. a
de Capite-minutis, 758. c
de Captiuis & de poſtliminio, & de redemptis ab hoſtibus, 901. d
de Carboniano edicto, 859 d
de Caſtrenſi peculio, 902. b
de Cenſibus, 907. a
de Ceſſione bonorum, 863. d
de Cloacis, 871. c
de Collatione bonorum, 838. c
de Collatione dotis, ibid. c
de Collegiis & corporibus, 888
de Colluſione detegenda, 859. d
Commodati, vel contra, 780. d
Communia prædiorum tam vrbanorum quam ruſticorum, 768. b
de Communi diuidundo, 771. d
de Compenſationibus, 786 d
de Concubinis, 806. a
de Concuſſione, 886. c
de Conditionibus, & demonſtrationibus, & cauſis, & modis eorum, quæ in teſtamento ſcribuntur, 829. e
de Conditionibus inſtitutionum, 818. a
de Condictione cauſa data, cauſa non ſecuta, 777. a. b
de Condictione ex lege, 779 a
de Condictione furtiua, 778. b
de Condictione indebiti, 777. d
de Condictione ob turpem, vel iniuſtam cauſam, ibid. c
de Condictione ſine cauſa, 778. a
de Condictione triticaria, 779. a
de Confeſſis, 863. c
de Confirmando tutore, vel curatore, 807. b
de Coniungendis cum emancipato liberis eius, 839 a
de Conſtitutionibus principum, 741. d
de Contrahenda emptione, & de pactis inter emptorem & venditorem compoſitis, & quæ res venire non poſſunt, 788. b
de Contraria tutelæ & vtili actione, 812. a
de Curatore bonis dando, 865. a
de Curatoribus furioſo, & aliis extra minores dandis, 814. b
de Cuſtodia & exhibitione reorum, 890. b

D

de DAMNO infecto, & de ſuggrundis & protectionibus, 850. b
de Decretis ab ordine faciendis, 905. a
de Decurionibus & filiis eorum, 903. a
Depoſiti vel contra, 786. e
de Diſtractione pignorum & hypothecarum, 794. e
de Diuerſis temporalibus præſcriptionibus, & de acceſſionibus poſſeſſionum, 875. e
de Diuerſis regulis iuris antiqui, 907. c
de Diuiſione rerum & qualitate, 743 a. b
de Diuortiis & repudiis, 802. b
de Doli mali & metus exceptione, 875. e
de Dolo malo, 758. b
de Donationibus, 852. b

de Donationibus intet virum & vxorem, 8or. d
de Dore prælegata, 824. a
de Doobus reis conſtituendis, 878. b

E

de EDenoo, 753. c. d
de Effractoribus & expilatoribus, 887. c
de Eo per qoem factom erit qnominus quis in iudicio ſiſtat, 752. e
de eo qui pro tutore, prove curetore oegotia geſſit, 812. b
de Eo quod certo loco dari oportet, 779. e
de Euictiooibus & duplæ ſtipulatione, 796. d
Eum qui appellauerit, in prouincia defendi, 900. c.d
de Exceptiooe rei iudicatæ, 875. b
de Exceptionibus, præſcriptionibus & præiudiciis, 874. c
de Excuſatiooibus, 810. b
de Exercitoria actione, 781. d
Expilatæ hereditatis, 887. d
Ex quibus caoſis maiores xxv. ennis in integrum reſtituantor, 759. b
de Extraordinariis criminibus, 885. d

F

FAmiliæ erciſcundæ, 771. b
de Feriis & dilatiooibus, & diuerſis temporibos, 753. b
de Fideicommiſſarus libertatibus, 855. e
de Fideicommiſſaria hereditatis petitione, 762. d
de Fideiuſſoribus & mandatoribus, 878. d. e
de Fideiuſſoribus & nominatoribus, & heredibus tutorum & curatorum, 852. c.d
de Fide inſtrumentorum & amiſſione eorum, 798. d
Finium regundorum, 771. a
de Fluminibus, oe quid in flumine poblico, ripave eius fiat, quo peios oauigetur, 868. d
de Foote, 871. b
de Fogitiuis, 774. b
de Fundo dotali, 801. a
de Furibos baloeariis, 887. a
de Furtis, 884. d
de Furtis aduerſus neutas, caupones & ſtabularios, 884. a

G

de GLanoe legeoda, 872. d. e
de Gradibus & adfinibus, & oominibus eorum, 844 b

H

de HEredibvs inſtituendis, 816. e
de Hereditate vel actione vendita, 789. b
de Hereditatis petitione, 762. b
de His quæ in teſtameoto delentur, inducuntur, vel inſcribuutur; 816 b
de His quæ pœnæ cauſa relinquuntur, 828. a
de His quæ pro ooo ſcriptis habeotur, ibid. c
de His qoæ vt indignis euferuntur, 829. c
de His quæ effūderint, vel deiecerint, 769. e
de His qui notantur iofamia, 755. d
de His qui ſui, vel alieni iuris ſunt, 741. b
de Homine libero exhibeodo, 873. a

I

de IMpensis in res dotáles factis, 803. b
de Iocendio, ruina, oaufragio, rate, oaue expogoata, 885. a
de In diem addictione, 514. e
de Io integrum reſtitutionibus, 757. d
de Iniuriis & famoſis libellis, 885. b
de Ioiuſto rumpto irrito facto teſtamento, 815 e
de In ius vocando, 751. a
In ius vocati vt eant, aut ſatis vel cautom dent, ibid. d. e
de In litem iurando, 777. e
de Inofficioſo reſtamento, 761. c
In quibus cauſis pignos vel hypotheee recite cootrahitur, 793. d
de In rem verſo, 785. b
de Inſpiciendo veotre, cuſtodicodoque parto, 804. e
de Inſtitoria actione, 782. b
de Inſtructo, vel inſtrumeoto legato, 825. a
de Interdictis & relegatis & deportatis, 896. b
de Interdictis, ſiue extraordinariis actionibus quæ pro his competont, 865. d
de Ioterrogationibus in iure faciendis & ioterrogatoriis actionibus, 772 c
de Itinere actuque priuato, 870. c
Iudicatum ſolui, 881. a
de Iodiciis & vbi quiſque agere vel conoeniri debeat, 761. a
de Iure aureorum aonulorum, 857. d
de Iure codicillorum, 821 a.b
de Iure deliberaodi, 818. e
de Iure dotium, 800. d
de Iure fiſci, 901. b
de Iure immunitatis, 904. a. b
de Ioreiurando ſiue voloorario, ſiue neceſſario, ſiue iudiciali, 776. c
de Iure patronatus, 840. e
de Iuriſdictione, 749. d
de Iuris & facti ignorantia, 799. b
de Iuſtitia & iore, 739. b

L

de LEgationibvs, 904. b
de Legatis & fideicommiſſis lib. 1. 821. e
de Legatis & fideicommiſſis lib. 2. 823. a
de Legatis & fideicommiſſis, lib. 3. ibid. b
de Legatis præſtandis contra tabulas, bonorum poſſeſſione petita, 837. e
de Lege commiſſoria, 789 e
de Lege Cornelia de falſis, & de Senatuſc. Liboniano, 892. b
de Lege Fabia, de Plagiariis, 893. c
de Lege Iulia ambitos, ibid. b
de Lege Iulia de anoona, ibid. a
de Lege Iulie repetundarum, 892. e
de Lege Pompeia de parricidiis, ibid. a
de Lege Rodia de iacto, 782. a
de Legibus Senatuſque Conſultis & longe conſuetudine, 741. a.b
de Legitimis tutoribus, 807. c. d
de Libellis dimiſſoriis qui Apoſtoli dicuntur, 899. e
de Liberali cauſa, 858. a. b
de Liberatione legata, 827. a. b
de Liberis & poſtumis heredibus inſtituendis vel exheredandis, 815. a
de Liberis exhibendis, item ducendis, 873. b
de Libertis vniuerſitatum, 842. c. d
de Litigioſis, 876. d
Locati conducti, 790. e
de Locis & itineribus publicis, 867. c
de Loco publico fruendo, ibid. e

M

de MAgistratibvs conueniendis, 813. a
Mandati vel contra, 787. b. e
de Manumiſſionibus, 854. e
de Manumiſſionibus quæ ſeruis ad vniuerſitatem pertioentibus impoountur, 855. e
de Manumiſſis teſtamento, ibid. d
de Manumiſſis vindicta, 854. e
de Migrando, 874
de Minoribus xxv. annis, 758. e
de Mortis caoſa donationibus, & captionibus, 852. d. e
de Mortuo inferendo & ſepulchro ædificando, 775. a
de Muneribus & honoribus, 903. e

N

de NAtalibvs reſtitueodis, 857. e
Nautæ, caupooes, ſtabularij, vt recepta reſtituant, 760. e
de Nautico fœnore, 797. d
Ne de ſtatu defunctorom poſt quinquenniom quæratur, 858. e
de Negotiis geſtis, 756. d
Ne quid in flumine publico fiat, quo aliter aqua fluat, atque vti priore æſtate fluxit, 868. d
Ne quid io loco publico vel itinere fiat 867. c
Ne quid in loco ſacro fiat, ibid. e
Ne quis eum qui in ius vocabitur, vi eximat, 752. a
Ne vis fiat ei qui in poſſeſſionem miſſus erit, 866. c
Nihil nouari appellatione interpoſita, 899. d
de Nouationibus, & delegationibus, 879. a
de Noxalibus actionibus, 770. b
de Nundinis, 905. c

INDEX TITVLORVM.

O

de OBLIGATIONIBVS & actionibus, 876. e
de Obſequiis perentibus & petronis præſtandis, 841. a
de Officio aſſeſſorum, 749. c
de Officio conſulis, 743. c
de Officio eius cui mandate eſt iuriſdictio, 748. c
de Officio iuridici, *ibid.* d
de Officio præſecti Augnſtalis, 747. c
de Officio præſecti pretorio, 744. a
de Officio præſecti vigilum, 746. d
de Officio præfecti vrbi, 744. c. d
de Officio præſidis, 747. d
de Officio prætorum, 746. b
de Officio procõſulis & legati, 747. a
de Officio procuratoris Cæſaris vel rationalis, 748. b
de Officio quæſtoris, 745. b
de Operibus publicis, 905. b
de Operis libertorum, 841. c
de Operis noui nũriatione, 847. d. e
de Operis ſeruoium, 766. c
de Optione vel electione legeta, 824. c
de Origioe iuris & omnium magiſtratuum & ſucceſſione prudeotium, 739. d. e

P

de PACTIS, 754. b
de Pactis dotalibus, 800. a
de Peculio, 784. c
de Peculio legato, 825. d
de Pecunia conſtituta, 780. a
de Periculo & commodo rei venditæ, 789. e
de Penu legeta, 825. b
de Pigneratitia actione vel contra, 781. b
de Pignoribus & hypothecis, & qualiter ea contrabantur, & de pactis eorum, 791. d
de Pœnis, 895. a
de Pollicitationibus, 905. e
de Popnlaribus actionibus, 889 b
de Poſſeſſoria hereditatis petitione, 762. d
de Poſtulando, 755 c
de Præſcriptis verbis & in factum ectionibus, 791. c
de Præuaricatione, 886. e
de Precario, 872. b
de Priuatis delictis, 881. c
de Probationibus & præſumptionibus, 798. b
de Procuratoribus & defenſoribus, 756. a
Pro derelicto, 861. c
Pro donato, *ibid.* d
Pro dote, 862. a
Pro emptore, 861. c
Pro herede vel pro poſſeſſore, *ibid.* d
Pro legato, *ibid.* è
Pro ſocio, 787. d
Pro ſuo, 862. a
de Proxeoeticis, 9n6. e
de Publicanis & vectigalibus & commiſſis, 851. c
de Publiciena in rem actione, 763. e
de Publicis iudicus, 889. d

Q

QVÆ in freudem creditorum facta ſunt vt reſtituãtur, 865. b
Quæ res pignori vel hypothecæ datæ obligari non poſſunt, 794. b
Quæ ſententiæ ſine eppellatione reſcindantur, 899. e
de Quæſtionibus, 894. e
Quando eppellandum ſit, & intra quæ tempora, 898. e
Quando de peculio actio annalis eſt, 785. a. b
Quendo dies legatorum vel fideicommiſſorum cedet, 834. c
Quando dies vſusfructus legati cedat, 765. e
Quando ex facto tutoris vel curatoris minores agere vel conueniri poſſunt, 809. d
Quarum rerum actio non datur, 876
Quemadmodum ſeruitutes amittuntur, 768. d
Quibus ad libertatem proclamare non licet, 858. c
Quibus ex cauſis in poſſeſſionem eatur, 863. e
Quibus modis pignus vel hypotheca ſoluitur, 795. b
Quibus modis vſusfructus vel vſus amittatur, 766. a
Quibus non competit bonorum poſſeſſio, 845. e
Qui & à quibus manumiſſi liberi non fiunt & ad legem Æliam Sentiam, 857. a
Qui petant tutores vel curatores, & vbi petantur, 808. c
Qui potiores in pignore vel hypotheca habeentur, & de his qui in priorum creditorum locum ſuccedunt, 794 d
Quis à quo eppelletur, 898. d
Qui ſatiſdare cogantur, vel inrato promittant, vel ſuæ promiſſioni committantur, 752. b
Qui ſine manumiſſione ad libertatem perueniunt, 857. a b
Quis ordo in poſſeſſionibus ſeruetur, 846 a
Qui teſtamenta facere poſſunt, & quemadmodum teſtamenta fiant, 813. d
Quod cuiuſcũque vniuerſitatis nomine vel cõtra eem agatur, 756. b. c
Quod cum eo qui in aliena poteſtate eſt, negotium geſtum eſſe dicatur, 783. b
Quod falſo tutore auctore geſtum eſſe dicatur, 812. b
Quod iuſſu, 785. d
Quod legatorum, 866. c
Quod metus cauſſà geſtũ erit, 757. d
Quod quiſque iuris in alterũ ſtatuerit, vt ipſe eodem iure vtatur, 750 a
Quod vi aut clam, 871. d. e
Quorum bonorum, 866. b

R

RATAM rem haberi & de ratihabitione, 881 c
de Rebus auctoritate iudicis poſſidendis ſeu vendundis, 864. e. b
de Rebus creditis ſi certum petetur, & de condictione, 775. b
de Rebus dubiis, 827. d
de Rebus eorum qui ſub tutela vel cura ſunt, ſine decreto non elienandis, vel ſupponendis, 814. a
de Receptatoribus, 887. a
de Receptis qui erbitrium receperunt, vt ſententiam dicant, 760. a
de Regula Catoniana, 828. c
de Re iudicata & de effectu ſententiarum, & de interlocutionibus, 862. e
de Rei vindicatione, 763. a
de Religioſis & ſumptibus funerũ, & vt funus ducere liceat, 774. d
de Re militari, 902. a
de Remiſſionibus, 872. a
Rem pupilli vel adoleſcentis ſaluem fore, 880. e
de Requirendis vel abſentibus damnandis, 894. e
de Rerum permutatione, 791. a
de Reſcindenda venditione, & quando licet ab emptione diſcedere, 789. c. d
de Ripa munienda, 869. a
de Ritu nuptiarum, 800. a
de Riuis, 871. a

S

de SALVIANO interdicto, 874. b
de Senatoribus, 743. b. c
de Senatuſc. Macedoniano, 784. a
de Senatuſconſulto Silaniano & Claudiano quorum teſtamenta ne aperiantur, 820. c
de Sententiam paſſis & reſtitutis, 897. a
de Separationibus, 864. d
de Sepulchro violato, 886. a
de Seruis exportandis, vel ſi ita mancipium venierit, vt manumittatur, vel contra, 790. a
de Seruitute legata, 829. e
de Seruitutibus, 767. b
de Seruitutibus prædiorum ruſticorum, *ibid.* e
de Seruitutibus prædiorum vrbanorum, *ibid.* c
de Seruo corrupto, — 773. d
Si ager vectigalis, id eſt, emphyteuticarius petatur, 764. a
Si à parente quis manumiſſus ſit, 840. c
Si cui pluſquem per legem Falcidiam licuerit, legatum eſſe dicetur. 832. d
Si ex noxali ceuſa agatur quemadmodum caueatur, 752. d
Si familia furtum feciſſe dicatur, 884. b
Si ingenuus eſſe dicetur, 858. d
Si is qui teſtamento liber eſſe iuſſus erit, poſt mortem domini ante aditam hereditatem ſubripuiſſe aut corrupiſſe quid dicetur, 883. d
Si menſor falſum modum dixerit, 774. c.
Si mulier ventris nomine in poſſeſſionem calumniæ cauſa fuiſſe dicatur, 805 b

INDEX TITVLORVM.

Si pars hereditatis petatur, 762
Si pendente appellatiooe, murs interuenerit, 900.c
Si quadrupes pauperiem feciſſe dicatur, 769.a
Si quid in fraudem patroni factum ſit, 842.e
Si quis aliquem teſtari prohibuerit vel coëgerit, 820.c
Si quis cautionibus io iudicio ſiſtendi cauſa factis non obtempetauerit, 753.a
Si quis in ius vocatus non ierit, ſiue quis eum vocaoerit quem ex edicto non debuerit, 751.c
Si quis ius diceoti noo obtempetauerit, 750.c
Si quis omiſſa cauſa teſtamenti ab inteſtato, vel alio modo poſſideat heraditatem, 820.a
Si ſeruitus vindicetur, vel ad alium pertinere negetur, 768.c
Si tabulæ teſtamenti extabunt, 836.d.a
Si tabulæ teſtamenti nullæ extabunt vnde liberi, 843.b
Si totor vel curator magiſtratus creatus appellauerit, 900.b
Si ventris nomine muliete io poſſeſſionem miſſa, eadem puſſeſſio dolo malo ad alium tranſlata eſſa dicatur, 805.a
Si vſosfroctus petator, vel ad alium pertinere oegetur, 766.b
de Solutionibus & liberatiooibus, 879.d
Solutu matrimooio, dos quemadmodum petatur, 802.d.c
de Sponſalibus, 799.c
de Statu homiouio, 742.a
de Statu liberis, 856.c
Stellionatos, 888 a
de Stipulatiune ſeruorum, 878.c
de Stipularionibus prætoriis, 880.d
de Succeſſorio edicto, 844.a
de Suis & legitimis heredibus, 846
de Superficiis, 870.a
de Supellectile legata, 826.a
de Suſpectis tntoribus & curatoribus, 810.a

T

de TAbvlis exhibendis, 867.a
de Termino moto, 888.c
Teſtamenta quemadmodum aperiantut, inſpiciantur & deſcribantur, 819
de Teſtamentaria tutela, 807
de Teſtamento militis, 818.c
de Teſtibus, 799.b
de Tigno iuncto, 883.a
de Tranſactionibus, 755.a.b
de Tributoria actione, 782.c
de Tritico, vino & oleo legato, 825.a
de Tutelæ & rationibus diſtrahendis, & vtili eurationis cauſa actione, 811.a
de Tutelis, 806.c
de Tutoribus & curatoribus datis ab his qui ius dandi habent, & qui & in qoibus cauſis ſpecialiter dari poſſuot, 807.e

V

de VAcationa & excoſatiooe munerum, 584.a
de Variis & extraordinariis cognitionibus, & ſi iudex litem ſuam feciſſe dicetur, 906.a b
Vbi pupillus educari vel morari debeat, & da alimentis ei præſtandis, 810.e
de Veotre in poſſeſſiooem mittendo, & de curatora eius, 839
de Verbotum obligationibos, 877.b
de Verbotum ſigoificatiune, 907.b
de Veteranis, 902.e
de Veteranorum & militum ſucceſſione, 845.b
de Via publica & itinere publico reficiendo, 868.b
de Via publica, & ſi quid in ea factum eſſe dicatur, ibid. a
de Vi bonotum raptorum & de turba, 884.a
de Vi & de vi armata, 869.b
Vnde cognati, 843.c
Vnde legitimi, ibid. c
Vnde vir & vxor, 844.d
de Vſu & habitatione, 766.d
de Vſu & vſufructu & redito, & habitatione, & operis per legatum, vel fideicommiſſum datis, 823.c.d
de Vſufructu adcreſceodo, 765.b
Vſufructuarius quemadmodum caueat, 767.a
da Vſufructu eatum retum quæ vſu conſumuntur, vel minuuntur, 766.a
de Vſufructu, & quemadmodom quis vtatur fruatur, 764.a
de Vſuris & fructibus & cauſis, & omnibus acceſſionibus & mora, 797.b
de Vſurpatiooibus & vſucapionibus, 861.a
Vt ex legibus Senatuſve Conſultis bonorum poſſeſſio detur, 845.e
Vt in flumine publico nauigare liceat, 868.e
Vt in poſſeſſionem legatorum, vel fideicommiſſorum ſeruandorum cauſa eſſe liceat, 836.b
Vti puſſidetis, 869.c
Vt legatorum ſeu fideicummiſſorum ſeruandorum cauſa caueantur, 835.c
Vtrubi, 873.d
de Vulgari & pupillari ſub ſtipulatione, 817.a

TITVLI SPECIALITER EXAMINATI.

Ad Titulum de origina iuris.

LEx 2. *Pomponius, libro ſingulari Enchiridy*, 909.910

Ad Titulum de pactis.

Lex 1, 933.934
L. 2. 937
L. 4. *item*, 938
L. 5. *conuentionum*, 939
L. 6. *legitima*, 940
L. 7. *iuriſgentium*, 941
L. 8. *maiorem*, 950
L. 9. *ſi plures*, ibid.
L. 10. *reſcriptum*, 951
L. 11. *quia & ſolui*, 952
L. 12. *nam & nocere*, ibid.
L. 13. *ſed ſi tantum*, ibid.
L. 14. *item magiſtri*, ibid.
L. 16. *ſi cura emptore*, 953
L. 17. *ſi ſibi*, ibid.
L. 21. *& heredi*, 955
L. 22. *fideiuſſoris*, 956
L. 27. *ſi vnus*, 957
L. 28. *contra*, 962
L. 30. *in perſona*, 963
L. 31. *paciſci*, ibid.
L. 33. *anns*, ibid.
L. 34. *ius adgnationis*, 64
L. 35. *tres fratres*, ibid.
L. 36. *ſi cum fundum*, 665
L. 37. *Imperatores*, ibid.
L. 38. *ius publicum*, ibid.
L. 39. *veteribus*, 966
L. 40. *tale*, ibid.
L. 42. *inter debitorem*, ibid.
L. 43. *in emptionibus*, ibid.
L. 44 *cum in eo*, ibid.
L. 46. *pactum*, ibid.
L. 47. *emptor*, 967
L. 52. *Epiſtula*, 968
L. Imperator, ibid.

Ad Titulom da tranſactiunibus.

Lex 1. 968
L. 2. 969
L. 3. ibid.
L. 4. *Aquiliana*, 970
L. 5. *cum Aquiliana*, ibid.
L. 7. *& poſt rem*, 971
L. 8. *cum hi*, ibid.
L. 9. *qui cum tutoribus*, 974
L. 10. *de re filiorum*, 975
L. 13. *nulli*, ibid.
L. 15. *pacto conuento*, ibid.
L. 16. *qui fidem*, 976
L. vlt. ibid.

Ad Titulum da in iotegrum reſtitutionibus.

Lex 1. 977
L. 2. ibid.
L. 3. *omnes*, ibid.
L. 4. *ſcio illud*, 978
L. 5. *nemo*, ibid.
L. 6. *non ſolum*, ibid.
L. 7. *Diuus*, 980
L. vlt. ibid.

INDEX TITVLORVM ET LEGVM.

Ad Tit quod metus cauſa geſtum eıı.
L. 7. nec timorem, &
L. 8. iſti, 981
L. 9. metum, 982
L. 12. ſed & parıas, 985
L. 13. extat, 986
L. 14. item ſicum, 987
L. 16. quod diximus, 990
L. 17. videamus, 991
L. 21. ſi mulier, ibid.
L. vlt. 992
Ad Titulum de dolo malo, 993. 994.
L. 7. & eleganter, 996
L. 9. ſi quis adſirmauit, 1000
L. 11. non debet, 1002
L. 13. heredibus, ibid.
L. 14. quid enim, 1003
L. 17. ſi plures, ibid.
L. 18. arbitrio, 1004
L. 20. ſeruus tuus, 1006
L. 23. ſi legatarius, ibid.
L. 24. ſi dolo, ibid.
L. 21. cum quis, ibid.
L. 32. filius, 1007
L. 33. rei, ibid.
L. 34. ſi cum mihi, ibid.
L. 35. ſi quis tabalas, 1008
L. 36. ſi duo, ibid.
L. 39. quod venditor, ibid.
Ad Titulum de minoribus xxxv. annis.
L. 3. §. ſi quis cum minore, 1009
L. 7. ait prætor, 1014
L. 9. ſi ex cauſa, 1018
L. 11. verum, ibid.
L. 13. in cauſa, 1019
L. 16. in cauſa, 1020
L. 18. minor autem, 1021
L. 20. Papinianus, 1022
L. 22. in integrum, 1023
L. 24. quod ſi minor,
§. Scæuola, ibid.
L. 25. illud, 1024
L. 28. cum minor, ibid.
L. 29. etiamſi, 1025
L. 30. ſi filius, ibid.
L. 32. minor, ibid.
L. 33. ſi minor, 1026
L. 34. ſi minor, 1027
L. 35. ſi emptionem, ibid.
L. 36. minor, ibid.
L. 37. auxilium, ibid.
L. 38. Æmilius, 1028
L. 39. intra, 1031
L. 40. minor annis, ibid.
L. 41. ſi iudex, ibid.
L. 45. etiam, ibid.
L. 46. cum qui, 1032
L. 47. tutor, ibid.
L. 48. minor, ibid.
L. vlt. ibid.
Ad Titulum Pandectarum de excuſationibus, 1033. 1034
Lex 1. 1035
L. 2. 1036
L. 6. ſi duas,
§. grammatici, 1047
LL. 8. 9. 10. 11. 12. 1053
L. 13. ſcire oportet, 1058
L. 14. libertum, 1060
L. 15. ſpadonem, 1061
Ad Tit. qui teſtamenta facere poſſunt, & quemadmodum teſtamenta fiant.
LL. 1. & 3. 1063
L. 4. ſi quæramus, 1065
L. 5. à qua ætate, ibid.
L. 6. qui in poteſtate, 1066
L. 7. eius qui, 1067
L. 11. obſides, 1068
L. 12. lege Cornelia, ibid.
L. 13. qui à latronibus, 1069
L. 14. qui in teſtamento, 1070
L. 16. filiusfam. ibid.
L. 18. is cui lege, ibid.
L. 20. qui teſtam. 1071
L. 21. heredes palam, 1073
L. 22. ad teſtium, 1074
L. 23. ſi teſtamentum, 1075
L. 24. vnum, ibid.
L. 25. ſi is qui teſtamentum, 1076
L. 29. ex ea ſcriptura, ibid.
Ad Titulum de liberis & poſtumis heredibus inſtituendis vel exheredandis.
LL. 1. & 2. 1077
L. 3. etſi, 1079
L. 4. placet, 1081
L. 6. ſed eſt quæſitum, 1082
L. 7. ſi filius, 1083
L. 8. ſi primo, 1084
L. 9. ſi quis poſtumos, ibid.
L. 10. commodiſſime, 1086
L. 11. in ſuis, 1087
L. 12. quod dicitur, 1088
L. 13. ſi ita ſcriptum, ibid.
L. 14. ſi poſtumus, 1089
L. 16. ſi filius, 1090
L. 17. filij, ibid.
L. 18. multi, 1091
L. 20. ſub conditione, ibid.
L. 21. ſi filium, 1092
L. 23. filio, ibid.
L. 25. Titius, ibid.
L. 28. filius à patre, 1093
L. 29. Gallus, 1095
L. vlt. 1104
Ad Titulum de iniuſto rupto irrito facto teſtamento.
Lex 1. ibid.
L. 2 1105
L. 3. poſtumi, ibid.
L. 6. ſi quis filio, ibid.
L. 7. ſi miles, 1108
L. 8. verum eſt, ibid.
L. 9. ſi pater, 1109
L. 12. poſtumus, ibid.
L. 14. ſi ita facta, ibid.
L. 15. qui vxorem, ibid.
L. 16. cum in ſecundo, ibid.
L. 17. Iulio, 1110
Ad Titulum de his quæ in teſtamento delentur, inducuntur, vel inſcribuntur.
Lex 1. 1111
L. 2. cancellauerat, 1113
L. 3. proxime, ibid.
Ad Titulum de heredibus inſtituendis.
Lex 1. 1115
L. 2. circa eos, ibid.
L. 3. ſeruus, ibid.
L. 4. ſuus quoque, 1117
L. 5. apud Iulianum, ibid.
L. 6. ſed ſi conditioni, ibid.
L. 7. ſi ſeruus, 1118
L. 8. duo ſocij, ibid.
L. 9. quotiens, ibid.
L. 10. ſi alterius, 2119
L. 11. Attius, ibid.
L. 12. ſi inæqualibus, 1120
L. 13. interdum, ibid.
L. 15. Iulianus, ibid.
L. 17. item quod, 1121
L. 18. Sabinus, ibid.
L. 19. ex facto, ibid.
L. 20. quo loco, ibid.
L. 21. Trebatius, 1122
L. 22. & expleta, ibid.
L. 13. ſi quis inſtituatur, ibid.
L. 24. Titius, 1123
L. 27. ſi te ſolum, ibid.
L. 29. hoc articulo, ibid.
L. 30. pignori, ibid.
L. 31. non minus, ibid.
L. 33. ſi quis ita, 1124
L. 34. he editas, ibid.
L. 35. ex facto, ibid.
L. 37. cum in teſtamento, 1125
L. 38. qui filio, ibid.
L. 40. ſi paterfamilias, ibid.
L. 42. qui ſoluendo, 1126
L. 44. paterfamilias, ibid.
L. 45. ſi Mania, ibid.
L. 46. quidam, ibid.
L. 47. ſi ita ſcriptum, ibid.
L. 48. his verbis, 1127
L. 49. ſi alienum, ibid.
L. 50. ſeruum, ibid.
L. 51 talem, ibid.
L. 53. Lucius Titius, ibid.
L. 55. ſi is qui, 1128
L. 56. poteſt, ibid.
L. 57. ſi is qui, ibid.
L. 59. liber homo, ibid.
L. 61. qui volebat, ibid.
L. 62. in tempus, ibid.
L. 64. eius ſeruum, ibid.
L. 65. hereditas, ibid.
L. 66. ſi ita quis, 1129
L. 67. ſi ita ſcriptum, ibid.
L. 68. ſi quis Semproniam, ibid.
L. 69. Cornelius, ibid.
L. 70. captatorias, ibid.
L. 71. ille autem, 1130
L. 72. ſi quis ſolidum, ibid.
L. 73 ſub conditione, ibid.
L. 74. ſi ita quis, ibid.
L. 76. ſeruus, ibid.
L. 78. qui non militabat, ibid.
L. 81. clemens, 1132
L. 82. ſi quis ita. ibid.
L. 83. ſi non lex, ibid.
L. 85. Lucius Titius, ibid.
L. 86. iam dubitari, 1133
L. 89. ſi ſocius, 1134
L. vlt. ibid.
Ad Titulum de vſurpationibus & vſucapionibus.
Lex 1. 1135
L. 2. ibid.

INDEX TITVLORVM ET LEGVM.

L. 3. vſucapio, 1136
L. 4. ſequitur, 1137
L. 5. naturaliter. 1146
L. 6 in vſucapionibus, 1147
L. 7. ideoque, ibid.
L. 8. Labeo, 1148
L. 9. vſucapionem, ibid.
L. 10. ſi aliena, ibid.
L. 11. neque ſeruus, 1150
L. 12. ſi ab eo, ibid.
L. 13. pignori, ibid.
L. 14 id tempus, 1151
L. 15. ſi is qui pro emptore, 1152
L 16. ſerui, 1154
L. 17 ſi per errorem, ibid.
L. 18. quamuis, ibid.
L. 19 ſi hominem, 1155
L. 20. poſſeſſio, 1156
L. 21. ei à quo, ibid.
L. 22. heres, ibid.
L. 23. eum qui ædes, ibid.
L. 24. vbi lex, 1157
L. 28. ſine poſſeſſione, ibid
L. 26. nunquam, ibid.
L. 27. Celſus, 1158
L. 28. ſi ſeruo, ibid.
L. 29. cum ſolus, ibid.
L. 30. rerum mixtura, ibid.
L. 31. numquam, 1159
L. 32. ſi fur, 1160
L. 33. non ſolum, ibid.
L. 34. ſi ſeruus, 1162
L. 35. ſi homo, ibid.
L. 36. poteſt, 1163
L. 37. furtum, ibid.
L. 38. quam rem, ibid.
L. 39. ſi ſolum, ibid.
L. 40. cœptam, ibid.
L. 41 ſi rem, ibid.
L. 42. cum vir, 1164
L. 43. heres, ibid.
L. 44 iuſto, ibid.
L 45. præſcriptio, 1165
L. 46. pro ſoluto, 1166
L. 47. ſi emptam, ibid.
L. 48. ſi exiſtimans, ibid.
L. vlt. ibid

Ad Titulum pro emptore.

Lex 1. 1167
L. 2. ibid.
L. 3. litis, 1169
L. 4. emptor, ibid.
L. 5. ſi rem, ibid.
L. 6. qui cum pro herede, ibid.
L. 7. qui fundum, ibid.
L. 8. ſi quis cum ſciret, 1170
L. 9. qui ob pactionem, ibid.
L. 12. miſſio, ibid.
L. 13. alienam, 1172

Ad Titulum pro herede, vel pro poſſeſſore.

Lex 1. 1171
L. 2. ibid
L. 3. plerique, 1172

Ad Titulum pro donato.

Lex 1. ibid.
L. 2. 1173
L. 3. ſi vir, ibid.
L. 4. ſi pater, 1173
L. 5. qui pro donato, ibid.
L. vlt. 1174

Ad Titulum pro derelicto.

Lex 1. 1173
L. 2. ibid.
L. 3. an part. ibid.
L. 4. id quod, ibid.
L. 5. ſi id quod, ibid.
L. 6. nemo, 1174
L. 7. ſi quis merces, ibid.
L. vlt. ibid.

Ad Titulum pro legato.

Lex 1. 1175
L. 5. ea res, ibid.
L. 8. ſi non traditam, ibid.
L. vlt. 1176

Ad Titulum pro dote.

Lex 1. 1175
L. 2. ibid.
L. vlt. ibid. & 1176

Ad Titulum pro ſuo.

Lex 1. 1177
L. 2. ibid.
L. 4. ſi ancillam, ibid.
L. vlt. 1178

Ad Titulum Pandectarum de verborum obligationibus, 1179. 1180.

Lex 2. 1183
L. 5. ſtipulationum, 1191
L. 6. is cui, 1194
L. 7. impoſſibilis, 1195
L. 8. in illa ſtipulatione, ibid.
L. 9. ſi Titius, 1197
L. 11. filius, 1198
L. 12. ſi ita ſtipulatio, ibid.
L. 13. qui ante, ibid.
L. 14. ſi ita ſtipulatus, 1199
L. 16. ſi Stichum, 1200
L. 17. ſtipulatio, 1103
L. 18. qui bis, 1204
L. 19. ſi ſtipulatio, 1205
L. 20. huiuſmodi, ibid.
L. 21. ſi diuortio; ibid.
L. 22. ſi quod aurum, 1206
L. 23. ſi ex legati, 1208
L. 26. generaliter, 1209
L 28. ſi rem, 1211
L. 29. ſcire debemus, ibid.
L. 30. ſciendum, 1213
L. 32. ſi in nomine, 1214
L. 34. multum, ibid.
L. 35. ſtipulor, 1215
L. 36. ſi quis, ibid.
L. 38. ſtipulatio iſta, 1216
L. 39. dominus, 1222
L. 41. eum qui, 1223
L. 43. ſi quis arbitratu, ibid.
L. 45. quodcumque, 1225
L. 47. qui ſic ſtipulatur, ibid.
L. 48. ſi decem, ibid.
L. 49. cum filiusfamilias, 1226
L. 50. in illa ſtipulatione, 1227
L. 51. is qui alienum, ibid.
L. 52. ſi in conuentionalibus, ibid.
L. 55. cum quis ſibi, 1230
L. 56. eum qui, 1231
L. 57. ſi quis, 1233
L. 58. qui vſumfructum, 1235
L. 59. quotiens, 1236
L. 62. ſeruus vetante, 1238
L. 63. ſi quis ita ſtipuletur, 1239
L. 64. huiuſmodi ſtipulatio, ibid.
L. 65. quæ extrinſecus, ibid.
L. 66. ſi minor, ibid.
L. 67. illa ſtipulatio, 1240
L. 68. ſi pœnam, 1240
L. 69. ſi homo, ibid.
L. 71. cum quid ve fiat, 1241
L. 72. ſtipulationes, ibid.
L. 73. interdum, 1242
L. 74. ſtipulationum, 1243
L. 76. ſi ſtipulatus, 1245
L. 77. ad diem, 1246
L. 78. ſi filiusfamil. ibid.
L. 79. ſi procurator, 1247
L. 80. quotiens in ſtipulationibus, 1248
L. 81. ibid.
L. 83. inter ſtipulantem, ibid.
L. 84. ſi inſulam, 1251
L. 85. in executione, 1253
L. 90. cum ſtipulati, 1254
L. 91. ſi ſeruum, 1255
L. 92. ſi ita ſtipuler, 1257
L. 93. ſi ſic ſtipulatus, ibid.
L. 94. triticum, ibid.
L. 100. conditio, 1259
L. 101. puberes, 1260
L. 102. venditores, ibid.
L. 104. cum ſeruus, 1261
L. 105. ſtipulatus ſum, ibid.
L. 107. vtrum, ibid.
L. 108. à Titio, 1262
L. 110. ſi mihi & Titio, ibid.
L. 111. ſi ſtipulatus fuero, ibid.
L. 112. ſi quis ſtipulatus, ibid.
L. 113. cum ſtipulatus ſum, 1263
L. 115. ita ſtipulatus ſum, 1264
L. 116. decem ſtipulatus, 1266
L. 118. liber homo, 1267
L. 121. ex ea parte, 1268
L. 122. qui Romæ, 1271
L. 123. ſi flagitij, 1276
L. 126. ſi ita ſtipulatus, ibid.
L. 127. ſi pupillus, 1277
L. 128. ſi duo rei ſtipulandi, 1279
L. 132. quidam, ibid.
L. 133. ſi ſit ſtipulatus, 1281
L. 134. Titia, ibid.
L. 35. ſi ita quis, ibid.
L. 37. continuus, 1283

Digitized by Google

PARATITLA
IN LIBROS QVINQVAGINTA
DIGESTORVM,
SEV PANDECTARVM,
Imperatoris Iuſtiniani.

OPVS IACOBI CVIACII.

A DE ſuo nomine vult appellari Imp. Iuſtinianus Digeſta Iuris veteris[a] ſua auctoritate compoſita, & ad ſuam ætatem accommodata, commutatis ſæpe contortiſque veterum Iuris auctorum ſcriptis, quorum tamen nomina vbique prætendit, & ea quidem nonnunquam ſola, licet ex eorum mente ſermoneve ſubſequatur nihil, vt l. cum de indebito, de probat. & aliis pleriſque locis. Digeſta ſic dicuntur, vt Græce γράμματα, vel potius, vt ipſe Iuſtinianus ait, vt iuris antiqui διῃρημένως, ἢ διατετμημένως. Pandectæ vero ἐκ τῶ τὰ πάντα εἰς ἓν ἀθροισθὲν ὑποδέξασθαι. Et diuiſæ ab eo ſunt Pan- B dectæ ſiue Digeſta in partes ſeptem, libros quinquaginta. libri etiam exemplo veterum diſtincti titulis certis, qui tamen & ipſi partes dicuntur, vt cum dicitur ventrem[b] ex omnibus partibus mitti in poſſeſſionem, id eſt, ex omnibus titulis de bonorum poſſeſſionibus, & cum M. Tullius ait, ponenda eſſe capita ex quibus ducitur quæque pars iuris. Sed & Rubricæ, quod plerumque cocco, aut minio ruberent[c].

[a] Efficiunt Digeſta ſiue Pandectæ Iuris Ciuilis à Iuſtiniano compoſitæ partem ſecundam. Sunt enim totius legitimæ ſcientiæ partes quatuor, quarum prima, ſi eo ordine recenſeantur quo ſunt promulgatæ & editæ, erit Codex qui duodecim libris conſtat, quibus continentur conſtitutiones Imperatorum. Ante Iuſtinianum tres codices circumferebantur: Gregorianus, quo continebantur conſtitutiones Imperatorum ab Hadriano ad Valerianum & Gallienum. Hermogenianus, qui complectebatur ab his C ſubſequentium principum conſtitutiones, edicta, decreta, reſcripta vſque ad tempora Conſtantini: Demum Theodoſianus, in quo ipſius Imperatoris Conſtantini, & eorum qui ipſi ſucceſſerant conſtitutiones ad tempus vſque Theodoſij illius tertij Codicis auctoris deſcriptæ erant. Sed & poſt Codicem ipſum Theodoſianum, pleræque conſtitutiones erant tum ipſius Theodoſij & Valentiniani, tum aliorum Imperatorum, vſque ad tempus Iuſtiniani, quæ quod poſt editum Codicem Theodoſianum emiſſæ eſſent, Nouellæ conſtitutiones dicebantur. Ex his tribus Codicibus, & Nouellis conſtitutionibus, quæ Theodoſianum ſecutæ erant, Iuſtinianus ſelectis his, quæ magis ex vſu fori in ipſis rerum argumentis obtinerent, & illis omiſſis, quæ vel idem dicerent, vel ſibi inuicem eſſent contrariæ, ſuum Codicem compoſuit, in quo quaſdam ſuas conſtitutiones inſeruit, idque effecit decem viris illuſtribus demandata totius operis cura, inter quos primas agebat Tribonianus, totius negotij veluti præfectus & ἐγχειριστὴς quæ latius patent in l. vn. C. de nouo Cod. fac. & l. vn. C. de Iuſtinianeo Cod. confirm. Hunc etiam Codicem poſtea iuſſit emendari, & ei adiici quinquaginta deciſiones, aliaſque conſtitutiones quaſdam, quas poſt primam editionem Codicis titulo Nouellarum promulgauerat: cuius emendationis curam permiſit tantum viris quinque, ſcilicet Triboniano, Dorotheo, Mennæ, Conſtantino, Ioanni, quod leuior eſſet labor iſtius emendationis, quam a principio totius operis perficiendi, & omnes conſtitutiones perlegendi, ad certoſve titulos ſelectas, & ſepoſitas redigendi. Id autem plenius continetur in l. vn. C. de emend. Cod. dom. Iuſt. & ſec. eius edit. Hæc iuris ciuilis pars prima. Poſt- B quam Iuſtinianus id circa Imperatorum conſtitutiones præſtitit ex antiquis veterum Iuriſconſultorum commentariis, Pomponij ſcilicet, Iuliani, Africani, Scæuolæ, Papiniani, Pauli, Vlpiani, Modeſtini, aliorumque, optima quæque & ad vſum forenſem magis accommodata excerpi iuſſit, quæ demum collata ſunt in hos quinquaginta Digeſtorum ſeu Pandectarum libros; idque ſedula nauitate & induſtria Triboniani, aliorumque circiter ſexdecim virorum doctiſſimorum, & de ciuili prudentia apprime meritorum. cuius rei geſtæ ſeriem accuratius deſcribit ipſe Iuſtinianus in l. 1. & 2. C. de vet. iu. enucl. & in orat. Græca ad populum & Senatum, quæ tum dicto tit. eſt inſerta, tum etiam his Digeſtorum ſiue Pandectarum libris eſt præfixa. Hæc iuris ciuilis pars ſecunda. Illam ſequuntur libri Inſtitutionum quatuor, quos poſt Codicis & Digeſtorum opus perfectum Tribonianus, Theophilus, & Dorothæus, ipſius Iuſtiniani iuſſu, ex libris antiquorum qui Inſtitutiones ſcripſerant, & maxime ex commentariis Caij I. C. compoſuerunt, ad iuuentutis commodiorem vſum: quibus legitimæ ſcientiæ prima veluti elementa continentur, quos C demum Iuſtinianus ipſe confirmauit, & ſuo nomine fieri voluit inſignes, vt ex illis quaſi elegantioris doctrinæ riuulis primam legum peritiam iuuentus hauriret. Hæc iuris ciuilis pars tertia. Vltima continet librum Nouellarum ſiue authenticorum, qui complectitur conſtitutiones ipſius Iuſtiniani circiter centum ſexaginta ſex, quæ vt plurimum Græco ſermone editæ fuerunt poſt Codicem emendatum, & recenſitum, poſt Pandectas & Inſtitutionum libros prout variæ negotiorum figuræ id deſiderabant, reſque ipſæ dictabant, vt fere fit in dies ſuccreſcentibus morbis, ipſis etiam noua remedia adhiberi. Hæ Nouellæ conſtitutiones vt plurimum iuri quod Codice continetur, derogant, vnde ex his

deſumpti loci quidam, & legibus Codicis, quibus derogabatur, appliciti ab Irnerio veteri iuris interprete, qui paſſim authenticarum appellatione allegari ſolent. Hæc igitur Iuris Ciuilis pars quarta & vltima: nam Feudorum libros Iuris Ciuilis Romani partem non facere certum eſt. Conſtitutiones quoque Leonis Philoſophi, aliorumque Imperatorum qui Iuſtinianum, aut ipſummet Leonem ſecuti ſunt, corpori Iuris ciuilis non aſcribi ſolere ſatis conſtat, primum quia Ius Ciuile cum dicimus, id quod à Iuſtiniano vel promulgatum, vel compoſitum eſt, intelligimus: deinde quia nec ipſius Leonis Nouellæ conſtitutiones, vtrumque tempore poſteriores, vſu vnquam inualeſcere potuerunt præterquam in his de quibus antea nihil conſtitutum fuerat. In cæteris

A ius à Iuſtiniano introductum vim ſuam obtinuit, quod docet ex Græcis ipſe magnus anteceſſor lib. 17. obſ. cap 31.

[b] Ventrem Cuiacius intelligit poſtumum in ventre matris conſtitutum; mittitur enim mater ventris nomine in bonorum poſſeſſionem ex omnibus edicti partibus: Id eſt, ex edicto vnde liberi, ſi de hereditate patris ipſius poſtumi agatur, ex edicto vnde legitimi, vel vnde cognati ſi de hereditate agnati, aut cognati quæratur, cui poſtumus ſucceſſurus eſt.

[c] Sed & rubricæ pro legibus, aut Iuriſconſultorum reſponſis, vt apud Perſium:

Excepto ſi quid Maſuri rubrica vetauit.

DIGESTORVM PARS PRIMA.

LIBER I.

TIT. I. *De iuſtitia & iure.*

V. Tit. 1. lib. 1. Inſtit.

MERITO incipit à virtute, quam iuris auctores colunt, & à iure quod profitentur. Et eſt iuſtitia conſtantia[a] perpetuæ voluntatis ius ſuum cuique tribuendi, vt liberalitas conſtantia perpetuæ benignitatis. Ius eſt ſcientia æqui & iniqui, vel ars. Ars enim eſt eorum quæ ſciuntur[b]. Et huius artis iuriſve partes hoc titulo proponuntur ſummæ. Sed & aliæ ſignificationes Iuris.

[a] Conſtantia, id eſt, conſtans voluntas. Conſtantem autem voluntatem accipimus, ſtabile ac firmum voluntatis decretum, atque propoſitum: quia is demum iuſtus eſt, qui ita affectum, ita comparatum animum habet, vt perpetuo velit ius ſuum cuique tribuere: Is ſcilicet, quem non vis, non ambitio impotens, non potentum fauor, aut gratia, non auaritiæ ſordes à recto mentis ſtatu dimouet: qui non pœnæ metu, non lucri, aut fauoris ambitu, vel bonorum adipiſcendorum deſiderio, ſed ſolius boni electione, nullius cuiuſlibet rei ſatagens, ad æquitatis regulas actiones ſuas componit, & dirigit. Quare attente ex Ariſtotele lib. 2. Ethic. cap. 4. diſtinguenda hæc duo: iuſta facere & iuſte facere. Iuſta facere etiam iniuſtus poteſt, vt de Buſiride, Phalaride, Æmilio Cenſorino commemorant, qui auctores nequiſſimi conſilij Thraſium, Perillum, & Aruntium Paterculum, eo ſupplicio, quod ad aliorum tormenta commenti erant, necauerunt: qui tamen in alijs vitæ actibus crudeliſſimam tyrannidem exercuerunt. Iuſte facere nonniſi iuſtus poteſt: quia his verbis ingeneratus iuſtitiæ habitus ſignificatur. qui tum demum eſt acquiſitus, cum quis & ſcienter, & electione habita, & perpetuo, vel, vt ipſe Ariſtoteles ait dicto loco, βεβαίως καὶ ἀμεταπτώτως, quæ ad iuſtitiam pertinent, exſequitur.

[b] Vt Iuſtitia eſt habitus voluntaris: ita iuriſprudentia eſt habitus intellectus, quia in ſcientia & cognitione conſiſtit, non in voluntate: & ideo qui iuriſperitus eſt, non continuo iuſtus; quia qui probe nouerunt, quid æquum ſit, quid iniquum, quique licitum ab illicito diſcernunt, plerumque à præſcripto artis deficiunt, & in prauos affectus voluntatem ſuam deducunt. Iuriſprudentia igitur nihil aliud eſt, quam collectio præceptorum, quibus imbutus animus omnem rationem tenet componendæ, & regendæ ciuitatis, ferendarum legum, definiendarum litium, controuerſiarum diſcingendarum.

II. *De origine Iuris, & omnium Magiſtratuum, & ſucceſſione prudentum.*

PROPOSITIS partibus iuris ſuperiore titulo, conſtituit in iure Populi Romani, cuius originem iam inde à Regibus proceſſumque & partes hoc titulo declarat, deinde originem & nomina magiſtratuum, & poſtremo ſucceſſionem Iuriſperitorum; vt quiſque alteri ſucceſſerit[a]. ab his enim potiſſimum orta, condita, aucta, tradita, illuſtrata ſunt iura populi Romani, qui ex re iuris conditores dicuntur, & iuris auctores, ac ſane cum in authentico Pandectarum Florentinarum ſit hoc loco, *Et ſucceſſione eorum*, exi-

B ſtimo eſſe emendandum, *Et ſucceſſione auctorum*, vt l. 2. §. *poſt originem*. Porro, ſi & hoc ſcire aues, Magiſtratus eſt publica perſona, quæ iuriſdictioni præeſt; vel, qui pro tribunali cognoſcit; vel, cui publice iudicium iuriſque dictio data eſt[b]. Ariſtoteles: ἀρχὰς δ᾽ ὅσαις ἀποδέδοται βουλεύσασθαι περὶ τινῶν, καὶ κρῖναι, καὶ ἐπιτάξαι. καὶ μάλιστα τοῦτο, τὸ γὰρ ἐπιτάττειν ἀρχικώτερόν ἐστι. Id quod vocat ἐπιτάττειν, nobis eſt imperium, vt iubere cauere, iubere poſſidere, quæ ſunt ἀρχικώτερα, id eſt magis imperij, quam iuriſdictionis. Iuriſconſultus eſt*, qui ius profitetur, reſpondet, interpretatur. Aut, vir bonus, legum & morum ad reſpondendum peritus, atque interpretandum[c].

[a] Verum non modo Iuris ciuilis originem, & ſeriem magiſtratuum, quo quique tempore cœperint, hic titulus complectitur; ſed breuem etiam populi Romani hiſtoriam continet, quibus initiis, quibuſve incrementis, ad illam immenſam magnitudinem, quæ poſtmodum ingentiſſimo ſui pondere laborare cœpit, peruenerit: quemadmodum à Regibus ad populum, à populo ad Senatum iura communium, poteſtaſque ſit tranſlata, &
C rebus iterum ita dictantibus denuo ius dominationis ad Imperatores redierit, vt eſſent, qui longa ſerie ſæculorum firmatam tantam rerum molem arbitratu ſuo librarent, & moderarentur.

[b] Poſſit & hæc Magiſtratus definitio non ſufficere, niſi adiiciatur quid Magiſtratus à iudice differat: quod nec paſſim notum eſt, nec erit à Cuiacij methodo alienum, qui in his Paratitlis breuitate inſigni, & perſpicuitate non vulgari, omnia definit, & diſtinguit: Non incommode hæ poſſunt differentiæ aſſignari. Magiſtratus habet iuriſdictionem: Iudex vero ſimplicem notionem, & cognoſcendi ac iudicandi facultatem, ad quod pertinet quod eſt in l. 5. ff. de re iud. & l. 9. § notionem, ff. de verb. ſign. Hac ratione iudices non exſequuntur ſententias ſuas (quia id maioris imperij eſt, & iuriſdictionis aliquam poteſtatem deſignat)
D ſed ipſi Magiſtratus, qui eos dederunt, l. 15. à Diuo Pio in pr. ff. de re iud. Inde oritur differentia alia, quod Magiſtratus ius ſuum habeant à Principe, à Senatu, aut à Republica: Iudices vero dentur à Magiſtratibus: Imo iudicis dandi licentia iuriſdictionis portio eſt, l. 3. §. fin. ff. de Iuriſd. omn. iud. Iterum magiſtratus habent veluti ſummam iudiciorum, & ad cauſarum vniuerſitatem ſunt dati. Iudices autem ſingulis negotiis & litibus ipſi Magiſtratus addicunt. Ipſi etiam ordinario dantur: Magiſtratus vero extra ordinem cognoſcunt de rebus plerumque, quæ celeritatem aliquam requirunt, nec moram patiuntur: qua de re eſt tit. 13. de var. & extraord. cogn. infra, lib. vlt. quod idem eſt de his, in quibus vis imperij maior elucet, aut cum aliqua ſui dignitate poteſtas iuriſdictionis exercetur: qualia ſunt quæ hic Cuiacius recenſet, iubere cauere, cum quis damni nomine, quod ex ruina vicini ædificij ſibi imminet, deſiderat à vicino ſecuritatem præberi, cautione ſiue ſtipulatione damni infecti, & id fieri iubet Prætor aliuſve Magiſtratus: Iubere poſſidere, cum non cauente vici-
E no, ad coërcendam eius contumaciam Prætor, aut Præſes, mittit actorem in poſſeſſionem eius rei, cuius nomine vt caueatur poſtulat, & poſtmodum poſſidere iubet. l. 4. l. 7. in pr. ff. de dam. inf. quod & fit in ſtipulatione legatorum tit. 3. & 4. lib. 36. infr. & cum venter in poſſeſſionem mittitur, tit. 9. lib. 37. aliiſque ex cauſis, de quibus eſt tit. 4. lib. 42. Hinc quoque fit, vt ſæpius etiam in Nouellis Iuſtiniani fiat iudicum diſtinctio: vt alij quidem imperium habeant, ſiue ἀρχὴν, quales magiſtratus; alij qui iuriſdictione non funguntur, quales iudices dati. Supereſt hæc differentia inter Magiſtratum & Iudicem, quod Magiſtratus officium inter Honores recenſeatur, quod illo adminiſtratio rei publicæ contineatur cum aliquo dignitatis gradu, l. 14. Honor in pr. & § pen. ff. de mun. & honor: vnde ius honorarium, actiones, aut obligationes honorariæ ſolent appellari, quæ à Magiſtratibus

proficiſcuntur: cæterum iudicandi neceſſitas inter munera perſonalia habetur, quæ ſine titulo dignitatis ſubeuntur, d. l. honor §. 1. & l. 18. munerum §. 14. ff. de munet. & hon.

ᶜ Non diſſimilis Iuriſconſulti definitio apud Ciceronem lib. 1. de Orat. Si quæreretur quiſnam Iuriſconſultus vere nominaretur, eum dicerem qui legum & conſuetudinis eius qua priuati in ciuitate vterentur, & ad reſpondendum, & ad agendum, & ad cauendum peritus eſſet. De Iuriſconſulto etiam accipiendus hic Horatij locus:

——— vir bonus eſt quis?
Qui conſulta patrum, qui leges iuraque ſeruat.
Quo multæ, magnæque ſecantur iudice cauſæ,
Quo reſponſore, & quo cauſa teſte tenentur.

III. *De Legibus, Senatuſqueconſultis, & longa conſuetudine.*

V. tit. 2. l. 1. Inſtit. & tit. 17. 18. 19. lib. 10. & tit. 53. lib. 8 C.

B

IVRIS ciuilis hoc titulo partes exequitur tres; leges, quo nomine non populi tantum ᵃ, ſed etiam plebiſſcita ſignificantur, quæ ex lege Hortenſia non minorem vim habent, quam totius populi iuſſa ᵇ; Senatuſconſulta, quæ ſolus Senatus decreuit ſine lege; Et longam conſuetudinem, id eſt, tacitum populi conſenſum plurimorum annorum obſeruatione inueteratum. Quas in extremo tituli concluſit his verbis: *Ergo omne ius aut conſenſus fecit, aut neceſſitas conſtituit, aut firmauit conſuetudo.* Ius enim quod expreſſus conſenſus populi vel plebis fecit, lex eſt ᶜ; Quod neceſſitas conſtituit, Senatuſconſultum, *l. 11. §. deinde quia difficile, ſupra tit. proximo.*

C

ᵃ Cuiacius hoc loco legis nomen ſpecialiter accipit: cuius definitio hæc: Ius quod populus Rom. Senatorio Magiſtratu interrogante, veluti conſule conſtituit. Cæterum, ſi generaliter hoc vocabulum ſumatur, continet omnem iuris conſtitutionem, non populi modo aut plebis, ſed principis, aut ſenatus, ſcriptum ius, aut non ſcriptum, quo quid vetatur, iubetur, permittitur, aut punitur: quamobrem eius definitio alia eſt, qualis quæ traditur à Papiniano, & ex Chryſippo, & Demoſthene refertur in l. 1. & 2. hoc tit.

ᵇ Hinc eſt, quod Cicero in Topicis, dum iuris ſcripti partes, quæ ſuo tempore obtinebant, recenſet, (leges, Senatuſconſulta, magiſtratuum edicta, reſponſa prudentum) plebiſcitorum non meminit, hac ſcilicet ratione, quod tantum a legibus non differrent, & hinc etiam quod lex Aquilia dicatur, quæ tamen à plebe, interrogante Aquilio tribuno eſt lata, §. illud, de lege Aquil. apud Iuſtin. Sed non ineleganter Cicero in loco ſuperiori inter partes iuris ciuilis recenſet res iudicatas, nec enim eſt dubitandum, quin eiuſmodi præiudicia accipi debeant, vbi certum eſt æquitate arbitra conſtitiſſe.

D

ᶜ Recte itaque Dio Chryſoſt. orat. περὶ ἔθους, vocat conſuetudinem δίκαιον ἑκούσιον, ius ſcilicet voluntarium: quod quaſi ipſe populus volens & conſentiens, ſibi impoſuit, & eam ſic definit, ἄγραφον ἀνθρώπων οὐδενὸς, ἀλλὰ βίου, καὶ χρόνου.

IV. *De conſtitutionibus Principum.*

V. §. 9. ſed & quod, de Iu. nat. gent. & ciu. apud Inſtin.

SEQVITVR quarta pars Iuris ciuilis, quod ſcilicet ipſe princeps conſtituit, cuius Auguſto priuilegio eadem eſt poteſtas quæ populi fuit ᵃ.

E

ᵃ Conſtitutiones autem principum diuiduntur in decreta, reſcripta, edicta: his enim tribus modis ius facit princeps, cum cæteræ iuris partes vnius generis ſint. Sunt autem decreta ſententiæ Imperatorum, qui à latere ſibi aſſidentibus ſupremi conſeſſus conſiliarijs, ſummis vt plurimum Iuriſconſultis, de lite aliqua cognitionem ſuſceperunt, vnde præiudicium trahitur ad ſimiles controuerſias dirimendas: Cuiuſmodi plures ſex libris decretorum Paulus Iuriſconſultus retulerat: vt ipſe Cuiacius docet, lib. 2. obſ. cap. 16. Reſcripta ſunt litteræ vel reſponſa principis quibus de re dubia conſultus, ad libellum rei geſtæ ſeriem complectentem reſcribit, & negotio propoſito imponit definitionem vltimam, vnde exemplum ducitur alterius quæſtionis ſimiliter explicandæ: & ex his fere totus Iuſtiniani Codex compoſitus eſt. Edicta vero ſunt ſtatuta generalia, quibus quid iubet, aut vetat, princeps ad totius reipublicæ compendium & vtilitatem, non demonſtrata perſona, aut negotio certo cui modum imponere

A

voluerit, quod tamen in decretis & reſcriptis plerumque accidit: Eiuſmodi ſunt Nouellæ conſtitutiones Iuſtiniani fere omnes, eiuſmodi ſunt etiam quinquaginta deciſiones, quæ ſunt in Codice, & ſi quæ ſimiles. Nota edictorum hæc, quod plerumque ad populum, aut Senatum, vel præfectum prætorio dirigantur.

V. *De ſtatu hominum.*

V. librum 1. Inſt. tit. de iur. perſ. tit. de ingen. & tit. de libert.

EXPOSITIS partibus Iuris, quæ omnes ſunt conſtitutæ hominum cauſa, incipit tractare de hominum ipſorum iure, ſiue de ſtatu conditionis cuiuſque, & alius eſt ſtatus capitis ᵃ, alius ſtatus ſeruitutis.

ᵃ Id eſt libertatis, nam ſoli liberi caput habere dicuntur.

B

IV. *De his qui ſui vel alieni iuris ſunt.*

V. Inſtitut. eodem tit.

DE ſtatu ſeruorum hic etiam agitur aliquid: itemque liberorum, alios eſſe patresfamilias, alios filiosfamilias. Patresfamilias ſuæ poteſtatis ſunt, qui ſcilicet in domo ſua dominium obtinent. Filiifam. & ſerui, alienæ poteſtatis.

VII. *De adoptionibus & emancipationibus, & aliis modis, quibus poteſtas ſoluitur.*

C

V. Inſtit. lib. 1. tit. 11. & 12. & tit. 48. & 49. lib. 8. C.

FILIOSFAM. natiuitatem facere docuit titulo ſuperiore. Iſto docet etiam legem facere filiosfam. id eſt adoptionem ᵃ. Adoptio ᵇ enim eſt legis actio, qua qui mihi filiusfam. non eſt, ad vicem filiifam. redigitur. Et quia ſi forte qui non eſt quidem mihi filiusfam. ſed Titio, à Titio mihi detur in adoptionem, hac ratione fit vt deſinat eſſe in poteſtate Titij, & recidat in poteſtatem meam: ideo huic rationi & alias adiungit, quibus ſoluitur poteſtas, veluti, emancipationem, manumiſſionemque. Dico emancipationem ᶜ manumiſſionemque: nam legitima emancipatio eſt ſolemnis alienatio filiifam. veluti mancipij, quam mox ſequitur manumiſſio eiuſdem. Anaſtaſiana emancipatio aliter fit, itemque Iuſtiniana ᵈ. Neque vero etſi titulus polliceatur alios modos ſoluendæ poteſtatis, quidquam ſpecialiter de aliis, veluti ſacerdotio ᵉ, deportatione, morte, in eo tractatur.

D

ᵃ Filiusfam. etiam conſtituuntur per legitimationem, quæ fit concubinatu in matrimonium verſo, vel curiæ oblatione, aut diplomate principis, aut aliis quibuſdam modis, qua de re eſt §. vlt. de nupt. apud Iuſt. N. περὶ νόθων, & totus tit. C. de natural. lib.

ᵇ Adoptio ibi definitur, quatenus genus eſt, id eſt quatenus complectitur eam, qua pater filium quem habet in poteſtate, alienæ poteſtati ſubijcit, quæ proprie dicitur adoptio: & eam, qua qui ſui iuris eſt, ſeipſum dat in adoptionem, quæ proprie dicitur arrogatio. Et fit ex reſcripto principis, olim apud populum, vbique interrogato eo qui adoptatur, & in gloſſis Baſilicorum dicitur, ἡ ἐκ βασιλικῆς κελεύσεως γινομένη διὰ προστάγματος, καὶ παρακλήσεως.

E

ᶜ Dicitur autem emancipatio, quod fieret per ſolemnem mancipationem, quæ erat ſpecies alienationis factæ per æs & libram, vt fere legis actiones omnes.

ᵈ Fit Anaſtaſiana emancipatio precibus Imperatori oblatis, & ad eas reſcripto elicito, quo patri permittitur liberos ſuos è manu ſua dimittere: eo etiam reſcripto apud iudicem actis interuenientibus inſinuato. Iuſtiniana reſcriptum non deſiderat, ſed ſolam patris profeſſionem apud iudicem actis interuenientibus declarantis, ſe à ſacris, & poteſtate ſua filium filiosve liberare, quod & hodie in vſu eſt. Neutra vero requirit tres illas venditiones imaginarias, circumductiones, & iniurioſa rapiſmata, omnemque illam iuris veteris obſeruantiam, l. pen. & vlt. C. de emancip. lib. Nulla etiam in his contrahitur fiducia, qua id agebatur, vt parens naturalis in emancipatione manumiſſor patronusve exiſteret filij ſui, vt per hoc, & tutor eius fieret, ſi impubes

filius eſſet, & ei ſuccederet vt patronus, ſi ipſe filius emancipatus ſine liberis moreretur.

[e] Cum ſacerdotio finiri patriam poteſtatem Cuiacius tradit id referendum ad ius vetus, quo virgo in familiam Veſtæ cooptata ſui iuris fiebat, & is qui flaminium diale, id eſt Iouis ſacerdotium adipiſceretur, cave, quæ in manum Flaminis matrimonio conueniret, è patrio iure exibant, inque ipſo iure, ſine capitis deminutione vlla, vt refertur Gellius lib. 1. cap. 12. Tacitus lib. 4. Annal. Vlpian. in fragm. tit. 10. in fi. ad quod referendum, quod eſt in l. 3. §. vlt. ff. ad SC. Maced. Cæterum apud principes Chriſtianos non obtinuit, ſacerdotium, ac ne Epiſcopatus quidem ſummam dignitatem inducere liberationem patriæ poteſtatis, l. 52. Sacroſanctæ, C. de Epiſc. & Cleric. Noue Iuſtinianus induxit, vt qui Epiſcopatus ſacros apices eſſet adeptus, patria poteſtate liberaretur, N. 81.

VIII. *De diuiſione rerum, & qualitate.*

V. Inſtit. lib. 2. tit. 1. & 2.

EXPOSITA differentia & qualitate hominum, modo exponit rerum. Diuiſio differentiam, differentia qualitatem oſtendit. Rerum igitur alias eſſe diuini iuris, alias humani. Vel alias publicas, alias communes, alias vniuerſitatis, alias nullius [a], alias ſingulorum: item alias corporales, alias incorporales.

[a] Res nullius vocat, quæ nec alicuius fieri poſſunt, quales ſacræ, religioſæ, ſanctæ; Nam aliæ dicuntur nullius, quæ alicuius fieri poſſunt, veluti, feræ, aues, piſces, gemmæ, quæ ſunt in littore maris, res à domino pro derelictis habitæ, & ſi quæ ſimiles.

IX. *De Senatoribus.*

V. tit. 1. lib. 12. C. qui eſt de dignitatibus.

HOMINES de rebus ſuis diſceptant in Senatu, vel apud Magiſtratus & Iudices. Congruenter ergo poſt hominum rerumque diuiſionem, & Iudicum diuiſio multiplex ſequentibus titulis exponitur. Senatores erant in vrbe primum, non vt poſtea, quicunque ſententiam in Senatum lecti erant, conſilij publici cauſa.

X. *De officio Conſulis.*

OFFICIVM Conſulis eſt vocare Senatum [a], Reipub. conſulere, conſilium præbere, tutores, iudices vel arbitros dare [b], pignora capere [c], mittere in poſſeſſionem, reſtituere in integrum, cognoſcere de præiudicijs [d], de fideicommiſſis, de alimentis [e], de pollicitationibus [f], delicta coërcere, non tamen relegare, *l. 4. infra. De interd. & releg.* Cætera quæ commemoraui, ſi non hoc titulo, his Digeſtis omnia ſuos habent locos.

[a] Non ſolius tamen Conſulis fuit ius vocandi aut habendi Senatus. ſed more maiorum, etiam Senatus haberi potuit per Dictatorem, Trib. plebis, Interregem, Præfectum Vrbis, per Tribunos quoque militares, & Decemuiros, quibus imperium conſulare aliquando competit. V. Gell. lib. 14. cap. pen. & vlt.

[b] Deſcribit Cuiacius officium Conſulis, quale fuit tranſlata in Cæſares Imperij poteſtate: nam in libera repub. non niſi de rebus maioris momenti, quæ ad ſummam reipublicæ pertinebant, eorum cognitio fuit. Conſilium autem præbere intelligit, cum lex Ælia Sentia minor viginti annis vult manumittere ſeruum ſuum, & iuſta cauſa manumiſſionis adprobari debet.

[c] Et hæc pignoris capio ſpecies eſt coërcitionis aduerſus contumaces, §. pen. de ſatiſd. tut. apud Iuſt. l. 5. §. 10. ſi quis, ff de agnoſ. lib. & alibi paſſim, quomodo etiam fuit animaduerſum aduerſus ſenatores qui in ſenatum vocati non adfuiſſent. A Gell. dicto cap. pen. lib. 14.

[d] Præiudicia intelligit actiones præiudiciales, ſiue quæſtiones de ſtatu, per quas quæritur, an aliquis liber, an ſeruus ſit; libertus, an ingenuus, filius legitimus, an illegitimus.

[e] Cum dicit Cuiacius Conſulem de alimentis cognoſcere, id referendum ad ea alimenta, quæ pater à filio petit, aut filius a patre, aut patronus a liberto, aut libertus à patrono; nam ea de re Vlpianus ſcripſerat, lib. 2. de officio Conſulis, vt docet inſcriptio l. 5. ff. de agn. & al. lib. quamquam etiam de alimentis teſtamento relictis eorum cognitio fuit, ſi ea peterent alimentarij, l. 3. §. vlt. ff. de alim. vel cib. legat. Cæterum vtrum de alimentis ex teſtamento debitis tranſigi poſſet, perſonarum rerumque penſatis circumſtantiis, Prætoris Romæ, Præſidis in Prouinciis notio fuit, l. cum hi 10 pr. & §. 18. ſed nec. inf. de tranſact.

[f] De his eſt tit. 12 lib 5. Digeſtorum. Id autem videtur Cuiac. adiecisse propter l. 8. eius tit. 10. quæ ſumpta eſt ex lib. 3. quem Paulus ſcripſerat de officio Conſulis.

XI. *De officio Præfecti prætorio.*

V. tit. 29. & 30. lib. 1. C.

PRÆFECTVS prætorio [a] eſt prætorianorum militum ſiue aulæ præfectus, cui princeps rerum, iudiciorumque ſummam commiſit, *l. quilibet, C. de decur.* qui & vice ſacra iudicat, *l. 1. C. de Offic. vic. l. à Procoſſ. C. Theod. de appellationib.* & cunctarum prouinciarum maximam poteſtatem habet, *l. ne quis C. de Decur.* cuius formæ vel νόμοι pro lege ſunt, vnde & ἐπαρχικὰ dicuntur. Et præter hunc vel vicarium eius, nullus magiſtratus habet pleniſſimum imperium merum. Alij partes tantum aliquas habent, vt Conſul ius gladij, ſed non ius relegandi, ac ſimiliter præſes ius gladij & ius damnandi in metallum non ius deportandi [b], vel confiſcandi, quin & gladio tantum vitam adimere poteſt non ſecuri, non telo, non laqueo, quia ius gladij tantum accepit: & reſtricte accipiuntur quæcunque ex mero imperio [c] magiſtratui permittuntur.

[a] Ipſe enim præfectus prætorio ἔπαρχος dicitur, vnde ius honorarium, quod ab eo proficiſcitur, recte poteſt vocari ἐπαρχικὸν, & ἐπαρχικὰ ipſa eius edicta.

[b] Videtur labi Cuiacius, dum dicit Præſidem ius deportandi non habuiſſe; nam exilij pœnam (quæ eadem eſt cum deportatione) procuratorem Cæſaris qui vice Præſidis fungitur irrogare poſſe docet l. 2. C. de pœnis. Sed dicendum, Præſidem deportare quidem & inſulam aſſignare non poſſe; verum ſi quem in inſulam deportandum putet, hoc ipſum Principi ſignificare miſſa relatione plena, l. inter §. 1. ff. de interd. & rel. & ea de re plura Cuiacius ad l. ſi quis §. eius qui, ff. de ini. rupt. & irr. fac. teſt.

[c] Inde fit vt in his quæ ſunt meri imperij non liceat ducere argumentum a maiori ad minus, vt idem Cuiacius docet lib. 1. quæſt. Papin. ad lib. 1. ff. de offic. eius cui mand. eſt iuriſd.

XII. *De officio Præfecti vrbis.*

V. tit. 31. lib. 1. C.

PRÆFECTVS vrbi eſt magiſtratus, cui vrbis, terminorumque eius curam princeps commiſit [a]. Officium igitur eius præcipuum vrbem cuſtodire, & omnia crimina audire. Seneca XII. Epiſtol. L. Piſo vrbis cuſtos, cuius officio tutela vrbis continebatur. Iuuenalis XIII.

Hæc quota pars ſcelerum, quæ cuſtos Gallicus vrbis,
Vſque à Lucifero, donec lux occidat, audit.

Fines autem ſiue termini vrbis Romæ non continentibus finiuntur, ſed centeſimo milliario [b].

[a] Præfecti prætorio nullum nomen in libera republica: poteſtas tamen eius erat penes magiſtrum equitum, qui Dictatori iungebatur. At quemadmodum ordinariam poteſtatem Dictator non habebat, ſed per temporum vices creabatur, vt magiſtratu tantum ſpatio ſex menſium fungeretur: ita nec magiſter militum. His facilius comparantur Tribuni Celerum, qui ſub Regibus Romanis ſecundum ab his locum obtinebant, l. 2. §. 14. & quod ad magiſtratus, & §. 18. populo ff. de orig. iur. Poteſtas igitur & nomen præfectorum prætorio ſub Imperatoribus ac Auguſto cœpit. qua de re Petrus Faber lib. 1. Semeſtr. cap. 1. & ſeqq. ducit altiores lineas. Quantum ad Præfectum vrbis, eius nomen antiquum fuit in republ. Romana, cuiuſque originem Tacitus lib. 6. annal. repetit a Romulo, & vt poſtmodum exactis Regibus in libera Republ. retentus eſt, adeo vt abſentibus Conſulibus habendi ſenatus ius haberet, vt docet Gell. lib. 14. cap. vlt. ita regimentis Reipublic. ad Imperatores tranſlatis eiuſdem poteſtas manſit.

[b] Id eſt centum millibus paſſuum, quæ efficiunt quinquaginta leucas, quamquam ea de re mirum in modum diſſentiunt Gallicorum verborum interpretes, quorum alij leucam æſtimant qua-

tunt millibus paſſuum, alij mille & quingentis. Magis eſt tamen vt duobus millibus paſſuum æſtimetur: nam iter vnius diei, quod apud nos conſtat decem leucis, in iure confici dicitur viginti millibus paſſuum, §. 18. qui autem, Inſtit. de excuſ. tutorum & curatorum & aliis locis vulgatibus. Sed cum varie æſtimetur longitudo leucarum pro diuerſitate prouinciarum, magis eſt, vt duo millia paſſuum efficiant vnam duntaxat leucam, cuiuſmodi à Lutetia ad triginta circiter leucas in ambitu numerantur: nam quæ extra illum ambitum ſe protendunt, longiores ſunt, & quo magis ab ipſa receditur, magis magiſque etiam obtinet ſpatium leucarum eſſe longius. Hac diſtinctione commodiſſima poſſunt illa componi, quæ incerte ab aliis de ratione dimetiendi itineris, leucarum longitudine ad numerum paſſuum reducta. Si qui volunt plura de ea re noſſe, videndus Raguellus in Indice vernaculo, in verbo, *banlieue*, & in verbo, *lieue*, Vignerius in adnotationibus ad commentarios Cæſaris, Cuiacius in recitationibus ad cap. 15. extr. de foro compet. Gothofredus ad l. 1. §. 4. ff. hoc tit. ad l. 21. §. 13. ff. de excuſ. tutor. & curat. ad l. 14. de verb. ſignific. & alij quamplurimi auctores ab eo etiam laudati.

XIII. *De officio Quæſtoris.*

V. tit. 33. lib. 1. C.

QVÆSTOR curam gerit pecuniæ publicæ conquirendæ, & conſeruandæ, & in varios vſus erogandæ, quod facere nequit ſine iuriſdictione & imperio. Eſt igitur magiſtratus: vt non abs re Vlpianus eodem libro ſingulari de Quæſtoris officio *l. 3. de iuriſdictione* (eſt enim emendanda illius inſcriptio ex iſta) diſtinxerit merum imperium [a] à miſto: hoc enim iure magiſtratus quæſtori competit, illud non item: & poſſeſſionis igitur bonorum & iudicis dandi licentia quæſtori competit. Cicero in diuinatione: *Quæſtor Cæcilius iudicium dat, ſi paret eam ſe & ſua Veneris eſſe dixiſſe: iudicant recuperatores: iſte in poſſeſſionem bonorum mulieris mittit.* Fateor tamen initio imperium non habuiſſe, quia nec vocationem, nec prehenſionem [b]. Erat igitur magiſtratus ſine imperio, vt ædilis curulis, & magiſtratus municipalis hodie. Neque vero in vrbe ſolum Quæſtores fuerunt, ſed & in prouinciis erant, qui prætores vel præſides comitabantur, & nonnunquam cum iure prætorio ſortito delecti addictique præſidibus, & ab eis, vt Plinius & Cicero ſcribunt, aſſumpti in filiorum locum, adeo vt nec quæſtoribus præſides, vel prætores ſuos accuſare liceret. Porro ex quæſtorum numero in vrbe erant Candidati Cæſaris, è quibus ſe fuiſſe cum fratre Velleius Paterculus ſcribit, & ab eo honore ad præturam conſcendiſſe. Erat enim is honos ad amplioris honoris gradum primus aſcenſus, &, vt Aſconius Pedianus ait, prima Senatoris adminiſtratio, vt communicato primum plebeis honore quæſturæ, id plebi ingenti victoria fuerit aduerſus patricios, quemadmodum T. Liuius ſcribit; quæſturam namque non honoris ipſius fine æſtimabant, ſed patefactus ad Conſulatum ac triumphos locus nouis honoribus videbatur. Porro recitabant principes per quæſtores, qui ab eo munere Candidati Cæſaris dicebantur, in Senatu orationes ſuas & epiſtolas & libellos, quod multis auctorum locis comprobari poteſt, hic tamen ſufficiat Spartiani in Adriano: *Quæſturam geſſit, in qua orationem Imperatoris in Senatu agreſtius pronuntians riſus eſt.* Libros dicit Vlpianus hoc loco, vt Plinius v. Epiſt. *Pauci dies, & liber principis ſeuerus & tamen moderatus.*

[a] Id eſt, ex l. vii. huius tituli. Merum autem imperium eſt coërcendorum facinorum poteſtas, lege data ac definita nominatim. Mixtum vero imperium & poteſtas, quæ iure magiſtratus competit proprio & ingenito. Cuiac. lib. 21. obſ. cap. 30. & lib. 1. quæſt. Papin. ad l. 1. D de offic. eius cui mand. eſt iur. vt & ad l. 3. ff. de Iuriſd. omn. iud. Rectiores hæ Cuiacij definitiones quam quæ propoſitæ ab Vlpiano in d. l. 3. nam cum Vlpianus definit merum imperium eſſe ius gladij, vel mixtum imperium conſiſtere in danda bonorum poſſeſſione rem definit per exemplum ſiue per τύπον, quæ ſpecies eſt definitionis imperfectæ. Definitio alia fit κατ' ἀντίληξιν, alia per τύπον, ſiue per exemplum, alia κατὰ διαφορὰν, alia ἐννοηματικὴ, alia ποιότης, alia ὑπογραφικὴ, alia κατ' ὑποτύπωσιν, alia κατὰ μεταφορὰν, alia κατ' ἀφαίρεσιν ἐναντίου, alia κατ' ἔλλειψιν ὁλοκλήρου ὁμογενοῦς, alia κατ' ἀναλογίαν, alia κατ' ἔπαινον, alia κατὰ ψόγον, alia κατὰ πρός τι, alia κατὰ τὸν ὅρον, alia κατ' ἀντιλογίαν, alia κατ' ἐτυμολογίαν, alia κατὰ προσωποποιΐαν: Hæ ſunt imperfectæ, de quibus Boët. lib. 3. in Topica Ciceronis, & Alciatus lib. 9. parer. cap. 21. Vna perfecta eſt & propria, quæ conſtat genere & differentiis, & fit ex præſcripto Dialecticæ; quales ſuperiores ex Cuiacio ſumptæ: quales omnes quas idem Cuiacius in his Paratitlis proponit: Cuiuſmodi regulas & definitiones in promptu habere non eſt niſi periti & præſtantis Iuriſconſulti, vt eo etiam nomine laudet Papinianum idem Cuiacius, quod nullus ſit Iuriſconſultus, qui tot regulas, tot definitiones conferat. Definitionis ipſius (quia huc vſque ſermo proceſſit) hæc ex Platone definitio, ὁρισμός ἐστι λόγος σύντομος δηλωτικὸς τῆς φύσεως τοῦ ὑποκειμένου πράγματος.

B [b] Vocationem & prehenſionem habent magiſtratus, qui iuri dicundo præſunt, qualis prætor, præfectus vrbi & alij: prehenſionem tantum qui interceſſionibus faciendis aderant, vt iniuria, quæ coram fieret, coërceretur, cuiuſmodi olim erant tribuni plebis. Nec prehenſionem vero, nec vocationem illi, qui adminiſtratione aliqua fungebantur, cui iuriſdictio neque imperium ineſt. Cuiuſmodi quæſtores, qui ob hæc neque lictorem habebant, neque viatorem, Gell. lib. 13. cap. 12.

XIV. *De officio Prætorum.*

V. lib. 1. C. tit. 20.

DE officio Prætorum titulus inſcriptus eſt, quoniam duo fuere in vrbe prætores; vnus qui ius dicebat inter ciues, qui maior prætor, Feſto auctore, dicebatur; alter qui inter peregrinos, vel inter ciues & peregrinos: & hos etiam ſignificat *l. 17. C. de appellat.* dum ait vtrumque prætorem: Fuere & alij plerique minores, non qui enumerantur tantum *l. 11. de origin. iur.* ſed his poſtea ab Imperatoribus adiecti complures [a]. Cæterum vrbani & peregrini [b], iuriſdictio quanta fuerit, Edicta demonſtrant, quæ omnes actiones complectuntur, & quod tandem non ex antiquis legibus, ſed ex edictis prætorum homines iura addiſcere cœperunt. De criminibus notio horum prætorum non fuit.

[a] De prætorum progreſſu, origine & numero Lipſius abunde in comm. ad Tacitum lib. 1. Annal. qui tamen non facit mentionem prætoris fideicommiſſarij & libertatum, quorum frequens mentio in iure. Prætorem autem veteres omnem magiſtratum, cui exercitus pareret, appellabant. Aſcon. in Epiſt. Ciceronis ad Q. fratrem Aſiæ Proconſulem. Quin & non modo iudiciorum, ſed armorum etiam ei cura fuit vt tradit Iuſtin. N. 24. qui etiam Prætorem ita vocatum ait, ὅτι τοῦ ἄρχειν τῶν ἄλλων ἁπάντων ἴσως, καὶ προηγεῖσθαι: vnde etiam στρατηγὸς dictus, & proprætor ἀντιστράτηγος apud Dionem, Plutarchum, & Polybium paſſim.

[b] Videndus Theop. in Paraphraſi Inſtit. de Iu. nat. gent. & ciu. § Prætorum, l. 2. § 28. poſt aliquod deinde, ff. de orig. iur. & l. ſi oleum, §. hæc de dolo, ff. de dolo & Hotom. in deſcript. magiſtratuum Rom.

XV. *De officio Præfecti vigilum.*

V. tit. 45. lib. 1. C.

MAGISTRATVS ſeparantur ab his qui extra ordinem ius dicunt, *l. 7. §. vlt. tit. ſeq.* Dixit vero ſupra de magiſtratibus vrbanis, nunc de his qui extra ordinem in vrbe ius dicunt, cuius generis eſt præfectus annonæ, & præfectus vigilum, *l. 11. §. Nam præfect. de orig. iur.* Præfecto vigilum commiſſæ ſunt vrbis excubiæ & vigilum cohortes, ne quid per noctem [a] in vrbe delinquatur, neve quod in ea incendium exoriatur.

[a] Inde dictus νυκτέπαρχος, ſiue νυκτὸς ἔπαρχος: quamquam ei magiſtratui hoc vocabulum Iuſtinianus demit, & Prætoris dignitatem & nomen attribuit N. 13. dicti quoque στρατηγοὶ ὀπ-μαλητοὶ, ſiue στρατάρχοι vigilum præfecti, quod diſpoſitas agendis excubiis per angiportus militum ſtationes haberent, eoſque introduxit Auguſtus propter incendia, vt Dio lib. 55. tradit

& poſt eum Xiphil. in Auguſto. Antea tres viri erant qui nocturnis vigilijs præeſſent, quod præter l. 1. ff. hoc tit. docet etiam Plauti locus in Amphitruone, vbi ſeruus noctu iter faciens ait, quid faciam? nunc ſi tres viri me in carcerem compegerint. Verum nocturnis tantum incendijs præpoſitus fuit magiſtratus, ſed & eius munus fuit fures coërcere, vt apparet ex l. 56. § 1. ff. de furtis, l. pen. ff. de cond. ob cauſ. dat. Plura Cuiac. ad d. N. 13. Continet hic titul. tres leges.

XVI. *De officio Proconſulis & Legati.*

SVPERIORES tituli ſunt de his qui in vrbe ius dicunt. Sequentes de his qui in prouincia, quorum iuriſdictio pleniſſima eſt. Funguntur enim vice & officio omnium magiſtratuum vrbanorum, & initio quidem quos in prouincias mittebat Senatus, hi Proconſules dicti ſunt, quod cum imperio conſulari mittebantur. Dabantur his legati, quibus ſcilicet mandarent iuriſdictionem ſuam: nec enim legatos ſuo ſibi iudicio deligebant. Dabantur plerumque plures, & ob id *l. 11. Quis à quo appell. Appellari à legatis proconſul poteſt*[a]. Et Imperatores proconſuli *l. pen. de offic. eius cui mand. Cum propriam,* inquiunt, *iuriſdictionem legatis tuis dederis.*

[a] Quod non habet locum in alijs, qui mandatam à magiſtratu iuriſdictionem habent: cum enim omnino vicariam operam præbeant pro delegante, nec ſuo iure quicquam habeant, perinde ac ſi ab ipſo delegante ſententia dicta eſſet, is idem prouocatur qui prouocaretur, ſi is qui iuriſdictionem ſuam mandauit per ſe negotij cognitionem ſuſcepiſſet, l. 1. §. vlt. ff. eod. tit. quis à quo appell. Cuiac. lib. 1. quæſt. Papin. ad l. 5. ff. hoc tit. & lib. 7. obſ. cap. 21. excipitur princeps, vel ſummus Pontifex, qui prouocari poſſunt, ſi appelletur à ſententia iudicum à ſe delegatorum, quod iuris neceſſitatis admittit, quia nullus hic maior magiſtratus, deinde quia non eandem iuriſdictionem mandant, quam habent, ſed partem tantum: plenitudinem autem poteſtatis & imperij retinent ſibi.

XVII. *De officio Præfecti Auguſtalis.*

V. tit. 41. lib. 1. C.

PRÆFECTVS Auguſtalis eſt, qui in Ægypti prouinciam mittebatur Proconſulari poteſtate ex Equitibus, non ex Senatoribus[a]. Præf. Ægypti, *l. apud præfect. De man. vind. l. 1. De tut. & cur. dat.*

[a] Cur id ab Auguſto factum ipſe Cuiac. docet in Parat. C. hoc tit.

XVIII. *De officio Præſidis.*

V. tit. de officio rectoris prouinciæ lib. 1. C.

QVOS in prouincias mittit princeps, hi proprie præſides[a] appellantur, vel legati Cæſaris, vel, vt Dio ſcribit, LIII. proprætores.

[a] Præſidis nomen generale eſt, & ſignificat etiam proconſulem, l. 1. ff. hoc tit. Verum hoc nomine ſpecialiter deſignatur is magiſtratus qui à principe mittitur in has prouincias, quas princeps curæ ſuæ fecit: qua ratione dici poteſt, Præſidis nomen nullum fuiſſe in libera Repub. Sed hi, quibus regendæ prouinciæ mandabantur, erant proconſules, aut proprætores. Proconſules iis prouincijs præerant quæ nondum quietæ omnino, ideoque maiori poteſtate contineri debebant, qualis Gallia olim: Proprætores in eas mittebantur, quæ magis fidæ populo Rom. qualis Sicilia. Poſtea tranſlato ad Cæſares imperio, aliæ prouinciæ populo fuerunt aſſignatæ, quæ ſtipendiariæ dictæ: aliæ principi, quæ tributariæ, qua de re Theoph. in Græca paraphraſi Inſt. §. 40. per traditionem, de rer. diuiſ. & Harmen. ἐν πρoχείρῳ lib. 1. tit. 2. §. 46. Id factum maxime ab Auguſto, qui, vt ait Suet. in eius vita cap. 47. prouincias validiores, & quas annuis magiſtratuum imperijs regi, nec facile, nec tutum erat, ipſe ſuſcepit. Idem recenſet Dio lib. 53. & Strabo lib. 2. & vlt. in fi. Igitur in eas prouincias, quæ populo erant conceſſæ, mittebantur proconſules ex Senatu, ſortitione facta, vt in libera Repub. In eas vero quas princeps ad ſuam curam reuocauerat, mittebat ipſe præſides ex Senatu, aut equitibus quos vellet, qui dicti etiam πρεσβευταὶ καίσαρος καὶ ἀντιστράτηγοι, id eſt legati Cæſaris & proprætores, vt hic Cuiacius docet ex Dione. Cæterum inter proconſules & præſides, ſiue legatos Cæſaris, & proprætores, vltra quam ſupra poſitum, fuerunt differentiæ multæ. Hæ nimirum, quod proconſules faſcibus & inſulis, alijſque inſignibus Imperij & iuriſdictione voluntaria vterentur, ſtatim atque vrbem, id eſt ciuitatem Romanam egreſſi eſſent, nec prius deponerent quam in vrbem eſſent regreſſi: præſides vero nonniſi prouinciam ingreſſi, imperium aut iuriſdictionem vſurparent, & deponerent etiam ſtatim atque prouinciam exceſſiſſent, aut in eam ſucceſſor veniſſet. Proconſules item annui erant magiſtratus, & finito anno magiſtratum deponebant: præſides vero, quandiu principi placuiſſet. Et vero id maxime ſolitum Tiberio libro 1. Annalium in fi. Tacitus prodit, vt prouincias illis quos ſemel probatos elegiſſet, prorogaret. Ea de re videndus Cuiacius lib. 21. obſeruat. cap. 7. Sed illis diſcriminibus adijcit & illa Lipſius ad Tacit. lib. 1. in excurſu lit. M. Proconſules pacato habitu incedere ſolitos; præſidibus vero in more fuiſſe gladio accingi; Proconſules ſex lictoribus & faſcibus vſos: præſides quinque duntaxat, ſi conſulatum nondum geſſiſſent. Ita proconſules tres legatos habuiſſe, præſides vnum. Sed poteſt & illa ſubijci inter hos & illos differentia, quod Proconſuli vna duntaxat prouincia adminiſtranda committeretur; præſidi interdum plures: quod docet Tacitus paſſim, & illo maxime loco lib. 1. ſub finem: *Prorogatur Poppæo Sabino prouincia Mæſia, additur Achaia & Macedonia.* Videnda quædam ea de re apud Hotomanum in deſcriptione Romanorum magiſtratuum.

XIX. *De officio Procuratoris Cæſaris, vel rationalis.*

Ἀδιαλλήλως eſt[a], idem namque eſt procurator Cæſaris & rationalis, qui ſcilicet in prouincia iudicat inter fiſcum & priuatos, vt in vrbe prætor à Diuo Nerua conſtitutus, ac proinde procurator Cæſaris de bonis fiſco vindicatis cognoſcit, vel iudicem dat, licet de crimine non cognoſcat[b], nec inter priuatos ius dicere poſſit, niſi forte vicem præſidis tueatur, vt nunnunquam temporis cauſa prouinciæ adminiſtratio legato, vel quæſtori præſidis[c], vel rationali committitur.

[a] Figura eſt apud Grammaticos cum vna res duobus vocabulis idem ſignificantibus exprimitur, vt hoc loco & apud Mart.

Et te patronum cauſidicumque vocas.

[b] Dici igitur debet in ſpecie, l. 3. C. de his qui vt ind. iam conſtare de crimine multæ cædis defuncti, alioqui præſidis cognitum eſſet, l. 1. C. vbi cauſa fiſc. non procuratoris Cæſaris. Plura Cuiac. lib. 19. obſ. cap. 13. Poſſet & illud tentari, procuratorem Cæſaris, qui præſidis vicem non agit, habere tantum notionem, non iuriſdictionem, quandoquidem iudicem dare non poteſt, l. 1. C. de pedan. iud. quod inter effectus iuriſdictionis connumeratur, l. 3. §. vlt. ff. de iuriſdict. omn. iud. Sed d. l. 1. eſt accipienda cum res agitur inter priuatos, nec fiſci aliquod negotium agitur. Cæterum ſi fiſcus intercederet, recte ipſe iudicem dare poſſet, quod videtur Cuiacius hoc loco admittere. Procuratores Cæſaris ex equitibus legebantur, & ſicubi vicem præſidis gererent, in minores prouincias mittebantur. Plura Lipſius ad Tacitum lib. 12. Annal.

[c] Hinc eſt, quod præcedentem titulum, qui fuit de officio præſidis hic ſequatur, quod vnus interdum idem ſit & præſes & Cæſaris procurator in eadem prouincia.

XX. *De officio Iuridici.*

V. tit. fin. lib. 1. C.

ALEXANDRINOS iudice vno fuiſſe contentos quem Cæſar dediſſet, Spartianus[a] ſcribit: hic eſt iuridicus de quo agitur hoc titulo: cui poſtea adiecit etiam Seuerus ordinem decurionum.

[a] Quod hic Cuiacius recenſet eſſe relatum à Spartiano, in Seuero eſt. Cæterum vt Ægypto Auguſtus Præfectum dedit, ita & Alexandriæ Iuridicum, qui recte etiam dici poteſt Auguſtalis, vt docet ipſe Cuiac. in Parat. C. hoc tit.

XXI. *De officio eius cui mandata eſt iuriſdictio.*

PROCONSVL mandare ſolet iuriſdictionem ſuam vni ex legatis, vel omnibus, ſed & præſes cui viderit, itemque prætor in vrbe non tantum magiſtra-

tui, vt prætor peregrinus iuriſdictionem ſuam mandat prætori vrbano, *Liuij 24.* ſed etiam priuato *l. vlt. hoc tit.* & quidem totam, vel partem aliquam, *l. ſolet, De iuriſdict.* Mandato autem huiuſmodi transfertur in mandatarium iuriſdictio omnis, quæ iure magiſtratus competit, non etiam magiſtratus, non iuriſdictio, quæ ſpeciali iure legeque competit [a].

[a] Sed nec poteſt imperium merum & gladij poteſtas in alium transferri, quia ea à lege ſunt, l. 70. nemo poteſt gladij, ff. de reg. iur. quæ coniungenda cum l. 6. ſup. de off. proconſ. Ea igitur demandari poſſunt tantum, quæ iure magiſtratus competunt, id eſt, quæ magiſtratus habet ex conſuetudine & more maiorum, nec ſibi conſtitutione aliqua, aut lege ſpecialiter ſunt attributa, quæve iuriſdictionis nomine veniunt, l. 1 §. vlt. ff. hoc tit. l. 5. more, ff. de iuriſd. omn. iud. Igitur legis actiones, tutoris datio, ius quod habet magiſtratus, vt apud eum manumiſſiones, adoptiones, emancipationes, & cætera eiuſmodi fieri poſſint: quia certis legibus, aut conſtitutionibus id ſpecialiter magiſtratibus eſt permiſſum. Videndus ipſe Cuiac. lib. 1. quæſt. Papin. ad l. 1. hoc tit. Eſt autem ſumma differentia inter eum qui vicem alicuius iudicis agit, de quo tit. 50. lib. 1. C. & hunc de quo hoc tit. Prior enim iuriſdictionem iure proprio habet, & plerumque datur à Principe ad tempus, in locum præſidis defuncti, & temporis cauſa moderamen prouinciæ obtinet, is vero de quo hic agitur, alienam iuriſdictionem exſequitur, mandato ipſius magiſtratus, nec tam habet iuriſdictionem, quam exercitionem iuriſdictionis, vt ipſe Cuiac. docet lib. 1. quæſt. Papin. ad l 1 ff. de offic. proconſ. ex quo loco explicanda hæc verba Cuiacij hic adſcripta, quæ paulo ſunt obſcuriora (in mandatarium iuriſdictionem omnem transferri, quæ iure magiſtratus competit, non magiſtratum ipſum) id eſt exercitionem iuriſdictionis, non iuriſdictionem ipſam, vt inde conſtet delegatum à magiſtratu non habere ius ſubdelegandi, quod ſecus obtinet in his qui delegati ſunt à Principe, vel ſummo Pontifice, vt docent *παράτιτλα*, quas in libros Decretalium Gregorij IX. emiſi, tit. de offic. & pot. iud. deleg.

XXII. *De officio Adſeſſorum.*

V. lib. 1. C. tit. de adſeſſoribus, & domeſticis, & cancellariis iudicum.

ADSESSORES quoque non ſunt magiſtratus, ſed conſiliarij & comites magiſtratuum vrbanorum, vel prouincialium, vel quibus hi mandauerunt ſuam iuriſdictionem, delati ad ærarium, vel in commentarium principis, inter eos qui ſalaria ferunt de publico, vel conſiliarij iudicum à principe datorum, vel procuratorum Reipublicæ [a]: nam & hi iudices erant.

[a] Procurator reipub. idem eſt qui adminiſtrator rerum ciuitatis in l. vlt ff quod cuiuſque vniuerſ. & curator reipub. toto tit. inf de adm rer. ad ciuit pertin. quo loco ipſe Cuiac. dicit iudicem fuiſſe rerum ad ciuitatem pertinentium, atque ipſum curatorem, ſiue procuratorem reipub. habuiſſe aſſeſſores docet l. vlt. hoc tit. Cæterum ab eo magiſtratus municipales, & defenſores plebis differre docet lex SC. de donat. & lex 5 de exhib. & tranſmitt. reis, C. eod.

LIBER II. DIGESTORVM.

TIT. I. *De iuriſdictione.*

V. tit. 13. lib. 3. C.

DECVRSIS breuiter generibus magiſtratuum & officiis eorum, recte datur titulus generalis de iuriſdictione: nam iuriſdictio [a] proprie notio eſt, quæ iure magiſtratus competit [a]; quæ enim mandata à magiſtratu, aut à lege ſpecialiter magiſtratui delegata eſt, non iure ſuo competit. Officio quidem magiſtratus continetur, ſed iuriſdictione non continetur [b].

[a] Iuriſdictio autem & mixtum imperium eadem res prorſus, vt ipſe Cuiacius docet lib. 21. Obſ. cap 30. & lib. 1. quæſt Papin. ad l. 1 ſup. de offic. eius cui mand eſt iuriſd. Quare definitio mixti imperij, quæ ſupra tit. 13. lib. 1. deſumpta eſt ex ipſo Cuiacio, eadem eſt prorſus cum iſta. Quod itaque dicitur in l. 4. hoc tit. iubere cauere prætoria ſtipulatione & in poſſeſſionem mittere, magis imperij eſſe quam iuriſdictionis. Illud vocabulum (magis) ſumitur *ἐλλειπτικῶς* non *ζευκτικῶς*, vt idem Cuiacius recte defendit lib. 2. Obſ. cap. pen. & fuſius in repetita prælectione huius tit.

[b] Eo pertinent quæ notata tit. pen. libri ſuperioris, in eum cui iuriſdictio mandata eſt, non eam iuriſdictionem ipſam quam exercitionem iuriſdictionis tranſire.

II. *Quod quiſque iuris in alterum ſtatuerit, vt ipſe eodem iure vtatur.*

SVPERIORE titulo datum eſt de iuriſdictione edictum vnum aduerſus eos, data populari actione [a] qui id quod iuriſdictionis perpetuæ cauſa propoſitum eſt, corruperint [b]. Hoc titulo datur alterum aduerſus eos qui in magiſtratu ius dixerunt iniurioſe, vt eodem priuati iure vtantur, vt ſi præſcriptionem iuſtam poſtulanti non dederint, nec dabitur etiam eis, ſed non habita ratione præſcriptionis creditoribus ſuis, ſi hoc deſiderauerint, ſatisfacere compellentur. Eadem æquitas eſt in eo, qui hoc idem poſtulauerit & impetrauerit, ne debitores aduerſus eum præſcriptione vterentur. Ius nouum, ius iniquum dicitur hoc titulo, quod non eſt omnino æquum, ſed tamen æquum eſt hac ratione, quod id eſſe æquum magiſtratus exiſtimauerit.

[a] Popularis actio quæ dicatur, v. inf. tit. de popular. act. & in Indice actionum.

[b] Pœna huius delicti eſt quingentorum aureorum, l. 7. tit. ſuper.

III. *Si quis ius dicenti non obtemperauerit.*

PROPONITVR & de Iuriſdictione aliud edictum hoc titulo, aduerſus eum qui ius dicenti non obtemperat, id eſt, iubenti rem auferri vel abduci, ſiue ſit reus, ſiue actor: nam etſi actori forum, quod ſequi cogitur, ſit incompetens; in eo tamen ius dici reo in actorem poteſt ex mutua petitione [a]. Coërcetur vero inobediens pœnali actione, videlicet quanti ea res eſt [b], etiamſi nihil interſit, etiamſi non iure rem abduci vel auferri iubeat magiſtratus. Placet autem valde vt iuriſdictionem, ita iuſdicentem ſcribi, *διὰ τῆς ἐφ᾽ ἕν*, ſiue *κατὰ ςυμπλοκήν*.

[a] Idque eam rationem habet, quod is qui in agendo alicuius obſeruat arbitrium, eundem contra ſe iudicem conſiſtere queri probe non poſſit, l. pen. C. de ſent. & interlocut. quod non ita tamen iure Francico admittitur, quo reconuentio non habet locum in foro ſæculari, niſi ex principali actione pendeat, vt & adnotatum in parat. Decretalium Gregorij IX tit. de mutuis petitionibus.

[b] Inde differentia apparet inter hæc duo (quanti ea res eſt) & (quanti intereſt) cum reus condemnatur quanti actoris intereſt, oportet ipſum actorem docere quid diſpendij ſenſerit, vt id ſibi reſarciatur: ideoque ex parte rei tantum pœnalis eſt eiuſmodi actio, non ex parte agentis, qui non plus quam re vera eius interfuerit, conſequitur. At cum agitur quanti ea res eſt, condemnatur reus in id quo actor damnum pati potuit, licet nullum ſenſerit, atque ideo ex vtraque parte pœnalis eſt. Res non eſt ſatis perſpicua, niſi ex hypotheſi palam fiat. Titius ex prouincia Mæuium in ius coram iudice Pariſienſi vocauit, cum nullum ius vocandi haberet. Mæuius qui conſilium ceperat Lutetiam veniendi ad res quaſdam ſuas explicandas & expediendas, vadimonio occurrit, & abſolutus eſt: ſi condemnetur Titius quanti Mæuij intereſt. Mæuius nullos itineris ſumptus conſequitur, quia nihil eius intereſt, quod ob alia negotia ſua conſilium profectionis ſuſceperit, & ſemota calumnioſæ aut temerariæ actionis ratione iter erat ingreſſurus, & Lutetiam profecturus Si vero quanti ea res eſt, Titium iudex condemnauerit: omnia diſpendia profectionis ſoluere Mæuio compelletur, quia tanti ea res eſt, & tantundem eius intereſſe potuit, ſi negotiorum ſuorum expediendorum gratia Lutetiam venire neceſſe non habuiſſet, & ob hanc tantum veniſſet.

[b] Quantum autem ad cauſam ſtipulationum, & quorumlibet contractuum, magis eſt vt idem ſit effectus eorum verborum quanti ea res eſt, & illorum, quanti intereſt, quod docet lex fin. ff. de præt. ſtipul.

IV. *De in ius vocando.*

V. tit. 2. lib. 1. C.

HABVIMVS de magiſtratibus & de iuriſdictione ſatis. Nunc ſequitur quo ordine agatur apud magiſtratum. Initium fere agendi [a] eſt vocatio in ius, id eſt, ſi vocetur aduerſarius ad eum qui iuriſdictioni præeſt, iuris experiundi gratia [a], id eſt, vt de iure ſuo quiſque decertat poſtulata actione, poſtulata exceptione, & quodammodo intentata etiam vtraque, quo genere conceptio omnis futuri iudicij conſtituitur. Addi vero debuit hoc titulo, quod male neſcio quis error transduxit in titulum ſequentem, *Et ſi quis eum* vocauerit quem ex edicto non debuerit [b], namque hac de re edictum proponitur hoc titulo, non ſequenti.

[a] In ius vocare igitur, eſt ad magiſtratum vocare iuris ſui experiundi cauſa. Cuiac. lib. 10. Obſ. cap. 10. quod apud Græcos dicitur κλητεύειν, vnde apud Harpocr. in Lexico, apparitores, qui pro actore ad iudicem reo diem dicunt, vocantur κλητῆρες, & προσκαλοῦντες εἰς δικαστήριον κλητοὺς, & προσκαλούμενοι, τὸ παραγγέλλειν εἰς δίκην.

[b] Eiuſmodi eſt parens vtriuſque ſexus, & aſcendentes omnes, patronus, patrona, parenteſque eorum, quorum aliquis ſi vocatus ſit in ius à filio nepote, aut pronepote, libertove, venia à prætore non impetrata, ipſe filius, nepos, pronepos, aut libertus, coërcetur pœna quinquaginta aureorum, inſtituta a parente, patronove, prætoria actione pœnali, §. 12. pœnales, de act. apud Iuſtin. §. fin. de pœna tem. lit. ib. & l. 4. & 8. coniuncta l. pen. (nam tres illæ leges ſunt Vlpiani ex lib. 5. ad edictum) ff. hoc tit.

V. *Si quis in ius vocatus non ierit, ſiue quis eum vocauerit quem ex edicto non debuerit.*

IN ius vocati ſequi protinus vocantem debent, aut ſatiſdare iudicio ſiſti: alioquin multantur pro iuriſdictione iudicis [a].

[a] Id eſt pro poteſtate iudicis, & modo iuriſdictionis: nam pro tribunalis dignitate maior, aut minor mulcta dici poteſt, l. vlt. C. de modo mulctarum. quod etiam iuris Francici ratio admittit, quo diſtinctio fit maioris, minoris, aut minimæ iuriſdictionis. Mulctam autem dicimus non pœnam: mulcta enim arbitraria eſt & incerta, pœnæ certa definitio. Mulcta eſt à iudice vel magiſtratu: pœna a lege; vnde etiam à pœna prouocatio non eſt, à mulcta appellari poteſt. Mulcta vt plurimum pecuniaria eſt, pœna non modo pecuniæ damnum infert, ſed etiam plerumque capitis, aut exiſtimationis iacturam continet. Pœnæ nomen generale eſt, & mulctam etiam continet, mulctæ non item, l. 131. l. aliud §. 1. l. 44. ſi qua pœna, ff. de verb. ſign. Denique mulcta, niſi hanc iudex aut magiſtratus dixerit nominatim, exigi non poteſt: legis vero poteſtas circa pœnam inferendam, aduerſus eum qui deliquiſſe pronuntiatus eſt, etiamſi de ea nihil dixerit iudex, exercetur: quandoquidem pœnæ perſecutio, non iudicis voluntati tribuitur, ſed legis auctoritati reſeruatur, l. r. §. quorum, ff. ad SC. Turpil.

VI. *In ius vocati vt eant, aut ſatis, vel cautum dent.*

IN ius vocati ſequi protinus vocantem debent [a], aut [*] ſatiſdare vel cauere iudicio ſiſti. Satiſdare eſt fideiuſſorem dare non qualemcumque, ſed idoneum & locupletem, niſi is qui vocatur ſit ex neceſſariis perſonis [b], quæ oblato qualicumque fideiuſſore, ſi nihilominus ducantur in ius, eadem eis promittitur actio pœnalis [c] quæ promiſſa eſt titulo *De in ius vocando*, vocatis ſine permiſſu prætoris.

[a] Idque ex l. 12. Tab. obtinebat, vt qui renueret ſequi vocantem, is ſtatim teſtatione facta poſſet obtorto collo in ius duci: cuius legis nota hæc verba, Si in ius vocat, nec it, antiſtator: igitur in capito, ſi caluitur pedemve ſtruit, manum endoiacito, qua de re plura Cuiac. lib. 7. Obſ. & cap. 16. & lib. 10. cap. 10.

A & Marcillus in collecta, l. 12. Tab. aliique enarratores euſdem legis.

[b] Non quibuſlibet, ſed iis tantum quas ſine venia vocari in ius non poſſe conſtitit. ſup. tit. 4. alioqui frater, ſoror, agnati, cognati inter neceſſarias perſonas connumerantur; nec id tamen priuilegij habent, vt qualiſcumque fideiuſſor ab his oblatus, pro idoneo habeatur.

VII. *Ne quis eum, qui in ius vocabitur, vi eximat.*

HOC titulo coërcetur is qui vim fecit, ne qui vocatus erat in ius, ſequeretur, duceretur ve, data actione petitori; non [a] in id quod intereſt, ſed quanti ea res eſt. Pœnali igitur, vt ex edicto, *Si quis ius dicenti non obtemperauerit.*

B [a] Quid hæc duo differant dictum ſup. tit. 3.

VIII. *Qui ſatiſdare cogantur, vel iurato promittant, vel ſuæ promiſſioni committantur.*

QVIA dixit tit. VI. *vt ſatis vel cautum dent*, conſequenter neceſſe fuit explicare, qui ſatiſdent iudicio ſiſti, fideiuſſore dato locuplete vel qualicumque, & qui caueant vel nuda repromiſſione vel iurata, quod hic titulus abſoluit. Repromittunt [a] rerum immobilium poſſeſſores, vel Reſpublica *vt leg. 6. vt leg. nom. cau.* Iurato promittunt clariſſimi viri. Qualemcumque fideiuſſorem dant neceſſariæ perſonæ edicto comprehenſæ, quod non ſatis habuit proponere *tit. 6.* ſed exponit etiam iſto plenius. Cæteri dant locupletem fideiuſſorem [c], & quia hæc diſtinctio perſonarum obſeruatur etiam in aliis cautionibus, *l. 1. de ripa mun.* ideo hic titulus omnium ſtipulationum prætoriarum communis eſt, & in eo etiam agitur de ſtipulatione iudicatum ſolui, & rem pupilli ſaluam fore, & aliis pleriſque.

C

[a] Hoc ideo, quia non ſunt ſuſpecti de fuga; his autem qui mobilia tantum habent, vix fides habetur, quia rerum earum vilis poſſeſſio, quæ ſtatim, vel puncto temporis poſſunt amoueri; vnde Græcis id patrimonium quod rebus tantum mobilibus conſtat, dicitur ἀφανὴς οὐσία, vt refert Harpocration in Lexico; & inde petenda etiam ratio cur Imp. Traianus vetuerit aliquem admitti ad honoris petitionem, qui non haberet tertiam bonorum partem in rebus ſoli, vt refert Plin. Secundus epiſt. 19. lib. 6.

D

[b] Et id quidem eorum fidei & exiſtimationi tribuitur, quandoquidem eorum dignitas omnem fugæ fraudiſque ſuſpicionem remouet.

[c] Locupletem cum dicimus non tantum facultatibus idoneum, ſed etiam conueniendi facilitate intelligimus, l. 2. hoc tit. l. 112. §. fin. ff. de verb. obl. Cæterum hæc ſatiſdationis, aut repromiſſionis dandæ neceſſitas iure noſtro neglecta eſt, quia quicumque conuenitur, idoneus habetur: At qui agunt, interdum ſatiſdant iudicatum ſolui, vt notaui inf. in tit. 7. lib. 40.

IX. *Si ex noxali cauſa agatur quemadmodum caueatur.*

E

EST etiam hic titulus de cautione iudicio ſiſti, quæ domino ſeruum defendente noxali iudicio ita interponitur, vt ſeruum promittat dominus iudicio in eadem cauſa ſiſti [a].

[a] Id eſt vt in eodem ſtatu ſit ſeruus, quo erat tempore dictati iudicij, ita vt non fiat deterior conditio actoris, alienatione, aut manumiſſione ſerui.

X. *De eo per quem factum erit quo minus quis in iudicio ſiſtat.*

HOC titulo qui dolo malo fecit quo minus is qui cauerat iudicio ſiſti in diem locumque certum, eo die locove ſiſteret, in eum datur actio in id quod intereſt [a], quæ pro pœnali habetur, vt exponam 25. tit. 6.

a Tit.

[a] Tit. 7. ſup. eſt de eo qui vocatum in ius impediit, quo minus ſequeretur: hic de eo qui fecit, quo minus qui cauerat iudicio ſiſti ad diem ſua ſponte veniret. Cuiac. lib. 10. Obſeru. cap. 10. Actio autem ex d. tit. 7. eſt in id quanti ea res eſt, ex vtraque parte pœnalis: ex iſto, in id quod intereſt, pœnalis tantum ex parte rei.

XI. *Si quis cautionibus in iudicio ſiſtendi cauſa factis non obtemperauerit.*

HOc vero titulo demonſtratur committi pœnam ſtipulatione comprehenſam aduerſus promiſſorem, qui deſeruit promiſſionem iudicio ſiſtendi cauſa factam, ſi modo non excedat duplum: hic enim eſt pœnæ modus legitimus in caſibus certis. In incertis vero modus pœnæ datur prætoris arbitrio [a]. At deſerentem excuſant certæ cauſæ quæ hoc titulo explicantur [b].

[a] Ea de re eſt noua Iuſtiniani conſtitutio, l. vn. C. de ſent. quæ pro eo quod int. prof. ad quam plura ipſe Cuiac. in Parat. Cod. & lib. 9. Obſeru. cap. 31. & lib. 16. cap. 34.

[b] Seneca lib. 4. de beneſ. Vadimonium promittimus, tamen deſerimus: non in omnes datur actio, deſerentem vis maior excuſat.

XII. *De feriis & dilationibus & diuerſis temporibus.*

V. tit. 11. & 12. C. lib. 3.

DESERENTEM promiſſionem iudicio ſiſtendi cauſæ factam, & non venientem in ius excuſant nonnunquam feriæ, quieti dies à iudiciis ciuilibus, veluti feriæ meſſium, aut vindemiarum. Excuſant & dilationes petitæ per defenſores, de quarum diuerſis temporibus titulus quod pollicetur non præſtat magis, quam quod libri primi titulus ſeptimus, *de aliis modis ſoluendæ poteſtatis*, & libri XXII. quartus, *de amiſſione inſtrumentorum*, & lib. XXVI. ſextus, *vbi petantur tutores*. & lib. XXVIII. ſextus, *de eo qui coëgit teſtari*, & lib. XXXIII. duodecimus, *de veteranis*, & XXXIX. ſecundus, *de ſuggrundis*.

XIII. *De edendo.*

V. tit. 1. lib. 2. C.

NIHIL agis vocando aduerſarium in ius, & ſtipulando iudicio ſiſti, niſi edas etiam ei actionem [a], & inſtrumenta litis, qua de re agitur hoc titulo, ſimul ac de edendis rationibus ab argentario his ad quos eæ pertinent, quod iuris obſeruatio decima [b] ſatis diligenter enarrauit. Excuſabitur ergo iure etiam deſertor promiſſionis iudicio ſiſti, ſi non actionem ei litiſque inſtrumenta is qui acturus eſt, ediderit, id eſt, ſi non ea patefecerit, ei data etiam facultate deſcribendi.

[a] Edere actionem nihil aliud eſt quam exprimere titulum, & nomen actionis, ſpeciemque iudicij, & genus futuræ litis demonſtrare. Cuiac. 10 Parat. C. hoc tit. Sunt autem attente ſeparandi hi tituli quatuor: hic de edendo, tit. ad exhibendum, tit. de tabulis exhibendis, & tit. teſtamenta quemadmodum aperiantur, inſpiciantur, deſcribantur, qui videntur quodammodo idem ſignificare. Hic titulus, ipſo Cuiacio definiente hoc loco, eſt de editione actionis, & inſtrumentorum, quam actor tenetur facere, dum vocat aduerſarium in ius, vt is vnde petitur, veniat inſtructus ad iudicium, & ſciat qua actione petitor experiatur, quibus item inſtrumentis ſit vſurus, & inde apud ſe deliberet, num fateri intentionem agentis, num contendere malit. Titulus ad exhibendum eſt generalis de re qualibet mobili, quam actor iure dominij vindicaturus, vel vſumfructum, aut pignus in ea perſecuturus, petit ſibi exhiberi. Et eiuſmodi actio eſt præparatoria rei vindicationis, & ob id iuris veteres gloſſæ Harmenopulus, & alij Græci Iuriſconſulti, eam vocant [illegible], [illegible]. Veteres Græci eandem vocabant δίκην εἰς

A ἐμφανῶν κατάστασιν, quam dari Harpocration in Lexico ait, ὑπὲρ τοῦ τὰ ἀμφισβητήματα εἶναι ἐν τῷ φανερῷ. Eſt & eadem actio etiam de inſtrumentis exhibendis, non ad hoc, vt eorum deſcribendorum poteſtatem actor reo faciat; ſed vt actor inſtrumenta ſua propria quæ alius tenet, petat ſibi exhiberi & reſtitui, l. 4. & 6. C. ad exhib. atque ita in l. 3. ff. quemadm. teſtam. aper. heredem tabularum teſtamenti habere vindicationem dicitur, perinde ac rerum aliarum hereditariarum, & ob id ad exhibendum agere poſſe. Interdictum, ſiue titulus de tabulis exhibendis, eſt de teſtamentis, codicillis, libellis, ſiue epiſtolis, quæ ad cauſam vltimæ voluntatis pertinent, vt is qui ea poſſidet & ſupprimit, teneatur exhibere his, qui quid ſibi adſcriptum habent teſtamento, aut ea charta quæ ad cauſam teſtamenti pertinet: cuius interdicti pœna eſt, id quod intereſt eius, qui agit, vt legatarius, vel fideicommiſſarius legati, aut fideicommiſſi, heres hereditatis ſibi delatæ æſtimationem conſequatur. Ad vltimum tit. teſtam. quemadm. aper. eſt eadem de re, de qua tit. de tab. exhib.
B ſed actio ex eo edicto datur tantum contra heredem, qui fatetur habere ſe tabulas teſtamenti; vt eas certa ordinem edere cogatur legatariis, & his quorum intereſt, vt eas deſcribere poſſint, alioquin ſi neget, habere ſe tabulas, contra ipſum poterit competere interdictum de tabulis exhibendis.

[b] Intelligit lib. 10. Obſ. cap. 14. nam ita Cuiacius allegare ſolet libros obſeruationum ſuarum, vt obſeruatio prima, ſecunda, tertia, &c. cedat pro lib. 1. 2. 3. & ita de reliquis.

XIV. *De pactis.*

V. tit. 3. l. 2. C.

EXCVSATVR etiam deſertor promiſſionis iudicio ſiſti, ſi interim de re tranſegerit, *l. 11. ſup. Si quis caut.* Tranſactio * pactum eſt, quod fit inter duos
C pluresve negotij aut litis decidendæ cauſa: vel, pactum quo remittitur lis præſens aut futura. Ex quo intelligitur quam recte tractatui de cautionibus iudicio ſiſti ſint adiuncti tituli de pactis & tranſactionibus. Tranſactio eſt ſpecies, Pactum genus: cuius * definitio, vt ſit duorum pluriumve in idem placitum conſenſus [a], id eſt, nihil niſi conſenſus, vt in definitione legati, donatio teſtamento relicta, id eſt, non niſi teſtamento. Vel Conuentio, quæ placiti fine ſtetit, id eſt, quæ neque traditione, neque ſtipulatione ſumpſit effectum. Vel Conuentio, quæ vacat nomine & cauſa [b]. Vel Conuentio, quæ in nudo pacti nomine ſtetit, nec adſumpſit aliud proprium. Ex pacto autem datur exceptio, vel replicatio, formatur actio con-
D tractus [c], ſed non datur, vel tollitur actio niſi lege confirmatum ſit [d].

[a] Hinc vna apparet differentia inter contractum & pactum: nam contractus definitioni hæc adiiciantur verba (ex quo naſcitur obligatio ciuilis) cum deſint in definitione pacti, nec pactum aliam inducat obligationem quam naturalem, quæ nullam producit actionem, cum contractus pariat ciuilem.

[b] Ex his etiam verbis alia inter pactum & contractum naſcitur differentia: nam contractus nomen habent, vel cauſam, vel vtrumque. Nomen habent hi qui ſolo conſenſu contrahuntur, veluti ſocietas, venditio, locatio, mandatum: licet enim hi contractus nuda conuentione perficiantur, tamen nudæ conuentionis & pactionis terminos egrediuntur, & tranſeunt in nomen certum à iure gentium comprobatum, ideo ſpeciale nomen contractus eiuſmodi conuentiones ſortiuntur. Eiuſmodi etiam eſt ſtipulatio, & quælibet alia verborum obligatio, cui præter conuentionis vocabulum generale, lex aut ciuilis conſtitutio nominis alicuius titulum dedit. Cauſam habent contractus innominati, qui licet no-
E minis certa aliqua nota, à conuentionis nomine generali non ſecernantur: tamen quia cauſam continent, & ab alterutra parte conuentio cœpit habere effectum, & implementum, conuentionis nudæ terminos egrediuntur, quæ nullam parit actionem, & tranſeunt in vim & poteſtatem contractus, ex quo actio ei datur, qui placitis ſatisfecit, aduerſus eum, qui ex ſua parte conuentionis legem implere detrectat. Horum contractuum quatuor ſunt ſpecies, in l. 5. naturalis, inf. de præſcr. verbis, do vt des, do vt facias, facio vt des, facio vt facias. Contractus illi nomen & cauſam habent, qui præterquam quod certo vocabulo deſignantur, quo à cæteris ſeparantur, cauſam etiam habent, id eſt, non niſi rei interuentu contrahuntur. Eiuſmodi eſt mutuum, commodatum, depoſitum, pignori acceptum.

[c] Hoc ita ſi in continenti ipſi contractui bonæ fidei ſit adiectum: alioquin ſi ex interuallo, reo tantum proficiet non actori, *l. 7. §.* quin imo, hoc tit. l. pacta, ff. de contr. emp. In contracti-

bus ſtricti iuris, ne quidem ex continenti adiecta pacta proſunt auctori; ex mente Cuiacij, reclamantibus pleriſque; ſed non eſt huius loci de ea reducere altiores lineas. Plura Cuiac in comment. ad hunc tit. ad d. §. quin uno, & lib. 10. Obſ. cap. 14. & in recitatione ſolemni ad l. lecta, ff. de reb. cred. lib. 3. qu. Pauli, vnde ſumpta eſt. A

4 Quo caſu pactum in ſpeciem contractus tranſit. Eiuſmodi eſt iure prætorio conſtitutum de quo inf. tit. 5. lib. 13 & conuentio pignoris nomine facta, nulla traditione intercedente. Eiuſdem generis ex conſtitutionibus eſt pollicitatio dotis, & pactum donationis cauſa factum, qua de re Cuiac. ad l. 6. ff hoc tit. & nos etiam plura in commentariis ad reſcripta Imp. Alexandri Seueri ad legem 10. C. de pactis, vbi variæ proponuntur ſpecies & caſus, quibus actio datur ex pacto, vel pactum ex continenti adiectum proficit ad agendum, aut non.

XV. *De Tranſactionibus.*

V. tit. 4 lib. 2. C B

COHÆRENTIAM tituli, & tranſactionis definitionem iam expoſui ſuperiori titulo, vt ſit * pactio qua inter duos pluresve res dubia & incerta nec dum finita componitur: ſiue, Remiſſio litis præſentis, aut imminentis [a].

a Licet concludere, tranſactionem eſſe ſpeciem contractus innominati, do vt facias, quia datione vel facto ſumit effectum: datione, ſi pecunia iam data ſit, & agatur, vt diſcedatur à lite: facto, ſi iam liti renuntiatum ſit, & petatur pecunia eo nomine promiſſa: alioquin ſi ex neutra parte aliquid intercesſerit, perinde ac ſi nudum pactum fuerit, non agetur; ſed ex integro lis poterit repeti. Competit igitur ei qui ex parte ſua conuentionem impleuit, actio præſcriptis verbis, perinde ac ex contractu innominato, l. 6 C. hoc tit. Non obeſt quod tranſactio videatur nomen habere, quia nullum proprium, & ſpeciale habet, quod ſoli ſibi competat (vt de contractu permutationis definietur infra titulo de rerum permutat.) nam quilibet contractus, aut negotium tranſactionis nomine poteſt venire, l. tranſacta, 229. cum ſeq. ff. de verb. ſignif. C

LIBER III. DIGESTORVM.

TIT. I. *De poſtulando.*

POST vocationem in ius & præſtitam cautionem iudicio ſiſti, cum ad Prætoris, vel Præſidis tribunal ventum eſt, poſtulat pro ſe quiſque quod deſiderat à magiſtratu, ideoque explicito tractatu de in ius vocando, deque cautione iudicio ſiſti, recte datur titulus de poſtulando. Poſtulare * igitur eſt pro tribunali petere per ſe vel per aduocatum, tutorem, curatorem, procuratorem, defenſorem, non alibi, vt l. 4. §. hoc autem, de dam. infec. Allegate in l. 1. §. his igitur, hoc tit. Et qui non poſſint pro ſe, vel pro alio poſtulare, explicatur hoc titulo. D

Hic prior titulus continet leges 11.

II. *De his qui notantur infamia.*

DICTVM eſt ſuperiore titulo, infames pro omnibus poſtulare non poſſe; ideo ſequitur in hoc titulo infamium enumeratio *, qui edicto Prætoris notantur. Sed infamis, generaliter ſi accipias, is eſt quem lex, vel decretum Principis, vel edictum Prætoris ex cauſa aliqua turpi notauit vt ignominioſum; quam pœnam Varro ita deſcribit eleganter. Tertia * pœnarum infamia, ſtans nexa in vulgi pectore, fluctuanti, intonſa coma, ſordido veſtitu, ore ſeuero.

A

III. *De procuratoribus & defenſoribus.*

V. tit. 13. lib. 2. C.

EX his qui pro aliis poſtulant, quique damnati famoſo iudicio, non laborant infamia, procuratores & defenſores ſunt, ideoque non male hic titulus ſuperioribus adnectitur. Procurator * poſtulat pro actore eius mandato & rem in iudicium deducit. Defenſor pro reo, *l. Si mater §. hoc iure, de exc. rei iud.* ſed procurator eſt actoris & rei cum mandato, *l. 2. §. ſin autem abfuerit, C. de iur. prop. cal.* Et ille ſatiſdat de rato, niſi conſtet de mandato, hic iudicatum ſoluit, etiamſi conſtet de mandato, & de rato quoque nonnunquam [b].

B

a Eſt & procurator qui datur dicitur in rem ſuam, ad quem licet alieno nomine agat, commodum omne actionis, & perſecutionis pertinet: Eiuſmodi eſt emptor hereditatis, l. 54. hoc tit. is enim hereditarias actiones exercet nomine heredis, ſui tamen lucri gratia. Eiuſmodi eſt etiam is, cui ceſſa, vendita, donata, aut legata eſt actio, nomenque aliquod.

b Vt cum aliquis ſuſcipit actionem in rem alieno nomine, intereſt enim agentis, ſi victor extiterit, amplius à priori poſſeſſore, a quo poſſeſſionem abduxit, conueniri non poſſe, l. 40. Pomponius §. ſed & ſi, ff. hoc tit. Proponuntur tres alij caſus quibus procurator rei ſatiſdat de rato, in l. 35. §. fin. cum l. ſeq ff. eod. quos enarrat Cuiacius (nam explicatione indigent) lib. 22. Obſer. cap. 1. & lib. 8. ad edictum Pauli, ad l. 36. hoc tit.

IV. *Quod cuiuſcumque vniuerſitatis nomine, vel contra eam agatur.*

C

PROCVRATORS & defenſori ſimilis eſt actor municipij, vel collegij, vel cuiuſcunque vniuerſitatis, & ſyndicus appellatur [a]: nam & hic rem in iudicium deducit & poſtulat pro vniuerſitate, qui tamen an vniuerſitatis nomine conſtitui poſſet perinde ac ſingulorum, ne dubitaretur, Prætor edixit, & Proconſul, vel Præſes exemplo Prætoris. Quod cuiuſcunque vniuerſitatis nomine, vel contra eam agatur, daturum ſe iudicium actori, & in actorem vniuerſitatis.

a Videndæ *παρατίτλα*, quas edidi in libros Decretalium ad tit. de ſyndico.

V. *De negotiis geſtis.*

V. tit. 19. lib. 2. C.

HIc titulus eſt de voluntariis procuratoribus, qui ſe litibus, aut negotiis alienis offerunt; hi, de quibus actum eſt ſupra, mandato dominorum conſtituuntur, quo ex contractu naſcitur mutua actio mandati, vt vltro accedente aliquo ad negotia aliena: ex hoc quaſi contractu eſt mutua actio negotiorum. vna directa, altera contraria [a]. De perſonis deque reipſa titulus magis eſt quam de actione, vt titulus, *de procuratoribus*; ſed tractatur magis de actione; qua de cauſa, vt arbitror, non extat alius titulus ſpecialis de actione negotiorum geſtorum, cum tamen

E extet proprius de actione mandati, quia ſcilicet titulus *de procuratoribus* tractatus magis etiam eſt de perſonis. deque mandato, quam de mandati actione.

a Directa datur ei cuius negotia geſta ſunt, vt adminiſtrationis rationes exigat; contraria ei qui geſſit, ſi quid impenderit, vt id repetat. vtraque directa etiam alia ratione quod detur contra eum, aut ei qui volens & ſponte ad negotia acceſſit: ad differentiam actionis vtilis directæ & contrariæ negotiorum geſtorum, quæ contra curatorem, aut curatori datur, qui plerumque inuitus ea neceſſitate muneris publici, adoleſcentis negotia adminiſtrat, de qua ipſe Cuiacius inf. tit. 3. & 4. lib. 22. Actiones autem hæ (ſi ad ſingulas diuiſiones reuocentur, quæ in Indice actionum recenſebuntur) ſunt in perſonam ciuiles (nec pugnat, quod Prætor eo nomine iudicium ſe daturum promittit, l. 3. in pr. ff. hoc tit. nam tam dat ciuiles quam ſuas accommodat.) Sunt etiam rei per-

ſecutoriæ, in ſimplum, bonæ fidei, pro reorum conditione, vel in ſolidum dantur, vel minus ſolido perſequuntur perpetuæ ſunt, dantur heredibus & contra heredes, ſunt priuatæ, directæ, non famoſæ ſimplices.

VI. *De calumniatoribus.*

PLERIQVE vbi in ius vocarunt aliqoem, vbi ſtipulati ſunt in iure ſiſti, vbi ſtipulati ſunt in iure per ſe vel per alios quod deſiderabant, mox iniqui & malitioſi calomniatores apparent, vel dum nullam actionem habere deprehenduntur, vel dum deſiſtunt ab incœpto, vel dum arguuntur accepiſſe pecuniam, aut depecti eſſe, vt per calumniam raperent aliquem in ius, hominis ſcilicet tantum vexandi cauſa, quod poſtremum hoc titulo vindicatur, ac præterea qui vt ſit, calumniam intentat, & comminatur forte meticuloſo homini, vt is ſe ab ea calumnia cogatur pecunia redimere. Calumniator [a] igitur in hoc titulo eſt, qui ſciens prudenſque per fraudem, litem aut controuerſiam facit alteri, vt vexet eum, vel vt ei aliquid extorqueat, & de calumniatoribus, id eſt de his qui pecuniam vt negotium facerent, aut oon facerent accepiſſe dicentur, l. pen.

[a] Conſtituendum, hanc actionem eſſe prætoriam, etiamſi nulla iuris conſtitutione id ſit definitum palam. Ex eo illud conſtat, quod in factum ſit, & intra annum competat quatenus pœnam continet: cum ciuiles in perſonam actiones (vtcumque pœnales ſint) in perpetuum dentur: eſt etiam in quadruplum modo mixta, modo tota pœnalis. Mixta eſt, cum datur ei, qui ipſe pecuniam dedit, ne pateretur moleſtiam, aut negotium: ſi enim agat intra annum in quadruplum, quadruplo ſimplum continebitur, id eſt id quod datum eſt. Si vero data fuerit pecunia ab vno, vt negotium pateretur alter, vel pecuniam aliquis dedit, ne calumniam pateretur alter, contra eum qui accepit vt faceret negotium, vel non faceret, ei contra quem, vel cuius nomine pecunia data eſt, actio in quadruplum competit tota pœnalis, cum eius reſpectu non poſſit videri ſimplum ineſſe, qui nihil dedit, & extra cauſam quadrupli, is qui miſericordia ductus alieno oomine quid dedit, habeat dati repetitionem. Hæc ita conſtare poſſuot ex l. 3. §. vlt. l. 5. § vlt & l. 7. in pr. hoc tit. ex quibus locis deſumpſiſſe Cuiacius cenſetur quæ nullo legis adſcripto capite de hac actione profert lib. 8. Obſ. cap. 24.

LIBER IV. DIGESTORVM.

TIT. I. *De in integrum reſtitutionibus.*

IN interpretatione edicti, quo pro omnibus poſtulare prohibentur, qoi infamia notati nec in integrum reſtituti ſuot, pollicitus eſt ſupra l. 1. de poſtul. explicaturum ſe ſpecies & cauſas ex quibus Prætor ſolet in integrum reſtitutionem dare, quod præſtat hoc titulo, enumeratis omnibos ſpeciebus, quas deinde ſingulas proptiis titulis exequitur. Eſt autem io integrum rèſtitutio, redintegrandæ rei vel cauſæ actio.

II. *Quod metus cauſa geſtum erit.*

V. lib. 2. C. tit. 20.

PRIMA igitur ſpecies in integrum reſtitutionis hæc eſt, ſi quid metus cauſa geſtum ſit, & concipitur titulus à primis verbis edicti [a], vt plerique ălij infra, vt ſupra titulus, *Quod cuiuſcumque vniuerſitatis:* quo genere etiam actionis formula concipitur, vt cum per, Si, edictum inchoatur, & actio ſimiliter: & omnino eadem plerumque edicti & actionis verba, *l. ædiles §. vendendi, De ædil. ed.* vt difficilis non videatur olim fuiſſe conceptio formularum, cum in albo propoſita erant edicta. Porro, metus eſt demiſſio animi propter expectationem futuri mali, vel vt La-

Prior. 1 om. I.

A beo definit, timor maioris malitatis [b], pro quo Græci habent, μεγάλης κακοελπιδίας.

[a] Actio ex hoc edicto prætoria eſt, & arbitraria: nec enim ſui natura pœnalis eſt, ſed ita demum ſi reus iubenti iudici rem metu extortam reſtitui noo paruerit: temporalis eſt intra aonum, & in quadruplum datur, in quo ſimplum, id eſt quod extortum eſt continetur, & ob id partim vel perſecutionem contioet: poſt annum in ſimplum datur, quo caſu perpetua eſt, & heredibus datur, quia ex eo delicti genere oritur quo patrimonium eius cui illatus eſt metus, imminuitur: non tamen datur contra heredes, niſi quatenus ad eos peruenit, vt actio ex edicto de calumniatoribus, cum impia lucra heredibus extorqueri debeant: nec eo etiam caſu aono circumſcribitur, ſed in perpetuum durat. Vi ipſa in perſonam eſt, ſcriptura tamen in rem, quia non taotum datur contra eum, qoi metum intulit, ſed etiam contra eum, qui rem metu extortam poſſidet, nec reſtituit, l. 14. §. in hac, hoc tit. Poteſt dici hanc actionem eſſe famoſam aliqua ratione, aut certe famoſæ proximam, quia (quemadmodum actio de dolo) non B datur vbi alia ſuppetit. Superuacuum eſt admonere priuatam eſſe hanc actionem, oon popularem.

[b] Cicero Toſcul. 4 metum definit, impendentis mali opinionem, quod intolerabile eſſe videtur: ſiue futuræ ægritudinis ſollicitam expectationem. Alij aliter: omnium commode Ariſtoteles lib. 2. Rhetor. Ad Theodecten cap. 5. φόβος δὲ λύπη τις ἢ ταραχὴ ἐκ φαντασίας μέλλοντος κακοῦ ἢ φθαρτικοῦ ἢ λυπηροῦ.

III. *De dolo malo.*

V. tit. 21. lib. 2. C.

SECVNDA ſpecies dandæ in integrum reſtitutionis hæc eſt. Si cui quis dolo malo ſoo obfuerit, cuius ordo expeditur per actionem de dolo, deficiente C alia: eſt eoim actio de dolo in priuatis iudiciis, qoæ ex maleficiis origioem ducunt, idem qood in criminibus ſtellionatus perſecutio. Et dolos malus [*], ratio vafra decipiens alium, alio nomine vacans.

[*] Actio ex hoc edicto in perſonam eſt prætoria pœnalis, arbitraria, quanti ea res eſt, famoſa, temporaria, intra annum vtilem iure iſto, intra biennium continuum iure nouo, ex l. fin. C. hoc tit. In id tamen quo locupletior euaſit is qui dolum admiſit, eſt perpetua: datur autem contra heredes in id quod ad eos peruenit. Id quod priuatim alicuius intereſt, perſequitur.

IV. *De minoribus XXV. annis.*

V lib. 2. C. tit. 22. & ſeqq. 9.

D TERTIA ſpecies reſtitutioois in integrum, quæ expeditur cognitione prætoria, datur lapſis ætatis infirmitate minoribus XXV. annis, ex omni cauſa. Hæc enim edicti pars generalis eſt, *l. neceſſariis, De acquir. hered.* & ex ea executio fit celerior quam ex cæteris, *l. 2. de re ind.* [a]

[a] Antea ex l. Lætoria ipſis ſuccurrebatur, non tamen ex omni cauſa, ſed ita ſi ſtipulanti aliquid ſpopondiſſent, vt docet Lipſius ad Tacitum lib. 11. Annal. aut etiam ſi dolo eius qui ſecum contraherent capti eſſent, vt ipſe Cuiacius docet in comm. ad tit. ſuper. 10 pr. & alij. Ex hoc edicto indiſtincte minores reſtituuntur, ſi quid generaliter geſſerint vel omiſerint, vnde vel lucrum ſperare, vel damnum vitare potuerint. Eius autem rei oomine, quam minoris ætatis tempore geſſeruot poſt impletos 25. annos intra annum vtilem reſtitutio peti debuit: hic vero annus vtilis io quadriennium continuum mutatus eſt, quo omnis in integrum reſtitutio expirat, l. vlt. C. de temp. in integ. reſt. ſed & ex conſtitutionibus Chriſtianiſſimorum Franciæ Principum facultas petenE dæ in integrum reſtitutionis ad decennium integrum porrigitur, non minoribus modo, a die quo minorem ætatem exceſſerunt, ſed maioribus etiam, à die contractus, in quo vltra dimidium iuſti pretij res ipſa circumſcriptionem habet, aut metus doluſve interceſſit, vel quid eorum, quæ cauſam in integrum reſtitutioni parare ſolent.

V. *De capite minutis.*

QVARTA datur his qui propter minimam capitis deminotionem debitoris actiones ſuas amiſerunt, reſciſſa capitis deminutione, vt fit ex edicto de bonorum poſſeſſione cootra tabulas, eorum etiam gratia qui capite minuti ſunt [a]. Capite minuitur qui in ſuo ſtatu non manet, vt qui è libero fit ſeruus,

vel ex ciue peregrinus, vel ex paterfam. filiusfamilias: & interdum ex contrario qui ex filiofam. fit paterfamilias [b].

[a] Ex hoc enim edicto filij emancipati præteriti aliqua ratione quaſi rumpere teſtamentum paternum cenſentur, perinde ac ſi in poteſtate parentis mortis eius tempore fuiſſent: quod idem obtinet in edicto vnde liberi, quo inteſtato patre mortuo, beneficio Prætoris emancipati cum ſuis æquo iure ſuccedunt, ſi tempore quo moritur pater, in aliena familia non ſint, §. emancipatos, de exher. lib. apud Iuſt §. 9. emancipati, de hered. quæ ab inteſt. def. apud eundem.

[b] Sed & is quoque, qui cum eſſet in poteſtate patris naturalis, ab eo datus eſt in adoptionem, capite minui dicitur, quia familiam mutat, licet non deſinat eſſe filiusfam. & ita liberi qui patrem ſuum arrogatum ſequuntur, capite minuuntur, licet in poteſtate ſint aut arrogatoris, quemadmodum antea erant in poteſtate patris naturalis, l. 3. in pr. hoc tit.

VI. *Ex quibus cauſis maiores XXV. annis in integrum reſtituuntur.*

V. lib. 2. C. tit. 51. & ſeqq.

QVINTA ſpecies & cauſa reſtitutionis in integrum eſt, abſentia quælibet neceſſaria, vel probabilis, ne ſcilicet ea abſenti, vel per abſentem præſenti noceat; nam ex hac cauſa non tantum abſentibus, ſed etiam in abſentes datur reſtitutio in integrum, qui non defendebantur, vel aduerſus eos qui in vinculis, ſeruitute, hoſtiumve poteſtate fuerunt, vel ſecum agendi poteſtatem non fecerunt, vel qui inuiti in ius vocari non potuerunt, vel quos magiſtratus audire noluerunt [a].

[a] Ex eiuſmodi cauſis & aliis ſimilibus quæ hoc titulo proponuntur, etiam maioribus 25. annis ſuccurritur, vt ipſa tituli docet inſcriptio.

VII. *De alienatione iudicij mutandi cauſa facta.*

V. tit. 55. lib. 2. C.

SEXTA cauſa reſtitutionis dandæ hæc eſt, ſi quis re alienata, vel poſſeſſione, dolo malo moleſtum aduerſarium pro ſe ſobiecerit: nam & ſi perinde teneatur vindicatione aut in rem ſcripta, aut miſta actione ac ſi poſſideret, quia dolus pro poſſeſſione eſt, ſi tamen hac via nolit actor experiri de iure ſuo, ex hoc edicto in integrum reſtituitur, vt tantum conſequatur, quantum eius intereſt alium aduerſarium non habuiſſe, nimirum data actione huiuſmodi: Quod feciſti ne tecum illa actione ageretur, *l. 24. §. vlt. Com. diuid.* nec ſi fuerit duplex actio, veluti communi diuidundo, aut familiæ erciſcundæ, integrum erit ei qui alienauit, ea actione amplius experiri: ipſo enim iure repellitur, id eſt, ex lege Licinia. Is quoque in quem ille rem tranſtulerit, ſi agat, repelletur exceptione, Quod alienata res ſit iudicij mutandi cauſa, *l. vlt. hoc tit.* [a] Et recte interpretantur iudicij futuri: nam præſens alienatione non mutatur [b].

[a] Hic titulus coërcet dolum eius, qui ne conueniatur actione in rem, poſſeſſionem in alium transfert, & aduerſarium fori præſcriptionem allegaturum actori ſubijcit: verum alia iuris conſtitutione coërcetur fraus actoris, qui actionem ſuam in potentiorem tranſtulit, vt aduerſario ſuo negotium faceſſeret, quo caſu ius debiti amittit, & potentior qui litem exequendam ſuſcepit, ex arbitrio præſidis prouinciæ punitur, l. 1. & 2. C. ne liceat potent. vbi Cuiac. ipſe in Parat.

[b] Quia ſcilicet lite mota res litigioſa eſſe incipit, cuius alienatio prohibetur, nec reſtitutione opus eſt ex hoc edicto. V. quæ infr. notata ſunt tit. de litigioſis.

VIII. *De receptis qui arbitrium receperunt vt ſententiam dicant.*

V. tit. 58. lib. 2. C.

A Magiſtratibus tranſit in iudices, ac primum de Iudicibus compromiſſariis ſermonem inſtituit. Receptum eſt compromiſſum pecuniæ certæ. *De receptis* igitur, id eſt, de compromiſſariis. Verum quia ſatis non eſt duos compromittere in aliquem, niſi & is conſentiat, arbitriumque recipiat, quod defertur communi recepto partium, ideo ſubiicit, *Qui arbitrium receperunt.* Et quod ſequitur, *vt ſententiam dicant*, præcipuus eſt finis huius tituli, vt compellantur qui recepti ſunt, quique in ſe arbitrium receperunt, officio ſuſcepto perfungi. Perfunguntur ſi dicant ſententiam. Et ſententiam vocat quæ non eſt per omnia ſententia *l. quid ergo, §. ex compromiſſo, de his qui not. infam.* [b] Porro arbiter [a], (ne quid præterea deſideres) eſt diſceptator electus ex compromiſſo partium, qui diſceptandæ inter eos cauſæ officium in ſe recepit.

[a] Mutua ſcilicet ſtipulatio, & ſponſio pecuniæ ab eo ſoluendæ qui ſententiæ ab arbitro datæ non paruerit.

[b] Et hinc iure ciuili a ſententia arbitri non appellatur, quamuis Galliæ mores refragentur. Cuiac. conſult. 12.

[c] Arbitrorum tria ſunt genera: alij ſunt compromiſſarij, de quibus hoc tit. alij citra leges commiſſi rei alicuius æſtimandæ gratia aduocantur, cum placet arbitrio boni viri rem tranſigi: alij iudicandi munere funguntur, & a magiſtratibus dantur, maxime in actionibus bonæ fidei, quod manifeſtius explicui in Paratitlis in libros Decretalium, tit. de arbitris.

IX. *Nautæ, caupones, ſtabularij, vt recepta reſtituant.*

V. Cuiacium ipſum lib. 27. Obſ. cap. 31.

VT titulo de receptis, qui arbitrium receperunt hic ſubderetur, quamuis alieno & quaſi deſerto loco, homonymia fecit: nam vtroque agitur de actione de recepto. Sed illa eſt ex ſtipulatione, iſta ex eo quod etiam ſine ſtipulatione nautæ, caupones, ſtabularij ſaluum fore receperunt, quod negotij genus à depoſito ſeparatur, propterea quod ex recepto cuſtodiæ in plus tenentur illi, quam depoſitarij [a]. Potuiſſet eadem ratione ſubiici vetus actio receptitia, in cuius locum ceſſit hodie actio conſtitutæ pecuniæ [b]. Hæ actiones ſunt ex contractu. Sed agitur etiam in l. vlt. de alia actione quaſi ex maleficio, qua iidem tenentur de damno, quod in naui, aut caupona, aut ſtabulo factum eſt ab his quos ibi habuerunt, non etiam à vectoribus, vel viatoribus. Sed & ſeruorum ſuorum nomine noxæ dedendo liberantur, quod non ita contingit in illa quæ naſcitur ex recepto. Sed & in illa factum vectorum, aut viatorum venit.

[a] Quia ſcilicet videntur rei cuſtodiendæ ſe obtuliſſe, deinde quia aliqua ratione cuſtodiæ mercedem accipere cenſentur, quam depoſitarius non accipit, vt gratia vtriuſque contrahi receptum dicatur, cum depoſitum fiat tantum ſola accipientis gratia.

[b] De ea aliquid notatur inf. lib. 10. tit. 5.

DIGESTORVM PARS SECVNDA.

LIBER V.

TIT. I. *De iudiciis, & vbi quiſque agere, vel conueniri debeat.*

V. lib. 3. C. tit. 1. 13. & ſeqq.

A Iudicibus compromiſſariis tranſit ad Iudices ordinarios, id eſt, qui ex ordine dantur à magiſtratibus; nam & qui dent iudices, quique dentur hic titulus exequitur, & quod ſit cuique forum competens, quo iure ordinario in eum iudex dari & accipi poſſit. Et eſt iudicium * diſceptatio quæ fit ab eo quem magiſtratus cauſæ diſceptatorem partibus dedit. Vel vt arbitrium, officium eſt ſiue munus arbitri; ita iudicium, officium iudicis: & iudex vir bonus diſceptandæ rei cauſa datus [a]. Sane Theophilo in §. quædam, de act. titulus de iudiciis, quem citat; eſt titulus de officio iudicis. Et eſt iudicij initium litis conteſtatio [b], finis ſententia ſiue ius, ex quo etiam nomen.

[a] Quid iudex a magiſtratu differat, dictum eſt ſup. tit. 2. lib. 1.

[b] Litis autem conteſtatio * eſt eius rei de qua controuerſia eſt apud iudicem ex vtraque parte facta narratio, vt ipſe Cuiacius definit in Parat. Codicis tit. de litis conteſtat. & lib. 9. Obſ. cap. 21. Vid. Parat. in libros Decretal tit. de litis conteſt. & ſequent: Litis conteſtatio etiam aliquando ſumitur pro ipſa vocatione in ius l. 25. ſed & ſi, §. ſi ante, ff. de pet. her. l. 33. conſtitutionibus, ff. de obl. & act. adiungendus tit. Codicis, quando lib. princ. obl. litis conteſt. fac. & quæ ibi ipſe Cuiac. in Parat. Videtur quoque fieri litis conteſtatio iudice interrogante actorem & reum, N. 53. cap. 3.

II. *De inofficioſo Teſtamento.*

V. tit. 28. lib. 3. C. & tit. 18. lib. 2. Inſtit.

A Iudicibus tranſit etiam congruenter ad actiones quibus iudices addicuntur, & quia actionum aliæ ſunt vindicationes, aliæ condictiones [a], & rurſus quæ ſunt vindicationes, aliæ de vniuerſitate, aliæ de rebus ſingulis, incipit à vindicationibus quæ ſunt de vniuerſitate, id eſt, à petitionibus hereditatum: nam actio quæ hoc titulo proponitur, eſt petitio hereditatis, quæ ex cauſa inofficioſi teſtamenti datur, l. 20. hoc tit. l. ſi quis filium, C. eod. l. 3. C. de pet. hered. l. pen. infr. de bonor. poſſ. con. tab. Quæ titulo ſequenti; petitio hereditatis, quæ ex aliis cauſis datur, veluti iniuſti, falſi, aut irriti teſtamenti, vel cauſa inteſtati. Et quæ ex cauſa inofficioſi teſtamenti, ideo proprio titulo, quia pleraque propria habet, veluti vt detur in eum qui iuſto titulo poſſidet, & vt reſciſſoria ſit, & vt quaſi vindictæ perſecutionem habeat, l. 1. § ſed ſi plures, D. Si quid in fraud. pat. (qua de cauſa etiam accuſatio appellatur [b]) nec tamen communi titulo, id eſt, ſequenti abſtinetur ea, vt conſtat ex l. 7. & 32. Porro inofficioſum * teſtamentum eſt quod liberis, vel parentibus immerito exheredatis, non ex officio pietatis factum videtur, qua ex cauſa exheredatis datur petitio hereditatis.

[a] Id eſt aliæ ſunt actiones in rem, aliæ in perſonam, §. appellamus, de act. apud Iuſtin.

[b] Inde eſt quod querela inofficioſi teſtamenti dicatur imitari actionem iniuriarum, vt docet Cuiac. ipſe lib. 17. Obſ. cap. 17. in hoc tamen ab ea differt, quod illa ſilentio anni excludatur, §. vlt, de iniur. apud Iuſt. querela vero inofficioſi teſtamenti nonniſi quinquennio à die aditæ à ſcripto herede hereditatis computando terminetur, l. 36. ſcimus, §. fin. C. hoc tit. deinde actio iniuriarum niſi iudicio incluſa litis conteſtatione ad heredes, aut contra heredes non deſcendit, querela, vel leuiſſime præparata ad heredes quoſlibet tranſit, l. 6. § fin. cum l. ſeq. ff. hoc tit. etiam non præparata ad liberos ipſius filij exheredati, vel præteriti iure nouo tranſmittitur, l. 34. ſi quis, d. l. 36. §. fin. C. eod. nec eſt dubitandum, quin indiſtincte contra heredes ſcripti heredis, qui ante querelam ab exheredato motam, intra quinquennium hereditate adita deceſſit, dari poſſit, l. 10. C. hoc tit. quandoquidem principaliter patrimonij ratione agitur, licet ei immixta ſit aliqua vindictæ perſecutio propter notam exheredationis vel præteritionis agenti inuſtam. Actio hæc ciuilis eſt, oritur enim ex lege Glicia, vt Cuiac. docet lib. 2 Obſ. cap. 21. Videtur tamen Contius probare in lectionibus cap. 3 eam veniſſe ex moribus & interpretatione prudentum: cui ſententiæ conſentiunt gloſſæ veteres verborum iuris, vbi dicitur, inuentam querelam παρὰ τοῦ δήμου, confirmatam demum ὑπὸ τῆς διατάξεως. Eſt vero etiam hæc actio mixta in rem & in perſonam, rei perſecutoria, in ſimplum, bonæ fidei, in ſolidum, temporalis in quinquennium, datur heredibus ſecundum diſtinctionem ſupra allatam, contra heredes indiſtincte, priuata eſt, directa, non famoſa. Quid diſtet querela inofficioſi teſtamenti à bonorum poſſeſſione contra tabulas, quæ datur liberis emancipatis à patre præteritis, dicetur inf. ad tit. de bon. poſſeſ. contra tab.

III. *De hereditatis petitione.*

V. tit. 31. lib. 3. C.

POST petitionem hereditatis de inofficioſo teſtamento, generalis proponitur petitio hereditatis, id eſt vindicatio aſſis qui ad nos iure aliquo pertinet; ſed ea actione continentur etiam quæ nunquam hereditatis fuerunt, vt pretia rerum venditarum & pecuniæ exactæ à debitoribus, & ideo miſta eſt actio [a].

[a] Id eſt tam in rem quam in perſonam, datur autem vero heredi contra eum qui poſſidet pro herede vel pro poſſeſſore, & iiſdem qualitatibus cenſetur, quibus ſuperior: præterquam quod heredibus veri heredis detur indiſtincte, & quatenus in perſonam eſt, perpetua ſit vſque ad triginta annos.

IV. *Si pars hereditatis petatur.*

SVPERIOR titulus eſt de aſſe, hic de parte. nam & ſi pars hereditatis petatur, actionem daturum ſe Prætor pollicetur. Dat vero Prætor actiones tam ſuas, quam ciuiles.

V. *De poſſeſſoria hereditatis petitione.*

SVPERIORES actiones heredibus competunt, ſequentes his qui non ſunt heredes, ſed ſimiles heredibus, vt bonorum poſſeſſoribus hoc titulo exceptis Carbonianis [a], l. 3. miſſum, de Carb. ed. ex quo poſſeſſoriis etiam actionibus nomen.

[a] Ratio eſt, quia pupillus defuncti filius cui ſit ſtatus & hereditatis paternæ controuerſia, momentaneam tantum & temporalem bonorum poſſeſſionem, vſque dum pubes erit, ex edicto Carboniano conſequitur: Ideoque cum interim nomen aut effectum heredis non habeat, non poteſt hac poſſeſſoria hereditatis petitione agere, qua agant hi tantum, quibus Prætor dedit bonorum poſſeſſionem, cum de ſtatu eorum nullatenus dubitaretur.

VI. *De fideicommiſſaria hereditatis petitione.*

ET hoc titulo de fideicommiſſariis, quibus ex S. C. Trebelliano reſtituta eſt hereditas, nam & hi heredes imitantur [a].

ᵃ Actiones quæ hoc tit. & ſuperiori dantur, vtiles ſunt his qui heredes imitantur, competunt ad exemplum directæ petitionis hereditatis, de qua ſup. tit. 4. quæ iis datur qui nomen & titulum heredis à lege habent, §. & Neronis, verſ. poſt quod, de fideicom. hered. apud Iuſtin. cætera cum eadem directa petitione hereditatis communia habent.

LIBER VI. DIGESTORVM.

TIT. I. *De rei vindicatione.*

V. lib. 3. C. tit. 32.

POST vindicationem hereditatis, aut velut hereditatis, ſubiicitur vindicatio rei ſingularis. Verbum, Rei, ſignificat rei proprietatem. Rei ᵃ vindicatio igitur eſt proprietatis adſertio: Rem vindicare, ſuam eſſe adſerere ᵃ. Et omnes vindicationes ex XII. tab. & vindicationes in re ipſa, veluti in fundo ipſo præſenti, vel in gleba, quaſi in fundo potius, quam rei vel fundi ᵇ, qua de cauſa ſecundum XII. rectius dicuntur in re, vel in rem actiones, ſicut vindicationes poſſeſſionis, id eſt, interdicta vti poſſidetis, vel vtrubi, in ipſa poſſeſſione, *l. 1. §. inter, in fin. vti poſſid.*

ᵃ Differunt autem hæc quatuor, vindicatio, euictio, aſſertio, manus iniectio, licet aliqua ratione idem ſignificare videantur. Vindicatio eſt actio in rem, qua quis rem ſuam à poſſeſſore repetit. Euictio eſt veluti vindicatio paſſiua, & dicitur reſpectu emptoris, cui rem quam emerat, à non domino dominus ipſe in rem agens iudicio abſtulit. Aſſertionis nomen proprium eſt in liberali cauſa, & eſt defenſio eius qui ſtatus controuerſiam patitur, vt Cuiacius ipſe docet in Parat. C. tit. de aſſert. toll. vnde aſſertor dicitur alienæ libertatis vindex. Idem Cuiac. lib. 5. Sentent. Pauli ad tit. 1. Demum manus iniectio eſt cum vendito mancipio hac lege impoſita ne proſtituatur, neve in aliquo loco moretur, vel vt exportetur, aut non exportetur, pactionis fide ab emptore non ſeruata, venditor ex conuentionis præſcripto illud mancipium abducit quaſi manu iniecta, l. 10. ſed ſi §. proſtituta, de in ius voc. l. 1. C. ſi mancip. ita ven. ne proſt. l. pen. ff. de ſeru. export. Plerumque manum inücere vindicare eſt, vt in l. ſi quis poſthac. C. de bon. proſcr. & apud Ouid. in epiſtola Hermiones:

Iniice non timidas in tua iura manus.

Et lib. 1. Amorum eleg. 4.

Oſcula ſi dederis, fiam manifeſtus amator,
Et dicam mea ſunt, iniiciamque manus.

Et alibi paſſim apud auctores.

ᵇ Quod in iure manum conſerere, vel ex iure manu conſertum vocare dicebatur, vt docet Gellius lib. 20. cap. 9. quod & tranſcurſum adnotaui in Parat. Decretalium tit. de libellis oblat. Cæterum actio quæ hoc tit. proponitur ſi eius qualitates requiras, in rem eſt, ciuilis, rei perſecutoria, in ſimplum, ſtricti iuris, arbitraria, datur in ſolidum, eſt temporalis, iure antiquo intra annum ſi res mobilis eſſet, intra biennium ſi immobilis; poſteà transformata vſucapione, intra triennium ſi res ſit mobilis, intra decem aut viginti annos, ſi res ſit immobilis, & res agatur inter præſentes aut abſentes: datur heredibus & contra heredes, ſi poſſideant, niſi lis fuerit conteſtata cum poſſeſſore, quo caſu dabitur contra heredes eius etiamſi non poſſideant, l. 2. § fin. ff de præt. ſtipul. & pro portionibus hereditariis actio inter ipſos diuiditur, quia per litis conteſtationem, quæ ſpecies contractus inducitur, actio in rem tranſlata fit in cauſam actionis perſonalis. Id adnotandum ſupereſt, eam quoque actionem priuatam eſſe, directam, non famoſam.

II. *De Publiciana in rem actione.*

RET vindicatio ciuilis, de qua ſuperiore titulo actum eſt, proprietario competit. Sed habet etiam rationem Prætor eorum, qui proprietariis ſimiles ſunt, eiſque dat vindicationem non minus quam proprietariis, cuius generis ſunt bonæ fidei poſſeſſores, quibus amiſſa poſſeſſione, datur Publiciana in rem actio, à Publicio Prætore primum in edicto propoſita, fictitia actio, ſicut poſſeſſoria hereditatis petitio, & vt breuiter definiam; Publiciana actio, eſt

A vtilis, ſiue prætoria vindicatio quæ amiſſa poſſeſſione datur ei qui à non domino rem traditam ex iuſta cauſa adquirendi dominij bona fide accepit, necdum vſucepit ᵃ.

ᵃ Eaſdem conditiones habet hæc actio, quas ſuperior, niſi quod illa ciuilis eſt & directa, & datur vero domino, hæc vero prætoria eſt, & vtilis, & datur non domino, bonæ tamen fidei poſſeſſori. Contra dominum nunquam datur, niſi quinque caſibus, quos Accurſ. notat ad l. vlt. hoc tit. quibus tres alios Cuiacius adiicit lib. 10. Obſ. cap. 6. & lib. 6. quæſt. Papin. ad l. 14. hoc tit.

III. *Si ager vectigalis, id eſt emphyteuticarius petatur.*

B EIVSDEM generis ſunt emphyteuticarij; nam & hi proprietarios imitantur: eiſque perinde ac proprietariis Prætor accommodat in rem actionem ᵃ, quæ actio vectigalis ſiue de fundo vectigali dicitur aliis locis, & his fere verbis propoſita à Prætore eſt, *ſi ager vectigalis petatur, cauſa cognita, iudicium dabo.* Hoc titulo adiecta eſt interpretatio, ne quis acciperet agrum vectigalem pro ſtipendiario, aut tributario ᵇ, ſicut in aliis auctoribus: nam in iure ager vectigalis ſemper eſt ager emphyteuticarius. Et ager emphyteuticarius ᶜ, quem dominus in perpetuum, vel in plures annos tranſtulit in alium, ea lege, vt eum meliorem cultioremque redderet, conſtituta penſione certa, & nomen à culturæ ſubtiliore parte, inſitione ᶜ.

C ᵃ Igitur prætoria eſt vtilis: & omnibus omnino conditionibus cenſetur quibus ſuperior. Eadem actio poteſt accommodari illis, qui libellario contractu, vel per precariam fundum colendum accepere; nam & hi aliqua ratione ſimiles proprietariis, de quibus Cuiac. lib. 1. Feud. tit. 3. & lib. 4. Obſ. cap. 7. multo magis etiam ebenntibus beneficiariis, qui vulgo vaſſalli dicuntur; nam & hi fundorum, quos feudi ſeu beneficij nomine tenent, aliqua ratione dominium vtile habent.

ᵇ Stipendiaria vel tributaria prædia ſunt priuatorum agri in prouinciis, ex quibus ſtipendium militibus exoluitur, aut tributum Principi. Theoph. in Græca paraphraſi Inſtit. §. 40. per traditionem, de rerum diuiſ. & Harmen. ἐν προχείρῳ, lib. 2. tit. 6. §. 46. vectigales vero agri ſunt ciuitatum, qui ab ipſa ciuitate, iiſve qui res eius procurant, in perpetuum locantur, ſub onere vectigalis ſingulis annis ſoluendi, l. 1. hoc tit. quamquam priuatorum agri in emphyteuſim dati vectigales quoque dicantur, l. 31. lex vectigali, ff. de pignor.

ᶜ Vnde emphyteuſis dicitur contractus inſitionis N. Valentiniani, De prædiis piſtoriis Afris deputandis. Igitur emphyteuſis ſui origine propriè locum habet in prædiis ruſticis, quæ in perpetuum, aut ad longum tempus dantur excolenda: ſed idem poſtea obtinuit in prædiis vrbanis, quæ in hoc dantur, vt ea in meliorem ſtatum reponat, & annua penſione conſtituta, ſolarij nomine ad longum tempus, vel in perpetuum, is qui accepit, poſſideat.

LIBER VII. DIGESTORVM.

TIT. I. *De vſufructu, & quemadmodum quis vtatur, fruatur.*

V. tit. 33. lib. 3. C.

E POST vindicationes rerum corporalium, quæ non poſſeſſori dantur, dicturus eſt de vindicationibus rerum incorporalium, id eſt ſeruitutum, quæ etiam poſſeſſori dantur, & ſeruitutes aliæ ſunt perſonarum, aliæ rerum. incipit à ſeruitutibus perſonarum ᵃ, id eſt quibus prædia perſonis ſeruiunt. ex his eſt vſusfructus, qui definitur ſtatim initio tituli ᵇ, & quibus in rebus quibuſque modis conſtituatur, & fructuarij ius omne, &, vt in tituli inſcriptione additur, quemadmodum vtatur, fruatur: nam ad modum dirigimus fructuarij ius magis quam ad qualitatem vtendi, lib. 9. in fi. ᶜ

[a] Igitur vſusfructus, vſus, habitatio, veniunt ſeruitutum perſonalium nomine apud Iuriſconſultos, quamuis ſi attentius inſpiciatur, rectius mixtæ vocari poſſint, quod hinc res ſit quæ ſeruitutem debet, inde perſona cui debetur. Sed à digniori parte, id eſt, à perſonis facta eſt denominatio, hac etiam ratione, quod cum ipſis perſonis vt plurimum intereant.

[b] Loquitur Cuiacius de vſufructu formali, de quo proprie hic titulus eſt, qui quidem conſideratur in abſtracto ſeiunctus & ſeparatus à proprietate, & eſt veluti in forma ſpecifica, cum penes vnum eſt nuda proprietas, penes alium vſusfructus; hic enim initio huius tituli ita definitur, vt ſit ius rebus alienis vtendi, fruendi, ſalua rei ſubſtantia. Alius eſt qui dicitur cauſalis, qui conſideratur in concreto coniunctus & immixtus ipſi proprietati quaſi cauſæ ſuæ, vnde illi nomen, cum ſcilicet penes vnum eundemque eſt proprietas & vſusfructus; nec proprie tamen vſusfructus dicitur, cum rebus noſtris vtamur potius dominij iure quam ſeruitutis.

[c] Hæc verba ſubobſcura ſunt: ita autem ſunt accipienda: vt ius fructuarij dirigatur ad modum quo bonus paterfam. quilibet re ſua vtitur, non ad eum quo ipſe proprietarius re ipſa in qua vſusfructus conſiſtit, vti ſolebat. B

II. *De vſufructu adcreſcendo.*

PERSEQVITVR quem cœpit tractatum de vſufructu, datque ſpecialem titulum de vſufructu adcreſcendo. De dominio adcreſcendo agitur in titulis de heredib. inſtit. & de adquirend. hered. & de leg. & fid. eſt autem ius adcreſcendi[a], ius retinendæ vel nanciſcendæ partis eius qui non concurrit, vel qui concurrere deſiit. Et ius quidem retinendæ partis eius qui non concurrit, id eſt, ius legati integrum, nec deminutum concurſu alterius, tam in proprietate quam in vſufructu locum habet[a]. Ius nanciſcendæ partis eius qui concurrere deſiit, quod propius videtur eſſe ius adcreſcendi, in vſufructu tantum[b]. Sed & illa accommodari poteſt in vſufructu: nam cum vſusfructus quotidie conſtituatur & legetur, retineo potius quam nanciſcor partem eius qui hodie non concurrit, licet concurrerit heri. Igitur vtrobique ius adcreſcendi eſt ius retinendæ partis eius qui non concurrit. Vel, ius integrum nec deminutum per collegatarij concurſum. Vel, ius non decreſcendi: id enim dicitur adcreſcere quod decreſceret, concurrente altero. Et recte vulgo interpretatur adcreſcit, id eſt, non minuitur, vel non decreſcit: nam & contra, non minuitur, id eſt adcreſcit, *l. 10. de leg. 3.* Eſt & alia differentia quod fructuario adcreſcat etiam amittenti partem ſuam, non proprietario[c]. Perperam additur tertia ex ſpecie *l. 1. §. 1.* in qua proculdubio Iulianus à Celſo diſſentit. D

[a] Idque inter eos, quibus coniunctim vel diſiunctim legatum eſt per vindicationem, id eſt qui re & verbis coniuncti ſunt, aut re tantum. Inter verbis coniunctos non item. qua de re eſt l. ſi duobus, de legat. apud Iuſt. vbi multa interpretes. Vid. Cuiac. 5. ad Afr. ad l. 2. hoc tit. & in Parat. Codicis tit. de ead. tol. Idem etiam plura ad l. 86. ſi duobus, ff. de leg. 1. & pluribus alijs locis.

[b] Nam in proprietate, poſt concurſum ius omne adcreſcendi cenſetur extinctum, quia collegatarij vel coheredes partem quam acquiſierunt, ad heredes tranſmittunt.

[c] Hæc Cuiacius plenius explicat tr. 5. ad Afr. ad d. l. 2.

III. *Quando dies vſusfructus legati cedat.*

EST & in ceſſione legati longe alia ratio vſusfructus quam proprietatis: nam vſusfructus dies cedit ab adita hereditate, proprietatis, iure veteri à morte teſtatoris, iure nouo ex apertis tabulis, iure nouiſſimo vt iure veteri. Diem legati cedere cum dicimus, ſignificamus poſt eum diem moriente legatario, legatum tranſmitti in heredem eius[a]. Potuit addi, vel vſus, vt tit. ſeq. quod non potuit præcedenti.

[a] Quia autem vſusfructus ſui natura ad heredem non tranſmittitur, ideo a morte teſtatoris non cedit.

A

IV. *Quibus modis vſusfructus, vel vſus amittitur.*

VSVSFRVCTVS amittitur capitis deminutione, morte, tempore, rei mutatione, non vtendo, ceſſione in iure, dominij adquiſitione: quibus tamen omnibus modis proprietas non amittitur.

V. *De vſufructu earum rerum, quæ vſu conſumuntur, vel minuuntur.*

HOc titulo oſtenditur, nullam eſſe rem quæ non cedat in vſusfructus legatum, vel ſtipulationem, vt *l. vſufructu*, ad *leg. Falcid.* nam ex SC. remedio cautionis[a] etiam earum rerum, quarum abuſus eſt, non vſus, vſusfructus conſtituitur.

[a] Qua cauetur de ſimili quantitate in genere non in ſpecie, finito vſufructu reſtituenda.

VI. *Si vſusfructus petetur, vel ad alium pertinere negetur.*

HOc titulo de vſufructu duæ proponuntur actiones, Confeſſoria, quæ ei competit qui ſibi vſumfructum adſerit: Et contraria negatiua, quæ domino, qui negat rem ſuam alij per vſumfr. ſeruire. De proprietate nulla prodita eſt contraria actio negatoria: vtraque eſt in rem actio, ſed confeſſoria ſola, vſusfruct. vindicatio. C

[a] Et iiſdem conditionibus cenſetur quibus ipſa rei corporalis vindicatio.

VII. *De operis ſeruorum.*

VSVMFRVCTVM imitantur operæ ſeruorum, & ab eo quoque abſunt, diſtantque plurimum: nec enim amittuntur quibus modis vſusfructus amitti ſolet, capitis deminutione, non vtendo, morte, & amittuntur vſucapione ſerui, qua tamen vſusfructus non amittitur, & indiuiduæ ſunt, vſusfructus diuiduus. & cedunt ex die petitionis, non vt vſusfructus ex die aditæ hereditatis[b]. Non igitur per omnia vſumfructum imitantur: idemque dici de operis quorumcunque animalium quid vetat, veſturi vecturis iumentorum?

[a] Mirum illud videri poteſt quod operæ ſerui legatæ non extinguantur morte legatarij, ſed ad heredem tranſeant: quod niſi Papinianus diceret in l. 2. ff. de vſufr. leg. vix eſt vt quiſquam non eſſet aliter ſenſurus: etſi enim habitatio in facto conſiſtat, & non vtendo non pereat vt opera: morte tamen legatarij perit.

[b] Quæ omnia diligentius ipſe Cuiacius exſequitur lib. 17. quæſt. Papin. ad d. l. 2. ff. de vſufr. leg.

VIII. *De vſu & habitatione.*

EXPOSITA eſt vna ſeruitus perſonarum, vſusfructus: hoc titulo explicatur altera, vſus: hæc E indiuidua, illa diuidua, qua ratione forſitan operæ ſeruorum, quæ & indiuiduæ ſunt, ad vſum magis quam ad vſumfructum accedunt, *l. 5. ſup. tit. prox.* nam ſi octus qui in eis eſſe dicitur, non talis eſt, qualis qui in vſufructu, quia non ex perſona ſpectatur eius cui debetur, ſed ex perſona eius in cuius operis conſiſtit, cuius generis opinor etiam eſſe fructum conſtitutum ſine vſu, vt *l. 14. §. vlt. hoc tit. l. 5. tit. ſeq.* Vſum quoque imitatur habitatio, niſi quod capitis minutione, & non vtendo non amittitur, & ex re ipſa quæ habitationem debet, etiam ſpectatur magis, quam ex perſona cui debetur, vt operæ ſeruorum, vt fructus ſine vſu[a].

a Hoc eſt quod ait Iuriſconſultus in l. 10. legatum, ſup. de cap. min. legatum habitationis magis in facto, quam in iure conſiſtere: quæ verba Cuiacius enarrat lib. 18. quæſt. Papin. in fine, ad l. 10. hoc tit.

IX. *Vſufructuarius quemadmodum caueat.*

Hic titulus communis eſt vſui & vſuifructui, & ſimilibus, quæ retulimus ſupra, vt caueat qui hæc iura habet, ſe vſurum boni viri arbitratu, & amiſſo vel finito iure ſuo poſſeſſionem domino reſtituturum. Cautio prætoria.

LIBER VIII. DIGESTORVM.

TIT. I. *De ſeruitutibus.*

V. tit. 34. lib. 3. C.

A Seruitutibus perſonarum tranſit ad ſeruitutes prædiorum [a], quæ intelliguntur ſemper quoties ſeruitutum nomen ſimpliciter vſurpatur. ea [*] ſunt iura, quibus prædia alia aliis ſubiiciuntur. Vel conditiones quibus ius vnius prædij minuitur, augetur alterius. Vel iura quæ quis in alieno prædio prædij ſui nomine impoſita habet. Et quibus modis conſtituantur, hoc titulo declaratur.

a Hæ ſeruitutes proprie rerum ſunt ſiue prædiorum: nam ex vtraque parte hinc prædium eſt quod ſeruitutem debet, hinc prædium cui ſeruitus debetur. Itaque mutatis poſſeſſoribus ſeruitutes non extinguuntur, ſed perpetuo prædiis hærent, & ſequuntur fundum dominantem, vel ſeruientem. Quare commode cum Accurſio in l. 1. hoc tit. poteſt conſtitui triplex genus ſeruitutum. mere perſonales, de quibus in tit. de iure perſ. apud Iuſtin. & tit. de ſtatu hom. ſupra. mere reales, de quibus hoc tit. & ſeqq. & mixtæ, id eſt partim perſonales, partim reales, de quibus libro ſuperiori: quas etiam perſonales dici dictum eſt tit. de vſufr.

II. *De ſeruitutibus prædiorum vrbanorum.*

PRÆDIA alia ſunt vrbana, alia ruſtica, quæ diſtingui inuicem qualitate & genere vſus, vt familiam & ſupellectilem, potius quam loco verius eſt. Vrbanorum ſeruitutes, quæque ſunt earum propria, hoc titulo explicantur [a].

a Hæ ſeruitutes in ſuperficie conſiſtunt, id eſt ædificiis hærent, quæ prædiorum vrbanorum appellatione veniunt quocumque loco ſint. Verumtamen Neratius ea demum ædificia vrbanorum prædiorum appellatione venire aiebat, quæ habitandi cauſa pararentur; non ea quæ ad pompam aut decus villæ ruſticæ, qualia prætoria; aut quæ ad reditus neceſſitatem, qualia ſunt quæ ſtabulandis iumentis, gallinis concludendis, vel fructibus cuſtodiendis ſunt conſtructa, quæque in continentibus ædificiis non ſunt, quæ magis ad prædia ruſtica accedere conſtituebat l. 2. tit. ſeq. lib. 4. §. vlt. ff. quæ res pign. obl. non poſſint. Sed aliter alij ſenſere, quaſi id omne prædij vrbani appellatione veniat, quod à ſolo deſuper erectum eſt, ad quod pertinet l. 98. Vrbana ff. de verb. ſign. vbi Cuiacius, & ad l. 1. tit. ſuper. Seruitutes autem vrbanorum enumerantur illæ vt plurimum: ſeruitus oneris ferendi, tigni immittendi in vicini ædes, ſtillicidij, vel fluminis auertendi, vel non auertende, recipiendi vel non recipiendi, ſeruitus altius tollendi, vel non tollendi, protegendi, vel proiiciendi, ſeruitus ne luminibus neve proſpectui officiatur, ſeruitus luminum, ſiue ius feneſtræ immittendæ.

III. *De ſeruitutibus prædiorum ruſticorum.*

QVÆ vero ſunt propria ſeruitutum ruſticarum & earum ſpecies, differentiæ, iura hoc titulo continentur [a]. Et nonnumquam perſonis [b] eas non prædiis concedi, vt iter quod tum dicitur ius tranſeundi, *l. pater, de ſer. leg. l. damnas, §. 1. de vſufr. leg.* vt pecoris ad aquam appulſus, l. 4. vt aquæ ductus, l. 37.

a Vt ſuperiores ſeruitutes reſpiciunt vtilitatem ſuperficiei, id eſt ædificiorum: ita hæ reſpiciunt ſoli commoditatem, & in ipſo

A ſolo ſitum habent, l. 3. ſup. de ſeruit. Prædium ruſticum eſt ipſe ager & terra, ſolumve ea quo fructus & cætera eiuſmodi proueniunt. Seruitutes ruſticæ vt plurimum hæ: Iter, actus, via, aquæductus, aquæ hauſtus, pecoris ad aquam appulſus, ius paſcendi, calcis coquendæ, arenæ fodiendæ, cretæ eximendæ, lapidis cædendi, ius terram, rudus, ſaxa in fundo vicini reponendi, aut vt in fundum vicini ex lapidicina lapides prouoluantur, donec exportentur, ius ſyluæ cædendæ in vicini fundo, vt pedamenta in vineas non deſint; ius in vicini fundo tugurium habendi, quo ſe paſtores recipiant ingruente aliqua aëris tempeſtate, dum pecora ad paſtum, vel ad aquam appelluntur.

b Hoc facit perſonarum ratio quæ eſſerunt, vel quibus ceſſa eſt ſeruitus; nam prout ſe affectione & conſanguinitate contingunt, ita earum tantum gratia ad tempus quoad viuerent compoſitæ ſeruitutes cenſentur, atque ideo non hærent prædiis, ſed cum perſonis exemplo vſusfructus intereunt, quod loci à Cuiacio hic adnotati oſtendunt.

B

IV. *Communia prædiorum tam vrbanorum, quam ruſticorum.*

QVÆ communia tam vrbanorum prædiorum quam ruſticorum, & ſeruitutum eorum ſunt, explicantur hoc titulo, exempli gratia, vt ſeruitutem adquirere non poſſit niſi qui prædium habet; vt duorum prædiorum dominus vnum tradendo, poſſit alterum alterius ſeruum facere; vt qui partem prædij tradit, non poſſit ſeruitutem imponere, vt eadem ſeruitus pluribus ſeparatim cedi poſſit; vt legari per damnationem qualiſcunque ſeruitus poſſit.

C

V. *Si ſeruitus vindicetur, vel ad alium pertinere negetur.*

VT de vſufructu, ita de iure prædiorum duæ actiones ſunt, Confeſſoria, id eſt, vindicatio ſeruitutis, & Negatoria, quæ ſeruitutem negat, libertatem adſerit. Legitimæ actiones, *l. ſciendum, de operis noui nunciat.* Et aliæ figura verborum confeſſoriæ, veluti ius eſſe ædes altius tollere iure naturali, aliæ vi ipſa negatoriæ; aliæ vi & verbis confeſſoriæ, veluti ius eſſe ædes altius tollere iure impoſititio [a], vel ire agere. Rurſus aliæ negatoriæ figura verborum, vi ipſa confeſſoriæ, veluti non eſſe ius altius tollere, aliæ negatoriæ, tam verbis quam poteſtate, veluti ius non eſſe ire agere.

D

a Iure ſuo aut impoſititio, id eſt ſeruitutis, quis altius tollendi facultatem habet. Iure ſuo, cum vicino ante non conceſſa ſeruitute vlla altius non tollendi, quiſque poteſt iure naturali ad quam velit, altitudinem domus ſuæ contignationes erigere, l. 9. cum eo, ff. de ſeru. vrb. præd. l. altius, C. de ſeruit. & aqua. Iure impoſititio ſiue ſeruitutis, cum prius vicino ceſſi, ius non eſſe mihi altius tollendi, & is poſtea conceſſit mihi ius altius tollendi vſque ad certam altitudinem, vel in infinitum omnino iure priſtino mihi reſtituto, quod habebam antequam ipſe imponerem domui meæ ſeruitutem altius non tollendi. Vid. Cuiac. in prioribus notis ad libros Inſtitut. tit. de act. §. æque.

VI. *Quemadmodum ſeruitutes amittantur.*

SEO non etiam quibus modis vſusfructus interit & ſeruitutes: nam confuſione tantum intereunt,

E id eſt adquiſitione dominij vtriuſque prædij, & non vtendo, ſiue vſucapione libertatis, & ceſſione.

Illud pertinet ad ſeruitutes vrbanorum prædiorum, in quibus ad acquiſitionem libertatis non ſufficit non vti eum cui ſeruitus debetur, niſi is qui ſeruitutem debet, facto ſuo ius vicini interpellarit, l. 6. §. vlt. ff. de ſeru. vrb. præd. l. ſi quis alia §. fin. hoc tit. vid. Cuiac. ad l. 4. §. vlt. ff. de vſucap.

LIBER

LIBER IX. DIGESTORVM.

TIT. I. *Si quadrupes pauperiem feciſſe dicatur.*

VINDICATIONIBVS actiooes noxales ſubiectæ ſunt non male: nam & hæ ſicut vindicationes dominis ſolis dantur iure directo, itemque aduerſus dominos, vt pleriſque videantur hæc earum formulæ inſerta verba, Propter illum ſeruum tuum, aut propter quadrupedem illam tuam, *l. pen. de nox. act.* & ſicut vindicaturo, ita acturo iudicio noxali datur actio ad exhibendum, *l. 3. §. ſi quis noxali, l. de eo §. ſæpius, ad exhib.* cum & noxium ducturus forſitan actor & habiturus ſit. Et hoc titulo primum proponitur de pauperie quadrupedum actio noxalis ex XII. tabulis, id eſt, de damno dato ſine iniuria (nec eoim animal rationis expers iniuriam feciſſe videtur) cuius ex formula hæc verba ſunt in *l. 1. §. cum arietes aut noxam ſarcire, aut in noxam dedere oportere.* In noxam dedere eſt animal tradere viuum. Morte enim extinguitur actio ooxalis, & inde l. 7. de nox. act. Si noxius viuat. Noxam ſarcire eſt damnum ſoluere, damnum præſtare, vt ad XII.[a] Seruius Sulpitius interpretatur.

[a] Sic obtinet, vt compendio ſermonis, ad 12. idem ſit quod ad leges 12. tabularum.

II. *Ad legem Aquiliam.*

V. tit. 35. lib. 3. C.

TITVLVS ſuperior eſt de damno ſine iniuria dato, hic de damno iniuria dato, qua de re fuit etiam domino actio ex XII. tabul. *l. quacunque, de obligat. & actionib.* Hodie eſt ex lege Aquilia. Ciuilis vtraque, *l. ſi heres inſtitutus, §. 1. ad SC. Treb.* & ooxalis etiam ex delicto ſeruorum. Primum caput legis Aquiliæ eſt de occiſo homine[a], vel pecude. Tertium de vſto, fracto, rupto. Secundum, quod in deſuetudinem abiit, videtur fuiſſe de quauis alia ratione damni dati, etiamſi non fuerit læſa res noſtra, ſed intercepta nobis forte vtilitas quædam, vt aduerſus piſcatorem ſocium à Plinio proditum eſt libro IX. Naturalis hiſtoriæ, qui Anthiam conciliatorem capturæ & ducem ceperat, cum is in macello agnitus eſſet à ſocio cuius iniuria erat, damni dati editam formulam condemnatumque, æſtimata lite X. libris. Conſtat eoim ſocium ſocio teneri lege Aquilia, *l. 7. pro ſoc.*

[a] Hominem Cuiacius dum dicit, ſeruum intelligit occiſum, vt quanti plurimi valuit in anno proximo, tantumdem eius domino ſoluere reus teneatur: hominis vero liberi æſtimatio oulla dari poteſt. Cæterum libero homine vulnerato, actio vtilis ad exemplum legis Aquiliæ dari poteſt, vt docet Cuiac. lib. 1. Obſ. cap. 10. Hæc autem actio in perſonam eſt, ciuilis, mixta, id eſt partim rei perſecutoria, partim pœnalis, contra confitentem in ſimplum eſt, contra inficiantem in duplum, eſt ſtricti iuris, & perpetua, datur heredibus, non contra heredes, niſi lis ſit conteſtata, directa eſt cum corpus corpori nocuit; vtilis eſt cum corpus non nocuit, ſed corpori nocitum eſt. Priuatum intereſſe perſequitur, nec proditum eſt eſſe famoſam.

III. *De his qui effuderint, vel deiecerint.*

DAMNI dati ſpecies vna grauius hoc titulo coërcetur, quam ſoleant cætera damna ex ſuperiore: Nam ſi quid qua vulgo iter fit vel conſiſtitur, deiectum vel effuſum ſit[a], ex quo damnum datum ſit alteri, in eum qui ibi habitauerit vnde deiectum vel effuſum eſt, in duplum datur actio, etiamſi ipſe non deiecerit vel effuderit, atque etiamſi inficiatus non erit, cum ex ſuperiore non teneatur, niſi qui damnum fecerit

Prior, Tom. I.

A ipſe, nec io duplum niſi inficiator. Si liber homo ex ea re occiſus, vel ſi ei oocitum ſit, eſt etiam ex hoc titulo grauior actio quam ex ſuperiore, & popularis, & antequam damnum datum ſit, æque popularis[b] eſt in eum actio, qui quid poſitum habet cuius caſus[c] oocere cui poteſt, & ex vtraque cauſa actio noxalis. Denique poſt titulum generalem de actiooe legis Aquiliæ, ſpecialis in hoc titulo proponitur actio legis Aquiliæ. Sic appellatur l. 5. Cum autem, quia in factum prætoria quæ hic proponitur, accommodata eſt ad legem Aquiliam, & in iure frequens eſt vt legis Aquiliæ actio dicatur etiam quæ ad eam legem accommodata eſt, ſiue ciuilis, ſiue prætoria in factum.

[a] Deiectum dicitur de corpore ſolidiore, vt tegula, lapide, aut
B alia re qualibet, quæ ſui pondere vel occidere poteſt, vel grauius lædere; effuſum de liquidis omnibus, vt aqua & ſimilibus.

[b] In decem aureos.

[c] Si videlicet ſeruus aliquid deiecerit, vel ex eo cœnaculo aliquid ſit effuſum, vel deiectum: vbi ſeruus habitabat, aut ſi aliquid ſuſpenſum habuerit eo loco qua vulgo iter fit, quod poſſit cadendo alicui nocere.

IV. *De noxalibus actionibus.*

V. tit. 41. lib. 3. C.

POST noxales actiones[a] de pauperie, & de damoo, datur generalis titulus de omnibus noxalibus actionibus (fuiſſet enim immeoſum atque etiam alienum omnes enumerare) quarum definitionem tradit
C l. 1. dum ait, quarum actionum vis hæc &c. vt Cicero definitionem legis, dum ait legis hanc eſſe vim, ſcitum & iuſſum in omnes. Et magiſtratus, dum ait, magiſtratus hanc eſſe vim vt præſit, præſcribatque recta & vtilia & coniuncta cum legibus. Vis autem earum actionum hæc eſt, ne mulctetur dominus vltra deditionem ooxæ, ſi dedere malit: quæ facultas ei lege XII. tab. tribuitur.

[a] Actio autem noxalis non eſt proprium nomen actionis, ſed adiectio alterius iudicij, quoties agitur de delicto, aut quaſi delicto ſerui, vt perinde dominus conueniatur, ac ſi ipſe deliquiſſet, hoc excepto quod ſi velit litis æſtimationem vitare, vel a pœnæ præſtatione ſe eximere, poteſt ipſum ſeruum, aut animal quod nocuit, dimittere. In animalibus rationis expertibus vna tantum ſpecies eſt delicti, aut potius quaſi delicti, ipſa nimirum pauperies: in ſeruis totidem ſunt fere maleficiorum, vel quaſi malefício-
D rum ſpecies, tot delinquendi & quaſi delinquendi rationes, quæ in liberis hominibus. Ex eo igitur quod actio noxalis ambulat per omnes obligationum ſpecies, quæ ex delictis vel quaſi delictis ſeruorum oriuntur, eam modo ciuilem & perpetuam eſſe, modo prætoriam, & temporariam dicendum eſt: ciuilem ſi ex eo delicto oriatur, cuius pœna à lege eſt, aut ea iuris conſtitutione, quæ pro lege eſt, quale furtum nec manifeſtum, damnum iniuria datum ex lege Aquilia: & alia eiuſmodi: prætoriam vero & temporariam, ſi ab ea ſpecie maleficij proficiſcatur, cui Prætor pœnam præſtituit, quale furtum manifeſtum, rapina, iniuria, vel ſi effuderit aliquid ſeruus, vel deiecerit, & cætera eiuſmodi. Inde etiam dici poteſt modo mere pœnalem eſſe, modo mixtam, modo in ſimplum, duplum, quadruplum contra dominum dari, qui noxæ deditione fungi non vult. Hac eadem ratione modo priuata erit, modo popularis, prout ex ea delicti, aut quaſi delicti ſpecie originem ducit, ex qua naſcitur actio priuata, vel popularis. Eam in rem eſſe, aut certe imitari actionem in rem iam Cuiacius animaduertit dicere tit. 1. huius libri: licet enim ex delictis, aut quaſi deli-
E ctis oriatur, ex quibus ſolent naſci obligationes in perſonam, tamen corpus ipſum ſerui ſequuntur, vt ad quem dominium eius peruenerit, is actione noxali poſſit conueniri, licet tempore maleficij dominus non fuiſſet: adeo vt etiam ſeruo ipſo poſt noxam manumiſſo, liberetur dominus actione noxali, & directo contra ipſum ſeruum iam liberum agi poſſit. Olim etiam pater hac actione tenebatur ex delicto, vel quaſi delicto filijfam. quem etiam poterat ooxæ dedere, ſed id ſublatum eſt, & ipſi filijfam. ſuo nomine poſſunt conueniri.

LIBER X. DIGESTORVM.

Tit. I. *Finium regundorum.*

CVR vindicationibus ſubiectæ ſint actiones noxales dixi iam ſupra. Cur modo ſubiiciantur miſtæ actiones, dicere neceſſe non habeo: id enim ſatis nomen ipſum admonet, quod ſignificat eſſe eas tam pro rei vindicatione, quam in perſonam. Ex his prima eſt actio Finium regundorum, quæ inter confines redditur de agrorum finibus regundis, id eſt vt Græci interpretantur περὶ ὅρων ἰδιωτικῶν: nam ineſt huic actioni etiam petitio rei, B & hoc eſt quod ait *l. 3. C. eod.* hanc actionem cohærere proprietatis controuerſiæ, & Apuleius, in cauſa finali de proprietate contendi.

[a] Hæc actio mixta eſt tam in rem, quam in perſonam, duplex, rei perſecutoria, ciuilis, in ſimplum, ſtricti iuris, in ſolidum, eſt perpetua, datur heredibus & contra heredes, atque etiam ſingularibus ſucceſſoribus & contra ſingulares ſucceſſores, quatenus eſt in rem, directa eſt, priuata, non famoſa.

II. *Familiæ erciſcundæ.*

SECVNDA actio miſta, eſt actio familiæ erciſcundæ, ſiue iudicium diuiſionis, quod redditur inter coheredes, ſimileſve perſonas. Familiæ nomine ſignificatur res vel pecunia hereditaria: nam hereditas non C poteſt diuidi, *l. 8. de rei vind.* & nomina [a] ipſo iure ſunt diuiſa inter coheredes. Erciſcundæ eſt diuidundæ, vt Erciſcundi Stoici Seruio in III. Æneid. mediæ ſententiæ auctores & quaſi diuiſores. Tantundem poteſt Ciendæ & Ciſcundæ verbum, vt non aberratim forte ſi in Erciſcundæ diuiſerim Er, & Ciſcundæ, vt Feſtus & Donatus erctum & citum; erctum pro hereditate, citum pro diuiſione, nam & gloſſis antiquis, Ciendæ διαμεριζομένας. Er eres vel ereditas, ſcribitur interdum Flo. vt erus in titulo ad legem Aquiliam, & illo Turpilij loco. Ignoſcere iſtic ſolent ne eis minores noxias, erum ſi forte quas galiolas vini tango [b].

[a] Id eſt obligationes ſi quid debet defunctus vel ei debeatur, quæ paſſiuæ & actiuæ paſſim dicuntur, & ad heredes, vel contra heredes pro portionibus hereditariis dantur, conditiones autem huius actionis recenſetur titulo ſequenti. D

[b] Huius loci ſatis obſcura σύνταξις, niſi verbum (tango) ſumatur pro (celo) hoc ſenſu, ſi forte dominum aliquos vini cyatos celauerim, ſi cados vini ſurripuerim, ſi dominum aliquibus vini lagenis interceptis fraudauerim. Galiola autem poculum eſt ſiue vas potorium à galeæ inuerſæ ſimilitudine.

III. *Communi diuidundo.*

TERTIA actio miſta eſt communi diuidundo, ſimillima ſuperiori, vt ſocietas hereditati ſimillima & maxime gemina eſt. Vtraque miſta, duplex, legitima, bonæ fidei, perpetua, quaſi ex contractu [a], de diuiſione, & idem in vtraque officium iudicis, & redditur hæc etiam inter coheredes, ſicut inter alios quoſcunque ſocios [b]. Sed hoc plus eſt in actione fami- E liæ erciſcundæ, quod veniunt in eam etiam res non communes, & non eſt de re vna, & non iteratur, niſi ex magna cauſa: hanc vero Græci Rhetores vocant τὸ εἰς διαμερισμὸν ἄγειν.

[a] Ex communione ſcilicet quæ citra conuentionem vllam inter duos pluresve ſpeciem ſocietatis inducit, veluti cum eadem res duobus legata, aut donata eſt: illos enim res potius quam conſenſus coniungit l. 31. vt ſit, ff. pro ſocio: & eo caſu actio pro ſocio ceſſat.

[b] Poteſt & illud adiici, quamuis de eo non dubitetur, vtramque eſſe rei perſecutoriam in ſimplum, vtramque directam eſſe, & priuatam, vtramque heredibus dari & in heredes, quatenus eſt in perſonam & quatenus in rem, dari etiam ſingularibus ſucceſſoribus, & contra ſingulares ſucceſſores, ad quos emptione,

A vel legato, aut alia qualibet cauſa rerum ſingularum dominium acquiritur, pars rerum communium peruenerit.

IV. *Ad exhibendum.*

MISTIS actionibus adiungitur actio ad exhibendum, quia etſi in perſonam ſit, non etiam pro rei vindicatione, eſt tamen propter rei vindicationem: agitur enim primum vt res exhibeatur, deinde res exhibita vindicatur. Præparatoria igitur eſt vindicatio, directa & principalis actio: neque tamen notat perſonam, ſed rem: nec enim intendit verbi gratia L. Titium dare oportere, ſed in rem exhibendam generaliter concipitur [b], & inde inſolita appellatio, ad exhibendum, quia in rem ſcribitur, quæ vel tantum- B dem valet ac ſi diceres, de exhibendo [c], vt, ad legem Iuliam, id eſt de lege Iulia, Ad municipales, id eſt de municipalibus.

[a] Quæ formula eſt actionis in perſonam.

[b] Proprie non eſt in rem: nam non petit rem reddi & reſtitui, ſed exhiberi tantum: proprie non eſt in perſonam, quia non oritur ex contractu, vel quaſi, ex maleficio, vel quaſi: aliqua tamen ratione in rem dari videtur, quod intendat facere, id eſt exhibere. Igitur quaſi mixta eſt, & dicitur dari in perſonam, in rem tamen ſcribi: Cætera communia habet cum directa vindicatione, niſi quod de rebus mobilibus tantum fit. Res ſoli ſe exhibent ſatis, nec opus eſt petere eas exhiberi, vt vindicationem earum inſtituas.

[c] Quid hic titulus diſtet à tit. de edendo, & aliis ſimilibus, dictum eſt ſup. tit. de edendo.

C

LIBER XI. DIGESTORVM.

Tit. I. *De interrogationibus in iure faciendis, & interrogatoriis Actionibus.*

PLERVMQVE euenit vt qui alias noxali actione tenebatur, ex reſponſo ſuo obligetur ſuo nomine in ſolidum, vt ſi interrogatus an ſeruus ſuus eſſet, an quadrupes ſua eſſet, Prætori falſo reſponderit ſuum non eſſe [a] *l. 1. §. interdum, Si quadr. pau. fac. dic.* qui quidem §. ſtatim coniungendus eſt cum l. 7. huius tit. quæ eſt ex eodem libro, vt intelligatur è conuerſo eum, qui alias D non noxali iudicio tenebatur, teneri, ſi reſponderit ſuam pecudem vel ſuum ſeruum eſſe; quæ ita vera ſunt, ſi ſerui alicuius, non ſi liberi hominis nomine reſponderit, *l. 13. & 14. hoc tit.* Sunt pleraque alia in hoc titulo de noxalibus actionibus: vt ſane videatur hic poſtremus liber ſecundæ partis, quaſi ſupplementum eorum quæ ab initio partis huius huc vſque tractata ſunt, eoque fit, quantum opinor, vt tituli huius libri non ſint certa lege colligati inuicem, quia ſcilicet non eundem omnes tractatum reſpiciunt; ſed hic, verbi gratia, tractatum de noxalibus actionibus, ſequens tractatum de miſtis, tertius legem Aquiliam. Porro quæ ex reſponſo datur actio, interrogatoria dicitur actio; vt quæ ex confeſſo in eum qui vltro confeſſus eſt de intentione actoris, confeſſoria: neutra E eſt propria actio quædam [b]. Interrogatoria ſane quaſi ex contractu datur pro quo pulſabitur is qui reſpondit, *l. de ætate, § qui interrogatus, hoc tit.* vt quæ in eum datur qui ſe debitoris heredem eſſe reſpondit, eſt interrogatoria actio *Si certum petetur*; quæ in eum qui ſeruum ſuum eſſe, interrogatoria noxalis; quæ in eum qui prædium ſuum eſſe, vel ſe poſſidere aut non poſſidere, actio damni infecti, vel miſſio in poſſeſſionem: nam ex his fere cauſis duntaxat in iure interrogationes fiunt ante iudicium acceptum, intentionis actoris formandæ & inſtituendæ cauſa, quod non ita fit in iudiciis in rem, *c. l. in ſpeciali, de rei vind. l. cogi, C. de petit. hered.* & deſiit etiam hodie fieri in cæteris omnibus. In iure,

id eſt, ἐν βήματι, vt Græci hoe loco interpretantur: idem ſignificat, in iudicio, vt & in tractatu de cautione in iudicio ſiſti. Sed augetur ſignificatio l. 4. hoc tit. vt idem ſit, ſi quis alio loco quam pro tribunali interrogetur.

[a] Tum enim pœnam mendacij iam noxæ deditione qui inficiatus eſt, defungi non poteſt, ſed ad ſolidam damni & litis æſtimationem conuenitur.

[b] Et ratio eſt, quia aſſumit qualitatem actionis in iudicium principaliter deductæ: ſi enim conuentus ſit reus ex empto aut condictione ex mutuo, & confeſſus ſit, naſcetur contra eum confeſſoria ex empto, vel ex mutuo: & ita de alijs: eadem prope ratione, qua dictum eſt actionem noxalem ambulare per omnes obligationum ſpecies, quæ ex delictis ſeruorum naſcuntur. Idem eſt in interrogatoria actione quæ aſſumit naturam, conditionem & qualitatem contractus & obligationis ex qua originem habuit in iure facta interrogatio.

[c] Cuius definitionis ratio hæc eſt, quod in actione in rem petitor ſcire commode poteſt quis poſſideat & pro qua parte poſſideat: At in actione in perſonam quæ contra alicuius heredem datur, non ita facile actor ſcire poteſt pro qua parte ſit reus heres, aut an ſit omnino, in noxali etiam actione non facile actor ſcire poteſt ad quem ſeruus qui deliquit, pertineat, ideoque vt ſecure agatur, interrogari reus debet an heres ſit, & pro qua parte, an ſeruum qui deliquit poſſideat, & ſic de alijs. Quin etiam reus reſpondere cogitur, alioquin ſi taceat, perinde ac ſi negauerit, in ſolidum conuenitur.

II. *De quibus rebus ad eundem iudicem eatur.*

HIc titulus reſpicit ad duplices & miſtas actiones, vt vnum iudicem habeant, ſicut mutuæ petitiones, *l. 22. de iudic.* Poteſt etiam accommodari C ad noxales: nam quæcumque pluribus vel in plures competunt, de eis plerumque omnes ad eundem iudicem eunt, vt ſi plures vindicent dominium ſerui, vel vnus dominium, alter vſumfructum, *l. cognitio, l. ſi pariter, de lib. cau.* vel ſi plures tutelæ teneantur, *l. 5. C. arbit. tut.* aut ſi certum petetur plures contra. No. 99. Quintilianus in. Priuata iudicia ſæpe vnum iudicem habere ſolent, nec aliæ ſpecies erunt, etiamſi vnus à duobus duntaxat rem eandem atque ex eadem cauſa petet, aut duo ab vno, aut plures à pluribus, quod accidere in hereditatis litibus interim ſcimus, quia quamuis in multis perſonis, cauſa tamen vna eſt, niſi conditio perſonarum quæſtiones variauerit.

III. *De ſeruo corrupto.*

D HIc vero titulus reſpicit ad legem Aquiliam, quandoquidem ſpecialis in eo proponitur actio legis Aquiliæ, ſiue in factum iure prætorio comparata ad exemplum legis Aquiliæ, vt de actione de deiectis & effuſis diximus ſupra, & longe quidem grauior quam ſoleat eſſe directa: nam etiam in confitentem in duplum [a], *l. 5. §. hac actio, hoc tit.* & famoſa eſt actio, *l. nec quicquam, D. pro ſoc. l. 6. de obſ. patr. præſt.* quia perſonæ dolum malum [b] notat: & præterea non tantum de corrupto, ſed etiam de recepto, & ſub disiunctione proponitur hoc modo, Quod ſeruum receperis aut corruperis, vt, ope aut conſilio: nam alterutrum probare ſufficit [c]. E

[a] Verum in duplo ſimplum continetur, in quo ſeruus deterior factus eſt, & ob id miſta eſt partim rei perſecutoria, partim pœnalis, l. 14. §. in hac, hoc tit. Quod itaque hæc actio comparatur actioni furti manifeſti, & dicitur omnimodo in duplum competere in § 26. ſed furti, de act. apud Iuſtin. id eo pertinet, vt à principio & ſui origine in duplum ſit, vt illa: ad differentiam earum quæ ſui natura in ſimplum ſunt, inficiatione vero in duplum competunt; non vt meram in duplo pœnam contineat, vt eadem actio furti nec manifeſti: hæc actio in perſonam eſt (niſi noxaliter agatur ſi ſeruus ſeruum alienum corruperit) famoſa, in duplum, mixta, vt dictum eſt, datur heredibus non contra heredes. an prætoria ſit, an ciuilis Iuriſconſulti palam non dicunt: prætoriam eam putat Accurſ. ad § pœnales, de act. apud Iuſtin. & Cuiacius paſſim. An perpetua ſit, an temporalis intra annum non de-

A finiunt etiam I. C. & ſi prætoria eſt, proculdubio etiam annua eſt, quatenus pœnam continet.

[b] Recte Cuiacius ait (perſonæ dolum) ad differentiam eius qui reipſa intercedit, cum res in ſe dolum & circumſcriptionem habet citra vllas perſonarum inſidias & prauam animi calliditatem, l. 36. ſi quis, ff. de verb. obl. Exemplum eſt in vulg. l. 2. C. de reſc. vend.

[c] Licet filiifam. in multis iuris antiqui articulis comparentur ſeruis; tamen nullam actionem Prætor propoſuit de filiofam. corrupto: hac eleganti ratione quam Cuiacius adfert lib. 17. Obſ. cap. 11. quod ſcilicet moribus filij corruptis, patris patrimonium non deminuatur, ſed tantum familiæ dignitas & ſplendor, cuius infamiam Prætor exiſtimauit neminem diuulgaturum. Si tamen quis agere volet filij corrupti nomine, vtile iudicium in corruptorem dabitur, vt dicto loco Cuiac. definit, & Accurſ. ad §. in duplum, de act. apud Iuſtin.

IV. *De fugitiuis.*

B POſt generalem titulum de ſeruo corrupto, notantur duæ ſpecies corrumpendorum ſeruorum, ſi ſuaſerit fugere, ſi alea ludere, l. 26. de iniurijs; & ex priori ſpecie de fugitiuis, additur, eum qui recepit, & celauit fugitiuum, teneri furti, quod vtique verum eſt, & ſi obtentu togæ, vt ex Sabino Gellius refert. Si recepit tantum abſcondendi cauſa, ex ſuperiore titulo tenetur. Si recepit & requiſitum celauit lucrifaciendi animo, furti. Additur etiam SC. de requirendis fugitiuis.

V. *De aleatoribus.*

V. tit. vlt. lib. 3. D.

AD poſteriorem ſpeciem corrumpendi ſerui iungitur in ſuſceptorem aleatorum pœna, vt ſupra in ſuſceptorem fugitiuorum, & item actio in eum qui aleæ ludendæ cauſa vim intulerit, & alia, in eum qui alea vicerit [a]. Alea eſt teſſerarum, talorum, vel ſcriptorum ludus, turricula, fritillus.

[a] De exceptione quæ datur, quod in alea geſtum eſt, agitur inſ. tit. quat. cer actio non datur. Videndus etiam ipſe Cuiac. lib. 9. Obſ. cap. 28. De aleatoribus ſcripſit tres libros eximios Daniel Souterius. Sed & de ea reſcripſit quædam Meurſius in Græcia Ludibunda, in verbis κυβεύειν παίζειν, πεσσοβολεῖν.

VI. *Si menſor falſum modum dixerit.*

D HVnc vero dicam reſpicere ad titulum Finium regundorum, in quo iudicio adhiberi plerumque agrimenſor ſolet, *l. 18. fin. reg. l. 1. in pr. l. 3. §. idem Pomp. hoc tit.* & ſi falſum modum renunciauerit, ex hoc edicto tenetur in id quod intereſt [a].

[a] Fuit actio in duplum ad falſum agri modum pertinens non contra menſorem, ſed contra venditorem, qui maiorem agri venditi modum dixit quam eſſet, de qua Paulus lib. 1. Sent. tit. 18. & lib. 5. tit. 17. ſed hæc videtur à Iuſtiniano ſublata, cum ſimpliciter eo nomine actio ſit, l. 2. ff. de action. empti, quod & Cuiacius ipſe ad Paulum notat.

VII. *De religioſis & ſumptibus funerum, & vt funus ducere liceat.*

E *V. tit. 43. lib. 3. C.*

HIc titulus reſpicit ad rei vindicationem, in cuius tractatu proditum eſt de locis religioſis non eſſe in rem actionem, *l. in rem, §. 1. l. quæ religioſis, de rei vindic.* Hoc vero titulo definitor quæ ſint loca religioſa, quæ faciant locum religioſum; & qua actione teneatur qui in alienum locum mortuum intulit. Proponitur etiam hoc titulo actio funeraria, quæ imitatur actionem negotiorum geſtorum, ſi quis aliquem ſuis ſumptibus funerauerit: niſi quaſi heredis negotium gerens hoc egerit, quo caſu eſt actio negotiorum geſtorum, alias ſimilis taotum negotiorum

geſtorum actioni funeratitia, quia negotium quod quis pro defuncto geſſit, funerando eum ſuis ſumptibus, eius non fuit cum is moreretur. Quod additur in hoc titulo, *vt funus ducere liceat*, non tam pertinet ad actionem in factum, qua tenetur qui prohibuit inferri mortuum, oſſave mortui in eum locum quo ius inferendi fuit, quam ad edictum D. Seueri quod proponitur lib. 8.

VIII. *De mortuo inferendo & ſepulchro ædificando.*

LICET, vt diximus de locis religioſis, non ſit in rem actio, eſt tamen interdictum prohibitorium

A de mortuo inferendo, quod veluti proprietatis cauſam continet, *l. ſunt perſonæ, ſup. tit. prox. l. 2. §. quædam, de interd.* atque etiam de loco nondum religioſo competit. Actio in factum, de qua diximus ſuperiore titulo, ei datur qui prohibitus mortuum inferre quo ius erat, alio inferre coactus eſt. Hoc interdictum ei qui ſtatim vult in locum ſuum inferre, ne prohibeatur. Aliud etiam interdictum prohibitorium, de ſepulchro ædificando, vel reficiendo, quaſi proprietatis cauſam continet: quia domino loci ſolummodo competit.

DIGESTORVM PARS TERTIA.

LIBER XII.

TIT. I. *De rebus creditis, ſi certum petetur, & de condictione.*

A Vindicationibus tranſit ad condictiones, è quibus duæ hoc titulo proponuntur. Vna eſt certi condictio quæ datur in eum cui res vel pecunia certa credita eſt, id eſt qui corpus vel quantitatem certam debet. Non adiicitur, qua ex cauſa? In eum igitur qui rem vel pecuniam certam debet quacunque ex cauſa proinde generalis non ſpecialis certi condictio, quæ in hoc titulo dicitur, *Actio ſi certum petetur de rebus creditis*, vel *de rebus creditis ſi certum petetur* (nihil enim refert hoc an illo modo traduxeris verba) vt in Codice Theod. ſpecialis actio, *Si certum petetur de chirographis*, & alia, *Si certum petetur de ſuffragiis*, qua orationis forma ſignificatur actio à primis verbis edicti, *Si certum petetur*, propoſita vel ſub titulo, *De rebus creditis*, vel ſub titulo, *De chirographis*, vel ſub titulo, *De ſuffragiis*. Diſtincta enim erant edicta titulis. Altera eſt *Condictio ex mutuo*, de qua præcipue hoc titulo tractatur (nam & creditum proprie eſt mutuum) & his verbis ſignificatur, & de condictione. Quamuis enim omnis formula qua intendimus dari oportere, condictio ſit, ea tamen qua ex mutui cauſa intendimus dari oportere, D hoc proprio ſignata nomine eſt [a], vt refertur in Inſtitutionibus ſtatim initio tituli, *Quibus modis re con. obl. & § item is cui, de obligat. quæ quaſi ex con.* & Græci definiunt condictionem τὸν ἀπαιτητικὸν λόγον τοῦ οἰκείου δανείου [b]. Mutuum autem * eſt creditum quantitatis datæ ea lege, vt eadem ipſa quantitas reddatur in genere, non in ſpecie eadem [c]. Non eſt illud omittendum ſub hoc titulo edixiſſe prætorem de commodato & pignore ſeparatim, quia etſi crediti appellatione hi contractus contineantur (eſt enim creditum * omnis actus, quem alienam fidem ſecuti inſtituimus, non tamen continentur actione, *Si certum petetur*, id eſt certi condictione, quia nemo rem ſuam condicit; & condictio plerumque in iure formula illa eſt: *Si paret dare oportere*, quæ latius nonnunquam pro qualibet actione in E perſonam. Pigneratitia igitur, & commodati, & depoſiti condictiones non ſunt, quia poſſeſſionem naturalem reuocant, *l. videamus §. ſi poſſ. de vſur.* id eſt non dari, ſed reſtitui oportere intendunt [d]. Sed neque ex horum contractuum cauſa condictio competit, quam ob rem, meo iudicio, prætor hoc edicto

B eos ſeparauit à ceteris, ſub hac tamen exceptione, niſi dolo malo vel depoſitum, vel commodatum, vel pignus inficiaretur qui accepiſſet, *l. 4. §. res, hoc tit. l. ſi quis inficiatus § vlt. Depoſ.* Denique ex his intelligimus, hoc titulo proponi nobis duas condictiones tantum, non etiam, vt quidam exiſtimant, comprehendi eo vniuerſam partem tertiam Digeſtorum, nec ſane vlli ſunt tituli tales in Digeſtis.

[a] Hac forte ratione, quod nullus ſit contractus in hominum ſocietate magis neceſſarius, vt etiam is vere creditor dicatur, cui debetur ex cauſa mutui.

[b] Hæc autem actio in perſonam eſt, ciuilis, rei perſecutoria, in ſimplum, ſtricti iuris, pro qualitate eorum qui conueniuntur, vel in ſolidum datur, vel quantum reus facere poteſt. Perpetua eſt, datur heredibus & contra heredes, eſt priuata, directa, non famoſa.

C [c] De hac definitione & mutui etymo videnda Obſ. 37. lib. 11.

[d] In perſonam tamen dari eiuſmodi actiones dicuntur, quia oriuntur ex tractatu & negotio geſto, ſiue ex contractu.

II. *De iureiurando ſiue voluntario, ſiue neceſſario, ſiue iudiciali.*

V. tit. 1. lib. 4. C.

QVIA iuſiurandum frequentius datur de pecuniis creditis; vt non male dicatur à Laberio emplaſtrum æris alieni: ideo poſt titulum de condictione ex mutuo hic datur. Et eſt iuſiurandum *, vt Ariſtoteles definit, μετ᾽ ἀπορίας παραλαμβανόμενος θεῶν ἀναπόδεικτος, vt D Clemens Alexandrinus, ὁμολογία κυριωτικὴ μετὰ προσπαραλήψεως θείας, vt Cicero, adfirmatio ſancta. Et eius genera tria. Iudiciale, quod à iudice defertur; Voluntarium, quod à parte defertur in iudicio, vel extra iudicium: Neceſſarium, quod pars cui delatum eſt, refert delatori [a]. Hæ tres appellationes Triboniani eſſe videntur [b].

[a] Et ita vocatur, quia is qui detulit cum ei relatum eſt, non poteſt iuriſiurandi conditionem recuſare, quam aduerſario voluit imponere: at is cui delatum eſt à principio, poteſt ipſe iurare, vel ſi nolit, illud referre delatori poteſt: & ob id ſi iuret, voluntarium iuſiurandum ſubire dicitur.

[b] Tres illæ iuriſiurandi ſpecies ad id iuſiurandum referendæ ſunt, quod litem definit & controuerſiam dirimit. Cæterum aliud eſt quod litem præparat tantum, quod dicitur calumniæ iuſiurandum, & hac ratione introductum eſt, vt ſyncera fide inferantur & ſuſcipiantur actiones, dum iurant actor & reus iuris ſui opi- E nione & fiducia fretos ad iudicium citra vllum calumniandi affectum acceſſiſſe, qua de re Iuſtin. in tit. de pœna tem. litig. in Inſtit. & in tit. 58. lib. 2. C. vbi Cuiac. & in libris Decretalium tit. 7 lib. 2. ad quem locum παρατίτλα noſtræ. Eſt & tertium iuriſiurandi genus quod litem non definit aut præparat, ſed æſtimat: cum ſcilicet reus rem actori reſtituere iuſſus contumax eſt: tunc enim ad coercendam eius contumaciam actori iuſiurandum defertur rei ſiue litis æſtimandæ gratia, de quo eſt tit. ſequens, & iuſiurandum illud iudiciale quoque eſt.

Digitized by Google

III. *De in litem iurando.*

V. tit. 53. lib. 5. C.

IVSIVRANDVM io litem eſt quod à iudice defertur actori eius rei, quæ in iudicium deducta eſt, æſtimandæ cauſa, & defertur plerumque ob dolum, vel contumaciam aduerſarij, ne in poteſtate eius ſit per fraudem ab inoito domino rem iuſto pretio comparare. Actori enim iurato licet facere pretiom etiam ioiuſtum, nec in omnibus iudiciis paſſim, ſed vt lex prætorve, aot princeps iodici permiſerit.

IV. *De condictione cauſa data, cauſa non ſecuta.*

V. tit. 6. lib. 4. C.

CONDICTIO ex mutuo, vt dixi, traxit ad ſe tractatum de iureiurando: nonc ordioe perſequitur alias condictionum ſpecies. Propoſitæ hoc titulo appellatio hæc eſt, *Cauſa data cauſa non ſecuta*, ſumpta à verbis legis, vt per eam reperantur ſcilicet cauſa data, id eſt ſub cauſa, vt eſt ſcriptum l. pen. hoc tit. quod Græci, ἐπὶ τῇ αἰτίᾳ, ſi ea cauſa ſecuta non ſit. Cauſa do, quod do vt Romam eas: Cauſa non ſequitur ſi non Romam eas. Eadem dicitur etiam condictio ob cauſam, vel condictio ob rem dari, re non ſecuta, ſimilis condictioni ex motuo, vel poous condictio ex promutuo; quid enim aliud eſt quod ob rem datur, quam prorogatio ſiue datio in anteceſſum? Omnis autem protogatio, promutuum.

V. *De condictione ob turpem vel iniuſtam cauſam.*

V. tit. 7. lib. 4. C.

SVPERIOR titulus eſt de condictione ob cauſam honeſtam, vt detur omnimodo cauſa non ſecuta, vt non detur cauſa ſecuta. Hic vero titulus eſt de condictione ob turpem cauſam, vt detur etiam cauſa ſecuta, ſi ſolius accipientis turpitudo verſetur, vt non detur, ſi ſolius dantis, vel ſi vtriuſque. Eſt & de condictione ob iniuſtam cauſam. In hac, cauſa pro principio accipitur, vt ſi quid detur ex ſtipulatione per vim extorta. In illa, pro fine, vt ſi quid detor, vt cootingat aliquid quod ſit contra bonos mores.

VI. *De condictione indebiti.*

V. tit. 5. lib. 4. C.

CONDICTIO quoque indebiti eſt ex promutuo; nam & indebiti ſolutio, quaſi mutui datio [a] *l. 3. §. is quoque, de oblig. & act.* Sed non datur niſi ei qui per errorem ſoluit [b].

[a] Quia cum ei ſolutum eſt quod non debebatur, videtur quaſi in mutui cauſam verſum, & hinc quoque eædem iuris regulæ in eiuſmodi promutuo, quæ in mutuo ipſo; poteſtas etiam eadem vtriuſque condictionis, niſi quod ea quæ proponitur ex promutuo, aliqua ratione eſt ex quaſi contractu & ex bono & æquo competit tantum in id, quo locupletior factus eſt is cui pecunia indebita ſoluta eſt; cum ea quæ ex mutuo venit, ex contractu veniat, nec in ea diſtinguatur ſit locupletior factus, an non, is cui quid mutuo datum eſt. Videndus ipſe Cuiac. lib. 18. Obſ. cap. 34. Tum demum autem condictio ex promutuo competit, cum datur earum rerum nomine in quibus conſiſtere mutuum poterat; ſcilicet ſi res ſoluta ſit, quaſi debita quæ pondere, menſura vel numero conſtabat: ſi enim alia corporis ſpecies, vel res incorporalis & incerta ſoluta ſit, dabitur condictio certi, vel incerti.

[b] Non datur etiam niſi contra eum qui ſibi deberi, quod indebitum ſoluebatur arbitratus eſt: alioquin qui ſciuit ſibi nihil A deberi, tenetur condictione furtiua, l. 18. quoniam, ff. de cond. furt. quod itaque dicitur in l. 37. ſeruum, hoc tit. competere condictionem ſiue ſciuerit, ſiue ignorauerit is qui accepit, id ita accipiendum eſt, vt ſi ignorauerit, condictio indebiti competat: ſi ſciuerit, condictio furtiua locum habeat, niſi actor velit benigne contra ſcientem, vt in ignorantem mitiori actione, id eſt condictione indebiti quaſi ex honeſta cauſa agere.

VII. *De condictione ſine cauſa.*

V. tit. 9. lib. 4. C.

CONCVRRIT hæc condictio cum ſuperioribus, & oonnunquam ſola competit, vt in ſpecie l. 2. ſi fullo amiſſis veſtimentis domino ex locato conuectus pretium ſoluerit; nam nec indebitum per errorem B dedit, oec ſub cauſa, nec ex iniuſta cauſa, & veſtimentis à domino repertis, fulloni ſola ſupereſt condictio ſine cauſa, quod iam videatur nulla fuiſſe cauſa dandi, quod & addi opinor poſſe ad ſpeciem de promutuo *l. ſed addes §. ſi quis cum, Loc.*

LIBER XIII. DIGESTORVM.

TIT. I. *De condictione furtiua.*

V. tit. 8. lib. 4. C.

DOMINO non datur condictio niſi ex cauſa furtiua, quod odio furum introductum C eſt, quia in rem vel ad exhibendum non tenentur vt fures, ſed vt poſſeſſores, *l. 12. C. de furt.* condictione vt fures [a]: atque ideo re perempta in ea non diſtinguitur fuerit res peritura apud dominum necne, ſicut nec in actione: Quod metus cauſa, & interdicto, Vnde vi, & Quod vi, aut clam, quæ tamen diſtinctio in aliis actionibus admittitur. Sed exemplo furis domino etiam permiſſum eſt condicere prædoni, & coniugi, qui, quæve res amouit in matrimonio, vel diuortij cauſa, & inficiatori, & generaliter cuilibet ex iniuſta cauſa poſſidenti, quaſi proximo furi. Cæteræ condictiones non dominis dantur, videlicet ſi agatur certi, non ſi agatur incerti [b]. Hæc ſoli domino, æque ſi agatur certi, non ſi D incerti [c].

[a] Et ob id in perſonam eſt quia oritur ex delicto, & eſt ciuilis, & rei perſecutoria, quia pœna dupli aut quadrupli petitur actione furti; condictione tantum res ipſa; vnde etiam in ſimplum datur; ſtricti iuris eſt, in ſolidum, eſt perpetua, datur heredibus & contra heredes, non tantum in id quod ad eos peruenit, quod ordinarium eſt in actionibus ex delicto venientibus, ſed in ſolidum l. 7. §. pœn. & l. 6. hoc tit. Coractus lib. 7. Obſ. cap. 37. & in Parat. C. hoc tit. tenea t in heredem non dari, niſi quatenus ad eum peruenerit, idque ex l. 9. §. vlt. & l. 10. ff. de tut. & rat. diſtr. Imo etiam ne obſtet d. l. 9. hoc tit. in ea litem cum fure conteſtatam fuiſſe ait lib. 13. Obſ. cap. 37. quod vix forte eſt admittendum. Quod autem ad d. l. 9. §. vlt. & 10. ff de tut. & rat. diſtrah. quibus nititur, dici non incommode poteſt iungi quidem condictionem furtiuam actioni furti, & damni iniuriæ, quæ in heredem non dantur, ſed non inde ſequi illam etiam in heredem non tranſire, quemadmodum eodem errore in l. 55. in omnibus, ff. de obl. E & act. enumeratis contractibus, quibus dominium in accipientem transfertur, recenſetur locatio & conductio, licet ea ſpecie contractus id non agatur, vt dominus fiat is qui accipit. Aduciendum hanc condictionem eſſe actionem priuatam, & directam videri; non vtique famoſa eſt, l. 36. ceſſat. ff de obl. & act. proxima tamen famoſæ, quia oritur ex cauſa famoſa & doli continet mentionem: ideoque nec aduerſus eos dari debet quibus reuerentia & honos debetur, qualis patronus, aut parens.

[b] Veluti cum quis poſſeſſionem fundi ſui ex quo deiectus eſt, condicit condictione triticaria, l. 2. ff. de condict. trit. poſſeſſionis vtique incerta æſtimatio. Cuiac. tract. 2. ad Afric. ad l. 23. ff. de reb. cred.

[c] Quod accidit cum creditori res pignerata eſt ſurrepta, licet enim eius, dominij ratione non interſit; tamen eius intereſt rem ſaluam eſſe vt debiti nomine ſit ſecurus, vel culpæ ratione à debitore poſtea pigneratitia agente teneri non poſſit, l. 12. §. fin. hoc tit.

II. *De condictione ex lege.*

V. tit. 9. lib. 4. C.

CONDICTIO ex lege competit, ſi lex quæ obligationem introduxit, non ediderit aliud genus actionis, vt condictio ex lege Iulia, *l. dotalem, l. ſi vero & ſeq. ſolut. mat.* Condictio ex lege Cincia, *l. 21. de donat* [a].

[a] Euiuſmodi eſt actio condictitia ex conſtitutione Iuſtiniani in triplum, vel quadruplum, de qua in § tripli. & §. quadrupli de act. in Inſtit.

III. *De condictione triticaria.*

LONGE alia ratio condictionis triticariæ, & condictionis certi, licet deſcendat vtraque ex eadem cauſa: nam per condictionem triticariam petuntur omnes res certæ [a] vel incertæ, præter pecuniam numeratam. Per condictionem certi, id eſt, Si certum petetur, res omnes certæ; & pecunia numerata, non res incorporales ſiue incertæ; nam hæc actio eſt ſtricta, id eſt ſeruit in ea iudex ſcripturæ contractus, & petitioni actoris, ſui arbitrij impos. Triticaria arbitraria eſt [b], quia æſtimat in ea iudex rem arbitrio ſuo quæ petitur, habita ratione loci & temporis. Datur ergo eius rei quæ petitur æſtimandæ cauſa: porro æſtimationem recipiunt res omnes præter pecuniam numeratam, nam æſtimat ipſa res cæteras, non
C æſtimatur, aut ſaltem non indiget æſtimatore, cum ſit eius æſtimatio conſtans & certa. Ea re pecunia numerata in condictionem triticariam non cadit. Cæteræ res omnes cadunt, quæ pondere vel menſura conſtant, mobiles vel immobiles, corporales vel incorporales, & fundi ſiue proprietas debeatur forte ex teſtamento, vel ex ſtipulatione, ſiue emphyteuſis, & res etiam ſua ex cauſis quibus rem ſuam dominus condicere poteſt, quod ita enumeratis variis generibus rerum Vlpianus exequitur l. 1. propterea quod dubitari poterat, an tot res complecteretur condictio quæ nomen à tritico habet. Sed inditum eſt nomen tale caſu quodam, vt Stephanus Græcus interpres ait, quia in antiqua formula huiuſce condictionis, quoties ſcilicet ſua cuique actioni conſtituta erat formula, tritici
D fiebat mentio, propterea quod qui hanc actionem ſibi dari prius poſtulauerat, forte ei res erat de æſtimando tritico. & ne quis me hoc adfingere putet, & quod etiam ſit notatu valde dignum (necdum enim ſciebamus quæ appellatio, quæve actio hæc eſſet) apponam ipſa Græcorum verba: Ἰστέον δὲ, ὡς φησὶν ὁ Στέφανος ἐν τοῖς παραγράφοις, οὕτω λέγεται τριτικιαρία, ἐπειδὴ ἐν τῇ κατὰ τὸ πάλαι πολιτευομένῃ αὐτῇ φορμούλᾳ, τρίτικι ἀνέκειτο μνήμη. ὁ δὲ λέγει τοιοῦτόν ἐστι. Ἐν τῇ παλαιᾷ φορμούλᾳ, καὶ τῷ τύπῳ αὐτῆς, ἡνίκα τὴν ἀρχὴν ἐτυπώθη παρὰ τῶν ῥητόρων, μνεία γέγονε τρίτικι ἤγουν σίτου, τυχὸν ἀπαιτοῦντός τινος, αἵτινα αὐτῷ διαφέροντα κατέχει τινὰ παρὰ τὸν νόμον, καὶ πρὸς τὸ τοιοῦτον φανῆναι τυπωθέντος τῆς τριτικιαρίου κονδικτικίου.

[a] Certum id dicitur quod ex ipſa pronuntiatione apparet, quid, quale quantumque ſit, l. 74 § vlt. cum l. ſeq. ff. de verb. obl.
E
[b] Cætera habet communia cum ipſa condictione certi ex mutuo, de qua tit. 1. libri ſuperioris.

IV. *De eo quod certo loco dari oportet.*

IVNGITVR condictioni arbitrariæ, alia condictio arbitraria ex mutuo etiam, vel ex ſtipulatione, vel ex conſtituto, qua ſcilicet quod certo loco dari debuit, alio loco petitur, facta commemoratione eius loci quo dari debuit. In hunc cadit pecunia numerata, quæ non cadit in triticariam, quia in triticaria æſtimatur quanti res fuerit eo die, vel loco quo
A dari debuit. In hac vero æſtimatur quanti interſit eo die, vel loco dari quo dari debuit, & cadit etiam in nummos id quod intereſt [a].

[a] Actoris vel rei: nam prout per hunc vel illum ſteterit quo minus ſuo die, & loco pecunia ſolueretur, vel augebitur, vel minuetur præſtatio.

V. *De pecunia conſtituta.*

V. tit. 18. lib. 4. C.

TRACTATA eſt ratio ſuperiore titulo, qua id quod debetur, alio die, vel loco petatur recte quam quo dari debuit. Traditur alia hoc titulo, Si quid egerit cum debitore vt alio die, vel loco conſtitueret ſe ſoluturum: nam, vt Labeo dicebat, propter has po-
B tiſſimum pecunias, quæ nondum peti poſſunt, post moram interuenientem die vel loco, conſtituta inducta ſunt, *l. 3. §. vlt. l. 4. & 5. hoc tit.* Fiunt conſenſu nudo, non verbis; nec tamen pacta ſunt nuda; ſed contractus, quia recepta imitantur, quæ fuere contractus, è quibus actio receptitia [a], ſicut ex his actio conſtitutoria: nam nec alia ratione precarium numeratur inter contractus, *l. contractus, de reg. iur.* quam quod ſit ſimile commodato. Fiunt etiam conſtituta pro alio. Et breuiter, conſtitutum * eſt conuentio, qua quis reſpondet citra ſtipulationem ſoluturum ſe quod ipſe vel alius debet, quo genere priorem obligationem non nouari conſtat, *l. 3. §. in eum. de adm. rer. ad ciuit. pert.* [b]

C [a] Sed hanc actionem Iuſtinianus ſuſtulit, & quidquid in ea erat, id omne transfudit in actionem de conſtituta pecunia, l. 2. C. hoc tit. Aliqua ratione antea diſcrepabant. Receptitia erat ciuilis, conſtitutoria erat à Prætore: receptitia erat de re quacumque ſiue mobili, ſiue ſoli, & dabatur tantum contra argentarios, qui ſe ſoluturos pro aliquo receperant. Conſtitutoria de his tantum erat, quæ pondere, numero, vel menſura conſtabant; ſed dabatur aduerſus quoſcumque, qui pro ſe vel pro alio ſoluturos conſtituerant, vt docet Theoph. in Græca paraphraſi Inſtit. §. in perſonam, tit. de act.

[b] Et ſit omne conſtitutum ad tempus, & conſtituere, diem dicere eſt. Iuuenalis,

Hic vbi nocturna Numa conſtituebat amica.

Actio autem hæc prætoria eſt & vtilis, vt prætoria quælibet, quia deficiente ſolenni ſtipulatione pactum nudum iure ciuili ad agendum non poterat proficere, cætera habet communia cum condictione certi ex mutuo.

VI. *Commodati, vel contra.*

DICTVM eſt de condictionibus, quæ aliud nomen non habent, ſtrictis, aut arbitrariis, quæque vel ex contractibus dantur; vt condictio certi, condictio triticaria, condictio ex mutuo, condictio ex ſtipulatione, vel ex bono & æquo quaſi ex mutuo, vt condictio indebiti, Ob rem dati. Sine cauſa, vel ex lege, vt de qua actum titulo ſecundo, vel odio reorum, vt condictio furtiua. Ab hoc titulo incipit tractare de condictionibus aliis, maxime bonæ fidei, quæ ex contractibus naſcuntur, & quæ proprium nomen habent, ſiue dari oportere intendatur, ſiue præſtari, reſtitui, reddi, vel alio modo; nec enim omnibus
E actionibus vna eſt formula ſemper, Dare aut facere oportere, *§. 1. Inſtit. de act.* Ac primum de commodato duplex actio hoc titulo proponitur, Directa & Contraria. Commodatum * eſt quaſi mutuum ad vſum, vt retro mutuum quaſi commodatum ad abuſum: nam promiſcua ſiue communia hæc nomina ſunt, Commodatum & Mutuum, *l. item legato §. 1. de leg. 3. l. quæſitum §. ſi quis eodem, de inſtr. leg.* & vt Græcis χρῆσαι vtrumque contractum demonſtrat, ita & Latinis commodare, *l. 1. C. Th. Quod iuſſu,* quod tamen Tribonianus maluit mutare in proprium, mutuum dare, vel quo vulgus vtitur, præſtare, *l. vlt. C. quod cum eo, &c.* Vel, commodatum * eſt conuentio,

qua res gratis vtenda datur ad tempus, finem, modumve certum, ea lege vt eadem ipſa teddatur. Verbum, *gratis*, ſeparat à locatione. Verbum *ad tempus*, à precario. Verba, *ea lege*. à mutuo, quæ eriamſi non addideris, perfecta definitio eſt, nam & aliis ſeparatur à mutuo ſatis. Directa commodari actio eſt, quæ datur ei qui commodauit, rei ſuæ recipieodæ cauſa: qua ex cauſa oon eſt condictio certi, niſi quid dolo malo admiſſum ſit, vt dixi huius partis tit. 1. Contraria eſt, quæ datur ei qui commodatum accepit variis ex cauſis, quæ hoc titulo proponuntur, vt indemnitati eius conſulatur, qua ex re etiam condictio competit. Directæ ſiue rectæ inde nomen, quod principalis ſit; domino enim competit, aut poſſeſſori. Contrariæ, quod quaſi ex oppoſito reſpiciat directam; ſioe agatur vltro, ſiue contra, & in iure contrariæ actiones his articulis ſignificantur contra, ex diuerſo, ex contrario, *l. 2. l. vlt. de negot. geſt. l. pignori*; *Fam. erc.* vt actio negatoria, quæ & contraria dicitur, hoc articulo, Contra, in §. *eque, de act.* Vltro autem moueri dicuntur ſi ſiue directa moueantur, *vt d. l. ſi pignori l. ſi ſeruus meus. Mand. l. ſed an vltro, de neg. geſt. l. ſi is qui rem, de furti.* nec tamen ideo minus contrariæ appellantur.

[a] Vtraque actio eſt in perſonam, ciuilis, rei perſecutoria, in ſimplum, bonæ fidei, in ſolidum pro perſonarum conditione contra quas agitur, perpetua, datur heredibus, & contra heredes, eſt perpetua, priuata, non famoſa.

VII. *De pigneratitia actione, vel contra.*

DE pignore etiam non eſt condictio, ſi directo agatur, oiſi quid dolo admiſſum ſit, ſed contrario iudicio agatur, concurrit ſane cum eo condictio. Pignus* eſt conuentio, qua quid ſupponitur vel deponitur propter alterius obligationis ſidem, & adimplendæ rei debitæ vinculum. Quæ vero de pignore dato recuperando domino, id eſt debitori redditur actio ſoluta omni pecunia, directa eſt actio. Quæ creditori, contraria, ſi forte neceſſarias impenſas fecerit in rem pigoeratam, vel ſi debitor rem alienam dederit pignori, vel ex alia iuſta cauſa[a].

[a] Hæ duæ actiones eiuſdem conditionis ſunt quæ commodati actio directa, & contraria, de quibus tit. ſuperiori. Sed ſeparandæ ſunt actiones de quibus hoc titulo, ab actione hypothecaria, quæ interdum etiam pigneratitia dicitur, vt in l. ſi Titio, ff. de pign. & l. 5. C. ſi al. res pign. data ſit: hæ enim io perſonam ſunt, illa in rem: hæ bonæ fidei, & ciuiles, illa prætoria, & ſtricti iuris, arbitraria, & ſoli creditori competit ad perſequendum pignus ſuum a quocumque detineatur. Quantum ad alia, eiuſdem fere ſunt conditionis.

LIBER XIV. DIGESTORVM.

Tit. I. *De exercitoria actione.*

V. tit. 25. lib. 4. C.

COEPIT quidem tractare de actionibus quæ ex ſingulis contractibus naſcuntur; ſed prioſquam progrediatur vlterius, vult ſe abſoluere his quæ ex aliorum contractibus in nos inſtituuntur, mox rediturus ad eas quæ nos tenent ex noſtro contractu. Et ex illis prima quæ datur, exercitoria actio eſt, qua in ſolidum tenetur exercitor oauis ex contractu magiſtri quem naui impoſuit, vel ex contractu eius quem magiſter ab exercitore præpoſitus impoſuit, & eius tantum rei nomine in quam impoſuit. Seruanda enim eſt lex præpoſitionis. Hæc actio acceſſoria eſt, ſed conueniri etiam exercitor poteſt directa condictione quaſi ex ſuo contractu §. *vlt. Inſt. quod cum eo, &c.* Exercitor eſt nauclerus qui nauem

A exercet, Magiſter veluti ioſtitor exercitoris, Græce *ναύκληρος*.

II. *De lege Rhodia de iactu.*

INSTITVTVS de nautis ſermo titulo ſuperiore, impulit conditores iuris ſubdere leges nauticas, & eam maxime quæ vult iacturam factam laborante oaue, ſarciri omnium contributione, quorum interfuit iacturam fieri, vel eo maxime quod poſſint eo nomine agere vectores cum magiſtro nauis, & conſequenter cum exercitore. Leges nauticas dicimus, quas Rhodij condiderunt, quorum diſciplinam naualem, & vt Strabo loquitur *ἄτοπον* admirabilem

B omnes popoli libenter, etiam Romanus ſequebatur.

III. *De inſtitoria actione.*

EXERCITORIA nomen habet ab eo qui præpoſuit, quia non potuit à magiſtro formari elegans. Ioſtitoria ab eo qui præpoſitus eſt, tabernæ ſcilicet, aut menſæ, aut cuilibet alij negotiationi, ex cuius contractu habito eius rei gratia cui præpoſitus eſt perinde obligatur in ſolidum is qui præpoſuit, atque exercitor nauis ex contractu magiſtri. Sed hic etiam ex negotio quod geſſit magiſter magiſtri, quod oon eſt ſimiliter admiſſum in eo qui inſtitorem præpoſuit. Cæterum vtriuſque actionis eadem eſt ratio, quia is qui contrahit cum magiſtro, vel cum ioſtitore, fidem

C eius qui præpoſuit ſequi videtur, ſed aliquanto maior in magiſtro propter nauigandi neceſſitatem. quamobrem ex vtraque cauſa etiam domino quaſi principali reo condici poſſe verum eſt.

IV. *De tributoria actione.*

EXERCITORIA & inſtitoria dantur etiam ex contractu liberorum hominum, vel alienorum ſeruorum, qui nec bona fide ſeruiebant nobis. Tributoria oon, oiſi bona fide ſeruiebant, & illæ quia præpoſuimus naui, aut tabernæ mercique noſtræ. hæc vero cum non præpoſuimus, & in merce peculiari ſcilicet non noſtra, hac ſola ratione quod ſcientibus no-

D bis & patientibus, vel volentibus negocietur io ea filiusfam. vel ſeruus proprietate noſter, aut vſu, aut fructu, vel liber homo, aut ſeruus alienus, quem bona fide poſſidemus: & præterea illæ nos in ſolidum obligant, hæc mercem peculiarem. quodque eo nomine receptum eſt partitur, ſi quid etiam nobis debeatur inter nos & creditores mercis, ſine priuilegio deductionis, quod tamen actione de peculio nobis ſeruari ſolet, vel potius hæc actio iniquam partitionem emendat: nam ex hoc edicto res ita geritur. Poſtulantibus creditoribus mercis dominus, cui etiam ſeruus debet aliquid, diſtribuit mercem peculiarem inter ſe & creditores pro rata portione: hoc enim edicto domino diſtributio permittitur: permittitur inquam, non iniuogitur: nam ſi dominus hanc moleſtiam ſubire

E oolit, à prætore datur arbiter mercibus diſtribuen-

1 dis, *l. 7. hoc tit.* Cæterum ſi dominus ſuſceperit diſtribueodæ mercis officium, & dolo malo iniquam partitionem fecerit, iotegrum ſibi forte debitum deducens, vel plus ſibi quam ferat ratio debiti ſoi, quamque creditoribus attribuens, hac actione ad æquam tributionem reuocatur: nec enim ſcientia ſola dominum huic actiooi ſubiicit, ſed dolus, id eſt iniqua diuiſio, *l. 3. §. pen. & vlt. l. 4. l. 5. in pr. l. 7. l. 8. vlt. hoc tit. l. 3. Quand. ex fac. tut. §. introduxit, Inſtit. quod cum eo, &c.* Denique actio tributoria, correctio eſt iniquæ tributionis mercium peculiarium à patre, vel domino factæ dolo malo inter eum & alios mercium credito-

A res, in quibus filiosfam. vel ſeruus negotiabatur, ſciente eo. Etiam illud ad horum titulorum diſcrimina deſtinanda facit, quod ex hoc titulo in tributum vocatur dominus, etiamſi contractum ſit cum inſtitore mercis peculiaris, id eſt quem ſeruus præpoſuit, qui ſciente domino negotiatur in ea. ex titulo de Inſtitoria actione dominus non tenetur ſi contractum ſit cum eo quem inſtitor præpoſuit. Item quod ex hoc titulo etiamſi volente domino ſeruus in merce peculiari negotiatus ſit, non tenetur dominus in ſolidum, ſed fert partem debiti ſui pro rata, ex titulo de exercitoria actione tenetur in ſolidum, ſi volente domino nauem exercuerit, propter vtilitatem nauigantium. idem in filio & ſimilibus[a].

[a] Actio quæ proponitur hoc titulo, quemadmodum ſuperiores exercitoria & inſtitoria, prætoria eſt, in perſonam, rei perſecutoria, in ſimplum, perpetua, datur heredibus, & contra heredes, vtilis, priuata, non famoſa. Eſt etiam (vt & illæ magis) adiectio actionis quam actio propria per ſe, vt inde ſequatur conditionem negotij cui applicatur: veluti tributoria ex mutuo, tributoria ex empto, & ita de aliis. Itaque poterit dici, hanc actionem & exercitoriam, aut inſtitoriam modo bonæ fidei eſſe, modo ſtricti iuris, habito reſpectu ad contractum vnde ipſæ proficiſcuntur. Quid hæc differat ab aliis duabus Cuiacius ſatis perſpicue docet.

V. *Quod cum eo qui in aliena poteſtate eſt, negotium geſtum eſſe dicatur.*

V. tit. 7. lib. 4. Inſtit. & tit. 26. lib. 4. C.

VERBA edicti hæc ſunt, quo ex negotio geſto cum filiofam. vel ſeruo noſtro dominij, aut vſus, aut vſusfr. iure, vel cum libero homine, aut ſeruo alieno quem bona fide ſeruorum numero habemus, non etiam, vt ex edicto de exercitoria, & de inſtitoria actione, cum libero homine, vel ſeruo alieno qui nobis bona fide non ſeruit, dantur in nos actiones tres: De peculio, De in rem verſo, Quod iuſſu. In ſeruum non datur actio. in filiumſam. eſt actio in ſolidum; ſed emancipatione ſoluitur obligatio, quia capite minuitur, reſtituitur vtilis ex edicto de capite minutis in ſolidum, niſi cauſa cognita æquum prætori videatur in id tantum reſtitui quod facere poteſt. Finge poſtulari actionem eius rei nomine quam filiusſam. D geſſit ſtatim atque per emancipationem propriam familiam habere cœpit, importuna petitio eſt, niſi eius temporis nomine quod fuit ante emancipationem ea moderetur pro modo facultatum eius. Poſſint eſſe nullæ, poſſint eſſe tenues, vt ſi peculium emancipato non conceſſerit pater, vel ſi peculium, & nihil præterea. Solebat concedi aliquid, *l. vt liberis, in fi. C. de collat. l. 2. & vlt. C. de emanc. l.* Cæterum eius temporis, quod eſt poſt emancipationem, directa & in ſolidum actio eſt, licet negotium cœperit ante emancipationem, *l. 4 §. 1. l. 11. de tut. & rat. diſt.* Eadem vero æquitas interuenit, ſi filiusſam. morte patris, ſui iuris effectus ex modica parte inſtitutus, vel exheredatus ſit, vel ſi paterna hereditate abſtinuerit. item ſi E alias ſui iuris effectus ſit, veluti ſacerdotio, vel dignitate[a], vel deportatione patris, quibus modis in eum actio perſeuerat eadem, nec neceſſaria eſt reſtitutio in integrum, quia capite non minuitur, item ſi in adoptionem datus ſit, deinde pater adoptiuus deceſſerit; ſic lego l. 2. nec enim recidit in poteſtatem patris naturalis, ſed remanere intelligitur in familia adoptiui, *l. vtrum, de bon. poſſ. contra tab.* licet ſui iuris effectus. Ex diuerſo iiſdem caſibus actio filio dabitur, quam pater omiſit, quantum in ipſo fuit, *l. 17. §. vlt. de iniuriis.* & hæc pertinent ad interpretationem edicti, quod primum ſub hoc titulo propoſitum eſt.

[a] Dignitatem Cuiacius intelligit non quamlibet, ſed ſummam patriciatus, §. 4. filiusſam. quib. mod. ius patr. pot. ſol. apud Iuſtin.

A Aliæ poſtea adiectæ patriam poteſtatem ſoluerunt filiofam. à principe collatæ, nimirum conſularis, magiſterium militum, præfectura prætoriana, vel vrbicaria, N. 81. De ſacerdotio quædam perſtrinxi ſup. tit. de adopt.

VI. *De SC. Macedoniano.*

V. tit. 28. lib. 4. C.

ALIAS edicti partes earumve diffuſiorem tractationem differt tantiſper, dum priori patri, quam expoſuimus ſuperiore titulo, de eo quod filiifam. contraxerunt, vt ſui iuris effecti, in quantum facere poſſunt, condemnentur, adiiciat exceptionem creditæ pecuniæ, qua ex cauſa nec ſi poſtea ſui iuris B effecti ſint, vllatenus exiguntur. quod Senatus introduxit odio Macedonis fœneratoris[a], cui mos erat filiisſam. credere tacito fœnore, ſub tunica, vt dicitur, & ſinu, & ſimilium quicumque talia nomina ſectarentur in perniciem parentum ſimul ac liberorum. Seneca quodam loco: quaſdam pecunias de quibus ius creditori non dicitur, deberi, ſed non exigi. harum numero ſunt pecuniæ creditæ filiisſam. quare eleganter Vlp. in l. 3. credere filiofam. eſſe perdere.

[a] Rectius Cuiac. a Macedone fœneratore dictum hoc SC. ait, quam Theoph. in §. pen. Inſtit. quod cum eo qui in al. pot. à Macedone filiofam. quem fingit mole æris alieni grauatum, cum creditores eum vrgerent, vitæ patris inſidiatum eſſe, vt ſe nominibus expediret. Macedonem autem fuiſſe fœneratorem ſatis docet l. 1. hoc tit. videtur autem factum hoc SC. tempore Claudij Imperatoris: quandoquidem Tacitus lib. 11. Annal. ait, lege lata C ipſum Claudium coercuiſſe creditorum ſæuitiam, ne in mortem parentum pecunias filiisſam. crederent.

LIBER XV. DIGESTORVM.

TIT. I. *De peculio.*

V. tit. 7. lib. 4. Inſt. & tit. 26. lib. 4. C.

PERSEQVITVR modo alias edicti partes, quod propoſuerat ſuperioris libri titulo quinto, & de peculio actionem in primis, qua tenemur ex negotio geſto à ſeruo, vel filiofam. vel aliis perſonis, D quas enumerauimus eodem titulo, ſi ignorantibus nobis negotiati ſint in merce peculiari, vel etiam ſi ſcientibus nobis extra mercem negotium aliquod geſſerint: nam ſi in merce peculiari negotiati ſint, ſcientibus nobis, didicimus iam ante propter neceſſitatem commerciorum receptum eſſe, vt vltra peculium teneamur, deducta tantum ex merce peculiari contingente nobis portione, non integra debiti quantitate, vt plane ſit hac ratione ſeparanda actio de peculio ab actione de peculiari merce, quæ tributoria dicitur. In hac non deducitur omne id quod domino debetur naturaliter, in illa, qua de agitur hoc titulo[a], totum deducitur[a]. Quinimo peculium ita definitur, naturale patrimonium filiofam. vel ſeruo, aut quaſi E ſeruo ſuo à patre vel domino, ſeorſim à ſuis rationibus conſtitutum[b], deducto inde ſi quid patri vel domino, vel ſubiectis ei perſonis naturaliter debetur. Et contra naturam peculij eſt ſi legetur non deducto ære dominico, *l. 6. §. 1. de pec. leg.*

[a] Interdum actio de peculio eſt in ſolidum ſine vllo priuilegio deductionis, cum ſcilicet domino, vel patre agente ex contractu ſerui, per compenſationem opponitur, l. 9. in pr. ff. de compenſ. His autem exceptis, quæ hic Cuiacius tradit, cætera hæc actio habet communia cum actione tributoria, & perinde vt illa, ambulat per omnes contractuum ſpecies qui cum ſeruis vel filiifam. inſtituuntur, quaſi adiectio earum actionum quæ inde naſcuntur.

[b] Recte ſeruo vel filiofam. conſtitutum, nam proprie peculium eorum eſt qui ſunt in aliena poteſtate, inde Virgilius ſignificat,

Nec

Nec ſpes libertatis erat, nec cura peculi.

Igitur is qui ſui iuris eſt, non dicitur habere peculium, ſed patrimonium, niſi id dicatur καταχρηστικῶς, & improprie, qua de re in Patar. Decretal. tit. de pecul cler.

ᵉ Id ſubinde notandum, hoc titulo agi tantum de peculio profectitio, quod filiusfam. vel ſeruus poſſidere naturaliter cenſentur patris vel domini permiſſu, quodque ad patrem vel dominum regreditur, ſi adimere velint. Cæterum aliæ ſunt peculij ſpecies filiorumfamilias propriæ; nimirum caſtrenſe & quaſi caſtrenſe, ſi quid in caſtris armatis, vel togatis acquiſierint, in quibus ipſi filiifam. plenum ius habent, & in his habentur pro patribusfamilias, vt eo nomine agere & conueniri ipſi poſſint. Eſt item aduentitium in quo vſumfructum habet pater, proprietatem filiusfam de qua re apud Iuſtin. tit. per quas per. & tit. Codic. de bonis quæ liberis, &c.

II. *Quando de peculio actio annalis eſt.*

PERPETVA eſt actio de peculio quamdiu peculium manet: annua, extincto peculio, ita tamen vt non ex die, quo peculium extinctum eſt, annus numeretur, ſed ex quo agi potuit, vt in ſpecie *l. 1. §. annus*, hoc tit. *& l. 2. de tut. & rat. diſt.* Extinguitur ſi ſeruus fiat liber vel filiusfam. ſui iuris, vel ſi ſeruus alienetur, vel ſi finiatur vſus, aut vſusfructus ſerui. Extinguitur etiam ademptione & nuda voluntate patris vel domini, licet non conſtituatur nuda voluntate. Sed ſi ademit dolo malo, perpetua eſt: ſi ſine dolo, extinguitur etiam omni modo actio de peculio.

III. *De in rem verſo.*

ACTIO de in rem verſo adiectio eſt actionis de peculio ᵃ, vel ſi non eſt de peculio, actio competit de in rem verſo, cum id quod filiusfam. vel ſeruus geſſit, redactum eſt in patrimonium patris vel domini. Sed hoc ita, ſi filius principaliter gerens negotium patris, eaque mente vt patrem ſibi obligaret, locupletiorem eum fecerit: ex hac enim cauſa patrem obligat ſibi naturaliter, & hæc obligatio imputatur in peculium, ex quo efficitur ſi ſuppetat actio de peculio, ineſſe etiam ei de in rem verſo, vel hanc ſolam ſupereſſe, ſi illa deficiat. Quod ſi ſuum principaliter negotium gerens filius locupletiorem patrem fecerit, non eſt de in rem verſo actio vel adiectio vlla: quia nec pater filio obligatur eo nomine.

ᵃ Igitur actio de peculio adiectio eſt earum actionum, quæ ex diuerſis contractibus cum ſeruo vel filiofam. habitis oriuntur, veluti empti de peculio, depoſiti, mandati, commodati de peculio, ſi ſeruus emerit, ſi ſeruo quid commodatum ſit, aut penes eum depoſitum vel mandatum acceperit, & ita de aliis. Actio autem de in rem verſo eſt adiectio ipſius adiectionis, quia ex quacumque cauſa agatur de peculio, ratio eius habebitur, quod in rem domini vel patris ſeruus vel filiusfam. verterit.

IIII. *Quod iuſſu.*

QVA ratione exercitoria & inſtitoria, eadem & quod iuſſu, actio ſiue de iuſſu, vt ſcriptum eſt l. vlt. in ſolidum datur, ſed non ex contractu liberorum hominum qui nobis bona fide aut conditionis cuiuſdam iure non ſeruiunt, non ex contractu ſeruorum alienorum, licet ex horum etiam contractu illæ competant. Enimvero condici ei qui iuſſit, poteſt, etiamſi ſciens eum liberis hominibus non inſtitoribus ſuis contrahi iuſſerit, *l. vlt. pro. ſoc.* vt non ſit mirum ſi etiam condici ei poteſt, qui eum ſubiectis iuri ſuo perſonis contrahi iuſſit, quive inſtitorem aut magiſtrum nauis præpoſuit. Cæteræ actiones honorariæ, tributoria, de peculio, de in rem verſo, non competunt in ſolidum, nec ex earum cauſa condici poteſt.

A

LIBER XVI. DIGESTORVM.

TIT. I. *Ad SC. Velleianum.*

V. tit. 29. lib. 4. C.

AD SC. Macedonianum diximus ſupra ex Seneca, quaſdam pecunias deberi, non exigi, & ex harum numero eſſe datas filiisfam. contra SC Macedonianum. Videtur non longo ſpacio ſequi hic titulus, vt his adnectat etiam datas mulieribus contra SC. Velleianum, alij credituris ſcilicet, vel ab eo qui alij crediturus erat; quo genere pro alio videntur intercedere. Sed & qualiſcumque alia interceſſio ᵃ ſit, ei SC. occurrit,
B ne mulieres teneat. Interceſſio eſt quoquo modo recipiat alienam obligationem, veterem aut nouam. Et SC. quidem Macedonianum factum eſt in pœnam creditorum, Velleianum in gratiam mulierum: & illud longe ſeuerius. Ex duobus enim reis ſtipulandi, ſi vnus ſcierit, alter neſcierit, ex cauſa SC. Macedoniani vnius ſcientia alteri nocet, & creditor effectu ipſo ius crediti amittit, & Macedoniana exceptio non parit condictionem indebiti, & Macedoniano filiusfam. renuntiare non poteſt, quod tamen omne longe aliter habet ſe ex SC. Velleiano.

ᵃ Interceſſio genus eſt, ſpecies autem interceſſionis multæ. Mandatum, cum quis mandat per epiſtolam, aut præſens rogat alicui pecuniam credi, & fidem ſuam adſtringit. Fideiuſſio, cum rei principalis obligationi ſponſor accedit ſolenni ſtipulatione
C adhibita. Conſtitutum, cum citra vllum ſtipulationis vinculum aliquis conſtituit ſe intra certum tempus pro aliquo ſoluturum. Pignoris datio, cum res ſuas pro alio obligat. Defenſio in iudicio, cum quis ſubit alieno nomine condemnationem, atque ita alienam obligationem ſuſcipit; Demum expromiſſio, quæ duobus modis fit, cum quis obligationem eius, qui ex cauſa antiqua quid debet, in ſe ita ſuſcipit, vt is pro quo ſe obligat in totum liberetur, vel cum eam obligationem, quam alius ſubiturus erat, ſi pateretur creditor, aliquid ſuſcipit, quod fit, cum ſuo nomine mulier accepit pecuniam, quam alij ſciente creditore eſt datura, cuius fidem creditor ipſe ſequi noluerat. In quinque prioribus interceſſionis ſpeciebus, quibus accedit tantum alienæ obligationi mulier, ea Velleiani beneficio ab obligatione ſubducta contra principalem reum, integra creditori apud quem interceſſit, remanet actio. In vltima ſpecie, quia vtroque caſu ſola principaliter obligatur, & interceſſione per exceptionem Velleiani reſciſſa in damno moraretur creditor, & is pro quo mulier expromiſit, cum alterius detrimento locupletior fieret, creditori dupliciter conſu-
D litur: ſi enim veterem obligationem mulier receperit, & exceptione Velleiani vſa ſit, creditori contra debitorem, quem interceſſione ſua liberauit mulier, actio datur, quæ reſtitutoria & reſciſſoria dicitur, vt eodem loco ſit quo erat, antequam mulier eius obligationem in ſe ſuſciperet. Si vero nouam mulier ſubierit, & ſimiliter beneficium Velleiani impetrauerit, tunc contra eum, qui remota interceſſione mulieris obligatus foret, actio à creditore inſtituitur, quæ inſtitoria vocatur, quaſi videatur mulierem præpoſuiſſe mutuæ pecuniæ pro eo accipiendæ. Vid. Cuiac. l. 16. Obſ. cap. 27. & tractatu 4. ad Africanum, ad l. 19. hoc tit. Cæterum illud obiter eſt notandum, apud nos huic SC. fuiſſe derogatum ex edicto Henrici Magni.

II. *De compenſationibus.*

V. tit. 31. lib. 4. C.

EX eodem numero ſunt pecuniæ, quibus obſtat
E compenſatio: nam & ipſo iure conſtat eam fieri ex omni cauſa: & parere condictionem indebiti. Compenſatio ᵃ eſt per æris ſui computationem ab ære alieno liberatio.

ᵃ Compenſatio eſt veluti mutua petitio, l. 1. C. rer. amot. ſed compenſatio eius fit quod hinc inde liquidum eſt & confeſſum, & ſtatim exigi poteſt. mutua autem petitio eorum eſt quæ debentur quidem, ſed nondum certa, nondum confeſſa ſunt.

III. *Depoſiti vel contra.*

V. tit. 34. lib 4. C.

REDIT ad eam quam inſtituerat de ſingulis contractibus recenſionem actionum, & quibus con-

perar, commodato ſcilicet & pignori, depoſitum adnectit ſimile negotium in eo, quod ex huius etiam cauſa condictio non competit, niſi ex inficiatione, quæ proxima furto eſt, vt non abs re nominatim admoneamur & depoſiti & commodati fideiuſſorem accipi poſſe, *l. 2. de fideiuſſ.* & liberationem recte legari ei qui depoſiti tenetur, vel commodati, vel pigneratitia, vel condictione furtiua, *l. 8 §. vlt. de lib. leg.* quia ſcilicet videbatur res noſtra propter non deberi nobis quam vindicare poſſumus, & quam dari oportere non intendimus recte niſi furis odio. Depoſitum* eſt conuentio gratis cuſtodiendæ rei, quæ traditur ſub fide reſtituendi. Et directa actio, quæ datur ei qui tradidit. Contraria, quæ ei qui cuſtodiam recepit, & ex cauſa contrariæ non nego quin poſſit eſſe condictio.

* Vtraque actio in perſonam eſt, ciuilis, rei perſecutoria, in ſimplum, niſi quando agitur illius depoſiti nomine quod factum eſt tempore tumultus, incendij, ruinæ, naufragij, quo caſu aduerſus inficiantem eſt in duplum pœnalis, mixta, eſt etiam bonæ fidei, perpetua, datur heredibus & contra heredes, ſi ex defuncti dolo conueniantur, eſt priuata. directa famoſa eſt, ſi reus ſit condemnatus propter dolum, non contraria.

LIBER XVII. DIGESTORVM.

Tit. I. *Mandati vel contra.*

V. tit. 27. lib. 3. Inſt. & tit. 33. lib. 4. C.

Qvod à mandati actionibus nouum librum ordiatur, laudo: nam ex ex conſenſu, ſuperiores ex re ipſa initium obligationi præbent. Ex harum cauſa condictio competit, non ex illarum: & eiuſdem conditionis ſunt quæ ſequuntur, Pro ſocio, Empti, Vendiri, Locati, Conducti; nam ex conſenſu naſcuntur, & conuenit cum eis condictio. Cohærent digeſtaque ſunt omnia arte mirabili, nec tam ingenio Triboniani, quam Iuliani, Hermogeniani, & veterum prudentum, quorum ille veſtigia ſecutus eſt, & qui aliam deſiderant vel comminiſcuntur artem, næ quam illi ſunt ineptiſſimi & imperitiſſimi! nam neque quid ars ſit, ſciunt, neque artem Digeſtorum aut principia certa iuris vlla perceperunt vnquam, ſuaues tamen ad ridendi materiam. Porro mandatum * eſt conuentio qua roganti fides datur procurandi aliquid ſine mercede. Et directa actio domino negotij datur, contraria procuratori [a].

[a] Vtraque iiſdem conditionibus cenſetur, quibus ſuperior, niſi quod illa interdum in duplum datur, hæc in ſimplum ſemper.

II. *Pro ſocio.*

Actio pro ſocio ex vtroque latere eſt directa, non ex vno directa, ex altero contraria, vt ſuperiores, quia res communis eſt omnium æquo iure & pari, nec potior vnius ſocij ratio quam alterius, & nominis ratio ex formula: Quod pro ſocio communiterve geſtum eſt, *l 65. §. ſi poſt, hoc tit.* in qua diſiunctio pro ſubdiſiunctione accipitur, quandoquidem de communiter geſto ſeparata actio non eſt, & ad hanc formulam reſpicit etiam differentia ſocietatis, & communiter geſti expoſita l. 31. & ſeq. hoc tit. Societas* eſt contractus, qui ex conſenſu duorum pluriumve communionem inducit inter eos. Vel, Communio pro indiuiſo, conſenſu contracta. Vel, Communionis conſenſio inter aliquos. Vel, Damni, & lucri ex conſenſu facta communicatio honeſta & iuſta. Addo, honeſta & iuſta, vt excludam ſocietatem flagitioſæ rei, & leoninam, vel quam aliam communitatem iniuſtam. Peragitur ſolo conſenſu. & quod ait l. 4. re, & verbis, re, id eſt, tacito conſenſu, rebus in commune

A collatis, verbis, id eſt expreſſo conſenſu, ſine ſtipulatione, vt Gaius interpretatur in Inſtitutionibus. Re & verbis duo ſunt genera contrahendi inter præſentes, & ideo mox additur d. l. 4. vel inter abſentes coiri ſocietatem poſſe, quod etiam fit duobus modis, per nuntium, id eſt epiſtola viua, per epiſtolam, id eſt nuntio tacito. Quid enim epiſtola? tacitus nuntius, inquit Epictetus. Non notabo diſcrimina quæ ſint iudicio ſocietatis cum actione communi diuidundo quæ miſta eſt, & non famoſa, atque etiam quaſi ex contractu, hæc mera perſonalis, famoſa, & ex contractu tantum, quia cognoſci cætera poſſunt ex *l. 1. Com. diuid. & l. 34. hoc tit.*

In aliis omnino congruit cum illis, & maxime cum actione mandati, quæ ſemper in ſimplum eſt, vt iſta.
B

LIBER XVIII. DIGESTORVM,

Tit. I. *De contrahenda emptione, & de pactis inter emptorem & venditorem compoſitis, & quæ res vænire non poſſunt.*

Longior tractatus de emptione & venditione proprium librum huic contractui dicauit, qui etiam cum videretur nimium exereſcere & ſuperari materia, reiectæ ſunt actiones ex empto vendito in librum ſequentem.
C Emptio * eſt conuentio nuda, qua id agitur vt rei tradendæ dominium in recipientem tranſeat, dato certo pretio [a]. Contrahitur enim conſenſu ſolo intercedente re & pretio. Nec ſi agatur, ne dominium tranſeat, emptio venditio intelligitur, *l. pen. §. vlt.* quamuis etiam conſiſtat in re aliena. Et vero pacta poſſunt adiici varia, quæ tamen quam interſit ex continenti, an ex interuallo adiiciantur [b]; & emptioni detrahant, an adiiciant [c], hoc titulo explicatur. Item enumerantur res quarum commercium non eſt, veluti venena mala, ſeruus qui eſt in fuga [d], ea quæ ædibus iuncta ſunt [e], ædes ſacræ, & quæ in vſu publico ſunt.

[a] Emptio igitur eſt alienationis ſpecies; nam in l. 1. C. de fundo dot. alienatio definitur omnis actus per quem dominium
D transfertur. Species eius ſunt emptio, donatio, legatum, permutatio, & alij contractus eiuſmodi. venditio fit vel per traditionem, vel per mancipationem: mancipatio eſt rerum mancipi traditio, rerum nec mancipi. Vlpianus in Frag. tit. 9. ſed hæc differentia ſublata eſt, *l. vn. C. de vſucap. transform.*

[b] Adiecta in continenti inſunt ex vtraque parte: ex interuallo vero adiecta, ex parte rei tantum, vt dictum ſup. tit. de pactis. Ex continenti pacta adiecta dicimus, quæ *αὐτοχρόνως τῇ ποιήσει συναλλάγματος* interponuntur, ipſo ſcilicet momento quo contrahitur. Alias hæc verba (in continenti) *παραυτικῶς* accipiuntur, & idem ſignificant, quod intra triduum proximum, l. vlt. C. de err. adu. & preces concipiunt.

[c] Ea pacta dicuntur detrahere emptioni, quæ quid mutant ex his, quæ ſunt de ſubſtantia emptionis, veluti ſi pretium augeatur, vel minuatur: Adiicere, illa quæ mutant ex his, quæ ſunt tantum de adminiculis contractus, & augent vel minuunt præſtationem: Veluti ne repromittatur de euictione, vel è contra, vt euictionis
E nomine ſatiſdetur. Cuiac. ipſe l. 14. Obſ. cap. 18.

[d] Cur ſeruus fugitiuus vendi non poſſit, v. Cuiac. l. 17. Obſ. cap. 10.

[e] Ratio cur ædibus iuncta vendi, aut legari non poſſunt, ea eſt, quia plerumque ruinis vrbs deformaretur, Cuiac in recit. ad l. 52. Senatus, hoc tit. videndus etiam l. 5. Obſ. cap. 26.

II. *De in diem addictione.*

In diem addictio pactio vna eſt emptionis venditionis, qua res penes emptorem collocatur hac lege, niſi quis intra diem certum ſupra adiecerit, quæ in auctionibus haſtæ frequens eſt: & addictionis quoque verbum auctionibus tantum proprie conuenit.

Detracta hac pactiooe, poſt addictionem adiectio non admittitur, niſi fauore fiſci intra legitima tempora.

[a] Non conſtat in iure quænam illa tempora fuerint, nec quidquam ipſe Cuiacius de ea re definiuit in l. 4. C. de in. haſtæ fiſc. lib. 10. vbi de ea re dicendi locus erat. Cæterum gloſſa in d. l. 4. arbitratur, menſis ſpatium huic rei definitum eſſe. In locatione vectigalium fiſci quid ſimile hodie ſeruatur in Francia ex Principum conſtitutionibus.

III. *De lege Commiſſoria.*

LEx commiſſoria eſt alia pactio emptionis & venditionis, qua id agitur vt ſi in diem ſtatutum emptor pretium non ſoluerit, & venditor rem vænisse nolit, res nec vendita nec alienata ſit. Hæc pactio veteribus fiducia dicebatur cum faciebant nexum mancipiumque [a]. Lex hodie dicitur communi nomine omnibus pactionibus quæ legem contractui dant, & Commiſſoria, quod qui in eam committit, io vniuerſam venditionem committat, ſi quidem velit venditor totam venditionem haberi pro infecta. Lex eſt pactio quæ contractui adiicitur ex continenti.

[a] Eiuſmodi pactio fiebat maxime in pignorum datione, vt dicetur inf. tit. de pign.

IV. *De hereditate, vel actione vendita.*

V. tit. 39. lib. 4. C.

NOn ſolum res corporales emi & vænire poſſunt, ſed etiam res incorporales, vt hereditas vel nomina ſiue actiones: quibus verbis quid venditum intelligatur, quidque alterum alteri ex hac cauſa præſtare oporteat, & ſtipulationes emptæ ac venditæ hereditatis [a] hic titulus explicat, quas nullas interponi corporibus venditis moris eſt. Item vendita hereditate non tenetur venditor de euictione, ſed neque vendito nomine, quia vt exigi aliquid poſſit, venditor præſtare non debet. Et hæc igitur cum ſint propria in his rebus, non mirum ſi proprius ſit eis titulus adſignatus.

[a] De eiuſmodi ſtipulationibus Cuiacius, ipſe l. 2. Obſ. cap. 30. Olim autem emptor hereditatis non poterat agere, niſi mandatis actionibus directis ab herede: Poſtea habuit vtiles ex conſtitutione D. Pij, l. 16. ſi cum emptore, ff. de pactis.

V. *De reſcindenda venditione, & quando licet ab emptione diſcedere.*

V. tit. 44. 245. lib. 4. C.

REſcinditur venditio ſententia magiſtratus ſi res fiſco obligata minore pretio væneat quam debita ſumma, quamve res ipſa ſit, debitore offerente ſummam integram, l. pen. hoc tit. *l. 3. C. de iur. fiſc.* vel ipſo iure lege adiecta, in ipſo contractu, veluti lege commiſſoria. Reſcinditur etiam ipſo iure, ſi poſtea contrario conſenſu ab ea diſcedatur, quod vtique licet, ſi res ſit integra, id eſt ſi neque res ſecuta, neque pretium ſolutum ſit: nam ſi res non ſit integra, mutuus conſenſus nihil facit, niſi omnia reſtituantur in priſtinum ſtatum.

VI. *De periculo & commodo rei venditæ.*

IN hoc titulo oſtenditur cuius ſit periculum vel commodum rei venditæ, emptoris an venditoris. Qua in re frequentiores definitiones eæ ſunt: Poſt perfectam venditionem omne rei periculum & commodum ad emptorem pertinere præter periculum euictionis. Ante perfectam venditionem pertinere ad venditorem, & rurſus, poſt moram ad venditorem, ante moram ad emptorem. Et periculi nomine triplicem caſum ſignificamus, Si res pereat, ſi deterior fiat, ſi euincatur: qui omnes interdum reſpiciunt vnum, emptorem puta, vel venditorem. Interdum hic emptorem, ille venditorem: vt ſi pendente conditione, res intereat, hic caſus reſpicit venditorem, ſi deterior fiat, emptorem.

VII. *De ſeruis exportandis, vel ſi ita mancipium venierit, vt manumittatur vel contra.*

PActiones hoc titulo enarrantur quæ in ſeruorum venditionibus adiici ſolent. vna hæc eſt, vt ſeruus exportetur, id eſt, vt ne in ea vrbe vel prouincia moretur, qua venit, quod Dioni, Æliano & Demoſtheni eſt vendere ἐπ' ἐξαγωγῇ. qua ex cauſa ſi legi non pareatur, vel ſeruus in fiſcum redigitur, vel venditori in eum manus iniectio eſt [a]. Altera eſt, vt manumittatur, quam ſi non expleat emptor, repræſentatur libertas conſtitutione Marci & Commodi; vel huic contraria, ne manumittatur, quæ pactio efficit ne manumiſſo ab emptore libertas competat. Hæ rere eæ leges ſeruis venditis magis quam emptoribus dicuntur.

[a] Manus iniectio quid ſit dictum ſup. tit. de rei vindic.

LIBER XIX. DIGESTORVM.

TIT. I. *De actionibus empti & venditi.*

V. tit. 49. lib. 4. C.

VT ſocietatis, cui contractui ſtatim adiuncta eſt emptio venditio, ita empti & venditi actiones ciuiles vltro citroque directæ ſunt, & empti datur emptori, venditi venditori [a]. Quid in vtramque deducatur, hic titulus copioſiſſime declarat.

[a] Similes hæ ſunt actiones actioni pro ſocio; niſi quod illa famoſa, hæ non item.

II. *Locati conducti.*

LOcatio conductio eſt negotium ἀντίστροφον emptioni & venditioni, quia proximum & ſimile adeo, vt emptionis venditionis & pretij verbo promiſcue vtamur etiam in locatione, conductione & mercede. Et eſt locatio conductio, conuentio nuda faciendi fruendive aliquid certa mercede. Locator qui dat aliquid fruendum vel faciendum. Conductor, qui accipit. Et locatori datur actio locati, conductori, conducti. vtraque directa.

[a] Hæ per omnia ſimiles ſunt actionibus empti & venditi.

III. *De æſtimatoria.*

COntractus etiam de quo agitur hoc titulo, ſimilis eſt emptioni & venditioni, quia id agitur vt rem vendam & æſtimationem quam indicaſti ſoluam, aut ſi non poſſim vendere, vt eandem ipſam reſtituam; ſi nec poſſim vendere, nec velim reſtituere, liceat mihi retinere, & æſtimationem ſoluere, quo genere ipſe videbor emiſſe. Sed non eſt huic contractui proprium nomen, ſicut locationi, quod etiam vt diximus, emptioni ſimile negotium eſt, ideoque nec proprio nomine prodita actio, quæ ex hoc contractu datur, ſed actio præſcriptis verbis, quæ tamen propriam nacta eſt æſtimatoriæ appellationem, quod ſit de re quæ æſtimata vendenda data eſt [a].

[a] Actio hæc omnino ſimilis eſt actioni empti vendita. Cæterum alia eſt æſtimatoria actio, de qua infr. l. 21. tit. 1. quæ hoc differt ab iſta, quod hæc ſit ciuilis, illa ædilitia: hæc perpetua, illa temporalis intra annum.

IV. *De rerum permutatione.*

ET permutationem quoque nemo ambigit ſimile negotium eſſe emptioni & venditioni, adeo vt promiſcue vtamur permutaodi verbo in emptione, & emendi in permutatione, qood non tamen ita ſit in locatione: nam vtimut quidem in ea emendi & vendeodi verbo, ſed non contra [a]. Ar permutatione contrahitut emptio, nudo conſenſu. Et eſt permutatio [*] cootractus quo res datur, vt alia res accipiatur: vel negotium qood ita geritut, Do vt des [b]: vel, rerum dominij mutatio inuicem facta. Ex eo non eſt propria quædam actio, ſed præſcriptis verbis, vt ex ſuperiore, quia nec proprium permutatioois nomen, cum omnis pene contractus conſter veluti permutatione quadam [c]. Quaptoptet vt Ariſtoteles medium arrogantiæ dicit carere nomine, licet alio loco ſcribat veritatem eſſe medium arrogantiæ, propterea quod veritatis nomen latius patet: ita recte dicemus negotium do vt des, carere nomine, licet permutatio appelletur [d].

a Hæc Cuiacij verba ſunt ſubobſcura. Sunt autem ita intelligenda, vt interdum locator vendere, conductor emere dicatur, quaſi emendi vendendique verbum promiſcue ſumatur pro conducere & locare, ſed non è conuerſo vt venditor locare, conductor emere dicatur; ad quod pertinet quod ipſe tradit l. 9. Obſ. cap. 15.

b Recte do vt des: nam vt ex eo contractu innominato ſit actio, oportet ex vna ſaltem parte rei traditionem interceſſiſſe, alioquin ex ſolo placito permutandi, dabo vt des. non eſt actio, niſi ei ſit adiecta ſtipulatio, l. 3. C. hoc tit. & indeCuiacius l. 2. Obſ. cap. 15. contractum innominatum eum vocat, qui datione vel facto ſumpſit effectum: nam in contractibus innominatis hoc generale eſt, vt oporteat implementum facto vel datione ex alterutra parte interceſſiſſe, vt obligatio naſcatur, ſiue ſit do vt des, do vt facias, facio vt des, facio vt facias.

c Exempli gratia, in venditione permutatur res cum pretio, in locatione merces cum vſu rei, in mutuo fœnebri vſus pecuniæ cum vſuræ lucro; in ſocietate etiam eſt velut mutua permutatio induſtriæ ſociorum, & ita de cæteris.

d Habet igitur permutatio nomen, ſed non illud quod ſibi proprium & peculiare ſit, ſibique ſoli conueniat; vt contractus nominati, qui etiam ſeparatim ab inuicem definitionem habent genere & differentiis conſtantem.

V. *De præſcriptis verbis & in factum actionibus.*

SPECIALES dedit titulos de actione præſcriptis verbis æſtimatoria, & de ea quæ ex permutatio-

A ne oritur, quia ex his duabus cauſis actio præſcriptis verbis bonæ fidei eſt, ex cæteris ſtricta. Hic igitur titulus eſt potiſſimum de cæteris actionibus præſcriptis verbis, quæ ſunt ſtrictæ. Et vt rem ipſam definiamus ſummatim, actio præſcriptis verbis [*] eſt actio in factum ciuilis, quæ naſcitur ex contractibus, qui non appellantur proprio nomine. Vel, condictio incerti; quæ datur ex contractibus incertis, quales multi proponuntur in hoc titulo. Ciuilis actio dicitur, quæ tamen non directa ſed vtilis eſt, id eſt comparata ad exemplum directarum, quæ ex his contractibus ſunt qui ſuo nomine deſignantur. Et condictio incerti, quia id quod intereſt perſequitur [a]. Et præſcriptis verbis, quaſi τῶν περιγεγραμμένων συμφώνων, vt Græci in-

B terpretantur recte, quia ex conuentionibus tantum datur, quæ ſcilicet alio nomine non appellantur; ſimiles tamen ſunt ciuilibus quæ ſuum oomen habent, & io factum, quia quod nomine ooo poſſunt exprimere negotium, id rei geſtæ enarratione declarant citra formulæ ſolemnitatem vllam, *l. cum mota, C. de tranſact. l. 1. C. de reuoc. iis quæ in fraudem credit.* Nec tamen omnis actio in factum, præſcriptis verbis. Non in factum ciuiles accommodatæ legi Aquiliæ, vel alij; non in factum prætoriæ, quæ ſignificantur poſteriori parte huius rubricæ, *Et in factum actionibus*, quæ non ex contractibus dantur, ſicut præſcriptis verbis, ſed ex multis aliis variiſque cauſis [b].

a Cuius æſtimatio in agendo eſt incerta, & plerumque eius difficilis probatio eſt, l. fin. ff. de ſtipul præt. licet ſententia iu-

C dicis ad certam ſummam excurrat poſtea. Si autem certum petatur actione præſcriptis verbis, condictio erit certi, licet agatur ex contractu incerto, id eſt innominato l. 9. certi, ff. de reb. cred. Certum eſt quod ex ipſa pronunciatione apparet quid, quale, quantumque ſit, vt fundus Tuſculanus, homo Stichus, decem aurei. Incertum è contra cuius vaga & incerta demonſtratio, qualitas, quantitas, veluti fundus ſine propria appellatione, vinum vel oleum non adiecta qualitate, id quod ex Arethuſa natum erit, fructus qui ex fundo Tuſculano naſcentur, l. 74. §. vlt. cum l. ſeq. ff. de verb. obl. Eadem ratio eſt ſi fundus ſit traditus liber a ſeruitute in quo ius ſeruitutis retinere debuit, vel res aliqua tradita ſit in qua is qui dedit, ius retentionis & deductionis habebat: incertum enim peti aut condici dicitur, l. 12. ſed & ſi §. vlt. l. 40. qui exceptionem §. pen. ff. de condict. indeb. l. 22. heres, ff. ad Trebell.

b Videlicet ex maleficiis & delictis innominatis. Videndus index actionum, vbi de directis & vtilibus actionibus agimus.

DIGESTORVM PARS QVARTA.

LIBER XX.

TIT. I. *De pignoribus & hypothecis, & qualiter ea contrahantur, & de pactis eorum.*

EXPOSITIS ordine omnibus fere actionibus, quæ ex contractibus naſcuntur, reſumit ex eis contractibus aliquos, vt quædam quæ reſtabant, exequatur ad eoſdem contractus pertinentia. Ac primum quidem pignus, vt pigneratitiis actionibus expoſitis ſuperiori parte, adiungat hypothecariam: nam hic ſane liber ad hypothecariam actionem proprie pertinet, *Si paret conueniſſe, vt ea res mihi pignori eſſet, nec ſolutam mihi eſſe pecuniam, neque res reſtituatur, aut pecunia ſoluatur:*

D *condemna eum index.* Hæc fere eſt hypothecaria formula, quæ & pigneratitia dicitur, & quaſi Seruiana & vtilis Seruiana, & vtilis actio, & Seruiana. Alia igitur eſt pigneratitia bonæ fidei, & in perſonam, quæ principaliter debitori competit in creditorem, & è contrario creditori in debitorem, ſi quid habeat quod debitori pignoris cauſa reputare poſſit, de quibus actum eſt tertia parte Digeſtorum. Alia eſt pigneratitia arbitraria & in rem, quæ creditori competit in quemlibet poſſeſſorem. Et quæ frequentius hypothecaria dicitur, & ne quis vel hanc quereretur non debuiſſe diſſociari ab illa, vel debuiſſe, Iuſtinianus ſcribit neque hanc multum ab illa diſtare, neque abhorrere illius vicinitatem. Eſſe enim aliam alij æmu-

E lam, quæ verba ſtatim ſic interpretatur, ambabus circa eaſdem res pene idem ſtudium eſſe, in Conſtitutionibus de auctoritate Digeſtorum: namque rem petont ambæ pignori obligatam, ſed pigneratitia per repetitionem, hypothecaria per vindicationem. Pi-

gnus * proprie eſt contractus, quo res aliqua traditur creditori, propter crediti reſtituendi fidem. Hypotheca * eſt pactio nuda, qua iure honorario à debitore obligatur aliquid in crediti vicem. Pignus ergo re contrahitur, Hypotheca pacto nudo [a]. Et duo ſunt deniqne genera pignoris, quorum vno poſſeſſio transfertur in creditorem, altero non item; & de vtroque recuperando, ſi forte hypothecæ poſſeſſionem nactus ſit creditor, ſoluta omni pecunia pigneratitiæ actiones ſunt. De vtroque vindicando, hypothecaria formula [b]. Pacta autem eorum varia exponuntur hoc titulo: vt creditor fructus pignorum percipiat vſurarum loco, quæ pactio proprio nomine dicitur Antichreſis [c]. Vt creditori pignus vendere liceat, ceſſante debitore. Vt iure emptoris creditor pignus poſſideat iuſto pretio, ſi ad diem pecunia ſoluta non ſit, & alia quædam.

[a] Sed & pignus proprie rei mobilis, l. plebs, ff. de verb. ſign. quod pugno tradatur, vnde apud Græcos ἐνέχυρον dicitur, hypotheca promiſcue rerum mobilium & immobilium: frequentius immobilium. Cæterum quantum ad actionem hypothecariam hæc duo nihil differunt, aut nominis tantum ſono ſeparantur. §. 7. Seruiana. verſ. inter, de act. apud Inſt. l. 5. hoc tit. Sed adnotandum quid differat fiducia aut arra à pignore ſiue hypotheca: Nam alioquin hæc duo frequentius coniunguntur, vt apud Sidonium Apollinarem ep. 24. l. 5. D. Ambroſium in l. de Tobia cap. 2. Pignus & fiducia fere eadem ſunt, ſed pignoris dominium in creditorem non transfertur: & contrahitur ea lege, vt ad diem pecunia ſoluta remancipetur, non ſoluta creditori pleno iure committatur, quod ſublatum l. vlt. C de pactis pign. & leg. commiſſ. in pign. reſc. Videndus ipſe Cuiacius l. 2. Sent. Pauli tit. 13. Sed fiduciæ nomen non ſemper locum habuit in cauſa pignoris: nam Boetius l. 4. comment. in Top. Ciceronis vult eum generaliter fiduciam accipere, cuicumque res aliqua mancipatur, vt eam mancipanti remancipet, veluti ſi quis dubium tempus timens amico potentiori fundum mancipet, vt ei cum tempus, quod ſuſpectum eſt, præterierit, reddat: quæ mancipatio fiduciaria nominatur, quia reſtituendi fides interponitur. Sed ne longius nota aberret, arra à pignore hoc videtur differre, quod pignus omnibus fere contractibus poſſit accedere, arra quibuſdam, & illis maxime qui conſenſu contrahuntur, veluti venditioni, locationi, matrimonio; pignus fere ſemper tantumdem, aut plus valeat quam debitum, arra rebus minimis conſtat plerumque. Pignus datur ad ſecuritatem contrahentium, arra vt ſit argumentum habiti contractus. Pignus in pecunia vix conſtat, arra fere in pecunia ſemper. Pignoris dominium non transfertur, arra transfertur, & interdum pretij partem conſtituit, dum conſtat in pecunia numerata. Arra tantum eſt rerum mobilium, pignus aut hypotheca promiſcue rerum mobilium, & immobilium.

[b] Quid autem differat Saluianum interdictum ab actione Seruiana, aut quaſi Seruiana, vide inf. ad tit. de Salu. interd. Actio autem, de qua hoc tit. prætoria eſt, in rem, & fere omnia habet communia cum actione Publiciana, de qua ſup. tit. 2. l. 6. niſi quod hæc nudam poſſeſſionem auocat donec pecunia ſoluatur: illa vero continet cauſam dominij acquirendi.

[c] Sed hæc pactio iure canonico & Francico, vt vſuraria reprobatur.

II. *In quibus cauſis pignus vel hypotheca tacite contrahitur.*

HYPOTHECA vel manifeſtaria vel tacita eſt, quia per pactum contrahitur, & pactum etiam tacito conſenſu fit, itemque inter abſentes, qua de cauſa etiam hypotheca propter contractum aliquem inter abſentes contrahitur recte, *l. 32. ſupra tit. prox.* Et tacite quidem, id eſt ſilentio & iuſta præſumptione. Hypotheca in his cauſis contrahitur, in pecunia credita ob reſtitutionem ædificij: namque eo nomine tacite intelligitur ædificium creditori eſſe pignori: & in conductionibus prædiorum vrbanorum vel ruſticorum: nam pro mercede ædium inuecta & illata, pro mercede fundi ibi nata pignori eſſe videntur [a]. In pignore autem quod re contrahitur etiam tacitæ pactiones inducuntur, veluti tacita antichreſis, ſi aget debitor pignori, & nihil dicatur de vſuris ſortis vel fructibus pignoris, l. 8. & pignore dato tranſactionis nomine ex cauſa tutelæ factæ cum herede pupilli, tacite videtur conueniſſe, vt ſi forte reſcinderetur ea tranſactio etiam nomine tutelæ idem pignus heredi pupilli obligatum eſſet, *l. vlt.*

[a] Eiuſmodi pignus tacitum, & legitimum quoque dici poteſt, quia ipſo iure competit, & lex ipſum conſtituit. Cuiuſmodi etiam pignus quod habet mulier in bonis mariti cum agit de dote reddenda, vel illud quod habet pupillus in bonis tutoris, aut fiſcus in bonis eius qui cum ipſo contrahit. Manifeſtarium non oritur niſi ex conuentione: ideoque conuentionale recte dici poteſt. Eſt aliud pignus quod prætorium vocatur ſic dictum quod à prætore conſtituatur miſſo aliquo in bonorum poſſeſſionem rei ſeruandæ cauſa, legatorum, aut damni infecti, de quo pignoris genere agitur inf. tit. vlt. l. 36. tit. 2. l. 39. tit. 4. l. 42. Eſt item aliud iudiciale, quod in executione iudicati capitur condemnato debitore iudicatum non implente, de quo in l. 15. à diuo Pio §. 2. & ſeqq. ff. de re iud. De vtroque eſt etiam tit. 21. & 22. l. 8. Codicis. Denique aliud etiam naturale vocatur, quod quis habet in eum ipſum quem ab hoſtibus redemit, l. 2. de poſtlim. & redem. ab hoſtibus.

III. *Quæ res pignori vel hypothecæ datæ obligari non poſſunt.*

ENVMERANTVR res quædam hoc titulo, quæ pignori datæ obligari non poſſunt, id eſt quarum nomine hypothecaria actio non datur, veluti res quarum commercium creditor non habet [a], & res pupilli ſine tutoris auctoritate, & res peculiares ſine voluntate patris vel domini, ſi pro alio pignori dentur, ac ſimiliter res mulieris, vel res alterius pro muliere, quæ interceſſit contra SC. Velleianum, vel pro filiofam. qui mutuatus eſt contra SC. Macedonianum, & res quæ non ſunt in bonis debitoris. Patet quoque ſi filiumfam. pignori dedit non obligatur, quamuis filium ſuum eſſe poſſit dicere per vindicationem ex iure Quiritium. L. 3. videtur aberrare à tit. ſeq. vt *l. vlt. ſupra, Quod cum eo, &c.* à tit. De Inſt. act. & aliæ pleræque ſimiliter à ſuis titulis [b].

[a] Sunt res quædam quæ ſunt in commercio ſui natura, & tamen certæ perſonæ eius commercium interdicitur. Fundus prouincialis emi & vendi poteſt, magiſtratus tamen qui in prouincia ea iuriſdictionem exercet eum emere non poteſt. Mancipium Chriſtianum eſt in commercio; Iudæus tamen illud comparare non poteſt, & ita de aliis. Ergo illis caſibus & ſimilibus qui rem aliquam emere non poteſt, nec illam pignoris iure accipere poterit, licet aliorum reſpectu commode pignori dari poſſit.

[b] Eiuſmodi leges Cuiacius appellare ſolet fugitiuas, quaſi à propriis titulis in alienas ſedes, & minus conuenientes titulos tranſcurrerint. videndus ipſe l. 3. Obſ. cap. 37.

IV. *Qui potiores in pignore vel hypotheca habeantur, & de his qui in priorum creditorum locum ſuccedunt.*

IN hoc titulo oſtenditur, inter hypothecarios creditores in exercenda actione hypothecaria, temporis ordinem obſeruari; vt ſcilicet antiquior poſteriori præferatur, niſi poſterior ſit priuilegiarius, qualis eſt is qui in rem ipſam conſeruandam credidit, quæ pignori data eſt, vel cuius pecunia ea res comparata eſt, vel niſi poſterior ſoluat priori & locum eius ſubeat.

V. *De diſtractione pignorum & hypothecarum.*

RECTE prætulit qui potiores in pignore habeantur, antequam ageret de diſtractione pignorum: nam iure non diſtrahit creditor pignus in quo potior eſt alter, niſi in eius locum ſucceſſerit; ſed neque aliter vendere pignus poteſt is qui potior eſt, quam ex conuentione, vel ex iuris neceſſitate, id eſt officio iudicis poſteriori creditore vel fideiuſſore debitoris offerente pecuniam, vel etiam ex ipſa rei neceſſitate ceſſante debitore poſt denuntiationes legitimas, &

multum intereſt ex conuentione, an ex iuris neceſſi- A tate propter ius offerendi *l. 2. & 3. hoc tit.*[a] Multum item lege pignoris[b] an iure communi propter euictionis cauſam, *l. ſi mandato* §. *creditor, ſupra, Mand.* Et quod dicimus de pignore, idem & circa hypothecam eſt, *l. 7. hoc tit.* adeo vt recte ſit ita conceptus titulus, De diſtractione pignorum & hypothecarum, eademque eſt ratio conceptionis cæterorum.

[a] Ad id pertinent ea verba, vt ſi creditor ſecundo creditori vel fideiuſſori debitoris ſui vendiderit, poſſit ipſe debitor admitti ſi debitum offerens a ſecundo creditore, vel fideiuſſore pignus ſuum velit recipere: ſi vero extraneo vendiderit creditor, debitor non audiatur, ſi deſideret pretio & debito oblato ab emptore pignus recipere. Videndus ipſe Cuiac. l. 16. Obſ. cap. 26.

[b] Si quaſi creditor vendat, id eſt lege pignoris, euictionem non præſtat, quia palam edixit ſe ius tantum quod habet vendere, ſin minus de euictione tenetur, v. Cuiac. in Parat. Cod. ad tit. B Creditorem euictionem pignoris non debere.

VI. *Quibus modis pignus vel hypotheca ſoluitur.*

INVTILIS eſt hypothecaria actio ſoluto finitove pignore. ſoluitur variis modis: ſi ſolutum debitum ſit, vel eo nomine ſatisfactum, ſi paciſcatur creditor ne pecuniam petat, vel ne res pignori ſit, ſi voluntate creditoris pignus alienetur à debitore, & aliis quibuſdam.

LIBER XXI. DIGESTORVM.

TIT. I. *De ædilitio edicto & redhibitione & quanti minoris.*

RESVMIT autem hoc libro contractum emptionis & venditionis, vt ciuilibus actionibus empti & venditi expoſitis l. 19. adiungat ædilitias, & eas quæ ex ædilitiis ſtipulationibus dantur nomine euictionis, quas Iuſtinianus eleganter ait, illarum eſſe miniſtras, pediſequas ſiue παρακολουθήματα, vt non abs re fuerint potius in confinio illarum poſitæ, quam vt in Codice, & in veteri edicto, reiectæ in vltimam partem ſub titulo vel tractatu de ſtipulationibus. Sunt autem emptori ædilitiæ actiones arbitrariæ duæ, Redhibitoria & Æſtimatoria. Actio redhibito- D ria venditionem reſcindit in totum, reddita re vendita, & pretio recepto, cæteriſque omnibus reſtitutis in integrum. Æſtimatoria reſcindit in partem, ex pretio ſcilicet emptori reddito eo quo minoris res eſt, qua de cauſa ex formulæ verbis etiam dicitur, Quanti minoris, vel Quanto minoris emiſſet emptor, videlicet ſi quid ita eſſe ſciſſet, vel Quanto ob id vitium ea res minoris cum veniret fuerit, vt quanto pluris in actione venditi, *l. Iulianus* §. *per contrarium, de act. emp.* atque etiam in empti, §. *Si venditor*, & Quanto æquius melius, in formula rei vxoriæ. Vtraque actio datur edicto ædilium curulium, quibus curæ eſt præcipue vt venditionibus omnes fraudes amoueantur[b], & triplici ex cauſa, ex reticentia, ex dicto promiſſo- E ve, & quod ædilitiis ſtipulationibus non caueatur emptori. Ex reticentia, vt ſi venditor morbum vitiumve rei venditæ quod latebat quodque neſciebat emptor, reticuerit. Ex dicto promiſſove, vt ſi dixerit abeſſe aliquid quod non abeſt, vel adeſſe, quod non adeſt, qua ex cauſa dicitur eſſe actio aduerſus dictum promiſſumve ſæpe hoc titulo & *l. quod venditor, de dolo*. Et tertia, Quod non repromittantur emptori ea, quæ in rebus venalibus edictum ædilitium repromitti iubet, veluti, Fugitiuum non eſſe, Recte ſanum eſſe, Hodie eſſe, bibere recte poſſe. Habere licere duplæ ſtipulatione, *l. 28. hoc tit.* Mirabitur aliquis cur ædi-

A litiæ actiones ex his cauſis inductæ ſint, cum ſint ciuiles ex empto vendito, vt mirari ſimili modo Pomponio contigit in edicto, Nautæ caupones[c]: cui & ſimili modo atque Pomponio reſpondeatur, inductas ideo, vt innoteſceret ædilis curam agere ne emptores à venditoribus circumuenirentur, & quia edictum in aliqua parte durius eſt, quippe cum in duplum condemnatio fiat niſi arbitrio pareatur, *l. 45. hoc tit.* & ob idipſum, meo iudicio, proditum eſt *l. 23.* §. *ſi ſeruus*, ædilitias actiones pœnales eſſe videri. Ac præterea dantur in vnum è multis cuius maior pars in venditione fuit, aut nulla parte minor, *l. 44.* §. *1.* atque etiam in ignorantem qui ſcire debuit, *l. 1.* §. *cauſa*. Ciuilibus non fit condemnatio in duplum niſi euictionis nomine, vel iure veteri niſi venditor de modo agri B mentitus ſit, vt Paulus ſcribit *1. & 11. Sentent.* vel ex *12.* niſi inficietur quæ dixit in faciendo nexu mancipioque, vt M. Tullius. hodie vno tantum illo caſu euictionis nomine. Et pluribus ſocijs vendentibus in ſingulos datur pro portione, qua ſocij ſunt *d. l. 44.* Et in ignorantem non dantur ſi rem emptori habere liceat, *l. Iulianus*, §. *1. de act. emp.* At ex diuerſo in ſcientem ex reticentia dantur, quanti emptoris interfuit non decipi, ſi redhibere nolit, non ædilitiæ. Idem ſi redhibere non poſſit, veluti ob vitium animi. Item ædilitiæ temporariæ ſunt, veluti redhibitoria ſemeſtris, æſtimatoria annalis, exceptis caſibus certis. Quæ temporum diuiſio ex Platonis politia eſt, à quo redhibitio, quæ ἀναγωγὴ eſt noſtris, ἀναγωγὴ dicitur: cor- C rupte vt arbitror à Suda ἀνωγωγὴ: Ciuiles perpetuæ ſunt, *l. ſi dictum tit. ſeq.* In vſu magis fuerunt ædilitiæ: Cæterum liberum eſt emptori edicto vel iure ciuili vti: & ob id hoc titulo frequens iuris ciuilis cum edicto collatio & actionis ex empto cum redhibitoriis. l. 31. 44. 51. & liberum etiam agere ex ſuperioribus cauſis redhibitoria, vel æſtimatoria, l. 18. 28. 31. §. ſi plures, adeo vt tempore finita redhibitoria, ſuperſit æſtimatoria emptori. Sed non eæ tantum de venditionibus ædilis edicto propoſitæ ſunt actiones, verumetiam pleræque aliæ, vt in duplum. Si quis, qua vulgo iter fit, animal aliquod ita habeat vt nocere poſſit, & nocuerit, l. 40. & ſeq & in quadruplum ſi quis puerum alienum caſtrauerit, l. 27. §. *& ſi puerum, ad leg. Aquil.* ſecundum lectionem Græcorum, quæ ve- D rior eſt.

[a] Sic igitur appellata eſt, quod æſtimetur quanti minoris emptor erat empturus ſi vitium ſciuiſſet. Alia ſpecies æſtimatoriæ actionis propoſita eſt ſup. tit. 5. l. 19.

[b] Ad id pertinet ea lex apud Athenienſes κατὰ τὴν ἀγορὰν ἀψευδεῖν, cuius tuendæ cura erat penes ἀγορανόμοις, qui iidem erant cum Ædilibus. Harpocr. in Lexico in litt. K.

[c] Quod eſt in l. 5. §. 1. ff. naut. caup. ſtab.

[d] Hoc pertinet ad legem 28. ſi venditor, hoc tit. vbi intra duos menſes agitur aduerſus eum, qui non cauet de illis quæ edicto ædilium continentur.

II. *De euictionibus & duplæ ſtipulatione.*

EVINCERE plus eſt quam vincere: nec enim ſuperare tantum eſt venditorem & emptorem iudi- E cio vindicationis, ſed etiam rem vel poſſeſſionem abducere, qua ex cauſa regreſſus eſt emptori aduerſus auctorem ex ſtipulatione duplæ, quæ vna eſt ex ædilitiis ſtipulationibus, *l. 5. de verb. obligat.* vel etiamſi omiſſa ſit, actione ex empto in duplum pretij & acceſſionis, vel in ſimplum, & in id quod intereſt, quanto plurimo auctorem periclitari oportet, quæ tamen ita demum locum habent, ſi auctorem laudauerit emptor, vt liti ſubſiſteret & defenſionem ſuſciperet[a], quæ denuntiatio præſenti, & in iure fit hoc modo: Quando te in iure conſpicio, poſtulo an auctor fias; & dicitur actio in auctorem, id eſt in auctorem præ-

ſeorem, quam re eoicta ſequuntur aoctoritatis, ſiue euictionis actiones ex empto vel ex ſtipulatu, quod euictionis vel quod auctoritatis nomine victus es: nec enim poteſt defugere auctoritatem venditor, cui denuntiatum eſt vt liti ſubſiſteret. Tractatur etiam hoc titulo de aliis ædiliuis ſtipulationibus, vt vere poſſis dicere in continuando, vt loquuntur, ſiue connectendo hoc titulo cum ſuperiori, ædilitio edicto applicatas ædilitias ſtipulationes.

[a] Id vocant Græci ἀντιμαχεῖν, cum ſcilicet venditor ipſe iudicium pro emptore ſuſcipit, & ipſa euictionis actio vocatur βεβαιώσεως δίκη, quod emptorem defendendo venditionem à ſe factam quaſi confirmet, & tueatur. Harpocration in Lexico, in iis verbis.

LIBER XXII. DIGESTORVM.

TIT. I. *De vſuris, & fructibus, & cauſis, & omnibus acceſſionibus, & mora.*

V. lib. 4. C. tit. 32. de vſuris.

VEL habita ſæpiſſime mentio acceſſionom in ædilinm edicto, & in ſtipulationibus ædilitiis hunc titulum ſtatim adnecti deſiderabat, qui tamen poſſet vſui eſſe & in ſuperioribus omnibus iudicüs bonæ fidei, vel ſtrictis, vel arbitrariis, & quia plerumque acceſſionum ratio habetur ex mora, aducitur altera pars, De mora. Duas itaque facio huius tituli partes, vnam de acceſſionibus, alteram de mora, vt in indice titulorum quoque ita compendioſius editus eſt, De vſuris & omnibus acceſſionibus & mora. Acceſſionis autem verbum latiſſime patet, & comprehendit eius rei quæ in iudicium venit, cuiuſve nomine actio, petitio, perſecutio eſt, appendices, ſequelas, conſequentias omnes, & vſuras, quæ quantitatom acceſſiones ſunt, & fructus qui prædiorum ruſticorum & pecorum, & mercedes quæ prædiorum vrbanorum, mancipiorum, iumentorum, nauium, vehiculorum, & cauſas quæ quidem vel ſunt in rebus ipſis, vt qualitates prædiorum, vel hominum; veluti bonitas, ſalubritas, immunitas, libertas: vel manant à rebus ipſis, vt partus ab ancilla, aut ab aliis rerum acceſſionibus, vt ex fœtu primo, qui eſt in fructu pecoris, fœtus ſecundus. Acceſſionibus etiam adnumerantur allooiones, & conſolidationes, & adquiſitiones ſeruorum. Vſura* eſt ad ſortem ſiue quaotitatem qoæ debetur quacunque ex cauſa acceſſio ex coonentiooe, vel ex officio iudicis. Fructus* ſunt fruges & quæcumque naſcuntur è terra, vite, arbore, & quidquid pecora ferunt. Cauſa* eſt eius rei quæ petitur qualitas & vtilitas omnis, quæ circa eam eſt. Mora* eſt culpa non reſpondentis ad conuentionem opportunam creditoris, vel debitoris.

II. *De nautico fœnore.*

V. lib. 4. C. tit. 32.

SVPERIOR titulus eſt de vſuris mediterraneis, hic vero de maritimis: nec de vſuris omnibus, ſed de ea ſpecie vſurarum, quæ fœnus dicitur, cuius definitio hæc*, Ad ſortem mutuo acceptam quod accedit lucrum ex conuentione. Quod ſi ad alium contractum accedat præter ſortem aliquid officio iudicis, non lucri cauſa, ſed ne in damno verſetur creditor propter moram debitoris, vſura eſt oon fœnus, & æquiſſima, fœnos propter lucri aoiditatem ab æquitate aliquando diſcrepans. Longe vero alia ratio fœnoris mediterranei, alia maritimi: nam ſors cui accedit mediterranoum eſt periculo debitoris, cui mari-

A timom ſiue traiectitium periculo creditoris, quod & priuſquam nauem ſoluant debitores teſtari ſolere ait Demoſthenes περὶ ὁρμισμοῦ, & mediterranei modus certus finituſque, maritimi finitus, vel hodie vtrinſque finitus[a], ſed maritimum longe grauios veluti pro pretio ſuſcepti periculi, & illud ex ſtipulatione, hoc etiam ex pactione.

[a] Mediterraneum fœnus olim potuit vſque ad vſuram centeſimam excurrere, hodie intra trientis vſuras, ſi perſonæ illuſtres fœnus exerceant conſiſtit, intra beſſes ſi negotiatores, intra ſemiſſes ſi cæteri, maritimum vero centeſimam egredi non poteſt, l. 26. eos §. ſuper, C. de vſuris. Igitur ad ius nouum pertinet Zonaræ locus ad can. 17. Concilij Nicæni vbi τῶν τόκων ἑκατοντάδες facit ἑκατοστιαίους. Centeſima vſura dicitur quæ in ſingulos menſes efficit partem centeſimam ſortis, & octo annis cum quatuor menſibus, id eſt ſpatio centum menſium ſortem exæquat. Dicitur etiam legitima, non quod minores vſuræ non ſint legitimæ, ſed quod lege antiqua vetitum ſit, ne vllum fœnus mediterraneum, huoc modum egrederetur: dicta quoque as vſurarius, quod ſingulis annis in centenos aureos fœnoris nomine efficiat aureos duodecim, vt as in duodecim vncias diuiditur. Itaque ad eius vſuræ modum minores computantur: veluti vnciaria, quæ in annos ſingulos reddit tantum vnum aureum: vſura ſextans, quæ duos, quadrans, quæ tres, triens, quæ quatuor, quincunx, quæ quinque, & ſic de aliis vſque ad deunces, de quibus hic vulgatus Perſij locus.

Quid petis vt nummi, quos hic quincunce modeſto
Nutrieras, peragant auidos ſudare deunces.

III. *De probationibus, & præſumptionibus.*

V. lib. 4. tit. 20. de probat.

C HIC etiam titulus communis eſt omnium iudiciorum, de quibus actum eſt ſupra: namque nulla ſunt iudicia, niſi iudicem doceas quod intendis veritate conſtare, quod vtique ſit probationibus, vel præſumptionibus. Probationes* ſunt teſtimonia vel inſtrumenta quibus fides veri conſtat. Præſumptiones* ſunt veluti anticipationes quædam de eo quod in re eſt communi ſenſu perceptæ ex eo quod plerumque intelligitur, quodque plerumque fit, qoæ probationum onus in eum transferunt contra quem faciunt[a]. Id vero hoc titulo potiſſimum explicatur variis in iudiciis cui incumbat onus probandi, reo, an actori, an vtrique, in petitione hereditatis, in reſtitutione in integrum, in actione finium regundorum, in actione interrogatoria[b], in condictione ſi certum petetur,
D in condictione indebiti, in actione hypothecaria, in actione redhibitoria, & aliis pleriſque.

[a] Hæ præſumptiones ducuntur ex coniecturis, velati vt quæ diu ſiluit & ſæpius in calculum venit, nec debitum ſibi fideicommiſſum reputauit, fratri illud remiſiſſe videatur, l. 26. hoc tit. & ſic de aliis, qua de re quædam in Parat. Decret. tit. de præſumpt.

[b] Cuius generis hæc actio ſit, vid. ſupra tit. 1. l. 11.

IV. *De fide inſtrumentorum & amiſſione eorum.*

V. lib. 4. C. tit. 21. de fi. inſtr. & amiſſ. eorum & apochis, & antapochis faciendis, & de iis, quæ ſine ſcriptura fieri poſſunt.

E PROBATIONIS ſpecies vna eſt, quæ ſumitur ex conuentionibus ſcriptis, ex teſtimoniis, vel ex aliis ſcripturis, quæ proprie inſtrumenta vocantur. Sed ſignificantur etiam eo nomine perſonæ, veluti actores ſerui, & teſtes, nec enim minus inſtruunt cauſam vel reum, vel iudicem perſonæ, quam ſcripturæ, & inſtrumenta ab inſtruendo dicuntur[a], quæ notatio in l. argentarius, §. edi. de eden. his verbis demonſtratur, ea pars rationum quæ ad inſtruendum aliquem pertineat, & ſimilibus in *l. 8. famil. erciſc. & l. 34. de admin. tut. l. vlt. de ſuſp. tut. l. 5. de iur. delib.* Quod additur, (& amiſſione eorum) abeſt ab indice titulorum, hic certe ſupereſt.

ª Hoc titulo nomen inſtrumenti continet tabulas publicas vel priuatas. Alia vero eſt eius vocabuli ſignificatio inf. in tit. de inſtructo fundo & inſtrumento legato, ſcilicet pro ſupellectili vrbana vel ruſtica, aut certe pro cuiuſque artificij vel miniſterij organis.

V. *De teſtibus.*

V. lib. 4. tit. 20.

SVPERIOR proprie eſt de teſtimoniorum & aliarum ſcriptionum fide, hic de teſtium fide, & placetilla Hadriani vox, teſtibus ſe magis credere quam teſtimoniis, quamobrem in publicis iudiciis auctore Cornelio Tacito, teſtimonia non abſentes, nec per tabellam dare, ſed coram & præſentes dicere cogebantur: vt merito in iudicio repetundarum queratur M. Tullius, non teſtibus productis, ſed dictis teſtium recitatis, quaſi præiudicatam rem deferri, pro Rabirio Poſtumo.

VI. *De iuris & facti ignorantia.*

V. tit. 21. lib. 1. C.

HIc etiam eſt ex communibus titulis & ſuperioribus multis applicari poteſt; vt puta condictioni indebiti, actioni mandati, actionibus empti, venditi & redhibitoriis, SC. Macedon. SC. Velleiano, in quibus de ſcientia & ignorantia frequens diſtinctio. Ignorantia iuris ª eſt ſtultitia ſiue error hominis neſcientis verbi gratia legatis exhauſta vel onerata hereditate ſolida legata non deberi. Ignorantia facti: ſi neſciat codicillis adempta legata, & iuris quidem ignorantia nocet, facti non nocet, quam regulam explicarem (eſt enim difficilis) niſi id alio præſtitiſſem loco iamdiu ª, & niſi me Paratitlorum reprimeret modus.

ª Id autem Cuiacius præſtitit l. 5. Obſ. cap. 19. quem locum hic intelligit. Sed & eadem de re in recitationibus paſſim ad Paulum l. 44. ad edictum, ad Papinianum l. 19. quæſt. & l. 1. definitionum, & in comment. ad hunc titulum.

LIBER XXIII. DIGESTORVM.

TIT. I. *De ſponſalibus.*

V. lib. 5. C. tit. 1. de ſponſalibus, & arris ſponſalitiis, & proxeneticis, tit. 2. Si rector prouinciæ vel ad eum pertinentes ſponſalitias dederint arras, tit. 3. de donationibus ante nuptias, vel propter nuptias, & ſponſalitiis.

PERROISSA iam videbatur contractuum ordinem totum: & ſane quos potuit paucis abſoluere, eos omnes in vnum collegit & expoſuit primum, deinde emptionem, venditionem, & pignus, ſiue potius occaſione pignoris, quam inter alios ſtrinxerat paucis hypothecariam pigneratitiæ æmulam actionem, quæ longiorem tractatum deſiderabant. Reſtabat adhuc dotis datio, quam contractum eſſe conſtat, *l. 23. de reg. iur. l. exigere, de iudic.* & diuortium quod etiam pro contractu habetur, *l. ſi vxor, eod. tit. l. iurisgentium §. vt puta, de pact.* qui quod longiorem etiam ſermonem poſtulabant, quodammodo ſeparati ſunt ab aliis & reſeruati in hunc locum. Vt vero de eis pertractet abunde, rem orditur à principio, quod ſcilicet ab ſponſalibus proficiſcitur. Spem enim nuptiarum, quarum cauſa dotes conſtituuntur, ſponſalia appellamus, quæ contrahebantur olim mutuis ſtipulationibus, & inde ſponſoris & ſponſi promiſcua nomina: nam idem & ſponſor & ſponſus, vel ſponſa erat. Arnobius: *Habent*, inquit, *pactas, habent interpoſitis ſtipulationibus ſponſas.* Hodie nudo conſenſu conſtituuntur, & pactiones potius quam contractus ſunt; retinent tamen vetus nomen, vt emancipationis nomen manet etiam ſublatis venditionibus imaginariis, vt tribus, etiam aucto numero ª.

ª Tres partes vrbis Romæ primum ſunt conſtitutæ, quæ ob id tribus ſunt appellatæ. Sed poſtea mirum in modum earum tribuum auctus eſt numerus, nec minus tamen dictæ Tribus, retenta vocabuli origine, quod tres tantum ab initio fuiſſent. Hoc vult Cuiacius hoc loco. Ea de re Guillelmus Godeleuæus ad l. 1. Titi Liuij, & alij claſſici auctores.

II. *De ritu nuptiarum.*

V. lib. 5. C. tit. 4. de nuptiis, tit. 5. de inceſtis & inutilibus nuptiis, tit. 6. de interdicto matrimonio inter pupillum & tutorem, ſeu curatorem, filioſque eorum, tit. 7. Si quacumque præditus poteſtate, vel ad eum pertinentes ad ſuppoſitarum iuriſdictioni ſuæ aſpirare tentauerint nuptias, tit. 8. Si nuptiæ ex reſcripto petantur, tit. 9. de ſecundis nuptiis, tit. 10. Si ſecundo nupſerit mulier, cui maritus vſumfructum reliquit.

NVPTIÆ quoque conuentiones ſunt, & nudo conſenſu conſtituuntur, qua de cauſa hypothecis comparantur, *l. 4. de fide inſtr.* & fiunt etiam inter abſentes ſicut ſponſalia. A Modeſtino eleganter definiuntur hoc modo: Coniunctio maris & fœminæ, & conſortium omnis vitæ, diuini & humani iuris communicatio. Coniunctio, vt *l. 1. de iuſt. & iur.* coniunctio maris & fœminæ, quam nos matrimonium appellamus. Duplex enim habent nomen, matrimonij & nuptiarum, *l. 10. hoc tit. & Inſt. de patr. pot.* ex quo loco etiam conſortium omnis vitæ, interpretari licet, indiuiduam vitæ conſuetudinem, quod vitæ ſocietatem, *l. ſi rerum, de re iud. l. 1. Rer. amot.* quod Alicarnaſſæus, ὅτι πολλῇ συνελθεῖν τύχῃ, vbi vxorem etiam facit κοινωνὸν ἁπάντων χρημάτων τε καὶ ἱερῶν, id eſt ſacrorum ſociam, quam diuini & humani iuris communicationem Modeſtinus vocat, & Imp. Gordianus ſimiliter ſociam rei humanæ atque diuinæ, domum ſuſcipi. Eſt autem titulus hic de ritu nuptiarum quod pontificale verbum eſt: nam & quas fas eſſet duci, pontificum notionem fuiſſe intelligimus ex Tacito 1. & Dione XLIII. qua in re hic titulus præcipue conſumitur, & qua item ſolemnitate, veluti deductione, in domum mariti, & aquæ igniſque prælatione, & acceptione.

III. *De iure dotium.*

V. lib. 5. C. tit. 11. de dotis promiſſione, & nuda pollicitatione, tit. 12. de iu. dot. tit. 15. de dote cauta non numerata.

DOS eſt ª pecunia marito nuptiarum cauſa data, vel dicta, vel promiſſa. Datio, dictio, promiſſio, contractus ſunt ª. Vel, dos eſt ius pecuniæ conſtitutæ marito pro oneribus matrimonij. Vel, quod vxor ſecum ad maritum defert, quodve marito cauet matrimonij ergo. Vel, penſatio onerum matrimonij, qua ratione Martianus Capella non male dotis offerendæ cumulandæque reciprocum dixit, & alio loco, vtrum repenſatrix data ſit, id eſt, vtrum dos data ſit ᵇ.

ª Dicere dotem poterat mulier tantum quæ nubebat, eiuſve pater, aut auus paternus; dare autem vel promittere extraneus quilibet. Vlpianus in fragm. tit. de dotibus, & ibi Cuiacius.

ᵇ Eadem ratione donatio propter nuptias, quæ vxori dotis nomine fit à marito, eſt veluti repenſatrix dotis, vnde & ἀντίφερνα dicitur. Cuiac. dicto loco, & l. 5. Obſ. cap. 4.

IV. *De pactis dotalibus.*

V. lib. 5. C. tit. 14. de pactis conuentis tam ſuper dote, quam ſuper donatione propter nuptias, & paraphernis.

VT lib. 18. expoſita ratione contrahendæ emptionis, ſubiiciuntur pacta inter emptorem & venditorem compoſita, & lib. 20. expoſita ratione contra-

contrahendi pignoris vel hypothecæ, pacta eorum, A ita ratione contrahendæ dotis expoſita titulo ſuperiori, dantur modo pacta dotalia, non quæ ad actionem vel exceptionem proſint, vt generali titulo de pactis, ſed quæ vtilia vel inutilia, quæ licita vel illicita ſint.

V. *De fundo dotali.*

V. lib. 5. C. tit. 23.

HIc titulus eſt de legis Iuliæ capite illo, quo marito interdicitur alienatione fundi dotalis. Ait de fundo. Sed eodem iure vtimur in ædibus. Et de fundo vtique inæſtimato: nam æſtimati alienatio interdicta non eſt [a], qua de cauſa in hoc titulo Græci dicunt ſemper ἀδιατιμήτου προικῴου ἀγροῦ. B

[a] Ratio hæc eſt, quod æſtimatio emptionem inducat, l. 5. ff. loc. l. plerumque §. ſi ante, ff. de iu. dot. l. vn. §. cumque, verſ. æſtimatarum, C. de rei vx. act. ideoque ſi in contractu matrimonij æſtimatus ſit fundus in dotem datus, eum emiſſe eo pretio quo æſtimatus eſt maritus cenſetur, eiuſque diſtrahendi liberam facultatem habet, niſi mulier ſibi electionem receperit, ſoluto matrimonio fundum reſtitui aut æſtimationem, vtrum voluerit, l. 11. quod ſi fundus, ff. hoc tit. Adnotandum illud, Iuſtinianum legis Iuliæ poteſtatem, quæ locum tantum habebat in rebus immobilibus Italici ſoli ad fundos prouinciales in dotem datos porrexiſſe, & præterea induxiſſe, vt quemadmodum fundus dotalis hypothecæ ſubijci non poterat, ne quidem conſentiente muliere, ita nec eius alienatio valeret, quæ tamen ex ipſa lege valere poterat ſi mulier conſenſiſſet, l. vn. § & cum lex, C. de rei vx. act. Ratio veteris iuris hæc erat, quod facile mulier induci poterat à marito ad conſentiendum obligationi & pignorationi fundi dotalis propter ſpem luitionis: ideoque etiamſi conſenſiſſet, obligatio non valebat: Alienationi vero rerum ſuarum ægre mulier C conſentit, ideoque id eius voluntati permittebat. Sed quia vel minis, vel delinimentis, eius conſenſus circa fundi dotalis alienationem exprimi poterat, ne inconſulta facilitate ad inopiam redigeretur iactura rerum ſuarum, Iuſtinianus voluit, vt alienatio non valeret etiamſi ipſi conſenſum præbuiſſet. Cæterum eius legis diſpoſitio in illis tantum Galliæ prouinciis ſeruatur, quæ iure ſcripto vtuntur. In his vero quæ iure municipali, alienatio fundi dotalis aliarumque rerum ad vxorem pertinentium auctore marito facta ab ipſa vxore valet, vt docet eruditus ſenator dominus Louët in collecta Decretorum curiæ Pariſienſis in litt. D cap. 11. coniunctis his quæ ibidem notat Iulianus Brodæus in ſenatu Pariſienſi aduocatus, vir iudicij perſpicacis, doctrinæque ſingularis, eloquentiæ non vulgaris, quem etiam vereor potioribus nominibus commendare, ne non tam eum laudare videar, quam mihi ſuffragari, quod ego illi ſim frater matruelis.

LIBER XXIV. DIGESTORVM.

TIT. I. *De donationibus inter virum & vxorem.*

V. tit. 5. C. tit. 16. de donat. int. virum & vx. & à parentibus in liberos factis, & de ratihab.

INTERPRETÆ alienationi fundi dotalis adiungit interdictam donationem non mortis cauſa inter maritos, quod ius eſt ex Solonis legibus, & vt arbitror ex XII. vt pleraque alia quæ in his libris moribus tribuuntur, quod ab initio moribus introducta ſint, veluti patria poteſtas, & interdicta prodigo bonorum adminiſtratio. Sed & doti, quam veteres inter donationes connumerabant, *l. vlt. C. de donat. ante nupt.* recte adiungit ſimplices donationes, quæ vel conceſſæ inter coniuges ſunt, vel prohibitæ, & quæ prohibitæ minuunt dotem. E

[a] Ratio cur prohibitæ fuerint hæ donationes, hæc prima occurrit in l. 1. & 3. hoc tit. quia alioquin venalis affectio eſſet inter coniuges, & concordia pretio non honeſtis matrimonij obſequiis pararetur. Adiungenda & hæc, quod eiuſmodi donationes fraudulosæ & plerumque captatoriæ eſſent, ac delinimentis & illecebris extorquerentur: quam rationem Plutarchus tangit in qu. Rom. & Iuſtinianus N. 74. cap. 4. Eſt & hæc tertia ex eodem Plutarcho lib. περὶ γαμικῶν παραγγελμάτων, quod maritus & vxor exiſtimare debeant omnia inter ſe communia, quæ ſocietas læderetur ſi quid poſt donationem habere inuicem crederent quod ante non habuiſſent. Cæterum iure antiquo ita hæ donationes nullius erant momenti, vt ne quidem morte donantis confirmarentur ſine ſpeciali voluntate (vtique enim in teſtamento ſemper donare coniugibus licuit.) Poſtea oratione Imp. Antonini aliquid laxatum eſt ex iuris rigore, & conſtitutum vt eiuſmodi donationes inter virum & vxorem factæ ad poteſtatem donantium mortis cauſa redigerentur. Sed rectius iure municipali Franciæ in pleriſque locis eſt conſtitutum, ne omnino eiuſmodi donationes aut inter viuos, aut teſtamento factæ valeant, exceptis donationibus mutuis quæ fiunt vtroque coniuge proſpera & integra valetudine fruente, quibus nullis liberis exiſtentibus, vſusfructus omnium bonorum mobilium & immobilium, quæ matrimonij tempore communi induſtria & ſedulitate coniugum quæſita ſunt, ei qui ſuperſtes fuerit addicitur, datis ab eo fideiuſſoribus idoneis ea bona partem ve heredibus eius, qui prior in fata conceſſerit finito vſufructu reſtitutum iri.

B

II. *De diuortiis & repudiis.*

V. lib. 5. C. tit. 17. de repudiis & iudicio de moribus ſublato.

DIVORTIVM [b] eſt quæ inter maritos fit ſeparatio eo animo vt nunquam redintegretur matrimonium. Repudium fit inter ſponſos, vel etiam inter maritos: eademque differentia eſt Græcis inter δίσιον & διαζύγιον, nam δίσιον inter coniuges tantum. Et tranſlatum vtrumque, δίσιον vt eiuſdem nominis ſono muſico conceptus διαπασῶν diuiditur [a], diuortium, vt fundi & regiones diuiduntur aquarum diuortiis, vel vt menſores loquuntur, diuergiis. M. Tullius: Neceſſitas cogit tranſlatione vti, vt nexum quod per C libram agitur, vt in vxore diuortium. Fit autem diuortium ex XII. vel ex lege Iulia teſtibus præſentibus [b] ſolemnibus verbis quaſi actus legitimus, qualia Titinnius ita notauit: *Aliquis veſtrum nuntiet Geminæ, vt res ſuas procuret, ædibus faceſſat.* Et Apuleius: *Tu confeſtim toro meo diuorte, tibique res tuas habeto.* Mitto quæ alij notarunt. Et habetur pro contractu, vt diximus ſupra, atque ideo in ipſo diuortio pacta quæ fiunt, exiſtimo etiam ex parte actoris ineſſe, non etiam quæ fiunt poſt diuortium, vt ſi conueniat dotem reddi ſtatim, non annua, bima, trima die.

[a] Inde δίεσις ſiue δίεσις ἐναρμόνιος ſiue ſemitonium dicitur: ea de re conſulendi muſici. Quædam tradit Macrob. l. 2. in Somnium Scipionis cap. 1. Vitruuius l. 7. cap. 4. & Boetius l. 2. cap. 27.

[b] Requiruntur autem ſeptem vt in teſtamentis l. 9. nullum, D hoc tit.

[c] Solemne hoc tempus dieſve reddendæ doti, ſi pondere, numero, aut menſura conſtaret; ſed dotis conditio pacto melior fieri poterat, vt citeriore die redderetur, veluti vt die præſenti: Si rebus aliis dos conſtaret vel mobilibus vel immobilibus, ſtatim à tempore mortis, aut diuortij reſtituebatur. Vlpianus Fragm. tit. de dotibus §. 8. Cæterum hæc verba nihil aliud ſignificant quam tribus ſolutionibus in vnoquoque anno diuiſim per triennium faciendis, vt conſtat ex l. 19. aliud ſupra, de pactis dot. & l. 3. §. pen. ff. de annuis legatis. Iure nouo immobilia ſtatim vt antea, mobilia vero intra annum repetuntur, inſuper habita veteri diſtinctione, an dos illis rebus conſtet, quæ pondere, numero, menſura continentur, an non, l. vn. §. cum autem, C. de rei vxo. act.

III. *Soluto matrimonio dos quemadmodum petatur.*

E *V. lib. 5. C. tit. 13. de rei vxoriæ actione in ex ſtipulatu actionem transfuſa & de natura dotibus præſtita. tit. 18. ſol. matr. & c. tit. 19. ſi dos conſtante matrimonio ſoluta fuerit. tit. 20. ne fideiuſſores dotium dentur.*

DIVORTIO facto vel alias dirempto matrimonio, dotis repetitio competit mulieri, vel patri mulieris, vel vtrique communiter, vel etiam extraneo, qui dotem ſibi recepit: & ideo poſt titulum de diuortiis, recte datur hic titulus, qui eſt de repetitione dotis: & quemadmodum dos repetatur, id eſt quibus diebus, annua, bima, trima die [a], an longiore, an citeriore, an ſtatim, & qua formula, res vxoria

an ex ſtipulatu: nec enim cuicumque repetitio dotis competit, & actio rei vxoriæ competit, cui videtur tantum fuiſſe locus inter coniuges accepto arbitrio recuperandæ dotis [b]. Item quatenus repetatur, & quas ob cauſas reputationes ſiue retentiones in eo arbitrio fiant, quoque id iure ac priuilegio fit [c].

[a] Hæc verba enarrata ſunt ſuperiore titulo.

[b] Hæc diſtinctio nunc iure ſuperuacua eſt, rei vxoriæ actione in actionem ex ſtipulatu quæ de dote competit transfuſa, §. fuerat, de act. apud Iuſtin. l. vn. C. de rei vxor. act.

[c] Olim priuilegiaria fuit cauſa dotis, agente muliere, ſed inter chirographarios tantum creditores, vt ſcilicet omnibus præferretur. Iure nouo ex l. fin. C. qui pot. in pign. hab. priuilegium habet inter hypothecarios, vt omnibus mariti creditoribus hypothecam habentibus etiam anteriorem præferatur ipſa dotem repetens. Sed extra eas prouincias quæ iure ſcripto vtuntur, nequaquam d. l. vlt. diſpoſitio in Francia ſeruatur, vt docet eximiæ vir doctrinæ Robertus l. 4. rerum iud. cap. vlt. & Dn. Louët in litt. M. cap. 8. & Chanutius in quæſt. ſingul. qu. 98.

LIBER XXV. DIGESTORVM.

Tit. I. *De impenſis in res dotales factis.*

Cavsæ propter quas à viro reputationes fiunt in iudicio de dote, eæ ſunt fere, ob impenſas, ob res amotas, ob liberos; idcirco poſt titulum De repetitione dotis, recte ſequuntur hi tres, De impenſis in res dotales factis, De rebus amotis, De liberis agnoſcendis. Eſt & quarta ob donationes factas in matrimonio, de qua oblata occaſione occupauit iam dicere libro ſuperiore. Prima igitur reputationis ſiue repenſationis cauſa eſt propter impenſas factas in res dotales [a], quæ, ſi neceſſariæ fuerint impenſæ, ipſo iure fit perinde quaſi res quæ retinetur dotalis non ſit, eaque eo minus mulier repetit actione de dote: ſed ſi fuerint vtiles, pro modo earum retentio fit, veluti pignoris iure, vel omiſſa retentione, condictio competit. Voluptuariarum nomine neque retentio, neque repetitio marito competit, niſi mulier pati nolit maritum tollere quæ ſeparari poſſunt. Hodie ob nullas impenſas retentio eſt [b], ſed actio mandati, vel negotiorum geſtorum.

[a] Quæ impenſæ neceſſariæ ſint, quæ vtiles & voluptuariæ hic etiam titulus abſoluit, qua de re etiam eſt l. 79. impenſæ, ff. de verb. ſign. ita autem breuiter definiuntur: Impenſæ neceſſariæ eæ ſunt quæ habent in ſe impendendi neceſſitatem, quæ etiam ſi factæ non eſſent, res erat peritura, aut deterior futura. Vtiles ſunt, quibus res carere potuit, ſine detrimento vllo, ſed factæ tamen reditum eius augent: Voluptuariæ illæ dicuntur, quæ ſpeciem dumtaxat ornant, ſed fructuoſiorem fundum non faciunt, nec rei augent reditum.

[b] Datur actio mandati ſi mandato vxoris eas fecerit maritus; Negotiorum geſtorum, ſi ſine mandato, l. vn. §. taceat, verſ. ſed nec, C. de rei vx. act.

II. *De actione rerum amotarum.*

V. lib. 5. C. tit. 21. rerum amotarum.

Cavsa altera retentionis eſt ob res amotas diuortij cauſa, quæ hodie etiam ſublata eſt, quia ſufficit actio rerum amotarum hoc edicto propoſita, per quam dominus dominave intendit eum, qui maritus, eamve quæ vxor fuit [a] ſibi dare oportere, quia & ſi non furaſſe eum eamve dicat propter pudorem tranſacti matrimonij, ſed amouiſſe lenitate verbi triſtitiam rei mitigante, tamen in veritate furtum eſt, & dominus hoc iudicio rem ſuam quaſi furi condicit, licet ceſſet actio pœnalis furti & condictio furtiua. Denique alia eſt condictio rerum furtiuarum: alia rerum amotarum, quamuis liceat cui libuerit etiam rerum furtiuarum condictionem [illegible], & rerum amotarum appellare, *vt l. pen. C. de ord. cog. l. 41. inf. de lib. cau.* vt prætor quoque ſuum heredem quod quaſi dominus

A ſit, non expilare dicit, ſed amouere, furto & expilationi furto alio inuidiam detrahens, *l. ſi ſeruum, §. Prætor, de adquir. her.* vt concubinam quoque paulo honeſtiore verbo dicimus, quaſi [illegible], quaſi vxorem, non amicam, vt pleraſque actiones ſimiliter verbis temperamus in parentes & liberos Solonis more inſtitutoque, vt Plutarchus refert [b].

[a] Recte qui maritus quæve vxor fuit; nam ſi adhuc matrimonium conſtet, ceſſabit hæc actio, & dabitur tantum actio in factum, detracto etiam amotionis verbo, quod licet lenius ſit quam furti, proximam tamen furti vocabulo ſignificationem habet. Erit igitur actio temperata verbis ciuilibus, ſi adhuc matrimonium conſtet, hac ſcilicet formula vel ſimili, ſi paret rem meam apud te eſſe ſine cauſa: ſi paret ex meis rebus hanc vel illam apud te eſſe. Adnotandum & illud, actionem rerum amotarum competere, quando tempore diuortij factum eſt furtum, id eſt diuortij cauſa, quod vel maritus vel vxor, vel vterque verſabantur in

B animo: nam ſi poſt diuortium factum ſit furtum, grauius iudicium inſtitui poterit, id eſt actio furti & condictio furtiua competet. vid. Cuiac. lib. 12. quæſt. Papin. ad l. 5. ff. hoc tit. Cæterum hæc actio rerum amotarum in perſonam eſt, prætoria, in ſimplum, ſtricti iuris, perpetua, rei perſecutionem continet, licet ex delicto oriatur, datur heredibus, non tamen contra heredes, niſi quatenus ad eos peruenit, in hoc diſſimilis a condictione furtiua, cui tamen vt plurimum comparatur: vtilis eſt & priuata, non famoſa; ſpeciem tamen famoſæ habet, qua de cauſa ceſſat conſtante matrimonio, vt dictum eſt.

[b] Eiuſmodi actio in factum dari dicitur contra parentes patronoſve, l. non debet, ff. de dolo, l. ſi ſuperſtite, C. eod. quaſi factum magis arguatur quam perſona delinquentis, idque detracto aceto, detracta amaritudine omni. Lampridius in Alexandro Seuero: Si minus bene factum eſſet aliquid, etiam ipſe conuincebat, idque in factum & ſine amaritudine pectoris.

C III. *De agnoſcendis & alendis liberis, vel parentibus, vel patronis, vel libertis.*

V. lib. 5. C. tit. 24. diuortio facto apud quem liberi morari vel educari debeant. tit. 25. de alendis liberis à parentibus.

Cavsa tertia retentionis fuit propter liberos [a], atque ita ex ordine tractat modo de agnoſcendis & alendis liberis, & vice mutua de parentibus, & proximitate rei ductus etiam de alendis vel patronis, vel libertis, qui ſcilicet egeſtate laborant. De agnoſcendis liberis quaſi ſuis editis poſt diuortium, vel poſt mortem patris, vel conſtante matrimonio præiudicium datur ex Senatuſconſultis, ſicut de libertis. Eſt

D enim præiudicium omnis quæſtio ſtatus, quod plerumque eam actionem ſequatur alia, veluti de hereditate, de operis, obſequiis, de alimentis; de quibus tamen ſi forte quærere antea cœpertas, id abſque præiudicio facias, id eſt integra principali quæſtione ſtatus: nec enim decreto alimentorum, vel decreto Carboniano tollitur præiudicialis actio [b].

[a] Hæc retentio varie fiebat; ſi enim culpa mulieris aut patris in cuius poteſtate erat diuortio ſolutum eſſet matrimonium, ſingulorum liberorum nomine qui ex eo matrimonio ſuſcepti erant, ſextas ex dote retinebat maritus, vt ne tamen plus quam tres ſextæ retinerentur. At ſi in matrimonio mulier moreretur, & dos à patre eius profecta ad eum rediret, quintas in ſingulos liberos retinere poterat maritus, cuiuſcumque numeri eſſent, ita vt quinque liberis exiſtentibus nihil patri relinqueretur, Vlpianus in

E Fragm. tit. de dotibus.

[b] An ſcilicet pupillus, cui decreta ſunt alimenta, vel cui ex edicto Carboniano donec ad pubertatem peruenerit bonorum poſſeſſio data eſt, filius ſit, an non, vel legitimus ſit filius, an non.

IV. *De inſpiciendo ventre, cuſtodiendoque partu.*

Qvod ſuperiore titulo demonſtratum eſt ex SC. Planciano, ita demum maritum, cui vxor poſt diuortium teſtato denuntiauit, ſe eſſe ex eo prægnantem, debere partum agnoſcere, ſi neque ei contra denuntiauerit eam ex ſe prægnantem non eſſe, neque cuſtodes præmiſerit ad ventrem cuſtodiendum inſpi-

ciendumque, *l. 1. §. Iulianus*, id occaſionem dedit ſubiiciendæ contrariæ rationis inſpiciendi ventris, cuſtodiendique, puta ſi mulier poſt diuortium neger ſe ex viro eſſe prægnantem, & tertiæ, ſi mortuo marito prægnantem ſe eſſe dicat, nec ſuperſit in cuius poteſtatem partus recidat, quæ duæ poſteriores cauſæ ſunt ex edicto prætoris.

V. *Si ventris nomine mulier in poſſeßionem miſſa, eadem poſſeßio dolo malo ad alium tranſlata eſſe dicatur.*

NON tantum quod dixit ſuperiori titulo, partui cuſtodito inſpectoque, ita vt præcepit edicto, prætor dat bonorum poſſeſſionem poſteaquam editus eſt, & interdum etiam omiſſa illa obſeruatione; ſed & ante editionem interim mulierem ventris nomine mittit in poſſeſſionem ex omnibus edicti partibus [a]. At quæ miſſa in poſſeſſionem forte alium in eam admiſit dolo malo, ex hoc edicto tenetur in id quod agentis intereſt.

[a] Quid hæc verba ſignificent dictum eſt in ipſa præfatione huius operis circa finem.

VI. *Si mulier ventris nomine in poſſeſſionem calumniæ cauſa fuiſſe dicatur.*

HOc edictum ſuperiori cohærere ex eo apparet ſatis, quod ex eadem cauſa proficiſcitur, qua ſuperius, ne dum in fauorem partus facillime prætor mittit in poſſeſſionem, vel aliis, vt ſuperiori edicto, vel vt hoc edicto etiam ipſi mulieri prædæ occaſionem præbeat, vt ſi prudens ſciensque ipſa ſe non eſſe prægnantem vel eſſe ex alio, dolo malo in poſſeſſionem veniat, qua ex cauſa hoc edicto tenetur in id quod intereſt agentis, ſed intra annum tantum, cum tamen ſuperior, quæ etiam in id quod intereſt concluditur, porrigatur vltra annum, videlicet quia hæc pro pœnali habetur. At cur non & illa? vtraque enim factum coërcet, hæc calumniam, illa dolum. Sed conſiderandum eſt ſemper quæ mens prætori fuerit danti actionem in id quod intereſt: nam ſi actoris gratia principaliter dedit, non habetur pro pœnali. Si odio rei, vt factum eius puniret, pro pœnali habetur, & hanc odio rei datam vel ex eo apparet, quod damnato hoc edicto irrogatur infamia, *l. notatur, l. non alia, de his qui not. infam.* & quod conceptio atrocior eſt in calumniam quam in dolum, & hac ratione actio quoque in factum reſtitutoria, quæ ei datur qui quid cum pupillo geſſit, falſo tutore auctore, quamuis id quod intereſt duntaxat perſequatur non pœnam, pro pœnali habetur & finitur anno, *l. 7. & 9. Quod fal. tut.* eſt enim præcipue data in odium falſi tutoris, eademque ratio edicti, de eo per quem factum erit quo minus quis in iudicio ſiſtat, & ſimilium, & ad aliquid etiam actionis vtilis ſubſidiariæ propoſitæ in tit. de mag. con. Poſt hæc vero non dubito quin fuerit ſubiecta actio de moribus, quod hæc foret retentionum ex dote alia cauſa, propter mores: nam & eodem libro inuenio Paulum tractaſſe de rebus donatis, de amotis, de impenſis, de liberis; & de moribus, nempe ſeptimo ad Sabinum: reſtat enim adhuc de moribus locus vnus in *l. 5. de pact. dot.* licet ſublata iam cum retentione cum actione de moribus [a].

[a] Mores autem alij erant grauiores, quorum nomine, veluti propter adulterium ſexta dotis retinebatur: alij leuiores, veluti quod parum obſequens marito, quod contumax eſſet, quod ſumptu nimio mariti facultates exhauriret, aut quid eiuſmodi. Leuiorum nomine octauam tantum dotis partem retinebat maritus. Sed & mariti mores improbi pœnæ fuere ſubiecti, ſi quando diuortium ſequeretur. Propter grauiores, præſentem dotem reddebat, A quæ alias non niſi annua bima trima die debebatur, vt dictum eſt ſup. tit. de diuort. Propter minores intra ſex menſes eam repræſentabat: & hæc ita ſi dos illis rebus conſtaret quæ pondere, numero, aut menſura conſtabant: ſin minus, quantum fructus dotis efficiunt quadriennio, tantum vxori maritus erogare tenebatur. Vlpianus in Fragm. tit. de dotibus.

VII. *De Concubinis.*

V. lib. 5. C. tit. 26. de concub. & tit. 27. de naturalibus liberis, & matribus eorum, & ex quibus cauſis iuſti efficiantur.

MATRIMONIO ſubiicit recte concubinatum: nam & concubinatus matrimonium imitatur: & eſt vtraque legitima coniunctio, & eleganter Iu-
B lianus anteceſſor Conſtantinopolitanus, concubinam imitari legitimam vxorem, qua ratione in antiquis inſcriptionibus Viceconiux appellatur, & qui ex ea ſuſcipiuntur liberi, non ſunt ſpurij, vt qui ex ſtupro naſcuntur, ſed naturales. Spurij patrem non habent: pater enim eſt ex contubernio, vel ex matrimonio, vel ex adoptione. ex duobus prioribus naturalis, ex poſterioribus iuſtus. ex ſtupro nullus, ac præterea concubina ab vxore niſi in dignitate nihil intereſt, *l. item legato §. pen. de leg. 3.* Plenior enim honor vxoris quam concubinæ, vtrumque tamen honoris nomen, non vt ſcortum vel amica, voluptatis, dedecoris, probri. Concubinæ enim vel concubinatus nomen vitæ ſocietatem quandam demonſtrat, abſque ritu tamen vllo
C ſuſceptam, non coïtionem furtiuam [a].

[a] Plura apud ipſum Cuiacium l. 5. Obſ. cap. 6.

LIBER XXVI. DIGESTORVM.

TIT. I. *De tutelis.*

V. lib. 1. Inſtit. tit. 13.

A Contractibus tranſit ad quaſi contractus; Nam tutelæ & curationis geſtione quaſi contrahitur. Tutela eſt poteſtas ad defendendum pupillum temporis cauſa legibus permiſſa aut data. Verbis *data aut permiſſa* ſignificantur duo genera tutelæ, legitima & datiua. Legitima
D eſt quæ lege datur. Datiua qua lex permittit dari à teſtatore vel à magiſtratu, id eſt teſtamentaria vel honoraria. & recte pupillum, non impuberem; nec enim omnis impubes eſt pupillus, vt filiusfamilias impubes, cui nec miles quidem pater iure tutorem dat, recaſuro ſcilicet in poteſtatem aui. Et temporis cauſa, vt eleganter Oroſius ait, inter Babylonium & Romanum imperium, quaſi inter patrem ac filium paruum, Africanum & Macedonicum breuia & media quaſi tutorem curatoremque veniſſe, poteſtate temporis, non iure hereditaris amiſſa. Et ad defendendum pupillum, qua re tutela à curatione ſeparatur: nam vt eleganter eſt ſcriptum *§. item tria, Inſt. de exc. tut.* tutela pupillorum eſt, cura bonorum, vel negotiorum tutor eius
E qui ſponte ſe tueri nequit, curator eius qui idoneè negotia ſua tueri non poteſt, vt vel propter hoc diſcrimen pupillus non ſe obliget ſine tutore, cum tamen etiam ſine curatore obligetur is qui ſuæ tutelæ factus eſt. Eſt & in definitione iſta pupillum, non pupillam, vt in definitione Seruij, eum non eam, quia fœminæ erant in perpetua tutela: ideoque prætor *l. 5. Quibus ex cau. in poſſ. eat.* non dicit, ſi is pupillus eave pupilla in ſuam tutelam venerit, ſed, ſi is pupillus in ſuam tutelam venerit, eave pupilla viripotens fuerit: & in *l. 51. de leg. 3.* dubitatur an hæc verba, Cum in ſuam tutelam venerit, quemadmodum in filiofam. accipiuntur de pubertate, qua ſcilicet in ſuam tutelam

A veniret ſi eſſet in tutela aliena, ita etiam ſint accipienda in filiaſ. cum viripntens fuerit. Id autem hoc titulo potiſſimum generaliter explicatur, qui & quibus tutores conſtituantur vel non, & quemadmodum.

II. *De teſtamentaria tutela.*

V. lib. 5. C. tit. 28. & lib. Inſtit. tit. 14. qui teſtamento tutores dari poſſunt.

TESTAMENTARIA tutela eſt quam lex à parente teſtamentn dari permittit, ſpecies vna datiuæ. Nnn tamen hnc lex omni patenti permittit, nec vt quemlibet vel qunlibet modo, vel cuilibet, vt hoc titulo declararur, qun nnn adiicitur, vel curatione, quia nulla eſt curatio teſtamentaria[a].

[a] Hinc apparet vna differentia inter tutorem & curatorem. Sunt & aliæ de quibus ipſe Cuiacius l. 17. Obſ. cap. 7.

III. *De confirmando tutore vel curatore.*

V. lib. 5. C. tit. 29.

NON ab nmni parente, vt diximus, tutela teſtamento defertur, curatio certe à nullo. Sed confirmari delara poteſt magiſtratus auctnritate. Cæterum confirmatus magis ab ipſn datus videtur, qui confirmauit, quam à parente, *l. 27. ſupra tit. prox.* & hoc genere datus à matre tutor ex cauſa cnnfirmatur, & datus à patre naturali, & datus cndicillis non teſtamento cnnfirmatis, & datus verbis precariis, qui nec datus intelligitur, ſicut fideicommiſſa dari nnn videntur, vt non abs re quæſitum nlim fuerit an poſſent adimi. Quod enim datum eſt, id ſnlum adimi pnteſt. & vern parentibus lex XII. tabularum permiſit tantum tutores dare. verbis igitur directis confirmatur & nonnnnquam datus ab extraneo[a]. Confirmatur & curator teſtamentn datus, & generaliter, quicumque non legitime, nnn rite datus eſt.

[a] Maxime cum ipſum impuberem heredem inſtituit: tum enim facile eius iudicium Prætor ſequetur, l. 4. hoc tit.

IV. *De legitimis tutoribus.*

V. tit. 30. lib. 5. C. & lib. 1. Inſtit. tit. 15. 17. 18. 19.

PRÆCEDIT teſtamentaria tutela legitimam, eadem ratinne qua heteditas; nam ita demum legitimæ tutelæ vel hereditati locus eſt, ſi deficiat teſtamentaria, & ſemper teſtamentariæ legitima cedit, vt eſt proditum *l. 7. §. 1. de tut. & rat. diſt.* Porrn teſtamentaria datiua eſt tutela. Legitima non eſt datiua, quia legitimi tutores ſtatim ipſo iure tutores ſunt, nec dantur proprie: & hac ratione minores XXV. annis ante Iuſtinianum legitimi poterant eſſe tutores, non teſtamentarij. Lege autem tutnres ſunt agnati, vel patroni, vel parentes manumiſſnres[a]. Sunt etiam curatores legitimi, de quibus tamen hoc titulo non agitur, ſed libri ſequentis titulo vltimo.

[a] Inter hos etiam numerandi fratres impuberis à patre emancipati, vel pater impuberis emancipati ab auo: nam & fiduciaria eiuſmodi tutela ſpecies eſt legitimæ.

V. *De tutoribus & curatoribus datis ab his, qui ius dandi habent, & qui, & in quibus cauſis ſpecialiter dari poſſunt.*

V. lib. 5. C. tit. 33. de curatoribus illuſtrium, vel clariſſimarum perſonarum. tit. 33. qui dare tutores vel curatores, & qui dari poſſunt vel non. tit. 35. quando mulier tutelæ officio fungi poteſt. tit. 36. in quibus caſibus tutorem habenti tutor vel curator dari poſſit.

SI deficiant teſtamentarij & legitimi, ſuccedunt honotarij. Eſt enim honoraria tutela vel curatio ea quam lex permittit dari à magiſtratibus, altera ſpecies datiuæ. Et vt iure patriæ poteſtatis parer tutorem non daret, niſi lex permitteret, ita nec iure magiſtratus prætor vel præſes, vel quis alius magiſtratus cui ius dandi lex dedit. Quibus magiſtranbus lex dederit, hic titulus docet. Item qui poſſunt à magiſtratibus dari, & quibus, & in quibus cauſis ſpecialiter. Itaque ſic hanc rubricam emendo, *Et qui, & quibus, & in quibus cauſis ſpecialiter dari poſſunt.* Dari poſſunt à magiſtratu, cui lex tutnris vel curatoris dandi ius dedit, ei vel his qui iuriſdictinnis eius, non qui alienæ iuriſdictinnis ſunt, & tutnrem vel curatorem nnn habenn, ſed non etiam habenti. Cæterum ſpecialis tutor vel curator datur vtrique ex his cauſis: ad do-
B tem conſtituendam, ad adeundam hereditatem, ad poſtulandam reſtitutinnem hereditatis ſeruo impuberi cum libertate relictam, ad agendam cauſam appellatinnis cum tutores dati appellauerunt, momentarius tutnr vel curator, qualis teſtamento nulla ex cauſa datur, quia non, vt magiſtratui, ita teſtatnri idem leges vel SC. cnnceſſerunt. Et nntandum interea, ſi tutor abſuerit (ſic legendum l. u.) curatnrem pupillis nb hanc ſolam cauſam dari non pnſſe, id eſt ne curatorem quidem, niſi forte ad alimenta pupillis expedienda, *l. vlt. infra, vbi pupi. educ.* licet prnpter ſexus infirmitatem mulieri ei cuius tutnr abfuiſſet, tutnr dari potuerit, ſed ex SC. vt Vlpianus ſcribit lib. Regularum.

C

VI. *Qui petant tutores vel curatores, & vbi petantur.*

V. lib. 5. C. tit. 21. qui pet. tut. vel cur. & tit. 22. vbi petantur tut. & cur.

POST definitinnem tutelæ primn titulo expoſitam, ſpecies eius exponi neceſſarium erat, quibus modn explicitis, adhæreſcens pnſtremæ, id eſt honorariæ, qui tutnres vel curatnres à magiſtratibus dari petant, hnc titulo declarat. & impuberibus quidem tutores vel curatores alij ſua ſpnnte petunt, vt cognati, adfines, amici, educatores, & nonnunquam etiam hi, qui cum pupillis acturi ſunt; alij neceſſario, vt ma-
D ter ex cnnſtitutinne Seueri, ne amittat ius legitimæ hereditatis, & liberti ne pœna adficiantur. Puberibus autem curatores alij iure non petunt, niſi velint periculum curationis incurrere, ſed ipſi ſibi puberes petunt per ſe, aut per prncuratnrem. Vbi autem petantur, palam non declarat: nam l. pen. rectius fuiſſet poſita ſub titulo præcedenti, quaſi pertinens ad eam partem, Qui tutores dari poſſunt; Decreto enim decurinnum etiam Duumvirum municipij dari poſſe. Sed id ex tituln Codicis cngnoſcere licet, vbi pet. tut. vel cur. & melius etiam elicitur ex præcedentis tituli l. 1. 3. 27.

E

VII. *De adminiſtratione & periculo tutorum & curatorum, qui geſſerint vel non, & de agentibus vel conueniendis vno vel pluribus.*

V. lib 5. C. tit. 37. de admin. tut. vel cur. & de pecunia pupillari fœneranda, & deponenda. tit. 38. de periculo tutorum & cur. tit. 40. ſi ex pluribus tut. vel curat. omnes vel vnus agere pro minore vel conueniri poſſint. tit. 52. de diuidenda tutela; & pro qua parte quiſque tutor conueniatur. tit. 56. de vſuris pupillaribus.

TVTNRVM vel curatorum datinnem, ex ordine ſequitur adminiſtratin tutelæ ſtatim atque ſcierunt ſe tutores datos, vel iuſſi ſunt adminiſtrare.

Conſtitui vero è moltis vous ſolet de parentis, vel de maioris partis tutorum ſententia, vel ab eo cuius de ea re iuriſdictio eſt, qui ſolus adminiſtret, *l. 3. de poſtul. l. 3. iud. ſol. l. 24 § vlt. infra* : quo cooſtituto, cæteri honorarij tutores vel coratores dicuntur, longe alio ſenſu quam à nobis ex Vlpiaoo dicti ſint tutores vel curatores honorarij titulo quioto, oimirum quod dati ſint ab his qui honores gerunt: modo enim quod dati ſint honoris cauſa, & hi nihilominus periculi alieni, id eſt adminiſtrationis alienæ periculum agnoſcuot, ſi vel non ex fide bona adminiſtrator geſſerit. Tam igitur periculo tenentur honorarij quam qui adminiſtratores electi ſunt. Periculo autem teneri, eſt indemnem pupillum præſtare. Et adminiſtrationis ſiue geſtionis præcipua pars eſt, actiones exercere & excipere, quæ notator his rubricæ verbis, *& de agentibus, vel conuenientibus vno vel pluribus.* Agit vel conuenitur vnus, ſi vni geſtus commiſſus ſit, vel ſi diuiſo eo per partes, ad voam tantum partem actio pertineat, vel ſi ceſſaot cæteri. Agunt vel conueniontur plures, ſi pluribus gerenda tutela permiſſa ſit. Imo & hoc caſu nunnunquam vni agere permittitur.

* Sunt & alij tutores, qui tutelæ periculum agnoſcunt, etiamſi nihil adminiſtrent: illi ſcilicet qui notitiæ cauſa dari dicuntur, maxime liberti defuncti qui patrimonij ſecreta nota habent, & in hoc tutoribus rem gerentibus adiunguntur, vt ipſos tutores inſtruant quam late facultates extendantur, l. 1. C. de petit. tut. vel cur. l. 23. quæro §. 1. ff. de teſtam. tut. l. 14. quod ſi forte §. 1. & 6. ff de ſolut. Sed hi inter honorarios connumerari poſſunt.

VIII. *De auctoritate & conſenſu tutorum & curatorum.*

V. lib. 1. Inſt. tit. 21. de auctoritate tutorum. & lib. 5. C. tit. 59. de auctoritate præſtanda.

Avctoritas quoqoe tutoris vel curatoris pars alia qoædam adminiſtraoonis eſt, vtputa ſi auctor fiat pupillo ad adeundam hereditatem, vel ad iudicium edendum, aut accipiendum, vel ad tradeodum aliquid, aut ſtipulandum aut promittendum. Auctoritas * eſt approbatio eius quod agitur cum pupillo, nec intereſt dixerit, Probo, an auctor ſum, an volo vel conſentio. Sed quibus in rebus neceſſaria ea ſit, & vnius ſufficiat, an plurium deſideretur, hic titulus explicat, ſicut ſuperior an vous, vel plures agere aut conueniri oomine pupillorum vel adoleſceotium poſſint.

IX. *Quando ex facto tutoris vel curatoris minores agere vel conueniri poſſunt.*

V. lib. 5. C. tit. 39.

Non vt tutores vel curatores ex omnibus cauſis nomine pupilli agere, vel conoeniri poſſunt, ita viciſſim minores nomioe tutoris vel curatoris, id eſt ex facto eius agere vel conueniri quacumque ex cauſa poſſunt. Qua ex cauſa poſſint, hic titulus abſoluit. Agunt ex conſtituto vtili actione ſi debitor pupilli tutori conſtituerit pupillo ſolui, *l. eum qui §. pen. de conſt. pec.* & ſimiliter ex locato, ſi tutor vel curator locauerit prædium pupilli *l. pen. C. eod.* & ex motuo, ſi pecuniam pupilli crediderint, & ex iudicato, ſi tutor egerit nomine pupilli & obtinuerit, vt vice verſa mutui actione conueniuntor, ſi pecunia tutori credita ſit nomine & contemplatione pupilli, & io rem quoque verſa eius ſit; & iudicati, ſi tutor condemnatus ſit. Conoeniuntur etiam ex ſtipulatiooa ſi tutor nomine pupilli cauerit, & aliis actionibus ex dolo vel culpa tutoris, ſi ex eo locupletiores ſint [a]. Factum vocat admioiſtrationem, contractum, fidem, diligeo-
A tiam, dolum, culpam tutoris vel curatoris. Minorum nomen commuoe eſt pupillorum & adoleſcentium.

* Sed & re impuberis à tutore vendita ſi euictio ſequatur, vtili actione conuenietur ipſe pupillus ſi tutela finita fuerit, l. 4. §. vlt. ſup. de euict.

X. *De ſuſpectis tutoribus & curatoribus.*

V. lib. Inſt. cap. 26. & lib. 5. C. tit. 43.

Recte ſequitur ſuſpecti poſtulatio: nam tutor extra ordinem compellitur primum tutelam gerere atque adminiſtrare, & poſteaquam gerere cœpit, ſi geſtu abſtineat, vel ſi male gerat, ſuccedit ordinaria poſtulatio ſuſpecti, *l. 1. in priu. l. 5. §. geſſiſſe de ad-*
B *miniſt. tut.* Ordinaria, id eſt ex XII. tabul. quæ omnibus patet, quaque vinculis publicis tutor vel curator nonnunquam coërcetur, ac præterea decreto iudicis tutela abire iubetur, vel gerere prohibetur, alias integra, alias læſa exiſtimatione. Nec tamen crimen publicum hoc eſt, quia nec qui id obiecerit & deſtituerit pœna tenetur SC. Turpilliani.

LIBER XXVII. DIGESTORVM.

Tit. I. *De excuſationibus.*

V. lib. 5. tit. 62. de excuſ. tut. & cur. & temporibus ea-
C *rum. tit. 63. ſi tutor, vel curator falſis allegationibus excuſatus ſit. tit. 64. ſi tutor vel cur. reipub. cauſa abſuerit. tit. 65. de excuſationibus veteranorum. tit. 66. qui numero liberorum ſe excuſant. tit. 67. qui morbo ſe excuſant. tit. 68. qui ætate ſe excuſant. tit. 69. qui numero tutelarum.*

Vt ſenatores alij ſenatu moueotur, alij excuſantur, ita tutores vel curatores. & qoia de tutela aut cura motis reiectiſque dixit ſuperiori titulo proximo, reſtabat vt adiiceret de excuſatis, deque variis excuſationum cauſis, quæ hoc titulo proponuntur [a].

a Tutela munus eſt ciuile, non proprie publicum & reipublicæ, quia non pertinet principaliter ad rem publicam, ſed priuatam: quanquam & aliqua ratione publicum paſſim dicatur per conſequentias quaſdam, quod publice interſit pupillos tueri ac
D defendere, vt Cuiacius ducet ad l. 6. hoc tit. Inter perſonalia munera refertur etiam in l. 1. §. illud, & ſeq. inf. ff. de muner. & hon. quia ſcilicet non impenſam ſpectat, ſed perſonæ induſtriam & ſedulam natiuitatem. Quia autem eiuſmodi munus maxime negotioſam & moleſtam ſollicitudinem continet, ideo illud plurimi refugiunt & detrectant: & tanti olim fuit huius muneris habere vacationem, vt commemoret Capitolinus in Gordianis, Senatum Romanum ſummi priuilegij loco dediſſe familiæ Gordiani principis iuniores, vt eius poſteri ſi vellent a tutela vacarent. Hinc ratio cur tam anxie de cauſis excuſationum quæratur, vt etiam ſex libros integros Modeſtinus I. C. ea de re ſermone Græco ſcripſerit, ex quibus varia capita tum hoc tit. tum aliis paſſim his libris ſunt excerpta. Quia vero maxime frequens huius muneris onus & neceſſitas: ideo qui alias à muneribus publicis, & ciuilibus habent vacationem & immunitatem, ab hoc non habent, niſi illud priuilegium ſpecialiter ſit indultum, l. 15. ſpadonem §. 12. qui accepit, l. 17. non tantum, §. non omnia, hoc tit. Supereſt vt ex-
E cuſationis definitio ex Cuiacio repetatur, quæ eſt in Parat. C. hoc tit. Excuſatio * eſt allegatio immunitatis, ſeu vacationis à tutela vel curatione quam habet aliquis ex priuilegio, vel ex iuſta cauſa.

II. *Vbi pupillus educari vel morari debeat, & de alimentis ei præſtandis.*

V. lib. 5. C. tit. 49. vbi pupilli educari debeant, & tit. 50. de alim. pupillo præſt.

Dictvro pleniſſime de tutelis, non erat omittenda hæc quæſtio, vbi pupillus ali vel morari debeat, quæ decreto prætoris vel præſidis dirimenda relinquitur, vt ipſe potius æſtimet apud quem educari

debeat. Eiuſdem quoque decreto alimentorum præſtandorum modus conſtituitur, quod exequitur etiam intra legitimum tempus, *l. 2. de re iud.* Et omnino rectiſſime vel hac ſola ratione hi tres tituli connexi & apti inter ſe ſunt, De ſuſp. tut. de excuſ. Vbi pupill. educ. &c. quod ex his cauſis prætorum vel præſidum cognitio ſit. A

III. *De tutelæ & rationibus diſtrahendis, & vtili curationis cauſa actione.*

V. lib. 5. C. tit. 51. arbitrium tutelæ.

SEQVVNTVR actiones ex tutelæ vel curationis obligatione quaſi ex contractu, quibus ſpeciales iudices addicuntur. Ex tutelæ obligatione duæ, Tutelæ & Rationibus diſtrahendis. B Tutelæ poſt finitam tutelam cum eo qui tutelam geſſit, vt rationes edat & reddat, vel, Quod ex tutela dari fieri oportet ex fide bona, *l. pen. Rem pup. ſal. fo.* & vtilis etiam cum eo qui non geſſit, *l. non quaſi §. illud eod.* quæ actio bonæ fidei eſt [a]. Rationibus diſtrahendis ex XII. tab. æque poſt finitam tutelam in duplum cum eo qui in gerenda tutela pecuniam pupillarem intercepit, vel quam aliam rem pupilli abſtulit, auertit, ſubripuit, hac fere formula, Quod ex rationibus tutelæ pupillo abeſt. Id vero abeſt quod ille diſtraxit, id eſt quod auertit & conturbauit. & forſitan in *l. tutor. de lib. leg.* his verbis, *ex diſtractione*, ſignificatur hæc actio rationibus diſtrahendis arbitraria actio ob rationes tutelæ interuerſas ſiue diſtractas dolo malo. C Concurrit cum ea furti actio, quia res proxima furto eſt. Et prodita rurſus illa eſt ſpecialiter in tutorem ex hac cauſa, quod abeſſe etiam nonnihil ea res à furto videretur, *l. tres, de adm. tut.* & ob id ipſum mitior honeſtiorque quam furti, eademque ratio eſt proditæ actionis oneris auerſi in duplum [b], & alterius in heredem, qui quid in inuentario conficiendo dolo malo ſuppreſſit [c], & in publicanos [d]; quæ etiam miſtæ ſunt actiones, vt Rationibus diſtrahendis. Quin & his ſi agas, facilius cauſam teneas, quam ſi furti: nec enim deerunt argumenta tutori, vel nautæ, vel heredi, vel publicano, quibus ſi contendas furtum feciſſe, contra contendant id non eſſe furtum, quod ſibi quodammodo licuit admittere iure ſuo. D Ex curationis autem obligatione eſt actio negotiorum geſtorum non directa; quia non vltro ad negotia curator acceſſit, ſed vtilis [e], quæ etiam ſtatim nondum finita curatione competit, non alia differentiæ ratione, quam quod non idem in eo quod in tutelæ actione conſtitutum. quæ & in contrariis actionibus quæ ſequuntur valet.

[a] Eſt etiam in perſonam, rei perſecutoria, in ſimplum, ciuilis, in ſolidum, perpetua, datur heredibus & contra heredes, eſt priuata, directa, famoſa. Priuilegiaria eſt agente pupillo, vt ſcilicet inter chirographarios ſiue perſonales tutoris creditores potior ſit, & habeat πρωτοπραξίαν, id eſt, vlt. hoc tit. quod priuilegium heredi non datur, aut aliis pupilli ſucceſſoribus, l. 42. ex pluribus. ſup. de adm. tut. Quæ ſequitur actio de rationibus diſtrahendis forte eaſdem conditiones habet, niſi quod eſt pœnalis, mixta, in duplum, & arbitraria.

[b] Hæc actio datur contra nautam qui frumentum, vel quid aliud vehendum accepit, & intercepit, vel alij quam domino reddidit, vt docet l. 31. in nauem, ff. Loc. Videndus ipſe Cuiac. l. 7. Obſ. cap. pen.

[c] Hanc actionem Iuſtinianus ipſe induxit, qui beneficium inuentarij conceſſit heredibus primum, l. vlt. §. Donatia, C. de iu. delib.

[d] De hac ſermo eſt inf. tit. de Publicanis.

[e] Hæc actio eaſdem conditiones habet quæ in directa negotiorum geſtorum actione adnotatæ ſunt ſup. tit. de negot. geſtis: niſi quod forte illa de qua hic agitur famoſa eſt aduerſus curatorem, qui dolum fecit in adminiſtratione bonorum adoleſcentis, exemplo actionis tutelæ: quia non minus in curatione quam in tutela maxime fides requiritur, ex qua comparatione, & illud dicendum hanc quæ ex curatione adoleſcenti competit, actionem priuilegiariam eſſe, vt de actione tutelæ eſt conſtitutum.

A IV. *De contraria tutelæ & vtili actione.*

V. lib. 5. C. tit. 58. de contr. iud. tut.

TITVLVS ſuperior eſt de directis ſiue principalibus actionibus, quæ dominis ſcilicet negotiorum competunt. Hic de contrariis, quæ geſtoribus, vt de contraria tutelæ, quæ tutori competit de his, quæ ei propter tutelam abſunt [a], & contraria vtili negotiorum geſtorum, quæ curatori ſi quid ei abſit [b].

[a] Iiſdem omnino conditionibus hæc actio tutelæ actio contraria cenſetur, quibus directa, quæ pupillo datur, niſi quod hæc famoſa non ſit, nec priuilegiaria, & ſemper ſit rei perſecutoria.

[b] Et hæc quoque ſequitur conditionem contrariæ actionis tutelæ.

B V. *De eo qui pro tutore proue curatore negotia geſſit.*

SVPERIORAS actiones tam directæ quam contrariæ competunt, ſi verus tutor aut curator fuerit, quæ vero proponuntur hoc titulo directæ ſimiliter & contrariæ ſi falſus; qui tamen quaſi tutor aut curator pro tutore vel procuratore geſſerit, quæ in tutore dicuntur protutelæ, in curatore negotiorum geſtorum, & competunt ſtatim.

VI. *Quod falſo tutore auctore geſtum eſſe dicatur.*

IN falſum tutorem pupillo eſt actio protutelæ ex C ſuperiori edicto, ex hoc autem in eundem eſt actio in factum reſtitutoria ei, qui cum pupillo eo auctore contraxit, falſum eum eſſe tutorem ignorans, & interdum etiamſi ſciens in id quod intereſt. Cæterum hoc diſtat vna ab altera, quod protutelæ tenetur is qui pro tutore etiam bona fide geſſit in factum is tantum qui dolo malo auctor factus eſt, vel qui dolo malo fecit, vt alius auctoraretur inſcius: Et quod protutelæ ceſſat, ſi perſona eius cuius negotia geſta ſunt, tutorem non recipiat, in factum ob eam cauſam non ceſſat: ac præterea hæc actio in factum pro pœnali habetur, vt expoſui 25. tit. 6.

VII. *De fideiuſſoribus & nominatoribus, D & heredibus tutorum & curatorum.*

V. lib. 5. C. tit. 54. de hered. tut. vel cur. & tit. 57. de fideiuſſ. tut. vel cur.

SEQVVNTVR actiones, quibus alij quam tutores vel curatores tenentur ex cauſa tutelæ curationiſve: ac primum fideiuſſores qui rem ſaluam fore cauerunt, tenentur ex ſtipulatu, ſicut tutores finita tutela, vel ſicut curatores & qui pro tutore geſſerunt ſtatim atque quæque res ſalua non eſſe cœperit. Et nominatores tutorum, laudatores, adfirmatores [a], vtili ex ſtipulatu, quia fideiuſſorum vicem ſuſtinent, & ob id in XII. tabul. ſubvades appellari videntur. Et qui curatores ſua ſponte petierunt, *l. 2. §. pen. Qui pet. tut.* Et E heredes tutorum & curatorum non defunctorum nomine, quod ſatis dictum eſt tit. 3. 4. 5. ſed etiam proprio nomine, vtili tutelæ vel neg. geſtorum, vel rationibus diſtrahendis, veluti ex proprio dolo, vel ex propria adminiſtratione.

[a] Affirmatores illi ſunt qui cum idoneos eſſe tutores affirmauerunt, fideiuſſorum vicem ſuſtinent, l. 4. §. vlt. hoc tit. Laudatores vel nominatores illi, qui cum ipſi vocati eſſent ad tutelam aliudve munus publicum, alium potiorem ſe laudauerunt & indicauerunt in quem onus tutelæ, vel muneris publici transferretur, l. vn. de pot. ad mun. publ. nom. l. 10. C. Paulus l. 2. Sent. Illi igitur defecto facultatibus nominato, quaſi ſponſores in ſubſidium tutelæ nomine conueniuntur, l. aduerſus, C. de mag. conu. Dixi quaſi ſponſores, quia ſi vere fideiuſſores eſſent, poſſent eligi non excuſſis facultatibus tutoris ab his nominati.

Digitized by Google

VIII. *De Magiſtratibus conueniendis.*

V. lib. 5. C. tit. 75.

TENENTVR etiam magiſtratus municipales in factum actione ex SC. qui iuſſu præſidis tutores vel curatores dederunt, vel rem ſaluam fore ſatis exegerunt, vel ſatiſdari non curauerunt, vel de facultatibus tutorum præſidi falſa renunciauerunt, vel qui eum de nominibus tutorum inſtruxerunt, vel qui moniti tutores vel curatores non dederunt, quæ actio ſubſidiaria eſt: nec enim aliter competit quam ſi non ſint ſoluendo hi quos ſupra diximus teneri ex cauſa tutelæ curationiſve. ſed & ſuperiores ex edicto prætoris priuilegiariæ ſunt, tutelæ, protutelæ, negotiorum gestorum, hæc non eſt priuilegiaria, itemque in heredem magiſtratus non datur omnimodo: nam & quaſi pœnalis eſt, ex dolo aut culpa, non ex contractu vel geſtu, vel quod ad magiſtratum aliquid peruenerit, licet reuera non pœnam, ſed id quod intereſt perſequatur, ſicut & quæ in eundem datur, ſi damni infecti caueri non curauerit, *l. 4. §. in eum, de dam. inf.* & hæc ita fiunt in prouinciis. In vrbe hac actione tenetur ſcriba vel officialis, vel quis alius quem prætor dedit vt ſatis acciperet vel probaret fideiuſſores tutorum & curatorum, vel qui alias prætorem inſtruxit de nominibus aut facultatibus tutorum, *l. vlt. C. eod. l. 1. §. ſi præſes, §. Diuus, hoc tit.* Ipſi magiſtratus vrbani vel prouinciales, quia hæc per ſe non obeunt, ſed iniungunt aliis, hoc iudicio non tenentur: Itaque magiſtratus hoc titulo, vt lib. 49. tit. 10. & frequentiſſime in his libris, ſunt municipales magiſtratus, ſiue Duumviri [a].

[a] Sic autem vocabantur, quod duo ſingulis annis crearentur, exemplo Conſulum, & omnino eadem forma regendæ reipub. in ciuitatibus imperio Romano ſubiectis, quæ Romæ. Quemadmodum igitur Romæ duo Conſules, ita in ciuitatibus vel municipiis duumviri ſiue magiſtratus municipales: vt Romæ tribuni plebis, ſic in ciuitatibus defenſores plebis: vt Romæ conſules ex Senatoribus legebantur, ita Duumviri ex decurionibus, qui Conſiliarij ciuitatum, apud Græcos βουλευταί: vt Romæ tribuni plebis ex plebeiis, ita defenſores ciuitatum. Plura ſi requiras, conſulendus ipſe Cuiac. in Parat. C. l. 1. tit. 55. & 56. ad N. 15. & lib. 1. ad edictum Pauli ad l. vlt. ff. de iuriſd. omn. iud. & alias pleraſque ex eodem libro deſumptas.

A

IX. *De rebus eorum qui ſub tutela vel cura ſunt ſine decreto non alienandis vel ſupponendis.*

V. lib. 5. C. tit. 71. de prædiis & aliis rebus minorum, ſiue decreto non alienandis, ſiue obligandis. tit. 72. Quando decreto opus non eſt. tit. 73. Si quis ignorans rem minoris eſſe ſine decreto comparauerit. tit. 74. Si maior factus, alienationem factam ſine decreto ratam habuerit.

SEQVITVR aliud SC. ex quo non quod geſſerit in tutorem curatoremve actio eſt, ſed quod geſſit ipſo iure nullum eſt, videlicet ſi prædia ruſtica vel B ſuburbana, vel eorum prædiorum iura alienauerit vel obligauerit ſine decreto prætoris, aut præſidis. Idem ex Conſtitutione Conſtantini ſi prædia vrbana. De rebus igitur, id eſt de prædiis, & ſupponendis, id eſt pignori obligandis. Coruutus in illum locum, Me tibi ſuppoſui, tanquam aliquod pignus, inquit. Superioris SC. auctor fuit Traianus, *l. pen. C. de mag. con.* Huius autem Seuerus & Antoninus.

X. *De curatoribus furioſo & aliis extra minores dandis.*

V. lib. 5. C. tit. 70 de curatore furioſi & prodigi.

C PERTINENT potiſſimum ſuperiores tituli omnes ad curatores qui adoleſcentibus dantur. Reſtabat vt doceret etiam dari furioſo, dementi, prodigo, fatuo, muto, ſurdo, ventri [a], & laborantibus morbo perpetuo, & generaliter aliis omnibus qui rebus ſuis ſupereſſe non poſſunt. Sed & curatorem bonis cuſtodiendis dari ab eo relictis cui necdum quiſquam ſucceſſit, vel debitoris bonis diſtrahendis, & de quibus nihil dixerat ante, quinam eſſent curatores legitimi [b].

[a] Id eſt poſtumo qui in ventre eſt, vt interim dum naſcitur poſtumus, ſit aliquis qui bona eius adminiſtret.

[b] Hi autem ſunt agnati & gentiles, cum quis eſſet furioſus aut prodigus, idque ex lege 12. tabularum. Cicero l. 2. de Inuent. Vlpianus in Frag. tit. 2. Alij curatores honorarij ſunt, id eſt, à magiſtratibus dantur.

DIGESTORVM PARS QVINTA.

LIBER XXVIII.

TIT. I. *Qui teſtamenta facere poſſunt, & quemadmodum teſtamenta fiant.*

V. lib. 6. tit. 22. Qui teſtamenta facere poſſunt, vel non. tit. 23. de teſtamentis, & quemadmodum teſtamenta ordinentur, lib. 2. Inſtit. 10. de teſtamentis ordinandis. & tit. 12. quibus non eſt permiſſum facere teſtamentum.

DIDICIMVS iam initio libri 26. à contractibus auctorem feciſſe tranſitum ad quaſi contractus, quo ex genere eſt tutelæ vel curationis geſtio, de quo E ſatis abundeque dictum eſt libro 26. & 27. Eſt & ex eodem genere aditio hereditatis vel immiſtio, vel geſtio pro herede, *l. 3. §. vlt. l. 4. Quibus ex cau. in poſ. eat.* vel petitio bonorum poſſeſſionis, *l. pen. de ſepar.* vel etiam neceſſaria ſucceſſio ſerui inſtituti à domino. Omnis enim

D ſucceſſio ſiue voluntaria, ſiue neceſſaria, eſt quaſi contractus, & huius modo gratia reuoluere parat omnia teſtamentorum, hereditatum, & bonorum poſſeſſionum iura, vt quaſi contractui alium quaſi contractum adiungat. Ac primum quidem, quia non eſt iuſta hereditas iuſtumve teſtamentum, niſi is qui fecit, teſtamenti factionem habuerit, & niſi ſecundum regulas iuris ciuilis teſtatus ſit, declarat, qui teſtamenta facere poſſunt, & puberes nimirum poſſe, patresfam. ciues Romanos ſanæ mentis, neque mutos, neque ſurdos, & quemadmodum teſtamenta fiant, id eſt quibus ſolemnitatibus adhibitis, & ſolemnitatem potiſſimum eam quæ conſiſtit in teſtium numero, & in ſubſcriptionibus, ac ſignis, in tempore ac loco, quo vna conuenire debent, & in eis rogandis & prædicanda cauſa propter quam adhibentur. Declarat etiam conditionem teſtium qualem eſſe oporteat. Teſtamenti autem definitionem aliam habemus Modeſtini, aliam Vlpiani, vtramque perfectam. Sed placet etiam Quintiliani, Teſtamentum [a] eſt voluntas defuncti conſignata iure legibuſque ciuitatis. Placebit quoque

Digitized by Google

ſi ita definieris, Teſtamentum * eſt datio hereditatis: exempli gratia, Lucius heres eſto, teſtamentum eſt.

II. *De liberis & poſtumis heredibus inſtituendis vel exheredandis.*

V. lib. 6. C. tit. 28. de liberis præteritis, vel exheredatis. tit. 29. de poſtumis heredibus inſtituendis, vel exheredandis.

VT iuſtum ſit teſtamentum, non ſatis eſt adhiberi ſolemnia quæ expoſita ſunt titulo ſuperiore, niſi liberi & poſtumi heredes inſtituantur vel exheredentur: nam præteritio liberorum ſtatim iniuſtum teſtamentum facit, vel gradum eum, partemve eam teſtamenti in qua præteriti ſunt [a], præteritio poſtumorum rumpit teſtamentum, ſi naſcantur. Recte igitur & ordine additur hic titulus, quo admoneamur, in ordinando teſtamento non ſolum maxime cauendam liberorum & poſtumorum præteritionem eſſe, ſed etiam quemadmodum, & qui ex his inſtituendi ſint vel exheredandi: nec enim rite quidam exheredantur inter cæteros, nec rite inſtituuntur ſub conditione omni [b]. non ſunt etiam omnes inſtituendi vel exheredandi, ſed hi tantum qui ſui heredes futuri ſunt. Sui heredes ſunt liberi qui in familia proximum gradum tenent delatæ hereditatis tempore. Inſtitutio *, datio hereditatis nulli alij ante delatæ, quaſi poſitio heredis. Exheredatio *, ademptio hereditatis debitæ vel datæ. Liberorum nomine ſignificantur hoc titulo, qui nati erant teſtamenti tempore: Poſtumorum qui nati ſunt poſt teſtamentum, quaſi poſteriores nati liberi [c], vt ex notatione poſtumorum quam dedimus, intelligo ſatis conſtare omnibus hodie. In indice additur non male, vel præteritis.

[a] Iniuſtum omnino eſt teſtamentum, cum in eo omnino non eſt inſtitutus filius nec exheredatus: iniuſtus eſt gradus partíve teſtamenti, cum filius exheredatus eſt in gradu inſtitutionis, præteritus vero in gradu ſubſtitutionis, ſiue ſecundæ, tertiæ, quartæ inſtitutionis, & ita deinceps, nam gradus in quo filius eſt præteritus, ſi ad eum perueniat hereditas deficiente herede qui primo gradu ſcriptus eſt, nullius erit momenti: quia enim exheredatio odioſa eſt, in omnibus gradibus, quibus aliqui heredes aliis ſubſtituuntur, repeti debet: quod non idem obtinet in inſtitutione filij, quam aliqua parte teſtamenti factam eſſe ſufficit vt omnes gradus ſubſtitutionum valeant l. 14. §. quod vulgo hoc tit. verumtamen ante heredis inſtitutionem exheredatio facta, vel poſt omnes heredum gradus ab omnibus gradibus ſummouet filium, l. 3. §. ante, hoc tit. l. 1. C. de lib. præt. vel exhet.

[b] Certe filius non poteſt inſtitui ſub conditione caſuali, veluti, ſi nauis ex Aſia venerit, niſi in euentum non exiſtentis conditionis nominatim exheredetur: ſub poteſtatiua poteſt, veluti ſi Titio decem dederit: filia vero vel nepos ex filio poteſt inſtitui ſub conditione qualibet, l. 4. l. 86. iam dubitari, ff. de her. inſt. l. 1. & fin. ff. de condit. inſt. & l. 4. C. de inſtit. & ſubſt. ſub cond. factis

[c] Poſtumi igitur non tantum qui poſt humatum patrem, ſed & qui poſt teſtamentum patris, vel qui in patris ſenectute nati: Virg. lib. 6. Æn.

Tua poſtuma proles.
Quem tibi longæuo ſerum Lauinia coniux
Educet ſyluis regem, regumque parentem.

Qua de re A. Gell. l. 2. cap 16. Sic Plautus in Aulularia.

Poſt mediam ætatem qui ducit vxorem domum.
Si eam ſenex anum prægnantem fecerit fortuito,
Quid dubitas quin ſit paratum nomen puero, poſtumus?

III. *De iniuſto, rupto, irrito facto teſtamento.*

V. lib. 2. Inſtit. tit. 17. quibus modis teſtamenta infirmentur.

INIVSTVM teſtamentum eſt in quo ſolemnia iuris ea deficiunt, quæ expoſita ſunt ſuperioribus titulis. Sed ruptum propter ſi poſtumi præteriti agnaſcantur, & imperfectum ſi vel ſignatum à teſtibus vel

A ſubſcriptum non ſit, *l. 6. Ad leg. Cor. de fal. l. hac conſultiſſima §. non ſubſcriptum, & §. ex teſtamento, C. de teſtam.* nam imperfectum ſignato, perfectum non ſignato ἀντιπαρατείνεται. Et his teſtamentorum vitiis adduntur alia hoc titulo, ſi rumpatur mutatione, adoptione filij vel filiæ, manumiſſione filij [a], ſucceſſione in locum ſui, ſi irritum fiat capitis minutione teſtatoris, vel deſerta hereditate.

[a] Non ſatis conſtat quomodo manumiſſione filij rumpatur teſtamentum, niſi dicatur ita fieri, quia nepotes ex filio poſt eius emancipationem iam quaſi agnaſcendo locum ſui ſubeunt: ad quam ſpeciem tamen referenda ſequentia verba (ſucceſſione in locum ſui) vt plane illa videantur inutilia. Commodius itaque id referendum ad ius antiquum, quo filius ex prima vel ſecunda mancipatione manumiſſus reuertebatur in poteſtatem patris, vt & ipſe Cuiacius innuit, l. 1. definit. Papin. ad l. 1. hoc tit. vbi &
B alium modum tradit rumpendi teſtamenti, nimirum conuentionem in manum, quod vxor quæ matrimonio in manum viri conuenerat, marito filiæ loco erat, & ei ſua heres agnaſcebatur.

IV. *De his quæ in teſtamento delentur, inducuntur, vel inſcribuntur.*

IRRITVM etiam fit teſtamentum parſve teſtamenti ea, quam teſtator conſulto deleuit, induxit, vel inſcripſit, *l. pen. & vlt. hoc tit. l. in fraudem §. 1. de mil. teſt.* quo de genere irriti hic titulus eſt. Deleta dicimus quæ literis corrupta ſunt, Inducta quæ cancellis, Inſcripta, quæ aliis literis, Superſcripta, quæ in deletorum locum venerunt, Gellius 20. *Veſtrum*, inquit,
C *aboleuerunt, & veſtri ſuperſcripſerunt.*

V. *De heredibus inſtituendis.*

V. lib. 2. Inſt. tit. 14. & lib. 6. C. tit. 24. de hered. inſtit. & qua perſone inſtitui non poſſint. tit. 27. de neceſſariis ſeruis heredibus inſtit. vel ſubſtituendis.

AB initio huius libri quo teſtamentum definitur eſſe ſupremæ voluntatis noſtræ ſententiam iuſtam, nihil aliud egit quam vt intelligeremus quæ ſit iuſta ſententia, quod teſtamentum iuſtum, quod iniuſtum, vel alias irritum aut ruptum. Nunc incipit dicere de partibus teſtamentorum: ac primum de heredis inſtitutione, parte prima ſummaque, vel toto potius ipſo: nam ſine heredis inſtitutione nullum teſta-
D mentum eſt, & vel ſola heredis inſtitutio, teſtamentum: nam tabulas teſtamenti inſtituit, vt M. Tullius ſequitur, qui heredem inſtituit: idem etiam inſtituere tutorem dixit. Porro inſtitutus heres is eſſe intelligitur cui à morte vel conditione primo loco teſtator deferri hereditatem voluit. Ac præterea qui heredes inſtituere poſſint didicimus primo titulo: ex hoc diſcemus qui heredes inſtitui poſſint & quemadmodum, & de partibus faciendis inter coheredes, ac de iure accreſcendi [a] nonnihil, quod inter coheredes ſemper locum habet: quia iuris fictione ſinguli heredes vocati in aſſem videntur, quantumuis licet à teſtatore ſeparentur: quæ fictio ceſſat in legatariis [b]: nam & heredes vnius perſonæ, id eſt, defuncti vice
E finguntur atque funguntur, non legatarij. nec enim iuris ſucceſſores ſunt.

[a] Quid ſit ius accreſcendi Cuiacius docuit ſup. tit. de vſufr. accre.

[b] Ideoque ius accreſcendi non habet locum ſemper inter legatarios, ſed tantum cum re & verbis coniuncti ſunt, aut re tantum. Ratio vero huius differentiæ hæc potiſſimum; quia niſi ius accreſcendi ſemper haberet locum inter coheredes, eueniret vt portio deficiens perueniret ad heredes ab inteſtato; & defunctus decederet pro parte teſtatus, pro parte inteſtatus, quod æque non accidit inter legatarios: quandoquidem legatum inutile, parſve legati vacans, ſi locus iuri accreſcendi non ſit, apud heredem remanet iure hereditario, & ob id in Falcidiam imputatur l. 30. non eſt dubium, cum l. ſeq. ff. ad Leg. Falcid.

VI.

VI. *De vulgari & pupillari ſubſtitutione.*

V. tit. 15. & 6. lib. 2. Inſtit. & lib. 6. C. tit. 16. de impuberum, & aliis ſubſtitutionibus.

ALIA pars teſtamenti eſt heredis ſubſtitutio, cuius definitio hæc, Dario [a] hereditatis delatæ vel adquiſitæ alteri. Vulgaris, nimirum delatæ non adquiſitæ, quæ communi iure ſit omnibus ex eadem lege XII. tabul. quæ & heredes, & tutores, & legatarios inſtituere permiſit. Pupillaris delatæ & adquiſitæ [a], quæ proprio iure fit à parente liberis impuberibus qui ſunt in poteſtate, vel poſtumis qui tales ſunt vt in poteſtate futuri ſint. an ex eadem lege? vt quæ iure patriæ poteſtatis parenti permiſit tutorem dare, *l. impuberi, de adm. tut.* permiſerit etiam heredem dare, illo ſcilicet capite, *Paterfam. vti ſuper pecunia tutelave ſua legaſſit, ita ius eſto:* nam & ſi ius poteſtatis moribus receptum dicatur, *l. patre, de his qui ſunt ſui vel alieni iur.* tamen XII. tabul. adſcribitur etiam recte: ergo & ſubſtitutio pupillaris quæ fit iure poteſtatis. Sed quia illo capite fit tantum mentio pecuniæ ſuæ, ad quæ verba reſpexit etiam *l. cum pater §. mandato, de leg. 1. l. teſtandi, C. de teſtam.* nec palam permitti vt de tutela, ita de pecunia impuberum teſtari, ideo moribus potius conſtare exiſtimatur. Cæterum nulli alij ſunt caſus ſubſtitutionum quam hi duo; Delatæ hereditatis, qui primus caſus dicitur, Et adquiſitæ, qui ſecundus, *l. precibus, C. de imp. & aliis ſubſt.* nam & quæ fit furioſis ex Conſtitutione Iuſtiniani, in ſecundum caſum fit, & quod dicitur tertium genus ſubſtitutionis in l. 4. hoc tit. vel in primum intelligitur fieri, vel in ſecundum, vel in vtrumque; nec alia ratione dicitur tertium genus quam quod formulam habeat diuerſam à vulgari & pupillari ſubſtitutione, & introductam potiſſimum propter caduca, vt remedio ſubſtitutionis reciprocæ valeret inter coheredes ius adcreſcendi antiquum potius, quam ius caduci. & formulam ſi inſpicias, certe multa ſunt genera ſubſtitutionum [c]. Si ſucceſſionem, duo tantum; Vulgaris & Pupillaris, qua diuiſione comprehenduntur quæcunque ad earum inſtar rediguntur, & duplices, ſiue vt Theophilus loquitur, vulgari-pupillares.

[a] Caſus delatæ hereditatis eſt, cum ſubſtitutus vocatur in eum euentum quo inſtitutus omnino non erit heres; caſus adquiſitæ, cum in eum euentum vocatur quo inſtitutus heres factus moritur.

[b] Quo quidem iure portio coheredis poſt mortem teſtatoris ante apertas tabulas decedentis in fiſcum cadebat ex lege Iulia & Papia, ſi nominatim in portionem deficientis non erat vocatus ſubſtitutus aliquis, vel coheres, vel alius: quod & idem obtinebat in his quæ viuente teſtatore deficiebant, mutuo videlicet coherede: nam & tum ſublato iure accreſcendi ex Senatuſconſultis ad e. in legem factis pars vacans ad quam nullus erat nominatim vocatus iudicio teſtatoris in fiſcum cadebat, & in cauſa caduci eſſe dicebatur. l. vn. §. cum igitur. & ſeq. C. de Cad. toll. vbi vid. ipſe Cuiacius in Parat. & recit. ad d. l. vn.

[c] Veluti vulgaris, quæ fit his verbis: Si inſtitutus heres non erit; pupillaris, quæ illis; Si filius meus impubes heres non erit, vel heres factus ante pubertatem deceſſerit: quaſi pupillaris, ſiue exemplaris, quæ hac formula, Si filius meus furioſus heres non erit, vel mentis ſuæ compos factus non fuerit, & deceſſerit: militaris, quæ compendio verborum, priuilegio militiæ fit hoc modo quandocunque filius meus deceſſerit: fideicommiſſaria, qua heres inſtitutus rogatur precariis verbis hereditatem poſt certum tempus, vel cum morietur ipſe heres alicui reſtituere; reciproca, cum duo pluresve heredes inſtituti, ſibi inuicem ſubſtituuntur hac verborum conceptione, heredes quos ſcripſi ſibi inuicem ſubſtituo, vel ſi aliquis eorum quos ſcripſi, heres mihi non erit, cæteri heredes ſunto. Vulgaris continet caſum delatæ tantum; Pupillaris, quaſi pupillaris, & militaris, continet caſum vtrumque delatæ & acquiſitæ: Fideicommiſſaria caſum acquiſitæ tantum. Reciproca, caſum vtrumque, ſi facta ſit a patre duobus pluribuſve filiisfam. impuberibus, quos in poteſtate habet, caſum delatæ tantum ſi facta ſit a pagano extraneis heredibus, vel liberis imparis conditionis, quorum vnus ſit in poteſtate, alter non, vel quorum vnus fuerit pubes, alter impubes: nam quia incongruens eſſet vt hæc

A verba (eoſque inuicem ſubſtituo) in filiofam. impubere haberent vim & effectum pupillaris & vulgaris ſubſtitutionis, id eſt, continerent caſum delatæ & acquiſitæ hereditatis, in pubere vero vel emancipato haberent tantum effectum vulgaris, propterea quod in eorum perſona pupillaris ſubſtitutio conſtare non poteſt, conſequens quoque eſt vt hinc inde reciproca eiuſmodi ſubſtitutio contineat tantum caſum delatæ hereditatis, quia in omnium heredum inſtitutorum perſona vulgaris locum habere potuit, l. 6. in teſtamento, C. de mil. teſt. l. 1. & 4. C. de impub. & al. ſubſt. l. 4. § ſed aliter, hoc tit.

VII. *De conditionibus inſtitutionum.*

V. inſ. tit. de condit. & dem. & lib. 6. C. tit. 25. de inſtitutionibus, & ſubſtitutionibus, & reſtitutionibus ſub conditione factis.

CONDITIO eſt modus qui ſuſpendit id quod B agitur, quoad ex poſtfacto confirmetur. Vel, euentus futurus qui in dubio eſt ſit an non ſit [a]. Et forte, quia ſubſtitutiones omnes in caſum & ſub conditione fieri videntur, *l. Iulianus, ſi quis omiſ. cau. teſt.* inde auctori ſubiit animum tractare generaliter de conditionibus inſtitutionum, vtilibus ſcilicet & inutilibus, vel quæ remittuntur, quæve circumſcribuntur [b]: quæ tractatio porrigi etiam poteſt ad conditiones, quæ ſubſtitutionibus inſeruntur, præter eas quæ inſeri aut intelligi in eis communiter ſolent [c].

[a] Quid differat conditio à modo, cauſa, & demonſtratione, & quot conditionum ſpecies. V. inſ. tit. de condit. & dem.

[b] Remittuntur, quæ turpes, aut contra bonos mores. circumſcribuntur quæ impoſſibiles, & vtræque pro non adiectis habentur.

[c] Illa ſunt quæ ex natura ipſius ſubſtitutionis inſunt: quales C enumeratæ ſuperiori titulo, ſi inſtitutus heres non erit, ſi deceſſerit, ſi compos mentis factus non erit, & eiuſmodi ſimiles; vnde ſubſtitutio vulgo definitur conditionalis inſtitutio. Eiuſmodi conditiones quæ ex ipſa rei natura inſunt, non faciunt ſubſtitutionem conditionalem, ſed eæ quæ inſuper adiiciuntur, veluti ſi Mæuius heres non erit, Sempronius, ſi nauis ex Aſia venerit, heres eſto, & ſimiles, l. 8. pr. tit. ſuperiori.

VIII. *De iure deliberandi.*

V. lib. 5. C. 30. de iu. delib. & adeunda vel abſtinenda hereditate.

SVBSTITVTI ſcribuntur vulgari modo ſub conditione, ſi non creuerint [a] inſtituti in diebus *C. l. 72. de adq. hered.* quod tempus heredibus inſtitutis dari ſolebat à teſtatore ad conſultandum & deliberan- D dum vtrum expediret eis adire hereditatem necne: & imitatione teſtatorum, ſi forte heredes inſtituerint ſine cretione, prætor poſtulantibus inſtitutis extraneis, vel etiam ſuis, non neceſſariis, totidem dies dabat. Sed & ſubſtitutis, *l. pen.* Iuſtinianus alia tempora aliumque ordinem deliberandi excogitauit, ac multo tutiorem vtilioremque rationem adquirendæ hereditatis, quam ex deliberatione, nempe ex inuentario, neque enim detrimentoſa eſſe hereditas poteſt ei qui facto inuentario adiuit [b].

[a] Cernere eſt adire vel decernere vtrum velimus eſſe heredes an non, vnde cretio, quæ definitur à Cuiacio tit. 2. lib. ſequentis. vid. ipſe Cuiacius & Gothofredus in Notis ad Vlpiani Fragmenta tit. 22. §. 27. cretio.

[b] Et hoc iure in Francia vtimur, ſed reſcriptum à principe im- E petrari oportet, vt ius eiuſmodi comperat, quin & reſcriptum actis inſinuari coram iudice ordinario debet.

LIBER XXIX. DIGESTORVM.

TIT. I. *De teſtamento militis.*

V. lib. 2. Inſt. cap. 11. & lib. 5. C. tit. 21.

DE teſtamento militis ſeparatim titulus datur, quoniam in eo non ſeruantur regulæ iuris ciuilis, quæ in teſtamento pagani ſeruantur: nam nuda voluntas militis, teſtamentum eſt, voluntas pagani, niſi ſolemnis, teſta-

mentum non eſt. & hoc quidem priuilegium militiæ Conſtitutiones principum dedetunt: itaque ſolemnia iuris, quæ expoſita ſunt ſupra, noo deſiderantur in teſtamentis militum, quæ fecerunt in expeditione maneutes in numetis.

II. *De adquirenda, vel omittenda hereditate.*

V. lib. 5. C. tit. 30. de iure deliberandi, & adeunda vel adquirenda hereditate. tit. 31. de repudianda & abſtinenda hereditate.

POSTEAQVAM exemit militum teſtamenta iure communi ciuium Romanorum, redit ad inſtitutum ordinem, & quia deliberationem ſequitur aditio vel repudiatio hereditatis, ſubiicit titulum de adquirenda & omittenda hereditate. In indice titulorum eſt amittenda, quod forſitan rectius, quaſi amittere ſit genus, omittere ſpecies. Sed & omittere generaliter accipitur tit. 4. & quæ vulgo amitti animo, & omitti dicitur. *l. pen. de vi.* Amittitur repudiatione, abſtentione, recuſatione, & omiſſione, id eſt, ſi intra præſtituta tempora non adeatur. Omittere proprie eſt tempore excludi, vel non petere intra tempus, *l quod ſi minor §. Scæuola, de minor. l. 1. §. vlt. vt in poſ. leg. l. 1. C. quan. non pet. part.* Acquiritur autem cretione, aditione, geſtione pro herede, immiſtione, agnitione: quibus modis opera heredis interuenit aliqua. Sed & ſine facto vllo ſuis heredibus adquiritur iure ciuili etiam inuitis & ignorantibus, & ante apertas tabulas: ea re exiſtere dicuntur, non fieri. Hereditas * eſt ius ſucceſſionis directæ in dominium ſingularum rerum, & in omne ius mortui. Aditio * eſt actus ſolemnis vindicandæ hereditatis delatæ ex teſtamento, vel ab inteſtato. Cretio * eſt aditio ex deliberatione teſtamento præfinita. Pro herede geſtio * eſt actus quilibet quaſi heredis. Miſtio * eſt iure prætorio data ſuis heredibus forma adquirendæ hereditatis Agnitio * eſt nuda voluntas ſuſcipiendæ hereditatis. Repudiatio * eſt declaratio conſtituentis nolle ſe heredem eſſe, quæ fit in iure ſolemniter. Recuſatio * quæ fit quoquo modo. Abſtentio * eſt iure prætorio data ſuis heredibus forma ſpernendæ hereditatis.

III. *Teſtamenta quemadmodum aperiantur, inſpiciantur, & deſcribantur.*

V. lib. 6. C. tit. 32.

QVAMVIS ex aſſe heredes ſcripti hereditatem adquirere poſſint clauſis tabulis teſtamenti, non tamen ex parte ſcripti, niſi ſui heredes ſint, ideoque poſt titulum de adquirenda hereditate, recte ſubiicitur, quemadmodum teſtamenta aperiantur, recitentur, deſcribantur: hoc vero fit lege Iulia viceſimaria [a], & remedio extraordinario ex edicto in eum qui fatetur penes ſe tabulas eſſe, nec vllam non exhibendi cauſam allegat, vel interdicto de tabulis exhibendis in eum qui inficiatur aut litigat.

[a] Hac lege viceſimaria hereditatum, legatorum, aut fideicommiſſorum, qua extraneis relicta aut data eſſent fiſco addicebatur. vid. Lipſ. ad l. 13 annal. Taciti, & Cuiac. l. 6. Obſ. cap 24. & l. 4. Sent. Pauli. tit. 6. vbi etiam de forma aperturæ tabularum agitur. Sed hæc lex poſtmodum ſublata fuit, l. vlt. C. de edicto D. Hadr. toll. Poſtmodum vero quid ſimile fuit introductum ex N. Leonis & Maioriani de ſanctimon. & vid. in fi. vt ſcilicet ex rebus relictis extraneis nulla conſanguinitate coniunctis tertia portio in publicum inferatur, ſiue ſit hereditas, aut legatum. Sed hoc improbatum fuiſſe Iuſtiniano ex eo conſtat quod hanc conſtitutionem Codici ſuo non inſeruerit.

A IV. *Si quis omiſſa cauſa teſtamenti ab inteſtato, vel alio modo poſſideat hereditatem.*

V. lib. 6. C. tit. 39. ſi omiſſa ſit cauſa teſtam.

HERES qui omiſit hereditatem teſtamento delatam, non obligatur legatariis aut fideicommiſſariis, aut libertatibus: ſed excipitur hoc edicto is, qui omiſit hereditatem ex teſtamento, forte agnatus proximus qui etiam ab inteſtato heres futurus erat, fraudandorum ſcilicet eorum cauſa, qui quid in teſtamento acceperunt, ſi eam poſſideat ab inteſtato pro herede vel pro bonorum poſſeſſore (nihil enim refert) vel etiam alio modo, vtputa pro poſſeſſore, *l. 11.* B *§. totiens, l. vlt. hoc tit.* [a] Hic honorarius eſt ſucceſſor, quia ex edicto prætoris perinde obligatur legatariis, & fideicommiſſariis, & libertatibus, atque ſi ex teſtamento bona vel hereditatem adquiſiſſet, ſalua Falcidia tamen, *l. 1. §. ad eos, ad leg. Falc. l. 18. hoc tit.* & ſaluo iure patronatus, *l. pen.* Si quæras de continuatione, nulla eſt apertior. Cum enim & is qui præcedit ad adquirendam, & iſte ad omittendam hereditatem pertineat, quis non videt recte ſubiectos titulo, *De adquir. vel omit. heredit.*

[a] Competit etiam quando alius quam heres à quo quid relictum eſt, poſſidet, veluti ſi heres inſtitutus omiſerit dolo malo, vt ad ſubſtitutum vel legitimum hereditas perueniret. v. Cuiac. l. 18. Obſ. cap 8.

C V. *De SC. Sillaniano & Claudiano, quorum teſtamenta ne aperiantur.*

V. lib. 6. C. tit. 35. de iis quibus vt indignis auferuntur hereditates, & ad SC. Sillanianum.

INCIPIT ab hoc titulo tractare de hereditate quæ vt indigno aufertur. Neque enim adiri poſſe hereditatem, vel bonorum poſſeſſionem peti, neque aperiri tabulas teſtamenti, vel quodcunque aliud pertinens ad cauſam teſtamenti eius qui à familia necatus eſſe dicitur, antequam publica quæſtio habita ſit de ſeruis qui ſub eodem tecto locove fuerunt, ſumptumque ſupplicium de noxiis, deque iis qui auxilium do- D mino non tulerunt. quod eſt SC. Sillaniano temporibus Auguſti introductum [a], & confirmatum SC. Claudiano [b], quod & Piſonianum & Neronianum dicitur [c] temporibus Neronis, & edicto prætoris; hac ratione, ne heres propter compendium ſuum familiæ facinus occultaret: alioquin bona quaſi indigno heredi eripi & publicari, ſi adierit contra quam S. Conſultis & edicto cauetur [d], vel vltus non ſit necem defuncti; & ſi tabulas aperuerit, recitauerit, deſcripſerit vel ipſe vel alius, ex eodem edicto in eum qui id fecerit dari c. aureorum iudicium, quod populare eſt.

[a] Idque etiam ipſe Cuiacius euidentius docet l. 1. Obſ. cap. 18. & l. 12. cap. 30.

[b] Ei hoc SC. etiam conſtitutum eſt, vt de ſeruis teſtamento domini manumiſſis quæſtio ſumeretur; perinde ac ſi ſerui manſiſſent. Tacitus l. 13. annal. vbi videndus Vertranius & Lipſius.

E [c] Quia ſcilicet hoc SC. factum eſt Nerone & Piſone conſulibus. Claudianum vero dictum eſt, quod Nero ab Imp. Claudio adoptatus in Claudiam familiam & nomen tranſierit.

[d] Secus obtinet, ſi ab alio quam à familia ſeruorum dominus occiſus dicatur: tunc enim heres non prohibetur hereditatem adire, vt Cuiac. ipſe tradit l. 18. Obſ. cap. 6.

VI. *Si quis aliquem teſtari probibuerit, vel coëgerit.*

V. lib. 6. C. tit. 34.

NON ex ea tantum cauſa SC. quam expoſuit ſupra, heredi quaſi indigno eripitur hereditas, ſed etiam ex conſtitutione Hadriani ſi adierit heredi-

Digitized by Google

tatem ex teſtamento, vel ab inteſtato is qui volentem mutare aut facere teſtamentum prohibuerit. quo de crimine in oratione Iſæi περὶ τοῦ Κλεωνύμου κλήρου. Idemque erit ſi quis quem coëgerit teſtari & ſibi hereditatem relinquere, *l. 1. C. eod.* quia & hic non habet defuncti voluntatem, & licet ſub hoc titulo nihil de hac ſpecie tractetur nominatim, tamen titulus indicat quæ ſub eo dicuntur de illo qui prohibuit, porrigenda ad illum eſſe qui coëgit. Aliæ cauſæ eripiendæ hereditatis reſeruantur XXXIV. tit. IX. in quo communes proponuntur legati vel hereditatis eripiendæ, in his duobus titulis, hereditatis ſolummodo.

VII. *De iure codicillorum.*

PERSEQVITVR modo cæteras teſtamenti partes. Alia pars teſtamenti ſunt codicilli, maxime ſi fiant ex teſtamento, *l. pen. teſt. quem aper.* Si ab inteſtato, imitatio teſtamenti, vt epiſtola imitatio codicillorum, *l. vn. §. ſancimus, C. de lat. lib. tol.* vel epiſtola codicillorum ſupplementum, *l. 41. §. Codicillis, lib. 32.* vt codicilli quandoque teſtamenti, quæ epiſtola fideicommiſſaria, *l. cum quis §. pater eod. l. 7. C. qui teſtam. fac. poſſ.* ac ſimiliter vt vnius teſtamenti plures poſſunt eſſe codicilli, ita vnius codicilli plures epiſtolæ, *l. 34. §. 1. l. 31.* eademque differentia epiſtolæ & literarum. M. Tullius, Ternas accepi literas vna epiſtola. Verum vt inſtituto more nullam definitionem prætermittam, & inopiæ perſeuerem ſubuenire neſcientium adhuc definire res, quibus tamen ſtudendis nequidquam ætatem conſumpſerunt ſuam. Codicilli * ſunt teſtati vel inteſtati voluntas minus ſolemnis. Ius ergo codicillorum hoc, ne in eis diligentia legum ea ſeruetur quæ in teſtamentis, ne hereditas in eis dari vel adimi poſſit verbis ciuilibus [a], nec ſi teſtamento confirmati ſint, & vt neque aliud quidquam in eis verbis ciuilibus ſcriptum valeat, niſi teſtamento confirmati ſint, & vt ſcripta in codicillis perinde habeantur atque ſi teſtamento ſcripta eſſent. Codicilli ſi ſolius nominis rationem quæras, pugillares ſunt. Homerus, σήματα ἐν πίνακι πτυκτῷ, Plinius codicillos.

[a] Verba ciuilia ea dicuntur quæ alias directa & imperatiua: ſic dicta ſcilicet, quod talia ſint qualia legum ciuilium verba, cuiuſmodi hæc: heres eſto, dato, ſumito, habeto, & alia ſimilia: ad differentiam eorum quæ precaria & obliqua, quibus fideicommiſſa relinquuntur, qualia hæc in §. vlt. de reb. ſing. per fideicom. rel. apud Iuſtin. rogo, mando, fidei tuæ committo, & cætera. vid. Cuiac. l. 11. Obſ. cap. 25. & ad l. 4. Sent. Pauli. tit. 1. & ad l. 19. quæſt. Papiniani, ad l. vnam 67. §. vlt. ff. de leg. 2. Verbis autem ciuilibus & directis in codicillis dari vel adimi hereditas non poteſt ne confundantur iura codicillorum, §. fin. hoc tit. apud Iuſtin. ne etiam per eos qui ex teſtamento quaſi eius ſequela valent, ipſum teſtamentum vel confirmetur, vel infirmetur, l. 10. hoc tit. vtique vero heres teſtamento ſcriptus rogari poteſt vt alteri reſtituat, l. 2. C. hoc tit. quo caſu heres ſcriptus retenta Falcidia obſequi defuncti voluntati cogetur.

LIBER XXX. DIGESTORVM.

TIT. I. *De legatis & fideicommiſſis.*

V. lib. 2. Inſt. tit. 20. & 24. & lib. 6. tit. 37. de legatis. tit. 42. de fideicommiſſis. tit. 43. communia de legatis & fideicommiſſis, & de in rem miſſione tollenda.

LEGATA quoque & fideicommiſſa partes teſtamentorum vel codicillorum ſunt. Legatum eſt * donatio quædam teſtamento ab herede relicta. Donandi verbum eſt directum. hoc igitur verbo legatum à fideicommiſſo ſecernimus: nam fideicommiſſum neque datur proprie, neque donatur, neque relinquitur verbis directis. Et recte, quædam, id eſt proprij generis donatio, neque

A donatio inter viuos neque donatio cauſa mortis, ſicut quodam, accipi conuenit, *l. rogaſti, de præſc. verb. l. 1. in princ. de obl. & act.* Poſſim etiam definire liberalitatem, quanquam ſit commune nomen legati & fideicommiſſi, *l. 6. ſi cui plus quam per leg. Falc. l. 67. §. ſi de Falcidia, lib. ſeq. l. pen. de man. teſt.* nam à fideicommiſſo ſeiungitur ſatis ſequentibus verbis, teſtamento, & ab herede. Legatum à teſtamento non ſeparatur, *l. 4. de man. teſt.* nec alium onerat quam heredem. fideicommiſſum etiam ab inteſtato relinquitur, & à legatario vel fideicommiſſario vel donatario mortis cauſa, vel à marito, qui morte vxoris dotem lucratur. qua de cauſa recte vetuſtiores adiiciebant in definitione Modeſtini, ab herede præſtanda, non minus quam illud, quædam; quod expoſui ante. Equi-

B dem ſemper exiſtimaui manare ea verba ex antiqua prudentia iuris, & fortaſſe an fuiſſe etiam ab ipſo Modeſtino in ſuam definitionem iniecta. Multa enim ad nos per manus, perque ora maiorum noſtrorum venerunt, quæ in libris noſtris non extant, admodum congruentia antiquæ prudentiæ, quæ exiſtimator doctus & intelligens neque præterire neque aſpernari debet. Et, ab herede, accipio proprie. qui heres ſit ſuo nomine & ex ſua perſona: ab eo enim qui heres eſt alieno nomine, vt ab herede heredis, vel non ex ſua perſona, vt à patre vel domino heredis inſtituti, fideicommiſſum, non etiam legatum relinqui poteſt. Definitio Florentini eſt ſecundum legem Falcidiam [a]: nam iure antiquo legata non tantum delibare, ſed

C etiam exhaurire, abſumere, & onerare hereditatem poterant, Lege Falcidia quadrans illibatus apud heredem remanere debet, *l. ſi filia §. Pap. fam. erciſc.* quæ lex valet etiam in fideicommiſſis; ex SC. Pegaſiano, & vt lex prima huius tituli ait (quæ proprie pertinet ad legem Falcidiam) per omnia exæquata ſunt legata fideicommiſſis. Non dicit per omnia & in omnibus, vt *l. 11. §. furioſus, ſup. tit. proximo.* Per omnia igitur exæquata in lege Falcidia, ſed non in omnibus: Conſtitutione tamen Iuſtiniani etiam in omnibus. Verumenimvero etſi legata & fideicommiſſa veluti delibationes quædam ſint propter modum rationemque legis Falcidiæ, legatum tamen delibat hereditatem ſolam, fideicommiſſum etiam legata & donationes cauſa mortis, vt ante dixi, & lucra nuptialia.

D Quod adiicit Florentinus, ex eo quod vniuerſum heredis foret, id eſt, ab herede: nam ex herede, & ab herede tantumdem poteſt, vt ex filio, l. 11. lib. 32. & ex fideicommiſſario, *l. 38. §. vlt. de vulg. ſub.* Quod ſi ex herede, & ex hereditate, & ex teſtamento, *l. cum virum, C. de fideicommiſſ. l. 11. §. vlt. infra, de do. præleg.* Id ſecus ſe habet in fideicommiſſis, nec enim ex teſtamento, vel ex hereditate fideicommiſſa ſunt ſemper. Placet etiam definitio Vlpiani, Quod legis modo, id eſt verbis ciuilibus teſtamento relinquitur. Fideicommiſſum * eſt liberalitas, quæ verbis precariis, vel alio quocunque indicio precatiæ voluntatis teſtamento vel codicillis, vel epiſtola, vel quo alio genere vltimi

E iudicij confertur in aliquem. Fecit autem tres libros de legatis motus vbertate materiæ, vt fecerat Gaius ad edictum prætoris vrbani, quorum quoque quid proprie tractetur non poſſis certo conſtituere, nec alia diſtinguendorum eorum inuicem ratio certior, quam ſi dixeris primum librum potiſſimum eſſe confectum ex libris variorum auctorum ad Sabinum, ex Digeſtis Iuliani vel Africani diſcipuli eius, & ex Inſtitutionibus diuerſorum.

[a] Definitio legati quæ in principio propoſita & explicata eſt, erat Modeſtini. Alia eſt Florentini in l. 116. hoc tit. his verbis concepta: Legatum [a] eſt delibatio hereditatis, qua teſtator ex eo quod vniuerſum heredis foret alicui quid collatum velit: hanc definitionem hoc loco Cuiacius explicat.

LIBER XXXI. DIGESTORVM.

TIT. I. *De legatis & fideicommiſſis.*

SECVNDVM autem eſſe cooſectum ex libris diuerſorum ad Plautium, & ad legem Iuliam & Paptam, ex quæſtionibus quoque & reſponſis diuerſorum, ex libris Modeſtini, & Iauoleni, ex Digeſtis Celſi & Marcelli.

LIBER XXXII. DIGESTORVM.

TIT. I. *De legatis & fideicommiſſis.*

TERTII, in quo magis ordo elucet aliquis, partem priorem, qua demonſtratur præcipue qui, & à quibus, & quibus verbis fideicommiſſum relinquere poſſint, ex libris fideicommiſſorum variorum auctorum, ex Sententiis Pauli, ex libris Labeonis, ex Digeſtis Scæuolæ: poſteriorem, quæ ad verborum ſignificationem pertinet, cuiuſque initium eſt l. 43. promiſcue ex omnium auctorum libris.

LIBER XXXIII. DIGESTORVM.

TIT. I. *De annuis legatis & fideicommiſſis.*

IN indite, De annuis & menſtruis legatis. Hæc ſeparatum titulum deſiderabant, quod in eis ſint propria quædam: nam & plura legata eſſe exiſtimantur, non vnum, & morte finiuntur. Plerumque vero cum annua, aut menſtrua dicimus, alimenta dicimus. At certe non ſunt omnia annua alimenta, nec omnia alimenta, annua: alioquin nihil diſtaret hic titulus à primo XXXIV.

II. *De vſu & vſufructu, & reditu, & habitatione, & operis per legatum vel fideicommiſſum datis.*

ANNVIS legatis recte iungitur vſus & vſusfructus: ſimilia enim ſunt, cum morte legatarij finiantur, *l. 8. ſup. tit. prox.* His etiam iungitur habitatio, & operæ, & reditus, quæ etiam vſum vel vſumfructum imitantur, vt libro ſeptimo didicimus. Sed habitatio & reditus morte legatarij finitur, operæ non finiuntur morte. Recte dixit, Operis, in infinitum: nam & liberi hominis operæ legari poſſunt. Quod additur, & reditu, abeſt ab indice titulorum. Sed contractiores ſunt plerumque tituli Indicis, & de reditu ſub hoc titulo eſt l. 22. & 38. quo nomine proprie ſignificantur penſiones, quæ ex locatione rediguntur, impropriè fructus omnes, l. 17. 25.

III. *De ſeruitute legata.*

ORDINARIVM hoc eſt, vt ſeruituti in perſonam iungatur ſtatim ſeruitus in rem, quæ tamen ſunt inter ſe valde diſtantes: nam ſeruitus eſt indiuidua, vſusfructus diuiduus, & ideo ſeruituti præſtandæ heredes ſinguli in ſolidum obligantur, vſusfructui pro partibus hereditariis: item ſeruitus in heredem transfertur, non vſusfructus, & ſi legetur ſeruitus alternis annis, vnum eſt legatum, ſi vſusfructus,

A plura, *l. 13. ſupra tit. prox.* Imo & ſimpliciter legatus vſusfructus, quotidie legari & legatario deferri videtur, adeo vt qui heri acquiſitus eſt, ſi hodie etiam non adquiratur, collegatario adcreſcat, *l. 1. de vſufr. adcreſc.*

IV. *De dote prælegata.*

V. §. 15. ſed ſi vxori, de legatis apud Iuſtin. lib. 2.

CÆTERA dicuntur legari, dos prælegari, propterea quod ſua res vxori legatur, & redditur verius quam datur, qua de cauſa & relegari dicitur. Relegatum eſt redditio rei alienæ, vel quaſi alienæ cum emolumento aliquo. & ita relegatæ doti ineſt
B emolumentum repræſentationis, quia præſenti die legatur quæ reddenda foret annua, bima, trima die [a]. Nec male in Norica editione, de dote relegata, cum & Baſilica ſic habeant, περὶ προικὸς ἀντιληγατευθείσης, & formula relegandæ eius hæc: Quanta pecunia dotis nomine ad me peruenit, tantum heres meus dato, *l. quiſquis, de leg. 3.* Id vero eſt ex lege Papia, vt præter decimam vxori dos relegari poſſit, Vlpiano auctore. Ad hæc ſingulare id eſt in hoc legato, vt legi Falcidiæ non ſubiciatur, vt petita bonorum poſſeſſione contra tabulas debeatur, nec ad virilem mulier redigatur [b].

[a] Quid illis verbis ſignificetur explicatum eſt ſup. ad tit. de diuort.

[b] Quod fit tamen in legatis parentibus vel liberis relictis, aut
C portione hereditatis iiſdem relicta: cum enim æquum non ſit plus eos conſequi, quam ad emancipatos præteritos peruenturum eſt, aut ad liberos ſuos, quibus occaſione emancipati præteriti commiſſum eſt edictum ad virilem, id eſt partem eandem, quam emancipati conſecuturi ſunt legatum, vel portio hereditatis parentibus aut liberis aliis relicta redigitur, l. 6. Saluius cum ſeq. inf. de legatis præſtandis. At cum vxori dos ſua relegatur, legatum non minuitur, etiamſi plus ſit conſecutura quam liberi, qui contra tabulas bonorum poſſeſſionem petunt, quia ſcilicet non ad lucrum venit, ſed ſuum repetit, nec tam maritus aliquid ei donauit, quam quod ſuum erat, legando reddidit.

V. *De optione vel electione legata.*

V. §. 23. optionis, de legatis, apud Iuſtin. lib. 2. tit. 20.

OPTIO [a] actus eſt legitimus: nam ſolemniter fit
D publice exhibita vniuerſa familia. ſi optio ſerui legata ſit, vel alia res exhibitis vniuerſis rebus eiuſdem generis quæ inueniuntur in hereditate, & herede præſente, eaque re ante aditam hereditatem non fit, & certis, vt opinor, verbis teſtibuſque præſentibus, & interdum prætore ad optandum diem decernente, & ſemel, & pure, & iuſſu patris, vel domini, ſi filiofam. vel ſeruo data ſit, *l. 5. & 10. de leg. 1. l. 25. in princ. de lib. cau.* & hoc ineſt proprium optioni legatæ [a]. Electio videtur non fuiſſe actus legitimus.

[a] Optionis vero legatum erat conditionale quaſi eo tacite contineretur, ſi legatarius ipſe elegiſſet: qua ratione fiebat, vt poſt mortem teſtatoris, legatario moriente antequam optaſſet & elegiſſet, legatum ad heredem ipſius legatarij non tranſmitteretur, iure nouo purum eſt, §. optionis, de legatis apud Iuſtin. l. fin. C. commun. de legatis. Nihil igitur aut parum intereſt, vtrum ſerui
E vel equi relicta ſit optio, an ſeruus vel equus generaliter ſit legatus, quia vtroque caſu electionem habebit legatarius, & vtroque caſu legatum erit purum, qua tamen in re olim fuerat diſtinctio quædam: nam optionis vel electionis expreſſa mentio legatum conditionale faciebat: omiſſa vero, ſed tacite tantum ſubintellecta eligendi conditio, qualis per generale legatum, conditionem legato non adiiciebat; ad quem caſum referri poteſt regula iuris, expreſſa nocent, non expreſſa non nocent. Hac collectione expreſſim legatario permiſſa eligendi facultas, conditionale legatum faciebat: quæ non expreſſim ſed tacite data, conditionale non faciebat. ad hanc quæſtionem ea pertinent, quæ Cuiacius tradit lib. 23. Obſ. cap. 14.

. VI. *De tritico, vino, vel oleo legato.*

QVA de re aut iure aut cauſa legata hactenus ſpecialem titulum dedit, ea fere ſingulare & proprium aliquid habet quod in alias transferri non poteſt. Nunc de his rebus tractare incipit quarum appellatione quid veniat quidve teſtator intellexerit, ambigitur, in hoc titulo, tritico, vino, vel oleo legato quid contineatur. Triticum * ſpecies eſt frumenti ſine ariſta.

VII. *De inſtructo vel inſtrumento.*

HOc autem titulo declaratur quid inſtructo vel inſtrumento contineatur ruſtico, vrbano, B balneatorio, piſcatorio, vel cuius alterius rei; & plenius quidem eſt legatum inſtructi quam inſtrumenti. Inſtrumento tabernæ non continentur inſtitores, inſtructo continentur. Inſtrumento fundi non continetur ſupellex vel penus, inſtructo continetur, & ſic inſtructo pecora paſcendi cauſa parata, vt ex eis fructus capiatur, non inſtrumento, hoc ἐξοπλισμὸν, illud παρασκευὴν Græci vocant, quanquam inſtrumentum ſit etiam παρασκευὴ, ſiue apparatus, *l. 12. in princ. hoc tit. l. 5. §. ſi prætor. de trib. act.* nimirum quia inſtructi pars, quod Varro & Ariſtoteles partiuntur recte in vocale [a], ſemiuocale, & mutum: exploſa enim eſt Alpheni ſententia animalia non locantis in inſtrumento.

[a] Vocalis inſtrumenti nomine homo ſiue ſeruus venit, cuius ſumma vtilitas, quod ipſe multa expediat nullius ductu egens. C Serui igitur vocantur inſtrumenta vocalia quod voce vtantur, & habeant λόγον προφορικόν. Inſtrumenti ſemiuocalis nomine venit, quodlibet aliud animal rationis expers, veluti boues, equi, muli, aſini, cameli, & cætera id genus: nam & eorum vtilitas magna ad ferenda & vehenda onera, & quod habeant in ſe principium motus, vt ipſi homines, vnde mouentium appellatione veniunt, & ſeparantur ea in ſe à bonis quæ vulgo mobilia vocantur, l. 93. mouentium, ff. de verb. ſignif. & apud Græcos quoque Iuriſconſultos vocantur αὐτοκίνητα, ſiue, αὐτοκίνητα. Semiuocalia inſtrumenta cur vocentur, palam eſt, quod ſcilicet habeant ſonum vocis imperfectæ, & quandam ἄναρθρον φωνὴν, & rationem ἐνδιάθετον, ſi quæ ratio fingi in brutis animantibus poteſt. Mutum denique inſtrumentum eſt genus quodlibet ſupellectilis ruſticæ vel vrbanæ, veluti menſa, arca, ſcamnum, aratrum, & cætera eiuſmodi, quæ principium motus in ſe non habent, nec ſonum aut vocem aliquam ex ſe edunt. Cæterum non occurrit quo D in loco Ariſtoteles eiuſmodi diuiſionem fecerit, quam hoc loco Cuiacius proponit. Certe l. 1. Polit. cap. 3. idem Ariſtoteles inſtrumenta alia facit inanimata, vt proram nauis, alia animata, vt eum qui proram gerit; & generaliter, vt ipſe definit ὁ δοῦλος κτῆμά τι ἔμψυχον, καὶ ὥσπερ ὄργανον πρὸ ὀργάνων πᾶς ὑπηρέτης. ſed & animalia quoque numeranda inter inſtrumenta animata.

VIII. *De peculio legato.*

V. §. 20. ſi peculium, de legatis apud Iuſtin. lib. 2. cap. 20.

ERGO inſtructi appellatione continentur etiam ſerui. An & peculia eorum? Sic videtur, *l. 22. §. vlt. ſup. tit. prox.* Quid autem is qui peculium legat, legato complectatur, hic titulus declarat: nam ex mente defuncti plus aut minus continetur peculio legato, E quam ineſſe docuerit actioni de peculio lib. xv. tit. 1. Vterque tamen titulus eſt tam de peculio filij quam ſerui: Sed interim ne dixeris peculium eſſe acceſſionem ſerui: alioquin legatum ſerui ſequeretur omnimodo, *l. librorum §. vlt. de leg. 3.* nec ſane eſt acceſſio, niſi ſeruus legetur cum peculio. Vicarius autem, nec ſi ſeruus legetur cum vicario [a], ſi tamen legetur cum peculio, ſub peculij nomine vicarius etiam accedit, & quamuis omnis vicarius peculiaris ſit, alio tamen iure eſt peculium, alio ſeruus peculiaris, ſicut alio peculium, alio merx peculiaris in tit. De tribut. act.

[a] Id eſt vicarius non eſt acceſſio ſerui ordinarij, etiamſi ipſe ſeruus ordinarius legatus ſit cum vicario; quod eo pertinet, vt A ſeruo ordinario mortuo legatum vicarij non extinguatur, quod extingueretur tamen, ſi vicarius acceſſionis vice fungeretur: quemadmodum ſeruo legato cum peculio, extincto ſeruo legatum peculij quod accedit, extinctum cenſetur, §. ſi quis ancillas, de legatis apud Iuſtin.

IX. *De penu legata.*

INSTRVCTI alia pars eſt penus, quam recte veteres gloſſæ ita definiunt * οὗ εἰς πότον καὶ βρῶσιν συναθροίζεται, idque hoc titulo diligentius explicatur, ſimul ac penus quæ acceſſiones ſint.

X. *De ſupellectile legata.*

B INSTRVCTI pars alia eſt ſupellex, id eſt inſtrumentum patrisfamilias, Græce ἐνδυμενία καὶ ἐπισκευή. & enumerantur hoc titulo res quæ ſub eam appellationem cadunt.

LIBER XXXIV. DIGESTORVM.

TIT. I. *De alimentis vel cibariis legatis.*

HIc titulus quid alimentorum vel cibariorum legato continetur, explicat, & plenius quidem eſt alimentorum legatum. qua de cauſa cibaria & veſtiaria inuenias nominatim legari ſæpe, alimentis veſtiaria longi ſuperuacuo, non item. Sed & præcipua quædam in his eſſe hic titulus declarat, C veluti vt deportatis vel ſeruis pœnæ, vel etiam ſeruis proprijs ſine libertate [a], alimenta aut cibaria relinquantur recte, vt ſi relicta ſint vſque ad pubertatem, extendantur vſque ad plenam pubertatem; vt non minuantur propter prædia eo nomine poſtea obligata, vt ex reditu eorum percipiantur, ſed minuuntur tamen per legem Falcidiam [b], *l. Diuus, infr. ad l. Falcid.*

[a] Igitur ea ita hanc cauſam ſeruo proprio legatum relictum non conſtitit, ne ſcilicet heres idem ſit debitor legati & creditor. Cuiac. tr. 2. ad Afric. ad l. 107. §. vlt. ff. de leg. 2. Hodie quodlibet legatum ſeruo proprio relictum valet ex benignitate, nec tamen libertas non adſcripta debebitur, l. vlt. §. de illo, C. de neceſſ. ſeru. her. inſt. Cum heres inſtituitur ſine libertate, libertas tamen debetur. Ratio differentiæ hæc; quod heredis inſtitutio vires det teſtamento, quod totum corrueret, niſi cum hereditate libertas quoque data cenſeretur ſeruo. At quoties ſeruo legatum adſcriptum eſt ſine libertate, nullum inde periculum, ne defun- D ctus inteſtatus decedat, cum de cætero teſtamentum valeat.

[b] Sed & illud etiam eſt præcipuum, vt de alimentis teſtamento relictis tranſigi non poſſit ſine prætoris auctoritate, ne facile alimentorum legatarius modico præſenti contentus, vitæ ſuæ ſubſidium in poſterum amitteret, l. 8. ff. de tranſact. l. 23. eleganter § item ſi. ff. de condict. indeb. quod non idem tamen obtinet in alimentis, quæ ex conuentione inter viuos facta debentur, vt tradit ipſe Cuiac. ad l. 16. ff. de verb. obl. hac ſcilicet ratione, quod in alimentis teſtamento relictis perſonæ legatarij conſultum voluit teſtator, quaſi minus idoneus & induſtrius eſſet ad paranda ſibi alimenta, vt ob id non oporteat irritam fieri eius voluntatem tranſactione interueniente, arg. l. 71. Titio, in pr. ff. de condit. & dem. At cum ex contractu debentur, ſibi potius conſuluiſſe promiſſor cenſetur, vt magis præſtatio diuideretur in plures annos, quam vna ſolutione magnam pecuniæ quantitatem repræſentaret: ideoque tranſactio valebit etiamſi auctore prætore facta non ſit. Illud etiam obtinet ſummo alimentorum E fauore, vt legatarius à quo alimenta per fideicommiſſum relicta ſunt, non poſſit alimentariis Falcidiam imputare, quam ipſe paſſus eſt ab herede in re, aut fundo ſibi legato, dummodo id quod ſupereſt alimentis ſufficere poſſit, l. 77. cum pater §. 1. ff. de leg. 2. l. 21. liberto, §. 1. ff. de ann. leg. l. 25. maritum, §. 1. ff. ad leg. Falc. quod in alio legato non obtinet, cum legatarius aliquo fideicommiſſo grauatus eſt, l. 32. pœnales. §. ſi Titio, ff. eod.

II. *De auro, argento, mundo, ornamento, vnguentis, veſte, vel veſtimentis, & ſtatuis legatis.*

HIc titulus variorum legatorum continet interpretationem auri & argenti, tam facti quam infecti. Factum dicimus vaſa, ſigna, emblemata, quia

ſub nullo alio quam argenti genere continentur. Infectum quod in maſſa vel lamina. item mundi muliebris quo mulier fit mundior, & ornamentorum quo fit ornatior. Sed ſunt etiam ornamenta virilia quædam, non mundus, & mundi pars, vnguenta, non omnia tamen vnguenta mundo continentur: ideoque ſeparatim tractatur etiam de vnguentis legatis. Veſtis autem Feſto eſt genus, veſtimentum pars, ſed nobis nihil intereſt veſtis an veſtimentum legetur, idque veſtimentum definitur quod pertextum eſt, vt liber qui perſcriptus eſt. Sed & de ſtatuis legatis nonnihil hoc titulo agitur, vel imaginibus, l. 1. & 6. §. vlt. A

III. *De liberatione legata.*

V. §. 13. ſi quis debitori, de legatis apud Iuſtin. tit. 20. lib. 2. B

OLIM non ſatis bene conſtabat an debitoribus poſſet liberatio legari, ſed vt ait *l. 3.* iam certum eſt poſſe, & quidem omnibus, *l. 1.* id eſt, ſiue iure ciuili debeant ſiue honorario, ſiue ex contractu, ſiue quaſi ex contractu *l. 24. de leg. 3.* & ſiue rem ſuam, ſiue rem noſtram, *l. 9. §. vlt. hoc tit. l. cum ſeruis, §. ſi Titius. de leg. 1.* & in totum vel pro parte, *l. cum quis §. nuptura, de leg. 3.* & effectus legati hic; vt legatarius poſſit agere, vt acceptilatione vel pacto liberetur, & ſi conueniatur, tueri ſe exceptione doli mali: qua re legati huius cautionem ex edicto [a] poſtulat nullam.

[a] De quo inf. l. 36. tit. 5. cum enim id quod ſibi legatum eſt, teneat ipſe legatarius, qua ratione peteret, ſibi legati exſoluendi nomine cautionem ab herede præſtari? C

IV. *De adimendis vel transferendis legatis vel fideicommiſſis.*

QVIA de dandis legatis & fideicommiſſis ſatis egit, par erat tradi etiam aliquid de eis adimendis. Et legata quidem non adimuntur ipſo iure, niſi eodem teſtamento, vel codicillis confirmatis, & ciuilibus contrariiſque verbis [a]. beneficio autem exceptionis, & per epiſtolam adempta, & nuda vel tacita voluntate, & quibuſcumque verbis, non valent. Fideicommiſſa ipſo iure adimuntur quacumque voluntate, quocumque ſermone, quia in his præcipue voluntas dominatur, in legatis rigor & diligentia iuris ciuilis, adeo vt in legatis verba ſi ſint perſpicua, non admittatur quæſtio voluntatis, in fideicommiſſis admittatur, *l. 25. l. 95. de leg. 3. l. ſi alij, de vſufr. leg. l. cum virum, C. de fideicommiſſ.* Tranſlatio plus eſt quam ademptio: nam & ademptionem & dationem in ſe continet: adimit enim vni quod det alij, vel ab vno, quod det ab alio, vel rem vnam, vt pro ea det aliam, vel cauſam legati, vt adſcribat aliam. D

[a] Veluti illis: quod Titio dedi aut legaui, neque do, neque lego.

V. *De rebus dubiis.*

HVIC fere reſpondet titulus, qui eſt in Codice, De verborum & rerum ſignificatione: nam etſi hac de re dictum ſit poſtrema parte libri tertij de legatis, reſtabant tamen pleraque dicenda de ambiguo ſermone legatorum & fideicommiſſorum, qui rem dubiam plerumque efficit, quamquam & detracto ſermone ambiguo res dubia dici poſſit quæ in ſuſpenſo eſt, quoad ex poſtfacto confirmetur, quia res qua de agitur, nondum certum eſt, valeat, necne, l. 15. Res item dubia ſiue ambigua eſt, ſi incertus ſit ordo naſcentium vel morientium in ſpecie. l. 11. §. vlt. & aliarum legum, quæ ſunt de commorientibus, vel ſi incertis perſonis [a] legatum relinquatur: nam & de incertis perſonis in hoc titulo agitur. E

[a] Incertæ perſonæ hæ ſunt, in quas certum animi iudicium, aut affectum teſtator conferre non poteſt: veluti ſi dicat, ei qui ad funus meum primus venerit, centum lego: nec enim cogitatione ſola ſcire poteſt quis primus venturus ſit. legata quidem relicta incertis perſonis relicta hoc colore non valebant, quod certum debeat eſſe teſtantis conſilium, vt ait Vlpianus in Fragm. tit. 22. quin etiam legatum aut hereditas non niſi in bene merentem confertur, aut ei cui honorem habitum voluit teſtator, l. 36. amiciſſimos, ff. de excuſ. tut. l. 3. ſed & ſi §. hoc autem, ff. de leg. præſt. At beneficium nec dari incertæ perſonæ, neque ab ea accipi poteſt. Iuſtinianus tamen incertis perſonis legari poſſe conſtituit §. incertis, de leg. apud Iuſt. V. Cuiac. in par. C. tit. de incertis perſ.

VI. *De his quæ pœnæ cauſa relinquuntur.*

V. §. 36. pœnæ, tit. 20. de legatis apud Iuſtin. lib. 2. & lib. 6. C. tit. 41. de iis quæ pœnæ nomine in teſtamento, vel codicillis relinquuntur.

DEDIT quodammodo anſam ſuperior titulus tractandi de legatis inutilibus: nam de incertis perſonis egit, quibus quod legatur, eſt inutile regulariter, & his adiecit legatum relictum pœnæ cauſa, quia contra naturam legati eſt, vt pœna honori inſit, vt ſit legatum honori vni, pœnæ alteri: præponderare enim honori videtur pœna quaſi præcipua cauſa legandi, atque adeo ne honor quidem eſſet tale legatum. Hodie tamen valet niſi illicitum, vel probroſum, vel impoſſibile ſit ex conſtitutione Iuſtiniani, ex qua Tribonianus l. 1. inſeruit hæc verba, *illicite vel probroſe*, itemque verbum, *Tale*, quo repetuntur illa, *illicite vel probroſe*.

VII. *De regula Catoniana.*

SEQVEBATVR titulus de caducis, & de his, quæ ſunt in cauſa caduci. Vtilia hæc ſunt ab initio, ſed poſtea deficiunt viuo aut mortuo teſtatore ante apertas tabulas [a], & in fiſcum cadunt ex legibus nouis Iulia & Papia: ſed cum abolitæ iam eſſent eæ leges à Iuſtiniano, & reſtitutum ius antiquum, maluit Tribonianus omiſſo caducorum iure nouo, ponere hoc loco regulam iuris antiqui, ſecundum quam non ex apertis tabulis cedunt legata, vt voluere leges caducæ Iulia & Papia, ſed à morte teſtatoris, & regula hæc eſt: Quod inutile foret, id eſt, cuius dies inutiliter cederet, ſi teſtamenti facti tempore mortuus fuiſſet teſtator, id legatum quandocumque deceſſerit, ex poſtfacto non conualeſcere [b], quæ & ſententia dicitur *l. Iulianus, de cond. & demonſt.* vt Marcellino XXV. Catonianæ vel Caſſianæ ſententiæ.

[a] Quod fit cum legatarius, aut heres ex parte ſcriptus mortuus eſt, aut ſeruus pœnæ effectus, vel deportatus eſt, & alijs modis ſimilibus: nam tum ea legata apud heredem non manebant, niſi eſſet ex parentibus, vel liberis defuncti teſtatoris vſque ad tertium gradum, ſed ad fiſcum deuoluebantur. Hodie ſublato caducorum iure, apud heredem indiſtincte remanent, niſi datus ſit ſubſtitutus aliquis in caſum deficientis legati, vel hereditatis. Caducorum integram hiſtoriam retegit ipſe Cuiac. in Parat. C. ad tit. de cad. toll.

[b] Plures vero caſus intercedunt, quibus hæc regula perdit officium ſuum, de quibus gl. in l. 1. hoc tit. & Cuiac. lib. 15. quæſt. Papiniani ad l. 3. hoc tit.

VIII. *De his quæ pro non ſcriptis habentur.*

CADVCA ſequebantur ea, quæ pro non ſcriptis habentur, hæc ab initio inutilia ſunt, & tam nouo quam antiquo iure apud heredem remanent, ſi nullus ſit ſubſtitutus in cuius perſona legatum conſiſtat, vel ſi nullus collegatarius, cui adcreſcat, & licet pro non ſcriptis etiam fuerint ea quæ incertis perſonis, vel quæ pœnæ cauſa relinquerentur, tamen quia hodie vtilia ea permanent regulariter, his pri-

mum ſubductis ſimul ac caducis, quæ ab initio vtilia ſunt, & ante ceſſionem intercidunt, quia eodem iure ſunt hodie, quo & ea quæ ab initio inutilia ſunt, id eſt quæ pro non ſcriptis habentur, dedit primum de his regulam Catonis; eſt enim ea regula de inutili legato. Inutile autem legatum ſemper id quod pro non ſcripto eſt nunc quæ pro non ſcriptis habeantur enarrat hoc titulo multa, veluti quæ incapacibus [a] relinquuntur, quæ ſibi teſtamentarius [b] adſcribit, quæ ſunt captatoria [c], quæ non intelliguntur, quæ ei, qui in rebus humanis non eſt, adſcribuntur. Sed hoc tamen intereſt, quod ab initio inutilia apud heredem remanent ſine onere, exceptis duobus caſibus [d], caduca vel in cauſa caduci cum onere, ſicut & ad fiſcum tranſibant cum onere, *l. in facto §. vlt. de cond. & dem.* non quidem ex lege Iulia & Papia, ſed ex conſtitutionibus.

[a] Eiuſmodi ſunt damnati in metallum, deportati. Cœlibes non ſunt omnino incapaces, ſed ſi poſt mortem teſtatoris, intra centum dies matrimonium contraherent, ex cuiuſlibet teſtamento capere poterant; ex teſtamentis cognatorum vſque ad ſextum gradum, etiamſi matrimonium non contraxiſſent, deinde quod ipſis relictum erat, ſi legi Papiæ non parerent, intra præſtitutum tempus, non remanebat apud heredem, quaſi eſſet pro non ſcripto, ſed fiſco applicabatur quaſi caducum. V. Cuiac. in Parat. C. ad tit. de cad. toll. & ad tit. de infirm. pœnis cœlib. & orb. Et Lipſius ad Tacitum lib. 3. annal. in excurſu.

[b] Teſtamentarius ille eſt, qui teſtamentum alienum, dictante ipſo teſtatore ſcribit, ſiue ſit notarius publicus, ſiue alius.

[c] Ea ſcilicet quibus magis hereditatem, aut liberalitatem alienam captamus, quam quod damus: veluti cum teſtator alicui legat, aut aliquem inſtituit heredem, ſi inuicem à legatario, aut herede inſtituatur, aut ei legetur. V. Cuiac. lib. 16. Obſ. cap. 11.

[d] Illi caſus ſunt, Primus cum is qui ſibi quid adſcripſit, illud idem reſtituere alteri rogatus eſt, l. vlt. hoc tit. l. 14. filius §. fin. ff. ad leg. Corn. de falſis vel cum ſeruum ſibi ſua manu quis adſcripſit, & eidem ſeruo à teſtatore libertatem dare rogatus eſt: licet enim reſpectu eius, qui ſibi adſcripſit, legatum ſit pro non ſcripto, tamen libertatem ſeruo heres neceſſe habebit dare, l. 17. cum quidam, ff. ad l. Corn. de falſis. Secundus cum ex alia cauſa ſeruus pro non ſcripto habitus, ſit alicui legatus, cui legatarius libertatem per fideicommiſſum debebat, l. 26. §. ſi pro, ff. de fid. lib.

IX. *De his quæ vt indignis auferuntur.*

V. lib. 6. C. tit. 35. de his quibus, vt indignis hereditates auferuntur, & ad SC. Sillan.

SEQVVNTVR, quæ veteres dicebant Ereptitia: hæc vtilia ſunt omni tempore, & cedunt & adquiruntur vtiliter, ſed quaſi indignis eripiuntur variis ex cauſis, quæ hoc titulo enumerantur, & male iuris decoctores vbique eoſdem faciunt incapaces & indignos [a]: incapacibus enim relicta ab initio inutilia ſunt, & apud heredem remanent ſine onere, indignis relicta ipſo iure valent, ſed ad fiſcum plerumque transferuntur, vel ad heredem, vel ad aliam perſonam cum onere.

[a] Incapaces ſunt, vt dictum eſt tit. ſuperiori, qui omnino non habent teſtamenti factionem, nec ſibi, nec aliis poſſunt acquirere, qualis ſeruus pœnæ, & deportatus. Indigni habent teſtamenti factionem, & poſſunt capere, ſed non ex teſtamento, quod impugnauerunt, aut ab ea perſona contra quam iniurioſum aliquid moliti ſunt, eiuſmodi cauſæ hoc titulo enumerantur plures.

LIBER XXXV. DIGESTORVM.

TIT. I. *De conditionibus & demonſtrationibus & cauſis, & modis eorum quæ in teſtamento ſcribuntur.*

V. lib. 6. C. tit. 26. de conditionibus inſertis tam legatis; quam fideicommiſſis, & libertatibus.

VT ſpecialem titulum dedit ſupra de conditionibus inſtitutionum, cum tractaret de inſtitutionibus, ita conſequens fuit in hoc tractatu de legatis & fideicommiſſis, & de conditionibus eorum ſpecialem titulum poni. Sed conditionibus etiam adiicit demonſtrationes, & cauſas, & modos. Conditio [a] eſt cauſa quæ ſuſpendit legatum. Demonſtratio [a] ſignificatio accommodata rei legatæ. Cauſa [a] eſt ratio legandi. Modus [a] eſt adiectio quæ oſtendit quid legatarium ex legato facere teſtator velit. Conditio proprie confertur in futurum [b], Demonſtratio in præſens, vel in præteritum, *l. nuper, de leg. 3. l. 34. inf.* Conditioni ſimilis eſt modus, adeo vt in his libris ſæpe modus conditionem, conditio modum ſignificet, & nonnunquam qui figuræ verborum eſt modus, ex mente defuncti pro conditione habetur [c]. Conditionem enim voluntas facit, non verba; ſed hoc intereſt, quod ſi ſuis verbis conditio concipiatur, fideicommiſſum non facit [d]; modus vel etiam conditio concepta, vt ita dixerim, verbis modalibus, fideicommiſſum facit, quia conceptio verborum talis, eixæ voluntatis argumentum eſt, ſicut conditio iuſiurandi, quæ etiam fideicommiſſum parit. Igitur ex his verbis, Titio c. ita vt x. Mæuio adnumeret, Mæuio fideicommiſſi petitio eſt ſtatim. ſi præterea adiecerit, Si nauis ex Aſia venerit, poſteaquam nauis venerit, *l. 2. C. de his quæ ſub modo rel.* Cauſa ſimilis eſt demonſtrationi: nam & in præſens hæc, vel in præteritum confertur, & vtraque abundat. nec certo corpore legato viciat legatum, ſi forte ſit falſa. Ait, Eorum quæ in teſtamento ſcribuntur: In teſtamento ſcribuntur inſtitutiones, legata, fideicommiſſa, tutelæ, libertates, adſignationes libertorum, iniunctiones, præcepta, conſilia, commendationes, confirmationes [e], mortis cauſa donationes, mortis cauſa capiones, æſtimationes, ademptiones, confirmationes codicillorum, exheredationes. Sed non omnia conditionem recipiunt, & de conditionibus inſtitutionum proprium titulum iam habuimus ſupra, & hic præcipue eſt de conditionibus legatorum & fideicommiſſorum.

[a] Interdum conditio non differt, aut ſuſpendit præſtationem legati, ſcilicet ſi in non faciendo conſiſtat, veluti ſi cui legatum ſit, ſi in Capitolium non aſcendat: ſtatim enim poteſt peti legatum, præſtita cautione Mutiana, quam ſcilicet introduxit Mutius Scæuola, qua legatarius promittit ſe legatum cum fructibus reſtituturum, ſi fecerit quod fieri ab eo teſtator noluit, l. 8. l. 79. heres §. qui poſt, ff. hoc tit. & N. περὶ ἀντεγκαλουμένων, cap. 45.

[b] Conditio igitur quæ in præſens vel in præteritum confertur, quaſi καταχρηστικώτερον conditionis nomen obtinet, quia non ſuſpendit, ſed vel ſtatim vera eſt, vel falſa, l. 37. & cum in præſens, cum ſeqq. ff. de rebus credit. §. pen. de verb. oblig. apud Iuſtin. Conditionum autem aliæ in dando, aliæ in faciendo: aliæ poteſtatiuæ, quæ pendent ex voluntate eius, cui impoſitæ ſunt, veluti ſi in Capitolium aſcenderit, aliæ caſuales, quæ in totum ex caſu, veluti ſi Titius conſul factus fuerit: aliæ mixtæ, quæ partim ex voluntate eius pendent cui impoſitæ ſunt, partim ex caſu. Poteſtatiuæ dicuntur promiſcuæ, caſuales non promiſcuæ, l. 11. hoc tit. Cuiac lib. 14. Obſ. cap. 2. & in recit. ad l. vn. §. ſin autem C. de cad. toll. Sed & conditiones aliæ ſunt intrinſecæ, quæ teſtamento ſunt adſcriptæ; aliæ extrinſecæ, quæ tacite intelliguntur, nec ex teſtamento veniunt, ac per hoc non faciunt legatum conditionale: quemadmodum ſi legetur fructus fundi: nam extrinſecus hæc tacite ſubintelligitur conditio, ſi naſcantur, l. 99. conditiones, hoc tit. l. 6. quod pure §. 1. & l. 25. cum illud. §. fin. ff. quando dies leg. cedat.

[c] Sed eo differt, quod conditio impleri debeat, antequam capiatur legatum; modus autem vt plurimum impletur poſt perceptionem legati. Deinde modale legatum tranſmittitur ad heredem, etiamſi modus nondum ſit impletus; conditionale non item, niſi conditio extiterit. V. Cuiac. lib. 17. quæſt. Papin. ad l. 71. in pr. ff. hoc tit.

[d] Si enim alicui legatum ſit ſi Titio decem det, Titius legatarius non eſt, l. 8. ſi quis omiſ. cauſa teſtam. ideoque decem non petet, & ea decem non ex cauſa legati, aut fideicommiſſi, ſed mortis cauſa capere dicitur, quaſi non tam eius perſonam teſtator intuitus ſit, quam conditionem impleri quomodo voluerit. At cum centum legata ſunt alicui, ita vt ex his quinquaginta Titio dentur (cuiuſmodi legatum eſt ſub modo) maior circa Titium teſtatoris affectus apparet, vt quidem, quaſi maxime ei conſultum teſtator voluerit, actionem habeat.

[e] Hoc pertinet ad donationes, quæ factæ inter amicos non valebant, vt olim illæ quæ factæ erant inter coniuges ante orationem Antonini Auguſti, cuius mentio eſt in l.32. nam hic ſtatus, ff. de don. inter vir. & vx. nam. Africanus & Scæuola qui ante floruerant, eiuſmodi donationes confirmatione eguiſſe docent, l. 109. ſi quando, ff. de leg. 1. l. 33. vxori. §. 1. ff. de leg. 3. l. 13. vxori, ff. de auro & arg. leg.

II. *Ad legem Falcidiam.*

V. lib. 2. Inſtit. tit. 22. & lib. 6. C. tit 49.

DONATIONIBVS modum impoſuit lex Cincia [a], Dotibus lex Papia [b], Manumiſſionibus lex Caninia [c], Legatis & mortis cauſa donationibus lex Furia [d] primum, deinde lex Voconia [e], & ad extremam lex Falcidia [f] legatis præſcripſit modum dodrantis, qui ciuilis modus dicitur à Cornelio Tacito. Sed B conſtitutione Seueri lex Falcidia porrigitur etiam ad donationes cauſa mortis [g], & SC. Pegaſiano ad fideicommiſſa teſtamento relicta, & Conſtitutione D. Pij ad fideicommiſſa relicta ab inteſtato. Opus fuit ſpeciali lege, quia lex Falcidia eſt contra voluntatem teſtatoris (minuit enim legata quæ teſtator integra præſtari voluit) ideoque interpretatione prudentum non potuit porrigi ad alia, nec hodie porrigetur ad mortis cauſa capiones [h] ſine lege. Eſt autem hæc lex valde à Iuſtiniano reſciſa: nam omiſſo inuentario ceſſat, & à teſtatore prohiberi poteſt, & dodrans mutatus eſt in beſſem vel ſemiſſem inſtitutis liberis & ſimilibus qui de inofficioſo agere poſſunt [i], non etiam extraneis: placet enim magis Occidentalium [k] opinio, ne C modus à Iuſtiniano dictus porrigatur ad extraneos, quia Nouella Iuſtiniani minuuntur legata plus quam lege Falcidia contra voluntatem teſtatoris: & ideo melius eſt non diffundi eam Nouellam in omnes. Eademque ratione non eſſe recipiendam opinor opinionem eorum, qui filio rogato hereditatem reſtituere ſemiſſem attribuunt [l]: quo enim magis auges portionem heredis, eo magis recedis à voluntate. Ac prohiberi videtur etiam Falcidia *in l. pen. de leg. 3.* his verbis, Huic quoque omnia integra, quia ſcilicet nec ex vno vel altero legato deduceretur, caueri poterat olim *l. 64. 88. §. 1.* & in totum prohibitam nonnunquam princeps detrahi non ſinebat, *l. ſi legatus. § vlt. ad Treb.* De continuatione quid dicam fruſtra? titulus eſt de D modo legatorum: ipſa igitur ſe ſatis oſtendit.

[a] Ne ſcilicet plus ducentis aureis donare liceret, neve ob cauſam orandam munus donumve caperetur. Hotomanus in Indice legum Rom.

[b] Ita videtur inductum, ne plus quam centum millia nummorum dotis nomine darentur. Cuiac. lib. 29. quæſt. Pap. ad l. 6. ff. de vſur. Non tamen Hotomanus in Indice legum Rom. aut Lipſius ad lib. 3. annal. Taciti in excurſu tradunt de ea re caput vllum fuiſſe in lege Papia.

[c] Ea lex iis tantum manumiſſionibus modum impoſuit, quæ teſtamento fiebant, non iis quæ inter viuos, quod ſcilicet homines liberaliores eſſe ſoleant dum moriuntur, & plerumque antea eueniebat, vt teſtatores qui ingentem familiam ſeruorum haberent, quo benefici viderentur, & à pluribus libertis pileatis lectus eorum funebris ferretur, omnes ſeruos ſuos manumitterent, vt tradit Dionyſ. Halicarnaſ. lib. 4. atque ita dignitas ciuitatis Romanæ impuræ manciporum turbæ communicata euileſcebat. Viuorum reſtrictior ſolet eſſe liberalitas propter naturalem parſimoniam & egeſtatis metum, & ideo lege non fuit opus eam coërcere. Igitur ambitioſa morientium vota, & promiſcuam teſtamento manumittendi facultatem hæc lex recidit, & hunc modum præſtituit, vt à duobus ad decem, media tantum pars poſſet manumitti; à decem ad 30. tertia, à triginta ad centum quarta; à centum vſque ad quingentos quinta, & ex quacumque numeroſa familia non amplius quam centum. Quod ſi præſcriptum numerum teſtator exceſſiſſet, prout quiſque eſſet nominatus, ille ad libertatem perueniebat, vſque ad modum lege definitum, & ob hoc etiam nomina manumittendorum teſtamento adſcribi, vt refert Gaius lib. 1. Inſtit. Vlpianus in Fragmentis, Paulus in Sententiis, & ea quidem lata temporibus Auguſti, cum Suetonius in eius vita tradat cap. 40. eum ciuitatem Romanam parciſſime dediſſe, & manumittendi modum terminaſſe. Sed tamen nullus ſub eo conſul Fuſius Caninius, cum ea lex Fuſia Caninia dicatur: Sed A tempore Triumuiratus vnus tantum in Faſtis conſularibus L. Caninius Gallus. Hanc autem legem à Iuſtiniano ſublatam eſſe quaſi libertatibus inuidam, ipſa iuris elementa tradunt.

[d] Hæc lex (vt tradit Theoph in Græca paraphraſi Inſtitutionum tit. de lege Falc.) vetabat ne cui plus legare poſſet teſtator quam mille aſſes: ſed eius legis ſententia facile calumniam patiebatur, cum pluribus legatarius, & ſingulis mille aſſes dando tota plerumque hereditas legatis abſumeretur.

[e] Hæc lex vt idem Theoph. tradit, conſtituerat, ne cui plus legatario legare liceret quam ipſe heres erat habiturus. Sed eius legis ſententia facile etiam eludebatur: nam cum ſingulis legatariis tantundem daretur quantum heredi relinquebatur, fiebat interdum vt ne quidem centeſima pars plerumque hereditatis (tanto legatariorum numero exiſtente) apud heredem remaneret.

[f] Ea b re introducta eſt, cum duæ priores non ſufficerent ad excludendam fraudem, idque temporibus Auguſti à Falcidio tribuno plebis, vt refert Dio & Xiphilinus.

[g] Scilicet cum teſtamentum ſubeſt: nam ſi res ab inteſtato agatur & mortis cauſa donatum ſit, quaſi ceſſet conſtitutio Seue- B ri, Gordianus edixit Falcidiam competere l. 2. C. de mortis cauſ. donat.

[h] Quodnam ſit genus acquiſitionis mortis cauſa capio. Vid. inf. tit. vlt. lib. 39.

[i] Illi igitur non poſſunt grauari vltra beſſem aut ſemiſſem ſiue legata ſint relicta, vel fideicommiſſa, ſiue mortis cauſa ſit donatum: nam quemadmodum N. 18. Iuſtinianus pro numero liberorum ſi vnus, duo, tres, aut quatuor eſſent, legitimam earum portionem definiuit eſſe tertiam eius portionis quam habituri erant ab inteſtato, ſi plures, dimidiam: ita ſi grauentur legatis vel fideicommiſſis, trientem vel ſemiſſem, eiuſdem numeri liberorum ſeruata diſtinctione iure Falcidia, aut Trebelliani SC. voluit deducere.

[k] Occidentalium nomine Cuiacius intelligit doctores Italos aut Gallos, veluti Accurſium, Azonem, Bartolum, Paulum de Caſtro, Iaſonem, Ioannem Fabrum, aliosque complures: Orientalium autem appellatione, vt inf. tit. 5. lib. 37. accipit gloſſatores & C enarratores βασιλικῶν, qui ſcilicet in Oriente ius ciuile Conſtantinopoli, vel Beryto profitebantur, quales Thalelæus, Cyrillus, Hagiotheodoretus, Theodorus Hermopolites, & alij. Illi dicebant ſententiam d. N. 18. porrigi debere ad extraneos heredes, vt vltra ſemiſſem aut beſſem legatis aut fideicommiſſis onerari non poſſent, eadem ratione habita in numero extraneorum heredum, quæ habetur in d. N. 18 in numero liberorum. Sed recte Cuiacius eorum ſententiam improbat, quandoquidem in multis ius Falcidiæ imminutum à Iuſtiniano, N. 1. de hered. & Falcid. qua de re idem Cuiacius plura ad N. 18.

[l] Cuiacius hoc loco, vt & lib. 8. Obſ. cap. 1. & ad N. 92. improbat conſtitutionem iuris Pontificij in cap. Raynutius, & cap. Rainaldus, extr. de teſtam. qua filius à patre inſtitutus & rogatus reſtituere hereditatem, primum trientem detrahit vt filius pro portione legitima ei iure naturæ debita; deinde ex reſiduo beſſe ſextantem vt heres ſcriptus, in vicem portionis Trebellianicæ: quo tamen iure vtimur: & nouiſſime in comitiis purpureis frequenti Senatu eſt iudicatum hoc duplici iure vti poſſe filium pro D tribunali ius dicente Dn. *de Verdun*, Primicerio Præſide.

III. *Si plus, quam per legem Falcidiam licuerit, legatum eſſe dicetur.*

SEQVITVR ſtipulatio Falcidiæ prætoria vel communis, *l. pœnales, §. Iulianus, ſup. tit. prox. l. ex facto 2. de her. inſt.* quam de legatariis ſingulis ſtipulatur heres, qui ſolida præſtat legata, hoc fere modo: *Quod amplius legatorum nomine quam per legem Falcidiam licuerit, ceperis, quanta ea res erit, tantam pecuniam dari, dolumque malum abfuturum eſſe* [a]. quo exemplo etiam legis Papiæ ſtipulatio interponitur [b], *l. 1. §. pen.* & ceſſante etiam Falcidia in ſpecie. *l. filiusf. §. apud, de leg.* E *1. d. l. 1. §. in quibuſdam.* Tractatur etiam nonnihil ſub hoc titulo de ſtipulatione, *Euicta hereditate reddi; & morientium partes reddi*, & de ſtipulatione fructuaria.

[a] Huic cautioni locus eſt cum dubitat heres, num ſit locum habitura lex Falcidia. vt ſibi in futurum proſpiciat, emergente ære alieno: cuiuſmodi cautio exigitur etiam cum ſoluuntur legata ex primis tabulis, quæ in contributionem venire poſſunt, ex pupillaribus tabulis vocato poſtmodum ſubſtituto, qui & ipſe legatis eſt grauatus: cum enim in patris & filij teſtamento eadem ratio Falcidiæ ineunda ſit, & propter legata tabulis pupillaribus relicta, poſſint legata relicta paternis tabulis Falcidiam pati, æquum eſt hanc cautionem interuenire, vt ſi ſubſtitutio locum habeat omnes legatarij vtrarumque tabularum ad vnum eundemque calculum vocentur, l. 1. § interdum, l. 31. is cui, ff. ad leg. Falcid.

[b] Vt

[b] Vt ſcilicet inſtitutus à liberto patronus & legatis grauatus non quadrantem, ſed integrum ſemiſſem, aut iure nouo trientem, deducat quem remota cauſa teſtamenti in ſucceſſione liberti ſui erat habiturus.

LIBER XXXVI. DIGESTORVM.

TIT. I. *Ad SC. Trebellianum.*

V. lib. 2. Inſt. tit. 23. de fideicommiſſariis hereditatibus, & ad SC. Treb. & lib. 6. C. tit. 48.

ELEGANTER Iuſtinianus peculiare & in Græca conſtitutione [illegible] nihil eſſe magis, quam vt legatis quidem iungatur narratio legis Falcidiæ, fideicommiſſis autem SC. Trebelliani. Trebellianum prius fuit Pegaſiano [a]. Et Trebellianum de transferendis actionibus in fideicommiſſarium, vt abſque metu heredes ſcripti adirent hereditatem, non deducta quarta; Pegaſianum ſi plus quam dodrantem, vel totam hereditatem reſtituere rogati eſſent, de quarta deducenda non tranſlatis actionibus, communicatis tamen remedio ſtipulationum partis & pro parte, qua ex cauſa Trebellianus fideicommiſſarius erat heredis loco, Pegaſianus non item. Sed & SC. Pegaſiano heres qui ſuſpectam hereditatem dicit, adire cogitur, & reſtituere, non deducta quarta, & tranſlatis actionibus, perinde atque ſi ex SC. Trebelliano reſtitueretur. Eſt etiam opinor SC. Pegaſiani, quod eſt in l. 16. §. ſi quis heres, & § cum quidam & l. 17. in pr. Sed ſublato non transferendarum actionum iure & remedio ſtipulationum, cætera omnia adſcribuntur & aguntur hodie SC. Trebelliano ex Conſtitutione Iuſtiniani; ſecundum quam recte hic titulus ita concipitur, ad SC. Trebellianum, nec adiicitur, & Pegaſianum, quod erat in veteri titulo edicti perpetui, & eſt adhuc in Indice titulorum Pandectis Florentinis præpoſito.

[a] Forte non incongruum breuiter hoc loco repetere totam fideicommiſſorum hiſtoriam. Iuſtinianus tradit ante Auguſtum infirma fuiſſe fideicommiſſa. Hoc verum poteſt videri, ſi tantum heres rogatus eſſet in teſtamento hereditatem reſtituere, nec fidem ipſe ſuam adſtrinxiſſet: Cæterum ſi fidem reſtituendæ hereditatis teſtatori dediſſet, etiam ante Auguſtum heres à fideicommiſſario conueniri poterat, vt conſtat ex Cicerone lib. 2. de finibus, vbi de Sextilio Rufo, & paulo poſt, vbi de Sexto Peducæo. Poſtquam autem Auguſtus induxit, vt heredes qui adiiſſent, hereditatem reſtituere tenerentur, illud ſequebatur incommodum, vt licet nihil penes heredes remaneret, illi tamen ferrent onus actionum, interpoſitis ſcilicet ſtipulationibus quaſi emptæ & venditæ hereditatis, vt par eſt credere. Secutum igitur SC. Trebellianum Neronis temporibus de transferendis actionibus, vt poſt reſtitutam hereditatem fideicommiſſarius actiones ſuſciperet, quaſi iam tum heredis loco haberetur. Sed & tum illud incommodi erat, quod cum Auguſtus id tantum edixiſſet vt aditam hereditatem neceſſe haberet reſtituere, nihil vero ſanxiſſet de cogendo herede ſi adire nollet, plerique heredum renuebant adire hereditatem, odio fideicommiſſarij, cui lucrum reſtitutæ hereditatis inuidebant, aut quod vererentur cumulum æris alieni, vel quia rogati totam aut fere totam hereditatem reſtituere, nullum, aut modicum lucrum erant ſenſuri, atque ita totum teſtamentum corruebat & fideicommiſſa intercidebant non adita hereditate. Igitur SC. Pegaſianum Veſpaſiani temporibus de ea re factum, quo primum id fuit inductum, vt perinde quartam portionem heres inſtitutus ex fideicommiſſis generalibus, vel ſingularibus, quibus grauatus eſſet, poſſet detrahere, ac ex legatis lege Falcidia deducebat: idque quo magis heres ad adeundam hereditatem inuitaretur, ſi rogatus eſſet totam hereditatem, aut partem dodrante ampliorem reſtituere, eademque ratione ſeruata in herede inſtituto ex parte, quæ in eo qui ex aſſe eſſet inſtitutus: deinde & id introductum eſt, vt ſi nollet adire hereditatem, tunc periculo fideicommiſſarij adiretur, & transferrentur ipſo iure actiones in fideicommiſſarium, nullo commodo & emolumento Falcidiæ penes heredem remanente. Poſt hoc SC. hæ ſunt admiſſæ diſtinctiones circa onus actionum. Cum volens & ſponte adiret heres, ſi quartam vel majorem partem hereditatis iudicio teſtatoris retinebat, quia dedu-

A cto quadrante, triente, aut quincunce hereditatis aut portionis in qua inſtitutus erat, hereditatem partemve hereditatis ſibi datam reſtituere rogatus erat, pro rata reſtitutæ hereditatis transferebantur actiones in fideicommiſſarium, perinde ac ſi in ea parte directo eſſet inſtitutus: pro rata vero retentæ, remanebant actiones penes heredem, perinde ac ſi in ea tantum fuiſſet à principio inſtitutus. Si vero quartam partem hereditatis eiuſve ſupplementum beneficio Pegaſiani retineret heres, quod vel totam hereditatem reſtituere, vel partem dodrante maiorem rogatus eſſet, tunc heres vniuerſas ferebat actiones, id eſt, & agebat ſolus & conueniebatur, ſed remedio ſtipulationum partis & pro parte communicabantur inter heredem & fideicommiſſarium, ita vt heres quod ſoluiſſet pro dodrante, à fideicommiſſario repeteret, & inuicem fideicommiſſarius exigeret ab herede pro eadem parte quod ipſi debitores hereditarij ſoluiſſent: idque hac ratione quod licet reſtituta hereditate ex Pegaſiano fideicommiſſarius heres non eſſet, nec heredis loco, effectum tamen heredis haberet, exemplo legatarij partiarij, cui non res certa, ſed portio hereditatis aliqua
B titulo legati relicta erat. Cum autem ſponte heres adibat hereditatem, & vniuerſam reſtituebat grato animo ſine vlla lucri ſpe teſtatoris voluntati obſecutus, etiam actiones non transferebantur in fideicommiſſarium, quia ſemel volens hereditati ſe implicuerat; ſed penes eum remanebant, & perinde ac ſi ille venditor, hic emptor hereditatis fuiſſet, ſtipulationes quaſi emptæ & venditæ hereditatis interponebantur, quibus fideicommiſſarius promittebat ſe reſtituturum heredi quod à creditoribus conuentus ipſis ſoluiſſet, & inuicem heres fideicommiſſario promittebat ſe reſtituturum quod ipſe à debitoribus hereditariis exegiſſet, & vt plurimum fideicommiſſarius fiebat procurator in rem ſuam, vt heredis quidem nomine ageret, emolumentum vero actionis ipſum reſpiceret. Hæc ita ante Iuſtinianum. Cæterum ipſe Iuſtinianus ſublato illo circuitu, nec vlla facta diſtinctione vtrum heres quartam habeat iudicio teſtatoris, an beneficio legis, conſtituit vt ipſo iure pro rata portione reſtituta hereditatis in fideicommiſſarium actiones transferrentur, pro rata retentæ apud heredem remanerent, & vnuſquiſque pro parte ſua agere poſſet & conue-
C niri. Suſtulit etiam mentionem Pegaſiani SC. & quod ex eo erat, vt Falcidiam heres grauatus fideicommiſſo vniuerſali vel ſingulari detrahere poſſet, & vt poſſet cogi adire periculo fideicommiſſarij, ſi ſuſpecta heredi videretur, in id Trebellianum transfudit, & ex duobus Senatuſconſultis vnum fecit. Hæc fere omnia ſunt apud Iuſtinianum tit. de fideicommiſſ. hered. quia tamen non eodem ordine, nec tam accurata facilitate ibidem continentur, viſum eſt & hæc in hunc locum transferre: Sed cum Ioſepho, εἰς τις ἄλλως δοξάζειν βούλεται, ἀνέγκλητον ἐχέτω τὴν ἑτερογνωμοσύνην.

II. *Quando dies legatorum aut fideicommiſſorum cedat.*

V. lib. 6. C. tit. 52.

D NONDVM peracta res eſt; nam reſtat adhuc de legatis & fideicommiſſis inſpectio hæc, ex morte cedat dies eorum, an ea apertis tabulis, an ex adita hereditate, aliove tempore, & cedunt quidem iure antiquo, pura ex morte, conditionalia, vel in diem incertum [a] ex conditione vel die, poſtquam venerit aut euenerit. iure nouo, pura ea apertis tabulis. Sed, vt Iuſtinianus loquitur quodam loco tractans de legitimis heredibus, ius nonum idem ipſe iure nouiſſimo correxit, & reſtituit antiquum ius, cuius videtur & aliis pleriſque partibus fuiſſe ſtudioſiſſimus. Cedunt igitur hodie pura legata ex mortis teſtatoris tempore [b], ſublata lege Iulia & Papia [c], exceptis quibuſdam quæ cedunt ab aditione hereditatis, vt ſi legetur vſus, vſusfructus [d], habitatio; ſi detur libertas, ſi libertati
E iungatur legatum, vel ſi ſeruo legato legetur. Ceſſionis effectus hic eſt, vt quaſi debitum ſit legatum & tranſmittatur in heredem legatarij, *l. 26. de vſufr. leg. l. 8. & 9. tit. ſeq.* vt recte Theophilus definierit, ceſſionem eſſe legatorum, quæ nondum percepta ſunt, ad heredes tranſmiſſionem: nec tamen idem ceſſionis & delationis vel dies, vel effectus. Cedunt, vt dixi, ex die mortis. Deferuntur ex die aditæ hereditatis, ſiue pertineant ad legatarium vel heredem eius: nam & pertinere in iure, deferri eſt. Cedunt vt fiant debita, & ad heredem legatarij pertinere poſſint. Deferuntur vt peti & adquiri vel repudiari poſſint. Semper excipiũ

quæ non cedere dixi ante aditam hereditatem : his enim idem eſt ceſſionis & delationis dies : neceſſario quoque herede ſcripto ceſſionis & delationis idem dies eſt , mors teſtatoris , idem effectus numquam , & imperitiſſimi ſuot qui delationem & ceſſionem confundunt paſſim.

[a] Quod hic dicit Cuiacius de die incerto, vt legatum non cedat niſi à die quo dies euenerit, id eſt accipiendum de die incerto, qui pro conditione eſt, de eo ſcilicet, qui poteſt non exiſtere, veluti ſi alicui legetur cum erit aonorum quatuordecim : nam poteſt incertus ille dies non exiſtere, ante eam ætatem moriente legatario ; & verum eſt eiuſmodi diem incertum haberi pro conditione, & efficere legatum conditionale. At ſi dies ille incertus ſit, qui omnino ſit exturus, licet non conſtet quaodo, veluti ſi cui legetur cum morietur, purum legatum eſt, non conditionale ; & cedit ſtatim à morte teſtatoris, licet præſtatio, aut exſolutio differatur in tempus mortis legatarij. Poteſt conſuli Cuiacius l. 15. Obſ cap. 1.

[b] At cur non ab aditione hereditatis ? ne ſcilicet heres moram faciendo aditiooi, tranſmiſſionem legati impediat, vt apud eum legatum remaneat quaſi pro non ſcripto habitum. Cuiac. l. 15. quæſt. Papin. ad l. 3. ſup. de reg. Catoo.

[c] Quæ conſtituerat vt legata cederent taotum ab apertis tabulis, & quæ interim deficerent morte aut peregrinitate legatarij quaſi caduca fiſco vindicarentur. Vid. Cuiac. ad tit. C. de cad. toll. in Parat. & recit.

[d] Ratio expoſita eſt ſup. tit. 3. l. 7. quæ in vſu, vſufructo, & habitatione ſimilis eſt. In libertate relicta ſeruo, & legato eidem cum libertate dato, eadem prope ratio eſt, quia cum libertas non tranſmittatur, nec poſſit competere ante aditam hereditatem, conſequens eſt nec diem legati antea cedere, ne inutiliter cedat, & hereditati magis in cuius dominio interim ſeruus eſſe fingitur, acquiratur legatum, quam ipſi ſeruo. Eadem quoque ratio interuenit in legato quod relictum eſt ſeruo legato : ſi enim dies eius legati cederet à morte teſtatoris, vel inutile eſſet quaſi relictum ſeruo proprio, vel hereditati ipſi acquireretur penes quam ipſius ſerui legati dominium eſt ante hereditatis aditionem, l. 80. legatum, ff. de leg. 2.

III. *Vt legatorum ſeu fideicommiſſorum ſeruandorum cauſa caueatur.*

RESTAT etiam prætoria ſtipulatio legatorum ſeruandorum cauſa, quæ vulgaris & communis cau-

A tio dicitur, *l. filiusfam. §. iidem principes, de leg. 1. l. creditoribus, de ſeparat.* & inſtar actionis obtinet. Hanc de herede ſtipulantor legatarij, vel etiam diſpenſatores legatorum, *l. quidam §. pen. de leg. 1.* ſi in diem legata relicta ſint vel in conditionem caſualem, non, vt opinor, ſi in poteſtatiuam, niſi velit heres litigare : qua ratiooe etiam de puro legato hæc cautio interpooitur, *l. vxorem §. vlt. de leg. 3. l. 14. 15. hoc tit.* Edictum prætoris fuit de legatis : ſed quia defunctorum conſeruat voluntates, facile producitur ad omnia fideicommiſſa interpretatione prudentum, *d. l. 14. & 15. §. vlt.* ſicut edictum de legatis præſtandis [a] eadem ratione. Lex Falcidia quia erat contra voluntatem, contra libertatem teſtamentorum, contra XII. tabul. noo potuit produci ad fideicommiſſa ſioe ſpeciali lege. Sed B neque lex Iulia & Papia, quæ odioſa etiam eſt : & quod eſt in *l. 87. de legat. 3.* ex SC. eſt, *l. Senatus, de donat. cau. mort.*

[a] De quo tit. 5. lib. ſeq. ex eo enim edicto quemadmodum legata liberis & parentibus relicta petita bon. poſſ. contra tabulas tuetur prætor : ita etiam portiones hereditatis, ipſis liberis & parentibus datas conſeruat, quaſi ex benignitate nomine legatorum veniant, l. 7. nam ſecundum, infr. de leg. præſt.

IV. *Vt in poſſeſſionem legatorum vel fideicommiſſorum ſeruandorum cauſa eſſe liceat.*

HERES qui non paret ſuperiori edicto, id eſt C qui legatorum nomine non ſatiſdat, ex hoc edicto coërcetur, miſſo legatario aut fideicommiſſario io poſſeſſionem legatorum ſeruandorum cauſa. In poſſeſſionem omnium bonorum, quæ ex ea hereditate ſunt, oon in bona heredis propria, niſi certis modis ex Conſtitutione Aotonini, quo geoere pignus prætorium conſtituitur.

DIGESTORVM PARS SEXTA.

LIBER XXXVII.

TIT. I. *De bonorum poſſeſſionibus.*

V. lib. 6. C. tit. 9. Qui admitti ad bonorum poſſeſſionem poſſint, & intra qua tempora, & lib. 3. Inſtit. tit. de bonorum poſſ.

AB hereditatibus tranſit ad bonorum poſſeſſiones, quæ nec minus obligant nos quaſi ex contractu quam hereditates, nec minus etiam actiones nanciſcimur ex eis quam ex hereditatibus, quia hereditatis bonorumve poſſeſſio, prætoria ſucceſſio eſt, quam perinde prætor tuetur atque ciuilem. Non potuit heredem facere vel dominum : bonorum tamen poſſeſſorem veluti heredem fecit tam eum, quem ius ciuile heredem facit, quam etiam eum, quem ius ciuile non nouit, veluti poſtumum alienum heredem inſtitutum vel filium emancipatum ab inteſtato : & recte, definitur [a] bonorum poſſeſſio, ius ſucceſſionis prætoriæ in vniuerſa defuncti bona, vel ius perſequendorum retinendorumque bonorum defuncti, vel hereditas poſſeſſione retenta. Dominium triboere dicitur l. 1. Sed iotelligo domi- D nium poſſeſſioois, non dominium proprietatis : oec enim proprietatem tribuit, ſed poſſeſſionem tantum, & retentionem. Et hoc generali titulo explicara definitione bonorum, & bonorum poſſeſſionis, explicaotur etiam genera bon. poſſeſſionis, & alia pleraque communia ſequentibus titulis, veluti de his qui admitti ad bon. poſſeſſionem poſſunt, qua de re erat proprie tit. 3. de die & de diebus petendæ boo. poſſeſſionis, de qua libri ſequeotis tit. 16.

II. *Si tabulæ teſtamenti extabunt.*

NVLLVS, vt opinor, fuit in edicto perpetuo titulus generalis, quam hic primus qui conficiE tur ex primis verbis edicti, Si tabulæ teſtamenti extabunt : eſt enim generalis ad ſucceſſiones teſtati. Olim edicebatur : ſi tabulæ teſtamenti proferrentur. Hodie, ſi extabunt, quia ſufficit extare, licet non proferantur, *l. 1. §. ſufficit, de bon. poſſ. ſecun. tab.* Sequitur autem prætor ordinem legum : nam exemplo XII. tabul. proponit prius bon. poſſeſſiones ex teſtamento, contra tabulas, & ſecuodum tabulas, ab his verbis, Si tabulæ teſtamenti extabuot : deinde bonorum poſſeſſiones ab inteſtato ſub contrariis verbis, Si tabulæ teſtamenti nullæ extabunt, lib. ſeqoenti tit. 6. & vt ſpeciem aliquam edicti proponam, ita perſcripſiſſe prætor videtur : *Si tabulæ teſtamenti extabunt,*

liberis præteritis potiſſimum bon. poſſeſſionem contra tabulas dabo. mox ſi ea parte bon. poſſeſſio occupata non eſſet, ſcriptis heredibus ſecundum tabulas bonorum poſſeſſionem pollicetur. At l. 1. huius tituli non pertinet niſi ad bonorum poſſeſſionem ſecundum tabulas.

III. *De bonorum poſſeſſione furioſo, infanti, muto, ſurdo, cæco competente.*

SEQVEBATVR hic titulus quo de certis perſonis agitur, de quibus ambigi poterat an admitti poſſint ad bon. poſſeſſionem, & quemadmodum.

IV. *De bonorum poſſeſſione contra tabulas.*

V. lib. 6. C. tit. 12 de bon. poſſeſſ. contra tab. quam prætor liberis pollicetur.

QVo explicito, inſtitutum agit ordinem, vt primo liberis deferat bon. poſſeſſionem contra tabulas, quem eſſe æquiſſimum Vlpian. ait *l. 11. de bonor. poſſeſſ. ſec. tab.* & hac de cauſa de ſucceſſione teſtati primum edictum, ſiue prima pars edicti accipitur frequentiſſime pro hac parte qua liberis præteritis, id eſt neque inſtitutis, neque vti oportet exheredatis defertur bon. poſſeſſio contra tabulas[a]. & ſimiliter libro ſequenti de ſucceſſione inteſtati generali capite propoſito. Si tabulæ teſtamenti nullæ extabunt, ſubiicitur prima pars edicti, qua liberi vocantur. *l. 1. §. recte, eod. tit. l. 1. §. ſed videndum, de ſucc. ed.*

[a] Hæc bonorum poſſeſſio propter datur liberis emancipatis à patre præteritis: iure enim ciuili potuerunt impune præteriri. Sui hoc remedio non egent, quia eorum præteritione irritum ac nullum teſtamentum eſt: poteſt tamen illis eſſe vtilis vt impediant, quo minus heres inſtitutus obtineat bon. poſſeſſionem ſecundum tabulas, & eo caſu locum non habebit beneficium tituli ſequentis, nec vllo modo cuiquam legata debebuntur, l. 15. is qui. tit. ſeq. Hæc autem bon. poſſ. contra tab. multum differt à querela inofficioſi teſtamenti: nam datur tantum filiis emancipatis à patre præteritis, niſi in caſu ſupra relato. Querela vero latius patet, & datur filiis ſuis, vel emancipatis exheredatis à patre, vel præteritis aut exheredatis à matre. datur etiam parentibus præteritis aut exheredatis a liberis ſuis: datur etiam iis qui ſunt à latere, veluti fratribus aut ſororibus conſanguineis defuncti, ſi turpis perſona illis ſit prælata. Rurſus querela totum teſtamentum reſcindit iure Digeſtorum, ita vt nec legata aut fideicommiſſa ab inteſtato repetita valeant in vim clauſulæ codicillaris, l. 13. Titia, ſup. de inoff. teſt. Iure nouo ſola inſtitutio reſcinditur, cætera firma manent. auth. ex cauſa, C. de lib. præter. Bonorum poſſ. contra tab. non in totum teſtamentum reſcindit; ſed ſi quæ ſunt in eo tabulæ pupillares, ratæ manent, l. 34. ex duobus §. fin. ff. de vulg. & pup. ſubſt. & legata parentibus vel liberis relicta præſtantur, vt docet tit. ſequens. Cur autem bon. poſſ. contra tab. totum teſtamentum non infirmet, querela vero infirmet, hæc ratio poteſt adferri, quia non tanta poteſtas edicti prætorij, quanta legis Glitiæ, quæ induxit querelam, vt conſtitit ſup. tit. de inoff. teſt. deinde, quod querela inofficioſi teſtamenti propoſita & perlata fingatur defunctus fuiſſe inſanus & furioſus, qui color ceſſat in bon. poſſ. contra tab. Vid. Vigilius ad §. liberis, de pupill. ſubſt. apud Iuſtin. Eſt & hæc differentia, quod bonorum poſſeſſio contra tabulas detur contra teſtamentum, etiamſi heres ſcriptus nondum adierit, quia nulla cauſæ cognitio requiritur, cum ſufficiat filio emancipato docere ſe eſſe præteritum: Querela vero non niſi contra heredem ipſum proponitur, adita ab eo hereditate, & cauſa cognita, ſi nullæ aut non idoneæ appareant exheredationis aut præteritionis cauſæ.

V. *De legatis præſtandis contra tabulas bonorum poſſeßione petita.*

BONORVM poſſeſſio contra tabulas reſcindit tabulas paternas, non pupillares, & paternas, etiamſi in eis alij filij præteritorum fratres inſtituti ſint, quorum tamen inſtitutione deducta in irritum, perinde ac ſi inſtituti non eſſent, cum præteritis veniunt ad bonorum poſſeſſionem contra tabulas: inſtitutis enim liberis præteriti, vt dicitur, committunt

A ſiue patefaciunt edictum contra tabulas[a]. Reſcindit etiam hæc bon. poſſeſſio, hæc actio præteriti, vt Valentinianus Imp. loquitur, legata & fideicommiſſa, niſi parentibus[b] aut liberis relicta ſint[c], vel vxori aut nurui dotis nomine[d]. his enim perſonis conſeruantur ex hoc edicto, & præſtantur vel à præteritis, ſi ſui non ſint, vtilibus actionibus, vel ab inſtitutis etiam ſuis quibus commiſſum eſt edictum, ſalua Falcidia. Non probo opinionem Orientalium, qui & hoc edictum hodie ſublatum putant, quaſi legata ſint præſtanda omnibus, & edictum nouum quod eſt tit. 8. quaſi emancipatus pater præferatur filiis ſuis.

[a] Id eſt emancipati præteriti efficiunt, vt alij liberi ſui, qui in minore parte quam ab inteſtato ſperare poterant, inſtituti ſunt, poſſint omittere cauſam ſuæ inſtitutionis, & petere bonorum
B poſſeſſionem contra tabulas, idque etiamſi emancipati præteriti ipſi non petant bon. poſſeſſionem, quia ſufficit eos petere poſſe l. 10. ſi poſt mortem, §. fin. tit. ſuper.

[b] Parentes in hoc edicto ſtrictim accipiuntur pro patre aut matre aliiſque aſcendentibus vtriuſque ſexus: nec enim iis qui ſunt à latere legatum aut hereditatis portionem ipſis datam conſeruat prætor, nec fratri quidem aut ſorori defuncti, l. 3. §. 1. hoc tit. liberis vero in infinitum legata præſtantur, etiamſi in eo ſtatu ſint, vt petere bon. poſſeſſionem non poſſint, quales hi qui tempore mortis teſtatoris in adoptiua familia ſunt, aut nepotes ex filia qui iure antiquo auo materno non ſuccedebant, §. item vetuſtas, de her. quæ ab int. def.

[c] Et hoc quidem caſu, id eſt cum vxori vel nurui dos eſt legata, mulier vel nurus non redigitur ad virilem, quia non tam ad lucrum, quam ad æs alienum venit, l. 8. virilis, §. pen. hoc tit. & hoc quid ſignificetur v. quæ ſupra ſunt notata ad tit. de dote præleg.

C

IV. *De collatione bonorum.*

V. lib. 6. C. tit. 20. de collationibus.

LIBERIS emancipatis prætor promittit bonorum poſſeſſionem contra tabulas, antequam eos iubeat ſuis bona propria conferre, quod iubet hoc edicto, itaque hic ordo demonſtrat, collationem fieri poſt petitam bonorum poſſeſſionem contra tabulas[a]. Collatio * eſt confuſio bonorum propriorum cum paternis. Conferunt propria vt ferant tam ex proprius, quam ex paternis contingentem portionem[b] & locus eſt huic collationi etiam inter eos quibus data eſt bon. poſſeſſ. Vnde liberi.

[a] Iure antiquo collationi locus tantum fuit ab inteſtato, aut
D petita bon. poſſ. contra tabulas ab emancipato. Cæterum ſi res ageretur ex teſtamento, nec dos, nec quid aliud conferebatur, l. 35. Pomponius, ff. fam. ercisc. quia ſcilicet tum liberi non ſuccedunt vt liberi, ſed vt extranei. Hodie habet locum etiam ex teſtamento, niſi eam prohibuerit parens de cuius ſucceſſione agitur, N. 18. cap. 6. quod ita tamen eſt accipiendum, ſi ex certis partibus filij ſint inſtituti: nam ſi ſingulis res certas aſſignauerit, & bona ſua parens inter liberos diuiſerit, videbitur noluiſſe, bonorum quæ liberis ſuis dederit ante teſtamentum collationem inter eos fieri.

[b] Soli autem emancipati conferunt; ſui non conferunt, quia quæcumque acquiſierunt, cenſentur patri acquiſiuiſſe, excepto ſcilicet caſtrenſi, aut quaſi caſtrenſi peculio, quod præcipuum ſemper manet. Vide plura apud Cuiac. in Parat. C. hoc tit. & ad N. 18.

E

VII. *De collatione dotis.*

SEPARATIM tractat de collatione dotis, quoniam quantum ad perſonas quæ conferunt, attinet, alio iure eſt bonorum, alio dotis collatio. Bona ſoli emancipati conferunt: dotem etiam ſuæ his quibuſcum bonorum poſſeſſionem contra tabulas accipiunt, ſiue ſint præteritæ, ſiue inſtitutis commiſſo edicto aucta ſit earum portio[a], ſiue miſcuerit ſe bonis paternis. idemque ſeruatur in bon. poſſeſſione Vnde liberi.

[a] Augetur earum portio cum ex minima parte inſtitutæ propter emancipatum fratrem præteritum & occaſione commiſſi edicti omittunt cauſam ſuæ inſtitutionis, & cum fratre præterito veniunt ad bonorum poſſeſſionem contra tab. vt dictum ſup. tit. 5.

VIII. *De coniungendis cum emancipato liberis eius.*

HVIC etiam edicto locus eſt tam in bonorum poſſeſſione contra tabulas quam vnde liberi, vt ſcilicet patri emancipato iungatur in vnam eandemque partem filius natus ex eo & retentus in poteſtate aui [a], vtque ei ſoli bona ſua conferat pater, non fratribus. Filius dicitur coniungi patri, non pater filio: nam præualet ius prætorium. Sed ex hoc edicto iuri prætorio coniungitur ius ciuile. Edictum nouum dicitur & noua clauſula, *l. 1. §. ſi pater nuru. tit. ſeq. l. qui duos hoc tit.* & à Græcis ad l. 5. Si tab. teſt. nul. ext. quia in componendo edicto perpetuo auctoritate Adriani Imperatori Iuliano vtile viſum eſt hoc iuris introducere & inſerere edicto prætoris. Saluianum edictum dicere ſoleo.

[a] Ratio inducendi huius iuris & edicti ea eſt, quia vt filius nepotem excludebat gradus priuilegio, ita filium nepos præcedebat, quod in aui morientis poteſtate fuerit; ideoque διὰ τὸ ἰσάζειν vterque admittitur, & ne id oneri ſit & fraudi cæteris defuncti liberis, emancipatus & liberi eius ad eandem partem vocantur.

IX. *De ventre in poſſeſſionem mittendo, & curatore eius.*

SVPERIORIBVS titulis proſpexit prætor natis, hoc titulo nondum natis, id eſt ventri, non data bon. poſſeſſione contra tabulas, ſed muliere prægnante ventris nomine miſſa in poſſeſſionem vice contra tabulas bonor. poſſeſſionis, vel etiam vice ſecundum tabulas, aut Vnde liberi: nam ex omnibus partibus edicti ſucceſſorij venter in poſſeſſionem mittitur. Sed hic potiſſimum agitur de bonorum poſſeſſione contra tabulas, ventre præterito, cui etiam miſſo in poſſeſſionem curator dari ſolet, qui ventris curam adminiſtret eodem modo quo curatores & tutores pupillorum ſolent. Dari etiam ſolet curator bonis creditorum gratia, vt bona conſeruet & diſtrahat res, quæ deteriores futuræ ſunt: nec enim plenam rerum adminiſtrationem habet, vt curator ventris.

X. *De Carboniano edicto.*

V. lib. 6. C. tit. 9.

HOC quoque edictum principaliter pertinet ad bonorum poſſeſſionem contra tabulas, ſed porrigitur etiam ad bonorum poſſeſſiones ab inteſtato. Conſulitur eo liberis impuberibus, quibus fit controuerſia ſtatus & bonorum paternorum, data bonorum poſſeſſione quaſi liberis præſumptione quadam, & quæſtione ſtatus dilata in tempus pubertatis, quorum vtrumque fit cauſa cognita. & ex eo intelligitur decretalem hanc bonorum poſſeſſionem eſſe, non edictalem vel ordinariam [a]. Inuenias & edictum & decretum Carbonianum dici, *l. 11. de ven. inſp.* vel quia ex hoc edicto decretum interponitur, vel quia ex decreto Carbonis prætoris hæc res tranſiit in edictum; ſed ita tamen vt ſemper decretum interponi neceſſe ſit, etiamſi forte liberi edictalem admiſerint, quia edictalis ſine re conſtituitur, mota controuerſia ſtatus. Poſſis eandem pupillarem bonorum poſſeſſionem appellare, quia ſolis pupillis datur, & finitur pubertate. Interim hunc effectum habet, vt impubes ſolus poſſideat, niſi aduerſarius ſit etiam ex liberis, vt alatur, vt exerceat actiones tempore perituras. hoc ita ſi ſatiſdederit de reſtituendis bonis, ſi iudicatum erit aduerſus ſe: nam ſi non ſatiſdederit, nec ſolus poſſidet, nec alitur niſi cauſa cognita, nec exercet actiones, & bonorum adminiſtratio committitur aduerſario ſatiſdanti. neutro ſatiſdante cuſtodiendis & adminiſtrandis bonis curator datur quod iudicatum ſit.

[a] Edictalis vel ordinaria ea eſt, quæ de plano & per libellum ex edicto datur: decretalis, quæ ex decreto & ſententia datur, cauſa prius cognita, & vocatis his quorum intereſt: & hinc generalis hæc definitio, omnia quæcumque cauſæ cognitionem deſiderant, per libellum expediri non poſſe, l. 9. nec quidquam §. 1. ff. de off. proc. Edictalis datur ex edicto perpetuo, vel prætoris mortui edicto, vt vocant, decretalis ex decreto prætoris viui ſiue iuriſdictionem præſentaneam obtinentis.

XI. *De bonorum poſſeſſione ſecundum tabulas.*

V. lib. 36. C. tit. 11.

SECVNDA pars edicti eſt de bonorum poſſeſſione ſecundum tabulas ſupremas, quæ omnibus heredibus ſcriptis datur, ſi modo ſignatæ ſint ſeptem teſtium ſignis, & huius exemplo decernitur etiam heredibus inſtitutis bonorum poſſeſſio ſecundum nuncupationem.

[a] Cum ſcilicet teſtamento in ſcriptum non relato, tantum coram ſeptem teſtibus voluntatem ſuam de herede inſtituendo, vel legatis aut fideicommiſſis relinquendis nuncupauit teſtator, §. fin. de teſtam. apud Iuſtin. Cuiuſmodi teſtamenti vſus, in Gallia nullus, quandoquidem conſtitutio Caroli IX. quæ ſupra centum libras contractus ſine ſcriptura factos conſiſtere non vult, nec eorum aliquam fieri probationem teſtium ſola examinatione, ad teſtamenta & vltimas voluntates eſt perducta, vt tradit Aureliæ ſuæ perpetuum decus Annæus Robertus lib. 21. rerum iud. cap. 10. quare fit vt teſtamentum non valeat, niſi vel illud teſtator ipſe ſua manu integrum perſcripſerit, vel coram plebano eccleſiæ eiuſve vicario, aut tabellione publico teſtibus præſentibus in ſcriptum ſit relatum, vel à duobus notariis nuncupante teſtatore, nullis teſtibus deſideratis perſcriptum ſit.

XII. *Si à parente quis manumiſſus ſit.*

EX teſtamento duæ ſunt bonor. poſſeſſiones, contra tabulas & ſecundum tabulas: quibus expoſitis ſubiicit duos titulos, quorum vnum referri vult ad bonorum poſſ. contra tabulas, alterum ad bon. poſſ. ſecundum tabulas. Primum, vt intelligatur non tantum liberis, ſed etiam parentibus præteritis dari bonor. poſſeſſionem contra tabulas, ſi in emancipatione manumiſſores extiterint, quaſi patronis ſcilicet [a]. & recte, ſi à parente quis manumiſſus ſit: nam ſi à parente quis emancipatus, non manumiſſus ſit, ceſſat bon. poſſeſſio [b].

[a] Sed & querelam inofficioſi teſtamenti pater habet, non vt patronus, ſed vt pater, quæ ob id ius antiquum dicitur in l. 1. §. vlt. hoc tit. quod ſcilicet filium ſuum prius genuerit pater, quam manumiſerit. V. Cuiac. lib. 8. Obſ. cap. 23.

[b] Reſpectu patris naturalis, ſed eam habebit extraneus manumiſſor, ſiue pater fiduciarius, cui tamen ex edicto prætoris præferebantur decem perſonæ, quod iure nouo ceſſat, quia fingitur omnis emancipatio facta, contracta fiducia, vt ſemper manumiſſor filij ſui a ſe emancipati pater exiſtimetur, §. ſunt autem, verſ. tertio. §. ſed eas, verſ. quæ autem, de bon. poſſeſſ. apud Iuſtin.

XIII. *De bonorum poſſeßione ex teſtamento militis.*

SECVNDVM vero, id eſt hunc titulum, vt intelligatur non tantum ſecundum tabulas, vel nuncupationem, paganorum, bonorum poſſeſſionem dari, ſed etiam ſecundum teſtamenta militum quoquo modo facta. Cæterum contra teſtamenta militum bonorum poſſeſſio, vel contra heredes inſtitutos à militibus querela inofficioſi teſtamenti nunquam datur.

XIV. *De iure patronatus.*

V. lib. 6. C. tit. 4. de bonis libertorum, & iure patron.

POST bonorum poſſeſſiones ingenuorum, quia datus eſt nunc bonorum poſſeſſionem contra tabulas libertorum patronis præteritis, quæ pars eſt

iuris patronatus, altius demonſtrandæ rei initiom petit, & omnia iura & commoda patronatus ſigillatim exponere parat, itemque, quod hoc titulo potiſſimum agit, quibus modis ius patronatus acquiratur, vel amittatur.

ª Ea de re plura ipſe Cuiacius, lib. 10. Obſ. cap. 23. & l. 20. cap. 34.

XV. *De obſequiis parentibus & patronis præſtandis.*

IVRIS patronatus pars ſunt obſequia iure naturali debita patronis, quo nomine honorem ſignificamus, reuerentiam, pietatem, beneficij gratiam: quæ omnia etiam vno ὑπουργίας nomine Græci complectuntur, & huius quidem obſequij ratione, nec patronos liberti in ius vocare poſſunt ſine venia, nec iudicio ſiſti ab eis locupletem fideiuſſorem deſiderare ª, nec famoſa aut veluti famoſa actione cum eis experiri, nec iusiurandum calumniæ exigere, nec in ſolidum eos condemnare, & ſi quid contra officium pietatis fecerint, in libertos propoſita eſt querela vel actio ingrati ᵇ. Eandem pietatem liberi parentibus debent etiam non manomiſſoribus, & ſunt tam parentum, quam patronorum ſacra nomina.

ª Ea de re actum tit. 6. & 8. ſup. lib. 2.

ᵇ Ea eſt quæ apud Athenienſes dicebatur δίκη ἀποστασίου, ſiue iudicium defectionis, quæ patronis contra libertos dabatur, ſi à debitis obſequiis deſtitiſſent & deſciuiſſent: & ideo vt iure ciuili obtinet, ingrati in ſeruitutem vindicabantur. Pollux l. 8. Suidas & Harpocration in lexico decem Rhetorum.

LIBER XXXVIII. DIGESTORVM.

TIT. I. *De operis libertorum.*

V. lib. 6. C. tit. 3.

ITEM operæ pars ſunt iuris patronatus, id eſt officia diurna ſiue in miniſterio, ſiue in artificio conſiſtant ª libertatis cauſa impoſita libertis per ſtipulationem, vel iusiurandum ᵇ, qua ex re dat prætor iudicium operarum. & recte veteres gloſſæ: Operarum, τῶν ὑπηρεσιῶν ἃς παρέχουσιν οἱ ἀπελεύθεροι τοῖς πάτρωσι. nam in liberos parentibus iudicium operarum non eſt. Sed & prætor operas, doni aut muneris patrono promiſſi, vel iurati actio eſt.

ª Sunt autem operæ officiales illæ, quia ſcilicet illas officij cauſa patrono libertus præſtat. Aliæ ſunt fabriles, aut cuiuſlibet alterius artificij, quæ cuilibet iam non libertatis cauſa poſſunt deberi, officiales ad heredes extraneos non tranſeunt, niſi indictæ aut petitæ; nec debentur liberis patroni vt heredibus, ſed vt patronis, ideoque pro virilibus non pro portionibus hereditariis, l. 7. §. 9. hoc tit. fabriles tranſeunt ad heredes quoſcumque pro portionibus hereditariis. Vid. Cuiac. lib. 17. Obſ. cap. 14. & l. 20. qu. Papin. ad l. 55. ff. ad Trebell.

ᵇ Recte per ſtipulationem, vel iusiurandum: nam ſi promiſſæ non ſint, non debentur, & in hoc differunt ab obſequiis & reuerentiæ iuribus, quæ ſemper debentur, etiamſi non ſint promiſſa aut iurata: & propter hæc non exhibita poteſt inſtitui actio ingrati.

II. *De bonis libertorum.*

V. lib. 6. C. tit. 4. de bo. lib. & iure patron. tit. 13. de bonorum poſſ. contra tabulas liberti, quæ patronis liberiſque eorum datur. Item lib. 3. Inſt. tit. 8. de ſucceſſione libertorum.

SEQVITVR ea pars iuris patronatus, cuius demonſtrandæ cauſa prætulit ſuperiora, Bonorum poſſeſſio contra tab. liberti, quæ patrono præterito competit in partem dimidiam contra heredem ſcriptum ª, & ab inteſtato bonorum poſſeſſio Vnde legitimi. In partem dimidiam iure veteri *l. 1. §. pen. Si* A *cui plus quam per leg. Fal. l. debitor §. 1. de pig. act.* hodie in partem tertiam ᵇ. Quæ liberis præteritis datur, in aſſem competit, & contra lignum, non contra heredem ſcriptum. ac præterea in ᶜ bonis liberti ceſſat edictum nouum, l. 11. §. vlt. Sed adnotandum illud eſt, patronum qui elegit ſuperiorem titulum, ab iſto repelli, *l. 11. C. de bon. poſſ. contr. tab. lib. l. ſicut, ſuprà de iu. pat.* nec enim omnia iura patronatus in vno concurrunt ſemper ᵈ.

ª Igitur debet eſſe adita hereditas ab herede ſcripto, l. 4. ſup. de bon. poſſ. contra tab.

ᵇ Hæc verba referuntur ad bon. poſſ. contra tabulas, quæ competit patrono, cum heredem extraneum inſtituit libertus: alioquin ſi res agatur ab inteſtato, & nulli ſint liberi naturales ipſius liberti, patronus per edictum vnde legitimi, ſolus venit ad ſucceſſionem. Sane ea noua conſtitutione Iuſtiniani, quam dn. Cu- B iacius reſtituit lib. 20. Obſ. cap. 34. etiam fratres ipſius liberti ſororeſve, pater & mater ipſi patrono præferuntur, cuius conſtitutionis ſit mentio in tit. de ſeru. cogn. in princip. apud Iuſt. Etiam ex lege Papia liberis exiſtentibus liberti, ſi maior centenario eſſet libertus, id eſt ſi plus quam centum millia ſeſtertiorum in bonis habebat, patronus admittebatur in virilem, niſi tres eſſent, idque ſiue ex teſtamento, ſiue ab inteſtato. Sed Iuſtinianus hoc correxit & noluit aliqua ratione ſuccedere patronum, ſi vel filius aut filia, aliquiſve ex liberis liberti intercedat, qui poſſit vel ex teſtamento, vel ab inteſtato, vel per querelam inofficioſi teſtamenti, vel petita bon. poſſ. contra tab. paternam, aut auitam ſucceſſionem ſperare, §. poſtea cum ſeq. de ſucceſſ. libert. apud Iuſtinianum.

ᶜ Id eſt contra teſtamentum, etiamſi hereditatem nondum adierit heres, d. l. 4. & l. 19. ff. de bon. poſſ. contra tab. & dicitur contra lignum, quia lignææ vtplurimum tabulæ erant, l. 1. in pr. ſup. de bon. poſſ. ſec. tab. & ſcriptura antiquorum fere omnis in dedolatis e ligno codicillis. D. Hieron. ep. 1. lib. 1. Virgil. C ecl. 5. & vlt. Cuiac. lib. 11. Obſ. cap. 14. Sed & in pellibus quoque ſcripſere, vt conſtat ex can. 15. ſyn. Antiochenæ, vnde etiam prouerbium hoc apud auctores adagiorum, ἀρχαιότερα διφθέρας λαλεῖς, & ille eiuſdem conditione ſenarius, ὁ Ζεὺς κατεῖδε χρόνιος εἰς τὰς διφθέρας.

ᵈ Adnotari & illud poteſt, beneficium huius tituli non dari extraneis patronis heredibus, vt de operis ſuperiori titulo eſt definitum: nam nec ius patronatus ad eos tranſit, l. vn. §. ſed cum, C. de lat. lib. toll. & heredes extraneos ab hereditate liberti repelli nominatim eſt definitum Græca conſtitutione Iuſtiniani, quam Cuiacius reſtituit, lib. 20. Obſ. cap. 34. quod videtur nequaquam obtinuiſſe iure antiquo, ſaltem in bonis libertorum latinorum, §. ſed hæc verſ. poſtea, de ſucceſſione libert. apud Iuſtinianum.

III. *De libertis vniuerſitatum.*

D ADIVNGITVR hic titulus vt intelligatur, municipibus, collegiis, vniuerſitatibus etiam dari bonorum poſſeſſionem contra tabulas libertorum, & vnde legitimi, quamuis incerta ſint corpora. In indice legitur, De libertis municipum & aliarum vniuerſitatum.

IV. *De aſſignandis libertis.*

V. lib. 3. Inſtit. tit. 9. de aſſignatione libertorum.

HIC vero titulus eo ſpectat vt intelligatur, quod libertus vni ex filiis patroni aſſignatus ſit, non ideo in perpetuum repelli cæteros à bonorum poſſeſ- E ſione contra tabulas, vel vnde legitimi: nam SC. quo confirmatur aſſignatio, ita facit interim eum ſolum patronum cui facta aſſignatio eſt, vt tamen cæteri non deſinant eſſe patroni, l. 3. §. ſi capitis, ſup. de bonis libert. Aſſignat libertum patronus qui ſignificat cuius ex liberis ſuis libertum eum eſſe velit. Iudex aſſignat res, non libertos, *l. quædam, fam. erciſc.*

V. *Si quid in fraudem patroni factum ſit.*

V. lib. 6. C. tit. 5. Si in fraudem patroni à libertis alienatio facta ſit.

SEQVITVR portio alia iuris patronatus, actio Fabiana, quæ patrono competit liberto teſtato, & actio Caluiſiana, quæ inteſtato ª, *l. 3. §. ſi inteſtatus*,

inf. l. 3. C. eod. ad detrahendam portionem debitam verecundiæ patronali, quam dixi ſup. eſſe ſemiſſem bonorum liberti, vel trientem, ex alienationibus inter viuos factis in fraudem patroni[b] & ex mortis cauſa donationibus, & legatis. Patronus non eſt creditor, *l. 6. in fi. de lege Cornel. de falſ.* alioquin haberet Paulianam actionem.

[a] Hæ duæ actiones prætoriæ ſunt, & in perſonam, quamuis Paulianæ actioni, quæ in rem eſt, ſint abſimiles, idque Cuiacius docet in prioribus notis Inſtit. ad tit. de act. §. 6. Item ſi quis. Vtraque etiam eſt rei perſecutoria, in ſimplum, ſtricti iuris. datur heredibus & contra heredes, l. 1. §. 26 hæc actio. hoc tit. vtraque eſt perpetua, priuata, non famoſa.

[b] Recte in fraudem patroni: nam ſi in fraudem legis Papiæ alienatio facta eſt, Fabiano vel Caluiſiano iudicio non eſt opus, ſed alienatio ipſo iure non valet, l. 16. ſi libertus (iuncta inſcriptione) ſup. de iu. patron. Alienatio in fraudem legis Papiæ facta dicitur, cum libertus alienauit vt ſe minorem centenario faceret, quo deinde teſtamento ſuo impune præterire patronum ſuum poſſet: nam in liberti bonis qui minus centum millibus ſeſtertiorum haberet, lex Papia nullum ius patrono concedebat, ſi teſtamentum feciſſet. Alienatio facta in fraudem legis Papiæ, eſt etiam in fraudem patroni, ſed non e contra: At Caluiſiana vel Fabiana actio locum habet, quando poſt alienationem factam, adhuc libertus eſt maior centenario.

VI. *Si tabulæ teſtamenti nullæ extabunt, vnde liberi.*

V. lib. 6. C. tit. 14. vnde liberi.

POST bonorum poſſeſſiones ex teſtamento, daturus bonorum poſſeſſiones ab inteſtato, edicti prima verba proponit, Si tabulæ teſtamenti nullæ extabunt, contraria his à quibus cœperat prætor edicere de bon. poſſeſſionibus ex teſtamento, Si tabulæ teſtamenti extabunt, libro ſuperiore. Vtrumque eſt generale caput, & licet vtriuſque prima parte detur bonorum poſſeſſio liberis, tamen & in hoc l. pen. eſt etiam de bon. poſſeſ. Vnde cognati, & in illo quæ lex ſola eſt, de bon. poſſ. ſecundum tabulas, quia ſcilicet generale caput, vt dixi. Specialis autem titulus, & prima pars edicti, qua liberi ab inteſtato vocantur, his verbis ſignificatur, Vnde liberi.

VII. *Vnde legitimi.*

V. lib. 6. C. tit. 15. vnde legit. & vnde cognati. tit. 55. de legit. heredibus, & lib. 3. Inſtit. tit. 2. de legitima agnatorum ſucceſſione.

SECVNDA pars edicti ab inteſtato vocat legitimos. Legitimi * ſunt conſanguinei, agnati, patroni, quia non ex hac parte tantum ad bon. poſſeſſionem inteſtati vocantur; ſed etiam ad hereditatem ex XII. tabul. & ideo non eſt eis hæc bonorum poſſeſſio valde neceſſaria, *l. 3. C. ad SC. Orſ. l. 1. C. Th. de leg. hered.* Superior eſt neceſſaria his qui ſui futuri erant, licet ius ſuorum atque adeo legitimorum non habeant: nam & his ex ſuperiori parte defertur bonorum poſſeſſio. quamobrem non dicitur Vnde ſui, ſed vnde liberi. Liberorum enim nomen naturale eſt, ſuorum ciuile. Porro legitimis etiam adnumerantur liberi ſui, quia ſi ſui ſunt & agnati ſunt, & omiſſa forte priori parte, Vnde liberi, hanc occupare poſſunt.

VIII. *Vnde cognati.*

V. lib. 3. Inſtit. tit. 5. de ſucceſſione cognatorum.

POST legitimos cognatis datur bonorum poſſeſſio inteſtati, & neceſſaria eſt l. 2. & vlt. C. Vnde leg. quia iure ciuili deficiuntur. Cognatorum nomen ſpecialiter accipimus pro his qui per fœminas coniuncti ſunt. Sed generaliter accepto nomine, verum etiam eſt hoc edicto agnatis deferri bonorum poſſeſſionem Vnde legitimi, & ſunt fere eæ tres partes edicti ita vinctæ viciſſim, vt qui poteſt venire prima, poſſit & ſecunda, & tertia; qui ſecunda, & tertia.

IX. *De ſucceſſorio edicto.*

V. lib. 3. Inſtit. tit. 9.

CVM prætor primum vocaſſet liberos ab inteſtato: deinde legitimos poſt cognatos, tum hac parte inter eorum quoſque ſucceſſionem dedit, id eſt vt prioribus non petentibus ſequentes admitterentur, qua de cauſa ſucceſſoria pars dicitur, & ſucceſſorium caput, & ſucceſſorium edictum, *l. 1. § ſed videndum l. 2. hoc tit. l. 1. C. eo, l. 1. §. pen. de iuris & fac. ign.* Quia vero duo potiſſimum ad ſucceſſionem hanc veluti aperiunt feneſtram, tempus & repudiatio (nam priores vel tempore excluduntur, vel repudiatione) ideo de repudianda etiam bonorum poſſeſſione, & de tempore admittendæ bonorum poſſeſſionis ſub hoc titulo tractatur.

X. *De gradibus & adfinibus & nominibus eorum.*

V. lib. 3. Inſtit. tit. 6. de gradibus cognat.

ALII ſunt gradus inteſtati, alij gradus cognationis. Hic titulus eſt de gradibus cognationis, non quemadmodum alij aliis ſuccedant, qua de re eſt ſuperior titulus, ſed quemadmodum numerentur, quod magni intererat ſcire, propterea quod bonorum poſſeſſio Vnde legitimi, proximo heredi defertur, Vnde cognati proximo cognato. Non poſſis autem ſcire quis ſit proximus, niſi noueris gradus. Et quamuis adfinitatis iure nulla detur bonorum poſſeſſio, tamen tractat etiam hoc titulo de adfinibus, & de nominibus tam adfinium quam cognatorum, non de gradibus etiam adfinium, qui nulli ſunt. Gradus enim alius ex alio naſcitur, & generatio quælibet facit gradum. Adfines non naſcuntur alij ex aliis. Sed vt cognatorum limites vel ordines alij directi, alij tranſuerſi conſtituuntur, limites ab agris tranſlatione ſumpta, ordines à tabula luſoria: ita non negauerim tales etiam ordines adfinium inſtitui poſſe. Eſt autem cognatio *, ſi & hoc ſcire aues, neceſſitudo quæ nobis intercedit cum his qui ſunt ex eodem ſanguine, vel perinde vt ſanguine. quæ definitio etiam agnationem complectitur, id eſt, neceſſitudinem quæ nobis eſt cum his qui ſunt ex eadem familia, & eam quæ per adoptionem adquiritur. Adfinitas * eſt ius neceſſitudinis contractæ inter coniugem & alterius coniugis cognatos.

XI. *Vnde vir & vxor.*

V. lib. 6. C. tit. 18.

SEQVITVR quarta pars Edicti, qua deficiente omni cognatione, ad vxorem, quæ in manum non conuenit[a], bona mariti inteſtati pertinent, & viciſſim ad maritum vxoris[b], ſi tempore mortis iuſtum matrimonium fuerit: nam deportato, exempli gratia, in bonis quæſitis poſt deportationem fiſcus ſuccedit; non vxor, quia deſiit eſſe iuſta vxor.

[a] Recte, quæ in manum non conuenit, nam ſi matrimonium contractum fuiſſet per coemptionem, ſiue in manum conuentionem, vxor marito erat loco filiæ & ei quaſi heres ſua ſuccedebat, vt tradit A. Gell. lib. 18. cap. 6. in fin. & Caius I. C. apud patratorem legis Moſaïcæ tit. vlt. Petere igitur poterat bonorum poſſ. vnde liberi. Sed & ſi ex eo matrimonio liberi nati forent, nec pater eſſet in viuis, mater etiam ante SC. Tertullianum iis morientibus ſuccedebat, non tanquam mater, ſed tanquam ſoror

Digitized by Google

conſanguinea, & illi inuicem ante Orfitianum matris heredes etiam tanquam ſororis & agnatæ, non tanquam matris: in manum enim conuentio ſpeciem agnationis inducebat, quod & Cuiacius ipſe innuit l. 7. Obſ. cap. 11. Tribus modis olim contrahi ſolitum matrimonium, vſu, confarreatione, & coëmptione ſiue in manum conuentione ſatis notum, & ea de re Lipſ. ad l. 4. annal. Corn. Taciti, & alij eius auctoris enarratores, Sigonius lib. 1. de iure antiquo ciuium Rom. cap. 8 & alij.

[b] Illo iure etiam Francia vtitur, ſi modo coniux vterque ſit indigena: ſi enim coniux qui deceſſit ſit alienigena, nec ius natalium à principe noſtro impetrauerit, vt eodem iure vtatur quo ipſi Francigenæ, fiſcus coniugem ſuperſtitem, vtcumque indigenam in hereditate defuncti excludet, vt pluribus docet Dn. Louet in collecta decretorum Senatus Pariſienſis litt. V. tit. vlt. & ibidem Iulianus Brodæus conſobrinus meus in locupletiſſimis commentarius. Pari ratione non erit dubitandum, eo ex coniugibus ſine cognatione mortuo, qui Franciæ originem ſuam, & primam lucis fruitionem debet, non ſucceſſurum coniugem ſuperſtitem, qui nondum in iura ciuitatis beneficio principis eſt adoptatus.

XII. *De veteranorum & militum ſucceſſione.*

DATVR ſpecialis titulus de inteſtatorum veteranorum & militum ſucceſſione, quoniam in militibus hoc proprium eſt ex Conſtitutione Hadriani, ſi capite damnati ſint ex militari delicto [a], vt ſententia damnatis eorum hereditas, aut poſſeſſio caſtrenſium bonorum ab inteſtato conſeruetur legitimis vel cognatis vſque ad quintum gradum; nam paganis certe capite damnatis fiſcus ſuccederet, non cognati. Et titulus demonſtrat, idem priuilegium dari veteranis, id eſt, militia honeſta miſſione dimiſſis.

[a] Militare delictum dicitur quod niſi in militem cadere non poteſt, quodve quis vt miles admittit: veluti ſi miles ſit deſertor, vel emanſor, ſi vallum tranſcendat, ſi per murum caſtra ingrediatur, ſi foſſam tranſiliat, ſi ſeditionem atrocem concitauit, & ſic de alijs quæ enumerantur inf. tit. de re milit.

XIII. *Quibus non competit bonorum poſſeſsio.*

CONSTITVTIONI Hadriani ſubijcitur alia eiuſdem Hadriani conſtitutio: nam & quod hoc titulo comprehenditur, originem capit ex Conſtitutione Hadriani, qua ei qui ab inteſtato hereditatem adiuit, hereditatem fiſcus aufert quaſi indigno, ſi volentem facere teſtamentum prohibuerit, vt ad ſe potius hereditas ab inteſtato perueniret, de qua lib. 29. tit. 6. Quod enim de hereditate Hadrianus, edicto trahitur etiam ad bonorum poſſeſſionem. Opus fuit edicto: quia in odioſis hereditatis appellatione bonorum poſſeſſio oon continetur. Continetur in lege Iulia & Papia, l. 138. de verb. ſign. quæ quam ſit odioſa notiſſimum eſt, ſed continetur ex SC. vt quem ſcilicet ea lex capere hereditatem vetat, is etiam non poſſit admittere booorum poſſeſſionem, ſicut ex eodem SC. in ea lege placuit, legati appellatione & fideicommiſſum contineri & donationem cauſa mortis. Non competere dicitur poſſeſſio, ſi noo competant poſſeſſoriæ actiooes.

XIV. *Vt ex legibus Senatuſveconſultis bonorum poſſeſsio detur.*

RESTABAT hæc edicti pars ſubſidiaria: nam ſi ex alijs partibus non ſit bonorum poſſeſſio, hæc ſupereſt: his ſcilicet quibus leges vel SC. vel Conſtitutiones ſpecialiter bonorum poſſeſſionem detulerunt, & ſi hereditatem etiam, vt in exemplo tituli duodecimi, concurrit hæc cum bonorum poſſeſſione Vnde legitimi.

[a] Vid. Cuiac. lib. 12. Obſ. cap. 14.

A

XV. *Quis ordo in poſſeſsionibus ſeruetur.*

IN Indice, Quis ordo in bonorum poſſeſſionibus detur. Vtraque ſcriptura recta eſt. Atquin titulus etiam de ſucceſſorio edicto eſt de ordine ſeruando in poſſeſſionibus dandis, ſed noo de eodem ordine. Hic de ordine graduum cognationis [a], quanquam & obiter in eo demonſtretur eundem ſibi ipſi ſuccedere ſecundum gradus inteſtati. Vtrumque ordinis genus recipit hanc quæſtionem, intra quæ tempora petenda vel admittenda ſit bon. poſſeſſio, quia finito tempore quod primo gradui inteſtati vel cognationis datur, ſequens gradus ſuccedit, & ob id vtriuſque tituli promiſcua & communis eſt tractatio de tempore poſſeſſionum admittendarum, & ſane quæ hic præponun-

B tur l. 2. Vlpianus ſcripſerat ad edictum ſucceſſorium, ad quod etiam referri debet *l. 3.* itemque *l. 4.* Sententia expreſſa eſt in *l. 1. de ſucceſ. edict.* Et de bonorum poſſeſſionibus quidem hactenus.

[a] Hæc verba enarratione indigent. Ordo graduum inteſtati eſt, cum a liberis ad agnatos, ab agnatis ad cognatos ius ſuccedendi deuoluitur, mox illis omnibus deficientibus, vir & vxor vocantur. Ordo graduum cognationis eſt cum in grada liberorum primis oon adeuntibus ſequentes admittuntur qui ex numero & ſerie liberorum ſunt, vel primis agnatis repudiantibus aut omittentibus, admittuntur ſequentes: nec prius ad cognatos ſucceſſio peruenit, quam in totum agnati deficiant. Sic vero res ſe habet. Primum nullus ordo erat ſucceſſionis vt à liberis ius ſuccedendi tranſiret ad agnatos, vel ab agnatis ad cognatos: ſed vbi primi gradus liberis delata erat ſucceſſio, eam non admittebant, nec ſequentes eiuſdem ordinis ſuccedebant, nec ordo agnatorum ſuccedebat, ſed bona fiebant vacantia, & in ærarium populi in

C libera republica, vel in fiſcum Principis deferebantur. Primum prætor induxit vt ab ordine liberorum ad ordinem agnatorum, ab ordine agnatorum in ordinem cognatorum ius ſucceſſionis tranſiret: de ea re hic titulus. Deinde quia proximis agnatis repudiantibus ſtatim ad cogoatos deferebâtur bon. poſſ. & ſucceſſioni legitimæ locus non erat, quia proximum agnatum tantum lex vocauerat, vt Paulus tradit lib. 4. Sent. tit. 8. rurſus Prætor induxit, vt in eodem ordine agnatorum, repudiante eo cui tempore mortis delata erat hereditas, poſſent admitti ſequentes eiuſdem ordinis, vt non prius ad ordinem cognatorum bon. poſſ. veniret, quam agnati omnes eſſent admiſſi. De ea re erat ſucceſſorium edictum. Sed quia proximus tantum agnatus à lege vocabatur, ideo ſequentis gradus agoatos, non vt agnatos, ſed veluti cognatos prætor vocabat, §. placebat, de leg. agn. ſucc. apud Iuſtin. ita vt qui ex capite vnde liberi petere bon. poſſ. intra annum omiſiſſet, idem poſtea tanquam agnatus proximior ex edicto vnde legitimi admitteretur: & qui tanquam agnatus intra

D centum dies vtiles omiſiſſet petere bonor. poſſ. vnde legitimi, idem ipſe obtineret poſſeſſionem tanquam cognatus: qua ratione fiebat vt idem ſibi ſuccedere poſſet, & quod quis amiſiſſet vt filius, idem conſequeretur vt agnatus, & qui excluſus eſſet vt agnatus, idem admitteretur vt cognatus.

XVI. *De ſuis & legitimis heredibus.*

V. lib. 3. Inſtit. tit. 1. de ſucceſsionibus, quæ ab inteſtato deferuntur. lib. 6. C. tit. 54. de ſuis & legit. liberis, & nepotibus ab inteſtato venientibus.

SEQVITVR de hereditatibus quod prætermiſerat ante bonorum poſſeſſiones, quodque videbatur etiam proponere debuiſſe, ſed teſtameotariis hereditatibus adfectauit iungere bonorum poſſeſſiones,

E quæ ex cauſa teſtamenti peodent, & ab his vltro delapſus eſt ad booorum poſſeſſiones inteſtati, quibus modo iungit hereditates, vt retro teſtati hereditatibus connexerat bonorum poſſeſſiones. & ſane facilis eſt propter ſimilitudinem vtrarumque permiſtio. Porro legibus ab inteſtato hereditas redit tantum ad ſuos vel ad legitimos. Sui ſunt qui definiti ſunt quintæ partis titulo ſecundo [a]. Legitimi ſuot conſanguinei, & cæteri agnati & patroni, qui lege vocantur ad hereditatem inteſtati, quibuſque edicto prætoris defertur bon. poſſeſſio vnde legitimi. Cognati ad hereditatem non vocantur [b].

[a] Intelligit Cuiacius titulum de liberis & poſtumis, qui 2. eſt lib. 28. ſupra.

Digitized by Google

[b] Veniunt enim tantum ex edicto prætoris: at Prætor non facit heredes, ſed bonorum poſſeſſores tantum, quod tamen effectu idem eſt.

XVII. *Ad SC. Tertullianum & Orphitianum.*

V. lib. 3. Inſtit. tit. 3. de SC. Tertull. & tit. 4. de SC. Orfit. lib. 6. C. tit. 55. ad SC. Tertull. tit. 56. ad SC. Orfit. tit. 59. de bonis maternis, & materni generis.

LEGITIMIS hoc titulo iunguntur qui licet cognati ſint, non agnati, inter legitimos vocantur, vt mater quæ vocatur in hereditatem filij totam poſt conſanguineos fratres, & poſt patrem, vel cum conſanguineis ſororibus in ſemiſſem ex SC. Tertulliano [a], ſiue Oratione D. Pij. hodie ſimul in capita, & vice verſa filius qui ad matris hereditatem vocatur, ex SC. Orphitiano, ſiue Oratione D. Marci, excluſis conſanguineis & agnatis defunctæ matris: quibus etiam placet dari bon. poſſeſſionem Vnde legitimi.

[a] Ante SC. Tertullianum vel Orphitianum inter matrem & filios ius fuit mutuæ ſucceſſionis, ſi matrimonium inter virum & vxorem contractum eſſet per conuentionem in manum, vt ſupra conſtit. tit. 11. huius libri. Quod autem Cuiacius ait, admitti matrem poſt conſanguineos fratres, & poſt patrem, vel cum conſanguineis ſororibus in ſemiſſem, id referendum ad ius Digeſtorum: nam Codicis iure nouo aliter eſt conſtitutum ea de re: ſiue enim defuncti filij, aut filiæ fratres exiſtant & ſorores, ſiue fratres tantum, cum illis mater admittitur in virilem, vt tantundem ferat, quantum vnus frater vel ſoror, §. antea, de SC. Tertull. apud Iuſt. l. fi. C. eod. Pater etiam, ſi intercedat ex d. l. fin. mater non excluditur, ſed (ſi defunctus ſui iuris fuerit) cum eo pariter vocatur ad beſſem vſusfructus bonorum defuncti (alij legunt ſemiſſem) proprietate integra & triente (aut vt alij ſemiſſe) penes fratres ſororeſve defuncti remanente: Si vero in poteſtate patris conſtitutus fuerit defunctus, vſusfructus integer ad patrem pertinet, mater cum fratribus & ſororibus, vel cum fratribus ſolis in virilem proprietatis admittitur, cum ſororibus ſolis in dimidium. Ex N. autem 22. cap. 47. cum ſolæ ſorores defuncti intercedunt, non in ſemiſſem integrum vt antea, ſed in virilem vocatur, vt non plus ferat quam ex ſororibus vna. Si nec pater, nec fratres ſororeſve defuncti filij intercedant, ſola mater admittitur, ſublato iure veteri (de quo Theoph. in §. ſed cum antea, de SC. Tertull. apud Iuſtin.) quo etiam poſt SC. Tertull. agnati defuncti filij, id eſt patruus, frater patruelis, & nati ex eo trientem matri auferebant, ſi mater iure liberorum eſſet ſubnixa, beſſem vero ſi mater ius trium liberorum à principe non impetraſſet. Verum iure Francico ex conſtitutione Caroli IX. mater filio vel filiæ non ſuccedit in bonis paternis; ſed hæc pleno iure ad heredes ex paterna linea defuncto, vel defunctæ coniunctos tranſeunt etiamſi remoti ſint, ſola mobilia mater lucratur: quod ſi nihil eorum ſit, aut de bonis ſuis filius ſit teſtatus, vſumfructum dimidiæ partis bonorum, quæ ex paternis ſucceſſione filio obuenerunt, mater iure portionis legitimæ nanciſcitur: ideoque nullam facultatem habet inſtituendæ querelæ inofficioſi teſtamenti aduerſus teſtamentum filij à quo præterita eſt, cum petere poſſit ius quod ſibi ex dicta conſtitutione competit: atque ita SC. Pariſienſi in ſolemni purpura late iudicatum fuit, comitia habente & pro tribunali pronuntiante illuſtriſſimo viro Dn. *de Verdun*, eiuſdem ſupremi Senatus principe.

LIBER XXXIX. DIGESTORVM.

TIT. I. *De operis noui nuntiatione.*

NON poteſt ratio ordinis intelligi, niſi repetantur ſummotenus ab initio omnia quæ anteceſſerunt. Propoſitis partibus iuris vniuerſi, & partibus deinde iuris ciuilis, legibus puta & Senatuſconſultis, & aliis quibuſdam, cœpit de iure hominum, rerumque diuiſione tradere nonnihil: mox, quia homines de rebus diſceptant apud magiſtratus vel iudices, varia genera magiſtratuum, & de iuriſdictione eorum edicta varia, deque ordine quo agi ſolet apud eos, ac poſtea à magiſtratibus tranſitum fecit ad iudices compromiſſarios & ad delegatos, eaque omnia breuiter expoſuit. Quid- A quid præterea eſt in Pandectis, omne conſumitur in variis actionibus aut remediis, quæ vice actionum ſunt, enarrandis & explicandis, vt paruulæ videantur illæ partes, quæ ſunt de hominibus & de rebus præ ea, quæ eſt de actionibus, quæ totas fere Pandectas occupat: nec abs re maiores noſtri, eum qui bene noſſet actiones, totum ius noſſe. ac primum quidem expoſuit vindicationes, deinde condictiones & actiones in perſonam, quæ ex variis contractibus naſcuntur, & quaſi contractibus, & tranſiens à contractibus ad quaſi contractus, omiſit quos è re nata expoſuerat ante, veluti negotia geſta, & indebiti ſolutionem, vt libris de interdictis omittit tractationem ſpecialem eorum quæ, prout occaſio ferebat, explicate occupauerat ante, veluti de mortuo B inferendo, de ſepulchro ædificando, de operis noui nuntiatione, & interdictum fraudatorium [a]: & titulis de prætoriis ſtipulationibus, ſtipulationem legatorum, & Falcidiæ, & duplæ [b], & de operis noui nuntiatione, & damni infecti, quas etiam pro re nata expoſuerat ante, & in ea parte, qua cauſæ explicantur mittendi in poſſeſſionem, ventris nomine, aut damni infecti, aut legatorum, & libro de actionibus quæ ex maleficiis naſcuntur, actionem legis Aquiliæ. Vnus quidem eſt & certus ac perpetuus ordo, quo catenati inuicem tituli ſunt, ita vt alius ex alio necti videatur; ſed rerum de quibus agitur, ea eſt inter ſe cognatio, vt non poſſit qui tractat vnam, non attingere, vel coniungere etiam alteram, vel mutuari ex vna quod in C præſens conducat in alia: eaque re fit vt procuratori iungatur geſtor, quorum tamen obligatio non ducitur ex fonte eodem, ac ſimiliter condictioni ex mutuo, condictio ex promutuo, actioni interdictum vel ſtipulatio prætoria, ſtipulationi miſſio in poſſeſſionem, id eſt antecedenti conſequens, & rurſus bon. poſſeſſioni miſſio in poſſeſſionem, quæ etiam bonorum poſſeſſio nonnunquam appellatur; &, vt breuiter dicam, principali rei qua de agitur ea quæ inſtat illius obtinet, quæve propter eam inducitur; ſed qua de re hac occaſione dictum eſt ſemel, ea non iteratur poſtea, ſuccedente proprio loco in quem reſeruari & conijci ea potuiſſet, & ita, vt cœpi dicere, à contractibus tranſiens ad quaſi contractus, omiſit quaſi contractus expoſitos ante, & reliquos propoſuit, D tutelam & curationem primum, deinde aditionem hereditatis, ſimilemve ſucceſſionem; & hic quidem quaſi contractus à titulo. Qui teſt. fac. poſ. traxit ſecum cæteros omnes vſque in hunc locum. Nunc poſt tot actiones pergit proponere alias vel vice actionum, alia remedia, ea ſcilicet quæ ſunt de damno nondum facto, qua de re nullam ante propoſuerat actionem, nullumque remedium; ac primum quidem remedium edicti de operis noui nuntiatione, id eſt ne fiat opus nouum quod nondum factum eſt [c], mox remedium edicti de cautione damni infecti, poſt actionem legitimam aquæ pluuiæ arcendæ, quæ etiam eſt de damno nondum facto. Sed præter edictum de operis noui nuntiatione, proponitur etiam hoc titulo E interdictum & ſatiſdatio, vno ſcilicet titulo quæ Vlpianus diuerſis libris, edictum LII. interdictum LXXI. ſatiſdationem LXXX. Edicto proponitur remedium triplex. Primum, vt ſiue iure, ſiue iniuria opus fieret, interim per teſtationem, denuntiationemque inhiberetur, quod neceſſariam prætoris aditionem & cognitionem habet. Secundum, vt remitteretur nuntiatio quod neceſſariam prætoris aditionem & cognitionem habet. Tertium, vt ſatiſdaretur de opere reſtituendo, quod æque vt primum neceſſariam prætoris aditionem non habet: nam ſtipulatio adhibetur inter conuenientes. Primum ergo denuntiatori datur, alia duo denuntiato, & conſequenter

inde

inde naſcitur triplex interdictum. Vnum quod nuntiatori datur, ſi is cui ita nuntiatum eſt, *Denuntio tibi ne quid in illo loco noui operis me inuito facias*, nuntiationi non paruerit. id eſt, confeſtim non diſceſſerit ab opere, quod moliri aut demoliri cœperat, poſito, vel depoſito forte vno, vel altero cemento, vel etiam operis facta parte iam aliqua, vt quidquid fecerit poſt nuntiationem, ante remiſſionem, vel ſatiſdationem reſtituere compellatur: eſt enim interdictum reſtitutorium [d], & ex eadem cauſa competit etiam interdictum, Quod vi aut clam. Alterum & tertium prohibitoria ſunt, & denuntiato dantur, ſecundum poſt ſatiſdationem, tertium poſt remiſſionem. ſed hoc poſtremum, quod potuiſſet iungere aliis duobus in l. 20. maluit reiicere in titulum de remiſſione. De ſatiſdatione ex operis noui nuntiatione eſt l. 21. quæ concipitur in hunc fere modum: Quod actutus ſum ius mihi eſſe prohibendi te opus nouum, inuito me, facere, cuius rei L. Titius iudex ſumptus eſt, eam recte defendi, aut ſi ea res intra illum diem aduerſus te heredemve tuum iudicata erit, quod factum opus erit, id opus boni viri arbitratu reſtitui, dolumque malum adfuturum eſſe, aut quanti ea res erit, tantam pecuniam dari ſpondes? eodem igitur fere modo quo & iudicatum ſolui ſtipulatio.

[a] De hoc interdicto nullus titulus ſpecialis in digeſtis. de eo agitur in l. 67. ſi poſtulante, ff. ad SC. Treb. in l. 96. ſi pupilli, in pr. ff. de ſolut. Proponitur autem in l. 10. ait prætor, inf. quæ in fr. cr. Eo autem reuocatur intra annum poſſeſſio earum rerum quæ in fraudem creditorum ſunt alienata.

[b] De ea agitur in tit. de euictionibus.

[c] Opus autem nouum facere dicitur, qui aut ædificando, aut detrahendo aliquid, priſtinam faciem operis mutat, l. 1. §. 11. opus, hoc tit. Nuntiatio autem fit vel iuris noſtri conſeruandi cauſa, vel publici tuendi. Iuris publici tuendi gratia, ſi quis velit in via publica, vel flumine publico, in loco ſacro, vel religioſo opus nouum facere, quilibet opus nouum nuntiare poterit vt opus impediat: iuris noſtri tuendi cauſa, ſi quis in noſtro velit ædificare, aut quid demoliri, vel ſi quis in ſuo opus faciat, & inde damnum conſequamur: quemadmodum ſi aduerſus ius ſeruitutis nobis debitæ vicinus ædificet in ſuo, l. 5. §. & belle, hoc tit. l. 47. in iudicio, ff. fam. erciſc. l. 1. §. ius habet, inf. de remiſſ. Sed hoc ita verum eſt, ſi eius conditionis ſit ſeruitus vt opere facto omnino tollatur, cuiuſmodi eſt ſeruitus, ne luminibus neve proſpectui officiatur, d. l. 5. in pr. hoc tit. l. 17. inter, de ſeru. vrb. præd. aut ſeruitus oneris ferendi, l. 6. §. vlt. ff. ſi ſeru. vind. ſi enim altius ædificium tollatur, vltra morem antiquum, aut paries oneri ferendo poſſimus deterior fiat, continuo trans fiet et qui eiuſmodi ſeruitutem habet, ideoque poterit nuntiare nouum opus. At ſi, opere facto, poſſit ipſa ſeruitus remanere ſalua, ei cui ſeruitus debetur, ſufficit ſeruitutem vindicare, nec poterit opus nouum nuntiare, vt ſtatim opus impediat. Sic accipienda citata lex 14.
1 qui viam, hoc tit. in qua qui viam habet nuntiare nouum non poteſt aduerſus eum qui in via ædificat, ſed tantum vindicare ſeruitutem poteſt, id eſt, contendere ſe viam habere: cum enim eius conditionis ſit viæ ſeruitus, vt æque commode ſine vllo dominantis prædij detrimento in alio loco dari poſſit, vel docto in fornicem opere in eodem loco vbi ædificatur, & quo conſtituta eſt ſeruitus, ſpatium dari poſſit, quo liberum habeat commeatum is, cui ſeruitus debetur, iniquum videretur inhiberi ædificantem per operis noui nuntiationem. Ita d. l. qui viam, eſt explicanda: nec audiendus Duarenus tum in comment. ad d. l. qui viam, tum l. 2. diſp. cap. 17. qui conſtituit faciendam differentiam inter ſeruitutes vrbanorum prædiorum & ruſticorum: nam, vt ipſe agnoſcit, nulla ſatis idonea ratio huius differentiæ aſſignari poteſt: deinde in ſeruitute ſtillicidij, quæ eſt vrbani prædij, ſi quid fiat contra ſeruitutem, opus nouum non nuntiatur, ſed ſeruitutem vindicare ſufficit, l. 9. ſi eo §. ff. ſi ſeru. vind. non alia ſcilicet ratione, quam quia ita ſupra ſtillicidium ædificari poteſt, vt ius ſeruitutis integrum remaneat, l. 20. ſeruitute §. fi. ff. de ſeruit. vrb. præd. Quantum ad d. l. 9. in pr. quæ, ædificante vicino in eo loco qui ſeruitutem debet, ait, poſſe dominum prædij dominantis contendere iure ſibi eſſe ire, agere, manifeſtiſſime loquitur de confeſſoria actione, qua vindicatur ſeruitus, non de operis noui nuntiatione: nec quicquam facit in contrarium, quod ibidem dicitur, ſi probauerit actor ius ſuum, inhiberi opus ædificantis: nam hoc verum eſt niſi paratus ſit reus locum alium ſeruituti æque idoneum dare, aut ita ædificet vt arcuato opere facto, ſaluum remaneat ius ſeruitutis in eo ipſo loco quo ius erat ire, agere. Hinc ita ſenſiſſe videtur Cuiacius l. 1. Obſ. cap. 17. tum etiam l. 21. ad edictum Pauli. & in recitat. ad tit. ſi ſeru. vind. ad d. l. 9. ſi eo loco:

A nec id palam definit tamen: imo dum dicit in d. l. ſi viam, ita non eſſe conceſſum ius ſeruitutis, vt recte poſſet is cui ceſſa erat ſeruitus intendere, ius non eſſe, domino inuito ſe ædificare, pro argumento ſumit quod in diſquiſitione poſitum eſt, quod vitioſum eſſe docet l. 2. ad Herennium. Rem vero dubiam & anxia ac difficili diſputatione controuerſam diſtinctio ſuperior facit perſpicuam: quæ etiam ſumma æquitate nititur, nec vllo poteſt ſatis idoneæ rationis commento euerti. Ea ſubuerecundius dicerentur, niſi diſſentiens a Platone Ariſtoteles libro primo Ethic. palam moneret, ἀμφοῖν ὄντοιν φίλοιν, ὅσιον προτιμᾶν τὴν ἀλήθειαν.

[d] Non quia reſtituit poſſeſſionem, ſed quia reſtituit opus, quodcumque factum eſt, poſt nuntiationem: ſunt enim genera duo reſtitutoriorum interdictorum, vt ipſe Cuiacius definit inf. tit. de vi & vi arm.

[e] Vtroque prohibet prætor ne vis fiat denuntiato, quo minus poſt remiſſionem nuntiationis à prætore factam, vel poſt ſatiſda-
B tionem præſtitam de opere reſtituendo, ædificet vel demoliatur, cœptumve opus peragat.

II. *De damno infecto & de ſuggrundis & protectionibus.*

VT ſuperius edictum proſpicit damno nondum facto, ne quod à vicino fiat nobis opere nouo, ita & hoc edictum ne quod nobis contingat ruina vicinarum ædium: & ex vtraque cauſa denuntiatio fit: ex illo iuris noſtri conſeruandi cauſa, vt diſcedatur ab opere, ex hoc damni depellendi cauſa, vt caueatur damni infecti, cui nuntiationi ſi non pareatur, nuntiator vice cautionis mittitur in poſſeſſionem ædium vinoſarum ex decreto prætoris, vel præſidis, aut magi-
C ſtratus municipalis, & ſi perſeuerer non cauere, etiam eas ædes nuntiator poſſidere iubetur ſecundo decreto prætoris vel præſidis. Primo decreto dominus non deiicitur poſſeſſione, ſecundo deiicitur. Sed & is qui ex priori edicto nuntiauit nouum opus, poteſt deſiderare ex hoc edicto caueri ſibi damni infecti, id eſt, de damno vitioque futuri operis, quæ poſtulatio actionem imitatur, & dicitur etiam actio damni infecti. Stipulationis hæc fere formula eſt: Quod ædium tuarum, arborum, loci, operiſve vitio intra diem illum damnum mihi contigerit, ſiue quid ibi ruet, ſiue ſcindetur, ſodietur, ædificabitur, eius rei nomine mihi heredive meo ſucceſſorive, eive ad quem ea res qua de agitur pertinebit, quanti ea res erit, tantam pecu-
D niam dari. Proponuntur etiam hoc titulo actiones in factum in vicinum qui prohibet iri in poſſeſſionem; in magiſtratum municipalem, qui non curat caueri damni infecti, aut vice cautionis iri in poſſeſſionem, & interdicta quædam [a]. Additur in hoc titulo, *Et de ſuggrundis & protectionibus*, quia eodem edicto de his etiam forte prætor aliquid dixerat, vel quia ſtipulatio damni infecti, quam ad omnia opera accommodari ait l. 30. ad ſuggrunda, ergo etiam & protecta accommodatur, ſi quod damnum acciderit eorum vitio. Suggrunda dicimus tabulas circum ædificia à ſummo extenſas, quæ ædes tuentur ab iniuria imbrium, atque etiam ſi latignæ fuerint, à periculo incendiorum Palladio & Vitruuio auctoribus, quorum vnus in hac
E re commemoranda, ſuggrunda dicit, alter tabulas ſuffixas in fronte atque extremitate tectorum, quæ collatio ſuggrunda quid ſint plane declarat, ſic dicta forte quod ſuggrediantur foras, grunda, vt Italis hodie, quod ædes extragrediantur, & veteribus gloſſis; Grunda, στέγη ἡ ἔξω τὸν τοῖχον ἔχουσα. nec ſine ratione Rutilius Geminus qui paruula ſepulchra quaſi iuſtorum ſepulchrorum appendices, ſuggrundaria vocat. Melius, inquit, ſuggrundarium quæreres, quam ſepulchrum. Protecta ſunt proiecta tecta, quæ Græci ἐξῶστα. In indice titulorum eſt, proiectionibus, non protectionibus, & latius proiectionum nomen: nam & mœnia complectitur, & ſtillicidia, & porticus, & quæcumque extra ædes proiiciuntur.

[a] Veluti interdictum de ruderibus tollendis, per quod dominus ædificij quod ruit, ab eo in cuius ædes rudera deciderunt compellitur, vt ea rudera tollat, damnumque datum ex ruina domus ſarciat, aut totas ædes pro derelicto habeat, l. 7. §. 1. Aut illud per quod prohibet prætor, ne vis fiat dominis, quo minus damni infecti cautione aut repromiſſione præſtita ſua tollant, & auferant. quæ vis fluminis in aliena ædificia detulerit, l. 9. §. 1. Sed eſt & aliud interdictum ne vis fiat ei qui in poſſeſſionem miſſus eſt, quod pertinet etiam ad eum qui propterea quod non cauetur damni infecti nomine, miſſus eſt in poſſeſſionem vitioſarum ædium, l. 4. in pr. inf. ne vis fiat ei qui in poſſeſſ. miſſus eſt.

III. *De aqua & aquæ pluuiæ arcendæ.*

V. lib. 3. C. tit. 34. de ſeruitutibus & aqua. & lib. 11. tit. 42. de aquaductibus. & infr. lib. 43. tit. 19. de aqua quotidiana & æſtiua.

IN hoc titulo proponitur ex XII. tab. actio aquæ pluuiæ arcendæ, quæ etiam eſt de damno nondum facto, vt liquet ex formula, Si patet futurum vt aqua pluuia noceret, l. 24. & de opere in agris manufacto, ex quo aqua pluuia nocere poteſt, vt eo reſtituto aqua auertatur, aut quanti intereſt opus reſtitui, tanti dominus operis condemnetur, ac præterea damnum ſarciat quod contigerit poſt litem conteſtatam, & de eo quod poſt ſententiam futurum eſt, caueat damni infecti. Huic contraria eſt actio in Africa, vt Aggenus ſcribit lib. 2. Cum enim ſit regio aridiſſima, nihil magis in querela eſt, quam ſi quis inhibuerit aquam pluuiam in agrum vicini influere: nam & aggeres faciunt, & excipiunt, ac continent eam, vt ibi prius conſumatur quam influat: & conſumatur ſufficiens. De ſuperficiente ne arceatur agere poſſunt. At præter actionem aquæ pluuiæ arcendæ, occaſione data, tractat etiam hoc titulo de aqua, id eſt, de ſeruitute aquæ ducendæ, vel hauriendæ, vel immittendæ.

IV. *De publicanis & vectigalibus, & commiſſis.*

V. lib. 4. C. tit. 61. de vectigal. & comm. tit. 62. Vectigalia noua inſtitui non poſſe.

IDEM dicam de hoc titulo quod dixi de primæ partis titulo vltimo, homonymiam feciſſe vt titulis ſuperioribus coniungeretur. Ex titulo de operis noui nuntiatione conſtat, operis noui nuntiationem fieri, etiamſi in publico opus fiat, & ex titulo de damno infecto, ſatiſdari damni infecti de eo opere quod fit in publico, ne per hoc damno priuati contingantur, & ex titulo de aqua, agi poſſe aquæ pluuiæ arcendæ, etiamſi ex publico oriens aqua per vicini fundum decurrat, vel ſi publicum interueniat, non ſi opus in publico fiat, & poſſe aquæ ſeruitutem cedi, etiam loco publico interueniente, modo ſi per viam publicam ducatur permiſſu principis. Hoc etiam titulo agitur de publico, licet alio ſenſu, ſiue de eo quod publicanus eius publici nomine, &c. Sic enim lego initio edicti, ex Baſilicis, in quibus eſt ὀνόματι τῆς πόλεως. Et publicum, vectigal interpretor fiſco debitum ex merci- E bus quæ aduehuntur, vel euehuntur ex prædiis fiſcalibus aut publicis, vel aliis rebus, cuius conductores publicani dicuntur. Hi quam fraude, auaritia, immodeſtia, audacia ſuperent cæteros homines nemo eſt qui neſciat, & vel M. Poſthumij publicani, quæ refertur à Liuio a a v. exemplo ſufficiet, quæque de horum moribus à Suda deſcripſio his verbis· πανταῤῥηταπειραμένη βία, ἀνεπίληπτος ἁρπαγὴ, ἀναίσχυντος πλεονεξία, πραγματεία λόγον μὴ ἔχουσα, ἀναιδὴς ἐμπορεία. qua de cauſa edicto Neronis aduerſus publicanos, primum prætores & præſides extra ordinem iura reddiderunt, vt Cornelius Tacitus ſcribit, deinde prætores ipſi ordinariam actionem dederunt, quæ hoc titulo proponitur,

A ſi quid publici nomine publicani, vel familia eorum vi ademiſſet, aut damnum iniuria furtumve feciſſet intra annum in duplum [a], poſt annum in ſimplum, quæ grauior eſt, quam actio damni iniuria ex lege Aquilia, & mitior quam furti, aut Vi bon. raptorum; ſed non ideo tamen minus tenentur furti aut vi bonorum raptorum, ſicut raptor ſi apprehendatur præter actionem vi bon. rapt. etiam furti manifeſti tenetur. imo vero in eo quoque grauior eſt hæc actio, quod ſi non exhibeant familiam quæ damnum, vim, aut furtum fecit, aut aliquid illicite exegit, in ſolidum ſuo nomine teneantur. Sed & pleraque alia non pertinentia ad hanc actionem, hoc titulo continentur, de vectigalium locatione, & reb. immunibus à præſtatione vectigalis, & de pœna fraudati vectigalis,
B improfeſſis mercibus, & de pœna illicitarum mercium, vt & improfeſſæ & illicitæ fiſco committantur. Commiſſa [a] ſunt res quæ ex his cauſis fiſco vindicantur, vel crimina ipſa propter quæ vindicantur.

[a] Mixta vero eſt, quia in duplo ſimplum continetur. arbitraria etiam eſt, quia ſi reſtituere parati ſunt, veniam pœnæ conſequuntur.

V. *De donationibus.*

V. lib. 8. C. tit. 54. de donat. tit. 55. de donationibus quæ ſub modo vel conditione, vel ex certo tempore conficiuntur. tit. 59. de reuoc. donat. Item lib. 5. tit. 3. de donat. ante nuptias, vel propter nuptias, & ſponſalitiis. Item ſup. lib. 24. tit. 1. de donat. inter vir. & vx. & lib. 2. Inſtit. tit. 7.
C *de donat.*

IN hac diligenti actionum omnium narratione, quam in his Pandectis potiſſimum inſtitui iam ante diu, non erat omittenda hæc quæ occurrebat inſpectio, an ex cauſa donationis aliquæ eſſent actiones: donatio enim hoc iure conuentio non eſt, ſed adquiſitio ciuilis, aut naturalis, ex qua de euictione vel redhibitione nulla eſt actio; ſed neque alia videtur eſſe [a]. Cæterum ex conuentione adiecta donationi poteſt eſſe de euictione, & præſcriptis verbis, & vindicatio, & condictio ob rem dati, & actio ex ſtipulatu; & condictio ex lege Cincia [b], vel exceptio. Quod ſupra legitimum modum facta donatio eſt, & actio de dolo, ſi forte is, qui donauit rem alienam, dolo fecerit [c].
D Et eſt proprie donatio [a] alienatio rei quæ liberalitatis cauſa fit, hac mente vt nullo caſu recipiatur. hæc eſt vera, abſoluta, directa donatio. Donatio cauſa mortis, vel ſub modo, non eſt proprie donatio, quia accipientem obligat, *l. 9. de rebus cred.*

[a] Hinc illud Arnulphi Lexouienſis Epiſcopi Epiſt. 58. In rebus donatis nec quanto minoris, nec redhibitoria actio locum habet, ſed omnem actionem exceptio ſpontaneæ liberalitatis excludit.

[b] Si quid vltra ducentos aureos donatum eſſet, vt dictum ſup. ad leg. Falcid.

[c] Vtique enim beneficio adiuuari nos oportet, non decipi, l. 17. in commodato §. ſicut, ff. commod.

VI. *De mortis cauſa donationibus & capionibus.*

V. lib. 8. C. tit. 57. de donat. cauſa mortis.

DONATIO [a] cauſa mortis eſt liberalitas quæ ita fit, vt non niſi morte donatoris confirmetur, qua de cauſa legato comparatur [a], & donatario res ita donata, mortuo donatore, ipſo iure adquiritur etiamſi tradita à defuncto non fuerit, *l. 2. de Publ. in rem act.* & pœnitentia reuocatur, ſicut legatum, & lege Falcidia minuitur, & ſi res tradita non ſit à donatore interdicto Quod legatorum, continetur, continetur etiam actione Fabiana. Mortis cauſa capio legato non comparatur, & eſt [a] acquiſitio, quæ propter mortem alterius obueniens alio nomine non appella-

tur, vt ſi moriens legauerit Titio fundum ſub conditione, ſi dederit Gaio decem, eam pecuniam Gaius capit mortis cauſa, non iure legati, vel fideicommiſſi, vel donationis mortis cauſa: hæc enim peti poſſunt. mortis cauſa capionis petitio non eſt, & ex his Falcidia detrahitur, non ex mortis cauſa capione. atque ideo male in *l. in quartam, ad leg. Falc.* Sed & quod implendæ conditionis cauſa fideicommiſſum heredi datur, &c. Diverſa enim hæc ſunt, Fideicommiſſum, & mortis cauſa capio, nec cadere ſimul in eandem ſpeciem poſſunt, ac præterea verſus ille περίεργος eſt.

a In multis, non in omnibus, & ob id Iuſtin. tit. de donat. ait, legatis per omnia fere connumerati: quo loco Accurſ. plures differentias proponit. Alias Cuiacius tr. 1. & 2. ad Africanum ad l. 22. & 23. hoc tit.

b Vt poſſit heres reuocare poſſeſſionem ſine voluntate ſua apprehenſam, vt ſibi adepta poſſeſſione Falcidiam ſeruet per retentionem. Igitur cum dicitur in l. 1. §. 5. ſi quis uſ. quod legatorum, ſi quis ex mortis cauſa donatione poſſideat, ceſſare hoc interdictum, ad eum caſum eſt reſtringendum, quo viuo defuncto, translata erat poſſeſſio rei donatæ in ipſum donatarium, quod ipſe Cuiacius admittere videtur l. 8. Obſ. cap. 2.

c De ea dictum ſup. tit. 5. lib. 38.

d Ratio fuit expoſita ſupra tit. de condit. & demonſt. id eſt l. 35. tit. 1.

e In eadem ſententia eſt ipſe Cuiacius l. 8. Obſ. cap. 4. & l. 2. reſp. Papiniani ad l. 41. hoc tit. vbi hunc eundem verſum ait abeſſe à Pandectis Florentinis, & in Baſilicis etiam deeſſe. Sed vix eſt admittendum, vt quicquam obſit vulgata lectio, & retentus ille verſiculus, vt etiam pleríque omnes vulgatem lectionem tuentur. Vt vero omnium ingeniis nobilitata quæſtio, & plurimorum commentariis vexata, commodiſſime diſcingatur, fatendum eſt, ex mortis cauſa capionibus non detrahi Falcidiam ab eo in cuius perſona debuit impleri conditio à Gaio, ea ſpecie retenta quam hoc loco poſuit Cuiacius. Fatendum quoque illud eſt, quod conditionis implendæ cauſa capit heres, id eſt mortis cauſa, in Falcidiam ei non imputari, ſed ea ſupra Falcidiam habere. Sed ibi diſtinguendum, vbi Cuiacius non diſtinguit. Quod implendæ conditionis cauſa heredi datur, imputat heres in quartam; hoc verum eſt, ſi à legatariis, vel à ſingularibus fideicommiſſariis illud accipiat: tunc enim, id non vt heres, ſed vt quilibet capit & quemadmodum, ſi in perſona extranei eſſet implenda conditio, ab eo Falcidia non deduceretur; ita eum in perſona heredis impleri conditionem voluit teſtator, id in quartam imputare non debet. Aliquando aliquid heres accipit ab eo ipſo, cui vniuerſale fideicommiſſum debet, cuive hereditatem reſtituere iuſſus eſt ſub conditione dandi (ad quam ſpeciem eſt referendum, quod eſt in d. verſ. ſed & quod implendæ, d. l. in quartam) cum id non videatur alio iure ſumere quam hereditario, & id accipiat vt heres, non vt alius quilibet (quandoquidem non alius poteſt eiuſmodi fideicommiſſo grauari quam ipſe heres) conſequens eſt, vt id imputet in quartam: quod eo magis eſt admittendum, quod ab eo ipſo quartam detrahat, à quo inuicem aliquid accipit; quod quoties intercedit, ea etiam quæ non imputantur in Falcidiam, compenſari ſolent, l. 22. Neſennius in pr. ff. ad leg. Falcid. l. filium quem 24. C. famil. erciſc. Quinetiam in l. 93. acceptis, eod. tit. heres qui acceptis centum à Mæuio eidem hereditatem reſtituere iuſſus eſt, non ob aliam rationem illa centum in quartam non imputat, quam quia ipſe heres, eadem poſt mortem ſuam alij reſtituere rogatus eſt: Igitur ceſſante hac ratione cederent pro quarta, aut in quartam imputarentur, licet in eadem ſpecie mortis cauſa, id eſt conditionis implendæ gratia (nam hæc duo fere in iure idem efficiunt) capi dicantur. Nec quicquam facit quod in d. l. 93. proponitur, quod centum illa, quæ accipiebat heres à fideicommiſſario, quartam bonorum efficiebant, ex quo ipſe Cuiacius l. 20. quæſt. Papin. vbi d. legem 93. interpretatur, vult eſſe ſpeciale in eo caſu, vt pro Falcidia cedant quo caſu nulli ea reſtitueret, licet mortis cauſa, id eſt conditionis implendæ gratia accipiantur: illud enim nullam habet idoneam rationem: cum enim ſit eadem proportio partis ad partem, quæ totius ad totum, & è contra, l. 76. quæ de tota, ff. de rei vind. non occurrit cur potius heredi pro Falcidia cedat ſumma, quam accipit à fideicommiſſario mortis cauſa & conditionis implendæ gratia, quando eadem ſumma cum quarta parte bonorum concurrit; quam imputetur in Falcidiam, partemve eius faciat, quando quartam bonorum non efficit. Et vero quod heres iuſſu teſtatoris accipit à fideicommiſſario, vt conditioni dandi fideicommiſſo adſcriptæ pareatur, videtur ſemper accipere pro pretio hereditatis, non tantum figura conditionis. Itaque illa verba l. 30. in ratione §. tametſi, ff. ad leg. Falcid. (quia non conditionis implendæ cauſa, ſed quodammodo pro pretio inferre iuſſi ſunt) ſic ſunt accipienda græco more, non tantum conditionis, &c. (vt in l. 20. de acq. her. non eſſe facti quam animi, id eſt non tam facti quam animi) euiuſmodi formulas loquendi in iure plures notauit Antonius Auguſtinus vir multis nominibus ab ipſo Cuiacio commendatus l. 2. emend. cap. 1. & l. 4. cap. 8. Sunt etiam accipienda verba d. §. tametſi, non θετικῶς, ſed συμπτικῶς, vt ſcilicet etiam conditionis implendæ gratia accipere aliquid à fideicommiſſario dicatur, ſed magis tamen quaſi pro pretio hereditatis. Priorem vero ſententiam adiuuant verba d. l. in quartam: nam vbi Marcianus definiuit heredem generali fideicommiſſo grauatum, qui accepta ac veluti ex hereditate præcepta pecunia, reſtituere eandem hereditatem iuſſus eſt, eam in quartam Falcidiam imputare: adiicit deinde in d. v. ſed & quod implendæ, idem obtinere in eo herede, qui ſub conditione dandæ à fideicommiſſario pecuniæ reſtituere hereditatem iuſſus eſt, vt ſcilicet id quod eo modo accipitur, heres etiam in Falcidiam imputare debeat. Mox ne temere id quiſquam intelligeret de eo omni quod implendæ conditionis cauſa heredi datur; in verſ. ſi quid vero, qui ſequitur, ſubinfert iuriſconſultus quod conditionis implendæ cauſa accipit heres à legatariis (eadem fideicommiſſariorum ſingularium ratio) in Falcidiæ computationem non venire. Et ſerua quod ait (à legatariis) πρὸς διαστολὴν ſuperioris enuntiati, vt ſcilicet ſepararet id quod accipit heres à fideicommiſſario vniuerſali: nam ſi generaliter aut indiſtincte quodcumque accipit heres conditionis implendæ cauſa in Falcidiam non imputaretur, non oportuit ius ſpeciale inducere in eo quod capit heres à legatariis, ſed generaliter definire quodcumque conditionis implendæ cauſa accipit, in Falcidiam non imputari. Ex his concludendum aut iuris ciuilis fallacem eſſe omnem diſciplinam, aut veram eſſe hanc enarrationem d. §. ſed & quod implendæ, qui non modo genuinus eſt, ſed abeſſe à d. l. in quartam, propitia iuriſprudentia non poteſt. Inuitus iam bis terve adnotandi leges ſum prætergreſſus, erumpente nec habenas audiente ſtylo. Illud etiam ἑκὼν ἀέκοντί γε θυμῷ, vt cum Homero loquar, quod paulum interquieſcente iuſti obſequij & pudoris ratione, à mente Cuiacij diſceſſi, cui animus omnis, vel aduerſis gratus & beneuolentia natus, omnem ciuilis philoſophiæ curam & culturam debet acceptam ferre. Hoc nimirum exegit, vt reor, veritas, cui vt inquit Tertullianus, nemo præſcribere poteſt, non ſpatia temporum, non patrocinia perſonarum, non priuilegia regionum. Alioquin & à Celſo patre diſſenſit Celſus filius, id eſt à maximo Iuriſconſulto ſummus Iuriſconſultus: nec ideo officia pietatis, & iuſta paternæ maieſtati debita obſequia neglexiſſe cenſetur, quæ religioſe colenda eſſe ipſa legum ſcientia ſancte præcipit: Quin à Celſo filio Vlpianus ſtetit, quia eius ſententia quam patris eidem Vlpiano viſa eſt verior, l. 3. §. ſed ſi ſeruus, ff. de cond. cauſa data, cauſa non ſec.

LIBER XL. DIGESTORVM.

TIT. I. *De manumiſſionibus.*

V. lib. 1. Inſtit. tit. 5. de libertinis.

POST hæc tractaturus de præiudicialibus actionibus a, quibus quæritur ſeruus quis an liber, libertinus an ingenuus ſit, non de liberis agnoſcendis, de qua è re nata iam anteuertit dicere lib. 25. altius rem orditur: & quia manumiſſione fiunt libertini, more ſuo generalem in primis titulum exponit De manumiſſionibus, quo declarat qui manumitti, vel manumittere poſſint, & apud quos. Manumiſſio * eſt datio libertatis.

a Præiudicium ſiue præiudicialis actio quænam ſit, iam Cuiacius dixit ſup. tit. de lib. agnoſc. Videndus etiam Index actionum.

II. *De manumiſſis vindicta.*

V. lib. 7. C. tit. 1. de vindicta libertate, & apud conſilium manumiſſione.

A Genere tranſit ad ſpecies manumiſſionum, ſcilicet quæ iuſtam libertatem tribuunt a, ſublata à Iuſtiniano iam Latina, & Dedititia libertate. Vna eſt vindicta, quo nomine ſignificatur feſtuca, cuius impoſitione apud magiſtratum qui legis actionem habet, ſerui ad ciuitatem Romanam perducuntur, ſicut feſtucæ ablatione, id eſt ramo ex arbore detracto vindiciæ b ſumebantur olim, ac per hanc cauſam imago quædam vis poſſeſſori fiebat, vt per lapilli iactum aliis in cauſis c, qua ex re poſſeſſori erat interdictum Vn-

de vi, imo & Quod vi aut clam, *l. nam & ſi ramos, Quod vi aut clam.* & hanc quidem manumiſſionem quæ vindicta fit, Ouidius intellexit illo loco,

Te quoque ſeruati modo quam vindicta redemit;
Quis ferat?

[a] Fuere autem tres modi acquirendæ iuſtæ libertatis: Cenſu, cum in libera republica à cenſoribus luſtralis cenſus agebatur, cuius toties mentio repetita apud Titum Liuium: cum enim ſi iubente vel conſentiente domino ſeruus nomen ſuum in cenſum, id eſt tabulas cenſorias detuliſſet, fiebat ciuis Romanus, & ſeruitutis vinculo ſoluebatur. Qua de re eſt etiam inſignis locus apud Doſitheum, in fragmentis Grammaticæ quæ Theodoſiano Codici ſubiecta ſunt. Vindicta, cum virgulam quandam lictor capiti ſerui, qui manumittebatur, imponebat, & eundem ſeruum in libertatem vindicabat, apud magiſtratum ſolemnibus verbis adhibitis: hæc virgula ſiue feſtuca, vindicta appellatur. Demum teſtamento cum dominus ſeruo ſuo libertatem dabat. ea de re Cicero in Top. & ibi Boët. in comment. l. 1. Vlp. in Fragm. Theoph. in paraphraſi tit. de libertinis, in fi. Cuiac. in Parat. C. hoc tit. & alij plerique. Qui per epiſtolam, vel inter amicos erant manumiſſi, non fiebant ciues Rom. & iuſtam libertatem non adſequebantur, niſi vindicta rurſus apud magiſtratum manumitterentur. Plinius Secundus l. 7. epiſt. ad Fabatum, vbi de Proconſulis tranſitu, Spero, imo confido facile me impetraturum, vt ex itinere deflectant ad te, ſi voles vindicta liberare quos proxime inter amicos manumiſiſti. Sed hoc non licebat, niſi & ſeruus & dominus, vterque eſſet annos natus triginta, vt docet Theoph. d. loco, ad quod pertinent verba Inſt. tit. de libert. in fi. vbi dicit ſe libertos omnes donaſſe ciuitate Romana, nullo nec ætatis manumiſſi, nec domini manumiſſoris, nec in modo manumittendi diſcrimine habito.

[b] Vindiciæ, id eſt poſſeſſio, vnde ex l. 12. tab. vindiciæ dantur ſecundum libertatem, id eſt is qui de ſuo ſtatu litigat, lite pendente pro libero habetur, & in alio capite eiuſdem legis, qui in iure manum conſerunt, vtriſque ſuperſtitibus (id eſt teſtibus) vindicias ſumunto, id eſt in poſſeſſionem eunto. Vide Cuiac. in Parat. C. ad tit. de rei vind. Marcilius in collecta legis 12. ab cap. 11. 12. & 13. & alij eius legis enarratores, Budæus ad l. 2. ff. de orig. iu.

[c] Veluti in noui operis nuntiatione, l. 6. §. ſciendum, ſi ſeru. vind. l. 5. §. meminiſſe, ſup. de noui op. nunt.

III. *De manumiſſionibus quæ ſeruis ad vniuerſitatem pertinentibus imponuntur.*

V. lib. 7. C. tit. 9. de ſeruis reipub. manumittendis.

ET vindictam hoc titulo iure imponi docet ſeruis vniuerſitatum, collegiorum puta, aut municipiorum, aut decuriarum, quamuis incerta ſint corpora, per actores earum forte ex lege Vettilibia, quod tamen priuati per procuratores ſuos exequi non poſſunt[a], idque congruit cum tit. 3. lib. 38.

[a] Quia ſcilicet manumiſſio eſt legis actio, quæ per procuratorem expediri non poteſt.

IV. *De manumiſſis teſtamento.*

V. lib. 7. C. tit. 2. de fideicommiſſaria manumiſſione.

ALTERA ſpecies adipiſcendæ iuſtæ libertatis in hoc titulo demonſtratur, ſi quis nominatim iuſto teſtamento manumiſſus ſit. Nominatim ex lege Caninia[a]. Omittit manumiſſionem quæ cenſu fiebat[b], quia deſierat eſſe in vſu, & ceteras quibus non dabatur iuſta libertas; quanquam & earum non deſint veſtigia in his libris, vt manumiſſionis per epiſtolam, *l. qui abſenti, de adq. poſ.*

[a] Aliquid de ea adnotatum ſup. tit. ad leg. Falcid.
[b] V. quæ ſupra tit. 2. huius libri.

V. *De fideicommiſſariis libertatibus.*

V. lib. 7. C. tit. 4.

SVPERIOR titulus eſt de directa libertate, hic de fideicommiſſaria, codicillis vel teſtamento relicta, de qua referuntur pleræque Conſtitutiones Principum, & S C. veluti Rubrianum[a], Vitraſianum[b], Daſumianum[c], Articuleianum[d], Iuncianum[e], & Iuneianum, à Conſule Iuneo, corrupte legebatur antea, Vinco, atque etiam hodie Iuuenalis Satyra neſcio quâ, & in Lampridij Commodo, Iuncto.

[a] Illo inductum eſt, vt ſi hi à quibus libertatem fideicommiſſariam præſtari oportet euocati à prætore adeſſe noluiſſent, eodem iure libertas eſſet, ac ſi directo data eſſet, l. 26. §. ſubuentum, hoc tit.

[b] Hoc SC. ad id pertinet, vt ſi quidam ex heredibus rogati ſint ſeruum teſtatoris dare libertatem, & vnus ex heredibus qui non eſt rogatus infans ſit, ita vt vendere partem ſuam illis qui libertatem fideicommiſſariam ſeruo debent, non poſſit, tunc pars eius arbitrio viri boni æſtimetur ac libertate præſtita ſeruo, coheredes fideicommiſſaria libertate grauati pecuniæ debitæ nomine perinde teneantur, ac ſi ex cauſa iudicati cum his ageretur, l. 30. § ſi plures, eod.

[c] Quo Senatus conſtituit, vt ſi ea iuſta cauſa abſit, qui debet fideicommiſſariam libertatem, perinde competat libertas, ac ſi, vt oportet, ex cauſa fideicommiſſi ſeruus manumiſſus eſſet, l. neque 36. l. non tantum 51. §. 5. eod.

[d] Cautum eſt eo SC. vt cum in prouinciis de præſtanda libertate fideicommiſſaria ageretur, præſides prouinciæ cognoſcant, licet heres non ſit eius prouinciæ, de l. 51. §. 7. ſed Articuleiano.

[e] Illud eſt de ſeruo proprio, quem heres manumittere rogatus eſt, vt ex quacumque cauſa dominus abſit, ſeruus ad libertatem perueniat, d. l. 51. §. 8. ſed ſi non, hoc tit.

VI. *De ademptione libertatis.*

TANTVS fuit olim fauor libertatis, vt ſemel data teſtamento vel codicillis adimi non potuerit; ſed hodie poteſt, ſi tamen adimatur nominatim, ſicut data eſt, *l. ſi ſeruus, ſupra tit. prox. l. 10. §. vlt. de man. teſt.* & non à ſemetipſo[a], *l. 13. §. pen. de lib. & poſt.*

[a] Id eſt cum ſeruus ipſe inſtitutus eſt ex parte vel ex aſſe, & liber eſſe iuſſus eſt; nam vt id quod legatur, ab ipſo herede legatur, ita quod aufertur, ab ipſo adimitur. At natura non patitur, vt ſe quis ſibi, aut à ſe aliquid adimat.

VII. *De ſtatuliberis.*

MVLTVM intereſt dixeris ſtatuliberum, an ſtatim liberum, & in l. pen. §. vlt. C. de nec. ſeru. her. inſt. placet vetus ſcriptura, Quatenus in ſuſpenſo fiat libertas, nec ſtatim liber intelligatur, & contra l. 33. infra. Qui & à quibus man. rectius Flor. ſtatuliber, quam ſtatim liber: ſunt enim * ſtatuliberi, hi qui ſtatim liberi non fiunt, ſed ex die aut conditione: Vel potius, Teſtamento aut codicillis confirmatis directo manumiſſi in diem vel conditionem. nec enim ſunt ſtatuliberi, qui per fideicommiſſum manumittuntur in conditionem, vel in diem, *l. eius ſerui, ad leg. Falcid. l. 59. de man. teſt. l. in bello §. ſi ſtatuliber, adhibito §. ſi fideicom. de capt. & poſt. l.* Manumiſſio quoque vindicta ſub conditione vel ex die non fit, vt tutela quæ teſtamento recte datur, ſub conditione, vel in diem, ſed non à magiſtratu[a]. Vel ſtatoliberi, qui ſunt in ſpe libertatis. Superiores tituli ſunt de libertate, hic de ſtatulibertate.

[a] Ratio differentiæ forte illa, quod quæ à iudice proficiſcuntur pendere non debeant, cum incerta & imperfecta iudicis actio eſſe non debeat, l. 35. non quemadmodum, ff. de iudic. l. 1. §. biduum, ff. quando appell. ſit. Deinde etiam, quia actus legitimi non recipiunt conditionem, neque diem. At datio libertatis quæ vindicta fit, & tutela datiua, quæ à magiſtratu venit, actus legitimi ſunt; & omnimodo de tutela honoraria, ſiue ea quæ à magiſtratibus datur, lex legitimi, inf. de leg. tu. accipienda eſt, non de teſtamentaria.

VIII. *Qui ſine manumiſſione ad libertatem perueniunt.*

V. lib. 7. C. tit. 13. Quibus ex cauſis ſerui pro præmio libertatem accipiunt.

SINE manumiſſione liberi, id eſt libertini ſunt, qui ipſo iure liberi fiunt ex SC. vel Conſtitutione aliqua, quorum exempla ſuppeditat hic titulus.

IX. *Qui & à quibus manumiſſi liberi non fiunt, & ad legem Æliam Sentiam.*

V. lib. 1. Inſtit. tit. 6. Quibus ex cauſis manumittere non licet, lib. 7. C. tit. 10. de iis qui à non dominis manumiſſi ſunt. tit. 11. Qui manumittere non poſſint, & ne in fraudem creditorum manumittatur. tit. 12. Qui non poſſunt ad libertatem peruenire.

CONTRA, manumiſſione liberi non fiunt ſerui relegati, ſi in vrbe morentur, pignori dati, & qui à domino extorſerunt libertatem, & qui teſtatoris vel venditoris, vel præſidis iuſſu prohibiti ſunt manumitti, & ex lege Iulia manumiſſi à muliere dimiſſa, & adulterij rea intra ſexageſimum diem [a], & ex lege Ælia Sentia manumiſſi à minore XX. annis, citra concilium [b], & manumiſſi in fraudem creditorum vel patronorum. Sed & alia legis Æliæ Sentiæ capita notantur in hoc titulo, vt ius patronatus, quod ex lege Iulia & Papia venit, amittatur, ſi patronus libertam iureiurando adigat, vel ſtipuletur ab ea ne nubat, idemque ſi libertum; vel ſi obligauerit ſibi libertum, aut libertam, in hoc vt operarum mercedem acciperet, vt ſit actio ingrati aduerſus libertos. Quinque igitur ad ſummam, & tria poſteriora repetita ex lib. 37. tit. pen. & vlt. Sed & magna pars huius tituli repetita videtur ex primo; niſi quod hic aliquanto amplius explicatur, qui & quibus ex cauſis manumittere non poſſunt.

[a] Idque ita prouiſum, ne poſſet ſeruos ſuos à quæſtione ſubducere. Dicit (intra centeſimum diem) quia id ſpatij marito datum eſt, vt poſſit iure mariti accuſare, id eſt citra inſcriptionis vinculum & calumniæ metum, l. 37. auxilium §. 1. ff. de minor.

[b] Id eſt cauſa non cognita apud concilium, ſiue conuentum iuridicum, prætore ſcilicet in iure pro tribunali ſedente, adſidentibus quinque ſenatoribus, & quinque equitibus, in prouinciis vero præſide vel proconſule, aſſidentibus viginti recuperatoribus, qui iudices erant rerum priuatarum, vt docet Theoph. in tit. Inſtit. quib. ex cauſis man. licet, vel non, & Vlpianus in Fragmentis tit. 1. Iuſtinianus autem, anno decimoſeptimo impleto, & decimo octauo cœpto, citra cauſæ cognitionem vllam quemlibet manumittere ſeruos ſuos poſſe primum conſtituit, §. fin. qu. ex cau. man. non licet in Inſtit. Mox etiam N. 119. eadem ætate, qua minor teſtari poteſt, manumittere etiam poteſt, id eſt annos natus quatuordecim, quod ad eam ſpeciem manumiſſionis tantum pertinet, quæ teſtamento fit, quandoquidem illa minoribus obeſſe non poteſt, cum libertas tantum poſt mortem eorum competat: At quæ inter viuos, ipſis obeſſe poteſt, ſi videlicet, vt ea eſt ætas fraudibus obnoxia & eius conſilium infirmum, ſeruos ſibi neceſſarios delinimentis eorum corrupti manumitterent.

X. *De iure aureorum annulorum.*

V. lib. 6. C. tit. de iu. aur. ann. & natalibus reſtituendis.

REGVLARITER ſerui manumiſſione libertini fiunt, ſed vno caſu etiam iura ingenuitatis habent, ſaluo iure patronatus, vtputa ſi ius annulorum aureorum à principe impetrauerint, id eſt equeſtrem dignitatem, aut beneficium equeſtri dignitati compar [a]: hac enim dignitate quæſita, deponebant ferreum annulum; ſumebant aureum. Papinius III.

Atque idem in cuneos populus cum duxit equeſtres,
Mutauitque genus, læuaque ignobile ferrum
Exuit.

Et ob id libertinus in Arriani epicteto III.

ἐὰν ϛρατεύσῃς, φησὶ, λύσω, τὸ τί γ' ἐξέσται διάξω.

[a] Vid. ipſe Cuiac. lib. 7. Obſ. cap. 14. Ex Iuſtiniani N. 78. iam libertini non egent hoc beneficio, quia iura ingenuitatis nanciſcuntur, iure patronatus illæſo.

XI. *De natalibus reſtituendis.*

ALTERO autem caſu non iura tantum ingenuitatis, ſed ingenuitatem pleniſſimam habent, & ius patronatus extinguitur [a], puta ſi à principe natali-
A bus reſtituti fuerint, quandoquidem eis natalibus reſtituuntur in quibus homines fuerunt nondum neque naturali, neque ciuili iure deſcripto, *l. Imperialis, C. de nupt.*

[a] Qui ius aureorum annulorum obtinuit, imaginem tantum, non ſtatum ingenuitatis obtinet, l. vn. C. ad leg. Viſell. qui autem natalibus reſtituitur, ingenuus fit, & ideo patrono reuerentiam non debet, & poteſt eum in ius vocare, venia non impetrata, quod non poteſt qui ius aureorum annulorum habet, l. 10. ſed ſi §. ſed ſi ius, ff. de in ius voc.

XII. *De liberali cauſa.*

V. lib. 7. C. tit. 16. & tit. 17. de adſertione tollenda.

VIX tandem in hoc titulo proponuntur præiudi-
B ciales actiones: liberalis enim cauſæ cognitio, aut præiudicialis actio eſt de libertate aut de ſeruitute, de ingenuitate, aut de libertinitate, de qua maiores iudices cognoſcunt [a], & de libertate quidem agit non is tantum, qui proclamat in libertatem; ſed & alius fere quilibet, eo inuito [b]. Proponitur etiam in hoc titulo actio in factum pœnalis aduerſus eum qui ſciens pro ſeruo venit, quæ emptori ignoranti iure prætorio competit [c].

[a] Et hac ratione de liberali cauſa compromiſſo facto arbiter recte non compellitur ſententiam dicere, l. 32. non diſtinguemus §. de liberali, ff. de receptis arb. Ceterum de ordinatione liberalis cauſæ videndus ipſe Cuiac. l. 10. Obſ. cap. 23.

[b] Quia ſcilicet quodammodo cauſa libertatis publica eſt & popularis, & inde interdictum de homine libero exhibendo, populare quoque eſt, inf. lib. 43. tit. 29.

C [c] Et eſt in duplum mixta, quia in duplo ſimplum pretij, quo venit liber homo continetur. eſt etiam temporalis intra annum, vt omnes prætoriæ, & priuatæ: famoſam eam eſſe palam iuriſconſulti non definiunt; certe ad doli actionem quæ famoſa eſt, aliqua ratione accedit.

XIII. *Quibus ad libertatem proclamare non licet.*

V. lib. 7. C. tit. 18. Qu. ad lib. procl. non licet, & de rebus eorum, qui ad libertatem proclamare non prohibentur.

QVIBVS dixit ſuperiore titulo denegari præiudicium libertatis, vt adiungat alios, vtque de
D illis tractet plenius, ſpecialem titulum facit de his quibus denegatur proclamatio ad libertatem, id eſt præiudicium, cui inde leges, vt opinor, proclamationis nomen dederunt, quod iteraretur ter quaterque [a]. Martialis, *Hoc ſi ter quaterque clamitaris*, & in *l. 1. C. de adſ. toll.* horum verborum loco, *ſecunda & tertia vice*, Græci habent ἐν τῇ τρίτῃ ἢ ἐν τῇ τετάρτῃ. Petitio in ſeruitutem non iteratur, *l. 4. C. de lib. cau.*

[a] Inde ſecunda aſſertio. Vide Cuiac. ad l. 5. Sent. Pauli, tit. 1.

XIV. *Si ingenuus eſſe dicetur.*

V. lib. 7. C. tit. 14. de ingenuis manumiſſis.

QVAM rem etiam attigerat titulo XII. eam ſpe-
E cialiter reſumit iſto, hoc eſt de ingenuitate præiudicium, & de libertinitate, quaſi ille magis fuerit de libertate & ſeruitute, & SC. de bonis eorum, qui agnitis natalibus ingenuitatem repetierunt, reſtituendis ei cuius familia exierunt, vel ſecum auferendis.

XV. *Ne de ſtatu defunctorum poſt quinquennium quæratur.*

V. lib. 7. C. tit. 21.

SEQVITVR in hoc titulo aliud SC. ne de ſtatu defunctorum poſt quinquennium quæratur, in deteriorem conditionem [a]. Malo dicere quæratur;

quam retractetur; quamquam & hoc quoque rectum A ſit: tam enim recte dicitur rettactati ſtatus, de quo nunc primum quæritur, quam is de quo litigatum & pronuntiatum eſt ante: ſed hoc poſteriore ſenſu, cuius de ſtatu viui pronuntiatum eſt, ne intra quinquennium quidem rettactari eo mortuo, poteſt: priore ſenſu poteſt. Sed & poſt quinquennium in honeſtiorem conditionem, non in deteriorem. De ſtatu autem viuorum quæritur ſemper. At poſt quinquennium ſententia non rettactatur in deteriorem conditionem. *l. 11. de iur. an. aur. l. 29. §. vlt. de li. cau.* niſi cauſa prior acta ſit, ignorante patrono, *l. 1. & pen. ſup. tit. prox.* In honeſtiorem, vt opinor, retractari poteſt[b]. Et conſequenter poſt manumiſſionem videretur eſſe admittenda de ſtatu quæſtio, ſine præſcriptione quinquennij, quaſi honeſtior; atque ita à Iuſtiniano B conſtitutum eſt: hoc iure obſtat præſcriptio quinquennij, niſi extra ordinem ſubuenerit princeps[c].

[a] Id eſt, ne ſtatus eius, qui vt liber & ingenuus vixit, in controuerſiam ducatur quaſi ſeruus aut libertinus fuerit: neve quæ vt ingenua vixit, ancilla fuiſſe arguatur; quod fit plerumque propter bona aut liberos, aut propter vtrumque, in his propter defuncti aut defunctæ ſtatum, aliquo dominium vindicante. Hoc autem introductum fuiſſe à Marco Antonino Philoſopho teſtatur Iulius Capitolinus in eius vita

[b] Id eſt, vt de eius ſtatu qui quaſi ſeruus aut libertus vixit etiam poſt quinquennium poſſit quæri, quaſi liber & ingenuus fuerit: quod plerumque neceſſarium eſt propter liberos.

[c] Id eſt, ſi quis quaſi ſeruus manumiſſus eſſet, & per quinquennium vt libertus vixiſſet, poſtea non poterat in ingenuitatem proclamare, niſi id ex magna cauſa permitteret princeps. Itaque quod dicitur tit. de ingenuis apud Iuſtin. ſæpiſſime reſcriptum, natalibus non officere manumiſſionem, id intelligendum, ſi liber C homo, qui manumiſſus erat tanquam ſeruus, & poſtea in ingenuitatem vult proclamare, per quinquennium in ſtatu libertinitatis non ſit moratus. Iuſtinianus autem hanc quinquennij præſcriptionem ſuſtulit, l. fin. C. vbi cauſa ſtatus. Sed cur ei qui quaſi libertus vixit, opponi potuit præſcriptio quinquennij, ſi poſtea velit in ingenuitatem proclamare, cum etiam ſexaginta annorum præſcriptio non poſſit opponi ei, qui tamdiu in ſeruitute moratus eſt, quo minus ad libertatem & ingenuitatem poſſit proclamare, l. fin. C. de præſcr. quæ pro lib. non contra lib. op. Ratio eſt, quia is qui in ſtatu libertinitatis manet, ſaluam libertatem habebat, etiamſi poſt quinquennium in ingenuitatem proclamare non poſſet. At qui pro ſeruo eſt habitus, & poſſeſſus eſt, omnino damnum libertatis pateretur, ſi præſcriptione temporis cuiuſcumque impediretur in libertatem vel ingenuitatem proclamare.

XVI. *De colluſione detegenda.*

V. lib. 7. C. tit. 20.

D Eſt etiam in hoc titulo aliud SC. quod Ninnianum dicitur, *l. 11. C. eod.* (ſic habent Baſilica) vt qui colludente domino vel patrono ingenuus pronuntiatus eſt, ſeruus aut libertus fiat eius qui detexerit colluſionem intra quinquennium. * Colluſio eſt ſub ſpecie litis luſus veluti quidam inter duos litigatores id agentes ex compacto, vt vnus ſinat ſe vinci ab altero, Græce *συνδιασμός*.

LIBER XLI. DIGESTORVM.

Tit. I. *De acquirendo rerum dominio.* E

V. lib. 2. Inſtit. tit. 1. de rer. diuiſ. & acquirendo ipſarum dominio.

A Præiudicialibus actionibus tranſiturus ad interdicta, quæ inſtar actionum habent, & actiones appellantur ſæpe, & hodie conuerſa in actiones ſunt, repetit rem ſuo more aliquanto longius. Et quia plurimum interdicta de poſſeſſione ſunt, de poſſeſſione primum agere inſtituit, & rurſus poſſeſſionis & dominij; quia frequens collatio diſtinctioque eſt, & per poſſeſſionem A plerumque dominium adquiritur, & interdicto de poſſeſſione præparatur & ordinatur cauſa de iure vel dominio: declarat ante omnia quibus modis iure gentium vel iure ciuili dominium adquiratur; & per quas perſonas. Dominium * eſt proprietas rei[a]: ſed per abuſionem etiam dominium vſusfructus, & dominium poſſeſſionis dicimus.

[a] Vulgo dominium definitur hoc modo, Dominium * eſt ius de re corporali perfecte diſponendi, aut vindicandi, niſi quid lex aut conuentio prohibeat. Ius dicitur, id eſt facultas vel poteſtas. Mentio fit rei corporalis, quia rerum incorporalium proprie dominium non eſt, & ideo nec traditionem recipere dicuntur, l. 43. ſeruus, §. 1. hoc tit. & hæ tamen aliqua ratione poſſunt vendi & diſtrahi, quemadmodum ſolent hereditas, actio, ſeruitutes ruſticorum vel vrbanorum prædiorum, & cætera eiuſmodi, in quibus patientia pro traditione eſt l. 1. §. vlt. ff. de ser. ruſt. præd. Adiicitur (perfecte diſponendi aut vindicandi) quibus verbis duo B præcipui effectus dominij deſignantur. Primus eſt, vt vnuſquiſque rei ſuæ ſit moderator & arbiter, l. in re, C. mand. id eſt vt eam poſſit vendere, alienare, pignori dare, donare, teſtamento relinquere, & quacumque ratione illam à ſe dimittere. Secundus eſt, vt ſi quo caſu rem noſtram amiſerimus, & ſine conſenſu noſtro ad alium ſit tranſlata, eam poſſimus repetere, & quaſi manu iniecta vindicare. Poſtrema definitionis verba ſunt (niſi quid lex aut conuentio prohibeat) quibus excluduntur eæ perſonæ, quæ licet rerum ſuarum dominium habeant, liberam tamen earum non habent adminiſtrationem, lege id prohibente, quales ſunt pupilli, minores viginti quinque annis cum curatores habent, furioſi, prodigi, ij quibus bonis eſt interdictum, & alij ejuſmodi, qui liberos contractus habere legibus prohibentur. Demum verbum (conuentionis) eos deſignat qui res ſuas pignori dederunt, vel locauerunt, qui licet rerum ſuarum domini ſint, tamen eas diſtrahere cum effectu non poſſunt, dum adhuc vinculum pignoris durat, aut nondum tempus locationis præterierit: quaſi eiuſmodi præcedens conuentio eos prohibeat res eas pignori datas aut lo- C catas in præiudicium conductoris vindicare, aut alij cuicumque concedere, ne vel exceptione doli mali repellantur, vel de re, puta conuentionis fide, poſtmodum conueniantur.

II. *De adquirenda vel amittenda poſſeſſione.*

V. lib. 7. C. tit. 32. de acquir. & alienanda poſſeſſ.

Placet definitio Ælij Galli. Poſſeſſio * eſt vſus rei, ſi modo vſum accipias pro detentione, ſiue, vt in his libris ſcriptum eſt, duobus locis, detentione, non pro eo quod Græci χεῖν dicunt: ab vſu enim huiuſmodi plurimum poſſeſſio diſtat. Plures eandem rem pro ſolido poſſidere non poſſunt[a], vti ea pro ſolido poſſunt. Seruitutes & ſonum non poſſidemus, eis D vtimur tamen: & hic vſus in ſeruitutibus, quia tangi non poſſunt, pro poſſeſſione eſt. Adquiritur autem poſſeſſio corpore & animo; Amittitur etiam ſolo animo, non corpore ſolo, quia animo retinetur ſine propoſito, vt loquitur l. 47. alibi, voluntate, affectione, Græci etiam varie, ψυχῇ, λογισμῷ, διαθέσει, προαιρέσει. Dominium longe aliter, poteſt enim adquiri ipſo iure[b], & non amittitur nudo animo.

[a] Ea tamen de re diſſenſus fuit inter auctores, id eſt inter Proculianos & Sabinianos, vt ipſe Cuiac. docet l. 9. Obſ. cap. 32. & l. 18. cap. 24. Poſſeſſio autem duplex. vna ciuilis qua apprehenditur & poſſidetur ex iuſtæ cauſa acquirendi dominij, ab eo qui ſe dominum credit: quod fit in re ex cauſa emptionis, donationis, legati alicui tradita: naturalis quæ ſolo corpore conſiſtit, non iure dominij, vt in eo qui vi, vel clam, vel precario, aut tanquam vſusfructuarius, aut creditor poſſet: idem Cuiac. d. l. 9. E Obſ. cap. 33. & lib. 18. cap. 24.

[b] Exemplum in eo eſt quod adita hereditate rei legatæ dominium tranſit ad legatarium, l. à Titio, ff. de furt. licet poſſeſſionem non apprehenderit; & rerum quoque hereditariarum dominium ad heredem tranſit, licet nondum eas apprehenderit; & poſſeſſio etiam iure Francico, licet res hereditarias non apprehenderit. Ita quodcumque ſeruus acquirit, eius dominium ad dominum inuitum & ignorantem ipſo iure tranſit, nec id poſſidet tamen dominus, niſi ſciat, aut eius nomine ſeruus poſſeſſionem apprehenderit, excepta cauſa peculiari, ex qua etiam, ignorantibus dominis, poſſeſſionem ſerui acquirunt, l. 1. §. 5. item acquirimus, hoc tit. Vid. Cuiac. l. 24. Obſ. cap. 9.

III. *De vſurpationibus & vſucapionibus.* A

V. lib. 7. C. tit. 30. Communia de vſucapionibus. tit. 31. de vſucapione transformanda, & ſublata differentia rerum mancipi, & nec mancipi.

PER poſſeſſionem adquiri dominium hic titulus demooſtrat: nihil enim aliud eſt vſucapio * quam adquiſitio dominij per poſſeſſionem prolixam & iuſtam, vel adquiſitio per vſum, *l. 23. §. vlt. Ex quibus can. ma.* quæ pleoum ius tribuit, *l. 17. in fin. de rei vind.* ex XII. tabul. atque ideo vetuſtiſſimum ius eſſe dicitur bonæ fidei poſſeſſoris, *l. in bello §. ſi quis ſeruum, de capti. & poſtl.* & vſus oonnunquam, *l. deducta § antea, ad Trebel.* & poſſeſſio, *vt l. cum miles & l. denique,* B *ex qui can. ma.* ex qua efficitur πλοκὴ elegans [a], poſſeſſionem ſine poſſeſſiooe non cooſiſtere: aliud enim poſſeſſio in initio, aliud poſtea ſignificat. Vſucapioni contraria eſt vſurpatio: eſt enim * vſucapionis interruptio, quæ fit amiſſa poſſeſſiooe ante tempus complendæ vſucapioni finitum, vel interpellatiooe, aut vſu domini. à Græcis definitur, ῥῆξις τῦ χρόνου νομῆς ἢ διακοπή.

[a] Eſt autem figura quædam vbi vocabulum in oratione bis poſitum aliam io vno, aliam in altero loco ſignificationem habet, vt hoc loco, poſſeſſio, initio ſumitur abuſiue pro vſucapione, poſtea ſumitur proprie pro detentione, quæ eſt ex iuſta cauſa acquirendi. Πλοκὴν ſimilem obſeruauit Cuiac. io l. pacta, ff de contr. empt. & l. 1. ff de edendo l. 14. Obſ. cap. 25. Eſt etiam ſimilis in l. 5 ff ſol. matr. in conſtituendi verbo: nam primum dos conſtituta dicitur, id eſt promiſſa: deinde prædium dotale conſtitutum, id eſt traditum. Eſt item alia in l. 14. quæritur 5. mulierem, ff. de ædil. edict. mulier, quæ ita arcta eſt, vt mulier fieri non poſſit, ſana non eſt.

IV. *Pro emptore.*

V. lib. 7. C. tit. 26. de vſucap. pro empt. vel tranſactione.

SEQVVNTVR otuli, id eſt, cauſæ poſſeſſionum quas propoſoerat generaliter tit. 2. l. 3. §. vlt. oune ſingula exequitur. Pro emptore, id eſt quaſi emptor poſſidet, qui ex cauſa emptionis, vel ex oegotio emptioni proximo rem nactus eſt.

V. *Pro herede vel pro poſſeſſore.*

V. lib. 7. C. tit. 29. de vſucap. pro herede.

TITVLO pro herede vel pro poſſeſſore poſſidet; qui ex cauſa hereditatis vel booorum poſſeſſionis rei iocumbit.

VI. *Pro donato.*

V. lib. 7. C. tit. 2. de vſucap. pro donato.

TITVLO pro donato poſſidet, cui cauſa poſſidendi dooatio eſt.

VII. *Pro derelicto.*

ET ſimiliter titulo pro detelicto poſſidet qui rem à domino vel poſſeſſore derelictam occupauit [a].

[a] Sed ſi dominus fit is qui dereliquit, ſtatim dominus fit qui occupauit, §. fio. de rerum diuiſ. apud Iuſtin. l. 5. hoc tit. ſi vero poſſeſſor tantum erat, tunc vſucapione eſt opus, l. 4. & 5. hoc tit. Ita diſtinguendi hi caſus.

VIII. *Pro legato.*

TITVLO pro legato poſſidet is qui ex legati cauſa, aut legati nomine rem habet.

IX. *Pro dote.*

V. lib. 7. C. tit. 28. de vſucap. pro dote.

TITVLO pro dote poſſidet qui ex cauſa dotis rem ſibi habet.

X. *Pro ſuo.*

TITVLVS pro ſuo cohæret ſuperioribus; ſed & hoc ſulo titulo pro ſuo poſſidemus ea quæ alium titulum noo habent, vt quæ cælo, terra, mari, vel ex hoſtibus cepimus, vel quæ ipſi vt in rerum natura eſſent, fecimus: vel quæ alluuione fluminis adcreuerunt, & his ſimilia. Additur in Indice vndecimus B titulus, *Communia de acceſſionibus poſſeſſionum,* & forſitan hic aliqua labes facta eſt, vt io titulo De interdictis & relegatis, & in titulo. De boo. damn. atque etiam, vt opinor, in tit. De cood. inſtit. io cuius fine Papinianus ita videtur ſcripſiſſe. (Quemadmodum ſi exheredato filio nepotes cum filius moreretur, fuiſſent, & heredes inſtituti poſtea repudiaſſent.) Verum enimuero ſi fuit præter decem ſuperiores hoc loco alius, oon fuit, vt opinor, talis; Communia de acceſſionibus poſſeſſionum, qua de re eſt tit. 3. ſed communia de cauſis poſſeſſionum, vel, vt in Codice, Communia de vſucapionibus.

C LIBER XLII. DIGESTORVM.

TIT. I. *De re iudicata, & de effectu ſententiarum, & de interlocutione.*

V. lib. 7. C. tit. 45. de ſententiis & interlocutionibus omnium iudicum. tit. 52. de re iudic. tit. 53. de executione rei iudicatæ. tit. 54. de vſuris rei iudicatæ.

MISSIONEM in poſſeſſionem Q. Mutius ponebat inter genera poſſeſſionum, *l. 3. §. vlt. de acquir. poſſeſſ.* ac ſane poſſeſſio ſæpe appellatur in his libris; ſed diſtat tamen ab ea plurimum: oec enim omnis qui eſt in poſſeſſione, D etiam poſſeſſor eſt. Verum ſoperiori tractatui de poſſeſſione, quia adfinis hic eſt de miſſiooe in poſſeſſionem, de hac eoam tractare parat, priuſquam perueniat ad ioterdicta, quæ ex vtraque cauſa competuot, ſiue poſſideat quis, ſiue ſit io poſſeſſione; & rurſus quia non eſt cur dicat ſpecialiter de miſſione io poſſeſſionem legatorum, aut ventris oomioe, aut damni infecti, quas miſſionum cauſas è re nata explicuit ante: his omiſſis perſequitur eas hoc libro tantum quæ reſtant, ac primum eam quæ fit iudicati ſeruandi cauſa, ad quam reſpicit hic titulus, De re iudicata & effectu ſententiarum, & de interlocutionibus. Res iudicata * lis eſt de qua iudex ſentontiam dixit, vel lis finita ſenteotia iudicis competentis. Et ſeoteotia *, de re ſiue lite iudicis vltima definitio, comprobatione E principis non indigeos. Iudicis, ad differentiam arbitri compromiſſarij, cuius ſententia ooo eſt per omnia ſenteotia, *l. 3. §. ex compromiſſo, de his qui not. infam.* Definitio, ad differentiam iuſſi vel interlocutioois, quæ rem non definit, quæ etiam mutari poteſt, ooo ſententia, & appellari à ſenteoria, ooo ab ioterlocutiooe [a]: Comprobatione ooo indigeos, ad differentiam opinioois [b], *l. 6. de interdict. & releg.* Et interlocutio tamen & opinio impropriè dicitur aliquando ſeoteotia. Interlocutio * eſt ſeotentia, quæ neque condemnationem continet, neque abſolutionem [c] Vel ſeoteotia de articulo cauſæ quodam, non de ſumma re. Effectum autem ſeotentiarum vocat emolu-

mentum & executionem, de cuius ordine tractatur hoc titulo & poſt tempora faciendi iudicati legibus, aut Conſtitutionibus humanitatis gratia conceſſa maxime in iudiciis perſonalibus [d], conſtat iudicati actionem eſſe, in qua hoc tantum ſummatim quæritur an iudicatum ſit, *l. 4. de minor.* ſicut in exceptione rei iudicatæ, *l. 1. §. pari, de lib. exhib* & ſtatim res iudicata ad finem perducitur, captis & diſtractis pignoribus auctoritate magiſtratus, vel etiam ſi iudicatus non defendatur miſſo creditore in poſſeſſionem bonorum omnium iudicati ſeruandi cauſa, *l. 2. & 3 C. qui pot. in pign. hab.*

[a] Quod docet Græca conſtitutio Iuſtiniani à Cuiacio reſtituta l. 12. Obſ. cap. 2. & l. 2. C. de epiſc. aud. illa ſcilicet ratione, ne eiuſmodi appellationibus cauſa principalis protelaretur, & lis in infinitum traheretur. In aliquibus tamen negotiis obtinuit appellari ab articulo poſſe, ſi graue præiudicium cauſæ principali interlocutione fieret. Cuiac. dicto loco, & in recitat. ad cap. 12. extra, de appellat. Iure gallico indiſtincte, iure canonico quoque, in quolibet cauſæ articulo appellari poteſt.

[b] Opinio ſiue relatio eſt cum de re aliqua dubius & incertus iudex conſulit principem, vt docet ipſe Cuiacius inf. tit. de appel. & relat. & in Parat. C. tit. de relat. vel cum Præſes Prouinciæ, qui ei quem deportandum cenſet, inſulam aſſignare non poteſt, ad principem ſcribit vt inſulam aſſignet, miſſa opinione plena, vt idem Cuiacius docet ad tit. de ini. rupt. & irr. fa. teſt. ad l. 6. §. eius qui deportatur.

[c] Veluti cum iubet teſtes produci iudex, cum inducias facit inſtrumentorum exhibendorum gratia, & cætera eiuſmodi.

[d] Iudicato faciendo triginta dierum induciæ datæ ex l. 12. tab. mox duo menſes ſunt præſtituti, l. 31. debitori, hoc tit. Iure nouo induciæ ſunt quadrimeſtres, l. 2. C. de vſur. rei iud. Iure Francico nullæ dantur, ſed ſtatim ſententia poteſt executioni mandari, niſi iudex ipſe ex rei natura & penſatis perſonarum circumſtantiis, tempus aliquod iudicato indulſerit benignitatis gratia.

II. *De confeſſis.*

V. lib. 8. C. tit. 59.

IVDICATIS ſimiles ſunt in iure palam ſua ſponte confeſſi de intentione actoris, ex XII. tab. leg. illa: *Æris confeſſi rebuſque iure iudicatis* [a]. Loquitur lex de ære confeſſo tantum: ſed ex SC. facto auctore Diuo Marco in omnibus actionibus, vel interdictis confeſſus pro iudicato habetur, ſolutionis in vtroque tempus & executionis ordo obſeruatur idem, non ille XII. tab. ſed alius.

[a] Contra eum qui vltro de intentione actoris in iure, id eſt pro tribunali iudicis confeſſus eſt, actio confeſſoria datur, quæ quatenus differat ab interrogatoria, v. ſup. tit. de interrog. act.

III. *De ceſſione bonorum.*

V. lib. 7. C. tit. 71. Qui bonis cedere poſſunt, N. 135. Iuſtiniani.

IVDICATI beneficio legis Iuliæ, id eſt, remedio ceſſionis bonorum etiam factæ extra ius, liberatur ignominia, quam in executione iudicati infert poſſeſſio & diſtractio bonorum: nam etſi bona, quibus ſponte ſua creditoribus cedunt, væneant, non proinde tamen irrogatur eis infamia, ac ſi ex edicto poſſiderentur & proſcripta vænirent bonorum emptori. denique honeſtius eſt cedere bonis, quam pati ex edicto bonorum venditionem, & huic ſimile eſt beneficium SC. de bonis Senatorum diſtrahendis per curatorem: nam & hoc genere quæ fit venditio bonorum debitoris, non irrogat infamiam.

IV. *Quibus ex cauſis in poſſeſſionem eatur.*

GENERALIS eſt titulus, quia ſummatim in eo enumerantur cauſæ ex quibus fit miſſio in poſſeſſionem, damni infecti, ventris, legatorum aut fideicommiſſorum, aut rerum ſeruandarum cauſa. Sic loquitur *l. Celſus, ad exhibendum*: Specialis, quia

A eam præcipue perſequitur quæ fit rerum ſeruandarum cauſa. & rei rerumve nomine complecti eum opinor creditum, & dotem etiam, ac iudicatum. Fieri autem eam his caſibus hoc titulo declaratur, Si debitor vel poſſeſſor fraudationis cauſa latitet, ne in ius vocari poſſit, & boni viri arbitratu non defendatur, vel ſi poſtea quam in ius vocatus eſt & cauit iudicio ſibi, aut latitet, aut abſens debitor non defendatur, vel ſi exilij cauſa ſolum verterit, nec defendatur, vel ſi defuncto heres non extet.

V. *De rebus auctoritate iudicis poßidendis, ſeu vendundis.*

B *V. lib. 7. C. tit. 72. de bonis auct. iud. poſſ. ſeu venundandis, & de ſeparationibus bonorum.*

CAVSAS expoſuit ſuperiore titulo, hoc vero nunc ordinem declaraturus eſt poſſidendorum & vendendorum bonorum debitoris, auctoritate iudicis, id eſt prætoris vel præſidis, & quo loco fiat venditio bonorum, & quorum bonorum, & quorum creditorum habeatur ratio ante alios [a], quæ actio ſit ei & in eum qui cum eſſet in poſſeſſione, aliud communi nomine ex bonis debitoris quæſiuit, vel impendit, & quis præferatur in emptione bonorum, & de eligendo vno qui locet vel vendat, vel qui rationes debitori conſeruet, & de eo qui ſciens cum fraudatore contraxit poſteaquam conſilium fraudandi cepit,
C ne veniat in portionem bonorum cum cæteris creditoribus. Miſſione in poſſeſſionem contrahi prætorium pignus, & fieri miſſionem vniuerſorum bonorum nomine, & vniuerſorum creditorum, & eam ſequi ſolemnem venditionem bonorum exceptis caſibus certis [b].

[a] Nam etiam hoc titulo agitur de creditoribus priuilegiariis, qui inter chirographarios creditores priuilegium habent exactionis, vt etiamſi ſint tempore poſteriores, præcipuo tamen iure ante alios debitum ferant, qualis vxor vel ſponſa dotem repetens, reſpublica, is cuius pecunia nauis, domuſve quæ venditur, eſt refecta, is qui depoſuit penes eum cuius bona ex edicto venduntur, & alij eiuſmodi.

[b] Veluti ſi poſt bonorum poſſeſſionem, vel poſt miſſionem in poſſeſſionem, exiſtat aliquis idoneus fideiuſſor qui pro eo fideiubeat, & debitorem defendat: vel ſi ipſe debitor, qui paſſus eſt miſſionem in bonorum poſſeſſionem, ſine dolo malo reipublicæ cauſa abſit: nam & tum venditio bonorum in id tempus differe-
D tur, quo reipub. cauſa abeſſe deſierit. l. 33. §. fin. & l. 55. hoc tit. l. ignorare, C. de reſtit. mil.

VI. *De ſeparationibus.*

ET hoc titulo poſtulantibus creditoribus defuncti intra quinquennium ab adita hereditate, decreto prætoris ſeparari creditores & bona. Hereditarios ſolos venire in poſſeſſionem bonorum defuncti, Heredis æque ſolos in poſſeſſionem bonorum heredis. quod remedium perquam vtile eſt hereditariis creditoribus, quibus ſufficiunt bona defuncti, quæ non ſufficerent, ſi & in ea mitterentur proprij creditores heredis fore mediocris vel egeni. Sed & de alia ſeparatione hoc titulo agitur, quæ conceditur heredi
E neceſſario, ne creditores hereditarij etiam vendant bona eius propria quæ poſt domini mortem adquiſiuit, vel quæ ei dominus debuit. item de alia quæ conceditur patrono heredi libertæ, quæ Titio, exempli gratia, heres extitit, ne creditores Titij etiam vendant alia libertæ bona. & de alia quæ caſtrenſibus creditoribus vt ſeparentur à paganis. vt cum non de vno genere ſeparationis hoc titulo tractetur, recte videatur plurariuo numero ita conceptus, De ſeparationibus. maxima tamen pars eius eſt de ſeparatione illa, quæ hereditariis creditoribus conceditur, ne creditores heredis vendant etiam bona hereditaria, aut ex venditione eorum bonorum partem aliquam ferant.

rant. Separatio * eſt bonorum & creditorum aliotum ab alus ſeorſim habita ratio.

VII. *De curatore bonis dando.*

HIc quoque titulus ad miſſiones in poſſeſſionem venditioneſque booorum magnopere pertiner: nam miſſis creditoribus in poſſeſſionem, bonis debitoris cuſtodiendis curator dari ſolet, & adminiſtrandis, exercendis & excipiendis actionibus, vice latitantis debitoris, ac nonnunquam etiam vendendis, & ex redacto ſolutiooibus faciendis, pro modo pecuniæ cuiuſcumque creditoris.

VIII. *Quæ in fraudem creditorum facta ſunt vt reſtituantur.*

V. lib. 7. C. tit. 75. & fin. De reuocandis iis quæ in fraudem creditorum alienata ſunt.

HIc etiam titulus ad eandem rem omoimodo pertinet; nam ex die poſſeſſionis & venditionis bonorum debitoris, curatori bonorum vel creditoribus intra anoum datur actio Pauliana, & interdictum fraudatorium, ad reuocandum dominium, vel poſſeſſionem eorum, quæ fraudator in fraudem creditorum geſſit, & in fraudatorem etiam ipſum actio in id quod facere poteſt, quodve dolo malo deſiit facere poſſe: noo in ſolidum, ſicut & in eum qui bonis ceſſit, non eſt in ſolidum actio. Actio Pauliana proponitur in l. 1. Interdictum fraudatorium in l. 10. niſi quod in ea quod addit prætor, *Interdum cauſa cognita, & ſi ſcientia non ſit, in factum actionem permittam*, eſt de actiooe Pauliana. Diſcrimeo autem huius tituli & ſuperioris euidens illo approbantur acta geſta à curatore bonorum, hoc improbantur acta geſta à fraudatore.

* Hæc actio prætoria eſt io rem, temporaria intra annum. De interdicto fraudatorio dictum aliquid ſupra tit. de oper. nunt.

LIBER XLIII. DIGESTORVM.

Tit. I. *De interdictis, ſiue extraordinariis actionibus, quæ pro his competunt.*

V. lib 4. Inſtit. tit. 15. de interd. & lib. 8. C. tit. 1.

POSTEAQVAM de poſſeſſione ſatis ſuperqoe dixit, comparans ſe ad interdicta, quæ plerumque poſſeſſionis, aut quaſi poſſeſſionis cauſam continent: hac veluti ianua tandem ingreditur ad enumerationem & explicatiooem ſingulorum interdictorum, niſi ſi quæ iam è re oata explicuit ante, & enumerat ea ſummatim hoc titulo potiſſimum. Sunt autem interdicta * formulæ quibus prætor iubet, aot vetat aliquid fieri, quæ dantur illi ad quem ea res pertinet, aduerſus eum cum qno ille de poſſeſſione, vel quaſi poſſeſſione, vel iure aliqno ſuo, aut publico contendit: eadem dicta recte dixeris, vt *l. 81. de verb. ſig.* Cum prætor dicat, opus factum reſtituatur, id eſt interdicat, ioterdicto puta, *De operis noui nuntiatione*, vel *Quod vi aut clam*, & *Quod in loco ſacro, ſancto, religioſove*, & *Quod in flumine publico ripave publ.* & *Quod in via publica factum erit.* Et in *l. videamus, de vſur.* verbum reſtituas quod in hac re prætor dixit, id eſt interdixit, interdicto fraudatorio ſcilicet, & *l. vlt. de precar.* Recteqoe dici. Quod precario habes; ac ſcire potius quam vere in Inſtitutionibus interdicta ex eo appellari, quod inter doos dicantur. Verius, vt interlocutiones, quod interim

A rogentur, vt loquitur *l. 3. § vlt. de ho. lib. exh.* vbi Græci etiam ipſi verbo ἐξαιτεῖν vtuntur, quodque dicantur interim à prætore, quaſi momento valitura, niſi ſecundum eum iudicetur, qui vtitur interdicto. qui ordo in actionibus non obſeruatur: nihil enim ante actionem interim quod obtineat dicitur decernitur ve. Et hodie etiam is ordo plerumque non obſeruatur; ſed ſtatim agitur ad exemplum ioterdictorum vtili in factum actione, vt iudicetur cuius poſſeſſio ſit, qua de re agitur, nullæque momentariæ poſſeſſiones ſunt, & ob eam rem addidit hoc titulo, *Seu extraordinariis actionibus, quæ pro his competunt.* præterea non fiunt ſponſiones ª quæ interdictum ſequi ſolebant, vt dato interdicto vnde vi, ſi aduerſarius negaret vim factam, ſponſio fiebat, *Ni vis facta eſſet.* vel ſi diceret ſe reſti-
B tuiſſe, ſponſio fiebat, *Ni reſtitutus non eſſet qui interdicebat*, & ex interdicto ſumebatur iudex.

ª Sponſio fiebat interpoſita ſtipulatione certæ pecuniæ nomine, quam perderet is qui ſponſione vinceretur: idque maxime in interdictis, quoties actor diceret ſibi vim factam, negaret reus ſecus: aut reus diceret reſtituiſſe ſe poſſeſſionem, negaret actor, vt apud Ciceronem in orat. pro Cæcina. V. Budæum annot. in Pandectas ad l. 2. ff. de orig. iur.

II. *Quorum bonorum.*

V. lib. 8. C. tit. 2.

EXPLICATIONEM inchoat ab interdicto de vniuerſitate, quo præparatur petitio hereditaris (vt fere interdicto quoque aliqua actio ciuilis) quam
C etiam in ordioe actiouum prætulit actionibus ſingularum rerum ſed petitio hereditatis de iure eſt, Interdictum Quorum bonorum de poſſeſſiooe: eſt enim ex parte bonorum poſſeſſoris adipiſcendæ, vel apprehendendæ, ex parte poſſeſſoris reſtituendæ poſſeſſionis. Et petitio hereditatis datur in eum qui poſſidet ex eis bonis, corpus vel minimum pro herede vel pro poſſeſſore, vel qui ius quaſi poſſidet, veluti in debitorem hereditarium. idemqne eſt in interdicto Quorum bonorum, niſi quod non dator in debitorem hereditarium.

III. *Quod legatorum.*

V. lib. 8. C. tit. 3.

D SEQVVNTVR interdicta, quæ ad res ſingulas pertinent, ac primum id quod dicitur à primis verbis, quemadmodum cætera fere omnia, Quod legatorum, æque adipiſcendæ, ex parte actoris, reſtituendæ ex parte rei, ſicut ſuperius, Quorum bonorum, quo vtitur heres, aut bonorum poſſeſſor paratus ſatiſdare, legatorum nomine, adoerſus legatarium, aut fideicommiſſarium qui occupauit vacuam poſſeſſionem rei legatæ, ſine voluntate heredis, vt ſcilicet adepta poſſeſſione ſibi Falcidiam ſeruet per retentionem: nec enim heredi erat Falcidiæ vindicatio, ſed retentio tantum ª: & ex eo intelligitur, ceſſaote Falcidia, huic interdicto locum non eſſe.

ª Ea de re vid. Cuiac. lib. 5. Obſ. cap. 2. & lib. 10. cap. 28.

E

IV. *Ne vis fiat ei qui in poſſeſſionem miſſus erit.*

TITVLI verba ſunt, interdicti prohibitorij verba; ſed adiunctum ſtatim erat reſtitutorium, veluti in poſſeſſione: *Quod dolo malo factum eſt, quo minus is in poſſeſſionem bonorum veniret, id reſtituas*: atque etiam pœnalis actio quæ proponitur l. 1. Itaque ſi quis poſt redditum interdictum prohibitorium dolo fecerit, quo minus quis in poſſeſſione bonorum ſit, is vel interdicto reſtitutorio tenetur, vel coërcetur actione in factum pœnali.

V. *De tabulis exhibendis.*

V. lib. 8. C. tit. 7.

SEQVITVR interdictum exhibitorium de tabulis proferendis, quo renetur is qui tabulas teſtamenti ſupprimit, his qui aliquid in eis adſcriptum habent, pœnale interdictum, ſicut ſuperius, exhibitorium inquam, ſicut ex tit. 29. non prohibitorium [a].

[a] Quid autem differat hoc interdictum à titulo de edendo, & actione ad exhibendum, vid. ſup. tit. de edendo. Quædam autem ad hoc interdictum pertinentia tradit Cuiac. lib. 16. Obſ. cap. 28.

VI. *Ne quid in loco ſacro fiat.*

SVB hoc titulo proponebatur interdictum prohibi- B
torium & interdictum reſtitutorium, ſiue de opere reſtituendo, *l. 2. de interd.* non tantum ſi quid fiat quo locus ſacer deterior fit, fiat, ſed etiam ſi quid aliud ex quo damnum ad priuatum redundet, *l. 2. §. locorum, tit. 8.* qua ex cauſa licet etiam nuntiare nouum opus, ſicut ex cauſa tit. 8. & 12. & 13. & ex nuntiatione agere interdicto, ſi ei non pareatur; ſed deeſt hic pars reſtitutoria & ponitur tantum prohibitoria. Et rurſus quamuis dicat: *Ne quid in loco ſacro fiat*, tamen porrigitur etiam ad locum ſanctum, l. 2. hoc tit. & locum religioſum, *l. 1. §. de op. no. nunt.* & eſt, vt opinor, populare, vt ſunt fere quæ ſequuntur vſque ad tit. 16. Et iuris vel vſus publici tuendi cauſa.

VII. *De locis & itineribus publicis.* C

IN hoc titulo eſt veluti petitorium, iuris publici tuendi cauſa: puta vt conſtituatur via publica, collatione facta ex agris priuatorum, & populare.

VIII. *Ne quid in loco publico vel itinere fiat.*

CONSTITVTA iam via aut itinere publico, ei cuius intereſt interdictum prohibitorium datur, Ne quid fiat in via, itinere, vel alio loco publico, quod actori nocere poſſit, & vti caueatur non fieri; ſed de eo tamen quod factum eſt, nemine prohibente, licet ea res ad damnum priuati redundet, priuato non datur interdictum reſtitutorium. Adiicitur ta- D
men aliud interdictum tam reſtitutorium quam prohibitorium: Ne quid fiat in via publica itinereve publico, quo ea via, idve iter deterius ſit, fiat, & quod factum erit, vt boni viri arbitratu reſtituatur, quod populare eſt. Adiicitur & aliud prohibitorium, Ne vis fiat ei qui vtitur via publica itinereve publico, etiam populare, *l. licet in prin. de procurat.* quo nomine actionem quoque eiuſdem dari Paulus auctor eſt in Sententiis, veluti tuendi vſus publici cauſa. Et vtrumque ita populare, vt tamen condemnatio fiat in id tantum, quod actoris intereſt eam viam, idve iter deterius non fieri, vel non prohiberi, vt & illud, quod proponitur tit. XI. Locus publicus eſt, qui eſt in vſu populi: vel, ad vſum populi communis locus. E

IX. *De loco publico fruendo.*

SEQVITVR aliud interdictum prohibitorium ne publicanis, puta qui conduxerunt areas, inſulas, aut balneas publicas, aut porticus, lacus, aut ſtagna, vel his quos in ea conductione ſocios ſibi adiunxerunt, vis fiat, quo minus ex lege locationis publicis locis fruantur, extra quam ſi quis cui id conceſſum eſt ſtatuam vel imaginem in publico loco ponere velit, hoc enim poteſt inuitis conductoribus ſi Senatus aut princeps permiſerit. Permiſſu opus eſt ex edi-

A cto Claudij, quod refert Dio LVIII. niſi quis publicum opus ædificet vel reficiat.

X. *De via publica, & ſi quid in ea factum eſſe dicatur.*

INTERDICTVM quod habuimus tit. VII. Ne quid fiat, quo via publica iterve publicum deterius fiat, ad viam ruſticam pertinet: Nam ſi quid in via vrbica fiat, huic rei Ædiles occurrunt iure ſuæ poteſtatis, nec ciuibus neceſſe eſt ire ad interdictum, *l. 2. §. hoc interdictum tantum, eod. tit.* quod hoc titulo demonſtratur proprie. eſt igitur de via vrbica & munere Ædilium, non de ruſtica.

XI. *De via publica & itinere publico reficiendo.*

HIc vero titulus eſt de via ruſtica, & interdictum quod in eo proponitur prohibitorium & populare, Ne vis fiat ei qui viam publicam, iterve publicum reficere velit, non reſtitutorium. Sed ſi quid damni detur ſpecie refectionis, vt ſi quis viam publicam reiecerit in fundum vicini, legis Aquiliæ actio eſt, vt quæ in ripa reficienda obtinet, *l. 1. §. vlt. tit. 15.* eadem obtineat in via reficienda, *l. 3. hoc tit.*

XII. *De fluminibus, ne quid in flumine publico, ripave eius fiat, quo peius nauigetur.*

SEQVITVR interdictum prohibitorium & reſtitutorium, Ne quid in flumine publico ripave eius fiat quo deterior ſtatio vel nauigatio ſit, fiat, & quod factum vel immiſſum erit, vt reſtituatur, quod populare etiam eſſe arbitror. Et dari quoque vtiliter ſi quid fiat in mari vel in littore, quo portus, ſtatio vel nauigatio deterior ſit, fiat, & in flumine non nauigabili ſi quid fiat quo exareſcat, vel aquæ curſus impediatur, non ſi in torrente, id eſt quod flumen hibernum Horatius dixit. Ælius Gallus flumen ſubitis imbribus concitatum, qui alioqui ſiccitatibus exareſcit, definiuit: Flumen enim perenne eſt. Vtrumque Ho-
D meri verbis quid eſſet, Vlpianus expoſuit.

XIII. *Ne quid in flumine publico fiat, quo aliter aqua fluat, atque vt priore æſtate fluxit.*

HOc quoque interdictum populare, & tam reſtitutorium quam prohibitorium eſt; Ne quid fiat in flumine publico quo aliter aqua fluat quam priore æſtate fluxit, & quod factum erit, vt reſtituatur ſumptibus eius qui fecit; hæc enim impenſæ pœna ineſt omnibus interdictis quæ ſunt de opere reſtituendo, in quam heres, vt arbitror, non ſuccedit [a].

[a] Patientiam tamen deſtruendi operis præſtare compellitur, l. pen. ſup. de oper. no. nunt.

XIV. *Vt in flumine publico nauigare liceat.*

HOc vero interdictum eſt populare, ſed prohibitorium, non reſtitutorium, Ne vis fiat ei qui nauigat in flumine, lacu, foſſa, ſtagno publico, vel qui in flumine publico piſcatur, vel qui alias eo vti oportet, vtitur, ripave fluminis, quod exemplo tituli 8. & 12. produceret quis etiam ad eum qui in mari vel in littore nauigare, piſcari, aut ædificare prohibetur. Iure enim gentium cuilibet in mari & in littore ædificare licet, dum ne nauigationem, portum, aut ſta-

tionem deteriorem faciat, non in flumine publico ripave eius, & quod ſcribitur, interdictum non dari ei qui in mari piſcari, aut nauigare prohibetur, forſitan acciperetur non male de directo interdicto, non etiam de vtili. idem ſi in mari, vel littore ædificare prohibeatur.

XV. *De ripa munienda.*

ET hoc quoque interdictum, Ne vis fiat tuenti, reficienti, munienti ripam fluminis, agrumve qui circa ripam eſt, prohibitorium eſt, non reſtitutorium: ex hac enim cauſa etiam in flumine publico, ripave eius ædificare licet, nec aduerſus eum qui ædificat, nuntiatio tenet.

XVI. *De vi & vi armata.*

V. lib. 8. C. tit. 4. Vnde vi. & tit. 5. ſi per vim vel alio modo abſentis poſſeſſio turbata ſit.

IN hoc titulo proponuntur duo interdicta reſtitutoria. Et ſciendum eſt interdicta reſtitutoria dici dupliciter, vel quod reſtituant poſſeſſionem, vt hoc tit. & 2. & 3. ſupra, vel quod reſtituant opus vel aliud quodcumque factum eſt, vt tit. 4. 6. 8. 12. 13. 20. 23. 24. Et quæ reſtituunt poſſeſſionem, ea vel eſſe comparata ad poſſeſſionem adipiſcendam, quam nacti ante non ſumus, vt tit. 2. & 3. & 33. vel ad poſſeſſionem amiſſam recuperandam: qualia ſunt duo interdicta de vi, C quæ hic titulus habet. Prius eſt de vi quotidiana: Poſterius de vi hominibus coactis armatiſve: illud datur ſub exceptione, ſi is qui interdicit, eo tempore deiectus eſt, quo rem ſoli poſſidebat, vel quo vſum, aut vſumfr. quaſi poſſidebat: hoc ſine exceptione: illud ei qui ab eo qui deiecit, nec vi, nec clam, nec precario poſſidebat, hoc etiam et qui ab eo his rationibus poſſidebat [a]. illud intra annum, hoc vero perpetuo; ac præterea illo patronis & parentibus parcimus, non iſto. Competunt autem tam de re publica, quam de re familiari, *l. iuriſgentium, §. pacta, de pac.* Et his ſimile eſt interdictum de clandeſtina poſſeſſione, *l. 7. §. Iulianus, Com. diuid.*

[a] Hoc loco Cuiacius proponit plures differentias inter interdictum de vi quotidiana, id eſt ea quæ ſine armis illata eſt, & interdictum de vi armata, quæ coactis & armatis hominibus. Interdictum de vi quotidiana vt competat, oportet eum qui vi deiectus eſt, docere ſe poſſediſſe eo tempore, quo vis illata eſt, naturaliter ſcilicet, vel ciuiliter: ideoque colono non datur, ſi deiectus ſit, quia non poſſidet, l. 1. §. quod ſeruus 22. & §. interdictum autem 23. hoc tit. ſed nec creditori qui in poſſeſſionem miſſus eſt, quia non poſſidet etiam. At interdicto de vi armata ſufficit aliquem eſſe deiectum vt agat, licet et vere non poſſideret, eo tempore quo deiectus eſt: ideoque dari poterit colono qui deiectus eſt, l. 12. & 18. hoc tit quæ de vi armata ſunt accipiendæ. Item interdictum de vi quotidiana non datur ei, qui vi, clam, vel precario poſſidet ab eo qui deiecit. Interdictum de vi armata, datur etiam iniuſto poſſeſſori, qui vi, clam, vel precario poſſidet, & prius vi deiecerat aduerſarium, contra quem interdicto contendit, §. recuperandæ, de interd. apud Iuſtin. & eas duas differentias inter hæc duo interdicta diſertis verbis notat Cicero in orat. pro Cæcinna: duas hic Cuiacius adiicit, quæ ſunt perſpicuæ.

XVII. *Vti poſſidetis.*

V. lib. 8. C. tit. 6.

INTERDICTVM vti poſſidetis eſt prohibitorium ad poſſeſſionem vindicandam ſeu retinendam: namque eo poſſeſſores quam ſibi nulla actione vindicare poſſunt poſſeſſionem ſuam eſſe adſerunt, vindicantque, & ne eis vis fiat quo minus vt nunc poſſident, ita poſſideant, interdicunt, vincitque hoc interdicto is qui reddit interdicti tempore, nec vi, nec clam, nec precario ab aduerſario poſſidet rem ſoli: A eſt enim de poſſeſſione rerum ſoli. & belliſſime Vlpianus poſt interdictum, Vnde vi, conſequenter proponit interdictum, vti poſſidetis: illud enim reſtituere vi amiſſam poſſeſſionem, hoc interdictum tueri ne amittatur.

XVIII. *De ſuperficiebus.*

PLACET ſcriptura Indicis, De ſuperficiis, & ſuperficium, ſicut ædificium vno loco, *l. 1. & l. ſi area, de leg. 2. l. ſi ex lapidicinis, de iure dot.* Eſt autem hoc interdictum de retinenda quaſi poſſeſſione ſuperficij comparatum exemplo interdicti vti poſſidetis, cui iunxit etiam eodem edicto prætor actionem ſuperficiariam, quæ eſt quaſi de proprietate ſuperficij. Eſt B igitur hic titulus de interdicto & actione ſuperficiaria. Superficiarius eſt quaſi inquilinus, *l. 3. §. pen. de no. op. nunt.* At definitur * eſſe is qui in alieno ſolo ædificauit, quod quidem à domino conduxit ea lege vt in eo ædificaret, & ſibi haberet ædificium in perpetuum, vel in plures annos ſub annuo ſolario [a]. hic eſt plus quam inquilinus: nam ius habet in re, quod ius ſuperficiarium dicitur ἐμϐατευτικὸν, *l. 3. de reb. eor. qui ſub tut.* vel vt in Baſilicis, ἐμϐατικόν. Putem vero exemplo ſuperficiarij etiam emphytheuticario & feudatario interdictum dandum. De fructuario non eſt dubium.

[a] Eodem pertinet definitio propoſita in l. 71. §. fin. de rei vind. ſuperficiarium eſſe eum qui in alieno ſolo ſuperficiem ita habet, vt certam penſionem præſtet.

XIX. *De itinere actuque priuato.*

SVB hoc titulo duo ſunt interdicta prohibitoria. Prius pertinet ad retinendam quaſi poſſeſſionem itineris, actus, viæ priuatæ, agente eo qui hoc anno vſus eſt, agente ſucceſſore eius ad adipiſcendam. & in eo tantum diſtat ab interdicto Vti poſſidetis, quod non refertur in præſens tempus, vt qui nunc vtitur itinere vel actu, ita vtatur ſed in annum præteritum, vti hoc anno vſus eſt. Poſterius pertinet ad reficiendum iter, actumque quo hoc anno vſus eſt, in quo etiam de proprietate quæritur, id eſt de iure ſeruitutis, de quo non quæritur in priori, ſicut nec in interdicto Vti poſſidetis, vel vti ſuperficie fruimini. D Cæterum in vtroque interdicto, & in hoc titulo oratio coniuncta pro disiuncta accipitur: nam ſufficit alterutrum probare, vel iter, vel actum hoc anno in vſu habuiſſe.

XX. *De aqua cottidiana, & æſtiua.*

V. ſup. tit. 3. lib. 39.

SVPERIORI interdicto ſimile eſt, quod ex hoc titulo competit ad retinendam vel adipiſcendam quaſi poſſeſſionem ducendæ aquæ cottidianæ, vel æſtiuæ, vel hybernæ, niſi quod vel vno die, aut nocte, hoc anno, aut hac, vel priori æſtate, hac, vel priore E hyeme duxiſſe ſatis eſt, interdicto ſuperiore iter, vel actum, vel viam neceſſe eſt hoc anno in vſu habuiſſe, vel triginta diebus; & poſſunt hæc omnia interdicta de ſeruitutibus ruſticis etiam eſſe reſtitutoria, ſi quid factum ſit qua ex re iter, actus, via, aqua, vel vſus eius deterior ſit, fiat. Sed adiungitur his aliud hoc titulo interdictum prohibitorium de aqua publica, quæ ex caſtello, id eſt diuidiculo aquarum publico ducitur, permiſſu principis, quod tamen non ad poſſeſſionem, ſed ad tuendum ius aquæ pertinet magis, quam princeps adſignauit, atque de iure, non de facto eſt, vt ſuperiora.

XXI. *De riuis.*

VT de itinere & actu, & miſta ex vtroque via reficienda propoſitum eſt interdictum prohibitoriom ſupra, ſtatim poſt interdictum de retinendo vſu itineris actuſque, ita poſt interdictum de retinendo vſu aquæ, ſubiicitur aliud de reficiendo riuo, per quem aqua ducitur quod tamen in hoc diſtat ab illo de reficiendo itinere actuque, quia in illo de iure quæritur eundi, agendi, in hoc non quæritur de iure aquæ ducendæ, propterea quod celeritatem maiorem deſiderat refectio riuorum quam itinerum. Quod ſi aqua publica ducatur ex caſtello, de reficiendo ſimile interdictum dari prætor ſatis demonſtrat tit. ſuperiore, cum dato interdicto de aqua caſtellana, ſubiicit: Quandoque de opere faciendo interdictum erit, damni infecti caueri iubebo, quæ cautio exigi ſolebat ab his omnibus qui de reficiendo vel opere faciendo, aliquo experiuntur interdicto.

XXII. *De fonte.*

EX ſeruitutibus ruſticis reſtabat aquæ hauſtus & pecoris ad aquam appulſus, cuius quaſi poſſeſſio proprio interdicto conſeruatur & retinetur; quod eſt in hoc titulo, cui etiam iungitur interdictum de fonte, lacu, puteo, piſcina reficiendis, quorum aqua recte vſi hoc anno ſumus, De ſeruitutibus vrbanis nulla ſunt propria interdicta; ſed eſt commune vti poſſideris, quod ad præſens tempus refertur, non vt ea quæ de ſeruitutibus ruſticis ad præteritum, & de refectione etiam nullum, niſi quod ſequitur, & niſi iter vel aquæ ſit ſeruitus vrbana: poteſt enim eſſe vrbana, *l. iter, Com. præd. l. ſeruitutes §. 1. de ſeru. vrb. l. ſi ego §. 1. de Pub. in rem act.*

XXIII. *De cloacis.*

IVS cloacæ immittendæ eſt ſeruitus, *l. 8. de ſeruitut.* & vrbana ſi ex ædibus in ædes pertineat. Gaius in Inſtitutionibus: *Prædiorum*, inquit, *vrbanorum iura ſunt vt ſtillicidia, feneſtræ, cloacæ.* Non inficior quin poſſit eſſe ruſtica, ſed hoc interdictum eſt de vrbana, non ad retinendam poſſeſſionem, qua de re prætor interdicere dedignatur, *l. 1. Vti poſſid.* Sed, quod maxime pertinet ad publicam ſalutem ſecuritatemque, ad reficiendas & purgandas cloacas: in quo proprium hoc eſt, vt detur etiam ei qui ab aduerſario vitioſe poſſidet, cum tamen ſuperiora omnia non dentur, niſi ei qui ab aduerſario recte poſſidet. eſt autem prohibitorium, & de cloaca priuata. Sed additur aliud prohibitorium & reſtitutorium de publica: Ne quid fiat in cloaca publica, & ſi quid in ea re factum erit, quo vſus deterior ſit, fiat, vt reſtituatur.

XXIV. *Quod vi aut clam.*

VITIOSE poſſidet qui ab aduerſario vi, aut clam, aut precario poſſidet. qua ex cauſa aduerſario tenetur interdicto vnde vi, vel de clandeſtina poſſeſſione, vel, Quod precario, poſſeſſionis recuperandæ cauſa. Sed huius generis interdicta hoc titulo non proponuntur: nam reſtitutorium interdictum hoc, Quod vi, aut clam, non eſt de poſſeſſione, ſed de opere facto vi, aut clam. Clam facit qui non denuntiauit ſe facturum. Vt autem is cui denuntiatum eſt ne faceret. qua de cauſa concurrit etiam hoc interdictum cum interdicto de noui operis nuntiatione. inter quæ tamen hæc intercedit differentia, quod hoc latius pertineat quam illud De operis noui

A nuntiatione: nam & poſſeſſori hoc datur, & non poſſeſſori, illud non poſſeſſori, & de arbore succiſa. vel de fracto ſurculo, non etiam illud. Vtrumque tamen datur ſiue opus durauerit, ſiue non, in id quod intereſt, *l. 4. §. vlt. de aqua plu. arc. l. 20. §. ſiue vacuus, de no. ope. nunt.* Et adnotandum hoc etiam dari, ſi quid & vi, & clam factum ſit, quaſi disiunctio ſcilicet in hoc interdicto, ſiue titulo, vim etiam coniunctionis in ſe contineat.

XXV. *De remiſſionibus.*

INTERDICTO, Quod vi, aut clam, vel De operis noui nuntiatione non tenetur qui opus fecit poſt

B nuntiationem, ſi remiſſionem nuntiationis à prætore impetrauerit: quin imo vt cui nuntiatum eſt nouum opus, poſt ſatiſdationem de opere reſtituendo, datur interdictum prohibitorium; Ne ei vis fiat ædificanti, *l. 20. §. deinde, de no. oper. nunt.* ita poſt remiſſionem hoc titulo ei dabatur interdictum adſimile. Remiſſio * eſt abolitio nuntiationis operis noui à prætore facta.

XXVI. *De precario.*

V. lib. 8. C. tit. 9. de prec. & Salu. interd.

HOc interdictum, quod precario conceſſit, appellatur, *l. illud §. pen. de pet. hered.* precarium interdictum, *l. 15. & 19.* & eſt reſtitutorium, vt quod

C ſcilicet L. Titius precario conceſſit, id illi reſtituas, ſiue res id ſit, ſiue poſſeſſio rei, aut iuris alicuius. Secundum formulam hoc titulo propoſitam, interdictum Quod precario habes, appellabitur, vel Quod precario habet, *l. pen. Com. præd.* & receptum eſt hodie concurrere cum eo actionem præſcriptis verbis, quæ tamen ex bono & æquo datur potius quam ex negotio contracto; quia donationi magis accedit quam commodato, & propter adfinitatem commodati; tamen inter contractus numeratur, *l. 23. de diu. reg. iur.* Cæterum malim equidem definire * conceſſionem rei vel poſſeſſionis quam precibus ita impetrauimus, vt vteremur quandiu liberet concedenti. Vel, creditum vtendi re, aut iure alieno, vſque dum licuerit nobis per eum qui credidit.

D

XXVII. *De arboribus cædendis.*

INTERDICTVM prohibitorium, quod in hoc titulo proponitur, eſt de arboribus vicini, per quas fit, ne prædium meum, qualiter velim poſſideam, conlucandis vel ſublucandis, vt dicebant veteres, vt dicunt recentes, de adimendis, ſi ex ædibus tuis in ædes meas impendeant, vel coërcendis ſi ex agro tuo in agrum meum, quo nomine etiam eſt actio ciuilis.

XXVIII. *De glande legenda.*

E HOc quoque interdictum prohibitorium eſt, ne vis fiat legenti glandem caducam; quo nomine eſt etiam ciuilis actio, nec quidquam de poſſeſſione quæritur. Frontinus maluit dicere fructum quam glandem: nam & glandis nomine omnis fructus ſignificatur, exemplo Græcorum, qui ἀκρόδρυων nomen omnibus fructibus tribuunt [a], & ita D. Ioannem victitaſſe ἀκρέσι δρυῶν Nicephorus, vt Diogenem Ælianus ἀκρέσι φύλλων. & Nicephoro adſentitur Pantaleon Diaconus his verbis: ὁ τοῖς τῶν μελισσῶν κηρίοις τὴν τροφὴν ποιῶν, καὶ τοῖς τῶν βοτανῶν συντρεφόμενος ἐκ δρυῶν ἀκρέμοσι.

[a] Sic interpres Ariſtophanis in Equitibus in verbo δρυφάκτοις, ἐρχόμενα τοῦ δένδρου δρυὸς ἐκλαβεῖν. vnde & ἀκρόδρυα τὰ ἄκρα τῶν δένδρων.

XXIX. *De homine libero exhibendo.*

A SATIS iam habuimus prohibitoriorum interdictorum, & exhibitoriorum tantum vnum de tabulis exhibeodis; ſed huic modo additur interdictum de homine libero exhibendo populare & pœnale, quod in eum datur, qui ſupprimit liberum hominem, id eſt, eum qui pro certo liber eſt: nam ſi de libertate agatur, ceſſat hoc ioterdictum, ſed Inſtitutiones dant aliod quaſi præparatorium adſertionis, ſicut & ad exhibendum actionem, eo nomine dari conſtat, *l. de eo, ad exhib.*

XXX. *De liberis exhibendis, item ducendis.*

B *V. lib. 8. tit. 8. de lib. exhib. ſeu deducendis, & de libero homine exhibendo.*

SEQVITVR de liberis exhibendis & duceodis exhibitorium aliud ſimul ac prohibitorium, vt filium vel nepotem exhibeas qui eſt in poteſtate mea, etiamſi bona fide eum tenoeas, & ne vim mihi facias, quo minus exhibitum eum ducere poſſim. quo reddito, non vtique ſtatim ius ductionis eſt, nec, vt cætera, hoc interdictum momeoti beneficiom appellari poteſt: nam redditur ſub eoditione, ſi in poteſtate eſt, quod actorem hoc interdicto prius quam ducat, implere oportet: ideoque interim fœminam & prætextatum prætor apud matremfamilias deponi iubet. C & ex eo apparet hoc interdictum quaſi proprietatis cauſam continere. Vt eſt quaſi poſſeſſio, ita proprietas & quaſi proprietas, veluti ius patriæ poteſtatis, *l. talem, §. 1. de hered. inſtit.* propter quod etiam dabitur interdictum de liberto exhibeodo & ducendo, *l. 2. de interd.* nam & propter ius mariti eſt interdictum de vxore exhibenda & ducenda *l. 2. hoc tit.* etiam aduerſus ſocerum, ooo etiam aduerſus generum, De filiaf. exhibeoda & ducenda, ne bene concordantia matrimonia turbentur iure patriæ poteſtatis, vt eleganter ait l. 1. & ſimiliter Afranius, Diuortio, qui tamen locus apud Nonium nondum emendatus eſt.

O dignum facinus adoleſcentis, optimas,
D *Bene conuenientes, concordes cum viris*
Repente viduas facias ſpurcitia patris?

XXXI. *Vtrubi.*

NVLLA alia ſunt interdicta exhibitoria niſi vtrubi, etiam, quod facile crediderim, fuit de ſeruo exhibendo & ducendo. Sed hic pars prohibitoria tantum ponitur, omittitur exhibuoria; vt tit. 6. ponitur tantum pars prohibitoria, ſubintelligitur reſtitutoria. Eſt autem hoc ioterdictum noo de ſeruo tantum; ſed de omnibus rebus mobilibus: olim ad retinendam aut vindicandam poſſeſſionem quam poſſedit actor maiore parte anni, hodie ſicut vti poſſidetis, quod eſt de poſſeſſione rerum immobilium, ad retinendam poſ- E ſeſſionem quam habuit redditi interdicti tempore, vt propterea merito videatur omiſſa pars exhibitoria, & ea ratione hodie interdicturus Vtrubi fruſtra agit ad exhibendum. qui agebat tamen olim, *l. 3. §. ſed & ſi quis interdicturus, ad exhibend.* & Vtrubi gloſſæ *παρ' ὁπότερον*, Theophilus, *παρ' ὁπότερον*.

XXXII. *De migrando.*

ET hoc etiam fortaſſe fuit exhibitorium & prohibitorium. Finge à locatore retineri ſeruum pignoris nomine, emigrante inquilino in aliam habitatio- A nem. Sic ei per inquilinum interdicetur, oblata penſione ſi qua debeatur, vt quem ſeruum retinet, exhibeat, & ne exhibitum deduceoti ioquilino vim faciat, ſimiliter interdicto Vtrubi. atque ita poſſeſſionem rerum perſequitur inquilinus, quam intulit, pignoris nomine, in ædes conductas potius quam res ipſas. & in ſumma, rei perſecutionem interdicto continere reperio tantum ex titulo 7. de locis & itioeribus publicis pereodis, & 19. de itioere actuque reficiendo, & 20. de aqua caſtellaria, & ex 30. & ex ſecundæ partis titulo vltimo. Quod præterea adueit *l. 2. de interdict.* & de locis ſacris propoſita interdicta veluti proprietatis cauſam continere, in iure non iouenio.

XXXIII. *De Saluiano interdicto.*

B SALVIANVM interdictum inuentum, vt ſuſpicor, à Iuliano conditore edicti perpetui, cui etiam accepto fertur edictum nouum de coniungendis cum emancipato liberis. & interdictum hoc igitur nouum eſt de pignoribus ſicut ſuperius. Sed ſuperius debitori ad retinendam poſſeſſionem, hoc creditori datur ad adipiſcendam: illud exhibitorium & prohibitorium, hoc reſtitutorium: Illud de rebus inquilioi pignoris nomine illatis in habitationem, hoc de rebus coloni datis in agro conducto, vel nominatim pignori obligatis [a]. imo vtiliter & de rebus cuiuſcumque debitoris pignori obligatis, *l. 1. C. de precar.*

[a] Eadem de re eſt actio Seruiana, quæ in hoc tantum differt ab eo interdicto, quod in ea opus ſit probare rem fuiſſe in bonis C debitoris eo tempore quo de pignore conuenit: At in interdicto, ſufficit docere rem fuiſſe illatam in fundum conductum & debitorem poſſediſſe. Accurſ. in §. item Seruiana, de act. apud Iuſtin. & in §. adipiſcendæ, verſ. interdictum, apud eundem.

LIBER XLIV. DIGESTORVM.

TIT. I. *De exceptionibus, præſcriptionibus, & præiudiciis.*

TOT propoſitis actionibus ciuilibus & prætoriis, quid reſtabat aliud quam vt his exceptiones adnecteret, vt ſolent etiam in ipſis actionibus inſeri exceptio- D nes, *l. 7. de cond. inſtit. l. ex contractu, de re iud.* & in ſtipulationibus prætoriis, quæ inſtar actionum habent? *l. inter quos, § pen. de dam. inf.* vel ineſſe ſi actiones bonæ fidei ſint, *l. 1. §. ſi oneranda, Qu. rer. act. non dat. l. ſi is cui, de furt. l. 3. de reſcind. vend. leg. ſed & ſi ideo, ſolut. matrim.* atque ita multas actiones excludere. Quin & exceptiones ipſæ veluti actiones quædam ſunt, & actionum appellatione nonnunquam continentur, vt in edicto de dolo, non etiam io edicto de edendo [a]. Eſt autem exceptio [*], intentio, ſiue defenſio eius de quo agitur, actioni contraria: Vel, allegatio competeos reo. Sed in bis libris, ſæpe eo nomine continetur etiam replicatio. eſt eoim replicatio, exceptio, *ἀντιπαραγραφὴ, ἀντιλογία, ἤτοι ἀνάλυσις*, & ita E replicationis quoque nomioe interdum ſignificatur duplicatio, id eſt replicationis replicatio, & triplicatioois duplicatio, ſecundum quod Florent. ſcripta eſt l. 21. & in *l. conſilio, de curat. fur.* Porro præſcriptio ab exceptione in his libris certe nihil diſtat, & ſiue exceptionem rei iudicatæ, doli, metus, in factum, rei venditæ, litigioſi, pacti, temporis, iuriſiurandi, ſiue præſcriptionem dixeris, nihil intereſt, quanquam vt *παραγραφὰς*, ita præſcriptioois nomine peremptoriam exceptionem, quidam Rhetores ſignificari velint, non dilatoriam. Plutarchus *ἐν Ῥωμαικοῖς, τῶν ἐν τάξει ὄντων τὴν παραγραφὴν ἃς βούλονται δίκας δεῖ* *τοὐναντίον τῇ δίκῃ ἀγῶνας ὁ μὲν γὰρ ἐποίησε, ὁ δὲ κρίνει, ὁ δὲ αἰτιᾶται καὶ λύει.* his de-

nique exceptio in rem vel peremptoria quæ interficit negotium [illegible] eſt, in perſonam, vel dilatoria, quæ lædit aut vulnerat negotium [illegible], vt Syrianus ſcribit in Hermogenem. Interfici & vulnerari negotium dicimus Conſtitutionum verbis, *l. vlt. C. in quibus cau. in integ. reſt. l. 15. C. Th. de appellat. l. 11. C. Th. vnde vi.* Præiudicia * ſunt ſpeciales quædam exceptiones, quibus excluditur actio, hac ratione, quod futuræ grauiori actioni præiudicium faciat, quarum exempla ſunt in *l. 13. 16. 17. 21.* Ponuntur autem hoc titulo exceptionum definitiones, diuiſiones, exempla, & principia quædam communia omnium exceptionum.

a Eo pertinent ea verba, vt (dum dicitur actionem de dolo, quia famoſa eſt, ceſſare, vbi alia actio ſuppetit, actionis verbo exceptionem quoque venire) ſi is qui dolum paſſus eſt, eo nomine iuris ſui tuendi gratia exceptionem habeat, agere de dolo non poſſit, l. 1. §. ait prætor, ff. de dolo. At vero in titulo de edendo, dum iubetur actor inſtrumenta ſuos & nomen ac ſpeciem actionis edere, actionis nomine exceptio non venit, quia reus exceptionem edere non tenetur, neque etiam edere inſtrumenta cogitur. Vid. Cuiac. in recitat. ad l. 8. ff. de verb. ſignif.

II. *De exceptione rei iudicatæ.*

POST generalem titulum ſolens ſuo more perſequitur varias exceptionum ſpecies. Vna eſt, quæ vulgaris dicitur l. 3. de pop. act. Rei iudicatæ, quæ ex eo iure proficiſcitur, quod obtinuit ſemper, ne bis eadem de re agatur, etiamſi ante per iniuriam iudicatum ſit, ſed vt quæratur tantum an iudicatum ſit, nec refert an eadem de re agatur eadem actione, an de alia, l. 5. hoc tit. & recte M. Tullius hanc præſcriptionis rei iudicatæ formulam edit; *De eadem re egit alio modo*; Sic enim omnino legendum Iuriſconſultus non ambigit. Aliter in *l. 11. §. Item Iulianus*, Quod res iudicata ſit inter me & te, modo rem dicit, modo litem, *d. leg. 11 §. hoc iure.*

III. *De diuerſis temporalibus præſcriptionibus, & de acceſſionibus poſſeſſionum.*

IN Indice aliter, de diuerſis temporibus & exceptionibus & præſcriptionibus, & interruptionibus eorum. ſed nihil refert: nam exceptiones & præſcriptiones dicit, [illegible], vt *l. 1. C. eod.* temporales exceptiones vel præſcriptiones: & interruptionibus temporum aduerſæ ſunt acceſſiones, adeo vt qui de his tractat, tractet etiam ſimul de illis: nec enim datur acceſſio interrupti temporis. Tam autem ſunt varia tempora actionum, vt enumerari omnia vix poſſint [a]. De acceſſionibus quoque temporum, veluti an accedere tuum tempus meo poſſit qui tibi in rem vel in ius ſucceſſi, tam varia & multiplex quæſtio, vt de ea abſolute definiri nihil poſſit [b].

a Ea tamen enumerauit omnia Euſtathius in lib. περὶ χρονικῶν διαστημάτων, & ipſe Cuiacius, libro de præſcriptionibus & terminis.

b Eſt autem repetenda acceſſionum definitio ex ipſo Cuiacio tr. 9. ad Africanum ad l. 6. hoc tit. Acceſſiones * poſſeſſionis ſunt coniunctiones temporum, quibus duo vel plures ſeparatim eandem rem poſſederunt, quæ fit præſcriptionis longi temporis acquirendæ cauſa. Olim autem in vſucapione biennii acceſſio poſſeſſionis locum non habuit, l. 32. ſi ædes, §. vlt. ff. de ſeru. vrb. præd. ſed tantum in præſcriptione longi temporis, id eſt decem, vel viginti annorum. Itaque quod eſt in l. 5. §. pen. ſupra, pro empt. emptori tempus venditoris ad vſucapionem procedere, accipi debet iure nouo, quo acceſſionem temporis in vſucapione locum habere Iuſtinianus conſtituit. §. diuina, verſ. quod noſtra, de vſucap. apud Iuſtin. & l. vn. C. de vſucap. transform. Vid. Cuiac. ad l. 14. id tempus, ff. de vſurp. & vſucap & ad d. l. 5. §. pen. ff. pro emptore.

IV. *De doli mali & metus exceptione.*

EXCEPTIONI rei iudicatæ & exceptioni temporali ſubiicit doli mali & metus exceptionem. & doli quidem mali generalis eſt, metus ſpecialis. A Doli ſcripta in perſonam, *ſi in ea re nihil dolo malo actoris factum eſt.* Metus ſcripta in rem, *ſi in ea re nihil metus cauſa factum eſt.* alioquin ſupernacua eſſet exceptio metus: nam qui metum fecit, & dolum fecit, idemque diſcrimen eſt actionis de dolo, & actionis metus cauſa. At contra ſicut concurrere ſimul illæ actiones poſſunt in eum qui metum intulit, ita & exceptiones, quod eſt in exceptionibus mirum minus: nec enim ſubſidiariæ ſunt, ſicut actiones doli mali [a], ſed concurrunt cum exceptione pacti, vel non numeratæ pecuniæ; vel rei venditæ & traditæ, vel qua alia in factum. item actio de dolo temporaria eſt, exceptio perpetua [b]. Porro in quibus cauſis doli vel metus exceptiones locum habeant, & quibus perſonis [c] obiiciantur hic titulus declarat.

B a Sic eſt illud explicandum, vt licet actiones quod metus cauſa, aut de dolo malo, quia famoſæ ſunt, non dentur, quando alia actio competit; exceptiones tamen metus & doli competant, quamuis reus alia exceptione poſſit vti: ex quo concludere licet eas exceptiones non eſſe famoſas, id eſt, infamia non afficere eum, aduerſus quem proponuntur. Alioquin quæ ratio efficit, vt hæ actiones ceſſent, cum alia occurrit, qua poſſit actor ſuum conſequi, vel damno liberari, eadem impediret ne exceptione oppoſita, indemnitati ſuæ conſulere reus poſſet.

b Ratio illa eſt, quod præſcribi actori poteſt, cur non egerit intra præſtitutum tempus, cum potuerit; quod æque reo obiici non poteſt, qui non potuit exceptionem doli allegare, antequam ex negotio per dolum geſto conueniretur, l. 5. §. vlt. hoc tit. Intra quod tempus competat actio de dolo, dictum eſt ſup. tit. de dolo malo. Poſſet dubitari, cur propoſita ſit actio quod metus cauſa, & de dolo malo, cum exceptiones perpetuo competant eo nomine. Reſpondendum eſt, plerumque doli & metus illati probationes eſſe in expedito, quæ, temporis ſpatio intercedente, C poſſint perire, perſonis doli conſciis fato functis, vel peregrinantibus: ideo ne mora temporis obſtet ei qui metum aut dolum paſſus eſt, poteſt agere ſtatim intra tempus præſtitutum: quod ſi non fecerit tamen, quandocumque conuenietur, poterit exceptiones ſuas opponere.

c Nec enim quibuſlibet veluti parentibus aut patronis: vtcumque enim hæ exceptiones famoſæ non ſint, vt dictum eſt, oriuntur tamen ex cauſa famoſa: ideoque aduerſus eiuſmodi perſonas non dantur, ne lædatur earum exiſtimatio.

V. *Quarum rerum actio non datur.*

SVB hoc titulo permiſtim propoſitæ fuerunt exceptiones variæ: namque non dari dicitur actio quæ exceptione eliditur, vt in SC. Macedoniano, & proponitur nunc exceptio iuriſiurandi, & exceptio, D Quod libertatis onerandæ cauſa petitur, & exceptio, Quod in alea geſtum ſit. omittuntur quæ iam ſuperioribus titulis vel libris explicatæ ſunt innumeræ.

VI. *De litigioſis.*

V. lib. 8. C. tit. 37.

SVBIICITVR adhuc tamen ſpecialis exceptio rei litigioſæ, nam alienatio vel pignoratio rei litigioſæ, valet ipſo iure, *l. 17. in princ. l. 18. de rei vindic.* ſed emptori, vel creditori obſtat exceptio litigioſi [a].

a Licet hic Cuiacius dicat ipſo iure valere alienationem rei litigioſæ, videtur contrarium obtinere ex l. fin. §. vlt C. hoc tit. E vbi dicitur, etiamſi emptor ignorauerit rem eſſe litigioſam, alienationem tamen irritam eſſe. Sed id forte nouo iuri tribuendum. Eſt autem * res litigioſa de cuius dominio lis conteſtata vel mota controuerſia eſt, in ius vocato aduerſario. Cuiac. ad N. 112.

VII. *De obligationibus & actionibus.*

V. lib. 3. Inſtit. tit. 14. de oblig. & ſeqq. lib. 4. tit. de act. Item lib. 4. C. tit. 10.

HIc titulus talis eſt, ac ſi ita eſſet conceptus, Communia de obligationibus & actionibus: nam pleraque in eo proponuntur quæ ſunt communia immani illi numero actionum, vel quaſi actionum,

quem à libri quinti titulo 2. executus eſt in hunc vſque locum, & ſimul de quibus ita ſparſim egit, proponitur conſummata & breuis quædam enumeratio, eorum potiſſimum quæ ex obligationibus naſcuntur. nam vindicationum facilior comprehenſio eſt. & ob id obligationum origines & cauſæ quoad eius fieri poteſt, hoc titulo diligenter explicantur, & quæ in eo traditur definitio actionis, ad actionem in perſonam proprie pertinet, non ad actionem in rem: eſt enim actio *, ſi perſpicue vtramque complecti velis, ius

A rem ſuam, vel ſibi debitam iudicio perſequendi, vel, executio iuris ſui, vel apud iudicem iuris ſui perſequendi formula. Obligatio * vinculum iuris, quo obſtringimur neceſſario ad dandum aliquid, vel faciendum; & eleganter *l. in vendentis, C. de contr. empt.* nullam eſſe obligationem, quæ non obſtringit neceſſitate. Communia quæ dixi proponi, plane notantur paſſim in hoc titulo his verbis, *Ex omnibus cauſis, In quibuſcumque negotiis, Ex contractibus venientes actiones, Omnes pœnales actiones*, & aliis ſimilibus plerıſque.

DIGESTORVM PARS SEPTIMA.

LIBER XLV.

Tɪᴛ. I. *De verborum obligationibus.*

V. lib. 8. C. tit. 38. de contr. & committenda ſtipulatione. tit. 39. de inutil. ſtipul. Item lib. 3. Inſtit. tit. 16. de verb. obl. tit. 19. de diuiſ. ſtipulat. tit. 20. de inutil. ſtipul.

HIc etiam titulus eſt communis omnium cauſarum & obligationum. & merito reiectus eſt in vltimum locum, quia omnium negotiorum nouiſſima parte etiam ſubiici ſolet verborum obligatio: per ſe enim ſola non conſiſtit, nec valet, niſi cohæreat alii, C & ob id ſoleo ſtipulationem ex qua naſcitur verborum obligatio, appellare Pandecten: nam omnes obligationes & actiones recipit quaſi collatas per ſaturã [a]. & eleganter l. 5. huius tituli, ſtipulationes pendere ex aliis obligationibus, & alibi inuentas eas eſſe, cæterarum obligationum firmandarum cauſa. Eſt autem ſtipulatio * conuentio ſolemnibus verbis, ex interrogatione & reſponſione confecta [b]. vbi verbis quod fiat, adnotandum ſatis ex eo patere non fieri eam, niſi inter præſentes, quo genere firmatur quælibet obligatio qualiſcumque (?) quomodo inter eos, teſtibus præſentibus, ſolemniter rogante vno, reſpondente altero; verba enim præſentium ſunt, non abſentium. Ouidius de Ponto,

D

Litera pro verbis tibi Meſſaline ſalutem
Quam legis, à ſæuis attulit vſque Getis.

[a] Id eſt tumultuarim, ἐκλόγῳ πεδῷ, nullo ordine ſed confuſe ac perturbate, vnde lex ſatyra apud Feſtum, quæ ex variis legibus conferta eſt, vel potius, quæ varia capita continet. Eodem ſenſu accipitur apud Saluſtium, de bello Iugurthino. Dein poſtero die, quaſi per ſaturam ſententiis exquiſitis in deditionem accipitur.

[b] Eſt autem ſpecies verborum obligationis: nam verborum obligatio genus eſt, & ſub ſe continet ſtipulationem, dictionem dotis, & iuramentum liberti, quo iurauit patrono ſe munus, donum, operaſve daturum. Caius lib. 2. Inſtit. tit. 9. Cuiac. ad l. 4. ff. de tranſ. Sed quia ſtipulatio frequentior eſt, & omnibus contractibus plerumque accedit, vt hic Cuiacius notat, ideo nomen generis quod erat commune, ſibi peculiare fecit, vt verborum obligatio paſſim dicatur: Inde hic titulus eſt de verbor. obligationibus, id eſt de ſtipulationibus, & inſcriptus eſt numero pluratiuo, quia plures ſunt ſtipulationum ſpecies: Aliæ in dando, aliæ in faciendo, § fin. eod. tit. apud Iuſtin. l. 2. hoc tit. Aliæ diuiduæ, aliæ indiuiduæ, l. 2. & l. 72. Aliæ certæ, aliæ incertæ, l. 72. cum ſeqq. quæ diuiſiones ſumuntur à materia ipſius ſtipulationis. Item aliæ puræ, aliæ in diem, aliæ ſub conditione, §. omnis eod. tit. apud Iuſtin. quæ diuiſio à forma, & qualitate ipſius ſtipulationis ducitur. Item aliæ prætoriæ, aliæ iudiciales, aliæ communes, id eſt tam prætoriæ quam iudiciales, aliæ conuentionales, tit. de diuiſ. ſtipul. apud Iuſtin. & l. 5. hoc tit. quæ diuiſio ducitur à cauſis efficientibus ipſarum ſtipulationum.

B

II. *De duobus reis conſtituendis.*

V. lib. 3. Inſtit. 7. & lib. 8. C. tit. 40.

DVo rei ſunt duo debitores obligati in ſolidum ſinguli, vel duo creditores quibus ſingulis ſolidum debetur [a], & hi quemadmodum verbis ſtipulationis conſtituantur, hoc titulo declaratur. Rei igitur nomen eſt commune debitoris & creditoris, à re nimirum quæ debetur: & inde Marcellus *l. 39. de fideiuſſ.* nec reus eſt pro quo debeat, nec res illa quæ poſſit deberi, ad quam ſpeciem ex eodem libro Marcelli coniungenda eſt *l. 72. § ſi cum mihi, de ſolut.* quæ in candem rem adducitur ab Vlpiano in *l. 14. de nouat.* & C Marcus Tullius pro Plancio, *De re*, inquit, *reoque dixerunt, & de ſuppliciis. Magis propter reum quam propter rem ipſam*, & ita reum ſtipulandi dicimus recte, & reum promittendi, reum credendi, reum debendi, reum ſatiſdandi, reum ſatis accipiendi [b].

[a] Et res quidem vna eſt, vel ſumma quæ debetur, licet plures eius ſint vel debitores, vel creditores, ita vt, vno ſoluente, alter liberetur, vni ſolutione facta tota obligatio diſſoluatur, licet quilibet ſolidum petere, vel à quolibet ſolidum peti poſſit.

[b] Igitur reus generaliter is dicitur, de cuius re diſceptatur, vt inquit Cicero lib. 2. de Orat. ex adiuncto autem differentia ſubnotatur.

III. *De ſtipulatione ſeruorum.*

D STIPVLATIO ſeruorum proprium titulum deſiderabat, non proprium tantum, quæ expeditior eſt; ſed communium, fructuariorum, hereditariorum [a], & alienorum, qui bona fide ſeruiunt, vt intelligeretur quatenus per eos nobis adquiratur obligatio.

[a] Serui hereditarii, ſunt ſerui hereditatis iacentis, quæ ſcilicet nondum adita eſt.

LIBER XLVI. DIGESTORVM.

Tɪᴛ. I. *De fideiuſſoribus & mandatoribus.*

V. lib. 3. Inſtit. tit. 21. & lib. 8. C. tit. 41.

E FIDEIVSSOR non eſt qui nomine debitoris *l. 97. §. poſſum, de verb. oblig.* ſed qui pro debitore ſuo nomine ſtipulanti promittit citra nouationem, vel qui pro alio à ſtipulatore interrogatus reſpondet, qui & adpromiſſor dicitur [a]. Conſtituitur ergo per ſtipulationem, ſtipulatio autem, vt diximus, accedit omni obligationi, & fideiuſſio igitur. Denique ſtipulatio, alias accedit vt principalis obligationi, & alias vt ſequela principalis obligationis, *l. 93. de ſolut. l. 5. §. pen. de inſtit. act.* Mandator etiam omni obligationi accedit. is eſt * qui fideiuſſorem fideiubere, vel creditorem alii credere ro-

gat: ſed conſenſu nudo conſtituitur, non vt fideiuſſor per ſtipulationem, & ob id præſens tantum fideiubet; mandat vero præſens vel abſens, *l. 22. §. ſi curator. l. 32. Mand.* A

ª Differt autem ab expromiſſore, quia expromiſſor is eſt qui ita ſe pro aliquo obligat, vt is pro quo ſe obligat, vel omnino non ſit obligatus, vel deſinat eſſe obligatus: At fideiuſſor alienæ obligationi accedit.

ᵇ Alia etiam differentia fuit inter mandatores & fideiuſſores iure veteri, quam Iuſtinianus abrogauit l. fin. C. hoc tit. vid. Cuiacium lib. 23. Obſ. cap. 25.

II. *De nouationibus & delegationibus.*

V. lib. 8. C. tit. 42

NOVARI ſolebat obligatio, vel in verborum obligationem, vel in obligationem nominum ª, vt Theophilus ſcribit. hodie igitur ſublata obligatione nominum, nouatio tantum fit per ſtipulationem. Imo & nudo conſenſu in *l. ſingularia, de reb. credit.* quod Africanus merito reprehendit ᵇ. Sed omnis tamen obligatio tranſire in nouationem poteſt; ergo hic etiam titulus communis eſt omnium obligationum. & eſt nouatio * mutatio debitoris vel cauſæ debendi. Mutatio rei debitæ nouationem non facit, ac præterea vt conferatur ea cum delegatione, nouatio debitoris, delegatio, nouatio creditoris ſimul ac debitoris, quæ etiam fit per ſtipulationem, vel per litis conteſtationem, vt ſi is cui ceſſit actionem, litem conteſtetur cum meo debitore, *l. 2. C. de oblig. & act.* C Priori genere volens delegatur, poſteriori inuitus. In *l. ſolutione, de ſolut.* non eſt delegatio, ſed agente nullo iure eo cui ceſſa non eſt actio, offert ſe liti quaſi debitor qui non eſt debitor, quo genere verus debitor per exceptionem liberatur, non ipſo iure. *l. 2. C. de pact. l. qui ſeruum. ſup. de inter. iniun. fac.* per delegationem liberatio contingit ipſo iure, ſi iuſſero debitorem meum creditori meo promittere, quod iuſſum proprie delegatio eſt, non ſi iuſſero ſoluere, & is ſcilicet iuſſum meum ſecutus animo libens promiſerit. Vt autem delegatio etiam fit per litis conteſtationem, conſequens eſt & nouationem fieri per litis conteſtationem. Omnis enim delegatio, nouatio eſt, ex parte delegati, & neceſſaria quidem, *l. vlt. de ſeparat.* Per ſtipulationem eſt voluntaria, & hæc ſola proprie nouatio, vel delegatio. D

ª Quæ per ſcripturam menſæ fiebat apud argentarios, vt tradit Cuiac. ad l. ſi plures, & ad l. ſi vnus, ff. de pactis.

ᵇ Africani locus eſt in l. qui negotia 30. ff. mand. vbi Cuiac. tr. 8. ad Afric.

III. *De ſolutionibus & liberationibus.*

V. lib. 8. C. tit. 42.

SVPERIORE titulo duos expoſuit modos ſoluendarum omnium obligationum, Nouationem, & Delegationem: Sed & inducendarum, ita vt medius ille titulus hæreat probe tam præcedentib. quam ſequentibus titulis: nam & nouatione obligor idem ego, vel expromiſſor quem dedi, & liberor etiam ego ª. Et delegatione is quem delegaui, liberatur à me, obligatur alij, ego liberor à creditore meo. Sequentes tituli duo non ſunt miſti, ſed de ſoluendis quibuſcumque obligationibus. Soluendi verbum eſt multiplex. Soluitur obligatio vel contractus, *l. 54. l. 95. §. vlt. l. 97* Soluitur debitor, *l. 67 91.* Soluitur creditor: tam enim ſoluit debitorem dando, quam creditor debitorem accipiendo. Soluitur res vel pecunia, & hoc poſtremo genere, in hoc titulo ſolutio refertur ad eam pecuniam eamve rem, quæ in obligatione eſt, liberatio ad obligationem. Ex ſolutione liberatio contingit. Soluit debitor, liberat creditor, ſoluitur creditori, liberatur debitor, l. 104. ſi quidem ſoluitur recte, & ſecundum regulas iuris ciuilis, quod quemadmodum fiat hic titulus docet. De ſolutionibus & liberationibus, id eſt de naturalibus præſtationibus eorum, quæ debentur, & de liberationibus, quæ ex eis ſolutionibus debitori contingunt ᵇ. Interea tamen ſub eo de alijs quibuſdam liberationibus agitur, quæ ſpecie & iure ſolutionis cenſentur, veluti confuſione ᶜ, & compenſatione ᵈ. Alias vero tam ſolutio, vt dixi, quam liberatio omnem modum complectitur tollendæ obligationis, etiamſi non ipſo iure, ſed per exceptionem.

ª Ad id pertinet nouatio expromiſſoris, quæ ſupra poſita eſt tit. de fideiuſſ.

ᵇ Eſt autem ſolutio * eius quod debetur à ſe in creditorem vel alium cui ſoluitur recte abalienatio perfecta. Cuiac. tr. 7. ad Afric. ad l. 38. §. qui hominem, hoc tit.

ᶜ Confuſio autem fit cum debitor creditori, vel creditor debitori ſucceſſit, vel extraneus vtrique: nam aditio ipſa veluti debiti penſatio eſt, l. 33. quæ dotis, ff ſol. matr. Illa ſcilicet ratione, quod ſibi quis obligatus eſſe non poteſt, nec ſecum ipſe agere. Confuſio * autem eſt concurſus debiti & crediti in eamdem perſonam, quæ plerumque contingit aditione hereditatis, vt tradit Cuiac. tr. 7. ad Afr. ad l. 20. ff. de hered. vend.

ᵈ Si ei qui quid debet inuicem aliquid debeatur, qua de re in tit. de compenſat. ſupra.

IV. *De acceptilatione.*

V. lib. 8. C. tit. 44. de acceptilationibus.

SOLVTIO aut re fit, aut imagine quadam. Quæ re fit, de ea eſt titulus ſuperior: hic vero de imaginaria, & quamuis dici ſoleat acceptilatione verborum obligationem dumtaxat tolli; recte tamen dicetur hic etiam titulus eſſe communis omnium obligationum, quia beneficio ſtipulationis Aquilianæ per acceptilationem omnis tollitur obligatio ª, & de ea acceptilatione eſt titulus, & eius definitio in initio propoſita, quæ fit, præcedente ſtipulatione Aquiliana: Acceptilatio * eſt verborum conceptio, quibus abſoluunt ſe duo, vltro citroque ᵇ. Stipulatio Aquiliana * eſt nouatio obligationis alio genere quam verbis contractæ.

ª Nam primum obligatio aliter quam verbis contracta in verborum obligationem deducitur, deinde ſtipulatio per acceptilationem ſoluitur.

ᵇ Apocha autem ab ea differt, quæ interrogationem & reſponſionem non deſiderat, vt acceptilatio, ſed eſt tantum profeſſio acceptæ & ſolutæ a debitore pecuniæ quæ ſcripto fit. Vid. Cuiac. in Par. C. ad tit. de fide inſtrum. vbi etiam docet quid ſit Antapocha.

V. *De ſtipulationibus Prætoriis.*

STIPVLATIONES prætoriæ ſunt quæ edicto prætoris interponi iubentur, & quæ ex eodem edicto certam formam habent, cui nihil addi vel detrahi, vel immutari poteſt. Habent eæ multa præcipua: vt per procuratorem ex eis domino adquiratur vtilis actio, *l. 3. & 5. hoc tit.* Vt electio ſit ſtipulatoris, ſi diſiunctim ſtipuletur, verbi gratia, opus reſtitui, vel quanti ea res eſt dari, *l. 21. §. ſine autem, & §. ſeq. de no. op. nunt.* E Vt ambiguus ſermo ſtipulationis non continuo accipiatur contra ſtipulatorem, *l. 9. hoc titul.* Vt valeat etiam ſine adiectione diei, veluti iudicio ſiſti, non adiecta die qua ſiſti oportet. *l. de die, in pr. Qui ſatiſd. cog. l. ſi finita, in pr. de dam. infect.* Itaque non abs re ſeparatim datur titulus, *De ſtipulationibus prætoriis.*

VI. *Rem pupilli vel adoleſcentis ſaluam fore.*

ET generibus prætoriarum ſtipulationum ſingulis potioribuſque nunc daretur inſtituto more proprius titulus, niſi è re nata eſſent iam ſuperioribus libris

bris pleraque tranſacta, veluti, De operis noui nunciatione, de damno infecto, de legatis, de dupla, de Falcidia, de vſufructu, de iudicio ſiſti. quam ob rem earum tantum ſtipulationum titulos proponit, de quibus nihil vllo proprio loco actum eſt ante. Prima eſt de tutela vel curatione, quæ ex forma edicti interponitur, ſi tutor ſit, vel curator legitimus, vel etiam datus ſine inquiſitione: nam teſtamentarius, vel datus ex inquiſitione, rem ſaluam fore non promittit, niſi ſolus tutelam aut curationem adminiſtrare velit.

VII. *Iudicatum ſolui.*

ALTERA eſt, iudicatum ſolui, cuius formulam edidi alias [a], quam ex edicto prætoris de re aut lite, antequam ea conteſtetur, in caſum, quo ſcilicet ea res iudicetur vel non defendatur, ſtipulatur actor à reo [b] vel defenſore eius, *l. filiusfa. Qui ſatiſd. cog.* Sed & duabus illis cauſis ſubiicitur de dolo malo clauſula, vt in ſtipulatione ex operis noui nuntiatione.

[a] Nimirum lib. 10. Obſ. cap. 19. vbi totam eius rei ſeriem explicat.

[b] Iure nouo nulla eiuſmodi cautio exigitur à reo ſuo nomine litem ſuſcipiente, ſed illa tantum quod iudicio ſe ſiſtet, & vſque ad terminum litis in eo permanebit, §. ſed hodie, de ſatiſd. apud Iuſtin. quæ quidem N. 112. cap. 2. vocatur *ἀσφάλεια τοῦ παραμένειν μέχρι τοῦ πέρατος τῆς δίκης*, quod in actore ſimiliter obtinet qui ad iudicem extraordinarium iuris experiundi gratia aduerſarium vocat: debet enim ſtatim idoneam cautionem præſtare, iudicio ſiſtendi cauſa, N. 53. cap. 2. Iure etiam noſtro nulla exigitur cautio iudicatum ſolui, niſi duobus caſibus: vno videlicet, ſi alienigena, aut is qui fugitiuus, aut reo eſt, litem intendere velint: hi enim prius ſatiſdare debent de expenſis iudicij aduerſario perſoluendis, ſi non obtinuerint, ne alioquin ipſis liceret per calumniam litem inferre, & poſtmodum reum eludere ſi condemnati ſolum verterent. Altero cum quis iure deuoluti beneficium aliquod impetrauit, tanquam ab indigno aut incapaci poſſeſſum: hic enim, vt omnis calumniæ & fraudis via præcludatur, & quia res ipſa in ſe odium habet, ante cauſæ initium præſtare cautionem debet de iudicij expenſis, ſi victus fuerit, ei cui controuerſia fit, reſtituendis.

VIII. *Ratam rem haberi, & de ratihabitione.*

TERTIA eſt ſtipulatio de rato, quam de procuratore actoris ſtipulatur reus ante litem conteſtatam, ſed & de tutore & curatore ex edicti verbis, licet vulgo obſeruetur, ne ab his vel ab actore municipum deſideretur ſtipulatio de rato habendo, itemque de defenſore rei nonnunquam, vt ex tit. de procuratoribus cognoſcere licet præter ſolitam ſtipulationem de Iudicato ſoluendo, & hæc de rato ita fere concipitur. *Quod nomine L. Titij à me fundus ille petitur amplius eo nomine neminem petiturum, cuius actio, petitio, perſecutio ſit, & ratum L. Titium habiturum, heredemve eius, aut eum ad quem ea res, qua de agitur, pertinebit quodcumque mecum agetur, aut quanti ea res erit, tantam pecuniam dari ſpondes?* Ratihabitio [*], quoniam de huius definitione, etiam hoc titulo agitur, & quando aut quomodo ratum habere dominum oporteat, eſt approbatio eius quod cum eo geſtum eſt, qui egit procuratorio nomine. huic contraria eſt retractatio.

LIBER XLVII. DIGESTORVM.

TIT. I. *De priuatis delictis.*

QVI iam videbatur peregiſſe actionum Digeſta, ei nunc, vt ita dicam, nouus actionum naſcitur ordo. Prior nempe ordo eſt actionum priuatarum de proprietate, de poſſeſſione, vel quaſi poſſeſſione, de obligationibus, vel quaſi obligationibus, quæ ſcilicet ex contractibus oriuntur, aut quaſi contractibus, qui abſolutus eſt. Hic nouus actionum eſt ſeueriorum & atrociorum tam priuatarum quam publicarum ex delictis ſiue criminibus, & quaſi delictis, atque etiam actionum fiſcalium, quarum æque ingens numerus, quem in hunc locum referri & reſeruari placuit. Et noua igitur quædam hæc ſunt actionum Digeſta. Quia vero ex delictis ſiue criminibus actiones aliæ ſunt priuatæ, aliæ extraordinariæ, aliæ populares, aliæ publicæ, de ſingulis ordine tractat. ac primum de priuatis, quæ ſcilicet ex priuatis delictis oriuntur: vel ciuiles, vt iniuriarum, ex lege Cornelia, & damni, ex lege Aquilia, de qua tamen è re nata, anteuertit dicere lib. 9. & furti nec manifeſti: vel honorariæ, vt furti manifeſti, & bonis raptis, vel etiam iniuriarum ex prætoris edicto. Hæc priuata delicta dicuntur quatenus ex eis agunt forenſi actione hi ad quos ea res potiſſimum pertinet; ſed poſſunt tamen quædam eſſe publica, & eorum nomine iudicium publicum; vt ſi hominibus coactis damnum datum, vel ſi raptum ſit, vel illata atrox iniuria [a]. Et hoc titulo proponit de priuatis delictis generales regulas, vt quæ ex eis naſcuntur pœnales actiones heredes non teneant, & vt non conſumat alia alias, ſi plura delicta concurrant, & vt de priuatis delictis iure ordinario experiri liceat, vel extra ordinem [b], veluti de furto actione in duplum aut quadruplum apud iudicem datum; vel extra ordinem apud præfectum vrbi, vſque ad exilij pœnam, vt Oroſius IIII. ſcribit, leges furtum mulcta pecuniæ coërcere, aut ad ſummum exilij. lib. 1. De fur. bal. operis publici temporarij, vtroque modo furtum non coërcetur, *l. interdum §. qui furem, tit. ſeq.* Et recte in *tit. Delictis*, non criminibus: nam delicta proprie ſunt priuata, crimina publica, *l. 131. in fi. de verb. ſig. l. 17. §. noxas, de ad. ed.*

[a] Tunc enim poteſt concurrere iudicium priuatum vi bonorum raptorum, aut legis Aquiliæ, & iudicium publicum de vi priuata vel publica, nec cauſa priuati iudicij conſumet cauſam publicæ accuſationis, quæ inſtitui poſſet ex lege Iulia, qua de re plura tradidi in commentariis ad Alexandrum Seuerum in l. 4. C. de furt. vbi liberius tractaui de concurrentibus actionibus & iudiciis.

[b] Ordinario agitur, cum ſeruatur ordo ſolemnis actionum, & petitur pœna, quam lex nominatim definiuit: extra ordinem vero cum ordo actionis & formulæ negliguntur, & iudicis arbitrio pœna definitur vel pecuniaria, vel corporalis, vel alia quælibet prout delicti ratio & delinquentis conditio exigere videbitur. hinc crimen legitimum dicitur, cui lex certam pœnam impoſuit, non legitimum quod extra ordinem arbitraria pœna coërcetur, l. 3. §. pen. ff. de crim. ſtell.

II. *De furtis.*

V. lib. 4. Inſt. de oblig. quæ ex dol. contrahuntur. & lib. 6. C. tit. 2. de furtis & ſeruo corrupto.

EST autem [*] furtum interuerſio poſſeſſionis rei mobilis [a], *l. 1. §. Scæuola, tit. 4. infr. l. 1. de diſt. pig.* & duplex furti actio, vt dixi, nec manifeſti ciuilis in duplum; manifeſti honoraria in quadruplum. vtraque perpetua [b]. quæ tamen deſierunt eſſe in vſu, propterea quod de furto hodie plerumque agitur extra ordinem, *l. vlt. hoc tit.* Non ſunt etiam in vſu actiones furti concepti, oblati, prohibiti, non exhibiti, quæ fuerunt olim in triplum; Ergo nec actio, ope, conſilio, in duplum.

[a] Latius patet definitio quæ eſt apud Iuſtin. & in l. 1. §. vlt. hoc tit. vt furtum ſit contrectatio fraudulosa lucrifaciendi gratia, vel ipſius rei, vel vſus, vel poſſeſſionis, quod lege naturali prohibitum eſt admittere. Dicitur (contrectatio) quia nihil aliud eſt contrectare, quam de loco in alium transferre, quandoquidem in rebus immobilibus, quæ loco moueri aut transferri non poſſunt, furtum non committitur, §. quod autem, de vſucap. & longi temp. præſcr. tum quia ſola cogitatione non fit furtum, ſed rem moueri loco opus eſt, l. 21. vulgaris, ff. hoc tit. vel ſi non

moueatur occulto debet retineri, vt cum depoſitarius vtitur re de- A
poſita, l. 67. Inficiando, ff. de furt. Adicitur (fraudulosa) quia furtum ſine dolo & improbo furandi animo non committitur: ideoque qui domino volente rem contrectat, vel cum dominum velle exiſtimat, furtum facere non dicitur, l. inter 46. §. recte, l. qui re, hoc tit. Ita equi alieni citra furandi animum abduci poſſunt, vt ipſis equas ſuas aliquis in ſpem gentis ſubiiciat, l. 53. ſi quis vxori § ſi quis aſinam. eod. Ponitur (lucrifaciendi animo) quia poteſt aliena ancilla, vel meretrix non lucri & libidinis cauſa ſurripi aut amoueri, nec ea res in furti ſpeciem cadet, quia malefica voluntas, & propoſitum delinquentis diſtinguit, l. 40. verum, l. 51. qui iniuria, eod. Subiungitur (vel ipſius rei, vel etiam vſus poſſeſſionisve) quia non tantum in proprietate rei, ſed in vſu & poſſeſſione furtum committi poteſt. In vſu, veluti ſi depoſitarius vtatur re depoſita, vel creditor re pignerata, vel commodatarius aliter vtatur quam promiſit. In poſſeſſione, veluti, ſi cum is cui rem commodauit eam ſurripuit, aut debitor a creditore, rem quam pignori dedit, ſurripiat.

[b] Nulla fere actio pœnalis prætoria, quæ perpetua ſit, præter B
actionem furti manifeſti, & eius rei ratio hæc, quia cum olim actio furti manifeſti ex XII. tab. eſſet capitalis, & fures manifeſtarij fuſtibus caſtigati in ſeruitutem addicerentur ei, cui furtum factum erat, vt tradit Gellius lib. 11. cap. fin. prætores pœnam capitalem & corporalem in pecuniariam commutarunt vt quadrupli pœna eſſet, & remanſit tamen actio perpetua, quod primum à lege originem duxiſſet.

III. *De tigno iuncto.*

EST & alia actio furti ſpecialis de tigno furtiuo iuncto ædibus aut vineæ, ciuilis actio in duplum, cuius ſeparatim exponendæ rationem aliam non habeo, quæ expleat ingenium, quam quod dari eam arbitror in duplum in non furem, qui bona fide tignum iunxerit, hac ſola ratione, quod tignum furtiuum apud eum conceptum ſit[a], quod vindicari non poteſt: nam vindicationis loco ſimul ac concepti furti ratione, domino in eum datur actio in tigni duplum pretium, leuior quam in furem, quia extra duplum reus non tenetur in rem vel ad exhibendum, nec ſoluto quidem poſtea tigno, leuior etiam quam in eum, apud quem furtum concipitur, per lancem & licium, quia tigni iuncti conceptio eſt in propatulo, & in XII. tab. ſcriptum opinor, Tignum iunctum ædibus vineæque & concaptum, vel potius (vt doctiſſimus Ioſephus Scaliger cenſet, à quo pudet diſſentire) vineæque concapes, ne ſoluito. Verum in furem ipſum hæc actio eſt in duplum, vt ſi quam aliam rem ſubripuiſſet, mera pœnalis non miſta, vt in non furem: D
nam fur vltra dupli pœnam in rem tenetur, & ad exhibendum, quaſi dolo deſierit poſſidere, & condictione furtiua, vel etiam ſoluto tigno quaſi poſſeſſur. Et rurſus in furem famoſa, in non furem, non famoſa, *l. 8. C. ex quib. cau. inf.*

[a] Idem tradit Cuiac. lib. 23. Obſ. cap. 19.

IV. *Si is qui teſtamento liber eſſe iuſſus erit poſt mortem domini ante aditam hereditatem ſurripuiſſe aut corrupiſſe quid dicetur.*

SEQVITVR alia actio iure prætorio comparata ad ſimilitudinem actionis furti ciuilis in duplum, E
ſed annalis, non perpetua, & rerum amotarum (ſic appellatur à Græcis) potius quam furti: nam hereditati furtum non ſit[a], vel ſi ſit, vt veteres putauerunt; poſt libertatem ex antefacto domino non eſt furti actio. & hæc actio prodita eſt in eum cui libertas teſtamento relicta eſt, ſi hereditate iacente dolo malo ſubripuerit aliquid: itemque alia ad exemplum legis Aquiliæ, ſi quid ex hereditate dolo malo corruperit in duplum, quanquam alias actio legis Aquiliæ ſit etiam de damno culpa dato, & non in duplum, ſed quanti res plurimi fuerit eo menſe vel anno, niſi in inficiatorem.

[a] Vide quæ not. inf. ad tit. de crimine expil. hered.

V. *Furti aduerſus nautas, caupones, ſtabularios.*

SEQVITVR etiam alia iure prætorio comparata ad ſimilitudinem actionis furti, ciuilis in duplum, & perpetua, in eum qui furtum non fecit, nautam ſcilicet, vel cauponem, vel ſtabolarium, ſi modo eorum aliquis fecit, quorum opera nauem, aut cauponam, aut ſtabulum exercet. Eſt & in eundem actio ad exemplum legis Aquiliæ: grauior tamen quam legis Aquiliæ, nempe in duplum ſi quis eorum in naue, vel caupona, vel ſtabulo damnum dederit, de qua hoc titulo non agitur, ſed *l. vlt. Nau. caup. ſtab.* & ſeparauerat etiam eas Vlpianus. nam ad edictum de furtis hanc propoſuerat lib. XXXVIII. illam vero de damno dato in tractatu de lege Aquilia, lib. XVIII. ad edictum. & in hoc diſtat hic titulus à ſuperiore: nam ſuperiori furto adiungit ruptum, non etiam iſto.

VI. *Si familia furtum feciſſe dicatur.*

BENEFICIVM quoque huius edicti pertinet tantum ad familiæ furtum, vt liberetur dominus id præſtando, quod ſi vnus ſeruus furtum feciſſet præſtandum foret, duplum puta vel quadruplum: Sed trahitur etiam interpretatione ad damnum datum, non ad iniuriam, non ad alias cauſas, in quibus ſane familiæ factum pro pluribus factis habetur, non pro
C vno[a]: In furto vel damno, pro vno. Familia* cœtus eſt ſeruorum vni domino ſubiectorum. Eodem libro XXXVIII. ſub eodem titulo de furtis adiunxerat Vlpianus in publicanos propriam actionem vt conſtat ex *l. quanto, de public. l. pronuntiatio §. ſeruitutum, de verb. ſignific.* de qua iam occupauit dicere auctor Digeſtorum lib. 39. tit. 4. ſicut de actione damni iniuria aduerſus nautas, caupones, ſtabularios lib. 4. tit. 9. quam Vlpianus tamen commodius iunxerat legi Aquiliæ, vt dixi titulo ſuperiore. Sed occaſio non poteſt non aliquando abrumpere rerum quæ aguntur ordinem rectum.

[a] Quod obtinet quando familia ſeruorum iniuriam alicui intulit, vel album prætoris corrupit: nam tum non ſufficit dominum tantundem præſtare quantum ſi ipſe, aut liber homo quilibet deliquiſſet, ſed vel ſingulos noxæ dedere compellitur, vel pro ſingulis litis æſtimationem præſtare, l. 9. ſi familia, ff. de iuriſd. omn. iud. l. 34. ſi plures, ff. de iniur. vid. Cuiac. lib. 8. Obſ. cap. 20. & lib. 3. ad edictum Pauli, ad d. l. 9. ſi familia. Sed & furti nomine quod familia fecit, tenetur tantum vna litis æſtimatione defungi, cum ignorante eo familia deliquit: nam ſi eo conſentiente, omnium nomine conuenitur, l. 1. §. 1. hoc tit.

VII. *Arborum furtim cæſarum.*

IN hoc titulo proponitur ad ſimilitudinem furti actio ciuilis ex XII. tab. hodie redacta in duplum[a], aduerſus eum qui furtim, id eſt clam arbores cæcidit, licet earum arborum furtum non fecerit, cum qua communis eſt actio legis Aquiliæ, ſed illa eſt grauior.

[a] In duplo tamen ſimplum damni dati, id eſt pretium arboris furtim cæſæ continetur: & ob id miſta eſt, non vt actio furti, nec manifeſti in duplum mere pœnalis idque tradit Accurſ. in l. 8. hoc tit. cuius ſententiam probat Cuiacius lib. 39. ad edictum Pauli, vbi d. leg. 8. enarrat.

VIII. *Vi bonorum raptorum, & de turba.*

V. lib. 4. Inſtit. tit. 2. & lib. 9. C. tit. 33.

HVIVS edicti tres ſunt partes. Vna eſt de damno dato dolo malo hominibus coactis, altera de bonis raptis, tertia de damno dolo malo dato, & de amiſſo in turba. Ex prima & ſecunda eſt actio miſta

in quadruplum, ex tertia in duplum, &c. communis prima tertiaque cum actione legis Aquiliæ, ſecunda cum actione furti, & integrior titulus fuiſſet hoc modo, vt *l. 195. §. pen. de verb. ſig.* De hominibus coactis & vi bonorum raptorum & de turba.

IX. *De incendio, ruina, naufragio, rate, naue expugnata.*

HOc edictum non eſt neceſſarium in raptorem cum ſufficiat ſuperius, ſed eſt etiam in quadruplum actio ex hoc edicto in eum qui ex his cauſis abſtulit, vel amouit rem aliquam, vel qui recepit dolo malo, vel damnum dedit. Et de incendio, ruina, &c. id eſt, de his qui incendio, vel naofragio, vel naue aut rate expugnata, rapuiſſe, vel per has cauſas damnum dediſſe dicuntur, *l. 3. de feriis*, quod Labeo trahit etiam ad domum & villam expugnatam, & *l. in eum, C. de Fur.* ex hoc edicto pœnam additam pœnæ ſtatutæ olim recte; nam & Vlp. l. 1. de his facinoribus eſſe criminum executiones, corporales pœnas ſcilicet, & his nouiſſime prætorem addidiſſe pecuniarias, quod etiam fecit titulo ſuperiore.

X. *De iniuriis & famoſis libellis.*

V. lib. 4. Inſtit. tit. 4. & lib. 9. C. tit. 35. de iniur. & tit. 30. de famoſis libellis.

SVPERIORES actiones furti, damni iniuria, vi bonorum raptorum & quæ his ſimiles adiciuntur, rei familiaris damnum iudicio pœnaque perſequuntur. actio iniuriarum, vt eleganter Valentinianus ait in Nou. de libertis, agit cauſam doloris, eodem modo quo M. Tullius dolorem eam iudicio pœnaque mitigare, & ob id ſuperiores quidem heredi dantur, ſed non hæc de iniuriis. Eſt autem de iniuriis publicum iudicium ex lege Cornelia, quod pulſatus aut verberatus quis, aut domus eius vi introita ſit, hodie etiam priuatum ex Conſtitutionibus, & ex edicto prætoris generali etiam priuatum, quanti iudex iniuriam æſtimauerit. De famoſis libellis publicum ex SC. Et omnia, vt arbitror, annalia.

XI. *De extraordinariis criminibus.*

ORDINARIÆ actiones furti, Vi bonorum raptorum, & iniuriarum, quæ ſupra expoſitæ ſunt, etſi penitus ſublatæ non ſint, minus tamen frequentantur, & in vicem earum, extraordinario iudicio criminaliter agitur accuſatore ſubſcribente in crimen, *l. vlt. de pr. del. l. vlt. de fur. l. vlt. tit. prox. ſupra.* Eapropter his proxime adiungitur generalis titulus De extraordinariis criminibus, qui tam ea crimina complectitur, quæ proprie extraordinaria ſunt, id eſt quæ nunquam ordinaria fuerunt [a], quam quæ miſta ſunt, id eſt, ordinaria & extraordinaria pro actoris arbitrio: nam ſi velit quis forte agere furti in duplum, non prohibetur. Et ſi extra ordinem, æque non prohibetur, & hæc forte via expeditior, quia res agitur citra ſolemnem ordinem iuris & legum, citraque morem priſcum iudiciorum, & non obſeruata etiam pœna legitima. Cœpit enim ordo agendi primum eſſe extraordinarius, deinde etiam pœna & cauſa cognita. igitur ſtatuendæ pœnæ liberum arbitrium eſt ei qui cognoſcit [b].

[a] Scilicet, quia neque vnquam in his ordo iudiciorum ille ſolemnis eſt obſeruatus, nec certa pœna a lege aut à prætore eſt conſtituta, quod vtrumque in ordinariis iudiciis obtinuit ſemper.

[b] Quod æquius eſt, & in Francia etiam ſeruatur, quia pro delicti ratione, vel pœna augeri, vel minui debet; quod non fit in iudiciis ordinariis, vbi eadem pœna ſemper, non ſeruata perſo-

A narum diuerſa ratione, vel circumſtantiis, quæ circa ipſum maleficium intercedunt, & quibus maleficium ipſum aut crimen leniori, vel grauiori coërcitioni ſubiici debet.

XII. *De ſepulchro violato.*

V. lib. 9. C. tit. 19.

DE ſepulchro quoque violato nunc extra ordinem agi non eſt dubium; qua de re fuit, & eſt etiam nunc, ſi quis hanc malit, actio priuata his quorum intereſt in id quod æquum iudici videbitur, dum tamen non minoris condemnet iudex quam in aureos c. ſepulchro violato, vel cc. ſepulchro inhabitato, aut inædificato. In id, inquam, quod æquum iudici videbitur: eſt enim concepta in bonum & æquum,
B ſicut actio iniuriarum prætoria, & actio de deiectis & effuſis ex illa parte, qua libero homini nocitum eſſe dicitur, & actio de moribus, quæ etiam omnes vindictam perſequuntur, non damnum pecuniarium, atque ideo heredi non dantur [a]. eſt etiam de ſepulchro violato actio popularis in c. vel cc. aureos, ceſſantibus his quorum intereſt. Eſt & publicum iudicium l. 8. hoc tit. De furto eſt priuatum & extraordinarium, & ex quibuſdam cauſis publicum, De Bonis raptis, priuatum, publicum, extraordinarium. Item de iniuriis. Item de ſepulchro violato: ac præterea populare, vt data opera videatur hic titulus poſitus in confinio, vel potius intermedio priuatorum, extraordinariorum, popularium, & publicorum iudiciorum,
C quæ oriuntur ex delictis; hæc enim participat omnia ſepulchri violati crimen.

[a] De eiuſmodi actionibus plura Cuiac. lib. 22. Obſ. cap. 14.

XIII. *De concuſſione.*

DE concuſſione autem, id eſt de terrore iniecto, pecuniæ, vel rei alicuius extorquendæ cauſa, eſt priuata actio ex edicto de calumniatoribus, & ex hoc titulo extraordinarium crimen. Et quibuſdam caſibus publicum, vt declarat l. 2.

XIV. *De abigeis.*

V. lib. 9. C. tit. 37.

D ABIGEATVS quoque crimen extraordinarium eſt. ſed eſt etiam in abigeos quaſi in fures ordinaria furti actio, ſi quis hac vti malit. *l. 1. C. eod.* quanquam abigei latrones potius ſint quam fures, *l. 9. §. Imp. loc.* maxime ſi cum gladio pecora aliena deprædentur, vt plerumque faciunt, *l. 2. hoc tit.* & placet quod de his puniendis l. 1. refert, Hadrianum reſcripſiſſe concilio Bæticæ: erant enim Hiſpani olim maximi abigei: adeo vt Iberos poëta dicens intelligat abigeos, & recte concilio, vt in Græco, *περὶ τὸ συνιέναι.* Placet etiam quod l. 3. lenius coërcet, vt alias emendauimus, qui ex ſtabulo abigunt, quam qui ex ſylua vel grege; durius enim ſtatuitur in eos quibus patet maior furandi copia. Iuſtinus de Scythis: *Nullum ſce-*
E *lus apud eos furto grauius, quippe ſine tecto munimentoque pecora & armenta habentibus quid ſaluum eſſet, ſi furari liceret?*

XV. *De Præuaricatione.*

PRÆVARICATIO * eſt colluſio accuſatoris vel nuntiatoris cum reo, vt abſoluatur publicum crimen in accuſatorem qui iudicio publico non ex animo egit, extraordinarium in aduocatum qui prodidit cauſam aduerſario, quæ proditio veluti præuaricatio eſt. ſed & in accuſatorem frequentius hodie extraordinarium.

XVI. *De receptatoribus.*

LATRONVM occultator & receptator extra ordinem coërcetur. Sed & priuata actione ex tit. De incendio, tuina & nanſtagio, & receptator ſeruorum fugitiuorum ex tit. De ſeruo cortupto, & De fugitiuis, & ex Conſtitutionibus potrigitur etiam pœna extraordinaria ad eos qui aliorum criminum reos recipiunt dolo malo.

XVII. *De furibus balneariis.*

QVOD dixi tit. 1. 2. 11. 12. furtum coërceri extra ordinem, hoc hic titulus vetiſſimum eſſe comprobat, qui & ſi conceptus ſit de furibus balnearis, B idem tamen cenſet de furibus nocturnis, qui dormitatores ſunt Comico, diurni ſcilicet. Diurni igitur vel interdiarij fures extra ordinem non coërcentur, ſed priuato, forenſi, ordinario iudicio in duplum, vel quadruplum. At meminiſſe oporter, paulatim omnia iudicia facta fuiſſe extraordinaria. & cum primum cœpit eſſe extraordinarium io fures balnearios, aut nocturnos, nondum erat etiam extraordinarium in interdiatios: Sed poſtea placuit de omni furto agi cum inſcriptione extra ordinem. Verum enim lenius coërcebuntur ſemper ioterdiarij, quam balnearij, aut nocturni. Balnearij ſunt veſtimentorum fures, & inde ille Diogenis iocus in furem balnearium, ἐπ' ἀλειμμάτιον ἢ ἐπ' ἄλλ' ἱμάτιον. inde etiam vſus capſariorum aduerſus fures baloearios, *l. 3. §. vlt. de offic. præf. vig.* C

XVIII. *De effractoribus & expilatoribus.*

FVRIBVS adiunguntut effractores, id eſt qui effringuot fores carcerum vel domorum, vel qui perfodiunt parietes alienarum ædium, vecticularij, & expilatores, id eſt prædones, qui ædes aut villas alienas expugnant, qui atrociores fures ſunt, vel pluſquam fures, vt intelligatur hos etiam extra ordinem puniri. Non ideo tamen minus: ſi quis malit, poterit in eos omnes pecuniariter experiri in duplum vel quadruplum. Sed & iudicio publico in expilatores & effractores. Verum adiunguntur etiam his ſub hoc titulo ſaccularij, qui ex ſacculis alienis ſuppilant pecunias neſcio qua arte, ſimiles ſectoribus zonariis ſiue manticulariis, & detectarij [a] ſiue apertularij, confectores cardinum, quibus in cœnaculis quæ ingrediuntur nihil eſt tam obſeratum, occluſum, obſignatum, quod non apeliant. D

[a] Sic dicti videntur, quod ſe funibus in aliena cœnacula dirigant, l. ſaccularij, de crimin. extraord. vnde dicti ἐπισπασταί, & θυρεπανοῖκται, quod ſeras aut ianuas malis artibus aperiant. Vid. Cuiac. lib. 10. Obſ. cap. 27. & 34. & lib. 27. cap. 30.

XIX. *Expilatæ hereditatis.*

V. lib. 9. tit. 32. de crim. expil. her.

EXPILATORIBVS ſtatim adiungit ſpeciale crimen expilatæ hereditatis, quod iudicio furti ſubditur ſuccidaneum, propterea quod hereditati furtum non fit [a]. Hereditas enim hic eſt quæ nondum adita vel poſſeſſa eſt. Nec puto ex hoc crimine aliud eſſe iudicium priuatum vel publicum. E

[a] Hac ſcilicet ratione, quod poſſeſſionem hereditas non habeat, non poteſt vero fieri furtum eius rei quæ a nemine poſſidetur, l. 1. §. Scæuola, ſup. ſi is qui teſtam. nec ob aliam cauſam ſpecialiter admiſſum eſt in l. 68. cum ſeq. ſup. de furtis, eius rei hereditariæ furtum fieri, quæ pignori à defuncto data erat, aut commodata fuerat, aut in qua vſuſructus alienus eſt, quam quia illam interim creditor, commodatarius, aut vſuſructuarius poſſident. Ea tamen de re dubitatum apud veteres. & Sextus Ælius, M. Manilius, & M. Brutus in contraria ſententia fuerunt, diſſentiente Scæ-

A uola & Trebatio, vt conſtat ex Cicerone lib. 7. epiſt. 22. & quidem Scæuolæ ſententia tandem obtinuit, vt conſtat ex d. l. 1. Scæuolam dum dicimus, Pub. Mucium, vel Q. Mucium Scæuolam intelligimus, quorum quædam etiam in iure mentio: nam Q. Cerbidius Scæuola, cuius tot in Pandectis reſponſa extant, quamuis ex eorum gente fuerit, longo tamen interuallo poſt Ciceronem floruit, nempe ſub Marco Philoſopho, cui in conſilio adfuit, vt teſtatur Iulius Capitolinus in vita Marci Philoſophi.

XX. *Stellionatus.*

V. lib. 9. C. tit. 34. de crim. ſtell.

STELLIO lacerti genus eſt verſutiſſimum, à quo ſtellionatum dicimus impoſturam & dolum omnem quicumque proprio nomine vacat. & vt cauſæ adquirendi ex morte alterius aliæ nomen habent pro- B prium, aliæ carent nomine, quæ continentur ſub generali nomine mortis cauſa capionis: itemque vt contractus alij nomen habeot, alij carent nomine qui ſub actionem vnam veniuot Præſcriptis verbis, ita delicta ſiue crimina alia proprium nomen habent, alia nomine vacant, quæ veniunt ſub actionem de dolo priuatam, vel ſub extraordinariam, & criminalem ſtellionatus perſecutionem. At poteſt hoc crimen eſſe commune etiam cum alia actione, vt cum pigneratitia, ſi quis rem vni obligatam ſciens alij obligauerit. Hunc enim dolum vindicat ciuiliter actio pigneratitia, quia bonæ fidei eſt, & cuilibet actioni bonæ fidei ineſt actio de dolo.

[a] Quoties autem hoc iudicium concurrit cum actione famo- C ſa, famoſum eſt, veluti ſi cum actione mandati, depoſiti, aut tutelæ directa. ſi cum ea quæ infamiam condemnato non indicit, veluti cum pigneratitia actione, famoſum non eſt. Vid. Cuiac. lib. 10. Obſ. cap. 26. circa fi.

XXI. *De termino moto.*

SEQVITVR terminorum, qui finium cauſa poſiti ſunt, auulſorum crimen extraordinarium inuaſioni aut furto proximum, cum quo concurrit etiam popularis actio ex lege Iulia [a], ſi dolo malo motus terminus ſit extra ſuum gradum, id eſt extra quinque pedes [b] lege Manilia definitos.

[a] In quinquaginta aureos l. 3. hoc tit.

[b] Recte extra quinque pedes: nam ſi vltra, id eſt, ſi de maiore loco, quam qui quinque pedibus conſtaret, ageretur, non fuit D controuerſia finalis de termino moto, aut finium regundorum, ſed rei vindicatio, quaſi de rei proprietate, l. 3. C. Th. fin. reg. & quantum ad illos quinque pedes vſucapi omnino non poterant ex l. 12. tab. vt docet Cicero lib. 2. de legibus, quod abrogatum tandem l. 5. C. fin. regund. quæ integra erat in C. Theod. eod. tit. Idem vero obtinuiſſe videtur l. Mamilia, ſiue vt Cuiacius hic ait Manilia, quod ex l. 12. tab. de quinque illis pedibus, qua & illud videtur conſtitutum, vt ſi ea de re controuerſia eſſet, ſinguli arbitri darentur. Cicero lib. 1. de legibus: Nec lege Manilia ſinguli, ſed ex his tres arbitri fines regemus: ad quod pertinet l. 3. C. Th. fin. reg.

XXII. *De collegiis & corporibus.*

V. lib. 2. ſup. de extraord. crim. & Cuiacium lib. 9. Obſ. cap. 30.

E EST etiam crimen extraordinarium in eos qui illicitum collegium, vel quodcumque tale corpus [a] celebrant, id eſt ſine auctoritate Senatus vel Principis: & collegium diſſoluitur ex SC. mandatiſque principum, l. 3. Tertullianus de ieiunio: *In SC. & principum mandata coitionibus oppoſita deliquimus.* Non puto ex hoc crimine aliud eſſe priuatum publicumve iudicium.

[a] Eiuſmodi collegium, ſeu corpus illicitum φρατρία dicitur in can. 18. Concil. Chalced. vbi etiam legibus quas vocat τοῖς ἔξω νόμοις, illud idem prohibitum eſſe traditur. φρατρίαν autem Zonaras ibidem definit, καθ' ὃ δεῖ ἐις διαβιώσιν καὶ συνωμοσίαν ἐπὶ πράξει φαύλαις: qualia omnia collegia illicita, quæ pro-

per monopolia inſtituuntur, vel conuenticola illicita, quæ fiunt A
gratia religionis improbatæ, l. conuenticula, C. de Epiſc. & Cler. & ob id à Iuſtiniano vocantur παρασυνάξεις, N. 132. Quia autem corporum incidit mentio, repetenda eſt diuiſio eorum ex l. 30. rerum mixtura, ff. de vſurp. & vſucap. & Plutarcho lib. περὶ γαμικῶν παραγγελμάτων. Corpora alia conſtant vno ſpiritu, vel vt ait Plutar. d. loco μιᾷ συμφυΐᾳ, atque vt plurimum ea pluribus partibus conſtant, quas tamen ipſa rerum omnium parens natura ſiue Deus ſimul coniunxit, & ideo illa corpora dicuntur ἡνωμένα, quaſi vnita, ſiue ſimplicia. Eadem Seneca epiſt. 103. vocat continua, quod ſcilicet conſtent partibus continuis. Eiuſmodi eſt homo & animal quodlibet. Alia conſtant ex cohærentibus rebus aliquibus non à natura coniunctis, ſed hominum induſtria coagmentatis, & ob id συνημμένα vocantur: compoſita vocat Seneca dicto loco, eiuſmodi eſt domus, nauis, menſa, & cætera id genus. Alia denique quæ ea diſtantibus capitibus conſtant, & ea multis indiuiduis vni nomini ſubiectis, veluti grex qui ex multis ouibus, Senatus qui ex multis ſenatoribus; hæc B
διεστῶτα poſſunt vocari, & mixta paſſim dicuntur, quæ etiam ſunt in duplici genere, quod alia ea his conſtent capitibus certis, vt chorus comœdorum, vel tragicorum, legio: alia capitum incerto numero, vt populus, quod docet ipſe Cuiacius lib. 15. Obſ. cap. 33. & lib. 26. cap. fin.

XXIII. *De popularibus actionibus.*

POST priuata iudicia & extraordinaria, quæ ex delictis naſcuntur, ſubiicit popularia, cuius generis vnum habuimus tit. 12. & alterum tit. 21. & aliud de albo corrupto lib. 2. tit. 1. & alia lib. 9. tit. 3. & lib. 29. tit. 5. & pleraque interdicta popularia lib. 43. Iudicia hæc ſunt forenſia non criminalia, & ex iis cauſis quæ publicam tutelam merentur cuilibet agere vo- C
lenti competunt. In his pleraque ſingularia ſunt. Vt pro populari actione fideiuſſor non detur, *l. ſi quis pro eo, §. vlt. de fideiuſſ.* Vt in populari actione non compellatur arbiter ſententiam dicere, *l. non diſtinguemus, §. de liberali, de rec. qui arb. rec.* Vt non intendantur per procuratorem. Vt mulieri vel pupillo non dentur: quæ omnia obtinent etiam in publicis iudiciis, de quibus agitur tit. ſeq. & vbique ita procedunt, niſi is agat ad quem ea res pertinet quæ commiſſa eſt: hoc enim caſu iudicium ſiue publicum ſiue populare, pro priuato habetur *l. licet, in prin. & §. 1. l. non cogendum §. qui ita, de procurat.*

LIBER XLVIII. DIGESTORVM. D

TIT. I. *De publicis iudiciis.*

V. lib. 4. Inſtit. tit. fin.

POPVLARES actiones & publica iudicia ſunt, *l. eum qui §. in popularibus, de iureiur.* & retro publica, etiam popularia ſunt. Sed in vſu popularia plerumque dicimus ciuilia ſiue forenſia, publica criminalia, quæ ex populo quilibet ſubſcribens in crimen iure ordinario intendere poteſt in pœnam certam & legitimam: ſed hæc quoque hodie extra ordinem exercentur: imo & actiones omnes, quæ ex aliis cauſis quam ex delictis naſcuntur, vel quaſi delictis, & interdicta omnia, nec tamen E
ideo de eorum ordine inanis vbique tractatio: nec enim prohibemur etiam ex iiſdem cauſis hodie, ſi velimus experiri ordinario iure. Proponuntur hoc titulo enumeratio & diuiſio iudiciorum publicorum, & regulæ generales de his quædam.

^a In hoc igitur differunt maxime publica iudicia à popularibus, quia publica iudicia certa lege ſunt introducta, & certo ordine inſcriptione in crimen primum facta inſtituuntur: popularia plerumque habent prætorem auctorem, vt actio de albo corrupto, de effuſis & deiectis, de ſepulchro violato. Videntur autem iudicia publica primum dicta in quibus de crimine perduellionis agebatur: mox nomen illud publici criminis aliis grauioribus & atrocioribus ſceleribus eſſe communicatum, ſingulis legibus latis.

II. *De accuſationibus & inſcriptionibus.*

V. lib. 9. tit. 1. Qui accuſ. non poſſunt, & tit. 2. de accuſ. & inſcript.

ACCVSATIO ^a eſt criminalis iudicij perſecutio, ſiue publici, ſiue extraordinarij, vel delatio criminis publici, aut extraordinarij. Inſcriptio vel ſubſcriptio ^a eſt accuſatoris libellus, quo profitetur ſe reum deferre lege Iulia de vi, vel qua alia, eumque reum à ſe peractum iri: nam hoc ordine res agitur: Ducit accuſator reum in ius ad prætorem, qui lege Iulia de vi quærit: poſtulat vt prætor nomen eius recipiat lege Iulia, & edit inſcriptionem ſua manu ſubſcriptam, cuius formula quædam eſt in l. 3. Iudicia ciuilia eduntur ſine inſcriptione. In criminalibus exigitur inſcriptio quæ vinciat accuſatorem falſum & temerarium: nam fere cui inſcribere neceſſe eſt, ſiue profiteri ex ſcripto quod crimen intendat, non ignarus ex eo quæ eum maneat pœna, ſi forte calumniator apparuerit, vel in probatione defecerit, nec temere, nec indifferenter inſcribit in crimen. Qui autem accuſare & accuſari poſſunt, vel non, hoc titulo potiſſimum declaratur.

III. *De cuſtodia & exhibitione reorum.*

V. lib. 9. C. tit. 3. de exhibendis & tranſmittendis reis. tit. 4. de cuſt. reorum.

REI poſteaquam delati ſunt, vel in vincula & carcerem coniiciuntur, vel militibus dantur cuſtodiendi, vel fideiuſſoribus, qui caueant de his ſiſtendis exhibendiſque, qua de re hoc titulo agitur. Auguſtinus in Ioannem: *Receptiones*, inquit, *in cuſtodiam pro meritis cauſarum adhibentur. alios iubentur cuſtodire lictores humano & mitiofficio atque ciuili: alij traduntur optionibus, alij mittuntur in carcerem, & in ipſo carcere non omnes, ſed pro meritis cauſarum in ima carceris detruduntur*, & optiones videtur vocare carceribus præpoſitos, vt l. 6. de bon. damnat. Ambroſius optiones carcerum. Pertinet etiam ad hæc quod Suidas ſcribit, cuſtodiam eſſe, τὸ τῶν δεσμωτηρίων ὁπλιζόμενον φρούρημα.

IV. *Ad legem Iuliam Maieſtatis.*

V. lib. 9. C. tit. 8.

EXPOSITO ordine inſtituendorum iudiciorum publicorum, nunc incipit per ſingulas ſpecies de quæſtione, & pœna eorum legitima cauſiſque tractare, ac primum de læſa Maieſtate, & de crimine perduellionis. Læſæ Maieſtatis pars eſt & quidem grauior, perduellio, id eſt rebellio ſumptis armis aduerſus patriam, aut principem, quod & tyrannidis & impietatis crimen dicitur, nec finitur morte ^a. Cætera crimina violatæ publicæ poteſtatis finiuntur morte.

^a Quia ſcilicet etiam poſt mortem memoria rei damnatur, vnde etiam nomina reorum de Feſtis eradi & ſtatuæ tolli, ſi quas haberent ſolitæ ſunt, vt tradit Lipſ. ad Tacitum lib. 6. annal. in excurſu. Quin etiam ſi nondum detecto crimine reus pœnam & ſupplicium morte naturali præuenerit, aut ſceleris conſcientia iam de pœna ſua certus mortem ſibi conſciuerit, bona poſtmodum confiſcantur, & vt iure Gallico obtinet quadrigis in diuerſa nitentibus, cadauer mortui dilaceratur.

V. *Ad legem Iuliam de adulteriis coërcendis.*

V. lib. 9. C. tit. 9.

DE adulteriis coërcendis ſæpe, & nonnunquam de pudicitia dicitur. Et cæteræ perlatæ videntur à Iulio Cæſare, hæc ab Auguſto, quæ eadem fuit ſimul de maritandis ordinibus, de diuortiis, de fundo

Digitized by Google

dotali, deque aliis pleriſque rebus, adeo vt xxxv. caput legis Iuliæ numeretur in l. cap. de tit. nupt. Adulterij autem nomine Auguſtus intellexit etiam ſtuprum, & his adiunxit etiam lenocinij coërcitionem. nec fuit tam ſeuetus horum vitiorum vindex, quam poëtis videtur, imo indulgentior plus æquo: nam & relegationis tantum pœnam præſcripſit quaſi criminis excuſabilis, vt ille ipſe qui hanc legem expertus eſt, quique ſeueram tamen legem hanc eſſe nuncupat, non inficiatur: *Niſi, inquit, delicti pars excuſabilis eſſet, Parua relegati pœna futura fuit.* Et minoribus xxv. annis non permiſit accuſationem[a], quæ tamen eis permittitur ex aliis cauſis. & cum ſoleant cætera crimina durare ſpatio xx. annorum, huius legis crimina finiuit quinquennio. Sed & eludendorum[b] eorum cauſa multas præſcriptiones admiſit.

[a] Sed hoc ita verum eſt ſi iniuriam matrimonij ſui non exequatur: nam tunc accuſare poteſt, l. 15. ſi maritus §. 6. hoc tit.

[b] Veluti ne ſimul duos reos adulterij marem & fœminam vnus idemque accuſator eodem tempore facere poſſit, l. 39. §. duos, hoc tit. l. 8. C. eod. rationem Cuiac. explicat lib. 20. Obſ. cap. 17. Item vt exceptio lenocinij repellat maritum ab accuſatione adulterij, niſi eam apponat is qui iam delatus eſt adulterij reus, l. 2. §. qui hoc dicit, §. extraneus, eod. Vt maritus qui ſemel deſtitit nunquam poſtea hoc crimen inferre permittatur, l. 16 C. hoc tit. Vt mulier quæ poſt diuortium nupſit, antequam ei denuntiaretur ne nuberet, non poſſit accuſari, niſi maritum accuſator reum peregerit, l. 2. hoc tit. & aliæ ſimiles.

VI. *Ad legem Iuliam de vi publica.*

V. lib. 9. C. tit. 12. ad legem Iul. de vi pub. ſiue priuata.

VIs publica proprie ea eſt, quam contra ius faſque infert publica perſona, id eſt qui imperium vel poteſtatem habet. Priuata quam priuati homines inferunt; Vtraque lege Iulia iudicio publico coërcetur; nam ei etiam ad quem ea res non pertinet accuſatio permittitur, quaſi ex communi crimine, vt eleganter κατ' Μειδίου Demoſthenes ait his verbis: *πᾶν ὅσα τις βιαζόμενος πράττει κοινὰ ἁμαρτήματα, καὶ κατὰ τῶν ἔξω τοῦ πράγματος ὄντων. ἡγεῖτο νομοθέτης.* eadem ratio eſt violatæ Maieſtatis aut pudicitiæ: nam & hæc crimina lex putauit eſſe communia perinde ac ſacrilegia; qua de cauſa ſacrilegos etiam nuptiarum violatores leges appellant, & ſacrilegos læſæ Maieſtatis reos.

VII. *Ad legem Iuliam de vi priuata.*

POSTEA placuit quicumque vim armatam intuliſſet, eum ſubiicere pœnæ legis Iuliæ de vi publica, legis autem de vi priuata eum qui ſine armis vim feciſſet. Sed in electione tamen accuſatoris eſt eum qui vim coactis hominibus armatiſve fecit, mitiore, id eſt hoc iudicio, an ſuperiore perſequi malit, an vtroque, *l. 32. de pœnis.*

VIII. *Ad legem Corneliam de ſicariis & veneficiis.*

MALO veneficiis, vt in *l. vlt. C. Th. ad legem Corn. de fal.* pro quo in Baſilicis eſt, φαρμακῶν, quam veneficis: nam hac lege coërcentur non tam hi qui venenum dederunt, quam qui etiam parauerunt, habuerunt, vendiderunt. Porro fuit etiam lex Cornelia de maieſtate ante legem Iuliam, ſed lex Iulia ei derogauit, ſicut lex Pompeia legi Corneliæ de parricidio, cuius reſtat memoria adhuc in *d. l. vlt. & l. 2. de orig. iu.* Et quia Corneliæ de ſicariis & veneficiis lex Iulia non derogauit, manet adhuc ex lege Cornelia publicum iudicium de ſicariis & veneficiis, ſicuti de falſis & de iniuriis. Dicuntur autem in ea ſicarij, homicidæ qualeſcumque, etiamſi non ſicis clande-

A ſtinam cædem fecerint. Alias enim conſtat ſicas eſſe, vt Cedrini verba vſurpem, *μαχαίρια μικρὰ ἃ ἐπιφέροντο κρυφῆ εἰς τὸ λαθραίως τοὺς παρατυγχάνοντας ἀναιρεῖν.* Sed & incendiarij hac lege coërcentur.

IX. *De lege Pompeia de parricidiis.*

V. lib. 9. C. tit. 17. de iis qui parentes vel liberos occiderunt.

HAc autem lege publico iudicio coërcentur, qui parentes, liberos, cognatos, adfines, coniuges, patronos occiderint. Species eſt homicidij atrocior, atque ideo ſeparata à titulo ſuperiore, & exacerbatur potiſſimum in eos crimen, qui parentes occiderunt.

B

X. *De lege Cornelia de falſis, & de SC. Liboniano.*

V. lib. 9. C. tit. 22. Ad leg. Corn. de falſis, & tit. 23. de iis qui ſibi adſcribunt in teſtamento.

HÆc publica lex appellatur vulgo Cornelia teſtamentaria, quia de teſtamentis falſis præcipue lata eſt. Et ex alio capite quod fuit de falſa moneta, lex Cornelia nummaria. SC. Libonianum ad pœnam legis Corneliæ de falſis redigit teſtamentarium, qui ſibi ſua manu hereditatem aut legatum adſcripſit voluntate teſtatoris, ac prætetea legatum pro non ſcri-

C pto eſſe iuber[a], & apud heredem remanere cum onere. Id etiam dixere Claudianum, quia ex edicto manauit Claudij Neronis.

[a] Eodem argumento cum iure municipali Pariſienſium & pluribus ciuitatum conſtitutis ea teſtamenta comprobantur, quæ coram plebano Eccleſiæ, aut eius vicario, & tribus teſtibus inſcriptis facta fuerint tamen ex conſtitutione Aurelianenſibus comitiis lata §. 27. iidem prohibentur ea teſtamenta recipere, in quibus aliquid eis eſt relictum.

XI. *De lege Iulia repetundarum.*

V. lib. 9. C. tit. 27.

HAc lege coërcentur furta & rapinæ magiſtratuum vel eorum qui munus aliquod publicum

D gerunt, pecuniis quas de priuatis hominibus acceperunt repetitis in quadruplum, quo nomine hoc iudicium appellatur, vt datorum repetitio ciuilis in epiſtolis Sidonij. *Cœpit*, inquit, *actionem repetundarum velle proponere.* & hoc iudicium etiam ex modico furto datum in G. Catonem Velleius Paterculus ſcribens: *Adeo*, inquit, *magis voluntatem peccandi intuebantur quam modum, factaque ad conſilium dirigebant, & quid, non quantum admiſſum foret, æſtimabant.* Datur & in heredes intra annum, & in tribunos, præfectos, ſcribas, comites omnes magiſtratuum, quod tamen olim non obtinuiſſe oratio pro Rabirio Poſtumo declarat, ex qua & hoc caput leges Iuliæ habemus, vt captarum pecuniarum repetitio ſit ab his ad quos ea pecunia quam magiſtratus ceperit, qui damnatus ſit, per-

E uenit, videlicet ſi magiſtratus neque prædes dederit, neque ſoluendo ſit, & ſi illi in lite æſtimanda appellati ſint; & legendum in illa Oratione hoc modo: *Nec ab eo prædes dati, nec ex bonis, quanta ſumma litium fuiſſet, pecunia ſeruata.* In eadem alio loco, qui ad idem legis Iuliæ reſpicit caput, ſic legendum eſſe ſcio: *Itaque ſi aut prædes dediſſet Gabinius, aut tantum ex eius bonis, quanta ſumma litium fuiſſet, pecunia redegiſſet, quamuis magna ad Poſtumum ab eo pecunia perueniſſet, non redigeretur:* vt intelligi facile poſſit, quod ex ea pecunia quam ceperit is qui damnatus eſt, perueniſſe ad aliquem in illo primo iudicio planum factum ſit, id hoc genere iudicij redigi ſolere. Fuere & alia huius

legis capita, veluti, ne proconſul legatum ſuum ante ſe de prouincia dimittat, *l. 18. de offic. proconſul.* & ne Senatori nauem maritimam habere liceat, *l. 3. de vac. mun.*

XII. *De lege Iulia de annona.*

HAc lege tenetur cuius dolo malo factum eſt, vt arctior annona, id eſt minus abundans annonæ copia, vel carior eſſet, quod crimen dicitur fraudatæ annonæ.

XIII. *Ad legem Iuliam peculatus, & de ſacrilegiis, & reſiduis.*

V. lib. 9. C. tit. 28. de crim. peculatus, & tit. 29. de crimine ſacrilegij.

PECVLATVS * eſt furtum pecuniæ publicæ vel fiſcalis. Auguſtinus in Ioannem: *Crimina diſcernuntur in foro qualicumque furti & peculatus: peculatus enim dicitur furtum de re publica; & non ſic iudicatur furtum rei priuatæ quomodo publicæ.* Sacrilegium * eſt furtum rei aut pecuniæ ſacræ ex loco ſacro, vel religioſæ ex religioſo. Reſiduorum * crimen eſt pecuniæ publicæ retentio, quæ apud aliquem ex adminiſtratione reſidet, in publicum non relata. Reſiduorum nomine etiam ſignificatur ſumma ſolida.

XIV. *De Lege Iulia ambitus.*

V. lib. 9. C. tit. 26. ad leg. Iul. de ambitu.

C ELEGANTER Varro: *Qui populum*, inquit, *candidatus circumit, ambit, qui aliter facit ex ambitu cauſam dicit:* nam in toga candida palam magiſtratum ambire licebat, non clam pecunia corruptis ſuffragiis populi per ſe, vel per alium. Valebat hæc lex in vrbe potiſſimum. hodie in municipiis tantum valet. quia in vrbe honores deferuntur principis arbitrio, non populi.

XV. *De Lege Fabia de plagiariis.*

V. lib. 9. C. tit. 20. ad leg. Fab. de plagiar.

POSVIT initio crimina capitalia, ex quibus ſequitur mortis aut exilij pœna, veluti maieſtatis, adulterij, vis publicæ, parricidij, homicidij, falſi. Deinde non capitalia, ex quibus pecuniaria pœna eſt: nam ex repetundarum, & peculatus; & fraudatæ annonæ, & ambitus, ſane iure ordinario ſummaria pœna eſt, atque etiam ex plagio, de quo agitur hoc titulo. Qua de cauſa videtur his legibus reum fieri ſeruum non poſſe, ſed lex Fabia etiam ſeruos tenet, vt conſtat ex lege, *De manumiſſ. & l. 12. §. ſed ſi in captiuo, de cap. & poſt.* Eſt autem plagium * ſuppreſſio liberi hominis, vel ſerui alieni, diuerſum à furto, *l. 10. C. de fur. l. pen. hoc tit.* nam liberi hominis furtum non fit, & ſerui alieni ſuppreſſio non eſt furtum, ſi non fiat ſerui lucrifaciendi cauſa, quæ fraus ne quæſito titulo emptionis quaſi velamento quodam obtegatur, etiam fugitiuorum ſeruorum venditio quamuis à domino facta, ex SC. ad legis Fabiæ pœnam redigitur. SC. factum eſt Alexandri tempore Modeſto & Probo Coſſ.

XVI. *Ad SC. Turpilianum, & de abolitionibus criminum.*

V. lib. 9. tit. 42. de abolitionibus. tit. 43. de generali abolitione. & tit. 45. ad SC. Turpil.

HVIVS quoque SC. pœna pecuniaria eſt, *l. 13. de præuaricat.* in eos qui ab accuſatione deſiſtunt contra fidem inſcriptionis & citra abolitionem. Sed

A non ex eo SC. iudicium publicum, licet damnati ex eo notentur, veluti lege Remmia calumniæ cauſa iudicio publico damnati, *l. 6. §. qui iudicij; de decur.* & ideo tamen poſt publica iudicia ſubiicitur, quod ex eo teneantur hi tantum, qui iudicij publici quæſtionem deſeruerunt, non qui priuati vel extraordinarij iudicij ſiue criminis. Qua de cauſa nec qui ex hoc SC. accuſationem inſtituit, & deſeruit, in SC. pœnam incidit. Hæc deſertio, etiam tergiuerſatio dicitur quod quaſi verſa fuga victus tergum dat qui crimen quod obiecerat iudicij publici deſtituit, Græce [illegible], [illegible]. Ceterum quia impetrata, aut vltro conceſſa venia abolitionis ab accuſatione impune receditur, ideo de abolitionibus criminum etiam hoc titulo tractatur. Abolitio * eſt exemptio reorum à crimine. Vel

B accuſationis omittendæ licentia [a]. Alia publica ſiue generalis indulgentia [b], alia priuata quæ ab accuſatore poſtulatur redditis cauſis non agendi.

[a] Vtraque definitio recta eſt: nam interdum reus poſtulat abolitionem, veniam criminis ipſi faciente principe: interdum accuſator ipſe, vt poſſit impune citra metum calumniæ ab accuſatione diſcedere: ideoque plerumque rei ipſius conſenſus requiritur, qui in periculum capitis & exiſtimationis vocatus eſt l. 2. C. de abolit.

[b] Ea interdum à principe conceditur ob diem inſignem, ob rem proſpere geſtam, vel natos principi liberos, l. 8. & 9. hoc tit. cum ibi notatis à Gothofredo: quod idem factum quoties reges & principes auſpicarentur regium imperium & inaugurarentur ſumptis tum primum regalis maieſtatis inſignis vt tradit Neubrig. lib. 4. rer. Angl. c. 1. & idem obſeruatum quoque quoties Epiſcopi pontificales infulas nouiſſime ſumerent, vt docet Iuonis Carnotenſis locus ep. 41. & ibi Iuretus. Cæterum generali conceſſa abolitione criminum, & reorum repeti accuſatio poteſt etiam

C ab eodem accuſatore poſt 30. dies ex die quo feriæ finitæ ſunt, l. 10. §. fin. hoc tit. l. 1. C. de gen. abol. ideoque eiuſmodi abolitio ſuſpendebat potius accuſationem quam remittebat, quo nomine eas ab ἀμνηστίᾳ ſeparari Cuiacius tradit lib. 5. Sent. Pauli tit. 17. nam illa perpetuum ſilentium imponit, & fieri eam obtinet edicto principis, vt tollatur memoria omnis rerum tempore belli ciuilis geſtarum.

XVII. *De requirendis vel abſentibus damnandis.*

V. lib. 8. C. tit. 3. de exhibendis & tranſmittendis reis.

IN hoc titulo ſubintelligi velim, De requirendis adnotatis: nam in eo oſtenditur abſentem & profugum criminis capitalis reum non damnari, ſed

D adnotari eum debere inter reos quaſi perſequendum & requirendum, & edictis adeſſe iuberi [a], bonis eius interim obſignatis; quæ niſi venerit intra annum, etiam fiſco vindicantur, Criminis non capitalis reum etiam ex contumacia damnari ſecundum morem priuatorum iudiciorum, *l. abſentem, de pœnis.* Curandum eſſe ne reo profugo debitores quidquam ſoluant, ne per hoc fuga eius inſtruatur, *l. vlt. in fine.* puto eadem ratione nec emendum quidquam eſſe ab eo, vt Coſſ. apud Liuium XXXIX. mandata quæſtione de ſacris nocturnis, nominato inter reos qui profugiſſet, diem certam finiunt, ad quam niſi citatus reſpondiſſet abſens damnetur. Ac præterea edicunt ne quis quid fugæ cauſa vendidiſſe neve emiſſe velit, & ne quis reciperet, celaret, ope vlla iuuaret fugientes.

E [a] Idque ſolebat fieri tubicine & claſſico reis ad domum conclamatis, vt & nunc fieri moris eſt, vt docent Cuiac. lib. 7. Obſ. cap. 15. Lipſ. in comm. ad Tacitum lib. 2. Annal.

XVIII. *De quæſtionibus.*

V. lib. 9. C. tit. 41.

EXPOSITIS ſpeciebus publicorum iudiciorum, & ſuperiori titulo, præſtabat interea differentiam conſtitui quantum attinet ad damnandos abſentes, vel publicanda eorum bona, & hoc titulo ſimiliter etiam, vt ſi capitalia & atrociora ſint crimina, veritas inueſtigetur per quæſtiones & tormenta ſeruorum, qui in

teſtimonium vocaotur, in caput etiam dominorum interdum, non temere, ſi qua alia ſint ſiue iudicia ſiue crimina, l. 8. Quæſtio* interrogatio eſt, quæ fit per tormenta, de reis vel de his qui facto interueniſſe dicuntur: nam vt quidam ait, facti in equoleo quæſtio eſt, iuris in iudicio.

XIX. *De pœnis,*

V. lib. 9. C. tit. 47.

SEQVITVR generalis titulus de pœnis, in quo idem etiam criminum diſcrimen fieri nemo ambigit. Et de pœnis ergo non ſolum infligendis, ſed etiam remittendis vel augendis pro qualitate reorum & criminum, & de variis gradibus generibuſque pœnarum, quæ ex ordine vel extra ordinem reis infliguntur. Pœna* eſt delictorum ſiue criminum coërcitio inducta ad diſciplinæ publicæ emendationem; & vt exemplo cæteri deterreantur, & non quia peccatum eſt, ſed ne peccent: nec enim tam ad præterita quam ad futura pœna refertur, quia reuocari præterita non poſſunt, ſed cauentur futura. & ita recte libris de ira Seneca ex Platonis loco illo, οὐχ ἕνεκα τοῦ κακουργῆσαι τὴν δίκην δίδωσι· οὐ γὰρ τὸ γεγονὸς ἀγένητον ἔσται ποτέ.

XX. *De bonis damnatorum.*

V. lib. 9. C. tit. 49. de bon. proſcriptione ſeu damnati.

IDAM criminum diſcrimen quod fecimus ſemper à titulo XVII. & in hoc titulo perdurat: nec enim bona omnia adimuntur reis niſi damnati ſint ex crimine capitali, ſed & iuſtis liberis damnatorum ex crimine capitali [a], & patronis portiones quædam conceduntur, & dos marito exceptis quinque criminibus [b], & pannicularia, optioni vel ſpeculatori, vel officiali, vel cui iudex ea concedi arbitrabitur. Cæterum huius tituli legem ſeptimam mancam eſſe & imperfectam, & titulum etiam ipſum lege octaua, nona, decima, vndecima, alias oſtendimus, ſicut & titulum XXII. multo pluribus.

[a] Excipiuntur tamen liberi eius qui propter crimen perduellionis damnatus eſt: tantum enim abeſt vt aliquam partem bonorum paternorum nanciſcantur, vt potius ab omni commodo maternæ ſucceſſionis & propinquorum omnium excludantur ſi maſculi ſint, filiæ vero Falcidiam dumtaxat in bonis teſtatæ vel inteſtatæ matris habeant, l. quiſquis §. 1. & 2. C. ad l. Iul. maieſt.

[b] Ea ſunt, crimen maieſtatis, parricidij, vis publicæ, veneficij, de ſicariis, l. 3. hoc tit.

[c] Quo nomine veniunt ea veſtimenta & ſpolia, quæ damnatus habet dum ad ſupplicium ducitur, l. 6. §. 1. hoc tit.

[d] Quem cuſtodem carceris eſſe Cuiacius dixit tit. 3. huius libri.

XXI. *De bonis eorum qui ante ſententiam mortem ſibi conſciuerunt, vel accuſatorem corruperunt.*

V. lib. 9. C. tit. 50.

EST etiam in hoc titulo aliud criminum inter ſe diſcrimen: nam in capitali crimine ex quo pœna mors eſt, accuſator impune corrumpitur, non in alio crimine, ſed qui corrumpit, pro confeſſo & conuicto habetur, & licet poſtea ante ſententiam vita deceſſerit, bona eius coguntur in fiſcum. & huic ſimilis eſt is qui in reatu mortem ſibi conſciſcit: nam & hic pro confeſſo habetur, & bona eius fiſco vindicantur, ex capitali crimine ſcilicet, non ex non capitali [a], niſi innocentiam probauerit heres: neuter enim per omnia pro damnato habetur: Alias mortui ante ſententiam non amittunt bona [b], etiamſi mortui ſint poſt opinionem præſidis interim dum Romam tranſmittuntur.

[a] In Francia vix eſt vt diſtinguatur: quacumque enim ex cauſa qui mortem ſibi conſciuerit, bona eius confiſcari oportet, niſi conſuetudo municipalis refragetur, vt Andegauenſis quæ duobus tantum caſibus bonorum confiſcationem locum habere ait: ſi quis ſcilicet in crimen hæreſeos, vel læſæ Maieſtatis inciderit. Videndus Annæus Robertus lib. 1. rerum iud. c. 12.

[b] Excipiendum tamen crimen læſæ Maieſtatis, & publica iudicia in quibus quæſtio principalis ablatæ pecuniæ nomine mouetur: nec enim tollitur quæſtio bonorum morte rei, l. 20. ex iudiciorum, de accuſ. & inſcr. l. vlt. ff. ad l. Iul. pec. l. 15. §. ſi propter, ff. ad Turpil. quibus adiiciendum crimen ingrati heredis, cum heres mortem defuncti vltus non eſt: nec enim morte ingrati heredis tollitur quæſtio bonorum, l. 22. Gaius Seius, ff. ad SC. Silan. Vide quædam apud ipſum Cuiacium ad l. 10. C. de iu. fiſci, lib. 10. Vide plura apud do. Louët in litt. A. num. 18 cum locupletiſſimo commentario Iuliani Brodæi ſummæ eruditionis viri in eum locum, vbi docet quid in ea re ius Francicum à ciuili Romano diſtet.

XXII. *De interdictis & relegatis, & deportatis.*

IN hoc autem titulo exponitur pœnarum duarum inter ſe diſcrimen, vnius ex capitali crimine, alterius ex non capitali. Dico duarum: nam interdicti ſimiles relegatis ſunt, imo relegati, ſed ſimpliciter non in inſulam, qui in exilium ſunt dati liberum, interdicto tantum certo loco certave prouincia, vel interdictis omnibus locis vno excepto. Fateor tamen interdictorum nomen latius accipi in hoc titulo, quam vt ad eam relegatorum ſpeciem reſtringi debeat: nam & de interdictis honore vel ordine, vel negotiatione, vel aduocationibus, vel qua alia re hic titulus eſt: ſed hic etiam omnes eodem iure ſunt quo relegati. Relegati, ciuitatem, & patriam poteſtatem, & teſtamenti factionem, & bona, & omnia iura ſua retinent [a], & interdum non in perpetuum, ſed ad tempus relegantur. Deportati omnia illa amittunt, & numquam ad tempus deportantur. Deportati manumittere, id eſt ciuitatem Romanam dare non poſſunt, quam non habent, *l. 2. hoc tit.* videlicet ſi poſt deportationem ſeruum adquiſierint: quæſitos enim ſeruos poſt deportationem vel quam aliam rem tenent quamdiu viuunt, morientes fiſcum heredem habent, & ita quæſitos ſeruos alienare interim poſſunt, ſed non iuſtam eis libertatem dare, quod omne longe aliter eſt in relegatis. Et deportatus ita definitur, quem is cui ius deportandi lege datum eſt, ſententia ſua in inſulam eſſe deportandum pronuntiauit, etiamſi nondum in eam inſulam perductus ſit. Relegatus, quem is qui ius relegandi habet, relegandum pronuntiauit. multum intereſt quo verbo iudex in pronuntiatione ſua vtatur, & quis ita pronuntiet: nec enim omnibus ius deportandi vel relegandi datum eſſe hoc titulo declaratur. Et præterea deportationes exilia ſunt proprie, relegationes improprie, *l. 2. de pub. iud.* Ouidius;

Quippe relegatus non exul dicor in illo.

Et alio loco,

Ipſe relegati non exulis vtitur in me nomine.

Papinius: *Atque hoſpes non exul erat.*

Lucanus: ——— *Patimurque volentes*

Exilium, tua nos facit victoria ciues.

[a] Igitur relegati capite non minuuntur: nec enim familiam mutant, & ſaluam ciuitatem & libertatem habent; incolatum tantum ciuitatis amittunt in perpetuum, ſi relegati ſunt in perpetuum: vel ad tempus, ſi relegatio ſit temporaria. Incolatus ſeiungitur a iure ciuitatis, quia nihil aliud eſt quam factum habitationis, ſiue habitatio in ciuitate: & qui incola eſt, non continuo ciuis, vt ſerui vel peregrini qui habitant in ciuitate incolæ ſunt, non ciues: & è contra relegatus ciuis eſt & retinet integra ciuitatis, non tamen incola, quia ius morandi in ciuitate amiſit: & ita Ouidius de ſeipſo cum in perpetuum relegatus eſſet ab Auguſto,

Nec

Neminem, nec opes, nec ius mihi ciuis ademit,
Qua merui vitio perdere cuncta meo.

Relegato interdum adimi poſſunt bona parſve bonorum ſi ita iudici ſederit, l. 4. hoc tit. ſed relegationem tacita bonorum publicatio non ſequitur, deportationem ſequitur. Apud Græcos fere eadem differentia conſtituta fuit inter ὀστρακισμὸν, & φυγὴν, quæ interponitur inter relegationem & deportationem: nam qui oſtraciſmo ab vrbe expellebantur, bona retinebant: Aliorum in publicum referebantur: deinde illis locus & tempus præſtituebatur. φυγὴ erat in perpetuum nullo loco aſſignato. Scholiaſtes Ariſtophanis ἐν ἱππεῦσι in verbo ὀστρακίνδα, & in Comœdia quoque, cui nomen σφῆκες.

XXIII. *De ſententiam paſſis, & reſtitutis.*

V. lib. 9. C. tit. fin.

HIc titulus eſt communis deportatorum & relegatorum, ſed qua lege conditioneque quiſque reſtituatur à principe, maxime conſiderandum eſt, num plena ſit reſtitutio, an reditus tantum in patriam concedatur, an è patria exeundi poteſtas, relegato forte in patriam, vt Iuliano accidit ſemel ante dominium rerum, an è domo, relegato in domum, vt Iuliæ vxori Tiberij, an denique pœna remittatur tantum, an reſtituatur etiam dignitas & fama, an etiam bona & iura deportatis. Perſæpe demitur pœna tantum, non culpa, vt de Ponto Ouidius loquitur: pœna, non crimen, vt Liuius XLV. & inde Imp. eleganter, Indulgentia quos liberat notat, nec infamiam criminis tollit, ſed pœnæ gratiam facit[a]. Plinius VII. Epiſt. *Si pœna flagitij manifeſtiſſimi remittatur, nota certe quaſi cenſoria mutatur.*

[a] Id ſumptum ex l. fin. C. de gener. abolit cui affine eſt illud Claudij Imperatoris, qui cum orantibus familiaribus alicui dempſiſſet appoſitam notam, ſubintulit, litura tamen extet. Suetonius in eius vita, cap. 16.

XXIV. *De cadaueribus punitorum.*

HIc etiam titulus eorumdem communis eſt, id eſt deportatorum & relegatorum, vel interdictorum, ne poſt mortem inconſulto principe ſepeliantur alibi quam quo loco pœna fungebantur ſua[a], ſed proprius magis eſt adfectorum vltimo ſupplicio, ne ſcilicet horum cadauera humentur inconſulto principe: hoc hodie eſt lex morte punitorum. Cedrinus: κεφαλῶν ἄταφον μένουσι, κατὰ τὸν τῶν βιοθανάτων νόμον. Veteres Romani & Auguſtus fuere mitiores, qui nec cognatis eorum ea ſibi negare permiſerunt, idque Auguſtum ipſum, l. 1. ait de ſe ſcribere libro decimo de vita ſua. ſcripſerat libros duodecim auctore Suda.

[a] Hinc Lolliæ Paulinæ cineres reportari Romam permiſſu Neronis, quod ſcilicet ab Italia exulare iuſſa eſſet, & in exilio capite mulctata eſſet iuſſu Agrippinæ. Tacit. lib. 12. & 14. annal.

LIBER XLIX. DIGESTORVM.

TIT. I. *De appellationibus & relationibus.*

V. lib. 7. C. tit. 61. de relat. tit. 62. de appell. & conſultationibus, & ſequent.

DAMNATIONEM rei capitalis vel non capitalis nominis, ſiue ſententiam plerumque ſequitur appellatio, ſed & damnationem cuiuſcumque rei vel actoris, quare commune auxilium dicitur, *l. 3. rem rat. hab.* & à Iuſtiniano hic liber excogitatus eſt contra ſententias tam ciuiles quam criminales cauſas finientes. vel etiam ante ſententiam, poſt opinionem & adnotationem tamen magiſtratus, qui de re cognouit. Is ipſe magiſtratus vltro, vel neceſſitate iuris (vt puta ſi damnandus decurio[a], vel ſi præſidi reus videatur in inſulam eſſe deportatos[b]) refert opinionem ſuam ad principem, vt vel eam comprobet vel improbet. Et de vtroque remedio hic titulus eſt. Vt iuriſconſultorum, ita iudicum ſententiæ & opiniones ſunt. Sententias ſequitur appellatio condemnati ad principem vel maiorem iudicem. Opinio *, eſt relatio iudicis ad principem, vt princeps æſtimet ſequenda ſit eius opinio, necne. & de vtriuſque vocabuli differentia, relationis dico & appellationis, ita interpres βασιλικῶν. Ἔκκλητός ἐστιν αἰτίασις ἢ μέμψις ἀποφάσεως. ἀναφορά ἐστιν διήγησις τῶν κινηθέντων ἐν τῷ δικαστηρίῳ. Nos ſic dicamus: Appellatio eſt * querela non adquieſcentis ſententiæ minoris iudicis, vel nominationi[c] ad honorem munuſve publicum. Sententiæ nomine etiam opinionem intelligi volo, vel interlocutionem, quibus caſibus ab interlocutione appellari poteſt, vt ſi de quæſtione habenda interloquatur, *l. 2. tit. 5.* vel conſulendo principe, *l. 1. tit. 4.* id eſt, de opinione mittenda. Relatio * eſt actorum & opinionis ſuæ à iudice ad principem facta præſcriptio, ante ſententiam vel poſt ſententiam, non recepta appellatione, vt l. 6. tit. 5. Vel, Conſultatio iudicis ad principem.

[a] Quædam enim pœnæ erant quibus affici decurio non poterat: in metallum enim damnari non poterat, nec furcæ ſubiici, nec viuus exuri, l. 9. mortis § iſtæ, ff. de pœnis, l. pen ff de veter. l. 3. & 9. C. de pœnis, ſed nec potuere filij decurionum beſtiis ſubiici, l. 12. C. eod. vt nec quæſtioni, l. 16. & 17. C. de quæſt. ideoque ſi magiſtratus exiſtimet deportandum eſſe decurionem, vel cui alij pœnæ grauiori ſubijciendum, id referre ad principem debet l. 1. §. 1. ff. quando appell. ſit l. pen. ff. ad l. Corn de ſic.

[b] Nam deportare ipſe, aut inſulam aſſignare ei quem deportandum cenſet, non poteſt, vt adnotatum ſup. ad tit. de offic. præf. prætor.

[c] Excipienda eſt cauſa tutelæ: ad hoc enim munus vocati aut nominati ſtatim non appellant, ſed primum cauſas excuſationis allegant, quæ ſi non receptæ ſint, tum demum appellant, §. qui autem, de excuſ. tut. l. 1. §. ſi quis tutor, inf. quando appell. ſit: appellationi tamen interdum locus eſſe poteſt, vt docet l. 4. ff. de excuſ. tut. vbi videndus ipſe Cuiac. & l. 9. Obſ. cap. 35.

II. *A quibus appellare non licet.*

POST generalem titulum, ſpecialiter varias de appellationibus quæſtiones nobis explicat, ac primum à quibus appellare non licet. Non licere à principe, à ſenatu, à iudice, à cuius ſententia rei cauerunt ſe non prouocaturos, vt *l. vlt § vlt. C. de temp. appell.* vel ab eo iudice quem extra ordinem ita dedit princeps, ne ab eo appellare liceret.

III. *Quis à quo appelletur.*

AD hanc quæſtionem ita reſpondet: à iudice dato appellari eum qui dedit, vel ſucceſſorem eius, etiamſi ex reſcripto principis iudicem extra ordinem dederit, *l. 3. hoc tit. l. 1. §. denique, de appellat.* & inde Polluci & Moſchopulo definitio appellationis huiuſmodi: ἔκκλησις ἡ μεταγωγὴ καὶ ἡ μετάβασις ἀπὸ τῶν διαιτητῶν εἰς τοὺς δικαστάς. Ab eo autem cui quis mandauit iuriſdictionem ſuam, non appellari eum qui mandauit, ſed maiorem iudicem, excepto legato à quo proconſul appellatur: nam etſi iuriſdictionem ei proconſul mandauerit, tamen proprium aliquid & ſuo iure legatus habet[a].

[a] Vide quæ notata ſunt ſup. ad tit. de offic. proconſ. aut legati.

IV. *Quando appellandum ſit, & intra quæ tempora.*

V. lib. 7. C. tit. 63. de temporibus app. ſeu conſultationum.

EX tempore quo ſententia lata eſt, vel nominatio facta ad honorem munuſve publicum, vel edita conſultatio, editumve reſcriptum, appellari ſecunda

die io propria cauſa, tertia die in aliena, quæ tempo- A
ra lex aliqua definiuit, *l. 27. de re iud.* hodie decima
die indiſtinctè.

V. *De appellationibus recipiendis vel non.*

V. lib. 7. C. tit. 65. Quorum appellationes non recipiantur.

NON tantum appellationem eius recipi qui indi-
cio expertus eſt, ſed etiam eius coius intereſt,
vel procuratoris etiam voluntarij, ſi modo poſtea do-
minus ratum habeat, & matris pru filio, & cuiuſcum-
que pro eo qui ad ſupplicium ducitur, vt l. 6. tit. 1. Et
ſi oon recipiatur appellatio quæ recipieoda fuit, adiri
principem, vt l. 25. tit. 1. vel eum ad quem appellaba-
tur intra dies xxx Non eſſe recipiendam appellatio- B
nem eorum qoos damnaros ſtatim puniri publice in-
tereſt, vt l. 16. tit. 1. non ab executione vel interlocu-
tione iuſſove aliquo: non eius qui hanc ſolam cauſam
ſuæ appellationis reddit, quod non expectarit iudex
quoad ipſe reſcriptum quod ſpetabat tenuiſſet à prin-
cipe: non ſi res dilationem non recipit qoæ geritur ex
legis præſcripto, veluti de aperiendis tabulis teſta-
menti ſtatim poſt mortem teſtatoris, & de mittendo
herede in poſſeſſionem ex lege Vicesima hereditа-
tum [a], & edicto Hadriani [b], noo quæ alia appellatio
moratoria, quæ motatur forte coëmptionem annonæ
militaris, vel diſtractionem pignorum, vel miſſionem
in poſſeſſionem, quæ fit ex edicto prætoris, oon ſi
tertium appelletur. Semel, & iterum interpoſitæ ap- C
pellationis exemplum inuenio l. 2. tit. 4. non tertium.

[a] De ea adnotatum aliquid ſup. in tit. teſt. quemadm. aper.

[b] Quo mittebatur heres in poſſeſſionem rerum, quæ mortis tempore teſtatoris fuerunt: qua de re in tit. C. de edicto D. Hadriani toll.

VI. *De libellis dimiſſoriis qui Apoſtoli dicuntur.*

ALii ſunt libelli appellatutij, alij dimiſſorij. Ap-
pellaturij dantur ab eo qui appellat ei à quo ap-
pellat, niſi viua voce malit appellare, ſecunda vel ter-
tia die. Dimiſſorij dantur ab eo à quo appellatum eſt
ad eum qui appellatur, quinta die, qui & apoſtoli
dicuntur. D

VII. *Nihil nouari appellatione interpoſita.*

APPELLATIO reſcindit iudicatum ſiue recepta
ſit, ſiue non, idcirco ordo executionis ceſſat in-
terim, qooad vel ſententia confirmetur, nec confir-
matio tamen retro trahitur, l. furti, in pr. De his qui
not. infam. vel pronuntictur recipiendam appellatio-
nem non eſſe, & hoc eſt quod dicitur, nihil eſſe inno-
uandum pendente appellatione, quo ſecus ſi quid-
quam fiat, id fiat ex neceſſitate iudicis, vt ait l. 11. tit.
1. id eſt ex violentia, & pecunia ſoluta vel pignora
recuperari poſſint.

VIII. *Quæ ſententiæ ſine appellatione reſcindantur.* E

V. lib. 7. C. tit. 94. Quando prouocare non eſt neceſſe.

NON tantum appellatione, ſed etiam contrario
iudicato iudicatum reſcinditur, vt ſi iudex datus
indicati actioni iudicauerit non eſſe iudicatum, item-
que ipſo iure, ſi aliqua ratione nullius momenti ſen-
tentia ſit: nec enim ex ea eſt actio iudicati, *l. 4. ſi con-
demnatum, de re iud.* ac mento de executione iudicati
in x 1. tab. Rebus iure iudicatis: rebus enim non iu-
re, id eſt non rite iudicatis, iudicati nulla actio eſt.

IX. *An per alium cauſæ appellationum reddi poſſunt.* A

APPELLARE quidem poſſumus per procura-
torem in omnibus cauſis, ſed non etiam agere
appellatiooem cauſæ criminalis, vel etiam ab initio
caoſam ipſam criminalem. Præſentes enim accuſant
& accuſantur, noo abſentes per cognitorem, vel per
procuratorem [a]. Fateor cauſas abſentiæ reddi poſſe
per procuratorem, ſed non cauſas & merita appella-
tioois. At pecuniaria cauſa & appellatio eius per pro-
curatorem agitari poteſt.

[a] Idem Cuiac. l. 5. Sent. Pauli tit. 16. Sed idem ipſe contrariæ ſententiæ eſt aſſertor lib. 20. Obſ. cap. 20. vbi definit procuratorem dari poſſe in cauſa criminali, maxime poſt litem conteſtatam. B

X. *Si tutor, vel curator, vel magiſtratus creatus appellauerit.*

CERTVM eſt, eum qui magiſtratus, id eſt Duum-
uir creatur, appellare poſſe, redditurum cauſas
immunitatis & excuſatioois ſuæ. Sed & eum qui ad
tutelam vel curationem vocatur; quamquam hic pro-
prie conceſſum eſt ne neceſſe habeat appellare ſtatim
atque creatus eſt, ſed poſt excuſationem non rece-
ptam: demum ex Conſtitutione Marci, ſi terincatur
inquit l. 2. id eſt ſi excuſatio eius non recipiatur, &
quamuis morte eius finiatur tutela vel curatio, tamen
C heredes eius appellationem peragere debent, propter
periculum medij temporis, quod agnoſcere debent,
ſi iuſtam cauſam prouocandi non habuit. De magi-
ſtratu creato eſt l. 1. vt etiamſi non iuſte appellauerit,
periculum medij temporis ad eum pertineat, dao-
dumque Reipublicæ qood ex moratoria appellatiooe
contigit ſarciat, ſi iuſte appellauerit, vt cui adſcriben-
dum ſit periculum, princeps vel præſes æſtimet, quod
eſt ex reſcripto Diuorum fratrum relato io *l. 21. §. ſi
magiſtratus, tit. 1.* in qoo, eos æſtimaturos, id eſt prin-
cipes ipſos qui id reſcripſerunt.

XI. *Eum qui appellauerit in prouincia defendi.*

D NON idem dari Romam profecto appellationis
cauſa, quod profecto Reipub. cauſa. ille enim
ſuæ rei priuatæ cauſa abeſt, & nihilominus in aliis
cauſis ſe in prouiocia, & patria ſua defendere debet,
niſi velit pati poſſeſſionem & venditionem bonorum,
licet interim ab hooorībus & muneribus ciuilibus ex-
cuſetur, *l. 8. §. vlt. de vac. mun.* quod ooo ita procedit
in abſente ſuæ Reipub. cauſa.

XII. *Apud eum à quo appellatur aliam cauſam agere compellendum.*

NON iure recuſatur iudex in vna cauſa hoc ſolo
E prætextu, quod in alia ab eo appellatum ſit,
quaſi iniqoo iudice: nec enim ex appellatiooe bonus
vir excipit offenſionem. Et ad offenſum, in contextu,
id eſt apud offenſum, vt *l. 41. §. ſorori, de leg. 3.* ad he-
redes, & *l. 7. de inc. ruin. naufr.* ad eum. Cuius recipro-
cum apud, pro ad, *l. 43. fam. erciſ.*

XIII. *Si pendente appellatione mors interuenerit.*

DE mortuo appellatore hic titulus eſt pendente
appellatione, & iudicio eo quod morte ſolui ſo-
let: nam iudicium quod morte non ſoluitur in here-

Digitized by Google

dem tranſire certum eſt. Iudicium quod morte ſoluitur, veluti crimioale in heredem oon tranſit, niſi quod forte fiſci vel alterius interſit propter quæſtionem booorum quæ priori ſententia publicata ſunt, vel propter quæſtionem ablatæ pecuniæ, vt in iudicio repetundarum, & peculatus, & reſiduotum [a]. Iudicium qooque de tutore vel curatore; qui à nominatione appellauit, morte ſoluitur, niſi quid interſit pupilli propter periculom medij temporis, vt diximos tit. 10. At iudicium appellationis interpoſitæ à rutore nomioe pupilli non ſoluitur morte turoris, quin imo heres eius caoſas appellarionis reddere. & probare debet ante redditas rationes, noo etiam poſt redditas rationes: nam ſi tutor poſt redditas rationes non cogitur reddere cauſas appellarionis, oec heres igitur; & in contextu reſcripto Seueri & Antooini corrigitur quod prætulit in §. *tutor*.

[a] Vide quæ ſunt notata ſup. tit. de bonis eorum qui mortem ſibi conſciuerunt.

XIV. *De iure fiſci.*

V. lib. 7. C. tit. 73. de priuilegio fiſci, & lib. 10. tit. 2. de iur. fiſci.

EXPOSITIS iudiciis com priuatis tum publicis, quæ proficiſcuntur ex delictis vel criminibus extraordinariis aut publicis, extremus actus hic eſt, vt iura & actiones fiſcales etiam exponat, ſimul ac iura publica Reip. & ciuitatum, ac primum quidem quibus ex cauſis booa alieoa fiſco deferantur, & quodammodo quam verſauit & retulit ſæpe libris proximis duobus fiſco vindicandorum bonorum ex criminibus cauſam, ac nominatim titulo proximo, & alias pleraſque adiungit hoc titulo, & de delatoribus quamplurima, id eſt, de his qui ountiant aliquid cecidiſſe io fiſcum. Explicantur etiam hoc titulo fiſci priuilegia qoædam; veluti vt debitorem debitoris conuenire poſſit; vt ſemper habeat tacitam hypothecam; vt in bonis qoæſitis poſt hypothecam fiſcalem potior ſit fiſcus priuato, licet priuati antiquior ſit geoeralis hypotheca; vt reuocet non tantum alienata in fraudem, ſed etiam non acquiſita [a], & nooo ulla alia. Eſt igitur hic titulus de actionibus & priuilegiis fiſci. Et fiſcus [b], publicum ærarium & publica ratio principis ſeu imperij.

[a] Quod non habet locum io priuatis creditoribus, quandoquidem non videtor debitor alienare, qui occaſione acquirendi non vtitur: Ideoque ſi quis legatum, aut opulentam hereditatem repudiauerit io fraudem creditoris, vel libertus in fraudem patroni, nec Paulianæ actioni, aut Fabianæ vel Caluiſianæ, nec interdicto fraudatorio locus eſt, l. 6. quod autem, ff. quæ in fraudem cred. l. 1. §. vtrum autem, ff. ſi quid in fr. patr. l. 28. de verb. ſignif.

XV. *De captiuis & poſtliminio reuerſis, & redemptis ab hoſtibus.*

AD fiſcalem ſiue publicam cauſam hic etiam titulus ſpectat: nam captiuorum bona in fiſcum coguntur, *l. 31. ſup. tit. prox.* quæ ſcilicet morientes ibi habuerunt: nam quæ apud ſuos habuerunt, lege Cornelia heredibus cedont. Et ius belli militiæque maxime ad ſtatum imperij & Reipub. pertinet. Ius autem belli hoc eſt, vt capti bello fiant ſerui hoſtium [a]; vnde captioos deſioio, belli iure ſeruos: & vt captiui ab hoſtibus reuerſi ad ſuos poſtliminio libertatem, & iora ſua omnia recipiant. Poſtliminium eſt priſtioi ſtatus, in qoo quis fuit ante captiuitatem, recuperatio iotegra, perinde ac ſi medio tempore in hoſtium poteſtate oon fuiſſet. Id vero habeot regreſſi ad ſuos, vt dixi, non tamen redempti antequam pretium redemptioois exſoluerint, interim enim redemptori pigooris iure tenentur, quod pignus naturale dicitur, *l. 2. C. de*

A *poſtlim. & redempt. ab hoſt.* vel ſi ſerui ſint, ſerui ſunt redemptoris quoad ei ſoluatur pretium qood hoſtibus intulit pro eis.

[a] Ad id pertinet locus Ariſtotelis lib. 1. Polit. cap. 4. ἔστι γὰρ κατὰ νόμον δοῦλος καὶ δουλεύων. ὁ γὰρ νόμος ὁμολογία τίς ἐστιν ἐν ᾧ τὰ κατὰ πόλεμον κρατούμενα κρατούντων εἶναί φασι.

XVI. *De re militari.*

IVRIBVS captiuitatum & poſtliminiorum nemo non videt proximam eſſe tractationem de re militari, id eſt de diſciplina militari, & de delictis pœoiſque militum.

B
XVII. *De caſtrenſi peculio.*

ET ſequi ſtatim aliam de priuilegiis militum, inter quæ præter id qood de teſtamentis babuimus lib. XXIX. maximum aliud eſt de caſtrenſi peculio, vt non adquiratur his in quorum poteſtate milites ſoot, vt id noo conferant fratribus bonorom pateroorum ioter eos poſſeſſione data, vt actionem & perſecutiooem eius habeant inuito patre, vt de eo teſtamentum facere poſſint, cum tamen de aliis rebus, quæ patri non adquiruntur, nec agere poſſint ſine conſenſo patris, nec facere teſtaioentum. Item vt miles dando ſe in adrogationem non faciat adrogatoris ea quæ io caſtris pridem adquiſiuit, vt commilitonis hereditatem filiifam. adire poſſint iniuſſu patris, vt manumittere
C ſeruos caſtrenſes. Caſtrenſe peculium [a] eſt qood militans in caſtris, vel occaſione militiæ adquiſiuit.

XVIII. *De veteranis.*

A Priuilegiis militum tranſit ad priuilegia veteranorum; Vt ſeparentur à cæteris in pœnis; Vt immunes ſint à muneribus perſonalibus [a]; Vt de caſtrenſi peculio teſtari poſſiot; Vt teſtamentum quod in caſtris fecerint iure militari valeat iotra anoum miſſionis. Et quod habuimus libro 38. titulo 12. Veterani ſunt [b] qui militia honeſte dimiſſi, & ſacramento ſoluti ſunt.

[a] Quæ ſint munera perſonalia docet tit. inf. de mun. & honor.

D

LIBER L. DIGESTORVM.

TIT. I. *Ad municipalem, & de incolis.*

V. lib. 10. C. tit. 38. de municipibus & originariis. tit. 39. de incolis, & vbi quis domicilium habere videtur, & de iis qui ſtudiorum cauſa in aliqua ciuitate degunt.

IVSTINIANVS recte, Ad municipales, & Baſilica περὶ πολιτῶν. Eſt igitur hic titulus de muoicipalibus & de incolis. Municipes [a] ſunt liberi homioes qui in eadem cioitate nati ſunt, licet moneris cum populo Romano participes
E non ſint, qui tamen olim ſoli municipes dicebantur. Dico, nati, quia origo proprie municipem facit: ſed adoptati & maoumiſſi à municipe originario etiam pro oatis habentur, quia adoptati adoptatoris, manomiſſi patroni originem ſequuntur. Incolæ [b] ſont mooicipes voluntarij, qui in ciuitatem aliquam vel fines eius, domicilium ſuum contuleruot, vel etiam qui ab his adoptati aut manumiſſi ſunt. Finis autem hoius tituli hic eſt, vt intelligatur qui ad magiſtratus municipales & cæteros honores moneraqoe publica vocentur inuiti. nec enim alij ad ea vocantur quam municipes vel incolæ, exceptis oneribus his, quæ agris vel ædificiis ioducuntur, quæ agnoſcunt poſſeſ-

ſores etiamſi neque ciues ſiot, neque ioeolæ. Et ratio A conſeqoentiæ otolorum euidens, qood hunc extremum actum, vt dixi titulo De iore fiſci, deſtinarir iuri publico fiſci vel Reip. vel quarumcunque ciuitatum, & quod cum iure fiſci conferri par ſit fiſci ius Reipub. vt iotelligatur quam ſit fiſci ius melius vberiuſque l. 10. l. 21. §. vlt.

II. *De decurionibus & filiis eorum.*

V. lib. 10. C. tit. 31. de decur. & fil. eor. & qui decuriones habeantur, & quibus modis à fortuna curiæ liberentur, cum titulis ſequentibus.

Decuriones ſunt ſenatores municipales, ex quorum ordine ſomuntur Duumviri, l. magiſtratus, quique alios honores in municipio gerant, non ex plebeiis, & qui eoam gerant alia quædam munera ciuilia. & hic titulus proprie de his qui in decorionum ordinem alleguntur, & de dignitate & priuilegiis eorum in pœnis & quæſtionibus[a], quorum omnium participes ſunt decurionum filij, etiam partibus ordine motis.

[a] De ea re ſupra aliquid notatum ad tit. 2. lib. 49.

III. *De albo ſcribendo.*

Album eſt numerus ſiue matricula, vel, vt ex veteribus quidam loquuntur, pericula decurionom. Quo ordine in eo ſiot proſcribendi decuriones hic titulus declarat. Seqountur autem albi ordinem C etiam in ſenteotiis ferendis & in hooonibus, vel muneribus ſuſcipiendis. Sola tamen albi proſcripoo deeorionem non facit, *l. 10. ſupra tit. prox.* ſicut ſola relatio in ceoſum cioem Romanum non facit.

IV. *De muneribus & honoribus.*

V. lib. 10. C. tit. de muner. & honor. non continuandis inter patrem, & filium, & de internallis. tit. 41. de muneribus patrimoniorum. tit. 42. quemadmodum munera ciuilia indicuntur. 43. de iis qui ſponte munera publica ſubeunt.

Diuiſio & enumeratio bonorom & munerum publicorum hoc titulo contioetur, ad qoæ vocari diximus municipes ſolos & incolas, & ex municipibus pleromque decuriones: enumeratio etiam eorum munerum quæ poſſeſſiooibus indicuntur. Honor* eſt adminiſtraoo Reip. cum digoitate. Moous* eſt adminiſtratio Reipub. ſine dignitate, & vel patrimoniale, ſi ſumptum maxime requirat, vel perſonale ſi non ſumptum, ſed corporis & animi laborem principaliter requirat. L. 1.10 patrimoniali ait maxime, In perſooali, ſolemniter, ſecundum editiooem Flor. ſed vt ſit qood pariter reſpondeat articulo, maxime, probarim magis quod legitur, principaliter, quodque Baſilica exprimunt ita, προηγουμένως. Et hos articulos qui addit, nullum facit miſtum munus. qui detrahit, tertium genus conſtituat neceſſe eſt, quod & corporis obſequio & patrimonij damno conſtet. Præter hanc E diuiſionem, commuoia pleraque alia cum ſuperioribus & inferioribus titulis, de muneribus & honoribus hoc titulo continentur.

V. *De vacatione & excuſatione munerum.*

V. lib. 11. C. tit. 44. de iis qui à Principe vacationem acceperunt. tit. 43. de vacatione muneris publici, & alios ſequentes. V. etiam ſup. tit. de excuſ. tut. & cur.

Causæ excuſationum multæ recenſentur hoc titulo, quæ liberaor à muneribus perſooalibus & ab hooonibus. vt ſi quis minor ſit annis xxv. vel ſi A appellationis cauſa peregrinetur, vel ſi ſit negotiator frumeotarius, vel ſi deſenſionem Reip. ſuſceperit, & aliæ quæ à muneribus perſooalibos noo ab honoribus, vt ſi quis maior ſit lxx. annorum, vel ſi quioque liberos habeat; pauciſſimæ à muneribus quæ poſſeſſionibus, vel patrimonio indicuntur. Et inter vacationem & excuſationem aliqua differentia. Excuſatio cauſam habet, & legitima eſt. Vacatio nuda eſt, nec legem nec cauſam aliam habens, quam indulgentiam principis, quæ etiam ab extraordinariis tantum muneribus liberat, oon ab ordinariis & legitimis.

VI. *De iure immunitatis.*

B Superior titulus eſt de cauſis immunitatis. Hic vero de iure, forma, cooditione, lege immunitatis, quatenos duret, an in heredes extendatur, vel liberos, vel libertos, & qui immunitatis beoeficio contineantur. verbi gratia, immunitate conceſſa oauicolariis, an cootineantur qui nauis agendæ cauſa in naui ſunt, an omoes qui ſunt è corpore nauiculariorum, & quo fine detur immunitas præmij & honoris cauſa, vt colonus an vt idoneior quis ſit rei quam gerit, veluti vulgo, prædiis fiſcalibus, vel publicanus exercendis fiſci vectigalibus.

VII. *De legationibus.*

V. lib. 10. C. tit. 63.

Specialem titulum dat de munere legationis, quo funguntur qui à Republica ſua ad principem mittuntur negotij publici cauſa. qooniam in eo quædam præcipoa ſunt; vt ab eo munere excuſent tres liberi, *l. 1. C. eod.* vt legati, ſi Romæ cooueniantur, vel io comitatu principis, etiamſi ibi contraxerint ante legatiooem, vel extra prooinciam ſuam, priuilegio vtantur reuocandi domum, *l. 2. § exceptis, de iudic.* vt qoamdiu legationis officio Romæ funguntur, nulla propria actione experiri poſſint, niſi ex delicto; vt legatione perfunctis biennij tantum vacatio eoocedatur.

D VIII. *De adminiſtratione rerum ad ciuitatem pertinentium.*

V. lib. 11. C. tit. 30. de iu. reipub. & tit. 31. de admin. rerum publicarum.

Specialem etiam titolum tribuit adminiſtrationi rerum vel pecuniarum ciuitatis. hoc muous raro vni pro indiuiſo iniungitor totum, ſed diuiſim pluribus, vt puta vni cura Calendarij[a], alij cura operum publicorum, alij cura frumenti coëmendi. Curator Reip. iudex eſt rerum ad ciuitatem pertioentium, ſed oumeratur etiam inter adminiſtratores, ſicut magiſtratus municipalis. Ab his ſeparatur actor, *l. vlt. Quod cuiuſcumque vniuer.* Magiſter vniuerſitatis, quod E legitur io *l. actor, Rem rat. hab.* Triboniani eſt, nam Vlpianus ſcripſerat, Nec magiſter nec curator bonis conſenſu creditorom datus. Idem aliis etiam locis magiſtri nomen mutauit in curatoris, quod extraordinatio iure honeſtioreque ratione iam amplius non cooſtituerentur magiſtri bonis veodundis, ſed curatores.

[a] Id eſt collocandæ pecuniæ publicæ ad fœnus, quod vt plurimum calendis fiebat, vnde calendarij nomen, quo continetur codex rationum pecuniæ datæ & acceptæ, vſurarumque ſua die ſolutarum à debitoribus, ſiue fœnus priuatus exerceat, ſiue reſpublica.

IX. *De decretis ab ordine faciendi.*

V. lib. 10. tit. 46. de decr. decurionum ſuper immunitate nemini concedenda.

SEQVITVR decurionum munus quod in decernendo eo potiſſimum conſiſtit quod Reipub. conducit. Et duæ quidem partes decurionum, curiam ſeu ordinem faciunt, quodque eæ decreuerint, ratum eſt, non quod decurionum minor numerus. Decreto decurionum creantur magiſtratus municipales, ſed non abſque conſenſu præſidis, *l. 12. de app. l. 1. §. ſol. Quan. ap. ſit.* Creantur qui munera municipalia gerunt, conſtituuntur ſalaria profeſſoribus liberalium artium, & medicis intra numerum conſtitutum Oratio D. Pij. non temere quiboſlibet iniuſſu principis. Non poſſunt etiam decreto decurionum temere largitiones fieri de publico, & factæ reuocantur l. 4. niſi forte ante xx. annos factæ ſint, vt Traianus Plinio ſecundo reſcripſit. Decreto etiam decurionum tutores dantur, *l. pen. Qui pet. tut.*

X. *De operibus publicis.*

V. lib. 8. C. tit. 12.

SEQVITVR de munere curatoris operum publicorum ſpecialis titulus, id eſt eius quem Reipub. præſtituit in hoc, vt curaret opus aliquod publicum fieri, & inſcribendo operi nomine eius, cuius liberalitate opus factum eſt vel nomine principis; & ne fiat nouum opus ſumptu publico ſine auctoritate principis, & alia quædam eadem de re.

XI. *De nundinis.*

NVNDINÆ etiam pertinent ad iura publica municipiorum, nec tamen municipia omnia ius nundinarum habent, vel, vt in Modeſtino legendum admonui alias, ἀγορᾶς ἄγειν, ſed ea tantum quæ id habent ex longa conſuetudine, vel à principe impetrauerunt, à quo priuati etiam idem ius nonnunquam agris ſuis impetrant. Et ſunt [*] nundinæ mercatus, qui habentur ruſticorum merces ſuas deferentium frequenti concurſu. quem feriatum diem veteres eſſe voluerunt, id eſt, vacationem à forenſibus negotiis. ſeu poſtea lege Hortenſia placuit ne eſſet feriatus, vt ruſtici qui in vrbem venirent mercium ſuarum vendundarum gratia, ſimul etiam lites ſuas componere poſſent, & ob id Trebatius ſcribit, nundinis magiſtratum poſſe manumittere iudiciaque addicere: Quod manumittere, non ideo arguatur recte non eſſe ferias, quia & feriato quolibet die manumittere & emancipare licet: eſt enim hæc iuriſdictio voluntaria [a], non contentioſa: Quod iudicia addicere, id eſt dare, hoc ſatis arguit nundinas non eſſe ferias.

[a] Voluntariæ iuriſdictionis ſunt ea, quæ magiſtratus exequitur inter volentes, veluti manumiſſiones, emancipationes, & alia eiuſmodi. neceſſariæ ſiue contentioſæ, ea quæ inter litigantes, veluti diſceptationes forenſes omnes, quæ fiunt inter partes ipſas, vel à magiſtratu, vel apud magiſtratum.

XII. *De pollicitationibus.*

INTER iura & priuilegia municipiorum hoc etiam eſt, vt ex pollicitatione eis debeatur, ſi modo iuſte recuſari non poſſit, *l. 6. §. plane, de mun. & honor.* vt ſi Reipublicæ pollicitus quis ſit ob honorem decretum ſibi vel decernendum, vel ob incendium, aut alium caſum quem ciuitas paſſa eſt, vel etiam ſine cauſa, & cœperit facere quod pollicitus eſt. Ex pacto etiam nudo Reipub. debentur vſuræ pecuniæ creditæ, *l. etiam,*

A *de vſur.* Pactum [*] eſt promiſſum quod fit interroganti citra ſtipulationem. Pollicitatio [*] eſt promiſſum quod facit quis vltro non interrogatus. Et pollicitationis ſpecies eſt votum, quod Deo fit: ideoque de voto etiam tractatur in l. 2. Sed illud in eo præcipuum, vt ſoli patresfa. ex eo obligentur quaſi actu ſolemni (nam & præſentibus multis fiebat voti nuncupatio) aut filiusfamilias, & ſeruus iuſſu eius in cuius poteſtate ſunt: & ſecundum illud Virgilij, *Ipſe pater*, inquit, *famulam voueo.*

XIII. *De variis & extraordinariis cognitionibus, & ſi iudex litem ſuam feciſſe dicetur.*

B SALARIA quæ diximus conſtitui decreto decurionum tit. 9. extra ordinem peti, id eſt, per prætorem aut præſidem non dato iudice ſpeciali, hic titulus declarat, non ea tantum quæ Reſp. debet liberalium artium profeſſoribus & medicis, ſed & quæcumque à quocumque ſalaria debeantur, honoraria, mercedes etiam quæ debentur procuratoribus, *l. 7. Mand. l. 1. l. 17. C. eod.* & debentur, vt opinor, ex pollicitatione ſola, vt ex epiſtola huiuſmodi, Veni & tibi præſtabo ſalarium *l. vlt. de obligat. & action.* ſi modo certa ſit pollicitatio, nam ex incerta pollicitatione non eſt actio, *d. l. 17.* nec ex voto incertæ pecuniæ apud Liuium xxx. De municipibus & de incolis eſt cognitio præſidum extraordi-
C naria, de quibus dixi ante, *l. pen. ad municip.* atque etiam de pollicitationibus in municipia factis, *l. 8. ſup. tit. prox.* & hæc præcipua cauſa his adiungendi cognitionem de ſalariis, atque etiam alias in *l. 2.* quæ omnes fere ad publicam vtilitatem ſpectant. Additur quoque de variis cognitionibus ſumma diuiſio in *l. 5.* vt ob eam rem mihi placuerit magis Iudicis ſcriptura, *De variis & extraordinariis cognitionibus:* nam & Iuſtinianus, de diuerſis cognitionibus. Et quia inter munera publica iudicis dati munus numeratum eſt, *l. vlt. §. iudicandi, de muner. & hon. l. pen. de vacat. mun.* etiam non omnino male, repetitur plenius ex *l. 5 de obligat. & act.* ordinaria actio quaſi ex maleficio, quæ aduerſus eum iudicem qui perperam per imprudentiam iudicauit concipitur in bonum & æquum. Ex
D hac enim cauſa iudex litem ſuam facit, adeo vt relicto aduerſario in iudicem, quaſi polliceote eo, is cuius intereſt vertere totam litem poſſit, hoc enim eſt litem ſuam facere, vel cauſam ſuam facere, vt in *l. 2. C. Th. quor. app. non rec.* [a]

[a] Huic autem actioni tum demum locus eſt cum alio remedio cauſa vulnerata ſubleuari non poteſt, & eſt omne appellandi auxilium interclusum: vt non male eam ſubſidiariam vocauerit Arnulphus Lexouienſis Epiſcopus epiſt. 38 ad Epiſcopum Engoliſmenſem: Si reum (inquit) per culpam veſtram contingat elabi, nos à reo fortaſſis in iudicem actione ſubſidiaria conuertemur. Magiſtratus ipſi hac actione non tenentur, quia non ipſi iudicant, ſed iudices dant: Igitur ſi aſſeſſoris imprudentia male iudicatum fuerit: ipſius aſſeſſoris periculum eſt, l. 2. ff. quod quiſque iuris. Quod ſi negligentia vel culpa magiſtratus diſpendium rebus litigantium ſit illatum, quod forte diſtulerit cauſæ diſcepta-
E tionem, ei cuius detrimentum erit omnem indemnitatem præſtabit l. 2. C. Th. de temp. curſu & reparat. denunt.

XIV. *De proxeneticis.*

V. lib. 5. C. tit. 11. de ſponſal. arris ſponſalitiis & proxeneticis.

PROXENETICA [*] ſunt præmia, quæ debentur parariis & interpretibus, quorum beneficio inter duos pluresve negotia contrahuntur, vel nomina, vel nuptiæ, vel amicitiæ, vel iudici adſeſſor adiungitur, quæ non promiſſa extra ordinem petuntur [a]. Eſt igitur

hie titulus ſpecies cognitionis extraordinariæ, atque A adeo pars ſuperioris.

* Videndus eſt Cuiac. lib. 11. Obſ. cap. 18.

XV. *De cenſibus.*

V. lib. 10. C. tit. 16. de annonis & tributis, & tit. ſeqq.

DE iure publico reſtabat boe tantum vt cenſus rationem explicaret pro modo euius certum eſt ſingularum eiuitatum ciues & poſſeſſores tributa dependere principi, vel pop. Rom. *l. 21 §. vlt. de an. leg.* Cenſum dicimus publicas tabulas territorij ciuitatis & agrorum cuiuſque. Sed capita etiam cenſebantur, quia & duplex tributum, ſoli & eapitis *l. vlt. hoc. tit. l. 32. §. vlt. de vſufr. leg.* & Feſto tributorum eollatio, alia io eapite, alia ex cenſu. B

XVI. *De verborum ſignificatione.*

V. lib. 6. C. tit. 38. de verb. & rer. ſignif.

DE verborum ſignificatiooe & de regulis iuris, hi duo tituli communes ſunt omnium partium & titulorum ſuperiorum : nullam eoim fere partem vel quæſtionem iuris paulo latiorem habuimus ante, ex qua oratio aut verbum hoc titulo oon exponatur aliquod. Sed & ex partibus iuris antiqui in hæc Digeſta minime relatis, veluti oſtentum, deteſtatio, ſubſigoatum, & alia pleraque. Scripſi autem de verborum ſigoificatione, vt erat in Florentinis, quas ſemper obſeruauimus, quantum potuimus debuimuſque religioſiſſime, vt in Cooſtitutione Iuſtiniani de eoofirmaoone Digeſtorum, vt in Baſilicis, περὶ ῥημάτων σημαντῶν. Commendaoonem tituli adfectauit qui adiecit, *Et rerum*, nimirum quod verba ſint rerum ootæ : C nec caret exemplo. Citantur enim à Gellio lib. 13. libri rerum verborumque veterum, & ita quoque inſcriptus eſt Codicis lib. 6. tit. 38.

XVII. *De diuerſis regulis iuris antiqui.*

EX omnibus qooque partibus iuris ſuperioris, atque etiam qood ſupra relatum non eſt, variæ ſententiæ & regulæ boc titulo proponuntur, id eſt, A multarum rerum quæ eodem ſe babeor modo comprehenſiooes breues : vel ex eo quod plerumque fit, rerum definitiones breues. Et ius antiquum vocat, quo iamdiu populus vſus eſt, minime abrogatum Conſtitutionibus Iuſtiniani : nec enim bie inuenias regulam illam antiquam, Actiones ab heredibus & contra heredes oon incipere. Sed neque omnes regulas quæ manent adhuc. noo illam, Noxam eapur ſequi, quæ dieitur regula iuris antiqui Nou. Maiotiani quadam, non illam quæ veteris iuris definitio & regula in *l. 2. Th. de fide inſt.* Petitori ineumbere neceſſitatem probandi rem ad ſe pertinere. non quæ veterum regula *l. 1. §. veteres, de adqu. poſſ.* Per ſeruum hereditarium non poſſe adquiri quod ſit eiuſdem hereditatis. Poſſim B recenſere complures alias : ſed neque debeo neque volo. Præterea ius antiquom vocat, non quod leges vel Conſtitutiones induxerunt, ſed antiquam prudentiam iuris auctorum, vt eſt in *l. 21. C. de furt.* & conſonam Iuriſconſultorum definitionem, in *l. vlt. C. Th. de diu. reſcr.* qualis eſt regula Catoniana, & quæ certiſſima iuris regula, §. *non autem, Inſt. de perp. & temp. act.* Ex delicto pœnalibus actiooibus heredes oon teneri, & quæ vetus in §. *ſi vero, Inſtit. de ſatiſd.* Neminem rei alieoæ defenſorem idoneum eſſe ſine ſatiſdatione ; & quæ veteribus Iuriſconſulꝺis adſcribitur *l. veteribus, de pact.* In ambiguis eontra venditorem interpretaoonem fieri, & cætera quæ habentur hoc titulo. Illud non omittam, l. 28. & 62. & 101. & 161. ab C hoc titulo alieniſſimas videri : nam quod eſt in l. 28. Conſtitutio eſt D. Pij, oon regula iuris, aut ſi ea Conſtitutio eſt regula, & quælibet Cooſtitutio igitur alia : eadem cauſa Conſtitutionis relatæ l. 101. & reſponſi Neratij, l. 191. Lex autem L X I I. definitio eſt hereditatis, & L X V. ſortis, fruſtra repetita ex titulo ſuperiore, aut ſi hereditatis & ſortis definioo eſt regula, & quælibet alia igitur. Deo ſit laus. Exegi opus iuris ſtudioſis looge vtiliſſimum. In libros X I I. Codicis, idem efficiam, cum erit otium.

FINIS.

IACOBI CVIACII IC. COMMENTARIVS AD TITVLOS QVOSDAM DIGESTORVM.

AD TIT. DE ORIGINE IVRIS.

L. 2. Pomponivs *libro ſingulari Enchiridij.*

Necessarivm itaque nobis videtur ipſius iuris originem, atque proceſſum demonſtrare. Et quidem initio ciuitatis noſtræ populus ſine lege certa, ſine iure certo primum agere inſtituit: omniaque manu à regibus gubernabantur. Poſtea aucta ad aliquem modum ciuitate, ipſum Romulum traditur populum in triginta partes diuiſiſſe: quas partes Curias appellauit, propterea quod tunc reipublicæ curam per ſententias partium earum expediebat. Et ita leges quaſdam & ipſe B curiatas ad populum tulit. tulerunt & ſequentes reges. quæ omnes conſcriptæ extant in libro Sexti Papirij, qui fuit illis temporibus, quibus Superbus Demarathi Corinthij filius, ex principalibus viris. Is liber, vt diximus, appellatur ius ciuile Papirianum, non quia Papirius de ſuo quidquam ibi adiecit: ſed quod leges ſine ordine latas in vnum compoſuit.

Ivris originem] Principia iuris, Tacitus An. III.

Manv] Accurſius arbitrio, vt Iuſtinus, *Populus*, inquit, *nullis legibus tenebatur, arbitria principum pro legibus erant*, & Dionyſ. x. τὸ δικαιωθὲν ὑπὸ βασιλέων τοῦτο νόμος ἦν, & in §. Quod ad. inf. reges omnem poteſtatem habuiſſe. Idemque de Græcis Ioſephus II. contra App. Homerum non vti legum nomine, quod tum nullis populi Græciæ legibus tenerentur, ἀλλὰ γνώμαις ἀορίστοις καὶ προστάγμασι τῶν βασιλέων. Certe manum Pomponius hoc loco opponit iuri & legibus. & vi igitur ac poteſtate, non iure ac legibus reges ab initio cuncta gubernaſſe dicit.

Sex. Papirii] Non eſt veriſimile Pomponium libro in vno lapſum in Papirij prænomine, & modo Sex. modo P. ſcripſiſſe. Complures libri manuſcripti pro, Sexti, hanc notam perſcriptam habent, VI. quæ forte mendum peperit quod huic loco ineſt. quia P. verius prænomen. Sed res eſt parui momenti, & prænominum in omnibus auctoribus, &

A ipſorum quoque auctorum vbique variatio nimium quantum frequens. Ab hoc vero P. Papirio diuerſus eſt meo quidem iudicio G. Papirius P. M. cuius meminit Dionyſius III. qui poſt reges exactos ſacra publica à Numa Pompilio inſtituta & Anci Martij iuſſu, vt & Liuius ſcribit, in albo per P. M. publice propoſita, ſed tempore & inuſu abolita reſtituit. Diuerſus Manius Papirius rex ſacrorum primus poſt reges exactos. de quo idem Dionyſius VI. nam P. Papirium ante reges exactos leges regias in vnum compoſuiſſe ſatis aperte hic Pomponij locus oſtendit.

Svperivs] Vtrique Tarquinio auctores videntur Superbi tribuiſſe nomen. nam & Superbo tribuit Caſſius Hemina apud Seruium, & Liuius & Victor, B de cloacis, quod Priſco Plinius XXXVI. Et in Victore varie legitur cum de filiabus ſcribit Ser. Tullij, modo Superbi, modo Priſci. Et hunc quoque quem Pomponius Superbum vocat, & palam ſcribit fuiſſe Demarathi Corinthij filium, certiſſimum eſt, & fuit æque Pomponio ac ceteris, eſſe Priſcum. Vltimus enim Tarquinius Demarathi nepos Priſci filius fuit, vt plures ſentiunt, vel, vt pauci, Demarathi pronepos, Priſci nepos, quod diſcidium auctorum etiam notatum extat in Oratione Claudij Lugduni in ære inciſa.

Ex principalibvs viris] Ex honoratioribus apud regem, ex principibus ciuitatis, quales fuiſſe Iuriſperitos M. Tullius ſcribit, imo & per iuris peritiam principem in ciuitate locum adquiri Tacitus in fine III. An. & Aminium Rebium ex primoribus C peritia legum fuiſſe, XIII. & nobilem nobiliorem iuris peritia fieri Spartianus in Iuliano. Et hunc quoque Papirium Pomponius noſter parte tertia tractationis huius, in primis iuriſperitum fuiſſe ait. Verum & ſi apud Tarquinium Priſcum fuerit ex principibus viris, non eius tantum & anteriorum regum, ſed & Ser. Tullij leges quibus etiam reges obſtringebantur, vt Tacitus ſcribit III. An. & forte Superbi in vnum librum contulit.

Exactis deinde regibus lege Tribunicia omnes leges hæ exoleuerunt: iterumque cœpit populus Romanus incerto magis iure, & conſuetudine aliquam per latam legem: idque prope viginti annis paſſus eſt. Poſtea ne diutius hoc fieret: placuit publica auctoritate decem con-

ſtitui viros, per quos peterentur leges à Græcis A ciuitatibus, & ciuitas fundaretur legibus: quas in tabulas eboreas perſcriptas pro roſtris compoſuerunt, vt poſſent leges apertius percipi. datumque eſt eis ius eo anno in ciuitate ſummum, vti leges & corrigerent, ſi opus eſſet, & interpretarentur: neque prouocatio ab eis ſicut à reliquis magiſtratibus fieret. Qui ipſi animaduerterunt aliquid deeſſe iſtis primis legibus: ideoque ſequenti anno alias duas ad eaſdem tabulas adiecerunt: & ita ex accidentia appellatæ ſunt leges duodecim tabularum, quarum ferendarum auctorem fuiſſe decemuiris Hermodotum quendam Epheſium exulantem in Italia B quidam retulerunt.

Exactis] Nihil turbat quod vnus tantum exactus ſit. nam & infra cum dixiſſet, *regem eiectum*, ſubiicit ſtatim, *Exactis deinde regibus*. vno enim exacto & in poſterum quicumque regum ſibi nomen adſumerent, repulſi & damnati ſunt.

Lege tribvnicia] Non lege quam Brutus Trib. Celerum (qui ſolus fere ſub regibus magiſtratus fuit) ad populum tulit de eiiciendis regibus, prius quam Tribunatum deponeret, quo nihil fuiſſe cautum reperio de abolendis legibus regiis, imo contra, poſt reges eiectos, ſtatim Coſſ. legem tuliſſe de reſtituendis legibus Ser. Tullij, quas Tarquinius aboleuerat. apud Dionyſium v. duobus locis. nec vero lex C prima Tribunicia, quam Feſtus dicit, cuius meminit etiam Dionyſius v i. ea Bruti lex eſt, ſed ea qua Tribunicia poteſtas conſtituta eſt, de qua etiam hic agitur, ſeceſſione prima in montem Cruſtumerinum, qui poſtea ſacer appellatus eſt, quæ contigit anno fere x v i i. poſt reges exactos, §. *hiſdem*, inf. Lex Tribunicia dicitur, vel qua Tribunicia poteſtas plebis conſtituitur, vel reſtituitur, vt Actionis 1. in Verrem lib. 2. *Videmus adhuc poſt legem Tribuniciam vnum hominem vel tenuiſſimum eſſe damnatum*. vel quodcumque plebiſcitum. Idem de lège agraria: *Leges ſunt veteres, neque ea Conſulares, ſed Tribunicia*. Lucanus: *Lege Tribunicia ſolio depellere auorum Curio tentaras*. Et illa vero qua Tribuni plebis conſtituti ſunt leges plebeiæ vi- D gere, & regiæ per deſuetudinem exoleſcere cœperunt.

Omnes] Sine exceptione ait, *Omnes*. Noli quod Theodoſius vocat peremptale vocabulum facere magna ex parte ſoſpitale, & dicere eas tantum leges exoleuiſſe quæ fundabant regiam poteſtatem: nam & ius omne certum vt prorſus exoleuerit, neceſſe eſt ſi vt ſubiicit iterum P. R. incerto iure vti cœpit. non nego latis x i i. in eas pleraſque ex regiis fuiſſe reuocatas, atque deſcriptas, & à prima origine eas potius regias appellari quam x i i. vt à Papiniano legem de patria poteſtate, & à Marcello aliam de muliere prægnante non adficienda vltimo ſupplicio, & lex quoque regia de imperio Cæſarum, qua populus eis ceſſit ſummum E imperium, etiamſi non illi ſe Reges appellarent, ſed Dictatores vel Principes, veritate inſpecta reſumpſit antiquam appellationem, & ita quoque x i i. tabulis quaſi aliæ adiunguntur leges Liuij v i. quamuis & ex ipſæ in x i i. tab. relatæ eſſent.

Viginti annis] Anni ſi numerentur à Regibus exactis ſunt multo plures. ſed ſi vt oportet à legibus Regiis lege Tribunicia ſublatis ſunt fere x x. Ait, *fere*, quia ſummatim non ſubtiliter & exacte eam annorum computationem facit, quem morem & Ciceroni familiarem eſſe Aſconius notauit in Piſonem. Totidem annis notat Cor. Tacitus durasse ciuile diſſidium populo neque lege, neque more deuteore

A certo, quod cœpit à Pompeio & Cæſare.

Pvblica avctoritate] SC. vt Dionyſios. & ex lege; vt infra ait, ceteris ſe Magiſtratibus abdicantibus.

Per qvos peterentvr leges] Ne longam texeret hiſtoriam, Decemuiros ait non tantum tuliſſe, ſed & petuiſſe leges à Græcis ciuitatibus, quamuis petierint eas tres dumtaxat, ex eis deinde tulerint ſimul omnes, Paulus in *l. de eo, De don. inter vir. & vx.* ſcribens de l. x i i. quæ eſt de tigno iniuncto, *Decemuiros*, inquit, *non eſt credibile de his ſenſiſſe*, &c.

A Græcis civitatibvs] Etiam ab his ciuitatibus Græcis quæ erant in Italia, vt Dionyſ. ſcribit x. maxime Faliſcis, auctore Seruio in illum Virgilij locum, *Æquoſque Faliſcos*.

B Eboreas] Leges quæ in eo populo ſunt latæ priores in tabulis roboreis propoſitæ ſunt, *ἐν δρυΐναις σανίσιν*. vt Dionyſ. ſcribit i i i. deinde in æneis, nouiſſime in eboreis, vt SC. quoque relata legimus in libros eboreos ſiue elephantinos, & Codices eboreos, *l. 52. de leg. 2.* & Pomponius forte ad vſum reſpexit ſui temporis.

Pro rostris] Diodorus x i i. *τοῖς πρὸ τοῦ βουλευτηρίου τότε κειμένοις ἐμβόλοις*.

Composvervnt] Simplex eſt ponere leges, à quo fit componere, quod eſt condere, vt retro condere, componere, Feſto auctore, vel conferre in vnum vel euulgare & proferre in medium, vt inf. componere iura, componere actiones, & M. Tullius C Gn. Flauium compoſuiſſe actiones. Lucretius: *Cauſidici cauſas agere & componere leges*.

Vti pos. leg. ap. percipi] Prava videtur eſſe explanatio harum notarum, v. u. p. r. l. p.

Qvi ipsi animadu.] Eorum ſcilicet Princeps Appius Claudius Craſſinus, cuius, vt infra ait, maximum conſilium fuit in x i i. tab. ſcribundis. Diodorus ſolus hoc legum ſupplementum Conſulibus tribuit.

Ex accidentia] Ex accidentia, vt *l. cui fundus, de cond. & dem. l. nec intereſt, ad leg. Falcid.*

His legibus latis cœpit, vt naturaliter euenire ſolet, vt interpretatio deſideraret prudentium auctoritate neceſſariam eſſe diſputationem fori. D Hæc diſputatio & hoc ius quod ſine ſcripto venit compoſitum à prudentibus, propria parte aliqua non appellatur, vt ceteræ partes iuris ſuis nominibus deſignantur, datis propriis nominibus ceteris partibus, ſed communi nomine appellatur ius ciuile. Deinde ex his legibus eodem tempore fere actiones compoſitæ ſunt, quibus inter ſe homines diſceptarent. quas actiones ne populus prout vellet inſtitueret: certas ſolemneſque eſſe voluerunt: & appellatur hæc pars iuris legis actiones, id eſt legitimæ actiones. Et ita eodem pene tempore tria hæc E iura nata ſunt: leges duodecim tabularum, ex his fluere cœpit ius ciuile, ex iiſdem legis actiones compoſitæ ſunt. Omnium tamen harum & interpretandi ſcientia, & actiones apud collegium Pontificum erant: ex quibus conſtituebatur quis quoquo anno præeſſet priuatis. & fere populus annis prope centum hac conſuetudine vſus eſt.

Coepit] Cœpit, imperſonaliter dictum. Cœpit (vt naturaliter euenire ſolet) vt interpretatio deſideraret prudentium auctoritatem, neceſſariaque eſſet diſputatio fori. Naturaliter vero euenire ſolet, hoc ſcilicet

Digitized by Google

ſcilicet natura conſequens eſt, vt leges indigeant interpretatione, non qualicumque tamen, aut quorumcumque, nec vbicunque prodita, ſed interpretatione coniuncta auctoritati prudentium longo tempore quæſitæ, & multis magniſque meritis, & vt inf. ait, maximæ dignationis, ac rurſus interpretatione in foro vexata, agitata, examinata ſæpius in auditorio principum aut magiſtratuum. Quæ à talibus viris & in foro conſulta diſputatio fit, ac deliberatio iudiciaria eodem modo, eademque de re ſæpius, vſus ille & tritura fori, ea eſt iuſta legum interpretatio, *l. 36. & 37. tit. ſeq.* & huiuſmodi ſane plures collectæ & compoſitæ ſunt ab Vlpiano, Venuleio, Tryphonino libris his quos Diſputationum inſcripſerunt, vt indicat *l. 78. §. pen. de iu. dot. l. 90 de pac. dotal.* Diſputationum fori ſcilicet: vt non male infra dicat hoc ius compoſitum fuiſſe à prudentibus, Compoſitum ſcilicet & deſcriptum, vt Cicero 1. de legib. *compoſita iura atque deſcripta*, & hic noſter paulo ſupra, *Decemuiros perſcriptas compoſuiſſe leges.* Idemque continent quæſtionum libri, plenios nempe in iudiciis à prudentibus habitas diſputationes, redditaque reſponſa, quæ & auctoritates prudentium dicuntur hoc loco & in l. 7. tit. prox. ſup. & *l. in tabulis, de ſtatulib. l. 120. de verb. ſignif.* Eiuſdem eſt legem ferre & interpretari populo, atque reſpondere. Prudentes leges ferunt, quæ & virorum prudentium conſulta eſſe definiuntur, iidem quoque leges interpretantur, vt de Decemuiris dixit paulo ante. Et hæc quidem interpretatio auctoritaſque prudentium proprio nomine vacat. Ceteræ partes iuris ciuilis proprium nomen habent, veluti Leges, Plebiſcita, SC. Edicta, Conſtitutiones, hæc non habet aliud quam commune nomen. quod Theophilus noſter eleganter expoſuit in tit. *de adq. per adr.* Itaque ius ciuile, ſiue, vt ille loquitur, [illegible] ſpecialiter accipitur pro auctoritate & interpretatione prudentium in foro vulgo recepta & introducta tacito illiteratoque conſenſu omnium, ac ſane maxima pars eorum quæ moribus introducta dicuntur ex hoc iure deſcendit, vt in definitione iuris ciuilis à Papiniano adſumpta auctoritate prudentium, *l. 7. ſup. tit. prox* dicere quis non improbabiliter poſſit, ea etiam comprehendi ius non ſcriptum, morem, æquitatem, rerum iudicatarum conſtantiam. At poſt Cæſares prudentium auctoritas, quibus illi permittebant iura ponere, ordinare, condere, pars cœpit eſſe iuris ciuilis. & verius eſt in ea Papiniani definitione contineri tantum partes iuris ſcripti. Verum pleraque in libris noſtris quæ moribus recepta dicuntur, vt *l. 1. de don. inter vir & vx. l 27. de pact. dot* cum & iuri ciuili tribuantur, *l. 5. eod. l. 5. ſi quis certam, de iu. dot. l. 4. C. de don. inter vir. & vx* itemque *l. 2.* adhibita *l. 43. de vulg. ſubſt.* ea exiſtimandum eſt manaſſe ex diſputatione prudentium habita in auditoriis & cognitionibus principum aut magiſtratuum.

CERTAS SOLEMNESQVE] Certas ad numerum, Solemnes, ad formulam & verba.

OMN. TA. HARVM] Harum ſcilicet XII. & omnium, id eſt, non earum tantum quæ ad ius ſacrum vel publicum, ſed & quæ ad ius priuatum pertinebant, & publice, priuatimve vtiles erant, vel pro Harum, quod alio loco notaui, ſcribe, XII. tabularum.

APVD COLLEG. PONTIFICVM] Pontificum collegium Numa inſtituerat, ita vt in locum demortui collegæ ab ipſo collegio alius crearetur, non à populo, & ex patriciis non ex plebeiis, quod obtinuit ante legem Ogulniam. In eorum penetralibus, vt Liuius ait IX. abditum erat ius ciuile, quia illi ſoli iuris periti erant, ac proinde abditæ etiam in eis penetralibus legis actiones erant, abdita dierum ratio, quibus lege agi poterat, quod & Dionyſ. indicat X. cum ſcribit, multa eſſe quæ magiſtratibus competunt iure magiſtratus, vel his quibus ipſi mandarunt iuriſdictionem ſuam iure mandati, & ſi cum his conferantur cetera valde pauca eſſe quæ abdita erant inter ſacra, & ſolis patriciis nota, qui & in earum rerum cognitione ſoli verſati erant. quæ omnia tamen vim legis obtinebant: nam interpretandarum legum auctoritatem & ſcientiam earumque legum actiones quæ partes iuris erant penes pontifices, Dionyſium intelligere opinor. quod & M. Tullius exiguum munus eſſe ait 1. de legib. ſi conferatur cum exercitione iuris munerisve publici, quamquam ius priuatum vſu magis ſit populo neceſſarium. Id ex Pontificibus qui quoquo anno populo interpretaretur & reſponderet, vnus conſtituebatur, qui ob eam rem dicitur hoc loco præeſſe priuatis, & à M Tullio ei præeſſe muneri, ceteri occupati erant in rebus ſacris atque publicis.

ET FERE POP. OMN. PROPE] Et hoc quoque loco ſubtilis annorum computatio facta non eſt. ſicuti numerus eſt non exactus, vt nec illo ſupra prope XX. annis & hoc multo minus, vt iteratio illa, *fere & prope*, demonſtrat.

Poſtea cum Appius Claudius propoſuiſſet, & ad formam redegiſſet has actiones Gnæus Flauius ſcriba eius, libertini filius ſubreptum librum populo tradidit: & adeo gratum fuit id munus populo, vt Tribunus plebis fieret, & ſenator, & ædilis curulis. hic liber, qui actiones continet, appellatur ius ciuile Flauianum, ſicut ille, ius ciuile Papirianum. nam nec Gnæus Flauius de ſuo quidquam adiecit libro. Augeſcente ciuitate, quia deerant quædam genera agendi, non poſt multum temporis ſpatium Sextus Ælius alias actiones compoſuit: & librum populo dedit qui appellatur ius Ælianum.

APPIVS CLAVD.] Non Craſſinus Decemuir, ſed Cæcus.

PROPOSVISSET] Non quidem publice (nec enim ſuum librum populo dedit vt Sex. Ælius) ſed priuatim, hortatus etiam Flauium, teſte Plinio, vt eas exciperet & ediſceret.

AD FORMAM REDEGISSET] Forte Pomponius ſcripſerat, *ad formulam*, vt Suetonius, *ad certam formulam*, pro quo Tribunianus maluit, *formam*, vt in definitione interdictorum formas & conceptiones verborum, pro formulas, nec vſquam retinuit formularum nomen, quod iam exoleuiſſent lege Conſtantini, alibi quam in inſcriptionibus ad formulam hypothecariam, & neſcio quo caſu in *l. 42. de furt.* quæ ideo forte pars legis abeſt à Baſilicis. At formulæ proprie dicuntur de actionibus & ſeparantur ab interdictis. Tacitus de Orat. Formola aut interdicto, *& l. 5. ad exh.* Pomponius videtur ſcripſiſſe interdictum vel formulam, ſuppoſuere, iudicium per formulam.

VT TRIB. PLEB. FIERET ET SEN.] Quo honore, quia ſcriba cum eſſet vel tabularius & apparitor Cenſoris, indignus erat, tabulis abiectis, ſcribatu ſe abdicauit, vel poſteaquam factus eſt Trib. plebis & Senator, vel iam antea, vt Macer Licinius arguit. At indignus etiam eo honore erat alia ratione quia filius Libertini. ſed iam antea idem Ap. Claudius Cenſor libertinorum filiis aditum patefecerat in Senatum. Olim neque ſcribis magiſtratuum quod mercenarij eſſent, neque libertinorum filiis patebat aditus in Senatum, quamuis ingenuos eos eſſe conſtaret, quia non erant dignitate & genere aliis Sena-

toribus pares. & à Netooe quoque poſtea remoti ſunt, vt Suetonius ſcribit, & ad vltimum ſine controuerſia recepti.

Qvædam genera agendi] Quædam aliæ formulæ, quas pro Muræna M. Tullius notas appellat, quia notis perſcribi ſolebant, id eſt, literis ſiogularis, quæ etiam notæ dicuntur.

Deinde cum eſſet in ciuitate lex duodecim tabnlarum, & ius ciuile, eſſent & legis actiones, euenir vt plebs in diſcordiam cum patribus perueniret, & ſecederet ſibique iura conſtitueret, quæ iura plebiſcita vocantur. mox cum reuocata eſt plebs: quia multæ diſcordiæ naſcebanrur de his plebiſcitis pro legibus placuit & ea obſeruari, lege Hortenſia. & ita factum eſt vt inter plebiſcita & legem ſpecies conſtituendi intereſſent, poteſtas autem eadem eſſet. Deinde quia difficile plebs conuenire cœpit, populus certe multo difficilius in tanta turba hominum neceſſitas ipſa curam reipublicæ ad Senatum deduxit. Ita cœpit Senatus ſe interponere, & quidquid conſtituiſſet obſeruabatur: idque ius appellabatur Senatuſconſultum.

Deinde cvm] Nullam hæc Pomponij ſcriptura in ſe confuſionem habet. Vetuſtiora ſunt plebiſcita XII. tab. Fatenr, nam & hac prima ſeceſſione rogantibus Tribunis quædam plebs ſciuit, quæ fuit anno fere XVII. poſt reges excisos, & Cruſtumerina à Varrone vocatur IV. de ling. lat. quia mons qui poſtea Sacer appellatus eſt ad Cruſtumerium oppidum Romæ vicinum. Et ab eo tempore ſemper plebeiæ fuere ſiue Tribuniciæ complures leges latæ, ſine auctoritate patrum, idcoque nec pro legibus, nec ratæ erant apud patres, ante legem Horatiam, quæ lata eſt longe poſt leges XII. & iuris ciuilis, quod ſine ſcripto venit, ex interpretatione prudentium, & formularum ſiue actionum compoſitionem, ſeceſſione ſecunda in Auentinum, ac deinde etiam confirmata lege Hortenſia ſeceſſione tertia in Ianiculum. nec potuit alia mens eſſe Pomponij qui paulo ante & legis Tribuniciæ de abolendis legibus regiis & Flauij Trib. plebis mentionem fecerat. Et Mox, hoc loco non eſt, ex continenti, ſed paulo poſt, vel poſtea, vt *l. 23. de capt. & poſtl.* & in aliis auctoribus ſæpiſſime. Et paulo poſt quidem plebs reuocata à ſeditione fuit, poſtea vero longo interuallo plebeiæ leges etiam aduerſus patres valere cœperunt. Et ſimili modo Senatus conſultorum primordia omnium vetuſtiſſima eſſe nemo ambigit, ſed vt perpetuo valeant & obſeruentur pro legibus & iure communi inter omnes, quamuis facta ſint ſine lege, ſine conſenſu populi, vt teneant etiam plebeios, ſicut plebiſcita patritios, quacumque de re fiant, id vero nouiſſime obtinuit. Et tandem frequentiora SC. eſſe cœperunt quam plebiſcita, aut leges, exigente neceſſitate rerum, vt ait hoc loco, ſiue rebus ipſis dictantibus itaque ergo hoc ius eſt quod neceſſitatem conſtituiſſe dicit *l. pen. tit. ſeq.*

Eodem tempore & magiſtratus iura reddebant, & vt ſcirent ciues quod ius de quaque re quiſque dicturus eſſet, ſeque præmuniret: edicta proponebant. quæ edicta prætorum ius honorarium conſtituerunt. Honorarium dicitur quod ab honore prætoris venerat. Nouiſſime ſicut ad pauciores iuris conſtituendi via tranſiſſe, ipſis rebus dictantibus, videbatur: per partes euenit vt neceſſe eſſet reipublicæ per vnum

A conſuli: nam Senatus non perinde omnes prouincias probe gerere poterat. Igitur conſtituto principe datum eſt ei ius, vt quod conſtituiſſet, ratum eſſet. Ita in ciuitate noſtra aut Iure, id eſt, Lege conſtituitur: aut eſt proprium Ius ciuile, quod ſine ſcripto in ſola prudentium interpretatione conſiſtit: aut ſunt Legis actiones, quæ formam agendi continent: aut Plebiſcitum quod ſine auctoritate patrum eſt conſtitutum: aut eſt magiſtratuum Edictum, vnde Ius honorarium naſcitur: aut Senatuſconſultum quod ſolum Senatu conſti-

B tuente inducitur ſine lege: aut eſt principalis Conſtitutio, id eſt, vt quod ipſe Princeps conſtituit, pro lege ſeruetur.

Per partes] κατὰ μέρος, vt in *l. 9. §. pen. de edendo, l. 56. §. quod dicitur, de iu. dot. l. quid tamen §. 1. Quib. mod. vſufr. amit.* & lento progreſſu à vi & poteſtate Regis ad populum, à populo ad Senatum, à Senatu ad vnum non regem ſed principem quaſi in rep. & ſenatu primum, qui nec populi ſibi nec Senatus ius omne vindicaret, ſed cum eo partiretur. hinc origo Legum, hinc Senatuſconſultorum & Conſtitutionum, quæ etiam legum vigorem obtinent. Edicta magiſtratuum non legum vigorem, ſed modicam iuris auctoritatem obtinere dicuntur, nec pro

C parte iuris ciuilis, ſed pro parte tantum iuris habentur. hinc frequens ſeparatio iuris ciuilis à iure honorario.

Gerere] ἐγχειρίζεσθαι τὰς ἐπαρχίας, adminiſtrare, vt gerere populum Lucifer ad Conſtantium Imp. & bona gerere, *l. dominus, de pec. leg. l. 27. C. Th. de epiſ. & cleric.*

Avt ivre id est lege] Scribendum videtur, *Aut ius*, id eſt, quod lege conſtituitur. Lege ſcilicet XII. & quod ex ea fluxit iure ciuili & legitimis actionibus.

Poſt originem iuris & proceſſum cognitum, conſequens eſt vt de magiſtratuum nominibus, & origine cognoſcamus. quia, vt expoſuimus,

D per eos qui iuri dicundo præſunt effectus rei accipitur: quantum eſt enim ius in ciuitate eſſe, niſi ſint qui iura regere poſſint? Poſt hoc dein de auctorum ſucceſſione dicemus: quod conſtare non poteſt ius, niſi ſit aliquis iuriſperitus, per quem poſſint cottidie in melius produci.

Qvi ivri dicvndo præs.] Magiſtratus eſt, qui iuri dicundo & adſidua iuriſdictione ſeruando præeſt. Iuriſconſultus, qui iuri interpretando, reſpondendo, in melius producendo.

Ivra regere] Vnde illud, *Ipſæ etiam leges cupiunt vt iure regantur.* At Reddere, eſſe melius negari

E non poteſt.

Quod ad magiſtratus attinet, initio ciuitatis huius conſtat reges omnem poteſtatem habuiſſe. Iiſdem temporibus & Tribunum Celerum fuiſſe conſtat: is autem erat qui equitibus præerat, & veluti ſecundum locum à regibus obtinebat, quo in numero fuit Iunius Brutus, qui auctor fuit regis eiiciendi. Exactis deinde regibus conſules conſtituti ſunt duo, penes quos ſummum ius vti eſſet, lege rogatum eſt. dicti ſunt ab eo quod plurimum reipublicæ

conſulerent. qui tamen ne per omnia regiam poteſtatem ſibi vindicarent, lege lata factum eſt vt ab eis prouocatio eſſet: neve poſſent in caput ciuis Romani animaduertere iniuſſu populi. Solum relictum eſt illis vt coërcere poſſent, & in vincula publica duci iuberent. Poſt deinde cum cenſus maiori tempore agendus eſſet, & conſules non ſufficerent huic quoque officio, Cenſores conſtituti ſunt.

Reges omn. pot. habvisse] Omnem poteſtatem, populi ſcilicet & legum, & magiſtratuum, quæ poſt in rep. fuit. ergo & iuriſdictionem & cognitionem, vt & Suetonius oſtendit aperte in Nerone cap. xv. nec tamen ipſos recte dixeris fuiſſe magiſtratus. Celſiores enim fuere magiſtratibus. Tiberius apud Cor. Tacitum iii. An. *Non Ædilis, aut Prætoris, aut Conſulis partes ſuſtineo, maius aliquid & excelſius à principe poſtulatur.* qua ratione & Iuris Pontificij interpretes Pontificatum ſcribunt non eſſe dignitatem, ſed culmen dignitatum. Non omnis qui habet iuriſdictionem, magiſtratus eſt. At contra quicumque magiſtratus eſt iuriſdictionem habet. Βασιλεῖς etiam Græcis numquam dicuntur ἄρχοντες. Senatores quoque non ſunt magiſtratus, & ab his ſeparantur, *l. 5. §. vlt. de cap. min.*

Penes qvos svmmvm] Plures ſunt latæ leges de Conſulari imperio. Prima id fecit per omnia regium. ea lata eſt centuriatis comitiis, rogante Sp. Lucretio interrege, vt Dionyſius ſcribit iv. cum quo facit Vopiſcus in Tacito ſcribens Coſſ. ab interregibus creatos. Sequens alia id noluit eſſe per omnia regium. ea eſt lex Valeria, qua primum factum eſt vt à Coſſ. prouocatio ad populum, & appellatio ad collegam, & collegæ interceſſio eſſet, & ne poſſent ſine populi iuſſu ſtatuere de capite ciuis Romani irrogata maxima, aut media capitis deminutione, atque adeo ne poſſent in vrbe ſecures eis, ſed faſces tantum virgarum præferri. hoc nimirum eis relicto vt iure ſuo coërcere aliis modis, puta verberibus, multa, pignoribus aut vinculis, carcere, cuſtodia publica, quæ modicæ coërcitiones ſunt, & iuriſdictioni tacito iure cohærent, delinquentes poſſent, non tamen ſine prouocatione, vt dixi, de qua & iterum alia lex Valeria lata eſt & Duilia Tribunicia, & tertium alia quoque Valeria auctore Liuio iii. & x. atque exinde quidem Coſſ. deſierunt imperium atque iudicium ſummum habere. denique habuerunt merum imperium, puta ius gladij, ius damnandi in metallum, ius deportandi, ius confiſcandi non niſi ex ſpeciali lege in quaqua cauſa capitali & iuſſu populi vel Senatus. nam & Senatu decernente, viderent Coſſ. ne quid reſpub. detrimenti caperet, imperium merum, ſummum, plenum, imperium regium, & ius omnibus modis coërcendi etiam grauioribus (duo ſunt coërcitionum genera) ſocios & ciues habuerunt auctore Salluſtio in Catil. Citra legem aut SC. id iure ſuo non habuerunt, ideoque nec mandare id alij potuerunt, nec mandata iuriſdictione id etiam ſimul cum iuriſdictione transferebatur, *l. 70. de reg. iur.* Nullus item alius magiſtratus id iure ſuo habuit, id eſt, iure magiſtratus, ſine ſpeciali lege, nec item vllus fuit ſine prouocatione ante principum dominationem, niſi Decemuiri legibus ſcribundis, & Dictator ad breue tempus & poſt principatum præfectus prætorio in perpetuum, quem Tiberius inſtituit.

Post deinde cvm censvs] Iungit proxime Conſulibus Cenſores, non habita ratione temporis quo primum conſtituti ſunt, quia Cenſura pars fuit Conſularis poteſtatis, & à Coſſ. ad Cenſores tranſiit, vt omnium optime Zonaras docuit. Liuius iv. *In populo per multos annos incenſo neque differri cenſus poterat, neque Conſulibus cum tot populorum bella imminerent operæ erat id negotium agere.*

Populo deinde aucto cum crebra orirentur bella, & quædam acriora à finitimis inferrentur: interdum re exigente placuit maioris poteſtatis magiſtratum conſtitui. itaque Dictatores proditi ſunt à quibus nec prouocandi ius fuit, & quibus etiam capitis animaduerſio data eſt. Hunc magiſtratum quoniam ſummam poteſtatem habebat non erat fas vltra ſextum menſem retinere. & his dictatoribus magiſtri equitum iniungebantur ſic, quo modo regibus tribuni celerum, quod officium fere tale erat, quale hodie præfectorum prætorio, magiſtratus tamen habebantur legitimi.

Popvlo deinde avcto] Sequuntur Dictatores, qui quandoque rei gerendæ cauſa ad tempus creabantur cum imperio & poteſtate regia, ſine prouocatione & optima lege, niſi ſi forte prouocationi cedere voluiſſent, cui etiam regem Tullium Hoſtilium ceſſiſſe Liuius ſcribit viii. cui & poſtea Dictatores omnes ceſſiſſe Feſtus ſcribit. vt vero Dictator lectus erat, is mox ſibi nominabat magiſtrum equitum, qui alter ab eo eſſet, quique eodem munere apud eum fungeretur, quo apud regem olim Trib. Celerum, & nouiſſime apud principem præfectus prætorio, *l. 1. inf. de off. præf. præt.* Semeſtrem autem dictaturam fuiſſe innumeri auctores ſunt, non, vt Conſulatum, annuam. quia enim maior eſt dictaturæ dignitas, quam Conſulatus, eo breuiore tempore coërcenda fuit. Pæanius in illum locum Eutropij: Noua Romæ dignitas eſt creata, quæ dictatura appellatur, maior quam Conſulatus: αὕτη δὲ δυναστεία μὲν τῆς ὑπατείας ἦν, ἐξ μηνῶν δὲ πεπίστευτο μόνον. τοσοῦτον γὰρ ἔδοξεν αὐτὴν συστεῖλαι κατὰ τὸν χρόνον ὅσον ὑπερέβαινε τῷ μεγέθει.

Dictatores proditi] Non tantum Flamines proditos dixerunt, ſed & Interreges & Dictatores. At Curius Fortunatianus proprie Dictatores dictos, Flamines proditos, Veſtales virgines captas

Inivngebantvr] Nihil refert iniungere, an iungere dicas, vt tignum iunctum aut iniunctum. Liuius xliii. noue, Tigni iniungebantur.

Magistratvs tamen] Non de Dictatoribus hæc verba ſunt, qui non ſunt legitimi, id eſt, ſtatuti & ordinarij vt Dionyſ. ſenſit, qui Dictatoribus opponit αἱ νόμιμοι ἀρχαί, id eſt, legitimos magiſtratus lib. x. Item quia Dictatores iam ante Pomponius ſatis dixerat eſſe magiſtratus, qua ratione nec de magiſtris equitum hæc verba ſunt, quia & hos ante ſatis dixerat eſſe magiſtratus cum eos pares fecerat Trib. Celerum & Præfectis præt. qui etiam non erant legitimi magiſtratus. Itaque ergo his verbis Pomponius refutat opinionem eorum, qui ſub Dictatoribus exiſtimabant ceſſaſſe alios magiſtratus, ſub primo Dictatore forte ceſſarunt Coſſ. & alij quicumque magiſtratus nomen obtinebant, quive negotia publica tractabant, non Trib. pleb. qui nondum vlli erant. Sub aliis nullos alios non ceſſaſſe, quam Trib. pleb. quod Polybius ſcripſit, neque eſt veroſimile, neque Liuij hoc hiſtoria admittit, neque lex Ciceronis de Dictatore, vt in ceteris, & in hac re congruens cum iure veteri: Ast qvando eſt magiſtratus populi, nec reliqui magiſtratus ne ſunto: ac ne ſub primis quidem forte eum & moderatores tantum illos & magiſtratus Conſulibus appoſitos dicat Liuius. Denique cum Pomponio ſic ſtatuo, ſub regibus nullos fuiſſe magiſtratus legitimos, ſub Decemuiris legibus ſcribundis nullos, ſub Dictatoribus manſiſſe magiſtratus legiti-

mos etiam Conſules. Certe ſub A. Poſtumio Tuberto Dictatore Coſſ. manſerunt T. Quintius & C. Iulius, & Cenſores quoque, quos & magiſtris equitum Zonaras dignitate potiores facit. nihil iniuſſu Dictatoris feciſſe ſi dicas, fatebor, quia auctor huiuſce rei eſt T. Liuius. & ita ſub principibus manſiſſe magiſtratus omnes legitimos certiſſimum eſt, etiam ſub nouiſſimis, cum in Cod. Th. eorum extant pleraque edicta ad Coſſ. Tribunos plebis, Prætores, ſed manſerunt debiliores multo ſub principibus qui perpetui Auguſti erant quam ſub Dictatoribus qui ſemeſtres erant. Sub his fuit vis imperij quædam. Sub illis fere vmbra tantum & inſignia ſine re, vt ait *l. 74. C. Theod. de decur.* vt Senatus quoque ſub illis non tam Senatus, quam vt M. Tullius ait conuentus Senatorum. Item ſi dicas nonnumquam Dictatores fuiſſe ſine Conſulibus, & hoc quoque fatebor, quia in faſtis Verrij Flacci ita adnotatum recte legi, HOC ANNO Dictator & Magiſter Eq. ſiue Coſ. fuerunt.

Iisdem temporibus cum plebs à patribus ſeceſſiſſet, anno fere ſeptimodecimo poſt reges exactos: tribunos ſibi in monte ſacro creauit, qui eſſent plebeij magiſtratus. dicti Tribuni quod olim in tres partes populus diuiſus erat, & ex ſingulis ſinguli creabantur: vel quia tribuum ſuffragio creabantur. Itemque vt eſſent qui ædibus præeſſent, in quibus omnia ſcita ſua plebs deferebat: duos ex plebe conſtituerunt, qui etiam Ædiles appellati ſunt.

QVOD OLIM] Quia dicit *olim*, non reſpicit ad tempus illud quo primum plebs Tribunos plebis habere cœpit, ſed ad vetuſtiorem Tribunorum militum appellationem ex eo ductam, quod, vt Varro ſcribit, terni tribus tribubus, Ramnium, Lucerum, Tatium olim ad exercitum mitterentur, id eſt, ſinguli ex ſingulis, vt Pomp. ait hoc loco, non nouem, quia non dicit ille, terni ex ſingulis tribubus, ſed terni ex tribus. Et ex his quidem Tribunis militum quod ſeceſſione Cruſtumerina plebs ſibi duos Tribunos feciſſet, vt Varro ſcribit, ſicut & ſeceſſione ſecunda ex Tribunis militum ſibi feciſſe Tribunos plebis Liuius III. ideo meo quidem iudicio, retinuerunt Tribunorum nomen, ſed additum eſt πρόσρημα Plebis, vt Zonaras ait πρὸς διαστολὴν Tribunorum militum. Nec ab his qui duos tantum initio Tribunos plebis creatos ſcribunt diſſident, qui quinque. nam à duobus illis alij tres lecti ſunt, vt æquarent numerum claſſium. Itaque à vero venit tam quod duos alij, quam quod alij quinque. Poſt creati ſunt X. vt Liuius ſcribit III. & infra Pomponius.

QVI ÆDIBVS] Ædibus ſacris, in quibus & poſtea lege lata placuit, vt ad eos SC. deferrentur, vt Liuius & Zonaras ſcribunt, poſt ad Quæſtores, vt Dio in extremo LIV. A Græcis dicuntur ἱερῶν τόπων ἐπιμεληταί.

CONSTITVERVNT] Permiſſu Senatus, Dionyſius VI.

Deinde cum ærarium populi auctius eſſe cœpiſſet: vt eſſent qui illi præeſſent conſtituti ſunt quæſtores, qui pecuniæ præeſſent: dicti ab eo quod inquirendæ & conſeruandæ pecuniæ cauſa creati erant. Et quia, vt diximus, de capite ciuis Romani iniuſſu populi non erat lege permiſſum conſulibus ius dicere: propterea quæſtores conſtituebantur à populo, qui capitalibus rebus præeſſent. hi appellabantur quæſtores parricidij, quorum etiam meminit lex duodecim tabularum.

A DEINDE CVM] Regibus quæſtores fuiſſe verum eſt, *l. 1. de off. quæſt.* & Conſulibus quoque quos ſibi ipſi deligebant, donec vt Cor. Tacitus ſcribit XI. An. eorum creationem ſibi populus vindicauit, vt rem militarem ſequerentur, & ſi Zonaræ credimus, primi creati ſunt ex quæſtoribus rerum capitalium, ac proinde ſicut Tribuni plebis, quod primum facti eſſent ex Tribunis militum, inde, vt ante dixi, ſumptam retinuerunt appellationem: ita & quæſtores ærarij dicti ſunt, quod ante fuiſſent quæſtores rerum capitalium, ſic dicti propter quæſtionem criminum ſiue ἀνάκρισιν, vt ille ait, καὶ τὴν τοῦ ἀναδεῖσθαι ἐκ τῶν ἀνακρίσεων ζήτησιν, quæ cura his ærario præfectis poſtea mandata eſt Triumuiris capitalibus. Pomponius autem ac Feſtus

B recte illos fuiſſe appellatos Quæſtores parricidij: quia tum omne crimen capitale, parricidium dicebatur. Quod addit Pomponius, & horum mentionem fieri in XII. tab. legitur alibi.

CONSVLIBVS IVS] Non erat Conſulibus generaliter permiſſum lege Valeria ius dicere de capite ciuis Romani, ſed permitti poterat ſpeciali lege in ſingulis cauſis, quod initio habuerant iure ſuo in omnibus, nempe regiam poteſtatem. ergo capitis animaduerſionem iniuſſu populi, vt Dictatores & Decemuiri legibus ſcribundis, quorum etiam erat regia poteſtas, & hodie principes. Hi & iudices quicumque à populo vel principe conſtituti ſunt capitalium rerum, ſiue ſint Quæſtores parricidij, ſiue Triumuiri capitales, ſiue

C Prætores qui iudiciis publicis præſunt, vel his ſimiles alij quicumque merum imperium non habent. Sed quod in aliis eſt merum, vt poſtea conſulibus fuit, qui non aliter de quoquo crimine cognoſcere & ſtatuere poterant, quam ſi id eis ſpeciali lege conceſſum eſſet & quatenus conceſſum eſſet, id in illis eſt mixtum & iuriſdictio, quia hoc ipſo quod is honor eis delatus eſt capitis animaduerſionem habent, nec opus eis eſt in ſingulis cauſis capitalibus inquirendis & diſceptandis populi iuſſu. qua ratione etiam recte dices magiſtratus hodiernos, qui de rebus capitalibus cognoſcunt non habere merum imperium: quia mixto quod habent ſuo iure inſunt omnia quæ olim meri imperij erant. Recte item & proprie quæſtionem publici iudicij hodie iuriſdictionem appellabis. Olim non

D niſi improprie Iuriſdictio dicebatur in perſonam Conſulum, qui iuſſu populi eam exercebant vel in perſonam eorum, quibus ducta ſorte obtigerat ex lege ſpeciali in ſpeciem vnam. Iuriſdictio proprie notio eſt, quæ iure magiſtratus competit. Improprie eſt quæ lege ſpecialiter defertur, *l. 1. de off. eius cui mand.* & quæ non iuriſdictio, ſed cognitio eſt, *l. ait prætor, de re iud.* Proprie autem hoc loco Conſulibus non fuiſſe permiſſum ius dicere de capite ciuis Romani, id eſt, non habuiſſe eos ea de re iuriſdictionem ſine populi iuſſu. vnde ne arguas habuiſſe populi iuſſu: nec enim ex proprio ſermone ad improprium tranſitio, vel collectio recta eſt, nec neceſſarium argumentum ἐξ ἀντιδιαστολῆς. De quæſtore parricidij Cyprianus: *Nullus*, in-

E quit, *de legibus metus eſt, de quæſtore, de iudice pauor nullus.*

Et cum placuiſſet leges quoque ferri, latum eſt ad populum vti omnes magiſtratus ſe abdicarent, quo Decemuiri conſtituti anno vno cum magiſtratum prorogarent ſibi, & cum iniurioſe tractarent, neque vellent deinceps ſufficere magiſtratibus, vt ipſi & factio ſua perpetuo rempublicam occupatam retineret: nimia atque aſpera dominatione eo rem perduxerant vt exercitus à republica ſecederet. Initium fuiſſe ſeceſſionis dicitur Virginius quidam, qui cum

ipſe animaduertiſſet Appium Claudium contra A ius quod ipſe ex vetere iure in duodecim tabulas tranſtulerat, vindicias filiæ ſuæ à ſe abdixiſſe: & ſecundum eum qui in ſeruitutem ab eo ſuppoſitus petierat dixiſſe: captumque amore virginis omne fas ac nefas miſcuiſſe: indignatus quod vetuſtiſſima iuris obſeruantia in perſona filiæ ſuæ defeciſſet, vt pote cum Brutus, qui primus Romæ Conſul fuit, vindicias ſecundum libertatem dixiſſet in perſona Vindicis Vitelliorum ſerui, qui proditionis coniurationem indicio ſuo detexerat & caſtitatem filiæ vitæ quoque eius præferendam putaret: arrepto cultro de taberna lanionis filiam interfecit: in hoc B ſcilicet vt morte virginis contumeliam ſtupri arceret. ac protinus recens à cæde, madenteque adhuc filiæ cruore ad commilitones confugit. qui vniuerſi de Algido, vbi tunc belli gerendi cauſa legiones erant, relictis ducibus priſtinis, ſigna in Auentinum tranſtulerunt. Omniſque plebs vrbana mox eodem ſe contulit. populique conſenſu partim in carcere necari. Ita rurſus reſpublica ſuum ſtatum recepit.

Omnes] Etiam tribuni plebis, Dionyſ. x.

Ex vetere ivre] Ex vetuſtiſſima iuris obſeruantia infra, id eſt, ex iure ciuili quod ſine ſcripto in C ſola prudentium interpretatione conſiſtebat: nam & ex moribus P. Romani pleraque in xii. tab. tranſlata ſunt, vt ius prodigo interdicendi bonis, *l. 1. de cur. fur.* & ius patriæ poteſtatis, cuius partes ſunt ſubſtitutio pupillaris & tutoris datio, *l. patre, de his qui ſunt ſui vel al. iu. l. 2. de vulg. ſubſtit.* nemo negat à moribus tranſlatum eſſe in xii. tab. Fuere & alia pleraque vel Dionyſ. teſte ii. & x. Ius autem hoc de vindiciis dandis ſecundum libertatem ſemper obtinuit ſiue quis peteretur in ſeruitutem ſine reclamaret ad libertatem, *l. 24. l. 25. §. licet, de lib. cau. l. lite, C. eod. l. 1. C. Qui da. tut. vel cur. poſ. l. ſeruum § 1. de proc. l. is autem, Ex quib. cau. mai.* & quod dicitur tamen interim dominos animo ſeruum poſſidere qui proclamat ad libertatem, *l. 3. §.* D *ſi ſeruus, de adq. poſ.* ad vſucapionem ſerui tantum reſpicit & adquiſitiones quas fecerit interim ſi & ſeruus pronontiatus fuerit: nam ſi liber, nec poſt ordinatam liberalem cauſam tertio eum poſſediſſe videtur.

Cvm Brvtvs] Vindicias ſecundum libertatem Brutus dediſſe dicitur Vindici, quia etiamſi de eius ſtatu nulla eſſet controuerſia, dixit enim eſſe liberum, & eiuem virgula capiti eius per lictorem impoſita, & ab illo venit vindiciarum, quæ ſecundum libertatem dicuntur, appellatio, & quod perpetuo obſeruatum eſt, vt ita manumiſſi ciuitatem Romanam adipiſcantur. De hoc Vindice Claudianus: *Deductum,* inquit, *Vindice morem Lex celebrat,* &c. Pomponius noſter eum fuiſſe Vitelliorum ſeruum, Dionyſ. & Plu-E tarchus Aquiliorum. Vitellij & Aquilij auctores ſeditionis.

Madente] Vulgo rectius, Madens. Liuius, reſperſus cruore. Dionyſius αἵματι ἀνάπλεως.

Partim in carcere] In carcere plerumque necabantur, non captiui tantum, vt ſcribit Trebel. Pollio in Æmiliano, & ſcripſere alij plerique de Ariſtonico & Iugurtha iuſſu Senatus aut Conſulum. Sed & rei capitalium criminum, vt ſocij Catilinæ, interuentu Triumuirum capitalium, & Herophilus medicus equarius quod ſe C. Marij nepotem ferret. Sane Appium Claudium in carcere fuiſſe necatum auctor De viris illuſtribus ſcribit, & Dionyſ. iuſſu Tribunorum x. quos tum ſibi plebs creauit.

Ita rvrsvs] Recepit Coſſ. Tribunos & ceteros omnes magiſtratus qui ſub Decemuiris nulli erant.

Deinde cum poſt aliquot annos quam duodecim tabulæ latæ ſunt: & plebs contenderet cum patribus, & vellet ex ſuo quoque corpore conſules creare, & patres recuſarent: factum eſt vt Tribuni militum crearentur partim ex plebe, partim ex patribus conſulari poteſtate. Hique conſtituti ſunt vario numero: interdum enim viginti fuerunt, interdum plures, nonnumquam pauciores. Deinde cum placuiſſet creari etiam ex plebe conſules: cœperunt ex B vtroque corpore conſtitui. Tunc vt aliquo pluris patres haberent, placuit duos ex numero patrum conſtitui: ita facti ſunt ædiles curules.

Factvm est vt] Maluerunt patres communicare plebi Conſularem poteſtatem, quam Conſulum nomen, vt Zonaras ait, ἵνα μὴ τὸ τῆς ὑπατείας ὄνομα τῷ σφετέρῳ ὁμίλῳ καταρρυπανθείη. & hoc factum Liuius & Dionyſius ſcribunt Anno V. C. cccx. A. Gellius anno fere cccxlvi. Eutropius ccclxv. creatis non Tribunis militum ſimpliciter, ſed Tribunis militum Conſulari poteſtate, ſiue Proconſulibus. Qui interdum, inquit, fuerunt xx. &c. Non ab initio dicit, quo etiam conſtat tres tantum fuiſſe creatos, quamuis patres feciſſent poteſtatem creandi ſex promiſcue ex patribus & C plebe. Sed interdum, non tamen interdum xx. interdum plures, quaſi in immenſum gliſcente numero, quod non eſt credibile Pomponium ſcripſiſſe, verum interdum ſex, interdum plures, puta octo, nonnumquam pauciores, puta iv. vel iii. quod ex Diodori xv. ſatis liquet. Claudius in ære fixo Lugduni: Qvid in plvris distribvtvm consvlare imperivm tribvnosq. militvm consvlari imperio appellatos qvi seni et sæpe octoni crearentvr. Scriptum erat vi & perperam additum, ginti. Valuit autem horum Tribunorum Conſularis poteſtas, quoad vſque victi patres tandem, vt ſubiicit, communicarunt etiam plebi & cum re Conſulum, interdum vero D & vtrumque plebeium Conſulem fieri permiſerunt: atque ita primum vt alter ex plebe Cenſor eſſet, tum vt & vterque, auctore Liuio viii. & lix. Poſt & de plebe facti etiam ſunt Dictatores & Magiſtri equitum, imo & Pontifices maximi, & omnes magiſtratus. Verum huius rei in Rep. nulla vmquam fuit lex aut ratio certa, aut ſi qua certa, magis à patribus fuit.

Ædiles cvrvles] Hanc eſſe nobilium iuuenum ἐπιφανεστάτην ἀρχὴν Polybius ſcribit x. nam & ſi eorumdem fuerit præfectura vrbis cum Latinæ agebantur, ea non fuit legitima, fuit paucorum dierum poteſtas. Ab ædilibus curulibus ſunt Edicta ædilitia, quæ habemus non ab ædilibus plebis, qui non inſidebant ſellæ curuli.

E Cumque Conſules auocarentur bellis finitimis, neque eſſet qui in ciuitate ius reddere poſſet: factum eſt vt prætor quoque crearetur, qui vrbanus appellatus eſt, quod in vrbe ius redderet. Poſt aliquot deinde annos non ſufficiente eo prætore, quod multa turba etiam peregrinorum in ciuitatem veniret: creatus eſt & alius prætor qui peregrinus appellatus eſt ab eo quod plerumque inter peregrinos ius diceb. Deinde cum eſſet neceſſarius magiſtratus, qui haſtæ præeſſent Decemuiri in litibus iudicandis ſunt conſtituti, eodem tempore & Quatuor

Mmm iij

uiri, qui curam viarum gererent: & Triumuiri monetales æris, argenti, auri flatores, & Triumuiri capitales qui carceris cuſtodiam haberent: vt cum animaduerti oporteret interuentu eorum fieret. Et quia magiſtratibus veſpertinis temporibus in publicum eſſe inconueniens erat, Quinqueuiri conſtituti ſunt cis Tiberim & vltis Tiberim, qui poſſent pro magiſtratibus fungi.

CVM QVA CONSVLES] M. Tullius a. Epiſt. Prætorem vrbanum abſentibus Conſulibus more maiorum conſulare munus ſuſtinere: Et Philip. XIV. *Conſules*, inquit, *aut ſi abierint, Prætor Vrbanus ſupplicationes conſtituat*. Liuius XXIV. *SC. factum eſt vt Q. Fulvio* (Prætori refecto ſcilicet) *extra ordinem vrbana prouincia eſſet* (cui nempe refecto non vrbana, ſed Sicilia vel Sardinia vel quæ alia prouincia eſſe debebat, vrbana relinqui nouis prætoribus, & ideo extra ordinem) *iſque potiſſimum*, inquit (potiſſimum, extra ordinem ſcilicet eo prælato ceteris) *Conſulibus ad bellum profectis, vrbi praeeſſet*. Et hac re forte Prætor Conſulis collega dicebatur, vel quod non ſit abſurdum, vt in eadem iuriſdictione alter altero maius imperium habeat, *l. Iudicium, de iudic.* vt in Proconſule eſt videre & Legato eius.

POST ALIQVOT] Prætor vrbanus ius dicit inter ciues, idque plebiſcito Prætoriano apud Cenſorinum expreſſum eſt: *Prætor vrbanus ius inter ciues dicito*, & Papiriano apud Feſtum: *Quicumque Prætor poſthac factus erit qui inter ciues ius dicet, Treſuiros populum rogato, iiſque Treſuiri à populo poſthac facti erunt*, &c. Prætor autem peregrinus ius dicit inter peregrinos, ſi peregrinus in vrbe ex contractu forte ibi habito aduerſus peregrinum agat, vel inter peregrinos & ciues ſi peregrinus aduerſus ciuem, abſque dubio, quia actor ſequitur forum rei, forte & ſi ciuis aduerſus peregrinum, quia commune id vtrique forum eſt. De vtriuſque officio Labeo ſeparatim libros ſcripſit. Cum peregrino actio eſſe poteſt, non tamen ea ante geſto cum eo qui pœnæ cauſa factus ſit peregrinus.

HASTÆ PRÆESSANT] Generaliter magiſtratus omnes iuri dicundo, vel iuriſdictioni, vel tribunali præeſſe dicuntur, ſpecialiter ex his de quibus ſupra, alij præeſſe equitibus, alij præeſſe ædibus, alij præeſſe ærario, alij præeſſe rebus capitalibus, & infra, alij præeſſe frumento, aut rebus prouincialibus, & hoc loco: Decemuiri litibus iudicandis haſtæ præeſſe. Alij ſunt Decemuiri legibus ſcribundis, de quibus ante dictum eſt, alij Decemuiri litibus iudicandis, & hi, vt ait, præſunt haſtæ, quæ & Decemuiralis dicitur, & Centúuiralis, non vt haſta fiſcalis, vel hoſtilis, vel Triumuiralis, vel haſta præconis, quæ Iuuenali haſta domina, ſub qua bona aut captiui alienantur, aut vectigalia publica, vel mortes ciuium locantur, quia haſta ſignum erat venditionis locationiſve publicæ; ſed propria quadam ratione, quia haſta & ea quidem duplex ſignum quoque erat in foro exercendi iudicij Centumuiralis. quamobrem & haſtæ Centumuiralis nomine ſignificantur iudicia Centumuiralia. vt autem Conſulis eſt vocare & cogere Senatum, & Conſul ipſe quidem eſt magiſtratus, ſed non etiam ceteri Senatores, vt in municipiis quoque Duumuiri ſunt magiſtratus, ſed non etiam ceteri Decuriones: ita vero Decemuiri litibus iudicandis cogunt Centumuiros, eiſque præſident Prætorum vice, quos & eis præſidere potuiſſe non abnuo, & ſunt quidem ipſi Decemuiri magiſtratus & Centumuirorum ſententias exequuntur, Decemuiri, inquam, magiſtratus, non iudices. Ceteri Centumuiri iudices non magiſtratus. Lucanus: *Et firmare iubet centeno iudice cauſas*. Ouidius: *Sediſſem forſitan vnus De Centum iudex in tua verba viris*. Papinius: *Ceſſat centeni moderatrix iudicis haſta*. Et Feſtus legi eos ad iudicandum, de eis ſcilicet cauſis quæ forte ei obuenerint, vt Dio ſignificat LIV. his verbis: ἐπὶ τῶν δικαστηρίων τῶν ἐς τοὺς ἑκατὸν ἄνδρας κληρουμένων, & in quibus de iure & æquitate quæritur, vt Cicero & Fabius, quæ ſub principibus primum locum obtinere, ceteraque iudicia ſupereminere cœpiſſe, auctor eſt Tacitus Dialogo De Oratoribus, & in eis ſolis exercendis legis actiones & ſolemnem iuris ordinem ſeruari ſolitum Aulus Gellius XVI. c. X. At non ciuiles eæ tantum fuerunt, ſed etiam capitales, vt idem Fabius teſtimonium facit lib. IV. & Ouidius qui fuit ea Centumuiris, vt patet ex ſupra relato verſu eiuſdem, & Decemuir vt ex iſto, *Inter bis quinos vſus honore viros*, (vt enim Conſules ex numero ſiue corpore Senatorum, ita Decemuiri ea numero Centumuirorum erant) ſatis luculenter oſtendit cum ait, *Nec male commiſſa eſt nobis fortuna reorum, Vſque decem decies inſpicienda viris*. via enim fortunæ iudicium, fortunave reorum dicitur alia quam in capitali cauſa, *vt l. 23. de ſta. hom.* & Lucanus cum ait, *Seu trepidos ad iura decem citat haſta virorum*, vix enim trepidi dicuntur alij quam rei capitalium criminum, qui pallentem famam experiuntur. Ouidius in Arte: *Non tantum trepidos vt tueare reos*. Eodem vero tempore quod hic Pomponius ait, & hoc Decemuiros fuiſſe conſtitutos, & Quatuoruiros curandarum viarum vrbis, & Triumuiros monetales, & Triumuiros capitales ea Dionis LIV. iamdiu comprobaui Obſ. III. c. XXXII. & Viginti uiros appellatos, quorum & idem meminit LVIII. illo loco: τοὺς χαμεζοὺς τοτε ἐν τοῖς εἴκοσιν ἀνδράσιν ἄρξαι, & Tacitus III. An. & Spartianus in Iuliano. Omnes erant ex ordine equeſtri, vt Ouidius ipſe procul dubio equeſter.

QVINQVAVIRI] Recte iungit Triumuiris capitalibus Quinqueuiros Ciſtiberes, & Vlſtiberes, quos Liuius XXXIX. ait eorum fuiſſe adiutores. Fiebant autem hi poſtea Ædiles ea SC. vt infra ait, ea quinqueuiris ſcilicet Ædiles.

Capta deinde Sardinia, mox Sicilia, item Hiſpania, deinde Narbonenſi prouincia: totidem prætores quot prouinciæ in ditionem venerant, creati ſunt partim qui vrbanis rebus, partim qui prouincialibus præeſſent.

CAPTA DAINDE] Non conſentit cum Pomponio Liuius, qui Hiſpaniæ dat prætores duos, atque ita ſex efficit, duo qui præſint rebus vrbanis, vnum qui Sardiniæ, vnum qui Siciliæ (nihil refert quæ præponatur, cum eodem fere tempore vtraque venerit in ditionem P. Romani) vnum qui Hiſpaniæ citeriori, & alterum Hiſpaniæ vlteriori. Pomponius ex duabus Hiſpaniis maluit facere vnam, quod & plerumque ad ſortiendam vtramque vnus admitteretur, quam omittere Narbonenſem, quæ poſtea Proconſulem habuit, vt Spartianus indicat in Caracalla, & inſcriptio *l. 4. C. ad leg. Iul. de adult.* Creabantur ſex, ac deinde ſortiebantur prouincias, vrbanam & peregrinam, & ceteras quatuor aut alias quam ea his quatuor quas Populus Senatuſve cenſuiſſet.

Deinde Cornelius Sulla quæſtiones publicas conſtituit: veluti de falſo, de parricidio, de ſicariis: & prætores quatuor adiecit. Deinde Gaius Iulius Cæſar duos prætores, & duos ædiles qui frumento præeſſent, & à Cerere Cereales conſtituit. Ita duodecim prætores, ſex ædiles ſunt creati. Diuus deinde Auguſtus ſedecim prætores conſtituit. Poſt deinde Diuus Claudius duos prætores adiecit, qui de fideicommiſſo ius dicerent. ex quibus vnum Diuus Titus detra-

xit: & adiecit Diuus Nerua, qui inter fiſcum & priuatos ius diceret. Ita decem & octo prætores in ciuitate ius dicunt.

Deinde Cornelivs] Vt ante dixit, quot prouinciæ in ditionem populi R. venerant, tot fuiſſe prætores creatos, ita pro numero quæſtionum publicarum, quas Cor. Sulla Dictator inſtituit, conſequens eſt vt dicat totidem prætores fuiſſe creatos. Quatuor autem Quæſtiones publicas Cor. Sulla inſtituit, vnde & leges quatuor, lex Cornelia de falſis, lex Cornelia de parricidiis, cuius mentio fit in *l. vlt. C. Th. ad l. Corn. de fal.* lex Cornelia de ſicariis & veneficiis, & lex Cornelia de iniuriis, *l. hos accuſare §. vlt. de accuſ.* Legem Corneliam de maieſtate Sulla Dictator non tulit, nec fuit vnquam huius quæſtionis proprius prætor. Hic igitur deeſt lex Cornelia de iniuriis. Quot enim ſunt adiecti prætores, tot credibile eſt fuiſſe conſtitutas quæſtiones publicas, & prætoris de iniuriis mentio extat in *l. ſi quis iniuriam, de iniur.* & generaliter prætoris qui legibus quærit, *l. 3. de accuſ.* Dico publicas, non perpetuas, nec tangor loco Ciceronis in Bruto à me iampridem emendato. At cui ea lege Cornelia de ſicariis obtigit quæſtio, etiam de veneficiis proculdubio quærit, vt cui ea lege teſtamentaria, & ea nummaria. Imo eueniebat ſæpe ea prætoribus ſex vt vni obtingeret vrbana & peregrina iuriſdictio, vel peregrina, & Gallia Ciſalpina, id eſt, Ariminum, vel vrbana & quæſtio de veneficiis in vrbe, & propius vrbem x. millia paſſuum, vel Sardinia, & eadem quæſtio vel alia, vt Liuius oſtendit xxix. xxxix. xl. & multis aliis locis. quod fieri neceſſe fuit tum maxime cum ea lege Bæbia alternis prætores quatuor, alternis ſex creabantur poſt adiectionem prouinciarum quatuor, & tamen vt quatuor dumtaxat id ſemel contigiſſe ex lege Bæbia Liuius eodem libro refert, qui poſtea ſex prætores ſemper numerat.

Cereales] Idem Dio in fi. xliii. ſcribens, eos ἀπὸ τῆς δήμητρος ἐπικαλεῖν φίλων. hi præerant frumento explorando, probando, diuidendo, homines plebeij, vnde & in antiquis inſcriptionibus vocantur, Ædiles plebeij Cereales. Et eodem modo Cereales dicti ſunt qui ſpecie frumenti euehendi aut inuehendi explorant quid agatur in prouinciis, vt id ad principem deferant, D. Hieronymo in Apologia 3. aduerſus Ruffinum, & in Abdia, qui & frumentarij, Capitolino, Spartiano, Pollioni, Victori, & D. Cypriano. his ſimiles tandem ad extremum fuerunt qui dicuntur agentes in rebus, ſiue magiſtriani, aut veredarij.

Dvodecim] Huius numeri ratio certa Dioni nulla conſtat, qui eodem libro ſub Iulio Cæſare a vi. prætores conſtituit, & alio ſub Tiberio xv. & ſub Auguſto quoque modo xvi. modo xii. modo xiv. & longe aliter quam Velleius Paterculus, qui finitis bellis ciuilibus viii. Prætoribus allectos duos tantum, & Corn. Tacitus i. & ii. An. qui iv. vt eſſent xii. Certiorem vero huius rei rationem penes Iuriſconſultos fuiſſe veroſimilius eſt. qui tamen, vt arbitror, quod apud hos principes certus creandorum prætorum numerus non eſſet, eum potiſſimum quem referrent elegerunt, qui frequentior aut maior erat.

Qvi de fideicommisso] In antiqua inſcriptione, *prætores de fideicommiſſis.* qui ſcilicet pronuntiarent de fideicommiſſis & pronuntiatum exequerentur. Iudices qui pronuntiationem non executionem habent, ius non dicunt vt Centumuiri, & pedanei. Qui etiam executionem ſuarum ſententiarum habent, ij proprie ius dicunt. & ad hos prætores fideicommiſſarios, vel eum qui ex his ſolus permanſit, pertinent multæ leges, *l. ſi cui legatum, de cond. & dem. l.*

A *Titia, in fi. de au. & arg. leg. l. 2. C. qui pot. in pig. hab.*

Qvi inter fiscvm] Quo munere in prouinciis funguntur procuratores Cæſaris ſiue Rationales. His vero prætoribus poſt ſecuti principes alios adiecerunt, vt prætorem cui de tutelaribus cauſis, & alium, cui de liberalibus iuriſdictio eſſet.

Et hæc omnia quotiens in Republica ſunt magiſtratus, obſeruantur: quotiens autem proficiſcuntur, vnus relinquitur, qui ius dicat. is vocatur præfectus vrbi. qui præfectus olim conſtituebatur, poſtea fere Latinarum feriarum cauſa, introductus eſt, & quotannis obſeruatur: nam præfectus annonæ & vigilum, non

B ſunt magiſtratus, ſed extra ordinem vtilitatis cauſa conſtituti ſunt. & tamen hi quos Ciſtiberes diximus, poſtea ædiles Senatuſconſulto creabantur. Ergo ex his omnibus decem Tribuni plebis, Conſules duo, decem & octo Prætores, ſex Ædiles in ciuitate iura reddebant.

Qvi Præfactvs] Olim, inquit, pro regibus aut magiſtratibus iuri dicundo conſtituebatur ad tempus illis vrbe profectis ad bellum, vel ad prouincias ſuas. Poſt cœpit conſtitui ad paucos dies tantum quoad ſolemne ſacrum feriarum Latinarum rite peractum eſſet, quod extra vrbem fiebat præſentibus omnibus magiſtratibus vrbanis fere quotannis: nam &

C Varro eas numerat inter annales ferias. Deinde Auguſtus Præf. vrbi perpetuum fecit primumque Meſſallam Coruinum, vt Tacitus & Euſebius ſcribunt, cuius poſtea D. Seuerus mirum in modum imperium auxit, non ſolum intra vrbem, ſed etiam intra Italiam, vt ait l. 1. de off. præf. vrb. finitam tamen centeſimo milliario. Intra Italiam nihil mutandum. nam & Tacitus ſcribit, Præf. vrbi ab Auguſto apud Romam atque Italiam fuiſſe præpoſitum.

Non svnt magistratvs] Non ſunt magiſtratus ſtatuti & legitimi, ſed extra ordinem moremque conſuetum ad tempus, vtilitatis cauſa conſtituti. Aliter præturæ extra ordinem datæ dicuntur apud Tac. 2. An. quæ datæ ſunt Senatorij ordinis viris cum dari ſolerent equeſtribus aut plebeiis vt apud Sue-

D tonium in Gaio, Senatorem extra ordinem prætorem deſignatum, & apud eundem Tacitum xiii. Quæſtoribus ærarij extra ordinem promiſſos honores, id eſt, præturas ex Dione: quia & quæſtores ea Senatoribus erant. An vero & Dictatores non ſunt magiſtratus legitimi & præfecti vrbi ante Auguſtum & Decemuiri litibus iudicandis, vel legibus ſcribundis, & quæſtores parricidij, vel ærarij, & Tribuni militum conſulari poteſtate, & Ciſtiberes, & Quatuoruiri viarum curandarum, & Triumuiri monetales, vel capitales? aut ſi & hi ſunt legitimi, cur & in ſumma huius tractationis de his qui quaſi magiſtratus in vrbe ius dicunt, numerat tantum Conſules, Tribunos plebis, prætores, ædiles? An quia hi fere ſemper in Rep. fuerunt,

E non etiam illi, & illorum cura ſubinde vel redierit ad Coſſ. Tribunos, Prætores, aut Ædiles, vel tranſierit ad alios, vt Quæſtorum vrbanorum munus ad ædiles modo ad præfectos prætorios prætoreſve, & ſub Claudio rurſus ad quæſtores, ſub quo propterea, vt opinor, Cor. Tacitus in omnium magiſtratuum ordinariorum enumeratione Conſuli, prætori, ædili, tribuno quæſtorem adiungit xii. An. Quæſtorum parricidij ad Triumuiros capitales, quorum tamen adeo fuit modica poteſtas vt in fures fuerit & ſeruos tantum, Aſconio teſte in Diuin. in alios quos prætores damnaſſent, qui legibus quærunt hæc tantum, vt in carcere cuius cuſtodes erant, eos ſtrangulari curarent,

uiri, qui curam viarum gererent: & Triumuiri monetales æris, argenti, auri flatores, & Triumuiri capitales qui carceris cuſtodiam haberent: vt cum animaduerti oporteret interuentu eorum fieret. Et quia magiſtratibus veſpertinis temporibus in publicum eſſe inconueniens erat, Quinqueuiri conſtituti ſunt cis Tiberim & vltis Tiberim, qui poſſent pro magiſtratibus fungi.

CVM QVA CONSVLES] M. Tullius a. Epiſt. Prætorem vrbanum abſentibus Conſulibus more maiorum conſulare munus ſuſtinere: Et Philip. a i v. *Conſules*, inqoit, *aut ſi abierint, Prætor Vrbanus ſupplicationes conſtituat*. Liuius x x i v. *SC. factum eſt vt Q. Fulnio* (Prætori refecto ſcilicet) *extra ordinem vrbana prouincia eſſet* (cui nempe refecto non vrbana, ſed Sicilia vel Sardinia vel quæ alia prouincia eſſe debebat, vrbana relinqui nouis prætoribus, & ideo extra ordinem) *iſque potiſſimum*, inquit (potiſſimum, eatra ordinem ſcilicet eo prælato eeteris) *Conſulibus ad bellum profectis, vrbi praeſſet*. Et hae re forte Prætor Conſulis collega dicebatur, vel quod non ſit abſurdom, vt in eadem iuriſdictione alter altero maius imperium habeat, *l. Iudicium, de iudic.* vt io Proconſule eſt videre & Legato eius.

POST ALIQVOT] Prætor vrbanus ius dicit intereioes, idque plebiſcito Prætoriano apud Cenſorinum eapreſſum eſt: *Prætor vrbanus ius inter cines dicito*, & Papiriano apud Feſtum: *Quicumque Prætor poſthac factus erit qui inter ciues ius dicet, Treſuiros populum rogato, iiſque Treſuiri à populo poſthac facti erunt*, &c. Prætor autem peregrinus ius dicit inter peregrinos, ſi peregrinus in vrbe ex contractu forte ibi habito aduerſus peregrinum agat, vel inter peregrinos & cioes ſi peregrinus aduerſus ciuem, abſque dubio, quia actor ſequitur forum rei, forte & ſi ciuis aduerſus peregrinum, quia commune id vtrique forum eſt. De vtriuſqoe officio Labeo ſeparatim libros ſcripſit. Com peregrioo actio eſſe poteſt, oon tamen ex ante geſto cum eo qui pœnæ cauſa factus ſit peregrinus.

HASTÆ PRÆESSANT] Generaliter magiſtratus omnes iori dicundo, vel iuriſdictioni, vel tribunali præeſſe dicuntur, ſpecialiter ea his de quibus ſopra, alij præeſſe equitibus, alij præeſſe ædibus, alij præeſſe ærario, alij præeſſe rebus capitalibus, & infra, alij præeſſe frumeoto, aot rebus prouincialibus, & hoc loco: Decemuiri litibus iodicandis haſtæ præeſſe. Alij ſunt Decemuiri legibus ſcribundis, de quibus ante dictum eſt, alij Decemoiri litibus iudicandis, & hi, vt ait, præſunt haſtæ, qoæ & Decemuiralis dicitur, & Centũuiralis, non vt haſta fiſcalis, vel hoſtilis, vel Triumuiralis, vel haſta præcoois, quæ Iuuenali haſta domioa, ſub qua bona aor captiui alienantur, aot vectigalia publica, vel mortes ciuium locantot, quia haſta ſignum erat venditionis locationiſve publicæ; ſed propria quadam ratiooe, quia haſta & ea quidem duplex ſignum quoque erat in foro eaereendi iodicij Centumoiralis. quamobrem & haſtæ Centumuiralis oomioe ſignificaotur iudicia Centumuiralia. vt autem Conſulis eſt vocare & cogere Seoatum, & Conſul ipſe quidem eſt magiſtratus, ſed non etiam ceteri Senatores, vt io municipiis quoque Doumuiri ſunt magiſtratus, ſed non etiam ceteri Decuriones: ita vero Decemuiri litibus iudicandis cogunt Centumuiros, eiſque præſident Prætorum vice, quos & eis præſidere potuiſſe non abnuo, & ſunt quidem ipſi Decemuiri magiſtratus & Centumuirorum ſententias exequuntur, Decemuiri, inquam, magiſtratus, non iudices. Ceteri Centumuiri iodices oon magiſtratus. Lucanus: *Et firmare iubet centeno iudice cauſas*. Ouidius: *Sediſſem forſitan vnus*
A *De Centum iudex in tua verba viris*. Papioius: *Ceſſat centeni moderatrix iudicis haſta*. Et Feſtus legi eos ad iudicaodum, de eis ſcilicet cauſis quæ ſorte ei obueoerint, vt Dio ſignificat L I V. his verbis: *ἐπὶ τῆς διαγνώσεως τῶν ἐς τοὺς ἑκατὸν ἄνδρας κληρουμένων*, & in quibus de iore & æquitate quæritur, vt Cicero & Fabius, qoæ ſub principibus primum locum obtiuere, eeteraque iodicia ſupereminere cœpiſſe, auctor eſt Tacitus Dialogo De Oratoribus, & in eis ſolis exeteendis legis actiones & ſolemnem iuris ordinem ſeruari ſolitum Aulus Gellius x v i. c. x. At non ciuiles eæ tantum fuerunt, ſed etiam eapitales, vt idem Fabios teſtimonium facit lib. i v. & Ouidius qui fuit ea Centumuiris, vt pater ex ſupra relato verſu eiuſdem, & Decemuir vt ex iſto, *Inter bis quinos vſus honore viros*,
B (vt enim Conſoles ex numero ſiue corpore Senatorum, ita Decemuiri ex numero Centumuirorum erant) ſatis luculenter oſtendit cum ait, *Nec male commiſſa eſt nobis fortuna reorum, Vſque decem decies inſpicienda viris.* via enim fortonæ iudicium, fortunave reorum dieitur alia quam in capitali cauſa, *vt l. 23. de ſta. hom.* & Lucanus cum ait, *Seu trepidos ad iura decem citat haſta virorum*, vix enim trepidi dicuotor alij qoam rei capitalium criminom, qui palleotem famam experiuntur. Ouidius io Arte: *Non tantum trepidos vt tueare reos.* Eodem vero tempore quod hic Pomponius air, & hos Decemuiros fuiſſe conſtitoros, & Quatooruiros curandarum viarum vrbis, & Triumuiros monetales, & Triumuiros capitales ex Dionis L I V. iamdiu com-
C probaui Obſ. I I I. c. x x x I I. & Vigiotiuiros appellatos, quorum & idem memioit L V I I I. illo loco: *τοὺς ταμίας τινὰ ἐν τοῖς εἴκοσιν ἀνδράσιν ἄρξαι*, & Tacitus I I I. Ao. & Spartianus in Iuliano. Omnes erant ex ordine equeſtri, vt Ouidius ipſe procul dubio equeſter.

QVINQVAVIRI] Recte iuogit Triumuiris capitalibus Quinqueuiros Ciſtiberes, & Vlſtiberes, quos Liuius x x x i x. ait eorom fuiſſe adiutores. Fiebant autem hi poſtea Ædiles ea SC. vt infra ait, ex quinqueuiris ſcilicet Ædiles.

Capta deinde Sardinia, mox Sicilia, item Hiſpania, deinde Narbonenſi prouincia: totidem prætores quot prouinciæ in ditionem venerant, creati ſunt partim qui vrbanis rebus,
D partim qui prouincialibus præeſſent.

CAPTA OXINOA] Non conſentit eum Pomponio Lioios, qui Hiſpaniæ dat prætores duos, atque ita ſex efficit, duo qui præſint rebus vrbanis, vnum qui Sardiniæ, vnum qui Siciliæ (nihil refert quæ præponatur, cum eodem fere tempore vtraque venerit in ditiooem P. Romani) vnum qui Hiſpaniæ citeriori, & alterum Hiſpaniæ vlteriori. Pomponius ex duabus Hiſpaniis maluit facere vnam, quod & plerumque ad ſortiendam vtramque vnus admitteretur, quam omittere Narbonenſem, quæ poſtea Proconſulem habuit, vt Spartianus indicat in Caracalla, & inſcriptio *l. 4. C. ad leg. Iul. de adult.* Creabaotur ſex, ac deinde ſortiebantur prouincias, vrbanam & peregrinam, & co-
E teras quatuor aut alias quam ea his quatuor quas Populus Seoatuſve cenſuiſſet.

Deinde Cornelius Sulla quæſtiones publicas conſtituit: veluti de falſo, de parricidio, de ſicariis: & prætores quatuor adiecit. Deinde Gaius Iulius Cæſar duos prætores, & duos ædiles qui frumento præeſſent, & à Cerere Cereales conſtituit. Ita duodecim prætores, ſex ædiles ſunt creati. Diuus deinde Auguſtus ſedecim prætores conſtituit. Poſt deinde Diuus Claudius duos prætores adiecit, qui de fideicommiſſo ius dicerent. ex quibus vnum Diuus Titus detra-

xit: & adiecit Diuus Netua, qui inter fiſcum & priuatos ius diceret. Ita decem & octo prætores in ciuitate ius dicunt.

Dainoa Cornxlivs] Vt ante diait, quot prouinciæ io ditionem populi R. venerant, tot fuiſſe prætores creatos, ita pto numero quæſtionum publiearum, quas Cor. Sulla Dictator inſtituit, conſequens eſt vt dicar totidem prætores fuiſſe creatos. Quatuor autem Quæſtiones publicas Cor. Sulla inſtituit, vnde & leges quatuor, lex Cornelia de falſis, lex Cornelia de parricidiis, cuius mentio fit in *l. vlt. C. Th. ad l. Corn. de fal.* lex Cornelia de ficariis & veneficiis, & lex Cornelia de iniuriis, *l. hos accuſare §. vlt. de accuſ.* Legem Cotneliam de maieſtate Sulla Dictator non tulit, nec fuit vmquam huius quæſtionis proprius prætor. Hic igitur deeſt lex Cornelia de iniuriis. Quot enim fuiit adiecti prætores, tot credibile eſt fuiſſe conſtitutas quæſtiones publicas, & prætoris de iniuriis mentio eatat in *l. ſi quis iniuriam, de iniur.* & generaliter prætoris qui legibus quærit, *l. 3. de accuſ.* Dico publicas, oon perpetuas, nec tangor loco Ciceronis in Bruto à me iampridem emendato. At cui ex lege Cornelia de ficariis obtigit quæſtio, etiam de veneficiis proculdubio quærit, vt cui ea lege teſtamentaria, & ex nummaria. Imo eueniebat ſæpe ex prætoribus ſea vt vni obtingeret vrbana & peregrioa iuriſdictio, vel peregrina, & Gallia Ciſalpina, id eſt, Ariminum, vel vrbana & quæſtio de veneficiis in vrbe, & propius vrbem a. millia paſſuum, vel Sardinia, & eadem quæſtio vel alia, vt Liuius oſteodit xxix. xxxix. xl. & multis aliis locis. quod fieri neceſſe fuit tum maaime cum ea lege Bæbia alternis prætores quatuor, alternis ſea creabantur poſt adiectionem prouinciarum quatuor, & tamen vt quatuor dumtaxat id ſemel contigiſſe ea lege Bæbia Liuius eodem libro refert, qui poſtea ſex prætores ſemper numerat.

Cerealas] Idem Dio in fi. xliii. ſcribens, eos ἀπὸ τῆς Δήμητρος ἐπίκλησιν φέρειν. hi præerant frumento eaplorando, probando, dioidendo, homines plebeij, vnde & in antiquis inſcriptionibus vocantur, Ædiles plebeij Ceteales. Et eodem modo Cereales dicti ſunt qui ſpecie frumenti euehendi aut inuehendi eaplorant quid agatur in prouinciis, vt id ad principem deferant, D. Hieronymo in Apologia 3. aduerſus Ruffinum, & io Abdia, qui & frumentarij, Capitolioo, Spartiano, Pollioni, Victori, & D. Cypriano. his ſimiles tandem ad extremum fuerunt qui dicuntur agentes in rebus, ſiue magiſtriani, aut veredarij.

Dvonxcim] Huius numeri ratio certa Dioni nulla conſtat, qui eodem libro ſub Iulio Cæſare a vi. prætores conſtituit, & alio ſub Tiberio xv. & ſub Auguſto quoque modo a vi. modo xii. modo xiv. & longe aliter quam Velleius Paterculus, qui finitis bellis ciuilibus viii. Prætoribus allectos duos tantum, & Corn. Tacitus i. & ii. An. qui iv. vt eſſent aii. Certiorem vero huius rei ratiooem penes Iuriſconſultos fuiſſe veroſimilius eſt. qui tamen, vt arbitror, quod apud hos principes certus ereandorum prætorum numerus non eſſet, eum potiſſimum quem referrent elegerunt, qui frequentior aut maior erat.

Qvi de fideicommisso] In antiqua inſcriptione, *prætores de fideicommiſſis.* qui ſcilicet pronuntiarent de fideicommiſſis & pronuntiatum eaequerentur. Iudices qui pronuntiationem non executionem habent, ius non dicunt vt Centumuiri, & pedanei. Qui etiam executionem ſuarum ſeotentiarum habent, ij proprie ius dicunt. & ad hos prætores fideicommiſſarios, vel eum qui ea his ſolus permanſit, pertinent multæ leges, *l. ſi cui legatum, de cond. & dem. l.* A *Titia, in fi. de au. & arg. leg. l. 2. C. qui pot. in pig. hab.*

Qvi inter fiscvm] Quo munere in prouinciis funguntur procuratores Cæſaris ſiue Rationales. His vero prætoribus poſt ſecuti principes alios adiecerunt, vt prætorem cui de tutelaribus cauſis, & alium, cui de liberalibus iuriſdictio eſſet.

Et hæc omnia quotiens in Republica ſunt magiſtratus, obſeruantur: quotiens autem proficiſcuntur, vnus relinquitur, qui ius dicat. is vocatur præfectus vrbi. qui præfectus olim conſtituebatur, poſtea fere Latinarum feriarum cauſa, introductus eſt, & quotannis obſeruatur: nam præfectus annonæ & vigilum, non B ſunt magiſtratus, ſed extra ordinem vtilitatis cauſa conſtituti ſunt. & tamen hi quos Ciſtiberes diximus, poſtea ædiles Senatuſconſulto creabantur. Ergo ex his omnibus decem Tribuni plebis, Conſules duo, decem & octo Prætores, ſex Ædiles in ciuitate iura reddebant.

Qvi Præfactvs] Olim, inquit, pro regibus aut magiſtratibus iuri dicundo coostituebatur ad tempus illis vrbe profectis ad bellum, vel ad prouincias ſuas. Poſt cœpit conſtitui ad paucos dies tantum quoad ſolemne ſacrum feriarum Latinarum rite peractum eſſet, quod extra vrbem fiebat præſentibus omnibus magiſtratibus vrbanis fere quotannis: nam & C Varro eas numerat inter annales ferias. Deinde Auguſtus Præf. vrbi perpetuum fecit primumque Meſſallam Coruinum, vt Tacitus & Euſebius ſcribunt, cuius poſtea D. Seuerus mirum in modum imperium auxit, non ſolum intra vrbem, ſed etiam intra Italiam, vt ait l. 1. de off. præf. vrb. finitam tamen centeſimo milliario. Intra Italiam nihil mutandum. nam & Tacitus ſcribit, Præf. vrbi ab Auguſto apud Romam atque Italiam fuiſſe præpoſitum.

Non svnt magistratvs] Non ſunt magiſtratus ſtatuti & legitimi, ſed eatra ordinem moremque coosuetum ad tempus, vtilitatis cauſa conſtituti. Aliter præturæ eatra ordinem datæ dicuntur apud Tac. 2. An. quæ datæ ſunt Seoatorij ordinis viris cum dari ſolerent equeſtribus aut plebeiis vt apud Sue- D tonium in Gaio, Senatorem eatra ordinem prætorem deſignatum, & apud eundem Tacitum xiii. Quæſtoribus ærarij extra ordioem promiſſos honores, id eſt, præturas ex Dione: quia & quæſtores ea Senatoribus erant. Ao vero & Dictatores non ſunt magiſtratus legitimi & præfecti vrbi ante Auguſtum & Decemuiri litibus iudicandis, vel legibus ſcribundis, & quæſtores parricidij, vel ærarij, & Tribuni militum conſulari poteſtate, & Ciſtiberes, & Quatuoruiri viarum curandarum, & Triumuiri monetales, vel capitales? aut ſi & hi ſunt legitimi, cur & in ſumma huius tractationis de his qui quaſi magiſtratus in vrbe ius dicunt, numerat tantum Conſules, Tribunos plebis, prætores, ædiles? An quia hi fere ſemper in Rep. fuerunt, E non etiam illi, & illorum cura ſubinde vel redierit ad Coſſ. Tribunos, Prætores, aut Ædiles, vel tranſierit ad alios, vt Quæſtorum vrbanorum munus ad ædiles modo ad præfectos prætorios prætoreſve, & ſub Claudio rurſus ad quæſtores, ſub quo propterea, vt opinor, Cor. Tacitus in omoium magiſtratuum ordinariorum enumeratione Conſuli, prætori, ædili, tribuno quæſtorem adiungit xis. An. Quæſtorum parricidij ad Triumuiros capitales, quorum tamen adeo fuit modica poteſtas vt in fures fuerit & ſeruos tantum, Aſconio teſte in Diuin. in alios quos prætores damnaſſent, qui legibus quærunt hæc tantum, vt in carcere cuius cuſtodes erant, eos ſtrangulari curarent,

atque adeo legirimis magiſtratibus qoodammodo miniſtrarent. nec denique fuerit illorum in Rep. ordo ſerieſque certa, atque continua, nec defuncti etiam illo magiſtratu alium ſuſceperiot, exceptis his qui Ciſtiberes dicuntur, quibus Quinqueuiratus gradum faciebat ad ædilitatem, cui inter cætera & idem Quinqueuiratus officium inetat. Non negamus poſtea præf. annonæ & præf. vigilum factos legitimos atque perpetuos. Hanc vero diſtinctionem meo quidem iudicio Pomponius non omiſerat, ſed multa ab eo detruncata ſunt, quod vel extremo loco poſita mentio x. Tribunorum plebis coargoit, quam non potuit non habuiſſe ſupra. Præterea obſeruandum eſt, referri à Pomponio vrbanos magiſtratus tantum: nam & prouinciis deſtinati in vrbe eraot, & perſæpe nec ibant in prouincias, quarum eis ſors obuenerat, vt Liuius oſtendit XLI. Præſides qui irent vrbanorum vice primus Auguſtus inſtituit, vt teſtatur Victor. Itemque eos tanrum referri, qui ante Tiberium in vrbe fuerunt, non eos qui ſub aliis principibus ſuoſecuti ſunt, quia originem tantum magiſtratuom oſtendere Pomponius in animo babuit, ſicot originem legum & progreſſum quoque vſque ad Auguſtum, non eam quæ poſtea in vrbe fuit ordinationem.

Iuris ciuilis ſcientiam plurimi & maximi viri profeſſi ſunt. Sed qui eorum maximæ dignationis apud populum Romanum fuerunt eorum in præſentia mentio habenda eſt: vt appareat à quibus & qualibus, hæc iura orta & tradita ſunt. Et quidem ex omnibus qui ſcientiam nancti ſunt, ante Tiberium Coruncanium publice profeſſum nemiuem tradirur. ceteri autem ad hunc vel in latenti ius ciuile retinere cogitabant, ſolumque conſulratoribus vacare, potius quam diſcere volentibus ſe præſtabant. Fuit autem inprimis peritus Publius Papirius qui leges regias in vnum contulit. ab hoc Appius Claudius vnus ex Decemuiris, cuius maximum conſilium in duodecim tabulis ſcribendis fuit.

Caterі avtem ad hvnc] Ad hunc Coruncanium ſcilicet: nam qui ante eom fuerunt publice iuris ſcientiam noo profitebantur, ſec conſultoribus tantum oracula ſua reddebant, & iuris myſteria, quæ Cicero vocat, enuntiabant. Poſt Coruncanium cœperunt cum de iure conſuleoobus reſpondebant admittere diſcipulos, qui audirent, notarentque reſponſa rationemque tradendi & intetpretandi iuris, atque ita vna opera docere diſcipulos & reſpondere conſultotibus ſolebant. Cicero in Oratore ad Brutum: *Ius ciuile docere ſemper pulchrum fuit hominumque clariſſimorum diſcipulis domus floruerunt.* & infra: *Iuriſconſultos reſpondentes audire ſat erat, vt ij qui docerent nullum ſibi ad eam rem tempus ipſi ſeponerent, ſed eodem tempore & diſcentibus ſatisfacerent & conſulentibus.* Et in Bruto: *Q. Scæuola quamqnam nemini ſe ad docendum dabat, tamen conſulentibus reſpondendo ſtudioſos audiendi docebat.* Inde Setuij & Mucij & Sabini aoditores dicti, non vt in *l. 1. de aq. & aq pl. arc.* corrupte, auctores, & Trebatius auditor Q. Cor. Maximi, Caſcelius Q. Mucij Voluſi, P. Orbius Iuuentij, Iunentius magiſter apud Ciceronem in Bruto, vt Cœlius Antipater L. Craſſi magiſter, Sabinus magiſter, *l. dicere, de rec. qui arb. rec.* & alibi præceptor, & Sabiniani præceptores, Iauolenus Iuliani præceptor.

Poſt hunc Appius Claudius eiuſdem generis maximam ſcientiam habuit. hic Centemmanus appellatus eſt, Appiam viam ſtrauit, & aquam Claudiam induxit, & de Pyttho in vrbe non

A recipiendo ſententiam tulit: hunc etiam actiones ſcripſiſſe traditum eſt, primum de vſurpationibus, qui liber non extat. Idem Appius Claudius, qui videtur ab hoc proceſſiſſe, R literam inuenit, vt pro Valeſij Valerij eſſent, & pro Fuſiis Furiis. Fuit poſt eos maxime ſcientiæ Sempronius, quem populus Romanus ΣΟΦΟΝ appellauit: nec quiſquam ante hunc aut poſt hunc hoc nomine cognominatus eſt.

Centemmanvs] Alij habent Cæcus. Certe in Faſtis M. Verrij Cæcus appellatur, & in Appiani Samniticæ hiſtoriæ fragmentis Frontinus l. de aquæd. ei primum Craſſo, deinde Cæco fuiſſe cognomen,
B non Centemmano aut Centumalo, quod Liuius, & Verrius, & Eutropius tribuunt Fuluiis, Cn. & M. M. Tullius, & Valerius Maximus Ti. Claudio, non Appio.

Aqvam Clavdiam] Hiſdem verbis Eutropius, *Aquam Claudiam induxit & viam Appiam ſtrauit.* & Caſſiodorus aquam ipſius nomine nuncupari. ergo Claudiam. & tamen à prænomine frequentius nuncupata repetitur. Alia eſt aqua Claudia, quam Claudius Cæſar induxit.

Qvi videtvr ab hoc] Legendum opinor, *quoniam, videtur ab hoc,* &c. & ab hoc oempe Cæco, oon à Craſſino vel Regillenſi, vel à Caudice. Iocertum à quo horum, ſed videtur, inquit, id potius ab
C eodem Appio Claudio Cæco proceſſiſſe, denique hic R literam inueniſſe, vt pro Valeſij Valerij, pro Fuſij Furij, pro Papiſij Papirij eſſent.

Avt post hvnc] Vero: nam Atilius appellatus eſt Sapiens non Sophus inter quas appellationes nominis ſonus differt. nec Lælius item vulgo appellatus eſt Sophus, ſed Sapiens. Denique non eadem eſt Sapientis vel Cati, vel Corculi & Sophi cognominatio.

Gaius Scipio Naſica qui optimus à Senatu appellatus eſt, cui etiam publice domus in ſacra via data eſt, quo facilius conſuli poſſet. Deinde Q. Mucius, qui ad Carthaginienſes
D miſſus legatus cum eſſent duæ reſſeræ poſitæ, vna pacis, altera belli: arbitrio ſibi dato, vtram vellet referret Romam, vtramque ſuſtulit, & ait, Carthaginenſes petere debere, vtram mallent accipere. Poſt hos fuit Tiberius Coruncanius, vt dixi, qui primus profiteri cœpit: cuius tamen ſcriptum nullum extat, ſed reſponſa complura & memorabilia eius fuetunt.

G. Scipio Nasica] Non tamen Optimo cognomen ei fuit ſed Corculo, quamuis totius Senatus ſacramento optimus iudicatus ſit, nec prænomen Gaio, ſed Publio. [illegible]

Q. Mvcivs] Addit, *Qui ad Carthaginenſes* [illegible]
E [illegible] Scæuulæ & Voluſij. quid enim alioquin [illegible] enarrare attinebat? & vel hoc coarguit in eius nomine meodom non eſſe. Alij auctores pro Mucio Fabium nominant. At in eam forte ducti opinioonem ex frequenti mentione Q. Fabij in hiſtoria Carthaginenſi. Diſſentiunt eoam in hiſtoria. At noo mirum ſi à Pomponio, cum nec inter ſe per omnia conſentiant. plus autem vtirem narrant Carthaginenſibus magoanimitatis tribuunt, & Pompooius noſter minus cum extremam facit bane Q. Mucij vocem Carthaginenſes petere debere, quod eſt verbum precarium & optatiuum iuris aoctotibus, vtram teſſeram accipere mallent. Romanorum ſcilicet eſſe dare optionem, qui longe maiores & nobiliores eſſent, Carthaginenſium accipe-

accipere, vt ſit inter fratres conſortes. Et ideo narratio Pomponij probabilior eſt.

Memorabilia] Recte ſeparat memorabilia à reſponſis. Memorabilia ſunt quæ & memoralia. Quæ Paulus memorialia *l. 144. de verb. ſig.* Gellius & Macrobius ſæpe memorabilia.

Deinde Sextus Ælius, & frater eius Publius Ælius, & Publius Atilius maximam ſcientiam in profitendo habuerunt, vt duo Ælij etiam Conſules fuerint. Atilius autem primus à populo ſapiens appellatus eſt. Sextum Ælium etiam Ennius laudauit, & extat illius liber qui inſcribitur Tripertita: qui liber veluti cunabula iuris continet. Tripertita autem dicitur quoniam lege duodecim tabularum præpoſita iungitur interpretatio, dein ſubtexitur legis actio. Eiuſdem eſſe tres alij libri referuntur: quos tamen quidam negant eiuſdem eſſe. hos ſectatus ad aliquid eſt Cato. Deinde M. Cato Princeps Porciæ familiæ, cuius & libri extant: ſed plurimi filij eius, ex quibus ceteri oriuntur.

Ad aliqvid est Cato] Ad aliquid non ad plenum, vt *l. 1. de leg. præſt. l. vt gradatim §. quotiens, de mun. & hon. l. 1. §. dies, Quan. ap. ſit, l. 112. §. vls. de verb. obl. l. 1. §. ſunt autem, ne quid in flu. pub.* Et Cato aut pater Cenſorij eſt, qui neque ciuis fuit, neque iuris peritus: aut ſane legendum, *Hos ſectatus ad aliquid eſt. deinde M. Cato princeps Porciæ familiæ.* Velleius quoque eum principem vocat Porciæ familiæ. Valerius Maximus, ab eo manaſſe principia Porciæ familiæ: quia ſcilicet primus eam familiam Tuſculo duxit in vrbem. Et tamen eum fuiſſe omnium iuris peritiſſimum M. Tullius ait, ſed ſua ætate, ſuo tempore.

Ex qvib. cet. oriuntur] Ex patre & filio ceteri Catones ſiue Porcij oriuntur, qui Romæ ſunt, & per multos annos fuerunt: vnde idem potuit fieri prouerbium quod de Maniis Ariciæ, Multi Catones Romæ. At Origines alij vindicant.

Poſt hos fuerunt Publius Mucius, & Brutus & Manilius qui fundauerunt ius ciuile. ex his Publius Mucius etiam decem libellos reliquit, Brutus ſeptem, Manilius tres. & extant volumina ſcripta, Manilij monumenta. Illi duo Conſulares fuerunt. Brutus Prætorius. Publius autem Mucius etiam Pontifex maximus. ab his profecti ſunt Publius Rutilius Rufus, qui Romæ conſul & Aſiæ proconſul fuit. Paulus Verginius, & Quintus Tubero ille Stoicus Panætij auditor, qui & ipſe Conſul. Etiam Sextus Pompeius Gnæi Pompeij patruus fuit eodem tempore. Et Cælius Antipater qui hiſtorias conſcripſit: ſed plus eloquentiæ quam ſcientiæ iuris operam dedit. Etiam Lucius Craſſus frater Publij Mucij qui Mucianus dictus eſt. hunc Cicero ait Iuriſconſultorum diſertiſſimum.

Ab his profecti] Sic M. Tullius 1. & 2. de Inuentione. *Ab Ariſtotele & Theophraſto profecti.* & 1. de Diu. *Zeno & hi qui ab eo ſunt profecti.* & III. de Legib. *Heraclides Ponticus profectus à Platone*, vnde & in extremo extremi Tuſcul. ita legendum, *Qui tandem à Socrate & Platone profectis philoſophis.*

Panætii avditor] κτ' διδασκαλίῳ alterius Q. Ælij Tuberonis, de quo infra.

Hvnc Cicero] Traiecta verba eſſe videntur & adſcribenda Q. Mucio Scæuulæ ſequenti verſo poſt verbum, redigendo. Craſſum Mucianum virum iuris A ſcientiſſimum, & Q. Mucium iuris ſcientiæ, quam propriæ eloquentiæ nomine celebriorem fuiſſe ſcribit.

Frater P. Mvcii] Idem Cicero in Bruto, & de Oratore, de Publio, non de Lucio.

Poſt hos Q. Mucius Publij filius & Pontifex maximus ius ciuile primus conſtituit, generatim in libros decem & octo redigendo. Mucij auditores fuerunt complures: ſed præcipuæ auctoritatis Aquilius Gallus, Balbus Lucilius, Sextus Papirius, Gaius Iuuentius. ex quibus Gallum maximæ auctoritatis apud populum fuiſſe Seruius dicit. Omnes tamen hi à Seruio Sulpitio nominantur: alioquin per ſe eorum ſcripta B non talia extant, vt ea ad omnes appetant. denique nec verſantur omnino ſcripta eorum inter manus hominum, ſed Seruius libros ſuos compleuit: pro cuius ſcriptura ipſorum quoque memoria habetur. Seruius cum in cauſis orandis primum locum, aut pro certo poſt Marcum Tullium obtineret, traditur ad conſulendum Quintum Mucium de re amici ſui perueniſſe. cumque eum ſibi reſpondiſſe de iure Seruius parum intellexiſſet, iterum Quintum interrogaſſe, & à Quinto Mucio reſponſum eſſe, nec tamen percepiſſe: & ita obiurgatum eſſe à C Quinto Mucio. Namque eum dixiſſe turpe eſſe patricio & nobili, & cauſas oranti ius, in quo verſaretur, ignorare. ea velut contumelia Seruius tractatus operam dedit iuri ciuili: & plurimum eos de quibus locuti ſumus, audiit: inſtitutus à Balbo Lucilio, inſtructus autem maxime à Gallo Aquilio, qui fuit Cercinæ. Itaque libri complures eius extant Cercinæ confecti.

Cercinæ] Bis dicit Cercinæ. itaque nihil mutari volo. Seruius Sulpitius fuit Athenis, fuit Rhodi, fuiſſe etiam eum Cercinæ inſula Siciliæ vicina ex eo coarguit, quod libri eius complures extent Cercinæ confecti.

D Hic cum in legatione periiſſet, ſtatuam ei populus Romanus pro roſtris poſuit, & hodieque extat pro roſtris Auguſti. huius volumina complura extant: reliquit autem prope centum & octoginta libros. ab hoc plurimi profecerunt, fere tamen hi libros conſcripſerunt: Alfenus Varus, Gaius, Aulus Ofilius, Titus Cæſius, Aufidius Tucca, Aufidius Namuſa, Flauius Priſcus Gaius Ateius Pacuuius, Labeo Antiſtius Labeonis Antiſtij pater Cinna, Publicius Gellius. Ex his decem libros octo conſcripſerunt, quorum omnes qui fuerunt libri digeſti E ſunt ab Aufidio Namuſa in centum quadraginta libros.

Gaivs] Deleodum hoc nomen, alioquin XI. eſſent, non vt infra ait X.

Ex his auditoribus plurimum auctoritatis habuit Alfenus Varus, & Aulus Ofilius. ex quibus Varus & Conſul fuit. Ofilius in equeſtri ordine perſeuerauit: is fuit Cæſari familiariſſimus: & libros de iure ciuili plurimos, & qui omnem partem operis fundarent, reliquit: nam de legibus Vicenſimæ primus conſcripſit, de iuriſdictione: idem edictum Prætoris primus di-

ligenter compoſuit: nam ante eum Seruius duos libros ad Brutum perquam breuiſſimos ad edictum ſubſcriptos reliquit. Fuit eodem tempore & Trebatius, qui idem Cornelij Maximi auditor: fuit Aulus Caſcelius, Quintus Mucius Voloſij auditor: denique in illius honorem teſtamento Publium Mucium nepotem eius reliquit heredem. ſuit autem quæſtorius: nec vltra proficere voluit, cum illi etiam Auguſtus conſulatum offerret. ex his Trebatius peritior Caſcelio, Caſcèlius Trebatio eloquentior fuiſſe dicitur, Ofilius vtroque doctior. Caſcelij ſcripta non extant, niſi vnus liber Benedictorum. Trebatij complures, ſed minus frequentantur.

Omnem partam operis] Operis ſapientia, vt inf. ius diuinum & humanum, publicum & priuatum vtrumque opus inf.

Qui idem Cornelii] Recte Goueanus, Quinti Cornelij, ex Cicerone, qui & Trebatium eius periculo ſtultum eſſe ait, à quo is ſe. ſapere didiciſſe profitebatur.

Q. Mucius Volosii] Recte Ant. Auguſtinus, Quinti Mucij Voloſij.

In illius honorem] Vt *l. 76. §. pater, de leg. 2.* Semptonius filiam ſuam heredem inſtitutam rogat, vt Sempronio nepoti ſuo in honorem nominis ſui plus tribuat.

Poſt hoc quoque Tubero fuit, qui Ofilio operam dedit. ſuit autem patricius, & tranſiit à cauſis agendis ad ius ciuile, maxime poſtquam Quintum Ligarium accuſauit, nec obtinuit apud Gaium Cæſarem. Is eſt Quintus Ligarius qui cum Africæ oram teneret, infirmum Tuberonem applicare non permiſit, nec aquam haurire. quo nomine eum accuſauit, & Cicero defendit. extat eius oratio ſatis pulcherrima, quæ inſcribitur pro Q. Ligario. Tubero doctiſſimus quidem habitus eſt iuris publici & priuati: & complures vtriuſque operis libros reliquit. Sermone etiam antiquo vſus affectauit ſcribere, & ideo parum libri eius grati habentur. Poſt hunc maximæ auctoritatis fuerunt Ateius Capito qui Ofilium ſecutus eſt, & Antiſtius Labeo qui omnes hos audiuit: inſtitutus eſt autem à Trebatio. Ex his Ateius Conſul fuit.

Ex his Ateius] *L. 21. de rit. nupt.* & Conſul cum C. Vibio Poſtumo, non cum Germanico Cæſare.

Labeo noluit cum offerretur ei ab Auguſto Conſulatus, quo ſuffectus fieret, & honorem ſuſcipere. Sed plurimum ſtudiis operam dedit: & totum annum ita diuiſerat, vt Romæ ſex menſibus cum ſtudioſis eſſet, ſex menſibus ſecederet, & conſcribendis libris operam daret. Itaque reliquit quadringenta volumina, ex quibus plurima inter manus verſantur. Hi duo primum veluti diuerſas ſectas fecerunt: nam Ateius Capito in his quæ ei tradita fuerant perſeuerabat: Labeo ingenij qualitate & fiducia doctrinæ, qui & ceteris operis ſapientiæ operam dederat, plurima innouare inſtituit. & ita Ateio Capitoni Maſſurius Sabinus ſucceſſit. Labeoni Nerua. adhuc eas diſſenſiones auxerunt. Hic A etiam Nerua Cæſari familiariſſimus fuit.

Hi duo primum] Et inde appellati poſtea ſunt Sabiniani, vel Caſſiani & Proculeiani, vt inter rhetores, Apollodorei & Theodorei.

Qui et cat. oparta] Id eſt, ceteris partibus totius operis ſapientiæ, Iuri ſcilicet publico & priuato, diuino & humano, feciali, augurali, ſenatorio, flaminio, vt ſup. de Ofilio qui de Iure ciuili plurimos libros reliquit, qui omnem partem operis fundarent. & de Q. Ælio Tuberone, complures eum vtriuſque operis libros reliquiſſe.

Maſſurius Sabinus in equeſtri ordine fuit & publice primus ſcripſit. poſteaque hoc cœpit beneficium dari à Tiberio Cæſare. Hoc tamen illi B conceſſum erat. & vt obiter ſciamus, ante tempora Auguſti publice reſpondendi ius non à principibus dabatur: ſed qui fiduciam ſtudiorum ſuorum habebant, conſulentibus reſpondebant: neque reſponſa vtique ſignata dabant: ſed plerumque iudicibus ipſi ſcribebant, aut teſtabantur, qui illos conſulebant. Primus Diuus Auguſtus, vt maior iuris auctoritas haberetur, conſtituit, vt ex auctoritate eius reſponderent, & ex illo tempore peti hoc pro beneficio cœpit. Et ideo optimus princeps Hadrianus, cum ab eo viri prætorij peterent vt ſibi liceret reſpondere, reſcripſit eis hoc non peti, ſed præſtari C ſolere. Et ideo ſi quis fiduciam ſui haberet, delectari ſe: populo ad reſpondendum ſe præpararet. Ergo Sabino conceſſum eſt à Tiberio Cæſare, vt populo reſponderet, qui in equeſtri ordino iam grandis natu & fere annorum quinquaginta receptus eſt: huic nec amplæ facultates fuerunt, ſed plurimum à ſuis auditoribus ſuſtentatus eſt. Huic ſucceſſit Gaius Caſſius Longinus natus ex filia Tuberonis, quæ fuit neptis Seruij Sulpitij: & ideo proauum ſuum Seruium Sulpitium appellat.

Publice primus scripsit] Alias, *reſpondit.* forte reſcripſit pro eodem, D vt *l. 3. §. 1. de bon. poſ. l. ex contractu, de re iud.* & vt emendaui Inſtit. *1. tit. vlt. & §. item qui Reip. de exc. tut. & §. locus, de rer. diuiſ. Et primus poſteaquam,* &c. vt vulgo legitur recte. Primus ſcilicet hoc beneficium à Tib. Cæſare impetrauit, & ex beneficio principis de iure publice reſpondit. Superiores ſine beneficio, vt ſubijcit, fiducia doctrinæ, iuxta illud, Qui ſibi fidit dux, regit examen.

Viri prætorii] Quia, vt ſupra dixit & denotauit in ſingulis non niſi magnæ dignationis viri iuris ciuilis ſcientiam profitebantur.

Sed præstari] Vt ſup. initio huius tertiæ partis, *ſe præſtabant.* & M. Tullius de legibus: *Ius ciuile eatenus exercuerunt quatenus populo præſtare voluerunt.*

E Hic Conſul fuit cum Quartino temporibus Tiberij, ſed plurimum in ciuitate auctoritatis habuit, couſque donec eum Cæſar ciuitate pelleret expulſus ab eo in Sardiniam, reuocatus à Veſpaſiano, diem ſuum obiit. Neruæ ſucceſſit Proculus. fuit eodem tempore & Nerua filius. fuit & alius Longinus ex equeſtri quidem ordine: qui poſtea ad præturam vſque peruenit. Sed Proculi auctoritas maior fuit: nam etiam plurimum potuit, appellatique ſunt partim Caſſiani, partim Proculeiani. quæ origo à Capitone & Labeone cœperat. Caſſio Cælius Sabinus

ſucceſſit, qui plurimum temporibus Veſpaſiani A
potuit. Proculo Pegaſus, qui temporibus Veſpaſiani præfectus vrbi fuit. Cælio Sabino Priſcus Iauolenus. Pegaſo Celſus, patri Celſo Celſus filius, & Priſcus Neratius: qui vtrique Conſules fuerunt. Celſus quidem & iterum. Iauoleno Priſco Aburnus Valens & Tuſcianus. item Saluius Iulianus.

QVARTINO] Cuſpinianus legit, Q. Haterio, ſine auctore. alij M. Vinicium, qoi conſul fuit cum L. Caſſio Longioo, & congener Tiberij Cæſaris cum eodem, non cum Gaio, vt Caſſiodorus ſcribit. Quartinum eſſe dicont ſine vllo etiam auctore. ac profecto Quartious & G. Caſſius ſuffecti fuiſſe videntur.

DONEC EVM CÆSAR] Nero ſcilicet, vt Tacitus ſcribit An. XVI. quod & iamdiu complutes alij notarunt, non Tiberius, ant Claudius, aot Gaius.

NAM ETIAM PLVRIMVM POTVIT] Accedit ad doctrinam commendatio ex potentia.

PROCVLEIANI] Sic etiam ſcribendum eſt libro ſingulari Regolarum Vlpiani tit. XI. & 10 Inſtitutionibus Iuſtiniani: oon Proculiani.

AMPLISSIMO ET DOCTISSIMO VIRO

D. IOANNI MONLVCIO

EPISCOPO ET COMITI VALENTINO DIENSI,

IACOBVS CVIACIVS S.

QVæ in hac ſchola, cuius præcipua cura tua eſt, de iure ciuili docui, neque iuuentuti debere diutius, neque alium quam te ad ea probanda arbitrum deligere poſſum. ac primum ſi cui ea debeam, forſaſſe quæras, multæ cauſæ ſunt, quas niſi ex meipſo & aliqua in docendo accuratione fideque mea penderent, mihi non eſſet graue commemorare. Illas ſtatim dixero libentius propter quas te ſolum arbitrum fero. Non amplectitur facile iuuentus noſtra, cui ad vſum forenſem & ad capeſſendam Rempub. inſtruendæ damus operam, quæ ex hac doctrina traduntur, niſi commendauerit ea aut vulgi adſenſus quidam, aut, quod melius eſt, clariſſimorum & ſpectatiſſimorum virorum auctoritas: ac ſicuti rudes nummorum æſtimatores, quibus quid adnumeratur, non ante ſibi ſatisfactum putant, quam per menſarium aliquem explorarint, an probi ſint nummi: merito item iuris ſtudioſi ſi quid quis ex hac ſcientia promat, id priuſquam in arcam congerant, probari à probatis expoſcunt. Ego vero ea in re nunc quem alium præter te mihi probatorem depoſcam, non habeo. Fruſtra obtrectatorum, ſi qui ſunt qui noſtris eant itineribus, iudicium requiram. Fruſtra aduerſariorum qui à noſtris deuia ſectantur. συρφετώδη *illum gregem Doctorum dico, qui nos noſtramve docendi rationem aſpernantur, abhorrent, nec ſecus ac ſanguinem viperinum peſtemque vitant. Scio non deeſſe alios, qui virtute & eruditione plurimum præſtant, quos iure ſumere, reiicere non niſi iniuria poſſim. Ceterum quem ex his anteponam tibi, non video. Eis ſolum te multo æquius omnibus honoribus prætulero: nam vt circumſpiciam omnia, quæ in eo deſiderantur, cuius iudicium expetitur, nec auctoritate par tibi quiſquam in Reipub. maximis, grauiſſimiſque cauſis iamdiu cognito & probato, nec cui de iuris ſcientia, vt de ceteris diſciplinis limatius iudicium maiorque earum facultas exiſtat, nullus qui vera pietatis ac religionis ſplendidius lumen Reipub. noſtræ præbeat, porrigat, tendat. Te igitur ceteris, vt poſui ſupra, honoribus omnibus merito prætulero. Tu viciſſim ſi libenti animo huiuſce rei arbitrium ſuſceperis, & hæc quæ ex ſchola tua prodeunt, tuâ ſententia comprobaueris, equidem currum nullum, infulam, lauream nullam cum vno verbo tuo, cum mea laude coniuncto comparauero. idem illud & ſtudioſis omnibus erit, ſat ſcio,* ὥσπερ τὶς θέμιδος ψῆφος. *Quod vt facias, quia maxime cupio, ſic abs te,* AMPLISSIME DOMINE, *maximopere contendo. Vale. Valentiæ Cauarum* IV. *Kalendas Auguſti* M. D. LIX.

AD TITVLVM DE PACTIS.

Ad L. 1.

VT ab eo vnde incœpit Vlpianus nos quoque ſtatim incipiamus, proponitur ſub hoc titulo edictum de pactis conuentis, cuius ſententia talis eſt: Pacta conuenta ſeruari. quæ in re ius prætorium, vt Vlp. ait, cum iure naturali mirifice congruit: nam iuris naturalis pars eſt fides & veritas. Nihil autem eſt tam fidei congruum, quam pacta ſeruare. Pacta igitur & oaturali & prætorio iure ſeruantur. Iure prætorio exceptiones & liberatio-

B nes pariunt, iure naturali obligationes & liberationes. Veriſſimum enim hoc eſt, ex pactis naturalem obligationem naſci, obligatiooem naturalem tolli. Naſci oſtendit *l. in his §. Imp. inf. de ſolut.* dum ex pacto ait vſuras naturaliter deberi, ex ſtipulatione ciuiliter. Tolli *l. Stichum §. naturalis, infra de ſolut. & l. qui exceptionem §. vlt.* adhibita *l. ſi non ſortem §. libertus infra, de cond. ind.* Recte igitur Vlpianus: [Huius edicti, inquit, æquitas naturalis eſt.] Ius naturale æquitatem naturalem appellat, vt in *§. theſauros, §. per traditionem, Inſt. de rer. diu.* & ſane ius naturale nihil aliud eſt, quam ratio & æquitas, quam oobis innata

quædam vis affert, & qua beſtiis maxime præſtamus. Idem & ius gentium dicitur in *l. iuriſgentium infra*, quo in loco non tantum contractus, ſed & pacta iurigentium adſcribuntur. Vt autem ius naturale, æquitas naturalis appellatur, ita non inficior, quin etiam poſſit ius ciuile, æquitas ciuilis appellari: nam & M. Tullius ius ciuile ita definit, æquitatem conſtitutam his qui eiuſdem ciuitatis ſunt ad res ſuas obtinendas. Plerumque tamen æquitatem cum dicimus, naturalem intelligimus, & id quod Ariſtoteles vocat ὁμολογίαν, Cicero ad vnguem, conueniens, in Topicis, dum iuris tres eſſe partes ait, legitimam, conuenientem, moris vetuſtate confirmatam. Nec enim pars conueniens pertinet ad pacta, conuenta, ſed ad æquitatem, vt reperita ab eodem in eodem libro diuiſio in legem, morem, æquitatem, manifeſto declarat. Sed illud nunc ſi quærat aliquis, an & iure legitimo pacta obſeruentur, negabo. Iure enim legitimo pactum obligationem, liberationem, actionem vel exceptionem non parit: ideoque debitor, qui de non petenda pecunia cum creditore paciſcitur, legibus aut iure ciuili non liberatur, iure prætorio liberatur, *l. 3. §. 1. infra de conſtit. pecun. l. creditori, C. de pact.* & hoc eſt quod Cornificius ait II. Rhet. eſſe pacta, quæ ſine legibus obſeruantur ex conuentu. Sed quid eſt quod ſequitur, Quæ iuri præſtare dicuntur? Ita nempe pacta iuſta exiſtimari, vt iuri antecellere dicantur, vt ipſis legibus & iure publico iuſtiora eſſe exiſtimentur. Extolluntur pacta comparatione iuris publici, & ne leges quidem ipſæ pactis creduntur eſſe iuſtiores. & ita illum Cornificij locum accipiendum eſſe ſimilis locus apud Ciceronem indicat II. de Inuentione. Pactum, inquit, eſt quod inter aliquos conuenit, quod iam ita iuſtum putatur, vt iuri præſtare dicatur. Pactorum igitur æquitas tanta eſt, vt hac ſola legibus præſtare dicantur. Ceterum legum maior eſt vis atque auctoritas: nec enim pactis leges mutari poſſunt. ac ſane licet ita vulgo dicatur propter æquitatem pacta iuribus præſtare, tamen, ſi verum amamus, vt auctoritate ſic æquitate ſuperiora ſunt iura. Illud nunc videndum eſt, cur ius ciuile pacta non agnouerit, ius prætorium agnouerit. Sunt omnium rerum quas natura profert certi modi, quibus aut enaſcuntur aut emoriuntur. nec enim temere & quouis modo omnia creantur, nec quouis modo intereunt, ſed certis præſcriptiſque modis. Similis eſt ratio earum rerum, quæ arte fiunt. Sume ex iure noſtro patriam poteſtatem. Hæc certis modis adquiritur, Natura, Adoptione. Certis modis amittitur, Morte, Capitis minutione, Dignitate, Sacerdotio Furore, vel alio quouis modo non amittitur. quia certa eſt ratio, certus ordo cum adquirendæ, tum amittendæ poteſtatis. & ideo recte Vlp. in l. patre, ſupra de his qui ſunt ſui vel alieni iu. Non poteſt, inquit, deſinere quis habere liberos in poteſtate, niſi exierint liberi, quibus caſibus ſolent. Nunc ſume obligationem. Obligatio certis modis contrahitur, locatione, emptione, ſocietate, commodato, depoſito, mandato, pignore, mutuo, ſtipulatione. Certis modis tollitur, ſolutione, acceptilatione, nouatione, contrario actu, & (vt ait *l. obligationum §. 1. infra, de oblig. & act.*) quod ſemel deberi cœpit, certis modis deberi deſinit. Non ergo quouis modo contrahitur obligatio, non quouis modo tollitur. Certi modi conſtituendi erant, & verò recepti aut conſtituti ſunt. ex his non eſt pactum, ideoque pacto, exceptis quibuſdam cauſis, nec contrahitur, nec tollitur obligatio. Prætor tamen qui in hoc potiſſimum conſtitutus eſt, vt quoniam quæ ſunt æqua, non poſſunt omnia legibus comprehendi, ipſius æquitatis ſit ſacerdos veluti quidam, atque magiſter. naturali æquitate fretus iuſta pacta ſeruat datis exceptionibus, atque ita fit, vt iure prætorio pacta obligationem tollant oppoſita exceptione, vtque pactis ſublatam obligationem poſteriora pacta rurſus per replicationem exſuſcitent: & in ſumma, vt certa & finita eſt iuris legitimi regula, æquitatis infinita, ita tollendæ obligationis modi ex iure ciuili certi ſunt, ex iure prætorio incerti & infiniti. Nunc vt eam ire viam pergamus quam præit Vlpianus in hac *l. 1.* tradenda nobis eſt definitio pacti. Traditur autem definitio duplex, nominis & rei. Nominis definitio hæc eſt, Pactum dici à pactione, & inde quoque pacis deduci nomen. Pax enim pactionibus conficitur, *l. in bello, in principio, infra de capt. & poſtlim.* Cicero Philipp. XIII. *In quo pactio paci ſit lex ſeueritatis.* Sunt quidam, qui inter pactionem & pactum differentiam eſſe profitentur, quibus ego non aſſentior. Sic enim exiſtimo, idem hæc omnia poſſe, pactum, depectionem, pactionem, placitum, pactum conuentum, pactum & conuentum, pactum nudum, pactum & conſenſum, pactum & condictum. tot namque idem modis variari animaduerti. In *l. iuriſgentium §. ſed cum nulla, infra*, nuda pactio dicitur quod alibi nudum pactum. Et quemadmodum nuſquam pacta, ita nec pactiones contractus appellantur: vt qui ſcripſerunt pactionis nomen latius pertinere quam pacti, vbi id repererint neſciam plane. Ceterum pacta ideo nuda, itemque conuenta appellantur, quod ſola conuentione ſoloque placito conſtant, nihilque præter nudam conuentionem habent, *l. ſi tibi, C. loc. l. ſi diuiſione, C. famil. erciſc.* nec vero quod nuda dicantur pacta, contrariæ appellationis aliam pactorum ſpeciem comminiſci oportet, ſicut quia dicantur morbi quidam acuti, non ideo alij dicentur obtuſi. quin immo aſſerimus nullum omnino pactum eſſe quod nudum non ſit. Legitimum pactum, pactum nudum eſt. Lex contractus, pactum nudum eſt. Quod additur, nudum vel conuentum, ἐπίθετον pacti eſt perpetuum, non διακριτικόν, quaſi ſit aliud veſtitum, vel non nudum, vel non conuentum, vel, vt nihilo felicius tradidit Alciatus, iuſtum, qui in libris noſtris iuſtum pactum non animaduertit nihil aliud eſſe quam nudum, quod neque dolo malo, &c. *l. iuriſgentium §. ait prætor, l. epiſtola §. pactum, l. tale §. 1. infra, hoc tit. l. Stichum §. naturalis, infra, de ſolut. l. cum emptor, infra, de reſc. vend.* Nunc ad rei definitionem veniamus.

ET EST PACTIO, inquit, DVORVM, &c.] Iidem illi qui differentiam ſtatuunt inter pactum & pactionem, pacti hoc loco definitionem tradi negant. quod duplici ratione ſubruitur. Ac primùm, ex arte hoc eſt vt definitio ὀνοματώδης rei definitionem præcedat, quam & in *l. 1. ſup. de iuſt. & iu.* Vlp. ſecutus eſt, in qua definit primum nomen iuris, deinde naturam. Si igitur hoc loco præpoſuit idem Vlp. definitionem nominis pacti, ars exigit vt ſequatur definitio quæ pacti naturam exponat. Tum vero eadem definitio in *l. pactum, inf. de pollicit.* pacto tribuitur. Sed illi ſic ſe ab *l. pactum* expediunt (de priori enim ratione nihil dicunt, quia nec eam animaduertunt) vt dicant in *l. pactum*, plenam pacti definitionem non tradi, ſed conſtare eam tantum ex genere & ex vna differentia qua pactum à pollicitatione ſeiungitur, ex omnibus differentiis non conſtare. At quænam iſta ratio eſt, Definitio pactionis conſtat ex eodem genere eademque & ſola differentia, qua illi quoque pactionem à pollicitatione ſecerni fatentur, & verum eſt. Quis porro hoc illis renuntiauit, vel vnde hoc ſumpſere, hanc ex omnibus differentiis conſtare, illam non item? Sed eadem profecto eſt pacti & pactionis definitio, quia eiuſdem rei. Erroris illorum cauſam quid præbuerit exponam. In hanc pactionis definitionem contractum cadere arbitrabantur. Eſt enim hoc commune cum contractu, duorum pluriumve

in idem placitum conſenſus. Contra aliud eſſe pactum, longe aliud contractum, nec vſquam pacti appellatione contractum ſignificari intelligebant. quamobrem hanc definitionem pactionis eſſe, non pacti profeſſi ſunt, atque ideo inter pactionem & pactum ſine vllo auctore differentiam ſtatuerunt, & contractus pactiones quidem, non tamen pacta appellari poſſe cenſuerunt. quod perinde eſt, ac ſi quis diceret, fabri operam actionem appellari poſſe, non actum. Vtrumque enim æque abſurdum & ineptum eſt. Ego ſic ſtatuo, Hanc eſſe perfectam propriamque pacti definitionem, qua non tantum à pollicitatione pactum, ſed etiam à contractu ſeiungitur. Id enim hæc definitio notat, pactum nihil aliud eſſe, quam conſenſum duorum pluriumve, nudum conſenſum, nihil niſi conſenſum. At contractus amplius quiddam eſt: duorum nempe pluriumve in id conſenſus ex quo contrahatur obligatio. atque ita recte συνάλλαγμα Theophilus definit in extremo tituli de obligat. ceterique Græci Iuriſconſulti pactum, quod σύμφωνον vocant, fieri dicunt ἐπὶ τῷ ποιῆσαί τι ἢ διαλύσασθαι, id eſt, ad agendum aliquid vel tranſigendum: nam & tranſactio pacto fit. Contractum vero ἐπὶ τὸ συνίστασθαι ἐνοχὴν, καὶ τὸν ἕτερον τῷ ἑτέρῳ ποιεῖν ὑπεύθυνον. Conuentio autem quam συμβολὴν vocant, genus eſt: nam & pacta & contractus conuentiones ſunt. & hoc eſt quod ſequitur in hac lege.

Conventionis verbum generale est, &c.] Quod ideo Vlpian. tradit, quia in edicto Prætor ait, Pacta conuenta. Pacti igitur nomine expoſito, reliqua erat conuenti explicatio. & Pactum quidem, vt diximus, ſpecies eſt, Conuentorum genus: nam & pacta & contractus conuenta ſiue conuentiones ſunt. Vt enim conuenire dicuntur homines, qui ex diuerſis locis in vnum contrahuntur & veniunt, itemque flumina, quæ in vnum confluunt, quod & Græci συμβολὴν τῶν ποταμῶν vocant, ſic qui ex diuerſis animi motibus in vnum conſentiunt paciſcendi vel contrahendi gratia, conuenire dicuntur: idque συμβολὴν appellant, & ea de re conſcriptum inſtrumentum συμβόλαιον. Pacta igitur conuentiones ſunt. conſenſu enim & quidem ſolo conſtant. Sic & contractus, qui conſenſu contrahuntur. Sed & qui re: nam & hi conſenſum in ſe habent. Et qui verbis, quoniam ſtipulatio ſine conſenſu nulla eſt, *l. 3. §. vlt. inf. de oblig. & act.* Varro lib. 5. de ling. Lat. *Non reſpondet ille*, inquit, *ſtatim qui dixit, Spondeo, ſi iocandi cauſa dixit, neque agi poteſt cum eo ex ſponſu.* Denique conuentionum aliæ nomen proprium habent, vt emptio, depoſitum, ſtipulatio: aliæ nomine proprio vacant, & eæ vel cauſam habent, & contractus appellantur: vel cauſam non habent, & pacta dicuntur, ſiue pacta conuenta: quæ legitimo auxilio deſtituta, ſeruaturum ſe Prætor hac parte edicti pollicetur.

Ad L. 2.

Convenire, id eſt, paciſci poſſumus vel re, vel per epiſtolam, vel per nuntium, vel tacite. Hic illorum opinio prima ſeſe offert, qui idem putant eſſe, re conuenire, & tacite conuenire: quæ nobis ſtatim ex hoc loco depellenda eſt. Sunt enim inter ſe maxime diuerſa. Re conuentio fit inter præſentes ſermone & tractatu habito. Tacite, nullo tractatu habito. nec vero potuit ſine vitio ab iſta pactorum diuiſione abeſſe illa expreſſim atque diſerte inter præſentes paciſcendi ratio. quam tamen vt in ea deſideretur efficiunt hi qui tacitum conſenſum & coniecturam cum re & veritate confundunt: Contra quos etiam ſtant Pauli verba. Cum enim dixiſſet, *Labeo*, &c. non ſic intulit, Denique etiam, vel, Proinde etiam, verum ita dixit, Sed

A etiam tacite. quæ verba ſuperioribus aduerſum genus adiungi manifeſto demonſtrant. Re igitur hoc in loco non eſt tacito conſenſu, ſed tractatu habito & coram, ideoque ſic Græci vertunt recte, σύμφωνόν τι καὶ πάκτον.

Vel per epistolam vel per nuntium.] Hi ſunt inter abſentes paciſcendi modi, Epiſtola, Nuntius. Et alteri quidem paciſci nemo poteſt, Nuntius tamen pactionis eſſe pro alio quilibet poteſt. Fungitur namque nuntius epiſtolæ vice.

Et ideo.] Hic tacitorum pactorum exempla traduntur quatuor. Primum eſt huiuſmodi, ſi debitori creditor chirographum reddiderit: tacite enim conueniſſe videtur, ne peteret. Non idem dicimus reddito pignore. quæ differentia & in legatis obſeruatur, *l. 1. §. vlt. l. 3. inf. de lib. leg.* vbi citatur in hanc rem Iu-
B lianus lib. 40. Dig. Sed legendum l x. Eſt enim ille Iuliani locus in *l. 18. §. Titia, inf. de mort. cau. donat.* quæ ſumpta eſt ex lib. 60. Facilis vero fuit huius notæ l x. in x l. conuerſio. At cauſam quæro, cur redditio cautionis inducat remiſſionem ſortis, redditio pignoris non item. Ioannes ait, remiſſæ ſortis coniecturam ex redditione pignoris non capi, quod multæ aliæ vtilitates ex redditione pignoris fingi poſſint. Ex redditione autem chirographi nulla niſi condonatæ ſortis debitæ quam equidem rationem valde non probo: nam & multæ aliæ vtilitates ex reddita cautione fingi poſſunt. Cur enim in *l. pecuniæ, C. de ſolut.* certior maiorque dicitur ſumi probatio ſolutæ ſortis ex apocha, quam ex reddita cautione, niſi quia alius apochæ
C nullus eſt vſus, redditæ cautionis multæ cauſæ adfingi poſſunt. Potior illa erit ratio, quæ ſumetur ex natura rerum. Sic igitur ratiocinabimur: Chirographo continetur principalis obligatio. Huius obligationis acceſſio quædam & προσθήκη eſt pignus, vt fideiuſſor. Porro quemadmodum fideiuſſore liberato nihilominus ſortis obligatio perimitur, ita pignore liberato non ideo dicemus & principalem obligationem extingui. At reddito chirographo quo principalis obligationis auctoritas continetur, etiamſi de ea ſoluenda nullus tractatus habitus ſit, id tamen actum dicemus, vt ſoluatur chirographum, vt ſoluatur obligatio: eademque ratione reddita cautione pigneraticia licet pignus redditum non ſit, placet pignoris obligationem ſolutam videri, *l. creditricem, C. de remiſ. pig.* Soluta autem
D principali obligatione, quod fit vti diximus iure prætorio per exceptionem pacti, ſi creditor debitori chirographum reddiderit, conſequitur ſtatim & pignoris obligationem ſolui. & hanc quoque rationem Martinus & Hugolinus probant. Poſt explicatam differentiæ rationem, ſupereſt explodenda illorum opinio, qui reddito pignore ne ius quidem ipſum pignoris remiſſum videri tradunt. Quid enim dicant, non animaduertunt. Si redditum ſit inuito vel ignorante creditore, fateor non ſolui pignus, *l. quod debitori, C. de ſolut.* Sed ſi ex creditoris voluntate, pignus ſolui omni aſſeueratione confirmo. Si, inquam, reddatur. Dari vtendum ſiue precario concedi poſſe ſcio manente pignoris iure. Reddi autem quid eſt aliud, quam retro ita
E dari vt eo loco ſit quo fuit prius, quam pignori opponeretur, id eſt liberum & ſolutum, *l. verbum, inf. de verb. ſignific.* Aut igitur non reddit creditor pignus, aut certe ſi reddit, pignoris obligationem reſoluit.

Ad L. Item 4.

Ponitur hoc loco ſecundum exemplum taciti pacti. Pignus non tantum expreſſo, ſed etiam tacito pacto iure honorario contrahitur, puta de his rebus, quas conductor in prædia vrbana intulit & inuexit. qua in re diſtat conductio prædiorum vrbanorum à conductione ruſticorum: nec enim inuecta in prædium ru-

ſticum tacite pignori eſſe videntur, §. *Interdictum, Inſtit. de interd. l. 4. inf. in quib. cauſ. pign. vel hyp. l. 5. C. eod. tit.* Sed ea tantum quæ ibi nata ſunt, *l. 3. C. eod. l. in prædiis, inf. eod. tit.* Longe diſſimilis inter hæc duo conductionum genera videtur differentia poni in *l. certi, C. de loc.* quam peſſime quidam dum diſpungendo peruertunt, id ſunt adſecuti, vt merito ab aliis non multo poſt reprehenderentur. Equidem voluntatis aut ſcientiæ nomine eo in loco non quidem omnino ſignificari, ſed expreſſam conuentionem adſignificari aio. quid enim voluntate domini induci exigimus, niſi de inductis aliqua inter eum & conductorem pacta pactio fuerit? Et ita voluntatis quoque verbum pactionem ſubindicat in *l. Pomponius, inf. in quib. cauſ. pign.* &c. Maneat igitur ſuperior illa differentia. cuius ratio ſi quæratur, ſumenda eſt ex moribus Pop. Romani. Solebant in prædiis ruſticis nata pro mercede obligari, *l. ſi ſeruus §. locati, inf. de furt.* In vrbanis, inuecta. Quod autem erat in more poſitum, vt alias ſæpe, in ius paulatim tranſiit, & pro dicto habitum eſt ſicubi dictum non eſſet. quod & ad eam de illatis pactionem trahi poteſt, quam præſcribit Cato in lege oleæ pendentis & pabuli.

SECVNDVM HÆC] Quia ſcilicet ſine verbis tacite conuentiones valent. Stipulari autem non poteſt, quia ſtipulationes tacite non valent.

HVIVS REI] In ſtipulatione dotis ineſt hæc condicio, ſi nuptiæ ſequantur, ideoque nuptiis non ſequutis, quia defecit condicio, ipſo iure ſtipulatio nulla eſt. Ante nuptias ſi petat maritus ex ſtipulatu, male petat. nec quicquam intereſt, vtrum mulier an extraneus promiſerit. Nec enim votorum feſtinatio facit, vt hæc minus inſit condicio in promiſſione mulieris, quam extranei, quod tamen Græci tentarunt in annotationibus ad *l. licet, inf. de iur. dot.* Eſt vero hoc tertium exemplum taciti pacti: nam condicio addita contractui, lex eſt ſiue pactio, qua formatur contractus.

Ad L. Conuentionum 5.

CONVENTIONIS nomen hoc loco generaliter accipitur. Pertinet enim hæc diuiſio etiam ad contractus, *l. iuriſgentium, inf.* At inelegans videtur, quod duo genera quæ ſunt, facit tria. quod eſt rem non diuidere, ſed frangere. Sed hoc ita mox diſtinguitur, vt duo primum ponantur conuentionum genera, publicæ & priuatæ, tum priuatarum item duo, legitimæ & iuriſgentium. At videtur & hæc priuatarum diuiſio eſſe vitioſa, videlicet quia tot quoque ſunt partes publicarum conuentionum, qua ratione exagitat etiam Ioannes diuiſionem iuris poſitam in *l. 1. ſup. de iuſt. & iure.* eiuſque mole ita quorundam, qui in hunc titulum ſcripſerunt, iudicia obruuntur, vt manus dare cogantur, & fateri Vlpianum diſſerendi elegantiam contempſiſſe. At diuiſionem ita fieri, vt generum quæ ponuntur eadem ſit materia nulla ars vetat. Et, vt de iure publico nonnihil dicamus, eius fere partes eæ ſunt, ius feciale, ius augurale, ius Pontificium, ius Flaminium, ius quoque Senatorium partem eſſe iuris publici Plin. ſcribit VIII. Epiſt. Ex his & ſi nihil iuri naturali adſcribi poſſit, pleraque tamen iuri gentium, nonnulla iuri ciuili adſcribuntur. Bella, imperia, regna, fœdera, pax, induciæ, poſtliminia, legationes iuriſgentium ſunt. Violatur ius gentium violatione induciarum, vt Liu. ait lib. XL. & violatione legatorum, *l. vlt. inf. de legat.* & regno ſiue imperio minori fratri tradito. Iure enim gentium imperia maioribus cedunt, auctore Liuio eod. lib. & Iuſtino lib. II. XVI. XXXIV. ex quibus locis apud eundem Iuſtinum emendandum eſt initium lib. XXI. in quo ita vulgo ſcriptum eſt: *Extincto in Sicilia Dionyſio tyranno in locum*

A *eius milites maximum natu ex filiis eius nomine Dionyſium ſuffecere, & maturam ætatem eius ſequuti.* Scripti habent, *& naturam eius.* Ego repono, *& natura ius ſequuti.* Nunc publicæ conuentionis definitionem videamus. Publica, inquit, conuentio eſt, quæ fit per pacem. Datur namque pax in certas leges, *l. in bello, in princ. l. ſi quid bello, l. ſi captiuus, inf. de cap. & poſt.* captiuorum forte vel tranſfugarum reddendorum, aut vrbium tradendarum. Per pacem, id eſt, pacis cauſa, vt in *l. 4. §. puto, inf. de her. inſt.* per hyemis conditionem. Eſt autem, vt ex Petro Fabro viro cum dignitate, tum ingenio & eruditione clariſſimo accepimus, in *d. l. in bello*, pro *nihil*, forte an legendum, *id.* Alioquin nulla erit inter eos qui bello, & eos qui B pace redeunt differentia, cuius tamen mox ratio adſcribitur ex Seruio. Denique eo caſu excepto vt induciarum, *l. poſtliminium §. 1. eod. tit.* ita pacis tempore poſtliminium non eſt.

Ad L. Legitima 6.

PACTA omnia, vt initio expoſuimus, quæ rationi conſentanea ſunt, iuriſgentium ſunt. Ergo & quod legitimum dicitur pactum, iuriſgentium eſt. Cur ergo, dicet aliquis, pactum aliud legitimum, aliud iuriſgentium facis? Nihil vero eſt quod tam facile expediri poſſit. Aliud eſt ius gentium, aliud ciuile. Quod ciuile eſt, plerumque & gentium eſt, §. *vendita, Inſtit. de rer. diu.* Quod gentium, non continuo ciuile. Et C hoc modo pactum legitimum etiam iuriſgentium eſt. Non omne tamen pactum quod iuri gentium conuenit, & legitimum eſt. quin immo remotis quibuſdam pactis quæ legitima ſunt, cetera ſolo gentium iure ſuſtinentur. Ait autem Paulus conuentionem legitimam eſſe eam, quæ aliqua lege vel Senatuſconſulto confirmatur, atque ita fieri nonnumquam vt ex pacto actio naſcatur vel tollatur. Et eius quidem generis pacti duo ſuppeditant exempla XII. tab. leges. Vna hæc eſt, SI MEMBRVM RVPIT, NI CVM EO PACIT, TALIO ESTO: ex qua pacto ipſo iure tollitur actio de membro rupto. quod & ad prætorias & legis Corneliæ iniuriarum actiones porrectum eſt. De altera hæc ſunt Cornificij verba: *Pacta ſunt quæ legibus obſeruanda ſunt, hoc modo, Rem vbi pagunt oratione pagunt,* D *in comitio aut in foro ante meridiem cauſam coniicito.* Puto in his verbis, *Rem vbi pagunt, oratione pagunt,* mendum ſubeſſe: nec enim ſunt verba directa. Denique cum integram orationem illa conficiant, ſufficiantque pacti legitimi exemplo, fruſtra ea quæ ſequuntur, *In comitio,* videntur adiuncta. Apud Priſcianum lib. 10. tribus in exemplaribus ita ſcriptum legi, *Rem vbi pagunt orationi pagunt.* itaque ſic forſitan ille locus reſtituendus eſt, *vbi pagunt, ita ni pagunt, in comitio aut in foro ante meridiem cauſam conicito.* quod confirmant Quintil. lib. 1. cap. 6. & Scaurus lib. de Orthogr. qui hæc verba, NI PACVNT, vel ITA NI PAGVNT, auctores ſunt in XII. tab. legi. & ex eo etiam apparet illa quæ à Cornificio referuntur verba, vere XII. tab. tribui. Sed ex Gellio id liquet magis, qui libr. 17. cap. 2. reliqua legis verba ita retulit, E ANTE MERIDIEM CAVSAM CONICITO, POST MERIDIEM PRÆSENTI LITEM ADDICITO, SOL OCCASVS SVPREMA TEMPESTAS ESTO. Credo autem ea lege de lite pacta quædam probari certa ratione conuenta, quæ ſi defuerit, iubet ante meridiem cauſam conici, id eſt, agi, vt Nonius interpretatur, Poſt meridiem ſecundum præſentem litem dari, Solem occaſum ſupremum eſſe iuris dicendi tempus. Vix poſſunt dari alia exempla pactorum quæ lege vel Senatuſconſulto adiuuantur, ſicut nondum quiſquam extitit qui bonorum poſſeſ-

ſionis vt ex legibus, in tanta legum & ſenatuſconſultorum antiquorum vaſtitate idoneum exemplum protulerit. Sed ex conſtitutionibus naſcitur actio ex nuda pollicitatione dotis, *l. ad exactionem, C. de dot. promiſ.* quæ olim non dabatur niſi ex dictione vel ſtipulatione. Nuda pollicitatio, & nudum pactum ſignificat, *l. nuda, C. de contrah. ſtipul.* ac ſi proprie pollicitatio accipiatur, & ex ea detur actio, multo magis dabitur ex pacto. Aliud exemplum ſumitur ex Conſtitutione *l. ſi quis argentum §. vlt. C. de donation.* ex qua de pacto donationis naſcitur actio. quod olim non obtinuit. Fuit namque neceſſaria mancipatio, vel traditio, vel ſtipulatio. Ex iure prætorio duo exempla ſunt. Vnum pignoris quod iure prætorio pacto conſtituitur, & proprie hypotheca dicitur. Alterum conſtituti, quod Græci antiphonam vocant. Hæc pacta legitima quidam nuda non eſſe arbitrantur. quod ſubruitur argumento pollicitationis nudæ de dote, quæ licet Conſtitutionibus confirmetur, nudæ appellationem non amittit.

Ad L. Iuriſgentium 7.

CONVENTIONES iuriſgentium aut contractus ſunt, ſiue *συναλλάγματα*, aut pacta. Contractus actiones pariunt, Pacta exceptiones. Ex contractibus alij nomen proprium habent, alij proprio nomine vacant. Nomen proprium qui habent, hi ſunt, Emptio venditio, Locatio conductio, Societas, Commodatum, Depoſitum, Mandatum, Pignus. Hi contractus iuriſgentium ſunt. Actiones eorum ciuiles ſunt. Nomina quoque eorum propria iure ciuili prodita ſunt *l. 3. inf. de præſcr. verb.* Hypotheca & Conſtitutum nomina ſunt honoraria, id eſt, à Prætore quibuſdam pactis impoſita. De ſtipulatione quid dicemus? an eſt iuriſgentium? Et ſane ſi ſolum conſenſum & ſolam conuentionem ſpectas, quæ ſtipulationi ineſt, iuriſgentium eſt. omnis enim conuentio iuſta, iuriſgentium eſt. & ideo qualibet lingua ſtipulatio fieri poteſt, *l. 1. §. vlt. inf. de verb. ob. l. an inutilis §. vlt. inf. de accepril.* Si nomen ſpectas, iuris ciuilis eſt. Hoc vero commune eſt cum omnibus contractibus. Sed in ſtipulatione hoc amplius eſt, quod ſi verba ſolemnia & præſentiam reorum, quæ in ea exigitur, & rationem concipiendæ eius ſpectas, mera eſt iuris ciuilis cautio. quamobrem quæ dicitur verborum obligatio, ſub qua continetur etiam dictio dotis, & iuſiurandum liberti, quoniam verborum ſolemnium eſt obligatio, omnimodo iuris ciuilis eſt: & ideo quaqua lingua fiat, ſequenda tamen eſt formula latina. Contractus iuriſgentium quibuſcomque verbis fiunt, Stipulatio non item. Igitur verborum obligatio vna eſt ex his, quas iure ciuili introductas ait Hermog. in *l. ex hoc iure, ſup. de inſt. & iur.* itemque pactorum legitimorum obligatio. Eſt enim certis legibus introducta. Contractuum obligatio non eſt certis legibus introducta. Sed an ſtipulatio contractus ſit, videamus. Conuentionem eſſe conſtat, *l. 1. §. vlt. ſup. hoc tit.* Omnis porro conuentio vel pactum, vel contractus eſt. Stipulatio non eſt pactum. Ergo contractus eſt. At contractus conuentio eſt, ex qua mutua obligatio naſcitur, *l. Labeo, inf. de verb. ſign. §. 1. Inſtit. de auctor. tut.* Ex ſtipulatione autem mutua obligatio non naſcitur. Fateor ita contractum proprie definiri. Sed nos contractum latius accipimus pro negotiatione, vel cauſa ex qua naſcitur obligatio. Sic mutuum contractus eſt, *§ ius autem gentium, Inſtit. de iur. nat.* Sic dotis datio, *l. contractus, inf. de diu. reg. iur. l. exigere, inf. de iud.* Sic arrarum datio, *l. contractus, C. de fid. inſtrum.* Pactum legitimum contractus non eſt. quia nulla ei negotiatio ineſt. Sed & doni datio contractus non eſt, niſi ei negotium ali-

A quod immixtum ſit, puta Dono vt Des, Dono vt facias, quia nec conuentio eſt, ſicut dictio & pollicitatio, ac precarium in *l. contractus, inf. de diu. reg. iur.* non qua donationi, ſed qua commodato ſimile eſt contractus dicitur. Quid de tranſactione dices? Tranſactio pactum eſt, non contractus. A contractu ſeparatur in *l. contractus, C. de fid. inſtrum.* in qua ſic legendum eſt ex libris veteribus, *Dationis etiam arrarum vel alterius cuiuſcumque cauſa, illos tamen quos in ſcriptis fieri placuit. Tranſactiones etiam,* &c. Contractum igitur ſic definiamus. Contractus eſt conuentio & negotium, ex quo obligatio contrahitur. Diuidamus ſic, Contractus aut certus, aut incertus eſt, *l. certi condictio, inf. ſi cert. pet. l. 1. §. debitum, inf. de conſtit. pec. l.*
B *& vno, inf. de accept.* Certus eſt qui nomen legitimum habet. Incertus, qui nomine vacat, cauſa non vacat. Cauſa eſt datio vel factum. Ex certo certa & proprio nomine prædita actio datur, velut empti, locati, pro ſocio, ex ſtipulatu, ex mutuo, rei vxoriæ. Ex incerto, quæ in factum ciuilis dicitur & præſcriptis verbis, & incerti. Incerta in Codice, in Pandectis ſemper incerti, quia in id quod intereſt datur. A re enim quæ petitur, omnes actiones vel certi ſunt vel incerti. Si decem petantur, certi eſt actio: Si ius, incerti, *l. 1. inf. de vſufr. leg. l. ſi binarum, inf. de ſeru. vrb.* Æque ſi id quod intereſt petatur, incerti eſt actio. Hæc eadem & incerti condictio dicitur in *l. duo §. vlt. inf. de precar.* Præſcriptis verbis cur dicta ſit, Inſtit. 3. expoſuimus *tit. de loc.* quod in hunc locum omnino transferendum
C eſt, nec probanda illorum ſententia, qui quod eius verba rei geſtæ explicationem contineant, id ei nomen datum putant. hac enim ratione, In factum ciuilis accommodata legi Aquiliæ, immo omnes in factum actiones, præſcriptis verbis appellabuntur. quod admittendum non eſt. nam non niſi ex conuentionibus præſcriptis verbis actionem dari conſtat. Actiones itaque in factum ciuiles, aliæ ſunt præſcriptis verbis, aliæ non præſcriptis verbis. Sunt & in factum prætoriæ cum edictales, tum decretales, & decretales quidem iuris noſtri perſequendi ſunt extrema ſubſidia, ac latiſſime patent, & eſt hic fere omnium actionum ordo, Ciuilis actio quæ nomen habet, In factum ciuilis, quæ & vtilis dicitur, præſcriptis verbis aut
D non, Prætoria directa vel vtilis ex edicto, De dolo, In factum prætoria generalis ex decreto. Nunc videndum eſt, cur actio præſcriptis verbis dicatur in factum. Hæc eſt propria appellatio earum, quæ nomine vacant. Quæ proprium nomen habent, ex facto dari dicuntur, vt furti, iniuriarum, damni iniuria, *l. actionum, inf. de oblig. & act.* Quæ nomine vacant, in factum, nimirum quia in factum concipiuntur, *l. quod bonis, inf. ad l. Falc.* vel componuntur *§. 1. Inſt. de except.* Factum, res geſta vocatur in *l. cum mota, C. de tranſactionib.* à Conſtantino ſic definitur, *τὸ κεφάλαιον καὶ τὸ τῆς ὑποθέσεως ἀποτέλεσμα.* Ciuilis autem dicitur non quod lege nominatim prodita ſit, ſed quia ad exemplum ciuilium actionum comparata eſt, vt actio
E præſcriptis verbis, quæ datur ex Do vt des, proxima eſt actioni empti, quæ ex Do vt facias, ſimilis locati, quæ ex Facio vt facias, ſimilis mandati. alias eſt ſimilis commodati, vt quæ ex precario datur, *l. duo §. vlt. inf. de prec.* Et generaliter actio præſcriptis verbis ciuilis actionis inſtar obtinet, eaque ratione vtilis dicitur in *d. l. cum mota,* & interpretibus Eudoxio & Theodoro in *l. 3. C. de donat. quæ ſub mod.* & interpreti Thalelæo in *l. 1. C. de pact. conu.* Sed de huius actionis appellationibus hactenus. Nunc quibus ea ex negotiis detur, toto, vt Paulus ait in *l. naturalis,* ob rem dati tractatu inſpecto, recenſeamus. Datur actio præſcriptis verbis ex contractu Do vt des, id eſt, ex permutatione, quod nomen lege proditum non eſt, *l. 1. §. item emptio, inf.*

de rerum permutat. Comparatur autem permutatio emptioni, & quæ ex ea datur actio actioni ex empto vendito: ideoque, vt ex multis vnum in quo inter ſe hæc duo negotia conueniunt proponamus, ſicut in emptione periculum rei ad eum pertinet, qui pecuniam dedit, vt rem acciperet, ita in permutatione periculum eſt eius qui rem tradidit vltro vt rem acciperet. Nec obſtat *l. vlt. inf. de cond. cauſ. dat.* in cuius caſu nec emptio, quia id actum eſt, vt res accipientis fieret, quod abhorret à natura emptionis, nec forte ſi Græci interpretes ferrent qui me addubitare faciunt, permutatio contrahitur, quia in permutationem pecunia non cadit, nec vlla alia obligatio, quam ob rem dati re non ſecuta. Eo igitur caſu nec ciuile negotium contrahitur, nec ciuili proximum, ſicut & in articulo Facio vt des mox videbimus, expoſito ſcilicet prius articulo Do vt facias, ex quo etiam dari actionem præſcriptis verbis locati conducti proximam conſtat, vt ſi rem dedi vt tabulam pingeres, ſi rem vel pecuniam vt intra certum tempus, vel ſimpliciter vt ſeruum manumitteres. qua in ſpecie interpretes in *l. naturalis §. at cum do*, fruſtra obiiciunt Conſtitutionem Marci & Commodi ad Aufidium Victorinum: nam ea Conſtitutio in venditione dumtaxat locum habet, id eſt, ſi ſeruus ea lege venditus ſit vt manumittatur. Porrecta vero etiam eſt ad donationem, vt Obſeru. 1. cap. XXIX. oſtendimus, non ad negotium iſtud Do vt facias, de quo agimus, niſi ſi quaſi pro pretio pecuniam dedero, vt manumitteres. Tunc enim breui manu à me tibi manumiſſionis cauſa ſeruus traditus videtur. At finge, Dedi tibi Stichum, vt Pamphilum manumitteres, manumiſiſti Pamphilum, mox tibi Stichus euictus eſt. quæro, qua tibi in me actione ſuccurratur? Si ſciens alienum Stichum dedi, Iulianus tibi dat actionem de dolo, ſi ignorans, actionem in factum prætoriam. Dat igitur actionum extremas quaſi deficiant primæ. quod Mauriciano diſplicet, qui ad Iulianum notas ſcripſit, *l. ſed & ſi quid §. quid ergo, inf. de vſufr. l. 35. inf. de rei vindic.* Putat enim vtroque caſu in factum ciuilem præſcriptis verbis dandam, quia hoc ciuile negotium ſiue συνάλλαγμα, id eſt, contractus eſt, Do vt facias. Proinde ſubſidiariis actionibus De dolo, vel in factum prætoriæ locum non eſſe. Hoc Vlpianus in hac lege, quod & ita Paulus propoſuerat in *l. naturalis §. ſed ſi dedi.* Verum addidit Iuliani ſententiæ à Paulo relatæ, ex nota Mauriciani Tribonianus vocem, *Ciuilem.* quod impeſite factum eſt: nam ſi in ignorantem datur actio in factum ciuilis, hæc eadem danda eſt atiam in ſcientem, non de dolo: vel contra, ſi in ſcientem datur de dolo, neceſſario in ignorantem danda eſt in factum prætoria. id ex ordine actionum, qui certiſſimus eſt, quemque nos expoſuimus ſupra, liquet ſatis. quamobrem & in *l. qui ſeruandarum, in prin. inf. de præſcr. verb.* in factum actionem pro prætoria, non pro ciuili accipiemus neceſſario. Porro amouenda eſt Fulgoſij defenſio, qua Iulianum tuetur, quaſi is ſenſerit de actione in factum ciuili à Prætore danda, Prætorem tam ciuiles quam proprias actiones dare. nam ex adiuncta actione de dolo, quando eius qui Stichum dedit dolus interceſſit, apparet eum in ignorantem omnino actionem in factum prætoriam dediſſe. Denique vero ſimile eſt, non fuiſſe reprehenſum à Mauriciano Iulianum, quin is manifeſto de danda in factum prætoria actione perſcripſiſſet. Hanc Triboniani ea in re culpam & certiſſimum actionum ordinem primus notaui. Sed & eam vocem ex nota Mauriciani Tribonianum adſcripſiſſe, quo modo & in *Nouel.* LXXXVII. nota Marcelli Iuliano adſcribitur, & in *l. 2. §. idem Labeo, inf. de aq. plu. arc.* nota Pauli Labeoni, & in *l. pen. de in. cod.* nota Vlpiani Marcello. Item quod ſequitur de articulo,

A Facio vt des: Magna quæſtio eſt, cur ex eo detur de dolo non præſcriptis verbis. in qua hoc imprimis conſiderandum & obſeruandum eſt, ſeparari articulum Facio vt des, ab illo Do vt facias, neque hunc cum illo conuerti. Hoc vero facere rationem ineundarum conuentionum: nam & à quo ineantur, & quo verbo ſemper ſpectandum eſt. quæ res facit, vt in negotio locationis & conductionis, idem qui hinc eſt locator, illinc ſit conductor: exempli gratia, ſi te ineunte tale negotium mecum contrahatur, tu locator es, ego conductor, & e contrario, veluti ſi das mihi nauem vtendam conſtituta mercede certa, tu locator es, ego conductor, ſi vero ipſe do tibi merces vehendas, ego locator ſum, tu conductor: quod pluribus expoſuimus Obſeru. 2. cap. 28. & 3. cap. 2. B Non idem homo ſemper iniit locationem & conductionem, ſed ſemper idem verbum, Do ſcilicet. Itaque hoc negotium, DO SCYPHOS, VT TABVLAS PINGAS, recte locationi comparatur. Contra quod ita initur, TABVLAS PINGO, VT SCYPHOS MIHI DES, locationi comparari non poteſt. Sed neque aliud eſt negotium ciuile cui comparari poſſit. ea re non datur ex eo actio præſcriptis verbis: nec enim datur hæc actio, niſi ex negotiis, quæ vicina & proxima ſunt ciuilibus habentibus nomen. Confugiendum igitur eſt ad ſubſidiaria iudicia, De dolo & in factum prætoriam. De dolo dari traditur in *l. naturalis §. quod ſi faciam*, & in *l. ſolent*, (in cuius extremo, *Niſi* corrigit, vt in *l. ſi mihi pure, inf. de legat. 2.*) *inf. de præſcr. verb.* & in *l. cum proponas, C. de dolo.* C in cuius ſpecie manumiſſa, aut quod abſimile non eſt, tradita eſt ancilla manumittendi cauſa, vt ſeruus acciperetur. & in *l. permiſiſti §. vlt. de præſ. verb.* Quod ſi de dolo datur vbi dolus arguitur, abſcedente dolo in factum prætoriam dari conſequens eſt. Hic enim eſt actionum ordo, hæc conſequentia perpetua. Neque his quicquam obſtat *l. cum mota, C. de transact.* nam in eius ſpecie itares ab initio conuenta proponitur, DABO PARTEM BONORVM, VT A LITE DISCEDAS. Hanc vero conuentionem etiamſi prius ipſe à lite diſcedas quam ego dedero, hoc eſt etiamſi me in faciendo anteuertas, non peruertis tamen. & hoc eſt quod ex antiquis interpretibus quidam dicunt, Conuentiones æſtimari ex initio non ex implemento. quo nec eſt verius nec melius quicquam. D alioquin dato Sticho Pamphili manumittendi cauſa, & Pamphilo manumiſſo, euicto Sticho, quia quod euincitur pro non dato habetur, ſi initium non ſpectas, videbitur hoc negotium cœpiſſe à manumiſſione Pamphili, non à datione Stichi. quod pugnat cum *l. naturalis §. ſed ſi dedi.* eademque ratio ſeruatur in ſpecie *l. 3. §. quin immo, inf. de cond. cauſ. dat.* & *l. ſi tibi polienda, & l. ſi gratuitam §. 1. inf. de præſcr. verb.* & hoc niſi quaſi principium in his quæſtionibus nobis proponamus, ſæpiſſime aberrabimus. Tranſeamus ad articulum Facio vt facias. Ex eo dari præſcriptis verbis conſtat mandati ſimilem. qua de re tractatur in *d. l. naturalis §. ſed ſi facio.* Eſt in eo §. ille tantum locus E obſcurior, Poſſum enim tibi mandare, vt & cuſtodiam mihi præſtes. quem Bartholomæus Fayus V. C. in Iuris prudentia omnium facile princeps, ad Connanum plane & perſpicue exponit ita, vt poſſit mandato inſeri depoſiti lex, *l. 1. § quod ſi rem, inf. depoſ.*

SI OB MALEFICIVM] Dictum eſt ſup. ex conuentionibus, quæ tranſeunt in contractus proprium nomen actionem dari. ergo ex ſtipulatione actio dabitur: nam ſtipulatio conuentio eſt, eiuſque nomen legitimum. Sed ſi ob maleficium ne fiat promiſſum ſit, non datur actio ex ſtipulatu, quia ex parte ſtipulatoris turpitudo verſatur. eademque ratione de re turpi mandati, vel pro ſocio non contrahitur obligatio. Sic vero hic §. ſuperioribus connectendus eſt. Mox dicetur

tur de pactis, quorum virtute explicata, illud etiam ad extremum adiicietur, turpia pacta non ſeruari. Difficiliorem caſum poſuit, Si ob maleficium ne fiat: nam ſi vt maleficium fiat, omni ex parte turpitudo verſatur.

SED CVM NVLLA] Dictum eſt ſup. de contractibus, quorum alij nomen habeant, alij cauſam. Nunc de pactis dicere inſtituit. Hæc neque nomen habent, neque cauſam, vt ſi ita conuenerit, DABO STICHVM TIBI, TV MIHI PAMPHILVM, vel ita, DABO TIBI STICHVM, TV MIHI INSVLAM FACIES. Conuentionem manifeſtam habent. At propter conuentionem ſolam populi Romani iure actio non datur, exceptio tamen & replicatio datur ex Prætoris edicto, quo ſe pacta ſeruaturum pollicetur. Ergo ex pactis actio non datur. quod regulam iuris vocat in §. *vt puta, inf.*

NVLLA SVBEST CAVSA] Accurſ. recte cauſam accipit pro datione vel facto, atque ideo & pactum ita deſcribit Conſtantin. *ἵνα μὴ ἀσυνήθως δῶσι, ἀλλὰ μόνον αὐτῷ ἐπὶ δόσει*, rectiſſime.

QVIN IMMO] Interdum pacta actiones pariunt, vt quæ legitima ſunt. Interdum etiam contractus & contractuum actiones formant, vt quæ contractibus adiiciuntur, quæ proprio vocabulo leges appellantur, ſicut lex commiſſoria. Hæc quidam putant non eſſe nuda: qui conuincuntur huius loci auctoritate. Cum enim dixiſſet ex nuda pactione exceptionem dari, ſubintulit, *Quin immo*, &c. quibus verbis ſignificat actionem etiam à nuda pactione contractui adiecta formari. denique nulla eſt pactio non nuda, vt diximus in *l. 1.* Ceterum formatur contractus atque actio pro qualitate pacti, atque ita fit vt non eadem ſit omnium emptionum forma: namque vt alia atque alia ſunt pacta, ſic variatur emptionis forma & hæc ſane vis eſt pacti magna, vt contractus naturam mutet, augeat, minuat, vt contractum formet, transformet, reformet. Hæc his verbis ſolet Harmenopulus exprimere, *ἀμείβει, ποιεῖ, μεταποιεῖ*. Iuſtinianus, *καινίζει* in *Nou.* CXXXVI. Hoc vero de eo pacto dico quod apponitur ex continenti, id eſt, vt Græci interpretantur, *ἐν τῷ χρόνῳ τῆς συστάσεως τοῦ συναλλάγματος*, vel, vt dicitur alibi, in ingreſſu contractus, in initio, in exordio. Nam quod ex interuallo adiicitur, non format actionem. Quod ex continenti adiicitur, ineſt, inſitum eſt, inhæret contractui, nec eius exceptionem opponi neceſſe eſt. Quod ex interuallo, non ineſt, & eius exceptionem opponi neceſſe eſt, vt ſi in venditione ab initio conuenerit, ne venditor de euictione teneatur, ipſo iure, ſi ex interuallo, per exceptionem tutus eſt venditor. Rurſus ſi conuenerit ab initio, vt venditor ſatiſdet de euictione, in id emptori ex empto actio dabitur, non ſi ex interuallo. Similiter in depoſito vel precario, ſi initio conuenerit, vt depoſitarius, vel is qui precario rogauit, etiam periculum præſtet, augetur contractus natura, & vt fiant quæ pacto continentur, ex ipſo contractu competit actio, aliter atque ſi fuiſſet perfecto iam contractui additum pactum. Pactum igitur ex interuallo interpoſitum, contractum vel actionem non format, quippe cum iam contractus ſit vſquequaque perfectus, dum pactum interponitur. Pactum ex continenti appoſitum format contractum, format actionem ipſam quæ ex contractu datur, vt ecce quod initio dos videbatur, lex dotis in emptionis cauſam adducit, *l. cum dotem, C. de iure dot.* Lex commiſſoria, lex redhibendi oblato pretio, lex quoque illa vulgaris, vt ſi diſplicuerit, res ſit inempta, vt non venditio, ſed negotium aliud nomine vacans contractum videatur, ex quo ſit danda actio præſ. verbis. Sed Principibus placuit ex eis conuentionibus dari ex empto vendito actiones, nec omnino venditionem transformatam videri, *l. 2. C. de pact. inter empt. & vend. l. ſi conuenit, inf. de reſc. vend.* (vbi quæ refertur Sabini ſententia verior eſt) *l. Labeo, inf. de contrah. empt. l. ſi fundus, inf. de lege commiſ.* Numquam vero accidit vt ſit ex contractu vna actio, ex lege alia.

IN BONÆ FIDEI IVDICIIS] Imperator in *l. in bonæ, C. eod.* ait, in contractibus. Sed idem eſt in quaſi contractibus & omnibus actionibus bonæ fidei. An & in ſtipulationibus ſtrictis? Ex parte actoris in ſtipulationibus tantumdem dicere non auſim: nullum enim in libris noſtris locum inueni, quo id probari poſſit: nam *l. lecta, inf. ſi cert. petat.* ex parte tantummodo rei pactum ſtipulationi ineſſe probat, & *l. petens, C. de pact.* de pacto loquitur ſtipulatione confirmato, non de ſtipulationis lege. quinimo his, qui & ex parte actoris pactum ſtipulationi ineſſe affirmant ex continenti factum, hic locus aduerſatur, & *l. in bonæ fidei.* Eſt ergo hac inte differentia inter iudicia ſtricta & iudicia bonæ fidei: nam & quo caſu pactum ex interuallo factum iudicio bonæ fidei ineſt, ſtipulationi non ineſſe conſtat, *l. 3. inf. de reſcind. vend.*

VT PVTA] Pactum ex interuallo ſubſecutum nec parit nec format actionem. Hoc tribus exemplis Vlpianus dilucidum reddit. De primo primum dicamus. Pacta quæ fiunt initio dandæ vel ampliandæ dotis de dote præſenti reddenda ſoluto matrimonio, formant actionem dotis, & interdum vt dotis datio in emptionem vel aliud negotium quod lege nominatum non ſit transformetur, efficiunt, *l. cum dotem, C. de iur. dot. l. 1. C. de pac. conu.* Quod ſi nec detur, nec amplietur dos, cum ita paciſcuntur, hoc pacto dotis actio certe non formatur, niſi cum ita paciſcuntur ante dotem datam, collata pactione in tempus dandæ dotis, quoniam dationi dotis ea pactio cohærere videtur, *l. Atilicinus, inf. de pac. dot.* Poſt diuortium dos nec datur nec ampliatur. Igitur poſt diuortium ea pactio ſi pacta ſit, certe nullo modo ad actionem prodeſt. Ante diuortium, actori quandoque prodeſt, puta ſi ampliatione dotis fuerit adiuncta. In ipſo diuortio pacta quæ fiunt, etiam ex parte actoris inſunt. Diuortium eſt contractus, *l. ſi vxor, inf. de iudic.* Secundum exemplum eſt de actione tutelæ, Ait:

ET SI IN TVTELÆ ACTIONE.] Quidam ſic interpretantur, in tutelæ adminiſtratione. quod non probo. nam vt ſupra, poſt diuortium, mox poſt emptionem pacta non ineſſe ait, ita & poſt tutelam hoc loco. Dum naſcitur & inchoatur actio tutelæ, ſi pactum interuenerit, ex parte actoris ineſt, *l. nec ex prætorio, inf. de diu. reg. iur.* Sin autem poſtea, non ineſt, vt ſi poſtea conuenerit legitimis ampliores vſuras præſtari. Legitimæ vſuræ pupillares ſemiſſes ſunt, exceptis quibuſdam cauſis, ex quibus centeſimæ ſunt. Tertium exemplum eſt de actione empti & venditi. Poſt perfectam venditionem ſi pacta fiant de non præſtanda euictione, vel de præſtanda ſatiſdatione ob euictionem, non inſunt. Hæc fiunt de adminiculis, non de his quæ ſunt ex natura ſiue ſubſtantia contractus. Adminicula dicimus euictiones, arras. Subſtantiæ attribuimus, rem, pretium, conſenſum. Huc pertinent quæ ſcripſimus Obſ. 2. cap. 15.

ANNO AVTEM] Pacta quæ ex interuallo fiunt, nonnumquam inſunt, & actionem formant, vt ſi poſt emptionem de eo conueniat aliquid quod attingat ſubſtantiam contractus, integra videlicet re, id eſt, neque pretio dato, neque re tradita. Arra etiam vel fideiuſſor datus ſit, vt res integra videatur, non exigimus. Sic vero fit pacto poſtea interpoſito, vt diſcedatur in totum ab emptione, *l. ab emptione, inf. hoc tit.* vt ipſo iure tollatur actio empti & venditi, *l. 3. inf. de reſc. vend.* vel vt pars tantum vendita remaneat, vel vt augeatur minuaturve pretium quaſi renouato contractu, *l. pacta, inf. de contrab. empt. l. 2. inf.*

de reſc. vend. Sed quomodo inſunt hæc pacta contractui, quæ nouum contractum inducunt? Hoc Vlpianus ait dici non inſubtiliter. reformatur enim & repetitur contractus potius quam renouatur: & ideo recte ait, quodammodo quaſi. Vulgaris opinio hæc eſt, nouari contractum. Subtilis, reformari, corrigi, in meliorem formam reduci.

EXCEPTIONES] Obſeru. 2. cap. 5. repoſui, *depectiones.*

EX EODEM] Conſtantinus, κατὰ τὴν φύσιν τοῦ συναλλάγματος.

VNDE ILLVD] An idem rurſus inculcatur? Minime vero. Supra dixit, vt in totum, ſic & pro parte tolli emptionem poſſe, quod fit ſi ita conueniat, vt pars fundi inempta ſit. Adiecit, reformari quoque in totum emptionem poſſe. ex quo nunc colligit & in partem reformari poſſe, vt ſi conuenerit de partis minuendo vel augendo pretio. & hunc ſenſum eſſe indicant hæc verba, quaſi repetita. Hoc enim eſt ac ſi diceret, non quaſi noua emptio ſit. Repetere eſt reformare & retro agere, *l. 2. inf. de reſc. vend.* Tum proponit ex Iuliano ſpeciem qua oſtenditur quemadmodum pacto pars emptionis tollatur.

EX ALIO CONTRACTV] Qui conſenſu ſolo non perficiatur.

AIT PRÆTOR] Addidere Prætores quondam, *Nec vi*, teſte M. Tullio. ſed poſtea detracta eſt vis mentio: nam quod vi fit, id dolo quoque fit. Si ergo dolo aduerſarij pactionem fecero, hanc Prætor non tuetur, ſed dat replicationem doli mali.

ADVERSVS LEGES] Aduerſus leges fiunt, quæ fiunt contra legum verba. In fraudem legum, quæ contra ſententiam. His etiam verbis,

NEQVE QVO FRAVS] Vlpian. in §. *ſiue autem*, oſtendit poſt pactionem inhiberi dolum. fraus enim fit huic patti.

NEQVE DOLO MALO] Si initio quidem non adhibeatur dolus, ſed poſtea. quamobrem ſi is qui poſtea dolum adhibuit vtatur exceptione pacti, ei nocebit exceptio, id eſt, replicatio doli.

SERVABO] Seruare eſt tueri: quod fit vel actionibus vel exceptionibus, *l. inter §. 1. inf. fam. erciſc.* At pacta non actionibus ſed exceptionibus datis Prætor tuetur. Ex pactis enim in ciues Romanos actio non datur.

PACTORVM] Pactum in perſonam fit, quotiens ne à certa perſona petam paciſcor. In rem, quod generaliter ne petam. Sic actio, ſeruitus, mora, iuſiurandum aut in rem aut in perſonam dicitur. Seneca in Ludo: *Ne videar in perſonam, non in rem dicere ſententiam.* Pactum in rem heredibus prodeſt, & his omnibus, quos liberari paciſcentis intereſt, Pactum in perſonam non item. Vtrum autem pactum in rem fuerit, an in perſonam, facti poteſtas eſt.

NON MINVS] Similis eſt ſcribendi ratio in *l. ſolidum, inf. de ſolut. l. ab hoſtibus §. non minus, inf. ex quib. cauſ. mai.* & in eis locis quos notauimus Obſeru. 3. cap. 5.

SED SI FRAVDANDI] Cur Prætor non adiecerit, Neque fraudandi cauſa, quæritur? fraus damnum eſt, quod vel mala fides aduerſarij, vel ipſe euentus rerum adfert. Si fraudor aduerſarij mala fide, dolus eſt, vt ſi per fallaciam debitoris ei ſortem remiſero. Dolus autem edicto comprehenditur: itaque non fuit neceſſe hac ratione allatam fraudem notari magis edicto. Quod ſi re ipſa læſus & fraudatus ſum, non dolo aduerſarij, vt ſi nulla debitoris arte circumſcriptus vltro ei ſortem remiſero, æquum non eſt irritam remiſſionem fieri. quod enim bona fide geſtum eſt, etiamſi id ſit alterutri fraudi, diſſoluendum non eſt. Pacta ergo iuſta Prætor ſeruat, etiamſi alterutri paciſcentium ea fraudi ſint, ſeque inuicem fraudare paciſcentibus licet ſine dolo malo. quod & in emptione ac locatione receptum eſt, non in ſocietate, *l. 3. §. vlt. inf. pro ſoc.* Fraus poteſt eſſe ſine dolo. De definitione doli ſcripſimus in tit. de dolo.

SIVE AVTEM] Expoſui hunc locum in §. *ait Prætor, ſup.* Exceptionis verbo ſignificatur replicatio, vt in *l. is qui, inf. de leg. præſt. l. apud §. ſi quis pupillo, inf. de dol. exc. l. nam poſtea §. ſi minor, inf. de iureiur.*

QVOD FERE] Pactum tria ſignificat, nudam conuentionem, nudæ conuentionis inſtrumentum, & vt Conſtantinus ait III. Epit. τὸ ἀπὸ συμφωνίας περί τινος ἐγγραφόμενον, vt in *Nou.* CXX. *l. 3. C. de obſ. par. præſt.* Hoc loco pacta pro inſtrumentis Accurſ. accipit recte. Solet autem in vna inſtrumentorum parte ita ſcribi, ROGAVIT ILLE, SPOPONDIT ILLE. Hæc verba pro ſtipulatione accipiuntur, quæ ſolet ſubiici pactis, niſi contrarium probetur: nam & pro pacto accipi poſſunt. Verum hic ſtatim merito quis dubitauerit, qua re diſcernatur pactum ab ſtipulatione? eadem enim verba vtrique conuentioni congruenter aptantur, ac ſicut in ſtipulatione, ita & in pacto interuenit interrogatio & reſponſio. quod ita definiendum eſt. In tractatu pactorum fieri quidem interrogationes & reſponſiones. Hic tamen tractatus non eſt ſpectandus, ſed eius concluſio: nam ſi id de quo conuenimus inter nos, ego rogem, tu ſpondeas, ſtipulatio eſt, niſi ſi alia fuerit mens noſtra: nam ſi diſceſſimus vt pacti, pactum eſt, non ſtipulatio. Sic vero & in tractatu emptionis interueniunt interrogationes & reſponſiones, ſed finis tractatus ſpectatur & concluſio. denique animo & concluſione tractatus pactum ab ſtipulatione diſcernendum eſt. Idem enim eſt tractatus, ſed non eadem concluſio, idem animus.

EX STIPVLATV] Actionem ex ſtipulatu generaliter accipit, vt in *l. reſcriptum §. ſi pacto, inf.* quod notauimus *Inſt. 3. tit. de verb. obl.*

SI PACISCAR] Vlpianus ducit nos per varia exempla pactorum quæ ſeruantur vel non ſeruantur. In primis tale pactum ſeruatur, ne iudicati agam, ne incenſarum ædium agam. Vlpianus ait, proiudicati, quo modo & eiuſdem Tribunalium libri Protribunalium appellantur in Indice Pandectarum, & ita etiam legendum eſt ex vet. librorum fide in *l. reperita, C. de epiſc. & cler. l. conſulta, C. de teſtam.* Incenſarum ædium actio eſt in duplum ex XII. tab. vt oſtendimus *lib. v. Sentent. Pauli tit. 3.* Hanc & ſuperiorem, quæ iudicati eſt, Vlpian. ait excludi pacto conuento. Sequitur,

SI PACISCAR NE OPERIS NOVI, &c.] Sine prætore fit nuntiatio noui operis, quam qui paſſus eſt, edicto prohibetur ædificare, niſi remiſſionem impetrauerit, vel ſatiſdederit, & hoc eſt hac in re prætoria iuſſum, imperium, iuriſdictio, *l. prætor §. 1. inf. de nou. op. nunt.* Poſt nuntiationem litigatores ad Prætorem eunt, *l. 1. §. & poſt operis, inf. eod.* niſi conueniat ne nuntiator nuntiationem exequatur, *d. l. 1. §. inde quæritur.* Hoc enim pactum valere placet ſi opus fiat in priuato. quod ſi fiat in publico, quo caſu omnibus nuntiandi ius patet, non licet paciſci, ne quid fiat contra Remp. nec repellentur alij ſi nuntiare vel nuntiationem exequi velint. Qui pactus erit, repelletur, quia quantum in ſe eſt prodidit cauſam publicam. Nec obſtat *l. 3. §. ſi is cuius, inf. de ſep. viol.* quoniam ibi pactus non eſt, & vt maxime pactus ſit, de re familiari non publica pactus eſt, ſeque ipſum potius quam Remp. fefellit. Eadem vero ratione non valet pactum ne agatur interdicto Vnde vi, ſi vis facta ſit in loco publico, *l. ſi vnus §. pacta, inf.* ſi in priuato,

valet. & generaliter de re priuata & familiari pacta valent.

Nam, inquit, et de fvrto paciſci lex permittit] Legem XII. tab. intelligit. & hoc quidem pacto ipſo iure tollitur furti actio ſine exceptione, *l. ſi tibi §. 1. inf.* quoniam legitimum pactum eſt. Eadem lex de iniuriis paciſci permittit. Nulla vero lex eſt, quæ de damno iniuria, de boois raptis paciſci permittat. quamobrem ſi de eo pacta pactio fuerit, noo tolletur Aquilia vel Boois raptis niſi poſita exceptione pacti. Sequitor,

Sed et si qvis paciſcatvr ne depositi agat] Si quis paciſcatur ſe ſi forte quid deinceps depoſuerit vel commodauerit, depoſiti vel commodati non acturum, verius eſt contra ius publicum pactionem fieri, atque ideo inutilem eſſe, non ſecus ac ſi ita pactus eſſet, ſe teſtameotum non facturum, ſe ab inteſtato hereditatem patris non vindicaturum, *l. ius publicum, inf.* Sed ſi perfecto contractu paciſcatur ne depoſiti vel commodati agat, de iure priuato paciſcitur, & ideo pactum valet.

Et generaliter] Scripſimus de hoc loco lib. 1. Obſer. cap. XXIV.

Si ante aditam] De pacto tractate incipit facto inter creditores & heredes ſcriptos. Tria vero ſuot heredum genera, Neceſſarij, Sui, Voluntarij. Neceſſarij ſeparationis, Sui abſtentionis, Voluntarij repudiationis beneficium habent. quæ res efficit, vt eum eis nonnumquam creditores paciſcantur in partem crediti. Cum voluntariis, vt eos inuitent ad adeundum. Cum ſuis vel neceſſariis, vt eos inuitent ad miſcendum ſe. nam poſt aditionem vel immiſtionem, repudiationis, abſtentionis, ſeparationis beneficium ceſſat. qua ratiooe & olim bonis debitoris vendundis magiſtro cooſtituto, ad emptores prouocandos proſcribebant certa ſe crediti parte paratos decidere, auctore Theophilo in *tit. de ſuc. qua fieb. per bon. vend.* Ceterum aut pure ſunt illi, aut ſub condicione heredes ſcripti. Si pure, cuiuſcumque generis ſint, inter eos & creditores facta conuentio valet. quin & ſi mandato vel dolo creditorum adierint aut miſcuerint ſe, mandati in eos vel de dolo actionem habent, *l. ſi hereditatem, in fi. inf. mand. l. apud, in princip. inf. de do. exc. l. vlt. inf. de dolo.* Si ſub condicione, pactum etiam cum eis factum valere placet, quia licet interim adire vel miſcere ſe non poſſint, tamen in ea cauſa ſunt, vt bonorom poſſeſſionem ſecundum tabulas agnoſcere poſſint. quod tamen in neceſſario videbatur non poſſe conſiſtere: nam ſeruus qui ante condicionem inſtitutionis paciſcitur, in ſeruitute paciſcitur. qood autem ſeruus in ſeruitute gerit, ei poſt libertatem neque obeſt neque nocet. Ac ſane hoc caſu non pacti, ſed doli exceptio ei prodeſt: ſicut filiofamilias inſtituto, ante aditam iuſſo patris hereditatem, & ante emancipationem paciſcente cum creditoribus, poſt emancipationem adita hereditate, noo pacti ſed doli exceptio prodeſt. Similes eæ ſunt ſpecies: nam vt eorum quæ ſeruus geſſit in ſeruitute, ita eorum quæ filiusfamilias geſſit cum eſſet in familia patris, ratum poſtea nihil eſt. Sed ſicut filiofamilias datur tamen doli exceptio, ita par eſt eandem ſeruo dari. & eſt ſimilis æquitas in *l. 1. §. ſi ſeruus, inf. de exc. rei vend. & l. quidam, inf. de hered. inſtit.* Additur in hoc §. filiofamilias doli etiam exceptionem prodeſſe, ſi viuo patre cum creditoribus paternis pactus ſit. cui pactionis generi obſtare videtur *l. quidam §. vlt. inf. de donat.* Sed ibi largitur de bonis viuentis, hic exonerat bona viuentis.

Hodie tamen] Valere dixit pactum quod fit inter heredes & creditores, antequam adquiſita ſit hereditas. Nunc ait, *Hodie*, id eſt, ex reſcripto Diui Marci, qoi huic rei primus formam certiſſimam dedit, ita recte talem pactionem fieri ſi conuenerint creditores in vnum cum heredibus decidendi cauſa, & conſenſerint, vel ſi diſſeotiant, ſi interpoſuerit Prætor decretum ex ſenteotia maioris partis, *l. ſi præcedente §. Lucius, inf. mand.* Decretum efficit, vt ceteris pactum noceat. Ante reſcriptum Marci ceteris pactum non oocebat.

Ad L. Maiorem 8.

In reſcripto D. Marci, de qoo ſuperius tractare incœpimus, maior pars non accipitur ex numero perſonarum, vt in iudiciis, in quibus licet impar ſit prudentia, par omnium ius eſt, ſed ex modo, quantitate, cumulo debiti: vt ſi duo ſint, quibus debeantur mille, tres quibus qoingenta: non qood his, ſed quod illis viſum fuerit Prætor ſequetur. Quod ſi par ſit quantitas, vt ſi ſeptem ſint creditores ex paribus quaotitatibus, tunc maiorem partem ex numero perſonarum accipimus. quod igitur quatuor deciderint, id erit ratum. Sed ſi par ſit & debiti quantitas & creditorum numerus, eorum ſenteotia præualebit, qui dignitate præſtabunt. quod & in iodiciis obſeroandum eſſe quidam potant, & in reſponſis prudentom ex Conſtitutiooe Theodoſij vincit ea pars, in qua fuerit Papinianus, qui vt ſiogulos vincit, ita cedit duobus. Quod ſi omnia ſint paria, humaniorem ſententiam ſequetur Prætor, eorum nempe qui plus ex credito remittunt. & ſic in iudiciis cum æqualis eſt ſententiarum numerus, ea præponitur, qoæ pro reo facit, pro libertate, pro teſtamento defuncti, *l. inter pares, inf. de re iudic. l. lege, inf. de manum. l. ſi pars, inf. de inoffic. teſt.* Auguſtinus de Ciuitate Dei lib. 18. c. 10. *In Areopago vbi paris numeri ſententiæ fuiſſent, præponi abſolutio damnationi ſolebat.* Ceterum vt omnia in ſumma compreheodam, in hac ſpecie quam tractamus, vincit quantitas, noo numerus, numerus, non dignitas, dignitas, non humanior ſententia.

Ad L. ſi plures 9.

Non ſemper numeranda ſont capita creditorum. plures enim nonnunquam vnius creditoris loco ſunt, vt plures rei ſtipulandi: quia vna eſt obligatio. Item plures argentarij, quorum nomina ſimul facta ſunt. Alia eſt obligatio, qoæ fit ſtipulatione, alia nominibus, *l. 1. inf. de annuis leg.* Cum ex menſæ ſcriptura pecunia numeratur, nominibus contrahitur obligatio. Cum ex arca, ex domo, vt in *l. lecta, inf. ſi cer. pet. & l. quidam, inf. de conſtit. pec.* per ſtipulatiooem. Donatus in Phormione: *Hodie*, inquit, *additur chirographis, Domo ex arca ſua, vel ex menſa ſcriptura.* Et ſic in *l. idem, l. ſi vnus, inf. hoc tit. l. ſi duo, inf. de recept. qui arb.* dum argentariis ſtipulatores vel promiſſores comparantur; hi duo notantur contrahendæ obligationis modi. Plures autem ſtipulatores, ſicut diximus, pluresve argentarij, qui ſimol pecuniam dederunt, vnius loco ſunt: quia vna & communis obligatio eſt, vnumqoe debitum, vnique ſolui poteſt, *l. qui hominem §. 1. inf. de ſolut. l. 3. §. vlt. inf. de duob. reis conſt.* aut duæ ſunt obligationes eiuſdem cauſæ & poteſtatis, quarum vna ſublata, tollitur & altera, *l. eandem §. vlt. l. ſi reus, eod. tit.* Plures quoque tutores vnius pupilli creditoris, pro vno habentur: quia vnius nomine paciſcuntur. Vix autem vnus plurium loco habetur: nam & ſi vni ex pluribus cauſis debeatur, pro vno computabitur, nec numerabuntur actiones. Similiter vnus tutor plurium pupillorum vnum debitum prætendentium, vnius loco eſt, non plurium, quia & ipſi pupilli ſi coouenirent, quorum ille vicem gerit, vnius eſſent loco. quæ ratio proximior eſt illa quam hic attulit Paulus, qui rationibus

vti ſolet remotioribus ac perſæpe truncatis. Quod ſi vnus tutor ſit plurium pupillorum diuerſa patrimonia habentium & diuerſa debita prætendentium, nemo negauerit plures tutelas eſſe, §. *item tria, D. de exc. tut.* atque adeo eum ſi conueniat cum aliis, plurium loco haberi. Hæc de numero perſonarum. Tum explicat in reſcripto D. Marci cumulum debiti non tantum ad ſortem, ſed etiam ad vſuras referri, & omne id quod debetur principaliter vel in acceſſionem, nec tantum ad ſummas minores, ſed & ad ſummarum aceruum.

Convenissent] In vnum locum cum aliis creditoribus.

Adversvs evm] Vt ei præferatur, ſi par ipſe ſit in cumulo debiti.

Ad L. Reſcriptum 10.

Pactvm quo in portionem crediti cum herede creditores paciſcuntur, non modò præſentibus verum etiam abſentibus nocet. ea decreti vis eſt. An & abſentibus hypothecariis? Quantum ad hypothecam ceteraſque acceſſiones pertinet, eas pactum abſentibus non aufert. Sed an priuilegium auferat? Vlpianus auferri ait hoc loco. Paulus negat in *l. ſi præcedente, §. Lucius, inf. mand.* Fuit hæc quæſtio maximè vexata, vt Vlp. indicat, dum ait, eleganter tractatur. Vlpianus retulit reſcriptum D. Pij, quod Paulus vel ignorauit vel non aduertit, & ex iuris diſciplina quod ſibi videbatur, ſcripſit, ex iuris ratione non ex reſcripto. Cum iuris rationibus reſcripta plerumque pugnant.

Si pacto] Pactum aut fit de non petenda pecunia, aut de re aliqua præſtanda. Si de re præſtanda, & ei ſubdatur ſtipulatio pœnæ, vel etiam eius quod intereſt, aut pati debet promiſſor ſecum agi ex pacto, aut inuitus tenebitur ex ſtipulatu, *l. nuda, C. de contr. ſtip.* quam rectè Ioannes interpretatus eſt. Si de non petenda pecunia, & ſubiiciatur ſtipulatio pœnalis, petente creditore, in arbitrio eſt rei pacti exceptione vti, vel actione ex ſtipulatu. Si pacti exceptionem eligat, neceſſe eſt vt pœnam, quæ ipſo iure commiſſa eſt, acceptam ferat. Si pœnam, denegabitur pacti exceptio: neque enim æquum eſt, vt ex pacto & ex ſtipulatione commodum ferat, *l. ſi pater, §. ſi mulier, inf. de pac. dot.* Obſtare videtur *l. qui Romæ, § vlt. inf. de verb. oblig.* Pœnam enim committi ait Scæuola, licet ex cauſa pacti ſiue tranſactionis exceptione vſus iam ſit reus, & obtinuerit. Solet Scæuola de iure breuiter & abſciſè reſpondere. Interrogatus, an pœna commiſſa ſit, reſpondit commiſſam eſſe. quod veriſſimum eſt. Verum agenti obſtabit exceptio doli vel in factum, quod iam vſus ſit exceptione pacti, vel, vt in hoc §. traditur, omnino eam ſtipulationem acceptam facere cogetur. ergo ipſo iure pœnam eſſe commiſſam hic quoque §. indicat, dum pœnæ acceptilationem faciendam ait. & ita Accurſius. Quod ſi pacto de non petenda pecunia ſubiecta ſit ſtipulatio Aquiliana & acceptilatio, qua ipſo iure obligationem tolli conſtat, poſt hæc ſtipulatio pœnalis, non poterit reus & acceptilationis commodo vti negando ſe actione teneri & pœnam exigere. Vel igitur pœnam non exiget, & ſe actione teneri negabit: vel ſi pœnam petat, actionem patietur reſciſſa acceptilatione, quæ actio erit vtilis, reſciſſoria, reſtitutoria, *l. pacto, inf. tit. prox. l. vbi pactum, C. de tranſact.* Excipiuntur duo caſus. Vnius cauſa eſt periurium, *l. ſi quis maior, C. de tranſact.* Alterius voluntas paciſcentium ſiue clauſula, Rato manente pacto, *l. qui fidem, inf. tit. prox. l. cum proponas, C. eod. tit.* His caſibus vtrumque locum habet, nec alterutro ſatisfit actori. Quia igitur aut regulariter alterutrum, aut his caſibus vtrumque locum habet, ex eo colligitur rectè ſtipulatione pœnali præcedentem conuentionem non nouari, quod & probat *l. qui Romæ, §. Flauius, inf. de verb. oblig. l. prædia, inf. de act. emp. l. duo, l. ſi quis à ſocio, inf. pro ſoc.* Sed valde obſtat *l. obligationum, § vlt. inf. de obl. & act.* cuius tamen ſpecies ſic à ſuperioribus ſecernenda eſt. In ſuperioribus res in conuentionem venit, pœna in ſtipulationem. In hac vero vtrumque in ſtipulationem venit, quo caſu ſi & de vtroque conuentio, vel de re tantum præceſſerit, non videtur prior conuentio transfuſa in ſtipulationem, niſi nouandi animo hoc factum fuiſſe comprobetur, *d. l. duo.* quod ſemper noſtri auctores in nouationibus exigunt. Sed ſiue præceſſerit alia conuentio, ſiue non, & ſtipulatio fiat de re ac de pœna, an poſterior pars ſtipulationis priorem nouat? Lex ait quaſi nouationem fieri. Non ergo fit nouatio: res namque ex ſtipulatu ipſo iure peti poteſt, *l. ſi pacto quo pœnam, C. de pact.* ſed reus ſi velit defungi ſolutione pœnæ, rem inuitus non præſtabit: atque ita quæ rei implexa eſt pœnæ ſtipulatio priorem commutare, infirmare, nouare quodammodo videtur, *l. 1. §. fin. inf. de ſtipul. ſer.* Stipulatio ſeipſam quaſi nouat. Pactum præcedens ſtipulatio nec nouat, nec quaſi nouat.

Plervmqve] Procurator aut negotiorum aut litium procurator eſt. Procurator negotiorum rectè paciſcitur, pactumque domino prodeſt & nocet per exceptionem doli, non per exceptionem pacti. Idem nouare, exigere, permutare, ſoluere, alienare, iuſiurandum deferre, pignori obligare, tranſigere poteſt; modo hæc fiant ex negotiorum vtilitate, non donandi vel deminuendi cauſa, vt aliis in locis fuſius oſtendimus.

Ad L. quia & ſolui 11.

Qvia Procuratori rectè ſoluitur, ideo & rectè cum paciſci Paulus ait. quæ ratio non videtur idonea: nam & adiecto rectè ſoluitur, qui tamen paciſci nequit, & ei ſimiliter cui debitorem meum ſoluere iuſſi, & his qui ſunt in noſtra poteſtate. Sed hoc propriis rationibus fit. Regulariter cui rectè ſoluitur, is & paciſci poteſt. Cui non rectè ſoluitur, is nec paciſci poteſt, *l. contra, inf.*

Ad L. nam & nocere 12.

Adsessoriorvm.] Quidam ſcripſere libros Tribunalium, quidam Adſeſſoriorum. & ſic in *l. 5. hac lege, inf. de iniur.* Sabinus in adſeſſorio, libro ſcilicet.

Ad L. Sed ſi tantum 13.

Procvrator litium aut in rem ſuam conſtituitur, aut in rem mandatoris. Huius pactum mandatori non nocet: nam ſi neque pecuniam ſolutam accipit, neque exigit rectè, fieri non poteſt vt tamen de ea paciſcatur rectè. In hoc enim dumtaxat conſtitutus eſt vt agat, non vt accipiat vel paciſcatur. Illius verò pactum domino nocet per exceptionem doli. nam & quaſi in re propria ei biduum datur ad appellandum, & alium procuratorem facit ante litem conteſtatam, ei rectè ſoluitur, rectè iudicati agit. Ex mandato quoque directas actiones habet, ita tamen vt non ideo minus eaſdem actiones mandator habeat, quibus poſſit experiri re integra.

Ad L. Item magiſtri 14.

Qvæ procuratorum ad negotia, eadem & tutorum, curatorum, adminiſtratorum Reipublicæ, ma-

giſtrorum ſocietatum ratio eſt. Magiſtris ſocietatum A earum rerum, quæ ad ſocietatem pertinent præcipua cura incumbit. M. Tullius ad Craſſipedem: *P. Rupilius qui eſt magiſter in ea ſocietate.* & in IIII. Ver. ſæpe.

Ad L. Si cum emptore 16.

Si cum emptore hereditatis facto procuratore in rem ſuam pactum factum ſit de non petenda pecunia, conſtat pactum valere, & venditori obeſſe poſita exceptione doli, *l. ſed ſi tantum, ſup.* At quid ſi non ſint ei mandatæ actiones? quo caſu proprio nomine vtiles actinnes habet ex conſtitutione D. Pij, quæ porrigitur etiam ad ſimiles caſus, vt ſi cui no- B men venditum, donatum, legatum, in ſolutum datum ſit, *l. 1. §. nunc tractemus, inf. de tut. & rat. diſtr. l. poſtquam, C. de her. vend. l. ex legato, C. de legat.* His vtique vtilibus actionibus emptor ſi experiri velit venditori cui directæ competunt præfertur, *l. procuratore inf. de procur.* & ſi pactus ſit de non petenda pecunia, ei quidem obſtabit exceptio pacti, venditori autem exceptio doli. Vtroque igitur caſu pactio facta inter emptorem hereditatis & debitorem hereditarium venditori nocet. Obſtat *l. ſi à te §. vlt. inf. de exc. rei iudic.* vbi res iudicata inter emptorem & alium quendam venditori non obeſt, ideoque rei iudicatæ in eum exceptio non datur. Sed & doli exceptionem dari nego. Loquitur autem de emptore rei hereditariæ, non de emptore hereditatis. Porro C venditor poſt venditionem aut iure antiquo, quod ſcilicet ante venditinnem habuit, aut iure nouo agit. Si iure antiquo, repellitur exceptione doli ob pactum eum emptore factum, vel ob rem contra emptorem indicatam. Antiquum ius habet venditor hereditatis, quia non deſinit eſſe heres, & adhuc integrum illi eſt directo experiri cum debitoribus. Sed ex Conſtitutione D. Pij emptor vtiles habet, quæ præſtant directis. Directæ ſunt ſine re. Quod igitur emptor egerit, ratum habendum eſt. Alia eſt ratio venditoris rei hereditariæ: nam hic re tradita nihil ex antiquo iure retinet. itaque poſt venditionem non niſi nouo iure agit, & conſequenter vt res inter emptorem & alium pacta, tranſacta, iudicata ei ne proſit D vel obſit, æquiſſimum eſt.

Vtilas actionas] Ex mandato directæ ei dantur. Sine mandato, vtiles. In eum vero non dantur vtiles: nulla enim hoc lege vel conſtitutione proditum eſt. Itaque fideicommiſſario per omnia emptor hereditatis ſimilis non eſt.

Saoat si enter] Vendidit procurator & tradidit, ac conuenit poſtea inter dominum & emptorem, vt procuratori quod tradidiſſet redderetur, atque ita vt reſolueretur emptio. Nondum reſoluta eſt pacto. prius namque rem reſtitui oportet, *l. ab emptione, inf.* Sed procuratori petenti pretium, obſtabit exceptio doli, non pacti, quia factum eſt cum alio. Verum per replicationem emptor quoque rem reddere E compelletur. Duo hæc lex continebat exempla, quibus exceptio doli ſubſidio eſt exceptioni pacti.

Ad L. Si tibi 17.

Obligatio aut re contrahitur, aut verbis, aut conſenſu. Contrahebatur & nominibus olim per ſcripturam menſæ. Hodie litteris extra menſam. Re non contrahitur in plus quam datum ſit. itaque ſi x. credidero ea lege, vt redderentur xi. qui ſupereſt nummus, nec debetur quaſi creditus, quia numeratus non eſt, nec quaſi vſura, quia vſuræ pecuniæ creditæ ex pacto non debentur etiam ex continenti facto, nec quaſi donatus, quia donatio hoc iure non pacto, ſed traditione, vel mancipatione perficitur. Hodie quia donationem placet nudo conſenſu perfici, ex cauſa donationis non dubitem affirmare eum nummum peti poſſe.

De pignora] Obligatio pignoris, id eſt, hypotheca contrahitur pacto. hinc formula hypothecaria. Pacto vero non tollitur niſi per exceptionem. & ita accipienda eſt *l. maior, C. de pignor.* vt cum effectu perſequi non poſſit. Nec verum eſt quod Accurſ. tradit in *l. 2. C. de remiſ. pig.* de exceptione facti. nulla enim allegatio talis eſt quæ dicatur exceptio. Ceterum reus vel excipit vbi eſt actio, vel vbi non eſt actio, negat ſe teneri, *l. 3. C. de tranſact.* Vtrumque in iure allegari oportet. alioquin proceder & dabitur actio petenti. Sed mirabitur aliquis fortaſſe, quid cauſæ ſit quare obligationes conſenſu contractæ contrario conſenſu ipſo iure ſoluantur, hypotheca non item. Sed ab eis obligationibus hypotheca ſeparanda eſt omnino, vt in *l. contrahitur, inf. de pignor.* Hypotheca enim pactum eſt pignoris. Illæ conuentiones contractus ſunt. Ad hæc remiſſa hypotheca, non videtur remiſſa ſors. Remiſſa ſorte plerumque remiſſa hypotheca videtur. An & ſi remiſſio ſortis fuerit inutilis? qua in re pugnare videtur *l. 1. § 1. inf. quib. mod. pign. vel hypot. ſolu.* cum *l. debitum, C. de remiſ. pign.* Sed videndum eſt qua ratione inutilis ſit remiſſio ſortis. Si communis, vtrumque manet, *d. l. debitum.* Si propria ſortis, hypotheca non manet, *d. l. 1. §. 1.* vt ſi ſortem remitto dum contra legem Cinciam donatum volo, ſortis remiſſio inutilis eſt, tacita hypothecæ remiſſio inutilis non eſt, quia remiſſa hypotheca nulla donatio fieri intelligitur, *l. & ſi pignus inf. quæ in fraud. cred.*

Si pactvs sim] Alteri paciſci nemo poteſt, puta ne à Titio petatur, ideoque ſi ſibi quis & Titio paciſcatur, Titij adiectio ſuperuacua eſt. Heredi noſtro paciſci poſſumus. Quid ergo ſi Titius poſtea eius, qui ei pactus eſt, heres factus fuerit? An conualeſcet pactum? Minime. Quid ſi pactus ſit ne à filio quem in poteſtate habet, petatur? Si de filio herede ſenſit, filio pacti exceptio prodeſt: Si non de herede, doli, *l. & heredi, §. Iulianus, inf.* Tentari poteſt etiam Titio heredi poſtea facto doli exceptionem dari. Datur tamen filio exceptio iuriſiurandi omni modo, *l. qui iuraſſe, §. ſi pater, inf. de iureiur.* & hoc caſu maior eſt vis iuriſiurandi quam pacti.

Pactvm] Pactum in perſonam conceptum etiam emptori & donatario prodeſt. quod verum eſſe exiſtimo quamdiu venditor aut donator viuit, *arg. l. & heredi, inf.* vt emptori proſit & heredi eius, ſicut & cum fructuarius vſumfructum vendidit, *l. neceſſario, §. vlt. inf. de per. & com. rei vend.* alioquin quo modo his prodeſſet quod heredibus non prodeſt?

Cvm possessor] Obſtat *l. ſi poſt, inf. de conſt. pec.* Sed ſtatuenda differentia eſt inter pactum & conſtitutum. Conſtitutum eſt acceſſio principalis obligationis. ſequitur ergo heredem penes quem eſt ſortis obligatio. Pactum acceſſio dici nullo modo poteſt. Itaque pactum poſſeſſoris heredi euicta hereditate ne per exceptionem quidem doli prodeſſe aut obeſſe poteſt.

Filivs sarvvsva] Per eos, quos in poteſtate habemus, per fructuarios, vſuarios ſeruos alienos, aut liberos homines, quos bona fide poſſidemus, ſi nobis paciſcantur, nobis adquiritur exceptio pacti. Quid ſi ſibi? Si filius paciſcatur, ne à ſe petatur, licet perſonale ſit pactum, patri prodeſt & heredi patris viuo filio per exceptionem pacti. Poſt mortem filij, nec patri prodeſt, nec heredi patris. Diuerſum eſt, ſi ſeruus paciſcatur, ne à ſe petatur. nam petere eſt iudicio petere, *l. & heredi, §. 1. inf.* Cum ſeruo homine iudicium non eſt. Quod ergo in perſonam ſerui fruſtra pactum confertur, domino prodeſſe qui poteſt. Ceterum viuo ſeruo do-

mino dabitor exceptio doli, & ſi in rem foerit collatum, pacti. Mottuo ſeruo, credo exceptionem doli non dari, quia perſonale pactum eſt.

Ad L. Et heredi 21.

N o s] Per pareotes quorum in poteſtate ſomus, nobis non adquiritur exceptio pacti: neque enim id ratio patitur: licet doli exceptionem dari placeat, ſicut & vtiles actiones ex affectione parentum. Non obſtat *l. cum dos, § ſi filia. inf. de pac. dot.* nam ibi filiæ nominatim pactus non eſt. Non obſtat *l. 4. C. de pac. con.* nam ad eam ex *l. pater, C. eod* addendum eſt, vtilem dari. Quod vero dari dicimus affectioni parentum, vt liberis parent actiones vtiles, non ſic datur affectioni liberorum, *l. debitor § vlt. inf. ad Trebel. l. inter §. cum pro ſe, inf. de pac dot. l. Gaius, inf. ſol. matrim.* Deoique ſummis hoc tantum affectionibus datur.

C e t e r v m] Ceterum, pto alioquin.

N e a T i t i o] Lego, *ne à filio.* Eigo ſi pater pactus ſit filio non ſibi, non prodeſt patri exceptio pacti, ſi conueniatur filij nomine. Prodeſſe tamen puto exceptionem doli, ſicut & filio. Ea in quibus ius verſatur quæ in atomo patri adquiruntur, nec momento ſubſiſtunt in perſona filij, vt ſtipulationes, ſi in perſonam filij concipiat pater, patri adquiruntur, *l. quod dicitur, inf. de verb. obligat.* Ea in quibus ſactum verſatur, vt pacta, quorum exceptiones in perſona filij conſiſtunt, ſi in perſonam filij concipiantur, directo patri non proficiunt.

D o l i p r o s i t] Patri proderit pacti.

F i l i a f a m i l i a s] Dixi de huc genere pacti, ne petatur Nunc quæro, an filiifamilias recte paciſcantur, ne petant. Et in rem quidem recte paciſcuntur, petitum non iri, ſi liberam habeant peculij adminiſtrationem, nec donandi cauſa paciſcantur, *l. contra §. vlt. inf.* Sed & ſi pecuniam paternam credant, eodem modo recte paciſcontur in ipſo negotio, ne petatur intra certum tempus. poſtea ſi paciſcantur, nihil agunt, *l. ſin autem inf.* idem & in ſeruis. Quin & ſi filiifamilias ita paciſcantur, ne ipſi petant, vtile pactum eſt: quoniam vtiles actiones poſſunt exercere, *l. in factum, inf. de obligat. & act l. in perſona, inf. hoc tit.* Poſſunt & in id tempus paciſci, quo ſui iuris erunt, vt filiafamilias ne de dote agat cum ſui iuris erit, quod pactum poſt diuortium valet, non ante nuptias vel manentibus nuptiis: vel filiusfamilias ne condicionale legatum petat, ſi condicionis exiſtentis tempore ſui iuris fuerit. nec obſtat *l. ſi ita ſcriptum § ſi ſub condicione, inf. de leg 2.* quæ de repudiatiooe loquitur. Aliud enim eſt repudiare, aliud paciſci. Repudiantur delata, Paciſcimur & de non delatis, *l. 1. C. de pac l pactum, inf.* Repudiatio fit in iure, Pactum quoquo modo Homine legato priuſquam elegerit legatarius, non repudiat Stichum recte, De eo non petendo paciſcitur recte, *l. homine, inf. de opt. leg. l. ſi vnus §. ſed ſi generaliter, inf.*

L e g a t v m e s t] De ſtipulatione condicionali paciſci non poteſt. Rationem expoſuimos *lib. 3. Inſtit. tit. De verb. oblig.*

I n h i s q v i] Generalis definitio hæc eſt, pacta in rem prodeſſe omnibus, quibus data exceptione pacti non tam ipſis conſulitur quam ei, qui pactus eſt: vt puta, pactum rei fideiuſſori prodeſt, quoniam rei principaliter intereſt fideiuſſorem liberari, ne mandati, vel negotiorum geſtorum teneatur. ideoque quibus caſibus fideiuſſor regreſſum aduerſus reum non habet, vt cum fideiuſſit donandi animo, eum pro re ſua, pro inuito & vetante, pactum rei fideiuſſori non prodeſt. Tantumdem dicemus, vt oſtenditur in *l. prox.* ſi id nominatim actum ſit ne fideiuſſori proſit, quod licet iure nouo haud facile procedere poſſit, tamen iure veteri quo cre-

A ditor electionem baber à reo, vel à fideiuſſore petendi, locum babet. nec obſtat *l. Stichum §. pen inf. de ſolut.* quæ de mandatore loquitur. Alia enim eſt ratio mandatoris, longe alia fideiuſſoris. Mandator conuentus à creditore nullam haber actionem propriam contra debitorem, niſi cedatur, vel niſi debitor mandatori mandauerit vt creditori mandaret pecuniam credere *l. Granius §. plane quia, & §. pen. De fideiuſſ.* Cedat ergo ei creditor ſuas actiones, & eas quidem non inanes oportet. proinde ſi non habeat efficaces quas cedat, ſi non poſſit à reo petere, non poterit etiam à mandatore. Fideiuſſor ſine ceſſione propriam actionem habet aduerſus debitorem mandati, vel negotiorum geſtorum, nec vſquam legitur cogi creditorem fideiuſſori cedere actionibus ſortis, licet ſi bypothecarias cedat, id fideiuſſori inutile

B futurum non ſit. Itaque recte petet creditor à fideiuſſore, quamuis à reo petere non poſſit. Nunc de fideiuſſoris pacto dicamus. Pactum fideiuſſoris reo vel confideiuſſori, qui ſocius non eſt, non prodeſt. idque ex illa generali definitione liquet, quippe cum nihil eius pecuniariter & principaliter interſit à quoquam cotum non peti. Ergo creditor à fideiuſſore cum quo pactus eſt, non petet, à confideiuſſore petet. At quomodo à confideiuſſore ſolidum petet, ſi in alium non habet efficacem actionem, quam confideiuſſori ſolidum exſoluenti cedat? Verum non exiget ſolidum inuito confideiuſſori. locus eſt enim beneficio epiſtolæ D. Adriani, quo ſi confideiuſſor inſuperhabuerit vti, ſua ei culpa imputabitur. Hæc pertinent ad *l. fideiuſ-*

C *ſoris, inf.*

Ad L. Fideiuſſoris 23.

C o n v e n t i o] In rem. Ceterum iuſiurandum in rem reo prodeſt, *l. duobus §. 1. inf. de iureiur.* Sic diximus in *l. ſi tibi, ſup.* pactum patris filio non parare exceptionem pacti, iuſiurandum parare exceptionem iuriſiurandi. Sic pactum vnius ex reis promittendi qui ſocius non ſit, non prodeſt alteri, iuſiurandum prodeſt. Maior eſt vis religionis quam fidei datæ. Iuſiurandum loco ſolutionis habetur, pactum non item.

Q v o q v o m o d o] Vt pactum quod feci aliis proſit, aliis prodeſſe vt mea interſit neceſſe eſt, non

D quoquo modo, ſed principaliter & pecuniariter. hoc vero modo fideiuſſoris non intereſt, vt eius pactum reo aut confideiuſſori proſit. nec enim vllam in eum reus vel confideiuſſor ſi ſoluerit, actionem habiturus eſt. ergo eius illis pactum non prodeſt. Excipiuntur duo caſus. Vnus, ſi fideiuſſor ſit in rem ſuam, *l. prox. inf.* quoniam hic reus potius eſt, quam fideiuſſor, & is pro quo fidem dixit, fideiuſſor verius quam reus. Alter, ſi id actum ſit nominatim, vt reo & confideiuſſori proſit. quo caſu doli exceptio dabitur propter vicinitatem obligationum, *l. idem in duobus, & l. prox. inf.* nec enim cuilibet, cui ſit alter pactus, ea exceptio datur.

C v m a l i o] Hic repetitur generalis illa definitio propoſita in *l. & heredi §. vlt.* & ex ea etiam col-

E ligitur rei pactum fideiuſſori prodeſſe. Lex quæ ſequitur, ante hunc verſum poni debuit, tum hic verſus ſequi, deinde *l. idem in duobus*: in qua quæſtioni propoſitæ initio *d. § vlt.* ita reſpondetur, vt quemadmodum ex illa generali definitione pactum rei fideiuſſori prodeſt, ſic vnius ex argentariis vel reis promittendi ſociis pactum alteri prodeſſe admittendum ſit: paciſcentis enim intereſſe alterum non ſoluere, quia ſi ſoluat, id ei ſocietatis iudicio reputabitur. Hæc de pacto in rem: nam pactum in perſonam conſtat ad alium non pertinere, quia nec ad heredem.

Ad L. Si vnus 27.

DIXIMVS pactum vnius ex reis promittendi vel argentariis ſi ſocij ſint alteri prodeſſe, atque adeo ſi ſocij noo ſint non prodeſſe. Dicendum nobis nunc eſt de pacto vnius ex reis ſtipulandi, vel argentariis. Pactum vnius ex reis ſtipulandi vel argentarius alteri non nocet, ſi ſocij non ſint. Sed & ſi ſocij ſint, placet non nocere. Hoc enim tantum habent, vt poſſint ſolidum petere, ſolidum accipere, ſicut & ſolidum ab eis peti poteſt, ſi quid promiſerint, oon etiam vt paciſci poſſint de ſolido: nec licet nobis ſtatim ita argumentari: Vni ex argentariis ſolidum ſolui poteſt. Ergo & paciſci vnus B poteſt de ſolido. Tantum enim abeſt, vt valeat argumentum à ſolutione ad pactum, vt nec valeat ſemper à ſolutione ad nouationem ceteráſque liberationes legitimas: nam interdum is, cui ſolui poteſt, nouare atque adeo paciſci non poteſt, vt adiectus ſolutionis gratia, is cui debitorem meum iuſſi ſoluere, is qui eſt in mea poteſtate. Ceterum vnus ex argentariis vel reis ſtipulandi nouare poteſt, itemque iuſiurandum deferre, acceptum facere, rem in iudicium deducere, vni ſolui, vni coonſtitui poteſt. idque traditur ſine diſtinctione ſiue ſocij ſint ſiue non: nam hac diſtinctione vtimur tantum in compromiſſo & dolo, *l. ſi duo, inf. de recep. qui arb. l. ſi duo, ſup. ſi quis caut.* Paciſci autem omnimodo non poteſt. Facilius is cui ſolui poteſt, oouat, quippe cum nouatio ſit legitimus modus tollen- C dæ obligationis qui ſolutionis vicem obtinet, quamquam & id quoque, vt ſup. dictum eſt, perpetuum noo ſit, quam paciſcitur. pactum enim ſolutionis vicem non obtinet.

TANTVM ENIM] Nec ſimiliter conſtitutum eſt eſt vt paciſci alter poſſit. Licet ergo alteri ſoluatur recte, non tamen paciſcitur recte.

ALIVM] Puta argentarium. Hæc eſt Proculianorum ſententia, à qua diſſentit Venuleius *l. ſi rem §. ſi duo, De nouat.* Videtur autem hic locus exigere, vt breuiter officium argentariorum deſcribamus. Fuit olim io ciuitatibus certum corpus ſiue *σύστημα* argentariorum, quorum erat publicum officium, *l. argentarius, ſup de edendo, l. quod priuilegium, inf. depoſ.* fides publica *l. ſi ventri §. in bonis, inf. de reb. auct. iud. poſſid.* Tabernas D & menſas cum ære in foro poſitas habebant *l. qui tabernas, inf. de cont. empt.* Apud menſas pecuniæ deponebantur, permutabantur, emebantur, vendebantur, quod Latine eſt Cambire, Græce *ἀνταλλάττειν*. per eos plerique pecuniam credebant & fœnori occupabant, emebant, vendebant, auctionem & omnia negotia exercebant, *l. ſi hominem §. quotiens, inf. depoſ. l. ſi res, inf de adm. tut. l. filia, inf. de ſolut. l. item videndum, inf. de pet. hered. l. cum pater, §. menſæ, inf. de leg. 2. l. 1. C. neg. ne mil.* deque his omnibus rationes conficiebaot, *l. 4. ſup. de edendo.* Ex eorum ſcriptura naſcebatur obligatio nominum ſine ſtipulatione, E vt oſtendimus in *l. ſi plures, ſup. & ex Non. de arg. cont.* vſuræ eis debentur ex ſola præſcriptione, & quidem beſſes, *l. eos, C. de vſur.* Eorum munia quæ varia ſunt, variis quoque appellationibus deſignantur. nam & menſarij dicuntur ſiue menſularij, & nummularij, & argentarij, & argentariæ menſæ exercitores, & *ἀργυροπρᾶται*, ſiue argenti diſtractores, collybiſtæ, cermatiſtæ, coactores ſiue collectarij in *l. quiſquis, C. ſi cert. pet.* Collectarios & nummularios pro eodem Symmachus accipit *lib. 1. epiſt.* XXVIII in *l. emptor §. Lucius, inf.* qui initio menſularius, poſtea nummularius appellatur. Sed de his ſatis.

SI CVM REO] Pactum rei fideiuſſori prodeſt. A Sed ſi in rei perſona temporarium ſit, erit & in fideiuſſoris.

QVOD SI] Si reo nominatim pactus ſit fideiuſſor, reo non pacti ſed doli exceptio datur. Si reus fideiuſſori, pacti. quia rei maxime intereſt fideiuſſorem liberari. Quod ergo dicitur, alteri neminem paciſci poſſe, tunc locum habet cum nihil intereſt noſtra alterum liberari.

VIDEMVR] Legendum, *videtur.*

PACTVS NE PETERET] Si inter creditorem & debitorem fiat pactum de noo petenda pecunia, actio ipſo iure non tollitur, ſed agenti creditori obſtat exceptio pacti. Quod ſi poſt tale pactum fiat aliud de petenda pecunia, creditori replicatio datur ex cauſa poſterioris pacti. Ita mutuo ſeſe eliduot pacta, & quæ ex eis exceptiones à prætore dantur. Elidere eſt tollere quaſi coonflictu & concurſu corporum, quo verbo noſtri vtuntur frequentiſſime. Dicunt etiam eludere. Ipſo quidem iure pactum naturalem obligationem tollit, id eſt, æquitatis poteſtate ſine exceptionibus, *l. Stichum §. naturalis, inf. de ſolut.* Ciuilem ipſo iure non tollit, ſed per exceptionem, & hæc rurſus non niſi per replicationem excluditur. Itaque pactum tollendæ obligationis modus legitimus non eſt, ſicut ſolutio, ſtipulatio, acceptilatio.

SICVT TOLLITVR STIPVLATIO] Hæc verba noo ſuot accipienda de ſtipulatione Aquiliana. Hæc enim noo ſtipulationem, ſed alias obligationes nouat. Noo ſunt etiam accipienda de acceptilatione. Ait enim,

SI HOC ACTVM EST] Quæ verba noſtri auctores vſurpare ſolent, cum de nouatione, non cum de acceptilatione tractant. denique acceptilatio ſtipulatio oon eſt. Stipulatio obligatio eſt, Acceptilatio abſolutio. Verum hic eſt horum verborum ſenſus, ſtipulationem ipſo iure tolli per ſtipulationem nouandi cauſa interpoſitam, vt ſtipulatio rei ſtipulatione pœnali ſi hoc actum ſit, quod in libris noſtris frequenter exigitur vt nouatio fiat. Dicamus igitur ſtipulationem exſtipulatione tolli. Exſtipulari, expromittere, his verbis vtimur quotiens nouatio fit. Adſtipulari eſt pro alio ſtipulari, quod non fit iure: Adpromittere eſt pro alio promittere, quod fit iure fideiubendo. Stipulari, inſtipulari, reſtipulari idem eſt, promittere item & repromittere. Inſtipulari Iulianus dixit in *l. aditio §. vlt. inf. de adquir. hered.* Sicut, inquit, inſtipulando & per traditionem accipiendo.

QVIA IN STIPVLATIONIBVS] Poſitam differentiam inter ſtipulationem & pactum ſequitur ratio diuerſitatis. Stipulationibus iuris auctoritas ineſt, pactis nihil ineſt præter nudum factum nudamve conuentionem. Idcirco ſtipulationes ipſo iure vim ſuam exercent, pacta auxilio Prætoris egent, ſine iure ex ſolo conuentu ſeruantur, ex facto non ex iure vim & momentum aliquod habent. Ius tollit. Factum elidit.

EADEM RATIONE] Obſtat *l. vlt. inf. hoc tit.* Animaduertendum eſt Paulum tractare permixtim de pacto rei & de pacto fideiuſſoris, *l. fideiuſſoris, l. idem in duobus, ſup.* & in huius legis §. 1. dixit prius rei pactum poſteriore diſſolui. Nunc ait idem eſſe in fideiuſſoris pacto. Qua ratione reus liberatur ſi pactus ſit, eadem & fideiuſſor ipſe ſi paciſcatur liberationem adſequitur.

SED SI PACTVM] Nonnumquam prius pactum poſteriori præſtat, vt puta ſi legitimum ſit, quale eſt de iniuria, de furto. Eo enim pacto ſublata actio nouiſſimo pacto non reſtituitur. Sic conſenſu contracta obligatio & re integra contrario pacto ſublata,

nouiſſimo pacto non reſtituitur, ſed id pactum quod ſe paciſci conuenientes putant, nouus contractus eſt, non pactum.

Qvod si non vt tolleret] Nonnumquam pactum poſterius ineſt negotio, & ſine exceptionibus valet, vt puta ſi ſit ex natura contractus, vel ſi primæ formæ ac naturæ contractum reddat. Ex natura contractus eſt pactio de minuendo pretio, quæ emptionem reformat, vt diximus in *l. iuriſgentium §. adeo*, quam ſi alia pactio ſequatur, vt eo potius res ſit empta pretio quo fuit initio, emptio ipſo iure redit ad primam formam, *l. emptor, in prin. inf.* Idemque eſt ſi in dote danda vel amplianda conuenerit, Soluto matrimonio ſtatim dotem reddi, quæ pactio actionem dotis format, ac poſtea, ſuis legibus reddi. Hæc enim poſterior pactio adeo ineſt actioni de dote, vt petenti vxori ſtatim dotem, non ſit opponenda exceptio poſterioris pacti, ſed negandum actionem competere.

Illvd] Ex contractu iam perfecto ne agatur paciſci licet, velut poſt rem depoſitam ne depoſiti agatur, quo modo & ne de dolo agatur tacite paciſcimur: nam doli actio bonæ fidei iudiciis ineſt. Ergo cum ſimpliciter remitto actionem depoſiti, & dolum remitto. quod Acc. in vltimis voluntatibus locum obtinere negat. cui non aſſentior: nam remiſſo per legatum debito, omnia remitti conſtat. Quod ſi non actio, ſed rationum allegatio remiſſa ſit, debitorem de dolo, & de his quæ penes ſe habet nihilominus teneri etiam conſtat, *l. ſi quis rationes, l. Aurelio §. vlt. inf. de liber. leg.*

A re privata] Vide 1. Obſeru. cap. 24.

Ante omnia enim] Hoc ita ſuperiori ſententiæ applicandum eſt, vt & ſi quis pactus ſit de re publica, alij de populo nihilominus admittantur eius rei exequendæ cauſa, quam ille pacto remiſerit.

Si cvm decem] Si cum debitore x. paciſcar ne xx. petam, videtur non valere, *l. niſi, inf. de accept.* ſed valet, ideoque pacti exceptio datur, quoniam inſunt x. in xx eiuſque quod ſupereſt adiectio pro ſuperuacua habetur, *l. quotiens §. ſed ſi non, inf. de her. inſtit.* vel ſi quis vrgeat quod pactum obligationi non congruat, ſaltem doli exceptio dabitur. Idem ſeruatur in ſtipulatione, acceptilatione, liberatione legata, conſtituto. neque obſtat *§. præterea, Inſtitutionibus, de inut. ſtip.* quem in Notis ſatis, vt arbitror, perſpicue explicauimus.

Sed si stipvlatvs] Hic de ſtipulatione alternata diſputaturi ſumus. Alternatam ſtipulationem dicimus, vt alternatam condicionem, *l. quæ ſub condicionem, inf. de cond. inſtit.* Alternata ſtipulatio eſt, quotiens disiunctiuo modo duæ res promittuntur, quoniam, non vtrumque ſed duorum alterum dari oportet, vt puta, Stichus aut x. Disiunctio ipſa *διάζευξις*, Alternatio *ὑπαμφοτερισμὸς* dicitur. *Παραδιάζευξις* autem in *l. pen. C. de verb. ſign.* dicitur quotiens quid ita disiungitur vt tamen coniunctum intelligatur, qua loquendi forma etiam *παρασιώπησις* dicitur, cum quid ita reticemus vt tamen tacitis nobis intelligatur. eo loco Alciatus ſuo marte repoſuit *ἀναπτα*, tam licenter quam & aliis locis alia multa. Sed ad rem. In ſtipulatione alternata promiſſoris eſt electio, nec niſi vti ſtipulatus eſt ita ſtipulator agat, recte agat: vtra vero res exacta vel accepta vel acceptolata prior fuerit, totam obligationem extinguet. Similiter ſi vna de re non petenda pactum interpoſitum fuerit, per exceptionem tota ſummouebitur obligatio. Fruſtra enim fit pactum, niſi id agatur ne quid omnino vllo modo petatur: nam & detracto tali pacto, vna res iure non petitur.

Petitione] Actione & exactione.

Acceptilatione] Non obſtat *l. & per iuſiurandum §. ſi Stichum, inf. de accept.* nam, vt Accurſius annotauit recte, in ea ſpecie Stichi acceptilatio ideo non valet, quod Stichus cum deceſſerit ante conditionem ſtipulationis, in obligatione non videatur fuiſſe.

Sed si in actvm] Et ſic in *l. ſi emptio, inf. de reſcind. vend.* id actum eſt, lancis emptio vt ſit, togæ vt ne ſit. Idque videtur agi ſemper, ſi electio ſtipulatoris fuerit. quod ſi promiſſoris fuerit electio, amentia eſt paciſci ne ſtipulator Stichum petat, niſi de toto agatur.

Sed si generaliter] Generalis obligatio alternatæ per omnia ſimilis eſt, *l. cum is §. vlt. de cond. ind.* Vna tantum in re ab interpretibus diſſimilis eſſe creditur, quibus non aſſentior, in ſpecie nimirum, *l. qui decem §. Stichum, inf. de ſolut.* cum quo pugnare videtur *l. Manius §. duorum, inf. de legat. 2.* Species & ſententia *§. Stichum*, hæc eſt. Rei meæ ſtipulatio non valet, quamuis poſtea mea eſſe deſierit, *§. 1. Inſt. de inut. ſtip.* Idcirco ſi ſtipuler Stichum aut Pamphilum, & meus fuerit Pamphilus, licet poſtea meus eſſe deſierit Pamphilus, non recte ſoluitur, quia ex eius obligationis cauſa ſoluitur, quæ nulla eſt. Fuit namque inutiliter ab initio nominatim in ſtipulationem deductus. Diuerſum videtur eſſe, ſi homo generaliter mihi promiſſus ſit, quoniam Pamphilus qui meus erat, nominatim in ſtipulationem non venit. Sed neque generaliter venit: Vt enim ipſa ex his videor ſtipulatus, qui tunc non erant mei. Itaque & hoc caſu Pamphilum non recte ſolui, eodemque iure eſſe obligationem alternatam & generalem verius eſt, & ita quidem vt non ſolum inuito mihi recte non ſoluatur qui ab initio meus fuit, ſed neque is qui poſtea meus effectus eſt. In hoc enim licet initio conſtiterit obligatio, tamen perempta eſt adquiſitione dominij. Semel autem perempta non reſtituitur, quod poſtea meus eſſe deſierit, quoniam id ſemper agi videtur, ne is præſtetur qui meus eſt, vel qui poſtea meus efficitur, *l. Manius §. duorum, inf. de leg. 2.* At ſi ita fuero ſtipulatus, Hominem ex his quos Sempronius reliquit, erit hac in ſpecie [illegible] differentia quædam inter obligationem alternatam & generalem: nam ſi eorum, quos Sempronius reliquit, meus fuerit aliquis, puta Stichus, hic generaliter venit in ſtipulationem, quia tamen ſpecialiter in ſtipulationem non venit, ſtipulatio ſuſtinetur, ideoque idem Stichus ſi meus eſſe deſierit, mihi ſoluitur recte. Ab initio inutilis eſt ſtipulatio rei meæ, ſi fiat ſpecialiter (eſt enim eius vitium euidens) nec ex poſtfacto confirmari poteſt. Quod ſi fiat generaliter, euidens vitium eius non eſt: ideoque ex poſtfacto proinde valet ſtipulatio, ac ſi ab initio res mea non fuiſſet. Nunc videamus, an & in ſpecie noſtri §. ſimilis ſit obligatio generalis alternatæ. Si homo generaliter debeatur, & pactum fiat de non petendo Sticho, alium hominem ait peti nihilominus poſſe. idem non procedit in ſtipulatione alternata: nam ſi de vno pactum fiat, in totum ſoluitur obligatio, *§. prox. ſup.* ergo diſſimiles, contra quam initio propoſui, ex inter ſe obligationes videntur. Tum vero, Stichum, ait, petendo, alium ſi petam. Imo non poſſum Stichum vel alium petere etiam manente obligatione ne eripiam electionem reo. Præterea generalis obligatio, Sticho ſoluto vel acceptolato, tota ſoluitur, *l. & per iuſiurandum §. ſi is, inf. de accept.* Cur non & pacto per exceptionem? Id traditur in *§. ſi is*, ex Iuliani libro LIV. Dig. Ex eodem libro his dubitationibus tollendis aperietur via. In legatis generis plerumque electio eſt non debitoris ſed legatarij. Si igitur teſtator hominem legauerit generatim, deinde Stichum ademerit, non infirmatur legatum, ſed extenuatur, ne

poſſit

poſſit Stichum legatarius eligere. Hoc idem Iolianus eodem libro tradit, *l. qui hominem, inf. de adim. leg.* Eadem erit ratio pacti ſi legato homine paciſcatur heres ne Stichus petatur. qood & in ſtipulationibus admittendum erit, ſi ſtipulatori ex conoentione data ſit electio. & in ſumma, quoties in debito generis creditoris eſt electio, pacto de non peteodo Sticho, id dumtaxat actum videtur ne Stichum creditor eligat & petat. & ita accipiendus eſt *hic* §. vt Irnerio videtur, & illa verba indicant, Stichum petendo, Alium ſi petam. Quod ſi debitoris electio ſit, profecto ſicus in obligatione alternata ſuperius traditum eſt pacto de noo petendo Sticbo, id actum videtur ne quid omnino petatur.

Item si pactus] Si is qui pactus eſt de toto, partem petat, eaceptio pacti nocet, vt ſi de fundo, & fuodi partem, de x. & v. petat: item ſi de hereditate, & ſingulas res in rem actione vt heres petat. Beoe, vt heres: nam ſi vt dominus ex alia cauſa petat, non nocebit exceptio pacti. Similiter ſi pactus ſit de fundo & vſumfructum petat, nocet exceptio. Proprie autem vſusfructus oon eſt pars fuodi, ſed ius & ſeroitus, *l. Manius §. fundo, inf. de legat. 2. l. recte, inf. de verb. ſignific. l. ſi à reo §. ſi reo, inf. de fideiuſſor. l. & per iuſiurandum §. illud, inf. de acceptilat.* Seruitus eſt qualitas fundi. Qualitates & accidentia non ſuot ſubſtantiæ partes. Vſusfructus ſi pars eſt fundi, fundus dicitor: nam fuodi partes ſunt ὁμογενῆ. Fur dus aotem non dicitur. ergo fundi pars non eſt. Quia vero omne fundi emolumentum hæc qoalitas connoet, partis eſt inſtar, ac fundo legato vel promiſſo, fructus qooque præſtandus eſt, *d. §. fundo, l. cum filius §. dominus, eod. tit.* & reo obligato fundi nomine, recte fideiuſſor in vſumfruct. accedit, *d. §. ſi reo.* & cum vni legatur fundus, alteri vſusfroctus, ambo concurrunt in vſofructu, *l. ſi tibi, inf. de vſufr. ear. rer. l. 3. in ſi. inf. de vſufr. adcreſc.* Hæc poſuimus quaſi certiſſima. Sequuotur quæ videntur obſtare. Primum obſtat *l. ſi alij, infra de vſufr. legat.* Sed deleator articulus, Vel, nihil obſtabit. Delendum eſſe mihi primus oſtendit Petrus Faber v. c. & librorum ſcriptorum aoctoritate comprobauit. qood equidem ſumme ootandum eſſe cenſeo. Deinde obſtat *l. ſi Titio, eod. tit.* nam ſi verum eſt quod poſuimos, io ea ſpecie inane videtor legatum vſusfroctus, niſi diac is vſumfroctum legatum ſub disiunctione vel electionis lege, vt in *l. plane §. pen. infra, de legat. 1.* Tum obſtat *l. 4. inf. de vſufr.* niſi ſecundum Rogerium ſic eam legem accipias, in multis caſibus vſomfructum pro dominio, noo pro ſeruitute, fructuariom pro domino haberi. Præterea *l. qui vſumfructum, inf. de verb. obligat* quæ ita ſyllogiſmom abſoluit: Vt qui vſumfruct. deiode fundum ſtipulatur, ſimilis eſt ei, qui partem & totum ſtipulatur: ſic qui fundum, deinde vſumfruct. ſimilis eſt ei, qui totum & partem. Sed qui totum, deinde partem ſtipolanit, nihil agit, vt qui actum, deinde iter, vel a. deiode v. vel vſumfruct. deinde vſum. Ergo & is qui fundom, deiode vſumfruct. ſtipulatur, nihil agit. Concloſio tamen in ea deſideratur. Ceterum qui primum vſumfructum, iter, v. vſum, deinde fundum, actum, x. vſumfructum ſtipulatur, recte ſtipulatur, *l. ſi pupillus, §. vlt. infra, de nouat.* Lea ait, ſimilem eſſe. nec enim vere vſusfructus eſt pars fundi. Hic turſus negotium oobis exhibet *l. & per iuſiurandum §. illud, inf. de acceptil.* Si enim fundo promiſſo & vſusfructus debetur, merito dubitatur, cur ea lex in partem vſusfructus acceptilatiooem non admittat. quod mihi quidem ſic diluendum videtur. Conſentire debere acceptilatiooem cum obligatione. Fundum eſſe in obligatione, oon vſumfr. licet debitor fundi præſtare fuodom habeat immonem ab vſufructu. Ergo fundum vel partem fuodi accepto feren-

A dam. alioquio fundum in obligatione permanere. eandem rationem pacti eſſe, vſufructu debito, vſum recte accepto ferri, quooiam vſus pars vſusfroctus eſt.

Aut na navam] Pactus ſum de oaue vel ædificio, diſſoluta naue tabolas vel diruto ædificio cæmenta, tigna, lapides peto. Tabulæ non ſunt partes nauis, noo magis quam nauium ampluſtra, aut hominum pili, *l. naue, infra, de euict.* Lapides, cæmentum, cala, columnæ, trabes, tigna, lateres, feneſtræ, paries, diæta, ædificij partes non ſunt, *l. & per iuſiurandum §. illud, infra de accept.* Nauis partes eæ ſoot, Prora, Puppis, Carioa: Ædificij ſolum & ſuperficies, vel vt alij dicunt, Fondameotum, Contignatio, Tectum.

B Verum ſi pactus ſim de naue vel ædificio, & has portiunculas petam, obſtabit etiam exceptio pacti, niſi aliud actum ſit. nec argumeotabimur à re iudicata ad pactom ex *l. ſi quis cum totum §. ſed in cæmentis, inf. de exc. rei iud.* nam in pacto omnis cauſa dedocitur, non in re iudicata. itaque ſi pactus ſim de ædificio, oulla ex cauſa ædificium aut particulam ædificij petam. Si petiero ædificium, nec obtinuero, ea alia cauſa recte cæmenta petam.

Si accaptilatio] Verborum obligatioois tres ſuot modi: Stipulatio, Dictio dotis, Iuſiurandum operarum, doni, muneris. Verborum liberatioois vous, Acceptilatio. Re, cooſenſu, nominibus coottractas obligatiooes acceptilatio non ſoluit, ipſo iure ſcilicet. quia enim ei tacite pactum ineſt, ea eius

C pacti cauſa exceptio datur, *l. an inutilis, l. ſi accepto latum, infra, de accep. l. cum emptor, inf. de reſcind. vend.* nec aliud diceodum eſt, cum ideo acceptilatio inutilis iudicatur quod ſit in diem vel ſub condicione facta. Ne dixeris voquam nihil peoitus intereſſe ipſo iure quis actionem non habeat, an per exceptionem iofirmetur: nam & ſi nihil effectu intereſt, ratio tamen ſolleodæ obligationis ordoque looge diuerſus eſt, quem ſi oegligamus, ſi noo quo ordine oportet res agamus, & io iodicium veniamus, omnium iudiciorum futura perturbatio eſt. Ne hic etiam obieceris ex *l. 1. §. eum qui, inf. de conſt. pec.* Stipulationem inutilem non habere vim conſtitoti: nam ſtipulationi oon ineſt conſtitutum. Ineſt quidem conſenſus, ſed ea nu-

D do conſenſo noo naſcitur obligatio, naſcitur tamen liberatio eaceptionis iure.

Saruus] Si ſeruus hereditarius in rem paciſcatur, adqoiritor eaceptio hereditati, quæ vice dominæ eſt, & per hanc beredi poſtea facto. Si in perſonam heredis futuri, oomine proprio non eapreſſo, adquiritur etiam exceptio heredi poſtea facto, *l. ſi ex re §. vlt. infra, de ſtipulat. ſeru.* quia videtur ex mortis tempore heres fuiſſe: nam & eius familia ex eo tempore funeſta eſt. qui vnos locus eſt ea veteri iote pontificio, quo funeſta ooo deſioit eſſe familia niſi certo ſacrificio certiſque piaculis expletis. Si nominatim, inutile pactum eſt, *l. 16. l. ſeruus alienus, infra, de ſtipul. ſeru.*

E

Ad L. Contra 28.

Contra regulas iuris fit qood fit vetantibus regulis iuris, *l. qui vetante, inf. de diu. reg. iur.* Regula iuris hæc eſt, Non poſſe pupillum ſine tutoris auctoritate ſuam condicionem deteriorem facere. In eam committit, qui ſine tutore pecuoiam ſolutam accipit, qui ſine tutore paciſcitur oe petat. Tutoris autem pactum pupillo prodeſt, *l. tutoris, ſup.* & nocet ſi non fiat deminuendi cauſa, *l. Lucius §. vlt. inf. de admin. tut.* eademque ratio eſt curatoris quarumlibet perſonarum. De reliquo tractatum eſt in *l. & heredi, ſup.*

Ad L. In perſona 30.

Qvi pecvniam] Nouatio fit interuentu nouæ cauſæ vel nouæ perſonæ. Interuentu ſerui non fit, quia ſerui perſona nulla eſt. Sed ſi in rem peculiarem pro alio ſeruus interueniat, vt puta ſi quod Titius debet expromittat cui ipſe ex peculiari cauſa obligatus eſt, eo nomine dominus tenetur de peculio, liberaturque Titius, non quidem ipſo iure, ſed per exceptionem taciti pacti. atque ita hoc caſu nouatio inutilis proficit ad pactum. Ceterum ſi extra cauſam peculij vel extra rem domini ſeruus interueniat, omnimodo inefficax eſt expromiſſio ſerui, nec Titio competit exceptio pacti. Interuentu autem pupilli ſine tutore B nouationem fieri conſtat, videlicet ſi ex vtilitate pupilli nouatio fiat, vt ſi pro eo interueniat, cui ipſe tantamdem pecuniam debet. alioquin pupillus naturaliter non obligatur.

Fideiussor] Fideiuſſor pro expromiſſore. quod fortaſſe alibi nuſquam.

Si svb condicione] Et hoc quoque caſu delegatio vel nouatio inutilis pacti vim non habet. Acceptilatio inutilis vim pacti habet. Sumenda eſt ratio differentiæ ex mente conuenientium.

Ad L. Paciſci 31.

Contra beneficium ædilium paciſci licet, puta ne redhibitoria agatur. Omnimodo, id eſt, ſine diſ- C tinctione.

Ad L. Auus 33.

Si pater filio pactus ſit, filio datur exceptio doli. Si filio vt heredi pactus ſit, quod nunc facere videtur cum de eo quod ſecum contractum eſt, ne à ſe filiove ſuo petatur paciſcitur, filio datur exceptio pacti, coheredi eius non datur. Hæc eſt ſententia huius legis, quæ in id etiam adducitur à Pomponio in *l. auus, inf. de pact. dot.* Et opponitur *l. eum qui ita ſtipulatur §. 1. inf. de verbor. obligat.* quæ omnes heredes teneri ait, etiamſi de ſe tantum, & de Titio herede quis per ſtipulationem promiſerit. Cur enim & ſimiliter omni- D bus heredibus pactum non prodeſt? aut cur ſolum Titium ex ea ſtipulatione teneri non dicimus, quaſi tacite actum ſit, ne à ceteris petatur? Separanda ſunt ea quæ ſunt iuris ab his quæ ſunt facti. Pacta facti ſunt, non iuris. Quæ facti ſunt, vni ex heredibus adquiri poſſunt. Quæ iuris, non item. Hæc enim, vt ait *l. continuus § vlt. inf. eod. tit.* neceſſe eſt omnibus adquiri. Neceſſitatis cauſa hæc eſt, quia obligatio à defuncto vel in defunctum cœpit. Obligatio autem quæ à defuncto vel in defunctum cœpit, neceſſario ex XII. tabul. inter heredes diuiditur pro hereditariis portionibus. nec ceteris prodeſſe tacitum pactum poteſt. quoniam principaliter actum eſt de conſtituenda obligatione in vnum heredem, quod fieri XII. vetant. Si E conſtitui in vnum poſſet obligatio, ceteris vtile eſſet tacitum pactum. At quia non poteſt in vnum conſtitui, relinquitur ceteris coheredibus taciti pacti exceptionem non prodeſſe. neque his quæ diximus quicquam obſtat *l. 1. C. de except.* quæ de diuiſione loquitur, & vni ex heredibus ait recte nomen adſcribi. quo fit, vt recte ei ſoluatur, vtque id nomen præcipiat arbitrio familiæ erciſcundæ, non vt ſolida in eum obligatio tranſcribatur. Nec item *l. quod dicitur, inf. de verb. obligat.* quoniam ibi factum filio pater ſtipulatur non quaſi heredi. ceterum vni ex heredibus factum ſtipulamur recte. His pro noſtra facultate tractatis, videndum eſt circa ſpeciem huius legis vtrum ceteri cohe-A redes ſtipulatori teneantur in totum, an detracta portione filij hereditaria. Accurſ. in totum teneri ait, quod probare non poſſum: nam & ita ius eſt, vt obligationes defuncti in heredes tranſeant pro hereditariis portionibus, & filius quoque ipſo iure pro parte ſua tenetur, ſed defenditur exceptione pacti. itaque ceteri ſtipulatori niſi pro ſuis partibus reſpondere non debent. Diuerſa eſt cauſa *l. ab omnibus, inf. de legat. 1.* qua nititur Accurſius. nihil enim ea lex pertinet ad obligationem defuncti, de qua tractamus, ſed loquitur de obligatione legatorum, quæ incœpit ab heredibus, nec in eius perſona conſtitit quem teſtator exceperat, idcirco ceteri quibus onus nominatim adſcriptum eſt, in ſolidum tenentur. idque in pecunia obtinet, propterea quod ex portione omnis pecunia B confici poteſt, *l. deducta §. acceptis, infra ad Trebel.* Corpora enim non præſtabunt ceteri niſi pro parte hereditaria. & hic eſt ſenſus *l. ſi fundum ſub condicione §. ſi libertus, inf. de leg. 1.* nam æſtimauit in ea ſpecie ſeruos teſtator, non quod æſtimationem legare vellet, atque ita illos heredes onerare, ſed vt ſolet æſtimationem legati fecit, *l. cum pater §. pater, infra, de leg. 2.*

Ad L. Ius adgnationis 34.

Pacto non amittitur cognatio. natura enim pacto mutari non poteſt. Sed neque agnatio. Agnationis ſpecies eæ ſunt, Suitas, Conſanguinitas. Pa- C cto igitur non poteſt qui ſuus, vel conſanguineus, vel quouis modo agnatus eſſe deſinere. Quod ſequitur,

Svvm esse] Non de ſuo herede, cum ſatis agnationis verbo contineatur, ſed de dominio accipi oportet. Dominium nudo pacto non amittitur, *l. traditionibus, C. de pact.*

Ad L. Tres fratres 35.

Pactvm diuiſionis bonorum plerumque fit tranſactionis cauſa, *l. qui Romæ §. vlt. inf. de verb. oblig. l. cum putarem, in fi. inf. fam. erc.* inter quos lis eſt de familia erciſcunda vel metus eſt ne ſit. Aliud vero eſt diuiſio, aliud placitum diuiſionis. ſicut aliud permutatio, aliud D placitum permutationis. Diuiſio fit partibus vltro citroque permutatis, *l. cum pater §. hereditatem, inf. de leg. 2.* & ex ea datur actio præſcriptis verbis, *l. ſi fratres, C. comm. vtr iud. l. licet, l. ſi familiæ, C. fam. ercis. l. his conſequenter §. idem quæris, l. ſi filia §. ſi pater, inf. eod.* Ex placito diuiſionis non datur actio, *l. ſi diuiſionem, C. eod. l. diuiſionis, inf. hoc tit.* ſed exceptio, *l. cum proponas 2. C. de pact.* Species huius l. *tres fratres*, eſt de diuiſionis bonorum maternorum placito generali.

Agentibvs ex portione] Agentibus ergo familiæ erciſcundæ vel communi diuidundo. Actioni furti non poſſet opponi exceptio pacti, quia de communione, non de furto tranſactum E eſt.

De dolo] Ergo generalis tranſactio non pertinet ad ea quæ tranſigentes ignorauerunt, quæve ab vno ex tranſigentibus dolo & fraude commiſſa ſunt. Huic ſententiæ Accurſius opponit *l. ſub prætextu 2. C. de tranſact.* ad quam ita reſpondeo: Aliud eſſe ſupprimi res ab vno ex tranſigentibus, longe aliud latere ſine tranſigentium fraude. Sub obtentu rerum, quæ ſupprimebantur ab vno ex tranſigentibus generalem tranſactionem reſcindi, ſub obtentu rerum quæ latebant & poſtea repertæ ſunt, non reſcindi. Fraudem ſemper exceptam videri, ea quæ non apparebant excepta non videri. Diuerſum eſſe ſi erratum ſit in

Digitized by Google

proprietate rei, vt ſi tem quæ erat apud Titium, Titij eſſe credidi, non hereditariam: nec enim generali tranſactione eam rem comprehendi cuius me non latuit, & quam eſſe hereditariam non putaui. Tum Accurſius oppouit, *l. qui Romæ §. vlt. inf. de verb. oblig.* Vbi cum tranſactio diuiſionis bonorum, quemadmodum pronuntiatum eſt, ad fideicommiſſum extendatur, cur non & ad pecuniam ſuppreſſam? Verum ita credendum eſt pronuntiatum, quod iudici liqueret aliunde de fideicommiſſo quoque fratres inter ſe tranſegiſſe.

Ad L. Si cum fundum 36.

V I N D I C A N T E M] Quaſi ſciens deſieris poſſidere.

S I T V A C A V S A] Si mea cauſa, etiam ſi paratus ſis tradere, non dabitur exceptio pacti. Vt enim actiones, ita exceptiones non dantur, niſi his quorum intereſt.

Ad L. Imperatores 37.

P A C T V M quod curator Calendarij fecit de non petenda pecunia, niſi fiat tranſigendi cauſa, Reip. non nocet in ſpecie *l. aduerſus, C. de vſur.* defenſor ciuitatis non remiſit vſuras, verum ita euenit, vt ſoluerentur minores. qua re tacite pactum videtur cum Rep. ne ſoluantur maiores.

P E R M I T T I] Permitti pro remitti, vt & alibi.

Ad L. Ius publicum 38.

I V S publicum vocat leges & mores, quod alibi ius commune, ius ſolemne, ius κοινωνικὸν, veluti ius & libertatem teſtamentorum, ius ab inteſtato ſucceſſionis proditum legibus X I I. tabularum, ius prohibitæ donationis inter virum & vxorem moribus introductum, legem Falcidiam. Edicta, S. Conſulta, Conſtitutiones. Hæc priuatorum conuentionibus immutari vel tolli non poſſunt, & ideo qui paciſcitur, ne alium quam Titium teſtamento heredem faciat, ne filia ſibi ab inteſtato ſuccedat, vel donaturum ſe vxori addita pœna ni donauerit, vel viuo teſtatore ne heres Falcidia vtatur, ne in funus mulieris quicquam conferat, & vt tamen dotis partem aliquam ſibi habeat, ne Duumuirorum periculo tutores dentur, ne ſi quando competierit ſibi in alium aliqua ex contractu vel ex maleficio actio, ea vtatur, nihil eis pactionibus ius publicum infringit. Hæc exempla ſumpta ſunt partim ex Harmenopulo, partim ex *l. vlt. inf. de ſuis & leg. l. Neratius, inf. de religioſ. l. quod bonis §. 1. infra, ad leg. Falc. l. 1. §. ſi inter, inf. de mag. con.* Iuri autem priuato ita pactis derogatur recte ſi conueniat, ne quis ea, quæ iam ſibi competit, actione vtatur, vel mortuo teſtatore cum locus iam eſt legi Falcidiæ, ne Falcidia vtatur, vel mortuo parente ne à fratribus partem hereditatis auocet, vel ab initio contractus ne præſcriptione fori vtatur. & generaliter ex regula iuris antiqui iuri proprio quilibet renuntiare poteſt, *l. pen. C. de pact.* M. Tullius I I I. Ver. *Quod mihi lex mea cauſa det, eo mihi non vti non licebit?* Abutitur forte Pontifex in *c. ſi diligenti, de for. comp.* ſententia legis noſtræ, dum ea ſe moueri ait, vt conſtituat, ne ſacerdos poſſit renuntiare præſcriptioni fori: nam ita quidem de iure publico ſacerdos paciſcitur inutiliter, ſi quando contraxerit cum aliquo, ſi ſe non vſurum præſcriptione fori caueat atque recipiat. Ceterum ſi in initio contractus conuenerit ne ea ſacerdos quidam, puta Titius, vtatur, aut ego vehementer fallor, aut ita hic de iure priuato non de publico pactus videbi-

A tur. qua ratione omnes iuris auctores ita definiunt, ab initio actiones & exceptiones remitti, formari, transformari.

Ad L. Veteribus 39.

O B S C V R V M eſt quod nullo modo poteſt intelligi, Ambiguum quod duobus aut tribus modis intelligi poteſt. In obſcuro quæritur quid dictum, in ambiguo vtrum dictum ſit. itaque quod ambiguum, & obſcurum eſt, non contra. Quint. 7. *Aliud eſt obſcurum ius, aliud ambiguum.* De quæſtione huius legis ſcripſimus Obſ. 1. cap. 10.

Ad L. Tale 40.

B P O S T D I V I S I O N E M] Inter coheredes æs alienum diuiditur lege X I I. tab. vel pacto interpoſitis delegationibus, *l. cum pater §. hereditatem, inf. de leg. 2.* Si pactum diuiſionis non ſequantur delegationes, ſeruabitur diuiſio legis X I I. tab. nec quod in accipiendis vſuris creditores hereditarij ſequuti ſint placitum diuiſionis, ideo minus in petenda ſorte legitimam diuiſionem ſequentur.

A C C E P T A V E R V N T] Sic in *l. alio, in fi. inf. de alim. leg. l. Seio §. vlt. inf. de annuis leg.*

P R O P A R T I B V S] *l. licet, C. famil. erciſc.*

P A T E R] In hac ſpecie pactum non prodeſt fratri, quia ei conſuluit, vt heredi eo tempore, quo nullum alium ſe heredem habiturum putabat. Porro is heres

C ei non extitit, ſed liberi poſtea ſuſcepti, quibus etiam eius conuentionis nomine doli exceptionem dari placet. Ex hoc §. male quidam colligunt, res in alium collatas ſuſceptis liberis reuocari.

Ad L. Inter debitorem 42.

N I H I L hæc lex pertinet ad *l. ius publicum, ſup.* ius enim fiſcale non commune eſt, ſed proprium. Vt autem alienum ius, ita fiſcale pactionibus noſtris lædi non poteſt. Tributa indicuntur poſſeſſionibus, non perſonis, & ideo pacto effici non poteſt inter heredem & legatarium, donatorem & donatarium, virum & vxorem, emptorem & venditorem, creditorem &

D debitorem, ne poſſeſſor tributa agnoſcat. Creditor poſſidet pignus, quoniam ei debitor poſſeſſione ceſſit, & ad vnam dumtaxat cauſam ipſe debitor poſſidere intelligitur.

Q V A N T V M A D F I S C I] Nec enim ideo minus tributa exiget fiſcus à creditore. Quantum vero ad ipſos attinet, ſeruabitur per exceptionem ſiue per retentionem, *l. epiſtola §. pactum, inf.* quod non obtinet in ſuperioribus caſibus. hoc enim caſu onus transfertur in dominum, illis in non dominum. quamobrem inter eos etiam qui pacti ſunt tale pactum non valet.

Ad L. In emptionibus 43.

E I N hac lege pro *debitor* legendum eſt *venditor*, vt contrario errore in *l. ſi quis dolo §. 1. inf. de re iudic. debitor* pro *venditor*, & in *l. quod dicitur, inf. de furtis, emptore,* pro *debitore.*

Ad L. Cum in eo 44.

R A T I O dubitandi hæc eſt, quia quod tutor pro pupillo geſſit & procurauit, æquum eſſe videtur, ne ei damnum adferat.

Ad L. Pactum 46.

Q V O D poteſt fieri teſtamento, poteſt & pacto.

Hocargumento affirmo, vt teſtamento hodie ex Nou. Iuſtiniani, ita & pacto ſiue ſtipulatione remitti Falcidiam poſſe, contra quam ſit relatum in *l. quod bonis §. 1. inf. ad leg. Falc.*

Ad L. Emptor 47.

EMPTOR] Pactom qoo contractus ſuæ formæ redditur, ineſt, vimqoe ſuam exercet nullis replicationibus oppoſitis.

LVCIVS] Pertioet hæc ſpecies ad obligatiooem nominum.

RATIONEM IMPLICITAM] Ratio implicita eſt, quotiens ex moltis & variis cauſis vltro citroqoe facta ſunt nomina: qua computata vel ſoluitur qood deberi apparet, vel cooſtitutæ ſummæ chirographum datur.

B TACITAM] Eam tacitam appellat, quæ non coontinetur poblica ſcriprura menſæ, vel alio poblico teſtimonio: quu modo ſi qua ineſſe credito totpirudo videatur, dari pecuniæ ſolent. Sic in veteri quodam teſtamento Sempronij Tucidani militis: *Aurelius Tucidanus tacitam pecuniam ſi via Lat Off. meis re. monumentum ſuo ſumptu adificauerit, habeto.* Et apud Gelliom lib. 11. cap. 12. *A P. Sulla qui cum reus erat mutua Hs. xx. tacita accepit.* Sic vet. libri babent, ooo *tacite.* Sic tacita pactio, *l. pen. inf. de bon. lib.*

TRECENTA REDDERET] Solebaot patroni libertis pecuniam vtendam dare. Iode Demea ad Mitionem Syri patronum: Si quidem, inquit, porro Mitio Tu tuom officium facies, atque huic aliquid paolulum præ manu dederis vnde vtatur: reddet obi cito.

Ad L. Non impuſſibile 50.

CONIVNGENDA eſt bæc lex, vel inſcriptionum

A argumeoto, cum *l. ſi ita quis ſtipulanti, inf. de euict.* vbi his vitiis furacis & fugacis additur tertium, viſpellionis. Vode Viſpellionem ex Fulgeotio malo cadauerum nudatorem interpretari: de qoo vlciſcendo agitur in *l. 3. §. aduerſus, inf. de ſep. viol.* Palæmo: *Veſpillo, ſepulchrorum violator.* Olim dictus Veſpero.

Ad L. Si cum te 51.

PACISCI] Sopereſt.

NEQVE IPSO IVRE] Quod videbatur, quia tale pactum vice ſolutionis fuit.

Ad L. Epiſtula 52.

IN extremo huius legis notandum eſt, deſiderium accipi pto precibus pnocipi oblatis in hoc, vt ea præſtatio perpetua redderetur, vt in *l. 1. C. de ſuffr. l. 1. C. de err. calc. l. obſeruare, ſup. de off. proc.* Cetera ab aliis ſatis explicata ſuot.

Ad L. Imperator.

SI creditores parati ſint partem ex bonis conſequi etiam ab extraneo bonorum emptore, idque libellis propoſitis expoſuerint, in emptiooe bonorum extraneo præfertor cogoatus, ſi ſoluendo ſit. De eodem iure [illegible] tractans Gaius in *l. cum bona, inf. de reb. auctor. iudic. poſſ.* cognatum extraneo potiorem eſſe ait, ſcilicet [illegible], vt Harmeoopulus addidit. Videantur quæ nos, quæ Theophilus ad *tit. de ſucceſſ. ſublatis quæ fiebant per bon. vend.* Legem quæ ſequitur emeodauit Iuſtioiaous. Vltimam expoſuimus in *l. ſi vnus §. pactus, ſupra.*

AD TITVLVM D. DE TRANSACTIONIBVS.

Ad L. 1.

PACTA fiuot variis ex cauſis, ac præcipue duabus, donandi vel tranſigendi cauſa. Quæ fiunt tranſigendi caoſa, non tantum de lite fiuot, ſed & de omni iure dubio & incerto, vt pota de condicionis incerto. Pacta donandi cauſa non fiunt niſi de re certa & indubitata. Dooatio igitur & traoſactio pactorum cauſæ ſunt non pacta, *l. ex conducto §. Papinianus, inf. loc. l. cum donationis, C. de tranſact.* Plerumqoe tameo & pro pacto tranſactio accipitur decideodi ſiue tranſigeodi caoſa interpoſito, quod ab eo cuius cauſa donatio eſt, io hoc etiam diſtat, qood poſſit donationis cauſa pactum fieri nollo dato, vel reteoto, vel promiſſo, tranſactionis cauſa oun item: idque proditum eſt io *l. tranſactio nullo, C. de tranſact.* quæ legis verba quo retulerint Impp. intelligi noo poteſt, niſi coaptatis cum ea his legibus, quæ ſeqoontur, *l. 1. C. de rep. bon. poſſeſſ. l. 4. C. de poſtul. l. ſuus, C. de repud. hered. l. ſi filius, C. de petit. hered.* quæ eandem inſcriptionem & ſubſcriptionem habent. Fuit enim quondam conſtitutio vna Impp. Diocletiani & Maxim. ad Theodoſianum, quam io quinque illas partes Tribonianus diſſoluit. Ea conſtitutione ſic ſeparatur ſuus ab emancipato. Emancipato præterito datur bonorum poſſeſſio. Sous prætentus iniuſtum teſtameotum facit. Petita bonorum poſſeſſiooe, & mox antequam ea daretur repudiata, emancipatus non reſtituitur, nec ſi dicat ſe abſeote patrono io iure, id eſt ad ſellam prætoris à quo petebatur poſſeſſio, re-

C pudiaſſe: Hæc enim dandæ reſtitutionis cauſa nec idonea nec probabilis eſt. Sed ſi ſuus ioioſtum teſtamentum dicat, & mox quaſi repudians hereditatem tranſigendi cauſa io iure profiteator ſe eam non petiturum, nulla eſt repudiatio, nulla tranſactio. Repudiatio, quia agnita hereditas non repudiatur. Tranſactio, quia nibil eo oomine datum, vel retentum, vel promiſſum eſt. Ex bac ſpecie apparet gratis tranſactionem oon fieri. At pactum donandi cauſa factum, ex mera liberalitate cooſtat. Nunc de lata huios verbi ſignificatione videamus. Iuſiurandom ſpeciem traoſactionis cootinere ait *l. 2. inf. de iureiur.* hoc eſt per iuſiurandum tranſigi, *l. admonendi, eod. tit. l. quod ſi deferente, inf. de dolo.* Et recte. Vt enim tranſactio decidit controuerſiam, ſic & ioſiurandom. Vtrumque eſt de lite vel re dubia oec finita. Neutrum donatio eſt. ſed tamen ioſiorandum, nullo dato vel retento vel promiſſo

D procedit. Itaque tranſactiooi ſimile omnino noo eſt. Qui latius tranſactioois verbum accipi putant, proferoot *l. 1. §. vlt. ad Senatuſc. Tert. & l. tranſacta, de verb. ſign.* Verum falluntur: nam vtroque in loco tranſactum ad ſolam conuentionem & compoſitionem, vel, vt Græci dicuot συμβίβασιν, refertur, vt in *l. 1. §. conuentionis, ſup. tit. prox.* Ceterum io *l. 1. inf. quemadm. teſt. aper.* per tranſlatiooem relatum eſt illud verbum ad iudicata, oon ad coouenta, ſiue compoſita. Quod cum Tribonianus non animaduerteret, ex ea particulam in hunc titulum cooiecit. ea eſt *l. 6.* cuius tamen falſa ſententia eſt, ſi tranſigendi verbom ad conuenta referas: ſin ſecus, peregrina, & aliena à propoſito. Et ita etiam Æmilio videtur.

Ad L. 2.

REFERANDA eſt hæc lex ad edictum Si quis caut. ſop. de quo Vlp. ſetipſit lib. 74. ad edictum, ex quo eſt hæc lex, & *l.* 2. *ſup. ſi quis caut.* in qua id initio oſtendit, reum non teneri ex cautione iudicio ſiſti, ſi tranſactum fuerit negotium, & liberari vel ipſo iure, vel per exceptionem doli. Tum veriſimile eſt hane eum ſententiam ſubieciſſe: Tranſactum videri non tantum lite tranſlata in ſtipulationem Aquilianam, eaque rurſus acceptilatione perempta, vt in *l.* 5. *& l. pacto, inf. l. vt reſponſum, C. eod.* Sed & pacto nudo ſubdita aeceptilatiooe, ipſo iure litem extingoi, ſubdito ſolo pacto, non niſi per except. traoſact. ſioe pacti.

Ad L. 3.

PRIVATORVM pactis ius proprium lædi poſſe, ius alienum oon item, *l. inter debitores, ſup. tit. prox. l. debitorem, l. pacto, C. eod. l.* 2. *C. inter alios acta vel iudicata aliis non nocere.* ſic enim legendum eſt. Si igitur de hereditate heres ſcriptus, & heres legitimus, vt puta mater defuncti, certa parte inter ſe tranſigant, teſtamentum in ſuo iure manet, nec fit iniuria manumiſſis, legatariis, vel fideicommiſſariis, *l. ſi ſuſpecta* §. *quamuis, D. de inof. teſt.* Et ideo ex teſtamento actiones in heredem ſcriptum dantur, ſiue ſit ei de indemnitate cautum ſiue non. Opponitur *l. controuerſia, inf. hoc tit.* quæ dat vtiles in heredem legitimum, cum quo tranſegit ſcriptus. dat autem creditoribus non manomiſſis aut legatariis. Et ſane hi ab illis ſeparandi ſont. Manomiſſi & legatarij cum legitimo experiri non poſſunt, quia oonniſi ex teſtameoto eis debetur, cum ſcripto in ſolidum vtiliter experiuotur. Neque enim teſtamentum tranſactione ruptum eſt: Quia tamen alia debita à defuncto contracta à quibuſlibet heredibus debeotur, creditores in ſucceſſionis incerto eum vtroque recte experiuntur pro parte io traoſactione adſcripta. experiuntur vero oon recto iure, ſed vtilibus actionibus, quia certum omnino non eſt quis iure heres ſit.

CVM TRANSACTIO] In ſuperiori reſcripto Diuorum fratrum, propoſita eſt tranſactio hereditatis, facta inter heredem ſcriptum & matrem defuncti. Nunc propoonitur tranſactio facta inter eoſdem fideicommiſſi teſtamento relicti. Et oſtenditur eam ad fideicommiſſum codicillis vel relictum, vel adiectum, noo pertioere. Itaque prolatis codicillis, iotegra eſt fideicommiſſi petitio. Obſtare videtur quod ex *l. ſub prætextu, C. eod. tit. & l. Lucius* §. *vlt. ad ſenatuſ. Treb.* colligi vulgo ſolet, Tranſactiooem non reſcindi per cauſam inſtrumentorum poſtea repertorum, vt puta ſi tranſactum ſit de hereditate, & emergant inſtrumenta noua, quibus doceatur ampliorem hereditatem fuiſſe quam exiſtimarent tranſigeotes, vel eam ad vnom tantum pertinuiſſe. Sed in hac ſpecie de teſtameoto dumtaxat tranſactum, de codicillis nihil cogitatum, atque adeo etiam nihil tranſactum eſt, *l. non eſt, inf. hoc tit.* Ad hæc Aceur. tentat reſtitutione opus eſſe, ex *l.* 2. *inf. de except. rei iud.* Io qoa citatur *l. qui cum herede, inf. de oblig. & act.* Sed qui tranſegit de teſtamento oon de codicillis & ex codicillis agit, quid opus habet reſtitutione? Tone dumtaxat reſtitutio neceſſaria eſt, cum ad eam rem à qoa depulſi aut reiecti ſomus, reoerti volumus: vt eom victi iudicio, eodem rurſus experiri volomus, vt in *d. l.* 2.

DABITOR] Creditor non iure pignus diſtraxit, Debitor tranſegit de ſorte & de pigoore cum Mæuio quaſi cum legitimo herede: Septicius poſtea heres ex teſtamento apparuit. Quæſtionis eſt, an ei proſit traoſactionis exceptio, ſi eum eo debitor agat pigneraticia. Lex ait ooo prodeſſe. Tranſactio namque ei taotum prodeſt, qui tranſegit, vel heredi eius. Septicius au-

A tem cum debitore non tranſegit. Rurſus quæreodum, an repetat Septicius pecuniam datam Mæuio, actione ſcilicet negotiorum geſtorum, quaſi hereditario negotio geſto, vel ex ea cauſa certi condictione, vt in *l. in duobus* §. *exceptio, inf. de iureiur.* Lex ait noo repetere. Quod enim accepi tuum negotium non gerens, oon potes mihi condicere. Ceterum, debitori io hac ſpecie proculdubio dabitur coodictio indebiti aduerſus Mæuium, vt Accurſius notat recte. Non eſt vero Septicio in Mæuium petitio hereditatis, quia noo poſſidebat Mæuius, ſed iactabat tantum ſe heredem eſſe. Itaqoe hic fruſtra dubitatur, an pactum poſſeſſoris vero heredi proſit. Coius diſputatioois ſedes eſt in *l. ſi tibi* §. *cum poſſeſſor, ſup. tit. prox.*

B

Ad L. Aquiliana 4.

TRANSACTIO ipſo iure actiooem non tollit oiſi accedat Aquiliana ſtipulatio & acceptilatio, *l.* 3. *l.* 4. *l. vt reſponſum, l. ſi cum, l. vbi pactum, C. eod.* Hæc tamen ſi acceſſerit, omnioo lis finitur, nec vlla ſupereſt actio, niſi de dolo, *l.* 4. *l. ſub prætextu,* 1. *C. eod.* Actio ex ſtipulatu, actio ex dictione dotis, actio ex iureiurando qoo libertus iurauit ſe patrono munus, dooum, operaſue daturum, acceptilatione tollitur, *l. & per iuſiurandum, in princ. inf. de accept* non ioterpoſita ſtipulatione Aquiliana: ex his enim tribus cauſis verborum oblig. perficitur auctore Gaio *lib.* 2. *Inſtit.* quam ipſo iure perimit acceptilatio, quia & ipſa verbis fit, *l. an inutilis* §. *acce-* C *ptum, inf. de acceptilat.* Aliæ autem actiones ſiue obligationes, acceptilatiooe oon tolluntur, licet ipſa taciti pacti exceptionem pariat, *l. ſi vnus* §. *pen. ſup. tit. prox.* Ideoqoe nouandæ prius ſunt & transfereodæ in ſtipulationem ex Aquilij formula, & hæc deinde ſtipulatio acceptilatione perimenda eſt. Stipulationis Aquilianæ appellatione, & hæc, quæ io formula Aquilij ſtipulationi ſtatim aptata eſt, acceptilatio iotelligitur, §. *eſt autem, Inſtit. quibus mod. tollit. obligat.* Sic igitur fit, vt acceptilatione noo ſolum obligatiooes verborum, qoæ ciuiles ſunt, ſed & omnes obligationes iuriſgentium tollantur. Et hoc iure vtimur, vt Vlp. hoc in loco ait. quod & in *l. an inutilis* §. *vlt. inf. de accept.* ſic extulit: *Hoc iure vtimur*, inquit, *vt iuriſgentium ſit acceptilatio,*
D &c. Inuenta enim eſt via, inueotus modus, quo accommodaretur acceptilatio omnibus iuriſgeotium obligationibus. addit Vlp. hoc in loco, etiam legata condicionalia in ſtipulatiooem Aqoilianam deduci: quod videtur eſſe coniungendum cum §. *legata l. ſi Stichum inf. de nouat.* quæ ſumpta eſt ex eodem Vlpiani libro. Exiſtente igitur coodicione legatorom, nec ex teſtamento eſt actio propter oouatiooem, nec ex ſtipulatu propter acceptilationem, *l. ſi ſub condicione, inf. de acceptil.* Eadem eſt ratio legatorum in diem incertum relictorum. De puris aut in diem certum relictis nulla eſt dobitatio. quia eorum nomine & nouatio & acceptilatio ſtatim effectum ſumunt. Et qoamuis puta legata legatarius agnouerit, nihil vetat eorum viodicationem in Aquilianam deduci, vt ex Aquilij formula patet.
E

Ad L. Cum Aquiliana 5.

AQVILIANA ſtipulatiooe oon videntur ſublata ea, de quibus non eſt cogitatum. valet enim non tam ex verbis, qoam ex coonſenſo. Ignorantium autem in eo quod ignorant nollus eſt conſenſus, *l. tres fratres, ſup. tit. prox l. non eſt, inf. hoc tit.* Huius rei argumenta ſunt in *l. in lege, inf. de contrah. empt. l.* 1. §. *& ideo, inf. de his quæ in teſt. del. l. ſi quis ita* §. *ſi quis cum, inf. de teſt. tut.* Aliter ſi liceat interpretari & accipere Aquilianam ſtipulationem, erit plerumque captioſa, id eſt, ὀπζήμιος, vt ſolet Theoph. vertere.

Ad L. Et poſt rem 7.

De re iudicata paciſci donationis cauſa poſſumus, tranſactionis cauſa non poſſumus. iudicio namque res finita eſt. Tranſactio autem non fit, niſi de re nondum finita, *l. 1. ſup.* Inde Paulus lib. 1. Seot. tit. 1. *De rebus*, inquit, *litigioſis & conuenire & tranſigere poſſumus, poſt rem iudicatam pactum, niſi donationis cauſa interponatur, ſeruari non oportet.* Sed ſi adbuc poſt tem iudicatam lis ſubeſſe poteſt, tranſactio valet, *l. poſt rem, inf. l. eleganter §. ſi poſt, inf. de cond. ind. l. ſi cauſa, C. de tranſact.* Quod ſi cum iam lis nulla ſubeſſet, de re iudicata tranſactum fit, ex ea cauſa ſoluta indebiti condictione repetuntur. Itemque acceptolata, *argum. l. ſi accepto, & l. ſi mulier, inf. de cond. cauſ. dat.* vel etiam quæ data ſunt traoſactionis cauſa in cauſam iudicati reuuentur & compenſantur, *d. §. ſi poſt.* ſicut & datum ex caoſa tranſactionis alimentorum ſine prætore factæ, placet in præteritorum alimentorum cauſam verti, *§. vlt. inf. & l. prox. §. ſi quis de alimentis.*

Si fideiussor] Re aduerſus fideiuſſorem iodicata recte tranſigit reus, non etiam fideiuſſor, & iei tranſactio non ipſi tantum prodeſt, ſed & fideiuſſori. Atque ita quod per ſe non poteſt fideiuſſor, per reum conſequitur, vt in *l. 3. inf. quæ res pign. ob. poſ.*

Et dictvm] Id eſt, reſponſum. ſic in *l. ait Prætor §. reſtitutus, inf. de minor. l. 2. inf. ad municip. l. ſi filius qui patri, inf. de bon. lib.*

Ad L. Cum hi 8.

De præteritis alimentis tranſigi poteſt, de futuris non niſi ea decreto Prætoris in vrbe vel Præſidis in prouincia, *l. de alimentis, C. eod.* & ita cautum eſt oratione Diui Marci, vt Vlp. ait hoc in loco. At in *l. eleganter, inf. de cond. ind.* ex S. C. boc ios eſſe traditur. Nempe quia orationes priocipum io ſenato recitatas per ſe vel per Quæſtores S. C. ſequebantur. Huius vero S. C. ratio ponitur in principio hutos legis, oe homines tenues & exiguæ fortunæ, quibus plerumque alimenta relinquuntur, neglectis futuris alimentis & modica præſenti pecunia contenti, facile tranſigant, & contra quam proſpexerit teſtator, poſtea egeant. Eademque ratio eſt habitationis, veſtiarij, itemque alimentorum à re certa relictorum, vt in *l. 7. § pen. ſup. de vſufr.* vbi male vulgo legitur, *alimenta ab eo relicta.* nam legendum eſt, *à re relicta*, vt Flor. Relicta diximus ea, quæ teſtameoto vel codicillis per legatum, fideicommiſſum, donatiooem cauſa mortis, aliamve mortis cauſa capionem relicta ſunt. Nam mortis cauſa capiones legatorum ioſtar obtinent. Idemque eſt ſi extra teſtamentum ab eo cui mortis cauſa donatum eſt, ſint alimenta relicta. Hic eoim quaſi legatarius, fideicommiſſo onerari poteſt, *l. ab eo, C. de fideic.* Ceterum de alimentis ex contractu debitis non mortis cauſa, traoſigi poteſt ſioe decreto. Ratio differentiæ hæc eſt, Relinquuntur alimenta vt alimentario conſulatur. Teſtatoris voluntatem & ſententiam ſenatus ſubſequutus eſt. In cootractibus non ea eſt contrahentium prouidentia, ſed promiſſor fere ſibi potius conſulit quam alimentario, diuiſis ſcilicet penſionibus. Qua ratione etiam fit, vt alimentorum legatum ſit multiplex, ſtipulatio vna: vt legatum morte finiatur, ſtipulatio non item: quod fieret, ſi ſtipolatio contraberetur creditori proſpicieodi cauſa, *l. cum in annos, l. ſi in ſingulos, inf. de ann. leg. l. cum in annos, inf. quando dies leg. ced.* Hic quæritur, an de alimeotis relictis paciſci liceat. quod non puto. Nam etſi de re non litigioſa vel dubia paciſci liceat, tranſigere non item, tamen qua de re litigioſa vel dubia tranſigere non licet, certe nec paciſci licet, aucto-

A re Paulo *lib. 1. Sent. tit. 1.* atque ita de adulterio etiam vt tranſigere, ita paciſci donationis cauſa non licet, *l. tranſigere, C. de tranſact. l. de crimine, C. ad leg. Iul. de adult.* Eſt adulterium crimen non capitale ex lege Iulia, & licet poſtea factum fuerit capitale, illud tamen remanſit, ſicut de ceteris ſoi origine non capitalibus, ita de adulterio traoſigere non licere, quin reus qui tranſigit incidat in crimen falſi. Omnis enim à reo corruptela falſitas eſt, pariaque hæc ſunt, Iudicem pecunia corrumpere, Cum accuſatore pecunia data tranſigere, *l. 1. l. qui duobus, inf. ad l. Corn. de falſ. l. Impp. inf. de iure fiſc. l. 1. C. de pœna iud. qui male iud.* At de capitali crimine, quod ſcilicet pœnam ſanguinis ingerit, omnino tranſigere vel paciſci licet, quod ſit omnis boneſta ratio
B expediendæ ſalutis, *l. vlt. inf. de prævaricat. l. 1. inf. de bon. eor. qui ſib. mor.*

Perpetvo] Id eſt, dum viuet alimentarius, vt in *l. 1. pro ſoc.*

Non cessabit oratio] Non poterit igitur legatarius tranſigere de quantitate ſibi legata.

Vt transiget Titivs] Aut repudiat legatum Titius, aut tranſigit: ſi repudiat, nocet ea res Seio: ſi tranſigit, non nocet. Quoniam etſi ita Titios tranſegerit, vt legatum non petat, eius rei vice aliquid accipit vel retinet.

Ab hoc legatario] Quidam codices habent, *Ab hoc.* quod rectius eſt. Separatur ergo fideicommiſſum à modo. Nec enim ea modo fuit olim legati vel fideicommiſſi petitio, *l. 2. C. de his quæ ſub mod.*
C *leg. vel fid. relinq.* Sed neque ex condicione dandi alteri. *l. ſi quis ſub condicione, inf. ſi quis omiſ. cau. teſt.* cui ſolet opponi *l. fideicommiſſa §. cum eſſet, inf. de leg. lib. 3.* ex quo hoc colligitur, eum qui acceptis centum partem ſuam reſtituere iuſſus eſt, centum petere iure fideicommiſſi. Cur ergo, inquiunt, & is in cuius perſonam dandorum centum condicio collata eſt, fideicommiſſi petitionem oon habet? Animaduerti multum intereſſe vtrum quid io alterius perſona ſtatuat teſtator ſub condicione. *Si dederit alteri*, puta Titio centum, an acceptis centum Titius quid facere iubeatur: nam cum fundum dignum viginti Titio ita teſtator legat, *Si heredi decem dederit*, in ponenda ratione legis Falcidiæ viginti Titio reputantur. Cum vero acceptis decem heres
D iubetur Titio eondem fundum dare, non niſi decem Titio reputantur, *l. in quartam, l. ad veterani, l. ſi dignum, l. qui fundum, inf. ad leg. Falcid.* Primo caſu explendæ condicionis gratia, Secundo quaſi pro pretio decem dantur. Et ideo quaſi bereditaria capiuntur. Nulla enim figura condicionis hic eſt, *l. in ratione §. tametſi, inf. ad leg. Falcid.* Quare & ſecundo caſu decem in Falcidiam computantur, primo oon computantur. itaque non recte ea vna ſcriptura ad aliam argumentamur. & ex prima fideicommiſſum non introducimus, ex ſecunda introducimus. Sed hodie ex conſtitutiono Gordiani, ex modo fideicommiſſi petitio eſt.

Alimentarivs] Capitolinus in M. Antonino
E Pio, Puellas, inquit, alimeotarias in honorem Fauſtinæ conſtituit. Ait, *An ingenui.* De ſeruis nihil dicit, quibus tamen recte alimeota relinquuntur, *l. is cui, l. ſeruos, inf. de alimem. leg. l. 3. inf. de his quæ pro non ſcript. hab.* An igitur in eis oratio ceſſat? Non puto: Et ita Accurſio videtur.

Si destinat domicilivm] Petuntur alimenta eo loco quo & cetera legata vel fideicommiſſa, id eſt, vbi heres domicilium habet, *l. ſi fideicomm. ſum §. pen. inf. de iudic.*

Segnioris] Excidit peſſima emendatio ei qui repoſuit ſegnioris. Recta enim hæc voa eſt vt oſteodimus Obſeruat lib. 1.

Qvi transigit] Non tantum de relictis alimentis, ſed & de veſtiario, calceario, habitatione, de-

creto prætoris tranſigendum eſt. Et de ſingulis quidem ſpecialiter. Nec enim qui de alimentis tranſigit, de ceteris tranſigere videtur. Obſtat *l. legatis, & l. vlt. inf. de alim & cib. leg* Vbi dicitur legatis alimentis, & cibaria, & habitationem, & veſtiarium contineri. Sed hoc ideo quia plenius accipiuntur voluntates defunctorum, *l in teſtamentis, inf. de diuerſ. regul iur. antiq. l. plenum § ſed etſi pecoris, inf. de vſu & habit.* tranſactiones vero ſtrictius, quia & ita Marcus voluit, & ideo qui tranſigit de alimentis, de cibariis dumtaxat tranſigere videtur. Illud conſtat legatis diariis vel cibariis habitationem, veſtiarium, calcearium non contineri, *l. diariis, inf. de aliment. leg.*

S I V N T] Quæſtionis eſt, fundo ad alimenta legato, vtrum proprietas, an vſusfructus debeatur. Sed hic locus & *l. 4. inf. de aliment. leg* manifeſto indicat plenam proprietatem legatam videri. itaque licet adſcripta ſit alimentorum mentio quæ morte finiri ſolent, tamen & in heredem legatarij hic fundus tranſmittetur. & alienari poterit conſulto Prætore. Illa enim verba, *Ad alimenta*, cauſam legandi non vſumfructum exprimunt, *l. pen. in fi. inf. de aliment. leg.* Plerumque fundus non legatur, ſed obligatur alimentorum nomine, vt in *l. Lucius, eod. tit.* Et vt legatus non alienatur ſine decreto, ſic & obligatus non ſoluitur ſine decreto, *§ idem eſt, inf.*

S I P R Æ T O R] Si de plano permittat Prætor tranſactionem, non ideo magis tranſactio valet. Pro tribunali enim excuti tranſactionem & probari oportet, non è ſolo, *l. minorum, C. de præd. min. l. nec quicquam §. vbi decretum, ſup. de offic. proconſ.*

S E D N E C M A N D A R E] Ea quæ ſunt iuriſdict. mixtive imperij mandare magiſtratus poteſt, quoniam ea ſuo iure habet: Quæ vero lege aut S. C. magiſtratui data ſunt, ea magiſtratus mandare non poteſt vt puta imperium merum, *l. 1. ſup. de offic. eius cui mand. eſt iuriſd.* Quod & priuato interdum lege datur. Poteſt enim quis eſſe priuatus cum poteſtate ſine imperio mero. Cicero Philippica 11. Item tutoris datio, quæ legibus non magiſtratui tantum, ſed & priuato iniungitur, vt puta patrif. *l. muto §. tutoris, inf. de tut. l. nec mandante, inf. de tut. & curat. dat.* Item cognitio de prædiis minorum alienandis, *l. 2. ſup. de offic. eius cui mand. eſt iuriſd.* Et hæc de tranſactione alimentorum cognitio, quæ Prætori vel Præſidi S. C nominatim commiſſa eſt.

T R A N S A C T I O N E S] Tranſactio alimentorum fit auctore Prætore in vrbe, vel Præſide in prouincia. Interdum fit in vrbe auctoribus Præfectis ærarij, in prouincia auctore Procuratore Cæſaris, videlicet ſi à fiſco alimenta debeantur, hi enim ſunt iudices rerum fiſcalium, *l. cum quidam, inf. de his quæ vt indig. auf. l. 2. §. res, inf. ne quid in loco pub. l. edicto, l. Arrianus, inf. de iure fiſci. l. 4. §. plane, inf. de fideic. lib. l. 1. § tut. inf. de falſis.* Ex his locis Præfectorum ærarij officium colligi poteſt. De Procuratore Cæſaris qui in prouincia cognoſcit inter fiſcum & priuatum eſt *l. 1. de iuriſd. l. nec quicquam, ſup. de offic. proconſ. l. 1. 2. & 5. C. ſi aduerſ. fiſc. l. ad fiſcum, C. vbi cauſa fiſc. l. ex conſenſu §. 1. inf. de appellat.*

S E C V N D V M Q V Æ] Hinc colligunt bonum eſſe E argumentum à prouincia ad vrbem, vt in *l. 1. §. damus, inf. de ſuſp. tut.*

S I C V M L I S] De futuris alimentis quaſi de incerto retum euentu tranſigi non poteſt ſine Prætore. ſed neque de lite alimentorum, ne per ſpeciem litis fraus fiat S C. Prius enim id Prætorem diſpicere oportet, an lis ficta ſit, an colludant litigatores.

S I E I D E M] Quod datum eſt ex cauſa tranſactionis alimentorum ſine Prætore factæ, imputatur in alimenta præterita, ſiue tantum in eo ſit quod datum eſt, quantum in alimentis debitis, ſiue plus ſiue minus, *l. prox. §. vlt. ſup. & §. prox. inf.* Sed ſi plus ſit, ſuperfluum

A condicetur vel quaſi indebitum: nam quod ex ea cauſa datur, S. C facit, vt nec naturaliter quidem deberi intelligatur, *l. eleganter §. item ſi ob tranſactionem, inf. de cond. indeb.* vel quaſi ſine iuſta cauſa datum, vel quaſi ex iniuſta cauſa, vel quaſi ob rem datum. Vbi enim condictio indebiti competit, & aliis condictionibus vti in actoris arbitrio eſt. In hoc §. oſtenditur, interdum & id quod ſoluitur ex tranſactionis cauſa, in aliam rem quam alimenta computari, vt puta ſi præterea quid pure legatum ſit. Quo enim præſentius priuſque debitum eſt, eo etiam in id citius ex inutili tranſactione ſolutorum imputatio fit, ſuperfluum in alimenta, ſi qua debeantur cedet.

Æ Q V I S S I M V M] Condictiones proprie ciuiles B non ſunt, ſed naturales & iuriſgentium, id eſt, ex bono & æquo, vt ſine cauſa. *l. contra §. vlt. l. rerum, inf. rer. amot. l. ſi & me, inf. ſi cert. pet.* Ob rem dati *l. in ſumma, inf. de cond. ind.* indebiti ſoluti, *l. indebiti, l. hæc condicio, inf. eod.* Et ideo non niſi quatenus is qui accepit, locupletior factus eſt, dantur. Eſt in hanc rem hic locus ſumme notandus.

S I I N A N N O S S I N G V L O S] Cum honeſto viro relinquitur ſalarium annuum vel vſusfructus, non alimentorum ſed honoris cauſa relinqui videtur. Et ideo de legato facta tranſactio valet. Aliud eſt, ſi modicus vſusfructus relinquatur. Minuta ſunt plerumque ea, quæ alimentorum cauſa relinquuntur, *l. 3. §. quamuis, inf. ſi cui plus quam per leg. Falcid.* vbi & alimentarius Prætoriæ cautionis (ſic enim lego) quanto amplius C cœperint reddi, onus remitti demonſtratur. cum tamen his non remittantur, quibus dena annua legantur, *l. 1. §. ſi annos, infra ad leg. Falcid.*

Q V O T M E N S I B V S] Id eſt ſingulis menſibus, ſic in *l. nec ſemel §. nouiſſime, inf. quand. dies leg. ced.* & apud Varronem, Catonem, Vitruuium ſæpe, Quintilian. libro 1. *Quotidie*, ſcribendum, non *Cotidie*, vt ſit Quot dieb. Ait, *Pro vtilitate alimentarij recipienda ſunt.* Tranſactio, qua melior fit condicio alimentarij ſine Prætore, valet, *§. eam tranſactionem, ſup. & §. vlt. infr.* Et ideo in ſpeciebus in hoc § propoſitis etiam pro vtilitate alimentarij recipienda eſt, & Baronis diſtinctio inter habitationem & cibaria rationem nullam habet. Denique tranſactione ita ſine Prætore facta ſi vtilis ſit D alimentario, recipietur, ſin minus, reiicietur, eiuſque rei arbiter & diſceptator Prætor erit. Nec enim tantum permittendæ tranſactionis decretum interponit ex S. C. ſed & cum ſe inconſulto tranſactio facta eſt, de ea diſceptat, recipienda ea ſit, necne.

Ad L. Qui cum tutoribus 9.

T R A N S A C T I O ſpecialis vel generalis in ea re vel cauſa, de qua cogitatum non eſt, non valet, *l. 3. C. eod. l tres fratres, ſupra tit. prox.* Nec obſtat *l. qui Romæ §. duo fratres, infra, de verb. oblig.* Nam veriſimile eſt iudicem non eo ſolo motum pronuntiaſſe contra eum, qui fideicommiſſum petiit, quod tranſegiſſent fratres de diuidendis bonis, ſed quia aliunde ei probatum eſt de fideicommiſſo quoque fratres cogitaſſe.

Q V I P E R F A L L A C I A M C O H E R E D I S] Si per fallaciam extranei, tranſactio in ſuo iure manet, extraneus de dolo tenetur. Cetera quæ hic Accurſius tractat in l. 3. ſatis expoſita ſunt.

C V M A D V E R S A R I I S P A C T O T R A N S E G I T] Hic locus valde perturbatus ſic partim meo iudicio, partim aliorum librorum auctoritate reſtituendus eſt: *Cum aduerſariis pacto tranſegit: in his tantum tranſactio obeſt, quamuis maior viginti quinque annis* (cui ſcilicet minus fauetur) *eam interpoſuit, de quibus actum probatur, non quorum actiones competere ei poſtea compertum eſt. Iniquum enim eſt perimi pacto id de quo cogitatum non docetur.*

Google

Ad L. De re filiorum 10.

TRANSACTIO facta à patre de re filij emancipati filio oon uocet. De filioſamilias Vlpianus nihil dicit, quia is rem ſuam oullam habet, vt de ea trauſigere pater poſſit, niſi caſtrenſe aut quaſi caſtrenſe peculium, de quo etiam tranſigentem patrem filioſa. non nocere verius eſt: nam io eo peculio filiusfa. ea conſt. pro emancipato habetur. Et ideo prædus caſtreoſibus pater ſeruitutem imponendo ſicut & de eis tranſigendo nihil agit, *l. ex caſtrenſi §. ſeruos, inf. de caſt. pec.* At de aduenticio peculio Accurſius exiſtimat hodie patrem recte tranſigere, quod nou probo. Vt eoim io agendo, B ſic & iu tranſigeodo conſenſum filij exigo, *l. vlt. § vbi autem in vnum, C. de bon. quæ lib. adquir.* ne alioquin fructuarius proprietatem lædere videatur, *d. l. vlt. §. ſin autem non habeat.*

Ad L. Nulli 13.

DA viceſima hereditatum ab extraneis heredibus fiſco debita ex lege Iulia, plerumque dum dubitatur quanta ſit, neceſſario tranſigeodum eſt. ſed uon poteſt hoc per Procuratorem Cæſaris expediri inconſulto Cæſare, *l. 1 §. 1. ſup. de offic. procur. Cæſ.* Vtor exemplo viceſimæ, quoniam ita ſuadet iuſcriptio legis. Eadem C vero cauſa uon eſt procuratoris priuatorum, tutoris, curatoris. Diuerſa namque officia ſuut, & diuerſæ mandatorum leges.

Ad L. Pacto conuento. 15.

QVIA tranſactione ſiue pacto actio uon tollitur, ideo ſolet tranſactioni ſubiici Aquiliaoa ſtipulatio & acceptilatio. Sic enim actio tollitur, vt dictum eſt *ſup. l. 4* Cooſultius eſt etiam his adnectere pœnalem ſtipulatiouem ad bune modum, puta, Ne primus petat decem, quæ Secundus debet, ea vt Secuodo accepta faciat: ſi forte petat, vt tot aureos inferat pœnæ oomine. A Quo caſu vel pœnam uon eaiget Secundus, & ſe actione teneri tiegabit, vel ſi pœnam exigat, actionem patietur quaſi reſciſſo pacto, reſciſſa acceptilatione, quæ actio vtilis erit, & reſtitutoria ſiue reſciſſoria. Eſt enim acceptilatione ipſo iure ſublata, ſed quodammodo reſtituitur, eam Secundo excipiente libenter, dum mauult quaſi reſciſſo pacto pœnam eaigere, *l. vbi pactum, C. de tranſact.*

Ad L. Qui fidem 16.

SI tranſactioni quoquomodo factæ ſubdita ſit ſtipulatio pœnalis, fide rupta, is cuius intereſt, ea vtroque B commodum ferre noo poteſt. Sed ſi velit tranſactione vti, vt pœnam quæ ipſo iure commiſſa eſt acceptam faciat, ſi ſtipulatione, vt fidem tranſactionis rumpi æquo animo ferat neceſſe eſt. Immo & vtriuſque commodo vti poteſt, ſi ita promiſſa ſit pœna, RATO MANENTE PACTO.

RECTE PROMISERAT] ſolemne eſt cautionum verbum, RECTE DARI, RECTE FIERI.

Ad L. vltimam

SI quæratur, an pactum venditoris hereditatis emptori noceat, ita diſtinguendum eſt: Aut paciſcitur ante venC ditionem, & nocet, *arg l. ſi patroni § vlt. inf. ad S. C. Trebel. l. exceptio, inf. de except. rei iud. l ſicut § 1. inf. quib. mod. pig. vel hypot. ſol.* Aut poſt venditionem: & tunc ſi ſcieote debitore cum eo venditor paciſcitur & tranſigit, ooo nocet emptori pactum: ſi igoorante, nocet. Ait eoim lex debitori adcommodari eaceptiooem tranſactionis, quo verbo ſignificatur noo oiſi vtilem eaceptionem, vel in factum debitori dari in emptorem. Adcommodari enim proprie dicuntur actiooes & eaceptiones, oou directæ, ſed vtiles. Ceterum eo uomiue ea empto actio emptori io venditorem datur, vt hic recte Accurſius notat Idem ſeruatur in fideicommiſſario. Et de hac re tractatur latius in *l. ſi cum emptore, ſup. tit. prox.*

AD TIT. DE IN INTEG. RESTITVTIONIBVS.

A DEFINITIONE reſtitutionis io integrum iucipiendum eſt, quam ſic Paulus ſtatuit *lib. 1. Sent. In integrum reſtitutio, eſt redintegrandæ rei vel cauſæ actio.* Verum quid eſt res, quid cauſa? Ao res lis eſt? plerumque enim reſtitutione lites renouantur: & ſic quæ lis inofficioſi dicitur in *l. pater, inf. de collat. do.* res dicitur in *l Pap. §. ſi quis poſt, inf. de inoffic teſt* & conioucti m res vel lis iu *l. ſi defunctus, C. de ſuis & leg. lib.* vt io veteribus actiouibus, QVAM REM SIVE LITEM DICERE LICET. Dubitatum enim olim fuit inter prudeotes, vtrum rem, ao litem dici oporteret Cauſa vero, an eſt hypotheſis, ſiue E negotiom, ex quo lis noodum vlla eſt? vt in *l. cauſas, C. de tranſact. vbi Cauſas vel lites*, id eſt, hypotheſes vel actiones. Omnis enim tranſactio aut de actione eſt, aut de hypotheſi ea qua actio eſſe poteſt. Sic in *l. acta, inf. de re iudic. negotium vel lis*, apud Plautum in Aulul. *negotium aut res.* Eoim uero vt looge aliter rem cauſamque in definitione Pauli accipiamus, Iſidorus facit: qui lib. 5. Etymol. tradita ea Paulo integri reſtitutionis definitione ea quodam alio auctore bono ſtatim hæc ſubiicit. Res redintegratur, quæ vi ablata, atque extorta eſt, Cauſa redintegratur, quæ expleta noo eſt. Hic igitur erit definitionis ſenſus, Reſtitutione in iutegrum nou tan- D tum rem perfectam, vt puta datam, redintegrari ſed etiam imperfectam, id eſt, cauſam, vt ſi promiſſa ſit res, nuo data, *l. 9. § ſed quod prætor, inf. tit. prox.* Et ea his quidem hoc etiam liquet in *l. 1. C. per quas perſ. nob. adq.* redintegratæ rei vindicationem reſtitutionem rei ſignificare, quam is, exempli gratia, paciſcitur, qui legem commiſſoriam dicit, quandoquidem ea ea conueotione ſolet venditori vindicatio dari, *l. vlt. inf. de lege com. l. commiſſoria, C. de pact. inter emp. & vend.* Sed quod Paulus ait, reſtitutionem iu integrum actionem eſſe, quemadmodum ſe habeat, nuoc videamus. Huius edicti ſex ſunt clauſulæ. Ea prima datur propria actio, reE ſtituitur & priſtina. Ea ſecunda eſt propria actio, vel arbitrio iudicis reſtituitur priſtina ſi qua ſit: ſed propria illa quæ datur, famoſa eſt. & io ſumma hæc ſunt in hac reſtitutionum quæſtione ſingularia, vt ſit vna tantum reſtitutio famoſa, vna perpetua, vna non actio, ſed extraordinaria perſecutio. Et ex tertia clauſula extra ordinem eaecutio fit cognitione prætoria: Et ideo Prætor in edicto non ait, IVDICIVM DABO, vel RATVM NON HABEBO, ſed, ANIMADVERTAM. Ea parte quarta creditori in debitorem capite minutum priſtina actio reſtituitur reſciſſa capitis deminutione, eaque actio perpetua eſt Ea quinta quoque præſentibus contra abſentes, & abſentibus contra præſentes priſtina actio

actio io integrum reſtituitur, & ob id reſciſſoria dicitur. A
Omnis enim actio reſtitutoria, reſciſſoria eſt & vtilis. Porro ex vltima clauſula eſt etiam iure actionis reſtitutio in integrum ob id quod factum eſt futuri iudicij euitandi cauſa. Recte igitur reſtitutio definitur actio: namque omnis teſtitutio actionum & formularum executionem habet, excepta tertia, quæ extraordinario iure expediri ſolet, quæ & ipſa actioois verbo comprehendi poteſt, ſicut interdictum, præiudicium, cautio prætoria, ius dicendi nullum, & is dicitur in *l. ſi intra, C. de in int. reſt. minor. l. ſi filius, inf. de minor.* & actio in *l. etiamſi §. vlt. inf. eod. tit.*

Ad L. 1.

B
VTILITAS] Vtilitas parens eſt æquitatis, qui igitur ab vtilitate edictum commendat, & ab æquitate commendat.

PLVRIFARIAM] Variis ex cauſis: puta metu, dolo, ætate, abſentia, capitis minutione, iuſto errore, vel pluribus edicti locis.

CAPTIONAM] Poteſt eſſe captio ſine dolo, vt fraus, *l. iuriſgentium §. ſed ſi fraudandi, ſup. de pact.* Non omnis qui captus eſt, & deceptus eſt.

Ad L. 2.

STATVS MVTATIONEM] Status mutatio eſt capitis minutio, *l. 1. inf. de cap. min.* Per cauſam autem ſolius capitis minutionis non reſtituitur aduerſus eam C
is, qui capite minutus eſt, niſi forte ætas vel alia cauſa ſubſit, vt in *l. 3. §. ſi quis, inf. de minor.* qua in re fallitur Conſtantinus lib. 1. Epit. Sed creditori in debitorem minimam capitis minutionem paſſum, actio per eam minutionem ſublata reſtituitur, *l. 2. inf. de cap. min.*

IVSTVM ERROREM] Sumatur exemplum ex *§. ſi quis agens*, Inſtit. de act. *l. ſemper §. ſed & ſi is ſit locus, inf. Quod vi aut clam, l. 1. § vlt. inf. Quod fal. tut. auct.* Et hic obſeruandum eſt edictum illud Quod falſo totore auctore, Vlpianum & Paulum XII. ad edictum tractaſſe, in quo & de aliis reſtitutionum cauſis.

Ad L. Omnes 3.

D
RESTITVTIONES cauſa cognita à Prætore dantur, id eſt, ſi iuſta eſſe videatur, vt eſt in edicti parte ſecunda & quinta. Itaque & tribunal exigunt & præſentiam aduerſariorum. Paulus *lib. 1. Sent. Integri reſtitutio*, inquit, *plus quam ſemel non eſt decernenda, idemque cauſa cognita decernitur.* Hinc quæritur, an is, cui mandauit Prætor iuriſdictionem, reſtitutiones dare poſſit. Et ex eis quidem partibus edicti quibus propriæ actiones dantur, non dubito quin poſſit. nam actionum iudicumque datio vrbanæ iuriſdictionis eſt, *l. imperium, ſup. de iuriſd. l. ſed & ſi per prætorem § per magiſtratus, inf. ex quib. cau. mai. l. ſi cuius §. ſed ſi inter duos, inf. de vſufr.*
Ex parte tertia adoleſcentes ab eo in integrum reſtitui E
noo poſſe exiſtimo, quoniam ea res Prætoriam cognitionem exigit, ſed cum eam ipſe ſibi Prætor reſeruauerit, non neceſſitas iniunxerit, noo abs re poſtea à Iuſtiniano definitum eſt, & hanc poſſe mandari, maodataque iuriſdictione tranſire, *l. vlt. C. vbi & apud quem* Poteſt igitur & pedaneis iudicibus & magiſtratibus municipalibus maodari, nec vero aliter quam ex mandaro magiſtratus municipalis in integrum reſtituere poteſt, *l. ea quæ, inf. ad munic.*

VERÆ] Non male Ioannes veræ, id eſt, iuſtæ. Liuius lib. 40. *Verius fuiſſe Coſſ. quorum prouincia eſſet, quam ſe quid ereptum eſſet decernere.* Tullius pro Murena: *Negat verum eſſe allici beneuolentiam cibo.* Sic verum pretium, id eſt, iuſtum, *l. 4. C. de reſc. vend.*

Ad L. Scio illud 4.

ACTIO de dolo ob rem minimam non datur: quia cum famoſa ſit, ea parciſſime vtendum eſt, *l. 9. §. vlt. inf. de dolo.* Aliæ reſtitutiones quæ booeſtæ ſunt, ob rem minimam dantur, niſi rei maiori præiudicium faciant. quod quemadmodum fiat, ſumpto exemplo ex *l. fundum, & l. rem maioris, inf. de except.* demonſtrari poteſt.

QVIBVSDAM] Prætoribus.

Ad L. Nemo 5.

COHORTATVR me inſcriptionum ſimilitudo ad coniuogeodum hoc capot cum extremo *l. Labeo, inf. de verb. ſign.* Igitur vt rem amiſiſſe noo videtur, qui actionem habet, vt oſtenditur in *l. Labeo*, ſic & amiſiſſe eam oon videtur, cui Prætor promittit reſtitutionem in iotegrum, *l. 9. §. licet, inf. tit. prox.*

Ad L. Non ſolum 6.

BENEFICIVM reſtitutionis in integrum & ceditur recte inter viuos etiam ex tertia parte, *l. quod ſi minor, inf. de minor.* & in quemlibet ſucceſſorem transfertur, *l. 2. & 4. C. de temp. in integ. reſt. l. de minor. §. vlt. inf. de minor.* adeo vt poſſit ſucceſſor ex perſona defuncti reſtitutionem impetrare intra ſtatutum tempus, quod in actionibus reſtitutoriis ſatis expeditum eſt. In cognitiooe prætoria, quæ tertia parte edicti promittitor, videndum eſt, vtrum minor minori, an maior minori, vel mioor maiori ſuccedat. Si minor minori, vt ſi vicenatius trino vicenario, reſtitui ſtatim poteſt, non intra ſex, ſed iotra quatuor annos ex perſona defuncti. quod ſi non fecerit, poſt XXV. annum à ſe completum, ætatis beneficio quatoor ei dabuntur anni: atque ita non tam ex perſona defuocti, quam ex ſua reſtitui videbitur. & hoc demonſtrat *l. interdum, inf de minor.* quam vt huic noſtræ coaptandam putem, quæſtionum & inſcriptionum ſimilitudo facit, *& l. 2. & l. ea quæ §. ſi quando, C. de temp. in int. reſtit.* & Paulus *lib. 1. Sent. tit. 9.* Quod ſi minor puta vicenarius maiori ſucceſſerit, cui exempli gratia menſis tantum ſupererat ad reſtitutionem in integrom, vel ſtatim intra menſem ſucceſſor ex perſona defuncti, reſtitutionem poſtulabit, vel hoc omiſſo & poſt legitimam ætatem ei menſis integer ſeruabitur, *d. l. interdum* Fuit olim in hac quæſtione magna coontentio inter Martinum & Bulgarum: qui tamen effectu & re ipſa inter ſe conſentiunt. Nam & in priori ſpecie ſucceſſori ad reſtitutionem vterque oouem annos dat, & in poſteriori quinque & menſem vnum. Illud ſolum Bulgarus ſubtiliter tentat, in priori ſpecie quadriennium non cedere aote legitimam ætatem ſucceſſoris: Martinus contra ſtatim cedere putat. Sic & in poſteriori ſpecie menſem Bulgarus ait non cedere, niſi poſt legitimam ætatem ſucceſſoris; Martinus ſtatim adquiſita ſucceſſione, & nihilominus ratione ætatis integrum ſeruari io id tempus, quo ſucceſſor ex adoleſcentia exceſſerit. vtraque opinio probabiliter defeodi poteſt. At quid fiet, ſi maior minori ſucceſſerit? Et tunc noo eſt dubium tempora ex perſona defuocti ſtatim computari, *d. l. ea quæ §. vlt.* id eſt, annos quatuor. Si enim vicenario maior ſucceſſerit, non anni IX. ſed IIII ſucceſſori ad reſtitutionem dabuntur *d. l. interdum.* Nunc qui in hoc tractatu ſucceſſorum appellatione contineantur, videamus. Et Vlpianus hoc loco oſtendit ex lege heredes ſignificari, itemque eos, qui ex SC. ſuccedant, vt puta fideicommiſſarios, quibus ex SC. Trebelliano reſtituta eſt hereditas, & eos, qui ex Conſtitutionibus, vt puta ſucceſſores filiifamil. mi-

Qqq

Google

litis, quos ipſe ſcilicet ſibi teſtamento ioſtituerit. & hoc hereditatis ex Conſtitutionibusdelatæ exemplum apponi oportet ad *l. 3. §. vlt. inf. de pet. hered.* oon illud Accurſij ex §. *cæterum, de leg. ag. ſucc.* cuius origo eſt ex XII tab & vt maxime ſit ex Conſtitutione Iuſtiniani ſublata lege Voconia reductum, tamen de Iuſtiniani Conſtitutionibus nihil cogitauit auctor ſupradictæ *l. 3.* Non item illud Accurſij de Antoniana: nam huius quartæ actio perſonalis eſt non realis, ideoque in hereditarium nomen non cadit, *l. 1. §. ſi impubere, inf. de collat.* Sed filiofamil. milite inteſtato defuncto pater, qui eius caſtrenſe peculium iure ſuo occupat, ſucceſſoris etiam loco eſt, & in eum tranſit, ſi qua filiof. reſtitutio competebat. Solet in hanc rem adduci *l. 3. §. Pomponius, inf. de minor.* qui tamen peſſime eſt ab omnibus acceptus. Eſt namque prima pars accepta de profectitio & aduenticio peculio, ſecunda de caſtrenſi, atque ita efficitur ex prima parte in profectitio vel aduenticio peculio patrem poſt obitum filij quaſi heredem ſuccedere, quo dici abſurdius oihil poteſt. In caſtrenſi pater ſuccedit quodammodo quaſi heres poſt mortem filij inteſtati, propterea quod id in iure filij fuit: In aduentitio & profectitio nihil vnquam iuris filius habuit, ſed id perpetuo in patris iure manſit: tantum abeſt, vt mortuo filio in eo ipſe quaſi heres ſuccedere videatur. Illud non eſt animaduerſum in eo §. proponi ratiocinationem huiuſmodi: Ex quibus cauſis filius in re peculiari reſtitui poteſt, poteſt & pater quaſi heres mortuo filio. Poteſt autem filius reſtitui ex caoſa caſtrenſis peculij. Ergo & pater. Sed ponitur quidem in eo §. propoſitio & aſſumptio, noo tamen concluſio, vt in *l. qui vſumfructum, inf. de verb. oblig.* quam expoſuimus ſub tit. de pactis. Id ad extremum colligatur ea hac lege, ſucceſſorum quoque loco haberi patronum, qui ex ingratitudinis cauſa libertum in ſuam poteſtatem redegit: & ideo qua ex cauſa in integrum reſtitui libertus potuit, poterit & patronus. Hoc beneficium patrono datum lege Ælia Sentia, *l. ſciendum, inf. de verb. ſignific.* aliiſque legibus quamplurimis & Senatuſconſultis factis in eam rem, vt Corn Tacitus indicat lib 13. quod & Athenienſes patronis dediſſe Valerius auctor eſt lib. 2. cap. 6. Eſt autem de hac re § 1. *Inſt. de cap. deminut. l. 2. C. de libert. & eor. lib. l. pen. C. de oper. lib.* & locus apud Ambroſium in lib. de Iacob & beata vita: *Ita libertatem*, inquit, *accepiſti, vt meminiſſe manumiſſoris tui debeas, vt patrono tuo noueris legitimum obſequium deferendum, ne ab ingrato reuocetur libertas.* Si igitur in adeunda hereditate libertus, vel lubrico ætatis, vel errore iuſto captus ſit, priuſquam in ſeruitutem patroni redigeretur, poterit ex ea cauſa patronus ad abſtinendum A reſtitutionem impetrare. Nec enim dum libertum in ſuam poteſtatem recipit, tam ab eo quæſita bona amplectitur & agnoſcit, quam vlciſcitur ingratum animum liberti.

Ad L. Diuus 7.

IN abſentem contumacem dicta ſententia valet, nec appellatiooe reſcinditur. Contumacem plerumque tria edicta faciunt, ſi & extremi edicti die citatus noo reſpondeat. Citari autem ſolet in iure voce præconis, vt hæc lex oſtendit, quod quidam ſic notant quaſi aliter citatio non fiat: falſo. Fit enim & edicto publice affixo, *l. ſenatus §. Diuus, inf. de iure fiſc.* Plautus in Curcul. *Vbi tu es qui me libello Venereo citauiſti.* Ita citatum reum accipio in *l. inter, inf. de pub. iud.* & citare in teſtimonium in *l. in teſtimonium, inf. de teſtib.* Licet autem B dicta in contumacem ſententia appellatione non reſcindatur, nonnumquam tamen condemnato reſtitui litem æquum eſt, vt ſi fraude aduerſarij abfuerit, vel ſi eo ipſo die, quo citatus & non reſpondens condemnatus eſt, priuſquam ſurrexiſſet prætor eum pro tribunali adierit. Cum fraude aduerſarij abfuit, recte Marcellus ait reſtituendam potius damnato litem eſſe, quam dandam actionem de dolo. Hac enim actione turpi non vtimur, niſi cum omnibus aliis actionibus & auxiliis deſtituimur.

MORE] Accurſius, ex ſcripto. Ego, vt edictis citationibuſque peractis pronuntiari in contumacem ſolet.

Ad L. vlt.

MINOR XXV. aonis aduerſus rem iudicatam reſtitui in integrum poteſt, & ſi per tutores, curatores vel C procuratores legitime conſtitutos defenſus ſit. alioquin condemnatio nulla eſt, nec reſtitutione eſt opus *l. pen. C ſi adu. rem iud.* Maior autem abſens Reipub. cauſa vel ſimili, ſi per procuratorem defenſus ſit, aduerſus rem iudicatam non reſtituitur, niſi in hoc, vt & poſt tempora interponendæ appellationis appellare poſſit, nec enim quæ in eum dicta ſenteotia eſt, ſine appellatione reſcindi poteſt. Indefenſo lis omnimodo reſtituitur, *l. 1. C. quib. ex cauſ. mai.*

RAMPVB.] Antooio Goueano aſſentior libentiſſime, qui hoc in loco repoſuit, *rem iudicatam*. nec veriua reſtitutus vllus locus, nec menda vlla acutius animaduerſa vnquam eſt. Hæc enim lex cum ſit ex libris de appellationibus, non niſi ad reſtitutionem, quæ contra rem iudicatam petatur, pertinere poteſt. & vero quorſum hic de Rep. potius quam de priuato?

AD TIT. QVOD METVS CAVSA GEST. ERIT.

ACTIO quod metus cauſa, ſi quis originem quærat, Octauiana formula eſt auctore M Tullio in v. Ver. Primus namque L. Octauius prætor eam edicto propoſuit, pronuntiitque in hunc modum, QVOD VI METVSVE CAVSA quo modo & de ea in Cod. Iuſtiniani titulus concipitur. Alij poſtea QVOD METVS CAVSA, edicere ſatis habuerunt, neque tamen ideo minus ea notarunt, quæ vi fiunt, quippe cum & ea metu fieri videantur. Veteres autem non ſine ratione vim à metu diſtinxerunt. Vis namque eſt neceſſitas quodammodo contraria voluntati, vel, vt Paulus definiuit, *maioris rei impetus, qui repelli non poteſt*, id eſt, quem à ſe quis propulſare non poteſt. Hæc eſt definitio D vis atrocis ſiue maioris. Metus autem eſt inſtantis vel futuri periculi cauſa mentis trepidatio. Præſentis mali nullus eſt metus, ſed inſtantis, imminentis, impendentis, futuri. Ariſtoteles in III. Eth. φόβον definit κακοῦ προσδοκίαν, & in VI. Sectione φεύγειν τοῦ μέλλοντος κακοῦ προσδοκίαν: atque ideo ſpes & metus dicuntur eſſe contraria, quod ſpes ſit exſpectatio boni, metus exſpectatio mali. Sub metum ſubiecta hæc ſunt, pigritia, pudor, timor, formido, terror, pauor, exanimatio, conturbatio. In hoc edicto, metus verbo nec pigritia ſignificatur, nec pudor: quem etſi M. Tullius in hoc genere ponat, & philoſophi quidam definiant φόβον δειλίας ψόγου, Ariſtoteles tamen oegat metum eſſe. Non item formido, non leuis & vanus timor, quo afficiuntur, qui vel dignitate, vel iactatione, vel

conteſtatione alterius commouentur, *l. ad inuidiam, l. metum, C. eod. tit.* non timor infamiæ vel alicuius vexationis, *l. 7. inf. l. cum te, l. accuſationis, C. eod.* non is, quem ipſi ſibi homines timidi inſerunt. ab alio enim re ipſa metum inſerri oportet, *l. 9. l. ſi mulier, in princip. inf.* Denique metus verbo ſignificatur pauor, terror, exanima[illegible]nturbatio, perculſio, conſternatio, meotis trepidatio, ex quibus affectibus abiicimus & demittimus animum, vnde & metum Iulius Scaliger deduxit παρὰ τὸ μεθιέναι, quod ex eo amittatur conſtantia & omne conſilium abiiciatur. Id fit illato metu mortis, aut cruciatus corporis, aut ſeruitutis, quæ morti comparatur, aut ſtupri, qui in homine bono grauior eſt, quam mortis, *l. interpoſitas, C. de tranſact. l. 3. 4. 8. inf. l. 4. 7. 8. 9. C. eod. l. ſi quidem, C. de contr. ſtip.* ideoque Labeo recte metum accipieodum dixit, non quemlibet timorem, ſed maioris malitatis, *l. 5. inf.* Sic malitatem dixit vt bonitatem. Sic ſceleritatem in *l. 3. inf. de bonis eorum qui ante ſent. mort.* Ariſtoteles dixit μειζόνων κακῶν in initio IIII. Eth. At quemadmodum vis contraria eſt voluntati, an & metus, dubitari poteſt. Et Vlpianus quidem hac in re vim metui parem facit in *l. nihil conſenſui, inf. de diu. reg. iur.* quæ lex proprie ad hanc edicti partem ſpectat, cum ſit ex lib. XI. in quo Vlpianus eam partem executus eſt. Ceterum *l. ſi mulier, §. pen. inf.* vbi metus eſt, ibi & voluntatem eſſe demonſtrat, itemque *l. interpoſitas, C. de tranſact.* quod & de vi ſignificatur in *l. item ſi cum §. qui vim, inf.* Vis enim in hoc edicto eſt, quotiens quis velle compellitur, vt puta cum tradere vel promittere vel paciſci compellitur. Igitur duplex eſt voluntas: remiſſa. hæc in his eſt, quæ vi vel metu fiunt. integra. hæc non eſt. Hæc vero ibi demum eſt, vbi quid vltro atque ſponte volumus. Ex diuerſo duobus quoque modis inuitum accipimus, eum, qui omnino non vult, & eum qui coactus vult, *l. ſi metus, inf. de adq. hered.* adeo vt diuerſa ratione dici poſſit quis idem voluiſſe & noluiſſe. In edicto de furtis & vi bonorum raptorum inuitus eſt is, qui omnino non vult. In hoc edicto is qui coactus vult. neque enim vis hic pro rapina accipitur. Ait Vlpian. in l. 1.

OLIM ITA EDICEBATVR] Sic de pactis, olim, PACTA QVÆ NEC VI NEC DOLO MALO, poſtea, PACTA QVÆ NEC DOLO MALO. De commodato, olim, VTENDVM DEDISSE, poſtea, COMMODASSE. De arboribus cædendis, olim, SVBLVCARE & CONLVCARE, poſtea, ADIMERE & COERCERE. De interdicto Vnde vi, olim, DETRVSVS, poſtea, DEIECTVS.

Ad L. Nec timorem 7. & L. Iſti 8.

NON quilibet metus cauſam dat edicto, ſed is quem ſupra definiuimus, id eſt mortis, aut verberum aut vinculorum, aut ſeruitutis, aut ſtupri, ex quo animus conſternatur. Igitur ſi quis in furto aut adulterio deprehenſus, & adhibito metu mortis aut vinculorum conterritus, redemerit ſe, reſtituitur ex hoc edicto, & data repetit quaſi metu extorta, non quaſi turpiter accepta, cum ſint & turpiter data, *l. 4. inf. de condic. ob turp. cau.* & hoc vtique verum eſt, ſiue potuerit iure occidi, ſiue non. Vnde quæri hic ſolet, qualis fur vel adulter, & à quo iure occidi poſſit. Dicam primum de fure, tum de adultero. Fur nocturnus quoquo modo occidi poteſt ex XII. tab. lege, SI NOX FVRTVM FAXIT SI IM ALIQVIS OCCISIT: IVRE CÆSVS ESTO. Diurnus vero occidi non poteſt, niſi cum deprehenditur, telo ſe defendat. Idque eſt etiam ex XII. *l. 4. inf. ad leg. Aquil. l. ſi pignore § furem, inf. de furt.* Diuus Auguſtinus lib. 2. quæſtionum ſuper Exodum: *Hoc*, inquit, *& in legibus antiquis ſecularibus inuenitur, impune occidi nocturnum furem quoquo modo, diurnum autem ſi ſe cum telo*

A *defenderit: iam enim plus quam fur eſt.* Idem & Tullius & Gellius retulerunt. At ſubruitur hæc differentia à *l. furem, inf. ad leg. Corn. de ſic.* niſi dicamus, eam eſſe ex XII. tab. Lege autem Cornelia etiam eum teneri, qui furem nocturnum cum ſe telo non defenderet occiderit, quod apertiſſime Conſtantinus lib. 6. Epit. in vrbibus locum obtinere profitetur, non etiam in agris: Nam in agris fur nocturnus quoquo modo occidi poteſt. De adultero nunc dicamus. Eum pater tantum vel maritus occidere poteſt, pater domi ſuæ vel in domo generi deprehenſum eum filiafamilias qualiſcumque ſit adulter, ſi & filiam ſimul in ipſo articulo occidat. Maritus domi ſuæ tantum deprehenſum, & ita ſi humilioris condicionis ſit, nec exigitur vt & ſimul vxorem occidat, quam etſi per legem Corneliam impune occi-B dat, punitur tamen alio modo, ſi eam occiderit. Non adduco leges vulgo notas. Sed & quemlibet adulterum argumento huius legis putem iure à marito occidi, ſi ſe telo defendat: nam vt de fure, qui ſe telo defendit, D. Auguſtinus dixit, iam eum plus quam furem eſſe, ita de hoc recte dicatur, iam enim plus quam adulter eſt. Hæc vero poſterioris ſeculi mores & leges mirum in modum immutarunt: nam & data eſt marito poteſtas vbicumque & qualemcumque adulterum occidendi auctore Conſtant. lib. 5. Epit. itemque vxorem, vt ad Paul. notans ſcripſi *lib. 2. Sent. tit. 27.* quod & poſtea Nouella quadam Maioriani primum fuiſſe introductum ex Papiniano didici lib. ſing. Reſp. *omnibus*, vt ipſe ait, *ad ius vetus ea Nouella reuocatis*, quo ſcilicet an-C te legem Iuliam vxorem in adulterio deprehenſam impune occidere licuit, quemadmodum ex Catone Aulus Gellius refert. Ex his ſatis liquet, quid ſit, quod in hac lege Vlp. ſcripſit, non omnem adulterum vel furem iure occidi, niſi ſe telo defendat. Nunc reliqua videamus. Reſtituitur adulter ex hoc edicto non tantum ſi pecuniam dederit ne occideretur, ſed & ſi ne proderetur: Nam & hoc caſu metu mortis dedit, quia proditus his quos tangit ille dolor potuit vel non iure occidi, ideoque pecuniam repetit quaſi metu mortis extortam, non etiam quaſi turpiter acceptam cum ſit & turpiter data. Sed Prætor metum illatum & improbatum morem exprimendæ pecuniæ ſpectat, non dandi cauſam: atque ita adultero Quod metus cauſa actionem decernit. & D hoc eſt quod Paulus ait: *Nam & geſtum eſt malo more.* Eſt vero ſimilis loquendi ratio in *l. 1. § ſi cui cautum, inf. de ext. cog. l. atqui natura § 1. ſup. de neg. geſt. l. 1. § vlt. inf. de act. emp.* Quidam Græci dicunt [illegible]. Addit Paulus metum etiam ſeruitutis & ſtupri hoc edicto contineri, quod ſint hæc duo poſtrema malorum omnium, quæ ſatius ſit morte repellere, quam pati. Item his malis moueri nos iuſte non tantum ſi immineant nobis, ſed & ſi liberis noſtris. quinimmo timere nos liberis noſtris magis quam nobis ipſis: certe magis quam illi timeant nobis. Illos enim amamus quod ex nobis procreati ſint, illi nos quod procreauerimus. Id autem magis compertum eſt nobis, illos à nobis eſſe procreatos, quam illis nos procreaſſe. Ideoque & nobis illi, quam illis non coniunctiores ſumus. qua ratio-E ne Ariſtoteles vtitur lib. VIII. Eth.

Ad L. Metum 9.

METVS illatus cauſam dat edicto, non ſuſpicio, id eſt, incerta repræſentatio inferendi eius, exempli gratia ſi ingreſſis hominibus armatis in meum fundum metu mortis diſceſſero, huic edicto locus eſt & interdicto Vnde vi. Si audiero venire homines armatos, & ſola auditione perculſus è fundo diſceſſero, huic edicto locus non eſt, quia à nemine illatus eſt metus. Non eſt etiam locus interdicto Vnde vi, quia deiectus non ſum: niſi forte ve-

rum audieto, & venerint poſtea homines armati, ac A poſſeſſionem apprehenderint, *l. 3. §. proinde, inf. Vnde vi & de vi ar. Paul. lib. 5. Sent. Vi*, inquit, *deiicitur & qui violentiæ opinione comparata poſſeſſione ceſſit, ſi tamen aduerſarius eam ingreſſus ſit.* Longe alıud eſt, ſi conſpeæto homines armatos, cotumqua metu ſtatim profugero. Vi namque deiectus videor, non tantum ſi poſſeſſionem apprehenderint, ſed & ſi cum ad me tenderent, ma in fugam collato eam non apprehenderint, & hoc puto Labeonem ſenſiſſe in *l. 1. §. item Labeo, inf. Vnde vi*, & Iulianum in *l. non ſolum §. ſi dominus, inf. de vſurp. & vſuc.* vbi tamen in commentarijs ad eum tit. oſtendimus pro *extimuerit* vulgo perperam legi *exiſtimauerit*, nec enim ex illa ſola exiſtimatione mea vi deiectus videor, niſi poſſeſſio apprehanſa ſit. Ad hæc B ita ſyncere non loquimur, *Si homines venientes exiſtimauerit.* Scribo. *Exſtimuerit*, vt in P. Flor. *Exſtra, exſtrinſecus, exſpectare.*

Inem ait] Si vi deiectus fuero de poſſeſſiona fundi, concurrit actio Quod metus cauſa eum interdicto Vnde vi. Si quod opus vi fiat in meo ſolo, cum interdicto Quod vi aut clam. Sed vnins auxilij electione aliud conſumitur, *l. ſemper §. vlt. inf. Quod vi aut clam.*

Poſſeſſionem] Non fundum ſiua proprietatem, ſed poſſeſſionem nudam, *l. ſi mulier § qui poſſeſſionem. inf.*

Animadvertendvm] *In rem & Generaliter* idem valent. Hæc actio vi ipſa eſt in perſonam, ſcriptura in rem: nam & ita edictum conceptum eſt, Qvod metvs cavsa gestvm erit. Res notatur non perſona. Ideoque Vlpianus air nihil referre à quo C metus inferatur, à ſingulari homina, an ab vniuerſitate, quod tamen in actione de dolo diligentius exquiritur, propterea quod eius actionis & vis & ſcriptura in perſonam eſt. alioquin famoſa ea actio non eſſet.

Servi manvmissionem] Hoc verbo, *Geſtum*, non tantum ſignificatur mancipatio, traditio rei vel poſſeſſionis, obligatio, liberatio, ſed & manumiſſio ſerui, & depoſitio ædificij, licet nihil detur, nec vllum negotium geri videatur. Et ſeruo quidem per metum manumiſſo, libertas non reuocatur, vt recte Ioannes interpretatus eſt, ſed in eum qui metum intulit, datur actio Quod metus cauſa. Omnino igitur manumiſſio valet. Excipiuntur duo caſus, ſi populus, & ſi ſeruus ipſe dominum coegerit. prior eſt ex Oratione D. Marci, alter etiam ex lege aliqua vel Conſtitutione, cuius D tamen memoria non extat, *l. ille, l. ſi priuatus, inf. qui & à quib. man.* Ad hanc ſpeciem quidam paulo inconſideratius pertinere hanc Pauli ſententiam putat, *Seruus per metum mancipatus*, &c. Loquitur enim de alienationis ea ſpecie quæ mancipatio dicitur, non de manumiſſione.

Sed qvod Prætor] Ea quæ per vim aut metum geſta ſunt, Prætor irrita facit, non tantum ſi perfecta ſint, vt ſi res tradita, vel pecunia numerata ſit, verum etiam ſi imperfecta ſint, vt ſi dumtaxat promiſſa ſit. ergo & traditionem ſiue numerationem, & promiſſionem Prætor irritam facit. Sed quomodo promiſſionem? Nempe data actione Quod metus cau- E ſa, ex qua ſtipulator niſi ſtipulationem acceptam faciat, in quadruplum condemnatur, *§. pen. inf. & l. item ſi cum §. ſed & ſi quis.* Rebus autem perfectis, vt puta ſtipulationem ſecuta numeratione, eadem actione numeratio ita demum reſcinditur, ſi vtrumque fuerit metu extortum: nam ſi vel numeratio ſola, alijs quidem legibus creditor tenetur. non tamen hoc edicto, *l. ſed & partus §. vlt. inf.* vel ſi ſtipulatio ſola, competit quidem condictio ob iniuſtam cauſam, *l. ex ea, inf. de cond. ob turp. cauſ.* non tamen actio Quod metus cauſa. *l. 2. C. de his quæ vi metuſve cauſa geſt. ſunt.*

Volenti] Ei qui metu coactus rem tradidit, vel priſtina in rem actio reſtituitur reſciſſa traditione, vel datur actio Quod metus cauſa. Ei quoque qui metu coactus debitorem ſuum liberauit, vel priſtina in perſonam actio reſtituitur reſciſſa liberatione, vel datur actio Quod metus cauſa. Ceterum vna electa, altera conſumitur, *§. licet tamen, inf. l. ſi mulier, §. vlt.* ne bis idem petatur. nam & Quod metus cauſa actio rei perſecutionem continet. nec vero ſi [illegible]actum ſit in rem, ſupereſt in triplum actio metus cauſa, quia huic actioni ineſt hæc condicio, ni reſtitutio fiat. Itaque rei reſtitutiona vel exactiona euitatur pœna tripli. Quod in hoc § proponitur, ſic accipiendum eſt, vt neglecta actione metus cauſa volenti liceat in rem agere ſi metu tradiderit reſciſſa traditione, vel in perſonam, ſi debitorem liberauerit, reſciſſa liberationa. Agat autem vtiliter non directo: nam omnis reſciſſoria reſtitutoriaque actio vtilis eſt actio, *d. § vlt. l. vlt. C. ex quib. cauſ. mai. l. ſi quis ſtipulatus, inf. eod.* Duplex hic error eſt interpretum. Primum, quod priſtinam in rem actionem reſtitui concedunt, in perſonam non item, quod liberatione fuerit extincta. ſe vero ſuo, vt dicitur, gladio conficiunt. Nam ſi ideo non reſtituitur in perſonam actio, quod liberatione fuerit extincta. nec reſtituetur in rem actio, quippe cum & ea alienatione fuerit extincta. Deinde quod in hoc § in perſonam actionem accipiunt pro actione metus cauſa. Illud enim verbum, *volenti*, hoc tantum vt miſſam faciat actionem Quod metus cauſa qui aliter agere vult, permittit euidenter: & ſi vna ſpecie poſita, liberati ſcilicet debitoris, quod interpretes faciunt, in perſonam pro hoc adicto accipias, neceſſe erit ta in rem pro antiqua in perſonam actione vſurpare. quo abſurdius dici nihil poteſt: idemque refellitur per § *licet tamen, inf.*

Alia liberatione] Vt puta pacto, *l. ſi mulier § ſi metu coactus ſim, inf. l. ſi procuratorem §. ſi ignorantes, inf. mand. l. 1. §. pen. inf. tit. prox.*

Ex hoc edicto] Actionum aliæ ſunt bonæ fidei, aliæ arbitrariæ, aliæ ſtrictæ. Quod metus cauſa arbitraria eſt, quoniam ex ea condemnatio fit arbitrio iudicis. & quidem ſi per metum res tradita ſit, arbitrio iudicis reſtituitur cum omni cauſa & fructibus præſtita cautione doli mali, vel in quadruplum condemnatio fit. Sin autem pecunia debita per metum acceptolata ſit, vel ſoluere pecuniam debitor, vel reſciſſa acceptilatione in perſonam actionam pati debet, quod ſi non faciat, in quadruplum condemnatur. Accurſius vel pecuniam ſolui, vel condictionem liberationis dari autumat, cuius equidem condictionis nullum me adhuc exemplum legiſſe memini, & in ſpecia *l. 4. inf. de cond. cau. da.* condici pecuniam dico, vt in *l. ſi mulier, eod. tit.* non liberationem, improbata illa Accurſij differentia inter obligationem puram & obligationem in diem vel ſub condicione: nam ſi fuerit obligatio in diem vel ſub condicione, acceptilatio interim nullum effectum habet. itaque fruſtra interim condicitur. Quid igitur his Vlp. verbis ſignificatur, *Vel ſoluatur, vel reſtitutæ obligatione iudicium accipiatur?* nempe data actione Quod metus cauſa euitari condemnationem quadrupli, ſi vel pecuniam reus ſoluat, vel denuo ſe obliget ex eadem cauſa, atque ita priſtinam actionem ſuſcipere paratus ſit. nihil vero eam in rem de condictione danda ſignificare.

Amissæ sint] Quod fit vel ceſſis ſeruitutibus vel depoſitis ædificijs.

Cvm avtem] Actionum aliæ in rem, aliæ in perſonam, aliæ mixtæ ſunt. Actionum in perſonam aliæ ſunt omnimodo, id eſt, vi ipſa & ſcriptura in perſonam, aliæ vi ipſa in perſonam, ſcriptura in rem. & ex hoc genere eſt actio Quod metus cauſa. Vi namque ipſa eſt in perſonam, ſcribitur tamen generaliter & in rem exemplo edicti, aius quo cum agitur vel qui metum intulit perſona non notata: nam & vix poteſt is qui metum paſſus eſt certam

perſonam exprimere, *l. item ſi cum §. in hac, inf.* neque A tamen ſi poſſit & velit in perſonam actionem ſcribere, denegabitur, vt apud M. Tull. in 5. Ver. QVOD APRONIVS PER VIM AVT METVM ABSTVLISSAT: Sed non eſt neceſſe, vt ait *l. ſed & ex dolo §. vlt. inf. tit. prox.* quod maxime expeodi volo. Denique in eum, qui metum intulit, omnimodq in perſonam agere poteſt, io eum qoi metum non intulit, ex aliena tameo malitia lucrum ſenſit, verbis potius in rem conceptis ageudum eſt. Hic duo notanda ſunt, non omnem actionem in perſooam ita ſcribi, vt quis dicat aduerſarium ſibi dare aut facere oportere: ſed & aliis modis, vt puta verbis in rem directis. & ita accipiendus eſt §. *omnium, Inſt. de act.* Item non omnem actionem in perſonam eſſe ex contractu vel quaſi ex contractu, vel ex maleficio vel quaſi ex maleficio, ſed & B ex aliis edictorum cauſis quamplorimis. nam oec actio Quod metus cauſa, uec de dolo quæ in perſonam ſunt, ad contractum vel quaſi contractum, vel maleficium vel quaſi maleficium referri poſſunt. Hinc vero Vlp. hanc ſpeciem tractat in hoc §. Vt ſolota pecunia à fideiuſſore reus liberator, ita & ſi fideiuſſori acceprolatom ſit: nam acceptilatio pro ſolutione eſt. Quod ſi per metom fideiuſſori acceptolatum ſit, io fideiuſſorem quidem ex hoc edicto agi conſtat: verum an & io reum, dubitatur. Iolianus negat. Id Iul. lib. IV. Dig. ſcripſiſſe ex eo coniicio, quod Paul. ad eum librum notans ad hanc Iul. ſententiam reſpexerit in *l. XI. inf.* Cum enim Iulianus diceret reum non teneri, fideiuſſorem teneri non io hoc tantum vt ſuam, ſed & vt rei actionem reſtituat, id eſt, vt & ſecum patiatur agi C priſtioa actione, & vt priſtinam actionem reum pati curet, vi à fideiuſſore ipſo non ab alio inſcio fideiuſſore illara Iuliani ſententiam procedere Paulus notauit. Sed non ob id quod Iulianus dixit de danda in fideiuſſorem actiooe à Marcello reprebenditur, ſed qoia negauit reum teoeri. Cum enim ſit hæc actio in rem concepta, tam io rem quam in fideiuſſorem exerceri poteſt. idemque è contrario obtinet, ſi reus vim intolerit vt vel ipſe vel fideiuſſor accepto liberaretur, *l. prox. inf.*

Ad L. Sed & partus 12.

HAC actiooe is qui metum intulit tenetur, non tan- D tum perceptorum, ſed etiam percipiendorom fructuum nomine. idemqoe in omni malæ fidei poſſeſſore generaliter obtinet. neque obſtat *l. ſi fundum, C. de rei vind.* Lex ait malæ fidei emptorem de perceptis teneri. ex eo enim male colligitur de percipiendis eum non teneri. Eſt igitur ex Accurſij exceptiooibus conſtituenda vniuerſalis, malæ fidei poſſeſſorem de omnibus fructibus teneri.

QVÆRI] Ius vlciſcendi naturale ooo eſt. Ius tuendi ſe ſuaque & cootra vim vi experiundi & naturale eſt & gentium & ciuile: ideoque ei qui vim fecit, & mox paſſus eſt, ex hoc edicto reſtitutio noo competit: oam vim illicitam exigimus. Ait,

MOX] Id eſt, ex continenti. Quid igitur ſi ex inter- E oallo? De vi duplex interdictum eſt, de vi armata & de vi quotidiana. Illud datur ei qui vi à me poſſidet, ſi eum ego ex interuallo vel alius vi deiecerit. Eidem hoc etiam datur, ſi non ego ſed alius ex interuallo deiecerit. idque apud Paulum oſtendimus *lib. 5. Sent. tit. 6.* Exemplo horum interdictorum quæ plerumque concurrunt cum actione Quod metus cauſa, hanc actionem dari puto, cum alius eum, qui te coëgerat ſibi promittere ex interuallo coëgit te accepto liberare, & hoc ſubindicat ille articulus, *Mox.* Quod ſi tu ex interuallo vim feceris armatam, vt accepto liberaretis, æque reſtitutionam ex hoc edicto dabimus, quia factum id eſt malo more. Hic ſi dicas eum, qui primus vim intulit, damnum noo pati, negabo: nam omnis alienatio eius, quæ ipſo iure mihi quæſita eſt, nec ipſo iure debetur, damnum eſt. noo obſtat etiam *l. itaque, inf. de furt.* vbi Vlp ait, ideo furem furti noo agere, quod nemo de improbitate ſua conſequatur actionem: nam Vlp. mens hæc eſt, oeminem agere furti ex ſua improbitate, hoc eſt, ob id ipſum quod fur ſit, atqoe adeo eius intereſt rem furtiuam ooo perire. neque vero poteſt fur furti agere quio ſuam improbitatem patefaciat. quod non ſimiliter contingit io actione Quod metus cauſa. ſatis namque eſt ex parte rei vim eſſe aut metum, ex parte actoris rei vel iuris amiſſionem.

IVLIANVS] Hæc actio damnum exigit. Idcirco debitori non datur à creditore ſolutione, vel creditori à debitore tuto exceptiooe perpetua acceptilatione extorta: quia neque ille ſoluendo, oeque hic acceptum ferendo damni quicquam facit, *l. item ſi cum, in prin. inf.* Et hoc poſtremum in debitore obtinet, ſiue ea exceptio qua tutus eſt debitor, det coodictioni indebiti locum, ſiue non. Condictioni non dat locum exceptio rei iudicatæ, exceptio inopiæ, exceptio iniqui iuris impetrati, exceptio Macedoniaoi. Igitur & qui his exceptionibus tutus eſt, ei creditor acceptum faciendo damni nihil facit: oec eoim ideo quod maneat naturalis obligatio, quæ ſi forte pecunia ſoluatur, inhibeat condictionem iodebiti, videtur in damno eſſe: nam damnum præſens exigimus, vt ex hoc §. colligi poteſt. qua in re Acc. fallitur in *l. item ſi cum.* Idem ei male opponit §. *ſed quod Prætor l. 9. ſup.* nam io *l. item ſi cum*, creditori accepto ferenti ooo datur actio, quia oihil ei abeſt, quippe cum ei accepto tulerit, qui effectu debitor non erat. In § *ſed quod Prætor*, promiſſori datur actio, licet, quia propter metus exceptionem effectu debitor non eſt, nihil ei abeſſe videatur. Hæc non ſunt contraria. nec eoim vtraque ſpecies eiuſdem generis eſt. Deoique in *l. item ſi cum*, ideo creditori nihil abeſt, quia debitor nitebatur exceptione perpetua. io §. *ſed quod Prætor*, promiſſori abeſſe videtur, quia dum eligit actionem, exceptiouem ſpernit. Sed vt quæſtionem debitoris per metum ſoluentis aggrediamur, quæ in hoc §. proponitur, oon datur quidem debitori actio Quod metus cauſa, quæ damnum exigit, *l. item ſi cum §. Iulianus, inf.* ſed tenetur creditor lege Iulia de vi, qoæ damnum non exigit & ex decreto Marci Philoſophi ius crediti amittit. Itaque poterit ſoluta pecunia condici quaſi iodebita, vel quaſi ſine cauſa ſoluta.

Ad L. Extat 13.

CREDITOR aut crediti nomine rem debitoris quaſi pigneratam forte occupat, aut pecuniam debitam per vim exigit. Vterque caſus exprimitur in hoc capite. prior tantum in *l. pen. inf. ad leg. Iul. de vi priu.* de quo primum videamus. Si quid non crediti oomine creditor rapiat, vel ſubripiat, ius crediti noo amittit. Sed ſi crediti oomine in rem debitoris ſine iudicis auctoritate veniat, ius crediti amittit ex Decreto D. Marci, quod Ioan. & Acc. ſic accipiuot, ſi ea res debita fuerit. nam ſi aliam rem debitoris creditor occupauerit, id tantom ius eum amittere quod in ea re ei competit, noo ius omne crediti. hoc autem eſt ridiculum, quippe decretum loquitur manifeſto de qualiber re debitoris, nec illud ſpectat, habuerit io eaius creditor necoe. Hic duo caſus notari ſolent, quibus etiam creditor ius crediti amittit, ſi debitoris filios ſciens pignori capiat, vel in ſeruitute detineat, vel eorum operas locet: de quo in *Nou.* CXXXIV. & apud Greg. lib. 2. Epiſ. c. 94. & lib. 3. c. 43. & Amb. in lib. de Tob. c. 8.

Item ſi æris ſui nomine alium quam debitorem ob id ſolum quod ea eodem vico ſit oppigneret. de quo in *Nov.* 1 1 1. & apud Caſſiodorum lib. 4. Var. ad Ioannem Conſul. Campaniæ. Sed hi caſus cum decreti ſpecie nihil commune habent. ad eum namque pertinet decretum qui rem debitoris ſine iudice poſſidet. Nunc ad poſteriorem caſum tranſeamus, cum ſcilicet creditor pecuniam vel rem creditam per vim extorquet. Accurſius vt oſtendat hoc caſu creditorem credito non excidere, opponit *l. qui vas, in prin. inf. de furt.* vbi qui furi vas furtiuum aufert nihilominus furem in duplum condemnat. Sed auferre eo in loco non eſt per vim auferre. itaque non eſt cur ea lege perturbemur. Quod ſi adhuc opponatur *l. ait prætor §. ſi debitorem, inf. quæ in fraud. cred.* vbi debitori fugienti pecunia extorquetur impune, id dicam originem ſumere ex hac lege XII. tab. SI CALVITVR PEDEMVE STRVIT MANVM ENDO IACITO. Magis obſtat rit. Quod legatorum, in quo docemur legatarium qui ante vel poſt aditam hereditatem non ex voluntate heredis Falcidiam præcedentis legata occupauerit, teneri quidem interdicto Quod legatorum, quod eſt apiſcendæ poſſeſſionis, legata tamen non amittere. Sed habet decretum D. Marci ſeparatam rationem. De eo enim loquitur, qui rem ſibi debitam à debitore vi exegit, vel qui debitore poſſidente rem eius in qua iuris nihil habebat, temere occupauit. Edictum Quod legatorum de eo loquitur, qui ab herede legata per vim non cegit, ſed cum eorum poſſeſſionem heres nondum apprehendiſſet, id eſt, cum poſſeſſio vacaret, ea iure ſuo occupauit, quod maxime alienum eſt à vi. Idcirco hic legata non amittit, ille creditum amittit, ſicut & dominium dominus, qui per vim expulſo poſſeſſore prædium ſuum furenter inuadit ex Conſtitutione *l. ſi quis in tantam, C. vnde vi*: quæ diu cum fuiſſet olim ſpreta, reducitur edicto Athalarici regis apud Caſſiodorum lib. 9. Var.

ACTIONIBVS EXPERIARIS] Actionibus experiendum eſt, non vi. Actionibus, foro, iuriſdictioni nihil eſt tam contrarium, quam vis. Vim porro dicimus non ferrum & arma tantum, ſed & cum quis neglecto iuris ordine temere partes ius dicentis vſurpat.

Ad L. Item ſi cum 14.

SATIS CLEMENTER] Nec enim ſic fit in actione furti aut vi bonorum raptorum. Notandum eſt hanc reſtituendi facultatem ex edicto Prætoris deſcendere.

POST ANNVM] Actio metus cauſa poſt annum non datur ſi alia actio ſit. intra annum datur, etiamſi alia actio ſit. Actio de dolo intra annum datur, ſi alia actio non ſit, poſt annum autem nullo modo datur. Hæc turpis eſt, illa non item, hæc in perſonam ſcripta, illa in rem. Concurrunt tamen interdum: nam in eum, qui metum fecit, non ideo minus dat de dolo actionem Prætor, in cuius arbitrio eſt conſtituere, quando eam actionem dari oporteat, *l. Diuus, in fi. ſup. tit. prox.* quod ſit & in eum actio Quod metus cauſa. Sed altera electa, altera conſumitur, *§. eum qui, inf.* ceteroquin cum alia actio eſt, non ſolet de dolo dari. Quæ hic Acc. de actione iniuriarum tractat, aliena ſunt à propoſito. nec enim metus aut vis iniuriarum actioni ſubiicitur. eam vero continuo anno finiri ait, lex anno, nec adiicit, continuo, *l. 5. C. de iniur.* Intelligitur ergo iuris interpretatione vtilis potius, quam continuus, vt in *l. vel poſt annum, inf. de alien. iud. mut. cauſ.* vbi quoque quidam male annum pro anno continuo accipiunt.

IORO AVTAM] Eadem ratio traditur in *l. quod diximus §. hæc actio, inf.* & hæc quidem proximior eſt

A ratio. neque enim quæ meram pœnam continent, omnes heredibus dantur, vt puta iniuriarum, de motibus, condictio quæ matri datur ab ingratis liberis reuocandæ donationis cauſa, quæ ad vindictam pertinent, non ad rem familiarem.

HÆC AVTEM ACTIO] Arbitraria actio ea eſt, ex qua arbitrio, id eſt, officio iudicis fit ſatisfactio: & ſi fiat, abſolutio ſequitur, ſi non fiat, modo condemnatio, modo abſolutio. Huius generis ſunt omnes actiones in rem, Ad exhibendum, De dolo, Quod metus cauſa, Arbitraria, Noxales. In actionibus bonæ fidei ſatisfactio fit ex bona fide. In ſtrictis ex ſtricta formula. In arbitrariis ex arbitrio iudicis. Nulla vero eſt actio, in qua ex voluntate actoris ſatisfieri oportet.
B Sed tamen ſi hoc modo ſatisfactio fiat, id eſt, conſentiente actore, abſolutio ſequitur. Falſum eſt quod Accurſius notat, duas in hac actione ſententias interuenire. nam res ita procedit, vt ſi ante ſententiam reus actori quemadmodum iudex æſtimabit ſatisfacere paratus non ſit, tum quadrupli ſententiam patiatur. quod fit ſemper ſi is cum quo agitur, metum intulerit. Quod ſi metum non intulerit, interdum abſoluitur, non quidem quod ad eum res bona fide peruenerit, ſed quod reſtituendæ eius facultatem non habeat, puta quia interiit ſine eius dolo, *§. aliquando, inf.*

ITA TEMPERANDVM EST] Hinc notandum, eum qui coactus iudicis auctoritate rem reſtituit non ſua ſponte, huius actionis pœnam non euitare.

QVATENVS] In actione Quod metus cauſa res
C omnimodo continetur, id eſt, quod abeſt vel æſtimatio eius. Pœna vero ita demum ſi res non reſtituatur arbitrio Iudicis. Quid vero ſi res periit ſine dolo aut culpa eius, qui metum intulit, aut ſi ſeruus in fuga ſit? Vel ante ſententiam, id eſt, ante condemnationem, vel poſt condemnationem periit. Si ante condemnationem lite vel conteſtata iam vel nondum conteſtata, ſine diſtinctione, id eſt, ſiue peritura res alioquin apud dominum fuerit, ſiue non, is qui metum intulit condemnatur in quadruplum. quod & in interdicto Vnde vi obſeruatur. Cum enim ſit res omnimodo reſtituenda, nec reſtituitur, inde ex edicto ſequatur condemnatio neceſſe eſt. Quod ſi ſeruus ſit in fuga, de eo perſequendo & reddendo cautionem præſtat. De eo lo-
D quimur qui metum intulit: nam is ad quem ex alieno metu res ſine fraude peruenit, re perempta ante ſententiam abſoluitur, ſeruo in fugam conuerſo de eo tantum reſtituendo non de perſequendo cautionem præſtat, *§. aliquando, ſup.* Sed ſi poſt condemnationem res perierit, & poſt tempora iudicati actionis, id eſt, poſt menſes quatuor ſecundum Iuſtinianum, quia periit poſt moram, omnimodo & in rem & in pœnam is qui metum intulit, ſatisfacere cogitur. Quod ſi intra tempora iudicati actionis res perierit, tum diſtinctione vtemur: nam vel peritura res æque fuit metu non illato vel non. Priore caſu à pœna quidem tripli non liberatur, quam propter ſuum facinus perſoluere debet, à rei tamen præſtatione liberatur propter iudicati actionem, in qua priuſquam mora fieret res in-
E teriit: ſimilique ratione ſi à fure ſtipuler quod is mihi debet ex cauſa condictionis, re furtiua perempta antequam fiat ſtipulationi mora, fur à re omnimodo liberatur, qui ſi ſtipulatio illa non interueniſſet, nullo modo liberaretur, *l. ſcire §. vlt. inf. de verb. obl.* De ſeruo autem in fugam collato intra tempora iudicati actionis, ſuperiori ſimilem cautionem præſtat, id eſt, de eo requirendo & reddendo, ex qua tamen ſi conueniatur, repellet dominum exceptione doli vel in factum, ſi is ſeruum vindicatione vel alia quauis actione perſecutus, receperit. Et hoc non in eo tantum procedere opinor, qui metum intulit, ſed & in eo, ad quem ex alieno metu res peruenit, & re non reſtituta

ſe condemnati paſſus eſt. Poſteriore caſu, hoc eſt, ſi pentura res non fuit metu non illato ſorte quia dominus eam diſtraxiſſet, & pretium luctatus eſſet, is qui metum intulit, à rei præſtatione non liberatur, quod plane tunc videatur ipſe huic damno cauſam dediſſe. Et ita accipiendus eſt ille locus, *Sed & ſi non culpa ab eo quo cum agitur aberit*: vbi tamen manifeſto abundat negatio, & ſic legendum eſt, *Sed & ſi culpa ab eo quo cum agitur aberit*. nam ſi in culpa ſit reus, hoc ſolo rei præſtationi ſatis ſubiicitur, neque id inſuper exigendum eſt, vt res peritura non fuerit apud dominum. Idemqoe Vlpianus ait in interdicto Vnde vi & Quod vi aut clam obſeruari. quod ſumme notandum eſt. nec enim alibi, quod ſciam, reperitur ſcriptum. Igitur ſi poſt condemnationem ex cauſa horum interdictorum perierint res mobiles, quæ in fundo tum erant, eom poſſeſſor vi deiectus, aut opus vi clamve ſactum eſt, licet perierint intra tempora iudicati actionis, reus earum pretium omnimodo eo caſu præſtabit, quo ſi vim non feciſſet, perituræ non fuiſſent. Et hæc eſt huius §. luculenta explicatio.

Qui vim] Actio Quod metus cauſa concurrit cum interdicto Vnde vi, & Quod vi, aut clam, vt dictum eſt *ſup. l. 9.* His enim totis remediis ſubiicitur ea vis, quæ quodammodo aſſenſum eius habet, qui vim patitur, vt cum quis vi coactus tradit vel promittit. Rapina autem huic edicto non ſubiicitur, & ideo non concurrit hæc actio cum actione Vi bonorum raptorum. Aliud namque eſt vim inferre, aliud rapere. Non omnis qui vim infert, fur eſt, licet rem extorqueat. Qui vi rapit, fur, & quidem improbior.

Secundum hæc] In actionibus pœnalibus aut mixtis, quod vnus præſtitit pœnæ nomine, non liberat alium. Hæc eſt certiſſima definitio totis. Obiicitur ei tamen *l. illud, inf. ad leg. Aquil.* vbi ſi familia furtum fecerit, vel damnum dederit, non plus familiæ nomine præſtatur, quam ſi vnus feciſſet. Sed hoc ideo quia vnum factum, id eſt, vnius hominis intelligitur, idque edicto de furtis exprimitur, non tamen lege Aquilia, ideoque damno à familia dato ſi ſolam legem Aquiliam ſpectas, certe plura ſacta ſunt, *l. ſi familia, ſup. de iuriſdic.* exemplo tamen actionis furti, cuius cauſa hac in re par eſt actioni damni iniuria. & hoc caſu non niſi vnum eſſe intelligetur, quod tamen non ſimiliter procedit in actione iniuriarum & albi corrupti. Rurſus obiicitur *l. 1. §. ſi plures, ſup. de eo per quem fact. erit*, &c. Sed ea actio id qood intereſt actoris perſequitur, *l. 3. eod. tit.* non meram pœnam. Mera pœna ſæpius à diuerſis exigitur. Id quod intereſt, non niſi ſemel. Item opponitur *l. 3. inf. de his qui deiec. vel. effud.* Sed in ea quoque ſpecie, cum ſit vna domus vnumve cenaculum, ex quo quid deiicitur vel effunditur, plures habitatores vnius loco habentur, quia & qood vnus præſtitit, pro parte recipit ab aliis, *l. 4. eod. tit.* Poſtremo obiicitur *hic* §. Sed hæc eſt natura actionis quod metus cauſa, vt reſtituta re euitetur pœna. Vnus igitur ſi rem præſtiterit ante ſententiam, ceteri liberantur. Idem eſt, ſi quadruplum præſtiterit ex ſententia: nam in quadruplo ineſt res, qua præſtita iam nihil intereſt eius, qui metum paſſus eſt. Igitur conſequens eſt ceteros liberari. quod ſubindicant hæc verba, *Secundum hæc*, quia ſcilicet ante dixerat id quod intereſt quadruplari ſolum. Eadem eſt natura actionis de dolo, ideoque ſi vnus vel rem vel quanti ea res eſt præſtiterit, ceteri liberantur, *l. ſi plures, inf. tit. prox.* His actionibus pœnam perſequimur, niſi noſtra deſierit intereſſe. Aliis actionibus pœnalibus pœnam perſequimur, etiamſi deſierit noſtra intereſſe. Accurſius quærit, an ſi actum ſit in vnum de dolo, ab hac actione liberetur is qui rem metu extortam poſſidet. De dolo autem ex hac cauſa is tantum tenetur, qui

A metum intulit, *§. eum qui, ſup.* Hic ſi de dolo actum ſit cum eo, proculdubio ab hac actione liberabitur etiamſi rem poſſideat, alius forſitan non æqoe, & ita Accurſius exiſtimat *argum. l. nec vllam §. pen. inf. de pet. hered. & l. Stichum §. dolo, inf. de ſolut. & l. 3. §. pen. inf. de tab. exh.* quibus male vulgo obiicitur *l. ſi quis dolo §. vlt. inf. de re iudic.* nam vt in *l. in emptionibus, ſup. de pact.* in P. Flor. male ſcriptum eſt *debitor*, pro *venditor*, ſic contrario errore in eo §. *venditor*, pro *debitor*. nam vere debitor is fuit, cum quo creditor egit interdicto Ne vis fiat ei qui in poſſeſſionem miſſus erit. Verum opinionem illam Accurſij non poſſum non improbare: nam poſita hac ſpecie vt vnus metum fecerit, alter poſſideat rem, ſi ex hoc edicto agendo cum eo qui metum fecit, poſſeſſor liberatur, *l. quod diximus, inf.* B cur non & agendo ex ſequenti edicto liberabitur, maxime cum, vt dictum eſt, vtriuſque actionis eadem ſit natura, & de dolo Quod metus cauſa conſumat, & hæc viciſſim illam? *§. eum qui, ſup.* Igitur ab eo qui metum fecit, re vel æſtimatione litis quacumque actione præſtita, ex hoc capite reſtitutionis in integrum alter conueniri non poteſt: quia ex hoc edicto ita demum reſtitutio fit, ſi reſtituta res non ſit vel æſtimatio eius. Sed neque alia actione ciuili conueniri poteſt, quia nulla ſupereſt: non in perſonam, quia debitor non eſt: non in rem, quia dominium ab eo diſceſſit ipſo iure, qui metum paſſus eſt. Enimuero cum ſupereſt alia actio ciuilis, vt in actionibus in rem licet conuento poſſeſſore liberetur is, qui dolo deſiit poſſidere, quia C nihil domini intereſt, & ideo nulla in eum ſupereſt actio: tamen ſi is, qui dolo deſiit poſſidere, quanti ea res eſt, præſtiterit, poſſeſſor non liberatur. Eſt enim omnino in poſſeſſorem in rem actio, & maxime domini intereſt ipſam rem habere, licet ex dolo prioris poſſeſſoris æſtimationem abſtulerit, *d. l. nec vllam, d. l. Stichum.* Eadem ratione ſi legatarius interdicto de tabulis proferendis, vel creditor interdicto Ne vis fiat, litis æſtimationem ab extraneo conſecutus ſit, heres vel debitor non liberantur. ciuiles namqoe in eos ſuperſunt actiones, *d. l. 3. §. pen. gl. in l. 1. §. hanc actionem, inf. Ne vis fiat ei*, &c. nec obſtat *l. illicite, inf. de reb. eor.* quia id fit ex æquitate, vt ait lex, quæ in ea quæſtione diſtrahendorum prædiorum pupillarium maxime ſpectatur: nec enim tam aſpere tractandum D eſt ius prohibitæ alienationis prædiorum popillarium, vt & ſoluta æſtimatione à tutore in emptorem pupillus ſummo iure experiatur.

Ad L. Quod diximus 16.

In heredem] Ex hoc edicto in heredem eius, qui metum fecit, actio nominatim datur de eo quod peruenit, licet non fuerit lis cum defuncto conteſtata, quod & in ceteris pœnalibus actionibus locum habet. Excipitur actio vi bonorum raptorum, quam Prætor ideo in heredem non pollicetur, quod ſufficiat condictio furtiua, *l. 2. §. vlt. inf. vi bon. rapt.* Vbi alia actio non eſt, tunc ſolet Prætor in heredem de eo quod per- E uenit, actionem polliceri. Itaque in *l. 1. C. ex delic. def.* quæ heredem eius, qui vim fecit vel concuſſionem intulit in id quod ad eum peruenit teneri ait. vim accipio vt in hoc edicto, non pro rapina, & concuſſionem pro metu. pertinet enim omnino ea lex ad actionem Quod metus cauſa. Vritur vero hac ratione, ne heres alieno ſcelere ditetur. quæ ſumpta eſt ex reſcripto quodam Aurelij Imperatoris, cuius verba quia ſunt valde deprauata in his quæ reliqua ſunt fragmentis Codicis Hermogeniani, reſtituta & emendata proponam. *Licet*, inquit, *ante litem conteſtatam defuncto eo, qui ex proprio delicto conueniri potuit, ſucceſſores non potuerint pœnali actione conueniri, tamen hos etiam in*

tantum quantum ad eos peruenit, teneri, ne ex ſcelere alieno ditentur, certiſſimi iuris eſt. Auditis itaque partium allegationibus, V. C. Proconſul Africæ amicus noſter in pronuntiando formam iuris ſequetur.

Ad L. Videamus 17.

Lex non ait, *ſi interierit*, ſed, *ſi conſumpſerit.* Nam ſi interierit naturaliter, heres abſoluitur exemplo ſingularis ſucceſſoris, *l. item ſi cum §. aliquando, ſup.* quod & *l. prox.* ſuadet: quæ ſi ad heredem quoque non pertineret, inſcite fuiſſet in hanc quæſtionem iniecta: nam non tantum quæ præcedunt, ſed & duæ, quæ eam ſequuntur leges, ad hanc quæſtionem pertinent actionis Quod metus cauſa in heredem dandæ. Recte igitur, *Si conſumpſerit*, id eſt, ſi facto eius interierit. quo caſu de eo quod ſemel peruenit, perpetua in eum eſt actio, itemque in heredem eius, licet ad eum numquam quicquam peruenerit. & omnino ſufficit vel momento ad eum perueniſſe. Sed hoc videtur pugnare cum *l. quantum, inf.* vbi Vlp. ait quantum ad heredem peruenerit tempore litis conteſtatæ ſpectari. Si igitur momento res apud heredem fuerit, & poſtea eſſe deſierit ante litem conteſtatam, heres eo nomine non tenetur. Repetenda eſt ſuperior diſtinctio. Aut conſumpſit heres id quod ad eum peruenit, aut id periit naturaliter. Si conſumpſit, omnimodo tenetur etiamſi id litis conteſtatæ tempore non habeat, quoniam cum prætor, &c. *l. cum prætor, inf. de diu. reg. iur.* Si perit naturaliter ante litem conteſtatam, non C tenetur. quod ſi poſt litem conteſtatam, nihilominus tenetur: nec enim rei iudicatæ tempus ſpectatur, vt in petitione hereditatis, ſed litis conteſtatæ. In petitione hereditatis poſt litem conteſtatam bonæ fidei poſſeſſor doli & culpæ nomine tenetur, id eſt, ſi conſumpſerit, *l. ſed & ſi lege §. ſi ante, inf. de pet. her.* At ſi naturaliter res poſt litem conteſtatam interierit, bonæ fidei poſſeſſor non tenetur, quoniam rei iudicatæ tempus ſpectatur, non iudicij accepti. Malæ fidei poſſeſſor & ante litem conteſtatam tenetur ſi conſumpſerit, & poſt litem conteſtatam ſi res naturaliter interierit, *l. illud, & l. prox. inf eod. tit.* Ex eo ſequitur & in ſpecie *l. prox. inf. hoc tit.* differentiam eſſe inter hanc actionem & petitionem hereditatis, vt Accur. annotauit rectiſſime: nam ſi ex eo quod ad eum peruenit, ſucceſſor pretium collectum deperdat & conſumat, nihilominus tenetur, *l. prox. inf.* vbi recte Flor. *deperdat*, male vulgo, *depereat.* nec enim tenebitur, ſi ante litem conteſtatam depereat. Bonæ fidei poſſeſſor pretio conſumpto ante litem conteſtatam petitione hereditatis non tenetur, *l. vtrum, l. ſed & ſi lege §. 1. inf de pet. her.*

Ad L. Si mulier 21.

Si dos metu] Ex ſtipulatione per vim extorta naſcitur obligatio, *l. pen. C. de inut. ſtipul.* Secus eſt in ſtipulatione dotis. idque veriſſimum eſſe hic Paulus ait. Exigimus ergo in dotis promiſſione integram & liberam voluntatem. alioquin nulla naſcitur actio, quod hodie rationem optimam habet ſtipulatione dotis à Iuſtiniano relata inter negotia bonæ fidei. nam vt dolus, ſic & metus profecto dans cauſam contractui bonæ fidei vitiat contractum ipſo iure: cum & in ne-A tu inſit dolus, *l. item ſi cum §. eum qui, ſup.* At ante Iuſtinianum ſtipulatio dotis ſtricta fuit. Itaque non eſt, cur ea nulla fuerit ipſo iure propter metum, niſi dotium fauore id receptum fuiſſe dixeris.

Si metu coactus sim] Cum ab emptione vel locatione re integra pacto diſcedimus, liberamus eum, qui eum contraxeramus, non ſecus atque ſi illi per ſtipulationem obligato acceptum tuliſſemus. Eſt ergo hæc ſpecies ſimilis acceptilationi. At cum acceptilatio metu extorta eſt, datur actio Quod metus cauſa. Quare & hic dabitur. Ait,

Quia nulla ex bonæ fidei] Antiqua bonæ fidei obligatio contrario conſenſu amiſſa atque adeo finita eſt. Iam igitur ea niti amplius non poſſumus. B Eſt quidem differentia quædam inter amittere & finiri. Vſusfructus amittitur capitis minutione, non vtendo, rei mutatione, ceſſione in iure, dominij comparatione. Finitur morte & tempore. & ita Paulus *lib. 3. recept. Sent.* Ceterum quidquid amittitur, id & finitur: ſed non contra. Mors fatalis ſine naturalis vitæ finis non amiſſio. Mors violenta vitæ amiſſio atque adeo etiam vitæ finis eſt.

Si metu coactus adii] Obſtat *l. qui in aliena §. vl. inf. de adquir. hered.* Sumenda eſt diſſolutio ex verbo, *fallens*, quod eſt in eo §. Ibi enim ſimulans ſe velle, hic volens adiit. Legitur autem ibi male, *metu verborum.* quod vereor, ne non dicatur ſyncere. Metus eſt futurorum, & ſic dicimus metum verberum, qui iuſtus eſt metus, non verborum.

Ad L. vlt.

Clarissimi, id eſt, Senatores à pleriſque functionibus in vrbe vacationem habent, quas tamen ſi præſtiterint, non præſumuntur per vim præſtitiſſe, cum potuerint legum & magiſtratuum ſubſidium inuocare. Eorum igitur eſt vim illatam probare, vt in *l. generaliter §. ſi petitum, inf. de fideic. lib.* Præſumptio vero ſimilis eſt, Probatio neceſſaria. Fictio aliud quiddam quam præſumptio, fictio poſtliminij, fictio legis Corneliæ. Fingimus ea, quæ non eſſe ſcimus. Præſumimus ea, quæ vera eſſe arbitramur, ducti probabilibus argumentis.

D Si iusto] Cognitionis metus non eſt iuſtus metus, quinimmo, vt Conſtant. ait, *ἀναισχυντεῖν τι* facere videtur, qui ſub eo prætextu quod egit, reſcindere conatur. Sed quia potens aduerſarius minabatur ſe eum vinctum educturum, ideo iuſtus eſt metus, quoniam timuit cruciatum corporis. Itaque tradita res vindicatione reuocabitur, vt in *l. ſi dolo, C. de reſcind. vend.* Vbi Flor. legitur, *cognitionem.* lego, *cognitionis.* Cognitio autem plurimum principis cognitionem ſignificat, vt in *l. ſed & ſi per prætorem §. vlt. inf. ex quib. cauſ. mai.*

Si quis quod] Hoc edicto tenetur, qui indebitum exigit extra ordinem & inciuiliter, id eſt, per apparitorem, viatorem, officialem incognita cauſa. At qui ad hunc modum debitum exigit, hoc edicto non tenetur, quia is qui exigitur, damni nihil facit, E *l. ſed & partus §. vlt. l. item ſi cum § pen. ſup.* Sed neque eum decreto D. Marci contineri reor propter delegationem ſine iuſſionem iudicis, quamuis inciuilis ea ſit & extraordinaria. Ciuilis namque ea demum eſt, quæ fit ex ſententia & cauſa cognita.

AD TITVLVM DE DOLO MALO.

HÆc actio de dolo malo, ſi origo quæratur, Aquiliana eſt formula auctote M. Tullio in III. Offic. & III. de Nat. deor. Ante Aquilium dolus in rutela admiſſus vindicabatur, & adhoc vindicatut lege XII. tab. actione ſuſpecti, & actione racionibus diſtrahendis. Doli mali meotionem fieri in XII. tab. Donatus ſcribit in illo Terentij loco, *Iam tum erat ſuſpicio dolo malo hæc fieri omnia*. Item vindicabatur circumſcriptio adoleſceorium lege Lætoria iudicio publico, à qua lege in libris noſtris adoleſcentiæ ætas perfecta, id eſt, XXV. annotum legitima ætas dicitur, vt conſtat ex *l. 2. C. Th. de donat.* Sublatum ramen eſt hodie iudiciom illud publicum. Sine lege etiam vindicabatur dolus, & adhuc vindicatur actionibus bonæ fidei. In eis namque ineſt & actio & exceptio doli, *l. & eleganter §. nou ſolum, l. ſi quis affirmauerit in princ. inf. hoc tit. l. ſed & ſi ideo, inf. ſol. mat.* & ideo actiones de mala fide appellantur, id eſt, de dolo malo à M. Tullio in III. de Nat. deor. Qui igitur exempli gratia, depoſiti agit, de doln agit: & ſi ſerui nomine depoſiti in peculium agat, æque de dnlo agit, *l. ſi quis affirmauerit §. hac de dolo, inf.* Tandem vero & iure prætorio in omnibus aliis cauſis dolus vindicatus eſt Aquiliana formula, de qua in hoc titulo agitur, atque ideo omnium ea malitiarum euerticulum appellatur rectiſſime. Eius proponendæ cauſam Vlpianus explicar io *l. 1. tituli huius*, eademque fuit proponendæ exceptionis cauſa, *l. 1. §. pen. l. 2. inf. de do. exc.* idemque vtriuſque auctor, niſi me mea coniectuta fallit, licet G. Caſſius memoretur in *l. apud §. metus, inf. eod. tit.* qui & alibi citatur ſæpe quaſi Prætor, *l. Caſſius, inf. quæ iu frau. cred. l. ſed & ſi per prætorem §. ſi feriæ, inf. ex quib. cauſ. mai.* Et in *l. vlt. inf. de adquir. hered.* vbi fotte legendum, *G. Caſſium*, non *Sanctum Caſſium*. Cauſa expoſita Vlpianus verba edicti ponit: Tum definitionem doli mali, quem ita quidam definierunt, machinationem alterius decipieodi cauſa: quæ definitio recta eſſet, niſi addidiſſent, Cum aliud agitut, aliud ſimulatur, & ob id à Labeone reptehenduntur. Fallacia eoim proptie eſt, cum aliud agitur, aliud ſioulatut. At non omnis fallacia dolus eſt. Denique fit & ſine fallacia dolus aliis artibus innumeris. Non igitur ex ſimulatione huiuſmodi aut diſſimulatione ſumitur probatio doli mali, ſed ea machinis, tendiculis, ſuaſiooibus, affirmationibus, laudationibus, inſidiis, eiſdemqoe perſpicuis, *l. dolum, C. de dolo.* vbi male quidam legunt, *indicijs.* Eſt vero coniungenda ea lea cum *l. metum, C. de his quæ vi metuſve cauſa geſta ſunt*, vt inſcriptiones & ſubſcriptiones ſuadent, hoc ordine, *Metum ex atrocitate facti, Dolum ex inſidiis probari conuenit.* & ſic ea inſidiis dolum argui dicunt in *l. ſi voluntate, C. de reſcind. vendit.* Recentiores quidam quia noo animaduerterunt quid ad reprehendendum mouiſſet Labeonem, illa verba, *Machinationem quandam alterius decipiendi cauſa*, ſubditicia eſſe falſo cenſuerunt. ex quibus vnus vbique perfidus, alter huic credulus nimium. Dicimus autem dolom malum, vel vt Plautus loquitur in Aulularia, *malitiam malam*, non quaſi perpetuo epitheto, vt cum pactum nudum dicimus, ſed per διαστολὴν, quoniam eſt & dolus bonus & ma-

A litia bona, vt is quo vtimur io hoſtem. nihil enim peoe hic, vt quidam putant, à virtute diſtat. Am. Marcellinus lib. XVII. *Nullo*, inquit, *diſcrimine virtutis ac doli proſperos omnes laudari debere bellorum euentus.* Id porro explicat Vlpianus cor Prætor dixerit, *Si de his rebus alia actio non ſit.* Et certum quidem illud eſt, vt idem Vlpianus ait io *l. item ſi cum §. eum qui, ſup. tit. prox.* eoo qui metum fecit, & de dolo & metus cauſa teneri. Ao vero de dolo propoſita prius fuerit quam metus cauſa, ſubſiſto. nam & in eo hæreo, prior L. Octauius præturam geſſerit, an C. Aquilius, vel formulam illam ille QVOD METVS CAVSA, an hic DE DOLO prius compoſuerit. Sed vt priorem fuiſſe doli exceptionem exceptione metus ſignificatur in *l. apud §. pen. inf. de dol. exc.* atque ideo Caſſium doli exceptionem propoſuiſſe non metus, ſic veriſimile eſt priorem fuiſſe actionem de dolo malo. Hæc igitur eum, qui metum feciſſet, tenebat nondum propoſita actione Quod metus cauſa: & vero in eos tantum neceſſario propoſita fuit, qui dolo carent, ideoque in rem non in perſonam ſcripta. Sed tamen poſtea receptum fuit, vt & io eum qui metum feciſſet, & in rem, & in perſonam poſſet ſcribi, ob eam rem minime io eum priore loco delatæ actionis doli electione adempta. Ceterum hoc caſu excepto, ſi qua alia actio ſit, proculdubio non niſi improbus Prætor ex hac parte actionem dabit, *l. Diuus, ſup. de in int. reſtit.* Neque obſtat *l. 1. C. de dolo*, quam adfert Accurſius, quoniam ea fugitiua eſt, vt oſtendimus Obſer. libro III. cap. XXXVII. Sed & ſi interdictum ſit, vel ſi qois ipſo iure munitus ſit, aut per exceptionem doli; io factum, vel aliam quamlibet, hæc actio non dabitur. denique licet ea eadem cauſa & exceptio & actio metus detur, non tamen datur actio doli ſi ſit exceptio, *l. vlt. inf. hoc tit.* Semper excipienda eſt actio in factum prætoria; quæ extremum eſt iuris noſtri perſequeodi ſubſidium, qua tamen & tum vti licet, cum eſt actio de dolo, ſi quis honeſtius velit cum aduerſario confligere. Sed pergamus ad reliqua quæ Vlpian. tradit in hac *l. 1.* Is qui in iotegrum reſtitui poteſt, non agit de dolo, atque ita maioribus tantum actio de dolo datur, *l. quidam, inf. hoc titulo.* Is qui aliam actionem habuit & tempore amiſit, vt puta redhibitoriam, non agit de dolo. Sibi enim imputare debet quod non egit maturius. Sed ſi dolo aduerſarij actionis dies exierit, eo nomioe recte ſtatim agit de dolo in id quod intereſt. Contraria non eſt *l. ait prætor §. vlt. & l. prox. inf. ex quibus cauſ. maior.* quæ videtur hoc caſu actori in integrum reſtitutionem dare: namqoe ea eo titulo aduerſus eum reſtitutio datur, qui ſecum agendi poteſtatem noo facit, id eſt, qui id facit omnino, ne ſecum agi poſſit. Poteſt autem quis ſecum agendi poteſtatem facere, nec minos ideo dolo malo aliis ludificationibus, productionibus, affirmationibos, ſuaſiooibus id efficere, vt actioois dies prætereat, vt ſi falſo perſuadeat heredi, diem nondum in eo eſſe vt breui exiturus ſit. Ioterpretes vt hinc ſe expediant, fingunt actoris oegligentia diem exiſſe, cum tameo Vlpianus id aduerſarij tantum dolo factum dicat, quod cum eſt, actoris negligentia coargui nulla recte poteſt. Magis contraria eſſe videtur

l. Antaus, inf. de aqua & aqua plu. arc. cuius quæſtio omnis diligentius explicanda eſt. A Is qui dominus eſt operis manu facti ex quo aqua pluoia vicino nocete poteſt, tenetur aquæ pluuiæ arcendæ actione ex XII. tabul. Non dominus hac actione non tenetur, *l. 4. eodem tit.* Igitur ſi is, qui in ſuo opus fecit, priuſquam eo iudicio conueniretur, deſierit eſſe dominus, vt puta ſi prædium vendiderit, in emptorem ea actio dabitur, in hoc tamen duintaxat quia opus non fecit, vt tollendi operis patientiam præſtet, *l. emptor, eod. tit.* In venditorem non dabitur, qnia operis deſiit eſſe dominus, ſed agetur cum eo interdicto Quod vi aut clam, vt impenſam teſtitueodi operis & damnum præſtet. & hoc quidem in ea lege proponitur, quæ *l. Antaus* præcedit. Tum B ſequitur *l. Antaus* in hæc verba: *Antaus ait, Si is qui opus fecerit, potentiori vendiderit prædium: quatenus deſierit dominus eſſe, agendum cum eo Quod vi aut clam.* Non eſt mihi dubium quin ſcripſetit Antæus, *agendum cum eo Quod iudicij mutandi cauſa.* Hic enim caſus potentiori venditi prædij ad haoc actionem omnimodo pertinet, *l. poſt venditionem, eod. tit. l. 3. §. item. inf. de alien. iud. mut. cau.* non ad interdictum Quod vi aut clam, de quo etiam in veoditorem dando cum lex præcedens monuiſſet ſatis, fruſtra idem de eo mox repeteretur in *l. Antaus.* Conſtat autem actionem Quod iudicij mutandi cauſa anno finiri, & ideo recte ſequitur in ſupradicta *l. Antaus*, anno præterito de dolo iudicium dari: quod ex boc loco ſic prorſus accipieodum eſt, vt prætetierit annus ven- C ditoris dolo: alioquin & ipſa quoque actio de dolo anno finita fuiſſet. Sed ſi qui ſint qui nolint mutari quicquam io *l. Antaus*, id admonuiſſe ſatis habeo, ita fieri vt & fruſtra poſitum illud verbum, *potentiori*, & de interdicto Quod vi aut clam idem ſtatim fruſtra tepetitum videatur. Et hæc de *l. Antaus* ſufficiuot. Non tantum igitut ſi alia actio ſit, ſed & ſi alia fuerit, eaque tempore finita ſit, ceſſat actio de dolo. Idem eſt ſi acceptilatione vel pacto finita ſit, niſi in eo quoque creditor decipiatur vt reum liberet: nam tunc de dolo erit actio, *l. 4. l. ſub prætextu, 1. C. de tranſact.* nec quicquam circa hanc ſpeciem dobitationis adfert edictum Ex quibus cauſis maiores, quod de tempore non de acceptilatione vel alia liberatio- D ne finitis actionibus loquitur. Non dicam etiam io hac ſpecie dari condictionem pecuniæ ex *l. ſi quis accepto, inf. de condic. cau. dat.* vel præſcriptis verbis ex *l. ob eam, inf. de præſcript. verb.* His enim actionibus locus eſt, cum certa lege liberatus debitor poſtea fidem fallit. Actioni de dolo cum in extorquenda liberatione creditorem fallit. Ad extremum vero Vlpianus ait in hac *l. 1.* non ſolom ſi is qui dolum paſſus eſt, alio remedio rem ſeruare poſſit ab eo qui dolo fecit, ceſſare hoc edictum, ſed & ſi ab alio qui dolo nihil fecit. Cuius rei exemplum ponit in *l. ideoque, inf.* in pupillo qui colludente totore à Titio deceptus eſt: nec enim aduerſus Titium de dolo agit, eum aduerſus tutorem eo nomine tutelæ actio ſuffi- E ciat, niſi propter ioopiam tutoris hæc actio inefficax ſit. Sed neque tuoc de dolo teneti Titios videtur, quippe cum aduerſus eum pupillus in integrum reſtitui poſſit. Sed ſont caſus, in quibus ceſſat teſtitutio, *l. vlt. C. ſi a diuerſ. lib.* His caſibus de dolo Titium teneri intelligendum eſt, *argum. l. ſi cuius §. denique, inf. de vſufr.* Rurſus teneti non videtur, quoniam eſt ſubſidiaria actio in magiſtratos. Sed ponendum, tutorem teſtamentarium, vel datum ex inquiſitione fuiſſe, non legitimum, aut datum ſimpliciter. & ita Græci hoc loco.

Ad L. Et eleganter 7.

Id ſupra Vlpianus oſtendit varie, ſi alia quælibet ratio ſit conſeruandæ aut recipiendæ rei ſuæ, huic edicto locum non eſſe. Hinc generaliter ex Pomponio tradit hæc edicti verba, SI ALIA ACTIO NON SIT, ſic accipienda eſſe, ſi aliud remedium rei ſuæ conſeruandæ non ſit: Et ideo minore à ſeruo circumſcripto, vt eum venderet, eodemque ab emptore maoumiſſo, recte Iulianum ſcipſiſſe, in manumiſſum de dulo actiooem dari, nimirum quia deficiunt omnia iuris remedia: nec enim in emptorem eſt ex veodito actio, quem bona fide emiſſe neceſſario pooeodum eſt. alioquin ſi doli ipſe auctor vel particeps fuiſſet, ipſo iure nulla venditio eſſet. Nam hic contractus bonæ fidei eſt. nihil autem eſt tam contrarium bonæ fidei, quam dolus malus. Ex bona fide igitur non ex dolo vt oriatur & initium ducat neceſſe eſt, *l. ſi dolo, C. de reſcind. vend. l. 3. §. vlt. inf. pro ſoc. l. in cauſa 1. §. 1. inf. tit. prox.* Multa vero cum hac ſententia pognate videntur. Primum dicta *l. ſi dolo*, quod dolo extortam venditionem teſcindi dicat, oiſi id eis verbis ſignificatur reuocari data & tradita vindicatiooe & condictione ſine cauſa. quod & veriſſimum eſt. Ceterum ex eo contractu profecto oulla obligatio naſcitur. Deinde *l. ſi res æſtimata §. 1. inf. de iur. dot.* vbi agit de dote ſerui nomine quæ in hoc citcumueota eſt, vt ſeruum daret. Circumuentionis autem verbo continetur omnis captio. ergo & dolus mariti. Verum non in contractu, ſed in traditione dolum mulier paſſa eſt quam ex cauſa dotis fecit. Itemque in ſerui pretio. quæ duæ captiooes coottactum nullum oon faciunt. Pugoat etiam cum ſuperiori ſententia quod M. Tullius ſcribit in III. Offic. nondum prolata actione de dolo malo non habuiſſe Cannium quid faceret, qui in hoc ipſo à Pythio circumſcriptus fuerat, vt hortos emeret. Sed hi negotium omne, vt idem auctor indicat, in nominum obligationem deduxerunt, quæ ſtricta obligatio eſt. oulla autem ipſo iure, ideo non eſt ſtricta obligatio, quod ei dolus vel metus cauſam dederit, vt diximus *ſup. tit. prox. l. ſi mulier.* Reſtat igitur, dolo ab emptore adhibito, vt ipſo iure veoditio nulla ſit. Vbi autem ob eam caoſam nulla venditio eſt, quod dolo emptoris circumſcriptus veoditor ſeruum vendiderit, & nulla manumiſſio eſt quaſi facta à non domino: ex nullo enim contractu dominiom non transfertur, licet poſſeſſio transferatur, *l. 1. §. ſi vir, inf. de adquir. poſſeſ.* proinde ſeruus à venditore vindicari poterit. & ideirco hic hoc loco caſus ab Vlpiano vel Iuliano non tractatur, ſed is quo venditio valet, puta emptore ſeruum emeore bona fide ab eo quem ſeruus in id compolerat callido dolo. & ita ſpeciem Vlpianus ait oeceſſario ponendam eſſe. Nam dolo emptoris interoeniente nulla veoditio eſt, & his quæ Iulianus tradidit, locus eſſe non poteſt. In hac igitut ſpecie com rata ſit venditio, & rata firmaque eſt manumiſſio ſerui, nec aduerſus eam in integrum reſtitutio à minore impetrari poteſt, *l. ſi ex cauſa §. vlt. l. minor ſe §. 1. inf. tit. prox.* Sed neque vlla eſt cauſa, propter quam is aduerſus emptorem reſtitui poſſit: nam neque lapſus eſt lubrico ætatis, neque circumſcriptus conſilio emptoris, ſed conſilio ſerui. Hoc igitur tantum ſupereſt, vt cum eo experiator de dolo malo: nec impedietur per eam regulam iuris, quæ dictat, ex antefacto dominum cum ſeruo poſt manumiſſionem nullam actionem habere, à qua ſemper hic caſus excipitur, ſi dominus conſilio ſeroi circumſcriptus eum manu-

miſerit, vel illi vendiderit à quo poſtea manumiſſus ſit, *l. verum, inf. tit prox.* quoniam in hoc ipſo dolum adhibet, vt manumittatur: ideoque & ſi is hoc pecuniam domino promittat, vt manumittatur, poſt manumiſſionem cum eo agi poteſt, vt dicetur in *§. ſeruus pactionis, inf.* Sequitur in hac lege,

Secundum quæ, &c.] Quia ſcilicet vbi res alio modo ſeruari poteſt, iam ſæpe dictum eſt ceſſare actionem de dolo: ideo et ſi non ſit alia actio rei perſecutoria, ſit tamen pœnalis, quæ ſufficiat rei conſeruandæ, hæc actio non dabitur. Additur, hanc quoque actionem non dari, non tantum ſi alia ſit actio priuata, ſed & ſi popularis ſit. Populares actiones publicæ etiam dicuntur, quod omnibus pateant. & eæ ſunt ciuiles ſiue pecuniariæ, veluti albi corrupti, ſepulchri violati, deiecti vel effuſi, apertarum tabularum ante quæſtionem familiæ. De actionibus popularibus aut de earum appellatione ſic Zonaras ſcripſit ad initium Tomi ſecundi: καὶ τὰς δήμων πολιτικὰς ὀνομάζει, ὅτι καὶ παρὰ ταῖς βίβλοις τῶν νομικῶν πολιτικὰ κέκληται ἡ δημοτικὴ ἀγωγή. Aliæ ſunt publicæ criminales. eæ non excludunt actionem de dolo, *l. ſi quis affirmauerit §. 1. inf. hoc tit.*

Non solum] Quidam vendidit ſeruum aut promiſit, eumque tradidit, & in tradendo, vt fieri ſolet, cauit de dolo malo. Cauetur interdum & in contrahendo, *l. ex ea parte, inf. de verb. oblig.* Sed hic in tradendo cauit. Cautionis formula hæc eſt, Dolum malum abeſſe abfuturumque eſſe: quæ dicitur honeſtatis formula ab Ambroſio lib. 3. Offic. cap. 10. Refertur autem ad principium ſtipulationis, *l. nouiſſima, inf. ind. ſol.* hoc eſt, id ea cauetur ab eo tempore, quo inchoatur & interponitur dolum malum abeſſe abfuturumque eſſe. Itaque præteritus dolus ea comprehendi non videtur, quod etiam probat *l. pen. inf. hoc tit.* In hac igitur ſpecie quia in tradendo cauit de dolo, non immerito dubitatur, an eo nomine agi poſſit ex ea cautione, quod priuſquam traderet, venenum ſeruo dedit. Sed cum deterior ſeruus tradatur, verius eſt & hunc dolum contineri: & ideo non eſt dubitandum, quin ſit actio ex ſtipulatu, & reiicienda eſt ſententia Labeonis, qui hoc caſu quaſi in re dubia de dolo actionem dabat. Vbi autem conſtat eſſe actionem ex doli ſtipulatione, ceſſat de dolo, *l. 1. §. idem & Pomp. ſup. hoc tit. l. ita demum, inf. de rec. qui arb.* & in hac quidem *l. ita demum,* illud obiter animaduertendum eſt, corrupto arbitro vel aduocato diuerſæ partis dari actionem ex cautione doli, vel ex hoc edicto, quod quidam aduerſari putant *l. 1. C. de adu. diu. iud.* & *l. venales, C. quan. prou. non eſt nec.* vbi ex eis cauſis oſtenditur vel reſtitui litem, vel ipſo iure nihil agi. Sed hæc procedunt in iudiciis. Lex *ita demum,* ad arbitria eorum pertinet, qui ex compromiſſo adeuntur. Nunc vt cetera, quæ in hoc §. proponuntur exequamur, ſciendum eſt, reprehendi in eo etiam Labeonem, quod in propoſita ſpecie non interpoſita cautione doli mali dixerit indiſtincte de dolo actionem dari: nam ſi homo debetur ex ſtipulatione, verum eſt de dolo agi. At ſi debetur ex vendito, non agitur de dolo, cum ſufficiat ex empto, cui vt & ceteris bonæ fidei iudiciis doli præſtationem ineſſe conſtat, *l. ſi quis affirmauerit, inf. hoc tit.* Dolus itaque vindicatur iudicio bonæ fidei, non ſtricto. De dolo loquimur qui contractui cauſam non dedit. Ille enim qui contractui bonæ fidei cauſam dat, nullum ipſo iure contractum facit, vt dictum eſt ſupra. Nihil præterea ad hunc §. dicendum eſſe videretur, niſi ei Acc. obiiceret *l. etiam, inf. de ſolut.* quæ promiſſorem re tradita ſi iuri eius aliquid deſit, ex ſtipulatu teneri demonſtrat. Sciendum autem eſt tunc poſt traditionem rei ſupereſſe actionem ex ſtipulatu, cum res ab alio au-

A ferri poteſt, puta quia traditus eſt ſeruus, aut fundus alienus, vel alij obligatus, vel ſtatuliber, vel ſeruus noxa nondum ſolutus, *l. qui x. §. qui hominem, inf. de ſolut.* itemque ſi eo nomine non ſit cautum de euictione, *l. Iulianus §. 1. inf. de verb. oblig. d. l. etiam.* At ſecus eſt, ſi factus ſit ſeruus, aut fundus deterior, vel veneno dato, vel vulnere inflicto, vel ſeruitute impoſita, vel arboribus excisis. nihil enim ob id iuri rei deeſt, vt ſcilicet ab alio auocari poſſit. Itaque oblatione quidem eius debitor non liberatur, *l. qui ſibi §. vlt. inf. de ſolut.* datione & acceptione liberatur ab actione ex ſtipulatu, non tamen ab actione de dolo malo.

Item si servum] Si heres ſeruum legatum dolo malo occiderit, non tenetur de dolo, quia ex teB ſtamento eſt actio, ſiue ante, ſiue poſt aditam hereditatem occiſus fuerit ſeruus. Eſt & legis Aquiliæ, ſi modo poſt aditam hereditatem occidatur. Deferuntur nobis legata adita hereditate, adquiruntur agnitione. Sed hæc agnitio retrotrahitur ad tempus aditæ hereditatis, non ad id tempus quod fuit ante aditam hereditatem: & ideo ante aditam hereditatem occiſo ſeruo, legatario non datur actio legis Aquiliæ.

Si quadrupes] Si inſtigatu vel culpa alterius quadrupes damnum dederit, in eum eſt actio legis Aquiliæ vel vtilis in factum, & ceſſat in dominum quadrupedis de pauperie noxalis actio. Quod ſi dolo alterius quadrupes damnum dederit, vt ſi fraude tua C incidero in equum calcitroſum, & equus me calce percuſſerit, in te non eſt actio legis Aquiliæ vel vtilis, quoniam non tua culpa, non tuo inſtigatu, ſed ex ſe equus commotus feritate nocuit. Eſſet vero in te de dolo actio, ſi non eſſet in dominum equi de pauperie, ex qua ſi conuentus noxæ dediderit, ne in id quidem quod excedit de dolo in te actio ſupererit. Ceterum ſi neque noxæ dedat, neque ad noxiæ æſtimationem ſoluendam ſufficiat, in te de dolo actio dabitur, quia inanis eſt actio de pauperie.

Furti teneris] Quaſi ope conſilio tuo furtum factum ſit. Fugitiuus enim ſui furtum facere intelligitur, licet non faciat vere, quippe cum ſui poſſeſſionem non interuertat.

In factum] Non ciuilem, id eſt, vtilem ad D exemplum legis Aquiliæ, ſed prætoriam.

Servus pactionis] Ex pactione libertatis ſeruus domino poſt manumiſſionem tenetur actione in factum prætoria, *l. 3. C. an ſeru. ex ſuo fac. poſt man. ten.* vel de dolo, ſi dolus aliquis arguatur. Hac de re talis proponitur quæſtio in hoc §. *ſeruus.* Cum domino pactionem pro libertate fecit aureorum xx. eiuſque pactionis expromiſſorem ſiue reum domino dedit: Expromiſſor differt à fideiuſſore, *l. qui libertinus, in fin. inf. de oper. lib.* Fideiuſſor obligatur cum alio, expromiſſor ſolus obligatur quaſi reus principalis. fideiuſſorem qui dat non liberatur, expromiſſorem qui dat liberatur. Expromiſſione fit nouatio, non fideiuſſione. in *l. 5. §. ſatis, inf. de verb. obl.* & *l. ſi vero, inf. ſol.* E *mat.* pro *expromiſſores* & *expromiſſorem,* ex P. Flor. legendum eſt, *adpromiſſores, adpromiſſorem.* Adpromiſſores autem ſunt fideiuſſores. Ea vero lege ſeruus expromiſſorem dedit, vt poſt manumiſſionem nouaretur obligatio, & ipſe ſeruus rurſus pro eo expromitteret. Manumiſſus non vult expromittere. quid fiet? Pomponius patrono contra libertum dat actionem de dolo. Idem ſignificat, patrono in expromiſſorem dari actionem ex ſtipulatu, eam tamen excludi exceptione doli vel in factum, ſi nolit in libertum obligationem transferri, id eſt, ſi ipſe patronus huic nouationi moram adhibeat. Pomponium Vlpianus reprehendit: nam, inquit, ſi eſt in expromiſſorem actio ex ſtipula-

ru, non poteſt eſſe io libertum actio de dolo. nec dicendum eſt actionem ex ſtipulatu poſita exceptione inanem reddi, & ideo non male agi de dolo. nam inanis per eaceptionem tunc dumtaxat conſtituitur, cum libertum patronus non vult eapromiſſorem accipere, quo caſu, qua fronte eo nomine ageret patronus in libertum de dolo malo? ipſe eoim in mora eſt, non libertns. Cum vero patroous vult libertum eapromiſſorem accipere, quia tunc efficaa eſt in priorem eapromiſſorem ex ſtipulatu actio, denegari quoque in libertum debet actio de dolo, niſi prior expromiſſor ſoluendo non ſit, vt in *§. ſi quadrupes*, & *l. ideoque, ſup. & §. prox. inf.* Ceterum expromiſſori in libertum de dolo actio competit, quia verbis fraudem adhibuit.

B Qᴠᴀsɪ ɴᴠʟʟᴀ ᴀᴄᴛɪᴏ] Inanis & nulla conſtituitur actio propter inopiam aduerſarij, *l. prox. ſup.* Hinc poëta:

Sexte nihil debes, nil debes Sexte, fatemur.
Debet enim ſi quis ſoluere, Sexte, poteſt.

Item propter eaceptionem *l. lecta §. pen. inf. ſi cert. petat, l. Stichum §. aditio, inf. de ſolut. l. ſi dari ſtipuler, inf. de verb. oblig. l. quamuis §. Marcellus. inf. ad Vel.* Hoc modo ſi fiat inanis actio ex ſtipulatu, non eſt in libertum de dolo aliter atque ſi inanis fiat illo modo.

Sɪ ᴅᴏʟᴏ ᴍᴀʟᴏ] Si per colluſionem procuratoris rei actor vicerit, tenetur quidem eo nomine procurator mandati. Sed & ſi actor iudicati cum domino eaperiatur, repelletur exceptione doli, *l. ſi procurator. inf. de do. exc.* itaque nulla eo caſu in actorem eundemque victorem domino de dolo actio competit, *l. vlt. inf. hoc tit.* Quid ex diuerſo ſi per colluſionem procuratoris ad agendum dati reus vicerit, & abſolutus ſit? Et tunc quoque domino procurator mandati tenebitur: vel ſi is ſoluendo non ſit, cum aduerſario agetur de dolo malo. Hæc eſt Vlpiani ſeotentia. Idem Labeoni viſum eſt, *l. ſi procuratorem §. 1. inf. mand.* & Paulo, *l. quid enim, inf. hoc tit.* Et huic ſimilis eſt ſpecies *l. ſi de communi, inf. ſi ſeru. vind.* vbi ſi vnus ex ſociis egerit confeſſoria, & per colluſionem lite aduerſario ceſſerit, ceteris videlicet ſi ſuum à ſocio ſeruare noo poſſint, lea ait in aduerſarium de dolo actionem dari: itemque, ſpecies *l. ideoque, ſup.* D Sed multa ſunt quæ cum hac Vlpiani ſententia pugnare videntur. Illud primum, quod cum reo abſoluto ex integro agi poſſe videatur, vt in ſpecie *l. cum à te, inf. hoc tit.* Sic per præuaricationem aduocati abſoluto reo accuſatio rurſus inſtituitur, *l. 1. C. de adu. diu. ind.* Præuaricatio autem colluſio eſt, *l. 1. §. prauaricatorem, inf. ad Turpil.* Sic per delatoris corruptelam abſoluto reo in cauſa fiſcali, lis retractatur, *l. eius, inf. de iur. fiſc.* Quando igitur & in hac ſpecie ad eum modum retractata lite res domino ſeruari poteſt, ceſſare videtur actio de dolo. quod equidem admittam, ſi reus ex integro ſecum agi patiatur ſub hac condicione, ſi colluſum ſit, vt dicitur in hoc §. At quid ſi nolit denuo iudicium accipere? quod & recuſare poteſt ſemper, vbi conſtat rem iudicatam eſſe. Iodea enim ius facit, E res iudicata pro veritate habetur: nec niſi ambigatur, an iudicatum ſit, neceſſaria eſt exceptio rei iudicatæ, *argum. l. nam poſteaquam, inf. de iureiur.* Nec vero in ſpecie *l. 1. C. de adu. diu. ind. & l. eius*, lis retractatur antequam de præuaricatione pronuntiatum ſit. Et hic igitur placet litem inuito aduerſario non reſtitui quem conſtat abſolutum eſſe, quod nondum ſit probata colluſio. Itaque prius iudicium defugiente reo, neceſſario agitur de dolo colluſionis nomine. & ita quoque accipiendus eſt *§. vlt. l. ſeruus, inf. hoc tit.* Solet deinde opponi huic §. Conſtitutio quædam Antonini, quæ extat in *l. 1. C. de pœna ind. qui male iud.* cuius io-

A ſcriptio reſtituenda eſt ex *l. 1. §. ſed & Conſtitutio, ſup. de calum.* vt & veteres libri confirmant. Sed nihil ſpecies *huius §.* ad eam Conſtitutionem pertinet. In hac ſpecie res iudicata eſt. Conſtitutio pertinet ad rem nondum iudicatam. Sed operæpretium eſt, vt totam eius Conſtitutionis ſententiam attente conſideremus. Is qui pecunia data corrumpit iudicem vel aduerſarium, litem amittit, ſiue ſit ea lis priuata, ſiue publica, ſiue fiſcalis. Corruptela aduerſarij ſpecies colluſionis eſt. ideo enim corrumpitur, vt colluſorie agat & perfunctorie, ac tandem ſe vinci patiatur. Igitur ante rem iudicatam detecta colluſione ſiue corruptela, is qui pecuniam dedit, ſi actor ſit, eiicitur: ſi reus, pro confeſſo habetur. In cauſa publica vel fiſcali, ab aliis corruptela detegitur, quandoquidem omnes vel B plurimos eæ cauſæ tangunt. In priuata corrupto iudice ab aduerſario detegitur. Corruptus autem ipſe ſi ſit aduerſarius, qua fronte id poterit allegare? Itaque, vt & antiqui interpretes cenſuerunt, in priuata cauſa dici id non poteſt, niſi procuratore aduerſarij vel ſocio corrupto, quod tunc poſſit recte corruptela à domino detegi, vel à ſociis, vel ab aliis, denique, ſi qui ſint quorum interſit litem luſorie non agi. Illud prætermitteodum non eſt, de corruptore tantum, non de eo qui pecuniam accipit, Conſtitutionem loqui. Videtur tamen ea ſic eacipi ab Vlpiano in *d. §. ſed & conſtitutio*, ac ſi de accipiente etiam loqueretur, quod cum ſit falſum, eam ſane ſic Vlpianum excepiſſe nullo modo concedendum eſt. At C dum Vlp. ait, Conſtitutionem ceſſare, ſi aduerſarius tranſigendi animo acceperit, id ſic interpretabimur, litem corruptori non perire, ſi licite tranſegerit, & ea ea cauſa pecuniam accipienti numerauerit.

Tʀᴀɴsꜰᴀʀʀᴀ] Tranſlatio iudicij fit, dum quod ei iudicium fuit cum procuratore, ea integro ei nunc eſt cum domino.

Iᴅᴀᴍ Pᴏᴍᴘᴏɴɪᴠs] Fideiuſſor ea ſtipulatione obligatur. In cauſa pupillari etiam ſine ſtipulatione quaſi fideiuſſor obligatur qui præſens fuit, & nomen ſuum in acta publica referri paſſus eſt, vel qui affirmauit tutorem idoneum eſſe, *l. 4. §. vlt. inf. de fid. tut.* Alias vero ea affirmatione huiuſmodi nemo quaſi D fideiuſſor conuenitur. Sed neque de dolo (poteſt enim id ſine dolo affirmari) niſi appareat circumſcribendi creditoris cauſa factum. In ſpecie autem *l. ſi is qui rem §. ſi in Titium, inf. de furt.* datur actio furti, vel in factum, non quidem ea affirmatione vel laudatione, ſed quia alium laudauit, alium adduxit: & ſi ſcientem adduxit, furti tenetur quaſi eius ope conſilio furtum factum ſit: ſi ignorantem, in factum vtili actione.

Ad L. Si quis adſirmauit 9.

Sɪ ᴀᴠᴛᴇᴍ ᴍɪʜɪ] Optione ſerui legata, de dolo tenetur is cuius dolo factum eſt, vt deteriorem eligerem. Vna enim electione ius omne legati E conſumpſi, videlicet ſi omnibus exhibitis elegi, *l. ſerui, inf. de legat. lib. 1.* nec obſtat *l. 4. inf. de opt. leg.* quoniam in ea ſpecie eahibiti omnes non erant.

Iᴛᴀᴍ sɪ ᴛᴀʙᴠʟæ] Tabulas teſtamenti ſupprimit is qui dolo malo eas in fraudem heredum, legatariorum, aut fideicommiſſariorum, aut eaheredatorum, aut libertatum noo profert, & ob id tenetur lege Cornelia teſtamentaria, & interdicto de tabulis exhibendis, *l. 3. §. ſi quis dolo, inf. de tab. exh.* At finge, eaheredatum, in cuius fraudem tabulæ ſupprimebantur, deceſſiſſe, mox prolatis tabulis ſuppreſſionem apparuiſſe, patet quidem hoc caſu

exheredati heredibus criminalis actio ex lege Cornelia, cuius nulla patet, niſi de dolo. Non furti, quia non lucrifaciendi animo tabulæ ſuppreſſæ ſunt, ſed vt verum non appareret. Non interdictum, cum iam prolatæ ſint tabulæ, & in heredes exheredati non præparata inofficioſi querela non tranſmittatur, niſi ſint ex liberis ex conſtitutione Iuſtiniani.

LABEO] Erat controuerſia de oleo inter me & te, lis conteſtata nondum vlla erat. Id ego te volente apud Titium depoſui, vt is venderet, & pretium ſeruaret ei, qui poſtea lite conteſtata viciſſet & obtinuiſſet. Hoc negotium duorum contractuum faciem habet: Mandati, quatenus Titio dedi oleum, vt venderet: Depoſiti, quatenus conuenit Tio mecum, vt is pretium ſeruaret victori. Et ſi quidem pro mandato accipiatur, vendito oleo ſi tu dolo malo litem conteſtari nolis alteram faciem ſpectans, ne ad me vnquam olei pretium redeat, ego pretium à Titio repetam actione mandati: Si pro depoſito, non repetam actione depoſiti ſequeſtraria. hæc enim actio victori tantummodo datur, *l. ei apud §. 1. l. ſi in Aſia §. cum ſequeſtre, inf. depoſ.* ego vero nondum vici, quia tu dolo malo recuſas iudicium accipere. Sed neque id negotij genus abſolute mandatum neque depoſitum poſſum dicere. Itaque dixero melius ciuile negotium geſtum, ex quo detur actio præſcriptis verbis, cui locus erit ſiue vicero ſiue per te ſtet quo minus lis conteſtetur: & ideo ex dolo, tergiuerſatione aut fruſtratione tua ex hoc edicto non teneberis.

ET SI SERVVM] Is qui conuentus eſt actione noxali, vel condemnatur vel abſoluitur. Condemnatur vero in æſtimationem litis, puta in XX. æque iudicati actio eſt in viginti. verum ab hac actione liberatur noxæ dedendo, ſi modo iuri corporis dediti nihil deſit: nam ſi pigneratum dedat, nondum eſt liberatus ab actione iudicati, *l. ſi hominem, inf. de ſolut.* quæ lex citatur in *l. 4. §. vlt. inf. de re iudic.* Hoc igitur caſu cum ſit actio iudicati, ceſſat de dolo. Abſoluitur autem qui ante ſententiam noxæ dedidit arbitrio iudicis: & hic quidem ſi pigneratum dedat, de dolo tenetur. nulla namque in eum eſt iudicati actio. *Hoc ſi apparuerit*, inquit, *eſſe eum.* placet vt legatur, *ſciſſe eum.*

HAEC AD DOLO] Ex bonæ fidei contractibus dominus ſerui nomine de peculio conuenitur, vt puta depoſiti, commodati, ex vendito, de peculio, in qua & dolus ſerui venit, *l. 3. §. ſi filiof. inf. commod. l. 1. §. filiumf. inf. depoſ.* Extra contractus vero ſi quid ſeruus dolo fecerit, vt ſi mihi callide perſuaſerit vt hereditatem repudiarem, de dolo noxali actione dominus conuenietur. Eſt igitur hæc actio noxalis, ſicut & ſuperior.

IN PECVLIO] Rectius forte, in peculium: vt in *l. in perſona §. pen. ſup. de pac. l. pen. inf. de cond. furt.*

MERITO] Aliæ reſtitutiones ob modicam ſummam dantur, *l. ſcio, ſup. de in int. reſt.* Ex hoc edicto reſtitutio non fit, id eſt actio de dolo non datur ob modicam ſummam, in factum dari non inficior. At cum ob rem modicam detur furti, cur non & de dolo? An quia furtum maleficium eſt legitimum, dolus non item, atque adeo furtum eſt multo grauius dolo? Modicam autem ſummam Paulus interpretatur duorum aureorum. Puto Paulum ſcripſiſſe, vſque ad duo millia ſeſtertiorum. Nam vt in lege Papia, ſic vbique mille ſeſtertios vno ſui temporis aureo Iuſtinianus æſtimauit, commutata auctorum ſcriptura: cuius animaduerſionis mihi tamquam anſam dedit *l. lege §. vlt. inf. ad SC. Silan.* vbi ob apertas tabulas ante quæſtionem familiæ de teſtatoria cæde popularis actionis pœna in C. aureos dicitur extendi: nam ex edicto fuiſſe eam in C. millia ſeſtertiorum didiceram ex his Pauli verbis, quæ proponam, quod nondum peruulgata ſint ex libris Sententiarum: *Hereditas à fiſco vt indignis aufertur his primum, qui cum interfectus eſſet teſtator, apertis tabulis teſtamenti vel ab inteſtato adierunt hereditatem, bonorumve poſſeſſionem acceperunt, amplius his & in C. millia ſeſtertiorum pœna irrogatur, nec refert à quibus paterf. nec quemadmodum occidatur.* Hæc Paulus.

Ad L. Non debet 11.

QVIBVSDAM PERSONIS] Neque ex omnibus cauſis datur hæc actio, neque aduerſus omnes: Nec enim datur aduerſus parentes vel patronos, cum quibus tantum abeſt, vt experiri liceat actione ipſo iure famoſa, vt ne ea quidem liceat in eos vti, quæ re tantum ipſa & opinione hominum famoſa eſt, niſi ex grauiſſima cauſa. qua de re noti ſunt omnibus auctorum loci. Si quid tamen parentes vel patroni dolo fecerint, eſt in eos actio in factum, quæ vtilis dicitur in *l. verum, inf. tit. prox.* His quæ diximus obſtare videtur quod ait *l. ſi quis vxori §. ſed ſi filius, inf. de furt.* patrem filiof. militi teneri furti. Id tamen ſic temperandum eſt vt non teneatur directa actione furti, quæ famoſa eſt, ſed vtili ſiue in factum, vel, vt Conſtantinus ait, non [illegible] ſed [illegible]. Tentari etiam id poteſt, dolo admiſſo à parentibus vel patronis, in factum non dari ex *l. vlt. C. qui & adu. quos in int. reſt. non poſ.* vbi generaliter in parentes vel patronos liberis vel libertis denegatur reſtitutio in integrum. Sed loquitur ea Conſtitutio Iuſtiniani non de reſtitutione quæ fit ex hac parte, ſed de ea, quæ fit cognitione prætoria ex tertia parte, id eſt, beneficio ætatis. Hæc non præſtatur aduerſus parentes vel patronos quaſi in liberorum vel libertorum rebus non rite verſatos. Olim præſtabatur, vt indicat *l. 3. §. ſed verum, in fin. inf. tit. prox.* item *l. patri §. vlt. eod. tit.* in qua tamen ex Conſtit. Iuſtiniani animaduertendum eſt Tribonianum addidiſſe hæc verba, *niſi quædam perſona ſpeciali lege excepta ſint.* Excepti enim ſunt parentes & patroni ex Iuſtiniani Conſtitutione, & Nouella [illegible]. Hodie igitur ſi captus ſit libertus minor XXV. annis calliditate patroni, nec liberto dabitur reſtitutio in integrum, id eſt, cognitio prætoria, nec de dolo. in factum non denegabitur, ne ex ſua calliditate lucrum vel impunitatem patronus ferat.

Ad L. Heredibus 13.

HEREDES a liberorum vel libertorum ſi dolum paſſi ſint à defunctorum parentibus vel patronis, in eos habent de dolo actionem. Liberi quoque & liberti in heredes parentum vel patronorum ex eorum non ex defunctorum dolo eandem actionem habent, & idem obtinet in exceptione doli, *l. apud §. aduerſus, inf. de do. exc.* in quo §. illa verba ſi quis attentius intueatur, non negabit ſupereſſe, *Tam viuo quam defuncto.*

ITEM IN CAVSAE] Pupillus, id eſt, infans vel infanti proximus non eſt doli capax, & ideo hac actione ſuo nomine non tenetur. Is autem, qui vicinus eſt pubertati, vt is cui ſemeſtre tantummodo tempus ſupereſt, *l. non tantum, in pr. inf. de exc. tut.* vel cui annus ſupereſt, vt Galenus explicat 3. Aphor. 27. & iſta actione tenetur, & eodem nomine quolibet bonæ fidei iudicio, & exceptione doli, *l. apud §. quæ de tutore, inf. de do. exc.* vbi Flor. perperam legitur, *Fingendus eſt, inquit, pubes eſſe.* ac legendum *Fingentis ſe, inquit, puberem eſſe.* Exiſtimabat debitor pupillum puberem eſſe, vt in ſequenti verſu, furioſum ſanæ mentis eſſe. Et hic quidem pupillus de dolo ſuo nomine tenetur, etiamſi ex eo locupletior factus non ſit. Alieno nomine vt puta tutoris vel defuncti, pupillus nullo modo tenetur, niſi locupletior factus ſit. Defuncti nomine tenetur pupillus heres bonorumve poſſeſſor. Tutoris quoque nomine placet pupillum teneri, nec diſtinguimus vtrum ſoluendo ſit

tutor an non, videlicet cum ex contractu dolus deſcendit, *l. apud §. illa etiam, inf. de do. exc.* nam extra contractum dolo admiſſo pupillus non tenetur, licet ex eo videatur locupletior fieri, niſi tutor ſoluendo ſit, ſed in tutorem actio ei qui deceptus eſt datur, *l. 1. § hoc edicto, inf. ne vis fiat ei qui in poſ. miſ. erit.* At ſi pupillus ex dolo tutoris locupletior factus non ſit, nullo modo tenetur, ſiue ſoluendo ſit tutor, ſiue non, vel hac actione de dolo vel interdicto de tabulis proferendis, videlicet cum tabulæ, quæ nihil ad pupillum pertinebant, dolo tutoris ſuppreſſæ ſunt, *l. pen. inf. de tab. exh. l. neque in interdicto, inf. de diu. reg. iur.* Contra ex dolo tutoris pupillum teneri, etiamſi ex eo locupletior factus non ſit, modo ſi ſoluendo tutor fuerit, probat *l. ſumma § ſi dolo, inf. de pecul. l. 3. §. pen. inf. de trib. act. l. 1. inf. quan. ex fac. tut. l. vlt. inf. de admin. tut.* Nam, vt earum legum ſpecies in pauca conferam, & de peculio teneri pupillum aiunt, quod dolo tutoris factum ſit, quo minus ſit in peculio, & tributoria ob iniquam diſtributionem tutoris, & petitione hereditatis quod dolo vel culpa tutoris pupillus ex hereditate deſierit poſſidere. Enimuero in hoc dumtaxat tenetur, vt actionibus cedat, quas cum tutore habet, quoniam ob hæc admiſſa conſtat pupillo tutorem obligari. Quibus autem caſibus ex ſuo facto tutor pupillo non obligatur, quia iam nullas, quibus cedat, pupillus actiones habet, ſiue ſoluendo ſit tutor, ſiue non, omnimodo dicemus ex eius dolo pupillum non teneri: exempli gratia, ſi pupillo vendente dolo tutoris emptor deceptus eſt, nec ſit ex ea re pupillus locupletior factus, pupillo quidem eo nomine tutor non obligatur, ſed emptori tenetur de dolo etiam finita tutela. Licet enim regulariter finita tutela actiones in pupillum transferantur, iudicij tamen huius Quod dolo tutoris factum eſt, ſi ex eo nihil ad pupillum peruenerit, poſt tutelam à tutore in pupillum tranſlatio nunquam fit, *l. Iulianus §. ſed cum in facto, inf. de act. emp.* Similis eſt ratio actionis de dolo, cum nihil pupilli intereſt dolum à tutore non admitti, & interdicti de tabulis exhibendis, vt ſupra oſtendi. Ad extremum notari illud oportet, vno caſu factum tutoris pupillo nocere, etſi nihil ad eum peruenerit, nec liberari mandatis actionibus, quas contra tutorem habet, puta ſi hominem pupillus emerit, iſque cum in cauſa redhibitionis eſſet, mortuus ſit tutoris culpa. quo fit, vt pupillo denegetur actio redhibitoria ex edicto ædilium curulium, videlicet ſi mortuus non fuiſſet niſi ei veniſſet. alioquin redhibitoria dabitur, ſi actionibus cedere paratus ſit, *l. quod ſi nolit §. ſi mancipium, inf. de ædil. edic.*

Ad L. Quid enim 14.

De Tvtore] Vt ſi falſum tutorem adhibuit. Item ſi finxit ſe puberem eſſe, *l. apud § quæ de minore, inf. de do. exc.* Hæc magnam machinationem non exigunt, id eſt, hæc pupillus excogitare poteſt.

Ad L. Si plures 17.

Hæc actio] Hæc actio in heredem datur de eo quod ad eum peruenit. Sufficit autem ſi vel momento peruenerit, nec ſi forte id conſumpſerit, ideo hac actione tenetur minus, ſicut in metus cauſa actione dictum eſt in *l. videamus, ſup. tit. prox.* Datur autem ſine cauſæ cognitione & perpetuo. At directa, quæ in eum datur, qui dolo fecit, ex iure antiquo finitur anno vtili, ex conſtitutione Conſtantini biennio continuo, quod ex die admiſſi doli computari oportet etiam abſenti & ignoranti, niſi Reip. cauſa abſit: ita vt nec conteſtatione litis eam perpetuari placuerit, *l. vlt. C. de dolo.* idemque placuit etiam in reſtitutionibus minorum & maiorum, niſi per actorem mora non fiat, quo minus intra ſtatuta tempora lis finiatur, *l. intra, inf. tit. prox. l. vlt. C. de temp. in int. reſt.* Proinde petenti reſtitutionem in integrum prope finem temporis ſtatuti, non poteſt dari dilatio longior reliquo tempore, quæ tamen reo in cuius poteſtate non fuit quando conueniretur, non denegabitur, atque ita propter reum prorogabitur tempus reſtitutionis in integrum. Hæc eſt ſententia *l. pen. C. de temp. in int. reſt.* quæ in Cod. Th. lib. 2. non male poſita erat ſub tit. de dilationibus. Poſt biennium ergo non datur actio de dolo. At dabitur tamen vtilis ſiue in factum in id, quo is, qui dolo fecit, locupletior factus eſt, *l. verum, inf. tit. prox. l. itaque, inf. hoc tit.* Heres quoque eius qui dolo fecit, in factum potius conuenitur, id eſt calculi gratia, vt eius quod ad eum peruenit ratio ſubducatur, quam de dolo, *l. Sabinus, inf. hoc tit. l. quia non de dolo, inf. de trib. act.* Actio igitur de dolo temporaria eſt, actio in factum perpetua. Sed & doli exceptio perpetua eſt, *l. pure §. vlt. inf. de do. exc.* & replicatio quæ perpetuæ actioni auxilio eſt, *l. ſi pactum, C. de except.* Item actio de dolo, quæ ineſt bonæ fidei iudiciis, perpetua eſt, & in heredes datur in ſolidum. Neque obſtat *l. quæſitum §. vlt. inf. de pecul.* quæ lex actionem de dolo inſertam actioni de peculio perpetuo competere, & in heredem in ſolidum dari negat: nam ſi ſerui nomine, exempli gratia, depoſiti agatur de peculio, huic iudicio tacite ineſt actio de dolo à ſeruo commiſſo, *l. ſi quis affirmauerit §. pen. ſup. hoc tit.* & id quidem perpetuo. Sed de dolo domini actio nominatim adiicitur actioni de peculio, *l. in bonæ fidei, inf. de pecul. l. 1. inf. quan. de pec. ac. an. ſit.* Et hæc temporaria eſt, ſicut illa, quæ in hoc edicto proponitur, licet ipſa de peculio actio eſt perpetua. Sic vero explicandus eſt § *vlt. l. quæſitum*, quem de replicatione doli ſtulte plerique omnes accipiunt.

Ad L. Arbitrio 18.

Vt metus cauſa, ita de dolo actio arbitraria eſt. In vtraque iuratur in litem, vt ſciatur, quanti interſit actoris. Et id quidem in actione metus cauſa quadruplatur, in hac ſimplatur, at plerumque ſolet id quod intereſt, rei pretium egredi. Res, id eſt, id quod dolo malo abeſt arbitrio iudicis ante condemnationem præſtatur. Id quanti ea res eſt, id eſt, quod intereſt, poſtea quam iuratum in litem & ſequuta condemnatio eſt.

Si nominvs] Exuſtis ædibus fructuariis competit vtilis actio Damni iniuria, vel ad exhibendum, ſi poſſidens proprietarius exuſſerit, non de dolo. Ædificio autem in area fructuaria poſito non competit damni iniuria, quia areæ damno nihil fit ædificio impoſito, ſed ex teſtamento ante traditionem vſusfructus, vel de dolo poſt traditionem. Competere etiam poteſt interdictum Quod vi aut clam, *l. repeti §. vlt. & l. prox. inf. quib. mod. vſusfruct. amit.* Sed quibus caſibus huic erit locus, non dabitur de dolo, *l. Anteus, inf. de aqua & aq. plu. arc.* Cum enim datur actio de dolo, id ſemper ſubintelligitur, niſi alia actio ſit, *l. falſus, §. ſi quis nihil, inf. de furt.*

Qvoniam aliæ] Reſpicit ad verba edicti, ſi alia actio non ſit.

De eo qvi sciens] Eum, qui falſa pondera emptori vel venditori ignoranti ſciens commodauit, de dolo teneri Trebatius ait. reprehenditur: quia res alio modo ſeruari poteſt. nam ſi maiora pondera fuerint, atque ita venditor dederit mercis plus æquo, poteſt condicere emptori quaſi plus debito dederit. Actio ex vendito eo nomine non competit: quia id quod amplius mercis dedit, venditione non comprehenditur. Quod ſi minora pondera fuerint, atque ita minus ex merce emptor acceperit, aget ex empto, vt reliqua merx præ-

ſterur nec quicquam intereſt quantum ad has actiones pertinet, ſciuerit emptor maiora, aut venditor minora, an ignorauerit, *l. ſi quis à me, inf de act. emp* At in ſcientem eſt etiam actio furti, non in ignorantem. In eum quoque, qui ſciens ſcienti commodauerit, eſt actio furti quaſi ope conſilio eius furtum factum ſit, *l. ſi quis vxori §. ſi maiora, inf. de furt* Quod ſi ſciens ignoranti commodauerit, eſt actio vtilis ſiue in factum, *arg l. ſi is qui rem, §. ſi tu Titium, eod. tit.* Sed quia in contrahentium eſt poteſtate, quibus ponderibus merces comparent, *l. Impp. inf. de cont. empt.* ſi nominatim conuenerit, vt commodatis ponderibus qualia qualia eſſent, merx traderetur, ceſſat condictio indebiti, vel ex empto. is quoque qui commodauit, nec furti tenetur, nec vtili actione, quia manifeſto conſtat hæc ſibi contrahentes pondera delegiſſe & approbaſſe, ſed de dolo ſi decipiendi alterutrius cauſa affirmauit, æqua ſe pondera habere.

Dolo cuius] Datur initio legis caſus, quo ex hac actione ſtatim condemnatio fit in id quanti ea res eſt, nec arbitrio iudicis reſtitutio fit. Datur alter in hoc §. ſi debitoris dolo actio, puta redhibitoria vel quanti minoris, tempore amiſſa ſit. nec enim actio reſtituitur ne quid fiat contra legem, quæ tempora actioni præſtituit. Obiicitur *l. ait prætor §. vlt. inf. ex quib. cau. mai.* quem nos expoſuimos ſatis in *l. 1. ſup.* Eſt & tertius caſus in *l. ſi dolo, inf. hoc titulo.*

Si servum] Aut promiſſor ſeruum promiſſum occidit ante moram, aut ſtipulator, aut alius. Si promiſſor, nihilominus tenetur ex ſtipulatu. Sed ſi fideiuſſor occidat, quo facto potiſſimum ſtipulator ipſe fraudatur, quia perinde promiſſor liberatur ac ſi alius occidiſſet, & per conſequentiam fideiuſſor, non tenetur fideiuſſor ſtipulatori ex ſtipulatu, non Aquilia debitori. qui ob id damni nihil feciſſe videtur, ſed tenetur ſtipulatori actione de dolo malo *l. prox. inf.* qua arbitrio iudicis reſtituetur actio ex ſtipulatu in fideiuſſorem, quæ ob id ipſum vtilis dicitur in *l. mora, in fi. inf. de vſur.* Vtilis enim, id eſt reſtitutoria. Reſtituitur autem ex hoc edicto. Si alius occidat ante moram, idque in fraudem ſtipulatoris, quemadmodum iam ante dixi, conſtat reum liberari, & ideo legis Aquiliæ actionem ei non competere. denique eum ne in hoc quidem teneri adhuc, vt Aquiliæ ſtipulatori cedat. Sed ſtipulatori in occiſorem datur de dolo. Sin autem ipſe ſtipulator occidat ante moram, debitor liberator, & nihilominus agit lege Aquilia in ſtipulatorem, *l. legis Aquiliæ, inf. ad leg. Aquil.* Id enim quia factum eſt ante moram, feciſſe ſtipulator videtur non tam vt ſibi quam vt debitori iniuriam faceret, & auferret vtilitatem medij temporis. Auctor illius *l. legis Aquiliæ,* eſt Papinianus lib. 37 quæſt. ex quo ſumpta eſt etiam *l. prox. inf. hoc tit.* quibus capitibus inter ſe collatis apparebit alio ocrideore Papinianum quoque non debitori legis Aquiliæ, ſed creditori de dolo actionem dediſſe. Hæc peruerſe explicantur ab interpretibus, qui male etiam in hoc propoſito adferunt *l. huic ſcripturæ, inf. ad leg. Aq.* ex qua ſic argumentantur: Sicut ſeruo legato occiſo ante aditam hereditatem, heredi per hereditatem quæritur Aquilia, quam legatario cedere debet, cur occiſo ſeruo promiſſo ante moram, non dicemus promiſſori competere Aquiliam, eamque ſtipulatori cedi oportere? mendoſe & captioſe: nam occiſo ſeruo legato ante aditam hereditatem, Aquiliam cedi legatario lex non dicit. & vero conſtat eius legati nomine quod ante aditam hereditatem, atque adeo antequam agnoſceretur, in rerum natura eſſe deſiit, heredem nullo modo teneri. At loquitur lex de ſeruo vulnerato ante aditam hereditatem, & poſt aditionem agnito ac quæſito. quod & merito trahi poteſt ad ſeruum promiſſum volneratum. Præterea illud conſiderandum eſt in illa ſpecie, occiſum fuiſſe ſeruum antequam legatario deberetur, & ideo Aquiliam hereditati quæſitam, in hac autem ſpecie occiſum fuiſſe ſeruum debitum, & per hoc ab eius ſerui obligatione liberatum reum.

Ad L. Seruus tuus 20.

Hortatu domini ſeruus pecuniam mutuam accepit. Non eſt efficax actio de peculio, ſi nihil ſit in peculio, quod rei iudicandæ tempore ſpectabitur, *l. quæſitum, inf. de pec. l. Fulcinius §. ſi qui actione, inf. quib. ex cauſ. in poſ. eat.* Non de in rem verſo, ſi domini debitor ſeruus fuerit, & ea pecunia ſe à domino liberauerit. Non dixit non eſſe Quod iuſſu. quoniam manifeſtum erat aliud eſſe hortari, aliud iubere vel mandare, *l. ſi ſerui, ſup. de neg. geſt.* Supereſt igitur de dolo actio, quia non caret fraude dominus, qui ſeruum debitorem quem ſcit non eſſe ſoluendo & nihil habere in peculio, ad mutuam pecuniam accipiendam, qua ſibi ſatisfiat, cohortatur.

Si persuaserit] Eſt hoc caſu de dolo actio, niſi reus ex integro ſecum agi patiatur, vt diximus in *l. & eleganter §. pen. ſup.* Perſuadere autem potuit vltro iurando, *l. ſi legatarius, inf. hoc tit.* Sed ſi actore deferente iurauerit, & abſolutus ſit, periurio probato non eſt actio de dolo, quoniam iuſiurandum loco tranſactionis cedit, *l. 2. l. tutor §. 1. l. admonendi, inf. de iureiur.* & ideo ei qui iurauit exceptio pacti datur, *l. ſed & ſi ſeruus, eod. tit.* Eſt tamen in eum qui peierauit propoſita periurij pœna: ſi per principem peierauerit, legis Iuliæ maieſtatis niſi calore quodam id fecerit & inconſulto, quo caſu fuſtium admonitio ſufficit, *l. 2. C. de reb. cred. l. ſi duo. §. vlt inf. de iureiur.* ſi per Deum, ſolus Deus vindex eſt, vt Obſer. lib. 2. fuſius oſtendimus.

Ad L. Si legatarius 23.

Videtur in hac ſpecie heredi competere condictio indebiti, *l. 2. § 1 inf. de cond. ind.* quæ actionem de dolo excludit, *l. arbitrio § de eo qui ſciens, ſup.* At datur de dolo in hac lege. quid dicemus? Heres aut ſuo errore ductus ſoluit, aut perſuaſione legatarij. Si ſuo errore, hic error condictionem parit. Si dolo & perſuaſione legatarij, de dolo actio competit, non condictio: nam condictio ex proprio errore naſcitur. Hic autem non tam ſuo errore, quam fallacia legatarij deceptus ſoluit.

Ad L. Si dolo 24.

In abſentem contumacem dicta ſententia valet, nec appellatione reſcinditur, *l. & poſt §. vlt. inf. de iudic. l. 1. C. quor. ap. non recip. Nou. LXXXII. § ἀπεσταλκότων.* Dolo aſſertoris factum eſt ne adeſſet in iudicio aduerſarius, atque ita contumace & abſente aduerſario pro libertate pronuntiatum eſt. Lex ait aduerſario in aſſertorem ſtatim de dolo actionem dari. Ideo ait, *ſtatim*, vt ſignificet protinus condemnationem fieri in id quod intereſt, vt in ſpecie *l. arbitrio § 1. & §. dolo, ſup.* nec illud expectari, vt arbitrio iudicis reſtitutio fiat, quia ſententiæ dictæ pro libertate retractari non ſolent. Alioquin reſtitueretur lis potius, quam de dolo daretur actio, *l. Diuus, ſup. de in int. reſtit.*

Ad L. Cum quis 31.

Familia vel colono diſcedente de poſſeſſione nec alio ingreſſo, poſſeſſio non amittitur. Sane ſi non deſerendæ poſſeſſionis cauſa diſceſſerit, non amittitur. retinetur enim animo, *l ſi colonus, inf de adq. poſſ.* At ſi deſerendæ eius gratia diſcedat, dubitatum eſt inter Proculianos & Sabinianos. Et Proculus non amitti, vt reor, exiſtimabat, vt ex hoc capite colligi poteſt. Sabinus

amitti, & ideo in *d. l. ſi colonus*, Pomponius ad Sabinum, ſi colonus, inquit, non deſerendæ poſſeſſionis cauſa. Sabinum Africanus ſequitur in *l. ſi de eo § 1. verſ. aliud exiſtimandum, inf. de adq. poſſ.* Sed hanc controuerſiam dirimit Iuſtinianus in *l. vlt. C. eod. tit* & pro Proculianis pronuntiat. Licet autem ex ſententia Proculi poſſeſſio non amittatur, is tamen qui id familiæ ſuaſit, domino tenetur de dolo malo, ſi quid ex eo damni ſenſerit, vt ſi ob id non ſint arua proſciſſa, quo nomine conſtat Aquiliam non competere. Is qui ſuaſit ſeruo vt arborem aſcenderet, vtili Aquilia ideo tenetur in *§. pen. Inſt. de leg. Aq.* quia ex eo corpus mortuum aut aliqua parte læſum eſt. A

Ad L. Filius 32.

Is cui in diem libertas teſtamento relicta eſt, ante diem ab herede manumitti poteſt, *l. mater, C. de oper. lib.* nec obſtat *l. ſi cui pure § 1. inf. ad Treb.* vbi ante diem contra voluntatem teſtatoris negatur libertatem eſſe præſtandam: quoniam non præſtari poſſe ab herede, ſed aut recto iure, aut ab inuito repræſentandam eſſe negatur. Igitur in ſpecie huius § ſeruus recte ante diem ab herede manumiſſus eſt. Sed quia ante redditas coheredibus rationes manumiſſus eſt, ſi id callide in fraudem coheredum fecerit, de dolo tenebitur. B

Ad L. Rei 33.

Ait dari in factum cum ſua indemnitate. Eſt enim actio in factum de indemnitate: Actio de dolo de mala fide: & huic etiam locus erit in hac ſpecie, ſi id callide factum appareat. Græci negant, quod res apud me remaneat, & ſumma ſit modica. C

Ad L. Si cum mihi 34.

Huic coniungenda eſt *l. qui ſaxum, inf. de donat.* quæ eandem inſcriptionem habet, in hunc modum: Permiſiſti mihi donationis cauſa ex fundo tuo lapidem eximere. exemi donatio perfecta eſt, & in rem atque ad exhibendum competit actio, *d. l. qui ſaxum, l. permiſiſti § 1. inf. de præſ verb.* Quod ſi nondum exemi, ſed in eam rem duntaxat ſumptum aliquem feci, nec tu me velis poſtea eximere & tollere. de dolo eſt actio, vt in hac lege oſtenditur, & in *d. l. permiſiſti §. vlt.* Hodie non erit de dolo actio, quia ex pacto donationis Iuſtiniano placet actionem naſci. quod Acc. notauit recte.

Ad L. Si quis tabulas 35.

Videntur potius in hac ſpecie aliæ competere actiones, puta depoſiti ad exhibendum, Aquilia, *l. qui tab. inf. ad leg. Aq.* At illæ actiones teſtatori dantur, itemque heredibus poſt aditam hereditatem, *l. 3. inf. quemad. teſt aper. l. ob id, inf. ad leg. Aquil.* Ante aditam hereditatem heredes nullam aliam quam de dolo actionem habeant. & ita hæc lex accipienda eſt, vt Martino videtur: & eſt veriſſimum.

Ad L. Si duo 36.

Quidam hoc loco exemplum ponit in ſeruo duobus legato & ab eis occiſo. Neuter enim, inquit, in alterum agit de dolo inepte. dicere enim debuit, Neuter in alterum agit ex lege Aquilia: nam vel occiditur ante, vel poſt aditam hereditatem. Si poſt aditam hereditatem occiſus ſit ab vno ex legatariis, alteri lege Aquilia tenetur, *l. ſed & ſi communem, inf. ad leg. Aq.* Igitur cum ambo occiderunt, dicendum eſt inuicem Aquilia eos non agere. Quod ſi ante aditam hereditatem vnus ex legatariis occiderit, per hereditatem actio legis Aquiliæ heredi quæritur, quam alteri legatario non cedit, *l. huius ſcripturæ. inf. eod. tit.* Igitur & ſi ambo occiderint, dicendum eſt, neutri Aquiliam cedi. De dolo hic mentionem facere ineptum eſt. Equidem arbitror exemplum apponi in hunc modum poſſe: Primus & Secundus ſuppreſſere tabulas teſtamenti in fraudem filij exheredati: deceſſit filius Primo & Secundo relictis heredibus: mox hi protulere tabulas, inuicem de dolo non agent. Alius ſi heres ſcriptus fuiſſet, in eos ageret de dolo. *l. ſi quis adfirmauit. § item ſi tabula, ſup.* Accurſius dat quidem optimum exemplum actionis de dolo, quæ tacite ineſt bonæ fidei iudicio ex *l. domum § vlt. inf. de cont empt.* vbi legendum: *Et iudicium quod ex bona fide deſcendit, dolo ex vtraque parte veniente, ſtare non concedente,* hoc ſenſu, contrarium eſſe dolum bonæ fidei, dolum autem eſſe ex vtraque parte, ergo neutra ex parte eſſe iudicium bonæ fidei. Huius autem actionis prætoriæ Accurſius nullum exemplum dat.

Ad L. Quod venditor 37.

Illud ex fine huius legis ſumme notandum eſt, non omnem dolum vindicari actione ex empto licet bonæ fidei ſit Aduerſus dictum promiſſumve actio: his verbis ſignificatur actio ædilitia, vt in *l. 1. ſi hominem, inf. de ædil. edic.*

AD TIT. DE MINORIBVS XXV. ANNIS.

LEx Lætoria ſubueniebat circumſcriptis minoribus xxv annis, ex qua lege hæc ætas legitima dicta eſt, vt oſtendimus, *ſup. tit. prox* lapſis non item. Edictum prætoris ſubuenit non circumſcriptis tantum, ſed & lapſis, idque ipſius prætoris cognitione fit, non per actionem. Ceteræ reſtitutiones ex officio prætoriæ iuriſdictionis fiunt, *l. 1. § an autem, ſup. de poſtul.* & hæc quoque ex officio prætoriæ iuriſdictionis fit, ſed ſola hæc eſt quæ fiat cognitione Prætoris, ceteræ fiunt cognitione iudicis Lege Lætoria curatores minoribus non dabantur niſi cauſa cognita, ſi malis moribus præditi eſſent, ſi diſſoluti, ſi luxui dediti Conſtitutione autem D. Marci curatores omnibus adultis dantur ſine cauſæ cognitione, etiam bene rem ſuam gerentibus, & hoc eſt quod ait in *l. 1.* D

Hodie] Scilicet ex conſtitutione D. Marci, vt Capitolinus ſcribit in Marco. quod non ita accipiendum eſt, vt minores cogantur accipere curatores (hoc enim non coguntur niſi certis ex cauſis) ſed vt ante xxv. annum ſine curatoribus non permittatur eis rerum ſuarum adminiſtratio. At poſt xxv. annum permittitur, ita vt & ſi curatores acceperint, poſt xxv. annum curatione liberentur. Hæc ætas ſtatus appellatur & ἀκμὴ, *l. cum pater § curatoris, D. de leg. 2.* quia ſcilicet ſit creſcendi finis. quamobrem & perfecta, plena, integra ætas, in libris noſtris appellatur. quæ ſequitur, ætas παρακμὴ dicitur. Et auctore Galeno etiam ipſe Hippocrates ſenſit hanc ætatem xxv. annorum eſſe pubertatis finem, dum lib. 5. ἀφορισμῶν ait, comitiales morbos accidentes ante pubertatem ætatis mutatione ſanari, accidentes anno xxv. non item. Humorum autem & corporis perpetua

petua agitatione ac perturbatione adoleſcentium animus agitatur ac perturbatur, atque adeo, vt Vlp. ait, fragile eſt & infirmum huiuſmodi ætatium conſilium. propter quam cauſam Ariſtoteles ſcribit adoleſcentes non eſſe moralis philoſophiæ idoneos auditores, nos, rerum tantummodo ſuarum idoneos adminiſtratores eſſe negamus. Quia vero hæc corporis continua perturbatio conquieſcit, cum adoleſcentes ad ſtatum, id eſt, ad annum xxv. peruenerunt, ideo poſt eam ætatem rerum ſuarum adminiſtrationem recipiunt, & eorum nomine quæ ante geſta ſunt ad petendam reſtitutionem annum vtilem habent, & ex Conſtit. Iuſtiniani quadriennium continuum, ita vt poſſint hodie intra xxix annum reſtitutionem in integrum poſtulare. Licet autem naturaliter ἀκμὴν femina citius recipiat quàm vir, id eſt. ante annum xxv. idem tamen tempus & B virorum & feminarum curationibus ac reſtitutionibus præſtitutum eſt. Et ante feminas ἀκμὴν recipere ex eo intelligimus, quod & prius pubeſcant, quam viri, & citius obtineant veniam ætatis, vt diximus Inſtit lib 1. tit. de curat. Et hæc ad *l.* 1. ſufficiunt. In *l.* 2. hoc additur, nec beneficio liberorum adoleſcentes ante annum xxv. rerum ſuarum adminiſtrationem recipere. Atquin lege Iulia & Papia cauetur, pro liberorum numero annos dimitti. Sed hoc pertinet ad honores dumtaxat. nam minores xxv. annis ad honores non admittuntur niſi beneficio liberorum: nam qui habent quinque, anno vigeſimo admittuntur, qui tres, anno xxii Beneficio autem liberorum curatione non ſoluuntur. Id etiam additur in initio *l.* 3. ne ex decretis quidem Con- C ſulum vel Præſidum minores à curatoribus rem ſuam maturius recipere: & huiuſmodi decreta Seuerum & Antoninum Impp. pro ambitioſis excepiſſe. Pro ambitioſis, id eſt, gratioſis, vt in *l. ambitioſa, inf. de decr. ab ord. fac. l. ſeruo §. cum prætor, inf. ad Trebel* Cur autem ait, Conſulum non Prætorum? quoniam ad Coſſ. olim tutorum curatorumque datio pertinebat, *l.* 1. *inf. de conf. tut. l. tutores §. tutores, inf. de adm. tut. §. ſed ex his legibus, Inſtit. de Atril. tut.* Suetonius in Claudio: Sanxit, inquit, vt pupillis extra ordinem tutores à Conſulibus darentur. Et datos quidem à Conſulibus tutores vel curatores D. Marcus ceterique principes probarunt, non tamen interpoſita decreta de re à curatoribus ante xxv. annum recipienda. Id enim ſolis D ſibi principes reſeruant. quod plerumque faciunt maribus anno xx. feminis anno xviii. data legitimæ ætatis venia, cuius formula extat apud Caſſiodorum lib. 7. Var. Hæc vero xx. aut xviii. annorum ætas, firmata ætas à Conſtantino appellatur in *l.* 1. *C. Theod. eod. tit.* Secundum quæ ex Principis indulgentia pubertatis finis erit in mare annus xx in femina xviii. licet in vtroque ex lege Lætoria & Prætoris edicto pubertatis finem conſtet eſſe annum viceſimumquintum. At in pleriſque cauſis videtur in mare plena pubertas accipi pro octodecim annis, vt in *l. adrogator, ſup. de adopt. l. quidam, inf. de re iudic. l. Mela, inf. de aliment. legat. l.* 19. *C. Theod. de decur.* Sed in eis cauſis non ideo dicitur plena, quod is ſit pubertatis finis, E ſed quod frigidiores qui tardius pubeſcunt ea fere ætate puberes fiant, vt Paulus ſignificat *lib.* 3. *Sentent. tit.* 4.

Ad L. 3. § Si quis cum minore.

QVÆRIT Vlpianus, vtrum propter initium debeat concedi reſtitutio in integrum, an propter finem denegari, vt ſi negotij contracti initium fuerit ante ætatem legitimam, finis autem poſtea. Initium eſt veluti ſtipulatio aut venditio. Finis eſt pleniſſima perfectio negotij, veluti numeratio vel traditio, *l.* 9. *§. ſed quod, ſup. quod metus cauſa.* Reſpondet, non debere reſtitui maiorem perficientem negotium cœptum in adoleſcentia: A quia perficiendo approbat & ratum habet. Conſtitutum autem eſt ab Imperatoribus reſtitutionem denegari, ſi quod quis minor fecerit, maior ratum habeat. Argumentum rei ſumi poteſt ex *l.* 2. *C. de his, quæ vi metuſve cauſ. l. liberis §.* 1 *inf. de liber. cauſ.* Tunc autem maxime ratum habet, cum in adoleſcentia perfectum negotium maior factus pacto comprobat, vt Paulus ſcribit libro primo Sententiarum, *l.* 1. *&* 1. *C. ſi maior fac rat. habuerit.* vel ſilentio quadriennij, aut ſi contractus fuerit ipſo iure nullus quinquennij re alienata obligatave ſine decreto, aut decennij & vicennij re donata, *l. vlt. C. ſi maior fac. alienat rat. habuerit.* At vt redeatur ad quæſtionem negotij poſt adoleſcentiam impleti, dicam minorem quoque aduerſus rem iudi- B catam non reſtitui, ſi litem conteſtatus ſit in minori ætate, ſententiam vero acceperit in maiori, niſi probetur ante viceſimum quintum annum calliditate aduerſarij extractum ob id iudicium fuiſſe vt maior effectus damnaretur, *l.* 1. *C. ſi adu. rem iudic. l. ſi optione, inf. ad exhibend.* Calliditatem exigimus magnam & euidentem, ſiue agatur de dolo ſiue cognitione prætoria, *l. & eleganter §. vlt. ſup. tit. prox.* perſpicuas inſidias, *l. dolum, C. eod. tit.* nec ſufficit leuior ſuſpicio doli Verum ſi minor hereditatem adierit vel miſcuerit ſe, Vlpianus exiſtimat reſtitui eum poſſe, licet maior effectus debitores hereditarios exegerit. Cur tam varie? An quia res, id eſt, aditio vel mixtio omnino perfecta fuit in adoleſcentia? Aut igitur ante ætatem legitimam perfecta res eſt, aut imperfecta ſiue inchoata. C Si imperfecta, finis inſpicitur: ſi perfecta, initium, nec niſi poſt eam ætatem pacto vel ſilentio ſtatuti temporis quæ minor geſſit, comprobauerit, ei reſtitutionem denegabimus.

MINOREM] Quantum ad honores pertinet, minor vigintiquinque annis non eſt is, qui agit annum viceſimumquintum, quod fauoris cauſa Adrianus conſtituit. At in lege Iulia de adulteriis, & in hoc edicto minor vigintiquinque annis etiam is eſt, qui agit annum viceſimumquintum, vel eius anni extremum diem, à momento in momentum tempore ſupputato, quod in hoc §. proponitur his verbis: *Minorem autem vigintiquinque annis natu, videndum, an etiam die natalis ſui adhuc dicimus* (ſic legendum eſt) *ante horam, qua natus eſt, &c.* Additur ex Celſo, id eſt, ex *l. cum biſ-* D *ſextum, inf. de verb ſignific.* eum qui biſſexto natus eſt, maiorem vigintiquinque annis non videri, niſi anni nouiſſimi diem ſuum natalem vi. Kalend. Mart. compleuerit. nec referre vtrum natus ſit priore an poſteriore die: nam id biduum pro vno die computatur: & poſterior dies intercalatur, non prior. Itaque priori vel poſteriori die natus, anno xxv quo non intercalatur, vi. Kalend. Mart. diem natalem habet. itemque eo anno natus, quo intercalatum non eſt, ſi ſequenti anno intercalatum ſit, anno xxv intercalabitur, priorem diem natalem habet, & hunc compleſſe ſufficit, vt eorum quæ poſt geſſerit nomine, ei reſtitutio denegetur. Intercalares autem omnes dies qui incidere intra annos E xxv. conſtat minori proficere. qua de re in Comment. de vſurpat. & vſucap. fuſius ſcripſimus.

SED VTRVM] Filiusfamilias aut reſtitui vult in re peculiari, quæ res patris verius eſt, aut in re propria. Si in re peculiari, dabitur reſtitutio ſi eius interſit, puta ſi obligatus ſit: nam qui ipſo iure obligatus non eſt, reſtitutione non eget, *l. in cauſæ,* 2. *inf. hoc tit.* Ex voto autem filiusfam. non obligatur, *l.* 2. *inf. de pollicit.* Item ex mutui datione non obligatur, ſi conſtet pecuniam acceptam contra SC. Macedonianum, quo id nominatim expreſſum eſt, ne actio detur. ergo nec reſtituitur, *l.* 1. *C. de filiof. min.* At ſi dubitetur, an SC. locus ſit. quia tunc opponi & probari exceptionem neceſſe eſt, & minoris intereſt ſumptibus litium non

vexari, *l. 6. inf. hoc tit.* dabitur reſtitutio in integrum. & generaliter qui exceptionem vel aliam actionem habet, non ideo minus admittitur ad reſtitutionem in integrum, *l. in cauſa, 2. §. Pomponius, hoc tit.* Hoc enim tantum obtinet in reſtitutione quæ fit ex prima vel ſecunda parte, vt ſcilicet non detur ſi alia actio ſit. Non obligatur etiam filiusfam. ex procuratione rerum paternarum ſuſcepta mandatu patris, ergo nec reſtituitur, *l. cum mandatu, inf. hoc tit.* Porro filiusfam. qui ex re peculiari obligatus eſt, vel iuſſu patris obligatus eſt, vel ſua voluntate. Si iuſſu patris, pater ex contractu filij Quod iuſſu in ſolidum conueniri poteſt, & ſi conueniatur, propter eam cauſam reſtitutio filio non datur. filius æque ex ſuo contractu in ſolidum conuenitur, quamdiu in poteſtate manet etiam inuito patre, vt hic Vlp. ait. Atquin ſine patris voluntate cum filiof. iudicium non conſiſtit, *l. vlt. §. 1. C. de bon. quæ lib. adq.* Sed hic ideo conſiſtit, quia iuſſu & voluntate patris obligatus eſt. Emancipatione autem à patre liberatus filius vel morte & exheredatus, cauſa cognita in id quod facere poteſt conuenitur, *l. 2. inf. quod cum eo, l. ſi dubitet §. vlt. inf. de fideiuſſor.* Sed hoc vel illo modo ſi conueniatur, placet eum reſtitui in integrum poſſe: eiuſque reſtitutionem patri nihil prodeſſe. Alia igitur eſt condicio patris, alia fideiuſſoris: nam reſtitutio, quæ circumſcripto datur, fideiuſſori prodeſt, quæ lapſo, non item, *l. 7. in fi. inf. de except. l. 1. & 2. C. de fideiuſſor. minor.* Patri vero, cuius iuſſu contractum eſt, reſtitutio filij nullo modo prodeſt. Vnus eſt caſus, quo filiusfamilias minor ex ſuo contractu non reſtituitur, videlicet ſi mutuam pecuniam iuſſu patris acceperit. quod & ſignificatur in *l. 2. de filiof. min.* nam eatenus ſaltem viſum eſt ſubleuandos eſſe creditores, qui alias Senatuſconſulto Macedoniano ſatis opprimebantur. Et hæc de filiofamilias, qui iuſſu patris contraxit. De eo nunc videamus, qui ſua voluntate contraxit. Ex eo contractu pater tenetur de peculio, nec ſi conueniatur, ob id filio in integrum reſtitutio datur: Sed ſi filius ipſe conueniatur, reſtitutio competit. Non quærit Vlpianus vt in ſuperiori ſpecie, an & in hac filij reſtitutio patri proficiat, quoniam manifeſtum erat proficere, *l. patri, in princ. inf. hoc tit.* aliter atque ſi filius iuſſu patris contraxiſſet, quo caſu ſupra traditum eſt filij reſtitutionem patri non prodeſſe. Deinde Vlpianus ait, nec conuento patre filium ob id reſtitui, quod eius interſit peculium non intercidere: patris enim principaliter intereſt, cuius res eſt, licet aliquo caſu eueniat, vt peculium ſpectet ad filium, puta ex Conſtitut. Claudij à fiſco ob debitum occupatis paternis bonis. quod alibi non arbitror ſcriptum. Sed hic caſus aduenticius non efficiet, vt patre conuento de peculio, ob eam cauſam filio detur reſtitutio in integrum.

Ergo etiam] Legendum, *Ego*: & eſt ſimilis error in *l. furti § ſi quis alieno, ſup. de his qui notant. infam. l. 6. §. Ariſto, Quod vi aut clam.* Sententia vero hæc eſt: Quotiens dotem pro filia pater dat, ſi in ſe transferre vult actionem de dote, ſtipuletur ex continenti: nam ex interuallo ſi ſtipuletur ſine filiæ voluntate, filiæ non aufert de dote actionem. Quod ſi filiafamilias minor conſenſerit patri ex interuallo dotem ſtipulanti, aduerſus eum in integrum reſtituetur, quia ipſius intereſt habere actionem de dote, vel propriam, ſi emancipata reſtitui velit, vel communem cum patre, ſi in poteſtate remanſit. Vnde ſequitur, reſtitutionem dari filiæ aduerſus patrem. quod tamen Iuſtinianus abrogauit, vt oſtendi in *l. non debet, ſup. tit. prox.* Nec obſtat *l. lis nulla, inf. de iudic.* nam vt ex caſtrenſi peculio filiusfamilias litigat cum patre, ſic & filiafamilias ex dote quæ propria eius eſt, licet profecticia ſit, *l. pater, inf. ad leg. Falcid. l. 4. inf. de collation.* His addatur, etiam filium-

A familias minorem reſtitui in integrum, ſi in probanda ætate præſidi errore lapſus ſit, *l. vlt. C. ſi minor ſe maior. dixerit.*

Si quis minor] Filiofamilias aduerſus parentem adrogatorem datur reſtitutio in integrum non tantum puberi ſed etiam impuberi, licet impuberis adrogatio non fiat niſi ex decreto: nam & aduerſus alienationem prædiorum factam ex decreto minor reſtituitur, *l. ſi quidem, C. de præd. minor.* Obſtat *l. ſi ex cauſa §. Papinianus, inf. hoc tit.* Res, inquit, reſtitutionem non capit cum ſtatum mutat. Adrogatus ſtatum mutat. Ergo adrogatio reſtitutionem non capit. Eadem vero ratione reſtitutionem nulla res capiet. Cum enim reſtitutio omnia dicatur reponere in priſti- B num ſtatum, certe niſi aliquatenus mutato ſtatu fieri non poteſt. Sed loquitur tantum Papinianus de ſtatu iuris publici. Hoc enim ſtatu mutato nullæ ſunt prætoris partes; & ideo ciuem ad peregrinitatem vel liberum ad ſeruitutem redactum ciuitati vel libertati Prætor non reſtituit, Princeps reſtituere poteſt. Saluo autem hoc adrogatio ſtatu contingit, *l. 1. §. capitis, inf. ad Tertyl.*

Si quis minori] Filiusfamilias in legato relicto poſt mortem patris ſi patri paciſcenti ne petatur inconſulto conſenſerit, & in legato quod perſonæ cohæret, nec patri quæritur puta militiæ, ſi eodem modo conſenſerit, aduerſus heredem in integrum reſtituitur. Militia officium eſt eorum, qui in aliqua ſchola inter ſtatutos relati ſunt, ex quo ſalaria & commoda à prin- C cipe conſequuntur. Sunt qui quærant, quæ ſint militiæ ex caſu in Nouella LIII. fruſtra, cum nullæ vmquam militiæ talem appellationem habuerint: & vero in ea Nouella Iuſtinianus non dicit, τὰς ἐκ τοῦ κάσου καλουμένας στρατείας, ſed τὰς ἐκ τοῦ καλουμένου κάσου στρατείας. Vetat autem à creditoribus pignori capi caſum militiæ defuncto debitore, niſi ſi is eorum pecunia ſibi militiam comparaſſet. Caſum militiæ appellari etiam ſcholæ placitum Iulianus anteceſſor Conſtantinopolitanus ſcripſit: atque ita appellatur in *l. vlt. C. de pignorib.* ſiue commune in eadem ſchola militantium placitum. Eſt autem id quod mortuo milite heredes eius, vel liberi, aut vxor ex communi ſcholæ placito à Principe capiunt, vt indicat *d. l. vlt. & l. omnimodo, §. vlt. C. de inoffic. teſtam.* in illo loco, *vel* D *mortuo militante certa pecunia ad eius heredes perueniat.* Nec enim ad heredes militia tranſit quæ perſonæ cohæret, ſed caſus militiæ. Igitur & in *Nou.* XCVII. caſus militiæ fieri dicitur mortuo milite. Verba Iuliani hæc ſunt ſub hoc titulo, De caſu militis. *Si quis militauerit & non ſoluendo deceſſerit, caſus militiæ eius, qui ſcholæ placitum à quibuſdam vocatur, non temere creditoribus concedatur. Ecce enim ſi quis ad hoc ipſum vt militet defuncto mutuauerit, ipſe æque ſcholæ placito fruatur inope debitore defuncto. Sin autem liberi & vxor à defuncto derelicti ſunt, adeant Principem & accipiant eundem militiæ caſum, quamuis heredes defuncto non extiterint. Sin autem neque liberos, neque vxorem dereliquerit, tunc etiam ceteris creditoribus caſus militiæ ſubiiciatur.*

E In diebus centum] Hoc additum eſt, quod hereditatem intra dies c. adiri oporteat, vt ex formula cretionis apparet, *l. ſi Titio § 1. inf. quando dies leg. ced.* Exemplo iuris ciuilis & intra dies c. bonorum poſſeſſio agnoſcenda eſt, niſi deferatur liberis aut parentibus.

Pomponius] Scripſi de ſententia huius §. in *l. 6. ſup. de in integrum reſtitut.*

Servum autem] Dixit de filiisfamil. nunc de ſeruis dicere inſtituit. Seruis minoribus vigintiquinque annis non datur reſtitutio in integrum, quia perſonam non habent, ſed ex perſona domini χαρακτηρίζονται, vt Theophilus ait, ideoque ex eorum con-

tractu dominus obligatur, ipſi autem non obligantur. A Dominus obligatur honorariis actionibus, nec quaſi re geſta à minori vel impubere ſeruo ipſe cum ſit maior, & ſibi imputare debeat cur ſeruo rem permiſerit, ex perſona ſerui in integrum reſtituitur. denique in his quæ à ſeruo geruntur, domini perſona ſpectatur, non ſerui qui pro nullo habetur. Eadem eſt ratio eius, qui liberum vel ſeruum impuberem, vel puberem minorem vigintiquinque annis tabernæ præpoſuit: quoniam eius quoque perſona ſpectatur, non inſtitoris. Item eius, qui minorem vigintiquinque annis negotiorum procuratorem fecit, quia domini perſona ſpectatur, non procuratoris. & hic explicanda eſt *l. cum mandatu, inf. hoc tit.* Filiusfamilias aut iuſſu patris ſuo nomine contrahit, & tunc filij perſona ſpectatur, *§. B ſed verum, ſup.* aut mandato patris procuratorio nomine, & tunc patris perſona ſpectatur, & ideo filius reſtitui in integrum non poteſt: nam & ſi alius eum procuratorem feciſſet, ceſſaret auxilium. Paulus *libro primo Sentent. Qui minori*, inquit, *mandauit, vt negotia ſua agat, ex eius perſona in integrum reſtitui non poteſt.* Vnus tamen eſt caſus, quo minorem procuratorem maioris in integrum reſtitui placet, puta ſi quod præſtiterit procuratorio nomine à mandatore ſeruare non poſſit contraria mandati; quia ſoluendo non eſt. Tunc enim minoris intereſt irrita fieri ea, quæ procuratorio nomine geſſit. Et hæc de procuratore minori hactenus. Geſtori minori xxv. annis vel negotiorum domino ex ceſſione minoris datur reſtitutio C in integrum, quia cum domino nihil imputari poſſit, ob geſtum minoris verſari eum in damno non eſt æquum. quo fit, vt licet aduerſus directam mandati reſtitui minor poſſit, non reſtituatur tamen aduerſus negotiorum geſtorem, *l. quod ſi minor, in princip. inf. hoc tit.* denique geſtoris, non domini perſona ſpectatur. Contra domini, non procuratoris. Nunc tractemus quid ex diuerſo dicendum ſit, ſi dominus negotiorum ſit minor, is autem qui negotia geſſit maior. Et quidem ſi procurator ſit is qui geſſit, dominus in integrum reſtitui aduerſus eum non poteſt cum quo procurator contraxit, niſi ſi procurator ſoluendo non ſit, *d. l. cum mandatu.* quod & in geſtore locum habere puto. Reſtitutio ergo in integrum D datur in perſonam, id eſt, in eum, cum quo principaliter contractum eſt, non in rem, niſi ſi is cum quo principaliter contractum eſt, ſoluendo non ſit. & ita quoque ſi minor mulierem expromiſſorem acceperit, reſtituitur minori actio in priorem debitorem, nec reſtitutio datur aduerſus exceptionem interceſſionis, quæ mulieri competit ex SC. Velleiano, niſi ſi prior debitor ſoluendo non ſit, *l. ſi apud, inf. hoc tit.* Similiter ſi minor vendidit Primo, & Primus rurſum Secundo bona fide emptori, reſtituitur minor aduerſus Primum, non aduerſus Secundum, niſi Primus ſoluendo non ſit, *l. in cauſa*, 1 *§. pen. & vlt. & l. prox. inf. hoc tit.* Æque ſi tutor vel curator rem minoris vendiderit, non aliter reſtitui- E tur minor aduerſus emptorem, quam ſi tutor aut curator ſoluendo non ſit, *l. intra §. vlt. hoc tit. l. properandum §. vlt. C. de iudic. l. etiam ei, inf. hoc tit.* nec obſtat *l. vlt. C. ſi tutor vel curat. interuen.* quæ minori electionem dat: nam id ita tunc dumtaxat procedit, cum vel emptor rem minoris mala fide emit, argum. dictæ legis *in cauſa §. vlt.* vel maxime minoris intereſt rem habere, *l. ſi ex cauſa, in princip. inf. hoc tit. d. l. in cauſa §. pen.* in illo loco, *vel ne ſua careat.* Regulariter autem reſtitutio in integrum in perſonam datur, non in rem: & in perſonam quidem ſemper datur, etiamſi in eam alia actio ſit, vt dictum eſt *ſup. §. ſed verum.*

Ad L. Ait Prætor 7.

Initio huius legis, vt Iac. Labittus vnus ex meis intimis ſtudioſiſſimus noſtri, eruditus vir & perhumanus, in Pandectarum Indice animaduertit, applicanda eſt *l. Labeo, inf de verbor. ſignificat.* quæ ex eodem libro ſumpta eſt. In ea proprie quid ſit geſtum Vlpianus tradit. In hac autem oſtendit, hoc edicto geſtum generaliter accipi, qualitercumque geſtum ſit: ideoque generale edictum dicitur in *l. neceſſariis, inf. de adquir. heredit.* Igitur & quod ait in *l. verum §. ex facto, inf. hoc tit.* ideo ceſſare Prætoris partes, quod cum minore contractum non proponatur, latius accipiemus ac ſi dixiſſet, cum minore geſtum. Geſtum porro videtur cum minore non tantum ſi cum eo contractum ſit, ſed & ſi pecunia ei ſoluta ſit: & ideo aduerſus ſolutionem ſine curatore factam ei reſtitutio in integrum datur, ſi ſolutam pecuniam male perdiderit. Dices, non eſſe neceſſariam, quia nihil minor amiſit debitor enim ei ſoluendo non liberatur, *l. pupillo, inf. de ſolut. §. ideoque ſi debitor, Inſtitut. quibus alienare licet vel non.* quod equidem ſi pupillo ſine tutore ſolutum ſit, concedam: nam puberi curatorem non habenti ſoluta pecunia debitor liberatur, & ideo neceſſaria eſt reſtitutio in integrum. Sic puberi quæſita hereditate reſtitutio neceſſaria eſt vt abſtineat ſe, impuberi non item, *l. neceſſariis, inf. de adquir. hered.* At ſi vel curatori vel curatoris auctoritate minori ſoluatur (inuito autem ei curator dabitur C ſi à debitore petat) vel etiam ſi ei ſine curatore ex decreto Prætoris pecunia ſoluatur, non ſolet ex hac cauſa in integrum reſtitui. Idem eſt ſi in ædem conſignata pecunia deponatur, *l. fideiuſſor qui, inf. de fideiuſſ.* Exigimus depoſitionem pecuniæ. Oblatio enim ſola id quidem facit, ne quis ex his cauſis obligetur, quæ ex mora originem ducunt. quoniam qui offert, non videtur eſſe in mora. Ad liberandum autem eum qui iam obligatus eſt, & ad inhibendam reſtitutionem in integrum ſola oblatio non ſufficit, *l. ſi per te non ſtat, C. de vſur.* Ceterum depoſitione, & illis omnibus modis qui ſupra enumerati ſunt, debitor liberabitur, nec facile aduerſus eum minor in integrum reſtituetur. quod mirum videtur: namque alias curatore contra- D hente, vel auctoritatem interponente, vel decreto interpoſito, vt diximus in *l. 3. §. ſi quis minor, ſup.* nihilominus in integrum reſtitutio datur. Sed hoc in ſolutionibus ideo ita ſe habet, quod ſit iniquum debitorem bis eandem pecuniam inferre, ſemel curatoris vel prætoris auctoritate ſolutione facta. Obſtat etiam *l. 1. C. ſi aduerſ. ſolut.* Puto non facile audiri minorem aduerſus ſolutionem curatori factam, Sed ex magna cauſa interdum audiri eum non inficior. Itaque is, qui curatori ſoluit, vel minori ex decreto, ſine curatore tamen, non ſemper ſecurus eſt. Securus eſt is, qui non timet reſtitutionem in integrum, vt in hac *l. verſ. quid tamen.* At certe ſecurus omnino eſt is, qui, vt à Iuſtiniano E proditum eſt, pupillo tutore auctore & ex decreto ſoluit, *l. ſancimus, 1. C. de adminiſt. tutor.* Hæc quæ à Iuſtiniano prodita eſt ſecuritas, pleniſſima eſt. Illa vero quæ in hac lege proponitur non eſt adeo plene perfecta. Addit Vlpian. minori etiam ſubueniri aduerſus interuentiones, licet probatus ab arbitro fuerit. Interuentionum genera hæc ſunt, fideiuſſio, mandatum, conſtitutum, expromiſſio. Item aduerſus rem iudicatam, & aduerſus adquiſitionem hereditatis vel alterius ſucceſſionis, ſi & in hoc acceptus, id eſt, captus ſit. & hoc quidem ita, ſi ſit ſuus vel extraneus heres: nam neceſſariis non datur reſtitutio, vt abſtineant ſe, *l. neceſſariis §. vlt. inf. de adquir. hered* datur tamen vt bona ſua ſeparent, *l. 1. § vlt. inf. de ſeparat.* Suis datur beneficium abſtentionis. Neceſſariis beneficium

ſeparationis. Hæc beoeficia immiſtiooe amittunt, reſtitutione recipiunt. Qui autem adquiſiit bereditatem, & reſtituitur abſtinendi cauſa, præſtare id etiam pro ſua parte debet, quod ad eum ex ea hereditate peruenit, dolove malo eius ſactum eſt, quo mious peruenitet, *l. 1. C. de reputat.*

Hodibcarto ivra] Miooribus ſubuenitur non rantum cum de bonis eorum quid minuitur, ſed etiam in lucro, id eſt, cum occaſione adquirendi noo vtuntur, *l. cum quidam §. ſi pupillo, inf. de vſur.* quod tamen olim cootrouerſum fuit. Eacmpla ponuntur ex Pompooio, vt ſi legatum repudiauerint. Non dicit, ſi heteditatem repudiauerint: nam legatum noo poteſt oon eſſe lucroſum, hereditas poteſt eſſe damnoſa, *l. ſi bereditatem, inf. mand.*

Qværitvm] Poſt addictionem factam à fiſco admittitur licitatio intra certa tempora, *l. ſi tempora, C. de fide & iu. haſt. fiſc.* Poſt addictinnem ſactam à mioore non admittitur licitatio, niſi data reſtitutiooe aduerſus emptorem. Licet ergo valeat venditio, & bona fide facta ſit, tamen aduerſus eam mioor propter luctum reſtituitur. Item reſtituitur aduerſus veoditiooam earum rerum, quæ ei ſeruari debent, vt pota prædiorum, quæ maiorum eius fuernor. Sed huius reſtitutioois cauſa attente & diligenter perpeodenda eſt. Certe aduerſus veoditionem rerum mortalium, quæ oratio D. Seueri diſtrahi oon prohibet, deſtricte probaodum eſt, mioorem ooo reſtitui, niſi ex magna & euidenti cauſa, *l. quod ſi minor §. 1. l. tutor, in princip. l. pen. inf. hoc tit.*

Rastitvtvs] Qualis qualis ſit heteditas ſi forte eam mioores repudiauerint, vel ab ea ſe abſtinuetiot, reſtitui poſſunr, vt adeant vel miſceaot ſe. quod vti accipiendum ſit eapoſuimus *Inſtitut. lib. 2. tit. de hered. qual. & diff.* Rurſus reſtituti vt adeant, reſtitui poſſunt vt abſtineant ſe, atque ita in eadem hereditate bis reſtitutiooem petunt, *l. 2. §. ſi bonorum, inf. ad SC. Terryl.* Nec obſtat *tit. Cod. ſi ſæpius in integrum reſtitutio poſtuletur.* cuius ſenteutia hæc eſt, in vna eademque cauſa petita reſtitutione in integrum & petitore repulſam paſſo, iterum fruſtra reſtitutionem peti, oiſi nouæ defenſiones proſerantur. & hoc eſt quod Paulus ait *lib. 1. Sententiarum*, iotegri teſtitutionem plus quam ſemel non eſſe decernendam. At ſi data ſemel fuerit reſtitutio ad adeundum, non ideo prohibetur altam rurſus petere ad abſtinendum. Sed adhuc valde huic §. obſtat *l. vlt. §. non autem filio, C. de bon. quæ lib. adquir.* quam Thalelæus lib. 45. *Ἐναντιοῦν* ootat quaſi huic §. cootrariam. quod mihi veriſſimum videtur.

Seo qvoo Papinianvs] Vulgaris ſubſtitutio facta puberi vel impuberi extraneo finitur aditiooe: nec inſtituto qui adiit abſtinente ſe per reſtitutionem in integrum, ſubſtitutus admittitur. Obſtat *l. ex contractu, inf. de re iudic.* Reſpondeo, nos loqui de vulgati ſubſtitutiooe ſacta impuberi extraneo, legem, *Ex contractu*, de ſubſtitutione vulgari facta impuberi ſuo. illa ſimplex eſt, hæc duplex. Illam eatinguit aditio impuberis, adeo vt oec eo reſtituto abſtineodi cauſa reſuſcitari qoeat. Hanc non extinguit immiſtio, ſi tamen poſtea ſe impubes abſtiouerit. Suo enim iure ſine reſtitutione abſtinet ſe pupillus ſuus qui miſcuit ſe, *l. neceſſariis, inf. de adquir. hered.* Pupillus extraneus qui adiit, noo abſtioet ſe, niſi prætoris auxilio. proinde pupilli ſui immiſtio poſtea abſtiuentis ſe pro eo habetur, atque ſi ooo iotetueniſſet, oec ſubſtitutionr vel accretioni impedimento eſt. Dici illud quidem probabiliter poſſet io *l. ex contractu*, pupillum ſe non immiſcuiſſe, vt io *l. pen. inf. de auct. tut.* Sed idem ſtatueodum puto, ſi miſcuerit ſe. Obſtat deinde *l. ſi minor, inf. de adquir. hered.* vbi coheredis adeuntis & poſtea reſtituti portio volenti coheredi accreſcit, noo tamen

A inoito. Cur enim & voleotem ſubſtitutum non admittimus? Ao alia eſt ratio ſubſtituti, alia coheredis? qood ſcilicet coheredi vel propter ſuam partem quam adquiſiuit, liceat totum agnoſcete, vel propter vacantem portiooem quam inuitus noo agnoſcit à toto recedere. Ceterum ſubſtituto eacluſo & inſtituto abſtioente ſe per reſtitutionem in integtum, quæri ſolet ad quem bereditas perueniat? An ad agnatos demortui? minime vero, quia iotestatus noo decedit, qui ex teſtameoto heredem habet. ex teſtamento autem ei heres eſſe noo deſinit, qui reſtituitur abſtioendi cauſa. Placer igitur fiſco quaſi vacantia booa deferri. & hoc probat *l. vlt. inf. de ſucceſ. edic.* Obſtant tria. Primum, *l. 1. §. ſi quis adita, inf. ad Tertyl.* vbi ſi filius adierit ea Orphitiano, & abſtinuerit ſe per reſtitutionem, agnati matris vocantur ex iure antiquo. Verum

B id fit ex SC. Orphitiani verbis, quæ extenſiua ſunt, *l. filij, eod. tit.* vt & in eo §. ſignificatur. Secuodo obſtat *l. 2. §. ſi bonorum, eod. tit.* vbi ſi filius adietir ex iure antiquo & reſtitutus ſit, mater deſuocti admittitur ex Tertylliano quod tameo etiam ipſe ſuſpicor pendere ex SC. verbis, quo, ſi nollet filius, tum demortui mater inuuatur. Teitio *l. 6. §. ſi filius, inf. de bon. lib.* vbi ſi filius adierit & reſtitutus ſit, deſuncti patronus admittitur. quod ſuadera videtur patronatus teuerentia, vt in *l. qui duos §. ſi cum filio, inf. de rebus dub.* & ſententia Prætoris. Reſtat igiur in ſpecie propoſita bona vacare & agnatos repelli. Quod diximus de ſubſtituto repelleodo, in ſeruo ſubſtituto locum non baber, ſi ſol-

C uendo non ſit hereditas. Vt enim defuncti nomine bona non væneant, ſeruus liber ſit & heres neceſſarius, noo quidem recto iure, ſed ex æquitate reſcripti Diui Pij & Diui Aotonini, vt & ex *Nouella* 1. Iuſtiniani in alio caſu quilibet ſubſtitutus poſt aditionem admittitur. Itaque verum non eſt quod indiſtincte de bac re Pap. reſpondit, ſeruum neque liberum neque heredem futurum, niſi altero tantum caſu, videlicet ſi ſoluendo bereditas ſit. Nunc alia nobis ſpecias tractanda eſt. Si heres ſcriptus repudiauerit, & reſtituatur adeundi cauſa, Pap. ait ſeruum, qui ea ſubſtitutione vulgari ſemel heres ac liber extitit, liberum manere. Heredem manere non dicit. Itaque libertatem omnimodo tuetur, hereditatem ei eripi ſoiſitao

D exiſtimat. quod ſi eſt, proculdubio fallitur. quia æque heres ac libet maner. reſtitutiones eoim Prætoriæ ſunt, & ideo beredem quemquam vel exheredeio facere oon poſſunt. idque ea eo apparet, quod reſtituto adeundi cauſa vtiles non directæ actiones dantur, *l. 2. §. interdum, inf. de vulg. ſubſtit.*

In extraneo] Hæc enim ſubſtitutio vulgaris fuit, oon pupillaris.

Tala est] Falſum igitur. Cum enim pupillus heres noo fiat, &c.

Abstentvs ast] Abſtinere, pro repudiare.

Itam si non provocavit] In propria cauſa intra biduum, in aliena intra triduum appellandum eſt ex iure aotiquo, intra x. dies in propria & aliena cauſa ea Nouella Iuſtiniani. & hæc præſcriptio

E etiam minoribus obiicitur, ſed reſtitui poſſunr, *l. 1. C. ſi ſæp. in int. reſtit. poſt.* Præſcriptio tameo quinquennij præſtituti inofficioſi querelæ minoribus non obiicitur, vt ſpecialiter conſtituitur in *l. 2. C. in quib. cau. in in reſtitut. nec. non eſt.* cui applicanda eſt *l. contra, C. de inoffic. teſt.* hoc ordine: Miooribus non nocet præſcriptio quioqueooij, ſed & maioribus ooo nocet, ſi duplici querela propoſita (licet enim duas ſimul actiones intendere, *l. 1. §. qui autem, inf. quod legat.*) querela de non iure perfecto teſtamento (ſic appellatur in *l. Lucius Titius, inf. de petit. hered.*) & querela de inofficioſo, ea mora prioris querelæ eis quioqueonij præſcriptio obiiciatur. Præſcriptio quoque longi tempo-

ris minoribus noo currit, *l. 3. C. quib. non obij. lon. tem præſcrip.* Eſt & generalis deciſio Iuſtiniani, qua cauetur, oullam præſcriptionem concurrere aduerſus minores xxv. annis, & ideo fruſtra ex ea eos cauſa reſtitutionem deſiderare, *l. vlt. C. in quib. cau. in int. reſtit. nec. non eſt.* Cui male opponitur *l. properandum §. vlt. C. de iudic.* & *§. pen. Nou. de hered. & Falcid.* quooiam non de præſcriptiooe loquuntur, ſed de lite triennio ipſo iure extincta, vel de hereditate ipſo iure amiſſa ob non impletam intra annum defuncti voluntatem. quibus ex cauſis minorem io integrum reſtitoi placet. Oppooitur etiam *Nou. de temp. non num. dot. pec.* Loquitur in ea de præſcriptiooe non numeratæ dotis, cui cooteſtandæ à tempore matrimonij dat minori aonos xii. Eius ergo exceptionis tempus minori currit. Sed ſi res attentius conſideretur, non tam minori quam maiori currit. Incidit enim annus xii. io maiorem ætatem, cum non niſi anno xv. matrimoniom contrahere potuerit.

Item et in xremodiciis] Male quidam ſcripſit in eremodicium incidere actores, non reos, & alius contra item male, reos noo actores. Conſtat enim vel actore vel reo abſente contrahi eremodicium, *l. properandum. §. ſin autem, §. cum autem eremodicium, C. de iudic.* & in ſpecie *l. cum quærebatur, inf. iud. ſol.* qui interpoſuit cautionem indicatum ſolui, incidit in eremodicium. is aorem eſt reus. quoniam actor non cauet iudicatum ſolui. Male etiam Haloander in *Nou. 68.* eremodicium deſertionem vadimooij ioterpretatur. Vadimonium eſt ſatiſdatio iudicio ſiſtendi cauſa. Ex eremodicio lis amittitur. Ex deſerto vadimonio lis noo amittitur. Deſerit vadimonium reus, non actor. Cootrahit eremodicium noo reus tantum, ſed etiam actor. Eremodicij reſtitutio præſtatur. Deſerti vadimônij reſtitotio oon præſtatur, ſed exceptio tantum reo certis ex cauſis datur, ſi deſertionis pœna petatur ſtipulatione compreheoſa. Debuit Haloander interpretari, deſertionem litis conteſtatæ: ex qua ſequitur mors litis & abſentis condemnatio, videlicet ſi inſtante termino ciuilibus actionibus præſtituti temporis ea contigerit: nec enim condemnato vel ex integro agendi vel appellandi ius datur, *d. l. properandum §. cum autem, & §. huiuſmodi.* Moritur interdum lis ſolo temporis lapſu ſine condemnatione vlla, & tunc fideioſſores iudicatom ſolui omnimodo liberantur, *l. 2. inf. iud. ſol.* Secuta autem condemnatione ex eremodicio, atque ita eo etiam modo lite mortua, licet non teneantur ex clauſula de re non defenſa, de re tamen iudicata tenentur. Illa enim clauſula, licet res defenſa non ſit, non ante committi videtur, quam fuerit ex ea lis conteſtata, *d. l. cum quærebatur.* Igitur lite interim mortua vel finita quoqoo modo, illa clauſula ceſſat. Dicitur & mori lis, ſi ioterpoſita appellatio, intra ſtatuta tempora, quæ & ob id fatalia & κυρία à Iuſtioiano vocantur, noo exerceatur, *l. vlt. §. & cum antea, C. de tem. & rep. app.* Sed ad rem. De eremodicio poto accipiendam eſſe *l. contumacia, inf. de re indic.* Loquitur enim de contumacia eius qui litem inchoatam deſerit. quod coniuncta ei l. contra iodicat in illo loco, *Si litem inchoatam deſeris.* proinde recte ait, eam contumaciam litis damno coërceri: ex ea enim ſeqoitur mors litis. Eadem de re agi opinor in *l. ad peremptorium, & in ſequentibus, inf. de iudic.* ad quas hæc verba recte Harmenopulus adiicit, μετὰ προκάταρξιν, id eſt, poſt litem cooteſtatam. Ergo paria hæc videntur eſſe, ex contumacia damoari, & ex eremodicio damnari. quæ tamen hoc in loco ſeparantur. De eremodicio eſt hic. *§. de contumacia l. prox.* Enimuero quiſqois ex eremodicio damnatur, ex contumacia damnatur. Sed non cootra. nam ex contumacia damnari poteſt quis, etiam in inte-

A gro manente lite. Itaqoe contumaciæ nomen latius patet.

Ad L. Si ex cauſa 9.

Minor reſtitutus aduerſus ſententiam, reſtituetur etiam aduerſus diſtractiooem pignoris capti ex iudicati cauſa, ſi modo grande damnom eius ſit. An & aduerſus diſtractionem coouentionalis pignoris reſtituatur, quæri poteſt. Et quidem vel ipſe cootraxit pignus, vel parens, aut is cui ipſe ſucceſſit. Si ipſe contraxit de re mobili ex curatoris auctoritate, vel de re ſoli ex Prætoris aot Præſidis decreto, oon reſcinditur venditio per reſtitorionem in integrum, niſi grande

B damoum minoris verſetur: vt ſi creditor rem amplioris pretij mala fide viliore diſtraxerit. quo caſu collodeote emptore non eſt mirum, ſi reſtituatur mioor, cum & maiorem ex ea cauſa creditore oon exiſtente ſoluendo adoerſus emptorem reſtitui placeat, *l. 1. & 3. C. ſi vend. pig. ag. l. 2. C. de præd. min.* Verum & ſi colluſio emptoris non interceſſerit, ob grande damnom minori aduerſus emptorem in integrum reſtitutio dabitur, *l. 1. C. ſi adu. vend. pig. l. 1. C. de præd. min. l. ſi creditor §. pen. inf. de diſt. pig.* Quod ſi parens pignos contraxerit, vel etiam extraneus cui mioor ſocceſſit, quia nihil cum minore geſtum ptoponitur, nulla ex cauſa aduerſus vendirionem pignoris ei in integrum reſtitutio dabitor, *l. 2. C. ſi adu. vend. pig. l. Æmilius, inf. hoc tit.* niſi forte communi iure, ſi creditor mala

C fide vendiderit & ſoluendo non ſit: qua ex cauſa defunctus reſtitui potuit.

In dotis] Mioor reſtituitur aduerſus dotem, ſi ſupra vires patrimonij, vel totom patrimonium io dotem dederit, *l. 1. C. ſi adu. dot.* vel aduerſus pactum dotale, *l. minor ſe §. vlt. inf.* Supra vires patrimonij dat quæ habet c. debet l. *dat vel promittit* lx. *vel etiam quæ habet c. promittit* cxx. Obiicitur qood ſit ea dotis cooſtitutio ipſo iure nulla, *l. ſiue generalis, inf. de iur. dot.* Id vero ita procedit non ſi ignorans, ſed ſi ſciens bona non ſufficere dolo malo, vt ait lex, curator aoctoritatem interponat: nam proinde eſt atque ſi ſioe curatoris aoctoritate dos promiſſa fuiſſet. Deinde obiicitor quod & in hac ſpecie maiori ſuccurratut, *l. 7.*

D *§. vlt. inf. eod. tit.* At non ſoccurritur maiori per reſtitutionem, vt opinor, ſed iodicio dotis, vt pota com in æſtimatiooe dotis alteruter circumuentus eſt, *l. ſi res §. 1. inf. eod. tit.* quod illa verba indicaot, quia bono & æquo non conueniat. Reſpiciunt enim ad actionem dotis qoæ io bonom & æquum concipitur, *l. eas, inf. tit. prox.* hoc modo, Quaoto æquius melius.

Ad L. Verum 11.

Libertati plus fauemus quam ætati, & ideo aduerſus iure datam libertatem minorem non reſtituimus, ſed in manumiſſum damus de dolo, vel vtilem, id eſt, in factum actionem, De dolo, intra annum, Vtilem, poſt annom, De dolo, in ſcientem, Vtilem,

E in ignotantem.

Divi Severi] Intelligit *l. 1. C. de mox. act.* Ergo Alexandrum, non Septimium. Sic in *l. cum alter, de compenſ.*

Quid si minor] Repetendum illud eſt ex lege Ælia Sentia, minorem xx. annis manumittere non poſſe. Item ex Conſtit. Marci & Commodi ipſo iure poſteaquam dies veoit liberuoi fieri eum qui ea lege venditus eſt, vt intra eum diem manumittatur. Verum legi Conſtitutio cedit. oec enim qui ita à minore xx. annis venditus eſt, ex Cooſtit. liber fit in fraudem legis. Sed neque ab emptore liber fieri poteſt, *l. 4. inf. de ſer. exp.* A maiote autem xx. annis minore

tamen xxv. venditus vel emptus ſeruus, ipſo iure liber ſit, nec poteſt libertas quæ ſemel obtinuit, à venditore vel emptore auxilio ætatis reuocari.

VOLVNTAS MAIORIS VENDITORIS] Emptor tamen patronus eſt, non venditor. Conſtitutio enim repræſentat factum emptoris. Non tamen omnia iura patronatus habet. nec enim querelam ingrati aut operarum impoſitionem habet.

BENEFICIO PRINCIPIS] Beneficio Seueri, qui XIV. curatores vrbis fecit, auctore Lampridio in Alexand. Seuero.

ESSET INCVLTVM] A Seuero & Antonino, *l. iuriſperitos, inf. de exc. tut.*

SEVERVM] Alexandrum.

BENIGNO] Sic in *l. 2. inf. de iu. immun.* Eſt autem legendum, *ſucceſſori eius,* non *ſucceſſor eius.*

ITEM NON RESTITVETVR] Non obſtat quod hic Accurſ. refert, minorem reſtitui aduerſus ſolutionem ei factam curatoris auctoritate ſi pecuniam perdiderit: nam ideo reſtituitur, quia non proſpexit poſſe euenire, vt eam pecuniam perderet, vt in §. *prox.* Sed & ea ea cauſa parciſſime reſtituendus erit, vt diximus in *l. ait prætor, ſup.*

ITEM QVÆRITVR] Quæſtionis eſt, an minor aduerſus minorem reſtituatur. Et quidem vel ambo capti ſunt, vel alter tantum. Si alter tantum, in integrum reſtitui poteſt, vt ſi in diuidenda hereditate minoribus delata, alter tantum captus ſit, *l. 1. C. ſi maior fac. rat. hab.* qua ea re reſtituto ſcilicet eo qui captus eſt, non fit alteri iniuria. Item ſi minor pecuniam credidit filiof. minori ea qua locupletior factus ſit. Is enim qui credidit reſtituitur aduerſus SC. Macedonianum, nec ſi eam pecuniam filiusf. poſt litem conteſtatam perdiderit, ideo minus tenebitur: quandoquidem non rei iudicatæ, ſed litis conteſtatæ tempus ſpectatur, *l. ſi minor 2. inf. hoc tit.* quod ſi minor filiof. maiori credidiſſet, reſtitueretur omnimodo, etiam conſumpta pecunia ante litem conteſtatam, vt traditur in hoc §. Si vterque captus ſit, ceſſant prætoris partes. & vero ſi minor filiof. minori crediderit, & is pecuniam ſtatim perdiderit, vel etiam ſi patrif. minori, ſatius eſt rem à prætore intactam relinqui, ne dum vult vni ſubuenire, in alterum iniurius eſſe videatur: quoniam & is, qui accepit, captus eſt propterea quod pecuniam amiſit, & is qui dedit propter exceptionem ætatis vel Senatuſconſulti. Quare neutri reſtitutione data, melior erit cauſa eius qui accepit & conſumpſit.

MINORI] Non dicit filiof. minori. Idem ergo eſt in patref.

CVM FILIOF. MAIORE] Bene, *maiore:* nam ſi cum minore, non reſtituitur in integrum conſumpta pecunia ante litem conteſtatam.

Ad L. In cauſæ 13.

RESTITVTIO quæ minori circumſcripto datur, fideiuſſori prodeſt, *l. 7. in fi. de exc. l. 2. C. de fid. min.* Quæ lapſo datur, fideiuſſori non prodeſt, *l. 1. C. eod.* & mandatori multo minus. Perſonale enim beneficium eſt. Cur enim reſtituitur? Ob infirmitatem ætatis. Hæc igitur reſtitutio fideiuſſorem non liberat. Porro ſoluta creditori pecunia, acturus eſt fideiuſſor cum reo mandati iudicio, atque ita minori reſtitutio aduerſus creditorem impetrata nihil proficiet. Quamobrem tutius eſt à minore aduerſus vtrumque reſtitutionem peti, vt nec mandati, nec ſi certum petetur teneatur, *d. l. 1.* interdum tamen minore lapſo ac reſtituto, fideiuſſoribus eius ſubuenitur, puta cum alium habet aduerſarios in quem transferre iudicium poſſit, *l. minor, ſup. de procur. l. ſi pupillus ſe hereditate, inf. de* A *adq. hered.* vel cum ignorantes minorem eſſe pro eo fideiuſſerunt, vt ad Paulum expoſuimus *lib. 1. Sent. tit. 9.* Tunc vero minor fruſtra contra fideiuſſores cognitionem de reſtitutione poſtularet.

CAVSA ENIM] Ideo ait, *Cauſa enim*, vt oſtendat cur ſuperius dixerit, *In cauſæ cognitione, perpendendum erit à prætore.*

Ad L. In cauſæ 16.

ALIA ACTIO] Actionis verbo continetur etiam ius dicendi nullum, vt in edicto de dolo malo. In propoſita autem quæſtione ſi aduerſus eandem perſonam alia ſit actio ordinaria, non ideo denegatur reſtitutio, §. *Pomp. inf.* Eſt vero ſemper, ſi id minor malit,
B priſtina actio vel in rem reſciſſa alienatione, vel in perſonam reſciſſa liberatione, *l. in cauſæ §. interdum, ſup.* Idemque iuris eſt, ſi ſit exceptio. eſt vero ſemper & ætatis exceptio & replicatio, *l. nam poſtea §. ſi minor, inf. de iureiur.* Ceterum ſi ſit ius dicendi nullum omnis ætatis hominibus commune, reſtitutio ceſſat. cuius rei exempla in hac lege proponuntur. Sed & ſi alia actio ſit communis maioribus & minoribus in principalem debitorem, in alium reſtitutio non datur. qua de re diximus in *l. 3. § ſed vtrum, & §. vlt. ſup.*

DONATIONIS CAVSA] In fraudem legis Cinciæ, quæ prohibuit donari certis perſonis, *l. 4. C. Theod. de donat.*

POMPONIVS ADIICIT] Adiicere non eſt re-
C prehendere. Reſtitutioni ab Ariſtone datæ Pomponius adiecit etiam condictionem incerti. Hæc igitur adiectio ſententiam Ariſtonis non expugnat: & ideo mox Vlp. non ita concludit, Et generaliter vbi alia actio eſt, ſed in hunc modum, *Et generaliter vbi contractus non valet.* Ex vero demum reſtitutio aliarum actionum concurſum non admittit, quæ fit ex edicto de dolo malo, ceteræ admittunt. & hæc fuit Martini ſententia, cui libenter adquieſco hac in re, non item in eo quod exiſtimat ex hoc edicto iure actionis reſtitutionem fieri. Conſtat enim auxilium extraordinarium eſſe.

IDEM POMPONIVS AIT] Si dolo emptoris minoris vendiderit, maiori datur actio ex vendito, *l. ſi quis adfirmauit, ſup. de dolo.* minori etiam reſtitutio
D datur, *l. 1. C. ſi aduerſ. fiſc.* Sed ſi minoris vendiderit ſine emptoris dolo, vel ſi emptor pluris emerit ſine venditoris dolo, ne minori quidem facile ob eam cauſam danda eſt actio vel reſtitutio in integrum, vt in hoc §. ſignificatur, quoniam naturaliter, id eſt, ex iure gentium & natura contractus poſſunt ſe contrahentes in pretio emptionis & locationis circumuenire, *l. item ſi pretio §. vlt. & l. prox. inf. loc. l. ſi voluntate, C. de reſc. vend.* Sed ſi grande damnum minoris eſſe videatur, etiamſi id infra dimidiam iuſti pretij conſiſtat, forte quia ignorans quanti ſuæ res eſſent vendidit, proculdubio ei ſubuenietur. & ita Græci putant, & probat, *l. ſi quidem, C. de præd. miner. l. quiſquis, C. de reſcind. vend.* Maiori autem non ſubuenietur, niſi circumuen-
E to ſupra dimidiam iuſti pretij, & ideo ſi rem dignam x. vendidero v. vel ſi rem dignam x. emero xx. mihi non ſubuenitur, quoniam fraus non ſuperat dimidiam iuſti pretij. Sed ſi rem dignam x. vendidero IV. quia nec dimidiam partem pretij iuſti ex ea venditione fero, mihi ſubuenietur in emptorem, ita ſcilicet vt is vel ab emptione diſcedat, in integrum reſtitutis omnibus, vel manente venditione id quod deeſt iuſto pretio ſuppleat, *l. 2. l. ſi voluntate, C. de reſc. vend. l. 1. C. ſi maior fac. alien. rat. hab.* Itaque venditio ob eam cauſam non omnino reſcinditur, *l. 1. §. ſi quis in fraudem, inf. ſi quid in fraud. pat.* Quid autem fiet ſi rem dignam x. emero xxI. ſic enim fraus ſupra dimidiam, non,

vt alij quidam ſomniaot, eadem re empta x v i. oam ſicut tunc dumtaxat non iure fraudatur venditor, cum pretium nomeratum non efficit dimidiam iuſti, vt ſi res ſit x. pretium non ſit v. ſed i v. ita non iure fraudatur emptor, cum res non eſt nomerati pretij dimidia parte digna, vt ſi prerium ſit x a i. res non ſit x. ſemis, ſed x. taotom. Trahitur autem dicta *l. 2.* etiam ad emptorem, & ideo emptore fraudato ſopra dimidiam, vel pati venditot debet reſciſſionem venditionis, vel reddere id qood ea iuſto pretio ſupereſt. & hoc nomine actio intra quadrieonium inſtituitur, vt Conſtantious ſeribit lib. 3 Epit. & probat Nouella Cæſaris Romani apud eom telata. recte: quoniam ſpeciem reſtiturioois habet.

Nvnc vioʀnovm] Præf. vrbi in integrum reſtituere poteſt. Item Prætotes, & Conſules, *l. cum quidam, in princ. inf. de adquir hered.* & præſides in prouinciis. Magiſtratus municipales non item, niſi ex mandato, vt diximos in *l. 3. ſup. de in int. reſt.* At magiſtratus vrbani vel prouinciales etiam aduerſus ſententiam ſuam dare in iotegrum teſtitutionem poſſuot, vel aduerſus ſeotcotiam eius, qoi par imperium habet, aut habuit, pura collegæ vel deceſſoris, *l. Præſes, inf. hoc tit.* Item adoerſus ſenreotiam minotis magiſtratus, vt Præf. prætorio aduerſus ſentenriam Præſidis, Præfecti vrbi aduerſus ſententiam Prætoris. Item Cooſul aduerſus ſententiam Prætoris. Cooſulis enim maius eſt imperium, *l. 3. §. vlt. & l. prox. inf. de recept. qui arbit. recep.* Cic. i x. ad Atticum. Minot autem magiſtratus cootra ſententiam maioris non reſtituit, *l. minor, in princ. inf.* & ideo aduerſus ſenteotiam Præf. prætorio alius quam ipſe Præf. prætorio non teſtituit, *l. 1. §. vlt. ſup. de offic. Præf. præt.* ceteris namque omnibus imperio & dignitate antecellit, *l. 1. C. de offic. vic.* & retom ſummam obrinet, *l. quilibet, C. de decur.* Item vice ſacra ſolos vere iudicat, *l. 16. C. Theod. de appellat.* At vice ſacra etiam iudicat Præfectus vrbi, *l. eos etiam, C. de appellat.* & io inſcriptione marmorea Romæ ſic legitur: Evcharivs epifanivs v. c. præf. vrb. vice sacra ivo. & alio io loco, Antio pavlino præf. vrbi vice sacra ivoicanti. Item vicarios, *l. 1. C. de offic. vic.* Sed vice ſacra, vt dictum eſt, Præf. præt. vere iudicat, & ideo ab eo non appellatur, *l. prox. inf.* reſtiturio tamen cootra eius ſeotentiam ab eodem datur, vel etiam à Principe, cui maiores quoque x a v. annis ſupplicare poſſunt cootra ſententiam Præf. prætorio cauſa rettactata apud ſucceſſorem, *l. 1. C. de ſent. Præf. præt.* Eſt namque appellationis loco inuentum remedium *ἀναψηλαφήσεως, Nou. 82. §. pen.* Præfectus autem vrbi, vel vicarius qui ſuo iure prouincias regit pro Præfecto præt. imagioem tantum obtinet cognitionis ſacræ, & ideo ab eis Princeps appellatur, *l. Æmilius, inf. hoc tit.* vel Præf. prætorio. Commune illud eſt omnium, vt adoerſus ſuam ſeotentiam in integrum reſtituere poſſint. Sed an excipientur Iudices ſacrarum cognitionum, quorum ſæpe fit mentio io antiquis inſcriptionibus, vt ex eis apparet, quas Pet. Appianus & alij quidam collegerunt, & procuratores Cæſaris, & iudices delegati à Cæſare. Cæſarem enim ſolum aduerſus eorum ſententiam in integrum reſtituere traditur in *l. 3. C. ſi adu. rem iud. l. 1. C. vbi & apud quem, l. minor. §. pen. inf.* Putem & eos ipſos, qui ſententiam dixerunt reſtituere poſſe, ſi in eodem officio perſeuerant. Cum enim traditur ſolum principem reſtituere, id hac oratione tantum negatur aliis qui eam ſententiam non dixerunt. Iudex delegatus oon reſtituet, quooiam dicta ſententia finitur officium eius.

Ad L. Minor autem 18.

Dicta non] Legendũ alio ordine non dicta, *l. 26. inf.*

A Qværatvr] Fruſtra hic obiicitur *l. 1. C. de adu. diu. iud.* oeque enim ea lex dicit, ipſo iure oullam eſſe ſeotentiam. De eius legis quæſtione alia quædam ſcripſimus in *l. & eleganter §. non ſolum, & §. pen. ſup. tit. prox.*

Seo et Percennio] Prioceps contra res bis iudicatas dat reſtitorionem. Hoc præſtat reſtitutio minoribus quod appellatio maioribus, *l. præſes, inf. hoc tit.* Res ter iudicatæ oon poſſunt appellatione, vel ſi ſecundæ appellationis Præf. prætorio iudex fuerit, ſupplicatione reſcindi, *l. 1. C. ne liceat in vna eademque cauſ.* &c. *Nou. lxxxii. §.* [illegible]. Ergo nec reſtitutione.

B Percennio] Familiam Percenniorum ſuſtulit Seuerus Imperator, qui ab Spartiano Peſceooij vocantur forſitan corrupte. Manius Percennius Nolanus apod Catonem de re ruſtica.

Nisi solvm] Græcorum diceodi mos. Dicunt enim εἰ μὴ, ἀντὶ τοῦ, ἤ.

Non solvm] De hac quæſtiooe ſcripſi in *l. 6. ſup. de in integ. reſtit.*

Ad L. Papinianus 20.

Minor Romæ aliqoa in re captus eſt, deinde in exilium miſſus ſalua ciuitate. io exilio egreſſus eſt legitimam ætatem & vtile tempus ſiue quadriennium. Quæritur, an reoerſus reſtitui poſſit exilij tempore in id nequaquam imputato, quod petendæ in integrum reſtitutioni legibus præſtitutum eſt. Papinianus negat C reſtituendum: quia potuit à Prætore reſtituriooem petere per procuratorem, *l. illud §. vlt. inf.* Papio. non adiecit reſtitui etiam eum potuiſſe per præſidem eius prouinciæ in qua exulabat. & recte: nec eoim potuit ab eo in integrum reſtitoi ex negotio geſto in ea ciuitate cuius eius eſſe non deſierat. Adiecit tamen Pap. ideo quoque eum non reſtitui, quod ſit indignum pœnæ pendendæ tempus ei ad excuſationem prodeſſe. Hoc vero parum recte. Quæ enim iodignitas eſt, ſi eum excuſat exilij tempus in ea re, quæ à delicto ſeparata eſt omnino? At prior ratio Papioiani recta eſt: qua etiam Pomp. vtitur, *l. ſed & ſi per Prætorem §. 1. inf. ex quibus cauſ. mai.* Sed & Vlp. putat interdum exoli ſuccurreodum ex ioſta cauſa ſiue ex geoerali claoſula, D ex qua abſens reſtituitur, ſiue procuratorem habuerit, ſiue non habuerit, *d. l. ſed & ſi per prætorem §. vlt.* videlicet ſi vel procurator mortuus ſit, vel non idoneus deprehendatur, vel ſi non potuerit inueniri qoi exulis mandata ſuſciperet. alioqoin is qui procuratorem reliquit, vel potuit relinquere, non reſtituitur vlla ea cauſa. Ceterum tentari poſſet & in propoſita ſpecie exuli reuerſo indiſtincte ſubueniendum ex *l. ſi qua §. vlt. inf. ex quib. cau. maior.* Sed loquitur lex de vſurpato, ooo de vſucapto. Vſurpatum vero in malam partem accipimus.

Si qvis tamen maior] Reſtitutiones per conteſtationem non perpetuantur, vt expoſuimus in *l. ſi plures, ſup. de dolo.* ideoque ſi is qui conteſtatus eſt, deſiſtat, vel ſi per eum mora fit, quo minus intra ſta- E tuta tempora lis finiatur, extinguitur reſtitutioois ius. Quid ſit deſiſtere explicatur in *l. prox.* qoæ cum ſit ex lib. 10. oon 11. ad hunc tractatum proprie oon pertinet, ſed ad edictum de calumniatoribus, vt etiam apparet ex *l. deſtitiſſe, inf. de iudic.* & Iac. Labittus ex meis familiariſſimis optimus & doctiſſimos in Iodice Pandectarum primus expoſuit. Voluit tamen Tribonianus eandem ſententiam ad huoc tractatum accommodare. Igitur ſi intra vtile tempus cauſam reſtitutionis iocboauerit & poſtea diſtulerit, poterit ad eam redire, videlicet, ſi ſtatuta tempora largiantur. Sed ſi deſtiterit, oec ſi ſtatuta tempora largiantur, poterit ad eam redire, vt in *l. ſi filius, inf.*

Ad L. In integrum 22.

MINOR heres ſcriptus & poſt aditionem reſtitotus abſtinendi caoſa non reddit legata, quæ ſoluit, vel pretia ſeruorum qui aditione eius, id eſt, recto iore, vel per fideicommiſſum liberi facti ſunt. Non reddit inquam, fiſco, vel his ad quos ea res pertinet. Non reddet etiam pretia ſerui manumiſſi, *l. ſi mulier, inf. hoc tit.* At legatarij reddeot legata, *l. 5. inf. de cond. ind.* quod iniquum videtor, cum vt ſerui debitas libertates, ita & hi debita legata ex teſtamento non deſtituto optimo iure conſecuti ſint, aliter atque ſi teſtamentum falſum vel inofficioſum pronuntiatum fuiſſet. Sed tamen ita de legatis conſtitutum eſt. In libertatibus rationem ioris ſequimor deficiente Cooſtitutione.

Ad L. Quod ſi minor 24. §. Scæuola.

OMISERIT] Omittere eſt tempore amittere. Repudiare eſt deſtinatione non adquirendi in iure expoſita amittere. Sic in *l. 1. §. vlt. inf. vt in poſ. leg.* Hic ſucceſſor extraneus fuit. Omiſit autem vel tepndiauit, vt ſucceſſio ad ſubſtitutum perueniret. Scripſi de quæſtione huius §. lib. 11. Inſtitutionum *tit. de hered. qual. & diff.*

SI SERVVS] Hæc reſtitutio ſerui vel filiifamil. nomine eſt de eo quod peruenit, & de peculio. Interdum eſt noxalis ſerui nomine ſicut duæ ſuperiores de dolo & de metu, vt puta ſi extra contractum dolus ſerui interuenerit, ita tamen vt ſit in arbitrio domini, ſi noxæ dedere nolit, verberandum præſtare, quemadmodum fit in actione ioiuriarum, *l. ſed ſi vnius §. cum ſeruus, inf. de iniur.* Ex hoc loco male quidam colligunt Prætorem vrbanum habere coërcitionem verberum: nec enim Prætor coërcet ſeruum, qui iniuriam fecit, vel adoleſcentem circumſcripſit, ſed dominus, vel is cui ſua ſponte dominus ſeruum verberandum tradit, dum verberari ſeruum mauult qoam dedi. & hinc intelligitur, cur etiam filiusf. ex circumſcriptione adoleſcentium verberibus non afficiatur. Eſſet enim & ſimiliter euitandæ deditionis cauſa à patre ad verbera exhibendus. Pater autem filiifamilias nomioe noxali non tenetur.

RASTITVTIO] Reſtituto minore aduerſus venditionem quemadmodum fundus ei redditur cum fructibus, ita ipſe pretiom reddit cum vſuris, *l. tutor §. vlt. inf.* vel fructuum & vſurarom compenſatio fit, vt Paulus ſcribit *lib. 1. Sent. tit. 9.* Similis fit compenſatio reſtitoto minore aduerſus ſolutionem, *l. 40. §. vlt. inf.* & aduerſus emptionem, *l. patri §. prædium, inf* Reddet etiam emptori *.ummumem*, *arg. l. ſi prædium. C. de præd. min.* & eæ ſunt reputationes, quæ reſtitntis fieri dicunt in *tit. de reputationib. C.* Quid vero ſi emptor cum ſciret minorem peconiam ſtatim conſumpturum, ei numerauerit & vero is conſumpſerit? An tunc dicemus id minori non reputari: nam & ſi quis ſciens ei conſumpturo crediderit, non habet actionem Si certum petetur, *l. ſi vero non remun. §. ſi adoleſcens, inf. mand.* Sed alia eſt ratio creditoris, alia emptoris. Creditor non cogitur credere. Cur ergo credit perdito adoleſcenti? Emptor pretium ſoluere cogitur quaſi æs alienum. Et ſane ſi coactus ſoluerit, quamuis conſumpturo in res forte inanes aut turpes, nonnulla eius ratio habenda eſt ab eo qui de reſtitutione cognoſcit. Quod ſi forte nulla ſit eius habita ratio, id eſt, ſi de eo nihil ſtatuent Prætor vel Præſes, proculdubio dicemus emptorem fruſtra pretium & vſuras poſtulare, *l. ſine §. interpoſito, inf. de adminiſt. tut.* quinimo generaliter traditum eſt, pretium emptori ooo reddi vel fructus venditori, ex quo quibuſve minor locupletior factus oon eſt, *l. patri §. prædium, & §. prox. inf.* Emponemata emptori ſemper redduntur, id eſt, expenſæ vtiles & neceſſariæ bona fide factæ.

VEL CAVTIO] Quæ inſtar actioois obtinet, *l. 1. §. cautiones, inf. de præt. ſtip. l. non ſolum, inf. rem rat. hab.*

Ad L. Illud 25.

INDEBITI condictioni locum facit vel cauſa legitima, vel ſola perſona, vel reſtitutio in integrum. Cauſa legitima ſi quis errans in facto indebitam pecuniam ſoluerit. Sola perſona, vt ſi pupillus ſine tutore indebitum ſoloerit, vel furioſus aut prodigus oam extante quidem pecunia vel mala fide conſumpta indebiti condictio non datur, ſed vel vindicatio vel ad exhibendum actio. At bona fide conſumpta pecunia indebiti condictio datur, *l. interdum, inf. de cond. ind.* videlicet ſi ex eis cauſis eæ perſonæ ſoluant, ex quibus iure ciuili indebiti condictio non datur, vt ſi ex eis ſoluaot quæ inficiatione duplantur. Alioquin cauſæ non perſonarum qualitas locum repetitioni faceret: nam quibus caſibus ſi pecuniæ ſolutæ dominium transferatur ex oumeratione indebiti condictio competit, eis etiamſi dominium oon transferatur ex conſumptione cuilibet indebiti condictio competit. Contra quibus caſibus ſi dominium transferatur, iure ciuili ex numeratione iodebiti condictio non competit, eis etiamſi dominium non transferatur, ex conſumptione indebiti coodictio non competit. Hoc ſi cauſam ſpectas non perſonas. At *l. interdum*, perſonas ſpectat. Reſtitutio locum dat condictioni, ſi adoleſcens ex errore ioris, vel ex ea caoſa quæ inficiatione duplatur, pecuniam indebitam ſoluerit, *l. 2. C. ſi aduerſ. ſol.* Reſtitutus enim habet vtilem coodictionem de indebito ſoluto. Vtilis ideo dicitur, quia reſtitutoria eſt. oec mirum ſi ob eam rem minoribus ſuccurratur, cum & maioribus ex ea cauſa, pota ius ignorantibus benigne interdum ſubueniatur, *l. 1. §. 1. inf. vt in poſ. leg.*

SI TALIS] Reſtitutio peti poteſt per curatorem, vt oſtendit *l. 1. C. ſi tutor vel cur. int.* ſi quidem, vt eſt in vet. in ea legatur, *per curatores veſtros:* vel ſi curatorem mioor non habeat per procuratorem, *l. Papinianus, ſup. hoc tit.* nec in dando procuratore exigitur vt curatorem adhibeat, qui non habet, *arg. l. 3. C. de in int. reſt.* nam & ſi curatorem noo habeat, eodem modo ipſe ſolus recte in integrum reſtitutionem petet. At in procuratore ſpeciale mandatum exigimus, adeo vt nec pro minore hi recte petant reſtitutionem, quibus alias ſine mandato agere permittitur, puta agnati, vel affines, excepto patre, quod eius maxime interſit filium reſtitui, cuius nomine tenetur de peculio, *l. patri, in princip. inf.* Reſtituto enim filio pater liberatur ab actione de peculio, quod eſt ſi filius ſua voluntate contraxerit: nam ſi iuſſu patris contraxerit, pater eſt principaliter obligatus, nec ei reſtitutio filij prodeſſe poteſt, *l. 3. §. ſed vtrum, ſup.*

Ad L. Cum minor 28.

MALE obiicitur *l. 1. & 2. C. ſi aduerſ. tranſ.* oam ſeparata & ſeiuncta ſunt hæc duo totelæ iudicia, atque adeo ſeparatæ ſpecies: & ideo licet reſtituatur directum iudicium, non debet reſtitui contrarium, quod ei non cohæret, id eſt, quod cum eo commune nihil habet, *l. prox. §. 1. inf. in tit. ſi aduer. tranſ.* vnum eſt iudicium, vna ſpecies. De ea tranſactum eſt pacto vel Aquiliana ſtipulatione interpoſita. Reſcinditur tranſactio. Ergo & reſtituitur priſtinom iudicium, ſi Aquiliana ſtipulatio interuenerit, vel ſi pactum dumtaxat interuenerit, contra exceptionem tranſactionis actori replicatio datur. In extremo dictæ *l. 2.* ex vet. libris legen-

legendum ſic eſt, *Tributa actione reſciſſoria conceden-* A *dum eſt*. Ideo autem reſciſſoria dicitur, quia reſciſſa acceptilatione datur.

Ad L. Etiamſi 29.

Cvrationis] Geſtæ à defuncto cui pupilla ſucceſſit. Geſſerat autem defunctus curationem non pupillæ ſed alterius, quem & mox ſubiicitur maiorem factum ſententiam approbaſſe, & ideo ſuo quoque nomine in integrum reſtitutionem aduerſus ſententiam fruſtra deſiderare. Egerat hic cum pupilla vtili neg. geſtorum, quæ his quorum curatio geſta eſt, competit.

Litis speciebvs] Poteſt vna lis plures ſpecies ſeparatas habere, *l. ſi qui ſeparatim §. 1. inf. de app. l. 1. inf. quæ ſent. ſine appel. reſc.* B

Ad L. Si filius 30.

Destitisse maior videtur à lite reſtitutionis intra tempus vtile conteſtata tempore amiſſæ poſſeſſionis amplectendæ cauſa, ſi legatum ſibi in tabulis paternis relictum poſt litem conteſtatam agnouerit. vt maior ſit qui deſiſtit exigimus, *l. Papinianus §. vlt. ſup.* Minori enim deſiſtenti rurſus per in integrum reſtitutionem ſubueniri poteſt. Loquitur lex de filio emancipato: nam filius ſuus prætéritus non eget bonorum poſſeſſione contra tab. quæ differentia non eſt hodie ſublata. Sed & illud conſtat, filio præterito ad excludendam bonorum poſſeſſionem contra tab. quartam C non ſufficere, licet exheredato ad excludendam querelam ſufficiat. quam differentiam & hic Accurſ. notat recte. Illud tamen male tempus petendæ bonorum poſſeſſionis minori ideo non currere, quod in *l. vlt. C. in quib. cauſ. in integr. reſt. non eſt nec.* Iuſtinianus generaliter conſtituerit, exceptiones temporales aduerſus minores non concurrere. Bonorum enim poſſeſſio tempore ipſo iure amittitur, non per exceptionem. Videnda ſunt ea quæ diximus in *l. ait prætor §. pen. ſup.*

Ad L. Minor 32.

Qvi petit reſtitutionem, ætatem probare debet, *l. intra, inf. hoc tit.* id eſt, qui ſe minorem dicit, *l. cum te minorem, C. de prob. l. 4. C. de reſt. in int.* Æque is qui D à curatoribus rem ſuam recipere vult, id eſt, qui ſe maiorem dicit, ætatem probare debet. Eſt autem & de maiori & de minori ætate probandum cauſa cognita, quoniam hæc probatio multis aliis cauſis præiudicat, *l. cum de ætate, inf. de probat. l. de ætate, inf. hoc tit.* Probatio maioris ætatis præiudicat reſtitutioni in integrum: nam qui ſe probauit maiorem eſſe, eorum nomine quæ poſtea geſſit etiamſi vere minor ſit quam xxv. annis vix reſtitui in integrum poteſt. Et quidem ſi dolo malo de ætate mentitus eam forte ex aſpectu Prætori vel Præſidi probauerit, reſtitutio ei aduerſus eos omnes denegatur, qui eum maiorem eſſe crediderunt, non aduerſus eos, qui intelligebant eum mino- E rem eſſe, *l. de tutela, C. de integr. reſt. l. 3. C. ſi minor ſe mai. dix. l. 1. C. Greg. ſi maior fuer. prob.* Sed ſi dolo aduerſarij vel errore lapſus minor ſe maiorem probauerit, dubium non eſt, quin aduerſus omnes reſtitutioni locus ſit, *l. 1. & vlt. C. ſi minor ſe mai. dix.* Quod ſi minor ætatem magiſtratui non probauerit, ſed affirmauerit ſe maiorem eſſe eius quo cum contrahebat decipiendi cauſa, aduerſus eum in integrum reſtitui non poteſt, *l. 2. C. eod. tit.* Cur tamen aduerſus alios quibus idem non adfirmauit non reſtituatur, non video. Nec enim proinde valet nuda affirmatio vni facta atque probatio & decretum Prætoris vel Præſidis. Id vero dolo malo affirmari exigimus: nam ſi dolus abſit, proculdubio reſtitui aduerſus affirmationem ſuam poteſt, vt & aduerſus confeſſionem inconſulte factam, *l. certum §. pen. inf. de confeſſ.* Quid ſi addito iureiurando affirmauerit ſe maiorem eſſe? Nihil religio adiicit affirmationi. Dolus enim eſt ſiue quis iuret, ſiue affirmet ſimpliciter, *l. ſi legatarius, ſup. de dolo.* itemque ſtellionatus, *l. vlt. inf. ſtell.* Igitur ſi corporaliter iurauerit, aduerſus eum cui iurauit, nullo modo reſtituitur. Sed & ſi in inſtrumento iurauerit, non reſtituitur, niſi aliis inſtrumentis (nec enim teſtes ſufficiunt) probet ſe minorem fuiſſe, *l. 3. C. ſi minor ſe maior. dix.* De ætate interrogati interdum reſpondere coguntur, *l. de ætate, inf. de inter. in iure fac.*

B Decreto] Cur ait *decreto?* quoniam cauſa cognita ætatum probatio examinatur, vt dictum eſt ſup. Probantur anni ſiue ætates ex aſpectu. Atquin diximus pubertatem æſtimari ex annis non ex aſpectu, id eſt, ex Proculianorum, non ex Caſſianorum ſententia, vt Vlpian. refert in Fragm. tit. de tutel. Tertullianus lib. de virg. vel. *Tempus*, inquit, *Ethnici obſeruant, vt ex lege naturæ iura ſua ætatibus reddant. Nam feminas quidem à* xii. *annis, maſculos vero à duobus amplius ad negotia mittunt, pubertatem in annis non ſponſalibus aut nuptiis decernentes.* Idem in lib. de Anima: *Iura ciuilia à* xiv. *anno agendis rebus attemperant.* Priſcus ex vtroque pubertatem æſtimabat. quod videtur olim obtinuiſſe: Iure enim Seruius ait Ecloga viii. pubertatem ex vtroque colligi. Quamuis autem nunc pubertatem C ex annis æſtimari placeat, tamen ſi de annis dubitetur, hi quandoque ex aſpectu probabuntur. Ætates etiam probantur ἐκ τῶν παιδογραφιῶν, *l. 2. inf. de exc. tut.* id eſt, ex natalibus profeſſionibus. Itemque ex cenſualibus, *l. ætatem, inf. de cenſib.* Item teſtibus, puta obſtetricibus, vicinis, propinquis.

Ad L. Si minor 33.

Legatarivs, qui rogatus eſt ſeruum ſuum manumittere, vel fundum ſuum alteri præſtare, agnito legato, omnimodo cogitur manumittere, aut fundum præſtare, etiamſi plus ſit in pretio ſerui aut fundi quam in legato: Ipſe enim pluris eum æſtimaſſe non D videtur. Eſt vero vnuſquiſque rerum ſuarum legitimus æſtimator, *l. ſed ſi non ſeruus, inf. ad leg. Falcid.* Nec ſi retro agnitum legatum reſtituere paratus ſit, audietur, niſi ſit minor xxv. annis. At ſi alienum ſeruum rogatus ſit manumittere, vel certam quantitatem dare, agnito legato, fideicommiſſo vltra vires legati non obligabitur. Itaque ſi x. legatis rogatus ſit xx. dare, agnitis x. non præſtabit ex cauſa fideicommiſſi niſi x. *l. Imperator §. ſic, inf. de legat. lib. 2.* Item ſi legatis x. rogatus ſit alienum ſeruum manumittere, qui non poſſit redimi, niſi datis xii. legatum retinebitur, nec ſeruus manumittetur. Verum ſi tanti poſſit ſeruus emi quantum legatum eſt, etiamſi legata modum legis excedant, fauore libertatis perinde ac ſi id teſtator prohibuiſſet, ex hoc legato non detrahetur E Falcidia. & hæc eſt ſententia *l. decem, inf. de fid. lib.* Nam & ſi ante Iuſtinianum teſtator in vniuerſum Falcidiam prohibere non potuit, libertatis tamen potiſſimum cauſa id in certis legatis prohibere potuit, *arg. l. pœnales, in fin. inf. ad leg. Falcid.* Adduci in hac quæſtione ſolet *l. ſi ea, C. eod. tit.* cuius ſpecies hæc eſt: Titiæ per fideicommiſſum relicta ſunt 2. rogata eſt ſeruum ſuum manumittere, filium Zethi, & alios quoſdam: interuenit Falcidia: quid fiet? Deducetur pretium ſeruorum, quos rogata eſt manumittere. fac id eſſe x. deducentur ergo x. reliqua ſunt ex fideicommiſſo x 2. ea in Falcidiæ rationem venient. Igitur iure Falcidiæ habebit heres x. Sed ſi ſerui ſint digni 2. vel

L X. nec iure Falcidiæ beres nec iure fideicommiſſi A quicquam habebit fideicommiſſaria. quinimmo damnum faciet fideicommiſſaria agnito fideicommiſſo ſi ſerui fuerint digni L X. Omnimodo enim cogetur eos manumittere, idque in ſpecie eius legis deſiderabat Zethus quaſi pater vnius ex ſeruis.

Ad L. Si minor 34.

MINORES] Non reſtituitur hoc caſu minor aduerſus minorem, ſed ambo quodammodo aduerſus arbitrum reſtituuntur, ne ſententiam dicat, ne pœna vlla ex parte committatur. Sed & ſententia dicta ab arbitro, minori interdum reſtitutio datur, *l. 3. in princ. inf. de rec. qui arb. rec.* B

Ad L. Si in emptionem 35.

POST addictionem pure factam non admittitur adiectio, niſi addictionem fecerit fiſcus. Poſt addictionem factam in diem, intra eum diem admittitur adiectio, id eſt, licitatio ſiue promiſſio maioris pretij. nec præfertur prior emptor poſteriori, licet tantumdem offerat, *l. licet, inf. de in diem addic.* Finge igitur: Addixit minori fiſcus, vel addixit priuatus in diem, ſuperatur adiectione. igitur addicta ei res ipſo iure auferenda eſt, ſed per reſtitutionem in integrum ex iuſta cauſa tantumdem offerendo poſteriori præferetur.

COLLATAM] Quoniam ait, *penes ſe*, rectius in alijs libris legi arbitror, *Collocatam*. Collocare eſt adC dicere ei, qui licitatione vicerit, *l. quod autem, inf. de in diem addict.* Varro IV. de lingua Lat. *Ab eo preco dicitur locare quoad vſque id emitur, quoad in aliquo conſiſtit pretium.*

Ad L. Minor 36.

EXCEPTIO & allegatio diuerſa ſunt. Sed minor non tantum ob omiſſam exceptionem in integrum reſtituetur, verum & ob omiſſam allegationem, *l. minor autem §. 1. ſup.*

Ad L. Auxilium 37.

D HOC in loco pœna accipitur pro vindicta & vltione, vt in tit. de pœnis. atque ita in *l. pro herede §. vlt. inf. de adquir. hered.* pœnam & vindictam pro eodem dixit. Alias pœna non vindictam, ſed pecuniam continet. Duo itaque ſunt genera actionum pœnalium. quibuſdam vindictam perſequimur, quæ nec heredi, nec in heredem dantur, vt actio iniuriarum, actio de moribus. Alijs quibuſdam pecuniam perſequimur, vt actione furti duplum vel quadruplum, quæ heredi omnimodo datur, non tamen in heredem, *§. non autem, Inſtit. de perp. & temp. act.* nec de eo quidem quod ad eum peruenit, quoniam meram pœnam non rem perſequitur, & rei nomine ſufficit condictio furtiua, *l. 2. §. vlt. inf. vi bon. rapt.* Prioris generis omiſſam actioE nem, id eſt, omiſſam vltionem minor XXV. annis repetere non poteſt: Poſterioris generis omiſſam actionem repetere poteſt. Omittere actionem eſt ea non experiri intra ſtatuta tempora, vt in *l. ſi eum §. iniuriarum, ſup. ſi quis caut.* & ſic omittere bonorum poſſeſſionem, omittere hereditatem dicimus, id eſt, intra ſtatuta tempora non adquirere, *l. quod ſi minor §. Scæuola, ſup. hoc tit. l. 1. §. vlt. inf. vt in poſſ. leg. l. 1. C. quan. non pet. par. l. ſi ſolus, l. ſi tu ex parte, inf. de adquir. hered.* & in eo titulo vulgo male legitur, *De adquirenda vel omittenda hereditate.* Eſt enim legendum vt in Indice P. Flor. & in *tit. de adquir. vel amit. poſ. De adquirenda vel amittenda hereditate.* Amittere genus eſt. Re-

A pudiare, abſtinere, omittere, amittendi ſpecies ſunt. Igitur omiſſam actionem furti minor repetere poteſt, non ſecus ac bonorum poſſeſſionem, vel hereditatem omiſſam, id eſt, in diebus C. non admiſſam. Semel autem omiſſam actionem iniuriarum, id eſt, intra annum non propoſitam, repetere poſtea non poteſt. eademque ratione ſemel omiſſam accuſationem adulterij quam iure mariti ex die diuortij intra L X. dies vtiles inſtituere potuit, repetere non poteſt. Iure mariti, id eſt iure priuilegiario, vt in diuinationis iudicio vinceret. item vt ex ſuſpicione ream vxorem faceret ſine inſcriptione, ſine metu calumniæ. Ideo autem interpretes putant omiſſam iure mariti accuſationem minorem eodem iure non repetere poſt L X. dies, quod cum iure extranei accuſans maritus poſt L X. dies caB lumniam timeat, is qui præteritis L X. diebus deſiderat vt ſibi liceat iure mariti accuſare, videatur hoc deſiderare, vt ſibi liceat impune calumniari. Verum hæc non fuit Tryphonini mens. nam & euidens calumnia eius, qui iure mariti accuſat, coërcetur, *l. is cuius §. vlt. inf. ad leg. Iul. de adult. arg. l. 2. C. qui acc. non poſſ.* & eadem ratio aptari non poteſt omiſſæ iniuriarum actioni. Ceterum communi ratione tam huius actionis quam illius accuſationis repetitio inhibetur, nempe hac, quod qui tempore ſemel excluſi adhuc vindictam experunt, rem odio dignam graui, temere, improbe, calumnioſe, facere videantur, *l. 1. §. accuſationem, inf. ad Turpil.* & dum eo nomine reſtitutionem petunt, calumniam deprecari malle quam calumnia C vacare. quod Prætor numquam admiſſurus eſt. quid igitur ſi minor pacto admiſerit actionem iniuriarum? equidem reſtituendum putem, maxime ſi tempora largiantur: nam lex tantum de omiſſa actione loquitur, non de amiſſa. Accurſius his male obiicit, *l. 1. inf. ad leg. Iul. de amb.* Lex ait de ambitu damnatum in integrum reſtitui, ſi aliam conuicerit. quod & Cicero indicat pro Cluentio tractans de P. Popilij & T. Guttæ iudicijs. Verum qua in re id cum ſententia huius legis pugnat? Fateor condemnatum reſtitui, quæ reſtitutio prætoria non eſt, ſed lege Iulia pro præmio datur. Num & ideo conſequens eſt omittentem maritum accuſationem per Prætorem reſtitui? Rurſus perperam obiicit *l. 1. §. merito itaque, inf. ad Turpil.* Lex D ait minori deſertionem accuſationis non nocere, id eſt, minorem SC. Turpilliano non plecti. Num vero ex eo efficies probe contra ſententiam huius legis, minori quoque omiſſionem accuſationis non nocere? Diuerſa enim hæc ſunt, deſerere & omittere, & diuerſum ius in vtroque proprijs rationibus. Qui deſerit, non punitur, quia nec potuit accuſare. Qui omiſit eam accuſationem quam potuit inſtituere, æque non punitur, ſed eam tamen etiam non repetit iure reſtitutionis in integrum, ne minori Prætor calumniæ & improbitatis auctor ſit. Poſtremo obiicit Conſtitutionem Iuſtiniani, ne præſcriptiones temporales currant aduerſus minores XXV. annis, de qua iam ſæpe diximus ſupra. Sed loquitur aperte Iuſtinianus E de præſcriptionibus iudiciorum ciuilium, non criminalium, aut eorum quæ vindictam proinde ſpectant ac criminalia.

VTIQVE ATROCIORIBVS] Bene vtique, id eſt, maxime. quia & in leuioribus minor reſtitutionem non meretur, *l. ſi ex cauſa §. nunc videndum. ſup.* Sane ſi adulterium commiſerit, ei non ſubuenietur, *d. l. ſi ex cauſa §. ſi mulier:* quia iure naturali prohibemur adulterium committere, *l. probrum, inf. de verb. ſignif.* At ſi inceſtum commiſerit, nonnumquam ei ſubuenietur. quod vt intelligatur, ſciendum eſt, inceſtum vel iure gentium committi vel iure ciuili. Iure gentium inter parentes & liberos, vel eos, qui parentum inter ſe liberorumque locum obtinent, *l. vlt. inf. de rit.*

Digitized by Google

nupt. l. 1. inf. de cond. ſine cau. Contrahitur itaque iure geotium inceſtum cum priuigna, nutu, nouerca. & hoc caſu miles minor annis xxv. & mulier æque puniuntur ac paganus, maior, mas, *l. ſi adulterium cum inceſto, in princip. inf. ad leg. Iul. de adult.* oam ius gentiom diffuſum eſt in omnes, & ignorari à mulieribus, minoribus, & militibus oon poteſt. Iore Ciuili inceſtom committitur inter ceteros, qui ex tranſuerſo vel affinitate coniuncti ſunt, vt puta cum ſororis filia. Ius autem ciuile ignorare poteſt mulier, minor, miles, ideoque ſi cum ſororis filia rem habuerit miles contubernio non matrimonio contracto, adulterij, id eſt, ſtupri quidem pœna tenetur, *l. miles §. 1. inf. ad leg. Iul. de adult.* Similiter minor xxv. annis, & mulier ab inceſti pœna excuſantur. At paganus maior xxv. annis non excuſatur, & omnioo doplex in eo delictum eſt, ſtuprum & inceſtum, ſiue eam in matrimonium, ſiue in concubinatum habuerit, *l. etiamſi, inf. de rit. nupt.* Hæc eſt ſenteotia *d. l. ſi adulterium cum inceſte §. 1.* Sed in eadem lege, *§. fratres*, pro *Claudia*, cui propter ætatem remittitur inceſti crimen, videtur legendum *Claudio.* Claudiæ enim remittitur propter ſexum. Claudio propter ætatem.

Adulterii poenæ] Niſi grauiotis. & ita io deprecanda grauiote adulterij pœna G. Lætorius ætatem allegauit, auctore Suetonio in Auguſto. Et proxime dictum eſt mediocrem pœnam adoleſcentiæ infligi.

Dixi] Lege Iulia & quaſi adulteri coërcentur hi qui enumerantur hoc in loco. Proinde par eſt his caſibus lenocinij & adulterij pœoa, nec minori ſubuenitur, qui hæc ſe admiſiſſe confitetur. Alia lenocinia nec lege Iulia nec alia lege coërcentur, ſunt tantum lenones, productores, aquarioli, ex edicto infames.

Dum leges invocat] Sic loquens de beneficio reſtitutionis Iuſtinianus io *l. vlt. C. de bonis quæ lib. adq. Ne ludibrio*, inquit, *ſint leges.*

Ad L. Æmilius 38.

Lex commiſſoria fit hoc modo, vt niſi in diebus xxx. pretium ſoluatur, res fiat inempta, *l. 2. inf. de diuer. temp. præſ.* vel, vt niſi annua bima trima die pretium ſoluatur, res ſit inempta, *l. 6. §. 1. inf. de contr. emp.* In ſpecie huius capitis ita lex commiſſoria fundo vendito dicta eſt, vt niſi iotra duos menſes pretij pars dimidia, item niſi intra alios doos meoſes reliqua pretij pars ſoluatur, res fiat inempta. Emptori porro ſucceſſit filia pupilla. eius tutores intra priores duos menſes à venditore ſæpiſſime interpellati pretij partem dimidiam non ſoluerunt, & ideo venditor quaſi lege commiſſa fundum alij vendidit: nec vero tutores, qui commiſerunt io legem venditionis, pro popilla reſtitutionem petierunt, ſed remoti ſunt actione ſuſpecti, & alij in eorum locum ſuffecti, qui pro ea nunc reſtitutionem in integrum petuot, vel pupilla ipſis interuenientibus, vt liceat ſibi poſt diem oblato pretio ſoluere poteſtatem legis commiſſoriæ. Paulus exiſtimat, ob omiſſam oblationem ſiue ſolutionem pretij non eſſe reſtituendam, hac ratione quod oon cum ea, ſed cum patre contractum proponitur. qua de cauſa conſtat etiam ob creditæ pecuniæ ſolutionem omiſſam minorem non reſtitui aduerſus venditionem pignoris à defuncto cootracti, licet dies ſoluendi in tempus minoris inciderit, *l. 2. C. ſi aduerſ. vend. pig.* Pari ratione exiſtimo minorem ob omiſſam vſurpationem non reſtitui aduerſus vſucapiooem cœptam aduerſus defunctum, licet complendæ eius tempus in miooris ætatem inciderit. Obſtat tamen *l. etiam, inf. hoc tit.* niſi dicas eam loqui de eo, qui eſt io vtero, non de iam nato, & illum articulum, *Etiam*, natum non includere, ſed alias reſtitutiooum cauſas. Ait ergo lex

A eum, qui eſt in vtero, aduerſus vſucapionem reſtitui. Loquitur de vſucapione cœpta aduerſus defunctum, quia cum vſucapio vel minimum ſit anni aut biennij, ſommus vero pariendi finis xi. menſium, liquido paret non poſſe aduerſus eum, qui eſt in vtero eiuſdem rei & impleri & incipere vſucapionem. Cœpit itaque aduerſus defunctum, completa eſt aduerſus eum, qui erat in vtero: nam nec incipere aduerſus eum potuit. Sed ideo reſtituitur, quia ſicut abſentibus qui vſucaptum amiſerunt, ſiue cœpta fuerit ante abſentiam vſucapio, ſiue non, Prætor ſuccurrit, ita æquum eſt ei ſuccurri, qui io rebus humanis eo tempore non fuerit quo impleta eſt vſucapio. Is igitur in hac cauſa non habetur pro nato aut præſente: nam ſi

B pro nato eſſet, non reſtitueretur ob omiſſam vſurpationem. Nec rurſus obſtat his quæ diximus vexata toties illa conſtitutio Iuſtiniani de exceptionibus, ne aduerſus minores currant. nam aliud eſt exceptio, longe aliud vſucapio. denique licet ab initio minoribus non currant exceptionum tempora, quæ tamen à defuncto cœperunt, currunt porro aduerſus ſucceſſores minores xxv. annorum, *l. ſi intra, C. de non num. pec.* In ſpecie autem huius legis de vſucapione non quæritur vel de exceptione temporali, ſed de pacto commiſſorio, cuius dies incidit in tempus pupillæ, nec tamen ideo popillæ integri reſtitutio datur, vt Paulus ſentit, & ita quoque à prætore & Præf. vrbi Romæ pronontiatum eſt. Contra Imp. Antoninus decreuit, pupillam in integrum reſtituendam. Duæ Imperato-

C rem rationes mouerunt. Prima, quod dies committendi incidiſſet in tempus pupillæ: cui iam ex Paulo reſponſum eſt ſupra. Secunda, quod remotorum tutorum culpa commiſſa lex eſſet. Huic Paulus non reſpondit, ſed idoneam eam non eſſe eodem argumento comprobatur, nimirum ex *l. 2. C. ſi aduer. vend. pig.* Pronuntiauit ergo contra aſſidentis Pauli ſententiam & contra rationem iuris, vt & in ſpecie, *l. vlt. inf. de iur. fiſc. l. Paula §. 1. inf. de legat. 3. l. vlt. inf. quod cum eo, l. Clodius, inf. de adquir. her.* quia, inquit Paulus, lex ei commiſſoria in vniuerſum diſplicebat. Non improbabat eam quidem, vt apparet ex *l. 4. inf. de lege comm.* Sed diſplicebat, ideoque aduerſus eam facile integri reſtitutionem dabat. Reprobata poſtea eſt om-

D nino ea quæ fit in pignoribus, & proprio nomine fiducia appellatur, à Conſtantino Imperatore, non tamen ea quæ fit in venditionibus. Ceterum probabiliori ratione moueri potuit imperator & pupillam reſtituere, videlicet quia venditor interpellando tutores videtur legi commiſſoriæ renuntiaſſe. Aut igitur traditus eſt fundus, aut non. Si traditum vindicet ex lege commiſſoria, repelletur exceptione, ſi non legi renuntiauit. Non traditum, pupilla petet actione ex empto: cui ſi opponatur legis exceptio, pari ſe replicatione defendet. Vel potius, hac via reiecta reſtitutionem petet. neque nouum eſt, vt qui actione vel exceptione tutus eſt, reſtitutionem petat, vt Marcianum ſecuti oſtendimus ſup. in *l. in cauſæ 2.* Verum hæc ratio ſi fuit idooea, cur eam non ſpectauit Imperator?

E cur non Prætor? cur non Præf. vrbi? & nihilominus ipſe Paulus cur putabat à Prætore & Præf. vrbi eſſe bene iudicatum? Non dixi idoneam eſſe, ſed probabiliorem ceteris. Idonea non eſt, quia denuntiauit tantum, non etiam petiit per iudicem. Vt vero receſſiſſe à lege commiſſoria videatur, neceſſe eſt eum vel pretij partem accipere, vel pretium petere per iudicem, *l. 4. §. eleganter, l. de die §. vlt. l. pen. inf. de lege commiſ.* nam ſi petiit extra iudicium, ei licuit variare. Reſtat vt id ea hac lege concludamus, Ea hac cauſa pupillam à Prætore vel Præſide vel Præf. vrb. in integrum reſtitui non poſſe. nec enim id iuris ratio patitur. A Principe poſſe.

QVOD DICITVR] Filiusfamilias ſi omiſerit adquiſitionem earum rerum quæ patri quæruntur, eo nomine poſt emancipationem in integrum reſtitutionem non impetrabit: quoniam ea reſtitutio lucro cederet patris. quod nequaquam eſt Prætori propoſitum. Omiſſam tamen earum rerum adquiſitionem quæ ſibi quæruntur, non patri, puta ex caſtrenſi cauſa, poſt emancipationem repetere non prohibetur.

Ad L. Intra 39.

LIS reſtitutionis extinguitur anno vtili, hodie quadriennio continuo, niſi per aduerſarium, non per eum qui reſtitutionem petit, mora fiat quo minus lis finiatur intra ſtatutum tempus, vt expoſuimus in *l. ſi plures, ſup. de dolo, & l. Papinianus* §. *vlt. ſup. hoc tit.* cuius B rei exemplnm tale proponitur in hac lege: Minor reſtitutionem petiit intra annum vtilem, & quia de ætate dubitabatur, minorem ætatem probauit. ſecutum eſt decretum Præſidis, quo pronuntiatum eſt pro ætate. Ab eo ad principem appellatum eſt. Interim non potuit Præſes de reſtitutionis cauſa cognoſcere. denique interim lapſus eſt annus vtilis. Quæritur, an iniuſta appellatione pronuntiata poſt annum cauſa reſtitutionis agi poſſit. Lex ait poſſe: quia moram cognitioni attulit aduerſarius dolo malo, non minor ipſe, fruſtratoria enim ſiue moratoria fuit appellatio. Huic legi Accurſ. opponit duo. Primum, quod ætatis quæſtio incidens eſt, non principalis, & ideo pronuntiari de ea non oportuit. Sed miſſis Accurſij diſſolutioni- C bus, Bartolum ſequimur, qui dicit de incidente quæſtione pronuntiationem neceſſariam non eſſe, interpoſitam tamen valere. Deinde opponit Accur. quod ab interlocutione non appellatur. qua in re fallitur: nec enim de ætate pronuntiatio interlocutio eſt. Sententia appellatur hoc in loco, & Decretum in *l. 32. ſup.* quam appellationem interlocutioni nuſquam noſtri auctores tribuunt. Ad hæc quod putat in *l. ait prætor* §. *permittitur, ſup.* interlocutionem eſſe, profecto decretum eſt: namque lex ait, *Quid tamen ſi Prætor decernat.*

Ad L. Minor annis 40.

MINOR de iudicato apocham dedit, & pro ea de D credito chirographum accepit. Vtraque ſcriptura ſubiecta eſt exceptioni non numeratæ pecuniæ. Sed hac prætermiſſa licebit minori petita reſtitutione omnia in priſtinum ſtatum reponere. Intereſt enim eius vt ex iudicato potius, quam ex crediti titulo pecunia debeatur. Iudicatum enim litium finis eſt. Creditum vero initium & origo litium.

Ad L. Si iudex 41.

HOC in loco iudex pro Prætore accipitur, vt conſtat ex fine legis: nam & in cauſa reſtitutionis minorum vere iudex eſt. Is minorem reſtituit aduerſus venditionem. Emptor igitur quaſi ex cauſa iudicati ex ſen- E tentia Prætoris pretium peter. Inuitus tamen reſtitutione minor non vtetur, & ideo aduerſus iudicati actionem opponet exceptionem in factum, ſi non hac reſtitutione vti nolo. In illo loco, *Nec quæri poterit venditor,* legendum eſt, *emptor*, & eſt ſimilis error in *l. ſi emptione, inf. de contrah. empt.*

Ad L. Etiam 45.

DE huius initij ſententia ſcripſimus in *l. Æmilius, ſup.*

LICENTIAM] Quia igitur licet ei prius cum tu- A tore agere, minime reſtituetur in integrum. De hac quæſtione ſcripſimus *ſup. in l. 3.* §. *vlt.*

Ad L. Eum qui 46.

MINOR aduerſus rem iudicatam reſtitui poteſt, licet per procuratorem legitime conſtitutum defenſus ſit, *l. vlt. ſup. de in int. reſt.* namque in eum, non in procuratorem iudicati actio datur. Sed ſi eum defenderit aliquis ſine mandato, aduerſus rem iudicatam in integrum reſtitui non poteſt, quia nec in eum, ſed in defenſorem, qui ſe ſua ſponte liti obtulit, iudicati actio datur. Sed neque defenſor ipſe cum ſit maior XXV. annis in integrum reſtitui poteſt.

B *Ad L. Tutor* 47.

PVPILLIS] Scribere debuit, adoleſcentibus. Cetera huius legis ſuperius expoſita ſunt.

Ad L. Minor 48.

RESTITVTIO rei nonnumquam fideiuſſorem liberat, vt oſtendimus *ſup. in l in cauſa 1.* Reſtitutio autem fideiuſſoris reum numquam liberat. Ait, ſe in integrum reſtituendo, vt in *l. 3.* §. *ſi quis minor, ſup.* In integrum ſe reſtituentem.

MINOR ANCILLAM] In hac ſpecie ſi minor ab emptore circumſcriptus vendidiſſet, nulla vendi- C tio eſſet, nulla manumiſſio, ſi ab ancilla, in eam manumiſſam competeret actio de dolo, *l. & eleganter, ſup. tit. prox.* Sed ſi in vendendo à nemine circumſcriptus ſit, manumiſſa autem ſit ancilla ab emptore, quam recipere minoris intererat maxime, non reuocatur quidem libertas per reſtitutionem in integrum, ſed in emptorem minori competit actio ex vendito. Ne dicas pactum minorem cum emptore ne manumitteret: nec enim eo caſu ancilla ad libertatem perduci potuiſſet, *l. ſeruus hac lege, inf. de manumiſſ.*

Ad L. vlt.

MINOR nouatione facta expromiſit pro Titio, qui temporali actione tenebatur, dum eius actionis X. D tantum dies ſupereſſent. Reſtitutione minori aduerſus interceſſionem data, in Titium & in pignora actio reſtituitur, *l 1. C. de reputat.* quæ reſtitutoria dicitur, vtilis & reſciſſoria, quia reſciſſa minoris interceſſione datur, niſi dolo creditoris minor expromiſerit, *l. ſi Titius, in fi. inf. de fideiuſſ.* An vero actio, quæ in Titium reſtituitur, in eadem cauſa reſtituitur, in qua fuit eo tempore, quo minor pro Titio interceſſit, vt ſcilicet neceſſe nunc ſit ea Titium conueniri intra decem dies à die reſtitutionis numerandos? & ita prorſus reſpondet Pumponins hoc in loco. Recte autem Accurſius notat, aliam eſſe cauſam mulieris intercedentis nouandi cauſa. Reſtituitur enim temporalis actio in veterem debitorem, & licet ſtatim à prætore non detur E ſiue reſtituatur, ſtatim tamen competit atque mulier interceſſit. quamobrem eius actionis tempus non interrumpitur, *l. debitrix* §. *vlt. inf. ad Velleian.* vbi pro, *Quamuis*, videtur legendum, *Quoniam*, vt & in tribus aliis vel quatuor Pandectarum locis, quos in Commentario De vſucapionibus expoſuimus, contrario errore, Quoniam, pro Quamuis. At minore intercedente temporalis actin interrumpitur, nec niſi ex die reſtitutionis in integrum, eius tempora rurſus numerari incipiunt. Nec enim ſtatim atque minor interceſſit, in veterem debitorem reſtitutoria actio competit.

Digitized by Google

ORNATISSIMO, ET ERVDITISSIMO VIRO

IO. IACOBO CAMBRAYO

MAGISTRO LIBELLORVM IN AVLA REGIS,

& Vniuerſitatis Biturigum Cancellario.

IACOBVS CVIACIVS S.

QVÆ perturbatio valetudinis & pacis ſuperiori hyeme multarum ſtudia conturbauit, eadem ſorte contraria mea protulit vſque adeo, vt & ſi frigida quartana laborarem, & ſtreperent non longe ædibus litui, buccinæ, tormenta, tympana, audirentur paſſim conuitia in Deum & homines deteſtanda, exercerentur odia impune domi foriſque, ſæuiretur etiam in libros nobis cariſſimos, quæ vel conſtantiſſimi hominis mentem incitatura viderentur, abditum certo ædium membro me, præſente diuino numine, nunquam meminerim, neque libros maiore & ardentiore animo neque moleſtias patientiore & leuiore denaraſſe: nam quicquid à febre dabatur interualli, mihi crede non vano, id omne ſtudiis inſumebatur, nihil tubarum clangor, nihil tympanorum fremitus, parum cibus ſomnuſve demebat. & has me egiſſe partes eo tempore, quo aliis delectabantur alij, ſane nunquam pœnitebit, qui ex eis retulerim, quam tu mihi apprime commendaueras libri LX. Βασιλικῶν *Latinam interpretationem, & hos, in quibus illo frequenter vtor,* παρατίτλοις *&* παρατηρήσεσι *libros, & alia multa, quæ mihi ſepono, illa tibi mature vindices velim, quaſi ex re tua, quippe cum tu ſolus, vt ex Hungaria, Polonia, Rhetia mandatu Regis ſuſcepta legatione rebus præclare geſtis felix domum redieras, ita Conſtantinopolitana iterum dextro numine perfunctus, etiam qui iuris ſtudioſis prodeſſet, ſexageſimum* Βασιλικῶν *ſimul ac non inelegans compendium omnium* Βασιλικῶν, *quod vocant* ἐκλογὴν ἢ σύνοψιν τῶν βασιλικῶν, ξʹ. βιβλίων σὺν παραπομπαῖς κατὰ στοιχεῖον, *reportaneris, & mihi potiſſimum dari volueris; palliatum vt togatum facerem. quod turbulento illo tempore mihi videor non turbulente perfeciſſe. iamque nunc illius editio ab optimo & integerrimo viro Cl. Sennetonio procuratur. Sed hos ideo libros quaſi anteambulones præmitto, vt inde vbi prius certis argumentis noſtri homines cognouerint Græcos iuris interpretes anteſtetiſſe perſæpe Latinis, auidius arripiant mox prodituras Græcorum interpretationes: de quibus æque tibi deſtinata præfatione ad libros* Βασιλικῶν *copioſius diſſeretur. Non deerant porro mihi aliæ occaſiones & cauſæ tuo nomini deſpondendi aliquid iamdiu, & vel hæc vna vrgebat maxime, quod tota vrbe nemo ſit, qui omnes bonarum rerum diſciplinas teneat, tueatur, colatve magis, imo ne quidem quidem. nam te, quoties negotia aulæ reuocant, quis quaſo ſtudium nobis ſuum accommodat? cui honori, cui curæ, imo cui non ludibrio & deſpectui ſunt homines optimarum artium ſtudiis eruditi? id vero tibi gentilitium eſſe, iam inde ab Alciato repeto, qui dum arcem tenebat in hac ſchola, ex maioribus tuis honore ac nomine illuſtrem vnum quaſi principem ſtudiorum agnoſcebat Gulielmum Cambrayum, cui & primam ſuam de quinque pedum præſcriptione* διατριβὴν *conſecrauit. Itaque hæc me ratio iamdiu per ſe impellebat ſatis. Verum enim collatis etiam poſtea nobis pro tua eximia liberalitate* Βασιλικῶν *libris, ita exarſi animo ad amplificandam dignitatem & amplitudinem tuam, vt non modo hoc te munere donare præfeſtinauerim, ſed etiam poſthac gratum & pium in maximi beneficij memoria me tibi aſſidue præbere, tuumque nomen omnibus honoribus proſequi decreuerim. Vale. Biturig. XII. Kalend. Februar. M. D. LXIIII.*

AD TIT. PANDECT. DE EXCVSATIONIBVS.

EST in titulis Digeſtorum continuata quædam ſeries, vt alius ex alio necti videatur, quæ tamen vt non eſt in tam magno opere vbique inquirenda, vel exquirenda nimis, ita eius ratio ſi conſtet, non eſt exiſtimandum eam librorum diuiſione interrumpi, vt hic titulus De excuſationibus, licet ab eo inchoetur liber XXVII. cohæret tamen cum ſuperiori, nec ideo minus ei committi debet: nam & fiet hoc modo commodiſſime. Vt Senatores alij Senatu mouentur, alij excuſantur, & moti quidem ſenatu alias infames ſunt, vt qui ob ſordes amouentur, alias A infames non ſunt, vt ij quos ſenatu mouit Auguſtus cum affluetet valde Senatorum numerus, quibus ſeruauit inſigne veſtis Senatoriæ, & ſpectandi in Orcheſtra, & publice epulandi, & honores petendi ius, vt Dio ſcribit lib. LIIII. Suetonius vero id ſeruaſſe Auguſtum excuſatis ait, non motis: ſed Dioni magis accedo. Excuſatis enim omnia ea ſeruari non fuit neceſſe: quia non efficiuntur infames. Eodem vero modo tutores aut mouentur tutela, aut excuſantur. & qui mouentur alias infames ſunt, vt qui ob dolum depelluntur, alias infames non ſunt, vt qui ob culpam, *l. 3. §. vlt. ſup. tit proximo.* vel quod prohibiti ſint à parentibus pupilli, *l. 1. C.*

ſi contra vol. mat. l. ἀδύνατ, ſup. de tutor. & curat. dat. Qui excuſantur, nunquam infames ſunt. De his eſt hic titulus. De motis ſuperior proximus. vnde ſatis patet, quàm apte cohæreant inter ſe. Cohærent, & ad eundem modum & quaſi communi vinculo continentur ceteri omnes fere tituli Digeſtorum, quæ ſi œconomia deeſſet, Digeſtorum libri σχεδιάσματα eſſent potius, quam Digeſta. Digeſta enim dicimus, quæ œconomiam illam habent, & intelligimus Digeſta edicta, ſuiſque titulis apte diſtincta, ſicut Digeſta reſponſa Modeſtini, quæ hac inſcriptione intellexi, non ita dudum inueniſſe quendam.

Ad L. 1.

MODESTINVS ſcripſit Excuſationum libros ſex. Primo expoſuit, qui tutores dari non debeant, atque ideo excuſant ſe, vel remouentur. Et in primis docuit ingenuis ingenuos tutores, vel curatores dari, libertinis libertinos, libertinis ingenuos à magiſtratu dari non poſſe ex Orat. D. Marci & SC. niſi ſit penuria libertinorum, vt de minoribus proditum eſt non adſtringi eos ciuilibus muneribus, niſi ſit penuria ciuium, *l. 2. C. qui ætate.* Libertinos autem ingenuis recte dari conſtat. Ingenuorum appellatione ad Orationem D. Marci Seuerus, & Antoninus Impp. interpretati ſunt non tantum eos contineri, qui liberi nati ſunt, ſed & libertinos, qui ius aureorum anulorum impetrauerunt, *l. 44. inf. hoc tit.* cum tamen ij vere ingenui non ſint & honorem tantum, & iura ingenuorum habeant. Sed hoc ſatis eſt, vt ingenui eis tutores dati ſe excuſare non poſſint. Atquin ſi libertus donatus anulis tutor detur liberis patroni, non habetur pro ingenuo, vt excuſatione aliqua vti poſſit, ſed quaſi libertus nullam excuſationem habet, *l. 14. inf. hoc tit.* Hæc ſunt contraria, eundem tamen finem & effectum habent: nam vtroque modo pupillo conſulitur. Libertus, qui ius anulorum impetrauit pro ingenuo habetur, vt datio teneat, id eſt, vt datus ei tutor ingenuus non excuſet ſe, vel vt ipſe ſi habeat excuſationem quaſi libertus, pupillo datus tutor ea non vtatur, *d. l. 44.* Idem pro libertino habetur, vt tutoris datio teneat, id eſt, vt ipſe tutor datus liberis patroni nulla iuris publici excuſatione vtatur. His conſequenter vt datio teneat ſi libertus impetrato iure anulorum datus ſit tutor pupillo libertino, non poterit ſe quaſi ingenuus excuſare: qua in re fallitur Accurſius in *d. l. 44.* Et ita vero fauore liberorum modo conceptionis tempus ſpectatur, modo editionis, *l. nuper §. vlt. C. de nat. lib.* Iidem Impp. Seuerus & Antoninus in *l. 3. C. eod. tit.* hoc adiiciunt ad Orationem D. Marci, quod refertur etiam in *hac l. 1.* ingenuum tutorem libertino datum obſtringi periculo tutelæ, niſi intra conſtituta tempora excuſationem ſuam propoſuerit, & allegauerit. Hæc interpretatio emendatio eſt Orationis: nam ſi excuſatio eſt neceſſaria, conſequens eſt ingenuum libertino dari poſſe. mouit Seuerum fauor, & prouidentia pupillorum ſiue iuuenum, vt ait *hac l. 1.* Sequemur ergo Seueri reſcriptum hac in re potius, quam Orationem, quaſi poſterius: & huc pertinet *l. vlt. ſup. de conſtit. princ.* Placet enim magis eam lib. 1. adſcribi, vt Haloander edidit, quam ſecundo. Id non eſt omittendum, quod hæc lex ait libertinis libertinos tutores dari, qui ex eodem loco ſunt. recte: neceſſe enim eſt, vt ſint eiuſdem loci ciues, vel incolæ. quod hoc lib. 1. Excuſationum plenius tractauit Modeſtinus tradita etiam definitione incolæ, *l. adſum. inf. ad municip.* Id tamen pugnare videtur cum *l. etiam, ſup. de tutel.* niſi ea lex accipiatur de teſtamentario tutore, *l. quæro, ſup. de teſt. tut.* vel de eo, qui datur à præſide, quem ſatis eſt eſſe eiuſdem prouinciæ, *l. Diuus, ſup. de tut. & cur. dat. l. 3. C. qui pet. tut.* A Duumviro enim is, qui non eſt eiuſdem municipij tu-

A tor dari non poteſt, *l. 3. ſup. de tut. & cur. dat. l. 5. C. qui dare tut. poſſ. l. 13. §. ἀπολυθεὶς, & § vlt. inf. hoc tit.* Seruandus enim eſt modus iuriſdictionis: quia etſi tutoris datio iuriſdictionis non ſit, cogendi tutoris dati ratio iuriſdictionis eſt. Item ſciendum eſt hanc Orationem D. Marci multa quoque alia continere de tutoribus, & curatoribus, vt conſtat ex *l. 1. ſup. de tutor. & curat dat. l. 5. C. de exc. tut.* Forſitan & ea oratione actum eſt de prætore tutelari creando. quem primum conſtituiſſe D. Marcum Capitolinus ſcribit, cum antea, inquit, tutores à Coſſ. poſcerentur. Poſcebantur iure ordinario à Prætore vrbano, & Tribunis ex lege Atilia, & extra ordinem à Coſſ. ex conſtitutione Claudij, vt Suetonius ſcribit, ad quam referendum eſt, quod de confirmatis tutoribus conſulari poteſtate traditur in *l. 1. ſup. de con-*
B *fir. tut.* Eadem oratione, quod etiam Capitolinus D. Marco tribuit, cauiſſe eum puto, vt adoleſcentibus darentur curatores, etiam non probata cauſa. Dabantur antea ex lege Lætoria cauſa cognita: hodie, etiam cauſa non cognita, atque etiam ſi bene rem ſuam gerant. Sola enim ætatis nondum robuſtæ cauſa ſufficit. itaque in *l. 1. ſup. de minor.* hodie, id eſt ex oratione Marci. nec moueor eo, quod Mæcenas ait apud Dionem l. 11. nemini rerum ſuarum adminiſtrationem permitti ante annum xxv. nam id etiam eſt quod dico, cum hac exceptione tamen, niſi cauſa cognita. hodie hac exceptione non vtimur. Puto & ex eadem oratione eſſe quod Modeſtinus ſubiicit in *hac l. 1.* non licere ſponſo ſponſæ curatorem eſſe, & datum excuſationem habere. Modeſti-
C nus ait ἀπολυθήσεται, quod eſt excuſatur, ἐκστήσεται, παραιτήσεται, vt *l. 6. 8. 12. 14. 15. inf hoc tit. l. 21. ſup. de tut. & cur. dat.* alij male, remouendus eſt. quanquam niſi excuſet ſe, fateat remouendum eſſe. At nun ex oratione illa id eſſe Modeſtinus ait ſed ſimpliciter ex SC. Verumenimuero ſimiliter multis locis traditur ex SC. non licere tutori, vel curatori ſponſalia, aut nuptias cum ea contrahere, cuius tutelam, aut curam gerit, geſſitve, ne ratio reddendæ tutelæ cohibeatur, *l. 5. C. de interd. matr. l. libertum, ſup. de ritu nupt.* quod tamen alibi tribuitur Orationi D. Marci, *l. pen §. ſed videamus, ſup. eod. l. licet, C. de exc. tut.* quam & è conuerſo id cauiſſe eadem oratione veriſimile eſt, ne maritus vxori curator detur, & vt datus excuſet ſe, vel remoueatur. quod tamen Se-
D uero & Antonino tribuitur in *§. iidem reſcripſerunt, Inſt. eod. tit.* niſi mendum eſt illo, quod tentari poteſt, quia Theophilus non agnoſcit illa verba, *Iidem reſcripſerunt,* & quia hoc ius eſſe iam oſtendi ex SC. & Oratione Marci. Vnde inducor vt credam, in *hac l. 1.* non de ſponſo, & ſponſa, ſed de marito, & vxore agi: quia SC. non loquitur de ſponſalibus, ſed de nuptiis, licet interpretatione iuſta porrigatur etiam ad ſponſalia, *l. tutor, ſup. de ſponſ. l. ſi quis tutor §. quamuis, ſup. de ritu nupt.* Eſt & aliud huius rei argumentum, quod curatorem dari non poſſe Modeſtinus ait, nec adiicit, *vel tutorem*, quod tamen ſi de ſponſa loquitur, adiicere debuit, cum impubes ſponſa eſſe poſſit. Sed quia de vxore loquitur, id eſt, adulta, curatoris tantum mentionem fecit. Sic & de vxore loquitur *l. 2. C. qui dare tut. poſſ. l.*
E *virum, inf. de cur. fur.* Ex his liquet habuiſſe hæc poſtrema Modeſtini verba difficultatem ſane non leuem. Itaque νυμφίος, & νύμφης appellatio hoc loco pertinet ad eos, qui matrimonio iuncti ſunt. & ita in Euangelio Diuorum Matthæi & Lucæ plerique non improbabiliter Mariam μεμνηστευμένην, & μεμνηστευμένη, nuptam interpretantur. Libro primo Modeſtinus alios etiam adiecit, qui tutores dari non poſſunt, veluti mulieres, legatos, prohibitos teſtamento parentum expreſſim, vel tacite, *l. 21. ſup. de tut. & cur. dat.* qui etiam niſi ſe excuſent, & ſponte cedant, remouentur. ſic ſæpe fit, vt ſe quis excuſet, vel ſi nolit ſe excuſare, remoueatur, *l. ſi pupillum, inf. hoc. tit.* Alij ergo mouentur non haben-

tes facultatem excuſandi ſe, ſed ſi non excuſent ſe, amouentur, de quibus Modeſtinus lib. 1. Alij facultatem habent eandem, & ſi ea non vtantur, tutores manent, de quibus idem Modeſtinus lib. 11. Idem lib. 1. oſtendit, excuſatos non cogi alium petere tutorem pupillo dari, & inde etiam qui petant tutores, vel curatores, breuiter, vt conſtat ex *l. 2. ſup. qui pet. tut.* & in locum excuſatorum datos curatores, vltra pubertatem non teneri, vt *l. 2. C. in quib. cau. tut.* qua de cauſa forſitan protulit ſimile reſcriptum quod extat in *l. 31. ſup. de admin. tut.* Libro ſecundo, & tertio Modeſtinus de eis tractauit, vt prædiximus, qui tutores dari poſſunt, ſe tamen excuſare, & cedere ſua ſponte poſſunt, & de varijs excuſationum cauſis. Ex eis libris ſunt *l. 2. 4. 6. 8. 10. 12. huius tit.* Eſt & *l. τῶν τινων, inf. de verb. ſign.* quæ repetita eſt ex *l. 2. huius tit.* Libro quarto tractauit de temporibus excuſationum, & docuit inter cetera, his temporibus non ſubijci non iure datos tutores, nec confirmatos, & non iure dari, atque confirmatione indigere eos, qui non quo modo oportet, vel non quibus, vel à quibus oportet, dantur, *l. 13. inf. hoc tit.* quæ verba repetuntur in *l. 1. ſup. de confir. tut.* cuius inſcriptio debet eſſe ex lib. IV. non VI. vt coniuncta *d. l. 13.* liquido conſtabit. & vero vtroque loco eodem verbo in hanc cauſam deſcendit, *συνήθως.* Reperitur & in *d. l. 1.* idem illud quod in *l. 13. de curat. teſt. dato confirmando.* Libro quinto tractauit de his quorum excuſatio non recipitur, *l. 14. inf. hoc tit.* Libro ſexto tractauit de eiſdem, & generaliter de non iuſtis excuſationum cauſis, *l. 15. inf. hoc tit.* ex quo libro etiam puto eſſe *l. καὶ οἱ μὴ βουλευταὶ, ſup. de tut. & cur. dat.* cum qua coniuncto §. 1. *d. l. 15.* apparebit differentiam eſſe inter Senatores & Decuriones: nam βουλευταὶ ſane decuriones ſunt, & in Euangelio vbi eſt βουλευτὴς, recte vetus, *decurio.* Cum vero etiam eodem libro Modeſtinus docuerit conductores vectigalium ciuitatis non excuſari, *d. l. 15. §. οἱ τέλη*, vero ſimillimum eſt egiſſe etiam eum de conductoribus vectigalium fiſci, & de colonis prædiorum, & è conuerſo docuiſſe tutores non poſſe vectigalia fiſci conducere, aut prædia fiſci, vel Cæſaris, atque ita ei *l. 15.* coniungenda eſt *l. οἱ ὀνησάμενοι, ſup. loc.* Id ad extremum obſeruandum eſt quod ait Modeſtinus in præfatione ad Dextrum, ſe legum verba, ſicubi opus fuit, in eis libris appoſuiſſe. Quid vocat legum verba? an latina quædam vocabula græce inflexa quæ vſurpauit, hæc puta curator, oratio, incola, ſpado, ſalarium, veteranus, primipilus, legionarius, legatarius, caliga, patronus, excuſatio, librarij, calculatores. Aſſentior Ant. Aug. viro doctiſ. qui leges à Modeſtino appellari ſcribit conſtitutiones principum, tam græcas quam latinas, quarum verba his Excuſationum libris inſeruit, & Vlpiani, Paulique ſententias quaſdam: nam & ſententiæ Iuriſconſultorum leges ſunt, & Iuriſconſulti ſæpe à Iuſtiniano legumlatores appellantur. Ita vero Modeſtinus propoſitis legum verbis ſe tam legendorum quam dicendorum vſum exhibuiſſe ait: quorum vtrumque raro iuris auctores præſtant: nam dicunt ſolummodo de re propoſita quantum quoque modo oportet, & nos ad conſtitutiones, vel ad Iuriſconſultos, vt legamus tranſmittunt. Modeſtinus autem his libris & tradidit pleniſſime de excuſationibus quidquid eſt in iure, & non tranſmiſit nos ad alios auctores, ſed ipſa auctorum, & legum verba propoſuit integra, vbi ex vſu id eſſe animaduertit.

Ad L. 2.

HOc capite exponentur variæ cauſæ, ex quibus ſe tutores vel curatores iure dati ſponte excuſant, quarum prima eſt ætas LXX. annorum, quæ etiam excuſat à ceteris muneribus perſonalibus, vt oſtendi in *l. 3. C. qui ætate, lib. 10.* Probanda autem eſt ab eo, qui ſe

A eius beneficio excuſatum dicit. Et probatur tabulis, vel teſtibus, *l. 2. C. de iis, qui veniam ætat.* Tabulis, vt profeſſionibus natalibus. Probatur & aſpectu, *l. minor, ſup. de minor. l. 3. C. ſi min. ſe mai. l. 1. C. Greg. ſi mai. fue. prob.* Ceterum differentia eſt hac in re magna inter honores & munera: nam ab honoribus excuſant anni LX. in vrbe. Seneca de breuitate vitæ: Lex à L. anno militem non cogit, à LX. ſenatorem non citat. qui tamen 2. Controuerſiarum LXV. exegit. ab honore decurionatus excuſant anni LV. Has omnes ætates ſenectutis verbo comprehendimus: eam etiam quæ eſt infra LV. annum, *l. non tantum, inf. de decur. l. 2. C. de iis qui non impl. ſtip.* nam & alij auctores ſenectutis vulgo tres partes faciunt, ὠμογέροντας, quos ciuilia munera obire poſſe Galen. ait,

B ὠμογέροντα, γέροντα & πέμπελον, quæ eſt ætas præceps, & decrepita. Sunt autem præcipue ætates quinque ex conſtitutione Conſtantini, pueritia, adoleſcentia, firmata ætas, perfecta ætas, ſenectus, *l. 1. C. Th. de iis qui ven. ætat.* Pueritiæ, quæ & pupillaris ætas dicitur, pars eſt infantia. hæc certum finem habet in annum ſeptimum, quo plene abſoluitur integritas loquendi. Altera pueritiæ pars finem habet in annum XIV. in mare, & XII. in fœmina. Adoleſcentiæ ſiue pubertatis certa etiam finitio eſt, puta ab anno XIV. vel XII. in XXV. Pars eius eſt plena pubertas ab anno XVIII. in mare, vel XV. in fœmina, & dicitur plena, quod ſit ea maxime ætate, vt Mæcenas ait apud Dionem ὅτι τῶν σωμάτων εὐεξίᾳ, καὶ τῶν ψυχῶν ἐπιτηδειότητι, id eſt, quod ea valeant ma-

C xime, & ſint habiles tam corpore, quam animo. Prima ætas in conſtitutione Iuſtiniani eſt pueritia, Secunda, pubertas, *l. vlt. C. de bon. qualiber. l. pen. C. de impub. ſubſtit. Nou. LXXII. & CLV.* Firmatæ ætatis finitio hæc eſt, ab anno XX. vel XVIII. qua ætate ex venia principis ante XXV. annum minoribus rerum ſuarum adminiſtratio permittitur. Perfectæ ætatis, quæ & iuuentus dicitur, licet interdum, & iuuentus pro adoleſcentia accipiatur, eſt hæc viridis iuuenta, illa prima iuuenta, ab anno XXV. in XLVI. Iuuentutem ſequitur ſenectus, *l. non aliter §. vlt. inf. de leg. 3.* quæ & prolixa & prouecta ætas dicitur. Numeri annorum legibus definiti ſunt, vt perfectæ ætatis initium lege Lætoria, finis lege Regia, de qua Gellius lib. X. c. XXVIII. Firmatæ ætatis definitio eſt ex conſtitutione Conſtantini. Pu-

D bertatis, quæ & legitima ætas dicitur, *l. 2. C. ſi mater ind.* pro moribus & auctoritate prudentum, inter quos tamen hac de re controuerſia fuit: nam in fœminis quidem omnes pubertatem æſtimabant ex annis XII. non ex habitu corporis, Iuſtiniano teſte in *tit. quib. mod. tut. fin.* Itaque profecto non recte Seruius in illum Virgilij locum, *Iam matura viro*, ſecundum ius poëtam loquutum, in quo & ex annorum ratione, & ex habitu corporis ætas probatur. At in maſculis Caſſiani pubertatem æſtimabant ex habitu ſolo, Proculiani ex annis XIV. Priſcus Iauolenus ex vtroque, vt expoſui in *l. minor, ſup. de minor.* Proculianis accedunt Tertullianus, Dio, Macrobius, Feſtus, & nouiſſime Iuſtinianus Im-

E perator. Frequentius tamen, eodem Iuſtiniano auctore, iuere veteres in ſententiam Iauoleni: quia media eſt ſcilicet inter vtramque ſectam. Opus fuit annorum numerum his ætatibus lege ciuili præſcribi: quia naturæ lege ex annorum numero certa earum definitio non eſt, niſi κατὰ πλάτος, vt Galen. ait, ὑγιεινῶν VI. Demonſtratum eſt ex Conſtantino quinque eſſe ætatum gradus. Alij pauciores faciunt, alij plures. Vlpianus tres tantum, pueritiam, iuuentam, ſenectam, *l. cum hi § modus, ſup. de tranſact.* legem Regiam ſequutus Ser. Tullij, de qua Gel. ſupradicto loco. Macrob. X. vnamquamque ſeptenario numero dimetiens, quod ſumpſit ex Solonis elegiis, quæ ſunt apud Clementem ςρωματέων VI. & Philonem περὶ κοσμοποιίας. His cognitis, videamus cur citius homines honoribus excuſentur, quam muneribus, ma-

Digitized by Google

xime cum honores plerumque adiuncta etiam munera habeant. Ratio diuerſitatis non eſt obſcura. Munera detrectant fere omnes, honorum cupientes ſunt omnes, licet eis cohæreant onera quædam. quo fit, vt qui munera gerant, deſint ſæpe, qui honores, vix vnquam. ideoque tardius munerum vacatio conceditur, nempe anno LXX. perfecto, cum honorum tribuatur LV. vel LX. vel LXV. & hæc eſt generalis annorum definitio, cui tamen conſuetudine derogari poteſt, *d. l. non tantum, l. ſemper, inf. de iu. immun.* de qua nonnihil dicendum. Ait venerandos eſſe ſenes æque ac magiſtratus, quæ reuerentia conſiſtit in aſſurgendo, & in loco dando ac cedendo, vel vt Ariſtot. ait ἐν τῇ ὑπαναστάσει καὶ κατακλίσει, & domo deducendo ac reducendo. qua de re Gellius, Valerius & multi alij, & poëta:

Crediderunt hoc grande nefas, & morte piandum,
Si iuuenis vetulo non aſſurrexerat.

Sunt etiam reuerendi ſenes vacatione tutelarum munerumque omnium perſonalium, ſcilicet ſi maiores ſint LXX annis: nam ea munera non ſubeunt niſi magna ex cauſa. A patrimonialibus certe non vacant. Sed hæc omnia ita procedunt, niſi aliter conſuetudo, vel lex municipalis definiret, vt in Syria annus LXV. vacationem tribuit capitationis, *l. 3. inf. de cenſ.* Id porro exigimus, vt maiores ſint LXX. annis: nec enim habetur pro completo, qui cœpit annus, *l. 3. inf. de iu. immun. l. qui filium §. vlt. inf. ad Treb.* Sed & is, qui agit ſupremum diem anni LXX. eo die ad munera vocatus non excuſatur. neceſſe enim eſt vt eo die, quo ad munera vocatur, ſit maior ſeptuagenario. & ita Modeſtinus in hac lege ſcripſit in hanc ſententiam, *Exceſſiſſe autem eos oportet LXX. annos eo tempore quo dantur*, à magiſtratu ſcilicet: nam ſi dati ſint teſtamento, eos LXX exceſſiſſe exigimus non teſtamenti, ſed aditæ hereditatis tempore. Aditam hereditatem etiam à neceſſario herede patris, vel domini quidam intelligunt. quibus minime id concedendum eſt. Neceſſarij enim non adeunt, nec adire dicuntur vſquam, ſed exiſtunt ſtatim *l. 1 § qui ſunt, inf. ſi quis omiſ. cauſ. teſt.* & habent ius [illegible]. Extranei heredes fiunt, aditione ſcilicet, *l. filiusfamil. inf. ad leg. Falcid.* Neceſſarij exiſtunt etiam ignorantes, & inuiti. verum vt extraneo herede ſcripto, tutelæ & cetera quæ in teſtamento ſcripta ſunt ſtatim atque heres adierit valent: ita neceſſario herede ſcripto fateor tutelas ſtatim atque is heres extiterit, quod contingit continuo à morte defuncti, valere: nam & libertates ſtatim valent, *l. ſciendum. inf. de man. teſt.* & ſubſtitutio pupillaris, *l. ſi filius qui patri, inf. de vulg. ſubſtit. l. filius, inf. de acq. her.* ergo & omnia, quæ teſtamento ſcripta ſunt, mortuo teſtatore, ſtatim valere incipiunt, *l. ſi poſt mortem, inf. de legat.* 1. Ceterum aditionis verbum etiam ad neceſſarium heredem pertinere, & aditionis verbo miſtionem contineri nego, & pernego. Similis eſt eorum error qui definitionem *l. nec emere, C. de iure delib.* etiam ad neceſſarios heredes pertinere putant contra Accurſ. qui eam de ſolis extraneis accipiendam cenſet, veriſſime, vt conſtat ex *l. 149. C. Th. de decur.* ex qua illa ſumpta eſt. Vtuntur hoc argumento. Si verum eſt quod Accurſ. ait, illius legis definitionem in neceſſariis locum non habere, exceptio latior erit ipſa regula: nam cum ſint tria heredum genera, neceſſarij, ſui qui & neceſſarij ſunt, extranei ſiue voluntarij. in vno tantum genere heredum regula ſibi locum vindicabit, duo genera ab ea excipientur. recte quidem ita colligunt, ſi regula eſt de omni genere heredum. At regula eſt de extraneis tantum, qui & ſoli adire dicuntur & ius deliberandi habent. non excipimus ab ea neceſſarios, vel ſuos, ſed monemus eiuſdem condicionis non eſſe neceſſarios, vt non niſi volentes hereditati obligentur. Rurſus vtuntur arg. *l. in ſuis, inf. de ſuis & leg. her.* quæ ait, ſuis non eſſe neceſſariam aditionem, & ea verba ſic accipiuntur quaſi poſſint qui-

A dem ſui adire, ſed non cogantur. male: nam hoc potius ſignificant, non poſſe eos adire, ſuperuacuam aditionem eſſe *l. 7. ſup. de inoff. teſt.* non ſecus quam ſi dicerem, rei donatæ à domino, neceſſariam emptionem non eſſe. hoc enim dicerem rei ſuæ emptionem non eſſe: nam vt qui ſemel rei dominium nactus eſt, amplius effici dominus non poteſt, & qui ſemel aditione factus eſt heres, amplius adire non poteſt, *l. ſi ſolus §. vlt. inf. de adq. her.* ita qui ſemel heres extiterit, amplius heres fieri non poteſt. Neceſſarius ergo ſine aditione heres fit, *l. 6. §. interdum, D. eod.* nec poteſt adire, quia iam heres extitit ipſo iure. nec ideo dicitur neceſſarius, quod in eo ſit neceſſaria aditio, id eſt, quod adire cogatur, ſed quod velit nolit ipſo iure heres exiſtat. Sed de his ſatis. ad priores redeo. Peccatum etiam ab eis in eo eſt, quod

B errorem illum ſibi contraxerunt male accepta Rogerij & Ioannis interpretatione, quam attulit Accurſius. Cum enim ex vetuſtiorum interpretum aliquo ita Accur. ſcripſiſſet, tutelam teſtamentariam incipere ab aditione, *l. tutores, l. ſi nemo, ſup. de teſt. tut.* niſi in caſu, vt ibi dicitur, Subiicit illa verba, *niſi in caſu*, ita Rog. & Io. interpretatos: ſcilicet neceſſario inſtituto, vel ipſo herede tutore dato. quibus verbis ſane ſignificarunt neceſſario inſtituto tutelam teſtamentariam non incipere ab aditione, cum neceſſarius non adeat, ſed exiſtat ſtatim à morte teſtatoris. Item herede extraneo tutore dato, non incipere eam ab aditione, ſed retro initium cepiſſe videri à teſtatore. quod etiam veriſſimum eſt, alioquin videretur heres à ſemetipſo tutor dari. Sed

C multum diſtant legata à tutelis. Legata ab herede proficiſcuntur, tutelæ à teſtatore. Poſt mortem heredis legari non poteſt, poſt mortem heredis tutor dari poteſt. Heredi legari non poteſt, heres tutor dari poteſt, *d. l. tutores.* nec videtur à ſemetipſo dari, aut tutelam accipere, quod eſſet abſurdum, ſed retro à teſtatore proficiſcitur tutela. In legatis ex lege Papia apertarum tabularum tempus inſpicitur, non in tutelis, *l. ſi is qui tres, inf. hoc tit.* Nunc ad alia tranſeamus. Additur in hac lege, teſtamento datos tutores ſub condicione, annum LXX exceſſiſſe debere tempore condicionis expletæ, *d. l. ſi is qui tres, & l. pen.* recte, teſtamento: nam à iudice non dantur ſub condicione. Videamus, an differentiæ ratio hæc ſit, quia à iudice ex decreto dantur.

D decreta autem, & ſententiæ ſub condicione fieri non debent. At latæ ſub condicione reprehenduntur tantum, non reſcinduntur. Itaque tutoris datio plus quam decretum eſt, vel ſententia: nam tutoris datio condicionalis nullius momenti eſt, *l. muto §. 1. inf. ſup. de tut.* Sententia fertur ſecundum geſta, & probata. tutor datur ex inquiſitione iudicis, & ſolenniter, *l. actus, inf. de diu. reg. iur. ant.* & ideo condicionem non admittit. Ceterum pater liberam habet tutoris dandi quo voluerit modo æque ac heredis inſtituendi & legata aut libertates dandi aut liberti adſignandi. nam lex XII. tab. ait, VTI LEGASSIT SVPER PECVNIÆ, TVTELAVE SVÆ. vti, id eſt, quocunque modo, ſaluis legibus.

E Altera cauſa excuſationis eſt πολυπαιδία, cuius & multa alia ſunt præmia ex lege Iulia & Papia & conſtitutionibus. Damnatorum liberis pluribus as conceditur ex conſtitutione Adriani, *l. 7. §. ſi plures, inf. de bon. damn.* & hoc eſt quod Dio in Adriano ſcribit, eum mitiores pœnas reis liberos habentibus irrogaſſe. Qui plures liberos habet, in curia, vel collegio primus ſententiam rogatur, in albo & in proceſſu ceteris præfertur, *l. 9. C. de decur.* Conſul qui liberos habet collegæ orbo præfertur ex lege Iulia. Fuit & lege Iulia ager Campanus diuiſus habentibus liberos tantum, vt Appianus ſcribit. 2. Plus tribuitur numero liberorum, quam annorum. In honoribus petendis præfertur proletarius, auctore Tacito 2. An. & Dione 53. & Plinio 7. Epiſt. in honoribus

bus adipiſcendis lege Iulia, & Papia minoribus anni remittantur beneficio liberorum, *l. 2. ſup. de minor.* Mater ſuccedit liberis quaſi legitima, ſi ter, vel quater peperit ex SC. Tertylliano. Fœminæ libertinæ quatuor liberorum iure tutela patronorum liberantur, Patronæ iure duorum vel trium contra tab. liberti bon. poſſ. habent. Qui plures liberos habet, id eſt tres in vrbe, vel quatuor in Italia, vel quinque in prouinciis, à tutelis & à ceteris muneribus perſonalibus excuſatur, *l. 1. C. qui num. lib.* & ſpecialiter à legationis munere, qui in prouinciis habet tres, *l. 1. C. de legation.* & ab omnibus etiam patrimonialibus qui habet xvi. *l. ſemper §. 1. inf. de iu. im. l. 14. C. de decur.* Ceterum exigimus, vt ſint incolumes. Defuncti non proſunt, niſi bello amiſſi ſint, *§. 1. Inſtit. de excuſ. l. bello, inf. hoc tit. l. vlt. inf. de vac. mun.* & Gellius lib. 2. c. 15. Exigimus, inquam, vt ſint incolumes eo tempore, quo pater ad munera nominatur, vel quo munera ei iniunguntur, vt quo tempore tutor petitur vel datur. Nati poſt petitionem ante dationem, vel nati poſt petitionem & dationem ante cognitionem allegatæ excuſationis, non proſunt, *l. tutor petitus, hoc tit.* ſicut & poſt vocationem in ius quæſitum priuilegium fori nihil prodeſt, *l. 7. ſup. de iudic.* Contra, liberi defuncti poſt petitionem, vel poſt dationem proſunt. Exigimus etiam vt ſint ciues. capti ab hoſtibus non proſunt, *l. 2. C. de iis, qui num. lib.* vt legitimi & naturales. Adoptiui non proſunt, *l. 2. § adoptiui, inf. de vac. mun.* quod Senatum decreuiſſe Neronis temporibus Tacitus ſcribit xv. Iidem ad ſolidi capacitatem & ad implendam conditionem non proſunt, *l. ſi ita quis teſtamento §. vlt. inf. de leg. 2. l. fideicommiſſum, inf. de cond. & demonſt.* Naturales tantum non proſunt. publice enim intereſt legitime progenitis patriam augeri, *l. 2. C. de ind. vid. tol.* non naturalibus. Non tamen exigimus, vt iuſti liberi ſint in poteſtate: nam & emancipati proſunt, *l. 2. § incolumes. inf. de vac. mun.* quanquam aliter ſit in eo capite legis Iuliæ de quo Gellius lib. 2. Exigimus vt nati ſint. nam ij qui ſunt in vtero non proſunt. Ergo poſtumi non habentur pro natis, vt patri ad excuſationem proſint tutelarum, & munerum ciuilium. Non proſunt etiam patri ad remiſſionem annorum, id eſt vt maturius honores adipiſcatur. quod Accurſius aduertit. & verum eſt. idemque de aliis fere omnibus præmiis πολυπαιδίας iudicandum cenſeo: nam & matri non proſunt in Senatuſconſulto Tertulliano ſi abortum fecerit, *l. quod dicimus, inf. de verb. ſignific.* & Paulus 4. *Sentent.* Et legatariis non prodeſt qui eſt in vtero ancillæ hereditariæ, *l. 9. inf. ad leg. Falc.* At ſi de poſtumi commodo quæratur, in rem ſuam habetur pro nato, vt in conſtitutione Adriani, qua pluribus liberis, id eſt tribus vel quatuor, vel quinque omnia damnatorum bona conceduntur, liberis adnumerantur qui erant in vtero damnationis tempore, & ita ſecundum inſcriptionem *accipio l. 7. ſup. de ſtat. hom.* Item capta muliere prægnante, & partus captus videtur, vt proprio iure poſtliminium habeat, & furto ſubrepta ancilla prægnante, partus ſubreptus videtur, ne vſucapi poſſit, *l. pen. ſup. eod.* Atquin conceptus etiam apud hoſtes poſt captiuitatem, poſtliminium habet, *l. 5. C. de capt.* Sed non proprio iure. Conceptus quoque apud furem poſt furtum ancillæ, vſucapi non poteſt, licet apud bonæ fidei emptorem editus ſit, *l. qui vas § ſi ancillæ, inf. de furt.* & hoc in eo procedit proprio iure quaſi furtiuus & ipſe ſit ſicut mater. Cur ergo ea *l. pen.* loquitur tantum de ſubrepta ancilla prægnante? quoniam id in ea certiſſimum eſt. In ea quæ vacuo vtero ſubrepta eſt, controuerſia fuit inter iuriſperitos, vt conſtat ex *l. ſi aliena §. vlt. inf. de vſurp.* Ceterum habetur & in multis aliis pro nato qui in vtero eſt. Patronum habere videtur is, cuius patronus mortuus eſt relicta vxore prægnante. Orbus deceſſiſſe non videtur

qui reliquit vxorem prægnantem. Venter ſequentibus moram facit, *l. cum quidam §. 1. inf. de adq. hered.* Et legatum defuncto relictum in tempus liberorum, ad poſtumum tranſmittitur, *l. ſed etſi ad tempus, inf. de cond. & dem.* Legitimæ hereditates poſtumo reſtituuntur, *d. l. pen.* Cur ait, legitimæ? an quia aliud eſt in teſtamentariis? ſic ſane iure ciuili ſi non ſint ſui poſtumi: nam & ſi legitimi nobis heredes fiant, *l. pen. inf. de leg. 1.* non tamen fiunt teſtamentarij, *§. 1. Inſt. de bon. poſſ.* Loquitur autem illa *l. pen.* de iure ciuili nominatim, non de iure prætorio: nam iure prætorio recte inſtituuntur, & in omnibus partibus edicti pro natis habentur, vt ſcilicet tam vice bon. poſſ. ab inteſtato quam bon. poſſ. contra tabulas, vel ſecundum tabulas venter in poſſeſſionem mittatur, *l. vbicunque, l. vlt. inf. de vent. in poſſ. mit.* In omnibus ergo partibus edicti ſucceſſorij: nam in edicto de collatione non habetur pro nato, vt ei conferri poſſit, *l. vlt. inf. de collat.* quia nec bon. poſſeſſio ei defertur. In iure ciuili quoque hereditas ei non defertur: & ideo adiicit, *pene*, in *d. l. pen.* Cur vero nec hereditas, nec bon. poſſeſſio defertur? Cur alienus ſi ſit heres inſtitui non poteſt? an quia incerta perſona, aut quia ne perſona quidem videtur eſſe? Præteritus vero alia ratione iniuſtum teſtamentum non facit, ne ſub incerto naſcendi præmature infirmentur iudicia defunctorum. Alia etiam ratione dicitur non eſſe pupillum, qui eſt in vtero in *l. non eſt pupillus, inf. de verb. ſign.* quia niſi abſurde hoc dici non poteſt. quod ſic demonſtro. Pupillus non tantum ætatem ſignificat, ſed & conditionem eius, qui ante pubertatem deſiit eſſe in poteſtate patris, & cœpit eſſe in poteſtate tutoris. non poſſumus autem dicere deſiiſſe eſſe in poteſtate patris eum qui in vtero eſt: quia nec antequam naſcatur dici poteſt in patris morientis poteſtate fuiſſe, *l. vlt. inf. de collat.* pariter nec dici poteſt in poteſtate tutoris eſſe antequam naſcatur, etſi ei datus ſit tutor, nondum eſt tutor, *l. ſi nemo 2. §. vlt. ſup. de teſt. tut.* ergo & nondum pupillus eſt: quia & nondum homo vel animal eſt *l. 9. inf. ad leg. Falcid. l. 1. ſup. de vent. inſpic.* Sequimur enim Stoicorum ſententiam ἔμβρυα non eſſe animalia. qua de re Galen. εἰς ὅρους ἰατρικούς, & libro proprio, εἰ ζῷον τὸ κατὰ γαστρός, quo & ex legibus Lycurgi & Solonis docet ἔμβρυον eſſe animal. nam quæ abegit partum punitur. Sed hoc non tam quod animal quam quod ſpem animalis peremit, *l. 2. ſup. de mort. inf.* Item quia inſtitui poſtumus poteſt. Sed hoc fit fictione quadam, qua habetur pro animali. Idem Galen. de hac re etiam ſcribit in lib. περὶ κυουμένων, vbi ex Stoicis tradit eſſe partem ventris, quod qui dicit, negat eſſe animal, vt *d. l. 1.* Porro in *hac l. 2.* Modeſtinus ait, non tantum filios prodeſſe, ſed & nepotes ex filiis iam ante defunctis, ſiue ſoli ſint, ſiue cum patruis, *l. 3. C. de iis, qui num. lib.* quorum tamen capita non numerantur, vt filiorum, ſed ſtirpes, vt ſi duo ſint nepotes ex filio iam defuncto, pro vno computantur, quia locum, vicemque viuus complent. quod & ita fit in ſucceſſionibus ab inteſtato. Nepotes ex filio ſuperſtite auo non proſunt, *l. 2. C. qui num. lib.* Filio, id eſt, patri ſuo proſunt. Non poſſunt duobus parentibus ſimul prodeſſe. Nepotes etiam ex filia auo non proſunt: quia ſunt in aliena familia. Hi ergo tantum proſunt qui ſui ſunt, vel qui ſui futuri erant: nam & ij ſoli in edicto primo, & in edicto vnde liberi, & *l. 14. inf.* & multis aliis locis liberorum appellatione continentur: cum & huic appellationi ſuorum appellatio comparetur, *l. liberorum, inf. de verb. ſign.* Interdum tamen liberorum nomen ex conſtitutionum extenſione, vel latiore interpretatione, vel coniectura voluntatis continet etiam nepotes ex filia, vt *l. vlt. inf. de pollicit.* quæ lex referenda eſt ad *l. pen.* Item *l. cognoſcere, inf. de verb. ſignific.* quæ lex referenda eſt ad edictum de rebus auctoritate iudicis poſſidendis, vt conſtat ex legis ini-

tio coniuncto cum *l. 15. inf. de reb. auctor. iud.* Ex eo edicto non fit miſſio ſi debitor defendatur. Defendi autem poteſt à quolibet ſine mandato. Agi tamen non poteſt ſine mandato niſi à liberis & parentibus, & aliis quibuſdam, quo in propoſito inter liberos numerantur etiam nepotes ex filia. Item *l. 2. ſup. qui ſatiſd. cogant.* Item ex *l. 1. C. de cond. inſ.* ab herede fideicommiſſum ita relictum, ſi ſine liberis deceſſerit, excluditur ſi mortis tempore nepotem ex filia habuerit, nec mirum, cum & ſi filium non iuſtum habuerit excludatur, *l. cum pater § volo, inf. de leg. 2.* Hæc de liberorum appellatione. Filiorum nomine non continentur nepotes, *l. 6. ſup. de teſt. tut.* & ideo, auctore Dione 54. eum interdictum eſſet [illegible], id eſt filiis Senatorum (nam & [illegible] nomine ſoli filij ſignificantur, vt *l. 8. inf. hoc tit.*) ne ludo pollurerentur. Auguſtus etiam poſtea idem nepotibus interdixit. Obſtat *l. filij, inf. de verb. ſign.* Filij, inquit, *appellatione omnes liberos intelligimus.* Quidam legunt, *homines liberos*, (& eſt in P. Fl. ſimilis error *l. vlt. inf. de do. exc.* & in vulgatibus *l. 7. §. plane, inf. quib. ex cau. in poſſ. eat.*) quia filij appellatio refertur tantum ad liberos homines. Seruilis enim cognatio nulla eſt, *l. 1. § 2. inf. unde cog. Vlp. in Frag. tit. 12. Paulus 4 Sent. tit.* 11. Sed fateor quidem in multis partibus iuris ſeruiles cognationes non obſeruari, nec memini bene an alia excipiatur præter eam, quæ eſt de nuptiis, non tamen parcimus cognatorum nominibus in ſeruis. *l. Iuriſcon ultus §. inter, inf. de grad. & adf.* Inſcriptio quoque *l. filij*, in aliam ſententiam me vocat. nam lib. 2. ad Vitellium tractauit Paulus de legatis, legatorumque condicionibus, & inter cetera de hac ſpecie, quam tractauere & multi alij, vt conſtat ex *l. vxorem § concubina, inf. de legat. 2. & l. 1. liberorum.* FVNDVM CVM VILLICO ET CONTVBERNALI EIVS ET FILIIS DO LEGO. Debentur & nepotes qui in eodem fundo agunt: quia credendum eſt noluiſſe teſtatorem dutam ſeparationem inducere, *l. quæſitum §. ſed an inſtr. inf. de inſtr. leg.* Ergo ex præſumptione voluntatis filiorum appellatione continentur liberi cuiuſcunque ſexus, & gradus. Item ex interpretatione iuſta *l. iuſta, inf. de verb. ſign.* vt in SC. Macedoniano, *l. pen. C. ad Maced.* & in eo SC. quo cauetur, ne tutor pupillam filio ſuo elocet, *l. 59. ſup. de ritu nupt.* ad quod etiam factæ iuſtæ interpretationis fit mentio in *l. 3. C. de int. mat.* Iuſta interpretatio eſt ſi augeantur ſignificationes verborum ex ſententia legum. inde *l. 7. ſup. de conſt. pec.* iuſta interpretatione, id eſt ipſo iure: quia & ex legibus eſſe dicitur id, quod eſt ex interpretatione. Ergo ex interpretatione iuris filij appellatione continetur nepus, cum & filij loco habendus ſit, *l. 34. C. de inoff. teſt. l. 1. C. Th. de nat. fil.* & vt eadem *l. iuſta* ait, patris appellatione continetur auus, vt *l. 2. § ſi quis ex liberis, inf. ad Tertyl.* patres pro parentibus, *l. patri, inf. ad leg. Iul. de adult.*

Tertia cauſa excuſationum eſt numerus tutelarum, curationumve: nam tria onera tutelarum, vel tria onera curationum, vel tria onera permiſtarum tutelarum, & curationum, quartæ tutelæ curationiſve excuſationem præbent, non aliorum munerum ciuilium, *l. 3. C. de exc. mun.* & non tantum tria onera curationum, adoleſcentium, ſed & furioſorum. Et vt ex Vlpiano ſubiicit Modeſtinus, tria onera non ex numero pupillorum vel adoleſcentium computantur, ſed ex patrimoniorum & domuum diuerſitate & conficiendarum reddendarumque rationum difficultate: nam ſi tres ſint fratres conſortes, vna eſt tutela, ſi tres diſſortes, tres ſunt tutelæ, *l. ſi is qui tres § vlt. inf. hoc tit.* Conſortes fratres qui ſint expoſui Obſ. v cap. x. Cicero in Frumentaria ex epiſtola Timarchidis: *Volo mihi fraterculo tuo credas.* pro quibus reponit *Conſorti quidem in lucris.* eodem modo conſortem ſocium Horatius dixit. Porro de fratribus leges loquuntur: quoniam ij plerumque ſolent eſſe conſortes: & quia, etiamſi fratres ſint, diuiſo patrimonio pro vno non habentur. Sed idem eſt etiam in aliis cognatis, extraneiſve diſſortibus, aut conſortibus, *dicta l. ſi is qui tres §. vlt.* Contra, vt eadem lex oſtendit, vnius tutela maxime negorioſa, operoſa, moleſta, pro tribus computatur, cuius rei diſquiſitio eſt in prætoris tutelaris arbitrio. Leuiſſima & tenuiſſima tutela pro nulla computatur: qualis affectari & ambiri plerumque ſolet. & vero affectatæ illæ tutelæ videntur ſemper, quæ modicæ rei ſunt ſine vllo, aut ſane exiguo cum onere: & ideo in numerum trium tutelarum non cedunt: nam tres tutelæ ex patrimonij & oneris modo æſtimantur, vel potius non tres tutelæ, ſed tria onera excuſant. & hæc eſt ſententia *l. 15. §. 10. δ' ὅτι inf. hoc tit.* in quo hæc verba, [illegible], malo interpretari, *qui mediocris patrimonij factus eſt tutor*, quam pauper tutor, vel ſane *mediocris pupilli.* vtroque loquendi genere noſtri auctores vtuntur, *l. 4. ſup. de vſu & habit. l. patronus, inf. de oper. libert.* quod & vetus interpres ſequitur: *Qui*, inquit, *modici patrimonij factus eſt tutor.* ſic habent manuſcripti. Non igitur tutor pauper, ſed pauperis tutor eis verbis ſignificatur, qui tam leuem tutelam dicis cauſa præſumitur affectaſſe, vt expleret numerum trium tutelarum, qua præſumptione quemlibet tutorem inopem ferire ſane quam durum eſt. Confirmat noſtram ſententiam Theophilus in *§. item tria. de excuſ.* ſi modo [illegible], vti oportet, tenuiſſimam interpretere, non vt Curtius, opulentam. Affectaſſe etiam videtur qui ſe tutorem adſcripſit, *l. vxori §. 1. inf. ad leg. Cornel. de falſ.* qui non ideo remouenit vtique ſemper ſicut is, qui tenuem ſuſcepit, ab ea non remouetur. Sed neque ob eam à nuuis, ac poſtea delatis tutelis excuſatur. Ergo non perſonarum numerum, ſed patrimonia ſpectamus. Spectamus tamen & ætatem perſonarum: nam ſi trium tutelarum inſtet finis, vt ſi pupilli agant annum xiv. vel ſi quarta; quæ defertur breui finem acceptura ſit, excuſationi locus non eſt, *l. 8. l. non tantum, in princ. inf. hoc tit.* Patrimonium ſpectari *arg. eſt d. l. ſi is, qui tres §. eum qui.* Sed tractemus etiam ſpeciem quæ eius legis initio proponitur. Titius tres tutelas adminiſtrat. defertur ei quarta & quinta, id eſt duobus pupillis diſſortibus ſeorſim tutor datur, ipſo iure tutor eorum eſt, ſed iure trium tutelarum, quas adminiſtrat, ſe excuſare poteſt intra conſtituta tempora. Pone intra ea tempora antequam ſe excuſaret ex tribus tutelis morte vnius pupilli vnam extinctam, quid fiet? nimirum ſuccedet quarta in deficientis tutelæ locum, quamuis nondum rationes eius reſtitutæ, & purgatæ ſint, *l. 8. inf. hoc tit. l. 1. C. qui num. tutel.* & quintæ, quæ nunc eſt quarta excuſatio dabitur, qua tamen ſi non vtatur, & hanc ſubibit. Imo & quintæ excuſatio danda non videtur: quia quarta ſiue tertia nondum adminiſtratur. tres autem tutelæ non excuſant, niſi adminiſtrentur, *§. item tria, Inſt. de exc. tut.* Imo non exigimus vt adminiſtrentur, ſed vt ne ſit finita earum adminiſtratio, id eſt, vt adminiſtrari debuerint. Satis enim eſt ſi earum periculum ob ceſſationem ſuſtineamus, *l. ſi quis tutor, ſup. de ritu nupt.* Diſcuſſo periculo, velut finita tutela, finitur excuſatio. At quæritur quæ quarta quæ quinta tutela cenſeatur? Et vero ea eſt prior, cuius decretum prius eſt: nam ex decreto ſtatim ipſo iure valet, vel ſi diuerſis teſtamentis deferantur quo quiſque heres ex teſtamento prior adierit, ex eo & tutela prior erit; vel ſi fuerint condicionales, ea cuius condicio prior extiterit: nam tutelæ teſtamentariæ ex aditione hereditatis vel condicionis euentu ſtatim ipſo iure valent. Apertarum tabularum vel teſtamenti vel mortis tempus non ſpectatur. Sed tractemus tantum de datiua. Finge, is qui tres tutelas habet decreto ad quartam vocatur, deinde alio decreto ad quintam. Finitur tertia tutela morte pupilli intra excuſationis tempora, quartæ

erit tertiæ loco. & ideo ab ea non erit excuſatio: quia, ſcilicet, nunc eſt tertia, non quarta. At rurſus finge eundem prius fuiſſe detentum in quinta tutela, propterea quod ea ſe non excuſauit intra conſtituta tempora. Detineri dicitur is, cuius excuſatio non recipitur & qui iubetur adminiſtrare, *l. pen. ſup. de tut. & cur. dat. l. 15. C. de exc. tut.* Finge igitur iuſſum eum adminiſtrare quintam prius, quam quartam, vtrum decreti, an detentionis ordo ſeruabitur? Et placet quartæ periculum citius tutorem agnoſcere, licet in ea poſterius detentus ſit, puta ex die finitæ tertiæ tutelæ: nam ex eo die quartæ decretum tutorem ſtatim tenuit, nec contra ius eam debuit detrectare. Quintæ autem periculum ad eum pertinebit non ex tempore, quo data fuerit, cum eam potuerit detrectare, ſed ex eo tempore, quo præſcriptionis ratione iuſſus erit adminiſtrare. Ergo qui excuſationem, & ceſſationis cauſam habuit, periculo obligatur, ex quo iuſſus eſt adminiſtrare, *l. qui iuſſus, l. qui negot. §. teſtamento, ſup. de adm. tut.* Qui cauſam non habuit, ex quo ſciens tutor datus adminiſtrare debuit, *l. tutor vel curator, l. tutores §. tutor datus, eod. tit.* In quinta prius detentus fuit, vt dixi, quam in quarta. Citius tamen quartæ obligabitur, quia quarta prius delata fuit, cuius iure potuit ſe excuſare à quinta intra tempora legitima. quod cum non fecerit, merito & in quinta detentus eſt. Ponendum illud tutorem ſciſſe vtramque ſibi delatam ſuo ordine, & vtriuſque decreta. alioquin prior erit, non cuius decretum prius fuerit, ſed cuius decretum prius tutor cognouerit, vt ſi is, qui duas tutelas adminiſtrat, duobus pupillis tutor detur diuerſis decretis, & de tertia prius cognouerit, eamque ſuſceperit, excuſatur à quarta, ſi de quarta prius, excuſatur à tertia, *l. 6. in pr. inf. hoc tit.* & hoc quidem ita ſiue magiſtratus, ſiue imperator quartam, aut tertiam deferat. Sed quid fiet, ſi ordo datarum tutelarum incertus ſit, vt ſi duæ tutelæ vno die ſcienti deferantur? eliget prætor quam volet, *d. l. 6.* Ex quo notandum eſt ea, quæ fiunt vno die, temporis inter ſe diſcrimen non habere, vt *l. ſi fundus §. pen. ſup. de pign.* quod tamen aliter obſeruatur in ſpecie *l. pen. §. vlt. ſup. de donat. inter vir. & vxor.* nec enim ius prohibitæ donationis inter coniuges tam amare tractandum eſt.

Nunc tranſeamus ad ſpeciem *l. 4.* Titius duas tutelas adminiſtrat, defertur tertia. appellat. vulgo exiſtimant à tutelæ delatione non appellari, quod ego non concedo. moueor hoc loco. moueor *l. cum in vna §. tutor, inf. de appel. l. pen. ſup. de tut. & cur. dat. l. tutor vel curator, l. tutores §. tutor datus, ſup. de adm. tut.* quæ oſtendit vel tutorem appellare, vel ſe excuſare. Excuſat ſe, & excuſatione non recepta appellat ex conſtitutione D. Marci, *l. 1. §. ſi quis tutor, inf. quan. appel. ſit, l. 16. inf. hoc tit.* Appellat ex iure antiquo à decreto. At hodie ex illa conſtit. neceſſe non habet appellare. ſic loquitur *l. 13. inf. hoc tit. l. tutores, C. eod.* Nuda enim excuſatio ſufficit ſine appellatione: qua in re diſtat tutela à ceteris muneribus ciuilibus. verum ſi appellationis genere malit cauſam excuſationis allegare, non prohibebitur. Sic igitur in ſpecie propoſita, qui duas tutelas habebat, tertium datus tutor appellauit. pendente appellatione, quartum datus eſt tutor, excuſat ſe à quarta allegatione tertiæ. an audietur? non quidem ſtatim, quia eum tertia nondum tenet, ſed ſuſpenſa allegatione tertiæ, eius finis expectabitur. & ita interpretor hæc verba, ἀλλὰ μετεώρου οὔσης τῆς ἐπὶ τῇ τρίτῃ χειροτονίᾳ δικαιολογίας τὸ ἐκείνης τέλος περιμένειν, quæ alij excipiunt male. Finem tertiæ vocat ſententiam cauſæ appellationis. Ex eius fine cognoſcetur, quarta ſubeunda ſit necne. Si enim iubeatur tertiam adminiſtrare, liberabitur quarta. Si ſoluatur tertia, incidet in quartam: alioquin ſi præmature eum compellas ad quartam, forte poſtea appellatione iniuſta pronuntia-

A ta, contra iuris auctoritatem quatuor tutelis grauabitur. Quarta ordine decretorum eſt quarta, vi ipſa & effectu tertia, ſed non antequam de tertia lis ſecundum tutorem detur. Sequitur in hac *l. 4.* Tria onera tutelarum in vna domo ſufficere: vnam domum dicimus plures perſonas vnius poteſtati ſubiectas, vt *l. 3. C. de filiisfam. & quemad. pat. l. 1. C. de hon. & mun. non cont. Theoph. de teſtam.* Itaque ſi pater habeat tres tutelas, filiusfamilias non vocatur ad quartam: nam & tutela, quam gerit filiusfamilias patrem onerat, *l. ſi filiusfam. ſup. de tutel.* eademque ratione ſi filiusfam. habeat tres tutelas, pater non vocatur ad quartam. & ſi duo ſint fratres in eiuſdem patris poteſtate, & vnus in tribus tutelis, alter non vocatur ad quartam. denique

B familia vna plus quam tribus tutelis non oneratur. Interdum tamen periculum tutelarum quas filij adminiſtrant, non refertur ad patrem in ſolidum, vt oſtendit *Cod. tit. Quod cum eo, &c.* & tunc tutelarum, quas filius gerit, numerus patri non prodeſt, vel contra. His addendum, in numerum trium tutelarum cedere tutelam filij emancipati, *l. 15. §. Vlp. inf.* qua de re dubitari poterat, propterea quod tutela filij, onus non videtur eſſe, cum pietatis ratione ad eam compellatur pater, *l. amiciſſ. in fi. inf.* & rem ſuam agere videatur cum agit filij, vt pater quidam apud Antiphanem ait, Τῷ ἀγαπητῷ τὸ [illegible] χάριν, [illegible] ἑαυτῷ τοῦτον [illegible]. Sciendum etiam eſt in numerum trium onerum non cedere, ſi quis ſit fideiuſſor tutoris, vel ſi tutor ſit honorarius, vel ſi magiſtratus municipalis tutorem

C dederit, nominauerit, ſatiſdationem exegerit, præſidem tutores dantem inſtruxerit, *l. ſi quis tut. ſup. de ritu nupt. l. 15. §. ἐὰν ὁ τῆς πόλεως, inf. hoc tit.* At hos omnes reſpicit periculum tutelæ. Sicut autem tutor qui ceſſat in adminiſtratione tutelæ, eam ratione periculi computat in numerum trium tutelarum, *l. ſi is qui tres, inf. hoc tit.* & pater tutelam quam gerit filiusfam. eo conſentiente, *l. 5. hoc tit.* cur etiam illi ratione periculi hæc non imputant in numerum tutelarum? quia ſcilicet tutor, qui ceſſat, principaliter tenetur & ſuo nomine perinde ac ſi geſſiſſet, itemque pater. Illi directo, & principaliter non tenentur, & non propter ſuam ſed propter alterius perſonam. Fideiuſſores ſunt acceſſiones. Magiſtratus municipales, & honorarij tutores ſunt ſubſidiarij, vt conſtat ex *tit. de mag. con. & l. 3. §. 1. ſup. de adm. tut.*

D At rurſus in magiſtratu municipali hoc fruſtra tractari videtur an tutelæ à ſe datæ, vel inſtructæ periculum imputet in numerum trium tutelarum, cum etſi tres tutelas non habeat, iure magiſtratus ſe excuſare poſſit, *l. 6. §. [illegible], hoc tit.* Quidam ſcribunt, magiſtratum municipalem Romæ datum ſe excuſare non poſſe, in municipio datum ſe excuſare poſſe. quæ locorum differentia commentitia eſt. vix etiam fieri poſſe opinor vt magiſtratus municipalis Romæ verſetur, cum non poſſit quandiu eſt in magiſtratu municipio excedere, ſicut nec præſes prouincia, *l. illud, ſup. de off. præſ.* Dio 39. & legati Romam mittantur non ipſi, ſed ipſorum decreto alij, *l. 13. §. idem Labeo, inf. de iniur.* Adiiciunt,

E Accurſianos ſuam ſententiam non improbare. quod aperte falſum eſt. nam Accurſiani differentiam ſolummodo faciunt inter magiſtratus ciuitatum, & municipales. his excuſationem non dari, illis dari. quæ tamen diſtinctio falſiſſima eſt: nam vtroque loco de eiſdem agitur, id eſt, περὶ στρατηγῶν, & municipia nihil aliud ſunt, quam ciuitates. Στρατηγῶν nomine alias prætores ſignificantur Dioni, Appiano, & aliis, & *Nou.* XXIX. alias magiſtri militum, vt *Nou.* XXII XXXVIII. & CIII. alias & quidem frequentiſſime in libris noſtris magiſtratus municipiorum, & Lucæ XXII. recte vetus interpres στρατηγοὺς, magiſtratus interpretatur, quos idem diuinus ſcriptor ἄρχοντας cap. XXIII. Mea autem ſententia de magiſtratuum excuſatione hæc eſt. Magiſtratus mu-

nicipalis dari quidem tutor poteſt decreto decurionum, *l. pen. ſup. qui pet. tut.* vel à collega, *l. 19. in fi. ſup. de tut. & curat. dat.* ſed immunitate vti poteſt, *d. §* ἀσύντω. Qui futurus eſt magiſtratus ſe excuſare non poteſt, *l. propter inf. hoc tit.* Qui deſiit eſſe, licet in magiſtratu ſe tutelarum periculo obligauerit, ſe excuſare non poteſt, *d. §.* ἐὰν ὁ ἐκ πόλεως.

Ad L. Si duas 6. §. Grammatici.

GRAMMATICI, ſophiſtæ, rhetores, medici excuſantur à tutelis & ceteris muneribus ciuilibus. Medici, inquit, qui περιοδευταὶ vocantur, id eſt circumforanei, vt interpretantur quidam. recte, ſi dixiſſet περιαγοραῖοι. Circuitores verus interpres, quem ſequi malo: nam & circumforaneorum appellatio vilitatem ſignificat. & ita in conſtitutione quadam Græca Iuſtiniani *de epiſc. & cler.* μήτε ἐπίσκοπον, μήτε χωρεπίσκοπον, μήτε περιοδευτήν. Chorepiſcopus datur certo vico, vel pago ab epiſcopo vrbis ſub qua vicus eſt, de quo *ſynodi Antioch. cap. 10. & Neocaſ. cap. 14. & Ancyr. cap. 13.* Fuere multi eiuſmodi naſcente eccleſia, poſtea ſublati, vt epiſtola quædam Damaſi docet. Regionarios vocat Papias. Περιοδευτὴς autem certo loco deputatus non eſt, ſed hac illac circumit, & vbique implet abſentis epiſcopi vicem, Papias defenſorem appellat adiutorem epiſcopi. Zonaras Laodiceni cap. 57. περιοδευταὶ λέγονται διὰ τὸ περιέρχεσθαι καὶ καταρτίζειν τοὺς πιστούς. Hac forma medici περιοδευταὶ dicuntur, qui circumeunt vrbem, ſanitatis hominibus reddendæ cauſa, quibus immunitas datur, non etiam eis qui domeſtico, & vmbratili ſtudio dediti ſunt. Vt ergo intelligeretur eis tantum immunitatem dari qui medendi artem exercent, adiicit qui περιοδευταὶ vocantur. ſedentarij, & in vmbra, vt ita dixerim, ſtudia medicinæ educantes, immunitatem non habent. & ita quoque illis ſolis extra ordinem ius dicitur, *l. 1. §. 1. inf. de extraord. cog.* Datur etiam immunitas liberalium artium profeſſoribus, *l. 1. C. de decr. decur. l. 4. C. de profeſ. & med. l. 10. §. angariarum, inf. de vac. mu.* Sed non omnibus. Muſici eam non habent, licet ars eorum ingenua, & liberalis ſit, quam liberum ſcire adoleſcentem æquum ſit, *l. 4. C. de excuſ. mun.* Poetæ non habent, *l. 3. C. de profeſ. & med.* non quod eam diuini ſpiritus non mereantur, ſed quia lex deficit. Librariis & calculatoribus qui numerandi artem docent non datur, *l. 4. C. de profeſ. & med. l. 15. inf. hoc tit.* ad quam lib. 38. βασιλικῶν adduntur ζυγοστάται, id eſt ponderatores & libripendes. Poſſunt etiam addi ex *l. 1. § ludi, inf. de extr. cog.* notarij, & tabularij. nam & ij immunitatem non habent, & extra ordinem eis ius non dicitur, licet liberalia tractare videantur, numeros puta & literas vel ea, quæ ſunt literarum vice. Notarios dicimus quos Græci ταχυγράφους & ὀξυγράφους, Librarios quos καλλιγράφους *Nou.* XLII. Hieronymus in Hippolyto. Baſilius ad Notarium: σημεῖον χαράζειν ἵνα ἐπαμύνων αὐτῷ λάβῃ τὸ τάχος ὁ γράφων. Galenus de libris propriis: διὰ σημείων εἰς τάχος ἠσκημένων γράφειν. Tabularios eos, qui rationes publicas priuataſve ſupputant, vt lib. x. Codicis multis locis oſtendi. At grammaticis, rhetoribus, ſophiſtis datur immunitas. Datur & geometris, *l. 2. C. de exc. art.* cum & ex conſtitutione quadam Theodoſij ſpectabiles ſint, non tamen data cenſetur à tutelis, *l. geometra, inf. hoc tit.* nam generaliter data immunitate, ſemper tutelæ exceptæ videntur, vt expoſui in *l. 2. C. de mun. pat.* Quid vero rhetores diſtant à ſophiſtis? Videntur quidam rhetores linguæ Latinæ, ſophiſtas dicere linguæ Græcæ, quibus non aſſentior. Rhetores ſunt ſiue dicendi præcepta doceant, ſiue non. Sophiſtæ pro doctoribus accipiuntur. Galenus περὶ τοῦ προτρεπτικοῦ; ῥήτορας ὄντας σοφιστῶν. & alio loco, πῶς δὲ ῥητορικῶν αὐτὸ ἔργον ὀργάνῳ παραβάλλῃ τῇ σοφιστικῇ ἀ-

A λκμαίων χρῆσθαι ἐποίει. Vt autem immunitas tantum datur medicis circuitoribus, ita & rhetoribus ſophiſtis tantum, id eſt, præceptoribus, & magiſtris, ſicut & grammatices magiſtris tantum. itaque in *l. vlt. §. vlt. inf. de muner. & hon.* ſic legendum eſt, *Magiſtris qui ciuilium munerum vacationem habent, id eſt, grammaticis, &c.* Hi, qui primas literas docent, immunitatem non habent, *l. 2. §. vlt inf de vac. mun. l. vt gradatim §. vlt. inf. de muner. & hon.* Hi non ſunt grammatici, ſed grammatiſtæ. Grammatici incipiunt ab Homero, aut Virgilio. Eſt autem in vnaquaque ciuitate conſtitutus certus grammaticorum, rhetorum, & medicorum numerus, qui ſoli immunitate fruuntur ex epiſtola ſiue oratione D. Pij. Subiici-
B tur in hac lege καὶ αἱρέσεις τινὰς προκεῖσθαι τῷ νόμῳ. Vetus interpres retinuit Græcam vocem. *Et hæreſes quædam propoſita lege.* Accurſius interpretatur, Et diuiſio quædam ciuitatum lege facta eſt. recte ſi dixiſſet, καὶ διαιρέσεις τῶν πόλεων. At longe aliter longeque alio ſenſo dixit, καὶ αἱρέσεις, &c. Ego malo interpretari, *Et condiciones quædam propoſita lege.* nam præter numerum lex has condiciones dat, vt profeſſores, & medici probentur decreto ordinis, vt fungantur ſuo munere ſedulo, & vt in ſua quiſque patria, non in aliena. & ſic condiciones propoſitas dicit, *l. pen. inf. de condit. & demonſt.* Porro numerus hic eſt, vt minores ciuitates habeant v. medicos, rhetores tres, grammaticos totidem. maiores, medicos VII. rhetores IV. grammaticos totidem. maximæ, medicos x. rhetores
C v. grammaticos totidem. Maximæ ſunt capita, & matres prouinciarum. Maiores quæ habent ἀγορᾶς δικῶν. Græci legunt, ἀγορᾶς δικῶν, quod probo. aliæ ſunt minores. Vici nullos habent profeſſores, aut medicos immunes. Vrbes, puta Roma & Conſtantinopolis, alium habent numerum profeſſorum & medicorum ex conſtitutione Theodoſij, nempe rhetores Latinos tres, Græcos quinque, grammaticos Latinos x. Græcos totidem, philoſophum vnum, legum profeſſores, ſiue anteceſſores duos. Numerus medicorum non definitur: quia vniuerſi archiatri (medici harum vrbium proprie archiatri dicuntur quaſi principales medici) honorati comitiua primi, vel ſecundi ordinis vacant, *l. vlt. C. de profeſ. & med.* Conſtitutione autem D. Pij in aliis ciuitatibus non definitur numerus iuris pro-
D feſſorum: quia non habent immunitatem, niſi qui Romæ & Conſtantinopoli docent: quinimo non licet alibi docere, quam Romæ. & Conſtantinopoli & Beryto. Sed quis Beryto fuerit definitus anteceſſorum numerus neſcio. forte nullus, quia & Beryto docentes immunitatem non habent. Nunc videamus an philoſophi vacent? In vrbe Roma vetere aut noua vnus vacat, vt dictum eſt ſupra. In prouinciis non eſt lege definitus certus philoſophorum numerus: quia rari ſunt philoſophi. vix ſingulæ ætates ſingulos ferunt. ideoque, non definito numero, generaliter philoſophis datur immunitas perſonalium, ſcilicet, munerum & tutelarum, non patrimonialium, *l. 6. C. de mun. pat. l. in honoribus §. pen. inf. de vac. mun.* ſed exigimus, vt ſint probati decre-
E to ordinis, *l. 8. C. de profeſ. & med.* Hæc enim eſt vna condicio conſtitutionis D. Pij, vt grammatici, rhetores, philoſophi, medici immunes non ſint, niſi ſint probati decreto ordinis, *l. 5. C. de profeſ. & med.* Altera, vt bene & ſedulo ſuo munere fungantur, & ſe adoleſcentibus vtiles præbeant. alioquin denuo reprobari ab eodem ordine poſſunt, *l. 2. C. eod. l. vt gradatim §. reprobari, inf. de mun. & hon.* ſed hoc nunquam fit temere, *l. pen. inf. de decr. ab ord. fac.* Tertia hæc eſt, vt in patria ſua doceant & medeantur, non in aliena. Duplex eſt patria. Propria, veluti originalis, & communis, veluti Roma. Qui Romæ docent, etiamſi Romæ nati non ſint, immunitatem habent, ſiue ſalarium habeant, ſiue non: nec enim adiecta

eſt quarta condicio, vt ſalariarij ſint. Roma eſt communis patria, *l. eos, inf. de vac. mun. l. Roma, inf. ad municip. l. vlt. inf. de int. & releg. l. in orbe, ſup. de ſtatu hom. Nou.* LXXVIII. *l. 1. C. de mulier. & in quo lo.* &c. At propter excellentiam, præſtantiamque doctrinæ, qui in aliena patria docent, quin & ij qui ſunt ſupra numerum, immunitate donari poſſunt. Non ſemper itaque numerus lege conſtitutus, non ſemper tertia condicio ſeruatur. prima, & ſecunda vtique ſeruatur ſemper. Sed, vt ad philoſophos redeamus, oſtenditur in hac lege philoſophis, & ceteris profeſſoribus ac medicis iampridem datas immunitates D. Adrianum ſtatim vt imperium cepit confirmaſſe. Curaii, ſtatim vt imperium cepit, niſi quod ſoleret initio imperij quiſque immunitates vel petentibus confirmare, vel vltro etiam non petentibus concedere? quod eſt ex inſtituto Tiberij. Suetonius in Tito. Cum ex inſtituto Tiberij omnes deinc Cæſares beneficia à ſuperioribus conceſſa principibus aliter rata non haberent quam ſi eadem iiſdem & ipſi dediſſent, primus præterita omnia vno confirmauit edicto, nec à ſe peti paſſus eſt. Dio in Tito: *γράμματι ἐξέθηκε βεβαιῶν πάντα τὰ ὑπὸ τῶν προτέρων αὐτοκρατόρων βεβαιωθέντα τισὶν, ὥστε μὴ καθ' ἑκάστους σφῶν αἰτοῦντας αὐτὸν πράγματα ἔχειν.* Extat edictum Neruæ confirmantis beneficia à Domitiano conceſſa, Plin. lib. x. Epiſt. Aurelius Victor in eodem: *Cum donata, conceſſave à prioribus principibus firmare inſequentes ſolerent, ſimul imperium cepit, talia poſſidentibus edicto ſponte cauit.* Et inde etiam nunc in more poſitum eſt omnium gentium fere, vt mortuo principe à ſucceſſore eius initio principatus immunitates, beneficia, priuilegia, honores ſuperiorum principum confirmentur petentibus cum priuatis, tum ciuitatibus, collegiis, corporibus, ſocietatibus, non petentibus adimantur, niſi benigne princeps præueniat petitionem. Profeſſoribus vero & medicis Veſpaſianum quoque immunitates confirmaſſe probat *l. vlt. in fi. inf. de mun. & hon.* Eundem primum è fiſco rhetoribus ſalaria conſtituiſſe Suetonius ſcribit, Caſſiodorus id tamen Domitiano tribuit. Dicitur & Alexander rhetoribus, grammaticis, medicis, aruſpicibus, mathematicis, mechanicis (ij quales ſint expoſui in *l. 2. C. de exc. art.*) architectis ſalaria inſtituiſſe, & auditoria decreuiſſe, auctore Lampridio, & diſcipulos cum annonis pauperum filios modo ingenuos dati iuſſiſſe. Recte, ingenuos. ideo enim liberales artes dicuntur, quod ſeruis eas tradere ius non erat. Sed in contrarium poſtea cecidere, vt Plinius ait, & ſeruitute ſola profici cœptum. *Cœpit & poſtea Iuriſprudentia eſſe libertinorum artificium,* vt Mamertinus ait ad Iulianum. Porro ſalaria multi etiam alij Impp. conſtituerunt, *l. 6. & 9. C. de profeſ. & med. l. 11. C. Th. eod.* Specialiter autem conſtitutione D. Pij declaratur, philoſophos, rhetores, grammaticos, medicos vacare primum à gymnaſiarchiis. Gymnaſiarchæ ſunt, qui præſunt exercitio palæſtrico cum ſumptu aliquo. Heſychius, *γυμνασίαρχος, ἄρχων τοῦ ξυστοῦ.* idem ergo eſt gymnaſiarches, & xyſtarches. Vlpianus in Orationem contra Leptinem: *γυμνασίαρχός ἐστιν ὁ παρέχων τοὔλαιον τοῖς γυμναζομένοις. γυμνάσιον γὰρ τὴν παλαίστραν ἐκάλουν.* Philo in Flaccum, *εἰς τὴν οὐσίαν ἐπηρεαζόμενος φαίνεται. ἐλειτούργει γὰρ γυμνασιαρχῶν.* Deinde ab ædilitate, quæ *ἀγορανομία*, ea eſt cura annonæ, rerumque promercalium. Hieronymus ad Ruſticum monachum de viuendi forma. Ab ædilibus, quos *ἀγορανόμους* Græci appellant, vendentium coërcebatur rabies. Apuleius lib. 1. *Annonam curamus, & ædilem gerimus,* *ἀστυνόμοι,* de quibus *l. 1. inf. de via pub. & ſi quid in ea fac.* curant vt in vrbe munda ſint omnia. Vlpian. in Orat. contra Timocratem, *ἔστι δ' ἀγορανόμος ὁ ἐπιμελούμενος τῶν ὠνίων τῆς ἀγορᾶς. ἀστυνόμος δ' ὁ ἐπὶ τοῦ δεῖ καθαρὰν τὴν πόλιν ἀφορώμενος.* De ædilitate municipali loquimur, quæ tamen

A honor videtur eſſe, ſicut & gymnaſiarchia, & ſacerdotium, ſed multo plus oneris, & ſumptus habet. Horum honorum excuſatio datur, petiturque ſæpe *l. in honoribus, inf. de vac. mun. l. 2. C. quib. mun. ciu. ind.* Non loquimur de ædilibus vrbis Romæ, cuius honoris tantum abeſt, vt de vacatione danda aliquid ſanciendum ſit, vt potius ambitum eius coërceri oporteat. Tum oſtenditur profeſſores, & medicos excuſari à ſacerdotiis prouinciarum, quæ qui adepti ſunt, ludis præſunt in honorem Deorum inſtitutis cum ſumptu aliquo, cuiuſmodi ſunt Aſiarchia, id eſt ſacerdotium prouinciæ in Aſia, *ἱεραρχία* Aſiæ, *l. in honoribus §. 1. inf. de vac. mun.* Alytarchia *l. 2. C. de cupreſ. l. 1. C. de off. com. or.* vbi corrupte legitur, *Lyciarchia,* pro *Alytarchia,* Bithyniarchia, Cappadocarchia, *§. ἔθνος,*

B *inf.* Phœnicarchia, Syriarchia, *l. 1. C. de nat. lib. Nou.* LXXXIX. in qua ſecundum *d. l. 1. φοινικαρχῶν, καὶ συριαρχῶν, καὶ στρατηγῶν, καὶ διασημοτάτων,* id eſt, ſacerdotum Phœnices & Syriæ & Duumuirorum & perfectiſſimorum. Haloander male, magiſtrorum militiæ & maxime inſignium. Vice verſa ſecundum eam *Nou. in d. l. 1. & in Nou. Marriani de mat. Sen.* legendum, *perfectiſſimos,* vt iamdiu notaui in Frag. Vlpiani tit. 13. & Græci confirmant hoc loco. De his ſacerdotiis etiam ſcripſi in *l. pen. C. de mun. pat. & l. 1. C. de per. ſuc. par.* & Obſeruationum 2. cap. 13. Ea qui obtinent immunes ſunt à tutelis & ceteris muneribus, *d. §. ἔθνος.* cui adiungi poteſt aptiſſime vetus inſcriptio, quam retuli in *l. 1. C. de per. ſuc. par.* Sequitur in hac lege profeſ-

C ſores, & medicos excuſari à metatis, id eſt, ab onere recipiendi hoſpitis, *l. 8. C. de metat. l. 6. C. de profeſ. & med. l. vlt. in fi. inf. de mu. & hon. l. 10. §. angariarum, inf. de vac. mun.* quod munus epiſtathmiam Modeſtinus vocat. Heſychius *ἐπισταθμία, ὑποδοχὴ ξένων.* Item à munere ſitoniæ, vel elæoniæ, id eſt à cura emendi frumenti, vel olei nomine Reipublicæ, quam qui gerit æque immunis eſt ac ſacerdos. Oleo eget Reſp. in palæſtris vngendorum xyſticorum cauſa, cuius rei curam gymnaſiarchus ſuſtinebat. itemque ad lumina balnearum, *l. 1. C. de luſt. aur. col.* Lampridius in Seuero; Addidit oleum luminibus thermarum. Plinius x. Epiſt. *Pecuniam in oleum erogare ſoliti parati ſunt in opus balnei conferre.* Et quibuſdam locis ad erogatio-

D nem publicam. Et ad ædem ſacram, *l. ſi ſponſus §. Sed & ſi quid, ſup. de don. inter vir. & vxor.* Additur in hac lege, eoſdem excuſari à munere iudicandi, quod alias inuitis iniungi ſolet, *l. vlt. §. iudicandi, inf. de mun. & hon.* & à legatione & militia. Specialiter hæc munera recenſentur: quia eorum omnium fere vacatio non ſoleat competere generaliter data immunitate, veluti militiæ, & metati, *l. ſunt, l. pen. §. duo, inf. de vac. mun.* Ad extremum generaliter ait, omni eos prouinciali aliove munere vacare. Et ex his colligit Modeſtinus philoſophos vacare à tutelis, cum tamen tutelarum mentio non fiat, & cui datur immunitas generaliter, non cenſeatur data tutelarum. Sed cum philoſophi comparentur aliis profeſſoribus, & medicis, quos

E conſtat à tutelis vacare, veriſimile eſt hoc poſtremis verbis generalibus voluiſſe Imperatorem, vt & tutelis philoſophi vacarent, maxime cum dicat, omni prouinciali aliove munere. Cui datur immunitas prouincialium vel publicorum, vel ciuilium munerum, non videtur data tutelarum. Cui prouincialium vel ciuilium & aliorum munerum, concurrente præſertim illa comparationis ratione, videtur & data tutelarum. His expoſitis, ad alios Modeſtinus tranſit, qui excuſationem tutelarum habent, & athletas ait vacare, qui coronati ſunt ſacris certaminibus, quos vocabant *στεφανίτας ἀγῶνας.* Galenus ad Thraſibulum, *καὶ πάλους στεφανίτας ἀγῶνας ἀνῃρημένων ἀθλητῶν.* Præter coronas immunitatem habent à tutelis, & muneribus ciuilibus, *l. 1. C.*

de athl. Alij ſunt, qoi dicuntur ἀγνεῖται, vt Vlpianus ſcribit Demoſthenis iuterpres in Leptinem, quos qui vicerunt pro coronis conſequuntor præmia pecuniaria, de quibus *l. commodis, inf. de re iud. l. ſpem, C. quæ res pig. obl.* Quod ſeqoitur eſt de ſacerdorum immunitate, quod iam expoſuimus ſupra. Sequitur. *Tutela non eſt Reip. munus*, &c. Munera qoædam ſunt Reip. veluti irronia, legario, defenſio ciuitatis, quæ principaliret, & directo ad Reipub. ſiue ciuitatis vtilitatem ſpectant, *l. 15. ſup. de recep. qui arb. rec.* quædam prouincialia, vt Aſiarchia, & Syriarchia, & hæc prouincialium muuerum appellatio duobus locis inuenitur in hac lege, hoc oempe loco, & illo ſuperius, ὑπηρεσίαν ἐθνικήν. Prouincias enim optimi auctores plerumqoe vocant ἔθνη. itaque Ant. Auguſtinum laodo ὑπηρεσίαν ἐθνικὴν, prooinciale munus Latine vertentem. Alia vero quædam ſunt munera priuata. Huius generis eſſe tutelam probat *l. non tantum §. is qui, inf. hoc tit.* dum ædilem plebis tutorem dari poſſe eo comprobat quod excuſetur à priuatis muneribus. Excuſatio enim argumentum eſt iure tutoris dari, *l. 13. §. pen. inf. hoc tit.* ratio quoque naturalis id demouſtrat ſatis. eſt enim tutela de re prioata, & familiari pupillorum, & domo pupillorum coucluditur, & quot ſunt domus, tot ſunt tutelæ. Non inficior eam eſſe pro vtilitate publica, quod publice omnium interſit orbos & pupillos tueri, ac defendere, *l. 2. §. Diuus, ſup. qui pet. tut.* Sed principaliter priuatum munus eſt, per conſequentias publicum ſiue ciuile, quæ appellatio latior eſt, quam muneris Reipublicæ. nam munus Reipub. eſt quod ad Remp. principaliter ſpectat. Muuus publicum ſiue ciuile (nihil enim inter hæc duo quidquam diſcriminis eſt) tam quod ex conſequentia quadam, quam quod principaliter ad vtilitatem publicam pertinet. idem & municipale dicitur. eodemque modo ius publicum dupliciter accipitur: nam & id qnod in ſacris, ſacerdotibus, magiſtratibus non conſiſtit, publicum appellatur. & priuata arua, publica dicuntur vt ad Frontinum Vrbicus adnotauit, hac ſolum ratione, quod publico tributum inferant. Vtilitatis etiam publicæ reſpectu tutelam publicum munus dici affirmo in §. 1. *Inſt. de exc. tut. l. filiusfam ſup. de iis, qui ſunt ſui, vel alieni iur. l. 17. §. eos, inf. hoc tit.* & Ciuile hoc loco, & *l. vlt. inf. de mun. & hon. l. coloni, C. de excuſat. tut.* Prouinciale munus non eſt. Reipub. munus non eſt, *l. 2. §. vlt. inf. ad municip.* nec perſouale, nec patrimoniale. quia tutela eſt ſine impenſa. Item priuatum, aut per conſequentiam ciuile munos patrimoniale non eſt, ſed perſonale, *l. 1. inf. de mun. & hon.* Et hæc eſt certiſſima huius quæſtionis definitio. Suſpectus mihi fuit olim hic §. quod ſuo more Modeſtinus non præpoſuerit nomen anctoris Latini. Sed eadem eſt condicio §. *ſed & reprobari, ſup.* vtrumque videtur Tribonianus inſeruiſſe ex aliis Modeſtini libris. Item quod nec ſequentibus, nec antecedentibus cohæreat. Sed hæc ἀπαρτισμένα Digeſtorum etiam ad hanc rationem nimis exigenda non ſunt. Forſitan varia cum fuiſſent ſuperius propoſita munerum genera, qoorum alia ſunt Reip. alia ciuilia, alia prouincialia, qoorum exemplo & tutelæ immunitas datur, viſum eſt faciendum, vt muneris tutelæ qualitas cognoſceretur. Quod ſequitur de magiſtratibus ciuitatum iam expoſui ſupra in tractatu de tribus tutelis. Docet aotem poſtea excuſationem dare inimicitias capitales, quæ inter tutorem teſtamento datum, & teſtatorem poſtea interuenerunt, quibus caoſam dedit tutor. Dixi, *quæ poſtea*: nam ſi antea interuenerint, hoc ipſo videtur facta gratiæ reconciliatio, quod is tutor datus ſit, ſi modo datus ſit bona mente, non vt negotiis implicaretur, non, ſi tutela delata ei ſubdole blandiatur, *§. item ſi propter, §. inimicitiæ, Inſtit. eod.* Dixi, *Capitales*. Non capitales excuſationem non

A præſtant. Placet mihi valde definitio Ant. Aoguſtini, Capitales inimicitias eſſe ob capitalem accuſationem ortas, qoam comprobat *Nou. de teſtibus, & l. pen. §. Seia, coniuncta l. 3. §. vlt. de adm. tut.* & in hoc §. hæc verba κεφαλικὸς ἀγών, id eſt, lis capitalis: quas ſcilicet, ſola mors diremptura videatur. Horat. *Ira fuit capitalis, vt vltima diuideret mors.* Dixi *quibus cauſam dedit tutor.* itaque de inimicitiis loquitur Modeſtinus, quas ipſe tutor concitauit, vt hæc verba demonſtrant, ἔχθρα τοῦ ἐπιτροπεύοντος γενομένη πρὸς τὸν πατέρα, vt ſi patrem accoſauit capitis. hoc ſi fecit autequam tutor daretur, tutori dato pater videtur iniuriam remiſiſſe. ſi poſtea, tutelam videtur ademiſſe, & niſi excuſet ſe, remouetur, *l. 3. §. ſi tutor, ſup. de ſuſp. tut.* contra quocumque tempore pater capitis accuſauerit tutorem,

B indiſtincte dicimus eum excuſari, ſicut & ſi ſtatus controuerſiam à patre pupilli paſſus ſit, id eſt, ſi eum pater in ſeruitutem petierit, *d. §. inimicitiæ.* plerumque hæc ſunt paria capitis accuſare, & in ſeruitutem petere. vtraque ex cauſa amittitur ius patronatus, *l. qui cum maius, inf. de bon. lib.* vtraque ex cauſa excuſatio tutelarum vel curationum datur. eſt tamen differentia in ſpecie *l. 9. inf. de iis quæ vt indig.* nam ob capitalem accuſationem legatario ademptum cenſetur legatum, & apud heredem remanet, ob controuerſiam ſtatus æque ademptum cenſetur, ſed ad fiſcum non ad heredem venit, quia hoc genere controuerſiæ etiam teſtamentum impugnari videtur, *l. 16. eod. tit.* Is etiam excuſatur à tutela qui ſerio & bona fide pupillo mouet

C controuerſiam ſtatus, non dedita opera ne ſubeat tutelam, & calumniæ cauſa. quod hoc loco proponitur ex reſcripto Marci & Veri. Hi ſunt qui Diui fratres appellantur, & interdum Fratres Imperatores, vt *l. fratres, inf. de pœn. l. ſi adulterium §. fratres, inf. de adult.* de quibus videnda ſunt quæ Gal. ſcribit lib. περὶ ἰδίων βιβλίων, & lib. περὶ τῆς τάξεως τῶν ἰδίων βιβλίων. Ant. Auguſtinus multa erudite hoc loco ſcripſit, & obſeruauit, ſemper prælato nomine Antonini in libris noſtris ſequi Verum hoc modo, *Antoninus & Verus*, & ſignificari fratres. Cum vero ſequitur Antonini nomen præcedere Seueri hoc modo, *Seuerus & Antoninus*, & ſignificari patrem, ac filium. Sed vnum eſt quod improbo, Haloandri reprehenſionem coniungentis ſemper Antoninum cum Seuero, cum Seuerus ſolus citetur ſæpe.

D Nouum videlicet non eſt ſupprimi Antonini nomen, quaſi ſufficiat laudari patrem, nec ideo exiſtimandum eſt eos pariter ſtatim ab initio Remp. non adminiſtraſſe. Exempla ſunt in *l. 1. huius tit. coniuncta l. 3. C. eod. & in l. οἱ ἐπίτροποι, ſup. loc.* coniuncta *l. 1. §. ex illa, inf. ad leg. Corn. de fal. & in l. 1. ſup. de offic. præf. vrb.* coniuncta *l. 1. inf. de leg. 3. l. aut damnum, inf. de pœn. l. vlt. ſup. de off. præf. vig.* & in *l. eorum, inf. ad leg. Iul. maieſt.* coniuncta *l. 4. inf. de in. pat.* & in *l. ſi vxor §. ſi minor,* coniuncto §. *Diuus, inf. ad leg. Iul. de adult.* & *l. ſi Titio §. vlt. de leg. 2.* coniuncta *l. licet, de leg. 1.* eodemque modo ſupprimitur Veri, & Commodi nomen ſæpe. At quod dicitur hoc loco ex reſcripto fratrum tutorem excuſari, non obtinet in alialite, *l. propter, inf. hoc tit.* niſi ex *Nou.* LXXII. qua tutor qui litem habet cum

E pupillo excuſatur aut remouetur, niſi ſit mater aut auia, *Nou.* XCIV. Dico, excuſatur, aut remouetur, *arg. l. ſi pupillum, inf. hoc tit.* & *l. 3. §. ſi tutor, ſup. tit. prox.* Sequitur ex Paulo, mediocritatem, & ruſticitatem interdum à tutela excuſare, ſi oneri & operi par non ſit, vt idem Paulus ait in *l. 40. inf. hoc tit.* Operi, id eſt adminiſtrationi. vt Græce μετριότης ita Latine mediocritas paupertatem ſignificat. & hoc ſenſu mediocrem hominem dicimus & mediocre patrimonium. Illiterati enim excuſantur negotiorum expertes. Negotiorum periti non excuſantur, quod tamen D. Pius mutaſſe videtur, *§. ſimiliter. Inſt. de excuſ.* quod ſit ne-

ceſſaria literarum ſcientia ad rationes conficiendas. Vremur itaque diſtinctinne in paupere & ruſtico, noo in illiterato.

Ad L. 8. 9. 10. 11. 12.

HÆc lea eſt de veteranis. Veterani ſunt qoi militia honeſte dimiſſi, & ſacramento ſoloti ſunt. Hi vacant à tutelis paganorum & à tutelis nepotum eunueteraoi perpetuo. Ab vna tutela filiorum conoeterani non vacant, poſt annum miſſioois, intra annum vacant. A pluribus eodem tempore vacant etiam poſt annum, *l. 2. C. de exc. vet. & inf.* §. *ἰδίως*. Vna ergo tutela eos excuſat, cum in paganis tres exigantur. Sed ſicut io paganis prætetitæ aut fini proximæ non excuſant, ita veterano iam finita tutela finive proxima nihil prodeſt ad ſecundæ excuſanonem. eodem exemplo non excuſatur à ſecunda, quæ diu duratura non eſt. Conuetetani verbo non tantum commilito continetur, qui in eadem legiooe militauit, ſed & veteranus quilibet; vt qui militauit inter legionarios oon excuſatur à rotela vel cura filiorum eius, qui militanit inter vigiles. Itaque cooueterani, & commilitones ſunt, etiamſi in diuerſis numeris militarint. vna enim eademque eſt Reſp. pro qua militant. Commilitonem dicit io §. *pen.* qui ſcilicet fuit commilito eundem quem conueteranum vocat io §. *Synueteranus*. Ait autem §. *pen.* nihil referte quomodo filius conueterani ſui iuris effectus ſit, emancipatiooe an morte patris. Tutor vel curator ætatis tatione non datur, niſi ei qui ſui iuris eſt. Sui iuris fit emancipatione, aut morte patris. Sed quare motus eſt vt hoc adnotaret? quia tentare quis poſſet oon cogi veteranum ſuſcipere tutelam conueterani filiorom, niſi orbi ſint patre. Sed placet etiam incolumi patre eum cogi. In §. Synueteranus (quæ vox eſt hybrida, & quaſi cinnus, cum potuiſſet dicere *συστρατιώτης*) oſtendit conueteranum dici etiam eum, qoi in aliis numeris militauit. & ſecundom hanc ſententiam initio legis dixit veteranos poſt annum miſſionis non habere vacationem à tutelis filij eius, qui in eadem legione militarit & cuiuſcuoque veterani. Sed adiicitur etiam in *l. 2. C. de exc. tut.* veteranos poſt annom non vacare à cura militum, vt ſi qui milites ſint minores xxv. annis. & eo pertinet quod ſequitur in §. *Synueteranus*, militi minori xxv. annis veteranum curatorem dari tam iocolumi, quam mortuo patre. De cura militum loquitur, non de tutela: conſtat enim impuberes milites eſſe non poſſe, cum tamen tribuni eſſe potuerint, *l. vlt. C. de teſtam. milit.* hoc enim datur plerumque ſplendori natalium, vt tribuni ſint, ſicut hodie fit, quia per alios tribunatum gerunt, militiam non exercemus per alium. Et hæc quidem de veteranis. Cum igoominia, & dedecore dimiſſi, pro veteranis non habentor, & ideo immunitatem non habent, *l. nec infames, C. de decur. l. 7. §. vlt. inf. de int. & rel. l. 1. C. de iis qui non imp. ſtip.* Ergo & ſi filiis eorum veteranus tutor detor, cooſequens eſt, vt ſe excuſare poſſit. quod à Modeſtino Græce ſcriptuio, cum Bulgarus vertiſſet hoc modo recte, ſicut veteres libri reſtaotur, *neque horum filiis qui olim*, &c. poſteriotes librarij corruperunt. Miſſionis ignominioſæ formula extat apud Hirtium de bello Africo: C. ANIENX, QVOO IN ITALIA MILITES POPVLI ROM. CONTRA REMP. INSTIGASTI, RAPINASQVE PER MVNICIPIA FECISTI, QVODQVE MIHI, REIQVE PVB. INVTILIS FVISTI, ET PRO MILITIBVS TVAM FAMILIAM, IVMENTAQVE IN NAVES IMPOSVISTI, TVAQVE OPERA, MILITIBVSQVE TEMPORE NECESSARIO RESP. CARET, OB EAS RES IGNOMINIÆ CAVSA AB

A EXERCITV MEO TE REMOVEO, HODIEQVE EX AFRICA ABESSE ET QVANTVM POTEST PROFICISCI IVBEO. *Quantum poteſt* legitur io vett. libris, non *potes* vel *poteſtis*: vt apud Terentium, Quantom poteſt aliquo abiicienda eſt. Maceriam iube dirui quantum poteſt. Comprehendi iube quantum poteſt. & io *l. 5. inf. de cur. fur.* Miſſi igitur ignominioſa miſſione non ſunt veterani, & oon excuſantur à tutelis ceteriſve muneribus. Excipiuntur in §. *ſed ignominia* tutelæ vrbicæ, oeceſſario, propterea quod in vrbe verſari non poſſunt, *l. milites §. miſſionum, inf. de re mil. l. 3. C. eod.* Miſſi honeſta miſſione, veterani ſunt. Honeſta miſſio proprie eſt quæ emeritis ſtipendiis, vel ante ab Imperatore indulgetur, *l. 2. §. ignominiæ, ſup. de his qui not. infam.* Emeriti ſunt, qui

B ætatem militarem impleuerunt, qoæ definitor ab anno XVII. io XLVI. ex inſtituto Ser. Tullij, & lege Gracchana. Ante emerita ſtipendia dimittuntur, qui xx. annos in militia fecerunt, *l. vlt. C. de his, qui non imp. ſtip.* Dio 57. Tacitus 1. Et hi vero & emeriti veterani ſunt. At dimiſſi intra xx. annos indulgentia principia, honeſte quidem miſſi ſunt, veteranorum tamen iura oon habeot. Veterani perpetuo vacant à tutelis paganorom. Dimiſſi intra quinquennium, id eſt, quinquennio nondom peracto io militia, nullo tempore vacant. Dimiſſi poſt quinqoennium, intra octenniom, anno tantum vacant, poſt octennium intra annos xii. biennio, poſt xii. intra xvi. triennio, poſt xvi. intra xx. quadrieonio, poſt xx. perpetuo, qoæ definitio

C annorum eſt ex conſtitutionibus. Sed quod diximus dimiſſos intra quinquennium nullo tempore vacare, in id ita argumentantur. Milites abſunt Reip. cauſa, & ita edicto, Ex quibos cauſis maiores, & edicto de bonis poſſideodis, & veodendis, & lege Iolia de adulteriis, & legibus Iulia & Papia, qua parte agitur de abſentibus Reip. cauſa, milites contineotur. Abſeotibus autem Reip. cauſa poſtquam reuerſi ſuot, datur anous vacatioois, *l. 10. in princ. inf. hoc tit. l. 2. C. ſi tut. vel cur. Reip. cau. ab.* Ergo & dimiſſis militibus intra quinquennium. Videamus num dici poſſit ex alia cauſa abſentibus annum dari expleto munere, vel, vt ait *l. 10.* *πληρώσαντες τὴν δημοσίαν χρείαν*, id eſt, perfunctis poblico negotio. Hos non expleſſe militiam, ſed ex

D indulgentia principis reddi penatibos ſuis. & quidem nimis cito. Aliis qui non tam cito dimittuntur, licet militiam, iuſtumve militiæ tempus non expleuerint, annom dari aut biennium, aut triennium, aot quadriennium. Cauſarij etiam honeſte dimittuntur, §. *ὁ δὲ ἐν τοῖς νυκτοφύλαξιν*, *inf. l. cauſaria, C. de re milit.* Cauſarij, id eſt, propter valetudinem aut ſenectam dimiſſi, qui oomeo trahont à cauſa, id eſt, vitio. Vt enim Græcis *αἰτία*, ſic Latinis cauſa vitium eſt. Seneca, *Cauſariæ partes animi*, id eſt, vitioſæ. Veteranorum autem iura cauſarij habent, ſi dimiſſi ſint poſt annos xx. *l. vlt. C. de iis qui non imp. ſtip.* non ſi intra annos xx. Nec enim perpetuam vacationem à tutelis paganorum habent, niſi dimiſſi ſint ob ſenilem ætatem, *l. 2. C. eod.* Non habent etiam priuilegia veteranorum

E io pœnis, aut teſtamentis, & quod dicitur in *l. teſtamenta, inf. de mil. teſt.* & *l. milites §. illud, inf. de re mil.* de caoſariis qui vicennio militarunt accipiendum eſt, *d. l. vlt. l. 1. C. de exc. vet.* Et hæc quidem de legionariis. Vigiles etiam milites ſuot, *l. 1. inf. de bon. poſſ. ex teſt. mil. l. 15. §. legis, inf. ad leg. Iul. de adult.* Vlp. in *Frag. tit. 3.* Et honeſte, vel cauſariæ dimiſſi, annum tantum vacationis habeot, quia & ij videntur abeſſe Reip. cauſa, prærerquam in eo capite legis Iuliæ, de quo in *d. §. legis.* Ignominia dimiſſi nullo tempore vacant. Ab vrbicis tameo vacant, vt dictum eſt ſupra de legionariis. quod non hoooti eorum datur, ſed quia id ita cooſtitui neceſſe eſt, eum in vrbem ingredi non

poſſint. idemque de coodu&ctoribus vectigaliom dici-
tur in *l. pen. §. conductores, inf. de iu. imm* & de liberto
in *l. pen. §. vlt. inf. hoc tit.* Excuſatio igitur alias liben-
ter datur hooris, & præmij cauſa, alias non tam li-
benter, quam neceſſario. Præter vigiles, & legiona-
rios erant in vrbe prætoriani, ſiue cohortes prætcriæ,
& vrbani, qui & vrbaniciani in *l. qui mittuntur, ſup.
ex quib. cau. mai.* & in Spartiani Caracalla, & Geta,
ſiue cohortes vrbanæ. Suetonius ſcribit, Auguſtum
legata reliqoiſſe prætorianis militibus, cohortibus vr-
banis & legionariis. qnod & Dio ſcribit 56. Sed pro
legiooatiis habet, *τῷ πολιτικῷ πλήθει.* legiones eoim Dio
ſolet appellare *πολιτικὰ στρατεύματα.* vt lib. 38. 53. 55. 58.
Sunt & alij innumeri auctorum loci, quibus differen-
tiam eſſe inter vrbanas & prætorias cohortes, *τὸ δορυ-
φορικὸν* & *τὸ ἀστικόν*, conſtat, ſicut & alius eſt præf. præ-
torio, alius præſ. vrbi. Itaque qoas Vlpianus vocat vr-
banas cohortes in *§. ſed ignominia,* profecto illæ non
ſunt quas prætorias in *l. 9.* Vtræque tamen vrbanas ex-
cubias agunt: nam & cohortes prætorias Tacitus lib.
1. excubias vrbanas vocat. Vigiles incendiorum cauſa
potiſſimum conſtituti ſunt ab Auguſto, vt Dio multis
locis ſcribit. Sed vrbanarum & prætoriarum cohor-
tium militia præſtaotior eſt. Vrbanis cuſtodia vrbis
potiſſimum committitur, Prætoriis cuſtodia Impera-
toris. Herodianus lib. v. *οἱ σωματοφύλακες, καὶ δορυφόροι
οὓς ἐν στρατοπεδικῷ καλοῦσι.* Et defuncto Imperatore
alium plerumque prætoriani creant. Iuliano impe-
rium vendiderunt qoaſi ſub haſta, & maiora ſtipendia
habent, & ſoluti ſacramento ampliora commoda miſ-
ſionum emeritaque, & etiamſi non xx aonis milita-
rint, perpetuo à tutelis vacant, *§. ſed ignominia, inf.*
Nam & citius dimittuntur quam ceteri. dimiſſi pri-
mum ſunt aono xii. deinde xvi. alij primum xvi.
deiode xx. vt Dio ſcribit 54. & 55. & Tacitus 1. Di-
ſperſas per vrbem cohortes primus iovoa caſtra con-
duxit Tiberios, auctoribus Dione, Tacito, Suetonio.
& hæc ſunt quæ dicuntur caſtra prætoria. Alia ſuot
vrbana, *d. §. legis.* Maiora ſunt priuilegia eorum qui
præfuere militibus, quam eorum qui militarunt. Pri-
mipilaris excoſatur ab omnibus tutelis præterquam
vna filiorum primipilaris poſt annum, *l. 10. §. qui pri-
mipilo, inf. hoc tit* & hoc ſioe primipilo fuoctus ſit in
caligatis militiis, ſiue in aliis. Caligatæ ſunt gregario-
rum, & manipularium militum & tyrooum. Caliga
militare tegmen pedum. Aliæ ſunt clariores militiæ, vel
etiam palatinæ: nam & in palatina militia, & in officio
magiſtratuum primipilares fuiſſe conſtat. Primipilaris
dicitur in hoc propoſito is qui fuit primipili centorio,
primus centurio, primus centurionum, primi ordinis
centurio. eodem nomine dicitur & is, qoi nondum de-
poſuit primipilum, cuius præcipuum munus oouiſſime
conſtitit in exhibenda annona militari, vt docui in *l. 3.
C. de cohort.* quas *στρατιωτικὰς χρείας* vocat in *d. §. qui pri-
mipilo*, id eſt, *στρατιωτικὰς διαζεαί*. Tribunus autem co-
hortium prætoriarum etiam à collegarum filij tutela
vacat, *l. 9. inf.* Poſt hæc omnia de militibus. In *l. 10.*
Modeſtinus docet omnibus abſentibus Reipub. cauſa
expleto munere annum vacationis dari, licet feſtinan-
tius præſcripto reuerſi ſint. & adiicit nominatim, Ro-
manorum. quod ſumme notandum cenſeo. Edictum
ex quibus cau. mai. porrigitur etiam ad eos, qui mu-
nicipiorum cauſa abſunt. Abſentibus municipij cauſa
annum vacationis dari non puto. Annus hic conti-
nuus eſt, non vtilis, & compotatur ex quo rediit vel
redire debuit recta via ſine mora aut circuitione *l. 4.
inf. de vac. mun.* qua in re xx. milia definita ſunt in dies
ſingulos ad redeundum lege Iulia & Papia, *l. ſi eni §.
1. ſup. ex quib. cau. mai.* qood ſeruatur & in cautione
iudicio ſiſti, & in excuſationum temporibus, & in
cautionibus, & temporibus appellationum, & in vi-

A ceſima hereditatum. Et hic annus datur reuerſis ſi ad
nouas tutelas vocentur, non ſi ad veteres, quas ſuſce-
perant priuſquam Reip cauſa abirent, reuocentur.
has enim recipiunt ſtatim nullo ſpatio intermiſſo, *l.
pen. inf. hoc tit. §. item qui Reip. Inſt. de exc. tut.* Varia
ſunt excuſationom genera. aliæ excuſant ab omnibus
muneribus, vt liberorum nomerus, aliæ à tutelis tao-
tum, vt tria onera tutelarum, aliæ ab aliis muneribus,
oon à tutelis, vt quæ geometris datur. Abſeotia Reip.
caoſa excuſat ab omnibus. Rurſus alij ne incipiant tu-
telam excuſaotur, non etiam à cœpta tutela, vt ſeptua-
genarij, vel patres plurium liberorum. ſoperueniens
enim ætas ſuperuenientesſve liberi à cœpta tutela non
excuſant, *l. pen. § hoc circa, inf. de iu. im.* Alij etiam à
cœpta tutela excuſantur, vt qui ad primipili functio-
B nem vel conſilium principum vocantur, vel abfuturi
Reip. caoſa, vel aduerſa corporis aut meotis valetudi-
ne tam ſuis quam alienis rebus gerendis inutiles, &
cæci, muti, ſurdi, & qui in Senatum leguntur, & qui
domicilium mutaot. Sed hoc poſteriore caſu neceſſe
eſt, vt reſcripto principis, & migratio fiat & tutela
deponatur, *l. 12. inf. hoc tit.* qoo de genere migratio-
nis ſcripſimus in *l. 4 C. de iu. fiſ.* At denuo alij in per-
petuum excuſantur, vt qui tempore dationis alibi do-
micilium habent, vel qui poſtea auctoritate principis
domicilium alibi habere cœperunt, & qui ſenatoriam
dignitatem adepti ſunt, *l. 15. inf.* & alij complures,
etiam deficiente poſtea excoſationis cauſa, vt ſi nu-
mero liberorum excuſatus poſtea liberos amiſerit. alij
C excuſantur ad tempus, vt minores xxv. annis tutores
legitimi: nam teſtamentarij non egent excuſatione,
cum noo ante ſint tutores, quam ad legitimam æta-
tem peruenerint, vt expoſui in *tit. de fiduc. tut. lib. 1.
Inſt.* quod & ex conſtit. Iuſtiniani locum habet in le-
gitimis, & datiuis. Ante Iuſtinianum minor ætas legi-
tima tutela non excludebat, qua de cauſa in *l. 73. inf.
de reg. iur.* ſexus muliebris excipitur, non mioor ætas.
Furioſi quoque excuſantur ad tempus, *l. 12. inf.* Fu-
rioſi, inquam, legitimi, vel datiui: nam teſtamenta-
rij tutores non ſunt antequam ſanitatem receperint,
*l. 10. §. ſi furioſus, ſup. de teſt. tut. §. furioſus, Inſt. qui
teſt. tut. dari poſſ.* quæ diſtinctio etiam tolli debuit in
furioſo, aut non tolli in minore. Perpetuo furioſi ex-
cuſaotur in perpetuum, ſicut cæci, muti, ſurdi, vale-
D tudinarij, *l. 40. inf.* Valetudinarij, id eſt qui perpe-
tua, & pertinaci valetudine adficiuntur, *l. 1. C. qui
mor. ſe exc.* & generaliter prout eſt furor, aut valetu-
do vel ad tempus, vel in perpetuum excoſatio datur.
Idem de relegatis ſtatuendum eſt: nam pro modo exi-
lij, vel ad tempus, vel in perpetuum excuſantur, *l. 28.
§. vlt. & l. 29. inf. hoc tit.* Abſentes Reip. cauſa, & co-
mites eorum à cœpta totela excuſantur ad tempus, *l.
15. ſup. de tut. & cur. dat. §. item qui Reip. Inſt. de exc.
tut. l. 10. §. ὁμοίως, hoc tit.* Abſentibus autem iam pro-
fecturiſve delata tutela omnimodo excuſantur, *l. 41.
§. 1. inf.* qua in re maxime diſtant à minoribus & fu-
rioſis, & ægrotis, quia & ne incipiant ij omnimodo
non excuſantur. Abſentibus ſimiles ſunt relegati.
E Multum autem intereſt, vtrum quis ad tempus an in
perpetuum excuſetur: nam ad tempus excuſati à noo-
dum cœpta tutela, eam ſuſcipiunt poſt tempus. Om-
nimodo excuſati, finita cauſa excuſationis, eam non
recipiunt, vacante tamen adhuc ea, denuo dari ſuo lo-
co poſſunt, *l. 44. inf. hoc tit.* Item in locum eorum
qui ad tempus excuſantur, interim actor vel curator
datur, non tutor: quia non deſinunt eſſe tutores. nec
enim plane in totum excuſantur. vt ecce in locum mi-
ooris ad tempus excuſati, interim curator datur. Mo-
deſtinus in *l. 10. §. ἐὰν ἀπολείπεις*, noo dicit, curator,
quo tamen verbo ſupra, infraque vti maluit, ſed *ἐπι-
τρόπων*, quod eſt ambiguum. Significatur namque eo
tam

tam tutor quam curator, *l. 2. ſup. qui per. tut.* itaque in eius patagraphi parte prima, quæ eſt de tutore teſtamentario, vel eo maxime quod dicat *ἕτερος κηδεμὼν*, ſecundum principia iuris autiqui, tutorem ſignificari reor: in ſecunda autem, quæ eſt de totore legitimo, cum non adiiciatur *ἕτερος*, curatorem. videtur in eo mutaſſe aliquid Tribonianus propter conſtitutionem Iuſtiniani. Plane in locum furioſi ad tempus excuſati curator interim datur, *l. 12. inf.* & in locum relegati ad tempus, *l. 28. §. vlt. inf. hoc tit. l. ſine §. vlt. ſup. de adm. tut.* & in locum abſentis Reip. cauſa poſt ſuſceptam totelam, *l. 15. & 16. ſup. de tut. & cur. dat.* vel comitum eius, *d. §. ὁμοίως.* In locum autem eorum, qui omnimodo ſiue in perpetuum excuſantur, alius tutor datur, vt in locum perpetuo furioſi, cæci, muti, ſurdi, valetudinarij, *l. pen. ſup. de tutel.* contra regulam iuris, quæ tutorem habenti vetat tutorem dari. nam qoi excuſantur, ipſo iure tutores ſunt propius tamen eſt, vt deſinant eſſe per excuſationem perpetuam, *§. vlt. Inſt. quib. mod. tut. fin.* & hoc colore ex SC. in eorum locum tutor datur, *d. l. pen. l. 11. ſup. de teſt. tut.* quod non ita dici de eis poteſt, qui ad tempus ſolommodo excuſantur: quia tutores eſſe non deſinunt, ac proprie non excuſantur. Igitur & in locum relegati in perpetuum tutor dari poteſt. Imo curator, *l. quod ſi forte, inf. de ſolut.* videlicet ſi non excuſauerit ſe intra præſtitutum diem, *arg. l. teſtamento, C. de exc. tut.* Tutor ſi excuſauerit ſe. nam & hic proprie excuſatur, *l. 29. inf.* ſecundum quod acciperem *l. pen. C. in quib. cau. tut. hab.* quæ dicit in locum relegati tutoris alium tutorem dari, niſi iam ſupra eadem lex dixiſſet generaliter in locum excuſati tutoris alium tutorem dari. eſt enim relegatio excuſationis ſpecies. Itaque cum ſumpta videatur eſſe ea Imperatorum conſtitutio ex *l. 11. ſup. de teſt. tut.* quæ non de relegato loquitur, ſed de eo, qui in ciuitate deſiit eſſe, puta deportato, videntur obiter relegatum dixiſſe pro deportato, aut librarij vitio hoc eſt, aut potius ex *l. 3. C. qui pet. tut.* adiecere Imperatores in *d. l. pen. Vel relegati*, ſuperfluo, ſi de relegato in perpetuum accipiatur, qui excuſauit ſe. nam noſtros auctores proprietatis verborum religioſiſſimos obſeruatores abuti relegati & deportati appellationibus, ſine ſtomacho agnoſcere non poſſum. aliis auctoribus licet quod non licet noſtris: nam in iure ſi quid vel tantillum mutes, deterius facias. Tacitus lib. VI. in inſulam Gyarum relegandum dixit, pro deportandum. & Plinius IV. Epiſt. relegatum ob inceſtum, pro deportatum. Non ſic auctores noſtri. & decipitur Alciatus I. *παρέργων* corrupta ſcriptura *l. amiſſione, ſup. de cap. min.* in qua legendum eſt, *lege lata*, non *relegati*, vt in P. Flor. & in Baſilicis: *νόμου τεθέντος περὶ αὐτῆς.* Sic alij auctores tutorem pro curatore, tutelam pro curatione accipiunt. Plin. in Lucullo: *Cum alienata mente deſipere cœpit, tutela eius M. Lucullo fratri permiſſa eſt.* Horat.

Interdicto huic omne adimat ius
Prætor, & ad ſanos abeat tutela propinquos.

Dio 57. *βουλεύεσθαί τι ἀσελγῶς ζῶντι ἀπεῖπον ὥσπερ τοῖς παραφρονοῦσι.* Non ſic auctores noſtri. In *l. ne luctum, C. de cur. fur.* tutela videtur accipi pro curatione. ſed integra Anaſtaſij conſtitutio fuit de vtroque munere, vt in Inſtitutionibus docui, quæ abrumpitur eo loco, vt pars ea tantum, quæ titulo congruit referatur. In *l. 3. C. arb. tut.* curator tutelæ teneri dicitur, qui nec protutelæ tenetur, *l. 1. §. ſi curator, inf. de eo qui pro tut.* Id etiam Thalelæus notat, & fortaſſe imperfecti reſcripti vitium eſt. Eadem abuſio videtur eſſe in *l. quæſitum, ſup. de tut. l. 3. §. ſi quis abfuturus, ſup. de ſuſp. tut. l. 9. inf. de tut. & rat. diſt.* quæ adumbrari poteſt varie. Sed forſitan verius eſt, interdum abſentes Reip. cauſa à cœpta tutela omnimodo excuſari,

A & ideo tutorem dati eorum loco, vt ſi trans mare abſint, *l. verum §. ex facto, ſup. de min.* Comparantur enim trans mare abſentibus ob publicam cauſam, illo loco, Iuriſconſulti qui in conſilium principum adſumuntur, quos conſtat in perpetuum excuſari, *l. iuriſperitos, inf.* Idem ergo cenſendum de iis qui tam longe abſunt: qui & in ceteris cauſis ſeparari ab aliis ſolent. Tutor abſens recte petitur, ſed non abſens trans mare, *l. abſentem, inf. de verb. ſign.* Argumentum huius ſententiæ præbet quod ait *§. ex facto*, trans mare abſentes Reipublicæ cauſa ſuſceptam tutelam deponere: nec enim ſuſceptam tutelam deponit is, qui non omnino excuſatur, & cuius loco curator datur, vt in *l. 41. §. 1. inf. hoc tit.* de comitibus abſentium Reipu-
B blicæ cauſa à Græcis excipitur recte, ne pugnet cum *l. 10. §. ὁμοίως.* Is igitur deponit tutelam qui omnimodo excuſatur & cuius loco tutor datur, *l. 40. inf. hoc tit.* Denique ſecundum eum *§. ex facto*, plures quidem alij ſunt, qui cœptam tutelam deponunt, ſed ex his quibus munus publicum mandatur, duo tantum ſunt eiuſmodi, abſentes trans mare Reip. cauſa & principum conſiliarij ſiue quæſtores. Qui ad primipili functionem vocantur, proprie non deponunt tutelam, ſed per tempus primipili curator in locum eorum datur. idem ſtatuo de eo, qui eſt in magiſtratu, poteſtate, ſacerdotio, curatione, vel quo alio miniſterio publico. Colligi vero etiam alia excuſationum diuiſio poteſt ex *l. 10.* excuſari alios in omnem tutelam, alios in partem, veluti ab adminiſtratione rerum quæ in
C alia prouincia ſunt, *l. illud, inf. hoc tit. l. 2. C. eod. l. etiam, inf. de leg. 1.* & ita partem accipere oportet in *l. 13. §. παραφυλάξωσιν, inf.* Vt vero in eorum locum qui in totum excuſantur, ita & in locum eorum qui pro parte excuſantur, conſtat alium tutorem dari, *l. propter, in fi. inf.* quia quarum rerum alius tutor datur, earum non videtur pupillus tutorem habere. atque ita ſalua eſt regula, Tutorem habenti tutorem non dari. cuius hæc ratio, quia actus legitimi non iterantur. Dati tamen ſimul plures tutores poſſunt, *l. ſimul, ſup. de tut. & cur. dat.* ſicut & plures manumitti, *l. etiam §. plures, inf. de man. vind.*

Ad L. Scire oportet 13.

D HÆc lex eſt de temporibus excuſationum. Tutor à nominatione appellare poteſt, vt oſtendi *ſup. ad l. 4.* Sed conſtitutione D. Marci remittitur appellandi neceſſitas, & nuda excuſationis conteſtatio ſufficit intra dies L. continuos, quam diſceptari & finiri oportet intra menſes quatuor continuos, *l. 38. inf.* & tum à ſententia, quæ excuſationem excludit, appellari neceſſe eſt. Loquitur conſtitutio de datiuis, & teſtamentariis tutoribus: nam legitimis appellare nunquam licuit, eadem ratione qua etiam dicitur à pœna appellare non licere. Sed neque excuſare vel abdicare, vt notaui iampridem in Fragmentis Vlpiani, & ideo recte in *§. qui autem, Inſtit. de exc. tut.* his verbis, Cuiuſcumque generis ſint, ne legitimi conti-
E neri viderentur, quo in errore Theophilus eſt, additur hæc interpretatio, id eſt, qualitercumque dati fuerint. Teſtamentarij & datiui dantur. Legitimi non dantur, *l. 5. ſup. de leg. tut.* Poſſunt tamen ſe excuſare ad tempus, *l. 10. §. ἐὰν ἀπαλλαγῶσι, ſup.* Sed hæc excuſatio proprie excuſatio non eſt: quia tutelam non ſoluit. Rurſus de tutoribus conſtitutio loquitur: ſed porrigitur etiam ad curatores datiuos. An & ad teſtamentarios? Hi multum diſtant à tutoribus: nam tutores teſtamentarij confirmatione non egent. Curatores teſtamentarij egent confirmatione. quod expoſui VII. Obſ. Et poſt confirmationem placet ad eos quoque conſtitutionem pertinere, *l. 16. inf.* Quinqua-

ginta aotem dies & quatuor menſes tutoribus & curatoribus cedunt ex quo cognouerint ſe eſſe tutores vel curatores, *d. §. qui autem, l. 6. C. eod. l. 1. ſup. de adm. tut.* id eſt publicato teſtamento, aut denuntiatione facta tutori dato, vel ad domum eius, vt in hac lege Modeſtinus ait, quæ quidem fieri debet intra dies XXX. *l. vlt. ſup. de tut. & cur. dat.* & de hoc genere nuntiationis ad domum ſcripſi Obſ. VII. At venia datur ei, qui quo minus litem perageret, aduerſarij mora impeditus eſt, *l. 39 inf.* quæ exceptio eſt veluti quædam, *l. 38.* Vt vero in *l. adulter §. vlt. inf. ad leg. Iul. de adult. l. non dubium, inf. de cuſt. reor.* & aliis quibuſdam locis, Conſtituere eſt conſiſtere ſiue conſtare, ita in *d. l. 39.* inſtituere accipio pro inſiſtere, vel inſtare, & eſt ſimilis exceptio in *l. vlt. C. de iur. fiſc.* Eſt & generalis, ſi qua alia iuſta cauſa inuitus tutor venire prohibeatur, valetudine puta aut tempeſtate, aut vi fluminis, aut incurſione latronum, aut quo alio caſu fortuito, *§.* [illegible], *inf.* quæ etſi naturalem rationem habeat, tamen & conſtitutione Seueri & Antonini comprehenſa eſt, vt Modeſtinus ait, eodem modo quo & in alia ſpecie Papinianus, *l. 5. ſup. de ſeru. export.* At non ſolum venire tutor & adire iudicem intra dies L. debet, ſed & conteſtari ſpeciem excuſationis, quam etſi forte mox non perſequatur, nihilomagis obſtabit præſcriptio L. dierum, cum ad negotium peragendum ſuperſint ei LXX. dies, niſi dicis cauſa iudicem adierit, vt deſiſteret ſtatim atque ita traheret aduerſarium. hic enim quia non videtur adiiſſe, præſcriptione L. annorum excluditur, ſicut & is, qui adiit ſerio, nec ſpeciem excuſationis conteſtatus eſt. Dicis cauſa eſt defunctorie. Modeſtinus dicit hoc loco, *ἀφοσιώσεως χάριν*, & *l. 2. ſup. qui pet. tut. ὁσίας χάριν*, quod non male ita vetus interpres reddiderat, *puritatis gratia*, vt veteres libri teſtantur. impreſſi habent corrupte *pietatis* vel *prauitatis*. Harpocratio: *τὸ μὴ ἐντελῶς τι ποιεῖν, ἀλλ' ὥσπερ ὁσίας ἕνεκεν ἀφοσιούμενον ἅπτεσθαι.* Alibi auctores noſtri eodem ſenſu dicunt, perfuſorie: & Suetonius in Domitiano: *Recuperatores,* inquit, *ne ſe perfuſoriis aſſertionibus accommodarent identidem monuit.* ſic in duobus vetuſtiſſimis libris legi, non *perſuaſoriis.* Perfuſoriæ aſſertiones dicuntur ter quaterve dicis cauſa repetitæ aſſertiones in liberalibus cauſis, de quibus ſcripſi *Sententiarum Pauli lib. V. tit. 1.* Sed de his hactenus. Conteſtari Modeſtinus ait, debere ſpeciem, ſpecieſve excuſationis in iure ad tribunal prætoris, vel præſidis, vel apud acta, vel de plano per libellum. Cui parti nihil obſtat *l. 25. inf. hoc tit.* quæ tutorem ait ſe per libellos excuſare non poſſe, rectiſſime. Diſceptatur enim & excutitur, & recipitur excuſatio pro tribunali tantum, quia decreto opus eſt. & hoc ex *d. l. 25.* exemplum vehementer conuenit *l. 9. §. 1. ſup. de off. Proconſ* maxime cum ex ſecundo libro ſit vtraque. Sic enim corrigendam eſſe inſcriptionem *l. 9.* & præcedentium ordo, & *d. l. 25. & l. 72. inf. de reg. iur.* euincunt. Conteſtatur etiam per libellum, ſummouendæ tantum præſcriptionis cauſa. Senator ordine non excuſatur ſine venia Corn. Tacitus I. *Petentem veniam ordinis, probare cauſam Senatui iuſſit.* & XI. *Monuit peteret ius exuendi ordinis, facilem eius rei veniam.* Æque tutor non excuſatur tutela ſine venia decreti, *l. 39. inf.* Subſcriptione ad libellum non excuſatur, licet ad tollendam præſcriptionem conteſtatio eius vel per libellum facta ſufficiat. Male autem in hac parte legis de conteſtanda excuſatione videntur quidam *χαμόθεν* interpretari ſuppliciter, cum ſignificet, de plano, ſiue vt eſt in 38. [illegible], qua forma & *χαμαιδικασταὶ* dicuntur pedanei iudices, qui plano pede iudicant, nec tribunal habent, & *χαμαιδιδάσκαλοι*, quaſi pedanei magiſtri, qui primas literas docent de plano, nec cathedram habent. Male etiam Accurſius cum-

A ponendæ huius partis cauſa eum *d. l. 25.* ita eam legem accipit, vt excuſare ſe tutor per libellos non poſſit, id eſt, vt abſens ſe excuſare non poſſit. quæ ſententia falſa eſt. quid enim vetat per procuratorem excuſationis cauſam agi? nec enim lege agitur, vt in adoptione vel manumiſſione, in quibus tamen & cauſam probari per procuratorem conceſſum eſt, *l. etiam §. abſens, inf. de man. vind.* Et dationis excuſationiſque eadem plerumque cauſa eſt. Decreto datur tutor, excuſatur & decreto. Datur abſens, excuſatur abſens, *l. 19. C. de adm. tut.* Datur pro parte, excuſatur pro parte. Tum vero, cum per libellum quid fieri negatur, non præſentia exigitur, ſed tribunal. hæc enim ſunt oppoſita, per libellum & pro tribunali, *l. 2. quemad. teſtam. aper.* non per libellum & in præſentia. nam & B præſens libellum offerre poteſt. Tranſeamus ad reliqua. Modeſtinus ait quinquaginta dies dari, ſi is, qui tutor datus eſt, ſit in eadem ciuitate vel intra centeſimum lapidem: ſi ſit vltra centeſimum lapidem, ad veniendum dies ſingulos in ſingula XX. milia, & præterea XXX. dies dari ad profeſſionem excuſationis, ita vt computatis itineris diebus, & illis diebus XXX. habere poſſit tutor plus quam L. dies, non tamen minus. Et adiicit hanc dierum præſcriptionem vſque adeo ſeruari, vt recepta per ſententiam excuſatione allegata poſt tempus conſtitutum, & alio tutore dato, nec valeat datio poſterioris tutoris, nec prior liberetur. denique ſententiam ipſo iure nullam eſſe ex conſtitutione Seueri & Antonini. cui iungatur *l. ſi ſororis, C. qui dare tut. poſſ.* C Poſtremo ſcribit hæc excuſationum tempora non ſeruare eos qui non iure dati ſunt tutores, quia ij ipſo iure liberantur ſine venia, vt qui teſtamento dantur à quibus non oportet, puta à matre, vel auo materno, vel patrono, vel extraneo quolibet, vel quibus non oportet, vt qui à patre dantur filio emancipato vel naturali, vel quomodo non oportet, vt qui dantur verbis precariis non directis, *l. 1. ſup. de conf. tut.* Heredes & tutores inſtituuntur verbis directis. eiſdem verbis legata relinquuntur, & libertates, quas dicimus competere. Fideicommiſſariæ enim ſunt in petitione. Adſignatio liberti fit quibuſcumque verbis. nam & originem aliam habet. illa permittuntur ex XII. tabulis, adſignatio ex SC. quo D verborum ratio habita non eſt. Hi quorum exempla poſuimus, neceſſe non habent ſe excuſare, niſi confirmati ſint, quod præter reſcriptum hoc loco propoſitum, forte Modeſtinus etiam comprobauerat, *l. 1. C. de teſt. tut. & l. 1. C. de confirm. tut.* Plures certe conſtitutiones coniunxerat. Iidem licet ante confirmationem inuiti tutelam non gerant, tutelæque non obligentur, tamen ſua ſponte gerentes pupillo tenentur. Alij ſunt qui gerentes quidem tenentur, ſed confirmari non poſſunt, vt milites, cæci, muti, ſurdi, mulieres. Item qui eiuſdem loci ciues, vel incolæ non ſunt, quod in hac lege duobus locis traditur, & nos expoſuimus in *l. 1. ſup.* Itaque hos omnes excuſationum tempora non tenent, quæ his tantum præſtituta ſunt, qui iure dati ſunt tutores aut curatores, vel qui E confirmati ſunt.

Ad L. Libertum 14.

HÆc lex eſt de iis, quorum excuſatio non recipitur, vt ſi libertus datus ſit tutor, vel curator liberis patroni vel patronæ, & oneratus iam ſit tribus tutelis, vel ſi plures liberos habeat, vel ſi nominetur potior, vt Paulus ſcribit *2. Sent. tit. 29.* vel ſi quæ alia allegetur ab eo excuſationis cauſa, SC. & Oratione D. Marci cautum eſt ne probetur, & recipiatur, *l. 5. C. eod. tit.* quod vtique procedit, etiamſi is libertus ius

anoloruoι impetrauerit, vt expoſui in *l. 1. ſup.* Excipitur neceſſario aduerſæ valetudinis cauſa, *l. pen. §. vlt. & 1ſ. hoc tit.* & minoris ætatis, *l. 10. §. ἐὰν ἀπολείπηται, ſup.* Excipiuntur & ij qui ſuis nummis empti & manumiſſi ſunt, qui & in pleriſque aliis cauſis iura patronatus manumiſſori non debent: nam & alere manumiſſorem non coguntur, *l. 5. §. ſi quis à liberti, ſup. de lib. agn.* & fide non ſeruata eum vocant in ius ſine venia, *l. ſed ſi hac, ſup. de in ius voc.* & ad bona eorum contra tabulas manumiſſor non admittitur, *l. 1. C. de bon. lib.* & operas non debent, & ingrati accuſari non poſſunt, *l. 7. C. de oper. libert.* & inſtituti cum libertate, heredes neceſſarij non ſunt, quod Græci interpretes adiiciunt hoc loco ex *l. ſi ſeruum §. ſi quis dederit, inf. de adqu. hered.* quæ tamen de eo non loquitur, qui ſuis nummis emptus eſt, ſed de eo, qui pro capite domino pecuniam numerauit. At ſi hic à domino inſtitutus cum libertate, cum nondum ex fide pactionis manumiſſus eſſet, neceſſarius heres non fit, multo minus fiet is, qui ab emptore, cui nummos ſuos ſeruus protogauit, eodem modo inſtitutus erit. quoniam ille ex re domini pecuniam dedit, hic ex re emptoris pecuniam non dedit. & ideo liberti iure plus ille etiam quam hic manumiſſori obſtringitur, *l. 1. C. de bon. lib.* Alia eſt conditio eius, qui manumiſit ex cauſa fideicommiſſi: qui in ius quidem vocari non poteſt ſine venia, *l. is quoque, ſup. de in ius voc.* & ad bona liberti admittitur, *l. qui ex cauſa, inf. de bon. lib.* Ceterum liberis ſuis libertum ſi tutorem dederit, liberto priuilegium excuſationis non auſertur, *l. nequaquam, inf. hoc tit.* & ſi eum inſtituerit cum libertate, neceſſarius heres non fit, *l. ſi ſeruum §. 1. inf. de adqu. hered.* & ali ab eo non debet, *l. 5. §. ſi quis à liberti, ſup. de ag. lib.* & ingrati actionem vel operarum petitionem non habet, *l. 5. C. de lib. & eor. lib. d. l. qui ex cauſa.* Itaque & hic plenum ius patronatus non habet. ergo nec liberi eius. qua de cauſa excuſatio liberti admittitur. nam eis tantum patroni liberis libertus tutor eſſe cogitur qui omnia iura patronatus habituri ſunt, *l. libertus, ſup. de tut. & cur. dat.* In fine legis auctor τὸ πλείους videtur legiſſe, ἐὰν πολλοὶ ἀπελεύθερον ἕνα κοινόν, &c. nam ita fingit, plures manumiſiſſe ſeruum communem, & omnium patronorum liberis eum tutorem eſſe compelli, nec excuſari onere triom tutelarum, vt ſi habuerit quatuor patronos, & trium liberis tutor eſſe cœperit, à tutela liberorum quarti non liberatur.

Ad L. Spadonem 15.

ADIICIT & alium hæc lex, cuius excuſatio non recipitur, qui ſcilicet patri pupillorum promiſit ſe tutelam adminiſtraturum expreſſim, vel tacite, *l. ex ſententia, ſup de teſt. tut.* Recenſentur & plures non iuſtæ excuſationis cauſæ, vt ſi quis propterea quod ſpado eſt excuſari velit: nam hoc vitium impedimento non eſt quo minus ſuis, & alienis ſupereſſe poſſit. Spadonum nomen generale eſt. Mamertinus ad Iulianum: *Spadones*, inquit, *quos quaſi à conſortio humani generis extorres ab vtroque ſexu, aut natura origo, aut clades corporis ſeparauit.* Hoc loco malim accipere pro caſtrato, in quo maior dubitatio erat: nam caſtratio ſola proprie vitium eſt, locumque redhibitioni facit. natura ſteriles vitioſi aut morboſi non ſunt. & ita ſpadones ſpecialiter pro caſtratis accipiuntur, *l. 3. §. idem, inf. ad leg. Cornel, de ſicar.* vt diximus in *l. 6. inf. de liber. & poſtum.* Sequitur dignitatem non tribuere excuſationem, vt ſenator non ideo excuſatur à tutela filiorum ſenatoris quod ſuperioris ordinis ſenator ſit, & è contrario ſenator inferioris ordinis non excuſatur à tutela filiorum ſenatoris in maiori dignitate conſtituti: nam & non ſenator non excuſatur à tutela puerorum ſenatoriorum. Senator tamen excuſatur à tutela filiorum non ſenatoris, non tantum ne incipiat, ſed etiam vt cœptam deponat. qua in re veriſſimum eſt differentiam eſſe inter ſenatores & decuriones, vt iam notaui ſimul ac de deponenda tutela, ſuperiores leges. Varij fuere ordines ſenatorum, olim patricij, conſcripti, pedarij, hodie illuſtres, ſpectabiles, clariſſimi, de quibus ſcripſi *l. 1. C. de dignit.* Addit Modeſtinus, Iudæos non excuſari à tutela non Iudæorum: nam & ab aliis muneribus ciuilibus non excuſantur, niſi ſi quæ eorum religionem lædant. militiæ vacationem habuiſſe decretis quibuſdam Ioſephus confirmat lib. XIV. propterea quod ſalua religione ſeptimo die nec arma mouere, nec iter vllum inſtituere poſſunt. Tum deinde curationem ciuitatis non computari in numerum trium tutelarum curationumve. Logiſtæ curatores ſunt, & patres Reip. de quibus ſcripſimus ſatis in *l. 30. C. de decur. & l. 3 C. de his qui ſp. mun. ſuſcep.* Vlpianus in Orat. περὶ παραπρεσβείας λογιστὴς ἐκαλεῖτο ὁ ἄρχων ἐν τῷ δῆμῳ τοὺς ἀποδόντας. ἀρχὴ γὰρ ἦν ἡ αὕτη ἡ τῶν λογιστῶν. Igitur hoc loco, λογιστεία τῆς πόλεως, id eſt curatio Reip. ex qua interpretatione dubitandi cauſa naſcitur, cur curatio huiuſmodi in numerum curationum non procedat. Sequitur de libertis ſenatoriarum perſonarum. Libertus vnus qui ſenatori patrono procurat, ex SC. tutelarum vacationem habet, *l. libertus §. 1. inf. ad municip.* Liberto hoc datur, qui non tranſit in ordinem ingenuorum, *l. 44. in fi. inf. hoc tit.* & vni tantum liberto, *l. 13 C. de exc. tut.* & procuranti negotia ſenatoris patroni, non ſenatoriæ mulieris patronæ. deterior eſt hac in re, vt & in multis aliis fœminæ, quam maris condicio. debuit autem hæc Modeſtini ſententia ita Latine reddi: *Liberti mulierum ſenatoriarum, quamuis earum negotia gerant, à tutelis excuſantur.* male vulgo vertunt, *eorum:* cum hunc ſenſum efficiant, alienum libertum qui ſenatori non patrono procurat non vacare. noſtro vero ſenſu plus dicit, libertum qui patronæ ſuæ ſenatoriæ procurat, non vacare. Etiam illud adiungi poteſt ex *l. 43. inf. hoc tit.* libertum ſenatoris non patrono procurantem, ſed tutelam filiorum eius gerentem non vacare. Stricte igitur hunc SC. priuilegio accipimus. In quæſtione § ὁ τελ., pugnat is §. *cum l. in honoribus §. non alios, inf. de vac. mun. & l. 1. C. de cond. vectig. fiſ.* Item *l. pen. §. coloni, inf. de iu immu. cum l. coloni, C. de exc. tut.* Priorem pugnam dirimo ſic. Vectigalia non omnia ſunt fiſci, quædam ſunt ciuitatum, *l. 3. C. de compenſ. l. 10. C. de vect. & com.* Suetonius: *Vectigalia ciuitatibus ademit Tiberius.* Marcellinus 25. *Vectigalia ciuitatibus reſtituit Iulianus.* Conductor vectigalium fiſci à tutelis, & muneribus excuſatur. quod non honori eius datum eſt, ſed ne minuantur facultates eius, quæ tacite iure fiſco obligatæ ſunt, *d. l. pen. §. conductores,* Conductor vectigalium ciuitatis non excuſatur, vt in hoc §. proponitur: nam & ciuitates, quæ loco priuatorum ſunt tacitam hypothecam non habent, *l. 2. C. de iu. reip.* Vice verſa tutor non poteſt conducere vectigalia fiſci. & ita accipiendus eſt titulus, Ne tutor vel curator vectigalia conducat. ciuitatum tamen vectigalia conducere poteſt. Negat Accurſius hæc ita conuerſione congruere, neſcio quo ingenio: nec enim aliter ſine repugnantia conſtitui poteſt. & ſimili modo, vt maritus non poteſt eſſe curator vxoris, ita curator non poteſt adultam vxorem ducere. vt colonus prædiorum fiſci tutela excuſatur, *d. l. pen. §. coloni:* ita tutor non poteſt conducere prædia fiſci, vel Cæſaris, *l. ἐπὶ ...., ſup. loc.* Verum obſtat, vt dixi, *l. coloni, C. de exc. tut.* niſi illud ita dicamus moderandum eſſe, niſi ſi colonus prædiorum fiſci ad tutelam admitti poſſit ſine fraude fiſci. qua de re cognoſcet præſes adhibito catholico, *l. vlt. §. 1. inf. ad mu-*

nicip. & ita accipienda eſt *l. coloni.* Ait eoim, *coniuncta tutela*, à præſide ſcilicet, qui cognouerit tutorem dari eum poſſe ſine fraude fiſci. Nunc reliqua perſequamur. Variæ ſpecies excuſatioois ſi per ſe ſingulæ imperfectæ ſint, nec turba ſeu aceruo valent, *l. 1. C. qui num. tut.* Non auditur tutor teſtamento datus, ſi propterea quod ignotus eſt teſtatori excuſari velit. Recte ignotus heres inſtituitur, recte ignoto donatur, recte ignorus tutor datur. Acta inter alios habita ad excuſationem oouæ tutelæ ſola nihil proficiuot, ſed rurſus neceſſe eſt excuſarionem profiteri & probare intra tempora præfinita, ſicut in alus muneribus rurſus oeceſſe eſt appellare, *l. 1. §. qui excuſatione, inf. de vac. mun.* quæ omnia apertiſſima ſunt. Reſtat modo taotum §. *vlt.* Nam de §. *υιὸς λιζεραίως*, & §. *ὁ λαζὼν*, diximus ſatis *l. 6.* Et de §. *ἐὰν ὁ τῆς πλιωρ*, & §. *ἰσ' ἰτι*, & §. *Vlpianus* in *l. 2. 3. 4. ſup.* Puto autem §. *vlt.* eſſe

A accipiendum de patre qui agnouit tutelam filiofam. delatam, nec vult poſtea pupillo ſatiſdare, vt & ipſe tunc filio contutor adiungatur. Tutelam filio delatam pater computat in numerum tutelarum, *l. 4. ſup.* quia filij nomine in ſolidum tenetur, & ſi ſatiſdare pro filio nolit, etiam tutelam ſuſcipere compellitur vna cum filio. quod Modeſtinus confirmat reſcripto Adriani ad Vitraſium Pollionem male antea legebatur *Britraſio*, vulgo etiam male Plinij lib. 36. cap. 7. legitur *Triarius Pollio* pro *Vitraſius*, vt veteres libri teſtantur. Legatus Lugdunenſis dicitur hoc loco, à Plinio procurator Cl. Cæſaris in Ægypto, & à Dione idem ao alius lib. 57. Præf. prætorio in Marci reſcripto de Chriſtianis apud Iuſtinum martyrem. Forte ex ea familia nomen accepit SC. Vitraſianum de fideicommiſſaris libertatibus. Fuit alius quidam Vitraſius Orphitus præf. vrbi ſub Conſtaotio Imp.

AD TIT. QVI TESTAMENTA FACERE *poſſunt, & quemadmodum teſtamenta fiant.*

Ad L. 1. & 3.

EOOEM peoemodo Vlpianus in Fragmentis: *Teſtamentum*, inquit, *eſt mentis noſtræ iuſta conteſtatio in id ſolemniter factum, vt poſt mortem noſtram valeat.* Iuſta, id eſt, ſecundum regulas iuris, *l. 4. inf. hoc tit.* & hoc diſtat teſtamentum à codicillo: nec enim codicillus fit ſecundum regulas iuris, nec in eo quicquam ſcribitur recto iure. vel enim ab inteſtato fit, vel ex teſtamento. Qui fit ab inteſtato, verbis precariis fit, non ciuilibus, non directis. Qui ex teſtamento, legata in eo & libertates & tutelæ, ſi fuerit teſtamento confirmatus, directo ſcribi poſſunt, non etiam heredum inſtitutiones vel ſubſtitutiones. Sed & ſi legata in eo aot libertates aut tutelæ directo ſcribantur, non tam ex codicillo quam ex teſtamento valent, cuius tum codicillus pars eſſe exiſtimatur, ſiue teſtamenti, vt Græci dicunt *ἀναπλήρωσις*. Regulæ autem iuris, quæ ad teſtamenta pertinent, quantum ad eorum quidem perſonas attinet, qui teſtantur, multæ ſunt. De ordinatione teſtamentorum multo plures. nec enim teſtari quilibet ſuo arbitrio poteſt, ſed legibus certis, *l. teſtandi, C. de teſtam. l. nemo, inf. de legat. 1. l. quod bonis §. 1. inf. ad leg. Falcid.* Hinc tot leges teſtamentariæ, XII. tab Falcidia, Furia, Voconia, Vellea, Cornelia, Caninia. Fuit ſane veterum in ordinandis teſtamentis adeo diligens obſeruatio & exacta, vt ſine Iuriſperito vix qoiſquam teſtamentum facere auderet, *l. Lucius §. vlt. inf. de legat 2.* fuere ſelecta & ſolemnia, &, vt Apuleius loquitur, *de induſtria concepta teſtamentorum verba*, legibus ita conſtituentibus auctore Eoſebio lib. IV. de vita Conſtantini, quam diligentiam ſiue *ἀκριβολογίαν*, vt & idem Euſebius docet, Conſtantious ſuſtulit in *l. quoniam, C. de teſtam.* Sed in teſtibus & ſignatoribus adhibendis obſeruantur adhuc ſolemnia multa. Sequitur in definitione teſtamenti,

DE AO QVOD QVIS POST MORTEM SVAM FIERI VELIT.] Ex quo apparet non valere teſtamentom niſi poſt mortem, ideoque nec libertas ex teſtamentu debetur viuo teſtatore, licet poſt annum quam teſtamentum factum erit, ſeruus liber

B eſſe iuſſus ſit, *l. qui duos, in fi. inf. de man. teſt.* nec legatorum, quorum coodicio viuo teſtatore impleta eſt, dies ante cedit, quam teſtator deceſſerit. Non defuerunt qui & in teſtameotis id nominatim adſcriberent ea ſe poſt mortem ſuam demum valere velle. Timotheus ſiue Saluiaous epiſcopus lib. 3. ad Eccleſ. Cath. *In teſtamento*, inquit, *ipſo prouidentiſſime canes, & ſollicite ac diligenter inſcribis*, QVANOOQVE EGO EX REBVS HVMANIS DECESSERO, TVM ILLE MIHI HERES ESTO. Ridet Saluianus teſtatorem, qui veretur ne ſua ſibi viuo heres in teſtamento ſcriptus bona eripiat. Nunc de generibus teſtamentorum ſummatim dicamus. Fuit olim teſtamentum, quod calatis comitiis, & teſtamentum, quod

C in procinctu dicebatur, quæ genera abolita ſunt. Fuit quod per æs & libram fiebat. Interueniſſe æs & libram, vel, quemadmodum ipſe ſcribit, *ζυγὸ καὶ σταθμὸν*, Clemens Alexaodrinus refert libro 5. *στρωματέων*, to hoc vt iure teſtamentum fieri & iure adquiri hereditas videatur. Sic enim quodammodo in mancipatum venire hereditas videbatur. & hoc genere diu vſi ſunt Romani Id Conſtantinum credo primum ſuſtuliſſe in *d. l. quoniam*, vt indicant illa verba, *ademptis his quorum imaginarius vſus eſt.* Eſt & aliud teſtamenti genus quod fit iure prætorio, & aliud quod ciuili, prætorio & principali iure permixto, item qood per nuncupationem ſine ſcriptura, per acta municipalia,

D per ſupplicationem principi oblatam, & ex Conſtitutionibus iure militari. Reſtat illa quæſtio, vtrum teſtamentum ſit iuriſgentium, an iuris ciuilis. Iurigentium Theophilus adſcribit in *tit. de iure nat.* quod probo. æquum enim videtur eſſe, vt quiſque ſuæ poſteritati conſular, & ex ea animorum affectione orta eſſe teſtamenta etiam M. Tull. ſcribit in 3. de Finib. & quamuis olim in Germania nullum teſtamentum fuerit, nullum Athenis ante Solonem: non ideo minus ſunt teſtamenta iuriſgentium, ſicut quod inceſtum Perſis probetur, non ideo minus id iure naturali turpe eſt. Teſtamentorum factiones iuris ciuilis eſſe non inficior. ſuæ enim quiſque ciuitatis legibus teſtamentum facit, Romanus Romanis, Siculus Siculis: nec niſi legibus certis teſtamenta fiant, vllo modo valent. Libertus Deditiorum numero teſtamentum facere non poteſt, quia nullius certæ ciuitatis ciuis eſt.

eadem ratione is, cui aqua & igni interdictnm eſt, ſiue A deportatus, teſtamentum facere non poteſt, quod & nominatim de eo, cui aqua & igni interdictum eſſet, Tiberiom conſtituiſſe Dio ſetibit lib. 53. Teſtamenti igitur factio inris ciuilis eſt, non eſt iuriſgentium, multo minus iuris priuati, vt traditur in *l. 3. inf.* cuius ſententia hæc eſt. Ius teſtamenti faciendi tribui iure publico & legibus, non priuatorum voluntate. Nec enim dat patronus liberto teſtamenti factionem, *l. Paulus §. Patroni, inf. de bon. lib.* nec pater filiofamilias, *l. 6. inf.* nec ſibi quiſquam ſuo arbitrio teſtandi auctoritatem ſumit. Ius quidem donandi filiofamilias dat pater, ius item vouendi, *l. 2. inf. de pollicit.* dabit & quilibet nobis, ius teſtandi non item: quoniam ius publicum exigit omnino, vt is qui teſtatur ſit paterfamilias, & vt de pecunia ſua teſtetur. Hæc enim ſunt integra verba legis B XII. tab. PATERF. VTI SVPER FAMILIA PECVNIAQVE SVA LEGASSIT, ITA IVS ESTO, auctore Cornificio & Cicerone. Fateor quidem teſtamenta ad res priuatas actuſque priuatos referri, vt idem Tullius ſcribit pro Cæcin. & II. Philip. Nego teſtamenti factionem eſſe iuris priuati. Regitur hæc actio priuata iure publico.

Ad L. Si quæramus 4.

HOC caput eo pertinet, vt intelligatur cur ſub hoc tit. prius de perſonis, quam de rebus diſputetur, quem ordinem ſequutus erat Gaius in Inſtitutionibus. Eum tamen in ſuis Iuſtinianus non obſeruat contra artem, C quæ docet prius inquirendum eſſe quis fecerit, deinde quomodo.

Ad L. A qua ætate 5.

IMPVBERES teſtamentum facere non poſſunt, quia nondum plenum animi iudicium habent. Sed ſi alieni iuris ſunt, moribus receptum eſt, vt parentes eis faciant per ſubſtitutionem pupillarem. Licebat & impuberibus olim teſtari duobus caſibus, vt oſtendi *lib. 3. Sentent. Pauli.* At regulariter ſoli puberes teſtamentum faciunt. Pubertas autem ab anno XIV. æſtimatur in maſculo. Fit namque in eo ætatis mutatio per ſeptenarium, vt ex Solone Clemens tradit lib. *6.* Puer vbi compleuit annos VII. excedit ex infantia: his ſi alij VII. ad- D dantur, fit pubes. In femina autem ætatis mutatio naturaliter fit per ſenatium, quod noſtri auctores ſequuntur in pubertate tantum, in infantiæ & ſtatus definitione inter feminam & marem diſcrimen nullum faciunt. Sed & in pubertate definienda non eadem vbique ratio obſeruatur. alias enim XIV. vel XII. exceſſiſſe oportet, vt cum de nuptiis quæritur, auctore Iuſtiniano in *Nou.* c. & Leone *Nou.* 74. & cum de curatoribus accipiendis vel de Carboniana poſſeſſione, vt Anianus ſcribit in *l. 1. C. Theod. de Carb. edic. & l. 1. C. eod. de act. cert. tempor. fin.* At ſi de teſtamenti factione quæratur, pubes intelligitur qui agit ſupremum diem anni XIV. vel XII. ideoque ſubſtitutio pupillaris ſtatim atque is dies venit extinguitur, licet tutela ſtatim non finiatur. Et hæc eſt E ſententia huius legis, cui apte coniungetur *l. 1. inf. de manumiſ.* quæ ex eodem eſt Vlpiani libro, in qua oſtenditur lege Ælia Sentia, quæ minorem XX. annis manumittere vetat, annum XX. eum quoque videri compleſſe qui agit ſupremum eius anni diem, quæ ſuppotandorum annorum ratio etiam obſeruatur in XII. tabul. cum quæritur de vſucapione anni vel biennij & in lege Iulia & Papia cum quæritur quis ſit anniculus. Non ſic fit in lege Lætoria, vel edicto de minoribus, non ſic in edictis aut legibus, quibus tempora in perſonam actionibus quibuidam præſcribuntur. His caſibus totum extremum diem impleri neceſſe eſt, Illis vero dies cœptus

A habetur pro completo. nec ſunt hæc inter ſe contraria. Variæ enim cauſæ facile varias temporum definitiones admittunt. Sic & annus cœptus modo habetur pro completo, modo non: qua tamen in re circa eandem ſpeciem & cauſam pugnat *l. qui filium, §. Fabius, inf. ad Trebellian.* cum *l. non putabam, inf. de cond. & demonſt.* Referuntur autem in eis locis diuerſa Imperatorum decreta. Vnum eſt Antonini Pij, cuius in conſilio fuit Marcellus auctor *l. non putabam.* idque plurimum ſequimur: Alterum eſt Antonini Caracallæ, & ſic alia in re diuerſæ Imperatorum Conſtitutiones inter ſe pugnantes in Iuſtiniani libris referuntur. Adriani in *§. theſauros, Inſtitut. de rer. diuiſ.* & fratrum Imperatorum in *l. 3. § ſi in locis, inf. de iure fiſc.* Illud animaduertendum eſt citari *l. non putabam* ab Vlpiano in *l. ſi cui legetur, inf.* B *de legat.* 1. quibus inter ſe collatis apparebit, nihil intereſſe ſiue teſtator dixerit, *Cum erit annorum* XIV. ſiue *Cum ad* XIV. *annum peruenerit.* Item ex *l. ſi cui legetur*, apparebit in *d. l. non putabam*, eſſe legendum XIV. non XVI. & vero cur in tempus pubertatis conferatur legatum magna eſt ratio, nec deſunt alia exempla, *l. ſi Titio, inf. quando dies leg. ced. l. vlt. inf. de fid. lib.* Cur in annum XVI. idonea ratio reddi nulla poteſt. Eſt ſimilis error in *l. Thais, inf. de fid. lib.* vt Obſeruat. II. oſtendimus; & in *l. Seius, inf. ad Trebel.* vt indicant illa verba, *Tutelam magis heredi*, &c. & *l. nomen §. vni, inf. de leg. 3.* Itemque in *l. Publius §. 1. inf. de cond. & demonſt.* vbi ſic ponenda eſt ſpecies. Filio à Septicia ita fideicommiſſum relictum eſt, Cum erit annorum quatuordecim, & ſi C filius annos quatuordecim non impleſſet, Publio & Gaio. Septicia deceſſit, tum filius annum agens decimumquartum. Quæſtionis eſt, an Publio & Gaio ſubſtitutis repræſentetur fideicommiſſum, an XIV. anno impleto & heredes Septiciæ (ſic legendum ſine commate) reſtituere id ſubſtitutis debeant, id eſt, ſicut Septicia non conueniretur niſi expleto anno XIV. an & ſimiliter Septiciæ heredes conueniantur. Ita proculdubio reſtituendus eſt is §. Alioquin nemo mihi vnquam recte explicauerit hæc illius §. verba, XV. *anno impleto.* Tot errores creati ſunt ex hac nota XIV. quam alij pro XVI. alij pro XV. acceperunt, cum ſignificet XIV. Similes Liuij, Tullij, & omnium auctorum multos locos occupauerunt, quos qui eorum ſe interpretes profitentur, D indicauerunt. Noſtros auctores ſolos putaſne his eſſe mendis exortes?

Ad L. Qui in poteſtate 6.

FILIVSFAMIL. ne ex voluntate quidem patris teſtamentum facere poteſt, quia ius publicum exigit, vt qui teſtatur paterfamilias ſit, & vt de re ſua teſtetur. Teſtamenti autem factio eſt iuris publici non priuati arbitrij. Non poteſt, inquam, iure ciuili teſtamentum facere de peculio pagano vel militari. Sed ex Conſtitutionibus militare peculium res eſt filiifamilias propria, vt & de ea tam communi quam ſingulari iure teſtari poſſit. quod peruulgatum eſt. Id pauci animaduertunt & in ſpecie *l. Imperator, inf. ad Trebel.* fideicom- E miſſariam hereditatem à patre quod eam euerteret filiofamilias repræſentatam ex decreto Adriani rem eſſe filiifamilias propriam, non tamen vt de ea teſtari poſſit. ideoque recte lex ait, *Quandiu filius eius viueret.* Mortuo enim filio in familia etiamſi de ea teſtatus ſit, quia ipſo iure nullum eſt teſtamentum, hereditas redit ad patrem. ac ſimili ratione de bonis aduenticiis, quæ certis caſibus ei pleno iure quæruntur, ſi decedat in familia filiusfam. teſtari non poteſt, quia non teſtamenti factio, ſed eorum tantum bonorum adminiſtratio Iuſtiniani Conſtitutione permiſſa eſt, vt hoc loco Accurſ. notat recte.

SVRDVS] Surdus aut mutus teſtamentum facere

non poteſt, quia, inquit Vlpian. in Frag. mutus verba nuncupationis loqui, ſurdus verba familiæ emptoris exaudire non poteſt. Hæc ratio tantum locum habet in teſtamento per æs & libram. Conſtat autem nec iure prætorio, nec mixto, nec per nuncupationem ſurdum aut mutum paganum teſtari poſſe. Igitur hæc ſit generalis ratio, quia mutus accire & rogare teſtes, ſurdus audire ſibi teſtimonium perhibentes non poteſt. Acciendi enim & exaudiendi ſunt teſtes, vt Paulus indicat *lib.* III. *Sentent.* dum de cæco loquitur. Id tamen ſurdo vel muto remitteretur facile, ſi à Principe teſtamenti factionem impetrauerit, *l. prox. inf.* Ceterum aliæ ſolemnitates non remittentur, *l. ſi quando, C. de inoffic. teſtam.* nam & cum liberto Princeps dat liberam teſtamenti factionem, ius patronatus remittitur, ſolemnia non item, *l. etiam, §. 1. inf. de bon. lib.* Non poteſt etiam pater filiofamilias muto vel ſurdo teſtamentum facere, niſi id à Principe impetrauerit, *l. ex facto, inf. de vulg. ſubſtit.* Hæc iure antiquo. Ex Conſtitutione Iuſtiniani mutus vel ſurdus ſi ſui iuris ſit, teſtamentum facere poteſt: nihilque refert, vtrum ita natus an factus ſit, & ſurdus quidem omnimodo, mutus ita demum ſi ſciat litteras, æque ſurdus mutus ita factus ſi ſciat litteras. Surdus autem mutus ita natus teſtari nullo modo poteſt. Poteſt etiam pater ex ſententia Conſtitutionis, quæ de furioſo facta eſt, ſuo iure ſine Principe filio ex natura ſurdo muto vel filio imperito litterarum ex accidenti ſurdo muto, vel muto tantum nato aut facto, in ſecundum caſum ſubſtituere. Idem iuris non habebit pater, ſi ipſe ſibi filius teſtamentum ſcribere vel nuncupare poſſit. Conſtitutionis Iuſtiniani veſtigium extat in *l. nutu, inf. de legat.* 3. nam cum fideicommittere is tantum poſſit, qui & teſtari *l. 2. inf. de legat.* 1. & conſtet ante Iuſtinianum mutum ita natum vel factum non potuiſſe teſtari, licet in eo variatum fuerit, inficiari nemo poteſt quin hæc legis verba, *Niſi ſuperueniens morbus ei impedimento ſit*, Triboniani ſint ſumpta ex Conſtit. Iuſtiniani, quæ ſurdo muto ita facto dat teſtamenti factionem, non etiam ita nato. Id ad extremum notandum eſt ex hoc §. ratum eſſe teſtamentum, quod quis fecit priuſquam ſurdus aut mutus fieret, & ita quoque ante furorem vel interdictionem bonorum factum teſtamentum valet. Satis igitur eſt teſtamenti faciendi tempore habere ius teſtandi, licet id mortis tempore non habeamus, quod è contrario locum non habet. Id etiam prorſus exigimus excepto caſu legis Corneliæ, vt vtroque tempore teſtator ciuis fuerit & ſui iuris. nam ſi fuerit ciuis & ſui iuris teſtamenti tempore, ſuperueniens capitis deminutio irritum teſtamentum facit. Quid tamen ſi ante mortem redditus fuerit ciuitati vel poteſtati ſuæ, an nuda voluntate reſtituetur teſtamentum, quod quæ medio tempore incidit capitis deminutio irritum fecit? Minime vero, ſi de iure ciuili quæris: nam iure prætorio teſtamentum valet, *l. conficiuntur, §. ſi poſt, inf. de iure codicil.* Itaque ſcripto datur bonorum poſſeſſio ſecund. tabulas, quæ futura eſt cum re, niſi is à quo ſcriptus hereditatem vindicat, iure ciuili potior heres ſit. Hic enim poſita exceptione doli ſcripto præfertur, *l. qui ex liberis §. teſtamento, inf. de bon. poſſeſ. ſec. tab. l. poſtumus §. 2. inf. de ini. rup. teſt.*

Ad L. Eius qui 7.

Sicvs aqva] Is cui aqua, igni, tecto interdicitur, item deportatus in inſulam teſtamenti factionem non habet. quinimmo rite factum teſtamentum interdictione vel deportatione irritum fit: eſt enim interdictio vel deportatio capitis deminutio media, quam & omnium bonorum publicatio ſequitur. An & eorum quæ poſtea adquiruntur? Sic videtur, *l. 2. C. de bon. proſ.* Sed obſtat *l. ſi mandauero §. is cuius, ſup. mand.* niſi

A dicas ibi tractari de eo cuius bona publicata ſunt ſine capitis deminutione. Qua autem ex cauſa olim reo aqua & igni interdicebatur, ex ea nunc ſolet in inſulam deportari, & hoc eſt quod dicitur, deportationem in interdictionis locum ſucceſſiſſe. Proinde eodem hodie iure eſt deportatio quo fuit olim aquæ & ignis interdictio. Ab ea ſeparatur relegatio in inſulam. nec enim huc pœnæ genere damnati caput minuitur, atque adeo nec teſtamenti factio amittitur. Itaque ſi ita magiſtratus pronuntiauerit, Relegari in inſulam placet (ſic pronuntiat Antoninus in *l. Metrodorum, inf. de pœnis*: ſic Proconſul in vita Cypriani, Taſcium Cyprianum gladio animaduerti placet) non eſt neceſſe adijci: *Salua ciuitate.* Id enim ex ipſo relegandi verbo intelligitur ſatis, quod certe leuius eſt quam deportandi. Ouidius:

B *Quippe relegatus non exul dicor in illo.* & alio loco:
Ipſe relegati non exulis vtitur in me Nomine.

Expendit verba edicti, quo non exul eſſe iuſſus, ſed relegatus eſt. Deportatio proprie exilium eſt, Relegatio improprie, *l. 2. inf. de public. iudic.* At ſi media capitis minutio aufert teſtamenti factionem, multo magis auferet ea quæ maxima dicitur, vt cum quis in metallum, vel ad beſtias, vel ad ferrum damnatur. Hic enim non tantum ciuitatem, ſed & libertatem amittit. Ad ferrum, id eſt, in ludum gladiatorium. Suet. in Nerone: *Exhibuit ad ferrum etiam* cccc. *Senatores. Vlpian. in Frag. tit.* 1. Qui traditi ſunt vt ferro aut cum beſtiis depugnarent. Vlpianus dixit ad gladium in *l. ſi quis mihi bona §. ſi quis plane, inf. de adquir. hered. l. ſi quis filio §. ſed*
C *& ſi quis, inf. de ini. rupt. teſt.* & Paulus *lib. 5. Sent. tit. de abolit.* Sed hoc genus pœnæ Conſtantinus ſuſtulit in *l. 1. C. de gladiat.* Ex Iuſtiniani autem Conſtitutionibus in metallum damnati libertatem non amittunt. Deportatorum quoque vel capite aut metallo damnatorum bona non publicantur extantibus liberis vel parentibus. Sed tamen quia eis bona adimuntur, & in liberos vel parentes transferuntur, atque adeo nudi exulant amiſſa ciuitate, ne hodie quidem illi habebunt teſtamenti factionem.

Ad L. Obſides 11.

Obsides teſtamentum facere non poſſunt. Cur ita?
D an quia veluti pignoris iure tenentur? an quia ciues non ſunt? Cor. Tacitus XI. *Non obſidem, ſed ciuem.* Hi igitur heredem ex teſtamento habere non poſſunt. Sed neque ab inteſtato. quod ſic accipiendum eſt, ſi obſides Romanis dati ſint, & Romæ bona habeant. ea enim fiſcus occupat ſicut captiuorum, *l. Diuus, inf. de iur. fiſc.* Sed ſi eis P. Romanus teſtandi poteſtatem fecerit, vel ſi vſum togæ permiſerit, quaſi ciues iure teſtamentum faciunt, *l. ſed ſi accepto, inf. eod. tit.* A populo vel Principe permitti exigimus, quoniam teſtamenti factio vſuſque togæ iuris publici eſt. Togæ ius peregrini non habent. Plinius IIII. Epiſt. *Carent*, inquit, *togæ iure quibus aqua & igni interdictum eſt.* Et generaliter quicumque ciues Romani non ſunt, licet ſocij ſint & amici P. R.
E togæ ius non habent. Cicero IIII. Verr. *Cum vtriſque ſatisfacere non poſſent & togatis & Siculis.* & in eodem: *Quem voles eorum teſtium quos produxero, qui ex Sicilia teſtes ſunt, ſiue togatum ſiue Siculum.* ſic legendum eſt ex vet. libris. Togatos cum dicit, Ciues Romanos dicit.

Ad L. Lege Cornelia 12.

Avt ante captiuitatem factum eſt teſtamentum, aut in captiuitate. Si in captiuitate, nullum eſt ab initio, propterea quod is qui teſtatur, iure teſtandi caret, nec poſtliminio conualeſcit. Nec enim poſtliminio vitiatur regula Catoniana. Si ante captiuitatem, atque adeo ſi

teſtamenti faciendi tempore teſtamenti factionem habuerit, licet re ipſa irritum videatur, fictione tamen iuris teſtamentum valet. & hac in re duplex fictio eſt, Poſtliminij & Corneliæ. Hæc iuris ciuilis eſt, illa gentium. Hæc ſi ibi deceſſerit, locum habet, Illa ſi redierit. Hæc retro fingit in ciuitate teſtatorem deceſſiſſe, Illa retro in ciuitate fuiſſe. Hac teſtamentum confirmatur, Illa conualeſcit. Conualeſcere eſt vires ſuas recipere, Confirmari eſt vires ſuas retinere. Sed hic quidem nobis non de poſtliminio, ſed de lege Cornelia plenius dicendum eſt. Ciuium Romanorum teſtamenta lege XII. tab. confirmantur, Captiuorum, lege Cornelia. quo fit vt quæ lege Falcidia & aliis legibus teſtamentariis de ciuibus Romanis cauta ſunt, etiam ad eos, qui apud hoſtes moriuntur, pertineant, ſi nihil præterea eis legibus impedimento ſit, *l. 1. §. lex, inf. ad leg. Falcid.* Ciuium Romanorum teſtamenta confirmantur, ſi mortis etiam tempore is, qui teſtatus eſt, teſtamenti factionem habuerit. Captiuorum vero, ſi & captiuitatis tempore habuerit, *l. pater §. vlt. inf. de capt. & poſt.* alioquin leges teſtamentariæ locum habere non poſſunt. Captiuitatis tempus ſpectamus, quoniam lex Cornelia mortis & captiuitatis tempora coniungit, adeo vt qui poſt captiuitatem naſcitur filius, poſt mortem patris naſci videatur, *l. qui vxorem, inf. de ini. rupt. teſtam.* & hic eſt poſtumus Cornelianus. Confirmantur autem hac lege non inſtitutiones tantum, ſed & legata, fideicommiſſa, libertates, mortis cauſa donationes, tutelæ, ſubſtitutiones vulgares, itemque pupillares, ſi pupillus bona in ciuitate habuerit. Confirmantur eadem lege ab inteſtato hereditates & tutelæ, quæ lege XII. ciuibus Romanis inteſtato defunctis deferuntur. Ergo captiuus ſi ante captiuitatem teſtamentum fecerit, ex teſtamento heredem habet, ſin minus, non poteſt ex teſtamento (nec enim in captiuitate facta teſtamenta valent) ſed habet ab inteſtato perinde, atque ſi in ciuitate deceſſiſſet. Sed quid eſt quod ait Iulianus hoc in loco, *Et hereditas ex his eodem modo ad vnumquemque pertinet.* An, vt Accurſ. ait, ad agnatum, cognatum, ſcriptum? Minime: nam de teſtamentis tantummodo loquitur, non de legitimis hereditatibus. Verum ſpectant hæc verba ad genera heredum, qui in teſtamentis ſcribuntur, quæ tria ſunt, neceſſarij, ſui, voluntarij: & ideo mox ſubiicit, *Quare ſeruus*, &c. quibus verbis ſignificatur fictionem legis Corneliæ non tantum voluntarium, ſed & neceſſarium & ſuum heredem facere. Fingit lex eum, qui apud hoſtes deceſſit, eo tempore quo captus eſt, deceſſiſſe. Fingit igitur ciuem & familiam habentem deceſſiſſe. Hoc modo heredem captiuo conſtituit neceſſarium, vel ſuum non inſpecta morte naturali. Ait,

MINVS PROPRIE] Quod & indicat *l. filiusfamilias, inf. ad leg. Falcid. l. 3. inf. de verb. ſignific. l. 4. §. 1. inf. de bon. lib.* Proprie fit quod naturaliter fit, non fictione. Non ſunt autem ferendi, qui lege Cornelia heredem quidem induci tradunt, non tamen neceſſarium, vel ſuum. Iidem enim fatentur ſuum heredem induci poſtliminij iure. Cur vero ſi fictio poſtliminij ſuum heredem facit, non faciet etiam legis Corneliæ? Non enim hac illa vſquam, ſed hæc potius illa plenior inuenietur, *l. ſi is qui pro emptore, inf. de vſurp.* Aut cur in *l. apud, C. de ſuis & leg. lib. & l. captum, C. de poſtlim.* improprie ſuus heres dicetur ex lege Cornelia potius quam ex poſtliminio in *§. interdum, Inſt. de hered. quæ ab int.*

Ad L. Qui à latronibus 13.

CAPTORVM à prædonibus, vel eorum, qui apud externos legatione funguntur, bona, quæ ibi habuerunt, à legitimis, vel teſtamentariis heredibus iure gentium repeti poſſunt, quia & de eis ſecundum ſuas leges recte teſtantur. In captiuis & obſidibus non ita fit. Hi

A namque de his bonis nullis legibus iure teſtantur. Externos vocat eos, qui non ſunt ſubditi Romano imperio. Sic vero captus à latronibus, legato comparatur, *l. 5. de leg. 3.*

Ad L. Qui in teſtamento 14.

DE ſuo ſtatu dubitat, qui incertus eſt, hoſtes, an latrones ſint hi, à quibus captus eſt. In ſuo ſtatu errat relegatus, qui ſe capite minutum putat. Suum ſtatum ignorat ſeruus, qui ſe ex teſtamento domini liberum factum neſcit. Liber autem fit etiam ignorans non à morte domini, ſed ab aditione, & ideo ad libertatem regula Catonis non pertinet. Item ſuum ſtatum ignorat filius qui patre peregre mortuo neſcit ſe ſui iuris eſſe: B quo exemplo Vlp. vtitur *in Frag.* In ſuſpenſo eius ſtatus eſt, cuius pater captus eſt ab hoſtibus propter ſpem poſtliminij. Qua alia ratione poſſit eſſe ſtatus in ſuſpenſo vix ſcio, & tamen aliam eſſe ſignificatur in *l. 2. §. pen. inf. Vnde leg.* niſi ponamus emancipationem ex tacita quadam conditione ſuſpendi. Nec dicendum eſt cum Accurſio, eius ſtatum ſuſpendi, qui damnatus capitali crimine prouocauit. pugnat enim hoc cum *l. ſi quis filio §. hi autem omnes, inf. de ini. rupt.* Ac ſane prouocatione extinqui non ſuſpendi iudicatum verius eſt, *l. 1. § vlt. inf. ad Turp.* Siue autem dubitet quis, ſiue erret, ſiue ignoret, ſiue pendeat: teſtamentum facere non poteſt, quia certi & integri ſtatus hominem certo iudicio teſtari oportet.

C

Ad L. Filiusfam. 16.

IN potiſſimum ex hac lege notandum eſt, legatorum perſonales actiones etiam ignorantibus adquiri. & recte, perſonales actiones. Dominium enim ignorantibus non adquiritur. alioquin repudiari non poſſent legata. Nec obſtat *l. cum pater, §. ſurdo, inf. de leg. 2. l. magis §. fundum, ſup. de reb. eor. l. ſi partem, ſup. quemad. ſeru. amit.* Quod enim ex eis colligitur, legatum ignoranti adquiri, ſic accipiendum eſt, vt quia ignoranti adquiritur perſonalis actio, videatur etiam legatum adquiri: prope enim eſt, vt noſtrum ſit id, de quo actionem habemus. & ſic in *l. quæſitum, §. pen. inf. de leg. 1.* his verbis, *Legatum adquiritur*, non dominij translatio, D ſed ceſſionis effectus ſignificatur. Recte etiam hoc in loco, *Legatum vel fideicommiſſum*: nam hereditatem ignorans non adquirit, niſi eam in qua ſuccedit quaſi neceſſarius, *l. furioſus, inf. de adq. hered.* quæ lex omnino huic coniungenda eſt. Vtraque enim ſumpta eſt ex notis Marcelli ad Pomponij librum ſingularem regularum. Eadem ratione coniungenda erit *l. ſi à furioſo, inf. de oblig. & act.* in qua id generaliter proponitur, ex quibus cauſis ſanis etiam ignorantibus adquiritur, ex eis & furioſis adquiri.

Ad L. Is cui lege 18.

EODEM argumento huic legi coaptanda eſt *l. 1. ſup.* E *tit. prox. l. 3. inf. de adquir. hered. l. 6. inf. de verb. oblig.* ex quibus intelligemus hoc in loco legem pro XII. tab. accipi. Lege enim XII. tab. prodigo bonorum ſuorum adminiſtratione interdicitur, & in agnatorum curatione eſſe iubetur. Hodie tamen non lege, ſed per Prætorem curator datur & interdictio fit. Item ex eis intelligemus prodigum cui bonis interdictum eſt, alienare, obligationem contrahere, teſtamentum, codicillos facere non poſſe: quia non tantum inter viuos, ſed & cauſa mortis ei commercium & adminiſtratio interdicta eſt. Sibi tamen adquirere eum & ex alienis teſtamentis capere poſſe. Id hoc loco additur eum teſtem ad teſtamentum alienum adhiberi non poſſe. quod & *Paulus*

III. *Sent.* ſignificat his verbis, *Prodigus recepta vita ſanitate ad bonos mores reuerſus & teſtamentum facere & ad teſtamenti ſolemnia adhiberi poteſt.* Ex quo apparet non ideo ſolum ad teſtamentum eum adhiberi non poſſe, quod careat iure teſtandi, ſed quod eo iure careat ob ſuam nequitiam. alioquin nec poſſet ea ratione filiusf. ad teſtamentum adhiberi. & hoc Acc. indicauit, cum teſtium integram frontem eſſe debere ſcripſit ex *l. queſitum, ſup. de teſtib.* Integram frontem per tranſlationem accipit vt integram perſonam in *l. 4. inf. de pop. act.* id eſt, non infamem. Ego didici in *d. l. queſitum*, nulla Papinianum tranſlatione vti. Sententia enim legis hæc eſt, Calumniæ damnatos non prohiberi iudicio publico teſtimonium dicere lege Remmia, qua calumniatores puniuntur, nec legibus Iuliis publicorum iudiciorum, ſed tamen quod legibus omiſſum eſt, ſuppleri religione iudicis, qui calumniæ damnatum temere non admittet, cum nec hominem integræ frontis ſemper admittat. Calumniatori ex lege Remmia in fronte imprimitur littera, qua indicatur calumniatum eum eſſe. Cicero pro Roſ. Amer. de calumniatoribus loquens & lege Remmia: *Litteram illam cui vos eo vſque inimici eſtis, vt etiam calumnias oderitis, ita vehementer ad caput affigent, vt poſtea neminem alium niſi fortunas veſtras accuſare poſſitis.* Plinius in Panegyrico loquens de delatoribus: *Neque vt antea exanguem illam & ferream frontem nequicquam conuulnerandam prabeant punctis, & notas ſuas rideant.* Sententia igitur legis hæc eſt, ſi hominis integræ frontis teſtimonium iudex perpendere ſolet, multo magis delatoris expendet, cuius eſt ex condemnatione inuſta & inſcripta frons. Eadem vero dici de prodigo poſſunt, ſi quæratur, an in aliis cauſis eius teſtimonium admitti oporteat.

Ad L. Qui teſtamento 20.

QVONIAM de his, qui teſtamenta facere poſſunt abunde dictum eſt ſupra, nunc quemadmodum teſtamenta fiant ſubiicitur. Et quia inter teſtamentorum ſollemnia teſtes ſunt, ſtatim qui ad teſtamentum teſtes adhiberi poſſint, explicatur. An igitur heres? Et ad teſtamentum quidem per æs & libram heres ſecreto in tabulis ſcriptus olim adhiberi poterat, non etiam familiæ emptor, *§. ſed neque, Inſtit. de teſtam.* atque ita M. Tullius & P. Clodius à Cyro architecto heredes ſcripti eius teſtamentum obſignauerunt recte, vt idem Tullius refert pro Milone. Ceterum non de teſtamento per æs & libram hoc in loco agitur, ſed de eo, quod per ſcripturam fit prætorio iure vel mixto, in quo heres teſtis nunquam fuit idoneus. Atqui Iuſtinianus videtur huius ſe iuris auctorem profiteri in *d. §. ſed neque.* quod pernegandum eſt. Hoc tantum Iuſtinianus ait, ſe non probaſſe eam Conſtitutionem Codicis, ſcilicet Gregoriani vel Hermogeniani, quæ ad teſtamentum heredem teſtem adhiberi permittebat, & ideo eam ſe in ſuum Codicem non retuliſſe. id vero rectiſſime: quandoquidem ea Conſtitutio ad rationem teſtandi per æs & libram pertinebat, quæ iam fuerat à Conſtantino ſublata per *l. quoniam, C. de teſtam.* vt ſup. oſtendimus *l. 1.* Verum ante eam legem duplex erat ratio teſtandi, ciuili iure per æs & libram, prætorio, ſiue mixto per ſcripturam ſine mancipatione; ideoque nondum ea lege prolata idem ipſe Conſtantinus exemplo teſtamentorum in codicillis exigit VII. vel V. teſtes, *l. 1. C. Theod. de teſtam.* quinque ſcilicet ad exemplum teſtamenti iure ciuili confecti, ſeptem ad exemplum teſtamenti iure prætorio confecti, vt & recte Anianus interpretatus eſt in *l. 3. eod. tit.* At ſicut diximus in iuris quidem ciuilis teſtamento heres teſtis eſſe poteſt; in iuris prætorij vel mixti, quo nunc vtimur, non item. Prætorio iure teſtamentum fit per ſcripturam ſine mancipatione adhibitis VII. teſtium

A ſignis, *l. cum tabulæ, inf. de bon. poſſ. ſec. tab.* quibus ſi totidem teſtium & teſtatoris ſubſcriptiones addantur, quod eſt ex Conſtitutionibus antiquis, & ſi id teſtamentum vno contextu præſentibus teſtibus facias, quod eſt ex iure ciuili, mixto iure facias, *§. ſed cum paulatim, Inſtitut. de teſtam.* Scribit vero teſtamentum vel teſtator ipſe manu propria, quod dicitur holographum, auctore Iſidoro & Valentiniano in *Nou. 2. de teſtam.* aut alij ſcribendum dictat, *l. qui manus, l. ſeruus, hoc tit. l. quotiens §. ſed ſi non, inf. de her. inſt.* In holographo non exigitur ſubſcriptio teſtatoris ex Conſtitut. Iuſtiniani, *l. cum antiquitas §. vlt. C. de teſtam.* Non exiguntur teſtes ex *Nou. Valentiniani*, quæ tamen non obtinuit. & eæ quidem ſunt teſtamenti ſcripti ſollemnitates, quod eleganter Harmenopulus μυστικὴν διαθήκην vocat, quia in eo ſollemniter ſecreta voluntatis conſeruntur, nec teſtibus enuntiantur, quod fit κατὰ τὴν μυστικωτέραν ..., vt Leo ait in *Nou. LXV.* Teſtamentum non ſcriptum, de quo dicetur in *l. prox.* teſtibus enuntiatur neceſſario. Sed pergamus ad reliqua quæ de teſtibus in hac lege traduntur. Legatarij teſtes eſſe poſſunt. Hoc Scæuolam probaſſe Impp. ſcribunt in *l. 3. C. Theod. de teſtam.* Hoc Pomponius hac ratione confirmat in *l. ſi quis ita, inf. de reb. dub.* Quia ipſum teſtamentum confirmatur teſtibus adhibitis: cuius officij remunerandi gratia & in honorem teſtium eis legata relinquuntur non inutiliter. Symmachus item eleganter lib. 10. Epiſt. *Cum,* inquit, *teſtamenti iure confecti fidem recitatio publicaret, calumnia inanis obiecta eſt, quod ſignatores neſcio quid legati ex eadem*
C *dem voluntate cepiſſent. Adduntur etiam ſcripta diualia, quibus adſtipulatio cuiuſdam remota eſt, qui ſuam iuuiſſe cauſam teſtimonio diceretur, quaſi vero ſimile eſſet exemplum, vt tenuis honor quo ſubſcriptores ob amicitiam defuncti aſperſerat, legitimum poſſet abolere iudicium. nam ſi his legibus viueremus, inimicis ſignatoribus tutius vteremur, quorum offenſa nihil de teſtatore humanitatis exigeret.* Poſſunt etiam ſcriptores alienorum teſtamentorum in eis teſtes eſſe, *l. Domitius, inf. hoc tit.* non tamen legatarij, propter S. C. Libonianum. Iuriſperiti autem qui teſtamenta dictant, non dubium eſt quin teſtes eſſe poſſint. Sed an & legatarij? id quidem eſſe improbiſſimum genus falſi Plinius ſcribit II. Epiſt. vltima. Sed vtimur Conſtitutione Zenonis, *l. dictantibus, C. de teſtam.*

D EVM QVI LEGE] In Flor. libro deeſt hoc loco negatio perperam, vt indicat *l. repetundarum, ſup. de teſtib.* & ratio ſubiecta, *Quoniam in iudicium teſtis eſſe vetatur.* Plus enim eſt in teſtamentum ſiue ἐν ταῖς συστατικαῖς, quam in iudicium ſiue ἐν ταῖς ἀποδεικτικαῖς teſtimonium prohibere. Si igitur in iudicium repetundarum damnati teſtimonium non recipitur, multo minus in teſtamentum recipitur. Sic mulier in iudicium teſtis eſſe non vetatur: in teſtamentum, codicillos, mortis cauſa donationem vetatur, quoniam hæc ſyſtatica ſunt, vt Conſtantinus ſcribit 5. Epitom.

ET VETERES] Veteres eos vocat auctores iuris qui de teſtamento per æs & libram ſcripſerunt, vt in *d.*
E *§. ſed neque.* In eo duæ res interueniebant, familiæ mancipatio, & nuncupatio teſtamenti: & hæc poſtrema nuncupatio etiam teſtatio dicebatur auctore Vlpiano in *Frag. tit. de teſtam.* atque ita teſtationem hic accipi oportet, dum ait veteres exiſtimaſſe teſtes perſeuerare debere, donec ſuprema conteſtatio peragatur. Hodie igitur & ad eundem modum teſtes vt perſtent in faciendis teſtamentis exigimus, & vero vt ſua ſponte ac intelligentes cui rei adhibiti ſint. Linguæ Latinæ peritiam ab eis non exigemus, qua de re monet nos Vlpianus, quoniam ante Theodoſium nonniſi Latine teſtamenta ſcripta valebant, idque erat etiam ex teſtamenti ſcripti ſollemnitatibus. Dubitari poteſt, an & adſcribi dies ac Conſul debuerit. qua de re hoc ex Modeſtini lib. 4. Regulatum *tit. de bonis lib. & de teſtam.* fragmentum à

Petro

Petro Pithœo viro ſtudioſiſſimo & omnium bonarum A diſciplinarum alumno feliciſſimo accepimus : *Cum*, ioquit, *in teſtamento dies & Conſul adiecti non ſunt, nihil nocet quo minus valeat teſtamentum.* idemque prorſus de cautione ſcribitur in *l. cum tabernam* §. 1 *ſup. de pig.* Diem quidem & Conſulem adſcribi ſolete indicat *l. 2.* §. *diem, inf quemadm teſt aper. & l. 3. C. eod.* quod vti fiat litteris, non notis, Iuſtin. conſtituit in *Nou.* CVII. Sed ſi non fuerit adſcriptus, oon ideo minus teſtamentum valet. nec verum igitor quod hac de re Chryſoſtomus Homil. 3. de verbis Eſaiæ, Vidi Dominum &c.

Ad L. Heredes palam 21.

B TESTAMENTVM aut per ſcripturam fit, aut per nuncupationem. Per ſcripturam, mero iure ciuili, aut prætorio, aut mixto, vt poſuimus *ſup l. prox.* Per nuncupationem, ciuili iure, § *vlt. Inſtit. de teſtam.* Prætoris enim edictum non pertinet niſi ad teſtamenta ſcripta, ſed dabitur tamen vtilis bon poſſeſſio ſecundum nuncupationem, *l. 2. C. de bon. poſſ. ſec. tab. l ſi ita ſcriptum,* § *vlt inf eod* ſicut & ſecundum voluntatem inteſtati, *l. ſi duobus* §. *ſi prius, inf. de bon. poſ. con. tab* Ergo iure ciuili duplex eſt teſtamentum, Per æs & libram quod ex ſcripto conſtat, & per nuncupationem. Vtruque genere veteres vſi ſunt. Suetonius in vita Horatij: Deceſſit herede Auguſto palam nuncupato, cum vrgente vi valetudinis non ſufficeret ad obſignandas teſtamenti tabulas. C Palam heredem teſtatoris voce nuncupari oportet, *l. vlt inf de in cod.* & hoc ex Sabino proponitur initio huius legis. Sunt enim hæc verba Sabini, *Heredes palam ita vt exaudiri poſſint, nuncupandi ſunt.* Cetera Vlpiani Palam igitur, id eſt, exaudientibus teſtibus VII. Et hoc maxime diſtat teſtamentum per nuncupationem à teſtamento ſcripto. nam teſtamentum ſcriptum ſecretum & myſticum eſt : teſtamentum quod nuncupatur, non item. Voluit quidem aliar Iuſtin. & in teſtamento ſcripto teſtibus nomen heredis enuntiari, ſi id teſtator ſua manu perſcribere nequiſſet vel noluiſſet, ſed merito ſententiam mutauit in *Nou.* CXIX Itaque inuitis teſtatoribus teſtamentum ſcriptum teſtibus non enuntiatur. At in vtroque genere teſtamenti ſeptem teſtes exiguntur, In teſtamento per D æs & libram quinque ſufficiebant, Hodie etiam in codicillis quinque ſufficiunt, & in teſtamentis quæ ruri fiunt, & in his ex quibus hi vocantur, qui omnino rem ab inteſtato habituri ſuot : quæ tamen non quaſi teſtamenta, ſed quaſi inteſtatorum voluntates defendimus: eademque ratione fauore liberorum ſuſtinetur teſtamentum nec ſubſcriptum nec obſignatum, vel notis ſcriptum non litteris, quamquam ex *Nou. Iuſtiniani* CVII. neceſſe ſit etiam inter liberos teſtamentum integris litteris deſcribi At videntur ex ea Non. teſtamento perficiendo quinque teſtes ſufficere ſecundum Harmenopulum & Haloandrum, qui ſic legunt, ἑπτὰ ἢ καὶ πέντε. Sed oon ſic legit vetus interpres, non ſic Iulianus anteceſſor. abſunt etiam ea verba ἢ καὶ πέντε ab ea Nouella- E tum editione cuius auctor extitit Henricus Scrimgerus vir doctiſſimus. Et vero ea verba addita putem ex nouiſſimis Leonis Conſtitutionibus, quibus in vrbe quinque teſtes, in agro tres ſufficere generaliter conſtituitur. Sed vt ea quæ ſunt propria teſtamenti per nuncupatioοem pertractemus, id ex Nou. Theodoſij antequam nominetur heres, vel legata relinquantur neceſſe eſt, vt teſtator ſe ſine ſcriptura teſtari velle præſentibus teſtibus exponat, quam in rem comparata erant certa quædam verba, quæ præfari teſtatorem oportebat. Sed hanc obſeruationem Iuſtinianus ſuſtulit in *l. in teſtamentis, C. de teſtam.*

SI QVID POST] Hæc quoque verba Sabini ſunt. Non poſſum igitur perfecto, nec poſtea deleto teſtamento, heredis inſtitutionem mutare, niſi alio teſtamento iure perfecto. oon poſſum legata mutare niſi codicillis teſtamento confirmatis, *l. ſi quis eum, inf. de vulg. ſubſt* & hoc quidem mero iure : nam nuda voluntate per exceptionem dob legata infirmari conſtat, *l. 3* §. *vlt. inf. de adim. leg l. militis* § *pen inf. de mil teſtam.* Poſſum tamen, vt ad Sabinum Vlpianus adiicit, ſi quid obſcurius fuerit in teſtamento, id poſtea remota omni ſolemnitate nudis litteris declarare vel voce nuda. Sed & quandoque imperfecta voluntate tollitur teſtamentum perfectum, vt ſi poſteriore teſtamento imperfecto is inſtituatur, qui omnino rem ab inteſtato habiturus ſit, *l. 2. inf. de ini. rup.* Decennio quoque & nuda voluntate tollitur teſtamentum, *l. ſancimus, C. de teſtam.* Olim ſulo decennio, *l 6. C. Theod. eod. tit.*

IN TESTAMENTIS] Hæc quoque verba Sabini ſunt. Quæ ſequuntur, *Quod ſic accipiendum*, Vlpiani.

VNO CONTEXTV] Hæc quidem verba, *Vno contextu actionis teſtari oportet*, Sabini ſunt, Teſtamentum vero quod nuncupatur, proculdubio vno contextu fit teſtibus ſimul vno eodemque tempore collectis. qood autem ſcribitur, vno die ſcribi poteſt, altero teſtibus offerri & ab eis ſimul obſignari. Poſſunt & diuerſis horis obſignare ex *Nou. 2. Valentiniani de teſtam.* qua tamen non vtimur, niſi hoc grauis quidam caſus exigat, *l. caſus, C. eod.*

Ad L. Ad teſtium 22.

CVM paterfamilias ad alienum teſtamentum teſtis adhibetur, poſſunt & liberi qui in eius familia ſunt, ſimul adhiberi, *l qui teſtamento* § *per contrarium, ſup. hoc tit* Sed ſi paterfamilias teſtatur, liberi, quos in poteſtate habet, teſtes eſſe oon poſſunt : vel ſi filiusfam. teſtatur iure communi de caſtrenſi peculio, pater & fratres qui in euiſdem patris poteſtate ſunt, teſtes eſſe non poſſunt. Reprobatur enim domeſticum teſtimonium, qood io hac re Theophilus putat æſtimandum eſſe ex eodem vinculo patriæ poteſtatis Alij igitur domeſtici adhiberi poſſunt, cum tamen plurimum in aliis cauſis nolli domeſtici admittantur. Domeſtici ſunt, qui io eadem domo habitant. Sunt qui domeſticos etiam accipiant pro cognatis, etiamſi alibi morentur. quibus non aſſentior Domum enim pro domicilio noſtri auctores accipiunt, non pro cognatione Iidem male prouerbium illud, οἴκοθεν ὁ μάρτυς, de domeſtico teſte accipiunt, cum de eo potius efferri Luciani integer locus demonſtret, qui aduerſus ſemetipſum teſtimonium dicit.

CONDITIONEM] Seruus non eſt teſtamenti ſignator idoneus, quia nec ius annli habet, licet mortis tempore liber ſit. Sed ſi ſeruus teſtamenti ſignandi tempore omnium exiſtimatione pro libero habitus, & nondum paſſus ſit controuerſiam ſtatus, licet pleriſque certum & cognitum ſit ſeruum eum eſſe, teſtamentum valet, *l. 1. C. de teſtam.* nec pro nullo habetur, antequam is vindicatus ſit in ſeruitutem, *arg. l. nulla competit, inf. qui & à quib. man.* Ceterum in aliis cauſis teſtium condicionem inſpicimus, cum teſtimonium dicunt, quod colligitur ex *l. notionem* § *vlt. inf. de verb. ſign* Pertinet tota ea lex ad Orationem D. Marci de dilationibus dandis inſtrumentorum cauſa, vt apparet ex *l. oratione, ſup. de feriis*, quæ illi coaptanda eſt. Et quidem ſi ex Italia Romæ petantur inſtrumenta, is cuius notio eſt, minorem dilationem dabit, quam ſi ex continentibus prouinciis, *l. 1. C. de dilat. l. 13. C. Th. de iure fiſc.* & ideo in ea lege quæ ſint continentes prouinciæ explicatur. Credo enim in oratione D. Marci ita ſcriptum fuiſſe, *Inſtrumentorum vel perſonarum cauſa*, vt in *d. l. 1.* atque ideo Vlpianum ſcribere perquam eſſe difficile inſtrumenta à perſonis ſeparare: nam & quæ in perſonarum,

quæ inſtruere poſſunt præſentiam dilatio petitur, propter inſtrumenta peti videtur, vt ſi petitur, inquit, dilatio in præſentiam eius qui actum geſſit, licet in ſeruitute, vel qui rerum domini actor fuit conſtitutus. Ergo de his quæ geſta ſunt. eum quis actor eſſet, vel actum gereret in ſeruitute, poſtea liberum factum audiri placet. Regulariter autem ſeruo homini teſtimonij dictio non eſt. Quid igitur ſi liber teſtamentum obſignauerit, mortis autem tempore ſeruus inueniatur: vel ſi teſtabilis teſtamentum obſignauerit, mortis autem tempore inteſtabilis inueniatur? De teſtamento ſcripto ſiue myſtico quæritur: & ideo ſatis eſt poſt mortem ſigna manere, nec vllum præterea à ſignatoribus teſtimonium exigitur Quid tamen ſi, vt plerumque fit, officio Prætoris à ſingulis teſtibus ſignum manumque cognoſci oporteat? An cognoſcet recte is, qui ſeruus vel inteſtabilis factus eſt? Quid ſi forte teſtamentum ſcriptum ſua ſponte ſignatoribus teſtator nuncupauerit, quo caſu poſt mortem eius iuratos teſtimonium dicere oportet, *l. hac conſultiſſima §. pen. l. vlt §. pen. C. de teſtam.* An teſtimonium dicet ſeruus, an inteſtabilis? Sic video, quandoquidem in teſtamento ſcripto lex ſatis eſſe ait, ſi teſtes fuerint idonei obſignationis tempore. Ergo & ſi non ſcriptum, ſed nuncupatum fuerit teſtamentum, ſatis eſſe putem, ſi nuncupationis tempore fuerint idonei. Initium enim & originem ſpectari oportet, non ea quæ poſtea teſtibus acciderunt, nec vt teſtatoris, ita teſtium capitis minutione teſtamentum infirmari vllo loco traditum eſt. quod & in quadam Feudorum quæſtione Obertus probat lib 2. tit. 19.

Si signa] Si teſtator conſulto ſigna turbauerit, falſa eſt diſtinctio tradita ab Accurſio. nam & ſi poſt ſollemnia ſigna turbauerit, conſtat teſtamentum infirmari. At ſi inconſulto deletum aliquid vel inductum eſt, vt legi non poſſit, vera eſt Accurſij diſtinctio.

Si qvis ex testibvs] Non tantum ſigna, ſed & ſubſcriptiones teſtium in teſtamentis exiguntur. Signa ſunt ex iure prætorio, Subſcriptiones ex Conſtitutionibus: & ſi ex pluribus ſubſcriptionibus vel ſepte ſignauerint, teſtamentum valet. Signare autem oportet more ciuium Romanorum anulo tantum ſignatorio habente ſculpturam vel imaginem aliquam, *§. prox. inf.* & ad hanc formulam ſubſcribere, L. Titivs C. Seii testamentvm obsignavi, *l. pen. inf hoc tit.* Alieno anulo alienaque cera ſignare poſſunt, Subſcribere nonniſi propria manu. Itaque litterarum imperiti teſtes eſſe non poſſunt, niſi forte in agris ex *l. vlt. C. de teſtam.*

Ad L. Si teſtamentum 23.

Alivd eſt teſtamenti ſigna turbari, aliud reſignari teſtamentum. Turbatis ſignis teſtamentum infirmatur, Reſignatis tabulis non item, quando VII. teſtium ſigna reponuntur. quod hodie neceſſarium eſt. nam mixto iure teſtamenta fiunt.

Ad L. Vnum 24.

Paganvs vno dumtaxat teſtamentu mori poteſt, pluribus codicillis: & teſtamentum quidem vel vno codice conſcribit, vel duobus ſimul ſignatis, vel duobus ſeparatim ſignatis, eodem exemplo, & hoc poſteriore caſu duplex videtur teſtamentum: ac ita Suetonius in Tiberio: *Teſtamentum*, inquit, *duplex ante biennium fecerat, alterum ſua, alterum liberti manu, ſed eodem exemplo.* At uera vnum teſtamentum eſt, *l. vlt. inf. de his quæ in teſt. delen.* Hoc in loco exemplis, id eſt, exemplarib. ſiue authenticis. Poterit tamen & vnum quaſi authenticum facere, aliud quaſi exemplum. ceterum ea exemplo nec adiri hereditas, nec bon. poſſeſſio peti poterit, *l. 1. §. ſed & ſi vnum, inf. de bon. poſſ. ſec. tab.* Sed an duo

A homines poſſunt vno codice teſtamentum conſcribere ſignato VII. teſtium ſignis. Et hoc tantum coniugibus Valentinianus dedit in *Nov. 1. de teſtam.* eiuſque teſtamenti formulam in Marculphi monachi libro quodam de formulis publicorum priuatorumque negotiorum legimus, quo ſe vir & vxor in vna eademque charta mutuo heredes ſcribunt.

Ad L. Si is qui teſtamentum 25.

Si volentem plures heredes palam nuncupare, quibuſdam nuncupatis vox defecerit, imperfectum & inutile teſtamentum eſt. Itaque hi qui nuncupati ſunt, heredes non erunt. Obſtat *l. iubemus. C. de teſtam* qua B Iuſtinianus conſtituit, vt nomina heredum teſtator vel propria manu ſubſcribat, vel teſtibus nuncupet, quod tamen mutat in *Nou.* CIX. & vt ſi quorumdam nomina teſtibus nuncupauerit, quorumdam reticuerit, hi ſoli ſuccedant, qui nuncupati ſunt. At hæc ſpecies propoſitæ ſimilis non eſt. Hic enim cum teſtamentum vellet facere per nuncupationem, non nuncupauit omnes heredes. Ibi cum faceret teſtamentum per ſcripturam, omnes quos voluit heredes ſcripſit, ſed non omnium nomina proprio chirographo ſubnotauit vel nuncupauit, ideoque cenſet Iuſtinianus non ea quidem re quæ ab ipſo primom introducitur, totum teſtamentum infirmari, ſed eos tantum ab hereditate repelli, qui ſubnotati vel nuncupati non ſunt. Recte C diximus, Si volentem plures heredes nuncupare, alias enim tribus verbis perficitur teſtamentum, Lvcivs heres esto. Diximus, Si vox eum defecerit. Hoc nimirum eſt quod ait, Si obmutuiſſet. Sic enim Græci interpretantur, ſi nullam præterea vocem mittere potuiſſet. Idemque iuris eſt ſi nondum perfecto teſtamento furore aut delirio correptus fuerit *l. furioſum, C. qui teſtam. fac. poſſ.* Item ſi liberos heredes inſtituendo vox eum defecerit. Quod enim dicitur, ex imperfecto teſtamento inter liberos voluntatem tenere, ſic accipit Acc. recte, ex minus ſolemni teſtamento, non ſi vitio aliquo interrumpitur heredum inſtitutio. Ait lex, Secundos heredes. Non ſubſtitutos dicit, ſed quos primis iam nuncupatis adiecturus erat coheredes.

D

Ad L. Ex ea ſcriptura 29.

Ea imperfecta ſcriptura teſtamenti nihil omnino debetur, denique ne codicillorum quidem iure teſtamentum valet, *l. fideicommiſſa, §. 1. inf. de leg 3 l. 1. inf. de iu. cod. l. ex teſtamento, C. de fideic.* niſi adiecta ſit quæ vulgo dicitur clauſula codicillaris. *l. 3. inf. de milit. teſt. l. coheredi §. cum filia, inf. de vulg. ſubſt. l. vlt. C. de codic.* cuius exemplum eſt in hac lege, & in *l. Lucius §. vlt. inf. de leg. 2.* His tria opponuntur. Primum, *l. in teſtamento inf. de fid. lib.* cuius hæc eſt ſpecies: Imperfecto teſtamento inſtitutos filios, alumnæ directo datam libertatem & fideicommiſſa quædam, nec additam clauſulam codicillarẽ: E filios porro quaſi ea voluntate inteſtati heredes extitiſſe, & perinde atque ſi adiecta ea clauſula fuiſſet veluti ex cauſa fideicommiſſi alumnam manumiſiſſe. quæritur autem, an libera efficiatur. Imperator decreuit liberam fieri, & fideicommiſſa manumiſſæ præſtari. Atquin nec directo hæc debebantur, quia imperfectum erat teſtamentum: nec fideicommiſſi iure, quoniam omiſſa erat clauſula codicillaris. Sed hoc in alumna ſpecialiter decretum eſt ducta coniectura ex affectione teſtatoris. Valde notandum eſt hoc decretum, ex quo intelligimus, licet inter liberos teſtamentum imperfectum valeat quantum ad portiones eis adſcriptas, legata tamen ex eo & fideicommiſſa non deberi niſi propinquis, vel vxori, vel alumno, vel aliis perſonis, quibus veriſimile eſt omnimodo præſtari teſtatorem voluiſſe, &

ab inteſtato. Hodie etiam extraneis ex imperfecto teſtamento liberi præſtant, ſi modo holographum & teſtibus ipſis palam ouncupatum fuerit ex *Nou.* CVII. Secundo obſtat *l. vlt. inf. de in. cod.* niſi dicas oon ideo teſtamentum imperfectum eſſe quod heredem nuncupauerit, legata ſcripſerit. Ceterum legata quaſi ex codicillis deberi, qui pats eſſe intelliguntur nuncupati teſtamenti. Tertio obſtat *l. Titia, ſup. de inoff. teſt.* vbi appoſita clauſula codicillari fideicommiſſa ex inofficioſo teſtamento oon debentur. Sed hoc ideo, quia is,

A cuius teſtameotum quaſi inofficioſum condemoatur, pro demente habetur, nec intelligitur babuiſſe teſtamenti factionem. *l. nec fideicommiſſa, inf. de leg.* 1. fideicommiſſa autem relioquere, vel codicillos facere non poteſt, qui teſtamenti factionem non habet. Itaque in eius legis ſpecie ſolida fideicommiſſa non debentur, quia pro parte reſcinditur teſtamentum à ſorore inſtituti. Filius namque inſtitutus fuit, filia exheredata, ideoque ſic in ea legendum eſt, *Titia filium heredem inſtituit, filiæ legatum dedit.*

AD TITVLVM DE LIBERIS ET POSTVMIS heredibus inſtituendis, vel exheredandis.

Ad L. 1. & 2.

IN faciendo teſtamento ea iuris ſollemnia adhiberi, quæ ſuperiori titulo expoſita ſunt, non eſt ſatis, oiſi liberi & poſtumi heredes inſtituantur, vel exheredentur. Liberos pro natis, poſtumos pro naſcituris accipimus. Eos vero, qui neque inſtituuntut, oeque exheredantur, præteritos dicimus quaſi ſilentio vel taciturnitate omiſſos: & ſi legata eis quædam aut fideicommiſſa relicta ſint, non ideo minus præteritos dicimus. Ac de liberis quidem prius dicendum eſt. Eſt in hoc iure liberorum inſtituendorum vel exheredandorum magna differentia inter filium & filiam ceteroſque liberos. Filij præteritio nullum teſtameotum facit, filia autem vel oepote vel nepte ceteriſque liberis præteritis teſtamentum valet: Sed qoi præteriti ſunt, ſcriptis heredibus, ſi ſui ſunt, iure accreſcendi virilem auferunt: ſi extranei, ſemiſſem, idque iure ciuili. Æque prætorio iure filius præteritis in aſſem datur bon. poſſ. cootta tab. filiabus ceteriſque liberis ex Conſtitutione Antonini nonniſi pro virili aut ſemiſſe, *l. vlt. C. de lib. præt.* Rurſus filij ſi noo inſtituantur, nominatim exheredandi ſunt: filiæ ceterique liberi etiam inter ceteros exheredari poſſunt, his nempe verbis, vt Theophilus tradit, CETERI EXHEREDES SVNTO. quæ vulgatis erat clauſula teſtamentorum, qua exheredabantur noo liberi ſolum, ſed & parentes, conſanguinei, agnati, cognati, adfines, amici, *l. Lucius 1. inf. de her. inſtit.* Filij non nominatim exheredari, aot reliqui liberi ſaltem inter ceteros non exheredati pro præteritis habeotur, idque ſi pater aut aſcendentes per patrem teſtamentum faciant. Matris enim ceterorumque aſcendentium per matrem ſilentium ſiue præteritio, exheredatio eſt. Et hæc quidem aote Iuſtinianum obtinuerunt. Ex Conſtit. Iuſtiniani eodem iure ſunt filiæ ceterique liberi qoo & filij: ideoque in hoc titulo & omnibus pene Pandectarum locis quibus de præteritione agitur, ſemper de filiis mentio fit, nuſquam vero filiarum ceterorumque liberorum, quoniam quæ à prudentibus ſcripta erant, de filiarum præteritione ceterorumque liberorum, ea Iuſtinianus ſuſtulit: quæ vero de filiis, ea approbauit, cenſuitqoe idem ius eſſe filiarum ceterorumque liberorum. Noo fuit autem ipſe, aut hi, quorum opera vſus eſt, non fuere tam acuti, neque tam diligentes, vt non quemadmodum aliarum rerum complurium à Iuſtiniano ſublatarum; quarum tamen ſe veſtigia nulla in Pandectis reliquiſſe impudentiſſime aſſeuerant, ita & huius antiquæ differentiæ ioter filios ceteroſque liberos veſtigia relioquerent in *l. ſuus, & l. ſed & ſi condicioni §. 1. inf. de hered. inſtit.*

B *& l. 1. §. ſciendum, inf. de ſuis & leg. her.* ex quibus hæc colligitur differentia inter filium ceteroſque liberos, quod filius ſub omni coodicione inſtitui non poteſt, filia, nepotes, & ceteri liberi licet in filiorum demortuorum vel emancipatorum locum quaſi agnaſcendo ſuccedant, ex ſecundo capite legis Velleæ, ſub omni condicione inſtitui poſſunt, quam tamen ſublatam oportuit, quandoquidem manat ex ſuperioribus. Cur enim filius ſub condicione inſtitui oon poteſt? quia ſi deficiat condicio, cum noo ſit in eum caſum nominatim exheredatus, præteritus videtur. Ceteri autem liberi quia iure antiquo nominatim exheredandi non ſunt, deficiente condicione tacite exheredati videntur ex illa clauſula, CETERI EXHEREDES SVNTO. & licet lex Vellea boc ioduxerit, vt ſuccedentes qooque in locum ſuorum nominatim exheredentur, vetus tamen ea differentia & poſt eam legem remanſit, cuius non po-

C teſt alia adferri ratio, quam quæ ſuperius reddita eſt. At in nepoobus exheredandis hac io re quam differeooam Iuſtinianus fuiſſe ait inter iura ciuilia & prætoria in *d. l. vlt.* eius etiam nos veſtigia quædam cognouimus. Nepos enim iure ciuili inter ceteros exheredari poteſt, ideoque in ſuperiori ſpecie deficieote condicione ſummouetur ab hereditate quaſi exheredatus, iure autem prætorio nepos emancipatus nominatim exheredandus eſt auctore Vlpiano in *Frag. tit. 22.* & §. *emancipatos. Inſtit. de exher. lib.* ergo & ſuus. nam ſuum emaocipato Prætor exæquat. & hoc nimirum eſt quod traditur in *l. 3. §. vlt. inf. de bon. poſſ. cont. tab.* prætorem nepotem inſtitutom ſub condicione, qui interim accepit bon. poſſ. ſecundum tab. etiamſi ea condicio defecerit, perinde tueri atque ſi contra tab accepiſſet. Sed hæc Triboniani errata mittamus. Filius nominatim exhe-

D redandus eſt. Quid eſt nominatim? & ſatis eſt, ſi nomen, vel prænomen, vel cognomen exprimatur, dummodo conſtet de qoo filio ſenſerit. quin & nullo nomine expreſſo ita oominatim filius exheredatur, FILIVS EXHERES ESTO, ſi modo teſtatori vnicus filius ſit. Sic & Porpbyrius in libro de vocibus ſcribit, nihil intereſſe, vtrum dicas Socrates, an Sophroniſci filius, cum vnus Sophroniſco ſit filius Socrates. Seruius quoque in illum Virgilij locum, *Hoc illud germana fuit*, IIII. Æn. Cum plures, inquit, non haberet ſorores, pro nomine germana intelligitur, & de iure cum vnicũ habeat quis filium, nihil intereſt vtrum dicat, FILI HERES ESTO, ao TITI HERES ESTO. puto legendum *exheres.* Sed & ſi plures filios babeat, ac ita loquatur, *Ceteri omnes filij exheredes ſunto*, omnes nominatim exheredati videntur, *l. Titius. inf. hoc tit.* quod ſumme notandum eſt. Diuerſum namque eſt ſi dixerit, CETERI EXHEREDES SVNTO. nam vt ſupra diximus, ceterorum appellatione, ſoli liberi non continentur. Quod ſi plu-

res habens filios ita dicat, FILIVS EXHERES ESTO, an videntur omnes nominatim exheredati? Minime vero. quis igitur? & benignius eſſe ait, vt dicamus omnes præteritos videri: nec enim exheredationes interpretatione adiuuandæ ſunt.

Ad L. Etſi 3.

FILIVS nominatim exheredatus videtur, ſi pater ita dixerit, FILIVS SEIAS EXHERES ESTO, ſi modo Seia vxor eius ſit. Sed & cum conuitio vel cum elogio contumelioſo recte filius exheredatur, ſi modo id quod elogij cauſa additum eſt, verum approbetur, *l. ſi poſthumus §. vlt. inf. hoc tit.* Elogium eſt cauſa exheredationis, quæ ex Nouella Iuſtiniani adſcribenda eſt ſemper. Apuleius 2 Apol. *Diu*, inquit, *ſum aduerſus illam reniſus, ne hunc ob tot inſignes contumelias, ob tot iniurias exheredaret. Elogium grauiſſimum iam totum mediusfidius vt aboleret impenſis precibus oraui.* Poteſt & inſtitui filius cum conuitio, *l. his verbis §. 1. inf. de hered. inſt.* Patri enim impune licet in filium maledicta obiicere. Non ſic extraneus, *l. quotiens §. ſi quis, inf. eod.* quod odio teſtatoris introductum eſt. *l. turpia, inf. de leg. 1.* Valde enim odioſum hoc eſt, vt per cauſam inſtitutione delati honoris teſtator heredem ſcriptum contumelia afficiat. itaque hæc inſtitutio pro non ſcripta eſt. Recte. EXAOVLTSRO, vt indicat *l. 15 inf.*

PVRE] Pure inſtitui filius debet, aut pure exheredari. Inſtituto filio ſub condicione iure ciuili nullum eſt teſtamentum. Iure prætorio pendente condicione datur ei bon. poſ. ſecundum tab. in qua eum Prætor tuetur iure contra tab bon. poſſeſſionis ſi condicio defecerit. Exheredato autem eo ſub condicione æque nullum eſt teſtamentum, vel ei quaſi præterito ſtatim Prætor dat bon. poſſeſſionem contra tab. *l. ſed ſub condicione, inf. de bon. poſſ. ſ. contra tab* filius tamen inſtitutus ſub condicione, ſub contraria condicione exheredatur recte: & vtroque iure teſtamentum valet nec enim eſt vllo caſu præteritus. Hæc in poſtumo aliter ſe habent: nam poſtumo ſub condicione inſtituto vel exheredato, nec ciuili nec prætorio iure teſtamentum infirmatur, antequam poſtumus editus ſit. Ceterum editione poſtumi iure ciuili teſtamentum rumpitur, vel ei ſtatim prætorio iure datur bon. poſſ contra tab. ſi inſtitutionis vel exheredationis condicio defecerit, vel ſi exheredationis condicio adhuc pendeat. Æque iure ciuili teſtamentum rumpitur, ſi condicio inſtitutionis pendeat, vel à Prætore interim datur bon poſſeſſio ſec. tab. ad exemplum filij. quod ſi inſtitutionis vel exheredationis condicio extiterit, dum is erat in vtero, nullo iure teſtamentum infirmatur, *l. 1. §. ſed & ſi ſub condicione, inf. de vent. in poſſ. mit. l. cum poſtumus, l. poſtuma, inf. hoc tit.*

FILIVS] Licet legatum olim ante heredis inſtitutionem relinqui non potuerit, exheredatio tamen filiorum ante inſtitutionem ſcribi potuit ex reſcripto Traiani, *l. 1. inf. de hered. inſtit.* idque ſumma ratione, vt nonniſi prius ſummotis his, qui iure naturali heredes ſunt, alij heredes ſcribantur. potuit & inter medias inſtitutiones vel ſubſtitutiones & inter gradus & poſt gradus omnes, *l. 3. § 1. inf. tit prox.* Gradus autem non ex numero heredum æſtimantur, ſed ex ratione ſucceſſionis, ideoque ſi Primum & Secundum heredes inſtituas, duo ſunt heredes, vnus gradus. At ſi eis Tertium ſubſtituas, duo ſunt gradus, Inſtitutio & Subſtitutio. Filius autem vel à primo vel à ſecundo tantum grado vel ab omnibus exheredatur, & à primo ſolo videtur exheredatus, ſi inter medias heredum inſtitutiones exheredatus ſit. Recte autem ab vno gradu exheredatur. Verum ab vno ex heredibus non exheredatur recte, *l. non putauit § ſi ab vno, inf. de bon. poſſ. cont. tab.* nam qui ab vno ex heredibus exheredatur, à parte inſtitutionis exheredatur. Non poteſt autem à re vel parte certa exheredatio fieri, *l. cum quidam, inf. hoc tit.* Igitur à gradu toto, ab hereditate tota, non à parte, non à perſona certa exheredationem fieri oportet. Item hoc modo, QVISQVIS MIHI HERES ARIT, FILIVS AXHERAS ESTO. quod perinde eſt ac ſi diceret, SI QVIS MIHI HERSS ERIT, recte non fit exheredatio, quoniam poſt aditam hereditatem exheres eſſe iubetur, quod fieri non poteſt: fieri ſcilicet non poteſt, vt ſcriptus adeat, quia eo tempore, quo adit, filius exheredatus non eſt: ergo fieri non poteſt vt poſteaquam adierit, filius exheres ſit, *l. ſi quis Sempronium § vlt. inf. de her. inſtit.* Porro ab omnibus gradibus filius exheredatus videtur, ſi vel ante heredis inſtitutionem, vel inter inſtitutionem & ſubſtitutionem exheredatus ſit. A ſecundo autem gradu ſolo, ſi inter medias ſubſtitutiones, vel etiam ſi poſt omnes gradus, niſi probetur eam fuiſſe mentem defuncti, vt quem exheredauit poſt omnes gradus, ab omnibus voluerit exheredatum, *l. 1. C. de lib. præt. l. pen. inf. tit. prox.*

SI ITA TESTATVS] Cum filius à primo gradu præteritus eſt, à ſecundo exheredatus, ſtatim perimitur inſtitutio, & teſtamentum à ſubſtitutione incipit ſecundum Sabinianos, quorum ſententia Conſtitutionibus comprobata eſt, vt hic traditur, & in *l. ex facto § Lucius, inf. de vulg. ſubſt. l. ſi filius, inf. de hered. inſtit.* idque iure ciuili. Non idem omnino ſeruatur iure prætorio. Iure ciuili teſtamentum, in quo filiusfam. præteritus eſt, ab initio nullum eſt. iure prætorio valet, modo ſi obſignatum ſit VII. teſtium ſignis: & ex eo dari poteſt bon. poſſeſſio ſec. tab. & ob id neceſſaria eſt præterito bon. poſſ. contra tab. quæ dabitur ſiue ſcriptus iam petierit ſec tab. ſiue non petierit, dummodo poſt mortem teſtatoris aliquo tempore petere potuerit, *l. illud, l. quod vulgo, inf. de bon. poſſ. cont. tabul.* Igitur in propoſita ſpecie ſi ab inſtituto præteritus, à ſubſtituto exheredatus filius fuerit, & inſtitutus viuo teſtatore deceſſerit, quia inſtitutionis gradus numquam locum habuit, filio non dabitur bon. poſſeſſio contra tab. & hereditas omnino ad ſecundum gradum pertinebit, à quo filius exheredatus eſt. Sed ſi inſtitutus mortis teſtatoris tempore in rebus humanis fuerit, licet poſtea deceſſerit aut condicione defectus fuerit, filio dabitur bon. poſſeſſio contra tab. quæ etiam ſubſtitutionem reſcindit, à qua filius exheredatus eſt, *l. non putauit §. ſi Primo, inf. de bon poſſ. cont. tab.* & quantum ad ius prætorium attinet, nulla hac in re differentia eſt inter poſtumum & filium præteritum. Ceterum iure ciuili differentiæ multæ ſunt. Summa hæc eſt. Filius præteritus ſtatim iniuſtum teſtamentum facit, Poſtumus non ſtatim iniuſtum facit, ſed natus rumpit, *l. 3. § ex his, inf. tit. prox.* Valet itaque teſtamentum interim dum non naſcitur poſtumus, & in propoſita ſpecie igitur ſi ab inſtituto poſtumus præteritus, à ſubſtituto exheredatus ſit, ſi inſtitutus deceſſerit vel condicione defectus fuerit antequam poſtumus naſceretur, poſtumi agnatione inſtitutio non rumpitur, quæ iam ante agnationem poſtumi inanis reddita eſt. ergo ſubſtitutus admittitur. Sed ſi naſcatur poſtumus viuo inſtituto, vel inſtitutionis exiſtente aut pendente condicione, inſtitutionem rumpit, & ſibi locum facit excluſo ſubſtituto, *l. 5. inf. tit. prox.* denique rupta inſtitutione rumpitur ſubſtitutio, à qua poſtumus exheredatus eſt. Deſtituta autem vel alias deficiente inſtitutione antequam naſceretur poſtumus, teſtamentum à ſubſtitutione incipit, à qua poſtumus exheredatus eſt. in *d. l. 5.* manifeſto ſupereſt negatio in illo loco, *non admittetur ſubſtitutus, à quo ſcilicet poſtumus exheredatus non eſt.* nam ſi à ſubſtituto exheredatus non eſt, quis eſt qui neſciat ſubſtitutum non admitti? Verum hæc in ea lege ponitur ſpecies, inſtitutum aliquem fuiſſe

ſub condicione, & ei ſubſtitorum datum, poſtumom ab inſtituto præteritum, à ſubſtituto exheredatum, & pendente coodicione inſtitutioois agnatione poſtumi inſtitutiooem ruptam, ideoqoe & ſi poſtea condicio defecerit, oon admitti ſubſtiturum à quo poſtumus exheredatus eſt. Si tamen poſt defectum condicionis editus poſtumus fuiſſet, quia nihil tunc rupiſſet, proculdubio ſubſtiturus admitteretur.

Ad L. Placet 4.

De poſtumis inſtitucodis vel exheredandis ex iure tam antiquo quam nouo hic à nobis quædam tractanda ſuot. nec enim quæ de liberis tradita ſunt in *l. 1.* omnia etiam in poſtumis locum habent. Et vt à definitione incipiamus, Poſtumi ſunt, qui morieote parente in vtero ſunt, & poſt mortem eius naſcuntur, ſic dicti non quod naſcaotor poſt humatum parentem (abeſſe enim aſpiratio debet) ſed quod poſtremi ſint, vt Obſ. 111. oſtendimus. Poſtumorum autem præteritorum agnatiooe omnimodo teſtamentum rumpitur, ſiue mares ſint ſiue feminæ, ſiue primi ſiue ſequentis gradus. At poſtumi mares cuiuſcumque gradus nominatim exheredandi ſunt, & ideo in lege Vellea ſic ſcriptum eſt, *Omneis virilis ſexus*, & in *l. 3. in prin. inf. tit. prox.* cum Vlpianus ſcripſiſſet, *Poſtumi virilis ſexus*, meo quidem iudicio ea verba ſic ex Coostitutione Iuſtiniani, de qua mox dicemus, Tribonianus immutauit, *Poſtumi per virilem ſexum deſcendentes*. Poſtumæ feminæ etiam inter ceteros exheredari poſſuot cum adiectione legati, *§. poſtumi, Inſtit. de exh lib. l. vlt. §. vlt. C. de lib. præt.* Neceſſe eſt legatum adiici, ne, quod plerumqoe contingit, per obliuionem omiſſæ videantur. Apuleius 2. Apol. *Ei ad ignominiam lintea adſcribi cc. fere denariorum iuſſit: vt intelligeretur iratus potius externaſſe eam, quam oblitus præteriſſe.* An autem omnino neceſſe eſt legari? ego putem fideicommiſſo qooque relicto iuri ſatisfactum. At aliter aliqua parte teſtamenti ſi poſtumarum meotio fiat, hoc ſatis eſſe non puto, vt inter ceteros exheredatæ videantur. quod colligo ex *l. qui filiabus, inf. de leg. 1.* in qua ob eam cauſam, vt & D. Alciatus exiſtimat, licet aliqua parte teſtamenti mentio poſtumæ facta fuerit, de legato ei relinquendo diſputatur, traditurque in filiarum legato & poſtumam contineri, cui cooiungendam eſſe *l. nomen, inf. de verb. ſignific. & l. ſi quis filiabus, ſup. de teſt. tut.* inſcriptiones iodicant. Quid tamen ſi ioſtituta fuerit poſtuma ſub condiciooe? nam ſi pure, nulla eſt quæſtio. Et ſi pendente coodicione naſcatur, quia eo tempore naſcitur, quo inſtitutio nondum effectum habet, iure ciuili teſtamentum rumpit, & hoc de poſtuma traditur in *l. poſtuma, inf. hoc tit.* recte. nam ſi defecta iam condicione naſcatur, videbitur exhetedata inter ceteros. Hæc iure antiquo. Ex Conſtitutione Ioſtiniani poſtumi cuiuſcumque ſexus nominatim exheredandi ſunt, idemqoe ius eſt liberorum & poſtumorum. Imo ex eiuſdem Iuſtiniani *Nou.* cxv. poſtumi exheredari non poſſunt, quia ſine elogio nulla exheredatio eſt. Elogium autem poſtumo adſcribi nullum poteſt. quod & quidam colligunt ex *l. ſi quis in ſuo §. vlt. C. de inoffic. teſt.* ſed omnino male. nec enim hoc lex ait, exheredationem infantis quaſi ingrati, quod in eum ingrati vitium cadere non poſſit, nullam eſſe, ſed ex ea ſcriptura infantem non repelli à querela inofficioſi teſtamenti. At ex *Nou* Iuſtiniani exheredatio poſtumi ipſo iure nulla eſt, nec de inofficioſo queri neceſſe eſt. Male etiam ex ea *Nou.* quidam colligont, præteritione liberorum & poſtumorum ſolam inſtitutiooem infirmari. nam Iuſtin. de ea tantum præteritione loquitur, quæ vicem exheredationis obtinet, vt ſi mater filium prætereat, & de querela inofficioſi teſtamenti, noo de querela

A topri aut nullius teſtamenti, non de bon. poſſeſſione contra tab. Nunc de poſtumis inſtituendis dicamus. Dubitari poteſt, an inſtitui poſſint, qui oondum nati ſunt. Sed antiquo iure qui poſt mortem ſui naſcootur inſtitui poſſunt, & ex lege Vellea, qui poſt teſtamentum auctore Vlpiano in *F ag. tit. 22.* & hoc eſt quod ait idem Vlp. in hac lege, *Placet*, &c. Ait, *maſculum*. Femina poſtumom Velleanom habere poteſt. Sed hic præteritus oon rumpit. Legitimum poſtumum oon habet niſi cæſo vtero. & hic quoque præteritus noo rumpit, qoia pro exheredato habetur. Igitur non de feminarum, ſed de maſculorum poſtumis hoc titulo agitur, quandoquidem de poſtumis agitur, qoorum præteritione teſtamenta rumpuotur. Reliqua legis
B ſenteotia apertiſſima eſt.

Ad L. Sed eſt quæſitum 6.

Eorum, qui generare non poſſunt, quatuor fere ſunt ſpecies. alij generant quidem, ſed non facile: alij ætate impediuntur, vt ſenes, alij naturali quodam morbo ſteriles ſuot, qui proprie ſpadones dicuntur, alij arte tales fiunt, vt caſtrati, quorum tria ſoot genera, Ectomiæ, Thlibiæ, Thlaſſiæ, vel Thladiæ. Ectomiæ per exciſiooem, Thlibiæ per colliſionem, Thladiæ per ruptiooem fiunt: hique omnes generali appellatione ſpadones dicuotur, *l. ſpadonum, inf. de verb. ſignif. l. ſi ſerua §. vlt. ſup. de iu. dot.* in *l. 3. §. idem Diuus, inf. ad leg. Cornel. de ſic.* qua cauetur, ne ſpadones fiant, ſpadonum nomine caſtrati intelliguntur, & ſic
C Martialis lib. 6. loquens de lege Domitiani, qua caſtrari mares vetuit.

Nec ſpado iam, nec mœchus erit te præſide quiſquam.

Suot & qui eunuchorom generalem appellationem eſſe tradant. Sed in *tit. de eunuchis lib. 4. C. & in l. 5. C. qui teſt. fac. poſſ.* eunuchi pro caſtratis accipiuntur: nam in tit. de eunochis hoc cauetur, ne quis mares caſtret in orbe Romano in *l. 5.* euouchis exemplo ceterorum teſtamenti factio permittitur quod de caſtratis malo accipere, quibus olim permiſſa quidem fuit teſtamenti factio, vt ex hac lege apparet, *§. ſed ſi caſtratus*, ſed oon exemplo ceterorum. nec enim ante aooum xviii. ſpadonibus, id eſt, caſtratis teſtameotum facere licebat, auctore Paulo *lib. 3. Sent.* Sic & vbique in Imperatorum Conſtitutionibus eunuchi
D pro caſtratis accipiuntur. Sont qui eo nomine tegi putant iniuriam naturæ factam & ſignificari cuſtodes lecti, quod ad obſeruandam mulierum pudicitiam adhiberentur: & inde in *l. pen. C. de prep. ſac. cub. Eunuchum*, inquit, *ſacri cubiculi miniſteriis adhæſurum*, & in *Nou.* cxiii. eunuchi præficiuntur puellis aſcetriis. At Epiphanius lib. 2. contra hæreſes eunuchos vocari ait παρὰ τὸ εὔνοιν, quod beneuoli eſſe & fidem ſeruare maritis didicerint. Phaoorinus, παρὰ τὸ ... ἔχειν, quod bonæ mentis compotes eſſe exiſtimentur, id eſt, quod venereis abſtineant, quæ veteres ... dixerunt. Magna aotem in iure ciuili differentia eſt ioter caſtratum, & eum, quem proprie ſpadonem appellari diximus. Spado vxorem ducere, matrimonij cauſa ma-
E numittere, adoptare poteſt, Caſtratus non item. Caſtratio locum dat redhibitioni non, ſterilitas. Spado poſtumum heredem inſtituere poteſt, Caſtratus poſtumum ioſtituendo nihil agit, ideoque poſteriore teſtamento, quo poſtumum inſtituat, ſuperius non rumpitur. Atquin ſupra dixit, *Omnem maſculum, l. 4.* Sed quamuis eo verbo nullus maſculus excipiatur, tameo intelligendum id eſt de eo, qui liberos tollere poteſt, *arg. l. adigere §. quamuis, inf. de iure patron.* Caſtrati igitur poſtumum inſtituere non poſſunt. & hac in re cum Proculo conſentit ex Caſſianis Iulianus. In ſpadone videtur diſſentio fuiſſe inter Caſſianos & Proculianos, ideoque in §. 1. huius legis, ſic lego, &

Iauolenus & Caſſius, vt & emendaui in *l. rerum, inf. de vſurp. & vſuc.* A Sed Caſſianorum ſententia obtinuit. Ratio differentiæ ſi quæratur, hæc eſt, quia caſtrato ea pars corporis abeſt, ſpadoni non abeſt, licet infirmitas valetudinis ei ad generandum impedimento ſit, ideoque in eo communis natura ſpectatur potius quam morbus, vitiumve corporis, quo natura implicata & impedita eſt, *l. 9. in prin. inf. hoc tit.* eademque ratione iura plus infantibus quam furioſis fauent, vt oſtendimus in *l. 4. inf. de vſurpat. & vſucap.* Ait *l. 9.* *Natura generandi*, id eſt, δύναμις σπορᾶς διὰ τὸ γλι τῶ σώματος, vt Leo loquitur in *Nou.* LXVI. qua Iuſtiniani Nouellam CXLII. abrogat. De hermaphrodito in hac lege Vlp. ait, *Si in eo virilia praualebunt:* quoniam hic de poſtumis tractatur, qui ſui futuri ſunt. Feminæ autem ſuos heredes habere non poſſunt: atque ideo B etiam in *l. 4. ſup.* dixit, Omnem maſculum, nimirum excludens feminam ab hoc tractatu poſtumorum inſtituendorum vel exheredandorum.

Ad L. Si filius 7.

Testamentvm in quo filiusf. præteritus eſt, iure ciuili ab initio nullum eſt, & ex recepta iuris regula etiamſi viuo patre filius deceſſerit, non conualeſcit, *§. 1. Inſtit. de exh. lib.* Itaque eo teſtamento ſuperius non rumpitur. Imperfecto enim perfectum non rumpitur niſi in poſteriore, quod ob præteritionem filij imperfectum eſt, inſtitutus ſit is, qui remoto filio omnimodo rem ab inteſtato habiturus eſt, *l. poſtumus §. 1. inf. tit. prox. l. ſi duobus §. ſi prius, inf. de bon. poſſ.* C *contr. tab.* quo caſu rumpitur prius teſtamentum, & ex poſteriori datur honor. poſſeſſio cum re, ſi filius viuo patre deceſſerit. Sed ſi viuat filius, ſine re conſtituitur, filio data bon. poſſ. contra tab. Item & filio mortuo viuo patre, ſi extraneus fuerit ſcriptus, bon. poſſeſſio ſec. tab. erit ſine re, quoniam ab herede ſcripto legitimi ab inteſtato hereditatem euincere poſſunt. Hæc de filio. Nunc de poſtumo videamus. Si poſtumi præteriti agnatione iure ciuili ruptum ſit teſtamentum, non reſtituitur mortuo poſtumo viuo patre. Idem ſeruatur iure prætorio: ſed ex Conſtitutionibus Adriani & Antonini cuilibet heredi ſcripto bon. poſſ. ſec. tab. datur cum re, *l. poſtumus, inf. tit. prox.* Hoc in poſtumo facilius admiſſum eſt, quam in filio, quoniam D filio præterito ab initio nullum eſt teſtamentum, poſtumo autem præterito ab initio valet. & licet viuo patre nato poſtumo rumpi dicatur, vt in *l. ſi pater filium, inf. de vulg. ſubſt.* effectu tamen ipſo non rumpitur niſi mortuo, *l. Gallus §. ſequenti, inf. hoc tit.* itaque ſi poſtumus ante patrem deceſſerit, facilius ſuſtinetur teſtamentum, quod ſcilicet ab initio valuit. & eſt ſumma hac in re differentia inter natum & poſtumum. Quid tamen ſi poſt mortem patris filius aut poſtumus præteritus deceſſerit? Et tunc nihil prorſus diſtat filius à poſtumo: namque placet filij vel poſtumi præteriti morte teſtamentum non reſtitui. eo enim tempore, quo maxime vigere debet teſtamentum, id eſt, poſt mortem teſtatoris ſuperſtes fuit filius ſiue poſtumus præteritus, *l. 2. C. de poſtum. her. inſtit.* E Itaque in hac *l. 7.* dum ait, *Viuo patre*, difficiliorem caſum proponit. nam ſi mortuo patre, idem multo magis dicendum eſt. Cum tamen poſtumus poſt mortem patris ſtatim ac terra cecidit, vel ab obſtetrice exceptus eſt, nulla voce emiſſa moritur, quæſitum eſt, an quaſi natus rumpat. Caſſiani rumpere, Proculiani quaſi non natum non rumpere exiſtimabant. Caſſianorum ſententiam Iuſtinianus probat *l. 3. C. de poſtum. her. inſt.* Ait lex noſtra, *Nec ſuperius rumpetur.* Recte Accurſius: in quo filius inſtitutus vel exheredatus eſt. alioquin neutrum valet. quod & ſic Conſtantinus ſupplet, ἔχουσι τυχὸν αὐτοῖς κληρονόμον.

Ad L. Si primo 8.

Qvod dictum eſt ſupra de toto teſtamento, idem obtinet in vno gradu, vt ſi filius ab inſtituto exheredatus ſit, à ſubſtituto præteritus: quo caſu inſtitutio valet, ſubſtitutio ab initio nulla eſt. Quid ergo ſi viuo ac deliberante inſtituto filius deceſſerit, tum deinde inſtitutus hereditatem omiſerit, an ſubſtitutus admittetur? Minime. quoniam vires ab initio ſubſtitutio nullas habuit. & hoc proponitur in hac lege: idemque ſeruari in poſtumo. nam ſi poſtumus ab inſtituto exheredatus, à ſubſtituto præteritus ſit, natus ſtatim ſubſtitutionem rumpit: & licet poſtea deliberante inſtituto deceſſerit, ac deinde inſtitutus repudiauerit, ſubſtitutus non admittitur, quoniam poſt mortem patris ſemel rupta eſt ſubſtitutio. quod etiam oſtendit *l. ſi poſtumus, inf. hoc tit. l. 3. §. vlt. l. 4. inf. tit. prox.* Sed in *l. 4.* deſunt hæc verba, *Defuncto poſtumo.* Par igitur hac in re eſt ſuperſtitis & poſtumi cauſa. nam cum natus ſit poſtumus, loco ſuperſtitis eſt. Manifeſtum eſt autem maculam hærere his legis noſtræ verbis, *Viuo patre*, legique debere pro *Patre, Primo.* nam quam poſuit initio ſpeciem in filio, eandem repetit in poſtumo. Primus autem nomen eſt inſtituti, Secundus ſubſtituti, atque ideo ſic etiam ea nomina debent ſcribi, vt eorum prima littera maiuſcula ſit. Error natus eſt ex his compendiis, *Prē. Prō.* Quod ſi ponas poſtumum viuo patre deceſſiſſe, falſum eſt quod ait ſubſtitutum non admitti. Obſtat enim Conſtitutio Adriani. Rurſus ſi ponas mortuum poſt patrem natum patre viuo, ineptus ſis. quid enim intereſt natus ſit poſtumus viuo an mortuo patre, ſi quidem ponatur poſt mortem patris deceſſiſſe? Itaque omnino legamus, *Viuo Primo.* nam & ſubiicitur, *à quo exheredatus ſit*, quibus verbis ſignificatur ab inſtitutione poſtumum exheredatum non à ſubſtitutione, vt de filio poſuit initio. Ait,

Secvndvm sententiam qva vtimvr] Credo eum intelligere regulam Catonis, quæ & ſententia dicitur in *l. Iulianus, inf. de cond. & dem.*

Ad L. Si quis poſtumos 9.

Initivm huius legis expoſuimus *ſup. l. 6.* Quæ traduntur in *§. 1.* vt intelligamus, ſciendum eſt in hoc titulo agi non de poſtumis alienis, ſed de poſtumis ſuis, quorum præteritione teſtamenta rumpuntur, atque adeo de poſtumis feminarum nihil agi, *l. 4. in princ. l. 6. §. vlt. ſup.* nec de poſtumis ex iniuſtis nuptiis. Poteſt tamen qui nondum vxorem duxit, poſtumum inſtituere, eumque videtur inſtituiſſe, quem ex iuſtis nuptiis quandoque ſuſceperit, *d. l. 4.* Imo & ita recte inſtituitur poſtumus, qvi mihi ex Seia naſcetvr, heres esto, licet nondum cum Seia matrimonium contraxerit. Videtur enim de Seia ducenda cogitaſſe & futuras cum ea nuptias ſpectaſſe, *l. filius §. pen. inf. hoc tit.* Sed exigimus vt ea ſit innupta, *l. poſtumum, inf. hoc tit.* Nam ex ea quæ alteri nupta eſt, poſtumum turpiter inſtituimus. Turpe enim eſt alienæ vxoris nuptias appetere, & ſolutionem alienarum nuptiarum ſpectare. Itaque licet eo teſtamento quo ex vidua poſtumus inſtituitur ſuperius rumpatur, eo tamen quo ex aliena vxore poſtumus inſtituitur, ſuperius non rumpitur, quod oſtenditur in hoc §. 1. Item exigimus, vt eam ex qua nominatim poſtumum inſtituimus, fas ſit nobis ducere. Sunt autem etiam cum ſorore nefariæ nuptiæ auctore Gaio *1. Inſtit.* Ergo ex ſorore fruſtra poſtumus inſtituitur, niſi ſoror ſit per adoptionem. hanc enim ſoluta adoptione vxorem ducere poſſumus, nec turpe eſt adoptionis ſolutionem ſpectare, *§. pen. & §. vlt. inf.* Ad hæc adduci perperam ſolet *§. poſtumus, Inſtit. de legat.* qui eſt de

poſtumo alieno. nos enim de ſuo diſputamus, & quod in eo §. traditur, poſtumum alienum inſtitui poſſe, niſi in vtero eius ſit quæ iure noſtro vxor eſſe oon poteſt, male ſic accipitur, quæ vxor teſtatoris eſſe non poteſt. Cur enim mihi non licebit eum qui eſt in vtero ſororis, heredem inſtituere? denique ea exceptione in poſtumo ſuo dumtaxat vtimur. Igitnt in eo §. quæ vxor eſſe non poteſt, id eſt, cum qua nemo coonubium habet, vt puta cum Veſtali, vel hodie cum aſcetria. quod & Theophilus non intellexit.

SI FILIVM] Non tantum agnatione poſtumi præteriti teſtamentum rumpitur, ſed & quaſi agnatione, id eſt, ſucceſſione in locum ſui heredis ex ſecundo capite legis Velleæ, vt ſi viuo patre filius moriatur, & in eius locum nepos præteritus ſuccedat. Sui heredes ſunt liberi, qui ſunt in familia, & primum gradum obtiuent, dummodo vt in gradu, ita & in hereditate præcedant. His cognitis, finge. Filium exheredo, extraneum inſtituo, nepotem ex filio prætereo. iuſtum eſt teſtamentum. At viuo & delibetante inſtituto filius deceſſit, tum deinde inſtitutus repudiauit, atque ita deſtitutum eſt teſtamentum Deſtitui enim & deſeri dicitur non adita hereditate, *l. in quantitate, inf. ad leg. Falcid. l. vlt. inf. de cond. inſtit.* Sum ergo inteſtatus. At quis mihi erit ſuus heres ab inteſtato? Non dices filium, qui antequam deſtitueretur teſtamentum, vita functus eſt, ſuum heredem extitiſſe potius quam nepotem, quoniam filius eo tempore quo hereditas ab inteſtato defertnr, & ex teſtamento repudiatur, nepotem non præcedit. Nepos igitur ſuus heres erit, quia in ea hereditate proximior eſt. Quod ſi poſt mortem filij adierit ſcriptus, præteritio nepotis teſtamentum non rumpit: nam ſucceſſione in locum ſui teſtamentum rumpitur, eaque ſucceſſio fit viuo teſtatore. Scripto autem adeunte nepos in ſui locum non ſuccedit, quoniam filius eum omnino præceſſit mortis tempore, atque ita iure teſtati filius nepoti obſtat, qui nihil obſtat iure inteſtati, *l. ſcripto, inf. vnde lib. l. ſi quis filio, inf. tit. prox. l. 1. §. ſciendum, inf. de ſuis & leg. her. §. cum autem, Inſt. de her. quæ ab int.* In cauſa teſtati mortis tempus ſpectamus. In cauſa inteſtati mortis tempus ſpectamus nullo facto teſtamento: facto autem teſtamento, eodemque deſtituto, non mortis, ſed deſtituti teſtamenti tempus ſpectamus, ac verba XII. tab. SI INTESTATO MORITVR, quæ referuntur ab Vlp. in Frag. & à Coroſicio, & Ciccrone in Rhetoricis, vt hoc loco Paulus explicat, non tam ad tempus mortis quam ad tempus deſtituti teſtamenti referimus, quo certum eſſe incipit teſtatorem inteſtato mortuum. At de iure teſtati dicamus apertius. Si heres ſcriptus in propoſita ſpecie adierit, nepos præteritus teſtamentum non rumpit quaſi in locum filij ſucceſſerit, quoniam non viuo teſtatore, ſed eo mortuo ius filij exheredatione abſciſſum eſt, *l. filium §. videamus, inf. de bon. poſ. con. tab. l. 1. §. poſt ſuos, inf. de ſuis & leg. her.* atque ita mortis tempore filius nepotem præceſſit. Habet tamen nepos querelam ex perſona filij, vt Iuſt. conſtituit in *l. ſi quis filium, C. de inof. teſt.* Diuerſum eſt, ſi filius fuerit apud hoſtes, iſque præteritus vel exheredatus, quamquam hunc neceſſe non eſt exheredari, nepos præteritus: nam ſi filius ibi moriatur, nepotis ſucceſſione teſtamentum rumpitur, quia ſcilicet ex *l. Corn.* viuo auo ad filij condicionem redactus, & in ius filij ſucceſſiſſe intelligitur, *l. Gallus §. videndum, inf.* nec dicimus hoc caſu poſt mortem teſtatoris ius filij abſciſſum & abruptum: nec enim captiuitas quicquam abrumpit, ſed ſuſpendit, *l. illa §. 1. inf. de her. inſtit.* & ideo in locum filij ſucceſſio inducitur recte per legem Corneliam. & hoc eſt qood ait dum inter exheredationem & captiuitatem rationem differentiæ adfert, *Quod moriente auo filij*

A *ius pependerit, non abſciſſum, vt ſuperiori caſu, fuerit.* Sic filij ius dicitur in *l. ſi impubes §. 1. inf. de Carb. edic. §. vlt. Inſt. de adopt.* & ius ſui in *l. 1. §. pen. ſup. de lib. agnoſ.*

Ad L: Commodiſſime 10.

POSTVMVS vel poſt mortem teſtatoris ſuus naſcitur, vel poſt teſtamentum viuo teſtatore. Qui mortuo teſtatore naſcitur, ex iure antiquo inſtituendus vel exheredandus eſt: Qui viuo teſtatore ex lege Vellea. Præteritus teſtamentum rumpit. Ergo vt in omnem caſum is qui in vtero eſt inſtituatur, ita inſtituendus eſt, SIVE ME VIVO, SIVE ME MORTVO NASCATVR, vt in *l. ſi ita ſcriptum §. 1. inf. de hered. in-*
B *ſtit.* Hac oratione legis Velleæ & iuris antiqui caſus apertiſſime comprehenditur, nec interpretatio aut ſuppletio vlla neceſſaria eſt. Quod ſi ita generaliter inſtitutus ſit oeutriuſcaſus mentione facta, QVI MIHI NASCETVR, HERES ESTO, in vtrumque caſum poſtumum inſtitutum interpretabimur. An vero vno tantum caſu expreſſo alterum ſupplebimus? Eſt inter ſupplere & interpretari differentia quædam. Supplemus ſpecialia, interpretamur generalia, *l. Gallus §. quod ſi qui filium, §. ſeq. hoc tit.* Supplere eſt extendere & quaſi emendare, *§ 1. Inſtit. de bon. poſſ.* Interpretari neque extendere eſt neque emendare Supplere non poſſumus ſine lege, interpretari poſſumus ſine lege. Proinde ſi generaliter facta ſit inſtitutio poſtu-
C mi, omnem ea caſum comprehendi interpretabimur, ſi ſpecialiter puta ex iure antiquo, Si poſt mortem naſcatur, legis Velleæ caſum non ſupplebimus, atque adeo rumpi teſtamentum dicemus ſi natus ſit viuo teſtatore. Denique legem Velleam ad ius antiquum, vel ius antiquum ad legem Velleam non extendemus. & hoc eſt quod proponitur in hac leg. quod etiam Paulus expouit his verbis III. *Sent. Talis eſt poſtumorum inſtitutio*, SI QVI POST MORTEM MEAM POSTVMI NATI FVERINT, HEREDES MIHI ESTOTE. *Si viuo eo naſcantur, rumpunt teſtamentum.* Item *l. ſi pater filium, inf. de vulg. ſubſt.* vbi ita fratri ſubſtitutus. Qui poſt fratris mortem naſcetur, & viuo fratre natus, totum teſtamentum rumpit, quia & à ſubſtitutione præ-
D teritus eſt. Item *l. Gallus §. forſitan, inf. hoc tit.* vbi nepos non recte inſtitutus dicitur, qui ex iure antiquo inſtitutus eſt & viuo teſtatore naſcitur. At quid eſt quod ait Pomponius in hac lege, nec ſub condicione quidem poſtumum, qui in caſum omiſſum naſcitur, inſtitutum videri? Vtrum poſtumum ita inſtitutum, QVI POST MORTEM NASCATVR, ſibi ipſi ſub contraria condicione ſubſtitutum non videri? An poſtumum qui in caſum omiſſum naſcitur, plane præteritum eſſe, nec teſtamenti verbis vllo modo inſtitutum videri? Alius enim inſtitutus videtur, quam qui natus eſt. Itaque is, qui in caſum omiſſum naſcitur, adeo eſt præteritus, vt nec illa verba, QVI POST MORTEM NASCETVR, ad eum referri poſſint.
E Denique non dicam hunc ipſum, qui viuo teſtatore naſcitur, inſtitutum eis verbis, & tamen quaſi defecta condicione teſtamentum rumpere, ſed omnimodo præteritum, nullo modo inſtitutum dicam. Alium enim demonſtratum inſtitutionis verbis quam qui editus eſt. Ceterum huic legi opponitur *l. vlt. C. de poſt. her. inſt.* in qua Iuſtinianus conſtituit teſtamentum non rumpi, ſi is qui ita inſtitutus eſt, QVI INTRA X. MENSES POST MORTEM NASCETVR, viuo teſtatore naſcatur. quod quidam ſic explicant probabilius, quam ceteri, vt quia dixerit, QVI INTRA X. MENSES, contineantur etiam qui teſtatore viuo naſcuntur, modo ſi naſcantur intra x. menſes. At ſi vere iudicare volumus, poſt mortem ſuam demum

numerari x. menſes teſtator voluit, & Iuſtiniani ea mens eſt, vt idem iuris ſit illo tempore non adſcripto, INTRA X. MENSES. nam vulgarem iuris antiqui formulam proponit, qua partus legitimus ſignificatur, *l. Gallus in prin. inf. hoc tit. l. 3. §. vlt. inf. de ſuis & leg. her. l. vlt. inf. de ſtat. lib.* quam tamen ſua conſtitutione adiuncto iuris noui, id eſt, legis Velleæ caſu Iuſtin. ſuppler. quod deſtitutus lege Pomponius non potuit. Interpretandi enim ius habemus, ſupplendi ſine lege auctoritatem non habemus. In vulgari ſupplemus pupillarem, & viciſſim in hac illam, ex Conſtitutione ſcilicet Diuorum fratrum. In reciproca quæ ſit verbis generalibus, pro ratione perſonarum aut ſimplicem aut duplicem ſubſtitutionem etiam ſine lege interpretamur. Conſtitutio Iuſtiniani eſt ex L. deciſionibus. ideoque non mirum, ſi Pandectarum legibus non conueniat. Eſt autem in ea ne ſit oratio mutila, ſic legendum, *an hi qui viuo teſtatore nati ſunt, videantur non contineri teſtamento*, aut certe id omnino ſubintelligendum eſt.

Ad L. In ſuis 11.

SVORVM heredum nomen eſt ex XII tab. *l. liberorum, inf. de verb. ſignif. l. vlt. inf. de bon. damn.* quo ſignificantur liberi tam naturales quam adoptiui, qui in poteſtate ſunt, & hereditatis delatæ tempore proximiorem gradum obtinent. Fuit & olim ex ſuis heredibus vxor, quæ in manum conuenerat, & nurus quæ in manu erat filiif. auctore Vlpiano 10 Frag. & Gellio lib. 18. cap. 6. & Alicarnaſſæo lib. 2. Sui autem appellantur quaſi αὐτοκληρονόμοι, vt expoſuimus in Inſtitutionibus *tit. de her. qual.* Viuo enim eo cuius poteſtate ſunt, quodammodo domini exiſtimantur. Auſonius Edyl. IV.

Iuſta quidam ſeries, patri ſuccedere. verum
Eſſe ſimul dominos gratior ordo piis.

Quamobrem filij qui ſunt in poteſtate morientis, non tam videntur hereditatem percipere, id eſt, ſucceſſionem in vniuerſum ius patris, quam dominium continuare & liberam adminiſtrationem adipiſci, *§. ſui autem, Inſtit. de hered. quæ ab int.* non hereditatem adquirere, ſed retinere & miſcere ſe: non furari ex ea vel ſurripere, vel expilare, ſed leniore verbo amouere: non heredes fieri, ſed exiſtere, id eſt, apparere, *l. vlt. § ſin vero perpetuus, C. de cur. fur.* quod eſt Theophilo [illegible] in princ. *tit. de bon. poſſ.* & in *d. §. ſui autem*, non repudiare hereditatem (nec enim quæ ipſo iure eis adquiritur, repudiari poteſt) ſed abſtinere beneficio Prætoris. denique aditio ſuis neceſſaria non eſt, nec præteritis bon. poſſ. contra tab. nec deficiente condicione Prætoris tuitio, non præſtant etiam legata exceptis perſonis. At quia viuo patre domini ac participes eſſe exiſtimantur, eo fieri Paulus ait hoc loco, vt ſicut paterf. ſic filiusf. appelletur. Emancipatus filiusf. non eſt: quia exiit è familia patris, propriamque familiam habere cœpit. Suorum vna eſt familia, vna domus, in qua ſunt omnia communia. eademque ratione materf. appellatur. Eſt enim proprie materfamilias ea, quæ in familiam mariti & ſui heredis locum venit, & ſic ex iure antiquo accipienda eſt *l. pronuntiatio §. familiæ, inf. de verb. ſignific.* dum in familia mariti numerat matremfamilias. Nurus tamen quæ in manu eſt filiif. licet in eadem ſit familia, non dicitur materf. quoniam, vt Sex. Pompeius ſcribit, materf. non ante dicitur, quam vir eius paterf. dictus ſit, nec poſſunt hoc nomine plures in vna familia præter vnam appellari. Nepos item ex filio licet mortuo filio in ſui heredis locum ſucceſſerit, nullam ex familia appellationem habet. Non igitur omnes, qui ſunt in eadem familia, ex nomine familiæ deductam appellationem habent, ſed hi tantum qui primum gradum obtinent. Illud etiam adnotandum, non eandem eſſe vim vtriuſque appellationis, Filiusf. & Paterfamilias: nam filiusfam. non dicitur niſi qui patrem habet, Paterf. dicitur etiam is, qui filium non habet. Hoc enim nomine non tam genitor ſignificatur, quam princeps familiæ. Filiusf. nomine plures in eadem familia appellari poſſunt, Patrisf. vnus tantum. Oeconomica enim monarchia eſt, vt Ariſtot. ait. Quod autem de dominio traditur hoc loco, interpretes quærunt, an ad poſſeſſionem pertineat. Et verius equidem eſſe arbitror, non continuari poſſeſſ. mortuo patre, quæ nec eo viuo communicata filio intelligitur. itaque apprehendi eam oportere poſt mortem patris vt filio adquiſita videatur: nam poſſeſſio hereditatis non eſt. nec me mouet *l. cum miles, ſup. ex quib. cau. mai.* in qua poſſeſſio vſucapionem ſignificat, vt in *l. denique, eod. tit.* non vſum rei. Vſucapio autem cœpta à defuncto proculdubio etiam ignoranti heredi procedit. Nihil etiam *l. 2. §. filium, inf. pro her.* quam in commentariis ad eum titulum ſatis euidenter expoſuimus. Ergo quaſi dominus dumtaxat viuo patre filius eſſe intelligitur, & porro mortuo patre idem dominium penes filium deprehenditur: & licet heres inſtitutus non ſit, tamen eius eſt potior cauſa, adeo vt nec vllus eo exiſtente pro herede vſucapere poſſit, *l. 2 C. pro her.* Sed ſi exheredatus ſit, certe ius ſui abſcinditur, *l. 9. §. ſi filium, ſup.* Poteſt exheredari iure patriæ poteſtatis, *l. quidam, inf. de verb. obl.* nam & eo iure occidi potuit ac vendi. Sed tamen niſi merito fiat exheredatio, reſcinderur per querelam, *l. vlt. inf. de bon. damn.*

Ad L. Quod dicitur 12.

HIS verbis, *Quod dicitur*, ſignificatur regula iuris: atque ita appellatur in *l. prox.* in illo loco, *Licet enim:* Regula hæc eſt: Nato poſtumo præterito teſtamentum rumpi. quæ ad poſtumum ſuum pertinet, non ad alienum. Pro nato autem habetur is etiam, qui ex vtero matris exſectus eſt, quem cæſonem vocant, cui & in omnibus aliis partibus iuris idem tribui ſolet quod nato. Pro nato etiam habetur, qui mutilus naſcitur. non etiam, qui mortuus vel monſtroſus aut prodigioſus, *l. 3. C. de poſt. her. inſt.* licet in lege Papia, quæ orbos eorum quæ in teſtamentis relinquuntur, ſemiſſe multat, matri qualiſcumque partus proſit. quod odio legis receptum eſt. Notandum eſt, ſeparari hac in re mutilum partum à monſtroſo, licet lege quadam Romuli quæ refertur ab Alicarnaſſæo lib. 2. eodem iure ſit παιδίον ἀνάπηρον ἢ τέρας.

Ad L. Si ita ſcriptum 13.

TALIS eſt poſtumorum inſtitutio, Si filius naſcetur ex beſſe, vxor ex triente, Si filia naſcetur ex triente, vxor ex beſſe. ſi filius & filia naſcantur, non rumpent teſtamentum, quia benigna interpretatione placet vtrumque inſtitutum videri. ergo & vtroque nato vxor admittetur. Fiet autem diuiſio ex proportione Geometrica, & ſpectabitur in primis qua proportione heredes inſtituti ſint. Eſt autem filius ad matrem & mater ad filiam in proportione dupla. nam filio bes, matri triens, matri bes, filiæ triens datus eſt. Erit ergo eadem ratione diuidenda hereditas inter geminos & matrem, & filiæ vna pars, matri duæ, filio quatuor aſſignandæ ſunt. Sic erit vtrobique eadem proportio, quæ proportio Geometrica eſt. Vt enim matris ad filiam proportio eſt dupla, ita & filij ad matrem. Arithmetica proportio aliter ſpectatur, cum ſcilicet vtrobique eſt idem exceſſus, vt ſi ita inter tres diuidatur hereditas, vt vnus ſemiſſem, alter trientem, tertius ſextantem

tantem

rantem habeat. In Geometrica prnportiooe vtrobique non eſt idem exceſſus.

Regvla] Quænam bæc eſt tegula ioris? Hereditatem adimi non poſſe. quinimmo adimi poteſt non alio tantum teſtamento, ſed & eodem, *l. 1. §. pen. inf. de his quæ in teſt. del.* hoc modo, Servvs liber et heres esto, et mihi monvmentvm facito, si non fecaris, exheres esto: vel hocmodo, Titivs neres esto, Titive qvem svpra scripsi, exheres esto, *l. paterf. inf. de her. inſt. l. Seius, inf. ad leg. Falcid. l. vxorem §. heres, inf. de leg. 3.* vel vt in formula cretionis, Titivs heres esto cernitoqve cn oiebvs froximis c. qvibvs scieris foterisqve: nisc cta crèverts, exheres esto. Verum hac exheredatione fateor ſnlam hereditatem noo adimi: nam & cetera corruunt, ſi idem ex aſſe heres & exheres ſcriptus ſit. quod non obtiner in teſtamento militis, à qun ita hereditas adimi poteſt, vt tamen cetera oon corruant, *l. ſi certarum §. ſi eodem, inf. de mil. teſt.* Præterea cum hæc regula ſit de hereditate adempra, incnngrua ei ſubiicitur interpretatio de libertate adempta. Itaque putamus noo *Hereditatem*, ſed *Libertatem* eſſe legendum, ſimili penitus errore illi quem notanimus Obſ. iv. cap. iv. Sequitur enim propter eam regulam liberom & heredem eſſe iuſſum, quamuis dominus ademerit eodem teſtamento libertatem, nihilominus vtrumque retinere, quod ſcilicet non poſſit heredi à ſemetipſo dari vel adimi quicquam: nec ſane libertas ſeruo heredi ſcripto datur, ſed eam à ſemetipſo accipit ſioe ex aſſe ſiue ex parte heres inſtitutus ſit, idqne neceſſario admittandum eſt. Non tamen à ſemetipſo libertas adimitur, *l. 6. §. vlt. inf. de her. inſtit. l. ex parte, inf. de adq. her.* Adnotandum & illod eſt, nihil hunc §. ad titulum pertinero, cuinſmodi ſunt multæ io his libris leges, vt Obſ. iii. oſtendimus.

Testamentvm] Citatur hæc ſenteoria Iuliaoi à Tryphonino in *l. filium, inf. de bon. poſſ. con. tab.* Poſt mortem aotem ſoam axheredatus filius videtur, quando non niſi poſt mortem filij aditi hereditas poteſt. Itaque hic filius pro prætetito habetur, *l. 4. §. vlt. inf. de hered. inſtit. l. Gallus §. in omnibus, inf. hoc tit.* Obſtat *l. vlt. in fi. inf. de condic. inſtit.* Sed, vt breue faciam, poſtrema eius legis pars non eſt integra, ſicut oec *l. vlt. inf. de bon. damn.* Probabile autem eſt com oſtendiſſet Papiniaous filium ſub condicione poteſtatiua inſtitutum & oon impleta condicione decedentem nepotibus non obſtare quo minus aoo ſui heredes ſint, addidiſſe com ſimilem caſum, vt fit in *l. 1. §. ſciendum, inf. de ſuis & leg. her.* de filio exheredato & deliberantibus ſcriptis mortuo: quo quidem conſtat nepotes auo ſuns heredes eſſe, ſi poſtea ſcripti hereditatem omiſerint. Non aſſeotior his qui in ea parte ita ſpeciem ponunt, Filivs exneres esto, Nepos cvm filivs morietvr heres esto. Valet exheredatio: quia moriendi tempus vitæ noo morti deputatur. hæc concedamus. Ceterum cum hoc ſit propoſitum Papiniano, vt ſimilem caſum exponat, quo filius nepoti non obſtat quo minus auo ſuus & neceſſarius heres ſit, quid opus eſt fingere ita oepotem inſtitutum, Cvm filivs morietvr? Nonne idem obſeruabitur ſi ita dixerit, Filivs exneres esto, Nefos heres esto? *l. qui in aliena §. interdum, inf. de adquir. hered.*

Ad L. Si poſtumus 14.

Tres io hac lege ſpecies proponuntur, quibus ob præteritum à ſubſtitutione poſtumum etiam mortuo eo totum teſtamentum infirmatur, & ad legitimos hereditas venit. Prima hæc eſt, Poſtumus ab inſtitutione exheredatus, à ſubſtitutione prætetitus eſt Subſtitutionem ſtatim ſi naſcatur, rumpit: nec ſi deliberantibos inſtitotis deceſſerit, ac poſtea inſtituti repudianerint, ſubſtitutionem conualeſcere patitur. itaque ad legitimos hereditas venit. quod expoſuimus in *l. 8. ſup.* Secunda hæc eſt, Poſtumus à primo gradu exheredatus, à ſecundo prætetitus, à tertio exberedatus eſt, & deliberantibus inſtitutis deceſſit, deinda inſtituti repudiatunt. Hereditas ad legitimos pertinet, oon ad tertium gradum. Agnatione enim poſtumi ſublato ſecundo gradn, ſublatus eſt & tertius. qua de re diximus *ſup. l. 3. §. vlt.* Sequitur tertia ſpecies.

B Titios & Gaius inſtituti ſunt, ab eis poſtumus exheredatus, ab enrom ſubſtitutis prætetitus eſt. Titius repudiat. an poſtumus admittitur? & ſi ita fuerit concepta ſubſtitutin, Si vterqva heres non erit, repudiaotis portio cnheredi adcreſcit, ideoque tota hereditas verſatur lo primo gradu à qun poſtumus exheredatus eſt, oec eo caſu pnſtumum admitti placet. Sed ſi ſingulis inſtitutis ſinguli ſubſtituti ſint, vt puta Titio Primus, Gaio Secundus, repudiante Titin poſtumos in totum admittitur, & onn tantum Primum ſnbſtitotum, ſed & Gaiom inſtitutum repellit. Cum enim poſtumo locus eſſe iocipit, cedunt qui præceduot, quique ſequuntur omnes, *l. pen. inf. tit. prox.* quinimmo & in hac ſpecie licet poſtumus deliberante Titio motte excludatur, repudia-

C tione Tirij totum teſtamentum ſubuertetur, & ad legitimos hereditas veniet. & hæc eſt ſententia huius legis in §. *nam & cum duobus.* Diuerſum tamen eſſe oſtenditur in *dicta l. pen.* ſi Titius & Gaius inſtituti & inuicem ſubſtituti ſint, pnſtumns, vt ponimus, à primo grado exheredatus, à ſecundo præteritus: nam & ſi vix eſt vt non videatur ab vtroque exheredatus eiſdem inſtitutis ſubſtitutiſque, præſertim ſi poſt omnes gradus exheredatio ſcribatur, *l. 1. C. de lib. præt.* tameo ita ponimus à primo tantum gradu pnſtumum exheredatum. Quia vero hoc caſu repudiante Titio Gaius vocatur, vt recte Dinus animaduertit, non tam ex ſubſtitutione qoam proprio adcreſcendi iure, *l. ſi quis heres, inf. de adquir. hered. l. teſtamento, C. de impub. & aliis ſubſtit.* ideo potior eſt Gaij cau-

D ſa, quaſi videatur adhuc hereditas verſari in primo non in ſecundn gradu: & vero cum idem inſtituitur & ſubſtituitur, ſubſtitutio ea quaſi appendicula quædam eſt inſtitutionis, non ius quoddam ſeparatum per ſe, adeo vt & ſi ſeruus heres inſtitutus & coheredi ſubſtitotus ex inſtitutinne iuſſu domini adierit, & poſt manumiſſionem coheres repudiauerit, dominus ex cauſa quoque ſubſtitutionis portionem vacantem adquirat. & ita accipio *d. l. ſi quis heres §. 1.* Nec me mouet *l. ſi ſolus §. 1. eod. tit.* quoniam inſtitutionis potæ inſtitutio condicionalis quæ extitit appendix noo eſt.

E

Ad L. Si filius 16.

Qvæ ad banc legem pertioent, ea omnia Obſeruat. iii. cap. xxiv. expoſuimus.

Ad L. Filij 17.

Heres vel exheres ita ſcribi ſolet, Heres esto, Exheres esto. Sed & his verbis, *ſit*, vel *erit*, inſtiturionem vel exheredationem ſcribi placet auctore Vlpiano in *Fragm. tit. 21. l. quoniam C. de teſtament.*

Ad L. Multi 18.

Inest in exheredatione quaſi nota quædam, & ex *Nou. Iuſtiniani* cxv. exheredato legati vel fideicommiſſi nomine relicta quarta querelam non excludit, ſed elogium in teſtamento ſcriptum & probatum ab herede, non alia ratione quam ne temere inuratur cuiquam exheredationis nota. Exheredatione abſcinditur ius filij, repelliturque filius non tantum à paternis, ſed & à libertorum paternorum bonis. neque ei quicquam relinquitur niſi vt poſſit in hereditario ſepulchro ſepeliri & ſuam poſteritatem inferre, *l. 6. §. 1. ſup. de religioſ.* Nonnumquam tamen, vt hoc loco oſtenditur, exheredatio non notæ aut damni inferendi cauſa fit, ſed bono animo vt liberis conſulatur, vt puta ſi impuberes ſint, & non directo, ſed per fideicommiſſum eis inſtituta forte matre hereditas relinquatur, Cvm ervnt annorvm xiv. ne ſcilicet interim tutelæ lubrico bona committantur, quo caſu conſtat filium non ſummoueri à bonis paternorum libertorum, nec iure queri de inofficioſo teſtamento, ac ne ea *Nou.* quidem ſuperiori ita exheredato querelam dari puto. ei namque nulla prorſus ineſt nota. Putem etiam eum non excludi à lucris nuptialibus: nam *Nou. 22.* loquitur de exheredatis mala mente. Exheredationi ſimilis fuit abdicatio. nam & abdicatio ius omne filij abſcindit. Vtrumque coniunxit Tertullianus de præſcriptionibus. *Quos exheredauerunt*, inquit, *ſemper & abdicauerunt vt extraneos, vt inimicos.* Sed abdicatio inter viuos fit, Exheredatio cauſa mortis: nec poteſt, niſi teſtamento ſcribi. Exheredatio lege fit, Abdicatio ſine lege vſurpata eſt.

Ad L. Sub condicione 20.

Qvi ſuus eſt, & neceſſarius eſt. Suus eſt, vt vulgo dicitur, qui in familia eſt mortis tempore. Hæc definitio ſatis plena non eſt: nam ſi poſt mortem filij exheredati deſtitutum ſit teſtamentum ſuperſtite nepote, non filius qui in familia fuit mortis tempore, ſed nepos ex eo auo ſuus heres eſſe intelligetur, *l. 9. §. ſi filium, ſup.* quandoquidem non mortis, ſed delatæ hereditatis tempus inſpicitur. Sic igitur Suum definiamus: Suus eſt, qui in familia eſt proximior delatæ hereditatis tempore. Defertur ab inteſtato à morte vel à deſtituto teſtamento. Defertur ex teſtamento puta à morte, conditionalis cum condicio extiterit. Morte autem patris licet ſui iuris efficiatur, non deſinit filius eſſe in familia patris, *l. ſi filiusfamilias §. vlt. ſup. ad Maced. l. ſi pater §. non tantum, inf. de bon. poſſ. cont. tab.* niſi in alienam familiam adrogatione migrauerit poſt mortem patris. Morte enim patris capite non minuitur, Adrogatione capite minuitur. His cognitis, fac ita eſſe: Filiusſ. inſtitutus eſt ſub condicione, & quidem iure, hoc pacto, ſi Alexandriam ierit. mortuo patre ſe adrogandum dedit. poſt adrogationem condicioni paruit. non eſt ſuus heres, quia in familia patris non eſt delatæ hereditatis tempore. ergo nec neceſſarius. Huic ſententiæ obſtat *l. 4. §. interdum, inf. de adquir. hered. l. filius patroni, inf. de bon. lib.* Filius exheredatus eſt, nepos ex eo inſtitutus. mortuo auo nepos recidit in poteſtatem filij, & nihilominus auo neceſſarius heres fit, & conſequenter per eum filius quoque neceſſarius fit. At nos de adrogato loquimur, non de eo qui recidit in poteſtatem patris ſui auo mortuo. Qui arrogatur, capite minuitur. Qui in poteſtatem recidit, capite non minuitur: eadem namque familia eſt. Item obſtat *l. 3. §. vlt. inf. de hered. inſtit.* Frater fratri impuberi ſubſtitutus eſt in ſecundum caſum, impuberi neceſſarius heres eſt. nam quem ſibi poteſt pa-

A ter, eundem & filio impuberi neceſſarium facit. At finge, nondum apertis tabulis fratrem ſubſtitutum ſe adrogandum dediſſe. an erit pupillo neceſſarius? Lex ait neceſſarium fore. Sed hoc ideo, quia non ex apertis tabulis, ſed à morte defertur hereditas paterna. Mortis autem tempore in patris familia fuit. Ergo & idem impuberi quandocumque deceſſerit, ex ſubſtitutione pupillari neceſſarius heres erit. Satis namque eſt ſi in patris familia fuerit delatæ hereditatis tempore. quoniam id omne pro vno teſtamento habetur, nec exigimus, vt & in eadem familia ſit delatæ pupillaris hereditatis tempore, *l. pater filio, eod. tit.*

Ad L. Si filium 21.

B Si filium exheredem, deinde heredem ſcripſero, ſecunda ſcriptura potior eſt. Idem dico è-contrario, ſi filium heredem, deinde exheredem ſcripſero. conſtat enim eodem teſtamento hereditatem exheredatione adimi poſſe, vt dictum eſt *ſup. l. ſi ita ſcriptum §. regula.* Ex inſcriptionibus autem puto huic legi coniungendam *l. ſi ita ſcriptum, inf. de hered. inſtit.* in qua & alio caſu oſtenditur potiorem ſecundam ſcripturam eſſe.

Ad L. Filio 23.

Testamentvm rumpitur mutatione, agnatione, adoptione, in manum conuentione, ſucceſſio-
C ne, manumiſſione. Adoptione vel ſucceſſione teſtamentum rumpitur, ſi in eo is, qui adoptatur, vel qui ſuccedit in locum ſui heredis, præteritus ſit. quod ſi inſtitutus ſit, teſtamentum non rumpitur, quoniam vtilis eſt inſtitutio, *§. vlt. inf. l. ſi qui heres, inf. tit. prox.* Quid ſi exheredatus ſit? & quidem ſi nepos, qui exheredatus eſt, mortuo filio vel emancipato in ſui heredis locum ſuccedat, teſtamentum non rumpitur, quoniam ea nepotis exheredatio valet ex lege Vellea. Filius quoque emancipatus ſi exheredatus ſit, deinde adrogatus à patre, teſtamentum non rumpitur, quoniam ea exheredatio iure prætorio valet. Omnes enim filij naturales, qui ſui futuri erant iure prætorio, inſtituendi vel exheredandi ſunt, nec efficere poteſt
D adrogationis commentum, licet fiat quaſi nepotis non quaſi filij loco, vt qui natura filius eſt, minus videatur eſſe natura filius. Veritas enim ſimulatione adoptionis offundi non poteſt. Veritas, id eſt, ius naturale. M. Tullius veritatem ſuſcipiendorum liberorum dixit pro domo ſua. At ſi extraneus exheredatus, deinde adrogatus ſit teſtamentum rumpitur, quia in extranei perſona exheredatio ab initio nulla fuit, *l. non putauit §. ſi quis filium, de bon. poſſ. cont. tab.* in qua citatur hæc lex.

Ad L. Titius 25.

Qvemadmodvm vnicus filius ſic nominatim exheredatur, Filivs exheres esto, ita plu-
E res filij ſic nominatim exheredari videntur, Cæteri omnes filii mei exheredes svnto. quod expoſuimus, *ſup. l. 1.* An & illis verbis exheredati videntur hi quos teſtator defunctos credebat? Sic puto. itaque querela inofficioſi teſtamenti quaſi exheredati, & de errore patris Centumviri iudicabunt. quod oſtendo hoc argumento: Si miles cuius præteritio exheredatio eſt, filium per errorem prætermiſerit, filio querela denegatur, non quod pro præterito omnimodo habeatur, ſed quia & nominatim exheredatus non haberet querelam, *l. de inofficioſo, C. de inoffic. teſt.* Ceterum ea præteritio vel exheredatio militis ipſo iure teſtamentum infirmabit, *l. ficut, C. de teſt.*

milit. quia non eſt veriſimile, vt ſummoueri eum miles voluerit, quem ignorabat ſupereſſe. Quod ſi mater, cuius etiam præteritio pro exheredatione habetur, filium per errorem præterierit, quia de inofficioſo teſtamento matris queri licet, & eſt hac in re differentia inter matrem & militem, ei quaſi exheredato dabitur querela, vt oſtenditur in *l. ſi inſtituta* §. *vlt. ſup. de inoffic. teſtam.* cui ſtatim ex Paulo ſubiicitur *l. cum mater*, in qua refertur decretum Adriani, quo is in eadem ſpecie ſola inſtitutione infirmata ad filium præteritum cenſuit hereditatem pertinere ſaluis libertatibus & legatis. quod adnotatum fuiſſe Paulus ait quaſi eſſet contra regulam iuris, quæ dictat per querelam totum teſtamentum infirmari. Itaque id decretum probare Paulus non videtur ſuo more. Decreti ratio hæc fuit, quia ſi mater filium viuere exiſtimaſſet, filium non extraneum inſtituiſſet, eademque, vt probabile eſt, à filio legata reliquiſſet: quæ exigit, vt & in militis ſpecie idem decernatur, cum tamen contra Gordianus ſcribat totum militis teſtamentum infirmari, *d. l. ficut.* Quare valde nouum eſt Adriani decretum, nec conſentit cum iuris noſtri poſitionibus. At hæc omnia diremit *Nou.* Iuſtiniani, qua generaliter conſtitutum eſt, ex cauſa exheredationis vel præteritionis, quæ vice exheredationis ſit, ſolam inſtitutionem infirmari: ex qua non male quis etiam elicìat in ſpecie propoſita, milite filium per errorem omittente, quo ſolo caſu ob præteritionem teſtamentum militis infirmatur, non totum infirmari, ſed in partem inſtitutionis dumtaxat.

L v c r v s] Poſtumi qui poſt mortem ſui naſcuntur, ex iure antiquo: qui poſt teſtamentum, ex lege Vellea inſtitui poſſunt. Poſtumi alieni, id eſt, qui ſui non naſcuntur, inſtitui iure ciuili non poſſunt, licet agnati ſint vel cognati, iure prætorio inſtitui poſſunt, *§. 1. Inſtit. de bon. poſſ. l. poſtumus, ſup. de inoffic. teſt. l. 1. §. ſi filius in adoptionem. l. extraneo, inf. de vent. in poſſ. mit. l. 3. inf. de bon. poſſ. ſec. tab. §. poſtumus, Inſtit. de legat.* & hodie ex Conſtitutione Iuſtiniani etiam iure ciuili eorum inſtitutio valet. Qui eſt in vtero neptis ex filia, alienus poſtumus eſt, quoniam proauo materno ſuus non naſcitur. itaque ab eo iure ciuili inſtitui non poteſt. Verum finge. inſtitutus eſt poſtumus ex nepte ex filia nata hora diei ſexta, id eſt, meridie, & eadem die priuſquam inſtitueretur poſtumum neptis enixa erat albeſcente cœlo (ſic legendum) id eſt, diluculo. Virgil. IV. Æneid. *Vt primum albeſcere lucem vidit.* Gneus Mattius apud Gellium lib. XV. *Iamiam albicaſſis Phœbus & recentatur.* Cæſar I. de bel. ciu. *Albente cœlo omnes copias caſtris educit.* Apuleius VII. *Vt primum tenebris abiectis dies inalbebat.* Hoc autem caſu iure ciuili inſtitutionem valere placet, quia cum re vera natus fuerit pronepos tempore facti teſtamenti loco eius eſt, qui ſuperſtes eſt, & plus valet quod in re eſt quam quod in opinione eſt. Itaque pronepos citra bonorum poſſeſſionem adeundo vel pro herede gerendo proauo ex teſtamento ſuccedet.

Ad L. Filius à patre 28.

D v o ſunt genera condicionum, Poteſtatiua & Caſualis: Poteſtatiuarum item duo, Quæ vltimo vitæ tempore impleri poteſt, Quæ vltimo vitæ tempore impleri non poteſt, *l. 5. inf. de hered. inſtit. l. vlt. inf. de cond. inſtit.* Filiusf. ſub poteſtatiua inſtitui poteſt, nec in eius defectum neceſſario exheredandus eſt. Sub caſuali inſtitui non poteſt, niſi in eius defectum exheredetur, *l. iam dubitari, inf. de hered. inſtit.* Si ſub poteſtatiua inſtitutus ſit, quæ vltimo vitæ tempore impleri poteſt, eaque pendente deceſſerit, nihil ad

A ſuum heredem tranſmittit, quia patri neque ex teſtamento, neque ab inteſtato heres fuiſſe intelligitur. Si ſub ea quæ vltimo vitæ momento impleri non poteſt, & ea pendente deceſſerit, ab inteſtato patri heres fuiſſe intelligitur, niſi ſubſtitutum vel coheredem habuerit, qui teſtamentum ſuſtineret. Quod ſi ſub caſuali inſtituatur, & in eius defectum exheredetur, eaque pendente deceſſerit: etiamſi coheredem vel ſubſtitutum habuerit, patri videtur ab inteſtato heres extitiſſe auctore Tryphonino hoc loco. quod minime congruit his quæ ſuperius dicta ſunt de condicione poteſtatiua, quæ vltimo vitæ momento impleri poteſt. nam & caſualis vltimo vitæ momento impleri poteſt. ergo ea pendente morienti neque ex teſtamento neque ab inteſtato delata videtur hereditas. denique nihil ad poſteritatem ſuam tranſmittit. Verum hoc totum ſic explicari conuenit. Si viuo filio condicio caſualis defecerit, exheredatio valet, & ſubſtitutus vel coheres in aſſem admittitur. Sed ſi ea pendente deceſſerit, non poteſt inſtitutio vel exheredatio poſt mortem eius valere, *l. 4. §. vlt. inf. de her. inſtit.* & ideo, quaſi fuerit ab initio præteritus, redit res ad inteſtati exitum, vt filius tranſmittat hereditatem repulſis ſubſtitutis & coheredibus quod non ſimiliter dici poteſt de condicione poteſtatiua, quæ non tam deficere videtur quam omitti, vt imputari filio recte poſſit quod eam non expleuerit. Ait, *Quia dum viuit*, id eſt, quia pro præterito habetur. Ait, *Herede autem*, &c. quod ita ſuperioribus annectendum eſt. Poſt mortem filij

C exiſtens inſtitutio vel exheredatio pro non facta habetur, ideoque & filio exheredato heres poſt mortem filij inſtitui non poteſt, *l. ſi ita ſcriptum §. vlt ſup.* filio tamen ex parte inſtituto coheres poſt mortem filij inſtitui poteſt.

F i l i v s f a m i l i a s] Non tantum ſui heredis agnatione teſtamentum rumpitur, ſed & adoptione, ſucceſſione, in manum conuentione, manumiſſione. quoniam his modis ſuus heres quaſi agnaſcitur. Addatur ex hoc loco & alius rumpendi modus, Morte aui recidente nepote in poteſtatem filij, cuius teſtamento compoſito de caſtrenſi peculio nepos præteritus eſt. Igitur agnatio naturalis vna eſt. Quaſi agnationis quinque ſunt formæ. Qui agnaſcuntur, vel qui quaſi agnaſcuntur, ſi inſtituti ſint, proculdubio teſta-

D mentum non rumpunt. Quod ſi exheredati ſint, varietas quædam exiſtit: nam qui agnaſcuntur, vel qui ſuccedunt, & filij emancipati qui adoptantur, ſi exheredati ſint, non rumpunt. Extraneorum tamen adoptione & in manum conuentione teſtamentum rumpitur, licet in eo qui adoptantur, vel quæ in manum conueniunt, exheredatæ ſint, quoniam in eorum perſona exheredatio ab initio non valuit. Quid vero ſi nepos exheredatus ſit in teſtamento filij & morte aui in eius poteſtatem reciderit? Tryphoninus ait teſtamentum non rumpi: quia ſine capitis minutione recidit in poteſtatem. eadem namque familia eſt. Itaque ea exheredatio ab initio vires habuiſſe intelligitur.

E idemque dicendum eſt iure antiquo poſt primam & ſecundam mancipationem & manumiſſionem in poteſtatem redeunte filio. Ait, *Cum militare deſiſſet.* quoniam eo pagano facto plane rumpitur teſtamentum, nec vlla ratione conualeſcere poteſt.

S i q v i s e x c e r t a] Commodius eſt poſtumum generaliter inſtituere, *l. 4. ſup.* Commodius fit inſtitutio, quæ nullo aut paruo ruptionis periculo fit, *l. commodiſſime, ſup.*

S i q v i s e o t e m p o r e] Ex ea, quæ vxor mea eſſe numquam poteſt, puta ex ſorore naturali, qui mihi naſcetur poſtumus, nullo iure inſtituitur. Ex ea quæ vxor mea eſſe poteſt, qui mihi naſcetur poſtumus, vtroque iure inſtituitur recte, modo ſi vidua ſit aut

virgo, vt expoſuimus *ſup. l. 9.* licet nunc vel propter ſeruitutem vel propter rationes tutelæ vxor mea eſſe non poſſit. Non eſt mihi cum ancilla connubium, erit tamen ſi manumittatur. Non eſt mihi aut filio meo cum ea connubium cuius tutor aut curator ſui, erit tamen allegatis redditiſque rationibus, & expleto tempore xxv. annorum, & vtilis anni, vel, vt hodie à Iuſtiniano conſtitutum eſt, expleto tempore xxia. annorum, quoniam intra ea tempora rationes retractari per integri reſtitutionem poſſunt. Erit, inquam, connubium poſt ea tempora ſi & redditæ fuerint rationes. Quod ſi redditæ nondum fuerint, non erit connubium ne poſt ea quidem tempora. Ait, *Aditus eſt.* hoc eſt, iure ciuili adire hereditatem poteſt. Ait, *Quid autem.* quod ſuperioribus ita coaptandum eſt. Ex Seia nondum vxore poſtumus inſtitui poteſt. Quod ſi ex ea filium quidem ex beſſe, filiam ex triente heredem eſſe iubeam, nec coheredem vel ſubſtitutum addam, vnus vnave natus natave aſſem obtinebit. *Inuicem*, hoc loco, non eſt *mutuo*, ſed pro ſua cuique vice, vt in *l. 7. inf. de condic. inſtit.*

Ad L. Gallus 29.

Postvmorvm ſumma diuiſio hæc eſt, quod aut ſui, aut alieni ſint. Alieni ſunt, qui ſui non naſcuntur, *§. poſtumo, Inſtit. de legat.* quorum alij agnati vel legitimi, alij cognati, alij prorſus extranei ſunt. Qui ſui ſunt, & legitimi ſunt & agnati. Sed differentiæ cauſa ſoi à ceteris legitimis ſeparantur, qui ſui non ſunt. Poſtumi agnati ſunt, veluti frater qui eſt in vtero matris vel fratris poſtumus. Hi & legitimi ſunt omnes. Cognati ſunt, veluti is, qui eſt in vtero nurus filij emancipati, aut in adoptiuam familiam dati poſt emancipationem vel adoptionem conceptus. Matri quoque is qui cæſo vtero extrahitur cognatus eſt poſtumus, & hic etiam legitimus eſt ex SC. Orfitiano. Superior legitimus non eſt. Ex cognatis ergo quidam legitimi ſunt, non tamen omnes, niſi ex Nouellis Iuſtiniani. Prorſus extranei ſunt, qui nec agnati nec cognati ſunt, de quibus accipienda eſt *l. extraneo, inf. de vent. in poſſ. mit.* quoniam horum prætor curam non habet, niſi inſtituti ſint, ſed inſtitutis dat bonorum poſſeſſionem ſecund. tab. Poſtumis autem agnatis vel cognatis non tantum ſecund. tab. ſed & ab inteſtato Vnde legitimi, & Vnde cognati bonorum poſſeſſionem dat. Porro iure ciuili qui prorſus extranei ſunt, ne ex teſtamento quidem admittuntur, ſed neque agnati vel cognati, vt diximus *ſup. l. Titius §. Lucius.* Nec enim ſemper iure ciuili qui ſunt in vtero, habentur pro natis. Verum ab inteſtato legitimi admittuntur, *l. pen. inf. de legat. 1.* in qua quæ refertur ſententia Galli, alia penitus eſt ab ea qua de agitur hoc loco, cui ſimilis eſt *l. 1. §. pen. inf. de legat. 3.* Hic illud adnotandum eſt, quoſdam eſſe iure ciuili alienos, qui iure prætorio ſuorum loco ſunt, vt is qui eſt in vtero nurus filij emancipati poſt emancipationem conceptus. namque Prætor ei non tantum ſecund. tab. ſed & contra tab. & Vnde liberi bonorum poſſeſſionem dat. At iure ciuili ſui poſtumi ſunt, qui nati ſui heredes nobis futuri ſunt, veluti filij qui ex iuſta vxore naſcentur, vel nepotes qui ex filij iam mortui iuſta vxore naſcentur. Hi aut iure ciuili, aut lege Vellea, aut ex ſententia Iuliani inſtitui poſſunt etiam nondum concepti. Iure ciuili inſtituuntur qui poſt mortem noſtram ſui agnaſcuntur, auctore Vlpiano in *Frag. tit. 22.* Ius ciuile vocat quod ius antiquum. Scæuola in hac lege habita ratione iuris noui, id eſt, legis Velleæ, quod a 12. tab. Theophilus in *§. 1. Inſtit. de bon. poſſeſ.* Et quidem hi, quos conſtat faciendi teſtamenti

A tempore, ſi ſuperſtites eſſent, ſuos futuros, proculdubio eo iure inſtitui poſſunt, exempli gratia, Qvi mihi ex vxore mea post mortem meam nascetvr, filivs heres esto, vel, Qvi mihi ex nvrv, qvam decedens filivs mevs prægnantem reliqvit, nepos post mortem meam nascetvr, heres esto. De nepotibus ex filio, qui ſunt aut futuri ſunt in vtero nurus, an ſuperſtite filio inſtitui poſſint, dubitatur. Hi enim ſi poſt mortem aui ſuperſtite filio naſcantur, auo ſui futuri non ſunt. Sed ſi præmortuo filio deinde poſt mortem aui naſcantur, auo ſui heredes futuri ſunt: & in illum quidem caſum quo ſui futuri non ſunt, iure ciuili inſtituuntur male: In eum quo ſui futuri ſunt, bene & hac de re formulam huB iuſmodi Gallus compoſuit, Si filivs mevs, &c. Proprium munus Iuriſconſultorum eſt reſpondere, cauere, & ex iure formulas componere, quod eſt ſcribere. Cicero pro Muræna: *Vrbanam militiam reſpondendi, cauendi, ſcribendi.* Idem in Topicis: *Cum tu mihi meiſque multa ſæpe ſcripſiſſes.* Sic legendum ex vet. libris. Quod & iura condere Iuſtinianus dixit in *§. reſponſa, Inſtit. de iur. nat.* & inde ab Eutropio lib. 8. Vlpianus iuris conditor appellatur. Hanc vero formulam inſtituendi poſtumi nepotis, quem teſtamenti tempore filius præcedit, Gallus ex iure ciuili compoſuit. & ſane in periculum rumpendi teſtamentum deducitur, niſi in hunc caſum poſtumus nepos heres inſtituatur, aut niſi alio ſcripto exheredetur. Eo inC ſtituto filium quoque nominatim inſtitui neceſſe eſt, vt dicetur in *§. in omnibus, inf.* Eo exheredato filium quoque exheredari neceſſe eſt. Exheredari autem hic poteſt alio, vt diximus, herede ſcripto, non filio: nam filio ſcripto, in hunc caſum nepotis exheredatio non valet, quoniam poſt deſtitutum teſtamentum exheredatur, niſi filius alium coheredem habeat, à quo ſuſtineatur teſtamentum. Quid igitur ſi inſtituatur filius pure, inſtituatur poſtumus nepos in eum caſum quo ſuus naſcetur? An hæc ſecunda inſtitutio ſubſtitutio eſt? Inſtitutio eſt. Inſtitutio dicitur paſſim in hac lege, & in *l. ſi mater, §. vlt. inf. de vulg. ſubſt.* Subſtitutio nuſquam: & vero ſi ſucceſſionem ſpectas, inſtitutio eſt: nam filio, qui mortuus eſt viuo auo, numquam fuit delata hereditas. priori itaque nepoti deD fertur. ergo nepos inſtitutus eſt. Sed ſi ſcripturam ſpectas, ſubſtitutio eſt, *l. cum in teſtamento, inf. de hered. inſtit.* Hic quærunt quidam, ſi nepos inſtitutus ſit ex iure antiquo quemadmodum Gallus præſcripſit, & viuo auo naſcatur, an & hoc caſu ei ſit aditus ad hereditatem ex Conſtitutione Iuſtiniani, de qua diximus in *l. commodiſſime, ſup.* quod negant hac ratione. quoniam Conſtitutio Iuſtiniani de filio poſtumo loquitur. facilius autem inſtitutio poſtumi filij concepta in hunc caſum, Si naſcatur poſt mortem, protrahitur ad alterum, ſi viuo teſtatore naſcatur, quam inſtitutio poſtumi nepotis: quoniam, inquiunt, ex iure antiquo poſtumus filius in vtrumque caſum inſtitui poteſt, poſtumus nepos priore ex iure antiquo, poſteriore ex lege E Vellea. quod falſum eſt. nam & filius poſtumus non niſi ex lege Vellea ſi viuo patre naſcatur inſtitui poteſt, *l. 3. § 1. inf. tit. prox.* Itaque nihil nos mouet quo minus dicamus quod Iuſtinianus conſtituit in filio, idem obtinere in nepote. Hæc ſatis erit adnotaſſe ad initium huius legis. Id modo teneatur totam legem eſſe de poſtumis ſuis. quin & totus titulus eſt de liberis & poſtumis ſuis, quod & interdum exprimitur, vt in *l. 4.* dum ait, *maſculum.* fœmina enim ſuum non habet. & in *l. 6.* dum ait, *ſi in eo virilia præualebunt.* & in *l. quod dicitur*, dum ait, *ſi naſcatur in poteſtate.* Vnus tantum eſt locus de alieno poſtumo in *l. Titius §. Lucius.* & alter à titulo prorſus alienus in *l. ſi ita ſcriptum §. regula.*

QVIOAM] Ergo nepos poſtumus iore ciuili inſtitui oon poteſt, niſi in eum caſum quo ſuus futurus eſt, cuius inſtitutioni formulam Gallus ſcripſit. Sed quid ſi nepos poſtumus inſtituatur nullo caſu expreſſo, his verbis, FILIVS HERES ESTO, QVI MIHI EX FILIO NEPOS POST MORTEM MEAM NASCETVR, HERES ASTO. an adeo ſumus obſtricti formulæ Galli, vt omnino eam ſequi cogamur? Scænola ait, ſimpliciter factam poſtumi nepotis inſtitutiooem admitti, vt eo caſu valeat qui ex verbis concipi poſſit. Ex verbis concipi, & Verbis concipi idem eſt. Sunt ſimiles loci complures in Pandectis, quas cum dicimus Florentinum exemplar ſemper dicimus, in quibus *Ex* videtur abundare: Aut certe legendum eſt, *Qui & verbis concipi poſſit*. Hic igitur eſt ſenſus, Pura inſtimtio nepotis in eom caſum valet, qui & verbis concipi poteſt, puta in caſum mortis filij aut ſimilem. Qui caſus verbis concipi poteſt, idem ſimplici inſtitutiooi tacite ineſt. Concipi autem poteſt non tantum caſus mortis filij, ſed & alij plures ſimiles caſus, vt dicetur inferios. quos omnes generalis & ſimplex inſtitotio poſtumi oepotis complectitur. Simplex hæc inſtitutio ooo eſt ſi ius antiquum & legem Velleam ſpectas, qoooiam caſus iuris antiqui exprimitor, *Si poſt mortem naſcatur.* Cum tamen duo ſint caſus, vnus quo nepos ſuus futurus eſt, alter quo ſuus futurus non eſt, & neuter exprimatur, ideo ſimplex & indefinita inſtitutio dicitur. Hic Accurſius quærit, quid iuris ſit, ſi filium & oepotem ex co iam natum auus heredes ioſtituat? an vterque admittatur? Si filium & nepotem poſtumum inſtituat, vterque non admittitur, *l. cum in teſtamento, inf. de hered. inſtit.* nam in eum dumtaxat caſum valet inſtitotio poſtumi, quo ſuus futurus eſt, puta ſi filius moriatur viuo patre. At nepotis ſuperſtitis inſtitutio omnimodo valet. Cur ergo filium & oepotem ſuperſtitem ex inſtitotione ſimul non admittemus? vt tamen per ſemetipſum partem filius recipiat, partem per nepotem, qui in eius poteſtatem recidit, *l. ſi ego, l. ſi ex ſua parte, inf. de adquir. hered.* vel ſi non recidat in poteſtatem, quod aous forte filium aut nepotem viuus emancipauerit, ſuam ſibi quiſque partem habebit. Eſt & vnus caſus, quo filius & poſtumus nepos ſimpliciter inſtituti ſimul admittuntur, puta ſi poſtea filius emancipetur vxore prægnante, quo etiam caſu inſtitutio poſtumi nepotis valet, quia auo ſuus naſcitur. Ius eoim ſui, non ius ioſtitotionis emancipatio extinguit.

IDEM ERAOENNVM] Quæ dicta ſuot de oepote, trahuntur ad pronepotem. Pronepos poſtumus inſtitui poteſt in eum caſum quo ſuus futurus eſt. Caſus hic eſt, ſi viuo proauo filius vel nepos qui ſolus ſupereſt moriatur, vel vtroque ſuperſtite ſi filius & nepos moriantur. Ait, *Iam mortuo pronepote.* Sic Flor. manifeſto errore. Legendum enim, *nepote.* Ait, *Quod ſimiliter.* Si filius & nepos ſuperſtites ſint, poſſum inſtituto filio, præterito nepote, ſic prooepotem poſtumum inſtituere, SI FILIVS ET NEPOS VIVO ME MORIANTVR, TVNC QVI MIHI EX NEPOTE PRONEPOS POST MORTAM MEAM NASCETVR, HARES ESTO. quibus verbis non videtor etiam nepos ioſtitutus. Itaque hoc caſu neceſſe oſt præmori nepotem: alioquin præmorieote filio nepotis ſucceſſione teſtamentum rumpetur ex ſecundo capite legis Velleæ, nec ſi deinde poſt filium moriatur viuo auo teſtamentum iure ciuili coonaleſcet, à Prætore tamen pronepoti ſcripto dabitur bon. poſ. ſecund. tab. ſecundum ea quæ tradita ſunt, *l. 7. ſup.*

ET QVIN SI TANTVM] Concipitur ioſtitotio poſtumi nepotis in caſum mortis filij ex formula Galli: inſtitutio poſtumi prooepotis in caſum mortis filij, aut nepotis, aot vtriuſque, ex mente Galli. eo-

A dem modo concipitur ceterorum liberorum poſtumorum inſtitutio. Liberi enim qui præceduot poſtumos, morte ſui eſſe deſinunt, atque ita deinde poſtumi ſui naſcuntur, nec rumpunt inſtitutionem. At manca videtur eſſe inſtitutio quæ in hunc modum concipitur. Quid enim ſi non morte liberi, ſed deportatione ſui eſſe deſinant? quid ſi emancipatione? Caſus deportationis ſimilis eſt morti: nam vt morte, ita deportatione non tantum ius ſui, ſed & inſtitutio filij infirmatur. Caſus emancipationis noo per omnia ſimilis eſt morti. Mors omnia infirmat. Emancipatio ius ſui infirmat, inſtitutionem non item, *§. vlt. inf. l. 1. §. ſi filius, inf. de ſuis & leg. her.* Itaque, vt in *§. quidam* expoſuimus, filio & nepote poſtumo ſimpliciter inſtitutis, ſi poſtea filius emancipetur nec moriatur, vterque ad hereditatem B ex inſtitutione admitteror. quod ſimiliter non fit ex formula Galli, *l. cum in teſtamento, inf. de hered. inſtit.* Dari tamen poteſt ſpecies, qua ſit caſus emancipationis omnino ſimilis morti, non quidem in filio, ſed in nepote, ex quo prooepos inſtituatur, vt Scæuola oſtendit in *§. prox. ſup.* filius neceſſario inſtituendus eſt, filio inſtituto nepos præteriri poteſt, *§. prox. ſup. §. in omnibus, inf.* nec ſi præmoriatur, heres futurus eſt. item ſi emancipetur, iure ciuili heres futurus non eſt, licet filio ſuperuixerit, quia inſtitutus non eſt, atque ita emancipatio tantum efficiet quantum mors. Quid igitur ſi filius deportetur? quid ſi nepos præteritus emancipetur? An & in hos caſus, qui omnino ſimiles ſunt morti, nepos vel pronepos poſtumus inſti- C tui poteſt? Poſtumus vel ex iure antiquo inſtituitur, vel ex lege Vellea, vel commixtis duobus capitibus legis Velleæ ex ſeotentia Iuliani. Lex Vellea ad hos caſus non pertinet: ergo nec ſenteotia Iuliani, quæ conſiſtit ex lege Vellea, quooiam his caſibus poſtumi poſt mortem agnaſcuntur. Lex Vellea de poſtumis loquitur primo capite, qoi viuis teſtatoribus agnaſcuntur, ſecundo de his, qui per ſucceſſionem viuis teſtatoribus quaſi agnaſcuntur. Videndum igitur, an in hos caſus inſtitui poſſint ex iure antiquo. Formula iuris antiqoi concipitur in mortis caſum dumtaxat. verum ſupplendi ſuot & illi caſus, *§. ſeq. inf.* non quidem ita vt tacite intelligantur, ſed vt nominatim inſerantur inſtitutioni poſtumi nepotis aut pronepotis, idque Scæuola ex ſententia legis Velleæ fieri ait. Quomodo? D nempe quia vt lex Vellea viuo teſtatore agnaſcentibus poſtumis omoes caſus rumpendi complexa eſt, ita putauit ſatis iure antiquo poſt mortem agnaſcentibus poſtumis comprehendi omnes caſus. Poteſt ergo iure antiquo nepos vel pronepos, qui poſt mortem naſcetur, inſtitui in omnem caſum, quo ſuus naſcetur vel oominatim vel ſimpliciter. Ne dixeris in caſum mortis factam inſtitutionem ad alios caſus trahi. nec enim is eſt huius §. ſenſus, vt & hic Æmilius Ferretus acute animaduertit. Proferes quidem *l. ſi ita, inf. quand. dies leg. ced.* vt oſtendas caſum mortis trahi ad caſum emancipationis vel deportationis, qua de re extat Conſtitutio Antonini in *l. 3. C. de inſt. & ſubſtit.* Sed nihil ages. E nam contra proferam ipſe *l. ex ea §. pen. inf. de verb. obl. l. cum pater §. hereditatem, inf. de leg. 2.* in quibus caſus mortis non trahitur ad deportationem. Ius ciuile directum & ſtrictum eſt, nec ſuppletur ſine certa lege aut Conſtitutione, vt expoſuimus in *l. commodiſſime ſup.*

QVIN SI QVI FILIVM] Datur & hic alius caſus, qoo deminuta videtor formula Galli. Finge: Filius eſt apud hoſtes tempore teſtamenti, ibique moritur poſt mortem teſtatoris. naſcitur item nepos poſt mortem teſtatoris mortuo aut adhuc viuo filio. nihil enim refert: qoia ex fictione legis Corneliæ videtur filius qui non rediit viuo auo ſuus heres eſſe deſiſſe, *§. videndum, inf.* Hunc tamen caſum non complectitur for-

mula Galli. eſt enim longe diſſimilis. Sed neque lex Vellea, cum poſtumos non viuo auo, ſed poſt mortem natus proponatur. An igitur poterit & iure antiquo in hunc caſum nepos poſtumus inſtitui hoc modo, SI FILIVS MEVS MORIETVR APVD HOSTES, TVNC NEPOS, &c. Et ſicut lex Vellea poſtumis natis viuo teſtatore multos caſus rumpendi abſtulit, quibus ſcilicet ſui naſcuntur vel quaſi naſcuntur, ita rerum vtilitas exigit, vt iure antiquo ſic abſolute fiat inſtitutio poſtumi nepotis: QVI MIHI NEPOS POST MORTEM MEAM SVVS NASCETVR, HERES ESTO: quæ verba interpretationem recipient, quaſi omnes caſus rumpendi comprehendant. Sed & generaliter ita recte fiet inſtitutio poſtumi, nulla nepotis aut pronepotis ſpeciali mentione habita: QVICVMQVE MIHI SVVS POST MORTEM MEAM NASCETVR. Itaque plena non eſt formula Galli, & qui caſus in ea exprimitur, exempli cauſa exprimitur. Ait,

ILLIS VIVIS] Probo Bartoli ſententiam, vt Scæuola parum ad id animaduertens à ſingulari transſeat ad pluralem quod & ſæpiſſime excidit auctoribus. Nihil hic de pronepote. quod tamen multi tentant his dumtaxat verbis moti. Ait, *Poſt mortem, ſcilicet aui, naſceretur.* Alciatus emendat, *Poſt mortem, ſcilicet qui naſceretur.* quod non probo. cur enim & in §. *prox. ſup.* vbi eadem penitus verba ſunt, idem non emendat?

SI EIVS] Eorum quæ ſuperius dicta ſunt ſumma hæc eſt: Iure antiquo inſtitui poſtumos, qui poſt mortem noſtram ſui naſcuntur, & non tantum poſtumos nepotes, ſed & pronepotes & ceteros liberos, nec in eius qui præcedit mortis caſum tantum, ſed & in omnes rumpendi caſus, nec expreſſis caſibus tantum, ſed & ſimpliciter ac generaliter. Nunc datur ſpecies, in qua dubitatur, vtrum inſtitutio poſtumi nepotis valeat ex iure antiquo, an ex lege Vellea. Species hæc eſt. Quidam filium habet & nurum prægnantem, filium & ex eo poſtumum nepotem inſtituit pure, nec legis Velleæ nec iuris antiqui caſu expreſſo. nurus capitur ab hoſtibus, ibique teſtatore viuo nepotem parit. poſt mortem patris atque aui nepos redit ab hoſtibus quæritur hic caſus ad ius antiquum, an ad legem Velleam pertineat: quia enim poſt mortem aui reuerſus eſt nepos, poſt mortem aui natus videtur, & ideo pertinet hic caſus ad ius antiquum. quia vero viuo auo natus eſt apud hoſtes & reuerſus fingitur retro in ciuitate fuiſſe, pertinere hic caſus videtur ad legem Velleam. Hac quæſtione propoſita, *Quod quærendum*. ait Scæuola, *ſi iam mortuo filio pronepotem inſtituat redeatque mortuo.* Sic habet Flor. liber. quoniam ait, *Quod quærendum eſt, ſi iam mortuo:* manifeſtum eſt non mutari ſpeciem. Itaque malo ex ſententia Ioannis & Pilei, *nepotem* quam *pronepotem* legere. qui error & alios huius legis locos occupauit, quorum vnum iam indicauimus in §. *idem credendum, ſup.* nam & ſi de pronepote hic eadem repetatur ſpecies, nimis multa ſubaudienda ſunt, nec minus in pronepote hoc fruſtra exigi videbitur, vt mortuo filio inſtituatur. Sed nondum ſatis eſt purgatus hic locus. Quæſtionem propoſitam locum habere ait, ſi iam mortuo filio nepotem inſtituat. Secum ipſe pugnat: namque initio poſuit filio ſuperſtite nepotem inſtitutum. Tum vero cur non & ſi viuo filio nepotem inſtituat, huic quæſtioni locus erit? nec enim teſtamenti tempus obſeruatur, ſed agnationis, §. *nunc de lege, inf.* Itaque vt quæſtioni propoſitæ locus ſit, non exigimus, vt iam mortuo filio nepotem inſtituat, ſed vt iam mortuo filio nurus nepotem pariat. quoniam primum caput legis Velleæ, ad quod tantum referri hic caſus poteſt, ad nepotem pertinet, qui iam mortuo filio naſcitur. quamobrem non *inſtituat* legendum hoc loco, ſed *pariat*, vt contrario errore in §. *nunc de lege*, non, *naſcatur*, ſed *inſtituatur*. Quæſtioni autem propoſitæ Scæuola non reſpondet, ſed cum teſtamentum, inquit, ab eo non rumpatur, nimirum quia commodiſſime inſtitutus eſt, nihil refert quo iure à rumpendo teſtamento ſummoueatur. Poſſis dicere iure antiquo, quia tunc nepos agnaſci videtur cum reuertitur. Poſſis iure nouo, quia poſtliminium omnia retro agit. & hoc quidem forſitan verius eſt: nam conceptus in ciuitate poſtliminium habet, *l. pen. ſup. de ſtat. hom.* licet adhuc dubitari poſſit in his quæſtionibus, vtrum veritatem, an fictionem ſpectari oporteat, id eſt, an qui natus eſt apud hoſtes, videatur natus in ciuitate: qui natus eſt non ſuus, videatur natus ſuus. Ait, *Ibique viuo pariat.* Id eſt, eo viuo, vt paulo poſt, redeatque mortuo, id eſt, eo mortuo.

FORSITAN] Liberi poſtumi non eo tantum caſu inſtituuntur in quem Gallus formulam compoſuit, ſed & generaliter, vt Scæuola oſtendit, hoc modo, QVI NEPOS vel QVINQVE LIBERORVM vel QVICVMQVE MIHI POST MORTEM MEAM SVVS NASCETVR. Fac igitur hanc eſſe ſcripturam teſtamenti, FILIVS HERES ESTO, QVI MIHI NEPOS AVT PRONEPOS, vel QVICVMQVE POST MORTEM MEAM SVVS NASCETVR, HERES ESTO, ex filio nepotem, natum non poſt mortem teſtatoris, ſed poſt teſtamentum viuo ſcilicet teſtatore ac viuo patre ſuo, id eſt, filio teſtatoris. Recte inſtitutus nepos non videtur. itaque pro præterito habetur. Inſtitutus enim in caſum iuris antiqui, in caſum legis Velleæ omiſſus ac præteritus videtur, *l. commodiſſime, ſup.* Verum hæc nepotis præteritio teſtamentum non infirmat, quia viuo filio atque adeo non ſuus naſcitur. Licet autem agnatione eius teſtamentum non infirmetur, tamen ſucceſſione rumpetur, ſi præmortuo filio viuo teſtatore ipſe in filij locum ſucceſſerit. Sed ſi prius moriatur nepos quam filius, ob eam præteritionem nullo modo teſtamentum rumpetur, §. *idem credendum, ſup.* §. *prox. inf.* Finge igitur prius mori nepotem, id eſt, patrem pronepotis, deinde filium, id eſt, auum pronepotis, & poſt eorum mortem teſtatorem quoque è vita deceſſiſſe, deinde natum pronepotem ex pronuru, quam decedens nepos prægnantem reliquerat. Scæuola ait, hoc caſu hereditatem pronepoti iure inſtitutionis deferri. Eſt enim inſtitutus is qui poſt mortem ſuus naſceretur. pronepos eſt huiuſmodi. ergo pronepos inſtitutus eſt, nec quicquam mutat præteritio nepotis. potuit namque præteriri. His poſitis ita Scæuola concludit: *Ergo & ſi pronepos admittetur, qui natus erit ex nepote, poſtea viuo filio, atque ſi ex eo natus eſſet, adoptatur.* Legendum eſſe, *Ergo & ſi nepos omittetur,* addito ſicilico, perſuaſiſſimum habeo. Sententia hæc erit. In ſpecie propoſita quamuis nepos omiſſus ac præteritus ſit, poſt mortem nepotis viuo filio, id eſt, filio nepoti ſuperuiuente, pronepotem poſt omnium mortem ex nepote natum quaſi nepotem aſſumi, locumque nepotis obtinere. itaque recte inſtitutum videri, ſi mortuo patre præterito, deinde auo, tum proauo ipſe natus ſit: quoniam ſuus naſcitur, nec præteritione nepotis ruptum eſt teſtamentum. Ait, *An iſtis caſibus*, id eſt, in caſibus iuris antiqui, quibus nepotes aut pronepotes poſtumi inſtituuntur. ſic & in §. *prox.* hæc verba, *In omnibus his ſpeciebus*, interpretanda ſunt. Ait, *Iſque viuo patre.* Sic Flor. ſed alij perſpicue rectius, *Iſque mortuo patre.*

IN OMNIBVS] Qui nepotem vel pronepotem poſtumum inſtituit ex formula Galli, id eſt, in caſum mortis filij, neceſſe eſt, vt filium vel ex parte aliqua heredem inſtituat: namque poſt mortem ſuam filius

fruſtra exheredatur, vt expoſuimus io *l. ſi ita ſcriptum*, *§. vlt. ſup.* & hæc verba, SI FILIVS MEVS VIVO ME MORIATVR, ſola filij inſtitutionem non inducunt, *l. ſi quis eum §. vlt. inf. de vulg. ſubſt. §. idem credendum, ſup.* qui loci euocandi ſuot in aciem ad eos expugnandos, qui liberos io condicione poſitos & in diſpoſitione eſſe aſſeuerant. Eodem modo qui nepotem poſtumum inſtituit in caſum deportationis filij, filium ioſtituere debet: nam poſt deportatiooem filius fruſtra exheredatur. Idem facere debet & qui generaliter poſtumum ioſtituit ex iure antiquo: nam ſi filium exheredauerit, & vel morte filius vel deportatione viuo patre ſuus eſſe deſierit, poſt mortem aut poſt deportationem ſuam exheredatus videbitur. qui autem fruſtra exheredatur, pro prætento eſt. ea re noo valet poſtumi oepotis
B inſtitutio, niſi filius qui eſt in poteſtate, iuſtitutus ſit. Recte ait, *Filius qui eſt in poteſtate*: nam is qui eſt apud hoſtes, præteriri poteſt, ſi non reuertatur, *l. pen. inf. l. 9. §. ſi filium, ſup.* Item ceteri liberi præteriri poſſunt. Nepos præteriri poteſt, ſi filius ioſtituatur, qui & nepoti ſuperuixerit. Quod ſi filius non ſit, nepos io locum filij adſciſcitur, ac tum neceſſario vel ex parte aliqua inſtituendus eſt. Nepote autem inſtituto pronepos præteriri poteſt, ſi modo oepoti non ſuperuixerit, vt traditum eſt *ſup. §. prox.* Ait, *Quod non eſſe neceſſe.* legeodum, *quod non eſt neceſſe.* Ait,

SI LIBERI] id eſt, filius vel nepos qui gradu præcedit.

NVNC OB LEGE] Dictum eſt ſupra de poſtumis
C inſtituendis ex iure antiquo. nunc de poſtumis inſtituendis ex iure nono dicendum videtur. Ius nouum legem Velleam dicimus, quæ lex Iulia dicitur ab Vlpiauo in *Frag. tit.* XXII. lex Iulia Vellea, in § *poſtumorum, Inſt. de exh. lib.* atque ita legendum in *l. ſi hereditas, §. qui filium, ſup. de teſtam. tut. & l. poſtumorum, inf. tit. prox.* licet vno io loco Flor. liber habet *Iuna*, altero *Iunia*: Cuios legis duo ſunt capita. De primo agitur in hoc §. *& in l. 3. §. 1. inf. tit. prox.* Ex eo inſtitui poſſunt poſtumi, qui poſt teſtamentum viuo teſtatore ſui naſcuntur, cuiuſcumque ſint gradus. id eſt, filij, oepotes, pronepotes, paruique refert tempore teſtamenti alius eos præcedat, ao non: nam ſatis eſt, verbi gratia, poſtumum oepotem ſuum naſci, hoc eſt iam mortuo patre quamuis viuo patre inſtitutus fuerit, idque ex verbis le-
D gis Velleæ patet, quæ agnatiooisoon teſtameoti tempus reſpiciunt. Ait, *& nepotem nondum natum tantum.* alij legunt, *tamen*. Puto coofictam eſſe hanc particulam ex poſtrema ſyllaba proximi verbi, *natum.* confirmat me § *ille caſus, inf. Si filium*, inquit, *habeas, & nepotem nondum natum inſtituas.* Ait, *Si nepos qui eo tempore.* legendum, *Si nepos eo tempore.* quod & Accurſio probatur magis. Ait, *Verum & ſi viuo patre naſcatur.* legendum, *inſtituatur*, aut vt quibuſdam placet, omnino delendum verbum, *naſcatur.* Ait, *Nam & ſi ita &c.* legendum, *Nam & ita verba ſunt*, QVI TESTAMENTVM FACSET, IS OMNES VIRILIS SEXVS QVI ET SVI HEREDES FVTVRI ERVNT, &c. ETIAM SI PARENTE VIVO NASCANTVR. Cur ait, *Virilis ſexus*? an noo poterit neptis ex filio heres inſtitui ſicut ex formula Galli? Id nos attigimus io *l. 4. ſup.* quia ſcilicet ſubditum fuit, vt nominatim exheredentur vel inſtituantur, *l. 3. §. 1. inf. tit. prox.* Suli autem poſtumi mares nominatim exheredandi ſunt, *§. poſtumi quoque Inſt. de exh. liber.* Ait, *Etiam ſi parente viuo naſcantur*, hoc ſenſu, non ſulum ſi poſt mortem, vt eſt in iure antiquo perſcriptum, ſed & ſi parente, id eſt, teſtatore viuo oaſcantur. Quia dicit, *naſcantur*, apparet tempus quo naſcuotur ſpectari. Nos hæc verba quæ hinc diuulſa vulgo initium faciunt alterius § ſuo loco reddidimus. Itaque non iam ab illis, ſed ab his verbis proximum §. ordiemur. *Sequenti parte*, &c. quæ vna eſt ex optoioni-

A bus relatis ab Accurſio, & vt mihi quidem videtur verior. Nec oos mouere debet quod verbis legis Velleæ hæc ſint iniecta, &c. nam ſic fit in §. *videndum, inf* breuitatis ſcilicet & compendij cauſa.

SEQVENTI] De ſecundo capite agitur in hoc § *& in l. poſtumorum, inf. tit. prox l. ſi hereditas §. qui filium, ſup. de teſtam. tut. l. 2. §. 1. inf. de vulg. ſubſt. l. 6. §. 1. inf. de her. inſt. l. 2. C. de lib. præt. l. ſi quis filium, C. de inoffic. teſt.* Pertioet hoc caput ad eos, qui nati ſunt tempore teſtameoti, oec tameo eo tempore ſui ſunt, verum poſtea viuo teſtatore in ſuorum locum ſuccedunt. Hi quaſi agoaſci & poſtumorum loco eſſe dicuntur. Hi non inſtituuntur ex lege Vellea ſicut illi de quibus agitur primo capite, ſed ex veteri iure, quia oati ſunt faciendi teſtamenti tempore, *§. ille caſus, inf.* Quid igitur lex Vel-
B lea induxit? Vt ſuccederent io locum ſuorum, vt ſi eſſent præteriti, ſucceſſiooe teſtameotum rumpereot, vt ioſtituti vel oominatim exheredati oon rumperent. Lex Vellea confirmat teſtamentum, *d. l. ſi hereditas, § qui filium.* quoniam teſtamentum rumpi vetat ſucceſſiooe, *§. ille caſus, inf.* quoniam ruptioni impedimento eſt, *l. 2. C. de lib. præt.* videlicet ſi hi qui ſuccedunt, ioſtituti vel nominatim exheredati ſiot, cum tameo adoptione vel in manum conuentione teſtamentum rumpatur, licet is qui adoptatur, vel quæ conuenit in manum in eo exheredata ſit. Sic lex XII. tab. ſic lex Cornelia teſtameotum confirmat, id eſt, vetat nullum aut irritum fieri, *l.* XII *ſup. l. lege, inf. de verb. ſignific.* Itaque ſi filium & nepotem habeo, & vtrique ſatisfecero ne dicantur
C præteriti, nepote ſuccedente in locum filij teſtamentum oon infirmatur, atque adeo tutoris vel ſubſtituti datio io oepotem collata valet. Sed ſi oepos præteritus ſit, omnia ſucceſſiooe rumpet. Porro ne eadem ratione teſtamentum io periculum rumpeodi deducatur, ſi filium, oepotem, prooepotem habeo, prooepotem vel inſtituere vel nominatim exheredare debeo, ne filio ac nepote viuo me mortuis ſuperſtes prooepos ſuccedendo teſtameotum rumpat. Sed tamen hoc caſu vel nepos ipſe patri ſuo ſuperuixit, vel ante patrem deceſſit. Si ante patrem deceſſit, valet teſtamentum, etiamſi in eo nepos præteritus ſit: ſi poſt patrem, teſtamentum noo valet, niſi io eo nepos quoque inſtitutus vel exheredatus ſit. Hæc cum certiſſima ſint, in hoc § ſic eſſe legendum
D affirmo: *nec ſolum ſi nepos viuo patre decedat, ne ſuccedens nepos auo mortuo rumpat.* qui error & Goueano ſubolet. & hic eſt quartus locus quo in hac lege perperam ſcriptum eſt *pronepos*, cum ſit ſcribendum, *nepos*, vt quæ ſequuntur verba indicant, *auo mortuo.* Auus enim ad nepotem refertur noo ad prooepotem, neque in hoc tractatu Scæuola his appellationibus ſine flagitio abuti potuit: & ex his quidem verbis, *auo mortuo rumpat*, memini me in *l. 7. ſup.* oſtendiſſe teſtamenta effectu ipſo nonniſi mortuis rumpi. Ait, *Sequenti parte.* in proximis §§. ait, *poſteriore parte, poſteriore capite.* itaque Vellea duo tantum habuit capita. Ait, *Et ita interpretandum.* quooiam verba legis generalia ſuot, ſi quis ex ſuis heredibus ad omoes liberos pertinentia & ad omnes rumpendi caſus. Io formula Galli ſpecialia ſunt, idcirco ſuppleotur
E in ea & ceteri liberi, & ceteri caſus.

VIOENOVM] Succeſſio de qua agitur ſecundo capite legis Velleæ fit viuo teſtatore, oon poſt mortem, *l. 9. §. ſi filium, ſup* quod & ſi oon exprimatur in lege, tamen ita oeceſſario iotelligeodum eſt. Nec obſtat *l. 6. §. ſed ſi pater, inf. tit prox.* vt ibi explicabimus. Quid igitur ſi filius viuo teſtatore captus ſit ab hoſtibus, & & poſt mortem teſtatoris ibi moriatur, an ſuccedet nepos in locum ſui? quod verius eſt: oam inducta fictiooe legis Corneliæ videtur filius viuo teſtatore deceſſiſſe, nec neceſſe erit legis interpretationem inducere quaſi his verbis, ESSE DESIERIT, omne tempus comprehendatur, ſiue viuo teſtatore ſuus eſſe deſierit, ſiue

poſt mortem, puta ſi filius eaprinus poſt mortem teſtatoris deceſſerit apud hoſtes, qui caſus & in formula Galli ſuppletur, §. *quid ſi qui filium, ſup.*

Illx casvs] Inſtitutio poſtumi aut ex iure antiquo valet, aut ex primo capite legis Velleæ. Addatur, aut ex ſententia Iuliani : enus ſpecies hæc eſt. Poſt teſtamentum me viuo nepos ex filio naſcitur oon ſuus, qnoniam & viuo filio meo naſcitur, deinde mortuo filio ſuccedit in locum ſui. quæritur, an eius nepotis poſtumi pure ſacta inſtitutio valeat ? & ſane ex iure antiquo non valet, quia non poſt mortem, ſed viuo teſtatore naſcitur. Sed neque ex primo capite legis Velleæ, quia etſi viuo teſtatore naſcatur, tamen ſuus non naſcitur. denique alienus eſt poſtumus. Non valet item ex ſecundo : nam ſecundo capite non permittitur inſtitutio, ſed confirmatur, vt expoſuimus in § *ſequenti, ſup.*
B neque vero hic de quo agitur ad ſecnndum caput proprie pertinet, quia ſecundum caput eſt de his, qui nati cum eſſent tempore teſtamenti, mox in ſuorum locum ſucceſſerunt. Hic autem tempore teſtamenti nondum natus erat. Num igitur dicemus huius nepotis inſtitutiooem non valere ? Scænola ait, ne teſtamentum rumpatur, procedere debere, vt valeat. Atquin nullo iure ciuili inſtitui potuit, id eſt, neque antiquo, neque lege Vellea : conſtat enim prætorio potuiſſe, vt expoſuimus in prin. huius legis, & in *l. Titius* §. *Lucius, ſup.* ſed neqne alieno poſtumo legatum relinqui potuit ante Iuſtinianum, fideicommiſſum potuit, *l. 6. §. vlt. inf. de reb. dub* vbi quod adijcitur in *l. 7.* ad poſtumum ſuum duntaxat pertinet, non ad aliennm. Huic autem obiectioni ſic Scæuola reſpondet Ex Iuliani tamen ſententia ne forte teſtamentum rumpatur eam inſtitutionem admitti quaſi commixtis capitibus legis Velleæ : nam partim videtur hic nepos aliquatenns ad primum caput pertinere, quod ſcilicet poſt teſtamentum in vita oaſcatur, partim ad ſecundum qnod naſcatur patre viuo, & in locum eius ſuccedat. Quaſi igitur ad vtrumque caput quodammodo pertineat, hoc colore ſi inſtitutus ſit, recte inſtitutus intelligetur, nec forte ſuccedens rumpet ex Iuliani ſententia, quæ moribus recepta eſt. Hinc quæritur, ſi hic nepos viuo patre emancipetur, quæ emancipatio ſpem adimit ſuccedendi in
A locum ſui, an inſtitutio valeat iure ciuili, & ideo an ſua ſponte adire poſſit ? Scæuola, ait poſſe. receptum enim eſt inſtitutiooem valere. erit ergo heres non quidem ſuus, licet pater eius prior deceſſerit viuo auo, quoniam ius ſui emancipatione ſublatum eſt, ſed erit voluntarius. Ait, *In difficili.* Sic in *l. ſuus* §. *puto, inf. de hered. inſt. l. 8. ſup. de conf. tut.* Liuius 3. *Moderatio tuendæ libertatis in difficili eſt.* Ideo in difficili eſt, quia neſcimus plane ad quam partem legis Velleæ referri debeat. Ait, *nec poſteriori alij.* Sic Flor. ſed legendum, *alius* vel *aliis.*

Ad L. vlt.

Ipso iure nullum eſt teſtamentum, in quo filiusfam. præteritus eſt. Si igitur filius emancipatus exheredatus, filiusfam. præteritus ſit, ſimul quidem non venient ad
B bon. poſſeſſ. cont. tab. quia exheredato ſatisfactum eſt, ſed ab inteſtato ſimul venient ad bon. poſſeſſ. Vnde liberi. Diuerſum eſt, ſi ſint duo fratres emancipati, vnus exheredatus, alter præteritus : nam ipſo iure teſtamentum valet, & ex eo adiri hereditas poteſt, ſed præterito datur bon. poſſeſſ. cont. tab. exheredato querela, *l. ſi poſt mortem §. exheredati, l. filium § ſed quemadmodum, inf. de bon. poſ. cont. tab.* Male quidam, quos reprehendit Accurſius hic, ponunt ſpeciem in filio emancipato & nepote ex eo retento in poteſtate, quamquam ſi is filius exheredatus, nepos præteritus ſit, verum eſt in ſucceſſione ab inteſtato, quia ipſo iure nullum eſt teſtamentum, filium nepoti coniungi ex edicto oouo ſiue Iulia-
C no, *l. 1. §. ſi pater emancipatus, inf. de coniung. cum emanc. lib.* Sed rurſus reprehenditur Accurſius, quod edictum nouum tradat eſſe ſublatum Nou. Iuſtiniani, in qua ab inteſtato nihil intereſſe ait, vtrum ſui ſint an emancipati. quod & iure prætorio obtinet. Sed non ideo tollitur edictum nouum. denique emancipati ex ea Nou. iure ciuili non ſuccedunt, vt & Alciatus fortiter defendit. Ergo nec hodie filius emancipatus excludet nepotem in familia retentum. Male etiam Accurſ. adfert *l. ſi ponas, ſup. de inoffic. teſt.* circa hanc ſpeciem filij exheredati & nepotis præteriti : nam in ea lege de filio exheredato & nepote inſtituto agitur, quo caſu adita hereditate filio neceſſaria eſt querela, in qua ſi vincat, iungetur nepoti; ſi vincatur, ſolus nepos rem obtinebit.

AD TITVLVM DE INIVSTO RVMPTO irrito facto teſtamento.

Ad L. 1.

Vitia teſtamentorum quatnor ſunt, Non iure ſactum, Nullum, Ruptum, Irritum. Vitia dicimus vt in *l. 1. §. ſiue autem, inf. de tab. exh.* quæ Græci πάθη, non tamen quatuor illis, ſed tria tantum ſunt teſtamentorum πάθη, ῥῆξις, ἀκύρωσις, ἀτέλεια. quod & hic titulus probat : nam ἀτέλεια ſiue iniuſti oomine comprehenditur non iure ſactum & nullum. Non iure factum eſt, quod non rite ac ſollemniter ſactum eſt, *l. ſi quis legatum, §. 1. inf. ad leg. Corn. de falſ.* quod & παρανόμῳ λόγῳ, vt Theoph. ait, iniuſtum dicitur. Poſſis & in hanc appellationem ſalſum admittere & inchoatum nec perfectum teſtamentum. Nullum eſt, in quo filiusf. præteritus eſt, quod & iniuſtum dicitur, *l. 3. §. ex his, l. 6. l. poſtumus, inf. l. ſuus, C. de rep. hered.* & non iure ſactum, *l. poſtumorum, inf.* & inutile ac ruptum, *l. inter cetera, ſup tit. prox.* & imperfectum. *l. ſi duobus §. ſi prius, inf. de bon. poſ. cont. tab.*
D & irritum, §. *alio quoque, Inſt. quib. mod. teſtam. inf.* ex quo dicere quis forſitan vere poſſit, omnibus vitiis laborare teſtamentuo, in quo filiusf. præteritus eſt. eſt ſane hoc in teſtamento vitium vel maximum. & hæc quidem duo vitia ſtatim ab initio teſtamentum habet. In alia duo quæ ſequuntur, Ruptum & irritum, ex poſtfacto delabitur Rumpitur duobus modis, Mutatione & Agnatione ſui heredis, ſed agnaſcitur ſuus heres varie, agnaſceodo, adoptando, io manum conueniendo, in locum ſuorum ſuccedendo, morte aui in poteſtatem patris recidendo, vel ſi medio tempore à parente factum teſtamentum fuerit poſt mancipationem vnam & alteram in parentis poteſtatem reuertendo. & his omnibus modis teſtamentum rumpitur. Similiter irritum fit duobus aut tribus modis : Non adquiſita hereditate, *l. pen. §. 1. inf. de bon poſ. contr. tab.* quod proprie dicitur deſertum & deſtitutum, Capitis minutione teſtatoris, Tempore, decennij ſcilicet olim paganum, vt diximus in *l. heres, ſup. qui teſtam. fac. poſ.* hodie etiam anni militare, *l. 7. inf. hoc tit.* Quæret aliquis, cur inter vitia
teſtamenti

teſtamenti inofficioſum non connumeretur? cui ſic reſpondendum eſt, Vitiis ipſo iure teſtamentum affici, adeo vt nec niſi per abuſionem teſtamentum appellari poſſit, *l. 2. §. 1. inf. quemad. teſt. aper.* Cauſa inofficioſi teſtamentum ipſo iure non afficit, ſed actione reſciſſoria opus eſt: ergo cauſa inofficioſi teſtamenti vitium non eſt. Similiter præteritio filij emancipati teſtamentum iure non afficit, ſed neceſſaria eſt præterito bon. poſſeſſio contra tabulas. Proinde teſtamentum inofficioſum vel in quo emancipatus præteritus eſt, proprie teſtamentum eſt.

Ad L. 2.

TESTAMENTVM mutatione rumpitur, id eſt, ſi poſtea aliud teſtamentum iure imperfectum fit: nec enim non iure facto corrumpi iure perfectum poteſt. itaque ſi in poſteriori iuris ſollemnia deſint, vel filiusfam. præteritus ſit, ſuperius non rumpitur, *l. 7. ſup. tit. prox.* Duo excipiuntur caſus. Vnus eſt, ſi poſterius teſtamentum fiat iure militiæ: eo namque ſuperius tollitur factum iure communi. quin & ſi poſterius à veterano iure communi fiat, non rite tamen, placet eo ſuperius rumpi factum iure militiæ: nec mirum, cum & id quod factum eſt iure militiæ, poſt miſſionis annum irritum conſtituatur, *l. eius § 1. inf. de mil. teſtam.* nec tamen ita à pagano inter liberos factum teſtamentum imperfectum alio teſtamento imperfecto rumpi ſinit Iuſtinianus in *Nou.* CVII. Alter caſus eſt, ſi in priori C ſcriptus ſit extraneus, in inferiori iis qui rem ab inteſtato habituri eſt, *l. hac conſultiſſ. §. ſi quis autem, C. de teſtam.* Superius namque rumpitur per inferius, licet ſuperius perfectum, inferius vel ob ſollemnitatem, vel ob filiumfam. prætermiſſum imperfectum ſit. Ceterum filiofam. prætermiſſo quid hac iure iuris ſit expoſuimus in *l. 7. ſup. tit. prox.*

Ad L. Poſtumi 3.

TESTAMENTVM rumpitur agnatione poſtumi, vt oſtenditur in hac lege, de cuius initio diximus ſatis *l. 4. ſup. tit. prox.* Mox ait, *Poſtumos autem dicimus eos dumtaxat.* videlicet ſecundum definitionem iuris antiqui, nam ius antiquum eos non nouit, qui poſt teſtamentum in vita naſcuntur. Ait, *Vnde etiam ante*: quia ſcilicet poſtumi filij ad ſimilitudinem ſuperſtitum exheredandi ſunt. Cetera omnia, & *l. 4. ac 5.* ſuperiore titulo expoſuimus, præſertim in *l. 3. §. vlt. & l. 8.*

Ad L. Si quis filio 6.

TESTAMENTVM rumpitur non tantum agnatione ſui heredis, ſed & ſucceſſione in locum ſui. Succeſſio fit viuo teſtatore, Agnatio etiam poſt mortem: In locum ſuorum ſuccedunt, qui iam nati erant tempore teſtamenti. Agnaſcuntur, qui eo tempore nondum nati erant: Agnatio poſt mortem teſtatoris eſt ex iure antiquo: Succeſſio ex lege Vellea. Verum vt ſucceſſio quaſi agnatio eſt, *l. poſtumorum, inf. tit. prox.* ita agnatio tunc velut ſucceſſio quædam eſt, cum poſt mortem teſtatoris ex filio iam defuncto nepos agnaſcitur. & ita accipiendum eſt quod ait in hac lege, *poſt mortem aui ſuccedendo teſtamentum rumpet. Succedendo* enim id eſt quod paulo ante dixerat, *agnaſcendo.* Vt autem nepos non ſuccedit in locum filij, niſi filius viuo teſtatore ſuus eſſe deſierit: ita nepos non agnaſcitur ſuus poſt mortem teſtatoris, niſi filius viuo teſtatore ſuus eſſe deſierit. Proinde ſicut filio exheredato, nepote ſuperſtite præterito, extraneo ſcripto, & poſt mortem teſtatoris filio defuncto, extraneo adeunte oſtendimus in *l. 9. §. ſi filium, ſup. tit prox.* ne-

A potem ſuccedendo non rumpere, extraneo repudiante auo ab inteſtato ſuum heredem fieri, idem ex hac lege ſeruandum eſſe dicimus in nepote poſtumo, in quo tamen id exigimus, vt conceptus fuerit viuo auo. alioquin repudiante extraneo ab inteſtato auo ſuccedere nullo modo poteſt, *l. Titius, inf. de ſuis & leg. her.* Sed eadem fere ſpecie propoſita, ſicut filio qui eſt apud hoſtes exheredato vel præterito, quod conſtat recte fieri, *l. Gallus, §. in omnibus,* nepote quoque ex eo præterito, extraneo inſtituto, ſi filius poſt mortem teſtatoris apud hoſtes deceſſerit, nepos ſuperſtes inducta fictione legis Corneliæ ſuccedendo rumpit, ita nepos poſtumus, agnaſcendo & quaſi locum filij ſubeundo rumpit, qua de re fuſius in *d. §. ſi filium.*

B SIVE AVTEM] In hoc §. de Velleana ſucceſſione agitur: nam nepoti concepto apud hoſtes poſtliminium non datur niſi cum filio reuertatur, *l. 1. C. de poſtlim.* Vtroque autem reuerſo nepos ſuccedit in locum filij, ſi filius viuo teſtatore ſuus eſſe deſierit. Ait, *Scilicet ſi gradus ille valeat.* Nam ſi gradus nullus ſit, præteriti etiam non rumpunt, *l. prox. ſup.* Ait, *Quocumque autem modo.* Nam verba legis Velleæ generalia ſunt, ſi quis ex ſuis heredibus ſuus heres eſſe deſierit. Deſinit autem viuo teſtatore ſuus eſſe captiuitate, morte, deportatione, emancipatione.

IRRITVM] Dictum eſt ſupra de vitio rupti: Nunc tractare incipit de vitio irriti. Irritum fit teſtamentum capitis deminutione teſtatoris maxima, vt ſi, inquit, C captus ſit ab hoſtibus. quod quatenus accipiendum ſit, explicatur in §. *pen. inf.* Item ſi, inquit, maior XX. annis venum ſe dari paſſus ſit ad actum gerendum pretiumve participandum. qui locus ſumme notandus eſt. Sunt quidem alij complures quibus oſtenditur iure ciuili ſeruum fieri eum, qui ſe ad pretium participandum venire patitur. Hic vnicus eſt locus, quo oſtenditur & ſeruum fieri eum, qui ſe ad actum gerendum venire patitur, id eſt, vt eius qui emit rerum actor fiat. quod munus liberi homines exercere non ſolent. ac ne ciuitates quidem ipſæ niſi actoribus ſeruis vtuntur, quos actores publicos Corn. Tacitus vocat lib. 2. & 3. *l. interdum, inf. de public. l. 1. & 2. C. ne quis liber. inuit. act. Reip. ger. l. 1. C. de ſolut. & liber. lib.* XI. *l. 10. C. de lib. cau.* Tam autem in vitio eſt qui actus, quam qui D pecuniæ cupiditate ſuam libertatem prodit, & ideo vterque capite minuitur.

EIVS QVI DEPORTATVR] Qui vltimo ſupplicio vel in metallum damnantur à Præf. prætorio, Præf. vrbi. vel Præſide prouinciæ, ſtatim atque ſententia dicta eſt, capite minuuntur. & hæc eſt capitis deminutio maxima Qui in inſulam deportantur, non ſemper ſtatim ac ſententia dicta eſt, capite minuuntur. Præf. prætorio & Vicarius deportandi & aſſignandæ inſulæ ius habent. Præf. vrbi inſulam non aſſignat, quia nec vllam ſub ſe inſulam habet, *l. 1. §. relegandi, ſup. de offic. præf. vrb.* quia tamen ius ei deportandi datum eſt reſcripto Seueri, eius ſententia damnato ſtatim nec dum ab ImE peratore aſſignata inſula capitis deminutio infertur, *l. 1. §. à præfecti, inf. de legat. 3.* At qui deportatur ſententia Præſidis. non prius capite minuitur quam Princeps Præſidis factum comprobauerit. Nec enim Præſes ius deportandi habet, ſed ſi quem deportandum cenſet, in hunc fere modum id adnotatione complecti debet, L. Titium deportandum, eiuſque nomen Principi ſcribendum videri. Deinde Principi ſcribere debet miſſa opinione plena, vt ait *l. inter pœnas §. Præſides, inf. de interd. & releg.* Plenam opinionem vocat cui adiunguntur acta & refutatoriæ preces, ſiue libellus rei, vt eſt in §. *prox. inf.* & ſupplementa partium, *l. 1. C. de relat. l. ſciendum, inf. de appellationib. recip. l. eos §. ſuper his, l. quoniam, 1. l. à proconſulibus, C. de appel.* Princeps autem ſi ſententiam probat, reſcribit vt reus deportetur in inſulam,

Digitized by Google

quam Præſes adſignauerit : vel ſi nullam ſub ſe præſes A inſulam haber, etiam inſulam Princeps adſignat, & adnotat, *l. 1. §. deportatos, inf. de leg. 3. l. 2. §. 1. inf. de pœnis, l. 1. inf. quan. appel. ſit.* & tunc damnato contingit capitis deminutio media. Hic quærere interpretes ſolent, quo pacto verum eſſe poſſit, quod diximus, præſidem ius deportandi non habere, cum ius gladij habeat. & ius damnandi in metallum, *l. 6. §. qui vniuerſas, ſup. de offic. Præſid.* & ita à minori argumentantur, quod genus argumentationis tantum valet ad affirmandum, Si Præſes ius gladij habet, & deportationis igitur : & à maiori, quod valet ad negandum, Si Præſes ius deportandi non habet, multo minus damnandi in metallum. Eodem argumento quærunt illi cur Præſes non habeat ius confiſcandi, *l. vn. C. ne ſine inſ. prin. certis iud. lic. confiſc.* B Quibus ſatisfaciemus, ſi dixerimus, in his quæ ſunt meri imperij, hæc argumenta à minori vel maiori nihil valere, quoniam ea tantum ex mero imperio ſibi quis aſſumere poteſt, quæ lege ſpecialiter data ſunt. *l. 1. §. qui mandatam, ſup. de off. eius cui mand.* Præſidi datum eſt ius gladij, ius damnandi in metallum, ius relegandi, *l. relegatorum, §. 1. inf. de interd. & releg.* ius confiſcandi vel deportandi nulla lege datum eſt, *d. l. inter pœnas §. 1.* Nunc vt cetera quæ ad hunc §. pertinent, exequamur, Non poteſt etiam Præſes de decurionibus vel decurionum filiis aut nepotibus vltimum ſupplicium ſumere inconſulto Principe, *l. 1. §. 1. quand. appel. ſit.* Itaque hi qui à Præſide deportantur, vel decuriones qui capite damnantur, non prius capite minuuntur quam Princeps Præſidis factum comprobauerit. C Comprobatione Principis capitis deminutio contingit, atque adeo tunc eorum teſtamenta irrita fiunt. Additur, rei quoque poſtulati vel in ſcelere deprehenſi, qui conſcientia capitalis criminis ante condemnationem mortem ſibi conſciuerit, teſtamentum irritum fieri & fiſco bona vindicari. Non ſic ſi pertæſus neceſſitatis, vel odio vel metu cuiuſquam nondum poſtulatus vel deprehenſus necem ſibi ſua ſponte comparauerit, *l. vlt. inf. de bonis eorum qui ante ſentent. mort. ſibi conſc.* Non enim facti, inquit, ſceleritas, quo verbo ingens deprauatio & fœditas turpificati animi eius qui ſibi manus infert ſignificatur, ſed mala conſcientia pœnæ obnoxia eſt, qua de re videantur quæ adnotauimus *lib. 5. Sent. Paul. tit.* XII. Idem autem ſeruari in milite hoc loco oſtenditur ex reſcripto D Adriani, cuius etiam mentio fit in *l. eius, inf. de milit. teſt. & l. omne § qui ſe, inf. de re milit.* nam ſi conſcientia criminis militaris necem ſibi quæſiuerit, irritum fit teſtamentum & bona fiſco vindicantur : ſi alia ex cauſa, teſtamentum manet, vel non exiſtente teſtamento, bona ad cognatos tranſeunt, non exiſtentibus cognatis, ad legionem vel vexillationem, *l. 2. C. de hered. decur.* Legio eſt peditum, Vexillatio equitum. Verum huic ſententiæ obſtat *l. 2. inf. de vet. & milit. ſuc.* vbi cognati militis inteſtato defuncti circumſcribuntur quinto gradu, cum tamen hoc loco certo gradu non circumſcribantur, nec ſane eſt cur vt pagano, ita militi non ſuccedatur vſque ad ſeptimum gradum. Præterea in ea *l. 2.* deficientibus cognatis fiſcus vocatur, Hic numerus ſiue legio. Quid dicendum? Eſt, meo quidem iudicio, ea lex intelligenda de milite capitis condemnato, de quo & eius *tit. l. 1.* aperte loquitur : cuius rei argumentum præbet inſcriptio. eſt enim ex lib. XVI. Reſponſorum Papiniani, in quo de reis capitalium criminum dumtaxat Papin. diſputauit. Ergo militis condemnati ſucceſſio ab inteſtato anguſtior eſt, quam pagani in caſtrenſibus bonis : nam deficiente quinto gradu, fiſcus vocatur : at in paganis, fiſcum omnibus præferri puto ex *l. & militibus, C. de teſtam. milit.* Quod ſi alias miles moriatur indemnatus, æque pater eius legitima vel honoraria ſucceſſio ab inteſtato ac pagani, qua deficiente legio ſuccedit. & hoc Græci probant lib. 45. βασιλικῶν tit. 1.

CVM SENTENTIA EVM NON TENVERIT] Huic parti obſtat *l. moris §. iſtæ, inf. de pœnis.* niſi dicas eum quidem ſententiam tenere, ſed non cum effectu, etiamſi eam ſententiam dixerit Præf. præt. aut vicarius.

VEL EX ALIA TALI CAVSA] Recte Accurſius, vt repetundarum : nam & in reatu defunctus repetundarum reus poſt mortem condemnatur hereditate fiſco vindicata. Plin. III. Epiſt. de crimine repetundarum. *Batica, inquit, in defuncti accuſatione perſtabat. prouiſum hoc legibus, intermiſſum tamen & poſt longam intercapedinem tunc reductum.*

ERGO ET EI QVI DAMNATVS] Nam reſtitutio Principis veluti poſtliminium eſt, *l. 1. C. Theod. de repud.* Eſt tamen aliqua differentia. nam patre captiuo, B filius teſtamentum facere non poteſt propter ſuſpenſi iuris conſtitutionem : Patre deportato, de rebus poſtea quæſitis filius teſtamentum facere poteſt, nec reſtituto patre, licet filius in eius poteſtatem reuertatur, irritum teſtamentum fit, *l. vlt. C. de ſent. paſ.* nam ſine capitis minutione ipſo iure in poteſtatem reuertitur. Spes poſtliminij omnia ſuſpendit. Spes reſtitutionis nihil ſuſpendit. Iuris gentium ſiue poſtliminij ſpes certior eſt quam iuris ciuilis. Et ideirco receptum etiam eſt, vt captiuus partem faciat, deportatus non item, *l. 1. §. ſi ex tribus, & §. vlt. inf. de bon. poſ. cont. tab. l. ſi necem §. ſi patronus, inf. de bon. lib.*

FILIIFAMILIAS] Maxima aut media capitis deminutio ſemper irritum teſtamentum facit, Minima non C ſemper. Arrogatione irritum fit teſtamentum patrisfamilias pagani vel militis, quod factum eſt de paganis rebus. Arrogatione irritum non fit teſtamentum patrisfamilias militis, de caſtrenſibus rebus factum, *l. idem & inf. de milit. teſtam.* nam & via quædam eſt qua maxima capitis minutione irritum militis teſtamentum non fiat, *§. irritum, ſup.* Emancipatione vel adoptione irritum non fit teſtamentum filiifamilias de caſtrenſi peculio factum : nam pro eo eſt ac ſi à patrefamilias factum eſſet, *l. 1. §. ſed ſi filiusfamilias, inf. de bon. poſ. ſecund. tab. §. pen. Inſtit. de mil. teſtam.* Olim quoque in manum conuentione irritum non fiebat teſtamentum mulieris tutore auctore factum : quia & in familia mariti teſtamentum facere poterat, vt Cicero indicat in Topicis. Multo igitur minus irritum teſtamentum fiet, ſi quis ſine D capitis minutione in patris poteſtatem reuertatur, vel ſui iuris efficiatur, vt puta morte, aut dignitate, aut Flaminio diali. Errat Harmenupulus *lib. 5 Epit. tit.* V. qui ſcribit emancipatione irrita teſtamenta fieri.

Ad L. Si miles 7.

IRRITVM fit teſtamentum deſertione heredis, capitis minutione teſtatoris, itemque tempore, puta Paganum poſt decennium, Militare poſt annum miſſionis, & quidem totum, ſi totum factum ſit iure militari : vel pro parte, ſi eius pars tantum iure militari valeat, vt in hoc capite oſtenditur. Sic & pro parte Græci notant ruptum videri teſtamentum in ſpecie ea, de qua dicemus in *l. po-* E *ſthumus, inf.* & pro parte quaſi iniuſtum fieri per ius accreſcendi, quod olim filiæ aut nepoti præterito ad certam partem competebat, *§. 1. Inſtit. de exh. lib.*

Ad L. Verum eſt 8.

REDIT ad vitium rupti, & differentiam ponit inter adoptionem ac manumiſſionem. Adoptione filij filiæve rumpitur teſtamentum, Manumiſſione item filij, non filiæ quod expoſuimus in *Fragm. Vlpiani tit.* XXIII. & idem Vlpianus exponit *tit.* X. Ait, *Quia vna mancipatione exeunt de poteſtate.* id eſt, quia in poteſtatem parentis non reuertuntur.

Ad L. Si pater 9.

Is qui eſt apud hoſtes, teſtamentum facere non poteſt: Id tamen quod ante captiuitatem fecit, conualeſcit iure poſtliminij, quo iure etiam filius in patris poteſtatem reuertitur, nec tamen rumpit, ſi in eo teſtamento inſtitutus vel exheredatus ſit. quod ſi præteritus ſit, iniuſtum teſtamentum eſt ab initio, nec vlla ratione conualeſcere poteſt. Eodem modo filius captus ab hoſtibus, & poſtliminio reuerſus in poteſtatem patris, non rumpit patris teſtamentum factum ante captiuitatem, in quo ipſe vel inſtitutus vel exheredatus eſt. quod ſi præteritus ſit, iniuſtum eſt teſtamentum. Sed ſi dum filius eſt apud hoſtes, pater teſtamentum fecerit, & in eo filium præterierit, valere videtur ab initio, reuerſo autem filio rumpi. Verius tamen eſt iniuſtum id quoque teſtamentum eſſe, *l. 6. §. ſed ſi pater, ſup.* quia retro fingitur filius in ciuitate fuiſſe. At ſi poſt deportationem filij pater teſtamentum faciat, forſitan reſtitutus filius teſtamentum rumpet: quia non eadem eſt reſtitutionis quæ poſtliminij fictio.

Ad L. Poſtumus 12.

INITIVM huius legis expoſuimus in *l. 7. ſup. tit. prox. in §. ſi paganus.* hoc proponitur, interdum poſteriore teſtamento ſuperius quidem recto iure omni ex parte rumpi, iure tamen fideicommiſſi ſuſtineri, quod & in militis teſtamento locum obtinere oſtendit *l. quærebatur, inf. de milit. teſt.* quæ huic § vt inſcriptiones indicant omnimodo coniungenda eſt. Conſtantinus notat lib. 5. Epit. hoc caſu pro parte teſtamentum rumpi. quod pugnat cum his Vlpiani verbis, *Omnimodo prius teſtamentum ruptum eſt:* Niſi dixeris tunc pro parte prius ruptum videri, cum in poſteriori heres ſcriptus eſt ex certis rebus, quæ, verbi gratia, ſemiſſem hereditatis efficiunt: nam pro ſemiſſe adſcripto in ſecundis tabulis conſtat priores rumpi, pro altero ſemiſſe conſiſtere ſaltem per fideicommiſſum, *l. ſi quis priore, inf. ad Treb.*

Ad L. Si ita facta 14.

IN ſpecie huius legis filio & filia natis non rumpitur teſtamentum, quia vtrique exheredati ſunt, & diſiunctio illa, *ve*, pro coniunctione accipitur. quod & de articulo, *ſeu*, eodem libro Paulus ſcripſit, *l. ſi quis ita, inf. de auro & arg. leg.*

Ad L. Qui vxorem 15.

EA eſt vis fictionis Corneliane, vt qui poſt captiuitatem patris naſcitur, poſt mortem natus videatur, nec ſi prior deceſſerit, teſtamentum conualeſcit, quod eius agnatione ruptum eſt ſemel, qui tamen ſi poſtumus Velleianus eſſe intelligeretur, ex Conſtit. Adriani ſuſtineretur teſtamentum, *l. poſtumus, ſup.*

Ad L. Cum in ſecundo 16.

SERMO, qui in præteritum, vel præſens tempus confertur, certus ſtatimque verus aut falſus eſt. itaque ſi ita poſteriore teſtamento heredem ſcripſero, SI REX PARTHORVM VIVIT, vel SI TITIVS CONSVL FVIT, iam aut verum eſt regem viuere, vel Titium Conſulem fuiſſe, & ruptum eſt ſuperius teſtamentum: aut falſum, & nullum eſt poſterius, ſuperius manet nec quicquam mutat heredis vel teſtatoris ignorantia: ſatis namque eſt illa per rerum naturam fuiſſe certa, & ſciri etiam ab hominibus potuiſſe, *l. ſi ita ſtipulatus fuero hanc ſummam, inf. de verb. oblig. §. condiciones, Inſtit. eod. l. reſpiciendum, ſup. ſi cert. petat.* Sermo autem qui ad fu-

A turum tempus refertur, ex ſententia Ariſtotelis dubius & incertus eſt, ex ſententia Stoicorum ante exitum rei nec verus nec falſus, quam probaſſe noſtri auctores videntur, licet Paulus in *l. ſed & ſi reſtituatur. § vlt. ſup. de iudic.* ad Diodori ſententiam acceſſerit affirmantis id, quod futurum eſt, antequam fiat, iam verum eſſe aut falſum. quod ſi generaliter probamus, ita poſteriore teſtamento herede ſcripto, SI NAVIS EX ASIA VENERIT, ruptum ſuperius videbitur condicione impleta, vel manere condicione defecta. Hoc tamen falſum eſt: nam & condicione defecta ſuperius teſtamentum ruptum videtur. Satis namque eſt exiſtere potuiſſe quod non extitit. Sic poſſibilem condicionem, ſic *[illegible]* interpretamur. Impoſſibilis ea eſt, quæ per rerum naturam

B exiſtere non poteſt, *§. ſi impoſſibilis, Inſt. de inutil. ſtipulat.* Quid igitur ſi poſteriori teſtamento fuerit adſcripta condicio impoſſibilis? Si condicionem ipſam ſpectas, ſuperius teſtamentum manet, ſequens nullum eſt. At quia obtinuit, in teſtamentis ſcriptas impoſſibiles condiciones pro non ſcriptis habendas, *l. 1. inf. de cond. inſtit.* perinde atque ſi in eo heres pure ſcriptus eſſet, ſuperius teſtamentum rumperit. quod & in fine huius legis aperte Pomponius definiuit, & probatur *l. ſi Meuia, inf. de hered. inſt.* Illa enim condicio de qua ibi agitur & in *l. multa §. 1. inf. de cond. & dem.* SI MATER ET FILIA MEA VIVENT, eſt de futuro, & hoc ſignificat, Si mihi ſuperuixerint. quod Accurſius non intellexit. Ait, *Cum in ſecundo*, &c. Hæc verba Q. Mucij eſſe opinor. Sequitur deinde Pomponij nota, *Mul-*

C *tum autem intereſt*, &c.

Ad L. Filio 17.

TRIBVS aut quatuor vitiis teſtamentorum propoſitis, duo potiſſimum auctores executi ſunt, Ruptum & Irritum. De iniuſto hæc vnica lex eſt, credo quia quantum ad vitium iniuſti attinet, ſiue id omiſſis liberis, ſiue omiſſis ſollemnibus contrahatur, ſufficiebant ea, quæ tractata ſunt duobus titulis ſuperioribus. Hæc autem de vitio iniuſti circa hanc legem notanda ſunt: Filiof. præterito ſtatim iniuſtum teſtamentum fieri, filio emancipato præterito, teſtamentum valere, ſed reſcindi per bon. poſſ. cont. tab. Ex iniuſto teſtamento nec liberta-

D tes, nec legata, nec tabulas pupillares, nihil denique in eo teſtamento ſcriptum valere: Ex teſtamento reſciſſo per bon. poſſ. contra tab. libertates quidem & legata non deberi niſi exceptis perſonis, pupillares tamen tabulas valere, & quæ in eis relicta ſunt legata à prætore conſeruari. Ius enim prætorium ciuili benignius eſt, *l. ex duobus §. vlt. inf. de vulg. ſubſtit.* Vt autem emancipato agnoſcente iudicium defuncti vel omittente bonorum poſſ. contra tab. totum teſtamentum manet, ita filiofamilias approbante iudicium defuncti, nec ab inteſtato hereditatem totam ab extraneis, vel pro parte à fratribus inſtitutis vindicante, totum teſtamentum ex æquitate ſuſtinetur. Sed in hoc differentia eſt, quod priore caſu ſcripti adire hereditatem poſ-

E ſunt, poſteriore non poſſunt adire, quia ipſo iure nullum & iniuſtum eſt teſtamentum ab initio: ſi tamen ſignatum ſit VII. teſtium ſignis, datur eis bon. poſſ. ſec. tabulas com re. & hoc Papinianus ſignificat dum ait, *Attamen voluntas teſtatoris ex bono & æquo tuebitur.* Tueri paſſiue accipit, vt in *l. conſilio, ſup. de cur. fur. l. duobus, inf. de lib. cau. l. filium §. ad eum, inf. de leg. præſt. l. 3. C. de ſeruit. & aqua, l. ſi mater, C. ad Velleian.* in cuius legis extremo ſic legendum eſt ex vet. libris, *auctoritate iuris tuetur.* Vitruuius lib. 8. *Res omnes non ali ſine elementorum poteſtate, neque creſcere, nec tueri.* Hoc loco interpretes quærunt, an quæ initio huius legis proponitur ſententia, abrogata ſit per *Nou.* CXV in qua traditur ex cauſa præteritionis vel exheredationis ſolam

inſtitutionem vitiari. Et verius eſt, non eſſe abrogatam: nam vt diximus in *l. 4. ſup tit. prox.* Iuſtinianus de ea tantum præteritione loquitur, quæ vicem obtinet exheredationis, vt ſi mater filium, auus maternus nepotem, filius patrem prætereat: & de querela inofficioſi teſtamenti, cui locus eſt omiſſo vel non probato elogio, non de querela iniuſti, non de querela rupti agnatione vel quaſi agnatione, non de bon. poſſeſſione contra tab. Querela inofficioſi omnia olim reſcindebat. Hoc ea Nouella tantum immutatur, cui & illud Adriani decretum congruit, de quo tractauimus in *l. Titius, ſup. tit. prox.* Non immutatur vero quod proditum eſt de præteritione liberorum & poſtumorum, quæ exheredationis vicem non habet. & huius ſententiæ ex veteribus quoque Azo eſt, & ex nouis Alciatus lib. 4. παρέργων cap. 9. niſi quod Alciatus paulo inconſideratius eam Nouellam porrigit ad bon. poſſeſſio- A nem contra tabulas. Ceterum quæ hic dicuntur de filiofamilias eadem obtinent in poſtumo vel quaſi poſtumo, vt & ſi iuris ſubtilitate agnatione vel quaſi agnatione ruptum totum teſtamentum videatur, tamen ex eius voluntate heredes ſcripti accipiant bon poſſeſſionem ſec. tabulas cum re. eadem namque in vtroque interuenit ratio. Videamus tamen ſi extranei ſcripti, nulli liberi ſint, quorum præteritione infirmari teſtamentum poſſit, & in eo VII. teſtes deſint, ac conſentientibus legitimis teſtamentum ſuſtineri poſſit: ac ſic dicamus, iure ciuili aditionem non eſſe, iure item prætorio non eſſe bon. poſſeſſionem ſec. tabulas quod eam extraneis Prætor non ſoleat dare, niſi teſtamentum ſit obſignatum VII. teſtium ſignis, *l. cum tabula, inf. de bon. poſſ ſec. tab.* Igitur licet hereditatem legitimi non euincant, eam, qui ſcripti ſunt, nullo iure retinebunt.

AD TIT. DE HIS, QVÆ IN TESTAMENTO *delentur, inducuntur, vel inſcribuntur.*

ALIA quædam ſpecies irriti in hoc titulo proponitur, puta ſi teſtator conſulto teſtamentum inciderit, vel deleuerit. qua ex cauſa irritum teſtamentum fieri dicitur in *l. pen. & vlt. inf. hoc. tit. l. in fraudem, §. 1. inf. de milit. teſtam.* Verum non tantum de teſtamento in hoc titulo agitur, ſed & de quolibet capite teſtamenti deleto, inducto vel inſcripto. Tria hæc verba etiam Suetonius colligauit in Nerone: *Ita*, inquit, *multa & deleta & inducta & ſuperſcripta inerant*. quæ quid ſignificent mox dicetur in *l. 1.*

Ad L. 1.

PROPONVNTVR initio verba Sabini. Deinde ſequitur interpretatio Vlpiani. *Legi autem* &c. Sabinus ait, ea quæ in teſtamento legi poſſunt inconſulto deleta & inducta nihilominus valere, lituras & inductiones teſtamento vitij nihil adſerre. Vlpianus verbum, *Legi*, ſic interpretatur, ſi appareant litteræ, ita vt oculis cernantur. quod ſi penitus non appareant, ex coniecturis tamen quibuſdam quæ ſcripta fuerunt, intelligantur, non videntur legi poſſe. Sufficit tamen, inquit Vlpianus, ſi ea quæ incaute deleta & inducta ſunt legibilia ſint. & hic quidem pungendum eſſe opinor, quaſi hactenus expoſuerit illa Sabini verba, QVÆ IN TESTAMENTO LEGI POSSVNT. Sequitur ex Sabino, INCONSVLTO DELETA, quod ſic Vlpianus interpretatur, *ſiue ab ipſo ſiue ab alio, ſed, nolentibus*. Vel ipſe teſtator igitur vel alius inconſulto delent quæ nolentes delent. Sed & alius qui conſulto delet non voluntate teſtatoris, nihil agit, vt in ſententia Sabini expreſſum eſt. Tum explicat Vlpianus verbum, *Inducta*. *Inducta*, inquit, *accipiendum eſt & ſi perducta ſint*. Sic perductum nomen dixit in *l ſi ita ſcriptum §. ſed & cum, inf. de bon. poſſ ſec. tab.* id eſt, cancellatum ſiue ſuperinductum: inducta igitur & pro cancellatis accipimus, *l. inductum, C. de ſolut.* Deleta vero pro his quæ oblita ſunt maculis quibuſdam, quas lituras dicimus Expoſitis Sabini verbis, Vlpianus ita concludit, *Quod igitur incaute factum eſt*, &c. idque adiicit non infirmari ex vulgari illa clauſula teſtamentorum, *Lituras, inductiones ipſe feci.* Rurſus addit, idem quoque non infirmari, ſi ſuperſcripſerit induxiſſe ſe. & B ita inſcribendi verbum in hac rubrica, & ſcribendi in ſententia Sabini accipiendum puto. quinimmo & ſi inconſulto ita nominatim ademerit. QVOD TITIO LEGAVI, ID NEQVE DO NEQVE LEGO, ademptio non valet, *l. nihil, inf. de adim. leg.* Hæc de his quæ legi poſſunt, vt ſcilicet conſulto deleta non debeantur, inconſulto deleta vt debeantur omnimodo. Nunc dicendum eſt de his quæ legi non poſſunt. Ea vero aut ante conſummationem, aut poſt conſummationem teſtamenti deleta ſunt. Ante conſummationem conſulto deleta ipſo iure non debentur, *l. ſi ita ſcriptum, inf. de leg. 1.* Poſt conſummationem conſulto deleta debentur, ſed obſtat exceptio doli vel in factum. Ante conſummationem inconſulto deleta non debentur, poſt con- C ſummationem inconſulto deleta debentur. quin & ſi totum teſtamentum poſt conſummationem interierit vel incaute deletum ſit, placet teſtamentum non infirmari. quod pugnare videtur cum *l. 1. inf. ſi tab. teſt. ext.* ex qua colligitur ſcripto heredi ante mortem teſtatoris amiſſo vel deleto teſtamento bonorum poſſeſſionem ſec. tabulas non dari, quoniam neceſſe eſt tabulas extare mortis tempore, *l. 1. § ſemel, inf. de bon. poſ. ſec. tab.* Verum ita reſpondeamus, Hac in re differentiam eſſe inter ius ciuile & prætorium. quod & Acc. notauit. Iure prætorio non dari ſcripto bon. poſſeſſionem ſec. tab. ſi perierint tabulæ ante mortem teſtatoris, id eſt, ſi mortis tempore non extant, iure tamen ciuili adire ſcriptum poſſe. nam & ſine tabulis iure ciuili adquiri hereditas poteſt ex nuncupatione. quo caſu ex edicto non datur D bon. poſſeſſio, ceterum ex decreto vtilis datur ſecundum nuncupationem, *l. vlt. C. de codicil. l. 2. C. de bon. poſſ. ſec. tab* Sic & hoc caſu putem vtilem dari ſecundum voluntatem defuncti, idque notari in *d. l vlt.* dum ait, *ceteraſque ſimiles*. His expoſitis, ſubiicit Vlpianus, *Et hereditatis portio adempta*, &c. Non loquitur de inductis vel deletis vel inciſis, ſed de his quæ nominatim adimuntur. Et legata quidem conſtat ipſo iure non adimi, niſi eodem teſtamento vel codicillis teſtamento confirmatis. Nuda autem voluntate adempta petentes exceptione ſummoueri. quod tradidimus in *l. heredes, ſup. qui teſtam fac. poſſ.* Aliud in hereditate ſeruatur: nec enim codicillis aut nuda voluntate à pagano vlla ratione verbis directis adimi hereditas poteſt, *l. hereditas, C. de his quib. vt ind.* ſed vel eodem teſtamento adimitur, vel alio iure perfecto. Eodem teſtamento

Digitized by Google

adimitur per exheredationem, vt expoſui in *l. ſi ita ſcriptum §. regula, ſup. de lib. & poſtum.* quo facto totum teſtamentum infirmatur, ſi is cui adimitur, ſolus ex aſſe ſcriptus ſit: totum non infirmatur, ſi coheredem vel ſubſtitutum habeat à quo teſtamentum ſuſtineatur. Pro parte etiam adimitur, *l. ſi inæqualibus, inf. tit. prox.* At, vt Vlp. ait hoc loco, non tam hoc modo hereditas adimitur, quam non datur. quod dici de his ſolet, quæ eodem teſtamento adimuntur, *l. ſi ita ſcriptum, inf. de leg. 1.* Itaque de ea ademptione hereditatis hic locus intelligendus eſt, quæ fit ante conſummationem teſtamenti. Poſt conſummationem enim adimi hereditas non poteſt niſi alio teſtamento æque ſollemni. Si tamen id teſtator conſulto conciderit vel induxerit, hereditarias actiones denegari certum & exploratum eſt. Maior itaque inductionis quam ademptionis, factorum quam dictorum vis eſt. Ait,

ET HEREDITATIS PORTIO] Quod fit exiſtente coherede aliquo, vel ſubſtituto, ſi quidem cetera omnia valere volumus. Ait, *Si quis codicillos.* Codicilli conſulto deleti non valent, etiamſi eorum confirmatio in teſtamento ſcripta deleta non ſit.

Ad L. Cancellauerat 2.

QVÆ teſtator conſulto induxit, non valent. Finge igitur: Plures heredes quidam inſtituit, Vnius nomen induxit. Huius plerumque portio quaſi ab indigno in fiſcum cadit, vt dicemus in *l. 3. inf.* Legata tamen ab eo relicta etiam in voluntatis ambiguo fiſcus præſtat. Ergo is, qui ei ſubſtitutus eſt, non admittitur. nam quod quaſi indigno aufertur, ſubſtituto non prodeſt, *l. cum fiſco, l. ſi ſequens, inf. ad Silan.* & verba ſubſtitutionis, SI HERES NON ERIT, ſic accipiuntur, ſi omiſerit hereditatem, non ſi quaſi indigno ei erepta hereditas fuerit: tunc enim fiſco adquiritur non ſubſtituto. quamobrem ſic in hac lege emendandus eſt verſus ille, *Sed ſi inſtituti nomen induxit & ſubſtituti reliquit, inſtitutus,* &c. vt pro *inſtitutus*, reponatur *ſubſtitutus.* Certiſſimum enim eſt inſtitutum repelli. Sed notatur eo loco differentia inter legatarium & ſubſtitutum, vt ſcilicet legatarius admittatur, ſubſtitutus non item. At nunc finge: Teſtator omnium heredum nomina induxit, & teſtatus eſt ſe id propter vnum heredem facere: quæro, an ceteri repellantur. Vlpianus ait, in re dubia benignius eſſe, vt non repellantur. idemque ei de legatis iudicium eſt. quod confirmatur *l. paterfam. inf. de hered. inſtit.*

Ad L. Proxime 3.

AVT teſtator heredibus hereditatem ademit, aut heredum nomina induxit. Si ademit, aut valet ademptio, aut non. Valet, quæ fit eodem teſtamento vel extra teſtamentum verbis fideicommiſſi. Non valet, quæ fit extra teſtamentum verbis directis. Quæ non valet, aut ſimpliciter fit, aut cum elogio. Si ſimpliciter, pro non facta habetur, nec heredibus hereditas aufertur, *l. pen. §. vlt. inf. de cond. inſtit.* Si cum elogio, vt quia de ſe heredem male meritum dicit, inſimulari videtur heres indignitatis, ideoque in eius locum fiſcus vocatur, videlicet ſi epiſtola vel codicillis directo facta ademptio fuerit, *l. hereditas, C. de his quib. vt ind.* nam ſi verbis fideicommiſſi iure tranſlata ad alium hereditas ſit, fiſcus non vocatur, *l. cum quis §. Seiam, inf. de legat. 3.* Item ſi fiat ademptio eodem teſtamento nullo addito elogio, non fiſcus, ſed coheredes vel ſubſtituti vel legitimi vocantur, *l. 1. §. pen. ſup. hoc tit.* Hæc de ademptione, Nunc de inductione videamus, quam hoc conſtat differre ab ademptione, quod omnimodo valeat inductio, etiamſi fiat poſt conſummationem teſtamenti, vt diximus *ſup. l. 1.* Quis vero tunc in hereditatem ſuccedat, quæritur? Et vel heredis vnius nomen induxit, vel omnium. Si vnius, fiſcus coheredibus ſubſtitutiſque præfertur, *l. 2. ſup. l. cum tabulis §. vlt. inf. de his quæ vt ind.* Si omnium, æque fiſcus legitimis præfertur: nam & ſi quibus eodem teſtamento nudo ſermone adimit teſtator, non continuo eos quaſi indignos damnare videatur, quorum tamen nomina oblitterat, eradit, expungit, ſans videtur hoc facto eos indignitatis arguere. & hoc quidem ita procedit, niſi legitimi probent id ea mente teſtatorem feciſſe, vt inteſtatus decederet, *l. 1. §. pen. inf. ſi tab. teſtam. nul. ext. l. vlt. inf. hoc tit.* quod & in hac lege proponitur. eo vero caſu legata, fideicommiſſa, & libertates intercidere certum eſt. At in dubio fiſcus vocatur. quo caſu quæſtionis eſt, an legata & cetera quæ inducta non ſunt, fiſcus præſtare debeat. Et proponitur in hac lege decretum D. Marci, quo in hac ſpecie caducam fieri hereditatem cum ſuo onere decernitur. De eo forſitan Vlpianus intellexit in *Frag. tit. 17.* potius, quam de Conſtitutione Seueri & Antonini, ex qua ſubſtituti ſuccedunt, coheredibuſque accreſcit cum onere. Sed ſpeciale non generale decretum, id eſt, ſicut & in alia ſpecie caduci illa D. Pij Conſtitutio, de qua in *l. 3. §. cum ex cauſa, inf. de iure fiſc.* In hac autem ſpecie mouit Marcum hæc ratio, quia cum heredum tantum non ceterorum nomina induxerit, ceteri retinuiſſe voluntatem defuncti videntur. atque ita in dubio ſemper interpretabimur. Lex noſtra ait, magis dubitari de prælegatis: neque tamen id definit. Sed ea quoque conſeruari definitum eſt in *l. cum quidam, inf. de his. quæ vt indig.* quod tamen non in omni caducorum ſpecie fit, *l. ſi ſequens §. 1. inf. ad Silan.* Ait,

IPSO IVRE PARIMI] Ne dixeris cum Accurſio, ſi ante conſummationem teſtamenti induxerit: nam in hac ſpecie de qua apud Marcum diſceptatum eſt, conſtat poſt conſummationem teſtatorem induxiſſe ex *d. l. cum quidam.* Quid ergo reſpondebimus ad *l. 1. §. ſed conſulto, ſup.* Solutio non eſt difficilis. Loquimur de hereditate quæ ipſo iure fiſco vindicatur, ſi heredum inſtitutio inducta ſit. Ibi autem de legatis agitur quæ ab herede exigi & præſtari ſolent, hæc ſi inducta vel adempta ſint, ab herede retinentur nec addicuntur fiſco. Ait, *Sed in re dubia.* Hæc ſententia ex eodem libro repetita eſt in *l. ea quæ in partes, inf. de diu. reg. iu.* Ait, *Pudente & Pollione.* Ex Coſſ. apparet, hunc Antoninum eſſe Marcum philoſophum. quod & in *d. l. cum quidam,* & *l. cum tabulis,* probant. Ait, *Vos habetis iudices veſtros.* Pronuntiauit hereditatem ad ſcriptos non pertinere, & vindicationem hereditatis, qua fiſci aduocati vtebantur, remiſit ad præfectos ærarii, *d. l. cum quidam.* Hi ſunt in vrbe iudices rerum fiſcalium, vt oſtendimus in *l. cum hi §. tranſactiones, ſup. de tranſact.* Iuſſit itaque aduocatum fiſci cauſam agere & hereditatem fiſco petere apud præfectos ærarij. Aduocatum fiſci primus inſtituit Adrianus auctore Spartiano, de cuius officio extat eiuſdem Adriani reſcriptum in *l. 3. §. Diuus, inf. de iure fiſc.* Ait, *Nomen ſerui.* Maior aut certe par vis eſt inductionis atque ademptionis porro libertas ademptione reuocatur, *l. 1. inf. de adempt. lib. Vlp. in Fragm. tit. 2.* ergo & inductione. Olim ſemel teſtamento data libertas adimi non potuit. quod fauore libertatis conſtitutum erat. Hodie poteſt, *l. ſi peculium §. 1. inf. de man. teſt. l. ſi ſeruus, inf. de fid. lib.* non quidem à ſemetipſo vt expoſuimus in *l. ſi ita ſcriptum §. regula, ſup. de lib. & poſtum.* ſed ab alio vt puta ſi ſeruus teſtamento non heres, ſed liber tantum eſſe iuſſus ſit. Sic vero dicemus fauore libertatis Marcum olim conſtituiſſe, ne libertatis inductio valeret. Hodie tamen vt ademptionem, ita & inductionem libertatis valere. Libertatem inductam pono: nam quemadmodum

nomina heredum ioducere & inſtitutionem indoce- A re idem eſt, vt conſtat ea initio huios legis, ita nihil intereſt ſiue libertatem induꝯtam ſiue nomeo ſerui manumiſſi indnꝯtum dicas. Conſulto item libertatem indoꝯtam, idque liquido conſtare omnino ponendum eſt.

AD TIT. DE HEREDIBVS INSTITVENDIS.

Ad L. 1.

QVi tastatvr] Sabini hæc ſunt. *Licet etiam*, Vlpiani bæc adnotario eſt. Potuit etiam ante beredis inſtitutionem tutor, & fideicommiſſum dari, & in vtrumque caſum heres ſubſtitui. Poteſt hodie etiam legatum & libertas, penituſque ſublata eſt ſnperior Sabini ſententia. Aditcit Vlpianus, inſtituti appellatione etiam nuncupatum contineri.

Mvtvs] Hæc ſententia Sabini eſt, ad qoam quod adootarat Vlpiaous, videtur reieꝯtum in *l. mutum, inf. de a iqu. ber.* quæ eſt ex eodem libro. Addatur, mutum & ſurdum olim familiæ emptorem fieri non potuiſſe ex eodem Vlpiano io *Frag. tit. 20.*

C Qvi naqve] Hæc quoque Sabini eſſe ſubieꝯta adnotatio indicat, *Hæc autem ſcriptura*, &c. Scriptura Sabini, vt ſcriptura Q. Mucij in *l. 7. inf. de annuis leg.* Scriptnra Iuliani *l. 18. de dam. inf.* Terentius Adelph. *Poſtquam poëta ſenſit ſcripturam ſuam.*

Sr ax fvndo] Hoc etiam Sabini eſt, vt probat *l. quotiens §. ſi duo, l. ſi alterius, inf.* Quæ ſequuntur, *Sin autem ſic ſcribat*, Vlpiani eſſe opinor, quibus ſie ea, quæ ſcripta ſont, pletumque accipi oſtenditur, vt plus noncupatum minus ſcriptum iotelligatur. quod vtique ita procedit, ſi ſcriptum diꝯto, id eſt, ei qood ſubauditur, quod diꝯtum intelligitur, quod repetitúr *ἀπὸ κοινοῦ*, coogruat atque conueuiat, *l. vnum §. pen. l. cum pater §. cum imperfecta, inf. de leg. 2. l. verbum, C. de fideicom.* Ea vero dicuotur de teſtamento ſcripto: nam & quod ſcribeodum ouncupatur, teſtamentum ſcriptum eſt.

D Eroo at si ita] Et hoc probat *l. errore, C. de teſtam.* Marcelli igitur opinio noo obtinuit.

Ad L. Circa eos 2.

Qvasi dvplici] Conditionali ſcilicet & puta, ac ſi omnino ita dixiſſet, Ex partibus quas adſcripſeto, heredes ſuoto, vel ſi oon adſcripſeto, ex æquis. nec obſtat *l. Titia, in princ. inf. de leg. 2* Ibi oamque libertati fideicommiſſariæ euidentet inieꝯta condicio eſt, Si leganero: nec duplex ad eam ſcripruram ſenſus commode adhiberi poteſt. Minus obſtat *l. qui plures, inf. de vſufr. leg.* nam eſt in ea ſpecie inutile legatum non tam quia teſtatot id quod erat pollicitus, non perfecit, quam quod iocertæ ſuot legarariorum perſo- E næ. Non obſtare etiam *l. Clemens §. vlt. inf.* eo loco demonſtrabimus. *Ineſſe condicio.* Condicio ſcilicet collata ad præteritum tempus, quæ eius generis com ſit vt veta confeſtim exiſtat aut falſa, duplicem ſenſum is ſermo admittere non poteſt. *Hæc ſimilia putat.* id eſt, non valere, ſiue dixerit, Ex qua parte me ſcripſir, ſiue, Ea partibus, quas adſcripſero.

Potast avtsm intarassa] Potat Vlpianus hæc eſſe diſſimilia.

Ad L. Seruus 3.

Servvs alienvs] Setuum alienum dicit ad

B differentiam ptoprij, qui ſine libertate heres inſtitui non poteſt ſecundum communem iuris auꝯtorum ſententiam, à qua paoci diſſenſerunt. Sed & qui in eo inter ſe conſenſerunt, multis contentionibus hanc quæſtionem diueaarunt, An ſeruo proprio inſtituto ex parte ſine libertate, eodemque alij legato ante vel poſt ioſtitutionem, legatum valeat, an inſtitutio valeat, & cui adquirantor. Alij legatum valere, & legatario per ſetuum bereditatem adquiri exiſtimaueront: alij legatum valere, inſtitutionem non valere. Vicir paucorum ſenrcotia arbitrio Ioſtiniani, quaſi hereditatis dationi tacite inſit libertatis datio: atque in ea quæſtione vtraque opinio reieꝯta eſt. Cum enim inſtituoioni inſit libertatis datio, non poſſis dicete eiuſdem ſerui legatum valere: nam ſiue legatus ſit ante ioſtitutiooem, inſtitutione reuocatum eſt legatum: C ſiue poſt inſtitutionem, legaro hereditas vel libettas quæ data intelligitur reuocari non poteſt. Noo poſſia etiam ex aliotum ſententia dicete inſtitutionem non valere, legatum valere, hoc nimirum ſupponendo ea mente defunꝯtum fuiſſe, vt ſetuus heres fieret ooo liber, itemque vt is iure legati ad alium peruenitet. Supponere nobis quoque licet, vt mathematicis, ſed non niſi vera aut veroſimilia. Hoc autem veroſimile non eſt, vt fruſtra teſtatot ſeruum proprium inſtituetit. atquin fruſtra inſtituit, ſi abſque libertate inſtituit, ſi ea eius mens fuit. quod vt ſupponator, fetre non debemus, quandoqoidem vt natura nihil fruſtta facit, ita bomines ſobrij & ſani, qui oaturam quaſi ducem ſequuntur, nihil vmquam fruſtra facere exiſtimandi ſunt, *l. pen. C. de nec. ſer.*

Vel pro parte] Id eſt communis, de quo in D ſententiis Pauli.

Si sarvvm] Circa hanc ſpeciem valde oouam diſtinꝯtionem Iuſtinianus adhibuit in *l. vlt. C. de neceſſ. ſer.* in qua pro *Subſtiuntus*, ea veteti leꝯtiooe legendum eſt, *Inſtitutus.*

Qvasi qvævis condicio] Et ideo ſi Titius omiſſa cauſa reſtamenti ab inteſtato poſſideat hereditatem, ex ediꝯto non ſubuenietur Seio. eo enim ediꝯto tuetor Prætor voluntatem defunꝯti. Voluntas autem defunꝯti hæc eſt, vt non niſi ea condicione exiſteore Seius heres fiar, *l. ſi in teſtamento, inf. ſi quis omiſ.* Cur vero & idem ibi oon noratur in legato ita teliꝯto, Si Titivs haras arit, Seio c. oato? An quia quod de parte hereditatis traditur generaliter, non poteſt æque in legato generaliter tradi? nam E in hereditatis parte Seio delata ea verba ſemper meram condicionem faciunt, in legato pletumque condicionem non faciuot, *l. 3. inf. de leg. 1.* niſi probetur facere condicionem teſtatorem voluiſſe, *l. in condicionibus §. 1. inf. de cond. & dem.* qua in ſpecie idem proculdubio iuris eſt in legato quod in hereditate.

Non vt dasinat] Qualitas heredis mutari poteſt, ſubſtaotia non poteſt. Non deſinit heres eſſe, qui ſemel extitit. Deſioit neceſſarius eſſe, qui ſemel oeceſſarius extitit, & ius abſtinendi nanciſcitur. Deſioit voluntarius eſſe, qui ſemel fuit eiuſmodi, & neceſſarius efficitur, vt in ſpecie à me notata in *l. 7. inf.*

Apartvræ] De hoc §. ſcripſimus in *l. ſub condicione, ſup. de lib. & poſt.*

Ad L. Suus quoque 4.

Svvs qvoqve] Nedum neceſſarius & voluntatius. *Sed excipiendus.* Similiter ſuus heres inter ceteros exheredari poteſt: ſed excipiendus eſt filius. *Et quidem ſub ea.* Sub caſuali ioſtitui non poteſt, niſi in eius defectum nominatim exheredetur. Sed neque ſub mixta, ne deficiente parte caſoali inueniatur præteritus. Sub poteſtariua ſi inſtituatur, non eſt io eius defectum oeceſſaria exheredario, quoniam non deficere hæc condicio proprie, ſed omitti videtur, vt merito quod ei non paruerit, filio imputari poſſit. Poteſt & in legitima ſub poteſtatiua condicioοe inſtitui, vt Alciatus notauit in *l. ſi filius heres, ſup. de lib. & poſt.* *Effectum habeat.* Condicionalis inſtitutio omni ex parte effectum habet, ſi exiſteote coodicione ſcriptus admittatur, deficieote repellatur. Hoe ergo quærit, an & deficieote coodicioοe filius repellatur, nec veniat iure ioteſtati.

Svxmotvm essé] Atqoe ita omnino condicio effectum habet. *Non debere eum expectare.* Eum enim dumtaxat ſcripti expectant, qui iofirmare iudicium defuncti poteſt.

Facti potxstas est] In facti atqoe adeo in iudicis poteſtate eſt. Eam quidem poteſtatioam eſſe conſtat, quam quotieoſcunque volumus, facile poſſumus explere, eius vero exempla perpetuo non conſtaot. nam quæ prima ſpecie in ooſtro arbitrio videtur eſſe, in difficili & in caſu eſt nonnunquam. *Ad generalem.* Hanc rem in facto conſiſtere, in æſtimatione iudicis eſſe.

Seo et si filio] Si filius ita inſtitutos coheredem vel ſubſtitutum habet, omiſſa condicione, teſtamentum à coherede vel ſibſtituto ſuſtinetur filio excluſo. Coheres filium non expectar, ſubſtitutus expectat vſque ad mortem, ſi ea condicio potuerit vltimo vitæ momento impleri, vel vſque ad morti proximum tempus, ſi eo momeoto oon potuerit impleri. *Cum & ſi fuerit facta.* Hæc ratio proprie in hac ſpecie locum habet, condicione filio impoſita, quæ nouiſſimo vitæ tempore expleri poteſt. Verumtamen & citra hanc ſpeciem conſtat filium ita inſtitutum à ſubſtituto vel à coherede inutiliter exheredari.

Ad L. Apud Julianum 5.

Si eivsmoni] Huic notæ locus eſt, eum filios ita inſtitutus oec ſubſtitutum nec eoheredem habet.

Ad L. Sed ſi condicioni 6.

Sententiæ Ivliani] Propoſitæ in *l. 4. §. 1. ſup.*

Nepotes] Dixit de filio. Nunc de ceteris liberis ait ſub omni eos condicione ioſtitui poſſe.

Non rvmpvnt] Succeſſione. *Et ſi rediganiur.* Rediguntur ad condicionem filij, quia in ſui locum ſuccedunt ex lege Vellea. Non tamen vt filij, ita illi ſub omni condicione inſtitui noo poſſunt: hoc enim nulla lege introductum eſt. Noo ergo per omoia adſimilantur filiis.

Solemvs oicere] Huius vulgaris ſententiæ duo exempla ponnotur hoc loco. Ad primum pertioet *l. liber §. ſi heres, inf. hoc tit.* Secundum eſt huiuſmodi. Seruus alienus ſub coodicione ſine libertate inſtitutus eſt. poſt mortem teſtatoris traditus eſt ſeruo hereditario, atque ita defuncti proprius fuiſſe videtur. quod enim hereditati quæritur, defuncto quæſitum videtur. Ceterum ante condicionem rurſus per vſucapionem alienus effectus eſt. Medium ioter teſtamentum

A & condiciooem tempos nihil nocet. Addatur tertium ex *l. Ariſto, inf. de man. teſtam.*

Vt Ivlianvs scribit] Hoic ſeoteotiæ Iuliant additur in *l. ſi ſeruus communis, inf. tit. prox.* Quod ſi neque, &c. quod ootam Marcelli eam eſſe opinor, cuius meminit Iuſtinianus in *l. 1. C. de com ſer. man.*

Sen si sit] Hæc etiam ad ſeruum communem ſpectant, vt indicant illa, Et putat in eum caſum, &c. In eum autem caſum, quo voluntarius fieret, pota ſi communis permaneret, certum eſt fruſtra ademptionem libertatis fieri, quæ noo iure data intelligitur. Reliqua expoſuimus in *l. ſi ita ſcriptum §. regula, ſup. de lib. & poſt.*

B

Ad L. Si ſeruus 7.

Si servvs commvnis] Lego, *Si ſeruus cum libertate,* vt io *l. teſtamento, inf. eod.* Duo enim hic pooutur caſus, quibus ſeruus voluntarius heres fit, qui fruſtra ponerentur in ſeruo communi, quem conſtat ab altero ex dominis inſtitutum ſemper voluotarium fieri vno caſu excepto, ſi eius partem teſtator redemerit, *l. prox. §. ſi ſeruum, ſup.* nec ſi ſeruum hunc commooem fuiſſe ponas, conſentient quæ ſequuotur de eo à teſtatore alieoato in ſolidum, & adeunte noui domini iuſſu. In eo etiam initium huius legis cum ſequeotibus non congruit, quod initio ponitur tantum hereditas data ſub condicione, ſequentibus non hereditas, ſed libertas. Denique noo poſſunt quæ hic tra-
C ctantur, tractari niſi in ſeruo proprio. Seruus proprius neceſſarius heres eſt. Excipiuntur duo caſus poſiti in hac lege. Ponimus ergo vt in *l. teſtamento, inf.* ſeruum proptium ioſtitutum cum libertate ſub condicione. *Libertatem conſecutus ſit.* Vel manumiſſione, vel iuris beneficio.

Aoire hereuitatem potest] Hereditatem pure delatam ſtatim à morte teſtatoris adire poteſt ſuo arbitrio, ſiue libertatis condicio pendeat, ſiue extiterit, ſiue defecerit: alionde enim quam ex teſtaſtamento liber factus eſt. Non eſt autem neceſſarius niſi qui vtrumque ex teſtamento conſequitur, *§. ſeruus autem à domino, Inſtit. eod. tit.* *Siue heres.* Re coniunctus qui pendente condicione libertatis ſolidum obti-
D neat. Sed ſi poſt alieoationem heredis, condicio extiterit, verum eſt quod Accurſius notat, ſeruum ex teſtamento liberum & heredem futurum, licet peodente condicione voluntarius extiterit.

Ad L. Duo ſocij 8.

Dvo in hac lege ponuntur caſus, quibus ſeruus communis vtrique dominorum neceſſarius heres exiſtit. *Orcinum heredem.* Quidam codices, Orcinum & heredem, quod rectiſſimum eſt. *Eaque extitit.* Poſt mortem eorum.

Ad L. Quotiens 9.

E

Qvotiens] In corpore errat, qui Gaium pro Titio, extraneum pro fratre accipit. Io re, qui in ſubſtantia rei aut in nomioe rei ſubſtantiam ſigoificante errat. Vterque error ſcripturam teſtameoti inutilem reddit. *Nam & hunc pro non inſtituto putat.* Id eſt, heredem nullo modo futurum putat. quod & Vlpianus probat. Nihil ergo hæc Marcelli ſententia commune habet cum illa, quæ refertur in *l. 2. ſup.* quam Vlpianus improbat. Nihil etiam cum *l. pen. C. de inſtit. & ſubſt.* in qua traditur hanc inſtitutionem valete, Heredes svnto svb connicione qvam anscripsero, nulla condicione adſcripta. In hac eoim ſcriptura oullos error eſt. Sed polliciti obli-

uio tantum, vel omiſſio conſulta, vel præſtandi polliciti morte præcepta facultas. At ſi dum vult condicionalem inſtitutionem ſcribere, putam ſcribat, error eſt hic ſane, ſicut ſi dum vult Titium ſcribere, Gaium ſcribat. *Sed ſi condicionem.* In priori ſpecie quod voluit non ſcripſit. In hac vtrumque ſcripſit, quod voluit & quod noluit: nam ſi condicionem detrahas, quod reſtat, id eſt, quod voluit.

Qvasi ex parte dimidia] Ergo ex aſſe, *l. 33. inf.*

Indvbitabili signo] Id ὁμολογούμενον γνώρισμα Græci vocant. Idem vero & quaſi digito eum demonſtrauerit, *l. nemo, inf.*

Sed qvis ex qva parte] Incertum partium inſtitutionem non vitiat. Incertum perſonarum inſtitutionem vitiat.

Qvasi sva condicione] Mallem dixiſſet, *quaſi ſub certa demonſtratione, § ſub certa, Inſt. de legat.*

Labeo, Neratius, et Aristo] Hi Proculiani fuerunt. De Labeone & Neratio conſtat. De Ariſtone ſuſpicor, quod is ad Caſſium & Sabinum notas ſcripſerit.

Simvl ei] Erit ergo neceſſarius quaſi à ſemetipſo libertatem accipiat.

Si sit alienatvs] Alienatione reuocatur libertas, Redemptione conualeſcit, quæ fiat ante mortem teſtatoris. Quod ſi ſola libertas relicta ſit, conualeſcit etiam ea redeunte ſeruo in hereditatem poſt mortem teſtatoris ante aditionem, *l. verum, inf. de man. teſt.* Priore caſu dies libertatis cedit à morte, poſteriore ab aditione. Diem vtiliter cedere ſatis eſt. Quod vero in hereditate, idem & in legato obtinet, vt ſcilicet legato ſeruo relicto cum libertate, alienatione libertas reuocetur, redemptione facta ante mortem vel aditionem conualeſcat. nec quicquam obſtat *l. cum ſeruis, inf. de adim. leg.* nam de ſeruo legato non de ſeruo legatario loquitur. At ſi poſt alienationem libertas nominatim adimatur, redemptione non conualeſcet, *l. ſi ſeruo cum libertate, inf. de opt. leg.*

In diem] In diem pro ex die, vt in *l. teſtamento manumiſſus. § vlt. inf. de man. teſt.* Plerumque in diem, id eſt, ad diem, quo modo ſi relicta ſit libertas, pro puta habetur.

Post diem] Si poſt diem, ſtatim liber & heres erit. Si ante diem, expectabitur dies libertatis.

Posse heredem existere] Voluntarium fore. *Inſtitutio valet.* Inſtitutio conſiſtit, ſed effectum non habet antequam extinguatur vſusfructus. Ex Conſtit. Iuſtiniani etiam effectum habet, eritque ſeruus proprietario neceſſarius heres.

Ad L. Si alterius 10.

Pro partibvs] Hoc modo, Primvs pro parte sva ex fvndo Corneliano, Secvndvs pro parte sva ex fvndo Liviano heres esto. Circumſcribenda eſt mentio fundorum, circumſcribenda mentio partium, id eſt, ex pretiis fundorum conſtituendæ non ſunt portiones hereditariæ: nam nec facile fieri id poteſt, quandoquidem fundorum pretia varia atque diuerſa ſunt pro temporum qualitate & affectione perſonarum. *Prædiorum.* In archetypo Flor. pretium pro pretiorum. quod valde probo.

Ad L. Attius 11.

Dvo Titii] Quia vnius perſonæ vice funguntur, *l. liber § Titius, inf.* Opponi autem huic & proxime ſuperiori ſententiæ ſolet *l. quotiens, C. eod.* Sed tunc heredes ſcripti ex re certa reuocantur ad ratio-

A nem totius aſſis, cum omnes ita ſunt ſcripti. Quod ſi vnus ex re certa, alter ſine parte vel ex parte aſſis, hic pro herede accipitur omnimodo, ille non item. Sed neque ille pro partiario legatario accipitur.

Ad L. Si inæqualibus 12.

Si hoc ante] Eodem teſtamento ſe corrigere poteſt. Poſt conſummationem teſtamenti ſi quid corrigere velit, omnia ex integro reficienda ſunt.

Ad L. Interdum 13.

Qva distracta] Nec obſtat *l. pen. § Lucius, inf. de legat. 2.*

B quoniam ibi perſpicua eſt voluntas defuncti omnes ad viriles partes vocantis, quod non tam illius vel illius, quam familiæ rationem habuerit, vt ſubiunctum legato præceptum demonſtrat, ne ex familiæ nomine alienetur.

Sed sollemnis] Vt aſtrologi res omnes reuocant ad XII. partes, menſes, horas, ſigna, latitudinem ſignorum, ſic nos hereditates, vſuras, res ſolidas omnes. Singulas partes vncias vocamus, quarum nota eſt linea iacens, auctore Martiano. Inde Auguſtinus XVIII. de Ciuitate Dei cap. XLII. *Ad capita verſuum iacentibus virgulis, ſicut ſcribuntur vnciæ, ſignauerunt.* Quod ſi teſtator plures aut pauciores fecerit partes, tacito iure in XII. ſemper hereditas reuoluitur, vt ſi Primum ex quadrante, Secundum ex qua-

C drante, ex ſemiſſibus videntur ſcripti, ſi Primum ex quadrante, Secundum ex ſemiſſe, Primus ex triente, Secundus ex beſſe videtur ſcriptus. Similiter ſi plus diſtribuat, vt ſi Primum ex aſſe, Secundum ex aſſe, duo ſemiſſes fient: ſi quatuor ex triente ſingulos, ſinguli quadrantem ferent: ſi Primum ex VIII. vnciis, Secundum ex VI. quæ ratio eſt ſeſquitertia ſiue ἐπίτριτος plus feret epitrito Primus quam Secundus, *§ vlt. inf.* ſi Primum ex VI. Secundum ex IX. quæ ratio eſt ſeſquialtera ſiue ἡμιόλιος plus feret altero tanto Secundus, quam Primus, & horum quidem nihil à Iuſtiniano immutatum eſt. Sed ſi Primum ex XII. vel ex aſſe, Secundum ex VI. quæ ratio eſt dupla, ſiue ex VIII. quæ ſeſquialtera, ſiue ex IX. quæ ſeſquitertia, maior erit duplo, ſeſquialtero vel epitrito Primi portio quam

D Secundi, vt in hoc §. oſtenditur. Non idem dicemus, ſi Primum ſimpliciter, Secundum ex VIII. inſtituerit. tunc enim plus feret Secundus duplo: quia non videtur teſtator à ſolemni diſtributione aſſis receſſiſſe, *l. qui non militabat §. filiis, inf.* Sed & ſi Primum ex XII. vel ex aſſe, Secundum ex VI. vel VIII. vel IX. inſtituerit, ex Conſtitutione Iuſtiniani non videtur à ſolemni diuiſione aſſis receſſiſſe, *l. cum quæſtio, C. de legat.* quæ eſt ex L. deciſionibus. Ergo ſi Primum ex XII. Secundum ex VI. non niſi tantumdem Primus feret, ſi Primum ex XII. Secundum ex VIII. vel IX. plus feret Secundus. idque propius voluntatem defuncti Iuſtinianus accedere putat. ego veterum ſententiam magis probarem.

E

Ad L. Iulianus 15.

Ivlianvs] Idem ex Iuliano traditur in *l. triplici §. vlt. inf. de verb. ſign.* Seius ergo & Sempronius vtroque modo coniuncti ſunt, & Seio repudiante, quadrans ad ſolum Sempronium pertinet.

Facti qvidem] Voluntatis quæſtionem eſſe. *Habituros.* Tertium nihil habiturum quod condicio defecerit. *Si repudiauerit.* Eadem ratio ſeruatur in *l. 6. §. ſi quis Primum, ſup.* Erit ergo Tertij pars ſeſquialtero maior portione Secundi, nec ad hanc ſpeciem vt recte Bart. ſenſit, Iuſtiniani conſtitutio pertinebit,

Ad

Ad L. Item quod 17.

Qvantvm ad ivs adcrescendi] Pono duos inſtitutos coniunctim ſine parte, vt in his, quæ inferius proponuntur exemplis, atque adeo re & verbis coniunctos videri, *l. triplici, D. de verb. ſign.* vel ita, P. Mæuius. Non ſunt tamen coniuncti quantum ad ius adcreſcendi vt ceteris præferantur. Nam & ſi iuris poteſtate in reſiduam aſſis partem compellantur, verbis tamen teſtatoris vt ceteri non ſunt in certam partem vocati, quod cum ſit, verborum coniunctio ſola nullum effectum habet. niſi omnes heredes ita proponantur ſcripti, vt puta, Primvs heres esto, Secvndvs heres esto, tertivs et qvartvs heredes svnto. nam Primo repudiante, omnibus adcreſcit, Tertio repudiante, ſoli Quarto, *l. heredes, inf.* idemque dicendum in ſpecie *l. liber §. Titius 1. inf.*

Libro xvi. scripsit] In *d. §. Titius. Non in alium aſſem.* Vt ſupra duobus in locis, in alium aſſem & in vnum aſſem, ſignificat in ſemiſſem ratione reuocata ad ſollemnem diſtributionem aſſis, ita & hoc loco. Non ergo ſemiſſem feret Tertius, ſed trientem Ceteri autem quibus erogatum eſt dupondium, beſſem. *Aulus.* Puto Caſcellium ſignificari. hæc vero ita eleganter Politianus interpretatus eſt. Ariſto & Aulus ſcripta Labeonis notauerunt, proque probabilibus accipi Vlpianus quæ ab eis notata non ſunt.

Ad L. Sabinus 18.

Eadem ratio est] Vitellij ſententiam in hæc pauca collegit Paulus, & hac ratione in *l. ex vnciis, inf.* Primo inſtituto ex vi. vnciis, Secundo ex viii. Tertio ſine parte, Primus quadrantem, Secundus trientem, Tertius quincuncem feret. Ita portio Secundi maior erit epitrito portione Primi, & portio Tertij epitetarto maior quam portio Secundi.

Ad L. Ex facto 19.

Si mihi Seivs heres non erit] Ant. Auguſtino non aſſentior, qui negationem tollendam cenſet. nam ratio quæ ſubiicitur indicat ideo Sempronium non admitti, quod ſubſtitutus ſit in partem Seij, quæ nulla eſt, non aliter quam ſi expleto aſſe fuiſſet inſtitutus ex reſidua parte. Denique ſi ita dixiſſet, Si mihi Seius heres erit, ne Pegaſus quidem Sempronium portionem vacantem occupare exiſtimaſſet, *l. 3. §. ſi quis ita, ſup.*

Ad L. Quo loco 20.

Si iam mortvo] Primum ſcripſit ex quadrante, Secundum ex dodrante, Tertium ſine parte. Primus ſeſcunciam, Secundus trientem & Semunciam, Tertius ſemiſſem feret. At quid ſi Primus tempore teſtamenti iam fuerit mortuus? an quia eius portio pro non ſcripta habetur, perinde ac ſi Secundum dumtaxat ex dodrante & Tertium ſine parte inſtituiſſet, dicemus Tertio quadrantem non ſemiſſem deberi? Minime. Sed, vt diximus, Secundus trientem & ſemunciam, Tertius ſemiſſem iure inſtitutionis feret, iure autem adcreſcendi inter eos ſeſcuncia diuidetur pro hereditariis portionibus, id eſt, pro ratione ſeſquitertia.

Qvod si vivvs] Primum (qui iam erat mortuus) & Secundum ex ſemiſſe coniunctim heredes ſcripſit, Tertium ex altero ſemiſſe, Pars Primi adcreſcit Secundo. idque in hereditatibus quæ ſemper vindicationis genere relinquuntur, perpetuum eſt. In A legatis diſtinguimus inter vindicationis & damnationis genus.

Ad L. Trebatius 21.

Non eſt neceſſarius heres, niſi qui teſtamento domini & hereditatem accepit, & libertatem à ſemetipſo tamquam heres. quod euenit ſi & alio herede ſcripto ita inſtituatur, Stichvs liber heresqve esto. Nam à coherede nondum adita hereditate liber heresque neceſſarius fit. At ſi ita inſtituatur: Qvisqvis mihi heres erit, vel, Si qvis mihi heres erit, vel, Cvm qvis mihi heres erit, Stichvs liber heresqve esto, alio herede inſtituto, liberum quidem Stichum fieri poſt aditionem B coheredis Trebatius ait, ſed quod videatur libertatem à coherede accipere, neceſſarium fieri negat. Reprehenditur à Labeone. melius namque eſt & hoc caſu interpretari eum à ſemetipſo iure inſtitutionis propriæ libertatem accipere. ſed non antequam condicio illa extiterit, id eſt, antequam adierit coheres, *l. ex parte, inf. de adq. her.*

Servo libertatem] Eadem inſpectio eſt in hac ſpecie, quæ in ſuperiori. Seruo libertas pure, hereditas ſub condicione data eſt. Hereditas ex condicione pendet. Libertas quoque in pendenti eſt interim, vtrum à coherede, an à ſemetipſo accipiatur. Si extiterit hereditatis condicio, à ſemetipſo accepta videbitur, ſi deficiat, à coherede, *l. prox.*

C

Ad L. Et expleta 22.

Citatvr hæc ſententia Iuliani in *l. 2. §. pen. inf. de ſtatulib. Quocumque loco.* Siue ante, ſiue poſt hereditatem.

Ad L. Si quis inſtituatur 23.

Pertinet hæc lex ad edictum, quo proſpicitur creditoribus hereditatis interim, dum incertum eſt, an aliquis heres vel bonor. poſſeſſor extaturus ſit. de quo in *l. 1. inf. de cur. bon. dan. l. 4. inf. de reb. auct. iud. poſſ. l. ſi diu, inf. quibus ex cau. in poſſ.*

In diem certvm] Ex die certo. quo caſu D conſtat & adire eum ante diem poſſe.

Incertvm] Ex condicione. quo licet adire ante condicionem non poſſit, bonorum tamen poſſeſſionem agnoſcere poteſt. quin & ante condicionem, ſi vrgueat condicio bonorum, ſi vrgueant creditores, hereditaria bona diſtrahere poteſt. Porro condicio ei præpoſita aut poteſtatiua eſt aut caſualis. Si poteſtatiua, decernit Prætor, ne longior mora creditoribus fiat, vt intra certum tempus ei pareat ad imitationem edicti De iure deliberandi, quo & pure ſcriptis præſtituit tempus intra quod adeant. Si ſit caſualis, decernit, niſi intra certum tempus condicio extiterit miſſurum ſe creditores in poſſeſſionem rei ſeruandæ cauſa, daturumque curatorem, qui bona cuſtodiat, & diſtra-E hat, quæ deteriora futura ſunt. Procurator dicitur hoc vno in loco. alibi curator ſemper. Sic qui vulgo procurator Cæſaris, curator in *l. vlt. ſup. de offic. proc. Caeſ. l. 5. de iu. fiſ. l. vectigalia, l. eorem. §. vlt. De public.* Idem curator æs alienum quod graue videbitur, ex bonis diſſoluet: nam & curatori, qui ventrem expectat vel pubertatem heredis indefenſi, tantumdem permittitur. Hæc vero decernit Prætor cauſa cognita propter eos heredes, qui ſine mora & fruſtratione in ea ſunt cauſa, vt hereditatem vel bonor. poſſeſſionem nondum admittere poſſint. *Condicionem trahat.* Is cui condicio poteſtatiua adſcripta eſt, eam ſi trahat, nec cum poteſt impleat, non ideo deficit condicio. Fefellit in-

terpretes *l. hac condicio, inf. de cond. & dem.* in qua & A ſpecies ponenda, & legeodum forte ſic eſt, *Si in Capitolium non aſcenderit* ex *l. 17. §. 1. inf. de man. teſt.* quod & eius legis, vti Flor. ſcripta eſt, vltimum verbum ſubindicat. uec enim io cis Pandectis ſcriptum eſt, *aſcenderit*, ſed, *aſcendere*.

Et ideo ait] Sabinus ſcilicet, ad quem ſcribit.

Ad L. Titius 24.

Qværet aliquis non immerito, an detractis his verbis, *Vterve eorum viuet*, nou etiam altero mortuo alter totum obtineat? quod nolim negare. Verum dico detractis his verbis, eum qui ſupererit, totum habiturum partim inſtitutionis, vel legati, partim adcre- B ſcendi iure. Additis autem his verbis, partim inſtitutionis vel legati, partim ſubſtitutionis iure, *l. heredes §. vlt. inf. ad Treb.* Subſtitutum ſequitur oous. Coniunctum cui adcreſcit mortui pars, quæ pro oon ſcripta habetur, onus uou ſeqpitur.

Ad L. Si te ſolum 27.

Svbstitvtvm] Non dato ſuhſtituto etiamſi condicio defeeerit, tu ex aſſe heres eris, *l. 33. inf. l. cum heres §. vlt. inf. de adquir. hered.*

Sed si te heredem] Si eundem pure, deinde ſuh coudicione iuſtituero, ſequens inſtitutio effectum nullum habere poteſt, quoniam ſiue extiterit C condicio, duæ putæ inſtitutiones intelligentur, quarum poſterior ſupetuacua iudicahitur, ſiue defecerit, prior inſtitutio manebit: nec enim ſemel data hereditas tacite vmquam adimitur. At quia legatum tacite adimi poteſt, ſi eaodem rem tihi pure, deinde ſub condicione legauero, nouiſſima ſcriptura potior habebitur, *l. non ad ea, inf. de cond. & dem.* Eademqoe ratione ſi tu ex eadem parte ſub diuerſis eoodicionihus ſeparatim poſiiis inſtitutus fueris, quæ prior condicio exiſtet, inſtitutionem occupabit, *l. ſi plures, inf. de cond. inſtit.* In legatis nouiſſima expectabitur. *Deinde ſub condicione.* Quod ſi è contrario ſub condicione primom, deinde pure, ſequens potior erit, quia plenior, *l. 67 inf.*

Id facit] Vt ſequentes non valeant. D

Ad L. Hoc articulo 29.

Omnes significantvr] *l. ſi neceſſarias, § ſi annua, ſup. de pig. act. Labeo.* Idem in ſimili cauſa reprehenditur, quod ſcriptum nimis defenderet, *l. qui concubinam, §. ſi Stichus, inf. de leg. 3.*

Seu humanius est] Perinde igitur eſt, ac ſi teſtator ita dixiſſet, Titius qua ex parte me heredem scriptvm habverit, heres esto, Seivs qva ex parte me heredem scriptvm habverit heres esto. *In tantam partem.* In aſſem, ſi in aſſem ſcriptum habuerit. In ſemiſſem, ſi in ſemiſſem: eritque in eo ſemiſſe totus E as, ſi alius heres non concurrat.

Ad L. Pignori 30.

Creditori satisfacere] Si paratus ſit ſeipſum repignerare. alioquin liber non fit, ergo uec neceſſarius heres.

Ad L. Non minus 31.

Dominam] Recte igitur in lihris ſcriptis, *l. cum hereditas. C. depoſ. domina* uon *domini. Defuncti.* Non heredis futuri. ergo eum defuncto debet eſſe teſtamenti factio, oon cum herede futuro, *l. 52. l. 64. inf.*

Ad L. Si quis ita 33.

Qvod Accurſius quærit de inſtituto pure adiecto coherede ſuh condicione, an interim ſolidum teneat, ſic explicandum eſt. Aut ſunt re coniuncti, aut non: Si re coniuncti ſunt, interim ſolidum habet: Si oon ſunt re coniuncti, interim partem dumtaxat ſibi adſcriptam habet.

Ad L. Hereditas 34.

Vitio] Circumſcripto hoc mendo. Ex die expreſſim oon recte datur hereditas, veluti, Poſt quinquennium quam moriar. Tacite recte datur, *l. quotiens §. pen. ſup. l. ſi mater, inf. tit. prox.*

Ad L. Ex facto 35.

Dicebam] Priuſqoam quæſtioui propoſitæ reſpoudeat, re tota ſpectata altius, an illa rerum inſtitutio admittenda ſit, exponit. *Nihil amplius.* Si eæ tantum res ſint in hereditate, quæ adſcriptæ ſuot, ſi omnes res ſuas teſtator ita diſtrihuerit.

Officio ivdicis tenebvntvr] Tenebitur alter alteri officio iudicis fam. erciſcundæ, vnus vt Liuiani, alter vt Corneliani ſemiſſem cedat.

Vel attribvatvr] Adttihui proprie dicuntur nomina, pecuniæ, debitores, *l. 3. ſup. fam. erc,* Cicero ad Atticum, & ad Tironem.

Papinianvs] In *l. 78. inf. Fundos etenim.* Fundi pro præceptionibus accipiuntur. Heredes autem æs alienum defuncti agnoſcunt pro ratione iuris hereditarij, oon pro ratione præceptiouum. Fiet itaqoe oh æs alienum imminutio pro ſemiſſe, qua quidem ita facta ſi nihil ſuperſit, præceptiones reddentur inutiles. *Et ſi forte Falcidia.* Lex Falcidia recidit legata, fideicommiſſa & præceptiones ſingulares, vt ſi Primo & Secundo ex æquo heredihus inſtitutis, Secundi ſemis exhauſtus ſit legatis, fideicommiſſis, & præceptionibus in Primum collatis, vtetur Secundus Falcidia etiam aduerſus Primum. Idem fit, quando mutuæ præceptiones ſunt, verbi gratiá, in hereditate ſunt cccc. Primo res Italicæ, Secundo prouinciales prælegatæ ſunt, pars prouincialium, quam Secundo dat Primus, eſt x. pars Italicarum, quam Primo dat Secundus, eſt c. Ab eodem Secundo extraneo legata ſunt c. Semis Secundi exhauſtus eſt. Falcidiam à coherede & ah extraneo poſtulat. An à ſingulis xxv. Sic ſane ah extraneo. Sed à coherede uou detrahet niſi xv. quoniam quod à coherede accepit, pro quantitate concurrente compenſatur eum eo, quod iure Falcidiæ detrahere deſiderat. Accepit autem x. Eo itaque minus à coherede detrahet. Sic igitur illa compenſatione admiſſa ob legem Falcidiam, fit quoque præceptioonm imminutio.

Vel alivd] Vt ſi fideicommiſſarius, vel etiam prælegatarius ſingularis fuiſſet. *Rectiſſime probatur.* A Papiniano in *d. l. 78. Officio iudicis.* Eſt igitur hæc cautio communis.

Imminvtionem] Fiet imminutio pro ſemiſſe ratione æris alieni. Fiet item imminutio ratione Falcidiæ.

Contribvtio] Ratio legis Falcidiæ.

Ceteroqvin si tempore in qvo] Lego, *ſi tempore iniquo.*

Nam etsi dediaset] Si pecuniam dediſſet de pecuniis Italicis ire ac redire ſolitis.

Dicendvm est hanc] Hanc quam de illis pecuniis vel de arca aut de menſa illa pecuniam dedit. *Rationem igitur efficere dici.* Sic ſupra, quæ res facit dici immioutiooem eandem fieri.

Ad L. Cum in teſtamento 37.

NEPOS, qui ea formula Galli heres ſcribitur, frequenter inſtitutus dicitur in *l. Gallus*, Subſtitutus nuſquam. Vterque inſtitutus eſt, filius & nepos. Verum nullo caſu vtrique defertur hereditas. ideoque duo inſtitutionis gradus ſunt, ita tamen vt ex vno eorum tantum deferri hereditas poſſit. denique effectu vnus tantum eſt inſtitutionis gradus. At in hac ſpecie, TITIVS HERES ESTO. SI TITIVS HERES NON ERIT, GAIVS HERES ESTO. Titio defuncto viuo teſtatore, Gaius dicetur ſubſtitutus, etiamſi ei primo poſt mortem teſtatoris deferatur hereditas, quia aliquo caſu potuit vtrique per ſucceſſionem deferri, vt ſi ſuperuixiſſet Titius, mox repudiaſſet, *l. cum ex filio §. vlt. inf. tit. prox.*

Ad L. Qui filio 38.

SERVVS legatus poſt mortem legatarij inſtitui ea parte heres cum libertate, & filio impuberi ſubſtitui poteſt, eritque neceſſarius, *l. idem eſt, inf. tit. prox.* quam huic eſſe coniungendam inſcriptiones indicant, *l. peculium §. vlt. inf. de leg. 2.* Nec obſtat *l. ſi poſt mortem §. vlt. inf. de leg. 1.* nam in ea duo ponuntur caſus. Primo legatum ſerui pendet & pro condicionali habetur: Secundo lex ait, legatum non pendere, ſed ſtatim inutile iudicari, non quidem quod eo interim legatarius non fruatur, ſed quod omnino competitura ſit libertas.

SERVVS] Libertatis datio codicillis ſcripta pure ſuperuacua eſt, ſi condicio teſtamentariæ libertatis extiterit. Quod ſi ea defecerit, tunc libertas codicillaris effectum habet, *arg. l. vlt. §. Titius, inf. tit. prox.*

CODICILLIS] Teſtamento confirmatis.

EVMQVE VENDIDISSET] Hæc ſic pungenda ſunt, *Eumque vendidiſſet pendente condicione, iuſſu*, &c. *Quia & conſtitit.* Venditionis tempore. *Imperandi.* Iuſſum patris vel domini quo adit ſibi relictam hereditatem filius vel ſeruus, pro imperio accipimus. Ergo emptoris iuſſu adire hereditatem poteſt, quamuis mortis tempore condicio libertatis defecerit, quandoquidem venditionis tempore pependit.

PRO PARTE] Id eſt, ea ſemiſſe, ſine libertate. *Plane non totum.* Immo totum ſeruum totumque ſemiſſem reſtituet actione ex empto, vt Marcello placet, & perinde erit ac ſi ſeruus traditus emptori fuiſſet, eumque ex ſemiſſe ſine libertate emptor heredem inſtituiſſet.

Ad L. Si paterfamilias 40.

NAM QVI SCIT] Hæc ratio ſubſtitutum vocat, cui quod multo firmiores ex iure rationes pro inſtituti domino faciant, dato ſemiſſe abunde ſatiſque fieri viſum eſt.

VT ALTER SEMIS] Inſtitutionum Iuſtiniani lib. 2. oſtendimus hoc loco eſſe legendum, *vt as.* Erroris cauſam attulit, quod grandioribus literis, vt cetera omnia, ita ſcriptum eſſet, VT AS, & inter duas poſteriores forte fortuna punctum incidiſſet: quod pro dictionum compendijs Tribonianus accepit. Obijcitur Tiberij decretum *l. 3. C. eod. tit.* ſed recte Acc. voluntatis eſſe quæſtionem, multumque intereſſe hoc an illud voluerit teſtator, hoc tantum eo loco tradi notat, non etiam quid in ambiguo conſtituendum ſit. Imperfecta igitur ea lex eſt nec talis qualis *l. 2. ſup. tit. prox.* & aliæ complures. Ait in *l. prox. Vt refert Sex. Pomponius.* Alius eſt ergo Sext. Pomponius à Pomponio auctore eius legis, *l. ſi quis à filio, inf. de leg. 1.*

Ad L. Qui ſoluendo 42.

ANTE APERTAS TABVLAS] Antequam heres extiterit. quod referendum ad legem Iuliam & Papiam, atque ita ex hoc loco perſpicue colligendum eſt, regulam Catonianam non pertinere ad legem Iuliam & Papiam, *l. vlt. inf. de reg. Cat.*

Ad L. Paterfamilias 44.

IN hac ſpecie vniuerſalem ſermonem ita euoluimus & explanamus ex mente teſtatoris, ac ſi dixiſſet, ILLE SI NON FECERIT, EXHERES ESTO, ILLE ITEM SI NON FECERIT, EXHERES ESTO. Vide notata ad *l. 29. ſup. hoc tit. & l. 2. ſup. tit. prox.*

Ad L. Si Mæuia 45.

DE hac lege ſcripſimus in *l. cum in ſecundo, ſup. de ini. rup.*

Ad L. Quidam 46.

PATRIS OFFENSAM] Filiorum inſtitutiones ſub condicione emancipationis factæ plerumque filios inuidioſos & patribus offenſos reddunt. *Neque quicquam ab eo.* Ab eo herede. Eius fidem filius ſequutus eſt mandato contracto. teſtator nullo modo, ideoque nulla ex ea cauſa fideicommiſſi petitio eſt, *l. Titia, in princ. inf. de leg. 2. Fidem ſuam interpoſuiſſe.* Filio ſcilicet qui eum adhibuit, vt adiret & reſtitueret. *Si & ipſum teſtatorem.* Sicut filium. *Inutilem fore.* Ipſo iure patri quæſita eſt actio mandati, cui hoc caſu obſtat exceptio doli. Inutilis ergo actio eſt, quæ eliditur exceptione. *Vulgarem.* Id eſt, directam, vt in *l. ſi ſeruus nauem, inf. de furt. Verum vtilem.* Hæc in factum dicitur in *l. ſi vero non remunerandi §. ſi à filio, ſup. mand.* Omnis actio vtilis eſt in factum. Directa non datur, quia nouus homo eſt.

Ad L. Si ita ſcriptum 47.

CVM huius legis initio coniungenda eſt *l. 21. inf. de man. teſt.* quæ eſt ex eodem libro. *Titia filia mea heres eſto.* Ex aſſe ſcilicet, vt quæ ſequuntur indicant. alioquin obſtaret *l. qui non militabat §. filiis, inf.* Poſtumo vero nato maior erit filiæ portio epitrito, poſtuma nata, quadruplo. Vtriſque natis, filia ſemiſſem, poſtumus trientem & ſemunciam, poſtuma ſeſcunciam feret. Poſtumi quam poſtumæ portio maior erit duplo. At ex Conſtitutione Iuſtiniani, de qua dictum eſt, *ſup. l. 13.* ſequemur rationem triplam, poſtumo nato dodrantem, filiæ quadrantem dabimus, poſtumæ natæ quadrantem, filiæ dodrantem, vtriſque natis, in XIII. partes hereditatem diuidemus, poſtumo IX. filiæ III. poſtumæ vnam dabimus.

IN TESTAMENTO] Cum qui ſine parte ſcripti cenſentur, nihil referat quo loco ſcribantur, cur & in hac ſpecie, PRIMVS EX DVABVS PARTIBVS, SECVNDVS EX QVADRANTE HEREDES SVNTO, Primo dodrantem non damus? *l. qui non militabat §. 1. inf.* An quia in hac ſpecie duobus tantum inſtitutis, & vni adſcripta parte certa, puta quadrante, fruſtra ſi reſiduum aſſis alteri adſcribere vis, duas ei partes adſignas? quod ne dicatur, comparatione quadrantis duas partes accipiemus pro duobus quadrantibus, atque ita quadrans qui ſupereſt, adcreſcet vtrique pro rata, ita vt ex eo ſextantem Primus, Secundus vnciam ferat. At in ſpecie huius §. cum vno inſtituto ex ſextante, alij plures adijciuntur, non fruſtra inter eos reſidui diuiſio fit.

Ad L. His verbis 48.

Servvm advlterit] Hic ſetuos ante finitam quæſtionem adulterij deſuocta domina in eius teſtamento liber & beres inoentus eſt. & ideo etiamſi poſtea abſoloatur, nec liber nec heres futurus eſt, quia dies hereditatis libertariſve inutiliter ceſſit.

Ad L. Si alienum 49.

Et is postaa] Si in eadem cauſa manſerit, libertas ioutilis volem inſtitotionem oon vitiat, auctore *Paulo* 111. *Sent. Quia libertas.* Regulariter Catoniana ſeotentia in libertate locum non habet. excipitur hic caſus, quo hereditatis & libertatis idem cedendi dies eſt mots defuncti.

In extranais] Extraneus heres alias eſt capax, alias incapax. Suos vel neceſſarius oon poteſt non eſſe capax. Suus eſt, qui mortis tempore eſt eiuſmodi, neque neceſſe eſt, vt fuerit eiuſmodi teſtamenti tempore Vt tamen & illo tempore capax focrit omnimodo neceſſe eſt. alioquin Catoniana regula impeditur inſtitutio. Medium tempus othil nocet. Neceſſarius eſt, qui teſtamenti & mortis tempore eſt eiuſmodi: nec ſi medio tempore incapaci ſeruierit, ideo oeceſſarij ius mutatur, *l. prox. inf.*

Sive hi, qvi in potastate] Obſtat hoic paro ſimul ac regulæ Catonianæ *l. ſi ſeruus eius, qui capere inf. de adq. her.* quam omnes male propitia Iuriſprudentia tractant. Sed videtur mihi eius legis ſententia ſuſtineri voluntate teſtatoris, qui contra hanc iuris obſeruatiooem in tempus capieodi heredem inſtitoere poteſt, *l. in tempus, inf.* qoiqoe dum ſciens ſeruum alienum heredem facit, cuius rationem potius habet, quam domini iocapacis, id iotellexiſſe videtur, vt vel ipſe liber factus heres exiſtat, vel oouus dominus cui poſtea ſubiectus eſſe cœperit, *arg. l. ſi paterf. ſup.* qood ita procedit, ſi noo fraudandæ legis Iuliæ & Papiæ, quæ dominum incapacem facit, manomiſſus vel alienatus ſit. *Vt conſtiterit inſtitutio.* Nam initium ſpectator ex regola Catoniana. *Vt effectum habeat.* Vt eius dies vtiliter cedat. *Eo maxime.* Notaodom eſt quod ait, eo maxime tempore capacitatem exigi.

Ad L. Seruum 50.

Secvnovm omnivm sententiam] Condiciooe impoſſibili, qoæ io non faciendo conſiſtit, cooueoit inter omnes inſtitotionem vel ſtipolatiooem non vitiari. In ea, quæ io faciendo conſiſtit, non eadem fuit omnium ſententia. Ait enim *l. 3. inf. de cond. & dem.* Obtinuit, quod ſic exaudiri oportet, vt poſt multas cootrouerſias obtinuerit.

Ad L. Talem 51.

Qvioam] Nempe Sabiniani. Sed obtiouit Proculianorum ſententia, *l. 9. §. ſi quis ita, ſup.*

Qvamvis t si non frat hoc expressvm] Non idem eſt hoc caſu effectus expreſſi & taciti, *l. ſeruo libertatem inf de cond. & dem.* Si hæc verba tericoerit, Si mevs erit, emptor per ſeroum beres fiet: Si dixerit, non item. Sequenti caſu eadem eſt vis expreſſi & taciti. quod & obtinere poto in caſo *l. qui concubinam §. vlt. inf. de leg. 3.*

Ad L. Lucius Titius 53.

Ceteris exheraoates] Hæc fuit vulgaris clauſula teſtamentorum: quæ facit, vt de Cotnelio, Saloſtio & Vatrone dubitetur, an pro ſubſtitutis noo pro inſtitutis habea otur.

Ad L. Si is qui 55.

Secvnoo loco] Hic non ſubſtitutus eſt, ſed coheres ſecundo loco ſcriptus. Locus & gradus dioerſa ſunt. Omoes inſtituti ſcribuotur primo grado, non omnes primo loco. Locos oumeramus ex ordine ſcripturæ, Gradus ex ordine ſucceſſionis. De ſubſtituto datur exemplum in *l. 57. inf.*

Ad L. Poteſt 56.

B Non enim pro parte] Noo ad tempus, id eſt, ad annum lxx. ſed ex coodicione.

Ad L. Si is qui 57.

Ante incipienovm] Ante exquiteodum erit, an ſubſtitutus velit heres eſſe.

Ad L. Liber homo 59.

An aliovi svbstitvtvs] Vt pota ſi ſubſtitutus ei, qui nemini coniunctus eſt, repudiet. nam ſubſtituto deficiente coheredes admittuntur iure adcreſcendi, *l. 2. §. ſi duo, inf. de bon. poſſeſ. ſecund. tab.*

Ex alio qvaorante] Totus quadrans,
C qui reſtat, pendet ex condicione, & ideo interim oon erit heres oiſi pro ſemiſſe. Dioerſum eſt ſi dixerit, Ex reliqua parte. Tunc enim vncia taotum erit io ſuſpenſo, *§ prox.*

Non Titii herfdi] Exiſteote coodiciooe poſt mortem Titij, heres Titij coheredi oon præfertur, ſubſtituto præfertur. & ita recte Acc. ootat accipiendam *l. qui ex duabus, inf. de adquir. her.*

Titivs interim] Aliis deliberantibus. *Per Titium.* malim, per Attium.

Ad L. Qui volebat 61.

Raete in filia hæc pooitur ſpecies: oec enim filius
D ita exheredaretur recte. Sed neqoe filia ex Cooſtitutiooe Iuſtiniani. *Efficaciter.* Voluotate teſtatoris & iure.

Ad L. In tempus. 62.

Benavolentiæ ast] Humanum & benignum eſt, *§. optionis, Inſtit. de legat. l. cum heres, inf. de adq. her.* Sic & in libertate, *l. 38. inf. de man. teſtam.*

Ad L. Eius ſeruum 64.

Eivs servvm] Poſtumus mihi futurus eſt he-
E res. Hic noo poteſt inſtitui ab extraneo. Poſſem ego ab extraneo ioſtitui, ſi vioerem. Ergo poterit etiam ſeruus meos hereditarius nondum oato poſtumo. *Nullius ſit. l. 1. ſup. de rerum diuiſ.*

Ad L. Hereditas 65.

Avt libertvs] Srichus ſeruus erat. Eum ita Statio commendauit, Stichvm libertvm mevm tiai commenoo. Noo ideo pertinet hereditas ad Statium, ſi inſtitotus non ſit, licet ita ſoleant liberti heredibus commendari. Sed neque Srichus libertatem petere poteſt, quoniam is, coi commendatus eſt, heres non eſt. Quod ſi heres eſſet, putarem fideicommiſſariam libertatem Sticho deberi, quæ ſi oon

Digitized by Google

libertum eum vocaſſet, ſed ita dixiſſet, Stichum tibi commendo, proculdubio noo deberetur, *l. ex verbo, C. de fideic. l. quotiens, C. fam. erc. Ex quo.* Id eſt, quod ad Statium, cui commendatus eſt, hereditas ooo pertineat.

Ad L. Si ita quis 66.

QVIA NON TAM CONIVNXISSE] Non tam dedita opera, quam breoitatis ſtudio cooiooxiſſe videtur. Dedita opera niſi probetur verborum coniuoctionem factam, qui ita coniuncti ſuot, quanrom ad ius aderefcendi pro coniunctis non habentur, ſed pars deficientis omnibus coheredibus adcreſcit pro portione hereditaria, vt in *l. item quod §. 1. l. liber §. cum quis, ſup.* Dedita opera cooiongentis aoimus is eſt plerumqoe, vt partes adſcribat, non quo velit eas initio haberi, ſed magis quantum quemque velit in ipſo cooourſu aoferre vt exponat & declaret. atque adeo ita cooiuncti pro vtroque modo coniunctis habeotur. ea omnioo mens eſt eius, qui Titio & poſtumo æquis partibus fundum legat, *l. ſi duobus §. vlt. inf. de leg. 1.* eam quoque mentem deſuocti fuiſſe ponendum eſt, vt verbis coniunctus, re cooiuncto præferator ex *l. re coniuncti, inf. de leg. 3.* alioquin coniunctio hæc nullios momenti eſt, vt hoc loco oſtenditur, & in *l. Mæuio, inf. de leg. 2.* in qua tamen minus dubitatur, an coniuoxerit teſtator. figuram enim coniuoctionis hæc oratio magis habet. PRIMVS ET SECVNDVS ÆQVIS PARTIBVS HEREDES SVNTO, vel, PRIMO ET SECVNDO ÆQVIS PARTIBVS FVNDVM LEGO, quam illa, PRIMO DIMIDIAM FVNDI, SECVNDO EIVSDEM FVNDI DIMIDIAM LEGO. & ideo in *l. Mæuio*, ſeparatim partes datas Iuriſconſultus ait. hoc loco coniunctionem factam fatetur, ſine effectu tamen. Ergo io ſpecie *l. Mæuio*, Seiana pars ſciodetur in tres, vna Mæuio, duæ Titio dabuntur: oam inter collegatarios pro portione legati adcreſcit, ſicut inter coheredes pro portiooe hereditaria.

Ad L. Si ita ſcriptum 67.

TITHASVS] Hoc nomine Græci manſuetum appellant, quo idem Pomponius vtitur in *l. ſi ita relictum, inf. de leg. 2.* Videantur in hanc legem quæ tractata ſunt, *ſup. l. 27.*

Ad L. Si quis Sempronium 68.

ET MOMENTVM] Qui dicit, SI TITIVS VOLVERIT, ſolam Titij voluntatem ſpectat. Qui, SI TITIVS IN CAPITOLIVM ASCENDERIT, aliod quiddam, atque ideo momeotum id aliquod habere dicitur.

Ad L. Cornelius 69.

IN ſpecie huius legis ſiue ſui ſint, ſiue extranei heredes, vtroqoe voleote, vterque heres fit. At in extraoeis hæc adiectio, VTER VOLET, vel, SI VOLET, ſuperuacoa eſt, nec coodicioοem facit. In ſuis & in legatariis ſuperuacua noo eſt, & coodicionem facit. nam & ea non appoſita extranei heredes non aliter trânſmittunt, quam ſi voluerint, id eſt, ſi adierint, vel pro herede geſſerint. Sui heredes & legatarij ea non appoſita etiamſi hereditatem vel legatum non agnouerint, tranſmittunt. *Figuram.* Speciem, vt in *l. in ratione §. tametſi, inf. ad leg. Falcid.*

Ad L. Captatorias 70.

IVDICIA] Suprema iudicia. Vide *Nou. Theod.* A *de Teſtam. Sed quarum.* Cedo exemplum? QVA EX PARTE ME TITIVS INSTITVET, EX EADEM MIHI HERES ESTO. Defert, qui ita teſtatur hereditatem ſuam in hamo, vt ſcilicet à Titio vberiorem forte hereditatem alliciat, nec tam ſuam promit, quam alicoam corripit, vt de viſcatis hamatiſque muneribus Plinius ſcribit lib. 9. Epiſt.

Ad L. Illæ autem 71.

MÆVIVS HERES ESTO] De hoc loco ſcripſimus *Inſtit. 3. tit. de ſociet.* & Obſ. 16. *Si Mæuium.* Nec intereſt notus ſit ei Mæuius, ao ignotus. Cuicumque enim hereditas ita captetur, ſenteotia SC. locum B habet.

Ad L. Si quis ſolidum 72.

LEGI ENIM] Legi Iuliæ & Papiæ locus eſt, ſi locuples ſit ea hereditas, quæ vxori ex teſtamento viri vel quæ orbo defertur. Hi ſolidi capacitatem non habeot.

Ad L. Sub condicione 73.

CONDICIO impoſita ioſtituto, non videtur impoſita ſobſtitoto. Male à tranſlatione legati hoc loco quidam ad ſubſtitotionem argumeotantur. Tranſlatio ademptio eſt. Subſtitutio ademptio ooo eſt. Quod transfertur, cum ſua cauſa & qualitate transfertur. C Inſtituti & ſubſtituti non eadem ſemper eſt cauſa, huius quandoque melior, quandoque deterior. Male item à repetitione legati ad ſubſtitutiooem. Vnum ſpectat, qui repetit legatum: duos, qui ſubſtituit, nec in vtrumque eodem animo affectus videtur.

Ad L. Si ita quis 74.

SINE EA RE] Detracta ea exceptione. *Galli.* Cum ex certo fuodo, idem auctoritate Sabini factum eſt.

Ad L. Seruus 76.

MARITI MANET] Hoc ſi ita donatus ſit, vt tunc D demum fiat vxoris, cum mors ſecura fuerit. nam ſi immioente periculo mortis ita detur, vt ſtatim fiat vxoris, io pendenti dominium eſt. pendent etiam ea, quæ ioterim priuſquam moriatur maritus, per ſeruum adquituotur, *l. ſi is ſeruus, ſup. de don. inter vir. & vxor. Nec ſine libertate.* Seruo legato recte legatur, quia quaſi alieno legatur. Seruo mortis cauſa donato, ſi non ſit donatio teſtamento comprehenſa, quaſi proprio legatur, & ideo non recte ſioe libertate. nec ſemper par eſt cauſa legati & donationis cauſa mortis.

Ad L. Qui non militabat 78.

QVI NON MILITABAT] Idem dicemus in mi- E lite, quod ad ratiooem æris alieni & iuris hereditarij mutuaſque præſtationes attioet, *l. ſi certarum, in princip. inf. de teſt. milit.* non quod ad Falcidiam: nam Falcidia in teſtameoto militis locum noo habet. Denique aliud omnioo dicemus io milite, ſi vnum caſtrenſium, alterum paganarum rerum heredem fecerit, *d. l. ſi certarum §. 1. l. heredes §. 1. ſup. famil. erciſc.* Eſt & hoc ſingulare io milite quod de fundo vno teſtari, de reliquo noo teſtari poteſt. *Iure ſemiſſes.* Ergo agnoſcit æs alieoum hereditarium quiſque pro ſemiſſe non pro æſtimatiooe rerum prælegatarum, *l. 1. C. ſi cert. pet. Factis adiudicationibus.* Libertus Titio cedet ſemiſſem quem habet in rebus paternis, & viciſſim Titius liberto ſemiſſem quem habet in rebus maternis.

Et interpoſitis propter actiones cavtionibvs] Vt inuicem adiudicationes fiunt, ita & inuicem cautiones interponuntur propter æs alienum & propter alia legata. Legatarij quidem & prælegatarij ad æris alieni ſolutionem cogendi non ſunt, nec de eo diſſoluendo pro modo eorum, quæ iure legati capiunt, cauere debent. deducto namque ære alieno, ex eo quod ſupereſt, legata & prælegata ſoluuntur ſalua Falcidia. Ad Falcidiam enim conferunt, non ad æs alienum defuncti. Quare ſi nihil ſupereſt, vel ſi ſola Falcidia ſupereſt deducto ære alieno, inutilia redduntur legata. In dubio antem, id eſt, ratione æris alieni atque Falcidiæ necdum ſatis bene comperta, rerum prælegatarum in ſolidum fiet adiudicatio interpoſita cautione, Quanto amplius ceperit, quam æs alienum, vel Falcidia patiatur reddi. de qua hic locus accipiendus eſt, vt indicat *l.* 35. *ſup.* in qua ex Papiniano, id eſt, ex hoc capite Vlpianus id ita refert. *Scilicet vt quod vice mutua.* Duplex eſt Falcidia, Vna hereditatis, altera bonorum reſtitutioni ſubiectorum. In illam ea tantum imputantur, quæ ſunt ex hereditario iure. In hanc imputantur omnia, quæ ſunt ex bonis reſtitutioni ſubiectis, quoquo titulo capiantur. Neutram in Falcidiam imputantur quæ à coherede iure prælegati accipiuntur, *l. in quartam, inf. ad leg. Falcid.* Compenſantur tamen quoties vice mutua præſtare coheres coheredi tenetur, vt ecce ſi cccc. ſint in hereditate, duo heredes ex æquo, Primus & Secundus, Secundo prælegata prædia digna cc. Prædiorum partem Secundus iure hereditario capit, nempe c. alia c à Primo accipit iure legati, & hæc ſupra quartam habet, ſi forte ab eo cc. ſint legata extraneis quibuſdam. nec enim ideo minus eis detrahit L. Falcidiæ nomine. At ſi primo res Italicæ, Secundo prouinciales prælegatæ ſint, aut prælegatæ intelligantur, quod tunc fit cum ex eis rebus heredes inſtituti ſunt ſine partibus, & pars prouincialium, quam à Primo Secundus accipit ſit L. pars Italicarum, quam vice mutua à Secundo Primus accipit, ſit c. ſintque ab eodem Secundo extraneo legata c. Secundus iure Falcidiam poſtulabit tam à Primo quam ab extraneo non imputatis illis L. quæ à Primo accepit, compenſabit tamen cum eis poſita exceptione vel replicatione doli quod iure Falcidiæ ab eo detrahere deſiderat, *l. Neſennius, l. filio,* (vbi recte Alc. pro *Soluendum, Solidum* legit, qui error & in *l. vlt. ſup. de diſt. pig.* inſedit) *inf. ad leg. Falcid. l. heredi, in fi. De his quæ vt ind* & hoc eſt quod ait, *Scilicet, vt quod vice mutua,* &c. In hac igitur ſpecie nihil Secundus à Primo detrahet. Quantum vero ab extraneo? Non L. ſed xxv. nec enim in confuſione legatorum tota c. quæ coheredi dat, extraneo reputat, ſed eo minus quarta, id eſt, quantum daturus eſſet coheredi, ſi compenſatio enim Falcidia aduerſus coheredem vti non prohiberet, *d. l. Neſennius.* Tunc vero daturus eſſet coheredi LXXV. proinde conficiendæ quartæ reſtarent xxv. quæ ſola nunc quoque detrahet ab extraneo. Fit eius quoque modi compenſatio in ſpecie *l. filium, C. famil. erciſc.* quam Arnaldum Ferretium V. C. & diſciplina iuris eruditiſſimum, & ingenio prudentiaque acutiſſimum omnium præceptorem noſtrum audientes diſcebamus talem eſſe. Gaius heredes ſcripſit tres filios, Primum, Secundum, Tertium, & quatuor extraneos. Quartum, Quintum, Sextum, Septimum. Primo fundum prælegauit, eumque rogauit ſub condicione aliqua, vt portionem ſuam Secundo, Tertio, Quarto, Quinto reſtitueret, Sextum & Septimum omiſit. Exiſtente condicione in reſtituenda portione hereditatis, quæritur, an fundum prælegatum Primus imputet in quartam. Tres vero ſunt in eo fundo ſpectandæ partes. Vna eſt, quam Primus à ſemetipſo accipit, iure hereditario, ea eſt ſeptima, & hanc imputari in Falcidiam certo certius eſt. Altera pars eſt, quam à

A Secundo, Tertio, Quarto, Quinto coheredibus ſuis iure legati accipit, quibus ipſe viciſſim portionem ſuam reſtituit. Hæc non imputatur, ſed compenſatur cum eo quod iure Falcidiæ detrahere deſiderat. Tertia pars eſt, quam à Sexto & Septimo capit. Hæc proculdubio non imputatur. Sed neque compenſari poteſt, quia Sexto & Septimo viciſſim Primus nihil præſtat. Hanc igitur tertiam partem Primus habebit ſupra quartam, primam vero imputabit, ſecundam compenſabit, ac ſi illa imputata hac compenſata, aliquid forſitan Falcidiæ deſit, id ex portione, quæ reſtituenda eſt, ſupplendæ Falcidiæ cauſa deducendum erit. Nec eſt melius nec apertius quicquam.

In dodrantem] Ergo ratione reuocata ad ſullemnem B diſtributionem aſſis Titius beſſem feret, Mæuius trientem, ſeruata proportione dupla. qua de re ſcripſi *ſup. l.* 47.

Filivs] Nihil intereſt quo loco ſcribatur, qui ſine parte ſcribitur, *l. quo loco, in princip. ſup. ſed ſi ita ſcripſeris,* Filivs fratris ex sextante heres esto, filii heredes svnto, filij dextantem ferunt. Ergo & ſi conuerſo ordine, ita ſcripſerit, Filii heredes svnto, filivs fratris ex sextante heres esto, filij dextantem ferent.

Adiectvs] Siue Titium pro coherede, ſiue pro ſubſtituto accipias in *l. prox.* ſic legendum eſt, *In altero aſſe habebit Titius quantum Mæuius in primo.*

C *Ad L. Clemens* 81.

Clemens patronvs] Sic ſcribendum, *Clemens Patronus:* vt ſint duo teſtatoris nomina, vt in *l. vlt. inf. de iure fiſc.* Valerius Patronus vel Patroinus.

Dvobvs filiis] Duabus filiabus ex filio natis, filio ſemis, ſingulis filiabus quadrans dabitur.

Qvanta ex parte] Quod eſt ac ſi diceret, Quanta ex parte me Titius inſtituet. *Nullo recitato.* poſtea. At quod ait inanem videri inſtitutionem, pugnare videtur cum *l. 2. ſup.* niſi dicas in hoc exemplo duplicem inſtitutionem induci non poſſe, quod ad alienum factum, puta Titij, hæc ſcriptura referatur, atque adeo mera condicio appoſita videatur. In exemplo au-D tem *l.* 2. verba ad ſeipſum teſtator retulit.

Ad L. Si quis ita 82.

Illo vindicante] Non vindicabit ex teſtamento, quoniam inſtitutus non eſt, *l. 65. ſup.* nec vocari videtur, qui in condicione ponitur, ſed ab inteſtato. Prior itaque hoc caſu erit inteſtati quam teſtati cauſa, ex voluntate defuncti.

Ad L. Si non lex 83.

Etiam si non sit] Non vt lex Ælia Sentia conſeruandi pudoris defuncti gratia libertatem, quam E pro nulla habet, tuetur, ita & ceteræ leges, quæ libertatibus impedimento ſunt.

Senatvs censvit] Non hoc Senatus cenſuit, vt quod lege Ælia Sentia cauetur de ſeruis neceſſariis heredibus inſtituendis ad eos etiam pertineat, quibus per fideicommiſſum hereditas reſtituitur, ſed vt hi, licet nondum liberi ſint, ſcriptum cogant adire, vel qui eorum primo loco fuerit ſcriptus.

Ad L. Lucius Titius 85.

Avt filivm] Aut παραδιάζευξις eſt: nam eo tantum caſu requirendum eſt, liberos frater reliquerit necne quo non adiit. Si enim adierit, conſtat ſiue liberos

ſuſceperit ſiue non, ſubſtitutos repelli, quod poſt aditionem ita directo ſubſtituere non liceat, SI FRATER HERES ERIT, ET SINE LIBERIS DECESSERIT, ILLI HEREDES SVNTO. Sed neque adcuote fratre & liberis non ſuſceptis ſubſtitutos vt adiectos admitti Scæuola ſumma cum ratione reſpondit. Quod ſi non adita hereditate frater liberis relictis deceſſerit, ſubſtitutis liberos præferri ait. legitimos ergo teſtamentariis, vt in *l. 82. ſup.* nam liberi fratris ea teſtamento non veniunt, quippe cum inſtituti non ſint, & falſum ſit, quod vulgo iudicia quædam deprauata iactant, liberos in condicione poſitos, eo ſatis ad hereditatem vocari, *l. Gallus §. idem credendum, §. in omnibus, ſup. de lib. & poſt. l. ſi quis eum §. vlt. inf. tit. prox.* Hi igitur fratris liberi patrui hereditatem ab inteſtato non ex teſtamento vindicantes ſubſtitutos repellunt: quos vtique noo repellerent, niſi teſtator ita dixiſſet, AVT FILIVM FILIAMVE EX SE NATVM NATAMVE NON HABEBIT. Nec enim quod auctoritate Papiniani factum eſt, vt hæc condicio, SI SINE LIBERIS DECESSERIT, in precaria ſubſtitutione liberis facta ſubintelligatur, idem receptum eſſe io directa quiſquam iuris Pop. Romani peritus profiteri auſit.

Ad L. Jam dubitari 86.

SVOS QVOQVE] Nedum neceſſarios.

EXCESSVS] Extra limites propoſitæ quæſtionis excurſus & quaſi ἐκβολή. *Sed & ceteris.* Diſtant hac io re ſui ab extraneis. Extraneis impleta condicione poteſtatiua integrum eſt repudiare vel adire. eo enim res taotum condicioni parendo deducitur, vt inſtitutio pro pura habeatur, *l. ſi pupillus, inf. de cond. inſtit. l. 1. ſup. de cond. cauſ. da.* Sui impleta condicione poteſtatiua ſtatim ipſo iure heredes exiſtunt, *l. 5. inf. de cond. & dem,* A nec abſtinendi beneficium habent, cum ſua ſe ſponte in hereditatem cooiecerint: Id vero beneficium eis taotum detur, qui non ſua ſponte heredes extiterunt. Nec huic differentiæ quicquam obſtat *l. cum bonis, inf. de adquir. hered.* Hoc enim ex ea lege tantum colligitur, Qua ex re extraneus pro herede geſſiſſe noo videtur, nec ſuus ſe miſcuiſſe videri. quod & io hoc tractatu procedit. nam condicioni poteſtatiuæ parendo ſuus ſe miſcere non videtur, heres tamen exiſtit ſtatim, nec poteſt abſtinendi beneficium impetrare.

Ad L. Si ſocius 89.

SERVO heredis proprio non poteſt legari ſine libertate fideicommiſſaria. Seruo heredis proprio ſine liber- B tate ſub condicione legari poteſt, eritque vtile legatum, ſi exiſtentis condicionis tempore ſeruus heredis non ſit, propterea quod regula Catonis ad condicionalia non pertinet. Seruus heredis proprius ei coheres adiici poteſt ſine libertate. Eadem obtinent io ſeruo communi teſtatoris & heredis.

Ad L. vlt.

MODVS] Modus pro cauſa. *Quia falſus,* lego, *qui falſus. Tamen ex voluntate teſtatoris.* Idem facile admiſſum eſt in legatis, in quibus & tacita voluntas omnia poteſt, *l. cum tale §. falſum, inf. de cond. & demonſt.* In hereditatibus idem iure ioduci non potuit ſine decreto. Conſequitur ergo Pactumeia hereditatem non iure, noo ex priore vel poſteriore teſtamento, ſed ex voluntate defuncti & beneficio Principis. Non omnis voluntas defuncti ius eſt. Scripta in poſteriore teſtamento conſeruantur vt in ea ſpecie de qua tractauimus in *l. Titius, ſup. de lib. & poſt.*

IACOBVS CVIACIVS
ARNALDO FERRERIO V. C.
SENATVS PARISIENSIS PRÆSIDI,
S.

QVÆ de vſurpationibus & vſucapionibus ex veterum Iuris auctorum libris à Iuſtiniano collecta ſunt, breuiter adhibitis commentariis expoſui, in quibus non ex aliis interpretibus quid quiſque ſentiret, ſed quod mihi probaretur, id potiſſimum executus ſum, quo genere, vt opinor, veritas planius oſtenditur. Abſit vero moribus meis ea labes, vt à quo traditam Iuris diſciplinam habeo, me non agnoſcam accepiſſe. Tu me, ARNAL. FERRERI, *quo tempore concurrentibus vndique innumeris auditoribus Toloſæ Ius Ciuile profitebaris, doctrina tua informaſti, & quantum in te fuit, exornatum ea inſtructumque reddidiſti, nec vnquam ipſe alium iuris præceptorem laudauero. Ingratus porro ſim, ſi non exculti à te ſubactique, vt ita dicam, ingenij primas tibi fruges reddidero. Accipies igitur hoc ab alumno diſciplinæ tuæ munus, in quo ingenij quando laus perparua continetur, id non expectabo dum laudetur: ſed quoniam ex beneuolo gratoque animo profectum eſt, vt libenter accipiatur abs te: ac denique rogabo te nonnunquam ſi otium erit, vt illud inſpicias, quo, veluti ex arboribus tuis decerptos in eo ſurculos poſſis agnoſcere. Vale Biturigis, Kal. Mar. 1556.*

AD TITVLVM DE VSVRPATIONIBVS & vſucapionibus.

Ad L. 1.

QVi poſſidet, vel à domino poſſidet, vel à non domino. Qui à domino poſſidet, id eſt, qui à domino traditum accepit, iure gentium dominus eſt: neque vero vſucapere id poteſt quod accepit à domino: qui enim iure gentium dominus eſt, dominus iure ciuili amplius effici non poteſt. Qui à non domino poſſidet, iure gentium dominus non eſt: nam fieri iure gentium nullo modo poteſt, vt non dominus alium dominum faciat. Enimuero iure ciuili is, qui à non domino traditum accepit, dominus efficitur, ſi vſuceperit: & hoc eſt quod ait *l. traditionibus, C. de pact.* Traditionibus & vſucapionibus dominia rerum, non nudis pactis transferuntur: traditionibus factis à domino ex iuſta cauſa, & vſucapionibus ſi traditiones factæ ſint à non domino: traditionibus iure gentium, vſucapionibus iure ciuili. Nudis autem pactis, vel nudo conſenſu nudave conuentione dominium non mutatur. nam etſi verbi gratia conſenſu perfecta ſit emptio, dominium tamen non mutatur, niſi & res tradita, & pretium adnumeratum ſit. igitur qui emit, dominus non eſt: at qui ex cauſa emptionis à domino traditum accepit, eſt dominus. Dixerit aliquis, Cur non pactis, ſed traditionibus dominia rerum transferuntur? An quia dominia rerum à naturali poſſeſſione cœperunt, *l. 1. ſup. tit. prox.* quod probabile eſt. Rurſus dixerit aliquis, vſucapionem pugnare cum iure gentium, quod ea dominium inuito auferat. Eſt ſane ita. pugnat enim hac in re ius ciuile cum naturali æquitate, ſed tamen hoc fit bono publico, vt ait Caius in hac *l. 1.* Vſucapio damno eſt dominis, bono eſt Reipublicæ, cui ea quæ ſunt ſalutaria, iuſta & legitima præ ceteris habentur. Ait Caius:

BONO PVBLICO VSVCAPIO INTRODVCTA EST] Eſt autem introducta iure ciuili, id eſt, lege XII. tabularum.

Sequitur, NE SCILICET QVARVNDAM RERVM. Iuſtin. ait, ne rerum dominia incerta eſſent. Si enim vſucapionem ſuſtuleris, futurum eſt, vti ne quiſquam quod diutiſſime poſſederit, ſuum eſſe audeat affirmare: denique, vt de poſſeſſionibus ſuis incertus quiſque ſemper animi pendeat.

Ad L. 2.

DATVR vſurpationis definitio prius quam vſucapionis, quod & ipſius tituli inſcriptio exigebat.

Ait: VSVRPATIO EST VSVCAPIONIS INTERRVPTIO] Quod vtendo adquiro, id dominus non vtendo quadantenus amittit. Retro quod vſu retinet dominus, id ipſe vſu adquirere non poſſum. Vſu adquirere, eſt vſucapere. Vſu retinere, vſurpare: atque ita vſucapere & vſurpare contrarie relata ſunt, & hac voce illa interpellatur, *l. naturaliter, inf. l. nam ſatis § 1. l. ſi ſtillicidij, in fi. l. ſi in partem, l. vnquam, ſup. quemad. ſeruit. amit.* Vt autem vſucapionis, ita & vſurpationis verbum eſt ex XII. tab. & primus quidem Appius Claudius proxime poſt XII. tabulas de vſurpationibus ſcripſit. vt auctor eſt Pompon. in *l. 2. ſup. de orig. iu.* De vſurpationibus etiam aliquid ex Q. Mucio Aul. Gellius

A annotauit in lib. 3. cap. 2. in hanc fere ſententiam: Vxor aut eſt in vſu, aut in mancipio. Quæ in vſu eſt, anno vſucapitur, niſi ex XII. tab. trinoctium abfuerit vſurpandi cauſa, id eſt, interrumpendæ vſucapionis cauſa: Quæ vero Kal. Ian. apud virum cauſa matrimonij eſſe cœpit, ſi ante diem IV. Kal. Ian. ſequentes, hoc eſt, ſi IV. Kal. Ian. vſurpatum ierit, trinoctium implere non poteſt: quoniam tertiæ noctis ſex horæ alterius anni ſunt, qui incipit ex Kal. ideoque vſurpata non eſt, quin immo ipſo vſu iam vxor facta eſt.

ORATORES AVTEM] Oratoribus vſurpare eſt frequenter vti: Iuriſconſultis vſurpare eſt interrumpere poſſeſſionem. quod vtique fit, etiamſi quis frequenter non vtatur: etſi ex agro tantum ſurculum defringat.

Ad L. Vſucapio 3.

B VSVCAPIO ſic dicitur vt mortis cauſa capio. Capio eſt adquiſitio: Capere eſt in ſuum dominium capere, *l. aliud, l. cepiſſe, inf. de verb. ſig. l. prætoris, ſup. de dam. inf.* Vſu igitur capere eſt per vſum adquirere, vſu ſuum facere. vſus autem eſt poſſeſſio, quæ opinione domini poſſidetur, & ex diuerſo poſſeſſio eſt vſus, *l. quæſtio, inf. de verb. ſign.* & ita poſſeſſionem ab Ælio Gallo definiri Sex. Pompeius ſcribit. Ergo vſucapere eſt per poſſeſſionem adquirere, quod & poſſeſſione capere dicunt, *l. emptor fundi, l. qui fundum §. ſeruus, inf. pro empt. l. non ſolum §. ſi dominus, l. quamuis, inf. hoc tit.* & interdum vſucapio ipſa vſus ſimpliciter ſeu poſſeſſio dicitur, *l. denique & l. ſeq. l. cum miles, l. ait prætor, ſup. ex quib. cauſ. mai. l. deduct. §. ante diem, in fi. ſup. ad SC. Trebel.*
C ex quo apparet Vſucapio ſcribi oportere: nec enim ſic dicitur vſucapio, vt pignoris capio, licet Cato apud Gellium contra ſentiat.

Ait Modeſt. VSVCAPIO EST ADEPTIO DOMINII] Oſtendi in notis ad Vlpianum legendum eſſe, *adeptio dominij*. In Iſidoro etiam libro 5. Etymol. vulgo male legitur *ademptio* pro *adeptio*. Accurſius autem male tentat hoc in loco dicere vſucapionem, non adeptionem eſſe, ſed adeptionis cauſam: nec ſimile illud eſt quod de traditione affert: nam traditio meri eſt facti, neque adquiſitionem ſonat vt vſucapio. Quod etiam tradit Acc. ex *l. 3. §. ex plurimis, ſup. tit. prox.* ſi vſucapio ſit adeptio dominij fore vt contra ſententiam illius §. dominium pluribus ex cauſis adquiratur: quippe cum
D ex pluribus cauſis nonnunquam vſucapiamus. ab eo nos ita explicabimus, ſi conſtituamus, vnam tantum eſſe & proximam vſucapionis cauſam, poſſeſſionem. Eius poſſeſſionis fieri poſſe vt ſit multiplex titulus, at titulum poſſeſſionis eſſe cauſam, poſſeſſionem vſucapionis. Poſſeſſionis plures cauſas eſſe poſſe, vſucapionis nonniſi vnam eſſe cauſam, dominij nonniſi vnum titulum. Ex quo illud efficitur, præter poſſeſſionem, eum, qui vſucepit, nullum alium dominij ſui auctorem laudare poſſe: quod etiam leges XII. tab. indicant, in quibus ita eſt, *Annum rei mobilis, biennium rei immobilis, annum rei furtiuæ auctoritatem eſſe.*

PER CONTINVATIONEM POSSESSIONIS] His verbis excluditur vſurpatio.

TEMPORIS LEGE DEFINITI] Vt Vlp. in Fragm. ſic Modeſtinum ſcripſiſſe reor, *Anni vel biennij*: Tribonianum, *Temporis lege definiti.*

Ad

Ad L. Sequitur 4.

LEX iſta ſumpta eſt ex lib. 54. ad edictum. Ex eodem libro eſt *l. 2. ſup.* in qua de vſurpatione tractatur. Cum igitur Paulus priore loco de vſurpatione tractaſſet, recte ſubintulit.

SEQVITVR DE VSVCAPIONE DICERE] Ex quo apparet rectius ita titulum inſcribi, *de vſurpationibus & vſucapionibus*. Prior namque eſt vſurpationis quam vſucapionis tractatio.

PATERFAMILIAS] Addatur, *vel materfamilias*.

FILIVSFAMILIAS ET MAXIME MILES] Filiusfam. vſucapere non poteſt niſi caſtrenſia, addantur etiam quaſi caſtrenſia. Credo Tribonianum adiecisse, *& maxime*. nam aduenticia etiam paganus hodie vſucapere poteſt, quia & poſſidere ea ſibique habere poteſt, profecticia vero vſucapere non poteſt.

PVPILLVS] Pupillus cuiuſcumque ætatis ſit, tutore auctore & vſucapere & poſſidere poteſt Ergo infans tutore auctore poſſidere & vſucapere poteſt, idque vtilitatis cauſa receptum eſt, *l. quamuis § infans, ſup. tit. prox.* qua in re iura noſtra infanti plus fauent quam furioſo: nam furioſus ne curatore quidem auctore poſſidere & vſucapere poteſt. Similiter infanti filio per tutorem petitur edictalis bon. poſſeſ. & ideo ſi ea petita, ſtatim infans deceſſerit, auiæ maternæ obſtat, quæ SC. Tertylliani beneficium implorat. per curatorem furioſi decretalis tantummodo bon. poſſeſſio petitur, & ideo furioſus auiæ maternæ non obſtat, niſi etiam ſanitate recepta edictalem bon. poſſeſſionem petierit, *l. 2. § ſi quis ex liberis §. ſed ſi infanti, ſup. ad SC. Tertyllian.* per tutorem infanti adquiritur hereditas, *l potuit, C. de iu. delib.* non etiam furioſo per curatorem: furioſo enim hereditas non defertur. Popillus proximus infanti, id eſt. qui ſeptennium non ita dudum exceſſerit, tutore auctore hereditatem adire & ſtipulari poteſt: quæ omnia propter vtilitatem pupillorum fauorabiliter ſunt recepta, *§. pupillus, de inut. ſtipul. l. pupillus, ſup. de adq. hered.* In furioſo ſecus eſt, *l. furioſus, l. ſi quis alicui, l. more, l. ſi per epiſtolam, eod tit. l. in negotiis, de diuer. reg. iur. ant.* Reſtat igitur, vt deterior ſit condicio furioſorum quam infantium, aut eorum qui infantibus proximi ſunt. Cur ita? An quia furioſo mens penitus adempta eſt, infans mente non caret, ſed nondum quicquam per ætatem ſcire poteſt? eadem namque ratione iura fauent ſpadonibus magis, quam caſtratis. Etenim his abeſt ea pars corporis, quæ ad generandum eſt neceſſaria, illis non item, ſed gignendi vis in illis aut morbo aut aliquo vitio impedita eſt. In infantibus magis natura ſpectatur, quam imbecillitas ætatis: æque in ſpadonibus natura & conſuetudo magis, quam temporale vitium.

ET ANIMVM POSSIDENDI] Vt puta ſi non ſit infans, & ſi pubertati ſit proximior quam infantiæ.

SED HÆC PERSONA] Hæc perſona, id eſt, furioſus ita demum vſucapere poteſt, ſi ex ea cauſa poſſideat, ex qua vſucapio ſequitur, id eſt, ex cauſa peculiari: nam hæc vna & ſula eſt cauſa, ex qua ignorantes vſucapimus, *l. ſi ſeruo, l. ſi emptam, inf. hoc tit.* idque iure ſingulari fieri ait *l peregre §. quæſitum, ſup. tit. prox.* nam iure ciuili in vſucapionibus & poſſeſſionibus ſcientia exigitur.

SERVVS] Filiusfamilias pro berede ſibi poſſidere poteſt ex cauſa caſtrenſi, vel quaſi caſtrenſi: patri pro herede poſſidere non poteſt, quia nec ante quam iuſſerit pater exiſtit heres, nec poſtea quam iuſſerit pater, nomen heredis retinet: idemque in ſeruo dicendum eſt ſeruus pro emptore, pro donato, & ex omni cauſa domino poſſidere poteſt, pro herede non item, ſibi nullo modo.

A SI DEFVNCTI NON FVERVNT] Defunctus & heres, duæ res quaſi cognatæ coniunctæque ſunt Quia igitur dicit, Si defuncti non fuerunt, quod inde ſequitur, vſucapi poſſunt, ſic accipiendum eſt. vt ab herede vſucapi poſſint. Sed quo titulo ab herede vſucapi poſſint, videamus. An pro berede? Minime vero, quandoquidem defuncti non fuerunt, hoc eſt, in hereditate inuenti non fuerunt, & ideo non hereditati, ſed ipſis rebus accepto feruntur. An igitur pro ſuo? Et *l. 2. inf. pro ſuo.* dicit pro ſuo vſucapi partum ancillæ heseditariæ: fructuſque rei hereditariæ, quæ lex eiuſdem auctoris eſt, & ex eodem libro. Ancillam igitur pro hesede poſſidemus, Partum ex ancilla conceptum poſt aditam hereditatem, pro ſuo, Fundum pro herede, fru-B ctus fundi productos poſt aditam hereditatem, pro ſuo. Vſucapio neceſſaria eſt in partu ancillæ, quoniam partus ancillæ vt fructuarij, ita ſtatim pleno iure bona fidei poſſeſſoris non fit, *l. in pecudum, ſup. de vſur.* obtinuit enim contra Scæuolam & Manilium Bruti ſententia, partum ancillæ in fructu non eſſe, *l. vetus, ſup. de vſufr.* ex qua etiam id efficitur. vt in ancillæ aut hereditatis fideicommiſſo partus ab herede non retineantur, qui ſi in fructu aut reditu eſſent, vtique, niſi facta eſſet mora fideicommiſſo retinerentur ab herede, *l. in fideicommiſſariam, l. mulier §. ſed enim, l. deducta §. hereditatem, D. ad SC. Treb.* Attamen Paulus lib. 14. reſponſorum ita reſpondit, vt appareat nihil eum hac in re diſcriminis conſtituere inter partus & fructus: non quod exiſtimaret partus eſſe in fructu vel reditu, quando idem ipſe Pau-C lus *lib.* 111. *Sentent.* ancillæ vſufructu legato, partum eius ad vſufructuarium non pertinere pronuntiauerit, ſed quia id multo æquius eſſe ratus eſt, vt exemplo fructuum & partus ab herede retineantur, *l. 14. ſup. de vſur. l. 24. ſup. ad leg. Falcid.* idque in *l.* 14. illa verba indicant, *De reditu ſolo.* quia enim de reditu ſolo deducendo teſtator ſenſit, partus autem non ſunt in reditu, ideo partus reſtituendi eſſe videntur. ſed aliter tamen Paulus reſpondit, cui & Neratius ſuffragatur lib. 1. reſponſorum. Sed de partu ancillæ hactenus. In fructibus vſucapio neceſſaria eſt, ſi per ſe naſcantur: nam ij fructus qui per ſe naſcuntur, bonæ fidei poſſeſſoris non ſunt, vt oſtendi in *tit. de rer. diuiſ. Iuſtit. lib* II. In fœtu etiam pecorum, qui ſummiſſus gregem reficit & retinet, neceſſaria eſt vſucapio, vt argumento eſt *l. deducta § hereditatem* Quidam hæc verba, *Si defuncti non fuerunt*, ſic D eſſe accipienda tradunt, ſi nati viuo teſtatore in dominio eius non fuerunt. Ceterum non de fructibus tantum & aliis acceſſionibus, ſed etiam de fundo, de ancilla, de grege, ceteriſque omnibus rebus idem dici poteſt. quare magis eſſe puto, vt verba illa ſic accipiantur, ſi in hereditate inuenti non fuerint: & ex eo quidem certe dubitatio naſcitur, quod in hereditate inuenti non fuerunt. Eadem vero ratione fructus earum rerum, quæ nobis traditæ ſunt, vſucapi poſſunt, licet eorum nulla traditio interuenerit: quandoquidem pro traditis, habentur, cum ſint cauſæ rerum traditarum: ac certe nullo alio titulo vſucapiuntur quam pro ſuo.

E LEX ATINIA] Hoc videtur addidiſſe lex Atinia XII. Tabulis, niſi in poteſtatem eius cui ſubrepta eſt, reuertatur.

LABEO] Si res peculiaris ſerui mei ſubrepta ſit me ignorante, deinde ſeruus eam nanctus ſit, me etiam, vt fit, ignorante: nam qui furtum ignorat, vix fit vt id etiam non ignoret ſe rem in ſerui poteſtatem rediiſſe. Si igitur res peculiaris me ignorante ſubrepta ſit, ac deinde in ſerui mei poteſtatem redierit, vitium furti ſoluitur, quoniam videatur ea res in meam poteſtatem rediiſſe & in peculio eſſe, atque à me poſſideri incipit, *l. interdum §. ſi res, inf. de furt.* & hæc quidem fuit Labeonis ſententia. Adiicit Paulus, *Commodius dicitur etiamſi ſciero*, id eſt, ſi hæc tota res geſta ſit me ſciente. ſi ſubre-

pta ſit me ſciente, ac ſi me ſciente, in poteſtatem ſeroi redierit, rediſſe eam in meam poteſtatem. Nec enim ſufficere ſi eam rem quam ſciente me ſeruus perdidit, me igoorante ſeruus apprebendat. Cum enim furtum ſactum eſſe ſcio, non alias videtur ea res in meam poteſtatem rediſſe, quam ſi me ſcieote ſeruus facultatem eius natictus ſit: & quidem hæc omnia vera ſunt, ſi rem eam eſſe in peculio volui. Nam ſi nolui, hoc amplius exigitur, vt ego facultatem eius apprehenderim. Summa igitur hæc eſt: Res peculiares furto ſubreptas vſucapi poſſe, ſi in poteſtatem ſerui redierint, ſiue ſciente ea, ſiue ignorante domino geſta ſiot. quoniam ſeruus in rebus peculiaribus loco domini eſt, atque adeo etiam ſeruus ordinarius ſerui vicarij dominus eſſe dicitur, *l. ſi ſeruus meus, ſup. de pecul. l. fines, in fi. ſup. de legat. lib.* III. Res autem quas tam amplius nolit peculiares eſſe dominus, non aliter furti vitio liberari, quam ſi in ipſius domini poteſtatem redierint: nam & rem meam in procuratoris poteſtatem redire non ſufficit, *l. ſi rem, inf. hoc tit.*

IOEO QVE ET SI SARVVS] Si ſeruus rem domini ſubripuerit ignorante domino, deinde eandem loco ſuo repoſuerit, in poteſtatem domini rediiſſe videtur: quod ſi ſciente domino ſubrepta ſit, exigimus vt rediiſſe ſciat in ſuam poteſtatem: quam diſtinctionem & in ſuperiore caſu admiſimus, & admittitur in caſu §. *prox.* Quid autem eſt, ſi rem domino ſubteptam ſeruus non ſuo loco reponat, ſed peculiari deinde nomine teneat? Reſpondet ea ſententia Pomponij, ooo videri in poteſtatem reuerſam, niſi dominus eam io peculio eſſe velit: quoniam neceſſe eſt omnino rem in priſtinum ſtatum reduci. Ex quo efficitur, ooo omnia, quæ poſſidemus, in poteſtatem noſtram rediiſſe. Quæ procurator apprehendit, ipſi poſſidemus, non tamen videotur to poteſtatem rediiſſe. Quæ ſernus domino ſubripit, quæ peculiari nomine tenet, ipſi poſſidemus: non tamen ea in manu & poteſtate noſtra ſuot: Hæc de re dominica. Quid fiet ſi rem peculiarem ſeruus attrecter furandi animo? Rei dominicæ coodicio mutatur, etiamſi ſeruus eam retineat: Nam & ſerui ſugitiui condicio ſtatim commutatur. Rei peculiaris condicio noo mutatur, ſi ſernus eam retioeat: eſt namqoe ſeruus in ea re domini loco. ſed ſi alij tradiderit, ſurtiua efficitur, *l. interdum §. ſi res, inf. de furt.* Argumentari contra quis poſſit in hunc modum: Furtum nihil aliud eſt quam poſſeſſionis interuerſio, *l.* I. §. *Scæuola, inf. ſi quis teſtam. lib. eſſe iuſſ. fuer.* Rerum quæ ſubreptæ ſuor à ſeruo, quandiu is eas retinet, poſſeſſionem noo amittimus, *l. rem, ſup. tit. prox.* Ergo earum furtum oon fit. Sed quemadmodum in ſeruo fugitiuo quem certo conſtat ſui furtum non facere, ſui poſſeſſionem non interuertere id receptum eſt, vt, quod ad vſucapiooem attinet, condicio eius quaſi furtum ſui fecerit muterur, *l.* I. *C. de ſer. fugit. l. ancill. inf. de furt.* vſque adeo vt nec longi temporis exceptio poſſeſſori proſit, ita ſi res dominicæ à ſeruo ſurreptæ fuerint, in ea cauſa ſunt, vt & ſi proprie furtiuæ non ſint antequam alij traditæ ſint, quaſi furtiuæ tamen vſucapi non poſſint: vt eſt proditum in hoc §. de ſeruo fugitiuo. ratio traditur in *d. l.* I. ne ſernorum fuga ſuis dominis damnoſa fiat: quæ aptari etiam ad res dominicas poteſt, videlicet ne ſerui contrectatio fraudulosa ſuis dominis damooſa ſit. Eadem in procuratore interuenit ratio, *l. ſi rem, inf.* nam & ſi procuratore rem furtiuam apprehendente, res furtiua eſſe deſinat, propterea quod per procuratorem poſſeſſio adquiritur: oe tamen ea res domino captioſa ſit, receptum eſt, vt ne furti vitio ſoluta eſſe videatur. Secuti ſumus in interpretatione huius §. Florentinam ſcripturam, & vero poſtea ſemper ſequemur, aut vbi oon ſequemur, id monebimus.

RAM MIHI SVBRIPVARIT] Subripere eſt loco A mouere, *l.* 3. §. *ſi rem, ſup. tit. prox.* Furtum emendare eſt loco reponere, & ideo recte ſequitur, *Deinde eandem loco ſuo reponat.*

VENDIOERIS] Et tradideris. opponitur *l.* I. § *ſi rem, ſup. depoſ.* ſed quæ in eod. § ab Accurſio adnotata poſtremo loco eſt ſolutio, veriſſima eſt.

SI PVPILLI] Si res pupilli ſubrepta eſt, ſufficit eam redire in poteſtatem tutoris, quia tutor loco domini eſt. Domini, id eſt, pupilli: vſque adeo, vt nec ſerui pupilli io eum torqueri poſſint, *l.* 2 *C. de quæſtion.* Sio autem redeat in poteſtatem pupilli, ſcientiam tutoris exigimus. Eadem ſeruantur in curatore furioſi. In curatore adoleſcentis non idem forſitan ſeruabitur: Nam adoleſcens intellectus capax eſt. Quid aotem fiat ſi tutor ipſe rem pupilli ſubripuerit? Tunc omnioo B neceſſe eſt, vt res in poteſtatem pupilli redeat, *l. qui fundum §. ſi tutor, inf. tit. prox. l. tutor, inf. de furt.* Ex iis autem omnibus colligitur, pupilli rem furto ſurreptam, ſi furtiua eſſe deſierit, vſucapi poſſe. Idem colligitur ex *l.* 2. *ſup. de eo qui pro tut. vel cur. neg. geſ.* Ceterum ea *l.* 2. fruſtra dicere videtur, *nec ea vſucapta eſt*, quippe quia idem iuris eſt, cum ea res vſucapta eſt, *l. apud Celſum §. ſi quis non tutor, inf. de do. except.* Equidem ego exiſtimarim in §. *ſi quis non tutor*, noo, *Et vſucapta ſit*, ſed, *nec vſucapta ſit*, eſſe legendum. Nam quæ tandem erit actio illa reſciſſoria, quæ pupillo in eum competat, qui vſuceperit? tum vero dicere potius debuit, Etiamſi vſucapta ſit, vt illum qooqoe caſum includeret, Si vſucapta noo ſit. Animaduerti crebro hos articulos, *&*, *nec*, errore C librariorum commutari: & proferam hac de re quatuor exempla. In *l. bona §. quod filius, inf. de capt. & poſtlim.* vulgo legitur, *& ſi viuo patre deceſſerit*, legendum credo, *nec ſi viuo patre*, idque apertum fit ea *l. pen. ſup. de ſuis & leg. her. l. proponebatur §. vlt. inf. de caſt. pec.* Rurſus in *l. qui fundum §. coheres, ſup. ad leg. Falcid.* puto legendum. *nec ſemis pupilli legatis exhauſtus eſſet.* Nam ſi pars quoqoe pupilli legatis exhauſta eſt, quid opus eſt ea integro contributis legatis legis Falcidiæ rationem iniri? cum enim ſit in legatis ab extraneo relictis habita ratio legis Falcidiæ, quid reſtat aliud, quam vt ſimilis ratio io legatis à pupillo relictis, habeatur? Præterea quorſum ait lex, *licet pupillo ſubſtit. heres exiſtat, hoc obſeruari?* Enimuero ideo potius hoc obſeruatur qood pupillo heres exiſtat: ſed niſi me fallo, ita dixit, ideo quia D ſi exhauſta ſit pupilli pars, coheredis ſubſtituti non item, hæc ratio contributionem excludit. ex diuerſo tamen contributiooem non excludit, ſi pupilli pars integra, coheredis exhauſta ſit, *d. l. qui fundum §. qui filium.* ſed perinde fit contributio, ac ſi ex vulgari ſubſtitutione heres extitiſſet. Item in *l.* 6. *C. de his qui ſibi adſcr. in teſt.* auctoribus libris ſcriptis emendandum cenſeo, *nec ſuis litteris*: vt ſit ſenſus, Cum proponas, nec generaliter dominom nec ſpecialiter ſubſcripſiſſe. Generalis enim ſubſcriptio ſufficit ad conſequendam libertatem. Poſtremo *l. fructus §. ſi vir. ſol. matr.* ſic eſſe corrigendam cenſeo, *Nec fundum fructuoſiorem fecerit*, ea *l. vlt. de fundo dot.* Sed vt ad rem propoſitam redeamus, Quod diximus rem pupilli vſucapi poſſe, obſtat E ei *l. bonæ fidei, ſup. de adqu. rer. dom. l. ſi communem fundum, ſup. quemadmod. ſeruit. amit.* Equidem fateor eas res, quæ ciuili, aut gentium iure pupilli factæ ſunt, quamdiu is in tutela fuerit, vſucapi non poſſe, *l. bona fidei, l. ſi communem.* Res à pupillo booa fide poſſeſſas vſucapi oon poſſe, id vero pernego, oeque ſi pupillo ſubreptæ fuerint, aliter eas vſucapi poſſe, quam ſi in ipſius poteſtatem redieriot. Ergo in iſta quæſtione dominum pro bonæ fidei poſſeſſore accipimus: & hoc probat *l. ſerui §. vlt. inf. de furt. l. certe §. Iulianus, inf. de precar.* io omnibus denique cauſis bonæ fidei poſſeſſor eſt pro domino. Et ita hic §. accipiendus eſt: reliquæ etiam omnes leges in quibus de vſucapiendis

pupilli rebus tractatur, ſic accipiendæ ſunt, quod neque nouum eſt neque abſurdum: nam in hoc titulo ſæpe ita ſpecies propoſitas accipimus, vt ipſe ſuis locis demonſtrabo.

Hersa qvi enevs] Iamdiu torquet hæc quæſtio Doctores noſtros, contentionis & gloriæ cupidiores, quam veritatis, An partus ancillæ furtiuæ vſucapi poſſit. de qua hæc ipſe habeo. Si ancilla prægnans ſubrepta fuerit, vel ſi apud furem aut furis heredem conceperit, etiamſi apud bonæ fidei poſſeſſorem pariat, partus vſucapi non poteſt, *l. ſi ego § partus, ſup. de Public. in rem act. l. qui vas §. ſi ancilla, inf. de furt.* atque ita fit vt ea res furti vitio laboret, cuius nomine furti agi non poteſt: nec enim ſi ancilla furtiua apud bonæ fidei poſſeſſorem pepererit, partus nomine is qui ancillam ſubripuit, furti actione conueniri poteſt, videlicet quia partum non contrectauit, nec ideo quia grauidam ancillam contrectauit, partum videtur contrectaſſe, qui ex Stoicorum ſententia, quam noſtri auctores probaſſe videntur, antequam edatur, homo aut animal non eſt, ſed matris veluti quædam portio & ſpes quædam animalis. Quid autem eſt ſi apud bonæ fidei poſſeſſorem ancilla furtiua conceperit? Et placet partum pro ſuo vſucapi poſſe, *dicto §. ſi ancilla, l. ſi matrem, C. pro empt.* videlicet ſi edatur eo tempore, quo furtiuam eſſe matrem, ignorat. & hæc eſt Iuliani ſententia in *l. non ſolum, in princip. inf. hoc tit.* quæ recitatur in *l. ſi ego § partus, D. de Public. in rem act.* Eſt tamen § *partus* valde in illo loco deprauatus, *Quo experiar*, & niſi fallor legendum eſt, *Quo & pariat*: nam Iulianus, cuius auctoritate vtitur, tempus editionis dumtaxat inſpicit, & in Publiciano iudicio eo tempore, quo agitur, bonam fidem non deſiderari certum eſt, *l. eum qui §. pen. & §. vlt. D. eod. tit.* Neceſſe eſt igitur vt editionis tempore furtiuam eſſe matrem emptor ignoret: atque hoc etiam oſtendit *§. prox.*

Pro libertate sva] Videtur autem hic ſpecies quædam emptionis contrahi, *l. qui ob pactionem, l. ſeruus domino, inf. pro empt.*

Non pvtant] Videlicet ſi ante editionem ſciam eſſe furtiuam, alioqui partum vſucapere poſſum, *d. l. qui ob pactionem*: quod etiam explicatur ita in *verſic. ſi antequam pariat.*

Emptor] Emptoris nomine ſuperiores continentur, quia ſunt emptorum loco.

Qvod si iam evm vsvcaperet] Poſt editionem: neque obſtat *l. iuſto §. etſi poſſeſſionis, inf.* quoniam non loquitur de ancilla furtiua. obſeruanda eſt etiam diſtinctio *l. ſi ancillam, inf. pro ſuo.*

Lana] Quæ dicta ſunt de partu, eadem prorſus in fœtu locum non habent. fœtus aut partus editi apud furem, vel furis heredem, vſucapi non poſſunt: partus editi apud bonæ fidei poſſeſſorem vſucapi poſſunt: fœtus editi apud eundem, ab eo vſucapi non poſſunt, propterea quod ſtatim ei adquiruntur, ſunt enim in fructu. & hoc probat *l. bonæ fidei § vlt. ſup. de adqu. rer. dom.* ſi quidem ita legamus, vti eſt fere in ſcriptis quibuſque libris, *Etiam ſi prægnantes venierint quæ ſubrepta ſunt.* Igitur quæ ratio eſt lactis & lanæ, eadem & fœtus; & hoc quidem huic § adiiciendum eſt.

Idem in agnis] Agni ſi nati ſint apud furem, vſucapi non poſſunt: ſi apud bonæ fidei poſſeſſorem, eius efficiuntur conſumptione. Verum obſtat *l. qui vas §. ſi ancilla, inf. de furt.* Dico deeſſe negationem, atque ita legendum, *Non idem & in pecudibus ſeruandum eſt & in fœtu earum, quod in partu.* Nam & ſubiicitur ſtatim differentia, & differentiæ ratio his verbis, *Ex furtiuis equis nati*, & quæ ſequuntur: neque vero dicit, Ex furtiuis equis concepti. Explicandus hic nobis eſſet *§. Scæuola l. ſi aliena, inf.* ſed volo ſuam cuique capiti interpretationem adnectere.

Svbstantiam] Id eſt, materiam, vt in *l. 1. & l. in venditionibus, ſup. de contrah. empt. l. Iulianus §. ſi quis rem, ad exhib.* Non diſtinguit Paulus, vtrum ſciens an ignorans fecerit, neque ego diſtinguendum puto.

Sirem pignori] Idem traditur in *l. ſi rem, inf. tit. prox.* Obſtant *l. vlt. inf. hoc tit. l. cum ſit, C. pro empt.* Ego ſic ſtatuo: furtum rei pigneratæ debitor facit duobus modis: vno, ſi tenenti creditori pignus auferat: altero, ſi non reoente creditore ipſe pignus alij vendiderit & tradiderit. Hoc modo ſi factum ſit furtum, res vſucapi non poteſt, quia poſtea quam admiſſum eſt furtum, non redit ea res in domini poteſtatem, *d. l. cum ſit. Illo caſu.* id eſt, ſi prius ſurripuerit eam rem debitor, deinde vendiderit, ab emptore vſucapi poteſt: quoniam poſteaquam furtum factum eſt, res in poteſtate debitoris fuit. & hoc iſte §. oſtendit, & *l. ſi rem. inf. tit. prox.* Dixi ab emptore vſucapi poſſe ex *l. ſi rem*: quæ cum poſita ſit ſub tit. pro emptore, ſic proculdubio accipienda eſt, vt poſſit pignus ab emptore vſucapi. Ex quo apparet in hac quæſtione tractari de re aliena, quæ à bonæ fidei poſſeſſore pignori obligata. Etſi enim res aliena pignori non ſit, inter ipſos tamen qui contraxerunt, rata eſt pignoris conuentio: & creditor licet fruſtra in dominum agat hypothecaria, non tamen inutiliter experiatur cum debitore vel alio quouis, cum etiam debitori in creditorem iſto caſu actio pigneratitia competat. *l. ſi rem alienam §. pen. l. ſi pignore §. ſi prædo, inf. de pign. act.* Reſtat autem ex his, quæ propoſuimus, vt pignus à debitore ſubreptum vſucapi poſſit, hypotheca non item. Sed huic concluſioni obſtat *l. vlt. inf. hoc tit.* quæ de pignore loquitur. & exigere id videtur, vt redierit pignus in poteſtatem creditoris: quod ſi eſt ita, pugnabit ſecum Paulus, qui hoc in loco pignus affirmat vſucapi poſſe, neque illud exigit, vt redierit in poteſtatem creditoris. Illud iam quidem eſt fuitque ſemper extra omnem controuerſiam, pignus vſucapi poſſe, quod in creditoris poteſtatem rediſſet. De pignore non reuerſo in poteſtatem creditoris, dubitatum eſt, vt ait *l. ſi rem, inf. tit. prox.* Equidem dubitatum fuiſſe reor inter Caſſianos & Proculianos. Caſſiani, quemadmodum traditur in *hoc* § vſucapionem admittebant: Proculiani diſſentiebant. Paulus vero in *l. vlt. inf. hoc tit.* ſcribens notas ad Labeonem, qui Proculianæ ſectæ princeps fuit, id tantum quod erat exploratius notauit: de re controuerſa nihil dixit. Non tamen id notando quod exploratius eſt, fidem ſententiæ Caſſij derogat. Fuit enim ea mens Paulo, vt non ſublatis principiis ſectæ Labeonis, oſtenderet interdum accidere, vt furtiua res vſucapi poſſet, etiamſi in poteſtatem domini non rediiſſet. Verum non dixit pignus creditori ſubreptum vſucapi aliter non poſſe, quam ſi in poteſtatem creditoris rediiſſet: ſed pignus quod in poteſtatem creditoris redit, vſucapi poſſe. hoc certum erat, illud controuerſum & abſurdum Labeoni videbatur, vtque ſimul & res furtiua fieret ac deſineret: Sed tamen poſt multas controuerſias obtinuit, pignus à debitore ſubreptum vſucapi poſſe, etiamſi nondum id in poteſtatem creditoris perueniſſet: atque ab eodem furtum fieri, furtumque emendari. Etiam illud notandum eſt, non quæri hoc in ea *l. vlt* an à debitore vſucapi poſſit, ſed generaliter an vſucapi poſſit. Certo enim conſtat à debitore vſucapi poſſe: quandoquidem furti vitium initio vſucapionis, non initæ vſucapioni obſtat, *l. bona fidei, ſup. de adqu. rer. dom.* Cœpit autem vſucapere debitor, & vero per creditorem vſucepit.

Qvamvis evm eo] Interdum accidit vt ea res quaſi furtiua vſucapi non poſſit, cuius nomine furti agi non poteſt, vt oſtendi in *§. heres.* Ex diuerſo vt eius rei quaſi furtiuæ non impediatur vſucapio, cuius nomine furti agi poteſt, vt in hac ſpecie, & *l. cum as §. 1. inf. de furt.* Ergo debitor vitium quidem rei purgat,

noo tamen ſeipſum, furti enim tenetur.

Qvoo pvto rectivs nici] Rectior eſt Caſſij quam Labeonis aut Proculi ſeoteotia.

Si tv me vt] Dixit de rebus furtiuis, nuoc de vi poſſeſſis: de lege Atriuia, nunc de lege Plautia & Iulia.

Vacvam possessionem] Vacua poſſeſſio eſt primum quia tu eam non apprehendiſti, nec tibi ea nudo animo adquiri potuit, deinde quia ipſe animo poſſidere deſij. Nam animo poſſidere, non eſt, ſic aoimum inſtituere, vt quis fingat ſe poſſidere: Animo poſſidere eſt ea mente eaque opinione eſſe, vt qui ſe ſolum putet poſſidere, atque ideo qui vi deiectus eſt, fieri non poteſt vt animo noo deſierit poſſidere, *l. clam, in fi. ſup. tit. prox. l. 1. §. fine autem, inf. vnde vi & de vi arm.* In bac igitur ſpecie poſſeſſio vacat.

Licet a non domino] A non domino vi poſſidet, qui vi ooo dominum deiecit, *l. 1. §. quia me, inf. Vnde vi & de vi arm. l. ſi duo, inf. vti poſſid. l. ei à quo, inf. hoc tit.* Ergo res vi poſſidetur, non tantum ſi dominus, ſed etſi malæ fidei poſſeſſor vi deiectus ſit. Idemque mox dicendum ait bonæ fidei poſſeſſore deiecto, quamuis deiector ideo id fecerit, quod ſciret rem alienam eſſe.

Idem ocenovm] Vt ſcilicet fundus vſucapi non poſſit: quoniam vi poſſidet is qui expulit. & expulſor eum quidem ideo vſucapere non poteſt, quia mala fide poſſidet, alij, quia vi poſſeſſus eſt. Pro herede autem poſſidebat, qui heredem ſe putabat, *l. pro herede, ſup. de pet. hered. §. pro herede, Inſtit. de interdict.* Quæ ſequuntur, *Si fundum alienum bona fide poſſidentem quis ſciens eſſe alienum expulerit, vſucapere non poteſt*, abſunt à Norico & Florentino libro. & recte, vt opinor: ſunt enim ſuperuacua.

Qvando interdicto] *Quando*, pro *quandoquidem*, vt *l. cum quis §. 1. de ſolut. l. 21. Comm.* Caſſius exiſtimat ſi domious rem ſuam ſubripuerit, videri eam in domini poteſtatem peruenisse, *§. ſi rem pignori. ſup.* non idem Caſſius in re vi poſſeſſa exiſtimauit. Cauſa hæc eſt, quoniam id tantum videtur in poteſtatem veniſſe, cuius poſſeſſio auelli non poteſt, *§. tunc, ſup.* competit autem hoc caſu interdictum Vnde vi. Dixerit aliquis: competit etiam creditori, ſi debitor pignus ſubripuerit incerti coodictio, id eſt poſſeſſionis, *l. ſi pignore, ſup. de pign. act.* Sed hoc intereſt inter condictionem furtiuam incerti, & ioterdictum Vnde vi: quod interdictum poſſeſſiooem ciuilem auellit: Coodictio naturalem, noo ciuilem. hæc actio non efficit, vt dominus deſinat poſſidere, illa contra efficit, vt poſſidere deſinat.

Si viam] Omnes res aut mobiles ſunt, aut moueotes, aut immobiles, aut incorporales, *l. vn. §. cum autem, C. de rei vxo. act. l. 2. & 3. C. de quadr. præſcr. l. quam Tuberonis §. in peculio, ſup. de pecul.* Res mobiles ac mouentes furto ſubripi poſſunt. Res immobiles vi poſſideri, non furto ſubripi: Res incorporales, vt puta ſeruitutes, nec vi poſſideri, nec furto ſubripi poſſunt. Ex quo ſequitur id, quod in hoc §. traditur, viam noo vtendo amitti, etiamſi quis de ea quodammodo detruſus ſit, quia nec poſſidetur via, neqoe de ea qois mero ſcilicet ſubtilique iure deiicitur. Verum autem oon eſt quod Acc. annotauit, ioterdicto Vnde vi ei ſuccurri, qui de via deiectus quodammodo fuerit, ex *l. ſi plures §. deiectum, & l. prox. inf. Vnde vi & de vi arm.* nam interdictum de fructuario tantum loquitur, qui prohibitus eſt vti frui, quoniam fundum fructuarius naturaliter poſſidet: deiicitur autem is etiam qui naturaliter poſſidet, *l. 1. §. deiicitur. inf. Vnde vi & de vi arm.* idemque eſt in vſu & habitatione, *l. 1. §. item ſi non vſuſfruc. inf. eod. tit. l. Aquilius, ſup. de donat.* Datur autem fructuario interdictum Vti poſſidetis. Ad ſeruitutes prædiorum interdictum. Vnde vi non pertinet, ſed neque Vti poſſidetis. Hæc tantum interdicta veluti poſſeſſo-
A ria, ſeruitutum cauſa introducta ſunt, De itinere actuque priuato, De aqua quotidiana & æſtiua. De riuis, De fonte, De cloacis, *l. quotiens, ſup. de ſeruit. l. vlt. ſup. quemadmod. ſeruit. amit. l. 2. §. vlt. inf. de ſuperfic.*

Id est, mero ivre] Modo, *id eſt*, pro *ſcilicet* vt io *l. ſunt, qui in id, inf. de re iud.* alias eſt διασαφητικόν, aut παραδειγματικόν.

Detrvditvr] Hoc olim verbo vſi ſuot Prætores in interdicto Vnde vi. M. Tul. pro Cæcinna: *Detruſum dices?* nam eo verbo aorea Prætores hoc ioterdicto vti ſolebant.

Vacvam possessionem] Bene vacuam: ſecus enim eſt ſi poſſeſſionem inuaſeris.

Libertatem] Dixit Paulus in §. *ſi viam*, amitti
B viam non vtendo: idem eſt io ceteris ſeruitutibus ruſticorum prædiorum Amittebantur autem olim biennio, hodie x. vel xx. annis, *l. pen. C. de ſeruit. & aqua.* harum vero ſeruitutum libertas non vſucapitur: nec enim eorum libertas vſucapi poteſt, quæ oon vteodo amittuntur, vt Paulus ſentit *lib. 1. Sent. tit. de ſeruit.* Rurſus ea quorum libertas vſucapitur, non omnimodo amittuntur non vtendo. Vſucapitur vero vrbanarum ſeruitutum libertas: nec ſane poſſunt eæ non vtendo amitti, niſi vſucapiatur libertas, *l. 5. l. 6. ſup. de ſeruit. vrb. præd. l. ſi quis alia §. vlt. quemadmod. ſeruit. amit.* Ergo ruſticorum prædiorum ſeruitutes noo vtendo amittuntur, vrbanorum prædiorum ſeruitutes vſucapione libertatis. In his facto eius eſt opus, qui ſeruit: in illis
C eius cui ſeruitur, ceſſatio ſufficit. Eſt etiam hæc differentia inter vſucapionem libertatis, & amiſſionem quæ fit oon vtendo: Tempus quo vſus venditor noo eſt, emptori computatur, *l. ſi quis alia §. 1. ſup. quemadmod. ſeruit. amit.* Tempus quo venditor poſſedit ædes, emptori non imputatur io vſucapienda libertate, *l. ſi ædes §. libertas, ſup. de ſer. vrb. præd.* Quam differentiam Accurſij comites aſſecuti non ſunt, ab Conſtantino autem euidenter his verbis expreſſa eſt lib. 11. Epitomarum: εἰ τὰ κτήματα ἐλευθερίαν τῆς δουλείας, τὴν αὐτὴν ἀπαιτοῦμεν εἶ) περὶ ὅλον τὸν νόμιμον χρόνον. εἰ δὲ τὸ ἀπόλλυται διὰ τὴν ἀχρηστίαν ἀρκούμεθα τὸ μηδὲ χρήσασθαι μόνον περὶ ὅλον τὸν νόμιμον χρόνον, καὶ οὐ ἐξετάζομεν, εἴτε εἷς, εἴτε πλείονες εἰσὶν οἱ μὴ χρώμενοι.

Nunc videndum eſt, an ipſæ ſeruitutes vſucapi poſſint. Ruſticorum prædiorum ſeruitutes vſucapi non poſ-
D ſunt, vel quia poſſideri non poſſunt, vel quia natura intermiſſiooem habent, *l. 14. ſup. de ſeruit. l. cum vſusfructus, ſup. de vſufr. leg.* vrbanorum autem prædiorum ſeruitutes vſucapi olim potuerunt, ideo qoia tales ſunt, vt continuam habeant poſſeſſiooem, *l. ſeruitutes quæ in ſuperficie, ſup. de ſeruit. vrb.* Lex tamen Scribonia earum vſucapionem ſuſtulit, vt in hoc §. traditur. qui noo pertinet niſi ad vrbanorum prædiorum ſeruitutes: nam de vſucapione libertatis tractat, quæ in vrbanis dumtaxat ſeruitutibus locum obtinet. Igitur hoc totum concludi ſic licet: Nec ruſticorum, nec vrbanorum prædiorum ſeruitutes vſucapi poſſunt. Ruſticorum vſucapioni ratio iuris obſtat, Vr-
E banorum lex Scribooia. Eſt autem etiam moribus recepta lex Scribooia, *l. ſi aliena §. 1. inf. hoc tit.* & hoc eſt quod io *l. 14. ſup. de ſeruit.* cum oſtendiſſet rationem hoc non pati, vt ruſticorum prædiorum ſeruitutes vſucapi poſſent, Paulus ait: Idem & in ſeruitutibus prædiorum vrbanorum obſeruatur: non illa ſcilicet raoone, ſed lege Scribonia & more maiorum. Denique mixto iure fit, vti ne vrbanorum prædiorum ſeruitutes vſucapi poſſint. quod enim lege fit moribus comprobata, mixto iure fit. Argumento eſt actio ex lege Cornelia de ioiuriis, quam Paulus *lib. 5. Sent.* eſſe mixto iure introductam ait. item illa iuris definitio de quæſtione ſerui in dominum non habenda, quam vetere SC Cornelius Tacitus lib. 2. more maiorum, M. Tullius pro Deiotaro munitam ait. Sed

ne longius à re propoſita diſcedamus, explicanda nobis eſt *l. ſi quis diuturno, ſup. ſi ſeruit. vind.* ex qua Doctores id effici putant, vſucapi poſſe ſeruitutes, quod eis minime cooeedendum eſt. Lex ait ſeruitutes diuturno vſu & longa quaſi poſſeſſione adquiri, quod etiam indicat *l. foramen, ſup. de ſer. vrb. l. 1. §. vlt. ſup. de aquæ plu. arc. l. appuret §. pen. de itin. actuque priu. l. 1. & 2. C. de ſeruit. & aqua.* neqoe ipſe repogno. ſed vitioſa eſt collectio, Seruitus diuturno vſu adquiritur, ergo ſeruitus vſucapitur: nam aliud eſt vſucapere, longe aliud vſu diuturno ſiue longo tempore adquirere. Vectigalia, tributaria, ſtipendiaria prædia vſucapi non poſſunt, longo tempore adquiri poſſunt, *l. cum ſponſus §. in vectigalibus, ſup. de Publ. in rem act. l. ſi finitu §. ſi de vectigalibus, ſup. de dam. inf.* Vectigalia ſunt ciuitatum prædia emphyteuticaria. Tributaria, ſtipendiaria ſunt prouincialia prædia, de quibus ipſe in *§. in vectigalibus* illa verba, *Et in aliis prædiis*, eſſe accipienda reor. Vſucapio poſſeſſionem exigit: Longi temporis adquiſitio quaſi poſſeſſione contenta eſt. Illa directam actionem parit, hæc vtilem. Illa ſine titulo non procedit, in hac de titulo docere uoo eſt neceſſe. Hoc duntaxat exigimus, vt ne is, qui ſeruitutem ſibi adſerit vtili in rem actione, ea per longum tempus vſus ſit, aut vi, aut clam, aut precario: nam his tribus modis ſeruitus mala fide poſſidetur, *l. Pompon. §. 1. ſup. tit. prox.* non tamen id exigimus omnimodo, vt ſciente domino is eo iure vtatur, *l. vlt. C. de præſcr. lon. temp.* ideo enim Imperator in *l. 2. C. de ſeruit. & aqua.* refert Martialem ſciente domino aquam duxiſſe, vt intelligeremus clam ab eo minime aquam deductam eſſe, vt io *l. 5. §. ſed & ſeruitus, inf. quod vi aut clam.* poſſit tameo aqua recte ignorante domino deduci, modo ſi celandi animum is oon habuerit qui ducit. Hæc igitur tria vitia ſi abſint, poterit longo tempore ſeruitus adquiri, qood tamen ipſo iure oon fiet, ſed Prætoris tuitione: non directo iudicio, ſed vtili. At quoniam res admonet, videndom nuoc eſt, quæ ſit longi temporis definitio: de quo ne plura ſcribam, id cuſtodiendom eſſe eenſeo, quod Accurſius tradidit, quod & illa verba ſuadent, *Exemplo rerum immobilium* in *l. 2. C. de ſeruit. & aqua.* Adnotandum tamen eſt eam legem ad prouincialia, non ad Italica prædia pertinere. Ita vero etiam longum tempus Paulus definiuit in *lib. 5. Sent. tit. de vſucapione, & tit. de effectu ſentent.* Sed in *l. 1. §. vlt. & l. 2. & l. vlt. ſup. de aqua & aquæ plu. arc.* & in *l. hoc iure §. ductus, inf. de aqua quot. & æſt.* in adqoirendis ſeruitutibos infinitum tempus deſiderari videtur. Quid dicendum eſt? Tractatur io eis locis de aqua. Aquæductui auctoritatem dat non tantum diuturnus vſus, vtpota ſi quis ita ſe aquam duxiſſe coontendat x. aut xx. annis non vi, non clam, nou precario, ſed etſi id non contendat, vetoſtas, id eſt, infinita memoria, aquæductui aoctoritatem dabit: quod & in aqua publica ſeruandum eſt, *l. ſi manifeſte, C. de ſer. & aqua, l. 4. C. de aquæduc.* & conſuetudo igitur longi temporis & vetuſtas vicem iure conſtitutæ ſeruitutis obtinet, ſed vetuſtas etiam, vt ait *l. 2. ſup. de aqua & aquæ plu. arc.* vim legis obtinet. Seruitutes imponuotur à dominis, *l. de pupillo §. & belle Sextus, de no. op. nunc.* Leges dicuntur ab iis qui agros conſtituunt, *l. quod principis, de aqua & aquæ plu.* Hygenos lib. 2. de limit. conſtit. *Diuiſi, inquit, & aſſignati agri, leges accipiunt ab his qui veteranos deduount, & ita propriam obſeruationem eorum lex data præſtat in iis agris.* Per ſeruitutem prædium prædio ſeruit ciuiliter: per legem, per vetuſtatem naturaliter, non ſecus ac per locorum natoram, quam Iulius Frontinus & Siculus Flaccus ſupercilium appellant. Hæc igitur huius diſputatioois ſumma ſit: Seruitutes ruſticorom prædiorum oon vtendo amittuntur: Seruitutes vrbanorum prædiorum non vtendo

A non amittuntor. Harum libertas vſucapitur: Illarum libertas non vſucapitur. Hæ vſucapi olim poterant, ex lege Scribonia, nunc non poſſunt: Illæ nec poſſunt, nec vnquam potuerunt vſucapi. Seruitutes omnes longo tempore quaſi adquiruntur. Denique ſeruitutes vſucapione legitima non adquiruntur: vſucapione tamen Iuſtiniana omnimodo adquiruntur. Fœda eſt negligentia, cum qoid coostitueris, id præterire, quod cum eo maxime quod conſtitueris, pugnare videatur. Igitur cum ita couſtitutum ſit, ſeruitutes ruſticorum prædiorum vſucapi non poſſe, videamus quemadmodum interpretari nos oporteat, quod his verbis Paulus ſcribit *lib. 1. Sent. Seruitus hauriendæ aquæ vel deducendæ biennio omiſſa, intercidit, & biennio vſurpata recipitur.* & quod Aggenus in lib. de limit.

B agr. dum ait, *Iter non qua ad culturas peruenitur capitur vſu, ſed id quod in vſu biennio fuit.* Et quod ad Paulum quidem attinet, is non vſucapi aquam biennio, ſed vſurpari dicit, id eſt, vſu retineri: ſic enim id verbum accipi oportere oſteodimus io *l. 2. ſup.* Sententia igitur Pauli hæc eſt: Aquam non vtendo amitti, ſi is cui debetur, ea biennio non vtatur: quod ſi ea biennio vtatur: id eſt, ſi vſurpauerit eam, cuius ſcilicet vſu ſe aliquo tempore abſtinuerat, oon iam amitti, ſed cum inibi eſſet, quodammodo recipi vel retineri. Quod autem Aggenus ait, Iter biennio vſucapi, ſane alienum à vero eſt, ſi biennio per ſe iter vſucapi intelligamus, at cum prædio tamen cui debetur iter, & biennio iter vſucapi conſtat, *l. ſi alienu §. 1. inf.* atque

C ita tenere Aggeni ſententia poteſt: prædium enim quando vſucapitur, cum ſua cauſa, & condicione & qualitate vſucapitur. At, vt ex libris ſcriptis didicimus, ſic apud Aggenum legendum eſt: *Iter enim non quia ad culturas perueniatur, capitur vſu, id eſt, quod in vſu, biennio fuit.* Ea etiam hoc in loco explicare quæ de fioium latitudine Aggenus ex lege Mamilia tradit, non alienum eſſe iudico: Fines vnius gradus latitudinem ſecundum legem XII. tab. & legem Mamiliam habent, & ideo in *l. 3. inf. de term. mo.* Qui terminos, inquit, ſtatutos extra ſuum gradum fineſque mouerint. Eſt autem is gradus non ſimplex, ſed geometricus. Gradus ſimplex pedes habet duos ſemis, vel vt ex Iuliano Aſcalonita architecto Cooſtantinus ſcribit lib. 2. epitom. τὸ βῆμα ἔχει πόδας γ΄ς΄. Similiter gradus

D geometricus, id eſt, paſſus ſiue ὄργυια pedes habet quinque, vel, vt aliis placet, pedes ſex. atque ideo Aggenus ait lege Mamilia quinque vel ſex pedum latitudinem præſcribi. Intra eam latitudinem non eſt vſucapio, vti cautum eſt io XII. ſed neque intra eam latitudinem eſt præſcriptio, id eſt, diuturni vſus adqoiſitio ex conſtitutiooe *l. quinque pedum, C. fin. regund.* ſic enim præſcriptionem accipi ſæpiſſime, oſtendi in *tit. de vſucap. lib. 2. Inſtit.* eſt tamen intra id ſpatium XXX. annorum præſcriptio, *l. vlt. C. eod. tit.* atque ita ipſe de hac quinque vel ſex pedum quæſtione iudicandum cenſeo.

LIBERTATEM SERVITVTVM] Seruitutum vrbanarum, quod iam ſupra demonſtraui, & ex ſubiecto

E exemplo ſatis liquet.

LEX SCRIBONIA] Crediderim plebiſcitum eſſe. Meminit M. Tullius L. Scribonij Trib. pleb. in Bruto, & in epiſt. ad Att.

Ad L. Naturaliter 5.

NATVRALITER] Id eſt re ipſa, non fictione. Eodem ſenſo naturaliter poſſidere, & naturaliter obligari dicimus: hoc enim verbo factum demonſtratur.

RES ERIPITVR] Eripere eſt de manibus auferre per raptum. Dicimur itaque è rebus ſoli, Eripiuntur res mobiles.

QVOD CASV NON ADVERSVS EVM] Non ei tantum vtilis eſt vſurpatio qui eripit, ſed etiam omnibus: ſic enim articulum, *Aduerſus*, accipiendum eſſe hoc in loco, in Notis ad Vlpianum oſtendit *tit. 20.* ſic, vt mihi P. Faber indicauit, & in *l. 1. inf. de iu. fiſc.* aduerſus leges commiſſum factum eſſe, id eſt, ſecondum leges, vt in Vlpiano, aduerſus leges reſtari.

AC NE ILLVD QVIDEM INTEREST] Puto hæc verba ad eum pertinere, qui vſurpauerit. Dixit nihil intereſſe, dominus ſit is, qui vſurpauerit, nec non modo nihil intereſſe dicit, vtrum dominus bona fide, an mala vſurpauerit: nam etſi mala fide vſurpauerit, omnibus vſurpatio hæc prodeſt. Titulus pro ſuo, non poteſt eſſe malæ fidei, *l. ſi ancillam, inf. pro ſuo.* His igitur verbis, *Pro ſuo,* ſignificatur bonæ fidei poſſeſſio. Illis, *Ex lucratiua cauſa,* malæ fidei: nam vt eſt in *l. non ſolum §. quod vulgo, inf. hoc tit. & l. 2. inf. pro herede, & l. 1. inf. de furt.* qui mala fide poſſidet, lucrifaciendi cauſa poſſidet, videlicet vt id quod poſſidet, vſu ſuum faciat. Igitur an ex lucratiua cauſa, id eſt, an quaſi alienam. Volunt quidam ſic interpretari, Pro ſuo, id eſt, ex cauſa non lucratiua: quod non debet fieri: nam & qui pro legato, aut pro donato poſſidet, pro ſuo poſſidet, *l. 1. inf. pro ſuo.* item non eſt cur hoc debuerit ſcribere, nihil referre, vtrum vſurpator pro emptore, an pro donato rem poſſideat, cum nulla huius cauſæ ab illis ſeparandæ iam ſubeſſet ratio. Quidam alij verba hæc referunt ad eum, cuius poſſeſſio interpellata eſt, quos etiam ego recte interpretari non exiſtimo. nam quo tandem cumque modo is poſſideat, certum eſt eo pacto naturaliter poſſeſſionem interrumpi, nec poteſt vlla in contrarium dubitationis aut diſtinctionis induci ratio. De illo ſane dubitari potuit, an vſurpatio ab eo facta qui rem alienam eſſe non ignorat, vero domino proſit: Caius autem intereſſe nihil ait, pro ſuo quiſque poſſideat, an ex lucratiua cauſa, id eſt, nihil referre, vtrum bona vſurpator an mala fide poſſideat.

Ad L. In vſucapionibus 6.

MOMENTVM in iure ciuili horam ſignificat: nec vero vllum conſiderari minus momentum poteſt: quis enim exacte poſſit momentorum omnium rationem ſubducere? atque ita momentum accipi probat *l. 3. §. minorem, ſup. de minorib.* & Ant. Goueanus in lib. Var. lect. animaduertit. In vſucapionibus ergo tempora non ab hora ad horam, ſed totum poſtremum diem computamus, non diuidimus diem momentis, ſed totum diem computamus: Denique totum diem extremum pro momento temporis accipimus, vt qui illum diem attigerit, eum vſucepiſſe dicamus. Ergo à die in diem, non ab hora in horam fit computatio temporum. cui ſententiæ congruit *l. in vſucapione, inf. de diuerſ. tem. præſcript.* Sic & in lege Ælia Sentia, & in lege Iulia & Papia, & in aliis pleriſque cauſis, tempora ſupputari ſolent, idque fit ciuiliter, id eſt fictione iuris. Naturaliter enim ad momenta temporum annus numeratur, quæ computatio etiam in legibus nonnunquam obſeruatur: vt in *l. 5. inf. de obl. & act.* item in *l. 3. §. minorem, inf. de minor.* cuius §. verba ſic meo iudicio reſtituenda ſunt: *Minorem autem* XXV. *annis natu, videndum an etiam die natalis ſui adhuc dicimus ante horam qua natus eſt, vt ſi captus ſit reſtituatur.* in libro Flor. corrupte legitur, *diem*, pro, *die*.

Ad L. Ideoque 7.

QVI autem biſſexto cœpit vſucapere, ſiue priore, ſiue poſteriore, pridie VI. Kal. Mart. poſt ſextam horam noctis, à qua dies Romano more incipit, vſucapionem implet: at in quæſtione § *minorem*, non ante videtur non eſſe minor XXV. annis, quam ſi biſſexto natus etiam diem VI. Kal. Mart. compleuerit: nec refert ſiue poſteriore die natus ſit: nam id biduum pro vno die computatur. cuius ſententiæ in § *minorem* auctor laudatur Celſus. Id vero Celſus ſcripſit in *l. cum biſſextum, inf. de verb. ſign.* in qua tamen non de die tantum, ſed & de menſe intercalari agitur. Ceterum menſis intercalaris ſublatus eſt ab Iulio Cæſare, vt Suet. Tranquillus ſcribit, qui non ex XXIX. vel vt alij ſcribunt, ex XXII. aut XXIII. ſed XXVIII. diebus conſtabat: ideoque cum ante Iulium Cæſarem non conſtaret annus niſi CCCLV. diebus, incidente intercalari menſe, annus dies habebat CCCLXXXIII. Eius vero menſis initium erat pridie Kal. Mart. vt ex Q. Mucio Celſus refert. Nunc ex inſtituto Iulij Cæſaris annus dies habet CCCLXV. *l. cum heres §. Stichus, ſup. de ſtatulib. l. ita vulneratus §. æſtimatio, ſup. ad leg. Aquil. l. anniculus, inf. de verb. ſignific.* & quarto quoque anno ad VI. Kal. Mart. dies vnus intercalatur. Is autem intercalatis dies ſi medio vſucapionis tempore incidat, legitimum tempus augeri conſtat: quod & in actionibus, quæ certo tempore finiuntur obſeruari iudicat *l. 2. inf. de diuerſ. temp. præſcr.* & in ætatis quæſtione non eſt ambiguum: At in poſtremo eius legis exemplo, puto diem intercalarem in XXX. diebus numerari, quod ex Hugolino recte Accurſius interpretatur.

Ad L. Labeo 8.

IGNORANTES] Ergo & infantes, & furioſi, quod iam quidem in *l. 4. ſup.* dixeram, ſed iterum repetendum eſſe cenſui, ne quis ad eos proximam ſententiam exiſtimaret pertinere, quod etiam ad municipes transfertur, & captiuos. Et omnino etiam à proxima ſententia excipienda eſt peculiaris cauſa, vt ſit hic ſenſus: ſi non poſſit dominus ſuo nomine vſucapere, nec ſeruum etiam poſſe nomine domini.

Ad L. Vſucapionem 9.

MAXIME] *Maxime*, emplaſtrum videtur Triboniani, propterea quod ſeruitutes, etſi iure legitimo non vſucapiantur, ex conſtitutione tamen Iuſtiniani vſucapiuntur. Eandem etiam eum particulam addidiſſe ad *l. 4. §. 1.* ſupra oſtendimus.

SACRIS, SANCTIS] Addatur, *religioſis*, §. *ſed aliquando, de vſuc. Inſt. l. 4. ſup. de mor. infer.* & ideo nec ſepulchrum, nec forum ſepulchri vſucapi poteſt, quod M. Tullius ait in XII. tab. contineri.

PVBLICIS POPVLI ROMANI] Sic ait, publicis P. Romani, vt nos in Notis ad Vlpianum tit. 20. Seruus publicus P. Romani parte dimidia teſtamenti faciendi habet ius, legendum eſſe admonuimus. quod in hac Biturigum ſchola, cum de quibuſdam iuris articulis quidam diſputationem inſtituiſſet, ita eleuabat, vt abſurdam eſſe locutionem diceret, nimirum id per ſe publici verbo adnotente ſatis, non animaduertens alia iuris auctores P. Romani, alia ciuitatum publica facere: id etiam non intelligens, notum ex notis eum errorem quibus & prætorem & P. Romanum ſignificare ſolemus: atque ideo Victorinus Afer P R. *quotiens*, inquit, *Prætorem ſignificare vultis, nolite interpungere, ne fiat populus Romanus.*

Ad L. Si aliena 10.

IN vſucapionibus ab initio bona fides exigitur. Ceterum hac in re diſtat emptio à ceteris contractibus. Nam in emptione duobus temporibus bona fides

exigitur, emptionis, & traditionis, *l. ſed etſi res §. vlt. ſup. de Pub. in rem act.* In ſtipulationibus, traditionis tantummodo tempus exigitur, *l. ſi is qui, pro empt. §. vlt. l. iuſto §. etſi poſſeſſionis, inf. hoc tit.* Differentiæ cauſa hæc eſt, quod ſalua fide ſcientes rem alienam emere non poſſumus, ſtipulari autem poſſumus. Sed huic definitioni obſtat lex noſtra, niſi hoc Vlpianum ſeotire dicamus, non tantum emptionis, ſed etiam traditionis tempus ſpectari, quod Accurſio placet, mihique veriſſimum videtur. Semper enim inter omnes conſtitit, ſpectari tempus emptioois oportere, quia ſcilicet ſineera fides non patitur, vt rem alienam ſciens qui emat. Sed id ſolum in emptione tempus ſufficere Proculiani exiſtimauerunt, & in ſtipulationibus poſſeſſionis. Obtinuit tamen Sabinianorum ſententia, B qui vtrumque tempus in emptione ſpectandum eſſe cenſebant: & huius controuerſiæ veſtigium quoddam à me inferius explicabitur in *l. qui fundum §. qui bona, pro emp.*

Hoc ivrs vtimvr] Poſt legem Scriboniam.

Nvsqvam] Neque in Italia, neque in prouinciis. Imponi noo tantum in Italia poterant, ſed etiam in prouinciis, *l. 3. C. de ſeruit. & aqua:* etenim prouinciales non quidem ex iure Quiritium, ſed in bonis, ſiue ex iure Naturali, prædiorum erant domioi: & ob eam quoque rem in prouinciali ſolo oontiatio noui operis locum obtinebat, *l. in prouinciali, ſup. de no. op. nunt.* Nuſquam vero ſeruitutes vſucapi poterant.

Longo temporx capi] Scripſerat Vlpianus *vſucapi:* quod ita Tribonianus immutauit, *longo tempore capi,* propter transformationem Iuſtiniani: qua in re merito reprehendi poteſt, cum olim longo tempore quaſi ſeruitutes adquirere licuerit, & nunc etiam ſeruitutes omnimodo longa conſuetudine adquiraotur ex conſtitutiooe Iuſtiniani. C

Cvm æoificiis] Cum fundis etiam ſeruitutes vſucapi poſſont, vt dictum eſt in *l. ſequitur, §. vlt.*

Pariatqvs apvo pvris haredem] Fruſtra hoc Marcellus adiicit, ſi conceptus etiam apud furem, & editus apud booæ fidei poſſeſſorem, vſucapi noo poteſt: Dixit igitur, pariatque apod furis heredem: qooniam ſi apud bonæ fidei emptorem pariat, iuuencus emptori ſtatim adquiritur, vt ab alio vſucapi poteſt.

Scævola avtem] Non Q. Mucium, ſed Q. Ceruidiom intelligit, qui fuit ex eadem gente. Qu. Mucius partum ancillæ in fructu eſſe opinabatur, vt M. Tullius ſcribit lib. 1. de fioibus. Q. Ceruidins gentilis ſui opinionem ſequitur, & ideo nullum diſcrimen facit ioter fœtum & partum. Refert autem Vlpianus Scæoolæ & Marcelli ſententiam. quid ipſe ſentiat non dicit. credo veriorem eſſe Marcelli ſententiam. Idem oſtendemus accidiſſe Vlpiano in *l. ſi is qui pro emptore, inf.* cum eo peroenerimus. D

Nec enim] Ex hoc loco ſumpta eſt *l. partum, inf. de verb. ſign.* vti ex inſcriptione apparet.

Ceterum] Ceterum pro alioquin: cuius reciprocum alioquin, pro ceterom ſæpe in Pandectis, qnod etiam, vt Chariſius ſcribit in Salluſtij hiſtor. lib. 4. Aſper annotauit. E

Nec si apvo bonæ pidei] Quod vtique falſum eſt, ſi dicamus ancillæ partum eſſe in fructu, & bonæ fidei emptori ſtatim adquiri: poterit enim ab alio vſucapi: at certe cum id hodie receptom ſit, in fructu partum nooeſſe, hoc etiam verum eſt, partum conceptom apud furem, vel furis heredem, editumque apud bonæ fidei emptorem, vſucapi non poſſe. ceterum falſum eſt non poſſe vſucapi iuuencum conceptom apod furem, & editum apud bonæ fidei poſſeſſorem. oam etſi ab emptore vſucapi non poſſit, propterea quod ei ſtatim adquiritur, ab alio tameo vſucapi poteſt. Putabat ergo Scænola partum apod furem editum, vel apud bonæ fidei emptorem, vſucapi: & per omnia partum negabat eſſe rei furtiuæ partem, nec fœtom à partu ſeparabat. Martello idem iodicium non fuit, cuius ſententiam ſequimur, de qua oos in *l. ſequitur,* ſatis multa diſſeruimus.

Ad L. Neque ſeruus 11.

Accvrsivs peculij cauſam excipit: & recte, vt dicemus in *l. ſi is qui,* pro emptore. Neque igitur ſeruus nomine domini, neque per ſeruum dominus qui apud hoſtes eſt, ſuo nomine poſſidet.

Ad L. Si ab eo 12.

Is qui emit à domino cui bonorum alieoatio interdicta non eſt, vſucapere non poteſt: quia traditione dominiom adquirit. Is etiam qui ſciens emit à domino, qui alieoandi ius non habet, quia mala fide emit, vſucapere non poteſt: vtputa ſi à furioſo ſciens emit, ſi à prodigo cui bonis interdictum ſit, ſi ab herede quem Prætor vetuit deminuere, vt in ſpecie, *l. ſi creditores, inf. de priuil. cred. & l. qui fundum §. qui ſciens, inf. pro emp. l. ſi ſciens, ſup. de cont. empt.*

Ad L. Pignori 13.

Qvi pro ſuo poſſidet, vſucapere poteſt. Qui pro alieno, aut pro poſſeſſore poſſidet, vſucapere non poteſt. Pro alieno poſſidet creditor, colonos, inquilinus, ἐμφυτευτὴς: Pro poſſeſſore, prædo. Ad hæc Accur. ootat, neque creditori vtilem eſſe xxx. anoorum præſcriptiouem, videlicet ſi debitor io rem experiatur, quod puto recte dici. non tamen id probo quod Accur. deinde notat, ius luendi pignoris præſcriptiooe xxx. anoorum excludi, qua in re ſequitur Bulgarum: Rogerius tamen dialogum ſcripſit de præſcriptionibus, in quo id fortiter defendit, Ius lueodi pignoris præſcriptione xxx. vel xl. anoorum oon tolli, qoæ ſententia mihi probabilior videtur. nam quod dicitur omne ius tolli præſcriptione xl. annorum, *l. omnes, C. de præſcrip.* xxx. *ann.* de actionis non de luitionis iure accipiendum eſt. Pigneratitia autem actio præſcriptione tolli oon poteſt, antequam nata ſit. atqui non naſcitur antequam debitor pignus repignerauerit: nec eoim recte quis dixerit eo pigneraticiam actionem tolli, quod cum potuerit pignus debitor loere, & ſibi gignere pigoeraticiam actionem, ei tamen per xxx. vel xl. annos id numquam in mentem venerit. nam ſi filiofam. eo noo obſtat præſcriptio, quod non egerit, cum id à patre facile impetrare poſſet, *l. 1. §. vlt. C. de ann. exc.* multo minos eo debitori obſtabit, quod pecuniam non ſoluerit. Expeditior enim plerumque agendi quam ſoluendi facultas eſt. Præterea ſi creditoris poſſeſſio debitori ad præſcriptionem prodeſt, *l. cum notiſſimi §. ſed cum illud, C. de præſc.* xxx. *ann.* abſurdum eſt dicere præſcriptiooem ei etiam oocere, quo minus cum creditore actiooe pigoeraticia experiatur. Et quidem huic ſententiæ noo obſtat *d. l. cum notiſſimi §. eod.* nec eoim hoc lex dicit, ius liberandi pignoris præſcriptione tolli, ſed hypothecariam actionem, quam poſterior cootra priorem creditorem habet, longiſſimi temporis præſcriptione tolli. Item non obſtat *l. nec creditores, & l. vlt. C. de pign. act.* Loquuntur enim de nata iam actione pigneraticia, eamque longo tempore tolli negant: vbi eam recte Ioannes & Græcus interpres longiſſimo tempore tolli confirmant.

Bona pioe] Ignorans, alioqui pro poſſeſſore poſſidet, *l. nec vllam §. 1. ſup. de pet. her.*

Digitized by Google

Sɪ ᴍᴀɴᴅᴀᴠᴇʀᴏ] Per procuratorem poſſeſſio nobis adquiritur, ſi ea mente & cogitatione acceperit, vt nobis adquireret, *l. quod meo, ſup. tit. prox.* Quod ſi rem ſibi habeat, poſſeſſio nobis non adquiritur, *l. 1. §. per procuratorem, ſup. tit. prox.* & ideo tunc ſibi procurator ipſe vſucapere poteſt, quamuis, inquit, poſſit videri non pro ſuo poſſidere, videlicet cum eius rei nomine mandati actione teneatur. nec tamen certe, ideo minus pro ſuo poſſidet, quod mandati iudicio teneatur.

Ad L. Id tempus 14.

Iɴ vſucapione non coniunguntur tempora inter emptorem & venditorem, *l. ſi ædes §. libertas, ſup. de ſer. vrb. præd.* In longi temporis poſſeſſione inter emptorem & venditorem tempora coniunguntur, ex reſcripto Seueri & Antonini, *§. inter venditorem, de vſucap.* quod Iuſtinianus ad vſucapionem etiam triennij traxit in *tit. de vſucap. transfor.* vt plane non ſuo loco in Inſtitutionibus hæc verba poſita eſſe videantur: *Quod noſtra conſtitutio ſimiliter & in vſucapionibus obſeruari conſtituit, vt tempora continuentur*, quemadmodum ipſe ad ea in *tit. de vſucap.* adnotaui. Ex his apparet hanc legem non de vſucapione, ſed de longa poſſeſſione accipi oportere. Ita vero demum inter emptorem & venditorem tempora coniunguntur, ſi vterque bona fide rem acceperit. Nam auctoris, id eſt, venditoris vitioſa poſſeſſio, bonæ fidei emptori non prodeſt, ſed neque etiam nocet, vt id per ſe non vſucapiat emptor, quod venditor non potuit. Proinde in acceſſione addimus, vt ea ita demum emptor vtatur, ſi nec vi, nec clam, nec precario venditor poſſederit, *l. Pomp. §. 1. ſup. tit. prox.* & ex diuerſo, iuſta venditoris poſſeſſio, emptoris vitioſæ poſſeſſioni non prodeſt. Quod ſi medio tempore alius poſſederit, interrupta eſt poſſeſſionis continuatio: qua in re ſunt ſimiles emptores ſucceſſoribus, *d. l. Pomp. §. quæſitum, l. poſſeſſio, inf. hoc tit.* Alias vero magnum inter eos diſcrimen eſt: nam defuncti mala fides, bonæ fidei ſucceſſori nocet: contra bona fides defuncti, malæ fidei ſucceſſori prodeſt, quod tam in vitia, quam in virtutes defuncti ſuccedat, & eadem eſſe perſona exiſtimetur. In eadem vero perſona hoc receptum eſt, vt mala fides obſtet initio, non item iam cœptæ vſucapioni. Quæ dicuntur de emptore, trahuntur etiam ad donatarium, & legatarium, & fideicommiſſarium, & ceteros, præter vniuerſi iuris ſucceſſores: nam in hac quæſtione non ſeparantur lucratiuæ cauſæ à non lucratiuis. Præterea non tantum emptor venditoris, ſed etiam venditor emptoris acceſſione vtitur, *l. ſi duobus, inf. de diuerſ. temp. præſcr. l. Pomp. §. præterea, ſup.* tit. *prox.* ceterum in ſpecie *§. ſi liber, l. Pomp.* ideo liber homo, aut dominus, venditoris acceſſione non vtuntur, quoniam alius medio tempore poſſedit: eius vero, cui adquiſita fuerit poſſeſſio, ideo acceſſione non vtuntur, quia cauſam ab eo nullam habent. In ſpecie autem §. ſi is qui precario, *l. Pomp.* ideo manente precario, is qui precario conceſſit, acceſſione non vtitur, quia ei tantum acceſſio prodeſt qui poſſidet, *l. pen. §. 1. inf. de diuerſ. temp. præſcr. d. l. Pomp. § vlt.* Is autem qui precario conceſſit, durante precario aut non poſſidet, aut de eo ſaltem dubitatur an poſſideat, *l. & habet §. eum qui, inf. de precar.* At precario diſſoluto, acceſſioni proculdubio locus eſt: precaria enim poſſeſſio iuſta eſt: ea quæ vi aut clam poſſeſſa eſt, iniuſta eſt, atque ideo etiam ex ea non datur acceſſio. Et vt quæ in hac quæſtione de acceſſionibus poſſeſſionum obſcuriora ſunt, pro noſtra parte attingamus, &, ſi fieri poteſt, aperiamus etiam & illuſtremus, hoc quoque notandum eſſe cenſeo ex *l. pen. §. item adiiciendum. inf. de diuerſ. temp. præſcr.* continuari tempora inter emptorem & venditorem, etiamſi per procuratores emptio venditioque perfecta fuerit. Ceterum ita in eo §. legendum eſſe, *Et quod apud eum cui vendendum mandauit*, aut ſane, vt in P. Flor. ſæpe accidit, *Qui*. ſic accipiendum eſt, vt valeat, *cui*. Erit igitur hæc eius §. ſententia, Emptori acceſſionem dari cum eo quod apud procuratorem fuit, cui mandatum erat vt venderet: ſed tamen poſſeſſionem interrumpi, ſi porro idem is alij mandauerit, niſi id fiat ex domini voluntate.

Nᴀᴍ ſɪ ᴘᴏſᴛᴇᴀ] Poſt traditionem, *l. pen. §. pen. inf. de diuerſ. temp. præſcrip.* ergo id ſolum tempus emptori proficit, quod fuit ante venditionem & traditionem, licet venditionis tempore venditor non poſſederit: quod & in herede ita ſeruatur, vt ei tempus accedat, quod ante mortem defuncti fuit, quamuis tempore mortis eam rem defunctus non poſſederit: & hoc oſtendit *l. Pomp. §. non autem, ſup. tit. prox.* ſecundum Flor. ſcripturam.

Qᴠᴏᴅᴀᴍᴍᴏᴅᴏ ǫᴠᴀſɪ] Duas notas appoſuit, vt oſtenderet heredem proprie non eſſe, vt in *l. iuriſgentium §. adeo, ſup. de pact. §. hoc quoque, per quas perſ. nob. adquir.* ſed tamen vt heres, ita & legatarius acceſſione defuncti vtitur: heredis etiam acceſſione legatarius vtitur. Hoc vero inter legatarium & heredem intereſt, quod mala fides defuncti nocet heredi, non legatario.

Ad L. Si is qui pro emptore 15.

Dɪᴄᴛᴠʀᴠſ ſum hoc in loco de iure ſingulari vſucapionis, exemplo ad *l. ius ſingulare, ſup. de legib.* aptiſſimo & conuenientiſſimo. Eſt vero hæc iuris iſtius definitio: Ea quæ ſerui peculiari nomine naciſcuntur, etiam ignorantes dominos vſucapere. Iure enim ciuili, ſcientia in vſucapionibus exigitur, ſed iure ſingulari vtimur, vtilitatis rerum cauſa, *l. peregre §. quæſitum, ſup. tit. prox. l. iuſto § nondum, inf. hoc tit.* Et quidem ex hac definitione quatuor eliciuntur, Vt infantes vſucapiant, Vt furioſi vſucapiant, qua de re diximus in *l. ſequitur, ſup.* Vt ſi hereditarius ſeruus poſſidere incipiat, eodem modo iacente hereditate per ſeruum heredi augeatur hereditas, vtque nondum aditæ hereditatis tempus vſucapioni procedat, *l. 1. §. item adquirimus, ſup. tit. prox. l. qui à ſeruo, ad fin. inf. de oblig. & act. l. pen. inf. de capt. & poſtlim. l. iuſto § nondum, inf. hoc tit.* quod nos latius exponemus in *l. præſcriptio §. vlt. inf. hoc tit.* Vt ad eum qui captus eſt ab hoſtibus, eorum quæ ſerui poſt captiuitatem peculiari nomine comprehenderunt, vſucapio pertineat, *l. in bello §. facti, l. pen. inf. de capt. & poſtl. l. ait prætor §. hi plane, ſup. ex quib. cauſ. mai.* Non tantum autem ſi redierit, iure poſtliminij poſſeſſio rei peculiaris reuerſo domino prodeſt, ſed etſi ibi deceſſerit, ad ſucceſſores eius pertinet, inducta fictione legis Corneliæ. & hæc fuit Iuliani ſententia, ex qua id efficitur, quandiu is eſt apud hoſtes, in ſuſpenſo vſucapionem eſſe: nam ſi reuertatur, ei: ſi ibi moriatur, heredibus prodeſt, & æque patet fictio poſtliminij, ac fictio legis Corneliæ. Marcellus negat eſſe in ſuſpenſo: reuerſo enim non prodeſſe vſucapionem, heredibus prodeſſe. Itaque Marcellus licet Corneliam ſine vlla hæſitatione induceret, non tamen poſtliminio reuerſo plus iuris dabat, quam ſi per ſe, cum ad hoſtes peruenit, poſſediſſet: atque ita pleniorem legis Corneliæ quam poſtliminij fictionem accipiebat. ſed Iuliani ſententiam ſequendum eſt, vt Tryphoninus ait in *d. l. in bello §. facti*, id eſt, ſequi oportet. Quid ergo dicemus de his quæ ante captiuitatem aliquis per ſe, aut per ſeruum poſſidere cœpit? Si per ſe vſucapere cœperit, vſucapio interrumpitur: quia poſſidere deſinit, nec ipſi reuerſo iure poſtliminij medium tempus ad vſucapionem prodeſt, *l. denique, ſup. ex quib. cauſ. mai.*

ſi tamen ibi deceſſerit, heredi eius per legem Corneliam prodeſt: & in eo diſſentire auctores non videntur. Quod ſi per ſeruum ante captiuitatem poſſidere cœperit, Marcellus reuerſo non prodeſſe, Iulianus prodeſſe putat. Iuliani ſententia ſequenda eſt. Heredi autem prodeſſe vſucapionem Marcellus non negabat, idque probatur. De illo nunc videndum eſt, quid fiat, ſi ſeruus non ex cauſa peculij rem poſt captiuitatem domini comparauerit? Et placet eam vſucapi non poſſe, & ideo nec ei antequam reuertatur, nec eo apud hoſtes mortuo, heredibus ante aditam hereditatem poſſeſſionem incipere: ſi tamen filiusfam. patre degente apud hoſtes, rem non ex peculij cauſa comparauerit, ipſum ſibi per legem Corneliam poſſediſſe & vſucepiſſe videri, *l. iuſto §. vlt. inf. hoc tit.* cui ſimile quiddam eſt in *l. in bello §. 1. inf. de cap. & poſtlim.*

Si is pro emptore] Quærit primum, an ſi per ſe ante captiuitatem poſſederit, heredi eius lex Cornelia proſit, vt medio tempore videatur vſucepiſſe.

Nam interrumpitur] Hæc eſt dubitandi ratio.

Et si ipsi] Subiicit autem verum eſſe, quod interrupta & interpellata fuerit poſſeſſio, poſtliminium ei reuerſo non prodeſſe, vt vſucepiſſe videatur: & ſane veriſſimum etiam id eſt, ſed eo tamen moueri non debemus, quo minus heredi legem Corneliam prodeſſe contendamus, id quod ab Marcello factum eſt confidenter. Quid autem fiet ſi per ſeruum poſt captiuitatem ex cauſa peculiari poſſederit? & hac de re agitur in prox. verſ.

Ivlianvs ait] In *l. bona §. quæ peculiari, inf. de capt. & poſtlim.*

Dvbitari] Iulianus tamen ad heredes fictionem legis pertinere exiſtimabat. Reprehenditur Iulianus à Marcello, non quod in hoc caſu dubitarit, ſed quod in ſuſpenſo vſucapionem eſſe dixerit. Nec enim eſt in ſuſpenſo, quoniam ſi reuertatur, poſtliminium ei non prodeſt, vt per ſeruum vſucepiſſe videatur. Nam ſi tunc, vt & Iuliano videtur, poſtliminium ei non prodeſt, cum per ſe ante captiuitatem poſſidere cœpit, cur etiam non dicemus ceſſare poſtliminium, ſi ſeruus ex cauſa peculiari poſt captiuitatem poſſidere cœperit? Cur poſtliminio reuerſus plus iuris habeat in eo, quod ſeruus poſt captiuitatem poſſedit, quam in eo quod ipſe per ſe ante captiuitatem poſſedit? Marcellus etiam exiſtimat ei non prodeſſe poſtliminium, qui per ſeruum ante captiuitatem poſſidere cœpit. nullo igitur caſu exiſtimat poſtliminium prodeſſe: heredibus autem omni caſu legem Corneliam prodeſſe, quia ſcilicet cum is moritur apud hoſtes, iure ſingulari poſſeſſio quæſita hereditati videtur, quæ vicem perſonæ obtinet: cum reuertitur, medio tempore nulla perſona extitit, cui adquiſita interim poſſeſſio videatur: nam captiuus quidem ipſe pro nullo habetur. Marcellus itaque omnibus iis caſibus fictionem legis plenius accipiebat, quam fictionem poſtliminij. Sed Iuliani ſententia obſeruatur.

Marcellvs] Hic notas in Iulianum ſcripſit. Crediderim & Mauricianum ſcripſiſſe ex *l. iurisgentium, ſup. de pact. & l. ſed etſi quid §. quid ergo, ſup. de vſufr.*

Plenivs] Ideo plenius, quia fictionem poſtliminij non prodeſſe Marcellus ait, fictionem vero legis prodeſſe affirmat.

Qvemadmodvm] Hac ratione Marcellus contendit, fictionem poſtliminij non prodeſſe.

Nam hereditatem] Hac vero ratione contendit, fictionem legis prodeſſe.

Locvm non habere] Legendum omnimodo eſt, *locum habere*, atque ita legi alias Acc. noſter annotauit. nec vero ſi ea quæ nos iam ante propoſuimus diligenter expendantur, id quiſquam diffiteri iure poteſt.

Si servvs qvem possidebam] Oſtendi in *l. ſequitur, ſup.* ſeruum fugitiuum à domino poſſideri, nec inter furtiuas res annumerari: Id vero ita procedit, ſi ab alio ſeruus fugitiuus non poſſideatur. Etenim ſi alius fugitiui poſſeſſionem apprehenderit, poſſeſſio domini eſſe deſinit, *l. 1. §. per ſeruum, ſup. tit. prox.* quod & in rebus domini locum obtinet, à ſeruo quantum in eo fuit ſubreptis & interuerſis. Eſt & alius caſus, quo dominus fugitiui ſerui poſſeſſionem amittit, de quo in hoc §. agitur, videlicet ſi pro libero ſe gerat, & iudicium liberale ſubire ſit paratus: vbi id etiam exigitur, vt ſe diu pro libero geſſerit, *l. 3. §. ſi ſeruus, ſup. tit. prox.* quo in loco Spartaci fugitiuorum ducis exemplo Iuriſconſultus vtitur, ex quo etiam dictum eſt bellum Spartacum. His vero duobus caſibus exceptis, fugitiui à domino poſſidentur, & ideo recte *Paulus lib.* IV. *Sent.* ſcribit, in numero ſeruorum ex lege Caninia fugitiuos computari.

Si qvis bona fide] Bona fides exigitur non tantum ab initio adeptæ, ſed etiam ab initio recuperatæ poſſeſſionis, ſed hoc in quibuſdam falſum eſt, vt dicemus in *l. iuſto §. etſi poſſeſſionis, inf.*

Qvia concessvm] Expoſui hanc rationem in *l. ſi aliena, ſup.*

Ad L. Serui 16.

Creditor proprie non poſſidet, quoniam animo & cogitatione domini rem non tenet, *l. ſciendum §. creditor, ſup. qui ſatiſd. cog. l. ſi ſeruus depoſitus §. 1. ſup. de noxal. act. l. quæcunque, ſup. de Public. in rem act. l. pignori, ſup. hoc tit.* & nec vſucapere pignus, nec Publiciana, aut noxali actione experiri poteſt. Iuſta tamen eſt creditoris poſſeſſio: poſſidet enim naturaliter, & firmiſſimo pignoris iure, & quaſi poſſeſſor conuenitur ad exhibendum, & in rem actione. Debitor autem per creditorem in hoc tantum poſſidet, vt vſucapiat, *l. qui pignoris, l. 1. §. per ſeruum, ſup. tit. prox.* quod in hac l. manifeſto traditur.

Vt addici] Flor. liber habet, *vt adiici.* Adiici autem accipio pro adiici & accedere, quod confirmat *l. de acceſſionibus §. 1. inf. de diuerſ. temp. præſcr.* Creditor itaque cui ego rem obligaui, vtitur acceſſione poſſeſſionis meæ aduerſus extraneum vindicantem, non etiam aduerſus me: me tamen vindicantem vi pignoris ſuperaturus eſt. At is cui creditor meus rem pignori acceptam obligauit, etiam aduerſus me temporis mei, & creditoris acceſſione vtitur: quia ego ei ſum extranei loco. Itaque vnus me ſuperat pignoris iure, alter acceſſionis iure. ſed hoc ita, ſi pecunia ſoluta nondum fuerit. pecunia enim ſoluta ego vtrumque ſuperaturus ſum. tandiu enim ſecundi creditoris pignus manet, quamdiu & primi, *l. 1. C. ſi pignus pign. dat. ſit:* at primi creditoris pignus ſolutione tollitur, ergo & ſecundi.

Ad L. Si per errorem 17.

Longo tempore capera] Quo titulo? pro adiudicato: ex quo etiam actio Publiciana competit.

Ad L. Quamuis 18.

Qvamvis adversvs] Res fiſci vſucapi non poſſunt, *l. vbi lex, in fi. inf. hoc tit.* fiſcus eſt principis. Res igitur fiſci, ſunt res propriæ & priuatæ principis, & ideo in *§. res, de vſucap. Res,* inquit, *fiſci noſtri,* & in *l. 2. C. Commu. de vſucap. fiſci mei.*

Si tamen ex bonis] Flo. *tamen ex bonis:* lego, *tamen ſi bonis:* quod *d. §. res,* confirmat: alioqui fruſtra inferius additur, Ea iiſdem bonis.

Bonis vacantibvs] Bona vacantia ſunt

eorum bona quibus poſt mortem ſucceſſor nullus exiſtit: hæc fiſco caducis legibus deferuntur, vt ipſe in *Fragm. Vlp. oſtendi, tit. 28.* ſatis, vt arbitror, feliciter emendata *l. ergo, ſup. de fideicomm. lib.* A

Divtina possessione] Olim vſucapione, hodie diutina poſſeſſione, ſiue Iuſtiniana vſucapione bonorum vacantium, necdum fiſco nuntiatorum dominium adquiritur. Vſucapione opus eſt, etiamſi nuntiandi poteſtas expirauerit, quia poſſeſſor non eſt dominus. Expirat autem nuntiatio quadriennio, quod quidem ea quo re ipſa bona vacant, non ea quo ea vacare homines intellexerunt, computatur, *l. 1. §. diuus, inf. de iu. fiſci, l. intra, inf. de diuerſ. temp. præſc. l. quia autem §. certe ſi vacantia, ſup. ſi quis om. cau. teſt. l. 1. C. de quadr. præſcr.* Ergo in cauſa vacantium bonorum, aduerſus fiſcum quadriennij præſcriptio datur. B In cauſa vero commiſſi, quinquennij, *l. 2. C. de vect. & com.* quod ſic recte Conſtantinus interpretatur lib. 11. Epitom. *πιπτει πας πεφ δεγμεύσυς ουκέτι ζητεῖ ὁ δημόσιος τὸ κατὰ τὸ τέλος, ὅτοι τὸ κομμέμιον*, vbi pro *κομμέρκιον*, malim *κόμμισον*. Ceterum exceptis his cauſis in quibus minora tempora cuſtodiri ſpecialiter conſtitutum eſt, in omnibus cauſis ex quibus nuntiatio fit ad fiſcum, a xx. annorum præſcriptio ſeruatur, *l. in omnibus, inf. de diuerſ. temp. præſc. l. 2. inf. de req. vel abſ. dam. l. 1. §. præſcriptio, inf. de iu. fiſci* & hæc præſcriptio tantum abeſt vt tollatur à *l. omnes, C. de præſc. a xx. ann.* vt ab ea potius nominatim confirmentur omnes præſcriptiones, quæ legibus aut conſtitutionibus definitæ ſunt. In eis tamen actionibus, quæ legibus aut conſtitutionibus tempora certa non acceperunt, ſiue priuatæ ſint ſiue fiſcales, ait lex xx. annorum præſcriptionem cuſtodiri oportere, excepto caſu *l. comperit, eod. tit.* C

Ad L. Si hominem 19.

Vt venditoris poſſeſſio emptori, ſic reſoluta venditione, aut redhibitione facta, emptoris venditori prodeſt: quod fuit à nobis etiam demonſtratum in *l. id tempus, ſup.*

Qvoniam] Credo legendum, *Quamquam:* idque *l. Pom. § præterea, ſup. tit. prox.* oſtendit. Quamquam igitur proprie venditio dici non poteſt, ea perſona tamen emptoris poterit venditor acceſſione vti. D Eſt in eadem voce error in multis aliis Pandectarum locis, quos, me rem vtilem facturum arbitror, ſi indicauero. In *l. in ſumma §. ſed agere, ſup. de cond. indeb.* lego, *Quamquam non contrahendi animo dederim*, vt hic ſenſus ſit: Ea quæ dantur condicionis implendæ cauſa, ab herede ſcripto omiſſa hereditate quaſi ob rem data re non ſecuta condici, quamuis ea heres contrahendi animo non dederit, vti fit in articulis ob rem dati tractatus. Item in *l. pater §. 1. inf. de capt. & poſtlim. reu.* vbi Florentiæ, *Quoniam verum eſt*, in aliis codicibus, *Quod verum eſt*, vel *Quod non verum eſt*, ſed legendum opinor, *Quamquam verum eſt*, hoc ſenſu: Non videtur ea lege Cornelia pupilli apud hoſtes mortui hereditas deferri ſubſtituto, quandoquidem E lex Cornelia de captiuis loquitur, qui teſtamenti factionem habuerint, ſed tamen quia pupilli captiui legitima ea lege Cornelia proximo agnato defertur, quamquam non habuerit impubes teſtamenti factionem, quod in cauſa inteſtati fruſtra ſpectatur, *l. bona, in princ. inf. eod. tit.* non erit alienum & in cauſa teſtamenti pupillo captiuo facti à patre, qui iam ante captiuitatem filij in ciuitate deceſſerit, Prætorem ſubſequi voluntatem patris, & vtiles actiones dare ſubſtituto. Sic in *l. ſi pater 3. ſup. de vulg. & pupil. ſubſtit.* arbitror legi debere, *Quamquam etſi ambo*, id eſt, ſi prior pater ac deinde filius in ciuitate deceſſiſſet. quod ſi legas, *Quoniam etſi ambo*, certe ſuperiori ſententiæ ratio hæc aptari proprie nullo modo poteſt. Credo etiam in *l. Marcellus, inf. de fideiuſſ.* legendum eſſe in hunc modum, *Quamuis mandati actio non competit.* fideiuſſor, inquit, tenetur, quamuis mandati actionem is non habeat. & ei quidem legi fruſtra opponitur *l. is cui, de verb. oblig.* nam *l. Marcellus* ait, *Obligato*, quod verbum diligenter expendendum eſt, vt in *l. ſi à reo §. ſi furioſo, eod. tit.* iure obligato. Igitur pro pupillo, furioſo, prodigo iure obligatis, vtputa ex delicto vel quaſi ex contracto, fideiuſſor tenetur, quamuis mandati actio ei non competat. Pro eis vero non obligatis, vtputa ſi ſtipulanti promiſerint, fideiuſſor non obligatur. Sed de his ſatis.

Ad L. Poſſeſſio 20.

De huius legis ſententia diximus in *l. id tempus.* Dixit autem Atticorum more poſſeſſionem poſſidere, vt ſtipulationem ſtipulari in *l. 3. §. ſtipulationem, inf. iudic. ſolui. l. in inſulam §. vlt. ſup. ſol. matr.* obligationem obligati in *l. creditor, ſup. de pig.*

Ad L. Ei à quo 21.

Ei a qvo] Hoc eſt ei cuius fundum. fundum igitur quem cœpi vſucapere, domino locaui. nulla locatio eſt: rei enim ſuæ locatio, emptio, depoſitum, precarium, commodatum, pignus non valet: & ideo vſucapio interpellatur, quia per conductorem non retineo poſſeſſionem. neque hoc caſu intereſt vtrum ſciens an ignorans rem ſuam eſſe, eam à poſſeſſore conduxerit, quia ſemper verum eſt nullam conductionem eſſe: niſi ſolius poſſeſſionis gratia conduxerit: quo caſu exiſtimarim vtilem conductionem eſſe & vſucapionem non interpellari, *l. ſi aliquam rem, ſup. tit. prox.* Ergo rei ſuæ, id eſt proprietatis, conductio, precarium, emptio non valet: poſſeſſionis rei ſuæ conductio valet, nec non precarium, atque emptio. ſed ſiue res ipſa, id eſt, proprietas domino rei vendatur, ſiue poſſeſſio, & tradatur, perſpicuum eſt vſucapionem venditoris interrumpi, cum tamen ſi poſſeſſio conducatur, aut precario accipiatur, vſucapio non interrumpatur. De pignore dicemus in *l. non ſolum §. ſi rem tuam, inf.*

Longi temporis præscriptio] Præſcriptio, modo longi temporis adquiſitionem ſignificat, vt in *tit. de vſucap. lib. 11. Inſtit.* oſtendi: alias plerumque ſignificat exceptionem quamlibet.

Ad L. Heres 22.

Heres, & iacens hereditas, in implenda vſucapione vicem perſonæ defuncti ſuſtinent.

Ad L. Eum qui ædes 23.

Si quis aliena tigna ſuis ædibus iniunxerit, vel ſi ex alienis cæmentis domum ædificauerit, vel ſi alienas tegulas aut columnas in ædificium coniecerit, vel ſi ex alienis tabulis nauem aut armarium fabricauerit, ſingulæ res non poſſidentur, non vſucapiuntur, etiam ſi corpus ipſum poſſideatur, & vſucapiatur. & ideo eædem ipſæ res diſſolutæ à prioribus dominis vindicari poſſunt, quod Iauolenus Priſcus in hac lege manifeſtis rationibus demonſtrat.

Possessionem temporis immobilium rerum omnium] Sic Flor. ſed malo, *Poſſeſſione temporis immobilium rerum dominium mutet.*

Si autem columna] De euictione agitur ex ſtipulatione duplæ re euicta. ideoque ſi pars fundi euincatur, de euictione agitur, quoniam quælibet pars fundi, fundus eſt, *l. 1. ſup. de euict.* Diuerſum eſt ſi pars

Digitized by Google

animalis euincatur: nam animalis pars animal non eſt, *l. ſi dictum §. in ſtipulatione, eod. tit.* quod ſi diſtractis ædibus columna euincatur, actione ad exhibendum vel de tigno iniuncto ideo de euictione non agitur, quia columna pars non eſt ædium, *l. naue, eod. tit.* Vt igitur de euictione fit actio quoties aliquid ex re vendita euincitur, neceſſe eſt id quod euincitur partem eſſe, & totius nomen accipere poſſe. Loquimur autem de actione ex ſtipulatu: nam actionem ex empto competere hoc in loco recte Iauolenus ait. In *l. naue*, agi de ſtipulatione ex eis quæ præcedunt & ſequuntur legibus intelligi poteſt, eodemque modo inter ſe conciliantur *l. venditor, & l. ſi prægnans, eod. tit.*

Nam qvemadmodvm] Vt eas quamdiu ædificium manet, ab ædificio ſeparatas non poſſides, ita nec eas poſſediſſe videris, etiamſi eis cohærentibus in ædificio, deponantur ædes, quæ res eas continent.

Nec penes te] Penes te non fuerunt, id eſt, non poſſediſti. Penes te eſt quod quodam modo poſſidetur, id eſt, iure dominij vel bona fide, *l. penes, inf. de verb. ſignific.* Hæc igitur Iauoleni eſt ſententia, Res mobiles quæ cohærent ædificio, nec poſſideri ædificio manente, nec ædificio ſublato poſſeſſas videri eo tempore quo in ædificio fuerunt.

Ad L. Vbi lex 24.

Vbi lex] Lex xii. tab. lex Atinia, lex Mamilia, lex Plautia & Iulia de vi, lex Scribonia, lex Iulia repetundarum, lex Iulia de fundo dotali.

Internvm] Vitium aut reale eſt, aut perſonale. Quod defunctus ob rei vitium vſucapere non potuit, heres nonnumquam vſucapere poteſt. Quod defunctus ob ſuum vitium vſucapere non potuit, heres numquam vſucapere poteſt.

Ad L. Sine poſſeſſione 25.

Sine poſſeſſione ciuili. nec enim poſſeſſio naturalis ſufficit.

Ad L. Nunquam 26.

Vsvcapio efficere non poteſt, vt ne ſolo cedat ſuperficies. Superficiem dicimus id omne quod factum eſt ſuper ſolum, ſiue ædificatum, ſiue ſatum, aut plantatum ſit: & ideo vitis ſuperficies eſt vineæ, ſeges arui, *l. certo, ſup. de ſer. ruſt. præd.* Dicimus etiam ſuperficium, atque ita ipſe legendum opinor apud *Caium lib. 11. Inſtitut. Si aliquis*, inquit, *in agro noſtro arbores aut vineas vel plantas quaſcumque poſuerit, ſimiliter ſuperficium ſolo cedat*, vbi tamen alij codices *Superficij.* alij *Superſitum* habent. Sic in P. Flor. in *l. 1. inf. de ſuperfic. Nam ſi conduxit ſuperficium, ex conducto*: vbi tamen hi, quorum beneficio & opera Pandectæ Florentinæ luci redditæ ſunt, miror cur pro *Superficium* maluerint *Superficiem*, ſcribere præſertim cum illam vocem integram reliquerint in *l. ſi lapidicinis, ſup. de iu. dot. l. ſi area, de leg. 2.* id enim certe non licebat. Animaduerti ſimili errore eos in *l. 29. ad finem, ſup. de ſtatu lib.* cum Florentiæ ſcriptum eſſet, *Cum ceteris an quoque pecuniam victori reſtituere debere*, quomodo etiam legitur adhuc in libris manuſcriptis, pro *An*, ſcripſiſſe, *Eam*, eoſdemque illam vocem in *l. ſi totam an partem, ſup. de adq. her.* integram retinuiſſe: *Si totam an partem*, id eſt, ſi totam eam partem, antiquo loquendi more ab Sex. Pompeio adnotato: cuius rei cognitio plurimum ad eius legis explicationem facit. ſic & in *l. ſi fideicommiſſorum, ſup. Vt in poſſ. leg. Nihil me per eum ledi oportere*, habent Pandectæ Florentinæ: vt iam plane liceat nobis vſurpare id quod Victorinus Afer in hunc modum ſcribit: Libri legum etiamſi ex frequenti tranſcriptione aliquid mutarunt, tamen retinent antiquitatem. quod ego, etſi pluribus alijs exemplis planum facere poſſum, ne tamen in eorum vitium incidam, qui rei propoſitæ rationem non habent, id commodiori loco & tempori reſeruabo.

Ad L. Celſus 27.

Pro svo] Titulus Pro ſuo adhæret omnibus alijs, & ideo hæc verba, *Pro ſuo*, ſic accipienda ſunt, vt omnes titulos comprehendant: quod ea etiam quæ ſequuntur, indicant. Ceterum vera eſt Celſi ſententia, ſi quis rem quam, verbi gratia, non accepit quaſi debitam ex teſtamento, ſed alia quauis ratione adeptus eſt, ſibi legatam eſſe opinetur. nam ſi res mihi tradatur quaſi debita ex teſtamento, quamuis legatum non præceſſerit, eius tamen rei ſi non pro legato, ſaltem pro ſuo, aut pro ſoluto vſucapio procedit, *l. 3. l. 4. inf. pro ſuo.* ſed & pro legato quis recte contendet hac in ſpecie vſucapionem procedere: hæc enim opinio probabilis eſt, cum ipſe dominus debere ſe putans, bona fide accipienti tradit. & in ſumma, ſi traditio interueniat ex falſa cauſa, error falſæ cauſæ vſucapionem parit, quia probabilis eſt: ſi traditio non interueniat, error falſæ cauſæ vſucapionem non parit, quia hic error probabilis non eſt. Sed hac in re diſtat emptio à ceteris negotiis: Nam ex alijs cauſis traditione facta pro ſoluto vſucapio procedit, etiamſi falſæ cauſæ fuerint: at ſi quis rem quaſi debitam ex cauſa venditionis tradat, nec pro ſoluto quidem vſucapio procedere poteſt, quia non ſolutionis tantum in hoc contractu, ſed etiam emptionis tempore bona fides exigitur, vti dictum eſt in *l. ſi aliena, ſup.* Emptionis vero tempore non adfuit bona fides, cum emptio nulla præceſſerit. & hæc quidem nos alijs in locis inferius etiam tractabimus, ideo nunc breuiores ſumus.

Ad L. Si ſeruo 28.

Res tradita sit] Recte ſupplet Acc. Ex cauſa peculiari, vt & in *l. ſi is qui pro emptore §. quod ſi ſeruus, ſup.* Hac vero de re tractatum eſt in *l. ſequitur, ſup.*

Ad L. Cum ſolus 29.

Neqve vllam aliam] Quandoquidem tibi ego tradidi non quaſi debitam ex meo contractu vel quaſi ex contractu, ſed quaſi tuam. Nullam ergo aliam habes poſſidendi cauſam, quam pro herede: at poſſidere pro herede non potes quod à vero herede poſſeſſum eſt, & quod non quaſi à defuncto accepiſti, ſed à vero herede, cum iſte falſo exiſtimaret, pro parte heredem eſſe. At ſi cum de eo incidiſſet controuerſia, an ex parte heres eſſes, tranſegerimus, vſucapies pro tranſacto, quia tunc à me ius, & poſſidendi cauſam habes, *l. ex cauſa, C. pro empt.*

Ad L. Rerum mixtura 30.

Vno spiritv] Id eſt, τῷ συμφυεῖ, & ideo id etiam à Plutarcho συμφυὲς appellatur ἐν τοῖς γαμικοῖς παραγγέλμασι.

Qvod συνημμένον vocatvr] Id Latine Aul. Gel. Adiunctum, ſiue Connexum interpretatur lib. xvi. cap. viii. Vitruuius Coniunctum lib. v. cap. iv. Seneca lib. xvii. epiſt. Compoſitum.

Labeo] Labeo in libris noſtris eſt Antiſtius Labeo, princeps Proculianæ ſectæ. hic libros πιθανῶν ſcripſit, & eos qui Poſteriores dicuntur, vt ex Indice Iuriſconſultorum apparet. πιθανῶν, id eſt, probabi-

lium. Poſteriores libri ſunt, qui poſt mortem eius editi ſunt, vt ſcribit Gellius lib. xiii. cap. x. Scripſit etiam ad edictum Prætoris vrbani, & Prætoris peregrini, *l. ſi quis affirmauerit §. hac de dolo, ſup. de dolo, l. Labeo, inf. de verb. ſign.* & ad xii. tab vt idem Gellius teſtatur lib. i. cap. xii. Epiſtolarum libros eum ſcripſiſſe nuſquam legi. Credo legendum hoc in loco, *Iabolenus*, non *Labeo:* in quibus nominibus erratur ſæpiſſime. Iabolenus dixerat lib. ix. epiſtolarum, id eſt, in *l. eum qui ædes, ſup.* eum qui ædes pro emptore vſucapit, ſingulas res non vſucapere: Idem tamen, quemadmodum hoc in loco traditur, eodem, vt opinor, epiſtolarum libro, ſcripſit, cœptam cuiuſque rei vſucapionem non interrumpi, etiamſi res ædificio poſtea iungatur. facilius enim abſolui quam inchoari vſucapionem, & ita non omni quo deſinimus poſſidere modo vſucapionem interrumpi. Mixtura enim, & morte, & furore, & captiuitate in cauſa peculiari, etſi deſinamus poſſidere, vſucapio non interrumpitur. Nec vero quicquam in hac ſpecie intereſt, vtrum quo tempore res mobiles ædificio iunguntur x. dies, an longius tempus ſuperſit.

Qvid ergo in his] Gemma quidem ipſa vindicari non poteſt à domino, quoniam cedit anulo, ſed agi ad exhibendum poteſt, *l. gemma, ſup. ad exhib.* atque ita fit vt quod poſſidetur, dominus à poſſeſſore vindicare non poſſit: nam cum vtrumque integrum permaneat, neque mixtura confuſum aut quodammodo extinctum ſit, vtrumque etiam poſſidetur & vſucapitur. ſed ideo vindicari gemma non poteſt, quia cedit anulo, idemque eſt, ſi aurum gemmæ cedat: item ſi ſigillum candelabro applumbetur, aut ſi emblemata quæ ſunt exemptitia, phialis aut lancibus iungantur, quæ omnes ſpecies nihil ad rerum mixturam pertinent: nec enim res ita miſcentur aut implicantur, ſed mobiles permanent, & ſunt duo corpora ἑνωμένα.

Singvlæ res] Singulas res vocat ἡνωμένα. Cohærentes, συνημμένα. Grex igitur neque vt ἡνωμένον, neque vt συνημμένον corpus vſucapitur, ſed ſingula gregis capita per ſe poſſidentur & vſucapiuntur. Vnde conſequens eſt, ea quoque mixtura vſucapionem non interrumpi: idemque eſt in armento, equitio, polia.

Maneat: non idem tamen] Sic Flor. ſed legendum opinor, *Maneat idem non tamen.*

Ad L. Nunquam 31.

Initio venditionis] Non in ipſa venditione ſtatim. Errat in iure is qui initio venditionis à pupillo factæ, aut poſtea tutorem adhiberi ſatis eſſe exiſtimat, & ideo non vſucapit: nam error iuris vſucapioni obſtat, *l. 4. ſup. de iur. & fac. ign. l. ſi fur. §. 1. inf. hoc tit.*

Mobilivm] Videnda ſunt quæ de hoc § in Tribonianum ſcripſimus in *Frag. Vlp. tit. 19.*

Servvs licet] Seruum qui in libertate moratur deſino poſſidere, videlicet ſi ea interueniant quæ tradidimus in *l. ſi is qui pro emptore.* Si quid igitur adquirat, eius poſſeſſionem neque ſibi, quia ſeruus eſt, neque alij adquirit, quia à nemine poſſidetur. ſed ſi nomine alicuius naneiſcatur poſſeſſionem ei adquiret, cuius nomine nactus fuerit, quaſi negotiorum geſtor, per quem poſſeſſionem adquiri poſſe conſtat, *l. communis §. vlt. ſup. tit. prox. l. ſi ego, ſup. de neg. geſt.*

Si servvs mevs] Furore poſſeſſionis cauſa non mutatur vel interrumpitur, ſed neque vſucapio interrumpitur, *l. ſequitur §. furioſus, ſup. l. iuſto §. pen. inf.* & huc etiam pertinet *§. prox.*

In colono et inqvilino] Colonus eſt in agro, Inquilinus in ædificio. Appianus lib. 2. bel. ciuil. ἐνοικίους, ὧ ῥῆμα... τοῖς ... ἐν ἀλλο-

A τρίαις οἰκίαις. Hic etiam incola dicitur in *l. 1. C. de fal. mon.* & à Græcis ad *l. 27. §. Proculus, ſup. ad leg. Aq.*

Vacvvm] Vſucapio à defuncto cœpta ante aditam hereditatem, vel poſt aditam hereditatem, ante apprehenſam poſſeſſionem completur, *l. cœptam, inf. hoc tit. l. qui cum §. vlt. inf. tit. prox. l. cum miles, ſup. ex quib. cau. mai.* & hoc quidem fit iure ſingulari. nam iure ciuili hereditas poſſeſſionem rerum non habet. atque ideo recte id tempus quo aut non aditur, aut non apprehenditur hereditas, vacuum tempus appellatur, quia vacat poſſeſſio, nec ea ratione interim fieri hereditati furtum poteſt, *l. 1. §. Scæuola, inf. ſi quis teſtam. lib.*

Vsv evm captvrvm] Aducit Acc. recte, *pro emptore*, plus enim valet res, quam opinio heredis.

B

Ad L. Si fur 32.

A domino] Domino, id eſt, bonæ fidei poſſeſſore. Incipiet igitur pro ſuo poſſidere & vſucapere, *l. quamuis. inf. de furt.* Dominus in hac quæſtione & pro bonæ fidei poſſeſſore accipitur paſſim.

Si qvis id qvod] Hinc colligo plus errorem iuris valere, quam rem ipſam & veritatem. Res tamen ipſa nonnumquam plus valet, quam error facti, *l. 2. § ſi ſub condicione, inf. pro empt.*

Incertam] Pars pro diuiſo certa eſt. Pars pro indiuiſo incerta eſt. Illa certi & demonſtrari poteſt, hæc non item. Sed quod ad quantitatem attinet, pars pro indiuiſo, alias eſt certa, alias incerta. Certa, ſi ſciatur quota ſit, puta tertia, vel quarta: Incerta, ſi C neſciatur. Illa poſſideri poteſt, hæc non item, *l. locus, l. 3. §. incertam, ſup. tit. prox.* ideoque illa vſucapi poteſt, hæc non poteſt.

Mera svbtilitate] Ipſo iure. Igitur qui ſcit partem aliquam fundi eſſe alienam, vſucapere non poteſt, ſi quota pars aliena ſit ignoret: at ſi vel partem pro diuiſo ſciat eſſe alienam, vel pro indiuiſo partem certam, reliquas partes poſſidere & vſucapere poteſt, *l. ſi quis fundum, ſup. tit. prox. l. emptor, inf. pro empt.*

Ad L. Non ſolum 33.

Non solvm] Quæ ad hunc locum pertinent in *l. ſequitur*, expoſuimus.

Qvod vvlgo] Veterum definitio hæc eſt, Ne- D minem ſibi ipſum poſſeſſionis cauſam mutare poſſe: quæ ſic accipienda eſt, vt qui animo domini & corpore incumbit poſſeſſioni, ſi hoc ſolum ſtatuat, ſe ex alia cauſa poſſidere, nihil agat, *l. 3. §. illud quoque, l. qui bona, §. vlt. l. quod meo, ſup. tit. prox. l. vlt. ſup. Si pars hered. pet.* quod & in poſſeſſione naturali locum obtinet. Poſſeſſio ciuilis animo domini, Naturalis non animo domini, ſed alio quodam iure: Illa pro ſuo, hæc pro alieno poſſidetur. Etiam illud admonitione dignum eſt in *tit. de adq. poſ.* fere ſemper animum, domini animum ſignificare, & ciuilem poſſeſſionem. Bene autem in definitione veterum, Sibi ipſum: nam dimiſſa poſſeſſione prima, poteſt quis eiuſdem rei denuo ex alia cauſa nanciſci poſſeſſionem, *d. l. qui bona.* vt ſi is qui pro poſſeſſore vel pro emptore poſſidet rem E alienam, precario dominum rogauerit, incipit precario poſſidere: tunc enim ipſe ſibi ſolus non mutat cauſam poſſeſſionis, ſed priori poſſeſſione dimiſſa precariam à domino accipit, *l. certe §. Iulianus, l. vlt. inf. de precar.* Idem eſt ſi fur, aut is qui rem alienam amiſit, litis æſtimatione ſubierit, vel ſi dominus eandem ei rem donauerit, *l. ſi fur, in princ. ſup. hoc tit. l. 2. §. vlt. l. qui cum herede, inf. tit. prox.* Sunt & alia exempla in hoc §.

Idqve per hæc probari] Id vero contrariis exemplis probat.

Pro herede] Vel pro bonorum poſſeſſore.

Cvm hæc igitvr] Superioribus caſibus is qui ciuilem poſſeſſionem habet, cauſam poſſeſſionis

mutat. Si vero is qui apud me depoſuit vel commodauit, mihi rem eam vendiderit aut donauerit, non mutatur ciuilis poſſeſſionis cauſa, quia ciuiliter ipſe non poſſidebam. Quia tamen poſſidebam naturaliter in ciuilem naturalis vertitur, *l. communi §. neque, ſup. comm. diuid, l. 2. §. quod vulgo, & §. filium, inf. pro herede, l. 1. § ſi inter, inf. pro don.* Veterum autem definitio non tantum ad ciuilem, ſed etiam ad naturalem poſſeſſionem pertinet: vt ecce in ſpecie *l. cum nemo, C. de adq. poſſ.* colonus qui de fundo vendendo cogitauit, quam ob cauſam olim fuit actio furti, auctore Gellio lib. xi. cap. vlt. non potuit ſibi mutare cauſam poſſeſſionis, & ideo in poſſeſſionis quæſtione locator erit ſuperior.

Ad hæc etiam pertinet *l. ad probationem, C. de loc.* vbi tamen pro *Iure*, arbitror legendum *Ipſe*. Secunda autem Accurſij ad eam legem interpretatio veriſſima eſt: quoniam dominus ignorans conduxit, atque ea re cœpit pro alieno poſſidere, nec ante pro ſuo poſſidere incipit quam in quæſtione proprietatis ſuperior euaſerit, & in quæſtione poſſeſſionis vincetur. Summa autem totius quæſtionis hæc eſt: Quod pro meo poſſideo, ipſe ſolus efficere non poſſum, vt quaſi ex alia cauſa pro meo poſſideam: Quod pro alieno poſſideo, ipſe ſolus efficere non poſſum, vt pro meo poſſideam. Denique ciuilem aut naturalem, in aliam ciuilem aut naturalem, naturalem in ciuilem, vel contra ipſe mihi ſolus mutare non poſſum. Extrinſecus vero noua accedente cauſa poſſum: quia ſi noua cauſa accedat, iam ipſe mihi ſolus non videor poſſeſſionem mutare.

VENIENTES EXTIMAVERIT] Obſtat *l. 3. §. ſi quis autem, inf. Vnde vi & de vi arm. l. metum §. 1. ſup. de eo quod met. cau.* Multum ſane intereſt, vtrum quis conſpexerit, an audierit: nam ſi quis metu venientium perterritus fugerit, nemo dubitat eum vi deiectum videri, videlicet ſi poſſeſſionem illi occupauerint, *l. 1. § idem Labeo, inf. Vnde vi, & de vi arm* Sed & ſi quis conſpectu armatorum hominum perterritus, qui eo ad vim faciendam veniebant, profugerit, vi deiectus videtur, etiam ſi eorum nemo poſſeſſionem apprehenderit, & ita Labeoni viſum eſt, *d. §. idem Labeo.* in eadem ſententia eſſe Iulianum puto in hoc § ſed tamen ipſe pro, *Exiſtimauerit*, in eo legendum eſſe opinor, *Exſtimuerit*. Si dominus, inquit, fundi homines armatos venientes ad vim faciendam exſtimuerit, atque ita profugerit. M. Tul. pro Cæcinna: *At vero hoc quidem iam vetus eſt, & maiorum exemplo multis in rebus vſitatum, quum ad vim faciendam veniretur, ſi quos armatos quamuis procul conſpexiſſent, vt ſtatim teſtificati diſcederent, optime ſponſionem facere poſſent, ni aduerſus edictum Prætoris vis facta eſſet.* & paulo poſt: *Si fuiſſet in loco & ex eo metu permotus fugiſſet, quum armatos vidiſſet, diceresne eſſe deiectum? Opinor.* Hæc M. Tullius. Sed ſi quis profugerit viſis armatis hominibus, qui alio tendebant, vi deiectus non videtur, *d. l. 3. §. ſi quis autem.* Quod ſi non conſpexerit armatos, ſed exiſtimauerit vel audierit homines cogi, armari, venire, etiamſi res ita ſe habeat, non tamen, etiamſi profugerit, alias vi deiectus videtur, quam ſi poſſeſſio ab eis apprehenſa fuerit, *d. l. 3. §. proinde, d. l. metum.* Multum ergo intereſt, vtrum audierit, an conſpexerit. Hoc caſu, vi deiectus videtur, modo ſi ad eum illi tendebant, etiamſi poſſeſſionem non occupauerint. Illo non aliter quam ſi venerint, & poſſeſſionem occupauerint. Magis enim nos oculi, quam aures mouent & perterrefaciunt. Illa autem quæ vi occupata ſunt, vſucapi non poſſunt. Quæ vi occupata non ſunt, quamuis dominus ex eis vi deiectus videatur, vſucapi poſſunt.

A QVO FVNDVM PETERA] Petere, id eſt, vindicare. In hoc igitur caſu pro ceſſione, in proximo pro ſolutione vſucapiant: nam ex obligatione perſonali ſolui res dicitur. Quod ſi nulla ſit perſonalis obligatio, cedi res dicitur, non ſolui. Ex cauſa igitur ceſſionis factæ à domino, licet dominium non transferatur, vſu tamen capio ſequitur.

QVI PIGNORI] Debitor per creditorem, depoſitor per depoſitarium, commodator per commodatarium, locator per conductorem poſſidet, atque etiam vſucapit. Vſucapio tamen interpellatur, ſi creditor, depoſitarius, commodatarius, conductor alij rem vendiderit & tradiderit, idque hic §. oſtendit, & *l. 3. §. quod ſi ſeruus, ſup. tit. prox.* quod ſi rem alij obligauerit, commodauerit, depoſuerit, locauerit, placet non interpellari vſucapionem, *l. qui vniuerſas §. vlt. ſup. eod. tit.* idemque Iuſtinianus conſtituit in *l. vlt. C. de adquir. poſſeſſ.* ſi colonus deſidia aut dolo poſſeſſionem dereliquerit, aut alij prodiderit vt eam alius ingrederetur: quo in loco prodere idem eſt, quod deſerere.

PERSEVERABIT] Etiamſi rem alij creditor tradiderit, vt recte Accur. explicat.

IGNORANTI TVAM ESSE] Idem eſt ſi ſciens, ſed id dixit, quod plerumque fit, vt in §. 1. *de inut. ſtip.* Quem viuere credebat. Pignore igitur dato ei qui pignoris eſt dominus, ſiue is ſcierit, ſiue ignorauerit rem ſuam eſſe, vſucapio interrumpitur. Idemque dicendum eſt in depoſito, & commodato. Vt enim in ſpecie ſuperioris §. hi nihil inter ſe diſtant, ita in hac ſpecie nulla eſt inter eos differentia. De precario, emptione, conductione diximus in *l. ei à quo, ſup.*

NIHILOMINVS VSVCAPIAM] Quia poſſidere non deſino, & hypotheca, cum nulla ſit, non poterit etiam à creditore poſſeſſio vindicari.

QVIA SERVVS DOMINI] Quia creditor non deſiuit poſſidere.

AC SI EAM CREDITOR] Ac ſi pignus debitori reſtituiſſet.

FACILIVS OBTINEBITVR] Creditor pignoris poſſeſſionem habet, non ſolum ſi tradita ei fuerit, verumetiam ſi precario conceſſa aut locata debitori fuerit. Quid ergo fiet, ſi ſeruus debitoris pignus ei precario conceſſum ſubripiat? Et putat Iulianus facilius obtineri vt non interrumpatur vſucapio, quia tunc poſſeſſionem ipſe debitor habet. Sane facilius quam illo caſu, aut quam in conductione: nam ſi precario rogauerit, ipſe debitor poſſidere videtur, ſi conduxerit, creditor. Quod ſi vtrumque interuenerit, etiam creditor poſſidere intelligitur. Nam quotiens vtrumque interuenit, precarij rogatio non in hoc interponitur, &c. *l. ſi quis ante, ſup. tit. prox.* ſed tunc quidem tamdiu conductor in poſſeſſione erit, quamdiu locator volet. eius enim voluntate locatio reſcinderetur. Ita igitur conductio fit in hoc vt merces detur. Precarium detentionis vt quandoque volet locator, conductio reſcindatur.

Ad L. Si ſeruus 34.

INSCIENTE DOMINO] Sic videtur dixiſſe *Inſciente*, vt in capitulo quinto legis Mamiliæ: *Qui termini hac lege ſtatuti erunt, ne quis quem eorum eiicito, neve loco moueto inſciens dolo malo: ſi quis aduerſus ea fecerit, is in terminos quos eiecerit locove mouerit, inſciens dolo malo.* ſic enim habet Gentiani Herueti liber, P. Gallandij libro pleriſque in locis emendatior. Alij legunt, Si non inſciente. Si igitur ſeruus ſciente domino rem peculiarem vendiderit, emptor vſucapere poteſt: nam ſi ignorante domino vendiderit, vſucapioni obſtat lex XII. tab. & lex Atinia. Sic vero *In*, articulus erit [illegible].

Ad L. Si homo 35.

REI hereditariæ furtum non fit, ideoque ob eam rem quæ iacente hereditate aut nondum apprehenſa, poſſeſſione mota atque interuerſa eſt, heres furti actionem

non habet, *l. in eo quod, ſup. de adq. rer. dom.* Veteres A contra ſentiebant, vt M. Tullius lib. vii. epiſt. ſcribit. ſed illa ſenteotia præualuit: proinde res ea vſucapi poteſt. At ſi homo cuius vſusfructus legatus eſt, ſubreptus ſit ante epprehenſam poſſeſſionem hereditatis, fortaſſe vſucapi homo non poteſt, quoniam furti actio fructuario competit, ſi eo tempore ſit ſubreptus homo, eum ipſe fructuarius vti & frui poteſt. Nulla enim eſt vſucapio eius rei, cuius nomine furti agi poteſt. Enimuero furtiua plerumque oon eſt ea res, cuius nomine furti agi poteſt. & ea diuerſo nonnumquam furtiua eſt ea res, cuius nomine furti agi non poteſt. vt oſtendi in *l. ſequitur, ſup.* & ideo ad inhibendam vſucapionem, non id exigimus, furti actionem dati. ſatis namque eſt rem furtiuam eſſe. Plane in propoſita ſpecie, Iulianus B non dixit ideo vſucapi ſeruum non poſſe, quod eius nomine furti actio competat: ſed vſucapi ſeruum non poſſe, cuius nomine furti agi poteſt: fuit enim furtiuus ſeruus, atque ita fit eius rei furtum, quæ nondum ab herede poſſeſſa eſt: videlicet ſi eo tempore ſubrepta fuerit, quo iam vſusfructus fructuario competebat, vt puta poſt aditam hereditatem *l. hereditariæ, & l. prox. inf. de furt.* quamuis necdum vti frui cœperit. & ita etiam idem Iulianus putat, fieri creditori furtum hypotheca nuda conuentione obligata, etiamſi nunquam is eam poſſederit & tenuerit, *l. in actione §. vlt. inf. de furt.*

Sed etiam heres] Quia tunc heres per fructuarium poſſidet.

C

Ad L. Poteſt 36.

Non facile videtur quiſquam ſine furto rei alienæ mobilis poſſeſſionem nanciſci poſſe. Sed hoc vt ſummoueat Gaius, *Poteſt*, inquit *pluribus modis accidere*: & quæ ſequuntur, in Inſtitutionibus etiam Iuſtiniani tradita & à nobis expoſita.

Ad L. Furtum 37.

Fundi quoque] Et hoc quidem expeditius procedere, quam in rebus mobilibus, vt earum poſſeſſio ſine furto apprehendatur, Iuſtinianus ait in tit. de vſucap.

Ad L. Quam rem 38.

Veterum] Maſſurij Sabini, Aulo Gellio auctore lib. xi. Veterum euctorum appellatione in libris noſtris ij continentur, Brutus, Manilius, Sabinus, Labeo, *§. furtum, de oblig. quæ ex del. naſc. l. veteribus, ſup. de pac. l. vetus, ſup. de vſufr. l. ſæpe, ſub fin. inf. de ver. ſig.*

Ad L. Si ſolum 39.

Maxima inſulæ pars eſt ſolum, *l. qui res §. aream, inf. de ſolut.* Huic ſuperficies naturali iure cedit, omneque ius & condicionem eius ſequitur, *l. nunquam ſuperficies, ſup. hoc tit.*

Ad L. Cœptam 40.

Hoc autem conſtitutum eſt ſingulari iure, vt oſtendimus in *l. nunquam §. vacuum, ſup. hoc tit.* contra tenorem iuris ciuilis.

Ad L. Si rem 41.

Procurator] Cui hoc mandatum ſit.

Adipiſcimur] Etiam ignorantes.

Captioſum] Captioſum, damnoſum vt oſtendi in *l. ſequitur, ſup.* Deſinit ergo furtiua eſſe res, nondum tamen vſucapi poteſt, ne aliter ſi conſtituamus, in captionem aliquam dominus incidat.

Ad L. Cum vir 42.

Lex Iulia inhibet alienationem & vſucapionem fundi dotalis, Lex Atinia rei furtiuæ. Si tamen mortua in matrimonio muliere dos lucro mariti ceſſerit, vel ſi domino fur heres extiterit, alienatio confirmatur & vſucapio procedit, *l. pen. ſup. de fundo dot.* Huic ſententiæ opponitur *l. quæ ab initio, & l. pen. inf. de diuerſ. re. iur.* Reſpondeo eam eſſe regulam Catonis, quæ ad legata dumtaxat inſtitutioneſque pertinet. Item opponitur *l. ſi ſeruo, ſup. Qui & à quib.* Reſpondeo libertatem alieno ſeruo relictam ab initio prorſus inutilem eſſe, *l. ſi alienum, ſup. de her. inſt.* ideoque ſi ſeruus alienus, quem tu manumiſiſti, tuus efficiatur, vt puta quia domino ſerui eius heres extitiſti, manumiſſione noua opus eſt, vt ſeruo libertas competat. Ea diuerſo, ſi dominus heres extraneo manumiſſori extiterit, ſubſequi debet heres defuncti voluntatem, in cuius ipſe vicem ſuccedit, *l. filium, ſup. de lib. cau. l. ſi ab eo, C. eod* nec noua opus eſt manumiſſione. Quod enim defunctus fecit, & probaſſe aut feciſſe videtur heres. Quod vero fecit heres, ei non æque is aſſenſus videtur, cuius ipſe poſtea in hereditatem ſucceſſit. At rei alienæ venditio ab initio momentum aliquod habuit, *l. rem alienam, ſup. de contr. empt.* & ideo facilius omnimodo confirmatur.

Ad L. Heres 43.

Si modo ipsi poſſeſſio] Nam in emptione vtroque tempore bona fides exigitur.

Patrem] Hoc in loco videndum eſt, cuius bona fides ſpectetur in vſucapionibus. Si ſeruus emat peculiari nomine, ſerui mens quærenda eſt etenim ſi fide mala emat, vſucapio non procedit, etiamſi rem alienam eſſe dominus ignoret. Sed ſi emat bona fide, vſucapio rite procedit, etiamſi poſtea dominus alienam rem eſſe intellexerit. Si tamen quo tempore bona fide ſeruus emit, rem dominus alienam eſſe ſciat, vſucapio non procedit. Quid autem fiet, ſi ſeruus nomine domini emat? Et placet mentem domini eo tempore ſpectari, quo primum ſcierit ſeruum emiſſe, *l. 2. §. ſi ſeruus suus §. Celſus, §. Pomp. §. ſi ſeruus meus, inf. tit. prox.* etenim ſi eo tem-D pore ſciat rem alienam eſſe, vſucapio non procedit, etiamſi ſeruus eam bona fide comparauerit. At ſi neſciat, vſucapio procedit, dummodo bona etiam fide ipſe ſeruus emerit. alioquin vitioſa eſt poſſeſſio. Vtroque caſu igitur vtrinſque bona fides exigitur, idemque in filiofamil. & patre dicendum eſſe, hic §. oſtendit. Sed in peculiaribus cauſis, ſerui potius aut filij ſpectatur exiſtimatio, quam patris vel domini. In dominicis vel paternis, domini vel patris potius, quam ſerui vel filij. In illis ignoranti, in his nonniſi ſcienti adquiritur. Serui aut filij ſemper bona fides exigitur: Patris vel domini non ſemper.

E

Ad L. Iuſto 44.

Iuſto errore] Errore facti.

Mihi quærere non exiſtimo] Et ideo vſucapio neceſſaria eſt.

Rem quaſi meam fieri] Et ideo vſucapio neceſſaria non eſt.

Et ſi poſſeſſionis] Bona fides exigitur non tantum initio adeptæ, ſed etiam initio recuperatæ poſſeſſionis, ſicut diximus in *l. ſi is qui pro emptore, ſup.* In hoc §. duo caſus proponuntur, quibus initio ſecundæ poſſeſſionis bona fides non exigitur.

Inſpici placet] In omnibus negotiis excepta venditione, vt dictum eſt in *l. ſi aliena, ſup.*

Non enim ideo minus] Quia enim bona fide

matrem prægnantem accepit, & partum ſimul videtur A
accepiſſe.

Qvoo alisnam] Secus eſt ſi ſurtiuam eſſe matrem ante editionem cognouerit.

Idsm in sarvo] Seruum bona fide poſſidebam. ante vſucapionem captus eſt ab hoſtibus, atque adeo interrupta eſt ſerui poſſeſſio. Prius quam rediſſet, alienum eſſe cognoui: Si deinde redierit, procul dubio vſucapietur, quia poſtliminij fictio facit, vt ne denuo nanciſci poſſeſſionem eius videar. Prior etiam caſus fictione ſuſtinetur.

Sarvvs hsrsditarivs] Accurſius ne pugnare videatur *l. prox.* ſeruum ait poſſediſſe ante mortem domini. Mihi aliter videtur. nam lex ait ſeruum hereditarium rem comparaſſe: At hereditarius is ante mortem B
domini non eſt. Tum vero quia ſi ſeruus ante mortem domini poſſedit, ipſe dominus poſſediſſe intelligitur, vt iam non multum abeſſe caſus hic à ſequenti videatur. ſed de hac re in *l. prox.* videbimus.

Cvm bona fiose] Cum ignorans rem alienam acceperit, quamuis adhuc ſe putet eſſe filiumfam. poſſediſſe ſibi & vſucepiſſe videtur.

Non levi præsvmptions] Hoc ſumme notandum eſt: nam ita qui exiſtimat, is vt argumentis & coniecturis grauibus ducatur, neceſſe eſt. Leui coniectura ſi moueatur, nihil ad vſucapionem ea res prodeſt, *l. quod vulgo, inf. pro empt.* Ceterum excepto caſu hoc probabilis ignorantiæ, is demum vſucapere pro emptore poteſt, qui re vera emit: Ex aliis cauſis vnuſquiſque etiamſi ea cauſa non præceſſerit quam præceſſiſſe poſ- C
ſeſſor exiſtimat: vt dictum eſt in *l. Celſus, ſup.*

Vt anim vsvsfrvctvs] Vſusfructus, id eſt, libertas vſusfructus, vt in *l. ſi ædes §. libertas. ſup. de ſer. vrb. præd* ſeruitus, id eſt, libertas ſeruitutis. Ideo autem libertas vſusfructus non vſucapitur, quia non vtendo vſusfructus amittitur, & vt Paulus ait *lib. 1. Sent. tit. de ſeruit.* ea vſucapi non poſſunt, quæ non vtendo amittuntur. Ceterum ſeruitus etiam vſusfructus vſucapi non poteſt: nam neque prædij ſeruitus, nec hereditas, neque ius vllum incorporale vſucapi poteſt.

Vtilitate svadente] Hoc etiam iure ſingulari fit. Flo. codex habet, *Relictum*, malim *Receptum*, vt eſt in aliis codicibus.

Tansra] Tenere, poſſidere.

Possessvm forit] A patre ſcilicet. Cetera quæ D
ad hunc §. pertinent, aſſumi poſſunt ex his quæ ad *l. ſi is qui pro emptore*, annotauimus. Nulla pars eſt iuris ciuilis in quam ipſe non paratiſſimos habeam hus ſimiles commentarios, nunquam tamen committam vti de vna eademque re in pluribus locis non neceſſario tractaſſe videamur.

Ad L. Præſcriptio 45.

Obtinsnda] Ad tenenda ea loca, *l. 2. §. 1. inf. Ne quid in loc. publ.*

Ivrisgentivm] Hoc expoſui lib. II. Inſtit.

Posvsrat] Sic Flor. & in *l. quod in litore, ſup. de adquir. rer. dom.* Alij codices, *Depoſuerat*, quod non E
placet. Cetera ſic lego, *Ædificio alterius poſtea eodem loco extructo, occupanti dat exc. opponat.*

Vel si qvis qvod in flvminis] Ius piſcandi in portu fluminibuſque, omnibus commune eſt. Ius piſcandi in diuerticulo fluminis, proprium vnius eſſe poteſt, & hoc quidem fit, aut permiſſu principis, aut longa conſuetudine, *l. ſi quiſquam, inf. de diuerſ. temp. præſc.* Vbi Pluribus annis, id eſt, longo tempore, de quo ſæpe in eo tit. agitur. Vulgo autem cum illa valde iſta lex pugnare creditur: qua de re quid ſentiam paucis explicabo. Marcianus *lib. III. Inſtit.* docet eum qui ædificat in litore, ſoli dominum eſſe quamdiu ædificium manet, *l. in tantum, ſup. de rer. diuiſ.* Idem Marcianus eod. lib. in *l. ſi quiſquam*, eum, qui in fluminis publici diuerticulo longo tempore piſcatus ſit, alterum eodem iure vti prohibere per longæ conſuetudinis exceptionem. Quod ſic accipiendum eſt, ſi non deſierit piſcari, ſi eo adhuc iure vtatur. Ex diuerſo enim, ſicut ædificio diruto locus ad priſtinam cauſam reuertitur: ita ſi deſinat piſcari, alterum eodem iure quo vtatur, prohibere non poterit. & hoc Pap. in hac lege ſentit. Ponit enim initio regulam, tum eam duobus exemplis illuſtrat. poſterius autem vt priori ſimile ſit, eum qui quondam piſcabatur, neceſſe eſt vt nunc non piſcari, atque ita ius prohibendi amiſiſſe faciamus. hæc ſententia fuit Ioannis interpretis antiquiſſimi, quæ mihi videtur eſſe veriſſima.

Qvemadmodvm etenim] Non negat hereditate iacente compleri vſucapionem à defuncto cœptam, ſed procedere negat vſucapionem, ſi ſeruus hereditarius peculij nomine rem poſſidere cœperit: quod pugnat cum eo quod propoſuimus in *l. ſi is qui pro emptore, & l. iuſto §. nondum, ſup.* vbi etiam vnam Accurſij ſententiam refutauimus. Idem, aliter hæc verba *Peculij nomine*, ſic accipit in hoc §. vt non ex cauſa peculij rem poſſederit, ſed rem aliquam tenere cœperit quaſi datam in peculium. cum tamen ei conceſſum non eſſet peculium: Credo ſubſtitueret etiam libenter, ſi liceret, hæc verba, *Domini nomine*, pro illis *Peculij nomine*, ſed probare id ego nec poſſum nec debeo. An vero ita rectius dicemus, reſpondiſſe Papinianum de iure ciuili, verum iure ſingulari receptum eſſe, vt à defuncto cœpta vſucapio hereditate iacente procedat: item vt ſi ſeruus hereditarius peculij nomine poſſidere cœperit hereditate iacente, procedat vſucapio, *l. iuſto §. nondum, ſup.* Sic videtur.

Ad L. Pro ſoluto 46.

Titvlo pro ſoluto quando locus exiſtat, oſtendi in *l. non ſolum §. ſi mihi Titius, ſup.*

Ad L. Si emptam 47.

Receptvm est] Et in peculiaribus etiam rebus id contra ius receptum eſt, propter vtilitatem rerum, vt in *l. ſequitur, & l. ſi is qui pro emptore, ſup.* demonſtraui.

Ad L. Si exiſtimans 48.

Tibi tradam] Quod ſi non tradam, error falſæ cauſæ tibi nullo modo prodeſt, *§. error, de vſucap. l. Celſus, ſup. hoc tit. l. 1. inf. pro don. l. 2. & 3. inf. pro leg. l. nemo, inf. pro derel.* Eſt error iuris, error facti, error falſæ cauſæ. Iuris error vſucapionem impedit: facti error vſucapionem parit. Error falſæ cauſæ vſucapionem non parit, niſi ſi quis quaſi ex ea cauſa traditum acceperit.

Nisi actio] Sic Flor. pro *Auctio*, vt in *Frag. Vlpiani, tit. XXII.* annotaui.

Nec pro solvto] Ex omnibus aliis cauſis pro ſoluto vſucapio procedit. Pro ſoluto non vſucapit, qui re vera non emit. & huius differentiæ rationem in *l. Celſus* expoſuimus, & idem Paulus in *l. 1. inf. tit. prox.* etiam tradidit.

Ad L. vlt.

Sed simvl atqve in mcam] Hæc vti accipienda ſint, oſtendi in *l. ſequitur, ſup. hoc tit.* nam hodie neceſſe non eſt, venire pignus in poteſtatem creditoris.

Digitized by Google

AD TITVLVM PRO EMPTORE.

Ad L. 1.

Litis æſtimatio eſt veluti quædam emptio: & ideo qui litis, id eſt, eius rei de qua lis eſt, obtulit æſtimationem, pro emptore poſſidet atque vſucapit.

Ad L. 2.

Qvo contrahitvr] Spectari autem id tempus non poteſt, ſi nulla emptio interuenerit. Neceſſe eſt igitur venditionem re vera contrahi, nec ſatis eſt quaſi ex ea cauſa rem tradi: quod in ſuperiore titulo expoſuimus, *l. Celſus*, & *l. pen*

Separata] Poſſeſſio bonam fidem non exigit, vſucapio bonam fidem exigit. Non omnis qui poſſidet, etiam vſucapit. Non omnis qui vſucapit, & poſſidet. Nonnunquam enim ſingulari iure fit, vt nemine poſſi- B dente vſucapio procedat.

Si svb condicione] Qui emit ſub condicione, & ea pendente accepit, vſucapere interim non poteſt, quoniam non eſt perfecta emptio, *l. 4. ſup. de in diem addict.* idem eſt ſi falſo condicionem extitiſſe, aut à ſe rem emptam eſſe putet. Nam error falſæ cauſæ non parit vſucapionem. Quid ſi condicionem ignoret extitiſſe? Sabinus ait plus eſſe in re quam in exiſtimatione mentis, non ſecus atque cum ignorans aliquis emit à domino, *l. regula § qui ignorans, ſup. de iur. & fac. ignor.* ſed hoc caſu affectionem emptoris habet, illo non item. In vtroque tamen plus valet ſubſtantia, id eſt, res ipſa, quam opinio. idemque dici poteſt, ſi quod defunctus emit, heres ignorans quaſi ea alia cauſa accipiat, *l. nunquam §. vlt. ſup. tit. prox.* hoc tamen caſu ignorat rem emptam. Illis autem caſibus, à ſe rem emptam eſſe ſcit. Hæc eſt ſententia Pauli, cuius tamen oratio valde con- C ciſa eſt.

Sabinvs ait] Aut in diem venditus fundus addicitur, quod fieri ſolet in auctionibus, aut lege commiſſoria vænit. Si fundus lege commiſſoria væneat, Paulus tradit puram venditionem eſſe, quod & Vlp. ſequitur, *l. 1. ſup. de le. commiſſ.* & ideo vſucapionem procedere, contra Sabinum: ſic enim hic §. accipiendus eſt. De in diem addictione in proximo §. tractatur.

Si conventio ast] Hoc autem Paulus probare videtur: ſed concisione verborum obſcurus eſt, & ab eis Philoſophis, qui nihil affirmant, eruditus, vt videtur.

Si in diem addictio] Si fundus in diem addicatur, putat Iulianus emptionem eſſe puram, & vſucapionem procedere, & fructus emptoris effici, verum ſub condicione reſolui emptionem. denique fructus cum re etiam vſucapta reſtitui reſoluta emptione, *l. item quod dictum, l. imp. ſup. de in diem addict.* Quod ſi non reſoluatur emptio, vel ſi res interim pereat, fructus & acceſſiones emptorem lucrari. Et hæc quidem fuit Iuliani ſententia.

Alii et nanc] Et his eſt Vlpianus. Vtitur enim ea diſtinctione, quæ traditur in *l. 2. ſup. de in diem addic.* Solet Paulus cum Vlpianum reprehendit, Vlpiani nomen ſupprimere, vt in *l. lecta, ſup. de reb. cred.* Quidam dicebat, is eſt Vlpianus, qui auctore Lampridio, vna cum Paulo aſſeſſor fuit ſplendidiſſimi Papiniani. Puto etiam in *l. Paulus, 2. §. vlt. ſup. de bon. lib.* tacite notari Vlpianum, cui aliud iudicium fuit in *l. 12. eod. tit.*

Pro emptore] Hoc ſingulare eſt in emptione: A nam in ceteris contractibus error falſæ cauſæ, ea qua traditio ſecuta eſt, vſucapionem parit.

Vsv te non captvrvm] Nec pro emptore, nec pro ſoluto, nec pro ſuo, vt tractatum eſt in *l. Celſus, ſup. tit. prox.*

Rem qvam eivs] Non rem pupilli propriam: hanc enim ſi ex auctione emerit, ſtatim dominus efficitur: nam ſe auctore pupilli rem tutor ex auctione comparare poteſt, *l. cum ipſe, C. de contr. empt.* idque vtilitatis cauſa receptum eſt, vt qui pro alio auctionem facit, ipſe ſibi poſſit emere.

Si propivs habeat emptorem] Non eſt ea res pupillo fraudi, ſi propius ſe habeat emptorem, id eſt, ſi eius res tutor ex auctione emat.

Et si minoris] In auctionibus addictio fit ei, qui aliorum licitationi adiiciendo rem plurimo mercatus ſit. ſed ſi tutor aut minoris quam res ſit addixerit, vel ſi B ipſe minoris emerit, tutelæ iudicio tenetur.

Plerique pvtant] Quamuis à ſe ipſo emiſſe videatur

Ignorantis] Credo legendum, *Ignorans.* Illo caſu ſciens emit, hoc ignorans. Quod ſi ſciens hoc caſu emat, nihil agit, vel etiam ſi rite inchoata vſucapione rem intelligat ad dominum pertinere, *l. atqui § ſi cum me, ſup. de neg. geſt.* Ita vero & quidam ſcripti codices habent. denique nihil intereſt vtrum ſcientis an ignorantis domini negotia geras. Emit autem hoc caſu non ex auctione.

Si servvs] Quæ ad hunc treſque proximos §§§. pertinent, expoſuimus in *l. heres, ſup. tit. prox.*

Vt hic plvs sit] Quis eſt qui non videat ordine conuerſo legendum eſſe, *Vt hic plus ſit in exiſtimatione, quam in re:* tunc enim plus in re eſt, quam in exiſtimatione, cum emit à pubere, quem eſſe pupillum C exiſtimat. Sed hoc caſu plus eſt in exiſtimatione mentis, quam in re: quoniam accepit à pupillo re vera, qui non poteſt ſine tutoris auctoritate tradendo in alium transferre poſſeſſionem, *l. pupillum, ſup. de adq. rer. dom.* Sed hic plus valet opinio quam ſubſtantia. Huic ſimilis eſt caſus proximus, ſi rem alienam à furioſo emerit, quem eſſe ſanum exiſtimabat.

Constitit vsvcapere] Paulus in *l. pignori § 1. ſup. tit. prox.* ita reſponſum eſſe ait. Credo conſtitiſſe inter omnes, nec vllam in ea re inter iuris auctores diſſenſionem extitiſſe.

Nec Pvbliciana competit] Obſtat *l. ſed etſi res § Marcellus, ſup. de Pub. in rem act.* & ſane ſi vſucapere poteſt, cur ei Publiciana quoque actio dari non D poſſit? Nam ſi Publiciana locum non habet in his quæ vſucapi non poſſunt, *l. ſiue autem §. pen. ſup. eod. tit.* neceſſe eſt, vt in eis omnibus, quæ vſucapi poſſunt, locum habeat. quibus addenda etiam ea ſunt, quæ etſi vſucapi non poſſunt, longo tamen tempore adquiruntur, vt puta vectigalia aut prouincialia prædia, aut ſeruitutes, *l. cum ſponſus § in vectigalibus, eod. tit.* in quibus conſtat Publicianæ actioni locum eſſe. Quod ergo dicitur hoc in loco, *nec Publiciana competit*, à iure ciuili abhorret, ac niſi me fallo, ſpurium ſuppoſiticiumque eſt, neque id Græcus interpres Conſtantinus agnouit, qui ſimpliciter hæc ita in Græcum conuerterit, [illegible] Sic igitur forte legendum: *Et ideo nec de euictione actio naſcitur mihi, nec acceſſio poſſeſſionis competit.*

Non

Digitized by Google

Non capiam vev] Nec enim bona fides auctoris mihi prodeſt. Bona tamen defuncti fides etiam vlteriori ſucceſſori prodeſt.

Qvamvis meoivs] Modo ſi alius medio tempore nactus poſſeſſionem non fuerit, vt recte annotauit Accurſius.

Ceterisqve prætoriis] Vt bonorum emptore, & eo cui libertatum conſeruandarum cauſa bona addicuntur, qui bonorum poſſeſſoribus non ſunt diſſimiles, ſic in *l. ſed & eius, ſup. famil. erciſc.*

An vsvcapionem] Hæc Tribonianus inſeruit ex Iuſtiniani conſtitutione, quod illa indicant, quæ nos ad *l. id tempus, ſup. tit. prox.* conſcripſimus.

Si rem alienam] Incideos mala fides non interpellat vſucapionem legitimam, *l. bona fidei, ſup. de adq. rer. dom.* Incidens mala fides, longi aut longæui temporis poſſeſſionem interpellat, *l. pen. C. de præſc. longi tem. l. pen. C. de præſcrip. xxx. ann.* Vſucapio lite non interrumpitur, *l. ſi poſt, ſup. de rei vind. l. 2. inf pro don l. Iulianus §. quantum, ſup. ad exhib.* Longi temporis poſſeſſio non re tantum, ſed etiam lite interrumpitur. Vſucapio enim iuris eſt, Longi temporis poſſeſſio, facti. Omiſſa lite, vſucapio eſt efficax: Condemnatio tamen ſi ſequatur, eſt inefficax vſucapio: quod etiam oſtendit *d. l. ſi poſt. & l. ſicuti § ſed ſi quæratur, ſup. ſi ſer. vindic. & Theoph. in tit. de diuiſ. ſtipul.* Porro lite omiſſa nullius momenti eſt poſſeſſio longi temporis, etiamſi poſt omiſſam litem ex integro is cum quo actum eſt, longo tempore poſſederit. A nouo autem domino, id eſt, bonæ fidei poſſeſſore poſt omiſſam litem ea res longo tempore adquiri poteſt, & à Seuero & Antonino ita reſcriptum eſt in *l. 1. C. de præſcript. longi tempor.* cuius reſcripti ſententiam vſurpauit Paulus *lib. v. Sentent. tit. de vſucap.* Vſucapio Iuſtiniana non interrumpitur ex poſteriore alienæ rei ſcientia, *l. vn. C. de vſucap. transf.* litis tamen conteſtatione, aut libelli oblatione interrumpitur, *l. pen. l. vlt. C. de ann. except.*

Cavsam possessionis] Nec videtur ita ipſe cauſam ſibi poſſeſſionis immutare.

Ad L. Litis 3.

Et ideo qui litis æſtimationem ſubiit, quaſi pro empt. poſſidet atque vſucapit, *l. 1. ſup. hoc tit.*

Ad L. Emptor 4.

Alienam non esse] Ergo putabat eſſe alienam. Quod ſi legas, *Alienam eſſe non*, vt eſt in aliis codicibus, ſciebat eſſe alienam. Nihil vero refert vtrum ſcierit an putauerit eſſe alienam. De quæſtione huius legis ſatis abundeque dictum eſt à me in *l. ſi ſur, ſup. tit. prox.*

Ad L. Si rem 5.

Dvbitatvm est] Inter Caſſianos & Proculianos, vt oſtendi in *l. ſequitur, ſup.*

Ad L. Qui cum pro herede 6.

Precarii rogatione vſucapio interrumpitur: mutatur enim cauſa poſſeſſionis.

Vtrvmqve] Id eſt, ſiue pro herede, ſiue pro emptore poſſideat.

Post mortem] Idem mox traditur in initio *l. prox.* qua de re titulo ſuperiore à nobis dictum eſt ſæpe.

Ad L. Qui fundum 7.

Nihilominvs] Sic habet Flor. liber. *Nihilomi-*

A *nus*, id eſt, nullo modo: vt in *l. properandum §. vlt. C. de iudic. l. Alexandrinis, C. de decur.* & *quo magis* pro *quo minus* in *l. 3. C. de iudic. l. 1. C. qui da. tut. poſſ.* Hoc autem caſu non vſucapiet ſeruus, quia mala fide accepit. Sequenti caſu, pro donato vſucapiet.

Scire debvit] Supina & minus probabilis huius rei eſt ignorantia.

Si tvtor] De hoc §. diximus in *l. ſequitur, ſup. tit. prox.*

Nec similis] Prior ille caſus huic ſimilis non eſt, ſi quis bona fide emerit, & mala fide traditum acceperit, in quo ſcilicet id tentare poſſis ex Proculianorum ſententia (quamquam contraria ſententia obtinuerit, vt oſtendimus in *l. ſi aliena, ſup. tit. prox.*) vſucapionem non impediri. Nam cum illo caſu ſemel amiſſa fuerit

B poſſeſſio, rurſus initium recuperatæ poſſeſſionis inſpici oportere conſtat, *l. ſi is qui pro emptore §. pen. ſup. tit. prox*

Qvo emptor] Idemque venditor.

Qvem prætor] Hoc explicandum eſt ex *l. ſi creditores, inf. de priuil. credit.*

In hoc solvm vt damno] Non etiam furandi animo.

Nam et cvm sciens] Non omnis qui ſcit rem eſſe alienam, & vendit, fur eſt. Quid enim ſi bona fide rem alienam adeptus fuero, ac deinde reſciero alienam rem eſſe, & vendidero? quia initium poſſeſſionis meæ iuſtum eſt, furtum non facio, nec ideo minus emptori continget vſucapio.

C Fvrtiva] Si dominus ignorans rem ſibi ſurreptam eſſe, eam emerit, res non videtur in poteſtatem eius rediiſſe, etiamſi poſtea id reſciuerit, quoniam ei pretium abeſt. Quod ſi non emerit, ſed rem ſuam quaſi alienam, ex donationis puta vel legati cauſa receperit, equidem credo non ante eam rem videri in poteſtatem domini reuerſam, quam is rem ſuam eſſe cognouerit, *l. ſi ad dominum, inf. de furt.* poſtea vero quam id dominus cognouerit, vitium furti ſolui, quoniam domino nihil abeſt.

Qvod nos seqvi debet] Vt puta ſi ex re noſtra vel ex ſuis operis peculium fuerit.

Ad L. Si quis cum ſciret 8.

D Bonæ fidei emptor definitur in *l. bona fidei, inſ de verb. ſign. l. qui à quolibet, ſup. de contr. empt. l. vlt. inf. hoc tit.* Ergo is malæ fidei emptor eſt, qui ſcit rem alienam eſſe, aut eum qui vendit, ius vendendi non habere: & vt breue id faciam, quiſquis contra legum interdicta mercatur. Si quis igitur à luxurioſo & diſſoluto adoleſcente & protinus meretrici daturo ſciens emerit, malæ fidei emptor eſt: nec enim ab eo emere debuit, & in ſocietate quodammodo facti turpis verſari: nam turpis eſt venditionis cauſa, & quaſi tacito iure alienatio ea interdicta eſt.

A domino] Ab eo quem putabat eſſe dominum, vel à bonæ fidei poſſeſſore.

E

Ad L. Qui ob pactionem 9.

Qvasi emptor] Emptori enim eſt ſimilis, vt oſtendi in *l ſequitur, ſup. tit. prox. & l. ſeruus,* quæ proxima eſt, etiam indicat. De *l. quod vulgo*, diximus in *l. iuſto, ſup. tit. prox.*

Ad L. Miſſo 12.

Pignvs, aut prætorium eſt, aut conuentionale. Pignus prætorium conſtituit miſſio in poſſeſſionem, *l. 2 C de præt. pign.* Hypotheca nulla eſt prætoria, ſed vel teſtamento hypotheca, vel nudo pacto conſtitui-

tur. Multa vero commuoia inter ſe habent pignus con- A
ueotionale & prætorium. hoc inter cetera, vt vſucapione neutrius pignoris cauſa perimatur. *l. 2. inf. tit. prox. l. vſucapio, C. de pig. l. 1. §. cum prædium, ſup. eod. tit. l. iuſto §. non mutat, ſup. tit. prox.* Saluo igitur, inquit lex ooſtra, pignore prætorio, res in cuius poſſeſſionem legatarius miſſus eſt, ab herede pro emptore vſucapietur, aut etiam pro herede.

Ad L. Alienam 13.

DENVNTIANTE] Litis conteſtatio longi temporis cooſuetudinem interrumperet: Denuntiatio ooo interrumpit. Vſucapio autem nonniſi naturaliter interrumpitur, vt ſuperius dictum eſt.

AD TITVLVM PRO HEREDE, vel pro poſſeſſore.

PRo poſſeſſore io hac rubrica, eſt pro bonorum B
poſſeſſore. Alias pro poſſeſſore, titulus eſt malæ fidei.

Ad L. 1.

HOC vero diſtat titulus pro herede à titulo pro legato: nam pro legato, ex viui boois vſucapi poteſt, *l. ea res, & l. ſeq. inf. pro leg.* credo quia legata viuo teſtatore præſtari poſſunt, *l. Lucius, ſup. de legat. lib. 2. l. Soia, de au. & arg. leg. l. filia, C. de legat.* hereditas autem viuo teſtatore adquiri noo poteſt. Quærit Acc. An hereditas vſucapi poſſit? recte autem reſpondet, eam non poſſe vſocapi: eſt enim ius incorporale: atque hanc etiam fuiſſe Iuriſconſultorum ſeoteotiam ſcribit Seoeca lib. 6. de beneficiis.

Ad L. 2.

SATISDATVM] Satiſdatum pro ſatisfactum, vt oſtendi in *tit. quib. mod. tol. obl. lib. 111. Inſtit.* pigous eoim ſatisfactione diſſoluitur.

QVOD VVLGO] Vt mutari poſſit cauſa poſſeſſionis, demonſtraui in *l. non ſolum §. quod vulgo, ſup. de vſurp. & vſuc.*

FILIVM] Suis heredibus exiſtentibus oemo vſucapere poteſt pro herede, *l. 2. C. de vſucap. pro her.* *Nihil*, inquit, *pro herede poſſe vſucapi ſuis exiſtentibus heredibus obtinebit.* Ratio hæc eſt: Sui heredes noo fiunt, ſed exiſtunt heredes, quemadmodum ipſe demooſtraui in *tit. de hered. qual. & differ.* oec adquirere bona dicuntur, ſed retinere: Ideoque ſuorum condicio talis eſt, vt retro paterna bona ohtinuiſſe videantur. Ea igitur booa quaſi viuentis bona, pro herede vſucapi noo poſſunt. Doctores etiam putant ſuum heredem pro herede vſucapere ooo poſſe. quod mihi non probatur: oec enim, ſicut ouoc oſtendimus, is eſt ſenſus, *l. 2. C. pro her.* Nihil etiam ab eis facit hic § quo mouentur tamen: Cuius ſpeciem vt intelligamus, ſciendom eſt, donationem à patre in filiumfamilias collatam nullam eſſe, nec morte confirmari, *l. 1. §. 1. inf. tit. prox.* vt enim morte confirmetur, lege opus eſt, *arg. l. cum hic ſtatus, ſup. de donat. inter vir. & vxor.* non nego tamen ex deciſione Iuſtiniaoi eam hodie coofirmari morte, *l. donationes, 1. C. eod. tit.* ceterum ante Iuſtinianum morte noo confirmabatur, patris tameo ratihabitiooe poſt emancipatiooem, *l. donationes §. pater, ſup. de donat. l. ſiue emancipatis, C. eod. tit.* vel ratihabitione heredum aut coheredum confirmahatur, *l. ſi pater, inf. tit. prox. l. pen. §. ſi pater, inf. pro ſuo.* Quibus cogoitis ſic ponatur ſpecies: Pater filiofamilias donauit & tradidit, idque filiusfamilias naturaliter noo ciuiliter poſſi-
C det: Defuncto patre, filio cum aliis quibuſdam herede ſcripto, filius pro ſua parte rem dooatam iocipiet ciuiliter pro herede poſſidere, pro parte coheredum non item: quooiam ipſe ſibi ſolus cauſam poſſeſſionis immotare non poteſt. Pendet hic §. ex ſuperiori, vt patet ex particula *Quoque.* Ex eo igitur idem efficio quod ex ſuperiore §. videlicet oeminem ſibi poſſeſſionis cauſam immotare poſſe. Ex quo apparet nihil eo §. Doctorum noſtrorum ſententiam adiuuari.

Ad L. Plerique 3.

PRO herede vſucapit verus heres, ſi, verbi gratia, rem aliquam putet eſſe ex hereditate quæ non ſit. Item ſi iuſtam cauſam habuerit exiſtimandi ſe heredem eſſe, *l. pro herede, ſup. de pet. hered. l. non ſolum §. quod vulgo, ſup. de vſurp. & vſuc.* ſi modo teſtamenti factionem habuerit, id eſt, ſi incapax noo fuerit, *l. prox. inf. hoc tit. l. nemo, inf. pro leg.*

AD TITVLVM PRO DONATO.

Ad L. 1.

NEC SVFFICIT] Error falſæ cauſæ vſucapionem oon parit.

SI PATER] Donatio ioter patrem & filium morte oon coofirmatur.

SI INTER] Donatio inter virum & vxorem iure ciuili nulla eſt, ſed morte confirmatur ex oratiooe D. Seueri. Diuortio oon confirmatur. Mulier cui vir donauit & tradidit, iure cioili poſſidere oon iotelligitur, *l. ſi eum qui mihi, ſup. de don. inter vir. & vxor.* oaturaliter tamen poſſidet,
D *l. 1. § ſi vir, l. quod vxor, ſup. de adquir. poſſeſſ. l. nec vllam §. 1. ſup. de pet. her.* & vſuras atque fructus quos facto ſuo perceperit ſibi adquirit, *l. fructus, ſup. de vſur. l. ex annuo, l. quid ergo, l. de fructibus, ſup. de don. inter vir. & vxor.* quamquam alias per ſe vxori facta fructuom donatio aut vſurarum remiſſio non valeat, *l. ſi fructus, C. eod. l. ſi quis pro vxore §. ſi vxor, ſup. eod. l. pro oneribus, C. de iu. dot.* Cum ergo vxor aut vir donatam rem naturaliter vel pro poſſeſſore poſſideat, vt & Iulianus ait, facto diuortio nihil agit, ſi hoc ſolum ipſe ſtatuat in animo, ſe eam rem ex alia cauſa poſſidere: quia oemo ipſe ſibi mutare

cauſam poſſeſſionis poteſt : & ideo vſucapio oon procedit. At mutatur tamen cauſa poſſeſſionis, ſi poſt diuortium ratam maritus donationem habuerit, & exinde vſucapio etiam procedit. A

Ad L. 2.

Vsvcapio litis conteſtatione noo interrumpitur, qua de te diximus in *l. 2. §. vlt. ſup. pro empt.*

Ad L. Si vir 3.

Si pavperior] Vt puta quia ſciens rem alienam, donat bona fide accipienti. hæc enim donatio valet, atque vſucapionem parit, nec vllus error iuris eſt, quippe cum ſit vtilis donatio.

Ad L. Si pater 4.

Da huius legis quæſtione ſatis abuodeque diximus in *l. 1. ſup. tit. prox.*

Ad L. Qui pro donato 5.

Manvmissione ſetui vſucapio interrumpitur.

Ad L. vlt.

Donationis cauſa ſit venditio, quæ ſit nummo voo: Nulla eſt venditio ſine pretio. Nummus vnus pretium non eſt, *l. ſi quis ante, ſup. de adquir. poſſeſſ.* Ergo venditio quæ ſit nummo voo, ſine pretio ſit, & imaginaria venditio eſt. Ea porro imaginatia venditio non eſt, in qua pretium, non vnus nummus accedit, *l. imaginaria, inf. de diu. reg. iur.* Plerumque autem venditiones nummo vno fiunt, expediendarum rerum gratia, vt in *l. ſi vſusfructus, ſup. de iure dot. §. 1. de teſt. §. præterea. quib. mod. ius pot. ſol. Th in §. reſtituta, de fid. hered.* Sunt autem verius donationes quam venditiones: idemque de cunductione dicendum eſt quæ ſit nummo vno, & de ſocietate, ceteriſque omnibus contractibus donationis cauſa factis, *l. ſi quis conduxerit, l. ſicut emptio, ſup. loc. l. 5. §. vlt. ſup. pro ſoc. l. cum in venditione, l. ſi quis donationis, ſup. de contrab. empt. l. ſi non donationis, C. eod. tit.* & ideu recte Hermog. in bac lege pro donato, non pto emptore vſucapionem procedere dixit. ſed tamen ſi talis venditio in fraudem iuris fiat, vt puta inter virum & vxorem, nihil agi conſtat, *l. empti, C. eod. l. ſi ſponſus §. circa, ſup. de donat. inter vir. & vxor. l. vir vxori, ſup. ad Velleian. l. pen. inf. ad leg. Iul. rep.* ac proinde ex ea cauſa nulla vſucapio procedit.

AD TITVLVM PRO DERELICTO.

Ad L. 1.

SI à domino res pro derelicto ſit habita, occupanti ſtatim adquiritur, nec vſucapitur. Si à poſſeſſore, vſucapione, non occupatiooe adquiritur.

Ad L. 2.

Ivlianvs oasinare] Proculiani dicebant non ſtatim rem eſſe derelinquentis deſinere: Sabiniani contra, *l. falſus §. qui alienum, inf. de furt.* ex quibus Iulianus fuit: & horum quidem obtinuit ſententia. Sic igitur fiet vt ſeruus ſit ſine domino, *l. quemadmodum §. 1. ſup. de nox. act.* iſque ſeruus interim vt ſtipulando nihil agat, *l. quod ſeruus, ſup. de ſtip. ſeru.* Quod ergo dicitur animo domioium non amitti in *l. ſi quis vi §. differentia, ſup. de adq. poſſ.* ita verum eſt, ſi dominus rem ſuam non abiiciat & derelinquat.

Ad L. An pars 3.

Pars domini pro derelicto baberi noo poteſt ab eo, qui ex aſſe dominus eſt. Neceſſe igitur vti vel totum abuciat, vel totum retineat.

Ad. L. Id quod 4.

Haberi pvtamvs] Alioqui forſitan mala fide id nanciſcamor. Non ſatis eſt igitur pro derelicto habitum, niſi & pro derelicto habere exiſtimemus.

Ad L. Si id quod 5.

In ea cavsa] Si ergo ſciens, à non domino emerim rem habitam pro derelicto, vſucapere poſſum: idemque eſt ſi quaſi volente & conſentiente domino à non domino emerim.

Prior. Tom. I.

B Qvia qvasi volante] Sed hoc caſu maritus vxori tenetur facto diuortio: quia etſi vtilis emptio fuerit, nulla tamen eſt donatio.

Sicvti cvm qvis æs sparserit] Miſſilia occupanti cedunt: ſed hoc iotereſt, quod pro derelicto habita, ſtatim noſtra eſſe deſinunt, *l. 2. ſup.* Miſſilia oon item, niſi ab alio apprehenſa fuerint, quooiam ea mens & cogitatio ſpargentis eſt *§. pen. de rer. diuiſ.* Sequimur in miſſilibus Proculi ſententiam, uoo in his etiam, quæ pro derelicto ſunt babita.

Ad L. Nemo 6.

In tantum pro derelicto vſucapitur, quod re vera pro derelicto eſt habitum. qua in re diſtat bic titulus ab aliis: nam ex aliis cauſis vſucapio interdum procedit, ſi eas credamus præceſſiſſe, ex hac ounquam. Omoino enim neceſſe eſt vt res à bonæ fidei poſſeſſore pro derelicto ſit habita, neque vlla traditio interueoire poteſt C quæ iuſtum errorem inducat.

Ad L. Si quis merces 7.

Ea quæ in maris tempeſtate leuandæ nauis cauſa eiiciuotur, non adquiruntur occupanti. denique nec pro derelicto vſucapiuntur: & hoc ita multi ſine diſtinctione tradunt. Eſt vero huic legi coniungenda, vt ſimilitudo ioſcriptionum admonet, *l. qui leuandæ, ſup. ad leg. Rhod.* Solus Vlpianus diſtinctione vſus eſt in *l. falſus §. ſi iactum, inf. de furt.* idemque accidit Vlpiano in hac ſpecie, quod in ſpecie *§. Sabinus, l. 2. ſup. pro empt.*

Ad L. vlt.

Servvs pro derelicto habitus, liber non efficitur. Infans autem à domino expoſitus, ſit ſtatim liber, *l. 1. & 2. C. de inf. exp. l. nemini, C. de epiſc. aud.* Item ſeruus

in aduerſa valetudine domo eiectus, liber fit: olim quidem Latinus ex edicto Diui Claudij, nunc ciuis Romanus, *l 1 § ſed ſcimus, C. de Lat. lib. tol. l 2. ſup. qui ſine man. ad lib. peru.* De hoc edicto Claudij, Suetonius etiam ſcribit in Claudio cap. x xv. & Dion. lib. LVIII. ad finem. Sudas quoque in hunc modum loquens de Claudio: ἐπειδὴ δέ τινες τοὺς δούλους ἀῤῥωστοῦν- A τας ὑγιαίνειν θεραπεύειν, ἀλλὰ καὶ τὴν οἰκίαν ἐδίωκον, ἐνομοθέτησε πάντας τοὺς ἐκ τοῦ τοιούτου περιγενομένους ἐλευθέρους εἶναι. Ceterum his caſibus exceptis, Qui pro derelicto habitus eſt, liber non fit, atque ita Thetis in hac ſpecie non eſt facta libera, ſed ab eo tamen recte manumittitur, qui eam ſuſcepit & eduxit pro ſua.

AD TITVLVM PRO LEGATO.

Ad L. 1.

ERROR falſæ cauſæ vſucapionem non patitur. Proinde non is qui ſibi legatum putat, ſed is cui legatum eſt, pro legato vſucapit, niſi ſi is cui legatum non eſt, iuſtiſſimam habeat cauſam exiſtimandi ſibi legatum eſſe: vt puta ſi res ei legati nomine tradita ſit. de quo dictum eſt in *l. Celſus, ſup. de vſurp.*

Ad L. Ea res 5.

DIVERSVM eſſe in titulo pro herede oſtendimus in *l. 1. ſup. pro her.*

B

Ad L. Si non traditam 8.

SINE vitio nanciſcitur poſſeſſionem legatarius, ſi legatario voluntas heredis accommodata eſt, aut Prætoris auctoritas: alioqui res legata mala fide poſſidetur, nec vſucapi poteſt. Sine vitio igitur, id eſt, ſciente & conſentiente herede, vel Prætoris auctoritate.

Ad L. vlt.

POST MAGNAS] Sic etiam Hermog. loquitur in *l. cum ex vno, inf. de oblig. & act.* Variatum autem hac in re fuit, propterea quod non iure datum, vel etiam redemptum, nec datum intelligitur, ſed tamen error hac in re verſari probabilis poteſt.

AD TITVLVM PRO DOTE.

Ad L. 1.

VSVCAPIONI pro dote locus eſt, ſi dotis nomine poſt iuſtas nuptias tradita ſit res aliena inæſtimata. Æſtimata enim, pro emptore vſucapitur, *l. plerumque § ſi ante, l. quotiens, ſup. de iur. dot.* non æſtimata, pro dote. Vſucapio rei æſtimatæ cedit commodo mariti, ſiquidem ſoluto matrimonio malit æſtimationem offerre quam rem ipſam. Vſucapio inæſtimatæ rei, cedit commodo mulieris diſſoluto matrimonio, niſi aliquo caſu dos apud virum remaneat.

PARITER VNIVERSÆ] Poteſt mulier omnia ſua bona in dotem dare, *l. nulla, C. de iur. dot. l. mulier, ſup. eod.* idque factum videtur, ſi conuenerit in mariti manum, vt M. Tullius ſcribit in Topicis, & Accurſ. refert in *d. l. mulier.* ſed parum emendate. D

ET PRIMVM DE TEMPORE] Si res dotis nomine ante nuptias inæſtimata ſit tradita, pro dote vſucapio ceſſat, quia ſine nuptiis dos nulla eſt: ſed pro ſuo vſucapio locum habet, niſi ea mente tradita res fuerit, vt non ante fiat eius, quam ſecutæ ſint nuptiæ, quo caſu omni ex cauſa vſucapio ceſſat. Poſt nuptias autem vſucapio pro dote procedit, videlicet ſi iuſtæ ſint nuptiæ: nam ſi nuptiæ iniuſtæ ſint, ceſſat vſucapio pro dote, C niſi quis iuſtam habeat cauſam exiſtimandi matrimonium eſſe, & dotem eſſe, vt in ſpecie *l. Proculus, ſup. de iu. dot.* quo caſu ſaltem pro ſuo vſucapio procedit.

Ad L. 2.

ILLVD venire in dubitationem poteſt, quid dicendum ſit, ſi ante nuptias æſtimata res, tradita fuerit. Et hoc caſu placet, nec pro ſuo, nec pro emptore vſucapionem procedere: quoniam antequam contractæ ſint nuptiæ, non eſt perfecta venditio, *l. plerumque § ſi ante, ſup. de iu. dot.* Vnde conſequens eſt, erraſſe Rogerium, qui pro ſuo vſucapionem exiſtimauit procedere in ſpecie *l. 2. §. ſi ſub condicione, ſup. pro empt.* quoniam hæc in dotem datio condicionalis eſt venditio.

Ad L. vlt.

REM communem non poſſum pro parte ſocij vſu aut longo tempore capere: quia omni titulo careo, *l. ferrum, C. fam. erciſc. l. 3, C. in quib. cauſ. ceſ. lon. tem. præſcr.* At ſi rem communem vendidero, aut in dotem dedero bona fide accipienti, dubium non eſt quin ea res vſucapi poſſit, *l. 1. C. de com. rer. alienat.*

DANTIS CREDIDISSENT ESSE] Dantis non erant pro parte coheredis.

AD TITVLVM PRO SVO.

Ad L. 1.

ET MAVRICIANVS] Mauricianus emptorem qui vſucepiſſet, dicebat pro ſuo poſſidere quia vſucepiſſet, neque tamen deſinere pro emptore poſſidere. Ex plurimis igitur cauſis poſſidere poſſumus, vt Mauricianus putat, *l. 3. §. ex plurimis, ſup. de adq. poſſ.*

Ad L. 2.

EST SPECIES] Quæ in his exemplis alio titulo non cohæret.

ALIENO NOMINE] Id eſt, non pro ſuo, ſed pro herede, pro emptore, pro donato. Hæc duo igitur opponuntur, Alieno nomine, & Pro ſuo. Nam pro emptore poſſidere, id eſt, emptionis nomine: pro legato, id eſt, legatorum nomine, *l. 1. l. 5. pen. ſup. pro leg.* Aliud autem eſt pro ſuo poſſidere, aliud pro ſuo vſucapere. Pro ſuo poſſident hi, qui facti ſunt domini per emptionem, vel aliam iuſtam cauſam: ſed hi non vſucapiunt. Hi dicuntur etiam pro emptore ac ex aliis cauſis poſſidere. Hoc autem ſolo titulo, Pro ſuo poſſident hi, qui facti ſunt illis modis domini, qui hac in lege referuntur. Pro ſuo vſucapiunt hi, qui & alio titulo vſucapiunt. Hoc autem ſolo titulo, Pro ſuo, vſucapiunt hi qui ex falſa cauſa poſſident, *l. 3. l. 4. §. vlt. & l. vlt. hoc tit.*

Ad L. Si ancillam 4.

TREBATIVS] Conſtantinus lib. III. Epitom. le-

A git, *Neratius*: ac ſane forſitan ita legendum eſt vt in *l. prox. ſup. Omnimodo*, id eſt, ſine diſtinctione. Pomponius autem adhiberi diſtinctionem oportere exiſtimabat, quam & nos ſecuti ſumus in *l. ſequitur, ſup. de vſurpat.*

Ad L. vlt.

ETIAM EX ALIIS CAVSIS] Hæc videntur eſſe Triboniani: quaſi ſi diceret, Non tantum ex ſuperioribus titulis Pro emptore, Pro herede, Pro poſſeſſore, Pro donato, Pro derelicto, Pro legato, Pro
B dote, Pro ſuo, ſed etiam ex aliis quampluimis: vt Pro ceſſo, *l. non ſolum §. ſi mihi Titius, ſup. de vſurp. & vſuc.* Pro ſoluto, *l. pro ſoluto, & l. pen. ſup. eod. tit.* Pro noxæ dedito, *l. 3. § genera, ſup. de adq. poſſ.* Pro iudicato, Pro adiudicato, *l. 3. ſup. de Pub. in rem act. l. ſi per errorem, ſup. de vſurp.* Pro tranſacto, *l. cum ſolus, ſup. de vſurp. l. ex cauſa, C. pro empt.* Pro fideicommiſſo, *l. Pomp. § pen. ſup. de adq. poſſ.* Etſi enim ex cauſa fideicommiſſi dominium non transferatur, *l. qui vſumfructum, ſup. ſi vſusfr. pet.* tamen ex ea cauſa vſucapio
C ſequitur.

VT ALIQVIS LITIVM] Minuendarum litium cauſa, *l. 2. in princ. ſup. de aqua & aqua plu. arc.* & ideo M. Tullius, *Vſucapio*, inquit, *eſt finis ſollicitudinis & periculi litium.*

ETIAMSI FALSA] Error falſæ cauſæ vſucapionem parit, ſi ſit probabilis & tolerabilis. quod iam ante multis in locis traditum & explicatum eſt.

AMPLISSIMO ET DOCTISSIMO VIRO D.

MICHAELI HOSPITALIO

GALLIÆ CANCELLARIO

IACOBVS CVIACIVS S.

MVLTA forſitan plus ſatis eadem opera contexui, quæ ad te mitterem, quorum nihil ſine rubore vix offerrem præſens. Nam ſiue quod de ſtipulationibus vulgus cui expoſui id omne in hac ſchola ſibi vindicauit iam, ſiue quod de Temporibus, redditur tibi potius quam datur, cuius interceßione Euſtathij librum ea de re ex illuſtrißimæ Reginæ bibliotheca vt ſumerem impetraui, ſiue quod ex Obſeruationibus, idem fere id eſt, ac ſi quis ad aram vnam ſuſpenſa donaria in aliam transferat. Voueram enim, vt ſcis, ὁμοζυγίους omnes Domino alteri tibi coniunctiſſimo. Denique quidquid mittimus vel publicum iam id eſt, vel tuum potius, vel alienum, meum proprie nihil. Quamobrem forſitan, vt initio poſui, præſentem me ſuppuderet. Plus audebo abſens, quia maxime volo me tibi deuinctiſſimum declarare, & nihilominus, quod non ſuppetant alia, modo ſi pro certa hominis nomini auctoritatique tuæ deuoti ſignificatione apud te ſit ſatis habens, facile, ni fallor, conſentiente ſchola, quæ te patronum habet, nec abnuente amico illo tuo, te etiam, ſi placet, libenter accipiente, id ego omne ſummiſſe inſcribam, & adſignabo tibi. Sola nominis tui inſcriptio vicerit opus ipſum facile omnibus rationibus, tua erga me beneficia nullum officij genus ne æquauerit quidem vnquam. Vale, Biturigis VI. Non. Iul. M. D. LXII.

IN TITVLVM PANDECTARVM De verborum obligationibus.

HVIVS tituli tres ſunt partes. Secuoda incipit à *l. 48.* Tertia à *l. 123.* Sub eo tractatur de ſtipulatioois cootractu. Ex contractibus quæ vocant *συναλλάγματα*, alia ſunt *δίπλευρα*, ex quibus mutua obligatio naſcitur, ex quo genere eſt emptio, venditio, lncatio, conductio: alia *μονόπλευρα*: Ex hoc genere eſt ſtipulatio: uam per ſtipulationem ex promiſſoris tantum parte verborum obligatio conſtituitur. Stipulatio igitur eſt contractus, ex quo verborum obligatio cooſtituitur, vel ſtipulatio aſt verborum conceptio, ex qua obligatio adquiritur, *l. cum patrem, C. de iu. dot.* Stipulatio fit ob verborum obligatiooem, *l. 5. §. conuentionales, inf.* Vt igitur quilibet alius contractus diſtat ab obligatiooe quam parit, ita ſtipulatio diſtat à verborum obligatiooe. Sed & verborum obligatio noo tantum ſtipulatione conſtituitur, verumetiam dictione dotis & iurciuratido liberti iurantis ſe dooum, munus, operas patrono daturum, auctore *Gaio 2. Inſtit. & l. 2. §. vlt. de reb. cred.* exempli tantum cauſa additur, veloti ſtipulatinne. Dictinne dotis tres tantum perſonæ obligantur, mulier quæ ouptura eſt, debitor mulieris, parens molieris virilis ſexus, ſtipulatione omoes, vt Vlp. ſcribit *lib. Reg. tit. de dot.* Et in *l. promittendo, de iu. dot.* promittendo dotem ideo ſcribit omnes obligari, quia tioo item diccodo. Ædilitio edicto datur actio aduerſus dictum, *l. 1. l. ſi hominem, de ædil. edic. l. quod venditor, de dolo.* ſed hæc datur ex iis qoæ io emendo dicuntur excotitioenti. Illa vern de dore datur per ſe ex dictione ſollemnibus verbis facta ſine interrogatione. Sunt in Cod. Th. de dictione dotis leges quædam, *l. 2. de inc. nup. l. 3. de dotibus.* In libris Iuſtiniani nullæ, quia eius ætate ſublata erat ea dicendæ dotis ſollemnitas. quinimo quibus locis prudentes vel Imperatores ſcripſerant doti dicere (ſic enim loqoebantur) vel qoibus ſcripſerant dictionem, Tribonianus aut ea verba ſuſtulit, vel pro eis repoſuit, promittere, & promiſſionem. Dixi verborum obligationem contrahi etiam ex iureiurando liberti. Alias ex ioreiurando nulla quæritur obligatio. Id traditur in *l. vt iuriſiurandi, de oper. libert. l. ſi quis pro eo, in princ. de fideiuſſ. l. ſeruum teſtamento, de manum. teſt.* Iurat autem libertus verbis conceptis, verbis ſollemnibus, & obligatur. Acceptilatiooe tollitor omnis verborum obligatio, & ideo noo ea tantum quam ſtipulatio, ſed & quam iuſiurandum liberti contraxit, *l. & per iuſiurandum, in princ. inf. de acceptil.* Itemque ea quæ naſcitur ex dictiooe dotis. Quæri poteſt an aliis etiam modis contrahatur verborum obligatio? An pactis legitimis, ex quibus obligatio naſcitur? Minime. nam vt verbis obligatio coottahatur, verborum ſollemnitate npus eſt. Dictio dotis fit verbis ſollemnibus. Iuſiurandum item omne fit ſollemnibus verbis. Stipulatio fit verbis ſollemnibus, ciuilibus, & directis, veluti, Dabo, Faciam, quæ promiſſiua Palæmon vocat, & pleriſque aliis, quæ tamen Conſtitutione Leonis remiſſa ſunt, *l. omnes, C. de contr. ſtipul.* Et legimus aotiquos contractus in cortice ſcriptos, in quibus ita erat ſæpe perſcriptum, verbis ſollemnibus ſpopondi. Pacta non fiunt verbis ſollemnibus, *l. ſi fratres, C. com. vtr. ind.* ſed & tacito plerumque cnoſenſu, *l. 2. ſup. de pact.* & ideo pactis coutracta obligatio acceptilatioue noo tollitur. Forſitan idem dicendum de pollicitatione, quæ & ipſa verbis ſollemnibus non fit, & ideo quæ ex ea naſcitur obligatio, noo eſt verborum obligatio. Sunt qui dicant verba ſollemnia quæ interueniunt in ſtipulatioaibus eſſe *σύμβολα* quædam. *Σύμβολα* ſunt veluti in teſtamentis æs & libra, quæ dicis cauſa adhibentur, vt adſimuletur emptio, & in teſtium rogatiooibus aurium attrectationes. Solebant enim teſtibus aores tangere, hoc ſymbolo monentes vt rei geſtæ attenderent & meminiſſent. Auris memoriæ conſecrata eſt, vt frons Genio, digiti Mineruæ, genua miſericordiæ. Item in defereodis bonoribus pro ſymbolis ſuot *χειρονομίαι*, id eſt, manuum porrectiones. Sic ioterpretor Clemen. Alex. lib. 5. *στρωματέων*. Interpres male fructuum perceptiones. Eſt hoc ei auctori peculiare, vt ſæpe manum ſiue volam vocet *καρπὸν*, vt in Ped. 3. *καρπὸν ἐξέτεινε πτωχῷ*. & in 2. fine, *ἐπὶ μὲν καρποῖς τῶν χειρῶν*. Solebant autem ſuffragia ferri manu porrecta, & inde *χειροτονίας* nomen, ſicut & prenſari. Item in manumiſſionibus alapæ & circunductiones erant ſymbola, de quibus in *l. vlt. C. de emanc. lib. Nou. de Conſul.* Vesba non ſunt ſymbola, niſi ſiut allegorica. Stipulationum verba non ſunt eiuſmodi. Ergo ſtipulationum verba non ſuot ſymbola. Item ex ſymbolis rei quæ agitur ſubſtantia oon conſiſtit. At ſtipulationis ſubſtantia ex verbis cooſiſtit. Non ſunt igitur ſtipulationis verba accipienda pro ſymbolis. Vel ſi ea pro ſymbolis acceperis, pariter licebit affirmare rem in mutuo eſſe ſymbolum, literas in obligatione literarum eſſe ſymbolum, conſeoſum in emptione eſſe ſymbolum. Ait *l. 1. Stipulatio, &c. niſi vtroque loquente.* Dictio dotis & iuſiurandum liberti vno loquente, ceteri vero contractus non tam ſermone quam re, literis, aut cooſenſu confirmantor. Dices, Imo ſtipulatin cootracta eſſe iotelligitur etiam nullo loquente. Dotem repetimus actinne ex ſtipulatu etiamſi ſtipulatio interpoſita non fuerit. Sed hoc fit *κατ' ἀναλογίαν* Conſtitutioois interpretatione & poteſtate, ſicut & iuſta interpretatione ſæpe conſtituuntur pignora, licet coouentum de eis re ipſa nihil fuerit. Sequitur in *l. 1.*

ET IDEO NEQVE MVTVS, NEQVE SVRDVS, NEQVE INFANS STIPVLATIONEM CONTRAHERE POSSVNT] Mutus, ſurdus re, literis, conſenſu obligati poſſunt, verbis noo item: quia verba ſtipolationom contraheotes loqui atque exaudire debent. qua ratione teſtamentum facere, aut vindicta manumittere oon poſſunt. Eadem ratione infans ſtipulationem contrahere non poteſt, *l. mulier, inf. hoc tit.* Infantem dicimus vſque ad annum ſeptimum, & ideo Græci *ἄφωνον* vertuot, etiamſi annum nondum compleuerit, vt in *l. 23 §. ſi infans, ad l. Aquil.* At infans loqui poteſt. Ceterum non intelligit quid loquatur. Aliud eſt non intelligere quid loquatur, aliud non intelligere quid agatur. Is qui non intelligit quid loquatur, ſtipulationem contrahere non poteſt. Is qui non intelligit quid agatur, ſi linguam norit, ſtipulationem contrahere poteſt, *l. 1 §. pen. ſup. tit. prox.* idque benigne receptum eſt. oamque in contrahentibus non verborum tantum, ſed & rerum intelligentia exigenda videbatur. Ioſans ſtipulationem contrahere non poteſt. Male Accur. excipit ſtipulationem Rem pupilli ſaluam fore: nam manifeſtum eſt, quud & Martinus notauit, *l. ſeruum, inf. rem*

pup. ſalu. fore, non de infante loqui, ſed de eo qui fari poſſit, id eſt, de eo qui exceſſit annum ſeptimum. Abſens item ſtipulationem contrahete non poteſt. Ceteri contractus inter abſentes fieri poſſunt, ſtipulatio non item, quia verbis fit: verba autem certa nuncupata dicimus, non literas, non nuntium. Nec obſtat *l. ea quæ, de donat. inter vir. & vxor.* quam Accur. adfert: nam in eius l. ſpecie epiſtola ſuit emiſſa cautionis loco inter præſentes. quod pro ſtipulatione eſt, *l. Titia §. pen. inf.* Non obſtat item *l. 4. ſup. de ſponſal.* quæ inter abſentes ſponſalia fieri ait: nam inter abſentes fiont nudo conſenſu, non per ſtipulationem. Igitur abſens, mutus, ſurdus per ſe ſtipolationem contrahere non poſſunt. per ſeruum proprium poſſunt, & ſtipulante ſeruo promiſſor eis obligatur. Promittente autem ſeruo, ipſi non obligantur, niſi iuſſu eorum promiſerit. Iubere autem poſſunt per epiſtolam. Idem Ferretus contendit non poſſe dici in infante, quod eſt falſum: nam infans per ſeruum à tutore adhibitum ſtipulationem adquiret, *l. 2. l. ſeruum, inf. rem rat. hab.* Itemque obligabitur ſi per tutorem ſeruus infantis iubeatur promittere: nam & per tutorem hereditati alligatur, *l. ſi infanti, C. de iure delib. l. ſeruo §. ſi pupillo, inf. ad Trebel.* Quod maior infante tutore auctore facit, id per ſe tutor infantis exequitur. atque ita cum alios infanti, tum infantem aliis obligat.

Qui præsens] Stipulatio inter abſentes non valet. Præſentem interrogare oportet, & præſenti, audienti, intelligenti reſpondeti. Si præſens interroget, & abſenti reſpondeatur, nihil agitur. & hoc eſt quod ait in prima parte huius §. Sed ſi præſens interroget, mox diſcedat, & præſenti reuerſo reſpondeatur, placet ſtipulationem valere: nam medium interuallum non nocet. Obſtat *l. continuus, in princ. inf.* quæ l. ait, cominus eſſe reſpondendum, id eſt, confeſtim & è veſtigio. Verum adiicit nihil prodeſſe ſi poſt interrogationem aliud acceperit, quamuis eadem die promiſſor ſpopondiſſet. Quidam Codices habent, aliud agere cœperit. Florentini & omnes ſcripti, aliud acceperit, id eſt, occupauerit ſiue incœperit. Hic igitur eſt ſenſus, nihil eſſe actum ſi poſt interrogationem aliud incœperit, aliud adgreſſus fuerit, quamuis eadem die promiſſor ſpopondiſſet. At ſi aliud negotium non occœperit, dummodo eadem die reſpondeatur, medium tempus dicemus nihil nocere: nec videri eminus factum, quod factum eſt eadem die nullo interiecto extraneo negotio.

Si qvis ita] Interrogatus Dabis, ſi reſponderit Quidni? obligatur. Hoc enim videtur reſpondiſſe, Dabo. Donatus inter aduerbia promittendi ponit, Etiam, Quidni. At quæritur an is etiam obligetur qui interroganti adnuit? Conſentire videtur qui adnuit, Nutus ſignificatio eſt voluntatis, *l. ſeruo §. ſi pupillo, ad Treb.* idque certiſſimum eſt apud omnes, niſi ſi qui ſint agreſtes aut barbari qui hoc neſciant. Non tamen obligatur ciuiliter quaſi ex ſtipulatione, quia ſtipulatio fit vtroque loquente, non vno loquente, altero adnuente. Per epiſtolam, per nuntium non fit, multo minus nutu, manu, vel ſignis. Non obligatur etiam naturaliter is qui interroganti adnuit, quaſi ex pacto & conſenſu, vt in hoc §. oſtenditur. quia non pacti, ſed ſtipulationis contrahendæ animus fuit. Inutili ergo ſtipulationi non ineſt pactum, neque ei accedit fideiuſſor vtiliter. Eadem ratione conſtat inutilem ſtipulationem non habere vim conſtitutæ pecuniæ, *l. 1. §. eum qui, de conſt. pec.* Sunt tamen qui tradant ſtipulationem habere vim pacti. mouentur *l. ſi vnus §. pen. de pac. l. an inutilis, l. ſi accepto, de acceptil. l. cum emptor, de reſc. vend.* Sed illæ leges de acceptilatione loquuntur, non de ſtipulatione. Stipulatio obligationem parit, Acceptilatio liberationem. Propenſiores ſumus

A ad liberandum quam ad obligandum, *l. Arrianus, ſup. tit. prox.* Inutilis acceptilatio habet pactum. Inutilis ſtipulatio non habet pactum. Nutu ſolo pleraque conſiſtunt, *l. obligamur § vlt. ſup. tit. prox.* vt fideicommiſſa, *l. nutu, de leg. 3. l. & in epiſtola, C. de fideicommiſ.* ſi interrogatus an prædium relinquat, adnuerit. Item delegationes, *l. delegare, 2. inf. de nouat.* Putem & Iuſſa, & cetera omnia quæ ſermonem non exigunt. Igitur & pacta & contractus qui conſenſu contrahuntur, interroganti ſi quis adnuat, vtiles ſunt ad agendum. Citatur in hanc rem *l. ſi ſtipuler §. vlt. inf.* male. nam de nutu in ea nihil, ſed de eo qui reſpondet, non tamen ad interrogatum. quæ res ſtipulationem vitiat, emptionem ſimileſque contractus non vitiat, dum-
B modo in eo conſentiant ambo quod reſpondetur. In ſtipulationibus congruere debet reſponſio interrogationi. Diximus, continuo eſſe reſpondendum. Nunc dicimus, congruenter eſſe reſpondendum. Hoc vt intelligatur, tranſeundum eſt ad §. *ſi quis ſimpliciter.* Si pure interrogatus reſpondeat ſub condicione, vel contra, inutilis eſt ſtipulatio. Idem dicemus ſi interrogatus intra Kal. reſpondeat Idibus. Inde proponit generalem regulam: Cum adiicit aliquid vel detrahit obligationi, ſemper probandum eſt vitiatam eſſe ſtipulationem. Ab ea excipitur hic caſus, *Niſi, &c.* & ad hanc exceptionem aptandus eſt, qui ſequitur §. ſi ſtipulanti: vt ſi ſtipulanti tibi 10. 20. reſpondeam, non ſit contracta obligatio niſi in 10. licet illico tibi reſponſio placuerit, quia me de 10. non de 20. interrogaſti.
C Et ex diuerſo vt ne plus quiſquam obligetur quam reſponderit, veluti interrogatus 20. ſi reſpondeat 10. idque mox ſtipulanti placeat, non obligatur niſi in 10.
† Igitur ſatis non eſt placere illico diuerſitatem reſponſionis, niſi reſponſio in interrogatione vel interrogatio in reſponſione inſit. Non obſtat §. *præterea, de inutil. ſtipul.* Non placuit ſtatim in eo §. diuerſitas reſponſionis. In §. *ſi ſtipulanti* placuit. nam eſt coniungendus exceptioni præpoſitæ. Male §. *præterea*, quidam ita accipit, vt ſit inutilis ſtipulatio præterquam in minori ſumma: nam *Gaius 2. Inſtit.* ex quo Iuſtinianus illa ſumpſit, in integrum eſſe inutilem ait. Præterea in eo §. Iuſtinianus huic ſtipulationi quæ non congruit in ſumma parem illam facit quæ non congruit in con-
D dicione. Hæc vero in totum eſt inutilis, ergo & illa: niſi ſcilicet diuerſitas reſponſionis illico placuerit. Non obſtat etiam *l. ſi decem, loc.* Errant locator & conductor in pretij quantitate: putat locator ſe locaſſe 10. conductor ſe conduxiſſe 20. Sequimur quod locatori nocet, vt fit in dubiis, *l. veteribus, ſup. de pact.* & ideo non pluris erit conductio quam 10. Sed ſi locator 20. ſe locaſſe exiſtimauit, conductor 10. nihil agitur. Sed id tamen ita accipiendum eſt, niſi contentus ſit locator illis 10. Quid ſi interroganti pure reſpondeatur ſub condicione vel contra? Quid item ſi ſtipulanti intra Kal. reſpondeatur Idibus? An conualeſcit ſtipulatio ſi illico placeat diuerſitas reſponſionis? Non puto. quia non ſatis eſt placere diuerſitatem, niſi ex parte aliqua conſentiant interrogatio & reſponſio, id
E eſt, niſi ex parte aliqua vna inſit in alia. At puræ orationi non ineſt condicionalis vel contra. Itemque Kal. non inſunt Idus poſt Kal. futuræ. At hic quæritur quid ſit dicendum, ſi roganti Stichum, Stichum & Pamphilum reſpondeam. Et hoc etiam caſu puto in Sticho ſtipulationem valere, quia duæ ſtipulationes quodammodo ſunt, vna vtilis, altera inutilis, & inutilis vtilem non vitiat: idemque è contrario ſi ſtipulanti Stichum, & Pamphilum, Stichum reſpondeam, *l. inter § item ſi ego, inf. & §. ſed ſi mihi, inf.* nec exigitur vt diuerſitas reſponſionis placeat ſicut in ſummis. In corporibus ex duabus ſtipulationibus vni reſpondere videtur, vnaque tantum tenet. In ſummis vna

Digitized by Google

eſt ſtipulatio, cuius tantummodo patti reſponſum videtut, cum interroganti 20. reſpondetur 10. Alia etiam in re diſtat ſtipulatio corporum à ſtipulatione ſummarum, *d. l. inter §. ſi ſtipulante.* Stipulanti 10. aut 20. ſi reſpondeo 10. ſimpliciter, valet ſtipulatio: nam & minima tantum ſumma in ſtipulationem deducta videtur, *l. 12. inf.* Stipulanti Stichum aut Pamphilum ſi reſpondero Stichum ſimpliciter, non valet ſtipulatio, quia non alter tantum, ſed vterque in ſtipulationem deducitur. Qui igitur alterum tantum reſponder, ad propoſitum non reſponder. Notandum quod ait, vtilem per inutilem non vitiari. & addendum, interdum vtili inutilem corroborari, *l. 1. §. 1. C. de rei vxor. act.* vbi Græci vſi ſunt aptiſſimo exemplo.

EADEM] Hæc ſunt Sabini vſque ad verſum, *Sed vtrum.* Stipulatio quacumque lingua fieri poteſt. Videtur ergo eſſe iuris gentium contractus, *l. an inutilis §. 1. inf. de accept.* in illo loco, *Et ideo.* Verius tamen eſt ſtipulationem iuris ciuilis cautionem eſſe, *l. 1. §. pen. de contr. empt. l. 1. loc.* Emtio & locatio eſt iuris gentium, & ideo, inquiunt, conſenſu peragitur, non videlicet verbis ſolemnibus quorum obligatio eſt ex Iure ciuili. Inuenta eſt aliarum obligationum adſtringendarum & confirmandarum cauſa, vt ſicubi non eſſet obligatio & actio ciuilis, ex ſtipulatu cōpeteret ſubdita ſtipulatione, & vt in negotiis bonæ fidei ſtricta actio ſuppeteret, ſi quis mallet ea vti, *Paul. 2. Sent. tit. de pact. inter vir. & vx. & 5. tit. de obligat.* & inde nomen. Veteres enim ſtipulum firmum dixerunt. Vnde & ſtipa & ſtipites auctore Feſto. Nec obſtat quod dixi eam fieri quacumque lingua. hoc enim neceſſario ita receptum eſt, cum Iuris gentium conuentionibus, quæ quacumque lingua fieri ſolent, ſtipulatio annecti ſoleat. De conuentionibus Iuris gentium hoc nuſquam inuenitur ſcriptum, eas quacumque lingua fieri poſſe, quoniam conſtabat ſanè. De ſtipulatione ſcriptum id eſt, quoniam dubitabatur, propterea quod eſt iuris ciuilis. Sed non ſemper ea quæ ſunt iuris ciuilis, latina tantum lingua fiunt. Teſtamenti factio iuris ciuilis eſt, nec potuit olim fieri teſtamentum niſi latinis verbis, hodie quacunque lingua ex Conſtitutione Theodoſij. Quod ſi ſtipulatio eſt Iuris ciuilis, erit & acceptilatio. Vt conſenſus & diſſenſus eadem eſt origo, ita & obligationis & liberationis. Et ſane acceptilatio imago eſt ſolutionis. Ciuile igitur quiddam non naturale. At *l. an inutilis*, ait eſſe iuris gentium. Verum adiicit, hoc iure vtimur. quod & additur in *l. 4. de tranſact.* quoniam hodie acceptilatione tollitur non tantum verborum obligatio, ſed & quæuis alia, inuento nouandi modo per ſtipulationem Aquilianam, atque ita notandum fieri interdum, vt quæ iuris Ciuilis ſunt, in ius Gentium quodammodo commutentur. Stipulationem eſſe iuris Ciuilis ex eo etiam liquet, quod ex ea deportatus non obligetur, *l. quoties, in fi. inf. de nouat.* qui tamen ex aliis contractibus obligatur, *l. 15. inf. de interd. & releg.* Et quod ſtipulationis obligatio naturali opponitur in *l. 126. §. Chryſogonus, inf. hoc tit.*

ET SCRIPTVRA SABINI] Id eſt, illa verba, *Eadem,* &c. Et ſic ſcriptura Sabini in *l. 1. de hered. inſt.* & ſcriptura Q. Mutij, *l. 7. de annuis leg.* & ſcriptura Iuliani, *l. ſi quis miſſum §. ſi is qui vnas, de dam. infec. l. huic ſcriptura, ſup. ad leg. Aqu.* & in *Conſtitutione de conc. Dig.*

Ad L. 2.

ET HARVM] Stipulationum aliæ ſunt diuiduæ, aliæ indiuiduæ, pro ratione rerum quæ in ſtipulationem deductæ ſunt. Rerum aliæ poſſunt diuidi, id eſt, pro parte peti, præſtari, dari, ſolui, veluti ſummæ, eiſque pro parte ſolutis pro parte contingit liberatio. Item ſpecies certæ, vt puta Stichus, partis diuiſionem

A & liberationem admittunt, *l. 9 §. 1. inf. de ſolut.* Pars ſolui poteſt volenti ſtipulatori. Aliæ natura diuidi non poſſunt, vt prædiorum iura, via, iter, actus, aquæductus, quæ diuiſionem non admittunt: Aliæ natura poſſunt diuidi, ſed niſi totæ ſoluantur ſtipulationi ſatis non fit, vt ſi homo ſit generaliter promiſſus. Nam niſi ſolidus homo ſoluatur, nihil agitur. Parte igitur ſoluta volenti, pro parte non contingit liberatio, ſed conueniri adhuc promiſſor poteſt vt integrum hominem præſtet, & pars ſoluta condici quaſi indebita. Sed vtrum ſtatim, an alio demum homine ſoluto? Et verius eſt in pendenti eſſe condictionem: Nam ſi eiuſdem hominis reliquam partem ſoluerit, omnimodo ſtipulationi ſatisfit, & condictio ceſſat. Si alium hominem dederit in ſolidum, partis condictio compe-
B tit. Ergo condictio indebiti non competit, niſi alio homine ſoluto. Idem eſt ſi promiſero Stichum aut Pamphilum, *l. in executione §. pro parte, inf. l. ſi non ſortem §. ſi decem, de cond. ind. l. qui decem, in princ. inf. de ſolut.* nam ſi ſoluero partem Stichi, pars ſtipulationis non perimitur, ita vt ſuperſit tantum ſtipulatori actio in aliam partem Stichi, aut in partem Pamphili. Sed ſi deinde aliam partem Stichi ſoluero, liberor. ſi Pamphilum integrum ſoluero, partem Stichi condicere poſſum. In diſiunctiuis electio eſt promiſſoris, ſed ita tamen vt alterutrum ab eo præſtari pro ſolido oporteat. Homine item generaliter promiſſo, electio eſt promiſſoris, ſed ita tamen vt neceſſe habeat vnum hominem dare ex ſolido. Obſtat *l. qui hominem, inf. de*
C *accept.* Sed differentia eſt inter ſolutionem & acceptilationem. Is qui promiſit hominem generaliter, vel qui promiſit Stichum aut Pamphilum, non recte partes ſoluit in diuerſis hominibus, ſed vnum hominem ſolidum ſoluere debet. Quod ſi Stichi tantum partem ſoluerit, ſi dixero eum recte ſoluiſſe, & pro parte eſſe liberatum, licebit ei etiam partem alterius hominis ſoluere & in totum liberari, atque ita in diuerſis hominibus partium ſolutio fiet, quod fieri non debet. At ſi ſtipulator accepto tulerit partem dimidiam Stichi, non eſt verendum ne in diuerſis hominibus ſolutio fiat, ideoque pro parte liberatio contingit, & licebit promiſſori ſoluere vel alteram partem Stichi, vel partem Pamphili, *d. l. qui hominem, de accept.* quæ ita eſt
D coniungenda *l. qui hominem, de ſolut.* quæ eſt ex eod. libro. Idemque eſt ſi pro parte ſententia iudicis abſolutio fiat, vt ſi ſtipulator hominis incerti egit pro parte cum vno ex heredibus promiſſoris & ſuccubuit, quo caſu reliqui heredes partem ſoluendo cuiuſlibet hominis liberantur. & ita Bart. rectiſſime accepit *§. ſi tamen, inf.* quem plerique omnes ſecuti ſunt. Etenim ponit eum qui egit non viciſſe, non exegiſſe. Regula hæc ſit, Homine generaliter promiſſo, vel Sticho aut Pamphilo, vel Sticho aut x. ſolui pro parte non poteſt, nec vnius hominis parte ſoluta liberabitur promiſſor alteram alterius hominis partem ſoluendo. Exceptiones ſunt duæ: Si ſtipulator partem Stichi accepto tulerit. nam hoc caſu promiſſor partem alterius
E hominis ſoluere poteſt, *d. l. qui hominem, de accep. d. §. ſi tamen.* Si cum vno ex heredibus promiſſoris egerit pro parte, nec obtinuerit, quo caſu alter heres partem cuiuſlibet hominis ſoluere poteſt, *d. §. ſi tamen. Ex his.* Quæ dicta ſunt de promiſſore, eadem obtinent in heredibus promiſſoris. Si obligatio ſit diuidua, heredes promiſſoris tenentur pro hereditariis portionibus ex XII. tab. vt ſi pecunia promiſſa ſit, vel certa ſpecies, & agatur certi condictione. Defunctus potuit pro parte ſoluendo liberari. Heredes item eius partem hereditariam ſoluendo liberantur. Sed in hoc eſt differentia, quod cum defuncto qui nihil ſoluit eſt actio in ſolidum: cum heredibus pro parte tantum hereditaria. Diuiditur enim XII. tabulis ex perſona heredum.

Quod

Quod ſi promiſſos ſit homo incertus, vel Stichus aut Pamphilus, ſicot promiſſor uon liberatur oiſi ſolido homioe dato, ita nee heredes ſinguli. Igitut pattem hereditariam dando, nihil agonr niſi eiuſdem hominis partes cooferant. Et ita ex perſona heredom condicio obligationis non immutatur, id eſt, hæc obligatio non diuiditur, ſicut pecuniæ aut rei certæ. Similiter ſi obligatio ſit naturaliter induidua, ſinguli heredes in ſolidum teneutur, vt ſi promiſſa ſir ſeruitus, quæ pro parte peti aut cedi non poteſt, *l. heredes* § *contra, ſup. famil. erciſ. l. ea quæ, inf. de diuer. reg. iur.* Sed ſi vnus ſolidam æſtimationem præſtiterit (ipſam ſeruitutem præſtare non poteſt, *l. 2. de ſeruit.*) eam pro parte à cæteris conſequetur iudicio famil. erciſcundæ, vel ſi prius agatur famil. erciſcundæ quam heredum quiſquam ex ea ſtipulatione conuenіatur, de eo ſunt interponeodæ caorіooes officio iudicis. Vt autem ſeruitute promiſſa heredes promiſſoris in ſolidum teneotur ſinguli, ita heredes ſtipolatoris ſinguli in ſolidum habent actionem, *d. l. heredes* §. *an ea ſtipulatio, l. ſi vnus, in fi. ſup. de ſeru. ruſt.* Citatur in hanc rem hoc loco Pomponius. Pomponij ſenteutia eſt in *l. via. ſup. de ſeruit.* Dices, Imo heredes ſtipulatoris in ſolidum actionem non habent. Nam extincta videtur ſtipulatio quæ deducta eſt in eum caſum à quo incipere non poteſt. Vnus ea dominis non potuiſſet ſtipulati vel adquirere ſeruitutem ad fundum communem. Non poterit etiam vnus ex heredibus, ſundo, ad quem defunctus ſeroitutem ſtipolatus eſt, duorum heredum communi ea facto, ex ea ſtipulatione in ſolidum experiri: quia nee cedi ſeruitus in ſolidum poteſt ei qui fundi domious non eſt in ſolidum. Ita reſpondeo. Non eſſe perpetuo verum, Ea quæ ab initio conſtituuntur poſtea euaneſcere, ſi in eum caſum recidant à quo non potoiſſent incipete. quod oſteodam propoſitis quatuor exemplis, duobus legatorum, & duobus ſtipulatiooom. Inutile eſt legatum ſi debitot qood pure deber creditori pure legauerit. Vtile ſi quod in diem debet, pure legauerir. Vtile, inquam, ſecuodum Papinianum, etiamſi viuo teſtarore dies venerit, arque ita in eam eauſam perueoerir legatum à qua incipere noo poterat, §. *ex contrario, de leg.* Paulus contra eam regulam in hac ſpecie admittebat, *l. debitor, de leg. 2.* & ſane in hac regula admitteoda vel non admittenda, variæ ſuerunt & contrariæ in omnibus fere ſpeciebus Iuriſconſultorum ſenrentiæ. Sequitur alia ſpecies, in qua ca regula locum noo haber. Si à filiofamil. herede inſtituto patri legetur, vel ſi à ſeruo domino legetur, ab initio legatum valer, quia idem heres & legatarius ſtatim non eſt. Sed ſi poſtea legatarius, id eſt, pater vel dominus heres efficiatut pet filium vel ſeruom iuſſu eius adeuntem, licet ab eo caſu non potuiſſet ab ioitio conſiſtere legatum, dicemus ramen eo caſu incidente legatum uon extingui, idque in Falcidiam imputari, id eſt, Falcidiam pati. & ita poteſt accipi *l. à filio, de leg. 1.* Mætianos contra eam regulam iu hac ſpecie admirrebat, *l. ſi à ſeruo, ſup. ad l. Falcid.* Multas vſus huius regulæ diſſenſiones eacitauit. Sed tamen in hac ſpecie in *l. à filio*, hanc diſſenſionem alia quadam ratione eacuſauimus. Tractemus & alias. Vnus ea dominis ſundo communi ſeruitutem adquirere non poteſt. Qui tamen fuodo ſuo ſeruitutem adquiſiuir, eius parte vendita ſeruitotem non corrumpit, licet in eam eauſam petuenerit à qua incipere non poteſt, *l. pen. §. vlt. inf. hoc tit.* quia licet ſeruitus nou adquiratur pro parte, retinetur tamen & conſeruatur pro parte. uec in bac ſpecie qoenquam diſſeoſiſſe reperio. Similiter vuus ea dominis fundo communi ſeruitutem ſtipulari non poteſt. Si tamen is qui ſuo fuudo ſtipulatus eſt ſeruitutem, doobus heredibus relictis deceſſerit, ſtipulatio non corrumpitur, & poſſunt A ſinguli heredes agere in ſolidum, licet non potuiſſet vous eorum per ſe ſeruitotem ſtipulari, nee poſſit ſingulis ſeruitus in ſolidum cedi, atque ita res in eam cauſam peruenerit à qua incipere non poteſt. Contra quidam & in hac ſpecie regulam admirtebant, ſicut & eam regulam admitti conſtat, ſi is qui ſuo fundo ſtipulatus eſt ſeruitutem, fundum vel fundi partem vendiderit, *l. ſi ſub vna §. vlt. inf. hoc tit. l. pro parte, ſup. de ſeruit.* Sed hoc ideo, quia ſtipulatio in emprorem non tranſit. At in heredes ſtipulatio tranſit, & ea ea ſinguli in ſolidum agere poſſunt, licet ſingulis ſolida ſeruitus conſtitui & præſtari non poſſit. Sed difficultas præſtationis, vt Paulus ait in hoc § ſtipulatiooem non corrumpit, *l. vlt. ſup. de act. emp.* Quis igitur erit rei eaitus? B Aut præſtabitur via omnibus heredibus, aut ſi uon præſtetur omnibus, pro parte hereditaria eius qui egit condemnatio fiet, *d. §. an ea ſtipulatio.* Actio igitur erit in ſolidum: quia nee poteſt eſſe pro parte. Præſtatio autem erit pro parte habita æſtimatione partis, quia in ſolidum ſeruitus ipſa vni ea heredibus cedi & præſtari & adquiri non poteſt. Atque ita partis condemnatione facta, victoria eius qui egit non proderit alteri. Nec obſtat *l. loci §. ſi fundus, Si ſeru. vind.* Nos loquimur de eo qui egit actione ex ſtipulato, ea qua iudea perſonæ non prædio ſententiam dicit, Seruitutem non conſtituit, quia non poteſt vni conſtitui, § *ſi fundus*, de eo qui egit conſeſſoria, qua actione de iure quæritur, & iudea prædio non perſonæ ſententiam dicit, nec ſeruitutem conſtituit, ſed eam quæ eſt declarat: C & ideo vnus ex heredibus agens conſeſſoria, vincit & vincitur omnibus. Sed aliud eſt in actione ex ſtipulatu, quod Bart. iotellerit probe. Male hæ. negantes quidam adſtruuot vnum ex heredibus ſeruitutem adquirere poſſe, quod per liberum hominem nobis poſſeſſio & dominium adquiratur: nam hoc ex reſcripto Seueti in procuratore tantoin receptum eſt, vt rei poſſeſſionem nobis adqoirat, & per hanc dominium, ſi modo & noſtro nomine ei tradatur à domino, & is noſtro accipiat. nam ſi noſtro nomine ei non tradatur, ſola poſſeſſio per eum adquiritur ſine dominio, vel contra ſolum dominium ſine poſſeſſione: non per eum, ſed recta via. Heres autem qui ſuo nomine de ſeruitute agit in ſolidum, non agit quaſi procurator eoheredis. D Ei igitur quaſi procuratori nec ... ſeruitus oon poteſt, vt communiter adquiratur ei & coheredi. denique vt agit, ita conſtitui ei & adquiri ſeruitus non poteſt, vel omnibus conſtituenda eſt ſimul aut ſeparatim, vt poſterior ceſſio confirmet priorem, vel pro parte tantum actoris condemnatio fier. Poteſt etiam accidere vt ei ſoli qui agit cedatut, puta fundo ei adiudicato.

Si tamen] Dictum eſt homine incerto promiſſo, vel Sticho aut Pamphilo nihil agete promiſſorem vel heredes eius ſoluendo hominis partem. Exceptiones duæ proponuntor in hoc §. quas eapoſui in §. 1. Et ad ſecundam pertinet *l. qui hominem, inf. de accept.* Primam recte interpretatur Bartolus. Additur poſtea, E quod dictum eſt de beredibus promiſſoris, obtinere etiam in fideiuſſoribus promiſſoris. Si obligatio ſir diuidoa, fideiuſſores tenentut pro parte ex epiſtola Hadriani. Si indiuidua naturaliter, vel ſi promiſſus ſit homo incertus, vel Stichus aut Pamphilus, ſinguli tenentur iu ſolidum.

Item si in facto] Diait initio legis, ſtipulationes in dando aut io faciendo conſiſtere, & harum omnium alias eſſe diuiduas, alias indioiduas. Diait de iis quæ ſunt in dando diuiduis & indiuiduis: nam ſtipulatio ſeruitutis in dando couſiſtit, *l. ſi vnus, l. vlt. ſup. de ſeru. ruſt. præd. l. vlt. com. præd.* Date eſt cedere ſeruitutem. Male autem Accur. in §. 1. ſtipulationem ſeruitutis in faciendo ſcribit conſiſtere. Supe-

riora enim omnia ſunt de ſtipulationibus in dando. Ab hoc autem §. incipit tractare de ſtipulationibus in faciendo. Stipulationes in faciendo cum dicimus, etiam comprehendimus quæ in non faciendo. Stipulatio ita concepta eſt, Per te non fieri, neque per heredem tuum, quo minus mihi heredique meo per fundum tuum ire agere liceat. Additur huic ſtipulationi plerumque pœna his verbis, ſi aduerſus ea factum erit tot dari. Et addita pœna, ſi quid fiat aduerſus ea, pœna petitur: non addita, id quod intereſt. Idem eſt ſi ſtipuler, Mihi ire licere. Stipulatus videor, Iter fieri, vt eſt io §. *Cato*, *l. 4. l. 50. inf.* Alia eſt ſtipulatio, Iter dari, de qua dictum eſt ſup. Alia, Iter fieri ſiue parefieri. Ex ſtipulatione Iter dari, omnes heredes promiſſoris tenentur, ſinguli in ſolidum. Ex hac ſtipulatione, Per te non fieri, vno herede promiſſoris prohibente omoes tenentor. quoniam prohibitio illa iodiuidua eſt, id eſt, dum ab vno prohibeor, non in partem prohibeor, ſed io totum. Omnes igitur videotut prohibuiſſe, & omnes tenentur, *l. 4. §. Cato*. Ceterum oon tenentut in ſolidum, quia non tenentur vt opus aliqnod faciant, ſed ad id quod intereſt tenentur, vel ad pœnam pro parte hereditaria. Et ita Accur. recte in *ver. coheredes*. Bart. male. Quod tamen qui non prohibuerunt præſtiterint, id à coherede qui prohibuit repetent iudicio famil. erciſcundæ, ne eius facto damoum ſentiant, *l. in executione §. quod ſi ſtipulatus, inf. l. inter §. quod ex facto, ſup. famil. erc.* Nec obſtat quod dicitur in *l. heredes*, in ſolidum committi ſtipulationem, *§. in illa, & §. Cato*. Id eoim ita accipiendum eſt ex eodem §. *Cato*, vt omnes teneantur, non tamen ſinguli in ſolidum, vt in *§. vlt. huius l.* alia eſt ratio ſtipulationis quæ in faciendo conſiſtit, veluti domum ædificari. Ex hac ſinguli heredes promiſſoris in ſolidum tenentur, niſi ſtipulationi ſubdita ſit pœoa, *l. ſtipulationes non diuiduntur, l. in executione §. ſecunda, inf. hoc tit. l. x i. §. pen. ſup. de leg. 3.* Tenentur, inquam, in ſolidum ſi res integra ſit, id eſt, ſi opus fieri adhuc poſſit, &, ſi velit actor, teneotur omnimodo, nec liberantur offerendo id quod intereſt. Sed ſi res non ſit integra, in id quod iotereſt fit condemnatio pro parte, *l. ſi quis ab alio §. vlt. ſup. de re iud. l. ſi quando, ſup. de oper. lib. l. ſi fundum, inf. hoc tit.* Sed redeamus ad ſtipulationem quæ in non facieodo conſiſtit, Per te non fieri, & tractemus de ſtipulatoris heredibus. Si ſtipulator deceſſerit pluribus relictis heredibus, & vnus ex eis prohibeatur ire agere, quæritur vtrum in ſolidum committatur ſtipulatio, ita ſcilicet, vt omoes heredes poſſint agere pro parte hetediraria, an vero ei ſoli pro parte ſua competat actio qui prohibitus eſt. Paulus ita diſtinguit: Aut ſtipulationi ſubdita eſt pœna, aot non. Si non eſt ſubdita, is tantum aget ex ſtipulatu pro ſua parte qui prohibitus eſt, quoniam eius ſolum intereſt. oec poteſt dici ceteros videri prohibitos, *arg. l. ſi ſtipulatus fuero per ſe, inf. hoc tit.* quam Bart. adducit. quia is qui prohibitus eſt, non commoni, ſed ſuo tantum nomine ingrediens prohibitus eſt. Si ſit ſubdita pœna, ipſo iure ſinguli pœnam pro portione bereditaria petere poſſunt, quia pœnæ petitio datur etiam iis quorum nihil intereſt: ſed qui noo ſunt prohibiti, repelleotur exceptione doli mali. oec obſtat *l. ſtipulatio iſta §. alteri, inf. hoc tit.* quæ pœnam committi ait etiamſi nihil interſit, nec exceptione actorem repelli. Hoc ita procedit, ſi nemo ſit cuius interſit qui poſſit agere. At ſi ſit cuius interſit quique poſſit agere, reliqui quorum non intereſt, per exceptionem excluduntur à petitione pœnæ, ſicut & ſi id quod iotereſt coofecutus fuero, pœnam petens repellor exceptione doli, *l. prædia, ſup. de act. emp.* Ergo vno ex heredibus ſtipulatoris prohibito, ad id quod intereſt vel ad pœnam cum effectu ei tantum

A pro parte competit actio qui prohibitus eſt, quia eius tantom intereſt. At vno ex heredibus promiſſoris prohibente, omnes heredes promiſſoris ſtipulatori tenentur pro portione hereditaria. quia dum ab vno prohibetur, in ſolidum prohibetur, & ideo intereſt eius à nemine prohiberi, *l. 3.* Quæ dicta ſunt de ſtipulatione Per te oon fieri quo minus mihi ire agere liceat, eadem obtinent in ſtipulatione Per te non fieri, neque per heredem tuum quo minus mihi fundum habere liceat, vel quod idem eſt, Mihi habere licere. Nam vno ex heredibus promiſſoris controuerſiam faciente, omnes teneotur: vni ex heredibus ſtipulatoris controuerſia facta, is ſolus habet actionem, *l. 3.* Eadem obtinent in ſtipulatione, dolum malum abfuturum à te heredeque tuo, *l. 4.*
B *in pr.* nam vno ex heredibus promiſſoris dolum faciente, omnes tenentur, *l. inter §. quod ex facto, ſup. fam. erc.* vni ex heredibus ſtipulatoris dolo admiſſo, is ſolus habet actiooem. Ita proponitur in *pr. l. 4.* quod male Taurellus corrigi putat in §. *ſed videamus*, qui huius tantum opioionis inuehendæ cauſa, enarrationem quam vocat edidit ad §. *Cato*. In §. *Cato* ſeparantur facta diuidua ab indiuiduis. Si in facto indiuiduo conſiſtat ſtipulatio, vt ſi ſtipuler per te heredemque tuum non fieri quo minus mihi ire agere liceat, vno ex heredibus promiſſoris prohibente, omnes heredes tenentur: quia cum prohibitio non poſſit fieri in partem, nec minus prohibeat vnus quam omnes, omnes quodammodo prohibuiſſe, fe-
C ciſſe, commiſiſſe videntur, quod niſi (inquit) in ſolidum peccari non poterit illam ſtipulationem Per te non fieri. quæ verba legenda ſunt ſine parentheſi, & ſic ſic. Vt autem dicimus committi ſtipulationem, pro committi in ſtipulationem, ſic ait Peccari illam ſtipulationem, & poterit, pro potuerit. Hic igitur eſt ſenſus, omnes teneri quod omnes videantur commiſiſſe, quia non niſi in ſolidum peccari in illam ſtipolationem potuit. Sed ſi io facto diuiduo ſtipulatio conſiſtat, vt ſi ſtipuler amplius non agi (poteſt namque agi in partem) vno ex heredibus promiſſoris agente pro ſua parte, is ſolus teoetur pro ſua parte. Io hac ſtipulatione igitur non idem eſt quod in ſtipulatione Per te non fie-
D ri, quæ factum indiuiduum continet. & hoc eſt quod ait. Sed videamus ne non idem hic ſit. Hic, id eſt, io ſtipulatione Amplius noo agi: & ita Zaſius rectiſſime interpretatur. Videamus, eſt affirmantis. & ob id male quidam ad illa verba interrogationis notam apponunt. Sic ſolent Iuriſconſulti ſcribere, forſitan, pleronque, videtur, videamus, vt Ariſtoteles ἴσως, δοκεῖ, σκοπεῖν δεῖ, ζητητέον. Non eſt autem idem in hac ſtipulatiooe Amplius non agi, quod in ſtipulatione Per te non fieri, ſed magis idem quod io ſtipulatione, Te heredemque tuum ratum habiturum. qua ſtipulatione is ſolus heres promiſſoris tenetur, qui ratum non habuit: & ſi plures ſint heredes ſtipulatoris, is ſolus habet actionem
E à quo eſt petitum, *l. inter §. ſi quis ſtipulatus, ſup. famil. erc. l. 2. §. incertam, de præt. ſtipul.* Vtriuſque igitur ſtipulationis, Amplius non agi, ſiue, quod idem eſt, Amplius noo peti, & Rem ratam haberi, eadem eſt condicio, & idem pene ſenſus, *l. procurator cum peteret, inf. rem rat. hab.* hoc tantum intereſt, qood Amplius non agi tardius committitur, quam Rem ratam. Hæc ſtatim committitur atque ratum non habetur, *l. procurator §. vlt. eod.* Illa, ooo niſi iudicio petitum ſit, vel ſolotum, vel compenſatum, *l. amplius, eod.* quod ibi Accur. notat recte, itemque in *l. ſi quis vni.* Sciendum autem eſt has ſtipulationes vel à procuratore interponi, vel à domino litis. De iis quæ à procuratore, agitur in

illo *tit. Rem rat. hab.* Dominus autem ſi velit iis ſtipulationibus procuratorem releuari, eas ipſe interponere debet, & cauere, Amplius non agi, vel ſe heredemque ſuum ratum habiturum, quod egerit procurator. atque ita confirmatur perſona procuratoris, *§. ſin autem, de ſatiſd.* Si procurator cauerit rem ratam haberi, poteſt dominus litis actum procuratoris pro parte ratum habere, *l. eum debitore, l. ſi procurator, inf. rem rat. hab.* Si ipſe dominus litis ita cauerit, ipſe quidem in totum ex ſtipulatione ſua ratum habere cogitur, vt dicitur in hoc §. Ex heredum tamen eius perſona ratihabitio diuiſionem recipit, & ideo ſi vnus heredum pro parte ſua ratum non habeat, reliqui habeant ratum, pro parte tantum eius ſtipulatio committitur qui ratum non habet, *d. l. 2. § incertam*, in quo tamen dubitat, dum ait, Quamuis poſſit dici. Dubitat & Iulianus in ſtipulatione Iudicatum ſolui in §. vlt. Sed tamen obtinuit, in partem tantum heredes promiſſoris teneri, ſicut & heredes ſtipulatoris in partem ſinguli duntaxat actionem habent. Puto autem hanc ſtipulationem, ſiue à procuratore ſiue à domino interponatur, eſſe prætoriam, id eſt, ex edicto prætoris. Id enim veroſimile eſt edicto fuiſſe comprehenſum, vt vel dominus rem ratam ſatiſdaret, vel procurator. Argumentum rei eſt, quod interpoſitæ à domino ſtipulationis formula quædam fuit, vt conſtat ex *hoc §.* & ex *d. l. inter.* Item ſi Iudicatum ſolui, quæ à domino litis interponitur, eſt prætoria, *l. ſi ad defendendum, inf. iud. ſol.* (vbi ait, *iubetur*, edicto ſcilicet) cur & Rem ratam interpoſita à domino prætoria non cenſebitur? Non probo ſententiam Taurelli, qui putat ſtipulationem, dolum malum abeſſe, committi pro parte eius heredis tantum qui dolum fecit: & ideo vno ex heredibus promiſſoris dolum faciente, omnes non teneri. pugnat hoc cum initio legis, quod perperam comminiſcitur emendari his verbis, Sed videamus. pugnat cum *d. l. inter §. quod ex facto.* cui ſine calumnia reſponderi non poteſt. pugnat cum ratione certa. nam vt vnus heres qui me prohibet ire, non minus me prohibet quam ſi omnes prohiberent, ita vnus heres qui dolo quid mihi facit, in ſolidum facit, nec minus quam ſi omnes facerent. Non idem ſi vnus heres agat: nam agit tantum in partem. Non idem ſi vnus improbet actum procuratoris: nam improbat quantum in ſe eſt, & pro ſua parte tantum. Vtitur Taurellus ſuæ ſententiæ confirmandæ cauſa hoc argumento. Omnes prætoriæ ſtipulationes ſunt eiuſdem interpretationis, vt ea parte promiſſoris vno committente ſtipulationem, non committant & ceteri, *l. pœnales §. Iulianus, ſup. ad l. Falc.* veluti iudicatum ſolui, quæ vno ex heredibus promiſſoris victo, eum ſolum tenet, non ceteros. Hæc autem, dolum abeſſe, eſt prætoria. Ergo eum tantum heredem tenet qui dolo facit. Neganda eſt propoſitio in factis indiuiduis, *l. 2. in pr. inf. de præt. ſtip.* Vtitur & alio argumento ex *l. in ſtipulatione, inf. Rem rat. hab.* Comparat in ea ſtipulationi Rem ratam, clauſulam de dolo malo, quæ ſcilicet ſubiici ſolet ſtipulationi ratam rem haberi, vt in *l. ſi ſine §. ſi in ſtipulatione, eod. tit.* Vtraque parte continetur id quod intereſt. Ergo ſicut ea ſtipulatione Rem ratam ſolus heres tenetur pro ſua parte qui ratum non habet, ita & ex clauſula doli. Neganda eſt concluſio. nam & ſtipulatione Per te non fieri, continetur id quod intereſt: in eam tamen omnes heredes committunt vel vno faciente.

LIBRO XV.] Forte commentariorum. Scripſit Cato commentarios iuris ciuilis, vt ex Feſto conſtat in *ver. Mundus.*

SOLVM POENAM COMMITTERE] Obſtat *l. v. §. vlt. inf.* Promiſi certam pecuniam, & ni ſolueretur certam pœnam: vnus ex heredibus meis ſoluit pecuniæ partem, alter non ſoluit. Nihil prodeſt par-

A rem ſoluiſſe ad pœnam euitandam, quæ promiſſa eſt ni totum ſolueretur, & ideo pœnæ nomine conueniri pro parte hereditaria non tantum is poteſt qui non ſoluit, ſed & is qui ſoluit. Verum quod præſtiterit à coherede repetet iudicio fam. erc. *l. heredes §. idem iuris, ſup. fami. erc. l. in executione §. item ſi ita, inf. hoc tit.* Idemque dicemus in pœna compromiſſi: nam niſi omnes heredes pareant ſententiæ arbitri, iubentis ſcilicet dari aliquid, ſinguli tenentur pœnæ nomine pro parte hereditaria. Denique vt parte tantum pecuniæ ſoluta, pignus integrum manet propter indiuiſam pignoris cauſam, *l. rem, ſup. de euict.* ita parte tantum ſoluta, in integrum pœna committitur, ita vt omnes heredes teneantur pro portionibus hereditariis, quod pugnat cum hoc § Promiſi Rem ratam, vel Amplius non pe-

B ti, adiecta pœna. Heres qui pro ſua parte rem ratam habet, euitat pœnam, & ille ſolus eam committit qui ratum non habet. Recte Ioannes animaduertit, in hoc §. agi de ſtipulatione quæ conſiſtit in faciendo, Ratam rem haberi, Amplius non peti. In *l. 5. §. vlt.* de ſtipulatione quæ conſiſtit in danda pecunia, vel re certa, quarum vtraque eſt diuidua. vtrique eſt ſubiecta pœna ſi quid aduerſus eam fiat, ſed in ſtipulatione dandi pœnam committit etiam heres, qui ſuam partem ſoluit: quoniam (hanc rationem Ioannes non animaduertit) ſtipulatoris intereſt ſibi non ſolui per partes. Solutio partium non minima incommoda habet, *l. 3. ſup. famil. erciſc.* & eo reſpicit Pomp. in *l. 5. §. vlt.* dum ait, ſine iniuria ſtipulatoris aliter conſtitui non poſſe.

C At in ſtipulatione faciendi pœnam non committit is qui pro ſua parte ratum habet, quia cum ratihabitio explicari non poſſit niſi per partes, nihil intereſt, niſi pro parte eius qui ratum non habet. Fuit etiam ſtipulatio faciendi in *l. ſi ſeruus §. 1. ſup. ſi quis caut.* Itaque male quidam inter prætorias & conuentionales differentiam ſtatuunt. Notandum quod ait in *l. 5. §. vlt.* Nec enim aliud in his ſtipulationibus, id eſt, in ſtipulationibus dandi. nam ſecus eſt in quibuſdam faciendi ſtipulationibus.

SI IS QVI] Dictum eſt ex ſtipulatione quæ factum indiuiduum continet, vno ex heredibus promiſſoris contra quam cautum ſit faciente, omnes teneri pro portione hereditaria, idque demonſtratum eſt in ſtipulatione Per te non fieri, quo minus mihi habere li-

D ceat, & in ſtipulatione dolum abeſſe. Dictum item ex ſtipulatione quæ factum diuiduum continet, eum teneri ſolum qui contra fecerit, vt in ſtipulatione Amplius non agi, & Rem ratam haberi. Vtrobique autem ſiue factum ſit indiuiduum, ſiue diuiduum, eum ſolum heredem ſtipulatoris habere actionem cuius intereſt. In hoc §. proponuntur quatuor ſtipulationes, in quibus quid iuris ſit, ſigillatim quærendum eſt. Prima eſt ſtipulatio duplæ. De hac agitur in *tit. de Euict.* Hac duplum pretii ſtipulatur emptor euictionis nomine. Et ſi de re empta lite emptori vel controuerſia mota, emptor auctorem, id eſt, venditorem laudauerit, & ei denuntiauerit vt liti ſubſiſtat, & laudatus venditor defugiat auctoritatem, id eſt, non ſuſcipiat defenſio-

E nem litis, vel res euincatur, tum committitur ſtipulatio duplæ. Finge venditorem, qui ea ſe ſtipulatione adſtrinxit, plures heredes reliquiſſe. Emptor, cui de re empta controuerſia fit, omnes laudare, denuntiare, conuenire debet. Vno defugiente, omnes defugiſſe videntur, quia defenſio ſiue auctoritas ſcindi in partes non poteſt: nec emptor qui in ſolidum denuntiauit omnibus, videtur defenſus, niſi in ſolidum defenſus ſit. Ideoque vno defugiente, omnes tenentur pro hereditariis portionibus, *l. in executione §. in ſolidum. l. cum ex cauſa, inf. l. ſi rem quæ §. 1. de euict.* Quod ſi plures ſint heredes emptoris, id eſt, ſtipulatoris, ſinguli ob euictionem ſuæ partis actionem habent. vni

Digitized by Google

parte ſua euicta, is ſolus habet actionem, quoniam eius tantum intereſt. & hoc eſt quod ait, Hæc vtilitatis cauſa, id eſt, vt vnuſquiſque pro ſua parte conſequatur quod intereſt, quod vtilitas dicitur ſæpiſſime. Secunda eſt ſtipulatio fructuaria, quæ vulgaris dicitur, ſiue vſitata ſtipulatio in *l. inter fructuarium, ſup. de dam. infec.* De hac in *tit. vſufr. quemadm. cau.* Hanc cautionem præſtat fructuarius proprietario, & ea promittit ſe recte vſurum fruiturum, & finito vſufructu reſtituturum quod inde extabit. Si fructuarius plures heredes reliquerit, vno eorum non reſtituente quod inde extabit, puto eum ſolum teneri pro ſua parte, quoniam ea res diuiſionem recipit. & ita Accurſ. cenſet recte. Proprietarij item heredes pro parte quiſque ſua habent actionem, quanti ea res eſt. Tertia eſt ſtipulatio damni infecti, de qua in *tit. de dam. infec.* Hac vicinus vicino promittit ſi quod ob eam rem, quod ædificatum factumve quid eſſet, damnum datum eſſet, id ſe redditurum. Puto autem vno ex heredibus promiſſoris damnum non præſtante eum ſolum teneri pro ſua parte, quia præſtatio ea diuidi poteſt. Stipulatoris item heredes pro parte actionem habent, *l. 2. §. incertam, inf. de præt. ſtip. l. ſupra §. officium, ſup. de aqua & aquæ plu. arc.* idemque dicimus in ſtipulatione Iudicatum ſolui, & Rem ratam haberi in §. *Cato.* Quarta eſt ſtipulatio de noui operis nuntiatione, de qua in *tit. de no. op. nuntiat.* Hanc cautionem præſtat is cui nouum opus nuntiatum eſt, eaque promittit ſe reſtituturum, id eſt, demoliturum opus, ſi iudicatum fuerit iuſtam nuntiationem fuiſſe, vel redditurum id quod intereſt. quæ cautio eſt remiſſionis loco. Et ſi promiſſor plures heredes reliquerit, ſinguli in id quod intereſt tenentur pro parte, & is tantum qui in eo præſtando moram fecit. Opus autem ipſum, ſi in id agatur, reſtituere ſinguli in ſolidum tenentur, *l. 2. in prin. inf. de præt. ſtipul. l. ſtipulatio §. quæſitum, ſup. de no. oper. nunt.* Itemque heredes ſtipulatoris pro parte habent actionem in id quod intereſt, in ſolidum in reſtitutionem operis, quia vt inſtitutio operis pro parte fieri non poteſt, *l. ſtipulationes non diuiduntur, inf. hoc tit.* ita nec reſtitutio ſiue demolitio. Dum ait, Ipſi promiſſori, id ita accipiendum eſt, Ex parte promiſſoris: nam de heredibus tantum eſt quæſtio. & quod ait, *Neque reſtitutio*, id duntaxat ad ſtipulationem de noui operis nuntiatione referendum eſt, Neque defenſio, ad ſtipulationem duplæ. Nam ea alijs ſtipulationibus heredibus promiſſoris pro parte liberatio contingit, nec vno ceſſante reliqui tenentur.

Ad L. Stipulationum 5.

Iudicialium ſtipulationum auctor eſt iudex à Prætore datus. Prætoriarum ipſe Prætor. Iudiciales ſunt, veluti, de dolo cautio in actione in rem vel metus cauſa, vel ex ſtipulatu: nam iudex in reſtituenda re qua de agitur caueri iubet dolum malum abeſſe, *l. præterea, l. ſi homo, ſup. de rei vind. l. metum 3. §. item Iulianus, §. ex hoc, ſup. Quod met. cau.* Iudicialis item eſt cautio de perſequendo & reddendo ſeruo, quo de agitur *l. ſeruo legato §. vlt. ſup. de leg. 1. l. ſi cum exceptione §. quatenus, ſup. Quod met. cau.* Sunt & multæ aliæ quæ interponuntur officio iudicis fam. erciſcundæ, *l. & puto, l. heredes §. contra, ſup. famil. erciſc.* itemque officio iudicis addicti vindicationibus ſeruitutum, *l. harum, l. egi, ſup. ſi ſer. vind.* vel alijs actionibus. Prætoriæ ſunt, quæ iubente Prætore, ſiue ex edicto interponuntur. Ex eis aliæ ſunt iudiciales, quæ propter iudicium interponuntur, *l. 1. §. 1. inf. de præt. ſtip.* veluti iudicatum ſolui, quæ interponitur auctore prætore ante litem conteſtatam, & de noui operis nuntiatione, qua promiſſor ſe obligat ſub condicione ſi iudicatum ſit. eaſdem hæc ſtipulatio, quas iudicatum ſolui, cauſas & clauſulas habet, de re iudicata, de re non de-

A fenſa, de dolo malo, *l. 6. l. ex clauſula, inf. iud. ſol. l. ſtipulatio §. habet, ſup. de no. op. nunt.* Eiuſdem generis eſt Rem ratam haberi. quod in *d. l. 1. §. 1.* his verbis ſignificari puto, vt ratum fiat. Has Iuſtin. vocat [illegible] in *Nou.* LXXI. Aliæ ſunt cautionales quæ inſtar actionis obtinent, & vt noua actio ſit intercedunt: veluti damni infecti, vt cui eſt actio Aquiliæ vel in factum, ſit etiam ex ſtipulatu, & legatorum, vt cui eſt actio ex teſtamento, ſit etiam ex ſtipulatu, & rem pupilli ſaluam fore, vt cui eſt actio tutelæ, ſit etiam ex ſtipulatu, *l. 1. §. cautionales, inf. de præt. ſtip.* quod & iudicialibus ſtipulationibus agitur, veluti iudicatum ſolui, & de noui operis, vt cui eſt iudicati actio ſit etiam ex ſtipulatu, quæ tamen illam non nouat, auctore *Paul. v. Sent. tit. de ſtipul. & l. ſi Stichum §. idem Celſus,*
B *inf. de nouat.* & Rem ratam, vt cui eſt condictio, ſit etiam ex ſtipulatu, *l. vlt. in fi. inf. rem rat. hab.* Omnes ſtipulationes cautionales ſunt. Sed illæ ſpecialiter cautionales dicuntur quæ inſtar actionis obtinent. Cur dicuntur habere inſtar actionis? *l. non ſolum, Rem rat. hab. l. actionis, de oblig. & act. l. ſi ambo §. in ſtipulationibus, de compenſ.* An quia vt actiones à Prætore petuntur & dantur ex edicto? & ita de ſtipulatione damni infecti Plinius lib. 36. c. 2. Satiſdari ſibi damni infecti egit redemptor cloacarum, & in *l. quibus, inf. de verbor. ſignific.* Perſequi, id eſt, agere videtur & qui ſatis accipit. & actio damni infecti, *l. 3. §. ſi vicinus, l. ſupra §. officium, ſup. de aqua & aquæ plu. arc.* Illæ vero quæ dicuntur iudiciales non petuntur, ſed officio Præ-
C toris interponuntur futuri iudicij conſtituendi & confirmandi cauſa. Cautionalibus adnumeratur ſtipulatio Rem ratam haberi in *d. §. cautionales.* quæ verba mihi ſuſpecta ſunt. Nam eandem paulo ante iudicialem dixit. & vero inſtar actionis non obtinet. nec enim petitur per ſe, ſed officio Prætoris interponitur, & petitæ actioni ſeruit. Communes ſunt quæ & propter iudicium interponuntur, & inſtar actionis habent, veluti iudicio ſiſti: nam actio ipſa quodammodo hæc eſt quæ à Prætore deſideratur. Propter rem ipſam datur, id eſt, propter iudicium, *l. ſi eum iudicio, §. qui iniuriarum, ſup. ſi quis caut.* Prætoriis cautionalibus adnumerari poſſunt ſtipulatio, qua inſtitutus ſub condicione petita bonorum poſſeſſione ſecundum tab. ſubſtituto
D cauet, de qua in *l. inter omnes, ſup. qui ſatiſd. cog. l. Paulus, inf. de præt. ſtip. Paul. v. Sentent. tit. de ſtip.* Et ea quæ de collatione bonorum ab emancipato interponitur, *l. 1. §. iubet, & §. quamuis, ſup. de collat. bon. & Paul. in ſupradicto loco.* & ſtipulatio fructuaria de qua in *tit. vſufruct. quemadm. cau.* Prætoriis ſimiles ſunt Ædilitiæ, veluti cautiones de morbis & vitiis venalium rerum quæ ab ædilitio edicto veniunt. Nam & ea, inquit, ab iuriſdictione veniunt, id eſt, ab edicto, non Prætoris, ſed Ædilium. paulo poſt ait, ab ædilitio edicto. male in Inſtit. quidam addiderunt Prætoris non ad Iuſtinianum modo, ſed & ad Theophilum contra fidem Græci exemplaris. Ius ædilitium honorarium quidem dicitur §. *Prætorum, de iu. nat.* Præto-
E rium nunquam. His addi etiam poſſunt Tribunitiæ ſtipulationes, de quibus *Vlp. in Frag. tit. 7.* Conuentionales ſunt quæ neque ex iuriſdictione veniunt, neque officio iudicis, ſed ex conuentione reorum, id eſt, vtriuſque partis. Acc. contrahentium. Contrahentes dicuntur in *l. 3. §. vlt. de obl. & act. l. 52. & l. 115. inf.* Stipulatio contractus eſt, *l. inter ſtipulantem in pr. inf. hoc tit. l. 3. §. idem ſcribit, de pec. l. certi §. quoniam, ſup. de reb. cre.* Huius generis ſunt innumeræ, ſicut & innumera ſunt negotia. Eæ negotiis contrahendis adhibentur, vt negotia verborum obligatione conſtringantur. & interdum Rem ratam, quæ communis eſt, ex conuentione ſola venit, ſine prætore aut iudice, *l. interdum, inf. Rem ratam hab.* Poteſt & de dolo. itemque

Prætoriæ. Communes ſunt quæ iubente Prætore, vel Ædili, & interdum officio iudicis interponuntur, vt Rem pupilli ſaluam fore, quæ Prætoria dicitur in *l. 1. inf. de præt. ſtip.* & interdum officio iudicis interponitur, vt Th. explicat in *tit. de diuiſ. ſtipul.* Item duplæ ſtipulatio: nam ob euictionem dupla promittitur ex edicto ædilium, ſi prædia, vel mancipia, vel res pretioſæ væneant, *l. emptori §. 1. de euict.* & ob id inter prætorias numeratur in *l. 1. §. ſtipulatio, de præt. ſtip l. non ſolum, inf. Rem rat. hab.* Interdum officio iudicis interponitur, *l. ſi quis à multis in fi. ſup. de nox. act. l. heredes §. pen. ſup. famil. erciſc. l. item quamuis §. vlt. ſup. com. diuid.* Item ſtipulatio Rem ratam. Hæc prætoria etiam dicitur in *d. l. 1.* & ex edicto venit, *l. ſeruum §. ait Prætor, ſup. de procur.* Non tamen petitur ipſa per ſe quaſi actio, ſed petiræ actioni ſubſeruit, eamque ſubſequitur. Interdum officio iudicis actioni addicti interponitur, vt Th. explicat in *tit. de diu. ſtip.* Non eſt negandum eſſe communem, quod in *d. l. 1.* iudicialibus adnumeretur. nam iudiciales illo aliter atque hoc loco accipiuntur. Si hoc loco fuiſſet numerata inter iudiciales, non eſſet communis. Quod autem illo numeretur inter iudiciales, non ideo minus eſt communis. Addatur etiam ſtipulatio, Quod amplius quam per legem Falcidiam liceret ceperis, reddi. Nam ex edicto Prætoris venit, & ob id prætoria dicitur in *l. pœnales §. Iulianus, ſup. ad l. Falcid. l. 3. §. quamuis, ſup. ſi cui plus quam per l. Fal.* vbi pro propterea, legendum, Prætoriæ. Interdum tamen officio iudicis interponitur, *l. ex facto 2. ſup. de her. inſt.* Sequitur alia diuiſio ſtipulationum. Alia eſt ſtipulatio & promiſſio nuda, alia ſatisacceptio, ſiue ſatiſdatio, *l. 1. §. ſtipulationum, inf. de præt. ſtip.* Vtriuſque definitio ponitur in hac lege, ex qua te alia ſtipulationum diuiſio ſubnotatur. Stipulatio nuda ſic definitur in *§. ſtipulatio,* verborum conceptio. ſic in *l. 3. C. de contrah. ſtip. l. cum patrem. C. de iur. dot. l. 1. §. communis, inf. de ſtip. ſer. & Paul. 2. Sentent. tit. de contract.* Daturum facturumve. nam ſtipulatio vel in dando, vel in faciendo conſiſtit, *l. 2. ſup.* Quod interrogatus eſt. nam congruum debet eſſe reſponſum. *Se.* quia de ſe quemque promittere oportet, *l. inter ſtipulantem in prin. inf.* Circa hanc definitionem quærunt, An valeat imperſonaliter concepta ſtipulatio, Promittis? Promittuntur. Dabis? Dabuntur. & recte Alc. 2. *παρέργων.* c. 18. valere, allato Plauti loco, in quo ita legitur concepta ſtipulatio, Dabin? Dabuntur: namque perinde eſt, ac ſi dixiſſet, Dabo, non minus quam ſi reſpondiſſet, Quidni? At idem Alc. male, quod idem eſſe non putat in conſtituta pecunia ex *Nou. 115. §. vlt.* Nam ſicut hoc modo recte fit ſtipulatio, Promittis? Promittitur: Ita conſtitutum ſi animus conſtituendi fuerit, ſic fiet recte, Satisfacis? id eſt, *ἀποτινύεις*, Satisfit. Conſtituis? Conſtituitur. Verum ſicut ſtipulatio inanis eſſet hoc modo concepta, Promittis? Promittentur. Ita & Iuſtin. conſtitutum ait nullum eſſe ſi fiat hoc modo, Satisfacis? Satisfiet. Ratio item differentiæ allata ab Alciato non eſt vera: nam pacta etiam fieri poſſunt per interrogationem & reſponſionem, *l. iuris gentium §. quod fere, ſup. de pact.* Diſcernitur ſolummodo pactum ab ſtipulatione animo & concluſione tractatus. Eſt & ſtipulatio non nuda quæ ſatisacceptio, ſiue ſatiſdatio dicitur, quæ ita obligat promiſſorem, vt adpromiſſores quoque ab eo accipiantur. Adpromiſſores, id eſt, fideiuſſores, *l. in omnibus, inf. de ſolut. l. ſi vero, ſup. ſol. mat.* quaſi proximi à promiſſoribus, & ob id Græci ἐγγυς vocant. Adpromiſſio fit recte. Adſtipulatio non vtique ſemper: nam adſtipulari eſt alteri ſtipulari. Stipulari, Inſtipulari, Reſtipulari, Repromittere de nuda ſtipulatione dicuntur. Exſtipulari item quo vſus eſt Symmachus, & expromittere. Sed iis proprie verbis tunc dumtaxat vtimur, cum pro

A alio promittimus nouandi animo, *l. qui libertinus in fi. de oper. lib. l. & eleganter §. ſeruus, de dolo.* Adpromittimus fideiubendi animo. Expromiſſorem qui dat, liberatur: Adpromiſſorem qui dat, non liberatur. His in libro de proprietare ſermonum Iſidorus Conſtipulationem adiicit, videturque conſtipulationem & teſtipulationem accipere, pro pœnali hanc, & illam pro doli mali quæ re confecta interponuntur. Compromiſſio noſtris auctoribus pœnalis eſt ſtipulatio vltro citroque. Deinde additur in § ſatis, ſic dici ſatisaccipere ſicut ſatiſdare, vt in *l. 1. ſup. qui ſatiſd. cog.* Aſconius 111. in Verrem: *Satisfacere, eſt tantum facere quantum ſatis ſit irato ad vindictam.* Satisfacere latius patet, quam ſatiſdare. Sed & ſatiſdare interdum accipitur latiſſime, *l. ſatiſdationis, de verb. ſig. l. ſolutam, inf. de ſo-*
B *lut. l. 2. pro her. l. promiſſor §. vlt. ſup. de conſt. pec. l. 2. ſup. de hered. vend. §. vlt. expoſuimus in §. Cato.*

Ad L. Is cui 6.

Lex eſt de eo cui bonis interdictum eſt, an ſtipulando alium obliget, vel ipſe promittendo an alij obligetur. Bonis interdicitur diſſolutis moribus, vt mulieri quæ luxurioſe viuit, *l. & mulieri, ſup. de cur. fur.* id eſt, mulieri diruptæ dirutæque profuſæ libidinis, profuſi ſumptus Luxuria eſt omnis diſſolutio motum. Igitur & prodigo cuilibet interdicitur bonis. Interdicitur vero ipſo iure ex x11. tab. & in curatione agnatorum eſſe iubetur, *§. furioſi, de curat.* Sed hodie per Prætorem cura-
C tor datur & interdictio fit, *l. 1. l. Iulianus, ſup. de cur. fur.* cuius formula extat 111. *Sentent. Pauli tit. de teſtam.* Interdictionis hic eſt effectus, vt non poſſit alienare, obligari, teſtamentum vel codicillos facere: nam & inter viuos, & cauſa mortis prodigo bonorum ſuorum adminiſtratio adimitur. Sibi tamen adquirere, & ex alienis teſtamentis capere, & alios ſibi obligare poteſt. Denique pupillo comparatur, *l. certi §. idem quæri, ſup. de reb. cred.* Hic rem ſuam augere poteſt ſine tutore, minuere non item. Item patri comparatur, qui peculij caſtrenſis quæſiti à filio ipſo iure dominus eſt. Id tamen augere non minuere poteſt, *l. ex caſtrenſi §. 1. inf. de caſtr. pec.* Similiter enim prodigus adquirendi ius habet, deminuendi ius non habet, *l. 3. ſup. de ad-*
D *quir. hered. l. is cui lege, ſup. qui teſt. fac. poſ. d. l. 1.* quæ omnes ſunt ex eodem libro. Prodigus ſtipulando ſibi alium obligat. Promittendo autem ipſe non obligatur. & ne naturaliter quidem obligatur. qua in re comparatur furioſo, non pupillo. Furioſus ſi promittat, naturaliter non obligatur. Pupillus ex ſua promiſſione naturaliter obligatur, *l. 1. inf. de nouat.* qua de re dicetur plenius commodiore loco. Prodigus ne naturaliter quidem obligatur, quia videtur mente carere. Luxus ille amentia eſt, *l. his qui, in fi. ſup. de tut. & cur. dat. l. contra §. ſi curator, ſup. de pac. l. furioſi, inf. de diu. reg. iur.* & ob id luxuriam veteres *ἀσωτίαν* verbo comprehenderunt, vt Ariſtophanes, *ὅπου τι κατέχεσθαι ἐκ τῆς ἀσώτων πινάκων.* Deſipere videtur prodigus, quod neque tempus, neque finem expenſarum nouerit vllum,
E *l. 1. ſup. de cur. fur.* Ait, *Neque finem.* hoc eſt quod dicitur, prodigalitatem non habere fundum, & quod Ariſtoteles prodigos excellere *ἐν τῷ δόσει*, ſicut auaros *ἐν τῷ λήψει*. nam & auaritia non habet fundum. Quod autem diximus exemplo furioſi prodigum, eundemque interdictum promittendo naturaliter non obligari, ex eo ſequitur non obligari pro eo ne fideiuſſorem quidem, *l. 1. §. ſi quis ita, ſup. hoc tit.* & ita proditum eſt *hac l. 6.* Verum obſtat *l. Marcellus, inf. de fideiuſſ.* Pupillus ſine tutore, prodigus vel furioſus mandati obligationem non contrahunt, & ideo ſi eorum mandato quidam pro eis fideiubeat, & ſoluat, mandati actionem non habet, nec tamen quod mandati actio-

Digitized by Google

nem non habeat, ideo ſubuenimus ei vt ex ſua fideiuſſione non teneatur. tenebitur enim. Lex loquitur de pupillo, furioſo, prodigo obligato. Ait enim, Si quis pro pupillo ſine tutoris auctoritate obligato. Sequitur, prodigove vel furioſo, repetendum, obligato. & ſic in *l. ſi à reo §. ſi à furioſo eod. tit.* Si pro furioſo iure obligato fideiuſſorem accepero, tenetur fideiuſſor. Iure obligatur furioſus vel prodigus ex delicto, vel quaſi ex contractu, *l. furioſus, ſup. tit. prox.* Non obligatur ſi ſtipulanti promiſerit, nec adpromiſſor pro eo, vt *hac l. 6.* ſicut ſi mandet non obligatur, vt eadem l. Marcellus indicat, ideoque in eam mandati cauſam ſi fideiuſſor intercedat, non tenebitur. Dictum eſt ſup. prodigum non poſſe teſtamentum facere, non poſſe alienare. quod ita ſimpliciter legibus proditum interpretationem accepit *Nou. Leonis* 39. qua cauetur, valere alienationem factam à prodigo ſi ex re eius ſit, vt ſi inutile prædium magno vendiderit, & pretium in rem vtilem conuerterit: valere item teſtamentum ſi prudenter poſteritati ſuæ & cognatis & egenis conſuluerit. Quod ſi temere hæc & imprudenter adminiſtrauerit, tum nihil agi.

Ad L. Impoſſibilis 7.

QVÆSTIO legis hæc eſt, an impoſſibilis condicio vitiet ſtipulationem. qua de re ita diſtinguitur: Aut ea condicio in faciendo conſiſtit, aut in non faciendo. Si in faciendo, inutilis ſtipulatio eſt, veluti ſi cœlum aſcenderis, dare ſpondes, *l. certi §. idem quæri, ſup. de reb. cred.* Idemque iuris eſt in ceteris contractibus, quos tamen impoſſibilis modus non vitiat, *l. 5. 6. 8. C. de cond. ob cau. dat.* An idem ſit in teſtamentis dubitatum fuit. Et obtinuit non idem eſſe, *l. 3. de condit. & dem.* mendi puta colore, *l. 1. ſup. de cond. inſt.* quo probabiliter in contractibus vti non poſſumus. cum enim res geratur inter duos, non videtur vni mendum excidiſſe quod non alter animaduerterit, & confeſtim corrigere potuerit. Obtinuit, poſt multas controuerſias ſcilicet, vt in *l. cum ex vno, ſup. tit prox. l. vlt. ſup. pro leg.* Si in non faciendo, vtilis eſt ſtipulatio, veluti ſi cœlum non aſcenderis: quia hæc condicio non impoſſibilis, ſed neceſſaria eſt. Acc. recte, Cum eius contraria ſit impoſſibilis, conſequens eſt eam eſſe neceſſariam. quod ſumpſit ex philoſophia. Id enim eſt impoſſibile cuius contrarium eſt neceſſario verum. Ariſtot. IIII. *τῶν μετὰ τὰ φυσικά.* cap. 12. *ἀδύνατον οὗ τὸ ἐναντίον ἐξ ἀνάγκης ἀληθές*, veluti ſedere & ſtare aliquem ſimul, impoſſibile eſt. Contra non ſedere & ſtare aliquem ſimul, neceſſario verum eſt. Et *διάμετρον σύμμετρον* eſſe, impoſſibile eſt. Contra *διάμετρον ἀσύμμετρον* eſſe, eſt neceſſario verum. Et ideo recte Vlpianus hanc ſtipulationem, Si in cœlum non aſcenderis, vtilem eſſe & præſentem, id eſt, puram, & pecuniam creditam continere. Quorſum ait pecuniam creditam? nempe vt oſtendat creditum hac ſtipulatione contrahi. verbis etiam credimus, *l. 2. ſup. de reb. cred.* Quintil. lib. IV. cap. II. *Certam creditam pecuniam peto ex ſtipulatione.* Idemque in teſtamentis obtinuit ſecundum omnium ſententiam, *l. ſeruum §. ſi in non faciendo, ſup. de her. inſt.* niſi pœnæ cauſa ita legetur, *§. vlt. de legatis.* In condicione in faciendo, non eadem fuit omnium ſententia, vt diximus ſup.

Ad L. In illa ſtipulatione 8.

STIPVLATIO ita concepta eſt, Si Kal. Stichum non dederis, x. dabis. Stipulatio eſt in diem & ſub condicione. Igitur vt decem peti poſſint, non condicionem modo, ſed & diem exiiſſe oportet, *arg. l. ſi Titio, ſup. quando dies leg. ced.* Proinde mortuo Sticho culpa promiſſoris ante Kal. ſtatim decem peti non poſ-
A ſunt quia licet, inquit, ad condicionem committi videatur, dies tamen ſupereſt. vbi quodam loco oſtendi pro Ad, legendum eſſe, ante dies, errore creato ex notis à Triboniano non perceptis. Sic apud Liuium lib. XXVII. facitque ad III. Nonas Quintiles, & lib. XXXIX. ad IV. Idus Decembres, recte Sigonius emendauit, ante diem. Condicionem autem committi dicimus, vt & pœnam, multam, ſtipulationem, legem, actionem, edictum. At contra hanc huius l. ſententiam eſt *l. 10. inf. eod.* Si Titius Kal. in Italiam non venerit, x. dari. Mortuo Titio ante Kal. ſtatim x. peti poſſunt. Cur ergo & ſi ita concepta ſit ſtipulatio, Si Kal. Stichum non dederis x. dabis, mortuo Sticho ante Kal. decem ſtatim peti non poſſunt? Puto, quia hac condicione id tacite agitur
B vt Stichus ſoluatur, & perinde eſt fere ac ſi ita ſtipulatus eſſem, Stichum Kal. dabis, & ſi non dederis, x. dabis. Stichus eſt in exſolutione, *l. obligationum fere §. pen. & vlt. ſup. tit. prox.* Porro ſolutioni Stichi adſcriptus eſt dies promiſſoris gratia. Quare ante eum diem non committetur ſtipulatio. & hac in re diuerſæ ſcholæ auctores conſenſerunt Sabinus & Proculus, vt traditur in *l. 8.* licet ſtipulatione concepta ſine die, hoc modo, Si Stichum non dederis, x. dabis, ea in ſpecie diſſenſerint, vt conſtat ex *l. ita ſtipulatus, inf.* Idem vero dicemus & ſi id ſtipulatione agatur vt aliquid fiat, *l. ſtipulationes non diuiduntur, §. pen. l. inſulam, inf. hoc tit. l. ſi eum §. 1. ſup. ſi quis caut.* Neque obſtat *l. cum ſtipulatus, inf.* quoniam ait, *propemodum.* Cum vero ita ſtipulor, Si
C Titius Kal. Italiam non venerit, x. dabis, non id agitur vt Titius in Italiam veniat, vtve id promiſſor curet & præſtet, ſed ſtipulationi x. quaſi quælibet alia condicio, ita hæc apponitur: quamobrem eius duntaxat caſus ſpectatur, non dies: nam & dies condicioni eſt appoſitus non ſolutioni, hac ſcilicet mente, vt ſi quo die ante Kal. condicio extiterit, x. dentur. Dies non eſt appoſitus promiſſoris, ſiue differendæ ſolutionis gratia. Itaque illa ſtipulatio ſub condicione tantum eſt, non in diem, *l. 10.* Eadem ratio eſt ſi ita ſtipuler, Si Kal. cœlum digito non tetigeris, x. dabis. namque non expectatis Kalend. decem ſtatim petentur. quia ſtatim ab initio condicio illa habetur pro pura, nec dies adſcriptus eſt ſolutionis gratia. Itaque hæc ſtipulatio in diem non confertur, *l. 8.* Eius l. duæ ſunt partes, ſiue duæ
D in ea ſtipulationum conceptiones. Qua re autem in ea oſtenditur diſtare primam à ſecunda, quaque ratione diſtat prima à ſecunda, eadem diſtat prima à tertia, quæ proponitur in *l. 10.* Verum adhuc *l. 10.* obſtat *l. 4. §. vlt. ſup. de cond. & dem.* quæ *l. 10.* eſt coniungenda, quia ex eodem libro, & quia ex ea *l. 10.* exceptio quædam applicanda eſt: Si intra quinquennium Titio filius natus non erit, tum heres Seiæ x. dato. Idem poni in ſtipulatione nihil prohibet. Si intra quinquennium Titio filius natus non erit, tum decem dabis. Dies eſt condicioni appoſitus, non ſolutioni, non dationi aut præſtationi promiſſoris. Mortuo Titio x. ſtatim non petentur. Hoc vero exigit articulus TVM, qui extremum quinquennij diem ſignificat. Opponi etiam poteſt *l.*
E *veluti §. vlt. & l. quidquid §. vlt. inf. hoc tit.* Si intra biennium Capitolium non aſcenderit, x. dari. Condicioni dies additur non ſolutioni. Ait tamen non niſi præterito biennio, x. peti poſſe. Ergo etiamſi ante biennium promiſſor moriatur, x. peti ſtatim non poſſunt. Neganda eſt conſequentia. Nam in eis legibus hæc tantum quæſtio vertitur, quemadmodum illa verba, Si intra biennium non aſcenderis decem dari, accipi debeant: namque ambigua ſunt. Vel enim hoc ſignificant, vt ſi vel vno die intra biennium non aſcenderis, ſtatim committatur ſtipulatio, & vt ſi intra integrum biennium aſcenderis, tum non committatur. Vel vt ſi nullo die aſcenderis intra biennium, id eſt, ſi integrum biennium abſtinueris Capitolio, tum demum

ſtipulatio committatur. & hæc interpretatio verior eſt. Igitur non niſi præterito biennio decem peti poſſunt, quia ſi vel extremo die biennij aſcenderit, conditio defecta intelligitur. Ceterum ſi ante biennium moriatur promiſſor non aſcenſo Capitolio, non eſt dubium quin ſtipulatio committatur ſtatim non expectato biennij fine. Notandum in hoc propoſito nihil intereſſe ſiue quis ſtipulatus ſit Kal. ſiue intra Kal. ſiue ante Kal. Hæc tria idem ſignificant, *l. 12. l. eum qui ita, §. qui ita, inf. hoc tit.* & quod dicitur in *l. 8.* de ſtipulatione Si Kal. idem traditur de ſtipulatione Si ante Kal. in *l. ſtipulationes non diuiduntur, §. pen. inf.*

Ad L. Si Titius 9.

In *l. prox.* tractauimus de hac ſtipulatione, Si Kal. Stichum non dederis, x. dabis. Nunc tractabimus de eadem ſtipulatione detracta die, puta ſi Stichum non dederis, x. dabis, non tamen omnia quæ dici de illa poſſunt, ſed ea tantùm quæ ad hunc locum pertinent. De illa diſputatur in *l. ita ſtipulatus, inf.* & oſtenditur in ea diſſenſiſſe Sabinianos à Proculianis. Pegaſus, qui ex Proculianis fuit, hanc ſtipulationem tunc demum committi dicebat, cùm deſierat Stichus poſſe dari, vt puta Sticho mortuo. Contra Sabinus aiebat, non eſſe expectandum vt Stichus dari non poſſet, ſed ex mora ſtipulationem committi, id eſt, Sticho cum potuit dari minime dato. Vtebatur exemplo penus legatæ, Si quis ita legauerit, Dato penum, Si penum non dederis, dato x. non eſt expectandum vt penus non poſſit dari: ſed ſtatim poſt moram ab herede commiſſam in dando penore decem peti poſſunt, *l. cum fine, l. ſi penum, inf. quando dies leg. ced.* Sabini ſententia vera eſt cum duæ ſunt ſtipulationes, vna Stichi pura, altera pecuniæ condicionalis, veluti Stichum dabis, Si Stichum non dederis, decem dabis, ſicut in exemplo quo vtitur duo ſunt legata, alterum penus purum, alterum pecuniæ condicionale. Sed ſi vna ſit ſtipulatio, quæ incipiat à condicione, qualis initio propoſita eſt, Si Stichum non dederis decem dabis, ſequemur ſententiam Pegaſi, & dicemus eam ſtipulationem committi ex difficultate, ſiue impoſſibilitate dandi Stichi, non ex mora. quia nec mora fieri intelligitur in eo dando quod neque peti poteſt, neque dari contrahentes nominatim voluerunt. Idem dicemus ſi penu non legata ita legauerit, Si penum non dederis, x. dato. Ergo neutro caſu decem peterentur, niſi Stichus vel penus deſierit poſſe dari. quod accidit Sticho vel penore perempto. Idem Ferretus negat eſſe dicendum in fundo. quod pugnat cum *d. l. ſi penum*, quæ penori fundum comparat. Igitur ſi ita ſtipuler, Si fundum non dederis, decem dabis, non petentur x. niſi deſierit fundus poſſe dari. Deſinit poſſe dari ſi pereat. Perire poteſt chaſmate, terræ motu, inundatione aquarum, vel quo alio caſu maiore. *l. ſi in venditione, in fi. ſup. de per. & com. rei vend. l. quod tamen, § agri, l. ſi ager, ſup. quib. mod. vſusfr. amit.* At, inquit, hæc fiunt raro. Imo frequenter, præſertim in Italia, & locis maritimis. auctores Ariſtoteles & Plinius, Ariſtoteles ait, πολλάκις, Plinius, Maxime. Non quæ raro, ſed quæ plerumque fiunt, ſpectant iuris prudentes. Chaſmata ſimileſque fundorum caſus ſpectant infinitis locis. Non raro igitur, ſed frequenter hæc fiunt. Verum ſententiæ Pegaſi atque adeo *l. ita ſtipulatus*, creditur aduerſari hæc l. ix. Quinimo diſtincte explicata conſentiet. Si ita ſtipulor, Si Primo fundum non dederis, eum fundum mihi dabis. Non committitur ſtipulatio antequam deſierit Primo fundus dari poſſe, nec tamen quoquo modo deſierit dari poſſe. Mortuo Primo committitur. Perempto fundo non committitur, quia interitu rei in ſtipulationem deductæ promiſſor liberatur, *l. ſi ex legati, inf.* At nunc finge:

A Promiſi Primo fundum ſub condicione ſi eum Secundo non darem, Rurſus eundem fundum Secundo promiſi ſub condicione ſi eum Primo non darem. Quæritur quando committatur condicio illa ſiue ſtipulatio? An ſi deſierit alteri fundus dari poſſe, tum demum dicemus petere alterum poſſe? Quidni? atque ita idem conſtituemus in hac ſtipulatione, quod in ea de qua tractatur in *l. ita ſtipulatus.* Ceterum deſinit alteri poſſe dari morte alterius. Deſinit item & hoc proprie oſtenditur in hac l. alteri dari poſſe ab altero occupata actione: vt Secundo deſinit dari poſſe à Primo occupata actione. Itaque ſi quis dicat Primum qui occupat agere, ante condicionem agere, quod non deſierit Secundo dari poſſe, hoc negandum eſt· nam finis Secundo dandi eſt cum Primus agit. Itaque ſimul eodem momento, B & ex ſtipulatu agitur, & ſtipulationis condicio committitur, vt & in *l. cum quærebatur, inf. ind. ſol.* nec poteſt Secundo dari poſt actionem Primi, ſicut & correo vel adiecto ſolutionis gratia, placet dari non poſſe poſt actionem alterius, *l. 5. §. vlt. l. fideiuſſor obligari, in princ. inf. de fideiuſſ.* Non quæritur hoc loco quis videatur occupaſſe, ſed dicitur eius eſſe actionem, eique dari oportere, qui occupauit actionem, id eſt, qui agere præfeſtinauit. Condicio igitur huius ſtipulationis non eſt ἄπορος cum exiſtere poſſit. Si eſſet ἄπορος, inutilis foret ſicut inſtitutio, *l. ſi Titius, ſup. de cond. inſt.* Impoſſibilis condicio non vitiat inſtitutionem, ἄπορος vitiat, veluti ſi Primus heres erit, Secundus heres eſto: Si Secundus heres erit, Primus heres eſto: nam non poteſt C heres Secundus exiſtere, niſi Primus heres extiterit. Rurſus Primus non poteſt heres exiſtere, niſi Secundus heres extiterit. Denique huius inſtitutionis ratio, vel exitus reperiri nullus poteſt.

Ad L. Filius 11.

Patre capto ab hoſtibus ſi quid filius qui in ciuitate remanſit ſtipuletur, reuerſo patri adquiritur actio: quia poſtliminium fingit filium ſui iuris numquam fuiſſe. Non idem dicemus ſi patre deportato filius ſtipuletur: namque reſtituto non adquiretur actio, *l. vlt. C. de ſent. paſ.* ceſſat enim hoc caſu illa fictio, & ſine capitis deminutione filius in poteſtatem reuertitur.

Ad L. Si ita ſtipulatio 12.

D In ſummis id quod minus eſt ſponderi videtur, *l. inter ſtipulantem, §. ſi ſtipulante, inf. l. ſi ita ſtipulatus fuero decem aut* xv. *inf.* cui eſt coniungenda *l. ſi ita relictum, §. vlt. ſup. de leg. 2.* quæ eſt ex eodem libro. & ideo ſi ſtipulanti x. aut v. reſpondeam ſimpliciter, Spondeo, quinque ſola debentur. In diebus etiam longiorem accipimus, vt ſi quis ſtipuletur Kal. Ian. aut Februariis. Hæc igitur ſtipulatio ſimplex eſt, non alternata. nec vlla electio hic eſt, cum promiſſor ſit minorem ſummam longioremque diem ſemper electurus. Diuerſum eſſe tradunt ſi ſtipuler Romæ decem, aut Lugduni quinque. recte Id tamen probant male allata *l. qui res, §. mihi, inf. de ſolut.* E Item mala ratione, quod promiſſoris interſit forſitan maiorem ſummam Romæ ſoluere, quam minorem Lugduni, quaſi ſcilicet electio ſit promiſſoris. quod eſt falſum. nam quoties rerum alternatio miſta eſt alternationi locorum, electio & locorum & rerum ſtipulatoris eſt, *l. 2. §. proinde, ſup. de eo quod cer. loc.*

Ad L. Qui ante 13.

Kalendis & ante Kalendas vtraque oratione idem dies ſignificatur, vt diximus in *l. 8.* Ante diem iii. Kal. & iii. Kal. vtroque ſermone idem dies ſignificatur, idque eſt perpetuum. Liuius 45. Latinæ edictæ à Coſ. ſunt in ante iiii. & iii. & prid. Id. Nouemb. Ex ordine dierum his verbis palam eſt ſignificari iiii.

Digitized by Google

& III. Id. No. Et ſi πρὸ δεκαεπτὰ καλανδῶν, id eſt, XVII. A Kal. Alciatus in *l. anniculus, de verb. ſig.* & alij quidam his verbis, Ante diem X. Kal. nonum diem ſignificati putant. quinimo decimus ſignificatur. mouentur locis falſis & adulteratis. In V. & vltima Philipp. Ante diem XIV. Kal. cum ſit legendum XIII. vt Ferrarius quidam notauit. In oratione pro Quintio, Ante diem III. Kal. cum ſit legendum, Ante diem II. Kal. quod eſt pridie, vt in ſubſcriptione *l. 2. C. in quib. cau. in int. reſt. non eſt nec.* & *l. 1. ad leg. Iul. de amb.* Similiter idem dies ſignificatur his verbis, Hoc anno & Ante hunc annum, puta extremus, *l. qui hoc anno, inf.* Hoc menſe & Ante hunc menſem. Idem quoque dies ſignificabitur his verbis, Anno X. & Ante annum X. anni ſcilicet initium non finis, *l. ſi ita fuerit 2. de manum. teſt.* Annos B decem natus, Ante annos X. natus. vterque ſermo idem poteſt. Quærunt an & is qui ſtipulatur Poſt Kalend. ſimilis ſit ei qui ſtipulatur Kal. vel Ante Kal. Quidam ſimilem aiunt. quod non eſt admittendum. Qui Kal. ſtipulatus eſt, actionem habet ſtatim poſtridie Kal. *§. omnis, Inſt. de verb. obligat.* Qui poſt Kal. ſtipulatus eſt, non poſtridie, ſed ſequenti altero die actionem habet. Similiter poſt diem X. Kal. & X. Kal. vel ante diem X. Kalendas idem dies non ſignificatur. Vtroque ſermone decimus dies. Neutro vndecimus ſignificatur, *l. anniculus, inf. de verb. ſign.* Sed his verbis X. Kal. vel Ante diem X. Kalen. dies decimus ante Kalendas ſignificatur, ipſis Kalendis computatis, illis vero Poſt diem X. Kalen. ſignificatur dies X. poſt Kalendas, vt etiam ipſæ Kalendæ computentur. Ergo C poſt diem X. Kal. Ianuarij, id eſt, IV. Idus Ianuarij: ſicut in *l. ſi caluitur §. 1. inf. de verb. ſig.* Poſt diem III. Kal. Ianuarij non eſt III. Kal. Ianuarias, ſed III. Non. ſiue Ianuarij die III. vt ex Plutarcho in Cicerone Ant. Auguſtinus expoſuit rectiſſime Emend. lib. IV. Rurſus quærunt an is qui ſtipulatur intra Kal. ſit ſimilis ei qui ſtipulatur Kal. Quidam ſimilem putant. verius eſt his verbis ipſas Kal. contineri, *l. 1. §. ſi intra, ſup. de ſuc. edic.* Qui iuſſus eſt iudicare intra Kal. ipſis Kal. pronuntiare poteſt. Qui promiſit ſe daturum intra Kal. ipſis Kal. ſi dederit, ſtipulationi ſatisfacit. Non tamen eſt idem intra Kal. & Kalendis. Kalendis liber eſſe iuſſus, non fit liber ante Kal. Intra Kal. liber eſſe iuſſus, ſtatim fit liber, quia intra Kal. ſignificat etiam citra Kal. *l. ſi ita fuerit 2. §. vlt. de manum. teſt.* D

Ad L. Si ita ſtipulatus 14.

STIPVLATVS ſum domum ædificari, non adiecto die, quando committitur ſtipulatio? Et placet Celſo non ante eam committi quam præterierit tempus quo domus ædificari potuit. Idemque in legatis. Obſtat *l. ſtipulationes non diuiduntur §. vlt. inf.* quæ non eſſe expectandum ait, vt tantum temporis prætereat, ſed ex mora ſtatim ſtipulationem committi. Diximus in *l. 9.* in ſtipulatione Stichum dari, diſſenſiſſe Sabinianos à Proculianis ex *l. ita ſtipulatus.* Pari E ratione diſſenſerunt in ſtipulatione domum fieri. Celſus, qui ex Proculianis fuit, expectandum putat eſſe, vt tantum temporis tranſeat quo potuerit fieri domus. Vlp. in *d. l. ſtipulationes*, moram ſufficere ſcribit ex Sabini ſententia, id eſt, ſi cum primum potuit opus inchoare non inchoauit. Ioannes diſtinctione adhibita hæc ita in concordiam adducit. Ex Vlp. ſententia confeſtim agi poſſe in id quanti intereſt domum inchoari, ex Celſi confeſtim agi non poſſe in id quanti intereſt domum perfectam eſſe. Atqui Vlp. ait diem obligationis cedere. Non cedit igitur pro parte ſed tota. proinde confeſtim agi poteſt vt fiat. Quod ſi vt fiat in ſolidum confeſtim agi poteſt, poterit & id quod intereſt vel pœna in ſolidum peti. Nec pro Ioanne quid- A quam facit *l. continuus §. item qui inſulam, inf.* Si non inchoetur opus, id tantum æſtimetur quod in illo interuallo effici potuit. Nam ſic ea verba accipienda ſunt, vt æſtimet iudex quanto interuallo quantove tempore opus conſummari oportuerit, exemplo eorum quæ dicta ſunt in *§. cum ita*, qui præcedit: non quod ſtatim à non cœpto opere in id agatur quanti intereſt opus inchoari vel promoueri. At, ſicut diximus, cum ex ſententia Celſi expectandum ſit vt tantum tempus præterierit quo domus conſummari poſſet, quæritur an parte domus ædificata, deinde combuſta, ex integro tantum temporis expectandum ſit. quod verius eſt, l. 15. Opponit Accur. *l. Martius, ſup. loc.* In l. 15. hoc quæritur, combuſta parte ædificij B quantum temporis redemptori detur ad inſtaurandum ædificium. in *l. Martius, & l. vlt.* longe aliud, cuius puta ſumptu ea pars inſtauretur, ſi domum faciendam conduxerit. Et aut vitio operis ſiue conductoris culpa, & tunc ſumptu conductoris: aut vi naturali & repentina, & tunc ſumptu locatoris. ad hæc pertinet conſtitutio *l. 7. C. de oper. pub.* quæ præſumit intra XV. annum opus publicum quod corruit culpa conductoris corruiſſe, niſi quæ vis maior appareat.

Ad L. Si Stichum 16.

SVMPTA eſt ex Pomponij lib. VI. ad Sab. quo tractauit de legatis. & ſane duæ quæſtiones quæ hac l. C tractantur, poni ſolent tam de legatis quam de ſtipulationibus. Prior eſt de ſtipulatione rei ſuæ, in qua legati idem ius eſt. Poſterior de ſtipulatione in annos ſingulos, in qua legati diuerſum ius eſt. & huius quidem ratione coniungenda eſt hæc *l. cum l. 2. ſup. de an. leg.* & conſequenter illi, *l. 3. ſup. de op. lib.* Sed de priore primum dicamus. Si quis rem ſuam ſibi reſtitui vel tradi ſtipuletur, vel rei ſuæ æſtimationem dari, ſtipulatio vtilis eſt, *l. nemo rem ſuam, inf. hoc tit. l. 4. §. Labeo, ſup. de do. exc.* & ita rem noſtram ſtipulamur ſtipulatione Aquiliana, *l. vt reſponſum. C. de tranſact.* At ſi quis pure ſtipuletur rem ſuam dari, ſtatim ab initio inutilis ſtipulatio eſt, nec conualeſcit ex poſtfacto ſi res ſtipulatoris eſſe deſierit, *§. 1. de inut. ſtip. l. 128.* D *inf.* atque ita Catoniana regula non tantum in legatis ſed & in ſtipulationibus locum habet. Quæ ab initio inutilis eſt ſtipulatio, ex poſtfacto non conualeſcit. Sed & ſtipulationis primus ſtatus, id eſt, cauſa & condicio prima ex poſtfacto non mutatur, *l. inſulam, inf.* Ceterum vt in legatis condicionalibus ceſſat regula Catoniana, ita & in ſtipulationibus. Si quis rem ſuam ſub condicione ſtipuletur, ſtipulatio valet ſi modo exiſtentis condicionis tempore res ſtipulatoris non ſit, *l. 31. l. exiſtimo, inf. hoc tit. l. exiſtimo, ſup. de act. emp.* Legata cum dicimus, omnes actus morientium dicimus. Stipulationes, omnes contractus. Legatum eſt [illegible]. Stipulatio eſt [illegible]. Legati verbum ad- E mittit omnia iudicia defunctorum, Stipulationis, omnes contractus. & ideo rei promittendi dicuntur ex omnibus contractibus, *l. eandem, inf. de duob. reis.* Vt in legatis, ita in ſtipulationibus condicionalibus ceſſat regula Catoniana. Igitur in ſtipulationibus condicionalibus non contractus, ſed condicionis tempus ſpectatur ſicut in legatis. ac ſane ita eſt in caſu regulæ Catonianæ. In aliis multum diſtant legata condicionalia ab ſtipulationibus. In his tempus contractus ſpectatur, in legatis tempus ceſſionis. atque adeo condicionis. quæ expoſui in Notis *Inſt. tit. de verb. oblig.* Videamus quid ſit dicendum è contrario ſi rem alienam ſtipuler, quæ poſtea fiat mea. Aut pure rem alienam ſtipulor, aut ſub condicione. Si pure, quæ poſtea fiat mea, ſtipulatio extinguitur ex alia regula, quæ dictat,

ea

ea quæ initio conſtiterunt poſtea extingui, ſi in eam cauſam recidant à qua incipere non potuiſſent, *§. item contra, de inut. ſtip.* quæ regula fuit controuerſa, nec omnium conſenſu admiſſa ſemper, vt IV. exemplis oſtendimus in *l. 2. §. ex his, ſup.* Fuit & prior Catoniana, vt Th. indicat in *§. an ſeruo, de leg.* & in hac ipſa ſpecie pugnat *l. 1. de reg. Caton.* cum *l. cetera §. 1. de leg. 1.* Sed ſi rem alienam ſtipuler ſub condicione, licet poſtea ea res mea efficiatur, ſtipulatio non perimitur, quia ceſſat illa ſecunda regula, cum potuerim etiam initio rem meam ſub condicione ſtipulari, & ideo ſi rurſus exiſtentis condicionis tempore ea res mea non ſit, ſtipulatio effectum habebit, *d. l. exiſtimo, l. quoties §. 5. ſup. de vſufr.* Et hoc argumento Marcellus vtitur in *l. exiſtimo*, vt oſtendat poſſe me rem meam ſtipulari ſub condicione. Stipulatio rei alienæ ſub condicione, dominio eius poſtea quæſito, non extinguitur. Hoc ſi concedas, & regulam illam admittas, extingui ea quæ in eam cauſam reciderunt à qua incipere non poterant, conſequens eſt, cum illa non extinguatur dominio quæſito, potuiſſe etiam me ab initio rem meam ſtipulari ſub condicione. Sed ſi illam regulam non admittas, conſequentia non erit neceſſaria. Idemque accidit in hac ſpecie, vt oſtendit *l. exiſtimo.* Ad fundum alienum pure ſi ſtipuler ſeruitutem, ſtipulatio non valet, Sub condicione, valet, ſi exiſtentis condicionis tempore fundus meus ſit. Quod ſi ad meum fundum pure ſeruitutem ſtipuler, quia poſtea fiat alienus, ex eadem regula ſtipulatio extinguitur, *l. ſi ſub vna §. vlt. inf.* Sed ſi ad meum fundum ſub condicione ſtipuler ſeruitutem (ſtipulor recte ſub condicione, impono vel conſtituo non recte, *l. 4. ſup. de ſeruit.*) ſtipulatio non extinguitur, licet poſtea fundus meus eſſe deſierit, quia fieri poteſt vt ante condicionem rurſus meus fiat, nec ſi ab initio ſub condicione ſtipulatus fuiſſem ſeruitutem ad fundum alienum, inutilis ſtipulatio foret, *d. l. exiſtimo.* Sed vt ad priorem ſpeciem redeamus, eadem poni poteſt in ſtipulatione alternata. Si ſtipuler Stichum aut Pamphilum, & Stichus meus ſit, ſolus Pamphilus eſt in obligatione, nec conualeſcit ſtipulatio Stichi eo poſtea alienato, *l. qui decem §. Stichum, inf. de ſolut.* Si ſub condicione ſtipuler, valet in vtroque. Quod ſi pure ſtipuler Stichum aut Pamphilum dari cum alieni eſſent, vterque eſt in obligatione. Sed ſi Stichus meus fiat, in Sticho obligatio extinguitur, quia in eum caſum recidit à quo incipere non poteſt, in Pamphilo manet, vt in hac *l. & l. non quocumque §. vlt. l. huiuſmodi §. ſi Titio Stichus, ſup. de leg. 1.* Quod ſi ſtipuler Stichum aut Pamphilum ſub condicione, & Stichus meus fiat, in vtroque manebit obligatio, quia fieri poteſt, vt ante condicionem meus eſſe deſinat, *d. l. exiſtimo.* Ait lex, *Et alter ex his meus factus ſit ex aliqua cauſa.* vbi Acc. lucratiua vel non lucratiua. male: Nam ponendum eſt ſtipulationem interpoſitam ex cauſa lucratiua. Stichum item meum factum ex cauſa lucratiua, vt in *l. inter ſtipulantem §. ſi rem, l. exiſtimo, inf.* Nam ſi ſtipulatio interponatur ex cauſa lucratiua, Stichus adquiratur ex non lucratiua, æſtimatio Stichi, vel Pamphilus ſunt in obligatione, atque ita agendum erit. Idem è contrario ſi interponatur ſtipulatio ex cauſa non lucratiua, Stichus adquiratur ex lucratiua, *l. ſi is qui Stichum, ſup. tit. prox.* Idem ſi vtrinque ſit cauſa non lucratiua. At ſi ex cauſa lucratiua ſtipuler Stichum aut Pamphilum, & Stichus meus fiat ex aliqua cauſa lucratiua, reliquum duntaxat mancipium eſt in obligatione, iſque ſolus petetur abſolute, *arg. l. Stichum aut Pamphilum, ſup. ad l. Aquil.* Poterit tamen oblata æſtimatione Stichi promiſſor liberari, *arg. l. cum res §. ſed ſi Stichus, ſup. de leg. 1.* quod ibi latius expoſui. & Acc. ita ſenſit hoc loco rectiſſime.

A Altera quæſtio eſt de ſtipulatione in annos ſingulos, quæ multum diſtat à legato. Hæc ſtipulatio pura eſt, & ideo confeſtim agi ex ea poteſt, *l. enim qui ita §. qui ita, inf. §. at ſi ita, Inſt. de verb. oblig.* & ſic deinceps initio cuiuſque anni, ſiue vna ſiue multiplex cenſeatur. Legatū item initio cuiuſque anni, ſed quod ad tranſmiſſionem attinet, primi anni eſt purum, *l. 4. ſup. de annuis leg.* Ceterorum non eſt purum, vt dicetur inferius, ſed condicionale vi ipſa. Nihil autem intereſt annua, an quotannis, vel in annos ſingulos legetur, aut promittatur, *l. nec ſemel §. nouiſſime, ſup. quando dies leg. ced. l. cum ij §. ſi in ſingulos, & §. ſeq. ſup. de tranſ.* Non tamen eſt pura ſtipulatio, purumve legatum, quod ita fit, hoc anno, vel in hunc annum, vel in annos x. namque ex ea confeſtim agi non poteſt, ſed poſt annum vel
B decennium, *l. qui hoc anno, inf. l. ſi in annos, ſup. de condit. & dem.* vbi male Haloander legit, *Si intra annos.* nam qui intra x. annos liber eſſe iubetur, ſtatim liber fit, *l. ſi ita fuerit §. vlt. ſup. de manum. teſt.* Quod ſi in annos x. nouiſſimus decennij dies expectatur. Secunda differentia hæc eſt: Vnam eſſe ſtipulationem plurium penſionum, non plures. Legatum autem in annos ſingulos eſt multiplex. & ideo in ſtipulatione ſemel, in legato quotannis ius capiendi inſpicitur. In ſtipulatore initio capacitatem fuiſſe ſat eſt. In legatario ſingulis annis capacitatem exigimus, *l. Senatus §. vlt. ſup. de don. cau. mor. l. 4. l. cum in annos, de an. leg. l. 1. §. ſi in annos, ſup. ad l. Falcid. l. cum in annos, 1. & 2. ſup. quando dies leg. ced.* Diximus ſtipulationem eſſe vnam.
C Obſtat *l. pen. §. 1. inf.* Sed ibi certa tempora & ſingulæ ſummæ expreſſæ ſunt: Nos tractamus de ſtipulatione facta infinite, in annos ſingulos x. dabis. Obſtat *l. ſancimus §. pen. & §. vlt. C. de don.* quæ plures donationes eſſe ait ſi quis ſtipuletur annuam quantitatem. Nos vnam eſſe dicimus, eam ſcilicet quæ eſt infinita & perpetua, quod & Iuſtin. admittit in *§. vlt.* & tunc duntaxat plures eſſe ait in *§. pen.* cum temporales ſunt. Verum in eo *§. vlt.* corrupte legitur, *Vel adiiciatur tempus vitæ*, quo modo ſi legas, pugnabit ex diametro *§. vlt. cum pen.* Legendum, *vel non adiiciatur*, vt Iſidorus 47. βασιλικῶν. Obſtat *l. ſi ſeruus communis §. cum ſeruus, inf. de ſtip. ſer.* Sed ibi quoque non fuit infinita ſtipulatio, ſed in annos quinque. Tertia differentia: incerta
D eſt ſtipulatio, vt dicitur hac l. quia in infinitum tempus atque adeo infinitam quantitatem continet: & ideo ex ea non eſt certi condictio. At ſingula legata certa ſunt. Quarta: Stipulatio eſt perpetua, legatum finitur morte, *l. 4. l. in ſingulos, ſup. de an. leg.* Et ideo eleganter Martialis ait, eum cui legata ſunt annua, morientem ea debitori legare videri, id eſt eorum liberationem. Verſus ij ſunt lib. IX.

Nil tibi legauit Fabius Bithinice, cui tu
Annua, ſi memini, millia ſena dabas.
Plus nulli dedit ille, queri Bithinice noli,
Annua legauit millia ſena tibi.

Id eſt eorum liberationem. Et ob id cum legantur an-
E nua vel in annos ſingulos, primi quidem anni iam cœpti purum eſt legatum, & ſi moriatur legatarius poſt mortem teſtatoris, legatum illius anni tranſmittit in heredem. Sequentium annorum legata ſunt condicionalia, puta ſi legatarius viuet. nam eius tantum anni legatum legatarius tranſmittit quo vixit, *l. 4. l. in ſingulos, eod. d. l. 1. §. ſi in annos.* Ratio differentiarum hæc eſt, quia annua legata perſonæ relinquuntur alimentorum, habitationis, diſciplinæ, veſtiarij cauſa, vt ſcilicet legatario conſulatur. & ob id ineſt eis hæc condicio, Si legatarius viuet, & morte eius finiuntur, infinitumque tempus non habent, & ſingulis annis excutitur legatarij perſona an ſuperſit, an capax ſit. qua ratione etiam fit vt de legato annuo tranſigere legatarius non poſſit ſine decreto, de ſtipulatione poſ-

ſit, *l. cum ij, ſup. de tranſ.* In ſtipulatione annua alimentorum, aut ſimilis rei, id eſt, perſonæ ſtipulatoris ratio non habetur, ſed ita promittendo ſibi potius promiſſor diuiſis penſionibus conſulit quam ſtipulatori. Et ideo ſi ea fini quis annua ſtipuletur, qua ſolent legati à teſtatoribus, dicemus plures eſſe ſtipulationes certas, quæ heredem non ſequantur. Hæc plerumque eſt contrahentium finis, cum legati ita relicti nomine ſtipulatio ea edicto interponitur, *l. 1. §. ſi quis, ſup. vt leg. no. cau.* Contra ſi ea fini teſtator legarit, qua ſolent annua in ſtipulationem deduci, puta vt debitori, id eſt heredi conſulatur, vnum erit legatum, purum, incertum, perpetuum, *l. nec ſemel, l. ſi cum præfinitione, l. Firmio §. vlt. inf. qu. dies leg. ced.* Idem dicemus ſi nominatim adiecerit teſtator, & heredibus, *l. in annalibus, C. de leg.* & ad heredes legatum pertinebit in infinitum. quod tamen in vſufructu legato, verbi gratia Titio & heredibus, non obtinet: nam proximi tantum heredes vocantur, ne inutilis penitus reddatur proprietas, *l. antiquitas, C. de vſuf.* Idem dicemus ſi annuum legetur Reip. vel templo, *l. 6. l. annua §. vlt. l. pen. ſup. de an. leg.* & habeo ea de re Græcam Conſtitutionem Iuſtiniani ad Io. præf. præt. *περὶ καταλιμπανομένων ἐνιαυσίων πόλεσιν ἢ ξενῶσιν ἢ ἄλλοις τισὶ δι᾽ ἀγαθὰ συνίστασιν.* quod tamen eadem ratione non obtinet in vſufructu. nam vſusfructus Reip. relictus, vel templo, centum annis finitur, *l. ſi vſusfructus, de vſufr. leg.* Rationem differentiarum quam attuli attingunt plures, ſed aptant eam ſolummodo poſtremæ differentiæ: aliarum alias inquirunt perperam. Ipſe aptam illam omnibus. Et ſane cum alia differentia nectatur ex alia, omnium vt idem ſit principium neceſſe eſt. Vna cur ſit ſtipulatio quærentes, alij hac ratione vtuntur, quia vna verborum conceptione conſtet. quod refellitur: nam eadem ratione legatum erit vnum. eadem ratione hæc ſtipulatio, Stichum & Pamphilum dari, erit vna. Alij quia vna actio. hæc etiam vitioſa eſt. Vnam eſſe actionem, audio. Cur vna ſit, adhuc requiro. Petitur hac ratione principium, & idem per idem declaratur. Alij, quia ſemel ſtipulatoris perſona ſpectatur. Hæc etiam ratio rationem petit. Potior illa eſt ratio eademque generaliter, vnam eſſe ſtipulationem. quod cum diuiſio penſionum ſtipulatoris gratia non fiat, eius perſonæ non cohæreat ſtipulatio, ſed ſi perpetua, continua, infinita, indiuiſa temporibus. In *l. ſi à colono, inf. de fideiuſ.* ſtipulatio quæ non eſt perpetua, pura adpromiſſio pro colono, vna dicitur plurium penſionum ſtipulatio, quod ea contineantur omnes penſiones, his verbis, Quidquid colonum dare facere oportet, nullo tempore expreſſo.

Ad L. Stipulatio 17.

SVMPTA eſt ex *l. 7. ſup. de cont. empt.* quæ eſt ex eodem libro. Stipulatio inutilis eſt ſi interrogatus quis reſpondeat, ſi voluero, *l. à Titio, in fi. inf. hoc tit.* Idem putat eſſe Accur. ſi ita reſpondeat, Si volam. quod non admitto: nam verbum volam eſt extenſiuum in futurum, Voluero non item. Voluero, ſignificat ſemel, Volam identidem. Hoc voluntatis mutationem admittit, illud non item Si hæc ſit condicio, Si voluero, vbi ſemel nolui, ſtipulatio nec me nec heredem meum adficit ſi poſtea voluero, *l. centeſimis, in fi inf.* At hæc, Si volam, & me & heredem meum adficit ſi poſtea voluero, vt aperte indicat *l. ſub hac, ſup. tit. prox.* Idem prorſus eſt in legato. Legatum non valet quod confertur in merum & plenum arbitrium heredis, *l. ſenatus §. legatum, de leg. 1.* Legatum valet quod confertur in arbitrium heredis quaſi boni viri, *l. ſi ſic legatum, de leg. 1. l. xi. 3. ſic fideicommiſſum, de leg. 3.* Putem etiam ſtipulationem valere collata condicione in arbitrium promiſſoris quaſi boni viri, veluti ſi æquum exiſtimaA
ueris opus reſtitues. neque obſtat *l. quod ſæpe, §. 1. ſup. de cont. empt.* quæ imperfectam eſſe venditionem ait ita factam, Quanti æquum putaueris, tanti emptum habebis. Quæ de venditione, eadem & de ſtipulatione dici poſſunt: nam ſtipulatio eſt pandecte contractuum. Sed id de pretio emptionis traditur. quod vſque adeo certum eſſe oportet, vt dubitatum etiam fuerit, an poſſet in arbitrium extranei conferri, *§. pretium, Inſtit. de empt. & ven.* Similiter legatum valet ita relictum, Cum voluerit heres, *d. l. xi. §. ſic fideicommiſſum.* Itemque ſtipulatio, Cum volueris, *l. centeſimis §. vlt. inf.* videlicet ſi viuus promiſſor dixerit ſe velle dare, etiamſi eo non dato deceſſerit. quod ſi antequam vellet, deceſſerit, heres eius non tenetur. His verbis, Cum volueris, id palam in eius arbitrio non ponitur an debeat,
B
ſed quando debeat. Idemque ſi dixerit, Niſi noluero: nam poſt perfectam obligationem hæc condicio inſeritur, *l. obligationum fere §. condicio, ſup. tit. prox. d. §. ſic fideicommiſſ.* Eſt tamen quædam differentia inter hæc duo, Cum volueris, & Niſi nolueris, vt in eo §. oſtenditur. Nam Niſi nolueris, primam voluntatem exigit, & vbi ſemel voluit, poſtea non poteſt nolle. At hæc verba, Cum volueris, vel Cum voluero, tractum temporis habent, id eſt extenſiua & paratatica ſunt, nec primam voluntatem exigunt, ideoque ante mortem quandocumque mutare voluntatem poteſt, nec niſi extremo vitæ ſpiritu voluerit, effectum habebit ſtipulatio. Idem dicendum eſt ſi dixero, Cum volam. & male inter hæc duo differentiam ſtatuit Acc. in *l. 7.*
C
ſup. de cont. empt. nam vterque ſermo profertur *παρατατικῶς* in futurum tempus. nec quicquam huc pertinet *l. ſi quis ſtipulatus ſit, inf.* vbi poſuit differentiam inter Quem voluero, & Quem volam. Si voluero, & Si volam, quam & poſui ſupra. Non tamen eadem erit differentia ſi dixerit, Cum: quandoquidem articulus, Cum, extenſionem ſignificat in futurum tempus, quoad viuet. Eſt & aliud in quo conueniunt legata & ſtipulationes. Legatum valet in arbitrium legatarij collata condicione, *l. ſi ita expreſſum, ſup. de cond. & dem.* Valebit & ſtipulatio, veluti, Mihi ſi voluero dabis. & ob id hæc l. de reo promittendi tantum loquitur, itemque *l. centeſimis, & l. à Titio,* non de reo ſtipulandi: nam & legatum & ſtipulatio ſunt *μονόπλευρα*, id eſt, ex
D
vna tantum parte obligationem conſtituunt. Qua ex parte obligatio conſtituitur, in eam totius rei arbitrium non confertur recte. Qua ex parte non conſtituitur, in eam confertur recte.

Ad L. Qui bis 18.

RECTA Flor. *ideo iure*, hoc ſenſu, non ideo quod bis eandem rem promiſerit iure amplius quam ſemel tenetur. namque & rei & æſtimationis petitio ideo non erit. & ſic in legatis quod bis eandem rem teſtator legauerit, non ideo amplius quam ſemel peti poteſt, *l. plane §. ſi eadem, de leg. 1.* fieri quidem poteſt vt eiuſdem rei nomine duæ ſint obligationes, veluti vna pura, altera in diem, vna ex ſtipulatione, altera mandati, vna propria, altera hereditaria, vna efficax, al-
E
tera inefficax: At res ea quæ variis obligationibus debetur, amplius quam ſemel non præſtabitur. Dum ait, *Non tenetur*, non negat eſſe duas ſtipulationes, ſed duas præſtationes ſiue exactiones. Igitur vtraque ſtipulatio valet, niſi poſterior fiat nouandi animo, ſed res non poteſt præſtari niſi ſemel. Dum ait, Idem, ſignificat rem ſiue corpus. Nam ſi bis eadem quantitas promittatur, voluntatis eſt quæſtio, *d. l. plane §. ſed ſi non corpus:* & ideo ſæpius debetur ſtipulatore probante hanc mentem contrahentium fuiſſe. Re eadem bis promiſſa non admittitur voluntatis quæſtio. Citatur *l. 25. inf.* Duplex fuit ſtipulatio. Vtraque valet. Sed prior exceptione eliditur, & quaſi nulla eſt, vt ait lex, vt &

l. & eleganter §. ſeruus, de do. l. lecta §. pen. ſup. de reb. cred. l. Stichum §. aditio, inf. de ſolut. l. quamuis §. Marcellus, ad Vell. Poſterior efficax eſt, eaque rem actor conſequetur.

Ad L. Si ſtipulatio 19.

STIPVLATIO pœnalis non adſtringit omnes contractus omniave pacta. Matrimonium eſt contractus, Diuortium eſt contractus, nec tamen poſſunt adſtringi pœnali ſtipulatione. & ideo inutilis eſt ſtipulatio ita concepta inter virum vxorem, Si diuortium feceris tot dabis. Libera debent eſſe matrimonia, Libera diuortia, *l. 2. C. de inut. ſtip.* & contenti eſſe debemus pœnis diſcidij legibus comprehenſis Iulia & Papia vel Conſtitutionibus, veluti amiſſione dotis aut donationis propter nuptias, quibus locus eſt ſi euius culpa diuortium fiat, non ſi bona gratia. & has quidem in ſtipulatum deducere poſſumus. Supra legitimas pœnas nihil ſtipulari poſſumus in caſum diuortij. Opponit Accur. *l. ea quæ, ſup. de don. inter vir. & vxor.* Verum in ea ſpecie non fuit pœna, ſed pecuniæ donatæ in caſum diuortij reddendæ conuentio, quam & omiſſa conuentione tali, reddi oporteret donatario ex ea facto locupletiore. Similiter vero ſponſalia pœnæ vinculo obſtringi non poſſunt. Poſſunt tamen ſponſæ in caſum repudij ſtipulari arras, ſponſi pœnam legitimam quæ nunc eſt, puta duplum arrarum, vel eam quæ fuit olim, puta quadruplum, *l. vlt. §. vlt. C. de ſponſ.* Nihil præterea ſtipulari poſſunt. & hoc quidem non de ſponſo & ſponſa dicimus, ſed & de parentibus qui inter ſe deſpondent natos, quod proprie oſtendit *l. Titia, inf. hoc tit.* Ait, Si quis eorum, &c. Eorum, id eſt, parentum, Si quis eorum ceſſaſſet in nuptiis perficiendis. De ſuo facto parentes promiſerunt, non de facto filiorum vel extraneorum. At Nou. Leonis, *περὶ τοῦ ἀπαιτεῖσθαι τὸ γαμικὸν πρόστιμον* ſecus eſt. qua puto reſtitutum ius antiquum, quo ſtipulari veteres ſolebant vxores futuras, & agere ea ſtipulatu in id quod intereſt, auctore Gellio lib. IV. cap. IV. Quod ſi in id quod intereſt, & in pœnam: nam ſtipulatio quæ quanti intereſt promiſſionem habet. pœnam quoque admittit, *l. vlt. inf. de præt. ſtip.* Ait, *Nulla,* Imo quaſi nulla, *d. l. Titia.* vtrumque dici poteſt. Sed non eſt neceſſaria exceptio.

Ad L. Huiuſmodi 20.

SICVT ita recte ſtipulamur, Quod tibi Titius debet, ſi nauis ex Aſia venerit, dabis. ſic & hoc modo, Quod tibi Titius debet, cum debitor eſſe deſierit, dabis: nam ea præſenti vires accipit ſtipulatio, ſi hoc tempore Titius debuit, ſed non committitur antequam debere deſierit. Valet igitur hæc ſtipulatio licet quod nunc eſt, in caſum quo eſſe deſierit in ſtipulationem deducatur. Similiter & hæ valebunt: Tignum quod iunctum eſt ædibus cum ſolutum erit, dabis. Rem meam cum mea eſſe deſierit, dabis. Stichum cum mortuus fuerit, dabis, *l. non moriturum, C. de contr. ſtip.*

Ad L. Si diuortio 21.

POST diuortium quæ nihil habet in dote ſtipulata eſt c. ſibi reddi dotis nomine. Centum ſunt in obligatione, nec falſa demonſtratio quicquam obeſt. Pro demonſtratione hæc verba accipio, Dotis nomine. & ita in *l. vlt. C. de fal. cau. l. ſi ſic legatum §. ſi mihi, de leg. 1.* Quidam male pro cauſa. Cauſa eſt ratio promittendi. Qui promittit dotis nomine, quid promittat non cur promittat oſtendit, demonſtrationem igitur, non cauſam. Superiori ſententiæ locus eſt, ſi ſciens mari-

A tus promiſerit: nam ſi per errorem, indebiti promiſſi condictio eſt, *l. pen. §. mulier, ſup. ſol. mat. l. 3. C. de cond. ind.* ſicut ſi per errorem ſoluerit, *l. maritus, ſup. ſol. mat.* Idem vero dicendum in legato, ſi pater filiæ quæ indotata, & nuptias nunquam experta eſt, leget c. dotis nomine quaſi debitæ à patre iam defuncto. Idem ſi frater ſorori, quæ nullam dotem habet. idem ſi vir vxori, *§. ſed ſi vxori, de leg. l. quibus §. qui dotalem, ſup. de condit. & dem.* vel ſi quis alius alij cuilibet mulieri: nam falſa demonſtratio non vitiat legatum. Sed vt ad ſtipulationem redeamus, ſi quæ habet c. duntaxat in dote, poſt diuortium cc. ſtipuletur dotis nomine, c. quæ ſunt in dote actione de dote repetentur, vel etiam ea ſtipulatu, niſi nouandæ actionis de dote animus fuerit. alia c. quæ non ſunt in dote, petentur B tantum actione ea ſtipulatu eadem ratione, quia ſcilicet falſa demonſtratio ſtipulationem non vitiat. Ait, *Diuortio facto.* id eſt, poſt diuortium: nam ſi hæc ſtipulatio fiat manente matrimonio, ſpeciem donationis habet.

Ad L. Si id quod aurum 22.

ERROR in materia non vitiat ſtipulationem, dummodo contrahentes conſentiant in corpore. Materia eſt cauſa ex qua aliquid fit, vt æs vel aurum vaſis eſt materia. Si igitur ſtipulator putarit vas aureum eſſe quod erat æneum, nihilominus in æneo conſiſtit obligatio. & hoc eſt quod ait, Teneberis mihi huius æris C nomine, id eſt, in hoc ære obligatio conſiſtet. Ferretus, qui hoc loco ob errorem in materia tentat ſtipulationem vitiari, factioſus eſſe mauult quam ſincerus Iuriſconſultus. Materia porro ſubſtantia etiam dicitur, & *οὐσία* in *l. in venditionibus, ſup. de cont. emp.* recte, & ſecundum Ariſtotelem. Subſtantia eſt *τὸ ὑποκείμενον.* Id vero aut materia eſt, vt æs, aut forma, aut compoſitum ex vtroque, vt vas integrum. Error in materia non vitiat ſtipulationem. ſimiliter error in forma non vitiat ſtipulationem: At error in ea ſubſtantia quæ ex materia & forma conficitur, id eſt, error in corpore, vitiat ſtipulationem, *l. continuus §. 1. inf. hoc tit.* Non ſic in emptione venditione: nam & error in materia venditionem vitiat, *l. in venditionibus, l. quid tamen, ſup. de contr. emp. l. ſi ſterilis §. quamuis, ſup. de act. emp.* D Materiam dicit *l. in venditionibus,* Qualitatem *§. quamuis.* Sic *l. 198. inf. de verb. ſign.* materia in *l. ſi prædium, C. de præd. min.* qualitas. Vtrumque coniungit *l. quid tamen.* recte. Qualitas enim ſumitur pro differentia ſubſtantiæ, vtputa materiæ vel formæ, atque ita ſcyphus æneus & ſcyphus aureus differunt ſubſtantia, materia, qualitate. Id quoque notandum ad *§. quamuis:* vulgo ita recte legi, Cum in corpore conſentiamus, de qualitate autem diſſentiamus, emptionem non eſſe. In Florentinis negatio deeſt librarij mendo potius quam mendacio auctoris: nam ſi tollatur, hoc §. dicit, Licet emptio valeat cum erratum eſt in qualitate rei, tamen ea empto eſt actio. Æque prudenter ac ſi diceret, licet vtile ſit mutuum quod dedi, tamen E mihi competit actio ea mutuo, Licet homo ſit ratione præditus, rationem tamen habet. Quis neſcit ſi vtilis eſt emptio, vtilitatem continere actionemque parere? Addita igitur negatione ita potius ſcripſit, Licet emptio non ſit, tamen eſt actio ex empto. quod prima ſpecie falſum videbatur. nos tamen hoc admittimus ſæpe. Præterea refert ſe in eo §. ad ea quæ ſupra dicta ſunt. Quamuis, inquit, ſupra diximus. Supra autem dictum eſt emptionem non eſſe, non emptionem eſſe. Non eſt igitur affirmate legendum, emptionem eſſe. Dices, emptionem non eſſe ſupra non idem I. C. dixit, ſed alius in *l. in venditionibus, & l. quid tamen.* Dicam, Tribonianum ſæpe introducere vnum dicentem

ſe ſuperius ſcripſiſſe, quod tameo ex alio relatum eſt ſuperius, vt in *l. ſi in emptione §. liberum, de contrah. empt.* quæ referenda eſt ad *l. nec emptio, eod. tit.* & io *l. impuberem §. item non continetur, inf. ad l. Cor. de fal.* quæ referenda eſt ad *l. Diuus §. item ſenatus, eod. tit. & l. pen. ſup. de rit. nupt.* quæ referenda eſt ad *l. per adoptionem.* Notandi ſunt duo caſus, quibus tradunt emptionem valere, etiamſi erratum ſit in materia. Vnus eſt ſi inargentata vel argentoſa væneant pro argenteis: quia non omoino erratur in materia. eſt enim in eis argenti aliquid. recte *d. l. quid tamen* opponunt *l. cum ab eo §. vlt. eodem titulo*, quæ non valere venditionem ait, ſi menſa argento cooperta væneat pro argentea. Reſpondet Accur. Id actum in ea ſpecie fuiſſe, vt ſolida menſa eſſet ex argento: nam l. ait, *Pro ſolida.* Non placet reſponſio: nam & vas inargentatum dum vænit, pro ſolido vænit, idque pro cauto habetur ſemper. Ego inargentata vel argentoſa cenſeo ſeparanda eſſe ab iis, quæ argento cooperta ſunt. Menſæ æneæ inargentatæ vel argentoſæ argentum ineſt, eiuſque materia duplex, æs & argentum. Argento coopertæ argentum non ineſt, eiuſque materia æs, noo argentum, ſicut veſtis materia non eſt hominis. Lamina argentea quaſi veſtis eſt menſæ. Plinius XIII. *Menſam cuius materia erat tuber operimento lamina veſtitam.* Alter caſus hic eſt, Si, inquiunt, emptoris interſit venditionem ſeruari. recte. Ceterum id probant minus recte allata *l. Labeo, de contr. empt.* Lex ait, ſi erratum ſit in materia, emptori competere actionem ex empto. Ergo emptio valet. Neganda eſt conſequentia, *l. qui officij §. 1. eod. tit.* Iidem illi hoc propoſito emptionem valere hoc caſu ſubiiciunt, non tamen ad rem ipſam emptorem agere, ſed ad id quod intereſt. Aliud igitor quaſi præſtigiatores proponunt, aliud oſteodunt: nam ſi non eſt actio ad rem, certe emptio oon valet. Ad id quod intereſt actio ex empto eſſe poteſt etiamſi nulla ſit emptio, *d. §. quamuis, d. l. qui officij.* Verumtamen eſſe quod proponunt reor, idque ſubiecta ratio differentiæ inter ſtipulationem & venditionem mox indicabit. Cur error in materia venditiooem vitiat, ſtipulationem non item? An quia ſtipulatio ſtricta eſt, venditio booæ fidei? Minime: nam pignus eſt bonæ fidei, de quo idem eſt proditum quod de ſtipulatione, *l. 1. ſup. de pig. act. & l. cum as, inf. de furt.* Verior ratio hæc eſt, quia ſi per errorem pignori accepto, vel in ſtipulationem deducto ære pro auro, pignus & ſtipulationem nullam eſſe dixeris, nihil ſuperfuerit in obligatione. At creditoris & ſtipulatoris intereſt, vt æs ſaltem ſit io obligatione. Alia eſt ratio emptionis: oam in ea intereſt emptoris potius ne vllo modo in ære emptio conſiſtat quod venditum eſt pro auro. Eadem eſt condicio ſtipulationis ex cauſa emptionis interpoſitæ: nam ſicut ſtipulatio legati, naturam legati ſequitur, *l. 1. §. ſi quis, ſup. vt leg. nom. cau.* ita ſtipulatio emptionis, naturam emptionis ſequitur, *l. ſi ſtipulatus, ſup. de vſur.* Contra ſi emptoris interſit emptionem in eo corpore, cuius in materia erratum eſt, cooſiſtere, fatebor conſiſtere, & ad eam rem agi poſſe, vt ſi ſtannum ſit quod putabat emptor plumbum eſſe, aliter quam ſi væneat æs pro aoro, plumbum pro argento, acetum pro vino. Verumenimuero his caſibus licet non valeat venditio, eo tamen oomine venditor tenetur ex empto. De dolo non tenetur, etiamſi ſciens fefellerit emptorem, quia eſt actio ex empto. eſt & condictio pretij. Is etiam qui ſciens pignori dedit æs pro auro noo tenetur de dolo, quia eſt pigneratitia. Is item qui promiſit, non tenetur de dolo, quia eſt ex ſtipulato ex doli clauſula, Dolum malum abeſſe, quæ ſubiici plerumque ſtipulationibus ſolet, vt hæc lex indicat, & *l. doli, & l. ex ea parte, & l. ſi ita quis §. vlt. inf. hoc tit.* & aliæ complures. Ceterum omiſſa illa clauſula A oeceſſario decurrendum erit ad actionem de dolo: quia ſtricto iudicio dolus oon vindicatur, *l. ita demum §. vlt. ſup. de recept. arb.*

Ad L. Si ex legati 23.

Qvi hominem certum debet ex teſtamento vel ex ſtipulatu, mortuo homine liberatur, niſi mortuus ſit poſt moram. Mora rei obligationem producit atque perpetuat, *l. is qui, ſup. tit. prox. l. 82. §. vlt. l. 33. inf. l. cum ſeruus §. ipſius, de leg. 1.* Mora eſt ſoluendi vel accipiendi crediti fruſtratoria dilatio. Tam creditor in accipiendo, quam debitor in ſoluendo moram B facere poteſt. vtrumque definitio complectitur. Dilatio, *l. ſciendum, ſup. de vſur.* Eccl. 29. παρελκύσει χρόνον. Et ob id à Græcis [illegible] dicitur. Ea plerumque fit in perſonam creditoris per oblationem pecuniæ debitæ, & in perſonam debitoris per litis conteſtationem, vel per aliam interpellationem, denontiationem, admonitiouem creditoris factam opportono loco & tempore, puta ſi interpellatus opportune debitor moretur & fruſtretur, *Paulus in ſi. III. Sentent.* Mora fieri videtur cum poſtulanti non datur. Dixi, Plerumque, quoniam an mora facta ſit, quæſtio facti potius eſt quam iuris, de qua abſolute reſponderi non poteſt. itaque eius definitio ad iudicem potius ſpectat & virum bonum, quam ad Iuriſconſultum, *l. mora, ſup. de vſur.* & recte in *d. l. quod te, ſup. de* C *reb. cred. Animaduerti*, & in *l. ſed & ſi Reſpublica, in ſi. ſup. de vſur. Decerni.* Interdum moram re ipſa debitor facit ſine interpellatione, *d. l. ſed & ſi Reipublica, l. 49. §. pen. l. vlt. C. de cond. ob turp. cau. l. 3 C. in quibus cauſis in integrum reſtit.* Interdum ex die ſolo, *l. traiectitia, ſup. tit. prox. l. magnam, C. de cont. ſtip. l. ad diem, inf. hoc tit.* Alias res ipſa interpellat, alias dies, alias perſona, alias nec res nec dies, ac ne perſona quidem, vt indicat *d. l. mora, & l. ſi quis ſolutioni, eod. tit.* quamobrem conſtitui hac de re perpetuo & generaliter nihil poteſt. Sane pupillus interpellatus moram non facit, niſi interpelletur tutore auctore, vel niſi ipſe tutor interpelletur, *l. prox. inf.* cui opponi ſolet *l. ſi dictum §. vlt. ſup. de euict.* quæ D non loquitur de ioterpellatione, ſed de laudatione auctoris. Laudari pupillus auctor poteſt ſine tutoris auctoritate, ſi tutor non compareat. idque benigne receptum eſt, ne in fraudem emptores incidant. Sumpta eſt *l. prox. ex Pauli lib. IX. ad Sabinum.* Ex eodem eſt *l. 22.* Eo libro tractauit de furtis. Lex 22. quatenus coaptari poſſit ad qoæſtionem de furtis, cooiuncta *l. cum as, inf. de furt.* iotelligetur. Hæc vero ita illi quæſtioni aptabitur ſi dicamus, Pupillum furtum facere, damnum iniuria dare, & ex iis cauſis obligari ſine tutore, *l. impuberem, l. prox. de furt.* Moram tamen oon facere ſine tutore. Ceterum, vt ſupra diximus, ſi res debita poſt moram debitoris interierit, debitor non liberatur. Id ita Martinus accipit, niſi omnimodo ea res fuerit peritura apud E creditorem. quod veriſſimum eſſe arbitror. Id probat *l. ſi plures §. vlt. ſup. depoſ.* Lex pooit rem debitam ex cauſa depoſiti ante rem iudicatam interiiſſe poſt litis conteſtationem, atque adeo poſt moram tamen. Quinimo ideo ponit ante rem iudicatam interiiſſe, quod poſt rem iudicatam intra tempora iudicati ceſſet ac interquieſcat mora, & eius temporis periculum non pertineat ad debitorem. Re autem poſt moram ante rem iudicatam extincta, quæritur an depoſitarius liberetur. Lex ſignificat ita diſtinguendum eſſe ex Proculianorum ſententia: Aut peritura erat res apud actorem, etſi confeſtim reſtituta eſſet, & tunc liberatur: aut non erat per-

itura, vt qoia actor eam diſtraxiſſet, & pretium redegiſſet, & tunc non liberatur. Eandem diſtinctionem adhibendam eſſe in actione ex teſtameoto indicat *l. cum res §. vlt. ſup. de leg.* 1. Ait enim re legata poſt moram extincta ideo heredem teneri legatario, quod ſi eam maturius præſtitiſſet, potuiſſet eam legatarius diſtrahere, & ſibi pretium ſeruare. Ex contrario igitur ſi non erat eam diſtracturus, ſi omnino erat apud eum peritura, abſolui heredem oportet. Cur non & eadem vtemur in actione ex ſtipulatu? Eadem vtimur in rei vindicatione, ſiue agatur cum bonæ fidei poſſeſſore improbe litigante, ſiue cum malæ fidei poſſeſſore, *l. item ſi verberatum, §. vlt. ſup. de rei vind.* Eadem diſtinctione vtimur ooo taotum eum de debitoris, ſed & cum de creditoris mora diſputatur, vt in ſpecie *l. ſi is qui Stichum, ſup. de iur. dot.* Pro Martioo citatur *l. ſi cum exceptione, §. quatenus, ſup. Quod met. cau.* male. Eſt enim potius contra Martioum: oam re metu extorta perempta poſt moram, id eſt, poſt tempora iudicati, lex ait indiſtincte teneri eum qui metum intulit, ſiue æque fuerit res apud actorem peritura, ſiue non. idque fit odio eius qui malo more metuio iotulit, quod in aliis inuitatoribus locum oon habet: nam & eius odio hoc comparatum eſt, vt non liberetur re perempta ante moram, id eſt, intra tempora iudicati, ſi peritura non fuiſſet metu non illato, quod & ad eum qui vim fecit porrigitur in interdicto Vnde vi, vel Quod vi aut clam. Alij vero debitores puta ex teſtamento vel ex ſtipulatu ante moram re perempta indiſtincte liberantur, ſiue fuerit ea interitura apud creditorem, ſiue non. Porrigo idem illud etiam ad furem in coodictione furtiua. non in rei vindicatiooe, qua tenetur vt quilibet poſſeſſor, *l. 11. C. de furt.* oon vt fur, & ob id maxime furi grauis eſt condictio, quia eæ tres actiones De vi, De metu, De furto, oon admittunt illam diſtinctionem, fuerit res peritura necne, quæ an eſſet in aliis etiam actiooibus admitteoda, fuit olim controuerſum. In iis numquam fuit controuerſum. Rurſus eandem diſtinctionem illæ tres admittunt re perempta ante moram, quam aliæ reiiciunt. Alius caſus pooitur in hac lege quo re perempta debitor non liberatur, Si ipſemet debitor hominem debitum occiderit. Tale factum interpretes moram appellant. male. Separatur à mora in *l. ſi ſeruum §. ſequitur, inf. l. mora, §. vlt. ſup. de vſur.* Mora eſt dilatio, ceſſatio, fruſtratio, tarditas, procraſtinatio. Occiſio ſerui, nihil eſt tale. Mora emendari poteſt. Occiſio ſerui oon item. Vtrumque tamen culpæ oomioe continetur: & vt hæc lex ſignificat, per debitorem ſtat quo mious det, hoc eſt, debitor eſt in culpa dupliciter, ſi moratus ſolutionem fuerit, & ſi occiderit. & hoc vtique ſi immerentem occiderit: nam ſi merentem occiderit, culpa vacat, nec vtilis actio in eum conſtituenda eſt, *l. qui ſeruum, inf. hoc tit.* vbi fortaſſe vtilis actio dicitur quod detur vtilitatis, id eſt, eius qood intereſt nomine, vt io *l. ſtipulatio, §. ſi quis inſulam, ſup.* Eſt tamen directa. Ait hæc, *Hominem certum.* vt & *l. 37. inf. l. 3. C. de vſur. leg.* nam incerto homioe, id eſt, generaliter & ἀορίστως homine promiſſo, quod debetur perire non poteſt. L. 25. expoſui in *l. 18.*

L. Generaliter 26.

ALIÆ ſunt ſtipulationes natura turpes, ex quibus nec ciuili nec prætorio iure datur actio, veluti Homicidium, Sacrilegium, Furtum, Leoocinium fieri, *l. 5. C. de cond. ob turp. cau.* Si homicidium fecero tot dari. Vel ſi furto facto à pluribus alter ab altero ita ſtipuletur, Ex furto partem dari, *l. ſi flagitij, inf. hoc tit.* vel ſi ita ſtipuler, Si homicidium non fecero tot dari, *l. iuriſgentium, §. ſi vt maleficium, ſup. de pact.* Ait *l. prox.* *Actionem denegari.* Data ſcilicet exceptione, *l. pen. ſup. de*

A *cond. ob turp. cau. l. 1. C. eod* & ita S. C. Macedoniano denegari dicitur actio, quæ tamen ſine exceptione non infirmatur, *l. ſed & ſi § hoc, D. ad S. C. Macedon l. 7. §. non ſolum, eod. tit.* Peſſime illi, qui in ea *l. pen* turpem cauſam oon generaliter, ſed anguſte accipiunt: Nam & cum ex vtraque parte turpitudo verſatur, vt in hac ſtipulatiooe, Si homicidium fecero tot dari, lex ea ſignificat agenti exceptionem obſtare, & ſoluenti condictionem non competere. Et quod ait, *Porro*, exemplum eſt præcedentis ſententiæ. Porro ſignificat plane aut proinde. Aliæ ſunt turpes ciuiliter, ex quibus etiam actio noo datur, vel ſi datur ſub ambiguo, non eſt defutura exceptio, vt ſi ita de muliere ſtipuler, Si mihi non nupſeris, tot dari. quo de genere ſtipulationis diximus in *l.*
B 19. vel ſi quis ſororem nopturam ſibi ſtipuletur, *l. 35. inf.* quod iure ciuili non oatura probrum eſt. Vel ſi ita ſtipuler, Si me heredem non feceris, tot dari, quæ quidem eſt etiam contra bonos mores pop. Romaoi, *l. 61. inf. hoc tit.* de quo genere ſtipulationis, deque illa *l. 61.* hoc loco dicere conſtitui. Succeſſiones ſtipulationibus vel pactis obſtringi non poſſunt, vt ſi ſtipuler, me heredem ſcribi, vel niſi ſcripſeris tot dari, *l. 4. C. de inut. ſtip. l. cum donationis, C. de tranſ.* vel ſi dotali inſtrumento conuenerit vt vir vxori ſuccedat, *l. hereditas, C. de pact. con.* vel ſi conuenerit vt filia quæ nuptui collocatur, vel filius cui vxor datur, patri ſuccedat ex ſemiſſe vel ex beſſe. Hæc conuentio eſt contra leges, *l. pactum quod dotali, C. de pact.* Moribus tamen noſtris recepta eſt & probata *Nou. Leonis 19* qua abrogatur *d. l. pactum quod dotali.*
C Eſt etiam contra leges hæc conuentio, ne ſuccedat nobis ab inteſtato is, ad queo lege hereditas redit, vel vt filius aut filia contenta ſit certis rebus, nec agat querela, *l. ſi quando, §. illud, C. de inoff. teſt.* vel vt filia contenta ſit dote, & renuntiet ceteris, *l. vlt. ſup. de ſuis & legit. hered. l. 3. C. de collat.* hæc conuentio non valet, niſi dos ſufficiat legitimæ portioni, *arg l. 1. §. ſi parens, ſup. ſi quis à par. man. fuer.* At moribus noſtris hæc etiam conuentio recepta eſt, præſertim ſi iurata renuntiet ex *cap. quamuis, de pact.* Illa quoque recepta eſt, ne ex matrimonio quod contrahitur ſuſcepti filij patri ſuccedant, qua de re conuenire plerumque ſolent viri nobiles, qui habeotes liberos ex nobili vxore, ea defuncta ducunt plebeiam, vt eſt relatum
D in libris Feudorum tit. *Si de feudo def. cont. ſit, §. filij.* io quo deeſt negatio, & in *tit. de filiis naturalibus ex mat. ad morganaticam contr.* Id illi faciont cooſulentes liberis ex priore matrimooio, qoanquam vtrique oobiles cenſeantur: oam & plebeia vxor per matrimonium nobilitatem adipiſcitur, ſicut è contrario nobilis ſi nubat plebeio eam amittit, & tranſit ad plebem, & filij naſcuntur plebeij. Liuius lib. x. *Virginia patricia deſiit eſſe, quod nupſiſſet Volumnio plebeio.* Verbum illud, Morganaticam, quod eſt in illo tit. *de filiis nat. ex mat. &c.* reperi & io alio auctore ſatis vetuſto Alberto Argentinenſi in Chronico: *Tanquam*, inquit, *matri ſuæ per Rodolphum regem olim morganatico iure donatum.* Id ius eſt
E ex lege Salica, Longobarda, Ripuaria. Eo verbo ſignificatur quidquid nuptiali conuentione, ſiue inſtrumento dotali conceditur vxori vel liberis naſcituris ex eo matrimonio, quod genus omne coouentionis leges illæ comprobant. ideoque in illo tit. *ad morganaticam*, id eſt, legibus illis. Io antiquis legibus Francorum, *Mariage à Morguage.* Non valet etiam conuentio ioter duos facta de mutua ſucceſſione, niſi ioter commilitones, *l. licet, C. de pact.* Harmeoopulus 1. Epit. tit. περὶ ἀλληλοκληρονομίας. Non valet item coouentio ſi duo vel plures, qui ſperant alterius ſucceſſionem, eo viuo nec conſeotiente præmature de eius diuiſione inter ſe paciſcantur, *l. vlt. C. de pact.* Eſt enim quaſi coruina conueotio. Valet cooventio ne me vel filium exheredes, *l. quidam inf. hoc tit.* Expoſui § *vlt. in l. 8.*

Ad L. Si rem 28.

Qvi rem dari ſtipulatur, proprietatem ſtipulatur, *l. vbi autem §. vlt. inf. l. non videntur data, inf. de reg. iur. l. 2. C. de cont. ſtip.* Qui rem tradi, poſſeſſionem tantum ſtipulatur, non proprietatem. itaque ex ea ſtipulatione non eſt certi condictio, ſed actio ex ſtipulatu itemque eo modo rem meam recte ſtipulabor. *l. nemo rem ſuam, inf. l. 4. §. Labeo, ſup. de do. except. l. ſi aliquam rem, ſup. de adquir. poſſ.* & dixi in *l. 16.* Interdum dari accipitur pro tradi, *l. 4. ſup. de vſur.* Quidam differentiam eſſe tradunt inter ſtipulationem Rem tradi, & ſtipulationem Vacuam poſſeſſionem tradi, & hanc continere fructus poſtea perceptos, illam non item. quod an verum ſit, tractemus. Si ſtipulatus ſit rem dari vel tradi, fructus & partus non veniunt niſi poſt litem conteſtatam, *l. ſi filiusfamilias §. vlt. inf. l. 4. §. videamus, § ſi actionem, ſup. de vſur.* Neque obſtat *l. ſi fundum, inf.* nam in ea lege id quod intereſt ſignificat rei pretium, & ſi quid pluris circa rem interſit, non fructus. At ſi ſtipulatus ſit, Vacuam poſſeſſionem tradi, hæc vacui appellatio exigit vt cauſa etiam bonorum, id eſt, fructus & partus præſtentur. Sic Vlp. in *l. in conuentionalibus §. vlt. inf.* Cauſa bonorum eſt omne id quod habiturus eſſet ſtipulator ſi res tradita fuiſſet. porro habiturus fuiſſet fructus & partus. ergo ij veniunt. Idem probat Pap. *l. 4. ſup. de vſur.* nam licet idem videatur ſtipulator ingeminaſſe his verbis, Rem dari, vacuamque poſſeſſionem tradi, non tamen propter illam ingeminationem eo loci Pap. ait fructus & partus venire, ſed propter illam vacui appellationem. Vberior igitur hæc ſtipulatio eſt Vacuam poſſeſſionem tradi, quam illa Rem tradi. Verum obſtat Pomp. in *l. 3.* quæ incipere debet, *Traditio*, non vt Flor. *ratio*, vel vt in aliis, *datio*, *§. 1. de act. emp.* quæ lex aperte ait, fructus non venire. Et vti reſpondendum ſit ingenui fatentur ſe neſcire, ambitioſi diſſimulant. Ingenue fateamur quod res eſt, perſpicuum eſſe Pomponium diſſentire à ceteris, quandoquidem & vellicat ceteros ſatis aperte. Hæc enim eſt ſententia Pomponij. Ceteri admittunt emptore ſtipulante fundum dari ſiue tradi fructus non venire. Iidem admittunt huius ſtipulationis eundem eſſe ſenſum, qui eſt illius Vacuam poſſeſſionem tradi. hanc compreſſius dicere, quod illa latius: hanc pugno, illam palmæ ſimilem eſſe. Cur ergo faciunt vnam vberiorem altera? & ſane Pomponij ſententia verior eſt. ac contrariam ſententiam ceteri forſitan non valde probarunt, quandoquidem eam retulerunt in diſputationum & quæſtionum libris, quibus ſæpe tractantur non tam vera quam veriſimilia. & Pap. ait in *d. l. 4. poſſe dici*, id eſt, poſſe tentari.

Ad L. Scire debemus 29.

Illvd eſt δημῶδες, Tot eſſe ſtipulationes, quot ſunt ſpecies vel ſummæ: veluti Stichum & Pamphilum dari, duæ ſtipulationes ſunt. item decem & quinque, vel ſortem & vſuras dari, duæ ſunt ſtipulationes, *l. vbi autem §. pen. inf. hoc tit.* Fugitiuum non eſſe, Furem non eſſe, Erronem non eſſe, Viſpellionem non eſſe, quatuor ſtipulationes ſunt. Idemque eſt ſi pluribus rebus nominatim pactis, generalis ſtipulatio ſubiiciatur: habebitur enim pro multiplici, *l. Titia §. vlt. l. pen. in prin. inf. hoc tit.* Item ſi ſtipuler, annua bima trima die x. quaque die dari, tres ſunt trium ſummarum ſtipulationes, *d. l. pen. §. 1.* Effectus huius ſententiæ hic eſt, vt ſæpius ex ſtipulatu agi poſſit, *l. quia dicitur, ſup. de euict.* quæ huic coniungenda eſt, cum ſit ex eodem lib. *l. cum plures, eod.* & vt non fiat nouatio, quemadmodum traditur hoc lo-

A co in hac ſpecie: Promiſiſti mihi Stichum, deinde promiſiſti mihi Stichum & Pamphilum, duorum ſeruorum duæ ſtipulationes ſunt, nec quod Stichus bis promiſſus ſit, amplius quam ſemel debetur, *l. 18. ſup.* nec ideo minus ſeparatim petetur ex priori ſtipulatione. Item vt quoties ſingulis ſummis certa tempora adſcripta ſunt, vt in exemplo *l. pen. §. 1. inf.* ſingulis temporibus ius capiendi inſpiciatur. quod non fieret ſi vna eſſet ſtipulatio, vt diximus in *l. 16.* Item vt pluribus rebus in ſtipulationem deductis, vna promiſſa, vel è contrario, obligatio contrahatur, etiamſi interrogationi reſponſio non congruat, vt diximus in *l. 1. §. ſi quis ita, ſup.* cum tamen, ſi vna ſit ſtipulatio, congruere reſponſum oporteat omnimodo. B Eidem ſententiæ locus eſt in legatis, & hic etiam effectus, vt ſæpius agi poſſit, & vt alterum ſperni aut peti aut vindicari poſſit, *l. 5. & 6. ſup. de leg. 2.* quod non fieret ſi vnum eſſet legatum. Ibi autem locum habet, vbi ſpecialiter in legato, vel in ſtipulatione plures res exprimuntur. Ceterum ſi non exprimantur, vnum eſt legatum, vna ſtipulatio, *l. 2. ſup. de leg. 2. l. quod dicitur, 1. inf. hoc tit.* vt ſi ſtipuler pecuniam quæ eſt in conſpectu, vel aceruum pecuniæ, vna eſt ſtipulatio, licet plura ſint corpora nummorum. Eſt item vna ſtipulatio ſi ſtipulet familiam, chorum, gregem, armentum, poliam, peculium, ſupellectilem, veſtem, aurum, argentum, inſtrumentum, dotem, lecticarios, tragœdos, comœdos, bigam, trigam, quadrigam. Nec mouere nos debet *l. ſi chorus, ſup. de leg. 3.* quæ choro aut famiC lia legata ait perinde eſſe, quaſi ſinguli homines legati eſſent. quibus verbis ſignificatur plura eſſe legata, ſicut in *l. Titia §. vlt. inf.* Sed nihil prohibet idem dici vnum & plura diuerſa ratione. Ariſtoteles 1. [illegible] ἀρχῶν c. 1. Plato in Parmenide. Obligatione & iure vnum eſt legatum, diuiſione capitum plura. Additur in hac lege ſtipulationem legatorum vnam eſſe, licet ſint legata plura. Vbi ſtatim quæritur, cur etiam ſtipulatio pactorum non ſit vna, *d. l. Titia §. vlt.* Stipulatio legatorum vna eſt, quia in ea ſingulæ res, vel ſingula legata non exprimuntur, nec vſquam inueniuntur expreſſa à contrahentibus. Stipulatio pactorum eſt multiplex, quia licet in ea ſingulæ res non exprimantur à contrahentibus, fuere tamen ab eiſdem in pactis expreſſæ, quorum D aſtringendorum cauſa facta eſt ſtipulatio. *Si à fure.* Si ſtipuler mihi rem meam dari, inutilis eſt ſtipulatio ſecundum ea quæ tradita ſunt in *l. 16. ſup.* eademque ratione ſi agam rem meam mihi dari oportere, id eſt, ſi condicam, inanis eſt actio, *§ ſic itaque, Inſtit. de action.* quo fit vt domino non detur ſerui ſui nomine actio noxalis *l. ſi ſeruus communis § vlt. ſup. de nox. act.* At odio furum & prædonum comparatum eſt, vt condicere eis rem ſuam dominus poſſit, *d. §. ſic itaque.* An igitur & ſtipulari? Minime, niſi ita ſtipuletur, Quod ex cauſa condictionis dare facere oportet. Duplex eſt ſtipulatio. Vulgaris quæ fit ſimpliciter, veluti Rem dari, vt recte Thalelæus ſcribit 29. Βασιλικῶν, *ad l. 1. C. de rei vxor. act.* Hanc de fure inutiliter ſtipulamur. Eſt & alia ſpecialis E quæ fit adiecta cauſa, Quod actione rei vxoriæ dare facere oportet dari, vel, Quod ex cauſa condictionis dare facere oportet. Hanc de fure vtiliter ſtipulamur. Sollemnia ſunt hæc verba condictionum, Dare facere, quibus vtimur etſi de dando agatur tantum, *l. vlt. ſup. com. præd. l. ſæpe, de verb. ſign.* Cum vero à fure ita ſtipulatus ſum, Quod ex cauſa condictionis dare facere oportet, re furtiua perempta antequam fiat ſtipulationi mora, fur à re omnimodo liberatur, qui, ſi ſtipulatio illa non interueniſſet, nullo modo liberaretur. ſed hæc ſtipulatio quodammodo emendat & ſuſpendit moram. & ita is qui furtum vel metum fecit, ſi condemnatus ſit, à rei præſtatione liberatur re perempta antequam mora iudicato fieret, id eſt, intra tempora iudicati actionis, qui nulla facta condemnatione non liberaretur, *l. item ſi*

cum exceptione §. *quatenus, ſup. Quod met. cau.* Hæc condemnatio aut ſtipulatio illa condictionem non nouat, niſi id actum ſit: nam condici adhuc res ſi extat poteſt, & ex ſtipulatu peti, ſed à periculo liberat, & vt mora paulisper inretquieſcat facit, ideoqne iotetim re perempta vtraque actio euaneſcit, *l. qui decem* §. *idem reſponſum, inf. de ſolut.* cui ſolet opponi *l. parui, ſup. de cond. furt.* in eo quod rei præſentiam exigit *l. qui* x. quam non exigit, *l. parui.* Sed *l. parui*, loquitur de ſtipulatione pura, quæ ſtatim nouat, quo caſu mora finitur quaſi delegatione, ſiue præſens res fuerit ſioe non. Lex *qui decem*, loquitur de ſtipulatione condicionali nihil nouante ſtatim. quo caſu mora fioitur quaſi oblatione, ſi modo res præſeos ſuerit. Sane in *l. parui*, transſerre in aliud oomen & in alium ſtatum, nouare eſt.

Ad L. Sciendum 30.

VLPIANVS XLVII. ad Sabinnm de fideiuſſoribus ſcripſit. inter cetera, græce fideiuſſorem accipi, & vt eſt ſcriptum in *l. græce, inf. de fideiuſ.* Sciendum eſt fideiuſſorem omni obligationi adhiberi poſſe. Sciendum eſt pro eo etiam qui iure honorario obligatus eſt, fideiuſſorem accipi poſſe. *Item ſciendum eſt*, &c. vt in hac l. id eſt, ſollemnem videri ſtipulationem interceſſiſſe. Fideiuſſio non fit niſi per ſtipulationem, his verbis, Fideiubes, Fideiubeo. Qui dicit Fideiubeo, fideiuſſor eſt. Qui dicit Fidepromitto, fidepromiſſor. Qui Spondeo, ſponſor. Inde *tit.* 1. *Sent. Pauli de fid. & ſponſ.* & in *tit.* VIII. Minor *in his quæ fideiuſſit, vel fidepromiſit, vel ſpopondit.* Sed & fideiuſſor dicitur qoocumqoe verbo interceſſerit, ſicut & ſponſor, licet non dixerit Spondeo, vel Fideiubeo, vel Fidepromitto, *l.* 7. *de verb. ſign.* Cum igitur ſcriptum eſt fideiuſſiſſe aliquem, ſollemnis ſtipulatio interueniſſe intelligitur, & quod ſcriptum eſt quaſi actum, videtur etiam actum, §. *vlt. de fideiuſſor.* ſicut ſi ſcriptum ſit promiſiſſe aliquem, videtur ſollemnis ſtipulatio interueniſſe, vt *Paulus ſcribit* v. *Sent. tit.* VII. & §. *ſi ſcriptum, de inut. ſtip. l. Titia* §. *pen. inf. l.* 1. *C. de contr. ſtip.* & tanti momeno eſt ea ſcriptura, vt aduerſus eam teſtes non admittantur ſi de fide eius nihil dicatur, ſecundum Pauli ſententiam *lib.* v. *tit. de teſtib.* & Græcorum, 21. βασιλικῶν, tit. 1. ἄγραφος μαρτυρία κατ' ἐγγράφου μαρτυρίας ἰσχύειν οὐ δύναται. & ideo recte conſtituitur in *l. pen. C. de contr. ſtip.* vt ſi ſcriptum ſit ſeruum feciſſe ſtipulationem, aduerſus eam ſcriptutam teſtes non admittantur: nam & plerumque honeſtiores viri licet ipſi contrahant, ſeruorum malunt quam ſua nomina inſtrumentis publicis inſcribi, *l. pupillus* § *ſane ſiquidem, ſup. de auct. tut.* nec enim volunt contractus ſuos δημοσιεύεσθαι, vt Iuſtin. ait *edicto* VII. Quaſi igitur ſerui illi non adfuerint quos adfuiſſe ſcriptum eſt, vel quaſi ſerui non fueriot eius cui ſtipulati ſunt, teſtibus prolatis ſcriptura non infirmabitur. Item ſi ſcriptum ſit rem geſtam inter præſentes, aduerſus ſcripturam teſtes non admittuntur, ſi modo tempore cootractus contrahentes in ea ciuitate fuerint. quod ſi teſtibus probetur eos alibi fuiſſe, ἰσχυρότερός eſt ex τῶν κατὰ φύσιν ἀδυνάτων, vt Ariſtot. ſcribit ad Alexandrum cap. XIV. quo ſubruetur ſcriptura *d. l. pen.* §. *item verborum, de inut. ſtip.* Cic. 1. de Inuent. *Si vos me iſtud eo tempore feciſſe dicitis, ego autem eo ipſo tempore trans mare fui, relinquitur vt id quod dicitis non modo non fecerim, ſed ne potuerim facere.* Hic eſt vnus caſus quo teſtes cootra ſcripturam admittuntur. alioquin non admittuotur. In contrarium tamen Acc adfert *l. iuriſgentium* §. *quod fere, ſup. de pact.* Negandum ibi teſtes admitti contra ſcripturam, ſed admittuntur pro ſcripti ambigui interpretatione, vt cum vnus promittendi verbum pro pacto, alter pro ſtipulatione accipit. Pro pacto accipitur quandoque, *l. ſciendum* §. *dictum, de ædil. ædic. l. nuda, C. de conſ. ſtip. l. ſi pacto quo pœnam, C. de*

A *pact.* Adfertur & *l. cum de indebito* §. *vlt. ſup. de probat.* Sed ibi non teſtes ſed ſcriptum contra ſcriptum proferetur, quæ probationum colliſio fit ſæpe, *l.* 1. *C. ſi minor ſe maior. dix. l. generaliter, C. de non num. pec. Nou.* 90. Obiicitur etiam huic *l. quæcumque* §. *vlt. ſup. de Publ. in rem act.* Si ſcriptum ſit pupillum vendidiſſe, oon ideo videtur vendidiſſe tutore auctore. recte. qnia id verbum non ſignificat. At fideiuſſiſſe & promiſiſſe ſtipulationem ſignificat, quæ nulla eſt niſi ſollemnis fit, id eſt, niſi præceſſerit interrogatio & ſecuta fuerit reſponſio: ac ſi ſcriptum ſit promiſiſſe pupillum, videbitur quidem ſtipulatio ſollemnis interueniſſe, non tameo auctoritas tutoris. L. 31. expoſui in l. 16.

B

Ad L. Si in nomine 32.

ERROR in nomine proprio ſerui non vitiat ſtipulationem. noo adiicit, cognomine, prænomine, agnomine. quoniam iis ſerui carent. id vero perpetuum eſt in omni parte iuris, vt error io nomine non oocear. neque vero mirum ſi ſtipulationi non noceat: oam ſi error io ſubſtantia ſtipulationi non nocet, *l.* 22. *ſup.* qui longe grauior eſt, multominus nocebit error in nomine. L. 33. expoſui in l. 23.

Ad L. Multum 34.

CONSTAT rei cuius commercium non eſt, id eſt cuius dominium vel poſſeſſionem nemo adquirere poteſt, inutilem eſſe ſtipulationem, vt puta rei ſacræ. qua C de re multi ſunt loci. De vno tantum ſum dicturus, quod male Græci quidam acceperunt, in *l. qui vniuerſas* §. 1. *ſup. de adq. poſſ.* Amittimus poſſeſſiooem ſi locus quem poſſidemus fiat ſacer. Additur, & ſi contemnamus religiooem, & pro priuato eum teneamus. Hoc non additur in libris βασιλικῶν, io quibus ſimpliciter ita eſt ſcriptum, παύομεν νέμεσθαι τὸ ἱερὸν γενόμενον. Quærit Theodorus Balſamon io Nomocanonis tit. 2. cur non fuerit additum: & hanc rationem reddit, quia cum poſſeſſio bonæ fidei non interrumpatur, quod poſtea cognouerit poſſeſſor rem alienam eſſe, *l. bonæ fidei, ſup. de adquir. rer. dom.* viſum eſt ioiquum interrumpi eam non derelictam, quod poſtea res ſacra effecta fuerit. male argumentatur ab opiniooe poſſeſſoris ad ius & qualitatem D rei poſſeſſæ. Scieotia poſſeſſoris cœptam bona fide poſſeſſionem nec intermiſſam non interrumpit. ergo religio rei accedens noua noo dimiſſam poſſeſſionem non ioterrumpit. Plus enim eſt cœpta poſſeſſione bona fide, poſtea mutari ius & qualitatem rei, & ex profaoa ſacram eam fieri, quam ſi non mutata cooditione rei, quod initio putarat poſſeſſor eſſe proprium, poſtea cognouerit alienum eſſe. Multa omittuntur in libris βασιλικῶν, quorum omittendorum nulla alia eſt cauſa quam breuitatis ſtudium. Nunc tractemus de re cuius eſt commercium, id eſt, vt Acc. loquitur, quæ in communi eſſe poteſt, quo modo & Græci κοινωνήσιμα accipiunt, quidam tamen eius commercium non habent, vt Chri- E ſtiani ſerui eſt commercium, Iudæus tamen eius commercium noo habet: Prædij prouincialis cum aliis eſt commercium, cum præſide non item. Si quis ſtipuletur rem cuius commercium oon habet, inutilis eſt ſtipulatio. Accur. aliud putat eſſe dicendum in legato. quod improbo: nam etſi legetur res cuius commercium legatarius noo habet, ſine diſtinctione inutile eſt legatum, nec debetur æſtimatio, *l. mortuo* § *pen. ſup. de leg.* 2. nec obſtat *l. ſi filiusfamilias* §. *ſi quid, ſup. de leg.* 1. nam ibi proponitur legatum licite, id eſt, capaci, & extrinſecus accidiſſe propter corporis vitium, vel legati qualitatem, vt id legatarius habere ooo poſſet, quo caſu æſtimatio debetur. Non obſtat *l.* XI. § *ſi ſeruo, de leg.* 3. nam ibi proponitur legata militia ſeruo. Eſt quidem

Digitized by Google

eius incapax ſeruus. Sed tameo ideo debetur æſtimatio, ſi ſciens ſeruo eam legauerit, quoniam tale legatum in quantitate potius, coius non eſt incapax, quam in corpore conſiſtit, *l. mortuo* §. 1. *l. Titia Seio, de leg.* 2. Non obſtat *l. ſed ſi res aliena, ſup. de leg.* 1. in qua, vt alias oſtendimus, ita legendum, *ei cui ius poſſidendi eſt*, & hic eſt ſenſus: vtile eſſe fideicommiſſum ſi res, cuius commercium legatarius oon habet, ab eo per fideicommiſſum relinquatur ei, qui eius rei commercium habet. quod veriſſimum eſt: nam & vtile eſt legatum ſi legatarius rei commercium babeat, licet heres non habeat, *d. l. mortuo* §. *pen.* & vtilis ſtipulatio, ſi ſtipulator rei commercium habeat, licet promiſſor non habeat, vt hoc loco oſtenditur. Ergo qui rei commercium non habet, eam vtiliter promittit, inutiliter ſtipulatur. Huic ſententiæ quidam tradunt ſimile eſſe quod eſt alibi ſcriptum, Eum qui prædium non habet, ſeruitutem vtiliter promittere, inutiliter ſtipulari. Alibi ſcriptum dicunt eſſe, quod nuſquam eſt ſcriptum. quinimo ſicut ſeruitutem vtiliter promittit qui prædium oon habet, ita & eam ſibi vtiliter ſtipulatur. & *l.* 1. *ſup. com. pred.* de adquiſitiooe loquitur oon de ſtipulatione. Seruitus adquiri vel cedi, ab eo qui prædium noo habet non poteſt, in ſtipulationem deduci poteſt, ſicut & ſub condicione adquiri vel cedi noo poteſt, in ſtipulatum deduci ſub condicione poteſt, *l. exiſtimo, inf. hoc tit.* Non tamen poteſt quis ad fundum alienum pure nominatim ſeruitutem ſtipulari vel promittere.

Ad L. Si ſtipulor 35.

HÆC lex eſt initio de obligationibus impoſſibilibus quæ in faciendo conſiſtunt. Sicut ſi ſtipuler rem dari quæ dari noo poteſt, inutilis eſt ſtipulatio, vt legis proximæ ioitio diximus, oiſi per promiſſorem ſteterit quominus dare poſſit, *l. ſi ſeruum* §. 1. *inf.* ita ſi ſtipuler fieri quod fieri ooo poteſt, inutilis eſt ſtipulatio, niſi per promiſſorem ſteterit quo minus facere id poſſit. Dupliciter fieri quid oon poteſt. Natura & lege. Natura vno die peruenire Romam non poteſt. Lege connubio iungi nobis ſoror naturalis vel adoptiua non poteſt. Naturalis nuoquam: Adoptiua, quandiu adoptio durat. Alia ſunt impoſſibilia natura, alia lege, *l. continuus* §. *cum quis, inf.* neque vero hæc, neque illa in ſtipulationem deducuntur vtiliter. Inutilis eſt ſtipulatio ſi ſtipuler inſulam hodie ædificari, quod natura eſt impoſſibile, vel ſi ſtipuler mihi ſororem nupturam. quod lege eſt impoſſibile & turpe. Quod de ſorore eſt ſcriptum, Acc. trahit etiam ad mulierem extraneam. male: nam extraneam mihi nupturam recte ſtipulabor, quo genere quælibet ſponſalia olim cootrahebantur. & inde Arnobius IV. contra gentes, habent interpoſitis ſtipulationibus ſponſas. noo tamen poteſt huic ſtipulationi ſubiici pœna grauior ea, quæ lege definita eſt, vt diximus in *l.* 19. *ſup.* De §. *vlt.* dixi in *l.* 1. §. *ſi quis ita, ſup.*

Ad L. Si quis 36.

REGVLA eſt certiſſima, dolum vel metum dantem cauſam contractui bonæ fidei vitiare cootractum ipſo iure, quia nihil eſt tam contrarium bonæ fidei, quam dolus aut metus, *l. & eleganter, ſup. de dolo.* ad quam legem Græci ioterpretes, ſimul & ad *l. ſi mulier* §. *ſi dos, ſup. quod met. cau.* eleganter eandem his verbis regulam ſtatuunt: δόλος ἢ φόβος αἰτίαν δοὺς τῇ ἀρχῇ τῶν καλῇ πίστει συναλλαγμάτων, ἀναιρεῖ καὶ ἀνατρέπει ταῦτα πάντα. de qua & nos ſcripſimus aliquid in *d. l. & eleganter.* Diuerſum eſt in contractu ſtricti iuris. Neceſſaria enim eſt exceptio doli, *l. pen. C. de inut. ſtip.* vel actio de dolo, vt in exemplo Cannij & Pythij apud M. Tull. III. Offic. quo fuit contracta ſtricta obligatio, puta nominum. neque obſtat *d. l. ſi mulier* §. *ſi dos.* quæ de dote promiſſa tantum loquitur, cui iuris auctores fauere impenſe ſolent. Additur in *hac l.* doli exceptionem obſtare, ooo tantum ſi dolus inter initia à contrahentibus adhibitus ſit, ſed & ſi in re ipſa ſit fraus: vt ſi forte quis ſine cauſa minime circomſcriptus calliditate ſtipulatoris promittat quod ei maxime fraudi futurum ſit. nam licet ſtipulator dolo ei hanc promiſſionem non extorſerit, facit tamen dolo ſi ex ea pergat agere, niſi talis ſit in eo ignorantia & ſupinitas vt dolo careat, *l.* 2. §. *circa. &* §. *& generaliter, ſup. de do. exc.* quo caſu non doli, ſed in factum obſtabit exceptio. In contractibus bonæ fidei ſi euidens & iotolerabilis fraus fuerit in re ipſa, veriſſimum eſt etiam ipſo iure nihil agi, quia exceptio doli iudicio bonæ fidei ineſt, *l. huiuſmodi* §. *qui ſeruum, de leg.* 1. Non omnis fraus infirmat contractum bonæ fidei. Fraus in pretio emptionem ooo infirmat. Hæc fit *ἐμπερικῶς*, vt Iuſtinianus ait *Nou.* 97. qua de re fuſius diximus in *l. in cauſa, ſup. de minor. Dolum habet.* Nota dolum pro fraude dici. De l. 37. dixi in l. 23.

Ad L. Stipulatio iſta 38.

VLP. lib. XLIX. ad Sabinum tractauit potiſſimum de ſtipulationibus, quæ ex cauſa emptionis & venditionis interponuntur, vt de ſtipulatione emptæ & venditæ hereditatis: Quanta pecunia ex hereditate illa peruenerit, &c. ad quam pertinet *l.* 2. *ſup. de hered. vend. & l. pecunia, inf. de verb. ſign.* & de ſtipulatione facta ob euictionem his verbis, Habere recte licere, de qua in *l.* 3. *ſup.* & in hac lege. Actione ex empto venditor tenetur, vt præſtet habere licere, *l.* 8. *ſup. de euict.* & vt emptori interpoſita ſtipulatione caueat habere licere, *l. ex empto* §. *venditorem, ſup. de act. empt.* quæ ſtipulatio tum committitur cum res iudicio euincitur & aufertur emptori, vel æſtimatio eius, *l. ſi ſeruus* §. 1. *l. habere, ſup. de euict.* nec ſolum ſi ab ipſo venditore, vel herede eius per iudicem auferatur, ſed & ſi ab alio qoolibet: nam Habere licere ſic accipiendom eſt, Per me & per heredem meum, & per omnes habere licere, vel, Per me aut per quemquam non fieri qoo minus habere liceat. Quia de me promitto vel herede meo, vtilis ſtipulatio eſt. Videor autem de herede meo, vel quo alio ceterorum ſucceſſorum promittere, dum de me promitto, vt hæc lex ſignificat. Ceterorum ſucceſſorum Acc. interpretatur, Bonorum poſſeſſoris vel fideicommiſſarij. malo ſic interpretari ex §. *ſed quatenus, Ceterorum ſucceſſorum*, id eſt reliquorum heredum per ſucceſſionem, vt puta herede heredis, & deinceps. ac ſimiliter ex parte ſtipulatoris heredes ceterique ſucceſſores continentur, ſiue ita ſtipulatus fuero Habere licere: ſiue Mihi habere licere, vel Mihi heredique meo habere licere: nam heredis appellatio complectitur heredis heredem, & deinceps ceteros, §. *ſicut, inf.* At qua promitto per omnes habere licere, vel per alium non fieri quo minus habere liceat, ioutilis videtur eſſe ſtipulatio. quoniam alienom factum promitto, cuius obligatio nulla eſt, niſi adiiciatur pœna. Adiecta pœna ni dederit, vel fecerit, alterum daturum vel facturum promittimus recte, §. *verſa, Inſtitut. de inutil. ſtipular.* ſicut & adiecta pœna adſtipulamur recte alteri dari vel fieri, §. *alteri, inf.* Ea non adiecta, inutilis eſt ſtipulatio promiſſioque. Verumenimuero, etſi huic ſtipulationi, Habere licere, non ſit ſubiecta pœna, verius eſt ex ea agi poſſe altero emptori rem euincente & abducente: quoniam qui Habere licere promittit, non ſimplex abnutiuom promittit, puta, non fieri quo minus habere liceat, (Abnutiuum, id eſt, ἀποφατικὸν ſiue negans, ſicut Flau. Caper ſcripſit, duplicem abnutiuam pro affirmatione accipi) ſed hoc promittit acturum & curaturum ſe, vt per omnes habere liceat, *l. inter ſtipulantem*

Digitized by Google

tem § 1. *inf.* atque ita illa ſtipulatio accipienda eſt, maxime ſi nulla fuerit pœnæ, vel quanti ea res eſt promiſſio ſubiecta. Ruſus ita accipienda eſt, ſi fuerit concepta generaliter: Nam ſi ſpecialiter promiſerit, Per ſe & per heredem ſuum habere licere, curare non debet vt & per alios omnes habere liceat. itaque alio euincente non tenetur, *l. ex empto* §. *qui autem, ſup. de act. empt.* Igitur generalis ſtipulatio Habere licere, non tantum hoc continet, Per ſe heredemque ſuum non fieri quo minus habere liceat, ſed & per omnes, quod de facto alieno accipietur adiecta pœna: vel non adiecta pœna ita accipietur, Se daturum operam vt & per omnes habere liceat. Non eſt credendum ſcribentibus, re euicta ab extraneo promiſſorem non teneri ex hac generali ſtipulatione, ſed ex empto teneri. Quinimo tenebitur etiam ex hac ſtipulatione, quia non curauit ne alius euinceret, *d.* §. *qui autem*, vbi, *Polliceatur*, id eſt ſtipulanti promittat, vt in *l. ea quæ, ſup. de contr. empt.* & dum ex ſtipulatione ſpeciali negat venditorem teneri re euicta ab extraneo, ſignificat ex generali eum teneri manifeſto. namque ita proponit, Multum intereſſe vtrum generaliter an ſpecialiter facta ſtipulatio fuerit. Eiſdem eſt derogand a fides ſcribentibus, venditorem re euicta ex ſtipulatu non teneri, ſi in eo diligentiam adhibuerit ſummam ne euinceretur. vtuntur ratione falſa, quoniam diligentiam tantum adhibere debet, non facere. qua ratione qui promiſit ſe curaturum vt Titius x. daret, ſi fruſtra fuerit diligens in monendo & rogando Titio, non tenebitur. quod ſane ſanus dixerit nemo, §. *ſi quis alium, Inſtit. de inut. ſtip.* eadem ratione ſi x. curari, vel decem dari curari promiſerit quis, ſi fruſtra fuerit diligens, non tenebitur. quod falſum eſt, *l. vlt.* §. *vlt. ſup. de reb. cred.* Curare effectum ſignificat vt apud M. Tullium ſæpe, Curare pecuniam vel nummos, id eſt, præſtare & adnumerare. Venditor igitur qui curare debet ne res euincatur, non ſatagere, ſed agere id & perficere debet. alioquin de euictione tenetur ex empto vel ex ſtipulatu. Non ſunt etiam audiendi, qui quærentes cur dationis factíve alieni inutilis ſit ſtipulatio, reſpondent quod ſit temeraria. male: nam temeritas quo magis potius, quam quo minus obligetur quis facit, *l. Iulianus* § *quod autem, ſup. de act. empt.* Tum vero ſi vera eſt ratio illa, eadem dicam, non teneri illum qui temere ad promiſſionem accedit, vt pauperem qui temere promittit mille, quæ nulla ratione parare & conficere poteſt. quod eſt falſum. Inconſulta temeritas, id eſt, impetus ille & motus animi ſine ratione certa, ſtipulationem non vitiat. Contenti ſimus ratione *l. inter ſtipulantem, inf. hoc tit.* quia negotium contrahitur inter ſtipulantem & promittentem. Debet igitur quis ſibi ſtipulari non alteri, & de ſe promittere, non de altero. ſicut in alia ſpecie, dum quæritur cur legatarius teſtis teſtamento adhiberi poſſit, heres non item, hæc ſufficit ratio, quia negotium geritur inter teſtatorem & heredem. Sibi autem quis teſtis eſſe non poteſt, §. *ſed neque, Inſtit. de teſt. ord.*

Si qvis forte] Dixi ſupra, hanc ſtipulationem, Habere licere committi re euicta vel æſtimatione eius. Committitur & euicta parte. Euincitur vindicatione. Addendum ex hoc §. eandem committi euicta poſſeſſione, euicto vſu vel vſufructu, vel quo alio iure, vt puta pignoris, vel emphyteuſeos. Euincitur vſusfructus & vſus vindicatione, itemque pignus & emphyteuſis. Poſſeſſionis proprie vindicatio non eſt, ſed itur ad interdictum, quo perinde ac ſi vindicatione ageretur, ſuam eſſe poſſeſſionem actor intendit, *l. 3.* §. *ſed & vſumfructum*, §. *ſi mecum*, §. *Pomponius, ad exhib.* Feſtus: *In legitimis actionibus nemo ex iis qui poſſident, poſſeſſionem ſuam vocare audet, ſed ad interdictum venit.* Eſt etiam ſeruitutis vindicatio. ſed hæc ſeruitutis vindicatio emptori ex ſtipulatu, vel ex empto de

A euictione actionem non parit, *l. cum venderes, ſup de contr. empt. l. pen. ſup. de euict.* Neque obſtat *l. quoties ſup. de ædil. edic.* quoniam non loquitur de actione ob euictionem in duplam, vel in id quod intereſt, ſed de actione æſtimatoria Quanto minoris. Hæc euicta ſeruitute ſemper competit, *l. ſed & ſi quid, ſup. de euict.* Male quidam eam legem ad duos caſus pertinere putant, Si fundum liberum vendiderit, quo caſu de euictione actio competit, non Quanto minoris, *l. cum fundus, l. pen. eod.* Et ſi ſciens dolo malo vendiderit ignoranti, quo caſu eſt etiam actio in id quod intereſt ratione doli, *l. ſi cum fundum* §. 1. *ſup. de contr. empt. l. 1. ſup. de rer. permut.* Regulariter ergo duobus illis caſibus exceptis vindicatio ſeruitutis de euictione actionem

B non parit. ceterum Quanto minoris parit. Vindicatio proprietatis, poſſeſſionis, vſus, vſusfructus, pignoris, emphyteuſeos, ſuperficij, de euictione emptori actionem parit. Notandum quod de vſu traditur hoc loco: eſt enim hanc in rem ſingularis, vt intelligatur non vſumfructum modo, ſed & vſum portionis inſtar obtinere. Notandum item euictionis ſiue auctoritatis actionem non parari, niſi cum vindicationis genere emptor conuentus & ſuperatus eſt. Sed neque quamlibet vindicationem ſufficere, puta ſeruitutis. Item ob alia onera realia, quorum nomine non vindicatio, ſed perſecutio extraordinaria competit, non dabitur actio de euictione, vt ſi quid fundus venditus debeat pro aquæ forma. Et quod eſt in *l. in venditione, ſup. de act.*

C *emp.* accipiendum eſt de exoneratione pretij, ſiue ex empto Quanto minoris. quod illa, quæ ſequuntur, verba indicant. Itaque ſi conueniatur ad pretium nec enim eo nomine agetur ex empto in id omne quod intereſt, niſi ratione doli. Notanda etiam ſunt hæc huius §. verba, Quod diſtractum eſt. quibus perſpicuum fit, hanc ſtipulationem Habere licere ad emptionis & venditionis cauſam pertinere. Notandum etiam huic §. male opponi *l. habere licere, ſup. de euict.* nam hic §. ſecundum illam legem interpretandus eſt, vt quemadmodum Accur. ſcripſit, controuerſiam facere accipiamus cum effectu nec enim controuerſia aut lis, ſed rei vel partis ablatio de euictione actionem parit. quod & Cumanus docuit.

Qværitvm] Hæc ſtipulatio committitur vendi-

D ta re propria, ſi eam venditor euincat, vel heres eius forte non traditam. nam euicta re vendita nec tradita, de euictione competit actio. Vendita re aliena videtur committi non poſſe. quoniam quatenus factum venditoris vel heredis continet, vtilis tantum ſtipulatio eſt, quatenus factum alienum, inutilis. Per venditorem autem heredemve eius, cum ſit res aliena, non fiet quo minus eam habere liceat. igitur re aliena vendita non committetur hæc ſtipulatio, niſi forte poſtea quodam iure fuerit propria venditoris effecta. quo caſu committetur vindicante venditore. item & alio caſu vindicante extraneo, ſi fuerit ſubiecta pœna. nam pœna ſubiecta facti alieni promiſſionem confirmat. Sed &

E pœna non adiecta generaliter vindicante extraneo ſtipulatio committetur, ita accepta, Curaturum ſe vt per omnes habere liceat. quod ſuppleri debet & ad initium huius legis, & ad hunc §. ex *l. inter ſtipulantem* §. 1. *hoc tit.*

Hi qvi svnt] Certum eſt ſeruum vel filiumfamilias ſtipulari poſſe domino vel patri habere licere. Dubium tamen eſt, an filiusfam. vel ſeruus poſſit ſtipulari ſibi habere licere, ita vt perſona tantum ſtipulantis ſtipulatione contineatur, vel etiam an poſſit promittere ſpecialiter Per ſe habere licere: nam verbum Habere, ius ſignificat, puta vt iure dominij habere liceat. Inde habeo verbum eſt legati per vindicationem. conſtat vero tenere ſeruum poſſe, habere & poſſidere iure dominij non poſſe, *l. poſſeſſio quoque* §. 1. *ſup.*

de adquir. poſſ. Ideoque ſi ſtipuler, Sibi tenere licere, vtilis erit ſtipulatio in perſonam ſerui, & ipſe ſolus tenere poterit, non dominus eius: quia tenere corporis eſt ſiue facti potius quam iuris. Similiter ſi ſtipuletur ſibi dari vel ſibi ire agere licere, ipſe ſolus ire agere poteſt, ei ſoli dari poteſt: quia quæ facti ſunt, non transeunt ad dominum, *§. ſed cum factum, de ſtip. ſer. l. qui heredi, ſup. de condit. & dem.* At ſi ſtipuletur Sibi habere, Sibi poſſidere licere, quæ verba ius ſignificant, non conſiſtet ſtipulatio in perſonam ſerui, ſed perinde erit ac ſi domino ſtipulatus fuiſſet, *§. 1. de ſtip. ſer. l. quod dicitur 2. in fi. inf.* Verum placet eam quoque ſtipulationem in perſonam ſerui conſiſtere, ita acceptam, vt habere vel poſſidere non ius demonſtret, ſed ſumatur pro tenere. Hæc tria plerumque ſeparantur, B vt in formula ſtipulationis Aquilianæ, Quod tu meum habes, tenes, poſſides. Plinius 1. Epiſt. *Totum me tenet, habet, poſſidet.* Tenere eſt proprium naturalis poſſeſſionis, Habere & poſſidere ciuilis. & ideo habere & poſſidere ita plerumque iunguntur, Sibi habere & poſſidere, *l. pater § quindecim, de leg. 3.* & in *l. Gaius §. Titius, de leg. 2.* Habuit & poſſedit pro eodem. Cornelius Fronto aliter hæc diſtinguit, & Habere ad naturalem refert, Poſſidere ad ciuilem. Sed non ſatis ſunt emendata Frontonis verba. Legendum, *aut teſtamento relicta*, vſus, pro onus, ius pro vſus. Sed interdum tenere accipitur pro poſſidere, vt in *l. iuſto §. vlt. ſup. de vſurp. & vſucap.* & habere vel poſſidere pro tenere, vt illam ſtipulationem ſtipulante ſeruo, Sibi habere licere, Sibi poſſidere licere. & generaliter in cauſa em- C ptionis habere & poſſidere ita accipiemus, cum venditor non teneatur rem accipientis facere, *l. habere, inf. de verb. ſignif.*

Si qvis ita] Quod diximus de interpretatione ſtipulationis Habere licere, idem dici poteſt de ſtipulatione vti frui licere, vendito vſufructu: vel de ſtipulatione ire agere licere, vendito itinere vel actu. id enim promiſſor cauere intelligitur, ſe effecturum vt per omnes vti frui, ire agere liceat, *l. 50. l. inter ſtipulantem §. 1. inf.* Idem & ex locationis cauſa in ſtipulatione, perfrui conductione licere, *l. ſi fundus, ſup. loc.* Eſt tamen inter eas differentia quædam: nam ſtipulatio Habere licere heredem ſtipulatoris complectitur. itemque ſtipulatio Frui licere, *§. vlt. de loc. l. ſed addes, §. pen. ſup.* D *loc.* & ſtipulatio Ire, vel Sibi ire agere licere, niſi manifeſto appareat vſum transeundi perſonæ tantum datum, non plenam ſeruitutem, vt in *l. pater filia, ſup. de ſer. leg.* non tamen ſtipulatio vti frui, quia vſusfructus cum perſona extingui ſolet. At ſi fuerit nominatim comprehenſum, Sibi heredique ſuo vti frui licere, valet ſtipulatio: non tamen idem eſt vſusfructus qui heredi competit, ſed alius, *§. ſed ſi quis, inf.* ſicut in ſpecie *l. 4. inf. de nouat.* diuerſi ſunt vſusfructus, & ideo morte prioris fructuarij non finitur vſusfructus conſtitutus per delegationem in perſonam creditoris eius. Eodemque modo ſi quis ſtipulatus ſit in perſonam non in rem, Sibi heredique ſuo ire agere licere, diuerſa ſunt iura perſonalia: vnum in E perſona heredis, alterum in perſona defuncti, *§ ſed ſi quis* vbi diuerſi fructus, id eſt, diuerſi vſusfructus. Ex eo colligunt aliam cautionem fructuariam ab herede interponendam. quod verum eſſe non arbitror: nam in eiuſdem perſona repetito vſufructu, diuerſi ſunt fructus, vna cautio ſufficit, *l. 3. §. ſi vſusfructus, ſup. vſufr. quemad. cau.* nec vſufructu amiſſo ſemel interpoſita cautio cum effectu committitur, ſed expectatur quoad iterum pereat vſusfructus. Sufficiet igitur vna cautio in defuncti & heredis perſonam conſtituto vſufructu, cum eadem perſona intelligatur heres defuncto. Iidem illi diuerſos eſſe vſusfructus cum admiſiſſent & propoſuiſſent, quærunt parum apte, an heredi detur actio ex ſtipulatu & vindicatio vſusfructus. hoc perinde eſt ac ſi illo con-

A ceſſo duos eſſe vſusfructus, rurſus quærerent aperte, an duo ſint vſusfructus. itaque dum reſpondent quæſtionem illam eſſe facti, incertum reddunt quod ante quaſi certum admiſerant. quod & certiſſimum eſt. Ferreti hac in parte tot fere ſunt errata, quot verſus. Negat fructum accipi pro vſufructu, qua voce eo ſenſu nulla eſt frequentior. Negat diuerſos eſſe vſusfructus, ſi ſtipulet Mihi & heredi meo vti frui licere contra hunc § & *l. repeti in pr. ſup. quib. mod. vſusfruct.* Negat repetitum vſumfructum alium vſumfructum eſſe, perperam: nam ſi prior amiſſus & finitus dicitur, hunc qui repetitur proculdubio alium eſſe oportet. Negat vnam cautionem ſufficere, ſi legatarius rogatus ſit vſumfructum alteri reſtituere, contra *l. ſi vſusfructus mihi legatus, ſup. vſufr. quemadm. cau.*

B Si qvis dolvm] Quod dictum eſt de interpretatione ſtipulationis, Habere licere, idem dicendum de clauſula doli oſtenditur hoc § quod & ad contractum venditionis referri oportet: nam venditor non tantum Habere licere cauet, ſed & dolum abeſſe adfuturumque eſſe, *l. ſi cum fundum, ſup. de contr. emp.* quibus verbis quatenus ſe intelligit heredemque ſuum, vtiliter obligatio contrahitur, quatenus de aliorum dolo intelligit, inutilis videtur eſſe ſtipulatio, niſi ſubiecta ſit pœna, *l. nouiſſima inf. iud. ſol.* vel niſi ita accipiatur, Curaturum ſe ne quis ea in re quid dolo malo faciat. quod & ad hunc §. ſupplendum eſt ex *l. inter ſtipulantem §. 1. inf.* Hæc interpretatio poteſt admitti. An vero ſit admittenda, iudex æſtimabit.

C Svæ personæ] Poteſt iis ſtipulationibus emptor adiicere heredis perſonam, Mihi heredique meo Habere licere, *l. 3. ſup.* Poteſt ſtipulari ſibi & heredi ſuo dolum malum abeſſe. Poteſt & perſonam adrogatoris: nam & hic iuris ſucceſſor eſt quin & ſi non fuerit adiuncta, niſi aliud actum ſit, ſemper intelligetur, *l. 5. ſup. vſufruct. quemadmod. cau. l. ſed & ſi quid §. ſi operas, ſup. de vſufr.*

Inter incertam] Hactenus cohærent omnia recte. Quod ſubiicitur de die certa & incerta, extra rem eſſe videtur, totumque deſumptum eſt ex Celſi lib. xxvi. Digeſtorum. Prima pars ex *l. quod certa, inf. de ſolut.* Secunda ex *l. qui promiſit, ſup. de cond. ind.* cuius tamen inſcriptio emendanda eſt, vt pro vi. legatur xxvi quod animaduertit Petrus Faber Senator opti- D mus, Iuriſconſultus optimus. Ex prima parte notandum, id quod certa die promiſſum eſt, ante diem dari & repræſentari poſſe, *l. continuus §. cum ita, inf. hoc tit.* atque ideo ſolutum non repetitur, quia certum eſt deberi, *l. in diem, ſup. de cond. ind.* Ex ſecunda notandum, id quod die incerta promiſſum eſt, veluti Si nauis ex Aſia venerit, ante diem non ſolui recte, & ideo condicitur, quia debitum iri non eſt certum, *l. qui promiſit, l. ſufficit, ſup. de cond. ind.* Pertinet igitur hæc differentia inter diem certam & incertam ad condictionem indebiti. Quod ſi quæratur, an inuito creditori ante diem ſolui poſſit, non diſtinguam inter diem certam & incertam. Sed dicam generaliter inuito ante diem non E ſolui, nec moram facere creditorem qui ante diem oblato debito id recuſat accipere. Mora enim non fit niſi ex parte promiſſoris oblatio, ex parte ſtipulatoris interpellatio fiat oppotuno loco & tempore. & ob id licet actor ante diem conſtituti non venerit, nihilominus reus tenetur, *l. item illa, in princ. ſup. de conſt. pec.* Ante diem igitur certam vel incertam non ſoluitur niſi volenti. Male Accur. vtitur hac exceptione, Niſi dies adiectus ſit ſtipulatoris gratia, qua vti non poſſumus quaſi eo caſu volenti ſolui ante diem non poſſit: nam ſi promiſſor, cuius gratia dies adiectus eſt, poteſt eo beneficio non vti & ante diem ſoluere, cur etiam id contemnere non licebit ſtipulatori, & ante diem accipere, cum eius gratia dies adiectus eſt? Ea quoque

Digitized by Google

vti non poſſumus quaſi eo caſu ſoluendo ante diem debitor non liberetur. Cur enim non liberabitur ſi ſoluerit volenti & ſcienti? In legatis id ita quidem dicitur recte, *l. eum qui, ſup. de an. legat.* ne quid fiat contra prouidentiam teſtatoris. At contra ſuam ipſe prouidentiam ſtipulator facere non vetatur, vt ſi ſtipulatus ſit alimenta, recte de eis tranſiget, qui de legatis tranſigeret non recte, *l. cum hi §. plane, ſup. de tranſact.* Nihil ad hanc exceptionem confirmandam pertinet *l. qui Romæ, in princ. inf.* nam neque probat ante diem volenti ſolui non poſſe, neque ſoluentem ante diem non liberari, nec de die adiecto ſtipulatoris gratia loquitur. Bona eſſet exceptio, ſi regula eſſet talis, Inuito ante diem ſolui poſſe. At cum regula ſit diuerſa, relinquitur, exceptionem illam vbi conſiſtat non habere.

Alteri] Vt alius pro alio promittens daturum eum vel facturum non obligatur, niſi ſit ſubiecta pœna, quemadmodum dictum eſt in § 1. & §. *ſi quis dolum, ſup.* ita alius pro alio ſtipulans ei dari vel fieri, nullam ſibi adquirit obligationem, niſi ſit ſubiecta pœna. & hoc oſtenditur in hoc §. Ratio vtriuſque ſententiæ communis hæc eſt, quia inter ſtipulantem & promittentem negotium contrahitur, quæ ceſſat ſubiecta pœna: nam neque ſtipulator alij quam ſibi pœnam quam ſubiicit ſtipulatur, neque promiſſor alium quam ſe eam illaturum promittit: & ideo ſine priori ſtipulatione pro ſe ſtipuletur quis & promittat, ſiue pro alio, pœnæ ſubiectæ obligatio ſolummodo contrahitur, quaſi ſi ſub alia quauis condicione certa ſumma fuiſſet in ſtipulationem deducta. nec agenti ad pœnam obſtat exceptio, vt oſtendimus in *l. 3. ſup.* Idemque eſt ſi non pœnæ, ſed quanti ea res eſt ſtipulatio ſubiiciatur, ſiue pro alio quis promittat, §. 1. *ſup.* ſiue alij ſtipuletur, *l. 3. C. de inut. ſtip.* Ait, *Quaque condicio.* Nam omnis ſtipulatio pœnalis condicionalis eſt. Subiicit.

In stipvlationibvs] Quod videtur eſſe extra rem. vt & §. *inter,* & eſt etiam ſumptum ex Celſi lib. XXVI. Digeſtorum, *l. cum quæritur, ſup. de reb. dub.* niſi dicamus rationem hanc eſſe ſequentis hypotheſeos. Ambiguitas ſtipulationis contra ſtipulatorem eſt. Si ſtipuler Mihi & Titio x. in perſonam meam conſiſtit obligatio, in perſonam Titij non item, quia alteri inutiliter ſtipulamur. & ideo mihi quinque duntaxat debentur, neque vlla ſubeſt ambiguitas, *l. ſi mihi & Titio,*
D *l. eum qui ita, in pr. inf. l. ſi quis teſtamento, de leg. 1.* At ſi ita ſtipuler vno contextu, Mihi decem & Titio x. ambigitur vtrum eadem decem, an alia dicam. Ambiguitas erit contra me: & ideo eadem decem dixiſſe videbor, mihique duntaxat quinque debebuntur. male Eraſmus in epiſtola quadam ad Dorpium, auſus etiam adyta noſtra temerare, legit hoc loco, *Mihi & Titio* x. nam ſi ita fiat ſtipulatio, nulla ſubeſt ambiguitas, Tum oſtenditur ſtipulationem alteri factam valere, ſi ſtipulantis interſit in §. *ſi ſtipuler, & ſeqq.* nimirum quia ſtipulando, cum ſua interſit, ſtipulator ſibi negotium contrahit potius, quam alteri: vt ſi tutor ceſſa administratione de contutore ſtipuletur rem pupilli ſaluam fore,
E vel ſi quis procuratori ſuo, aut creditori ſuo dari ſtipuletur. ac ſimiliter is qui de Titio conduxit domum faciendam, recte eam alteri faciendam Titio locabit habebitque vtilem ex locato actionem. Cur dicatur vtilis dixi in *l. 23.* & hæc traduntur ex Marcello, libro, vt opinor, VIII. Digeſtorum, ex quo eorum quæ hoc loco referuntur, pars quædam relata eſt in *tit. loc. l. ſi cui locauero.* Concluſio hæc ſit. Qui alteri ſtipulatur, non adquirit ſibi obligationem, niſi pœnam vel quanti ea res eſt ſtipulatus ſit: itemque niſi interſit eius alteri dari vel fieri, etiamſi quanti ea res eſt ſtipulatus non ſit. At quæres an adquirat alteri obligationem? dicam directo non adquirere, niſi poteſtatis iure, vt ſi ſeruus domino vel filiusfamilias patri ſtipuletur, vel pater ſeruo aut

A fratri, *l. 40. inf. l. 45. in princ. inf.* Per liberam perſonam alteri non adquiritur obligatio vel actio directa, niſi certi condictio ex mutuo vel ex promutuo, & pigneraticia ex ea cauſa, propter neceſſarium vſum creditæ pecuniæ, qua neceſſarij vſus ratione etiam receptum eſt, vt per procuratorem poſſeſſio adquiratur, *l. 1. C. de adq. poſſ.* non quod longe minores ſint lites ex poſſeſſione, quam ex obligatione, §. *retinendæ, de interd.* Vtilis tamen pleriſque caſibus datur, vt ſi tabularius ſtipuletur Rem pupilli ſaluam fore, *l. 2. 3. 4. inf. rem pup. ſal. fore.* quod fauor pupillorum extorſit. ſi auus ſtipuletur nepti diuortio facto dotem reddi, *l. Gaius, ſup. ſol. mat.* ſi pater filiu poſt mortem ſuam, vel poſt emancipationem dari, *l. 45. § ſi ita quis, inf. l. ſi ita, l. pater, de pact. dot.* quod tribuitur ſummis affectionibus parentum erga filios,
B vt in *l. Publia, in pr. ſup. depoſ. l. pater, l. pactum, C. de pact. con.* & male § *ſi ita quis,* opponitur *l. cum dos § ſi filia, ſup. de pact. dot.* quoniam in ea lege pater filiæ nominatim pactus non eſt, & hoc tantum quæritur, an quod ſibi pater pactus eſt, filiæ etiam proſit. Quærunt, an ſi emancipato ſtipuletur, ei detur actio vtilis? Quidni vero? atque ita cenſent recte. At *l. ſi genero, C. de iur. dot.* reſpondent non recte: Dicunt enim eam loqui de directa actione, non de vtili. Dicere debuerunt, eam loqui de extraneo non de filio, vt & *l. cum patrem, eod. tit.* Extraneo neque directa adquiritur neque vtilis datur, Filio vtilis datur. Hæc de ſtipulante. De promittente hæc eſt concluſio. Promittens alium daturum vel facturum, eum nullo caſu obligat: ſed neque ſe obligat,
C niſi ſubiecta ſit pœna, vel niſi ſe curaturum vt alius daret vel faceret promiſerit, aut promiſiſſe interpretemur. atque ita promiſiſſe intelligitur non tantum qui Habere licere, vel Dolum malum abeſſe promiſit, ſed & qui alium iudicio ſiſti promiſit, §. *pen. l. 81. inf.* Additur in extremo huius legis vnus caſus, quo licet alteri ſtipulati videamur, tamen ſtipulatio valet, & nobis adquiritur obligatio, vt ſi ſtipulemur ædem ſacram, vel locum religioſum ædificari. item ſi locemus ædem faciendam, locatio valet. Adducit Theodorus Balſamon Nomocanonis tit. 1. ædem ſacram conduci faciendam poſſe, non habitandam. quinetiam puniri eum qui ædem ſacram conduxerit.

Ad L. Dominus 39.

Dominvs qui ſeruo, vel pater qui filiofamilias ſtipulatur, ſibi ſtipulari videtur. Hoc ita, ſi ius in ſtipulatione verſetur, non factum. Ius in ea verſatur, ſi ſtipuletur filio dari, *l. 2. C. de contr. ſtip. l. eum qui ita §. qui ſibi, inf. l. Stichum §. quæſitum, inf. de ſolut.* Pater filio emancipato adquirit vtilem actionem, Filiofamilias nullam adquirit, quia nec proprium quidquam habere poteſt. Ex ea tamen cauſa qua filiusfamilias ſibi adquirit, non eſt dubium quin filiofamilias vtilem actionem adquiſiturus ſit. Quod ſi ſtipuletur filio teneere licere, quod eſt facti & corporis: vel ſi ſtipuletur filio ire agere licere, quod factum ſignificat, inutilis ſtipulatio eſt, *l. quod dicitur, 2. inf.* Atque ita etiam multum intereſt, vtrum dari pro iure, an pro facto accipias filio ſibi ſtipulante. ſi pro iure, patri dari oportet: ſi pro facto, filio. Factum in perſonam ſuam filiusfam. conferre poteſt, ius non item. Multum item intereſt inter patrem & filium: nam ſiue ius ſiue factum patri filius ſtipuletur, vtilis ſtipulatio eſt. Sed ſi pater filio ſtipulatur, vtilis ſtipulatio non eſt, niſi ius ſtipuletur. & hanc diſtinctionem inter factum & ius putant ſignificari iis verbis, Secundum quod leges permittunt. quod non probo: nam eam diſtinctionem introduxit Iuriſprudentium interpretatio, non leges. Puto hæc verba eſſe Triboniani, eiſque ſignificari Conſtitutiones Iuſtiniani. Secundum eas ſi pater filio ex cauſa peculij profe-

ctitij dati ſtipuletur, ſibi ſtipulati intelligitur. ſi ex cauſa aduentitij, non ſibi ſed filio adquiret vtilem. atque ita etiam in §. *ei vero, Inſtit. de inut. ſtip.* hæc verba accipienda ſunt, In iis rebus quæ tibi adquiri poſſunt. In *d. l. quod dicitur*, hæc etiam puto eſſe Triboniani, *Quaque adquiri patri poſſunt.*

Ad L. Eum qui 41.

KALENDARVM Ianuariarum appellatione primæ intelliguntur, niſi aliud actum ſit. Res quidem dubia eſt, ſed non fiet ſtatim interpretatio contra ſtipulatorem, vt intelligantur Kalendæ promiſſoris arbitrio. alioquin vix vllum hæc ſtipulatio effectum haberet, & in primis accipienda eſt ea interpretatio quæ ſtipulationem conſeruat, *l. 80. inf.* tum ea quæ contra ſtipulatorem eſt. & ita Acc. recte. Similiter vero Iduum aut Nonarum appellatione ne primæ intelliguntur. Die non adiecta præſenti die debetur, §. *quoties*: niſi locus condicio, modus, vel res ipſa extrahat diem. Debitum differtur ex tempore, condicione, modo, loco, re ipſa, *l. 29. l. nemo poteſt, ſup. de leg. 1. l. interdum, inf.* Ceterum iis detractis, præſenti die debetur. Puto hæc verba, *Quoties in obligationibus dies non ponitur, præſenti die pecunia debetur*, eſſe Sabini: nam & à Pomponio eadem libris ad Sabinum referuntur, *l. 14 inf. de diu. reg. iur.* & ideo ſubiicit, *Ex quo apparet*, id eſt, ex eis Sabini verbis, *Præſenti die deberi*, id eſt, præſenti die eſſe ſoluendum. Agi ergo confeſtim poteſt, nec vllum lege laxamentum datur. qua in re differt ſtipulatio à conſtituto: nam ſi conſtitutum fiat ſine die, in decimum diem collatum videtur, *l. promiſſor §. 1. ſup.* Omne enim conſtitutum eſt ad diem. idque conſtituendi verbum ſignificat. Die adiecta licet præſens ſit obligatio non tamen præſenti die ſoluendum eſt, *l. centeſimis, in pr. inf.* vbi quod de in centeſimas Kalendas collata ſtipulatione exemplum ponit, notandum eſt in eam diem ſtipulationem fruſtra non fieri: nam cum centeſima eſſet vſura legitima, & æquaret ſortem centeſimis Kalendis, qua adæquata vſurarum ratio finitur, *l. ſi non ſortem §. ſupra duplum, ſup. de cond. ind.* qui ſtipulabatur centeſimis Kalendis, extremum vſuræ legitimæ finem, quem vltra progredi non licet, ſpectabat. & quod dicitur, vtiliter ſtipulatum, eo oſtenditur etiam ante centeſimum menſem recte ſolui, *l. qui res §. mihi decem, inf. de ſolut.* Idem vero quod in *l. centeſimis*, etiam oſtenditur in *l. cedere, inf. de verb. ſign. & l. certi §. 1. ſup. de reb. cred. & l. 1. C. de cond. ex lege*, & in hac lege, quæ inde colligit diei adiectionem pro promiſſore eſſe. vbi notat Acc. interdum eam eſſe pro ſtipulatore, quod non inficior, cuius rei exemplum tradidit in *l. 38. §. inter*, in primitiis agnorum, quas ſi nono die offerri oporteat, dies ille adiectus videtur accipientis gratia, vt ſcilicet tantiſper alantur vbere matris. Primitiæ illæ in conciliis appellantur ἀπαρχαὶ τῶν θείων χαρτῶν, à D. Paulo ἀκροθίνια, & in Aurea bulla Nicephori, ὡς ἀνάθημα ἢ πρεσβεῖον ἢ γέρας τὸν ἀκροθίνιον. quod ita Græci explicant: ἀκροθίνια λέγονται αἱ ἀπαρχαὶ τῶν θινῶν ἤτοι τῶν σωρῶν. λέγονται δὲ καταχρηστικῶς καὶ πᾶσα ἀπαρχή. De l. 42. dixi in l. 13. & 16.

Ad L. Si quis arbitratu 43.

SI quis ſtipuletur rem ſibi reſtitui vel tradi arbitrio Lucij Titij, quæritur quis ſit huius ſtipulatoris ſenſus. Duplex enim eſt arbitrium. Merum quod ſtricte accipitur, & arbitrium boni viri. Arbitrium dicunt & arbitratum pro eodem, vt Græci δοκιμασίαν & δοκιμάζουσιν. Merum in perſonam certam confertur. Arbitrium boni viri modo in certam modo in incertam. Illo adſtringuntur etiam iniquo qui ſe illi ſubiecerunt, hoc non item, *l. ſocietatem, ſup. pro*

A *ſoc.* Illius iniquitas non corrigitur niſi dolus aduerſarij interuenerit, *l. 3. C. de rec. arb. l. ita demum, ſup. eod. tit.* Huius iniquitas quælibet corrigitur. Illud perſonam non egreditur, *l. in compromiſſo, ſup. de rec. arb.* Hoc egredi perſonam poteſt, quia etſi certæ perſonæ nomen inſeratur, non tam perſonæ quam ipſius æquitatis arbitrium inſeri videtur. Æquitas porro certis perſonis non circumſcribitur. Igitur ſi hic, cuius nomen inſertum eſt, æquum non ſtatuerit, alium adire licet. & hoc ſignificatur in *l. vlt. C. de contr. ſtip. & l. vlt. §. ſed & ſi quis, C. comm. de leg.* Placet autem in ſtipulationibus ſtrictis arbitrium etiam accipi ſtricte. &

B ideo ſi promittam tradi arbitrio Lucij Titij, Titio non arbitrante non teneor, non facio moram, non committo in pœnam: nec cogor alterius, quam Titij arbitrio reſtituere quod hæc lex ſignificat. Eo autem arbitrante, ſi eius arbitrio quali quali non paruero, incido in pœnam. In contractibus bonæ fidei arbitrium latius accipiemus pro boni viri arbitrio. hanc enim interpretationem bona fides exigit, *l. ſi ſocietatem 1. l. ſocietatem, l. in propoſita, l. prox. ſup. pro ſoc. l. 7. ſup. de cont. empt. l. 23. inf. de diu. reg. iur. l. ſi in lege. ſup. loc.* & ideo ſi eius qui electus eſt arbitrium prauum & iniquum fuerit, corrigetur iudicio bonæ fidei, iudice ipſo pro æquitate rei ſtatuente quod videbitur, vel alio arbitro ſumpto: item eo qui nominatus eſt moram faciente, non ideo minus perficietur negotium, *d. l. 7.* vel enim alterius arbitri vel iudicis interuentu res peragetur. Verum hoc

C ita procedit, niſi id ſpecialiter actum ſit vt ne quid agatur, niſi is ipſe qui nominatus eſt arbitratus fuerit. Sic puto accipiendum quod Celſus ait *l. ſi coita, ſup. pro ſoc.* Ait enim, *Nam id ipſum actum eſt.* alioquin eodem auctore boni viri arbitrium ſequendum eſt, *l. ſi filia pater, ſup. de leg. 3.* quæ illi coniungenda eſt, tum quia ex eodem eſt libro, tum quia in teſtamentis idem receptum eſt hac in re quod in iudiciis bonæ fidei, *l. 1. ſup. de leg. 2.* & ita qui per alium inſulam facit quam ſe facturum promiſit, liberatur: niſi id ipſum actum ſit ne aliter liberetur, quam ſi ipſe fecerit, *l. inter artifices, inf. de ſolut.* Addenda eſt & alia exceptio ex Conſtitutione Iuſtiniani, *l. vlt. C. de cont. empt.* ſi quanti Titius arbitratus fuerit vendidero vel locauero. Venditio vel locatio ſine

D pretio certo nulla eſt. Certum eſt, cuius quantitas certa verbis exprimitur, puta c. itemque cuius quantitas in re ipſa eſt certa, veluti Quanti eum emi, quanti eſt in arca, *l. 7 § pen. & vlt. ſup. de cont. empt.* Dubitatur an ſit certum ſi ita dixero, Quanti Titius arbitratus fuerit. Alij certum eſſe dixerunt, verba illa accipientes pro boni viri arbitrio, quod ſemper eſt certum, & emptionem valere etiam pretium non definiente Titio, *l. 1. ſup. de leg. 2.* Aliis aliud iudicium eſt. Boni viri arbitrium eſt certum, quia & ipſa æquitas. At taxatio pretij certe non apparet antequam definierit eam aliquis. porro taxari eam in emptione & venditione exigimus omnimodo. & ob id videtur irritam emptionem eſſe pretium non definiente Titio. quod Iuſtin. probat magis *d. l. vlt. l. quod ſæpe §.*

E *1. ſup. de cont. empt. l. ſi merces, in prin. ſup. Loc.* vbi ſub nomine Gaij Tribonianus vſus eſt Iuſtiniani verbis. Eſt & in teſtamentis, quæ paria fecimus contractibus bonæ fidei, alius caſus, quo arbitrium ſtricte accipimus, ſi pœna teſtamento adſcripta ſit. Pœnæ teſtamentis ſcriptæ ſtrictius accipiuntur. & ideo legata, fideicommiſſa, libertates, hereditates pœnæ cauſa relictæ non valent. quod ante Iuſtinianum obtinuit. Potuit tamen heredi vel legatario pœna ſiue multa indici, ni monumentum faceret, quam ſcilicet Pontifices exigerent, vt in *l. 27. ſup. de condit. & dem.* Sed ſi multa dicta iuſſus ſit monumentum facere arbitrio Lucij Titij, id accipiemus ſtricte, nec perſonam egrediemur, *l. 6. in princ. ſup. eod. tit.* Quod item diximus de ſtipulationibus, vt in eis arbitrium non accipiatur pro boni

viri arbitrio, ita procedit, ſi extranei arbitrium eligatur, non ſi promiſſoris vel ſtipulatoris. alioquin inutilis vel immodica eſſet obligatio: idemque dicendum de ceteris verborum obligationibus, puta dictione dotis, aot iureiurando liberti, *l. 3. C. de dot. prom. l. ſi libertus, ſup. de op. lib. l. 17. ſup.* qua coniuncta cum *l. 7. ſup. de contr. empt.* apparebit nihil hac ſola io ſpecie diſtare contractum bonæ fidei à contractu ſtricto, cum electum eſt arbitrium contrahentium.

Ad L. Quodcumque 45.

Filivsfamilias patri adquirit ſiue ſibi, ſiue patri, ſiue ſeruo patris, aut fratri qui in eiuſdem ſit poteſtate, ſiue impersonaliter ſtipulatus ſit. idemque iuris eſt io ſeruo, *§. 1. Inſtit. de ſtip. ſeru.* ſi modò ea quæ ſuot iuris ſtipulatus ſit. Poteſt & filiusfamilias ſtipulari, Cum ipſe morietur, vel ſi morietur, ſicut & quilibet ſtipulator, & adquirit patri. Poteſt & ita, Cum morietur pater. Non tamen poteſt ſtipulari poſt mortem patris, *§. poſt mortem, Inſtit. de inut. ſtip.* quia nec pater ipſe ſibi poſt mortem ſuam ſtipulari poſſet. Momentum moriendi à morte diſtinguitur. & hoc cum Vlp. ſcripſiſſet hoc loco, prætermiſſum eſt à Triboniano, quia ſublatum fuerat Conſtitutione Iuſtiniani. At poſt mortem ſuam filiusfamilias ſtipulari potuit, & adquirebat patri, ſicut & pater ipſe poſt mortem filij ſui ſibi vel filio dari ſtipulatur recte, *§. ſi ita quis*, de quo diximus in *l. 38.* Similiter promiſſor licet poſt mortem ſuam non promittat recte ante Iuſtinianum, cum tamen morietur promittit recte ſe daturum, non tamen ſe facturum, puta ſe Alexandriam iturum. hæc enim eſt impoſſibilis, *l. prox. §. 1.* Item ſe domum ædificaturum. Sed in hac Iuſtinianus conſtituit, vt ab herede promiſſoris impleatur, *l. vlt. C. de cont. ſtip.* Falſum eſt quod dicunt ea lege *d. §. 1.* abrogari. Hoc enim factum ab herede expleri poteſt, *l. 1. §. ne autem, C. de cad. tol.* Illud non item. Illud nullum opus relinquit. Hoc relinquit. porro præſtat opus factione ipſa, præſtant τὰ ἔργα τῶν ἐνεργειῶν, vt ait Ariſtoteles. Quamobrem quis faciat nihil intereſt, dummodo opus fiat. Et qui ſtipulatur, opus potius ſpectat quam artificem, niſi dixerit ſpecialiter vt faceret ſuis operis vel ſuis manibus. Hæc facta id quod faciunt dum faciunt fit, non eſt, poſteaquam factum eſt, eſt. De initio l. prox. dixi in l. 41. De fine in l. 17.

Ad L. Qui ſic ſtipulatur 47.

Ita ſtipulatus ſum, Quod te mihi Kalendis Ianuariis dare oportet, id dare ſpondes? Hanc ſtipulationem interpretes pro nouatione accipiunt. male. poteſt eoim nouandi animo non fieri. Nec enim dies detractus intelligitur, niſi dixero ſpecialiter, Id hodie dare ſpondes? ac ſimiliter repetitis legatis, dies detrahi non intelligitur eodem Sabino auctore, *l. in repetendis, ſup. de leg. 3.* nec vllam hæc res ambiguitatem recipit.

Ad L. Si decem 48.

Ab hac l. in P. Florentinis incipit ſecunda pars huius tituli. Si ita ſtipuler, Decem cum voluero, defeciſſe condicio intelligitur ſi antequam conſtituero deceſſero, *arg. l. centeſimis §. vlt. ſup.* Idem iuris non eſt ſi ita ſtipuler, Decem cum petiero, cum popoſcero: nam hæc ſtipulatio condicionalis non eſt. hæc enim verba, Cum petiero, non conditionem in ſe habent, ſed admonitionem, vt promiſſor ea decem ſoluat ſine mora. idemque dicendum puto, licet repugnante Accurſio, ſi dixero, Si petiero, vt alia in ſpecie hæc verba, Si ſatiſdederit, Vlp. ait admonitionem in ſe habere potius quam condicionem, *l. muto §. ſub condicione, ſup. de tutel.* Hæc igitur ſtipulatio præſens eſt, niſi aliud actum probetur, *l. 135. in princ. inf. hoc tit. l. Titia, ſup. de cond. & demonſt.* Non eſt idem in operarum ſtipulatione ſi ita ſtipuler à liberto, Tot operas dari cum petiero, *l. cum patronus, ſup. de op. lib.* Hæc *l. 48.* ſumpta eſt ex libro XXVI. ad edictum, quo tractauit Vlp. de condictione indebiti, & inter cetera an operæ ſolutæ condici poſſunt, vt in *l. ſi non ſortem §. libertus, ſup. de cond. ind.* ac deinde hanc differentiam inter operas officiales & res alias: vt operæ non ante cedant, quam petitæ fuerint: res aliæ vt cedant ex tempore interpoſitæ ſtipulationis, etiamſi dictum ſit Cum petiero: quooiam hæc verba admonitoria ſunt, non condicionalia, vt hac l. adiecit operas quoque ſeruorum legatas non ante cedere, quam petitæ fuerint, *l. 7. ſup. de vſufr. leg.* Quod & de operis ſeruorum in ſtipulationem deductis dici poteſt.

Ad L. Cum filiusfamilias 49.

Pertinet hæc lex ad quæſtionem moræ. Ex contractibus filij vel quaſi contractibus pater tenetur de peculio, ceteriſque honorariis actionibus. Igitur ſi filius hominem certum promiſerit, iſque homo poſt moram filij deceſſerit, pater tenetur de peculio: Quatenus, inquit, maneret filius ex ſtipulatu obligatus. Recte Quatenus, id eſt, quia, vt in *l. Amnis, ſup. de aqua & aqua plu. arc. l. certum, ſup. de reb. cred.* qua ſignificatione quidam malunt ſcribere quatinus. Tenetur & fideiuſſor poſt moram rei homine mortuo, *l. ſi quis ſolutioni §. 1. ſup. de vſur.* quæ eſt ex eodem libro: niſi ipſe iam ante eum hominem obtulerat, quo caſu ſuccurretur data exceptione, *l. mora, inf.* At poſt moram patris homine mortuo, filius liberatur, & per conſequentiam pater. eſt enim pater veluti acceſſio quædam, filius eſt reus principalis. Tenetur tamen pater vtili actione ex ſtipulatu de peculio. quod oſtenditur hoc loco, & *l. mora §. in bonæ fidei, ſup. de vſur.* Similiter poſt moram fideiuſſoris homine mortuo, vel eo homine à fideiuſſore occiſo, reus liberatur, & conſequenter fideiuſſor. Tenetur tamen fideiuſſor vtili actione ex ſtipulatu, *l. mora, inf. hoc tit. l. mora §. vlt. ſup. de vſur.* Obſtat *l. ſi fideiuſſor, ſup. de dolo.* quæ non vtilem, ſed de dolo actionem dat in fideiuſſorem. Reſpondeo dubitanter fideiuſſorem teneri de dolo, quia arbitrio iudicis reſtituetur actio ex ſtipulatu in fideiuſſorem. Reſtitui ait *l. cum quis §. pen. inf. de fideiuſſ.* Reſtituitur ex edicto de dolo malo, & ob id dicitur vtilis, quia reſtitutoria, vt & in *l. quamuis §. ſi conuenerit, ſup. ad Velleian.* Notandum moram ſiue factum fideiuſſoris interdum nec reo nec fideiuſſori nocere, vt ſi ſtipuler Per te non fieri quo minus mihi ire agere liceat: nam perſonam tuam dumtaxat ſtipulatione complector, non fideiuſſoris tui: & ideo te prohibente, tenetur etiam fideiuſſor: fideiuſſore prohibente, neuter tenetur ex ſtipulatu, *§. 1. inf. l. inter artifices, in fi. inf. de ſolut.* Herede tuo prohibente aut moram faciente in præſtanda patientia, tradendoque itinere, ſtipulatio committitur, etiamſi heres abſit & ignoret, *§. pen. inf.* nam abſentes & ignorantes plerumque moram faciunt re ipſa, *l. ſed & ſi Reip. §. vlt. ſup. de vſurp.* Aliud eſt dicendum ſi heres pupillus fuerit: nam pupillus moram facere non intelligitur ſine tutore, *l. 24. ſup.* Ex mora iam facta à defuncto, certiſſimum eſt pupillum heredem teneri, non ex ſua. In extremo legis oſtenditur, moram non fieri ex perſona debitoris, niſi tempeſtiua ſit & opportuna interpellatio, ſicut è contrario mora non fit ex perſona creditoris, niſi opportuno tempore fiat oblatio, *l. ſi ſoluturus, inf. de ſolut.* Hæc eſt huius tit. ſecunda lex quæ ad quæſtionem moræ pertinet.

Ad L. In illa ſtipulatione 50.

Si ita ſtipuler, Per te non fieri quo minus mihi ire agere liceat, non tantum ſtipulor te non facturum, ſed & te facturum, id eſt, te curaturum vt ire agere poſſim. & ideo in facto dicitur conſiſtere in *l. 2. §. item ſi in facto, ſup.* & contractiori oratione ita exprimitur in *l. 4. §. Cato*, Iter fieri. idque confirmat *l. inter ſtipulantem §. 1. inf.* Eadem eſt interpretatio ſtipulationis, Habere licere, Dolum malum abeſſe, Iudicio ſiſti, vt oſtendimus in *l. 38.* Malo autem hoc loco, *Poſſim*, quam, *Poſſit*. Tum tranſit ad ſtipulationem emptæ & venditæ hereditatis, quam de venditore emptor ſtipulatur his verbis, Quanta pecunia, &c. quibus non hoc tantum ſtipulatur venditorem nihil ex hereditate deminuturum, ſed & occaſionem adquirendi non prætermiſſurum, *l. 2. §. ſed & ſi quid, ſup. de her. vend.* quæ tota lex eſt de hoc genere ſtipulationis, vt oſtendimus Obſeruat. 11. Scripſit hæc Vlp. libro L. ad Edictum, non abs re, edictum exponens Si quis omiſſa cauſa teſtamenti, quo videtur dolo feciſſe quo minus poſſideat non is tantum qui poſſeſſionem quam habuit dimiſit, ſed & is qui quam potuit adquirere non adquiſiit, *l. 2. §. pen. ſup. ſi quis omiſſ. cau. teſt.* nam & ſic in ſtipulatione emptæ hereditatis dolo videtur feciſſe quo minus perueniat, & is qui alienauit, & is qui non adquiſiit. In ſumma id hæc l. oſtendit, ſtipulationem quæ in non faciendo concipitur, factum etiam continere, & contra, eam quæ in faciendo concipitur, non factum.

Ad L. Is qui alienum 51.

Manumissio morti comparatur. Vt homine mortuo ante moram promiſſor liberatur: ita & manumiſſo, videlicet ſi alienus homo promiſſus ſit, *l. ſi mihi alienum, inf. de ſolut. l. ſi heres alienum, ſup. de leg. 2.* Secus ſi quis ſeruum ſuum promiſerit & poſtea manumiſerit, niſi & is deceſſerit poſt manumiſſionem ante moram, *l. is qui ex ſtipulatu, ſup. tit. prox.*

Ad L. In conuentionalibus 52.

Multum intereſt vtrum ſtipulationes ex conuentione reorum veniant, an ex iuriſdictione prætoris. Conuentionales, quæ à Græcis συναλλακτικαί dicuntur, certam formam ſiue legem non habent. mutatur namque earum forma reorum arbitrio. Formam & legem dicit pro eodem, quod Græci νόμον. Legem locationis dicit in *l. ſi in lege, ſup. loc.* formam in *l. fructus §. ex contrario, ſup. ſol. mat.* & lib. 50. Βασιλικῶν tit. 4. κατὰ τὸν κομμισσώριον νόμον ἐκπεσεῖν. & 58. περὶ χρεωστικοῦ νόμον: quod alibi legem commiſſoriam. Contractuum certa forma non eſt, vt emptionis non eſt certa forma: variatur namque & mutatur pactionibus, quarum hæc eſt vis, vt contractum forment, reforment, transforment, & quaſi deforment, *l. nec ex prætorio, inf. de diu. reg. iur.* Prætoriæ ſtipulationes, ſicut & actiones, certam & immutabilem formam habent, veluti Damni infecti, Iudicatum ſolui, & his ſimiles, quæ edictis proponuntur vt actiones. Priuatorum pactiones nihil eis addere vel detrahere poſſunt, *d. l. nec ex prætorio, l. 1. §. vlt. inf. de prætor. ſtip.* In conuentionalibus ſi ambiguus ſermo acciderit, contra ſtipulatorem fit interpretatio. In prætoriis non item, quia non ipſe ſtipulator eis formam dat, ſed prætor. itaque earum interpretatio pertinet ad prætorem, *l. in prætoriis, inf. de præt. ſtip.* Interdum & ipſæ prætoriæ ſine prætore ex conuentione ſola interponuntur, vt diximus in *l. 5. ſup.* & tum non eſt dubium eas conuentionalium naturam imitari. De §. vlt. dixi in l. 28.

Ad L. Stipulationes 53.

Doli clauſula ſubiici ſtipulationibus ſolet, *l. 22. ſup. l. doli, l. ex ea parte, l. ſi ita quis §. vlt. inf. l. 3. C. de rec. arb.* Melius autem eſt ſtipulationibus ſpecialiter comprehendere quæcumque comprehendi poſſunt: vt in emptione mancipij, Sanum eſſe, furtis noxiſque ſolutum, Fugitiuum non eſſe, Erronem non eſſe, Viſpellionem non eſſe, Habere recte licere: Tum ſubiicere generalem clauſulam, dolum malum abeſſe abfuturumque eſſe. quæ non pertinebit ad ea quæ ſpecialiter comprehenſa ſunt, ſed ad caſus incertos qui contrahentibus ſe in præſentia oſtendere & animo occurrere non potuerunt. quid enim ſi ſeruo promiſſo venenum dedit & ſic eum tradidit? Hic caſus ſtipulatione nominatim comprehenſus non eſt. Sed ad eum pertinebit generalis clauſula doli, *l. & eleganter § non ſolum, ſup. de dolo.* Quid ſi in ipſa ſtipulatione componenda peccatum ſit? Hic error corrigetur clauſula doli, & agetur incerti, id eſt, ex ea clauſula, ex ſtipulatu, *l. ex ea parte, in pr. inf. hoc tit.* Quid ſi heredum perſonæ omiſſæ ſint? Et hoc etiam ſupplebit clauſula doli, *l. ſi ſine §. ſi in ſtipulatione, inf. rem rat. hab.* Sic vero in legibus & in edictis plerumque ſpecialiter comprehenduntur quæcumque comprehendi poſſunt, ac in extremo ſubiicitur generalis clauſula, vt in edicto de reſtitutionibus abſentium.

Ad L. In ſtipulationibus 54.

Multum intereſt vtrum genera, an ſpecies in ſtipulationem deducantur. Genera dicimus quæ communi quadam ratione comprehenduntur, veluti Homo eſt genus ſingulorum hominum. Singuli autem homines ſunt ſpecies, quæ ſub eo genere continentur, veluti Stichus & Pamphilus. has ipſe etiam Ariſtoteles vocat ἔσχατα εἴδη: illa autem πολλὰ τῶν ἐπὶ τοῖς ἀτόμοις. Genus non diuiditur niſi numero, veluti cum generaliter dicimus decem homines, centum homines. Species, veluti Stichus, diuiditur in partes pro indiuiſo, non pro diuiſo. nam Stichum ſi diuidas in partes pro diuiſo, perdas. Partes illæ pro indiuiſo intellectu iuris conſtituuntur. Partes pro diuiſo corpore & facto ipſo, *l. 5. inf. de ſtip. ſeru.* Species etiam diuidi poteſt numero, veluti Stichus in duos Stichos, vel Pamphilus in duos Pamphilos, cum ſunt plures Stichi vel Pamphili: Sed & tum Stichus pro genere habetur. Si ſpecies ex ſtipulatione debeantur, veluti Stichus & Pamphilus, & duo ſint heredes ſtipulatoris ex æquo, diuiſio fiet in partes non numero, id eſt, ſingulis heredibus ſingulorum dabimus partes dimidias, non vni Stichum, alteri Pamphilum. idemque eſt ſi ſeruus communis duobus dominis ſtipuletur Stichum & Pamphilum: nec vllam ambiguitatem recipit. quod hac lege oſtenditur. Aliud dicendum eſt ſi genera debeantur, puta duo homines, & duo ſint heredes ſtipulatoris. quo caſu numero tantum fiet diuiſio, & ſingulis heredibus ſinguli homines dabuntur: vel ſi promiſſi ſunt decem homines, ſingulis dabuntur quinque: ſi centum, ſingulis quinquaginta, *l. ſi centum, inf. hoc tit.* Aliud item dicendum eſt ſi operæ, puta x. debeantur, & duo ſint heredes ſtipulatoris: nam vt genera, ita & operæ non poſſunt niſi numero diuidi. Aliter ſi diuidas operas, corrumpas, *l. ſtipulationes non diuiduntur, inf.* Opera imperfecta pro nihilo computatur. Itaque ſi x. operæ ſint promiſſæ ſingulis heredibus, quinque operæ debebuntur, *§. operarum, & l. 15. ſup. de oper. lib.* Aliud item dicendum eſt, ſi ea debeantur quæ pondere, numero, menſura continentur, quæ vno verbo quantitates dicuntur. hæc quo-

que multum ab ſpeciebus diſtant. Species communi genere continentur, vt Stichi & Pamphili commune genus eſt homo, diuerſa ſpecies & ideo qui pro Sticho dat Pamphilum, Stichum dare non videtur, quia aliam ſpeciem dat. Quantitates communi ſpecie quodammodo continentur, *l. cum Stichus, inf. de ſolut.* & ideo qui pro aureo dat aureum, eundem aureum, eandemque ſpeciem videtur dare: quinimo reddere potius quam dare: nam vtriuſque aurei eadem eſt poteſtas, quantitas, *ἀξία.* ſimiliter pro vino qui vinum dat eadem menſura & bonitate, idem vinum reddere videtur. denique in his rebus quod genere eſt idem, & ſpecie videtur idem. At Stichus Pamphilo genere eſt idem, ſpecie non videtur idem, *l. 2. §. mutui, ſup. de reb. cred.* Singulæ ſpecies propriam ſpeciem habent. Quantitates propriam ſpeciem non habent. Species non diuiduntur numero, niſi adiiciatur numerus nominatim, vt inferius dicam. Quantitates ſolo numero diuiduntur. Quantitas enim ſola in eis rebus ſpectatur, non corpus ipſum, *l. nam & ſi fur §. vlt. l. ſi ſocius, ſup. de reb. cred. l. ſi is cui nummos, inf. de ſolut.* & ideo ſi ſtipulatori decem aurei debeantur, & duos heredes reliquerit, non ipſa corpora nummorum diuiduntur in partes, ſed numero fiet diuiſio, & ſingulis dabuntur quinque. Aliud item dicendum eſt ſi ſpeciebus addatur numerus, etſi duo Stichi promittantur. Si Stichus & Pamphilus promittantur, inter dominos & heredes ſpecie fiet diuiſio, non numero neque vlla hic ſubeſt ambiguitas, quin dimidium ſingulorum ſingulis debeatur. At cum duo Stichi promittuntur, adiectione numeri res in ambiguitatem incidit, numerone illo debeant Stichi diuidi, an ſpecie. Numeri diuiſio commodior & expeditior eſt promiſſori & ſtipulatoribus. Hanc igitur amplectemur in ambiguo: nam & eandem amplectimur cum decem aurei ſunt promiſſi: quo caſu eadem exiſtit ambiguitas, ſingulane corpora nummorum, an numerus debeat diuidi & ita puto ſcripſiſſe Vlpianum in *l. cum Stichus, inf. de ſolut.* Principio ſi ſeruus communis duobus dominis ſtipulatus ſit Stichum & Pamphilum, Vlpian. ait non alteri Stichum, alteri Pamphilum ſolui poſſe, ſed ſingulis dominis ſingulorum partes dimidias deberi. Perperam Flor. iterata negatione legitur, *non alteri Stichus, alteri Pamphilus ſolui non poteſt.* legendum, *non alteri Stichus, alteri Pamphilus ſolui poteſt.* At hæc ſecunda negatio quam tollo, non penitus reiicienda, ſed in ſuum locum transferenda eſt. Deſideratur enim iis verbis quæ ſequuntur, *Idemque eſt.* quibus & reſtituenda fuerat loco mota & tranſpoſita. Conſtat enim idem non eſſe, ſi duos Stichos, vel decem homines communis ſeruus ſtipulatus ſit. Tum enim numero fit diuiſio non ſpecie, vt ſupra oſtendimus. quod Vlpianus comprobat hac ratione: Qui duos Stichos ſtipulatur vel x. homines, ambigue loquitur; ſicut & qui decem denarios. At in denariis decem, numero fit diuiſio. Ergo & in hominibus decem, vel in Stichis duobus. Subaudienda tamen hæc concluſio, ſicut & in *l. qui vſumfructum, inf. hoc tit.* Senſiſſe hoc ita & ſcripſiſſe Vlpianum in *l. cum Stichus*, argumento eſt *l. 15. ſup. de op. lib.* quæ eſt ex eodem lib. in qua idem Vlp. ſcripſit de operis, vt numero tantum diuidantur, quod Iulianus in hac lege. Per omnia itaque videtur Iuliano conſenſiſſe, & ſimul eadem tractaſſe quæ Iulianus tractauerat, maxime cum diſſentiendi nulla fuerit ratio, nullus color. Male Acc. in *l. cum Stichus*, homines decem, certos interpretatur. Homines enim cum dicimus, genera dicimus, non ſpecies. Nihilo felicius alij ſeparant dominos ab heredibus, & inter heredes ſi genera promiſſa ſint, numero aiunt diuiſionem fieri, vt in hac lege: inter dominos in partes corporum, vt in *l. cum Stichus:* nam hæc lex idem initio proponit de heredi-

A bus & dominis promiſcue. deinde ſubiicit, *Inter eos* dominos igitur & heredes, ſecundum id quod initio propoſitum eſt tum ſtipulationem operarum, quam comparat ſtipulationi generum, palam ait inter dominos numero diuidi. Alij hoc *ὁμωνυμεῖν* diſſimulant non ſine dolo, maxime præſertim ab Accurſio. Illud quærendum modo, quid ſit ſi vnum debeatur, non plura? Aut ſpecies debetur, aut genus, aut opera vna. Si ſpecies, certum eſt diuiduam obligationem eſſe. Si genus, indiuiduam, vt diximus in *l. 2. ſup.* itemque ſi opera vna. itaque vni ex heredibus vel dominis homo generaliter promiſſus, vel opera vna, pro parte ſolui non poteſt. Genera & operæ non niſi numero diuiſionem recipiunt, quam diuiſionem vnitas non admittit. quis igitur erit rei exitus? Æſtimatio hominis B vel operæ diuidi poterit. Itemque eadem opera ſimul duobus conſentientibus communiter edi, ſicut & idem homo communiter dari, *§. vlt.*

Ad L. Cum quis ſibi 55.

OBLIGATIO in eius tantum perſona conſiſtere poteſt, qui ſtipulatur: ſolutio etiam in alterius. vt ſi ſtipuler mihi aut Titio, obligatio in me conſiſtit, ſolutio in me & in Titio, qui adiectus dicitur. Ius in meam perſonam confertur, Factum in perſonam Titij. Poſſet accipi condicionaliter ac ſi dixiſſem, Si Titio non ſolueris mihi dari. Verum non ita accipitur, niſi id ſpecialiter actum ſit, ſed eo modo quo diximus, C *l. qui res § qui ſtipulatur, inf. de ſolut.* Itaque ex ea ſtipulatione mihi ſoli debetur pure, Titio non debetur: ſolui tamen ei poteſt etiam me prohibente: nec enim ſemel promiſſori datam ſoluendi electionem ei eripere poſſum. Non erit adiectus ſi ita dixero, Mihi & Titio. Tum enim obligationis cauſa adiicitur, quod fit inutiliter. Vt videatur adiectus ita concipere debeo ſtipulationem, Mihi aut Titio. De adiecto hæc ſit regula. Qui ei ſoluit adiecto vtiliter, perinde liberatur, ac ſi ſoluiſſet ſtipulatori, *§. plane, de inut. ſtip.* Huic ſententiæ non recte addetur exceptio in hunc modum, Niſi quid iuri rei, quæ adiecto ſoluta eſt, deſit, *l. Iulianus §. 1. inf. hoc tit.* nam idem accidit, ſi rei ſtipulatori ſolutæ aliquid deſit, *l. etiam, inf. de ſolut.* Non recte item hæc, Niſi alio loco adiecto ſoluatur, quam quo D conuenit, inuito ſcilicet ſtipulatore. quo caſu promiſſor non liberatur omnimodo, *l. 2 §. item Iulianus, §. de eo quod cer. loc.* nam & inuito ſtipulatori alio loco non recte ſoluitur. Non item hæc, Niſi alia res in perſonam ſtipulatoris, alia in perſonam adiecti deſignata ſit: vt ſi quis ſtipulatus ſit Sibi decem, aut Titio hominem. quo caſu ſi promiſſor mihi ſoluat hominem pro decem, proculdubio liberatur ipſo iure. *in princ. Inſtit. quib. mo. tol. obl.* Si adiecto ſoluat hominem, ipſo iure non liberatur, per exceptionem liberatur, *l. obligationem fere §. acceſſio, ſup. tit. prox. l. vlt. §. cum mihi. inf. hoc tit.* & ita verbum, *liberatur*, accipiendum eſt in *l. qui rei § mihi Romæ. inf. de ſolut.* & in *l. qui hominem § ſtipulatus, eod. tit.* Sed ideo ipſo iure non liberatur, quia adiectio iure E non conſiſtit, niſi fiat eiuſdem rei ſoluendæ cauſa: neque enim ius patitur, vt alia ſit obligationis, alia adiectionis ſubſtantia. Per exceptionem liberatur, quia quodcumque ſoluitur adiecto, ſtipulatori ſolui videtur, *l. qui hominem in pr. l. ſi ita ſtipulatus ſim, inf. de ſolut.* ad eum namque redit id omne quod ſoluitur actione mandati. Plerumque enim non adiicitur niſi cui ſtipulator mandarit vt acciperet, & ob id teneri mandati adiectus ſtipulatori dicitur vbique, *d. §. plane, l. Iulianus §. 1 inf. l. qui res §. qui ſtipulatur, inf. de ſolut.* Interdum adiicitur Titius quaſi donatarius, ſed & tum res videtur ſtipulatori ſoluta, & ab eo in Titium tranſlata. Exceptione igitur defendetur adie-

A

Ad L. In illa ſtipulatione 50.

Si ita ſtipuler, Per te non fieri quo minus mihi ire agere liceat, non tantum ſtipulor te non facturum, ſed & te facturum, id eſt, te curaturum vt ire agere poſſim. & ideo in facto dicitur conſiſtere in *l. 2. §. item ſi in facto, ſup.* & contractiori oratione ita exprimitur in *l. 4. §. Cato*, Iter fieri. idque confirmat *l. inter ſtipulantem §. 1. inf.* Eadem eſt interpretatio ſtipulationis, Habere licere, Dolum malum abeſſe, Iudicio ſiſti, vt oſtendimus in *l. 38.* Malo autem hoc loco, *Poſſim*, quam, *Poſſit*. Tum tranſit ad ſtipulationem emptæ & venditæ hereditatis, quam de venditore emptor ſtipulatur his verbis, Quanta pecunia, &c. quibus non B hoc tantum ſtipulatur venditorem nihil ex hereditate deminuturum, ſed & occaſionem adquirendi non prætermiſſurum, *l. 2. §. ſed & ſi quid, ſup. de her. vend.* quæ tota lex eſt de hoc genere ſtipulationis, vt oſtendimus Obſeruat. 11. Scripſit hæc Vlp. libro L. ad Edictum, non abs re, edictum exponens Si quis omiſſa cauſa teſtamenti, quo videtur dolo feciſſe quo minus poſſideat non is tantum qui poſſeſſionem quam habuit dimiſit, ſed & is qui quam potuit adquirere non adquiſiit, *l. 2. § pen. ſup. ſi quis omiſſ. cau. teſt.* nam & ſic in ſtipulatione emptæ hereditatis dolo videtur feciſſe quo minus perueniat, & is qui alienauit, & is qui non adquiſiit. In ſumma id hæc l. oſtendit, ſtipulationem quæ in non faciendo concipitur, factum etiam continere, & contra, eam quæ in faciendo concipitur, non C factum.

Ad L. Is qui alienum 51.

Manumiſſio morti comparatur. Vt homine mortuo ante moram promiſſor liberatur: ita & manumiſſo, videlicet ſi alienus homo promiſſus ſit, *l. ſi mihi alienum, inf. de ſolut. l. ſi heres alienum, ſup. de leg. 1.* Secus ſi quis ſeruum ſuum promiſerit & poſtea manumiſerit, niſi & is deceſſerit poſt manumiſſionem ante moram, *l. is qui ex ſtipulatu, ſup. tit. prox.*

Ad L. In conuentionalibus 52.

Mvltvm intereſt vtrum ſtipulationes ex con- D uentione reorum veniant, an ex iuriſdictione prætoris. Conuentionales, quæ à Græcis συναλλακτικαὶ dicuntur, certam formam ſiue legem non habent. mutatur namque earum forma reorum arbitrio. Formam & legem dicit pro eodem, quod Græci νόμον. Legem locationis dicit in *l. ſi in lege, ſup. loc.* formam in *l. fructus §. ex contrario, ſup. ſol. mat.* & lib. 50. Βασιλικῶν tit. 4. κατὰ τὸν ὁμολογηθέντα νόμον ἐκδίδοσθαι. & 58. παρακεχωρημένον νόμον: quod alibi legem commiſſoriam. Contractuum certa forma non eſt, vt emptionis non eſt certa forma: variatur namque & mutatur pactionibus, quarum hæc eſt vis, vt contractum forment, reforment, transforment, & quaſi deforment, *l. nec ex prætorio, inf. de diu. reg. iur.* Prætoriæ ſtipulationes, ſicut & actiones, certam & immutabilem formam habent, E veluti Damni infecti, Iudicatum ſolui, & his ſimiles, quæ edictis proponuntur vt actiones. Priuatorum pactiones nihil eis addere vel detrahere poſſunt, *d. l. nec ex prætorio, l. 1. §. vlt. inf. de prætor. ſtip.* In conuentionalibus ſi ambiguus ſermo acciderit, contra ſtipulatorem fit interpretatio. In prætoriis non item, quia non ipſe ſtipulator eis formam dat, ſed prætor. itaque earum interpretatio pertinet ad prætorem, *l. in prætoriis, inf. de præt. ſtip.* Interdum & ipſæ prætoriæ ſine prætore ex conuentione ſola interponuntur, vt diximus in *l. 5. ſup.* & tum non eſt dubium eas conuentionalium naturam imitari. De §. vlt. dixi in l. 23.

Ad L. Stipulationes 53.

Doli clauſula ſubiici ſtipulationibus ſolet, *l. 22. ſup. l. doli, l. ex ea parte, l. ſi ita quis §. vlt. inf. l. 3. C. de rec. arb.* Melius autem eſt ſtipulationibus ſpecialiter comprehendere quæcumque comprehendi poſſunt: vt in emptione mancipij, Sanum eſſe, furtis noxiſque ſolutum, Fugitiuum non eſſe, Erronem non eſſe, Viſpellionem non eſſe, Habere recte licere: Tum ſubiicere generalem clauſulam, dolum malum abeſſe abfuturumque eſſe. quæ non pertinebit ad ea quæ ſpecialiter comprehenſa ſunt, ſed ad caſus incertos qui contrahentibus ſe in præſentia oſtendere & animo occurrere non potuerunt. quid enim ſi ſeruo promiſſo venenum dedit & ſic eum tradidit? Hic caſus ſtipulatione nominatim comprehenſus non eſt. Sed ad eum pertinebit generalis clauſula doli, *l. & eleganter § non ſolum, ſup. de dolo.* Quid ſi in ipſa ſtipulatione componenda peccatum ſit? Hic error corrigetur clauſula doli, & agetur incerti, id eſt, ex ea clauſula, ex ſtipulatu, *l. ex ea parte, in pr. inf. hoc tit.* Quid ſi heredum perſonæ omiſſæ ſint? Et hoc etiam ſupplebit clauſula doli, *l. ſi ſine §. ſi in ſtipulatione, inf. rem rat. hab.* Sic vero in legibus & in edictis plerumque ſpecialiter comprehenduntur quæcumque comprehendi poſſunt, ac in extremo ſubiicitur generalis clauſula, vt in edicto de reſtitutionibus abſentium.

Ad L. In ſtipulationibus 54.

Mvltvm intereſt vtrum genera, an ſpecies in ſtipulationem deducantur. Genera dicimus quæ communi quadam ratione comprehenduntur, veluti Homo eſt genus ſingulorum hominum. Singuli autem homines ſunt ſpecies, quæ ſub eo genere continentur, veluti Stichus & Pamphilus. has ipſe etiam Ariſtoteles vocat ἄτομα εἴδη: illa autem τὰ δὲ πάντα γένη ἐπὶ τοῖς ἀτόμοις. Genus non diuiditur niſi numero, veluti cum generaliter dicimus decem homines, centum homines. Species, veluti Stichus, diuiditur in partes pro indiuiſo, non pro diuiſo nam Stichum ſi diuidas in partes pro diuiſo, perdas. Partes illæ pro indiuiſo intellectu iuris conſtituuntur. Partes pro diuiſo corpore & facto ipſo, *l. 5. inf. de ſtip. ſeru.* Species etiam diuidi poteſt numero, veluti Stichus in duos Stichos, vel Pamphilus in duos Pamphilos, cum ſunt plures Stichi vel Pamphili: Sed & tum Stichus pro genere habetur. Si ſpecies ex ſtipulatione debeantur, veluti Stichus & Pamphilus, & duo ſint heredes ſtipulatoris ex æquo, diuiſio fiet in partes non numero, id eſt, ſingulis heredibus ſingulorum dabimus partes dimidias, non vni Stichum, alteri Pamphilum. idemque eſt ſi ſeruus communis duobus dominis ſtipuletur Stichum & Pamphilum: nec vllam ambiguitatem recipit. quod hac lege oſtenditur. Aliud dicendum eſt ſi genera debeantur, puta duo homines, & duo ſint heredes ſtipulatoris. quo caſu numero tantum fiet diuiſio, & ſingulis heredibus ſinguli homines dabuntur: vel ſi promiſſi ſunt decem homines, ſingulis dabuntur quinque: ſi centum, ſingulis quinquaginta, *l. ſi centum, inf. hoc tit.* Aliud item dicendum eſt ſi operæ, puta x. debeantur, & duo ſint heredes ſtipulatoris: nam vt genera, ita & operæ non poſſunt niſi numero diuidi. Aliter ſi diuidas operas, corrumpas, *l. ſtipulationes non diuiduntur, inf.* Opera imperfecta pro nihilo computatur. Itaque ſi x. operæ ſint promiſſæ ſingulis heredibus, quinque operæ debebuntur, *§. operarum, & l. 15. ſup. de oper. lib.* Aliud item dicendum eſt, ſi ea debeantur quæ pondere, numero, menſura continentur, quæ vno verbo quantitates dicuntur. hæc quo-

que multum ab ſpeciebus diſtant. Species communi genere continentur, vt Stichi & Pamphili commune genus eſt homo, diuerſa ſpecies. & ideo qui pro Sticho dat Pamphilum, Stichum dare non videtur, quia aliam ſpeciem dat. Quantitates communi ſpecie quodammodo continentur, *l. cum Stichus, inf. de ſolut.* & ideo qui pro aureo dat aureum, eundem aureum, eandemque ſpeciem videtur dare: quinimo reddere potius quam dare: nam vtriuſque aurei eadem eſt poteſtas, quantitas, *æſtim.* ſimiliter pro vino qui vinum dat eadem menſura & bonitate, idem vinum reddere videtur. denique in iis rebus quod genere eſt idem, & ſpecie videtur idem. At Stichus Pamphilo genere eſt idem, ſpecie non videtur idem, *l. 2. §. mutui, ſup. de reb. cred.* Singulæ ſpecies propriam ſpeciem habent. Quantitates propriam ſpeciem non habent. Species non diuiduntur numero, niſi adiiciatur numerus nominatim, vt inferius dicam. Quantitates ſolo numero diuiduntur. Quantitas enim ſola in eis rebus ſpectatur, non corpus ipſum, *l. nam & ſi fur §. vlt. l. ſi ſocius, ſup. de reb. cred. l. ſi is cui nummos, inf. de ſolut.* & ideo ſi ſtipulatori decem aurei debeantur, & duos heredes reliquerit, non ipſa corpora nummorum diuidentur in partes, ſed numero fiet diuiſio, & ſingulis dabuntur quinque. Aliud item dicendum eſt ſi ſpeciebus addatur numerus, etſi duo Stichi promittantur. Si Stichus & Pamphilus promittantur, inter dominos & heredes ſpecie fiet diuiſio, non numero. neque vlla hic ſubeſt ambiguitas, quin dimidium ſingulorum ſingulis debeatur. At cum duo Stichi promittuntur, adiectione numeri res in ambiguitatem incidit, numerone illo debeant Stichi diuidi, an ſpecie. Numeri diuiſio commodior & expeditior eſt promiſſori & ſtipulatoribus. Hanc igitur amplectemur in ambiguo: nam & eandem amplectimur cum decem aurei ſunt promiſſi: quo caſu eadem exiſtit ambiguitas, ſingulane corpora nummorum, an numerus debeat diuidi. & ita puto ſcripſiſſe Vlpianum in *l. cum Stichus, inf. de ſolut.* Principio ſi ſeruus communis duobus dominis ſtipulatus ſit Stichum & Pamphilum, Vlpian. ait non alteri Stichum, alteri Pamphilum ſolui poſſe, ſed ſingulis dominis ſingulorum partes dimidias deberi. Perperam Flor. iterata negatione legitur, *non alteri Stichus, alteri Pamphilus ſolui non poteſt.* legendum, *non alteri Stichus, alteri Pamphilus ſolui poteſt.* At hæc ſecunda negatio quam tollo, non penitus reiicienda, ſed in ſuum locum transferenda eſt. Deſideratur enim iis verbis quæ ſequuntur, *Idemque eſt.* quibus & reſtituenda fuerat loco mota & tranſpoſita. Conſtat enim idem non eſſe, ſi duos Stichos, vel decem homines communis ſeruus ſtipulatus ſit. Tum enim numero fit diuiſio non ſpecie, vt ſupra oſtendimus. quod Vlpianus comprobat hac ratione: Qui duos Stichos ſtipulatur vel x. homines, ambigue loquitur; ſicut & qui decem denarios. At in denariis decem, numero fit diuiſio. Ergo & in hominibus decem, vel in Stichis duobus. Subaudienda tamen hæc concluſio, ſicut & in *l. qui vſumfructum, inf. hoc tit.* Senſiſſe hoc ita & ſcripſiſſe Vlpianum in *l. cum Stichus,* argumento eſt *l. 15. ſup. de op. lib.* quæ eſt ex eodem lib. in qua idem Vlp. ſcripſit de operis, vt numero tantum diuidantur, quod Iulianus in hac lege. Per omnia itaque videtur Iuliano conſenſiſſe, & ſimul eadem tractaſſe quæ Iulianus tractauerat, maxime cum diſſentiendi nulla fuerit ratio, nullus color. Male Acc. in *l. cum Stichus,* homines decem, certos interpretatur. Homines enim cum dicimus, genera dicimus, non ſpecies. Nihilo felicius alij ſeparant dominos ab heredibus, & inter heredes ſi genera promiſſa ſint, numero aiunt diuiſionem fieri, vt in hac lege: inter dominos in partes corporum, vt in *l. cum Stichus:* nam hæc lex idem initio proponit de heredi-

A bus & dominis promiſcue. deinde ſubiicit, *Inter eos* dominos igitur & heredes, ſecundum id quod initio propoſitum eſt tum ſtipulationem operarum, quam comparat ſtipulationi generum, palam ait inter dominos numero diuidi. Alij hoc [illegible] diſſimulant non ſine dolo, moniti præſertim ab Accurſio. Illud quærendum modo, quid ſit ſi vnum debeatur, non plura? Aut ſpecies debetur, aut genus, aut opera vna. Si ſpecies, certum eſt diuiduam obligationem eſſe. Si genus, indiuiduam, vt diximus in *l. 2. ſup.* itemque ſi opera vna. itaque vni ex heredibus vel dominis homo generaliter promiſſus, vel opera vna, pro parte ſolui non poteſt. Genera & operæ non niſi numero diuiſionem recipiunt, quam diuiſionem vnitas non admittit. quis igitur erit rei exitus? Æſtimatio hominis B vel operæ diuidi poterit. Itemque eadem opera ſimul duobus conſentientibus communiter edi, ſicut & idem homo communiter dari, *§. vlt.*

Ad L. Cum quis ſibi 55.

OBLIGATIO in eius tantum perſona conſiſtere poteſt, qui ſtipulatur: ſolutio etiam in alterius. vt ſi ſtipuler mihi aut Titio, obligatio in me conſiſtit, ſolutio in me & in Titio, qui adiectus dicitur. Ius in meam perſonam confertur, Factum in perſonam Titij. Poſſet accipi condicionaliter ac ſi dixiſſem, Si Titio non ſolueris mihi dari. Verum non ita accipitur, niſi id ſpecialiter actum ſit, ſed eo modo quo diximus, C *l. qui res §. qui ſtipulatur, inf. de ſolut.* Itaque ex ea ſtipulatione mihi ſoli debetur pure, Titio non debetur: ſolui tamen ei poteſt etiam me prohibente: nec enim ſemel promiſſori datam ſoluendi electionem ei eripere poſſum. Non erit adiectus ſi ita dixero, Mihi & Titio. Tum enim obligationis cauſa adiicitur, quod fit inutiliter. Vt videatur adiectus ita concipere debeo ſtipulationem, Mihi aut Titio. De adiecto hæc ſit regula. Qui ei ſoluit adiecto vtiliter, perinde liberatur, ac ſi ſoluiſſet ſtipulatori, *§. plane, de inut. ſtip.* Huic ſententiæ non recte additur exceptio in hunc modum, Niſi quid iuri rei, quæ adiecto ſoluta eſt, deſit, *l. Iulianus §. 1. inf. hoc tit.* nam idem accidit, ſi rei ſtipulatori ſolutæ aliquid deſit, *l. etiam, inf. de ſolut.* Non recte item hæc, Niſi alio loco adiecto ſoluatur, quam quo D conuenit, inuito ſcilicet ſtipulatore. quo caſu promiſſor non liberatur omnimodo, *l. 2 §. item Iulianus, §. de eo quod cert. loc.* nam & inuito ſtipulatori alio loco non recte ſoluitur. Non item hæc, Niſi alia res in perſonam ſtipulatoris, alia in perſonam adiecti deſignata ſit: vt ſi quis ſtipulatus ſit Sibi decem, aut Titio hominem, quo caſu ſi promiſſor mihi ſoluat hominem pro decem, proculdubio liberatur ipſo iure, *in princ. Inſtit. quib. mo. tol. obl.* Si adiecto ſoluat hominem, ipſo iure non liberatur, per exceptionem liberatur, *l. obligationem fere §. acceſſio, ſup. tit. prox. l. vlt. §. cum mihi, inf. hoc tit.* & ita verbum, *liberatur,* accipiendum eſt in *l. qui res § mihi Romæ. inf. de ſolut.* & in *l. qui hominem § ſtipulatus, eod. tit.* Sed ideo ipſo iure non liberatur, quia adiectio iure E non conſiſtit, niſi fiat eiuſdem rei ſoluendæ cauſa: neque enim iura patiuntur, vt alia ſit obligationis, alia adiectionis ſubſtantia. Per exceptionem liberatur, quia quodcumque ſoluitur adiecto, ſtipulatori ſolui videtur, *l. qui hominem in pr. l. ſi ita ſtipulatus ſim, inf. de ſolut.* ad eum namque redit id omne quod ſoluitur actione mandati. Plerumque enim non adiicitur niſi cui ſtipulator mandarit vt acciperet, & ob id teneri mandati adiectus ſtipulatori dicitur vbique, *d. §. plane, l. Iulianus §. 1. inf. l. qui res §. qui ſtipulatur, inf. de ſolut.* Interdum adiicitur Titius quaſi donatarius, ſed & tum res videtur ſtipulatori ſoluta, & ab eo in Titium tranſlata. Exceptione igitur defendetur adie-

ctio, etiamſi diuerſa res in ea ſit. idemque eſt multo-magis ſi τὰ κύκλῳ diuerſa ſint, veluti diuerſus locus, Mihi Romæ aut Titio Epheſi dari, *d. §. mihi Romæ:* aut diuerſa dies, *d. l. qui res §. mihi decem, l. vlt. §. vlt. inf. hoc tit.* Adiectionem eæ diuerſitates non vitiant, dummodo in mea perſona conſiſtat obligatio. At ſi in mea perſona non conſiſtat, vel ſi deficiat, deficit & adiectio. vt ſi ſtipuler mihi ſub condicione quæ deficiat, aut Titio pure. Inutilis obligationis inutilis eſt adiectio, non tamen è contra. nam inutilis adiectio vtilem obligationem non vitiat: vt ſi ſtipuler mihi pure, aut Titio ſub condicione quæ deficiat, ſicut nec obligatio inutilis vtilem: vt cum ſtipulor Mihi & Titio dari, *d. §. vlt.* De adiecto ſit & hæc regula. Adiectionem nec facti cauſam, nec adiecti perſonam egredi. Factum quod in adiectum confertur, ſolutio eſt. Solutum accipere poteſt ſolummodo petere, nouare, acceptum facere, pignora aut fideiuſſores accipere, conſtitutum contrahere non item, *l. ſi mihi, inf. de fideiuſſ. l. is qui promiſit, ſup. de pig. l. 10. inf. de ſolut. l. ſed & ſi filiofam. in fi. ſup. de conſt. pec.* Sed neque poſt litem conteſtatam ei ſolui poteſt, quia præualet cauſa ſtipulatoris, *l. fideiuſſor obligari, in princ. inf. de fideiuſ. l. 57. inf. de ſolut.* Rurſus ei ſolui poteſt ante litem conteſtatam non heredi eius, vt in hac lege oſtenditur, & *l. 81. inf. de ſolut.* non domino, *l. qui heredi, ſup. de cond. & dem. l. 9. inf. de ſolut.* Ac ne ipſi quidem capite minuto. quoniam alius videtur eſſe, *l. cum quis, in princ. inf. de ſolut.* Obſtat *l. Stichum §. vſumfructum, inf. de ſolut. & l. prox. §. qui ſibi.* Ratio *§. vſumfructum*, hæc videtur eſſe. Sic ſtipulari poſſum, Mihi aut Titio cum capite minutus erit. Ergo ſi ſtipuler Mihi aut Titio, capitis deminutione Titij facultas ſoluendi Titio non intercidit. quod perinde eſt, ac ſi ita diceres: In tempus quo Titius capite minutus erit conferri ſolutio poteſt. Ergo & ſi in id tempus non fuerit collata, eo tempore ſolui ei poteſt. Falſa & vitioſa collectio eſt. alioquin licebit etiam mihi ita colligere. Poteſt conſtitui tibi vſusfructus ita, cum capite minutus eris, *l. 3. ſup. quib. mod. vſusfruct. amitt.* Ergo & ſi ita non fuerit conſtitutus, te poſtea capite deminuto non finietur vſusfructus. At recta erit illa ratio, ſi ſic conſtituas: Etiamſi Titius ſtipulationis tempore capite deminutus fuerit, ius ei ſoluendi non perit: quia & in eum caſum ſolutioni applicari potuit. Si in eum caſum potuit aduci, potuit & in ipſo caſu, eodemque modo accipiendus eſt *§. qui ſibi*, vt filio adiecto recte ſoluatur, ſiue is contractus tempore emancipatus, ſiue in poteſtate ſtipulatoris fuerit. At ſi poſt ſtipulationem adiectus patiatur capitis deminutionem, facultas ei ſoluendi intercidit, nec ſolum adrogatione, ſed & emancipatione, cum vtroque modo perſona moritur, & in imaginariam ſeruitutis formam deducatur. quod dico vt eos vellicem qui emancipationem ſeparant à ceteris minutionibus.

Ad L. Eum qui 56.

INITIVM expoſui in *l. 38.* Sequitur *§. 1.* Stipulanti promiſiſti te & Titium heredem tuum daturum. Tres tibi heredes extiterunt, inter quos & Titius. Non ſolum Titius, ſed & alij omnes tenentur ex ſtipulatu pro hereditariis portionibus. Atqui de Titio tantum cauiſti, non de omnibus? Verum ſicut qui extraneum daturum promittit, nullomodo eum obligat, ita qui Titium heredem daturum promittit, hac ſtipulatione eum non obligat vltra portionem hereditariam, in qua ſola defuncti vicem ſuſtinet: niſi vel citra ſpeciem legati teſtamento id oneris Titio nominatim iniungat, quo caſu à Titio ceteros coheredes indemnes ſeruari oportet, *l. ſi filia §. Papinianus ait, ſup.*

A *fam. erciſc.* vel niſi à Titio ſolo ſtipulatori quod debet, leget: quod quidem legatum valere conſtat, *l. ſi creditori, ſup. de leg. 1.* quo caſu ſolus Titius tenetur. Rurſus dicet quis, At huic ſtipulationi tacite ineſſe videtur hæc pactio, ne à ceteris heredibus petatur. Dari ergo ceteris heredibus debet exceptio pacti. quod confirmat *l. anus. ſup. de pact.* quæ opponi ſolet huic §. Iulianus tamen hoc loco eam exceptionem ceteris dari negat. Ratio hæc eſt, quoniam principaliter actum eſt de conſtituenda obligatione in vnum ex heredibus, quod fieri ex XII. tab. non poteſt. Neceſſe enim eſt vt obligatio quæ in defunctum cœpit, in omnes competat pro hereditariis portionibus. Si conſtitui in vnum poſſet obligatio, ceteris vtile eſſet pactum. B At quia non poteſt in vnum conſtitui, relinquitur ceteris exceptionem taciti pacti non prodeſſe. Quæ ducitur ex ſtipulatione inutili pactio, & ipſa inutilis eſt, *l. in perſona §. vlt. ſup. de pact.* Si tamen cum id non ageretur, vni vel quibuſdam heredibus pactus ſit, non eſt dubium eis prodeſſe exceptionem pacti. His hoc ipſo libro puto Iulianum addidiſſe quod ex eo refertur in *l. Iulianus in princ. inf. hoc tit.* Hic § eſt de ſtipulatione quæ in dando conſiſtit. Lex illa de ſtipulatione in faciendo ita concepta, Neque per te, neque per Titium heredem tuum fieri (legendum fieri, non fieret vel fiat) quo minus mihi ire liceat. idem vero in vtraque iuris eſſe videtur: nam & ex hac ſtipulatione quæ in facto conſiſtit, omnes tenentur in id quod intereſt pro portione hereditaria Titio prohibente. C quod veriſſimum eſt. At alia in re inter ea genera ſtipulationum differentia eſt. Si in dando conſiſtat, quod dederint coheredes pro ſua parte, id à Titio coherede non recipient iudicio familiæ erciſcundæ, niſi id oneris ei teſtamento nominatim iniunctum ſit. Si in faciendo, recipient. quia facto Titij in fraudem inciderunt, *l. 2. §. item ſi in facto, ſup.* Rurſus ſi in dando conſiſtat, Titio dante pro ſua parte, nihilominus ceteri tenentur. Si in faciendo, Titio non prohibente, ceteri etiamſi prohibeant non tenentur, vt *l. Iulianus* indicat atque innuit. Hoc tantum vtriuſque ſtipulationis commune eſt, quod fallente Titio, ſtipulatori non ipſe tantum, ſed & ceteri tenentur. De *§. qui ſibi*, dixi partim *l. prox.* partim in *l. 39. ſup.*

D QVI ITA STIPVLATVR] Differri poteſt obligatio ex die, veluti Kalend. Ianuariis dari. Ex die finiri non poteſt, vt ſi ſtipuler dari vſque in Kalend. Ianuarias, vel decem annua quoad viuam. Finitur acceptilatione, ſolutione, nouatione. Certo tantum iure, vt ait *l. 7. C. de ſent. & int.* Die non finitur. Dies ἐν ἀρχῇ vtiliter adiicitur, ἐν πέρας inutiliter. idem de loco & condicione iuris eſt, *l. obligationum fere §. placet, §. condicio, ſup. tit. prox. §. at ſi ita, Inſtit. de verb. obl. l. nemo poteſt, ſup. de leg. 1.* Sic & alias multum intereſt, vtrum dies vel condicio inſeratur initio, an fini. Si volueris dari, & dari niſi nolueris, diuerſa ſunt, vt dixi in *l. 17.* Si Titio non ſolueris, mihi dari: & Mihi dari, niſi Titio ſolueris, hæc item longe diuerſa ſunt, vt ex iis quæ dicta ſunt de adiecto in *l. prox.* colligi poteſt. E Cum erit annorum XIV. centum lego, & Lego centum, quæ accipiat cum erit annorum XIV. hæc item diuerſo iure ſunt, *l. ſi Titio, ſup. quan. dies leg. ced. l. pen. C. eod.* Similiter multum intereſt, vtrum condicio, vel dies, vel locus initio obligationis inſeratur, an fini: hoc fit inutiliter, illud vtiliter. Sed tamen & cum fini inſeritur, licet ipſo iure non finiatur obligatio, agenti tamen poſt diem, vel poſt condicionem, obſtat exceptio pacti vel doli: vt in hoc §. oſtenditur, & *d. §. placet, & §. condicio, l. 4. ſup. de ſeruit.* De §. prox. dixi in l. 8. & 13.

QVI PROPRIETATEM] Nemo rem ſuam ſtipulatur recte. At vſumfructum rei ſuæ ſtipulatur recte

ſi

ſi alienus ſit, nimirum vt proprietati conſolidetur. *Si à te.* Si quis fundum ſtipuletur, plenam proprietatem ſtipulatur: & nuda proprietate ei præſtita, adhuc peti vſusfructus, qui deeſt, poteſt. Vſufructu item præſtito nec amiſſo, proprietas nuda, vel eo amiſſo, proprietas plena peti poteſt, *l. 126. §. 1. inf. hoc. tit.* Qui igitur promiſit fundum, nudam proprietatem vel vſumfructum ſoluendo non liberatur. Similiter ſi quis de alio fundum, de alio ſtipuletur nudam proprietatem, promiſſor fundi quaſi nouatione facta non liberatur: nam & ſi is qui promiſit nudam proprietatem, eam præſtiterit, promiſſor fundi non liberatur. Si tamen promiſſor fundi fundum præſtiterit, ex cauſa lucratiua, alter liberatur.

Si hominem] Nouatio fit ſi id actum ſit, ex Conſtitutione Iuſtiniani ſi id expreſſum ſit. Pure fit ſtatim. Sub condicione nouatio non fit ſtatim, ſed exiſtente demum condicione. Si exiſtat, ex noua obligatione debetur. Si deficiat, ex antiqua, *l. ſi Stichum §. 1. inf. de nouat.* Imo interdum & exiſtente condicione nouatio non fit, vt ſi hominem quem mihi Titius debet pure, tu promiſeris ſub condicione nouandi animo, & is deceſſerit poſt moram Titij, ante moram tuam, puta antequam exiſteret condicio, deinde condicio extiterit: quia tu non teneris, antiqua obligatio manet. & hoc oſtenditur in §. *vlt.* huius l. Neque obſtat *l. quoties §. 1. inf. de nouat.* quoniam loquitur de mora iam facta à Titio ante ſtipulationem condicionalem. Stipulatione condicionali mora iam ante facta purgatur & finitur. Itaque ſi poſt moram Titij de te ſtipuler hominem quem mihi debet, deinde moriatur homo pendente condicione, tum exiſtat condicio, nec ipſe tenetur, quia moram ſuam purgauit: nec tu teneris, quia homo promiſſus deceſſit antequam eſſes in mora, *d. l. quoties.* idemque eſt, ſi poſt moram Titij de eodem Titio ſtipuler ſub condicione. nam ſi ea pendente homo moriatur, tum exiſtat condicio, Titius nec ex priore, nec ex poſteriore ſtipulatione tenetur, *l. qui decem §. ſi cum mihi Stichum, inf. de ſolut.* Hoc ita, ſi tempore poſterioris ſtipulationis res præſens fuerit, *d. l. qui decem, §. idem reſponſum.* aliud enim eſt, ſi abſens fuerit. & ita accipienda *l. ſi rem, inf. de nouat.* Quod ſi ante ſtipulationem condicionalem prior promiſſor moram non fecerit, poſtea fecerit, ſequens mora non videtur præcedenti ſtipulatione purgata. & hoc eſt quod dicitur in hoc §. idque verum eſt, etiamſi tempore ſtipulationis condicionalis res præſens fuerit. nam & oblatio præcedens ſequentem moram non purgat. Negat Acc. accidere poſſe, vt poſt illam ſtipulationem condicionalem prior promiſſor moram faciat: quoniam, inquit, ſub contraria condicione tenetur, pendente autem condicione mora non contrahitur. Nego eum teneri ſub contraria condicione. & *l. pecuniam, ſup. de reb. cred.* non loquitur de eo, qui pro eo quod debuit pure, expromiſſorem dedit ſub condicione, ſed de eo qui quod debuit pure, delegante creditore alij promiſit. Hunc fateor debere priori creditori ſub contraria condicione, & ideo ſi interim ſoluat, condictio ei competit. Illum nego, & ideo ſi interim ſoluat, non condicit, *l. Iulianus, ſup. de cond. ind.*

Ad L. Si quis 57.

Qvemadmodvm actio ex ſtipulatu heredi ſtipulatoris datur pendente condicione defuncti, ita & in heredem promiſſoris. Idem non eſt in actione ex teſtamento, quæ non datur heredi legatarij pendente condicione defuncti, in heredem heredis datur. Condicio ſpem facit. Hanc mors heredis legatario non eripit, ſicut nec mors promiſſoris ſtipulatori. At mors

A legatarij eam ſpem infringit, mors ſtipulatoris non item, quia quæ apud defunctum ceſſerunt, ad heredem transeunt: quæ non ceſſerunt, non tranſeunt. Legatum condicionale non cedit antequam condicio exiſtat. Stipulatio condicionalis cedit ſtatim, *l. vſusfructus, inf. de ſtipul. ſeru.* Stipulator condicionalis eſt creditor: Legatarius non item, *l. is cui ſub condicione, ſup. tit. prox.* Actio igitur ex ſtipulatu datur heredi ſtipulatoris, ſi poſt mortem eius condicio ſtipulationis extiterit. Huic definitioni addenda exceptio eſt talis, Niſi id actum ſit inter contrahentes, vt ita demum ſtipulationi locus ſit, ſi condicio exiſtat viuo ſtipulatore vel quo alio. cuius rei argumentum eſt in *l. qui Romæ §. Agerius, inf.* Tibi ſtipulanti ita promiſi, Quidquid patrem meum tibi debere conſtiterit, dabo. Hæc verba

B condicionem caſualem faciunt, Si conſtiterit, Id ponitur pro certo me promiſiſſe ſub condicione in futurum collata, Si conſtiterit quid quantumque debeat pater, neque de eo ambigitur quicquam. Ambigitur de eo tamen, vtrum hic ſit ſtipulationis ſenſus, Si viuo patre lite cum eo mota conſtiterit: an vero, Si quandoque conſtiterit. & ob id ſi viuo patre non conſtiterit de debito, mortuo patre conſtiterit lite mota cum herede eius, quæritur an promiſſor teneatur. Reſpondet, ſi condicio non extitiſſet non teneri, id eſt, ſi id fuit actum, vt condicio impleretur viuo patre, nec fuerit impleta, ſtipulatio non committitur, etiamſi poſt mortem patris impleatur. Sero namque impletur & fruſtra. Dum reſpondet Scæuola per Si,

C vel id ſumit quod propoſitum eſt quaſi certum, vt in *l. vlt. §. vlt. ſup. de reſc. ven. l. pater in pr. ſup. de do. except.* vel quod eſt præſumptum & probabile, vt in *l. vxori §. vlt. de leg. 3.* vel quod eſt incertum, & in æſtimatione iudicis, vt in *l. libertus §. 1. ſup. de alim. leg.* Puto in eo §. eum ſumere quod eſt probabilius. Id enim veroſimile eſt actum, vt promiſſor teneatur, non ſi quocumque tempore, ſed ſi viuo tantum patre de debito conſtiterit. & ita in *l. fideiuſſor obligari §. vlt. inf. de fideiuſſ.* hæc condicio impoſita fideiuſſori, Si reus non ſoluerit, ita accipitur, Si viuus non ſoluerit. quæ condicio eſt caſualis, cum nec in ſtipulatoris, nec in promiſſoris, id eſt, fideiuſſoris, inter quos negotium contrahitur, poteſtate ſit poſita. itaque diſputantes de condicione poteſtatiua male interpretes eius legis

D teſtimonio vtuntur. Duo ſunt genera condicionum: Poteſtatiua & Caſualis, vel, vt Græci loquuntur, ἐξουσιαστικὴ & τυχική. Hactenus de caſuali diximus. Quærunt an quod de caſuali dictum eſt, poſſit etiam dici de poteſtatiua. Puto idem dici poſſe ſub exceptione eadem, Niſi aliud actum ſit. & ideo ſi ita ſtipuler, Si decem dedero mihi fundum dari, vel Si domum ædificauero mihi centum dari, mortuo promiſſore ſi hanc condicionem impleuero, agam cum herede promiſſoris. quod eſt certiſſimum. Sed & me mortuo ſi eam heres meus impleuerit, heredi meo in promiſſorem dabitur actio. quod ſic probo. Quod in hac cauſa ius eſt in legatario, idem non eſt in ſtipulatore. Legatario adſcripta condicione dandi, heres legatarij eam im-

E plere, & legatum adipiſci non poteſt, *l. à teſtatore, ſup. de condit. & dem.* Ergo ſtipulatori adſcripta condicione dandi, heres eius eam implere, & agere ex ſtipulatu poteſt. Quod ſi heres ſtipulatoris condicionem poteſtatiuam implere poteſt, conſequenter & heres promiſſoris, ſi ei ſit impoſita condicio, ei parere poteſt: vt ſi promiſerit ſub hac condicione, Si fundum non daret, Si domum non ædificaret, quo genere pœna plerumque promittitur, nec committitur promiſſore mortuo, ſi heres paratus ſit condicioni ſatisfacere, *l. diem §. 1. ſup. de rec. arb.* Verum huic definitioni addenda eſt exceptio talis, Niſi aliud actum ſit. Aliud agitur ſi ita ſtipuler, Cum voluero dari, *l. centeſimis §.*

vlt. ſup. vel ſi ſub hac condicione, Si Alexandriam iero, Si Capitolium aſcendero. Hæc facta tantiſper dum fiunt, ſunt, poſtquam facta ſunt, non ſunt amplius, ſicut ſaltatio cum perfecta eſt, non eſt amplius. denique hæc facta nullum opus relinquunt, ſicut & ſi dixero me velle, hæc oris pronuntiatio nullum opus relinquit. Qui igitur has condiciones adſcribit, perſonam ſolam facientis ſpectat, opus non ſpectat, quia nullum inde opus extat. Non recedemus igitur à perſona, *l. centeſimis §. 1. ſup. l. 1. §. ne autem, C. de cad. tol.* At qui id agit vt detur, vel vt domus ædificetur, non tam perſonam dantis vel facientis ſpectat, quam opus quod ex eo remanet: veluti dominij aut poſſeſſionis tranſlationem vel fabricam. itaque nihil refert à quo detur vel fiat, *l. vlt. C. de cont. ſtip.* finis huius ſtipulationis opere cernitur, non opera. Alij dicunt condicionem poteſtatiuam heredem ſtipulatoris implere non poſſe, vel heredem promiſſoris ei parere non poſſe: Alij dicunt poſſe. neutri ſunt reprehendendi. ſuas enim quique ſpecies habent, quibus id quod proponunt verum eſſe evincant, ſub illa exceptione, niſi aliud actum ſit. At qui dicunt nominatim condicionem dandi heredem implere non poſſe, errant maxime. Id ita probant. Si talis ſit condicio, Si Titio x. dederis, non poteſt alij quam Titio dari, Ergo nec alius poteſt dare. Vitioſa eſt conſequentia. multum enim refert cui detur, nihil refert quis det, dummodo ei detur qui deſignatus eſt, alioquin ſi ita heres inſtitutus ſum, Si Titio decem dedero, alio dante meo nomine non perueniam ad hereditatem. quod falſum eſt. ac ſimiliter multum refert quid fiat, nauis an inſula, quis faciat nihil refert, dummodo id fiat quod fieri conuenit. Opus quærimus, de artifice non curamus. Alia etiam adferunt ſuæ ſententiæ comprobandæ cauſa, quibus ex iis quæ ſupra dicta ſunt intelligetur eſſe reſponſum.

Ad L. Qui vſumfructum 58.

Vt proprietas duplex eſt, nuda & plena, quæ & ſolida, & inde conſolidationis nomen, ita vſusfructus duplex, nudus, quæ ſeruitus eſt in perſonam, & alter qui proprietati cohæret, *l. 126. §. 1. inf. hoc tit. l. ſi cum teſtamento §. pen. ſup. de excep. rei iud.* hic noſter eſt proprietatis iure, ille ſeruitutis iure. Hic ſeruitus non eſt, ſed pars plenæ proprietatis. Fundi appellatione plena proprietas ſignificatur, *l. 56. §. ſi à te, ſup.* fundus eſt nomen iuris, *l. cogi §. inde quæritur, ſup. ad Trebel.* Vt ergo plenæ proprietatis, ita & fundi vſusfructus pars dici poteſt. Sunt loci qui negant vſumfructum fundi partem eſſe. ſed ij omnes loci ſunt de vſufructu nudo. Hic fundi ius, id eſt, ſeruitus eſt, non pars. quod in tit. de pactis expoſui latius: inſtar tamen eſt partis, *l. cum filius §. dominus, ſup. de leg. 2.* Similis parti, vt dicitur hoc loco. & ob id qui vſumfructum fundi ſtipulatur, deinde fundum, ſimilis eſt ei qui partem ſtipulatur, deinde totum. Et poſterior ſtipulatio vtilis eſt, vt ſi quis ſtipuletur iter, deinde actum, vel primum quinque, deinde x. vel primum vſum, deinde vſumfructum, *l. ſi pupillus §. vlt. inf. de nouat.* Vtilis inquam eſt, etiamſi non fiat nouandi animo, id eſt, proficit. quia plus in ea continetur, *l. 29. ſup.* Non idem eſt è contrario, vtputa ſi is qui ſtipulatus eſt fundum, deinde ſtipuletur vſumfructum: nam & hic ſimilis eſt ei qui totum, deinde partem ſtipulatur. At qui totum, deinde partem ſtipulatur, nihil agit: vt qui actum, deinde iter: vel decem, deinde quinque: vel vſumfructum, deinde vſum. Ergo & is qui fundum, deinde vſumfructum ſtipulatur, nihil agit. Propoſitio & aſſumptio ponitur in hac lege, concluſio ſubintelligenda eſt, vt in *l. cum Stichus, inf. de ſolut.* Dico cum nihil agere, nihil promouere, quia minus ſtipulatur: nam & qui idem bis ſtipulatur, nihil agit, *l. 18. ſup.* Et hæc quidem ita procedunt, ſi ab eodem ſtipuletur: nam ſi à reo vſumfructum ſtipuletur, à fideiuſſore fundum, fideiuſſor non tenetur, *l. Græce §. illud, inf. de fideiuſſ.* E contrario ſi à reo fundum, à fideiuſſore vſumfructum, fideiuſſor tenetur, *l. ſi à reo §. ſi reo, inf. eod.* Item quod diximus nihil agere eum qui ab eodem ſtipulatur totum, deinde partem, ita procedit, niſi nouandi animo ſtipuletur, vt proditum eſt in hac lege: ſed id ſpecialiter exprimi exigit his verbis, Hoc facere ſpecialiter expreſſerit, quæ Triboniani ſunt ex Conſtitutione Iuſtiniani, *l. vlt. C. de nouat.* eadem Triboniani manus agnoſcitur in *l. aliam, & l. ſi rem aliquam §. ſi duo, inf. de nouat.* Ante Iuſtinianum id agi ſatis erat, nec ſpecialiter exprimi oportebat, & ideo cum de nouatione tractant Iuriſconſulti, adiiciunt ſæpe, ſi hoc actum ſit, vt in *l. ſi vnus §. pactus, ſup. de pac. l. 2. l. 6. l. ſi Stichum, inf. de nouat. l. ſi ſeruum in fi. inf. hoc tit.* Non addunt ſpecialiter, vel ſicubi additum id eſt, à Triboniano additum eſt.

Ad L. Quotiens 59.

Differtur obligatio ex die, condicione, loco. Ante diem vel condicionem, vel antequam in locum peruentum ſit, aut tantum temporis præterierit quo in locum perueniri poſſit, agi non poteſt. Plerumque qui vinum, oleum, frumentum debet nec ſoluit, quanti vinum eſt damnatur. Æſtimatio fit à iudice. Cicero in Frumentaria: *Petiuit vt ſibi pro frumento, quanti frumentum eſſet, dare liceret.* ex huiuſcemodi principio, atque ex liberalitate, atque accommodatione magiſtratuum, conſuetudo æſtimationis introducta eſt. Sic poteſt dici officio & accommodatione iudicis, frumenti aut vini petiti æſtimationem fieri, frumentum peti: æſtimationem peti non poſſe, cum non ſit in obligatione. At æſtimatio harum rerum varia eſt locis temporibuſque varietatem adferentibus, *l. pretia §. vlt. ſup. ad leg. Falcid. l. ideoque, ſup. de eo quod cer. loc.* Plinius lib. 33. c. vlt. *Pretia rerum non ignoramus alia in aliis locis eſſe, & omnibus pene annis mutari, prout nauigationes conſtiterint, aut vt quiſque mercatus ſit, vt aliquis præualens manceps annonam flagellet.* Hinc exiſtit quæſtio ſi quis ſtipulatus ſit vinum vel oleum, cuius temporis æſtimatio fieri debeat. Aut ſtipulatus eſt pure, aut cum adiectione diei, vel condicionis, vel loci. Si cum adiectione diei, ſumetur æſtimatio eius diei quo ſcilicet dari debuit, quoque agi potuit. nam die appoſito, id videtur agi inter contrahentes, vt is ſolus dies ſpectetur. igitur non quanti fuit vinum ante diem reus damnabitur, ſed quanti eo die eſt, eoque anno. alioquin hoc plerumque fraudi reo erit, ſi æſtimatio referatur ad id tempus, quo nondum agi cum eo potuit. Alioquin, inquit, alias rei captio erit, id eſt, alioquin alio tempore ex ea re promiſſor damnum patietur. *Alias*, id eſt, alio tempore. *Rei*, id eſt, promiſſoris. Sed neque ad ſequentem annum æſtimatio referetur. quo iure vtimur. *Annis*, vt Plinius ait, *mutantur pretia harum rerum.* Similiter condicione adiecta, ſumetur eius temporis æſtimatio quo condicio extiterit. Loco adiecto, eius quo in eum locum perueniri potuerit. Sed & eius loci tantum æſtimatio, id eſt, quanti ſit vinum in eius loci foro quo dari debuit, ſpectabitur: nec eſt hac in re differentia inter iudicia ſtricta & bonæ fidei, *l. vlt. de cond. tri. l. vinum, ſup. de reb. cred. l. qui autem, ſup. ſi quis caut. l. ſi Kalendis, ſup. de re iud. l. 3. in fi. ſup. de act. emp. l. hominem, ſup. mand.* Finge frumentum mutuo accepi, & promiſi me id redditurum Kalend. Iulijs. Si frumentum pluris ſit Kalend. Iulijs, quam tempore contractus, niſi frumentum

ſoluero, quanti fuerit Kalend. Iuliis, condemnabor. æque ſi minoris fuerit, eius temporis æſtimationem præſtando liberabor, nec amplius creſcet obligatio. Idem & in ceteris rebus iuris eſt, vt ſi homo debeatur vel equus, quarum rerum æſtimatio plerumque caſibus mutatur, quibus aut meliores fiunt, aut deteriores. Obſtat *l. cum quis, ſup. tit. prox.* Puto diſtinguendum: aut fideiuſſor interceſſit initio obligationis, aut poſt diem. Si initio, & reus & fideiuſſor debitores ſunt in diem. Vtrumque dies interpellat. vtriuſque obligatio eſt in eadem cauſa. Cur ergo non fiet par in vtroque æſtimatio? Cur in fideiuſſore æſtimationem referemus ad tempus contractus, in reo ad tempus quo dari debuit? Non poteſt illa ſpecie poſita probabilis differentia conſtitui inter reum & fideiuſſorem, quam tamen Accurſ. tentat probare. Melius erit ſi ponamus fideiuſſorem interueniſſe cum iam dies veniſſet, quo reus ſoluere debuit. quo genere qui non habet in manu quod ſoluat, interdum creditori ſatisfacit, *l. ſi rem §. omnis, ſup. de pig. act.* Vt autem ſi reus damnatus fuiſſet, eius diei æſtimatio fuiſſet obſeruata, ita & qui eo die fideiuſſor acceſſit, in æſtimationem quæ eo die fuit damnabitur. quod rationem ſummam habet. atque ita eam legem videtur Azo accepiſſe: nec erit differentia inter fideiuſſorem & reum. At quid fiet, ſi nec dies nec locus obligationi additus ſit? Pugnat hac in re *l. vinum, & d. l. vlt. cum l. pen. ſup. de cond. tritic.* Illæ ſpectandam cenſent æſtimationem eius temporis, quo agitur & lis conteſtatur. Lex pen. diem quo res iudicatur. omnes ſunt de iudiciis ſtrictis. In iudiciis bonæ fidei conſtat rei iudicatæ tempus ſpectari, *l. 3 §. in hac, ſup. Commod.* vt ſi vinum quod venditum eſt, pluris ſiue minoris ſit rei iudicatæ, quam conteſtatæ tempore, ſequemur æſtimationem temporis rei iudicatæ. In ſtrictis petitionis tempus ſpectatur, vt quanti fuerit litis conteſtatæ tempore, tanti damnetur promiſſor. Iudex adſtringitur formulæ petitionis. Petitur res vti nunc eſt. Iudicio bonæ fidei non ita, ſed quod iudex æſtimauerit ex fide bona dari oportere, & ideo totum refertur ad rem iudicatam, *d. l. 3. §. in hac.* At locus in omnibus iis ſpectatur quo agitur. nec enim alio loco res iudicatur quam quo agitur, *l. vbi, ſup. de iud.* Sed an eſt hoc perpetuum in iudiciis bonæ fidei ſpectari tempus rei iudicatæ? Minime. Addenda eſt exceptio, niſi moram fecerit venditor vini in tradendo vino. quo caſu, ſi vinum pluris fuerit contractus tempore, quo & moram fecit, quam rei iudicatæ, reducenda erit æſtimatio ad tempus contractus ſiue moræ: ſin minoris, rei iudicatæ tempus erit intuendum, *l. 3. §. vlt. l. ſi ſterilis §. cum per venditorem, ſup. de act. emp.* & in ſumma, ſpectandum erit tempus quo res vnquam plurimi fuit. Addatur & alia, Niſi emptor moram fecerit in accipiendo vino. quo caſu ſi agat ex empto, à iudice eius temporis & eius loci fiet æſtimatio, quo minoris fuerit, *d. §. vlt.* Addatur & alia, Niſi fideiuſſor pro reo hominem ſoluit, & agat mandati: namque eo iudicio id conſequetur, quanti fuit homo cum ſolutus eſt, & ideo ſi poſtea depretiatus fuerit, non ideo minus conſequetur. quod rationem magnam habet, *l. hominem, ſup. Mand.* Quid vero de ſtrictis iudiciis ſtatuendum? An vero etiam perpetuum eſt quod diximus, in eis ſpectari tempus litis conteſtatæ? Minime. Eadem exceptio addenda quæ eſt addita iudiciis bonæ fidei, Niſi ante litem conteſtatam debitor moram fecerit, quo caſu debitor condemnabitur, vtro tempore res pluris fuerit, vel quo moram fecit, vel quo res iudicata eſt. & ita accipienda *l. pen.* Species enim quæ ponitur in fine pertinet ad totam legem. Ponit moram debitorem feciſſe, & ad tempus moræ æſtimationem referri, ſi poſt moram res depretiata fuerit: vel ad

A tempus rei iudicatæ, ſi poſt moram fuerit pretioſior facta: vel ad tempus mortis, ſi poſt moram interierit ante rem iudicatam. idemque confirmat *l. in re furtiua §. 1. l. ex argento, ſup. de cond. fur. l. pen. ſup. rer. amot.* quibus oſtenditur in condictione furtiua, quæ aduerſus furem datur, qui ſemper moram facere intelligitur, tempus ſpectari quo res vnquam plurimi fuerit. Nec obſtat *l. 2. §. quæſitum, de priuat. del.* quæ ſpectat tempus litis conteſtatæ, quoniam, vt Stephanus interpretatur XXII. Βασιλικῶν, tit. VI. id ita procedit, ſi poſt furtum rei furtiuæ æſtimatio mutata non fuerit. quod & notant LX. Βασιλικῶν, tit. X. & XI. Quæritur quid iuris ſit in nummis. Si aurei ſint crediti, & aurei augmentum vel deminutionem receperint? De hac quæſtione nullam ſcio legem præter *l. 2. C. de vet. num.*
B *pot.* quia conſtantior tum erat nummorum æſtimatio. At quid fiet hac ætate, qua tot mutationes in pretio nummorum experimur? Iure hoc vtimur, vt aureis creditis, aurei reddantur, ſiue creuerint ſiue decreuerint, niſi in credendo æſtimati fuerint. Vt enim creditor non cogitur in aliam formam nummos accipere, ſi ex ea re damnum aliquod paſſurus eſt, vt ſi nummi hodie pluris ſint, *l. 99. inf. de ſolut.* vbi Flor. videtur male legi, debitorem, pro creditorem, ſicut & in *l. patronus, ſup. de tut.* ita nec debitor dare etiamſi hodie minoris ſint, *arg. l. pen. C. de ſolut.* Legem 61. expoſui in l. 26.

Ad L. Seruus vetante 62.

C Initio non adquiritur hereditas niſi ſuo vel neceſſario, nec bonorum poſſeſſio, nec legatum, nec adſignatio liberti, quæ quodammodo quaſi legatum eſt liberti, de qua accipi poſſe *l. inuito, inf. de reg. iur.* inſcriptio monet. Defertur tamen inuito ipſo iure. Inuito etiam non adquiritur donatio. quia nec iure fit μονομερῶς, id eſt, non fit niſi inter duos conſentientes. Res inuito non adquiritur, Actio inuito adquiritur, velut res legata inuito non adquiritur, Actio ex teſtamento inuito & ignoranti adquiritur, *l. ſi à furioſo, ſup. tit. prox.* Per eos tamen qui in noſtra poteſtate ſunt non tantum actio, vt in hac lege oſtenditur, ſed & dominium ex omnibus cauſis inuitis nobis & ignorantibus adquiritur, excepta hereditate, *l. etiam, ſup. de adquir. rer. dom.* An & poſſeſſio? Recte ſentiunt qui
D negant eam per ſeruos, aut filios adquiri ignorantibus. Per eos qui in noſtra poteſtate ſunt dominium ignorantibus nobis adquiritur. Poſſeſſio non item: quia dominium eſt iuris, poſſeſſio facti. Igitur quod ſeruus apprehendit, non videor ipſe apprehendiſſe niſi ſciero. Cauſam peculiarem excipias, *l. peregre §. quæſitum, ſup. de adq. poſſ.* Nec obſtat quod dicitur, ignoranti per procuratorem poſſeſſionem adquiri, *l. 1. C. de adq. poſſ.* nam hoc ideo fit, quod procurator habeat voluntatem ſiue mandatum eius cui adquirit. alioquin non niſi volenti poſſeſſio quæritur, *l. ea quæ, ſup. de adq. rer. dom.* At liberatio etiam inuito contingit, nec tamen quouis modo: nec enim acceptilatione aut pacto con-
E tingit, quia hæc etiam non fiunt μονομερῶς. nouatione cum alio facta, vel ſolutione ab alio facta, liberatio etiam inuito contingit, *l. 53. & 91. inf. de ſolut.* Inuito etiam ſeruo libertas datur, *l. vlt. C. de teſt. man.* Dices, quaſi poſſit vnquam accidere, vt quiſquam oblatam libertatem recuſet. Imo vero ſunt eiuſmodi ingenia quædam. In comœdia Querulo ſiue Aulularia Plauti cuiuſdam adoptiuij antiqui auctoris, ſeruus ita loquitur: *Nobis cotidie nuptiæ, natales, debacchationes, ancillarum feriæ. propter hoc quidam nec manumitti volunt.* Inuito autem filio libertas non datur, *Nou. 89. l. iubemus, C. de emanc. lib.* & *Paulus 2. Sent. tit. 25.* quia in iure ſui eſt commodum aliquod, quod eriperetur filio ſi inuitus emanciparetur.

Ad L. Si quis ita ſtipuletur 63.

Si ſtipulatio fiat ſub duabus diſiunctiuis condicionibus, vna exiſtente, ſtipulatio committitur, nec ex vna ſemel commiſſa, rurſus committi poteſt ex alia, *l. 129. inf.* quod ſicut Vlpianus tradidit, tractans de ſtipulatione Iudicatum ſolui in *l. cum quærebatur, inf. iud. ſol.* ita & Africanum lib. vi. quæſtionum, quo tractauit de eadem ſtipulatione, vt conſtat ex *l. hæc ſtipulatio, inf. eod. tit. & l. vlt. ſup. de proc.* hoc ſcripſiſſe puto, vt quemadmodum ſtipulatio facta ſub duabus diſiunctiuis condicionibus, ex vna condicione ſemel commiſſa, ex alia committi non poteſt, ita oſtenderet ſtipulationem Iudicatum ſolui, cuius tres ſunt clauſulæ diſiunctiuo modo acceptæ ex vna commiſſam, amplius committi ex alia non poſſe, *l. 5. §. in hac, inf. Iud. ſolui.* De diſiunctiuis loquimur, quarum ex ſunt notæ, Aut, Vel, Siue. quæ tamen ſunt interdum *παραδιαζευκτικοί*, id eſt, figura *διαζευκτικοί*, poteſtate *συμπλεκτικοί*.

Ad L. Huiuſmodi ſtipulatio 64.

Præpoſtera ſtipulatio non valet, Si Titius conſul factus fuerit, hodie dare ſpondes? Datio prior eſt condicione, quod eſt *ὕστερον πρότερον*. idque ante Iuſtinianum obtinuit, *§. item ſi quis, de inut. ſtip.* Quod ſi quis ita ſtipulatus ſit, Si Titius conſul factus fuerit, tum ex hac die decem annua dare ſpondes? quia dixit ex hac die, videtur præpoſtera ſtipulatio. At non eſſe præpoſteram articulus Tum indicat, qui refertur ad tempus exiſtentis condicionis. Datio igitur condicionem ſequitur, licet retro habita ratione præteriti temporis tum dari oporteat, *l. 126. in princ. inf.* Solet opponi *l. cum quidam, ſup. de vſur.* quæ rectius opponeretur *l. lecta §. vlt. ſup. de reb. cred.* Vtriuſque conciliatio hæc eſt. ob ſortem non ſolutam, ex die contractus grauiores vſuræ infligi poſſunt, *l. lecta* ob vſuras non ſolutas, vſuræ grauiores non poſſunt infligi ex die contractus, ſed ex die ceſſationis, *l. cum quidam.*

Ad L. Quæ extrinſecus 65.

Προσθήκη vitiat ſtipulationem, *Πλεῖον* non item. Sed & ſi alios nummos ipſe ſtipuler, alios tu promittas, ſtipulatio non vitiatur, dummodo congruat quantitas: vt ſi denarios ſtipuler, qui erant argentei auctore Voluſio Mætiano, tu aureos promittas eiuſdem quantitatis. Quantitas, poteſtas, æſtimatio, *ἀξία*, idem. Ariſtoteles initio v. *ἠθικῶν*. *ὅσων ἡ ἀξία νομίσματι μετρεῖται*. & i. *ῥητορικῶν*. *ἡ τιμὴ ὥσπερ ἀξία τις ἐστί*. Inde Græcorum exemplo rem dignam tot nummis dicimus, *l. ſi dignum, ſup. ad l. Falcid. l. ſi cui fundus, ſup. de leg. 2.* Ac ſimiliter qui debet argenteos, recte ſoluit aureos, vel è contra: quia quantitas ſola ſpectatur non ſpecies, *l. ſi ei cui, inf. de ſolut.* niſi aliquod ex ea commotatione damnum creditor patiatur, vt diximus in *l. 59.* Item non eſt inutilis ſtipulatio, etiamſi in perſonæ nomine variatum ſit, dummodo in perſona variatum non ſit, *l. 136. inf.*

Ad L. Si minor 66.

Minorem xx. annis manumittere vetat lex Ælia Sentia alio modo quam vindicta cauſa probata apud conſilium quod & Senatuſconſulto comprobatum fuiſſe indicat *l. 1. ſup. de off. conſ. & l. 4. C. qui manum. non poſ.* Lex Ælia de minore loquitur, non de maiore, *l. 1. ſup. de manumiſ.* Et ideo qui eſt ipſorum annorum xx. id eſt, qui iamiam agit ſupremum

A diem anni viceſimi, non vetatur manumittere. nec enim eum qui manumittit maiorem eſſe xx. annorum, ſed minorem non eſſe lex vult. Iam autem minor non eſt, qui diem viceſimi anni ſupremum agit. Vt autem minor xx. annis non poteſt manumittere ſeruum ſuum, ita nec in fraudem legis ſtipulari à debitore vt ſeruum quem debet, manumittat. Huius, inquit, ſtipulationis danda executio non eſt, id eſt, ex ea petitio vel præſtatio non eſt. Sic executionem accipit in *l. in executione, inf.* Huic capiti legis Æliæ Sentiæ Iuſtinianus derogauit: nam ex conſtitutione Iuſtiniani minor xx. annis teſtamento poteſt manumittere, quod per legem Sentiam non potuit.

B

Ad L. Illa ſtipulatio 67.

Non quibuſlibet verbis olim contrahebatur ſtipulatio, his tamen, Decem millia ſalua fore, recte contrahebatur. quo modo adoleſcens ſtipulabitur recte de curatore certæ rei, vel ſummæ dato, veluti x. millibus quæ adoleſcens in numerato, vel in nominibus habet adminiſtrandis. Eodem quoque modo de fideiuſſore eandem ſummam ſtipulabimur recte, qui & iis verbis accipitur, Indemnem me præſtabis, *l. quæro, ſup. Loc.* Sed & his verbis recte contrahitur obligatio, Decem curari. quo caſu promiſſor vel x. vel reum idoneum dare debet. & citatur in hanc rem Celſus, id eſt, *l. vlt. ſup. de reb. cred.* Reum dicit, id eſt, expromiſſorem non fideiuſſorem. Fideiuſſorem C dando non ſatisfacit ſtipulationi, nec liberatur. Expromiſſorem dando liberatur, quaſi ſatisfecerit. Reum dare cum dicunt, expromiſſorem ſemper intelligunt. Eſt igitur eorum error ſupinus, qui hoc loco reum fideiuſſorem interpretantur. Legi, *ſi heres, ſup. de leg. 1.* Accurſius reſpondet rectiſſime. Curare non tantum adnumerare eſt, ſed & delegare alium qui adnumeret. Facere dandi ſignificationem habet.

Ad L. Si pœnam 68.

Stipulatio aut certa eſt, aut incerta. Ex certa datur certi condictio. ex incerta actio ex ſtipulatu. Certa eſt ſtipulatio pœnæ, veluti Si mihi pecuniam D non credideris, x. dabis. Eſt & vtilis, quia nihil vetat credita pœnæ vinculo conſtringi, quo & ceteri contractus conſtringi poſſunt. Incerta eſt ſi ſimpliciter ſtipuler, te mihi pecuniam crediturum. quia hac ſtipulatione continetur id quod intereſt, quod incertum eſt, *l. vlt. ſup. ſi quis in ius voc. non ierit.* Id eſt, id hac ſtipulatione agitur, vt niſi promiſſor crediderit, præſtet mihi id quod intereſt, quod an futurum ſit vllum, & quantum futurum ſit, incertum eſt. Idemque eſt in ſpecie *l. diem proferre §. vlt. ſup. de rec. qui arb. rec.* & in ſpecie *l. 112. §. vlt. inf.* Stipulatus ſum te mihi pro centum aureis ſatiſdaturum, & reum dedi qui mihi debet centum aureos, vt pro eo ſatiſdares in eam ſummam. Cum reo agam certi, Tecum incerti in id quod intereſt, hoc eſt in ſolidum, ſi reus non ſit E ſoluendo: vel in minus, ſi tn aliquid ſit ſoluendo: vel in nihilum, ſi omnino ſit ſoluendo: niſi forte veterator ſit quidam magnus difficilis conuentu. eadem prorſus eſt ſpecies *l. ſi quis ab alio, in pr. ſup. de re iud.*

Ad L. Si homo 69.

Hominem iam mortuum dare vel ſiſti promiſiſti, & ſi non dares vel ſiſteres, pœnam. duplex eſt ſtipulatio, pura & condicionalis. Pura non valet, quia impoſſibilis eſt. ergo nec condicionalis ſiue pœnalis, quæ illi applicatur. Sed & ſi homo ſiſti, vel dari promiſſus interierit ante moram ſine dolo & culpa

promiſſoris, promiſſor ab vtraque liberatur, *l. 4. ſup. qui ſatiſd. cog.* nec debetur æſtimatio, *l. ſi mihi alienum, inf. de ſolut.* Eadem ratione ſi ſtipuler cœlum aſcendi, & ſi non aſcenderis pœnam, nihil agitur. Ceterum ſi vna tantum ſit ſtipulatio ſub condicione impoſſibili in non faciendo concepta, veluti Si Stichum, qui iam mortuus eſt non dederis, vel ſi cœlum non aſcenderis, x. dari, ſtipulatio valet, *l. 7. & 8. ſup.* Valet etiam ſtipulatio mortui, ſi debebatur, & poſt moram interierit, *l. inter ſtipulantem §. pen. l. ſi ſeruum § vlt. inf.* Valet item ſtipulatio viui ea lege facta, vt & poſt mortem præſtetur. & ita accipio *l. nec moriturum, C. de cont. ſtip. arg. l. 20. ſup.* Recte ait, *Rei impoſſibilis.* nam rei poſſibilis, etiamſi ea ſit in ſtipulatum inutiliter deducta, pœna committitur, *l. 38. ſup.* De L. 70. dixi in l. 1.

Ad L. Cum quid vt fiat 71.

OSTENDITVR hac lege quemadmodum concipienda ſit ſtipulatio pœnalis. vel id agitur vt fiat aliquid, vel vt ne fiat. Si vt fiat, ita concipietur ſtipulatio pœnalis, Si ita factum non erit, tunc pœnæ nomine tot aureos dari. Si vt ne fiat, ita, Si aduerſus id factum erit, &c. *l. continuus §. pen. inf. § vlt. Iuſtit. de ver. obl.* ex quibus locis intelligitur, hanc legem ita eſſe punctis diſtinguendam, Cum quid vt fiat ſtipulemur, pœnam ſic recte concipiemus. & ſecundum has formulas, actiones quoque & exceptiones concipiuntur, vt in *l. apud Celſum §. Labeo,* & ſi ea ſtipulatu *. ſup. de do. exc.* Aduerſus exceptionem doli non datur replicatio doli, *d. l. apud §. Marcellus:* quia æquum eſt communem malitiam actori nocere potius quam reo. quamobrem & aduerſus actionem ea ſtipulatu de dolo, recte datur exceptio doli, Si, inquit, aduerſus ea factum erit. quæ verba ſunt clauſulæ doli pœnalis, *l. ita demum, ſup. de rec. qui arb. rec.* Tractauit hoc libro XIII. Vlpianus de pœna compromiſſi, quæ ita concipitur, Sententiæ arbitri ſtari, Si ita factum non erit, tot dari. & ob id generaliter tradidit vt ſint concipiendæ ſtipulationes pœnales.

Ad L. Stipulationes 72.

INITIO legis oſtenditur, ſeruitutes prædiorum eſſe indiuiduas. quod expoſuimus in *l. 2. ſup.* quapropter peti, cedi, adquiri, remitti, in ſtipulatum deduci pro parte non poſſunt, licet retineri poſſint pro parte. Libertas item pro parte adquiri non poteſt. In *l. via, ſup. de ſeru.* vſum earum indiuiduum eſſe Pomponius ait. recte. Prædium cui cohæret ſeruitus, diuidi poteſt. Vſus ſeruitutis non item. Dum vtor ſeruitute, pro ſolido ea vtor, & ſi plures vtantur ea, ſinguli eam vſurpant pro ſolido. quamobrem vſus etiam, quæ ſeruitus eſt perſonalis non prædialis, non poteſt pro parte conſtitui, *l. vſus, ſup. de vſu & habit.* At vſusfructus diuidi poteſt. Frui fundo poſſum pro parte, id eſt, fructuum partem capere naturaliter poſſum, partem non capere, *d. l. vſus, l. 1. §. ſi vſusfructus, ſup ad leg. Falcid.* denique fructus poteſt diuidi, vſus non item. Additur etiam in hac lege factum non poſſe diuidi, vt ſi ſtipuler vacuam poſſeſſionem tradi, vel domum ædificari, vel operas, qua de re diximus in *d. l. 2. & l. 54.* Æſtimatio tamen facti, & id quod intereſt diuidi poteſt: itemque pœna, ſi qua ſubdita ſit ſtipulationi facti. quod de æſtimatione hoc loco traditur ex Celſo, & in *l. ſi quis ab alio §. vlt. ſup. de re ind.* Æſtimationis quanti ea res eſt petitionem eſſe hoc loco ait aperte. Sed an miſſa æſtimatione, ſi factum adhuc præſtari poſſit, agere liceat præciſe in hoc vt promiſſor faciat, quæritur. Reſpondi licere in *d. l. 2.* Cuius ſententiæ qui idem ſentiunt, nec argumentum ſatis firmum ſumunt ex *l. ſtipulatio §. ſine, ſup. de no. op. nunt.* nam quod ibi dicitur in cautione, ita exprimitur *d. l. ſtipulatio §. pen.* nec ex *l. ſed & ea §. pen. ſup. de procur.* cui aduerſatur *l. non cogendum, eod. tit.* quæ de procuratore rei loquitur, A qui non cogitur abſentem defendere, etiamſi ſatiſdederit iudicatum ſolui. illa de procuratore actoris, qui eum cuius nomine agit, cogitur defendere iudicio accepto, nec liberatur præſtando quanti ea res eſt. At ſimiliter certi condictione, vel arbitrio iudicis addicti iudicio bonæ fidei, venditor præciſe cogi poteſt vt rem venditam tradat, auctore *Paulo lib. 1. Sentent. tit.* XIII. & hoc eſt quod ait Iuſtin. in *tit. de donat.* venditionem neceſſitatem traditionis in ſe habere. *§ ſi quis ita,* expoſui quæſtionem in *l. 8.* Quæſtionem autem *§. vlt.* in *l. 14.* Illud ſolum addendum, male ei opponi *l. exiſtimo §. vlt. inf.* cum idem prorſus in ea tradatur, ſi quis ſtipulatus ſit inſulam fulciri, non eſſe expectandum vt inſula ruat, & ſic deinde agatur. Agi namque poteſt ex ea ſtipulatione antequam inſula ruat. quia non modo cum ruit B ſtipulatoris intereſt quod fulta non fuerit, ſed & ſi nondum ruit ſtipulatoris intereſt eam fulciri, ne ruat. Additur in *d. l. exiſtimo,* non tamen ante agi ex ea ſtipulatione poſſe, quam tantum temporis præterierit, quo conductor idemque promiſſor fulcire potuerit. quod non negatur in hoc §.

Ad L. Interdum 73.

ALIQVANDO accidit vt pura ſtipulatio in tempus differatur, re ipſa & mente contrahentium dilationem inducente: vt ſi quis ſtipuletur domum ædificari. Nec enim agi ſtatim ex ea poteſt, ſed vel tunc agetur, cum tantum temporis præterierit, quo potuerit domus ædificari ſecundum Celſum in *l. 14. ſup.* cuius ſententiam C videtur Paulus hoc loco probare, & *l. inſulam, inf.* vel vbi iam cœperit mora in ædificando fieri ſecundum Vlp. in *l. prox. §. vlt.* Idem eſt ſi quis ſtipuletur quod ex ancilla prægnante natum erit, vel fructus qui ex fundo percepti fuerint. nec enim agi ex ea poteſt, antequam partus editus, vel fructus percepti ſint. Non verbis tantum, ſed & mente tempus obligationibus præſtituitur, *l. 1. ſup. de penu leg. l. inter §. vini autem, inf.* Item ſi quis ſtipuletur Carthagine dari cum Romæ ſit, tacite ineſt tempus quo Carthaginem perueniri poteſt, *§ loca, Inſtit. de verb. obligat.* Item ſi patronus ſtipuletur operas officiales, non ante debentur, quam indictæ fuerint: nam ea commodo patroni edendæ ſunt, *l. ſi quis hac le-* D *ge §. iudicium, l. cum patronus. l. quoties, ſup. de op. lib.* Si quis alius non patronus operas ſtipuletur, debentur ſtatim, *d. l. quoties.* Item ſi ſeruus hereditarius ſtipuletur, ea ſtipulatione actio non eſt ante quam aliquis heres extiterit, qui agere poſſit. Stipulatur autem interim recte, & paciſcitur ſibi, vel heredi nati, vel heredi futuro nomine proprio non expreſſo, quia adita hereditate retro videtur ex die mortis heres fuiſſe, non tamen nominatim, *l. 16. l. ſi ex re § vlt. l. ſeruus alienus, inf. de ſtip. ſeru. l. ſi vnus § vlt. ſup. de pac.* Item ſi capto domino ab hoſtibus ſeruus ei ſtipuletur, non aliter erit actio ex ſtipulatu, quam ſi dominus poſtliminio redierit, *l. 18. §. ſeruus, inf. de ſtip. ſeru.* ſicut etſi ſeruus captus ab hoſtibus promittatur, *l. qui rei §. vlt. inf. de ſolut.* His omnibus caſibus ſtipulatio puræ ſpeciem habet, E effectum non item. Ex ſtipulatione pura quæ nulla re differtur, confeſtim agi poteſt, nec vllum lege laxamentum datur. In *§. vlt.* oſtenditur, purgari, emendari, finiri, extingui moram oblatione, puta ſi promiſſor id offerat in quo præſtando vel dando moratus eſt, & in eo accipiendo moretur ſtipulator. Vt enim communis dolus ſtipulatori nocet potius quam reo, *l. apud §. Marcellus, ſup. de do. exc.* ita & communis mora, *l. ſeruum §. ſequitur, inf.* Sed reum oportet in offerendo perſeuerare, *l. 3. §. vlt. ſup. de act. emp. l. qui Romæ §. Seia, l. 135. §. Seia, inf. hoc tit.* Ait in *d. §. ſequitur* hanc quæſtionem eſſe de bono & æquo, non de iure. Moræ emendationem iure non eſſe. In quæſtionibus quæ pendent ex æqui boni interpretatione, plerumque ſub auctoritate iuris

pernicioſe errari, dum ſcilicet callide ius interpretamur, A dum æquitatem ipſam non attingimus. Æquitas eſt medium quiddam. Medij difficilis inueſtigatio. Ab eo recedere poſſumus multis modis, id ferire vno tantum modo. Purgationis moræ hic eſt effectus, vt debitorem liberet periculo: & ideo ſi mora purgata res debita interierit, debitor liberatur quaſi interierit ante moram, vel ipſo iure ſi iudicium ſit bonæ fidei, vel per exceptionem ſi ſit ſtrictum, *l. 17. ſup. de conſt. p̃ l. qui decem, inf. de ſolut. l. huiuſmodi §. ſi cui hemo, ſup. de leg.* 1. Imo & ipſo iure ſi ſit ſtrictum ex Sabini ſententia, *l. 105. inf.* Si non interierit non liberatur, iudicio tamen res non tanti æſtimabitur, quanti fuiſſet æſtimata, ſi moratus actor non fuiſſet, *l. 3. §. vlt. ſup. de act. emp.* Et hæc ita procedunt, ſiue pura, ſiue in diem fuerit obligatio, *d. l. 17.* B Inter quas tamen diſtinguimus cum quæritur an moræ purgatio liberet à pœna. qua de re in *l. ſi inſulam, inf.* dicturi ſumus. Oblationis nudæ ij tantum ſunt effectus, vt liberet periculo, collatione publicarum functionum, grauioribus vſuris leuioribus oblatis, vt ſoluat *ἀντίχρησιν*, alias vero à ſorte, vſuris, pœna iam commiſſa non liberat. ſed neque pignus ſoluit.

Ad L. Stipulationum 74.

STIPVLATIONES quædam certæ ſunt, quædam incertæ, vel vt eſt ſcriptum in *l. 6. C. de contrah. ſtip.* quædam certi, quædam incerti. Ex ſtipulatione certi vel certa datur certi condictio, & incerta actio ex ſtipulatu, vt traditur in pr. *tit. de verb. oblig. l. ſi quis certum, ſup. de reb.* C *cred.* quæ & incerti & incerta actio dicitur, *l. ſi ſtipulatus, ſup. de vſur. l. 3. C. de inut. ſtip. l. diem proferre §. vlt. ſup. de rec. qui arb.* cuius hæc eſt formula, Quod mihi ex ſtipulatu dari fieri oportet. Certi condictionis, quæ ex ſtipulatione certa datur, hæc eſt formula, Quod mihi c. ex ſtipulatione dari oportet, quæ etiam dicitur ex ſtipulatu in *l. inter §. ſi rem quam, inf.* & alibi ſæpe, & actio ſtipulationis, *l. cum pater §. pater, ſup. de leg. 2.* Itaque eo res redit, vt ſit concludendum, actionem ex ſtipulatu aliam eſſe certi, aliam incerti. quod & de quibuſlibet aliis actionibus ſtrictis dici poteſt. Actio ex teſtamento alia eſt certi, alia incerti, *l. 1. ſup. de vſufr. leg. l. non ſolum §. pen. de lib. leg. l. ſi ſic legatum §. vlt. de leg.* 1. Actiones bonæ fidei omnes ſunt incerti, vel incertæ pecuniæ, D vt Cicero ait pro Comœdo. *Indicio eſt formula, Quod te mihi ex bona fide dare facere oportet.* Licet tamen ex contractibus bonæ fidei ſtricta certi condictione vti, *l. in duobus §. exceptio, ſup. de iureiur. l. ſi fideiuſſor 2. ſup. Mand. l. de eadem re, ſup. de exc. rei iud.* & ita emptor fundi miſſa actione ex empto, ſi velet, præciſe fundum peteret certi condictione. Ex actione certa quæ ſequitur condemnatio, petitioni congruit. Ex incerta non item. nam condemnatio ſemper eſt certa, etiamſi incerta ſit actio, *§ curare, de action.* In actione certa tempus litis conteſtatæ ſpectatur, in incerta tempus rei iudicatæ, *l. 3. §. in hac, ſup. Com.* Neceſſario itaque definiendum eſt nobis quid ſit certum, quid incertum. Certum eſt id cu- E ius apparet ſubſtantia, qualitas, quantitas, vt ſi ſtipuleris decem aureos. Cum dicis aureos, ſubſtantiam & qualitatem certam dicis, adiecto numero, quantitatem certam, niſi ſtipuleris in annos ſingulos. Tum enim quantitatem incertam ſtipularis, *l. 16. ſup. hoc tit.* ſicut & ſi vſuſatum nomine ſtipuleris ſingulos aureos ſingulis menſibus, *l. prox. §. pen.* quia earum penſionum certus non eſt finis. Sed ſi ſtipuleris, vini Campani amphoras centum, ſubſtantiam & quantitatem certam dicis, qualitatem non item. Vt igitur certa ſit obligatio, qualitatem etiam exprimi oportet certam, veluti optimi. Quod ſi adiicias boni, qualitas non eſt certa, eſt enim aliud alio melius. Optimi qualitas non recipit maius & minus. Boni qualitas recipit maius & minus. Ruſus ſi ſtipuleris hominem Stichum vel fundum Tuſculanum, certum ſtipularis. Rebus ſingulis, id eſt, corporibus, proprium nomen aut demonſtrationem, quæ vice nominis fungatur, adiici oportet, *l. certum, ſup. de reb. cred.* Res ſingulæ ſenſibus aut demonſtrationibus percipiuntur, cogitatione non item. Senſus cognitio ante ſenſum non eſt. Contra res vniuerſæ cogitatione percipiuntur, non ſenſibus, & ob id qui genus ſtipulatur, incertum ſtipulatur. Certum non eſt extra res ſingulas, nec certum in obligatione verſatur, niſi ſit res certa. Res autem proprie non videtur eſſe, niſi ſit ſubſtantia. Accidentia proprie non ſunt. Ex quo efficitur, eum qui ſeruitutes ſtipulatus, incertum ſtipulari. De vſufructu dubitatur, propterea quod vſusfructus in fructibus conſiſtit, quorum eſt ſubſtantia certa. Sed cum eorum prouentus incertus ſit, placet eum qui vſumfructum ſtipulatur etiam incertum ſtipulari. Eadem ratione incertis adnumeramus obligationes, liberationes, poſſeſſiones. quia res certæ non ſunt. Item fructus vel partus futuros, ob idipſum quia nun ſunt. Item facta, quia non ſunt niſi cum fiunt, vel poſteaquam facta ſunt. factis adiungimus non facta: nam & qui non facit, hoc facit vt nolit facere. Priuatio actionis actio eſt. alioquin non eſt vera Stoicorum ſententia, Omne peccatum eſſe actionem. nam quædam peccata in non faciendo conſiſtunt. Notandum in *l. prox.* non proponi exemplum niſi ſtipulationis vtilis. cuius rei coniecturam præbet, quod eius ponit exemplum qui ſtipulatus eſt certam tritici quantitatem ſine qualitate, quod valet: non eius qui ſtipulatus eſt triticum ſine quantitate, quod non valet, *l. triticum, inf.* Itaque dum in ea lege ponit exemplum eius qui generaliter fundum ſtipulatus eſt ſine nomine, dicendum eſt eam ſtipulationem valere. quod vtique verum eſt, ſi promiſſor fundos habuerit, non ſi non habuerit, *l. cum poſt §. gener, ſup. de iur. dot. l. ſi domus, ſup. de leg. 1. l. Seia, de au. & arg. leg. l. ita ſtipulatus, inf.* & ita Græci recte lib. XXIX. *[illegible]*. Notandum eo am ex *l. prox.* vſuſfructus ſtipulationem incertam eſſe. cui ſententiæ opponitur *l. tribus, ſup. de vſufr. ear. rer.* quæ legatum vſusfructus pecuniæ veluti certum eſſe ait. male Ferretus quem & alij quidam ſequuntur, reſpondet, Veluti, id eſt, minus proprie certum dici. Veluti pleumque verum exprimit, *l. precibus, C. de impub.* & ſane veriſſimum, vſufructu pecuniæ legato, certum eſſe legatum, cum videatur proprietas legata, *l. 6. & 7. eod. tit.* legatum autem cautionis eſſe incertum, *l. 5. § 1. eod.* Notandum ſtipulationem eſſe incertam ſi quis ſtipuletur fructus futuros. quo loco fructibus captis quidam notant ſtipulatorem certi acturum, quod iam ſint fructus certi. quorum ſententia explodenda eſt: nam ſi incerta eſt ſtipulatio, debet & actio eſſe incerta. & vero Vlp. exempla hæc incertarum ſtipulationum ponit non alia fini, quam vt eis omnibus intelligatur incerti actionem eſſe. & ita Ferretus ſenſit recte. Nec obſtat *l. certi condictio, ſup. de reb. cred.* qua vtuntur qui ab eo diſſentiunt, quæ dicit certi condictionem dari ex incerto contractu: nam incertum contractum vocat *ἀνώνυμον*, quia nomine vacat, vt in *l. 1. §. debitum, de conſt. pec. l. & vno, de accept.* Ex eo datur etiam actio incerta, id eſt, quæ nomine vacat. Si tamen eo debeatur res certa, poterit hac ratione dici certus, & dati ex eo certi condictio. At ex contractu quo incertum in obligationem deducitur, certi condictio nunquam datur. eadem eſt actionis & contractus formula, & idem nomen: & ſi nullum nomen contractus, nullum etiam actionis. Iidem illi male reſpondent *l. ſi ſtipulatus, de vſur.* quæ fructus poſtea captos incerti peti ait, eam reſtringentes ad fructus quorum modum neſciat actor. Nimia reſtrictio. Nimia denique cæcitas hæc eſt, in quo oportet, Ferretum non ſequi, in quo non oportet, ſequi. Notandum ex eadem lege certam eſſe ſtipulationem ſi quis frumentum, vinum,

aut pecuniam ſtipuletur ita, Quod eſt in horreo, in apotheca, in arca. hæc enim ſtipulatio comparatur ſtipulationi hominis Stichi aut fundi Tuſculani Qui hominem dicit, incertum dicit, quia ſpeciem certam non demonſtrat, licet qualitatem quantitatemque demonſtret qua ratione valere dicitur legatum promiſſioque hominis indiſtincte, ſiue habuerit promiſſor familiam ſiue non, cum tamen fundi legatum promiſſiove non valeat indiſtincte, propterea quod non vt hominis, ita & fundi certus modus, certaque finitio eſt: nam vel glebula vna fundus dici poteſt. Qui vero hominem Stichum dicit, plane ſpeciem certam dicit. Qui item vinum quod eſt in apotheca, hoc ſermone & ſpeciem & qualitatem & quantitatem demonſtrat ſatis. Dicit enim vinum quale quantumque eſt illo loco. At qui vini dicit amphoras x qualitatem non dicit, & ob id incertam rem dicit. Minus recte Theophilus *tit. de verb. oblig.* qui incertam eſſe ſtipulationem ait, ſi quis ſtipuletur τὰ ἐν τῷ κιβωτῷ: eſt enim natura certa etiamſi contrahentibus forſitan ſit incerta. ſicut & ſi ſtipuler, Quod mihi Seius debet, vel Quod mihi debes, ſi modo Seius certum debeat, vel ſi tu certum debeas. nam hic ſermo refertur ad ea quæ iam ſunt certa In futurum collato ſermone, vt ſi ſtipuler fructus futuros, etiamſi poſtea percepti fructus certi ſint, incerta eſt ſtipulatio: nam & ea quæ futura ſunt, ea Chryſippi & aliorum multorum ſententia, natura incerta ſunt, quia fieri poteſt vt non eueniant. At ſi collato ſermone in præſens tempus ſtipuler, Quod mihi Seius debet, iſque certum debeat, certa eſt ſtipulatio, ſicut ſi ſtipuler, Quod eſt in arca. & ideo Ioan. rectiſſime notat in §. *qui vero,* particulam Quamuis, corrigere, vt in *l. 2. §. incertam, inf. de præt. ſtipul. & l. tigni §. ſi quis cum, ſup. ad exhib.* quod & hoc argumento confirmatur, ſi ita fideiuſſor interueniat, Id fide tua eſſe iubes? Id autem ſit certum, certa erit ſtipulatio non incerta. Erit ergo ex his ſtipulationibus actio certi non incerti. Poſtremo notandum ex eadem lege incertam eſſe ſtipulationem ſi quis ſtipuletur illud aut illud, incertam actionem, veluti Quod mihi ex ſtipulatione dari oportet, vel Quod mihi illud aut illud ex ſtipulatione dari oportet. Certum ſi quis ex ea condicat, plus petat, §. *huic autem, Inſtitut. de act.* Incerta eſt ſtipulatio, quoniam incertum eſt quid promiſſor ſit electurus, §. *qui illud.* eademque ratione ſi quis ſtipuletur ea pluribus fundis eiuſdem nominis vnum, vel ex pluribus Stichis vnum, incerta eſt ſtipulatio, *l. qui ex pluribus, inf.* Si tamen ſibi ſtipulator reſeruarit electionem, certa eſt ſtipulatio, & alterutrum vel vnum ex eis quem volet, condicet promiſſori.

Ad L. Si ſtipulatus 76.

Si qui ſtipulatus eſt Illud aut illud, ſibi electionem reſeruarit, heredi etiam eius, ſi viuus ipſe non elegerit, licebit eligere & certum condicere, itemque ei cui ſtipulator ceſſerit vel legarit actionem ſuam, *l. ſi ſic §. vlt. ſup. de leg.* 5. itaque & in ſpecie *l. 93. inf.* heredi dabitur electio, non tamen patri vel domino in cuius poteſtate eſt, *l. vlt. in princ. inf.* Quærunt quæ ſit ratio differentiæ. Idem quæri poteſt de ſtipulatione Ire agere licere, qua fretus heres ſtipulatoris ire agere poteſt, non pater vel dominus. Facilius quod per ſtipulationem in meam perſonam contuli, in alium ſucceſſionis, vel ceſſionis, vel legati iure tranſmitto, quam iure poteſtatis alteri adquiro. quod tamen non ita eſt in legatis: nam legatum quod in heredem tranſmitto, patri etiam adquiro. & ita accipienda *l. quæ legata, inf. de diu. reg. iur.* Quod enim ait in ea lege, Nam & ſub condicione, alia eſt differentia. Sed ſi electionem in extranei perſonam contuli, vt ſi ſtipulatus ſim, Illud aut illud mihi dari vtrum Titius elegerit, ſoli Titio electio permittitur,

A non heredi eius, ſicut ſi Titij perſona adiiciatur ſolutionis vel alterius arbitrij gratia.

Cvm stipvlamvr] Hæc formula, Quod te mihi dare facere oportet, actionum & ſtipulationum communis eſt. At latius in actionibus accipitur, quam in ſtipulationibus. nam ſtipulationibus præſens duntaxat tempus continetur, & ideo adiici ſolet, oportebitve, præſens in diemve, vt in ſtipulatione Aquiliana, *l. & vno, inf. de accept. l. 89. l. 125. inf. hoc tit.* Excipienda eſt ſtipulatio quæ legatorum nomine interponitur, *l. 1. §. belliſſime, ſup. vt leg. no. cau.* quoniam inſtar actionis obtinet, *l. 1. inf. de præt. ſtip.* quod & de aliis cautionalibus dici poteſt. Actionibus porro etiam futurum tempus continetur quoad res iudicetur, vt ſi cum conductore qui debet trium annorum penſiones egero ex
B locato, & lis in biennium profertatur, totius quinquennij nomine iudex condemnationem faciet. Conſtat item iudicia incrementum accipere ex vſuris & fructibus. Neque obſtat *l. non quemadmodum, ſup. de iudic.* De re futura nulla eſt actio. Hæc etiam actio ex locato, de qua exemplum poſui, non eſt de ſe futura principaliter, ſed de præſenti, cui tamen accedunt medij temporis quoad res iudicetur, penſiones & incrementa. Non obſtat *l. non poteſt, ſup. de iudic.* Si alia res poſt litem conteſtatam contingat, ea nihil ad iudicem pertinet, vt in *l. Anteus, in ſi. ſup. de aqua & aqua plu. arc.* At in exemplo propoſito eadem res eſt, ad quam quæcumque pertinent iudex arbitratur, etiamſi poſt litem conteſtatam contigerint, *l. quod ſi nolit §. ſi mancipium, ſup.*
C *de ædil. edic.* *In iudiciis.* id eſt, in actionibus, vt in *l. inter §. 1. inf.*

Ad L. Ad diem 77.

Ex die ſolo pœna committitur etiamſi debitor non interpelletur. Harm. eleganter 111. Epit. ὁ γὰρ ἡμέρας ὀφείλων, ἑαυτὸν ὑπομιμνήσκειν ὀφείλει. Item ſi nullus ſit ex parte debitoris qui interpellari poſſit, *l. vlt. ſup. de nau. fœ. l. traiectitia, ſup. tit. prox.* Sed ſi debitor ſit, & paratus ſit eo die ſoluere, nec fuerit cui ſolueret, pœna non committitur, *l. pen. ſup. de nau. fœ. l. vlt. de lege com. l. pecuniæ §. 1. ſup. de vſur.*

D
Ad L. Si filiusfamilias 78.

Mvltvm diſtant legata condicionalia ab ſtipulationibus, vt dixi in *l. 16 & 57.* & hoc quidem inter cetera, quod ſtipulatio condicionalis adquiritur patri, etiamſi condicio exiſtat poſt emancipationem filij, legatum non item. cuius differentiæ, vt & aliarum, hæc ſtatim occurrit ratio, quia in legatis ſpectatur tempus quo condicio exiſtit, in ſtipulationibus tempus contractus. Condicio exiſtens retrotrahitur ad tempus contractus, *l. potior eſt §. 1. ſup. qui pot. in pig. hab. l. neceſſario, §. 1. de per. & com. rei vend.* Condicio exiſtens retro non trahitur ad mortis vel teſtamenti tempus. Sed huius rationis adhuc ſi quis rationem requirat, hanc adferam: Con-
E trahere nos ſiue pure ſiue ſub condicione, non tantum vt nobis, ſed etiam vt rei & poſteritati & ſucceſſioni noſtræ conſulamus, *l. ſi pactum, ſup. de probat.* At ſub condicione habito contractu, hoc non adſequemur morientes ea pendente, id eſt, heredibus noſtris non proficiet ille contractus, niſi ſtatuamus eius vires ſtatim ab initio extitiſſe, etiamſi nondum extiterit condicio. quod ſemel admiſſum hoc caſu, fuit & generaliter admiſſum omnibus, *l. vſusfructus, inf. de ſtip. ſeru.* At is qui legat, ſolum legatarium non legatarij poſteritatem ſpectat, ideoque pendente condicione mortuo legatario, legatum extinguitur. denique vt hoc caſu, ſic & alio quolibet non accipiet legatum vires niſi ex futuro condicionis euentu. Aliam rationem Acc. adfert in *l. ſi vxorem,*

C. de cond. inſer. quia in ſtipulatione condicionali factum intercedit filij, non in legato. Adquirit ergo ſtipulationem, non legatum. Eadem ratione ipſe contendam ex pura ſtipulatione filiufamilias patri adquiri, ex legato non item. falſo. nam & ex legato puro vel condicionali, cuius condicio exiſtat manente iure patrio, patri adquiritur. Eam rationem dum comunt quidam, multa peccant. Aiunt ſtricto iure in ſtipulatione condicionali ſpectari tempus quo exiſtit condicio. Dicere debuerunt ſtricto iure non ſpectari, nam hoc proditum ita eſt pro regula, & repertum in *tit. de diuer. reg. iur. l. non omne quod licet.* Regulæ ſunt ſtricti iuris regulæ, *l. 13. De lib. & poſt.* Rurſus aiunt, ea quæ contrahit filius, ex re patris haberi. falſo. alioquin quidquid ex contracti- B hus adquirit filius, in profectitio peculio eſt. hoc autem eſt falſum. ergo & illud. Operam fateor ex re patris videri, vt ſi aret, fodiat, ædificet, quoniam iure operas ſuas debet exhibere patri, quas & pater locare poteſt. Contractus non eſt operæ. Puto etiam male ab omnibus accipi *l. qua legata, inf. de diu. reg. iur.* quæ in hac quæſtione vulgo citari ſolet. nec enim animaduertunt duas in ea proponi differentias inter legata & ſtipulationes. Legata quæ in heredem tranſmittuntur, patri etiam & domino adquiruntur. Stipulationes quæ in heredem tranſmittuntur, non ſemper patri etiam & domino adquiruntur, veluti ire agere, & qua ſibi ſtipulator recipit electionem, vt dixi in *l. 76.* & ne videatur hæc noua, ſubiicitur alia iis verbis, Nam & ſub condi- C cione, quæ talis eſt. Stipulationem condicionalem patri adquiri, etiamſi condicio extiterit poſt emancipationem: Eandem tranſmitti in heredem conſtat, etiamſi poſt mortem ſtipulatoris condicio extiterit: Legatum tamen neque in heredem tranſmittitur ſi condicio extiterit poſt mortem legatarij, neque patri adquiritur, ſi extiterit poſt emancipationem. Ad hæc notandus eſt vnus caſus, quo per filiumfamilias facta ſtipulatio patri non quæritur, ſed filio poſtea emancipato, qui proponitur in *l. quidam §. vlt. inf. hoc tit l. ſi debitori §. vlt. inf. de fideiuſ.* Futuræ obligationis fideiuſſor accipi poteſt, *l. non quemadmodum, ſup. de iudic.* Cui non eſt quæſita obligatio rei principalis, nec fideiuſſoris poteſt adquiri. & ideo ſi filiusfamilias ita fideiuſſorem acceperit, Quantam pecuniam Titio credidero fide tua eſſe iubes? D & poſt emancipationem crediderit, patri fideiuſſor ex ſtipulatu non tenebitur, quia nec reus tenetur. Hæc ſtipulatio ex præſenti vires non accipit, quia nec poteſt antequam principalis obligatio conſiſtat. Tenetur tamen vterque filio: reus directo, cum quo contraxit poſt emancipationem: Fideiuſſor, vtiliter cum quo contraxit in familia patris. Alias vero ex ſtipulatione condicionali facta per filium patri datur actio, non filio poſtea emancipato. idemque eſt ſi dolo malo ſtipulationem vel aliud negotium filius conferat in tempus emancipationis, *l. vlt. inf. de ſtip. ſer.* Mandatum bona fide collatum eſt in tempus emancipationis, & ideo filio datur ex eo vtilis actio mandati in ſpecie *l. quidam, ſup. de her. inſtit.* Legatum tamen indiſtincte conferri E poſſe in tempus emancipationis exploratiſſimum eſt. De §. vlt. dixi in l. 28.

Ad L. Si procurator 79.

PER liberam perſonam nonnunquam vtiles actiones parantur nobis, vt ſi quid ſibi procurator præſentis ſtipuletur. quod ita intelligendum eſt, ſi ex re & negotio domini ſtipuletur. alioqnin ſi quid extra rem domini ſibi ſtipuletur domino præſente, proculdubio nullam ei parabit actionem. nec enim res procuratoris quidquam habet commune cum re domini. & ob id recte mihi videtur à quibuſdam accepta de procuratore præſentis *l. quod procurator, ſup. de procur.* Igitur ne dice- A ris duobus caſibus domino vtilem competere, Si eo præſente ſtipulatus ſit, & Si ex re eius ſtipulatus ſit: ſed iis commiſtis vno, Si ex re eius eo præſente ſtipulatus ſit. alioquin ſemper per procuratorem domino pararetur actio vtilis, & fruſtra diceret hoc loco, Præſentis. Addi poteſt & alius caſus, Si aliter rem ſuam dominus ſeruare non poſſit, *l. Iulianus §. ſi procurator, ſup. de act. emp.* exemplo inſtitoris, *l. 2. ſup. de inſtit. act. l. in omnibus, inf. de præt. ſtip* cui eſt coniungenda *l. 18. §. vlt. ſup. de dam. infec.* Item alius, Si procurator militis ſuo nomine pecuniam eius crediderit & ſtipulatus ſit. dabitur enim militi vtilis certi condictio, *l. ſi pecuniam, ſup. de reb. cred.*

B *Ad L. Quotiens in ſtipulationibus 80.*

DIXI de hac lege aliquid in l. 41. Accurſius *ὁμοιομερίαν, ἀμφιβολίαν, συνῆπον* exemplis philoſophorum definit recte. Compoſitionem dixit cum Boëtio, quod illi *συνῆπον*, Iulianus coniunctionem in *l. ſi is qui ducenta, ſup. de reb. dub.*

Ad L. 81.

DE initio dixi in l. 38. Finis eſt veluti *συνθῆκη* quædam *l. pen. ſup. ſi quis caut.* De L. 82. dixi in 16. & 23.

Ad L. Inter ſtipulantem 83.

C INITIVM expoſui in l. 38. & 50. In §. 1. inf. oſtenditur, ſi in corpore diſſenſum ſit vitiari ſtipulationem, vt ſi de alio homine ſenſerit promiſſor, de alio ſtipulator, *l. continuus § 1. inf. hoc tit.* Idem in iudiciis locum non habet. nam ſi de alio ſentiat actor, de alio reus, nihilominus iudicium conſiſtit. Ea res in iudicium venit, de qua actor ſenſit. Ea res in ſtipulationem venit, de qua vterque ſenſit. Cum inuito non contrahimus, & ideo vtriuſque conſenſus exigitur. Cum inuito agimus. itaque multum diſtant hac in re iudicia a ſtipulationibus. & hæc eſt ſententia huius § cui opponitur *l. ſi in emptione. in prin ſup. de cont. empt.* quæ emptionem fundi valere ait cui venditor dixit acceſſurum Stichum, D etiamſi de alio emptor, de alio venditor ſenſerit. quod ſi hoc diſſenſu non vitiatur emptio, nec ſtipulatio. facilius diſſenſu emptio vitiatur, quam ſtipulatio. Diſſenſus in materia vitiat emptionem non ſtipulationem, vt diximus in l. 22. Recte Acc. ſenſerit, id eſt, ſenſiſſe dicatur: nam ſi omnino conſtet eos diſſenſiſſe, nihil actum videtur. At ſi de diſſenſu non conſtet. & ambigua ſit oratio, interpretatio fiet aduerſus venditorem ſiue conueniatur ſiue agat, videturque in ea lege pro venditor, legendum, emptor, vt in Obſeruationibus indicaui, & contrario mendo in *l. 5. C. qui man. non poſſ.* venditori pro emptori, Græci *τοῦ ...* XLVIII. *βασιλικῶν.* Interpretatio fiet aduerſus ſtipulatorem agentem ex ſtipulatu, *l. 38. §. in ſtipulationibus, ſup. l. quidquid §. vlt.* E *inf. hoc tit. l. cum quæritur, ſup. de reb. dub. l. Labeo, l. cum in leg. ſup. de cont. empt.* At in ambigua actione interpretatio fiet aduerſus reum quo cum agitur, *l. in contrahenda, inf. de diu. reg. iu.* & hæc eſt alia differentia inter iudicia & ſtipulationes. Quod ſi contractuum ſermo ambiguus non ſit, eius ſenſum ſequemur, etiamſi contendat promiſſor ſe aliud ſenſiſſe, *l. quidquid, in prin. l. ſi mihi & Titio § vlt. inf. hoc tit.* Stipulatus ſum de te veſtem omnem muliebrem quam habes. An ea etiam debebitur veſtis muliebris qua uti ſoles, etiamſi neges de ea te ſenſiſſe? Sic videtur. nam veſtis muliebris appellatione ea etiam continetur, qua viri indecore vtuntur. quod tamen in legatis locum non habet, vt Accurſius notauit recte ex *l. inter veſtem, ſup. de au. & arg. leg.* In legatis ſolius teſtatoris mens ſpectatur. In

ſtipulatio-

ſtipulationibus mens vtriuſque, quam ſi conſtet fuiſſe diuerſam, id eſt, ſi conſtet certo eos diſſenſiſſe in ea re quæ in ſtipulationem deducta eſt, nihil actum videtur: ſi non conſtet & ambigua ſit oratio, mens promiſſoris ſpectatur: ſi non ſit ambigua, mens ſtipulatoris cui ſuffragantur verba. De §. ſi ſtipulante, dixi in l. 1.

SACRAM] Inutilis eſt ſtipulatio ſi quis ſtipuletur rem ſacram, vel religioſam, vel publicam, vel liberum hominem. Publicam dicimus, quæ vſibus publicis in perpetuum deſtinata eſt, veluti forum. nam ſerui publici ſtipulatio valet. Eſt autem vſque adeo inutilis ſtipulatio, vt nec ex poſtfacto conualeſcat, ſi res ſacra profana, vel ſi publica priuata, vel ſi liber ſeruus fiat. Regula enim Catoniana & in ſtipulationibus locum habet, vt diximus in *l. 16.* Eſt & alia regula, Ea quæ initio conſtiterunt poſtea extingui, ſi in eum caſum recidant à quo incipere non potuerunt, de qua diximus in *l. 2. & l. 16.* cui eſt etiam locus in ſtipulationibus, & ideo ſi res profana, quam ſtipulatus ſum, ſine facto promiſſoris ante motam conſecrata ſit, vel ſi res priuata quam ſtipulatus ſum publicata ſit, vel ſi ſeruus quem ſtipulatus ſum manumiſſus ſit, euaneſcit ſtipulatio. nam vna eademque eſt cauſa obligandi & liberandi. obligamur, quia dare poſſumus. liberamur, quia dare non poſſumus. Contrariorum vna eademque cauſa eſt, contraria ſcilicet, vt Acc. recte. & ita Ariſtoteles 2 Rh. c. 16. *ἡ γὰρ αὐτὴ δύναμις τῶν ἐναντίων, ᾗ ἐναντία*, qua ratione ſemel in perpetuum extincta obligatio etiam reſuſcitari poteſt, vt ſi ſeruus liber factus, rurſus ſeruus fiat. & ita Celſus ſentit. ſic enim argumentatur: Si promiſſor liberari poteſt cum dare iam amplius nequit homine manumiſſo, vel re conſecrata, obligari etiam poteſt ſi rurſus dandi facultatem recipiat, contrariorum enim eadem eſt *δύναμις*. Ab eo Paulus & ceteri diſſentiunt, & reprehenditur nominatim à Paulo Celſus in *l. qui res §. aream, inf. de ſolut.* Celſi ſententia extat in *l. ſi chorus §. vlt. ſup. de leg. 3.* quam vt concilient cum § *aream*, & hoc §. quidam differentiam faciunt inter legatum & ſtipulationem. male, vt docet *l. ſi ſeruus legatus §. vlt. ſup. de adim. leg.* in qua idem Paulus tradit de legato contra Celſum, quod de ſtipulatione in §. *aream*. Celſi ſententia argumento à ſimili confirmari poteſt. Si nauis quam ſtipulatus ſum ſine facto promiſſoris diſſoluta ſit, extinguitur obligatio. Rurſus ſi reſtituta ſit nauis & eiſdem tabulis compacta, obligatio reſtituitur. Negandum hoc eſſe ſimile. Negandum extingui obligationem naue diſſoluta ea mente vt reficeretur. Ceſſat verius quam extinguitur, quia eadem nauis reſtitui poteſt eiſdem tabulis. imo nec intercidiſſe nauis videtur. Expectatur ergo donec eadem nauis reficiatur, quia & ea mente diſſoluta eſt. Non obſtat item prior ratio, quæ in extinctis rebus locum non habet. vt enim homo mortuus vitæ reſtitui non poteſt, ſic nec in perpetuum extincta obligatio. In perpetuum extinguitur ſeruo manumiſſo, quia ea mente manumittitur vt perpetuo ſit liber, planeque is ſeruus manumiſſus mortuo comparatur, nec rurſus ſi fiat ſeruus is videtur eſſe qui fuit ante, ſed nouus homo. Ceſſat quod quaſi conſopitum non extinctum eſt, & quod pendet, vt in *l. continuus §. illud, inf.* Poteſt & alio argumento confirmari ſententia Celſi, Si ſtipuler ex fundo vini amphoras c. quæ ſtipulatio tacitum diem habet, *l. 73. ſup.* & natum ex eo fundo, perceptumque vinum ſine facto promiſſoris conſumptum ſit, obligatio extinguitur, reſtituitur ſequenti anno vino percepto, cui eodem modo reſpondendum eſt, non extingui, ſed ceſſare obligationem. Expectatur enim quoad denuo vinum ex eodem fundo naſcatur, quia non corpus vini quoddam certum, ſed genus & quantitas debetur. At fas non eſt expectari donec liber homo fiat ſeruus, vel res ſacra profana. quamobrem & ab initio recte hominem liberum non ſtipulor, Cum

A ſeruus erit, *l. ſi in emptione §. 1. ſup. de cont. empt.* nec rem ſacram, cum profana erit. Si tamen nauis ea mente diſſoluta ſit vt in alios vſus conuertatur, extincta videtur: & ideo licet poſtea eiſdem tabulis compacta ſit, alia nauis videtur eſſe, nec reſtituitur obligatio ſemel extincta. Summa hæc: obligationem extingui re conſecrata vel publicata, vel ſeruo manumiſſo, vel naue diſſoluta, ſi modo ea mente diſſoluta ſit, vt in alios vſus conuerteretur. Ceſſare, naue diſſoluta reficiendi cauſa. Nauem diſſolutam ea mente & refectam eandem eſſe. Diſſolutam illam eandem non eſſe. Sic definiri poſſe quæſtionem philoſophorum an refecta nauis eadem ſit nauis, quam refert Plutarchus in Theſeo. Eademque de domo diſtinctio admittenda

B eſt, reſtitutam eandem eſſe, ſi ea mente depoſita ſit vt reſtitueretur, ſin minus, eandem non eſſe. Ceſſare item obligationem vino, quod ex fundo dari promiſſum eſt, conſumpto. Extinctam obligationem non poſſe reſuſcitari. Ceſſantem expergefieri poſſe. Extingui in perpetuum, Ceſſare ad tempus. Ceſſare obligationem dupliciter, vel poſteaquam nata eſt, vt ſi nauis promiſſa diſſoluatur reficiendi cauſa, vel ſtatim ab initio ſi diem habeat expreſſum vel tacitum, vt ſi vinum vel oleum ex fundo ſtipuler. expectare enim debeo vindemiam aut oliuitatem, vel ſi ſeruum captum ab hoſtibus, *d. §. aream.* Igitur obligatio ſuſpenditur non tantum ab initio, ſed etiam ex poſtfacto. At quid ſi areæ promiſſæ impoſitum ſit ædificium, quæro vtrum obligatio areæ extinguatur an ceſſet? Dico nec ceſſare

C eam, nec extingui, ſed vigere eandem, ideoque quocumque tempore peti poſſe æſtimationem, quia area extat. quanquam & in hac ſpecie diſſentiat Celſus à ceteris *l. ſi chorus §. pen. ſup. de leg. 3. l. ſeruum filij §. ſi area, de leg. 1. l. ſi area, de leg. 2.* Idemque eſt ſi tignum iniunctum ſit ædibus: nam & ſi ex XII. tab. non poſſit ſolui, peti tamen poteſt, & eius æſtimatio præſtari, *d. l. qui res §. vlt. Lex*, inquit, *vindicari poſſe ſcit. Sic Nou.* XXXVIII. *νόμος ἐπιτάττει*, & in *l. ſtatuliberos, ſup. de ſtatul. lex putat.* Senſus hic eſt: Cum ſcirent Decemuiri tigna vindicari poſſe, ideo ſolui ea prohibuerunt. Et hæc omnia quæ hactenus expoſita ſunt ex hoc §. & §. *aream*, ſunt de ſtipulationibus conuen-

D tionalibus quæ in dando conſiſtunt, quæ tamen viſi quoque poſſunt eſſe in prætoriis ſtipulationibus, quibus de reſtituenda re cauetur. Prætoriæ ſtipulationes aut rei reſtitutionem continent, aut incertam quantitatem, *l. 2. inf. de præt. ſtip.* Reſtitutio rei accipitur dupliciter, vel vt opus quod factum eſt in priſtinum ſtatum reſtituatur, vel vt res præſtetur. Stipulatio noui operis rei reſtitutionem continet, id eſt, vt opus reſtituatur. Sed & quanti ea res eſt in incertam quantitatem concipi poteſt, *l. ſtipulatio §. vlt. ſup. de no. oper. nunt.* Iudicatum ſolui incertam quantitatem continet. Sed & de reſtituenda re, id eſt, præſtanda concipi poteſt. quo caſu an eadem res ſit inſpicitur. Stipulatione item fideicommiſſorum de reſtituenda re caueri poteſt, *l. 1. §. item quæritur, ſup. vt leg. no. cau.* iis verbis,

E *Eam rem recte reſtitui*, *l. 73. inf. de verb. ſign.* Itemque fructuaria, *l. inter fructuarium, ſup. de dam. infec.* Circa hunc §. quæritur de re mea, cur eam recte ſtipuler ſub condicione Cum mea eſſe deſierit, cum tamen liberum hominem ita recte non ſtipuler, cum ſeruus erit, vel rem ſacram, cum profana eſſe cœperit? Ratio autem non eſt obſcura. Nihil vetat expectari quoad res mea eſſe deſinat, quæ vix vmquam comparatur ea animi deſtinatione vt perpetuo mea ſit. At liberi hominis ſeruitutem, vel rei ſacræ deteſtationem expectari dirum eſt. Impoſſibilis hæc condicio videtur eſſe in libero homine & re ſacra, Poſſibilis in re mea. & huc pertinet *l. continuus §. pen. inf.* At ſicut inutilis redditur ſtipulatio re profana, quam ſtipulatus ſum, conſecrata, ita &

re altena mihi adquiſita, §. *ſi rem, inf. l. ſi ſeruus legatus §. Stichum, ſup. de leg.* 1. quod expoſui *ſup. l.* 16. Stipulatio rei alienæ dominij adquiſitione eatinguitur, vt ſi de te eam ſtipulatus ſim ea donationis cauſa, ac deinde hereditatis vel legati iure eam adquiſiero, niſi eam teſtator à me per legatum aut fideicommiſſnm reliquerit pure vel ſub coodicione. Dominij adquiſitio, cuius cauſa duratura non eſt, non perimit ſtipulationem, *l. non quocumque, ſup de leg.* 1 *l. qui res, in princ. inf. de ſolut.* His etiam addamus quod de libero homine traditur *l.* 103. Inutiliter eum in ſtipulatum deduci, quia nec dari poteſt, nec æſtimari, ac generaliter rei cuius commercium non eſt, æſtimatio non debetur, *l. cum ſeruus § vlt. ſup. de leg.* 1. ſicut nec hominis mortui vel manumiſſi, *l. 35. eod. tit. l. ſi mihi alienum, inf. de ſolut.* Hominis mortui ſtipulatio inutilis eſt. quod etiam in hunc tractatum Vlp. conieciſſe indicio eſt § *pen.* quo exponit caſus, quibus valet ſtipulatio hominis mortui. qua de re diximus in *l* 69. & vt ſuperioribus caſibus dedicatione, publicatione, manumiſſione, diſſolutione, dominij adquiſitione, ita & morte obligatio eatinguitur, nec poſtea reſtituitor. Additur in eadem *l.* 103. fundum hoſtium inutiliter promitti, quia dari non poteſt, ideoque nec æſtimatio eius debetur. quod & in legatis obtinet, *l. ab omnibus §. etiam, ſup. de leg* 1.

SI QVIA ANCILLAM] Ancilla precario rogata id etiam agitur, vt partus ſit precario, *l.* 10. *ſup. de prec.* Non idem agitur ancilla iudicio vel alio loco ſiſti promiſſa. Non idem muliere tincta, vt eſt in concilio Cæſarienſi, Ἐγκύου φωτιζομένης τὸ κυοφορούμενον οὐ φωτίζεται.

Ad L. Si inſulam 84.

CERTVM eſt moram purgari oblatione, nouatione, condicionali ſtipulatione, ac multo etiam magis præſtatione, vt ſi inſulam fieri promiſero, & poſt moram inſulam fecero. Licebit autem facere quoad lis conteſtata non fuerit. Poſt litem conteſtatam cum iam cœpit ſtipulator agere in id quod intereſt, res non eſt integra. itaque faciendo non liberabor condemnatione quanti ea res eſt. quod probat noo ſolum hæc lex, ſed & *l.* 17. *ſup. de conſt. pec.* nam illa verba, *Vſque ad tempus iudicij*, io ea lege hoc ſignificant, vſque ad litem conteſtatam, vt in *l. 17. §. vlt. ſup. de dam. inf.* ante iudicium, id eſt, ante litem conteſtatam. Hoc etiam amplius habet ea lex, non tantum ſi faciat, ſed & ſi facere paratus ſit ante litem conteſtatam, debitorem liberari à præſtatione eius quod iotereſt. At ſi lite conteſtata non ſit aliud petitum, quam quod nunc offertur poſt litem, vt ſi dari aliquid oportere petatur, & poſt litem conteſtatam reus det idipſum, aut dare paratus ſit, vel ſi deſtricte agatur fieri oportet, & reus faciat quod petitur, vel facere paratus ſit, non eſt dubium iudicium ſolui. Omnia enim iudicia abſolutoria ſunt. Quæſtionis eſt, ſicut à damnatione quanti ea res eſt, liberatur is qui dat vel facit quod debet, vel paratus eſt dare facere poſt moram ante litem conteſtatam, ao ita etiam liberetur à pœna. Non vtique indiſtincte. A damoatione quanti ea res eſt indiſtincte liberatur, itemque à periculo ſiue obligatio ſit pura ſiue in diem vt diximus in *l.* 75. A pœna autem liberatur ſi pura ſit obligatio, & ante litem conteſtatam offerat, *l ſi cum dies § vlt. ſup. de rec. qui arb. rec. l. qui Roma §. Flauius, inf.* Vbi iam cœpit agi de pœna, tarda nimis ſeraque oblatio eſt. Quod ſi obligatio ſit in diem, ex die ſtatim pœna committitur, nec is qui offert poſt diem euitat pœnam. quia id ioter contrahentes agi intelligitur, *l. traiectitiæ ſup tit. prox. l. Celſus in prin. ſup. de rec qui arb. l. ſi fundus §. vlt. ſup de leg. com.* idque Acc. ſupplet recte ad *l. Lucius, ſup de act. emp. in ver. exhibuerit.* Sed huic ſententiæ opponitur *l. & ſi poſt tres, ſup ſi quis caut.* Si reus promiſerit ſe iudicio ſiſti

A certa die, & ni ſteterit, pœnam; ex die pœna committitur ſtatim, reſoluitur tamen ſi poſt diem ſiſtat ſe. Sunt qui reſpondeaot ſtipulationem Iudicio ſiſti eſſe prætoriam, prætorias benignius accipi quam conuentionales, quorum ſeotentiam alias probaui, nunc probare non poſſum: Nam & ſtipulationes prætoriæ ſemel commiſſæ reſolui oon poſſunt, veluti ſtipulatio duplæ, *l. habere, ſup. de euict.* & Iudicatum ſolui, vt apparebit ea interpretatione *l. 3. §. vlt. inf. iud. ſol.* qoam inferius traditurus ſum. Præterea eo ſuffugio nihil eſt opus, cum, vt ca veteribus recte Bulgarus notauit in ſpecie *l. & ſi poſt tres*, non fuerit ſubiecta pœna. Fateor à præſtatione eius quod intereſt liberari eum qui ſe ſiſtit poſt diem, ante litem conteſtatam tamen, id eſt, antequam petitum ſit id quod intereſt. & hæc eſt ſententia *l. &*
B *ſi poſt tres.* Nego à pœna ſemel commiſſa eum liberari ſi ſe ſiſtat poſt diem, & hoc nimirum fideiuſſori eius tantum dedit Iuſtinianus, vt reum ſiſtendo poſt diem euitet pœnam, *l. ſancimus, C. de fideiuſſ.* Alias igitur id non obtinet. Ergo generaliter hac in quæſtione conſtitueoda eſt differentia ioter ſtipulationem pœnaleoi & quanti ea res eſt, non inter prætoriam & conuentionalem, cuius ratio hæc eſt. Stipulatio pœnalis poſt diem ſtatim committitur ipſo iure, vt dixi in *l.* 77. & ideo oblatiooe poſtea facta non reſoluitur. Stipulatio quanti ea res eſt non intelligitur commiti oiſi ex ea lis fuerit conteſtata, vt in *l cum quærebatur § proinde. inf. iud. ſol.* & ideo oblatione facta ante litem conteſtatam, ea ſtipulatio reſoluitur, *l. 15. inf eod. tit.* quod ita procedit, niſi
C propter moram actor iam ante litem cooteſtatam damoi aliquid ſenſerit. quo caſu nec ante litem conteſtatam poſteaquam ex mora damnum actor ſeoſit, offerendo euitati poteſt præſtatio quaoti ea res eſt. & hoc eſt quod ait *l. & ſi poſt tres*, Nec actoris ius ea mora deterius factum ſit. Itemque *l. 135. § Seia, inf.* coius ſpeciem ponam inferius, Si mulieris propter moram non iotereſſet, ac ſimiliter ita demum is qui pure pœoam promiſit, offerendo ante litem conteſtatam pœna liberatur, ſi nulla in ea re captio actoris ſit, *l. ſi cum dies §. vlt. & l. prox. ſup. de rec. qui arb. rec.* Poſt litem autem conteſtatam, petitumque id quod intereſt, petitamve pœnam pure promiſſam nihil agit is qui offert quod debet euitandæ grauioris condemnationis cauſa. Huic tamen extremæ ſententiæ opponitur *l. 3. §. vlt. & l. 4. inf. iud. ſol.*
D quæ lex ait abſolui fideiuſſorem Iudicatum ſolui, cum quo actum eſt qoanti ea res eſt ob rem non defenſam, ſi poſt litem conteſtatam reus defenſionem ſuſcipere paratus ſit. Non dicit ſi ipſe fideiuſſor defenſionem ſuſcipere paratus ſit nihil enim ageret ſe defenſioni poſt litem conteſtatam offerendo. Sed quod per ſe non poteſt, per reum conſequitur, quod ſæpe ita fit, *l. 3. ſup. quæ res pig. obl.* & ita Duarenus etiam reſpondit, qui in hanc legem ſcripſit feliciter. Obſtat etiam *l fideiuſſor, ſup. de dol. exc.* in cuius ſpecie offertur recte poſt condemnationem, & euitatur actio iudicati, quidni vero? Offertur enim noo res ſolum, ſed etiam omne quod intereſt. ac ſimiliter poſteaquam actum eſt quanti ea res eſt, ſi reus
E offerat omne quod intereſt, non eſt dubium abſolui eum debere. quod ſi offerat tantum ſe daturum facturumve quod debet principaliter, ſera & intempeſtiua oblatio eſt. Obſtat item *l. hoc edicto, ſup. de Public.* vbi poſt litem conteſtatam reſtituta re, euitatur pœna edicti. Sed id fit ex edicti ſeoteotia, quod pœnam infligit ſub hac condicione, ni reſtitutum ſit. His pro coronide addenda eſt ſpecies *l. 135. §. Seia, inf.* Seia hortos emit mandato Titij, ac deinde ſtipulanti Titio promiſit ſe hortos ei tradituram, cum is pretium & vſuras ſoluiſſet: ſtipulatiooi mox ſubditum eſt pactum, vt Titius ſolueret intra Kal. Apr. & hortos reciperet. Titius ad diem non omne pretium ſoluit, moratus eſt in ſoluenda pretij parte, eam offert poſt diem, Seia detrectat accipere.

Digitized by Google

an hæc oblatio facta poſt diem eum excuſat, eique præbet actionem ex ſtipulatu qua hortos condicat? Sic videtur dummodo damnis Seiæ, ſi quæ ſenſerit ob moram, etiam ſatisfaciat. Ergo debitor moram ſuam purgat poſt diem, & ea re quatenus alio ex latere creditor eſt, ſibi agendi facultatem parat perinde ac ſi ſoluiſſet. quod iis quæ diximus omnino congruit. nec enim fuit in ea ſpecie ſubiecta pœna. male autem Acc. notat in ea ſpecie pactum ex incontinenti additum ſtipulationi ineſſe ex parte actoris. hoc enim in bonæ fidei tantum iudiciis receptum eſt, *l. iuriſgentium* § *quinimo, ſup. de pac.* Non parit igitur actionem, ſed hanc tantum vim habet, vt non poſſit Titius ante diem hortos, nec Seia pecuniam petere: Ineſt enim ex parte reorum, *l. lecta, ſup de reb. cred.* Item hanc vim non habet, vt impediat emendationem moræ, cum condicio ſtipulationis initio diem certum non habuerit: & ob id quandocumque expleta purgat moram.

Ad L. In executione 85.

Execvtionem obligationis vocat petitionem & ſolutionem, quam Græci ἐκβίβασιν. Quatuor autem proponit rationes exequendæ obligationis, ſiue executionis ſpecies quatuor ſumma arte collectas. Prima hæc eſt, Peti pro parte & ſolui pro parte. quod fit ex diuidua obligatione, veluti certæ pecuniæ vel certi corporis, & ideo ſinguli heredes promiſſoris conueniuntur pro hereditaria parte ex XII. tab. & ſoluunt pro hereditaria parte quod certiſſimum eſt. Secunda hæc eſt, Peti ſolidum & ſolui ſolidum, vt ſi teſtator opus Reip. fieri, vel ſtatuam poni iuſſerit, ſinguli heredes tenentur in ſolidum, nec liberantur niſi præſtent ſolidum ex reſcripto fratrum Imperatorum. idemque eſt ſi quis fieri promiſerit, quia indiuidua obligatio eſt, & operis effectus, id eſt, ἀποτέλεσμα ſcindi in partes non poteſt, *l. 11. § pen. ſup. de leg. 3.* Idemque eſt in ſeruitute excepto vſufructu, vt dixi in *l. 2. & 72.* excipienda eſt etiam ſeruitus oneris ferundi. *l. & ſi forte § ſi ædes, ſup. ſi ſer. vind.* Hic enim eſt verior ſenſus eius §. & recte lib. LVIII. βασιλικῶν tit. v. coniunctim excipitur vſusfructus & ſeruitus oneris ferendi, his verbis πλὴν τοῦ φέρειν τὰ βάρη τοῦ γείτονος, καὶ τῆς χρήσεως τοῦ καρποῦ. Ratio non eſt obſcura. Ceteræ ſeruitutes in vſu conſiſtunt. Vſusfructus in fructu Oneris ferendi in onere poſito ſupra parietem vicini. Vti non poſſum pro parte. Fructus capere poſſum pro parte. Adgrauare parietem & adleuare poſſum pro parte, non pariete ſed onere diuiſo, vt ſi eius tantum quod ferre paries poteſt, partem parieti toto imponam. Et hæc quidem iis ſepoſitis dicuntur de ſtipulatione, Seruitutem dari, velut Iter dari, Stipulationis Iter fieri alia eſt ratio, quæ poſtremo executionis genere continetur. Tertia ratio exequendæ obligationis hæc eſt, Peti pro parte, & ſolui ſolidum, vt ſi homo ſit generaliter promiſſus & plures ſint heredes promiſſoris, ſinguli conueniuntur pro parte hereditaria vt quiſque pro parte ſua hominem quendam præſtent, liberatio tamen non contingit niſi eundem ſolidumque hominem omnes præſtent. nam ſi velit vnus partem Stichi alter partem Pamphili ſoluere, ſtipulationi ſatis non fit, nec poteſt promiſſor pluribus heredibus relictis efficere, ne integrum hominem vnum ſtipulator conſequatur. alioquin ei iniuria fieret eademque eſt condicio ſtipulationis Stichum aut Pamphilum dari, vel decem aut Stichum dari. quod expoſuimus in *l. 2. ſup.* Quarta forma executionis hæc eſt, Peti in ſolidum & ſolui pro parte, vt ſi venditor qui duplam promiſit ob euictionem, plures heredes reliquerit, re emptori euicta in ſolidum committitur ſtipulatio, id eſt, vno defugiente auctoritatem, omnes tenentur, quia non videtur res defenſa quæ non fuit in ſolidum defenſa, *l. ex clauſula, inf. iud. ſol.* non

A tamen damnantur ſupra partem hereditariam. quod etiam expoſui in *l. 4. § vlt. ſup.* Similiter hæc ſtipulatio, Per te non fieri quo minus mihi ire agere liceat, quæ compendio dicitur, Iter fieri, in ſolidum committitur, id eſt, vno ex heredibus promiſſoris prohibente omnes tenentur, quia & qui ab vno tantum prohibetur, in ſolidum videtur prohiberi: ſingulis autem pro parte hereditaria præſtatio incumbit. Ceterum id quod præſtiterint qui non defugerunt auctoritatem, vel qui non prohibuerunt, à coherede qui defugit vel qui prohibuit, recipient iudicio familiæ erciſcundæ, vt diximus in *l. 2. & 4. & 50. & 56.* Similiter ſi ita ſit ſtipulatio concepta, Fundum illum vel ſortem illam dari, Si fundus datus non erit, tot pœnæ nomine dari, hæc ſtipulatio in ſolidum committitur, id eſt, vno ex heredibus promiſſoris
B non dante fundi partem ſuam omnes tenentur, quia non videtur datus niſi in ſolidum ſit datus, non tamen pœnæ nomine ſinguli præſtant vltra partem hereditariam: id item quod præſtiterint pœnæ nomine qui ſoluerant partes fundi, à coherede qui non ſoluit recipient iudicio fam. erciſcundæ, *§. pen. l. heredes § idem iuris, ſup. fam. erciſc.* Duplex fuit in hac ſpecie ſtipulatio, fundi pura, pœnæ condicionalis. Vno ſoluente fundi partem, à pura ſtipulatione liberatio contingit pro parte, à pœnali non item. Pœnæ cauſa indiuiſa eſt: nam & ob minimam partem non ſolutam, ſolida pœna committitur. Sic & pignoris cauſa indiuiſa dicitur, *l. rem, ſup. de euict. l. heredes § idem obſeruatur, ſup. fam erciſc.* nam & ſi vnus ſoluerit pro parte ſua, nullo modo ſoluitur pi-
C gnus, antequam ſors vniuerſa perſoluta fuerit. & hac de re etiam diximus ſatis in *l. 4. § Cato.* His igitur caſibus etiamſi in ſolidum committatur ſtipulatio, & agatur aduerſus eos qui bonam fidem agnouerunt quaſi ſolido non præſtito, tamen in ſolutione admittit ſectionem, id eſt, ſectionem ſiue diuiſionem. In § *vlt.* hoc oſtenditur, promiſſorem ſub condicione, per quem ſit ne condicio exiſtat, perinde teneri ac ſi condicio extitiſſet. quod non tantum in condicione poteſtatiua locum habet, ſed & in caſuali, & non ſolum in ſtipulationibus, ſed & in legatis ſi per heredem fiat quo minus condicio exiſtat, *l. iure, l. Iulianus, ſup. de condit. & demonſt.* Quid ſi per alium fiat quo minus condicio exiſtat? Et quidem ſi per eum ſtat in cuius perſona impleri condicio debuit,
D vt ſi ab herede mihi legatum eſt ſub condicione Si Gaio x. dediſſem, & Gaius nolit decem accipere, videtur etiam impleta, *l. in omnibus cauſis, inf. de diu. reg. iur.* At quid ſi per extraneum? Non videtur impleta, ſiue adhuc poſſit impleri ſiue non, *l. inde Neratius § idem Iulianus, ſup. ad l. Aquil.* cui tamen obſtat *l. qua ſub condicione § quoties, ſup. de cond. inſtit. & l. turpia § pen. ſup. de leg. 1.* Reſpondeo, in ſpecie *l. inde Neratius*, ſeruum occiſum fuiſſe poſt mortem teſtatoris, quo tempore debuerat manumitti. In aliis legibus viuo teſtatore. Vel, vt Græci tradunt LX. βασιλικῶν, in *l. inde Neratius*, occiſus fuit ab alio, à quo heres indemnitatem conſequi poteſt. In aliis fato functus eſt: quo caſu non poteſt heres ab alio
E indemnitatem conſequi. quam tollendi contrarij rationem Latini etiam retulerunt. prior placet magis: cum aliis legibus quibus mortui mentio fit, etiam occiſus comprehendatur. Porro huic legi quidam male cenſent coniungendam *l. 43. ſup. tit. prox.* cum ſit ex alio libro. Leg. 86. expoſui in l. 29. L. 87. in 16. L. 88. in 49. L. 89. in 76.

Ad L. Cum ſtipulati 90.

Sorte petita non ideo minus currunt vſuræ. Duplex autem eſt vſura. Alia propter quæſtum infligitur, quæ fœnus appellatur, & cedit ſtatim ex die interpoſitæ ſtipulationis. Alia propter moram, quæ pœna dicitur, & cedit ex tempore tardæ ſolutionis *l. lecta, ſup. de reb.*

cred. Vtraque eſt menſtrua. Vtraque currit lite conteſtata, id eſt, oon ceſſat. Ruſſus pœna alia eſt quæ ſemel dumtaxat infertur ob moram. Hæc non eſt vſura. Finge me ſtipulatum fœnus vel pœnam in menſes ſingulos ſi ſors ſua die ſoluta non eſſet, & egiſſe ex ſtipulatu de ſorte, An poſt litem conteſtatam creſcent vſuræ, an creſcet pœna? quod noo videtur. nam lite conteſtata nouari res videtur Nouatione autem facta vſuræ non currunt, *l. nouatione, inf. de nouat.* Coniungatur ea lex cum *l. lite, ſup. de vſur.* cum ſint ambæ ex eodem libro. Connuoctio indicabit conſtituendam eſſe differentiam inter litis conteſtationem & nouationem. Nouatione facta vſuræ non currunt Lite conteſtata vſuræ procurrunt. Citatur io hanc rem ab Acc. *l. 1. C. de iudic.* quæ probat lite conteſtata de ſorte, non ideo perimi ſtipulatiooem vſurarum: ſupereſſe enim petitionem vſurarum quæ in iudicium deductæ non ſunt. quia duæ ſtipulationes ſunt, vna certi, altera incerti, *l. centum, ſup. de eo quod cer. lo. l. vbi autem §. pen. ſup hoc tit.* Si vna actum ſit, ſupereſt altera. Adfertur vero & alia differentia inter nouationem & litis conteſtationem à Paulo in *l. aliam, inf. de nouat.* Nouatione facta perit prioris actionis priuilegium ſi priuilegiaria fuerit, ſicut pereunt vſuræ ſi vſuraria fuerit: Lite cooteſtata oeque priuilegium, neque vſura perit.

Ad L. Si ſeruum 91.

SPECIES eſt de ſeruo promiſſo & mortuo ante moram, quo caſu promiſſor non tenetur niſi ipſe enm occiderit immerentem, vt diximus in *l. 23 ſup.* Quid ſi ægrotom neglexerit, vt ſi medicum ei non adhibuerit, atque ita diem ſuum obierit? an tenetur promiſſor? Minime. At ceſſatio à faciendo culpa eſt fateor. Verum promiſſor non omoem culpam præſtat. Alia cooſiſtit in faciendo, alia in non faciendo. Illam præſtat, hanc noo item. Cur ita? Poſſeſſor cum quo actum eſt, viodicatione negligentiam præſtat. cur negligeotiam quoqoe promiſſor non præſtat? In re aliena cuſtodienda, cuius vindicatio alteri competit, debemus eſſe diligentiſſimi. In ea quæ oonniſi noſtro facto alteri quæri poteſt, licet nobis verſari negligeuter quaſi in re noſtra, modo abſit dolus aut lata culpa. quæ ratio etiam differentiam induxit inter legata & fideicommiſſa, *l. cum res §. pen. ſup. de leg. 1. l. mulier §. ſed enim, ſup. ad Trebel.* Morti comparatur conſecratio & manumiſſio. Si igitur facto promiſſoris hæc ante moram contigerint, teoetur ex ſtipulatu. feciſſe videtur ſi ipſe ſeruum promiſſum manumiſerit, vel rem promiſſam dedicauerit, vel ſi eum ſeruum eamve rem poſt interpoſitam ſtipulationem vendiderit, & emptor manumiſerit vel dedicauerit. Proinde feciſſe etiam videtur ipſe, ſi poſt ſtipulationem ſeruum vendiderit & emptor occiderit. Sed ſi alienum ſeruum promiſerit, iſque à domino ante moram promiſſoris manumiſſus ſit vel occiſus, vel res conſecrata, promiſſor non tenetur, quia nihil fecit. quin imo extinguitur obligatio. qua de re in *l. 51. in l. inter §. ſacram. ſup.* Idemque eſt ſi ſeruum ſuum promiſerit, & is ſine facto eius ad libertatem peruenerit, puta ex caſu ſtatuliberratis à defuncto relictæ, quia nihil fecit. Si fecerit, tenetur. Si nihil fecerit, vel ſi ceſſauerit à faciendo & res interierit, non tenetur. Quæritur an & promiſſor qui neſciens ſe debere occiderit aut manumiſerit aut dedicauerit, teneatur? quod magis eſt, exemplo heredis qui ſeruum hereditarium cum eſſet rogatus reſtituere hereditatem ignorans occidit, vel manumiſit. Citatur in hanc rem Iulianus io §. *de illo.* Locus Iuliani eſt in *l. quidam § pen. ſup. ad Trebel.* & ideo quod ait in §. *de illo*, Vt reſtitueret, ſic eſt accipiendum, vt reſtitueret hereditatem, in qua erat & ſeruus quem manumiſit. Citatur & io ſimili ſpecie Iulianus in §. *ſi res, Inſtit. de legat.* Verum huic ſententiæ obſtat *l. in ſumma §. pen.*

A *ſup. de cond. ind. & l. ſi is cui, ſup. de don. cau. mor.* quæ tamen ſunt ex eodem libro. quibus ſignificatur ignorantem excuſari. Puto à dati repetitione excuſari ignorantem, non à petitiooe. Repentiooes ſunt ex bono & æquo, vt oſtendi in *l. cum ij, ſup. de tranſ.* Actio ex ſtipulatu ſtrictior eſt & præciſior. Fit obiter mentio in hac lege ſerui promiſſi, & poſtea capti ab hoſtibus ante moram. captiuitas non comparatur morti, *l. qui rei §. vlt. inf. de ſolut. l. vlt. ſup. de act. emp.* ideoque ſine facto promiſſoris ſeruo capto ab hoſtibus, ceſſare obligationem dicemus oon extingui: facto autem eius ſeruo capto, ſtatim tenebitur ad pretium. Ex ſuperioribus conſtituenda eſt hæc regula talis, Culpam debitoris perpetuare obligatiooem. Culpa duplex eſt, Mora & occiſio, eive ſimilis manumiſſio, aut dedicatio. B Mora perpetuat, ſed purgari poteſt. itaque plane non perpetuat, §. *ſequitur*, quem expoſuimos in *l. 73. §. vlt. ſup.* Occiſio omnimodo perpetuat producitque obligationem: nec enim purgari & circumduci poteſt. Cooſtitutio veterum dicitur hac l. id eſt regula iuris antiqui, vt in *l. 1. inf. de priu. del.* conſtitutiu ciuilis. Ea autem de debitore loquitur. At trahenda etiam eſt ad acceſſiones. quod proponitur in § *nunc videamus*, in quo acceſſiones dici, vt in *Nou.* IV. προσθήκας pro perſonis quæ principali obligationi accedunt, quales ſunt adpromiſſores, mandatores, pecuniæ conſtitutæ rei. Eademque forma M. Tullius acceſſiones pro miniſtris & aſſeclis in lib. de iure dicundo. *Is*, inquit, *ſuo labore, ſuiſque ac-* C *ceſſionibus, huius negotij atque operis moleſtia conſequebatur, vt ad iſtum ſine vlla ſolicitudine ſumma pecuniæ referretur.* Valerius lib. V. cap. VII. *Nec acceſſio glorioſa illius pompæ, ſed auctor ſpectatus eſt.* Vulgo male acceſſor, vt & in Pand. vulgaribus. Porro acceſſionum culpa obligationem perpetuat. Obligationem, inquam, eorum noo rei principalis. Culpa acceſſionis ouo nocet reo. Imo vero poſt moram acceſſionis, id eſt, fideiuſſoris, mortuo ſeruo promiſſo vel eo ſeruo occiſo à fideiuſſore, reus liberatur, ipſe fideiuſſor non liberatur, *l. mora, ſup. hoc tit.* nec enim æquum eſt vt ſuo facto ſuam obligationem tollat, quamuis directo iure reo liberato & ipſe per conſequentiam liberetur. Culpa itaque fideiuſſoris eius obligationem pepetuat. itemque ſucceſſoris eius, non rei. E contrario culpa rei non eius tantum D vel ſucceſſoris, ſed & acceſſionis ſiue fideiuſſoris obligationem perpetuat. Culpa rei fideiuſſori nocet, *d. l. mora, l. ſi à colono §. vlt. inf. de fideiuſ.* nam fideiuſſor quantum ad eam rem attinet quæ in obligationem deducta eſt, accedit io omnem cauſam quæ reum principalem tenet, etiamſi ſimpliciter acceptus ſit, non tamen creſcit obligatio fideiuſſoris ex mora rei, niſi oominatim in quamlibet cauſam accipiatur, *l. centum, ſup. de eo quod cer. lo l. quæro, ſup Loc.* Citatur & in hanc rem *l. vlt. inf. de fideiuſſ.* male. nec enim loquitur de facto ſiue culpa rei principalis pro quo fideiuſſor intercesſit, ſed de culpa eius apud quem interceſſit. Male item Acc. hæc verba §. *nunc videamus, Acceſſionibus quoque ſuis*, id eſt, fi- E deiuſſoribus, accipit de fideiuſſoribus ſecundis. manifeſtum enim eſt de fideiuſſoribus reorum agi, non de fideiuſſoribus fideiuſſorum, quanquam & in eis idem dici poſſit, ac de ceteris conſequentur, cum poſſint plures gradus fideiuſſorum eſſe. Id etiam addendum ſuperioribus, factum filiifamilias rei principalis perpetuare obligationem patris ſi iuſſu eius promiſerit: quia pater qui iuſſit acceſſio & quaſi mandator intelligitur. Acceſſio eſt qui iuſſit vel qui fideiuſſit. Sed & de peculio obligationem, quo caſu poteſt eſſe perpetua, factum filij producit atque perpetuat, vt diximus in *l. 49.* Huius regulæ effectus ij ſunt: Vt homo qui facto promiſſoris periit, adhuc peti poſſit. Fiet autem in æſtimationem condemnatio, *l. promiſſor hominis, ſup. de conſtit. pec. l. 81. in fi. ſup.* Æſtimatio peti non poteſt,

Digitized by Google

qnia æſtimatio proprie non debetur, vt in fine legis ait, Neqne in pecuniam quæ non debetur, ſed officio iudicis æſtimatio venit & quaſi debetur, *l. promiſſor Stichi, ſup. de conſtit. pec.* Vt ei obligationi quaſi facto promiſſoris productæ nec extinctæ fideiuſſor applicari poſſit, qui acceſſionis nomine hominem promittat. Vt acceptilatio hominis promiſſi & mortui, quaſi ſit adhuc in rebus humanis, valeat. Vt ſi ex alia cauſa is homo debeatur, etiam eo perempto nouari poſſit obligatio & transferri in verborum obligationem. Valet igitur petitio, fideiuſſio, nouatio, acceptilatio hominis mortui, *l. inter §. pen. ſup. hoc tit.* quando ſcilicet facto ſiue culpa promiſſoris mortuus eſt. alioquin non valet.

Ad L. Si ita ſtipuler 92.

Vt vindemiam tollere liceat, ius eſt perſonale non reale. vſusfructus ius eſt perſonale. De vſufructu dubitatur ſi ſtipuler, Mihi herediqoe meo vti frui licere, an heres meus agere poſſit ex ſtipulatu, *l. 38. §. ſed & ſi quis, ſup. hoc tit.* Idem dubitatum eſt eadem ratione de hac ſtipulatiooe, Per te non fieti quo minus mihi herediqne meo vindemiam tollere liceat. Reſpondetur tamen ex vtraque ſtipulatione heredem acturum, licet diuerſa ſint iura perſonalia in mea & heredis perſona.

Ad L. Si ſic ſtipulatus 93.

Electio mea eſt. Ergo & heredis mei ſecundum ea quæ diximus in *l. 93.* Ideo autem electio mea eſt, quia dixi, Sumam, quo verbo & in legatis legatario vindicatio & optio datur, auctore Vlpiano in Frag. Inde Seruius recte v. Æneid. *Sume*, inquit, *verbum eſt Iuriſconſultorum, quo vtuntur quoties legatum non ab herede datur, ſed eſt in accipientis arbitrio.*

Ad L. Triticum 94.

Non valet ſtipulatio tritici ſine certa quantitate, *l. ita ſtipulatus, inf.* Quantitatem exprimi non eſt neceſſe. Satis eſt ſi intelligatur. At ſi neque exprimatur, neque intelligatur, inutilis ſtipulatio eſt. Adiecta autem quantitate valet, etiamſi adiecta qualitas non ſit, vt diximus in *l. 74. ſup. l. fideiuſſorem, ſup. mand. l. 4. ſup. de trit. vino & oleo.* Qualitatem hoc loco genus vocat. Id ſumitur ex gente aut bonitate, veluti Africum vel optimum. Accurſius tritici nomen generale eſſe dicit. debuit dicere frumenti, *l. frugem, inf. de verb. ſig.* Continetur enim eo nomine hordeum, auena, triticum, ſiligo ſiue Zea, quæ Langobardico vocabulo ſpelta ab Accurſio vocatur ſæpe, ſecale ſiue tipha, milium, panicum, milium Indicom, quod melecam Accurſius hoc loco ſua lingua vernacula, alij Surgum vocant, quod proceritate ſuas cognatas fruges ſuperet milium & panicum. Interdum pro tritico tantum per eminentiam, vt in *l. ſi is qui negotia §. vlt. ſup. Mand.* quo modo frumentum Galli accipiunt vulgo, non generaliter. Iidem blattum dicunt à blatteo colore, quo modo & Græcis [illegible] commune eſt nomen vermis, coloris, frumenti, receptumque eſt eum qui blattum debet, ſecale præſtando liberari, niſi dictum ſit, blattum frumentum. Vt autem non valet ſtipulatio tritici non demonſtrata quantitate, ita nec ſtipulatio Inſulam fieri non demonſtrato loco quo fieri velit, *l. prox. l. ſi ita ſtipulatus, inf. l. 3. §. ſi quis inſulam, ſup. de eo quod cer. loc.* Cur locum demonſtrari ſit neceſſe, cauſa illa eſt, quod qui Inſulam fieri ſtipulatur, vt ſuperficies ponatur ſtipulator. at niſi in ſolo poni non poteſt. L. 96. expoſui in 23.

Ad L. Si ita ſtipulatus 97.

In ſpecie initio propoſita duæ ſunt ſtipulationes, Te ſiſti, & ni ſteteris hippocentaurom dari, vna vtilis, altera inutilis, nec vtilis vitiatur per inutilem, *l. 126. §. vlt. inf. hoc tit.* Inutilis acceſſio non vitiat principalem obligatiooem. Pœnalis ſtipulatio quaſi acceſſio eſt. idemque de vſuraria dicendum, *ſup. de vſur. l. vſuras.* At è contrario ſi ſtipuler hippocentaurum dari & ni dederis decem, duæ ſunt ſtipulationes inutiles, quia non poteſt inutilis obligationis vtilis acceſſio eſſe, *l. 69. ſup. & ſic l. 55.* demonſtratum eſt, inutilem adiectionem non vitiare vtilem obligationem, inutilis tamen obligationis inutilem adiectionem eſſe. Adiectio acceſſio eſt, *l. obligationum fere §. acceſſio, ſup. tit. prox.* Cum vero duæ ſtipulationes pares ſunt, nec altera alterius acceſſio, conſtat vtilem per inutilem non corrumpi, *l. 1. §. ſed ſi mihi, ſup. hoc tit.* Ad §. *poſſum*, qui ſequitur, hæc pertinent. Si qui de te ſtipuletur, Titium daturum, inutilis ſtipulatio eſt, *l. ficut, inf. de fideiuſſor.* Si nomine Titij te ſoluturum, vtilis ſtipulatio eſt. An autem iis verbis videris fideiuſſiſſe pro Titio? quod & ſi verum non ſit, tentari poteſt hac ratione. Acceſſio es, ergo fideiuſſor aut mandator aut reus conſtitutæ pecuniæ. mandatorem te non eſſe liquet. Conſtitutæ pecuniæ reum non eſſe liqoet. reſtat ergo te eſſe fideiuſſorem. Fateor plerumqoe fideiuſſorem ita interuenire vt ſuo nomine ſe daturum vel facturum promittat, *d. l. ficut.* non tamen quod ita plerumque interueniat non poteſt non aliter interuenire. Certa non eſt fideiuſſionis forma, ſicut nec ceterorum contractuum. variatur namque pactionibus. Plerumque fideiuſſor in id ſe obligat quod reus principalis debet. quo caſu etiamſi reus fuerit locuples, fideiuſſor tenetur; hocque iure prior conueniri poteſt inexcuſſo reo. At ſi ita interueniat, Quanto minus à debitore ſeruari poterit, non ideo minus fideiuſſor dicitur. quo tamen caſu ſi reus ſit locuples, non tenetur: ſi in aliquid ſit locuples, in reliquum tenetur: ſi plane inops, in ſolidum, *l. decem, inf.* Id enim agitur manifeſto eis verbis, vt in id tantum teneatur, quod à reo principali ſeruari non poterit. quod etiam videtur agi in ſpecie propoſita ſi promittat nomine Titij debitoris principalis ſe ſoluturum. & ideo in ſolidum teneror, ſi nulla ex parte Titius ſoluendo ſit: alias in minus, ſi in aliquid ſoluendo ſit: alias in nihilum, ſi locuples Titius ſit, *arg. l. 112. §. vlt. inf.* Cur autem id agi in hac ſpecie videatur, ſatis difficile eſt ratione demonſtrare. Si de Titio ſtipuler vt det, de te vt ſoluas nomine Titij, comparanda nobis eſt hæc ſtipulatio ſtipulationi Mihi aut Titio vtrum ego velim dari. Hac ſtipulatione ius ſiue obligatio in meam perſonam confertur, factum ſiue ſolutio in perſonam Titij, vt Titio ſoluatur, ſiquidem ego malim ei ſolui. Illa qooque ſtipulatione ius confertur in perſonam Titij vt det, factum in perſonam tuam, vt mihi quod Titius debet, ſoluas nomine Titij. Dare eſt iuris, Soluere facti. In hac ſtipulatione Mihi aut Titio dari, Titius non eſt reus ſtipulandi, ſed adiectus ſolutionis gratia. In illa quoque, Nomine Titij te ſoluturum, tu non es reus promittendi, ſed adiectus ſolutionis gratia. Conreus promittendi vel fideiuſſor non es, quia aliud promittis quam quod eſt in obligatione Titij. Titius ſe daturum promiſit, Tu te facturum. Quod ſi es adiectus, & acceſſio, *arg. l. obligationum fere §. acceſſio, ſup. tit. prox.* Non omnis ergo acceſſio ex debitoris parte aut fideiuſſor, aut mandator eſt, aut reus conſtitutæ pecuniæ. Eſt enim quartus, Adiectus. Rurſos ex hac ſtipulatione Mihi aut Titio dari, vt mihi detur ago certi, vt Titio ſoluatur ago incerti in id quod intereſt, *l. 118. §. vlt. inf.* Ergo

& ex illa ſtipulatiooe pariter agam cum Titio certi vt det, tecum vt ſoluas incerti in id quod intereſt. Titio locuplete nihil mea intereſt. Ergo Titio locuplete tecum non agam. Eadem ratio verſatur in ſpecie *l. ſi quis ab alio, in pr. ſup. de re iud.* De Primo decem dari ſtipolatus ſum, de Secundo ſatiſdari nomine Primi, Secundus non eſt conreus promittendi, non fideiuſſor, ſed adiectus ſatiſdanoois gratia. Cum Primo eſt actio certi, cum Secuodo incerti in id quod intereſt, *l. 112. §. vlt l. 113. §. vlt. inf.* Id enim hac ſtipulatione agitur, vt niſi ſatiſdederit Secundus, præſtet id quod intereſt. quod etiam expoſuimus in *l. 68. ſup.* Itaque ſi primus ſit locuples, cum Secundo nulla mihi eſt actio, vel ſi in partem Primus ſufficiat, cum Secundo in reliquam tantum partem eſt actio, vel ſi Primus nihil facere poſſit, in ſolidum. At, vt ad ſpeciem hoius §. redeamus, tentari poſſet hac ratione inutilem eſſe hanc ſtipulationem, Nomine Titij te ſoluturum. Quod ſoluitur nomine Titij, ipſe Titius ſoluere videtur, cuius rei argumentom eſt, quod ſi fuerit debitum, Titius liberatur etiam inuitus: ſi indebitum, condictio Titio competit non ei qui ſoluit. Dum ergo te ſoluturum nomine Titij promittis, Titium daturum promittis. hoc autem promittitur inutiliter. ergo illud. Negandum hæc eſſe ſimilia, Titium daturum & nomine Titij te ſoluturum. Illo modo de alio promittis non de te. Hoc modo de te promittis, vel etiam Titium ſoluturum per te, quod idem eſt. itaque hæc valet, illa non valet. In fine legis tractatur de hoc genere ſtipulationis, Si tibi nupſero, vel ſi te vxorem duxero tot dati. Ex ea ait cauſa cognita actionem denegari. Confertur ea ſtipolatio in caſum matrimonij. Videndum eſt igitur vtrum donationis, an alia ex cauſa fiat. Si fiat donationis cauſa, ex ea denegatur actio, quia collata eſt in tempos matrimonij, quo quidquid geritur inter virum & vxorem donationis caoſa nullius momenti eſt, *l. 3. §. & ſi ſtipulanti, l. cum hic ſtatus §. ſi ſponſus, ſup. de don. inter vir. & vxor.* nec confirmatur morte, *l. Papinianus, eod. tit.* Si ex alia cauſa, valere conſtat. Item ſi donationis cauſa fuerit probabilis, valet. Quid enim ſi hoc quaſi præmio inuitarint ſe ad nuptias? Pœna quidem nuptiæ conſtringi non poſſunt, *l. Titia, inf.* At nihil vetat præmiis, muneribus, promiſſis eas allici. L. 98. expoſui partim in 16. partim in 72. L. 99. partim in 83. partim in 8.

Ad L. Condicio 100.

Condiciones quæ in præſens vel præteritum tempus referuntur, ſtatim aut perimunt obligationem, aut omnimodo non differunt. Perimunt, ſi ita oon ſit. Non differunt, ſi ita ſit. veluti ſi Titius Conſul eſt, Si Titius Conſul fuit. Quod eſt, vel fuit, neceſſe eſt eſſe vel fuiſſe. Quod non eſt, neceſſe eſt non eſſe. Condiciones eæ neceſſariæ ſunt. At condiciones relatæ in futurum tempus non ſunt oeceſſariæ. Quod futurum eſt, neceſſe non eſt euenire, cum poſſit non euenire. hæc eſt ſenteotia Ariſtotelis, Chryſippi, Stoicorum omoium, quam noſtri Iuriſconſulti ſequuntur, qoi fere omnes ab Stoicis inſtituti ſunt, & ideo fructus vel partus futuri ſtipulationem cenſent eſſe iocertam, *l. vbi autem, ſup.* itemque rumpi teſtamentum poſteriore, in quo ſit ſcriptus heres ſob condicione quæ poſtea non exiſtat, quod tunc eum fiebat teſtameorum id noodum fuerit certum, & quod exiſtere potuerit quæ defecit, *l. cum in ſecundo, ſup. de ini. rup. teſt.* Videtur tamen Paulus ad Diodori ſeotentiam inclinare in *l. ſed & ſi reſtituatur §. vlt. ſup. de iudic.* dum ea quæ futura ſunt ſcribit antequam fiant iam vera eſſe aut falſa, cum alij incerta eſſe ea dicant, vel nec vera nec falſa. quorum ſententia frequentior eſt. Quamobrem ſi ſtipulationi applicetor condicio in futurum, nec extinguitor nec exiſtit obligatio ſtatim, ſed ceſſat & in ſuſpenſo eſt. Et hæc proprie condicio eſt, *l. 120. inf. hoc tit. l. reſpiciendum. ſup. de reb. cred. l. inſtitutio §. vlt. de con. inſtit. §. condiciones, de ver. obl. l. 3. §. ſi patronus, ſup. de bon. liber.* Interdum ea etiam condicio quæ in futurum tempos collata eſt, neceſſaria eſt ratione rei, veluti ſi ſol cras oriatur, quæ condicionis effectum non habet, *l. ſi pupillus §. 1. inf. de nouat.*

Ad L. Puberes 101.

Passime hæc lex eſt ab interpretibos accepta de puberibus qui curatores non habent, cum dicat, Suis, & hoc tantum de impuberibus ſit proditum innumeris locis non obligari eos ſine tutoris auctoritate, quaſi ſcilicet non idem ſit in puberibus. Puberes igitur ſine curatoris auctoritate obligantur. Nec mouere eos debuit *l. 3. C. de in integ. reſt* quæ de rerum alienatione, veluti de rerum venditione iam perfecta impletaque loquitur, non de obligatione. Fateor res ſuas puberem non alienare ſine curatoris auctoritate: nam curatori rerum adminiſtratio commiſſa eſt. At in perſonam puberis cotator poteſtatem non habet: pubes eoim eſt ſuæ tutelæ, ideoque de ſua perſona promittere poteſt ſine curatore ſoo. Itemque oubere, *l. ſciendum, ſup. de rit. nupt.* Similiter puberi ſoluitur recte ſine curatoris auctoritate, quanquam non cogatur debitor ei ſoli ſoluere ob metum reſtitutionis in integrum, *l. ait prætor, ſup. de minor.* Idem ergo etiam in iudicio quod non inſtituitur ſine curatore, ioſiurandum quod pro ſolutione eſt, defert recte ſine curatore, *l. nam poſtea §. ſi minor, D. de iureiur.* Imo & molieri puberi tutorem habenti ſine tutore ſoluitur recte auctore M. Tullio in Top. cum tamen impuberi non ſoluatur recte ſine tutoris auctoritate. Rurſus pubes ſoluit, & reſtituit recte ſine curatore ſuo, Impubes noo item, *l. 1. §. fuit, ſup. ad Trebel.* Pubes adit hereditatem ſine curatore, impubes non item, *l. cum in vna §. vlt. inf. de appel.* Puto eadem ratione in *l. 24 ſup.* ſcribi pupilli obligationem non perpetuari niſi interpelletor tutore auctore πρὶν αὐθεντεῖν puberis. Et in *l. 1. §. exercitorem, D. de exercit. act.* ſi pupillus nauem exerceat, exigi tutoris auctoritatem. Denique ea quæ perſonam ſuam ſpectant, is ſolus adminiſtrat recte ſine curatoris ſui aoctoritate, Res ſuas, veluti prædia aut mancipia aut mobilia, non item.

Ad L. Venditores 102.

Venditor emptori de euictione ita cauit: Quanti ea res erit, & ſpecialiter ſe agniturum ſumptus quos lite mota emptor feciſſet. Mortuo emptore, venditor egit ex vendito cum herede emptoris ad pretium, heres id ſolutum eſſe probauit & abſolutus eſt, an ſumptus in eam litem factos condicet venditori ex ſtipulatione illa qua ſe agniturum ſumptus venditor cauit? Minime: nam de ſumptibus cauit quos in lite proprietatis emptor faceret, non in alia lite. Quidquid adſtringendæ obligationis, id eſt, vt Græci vertunt, τὸ συμβαλλόμενον τῇ συστάσει τῆς ἐνοχῆς, id niſi palam pronuntietur omiſſum intelligendum eſt, *l. 99. ſup* Eos ergo ſumptus non repetet, quia nec in eos fuit venditor victori condemnatus, quos & alias victo iudex remittit habenti iuſtam cauſam litigandi. Verum id neceſſe eſt exprimi ſententia ex *Nou. 82.* At quærit Acc. an & ſi non cauiſſet venditor emptori ſe agniturum ſumptus quos in lite proprietatis emptor feciſſet, eos agnoſcere debeat iudicio ex empto. Victo emptore conſtare eſſe agnoſcendos & refundendos emptori, *l. ſi cum quæſtio, C. de euict. l. fideiuſſor, ſup. de do. exc.*

Vincente emptore ſecus eſt, niſi cauerit venditor ſe eos agniturum. & ita Acc. recte in *l. 1. C. de euict.* L. 103. expoſui in 83.

Ad L. Cum ſeruus 104.

Cvm domino ſeruus pactionem pro capite fecit aureorum decem, eiuſque pactionis reum, id eſt, expromiſſorem dedit, vt in ſpecie *l. & eleganter §. ſeruus, ſup. de dolo.* Expromiſſor tenetur ſeruo manumiſſo etiamſi ab ipſo ſtipulatore manumiſſus non ſit, dummodo eius beneficio ab alio manumiſſus ſit. Quod ſi alieno beneficio fiat liber, puto expromiſſorem non teneri. Non dato expromiſſore ſeruus ex ea pactione poſt manumiſſionem tenetur in factum, *l. 3. C. an ſeru. ex ſuo fac.* Interdum non paciſcitur ſeruus, ſed prorogat pretium libertatis. quo caſu querela ei datur aduerſus dominum qui non manumittit, *l. 5. ſup. de manumiſ. l. vix, ſup. de indic.*

Ad L. Stipulatus ſum 105.

Si Stichus aut Pamphilus debeatur ex ſtipulatione, vno mortuo, qui viuit dandus eſt, niſi malit promiſſor mortui æſtimationem præſtare, *l. cum res §. ſed ſi Stichus, ſup. de leg. 1.* videlicet ſi ſine facto eius mortuus ſit. alioquin æſtimationem offerens non audietur, *l. Stichum aut Pamphilum §. 1. inf. de ſolut.* Item niſi in eo qui mortuus eſt accipiendo iam ſtipulator moram fecerit. Homine enim oblato poſtea mortuo, continuo debitor liberatur. Oblatione ſola non liberatur. Interitu poſtea ſecuto liberatur continuo ex ſententia Sabini. Continuo, id eſt, ἀυτομάτως, quod eſt ipſo iure. Proculiani exceptionem putant eſſe neceſſariam, *l. interdum §. vlt. ſup.* quorum ſententia obtinuit. Oblatione item ſola aliquando ipſo iure quodammodo promiſſor liberatur: vt ſi offerat pecuniam petenti apud prætorem, eamque qui petebat noluerit accipere, & in actione à prætore petenda perſeuerauerit. Denegabit enim prætor actionem etiamſi eadem pecunia extet, *l. ſi debitor offerret, inf. de ſolut.* Vltro oblatum dum non peteret, ſi ſtipulator noluerit accipere, non ideo ei denegatur actio, niſi poſt oblationem interierit ex ſententia Sabini. L. 106. expoſui in 75.

Ad L. Vtrum 107.

Pater naturalis filium quem Titius habebat in adoptionem heredem inſtituit ſub hac condicione, Si à patre adoptiuo emancipatus eſſet. Pater adoptiuus nolebat eum emancipare, niſi pro pretio emancipationis ſibi filius certæ pecuniæ expromiſſorem daret. Filius expromiſſorem dedit, & ſic deinde emancipatus eſt, & patris naturalis hereditatem adiuit. Quæritur an pater adoptiuus cum expromiſſore poſſit agere ex ſtipulatu. Videtur enim inhoneſta eſſe ſtipulatio, vt filius manu emittatur. Seruus quidem pro capite ſuo paciſcitur & expromiſſorem dat, & argentum pro mutuo licite, *l. 104. ſup.* Liberum hominem pro capite ſuo quidquam præſtare illiberale, inhoneſtum, & illicitum videtur: nam & imponi ei donum, munus, operæ emancipationis cauſa non poſſunt, quæ imponuntur recte ſeruo manumiſſionis cauſa, *l. pen. ſup. de obſ. par. praeſ. l. pen. ſup. ſi à par. quis man.* Hoc tamen loco definitur eum expromiſſorem accipi recte. Ergo & pecuniam accipiet honeſte emancipationis gratia, *l. 1. §. ſi parens, ſup. ſi à par. quis man. fuer.* Plerunque autem parentes expromiſſorem certæ pecuniæ pro pretio emancipationis ſibi dari deſiderant, non quaſi protinus exacturi poſt emancipationem, ſed vt huius exactionis metu contineant filium emancipatum in offi-
A cio, & vt magis curentur à filio, quemadmodum Iauolenus ait hoc loco, quomodo & Plautus in Sticho, *Nunquam*, inquit, *nimis curare poſſunt parentem ſuum filiæ.* At operæ, donum, munus emancipatis imponi non poſſunt. Hæc ſolis libertis imponuntur. Non poteſt autem cogi parens vt filios emancipet ne extra ordinem quidem. Id filij officiis emereri debent, *l. vlt. in fi. C. de ſent. paſ.* vel quaſi redimere, vt in hac ſpecie, pecunia, vel reo dato.

Ad L. A Titio 108.

Valet ſtipulatio confecta ſub condicione, quæ pendet ex facto incertæ perſonæ: velut ſi quis Capi-
B tolium aſcenderit, ſi quis à me x. petierit, cuius tamen aliquam eſſe cauſam oportet, veluti donationem: nam ſtipulatio ſine cauſa non valet. falſum eſt condicionem eſſe pro cauſa. Itaque ſic quoque vtiliter ſtipulabor, Si qua mihi nupſerit, dotis eius nomine tot dari. cuius cauſa dos eſt non condicio. In lege præcedenti ſtipulationis cauſa eſt remuneratio emancipationis. De §. vlt. dixi in l. 17. De l. 109. in l. 12.

Ad L. Si mihi & Titio 110.

Si ſtipuler Mihi & Titio decem, duæ ſunt ſtipulationes, vna vtilis, altera inutilis, & mihi quinque ſola debentur, quod diximus in *l. 38. §. in ſtipulationibus, ſup.* Obſtat *l. fundus, ſup. de cont. empt. & l. 5. ſup. Com.*
C *præd.* quæ ſunt ex eodem libro. Si emam fundum mihi & Titio, totus fundus, tota ſeruitus ad me pertinet. Separanda eſt pecunia à ceteris rebus. Pecuniæ obligatio facile numero diuiditur: fundi aut ſeruitutis non æque. Pecuniæ duæ ſunt ſtipulationes. fundi emptio vna, ſeruitutis impoſitio vna. §. vlt. expoſui in l. 83.

Ad L. Si ſtipulatus fuero 111.

Svmpta eſt ex Pomponij libro v. ad Q. Mutium. Certum eſt vſu domus marito conceſſo, cum eo vxorem habitare poſſe. At contra dubitatur vſu vxori conceſſo, an cum ea maritus habitare poſſit. Et primus
D Q. Mutius admiſit poſſe, *l. 4. ſup. de vſu & habit.* Subſequitur itaque hoc loco Pomponius Q. Mutij ſententiam, dum vſu in ſtipulationem ab vxore deducto, prohibito viro ſtipulationem committi ſcribit. & in hac quæſtione dum in *d. l. 4. & l. 8 eod. tit.* citatur Pomponius lib. v. puto librum v. ad Q. Mutium intelligi. Adiicit hoc loco committi ſtipulationem Iter fieri non ſolum ſi me, ſed & ſi alium meo nomine ingredientem prohibeas: nam & per alium hæc ſeruitus vſurpatur, *l. vſu, ſup. quemadmod. ſeruit. amit.* Ait, *Latius*, πλατύτερον, Latitudo voluntatis contrahentium exigit hæc verba ſic accipi. Latitudo opponitur ſubtilitati ſiue ſtricto iuri, vt in *l. 1. C. vt action. ab her. & contra hered.* Ne propter nimiam ſubtilitatem verborum latitudo voluntatis contrahentium impediatur.

E

Ad L. Si quis ſtipulatus 112.

Qvæstio eſt an is cui datur electio poſſit variare. In diſiunctiuis electio eſt debitoris, cui & variare licet quoad ſoluerit, niſi fuerit ei nominatim electio data, *l. cum qui §. vlt. inf. l. huiuſmodi §. Stichum, ſup. de leg. 1.* Vtraque eſt de debitore: & ideo neutra opponitur recte huic l. quæ eſt de creditore. In debitore non diſtinguimus quo verbo ei ſit electio adſcripta, Volet, an alio: nam vbi ſemel de aliquo conſtituit, et ſe dando obſtringit, & ius ſtatim ſtipulatori vel legatario adquiritur. Nunc de creditore dicamus. Credi-

tor ooo poteſt vatiare ſi ei electio nominatim data ſit, A *l. 5. ſup. de leg. 1.* quod tamen diſtinctionem recipit ex hac lege: nam ſi quis ita ſtipulatus ſit, Stichum aut Pamphilum quem voluero, ſemel tantum eligere nec variare poteſt. Quod ſi ita, Quem volam, variare poteſt vſque ad litem conteſtatam. nam Volam eſt extenſiuum ſiue paratatieum in futurum, vt Volebam in præteritnm. Idemque opinor dicendum in legatario ſi ei data ſit electio per damnationem, iis verbis, Stichum aut Pamphilum vtrum Titius volet illi dato. Volet eſt extenſiuum, *l. filij, ſup. ad Tertyl.* ideoque ſi Tioos ſemel Stichum optarit, poteſt variare, quia & ſi eum optarit, oondum tamen adquiſiuit ante traditionem. Itaque res eſt integra. At ſi per viodicationem ei legatum ſit, ſecus eſſe arbitror: quia opo ooe ipſo B iure dominium ei adquiritur, quod nuda voluntate rurſus non amittitur. His addenda ſuot quæ dixi in l. 17. ſup. vbi oſtendi eſſe etiam differentiam inter Si volam, & Si voluero, ooo tamen inter Cum volam & Cum voluero. §. vlt. expoſui in l. 68. & 97.

Ad L. Cum ſtipulatus ſum 113.

Stipvlatvs ſum pœnam ſi opus arbitratu meo Kal. Iuois effectum oou eſſet. Ace. adiicit, tam in qualitate operis quam in opere perficiendo prorogando propter *l. ſi in lege, ſup. loc.* deinde operi faciendo laxiotem diem dedi. quæritur an Kal. Iunis opere non facto pœna committatnr? quod non videtur, cum mea voluntate prolata ſit dies operi faciendo. At Proculus ita diſtingueodum cenſet: Vel quo tempore C protuli diem, moratus nondum erat promiſſor operis effectionem, ſatiſque adhuc temporis habebat ad id perficiendum ante Kaleod. & hoc caſu pœna ooo committitur, quia per me ſtetit quo minus opus fieret ante Kalendas, *l. ſi creditor, inf. de nouat.* Vel quo tempore ego protuli, iam certum erat opus Kalen. Iuniis fieri non poſſe, moratomque nimis eſſe promiſſorem, & hoc caſu pœna committitur etiamſi diem protulero. Pœna non committitur ſi ipſe opus fieri arbitratus non ſim. Ponendum eſt igitur me arbitratnm. At cum tantum temporis præteruiſſet, vt iam ooo poſſet opos effici ante Kalen. Iunias, deſtiti arbitrati & diem protuli. Non ideo minus pœna committetur, quod aliquo tempore ante Kal. Iunias deſtiterim arbitrari & deſiderare vt opus fieret. alioquin me pridie Kal. defun- D cto & nequeunte arbitrari, pœna eadem ratione non committeretur. quod nequaquam dicendum eſt. Non committitur tamen pœna vel peti poteſt, antequam venerint Kalendæ Iuniæ, vt oſtendimus in *l. 8. ſup.* Poſt Kalendas peti poteſt. ſed an actori obſtet exceptio, quæritur. Et putem non obſtare, ſi id actum ſit inter contrahentes vt vtrumque præſtaretur, opus & pœna. Ceterum ſi id non ſit actum, altero contentus eſſe ſtipulator debet, & ideo ſi opus elegerit (eligere videtur ſi diem proferat operi faciendo) per exceptionem à petitione pœnæ ſummouebitur, *l. reſcriptum §. 1. ſup. de pac. l. ita ſtipulatus, in fi. inf.* Eſt etiam exceptioni locus aduerſus pœnæ petitionem in ſpecie *l. 2. ſup. ſi quis caut.* Promiſi iudicio ſiſti certo die adiecta E pœna. Ante diem tranſegi. pœna non committitur. Poſt diem tranſegi. pœna commiſſa eſt, ſed qoia videtur etiam de ea poſtea tranſactum, agenti obſtat exceptio pacti vel doli. abundat in ea lege negatio in Pan. Flor. & legendum, *ſi prius id negotium, &c.* In fi. huius legis, & *l. 114.* oſtenditur, incerti ex ſtipulatu eum tenett, qui promiſit ſe ſatiſdaturum vel ſe fundum liberaturum aut præſtaturum, ſicut ſi promittat, vt oſtendimus in *l. 68* & *97.* ſe crediturum vel ſoluturum. male Acc. dari præſcriptis verbis vel ex empto, cum lex manifeſto loquatur de actione ex ſtipulatu incerti. De lege 114. diximus in l. 24.

Ad L. Ita ſtipulatus ſum 115.

Si ſtipulor te ſiſti certo loco & ni ſteteris pœnam, & diem quo ſiſtas prætermitto, oon valet ſtipulatio. Atqui agebatur vt certo die ſiſteres. ergo habetur pro expreſſo. neſcit ſe hinc Acc. expedire. Agebatur id quidem, ſed non apparebat. Quod agitur, habetur pro expreſſo ſi & appareat, *l. 94. & 95 ſup.* Quod agitur nec apparet, non habetur pro expreſſo. Rurſus opponit Acc. *l. ſi finita, in princ. ſup. de dam. infect. & l. de die, ſup. qui ſatiſd. cog.* Stipulationi damni infecti ſolet adiici dies, intra quem ſi quid damni contigerit, ſtipulatio committatur. Si per errorem ſit omiſſus, nihilominus ſtipulatio valet, & in eum diem cautum intelligitur, quo plerumque caueri ſolet. Similiter ſi ſtipuler Iudicio ſiſti, nec diem adiiciam, nihilominus ſtipulatio valet, & in eum diem cautom intelligitur quo ſtipulator agere voluerit. His etiam neſcit reſpoodere. Hæ ſtipulatiooes Damni infecti & Iudicio ſiſti prætoriæ, ſollemnes & vulgares ſunt. Damni infecti ſollemnem & vulgarem diem habet. Iudicio ſiſti ſollemnem eum habet quem actor elegerit, in cuius poteſtate eſt quando agat. Eiuſmodi non eſt ſtipulatio conuentionalis, de qua hoc loco agitur, quæ noo eſt Iudicio ſiſti, ſed certo loco, puta Carthagine ſiſti. Hæc ſollemnem & vulgarem diem non habet, quia nec ipſa vulgaris ſtipulatio eſt: & ideo ſi cum ageretur vt certo die ſiſteret ſe promiſſor Carthagine, per errorem dies C omiſſus ſit, nec de eo liqueat, nihil actum videtur. Eodemque modo inotilis ſtipulatio eſt ſi ſtipuler pecuniam non adiecto numero, vel oleum non adiecta menſura, vel aurum non adiecto pondere, vel domum ædificari non demonſtrato loco. qua de re in *l. 94. & 95 ſup.* Item ſi fundum ſtipuler generaliter non adiecto nomine. qua de re in *l. 74.* vbi etiam oſtendimus cur tamen ſtipulatio hominis noo adiecto nomine valeat. Nunc videndum quid iuris ſit ſi in hac ſtipulatione Te ſiſti Carthagine, & ni ſteteris pœnam, ideo dies adiectus noo ſit, quia id agebatur vt quocumque die ſiſteres? Et conſtat vtilem ſtipulationem eſſe. Quando autem committatur pœnalis ſtipulatio, quæritur. Et placet non ante eam committi, quam certum eſſe cœperit promiſſorem ſiſti non poſſe, quod accidit D eo mortuo, quemadmodum committuntur ſtipulationes quæ à condicione incipiunt, veluti ſi Alexandriam non ieris, ſi Capitolium non aſcenderis, quæ tum committontur, com certum fuerit condicionem expleri non poſſe. Sed vtrum omnes ita committantur, videamus. An & hæc, Si Pamphilum non dederis tot dari? Et Pegaſus, qui ex Proculianis fuit, eodem iure cenſendam eſſe hanc ſtipolationem quo ſuperiores exiſtimauit, vt ſcilicet tum committeretur cum Pamphilus deſiiſſet poſſe dari, veluti mortuo Pamphilo. Diſſeotit ab eo Sabiuus. Die adiecto, veluti ſi Pamphilum Kalend. Iunus non dederis, nulla fuit inter eos diſſeoſio. Vterque cenſuit ex die ſtipulationem committi, vt diximus in *l. 8.* Die detracto, ve- E luti ſi Pamphilum non dederis, Pegaſus tum committi ſtipulationem cum deſiiſſet Pamphilus poſſe dari, Sabiuus cum poſſet dari à promiſſore nec daretur. eademque fuit diſſenſio in ſtipulatiooe, Domum ædificari, vt diximus in *l. 14.* Sabinus mouetor ſeotentia contrahentium, qui voluerunt vt quod eſſet in condicione præſtaretur, id eſt, vt daretur Pamphilus, & niſi daretur, tum pœna ſolueretur. Cum igitur dare potuit nec dedit, ſtatim ex mora pœna committitur, nec expectandum eſt vt Pamphilus dari non poſſit. hoc namque eſſet contra ſententiam contrahentium. Vtitur & exemplo penus legatæ. Si quis ita legauerit, Dato penum, Si penum non dederis dato decem.

Non

Non eſt expectandum vi peous dati non poſſit, ſed A ſtatim mora facta in dando penore, decem peti poſſunt, *l. cum fine, l. ſi penum, ſup. quando dies leg. ced.* quud etiam receptum eſt propter voluntatem teſtatoris, qui penum dari voluit aut pecuniam ſolui, vt non debeamus expectare dum penus dari non poſſit, & propter ipſius rei naturam: penus namque dari facile poteſt. Secus eſſet ſi difficilis eſſet datio. idemque poni in fundo poſſe oſtendimus in *l. 9. ſup.* Cum ergo & penum dari voluerit teſtator, & dari facile potuerit, æquum eſt ſtatim facta mora pecuniam peti. In hac autem ſpecie legata eſt penus, & ſic ante moram præſtatur petiturque iure legati. Poſt moram non cenſetur legata, nec eſt in petitione, eſt tamen in præſtatione, cum poſſit purgari mora vſque ad litem conteſtatam, pecunia eſt in petitione, *l. 1. ſup. de penu leg.* Igitur poſt moram legata eſſe deſinit, B & in legatum pecuniæ transfunditur. itaque ſi præſtetur poſt moram, mortis cauſa capitur, non iure legati. quod ad legem Falcidiam valde pertinet, quæ locum habet in legatis, fideicommiſſis, mortis cauſa donationibus, non in mortis cauſa capionibus. Eodem modo penus mortis cauſa capitur omnimodo ſi fuerit à principio ita legatum, Si heres penum non dederit x. dato, *l. 1. §. item ſi ita, ſup. ad leg. Falc. l. 1. ſup. de penu leg.* Nunc videndum vtra opinio ſit verior Sabini, an Pegaſi. Papinianus arbitratur Sabini ſententiam veram eſſe ſi duæ ſint ſtipulationes, vna Pamphili pura, altera pecuniæ condicionalis, veluti Pamphilum dabis, Si Pamphilum non dederis x. dabis, C ſicut in exemplo quo vtitur duo ſunt legata, vnum penus purum, alterum pecuniæ condicionale. Cauſa eſt, quia apparet voluiſſe contrahentes Pamphilum dari. Quare non eſt expectandum dum Pamphilus dari non poſſit. neque obſtat quod dicitur in § *1.* de ſtipulatione Te ſiſti & ni ſteteris x. dari, quæ eſt etiam duplex, nec tamen pœnalis committitur antequam certum fuerit te ſiſti non poſſe: nam id agebatur vt quocumque die ſiſteres. & ita ſi agatur vt quandocumque Pamphilus detur, pecunia non petetur antequam deſierit Pamphilus poſſe dari. Alioquin poſt moram factam in dando Pamphilo ſtatim ſtipulatio pecuniæ committetur. Et hoc caſu recte comparabitur hæc ſtipulatio penori legato: nam vt exiſtente condicione D ſequentis legati, id eſt, mora facta in dando penore prius legato, legatum penoris finitur & in legatum pecuniæ transfertur: ita exiſteos condicio ſequentis ſtipulationis tollit priorem & puram ſtipulationem & eam in ſe transfert & fit quaſi nouatio, *l. obligationum fere §. vlt. ſup. de obl. & act.* Exiſtit autem condicio continuo poſt moram factam in dando Pamphilo. Vnde fit vt iam Pamphilus peti non poſſit, & pecunia ſola debeatur petaturque. Eſt quidem Pamphilus in præſtatione etiam poſt moram, cum eam purgare liceat vſque ad litem conteſtatam, pecunia ſola in petitione. Et hoc quoties id agitur vt alterutrum præſtetur, Pamphilus vel pecunia, non vtrumque. quoniam & hic conſtat voluiſſe contrahentes vt Pamphilus daretur, quem in ſtipulationem deduxerunt. Quod E ſi id actum fuerit inter contrahentes, vt non dato Pamphilo, & pecunia & Pamphilus peteretur, quod fieri poteſt, *l. pen. ſup. de tranſ.* nulla dubitatio eſt ſententiæ Sabini locum eſſe, quando non ſolum præſtari Pamphilum voluerunt, ſed etiam peti, vt tum non poſſimus negare vbi Pamphilus dari potuit & datus non eſt, commiſſam eſſe vtramque ſtipulationem. Ergo ſiue hoc ſiue illud actum ſit, locum habet ſententia Sabini, & multo magis ſi hoc actum ſit, id eſt, vt vtrumque debeatur quod proponitur in fine huius legis: quem male quidam accipiunt de ſtipulatione quæ incipit à condicione quaſi Papiniano ad extremum generaliter probante ſententiam Sabini, ſiue ſtipolatio incipiat à condicione ſiue ab ſtipulatione. Loquitur enim de ea quæ incipit ab ſtipulatione cum id agitur vt alterum tantum præſtetur. Alioquin idem iuris non ſtatueret Papinianus in hac ſtipulatione, Si Pamphilum non dederis, x. dabis, quod ſtatuit ſupra in hac, Si Alexandriam non ieris, x. dabis. Ceterum ſi id agatur vt vtrumque præſtetur, conſtat non fieri nouationem. Si vt alterutrum, non fit etiam nouatio, ſed quaſi nouatio poſt moram Nouatio non fit, quia mutatur debitum & pro Pamphilo pecunia incipit deberi. Nouatione non mutatur debitum, ſed cauſa debendi. Quaſi nouatio fit, quia ſtipulatio Pamphili ex mora transfunditur in ſtipulationem pecuniæ. quæ transfuſio pariter fit nouatione, eiuſdem tamen rei, non, vt hic, alterius. Hæc de Sabino. Pegaſi ſententiæ locus eſt ſi vna ſit ſtipulatio incipiens à condicione, hoc modo, Si Pamphilum non dederis, decem dabis. nam qui ſic ſtipulantur, non id volunt vt Pamphilus detur, ſed vt pecunia. Illud quidem volunt vt ſoluto Pamphilo reus liberetur, ſicut cum ita à principio legatur, Si penum vel ſi fundum non dederis, x. dato. Committetur ergo illa ſtipulatio vbi Pamphilus deſierit poſſe dari, non poſt moram: nam & mora fieri nulla intelligitur in eo dando, quod neque peti poteſt, neque dari contrahentes voluerunt. eademque ratio eſt ſimilium ſtipulationum, Si Capitolium non aſcenderis, vel ſi Alexandriam non ieris, tot dari. neque huic Pegaſi ſententiæ obſtat *l. 9. ſup. hoc tit.* vt ibi oſtendimus. Non obſtat etiam *l. qui Roma §. Flauius, inf. hoc tit.* vbi licet à condicione incipiat ſtipulatio, id tamen quod eſt in condicione peti poteſt. Hoc ideo, quia id quod eſt in condicione licet deductum in ſtipulationem non ſit, eſt tamen deductum in conuentionem, ex qua naſcitur actio præſcriptis verbis. idemque eſt ſi ex conuentione non naſcatur actio, *l. nuda, C. de cont. ſtip.* namque pati debet reus ſecum agi ex ea conuentione, licet iure non ſit ex ea actio, vel pœnam inferre, vt recte eam legem Ioannes interpretatur. Non eſt autem dicendum id quod in conuentionem eſt deductum poſt moram transferri in ſtipulationem pœnalem, ſicut in ſtipulatione duplici dictum eſt. Stipulatio enim ſeipſam quaſi nouat, actionem præcedentem non item. itaque ex pactione ſupereſt actio. Hæc de Pegaſo. Sententiam ergo Sabini recipit Papinianus in ſtipulatione duplici, Pegaſi in ſimplici. Non in vtraque Sabini Ad hæc ſi quis quærat an ſtipulatione pœnali nouetur præcedens obligatio, ei nunc facile reſpondebitur. Quis neſcit nouationem non fieri niſi id actum ſit? Stipulatio igitur pœnalis non nouat præcedentem obligationem, niſi id actum ſit. Poſt moram tamen, quando duplex eſt ſtipulatio, prioris fit quaſi nouatio: quia ex poſteriore tantum agi poteſt, non ex priore. Cum hac reſponſione & definitione conſentiunt omnes leges aliæ, quæ in eam quæſtionem adduci ſolent.

Ad L. Decem ſtipulatus 116.

Si ſtipuler à Mæuio Quantominus à Titio debitore conſequi poſſem, Mæuius non eſt conreus debendi, vt hoc loco Paulus ait, Non eſt expromiſſor, quia nouatio non fit, *l. 6. inf. de nouat.* Sed eſt fideiuſſor, *l. ſi fideiuſſores, l. amiſſi, inf. de fideiuſſ. l. 2. C. de fideiuſ. tut.* Non eſſe conreum debendi hoc argumento oſtenditur. Cum duo ſunt rei debendi, vno ex eis conuento alter liberatur, *l. 2. inf. tit. prox.* ſi modo, vt ex veteribus pleriſque placet, & is qui conuentus eſt ſoluerit. recte. nam *l. ſi vt certo §. vlt. ſup. commod.* dicit, Exactione. & *l. 8. ſup. de leg. 1.* Actum & ſolutum. itaque nihil noui Iuſtinianus de duobus reis conſtituit in *l. vlt. C. de fideiuſſ.* Id vero non accidit in hac ſpecie: nam

Titio conuento atque etiam ſoluente, non dicimus Mæuium liberari, ſed non obligari. Acceſſit Mæuius ſub condicione. Potuit & conreus adici ſub condicione, *l. ex duobus, 1. inf. tit. prox.* Verum condicio ſub qua interceſſit Mæuius ſoluente Titio deficit. Soluente igitur Titio pro eo habetur, ac ſi nullo modo interceſſiſſet. Eadem condicio fideiuſſionis facit, vt non poſſit Mæuius conueniri in excuſſo Titio. Excuti prius Titium oportet, quo inuento locuplete, fideiuſſor non tenetur, vel ſi in aliquid idoneus inueniatur, in reliquum tenetur. Quod ſi plane inops ſit Titius, tum fideiuſſor tenetur in ſolidum. nam minus conſequi videtur & qui nihil conſequitur, *l. 32. 82. 150. inf. de verb. ſign.* vbi Theodotus Hermopolites tres eius articuli ſignificationes refert, τὸ βραδέως, τὸ μὴ παντελῶς, τὸ μηδ' ὅλως, & ita minus ſoluit qui tarde ſoluit, Minus ſoluit qui partem ſoluit, Minus ſoluit qui nihil ſoluit. Eandem ſpeciem tractarunt Celſus & Paulus *in l. vlt. ſup. de reb. cred. l. ſi decem, inf. de ſolut.* ex quibus his quæ tractantur hac lege adiciendum eſt, è contrario conuento prius Mæuio, quod fieri poteſt ſi eo tempore quo Mæuium conuenio conſtet Titium minus facere poſſe etiamſi cum Titio actum non ſit, Titium non liberari, ſed ſi poſtea melior quædam ei ſors obtigerit, in id teneri quod à Mæuio ſeruare non potuerim: vt, ſi cum deberentur quinquaginta, nec eſſet ſoluendo Titius, à Mæuio conſecutus fuero viginti tantum, reliqua perſequar à Titio poſtea facto ſoluendo. quod & ſeruatur inter reum & mandatorem. *l. ſi mandato meo, inf. de fideiuſſ.* & quemlibet alium fideiuſſorem. vel ſi nihil à Mæuio conſecutus fuero, nihilominus integra eſt actio in Titium poſtea factum locupletem, *d. l. vlt.* & *l. ſi decem.* Ex iis apparet agi prius poſſe cum huiuſmodi fideiuſſore ſicut & cum ceteris, ſed non inexcuſſo reo. Excutitur non iudicio tantum, ſed & extra iudicium. quo exemplo tentari poteſt etiam hodie ſecundum Nouellas Iuſtiniani agi prius cum fideiuſſore poſſe, non tamen inexcuſſo reo, nec neceſſario rei vires & facultates iudicio excutiendas eſſe. poſſe enim & aliter excuti. aliud eſſe agere, aliud excutere. Eſt alia quædam ſpecies in *l. fideiuſſor obligari §. vlt. inf. de fideiuſ.* in qua fideiuſſor accipitur ſub condicione, nempe hac, Si reus non ſoluerit, cuius longe alia eſt ratio, quam ſit eius ſub qua in hac lege proponitur fideiuſſor acceptus. Hæc enim committitur ſi reus locuples non ſit. Illa committitur etiamſi reus locuples ſit, & inexcuſſo reo ſtatim atque in ſoluendo fecit moram. quod pugnare videtur cum *l. ita ſtipulatus, ſup.* Nam ſtipulatio illa eſt ſimplex incipiens à condicione, Si reus non ſoluerit, fide tua eſſe iubes? Sed ideo committitur ex mora rei, quod id vero ſimile ſit actum vt cum alias mora rei noceat fideiuſſori, noceat & hoc caſu. Committitur etiam vbi ante moram deſiit reus poſſe ſoluere, vt puta mortuo reo, licet heredem reliquerit qui ſoluere poſſit, quod attigimus in l. 57. ſup. De L. 117. dixi in l. 54.

Ad L. Liber homo 118.

LIBER homo bona fide poſſeſſus ex re mea mihi adquirit, ſicut ſeruus alienus bona fide poſſeſſus & ſeruus fructuarius. Rurſus iis tribus ſi quid promittam ex re mea non teneor, ne quod ab alio ſtipulanti mihi adquirerent, eius aduerſum me actionem habeant ipſi vel domini eorum. At in hoc eſt differentia, quod ſeruus alienus & fructuarius ſi promittant mihi ex re mea, dominus eorum mihi de peculio non tenetur, Liber homo etiamſi promittat mihi ex re mea, tenetur. & ita breuiter hanc quæſtionem Rogerius complexus eſt. Obſtat *l. ſi creditor §. vlt. ſup. de pecul.* quæ ſi pecuniam meam mutuam dedero ſeruo fru-

A ctuario, mihi dicit dari actionem de peculio in dominum, computato tamen eo peculio quod apud me eſt, ſicut ſi extraneus ei credidiſſet. Videtur ergo ex re mea mihi dominus ſerui fructuarij teneri de peculio. Reſpondeamus, pecuniam quidem meam me credere fructuario, ſed ea deſinit eſſe mea & domino ſtatim adquiritur, cuius nomine vel peculiari accipitur: ideoque dominus mihi tenetur pro rata peculij quod apud ſe habet. Idemque ſi operas ſuas ſeruus à fructuario nomine domini conducat. quo ex negotio vltro citroque eſt actio, *l. ſed & ſi quid §. idem Iulianus, ſup. de vſufr.* Ex re mea & ex eo quod ſeruus geſſit in re mea non nomine domini, vnde nihil ad dominum emolumenti peruenit, dominus non tenetur: nam in iis caſibus non proprietarius, ſed ego
B dominus eſſe videor. Ait, *Hoc latere.* vt in *l. ſi teſtamento § vlt. inf de fideiuſ.* In §. *decem* oſtenditur puram eſſe ſtipulationem ſi ſtipuler hodie decem dari, ideoque non eſt expectandum dum hic dies præterierit. Confeſtim namque agi poteſt. quod plane indicat nullum reo laxamentum dari. Si in eum diem eſſet conſtituta obligatio, expectandum eſſet quoad dies ille præteriiſſet, ſicut qui ſtipulatur Kal. dari, non Kalendis agit, ſed poſtridie Kalendas. Dixi laxamentum non dari. Lege non datur. A prætore item non datur ſi ſit in manu pecunia vel res promiſſa. Si non ſit in manu, eius conquirendæ & tradendæ ſpatium aliquod neceſſario dandum eſt, *§ vlt. Inſtit. de inut ſtip.* Ducitur & in hanc rem argumentum ex *l.*
C *quod dicimus, inf. de ſolut.* vbi quod ſolui iuſſit teſtator ſtatim ab adita hereditate, cum aliquo ſpatio accipiendum eſſe traditur, ne alioquin cogatur hereditatem adire cum ſacco, cui coniungenda eſt *l. 1. §. item ſi ita, ſup. ad leg. Falcid.* quæ eſt ex eodem libro. Id tamen ſpatium perbreue eſt, & reſpiratio veluti quædam. quod non ita eſſe in conſtituto oſtendi in *l. 41.* Citatur male in eandem rem *l. ſi cum militi §. vlt. ſup. de compenſ.* quæ non de illo permodico ſpatio loquitur, ſed de tempore iudicati faciendi quod lege datur, & fuit primum menſis vnius, tum duorum, ad extremum quatuor. Dari item dicitur humanitatis gratia, &, vt Græci dicunt, πρὸς φιλανθρωπίαν. illud modicum ſpatium non humanitatis gratia datur, ſed ex
D neceſſitate, quo rem quæ non eſt in expedito promiſſor quæſitum eat & tradat. De §. vlt. dixi in l. 97. De L. 119. in l. 53. De 120. in l. 100.

Ad L. Ex ea parte 121.

INITIVM expoſui in l. 53. Sequitur §. *mulier,* quo colligitur contra bonos mores fieri ſi quis vxori adiungat concubinam. male ergo hanc Conſtitutionem quidam Conſtantino tribuunt propter *l. 1. C. de concub.* Obtinuiſſe eam ante Conſtantinum hic §. probat & *l. vlt. in fi. ſup. de diuort.* & Paulus 11. *Sentent. tit.* xx. Si is qui vxorem non habet concubinam habeat, hoc vero non fit contra bonos mores pop. Romani. Erat namque concubina vxoris loco. Finge, mulier cum nuberet quaſi pœnæ nomine ſtipulata eſt cc. de viro, ſi
E tum à ſe reiectæ concubinæ conſuetudinem poſt nuptias repeteret. Vir concubina diutius carere non potuit, concubinam reduxit. an ex hac ſtipulatione agi cum eo poteſt? Sic videtur, cum bonis moribus conueniat, & ſit ex dignitate nuptiarum. Non poſſunt ipſæ quidem nuptiæ pœna conſtringi, vt ſæpe diximus ſupra, Honor & decor nuptiarum poteſt, vt coërceatur qui eis prior dedecus attulerit.

IN INSVLAM] Stipulatio ita concepta, Cum morieris dari, morte naturali committitur non deportatione: Idemque eſt ſi per Conſtitutionem Iuſtiniani ita concepta ſit, Poſt mortem tuam dari. quæ ante Iuſtinianum fuit inutilis. ideoque hoc §. ita proponi-

Digitized by Google

tur concepta, Cum morieris, non poſt mortem. Caſus ergo mortis non trahitur ad caſum deportationis. ac ſiue ciuitati teſtituatur promiſſor & in ea moriatur, committetur ſtipulatio aduerſus heredem eius, ſiue peregrinus moriatur, aduerſus fiſcum qui in eius locum ſucceſſit. Ex deportatione ſtatim aduerſus fiſcum non committetur. At contra caſum mortis ad deportationem trahi ſunt qui colligant ex *l. Gallus §. & quid ſi tantum, ſup. de lib. & poſt.* male. nec enim is eſt eius §. ſenſus, ſed hic potius, nepotem poſtumum non tantum in caſum mortis filij inſtitui poſſe, ſed & in caſum deportationis vel ſimilem nominatim. Idem colligunt ex *l. ſi ita, ſup. quando dies leg. ced.* vbi fideicommiſſum relictum ſub hac condicione, Si morte patris ſui iuris fiat, trahitur ad omnes caſus ſoluendæ patriæ poteſtatis, veluti emancipationem & deportationem patris. quod vtique non temere fieret ita condicione concepta, Si pater moriatur. Sed cum dixit, Si morte patris ſui iuris fiat, pro eo habetur ac ſi dixiſſet, Si ſui iuris fiat: nec enim tam videtur ſollicitus fuiſſe de modo, quam de fine. Idem colligunt ex legibus quæ comparant deportationem morti, *l. 1. §. vlt. ſup. de bon. poſſ. contr. tab. l. 4. §. pen. ſup. de bon. lib.* & aliis quibuſdam. Sed ex eo non efficitur caſum mortis expreſſum in lege vel contractu vel teſtamento forte, duci ad caſum deportationis. Deportatus comparatur mortuo. Quid ita? Ciuitate multatur. Cognationem amittit, & ob id non habet bonorum poſſeſſionem contra tab. parentum, & legata ei non conſeruantur petita bonorum poſſeſſione contra tabulas. Patronatum amittit, Bona amittit, & fiſcus ei ſuccedit, & ob id obligationibus eximitur etiam naturalibus, *l. ſi debitori deportato, inf. de fideiuſſ.* vbi tota, id eſt, ciuilis & naturalis, & generaliter quæcumque iuris ciuilis ſunt. Patriam poteſtatem non habet, teſtamentum facere vel ex teſtamento aut codicillis capere non poteſt, niſi quid alimentorum, veſtiarij aut calcearij nomine relinquatur ex conſtitutione Antonini, *l. 16. inf. de interd. & releg.* Ex ſtipulatione obligari non poteſt, quia ſtipulatio eſt iuris ciuilis, *l. quoties in fi. inf. de nouat.* Si quod ſub condicione debetur, ſtipulet pure nouandi animo, nouatio non fiet niſi priore ſtipulatione commiſſa euentu condicionis, rurſus non fiet niſi ſit qui ex poſteriore obligari poſſit. Ideoque pendente condicione deportato poſteriore promiſſore, etiamſi poſtea exiſtat condicio, nouatio non fiet, quia non eſt perſona quæ obligetur, niſi iam bona fiſcus agnouerit. Neque obſtat *l. nouatio, inf. eod. tit.* nam mortui hereditas vicem perſonæ ſuſtinet. Deportati ſucceſſio non item. qua in re non comparatur deportatus mortuo, vel potius ſucceſſio eius iacens non comparatur hereditati iacenti. Plane in ſpecie *l. interci. tit. ſup. de cond. & demonſt.* deportatus non comparatur mortuo, cohibendorum ſcilicet caducorum, coërcendæque legis Iuliæ & Papiæ cauſa, cui rei ſtuduerunt maxime Iuriſperiti auctore Iuſtiniano in *tit. de cad. tol.* Nondum eſt ſatis. Dicit Marcianus, deportatum habere ea quæ ſunt iuriſgentium, *l. quidam, ſup. de pœnis.* Quid hoc eſt? Idem Marcianus id expoſuit in *l. 15. inf. de interd. & releg.* ſed non extat in libris noſtris. Pandectæ imperfectæ ſunt. Deſiderantur tribus aut quatuor locis multa. Illo x. capita, quæ nobis conſeruarunt libri βασιλικῶν. Deeſſe ea argumento eſt ſpatium illud quod poſt l. 9. in archetypto Florentinarum relictum eſt, adiecto ſigno quo repletionis id ſpatium indigere demonſtratur, & quod in aliis ſcriptis quidam leges Græcas deeſſe, falſa tamen coniectura quaſi deſint Græca illo ſpatio non Latina, notarunt. Ea vero qualia ſint referam hoc loco. Legem nonam ſequitur x. Martiani, Ne cui victu interdici poſſit. Et xi. Vlpiani, Puniri pecuniariter eum qui recipit relegatos. De iis qui deportatos recipiunt Paulus ſcribit v.

A *Sentent. tit. 26.* lege Iulia de vi eos teneri. Ex xii. Martiani, Cui ciuitate interdictum eſt, ſi ciuitate non abſtineat, ei prouincia interdici ad tempus, augetur enim pœna ob contumaciam, vt in *l. 4. ſup. de pœnis.* Et xiii. Pauli, Manumiſſum à relegato non poſſe Romam accedere, cum nec patronus poſſit. Et xiv. Vlpiani, Relegatum eſſe eum qui arcetur prouincia vel Roma, vel ſuburbiis perpetuo, vel ad tempus. Differentiam eſſe inter deportationem & relegationem, quod deportatio ciuitatem & bona adimat, Relegatio non item, niſi ſpecialiter adimantur, vt in *l. 4. eod. tit. & l. deportatorum, C. de pœnis.* Relegandi ius habere Principem, Senatum, Præfectum prætorio, Præſides prouinciarum, non Conſules. nec mirum: nam & ante Seuerum Præfect. vrbi non fuit ius relegandi. ſolus populus & Senatus id iuris habuit in vrbe, non magiſtratus. Additur, eum qui ciuitatem amiſit & bona retinet tacente & conniuente fiſco, creditoribus teneri actionibus vtilibus. & has vtiles actiones intellexit in *l. pen. inf. de ſentent. paſ. & reſt.* quæ eo caſu neceſſariæ non ſunt, puta reſtituto deportato boniſque redditis, cum directæ competant. Ex xv. Martiani, Deportatos ciuitatem amittere non libertatem, & ea quæ ſunt iuris ciuilis, non ea quæ ſunt iuriſgentium: nam emere, vendere, locare, conducere, permutare, mutuum & alia iuriſgentium negotia contrahere poſſe. itemque adquiſita pignori obligare, niſi ea in fraudem fiſci, qui ei in peregrinitate morienti ſucceſſurus eſt, vt & probat *l. 2. C. de bon. proſcript.* creditoribus dolum participantibus pignori obligauerit. Ea quæ ante deportationem habuit, cum publicata ſint, non poſſe eos alienare. Poſt deportationem quæſita eo viuo nondum eſſe publicata. Deportatum à Præſide ſine approbatione Principis poſſe ex teſtamento hereditatem & legata capere. credo quia Præſes non habet ius deportandi inconſulto Principe, *l. 1. ſup. de leg. 3.* Et xvi. eiuſdem, Deportatos nec hereditates nec legata capere, niſi quid alimentorum aut veſtiarij nomine relinquatur. & cum Vlpianus Damaſcenus petiſſet à principe, vt ſibi liceret matri deportatæ ea quæ ſunt ad victum neceſſaria, & mater per libertum vt ſibi liceret filio deportato quædam teſtamento relinquere, reſcripſiſſe Imp. Antoninum, Neque hereditatem neque legata vel fideicommiſſa deportatis contra ius publicum relinqui, nec ſtatum eorum mutari poſſe. Quod tamen pie rogaſſent vt liceret eis vltima voluntate alimenta aut veſtiaria relinquere, id ſe concedere. quod ſummo iure ita ſe habere interpretes notant. humana interpretatione deportatum matri ſuccedere, *l. 1. §. qui operas, ſup. ad Tertyl.* Et xvii. Pomponij, Relegatum ſtatuis & inſignibus honorari poſſe. excipienda eſt cauſa maieſtatis, *l. eorum, ſup. de pœnis.* Et xviii. eiuſdem, Relegatum integrum ſuum ſtatum retinere, & dominium rerum ſuarum & patriam poteſtatem, ſiue ad tempus ſiue in perpetuum relegatus ſit. Deportationem non fieri ad tempus. quod etiam proponitur in *l. 4. l. 7. §. hoc eſt, eod. tit.* Tum xix. & vltima Calliſtrati, Relegatum ſiue Interdictum patria ſua, Roma abſtinere debere, etiamſi id adiectum ſententia non fuerit, cum ſit communis patria, quod & probat *l. 7. §. conſticutum, & l. ſi cum dotem § ſi patri, D. ſol. mat.* & Claudius Imperator apud Suetonium. Sed & ciuitate abſtinere ea debet, in qua agit princeps, vt Calliſtratus ait, vel per quem tranſit, quod ſolum Imperatorem, qui pater patriæ eſt, intueri liceat eis qui & Romam accedere poſſunt. & ita de his qui ignominioſe miſſi ſunt proditum eſt, neque Romæ eos neque in ſacro comitatu agere poſſe, *l. milites § miſſionum, inf. de re mil.* Addit Calliſtratus, Deportatum ſtatim ex ſententia capite minui, & pœnæ ſuæ ſubiici, niſi quæ gra-

uior cauſa, puta maieſtatis, grauiorem pœnam infli-gi poſtulauerit. Et hæc de deportato ſufficiunt. In §. vlt. oſtenditur, ex ſtipulatione cui ineſt doli præſtatio, quod ſit adiecta clauſula doli, ſi quid dolo promiſſor fecerit, heredem eius teneri in ſolidum etiamſi nihil ad eum peruenerit, ſicut ex contractibus quibus ineſt bona fides, veluti mandati, depoſiti, commodati, tutelæ, negotiorum geſtorum. Doli clauſula ſtipulationem facit bonæ fidei, ſicut doli exceptio. Nec iis obſtat §. *aliquando, Inſtit. de perp. & temp. act.* nam id tantum aliquando fieri ait, vt ex dolo defuncti contractus heredem non teneat, ſi nihil ad eum peruenerit. Delenda enim eſt particula, *Veluti*, in eo §. Id autem accidit in actione depoſiti, Quod tumultus, incendij, ruinæ, naufragij cauſa depoſitum ſit, quæ in duplum ex dolo defuncti contra heredem non datur, quia pœnalis eſt, *l. 18. D. depoſ.* Item in actione de precario, quæ ex dolo defuncti non datur in heredem niſi quatenus ad eum peruenit, *l. quæſitum §. vlt. ſup. de precar.* quia precarium ad heredem non tranſit, *l. cum precario §. vlt. eod.* Ceteri contractus ad heredem tranſeunt, & ob id heredem etiam teneri in ſolidum. Dices, Societas ad heredem non tranſit. Heres tamen pro ſocio tenetur ex dolo defuncti. Hoc ideo, quia lucri & emolumenti ſucceſſor eſt, *l. nemo poteſt, l. verum §. in heredem, ſup pro ſoc.* Precarij nullum reſtat emolumentum.

Ad L. Qui Romæ 122.

QVIDAM mutuam pecuniam accepit Romæ, eamque promiſit ſe Epheſi certo die redditurum. Nun poteſt alio loco ſoluere quam Epheſi inuito ſtipulatore, *l. is qui, ſup. de eo quod cer. lo. l. fideiuſſor § 1. inf. de fideiuſſ* Eo volente poteſt, *l. continuus §. cum ita, inf.* Similiter ante diem non ſoluit recte inuito ſtipulatore, vt diximus *ſup. l. 38. §. inter.* Quid igitur ſi hic promiſſor pecuniam, quam ſe Epheſi certo die redditurum promiſit, offerat Romæ ante diem, nec velit eam creditor accipere? Et conſtat promiſſorem non liberari qui offert incongruo loco & tempore, & moram non facere creditorem qui recuſat accipere. quinimo ſi offerat congruo loco & tempore promiſſor non liberatur, vt diximus in *l. 73.* licet tum mora fieri per creditorem videatur. Vulgo putant, id hoc reſponſo Scæuolæ contineri, Incongruo loco & tempore factam oblationem non liberare debitorem. quod eſt notiſſimum, cum ea quæ ſit congruo loco & tempore debitorem non liberet. ego puto obſcuriorem eo quæſtionem explicari: nam & verba neſcio quo modo quiddam aliud agi ſignificant. An igitur hæc potius ſit ſpecies videamus. Quidam mutuam pecuniam accepit Romæ, & promiſit eam ſe Epheſi certo die redditurum, & vſuras in futurum prorogauit. quod ſit recte, *l. qui in futurum. ſup. de pac. l. 2. §. non male, ſup. de do. excep. l. vlt. C. de vſur.* Tum offert ſortem Romæ & ante diem. An cogitur creditor accipere? Iam reſpondit ſupra, non cogi. An hæc oblatio ſiſtit curſum vſurarum, paritque promiſſori repetitionem earum quas prorogauit & repræſentauit? Minime. Oblatio ſola nunquam impedit curſum vſurarum, *l. acceptam, C. de vſur.* multo minus hæc quæ ſit inopportuno loco & tempore. & hoc ſunt qui putant hac lege caueri. quod etiam non concedo: nam obiter quidem in ea refertur vſuras datas promutuo, ſiue, vt Seneca loquitur, in anteceſſum, quod iis Græcis reſpondet ειϛ προχρεων, ſed quæſtio eſt de ſorte an integra peti poſſit, non de vſuris. Recte Acc. adiicit eum qui debet ſortem ſub vſuris, vel ſub αντιχρησει non poſſe ſoluere ante diem ſi pacto conuenerit ne ſolueret ante diem certum, nec oblationem vel obſignationem eius-

A dem vſuras legitimas inhibere: nam iure ita eſt omnino, ita tamen vt legis modus non excedatur. Ego vero arbitror hanc eſſe huius l. ſpeciem. Quidam accepit mutuam pecuniam Romæ, eamque promiſit ſe Epheſi redditurum *per tres menſes.* Sic Flor. legitur recte, non, poſt tres menſes. Per tres menſes, id eſt, tribus penſionibus, vt Græce δια τριων μηνων, & in *l. Seia, ſup. de vſur.* bene intellecta, & *l. lecta, ſup. de reb. cred.* Et vſuras in futurum prorogauit. Poſt paucos dies cum nondum exiſſet primus menſis, nondumque vllæ deberentur vſuræ, quæ menſtruæ ſunt integram pecuniam obtulit Romæ teſtibus præſentibus deductis vſuris quas prorogauerat. & vero ſi creditor eam ſtatim vellet accipere, deducendæ vſuræ forent, quaſi

B ſine cauſa prorogatæ. At creditor noluit eam pecuniam accipere. Non quæritur in hac lege an hæc oblatio debitori proſit. Conſtabat enim non prodeſſe factam incongruo loco & tempore. Verum hoc quæritur an ei præiudicet, id eſt, an cum in integrum obtulerit ſummam debitam, primo menſe poſſit ab eo integra peti. Scæuola reſpondet, poſſe. Sibi ergo offerendo integram pecuniam præiudicium attulit: nam ſi nihil obtuliſſet, primo menſe vna tantum portio ſortis ab eo peti poſſet. *Sua die*, id eſt, primo menſe, vt in *l. ſi neceſſarias §. ſi annua, ſup. de pig. act.* Et ita heres qui debet Stichum aut Pamphilum, offerendo Stichum ſibi præiudicat, vt non poſſit poſtea inuito legatario Pamphilum dare, *l. huiuſmodi §. Stichum, ſup. de leg. 1.* Eſt & aliud exemplum quo integra pecunia

C offertur non diuiſis penſionibus in *l. 3. §. Stichus, ſup. de ſtatulib.*

CALLIMACHVS] Species eſt de credito nautico, quod eſt periculo creditoris. Terreſtre eſt periculo debitoris. hoc ακινδυνον, illud επικινδυνον. Sic apud Pollucem legendum lib. VIII. c. [illegible] ex qua differentia ſequuntur aliæ: Vt nauticæ pecuniæ vſuræ debeantur ex pacto, *l. in quibuſdam, ſup. de nau. fœn.* vt infinitæ & immenſæ debeantur auctore Paulo II. Sent. quod ſit ratione ſuſcepti periculi, quæ in terreſtri ceſſat. Nauticæ autem pecuniæ periculum creditor ſuſcipit vel in omne nauigationis tempus, vt in ſpecie huius §. vel in certum portum duntaxat. Inde Græcis duo pecuniarum nauticarum genera ετερόπλοα & αμφοτερό-

D πλοα. Diſcuſſo periculo deſinit vſura & pecunia eſſe nautica. Interdum creditor nauticæ pecuniæ ſeruum mittit, aut libertum nauigaturum cum debitore, quem Græci vocant παραναυτην, quod vſurarum ſua die exigendarum cauſa mittatur, vt in hac ſpecie, & in *l. traiectitiæ, ſup. tit. prox. l. nihil §. operis, ſup. de nau. fœn.* His cognitis ponamus ſpeciem. L. Titius per Stichum ſeruum credidit pecuniam nauticam Callimacho ſub vſuris à Beryto in Brenteſium, & à Brenteſio in Berytum, ſi intra Idus Sept. à Brenteſio nauem ſolueret. & in eam ſummam pignori cauit eſſe merces quas Callimachus Beryto comparaſſet, quaſque Brenteſio redempturus eſſet. quo in pignore L. Titius potior eſt, ſi merces Beryto comparatæ ſunt eius pecunia, & ex eis rurſus

E aliæ refectæ Brenteſio. Miſit item cum debitore Erotem παραναυτην. Adiecta eſt illa condicio prouidenter, vt intra Idus Sept. Brenteſio vela ſolueret, euitandi periculi cauſa, quod poſt id fere tempus à mari ſummum imminet occidentibus vergiliis, vt notauit Alc. x. παρ. c. 19. vbi etiam animaduertit Brenteſium dici hoc loco Græco nomine pro Brundiſio. recte Græci Βρεντήσιον dicunt. Quidam poëtæ breuitatis cauſa auctore Feſto etiam Brendam dixerunt. Dixit item reparare merces pro emere, vt in *l. 9 § pen. ſup. de ſtatulib.* Libertas pecunia reparari non poteſt: vbi Græci 48. Βασιλικῶν vertunt αγοραζεσθαι. Creditorem quoque quem initio nominauit Titium, poſtea vocat Seium. His nominibus Gaius, Seius, Titius, Iuriſconſulti promiſcue vtuntur, vt

Philoſophi Dionis & Theonis, quod alias ex Plutarcho & Tertulliano demonſtrauimus. Eſt & vnus locus in eis nominibus valde deprauatus apud Saluianum vii. de prouidentia Dei. Ganeonem non eſſe ganeonem, aut quemcumque ſæuum non eſſe ſæuum, legendum Gaium non eſſe Gaium, aut quemcumque Seium non eſſe Seium. Eſt alius apud Optatum vi. aduerſus Parmenianum: His etiam verbis loqui non erubeſcunt, Gaſei vel Gaiaſei, Quandiu te tenes? legendum, Gai, Sei, vel Gaia, Seia. vt in præcantationibus Marcelli, Nunquam ſciat illa Gaia Seia cordis dolorem. Sed redeamus ad ſpeciem huius §. Id quoque inter Callimachum & Stichum ſeruum Titij conuenit, vt ſi intra Idus Sept. Brenteſio Callimachus nauem non ſolueret, Eroti ſeruo cermacolurho protinus omnem pecuniam Romæ perferendam redderet cum vſuris & ſumptibus ſerui. & hæc omnia Callimachus promiſit Sticho ſeruo Titij ſtipulanti. His ita conuentis, Callimachus Brenteſium venit, & Brenteſio ſoluit ante Idus Sept. ſecundum legem conuentionis. ita initio ponit Scæuola. at poſtea ſcribit eum ſoluiſſe eo tempore, quo iam pecuniam Brenteſio Eroti reddere Romam perferendam deberet, quod eſt poſt Idus Sept. Secum igitur ipſe pugnare videtur. quæ res effecit vt Alc. addita negatione ita legeret, Sed cum non ante Idus, quam non puto addendam, ſed potius verbi, miſiſſet, poſtremam ſyllabam eſſe repetendam, hoc modo, In nauem miſiſſet ſet eo tempore, &c. vt eſt in quibuſdam libris, vt hic ſenſus ſit. Soluiſſe quidem nauem Callimachum ante Idus, ſed eo tempore quo iam pecuniam Eroti reddere deberet, id eſt, cum non longe abeſſent Idus, certumque eſſet iam intra Idus Berythum appellere eam non poſſe. Soluit tamen eam eo tempore conſenſu Erotis ſerui eius pecuniæ gratia ſecuti. Cum autem iam veniſſent Idus, needum peregiſſet inſtitutam nauigationem, poſt Idus naufragium fecit. Quæritur an pecuniæ periculum ad creditorem pertineat. quod non videtur, cum debitor ex lege conuentionis non enauigarit ante Idus. Erit ergo debitoris, nec eum excuſabit conſenſus Erotis, qui domini conditionem deteriorem facere inopportunæ nauigationi conſentiendo non potuit, *l. 3. C. de pac.* & domino competet pecuniæ condictio ex ſtipulatu. Tum quærit quid iuris ſit, ſi poſt Idus nauiganti Callimacho Eros conſentiat? Idem fruſtra quærere videtur, niſi ponas Eroti datam facultatem proferendi temporis, & conſenſu eius Callimachum porro ſoluiſſe poſt Idus, & hoc quæri, an naue ſubmerſa ipſo iure domino denegetur actio ex ſtipulatu. quod negat. Ipſo enim iure dominus habet actionem ex ſtipulatu, ſed repellitur exceptione, ſi non conſenſu Erotis ſerui poſt Idus nauigatum ſit. Summa §. hæc eſt, vt eſt reſcriptum 53 Βασιλικῶν. tit. 5. *ὁ δοθεὶς ναυμακλήρῳ τῷ δανειζομένῳ ναυτικὸν δάνειον εἰ δύναται παρὰ τὰ σύμφωνα συνθέντα τῷ δανειστικῷ βλάπτειν τὸν δανειστὴν, εἰ μὴ τοῦτο ἐπετράπη παρ᾽ αὐτοῦ.* Obſ. libris eadem docui, nec debui repetere.

FLAVIVS] Flauius Claudio ſeruum donauit eo pacto vt manumitteretur, & ſi non manumitteretur, pœnam ſtipulatus eſt. Ait cum Claudio agi poſſe, præſcriptis verbis ſcilicet, vt ſeruum manumittat. Atqui ipſo iure liber factus videtur ex Conſtitutione Marci & Commodi ad Aufidium Victorinum. Reſpondeo, hanc conſtitutionem pertinere ad ſeruos venditos ea lege, non ad donatos, *l. Paulus reſpondit, ſup. de lib. cau.* fuit quidem poſtea porrecta ad donatos, *l. pen. ſup. qui ſine manum. l. 2. C. ſi manc. ita fuer. alien.* At Scæuola, qui de iure reſpondit temporibus Marci & Commodi, verba Conſtitutionis nondum ad donatos porrectæ ſecutus eſt. Non pertinebat etiam ea Conſtitutio, neu adhuc pertinet ad hunc caſum, ſi dedero tibi pecuniam vt ſeruum tuum manumittas, *l. naturalis §. at cum do, ſup. de præſ. verb.* nec ad ſeruum legatum vt manumittatur,

A *l. ſi fundum ſub condicione §. Stichum, ſup. de leg. 1.* In ſpecie autem huius §. Claudius vel heres eius manumittendo euitat pœnam quoad lis de pœna conteſtetur: nec ex mora facta in manumittendo fit transfuſio in ſtipulationem pœnalem, vt expoſuimus in *l. ita ſtipulatus, ſup.* ſed eſt in Flauij arbitrio, vtrum velit petere vt manumittatur, an vt pœna inferatur. Additur, & ſeruum ipſum poſſe agere de libertate ceſſante ſtipulatore vel herede eius. Si non ſit qui petat, ipſe ſibi petet libertatem.

COHÆREDES] Species hæc eſt. Coheredes inter ſe prædia hereditaria diuiſerunt, quod fit partibus permutatis inuicem, *l. cum pater §. hereditatem, ſup. de leg.*
B 2. Vnum tantum prædium reliquerunt indiuiſum. & permutationi ſiue diuiſioni adiecerunt pactum vt ſi quis totum partem illius prædij, quod commune remanſit, vendere vellet, coheredi tantum ſuo vel heredi eius eam venderet certo pretio. Si aduerſus ea fieret, vltro citroque pœnam ſtipulati ſunt. Tum poſtea coheres ſæpe teſtato conuenit coheredem, vel coheredis tutores, quæ teſtatio in tutorum perſona eandem vim habet, ſe velle vendere partem ſuam, emeret eam ſi vellet vel venderet ſuam. Hanc ei optionem dedit vt emeret vel venderet. recte: nam hac conuentione vtrique proſpicitur, vt alteruter ſolidam rem habeat, quod partis emptor facile non inueniatur. at coherede ceſſante vendidit extraneo. incidit in pœnam ipſo iure, tuebitur tamen ſe exceptione doli vel in factum, quia per eum non
C ſtat quo minus partem eam coheres habeat. Quod ſi per eum non per coheredem ſtetiſſet, teneretur cum effectu pœnæ nomine. Sed & non adiecta pœna putem eſſe actionem præſcriptis verbis ſi extero vendiderit in id quod intereſt, vt ex vendito in *l. ſi ſterilis § ſi tibi, ſup. de act. emp. l. qui fundum, 2. ſup. de cont. empt.* Pacto igitur coërceri poteſt libertas alienandi, *l. vlt. C. de reb. alien. non alien.* Sic recte paciſcitur donator ne donatarius rem donatam alienet, *l. 135. §. ea lege, inf. hoc tit. l. 3. C. de cond. ob cauſ. dat.* quo caſu valet quidem alienatio facta contra conuentionem, ſed donatarius vel ex ſtipulatu tenetur in id quod intereſt, vel condictione ob rem dati: nam ita recte Græci ad eam l. 3. *τῷ μὲν νόμῳ ἡ ἐκποίησις οὐ κωλύεται, ὁ δὲ δωρεὰν λαβὼν κατέχεται τῇ τοῦ ἀποστάσεως δικῇ.*
D Sic recte paciſcitur venditor ne vicinus cui vendidit fundum eum ſe inuito alienet, *l. vlt. C. de pac. inter emp. & vend.* qua derogatur *l. pen. ſup. de pac.* quo caſu ſi alienet, erit actio ex vendito in id quod intereſt. Sic recte paciſcitur creditor ne debitor pignus vel hypothecam vendat. Sed hæc pactio nullam venditionem facit, quod is eam dicat qui retinet ius in re, *l. ſi creditor §. vlt. ſup. de diſt. pign.* Excepto hoc caſu, concludendum eſt id pactum, quo prohibetur alienatio, ratum eſſe, ſed & alienationem factam contra fidem pacti ratam eſſe: neque hæc eſſe pugnantia. Opponitur perperam *l. vlt. C. de reb. alien. non alien.* quæ alienationem irritam eſſe non dicit. Itemque *l. pen. C. ſi manc. ita fuer. alien.* quæ de ſeruo loquitur vendito ea lege ne manumittatur,
E quæ impedit libertatem, non de ſeruo prohibito alienari. Lex ne manumittatur, perſonæ ſerui cohæret. Lex ne alienetur, non item. Aliud eſt alienare, aliud manumittere, *l. ex iudiciorum, De accuſ.* De prohibitione alienationis facta teſtamento dicemus alio tempore & loco. Ea non valet niſi fiat reſpectu fideicommiſſarij cuiuſdam, id eſt, ex nudo præcepto non valet, quia nudum præceptum conſilium potius eſt. At ſi fiat reſpectu fideicommiſſarij, valet. Alienatio item facta contra præceptum valet, ſed fideicommiſſario perſecutio competit non in heredem tantum, ſed & in emptorem. quod non fit ex pactis, *l. qui ſolidum §. vlt. ſup. de leg. 2. l. pater §. 1. ſup. de leg. 3. l. ſi quando §. heres, ſup. de leg. 1.* Sed de his ſatis. Eſt alia quædam res in qua nobis hic §. maxime vſui eſſe poteſt. Domini aduerſus homines ſuos

habent ius προτιμήσεως, id eſt, vt prædia quæ homines ſui vænalia habent, ſibi vendant potius quam extraneo, *l. vlt. C. de iu. emphyt.* Idem habent hodie cognati & coheredes, quodque in ſpecie huius §. pactione fit, in ius publicum tranſiit, vt cognati & conſortes extraneum ab emptione remoueant. quod iure Romano fuit quandoque receptum, ſed poſtea abrogatum, *l. dudum, C. de cont. ſtip.* ac deinde reſtitutum Conſtitutione Friderici Imperatoris, in qua idem illud ius appellat ius προτιμήσεως. Scripſere in eam commentarios Baldus & Matthæus de Afflictis. Sed ſi teſtato denuntiati fuerint antequam venditio extraneo fieret, & ceſſauerint, argumento huius § repellendi ſunt. & ita etiam cauetur Nouella Romani Lacapeni, quæ extat apud Harmenopulum 1 1. Epit. ex qua ſuam Fridericus ſumpſit ad verbum. Conſtituuntur ea quinque προτιμήσεως gradus, vt Græci notant, οἱ ἀναμὶξ συγκείμενοι συγγενεῖς, οἱ ἀναμεμιγμένοι κοινωνοί, οἱ ἀναμεμιγμένοι μόνον, οἱ συμπαρακείμενοι ὁμοτελεῖς, οἱ ἁπλῶς ἐν τινι μέρει συναπτόμενοι. §. *Agerius* expoſui in l. 57.

SejA] Cum eſſet inter heredem pupillæ & heredem tutoris controuerſia de rationibus tutelæ, tranſegerunt inuicem nudo pacto, ita vt heres tutoris maiorem partem pecuniæ debitæ ex ratione tutelæ ſolueret, & de reliqua caueret. quod & fecit. Tum poſtea heres pupillæ rupta fide tranſactionis egit tutelæ apud Prætorem tutelarem. Quia enim tranſactio fuerat facta nudo pacto non interpoſita ſtipulatione Aquiliana & acceptilatione, actio tutelæ non erat pacto ſublata. At pacti exceptione oppoſita victus eſt. quo facto à Prætore prouocauit ad Præf. vrbi & rurſus à Præf. vrbi ad Principem, vt in *l. Æmilius, ſup. de minor.* Trina prouocatio non admittitur, vt conſtat ex tit. *Ne liceat in vna eademque &c.* Pronuntiatum eſt vbique rectiſſime, heredem pupillæ iniuſte prouocaſſe, vt fieri ſolet in appellationum cauſis. Reſiduam tamen pecuniam quam heres tutoris cauit ſe ſoluturum, heredi pupillæ ſoluere cogetur ex ſtipulatu, non vſuras eius temporis quo heres pupillæ perperam tutelæ egit, cum eo tempore obtulerit ei heres tutoris perpetuo reliquam pecuniam in ſtipulatu deductam. Ex eo colligunt oblationem ſolam impedire curſum vſurarum ipſo iure: nam lex ait, iure vſuras non deberi. Iure, id eſt ipſo iure, vt in *l. 1. ſup. quib. mod. vſuſf. amit. l. ſi eam duobus §. 1. de pec. l. ſi venditor, de ſer. exp. l. Stichum §. aditis, de ſolut.* Id autem falſum eſt: nam exigitur obſignatio & depoſitio, *l. 2. l. ſi creditrici, l. acceptam, C. de vſur.* quod in vſuris locum habet, quæ ex ſtipulatione debentur. Hic agitur de vſuris debiti ex mora tutelæ cauſa, ſine ſtipulatione. In mora non eſt qui offert. Ergo vſuras non debet ex mora. denique oblatio ſola ſiſtit eas vſuras quæ currunt ex mora, non ex ſtipulatione.

Dvo fratres] Fratres conſortes inter ſe hereditatem paternam diuiſerunt tranſigendi cauſa. fit plerumque diuiſio ea mente, *l. tres fratres. ſup. de pac. l. cum proponas 2. C. eod. l. cum putarem, in fi. ſup. famil. erciſc.* Et cauerunt inuicem ſe nihil contra eam diuiſionem facturos adiecta pœna ſi quis quid contra faceret. Erant autem teſtamento paterno inuicem rogati, vt qui prior ſine liberis vita fungeretur, partem ſuam fratri ſuperſtiti reſtitueret. quamobrem vno ex eis mortuo ſine liberis aliis heredibus ſcriptis, ab eis frater ſuperſtes hereditatem petiit ex cauſa fideicomm. Repulſus eſt exceptione pacti ſiue tranſactionis & victus, quaſi de eo in diuiſione hereditatis fuiſſet tranſactum inter fratres. Quæritur an pœna ſit commiſſa, id eſt, an inciderit in pœnam is qui contra legem diuiſionis egit de fideicommiſſo de quo tranſegerat. Reſpondet, eſſe commiſſam. Opponitur *l. reſcriptum §. ſi pacto, ſup. de pac.* quæ eum qui vſus eſt exceptione pacti, ait, non poſſe conſequi pœnam in ſtipulatum deductam, ſi quid contra pactionem fieret. quod veriſſimum eſt, multiſque legibus confirmatur. Debet enim alterutro eſſe contentus, non ex vtroque, id eſt, ex pacto & ex ſtipulatione pœnali commodum ferre. Dum ergo Scæuola ait, pœnam eſſe commiſſam, ea verba ſic interpretari debemus, vt ſumus eadem interpretati in *l. 113 ſup.* commiſſam eſſe pœnam ipſo iure, nec agenti obſtare exceptionem, ſi id actum ſit inter contrahentes vt rato manente pacto pœna exigeretur, quod fieri poteſt, *l. pen. ſup. de tranſ.* Ceterum ſi id agatur vt altero ſit contentus ſtipulator, proculdubio agenti obſtabit exceptio doli vel in factum. Præterea circa ſpeciem huius §. quærunt interpretes, an recte pronuntiatum ſit aduerſus actorem, de fideicommiſſo tranſactum videri. quod ex ſpecie propoſita liquido non conſtat. Sed veriſimile eſt, ita iudicem pronuntiaſſe, quod ei liqueret de fideicommiſſo etiam fratres diuiſione facta inter ſe tranſegiſſe, vt in *l. 1. C. de pact.* Vt vt ſit, rei iudicatæ ſtandum eſt. & ob id pœna cenſetur commiſſa. Eſt eadem quæſtio in ſpecie *l. Æmilius, ſup. de minor.* bene an male pronuntiatum ſit. Verum reſtitutio à Principe conceſſa tenet. Sic & hic iudicatum tenebit. Sola quidem diuiſio per ſe non eſt idoneum argumentum remiſſi fideicommiſſi. Sed iudicem alia argumenta mouerunt. Colligit Acc. ex hoc §. ſententiæ adſcribendam eſſe rationem: cuius rei exemplum eſt in *l. 1. C. de appel.* & Seruius x. Æneid. *Antequam dicatur*, inquit, *ſententia, eius præmittitur ratio.* Verum id male colligit ex hoc loco. denique exemplo id tantum non lege probari poteſt. nec enim neceſſe eſt rationem exprimi.

Ad L. Si flagitij 123.

Ab hac lege in Pand. Flo. incipit tertia pars huius tit. De ea diximus in *l. 26. ſup.* Flagitium in ea forte ſpecialiter ſumitur pro ſtupro, vt & flagitare verbum. De L. 124. dixi in l. 8. De 125. in 76.

Ad L. Si ita ſtipulatus 126.

De initio dixi in l. 64. De §. 1. in l. 56. § pen. & l. 58. ſup. eo. *Chryſogonus* Seruus actor ſcripſit præſente, ſubſcribente & adſignante domino. Quid ſit adſignante, notum eſt. Cornutus in illum Perſij locum, *Adſigna Marte tabellas. Adſigna, id eſt, ſigilla.* & ſic ex vet. legendum, adſignauit in *l. 6. C. de fideiuſſ.* Scripſit autem actor ille rerum domini, dominum accepiſſe à liberto quodam gerente rem patroni abſentis mutua denaria mille, & dominum eo liberto ſtipulante promiſiſſe illa ſe daturum patrono eius Kal. Nouembris proximis. itaque libertus patrono ſuo ſortem reddi ſtipulatus eſt. Subiecta eſt alia vſurarum ſtipulatio, quæ tamen non eſt nominatim collata in perſonam patroni, ſed ſi pecunia ſua die ſoluta non eſſet, tum quo poſt ſolueretur, id eſt, quo tardius ſolueretur, vt in *l. lecta. ſup. de reb. cred.* ſtipulatus eſt libertus de domino vſurarum nomine menſtruos denarios octo. quæ vſuræ fere ſunt dextantes, & hæc ita præſcripſit ſeruus actor, vel potius dominus per ſeruum. Quæritur an actio ex hoc contractu patrono competat quod non videtur: nam alteri ſtipulamur inutiliter, & per liberum hominem, qualis eſt libertus noſter, obligatio nobis adquiri non poteſt. Hoc tamen receptum eſt iure ſingulari in credita pecunia, vt ſi liber homo ſuam vel noſtram pecuniam credat noſtro nomine, nobis competat condictio ex numeratione, *l. certi §. ſi nummos, ſup. de reb. cred. l. 2. C. per quas perſ. nob. adqu.* At in hac ſpecie non eſt creditum, ſed ſtipulatio. Conuerſa namque eſt pecunia mutua in ſtipulationem. Verum hac in re ita diſtinguendum eſt. Aut libertus ſuam pecuniam credidit, aut pecuniam patroni. Si ſuam, aut ſuo nomine eam credidit & ſibi ſtipulatus eſt: & hoc caſu ipſe habet condictionem ex ſtipulatio-

ne non ex numeratione, *l. 6. & 7. inf. de nouat.* Aut ſuo nomine eam credidit & patrono ſtipulatus eſt, quo caſuneque ex numeratione patrono actio competit, quia non patroni nomine credita eſt, neque ex ſtipulatione, quia alteri ſit inutiliter nec dici hic patronus poteſt adiectus ſolutionis gratia, cum aperte ſit in eum collata obligatio. Verum quia inutilis eſt ſtipulari, liberto competet condictio ex numeratione. Si eſſet vtilis, ex ſola ſtipulatione ciuilis naſceretur obligatio, non ex numeratione. Cum vero ſit inutilis, pro non facta habetur, remanet naturalis ſiue iuris gentium obligatio ex numeratione & hoc proponitur in hoc §. *& d. l. certi §. quoniam . l. 3. C. de cont. ſtip.* Aut patroni nomine eam credidit & patrono ſtipulatus eſt, & tum patrono dabitur condictio ex numeratione, non ex ſtipulatione quæ inutilis eſt. Sed & liberto vtilis ex numeratione dabitur patrono reprobante nomen, ſicut ſi pecuniam eius credidiſſet, *l. 4. C. ſi cert. pet.* Aut patroni nomine credidit & mox ſibi ſtipulatus eſt, & tum ei ſoli dabitur actio ex ſtipulatione, vt Fulgoſius ſenſit in *d. l. 4.* Quid ſi credidit pecuniam patroni? Aut ſuo nomine credidit & ſibi ſtipulatus eſt, & tum etiam ipſe ſolus habet actionem ex ſtipulatu. Aut ſuo nomine credidit & patrono ſtipulatus eſt, quo etiam caſu liberto dabitur condictio certi ex numeratione conſumpta pecunia, vel incerti, ea extante, *arg. l. indebiti §. ſed & ſi nummi, de cond. ind.* Aut patroni nomine & patrono, & tum aget patronus ex numeratione non ex ſtipulatione. Aut patroni nomine & ſibi, & tum ei ſoli ex ſtipulatu. De ſtipulatione vſurarum in propoſita ſpecie etiam quæritur. Sed conſtat eam eſſe vtilem, cum non ſit nominatim collata in perſonam domini, ideoque ex ea liberto actio competit, quam iudicio negotiorum geſtorum vel mandati patrono cedere cogetur. nec dicendum eſt, eum qui nominatim patrono ſtipulatus eſt ſortem, & vſuras eidem ſtipulatum videri. nam in ſtipulationibus ſcriptum & ſtrictum ſequimur. Interdum quidem diem vel condicionem ineſſe interpretamur, licet ſcripto non ſit comprehenſa, *l. 73 ſup. hoc tit. l. 4. §. vlt. ſup. de pact.* & pleraque alia, vt in *l. 95. & 96. ſup.* ſed id perraro, nec niſi ex manifeſtiſſima voluntate contrahentium. Perſonas nunquam, niſi nominatim adſcriptæ ſint. quod valde pertinet ad interpretationem *l. quidquid, ſup.* De §. vlt. dixi in l. 97.

Ad L. Si pupillus 127.

PVPILLVS ſine tutoris auctoritate non obligatur ciuiliter. Tractemus an obligetur naturaliter. Sunt loci quibus oſtenditur pupillum ſine tutore ſuo non obligari naturaliter, *l. pupillus, ſup. tit. prox. l. quod pupillus, ſup. de cond. ind.* Sunt quibus oſtenditur pupillum ſine tutore obligari naturaliter, *l. 1. inf. de nouat. l. ſi eius pupilli, ſup. ad Trebel. l. ſi pupillus, ſup. ad leg. Falc.* quod diſcidium ita componi debet, vt ſi non fiat locupletior, non obligetur naturaliter, ſin vero fiat locupletior, obligetur, *l. naturaliter §. vlt. & l. prox. ſup. de cond. ind.* & ſi filiusfa. ſit vel ſeruus, pater vel dominus in quantum locupletius eius peculium factum eſt, *l. 1. §. ſi cum impubere, D. de pecul.* qui nunquam tenentur, niſi ij quos habent in poteſtate naturaliter obligati ſint, nec niſi ad eum modum ad quem obligati ſunt. Itaque impubes mutuam pecuniam accipiendo obligatur naturaliter, id eſt, æquitate & ratione naturali, ſi ex ea factus ſit locupletior: itemque eam pecuniam promittendo quam mutuam ſumpſit, & in rem ſuam conuertit, & nouandi cauſa expromittendo pro eo cui eandem ſummam debet, qua & rem ſuam auxit. & ita ponenda ſpecies in *l. 1. inf. de nouat.* vt in ſeruo ponitur in *l. in perſona §. 2. ſup. de pact.* Plus dico, ex hac naturali obligatione, vtilem actionem in pupillum liberum hominem dari,

A quod ius eſt ex reſcripto D. Pij, *l. pupillus, ſup. de auct. tut. l. 3. ſup. Com. l. 3. §. pupillus, ſup. de neg. geſt.* Opus fuit reſcripto, quia ex naturali obligatione non datur actio, & ubi datur illa etiam non directa, ſed vtilis dicitur. Itaque reſcripto D. Pij quodammodo introducta eſt eo caſu ciuilis obligatio, data actione vtili. Huic definitioni noſtræ duo obſtant loci. Primum *l. cum illud §. heres, ſup. quando dies leg. ced.* vbi cum pupillus mutuam ſumſiſſet pecuniam, nec locupletior factus eſſet, diſerte traditur eum obligari naturaliter. At illud, *Nec*, abeſt ab archetypo Pand. Florentinarum. itaque ex præcedenti verbo repetita ſyllaba ita potius legendum, vel ἀσυνδέτως intelligendum eſt, Accepiſſet & locupletior factus eſſet. Item valde obſtat *l. Stichum §. aditio, inf. de*
B *ſolut.* cuius hæc videtur eſſe ſententia. Creditor adiit hereditatem pupilli, Quod pupillo credidit ſine tutoris auctoritate, in ponenda ratione legis Falcidiæ ſolidum ex hereditate deducit & retinet, ſicut ſi ipſe pupillus ſolidum ei ſoluiſſet. hæc namque aditio pro ſolutione cedit. *Solidum*, inquit, *non quanto locupletior factus pupillus eſt.* ex quo colligitur pupillo ſoluente ſolidam pecuniam quam mutuam accepit ſine tutoris auctoritate, etiamſi ex ea in ſolidum factus non ſit locupletior, retentionem creditori dari, repetitionem pupillo non dari. Quod ſi pupillo non datur repetitio, conſequens eſt natura eum obligatum eſſe. At ego arbitror longe alium eſſe ſenſum eius §. ac inprimis moneo, vt in eo legatur, vt Flor. ſcriptum eſt, *Conſequeretur*, non, Conſequitur, hoc modo: Non enim quanto locupletior factus pupil-
C lus eſt conſequeretur, ſed in ſolidum creditum ſuum ex hereditate retinet. & hanc eſſe ſententiam reor. Aditio hereditatis aliquando ipſo iure confundit obligationem, vt ſi creditor debitoris hereditatem adeat: aliquando non confundit, ſed pro ſolutione eſt, vt ſi is qui pecuniam credidit pupillo ſine tutoris auctoritate ex qua pupillus locupletior factus, atque adeo naturaliter obligatus eſt, eius pupilli hereditatem adeat. Aditio non confundit obligationem quæ nulla eſt. Obligatio enim proprie eſt quæ actionem parit, vt definitio obligationis indicat, & debitor cum quo agi poteſt, vt ex definitione etiam debitoris liquet. Creditor vero hic quod locupletior factus eſt pupillus actione non conſequeretur, ante reſcriptum D. Pij ſcilicet. Cum ergo ante illud reſcriptum nulla ſit obligatio ciuilis, nec con-
D fuſio obligationis vlla per aditionem exſtere poteſt. Sed ſi ſolueret pupillus, repetitio ceſſaret, quia natura debet cum ſit locupletior factus. & huiuſmodi ſolutionis aditio illa effectum habebit, & ille creditor in ſolidum vel potius in ſolutum, vt legere malo ſimili errore iis quos notauimus *l. 78. ſup. de hered. inſtit.* creditum ſuum quanto locupletior factus eſt, ex hereditate retinebit. Hodie aditio illa confundet obligationem, cum ex reſcripto D. Pij pupillus quaſi ciuiliter obligetur. Ante reſcriptum D. Pij pupillus ſine tutoris auctoritate obligabatur naturaliter tantum. Ex reſcripto D. Pij obligatur etiam ciuiliter. Naturalis obligatio duplex
E eſt. Naturalis ciuilis quæ actionem parit, & naturalis quæ inhibet repetitionem, *l. naturales, ſup. tit. prox.* An & ciuilis duplex, naturalis ciuilis & ciuilis tantum? Sic puto: nam & ciuilis tolli per ſe ſola poteſt manente naturali, *l. Iulianus, ſup. de cond. ind.* & naturalis manente ſola ciuili, veluti pacto de non petendo. Quantum attinet ad ſpeciem huius l. ponendum eſt, pupillum cum aliud quiddam à Titio accepiſſet, idque in rem ſuam conuertiſſet, ei promiſiſſe hominem ſine tutoris auctoritate, atque ita obligatum fuiſſe naturaliter, & recte pro eo fideiuſſorem interueniſſe, qui interueniſſet non recte ſi non fuiſſet pupillus naturaliter obligatus. Hic fideiuſſor naturaliter & ciuiliter obligatur, & ſtatim conueniri poteſt viuo homine promiſſo, vel etiam mortuo poſt moram ſuam. Mora quoque re-

fideiuſſori ſolet nocere, *l. mora, ſup. hoc tit.* Ao igitur mora pupilli fideiuſſori nocebit, vt puta ſi poſt moram pupilli homo mortuus ſit? Negat moram pupillum facere. quod nulla ibi mora fieri intelligatur, vbi nulla eſt actio. At hic nulla eſt actio ante reſcriptum D. Pij, ad quod non ſemper auctores noſtri animum aduertunt. ergo nec mora. Mora item non fit vbi eſt actio, ſed inanis, id eſt, quæ exceptione eliditur, *l. lecta, ſup. de reb. cred. l. ſciendum, ſup. de vſur.* Non obſtat *l. ita ſtipulatus ſup. hoc tit.* vbi mora fit in præſtando Sticho, qui tamen peri non poteſt ſi ita ſit concepta ſtipulatio, Stichum dabis, Si Stichum non dederis, x dabis Quinimo Stichus peri poteſt, ſed ſtatim ac mora facta eſt peri poſſe deſinit, & fit transfuſio in obligationem pecuniæ. Non obſtat etiam *l. 5. C. de contr. ſtip.* vbi licet ex pacto iure non ſit actio, tamen moram facit qui pactus eſt: nam hoc ideo fit, quia ſecum agi non patitur ex pacto, Eo enim volente & patiente ex pacto agi poteſt, quod ſi pati nolit, committitur pœna.

Ad L. Si duo rei ſtipulandi 128.

In §. *Chryſogonus* ſupra demonſtratum eſt, eum cui ab altero inutiliter facta eſt ſtipulatio pro adiecto ſolutionis gratia non haberi. Idem hoc loco traditur de duobus reis ſtipulandi, quorum vnus vtiliter, alter inutiliter ſtipulatus eſt: nam & is qui inutiliter ſtipulatus eſt pro adiecto non habetur. Idem & de eo proditum eſt, qui inutiliter alteri ſubſtituitur heres, vt pro adiecto non habeatur, *l. verbis, ſup. de vulg ſubſt.* Quod de perſonis dicitur, idem obtinet in rebus. vt perſona modo obligationis, modo ſolutionis gratia adijcitur, ita res modo eſt in obligatione, modo in ſolutione, veluti ſi ſtipulet x. in melle, *l. 57. inf. de ſolut.* Et vt perſona, ita res quæ inutiliter in obligatione poſita eſt, nec in ſolutione eſt. Huic videtur coniungenda *l. 12. inf. de ſtip. ſeru.* De 129. diximus ſatis in 63. De 130. in 39. De 131. in 56. & 55.

Ad L. Quidam 132.

Pater filium dedit in adoptionem ea lege vt eum adoptator quaſi filium obſeruaret, id eſt, haberet, cuſtodiret, tractaret, ſi ſecus faceret, pœnam ſtipulatus eſt ab adoptiuo patre naturalis pater. Stipulatio valet, & committitur ſi quid adoptator faciat contra conuentionem, vt ſi inhumane, ſi crudeliter, ſi domini iure filium adoptiuum tractet. Patria poteſtas in pietate conſiſtit non crudelitate: & ideo pietatis etiam verbo ſignificatur, *l. vlt. ſup. ſi à par. quis man. ſit.* Poteſtas in ſeruos longe alia eſt. Idem ſpectare licet domi quod foris. Quod foris eſt regnum, id domi patria poteſtas. Quod foris tyrannis, id domi dominium. Tertul. in Apolog. *Gratius eſt nomen pietatis quam poteſtatis, etiam familiæ magis patres, quam domini vocantur.* At quæritur an contra conuentionem faciat adoptator filium adoptiuum exheredando vel emancipando Reſpondetur nihil eum facere contra conuentionem ſi filium exheredet vel emancipet. hoc enim facit iure ſuo quaſi pater, non quaſi dominus. denique ſic ſolent filij tractari. Et vt de exheredatione primum agamus, filium iure exheredat pater, ſed exheredato datur querela inofficioſi teſtamenti, quo iudicio quæritur de meritis filij, *l. filius, ſup. de inoffic. teſtam.* & ſi immerito reperitur exheredatus, teſtamentum reſcinditur. Sed ſi merito exheredatus ſit, inanis eſt querela vincetur namque filius qui eam inſtituit. An ergo tum patri naturali competat actio ex ſtipulatu? dubitari poteſt. Cum querelæ remedium habet filius exheredatus, ceſſat actio ex ſtipulatu. An & cum inane eſt remedium querelæ, vt puta filio merito exheredato? & placet idem eſſe dicendum vtroque caſu, vt

A ceſſet actio ex ſtipulatu. nam & filio emancipato, cui querela eo nomine nulla competit, certum eſt patri naturali non competere actionem ex ſtipulatu: quoniam adoptator dum exheredat vel emancipat vtitur patrio iure, & gerit ſe paterno more modoque. Inuitum exheredat. Inuitum, id eſt, contra dicentem non emancipat, vt diximus *ſup. l. 62.* Ex iis liquere puto, quid in hac lege hæc verba ſatis obſcura ſignificent, Quid ergo dicemus ſi meruit exheredari? Emancipatus plane & hoc remedio carebit. Hoc remedio, id eſt, querela. Carente igitur filio querela, quod fit ſi emancipatus ſit vel merito exheredatus, non ideo magis patri naturali datur actio ex ſtipulatu. Aliud dicendum eſt ſi ita concepta ſit ſtipulatio, Si filium adoptiuum emancipaueris vel exheredaueris tot dari: filio namque emancipato vel exheredato
B patri dabitur actio ex ſtipulatu. Dabitur & filio exheredato querela inofficioſi teſtamenti, & ſiue vincat ſiue vincatur, id eſt, ſiue merito ſiue immerito exheredatus iudicetur, patri etiam naturali dabitur actio ex ſtipulatu. Poteſt & filius exheredatus vtramque mouere, ſi patri heres extiterit, querelam ſuo nomine, & ſiue in querela vincatur ſiue vincat, actionem ex ſtipulatu nomine hereditario. & hoc proponitur in §. Quare. vbi in diſtinctione vitium eſt, dum ait, Sed ſi ei ſtipulatus eſt, non debuit denegari victo filio. Male enim verbo, denegari, apponuntur gemina puncta. Nunc videndum eſt quid ſit dicendum ſi, vt initio huius l. proponitur, pater non dederit filium in adoptionem, ſed tradiderit eum ſuſcipienti in fidem & clientelam ſuam. Quidam,
C inquit, cum filium alienum ſuſciperet. Inde clientes ſuſcepti appellati ſunt auctore Seruio VI. Æneid. Saluianus lib. v. de guber. Dei. *Quærunt auxilia & patrocinia maiorum Nihil ſuſceptis tribuunt, ſed ſibi.* Auguſtinus in Quæſt. miſtis. *Nunquid ſi mala vita ſit aduocatus, contra ſuſceptum eius pronuntiabitur? hoc eſt officium aduocati, vt ſecundum iuris ordinem ſuſcepti ſui cauſam peroret. Nunquid poterit vita eius, ſi turpis eſt, obeſſe cauſæ ſuſcepti?* Finge igitur, quendam ſuſcepiſſe alienum filium, & tradenti patri naturali promiſiſſe certam pecuniam pœnæ nomine ſi aliter eum ac filium obſeruaſſet. Valet ſtipulatio, & committitur ſi quid aduerſus conuentionem fiat. An & ſi eum domo exegerit vel ſi nihil ei
D teſtamento reliquerit? Et placet ſtipulationem committi, quia non ſic filij tractantur, domo non exiguntur, teſtamento non omittuntur. Abdicari filij iure ciuili non poſſunt, *l. abdicatio, C. de pat. poteſt.* Præteriri non poſſunt. Secus erit forſitan ſi ſuſceptum emancipatit vel exheredarit. Inanis quidem eſt in extraneo emancipatio vel exheredatio, *l. non putauit §. ſi quis emancipatum ſup. de bon. poſſ. cont. tab.* Non omnino erit inanis in ſuſcepto filij loco. Sic enim eum excludet domo & bonis impune. Poteſt ergo dici, ne incidat in pœnam, eum exheredandum vel emancipandum eſſe, alioquin pœnam committi. quod tamen dici videtur ſuperuacuo: nam ſi adoptator qui exheredat vel emancipat non incidit in pœnam, multo minus incidet in pœnam qui non exheredat vel emancipat. Non ergo
E tenetur ſuſceptor, quod non emancipauerit vel exheredauerit, ſed quod domo propulerit ſuſceptum, vel teſtamento prætermiſerit. qua ratione etiam adoptatorem obligari puto. & hoc proponitur in fi. vbi legendum ſicut Flor. In eo qui hæc non fecit, dicit ſuperuacuo, id eſt, in ſuſceptore fruſtra exigit vt emancipet vel exheredet pœnæ vitandæ cauſa. nec enim quod hæc non faciat, pœnam committit, ſed quod male tractet ſuſceptum eum ſegregando à ſe, vel omittendo. Differentia autem duplex eſt inter dationem in adoptionem & dationem in fidem. Hæc non ſoluit patriam poteſtatem, illa ſoluit, *§. ſed & ſi pater, Inſtit. quibus mod. ius pot. ſol.* Damus in adoptionem filium tantum quem in poteſtate habemus. Damus in fidem & clientelam

etiam

etiam extraneum, veluti alumnum vel cognatum, de quo ſi eodem modo paciſcamur, non eſt dubium, ſi quid contra pactionem fiat, pœnalem ſtipulationem committi. Illud ſomine notandum eſt ex hac l. quod & ſi non valeat ſtipulatio ita concepta, Si me vel ſi filium heredem non feceris, vt diximus in l. 26. valet tamen ita concepta, Si me vel ſi filium exheredaueris: nec enim tam hereditatis lucrum captari, quam notæ effugium quæri videtur. Exheredatio notat. Expreſſa nocent, Non expreſſa non nocent. De §. vlt. dixi in l. 78.

Ad L. Si ſit ſtipulatus 133.

PLERVMQVE vna ſtipulatio ſemel tantum committitur. Interdum ſæpius, veluti prætoriæ quædam, Rem ratam haberi & Damni infecti, *l. ſi procurator, inf. rem rat. hab.* Quanto amplius quam per legem Falcidiam licuerit, *l. 3. §. quæſitum, ſup. ſi cui plus quam per leg. Falc.* Stipulatio fructuaria, *l. 1. §. per. ſup. vſufr. quemad. cau.* & Rem adoleſcentis ſaluam fore, *l. 4. §. pen. inf. Rem pup. ſal. fo.* Non tamen Rem pupilli ſaluam fore. Conuentionales item quædam vt in ſpecie huius legis, ſi ſtipuler, Neque per te neque per heredem tuum vim fieri, te faciente committetur, rurſus herede tuo faciente, vel etiam te ipſo rurſus faciente, iterum committetur in id quod intereſt. Vel ſi dicamus vnam tantum vim ſtipulatione comprehendi, vt ſemel abs te facta, ex heredis vi amplius committi non poterit, quod eſt falſum. Hac enim ſtipulatione coniunctim tuum & heredis tui factum complexus ſum non diſiunctim. Neque copulatiua eſt coniunctio, *l. 129. ſup.* quod & adnotauit Alc. lib. 9. παρέργων c. xvIII reprehenſo Auguſtino, qui in Grammatica, *Neque*, inter diſiunctiuas numerauit. Non debuit D. Auguſt. potius allegare, quam Chariſium, Victorinum, Donatum, Diomedem, Probum, Aſconium, qui idem ſcribunt, nec reprehendere, cum, *Neque*, etiam diſiungat propter negationem non propter ſe, vt ſi dicas, pupillus obligat, neque obligatur. Cetera etiam Alciatus perfidioſe, dum reponit hoc loco Græcam vocem ἀπαυτῶν vſurpata auctoritate antiqui libri, qualem nullum viderat vnquam, ſicut & alijs multis locis hodie conſtat falſo eum vſum eſſe auctoritate Pand. Florentinarum ſecutum poſteritatis. Dum item eodem capite in *l. pen. C. de verb. ſign.* legit αυάσια, mala fide affirmans ſe in quibuſdam libris ita ſcriptum reperiſſe, vbi legendum παραδιαζεύξει. Retinenda autem nobis eſt hoc loco Flor. ſcriptura, qua nihil apertius. & quod ad quæſtionem propoſitam attinet, etiam illud adiiciendum, Vbicumque id agitur, ſtipulationem ſæpius committi & in ſe ipſam reſolui, *l. ſi duo §. vlt. ſup. de rec. qui arb. rec.* In compromiſſis id actum videri, niſi aliud appareat, vt vbi ſemel paritum non fuerit arbitrio, compromiſſum ſoluatur, minime conſtituta differentia inter pœnam & id quod intereſt, quam Alc. conſtituit. Differentia hæc in re ſumitur omnis ex eo quod agi intelligitur.

Ad L. Titia 134.

INITIVM expoſuimus in l 19. In § 1. oſtenditur ea quæ pactis continentur, ſubiectis ſtipulationibus repetita videri. veluti dies, conditio, res, *l. 4. §. vlt. ſup. de pac. §. vlt. inf.* niſi ea repetitio inutilem ſtipulationem faciat, vt ſi pactus ſim Titio, & ſtipuler ſine adiectione nominis, perſona Titij repetita non cenſetur, *l. 126. §. Chryſogonus, ſup.* quod & in legatis obtinet, *l. ſeruo alieno §. pen. ſup. de leg. 1. l. vlt ſup. de fideic. libert.* De §. pen. dixi in l. 1. & in 30. De §. vlt. in l. 29.

Ad L. Si ita quis 135.

TITII ſtipulanti promiſi decem qua die petieris.

A Stipulatio pura eſt, vt oſtendimus in *l. 48. ſup.* Promiſi item eius pecuniæ vſuras in menſes ſingulos. Quæritur vtrum vſuræ ex mora debeantur, id eſt, ex die quo ſors petita fuerit, an ex die ſtipulationis. Reſpondetur ex die ſtipulationis. Vt ergo ſortis ſtipulatio pura eſt, ita & vſurarum. Eadem quæſtio eſt in *l. lecta, ſup. de reb. cred.* & ibi id eius ſpeciem ponam hoc loco. Scripſi me accepiſſe à Titio mutua denaria xv. de domo ſua, id eſt, xv. millia vt in *l. Sticho §. ſeruus, ſup. de ſtatul.* viginti Græci interpretantur εἰ ἀπεντακαίδεκα χιλιάδας. & promiſi me ea redditurum Kal. proximis, Si ad diem non redderem, promiſi ex mora vſuras centeſimas, id eſt, in denarios centenos denarios ſingulos menſibus ſingulis. Deinde incontinenti inter me & Titium conB uenit, vt ex ſorte ſoluerem ſingulis menſibus trecenos, atque ita mutauimus diem modumque ſolutionis. Cum enim ſtipulatione conueniſſet omnem ſortem ſolui Kal. proximis, mox pacto conuenit per menſes quinquaginta eam ſolui diuiſis penſionibus. De vſuris nihil conuenit. Quæritur an vſurarum dies mutatus cenſeatur, id eſt, vtrum currant ex Kal. proximis vſuræ totius ſortis, an ex ſingulis menſibus vſuræ penſionum tantum. & hoc verius eſt. Pactum enim ex continenti factum mutauit formam ſtipulationis vtriuſque, & cum ſortis ſolutioné diſtulerit & diuiſerit, conſequens eſt vt etiam diuiſerit vſurarum ſolutionem. Current ergo vſuræ ex tempore moræ pro rata penſionum tantum. Reiicitur illorum ſententia qui negabant diuiſam ſolutionem vſuC rarum. Iidem negabant ipſo iure pacto dilatam eſſe ſolutionem ſortis, peti enim ſortem totam poſſe ex Kal. proximis, ſed opponi exceptionem pacti. quod etiam reiicitur: nam ſtipulationi ineſt exceptio pacti facti ex continenti. igitur opponi eam neceſſe non eſt. id enim eſt ineſſe *l. 3. ſup. de reſc. vend.* atque ita *l. lecta*, hoc tantũ probat pactum factum ex continenti ineſſe ſtipulationi ex parte rei, ex parte actoris vt formet actionem ex ſtipulato pactum ineſſe non probat, vt ſi conueniſſet ſortem citius reddi, nec probari etiam alia id poſſe arbitror, quandoquidem in bonæ tantum fidei iudicijs id receptum eſt *l. iuris gentium §. quinimo, ſup. de pact. l. in bona, C. eod.* Iidem illi hoc poſito ſortem ipſo iure peti in ſolidum poſſe non obſeruatis penſionibus de quibus pacto conuenit, exceptionem tamen obſtare ex eo colligunt, D non ſoluta ſorte ſuis penſionibus, velut prima penſione vſuras totius ſortis currere, quod tota ſors ipſo iure peti poſſit. male; nam ex conuentione propoſita non currunt vſuræ niſi mora facta ſit. Porro non intelligitur mora fieri in ſoluenda tota ſorte, cuius inanis eſt petitio propter exceptionem pacti. ergo ſortis totius vſuræ non currunt. Igitur & poſitio illorum vitioſa eſt & collectio. nam & poſitione conceſſa, vitium eſt in collectione. Iidem ſtatuebant mora ſemel facta vſuras retro currere ex die interpoſitæ ſtipulationis, quod etiam eſt falſum, niſi de eo nominatim conuenerit, vt tardius ſoluta ſorte etiam medij temporis vſuræ præſtentur. quod & de fructibus ita caueri poteſt. qua de re in *l. 64. ſup. hoc tit.*

E Concluſio igitur hæc ſit, vſuras in ea ſpecie ex mora currere, non ex die ſtipulationis, & pacto ſtipulationi adiecto incontinenti vt ſortis, ita & vſurarum ſolutionem ipſo iure differri ac diuidi. Græcorum κώδιξ hæc eſt Βασιλικῶν lib. xxIII. *Δανεισάμενος παρά σου ν. ν', ὡμολόγησα δοῦναί σοι αὐτὰ τῷ εἰσιόντι μηνί· καὶ ἐξ ὑπερθέσεως τοιόνδε τόκον. σύμφωνον δὲ γέγονε διῃρημένως ἕκαστον νομίσματα δοῦναί με κατὰ μῆνα. τῶν γ μηνῶν παρελθόντων καὶ μηδὲν μὴ δεδωκότος με, ἀπαιτηθήσομαι τόκον τῆς ὅλης ποσότητος ἀπὸ τῆς ἡμέρας τῆς ἐπερωτήσεως, ἀλλὰ μετὰ τὸν πρῶτον μῆνα τοῦ ἑκατὸν καὶ μετὰ τὸν δεύτερον τῶν ἄλλων ἑκατὸν, καὶ μετὰ τὸν τρίτον τῶν λειπομένων ἑκατόν. ὁ γὰρ ὑπερθέσεως ὅρος ἐπὶ τῷ κεφαλαίῳ, τόκον οὐ δίδωσι. δύναται μέντοι τις ἐπερωτᾶν, ὡς εἰ μὴ καταβάλῃ ἐμπροθέσμως ὁ χρεώστης, δίδωσι καὶ τοῦ μέσου χρόνου τόκον. τοῦτο γὰρ καὶ ἐπὶ καρπῶν γίνεται.* Latine ſic: *Acceptis de te mutuo ecu. promiſi ea me tibi ſoluturum*

Kal. proximis, & ex mora vſuras certas; : poſtea conuenit vt diuiſim ſingulis menſibus ſoluerem c. Finitis tribus menſibus, nihiloque ſoluto, non petes vſuras totius ſortis ex die ſtipulationis, ſed poſt primum menſem c. poſt ſecundum aliorum c. poſt tertium reliquorum. Cui enim ſoluenda ſortis dilatio data eſt, vſuras non præſtat. Poteſt tamen quis ſtipulari, vt niſi ſoluerit debitor conſtituto tempore, præſtet etiam medij temporis vſuras. nam & in fructibus idem fit. De §. *Seia*, dixi in *l.* 84. De §. *ea lege, in l.* 122. §. *coheredes*. In § vlt. oſtenditur eam quæ tranſegit de qnetela inofficioſi teſtamenti interpoſita ſtipulatione, nihil contra tranſactionem facere, ſi poſtea queratur de falſo. quoniam alia res eſt. Et apud præf. vrbi de falſo agi, vt *l. Athlales, inf. ad l. Corn. de fal. l. ſaccularij, inf. de extraor. crim.* De l. 136. diximus in 65. & 16.

Ad L. Continuus 137.

Initivm expoſui in l. 1. & §. 1. in l. 22. & 83. Sequitur §. *cum ita*. Si quis Epheſi dari ſtipuletur cum ſit Romæ, conſtat tacite tempus ineſſe quo Epheſum peruenire poſſit, *l. 73. ſup.* Id vero definiri coniectura & arbitrio boni viri hic §. eleganter oſtendit : nec enim promiſſor ſtatim cogitur duplomate vti & Epheſum approperare. Duplomata ſunt codicilli, qui dantur curſu publico vtentibus, quæ & tractoriæ & combinæ dicuntur, & *συνθήματα* & euectiones. non debet etiam cunctari vel delicate progredi. Eſt huius rei modus quidam, cuius arbiter erit bonus vir ſiue iudex. Tranſacto eo tempore, vel Epheſi cum promiſſore agetur ſi fuerit Epheſi vel Romæ, ſi Romæ remanſerit. Sed Epheſi directo & pure. Romæ vtili actione ſiue arbitraria cum adiectione loci quo dari promiſſum eſt, hoc modo, *Si paret aduerſarium c. mihi Epheſi dare oportere.* Quod ſi ita Romæ agat ſtipulator, Si paret aduerſarium mihi dare oportere, plus petat loco, §. *loco, Inſtit. de act.* Cur autem Romæ licet agere, cum ſtipulatio ſit de Epheſo? Quia reus eſt in mora. alioquin nunquam eſſet cum eo actio : & quia per alium poteſt Epheſi dare. qua ratione valere poteſt ſtipulatio ita Romæ confecta, Hodie Epheſi dari, *l. vlt. §. ſi inter, inf.* Et quia poteſt vbique gentium ſoluere, volenti ſcilicet ſtipulatori, vt recte Acc. interpretatur. Certum enim eſt inuito, alio loco quam Epheſi ſolui non poſſe : ſicut & alio die inuito non ſoluitur, volenti alio die ſoluitur recte, licet ante diem non recte agat. quod tradidimus in *l.* 122. *&* 38. §. *inter*. Additur promiſſorem huiuſmodi conueniri etiam ſtatim poſſe ac Epheſum peruenerit, licet duplomate aut felici cataplo vſus celerrime Epheſum peruenerit. nec enim iam coniecturæ vel arbitrio boni viri locus eſt in eo quod tempore & re ipſa finitum eſt, cum iam promiſſor ſit Epheſi. Coniectura eſt infinitorum non finitorum. Deinde in §. *item qui inſulam*, traditur ſtipulationi Inſulam fieri, tacite tempus ineſſe quo poſſit inſula fieri ſecundum Celſi & Pauli ſententiam, vt diximus in *l.* 14. *&* 73. cuius definitio ad bonum virum ſpectat, *l. inſulam* §. 1. *ſup. loc.* namque eo demum tranſacto, ex ſtipulatu eſt actio : ita tamen vt reo liceat mo-

A ram purgare ante litem conteſtatam, *l. ſi inſulam, ſup. hoc tit.* De ſtipulatione Decem dari vel Stichum dari agitur in §. *illud*, & oſtenditur ex ea confeſtim agi poſſe, nec ei tacite vllum tempus ineſſe. qua de re *ſup. l.* 41. *&* 118. Si quis promiſerit Epheſi dari vel inſulam fieri, id ſtatim præſtari impoſſibile eſt. nec enim id natura patitur, vt ſtatim fieri poſſit. Ideoque ceſſat & ſuſtinetur obligatio. Si promiſerit Decem dari, id ſtatim dari non eſt impoſſibile. Difficile poteſt eſſe, vt ſi non habeat promiſſam pecuniam in promptu, vel ſi Romæ promiſſus Stichus ſit Epheſi, vel ſi ſit alienus, nec velit dominus eum vendere. Differentia eſt inter Difficile & Impoſſibile, *l. cum heres* §. 1. *ſup. de ſtatulib.* Impoſſibile eſt in re ipſa. Difficile in perſona, & definitur, vt Ariſtoteles ſcribit, *λύπῃ, ἢ πλήθει χρόνου*, quod ſummo labore vel prolixo tempore fit. Impoſſibile obſtat quo

B minus ſtipulatio committatur, difficile non item. Difficultas non facit inutilem ſtipulationem *l. 2. §. ex his, ſup. l. vlt. ſup. de act. emp.* Impoſſibilitas inutilem facit. Ait, *Aut ſi non*, pro niſi, vel *ἀλλ' εἰ μὴ*, vt in exceptionum formulis. Porro impoſſibilis ſtipulatio non eſt ſi promiſerim me facturum quod facere non poſſum, alij tamen poſſunt, §. *ſi ab eo*. ſicut ſi promiſerim rem cuius commercium non habeo, alij habent, *l* 34. *ſup.* Impoſſibilis dicitur dupliciter, natura & iure, vt diximus in *l.* 35. Natura, veluti Hippocentaurum dari. Iure, veluti Rem ſacram : vel ſi natura & iure condicio impoſſibilis adſcribatur, §. *cum quis, l. 7. ſup.* Natura non mutatur. Ius mutatur, & ideo quod nunc iure eſt impoſſibile, poſtea fieri poteſt poſſibile, vt ſi res ſacra profana fiat. Sed in ſtipulationibus præſens tempus ſpectatur, & ideo ſi ſtipuler rem ſacram, inutilis eſt ſtipulatio, etiamſi

C poſtea fiat profana. qua de re in *l. 83. §. ſacram, ſup.* Quod vero natura eſt impoſſibile, nec erit poſtbac poſſibile. De § pen. diximus in *l.* 71. In §. vlt. hoc oſtenditur. Eum qui ſtipulatur ſibi & Titio heredi ſuo dari, omnibus heredibus ſuis adquirere obligationem. idque neceſſe eſt, vt ſcilicet obligatio à defuncto cœpta omnibus adquiratur pro hereditariis portionibus ex XII. tab. Nec obſtat *l. auus, ſup. de pact.* quæ non loquitur de adquirenda obligatione vni ex heredibus, quod fieri nequit, ſed de exceptione pacti, quæ vni poteſt adquiri. quod attigimus *l. 56. ſup. & in d. l. auus.* Sic & ſi quis ſtipuletur ſibi & Titio heredi fieri, ſtipulatio in Titio tantum conſiſtit, non in coheredibus : quia nec XII. tab. diuiditur. neque obſtat *l. quod dicitur, ſup.* quoniam ibi pater factum filio ſtipulatur, non quaſi heredi. L. 138. vſu

D recepta eſt Lugduni & omnibus emporiis. namque extremo tantum nundinarum die ſolutiones fiunt collatæ in nundinas. §. 1. expoſui in l. 112. L. 139. in 4. §. vlt. & 85. L. 140. in 29. 16. & 2. §. *ex his*. Legis vltimæ initium in l. 76. Ex §. 1. notanda differentia inter puberem & impuberem. Impubes filiusfam. vel filiaf. non obligatur patre auctore, qui tamen tutore auctore obligaretur. Pubes obligatur patre auctore vel non auctore, qui & curatore non auctore obligaretur, vt diximus in *l. puberes, ſup.* Cetera expoſuimus ſatis in *l. continuus* §. *cum ita, & l.* 55. & plerique aliis locis, quibus tractauimus de adiecto ſolutionis gratia.

FINIS.

IACOBI CVIACII
IVRISCONSVLTI
AD AFRICANVM
TRACTATVS IX.

Digitized by Google

INDEX LEGVM AFRICANI
QVÆ EXPLICANTVR VNOQVOQVE TRACTATV.

TRACTATVS I.

LEx 46. *de adq. hered.* pag. 1291
L. 10. *ſi quid in fraud. pat.* 1293
L. 22. *de mor. cau. donat.* 1295
L. 20. *de manu. teſt.* 1296

TRACT. II.

L. 23. *de reb. cred.* 1297
L. 46. *de hered. inſt.* 1300
L. 35. *de vulg. & pup. ſub.* 1302
L. 15. *de iur. codic.* 1304. & 1307
L. 107. *de lega. lib.* 1. 1308
L. 2. *de au. arg. mund. leg.* 1310
L. 5. *eod.* 1311
L. 31. *de cond. & dem.* ibid.
L. 42. *eod.* 1314
L. 26. *de bon. liber.* ibid.
L. 23. *de mor. cau. don.* 1312

TRACT. III.

L. 47. *de iud.* 1315
L. 8. *de eo quod cer. loc.* 1316
L. 18. *de in diem addic.* 1325
L. 8. *qui & à quib. man.* ibid.
L. 22. *de oblig. & act.* 1324
L. 10. *rem pup. ſal. fore* 1320
L. 6. *ad leg. Cor. de fal.* 1326
L. 3. *de legatian.* 1325
L. 107. *de verb. ſign.* 1324

TRACT. IV.

L. 59. *de hered. petit.* 1330
L. 17. *ad SC. Velleia.* 1331. & 1337
L. 19. *eod.* 1329
L. 14. *de lib. & poſt.* 1342
L. 16. *eod.* 1345
L. 47. *de hered. inſt.* 1348
L. 34. *de vulg. & pup. ſub.* 1351
L. 21. *de teſta. mil.* 1354
L. 47. *de adq. hered.* ibid.
L. 49. *eod.* 1355
L. 51. *eod.* 1356
L. 14. *de bo. poſſ. con. tab.* ibid. & 1357
L. 18. *de leg. præſt.* 1361
L. 4. *de collat.* 1362
L. 8. *de Carbo. edict.* 1363
L. 27. *de bonis liber.* ibid.
L. 21. *de manu. teſt.* 1350. 1351
L. 4. *de lib. exhib.* 1363. 1364
L. 208. *de verb. ſign.* 1364

TRACT. V.

L. 36. *de vſufr.* 1368
L. 2. *de vſufr. accreſ.* 1375
L. 9. *eod.* ibid. & 1376
L. 17. *de vſu & habit.* 1377
L. 25. *de vulg. & pup. ſub.* 1379
L. 108. *de leg. lib.* 1. 1380.
L. 4. *de dot. præleg.* 1391
L. 5. *de optio. leg.* 1392
L. 16. *de pecul. leg.* 1393
L. 1. *de iis quæ pæ. cau. rel.* 1378
L. 88. *ad leg. Falc.* 1394
L. 13. *de bon. poſ.* 1365
L. 16. *de leg. præſt.* 1381
L. 7. *de confeſ.* 1399
L. 24. *rem rat. hab.* 1366

TRACT. VI.

L. vlt. de procur. 1402
L. 15. *iudic. ſolui.* 1404
L. vlt. rem rat. hab. 1406
L. 32. *de ſer. ruſt. præd.* 1408
L. 28. *de nox. act.* 1409
L. 34. *de ædil. ed.* 1411
L. 24. *de euict.* 1414
L. 46. *eod.* 1416
L. 109. *de leg.* 1. 1419
L. 64. *de leg.* III. 1420
L. 28. *ad SC. Trebel.* 1421
L. 63. *de verb. obl.* 1424

TRACT. VII.

L. 18. *de iuriſd. om. iud.* ibid.
L. 46. *de neg. geſt.* 1425
L. 4. *de minor.* 1426
L. 29. *ex quib. cauſ. mai.* 1428
L. 43. *eod.* 1429
L. 37. *de vſuf.* 1430
L. 9. *commu. diuid.* 1432
L. 16. *depoſ.* 1434
L. 20. *de hered. vend.* ibid.
L. 23. *de pact. dot.* 1436
L. 33. *ſolut. matr.* 1438
L. 40. *de adq. rer. dom.* 1440
L. 40. *de adq. poſſ.* 1441
L. 11. *pro emptore,* 1447
L. 60. *de furt.* 1448
L. 23. *de obl. & act.* ibid.
L. 64. *de verb. oblig.* 1457
L. 21. *de fideiuſ.* 1461
L. 38. *de ſolut.* 1467. 1468. 1469

TRACT. VIII.

L. vlt. de neg. geſt. 1473
L. pen. de reb. cred. 1477
L. pen. de cond. ſine cau. 1484
L. 21. *commod.* ibid. & 1486
L. 31. *de pign. act.* 1486
L. 110. *de leg.* 1. 1487
L. 61. *de furt.* 1492
L. vlt. de exerc. act. 1494
L. 38. *de pecul.* 1497
L. 17. *de in rem verſ.* 1503
L. 20. *ad Velleian.* 1506
L. 34. *mand.* 1507
L. 37. *eod.* 1513
L. 30. *de act. empt.* 1517. & 1519
L. 33. *locati,* 1524
L. 35. *eod.* 1529
L. 24. *de præſcr. verb.* 1532
L. 9. *qui pot. in pign.* 1534
L. 51. *de æd. edict.* 1539
L. 47. *de euict.* 1542
L. 27. *de vſur.* 1544
L. 50. *de iur. dot.* 1545
L. 9. *de fund. dot.* 1546
L. 11. *eod.* 1547
L. 34. *ſolut. mat.* ibid.
L. 23. *de act. rer. am.* 1548
L. 23. *de teſt. tut.* 1549
L. 39. *de ſolut.* ibid.

TRACT. IX.

L. 33. *de ſeru. ruſt. præd.* 1551
L. 38. *de cond. indeb.* 1552
L. 32. *de cond. & dem.* 1561
L. 22. *de man. teſt.* 1562
L. 15. *de oper. noui.* 1563
L. 44. *de damn. inf.* 1566
L. 24. *de mort. cau. don.* 1569
L. 49. *de fid. lib.* 1570
L. 15. *de ſtatulib.* 1571
L. 16. *de except.* ibid.
L. 18. *eod.* 1572
L. 26. *de except. rei iud.* 1573
L. 6. *de diuer. temp. præſc.* 1574.

Digitized by Google

IACOBI CVIACII I.C.

AD AFRICANVM

TRACTATVS I.

Ad L. Cum falſum 46. de adquir. hered.

AFRICANVS, is videtur eſſe qui Sex. Cæcilius dicitur à Gellio & aliis iuris auctoribus. Moueor vt hoc exiſtimem, *l. 3. D. de lib. agn.* quæ Iulianum Sex. Cæcilio Africano reſpondiſſe ait, locum eſſe præiudicio, ſi quæratur an vxor ſit. Puto enim hoc eum reſpondiſſe Africano Iuriſconſulto: quum & in *l. 39. D. de leg. 1.* dicatur Africanus per epiſtolam Iulianum conſuluiſſe. Nec (vt teſtatus iam ſum 7. Obſ.) Lampridio fidem habeo, Africanum reponenti ſub imperio Alexandri. Modeſtinus conſulit Vlpianum *l. ſi quis vxori, D. de furt.* Rufinus Paulum *l. 4. D. quib. ad lib. procl. non lic.* Atilicinus Proculum *l. Atilicinus, D. de pac. dot.* Abfuit ſemper à viris probis, quamuis æqualibus, inuidia, nec erubuit alter ab altero quod ſciret appetere. Cui ergo mirum videbitur, ſi & conſulat Africanus Iulianum, cuius etiam auctoritate vtitur frequenter libris nouem Quæſtionum? Et vero quum (quod ſæpe facit) ita ſimpliciter ſcribit, Ait, Exiſtimauit, Negauit, Putauit, Inquit, Reſpondit, Placet, Notat, non de ſe (opinor) Africanus intelligit, ſed de Iuliano. & huius rei argumentum præbet *l. tutor § vlt. D. ad Vell. l. & hac § vlt. D. loc. l. 61. D. de furt.* vt plane videatur Iulianus Africano eſſe pro oraculo, vt illis Pythagoras reſpondentibus, Ipſe dixit, vel (vt Accurſius ait in *l. 16. D. de pec. leg. & l. 21. de fideiuſ.*) pro magiſtro. Denique Africanus quantus quantus, Iuliani diſcipulus eſt. Vtitur etiam auctoritate Seruij, Atilicini, Melæ, Fufidij, ſed rarius. Porro ex his Africani Quæſtionum libris nouem, leges habemus ſparſas in Pandectis cxxx. quas in vnum coadunare & explicare conſtitui: nec erit (Deo fauente) inutilis opera. Sed prius videamus quid Quæſtionum appellatione ſignificarit Africanus. (quod quæri etiam poteſt de libris Quæſtionum Papiniani, Scæuolæ, Pauli, Tertulliani, Fufidij, Calliſtrati, Mæciani) & an aliquid diſtent libri Reſponſorum à libris Quæſtionum. Vtriſque continentur conſultationes, vtriſque reſponſa. Sed libris Reſponſorum, nuda, præciſa, ſingularia reſponſa: libris Quæſtionum diſputationes diffuſioreſque tractationes. Quæſtionum igitur libri, tractationum ſunt potius quam quæſtionum libri: & ita *l. qui cccc. D. ad leg. Falc.* quæſtio & tractatus pro eodem accipitur. Tractatus proprie, locus communis longe & late patens, vt ſi quæratur quæ actio compe-

A tat ex cauſa ob rem dati: quæ quidem quæſtio minores amplectitur multas. vel ſi quæratur de facto aut de æquitate: nam & harum quæſtionum varia, longa, difficilis definitio eſt. Quæſtio de iure ſimplex eſt, eique præciſe reſponderi poteſt, quia ius eſt certum, & hæc quæſtio proprie, non tractatio. & hoc ſenſu Seneca v. Controuerſiarum: *Hoc non tanquam quæſtionem, ſed, vt illi mos erat, pro tractatione aut loco.* Nec male ex Iſidoro Accurſius *d. l. qui cccc. & l. vlt. D. ſi pars hered. pet.* tractatum, eſſe multiplicem expoſitionem. Illud certe male, dialecticos appellare tractatum, quæſtionem τῆς ψευδομένου. Ex libro autem primo Quæſtionum Africani hæc prima ſe offert tractatio potius quam quæſtio (quoniam multa complectitur.)

B Quæ ſcire oporteat eum qui hereditatem adire volet in *l. 46. D. de adq. her.* cuius hæc ſunt verba: *Quum falſum teſtamentum diceretur, ſi quidem ipſe heres accuſaretur quoniam certus eſſe debeat ſe falſum non feciſſe, recte adibit hereditatem. Sin autem alius argueretur citra conſcientiam eius, non poteſt adire, quaſi dubitet verum eſſe teſtamentum.* Multa ſunt quæ ſcire oportet eum qui hereditatem adire volet, *l. illud, D. ſi pars her. pet.* ac primum quidem cauſam adquirendæ hereditatis, *l. pupillus, D. de adq. her.* Cauſa duplex eſt, Teſtamentum & Lex: & rurſus legis cauſa duplex, Agnatio & Patronatus. Scire igitur debet, teſtamento an lege ſibi deferatur hereditas: & ſi lege agnationis an patronatus iure, *l. ſi is ad quem, D. eod.* & ſi teſtamento, iure inſti-

C tutionis an iure ſubſtitutionis. Igitur & de teſtatore, & de teſtamento certus eſſe debet, puta patremf. teſtatorem fuiſſe, & mortuum eſſe, & verum, iuſtum, non irritum, non ruptum teſtamentum eſſe, *l. 17. l. 30. §. vlt. l. 34. l. 51. D. eod. tit.* nam qui de his dubitat, vel qui in his errat, neque adit neque repudiat hereditatem recte. Vnde ſi dicatur teſtamentum falſum, & accuſetur falſi heres ſcriptus, cui liquet de innocentia ſua, hereditatem adibit recte, etiam pendente cognitione falſi. Sed ſi falſi conſcius ſibi fuerit, profecto improbe fecerit ſi adierit, nec dominium adquiſierit, quum adquirendi deficiat cauſa. Quod ſi errauerit, vt ſi verum putauerit quod erat falſum, æque hereditatem adierit fruſtra, quia deficit cauſa, *l. 3. D. ad leg. Corn. de falſ.* &

D contra ſi falſum, quod erat verum, inanis etiam erit aditio, quia non putauit delatam ſibi hereditatem eſſe, *d. l. 17.* Erranti comparatur is qui dubitat, vt in pleriſque aliis partibus iuris: & ideo ſi alius accuſetur falſum teſtamentum feciſſe, pendente cognitione falſi, qui in eo heres ſcriptus eſt, hereditatem adire non po-

teſt, quia nondum liquet ei de teſtamenti iure. & hoc A ſi, quemadmodum ait Africanus hoc loco, alius arguatur citra conſcientiam heredis ſcripti, id eſt, Si alius dicatur falſum teſtamentum ſubieciſſe inſcio herede ſcripto. nam ſi liqueat ſcripto de innocentia rei, & hoc caſu pendente cognitione falſi hereditatem adire poterit, *l. Pannonius §. rei, D. de adq. her.* Siue igitur ipſe accuſetur ſiue alius, modo certus ſit falſum teſtamentum non eſſe, hereditatem adibit recte. At quæro quis ſit effectus huius ſententiæ, vt hereditatem non adeat recte, niſi qui certus eſt de teſtamenti iure? Aditio obligat æri alieno *l. 8. D. eod. l. 3. § vlt. D. quib. ex cauſ. in poſ. eat.* & qui ſemel adiuit recte, poſtea non poteſt repudiare, *l. 3. & 4. C. de rep. vel adq. her.* Igitur ſi adierit quo tempore ipſe accuſabatur falſi, non audietur poſtea, B ſi velit repudiare & ſe exoluere contracta per aditionem obligatione, hoc prætextu quod adierit pendente cognitione falſi teſtamenti: recte enim adiuit. Sed ſi adierit dubitans, quo tempore alius accuſabatur falſi, audietur poſtea ſi pœnitentia actus reſpuat hereditatem, & dicat, Adiui pendente cognitione falſi. Aditio enim non recte facta, non obligat. Eademque cauſa eſt repudiationis: nam ſi recte repudiauerit, puta interim dum ipſe arguitur falſi, non audietur poſtea ſi dicat, Repudiaui eo tempore quo falſum teſtamentum dicebatur. Si non recte, vt ſi interea dum alius argueretur falſi teſtamenti, cuius innocentiæ conſcius ipſe non erat, repudiauerit hereditatem, non prohibebitur poſtea eam adire: quia repudiando nihil egit, *l. 13. l. qui ſuperſtites, D. eod.* Et quod diximus de aditione, idem C obtinet in geſtione pro herede, & in petitione bon. poſſeſſionis, *l. 19. l. 22. D. eod.* nam & his modis obligatio contrahitur, *l. pen. D. de ſepar.* nec facto licet reſilire. Et eadem ratione idem in miſtione, *l. 4. D. quib. ex cauſ. in poſ. eat.* Idem in legato repudiando, *l. in repudianda, de adq. her.* Ergo & in agnoſcendo, non quod agnitio legatarium obliget, ſed quod ei qui legatum agnouit, non ſit integra repudiatio, *l. Titia §. Lucia, D. de leg. 1.* Idem in miſſione in poſſeſſionem ex edicto Adriani vel Iuſtiniani: nam hoc beneficium ſcriptis tantum heredibus conceditur qui hereditatem adierunt, quod *l. 2. C. de edic. D. Adr. tol.* demonſtrat aperte, dum ait heredem mitti in poſſeſſionem etiamſi inofficioſum dicatur teſtamentum: Nec enim inofficioſum D dici poteſt niſi ſcriptus heres adierit, quia querela inofficioſi teſtamenti eſt contra heredem, non contra lignum, contra ſcriptum, non contra ſcripturam. Et in hoc quidem heredi proficit miſſio, vt neceſſe non habeat cum poſſeſſore hereditatis prius ordinario iure experiri, id eſt, petitione hereditatis vel petere bon. poſſeſſionem, ac deinde agere interdicto Quorum bonorum, ſed mittatur ſtatim oblato teſtamento, & publice recitato in poſſeſſionem bonorum, ſalua principali quæſtione hereditatis. Eſt igitur miſſio ſequela & appendix præcedentis aditionis. Eodem igitur iure eademque condicione regitur, & ſi fuerit aditio vtilis, erit & miſſio, ſi inutilis aditio, & inutilis miſſio. His addamus ſi quæ ſunt alia quæ ſcire oporteat eum qui he- E reditatem adit. Heres ſcriptus ſcire debet vtrum pure an ſub condicione heres inſtitutus ſit: nam qui de hoc dubitat, & de eo dubitat delata ſibi hereditas ſit necne, igitur non poteſt adire liquido, & ſi non liquido, nec recte. Denique inutilis inefficaxque aditio eſt, etiamſi reuera fuerit inſtitutus pure, vel etiamſi, quum eſſet inſtitutus ſub condicione, eo tempore quo adit iam impleta condicio fuerit, *l. heres inſtitutus, D. de adq. her.* Idem dicemus in errante, videlicet, ſi quum eſſet inſtitutus ſub condicione, exiſtimauerit ſe inſtitutum pure, & adierit ante condicionem impletam vel poſt condicionem impletam ſub qua ſe heredem inſtitutum eſſe neſciebat. Si ante condicionem impletam, quia quum adiit, nondum delata erat hereditas. Si poſt condicionem impletam, quia neſcierat condicionem inſtitutioni inſertam, nec eam expectauerat animo obtemperandi voluntati defuncti. Scientia exigitur condicionis, qualis qualis ſit condicio: nam, etſi poteſtatiuæ fato quodam & forte fortuna per ſe vel per alium paruerit heres, non propenſa obſequendi voluntate, obtemperaſſe voluntati defuncti non videtur, *l. 2. D. de condicion. & dem.* & ſi antequam caſualis extiterit, non adierit, etiam non videtur obtemperaſſe voluntati defuncti, niſi ſciens animo obtemperandi diſtulerit aditionem quoad condicio eueniret. Sed non idem dicemus è contrario, ſi quum eſſet inſtitutus pure exiſtimauerit ſe inſtitutum ſub condicione, & impleta condicione adierit: nam hic error, quo quidem ductus ex abundanti cõdicionem expectauit, vel impleuit, nihil ei obfuerit, nec periculũ attulerit amittendæ hereditatis, quaſi non impleta voluntate defuncti, quum deterior ſit cauſa inſtituti ſub condicione quam inſtituti pure, & illam tamen quæ deterior eſt amplexus ſit, *l. ſed ſi de ſua §. 1. D. de adq. her.* vbi etiam duo cõdicionum genera facit, poteſtatiuam & caſualem, & ſiue hanc ſiue illam putauerit adſcriptam, quum eſſet inſtitutus pure, & idem vtroque caſu decernit, nihil ei hanc ſuſpicionem obeſſe quo minus adeundo hereditatem adquirat, & facilius in caſuali quam in poteſtatiua, propterea quod in caſuali nihil facit vt adeat, in poteſtatiua facit, dum implet eam vt adeat. quod aditioni vitium conſcire videbatur. Sed non ſolent quæ abundant, vitium adferre. Quod ſi qui ſciebat ſe heredem inſtitutum ſub condicione, errauerit in condicione, vt ſi hanc eſſe putauerit quum eſſet illa, exemplo eius qui errat in parte, dicam eum adeundo nihil agere, *l. ex ſemiſſe, D. eod.* & huic etiam dubitantem comparabo. Sed quid ſi prorſus condicionem ignorauerit, neque hanc eſſe putauerit potius quam illam, an adeundo hereditatem adquiret, ſi extiterat iam condicio aditionis tempore? Scire debet heres condicionem inſertam inſtitutioni, vt diximus ſupra. Quantitatem condicione comprehenſam poſſit neſcire, *l. qui putat, D. eod.* Qualitatem autem condicionis non poſſit neſcire ſtricto iure. Sed vtilius viſum eſt vt & qualitatis ignoratio non vitiet aditionem, ſi modo extiterit condicio, & vt impune poſſit ignorare condicionem impletam qui & condicionis qualitatem ignorat, condicionem tamen iniectam eſſe non ignorat, idque argumento partis: nam ſtricto iure ſane qui neſcit partem, non poteſt adire. Sed vtilius viſum eſt Sabinianis, vt adire poſſit etiam qui neſcit partem, modo cætera quæ eum ſcire oportet qui adit, non ignoret, *l. illud, D. ſi pars hered. pet.* atque ita *l. ſi quis extraneus § vlt. D. de adq. her.* quum dixiſſet nihil geſtioni pro herede nocere ignorationem partis, conſequens erat adnotari non hoc, nihil etiam nocere ſcientiam condicionis, quod eſt diſſentaneum, ſed nihil nocere ignorationem condicionis, ſi tamen extiterit condicio ante geſtionem pro herede. Igitur dempta negatione legendum *d. § vlt.* Quod & Caſſius probat, ſi condicionem ſub qua heres inſtitutus eſt ignorat, ſi tamen extiterit condicio ſub qua inſtitutus eſt. Separandus eſt is qui errat in condicione ab eo qui plane condicionem neſcit, vt hic poſſit adire, ille non item, ſicut is qui errat in parte ab eo ſeparatur qui neſcit partem: nam hic adeundo fit heres, quia animus ei eſt adeundæ cuiuſcunque partis. Ille qui errat in parte, vt qui putat ſe heredem ex quadrante, quum ſit ex ſemiſſe, adeundo non fit heres ex ſemiſſe, quia animus ei eſt quadrantis tantum adeundi. Sed neque ex quadrante, quia ſcindi hereditas non poteſt, *d. l. ex ſemiſſe.* Et ſimiliter qui putat ſe heredem ex aſſe, quum ſit ex parte, vel cõtra, adeundo nihil agit. Sed videtur obſtare *l. ſi quis mihi bona § ſed ſi mandauit, eod tit.*

Ex qua ratiocinati ita quis poſſit : Si mandauit pater filio vt adiret quaſi inſtituto ex parte, & adierit ex aſſe, valet aditio, quia meliorem condicionem patris facit. Ergo ſi inſtitutus ex parte, adierit ex aſſe, valet aditio. Eſſet bona collectio, ſi ei etiam conueniret ratio eadem. At non conuenit, quandoquidem heres qui ex maiore parte adit quam ſit ſcriptus, in nullo meliorem condicionem ſuam facit, nec faceret etiam filius patris, oiſi veritatem in adeundo ſequeretur, patre in iubendo ſequuto opinionem falſam. Non eſt igitur bona collectio, alioquin & hæc bona eſſet, Si pater mandauit filio vt adiret quaſi ex teſtamento, & adierit filius ab inteſtato, quum & reuera ab inteſtato ei deſerretur bereditas non ex teſtaneoto, valer aditio, quia plerumque melior eſt cauſa inteſtati quam cauſa teſtati, propter onera legatorum, fideicommiſſorum, libertatum. Ergo ſi agnatus proximus iuſto teſtamento ſcriptus adierit ab inteſtato, valet aditio. Vitioſa eſt collectio. Hic enim errauit : filios non errauit. Huius igitur aditio oon valet, *l. ſi is ad quem, D. eod.* & ei integtum eſt deouo adire vel repudiare ex teſtamento, *l. mater, D. de inof. teſt.* Ergo & eius aditio non valet qui inſtitutus ex parte, per errorem adit ex aſſe. Reſtat illud vt quæramus quid ſit dicendum, ſi ſcierit heres condicionem ſub qua inſtitutus eſt, & adierit ante quam ſciret condicionem impleram, ſi aditionis rempore te ipſa fuerit impleta. Et cooſtat non recte eum adiiſſe, quia nondum potauit delatam ſibi heteditatem eſſe, *l. multum, D. de cond. & dem.* Sed contradicit palam *d. l. ſi quis extraneus §. vlt.* niſi audeas affirmare, quod eſt veſiſſimum, negatiooem quam paulo ante in eo diximus abundare, eſſe in hunc locum transferendam boc modo, Puto non poſſe adire bereditatem. Aberrabat ſuo loco, ſed reſtitnenda eſt, (vt dixi) & vt ſubiecta ſimilitudo ſubſtituti coheredis ignorantis coheredem repudiaſſe, aperte demonſtrat, quem nemo dixerit ex ſubſtitutione adire hereditatem poſſe. Et hæc de herede ſeripro ſub condicione. De herede ſcripto ex die, nihil dicimus : quia diei adiectio in heredis inſtitutione pro ſuperuacua eſt : at in aditione ſupetuacua oon eſt, ſi heredi ſcripto teſtator præfinierit diem ad adeundum, quod eſt heredem inſtituere cum cretione. Et hic vtique dies ſcieoti tantum cedit ex verbis cretionis, Quibus ſcieris poteriſque, atque etiam edicti ſucceſſorij, *l. 2. D. quis ordo in bon. poſſ. ſern.* Sed quemadmodum multum intereſt, condicionem inſtitutioni iniiciat teſtator an lex, *l. multum, D. de cond. & dem.* ita multum intereſt diem adiciat aditioni aut bonorum poſſeſſiooi teſtator, an lex. nam ſi repudiauerit heres intra tempus legitimum ſubſtitutus vel ſequens ex edicto ſucceſſorio ſtatim admittitur non expectato vltimo die temporis legitimi, nec qui ſemel repudiauit, poteſt variare, etiamſi tempus legitimum largiatur, *§. pen. Inſt. de bon. poſſ.* Sed ſi repudiauerit intra diem cretionis teſtamento ſcriptum, expectare debet ſubſtitutus vltimum diem cretionis, quia poſteaquam repudiauit vel adiuit heres ſcriptus cum cretione, qoandiu ſuperſunt dies cretionis, pœnitentiam agere poteſt, auctore Vlpiaoo in Fragmentis. & ob id in *l. 72. D. de adquir. her.* recte ponitur inſtitutum antequam adiret deceſſiſſe, vt non expectet ſubſtitutns vltimum diem aditionis : nam ſi poneretur repudiaſſe, non deceſſiſſe, ſubſtitutus expectaret vltimum diem aditionis. Et hæc de prima quæſtiooe Aſricani ſufficiant.

Ad L. Si id quod 10. D. Si quid in fraud. patr.

SEQVSTVR alia de actione Fabiana & Caluiſiana, *l. 10. D. ſi quid in fraud. pat* cuins hæc ſunt verba: *Si id quod à liberto in fraudem alienatum eſt, non extet, actio patroni ceſſat, quemadmodum ſi pecuniam in fraudem*

A *abieciſſet, aut etiamſi is qui mortis cauſa à liberto accepiſſet, eam rem vendidiſſet, & bona fidei emptor eam vſucepiſſet.* Fabiana patrono competit liberto teſtato, Caluiſiana liberto inteſtato, *l. 3. §. ſi inteſtatus, eod. l. 2. C. eod.* vtraque datur patrono aduerſus eos quibus libertus bona ſua alienauit dolo malo in necem patroni, etiamſi fraudia conſcij non ſint, vel adoerſus eos quibus mortia cauſa donauit libertus aut legauit ſupra ſemiſſem booorum, etiamſi non boc dolo malo fecerit libertus : nam vt legata ac douationes etiam cauſa mortis ex conſtitutione Seoeri non poſſunt heredem inſtitutum fraudare Falcidia, ita nec patronum debita portione. Donationes inter viuos & aliæ alienationes fraudare patronum debita portione poſſunt, ſi modo fiant ſine dolo malo, *l. 1. §. 1. l. 9. D. eod. tit.* Idcirco agenti patronu Fabiana
B vel Caluiſiana probandum eſt aut dolo malo aut mortis cauſa factam alienationem, *d. l. 1. §. 1. l. patronus, D. de probat.* Et vtraqoe actione non in ſolidum reuocat alienata, niſi quædam alienaoerit libertus quæ diuiſionem non recipiant, veluti ſeruitutes, ſed in partem debitam tantum, *d. l. 1. §. ſi pluribus, & §. quamuis.* & ſi plures ſint patroni, omnes agunt in portionem vnam, quia etſi plures ſint, vnus tamen eſt patrooatus, & non perſonis quam patronatui debetur portio dimidia, ſed eam partiuntur inter ſe pro virilibus portionibus, *l. 3. §. ſi plures, l. 4. eod. tit.* Hodie eſt tertia portio, olim fuit dimidia. & teſtato quidem liberto, ſi nullum ex liberis naturalibus ſucceſſorem reliquiſſet, & nihil aut minus quam partem dimidiam booorum patrono reli-
C quiſſet libertus, contra tabulas liberti dimidiæ partis bonorum poſſeſſio dabatur, inteſtato liberto, ſi ſuum heredem non naturalem reliquiſſet, æque patrono contra ſuum heredem dimidiæ partis dabatur bonorum poſſeſſio, *§. 1. Inſtitut. de ſucceſſ. lib.* Dabatur autem patrono dimidia portio non taotum eorum bonorum quæ libertus habuiſſet mortis tempore, ſed etiam eorum quæ alienaſſet in fraudem, perinde ac ſi liberti dominio ea exiſſeot nunquam, *l. 3. §. vlt. D. de bon. lib.* Et reoocabatur ex alienatis rebus actione Fabiana teſtato liberto, vt dixi, actione Caluiſiana inteſtato liberto. Reuocatoria igitur & reſciſſoria vtraque actio eſt, quia alienationes ipſo iure valeot, etiamſi factæ ſint in fraudem patroni. Si valereot etiam libertates datæ in fraodem pattoni, non poſſent reuocari : ideoque his
D ſtatim initio occurrit lex Ælia Sentia, vt nullæ ſiot ipſo iure, non ſolum ſi in fraudem patroni, ſed etiamſi in fraudem creditorum fiant, auctore Vlpiaoo in Fragmentis, & Gaio in Inſtitutionibus, & *l. 27. D. qui & à quib. man. l. 9. D. de lib. cau.* Hæc ita licet ſe habeant in patronis, nec ſuppetant ſimiles Fabianæ & Caluiſianæ actiones, quæ dentur liberis aut parentibus, nec reuocetur omoe quod in fraudem parentum aut liberorum factum eſt, quum tamen quodcumqoe factom eſt in fraudem patroni, per eas actiones reuocetur pro modu portionis debitæ reuerentiæ patronali, optima ratione, quia ingenuis æquom eſt vt ſit liberior facultas alienaodi res ſuas quam libertinis, *l. 2. D. ſi à par. quis*
E *fuer. man.* Attamen liberis & parentibus datur reſciſſio immenſæ donationis, portionis legitimæ interuertendæ cauſa factæ, per querelam inofficioſæ donationis, tam teſtato quam inteſtato donatore, *l. 3. & 4. C. de inoffic. donat.* non in ſolidum, ſed in portionem legitimam, ſiue in extraneos ſiue in liberos collata ſit donatio, *l. 1. C. eod.* Liberis, inquam, ſuperſtitibus donationis tempore : nam liberi nati poſt donationem, eam reuocant in ſolidum, ſi ſit collata in extraneos, *l. ſi vnquam, C. de reuoc. donat.* Si in alienos liberos, in partem legitimam tantum, *l. 5. C. de inoffioſ. donat.* Recidunt etiam liberi & parentes, ſicut extranei, heredes inſtituti donatiooes cauſa mortia & legata pro modo Falcidiæ, non tantum exteris data, ſed etiam ea quæ

data ſunt liberis & parentibus, *l. pater, D. ad leg. Falcid. l. ſcimus, C. de inoffic. teſtam.* Et liberi aut parentes non tantum ex teſtamento, ſed etiam ab inteſtato recidunt. Falcidiæ iure non legata, quæ ab inteſtato iure veteri non relinquuntur, ſed fideicommiſſa, *l. filiusfamil. D. ad leg. Falcid.* Recidunt & mortis cauſa donationes non iure Falcidiæ, quia ab inteſtato mortis cauſa donationes non comparantur legatis, *l. ſi filius, D. de leg. præſt.* ſed ex conſtitutione Alexandri ad Claudium Iulianum de inofficioſis donationibus. Præteriti autem ea reſcindunt in totum per bonorum poſſeſſionem contra tabulas, exceptis quibuſdam, exheredati æque in totum nullis exceptis per querelam inofficioſi teſtamenti. Patroni autem pro ſemiſſe tantum, & exceptis ſemper legatis aut mortis cauſa donationibus relictis liberis aut parentibus, *l. 1. §. quod autem, D. ſi quid in fraud. patr. l. 4. D. de cond. & demon. l. 6. §. ſi patronus, D. ſi quis omiſ. cau. teſt. l. ſi eius §. ult. D. ad Treb. l. ex aſſe, D. ad leg. Falcid.* Sunt enim gradus pietatis & officiorum quidam, ex quibus poſt Deum & patriam, prima liberis & parentibus, ſecunda patronis debentur, nec debet patronorum reuerentia cohibere parentum pietatem erga liberos vel contra. & eadem ratione licet liberis detur querela inofficioſæ dotis, quod non ſit æquum nimia dote conſtituta filiæ fraudari filios portione debita, non datur tamen patrono Fabiana vel Caluiſiana dotis à liberto in filiam collatæ demouendæ cauſa, *l. 1. §. ſed ſi libertus, D. ſi quid in fraud. pat.* Porro Africanus hoc loco docet, quod erat C perſpicuum ſatis, has actiones ceſſare, ſi res alienata non extet, vt ſi pecuniam in fraudem patroni in mare proiecerit, quia non eſt qui conueniri his actionibus poſſit, quum nullus pecuniam acceperit. Nec enim in ipſum libertum dantur, ſed neque in eum qui accepit, à liberto, ſi res ſit vſucapta. Duo notat ſumma genera rei amittendæ, quæ & in SC. de petitione hereditatis his verbis notantur, Deperditum, Deminutum, & his in *l. deducta § ante diem, D. ad Trebel.* Caſus, Vſus. Fraudem autem initio generaliter accipit, quum & de eo qui pecuniam abiecit dolo malo, exemplum ponat, & de eo qui mortis cauſa donauit, in quo dolus non exigitur. Et ſane fraus, genus eſt: ſpecies, dolus & fraus: dolus in perſona, fraus in re ipſa. Ait, *Et eam* D *rem vendidiſſet*, dominio ſcilicet nondum adquiſito ante mortem liberto: alioquin emptor non vſucaperet.

Ad L. In mortis 22. D. de mort. cau. donat.

PVTO autem huic legi coaptandam eſſe eiuſdem Africani *l. 22. D. de mort. cau. donat.* cuius hæc ſunt verba, *In mortis cauſa donationibus non tempus donationis, ſed mortis intuendum eſt, an quis capere poſſit.* Hoc modo, Fabiana aut Caluiſiana non pertinet ad libertates in fraudem patroni datas, quia ipſo iure nullæ ſunt. Eadem ratione non pertinet ad alienationes factas in fraudem legis Papiæ, *l. ſi libertus, D. de iu. patron.* Non ad donationes cauſa mortis, ſi mortis tempore donatarius incapax fuerit. Sed ſi capax fuerit mortis tempore, E quamuis non fuerit etiam capax donationis tempore, quia non ideo minus valet donatio cauſa mortis, placet ad eam reuocandam patrono Fabianam vel Caluiſianam dari. Ergo in mortis cauſa donationibus quoties quæritur de capacitate donatarij, non donationis, ſed mortis tempus ſpectatur. At in legatis etiam teſtamenti faciendi tempus ſpectatur, ex regula Catonis. nam qui incapax eſt teſtamenti tempore, licet capax ſit mortis tempore non admittitur ad legatum. Imo ad-A mittitur vno caſu, ſi in tempus capiendi legatum relinquatur, *l. ſi ita quis teſtamento, D. de leg. 2. l. in tempus, D. de her. inſt.* eadem ratione qua donatarius qui incapax fuit donationis, capax mortis tempore, quia donatio nominatim confertur in tempus mortis. Nihil igitur à legatis hac in re diſtant donationes cauſa mortis, quæ vbique legatis comparantur, nedum in actione Fabiana & Caluiſiana, *l. 1. §. 1. D. ſi quid in fraud. pat.* At videtur in legatis etiamſi non conferantur in tempus mortis, generaliter intuendum eſſe tempus mortis dumtaxat: & hæc eſſe ſententia *l. non oportet, D. de leg. 2.* quod non admitto. Hoc enim tantum dicit, non quæri de condicione cuiuſquam, id eſt, fiſcum non quærere de capacitate legatarij vel heredis antequam here-B ditas vel legatum ad eum pertineat, id eſt, ante mortem teſtatoris: Nam ſi eo tempore capax fuerit, quamuis capax non fuerit teſtamenti tempore, legatum vel hereditas fideicommiſſaria, cuius reſtituendæ tacitam fidem interpoſuerat heres, apud heredem remanebit, & fiſcus excludetur, *l. 3. §. quando, D. de iur. fiſ.* Sed excludetur etiam legatarius aut fideicommiſſarius, qui incapax fuit teſtamenti tempore: nam vt in hereditatibus, ſic & in legatis vtroque tempore capacitatem exigimus. alioquin inutile eſſet conferre legata in tempus capiendi. Sequitur alia apud Africanum quæſtio de fideicommiſſaria libertate, his verbis l. 20. D. de man. teſt.

Ad L. Seruos 20. D. de manum. teſtam.

SERVOS *legauit, & cauit ita, Rogo, ſi te promeruerunt, dignos eos libertate exiſtimes. Prætoris hæ partes ſunt, vt cogat libertatem præſtari, niſi ſi quid tale hi ſerui admiſerint, vt indigni ſint quo libertatem conſequantur, non etiam vt talia officia ab his exigantur, pro quibus libertatem mereri debent. Arbitrium tamen eius erit, qui rogatus ſit, quo tempore quemque velit manumittere, ita vt ſi viuus non manumiſiſſet, heres eius ſtatim libertatem præſtare cogatur.*

Recte, Si te promeruerint, vt *l. Thais §. 1. l. fideicommiſſaria, 3. D. de fid. lib. l. 11. §. ſic fideic. D. de leg. 3.* Quibus verbis non confertur plenum arbitrium dandæ li-D bertatis in legatarij voluntatem, ſed quaſi bono viro committitur. Et prætoris fideicommiſſarij partes ſunt vt cogat libertatem præſtari. Non poteſt cogere legatarium, quia in eius arbitrio eſt quando velit manumittere, ſed poſt mortem eius, heredem legatarij cogere ſtatim poteſt. Quibus autem cogetur libertatem præſtare? Bene meritis. An & nihil meritis? Certe omnibus, præterquam male meritis, id eſt, qui legatarium offenderint. & ſic in querela inofficioſi teſtamenti, vbi meritorum æſtimatio fit, & in fideicommiſſis pecuniariis, meriti videntur qui non offenderunt, *l. 22. C. de inof. teſt. l. quum pater §. rogo, D. de leg. 2.* Et recte Bartolus in hunc locum, Meruiſſe videtur qui non apparet demeruiſſe. Sic ſcripſerat, non Meminiſſe videtur qui E non apparet dememiniſſe. In quo placebat verbum rarum, vt illo Martialis loco, *Ipſe iubet mortis dememiniſſe Deus.* Sed in verbo, Demereri, præpoſitio de, auget vt in Deponere, Dedere, Deperire, & in Demagis, ſi Nonio, & gloſſis, quæ interpretantur [illegible], potius quam Feſto, credimus. Debuit igitur Bartolus dicere, Meruiſſe videtur qui non apparet offendiſſe, ſed Ouidius dixit etiam demeruiſſe. Offendiſſe autem ſerui legatarium videntur quos legatarius vinxit aut torſit pœnæ cauſa. & quos adminiſtratione aut miniſtratione remouit, *l. 51. D. de man. teſt.*

AD AFRICANVM TRACTATVS II.

Ad L. Si eum ſeruum 23. D. de reb. cred.

EX libro ſecundo Quæſtionum quæ prima ſe offert quæſtio, eſt in *l. 23. D. de reb. cred.* cuius hæc ſunt verba:

Si eum ſeruum qui tibi legatus ſit, quaſi mihi legatum poſſederim & vendiderim, mortuo eo, poſſe te mihi pretium condicere Iulianus ait, quaſi ex re tua locupletior factus ſim. B

Multæ in hanc quæſtionem quæſtiones incurrunt. Ait, *Condicere*. Quæro qualis hæc condictio ſit? Naturalem eſſe hæc verba demonſtrant, *Quaſi ex re tua locupletior factus ſim*: quod ſcilicet natura æquum non ſit ex re tua locupletari me. Quatuor autem ſunt fere condictiones naturales, id eſt, quas æquitatis naturalis ratione iuriſconſulti introduxerunt, Indebiti, Ob rem dati, Sine cauſa, De bene depenſis, ad imitationem condictionis ex mutuo. Nam qui eis tenentur, perinde obligantur atque ij qui mutuum acceperunt: & ideo earum tituli dantur poſt titulum hunc, qui præcipue eſt de condictione de rebus creditis, & condictione de bene depenſis. ex mutuo illa eſt, hæc ex dato mutui cauſa. C Sunt igitur velut illæ quatuor ex promutuo: ergo ciuiles, non prætoriæ. Hanc autem quæ proponitur in hac ſpecie, quum neque ſit condictio indebiti, neque ob rem dati, neque de bene depenſis, relinquitur eſſe ſine cauſa: nam has tantum ſcimus condictiones naturales, & quod datur in hac ſpecie condictio ſine cauſa, congruit cum veteri definitione Sabinianorum, id quod ex non iuſta cauſa apud aliquem ſit, condici poſſe, *l. perpetuo, D. de condic. ob turp. cauſ.* quam ibidem adiicitur Celſum etiam probaſſe: idque apparet ex *l. ſi & me & Titium, hoc tit.* Eo igitur magis vera, quod receperint etiam eam diuerſæ ſcholæ auctores. Quod ſi quæ in ſpecie propoſita datur condictio, condictio eſt ſine cauſa, ſpecialis igitur eſt, non certi condictio generalis. D Nam etſi titulus hic, *De rebus creditis ſi certum petetur, & de condictione*, polliceatur tantum certi condictionem generalem & ſpecialem condictionem ex mutuo, tamen & in eo ſpecialiter nonnunquam tractatur de aliis quæ generali ſubſunt, veluti condictione ex ſtipulatione, condictione ſine cauſa, condictione triticaria, condictione indebiti, condictione furtiua, condictione ob rem dati. Hæc vero verba rubricæ, *De rebus creditis ſi certum petetur*, non generalem titulum faciunt ad libros qui ſequuntur, ſed ſpecialem, proprium, peculiarem huius loci, quæ ſic exaudio, vt quemadmodum in Codice Theodoſij alia proponitur actio, ſi certum petetur de ſuffragiis, alia, ſi certum petetur de chirographis, E ita hic proponatur eadem forma nuncupata condictio, Si certum petetur de rebus creditis, non de pecuniis creditis, ſed de rebus creditis. Quæ verba omnes contractus complectuntur quos alienam fidem ſequuti inſtituimus. porriguntur etiam ad quaſi contractus & maleficia. Nam omnis obligatio, contractus eſt. Igitur illis rubricæ verbis promittitur generalis actio ſi certum petetur de rebus creditis, quæ & certi condictio dicitur, & de re certa credita à Quintiliano. Petitur vero per eam non pecunia tantum, ſed etiam res quælibet certa, *l. 1. D. de interr. in iure fac.* Neque obſtat *l. 1. D. de cond. trit.* Confertur enim in ea condictio ſi certum petetur, cum condictione triticaria. A Vtraque eſt generalis. In aliquo tamen altera plenior altera. Nam condictione ſi certum petetur, petitur pecunia numerata, quæ non petitur condictione triticaria, & retro condictione, Si certum petetur, incerta non petuntur, quæ tamen petuntur per triticariam, veluti ſeruitus & poſſeſſio, *l. 1. & 2. D. de cond. trit. l. 25. D. de furt.* Nomen putem habere à tritico, vt ſementes & meſſes triticarias in veteri Kalendario, re omnium quæ per eam condictionem petuntur, optima & pretioſiſſima, vt Sibylla Erythræa apud Lactantium ait, Καὶ σῖτον, ὅς ἐστι βροτοῖς κάλλιστον ἁπάντων. quia (vt Stephanus ait) olim in antiqua formula condictionis triticariæ, quoties ſcilicet ſua cuique actioni conſtituta erat formula, tritici fiebat mentio, propterea quod ei qui hanc formulam ſibi dari primus poſtulauit, B forte res erat de æſtimando tritico. His autem rubricæ verbis, *Et de condictione*, ſignificatur actio ex mutuo: vt in Inſtitutionibus, Ex mutuo naſcitur actio, quæ vocatur condictio. Et alio loco, Qui indebitum accepit, perinde obligatur ac ſi mutuum ei daretur, & ideo condictione tenetur. & interpretes Græci: Κονδικτικίως, ὁ ἀπαιτητικὸς λόγος τοῦ οἰκείου δανείου. Hæc eſt perſpicua & certiſſima huius rubricæ interpretatio. Pergamus ad reliqua. Quæro an in hac ſpecie concurrat condictio ſine cauſa cum actione negotiorum geſtorum. quod videtur, *l. vlt. D. de neg. geſt. l. 3. C. de rei vind.* Sed non vt verum eſt cum actione negotiorum geſtorum concurrere certi condictionem generalem, *l. 5. D. de exc. rei iud. l. in duobus §. exceptio, D. de iureiur.* ita verum eſſe C arbitror concurrere actionẽ neg. geſt. cum condictione ſine cauſa: nam hæc condictio datur ex bono & æquo, deficiente igitur iuſta actione. Ac ſane vt cum condictione ex lege, ita cum condictione ex æquitate alia actio non concurrit, niſi generalis illa quæ ſuo ambitu complectitur de re certa actiones omnes. Nec eodem caſu in hac ſpecie negotiorum geſtorum datur actio & condictio ſine cauſa. Si enim ratam venditionem non feceris, eſt condictio ſine cauſa: ſi ratam feceris, eſt actio negotiorum geſtorum. Nam etſi quaſi meum non quaſi tuum negotium geſſerim, tamen ratihabitio tuum negotium conſtituit. Neque obſtat *l. 6. §. ſed ſi ego, D. de neg. geſt.* quæ nihil agi ratihabitione ait, ſi pater filij non patris contemplatione geſtum ratum habuerit: nec enim hoc vult omnino nihil agi, ſed ratiD habitione patrem non obligari in ſolidum, quæ tamen alias patrem obligat in ſolidum, ſi ratum habuerit quod filius geſſit, *l. 1. D. quod iuſſu.* At ibi non quod filius geſſit, ratum habuit, ſed quod alius geſſit pro filio, quæ ratihabitio etſi patrem non obligat in ſolidum, non tamen fuerit omnimodo inutilis. Nam non de peculio obligationem confirmauerit aduerſus patrem, (quod parui momenti eſt) ſed etiamſi nihil ſit in peculio, eatenus obligauerit patrem, quatenus ex geſto locupletior factus erit. At ſi rem tuam vendidi, & ratam venditionem facis, inutilis ratihabitio fuerit, niſi nos vltro citroque in ſolidum obligauerit. Ait, *Quaſi mihi legatum poſſederim*. hac opinione, quaſi mihi legatus E eſſet. bona fide igitur. Qua de cauſa in id dumtaxat teneor quo locupletior factus ſum. Quid ſi mala fide poſſederim? Et hoc caſu non condictione ſine cauſa, ſed rei vindicatione, vel ad exhibendum mecum agi poteſt, quia dolo deſij poſſidere, exemplo petitionis hereditatis, quod in hac re nos ſequi eadem ratio cogit, *l. ſin autem §. ſed is qui, D. de rei vind.* Et ea quidem actione conuentus pretium reſtituam quod accepi, etiamſi ex eo non ſim factus locupletior, atque etiamſi iuſto fuerit vberius: vel ſi vilius vendidero, verum pretium eo caſu quo res non erat interitura, ſi vendita non fuiſſet, *l. item veniunt, § vlt. l. ſi à domino § ſi prædo. D. de pet. her.* Rurſus ait, *Quaſi mihi legatum*. Quid ſi poſſederim ex cauſa emptionis? Et hoc quoque caſu ſi

factus ſim locupletior, condici mihi poteſt, vt ſi pluris vendiderim quam emerim. Nec ſeparanda eſt (vt opinor) cauſa lucratiua à non lucratiua. Nam ſi eſt perſequutio pretij per rei vindicationem re vendita, & ſuo fato perempta poſt litem conteſtatam, etiamſi venditoream nactus ſit ex cauſa non lucratiua, *l. 17. in prin. D. de rei vind.* cur deficiente vindicatione, eadem æquitate non erit condictio pretij ſaltem in quantum locupletior factus erit, re vendita & perempta ante litem conteſtatam? Ait, *Mortuo*, vt *l. vlt. D. de neg. geſt.* Quid vſucapto? idem prorſus, *l. 1. C. de reb. alien. non alien.* Duobus his modis fit vt res non extet, *l. 10. D. ſiquid in fraud. pat.* Quid viuo & non vſucapto? Vindicare hominem ab emptore potes etiam non reddito pretio, *l. 3. C. de rei vind.* Condicere mihi, qui bona fide vendidi, pretium non potes: nec enim vnquam recurritur ad condictionem ſine cauſa, niſi quum rei vindicatio ceſſat: & vero quum pretij nomine teneat emptori de euictione, à quo tu rem euiciſti per vindicationem, non eſt æquum etiam teneri me de pretio tibi. At contra, homine non euicto, vt ſi ratam venditionem feceris, de pretio quo factus ſum locupletior, danda tibi erit negotiorum geſtorum actio, vindicatio non erit in emptorem. Eſt enim amiſſa ratihabitione. Et hoc ita, ſi vendiderim bona fide. Quid ſi mala? Liberum eſt tibi agere vindicatione cum emptore, quia rem tuam poſſidet, aut mecum, quia dolo deſij eam poſſidere. Sed ſi ratam feceris venditionem, amittis quam habebas in vtrumque vindicationem, ac ſupereſt tibi tantum in me de vero pretio actio vtilis negotiorum geſtorum, *l. 1. C. de iis qui à non dom. man. ſunt*: quæ de manumiſſione loquuntur. Sed eadem eſt ratio in venditione. Et pretium (inquit) quanti intereſt, ſine diſiunctione, vt Græci legunt recte. Id autem eſt verum pretium. In bonæ fidei venditorem, nullo caſu vindicatio eſt, etiamſi ratam venditionem non feceris, quia neque poſſidet, neque dolo deſiit poſſidere. Nec obſtat quod pretium habet. Nam qui pretium habet, non tenetur vindicatione, ſed qui rem poſſidet aut dolo deſiit poſſidere. Et quod dicitur, pretium ſuccedere in locum rei, falſum eſt maxime in vindicationibus. Nam id quidem quod ex re mea naſcitur, meum eſt, pecunia tamen ex re mea, non eſt mea, quia non proprie ex re eſt, ſed propter negotiationem percipitur, *l. venditor, D. de her. vend.* & tantum abeſt vt pecunia vel res ex re mea parata, ſit mea, vt nec factam rem ex re mea, conſtet inter omnes eſſe meam. Sabiniani enim negant eſſe meam, Proculiani adfirmant eſſe meam: Erciſcundi diſtinguunt, & meam eſſe aiunt ſi reſolui poſſit in priſtinam materiam, vt ſi ex ære meo facta ſit ſtatua, meam non eſſe, ſi reſolui non poſſit in priſtinam materiam, & facta ſit bona fide, meam eſſe, non ſi facta ſit mala fide. Pecunia igitur ex re mea, non eſt mea: idcirco non vindicatur, ſed æquum eſt eam mihi reddi, idcirco condicitur, vt in hac ſpecie, & in ſpecie *l. ſi ipſa, D. Quod met. cauſ. & l. vlt. D. de neg. geſt.* Obſtat quod dicitur pecuniam ex re hereditaria redactam eſſe quodammodo hereditariam, & in hereditatis petitionem venire, ſiue extet res hereditaria ſiue deperierit, *l. ſi & rem, D. de per. hered.* Sed hoc in petitione hereditatis propriam rationem habet. Ea enim actione tenetur is tantum qui pro herede poſſidet, vel etiam qui pro poſſeſſore poſſidet, qui etiam tanquam heres agere præſumitur, & ob id ſolum tenetur petitione hereditatis, vt Acc. recte docuit in *l. pen. C. in quib. cau. ceſ. lon. temp. præſer.* & eadem ratione non tantum corpora hereditaria is vnde petitur, hoc iudicio reſtituit, ſed etiam quod hereditatis nomen patitur, iura & actiones, quas tanquam heres parauit ſibi ex rebus hereditariis. Ergo actionem ex vendito præſtat, ſi quam habet ex venditione rei hereditariæ. Si actio- A nem ex vendito, & pretium igitur quod exegit eius actionis iure. Qui actionem præſtare debet, & ſic æſtimationem quoque præſtare debet quam conſequutus eſt, *d. l. venditor in fi.* In vindicationibus ſingularibus, res tantum veniunt non actiones, & ſic nec æſtimationes aut pretia. Dixi de pecunia ex re mea, an cenſeatur eſſe mea. De pecunia ex re mihi debita quid dicemus, an hæc mihi debetur ſicut res ipſa, & an eadem actione in perſonam poteſt peti? Sic ſane, ſi res non deſiit deberi, id eſt, à quo rem petere poſſum perſonali actione, & pretium quod ex re mea fecit, petere poſſum. Sed ſi deſierit res deberi, vt ſi perempta ſit ante moram, nec pretij petitio eſt, *d. l. venditor*: & in ſpecie *l. 10. D. ſiquid in fraud. pat.* Si res tranſlata ſit in alium: verbi gratia, ſi is qui à liberto mortis cauſa accepit B eam rem vendiderit & tradiderit, & res extet apud emptorem, patrono eſt in emptorem Fabiana, quia hæc actio rei poſſeſſorem ſequitur, *l. pen. D. eod.* in venditorem non eſt, licet pretium habeat, quia deſiit rem habere, dimiſſa poſſeſſione. Si res non extet, omnino perempta eſt actio Fabiana. Non extat quæ periit, vel quæ vſucapta eſt. Vſucapio morti eſt ſimilis: qua de cauſa, quod ait hoc loco, Mortuo, ei adiungimus recte, Vel vſucapto. Reſtabat quartum, an res ex pecunia mea, ſit mea: quæ regulariter non eſt mea, *l. ad probationem, C. de probat. l. ex pecunia, C. de iu. dot.* vt docui 5. Obſ. c. 29. explicata *l. res qua, D. de iu. dot.* ex qua vulgo male colligunt, pretium ſuccedere loco rei, quum hoc potius innuat, Rem ſuccedere loco pecuniæ. C Sed vtrumque tamen doctorum Catholicum plerumque falſum eſt. ergo pro regula adferri non debet. Regula enim iuris non eſt niſi quæ plerumque, id eſt quæ frequentiſſime vera eſt. Nulla eſt ſemper vera. Ait, *Ex re tua.* Quia res legata ipſo iure adquiritur ex XII. tab. Sequitur alia Africani quæſtio in *l. 46. D. de her. inſt.*

Ad L. Quidam 46. de hered. inſtit.

QVIDAM *quum filiumfam. heredem inſtituere vellet, ne ad patrem eius ex ea hereditate quicquam perueniret, voluntatem ſuam expoſuit filio: filius quum patris offenſam vereretur, petiit à teſtatore, ne ſub condicione* D SI A PATRE EMANCIPATVS ESSET, *heredem eum inſtitueret: & impetrauit ab eo vt amicum ſuum heredem inſtitueret: atque ita teſtamento amicus filij, ignotus teſtatori, heres inſtitutus eſt, nec quicquam ab eo petitum eſt. Quærebatur, ſi ille amicus aut adire nollet, aut aditam nollet reſtituere hereditatem, an fideicommiſſum ab eo peti poſſit, aut aliqua actio aduerſus eum eſſet: & vtrum patri, an filio competeret. Reſpondit, etiamſi manifeſtum ſit ſcriptum heredem fidem ſuam interpoſuiſſe, non tamen aliter ab eo fideicommiſſum peti poſſe, quam ſi & ipſum teſtatorem fidem eius ſequutum eſſe probaretur. Si tamen quum à filiofamilias rogaretur amicus, & aditurum ſe hereditatem recepiſſet, & reſtituturum patrifam. facto, non abſurde dici poſſit, mandati actionem futuram, & eam actionem patri inutilem fore, quia non ſit ex bona fide. id ei reſtitui quod teſtator ad eum per-* E *uenire noluerit, ſed nec filio vulgarem competituram: verum vtilem, ſicuti dare placeret ei, qui quum filiusfamilias eſſet, pro aliquo ſi fideiuſſiſſet, ac paterfamilias factus, ſoluiſſet.*

DECREVERAT Titius filiumfam. heredem inſtituere ſub condicione emancipationis: (ne ſcilicet per filium patri adquireretur hereditas) cuius condicionis adiectio erat olim frequens, propterea quod non poterat contra ius publicum hæc lex teſtamento addi, ne per filium patri adquireretur hereditas, illa autem ſaluis legibus addi poterat, vt heres eſſet filiusfamilias, ſi à patre emancipatus eſſet. At hodie, quia ex conſtitutionibus Iuſtiniani rei aduentitiæ & hereditariæ patri per filiumfamilias vſusfructus tantum adquiritur,

non proprietas, non multum nffenderit ius publicum, qui hanc legem teſtameoto adiecerit, oe vſusfructus etiam à proprietate ſeparetur & patti adquiratur. Et ſane probatur hæc lex ſiue condicio *Non.* 117 vt plane iam hodie nihil ſit neceſſe hoc ſolo teſpectu, ne ad patrem perueniat hereditas, apponi condicionem emancipationis, quam tameo olim fuiſſe frequentiſſimam conſtat, *l. vlt. D. de pet. her. l. 3. §. ſi heres, D. de minor. l. pen. D. vnde lib. l. Diui, D. de iu. cod. l. duos, l. auia, De cond. & dem. l. mater §. 1. Si quis omiſ. cau. teſt. l. vlt. C. de don. quæ ſub mo. l. filiis, C. de inoff. teſt. l. 3. C. de inſt. & ſubſt.* Plin. 8. Epiſt. *Curtius peroſus generum ſuum, ſub ea condicione filiam eius neptem ſuam inſtituit heredem, ſi eſſet manu patris emiſſa.* Suetonius in Vitellio: *Filium heredem à matre ſub condicione inſtitutum, ſi de patris poteſtate exiſſet, manu emiſit.* Frequentius aurem matres ſub hac condicione filios ſuos hetedes inſtituebant, propria quadam ratione, quia nec poterant pure. Maritum enim non poterat vxor hetedem facere: ergn nec filium, quia patri quæreretur, *l. 3. §. verbum, D. de don. inter vir. & vx* Quum ergo decreuiſſet Titius filiumfamilias heredem inſtituere ſub condicione emancipationis, filio expoſuit ante teſtamentum quid haberet in animo. Filius veritus ne ea re offenderetur patet (quod, vt iucundiores ſunt filij per quos patri obuenit hereditas, ita neſcio qno modo inuidioſiores ij quibus in tempus emancipationis hereditates relinquuntur) hac ratione motus, rogauit Titium ne ſe beredem inſtitueret ſub cundicione emancipationis, ſed amicum quendam ſuum ignotum Titio, qood & Titius fecit: & valet inſtitutio etiam ignoti bominis, *l. extraneum 2. C. de hered. inſtit. l. in extraneos, C. de denat. Nou.* 89. & peregri nati, id eſt proculi, vt emendauimus *§. vlt. Inſt. de her. inſtit.* Illum vero heredem ſuum amicum filnfamilias Titius non rogauit, vt filiofamilias, quum paterfamilias factus eſſet, hereditatem reſtitueret. Et hoc eſt quod ait, Nec quicquam ab eo penitum eſt. Rogauit tantum filiusfam. heredem ſcriptum, vt adiret & reſtitueret ſibi patrifam. facto. recepit ille. & hoc eſt quod ait) manifeſtum eſſe ſcriptum beredem fidem ſuam interpoſuiſſe, id eſt ſummiſſam & interpoſitam eſſe à filio perſonam beredis ſcripti hereditatis ſubeundæ & teſtituendæ cauſa, fidemque dediſſe eum filio. Circa hanc ſpeciem multa quæruntur. Tractatio igitur potius eſt quam quæſtio, An ille cogi poſſit adire ex S. C. Pegaſiano: vel, ſi adierit vltro, an fideicommiſſum ab eo peti poſſit: an aliqna actio aduerſus eum ſit: & vtrum patri an filio competat. Separat actionem à petitione fideicommiſſi, quia non per actionem, ſed extra ordinem inſtituitur. Et quod ad priores duas quæſtiones attinet, reſpondet Africanus, ſatis manifeſtum eſſe beredem ſcriptum fidem dediſſe filiofamilias de teſtituenda bereditate, quum emancipatus eſſet, ſed niſi probetur eandem fidem eum dediſſe teſtatori, cogi eum non poſſe vt adeat ex SC. nec ſi adierit, fideicommiſſum ab eo peti poſſe. Fides data filiofamilias fideicommiſſi petitionem non parit: fides data teſtatori, fideicommiſſi petitionem parit. Sed natura difficile eſt, vt Quintilianus ait, tacitum fideicommiſſum probare. Igitur quod ad priores duas quæſtiones attinet, non ius deficit, ſed probatio. Qnod ad duas poſteriores, reſpondet filio eſſe mandati actionem, quoniam eum filius rogauit vt hereditatem adiret & ſibi reſtitueret patrifamilias facto, & heres amicus filiuſfamilias ita ſe facturum recepit. Verbis, Rogo, & Recipio, cum amicis contrahitur mandatum. ea vero actione filius experietur poſtquam emancipatus vel alias ſui iuris factus erit. Dices, patri eam competere, quia in contractibus ſub condicione factis ſpectatur non exiſtentis condicionis ſed contractus tempus, an filius fuerit in poteſtate,

A *l. 78. D. de verb. oblig.* Dicam actionem mandati eſſe bonæ fidei, & bonam fidem non pati vt contra voluntatem defuncti pater habeat bonorum ſuorum perſequutionem. Patri igitur competit mandati directa, ſed repellitur exceptione doli: vel potius ipſo iure patri nulla mandati actio competit, qnia exceptio doli bonæ fidei iudiciis tacite ineſt. Filio non competit directa, (quam Africanus vulgarem vocat) quia recto iure adquiſita videtur patri, ſed competit vtilis, ſicut in alia ſpecie mandati, Si mandato Titij filius pro eo fideiuſſerit, & ſoluerit poſt emancipationem, filio datur vtilis actio mandati, quæ in factum vocatur, *l. ſi vero non remunerandi §. ſi filio, D. mand.* Per actionem
B enim in factum, intelligitur vtilis mandati, quod verba illa innuunt, Verum eſt, id eſt æquum. Æquitatis enim ratio cauſa eſt vtilium actionum. & ita *l. in factum, D. de obligat. & act.* In factum actiones etiam filiuſfamilias exercere poſſunt, id eſt, vtiles actiones ex omnibus cauſis, ſi qua iuſta ratio videbitur, vt puta abſente aut negligente patre. Filio etiam in priori ſpecie competit vtilis (vt diſi) patri ipſo iure nulla competit. Neque obſtat *l. vlt. D. de ſtipul. ſeru.* Se ipſam enim explicat ſatis his verbis, Si tamen dolo malo id fecerit: quod non fecit in ſpecie propoſita, dum ex mente teſtatoris hereditatem per interpoſitam perſonam poſt emancipationem ſibi reſtitui mandauit. Nihil etiam obſtat *l. ſi mandauero, §. fugitiuus, D. mand.* cui ſane non eſt quod reſpondeas, quum nec vllo mo-
C do quod Africano opponas. Nam ſeruus in ea non mutauit condicionem, hic filius mutauit condicionem. Et ſtultus eſt Accurſius dum reſpondet, hic non interueniſſe contractum. Sequuntur duæ quæſtiones Africani de vulgari ſubſtitutione in *l. ſi mater, D. de vulg. ſubſt.* Priorem perſtringit his verbis.

Ad L. Si mater 33. D. de vulg. ſubſtit.

SI mater ita teſtetur vt filium impuberem, quum erit annorum XIV *heredem inſtituat, eique pupillaribus tabulis, ſi ſibi heres non erit, alium ſubſtituat, valet ſubſtitutio.*

Occvrrebat hæc dubitatio primum, hereditatem
D non poſſe dari ex die. Quod ita intelligitur, vt non poſſit dari ex die nominatim, veluti poſt quinquennium quam mortuus ero. Tacite enim diem recipere hereditas poteſt, vt *l. quoties §. pen. D. de hered. inſtit.* & hic etiam tacite dies hereditati adiicitur, bis verbis, Quum erit dies annorum XIIII. nec enim finitur dies certus, & condicio eſt potius quam dies, *l. ſi Titio, D. quan. dies leg. ced.* Expectanda igitur eſt pubertas. Occurrebat & alia, matrem filio facere non poſſe tabulas pupillares. quod eſt falſum. Subſtitutionem eam filio pupillarem facere non poſſe in ſecundum caſum, hoc eſt verum. Et in ſpecie propoſita mater etiam filio non fecit ſubſtitutionem in ſecundum caſum, ſed in primum, his verbis, Si heres non erit. Vulgaris igitur eſt,
E non pupillaris: quæ excludetur aditione filij, & mortuo filio intra pubertatem, admittitur in bona matris tantum, non in bona filij quæ ſunt condiciones & effectus vulgaris ſubſtitutionis, non pupillaris. Tabulis ergo pupillaribus quas fecit mater filio, continetur vulgaris, non pupillaris ſubſtitutio, quæ tamen ideo non male dicuntur pupillares, quod fiant in caſum mortis impuberis filij antequam in ſuam tutelam venerit. Collata enim inſtitutione in tempus pubertatis, hæc verba, Si heres non erit, ſic accipiuntur ſi intra pubertatem deceſſerit. Poſterioris verba hæc ſunt;

Si filius & ex eo nepos poſtumus ita heredes inſtituantur vt Gallo Aquilio placuit, & nepoti ſi is heres non erit, Titius ſubſtituatur, filio herede exiſtente, Titium omnimodo, id eſt, etiamſi nepos natus non fuerit, excludi reſpondit.

Qui filium habet & nurum prægnantem, & filium A ex parte aliqua heredem inſtituit, ne in periculum rumpendi teſtamentum deducatur, nepotem etiam poſtumum inſtituere debet hoc modo ex conſilio Galli, Si filius me viuo morietur, tunc nepos ex eo poſt mortem meam natus heres eſto. & hoc modo vterque eſt inſtiturus, filius & nepos, non filius inſtitutus, nepos ſubſtitutus. Subſtitutus enim eſt is cui ſequenti loco deferri hereditatem teſtator voluit, quæ fuiſſet à morte vel condicione ante alij delata vel adquiſita. Subſtitutus non eſt cui ſequenti loco datur hereditas, vt adiectus coheres, quia priore loco ei perinde ac priore loco ſcripto coheredi defertur hereditas. Et ita nepoti quidem poſtumo ſecundo loco datur hereditas, ſed deferri eam ei voluit auus primo B ſtatim à morte ſua. Inſtitutus igitur eſt, non ſubſtitutus. Inſtitutus eſt is cui à morte vel condicione primo loco hereditatem deferri voluit teſtator, licet non dederit primo. Inſtitutio, datio hereditatis nulli alij ante delatæ: ſubſtitutio, datio hereditatis delatæ vel adquiſitæ alteri. Vulgaris delatæ, non adquiſitæ: pupillaris, delatæ & adquiſitæ. Et ex eo etiam liquet cur ſatis non habuerit Gallus nepotem poſtumum filio vulgariter ſubſtituere, hac nimirum ratione, quia in caſu vulgaris ſubſtitutionis quo ſcilicet priori filio deferretur hereditas, nullus ſubeſt rumpendi teſtamenti metus, & in caſum illum quo talis ſubeſt metus, non poteſt caueri teſtamento, niſi inſtitutione nepotis. Eſt igitur (vt dixi) in formula Galli, filius & nepos, inſtitutus vterque: nec tamen ideo coheredes, vt C in hereditatem ſimul venire poſſint. Nam duo ſunt inſtitutionis gradus, *l. quum in teſtamento, D. de her. inſt.* proinde concurrere in hereditatem non poſſunt filius & nepos: ergo nec filius & ſubſtitutus nepotis. Vnde ſi nepoti datus ſit ſubſtitutus, & nepos non extiterit, filius extiterit heres, ſubſtitutus non admittetur vna cum filio: Quia quamdiu primo gradui inſtitutionis locus eſt, non patet locus ſecundo: ergo nec ſubſtituto ſecundi. Quærit Accurſius quid ſit dicendum, ſi filius heres extiterit, ſed abſtinuerit ſe, & nepos natus non fuerit. Quærit aliis verbis, ſed his debuit vti. Et negat ſubſtitutum admitti. quod hanc rationem habet, quia nec nepos poſſet admitti ſi viueret, quia defecit condicio, Si filius me viuo morietur. At condicio data inſtituto, D non videtur data ſubſtituto, *l. ſub condicione, D. de her. inſt.* & pugnat opinio Accurſij cum his verbis Africani, filio herede exiſtente, quæ cum effectu accipienda ſunt, vt ita demum non nato poſtumo, ſubſtitutus repellatur, ſi filius miſcuerit ſe. Qui enim extitit heres ipſo iure tantum, non miſtione, nec videtur extitiſſe, *l. 1. §. qui ſunt, D. ſi quis omiſ. cau. teſtam.* & abſtentio repudiationi comparatur, *l. pro herede §. pen. D. de adq. her. l. nam nec, D. de leg. 1.* & miſtio, non ἀνάφανσις, ſubſtitutum vulgarem excludit, ſicut è contrario vulgaris ſubſtitutio ἀνάφανσις non excludit. Quum ergo non extet heres filius qui abſtinuit ſe, nihil prohibet ſubſtitutum admitti. Exiſtere igitur alias eſt ipſo iure heredem eſſe, E exheredatum non eſſe, quod eſt apparere, *l. vlt. §. ſin vero, C. de cur. fur.* & Græcis iuriſconſultis ἀναφαίνεσθαι. alias Miſcere ſe, quod eſt extare. Et alias inſtitutum eſſe, *l. 18. De ſtip. ſeru.* Qua verborum diſtinctione conciliandam eſſe arbitror *l. cum patronus §. 1. cum l. ſi operarum, D. de op. lib.* Falſum etiam eſt quod ait Accurſius, hæc verba, Si heres non erit, ſic accipi, Si quum poſſet, heres eſſe noluerit. Nam cui datur hereditas delata alteri, quæ eſt natura ſubſtitutionis, & multo magis data tantum non delata. Datur teſtamento, Defertur à morte vel condicione. Adquiritur aditione, geſtione, miſtione, agnitione. Minus eſt dare quam deferre: minus deferre quam adquirere. Adquiſitio vulgarem ſubſtitutionem excludit, pupillarem non excludit.

Ad L. Sed cum ea 15. D. de iu. codicill.

A SEQVITVR tractatio alia Africani in *l. 15. D. de iu. codicill.* quæ pendet ex *l. 14.* & inde repetenda eſt. nec enim in decimaquinta exponitur plane. Ac primum quæramus quid ſit Codicillus Moſchopulo, Correctio teſtamenti. Theophilo, Supplementum teſtamenti. vtraque eſt vitioſa. Nam & ſine teſtamento fieri codicillus poteſt, & qui neque corrigit, neque ſupplet teſtamentum, codicillus eſt. Codicillus igitur eſt inteſtati voluntas vel teſtamenti ſequela minus ſolemnis. Inteſtati voluntas, quia & ab inteſtato fieri codicillus poteſt, ſed verbis precatiis tantum. Ex teſtamen- B to quoque ſi in eo confirmatus non ſit verbis precatiis tantum. Quod ſi confirmatus ſit, verbis etiam directis dari vel adimi in eo legata, libertates, tutelæ poſſunt, ſed non hereditates. Si detur hereditas verbis directis, teſtamentum eſt, non codicillus. Quid enim teſtamentum? Directa heredis inſtitutio. aut breuius, Hereditatis datio. Nam hereditatis appellatione, directa intelligitur, *l. 2. §. vlt. hoc tit.* ſicut libertatis, *l. in libertatibus, D. de man. teſt.* Perficitur teſtamentum tribus verbis, Lucius heres eſto, *l. 1. D. de her. inſt.* Quæ verba ſi abſint, codicillus eſt, non teſtamentum. Dixi, Sequela: quia teſtamento facto, ſiue factus ſit codicillus ante ſiue poſt teſtamentum, ius teſtamenti ſequitur, & ex eo vires accipit, adeo vt ſi non valeat teſtamentum, nec codicillus valeat: & ſi rumpatur teſtamentum rumpa- C tur & codicillus, *l. 3. §. vlt. l. ab inteſtato, hoc tit.* Et eſt ſequela, etiamſi factus ſit ante teſtamentum, quia intellectu poſterior eſt, ac valet etiamſi teſtamento confirmatus non ſit, ſi modo voluntas eius quocunque indicio retineatur, *l. 5. eod. tit.* Dixi, minus ſolemnis ex *§. vlt. Inſt. de codicil.* quia nullæ in eo formulæ obſeruantur, nulla certa verba, nullus ordo, nullus in eo libripens, nullus emptor familiæ, nec ſcribi aut ſignari debet teſtatoris manu, *l. 6. §. codicillos, eod. tit.* Eſt igitur codicillus, inteſtati vel teſtati voluntas minus ſolemnis. Teſtes non pono in ſolemnibus, alioquin omnes actus teſtium adhibitio faceret ſolemnes. ſed neque ſigna. Solemnia enim quum dicimus, iuris ciuilis ſolemnia dicimus, & ſigna ſunt iuris prætorij: qua de re Tractatu tertio, capite vltimo, dicturi ſumus. Porro in hoc Tra- D ctatu de iure codicillorum, hæc eſt regula frequens, ſcripta in codicillis, perinde haberi atque ſi teſtamento ſcripta eſſent: quæ efficit vt rupto teſtamento, rumpantur etiam codicilli, & vt legatum teſtamento relictum ſeruo proprio, valeat, quaſi relictum cum libertate, ſi modo libertas codicillis adſcripta ſit, *l. conficiuntur §. pen. hoc tit.* & vt recte codicillis non detur directa libertas ſeruo qui alienus fuerit tempore teſtamenti, licet tempore codicillorum fuerit teſtatoris. Vnde è contrario ſtatuendum eſt recte dari eam codicillis ſeruo qui teſtamenti tempore fuerit teſtatoris, licet codicillorum tempore alienus fuerit, & delenda negatio in *l. 2. §. 1. hoc tit.* quam non poſſis tueri alia ratione quam quod E non poſſit dari directa libertas niſi iis qui vtroque tempore teſtatoris fuerunt, teſtamenti & mortis *§. pen. Inſt. de ſing. reb. per fideic. rec.* Quæ me tamen nihil mouent: nam etſi codicillorum tempore ſeruus fuerit alienus, qui teſtatoris proprius fuit teſtamenti tempore, poſſit etiam proprius teſtatoris eſſe mortis tempore, vel hereditarius aditionis tempore. quod ſatis eſt, *l. verum, D. de man. teſt.* propterea quod libertates ab aditione cedunt extraneo ſcripto, à morte, neceſſario ſcripto. Interim igitur non poſſis non recte datam libertatem dicere ob id ſolum quod ſeruus fuerit alienus codicillorum tempore, ante mortem vel aditionem. Media enim tempora non ſpectantur. Eſt autem ſuperiori regulæ locus in his quæ ſunt

iuris, vt cum quæritur valeat aliquid necne, non in iis quæ ſunt facti, *l. 7. hoc tit.* vt ſi legauero codicillis veſtem quæ mea eſt, debetur quæ mea fuit codicillorum tempore, licet teſtamenti tempore fuerit aliena: ac ſimiliter ſi codicillis ita legauero, ſi filius viuit, ſi tot annorum eſt, codicillorum, non teſtamenti tempus ſpectatur. Sed & in his quæ ſunt iuris, non ſemper eam regulam ſequimur. Nam ſi is qui teſtamenti tempore non eſt ſoluendo, codicillorum tempore eſt ſoluendo, codicillis libertatem dederit, vel ſi minor xx. annis teſtamentum fecerit, maior codicillos, & in eis libertatem dederit, libertas valet, *l. 4. hoc tit. l. 1. C. de teſt. man.* Strictius accepta l. Ælia Sentia, quia odioſa eſt: (coërcet enim libertates) & melius eſt hac in re indicium defuncti, quam ſubtilitatem & fictionem iuris ſpectare codicillos trahentem ad teſtamentum. Fictionibus enim iniquum eſt ampliari quæ ſunt odioſa. Hoc quoque caſu, ſi codicillis fideicommiſſum relinquatur extraneo qui natus erat codicillorum tempore, in vtero teſtamenti tempore, valet fideicommiſſum, *l. 2. in princ. hoc tit.* Nec mirum, cum etſi non inficier forſitan hac in re inter iuris auctores fuiſſe controuerſiam, tamen pleriſque videatur etiam teſtamento poſtumo alieno, ſi non legatum, fideicommiſſum relinqui poſſe, *l. 6. §. vlt. D. de reb. dub.* Similiter, (vt adducit *d. l. 2.* & confirmat *l. 6. §. vlt. & l. 14. hoc tit.*) ſi legetur codicillis mortuo, qui tamen vixit teſtamenti tempore, non in cauſa caduci erit legatum relatis codicillis ad teſtamentum, ſed pro non ſcripto, vt potior ſit heredis quam fiſci cauſa. Odioſæ enim ſunt leges caducariæ, & quoad eorum poteſt, ſtrictius accipiuntur, vt *l. vlt. D. de iis quib. vt ind. l. intercidit, D. de cond. & demonſt.* tantum abeſt vt fictionibus latius extendantur. Ceſſat etiam his caſibus ſuperior regula, vt ſi miles teſtamentum fecit, paganus codicillos, quia iure communi codicilli valent, licet teſtamentum valeat iure militari, ac proinde quæ in teſtamento locum non habet lex Falcidia, locum habebit in codicillis, *l. ſi certarum §. vlt. ſup. de mil. teſt.* Et contra ſi paganus teſtamentum facit, miles codicillos, codicilli iure militari valent, & in eis Falcidia locum non habet, teſtamentum iure communi valet, *l. vlt. D. ad leg. Falc. l. conficiuntur §. ſi miles, hoc tit.* Niſi (inquit) militiæ tempore reſignauit. ſic legendum, vt *§. pen. Inſt. de mil. teſt.* atque ita etiam alias legi Accurſius notat. Et ſimiliter ſi ciuis teſtamentum fecit, captiuus codicillos, codicilli non valent, *l. 7. hoc tit.* His caſibus non poſſis regula illa vti, quin abutare codicillorum iura conturbans, perinde ac ſi inde ſtatueres hereditatem codicillis directo dari, quod natura iuſque codicillorum non patitur: nec igitur illud, vt codicillos faciat qui non poteſt teſtamentum facere, vel, vt faciat iure militari qui non eſt miles, vel, vt non faciat iure militari qui eſt miles. Perſonam facientis ſpectare debemus ante omnia, *l. 4. D. qui teſt. fac. poſ.* Deinde perſonas eorum quibus datur, & à quibus datur, tum iuris rationem. Pendet ex his quæſtio quæ ſequitur, quamque ſumpſimus explicandam, ex *l. 14. & 15.* de qua fuit controuerſia inter Sabinianos & Proculianos. Heres ex aſſe mortuus eſt viuo teſtatore. Hereditas non eſt in cauſa caduci, quia ſubſtitutum habuit qui fiſco præfertur. Poſt mortem heredis inſtituti, codicillis teſtamento confirmatis, atque adeo veluti ab inſtituto legata quædam adempta ſunt. Vtrum debentur à ſubſtituto vel non debentur. Si videntur adempta teſtamento, non debentur: ſi codicillis, debentur. quia legata relicta ab inſtituto, nec adempta, debentur à ſubſtituto, non ex conſtitutione Seueri & Antonini ſolum, *l. licet, D. de leg. 1.* ſed etiam ex tacita voluntate defuncti, *l. cum pater §. ab inſtituto, D. de leg. 2.* quæ ratio ante eam conſtitutionem mouit non pau-

A cos iuris auctores, vt eandem quam perſpicue conſtitutio repetitionem legatorum, approbarent. Non ſunt autem adempta à ſubſtituto, ſed neque videntur adempta ab inſtituto, qui mortuus erat ademptionis tempore. Et ita ſi codicillis data ſint legata poſt mortem heredis inſtituti, quæri poteſt, debeantur à ſubſtituto necne. Nam ſi videntur data teſtamento, procuidubio debentur, ſi codicillis non debentur, quia nec ſunt à ſubſtituto, nec videntur ab inſtituto data, qui mortuus erat dationis tempore. Sabiniani exiſtimabant perinde valere ademptionem dationemque legatorum atque ſi teſtamento ſcripta eſſet ſecundum ſuperiorem regulam, & vtebantur collectione huiuſmodi. Legatum parte aliqua teſtamenti datum, à ſubſtituto debetur, ademptum à ſubſtituto non debetur. B Codicillus eſt pars teſtamenti, ergo legatum codicillis legatum, à ſubſtituto debetur, ademptum, non debetur. Codicilli (inquiunt) pro parte teſtamenti habentur, obſeruationemque & legem iuris inde traditam ſeruant, id eſt obſeruatio & ius eorum ex teſtamento pendet, forma, origo, principium, *l. in bello §. codicillis, D. de capt. & poſt.* Debent igitur quæ in eo ſcripta ſunt perinde valere atque ſi teſtamento ſcripta eſſent, *d. l. 14.* vbi eleganter ſyllogiſmum, collectionem vocat, vt Seneca & Quintilianus, concluſionem Cicero. Ac ſane ſyllogiſmus proprie eſt quæ fit ex propoſitione & aſſumptione collectio. & generaliter συλλογὴ quælibet. Proculiani autem, quorum ſententia obtinuit, exiſtimant non eſſe in hac ſpecie referendos co- C dicillos ad teſtamentum, & Sabinianorum collectioni occurrunt, proferentes ſimilem caſum, quo codicilli non referuntur ad teſtamentum, vt ſi mortuo legetur codicillis qui vixerit teſtamenti tempore. Eſt enim legatum nullius momenti, id eſt, pro non ſcripto, nec hoc Sabiniani negant. Iulianus eſt Sabinianus, & is ipſe id eſſe pro non ſcripto ait *l. 2. hoc tit.* Nec abs re, quia remota odij cauſa, quam dixi ſup. perſona deficit cui detur, & vbi perſona deficit cui detur, fruſtra quæras, an datum valeat. Eſt igitur potius quod datum eſt pro nullo ſiue pro non ſcripto, atque ita hoc caſu codicilli non referuntur ad teſtamentum. Nam ſi referrentur ad teſtamentum, legatum eſſet in cauſa caduci, non nullius momenti. Et ad hæc adiciunt Proculiani, tam eſſe pro non ſcripto quod à mortuo, D quam quod mortuo datur, & ideo ſicut codicillis inutiliter legatur mortuo, licet vixerit teſtamenti tempore, ita inutiliter legari à mortuo, id eſt, ab herede mortuo codicillorum tempore, licet vixerit teſtamenti tempore. Codicillos igitur pro non ſcriptis habendos, & delationi locum non eſſe, ac proinde data in eis legata, non deberi à ſubſtituto quaſi nec ab ſubſtituto data, nec ab inſtituto qui mortuus erat dationis tempore, adempta deberi, quaſi ab inſtituto data & à ſubſtituto repetita, quia nec ſunt adempta à ſubſtituto nec ab inſtituto qui mortuus erat ademptionis tempore. Denique vt mortuo, ita à mortuo fruſtra das vel adimis, aut certe neque das neque adimis. Et hæc ita ſi quis ex aſſe heres inſtitutus ſit, dato ſubſtituto, E & codicilli confirmati ab inſtituto, non à ſubſtituto, & facti tamen poſt mortem inſtituti. Idemque ſi plures ſint heredes inſtituti, datis ſubſtitutis, & mortui omnes ante codicillos ſcriptos. Sequitur inde alia quæſtio *d. l. 14. §. quod ſi duo.* quid ſit dicendum ſi non omnes heredes inſtituti mortui ſint codicillorum tempore. Finge: Teſtamento Primum & Secundum heredes inſtituit, & ſingulis ſubſtituit in primum caſum: Primus mortuus eſt viuo teſtatore. Poſt mortem Primi, teſtator codicillis legata dedit teſtamento confirmatis (alioquin non poſſent in eis legata relinqui) & ſcriptis ad inſtitutos, quamuis Primus iam mortuus eſſet. Quæritur, an vtilia ſint legata? Si legata dedit

ſub appellatione heredum, hoc modo, Quiſquis mihi heres erit, dato, hoc ſermone continentur omnes heredes inſtituti, *l. 43. 44. D de legat. 2.* non etiam ſubſtituti. quod tamen Bartolus tentat: & mouetur *l. paterfamilias, D. de vulg. ſubſtitut.* quæ non eſt de appellatione heredis, ſed de articulo, Mihi, an mihi heres extitiſſe videatur, qui extitit filio meo impuberi ex ſubſtitutione pupillari. Mouetur & *l. 3. hoc tit.* quæ eſt non de codicillis ex teſtamento, ſed de codicillis ab inteſtato, qui inter ſe plurimum diſtant. Nam codicillis factis ab inteſtato ſcripta verba hæc, Quiſquis mihi heres erit, fideicommiſſis obſtringunt quemlibet ſucceſſorem legitimum, etiam poſtumum natum poſt codicillos. Nam etſi rumpantur agnatione poſtumi codicilli facti ex teſtamento, non tamen codicilli facti ab inteſtato. Et ab inteſtato vnus tantum eſt caſus ſucceſſionis ab inteſtato, quam qui amplectuntur, & codicillos amplecti debent, *l. ab inteſtato, hoc tit.* Ex teſtamento plures incidunt caſus, ſubſtitutionis, ruptionis, reſciſſionis. Et ad caſum quidem ſubſtitutionis legata ab inſtitutis inutiliter relicta non porriguntur: ad ceteros nec vtiliter data. Moueri rationabilius potuiſſet *l. ſi plures, D. de leg. 3.* in qua tamen plures gradus non pro inſtitutorum & ſubſtitutorum gradibus accipio, ſed pro inſtitutorum tantum, vt *l. cum in teſtamento, D. de hered. inſtit.* Vt ita dixerit, Primus heres eſto: ſi Primus me viuo morietur, Secundus heres eſto: ſi Secundus me viuo moriatur, Tertius eſto. Denique his verbis, Quiſquis mihi heres erit, dato, inſtituti tantum continentur non ſubſtituti, & ſi quidem viuerent omnes, ſinguli deberent hereditarias ipſo iure, id eſt, ex XII. quæ etiam obligationes quibus defunctus obſtrictus fuit, inter eos diuiſit pro hereditariis portionibus, *l. 1. § qui minorem. D. vt legat. cau. caueat. l. legatorum, D. de leg. 2.* Sed legato dato ſub propriis nominibus heredum, hoc modo: Primus & Secundus danto, ſi viueret vterque, ſinguli deberent viriles, *l. ſi heredes nominatim, D. de leg. 1.* At viuit tantum Secundus. vnde quæritur, vtrum Secundus debeat legatum ſolidum, an ſubſtitutus Primi teneatur pro parte qua Primus, ſi viueret, teneretur. Portio enim Primi peruenit ad ſubſtitutum, vel, vt Scæuola ait *l. 14* Subſtitutus facit partem Secundo. Sed verius eſt tamen onus legati ſubſtitutum non ſequi, quia nec ab eo relictum eſt, nec à Primo, quandoquidem relictum eſt poſt mortem Primi. Igitur ſolidum legatum præſtabit Secundus ex ſua perſona, perinde atque ſi ab eo ſolo relictum eſſet. Adiunctio enim Primi pro non ſcripta eſt. & hoc multo magis ſe admittere Scæuola ait, ſi in legando ſint propria nomina heredum expreſſa. Cur multo magis? quia ſub appellatione heredum relicto legato, ex vniuerſis bonis legatum teſtator erogari voluit, atque adeo pro rata eius tantum quod heredi inſtituto cuique obueniſſet. Propriis nominibus expreſſis, magis adſtrinxit perſonas heredum. Qua de cauſa & in virilem ſinguli tenentur, licet hereditaria portio ſit minor. Si in virilem, & in totum, altero mortuo ante dationem legati. nam virilis appellatio facile trahitur ad totum, *l. virilis, D. de verb. ſig.* Et hoc quidem palam ita definit Scæuola *l. 14.* circa nomina expreſſa. De primo caſu, videlicet ſi, Quiſquis mihi heres erit, legatum ſit, nihil palam definit. Sed quod deeſt Scæuolæ, ſuppletur ex Africano l. 15. his verbis:

Ad L. Sed cum ea 15. de iu. codicill.

SED *cum ea teſtatoris voluntas fuerit vt ex vniuerſa hereditate legata erogarentur, dicendum, ſcriptis heredibus profuturam doli exceptionem, ſi amplius quam hereditaria portio petatur.*

SED cum ea (inquit) teſtatoris voluntas fuerit, &c. vt cum ita legauit, Quiſquis mihi heres erit dato, quem caſum Scæuola propoſuerat, non definiuerat, dicemus, Secundum ſi conueniatur in ſolidum ſe defendere poſſe exceptione doli, ne vltra portionem hereditariam teneatur. Quæ quidem verba de portione hereditaria, demonſtrant Africanum hæc ſcripſiſſe tantum de illo caſu, non etiam de altero quo perſonæ heredum nominantur, quoque ſinguli viriles debent. Nam ſi vtrumque caſum complecti voluiſſet, ſic ſcripſiſſet, Si amplius quam hereditaria aut virilis portio petatur. Non igitur Scæuolam (vt Bartolus voluit) corrigit Africanus, ſed ſupplet tantum caſum omiſſum à Scæuola, ac proinde male colligit Bartol. ex hoc loco, vtroque caſu legata tantum valere pro parte Secundi, pro parte Primi, nec à Secundo deberi propter exceptionem doli, nec à ſubſtituto Primi. Vera tamen eſt concluſio Bartoli. Nam quod nominibus expreſſis, Scæuola definit vt totum debeat Secundus, ſtricto iure verum eſt, de quo ſolo plerumque reſpondere ſolet. Æquitas aliud ſuadet, propterea quod ſubſtitutus ei partem facit: ac ſicut codicillis factis ab inteſtato ab eo qui vnicum filium ſe habere putabat, nec alium ſperabat, ipſo iure multum intereſt, ita fideicommiſerit, quiſquis mihi heres erit, an à filio nominatim, illo enim caſu pro parte tantum hereditaria filius tenetur ad quem codicilli ſcripti ſunt pro parte poſtumus, vel alius filius quem pater deceſſiſſe putabat, *l. 3. l. ab inteſtato, hoc tit.* hoc caſu filius tenetur in ſolidum, poſtumus vel natus alter, nullo modo, auctoribus Scæuola & Marcello, *l. poſt emancipationem § 1. D. de leg. 3. l. pen. hoc tit.* Æquitas tamen ſuadet vt & hoc caſu filius, cum ei coheres faciat partem, pro parte tantum ſua teneatur, vt Vlpianus ad Marcellum notat *d. l. pen.* ita in propoſito, ſi codicillis teſtamento confirmatis iam mortuo primo, legauerit teſtator nominatim his verbis, Primus & Secundus danto, cum Secundo ſubſtitutus Primi faciat partem, æquum eſt ne & hic vltra portionem virilem Secundus teneatur. Nota Vlpiani *d. l. pen.* incipit ab his verbis, *Imo dumtaxat partem debet.* Quod etſi in Florentinis non ſit ſcriptum, tamen veriſſimum eſſe oſtendunt *l. 27. D. de pign. l. 28. D. de adm. tut.* Sequitur: Eorum tamen quæ pro parte præſtari non poſſunt, nihil eorum præſtandum. Vbi ne quid obſtet, adnotandum, nihil eorum præſtandum ſiue relicta ſit ſeruitus ſiue libertas fideicommiſſaria, niſi offeratur æſtimatio partis, *l. cum filius, D. de leg. 2* nam & ſolida ea filius præſtare non poteſt, niſi redimat partem à coherede, *l. qui graui & ſeq. hoc tit.* Ex nota Vlpiani *d. l. pen.* nimis propere & inconcinne Marcelli verbis inſerta ſunt hæc, Pro parte dimidia, prima parte. Nam vt caſu poſito ſecunda parte palam filium, à quo pater nominatim codicillis fideicommiſſa reliquerat, Marcellus fideicommiſſis obligat in ſolidum, & ſimili modo (vt ipſe ait) primo. vtroque igitur caſu in ſolidum. Vlpianus vtroque pro parte dimidia. Sequitur ex Africani lib. ſecundo L. 107. de leg. 1.

Ad L. Si à pluribus 107. de leg. 1.

SI *à pluribus heredibus legata ſint, eaque vnus ex his præcipere iubeatur, & præſtare, in poteſtate eorum quibus ſit legatum, debere eſſe ait, vtrumne à ſingulis heredibus petere velint, an ab eo qui præcipere ſit iuſſus. Itaque eum qui præcipere iuſſus eſt, cauere debere coheredibus, indemnes eos præſtari.*

PLVRES ſunt heredes inſtituti, ab omnibus legata data ſunt: & vnus ex iis iuſſus eſt ea legata præcipere & præſtare, diſtribuere, diſpenſare. Quia ab omnibus data ſunt legata, ſingulos legatarij conuenire poſſunt pro hereditariis portionibus, vel pro æqualibus, ſe-

condum diſtiʘctionem ſuperiorem. Quia vnus iuſſus eſt ea legata præſtare, hunc legatarij conuenire poſſunt in ſolidum. Eſt igitur in eorum arbitrio vt vel ſingulos coouenianr pro parte, vel hunc in ſolidum. Hic diſpenſator eſt legatorum, & ita appellatur *Nou. Martiani de teſt. cler.* miniſter, & ἐπιτρόπους Baſilicis in *l. 57. D. de leg. 2.* & ita plerumque teſtamentis conſtitui ſolent diſpenſatores legatorum ſiue exequotores teſtamentorum, quos etiam vocauere ἐπιτρόπους, ſicut tutores pupillorum aut curatores adoleſcentium. & ex ea verbi ambiguitate naſcitur quæſtio in *Nou. Leonis 68.* an clerici qui ſacris conciliis ἐπίτροποι eſſe vetantur, ne adminiſtratione curaque rerum pupillarium auocentur miniſterio ſacro, poſſint tamen eſſe ἐπίτροποι, id eſt, curatores & exequutores teſtamentorum. quod Leo concedit. In teſtamento Theophraſti & Stratonis apud Diogenem Laërtium, dicuntur ἐπιμεληταὶ τῶν ἐν τῇ διαθήκῃ γεγραμμένων. Quia vero (vt diximus) in propoſito heres ille cui præcipue teſtator diſpenſationem legatorum commiſit, conueniri in ſolidum à legatariis poteſt, Africanus ait, & ipſum præcipere debere legata officio iudicis familiæ erciſcundæ à ceteris coheredibus, quæ diſtribuere iuſſus eſt, oblata cautione defenſionis & indemnitatis, puta ſtatim, conditionalia cum condicio extiterit. Poteſt etiam ab eis petere vulgarem ſatiſdationem legatorum, *l. quidam, §. pen. D. de leg. 1.* Dixi præcipere eum poſſe officio iudicis familiæ erciſcundæ. Quid ſi teſtator diſpenſatorem legatorum fecerit extraneum? An petitionem legatorum habet? Bartolus dedit extraordinariam in factum: quod facile concedo, propterea quod & ipſe extra ordinem conueniri à legatariis poteſt. Ordinariam non dari probat *l. alio herede, D. de aliment. leg.* quæ de ſuperfluo, id eſt, de reliquo quod Numerio relictum eſt extra cauſam alimentorum, diſpenſatori negat petitionem dari: atque ita multum intereſſe docet diſpenſatio alimentorum detur, an aliorum legatorum, diſpenſatorem cetera legata ab herede non recte petere, vt *l. Lucius §. 1. D. ad Treb.* pecuniam in alimenta deſtinatam recte petere. cuius differentiæ ratio cognoſcetur ex alia quæ proponitur in *l. pecunia, eod. tit.* Diſpenſatorem alimentorum eſſe perpetuum erogatorem alimentorum, & valde onerari præſtationibus annuis aut menſtruis aut diurnis, verecundiam quoque pulſantibus, vt ait, quod lædatur diſpenſatoris verecundia, ſi quo forte caſu eis præſtandis defecerit, quæ tam neceſſaria ſunt tamque impatientia moræ. Qua de cauſa & in eligendis alimentorum diſpenſatoribus teſtatores verecundiorem aliquam domum ſequi ſolent, *l. cum vnus, D. eod.* Sed non onerari etiam diſpenſatorem alimentorum cautione præſtanda heredibus, Deficientium portiones reddi, id eſt, vt quiſque ex alimentariis deceſſerit, vel alio modo in ciuitate eſſe deſierit, ſi conciuibus aut contribulibus alimenta relicta ſint, eorum partes reddi, *l. Diuus, D. ſi cui plus quam per legem Falcid.* nec vtilem actionem heredibus dari, quaſi ex cautione tacita, *d. l. pecunia.* Vnde ſequitur lucrari eum deficientium partes, non heredibus reddere, atque ideo non mirum ſi petitionem habeat pecuniæ in alimenta relictæ, cum ſperet lucrum ex ea, & legatarius ſit. Ceterorum legatorum diſpenſator, non eſt legatarius, & eius opera præſens momentariaque. Et idcirco cauet deficientium partes reddi, vel, niſi cauerit, vtili tenetur, *d. l. pecunia.* Sed & diſpenſator alimentorum electus ab heredibus vel à iudice, deficientium portionibus reſtituendis obſtringitur, *l. 3. D. de alim. leg.* Nam & hic legatarius non eſt. Sequitur in *d. l. ſi à pluribus:*

Si quis ſeruum, cui aliquid ſine libertate legauerit, cum morietur ipſe ſeruus, leget: minime dubitandum quin vtile legatum futurum ſit, propterea ſcilicet quod moriente ſeruo, id quod ipſi legatum erit, ad eum cui ipſe legatus fuerit, peruenturum ſit.

Vetus eſt regula, Seruo proprio inutiliter legari ſine libertate. Cuius ratio euidens, ne idem ſit debitor & petitor legati. Nam ſi vtile legatum dixeris, & id ſibiipſi adita hereditate heredem debere dixeris, ad quam rationem conniuemus tamen ſeruo proprio relictis alimentis ſine libertate, *l. ſeruos, D. de alim. leg.* quæ ſunt iuſta commoda teſtamentorum, quæ ſeruis non negari Symmachus dixit in Epiſtolis. Huius enim legati capaces ſunt ſerui proprij: imo & omnium hodie, ex beneficio Iuſtiniani, *l. pen. §. illud, C. de neceſſ. ſeru.* Igitur conniuentibus oculis ſeruos dicemus hodie capere legata quæ reliquit dominus ſine libertate, nec per eum nouo domino, id eſt, heredi ea adquiri, *l. pen. §. illo, C. de nec. ſeru.* ſicut conniuentibus oculis ſeruos dicimus habere bona propria, *l. 4. D. de manumiſſ.* Seneca VII. De beneficiis: *Nunquid dubium eſt quin ſeruus cum peculio domini ſit. Dat tamen domino ſuo munus. Non enim ideo nihil habet ſeruus, quia non eſt habiturus, ſi dominus illum habere noluerit.* Eadem conniuentia dicimus ſeruos facere teſtamenta. Plinius VIII. Epiſt. *Permitto ſeruis quoque quaſi teſtamenta facere, eaque vt legitima cuſtodio: mandant rogantque quod viſum, pareo ocius.* Ceterum regula iuris antiqui hæc eſt, Seruo proprio inutiliter legari ſine libertate, & eadem ratione ſeruo hereditario aut ſeruo heredis. Vnde quæritur an etiam ſeruo legato legetur inutiliter, quandoquidem & ita ſeruo proprio ſine libertate legatur? Sed placet vtile legatum eſſe, quia legatum ſeruo neque cedit neque defertur ante quam legatum ſerui delatum & adquiſitum legatario fuerit, retroacta adquiſitione ad tempus aditionis, extraneo herede ſcripto. neceſſario autem ſcripto mortis teſtatoris tempore ſtatim defertur, & adquiritur legatario ſeruus, retroacta adquiſitione ad mortem, deinde ſequitur quod ſeruo legatum eſt. Cedit igitur legatum ſeruo legato relictum, non eo adhuc exiſtente in hereditate, antequam adquiſitus ſit legatario, ſed eo iam legatario adquiſito. Itaque licet inutile ſit legatum, ſi pure legetur ſeruo legato ſub condicione, veluti cum morietur ipſe ſeruus, propterea quod legari puri ceſſio non poteſt produci vltra aditionem, & aditionis tempore non eſt ſeruus legatario adquiſitus. Non eſt tamen dubitandum quin vtile ſit, ſi ſeruo pure legato legetur cum morietur ipſe ſeruus, quia dies legati ſeruo cedit legato ſerui iam legatario adquiſito. Male vulgo punctis diſtinctus erat hic §. qui ita diſtinguendus eſt vt propoſuimus, & vt Accurſ. docuit recte. Pergamus ad reliqua. Africanus eod. lib. de ornamentis vxori legatis ſic ſcribit *l. 2. D. de auro & arg. leg.*

Ad L. 2. De au. & arg. leg.

QVi tibi mandauerat vt ornamenta in vſum vxoris ſuæ emeres, eidem vxori, vti adſolet, legauit quæ eius cauſa parata ſunt, tu deinde poſt mortem mandatoris, ignorans eum deceſſiſſe, emiſti: non debebuntur mulieri, quoniam ea verba ad mortis tempus referuntur. At ſi viuente teſtatore, muliere autem mortua, emeris, non ineleganter dicetur ineſſicax hoc legatum eſſe: Quando non poſſit vere dici eius cauſa paratum videri, quæ prius deceſſit. Eadem dicenda erunt, & ſi viuat quidem mulier, ſed diuerterit, & quæratur an poſt empta ei debeantur, quaſi non videantur vxoris cauſa parata.

His verbis, *vti adſolet*, demonſtrat ita vulgo maritum vxori legare, Quæ eius cauſa parata ſunt vel erunt, vt in vſu eſſe frequentiſſimum, *l. hoc legatum, De leg. 3.* Vxori donari inter viuos iure ciuili non poteſt. Adſignari tamen ei quæ vſui eius neceſſaria ſunt, poſſunt, habituræ ea quandiu viro libuerit, veluti or-

nameuta, veſtes, mundus muliebris, lana, linum. & hæc poſſunt etiam ei à moriente legari, præter dotem & decimam bonorum & tertiæ partis vſumfructum. Nec locus erit Falcidiæ io dote vel in emptis paratiſque vxoris cauſa, *l. 81. D. ad leg. Falc.* Finge, mandauit maritus tibi vt emeres ornamenta in vſum vxoris, deinde priuſquam emiſſes, moriens legauit vxori quæ eius cauſa parata erunt, tu poſt mortem mariti emiſti ignorans. Quamuis morte mandatoris finitum ſit mandatum, tamen quia ignorans emiſti vltro citroque eſt mandati actio, *§. recte, Inſt. de mand.* & hatedibus mariti teneris hac actione vt præſtes quæ emiſti poſt mortem mariti. Quæritur an & hæc legato vxoris contineantur. Et reſpoodet Africanus, oon contioeri, quod verbum Eruot, ad mortis tempus referatur, *l. 2. D. de reg. Cat. l. ſcribit §. vlt. hoc tit.* Quæ igitur mortis tempore parata erunt, debebuntur, non quæ poſt mortem à te ex maodato defuncti parata fuerint. At quid ſi viuo teſtatore, poſt mortem vxotis ea emeris? Et ait, non delinquere eum qui dixerit inefficax eſſe legatum, id eſt, in poſtea emptis non cooſiſtere legatum, atqoe adeo poſtca empta fiſco non vindicari, ſed heredi deberi iudicio mandati, quando, &c. Cuius loci vim expoſuimus x. Obſeruationum cap. XVI. videturque id mox Africanus priuſquam poſt diuortium empta etiam non contioeri ſcriberet, quod vxor eſſe deſierit, confirmaſſe ex Fuſidij iuriſconſulti libris, his verbis, l. 5. eod. tit.

Apud Fuſidium Quæſtionum libro ſecundo ita ſcriptum eſt: Si mulier mandauerit tibi, vt ſibi vniones vſus ſui cauſa emeres, ſi tu poſt mortem eius, cum putares eam viuere, emeris: Atilicinus negat eſſe legatos ei cui mulier ita legauerit, ORNAMENTA QVÆ MEA CAVSA PARATA SVNT, ERVNTVE. *Non enim eius cauſa videri parata eſſe, quæ iam mortua ea empta fuerint.*

Sequitur l. 31. *D. de cond. & demonſtr.*

Ad L. In teſtamento 31. de condit. & demonſt.

IN teſtamento ita erat ſcriptum: STICHVS ET PAMPHILA LIBERI SVNTO: ET SI IN MATRIMONIVM COIERINT, HERES MEVS HIS CENTVM DARE DAMNAS ESTO. *Stichus ante apertas tabulas deceſſit. reſpondit, partem Stichi defectam eſſe, ſed & Pamphilam defectam condicione videri. ideoque partem eius apud heredem remanſuram: ſed & ſi vterque viueret, & Stichus nollet eam vxorem ducere, quum mulier parata eſſet nubere, illi quidem legatum deberetur, Stichi autem portio inutilis fiebat. Nam quum vi[...]a legatum ſit,* TITIO, SI SEIAM VXOREM DVXERIT HERES MEVS CENTVM DATO, *ſi quidem Seia moriatur, defectus condicione intellegitur. At ſi ipſe decedat, nihil ad heredem ſuum eum tranſmittere: quia morte eius condicio defeciſſe intellegitur. Vtroque autem viuente, ſiquidem ipſe nolit vxorem ducere, quia ipſius facto condicio deficit, nihil ex legato conſequitur. Muliere autem nolente nubere, cum ipſe paratus eſſet, legatum ei debetur.*

PVTO Africanum ſcripſiſſe aut ſenſiſſe, Stichi partem caducam eſſe, quia deceſſit ante apertas tabulas nondum impleta condicione, & (vt ad leges caducarias ſcribeos Vlpianus ait, legatum intercidit, id eſt caducum fit, ſi ea perſona deceſſerit cui legatum eſt ſub condicione, *l. intercidit, hoc tit.* Cur autem etiam Pamphilæ pars non fit caduca, cum & ipſa ante apertas tabulas mortuo Sticho videatur condicione defecta, ſed remanat pars eius apud heredem? Quia morte tantum legatarij aut ſeruitute defecto legato, leges caducariæ locum habent. Forſitan & peregrinitate, vt Vlpianus indicat *tit. de caducis.* Sed *d. l. intercidit,* probabilius eſſe ait, ne peregrinitatem morti compa-

A remus: quod fictio in odioſis admitti non debeat. Rurſus cur Pamphila videtur defecta condicione, quum per eam non ſteterit quo minus impleretur? quia matrimonij contemplatione legauit teſtator alterr propter alterum & fata matrimonium impediuerunt. Nam & ita ſi libertis legata ſint alimenta ſub condicione, ſi eum filio morarentur, non tam libertorum quam filij cauſa mortuo filio perimitur legatum, *l. illis libertis, hoc tit.* Alias ſi vtilitatem tantum legatarij ſpectauit teſtator, mors alterius condicioni finem aut impedimentum adferens, legatum non perimit. Et ita reſpondere oportet *l. annua, D. de annuis leg.* non ſpeciale hac in ſe quicquam eſſe in alimentis, & *l. quæ ſub condicione §. quoties, D. de cond. inſtit.* & aliis ſimilibus. vel potius adhibenda diſtinctio tradita

B Obſ. 17. c. 27. Quod autem dixit Africanus ſpecie iorio propoſita partem Stichi caducam eſſe, partem Pamphilæ apud heredem remanere, quoties vtrique legatum eſt ſub condicione, Si in matrimooium coiſſent, idem rutis ſimiliter obſeruari ut in legato vni ita relicto, Titio ſi Seiam vxorem duxerit, tot dato, vt ſi quidem Titius moriatur (ante apertas tabulas ſcilicet vt omnia congruant) nihil ad heredem ſuum tranſmittat, id eſt vt caducum fiat legatum, quia morte eius defeciſſe condicio intelligitur, *d. l. intercidit.* Si Seia moriatur, defectus condicione intelligatur, & legatum remaneat apud heredem, *l. 4. C. de cond. inſ.* Vbi morte legatarij deficit condicio ante apertas tabulas, fiſco locus eſt. Vbi morte eius in cuius perſo-

C na implenda eſt coodicio, non legatarij, heres retinet legatum. Similique modo, vt in hac ſpecie ſi vterque viuat, & per Titiom ſtet quo minus Seiam vxorem ducat, inutile eſt legatum, ſi per Seiam ſtet, vtile: ita in priori ſpecie vtroque viueote, Sticho & Pamphila, ſi per Stichum mora fiat quo minus nuptiæ contrahantur, Pamphilæ legati pars debetur, quia ooo ſatum coodicioocm impediuit, ſed culpa Stichi, Stichi pars fit inutilis, ideoque apud heredem remanet. Inutilia legata ſunt quæ ſubſidunt apud heredem. Quæ ſunt in cauſa caduci vel caduca, inutilia ooo dicuntur. Et idem è contrario, ſi Pamphila nolit Sticho nubere. Condicio cui debitor eſt impedimento pro impleta habetur, *l. iure, hoc tit.* Condicio etiam

D quæ deficit culpa eius io cuius perſona implenda coodicio eſt, pro impleta habetur, *l. 5. §. item ſi qua, D. quan. dies leg. ced. l. 1. C. de inſt. & ſubſt.* Condicio cui alius impedimento eſt, pro impleta non habetur, *l. inde Neratius §. idem Iulianus, D. ad leg. Aq.* Idemque ſi ei mortalitas obſtiterit, *d. l. 4. C. de cond. inſ.* multoque magis ſi eius, cui adſcripta eſt, facto defecerit, *l. 3. C. eod. l. 2. C. de inſtit. & ſubſt.* Transeamus ad alias Africani leges. Idem l. 23. *D. de mort. cau. don.* ita ſcribit:

Ad L. Si filiofamilias, de mort. cau. don.

SI filiofam. mortis cauſa donatum ſit, & viuo donatore moriatur filius, pater viuat, quæſitum eſt quid iuris

E *ſit. Reſpondit, morte filij condictionem competere, ſi modo ipſe potius filio quam patri donaturus dederit. alioquin ſi quaſi miniſterio eius pater vſus ſit, ipſius patris mortem ſpectandam eſſe, idque iuris fore, etſi de perſona ſerui quæratur.*

DONATIO cauſa mortis eſt quæ ita fit, vt morte dooatoris confirmetur, vt Labeoni apud Feſtum, mortis cauſa ſtipulatio eſt, quæ ita fit vt morte promiſſoris confirmetur: ad quam pertinet *l. 34. hoc tit.* dum per ſtipulationem mortis cauſa ita donari demooſtrat, ſi quis ſtipuleiut ſibi in annos ſingulos quandiu vixerit, x. dari, ſcilicet vt poſt mortem promiſſoris incipiat exactio. Exactio, non obligatio: alioquin

inutr-

inutilis ſtipulatio eſſet. Obligatio igitur eſt præſens, ſed id agitur vt à die ſtipulationis ſingulorum annorum penſiones non niſi poſt mortem promiſſoris exigantur: quæ eſt ſententia *d. l. 34.* At quia (vt diximus) mortis cauſa donatio eſt, quæ ita fit vt morte donatoris confirmetur, ex eo intelligitur verum eſſe quod eſt in *l. non videtur*, hoc tit. non ante videri perfectam donationem cauſa mortis quam mors inſequatur donatoris. Quandiu enim viuit donator, reuocari donatio poteſt, vel pœnitentia vel conualeſcentia donatoris vel morte donatarij priore. Et reuocari condictione ob rem dati, re non ſequuta ex ſententia Caſſianorum, quaſi res mortis cauſa veluti fiduciaria detur, vt reddatur ſi conualuerit donator vel ſi pœnitentiam egerit, vel ſi morte præuentus fuerit is cui donatum eſt, *l. Senatus §. 1. hoc tit. l. quum quis, D. de cond. cau. da.* Sabiniani videntur dediſſe vtilem actionem. Et inde coniuncta vtriuſque ſcholæ ſententia, factum eſt (vt opinor) vt ſit in arbitrio donatoris condictione rem donatam reuocet, quaſi re non ſequuta, an vtili actione quaſi tacito iure ad ſe dominium redierit, vel à ſe nunquam diſceſſerit, *l. 30. hoc tit.* Ea enim actio vtilis in rem actio eſt, *l. 14. & 29. hoc tit.* quæ & in factum actio appellatur, *l. 18. §. 1. hoc tit.* Hæc vero non ſunt pugnantia. Nemo rem ſuam condicit. Omnia rem ſuam quaſi alienam condicit, ſi condicere eam quam vindicare malit. Sed tractemus de quæſtioſtione iam ab Africano propoſita. Filiofamilias vel ſeruo, mortis cauſa donatum eſt, & viuo donatore viuoque patre aut domino mortuus eſt, an condictioni locus eſt? Reſpondit condictioni locum eſſe. Mortem enim filij ſpectari vel ſerui, non patris aut domini, *l. vlt. hoc tit.* Filium aut ſeruum donatarium eſſe, non patrem vel dominum, *l. quum filio, D. de leg. 1.* Finietur ergo donatio cauſa mortis, morte filij. Sed cur non finitur etiam vſusfructus morte filij? *l. vlt. C. de vſufruc.* quia donatio ante mortem donatoris imperfecta eſt, vt diximus initio, vſusfructus conſtitutio & adquiſitio perfecta eſt: & ideo facile non finitur morte filij viuo adhuc patre: ſicut nec contra morte patris, viuo adhuc filio. Non eſt omittendum quod adiicitur *l. vlt. hoc tit.* etiamſi mors ſerui inſpicienda ſit, non domini, quoties ſeruo donatum eſt mortis cauſa, poſt mortem tamen donatoris ante apertas tabulas eiuſdem donatoris manumiſſum ſeruum hanc donationem non ſequi, ſed apud dominum remanere, quaſi iam perfecte ei quæſitam donatoris morte. Qua in re differentia eſt inter legata & donationes cauſa mortis: nam ſi poſt mortem teſtatoris ſeruus cui legatum relictum eſt, ante apertas tabulas, id eſt, antequam dies legati cedat ex legibus caducariis, manumittatur, legatum ſeruum ſequitur, *l. 5. §. vlt. D. quan. dies leg. ced. l. 10. D. de opt. leg.* Donationes cauſa mortis cedunt à morte, legata ex apertis tabulis, non à morte, legibus caducariis, quæ ſtrictius accipiendæ ſunt, vt quod ex eis iuris eſt in legatis, non temere protrahatur ad donationes cauſa mortis, odio caducorum. In odioſis donationes cauſa mortis non ſunt inſtar legatorum. Sed & ab inteſtato non ſunt inſtar legatorum, quia & ab inteſtato nulla legatorum comparatio occurrit, *l. ſi filius, D. de leg. præſt.* adeo vt ab inteſtato non putem in donationibus cauſa mortis Falcidiæ locum eſſe, & conſtitutioni D. Pij, quæ de fideicommiſſis loquitur relictis ab inteſtato, vt addantur donationes cauſa mortis, opus eſſe conſtitutione noua, ſicut opus fuit conſtitutione Seueri, vt teſtamento facto quæ Falcidia obtinebat in legatis, obtineret etiam in donationibus cauſa mortis, & noua illa quam deſidero etiam extat in *l. 2. C. de mort. cau. don.* Et eadem ratione exiſtimo Caluiſiana actione non reuocari donationes cauſa mortis bona fide

A factas, quæ Fabiana tamen actione reuocarentur. His vero exemplis quum interrogor cur dixerit Iuſtinianus, Fere, in *§. 1. Inſt. de donat.* præter ea quibus vtuntur vulgo non ſatis bene omnibus, equidem vti ſoleo, vno ex *l. vlt. huius tit.* altero ex *d. l. ſi filius.* Non eſt etiam omittenda exceptio quam addit Africanus, vt mors filij ſpectetur niſi quum donaturus quis eſſet patri, non filio, pater filij miniſterio vſus ſit, id eſt, iuſſerit ei dari. Tunc enim pater donatarius eſt, & donatarij mors ſpectatur, non miniſtri. Addatur & alia, niſi ita quis filiofamil. donauerit mortis cauſa, ſi in patris poteſtate manſiſſet, ex *l. 42. D. de cond. & demonſtr.* quæ huic omnino coniungenda eſt. Nam quemadmodum legatarius eſt pater, non filius, quum B filio ita legatum eſt, ſi in patris poteſtate manſiſſet, vt aperte Africanus ait *d. l. 42.* (magis enim in ea ϰοινὸν accipitur) ita & donatarius eſt, ſi filio ſub eadem condicione donatum ſit mortis cauſa. Verba l. 42. hæc ſunt:

Ad L. Filiofam. 42. de condit. & dem.

Filio f. *legatum eſt ſub hac condicione, ſi in poteſtate patris manſiſſet. magis patri legatum videri ait, & patrem ſuo nomine legatum petere. Idem iuris eſſe, & ſi ſeruo ſimiliter legetur. Argumentum rei eſt, quod, etſi cibaria ſeruis Titij legentur, proculdubio domini eſt, non ſeruorum legatum.*

Coniunctio *l. 23. de mort. cau. don.* demon-C ſtrat quæ ſit vis huius ſententiæ, nempe vt in hoc legato mors patris vel domini ſpectetur, non filij vel ſerui. Itaque mortuo filio viuo teſtatore, vel poſt mortem teſtatoris, ante apertas tabulas, legatum non fiet caducum, ſi viuat pater. Et ita in argumento quo vtitur de alimentorum legato, quod morte legatarij finiri ſolet, ſi legata ſint cibaria ſeruis Titij, morte Titij finietur legatum, non morte ſeruorum. Si ſeruis Titij legauerit nominatim, Sticho & Pamphilo cibariorum nomine menſtrua tot dato, morte ſeruorum finietur legatum. Idemque ſi ita legauerit, Sticho & Pamphilo ſeruis Titij. Nam quod adiicitur, Seruis Titij, demonſtrat tantum contemplatione domini legari, *l. pen. C. de iu. delib.* non etiam domino legari. D Idemque cenſeo, ſi ita legauerit, Seruis Titij Sticho & Pamphilo. At ſi ita, Seruis Titij, non expreſſis propriis nominibus, legari cibaria domino videntur, quibus familiam ſuam exhibeat. & domini morte finietur legatum, non ſeruorum morte, quos habuit die legati cedente, vel permutatione, alienatione, manumiſſione. Reſtat ex eodem libro Africani *l. 26. D. de bon. lib.* cuius hæc ſunt verba:

Ad L. Liberto 26. de bon. lib.

Liberto LXXX. *habenti, fundus* XL. *legatus eſt. Is die cedente legati deceſſit, extraneo herede inſtituto.* E *Reſpondit, poſſe patronum partem debitam vindicare: Nam videri defunctum mortis tempore ampliorem habuiſſe rem centum, quum hereditas eius propter computationem legati pluris venire poſſit: neque referre, heres inſtitutus repudiet legatum liberto relictum, necne. Nam etſi de lege Falcidia quæratur, tale legatum, quamuis repudiatum, in quadrantem hereditatis imputatur legatariis.*

Africanus ſcripſerat, filio herede inſtituto, & patronum partem dimidiam vindicare, ſecundum legem Papiam, quæ etiam teſtato liberto & filiis naturalibus inſtitutis, vno vel duobus, patronum vocat in virilem portionem, ſi libertus maior centenario fuerit. Sed Tribonianus verba Africani accommodanit ad conſtitutionem Iuſtiniani, quæ ad ſucceſſionem liberti maioris centenario, vel vno filio relicto patro-

num oon vocat, extraneo herede relicto, patronum vocat in partem tertiam. Id notandum valde, in hereditatem legatarij computari legata quorum dies ceſſit viuo legatario, id eſt, quorum petitionem in heredem ſuum traoſmiſit, etiamſi ea repudiauerit heres, quod potuit, *l. ſi fundum §. ſi Titius, D. de leg. 1.* argumento Falcidiæ in quam heres imputat legata, quorum dies ceſſerat ante mortem teſtatoris, etiamſi ea repudiauerit: Nam & ea imputat quæ accipere potuit condicionis implendæ cauſa, licet noluerit accipere, *l. ſi heres, D. ad leg. Falcid.*

AD AFRICANVM

TRACTATVS III.

Ad L. In priuatis 77. de iudic.

LIBRO tertio Quæſtionum hoc ſcripſiſſe Africanum proditum eſt *l. 77. D. de iudic.* quo loco quoque ordine, non poſſis diuinare. ſed nos ſequimur ordinem Pandectarum, vt quæ in eis priores ſunt ex quoque Africani libro, priores exponamus.

In priuatis negotiis pater filium, vel filius patrem iudicem habere poteſt.

Quæ verba non tam de iudice dato accipio, quam de magiſtratu, quem iudicem appellari frequentiſſimum eſt, vt in priuatis litibus, filium qui magiſtratum gerit, pater iudicem habere poſſit, & contra filius patrem. Scio poſſe alterum in alterius re iudicem dari vel arbitrum ſumi, *l. 6. D. de recep. qui arb. rec.* Sed & ſi magiſtratus ſit in re patris aut filij eum iudicare vel ius dicere poſſe aio, nec quicquam hac in re inter iudicare & ius dicere eſſe. Cui ſententiæ congruit ratio quæ ſequitur ex Paulo, quod iudicare, munus ſit publicum. Nam magiſtratus munus publicum eſt & ſic *l. ille à quo §. vlt. D. ad Trebel.* quum dixiſſet, filium qui magiſtratum gerit poſſe patrem cogere vt adeat & reſtituat, quod eſt ius dicere *d. l. ille à quo §. pen.* ſubiicitur eadem ratio, quod in his quæ pertinent ad ius publicum, ius poteſtatis non ſequatur. Conuenit etiam huic ſeotentiæ ex eodem libro Pauli *l. apud filiumf. D. de man. vind.* quæ filium ait apud patrem manumittere poſſe. quæ iuriſdictio eſt voluntaria. Idem enim videtur admiſiſſe in iuriſdictione conteotioſa, hac ratione quod ius dicere, munus ſit publicum. Verum obſtat *l. qui iuriſdictioni, D. de iuriſd. om. iud.* In hac Africanus dicit, Poteſt: in illa Vlpianus, Non debet. Hæc vero non ſunt contraria, Poteſt, ſed non debet: rectius enim fecerit ſi in re patris aut filij abſtinuerit munere iudicandi. vno verbo ius, altero honeſtas ſignificatur. In publicis ſane cauſis neque poteſt neque debet: id eſt, neque ius neque honeſtas patitur vt iudicet filius de capite patris vel contra. Quam differentiam Græci interpretes hac ratione confirmant, quod ſi quid in priuatis iudiciis peccatum ſit, emendari id facile poſſit remedio appellationis, in publicis multa interueniant, quæ corrigi poſteaquam facta ſunt, nullo modo poſſint, veluti carceres, tormenta, catenæ, verbera, vel (vt ipſorum verbis vtar) [illegible], φυλακαι, *l. vlt. C. de abolit.* quæ indignum ſit à filio pati patrem. Ad *d. l. iuriſdictioni*, licet dicat magiſtratum libertis vel comitibus ius dicere non debere, adnotatur poſſe tamen præſidem eis ius dicere, modo id faciat parciſſime, ex *l. S. C. D. de of. præf.* quæ tamen de iuriſdictiooe vrbana loquitur, non de prouinciali:

A & non tantum de libertis & comitibus præſidum, ſed & de præſidibus ipſis, vt præſide profecto in prouinciam de rebus ab eo contractis antequam proficiſceretur, in vrbe parciſſime ius dicatur quoad redierit, ne iſta abſentia ei noceat. De maleficiis, vt puta ſi iniuriam vel furtum paſſus ſit, vt interim duntaxat lis conteſtetur, & res ablata ſequeſtro deponatur. Sequitur *l. Centum, D. de eo quod cer. lo. dari oportet*: cuius verba hæc ſunt:

Ad L. Centum Capuæ 8. De eo qu. cer. loc.

CENTVM *Capuæ dari ſtipulatus fideiuſſorem accepiſti. ea pecunia ab eo ſimiliter vt ab ipſo promiſſore peti debebit, id eſt, vt ſi alibi quam Capuæ petantur, arbitraria agi*
B *debeat: liſque tanti æſtimetur quanti eius vel actoris interfuerit eam ſummam Capuæ potius quam alibi ſolui: nec oportebit quod forte per reum ſteterit quo minus tota centum Capuæ ſoluerentur, obligationem fideiuſſoris augeri. Nec enim hæc cauſa recte comparabitur obligationi vſurarum. Ibi enim duæ ſtipulationes ſunt, hic autem vna pecuniæ credita eſt, circa cuius exrcutionem æſtimationis ratio arbitrio iudicis committitur, eiuſque differentiæ manifeſtiſſimum argumentum eſſe puto, quod ſi poſt moram factam pars pecuniæ ſoluta ſit, & reliquum petatur, officium iudicis tale eſſe debeat, vt æſtimet quanti actoris interſit eam dumtaxat ſummam quæ petetur, Capuæ ſolutam eſſe.*

TITVLVS eſt de eo quod certo loco dari oportet. Quid ſi certo tempore dari oporteat: An quemadmodum, vt alio loco detur, ita & alio tempore vt detur,
C actio arbitraria eſt? puta vt citeriore die detur? Minime. Quin & ſi certo loco certoque tempore dari oporteat, non niſi tempore finito, actio arbitraria eſt. Idemque ſi inſit tempus, vt ioeſſe intelligitur ſemper obligatiooi, certo loco dari, *l. 2. §. qui ita ſtipulatur, hoc tit.* Aote tempus agitur perperam: quia plus petitur tempore, *l. 1. §. vlt. D. quan. dies vſusfruc. leg. ced.* vt & ſi plus petatur ſumma, *l. 4. D. de compenſ.* Interueniente compeoſatiooe, quum totum (inquit) peto à reo, male peto. quod ita Paulus tit Sententiis: *Interueniente compenſatione, ſi totum peto, plus petendo cauſa cado.* Qui plus non petit, & habet actionem, ipſo iure recte petit, etiamſi exceptiooe repelli poſſit. qui male petit, ipſo iure rem amittit. Poſt tempus autem adfirmo equi-
D dem, quod negant abnormes Iuriſconſulti, ſiue eo loci agatur quo dari conuenit, ſiue alibi, temporis vtilitatem æſtimaodam arbitrio iudicis, *l. 4. in prin. hoc tit.* Quod ſi Epheſi (inquit) petatur, quo ſcilicet loco dari debuit, ipſa ſola ſumma petetur, nec amplius quid. Non erit ergo arbitraria, ſed pura, certa, ſtricti actio, cuius quantitas oeque mioui neque augeri poterit arbitrio iudicis. Et ita *l. vlt. hoc tit.* ſi Capuæ petatur, quo loco dari debuit, ceſſare arbitrium iudicis ait. Sed adduntur *d. l. 4.* exceptiones duæ. Prima hæc eſt, Si quid eſſet creditor ſtipulatus, vt puta vſuras. nam hoc caſu præter ſortem vſuræ petentur non actione arbitraria, ſed propria certi condictione: quia duæ ſtipulationes ſunt. Secunda hæc eſt, Si temporis vtilitas interuenit, quo caſu erit actio arbitraria facta mentiooe
E temporis: quia vtilitas temporis augere vel deminuere ſummam poteſt. Locus eſt ſingularis, quo demonſtratur temporis quo dari debuit, vtilitatem æſtimari arbitrio iudicis, nec præciſe ſummam peti poſſe interueniente vtilitate temporis. Vt igitur adiectio loci, ita & adiectio temporis actionem quæ erat certa, arbitrariam facit. Inſunt arbitrariæ actiones bonæ fidei iudiciis, *l. 7. hoc tit.* & ideirco in eis officio iudicis ineſt, vt ratiooem habeat non tantum loci, ſed etiam temporis quo dari debuit, *l. ſi vt certo, in pr. Commod.* Quamobrem ſi quis ſtipulatus fuerit, c. dari Kal. Martiis, poſt diem recte aget de eo quod Kal. Martiis dari debuit. Io qua actione æſtimabitur iudicis arbitrio vtilitas

actoris, ſi ob non ſolutam ſua die pecuniam maxime
traiectitiam forte in pœnam inciderit, quum tantun-
dem alij eodem die deberet ſub pœna: vel vtilitas rei,
ſi moram fecerit creditor in accipienda pecunia ſua
die, & nunc non ita leuioribus vſuris fit facile reo pe-
cuniam comparare. Habebitur etiam ratio lucri, (li-
cet diſſentiat Accurſius) vt ſi actor merces ſolebat
comparare & non comparauerit, atque ita ex nego-
tiatione lucrum qood ſperabat non fecerit ob non ſo-
lutam ſua dia pecuniam. Nam ſi non ſuo loco ſoluta
pecunia maxime traiectitia habetur ratio lucri, *l. 2. §. vlt. hoc tit.* cur & non ſuo tempore? vt eadem ſit ratio
temporis & loci. Æque enim ſpectatur & æſtimatur
vtilitas temporis ac loci, *d. l. 4. in pr.* Non inſuperhabe-
mus vtilitatem loci, cur inſuperhabebimus vtilitatem
temporis, quum & non minus lædamur ex tempore
quam ex loco? Et vero quum habetur iudicio arbi-
trario ratio vtilitatis loci, habetur & temporis. Loco
enim tempus ineſt. & remota igitur ratione loci, vt ſi
eo loci petatur quo dari oporteret, ſupereſt temporis
ratio. Non dico venire vſuras ex mora in ſtrictis iudi-
ciis. De arbitrariis enim loqnor & de pœna, non de
vſuris. In iudiciis arbitrariis dico haberi ratioonem
damni dati & lucri intercepti ob non ſolutam ſua die
ſuove loco pecuniam, & adiectione temporis non mi-
nus quam adiectione loci iodicium ſui origine ſtri-
ctum, arbitrarium fieri. Non dico, verba illa *l. 4.* Si
temporis vtilitas interuenit, eſſe referenda ad condi-
ctionem triticariam. Nam in condictione triticaria
non æſtimatur vtilitas, ſed res quæ petitur: & non ve-
nit etiam io eam pecunia numerata, de qua tamen lo-
quitur *d. l. 4.* Ait enim, Summa, id eſt pecuniæ qoan-
titas. Sed tamen & condictionem triticariam arbitra-
riam eſſe aio, & rationem admittere loci temporiſqoe,
Namqoe io ea tanti lis æſtimatur officio iudicis quanti
merx vel res debita fuit eo die vel eo loco quo dari
debuit, *l. vlt. D. de cond. tri. l. quoties in diem, & ſeq. De verb. oblig. l. vinum, De reb. cred.* quæ accipiendæ
ſont de condictione triticaria, non de condictione
certi. Condictio certi eſt ſtricta. Condictio triticaria,
arbitraria. In condictione certi iudex ſeruit ſcripturæ
contractus, vt ſignificatur initio §. *nunc de officio, l. 2. hoc tit.* Qua de cauſa plerique malunt omiſſa actione
booæ fidei, ex eadem cauſa agere certi condictione:
quia periculoſum eſt ſe committere iudicis arbitrio.
Sed & retro commodiores eſſe videntur actiones bo-
næ fidei & arbitrariæ, propterea quod ſunt extra om-
ne periculum plus petitionis. Incertæ enim omoes &
poſitæ io arbitrio & religione iudicantis, vt ipſe æſti-
met quantum ferre actorem oporteat. In condictioni-
bus certi periculom incurrit plos petitionis, *l. 1. D. de inter. in iure fac.* In condictione triticaria iudex non
ſernit formulæ cootractus, ſed rem æſtimat ex ſuo of-
ficio die vel loco adiecto quanti fuit eo die vel loco
quo dari debuit. modo igitur pluris quam fuit contra-
ctus tempore, modo minoris, non adiecto die vel lo-
co quanti fuit litis conteſtatæ, vel rei iudicandæ, vt
dicam ad *l. 207. De verb. ſig.* quæ eſt ex eodem Africa-
ni libro, & pertinet etiam ad coodictionem tritica-
riam. In condictione certi veniont pecunia numerata
& res omnes corporales, non incorporales: in con-
dictione triticaria res corporales & incorporales, noo
tamen pecunia numerata, vt docui Tractatu ſecun-
do ſupra. Cur ita vero? quia condictio triticaria da-
tur eius rei quæ petitur æſtimandæ cauſa. Pecuniæ au-
tem vna & certa æſtimatio eſt, *l. 2. D. de in lit. iur. l. 3. hoc tit.* non indiget igitur æſtimatore. Ceterarum re-
rum varia & mutabilis æſtimatio eſt pro diuerſitate
locornm & temporum, *l. pretia §. vlt. D. ad leg. Falcid. d. l. 3. l. 2. C. Theod. de ſuariis.* Et inde etiam ſimi-
lis differentia condictionis triticariæ cum condictio-

A ne arbitraria tituli huius. In triticariam enim pecu-
nia non venit, in arbitrariam pecunia venit: qoia ſci-
licet in triticaria res petita officio iudicis æſtimatur,
pecunia autem æſtimat non æſtimatur, aut certe eius
vbique & ſemper vna eademque æſtimatio eſt. Ar-
bitraria æſtimat id quod ioteresſt. Cadit autem & in
pecuniam id quod intereſt, *l. 3. hoc tit.* Sequitur vt
doceam verbum *Dari*, in hoc tit. & reddendi & ſol-
uendi & tradendi ſignificationem habere, *l. 5. 6. 7. hoc tit. l. ſi duo §. 1. D. de conſt. pec.* oon etiam faciendi.
Vt enim alio loco detur, eſt actio arbitraria: vt alio
loco fiat inſula, quam quis certo loco facturum ſe
promiſit, nulla eſt actio. Quid ergo actio arbitraria?
Actio vtilis qua id qood certo loco dari debuit, alio
loco petitur, facta commemoratione eius loci qoo
B dari debuit. Recte ſtipulor mihi dari, etiam noo ad-
iecto loco. At oon recte ſtipulor, inſulam fieri, noo
adiecto loco, *l. 2. §. ſi quis inſulam, hoc tit.* ac proinde
natura huius obligationis, Capuæ inſulam fieri, hæc
eſt vt qoocunque directa actione agi ex ea poſſit in id
quod intereſt, *l. enm qui, D. de iudic.* qoia incerti
obligatio contracta intelligitur, id eſt, id actum vi-
detur inter contrahentes vt promiſſor in id quod in-
tereſt teneatur, ſicut cum iudicio ſiſti promiſit. Na-
tura autem huius, Capuæ c. dari, hæc eſt, vt ex ea di-
recto agi non poſſit alio loco quam Capuæ, quia cer-
ti obligatio eſt, cui ſi detrahas vtilitatem loci, vel
plus petitionis vel mious petitionis tibi periculom
creaueris. Plus petitioois, ſi per reum non ſteterit
C quo minus Capuæ pecunia ſolueretur: minus peti-
tionis, ſi per reum ſteterit. Qui autem plus petit, to-
tom creditum amittit hoc iure: qui minus, reliquum.
Male igitur egeris certi condictione: poſſis tamen
agere citra periculum plus petitionis, facta meotio-
oe eius loci quo dari deboit arbitraria actiooe: quæ
totius cauſæ æſtimationem ad arbitrium iudicis refe-
rat, noo deſtricte certam rem vel ſummam creditam
petat. Adiectio loci actionem quæ erat certa, facit
arbitrariam. & eadem ratione, adiectio temporis. re-
cte igitur arbitraria appellator. Hæc enim duo oppo-
nuntur, Certa & Arbitraria. Plautus Amphitroone:
Hoc quidem profecto certum eſt, non arbitrarium. Et Pœ-
nulo, *Nunc pol ego quidem perij certo, haut arbitrario.*
Recte etiam, vtilis, *l. 1. hoc tit.* Ao quia efficax, vt
D Accurſius voluit, vt plerumque Græci Vtilem ioter-
pretantur ἐνδύναμον, ἰσχυρόν. An quod contineat exe-
cutiooem eius quod intereſt, vt *l. ſtipulatio §. ſi quis inſulam, l. qui ſeruum, D. de verb. obl.* id eſt vtilitatis
quæ competitura eſſet reo vel actori, ſi eo loci quo
conuenerat dari data merx vel pecunia fuiſſet. Nihil
enim aliud eſt id quod iotereſt (vt & hoc generaliter
definiamus) quam vtilitas, qoæ competitura eſſet
reo vel actori, ſi neque damnum datum neque lu-
crum interceptum fuiſſet: aut breuius, vtilitas quæ
mihi abeſt quamve apiſci potui. An vtilis, quia ex æ-
quitate datur, deficiente directa. quod eſſe verius *d. l. 1.* hæc verba demonſtrant, quia ioiquum erat, &c.
Eſt igitur hæc actio ex ſtipulatu, vtilis, ſi quis ſtipu-
E latus fuerit ſibi dari certo loco, *l. 2. §. 1. hoc tit.* vel vti-
lis ex teſtamento, *l. 5. hoc tit.* vel vtilis condictio ex
mutuo, *l. 6. hoc tit.* vel vtilis de conſtituta, *l. ſi duo §. 1. de conſt. pec.* Omnes eæ actiones ſunt ſtrictæ. Bonæ
fidei iudicio alio loco agi poteſt quam quo conuenit
dari, *l. 7. hoc tit. l. ſi vt certo, in prin. Commod.* Ineſt
actio arbitraria bonæ fidei iodicis, ſicut actio doli.
Stricto iodicio alio loco agi noo poteſt, quam qoo
dari debuit, ſed arbitrario agitur, id eſt, pure & ſtri-
cte agi alio loco oon poteſt, ne plus petatur loco,
cum adiectione loci quo dari debuit, alio loco con-
gruo agitur recte, *§. loco, Inſt. de act.* hæc duo oppo-
nuntur, Pure & Cum adiectione loci, *l. fideiuſſor §. 1.*

D. de fideiuſſ. Adiectio loci vel temporis iniicit iudici arbitrium, id eſt, facultatem æſtimandæ vtilitatis loci vel temporis conuenti nec obſeruati: ac proinde licet origine ſit actio ſtricta, in ea tamen arbitrio iudicis quantitas contractus minuitur vel augetur habita ratione vtilitatis loci vel temporis cuius in actione mentio ſit. Non omnes actiones ſtrictæ ſunt eiuſdem qualitatis. Aliæ ſeruiunt quantitati contractus, quæ non ſunt arbitrariæ. In his non habetur ratio eius quod intereſt. Et recte Theophilus puram actionem, id eſt, certam & ſtrictam conſumere rationem eius quod intereſt, *d. §. loco*. recte Accurſius, in iudiciis ſtrictis non haberi rationem lucri, quia nec damni, & generaliter non haberi in eis rationem eius quod intereſt. Aliæ non ſeruiunt quantitati contractus: & eæ ſunt arbitrariæ, in quibus liberum eſt arbitrio habita ratione eius quod intereſt actoris vel rei, pluris aut minoris reum condemnare, imo & interdum abſoluere, vt proponitur *l. 4. § 1. hoc tit.* quia non vtilitatem tantum ſpectat in eis iudex, id eſt, id quod intereſt, ſed etiam æquitatem: quod commune eſt cum omnibus aliis actionibus vel interdictis arbitrariis, quarum definitio generalis hæc eſt. Actiones arbitrariæ ſunt in quibus rei vel vtilitatis æſtimatio omnis refertur ad arbitrium iudicis, & quæ duas clauſulas admittunt, vnam de ſolutione vel reſtitutione, vel exhibitione, vel noxæ deditione, alteram de condemnatione. Alia etiam in re ſtrictæ actiones non eodem omnes iure cenſentur. actio ex teſtamento hoc commune habet cum actionibus bonæ fidei, vt in ea vſuræ debeantur ex mora, & vt ante diem cautionem exigat. & actio ex ſtipulatu de dote quæ marito competit æque, vt vſuræ in eam veniant ex mora biennij, quod aliæ ſtrictæ actiones non habent. Ac ſimiliter bonæ fidei actiones non omnes ſunt eiuſdem qualitatis, aliæ famoſæ, aliæ non, aliis compenſationi locus, aliis non item. Sed de his ſatis. Iā modo tractemus, quemadmodum in actionem arbitrariam de eo quod certo loco dari oportet, veniat tam actoris quam rei vtilitas. & quicquid ſtatuero de loco, idem meminiſſe oportebit nos iam ante ſtatuiſſe de tempore. Nec diſcriminis ratio vlla adferri poteſt. In actionem arbitrariam venit vtilitas tam actoris quam rei, *l. 2. in prin. & § vlt. hoc tit.* non ſimul vtriuſque (vt Placentinus & Irnerius ſenſerunt recte) ſed actoris, ſi per reum mora fuerit quo minus Capuæ daret, *l. Centum, l. vlt. hoc tit. l. continuus §. quum ita, De verb obligat* & rei, ſi per reum mora non fuerit, vel ſi per actorem mora fuerit, quo minus Capuæ oblatam pecuniam acciperet. Moratoris vtilitatem ſpectari æſtimarique abſurdum eſſet. Et recte *l. 1. C. vbi con. qui cer. lo. Alterutrius*, & in *l. 2.* Vniuſque, eandem vim habet ac ſi dixiſſet, Alterutrius, vt Græce ἑκατέρου, & in *l. vlt. §. ipſum, C. de bonis quæ lib. adquir.* Et eodem modo ſi agatur cum fideiuſſore, ſpectari vtilitatem fideiuſſoris, ſi moram fecerit creditor in accipienda pecunia, vel etiam creditoris, qui omiſſo reo fideiuſſorem elegit. Africanus docet initio *l. Centum*, & ait, Eius vel actoris, non Eius & actoris. Ex quo apparet liquido ſimul vtriuſque partis vtilitatem non venire in actionem arbitrariam. Subiicit deinde, Nec oportebit, &c. Horum verborum latior interpretatio ſumenda eſt ex *l. vlt. hoc tit.* Reus qui promiſerat ſe daturum Capuæ c. moram fecit. poſt moram quum ſtipulator alio loco vellet agere arbitraria, fideiuſſorem reus dedit arbitrariæ actionis nomine, qui fide ſua eſſe iuſſit omnem cauſam actionis arbitrariæ. Poterant autem ſummæ c. ſi ſtipulator egiſſet arbitraria, ex ſententia & arbitrio iudicis accedere xx. ratione vtilitatis loci ablatæ actori per moram rei. Quæritur an & in hæc xx. ſe fide-

A iuſſor obligaſſe videatur. Et reſpondetur, hæc non eſſe in obligatione fideiuſſoria: nec mirum, quum nec in obligatione principali: nec poſſit fideiuſſoris durior eſſe condicio. Multum intereſt vtrum aliquid ſit in obligatione an in officio ſiue arbitrio iudicis, *l. quæro, D. loc. l. deducta, in pr. ad Treb.* Non quodcunque eſt in arbitrio iudicis, & in obligatione eſt, *l. non quicquid, D. de iudic.* Et hoc eſt quod ait Africanus, Nec oportebit, &c. id eſt etiamſi poſt moram rei acceptus ſit fideiuſſor, pleniorem fideiuſſoris obligationem non fore quam ſi acceptus eſſet ante moram, & his verbis Tota, ſignificat nihil ſoluiſſe reum. Nihil vero obſtat quod dicitur moram rei fideiuſſori nocere. Hæc enim non ſunt contraria, Moram rei fideiuſſori nocere, & Moram rei non augere B obligationem fideiuſſoris. Vtrumque eſt veriſſimum. Mora rei fideiuſſori nocet, quia poſt moram rei, perempta re debita, nihilominus fideiuſſor tenetur, *l. mora, D de verb. oblig. l. ſi à colono § vlt. D. de fideiuſ.* & quia ſi nomine actionis bonæ fidei vel actionis legatorum aut fideicommiſſorum fideiuſſor interceſſerit, quamuis ipſe non teneatur actione bonæ fidei, ſed ex ſtipulatu, conuentus ea tamen officio iudicis damnabitur etiam in vſuras ex mora rei, quia rei locum obtinet, *l. 4. D. de fideiuſ.* & reus vtique damnatur. Idque probat *l. ſi quis ſolutioni §. 1. D. de vſur. l. quæro, D. loc. l. 1. §. belliſſime, D. vt leg. no. cau. l. initio, C de pac. inter emp & vend.* & ex eodem Africani lib. *l. 10. D. rem pup. ſal. fo.* cuius verba ſubiiciam, (vt feci ceterarum) mox tamen rediturus ad Tractatum *l. Centum Capua*, quem nondum peregi.

C

Ad L. Si poſteaquam 10. *Rem pup. ſal. fo.*

SI poſteaquam pupillus ad pubertatem peruenerit, tutor in reſtituenda tutela aliquandiu moram fecerit, certum eſt & fructuum nomine & vſurarum medij temporis, tam fideiuſſores eius quam ipſum teneri.

Tenere ait non tam obligationis iure quam officio iudicis: cuius ratio tamen habebitur etiamſi ſine iudice tutela reſtituatur, *l. 1. § vlt. D. de vſur.* neque enim plene ſatisfactum videbitur pupillo, niſi D & ſolutum ei ſit quod ſententia iudicis accedere potuit: & teneri fideiuſſores, quod in omnem cauſam actionis tutelæ interuenerint. Nam quicumque actionis aut negotij alicuius nomine intercedit, in omnem cauſam intercedere intelligitur: niſi taxationem certam fideiuſſioni appoſuerit, *l. fideiuſſores §. 1. D. de fideiuſ. l. 2 §. vlt. D. de adminiſt. rer. ad ciuit. pertin. l. 2. in fi. D. qui ſatiſd. cog.* & his conſequenter in ſpecie propoſita, ſi fideiuſſor qui interceſſit nomine actionis arbitrariæ, conueniatur alio loco actione arbitraria, damnabitur in id quod intereſt actoris propter moram rei, ſicut & reus ipſe ſi conueniretur, nec tamen ideo in obligatione rei aut fideiuſſoris eſt quod actoris intereſt. Mora enim rei non auget obligationem fideE iuſſoris, quia nec obligationem rei. Sed dubitabatur tamen in fideiuſſore magis, propterea quod nominatim ſtipulatori acturo arbitraria fidem ſuam adſtrinxerat arbitrariæ actionis nomine, atque adeo in omnem cauſam eius actionis, quæ fides tamen in plus eum non obligat quam reum principalem. Quanquam eo conuento extrinſecus officio arbitri accedere poſſit pœna, id eſt æſtimatio eius quod intereſt: quæ ideo dicitur pœna, quod moræ coërcitio ſit, ac proinde vſura, quæ bonæ fidei iudiciis accedit ex mora, pœna potius eſt quam vſura. Vſura enim propter propter lucrum infligitur, etiam nulla interueniente mora. Quis autem eſt effectus huius ſententiæ, pœnam quæ officio arbitri accedere poteſt, non eſſe in

obligatione? Quia ſi poſt moram alibi ſoluatur ſors volenti creditori, actio arbitraria perimetur, nec vtilitatis creditoris petitio ſupererit: idemque erit ſi Capuæ petatur. Sola enim ſors petetur, nec amplius quid, *l. 4. in pr. hoc tit.* quia creditor petendo Capuæ, id eſt eligendo certi condictiooem, videtur remiſiſſe arbitrariam. Et ſimiliter alibi accipiendo ſortem, videtur veluti tacita conuentione remiſiſſe pœnam, id eſt vtilitatis ſuæ æſtimationem. Non potuit inuitus alibi accipere compelli, *l. 2. § idem Iulianus, l. pen. hoc tit.* Sed ſi acceperit vltro, pœnam videtur remiſiſſe. Itaque ſolutis c. volenti creditori, reus & fideiuſſor omnimodo liberabuntur. Et ita Paulo videtur *d. l. vlt.* & Africano hoc loco, & Marcello *d. §. idem Iulianus.* Aliis aliud iudicium fuit, quorum ſententiam leuiter perſtrinxit Paulus *d. l. vlt.* Nam centum aureis ſolutis, quum potuiſſet accedere pœna in xx arbitrio iudicis, exiſtimabant ea centum ex vniuerſitate ſoluta videri, id eſt tam ex ſorte, quam ex pœna, puta (quemadmodum Ioannes expoſuit) LXXXIII. & trientem ex ſorte: XVI. & beſſem, ex pœna. Supereſſe adhuc ex ſorte XVI. & beſſem, & ex pœna III. & trientem, eorumque liberationem non contigiſſe. Iulianus in alia ſententia fuiſſe videtur, centum ſoluta videri ex ſorte tantum, quod & Paulus & Africanus & Marcellus probant: ſed eius quod intereſt petitionem ſupereſſe, quod illi improbant. Et merito: quia id quod intereſt, venit ex officio iudicis, qood nullum eſſe poteſt, niſi ſit actio cui adhibeatur. Qua de cauſa mercenariam id doctores noſtri appellatuot, quaſi alienæ ſeruiat actioni. Gratuito mallem quam mercede, aot boneſtiori vocabulo iudicis operam ſignificari, & refertur Iuliani ſententia *l. 2. §. idem Iulianus, hoc tit.* Stipulatus ſum Epheſi mihi aut Titio c. Capuæ dari, mihi debentur c. Titio noo debentur, ſed ſolui recte poſſunt Capuæ etiam me inuito, quia adiectus eſt ſolutionis gratia, obligationis gratia adiici non potuit. Titio ſoluuntur c, non Capuæ, ſed alibi. quæritur an nihilominus poſſim intendere, mihi dari oportere, id eſt agere condictione arbitraria. Et Iulianus ſcribit liberationem non contigiſſe & peti ea actione poſſe, quod intereſt actoris Capuæ potius quam alibi ſoluta c. eſſe. Defendi aut excuſari ſententia Iuliani poteſt in adiecto cui alibi ſoluitur ſors volenti, quaſi voluntas eius non potuerit officere ſtipulatori. Sed idem forſitan Iulianus in ſtipulatore non probaret. Stipulator enim accipiendo ſortem, videtur remittere pœnam, *l. vlt. hoc tit.* Verbo, *Remittere*, ſignificatur tacita conuentio. Adiectus non poteſt conuenire vel paciſci, *l. 10. D. de ſolut.* Sed reprehenditur tamen Iulianus eo quod videatur diſtinxiſſe vtrum adiecto alibi ſoluatur ſors, an ſtipulatori, vel quod ſiue huic ſiue illi ſoluatur, certe exiſtimauerit ſupereſſe petitionem pœnæ. Et reprehenditur à Marcello duobus argumentis. Primum eſt huiuſmodi. Si ſtipulatori ſors exſoluatur alibi, liberatio contingit. Ergo & ſi adiecto ſoluatur alibi, pari ratione, quaſi pœna remiſſa: quia quod adiecto ſoluitur, ſtipulatori ſolui videtur. Quinimo adiectio iuſſo comparatur, *l. ſi ita ſtipulatus ſim, D. de ſolut.* & vbique ſoluere promiſſor poteſt, *l. continuus. §. quum ita, D. de verb. oblig.* volente ſcilicet eo cui & ſolui poteſt. Nam in quem ſolutio confertur, & accipiendi vbi voluerit libera voluntas confertur. Alterum eſt huiuſmodi. Si ſorte alibi ſoluta adiecto, non liberatur reus à pœna, nec à ſorte igitur: quia pœna ſortis acceſſio eſt, nec poteſt niſi officio arbitri venire in condictionem ſortis. Atquin condictio ſortis non eſt, ergo & pœnæ condictio noo eſt: aut ſi eſt pœnæ, eſt & ſortis. quod Marcellus exemplo comprobat tali. Si ſtipulatus ſim Capuæ inſulam fieri, & fiat alibi, reus promittendi in nihilum liberatur: quod eſt veriſſimum. Sed ſimilitudo falſa eſt, vt recte Vlpianus docet. Nam inter ſolutionem pecuniæ & fabricam

A inſulæ nulla occurrit ſimilis comparatio. Vna eſt obligatio dandi, altera faciendi: hæc incerta, illa certa, hæc ſui natura continet id quod intereſt, *l. ſtipulationes non diuiduntur, D. de verb. oblig. l. ſi quis ab alio § vlt. D. de re iud.* illa officio arbitri, non natura & poteſtate ſua. Et ita in hoc tractatu inter obligationem dandi & faciendi alia differentia à Bartolo conſtituitur recte ex *l. ſi libertus moram, D. de op. lib* vt ſi fuerit obligatio faciendi, nulla poſſit eſſe fideiuſſoris mora, quia ſtipulator noluit vt ipſe faceret, ſed vt faceret promiſſor, *l. inter, D. de ſolut.* nihil igitur imputari fideiuſſori poſſit, ſi non ipſe fecerit, *l. quum quidam §. ſi pupillo, D. de vſur.* In obligatione dandi poſſit eſſe fideiuſſoris mora, atque ideo in actionem arbitrariam qua agitur cum fideiuſſore qui interceſſit arbitrariæ actionis nomine ante moram rei, æſtimari vtilitatem actoris, ſi moram fecerit fideiuſſor, licet reus non fecerit. Nam & re perempta poſt moram fideiuſſoris ante moram rei, fideiuſſor tenetur, *l. ſequitur §. nunc videamus, l. quum filiusf. de verb. oblig.* Atqui reus non tenetur. Et ob idipſum fideiuſſor quoque directa non tenetur, ſed vtili, *l. mora §. vlt. D. de vſur.* & hoc ſi poſt tempus quo Capuam, vbi dari conuenerat, peruenire vterque potuit, moram fecerit fideiuſſor. Ante tempus, arbitraria agi non poteſt. Ineſt loco tempus & fideiuſſoriæ quidem obligationi tempus, ex perſona vtriuſque, *l. ſi teſtamento §. vlt. D. de fideiuſ.* quod explicandum nobis fuit obiter, propterea quod in hac lege, niſi vaticinemur, nunquam efficiemus vt definiatur quicquam de mora fideiuſſoris. Nunc redeo ad rem. Male comparauit Marcellus obligationem dandi cum obligatione faciendi: Et ideo licet inſula alibi facta, promiſſor in nihilum liberetur, ſorte tamen adiecto ſoluta alio loco, poſſit promiſſor ſorte liberari, & id ſolum quod intereſt peti, & ita pro Iuliano concludere videtur Vlpianus. At ſimilitudinis tantummodo vitium indicauit. Argumentis non reſpondit. itaque ſcriptura Iuliani manet adhuc in dubio. & verius forſitan eſt, ſiue ſtipulatori ſiue adiecto alibi ſoluatur ſors, pœnæ petitionem non ſupereſſe. Quamobrem Ioannes aperte dixit, non conſenſiſſe Iulianum cum cæteris: Rem fuiſſe controuerſam verba Pauli indicant, Videamus, quo verbo præſertim in re controuerſa, iuris auctores veluti timide & verecunde ſolent exprimere ſententiam ſuam. item illa, Niſi quis dicat: quæ ſubdubitantis ſunt. Concludit tamen ſatis aperte, Sorte alibi ſoluta non ſupereſſe pœnæ petitionem, quia pœna non ſit in obligatione, nec cui ſolutum ſit diſtingui, modo ſit recte ſolutum. Rem etiam fuiſſe controuerſam diligentia Africani declarat, qui ſolicitius in hac lege reſpondet iis quæ in contrarium adduci poſſent. Poſſet enim quis in hunc modum argumentari. Reo obligato in ſortem & in vſuras, fideiuſſor etiam qui pro eo interceſſit, obligatur in ſortem & in vſuras. Ergo reo obligato in ſortem & in pœnam contractam ex mora, id eſt, in id quod intereſt actoris, fideiuſſor qui pro eo interceſſit, obligatur in ſortem & in vſuras. Neceſſaria eſſet collectio, ſi verum eſſet reum obligatum eſſe in pœnam. ſed hoc falſum eſt, ergo & illud. Nam ſola c. ſunt in obligatione. pœna accedit officio iudicis. Vna (inquit) eſt ſtipulatio creditæ pecuniæ, non pœnæ altera, ſed deſcendit pœna ex arbitrio iudicis. At vſuræ ſunt in obligatione, quia duæ ſtipulationes ſunt, vna ſortis, altera vſurarum: alioquin in ſtrictis iudiciis vſuræ non veniunt ſine ſtipulatione. Et fideiuſſor accedit in cauſam vniuerſæ obligationis, quæ reum promittendi tenet, ergo & ipſe obligatur in vſuras. *Nec enim hæc cauſa* (inquit) id eſt, hæc ſpecies, vt contra *l. 1. D. de lib. agn.* duas cauſas, Baſilica *δύο αἰτίας*, *recte comparabitur obligationi vſurarum*: quia ſcilicet, vt vſuræ ſunt in obligatione, ita pœna non eſt in obligatione, ſed arbitrio iudicis præſtatur. Denique vna eſt

obligatio creditæ pecuniæ, circa cuius executionem & c. exequimur obligationem agendo vel exigendo. Et actio nihil aliud eſt quam eaecutio obligationis. Eaecutio igitur perſecutio: nec male quod iuriſconſulti, eius rei actionem, petitionem, perſecutionem, *l. vlt. D. de ter. mo. l. 23. D. rem rat. hab. l. 49. D. de verb. ſign.* Cornificius ad Herennium: Eius rei actionem, petitionem, eaecutionem. Et huius differentiæ inter vſuras quæ ea obligatione, & pœnam quæ ex arbitrio iudicis venit manifeſtiſſimum argumenium eſt quod ſorte ſoluta, ſupereſt petitio vſurarum in ſtipulatum deductarum, *l. 1. C. de iudic.* ſorte ſoluta, non ſupereſt petitio vſurarum quæ veniunt ea officio iudicis in actionibus bonæ fidei, *l. qui per colluſionem §. vlt. D. de act. emp. l. 4. C. depoſ.* quæ vtitur eadem ratione qua Africanus hoc loco: atque adeo non ſupereſt etiam petitio pœnæ quæ venit ex officio iudicis in actionibus arbitrariis: & ſimiliter parte ſortis ſoluta, ſupereſt pro ea parte petitio vſurarum in ſtipulationem deductarum, parte ſortis ſoluta, non ſupereſt petitio pœnæ aut vſurarum venientium ex officio iudicis, ſed ſupereſt tantum petitio partis alterius, in qua iudex habebit rationem eius quod intereſt actoris pro ea parte tantum, ſi alibi petatur. Et hæc eſt ſententia huius legis, cui in eo quod dicit pœnam non eſſe in obligatione fideiuſſoria, vulgo obiicitur *l. quæro, D. loc.* Et peperit hæc obiectio ſola ad hanc legem intellectus ſeptem. Sed res indigna eſt tanto labore. Lex *quæro* ait, fideiuſſorem conductionis agnoſcere onus vſurarum ea mora rei, id eſt, damnari etiam in vſuras eum poſſe officio iudicis, vel etiamſi ſine iudice fidem ſuam liberare velit, non videri eum plene ſatisfacere niſi etiam ſoluat id quod officio iudicis accedere potuit: & conſtitutiones quæ dicunt eos qui pro aliis pecuniam exoluunt, ſortis ſolummodo damnum agnoſcere, in his tantum procedunt qui cum taxatione in certam ſummam fidem ſuam adſtrinxerunt, vel qui pecuniam exoluerunt volentibus & benigne accipientibus & quaſi contentis ſolutione ſortis. Ergo *l. quæro* ait, fideiuſſorem teneri in vſuras ex mora rei officio iudicis. Hæc etiam non negat teneri fideiuſſorem officio iudicis in pœnam ea mora rei, ſed negat teneri obligationis iure, quod & in vſuris verum eſt, & ita Petrus ſenſit recte, cuius ſententiam refellit Bartolus ex his verbis, Non augeri fideiuſſoris obligationem, verbo Obligationis adſerens comprehendi etiam id quod officio iudicis arbitrariæ accedit actioni. quod eſt ſtultum. Nam quis vnquam ita obligationem accepit? Cedo locum quo ita accipiatur vel vnum, & porrexero manus ſtatim. Obligatio eſt iuris neceſſitas. Quod committitur iudicis arbitrio, non ſubiicitur iuris neceſſitati, *l. non quicquid, D. de iud.* Imo accurate & ſtudioſiſſime ſeparantur ſemper ea quæ ſunt in obligatione ab iis quæ ſunt in arbitrio iudicis. Eadem fere fuit Azonis quæ Petri ſententia. Nam differentiam Azo non facit inter pœnam & vſuras quæ deſcendunt ea officio iudicis. Sed male adiecit diſtinctionem, vt ſi fideiuſſor interceſſit quo tempore debebantur vſuræ illæ vel pœna, id eſt poſt moram rei, in ea teneatur, ſi quo tempore nondum debebantur, id eſt ante moram rei, non teneatur: primum quia nunquam debentur, *l. vlt. hoc tit.* Neque debetur (inquit) neque aſt in obligatione. Non ſatis ei fuit dicere, Neque debetur, quia debetur etiam quaſi ex obligatione quod non eſt in obligatione, & generaliter quodcumque peti poteſt. ac ſane in *l. mora §. in bonæ, D. de vſur.* improprie in bonæ fidei iudiciis ex mora deberi dicuntur vſuræ, quia neque peti poſſunt, neque ſunt in obligatione. Deinde Bartolus recte colligit ea *l. 10. D. rem pup. ſal. fore*, ex eodem Africani libro, cuius verba propoſui ſupra, etiamſi ante moram rei fideiuſſor interuenerit eum vſurarum onus agnoſcere in iudicio tutelæ. Ceteros intellectus etiam refellit recte. Intel-

A lectum vero Ioannis probat non recte, differentiam conſtituens inter pœnam & vſuras, in pœnam fideiuſſorem non teneri, in vſuras teneri, eruditio peruerſa. In neutrum tenetur obligationis iure: in vtrumque tenetur officio iudicis. Nihil ergo intercedit differentiæ, & vero ſi ſorte ſoluta, tam pœnæ quam vſurarum ratio perimitur, vt docui ſupra, id eſt ſi peremptio vtriuſque eſt eadem, cur non & origo & forma vtriuſque erit eadem, vt quemadmodum vſuris ſubiicitur fideiuſſor, ſubiiciatur & pœnæ? Huic adiungam *l. 22. D. de obl. & act.* cuius hæc ſunt verba:

Ad L. Cum quis 22. de oblig. & action.

B *CVM quis in diem mercem ſtipulatus, fideiuſſorem accepit, eius temporis æſtimatio ſpectanda eſt quo ſatis acceperit.*

PERTINENT hæc Africani verba ad condictionem triticariam, in qua merx petita tanti æſtimatur quanti fuit eo die quo dari debuit, *l. vlt. D. de cond. trit. l. vinum, D. de reb. cred.* Quod pugnare videtur cum hac lege, quæ fideiuſſorem qui interceſſit pro eo qui in diem mercem promiſerat, tanti damnari ſignificat quanti merx fuit fideiuſſionis tempore. Sed vt in *l. Centum* poſuimus poſt moram rei fideiuſſorem acceptum, ita hic ponendum arbitramur poſt diem quo merx dari debuit non ita multo cum actione triticaria ſtipulator agere vellet fideiuſſorem acceptum triticariæ actionis nomi-
C ne, in qua vtique eius temporis æſtimatio fuiſſet obſeruata quo is fideiuſſit, quia eo tempore dari debuit. Nec mirum igitur ſi dicat Africanus & conuentum fideiuſſorem teneri quanti merx fuit eo tempore quo fideiuſſit. Puto etiam ad condictionem triticariam pertinere quod eodem libro Africanus ſcripſit de appellatione mercis, *l. 207. D. de verb. ſign.* in hunc modum,

Mercis appellatione homines non contineri Mela ait, & ob eam rem mangones non mercatores, ſed venaliciarios appellari ait: & recte.

Nam ſi merx petatur condictione triticaria, tanti æſtimatur quanti fuit eo die vel loco quo dari debuit, aut non adiecto die vel loco, quanti fuit litis conteſtandæ loco & tempore, *l. vlt. D. de cond. trit.* Sed videntur iuris auctores mercem ea in re ſeparaſſe à ceteris re-
D bus. Nam *l. pen. eod. tit.* in ceteris rebus immobilibus aut mouentibus, puta fundo, ædibus, homine, ſpectat rei iudicandæ tempus, vel ſi homo interierit, mortis tempus, niſi ſi deteriores factæ ſint poſt litem conteſtatam, vel alias poſt moram contractam. Et quod ait *l. vlt.* idem iuris eſſe de ceteris rebus, de ceteris rebus mobilibus intelligi poſſet, quæ ſunt in merce, præter vinum, oleum, frumentum, quæ propoſuerat initio. Exempli igitur cauſa tantum, quoniam & idem de ceteris mercibus iuris eſt, à quibus merito homines ſeparantur. Nam (vt Africanus ait) mercis appellatione homines non continentur: & ita *l. 1. C. de nundinis*, merces à venalibus ſeparantur, & mangones à merca-
E toribus. Ratio autem differentiæ inter merces & ceteras res reddi hæc poſſet, quod mercium pretium temporibus varietur, atque ita poſſit aliud eſſe litis conteſtandæ, aliud rei iudicandæ tempore, & conuenientius ſit ſtricto iudicio quanti fuerint cum peterentur, ſpectari: ceterarum rerum pretium non ita varietur, & ideo fruſtra ſit ſi ante rem iudicatam quis æſtimationem earum ſpectandam eſſe dixerit. ſed permanere melius eſt in his quæ diximus in *l. 59. de verb. oblig.* quæque confirmabuntur Africani tractatu octauo. Accommodari etiam ex eodem libro poteſt ad tractatum condictionis arbitrariæ, *l. 3. D. de legation.* quia de eo loquitur quod certo loco dari oportet: & verba eius hæc ſunt:

Ad L. 3. de Legation.

Cvm quæritur an in eum qui in legatione ſit actio dari debeat, non tam intereſt vbi quis aut crediderit, aut dari ſtipulatus ſit, quam illud, an id actum ſit vt legationis tempore ſolueretur.

Qvi Capuæ ſe ſoluturum promiſit, Capuæ conueniri poteſt, licet ibi domicilium non habeat, quia ibi coutraxiſſe videtor, *l. contraxiſſe, D. de obl. & act. l. heres §. vlt. D. de iud.* & vbi quis contraxit, vel negotia geſſit, vel deliquit, (quæ omnia generali contractus verbo cootinentur) ibi poteſt cooueniri, remota præſcriptione fori, *l. heres §. 1. & §. proinde, D. eod.* & ele- B ganter Theodoſius *Nou.* 1. de amota mil. fo. præſ. veteres leges ſpecialiter fori præſcriptionibus & courtactus & negotia geſta & delicta ſubtrahere. Ab hac definitione excipiontur legati. Nam ij ne legationis munus impediatur quo loco legatione funguntur, cooueniri non poſſunt, licet ibi coutraxerint ante legationem aut promiſerint conſtituerintve ſoluturos ſe, *l. 2. §. omnes, D. de indic. l. eum qui §. 1. D. de conſt. pec.* oiſi id actum ſit nomioatim vt & legationis tempore ſoluerent: & hoc eſt quod ait Africanus, Cum quæritur, &c. Finita legatione, recte conoenientur vbi contraxerunt, vel vbi ſoluturos ſe promiſeruot certi condictione, vel etiam arbitraria alio loco quam quo ſoluturos ſe cauerunt, coogruo tamen & competenti, *d. l. heres §. vlt.* Sequitur in *l. 18. de in diem addict.*

Ad L. Cum in diem 18. de in diem add.

Cvm in diem duobus ſociis fundus ſit addictus, vno ex his pretium adiiciente, etiam pro ipſius parte à priore venditione diſcedi rectius exiſtimatur.

In hoc titulo, De in diem addictione freqoentia ſunt hæc tria verba, primum, Addicere, quod eſt Proiicere, *l. ſi pignora, D. de euict.* Gallis, *Eſtrouſſer.* ſecundom, Adiicere: tertium, Abiicere. Addicere, eſt auctiooe conſtituta rem penes eum collocare qui pluris licitus fuerit. Addicere in diem, eſt rem penes emptorem collocare hac lege, niſi quis intra diem certum meliorem condicionem attulerit. Adiicere, eſt meliorem D condicionem adferre, veluti Auctarium adiicere, Supra adiicere, Pluris liceri. Abiicere, eſt adiectiooem non recipere, *l. Sabinus, hoc tit.* Sciendum autem eſt vt duobus ſociis rem communem vendentibus & addicentibus in diem, vnus ex eis poteſt adiicere, atque ita cum tota re etiam partem ſuam emere, *l. quod ſi vno §. vlt. hoc tit.* Ita duobus ſociis ementibus quibus res in diem commnoiter addicatur, voum ex eis adiicere poſſe, ac ſimiliter cum tota re partem ſuam emere. Fructus ergo ioterim perceptos reſtituere pro ſua parte deductis ſumptibus. Sequitur ex eodem libro *l. 8. D. qui & à quib. man.*

Ad L. Cum is qui 8. Qui & à quib. man. E

Cvm is qui ſub condicione debet, manumittat fideicommiſſi cauſa, lex Ælia Sentia locum habet. Si miles iure militari teſtamento facto, libertates dederit in fraudem creditorum, & non ſoluendo moriatur, impediuntur libertates.

Libertates datæ in fraudem creditorum, ipſo iure nullæ ſunt, id eſt, ex lege Ælia Sentia, *l. 27. hoc tit.* & Inſtitutione prima *in prin. tit. qui & quib ex cau. man. non poſ.* etiamſi teſtamento militis datæ ſint, vt in ſecunda parte huius legis Africanos ait, & coofirmat *l. in fraudem. in princ. D. de mil. teſt.* Quid autem ſi ſint condicionales creditores? An & libertates in eorum fraudem datæ nullæ ſunt? Sic videtur Africano in prima

A parte, & confirmatur *d. l. 27.* Nam & is cui debetur ſub condicioue, creditor eſt, & obligationem transfert in heredem, & mitti in poſſeſſionem ſolet, vt expoſui Obſeruatione decima: & ideo ante condicionem noonihil agit, ſed male agit, *l. pecuniam. D. de reb. cred.* Vulgo hæc prima pars valde deprauata eſt. Primum à negatiooe, quæ delenda eſt ex auctoritate Florentinarum, & legendum vt ſcripſi, Lex Ælia Sentia locum habet: deinde à verbo Fideicommiſſi, in libris omnibus, pro quo iamdiu repoſui, Fraudandorum creditorum, ac ſimul ex ſingulis his F. C. errorem creatum demonſtraui Obſeruatione quarta, quod contextus βασιλικῶν confirmat, in quo ita eſt, [illegible] & τὸ κατ᾽ πόδας, cuius verba hæc ſunt, [illegible]. Reſtat adhuc ex hoc libro *l. 6. D. ad leg. Corn. de fal.*

Ad L. Si quis legatum 6. ad leg. Cornel. de falſ.

Si quis legatum ſibi adſcripſerit, tenetur pœna legis Corneliæ: quamuis inutile legatum ſit: Nam & eum teneri conſtat, qui eo teſtamento quod poſtea ruptum, vel etiam quod initio non iure fieret, legatum ſibi adſcripſerit. Hoc tamen tunc verum eſt, cum perfectum teſtamentum erit. Ceterum ſi non ſignatum fuerit, magis eſt vt SC. locus non ſit, ſicuti nec interdictum de tabulis teſtamenti exhibendis lo- C *cum habet. Prius enim oportet eſſe aliquod teſtamentum vel non iure factum, vt SC. locus ſit. Nam & falſum teſtamentum id demum recte dicitur, quod ſi adulterinum non eſſet, verum tamen teſtamentum recte diceretur. Similiter igitur & non iure factum teſtamentum id appellatur, in quo ſi omnia rite facta eſſent, iure factum diceretur. Si inſtitutus heres exheredationem nominatim filij vel aliarum perſonarum adſcribit, S. C. tenetur. Similiter & is qui libertatem ſua manu ademit ſerui teſtatoris, & maxime cui à ſe legata vel fideicommiſſa data erant, S. C. tenetur. Si patronus teſtamento liberti legatum ſibi ſcripſerit, & venia impetrata abſtinere legato iuſſus eſt, an emolumentum bonorum poſſeſſionis contra tabulas habere poſſit? & magis placet non poſſe. Nec tamen huic conſequens eſt, vt etſi vxor dotem, vel creditor* D *id quod in diem ſibi deberetur, ſibi adſcripſerit, & ſimiliter venia impetrata abſtinere ſe legato iubeantur, aut mulieri dotis, aut creditori actio ſua denegari debet, ne eorum vterque merito debito careat.*

Ex edicto Claudij, Claudij Neronis (vt Suetonius ſcribit) & S. C. Liboniano, lege Cornelia de falſis tenetur teſtamentarius qui ſibi ſua mano hereditatem aut legatum aut fideicommiſſum adſcribit voluotate teſtatoris, propterea quod hac in re ei non debet obtemperare, ſed alium poſcere ſcriptorem. Nam ex hac cauſa teſtameotum recte ſcribitur diuerſa maou, *l. Diuus §. vlt. hoc tit.* Falſum eſt ſi quis ſibi vel alij adſcribat, igoorante teſtatore, & ob id *l. 11. hoc tit.* Cum iuſſu (inquit) teſtatoris hoc ſcripſit. Nam ſi ignorante eo, plane falſarius eſt, *l. 22. §. adimendo, hoc tit.* Quaſi falſum eſt, ſi quis ſibi vel ei quem habet in poteſtate, vel ei in cuius eſt poteſtate, vel ei qui in eadem eſt poteſtate, voluntate teſtatoris legatum adſcribat: & eadem pœna quæ falſi, in libero homine deportatio & bonorum omnium publicatio, in ſeruo vltimum ſupplicium. Alioquio ſi liceret impuoe teſtamentario ſibi adſcribere, aperta eſſet via falſi committendi, oullo ooo alieni teſtamenti ſcriptore ſibi adſcribeote aliqoid vel inſcio teſtatore. In teſtamentis ſcribuntur hæc, hereditates, legata, fideicommiſſa, libertates, tutelæ, mortis cauſa capiones, libertorum adſignationes, codicillorum confirmationes, ademptiones, exheredationes, iniunctiooes, præcepta, conſilia, commendationes, æſtimationes: & ad omnia pertinet S. C. Liboniaoum, *l. 22. hoc*

tit. l. ex ſententia. De teſt. tut. ac præter pœnam falſi, is A etiam qui legatum ſibi aut fideicommiſſum adſcripſit, legatum non capit, quia pro non ſcripto eſt, & apud heredem remanet cum onere. Regulariter ea quæ pro non ſcriptis habentur, apud heredem remanent ſine onere, *§. in primo. C. de cad. tol.* Sed ea S. C. excipitur hic caſus, *l. filius §. vlt. l. cum quidam, hoc tit.* & alius fauore libertatis, *l. cum vero §. ſi pro non ſcripto, D. de fid. lib.* Id vero eſt quod Africanus ait hoc loco, quamuis inutile ſit legatum, id eſt, quamuis pro non ſcripto ſit legatum omne quod quis ſibi adſcribit, etiamſi alioquin vtile foret, perinde tamen puniri eum qui ſibi adſcripſit, atque ſi falſum feciſſet. Inutile enim legatum eſt quod pro non ſcripto eſt, *l. 1. De reg. Cat. l. in teſtamento, De cond. & demonſt.* Idemque eſſe ait, ſi quis ſibi adſcripſerit teſtamento non iure facto aut rupto. Quo caſu B legatum duplici ratione inutile eſt: ſed non idem, ſi imperfecto: quia quod eſt imperfectum, teſtamentum non eſt. Non iure fit teſtamentum ab initio, ſi in eo deſint ſolennia iuris, *l. 1. De ini. rup. teſt.* vt ſi non fiat directis & ſolennibus verbis, ſi non ſolenni ordine, ſi in eo filiusfam. prætereatur, ſi non ſignetur manu teſtatoris, & breuiter (vt ait hoc loco) ſi non fiat rite: quo articulo ſignificatur ſolennitas & ordo iuris ciuilis. Articulo, Recte, ius naturale. Et Iſidorus non male, *Rite non eſſe recte, ſed ex more.* Miles iure ſuo recte teſtatur, rite non teſtatur. Filiusfam. ingratus recte exheredatur, rite non exheredatur, ſi ſub condicione, vel ſi ab vno ex heredibus exheredatur, vel ſi non nominatim, ſed inter C cæteros, & ideo pro præterito, non pro exheredato habetur, *l. non putauit §. non quemis, D. de bon. poſ. cont. tab. l. 2. D. de ini. rup. teſt.* Condemnatus dicitur qui rite condemnatus eſt, *l. 4. §. condemnatum, de re iud.* etiamſi non recte. Rumpitur autem teſtamentum poſteaquam factum eſt agnatione ſui heredis vel alio teſtamento. Imperfectum eſt, quod non eſt obſignatum ſeptem teſtium ſignis, vt Africanus demonſtrat hoc loco euidenter dum teſtamentum perfectum opponit non ſignato: & *l. hac conſultiſſima §. non ſubſcriptum, C. de teſtam.* ſi modo, vt in veteribus & Codice Theodoſij, in eo ita legatur, Non ſubſcriptum à teſtibus ac non ſignatum teſtamentum, pro imperfecto haberi conuenit. Cui lectioni conuenienter ſubijcitur, Ex imperfe- D cto teſtamento voluntatem tenere inter ſolos liberos. Et eſt igitur ea definitio accipienda non de quolibet teſtamento vitioſo, ſed de teſtamento non ſignato. Perfectum ergo teſtamentum eſt quod ſignatum eſt non minus quam ſeptem teſtium ſignis. Nam ex eo prætor dat bon. poſſeſſionem contra tabulas, etiamſi non iure factum ſit aut ruptum agnatione ſui heredis, vel etiamſi falſum eſſe dicatur. Ex non ſignato non dat bonorum poſſeſſionem, *l. cum tabula, D. de bonor. poſ. ſec. tab. l. poſtumus, D. de ini. rup. teſt.* Itaque non ſignatum teſtamentum, plane imperfectum eſt, quia ne prætorio quidem iure valet. Ideoque ad teſtamentum imperfectum S. C. Libonianum non pertinet. Prius enim eſſe oportet teſtamentum, deinde quæri vera an falſa ſint, vel E quaſi falſa quæ in eo ſcripta ſunt: prius an ſit, deinde quale ſit teſtamentum, vt non ante iuris ratio quam teſtamentum quæratur, vt de perſona eſt proditum *l. quidam, D. de iu. cod.* Non eſt autem teſtamentum quod imperfectum eſt. Qua de cauſa lex etiam Cornelia, ſi id dicatur aliquis dolo malo ſuppreſſiſſe, in eo locum non habet, *l. ſi quis aliquid §. teſtamentum, D. de pœnis,* nec interdictum de tabulis exhibendis, nec edictum quemadmodum teſtamenta aperiantur. Nec obſtat *l. 1. §. ſiue autem, D. de tabul. exh.* in qua enumeratis vitiis quæ iure ciuili teſtamenta turbant, veluti non iure facti, rupti, irriti, falſi, ſic concludit: Itaque dicendum eſt ad ſcripturam teſtamenti imperfectam hoc interdictum pertinere. Non igitur accipit imperfectum teſta-

A mentum ſine imperfectam teſtamenti ſcripturam ſpecialiter & proprie pro teſtamento non ſignato, in quo interdictum de tabulis proferendis locum non habet, ſed generaliter pro teſtamento iure ciuili vitioſo, vt in *l. ſi duobus §. ſi prius, D. de bon. poſſeſ. ſecund. tab.* imperfectum teſtamentum dicitur non pro non ſignato, ſed pro eo in quo filius præteritus eſt. Et ita in *l. 2. § 1. D. quemadm. teſt. aper.* enumeratis vitiis teſtamentorum, puta falſi, irriti, iniuſti, rupti perinde iuris auctor concludit atque in *d. l. 1.* Itaque imperfecta ſolemus teſtamenta dicere. Sic legendum, non Item, (vt vulgo) non, Itemque, vt in Digeſtis Florentinis, alioquin eſſent imperfecta teſtamenta accipienda pro non ſignatis, & admittendum in eis edictum Quemadmodum teſtamenta aperiantur. quod ratio non patitur. Sane quæ B prima Venetiis iam olim fuere excuſa Digeſta, habent Itaque, non Itemque: & fuerit ſtultus qui hoc non vehementer approbauerit. Vno tamen caſu locus eſſe poteſt edicto Quemad. teſt. aper. & interdicto de tabulis proferendis, & legi Corneliæ, & S. C. Liboniano: ſi imperfectum teſtamentum factum ſit inter liberos, id eſt, ſi non ſit ſignatum: quia ex Conſtitutionibus ad aliquid valet, & legatariis quibuſdam proficit, vt docui *Nou.* 107. Sequitur in hac lege, *Si inſtitutus heres, &c.* Non eadem eſt ratio omnium quæ quis ſibi vel in rem ſuam alieno teſtamento ſcribit: Nam ſi legatum aut fideicommiſſum ſua ſibi adſcribat manu, dictante & volente teſtatore, legatum remanet apud heredem, ſi hereditatem: (nam & in hereditate locus eſt S. Conſulto, C *l. 22. §. item ſi ſeruo, hoc tit. l. 1. C. de iis qui ſibi adſcr.*) hereditas tranſit ad ſubſtitutum vel coheredem, vel ad legitimum heredem. Si adſcripſerit patri vel domino, vel fratri, aut conſeruo, qui in eadem poteſtate eſt, æque pro non ſcripto eſt, ſed non is tamen quaſi falſarius punitur, cui adſcriptum eſt, ſed ſcriptor, niſi pœnæ veniam impetrauerit, *l. 15. §. plane, hoc tit.* Si ſeruo ſibi legato, eodemque manumiſſo directo vel per fideicommiſſum herede rogato manumittere, non legatario, quo caſu libertas præualet, *l. 14. D. de leg. 2. l. 10. D. de man. teſt. l. ſi ſeruus, D. de fid. lib.* niſi nominatim adimatur, legatarius idemque teſtamentarius ſeruo libertatem ſua manu ademerit iuſſu teſtatoris, valet quidem D ademptio, ſed ſeruus remanet apud heredem. Ac ſimiliter ſi legatum ſibi adſcriptum rogatus reſtituere, fideicommiſſario ademerit iuſſu teſtatoris, ademptio non habetur pro non ſcripta: ſed nihil tamen legatario prodeſt, quia ſeruus remanet apud heredem. Item ſi heres inſtitutus à ſe relicta legata aut fideicommiſſa ademerit, ademptio quidem valet, ſed abſtinere debet legatis. ergo & hereditate tota: quia ſcindi hereditas non poteſt. id eſt, pro parte abſtinere hereditate non poteſt, quin etiam abſtineat ex toto, *arg. l. 5. hoc tit.* Idemque erit ſi ſeruo teſtatoris heres inſtitutus libertatem ademerit, & maxime (inquit Africanus hoc loco) cui à ſe legata vel fideicommiſſa data erant: propterea quod ſine libertate inutilia ſunt, atque ita maiori compendio ſuo proſpexit. Hoc igitur caſu præter pœnam falſi, vel pœna E falſi forte remiſſa, neceſſario hereditate abſtinebit tota. Si ſibi quis adimat, vel ſi ſe exheredem ſcribat, ademptionem hanc vel exheredationem ſenatus non habet pro non ſcripta, *l. 22. §. vlt. hoc tit. l. non putauit, §. ſi quis, D. de bon. poſ. cont. tab.* Quod ſi heres inſtitutus exheredem ſcribat filium aut filiam teſtatoris, aut nepotem vel neptem, ne ſcilicet præteritione eorum, aut nullum ſit teſtamentum, aut heredi ſcripto præteritus accreſcat, valet exheredatio, ſi ſit ſubſtitutus vel coheres à quo teſtamentum ſuſtineatur, heres inſtitutus hereditatem non capit. Et ait Africanus, Nominatim filij vel aliarum perſonarum: quoniam ante Iuſtiniani anum filius ſolus exheredandus erat nominatim, filia & ceteri liberi etiam inter ceteros poterant exheredari, id eſt,

non

Digitized by Google

nou uominatim. Scriptor teſtameoti quilibet eſt idoneus, vt ſeruus aut filius teſtatoris, quemadmodum indicauimus ſupra: qui tamen adhiberi teſtes nequaquam poſſunt. Et ſimili modo mulier ſignare alienum teſtamentum oon poteſt, ſcribere poteſt, vt conſtat ex §. *vlt. huius legis, & l.* 15. §. *pen. eod.* Et male quidam interrogatus in *l. vxori, hoc tit.* cur oon dixiſſet Paulus, Vel marito. Quia (iuquit) mulier ſcribendo alieuo teſtamento non adhibetur. Imo quia io marito hoc erat certiſſimum: in vxore dubitabatur, propterea quod eſt in poteſtate viri, quæ ſcilicet conoenit in manum. Hæc enim proprie vaor eſt & materfamilias: & his qui ſuot in noſtra poteſtate adſcribere vetamut, ſed his demum qui proprium nihil habere poſſunt, & qoi teſtamenti factionem non habent. Vxor quæ fuit in manu bona habuit propria, & teſtamentum facere potuit. Sequitur, *Si patronus*, &c. Eum qui ſibi volontate teſtatoris adſcribit, quodammodo durum erat teneri perinde ac ſi falſum commiſiſſet. Quapropter venia legis Corneliæ dabatur pleriſqoe, indulgentia principis aut Senatus, vt pota mulieri & militi, & minori aav. *l.* 5. *l.* 15. §. *pen. hoc tit. l. pen. C. de iis qui ſibi adſcrib.* non aliis iuris ignoraotiam prætendentibus, *d. l.* 15. §. 1. Item generalis ſubſcriptio teſtatoris, qnod dictaoi & recognoui, idooea erat caoſa impetrandæ veniæ legis Corneliæ, non veniæ capieodi, *d. l.* 15. §. *plane*, *l.* 2. *C. eod.* Specialis, Quod Titio dictaui & recognoui, etiam veoiæ capiendi. & hoc in extraneo: Filius enim familias & ſeruus, qoi iubente patre vel domino ſibi aliquid ſcripſit, oeceſſitate poteſtatis excuſatur: & ideo geoeralis ei ſubſcriptio prodeſt, tam ad pœnam falſi euitandam quam ad capiendum, *l.* 1. §. *inter, hoc tit.* Vel ſi nulla fuerit ſubſcriptio, facile impetrat veniam pœnæ, oon etiam capiendi, *l. vlt. C. de iis qui ſibi adſcr.* Idemque citra poteſtatis vinculum erit, ſi qua alia ſubſit patendi oeceſſitas, vel noo ſubſit honeſta excuſatio non ſcribendi quod teſtator dictat. vt ſi filius dominæ imperet matris ſeruo vt ſibi vel dominæ ſcribat, *d. l.* 15. §. *pen.* Si vxor domini, vt ſeruus mariti ſibi vel marito ſcribat. Idemqoe de ceteris diceodum, qui reuerentiam teſtatori debeot, etiamſi in eius poteſtate oon ſunt, qoi nec eum ſine venia in ius vocare poſſent. Quod ſi vbi nulla teſtamento ſobdita eſt ſcriptio teſtatoris, concurrat duplex ratio veniæ, exempli gratia, Iuſſus patris dictantis filio voluntatem ſoam, & minor ætas ſcriptoris. hoc caſu non tantum pœna remittetur, ſed etiam capiendi ius poteſtaſque erit, *l.* 5. *hoc tit.* Poſſet & princeps & Senatus ex aliis pleriſqoe cauſis teſtamentario pœnæ veniam dare. Pone igitur, patronum qui ſibi teſtamento liberti legatum adſcripſerat, veniam aliqua ex cauſa impetraſſe, capiendi ius non impetraſſe, an quaſi præteritus petere poteſt bonorum poſſeſſiooem contra tabulas? Minime: nam quantum io liberto fuit, is patronum non præteriuit: & veniæ quæ datur hac lege, ſi legato abſtioeat, fiet fraus, niſi & emolumento booorum poſſeſſionis abſtineat, in quo tantum eſt quantum in legato: ac præterea agnouiſſe videtur iodicium liberti qui ſibi legatum ſcripſit. Submouendus igitur bonorum poſſeſſiooe contra tabulas. Idemque io filio emancipato eſſe palam edicit *l.* 14. §. *maritus*, *hoc tit.* Accurſius negat, motus *l.* 1. *C. de iis qui ſibi adſcr.* cuius alia ſpecies eſt. Loquimur enim de patrono aut filio emaocipato qui ſibi legatum adſcripſit alio herede ſcripto. *L.* 1. loquitur de filio emancipato qui ſe heredem ſcripſit, cum ſolus eſſet ſoluſque rem ab inteſtato obtinere poſſet. Hunc fruſtra dixeris hereditatem noo capere ex teſtamento, quam mox ſit percepturus ab inteſtato, *arg. l. poſtumus, D. de ini. rup. teſt.* imo meliorem eius condicionem feceris. quod & in patrono dici eadem ratione poteſt. Nec pœnæ locus fuerit io eo qui oeminem eo facto læſit. Videtur autem error eſſe *d. l.* 1. in illis verbis, *Functus dulci officio*, pro

A quibus Baſilica habent hoc vnum πλεῖον. Itaque videamus an ſit legendum, *Functus lucis officio*, vt *l.* 1. *C. Th. de her. pet.* Ceterum quod dixit Africanus de patrono, vt ſi legatum ſibi adſcripſerit teſtamento liberti, & venia impetrata abſtinere legato iuſſus ſit, abſtioere etiam debeat emolumeoto bonorum poſſeſſionis, id recte ſubiicit non eſſe temere traheodum ad conſequeotias. Nec enim idem in vaore dici poſſe, quæ ſibi doiem adſcripſit teſtamento viri, nec in alio creditore in diem, qui ſibi pure creditum ſcripſit, in vtroque valet legatum propter commodum repræſentationis, vt ſi ſe abſtinuerit legato venia impetrata, abſtineat etiam ſe credito: Ne (inquit) eorum vterque merito debi-

B to careat. Merito debetur qood ex cootractu debetur, noo quod ex legis prouidentia. Patrunus non eſt creditor: nam & Pauliaoa non cootinetur, ſed Fabiana vel Caluiſiana. Impubes adrogatus cui debetur quarta Antoniana, nou eſt creditor. Nam & hic ooo Paulianam, ſed vtilem Fabianam aut Caluiſianam habet. Et ſimiliter filij quibus debetur quarta legitimæ portionis, creditores non ſunt, quia eis ea ex legis prouidentia debetur, nou ex obligatione. Recte autem in creditoribus exigitur impetratio veniæ. Alioquiu cum omnibus bouis etiam creditum publicaretur.

C

AD AFRICANVM TRACTATVS IV.

Ad L. Cum hereditas 56. de petit. hered.

HAc parte tractabuntur Africani leges ex lib. 4. Quæſtionum, è quibus prima occurrit in Digeſtis *l. 56. de pet. hered.*

CVM *hereditas petita ſit, eos fructus quos poſſeſſor percepit, omnimodo reſtituendos, etſi petitor eos percepturus non fuerat.*

MANIFESTA eſt hæc Africani ſententia, poſt litem cooteſtatam perceptos fructus etiam à bonæ fidei

D poſſeſſore reſtitueudos eſſe, quamuis eos petitor percepturus uoo fuerit. hoc in hereditatis petitione. Sed eadem ratio interuenit in rei vindicatione, ne lucrum faciat poſſeſſor ex ea re quæ in lite eſſe cœperit, *l. Iulianus* §. *vlt. de rei vind.* Quæ ratio reddita io cauſarum reſtitutione, *l.* 55. qoæ præcedit, mihi videtur & io hac quæ eſt de fructibus reſtituendis, repetenda eſſe. Et exemplum poni poteſt in quæſtu inhoneſto, quem forte ex ea re hooeſtus petitor percepturus non fuerit, *l.* 28. *l.* 52. *hoc tit.* Vbi ratio exprimitur, ne hooeſta interpretatio noo hooeſto quæſtui lucrum poſſeſſori faciat, id eſt, ne ſi interpretemur honeſtum eſſe, ne petitor deſideret inhooeſtum qoæſtum ſibi reſtitui, hac ratione efficiamus vt iohoneſtus quæſtus remaneat apud poſſeſſorem:

E quod eſt indignum. Nam vel vtrique auferendus eſt, vel, ſi alterutri dandus, iooocenti potius quam nocenti. Innocens eſt petitor. Extra cauſam fructuum, exemplom poni poteſt in legato quod ſeruos poſſeſſori adquiſierit capaci, petitore incapace. ſed hoc in petitione hereditatis neque ſemper, neque paſſim ita poni poteſt: Nam ſi poſſeſſor verus heres nou fuerit, ei legatum ſeruus non adquirit. Sin autem poſſeſſor heres ſcriptus fuerit, & agat aduerſus eum patronus præteritus poſſeſſoria hereditatis petitione iure bonorum poſſeſſionis contra tabulas, vel ſi agat aduerſus eum filius exheredatus petitione hereditatis de inofficioſo, (his duobos caſibus petitio hereditatis datur aduerſus verum heredem) reſtituit petitori poſſeſſor quod interim ex ta rem ſuam per ſeruum hereditarium

adquiſiuit, *l. 32. hoc tit.* vbi, Per ſeruum adquiſitæ res heredi, id eſt poſſeſſori, reſtituendæ ſunt, petitori ſcilicet. Quod illis tantum duobus caſibus procedit. Nam regulariter hereditatis petitio non datur in heredem iuſto teſtamento ſcriptom. Et ſequitur, *Cum interim*, id eſt, qnia interim hereditatis vniuerſa, & ſeruus & res per eum adquiſitæ, in bonis poſſeſſoris fuerint. Græci, *ἐν τῷ τέως γὰρ τῇ γεγραμμένου κληρονόμου εἰσί*. Legatum ergo quod per ſeruum interim adquiſierit, reſtituet petitori, etiamſi cum petitore teſtamenti factio oon fuerit: ne lucrum ex eo quod propter hereditatem accepit poſſeſſor faciat, ſicut emptor ſerui qui agit redhibitoria, reſtituit legatum vel hereditatem, & omne quicquid extra rem ſuam per ſeruum adquiſiuit, etiamſi cum venditore teſtamenti factio non fuerit. *l. cum autem §. vlt. C. de ædil. ed.* Sic igitur conſequitur venditor amplius quam non haberet, ſi venditio facta non eſſet: quod eſt contra *§. iubent, l. cum autem.* Et hoc quidem curandum eſſe fateor quantum poteſt, vt vterque reſoluta emptione, nihil amplius conſequatur quam non haberet, ſi veoditio facta non eſſet. Sed cum non poteſ repellere venditorem ab eo quod noo haberet, ſi venditio facta oon eſſet, qoin admittas eadem opera emptorem ad id quod noo haberet, ſi veoditio facta non eſſet, vt in caſu propoſito: melius eſt oon repelli venditorem, quam admitti emptorem, ne lucrum ea redhibita re emptor faciat. Recte autem Africanus hoc loco de fructibus perceptis loquitur: nam percipiendorum longe alia ratio eſt. Hi enim dumtaxat in petitionem hereditatis vel in rei vindicationem veniunt, quos percipere petitor honeſte potuit, *l. ſi manis §. vlt. l. fructus, De rei vind.* & ibi Accurſius. Nunc tranſeamus ad *l. 19. ad SC. Vell.* cuius prima tractatio hæc ſunt quæ habet verba:

Ad L. Tutor 19. ad Senat. Vellei.

TVTOR *pupilli deceſſerat herede inſtituto Titio. cum de adeunda hereditate dubitaret, quoniam male geſta tutela exiſtimaretur, perſuadente matre pupilli vt ſuo periculo adiret, adiit, ſtipulatuſque de ea eſt, indemnem ſe eo nomine preſtari. Si ex ea cauſa Titius pupillo aliquid præſtitiſſet, iſque matrem conueniret, negauit exceptioni ſenatuſconſulti locum eſſe, quando vix ſit vt aliqua apud eundem pro eo ipſo interceſſiſſe intelligi poſſit. Nec diſſimilem huic propoſitioni ex facto agitatam, cum quidam vir prætorius deceſſiſſet, duobus filiis ſuperſtitibus quorum alter impubes eſſet, & alter legitimus tutor fratri eſſet, & cum paterna hereditate abſtinere vellet, mandatu vxoris defuncti, quæ mater pupillo eſſet, abſtento pupillo, ſolum ſe hereditati miſcuiſſe. Vbi ſimiliter ſe reſpondiſſe Iulianus ait, ſi ex ea cauſa agente pupillo damnum eo nomine paſſus eſſet, non impediri eum ſenatuſconſulto quo minus à muliere rem ſeruaret. In propoſita ſpecie & illud tractandum eſt, an is qui mandata mulieris adierit, ſi damnum ob id patiatur quod debitores hereditary ſoluendo non fuerint, ſenatuſconſulto locus ſit, quaſi quodammodo eorum obligationes mulier ſuſceperit. Magis autem eſt, vt ne ob hanc quidem cauſam ſenatuſconſultum locum habeat: quando non ea mente fuerit, vt pro his intercederet, ſed tutoris aduerſus pupillum, & ceteros forte creditores indemnem heredem præſtaret. Denique ſi ponamus mulierem in emptionem hereditatis eo nomine damnum pati, quod debitores hereditarij ſoluendo non ſint, nulla (puto) dubitatio erit quin ſenatuſconſulto locus non ſit, etiamſi maxime creditoribus aliquantum præſtiterit. Quid ergo, ſi, cum propterea de adeunda hereditate dubitaret Titius, quod parum idonea nomina debitorum viderentur, mulier hoc ipſum repromiſit, vt quanto minus à quoquo eorum ſeruari poſſet, ipſa præſtaret? prope eſt vt ſit interceſſio.*

SC. Velleiano ſuccurritur mulieribus qoæ pro aliis interceſſerunt, exceptionis, replicationis, condictionis ope. Exceptionis, ſi oondum ſoluerint. Replicationis io ſpecie *l. 17. §. 1. l. fi. §. item ſi mulier, hoc tit.* Condictionis, ſi ſoluerint, *l. qui exceptionem, De cond. ind. l. 8. §. interdum, l. 24. §. 1. l. 31. hoc tit.* Quid vero eſt intercedere? Recipere alienam obligationem veterem aut oouam, *l. 8. §. 1. hoc tit. l. fæminis, C. eod.* Veterem recipiunt mulieres aut participando, aut eam in ſe transferendo, *l. 4. C. eod.* Participando, vt ſi fideiubeant vel coostituant pro alio, qoia nouatio prioris obligationis oon fit: vel ſi mandent alij pecuniam dari, quia obligatio mandati, acceſſio etiam eſt principalis obligationis: vel ſi res ſuas aut ſibi obligatas pignori obligent pro alio. Nam etſi noo in perſonam ſuam, in res tamen ſuas veterem obligatiooem recipiunt: & vt mulierum perſoois ſuccurri æquum eſt, fideiuſſoribus, procuratoribus, heredibus, ita & bonis earum, *l. 6. C. eod.* Transferendo autem in ſe & transfundendo veterem obligatiooem recipit mulier, vt ſi ea promittat pro alio, quo caſu veteris obligationis oouatio fit: itemque ſi alienum debitorem in iudicio defendat, *l. 2. §. vlt. hoc tit.* Nam & hoc caſu quaſi nouatio fit, *l. 2. C. de pact.* Nouam obligationem recipit, vt ſi, cum alius eſſet pecuniam mutuam accepturus, interpoſita ſit mulier quæ acciperet, & ſe ab initio ream conſtitueret. Quo genere oon recipit quidem obligatiooem, quæ conſtiterit in alio, vt ſuperioribus caſibus, (nec enim in nullo alio ante coonſtitit) ſed recipit alienam obligationem, id eſt, quam alius erat ſubiturus, niſi ipſa interueniſſet. Vtrunque genus interceſſionis notatur his SC verbis, *Fideiuſſiones aut Mutui dationes.* Quæ fideiubet pro alio, recipit veterem alienam obligationem: cui vero mutuum datur pro alio, recipit oouam. At duo tantum iiſdem verbis obligationum genera notantur, Stipulatio non nouandi animo interpoſita, quæ fideiuſſio dicitur, & mutuum. Sed idem obtinet in quocunque alio contractu, *l. 2. §. pen. hoc tit.* vt ſi obligationem quæ in alio principaliter conſiſtit, recipiat (quemadmodum dixi) conſtituendo aut mandando, aut expromittendo, aut defendendo, aut res ſuas pignori daodo, vel ſi nouam, id eſt, eam quæ io alio non conſtitit, recipiat non mutuum accipiendo, ſed etiam promittendo, vel quocunque alio genere contrahendo pro alio, *l. 8. §. ſi cum eſſem, hoc tit.* Et recepta quidem noua obligatiooe, ſi mulier vtatur beneficio SC. Velleiani, id eſt exceptione interceſſionis, vel condictione ſoluti ea interceſſionis cauſa, noua vtilis actio in eum inſtituitur cui bono fuit mulieris interceſſio, perinde atque ſi in eius perſona quæ nunquam conſtitit obligatio, aliquando coonſtitiſſet. Recepta autem veteri obligatione, vel ſi nouata ooo fuerit, in debitorem ſolum efficax actio directa eſt, noo in mulierem: vel, ſi oouata fuerit, reſciſſa interceſſione reſtituitur vtilis actio in veterem debitorem, quæ & reſtitutoria dicitur & reſciſſoria ſæpe in hoc titulo. Reſtituitur vel inſtituitur per prætorem, *l. 16. in fi. l. 29. hoc tit.* & inde cauſa edicti prætorij ad SC. *l. 19. C. eod.* Competit tamen vtraque ipſo iure ſtatim atque mulier ioterceſſit, *l. 24. §. pen. & vlt. hoc tit.* Aliud eſt competere, aliud dari, inſtitui, reſtitui actionem. Non quæcunque competit, ſimul & datur & competere potiſſimum traoſmiſſioni prodeſt, *l. 9. §. vlt. l. 10. D. de iur. & fact. diſt. l. 3. C. qui admit.* Competere, eſt naſci *l. 1. §. ad hæc, C. de an. exc.* Poſſet quæri quid ſit quod Senatus ait, *Ne eo nomine ab his petitio, neve in eas actio detur.* Et reſponderim petitionis nomine, vindicationem, actionis, condictionem ſignificari, eoque demonſtrari alias ea interceſſionum cauſa dari condictionem, alias vindicatiooem, ſed vtrique obſtare exceptionem interceſſionis. Datur vindicatio (nam de condictiooe non ambigitur) vt ſi res ſuas mulier pignori obligauerit. Et recte, *Ab his & In eos.* His verbis, Eis & In eos, ſignificantur actiones actiuæ & paſſiuæ, id eſt, quas dictamus quaſque patimur. His vero, Ab his, & In eos, ſignificantur actiones in rem & in perſonam. Vindico à te,

Ago in te. His cognitis, pone quod Africanus initio huius legis, Tutor pupilli nondum reddita tutela deceſſit, herede inſtituto Titio: cui cum eſſet ſuſpecta hereditas, atque ideo in ea adeunda cunctaretur & ſubſiſteret, perſuaſit mater pupilli vt adiret ſuo periculo, & cauit de indemnitate. Cautio neceſſaria fuit. Nam ex perſuaſione non naſcitur obligatio, niſi dolus malus interuenerit, *l. vlt. D. de dolo.* Sed neque ex dicto, vt in fideicommiſſaria hereditate reſtituenda, fideicommiſſario dicente ſuo periculo adiri, non naſcitur obligatio, nec etiam neceſſaria eſt cautio indemnitatis, quia ipſo iure indemnis eſt heres ex SC. Trebelliano: & in ſpecie *l. nam quod §. vlt. & l. cogi §. idem quæris, D. ad Trebel.* cautio etiam offertur fruſtra. Ex mandato tamen obligatio naſcitur, *l. ſi hered. D. mand.* Quæritur autem in ſpecie propoſita, an cautio indemnitatis à muliere præſtita, interceſſionem faciat. Et reſpondetur non facere. rectiſſime. Nam alienam obligationem mulier non recepit, ſed ipſa fecit hanc obligationem, *l. 8. §. 1.* Et intercedere, eſt alienam obligationem recipere, id eſt ſe vel res ſuas obligare pro alio. At obligauit etiam ſe in hac ſpecie mulier pro herede tutori. hoc nego. Obligauit enim ſe heredi verius quam pro herede: & ſi heredi, non ergo pro herede. Nec enim poteſt ſe eidem quis pro eodem obligare, *l. Granius, D. de fideiuſ.* Et pro alio is demum ſe obligat ac vere intercedit, qui ſe alij pro alio obligat. Eſt enim interceſſor inter duos veluti medius quidam & ſequeſter. Igitur ſi in ſpecie ſiue propoſitione iſta (ſic rhetoricam non dialecticam quæſtionem Africanus & Iulianus vocant, vt in *l. 20. D. de hered. ven. l. ſi pecunia, D. vt in poſſ. leg. l. 20. D. de reb. cred.* Titius, qui periculo mulieris adiit, actione tutelæ conuentus pupillo aliquid præſtiterit, & eo nomine cum muliere agat ex ſtipulatione indemnitatis, non dabitur mulieri exceptio interceſſionis: idemque agitaſſe, (quod verbum eſt Africani proprium, *l. idque, D. de act. emp.*) & reſpondiſſe Iulianum, idem Africanus refert hoc loco, in filio qui cum (Flor. male, *eum*) non eſſet miſturus ſe hereditati paternæ, pupillum fratrem miſturus forſitan eſſet mandante nouerca matre pupilli fratris ſui conſanguinei, cuius tutor legitimus erat, hereditate vtrique ab inteſtato delata pupillum abſtinuerat, & miſcuerat ſe ſolus, ei ſcilicet agenti mandati quod conuentus iudicio tutelæ ob cauſam abſtenti pupilli aliquid præſtitiſſet, nihil obeſſe exceptionem interceſſionis, quia nulla fuit mulieris interceſſio. Non omnis fideiuſſio, non omnis repromiſſio indemnitatis, interceſſio eſt: & ita non omne etiam mandatum, interceſſio eſt. Frater fratris hoc loco dicitur tutor legitimus. & male Accurſius, Legitimus, id eſt, fiduciarius. Cum enim vterque manſit in eadem poteſtate, vt in hac ſpecie, pubes impuberi tutor eſt legitimus, *l. 3. C. de except. l. 9. §. 1. D. de tut. & rat. diſt. l. 1. D. de leg. tut.* in illo loco conſanguineis, id eſt, fratribus. Sed & emancipatus ſuo ex conſtitutione Anaſtaſij, quia heres, & tutor & curator eſt legitimus, *l. frater, C. de leg. tut. l. ne lucrum, C. de cur. fur.* Emancipato autem impuberi pubes frater ſuus aut emancipatus, tutor eſt fiduciarius. Proprie tutor fiduciarius eſt pater fiduciarius, cui pater naturalis filium emancipauit ea lege vt manumitteret: vel pater naturalis qui in emancipatione manumiſſor extitit contracta fiducia, quod nomen tranſmittit in liberos ſuos fratres impuberis emancipati, & permanet in eis etiam hodie, non in emancipatore, qui cœpit haberi pro legitimo tutore, quaſi patronus. Sed ad rem. In vtraque propoſitione tentari poſſet mulierem interceſſiſſe, hac ratione, quia heredi adeunti aut miſcenti ſe, cauendo de indemnitate, & de eo damno cauere videtur quod inopia aut egeſtas debitorum attulerit. Quod ſi verum eſt, ergo pro debitoribus hereditariis apud heredem interceſſit. Sed Africanus id verum eſſe

A negat: Nam dubitanti de adeunda hereditate, quoniam pupilli male geſta tutela exiſtimaretur, mater mandauit aut perſuaſit vt adiret, & indemnem eum præſtare promiſit. Indemnem ergo ob eam cauſam quæ dubitationem iniiciebat heredi: & aduerſus pupillum igitur. An & aduerſus ceteros creditores? *Forte*: (inquit Africanus) videndum enim quid actum ſit: an & ſi propter debitorum inopiam in damno verſaretur heres: non vtique. hoc enim contrahentibus non venit in mentem. Igitur ſi heres mandati agat vel ex ſtipulatione indemnitatis quod pupillo aliquid præſtiterit, non tuebitur ſe mulier exceptione SC. hoc prætextu quod indemnitati præſtandæ ſe obligauerit non tantum aduerſus pupillum, quod interceſſio non eſt,

B ſed etiam ſi forte debitores hereditarij ſoluendo non eſſent: quod interceſſio eſt. nec enim ſe in eam cauſam obligauit. Et etiam ſi ſe in eam cauſam obligaſſet, conuenta ex alia cauſa, quæ interceſſionis ſpeciem non habet, non poſſet (vt opinor) ſe auctoritate SC. tueri. nec enim vtilis obligationis pars vitiatur per inutilem. Eademque ratio interuenit, ſi mulier emerit hereditatem. quo caſu venditori cauet de indemnitate, ſed aduerſus creditores tantum, *l. ſi ex pluribus, D. de her. vend.* Ideoque vel ipſa creditoribus ſoluere, vel venditori quod ſoluerit, præſtare debet: nec agente venditore, mulieri dabitur exceptio SC. hoc colore quaſi inopia debitorum in eam redundet, ac proinde ſimul ipſa pro eis videatur interueniſſe, vel ſi ipſa creditoribus hereditariis ſoluerit, ex cauſa SC. ei non da-

C bitur condictio. Denique emptio hereditatis, & quæ eam conſequitur indemnitatis cautio, interceſſio non eſt, licet penuria debitorum mulier oneretur. nec enim id agitur principaliter vt pro eis intercedat. Et ad ſummam, quæ per conſequentias venit interceſſio, non principaliter fit, non pertinet ad SC. Velleianum. Si tamen ab initio id palam actum ſit, cum heres ideo nollet adire quod debitores hereditarij exiſtimarentur non eſſe ſoluendo, vt quanto minus ſeruati ab eis poſſet, mulier præſtaret, non ambigitur interceſſionem eſſe, quia æs alienum palam fide ſua eſſe iubet. Sed & in ſpecie *l. ſi mater, C. eod.* quam huic interpretes obiicere ſolent, manifeſta interceſſio eſt, non tantum ſi tutore ſe excuſare volente, mater pupilli indemnitatem promiſerit, ſed etiamſi tutorem pupillo petierit, & periculum

D tutelæ ſuſceperit. Priore enim caſu pro pupillo tutori ſe obligat, contrariæ actionis tutelæ periculum ſuſcipiendo: poſteriore autem, pro tutore pupillo ſe obligat, directæ actionis tutelæ periculum ſuſcipiendo. In ſpecie autem propoſita initio huius legis, pro herede tutoris mulier ſe eidem heredi obligat, quod non eſt interceſſio. Et ita accipiendum eſt quod Paulus ſcribit *lib. 2. Sentent. tit. 11.* Mulierem quæ pro tutoribus filiorum ſuorum indemnitatem promiſit, ad beneficium SC. non pertinere: ſi videlicet pro tutoribus, non filiis ſuis, ſed tutoribus ipſis, indemnitatem promiſit.

Quam diſtinctionem Bulgarus etiam approbauit. Se-

E quitur alia quæſtio:

Cum haberes Titium debitorem, & pro eo mulier intercedere vellet: nec tu mulieris nomen propter SC. ſequereris, petiit à me mulier mutuam pecuniam, ſolutura tibi: & ſtipulanti mihi promiſit, ignoranti in quam rem mutuaretur: atque ita numerare me tibi iuſſit: deinde ego, quia ad manum nummos non habebam, ſtipulanti tibi promiſi. Quæſitum eſt, ſi eam pecuniam à muliere petam, an exceptio SC. ei proſit. Reſpondit, videndum ne non ſine ratione dicatur, eius loco qui pro muliere fideiuſſeris, haberi me debere: vt quemadmodum illi, quamuis ignorauerit mulierem intercedere, exceptio aduerſus creditorem detur, ne in mulierem mandati actio competat: ita mihi quoque aduerſus te vtilis exceptio detur, mihique in mulierem actio denegetur, quando hæc obligatio periculo mulieris futura ſit. Et hæc paulo expedi-

tius dicenda, ſi prius quam ego tibi pecuniam ſoluerim, comperetim eam interceſſiſſe. Ceterum ſi ante ſoluerim, videndum vtrumne nibilominus mulieri quidem exceptio aduerſus me dari debeat, & ego tibi condicere pecuniam poſſim, an vero perinde babendum ſit ac ſi initio ego pecuniam mulieri crediđiſſem, ac rurſus tu mihi in creditum iſſes quod quidem magis dicendum exiſtimauit, vt ſic SC. locus non ſit: ſicut & cum debitorem ſuum mulier deleget, interceſſioni locus non ſit. Qua poſtea non recte comparari ait, quando delegatione debitoris facta, mulier non obligetur. At in propoſito alienam obligationem in ſe transtulerit, quod certe ſenatus fieri noluerit.

Perſequemur hoc loco eandem quæſtionem, quando videatur mulier intercedere. Sed in eam nunc ſimul veniet etiam alia, an ignoranti creditori noceat exceptio interceſſionis. B Non intercedit mulier quæ ſoluit quod mihi debet creditori meo, me iubente, vel vltro me non iubente. Nam etſi mihi nihil debeat, & ſoluat creditori meo, SC. locus non eſt. quia obligatæ mulieri Senatus ſuccurrit, non ſoluenti ex alia quam interceſſionis cauſa, non donanti, non deminuenti, vel alienanti. Nec quæ ætatis ratione circumſcriptis datur reſtitutio in integrum, datur etiam ſolius ſexus ratione, *l. vlt. in princ. hoc tit.* Idemque erit, ſi vel quæ mihi debet, vel quæ mihi nihil debet, debitorem ſuum delegauerit creditori meo, quia delegatio pro ſolutione eſt. & neutro caſu mulier obligatur. Senatus autem (vt diai) obligationibus tantum mulierum occurrit. Quid autem ſi eum delegauerit mulier qui debitor eius non fuit, quaſi debitorem? Et hoc caſu, quia ipſa obligatur C ei quem delegauit iudicio mandati, videndum vtrum finxerit ipſa eum eſſe debitorem ſuum, an creditor ſciens eum non eſſe debitorem, id egerit vt ſibi delegaretur quaſi debitor, ne mulier ipſa fideiuberet, aut expromitteret. Priore caſu delegato aduerſus creditorem S. C. exceptio non datur, quia creditor neſciuit mulierem intercedere: poſteriore caſu datur, vel ſoluti condictio: ac ſimiliter mulieri aduerſus delegatum, qui ſoluerit ei cui delegatus eſt ignoranti interceſſionem mulieris, datur exceptio SC. ſi delegatus ſcierit mulierem intercedere: non datur, ſi neſcierit, *l. 6. 7. 30. & l. 8. § plane, l. vlt. §. ſi mulier, hoc tit.* Et contra indiſtincte aduerſus eundem datur, ſi ſoluerit cui delegatus eſt non ignoranti interceſſionem mulieris, quia ſoluti D condictionem habet. Eademque ratio ſeruatur in fideiuſſore mulieris: nam ſiue ſcierit mulierem obligari alieno nomine, ſiue exiſtimauerit eam obligari ſuo nomine, & ſoluerit ſcienti creditori, non aget efficaciter actione mandati, quod hoc loco demonſtratur, ſimul ac fideiuſſori aduerſus eum apud quem fideiuſſerit, qui modo ſcierit mulierem intercedere, dari exceptionem SC. ſiue ipſe fideiuſſor idem illud ſcierit initio, ſiue reſcierit poſtea, vel, ſi hoc ſemper ignorauerit, atque ita ſoluerit, etiam condictionem. Nam beneficium SC. porrigitur etiam ad fideiuſſores & procuratores mulierum. In ea autem muliere quæ ſe obligat alieno creditori, ita diſtinguimus. Aut debitrix eſt eius pro quo ſe obligat, aut non. Si non eſt debitrix, locus eſt SC. E etiamſi quaſi debitria alieno creditori delegata ſit, *l. 17. hoc tit. l. doli §. diuerſum, de do. exc.* niſi ipſa ſcierit ſe debitricem non eſſe, & impoſuerit creditori alieno. Ad quem caſum Marcelli ſententiam coarctandam eſſe opinor in *l. 8. §. ſi mulier, hoc tit.* alioquin vehementer pugnabit Marcellus cum ceteris. Deceptæ non decipienti ſenatus opitulatur, *l. 2. 23. 30. hoc tit.* Sin autem debitria eſt mulier, & delegetur creditori creditoris ſui ac promittat, locus SC. non eſt, *l. debitrix, hoc tit.* quia cum deleganti ſuo nomine obligata fuerit in rem ſuam videtur obligari, non in rem alienam. Sed quid ſi debitria vltro promittat creditori creditoris nouandi animo, vel non nouandi animo? an intercedit? Et videtur

A hac in re pugnare *d. l. debitrix cum l. 2. C. eod.* Sed verius eſt ipſam intercedere, quia in rem ſuam non obligatur: nec enim ſe eo facto liberat à creditore ſuo. Et hoc eſt quod ait *d. l. debitrix.* Sed ſi pecuniam promiſit ne delegetur, id eſt, ſi maluit promittere quam delegari, interceſſiſſe videtur. Interdum tamen & eo facto liberat ſe, & his ſane caſibus non videtur intercedere, *l. 2. l. aliquando, hoc tit.* Et ita accipienda eſt *l. 2. C. eod.* Dixi obligatæ ſenatum opitulari, non ſoluenti pro alio. Quid ſi vt ſoluat meo creditori, rogatu meo obliget ſe alij, puta à Titio ſumpta pecunia mutua? Et verius eſt tunc videri eam intercedere: nam pro me ream ſe conſtituit, etſi non eidem creditori cui ego debeo, alij tamen propter me, id eſt vt me liberet obligatione, atque ita quodammodo meam obligationem in ſe tranſcribit. Denique intercedit non tantum quæ pro me, id eſt, vice mea, ſed & quæ pro me, id eſt propter me ſe obligat. Nocet igitur Titio exceptio, ſed ſcienti tantum, id eſt, ſi ſcierit in quam rem mulier mutuaretur, non ignoranti, *l. Seia §. vlt. hoc tit.* At finge, Mulier pro Titio apud te interceſſura erat: non interceſſit tamen, quia tu perſonam ſiue nomen mulieris ſequi noluiſti. Quapropter mox ſoluturs tibi, me rogauit pecuniam mutuam, nec ſoluit ipſa tamen, ſed iuſſit me tibi eam pecuniam ſoluere, & cauit ſe mihi reddituram. Ego neſciebam quid ageret, imo exiſtimabam eam pecuniam tibi illam debere ſuo nomine: ideoque ſequutus bona fide mandatum mulieris, cum pecunia mihi non eſſet in promptu, promiſi ſtipulanti tibi me eam ſoluturum. Quæritur an C ſit SC. locus. Et poſt multam diſquiſitionem concludit Africanus hoc loco ex Iuliani ſententia, SC. locum eſſe, quia mulier mihi obligata eſt. Igitur, ſiue reſciui antequam ſoluerem, mulierem in rem Titij interueniſſe, te agentem ex ſtipulatu repellere poſſum exceptione SC. perinde ac ſi fideiuſſor eſſem mulieris, vel ſi te non repulero, repellet me agentem mulier, ſiue ignorans ſolui, condicere tibi poſſum quod ſolui per errorem, & conſequenter aduerſus mulierem ſi agam, ipſa repellet me exceptione SC. Sed hoc ita procedit, ſi tu ſcieris mulierem intercedere. Alioquin ignoranti non nocet, vt puta, ſi ego finxerim me vltro intercedere pro Titio, non ex mandato mulieris. Et hæc verior eſt huius propoſitionis definitio. Variauit in D ea Iulianus. Comparabat me primum debitori à muliere delegato, cum tamen res ita ſit geſta. Rogauit me mulier mutuam pecuniam: ego dare volui, ſed ipſa iuſſit me tibi dare: ego tibi promiſi. non ſum debitor mulieris, ac proinde iuſſio illa, delegatio non eſt. Sed tamen comparabat eam Iulianus delegationi, ideoque SC. dicebat locum non eſſe, & perinde habendum ac ſi initio ego mulieri pecuniam crediđiſſem: ac rurſus tu mihi in creditum iſſes, id eſt fidem meam ſequutus, me vice Titij creditæ pecuniæ reum recepiſſes. quo genere ceſſat SC. Velleianum. In creditum ire, eſt mutuum aut promutuum contrahere: & promutuum contrahit qui vice debitoris ſe reum creditori conſtituit. At poſtea, id eſt in poſterioribus libris, vel poſteriori tempo- E re, Iulianus ſententiam mutauit. & merito, quia quæ re vera delegat debitorem ſuum, non obligatur. In hac ſpecie mulier vi ipſa alienam obligationem in ſe transfert, dum ſe mihi obligat, qui me obligo quive ſoluo creditori alieno. & fraus quæſita videtur SC. Variauit Papinianus, *l. vlt. C. de furt. l. ſi venditor, D. de ſer. exp.* variauit Vlpianus, *l. 1. C. de emend. Cod. Inſt.* variauit Scæuola, *l. qui bona, D. de adq. rer. dom.* quibus parum cognoſſe quod per ſe turpe non eſt, turpe fuiſſet, ſi in eo perſeueraſſent. Hic locus etiam Iulianum variaſſe probat. Nam his verbis, Ait, Exiſtimauit, ſignificatur Iulianus quem nominauerat ante, atque etiam vbique in his Africani libris, *l. ſi quando, & ſeq. l. ſi à pluribus, De leg. 1. l. filiof. De cond. & dem.* & aliis locis innumeris.

Valet enim apud Africanum Iuliani auctoritas etiam ſine ratione, vt admonuimus iam ſupra initio primi Tractatus. His apte coniungimus eiuſdem Africani l. 17. cuius prima pars hæc eſt,

Ad L. Vir uxori 17. ad Vellei.

VIR *vxori donationis cauſa rem viliori pretio addixerat, & in id pretium creditori ſuo delegauerat. Reſpondit venditionem nullius momenti eſſe: &, ſi creditor pecuniam à muliere peteret, exceptionem vtilem fore, quamuis creditor exiſtimauerit mulierem debitricem mariti fuiſſe. Nec id contrarium videri debere ei, quod placeat, ſi quando in hoc mulier mutuata eſt vt marito crederet, non obſtaturam exceptionem, ſi creditor ignorauerit in quam cauſam mulier mutuaretur. quoniam quidem plurimum intereſt vtrum cum muliere quis ab initio contrahat, an alienam obligationem in eam transferat. Tunc enim diligentiorem eſſe debere.*

QVOD diximus ſupra, mulierem non debitricem adiuuari SC. Velleiano, ſi quaſi debitrix delegetur alieno creditori & promittat, id ab Africano reſpondetur hoc loco in ſpecie huiuſmodi. Vir vxori donationis cauſa rem x v. vendidit quinque. Inter exteros hæc venditio valet, inter maritos non valet, *l. ſi quis donationis, D. de cont. empt.* quia fit in fraudem iuris ciuilis, quo inter maritos prohibitæ donationes ſunt. Igitur quinque viro vxor non debet: &, ſi in illa quinque delegatur creditori mariti quaſi debitrix, locus eſt SC. quamuis creditor exiſtimauerit mulierem viro debuiſſe. Quo caſu nec ipſa mulierem decepit, qui exiſtimabat debitricem delegari, nec mulier, quæ putabat ſe debere quinque, ignara iuris ciuilis. Vir decepit vtrumque: in eum igitur à prætore reſtituetur actio. Obſtat *l. 8. §. ſi mulier, hoc tit.* in qua Marcellus negat locum eſſe SC. ſi mulier quæ contra SC. promiſit alieno creditori, ab eo alij delegetur quaſi debitrix. Sed hoc (vt diximus ſupra) non aliter locum habere poteſt, quam ſi mulier ſcierit ſe non teneri, & finxerit forte ſe teneri ex alia cauſa, creditor ignorauerit. Nam ſi vterque ignorauerit, vel vterque ſcierit, vel mulier ignorauerit, creditor ſcierit, locus eſt SC. Obſtat etiam *l. 1. C. eod. tit.* quæ ita demum ſubueniri mulieri ait transferenti in ſe alienam obligationem, ſi creditor non ignorauerit eam intercedere. Ergo aduerſus ignorantem non admittit exceptionem SC. quam hoc tamen loco Africanus admittit. Reſpondeamus eodem modo, Africanum eam admittere, ſi & creditor & mulier ignorauit ſe intercedere: hoc ſolo caſu ignoranti nocet exceptio, non ſi mulier ſcierit, creditor ignorauerit. Poſtremo obſtat *l. 4. in princ. l. ſi mulier tanquam, & ſeq. l. bona fide, hoc tit.* quibus oſtenditur, non eſſe locum SC. ſi mulier tanquam in ſuos vſus mutuam pecuniam accepit, vt mox alij eam crederet, & creditor ignorauerit quid mulier ageret. Huic argumento ita reſpondet Africanus, multum intereſſe vtrum cum ipſa muliere ab initio contrahatur, an alienam obligationem in ſe transferat. Nam ſi alienam obligationem in ſe transferat, debet creditor diligentius ſcrutari, debitrix ſit mulier debitoris ſui necne. Debet, inquit, eſſe diligentior, id eſt curioſior, vt & in ſpecie *l. 3. §. ſed ſi accepit, D. de in rem ver.* ſi ſeruus mutuam pecuniam accepit quaſi in rem domini verteret, curioſus creditor eſſe debet quo vertatur. Nam ſi alio verterit ſeruus, non erit actio de in rem verſo. Et in ſpecie *l. vlt. de exerc. act.* qui credit pecuniam magiſtro nauis, vt in ſolidum experiri poſſit cum exercitore, curioſus eſſe debet, cui rei pecuniam mutuetur magiſter, & an eo loci quo contrahitur ea res comparari poſſit. Et paulo minor tamen curioſitas in hoc quam in illo, propter rationem *l. 1. in pr. eod.* Vi-

A detur & lex Gabinia curioſitatem deſideraſſe in creditore, dum vetuit ius dici de pecunia ſub vſuris ſumpta per verſuram, id eſt, vt ea pecunia ſoluerentur vſuræ alij debitæ. Qua ratione fit vt vſurarum ſolutarum vni vſuræ debeantur alteri. quod ius non patitur, ne inopes vſuris obruantur. Verſura igitur, fraus eſt huius iuris: quæ ne fiat, ac proinde ne creditor ius crediti amittat, in mutuando diligentior eſſe debet. Anatociſmus eſt alia, & hæc etiam vetita. Alias vero in creditore curioſitatem non exigimus, *l. doli §. vlt. D. de nouat.* M. Tullius pro Rabirio Poſtumo: *Tamen*, inquit, *non debuit is qui dabat, quo ille qui accipiebat, conſumeret, quærere.* Et ita ſi ab initio cum muliere contrahat creditor, non debet eſſe curioſus. alioquin non temere quiſquam cum fœminis contraheret. Et meri-

B to indiſtincte dicimus hoc caſu creditori ignoranti non nocere exceptionem SC. At ſcienti recte nocet, *l. 12. l. Seia §. vlt. l. tutor §. vlt. hoc tit.* & ſic locus eſt SC. non tantum ſi crediturus alij mulieri dederit, ſed &, ſi alij non crediturus, mulieri alij credituræ, dederit, ſciens cuius rei cauſa mulier interponeretur. Et ideo in SC. hæc verba, *Mutui dationes*, ſic accipiamus, cum alij datura, vel ab eo qui alij daturus erat, mutuum accepit. Nam vtroque genere videtur pro alio intercedere. & ita edicto perpetuo euidentius declaratur, *l. 19. C. eod.* eodemque ſenſu in *l. ciuitas, D. de reb. cred.* ciuitatem obligari mutui datione, id eſt, ſi actor ciuitatis mutuum acceperit. vt plane ridiculi ſint qui emendant, mutuationes in SC. At vero quod

C diximus, ſcienti creditori qui principaliter ab initio cum muliere contrahit, quæ alij operam ſuam accommodat, nocere exceptionem interceſſionis, et valde obſtat *l. 13. C. eod. tit.* quæ negat nocere. Sed non de ea muliere loquitur quæ à marito interponitur quærendæ pecuniæ cauſa, ſed de ea quæ ſua ſponte pecuniam mutuam ſumit in vſum mariti. Hæc non videtur intercedere. Eſt & alius caſus quo ignoranti creditori non nocet exceptio, qui proponitur in huius *l. 17. §. 1.* in hæc verba:

Si mulier dixiſſet ſibi rem dotis nomine obligatam, & creditor curaſſet ei pecuniam dotis ſolui, qui idem pignus acciperet, mulieri etiam pecunia credita deberetur. Si poſſeſſor creditor aduerſus eam Seruiana agentem exciperet,

D *Si non voluntate eius pignus datum eſſet, replicationem mulieri SC. non profuturam, niſi creditor ſciſſet etiam aliam pecuniam ei deberi.*

De alieno creditore qui cum muliere delegata contrahit, dixit ſupra, ei etiam ignoranti mulierem non eſſe debitricem delegantis, nocere exceptionem SC. Nunc de alieno creditore agit, qui contrahit cum alio, non cum muliere. quem ſane non eſt cur velimus diligentiam in ea re præſtare: ideoque ignoranti ei non nocet exceptio. vt ſi mandato mulieris apud eum fideiuſſerit aliquis, *l. 6. hoc tit.* vel ſi conſentiente muliere, res mulieris proprias pignori obligauerit aliquis, *l. 6. & 7. C. eod.* aut res mulieri obligatas, vt in ſpecie quæ hoc loco proponitur. Maritus vxori dedit pignus pro-

E pter dotem & propter creditam pecuniam. Hodie nihil eſt neceſſe dari propter dotem, quia mulier habet tacitam hypothecam. Olim pignus dari potuit propter dotem, ſed non fideiuſſor, niſi poſt ſolutum matrimonium, *l. quod autem §. ſi vxor, D. de don. inter vir. & vxor. l. 7. D. de except. l. ſi conſtante § quotiens, Sol. mat. l. 1. & 2. C. ne fid. dot. dent.* ne videretur fidei mariti diffidere mulier quæ ſe et ſuamque vitam committit, *d. l. 2. l. hac lege, C. de pac. conu.* Quæ diffidantiæ cauſa non eſt in pignore, ſed vt res ſit magis in tuto, pignus datur. Fideiuſſor debitoris, pignus rei debitæ locum obtinet. Qua de cauſa & in fideiuſſore dando contumelia eſt aliqua, quæ nulla eſt in pignore, *l. 17. in fi. De teſt. tut.* ac præterea difficilius grauiuſque eſt

fideiuſſorem quam pignus dare. Et male vulgo ſta-tuunt, aliud eſſe in vaure ea *l. cum dotis, D. de iur. dot.* quæ oon de vxore loquitur, ſed de eo qui pro vxore promittit nouandi animo, id eſt, qui expromittit. quo verbo ea lex vtitur. Maritus ergo vxuti dedit pignus propter dotem & propter creditam pecuniam: ipſa dicebar datum ſibi propter dotem, de pecunia credita nihil dicebat. Quamobrem creditor mariti curauit ei ſului pecuniam dotis, furte diuortiu facto, vt ipſe ſdem pignus à marito acciperet vuluntare mulieris. Vuluntas hæc, interceſſiu eſt, quia crediturí mariti rem adbuc ſibi obligatam ea cauſa creditæ pecuoiæ obligari patitur. Sed huc neſcit creditor, & ideo non nocet etiam ei exceptio vel replicatio SC. Velleiani. Scieoti uocet. Sed obſtat quod dicitur, remiſſiunem pignoris nun eſſe interceſſionem, *l. 8. in princ. hoc tit. l. etiam, C. eod.* Quæ eoim conſentit obligatiooi pignoris ſibi dati, videtur remittere pignus, *l. 9. §. vlt. l. 12. D. quib. mod. pig. vel hyp. ſol.* ergu nou intercedere. Reſpondeu, in ſpecie propoſita mulierem videri remittere pigousea ea cauſa qua ſibi pecunia ſuluta eſt, nuu ex cauſa creditæ pecuniæ quam reticuit. Ex ea enito voluit pignus retinere, & cunſentire tamen eius obligatiuni: pro debitore ergo intercedere. Remiſſio pignuris, reſoluit pignus iure exceptionis: vt ſi voluntate creditoris debitur pigoos vendar, vel permutet, vel dooet, leget, in dotem det, pigneret. Redditio pignus reſoluit ipſo iure, & oeutra interceſſio eſt, *l. 8. in princ. hoc tit. d. l. etiam.* Sed ueque dunatio, *l. etſi pignus, D. quæ in fraud. cred.* quia ubligatiu perſunalis perſeuerat. Et inde diſcrimen inter redditionem chirugraphi & redditionem pignoris. Reddito enim pignore, obligatio perſonalis manet: reddito chirographu, pignoris ubligatio efficax nun manet, *l. 2. & 3. D. de pact. Martialis, Quod Caietano reddis Polycharme tabellas, Milia te centum num tribuiſſe putas?* Et alio loco, *Quadringentorum reddis mihi Phœbe tabellas, &c.* Sequitur §. *vlt.* in quo alius etiam caſus explicabitur, quu ignotanti creditori exceptio nuu nocet. Verba eius hæc ſunt:

Mulier & Titius, cum in rem communem mutuarentur, eiuſdem pecuniæ rei facti ſunt. Non omnimodo mulierem pro parte ſocij videri interceſſiſſe dicebat. Nam ſi ob eam cauſam mutuati fuerint, ex qua ſi creditor pecuniam non dediſſet, maius damnum mulier paſſura fuerat, veluti quod communis inſula fulta non eſſet, vel quod fundus communis in publicum committeretur, potius eſſe vt SC. locus non ſit. At ſi aliquam emptionem mutua pecunia ſit accepta, tunc pro parte interceſſionem factam videri. & ideo creditorem partem duntaxat pecuniæ à muliere petere poſſe. Quod ſi totum petierit. exceptione pro parte ſummouetur.

Duu rei debendi nuu videotur vice mutua fideiubere, oiſi id actum ſit nominatim, *l. reos, D. de duob. reis.* Ne dicas, Niſi ſocij ſint. Nam & ſi ſucij ſint, non aliter videntur vice mutua fideiubere, quam ſi id actum ſit numinatim. Qua de caoſa ſoluta integra peconia, non eſt alteri aduerſus alterum actio mandati vel negotiurum geſturum, non de in rem verſo, ſi pater & filius duo debitores fuerint: quia is qui ſoluit, ſuo nomine ſuluit, id eſt, propter ſuam obligationem, qua quidem erat obſtrictus in ſolidum, *l. cum alter, C. de fideiuſſ. l. vt fideiuſſor, D. eod. l. ſi pro parte, in pr. coniuncto §. vlt. D. de in rem ver.* quæ coniuoctio manifeſtam differentiam indicabit ioter fideioſſorem & conteum. Eſt tamen in cunteum pro ſocio actio, ſi ſocij fuerint, *l. 1. C. de duob. reis.* Eſt & creditæ pecuniæ vel ex ſtipulatu, ſi ſoluenti integram ſummam creditor ceſſerit actiuoe ſua Sed ſi vice motua fideiuſſerint, is ſane qui partim ſuo, partim fideiuſſorio oumine ſolidum ſoluit, in akterom habet maodati actiunem Eadem ratione nuu poteſt vnus compenſare quod alteri ſtipulatur debet, *l. 10. D. de duob. reis.* Sed ſi vice mutua fideiuſſerint, etiamſi ſocij non ſint, recte vnus pru qua parte tenetur, quaſi fideiuſſor compenſat qood alteri debetur, *l. 5. D. de compenſ.* Sed etſi nou vice mutua fideiuſſerint, modu ſocij ſint, eadem compenſatio admittenda eſt. Non quod ſocij racite inuicem fideiuſſiſſe intelligantur, ſed quud ratione ſucietatis, qui ab vno ſocio petit, videatur etiam petere ab alteru, à quo is qui conoenitur, quod ſuluerit, pru parte repetiturus eſt: ideoque ea vtriuſque perſuna cumpenſatio induci poteſt. Parique modo, vt cetera Iuannis argumenta perſequat, prubaoris duos reos nun videri inuicem fideiuſſiſſe. quod veriſſimum eſt etiam detracta illa eaceptione, vt dixit, quam adiicit Iuannes, Niſi ſocij ſint. Si ſtipulator ſententia arbitri cumpromiſſarij vetitus ſit petere ab vnu ex reis prumittendi, & petat ab altero, pœna non cummittitur, quæ tamen committeretur ſi eſſent fideiuſſures mutui, vel ſi ſocij eſſent, *l. ſi duo, D. de recept. qui arb. rec.* quia (vt dixi ſupra) qui ab vno ſocio petit, vi ipſa & ab altero ſocio petit, ad quem is vnde petitur regreſſum habet. & ſimiliter qui à fideiuſſore petit, vi ipſa à reo petit, *l. aduerſus, D. eod. tit.* vbi Iuriſconſultus τῇ δυνάμει mavoluit dicere Stoicorum verbis, quibus hæc upponuntur, τῇ ἐνεργείᾳ. Latine, Vi ipſa, & Re ipſa. A reu peti τῇ ἐνεργείᾳ vel re ipſa, qui conuenit reum, τῇ δυνάμει, vel vi ipſa, vel intellectu ipſu, qui conuenit fideiuſſurem. Itaque quod in illa *l. ſi vnus §. illud, D. de pact.* vulgo erat ſcriptum, Re ipſa, recte emeodatum ita eſt, Vi ipſa. Hæc enim ſunt valde diuerſa, Re ipſa & Vi ipſa. Item eaceptiu quæ prodeſt vni ex cunreis, ouu prudeſt alteri, ſi conoeniatur in ſulidum, vt in ſpecie *l. ſeq.* ſi Titius & mulier pro aliu duo rei interceſſerint, mulieri datur eaceptiu interceſſiunis, Titio uoo datur. Sed neque ſi ambo fideiuſſerint pro alio, Titio datur beneficium diuiſiunis, *l. ſi Titius, D. de fideiuſſ.* quam eapuſui obſeruatione decima. Prodeſſet tamen eaceptio etiam alteri, ſi ſocij eſſent, vel ſi vice mutua fideiuſſiſſent. Tantum præſtat ſucietas, quantum fideiuſſiu mutua. Sed nun inducit tamen ſucietas (qood Iuannes dicebat) fideiuſſionem mutuam. Item vuo ea reis debendi cunfuſiune obligatiuois liberato, alter in ſulidom obligatus manet: qui ſi pru fideiuſſore haberetur, in partem ſuam duntaxat teneretur. Itemque ſi ſocius eſſet, *l. Granius, D. de fideiuſſ.* Item ſtipulatiu rem ratam haberi nun committitur, ſi petatur ſolidum à conreo ſtipulatoris, qoi ſocius noo eſt: quæ committeretur tamen, ſi mutui fideiuſſores eſſent. Nam & pro parte ſtipulatoris ab eo peti videretot, *l. 1. D. rem rat. hab.* Item liberatione legata reo, liberandus eſt fideiuſſur, liberatiuoe autem legata vni ea reis, nulla ex parte conreus alter liberandus eſt, niſi ſucius ſit, *l. 3. §. nunc de effectu, l. 5. D. de lib. leg.* Vtitur & alio argumeoto Ioaones ea *l. 7. §. rei. D. de except.* quaſi eaceptio rei iudicatæ fideiuſſori proſit, non conreu. qood eſt falſum. Nam abſulutione vnius ea conreis, & iureiurando, & acceptilatione, & nouatione, & delegatiune, & ſolutione verius eſt alterum liberari, ſiue ſucij ſint, ſiue non. Et ita Fulguſio videtur recte. Nec eadem ratiu ſententiæ arbitri, quæ pro veritate non habetur. Aliud argumentum ſomit ea *l. ſi ex duob. §. vlt. D. de duob. reis:* quaſi Titiu & ſeruu acceptis duobus reis promittendi extra cauſam peculiarem, dominus teneatur de peculio, qui tamen nun teneretur, ſi videretur ſeruus fideiuſſiſſe, *l. 20. D. de fideiuſſ.* Sed huc etiam nun probo. Nam verius eſſe arbitror vt Titiu & ſeruo acceptis reis prumittendi extra cauſam peculiarem, dominus non teneatur de peculio. quia, etſi non videatur ſeruus fideiuſſiſſe, videtur tamen interceſſiſſe: & hoc ſatis eſt ad deoegandam actionem de peculio, vt memini me docere Obſeruatiune octaua.

Et videri duos reos viciſſim quodammodo alterum pro altero intercedere (etiamſi id actum non ſit nominatim) Africanus aperte demonſtrat hoc loco, dum ait muliere & Titio duobus reis acceptis, data eis pecunia mutua in emptionem aliquam, pro parte Titij mulierem interceſſiſſe videri, atque ideo creditori eam teneri pro parte ſua duntaxat. Et ſane effectu & executione obligationis inſpecta duo rei videntur inuicem intercedere, quia ſolidum à ſingulis exigi poteſt. quod nihil aliud eſt quam teneri alium pro alio. Et ob id ipſum à Græcis ἀλληλέγγυοι vocantur. Si tamen Titius & mulier mutuam pecuniam in rem communem acceperint, ex qua ſi creditor pecuniam non dediſſet, maius damnum mulier paſſura fuerat quam ex hac pro Titio interceſſione: veluti quod communes ædes ruiſſent, vel fundus communis ob non ſolutum vectigal in publicum cecidiſſet: quia magis in ſuam quam in alienam rem intercedere videtur, in ſolidum obligatur, ceſſante SC. Velleiano. Sed etſi non re vera (vt poſuimus) in rem communem Titius & mulier mutuam pecuniam acceperint, ſed finxerint ſe accipere in fraudem S. Conſulti falſo titulo interceſſioni quæſito, non erit locus SC. quia deceptæ non decipienti ſubuenit Senatus. Et hoc certiſſimum eſt. Qua de cauſa cum moribus Galliæ pleriſque locis bona in matrimonio quæſita communia ſint inter virum & vxorem, niſi aliud inter eos conuenerit, & aliquando ita conueniſſet inter coniuges ne ea bona communia eſſent, in eorum tamen quaſi communium tutelam aut refectionem ignorante creditore mutuam pecuniam accepiſſent, recte iudicatum eſt, creditori in ſolidum agenti cum muliere, oppoſita exceptione interceſſionis, dandam replicationem doli mali, *l. 18. C. eod.* Deceptis enim, vt ſæpe iam diximus, non decipientibus hoc beneficium datur. Quod & de quolibet alio beneficio dici poteſt, *l. 2. C. ſi minor ſe mai. dix.* Vt nuper mihi reſpondere contigit de beneficio *l. 2. C. de reſc. vend.* in ſpecie huiuſmodi. Quidam fundum Titio minoris vendidit, id eſt, minori pretio quam efficiat dimidia pars pretij veri. emit Titius bona fide, vendidit ille mala fide, confidens fore vt breui reſcinderet eam venditionem ex beneficio *d. l. 2.* emptore ad ſupplendum quod deeſt iuſto pretio non exiſtente idoneo. & mala fides ac fraus venditoris ex eo apparuit, quod cum multo pluris eo ipſo tempore quo vendidit Titio, aliis eundem fundum vendere poſſet, noluit: & quibuſdam audientibus expoſuit ſe idcirco minoris vendere malle, vt aliquando integrum ſibi foret eum fundum ab emptore reuocare. Hoc enim caſu reſpondi non eſſe locum beneficio Conſtitutionis. & quando in eius Conſtitutionis mentionem incidi, aliud referam quod eodem fere tempore, eodemque loco, quo me neſcio quæ ſors coëgerat exulare, accidit: vt abuterentur nonnulli beneficio eius Conſtitutionis, ſiue *l. 2. C. de reſc. vend.* differentiam eſſe conſtituentes inter iuſtum & verum pretium, quam auctores noſtri nuſquam agnoſcunt: ac ſi iuſtum pretium eſſet dimidia pars veri: atque ideo ſupplente emptore dimidiam partem veri pretij, fundum à venditore reuocari non poſſe dicerent. Nam, inquibant, ſi ex conuentione venditor accepiſſet dimidiam partem veri pretij, ceſſaret beneficium Conſtitutionis. Sufficiat igitur venditori ſi ei ſuppleatur dimidia pars veri pretij. Hoc modo compoſuerit forſitan litem ſequeſter aliquis inter emptorem & venditorem, vt inter heredem ſcriptum & filium exheredatum ita de tranſactione egiſſe Plinium Secundum legimus, Si mater te ex parte quarta ſcripſiſſet heredem, num queri poſſes? Igitur ſufficere tibi debet, ſi exheredatus à matre, quartam partem ab heredibus eius accipias. Sed tranſactionis alia, iuris longe alia ratio. Nec quæ perſuadere mihi

A tranſactionem poteſt, eadem effecerit quo minus vel exheredatus vindicem hereditatem totam, petitione hereditatis de inofficioſo, vel in pretio rei venditæ circumuentus, minore pretio accepto quam efficiat pars dimidia veri pretij, agam Conſtitutionis beneficio, vt aut mihi fundus redhibeatur, aut ſuppleatur verum, iuſtum, ſolidum, integrum pretium fundi. nec contentus eſſe cogar quarta, quæ tamen data, me querela excluſiſſet, nec dimidia parte veri pretij, quæ excluſiſſet beneficio Conſtitutionis. Porro ne quis putet nos, hæc tractando, longius abiiſſe propoſito, exponam ad eadem illa ſimul, & ad tractatum hunc Africani quam agitat pertinentem quæſtionem Accurſius. Si mulier & Titius mutuam pecuniam ſumpſerint in emptionem aliquam, & rei emptæ pars media pluris B ſit quam quanti emerunt rem totam, qui caſus eſt reſcindendæ venditionis propoſitus in *l. 2. C. de reſc. vend.* quæ tamen ob eam fraudem hoc iure reſcindi non potuit, an ceſſet SC. Velleianum, ſicuti ceſſat cum mulier & Titius in rem communem pecuniam mutuam ſumpſerunt, ſi ea non ſumpta, maius damnum mulier paſſura fuerat quam eſſet in ſumma credita. Et breuiter, putem hæc eſſe longe diuerſa. Nam hoc poſteriore caſu mulier, quia euitat rei ſuæ maius damnum, ſane in rem ſuam intercedere videtur: illo caſu in rem Titij intercedit, quia interceſſio nullo eam liberat damno. & quamuis rei venditæ dimidia quæque pars tanti ſit quanti integra ſumma credita, tamen non ideo eis vilioris addicta res eſt, quod ipſa apud C creditorem pro Titio interceſſiſſet. Sed ſatis iam abundeque dictum eſt de interceſſionibus fœminarum. Tranſeamus ad *l. 14. de lib. & poſt* cuius verba proponam in primis, vt ſoleo. Africanus ait:

Ad L. Si poſtumus 14. de liber. & poſt.

SI poſtumus à primo gradu exheredatus, à ſecundo præteritus ſit, quamuis eo tempore naſcatur quo ad heredes primo gradu ſcriptos pertineat hereditas, ſecundum tamen gradum vitiari placeat, ad hoc vt prætermittentibus inſtitutis, ipſe heres exiſtat. immo, etſi defuncto eo heredes inſtituti omiſerint hereditatem, non poſſe ſubſtitutos adire. Itaque, etſi à primo gradu exheredatus, à ſecundo præteri- D *tus, à tertio exheredatus ſit, & viuentibus primis & deliberantibus decedat, quæri ſolet, omittentibus primis aditionem, vtrum ad eos qui tertio gradu ſcripti ſint, an potius ad legitimos heredes pertineat hereditas. Quo & ipſo caſu rectius exiſtimari putauit ad legitimos eam pertinere. Nam & cum duobus heredibus inſtitutis, & in ſingulorum locum facta ſubſtitutione, à primis exheredatus poſtumus, à ſecundis præteritus fuerit, ſi alter ex inſtitutis omiſerit, quamuis poſtumus excludatur, non tamen magis ſubſtitutum admitti.*

POSTVMVS aut inſtituendus aut exheredandus eſt. Vetus regula iuris eſt, Teſtamentum rumpi in quo poſtumus præteritus eſt, ſi naſcatur, *l. 12. 13. hoc tit.* quæ eadem non eſt de filio, Teſtamentum non valere, in quo filius præteritus eſt. ſed ita concipitur hac lege, E §. *quod vulgo*, Non valere eum gradum eamve partem teſtamenti in qua filius præteritus eſt. Regula conſtituitur ex his quæ plerumque fiunt. Filio exheredato à primo gradu, præterito à ſecundo, pars tantum ſubſtitutionis nulla eſt, & contra, filio præterito primo gradu, exheredato ſecundo, pars inſtitutionis ſola, & vno tantum caſu totum teſtamentum, ſi præteritus ſit filius ab omnibus gradibus. At poſtumo præterito ab omnibus gradibus, vel præterito à primo gradu tantum, non à ſecundo, totum teſtamentum rumpitur: & vno tantum caſu pars, ſi à primo gradu ſit exheredatus, à ſecundo præteritus, *l. 3. §. vlt. tit. ſeq.* Ratio diuerſitatis inter filium & poſtumum hæc eſt,

quia poſtumos præteritus à primo gradu, exheredatus à ſecundo, agnaſcendo rumpit primum gradum ſtatim, etiamſi non pertineat ad Primum hereditas, veluti pendente condicione inſtitutionis, & rumpendo, ſibi locum facit ab inteſtato, ac proinde repellit etiam ſubſtitutum, inſtitutum agnatione, ſubſtitutúm occupatione. quia præueniſſe eum in ea hereditate poſtumus videtur, id eſt legitima ſucceſſio præueniſſe teſtamentariam, vel delata prius legitima quam teſtamentaria, ex ſecundo gradu. Contra ſi filius præteritus ſit à Primo gradu, exheredatus à Secundo, is ſibi locum ipſe non facit, id eſt non rumpit inſtitutionem, ſed ſtatim ab initio nulla eſt: ac proinde teſtamentum à ſubſtitutione initium capere videtur, ac ſubſtitutus, inſtitutus eſſe magis quam ſubſtitutus, quoniam ei priori hereditas defertur, *l. 3. §. vlt. hoc tit.* Qua de cauſa vtilius eſt filio præterito, ſi ipſe ſibi parauerit locum, puta petita bon. poſſeſſione contra tab. qua ratione reſcindet inſtitutionem, & conſequenter quaſi occupatione repellet ſubſtitutum, quem non poſſit repellere ſi ipſo iure contendat nullam eſſe inſtitutionem, *l. non putauit § ſi primo, D. de bon. poſ. cont. tab.* His poſitis, finge: Poſtumus ab inſtitutis exheredatus eſt, à ſubſtitutis præteritus. Agnaſcitur eo tempore quo ad inſtitutos pertinet hereditas. Pertinere dicitur, quæ delata eſt, nondum adquiſita vel repudiata: vt pertinere legatum quod delatum eſt, licet dies eius nondum ceſſerit, *l. 45. §. 1. D. de leg. 2.* Et pertinere rem emptam, licet nondum tradita ſit, *l. ſi ager, De rei vind.* Male igitur hoc loco Hugolinus, Pertineat, id eſt pertinere poſſit: & male Accurſ. *d. l. 45.* Pertinere, procedere diem. Placet autem in ſpecie propoſita, Iuliano ſcilicet, vt equidem intelligo, Africani magiſtro, ſecundum gradum rumpi, etiamſi eo tempore natus ſit poſtumus quo primo non ſecundo gradu ſcriptis heredibus deferebatur hereditas. Itaque repudiantibus inſtitutis, poſtumus ſuccedet ab inteſtato, vel poſtumo defuncto, viuentibus & deliberantibus heredibus inſtitutis, ſequentes agnati ab inteſtato ſuccedent, & præferentur ſubſtitutis. Gradu enim ſubſtitutorum rupto, amplius hereditas inde obtineri non poteſt, *l. 4. tit. ſeq.* Et hoc idem ita definitur, *l. 8. hoc tit.* ſi modo legatur, Viuo Primo (vt perſpicue emendauimus iamdiu) non, Viuo patre. Eandem vero rationem iuris obtinere etiam Iulianus putauit in ſequenti caſu. A primo gradu poſtumus exheredatus eſt, à ſecundo præteritus, à tertio exheredatus. Licet eo tempore naſcatur poſtumus quo hereditas pendet ex primo gradu, id eſt, deliberantibus inſtitutis, tamen ſecundum gradum rumpit ſtatim, nec conualeſcet ſi forte poſtumus eiſdem heredibus deliberantibus deceſſerit. Itaque repudiantibus poſtea inſtitutis, nec ſecundi ſubſtituti vocabuntur, quorum gradus ruptus & infirmatus eſt, nec tertij, ſed legitimi heredes teſtatoris, quibus aditum patefecit poſtumus, dum & ſibi patefecit, rumpendo ſecundum gradum: atque ita rem deducendo in cauſam inteſtati, ſicut ſi ab inſtituto fuiſſet præteritus, à ſubſtituto exheredatus, agnatione rumperet totum teſtamentum, id eſt rupta inſtitutione, etiam ſubſtitutionem infirmaret. Quinetiam mortuo poſtumo, pendente condicione inſtitutionis, hoc eſt, nondum pertinente ad inſtitutum hereditate, ac poſtea deficiente conditione, ſequentis gradus legitimus heres excluderet ſubſtitutum, *l. 5. tit. ſeq.* ſublata negatione quadam, quam etiam non habent Baſilica, vt expoſui in *l. 3. §. vlt. hoc tit.* Eadem ratio interuenit in hac ſpecie, quam tertiam Africanus ponit. Primus & Secundus heredes inſtituti ſunt. Primo ſubſtitutus Tertius, Secundo Quartus. Ab inſtitutis poſtumus exheredatus eſt, à ſubſtitutis præteritus. Poſt agnitionem poſtumi Primus hereditatem repudiauit, Secun-

A dus non repudiauit. Ex repudiatione Primi, excluſo ſubſtituto, poſtumus ſuccedet ab inteſtato, & quidem ex aſſe: quia ſucceſſionis cauſa indiuidua eſt, nec poteſt inſtitutionis pars recidere in cauſam inteſtati, quin recidat etiam altera. Qua ratione defuncto etiam poſtumo deliberantibus inſtitutis, deinde repudiante Primo, legitimi heredes in aſſem ab inteſtato ſuccedent, & cauſa inteſtati, cui viam aperuit poſtumus, trahet ad ſe cauſam teſtati. Sane vel hæc illam trahere debet, vel illa hanc, ne quis decedat pro parte teſtatus pro parte inteſtatus. Et illa, id eſt, cauſa inteſtati, potior eſt repudiante Primo, & in eius locum vocato ſubſtituto, à quo poſtumus præteritus eſt. Quæ res ab inteſtato ſucceſſionem inducit. Igitur Secundus ex teſtamento adire pro ſua parte non poterit. Vnius re-
B pudiatio in caſum ruptionis totum teſtamentum deducit, *l. pen. tit. ſeq.* Ait, In ſingulorum locum facta ſubſtitutione. & ita etiam nos poſuimus ſpeciem. Quid ſi vtrique pariter ſubſtituerit? Et hoc caſu, Secundus, qui non repudiat, pro eo habetur ac ſi inſtitutus eſſet ex aſſe, & pars repudiantis ei accreſcit hac ratione, quaſi aſſe ab initio ſingulis relicto: ideoque poſtumo præfertur cæteriſque heredibus legitimis. Eademque ratio eſt ſi Primus & Secundus inuicem ſubſtituti ſint. Nam & repudiantis portio accretionis potius quam ſubſtitutionis iure obuenire videtur alteri, *d. l. pen.* atque ita his caſibus vigere adhuc videtur primus gradus, à quo poſtumus fuit exheredatus. Ait, Quamuis poſtumus excludatur: morte ſcilicet, vt ſuperioribus
C caſibus. Et hæc de poſtumo. Sequitur de filio.

Quod vulgo dicitur, eum gradum à quo filius præteritus ſit, non valere, non vſquequaque verum eſſe ait. Nam ſi primo gradu heres inſtitutus ſit filius, non debere eum à ſubſtitutis exheredari. Ideoque ſi filio & Titio heredibus inſtitutis, Titio Mauius ſubſtitutus ſit, omittente Titio hereditatem, Mauium eam adire poſſe, quamuis filius ſecundo gradu exheredatus non ſit.

Huic paragrapho coniungemus *inf. l. 34. §. 1. de vulg. ſubſt.* Filius qui non inſtituitur ab omnibus gradibus exheredandus eſt. At qui inſtituitur, non eſt neceſſe eum exheredari à ſequentibus gradibus. Itaque ſequentes gradus valent, etiamſi filius qui inſtitutus eſt primo, in eis præteritus ſit. Et hoc caſu Iulianus
D docebat vitiari regulam illam iuris antiqui, quæ dictat, nullius momenti eſſe eum gradum à quo filius præteritus eſt. Nam ſatisfactum eſt filio prima inſtitutione. Sequitur.

Si quis ſcripſerit, ILLE QVEM SCIO EX ME NATVM NON ESSE, EXHERES ESTO: *hanc exheredationem ita nullius momenti eſſe ait, ſi probetur ex eo natus. Non enim videri quaſi filium exheredatum eſſe, cum elogium pater, cum filium exheredaret, propoſuiſſet, & adieciſſet propter eam cauſam exheredare: probaturque patrem circa cauſam exheredationis erraſſe.*

Nulla eſt exheredatio filij, ſi probetur elogium falſum, vt in ſpecie propoſita, ſi probet filius ſe ex eo natum eſſe, & ideo pro præterito habetur, & nullum eſt teſtamentum: nec locus querelæ inofficioſi teſtamen-
E ti, ſed bon. poſſeſſioni contra tab. At ſi hoc non probetur, exheredatio valet, *l. 3. in prin. hoc tit.* Quæ coniungenda cum lege proxima ſequenti. Eſt enim vtraque ex Vlpiani primo libro ad Sabinum, & vt in ſequenti adulterinus, ita in illa adultero rectius quam adulterio: ac tum quidem exheredato erit neceſſaria querela inofficioſi teſtamenti, in qua probatio elogij ab herede deſiderabitur. Elogium gloſſæ antiquorum interpretantur, eſſe notariam & vituperationem. In vtraque ſignificatione legitur in Pandectis. Pro notaria in *l. Diuus, l. non dubium, D. de cuſtodia reor.* vbi Baſilica, *Cum elogio, μετὰ τῶν ἐν αὐτῷ γεγραμμένων.* Elogia, *ὑπομνήματα*, & *l. 3. in prin. de re mil. Cum elogio, μετὰ ἀναφορᾶς.*

Et notariæ nomen freqoens eſt pro ſcripto breui in libris Auguſtini, & illo Symmachi loco, *Partim notariis, partim ſuggeſtione ſignarunt.* Pro vituperatiooe & coouitio, hoc loco, & *l. 1. §. idem ait, de Carb. edic. l. cum quis §. Seiani, de leg. 3.* Auguſtinus iu ſermone de vita & moribus clericorum: *Ambos exheredauit, illam cum laude, iſtum cum elogio*, id eſt, cum vituperatione. Nunc tranſeamus ad *l. 16. eiuſdem tit.*

Ad L. Si filius 16. de liber. & poſtum.

SI filius heres inſtitutus ſit omiſſo poſtumo, filioque ſubſtitutus nepos ex eo ſit: ſi interim moriatur filius poſtumo non nato, nepotem tam patri quam auo ſuum heredem futurum. Quod ſi nemo filio ſubſtitutus ſit, & ſolus ipſe inſtitutus ſit, tunc quia eo tempore quo is moriatur, certum eſſe incipit neminem ex eo teſtamento heredem fore, ipſe filius inteſtato patri heres exiſtat: ſicut euenire ſolet, cum ſub ea condicione quæ in ipſius poteſtate erit, filius heres inſtitutus, priuſquam ei pareret, moriatur.

QVÆSTIO eſt de ſuis heredibus & ttanſmiſſione hereditatis. Suum heredem non eſſe, niſi qui etiam extiterit. ab eo qui extiterit, bereditatem tranſmitti in eius heredem: ab eo qui oon extitetit, oon tranſmitti: quia nec ei delata ſit. & vt delata ſit, delanonem ttanſmiſſioni non ſufficete, niſi etiam adquiſita ſit. Finge, Filius pure inſtitutus eſt, poſtumus præteritus, filio ſubſtitutus nepos ex eo: & filius quidem mortuus eſt intetim, nondum nato poſtumo, poſt deinde poſtumus natus eſt. Filius noo videtur patri ex teſtamento heres extioſſe, quia mortuus eſt intetim dum rumpi poterat teſtamentum, quod nec moriente eo deſtitui potuit, exiſtente ſubſtitoto. Sed neque ab inteſtato, quia deceſſit viuo ſubſtituto, ex cuius perſona teſtamentum conſiſtit, idémque eſſet ſi coheredem baberet, & ita deceſſit, incerto adhuc eo ex teſtameoto an ab inteſtato ſucceſſiooi locus foret, nihil igitur traoſmiſit. Et ex ſua perſona nepos ab inteſtato oon tantum patri ſuo ſuus heres erit, ſed etiam auo vnà cum poſtumo, quia in hereditatem aui legitimam ambo coocurrunt ex XII. tab. licet non ſint eiuſdem gradus. Non poteſt auo ex ſubſtitutiooe heres eſſe, quia agnatio poſtumi teſtamentum rupit. Duobus igitur erit ab inteſtaro ſuus heres, patri & auo. Quod videtur prima froote ſtare oon poſſe. Nam ſoi beredes ſuot, qui in poteſtate ſiue familia morientis ſunt. Duas autem familias habere, id eſt, io poteſtate duorum eſſe, nemo poteſt, ſicut oec in manu, in mancipio poteſt. Sed etſi vno eodemque tempore noo poſſit quis eſſe in duorum poteſtate, tameo diuerſis poteſt: vt in hac ſpecie, Nepos fuit in poteſtate aui, quandiu vixit vnà cum patre, & morte aui recidit in poteſtatem patris. Ei quoque priori delata eſt hereditas patris: ergo patri ſuus heres eſt. Suus èoim eſt, qui ex liberis in familia priorem gradum tenet delatæ hereditatis tempore. Ei quoque priori delata fuit hereditas aui, filio nunquam. quia nec extitit heres vllo iure. Si noo extitit, oec delata eſt. Nam in ſuis heredibus idem eſt dies delationis, eſſentiæ, exiſtentiæ, ſiue ἀναφάνσεως. & quamuis bæc diuerſa ſiot, tameo à quo voum borum abeſt, abſunt & cetera. Exiſteotia, adquiſitio eſt quæ oboenit ipſo iure, etiam inuito & ignoranti. In extraoeis plerunque alius eſt delatioois, alius adquiſitioois dies. Et hæc de prima ſpecie huius legis. Sequitur altera. Solus filius heres inſtitutus eſt, poſtumus præteritus, nullos ſubſtitutus: & filius mortuus eſt, poſtumo nõdum nato. Hoc caſu, quia eo tempore quo mortuus eſt, certum erat neminem ex teſtamento heredem fore, quod ſubſtitutum vel coheredem adiectum non habebat, moriens patri videtur ab inteſtaro heres extitiſſe, & tranſmiſiſſe io heredem ſuum, cum

A qoo erit heres etiam poſtumus, id eſt frater defuncti, qui oatus eſt poſtea. Et ita ponamus neceſſe eſt in vtraque ſpecie, natum poſtea poſtumum. Alioquin iu priori ſpecie nepos, oon vt patri heres eſt ab inteſtato, ita etiam auo videtur ab ioteſtato heres extitiſſe, ſed ex teſtamento: & ſimiliter hoc caſu filius oon ab inteſtato, quod tameo Africanus dicit palam, ſed ex teſtamento moriens patri videbitur heres extitiſſe, *l. ventre, de adq. her.* in qua ſtulti ſunt qui poouot coheredem vel ſubſtitutum datum. Et quod Africanus ait, poſtumo noo nato, interpretatio eſt articuli Interim, vt probaui Obſeruationum tertio: vt ſcilicet poſtumo ooodum nato, iotetim filius deceſſerit, ceterum natus ſit poſtea poſtumus. venter igitur plenus, noo vacuus. Poſtumo aotem nato, non poteſt filius heres extioſſe

B ex teſtamento, cuius caoſam temorabatur poſtumi ſpes, ſed videtur heres extitiſſe ab inteſtato. Ergo tranſmittet eius hereditatis portionem io qoemlibet heredem ſoom. Adquiſita enim quoquo modo hereditas, in heredem tranſmittitur. Nec eſt hoc præcipuom in ſuis, vt hereditatem non adquiſitam tranſmittant. Nam ſuus dum exiſtit, adquirit. Et, vt hoc loco demonſtratur, & *l. ventre*, ſi non exiſtit, quia oon adquirit, beredi ſuo nihil relinquit. Heres aut fit, aot exiſtit. Fit veluti opera interueniente aliqua, puta aditione, cretione, geſtiooe, miſtiooe, agnitione: exiſtit ipſo iure, etiam ignorans. Et vtroque genere adquirit: atque adeo poſteaquam ita adquiſiuit, tranſmittit. Nam & qui exiſtit, fit, ſed iuris

C ciuilis poteſtate, noo facto aliquo. Denique ſuus iure ciuili exiſteotia ſola hereditatem adquirit, iure prætorio, miſtione. Nam introducta io ſuis abſtentiooe à prætore, ſimul ex aduerſo introducta etiam eſt miſtio. Qua de cauſa noo mirum ſi paternam hereditatem tranſmittat filius, qui patri ignorans heres extitit, ad matrem, *l. apud hoſtes, C. de ſuis & leg. her.* quia exiſteotia, iuris ciuilis adquiſitio eſt. Et ita etiam à cootrario ſenſu recte colligitur ex *l. 2. §. ſi quis ex liberis, D. ad Tertyl.* eum qui ſuus parenti agnaſcitur, nec abſtinet ſe (boc enim etiam Africanus ooſter exigebat, *d. l. 2. §. ſed ſi ſint ſui*) bereditatem tranſmittere ad ſocceſſionem ſuam, & obſtare matri parentis defuncti, quia heres ſtatim exiſtit. Et qui exiſtit, adqui-

D rit. Porro omnis adquiſitio, velis ad ttanſmiſſiooem, delatio, ioutilis ſine adquiſitione. Quæ regula eſt iuris antiqui, & noui, itemque ciuilis & prætorij. Licet autem vulgo dicatur, ſuum ſtatim exiſtere, interdum euenit tamen vt qui ſuus alioquin fuiſſet, noo exiſtat: vt ſi filius fuerit inſtitutus heres, coherede vel ſubſtituto dato, præterito poſtumo, & moriatur nondum nato poſtumo, quæ eſt prior ſpecies huius legis: vel, ſi inſtitutus ſit ſub condicione poteſtatiua, quæ vltimo vitæ tempore impleri poſſit, & pendente ea moriatur, *l. vlt. de cond. inſtit.* His igitur caſibus nihil in heredem ſuum tranſmittit. Sed an videtur etiam noo extitiſſe heres, qui ex parte heres ſcriptus cum eſſet deceſſit ante apertas tabulas? Commune hoc eſt omnium

E heredum, vt ex aſſe ſcripti hereditatem adquirere poſſint clauſis tabulis teſtamenti, *l. multum, de cond. & dem. l. 1. §. vlt. de iur. & fac. ignor.* An & vt pro parte ſcripti, qualeſcuoque ſint, non poſſint adquirere hereditatem ante apertas tabulas teſtamenti? Minime. Nam extranei certe non poſſunt, & ideo, ſi ante apertas tabulas deceſſerint, bereditas caduca fit, vt Vlpianus docet *titulo de caducis.* Soi ſtatim heredes exiſtunt. Statim, id eſt, ante apertas tabulas, vt indicat inſcriptio legis Iuliæ & Papiæ in *l. in ſuis, D. de ſuis & leg. her.* ex aſſe ſcripti, iure communi, vt dixi ſupra, ex parte ſcripti, iure præcipuo, etiam clauſis tabulis teſtamenti, idque manifeſto probat *l. 3. C. de iu. delib.* Ideoque ſui heredes pro parte ſcripti, moneotes ante

apertas tabulas, iure præcipoo hereditatem traoſmittunt, nec in eis valent leges caducariæ: ceterum oon, vt opinor, in quoſcomque heredes eam tranſmittunt, ſed in liberos ſuos duntaxat. Cuius opinionis argomentum præbet Conſtitotio oova Theodoſij, quæ beoeficium conceſſum ſuis, porrigit etiam ad liberos non ſuos, ſub hoc modo, vt hereditatem tantum tranſmittant ante apertas tabulas, in liberos ſuos vel non ſuos, non in heredes quoſcunque, *l. 1. C. de iis qui ante apert. tab.* etiam ſi hi qui ſui non ſunt, deceſſerint ante aditam hereditatem, vel acceptam bonorum poſſeſſiooem: quam tamen olim ex aſſe ſcripti niſi ita adquiſiuiſſent ante apertas tabulas, in nullum heredem traoſmittebant. In ſuis nihil noui introduxit Theodoſius: Nam & ante eum vel ex parte vel ex aſſe heredes ſcripti, ante apertas tabulas ſui heredes exiſtebant, & tranſmittebant in ſoos liberos. In liberis non ſuis noue introduxit, vt & hi ad exemplum ſuorum ſiue ex aſſe ſiue pro parte ſcripti heredes exiſtant, ipſo iure ante apertas tabulas & hereditatem tranſmittant in liberos ſuos, quam olim nec pro parte ſcripti adquirere poterant clauſis tabulis, nec ex aſſe ſcripti, aliter quam aditione, vel geſtiooe vel petitione booorum poſſeſſionis. Et confirmatur eadem Conſtitutio Theodoſij *l. 1. §. in nouiſſimo. C. de cad. tol.* Quod igitur in hac re præcipuom habebant ſui, hodie eſt commune omoium liberorum: ſicut & in iure deliberandi, quod erat olim præcipuum in ſuis, quibus prætor vt abſtinendi & deliberandi ius dat, vt hoc ius tranſmitterent io poſteros ſuos, hodie eſt commone omnium heredum morientium intra annom, *l. cum antiquioribus, C. de iu. delib. d. §. in nouiſſimo, Nou. 158.* Vnde vere poſſumus ita conſtitoere, In cauſa traoſmittendæ hereditatis hodie ſuos heredes præcipuum nihil habere, liberos habere. Nunc ad Africaoum redeamus. Quod ſi nemo (inqoit) filio ſubſtitutos ſit, & ſolus ipſe ioſtitutus ſit, id eſt, ſi neqoe ſubſtitutum neque coheredem habuit, tunc, quia eo tempore quo is moriatur, certum eſſe incipit neminem ex eo teſtamento heredem fore, ipſe filius inteſtato patri heres exiſtat. Poſſet tentari, oon videri etiam filium patri ab ioteſtato heredem extitiſſe, ac proinde nec delatam ei hereditatem patris ab ioteſtato fuiſſe: cum deceſſerit pendente agnatione poſtumi, id eſt, oondum rupto teſtamento, niſi dixeris deſtitui teſtamentum morieote filio, & poſtea natum poſtumum non rumpere quod iam nullum fecerat deſtitutio filij, *l. 5. tit. ſeq.* Et hoc ſenſiſſe Africanos videtur, quia moriente filio, oullus fuit vel coheres vel ſubſtitutus, à quo impediretur cauſa inteſtati: atque adeo certum erat neminem ex teſtamento heredem fore. Nam & comparatione vtitur filij ioſtituti ſub condicione poteſtatiua, nullo dato ſubſtituto vel coherede, qui ſi moriatur antequam condicionem impleuerit, patri ab inteſtato heres fuiſſe intelligitur. Quod de ea condicione poteſtatiua accipieodum eſt, quæ vltimo vitæ tempore impleri noo potuit: veluti ſi in Capitolium aſcenderit, vt certum iam fuerit eo moriente, neminem ex teſtamento heredem fore. Nam ſi vltimo vitæ tempore impleri potoit, veluti ſi Titio x. dederit, quæ per alium filij nomine impleri poteſt moriente filio, propter incertum condicionis, patri filius neque ex teſtamento oeque ab inteſtato videtur heres extitiſſe qoi deceſſit pendente condicione, *l. vlt. de cond. inſt. l. 5. de her. inſtit.* vt in prima ſpecie huius legis, & conſequenter tam patri quam auo nepos ſuus heres ab inteſtato futuros eſt, vel ex teſtamento, ſi ſubſtitutus filio aut inſtitutus fuerit à filio. Quamobrem quod ait io fioe huius legis, ſicut euenire ſolet eum ſub ea condicione, &c. hanc comparationem ego refero ad vtranque ſpeciem, facta differentia (quam expoſui) coodicionis, quæ morieote filio impleri poteſt ab ea quæ moriente eo impleri non poteſt, & caſu illios aptato priori parti legis, caſu autem huius, poſteriori. Et cum Africano quidem conſentit Papinianus in *d. l. ventre*, dum ait, in eum caſum quo pleno vtero matris aut nouercæ filius moritur, qui ſolus à patre heres inſtitutus eſt, præterito poſtumo, coherede vel ſubſtituto nullo dato, decreto prætoris filio ſubueoiendum eſſe, vt is ſcilicet decernat, quaſi filius patri ab ioteſtato heres extiterit, heredi filij ſuo vel extraneo ſaluum eſſe commodum bonorum poſſeſſionis. Quia alterutro caſu, id eſt, ſiue poſtumus naſcatur, ſiue non oaſcatur, filius patri intelligitur heres extitiſſe, ſi non oaſcatur, ex teſtamento, ſi naſcatur, ab ioteſtato. Et potuit etiam interim filius ipſe decretalem bonorum poſſeſſionem contra tabulas admittere, quaſi iam commiſſo edicto per poſtumum præteritum: vel, ſi hoc maluit, bonorum poſſeſſionem ſecundum tabulas, qoaſi non naſcituro poſtumo, *l. 4. §. vlt. & l. ſeq. de bon. poſ. cont. tab.* quem nato deinde poſtumo prætor tueretur, vt ſæpe alias alios facit, iure bonorum poſſeſſionis cootra tabulas, ſicut accepta interim bonorum poſſeſſione contra tabulas, deinde poſtumo non nato, tueretur eum quoque prætor, perinde atque ſi bonorum poſſeſſionem ſecundum tabolas accepiſſet, vt in *l. 3. §. ſi ſub ea condicione, de bon. poſ. cont. tab. l. nonnunquam, de leg. præſt. l. 2. §. 1. de bon. poſ. ſec. tab.* Eadem ratio facit vt emancipato qooque heredi ſcripto, poſtumo præterito, liceat pendente agnatione poſtumi decretalem bon. poſſeſſiooem agnoſcere: io hoc vt ſi forte moriatur antequam naſcatur poſtumus, beneficiuio bon. poſſeſſionis tranſmittat in heredem Decretum interponitur, vbi ius deficit, *l. ſcriptus, de Carb. edic. l. 1. § ſi quis prima, de vent. in poſ. mit. l. & mulieri, de cur. fur.* Et hic ius deficit: quia quandiu in ea cauſa eſt teſtamentum vt rumpi poſſit, adquiri hereditas vel boo. poſſeſſio peti ex edicto non poteſt. Et in emancipato quidem maxime decretum neceſſarium eſt, quia exiſtentia non adquirit vt ſuus, ſed aditiooe vel agnitione bonorum poſſeſſionis. In ſoo oon eſt neceſſarium iure ciuili, quia alterutro caſu patri intelligitur ipſo iure heres extitiſſe: iure prætorio eſt neceſſarium, quia exiſtentiam prætor oon nouit, ſed miſſionem taotum. Sed etſi vel ſuus vel mancipatus interim non admiſerint ex decreto boo. poſſeſſiooem, æquius eſſe viſum eſt vt commodum eius in heredes eorum traoſeat, vel contra tabulas, ſi oatus ſit poſtumus, vel ſecundum tabolas, ſi natus non ſit. Et hoc quoque præter beoeficium Theodoſij, liberi ioſtituti præcipuum habent etiam non ſui ex auctoritate prudentum. Nec enim extraneo heredi idem dabimus, *d. l. ventre.* Et hæc ſufficiant de quæſtione tranſmiſſiooum. Sequitur *l. 47. de her. inſt.*

Ad L. Si ita ſcriptum 47. de hered. inſt.

S*I ita ſcriptum fuerit.* TITIVS, IMMO SEIVS HERES ESTO, *Seium ſolum heredem fore reſpondit. Sed & ſi ita*, TITIVS HERES ESTO, IMMO SEIVS HERES ESTO, *idem erit dicendum.*

SEIVS heres erit, non Titius, quia videtur continuo teſtator errorem ſoum emendaſſe. Et Immo, non pro coniunctiooe accipitur, ſed pro ademptione vel potius emendatione. Idemqoe eodem libro de libertatibus ſcripſit *l. 21. de man. teſt. his verbis,*

STICHVS, IMMO PAMPHILVS LIBER ESTO. *Pamphilum liberum futurum reſpondit. quodammodo enim emendaſſe errorem ſuum teſtatorem. Idemque iuris fore, etiamſi ita ſcriptum fuerit*, STICHVS LIBER ESTO, IMMO PAMPHILVS LIBER ESTO.

Ergo idem dici poteſt in tutelis, in legatis, & in fi-

deicommiſſis. Nibil prohibet priorem ſcripturam poſteriore corrigere, *l. nihil, de adim. leg.* Sed peragamus cetera quæ ſunt in *d. l. 47. de her. inſt.*

Quidam teſtamento ita heredes inſtituit, TITIA FILIA MEA HERES ESTO. SI QVID MIHI LIBERORVM ME VIVO MORTVOVE NASCETVR, TVNC QVI VIRILIS SEXVS VNVS PLVRESVE NASCENTVR, EX PARTE DIMIDIA ET QVARTA: QVI FEMININI SEXVS VNA PLVRESVE NATÆ ERVNT, EX PARTE QVARTA MIHI HERES SIT. *Poſtumus ei natus eſt. Conſulebatur quota ex parte poſtumus heres eſſet. Reſpondit, eam hereditatem in ſeptem partes diſtribuendam. ex his filiam quatuor, poſtumum tres habituros: quia filiæ totus as, poſtumo dodrans datus eſt, vt quarta portione amplius filia quam poſtumus ferre debeat. Ideo ſi poſtuma quoque nata eſſet, tantundem ſola filia, quantum vterque poſtumorum habituri eſſent. Itaque in propoſito cum as filiæ, dodrans poſtumo ſit datus, viginti vnam partes fieri, vt filia duodecim, nouem filius habeat.*

Titiam filiam ſuam heredem inſtituit ex aſſe, his verbis, Titia filia mea heres eſto. Nam ſimpliciter inſtituta (inquit Accurſius) in aſſem inſtituta videtur. Et ideo filiæ totum aſſem datum infra dicit duobus locis. Quod non ita eſſet, ſi ſcripſiſſet in hunc modum, Titia filia mea heres eſto ex parte vna. Nec enim videretur ei totus as datus, *l. qui non militabat §. filiis, hoc tit.* Adiecit deinde teſtator in poſtumorum inſtitutione, Me viuo mortuove. quo genere poſtumus commodius inſtituitur, *l. 10. de lib. & poſtum.* Nam complectitur hæc oratio caſum legis Velleæ, quo poſtumus naſcitur viuo patre, & caſum iuris antiqui, quo naſcitur mortuo patre, qui proprie in 12. Tab. eſt poſtumus, qui patrem ſuum nunquam vidit, vt M. Tullius ait de Rabirio Poſtumo. Nec enim inſtitutus in caſum iuris antiqui videretur inſtitutus in caſum legis Velleæ, vel contra, *d. l. 10. l. Gallus §. forſitan, eod. tit.* Itaque omiſſo alterutro caſu, in periculum rumpendi teſtamentum deduceretur, exiſtente eo caſu qui omiſſus eſt. Sed nouiſſime huic periculo proſpexit Iuſtinianus, *l. vlt. C. de poſt. her. inſt.* Adiecit idem teſtator, Vnus pluresve, vt in M. Varronis ſatyra, quæ inſcribitur Teſtamentum, Si quis mihi filius vnus pluresve in decem menſibus gignuntur. Nam qui vnius tantum mentionem facit, in periculum rumpendi deducit teſtamentum pluribus natis. Quanquam ſicut poſtumi exheredatio, & multo magis inſtitutio, porrigitur etiam ad eum qui viuo teſtatore naſcitur, *l. 3. §. nominatim, de ini. rup. teſt. l. 16. §. vlt. de teſt. tut.* ita videatur vel in inſtitutione (nec enim in exheredatione idem eſt) ſingularis caſus porrigendus eſſe ad pluralem: vt in ambiguis ſenſibus humaniorem ſententiam amplectamur, *l. qui filiabus §. 1. de leg. 1. d. l. 16. §. 1. l. cum inter, C. de fid. lib.* ſicut humanius eſt, & ſi ita ſcripſerit, Si quis mihi filius naſcetur, ex dodrante heres eſto, Si qua mihi filia naſcetur, ex quadrante heres eſto, adiectis aliis heredibus, nec caſum expreſſerit quo vterque naſceretur. vt vtroque nato, vtrumque inſtitutum interpretemur, *l. 13. de lib. & poſt.* Finge igitur: Teſtator Titiam filiam ſuam heredem inſtituit ex aſſe, &, ſi poſtumus naſceretur, eum inſtituit ex dodrante, ſi poſtuma, ex quadrante. Poſtumo nato, as diuidetur in partes viginti & vnam, vt Titia XII. poſtumus IX. habeat: vel contractius, in partes ſeptem, vt Titia IV. poſtumus III. habeat. Quæ enim eſt ratio XII. ad IX. eadem eſt IV. ad III. nempe ſeſquitertia. Poſtuma autem nata, ſecundum voluntatem teſtantis, as diuidetur in XV. partes, vt Titia XII. poſtuma tres habeat: aut contractius, in quinque, vt Titia IV. poſtuma vnam habeat, ratione quadrupla. Poſtumo & poſtuma natis, as diuidetur in partes XXIV.

A vt Titia XII. poſtumus IX. poſtuma III. habeat: aut breuius, in aſſem vnum ratione coacta Titia feret ſemiſſem, poſtumus trientem & ſemunciam, poſtuma ſeſcunciam: quæ ratio eſt Titiæ ad poſtumum ſeſquitertia, Titiæ ad poſtumam quadrupla, poſtumi ad poſtumam tripla. Et ita definit Africanus hoc loco. Sed obſtat *l. qui non militabat §. filius, hoc tit.* ex qua videtur Titia vocari tantum in reſiduam partem aſſis. vtputa, poſtumo nato, in quadrantem, poſtuma nata in dodrantem, vtroque nato, in alium aſſem. vel ratione reuocata ad aſſipondium, Titia in ſemiſſem, poſtumus in trientem & ſemunciam, poſtuma in ſeſcunciam. Quod ita procederet, ſi Titia proponeretur inſtituta ſine parte. At in ſpecie Africani inſtituta proponitur ex aſſe. Rurſus obſtat definitioni Africani

B *l. cum quæſtio, C. de legat.* quæ Conſtitutio eſt vna ex quinquaginta deciſionibus Iuſtiniani, & ſecundum eam Titia inſtituta ex aſſe, poſtumo ex dodrante, Titia non feret ſeſquitertia plus quam poſtumus, (vt Africanus voluit) ſed dodrante minus, id eſt quadrantem: quaſi voluerit teſtator dodrante minui portionem Titiæ, poſtuma autem inſtituta ex quadrante, eadem ratione feret Titia dodrantem tantum, non (vt Africanus voluit) quadruplo plus quam poſtuma. Denique inter Titiam & poſtumum vel poſtumam, ſeruabitur proportio tripla. Et conſequenter poſtumo & poſtuma natis as diſtribuendus erit in XIII. partes, vt poſtumus habeat IX. Titia III. poſtuma vnam. Ita enim poſtumus habet triplo amplius quam Titia, &

C Titia triplo amplius quam poſtuma, vt in ſpecie *l. 13. de lib. & poſt.* Poſtumi ad poſtumam non poteſt conſtitui proportio tripla, licet in partibus eis adſcriptis, puta dodrante & quadrante, ſit proportio tripla, quin lædatur Titia, quam voluit teſtator poſtumo eſſe in ratione ſubtripla, poſtumæ in ratione tripla. & contra non poteſt etiam inter Titiam & poſtumum vel poſtumam conſeruari ratio tripla, quin minuatur quæ debuit eſſe inter poſtumum & poſtumam. Quod tamen viſum eſt eſſe tolerabilius. Et hæc ſecundum Conſtitutionem Iuſtiniani, quæ hac in re abrogat huic Africani ſiue Iuliani ſententiæ, itemque *l. 13 §. ſed ſi alter, & §. pen. hoc tit.* vt Irnerius exiſtimauit recte, quanquam verior fuiſſe videtur Iuriſconſultorum ſen-

D tentia, propterea quod inſtituta Titia ex aſſe & poſtumis ex dodrante & triente, palam eſt eum noluiſſe obſeruare ſolemnem diſtributionem aſſis, ad quam tamen Iuſtinianus teſtatoris voluntatem coarctat. Sequitur §. vlt.

In teſtamento ita ſcriptum eſt, LVCIVS TITIVS EX DVABVS VNCIIS, CAIVS ATTIVS EX PARTE VNA, MÆVIVS EX PARTE VNA, SEIVS EX PARTIBVS DVABVS HEREDES MIHI SVNTO. *conſulebatur quid iuris eſſet. reſpondit, hanc ſcripturam illam interpretationem accipere poſſe, vt Lucius Titius duas vncias habeat, ceteri autem quaſi ſine partibus inſtitui, ex reliquo dextante heredes ſint. quem dextantem ita diuidi oportet, vt Seius quincuncem, Attius & Mæuius alterum quincuncem habeant.*

E Attius, Mæuius, Seius, ſcripti ſunt ſine parte: ergo reſiduum aſſis habebunt, id eſt dextantem. quem ſecundum voluntatem teſtatoris ita diſtribuent, vt tantum habeat Seius ſolus quantum Mæuius & Attius. Seius ergo quincuncem, Mæuius ſextantem & ſemunciam, Attius æque ſextantem, & ſemunciam. Eadem ratio facit vt Titio inſtituto ex vna parte, Mæuio ex quadrante, Titius dodrantem ferat, *l. 17. hoc tit.* Quod non ita fiet, ſi Titius ex duabus partibus, Mæuius ex quadrante inſtitutus ſit. Nam duo tantum quadrantes Titio videntur adſcripti, id eſt ſemis, non dodrans reſiduus. quem vtique ſi voluiſſet Titio adſcribere, eum ex parte reſidua vel ex parte vna inſti-

toiſſet, non ex duabus. Minus igitur erogat qui duas partes, quam qui vnam adſcribit. Modum enim duabus partibus dat comparatio quadrantis adſcripti Mæuio: vt nummis legatis, non demonſtrata qualitate, ex comparatione ceterorum legatorum, quales ſint legati intelligitur, *l. qui non militabat §. 1. hoc tit.* & legato fundo Mæuiano aut Seiano ſub diſiunctione ſi duo ſint fundi Mæuiani, & ambigatur de quo ſenſerit teſtator, ex comparatione fundi Seiani ambiguitas dirimitur, *l. 1. de reb. dub.* & dulcibus legatis, ex comparatione etiam ceterorum legatorum intelligitur poculenta an eſculenta dulcia legata ſint, *l. vlt. §. vlt. de trit. vino & oleo leg.* Ceterum quadrans reſiduus Mæuio & Titio in prædicta ſpecie accedet, vt Titius ex beſſe, Mæuius ex triente videatur ſcriptus, *l. 13. §. denique, hoc tit.* Ex eodem libro Africani eſt *l. 34. tit. ſequentis*, cuius prima parte hæc ſunt verba:

Ad L. Ex duobus 34. de vulg. & pup. ſubſt.

EX duobus impuberibus, ei qui ſupremus moreretur, heredem ſubſtituit: ſi ſimul morerentur, vtrique heredem eſſe reſpondit: Quia ſupremus, non is demum qui poſt aliquem, ſed etiam poſt quem nemo ſit, intelligatur: ſicut & è contrario proximus, non ſolum is qui ante aliquem, ſed etiam is ante quem nemo ſit, intelligitur.

QVÆSTIO eſt de pariter mortuis. Sic appellatur in *l. quod de pariter, de reb. dub.* ſiue de commorientibus, *l. cum hic ſtatus §. ſi ambo, de don. inter vir. & vxor.* qualis inſcriptio fuit veteris cuiuſdam fabulæ Plauti, Commorientes, tranſlata ex Græca Diphili, *συναποθνήσκοντες*. Et eodem modo Florus 2. *Brutus* (inquit) *in acie cum Arunte filio Superbi commortuus eſt.* Complectitur autem hæc quæſtio de commorientibus ſpecies multas, quarum vnam Africanus proponit initio huius legis. Duos filios impuberes heredes inſtituit pater, & ſubſtituit in ſecundum caſum ei qui ſupremus moreretur. Perierunt ſimul in naue, nec apparet quis obierit poſterior. Quæritur, ſubſtitutus neutri an vtrique heres ſit. Et videtur quidem neutri heres eſſe, propterea quod non apparet quis ſupremus deceſſerit: ſed verius eſt vtrique heredem fore, quaſi vtrique ſupremi deceſſerint, *l. qui duos, de reb. dub.* Nam & qui vnicum filium habet, recte ſubſtituit ſupremo morienti: exemplo edicti prætorij, quo ſupremæ tabulæ dicuntur etiam ſolæ, *l. 163. de verb. ſig.* Quintilianus decl. 308. *Venio* (inquit) *ad legem, Teſtamenta vltima rata ſint. Habet ſine dubio, ſi verba tantum ipſa intueri velimus, hoc ius occaſionem breuem calumniæ. Quid enim ſi vnum aliquis ſcripſerit teſtamentum? poteſt videri non vltimum, quod magis iure primum dixerimus. Sed quemadmodum inter plurima teſtamenta vltimum valere oportet, ita hæc manifeſta legis voluntas eſt, vt id teſtamentum valeat poſt quod nullum teſtamentum eſt.* Supremus ergo vel vltimus non ſemper dicitur comparatione primi, ſicut nec retro proximus comparatione vltimi. Nam & qui ſolus eſt, proximus eſſe intelligitur in XII. tab. & in edicto prætoris: & ita commorientibus ſubſtitutus intelligitur qui ſupremo morienti ſubſtitutus eſt: itemque peregre defunctis, ſi ignoretur vter prior deceſſerit, *l. pen. de bon. poſ. ſec. tab.* Ceterum opponi huic ſententiæ ſolet *l. 34. ad SC. Treb.* quæ negat fideicommiſſarium admitti, cui is qui ex fratribus ſupremus moreretur, hereditatis partem ſuam reſtituere rogatus eſt, ſi ſimul fratres diem ſuum obierint, & probari non poſſit quis obierit nouiſſimus. Et reſpondet recte Accorſius: in ea ſpecie voluiſſe teſtatorem vt ſubſtitutus haberet partem tantum: in hac autem ſpecie, vt haberet totum. Fuiſſe enim in illa fideicommiſſarium ſubſtitutum in partem ſupremi. Vni igitur, non vtrique. Quæ pars illa ſit, quis ille cui ſubſtitutus eſt fideicommiſſarius, probare non poteſt. Non ergo ius deficit, ſed probatio. Et hoc eſt quod ait lex, Si non oſtenderit quis nouiſſimus obiiſſet. Nam probatio à fideicommiſſario exigitur. In noſtra ſpecie pupillaris ſubſtitutio facta non eſt in partem ſupremi morientis, ſed ſupremo morienti. Non igitur vni, ſed & vtrique ſupremo morienti. Nec caſus ſingularis dubitationem facit quo minus ſubſtitutus vtrique heres ſit: ſed vox Supremus, quæ comparatiua eſt. Denique non eſt neceſſe vt ſubſtitutus probet quis nouiſſimus mortem obierit. Et nihil intereſt, vtrique ſubſtituat pater nominatim hoc modo, Si ambo impuberes deceſſerint, Si vterque impubes deceſſerit, an ſupremo morienti: Nam vtroque caſu priorem mori inteſtatum pater voluit, poſteriorem teſtatum, ſi diuerſis temporibus morerentur: & vtrumque teſtatum, ſi commorerentur, *l. qui duos, hoc tit. l. pen. C. de impub.* & conſequenter extraneis heredibus inſtitutis, inter quos non ſit ius legitimarum hereditatum, & ſubſtitutione verbis precariis (directo enim ſubſtitui eis in ſecundum caſum non poteſt) facta vtrique vel ſupremo morienti, dicam priorem mortuum poſteriori obſtrictum eſſe fideicommiſſo, & poſteriorem ſubſtituto: imo & ſubſtituto vtrumque, ſi ſimul obierint, *l. Titia §. Seia, de leg. 2.* Non venit igitur ſubſtitutus antequam vel ordine vterque vel pariter vita deceſſerint. Superſtes enim ſubſtituto præfertur. Et hæc fuit Sabinianorum ſententia, quam Iuſtinianus approbauit. Proculiani ſubſtitutum præferebant heredi legitimo, moti (vt arbitror) ambiguitate verbi Vterque, quo etiam ſignificatur Alteruter: & eadem ratione ſi duo impuberes fuiſſent inſtituti & inuicem ſubſtituti, & ei qui ſupremus moreretur, Titius, quo genere teſtator omni modo vtrumque filium vult mori teſtatum, mortuo vno, ſtatim vna cum ſuperſtite Titium admittebant. Et inde ratio dubitandi in *l. 25. hoc tit.* quod ſcilicet ſupremo ſubſtitutus, vtrique videatur ſubſtitutus, & debere igitur moriente vno, concurrere cum altero ſubſtituto. Sed Iulianus (qui ex Sabinianis fuit) fratrem præfert Titio. At finge: Pater duos filios impuberes heredes inſtituit, & ei qui ſupremus impubes moreretur, vel etiam ſi vterque impubes moreretur, ſubſtituit Titium. Prior mortuus eſt pubes, herede inſtituto extraneo, omiſſo fratre, poſterior mortuus eſt impubes: an in partem poſterioris ſubſtitutus admittetur? quod verba illa non patiuntur, Si vterque impubes deceſſerit, niſi Vtrumque pro alterutro accipias: quod non fit vulgo. Voluntas facile patitur vt habeat partem is quem totum habere voluit teſtator, ſi poſterior priori ſucceſſiſſet: & ita definitur in ſubſtitutione precaria, *l. heredes §. cum ita, ad Treb.* Et hoc in tractatu nulla eſt differentia inter ſubſtitutionem directam & precariam. Male etiam illi opponitur *l. pen. C. de impub. & aliis ſubſt.* cum longe ſit alia eius ſpecies, nempe hæc. Duos filios impuberes heredes inſtituit: &, ſi vterque impubes decederet, ſubſtituit Titium. Prior mortuus eſt impubes, an ſtatim ſubſtitutus admittetur? Minime: præfertur enim frater ſuperſtes: Quia ius legitimæ hereditatis inter fratres conſeruari voluit teſtator, *l. vel ſingulis, hoc tit.* Subſtitutus repellitur, quia venit contra verba & contra mentem teſtantis. In ſpecie §. *cum ita*, venit contra verba, non contra mentem: idcirco non repellitur, quia verba menti ſubſeruiunt. Ad hæc repetendum eſt quod diximus ſupra forſitan obſcurius, ſubſtitutione facta duobus impuberibus his verbis, Si vterque impubes deceſſerit, vel ei qui ſupremus morietur,

multum intereſſe, diuerſis temporibus, an ſimul impuberes obierint. Nam priore caſu ſuperſtes frater fratri ſuccedet ab inteſtato, ac deinde mortuo etiam ſuperſtite impubere, ſubſtitutus ei ſuccedet ex teſtamento, & in eius hereditate inueniet bona præmortui fratris. Poſteriore caſu ſubſtitutus vtrique ſuccedet ex teſtamento. Hæc differentia gignit aliam: nam fratribus ordine mortuis, in perſona prioris irrita fit ſubſtitutio, *l. coheredi §. pen. hoc tit.* atque adeo legata etiam ex parte prioris à ſubſtituto relicta irrita fiunt. In perſona poſterioris, ſi & ipſe impubes moriatur, ſubſtitutio valet, & debentur legata ex parte eius à ſubſtituto relicta, & ſubiiciuntur Falcidiæ: ita vt ſalua ſit ſubſtituto ſeſcuncia, id eſt, quadrans portionis nouiſſimi pueri: in quem non imputabit bona præmortui fratris, quæ inuenit in bonis nouiſſimi: quia ex fraterna non ex paterna hereditate ſunt, & aliena aduentitiaque in Falcidiam non imputantur: & ſubſtitutus pupillaris hac in cauſa inſtituto comparatur, *l. 11. §. ſi filio, ad leg. Falcid.* Quod ſi fratres pariter mortui ſint, quia duæ hereditates ſubſtituto ex ſubſtitutione deferuntur, duas etiam ſeſcuncias detrahet, ſiue totius hereditatis paternæ quadrantem, quaſi à patre heres inſtitutus ex aſſe: & ideo, ſi quadrantem ſaluum habeat in vna hereditate, nihil detrahet ex altera. Et hæc ita demonſtrantur *l. qui duos. hoc tit. l. pater filiam §. vlt. ad leg. Falcid.* Et de commorientibus hactenus. Sequitur alia quæſtio.

Filium impuberem & Titium heredes inſtituit, Titio Mæuium ſubſtituit, filio, quiſquis ſibi heres eſſet ex ſupra ſcriptis, ſubſtituit. Titius omiſit hereditatem, Mæuius adiit. Mortuo deinde filio, putat magis ei ſoli ex ſubſtitutione deferri pupilli hereditatem, qui patris quoque hereditatem adierit.

Hæc primum in hac ſpecie dubitatio occurrit, an valeat ille gradus quo Titio ſubſtitutus eſt Mæuius, quia ab eo filius præteritus eſt. Sed didicimus valere iam ſupra, *l. 14. §. quod vulgo. de lib. & poſt.* quem ob eam cauſam cum hoc coniungendum eſſe arbitramur. Alteram dubitationem faciunt hæc verba, Ex ſupra ſcriptis, an ex ea ſubſtitutione filio impuberi ſuccedant, non tantum qui patri heredes extiterunt, ſed & quicunque heredes ſupra ſcripti ſunt, licet heredes non extiterint: quod negatur hoc loco, dum dicitur magis ſoli Mæuio ex ſubſtitutione pupillari deferri hereditatem, qui omittente Titio patris quoque hereditatem adiuit, & Titium qui omiſit paternam, repelli etiam à pupillari, *l. qui libertis, in princ. hoc tit.* Condicionalis enim hæc pupilli ſubſtitutio eſt. In pura, aliud eſt. Præfertur enim Mæuio Titius, qui pure impuberi ſubſtitutus eſt, licet paternam hereditatem repudiauerit. & in *l. ſed ſi plures §. filio. hoc tit.* Quod ait coheredem eundemque ſubſtitutum filij impuberis, qui patris hereditatem repudiauit, non poſſe pupillarem amplecti, ita procedit, ſi ſubſtitutum non habuerit. qui modus retrahendus eſt ex § *ſi ex aſſe*, qui mox illum ſequitur. Ergo ex ſubſtitutione condicionali, quiſquis mihi ex ſupra ſcriptis heres erit, vocantur ſcripti, quocunque gradu ſcripti ſint, qui modo patri heredes extiterint. Sufficit autem extitiſſe ſemel, licet, cum filius moritur, eſſe deſierint, *l. in ſubſtitutione, hoc tit.* Additur in fine huius legis,

Etiamſi contra patris tabulas bonorum poſſeſſio petita ſit, ſubſtitutio tamen pupillaris valet, & legata omnibus præſtanda ſunt, quæ à ſubſtitutione data ſunt.

Hinc apparet quam diſtet querela inofficioſi teſtamenti à bonorum poſſeſſione contra tabulas. Querela, ſi actum ſit in ſolidum, & reſciſſum teſtamentum paternum, pupillaris etiam ſubſtitutio reſcinditur, omniaque legata infirmantur, ſiue ab inſtituto, ſiue à ſubſtituto data ſint, nullis perſonis exceptis, & libertates & tutelæ. quia totum teſtamentum præſumitur eſſe hominis male ſani voluntas. Bonorum poſſeſſio contra tabu-
A las non reſcindit ſubſtitutionem pupillarem, vulgarem reſcindit. Et legata (inquit) à ſubſtitutione data, omnibus præſtanda ſunt. Quod ad differentiam legatorum dicit quæ ab inſtitutione data ſunt. Nec enim omnibus præſtanda ſunt, ſed exceptis perſonis tantum ex edicto De legatis præſtandis. Ratio differentiæ hæc, quia querela eſt iuris ciuilis, id eſt ex lege Glicia. Bonorum poſſeſſio iuris prætorij, & ius prætorium plerumque ciuili benignius. Conſeruat enim prætor quæ conſeruari bonum & æquum eſt: Legis rigor omnia reſcindit. Et querelam eſſe iuris ciuilis, vel ex eo apparet, quod re iudicata ſecundum exheredatum qui egit querela, heres ſcriptus, qui ſemel ex teſtamento heres extitit, deſinat eſſe heres, *l. in ſubſtitutione, hoc tit.* quod non ita fit pe-
B tita bonorum poſſeſſione contra tabulas. Quod diximus de querela, idem obtinet in iure eo quod habet filiusfam. præteritus vt dicat teſtamentum nullum. Qua ratione vtilius fuerit filiofam. præterito, dicere nullum quam bon. poſſeſſionem contra tabulas petere, licet alias nonnunquam vtilior ei ſit bonorum poſſeſſio contra tabulas, vt docui ſupra *ad l. 14. de lib. & poſt.* Et in bonorum poſſeſſione quidem, quæ præteritis datur & iure nullius dicendi teſtamenti, nihil hodie mutatum eſt: in querela quæ exheredatis datur, vſque adeo innouata ſunt omnia, vt mitior reddita ſit bonorum poſſeſſione contra tabulas. Solam enim inſtitutionem vel ſubſtitutionem vulgarem reſcindit: cetera præter inſtitutionem firma permanent, id eſt tabulæ pupillares, le-
C gata, fideicommiſſa, tutelæ, libertates, adſignationes libertorum. Ergo legata relicta ab inſtitutione, omnibus præſtanda ſunt, quæ tamen petita bonorum poſſeſſione contra tabulas non præſtantur omnibus. Sequitur *l. 21. De teſt. mil.*

Ad L. Quod conſtitutum 21. de teſtam. milit.

QVOD *conſtitutum eſt vt teſtamentum militia tempore factum, etiam intra annum poſt miſſionem valeret, quantum ad verba eius, ad eos duntaxat qui mitti ſolent, id beneficium pertinere exiſtimauit. Secundum quod neque præfectos, neque tribunos, aut ceteros qui ſucceſſoribus acceptis militare deſinunt, hoc priuilegium habituros.*

MILITARE deſinunt alij miſſione, alij ſucceſſori-
D bus acceptis. Qui miſſione accepta, non poſſunt iure militari facere teſtamentum, ſed quod fecerunt in militia, valet intra annum poſt miſſionem: nec enim antequam is annus exierit, quod fecerunt in militia iure militari, valere deſinit. Et hoc eſt ex Conſtitutionibus, quæ an etiam ad duces exercitus pertineant, & tribunos cohortium aut legionum, vel præfectos, qui non miſſione, ſed ſucceſſoribus acceptis, militare deſinunt, quæritur. Et Africanus ſignificat non pertinere. Itaque poſſunt quidem iure militari teſtari quandiu exercitui aut cohorti, alæ, legioni præſunt, *l. 20. hoc tit. l. 4. & vlt. C. eod. l. 19. C. de inoff. teſt.* Sed ſtatim atque ſucceſſorem acceperint, teſtamentum iure militari valere de-
E ſinit, nec valet intra annum poſt ſucceſſionem. Et hoc quantum ad verba (inquit) Conſtitutionum, quæ de miſſis loquuntur, non de iis quibus ſucceſſor datur, qui proprie mitti non dicuntur. Sed quid vetat tentare ex ſententia Conſtitutionum, etiam ad eos beneficium illud pertinere, ſicut edictum de iis qui notantur infamia, quod de dimiſſis loquitur, extendi legimus etiam ad eos quibus ſucceſſores dantur, tribunos puta & præfectos & duces, *l. 2. De iis qui not. inf.* Sed ad alia tranſeamus. In *l. 47. De adqu. her.* Africanus ait:

Ad L. Qui ſeruum 47. de adquir. hered.

QVI *ſeruum ſuum heredem inſtitutum adire iuſſerat, priuſquam ille adiret, furioſus eſt factus. Negauit*

Digitized by Google

recte ſeruum aditurum. quoniam non niſi voluntate domini adquiri hereditas poteſt: furioſi autem nulla voluntas eſt.

IVSSVM adeundæ hereditatis reuocare dominus poteſt re integra, *l. ſi quis mihi bona, §. vlt. hoc tit.* quemadmodum ſi iuſſerit cum ſeruo contrahi, *l. 1. §. ſed ego quæro, quod iuſ.* Vel ſi quis alius alteri mandauerit aliquid, conſtat mandatum extingui finita voluntate, *l. ſi vero non remunerandi, §. pen. Mand.* Sed & poſt iuſſum adeundæ hereditatis interueniente furore domini, iuſſum extingui Africanus docet hoc loco. Nam in omnibus his cauſis perſeuerantem voluntatem exigimus, quæ nulla eſt in furioſo. Ergo extingui etiam mandatum quodlibet puter, furore interueniente re integra, exemplo iuſſi, ſicut vtrumque certum eſt pœnitentia finiri. Mandatum certe petendæ bon. poſſeſſionis furore finitur. *l. ſeq.* Mandatum dico petendæ bon. poſſeſſionis. Nam mandatum adeundæ hereditatis, nullum eſt. Sed & morte tam iuſſum adeundæ hereditatis, quam mandatum aliud quodlibet finiri aio, *l. ſi per epiſtolam, hoc tit.* Nec moueor *l. 6. §. ſi is qui putabat, hoc tit.* quia de filiofam loquitur, non de ſeruo. Et hac in re filiusfamilias habet præcipua quædam. Vt propter patris furorem non prohibeatur adire, etiamſi ſanus cum eſſet pater, eum adire non iuſſerit, *l. ſuus heres, hoc tit.* Et conſequenter, vt iuſſum ſani patris, poſtea furore incidente, non finiatur. Nec abs re id tantum de ſeruo Africanus ſcripſit, non de filiofamilias. Item vt mortuo patre qui iuſſerit adire, filius adeundo ſibi adquirat, *d. §. ſi is qui putabat.* qui etſi non iuſſiſſet pater, recte adiret poſt mortem eius, & ſibi hereditatem adquireret. Idem eodem titulo ita ſcribit l. 49.

Ad L. Pupillum 49. de adquir. heredit.

PVPILLVM *etiam eo tutore auctore, qui tutelam non gerat, hereditatem adeundo obligari ait.*

PER tutorem adire hereditatem pupillus non poteſt, *l. potuit, C. de in. del.* Per ſe adire poteſt tutore auctore, ſi fari poſſit, *l. pupillus, hoc tit. l. 1. C. ad Tertyl.* An & tutore honorario auctore? Sic Iuliano videtur, vel Africano. Sed obſtat *l. 4. De auct. tut.* quæ negat pupillum alienare vendendo & tradendo honorario tutore auctore. Puto venditionem traditionem ab aditione ſeparandam eſſe. Quia aditio, animi potius eſt quam facti, vel adminiſtrationis, *l. 20. hoc tit.* Et ſuppletur facile animus quolibet tutore auctore, *l. pupillus, De reg. iur.* Venditio, traditio, facti eſt potius quam animi, *l. conſilio §. vlt. D. de cur. fur.* Et ideo auctoritatem eius tutoris deſiderat qui negotia gerit, nec ſufficit honorarij. Atquin ſolutio facti eſt, *d. l. conſilio*, & fit tamen recte honorario, *l. quod ſi forte §. 1. de ſolut.* Fit recte honorario (fateor) ſed ab eo vel à pupillo eo auctore non fit recte, ſicut nec venditur traditur recte. Azo confingit fruſtra in *d. l. 4.* interdictam à prætore adminiſtrationem fuiſſe ei tutori, cuius auctoritas negatur ſufficere. Eſt autem, vt attigi iam ſupra, hæc Africani ſententia accipienda nobis de pupillo maiori infante, id eſt qui fari poteſt. Nam infans ne tutore quidem auctore adire hereditatem poteſt, quia verba aditionis loqui non poteſt; ſed ſubuenitur ei, vt per tutorem adire poſſit, *l. ſi infanti, C. de iure del.* At quæri poteſt cur non adeat hereditatem pupillus maior infante, quamuis lucroſa ſit, nec vllum habeat damnum ſine tutoris auctoritate, adquirat tamen poſſeſſionem ſine tutore, vt eſt proditum *l. 4. §. pupillus, de vſu p. & vſuc. l. quamuis § infans. De adqu. poſſ.* vbi etiam, quemadmodum hoc loco, & *l. 8. §. vlt. hoc tit.* & alijs pleriſque, pupillus qui dicitur ſimpliciter, is eſt qui maior infante eſt, ſiue ἄνηβος πλησιοτελεῖς, vt eo in loco Baſilica interpretantur. Et exiſtit etiam ea in re alia differentia inter pupillum & infantem: Nam infans ſolus adquirere poſſeſſionem non poteſt ſine tu-

A tore, *d. §. quamuis.* Auguſtinus XIII. De Trinitate, *Sic puer infans, quamuis ditiſſimus natus, cum ſit dominus omnium quæ iure eius ſunt, nihil poſſidet mente ſopita.* Quod ita vertit Maximus Planudes, Οὕτω καὶ παιδίον νήπιον, εἰ καὶ τὰ μάλιστα πλουσιώτατον ἐγεννήθη, κύριος ὢν πάντων ἃ κατὰ νόμους αὐτοῦ εἰσὶ, οὐδὲν κέκτηται, τοῦ νοῦ καθεύδοντος. Sed ratio differentiæ quam indagare cœpi, inter hereditatem & poſſeſſionem hæc eſt, quia aditio animi & conſilij eſt potius quam facti. Suppleri igitur neceſſario debet tutoris auctoritate. Nam nec curatoris auctoritas ſufficit, *l. cum in vna, §. vlt. de app.* Curator exequitur ea quæ ſunt facti: tutor quæ conſilij, animi, iuris. Poſſeſſio autem facti eſt potius quam animi, *l. 1. §. apiſcimur, de adqu. poſſ.* Potius accipio comparate. nam & in aditione facti eſt aliquid, *l. liber homo, de adqu. rer. dom.* Et poſſeſſio, etiam

B animi eſt, *l. poſſeſſio quoque, de adqu. poſſ.* Ideoque in adquirenda poſſeſſione, tutoris auctoritas neceſſaria videbatur eſſe. ſed fauorabiliter receptum eſt, vt etiam ea non interueniente, recte pupillus poſſeſſionem nanciſcatur, maior infante. Et præterea adeptio poſſeſſionis pupillum non obligat: aditio obligat æri alieno, *l. 8. hoc tit.* Sequitur in l. 51.

Ad L. Qui duobus 51. eod.

EVM *qui duobus teſtamentis eiuſdem teſtatoris heres ſcribitur, cum dubitet num poſterius falſum ſit, ex neutro eorum poſſe adire hereditatem placet.*

PRIVS teſtamentum poſteriore rumpitur. Finge:

C Idem vtroque teſtamento heres ſcriptus eſt: ſed dubitat num falſum ſit teſtamentum poſterius, atque adeo ambigit num potius adire debeat ex priore. Dum ita in incerto eſt animus, adire hereditatem non poteſt: quia certum de teſtamento, certo iudicio accedere ad hereditatem oportet. Quod expoſuimus iam ſatis ſupra, initio Tractatus primi. Ad hæc Africanus addit quæ ſequuntur.

Filiusfam. heres ſcriptus, patrem ſuum certiorem fecerat, videri ſibi ſoluendo eſſe hereditatem: pater reſcripſerat, ſibi parum idoneam renuntiari: itaque debere eum diligentius explorare, & ita adire, ſi idoneam comperiſſet. Filius acceptis literis patris, adiit hereditatem. Dubitatum eſt an recte adiſſet. Probabilius diceretur, quandiu perſuaſum ei non ſit ſoluendo eſſe hereditatem, patrem non obligaſſe. Sed & ſi

D *quis ita dixerit, Si ſoluendo hereditas eſt, adeo hereditatem, nulla aditio eſt.*

Filiusfam. cui delata eſt hereditas, non poteſt adire iniuſſu patris, ne inuitum æri alieno obliget. Iuſſum præcedere debet: & fieri poteſt per epiſtolam, *l. ſi quis mihi bona §. iuſſum, l. 50. hoc tit.* Finge: Mandauit filio pater per epiſtolam vt adiret hereditatem, ſi idoneam comperiſſet. Adiuit cum nondum ſibi perſuaſum eſſet idoneam eſſe hereditatem. Nulla eſt aditio. Valet, ſi alia opinione adiuit, *d. l. ſi quis § pater.* Iuſſum poteſt eſſe condicionale: aditio non poteſt eſſe condicionalis. Et hoc eſt quod ſubijcitur, nullam quoque aditionem eſſe factam his verbis, *Si ſoluendo hereditas eſt, adeo here-*

E *ditatem*: Quia ſcilicet actus legitimus eſt: atque ideo fieri debet pure, & ſemel, & tutore auctore, non curatore, & iuſſu patris vel domini, & teſtato, & certis conceptiſque verbis, & per ſe, non per alium: & ſymbolo interueniente aliquo, veluti percuſſione digitorum. Quæ omnia ceſſant in petitione bonorum poſſeſſionis: quia ius prætorium, ius ſolemne non eſt, *l. 27. De reg. iur.* Sed hæc ſunt facillima: ſequentur difficiliora. In *l. 14. De bon. poſſ. cont. tab.* Africanus ait,

Si duobus filiis emancipatis, alter heres inſtitutus ſit, alter præteritus: ſi inſtitutus adierit, quamuis verbis edicti parum expreſſum ſit, tamen non poſſe eam petere bonorum poſſeſſionem, reſpondit, quia iudicium patris ſequutus ſit. Nec enim emancipatum, ſi legatum acceperit, admitti ad

Digitized by Google

bonorum poſſeſſionem, ſiue ab heredibus inſtitutis, ſiue ab iis qui contra tabulas petierint, acceperit. Sed illud obſeruădum, vt prætor eum qui heres inſtitutus adierit, in eam partem qua ſcriptus ſit, tueri debeat, dum tamen non ampliorem quam habiturus eſſet, ſi bonorum poſſeſſionem accepiſſet: vt hactenus deteriorem cauſam ſuam fecerit. quod ſi ex minore parte ſit inſtitutus, eam duntaxat retinere poſſit, & quod extraneis quoque legata præſtare cogatur. Quod ſi is qui in poteſtate eſt, heres inſtitutus ſit, quoniam neceſſarius heres ſit, non aliud dici poſſe, quam & ipſum petere poſſe bonorum poſſeſſionem, ſi modo hereditati ſe non immiſcuerit. Tunc enim quia iudicium patris comprobaſſe videtur, in eodem loco quo emancipatum haberi debere.

Bonorum poſſeſſio contra tabulas datur filio præterito, ſiue ſcriptus heres adierit, ſiue non adierit. Eſt enim contra lignum, *l. quod vulgo, hoc tit.* id eſt, contra ligneas tabolas teſtamenti, non contra heredem: vt querela, & illa bonorum poſſeſſio quæ datur patrono præterito, quæ ſunt contra heredem. Sed petita à filio præterito bonorum poſſeſſione contra tabulas, & inſtituto herede alio filio, quantum ad inſtitutum attinet, multum intereſt vtrum adierit ipſe aut petierit bonorum poſſeſſionem ſecundum tabulas, an non. Finge: Duo ſunt filij emancipati, vnus inſtitutus, alter præteritus. Aut inſtitutus adit, aut non. Si non adit, propter præteritum qui edictum committit, & ipſe qui inſtitutus eſt ad bonorum poſſeſſionem contra tabulas admittitur, *l. 3. §. ſi quis ex liberis, hoc tit.* etiam præterito nondum petente, *l. ſi poſt mortem §. vlt. eod.* Et per eam quidem bonorum poſſeſſionem, modo ampliorem conſequitur hereditatis portionem quam habiturus eſſet, ſi ſolus fuiſſet, modo minorem. Ampliorem, vt ſi inſtitutus ſit ex vncia, aliis coheredibus adiectis, ſemiſſem conſequitur, inter eum & fratrem præteritum quaſi ab inteſtato ex æquis partibus diuiſa hereditate. Minorem, vt ſi inſtitutus ſit ex dodrante, admiſſa bonorum poſſeſſione contra tabulas, ad ſemiſſem redigitur, *l. non putauit, §. vlt. l. pen. §. videamus, hoc tit.* Quod ſi filius inſtitutus, hereditatem adiit, aut bonorum poſſeſſionem ſecundum tabulas petiit, hoc caſu, quia iudicium patris ſequutus eſt, beneficio præteriti poſtea non admittitur ad bonorum poſſeſſionem contra tabulas. Nam & filius præteritus, ſi legatum acceperit vel alias agnouerit iudicium defuncti, bonorum poſſeſſionis contra tabulas emolumentum habere non poteſt, *l. 3. §. vlt. l. ſi præteritus, l. ſi poſt mortem, §. alias, hoc tit.* Et recte, Acceperit: nam ſecus eſt ſi petierit, & antequam acciperet pœnitentiam egerit, *l. 8. in prin. De bon. lib.* Neque vero quidquam intereſt ab heredibus inſtitutis legatum acceperit, an ab aliis fratribus præteritis, qui contra tabulas petierint, & exceptis perſonis ex edicto legata præſtiterint, vt Africanus ait hoc loco. Nam vtroque genere, qui elegit legatum, & generaliter quicunque approbauit iudicium defuncti, repellitur à bonorum poſſeſſione contra tabulas, ſiue ad eam directo veniat, ſiue aliorum beneficio. Et præterea filij qui ex teſtamento hereditatem adiit, portio minui poteſt, augeri non poteſt. Minuitur, ſi inſtitutus ſit ex dodrante. Nam petita à fratre præterito bonorum poſſeſſione contra tabulas, prætor inſtitutum qui adiit tuetur perinde atque ſi bonorum poſſeſſionem contra tabulas accepiſſet in virilem portionem tantum, atque adeo in ſemiſſem, ſi duo ſint fratres, in trientem ſi tres. Non augetur, ſi inſtitutus ſit ex vncia. Nam prætor eum tuetur in vnciam tantum, *l. 5. §. ad eum, l. is qui §. ſed ſi ſcriptus, tit. ſeqn.* quod eſt ex ſententia Iuliani comprobata Conſtitutione Antonini Pij, *l. 5. 7. 23. eod. tit. l. qui duos, l. vlt. de coniung. cum emanc. lib.* Nam edictum prætoris liberis conſeruabat tantum legata, non hereditates. Et hæc quidem dicimus de filio emancipato herede inſtituto: idem tamen eſſe in ſuo Africanus adiicit. Nam &

A huius portio augeri vel minui poteſt, admiſſa bonorum poſſeſſione contra tabulas: & contra ea non admiſſa, ſi miſcuerit ſe bonis, minui poteſt, quia & ipſe redigitur ad virilem, augeri non poteſt, *l. 1. §. ibidem, De collat. bon.* Emancipatus hereditatem adquirit approbatque iudicium defuncti adeundo: ſuus miſcendo ſe. Sed & iure ciuili hic etiam inuitus & ignorans hereditatem adquirit exiſtentia ſola, non etiam ſequitur iudicium defuncti. Quapropter integrum ei eſt petere bonorum poſſeſſionem contra tabulas, ſi nondum immiſcuerit ſe hereditati. Duo tantum ſunt caſus, quibus is qui adiit vel bonorum poſſeſſionem ſecundum tabulas petiit, non caret emolumento bonorum poſſeſſionis contra tabulas. Vnus eſt, ſi coactus adiit iuſſu patris adoptiui,
B & mox à patre adoptiuo emancipatus ſit. Nam commiſſo per alium edicto, habebit ipſe potius etiam poſt aditionem commodum bon. poſſeſſionis contra tabulas patris naturalis quam pater adoptiuus, *l. ſi poſt mortem §. ſi in adoptionem, hoc tit.* Alter caſus eſt, ſi pendente condicione petierit bonorum poſſeſſionem ſecundum tabulas, & poſtea condicio defecerit: quia deficiente condicione, petitio irrita conſtituitur: & ideo tuendus erit in virilem, etiamſi ex minore parte heres ſcriptus fuerit, perinde atque ſi contra tabulas, non ſecundum tabulas bonorum poſſeſſionem accepiſſet, *l. 3. §. ſi ſub ea condicione, hoc tit.* Etiam illud non eſt omittendum, in querela inofficioſi teſtamenti non idem penitus obſeruari: Nam frater inſtitutus ex minore parte, adiecto coherede, exheredato altero fratre, ſi adierit heredita-
C tem (quod neceſſario exigitur vt exheredato competat querela) & forte totum teſtamentum reſcindatur per querelam, ab inteſtato vocatur in virilem, *l. mater §. vlt. de inoff. teſt.* Sed etſi pro parte reſciſſum ſit teſtamentum, vt ſi filius ſit inſtitutus ex ſextante, extraneus ex dextante, & exheredatus alter filius egerit vt debuit contra extraneum, & obtinuerit, augebitur portio fratris inſtituti. Dextans namque ablatus extraneo ita diuidetur, vt ſemiſſem habeat exheredatus, trientem inſtitutus frater. Quæ Græcorum interpretum opinio eſt. Proinde inſtitutus frater contra quem exheredatus non egit, ſextantem habebit ex teſtamento, trientem ab inteſtato, & ſic querela facit non tantum vt eiuſdem pecuniæ alter ſit ex teſtamento heres, alter ab inteſtato: ve-
D rumetiam vt vnus idemque ſit eiuſdem pecuniæ heres, partim ex teſtamento, partim ab inteſtato. Quod ſumme notandum eſt. Sed ad ius prætorium redeamus. Alia hoc loco notatur differentia inter eum qui adiit vel miſcuit ſe, vel bonorum poſſ. ſecundum tabulas petiit (nihil enim intereſt) & eum qui non adiit: nam is qui non adiit, ſed petiit bonorum poſſeſſionem contra tabulas commiſſo edicto per præteritum, legata præſtat exceptis perſonis tantum. Is qui non petiit bonorum poſſeſſionem contra tabulas, ſed adiit, legata præſtat omnibus: atque ita deterior vbique eſt adeuntis condicio quam admittentis bonorum poſſeſſionem contra tabulas. Verum cum hac ſententia Africani pugnat omnino
E Paulus in *l. is qui §. ſed ſi ſcriptus, tit. ſeq* & vix eſt ſedandæ pugnæ ratio aut modus vllus. Rem fuiſſe controuerſam verba illa indicant in *§. ſed ſi ſcriptus, Et complures putant.* Vlpianus dubitat, *l. ſi duo, eod. tit* inclinare tamen videtur in Africani ſententiam. Exiſtimauerim Pauli (quam & complures amplectuntur) opinionem eſſe veriorem, vt filius inſtitutus qui adiit hereditatem patris, legata non præſtet extraneis. Nam & ratione meliore nititur, quod prætor eum hac ratione tueatur quia ex liberis eſt qui contra tabulas petere potuerunt. Non eſt igitur onerandus magis quam ij qui contra tabulas petierunt, maxime ſi plena voluntate non fruatur, id eſt ſi minuatur portio hereditatis teſtamento adſcripta concurſu præteriti. At contra ſi plena fruatur voluntate, libenter concedemus in Africani ſententiam: atque

Digitized by Google

ita tandem, vt nulla ſit in eiuſmodi cauſa diſſenſio inter iuriſconſultos, efficiemus Et Vlpianum quidem diſtinctione aliqua vſum hac in re, argumento eſt *l. filium* §. *vlt. tit. ſeq.* in qua concludit, exceptis perſonis ſolis præſtanda eſſe legata ab eo qui adit. de quo cum ſit neceſſe intelligi § *penult. & vlt.* igitur & quod ait, *Magis probatur*, idipſum eſt quod Paulus, *Complures putant*: quodque idem ait *d. l. ſi duo*, An omnibus, dubito, negantis oratio eſt potius quam adfirmantis, vt *l. 26.* § 1. *De teſt. tut. l. 3. De teſt mil.* Dubitans negat, *l. ſi quis teſtamentum, ad leg. Aq.* Et hæc quidem dicimus de emancipatis. Sed idem in ſuis, vt inſtituti ſi petierint contra tabulas exceptis præſtant legata, ſi miſcuerint ſe, omnibus, *l. filium, l. is qui, tit ſeq.* Sui tamen præteriti nullis præſtant legata. *d. l. is qui.* Recte autem in hac lege Flor. ſcriptum eſt, Quoniam neceſſarius heres ſit, non ſit, vt § *ſui autem, Inſt. de her. qua ab int.* Fit pro Exiſtit, quod ita Græci, ἐπειδὴ ἐκ διαθήκης ἀναφαίνεται. Sequitur in hac lege.

Filius in adoptiua familia vxore ducta filium ſuſtulit, eumque poſt mortem patris adoptiui emancipauit. Hunc nepotem contra tabulas aui naturalis decreto poſſe petere bonorum poſſeſſionem reſpondit. Item ſi filius emancipatus ſublato filio & emancipato adrogandum ſe dederit, & mortuo adoptiuo patre deceſſerit, & contra patris & contra aui tabulas ex decreto hunc admitti, minime dubitari debere, ne alioquin ab omnium bonis excluderetur.

Liberis emancipatis vel alias ſui iuris effectis, & iis qui ex eis naſcuntur, poſtquam ſui iuris effecti ſunt, præteritis datur bonorum poſſeſſio contra tabulas: quæ tamen non datur liberis in adoptionem datis vel poſt emancipationem adrogatis viuo aut mortuo patre naturali ante petitam bonorum poſſeſſionem contra tabulas, *l. 3. §. ſi emancipatus, 2. hoc tit.* Sed neque eorum liberorum liberis natis poſt adoptionem, qui adoptiuorum locum obtinent, *l. ex adoptiuo, De adopt.* vel tranſlatis vna cum patre in familiam adoptatoris. Et ratio differentiæ hæc eſt, quia emancipati non ſunt in aliena familia, aliumve patrem non habent: Adoptati ſunt in aliena familia, & ideo prætori pro extraneis habentur. Quod ſi forte liberi adoptione non mutarint familiam, vt ſi adoptentur à patre vel auo paterno, ſane hoc caſu præteritis non denegatur bonorum poſſeſſio contra tabulas patris vel aui naturalis, *l. 3. § ſi quis filio, l. vlt. hoc tit.* & hac de cauſa *l. ſi poſt mortem* §. 1. ponitur filius in adoptionem datus ſocero ſiue filij auo materno qui non admittitur contra tabulas patris naturalis, niſi inſtitutus commiſſo per alium edicto, *l. non putauit* § *in adoptionem, hoc tit.* Datus in adoptionem auo paterno, admittitur etiam præteritus. quæ res indicat ideo adoptatis & præteritis teſtamento patris naturalis non dari bonorum poſſeſſionem contra tabulas, quod ſint in aliena familia. Idem indicat & illud quod placet, emancipatos à parente adoptiuo viuo patre naturali edictum committere, id eſt præteritis eis teſtamento patris naturalis bonorum poſſeſſionem contra tabulas dari, quia in aliena familia eſſe deſierunt, *l. 6. §. vlt. hoc tit. §. at ij qui emancipati, Inſt. de her. qua ab int. def.* Sed non etiamſi moriatur pater adoptiuus viuo patre naturali. Nam etſi ſui iuris fiant morte patris adoptiui, tamen non deſinunt eſſe in eius familia, ſicut capitis deminutione, id eſt, emancipatione, *l. vtrum, hoc tit.* imo mortui, poſtea in adoptiua familia mortui dicuntur, *l. 3. § ſi pater, hoc tit.* Et hoc eſt quod dicitur, morte patris liberos fieri ſui iuris ſine capitis deminutione, *l. 3. §. vlt. ad Maced.* His cognitis, finge: Filius emancipatus dedit ſe in adoptionem, & in adoptiua familia vxore ducta, nepotem procreauit. Hic nepos nec viuo nec mortuo patre ſuo admittetur ad bonorum poſſeſſionem contra tabulas aui naturalis, niſi emancipatus ſit ab auo adoptiuo, viuo auo naturali, *l. ſi emancipatus, §. pen. & vlt. hoc tit.* Quid

A ſi à patre ſuo emancipatus ſit, in cuius recidit poteſtatem poſt mortem aui adoptiui, & viuo auo naturali? Et videtur non eſſe admittendus, quia non eſt emancipatus ab auo adoptiuo: ex edicto autem ij tantum vocantur, qui cum eſſent in adoptiua familia, à patre vel auo adoptiuo emancipati ſunt. Hic emancipatus fuit à naturali, non ab adoptiuo, in cuius familia natus erat. Decreto tamen ei ſubuenietur, id eſt, data decretali bon. poſſeſſione contra tabulas aui naturalis: Quia viuo auo naturali à patre ſuo naturali emancipatus fuit, licet ab auo adoptiuo nunquam emancipatus fuerit. Male Accurſius ponit hunc nepotem inſtitutum heredem: Nam ſi inſtitutus eſſet, edictalis bon. poſſeſſio contra tabulas ſufficeret commiſſo edicto per alium, nec eſſet neceſſaria decretalis. Male etiam (& in eo quoque à Bar-
B tolo reprehenditur recte) nihil intereſſe putat viuo an mortuo auo naturali hic nepos à patre ſuo emancipatus ſit: & ſatis eſſe, quod mortuo auo adoptiuo emancipatus ſit. viuo tantum auo adoptiuo, eam diſtinctionem admitti. Nam & mortuo vtroque adoptiuo & naturali auo, nepos emancipatus à patre, nec contra tabulas aui adoptiui admittitur, quia pater eum præcedit, nec contra tabulas aui naturalis, ne ſit in poteſtate patris qui ipſe admitti non poteſt contra tabulas patris ſui naturalis, nepotem emancipando poſt mortem aui patris ſui efficere vt ad eum potius bona perueniant, quam ad agnatos. Quæ ratio eſt *d. §. at ij qui emancipati.* Ponendum igitur neceſſario eſt in hac ſpecie nepotem illum à patre ſuo emancipatum viuo auo naturali,
C de cuius bonis agitur. Sequitur ſpecies alia: Filius emancipatus nepotem ſuſtulit & emancipauit, ac deinde tranſiit filius in adoptiuam familiam, nepos eo non tranſiit, quia emancipatus ab eo iam ante fuerat: & mortuo patre adoptiuo idem filius etiam mortuus eſt, atque ita mortuus eſt in adoptiua familia. Quæritur an nepos ille admittatur ad bonorum poſſeſſionem contra tabulas patris ſui. Mouet quod in alia familia eſt pater, in alia filius, ſicut ſi filium pater dediſſet in adoptionem: vt plane videantur hæc eſſe paria, ſiue dederit pater filium in adoptionem, ſiue ſeipſum. Et ita Iulianus ſcripſit, vtroque caſu filio præterito ex edicto non dari bonorum poſſeſſionem contra tabulas. De-
D creto tamen ei ſubueniri æquum eſt. Quia etſi in alia familia ſit filius, in alia pater, alium tamen patrem filius non habet: contra alium patrem habet, ſi filium pater dederit in adoptionem. & ideo hoc caſu omnimodo repellitur à bon. poſſeſſione cont. tabulas patris naturalis: illo caſu non repellitur à decretali, quin & ab edictali illo caſu eum repellendum non eſſe forſitan Vlpianus & Marcellus exiſtimarunt, *l. 3. § ſi pater, l. ſi pater ſe dederit, hoc tit.* Iulianus neceſſarium eſſe decretum. Rurſus quæritur an nepos ille admittatur ad bon poſſ cont. tab. aui naturalis. Mouet, quod ſi excluditur bonis patris, (vt certe excluditur edicto) & ab aui bonis excluditur: quia per patrem bona auita conſequitur, *l 10. §. 1. de bon lib* & hoc eſt quod ait, Ne alioquin ab omnium bonis excluderetur. Pono enim priorem auum deceſſiſſe,
E & filium inſtituiſſe, nepotem omiſiſſe. Nam ſi prior obiit pater, nihil vetat quo minus contra tabulas aui nepos admittatur ex edicto, cum familia aui non videatur exiſſe. Emancipati enim, & qui ex his naſcuntur, non ſunt in familia parentum iure ciuili, iure prætorio perinde accipiuntur ac ſi in familia eſſent, hac ratione, quod non ſint in aliena. Sed & mortuo primum auo, deinde patre, etiam contra tabulas aui decreto admittitur nepos, qui & decreto iungi patri debuit in ſucceſſione aui, *arg. l. emancipato, De coniung cum em. lib.* quandoquidem ipſe iure prætorio patre, ſi inſtitutus non fuiſſet, in bonis aui potior futurus erat Ipſe enim non erat in aliena familia, pater erat. Male Azo ad hæc verba, Mortuo adoptiuo patre, adiicit, idem & ſi

viuente

viuente: Nam viuente patre adoptiuo filius tabulas teſtamenti facere non potuit: & adducit in eam rem male *l. 3. §. ſi pater, hoc tit.* quaſi in ea mortuus in adoptiua familia dicatur is qui mortuus eſt viuo patre adoptiuo, cum is potius ſit qui morte patris adoptiui ſui iuris effectus eſt, non capitis deminutione, vt dixi ſupra. Male etiam Accurſius priorem mortuum fuiſſe patrem, vt docui ſupra. male nihil intereſſe vter prior deceſſerit. Expoſui duos caſus quibus præterito ex decreto datur bon. poſſ. cont. tab. non ex edicto. Sequitur *l. 18. De leg. præſt.*

Ad L. Nepos 18. de legat. præſt.

NEPOS *qui in poteſtate manſit, & filius ſuus heredes inſtituti ſunt, nepoti legatum dedit, pater eius emancipatus petit bon. poſſeſſionem, nepos legato contentus eſt. quidam in eum ſolum qui in poteſtate eſſet, legati actionem nepoti dandam reſponderunt, quia ei nihil auferatur, & emancipatus partem filij ſui occupet, in qua onus legatorum non conſiſteret. ſed rectius dicetur, in emancipatum ſolum dandam actionem nepoti, & quidem non vltra quadrantem.*

DVO ſunt filij, vnus ſuus, id eſt, in poteſtate, (vt *l. 6. de in. pat.*) alter emancipatus, & ex emancipato nepos retentus in poteſtate. Filius emancipatus præteritus, filius ſuus & nepos ex emancipato inſtituti ſunt ex æquis partibus. Nepoti hoc amplius legatum relictum eſt. Filio præterito committente edictum, omnes poſſunt petere bonorum poſſeſſionem contra tabulas. Quo caſu duo ſemiſſes fient, vnum habebit filius ſuus, in alterum concurrent filius præteritus & nepos ex edicto nouo, eumque partientur inter ſe, ita vt quadrantem habeat filius, quadrantem nepos, *l. ſeq. l. 1. §. inter, l. vlt. De coni. cum em. lib.* At finge, nepos non petit bonorum poſſeſſionem contra tabulas, ſed legato contentus eſt: debet alterutrum eligere, *l. 5. § omnibus, hoc tit.* Fratres petunt bonorum poſſeſſionem contra tabulas. Quæro, nepos à quo legatum accipiat, à patruo, an à patre, an ab vtroque. Quidam putant à patruo præſtandum legatum, quia plena fruitur voluntate, & pro eius tantum parte legatum valuit, pro parte nepotis inſtituti eiuſdem legatarij legatum non valuit, *l. legatum §. 1. de leg. 1.* & ideo nec à patre debetur, qui nepotis partem occupat. Sed rectius eſſe ait vt præſtetur à patre, vt onus legati ſubeat ad quem omiſſæ bonorum poſſeſſionis commodum redit, *l. 1. §. ſi quis ex nepotibus, De coni. cum em. lib. 1.* vt ſit filius oneri patri accepto legato, qui & fuiſſet accepta bonorum poſſeſſione. Sed non vltra quadrantem, inquit. Quæ verba non ſunt accipienda de quadrante Falcidiano, ſed de legato, ne excedat quadrantem, ne plus habeat nepos electo legato quam haberet ſi bonorum poſſ. contra tabulas accepiſſet. Legatum ergo nepoti præſtatur non à patruo, non ab vtroque, ſed à patre ſolo. Contra *l. nonnunquam § vlt. hoc tit.* exigere videtur vt præſtetur legatum ab vtroque. Species hæc eſt: Plures filij inſtituti ſunt, vnus præteritus, ab vno ex filiis nominatim relictum legatum eſt vni ex liberis parentibuſve. Si adiiſſent filij, ille ſolus præſtaret legatum qui oneratus eſt. Verum non adierunt, ſed petierunt bon. poſſeſſionem contra tabulas commiſſo edicto per præteritum. Quo iure rediguntur omnes ad portiones viriles, & pro eis portionibus id legatum præſtare compelluntur, non obſeruato iure teſtamenti, quo vnus eorum nominatim fuerat oneratus legato. In ea ſpecie ille vnus ex liberis cui legatum relictum eſt, nec inſtitutus, nec ex eis liberis fuit qui contra tabulas bonorum poſſeſſionem petere poſſunt: forte nepos fuit ex filia, vel nepos ex filio ſuſceptus poſt adoptionem, vel ſuſceptus poſt emancipationem, quem filius præcedebat. Huic legatum ex edicto conſeruatur petita bon. poſſeſſione contra tabulas: ita tamen vt ne

A amplius ex eo habeat quam virilem, *l. virilis, hoc tit.* Et eam quidem virilem portionem ei conficiunt omnes qui contra tabulas bonorum poſſeſſionem acceperunt. In ſpecie autem huius legis legatarius inſtitutus eſt, & petere potuit bonorum poſſeſſionem contra tabulas: & ideo electo legato, legatum ei non conſeruatur in virilem, id eſt, in trientem (quia tres fuiſſe proponitur) ſed legatum ei conſeruatur in quadrantem, ne plus habeat ex legato quam habiturus foret ex bonorum poſſeſſione cont. tab. Et ſeruata eadem comparatione, ſicut petita bonor. poſſ. contra tabulas, nepos quadrantem auferret patri, non patruo, ita petito legato, quadrans abſcedet patri non patruo. Et hanc diſtinctionem confirmat *l. vlt. De coniung. cum em lib.* Nam ſi duo ſint filij emancipati, vnus inſtitutus, alter præteritus:
B inſtituti etiam ſint ex filio præterito nepotes duo, vnus retentus in familia aui, alter natus poſt emancipationem patris, hic qui natus eſt poſt emancipationem, non admittitur ad bonorum poſſeſſionem contra tabulas: quia obſtat ei pater: alter qui natus eſt ante emancipationem, admittitur. Vterque tamen tuendus eſt in portionem hereditatis eam quam habituri erant patre eorum accipiente bonorum poſſeſſionem contra tabulas, ſi fuiſſent in aui poteſtate. Habituri autem ambo erant quadrantem: ſinguli ergo tuendi ſunt in ſeſcunciam. Sed eam auferet nepos ille qui non admittitur ad bonorum poſſeſſionem contra tabulas à patre & à patruo, ſemunciam & ſicilicum à patre, tantundem à patruo. Nam & legatum ei datum vterque præſtaret. Ille autem
C nepos qui admittitur ad bonor. poſſeſſionem contra tabulas ſeſcunciam auferet à patre ſolo, cui coniungitur ex edicto nouo: & conſequenter legati ei dati in patrem ſolum habebit actionem. Dices, quod Azo in *l. ſeq.* Deterior igitur huius quam illius conditio eſt, quod vnum hic, ille duos legati debitores habeat. Dicam, imo melior, ne in plures aduerſarios deſtringatur, *l. 2. De exerc. act.* & hac ratione eludam rationem illam, quod interſit creditoris duos reos habere, *l. 3. §. vlt. de lib. leg.* Tranſeamus nunc ad *l. 4. De col. bon.* cuius verba hæc ſunt:

Ad L. Filium 4. de collat. bonor.

D FILIVM *emancipatum dotem, quam filia ſua nomine dedit, conferre non debere, quia non ſicut in matrisfam. bonis eſſe dos intelligatur, ita & in patris, à quo ſit profecta.*

LIBERI emancipati petentes bonorum poſſeſſionem contra tabulas, vel vnde liberi liberis ſuis, id eſt, qui in poteſtate morientis fuerunt, conferunt bona propria vt ferant paterna. Sui non conferunt, quia nihil habent quod conferant. Imo poſſint quædam habere propria, vt caſtrenſia & quaſi caſtrenſia. Sed hæc præcipua retinent ex Conſtitutionibus, neque conferunt. Poſſit & filia quæ eſt in poteſtate, habere dotem in propriis bonis. Eſt enim dos etiam profectitia proprium filiæ patrimonium. Et hanc ſane confert fratribus ſororibuſve ex titulo ſequenti de dotis collatione. An etiam
E filius confert dotem vxoris ſuæ? Minime: quia etſi in bonis ſit mariti, mulieris tamen eſt. Imo etſi eam maritus morte mulieris lucratus ſit propter onera matrimonij quæ ſuſtinuit, præcipuam eam habere debet, *l. 1. §. emancipatus, l. 3. §. emancipati, hoc tit.* Rurſus quæritur hoc loco, an debeat filius emancipatus conferre dotem quam ſuæ filiæ dedit. Et reſpondetur non debere: quia bonis eius abſceſſit, *l. 1. §. vlt. tit. ſeq.* Communis quidem dicitur, *l. 3. ſol. mat.* Sed magis eſt filiæ quam patris. Et hoc quidem obtinet manente matrimonio, *l. pater, de euict.* Nam ſoluto matrimonio, & dote reuerſa ad patrem, facile admiſerim ſententiam Accurſij in *l. dotem, hoc tit.* vt eam fratribus conferat pater. Sequitur *l. 8. de Carb. edic.*

RRrr

Digitized by Google

Ad L. Deceſſit 8. de Carbon. ed.

DECESSIT, *quem ego filium meum & in mea poteſtate eſſe dico. Exiſtit impubes, qui eum patremfamilias, & ad ſe hereditatem pertinere dicat. Decretum neceſſarium eſſe reſpondit. Item emancipatus deceſſit inteſtato ſuperſtite filio impubere, qui ſe ei ſuum eſſe dicit. Ego contendo ante emancipationem conceptum, atque ideo in mea poteſtate eſſe, & bona emancipati ad me pertinere. Et quidem hunc filium eſſe conſtat. Sed hactenus de ſtatu eius quæritur, quod in poteſtate patris fuerit, necne. Sententia tamen edicti proculdubio ex Carboniano admittitur.*

Ex edicto Carboniano datur bonorum poſſeſſio decretalis contra tabulas vel inteſtati & nonnunquam ſecundum tabulas impuberibus liberis quibus fit controuerſia ſtatus, id eſt, qui negantur eſſe liberi, & quibus etiam fit controuerſia bonorum paternorum. Datur interim perinde ac ſi nulla eis controuerſia fieret, dilata vtraque controuerſia in tempus pubertatis. Pubertate finitur: & ideo à Græcis dicitur ἡ μέχρι τῆς ἥβης διαγωγή. Et vis Carbonianæ hæc eſt, vt ſolus poſſideat, niſi aduerſarius etiam ex liberis ſit, vt alatur interim, vt exerceat actiones, vt res perſequatur à poſſeſſoribus aliis qui hereditatis vel ſtatus controuerſiam non faciunt, vt ei conferatur, videlicet ſi aduerſario ſatis dederit. At finge: Controuerſia filio non fit an filius ſit, ſed an ius filij habeat: an & hoc caſu locus eſt Carboniano edicto? Quantum ad verba, non eſt locus: ſed ſententia edicti hunc etiam caſum complectitur, vt in ſpecie *l. prox. §. 1. ſup.* & in duabus quæ proponuntur ab Africano hoc loco, quarum prior hæc eſt. Mortuo Titio de bonis eius controuerſia cœpit eſſe inter auum & nepotem impuberem. Auus dicit Titium fuiſſe in ſua poteſtate: nepos eum fuiſſe in poteſtate aui negat, & ad ſe quaſi ſuum heredem hereditatem eius pertinere dicit: quod tacite auus negat, dum eum fuiſſe dicit in ſua poteſtate. Nam qui eſt in poteſtate, alium in poteſtate habere non poteſt. Non impuberem negat filium eſſe Titij, ſed in poteſtate. Controuerſia igitur tacita hæc non eſt, Quod impubes filius defuncti non ſit, ſed quod impubes in poteſtate defuncti non fuerit. Et tamen ei ex decreto dabitur bonorum poſſeſſio Carboniana: quia parum refert filius eſſe negetur, an ius filij habere. Poſterior ſpecies hæc eſt: Mortuo filio emancipato de bonis eius controuerſia cœpit eſſe inter auum & nepotem impuberem. Auus dicit nepotem conceptum ante emancipationem, atque ideo in ſua poteſtata eſſe, & bona filij emancipati ad ſe pertinere. Nepos ſe conceptum eſſe poſt emancipationem, & defuncto patri ſuum heredem eſſe. Controuerſia igitur hæc non eſt an filius ſit defuncti, ſed an in eius poteſtate fuerit. & nihilominus locus eſt edicto Carboniano. Quid diſtat prior ſpecies à poſteriori? In priori, controuerſia eſt principaliter de ſtatu patris pupilli: in poſteriori, de ſtatu pupilli. Itaque Cyrillus belle hanc legem ita in compendium redigit. Siue patrem pupilli, ſiue pupillum ipſum dicam eſſe in poteſtate mea, locus eſt edicto Carboniano. Et monet ad hanc legem pertinere, ſiue cum hac coniungendam eſſe *l. 4 de lib. exh.* quæ ſane eſt ex eodem libro Africani, & eius verba hæc ſunt:

Ad L. Si eum qui 4. de liber. exhib.

S*I eum qui ſe patremfamilias dicat, ego in mea poteſtate eſſe, & iuſſu meo adiſſe hereditatem dicam, tam de hereditate agi oportere, quam ad interdictum de filio ducendo iri debere ait.*

CARBONIANA bon. poſſeſſio datur, ſi fiat pupillo quæſtio de hereditate paterna & de ſtatu. Si de

A alterutro tantum quæratur, Carbonianæ locus non eſt. Sed quæſtio ſtatus differtur in tempus pubertatis ex Conſtitutionibus, non ex edicto: Quæſtio hereditatis ſtatim explicanda eſt, *l. 1. § ſi quis filium, l. 3. §. quamuis, de Carb. edic.* In hac ſpecie de hereditate ſimul & de ſtatu cõtrouerſia eſt. Nam vnus dicit ſe patremfamilias eſſe, contra alter filium eum eſſe ſuum, & in ſua poteſtate & hereditatem ab eo aditam ad ſe pertinere, quod iuſſu ſuo eam adierit. Sed non eſt quæſtio de hereditate paterna, & ideo etiamſi impubes ſit is qui ſe patremfamilias dicit, non eſt locus poſſeſſioni Carbonianæ, ſed ex Conſtitutionibus differtur quæſtio in tempus pubertatis, *l. Diui, de lib. cau. l. vbicunque, de ven. in poſ. mit. l. 3. §. ſi is qui, l. de bonis, in pr. l. ſi impubes §. ſi pupillus, l. cum ſine, de Carbon. edic.* vel ex cauſa cognitio

B repræſentatur, *l. 3. §. Iulianus, hoc tit.* & tunc perinde ac ſi puberi controuerſia fieret, agere petitione hereditatis debet is qui iuſſu ſuo aditam hereditatem dicit, ſimul atque interdicto de filio ducendo aduerſus eum quem in ſua poteſtate eſſe dicit, vt *l. 6. C. de pet. her. l. 1. C. de lib. exh.* Sed ſupplendum videtur tam hoc loco quam *d. l. 1. ex l. 3 §. Iulianus*, ad interdictum iri de filio ducendo, vel ad cognitionem. Ad interdictum ſi exiſtat filij defenſor aliquis. Ad cognitionem extraordinariam, ſi ipſe ſolus ſe defendat aduerſus eum qui ſe patrem eſſe dicit. Nam inter patrem & filium cognitionem ſuam interponit prætor, *l. 8. de probat. l. 1. §. per hanc, de rei vind.* Aduerſus extraneum cognitio non datur: aduerſus filium ſolum in-

C terdictum non datur, *l. 3. §. hoc autem, hoc tit.* Vel (quod verius eſt) etiamſi nullus ſit qui interdicto filium defendat, propter hereditatis quæſtionem, apud eum qui de hereditate cognoſcit, etiam interdicto agetur de filio ducendo, *l. 8. C. de pet. her. l. 1. & 2. C. de ord. iud. l. 3. C. de iudic.* Et in ſumma, aduerſus filium ſolum, interdicto principaliter non agitur, incidenter agitur recte. Ad bonorum poſſeſſiones pertinet etiam *l. 27. de bon. lib.* cuius verba hæc ſunt:

Ad L. Viuo filio 27. de bon. libert.

V*IVO filio ſi nepos exheredatur, nocebit ei exheredatio ad bona libertorum auitorum.*

SPO ad bonorum poſſeſſiones libertorum, non

D ingenuorum. Liberis patroni exheredatis teſtamento patroni, præteritis teſtamento liberti, non datur bon. poſſeſſio contra tabulas paterni vel auiti liberti. Igitur, etiamſi viuo filio nepos, eum nondum ſui heredis locum obtineret, ab auo exheredatus ſit, non dabitur ei bonorum poſſeſſio contra tabulas auitorum libertorum. & recte, Auitorum. Nam à libertorum paternorum bonis non excluditur, ſi à patre exheredatus non ſit, etiamſi in his ſint auiti liberti, *l. 10. §. Iulianus, hoc tit.* Reſtat tantum ex hoc Africani libro *l. 208. de verb. ſig.* quæ etiam pertinet ad Tractatum de bonorum poſſeſſionibus.

Ad L. Bonorum 208. de verb. ſign.

E

B*ONORVM appellatio, ſicut hereditatis, vniuerſitatem quandam ac ius ſucceſſionis, & non ſingulas res demonſtrat.*

VT hereditas eſt nomen iuris, id eſt, quo ſignificatur ius, non pecunia, ita bonorum poſſeſſio. Vtroque nomine ſignificatur ius vniuerſum ſucceſſionis, & in definitione hereditatis ſucceſſio, id eſt, ius ſucceſſionis. Familiæ autem nomine in XII. pecunia, non hereditas. Et illo ſenſu dicimus, Hereditatem non vſucapi, quod Seneca retulit male inter Iuriſconſultorum acutas ineptias, *6. de Benef.* Hereditatem non poſſideri pro diuiſo, *l. 8. de rei vind.* Eademque ratione

poſſeſſoria hereditatis petitio, quæ bonorum poſſeſſori competit, ſicut ciuilis quæ heredi non in eum tantum datur qui rem hereditariam poſſidet: ſed & in eum qui ius quaſi poſſidet, veluti in debitorem hereditarium, *l. 9. de pet. her.* & venditor hereditatis ciuilis vel prætoriæ, id eſt, bonorum poſſeſſionis, non tenetur de euictione, quia ius vendidit quale quale, non res ſingulas, *l. 2. De her. vend* & petita hereditate, in eam actionem acceſſiones veniunt, deceſſiones non veniunt, *l. item veniunt §. item non ſolum, de pet. hered.* quod non ita procedit ſingulis rebus petitis.

AD AFRICANVM

TRACTATVS V.

OMNES leges quæ ſunt ex libro quinto Quæſtionum Africani, ſunt de legatis & fideicommiſſis, præter *l. 13. de bon. poſſ. & l. pen. Rem rat. hab.* quæ ſunt de bonorum poſſeſſionibus, atque adeo proximiores ſuperiori libro, qui totus fere ea de re eſt: idcirco priores eas explicabimus. Verba *l. 13. de bon. poſ.* hæc ſunt:

Ad L. Edicto 13. de bon. poſſ.

EDICTO *prætoris bonorum poſſeſſio his denegatur qui rei capitalis damnati ſunt, neque in integrum reſtituti ſunt. Rei autem capitalis damnatus intelligitur is cui pœna mors, aut aqua & ignis interdictio ſit. cum autem in relegationem quis erit, ad bonorum poſſeſſionem admittitur.*

LEGE Papia bonorum poſſeſſione libertorum excluduntur qui rei capitalis damnati, nec reſtituti ſunt, à principe ſcilicet vel ſenatu. Nam reſtitutio prætoris, pœnæ vel infamiæ abolendæ non ſufficit, *l. 1. §. eum qui, & §. ſeq. de poſtul.* & hoc de lege Papia eſt proditum in *l. filij §. 1. de in. pat.* idemque cautum eſt edicto prætoris. Nam damnatione deſinunt eſſe patroni. Et eadem ratione prætoris edicto, parentum, agnatorum, cognatorum bonis excluduntur, qui rei capitalis damnati, nec in integrum reſtituti ſunt: Quia damnatione deſinunt eſſe liberi, agnati, cognati, *§. pen. Inſt. de cap. dem. l. 2. §. 1. ad SC. Tertyl.* Rei enim capitalis damnatos dicimus eos qui maximam aut mediam capitis deminutionem paſſi ſunt, qui ſerui vel peregrini facti ſunt. vt & alio in edicto prætoris, De exceptionibus, quibus adiuuantur ij qui iudicio ſiſti promiſerunt, *l. 4. ſi quis caut.* Maxima & media capitis deminutione omnis cognatio ſoluitur, propterea quod eæ pœnæ morti comparantur: atque ideo nec ita ſemel perempta cognatio, poſtea manumiſſione recipitur, *l. 7. Vnde cogn.* Reſtitutione recipitur, *l. 1. § filio, ad Tert.* & ob id lege Papia & edicto prætoris adiicitur, Nec in integrum reſtituti ſunt. Reſtitutio plenior eſt manumiſſione. Nam & reſtitutio ingenuitati reſtituit, non manumiſſio. Et ita alio capite edicti prætorij, & legis Papiæ, quo bonis liberti excluditur qui paternum libertum capitis accuſauerit, cum eſſet maior a a v. annis: capitis accuſationem definimus eſſe eam cuius pœna eſt mors, vel magna capitis deminutio, *l. eum patronum, de in. pat. l. qui cum §. is demum, de bon. lib.* Pertinet hoc caput ad filium patroni, non ad patronum. Nam vt cognati non excluduntur bonis eorum quos per calumniam capitis accuſauerint, *l. 6. Vnde cogn.* ita nec patroni. & hac ratione, vt ſimilitudo inſcriptionum monet, *d. l. 6.* recte coniungitur *l. qui cum natu, & l. in ſeruitutem, de bon. lib.* Et veriſſimam eſſe hanc ſententiam probat *l. ſi filius §. 1. de fid. lib.* Relegatio non eſt pœna capitis, non eſt capitis deminutio, & ideo relegati non excluduntur bonis libertorum, parentum, agnatorum, cognatorum, *l. 18. de interd. & releg.* Quod & hic adiecit Africanus ad interpretationem edicti, quo denegatur bonorum poſſeſſio iis qui rei capitalis damnati ſunt. Quod ſi non excluduntur relegati & notati infamia, multo minus, qui & ipſi capite non minuuntur. Sed grauior eſt relegatio infamia ſola: nam relegatio præter infamiam quaſi irrogat exilium. Omnis relegatio infamat, *l. pen. §. minuitur, de ext. cogn.* Nam & cauſa omnis ea qua infligitur relegatio, turpis eſt. Omnis (inquam) relegatio infamat, præterquam in caſu *l. quid ergo §. pœna, De his qui not. inf.* Et conſequenter is qui operas ſuas vt cum beſtiis depugnaret locauit, non excluditur bonis parentum vel cognatorum, *l. 1. §. qui operas, ad SC. Tertyl.* quia & huius minuitur tantum fama, non caput, *l. 1. §. item SC. de poſtul.* Ea SC Orfitiano bonis matris excludebatur, id eſt, non præferebatur agnatis defunctæ, (nec enim in totum excludebatur) ſed humana interpretatione placuit etiam hunc agnatis præferri. Quod male ex *d. §. qui operas* Græci porrigunt etiam ad damnatos rei capitalis. Nam hi certe ad matris hereditatem nullo iure admittuntur, *l. 1. §. filio, §. capitis, ad Tertyl. l. 16. De interd. & releg.* cum nec Latini admittantur, auctore Paulo. Et rectius Accurſius verba *§. qui operas*, quæ verba ſunt SC. coanguſtat ad eum qui operas ſuas locauit vt cum beſtiis depugnaret, quem tamen perinde ac rei capitalis damnatum, SC. Orfitianum excludebat. humana autem interpretatio illum admiſit, non etiam eum cui comparabatur, damnatum puta filium rei capitalis. Et hæc eſt ſententia *§. qui operas.* Eſt autem ad hoc idem edictum prætoris, quod Africanus tractat hoc loco, vel inſcriptionis argumento referenda *l. 2. de pœnis*, in qua Vlpianus quod hic Africanus omiſit, adimplat. Explicat enim quis in edicto demonſtretur damnati vocabulo. Reatum capitalem definit vterque: Damnati verbum Vlpianus ſolus, vt damnatus ſit is qui non prouocauit: nam prouocatione damnatio extinguitur. Item vt damnatus ſit is quem ſententia tenuit. Nam qui damnatur ab eo ſub cuius iuriſdictione non eſt, nec damnari intelligitur. Quia eum ſententia non tenet, *l. 6. §. quod ſi quis, de ini. rup. teſt. l. 4. §. condemnatum, de re iud.* Non exigimus vt pœna ſumpta ſit: Nam ſtatim poſt damnationem capitis deminutio præoccupat pœnam. Verba *l. pen. rem rat. hab.* hæc ſunt:

Ad L. pen. rem rat. hab.

BONORVM *poſſeſſionem ab alio adgnitam, ratam haberi oportere eo tempore quo adhuc in ea cauſa ſit vt peti poſſit. Itaque poſt centeſimum diem rata haberi non poteſt. An autem etſi mortuus fuiſſet qui petiſſet, vel furere cœperit, ratum haberi poſſit, videamus. Nam ſi in vniuerſum perinde haberi debet ac ſi tunc cum ratum habeat, per eum bonorum poſſeſſionem petat, fruſtra his caſibus ratum habetur. Sed illud conſequens futurum, etiamſi pœniteat illum petiſſe, ratum haberi non poſſe. Quod vtique ſit abſurdum. Rectius itaque dicitur, neutram eorum cauſam impedire ratihabitionem.*

MVLTVM diſtat aditio hereditatis ab adgnitione bonorum poſſeſſionis. Adiri hereditas non poteſt, niſi præcedat iuſſum patris vel domini. Agnoſci bon. poſſeſſio poteſt iniuſſu patris vel domini, & adquiritur patri, ſi ratam adgnitionem habuerit, *l. 6. de acq. hered. l. vlt. quis ordo in bon. poſſ ſeruet. l. 1. C. qui admit.* Per alium adiri hereditas non poteſt. Per alium agnoſci

bonorum poſſeſſio poteſt, etiam ſine mandato. Sed A
non ante adquiritur ei cuius nomine adgnita eſt, quam
is ratum habuerit, *l. 3. §. adquirere, de bon. poſ. l. ſeruo*
§. 1. ad Trebel. Igitur ſi ante deceſſerit quam ratum
habuerit, nec heres eius ratum habere poterit, cum ad
eum non tranſeat ius bonorum poſſeſſionis, *l. 7. hoc*
tit. d. §. adquirere. Quid ſi antequam ratum habuerit,
furere cœperit? Et huic etiam videtur non compete-
re bonorum poſſeſſio. Sed Paulus *l. vlt. de bon. poſſ.*
quæ lex coniungenda eſt cum *d. l. 7.* magis probatum
ſcribit, vtilitatis cauſa, ne heredi ſuo nihil relinquat,
vt fingatur ratum habuiſſe, qui furore impeditus fuit
qoo minus ratam petitionem haberet. Ratihabitio-
nem enim eſſe neceſſariam prioris petitionis confir-
mandæ caoſa, propterea quod nullum interuenit man-
datum: & furore prior petitio fuit. Alioquin ſi è con- B
trario furore poſterior petitio fuit, bonorum poſſeſ-
ſio non competit, niſi ſanitate forte recepta, ratam
petitionem habuerit. Qua diſtinctione etiam vtimur,
vbi mandauit quis ſibi bonorum poſſeſſionem peti.
Nam ſi poſt petitionem mandator furere cœperit, ni-
hilominus adquiſita et eſt bonorum poſſeſſio, ſi ante
petitionem, quia furore mandatum extinguitur, vt
docui Tractatu quarto ad *l. 47. de adquir her.* non ad-
quiritur ei bonorum poſſeſſio, niſi vbi furor eum reli-
querit, ratam fecerit petitionem, *l. 48. eod.* Docet au-
tem hoc loco Africanus eadem tempora ſeruari in pe-
titiooe & in ratihabitione. Ideoque ſi petitam intra
centeſimum diem boo. poſſeſſiooem, is cuius nomine
petita eſt, ratam habuerit poſt centeſimum diem, ei C
non competere booorum poſſeſſionem: Quia eo de-
mum tempore rata habetur recte, quo & peti potuit,
l. vlt. quis ordo in bon. poſſeſſ. ſer. Qua tamen ratione
abuti noo debemus ad conſtituendum & ratam habe-
ri petitiooem non poſſe ſi eum qoi petiit petitioois
pœnituerit, vel ſi is qui petiit, diem ſuum obierit, aut
furere cœperit. Quia in ea cauſa tum ſit bonorum poſ-
ſeſſio vt non ſit ille eam petiturus. Poſſet enim & tum
peti ſi ille vellet, vel ſi aliqua in eo voluntas ſupereſſet.
Sed poſt diem centeſimum nec peti quidem ab eo
volente potuit: ergo nec ante petita ratihabitione
confirmari. Hoc igitur caſu ratihabitio neque retro-
trahitur, neque mandato comparatur. De qua iuris
regula magoa fuit olim controuerſia inter Sabinianos
& Proculianos, vt indicat *l. 1. §. ſed & ſi quod alius, de* D
vi & de vi arm. Hodie Iuſtiniaous geoeraliter defini-
uit, ratihabitionem retrotrahi, *l. vlt. C. ad Maced.*
id eſt ſublata differentia facti & iuris, *l. donationes,*
C. de don. inter vir. & vxor. Nam plerique dicebant in
iis quæ ſunt iuris ratihabitionem retrotrahi: in his
quæ ſunt facti noo item. Vnde cum ea Cooſtitutio ab
eodem Iuſtiniaoo Nouella appelletur, ſi quis hodie
obfirmauerit, hereditatem aditam ioiuſſu patris, ad-
qoiri patri, ſi poſtea ratam fecerit aditionem, vel bo-
norum poſſeſſionem ab altero poſtulatam igooranti ei
cui poſtulata eſt adquiri, etiamſi poſt c. diem eam ra-
tam habuerit, id facile tenebit. Sed ratihabitioni mo-
dicom ſpatium aliquod dandum eſſe opinor, vt *l. ra-*
tum, de ſolut. Quid enim ſi poſt multos annos ratum E
haberet? An non iniquum eſſet admiſſum forte iam
ſequentis gradus cognatum excludi? Male Accurſius
ad hæc verba, Peti poſſit, hoc adiecit, Alias committ-
titur ſtipulatio. Nam tituli huius duæ ſunt partes,
vna de ſtipulatione rem ratam haberi, altera de rati-
habitione: & ad poſteriorem hanc hæc tantum lex
proprie pertinet, & *l. 7.* non ad ſtipulationem. Inci-
piam modo explicare leges Africani ceteras, quas dixi
omnes eſſe de legatis & fideicommiſſis. Aeptima qui-
dem erit *l. 36. de vſufr.*

Ad L. Qui vſumfructum 36. de vſufr.

QVI *vſumfructum areæ legauerat, inſulam ibi ædificauit. ea viuo eo decidit vel deuſta eſt, vſumfructum deberi exiſtimauit. Contra autem non idem iuris eſſe, ſi inſulæ legato vſufructu, area deinde inſula facta ſit. Idemque eſſe & ſi ſcyphorum vſusfructus legatus ſit, deinde maſſa facta, & iterum ſcyphi. Licet enim priſtina qualitas ſcyphorum reſtituta ſit, non tamen illos eſſe quorum vſusfructus legatus ſit.*

QVIOAM areæ vſumfr. legauit, deinde in ea ædificium poſuit, tum viuo eo ædificium corruit vel deuſtum eſt. Africanos ait, areæ vſumfr. deberi: quia ſcilicet eadem eſt area cuius vſusfructus legatus eſt. Quid ſi poſitum in ea ædificium non corruat? an debetur vſusfructus? Minime: quia etſi area maneat, & cedat etiam ei ſuperficium, tamen res mutationem accepit, & mutatio eius rei cuius legatus aut conceſſus vſusfructus eſt, vſumfructum vel vſusfructus obligationem extinguit. Finitur enim vſusfructus his verbis, Salua rerum ſubſtantia. Impoſito autem ædificio, ſalua non eſt areæ ſubſtantia ſimplex. Nec enim eſt iam area ſimpliciter, ſed domus: nec totum (vt fuit ante) ſed pars. Vſusfructus eſt ius incorporale, quod prædicatur de re corporali. Vtitur Theophilus noſter verbo κατηγορεῖται. Prædicatum autem non poteſt eſſe ſine ſubiecto. Sublato igitur ſubiecto, & prædicatum tolli neceſſe eſt. Tollitur mutatione ſiue ea fiat ſimpliciter, quæ corruptio dicitur & generatio, ſiue ſecundum quid, quæ philoſophis recentioribus dicitur Alteratio, Græcis ἀλλοίωσις. Proprietas, id eſt, Dominium, eſt Ius corporale: ſed quod intelligatur etiam ſine corpore, vt hereditas. Et inde manant multæ differentiæ inter proprietatem & vſumfructum: & hoc ipſo caſu conſtat aliud eſſe dicendum in proprietate. Nam area non deſiuit eſſe mea, impoſito ædificio. Aliud etiam dicendum in obligatione proprietatis. Nam ſiue ex ſtipulatione debetur area impoſito ædificio, areæ æſtimatio debetur, *l. qui rei §. aream, de ſolut.* non vtrunque, propterea quod ſtipulationes ſtrictius accipiuntur, ſiue debeatur ea legati cauſa, vtrunque debetur ex Sabinianorum ſententia, ſolum & ſuperficium, niſi probet heres teſtatorem mutaſſe voluntatem, *l. ſi area, de leg. 2. l. ſeruum filij §. ſi area, de leg. 1.* Diſſentiunt Proculiani in *l. ſi cherus §. pen. de leg. 3.* Nec mirum, cum & in *§ vlt.* pugnent omnino cum ceteris. Ait, *Viuo eo*, id eſt, Viuo teſtatore. Quid ſi poſt mortem teſtatoris areæ ædificium impoſitum ſit? Et rem mutari, atque ita vſumfructum extingui conſtat, ſed ſi ruerit poſtea, vel combuſtum ſit ædificium, ipſo iure vſusfructus reſtituitur, ſi modo intra tempus quo vſusfructus perit non vtendo, ædificium dirutum vel deuſtum ſit. Poſt tempus reſtituitur heredis facto qui ædificium poſuit. Alioquin tenetur ex teſtamento, ſi poſuit ante traditionem vſusfructus: de dolo, ſi poſt traditionem, *l. 5. § vlt l. 6. & 7. quib. mod. vſusfr. amitt. l. ſi eo loco, ſi ſeru. vind.* Competit etiam eo oomine fructuario interdictum Quod vi aut clam, ſi vi aut clam ædificium poſuerit heres. Quo ſane caſu ceſſabit actio de dolo. Sequitur in hac lege:

Contra autem non idem iuris eſſe, ſi inſulæ vſufructu legato area, &c.

Debetur vſusfructus areæ qui legatus eſt, ædificio quod in ea poſitum eſt, poſt teſtamentom factum exuſto, viuo teſtatore. Cootra ſi ædiom vſusfructus legatus ſit, ædibus deuſtis, ac poſtea reſtitutis viuo teſtatore, non debetur legatum: quia ſcilicet ſuperiore caſu eadem eſt area, hoc caſu ædes non ſunt eædem quæ fuerunt ante, etiamſi ex eiſdem cementis tigniſque, & ſuper fundamentis eiſdem reſtitutæ ſint, *l. quid tamen*

Digitized by Google

§. 1. & §. pen. quibus mod. vſusfr. amitt. Accidentia ædium poſſint eſſe eadem, ſubſtantia non eſt eadem. Areæ ſubſtantia eſt eadem. Eadem igitur area numero, ſed ædes non eædem numero, *l. ſeruitutes §. ſi ſublatum, de ſeru. vrb.* Area non reſtituitur, ædes reſtituuntur. Quod reſtituitur, nunquam eſt idem numero, *l. reperi, in pr. quib. mod. vſusfruct. amitt.* coniuncta *l. ſtipulatio §. ſed ſi quis, de verb. obl.* Si tamen per partes refectæ ſint ædes, licet omnes nouæ factæ ſint, aliud dicendum eſt. Quia partibus commutatis eadem res eſſe non deſinit, *d. l. quid tamen §. pen. l. proponebatur, de iudic. l. 22. de leg. 2.* Aliud quoque dicendum eſt in proprietate. Nam ædibus meis dirutis, quodcunque remanet, meum eſt. Ædibus quoque debitis, puta ex legati cauſa, ſi combuſtæ ſint, debetur area, *d. l. 22.* quia pars eſt domus, & quidem maxima, quæ remanet: & conſequenter debentur etiam nouæ ædes, ſi quæ imponantur areæ. Quia ius ſoli ſuperficies ſequitur, *l. Paulus §. domus, l. vlt. de pign.* Nec obſtat *l. ſi ita legatum §. vlt. de leg. 1.* quoniam nos de domo combuſta loquimur, aut de ea quæ caſu maiore ruit: ille §. de domo deſtructa ab ipſo teſtatore, quæ deſtructio argumentum præbet mutatæ voluntatis. Igitur legatarij eſt probare aliud teſtatorem ſenſiſſe: Quamobrem differentia hoc etiam caſu exiſtit maxima inter vſumfructum & proprietatem. Nam vſufructu ædium legato deuſtis vel demolitis ædibus, areæ, cementorum, tignorum, vſusfructus non debetur, nouatum quoque ædium vſusfructus non debetur. Ædibus legatis in aream redactis, area debetur, cementa debentur, & iiſdem reſtitutis nouæ debentur ædes. Eademque differentia eſt in grege. Nam ſi grex eſſe deſierit, licet capita ſuperſint quædam, vſusfructus non debetur, *l. vlt. quib. mod. vſusfr. amitt.* Proprietas ſuperſtitum debetur, *l. 22. de leg. 1.* quia priſtini gregis partes quædam ſunt. Eadem differentia non eſt in naue: Nam diſſoluta naue, nec vſusfructus debetur, *l. quid tamen §. pen. quib. mod. vſusfr. amitt.* nec proprietas, *l. lana, de leg. 3.* quia nauis legata eſt, non materia, & diſſolutione nauis prorſus interiit. Nulla igitur in obligatione differentia eſt. Sed in dominio ſemper hoc diſcrimen verſatur inter vſumfr. & proprietatem, quod vſusfructus fructuario omnimodo perit, proprietas eorum quæ re perempta ſuperſunt, domino non perit. Eademque pecoris ratio eſt in vſufructu. Nam pecore mortuo, vſusfructus extinguitur, *l. pen. quib. mod. vſusfr. amitt.* & in proprietate. Nam proprietas quidem λείψανον eius eſt, cuius fuit pecus, *l. ſi ſeruus §. bene, de cond. fur. l. ſolum §. 1. de rei vind.* Sed non ita cui debitum fuit pecus, et etiam λείψανα debentur, *l. quid ergo §. ſi heres, de leg. 1. l. mortuo, de leg. 2.* quia pecus interiit totum. Nec enim eadem eſt forma mortui pecoris quæ viuentis, nec materia, vel caro eadem, vt nominatim ſcribit Ariſtoteles in extremo capite quarti μετεωρολογικῶν: cum nec pecoris & hominis materia ſit eadem, quæ tamen non tam longe differunt inuicem ſpecie, quam materia animalis & cadaueris. Itaque errant vehementer qui poſt mortem rei, in eius cadauer ſæuiunt, & iuſtiores multo, qui ſæuiunt in liberos eius, vel Plutarcho auctore libro De ſera numinis vindicta. Eadem quoque ratio eſt ſcyphorum. Nam ſi ſcyphorum vſusfructus legetur, deinde maſſa fiat, vſusfructus non debetur. Sed & ſi ex maſſa iterum ſcyphi fiant, vſusfructus non debetur, quia noui ſcyphi ſunt, non illi quorum legatus vſusfructus eſt. Neque vero diuerſum eſt in proprietate. Nam ſcyphis quoque legatis & maſſa facta, nihil debetur: quia ſpecies legata eſt, non materia, & nihil ex priori ſpecie remanet: & conſequenter nec noui ſcyphi debentur. De proprietate debita, non de adquiſita loquimur. Nam cuius fuit ſcyphus, eius

A etiam eſt maſſa, & is etiam qui ex maſſa iterum fit ſcyphus. Sed quod ad ſcyphorum vel aliorum vaſorum proprietatem debitam attinet, obſtare ſententiæ noſtræ videtur *l. ſeruum §. ſi pocula, de leg. 1.* quæ poculis legatis & maſſa facta deberi ait quod extat: eademque dum ait lana legata deberi veſtem ex ea factam, pugnat cum *l. lana, de leg. 3.* & verior eſt ſententia *l. lana:* quia formæ potentia vincit materiam, id eſt, valentior præſtantiorque eſt in veſte formæ natura quam materiæ. Sic autem diſtinguendum eſt: Multum intereſſe dicas, ſi modo non mutauerit teſtator voluntatem, id eſt, ſi durauerit voluntas teſtatoris. (quibus verbis vtitur §. *ſi pocula*) an ita, Niſi teſtator mutauerit voluntatem. Illis verbis probatio voluntatis à legatario exigitur, his ab herede. Vnde ita
B veriſſime conſtituas licet, Lana legata deberi veſtem ex ea factam, ſi durauerit voluntas teſtatoris: Falſo ita, Lana legata deberi veſtem ex ea factam, niſi teſtator mutauerit voluntatem. Et ſimiliter, Poculis legatis deberi maſſam, ſi durauerit voluntas teſtatoris, vere: falſo, Poculis legatis deberi maſſam, niſi teſtator mutauerit voluntatem. Quid tamen è contrario dicendum, ſi maſſa vel ſi maſſæ vſusfructus legatus ſit, & ex maſſa fiat vas? Et vſumfructum certe vel obligationem vſusfructus interire conſtat, *d. l. quid tamen §. ſi maſſa:* quia etſi materia maneat eadem, forma tamen & qualitas non eſt eadem. Non eſt igitur integra eius rei ſubſtantia, cuius vſusfructus legatus eſt. Proprietas autem non interit, niſi ab alio factum vas ſit fide
C bona. Obligationi ea etiam mutatio impedimento non eſt, *l. lana, de leg. 3.* Quia materia legata eſt, & materia manet, viribuſque & titulo cauſæ potentior eſt quam ſit forma ipſa, vt eleganter Paulus ait in *l. quæſitum §. illud, eod. tit.* Ea quæ talis ſunt naturæ vt ſæpius in ſua poſſint redigi initia, veluti metalla fuſa, ea materiæ potentia victa nunquam vires eius effugere. Qua ratione in Timæo docemur, ſi eodem auro ſubinde in varias formas commutato, de vna earum interrogemur quid ſit, ſi velimus vere & tuto reſpondere, vti reſpondeamus aurum eſſe, ſtatuam aut ſcyphum aut lancem ne dicamus: quia ſcilicet in his potentior eſt materiæ quam formæ vis. Et recte additur, Prope, in *l. Iulianus §. ſi quis rem, ad exhib.* ſi ex ſcy-
D pho fiat maſſa, vel contra, mutatam formam prope interimere ſubſtantiam rei. Et ſubſtantiæ nomine ſignificatur ſpecies compoſita ex materia & forma, hæc interit abeunte forma. Significatur & materia, vt *l. in vendit. de cont. empt.* more Stoicorum, qui materiam dicebant dupliciter appellari, materiam & ſubſtantiam, vt Laërtius ſcribit in Zenone. Et hæc abeunte forma, non interit ſimpliciter, ſed ſecundum quid, cum aliam ſubit formam: & ideo adiecit, Prope, & *d. l. in vendit.* eandem prope οἶνον eſſe ſi vinum acuit. Per ſe enim incorrupta vini οὐσία manet, per accidens corrumpitur. Ad hæc quæri rurſus poteſt, quid ſit dicendum, ſi quod ex maſſa factum eſt vas, rurſus redigatur in maſſam. Proprietatem eiuſdem materiæ vel deberi eidem, non ambigimus: de vſufructu ambigi-
E mus, an maſſæ nouiſſimæ vſusfructus debeatur. Azo deberi ait: cui non aſſentior. quia noua maſſa eſt: nec poteſt maſſa areæ comparari recte. Nam area manſit ſemper eadem, etiam impoſito ædificio: maſſa conflata, prior abiit maſſæ forma, & quæ modo ex vaſe conflatur maſſa, longe alia eſt. De mutatione quæ fit in quantitate nihil attigimus. Nam hæc vſumfructum non extinguit, *l. 7. §. huic vicinus, l. ſicut inſulæ, hoc tit. l. fundi, & ſeq. quib. mod. vſusfr. amitt. l. & an eadem §. 1. de exc. rei iud.* & multo minus ea quæ fit in loco. De ea tantum diximus quæ fit in ſubſtantia vel in qualitate, quarum vna dicitur corruptio & generatio, altera alteratio: eæ vſumfructum extinguunt. Poſſet au-

tem quæri cur hæc legis Africani pars non ſit poſita ſub tit. *Quib. mod. vſusfruct. amitt.* Et reſpondendum in eo titulo de vſufructu amittendo aut retinendo tractari: id eſt de iure iam quæſito, & de obligatione vſusfructus amittenda. Quibus enim modis vſusfructus interit, & obligatio iam nata, *l. 1. in prin. quib. mod. vſusfr. amitt.* in qua actio de vſufructu, eſt actio ex teſtamento, vel ex ſtipulatu, vt *l. 1. § pen. quan. dies vſusfr. leg. ced.* non actio confeſſoria. Hic agitur de impediendo, aut non impediendo ortu obligationis: quæ tractatio eſt huius tituli propria, & ideo ait, Viuo eo. Sequitur in hac lege:

Stipulatus ſum de Titio fundum Cornelianum detracto vſufructu: Titius deceſſit. Quæſitum eſt quid mihi heredem eius præſtare oporteat. Reſpondit, referre qua mente vſusfructus exceptus ſit. Nam ſi quidem hoc actum eſt, vt in cuiuſlibet perſona vſusfructus conſtitueretur, ſolam proprietatem heredem debiturum. Sin autem id actum ſit vt promiſſori dumtaxat vſusfructus reciperetur, plenam proprietatem heredem eius debiturum. Hoc ita ſe habere, manifeſtius in cauſa legatorum apparere. Etenim ſi heres, à quo detracto vſufructu proprietas legata ſit, priuſquam ex teſtamento ageretur deceſſerit, minus dubitandum quin heres eius plenam proprietatem ſit debiturus. Idemque & ſi ſub condicione ſimiliter legatus ſit, & pendente condicione heres deceſſerit.

Vſusfructus duplex eſt, nudus, qui eſt ſeruitus perſonarum ſeparatus à proprietate. Separatio nudum vſumfructum, nudamque proprietatem conſtituit. Plenam autem ſolidamque proprietatem comitatur alterum genus vſusfructus qui ſeruitus non eſt, nec vſusfructus proprie, ſed dominij pars. Vſusfructus proprie eſt in re aliena, non in re ſua, & non dominij, ſed ſeruitutis pars, *l. recte, de verbor. ſignif.* quanquam in multis caſibus obtineat effectum partis dominij non ſeruitutis. Nam & ex die dari poteſt, & pro diuiſo conſtitui & lege Falcidia minui, *l. 4 & 5. hoc tit.* quod ſeruitus non poteſt, & in pleriſque aliis cauſis fructuarius pro domino habetur, vt in edicto de poſſeſſionibus dandis, his verbis, Dominum inuitum detrudere non placet, quæ retulit M. Tullius in Quintiana, etiam fructuarius continetur, *l. in venditione, de reb. auct. iud. poſſid.* Ideo autem pro parte dominij plerumque accipitur vſusfructus is, qui ſeruitus tamen eſt non dominium, quia omne emolumentum rei continet, *l. Mauius §. pen. de leg. 2.* Quin & emolumenti nomine nihil aliud proprie ſignificatur quam fructus vel fruges & alia alimenta quæque, *l. imp. in ſi. ad Trebel. l. 3. §. item ſi ipſe, l. vlt. Si cui plus quam per leg. Falcid. l. dominus, hoc tit.* & illo Cæſaris loco, *Sine magno commeatu & emolumento*, lib. 1. de bello Gall. ab eo forte quod fruges emolantur, vt illo Perſij loco, *Granaria emole.* Is porro vſusfructus qui ſeruitus eſt, ab interpretibus appellatur formalis, quod per ſe conſiſtat, ſeiunctus à proprietate: is qui ſeruitus non eſt, appellatur cauſalis, quod ex proprietatis cauſa competat, ſiue quod immiſtus ſit proprietati, *l. ſi tibi proprietas, de vſufr. acc. l. 126. §. 1. de verb. obl.* & hunc non vere dixero eſſe meum ſimpliciter, ſed proprietatem cum vſufructu eſſe meam, *d. l. ſi tibi*, vel vſumfructum cum proprietate, *l. 4. ſi vſusfruct. pet.* Hic meus eſt iure proprietatis, nec vindicare eum poſſum actione confeſſoria, ſed rei vindicatione, vel etiam negatoria negare poſſim ius eſſe alteri inuito me vtendi fruendi. Ille quem appellaui formalem, meus eſt iure ſeruitutis, & vindicare eum poſſum actione confeſſoria. Eſt autem plerumque ortus vnius, interitus alterius. Nam ſi proprietatem adquiſiero, vſusfructus qui meus erat iure ſeruitutis finitur, & conſolidatus proprietati incipit eſſe meus proprietatis iure, *l. ſi cum teſtamento §. pen. de excep. rei iud.* Cauſalem transfero in heredem: Formalem, quia meæ perſonæ cohæret, non transfero in heredem. Morte enim finitur mea vel capitis minutione. Sed & ſi mihi & heredi meo ſtipulatus fuero, non idem qui mihi, & heredi meo competet vſusfructus, ſed alius, *l. ſtipulatio iſta §. ſed ſi quis, de verb. obl.* His cognitis, exponamus quid tractetur hoc §. Tractatur caſus quo res dubia & anceps in ſtipulationibus, in legatis perſpicua aut minus dubia eſt. Promiſi tibi fundum detracto vſufructu, & mortuus ſum antequam fundum tibi traderem, atque ita antequam vſumfructum detraherem. Detractio facit formalem vſumfructum qui erat cauſalis. Quæritur heres meus in fundo præſtando eum ſibi detrahere poſſit necne? Res dubia eſt: Nam quid inter contrahentes actum ſit, obſcurum eſt. Si enim hoc actum eſt vt in cuiuſlibet perſona vſusfructus conſtitueretur, id eſt, in perſona promiſſoris, vel in perſona heredis eius, heres promiſſoris ſibi reſeruabit vſumfructum, & ſolam proprietatem ſtipulatori præſtabit. Solam, non ſolidam. Sola eſt quæ dicitur nuda, vt pactum nudum, Solum. Sin vero id actum eſt vt in promiſſoris tantum perſona vſusfructus conſtitueretur, heres promiſſoris ſolidam proprietatem præſtabit non detracto vſufructu. Videndum igitur eſt quid actum ſit. Si id non appareat, natura vſusfructus compellit nos ad exiſtimandum vt ſibi ſoli videatur promiſſor vſumfructum recepiſſe, ſicut in ſtipulatore receptum eſt, *l. ſtipulatio §. ſi quis ita, de verb oblig.* & ita Accurſius recte. Sequitur in hac lege: *Hoc ita ſe habere manifeſtius in cauſa legatorum apparere.* & paulo poſt, *Minus dubitandum eſſe.* Cur manifeſtius apparet, cur minus dubitandum eſt in legatis quam in ſtipulationibus? Finge: Legaui tibi fundum ab herede meo detracto vſufructu, pure vel ex die vel ſub condicione. Heres deceſſit ante diem vel condicionem, vel puto exiſtente legato antequam præſtaret fundum, & ſibi detraheret vſumfructum, atque ita priuſquam in eius perſona cœpiſſet vſusfructus formalis. Quæritur an incipere poſſit ab herede heredis, id eſt, an in fundo præſtando eum ſibi vſumfructum heres heredis detrahere poſſit. & videtur poſſe nec enim periit vſusfructus morte prioris heredis, qui in eius perſona conſtitit nunquam. Non detraxit vſumfructum heres prior. Detrahet ergo poſterior. Res non caret dubitatione. Sed reſpondetur tamen vſumfructum deduci ab herede heredis non poſſe, id eſt, plenam proprietatem ab eo debere legatario præſtari: quia teſtator voluit vſumfructum detractum coniungi perſonæ heredis primi, non perſonæ heredis ſecundi. & potior debet eſſe voluntas ſubtilitate iuris. Denique ſicut ſi in perſona primi heredis cœpiſſet vſusfructus, non tranſiret in heredem heredis, ſed recurreret ad legatarium, ita & qui in eius perſona non cœpit vſusfructus, ad legatarium pertinebit potius quam ad heredem heredis, *l. Sempronius, de vſufr. leg.* & hoc incunctantius reſpondetur in legatis quam in ſtipulationibus. Quia ſolemus in ſtipulationibus tam heredibus noſtris cauere quam nobiſmetipſis, *l. ſi pactum, de probat.* & ideo ambigitur excepetir ſibi promiſſor fundi vſumfructum, an & heredi ſuo. In legatis certum eſt eum qui heredem ſuum rogauit, aut iuſſit fundum dare deducto vſufructu, cauiſſe heredi ſuo tantum, non heredi heredis: quia incertus eſt, *l. ſciendum, de verb. ſign.* Quæ diuerſitatis ratio inter ſtipulationes & legata, etiam efficit vt ſtipulationes condicionales vires accipiant ſtatim ab initio, legata non item. His conſequenter in ſpecie *l. ſi extraneo, hoc tit.* non poterit vſusfructus deduci à filio emancipato præterito, qui petita bonorum poſſeſſione contra tabulas extraneum heredem ſcriptum excluſit, à quo fundus matri fuerat legatus, detracto vſufructu: quia eum detrahi teſtator ab inſtituto, non à

Digitized by Google

præterito voluit: & quod in ea additur, Pietatis reſpectu, falſa adiectio eſt & ratio colorata, vt & in *l. vxorem §. codicillis, de leg. 3.* Vbi ſuppetit vera, non deſideramus coloratam. Item in ſpecie *l. ſi Titio, in princ. hoc tit* ſi Titio vſusfructus, Mæuio proprietas legata ſit, & deceſſerit Titius viuo teſtatore, id eſt, antequam in eius perſona conſtitueretur vſusfructus (idem dicendum ſi Titius incapax fuerit) is ad Mæuium pertinebit potius quam ad heredem ſcriptum, ex voluntate teſtatoris, qui alij legata proprietate plane indicauit ſe nolle vt quandoque finitus vſusfructus ad heredem rediret. Non eſt finitus, ſed non cœpit. Nam quod non deſiuit, non id neceſſario etiam cœpit: vt captioſæ interrogationi, Deſiſti facere adulterium an non? Dialecticus reſpondeat recte, Non deſij, quia nec feci. Finitum diceres redire ad proprietatem: idem debes dicere de eo qui non cœpit. vt idem iuris ſit in finito & in eo qui nec cœpit. Nam & ſtipulatio fructuaria quæ de finito vſufructu eſt, trahitur ad eum qui nec cœpit, *l. 3. §. 1. Vſufruct. quemad. cau.* Nec dici poteſt in ea ſpecie quam poſui, mortuo Titio viuo teſtatore, vſumfructum eſſe in cauſa caduci: quia lex Papia in vſufructu ceſſat. Alioquin perpetuo remaneret apud fiſcum, *l. 9. de vſufr. leg.* & etiam ſi in vſufructu locum haberet lex Papia, non poſſit induci in ea ſpecie, propterea quod Mæuius, cui legata eſt proprietas, heredi ſcripto præfertur. Si heredi ſcripto, & fiſco. Nam lex Papia vindicat tantum ea quæ apud heredem remanſura ſunt, non quæ apud legatarium, *l. 17. de leg. 2.* Ait, Minus dubitandum & hoc ſi Titium heredem iuſſerit dare fundum detracto vſufructu. Sed ſi ita, Illi fundum lego, ita vt vſusfructus remaneat apud heredem, non minus dubia res eſt quam in ſtipulationibus; propter ambiguum nomen heredis. At hoc etiam caſu definit Iuſtinianus mortuo herede primo, vſumfructum conſolidari proprietati, *l. antiquitat, C. eod. tit.* Reſtat tertia quæſtio huius legis, quam his verbis includit Africanus:

Vſusfructus ſerui Titio legatus eſt. cum per heredem ſtaret quo minus præſtaretur, ſeruus mortuus eſt. Aliud dici non poſſ: ait quam in id obligatum eſſe heredem, quanti legatarij interſit moram factam non eſſe, vt ſcilicet ex eo tempore in diem in quo ſeruus ſit mortuus, vſusfructus æſtimetur. Cui illud quoque conſequens eſſe, vt ſi ipſe Titius moriatur, ſimiliter ex eo tempore quo mora ſit facta, in diem mortis æſtimatio vſusfructus heredi eius præſtaretur.

Vſusfructus ſeruitus eſt hominis. Res enim ſeruit homini per vſumfructum, *l. dominus, hoc tit.* & ideo morte finitur, vel capitis minutione hominis eius qui vſumfructum habet. Sed & morte vel capitis minutione, vt manumiſſione (quæ in cauſa vſusfructus pro capitis minutione habetur, *l. vlt. C. de vſufr.* hominis eius, in quo vſusfructus eſt, finitur vſusfructus vel obligatio vſusfructus, quaſi rei mutatione. Et mortuo quidem eo cui legatus eſt vſusfructus, vel eo cuius vſusfructus legatus eſt, poſt moram heredis ex tempore moræ fructus æſtimantur quos percipere fructuarius potuit, ſi ei poſſidere licuiſſet, ſecundum regulam quæ definit, ex mora præſtandorum legatorum fructus & vſuras peti poſſe. Non dicit fructus æſtimari, ſed vſumfructum: nam & ſi quid aliud præter fructus legatarius interim adquiſiturus fuerit ratione vſusfructus, & generaliter quidquid intereſt legatarij non ceſſaſſe heredem, in æſtimationem venit, & vel ipſi legatario præſtatur vel heredi eius. Intelligimus ergo ex quo die eius quod intereſt æſtimatio meatur, nempe ex die moræ, quod & in proprietate legata locum habet. Videamus in quem diem. Et proprietate legata, conſtat in diem præſtiti legati venire fructus & vſuras, & mortui etiam hominis poſt moram heredis æſtimationem præſtari, *l. 39. §. fructus, de leg. 1. l. ſi*

A *ex legati, de verb. obl. l. 108. §. ſi ſeruus legatus, de leg. 1.* quem cum hoc §. coniungi velim, *l. pen. C. de vſur. & fr. leg.* Vſufructu autem legato, veniunt fructus, vel ſi quid amplius legatarij intereſt, fructuario aut ſeruo mortuo poſt moram heredis, non in diem præſtiti legati, quod præſtari non debet, cum finitum ſit morte ſerui aut fructuarij, ſed in diem mortis, & poſt moram interitum vſusfructus non præſtat legatario heres. Perit igitur vſusfructus legatario, ſed non perit etiam ei vtilitas præteriti temporis ex mora, *l. quod ſi heres, hoc tit.* Denique peti iam ab herede vſusfructus qui legatus eſt non poteſt, quia alius futurus ſit quam qui legatus fuerit, ſed æſtimatio vſusfructus præteriti duntaxat temporis, ex moræ ſcilicet tempore in tempus finiti vſusfructus peti poteſt, *l. 6. de vſufr. leg.* & B hoc idem in ſtipulationibus locum habere lex proxima docet, quam in ſeptimo Tractatu explicabimus. Mora eſt tardior præſtatio poſt aditionem. Sed & tardior aditio pro mora habetur, *l. prox. in prin. ſup.* Ait, Serui Titio, non, Seruo Titij. alioquin pugnaret cum *l. vlt. C. de vſufr.* & illam quoque lectionem Accurſius magis probat. Quæ ſequitur apud Africanum quæſtio eſt de vſufructu adcreſcendo. in qua hoc primum conſtituendum eſſe cenſeo quod Celſus definiuit generaliter (nam & ad vſumfructum & ad proprietatem pertinet) toties inter fructuarios vel inter proprietarios ius adcreſcendi eſſe, quoties ſinguli ab initio vſumfructum vel rem in ſolidum habent, concurſu partes faciunt, *l. 3. hoc tit.* Quid eſt ius adcreſcendi? Ius re- C tinendæ vel nanciſcendæ partis eius qui non concurrit vel qui concurrere deſiit. Et ius quidem retinendæ partis eius qui non concurrit, ius non decreſcendi eſt potius quam adcreſcendi, *l. vnica §. ſin vero nemo, C. de cad. tol.* quod quidem tam in proprietate quam in vſufructu locum habet. Ius nanciſcendæ partis eius qui concurrere deſiit, quod in vſufructu tantum locum habet, proprie eſt ius adcreſcendi. Ex iis qui ab initio ſolidum habent, is qui non concurrit, partem alteri non facit. Solo enim concurſu partes faciunt, & quidem æquas. Idcirco *l. 1. §. 1. hoc tit. Non æquis partibus*, id eſt, Non per concurſum. Alij ſunt qui partes habent ab initio, non concurſu, & in his ille etiam qui non concurrit, facit partem alteri, & ideo D inter eos non eſt ius adcreſcendi. Nam & Ferre & facere partem, eſt Impedire ius adcreſcendi. Non facere, eſt Non impedire: ſed non ita, Non ferre vtique ſemper eſt Non impedire. Denique inter eos qui ab initio ſolidum habent, eſt ius adcreſcendi: inter eos qui ab initio partes habent, non eſt ius adcreſcendi. Ex eo ſequitur, inter coniunctos per vindicationem eſſe ius adcreſcendi, vt ſi ita legetur, Primo & Secundo fundi vſumfructum do lego. Nam ſingulis totius fundi vſusfructus datus intelligitur. Coniuncti ſunt quibus legatur oratione coniuncta: ſeparati, quibus ſeparata. Inter coniunctos vel ſeparatos per vindicationem non adſcriptis partibus, eſt ius adcreſcendi, *l. coniunctim, de leg. 3. l. 16. §. vlt. de leg. 1. l. 1. §. inter-* E *dum, hoc tit. l. ſi ſeruo ſub condicione, de ſtatulib.* qui omnes loci ſunt accipiendi de legato vindicationis, itemque *l. legatum §. 1. & l. plane §. ſi duobus, de leg. 1.* Inter coniunctos vel ſeparatos per damnationem non adſcriptis partibus, non eſt ius adcreſcendi. Eademque ratio fideicommiſſariorum quæ legatariorum per damnationem, *l. 7. l. vlt. §. Seio, de leg. 2. l. 16. in princip. l. plane § ſi coniunctim, l. huiuſmodi §. ſi Titio, de leg. 1.* qui omnes loci ſunt accipiendi de legato damnationis: & refertur apertius ea legatorum differentia in iure adcreſcendi ab Vlpiano in Fragmentis. & ratio in legatis damnationis hæc eſt, quia heres qui dare damnatus eſt, ſingulis diuiſim dare damnatus videtur. Legatarij igitur per damnationem partes habere etiam

ab initio. Inter coniunctos vel ſeparatos per vindica- A tionem aut per damnationem adſcriptis partibus, non eſt ius adcreſcendi. Non ergo inter coniunctos verbis tantum, *l. pen. hoc tit.* niſi aliud ſenſerit teſtator, id eſt, niſi eam coniunctionem affectauerit, & partes commemorauerit potius quas facerent concurſu, quam fecerit ipſe. quo caſu pro vtroque modo coniunctis habentur, & inter eos eſt ius adcreſcendi, *l. 16. §. vlt. de leg. 1.* Poſſit alia mente eſſe teſtator, *l. 66. de her. inſt.* ſed in dubio huius fuiſſe videbitur magis, neque duos verbis fruſtra coniunxiſſe, *l. re coniuncti, de leg. 3.* Inter ſeparatos tam re quam verbis, non eſt ius adcreſcendi, legatarios dico, non heredes. Nam heredes, quamuis in teſtamento ſeparati ſint re & verbis, ipſo iure ſinguli in aſſem vocantur, & ſolo concurſu partes ſibi adſcriptas faciunt. Reſtat igitur vbique valere formulam & definitionem Celſi quam initio poſuimus, vt ius adcreſcendi non ſit niſi in his qui partes concurſu faciunt vel facere intelliguntur. Longe aliam videtur ponere Sabinus initio *l. 1. huius tit.* Quotiens, &c. (hæc enim verba arbitror eſſe Sabini) quam tamen Vlpianus in *§. interdum*, ad normam redigit illius, docens interdum etiamſi ſeparatim vſusfructus relictus ſit, inter fructuarios eſſe ius adcreſcendi, modo re coniuncti ſint: quo exemplo ad Sabinum etiam adnotabo, interdum etſi coniunctim vnicuique partis rei legatus ſit vſusfructus, inter eos non eſſe ius adcreſcendi. Et hæc quidem ita, ſi in formula Sabini coniunctim ſic accipias, coniuncta ſcriptura, ſeparatim diſiuncta. Verumenimuero quia hæc duo Sabinus aduerſa facit, coniunctim & ſeparatim vnicuique partis rei, coniunctim potius videtur referre ad coniunctionem rei vel ſolam per ſe, vel miſtam coniunctioni verborum, ſeparatim ad partes diuerſas, etiamſi coniuncta oratione legatariis adſcriberentur. Et ita neque ego neque Vlpianus videbimur recte ad Sabinum adnotaſſe, quod ſupra, niſi forte, quod veriſſimum eſſe puto, adiectitia illa ſunt verba, *Vnicuique partis rei:* ſicut & mox in *§ 1.* ſatis euidenter apparet illa quoque adiectitia eſſe, *Repudiante vel.* Nam adquiſita non repudiantur. Nunc finge: Duos heredes quidam inſtituit ex partibus vel ſine partibus, nihil refert, & ab eis Titio fundum legauit detracto vſufructu, heredes fundum præſtiterunt, vſumfructum detraxerunt, vnius morte finita eſt pars vſusfructus, an adcreſcet coheredi? Minime. Nam, vt Iulianus ait *l. 1. §. vlt.* videri vſumfructum conſtitutum, non per concurſum diuiſum, id eſt, inter coheredes ab initio videri diuiſum à teſtatore, vt in eo haberent partes hereditarias, non partes æquales. Non igitur per concurſum. Concurſus enim æquales partes facit. Et in his qui ſemper partes habent aut habere intelliguntur (nihil enim intereſt adſcribantur nominatim, an intelligantur adſcriptæ) locus non eſt iuri adcreſcendi. In his qui per concurſum partes faciunt, locus eſt iuri adcreſcendi. Quamobrem recte ad Iulianum adiicit Africanus *l. 2.*

Ad L. 2. De vſufr. accreſc.

IDEOQVE *amiſſa pars vſusfructus ad legatarium eundemque proprietarium redibit.*

PRÆFERTVR proprietario fructuarius alter ſi habeat ius adcreſcendi. potior conſolidatio iure adcreſcendi non eſt. Sed ſi non habeat ius adcreſcendi, relinquitur neceſſario, vt quæ vſusfructus pars non adcreſcit alteri, recurrat ad proprietatem. Et quod ait, *Amiſſa*. hoc præcipuum eſt in vſufructu. Et omnino in hoc tractatu de iure adcreſcendi duæ tantum ſunt differentiæ inter proprietatem & vſumfructum. Vna, vt proprietario non habenti partem ſuam non adcreſcat pars alterius, fructuario adcreſcat: quia

A vſusfructus cum ſit ius perſonale perſonæ adcreſcit, non parti. Perſonæ igitur etiam non habenti partem, modo habuerit quondam. Pars proprietatis, ſicut alluuio, parti adcreſcit, non perſonæ. Perſonæ igitur habenti partem, non amittenti, *l. interdum hoc tit. l. ſi Titio §. vlt. de vſufr. l. & an eandem §. qui cum, de exc. rei iud.* Qua de cauſa in *l. 5. hoc tit.* puto hæc verba abundare, Deducto vſufructu: Nam idem eſt non deducto vſufructu. Altera differentia hæc eſt, Vt pars proprietatis adquiſita & poſtea amiſſa, non adcreſcat alteri, pars vſusfructus adcreſcat. Et ob id *l. 1. §. 1. hoc tit.* recte Iulianus ait, amittente, quia de vſufructu loquitur. At Celſus in *l. & Proculo, de leg. 2.* quæ de proprietate eſt, & nihilominus contrarius alter alteri, ait, Omittente. Omittimus delata: amittimus adquiſita.

B Omiſſa proprietas vel omiſſus vſusfructus, adcreſcit alteri. Amiſſa non adcreſcit, amiſſus adcreſcit. Et ratio differentiæ hæc, quia proprietas momento conſtituitur, id eſt eo tempore ſolo quo vindicatur ab initio. Eo igitur ſolo tempore qui non concurrit, alteri partem non facit. Contra eo tempore qui concurrit, alteri ſemper facit partem, licet poſtea concurrere deſinat amiſſa parte ſua. Vſusfructus autem quotidie conſtituitur & legatur, *l. 1. §. pen. hoc tit.* id eſt, ſi legatus ſit, quotidie iure legati conſtituitur, & quot ſunt dies quotve momenta, tot propemodum ſunt legata, propterea quod in perceptione quotidiana conſiſtit, *l. 1. in pr. quan. dies vſusfr. leg. ced.* Niſi igitur quotidie concurrat collegatarius, alteri partem non facit, etiamſi

C aliquo tempore initio concurrerit. Quinimo mortuo fructuario vno, ad ſuperſtitem vſusfructus pertinebit in ſolidum, nec redibit mortui pars ad proprietatem, auctore *Paulo III. Sent.* Quin & auctores omnes in eo conſenſerunt, vt ait *d. l. 1. §. pen.* id eſt, vtriuſque ſectæ Iuriſconſulti, Sabiniani & Proculiani, qui & in iure adcreſcendi dando re tantum coniunctis conſenſerunt, ſed non in ſpecie *d. l. 1. §. 1.* in qua diſſentit Iulianus à Celſo. In eodem titulo ex eodem Africani libro hæc verba referuntur *l. 9.*

Ad L. Si proprietas 9. de vſufr. accreſc.

D SI *proprietas fundi duobus, vſusfructus vni legatus ſit, non trientes in vſufructu habent, ſed ſemiſſem duo, ſemiſſem fructuarius. Item contra, ſi duo fructuarij & vnus fundi legatarius ſit.*

NON de vſufructu adcreſcendo hoc loco tractatur, ſed de partibus per concurſum faciendis, vt *l. 4. & 7.* Proxima hæc illi quæſtio eſt, propterea quod vbi concurſus facit partes, ibi demum locus eſt iuri adcreſcendi. Et ait, *Si proprietas fundi.* Proprietatem fundi qui dicit vel fundum vel proprietatem ſimpliciter, plenum dominium dicit, *l. ſi alij, de vſufr. leg.* Ratio autem partitionis eſt euidens, quia hi quibus coniunctim proprietas vel vſusfructus legatus eſt, in vnum corpus coacti videntur, *l. plane, in prin. de leg. 1. l. vnica §. hoc ita, C. de cad. tol.* qua de cauſa, vt Paulus adiicit in *l. Sempronius §. vlt. de vſufr. leg.* in qua

E tractat quæſtiones de vſufructu duas, eaſdem quas & Africanus hoc libro, inter eos tantum erit ius adcreſcendi, id eſt vno deficiente adcreſcet tantum alteri, qui coniunctus eſt re & verbis, non etiam alij qui re tantum coniunctus eſt. Præfertur enim coniunctus re & verbis, coniuncto re tantum. Cæterum deficiente vtroque, adcreſcet ſemis coniuncto re tantum. Ex quo intelligimus proprietario vel proprietariis coniunctis fructuario vel fructuariis in vſumfructum, amiſſa vſusfructus parte aliqua accedere eam accreſcendi non conſolidationis iure, ac ſimiliter amittere eos vſumfructum quem habent cum proprietate modis legitimis, veluti morte & capitis deminutione, *l. 3. §. vlt.*

Digitized by Google

§. *vlt. hoc tit.* quod eſt valde nouum, vt vſusfructus A cauſalis pereat morte & capitis deminutione, atque à proprietate diuidatur, quaſi proprietati ſcilicet coniunctus fuerit, vt formalis non vt cauſalis, vt ſeruitus, non vt dominij pars: & ſimiliter vt proprietario adcreſcat vſusfructus quaſi ſeruitus, non conſolidetur. Id etiam in hoc titulo eſt valde nouum, vt inter legatarium & non legatarium ſit ius accreſcendi: vt cum ſolis filiis heredibus inſtitutis matri ab eis legatur vſusfructus cum filiis. Quo caſu legataria eſt mater ſola, filij non ſunt legatarij, quia ſoli heredes ſcripti ſunt: & ideo deficiunt coheredes ex quorum perſona in filiorum perſona conſiſtat legatum vſusfructus: & tamen mortua matre, vſusfructus pars ad eos magis accreſcendi iure pertinebit, quam redibit ad proprietatem: & ſimiliter mortuis liberis, diuidetur vſusfru- B ctus à proprietate & accreſcet matri, *l. ſi mulieri, hoc tit.* quod certiſſimum eſt, ſi matri legauerit vſumfructum, hoc adiecto modo, vt frueretur vna cum filiis, vt in oratione pro Cæcinna: Nam ſi ita dixerit, Matri & filiis, vel Matri cum filiis, poteſt defendi & filios legatarios intelligendos, quaſi vice mutua legato videantur obſtricti, *l. ab omnibus § ſi Attio, l. quid ergo, de leg. 1.* & eadem ratione defenderim in *l. 7. hoc tit.* ſi quis Attio & heredibus ſuis legauerit, heredes eſſe legatarios. Sequitur *l. 17. de vſu & hab.*

Ad L. Filiofam. 17. de vſu & habit.

FILIOF. *vel ſeruo ædium vſu legato, & vtile legatum* C *eſſe exiſtimo & eodem modo perſecutionem eius competituram, quo competeret, ſi fructus quoque legatus eſſet. Itaque non minus abſente quam præſente filio ſeruoue, pater dominuſve in his ædibus habitabit.*

QVÆSTIONIS eſt an filiof. vel ſeruo legari vſus ædium poſſit. Mouet quod vſus eſt perſonæ ius merum, & legato continetur tantum perſona filiuſf. aut ſerui. Non poteſt autem filiuſf. aut ſeruus vllum ius habere. Quæ ratio etiam efficit vt dubitemus an recte ſtipuletur filiuſf. aut ſeruus ſibi habere licere, *l. 38. §. hi qui ſunt, de verb. obl.* Facti enim ea quæ iuris alieni ſunt perſonæ capaces ſunt, non iuris. qua de cauſa non ita quæritur an vſusfruct. eis legari poſſit. Nam vſusfr. magis eſt facti quam iuris, cum in perceptione D conſiſtat, nec ante fructus adquiratur fructuario quam ipſe eum perceperit, *l. 1. quan. dies leg. ced. §. is vero, Inſt. de rer. diuiſ.* Vſus magis eſt iuris quam facti: & ob id etiam vſus indiuiduus, vſusfructus diuiduus. Sed tamen placet, ſicut vſumfr. ita vſum filiof. vel ſeruo legari recte, quaſi legato contineatur etiam perſona patris vel domini, quæ eadem eſt propter vinculum poteſtatis. Solutione poteſtatis duæ perſonæ conſtituuntur, *l. 10. de opt. leg.* Ideoque Ariſtoteles recte, qui ſcribens, filium patris partem quandam eſſe, adiecit hunc modum, πλὴν ὅταν ἤδη λάβῃ τὴν τοῦ ἀνδρὸς τάξιν, καὶ χωρισθῇ ἀπ' αὐτοῦ, quod iure ciuili fit emancipatione vel manumiſſione: & vtroque genere, duæ (vt dixi) perſonæ conſtituuntur. Vinculo familiæ durante, vna fere perſona eſt. Itaque filiof. vel ſeruo vſu æ- E dium legato, ius adquiretur patri vel domino per filiumfamilias aut ſeruum, & eo vtetur non minus abſente, inquit, quam præſente filio ſeruoue, id eſt, non tantum vna cum filio ſeruoue, ſed etiam ſine filio ſeruoue. Qua de cauſa mors filij ſeruive non extinguit vſumfructum viuo patre vel domino, nec contra mors patris viuo filio, *l. vlt. C. de vſufr.* quod expoſui Tractatu ſecundo. Huic legi adiungam *l. 1. de iis quæ pœnæ cauſa rel.* quæ inſcribitur ſimpliciter libro Quæſtionum Africani, à me vindicatur quinto. Verba eius hæc ſunt:

Ad L. 1. De iis quæ pœnæ cauſa relinq.

FILIOF. *vel ſeruo herede inſtituto, etiamſi in patris dominive pœnam illicite vel probroſe datum eſt nullius momenti legatum eſſe reſpondit. Non enim id ſolum quod in heredis, ſed omne quod in cuiuſque lucrum aliquod ex vltima voluntate ſentientis talem pœnam in teſtamento ſcriptum ſit, nullius momenti habendum.*

POENÆ cauſa legatur, quod non tam in gratiam legatarij quam in pœnam heredis relinquitur, vt puta hoc modo, Heres meus ſi Titio filiam ſuam in matrimonium collocauerit, Gaio x. dato. Neque autem legatum, neque hereditas, neque libertas recte datur, vel adimitur, vel transfertur pœnæ cauſa, ſecundum ius vetus, quod obtinuit etiam in teſtamento militis, *§. vlt. Inſt. de legat.* cuius ratio hæc, quod contra naturam legati hoc eſt, vt ſit pœna non præmium, non honos, non mera liberalitas. Et eadem ratione turpe legatum turpiſve inſtitutio, nulla eſt: quia contumelia eſt potius quam honor, *l. turpia, de leg. 2.* vbi turpia, Græci λοιδορίαν ἔχειν, *l. quoties §. ſi quis nomen, de her. inſt.* Ratio Theophili, quod legatum pœnæ cauſa relictum, conferatur in arbitrium heredis, non placet. Non enim confertur nominatim, ſed tacite, quod valet, *l. 3. de leg. 2.* An igitur inutile ſemper eſt legatum illud, Heres meus ſi Titio filiam ſuam in matrimonium collocauerit, Gaio x. dato? Minime. nam poſſunt ea verba accipi pro condicione, hoc modo, Si euenerit quandoque vt Titio filiam ſuam in matrimonium collocet, & tunc vtile eſt legatum. Sed ſi mens hæc fuit teſtatoris, vt Titio heres filiam ſuam in matrimonium non collocaret, & ſi collocaret, vt coërceretur præſtatione legati, inutile eſt legatum. Et ita legatum quod in alterius arbitrium confertur inutiliter, vt vulgo dicitur, vtiliter confertur quaſi condicio, *l. 1. de leg. 2.* Et hic igitur multum intereſt condicionem facere, an pœnam heredi infligere teſtator voluerit: Condicio enim valet, pœna non valet. His adiicit *l. 2. hoc tit.* multum etiam intereſſe tranſlationem legati facere teſtator voluerit, an pœnam infligere. Nam ſi ita dixerit, Titio x. heres meus dato, ſi Titio non dederit, eadem x. Sempronio dato, animo transferendi legati à Titio in Sempronium, vtilis eſt tranſlatio, & legatum Sempronio debetur mortuo Titio ante diem legati cedentem, vel poſt diem ante moram heredis, Titij heredibus nihil debetur, *l. 3. §. 1. l. 10. de adim. leg.* Sed ſi ita ſcripſerit teſtator, non beneuolentia Sempronij ductus, ſed coërcendi heredis cauſa, quo magis feſtinet Titio dare, legatum Sempronio non debetur. Et hæc eſt ſyncera interpretatio horum verborum *l. 2. huius tituli*, Pœnam à condicione voluntas teſtatoris ſeparat, & an pœna an condicio an tranſlatio ſit ex voluntate defuncti apparet. Et ita *l. in condicionibus §. 1. de cond. & demonſtr.* condicionem facit voluntas defuncti ſola. Neque omittendum illud eſt in *l. 1. C. de-bit. vend. pig. imped. non poſ.* pœnam appellari quod tranſlatio potius eſt. Fideicommiſſum enim familiæ relictum, ſi prædia vænirent extra familiam, transferri in fiſcum, vt *l. pater §. fundum, de leg. 3.* Illud quoque ſciendum eſt, neque legatum neque fideic. dari poſſe pœnæ cauſa, vt Vlpianus ſcribit in Frag. atque ita nec in pœnam heredis nec in pœnam legatarij, à quo fideic. relinqui poteſt, nec ſeruo aut filiofamilias legato vel hereditate data in pœnam patris aut domini, à quibus etiam fideic. relinqui poteſt, *l. cum filiof. de leg. 1.* & hæc eſt ſententia huius legis: cui Tribonianus de ſuo inſeruit hæc verba, *Illicite vel probroſe*, itemque verbum, *Talem*, propter Conſtitutionem Iuſtiniani, quæ ſublato iure veteri definit pœnæ cauſa legari poſſe, exceptis tantum his quæ illicita vel probroſa vel

impoſſibilia ſunt. Illicita, vt ſi ita dicat, Heres meus ſi conſobrinam vxorem non duxerit, Titio x. dato. Probroſa, vt ſi dicat hoc pacto, Heres meus ſi adulterium non fecerit, Titio x. dato. Ergo inſeruit Tribonianus hæc verba, *Illicite vel probroſe*, quoniam hodie his tantum caſibus pœnæ cauſa relictum legatum non valet. Adiecit & paulo poſt verbum, *Talem*. In talem pœnam, quæ ſcilicet infligatur heredi, vel alij lucrum ſentienti ex vltima voluntate, vt rem illicitam vel inhoneſtam faciat. Inuenio iure veteri vno caſu pœnæ cauſa legari poſſe, ſi in funere aut monumento faciendo tuendove voluntati teſtatoris heres non obtemperauerit, fauore religionis, *l. 6. & 27. de condit. & dem.* & ita in veteribus titulis monumentorum frequenter heres qui ſecus fecerit, iubetur ærario pop. Romani aut collegio vel arcæ pontificum inferre certam ſummam. Sequitur in *l. 35. de vulg. ſubſt.*

Ad L. Et ſi contra 35. de vulg. ſubſtit.

ET ſi contra tabulas patris petita ſit à pupillo bonorum poſſeſſio, in ſubſtitutum tamen eius actionem legati dandam eſſe, ita vt augeantur, propterea quod filius extraneis non debuerit. Sic & creſcere à ſubſtituto data legata ſi per bonorum poſſeſſionem plus ad filium perueniſſet, quemadmodum & ipſe filius plus exceptis deberet. His conſequens eſſe exiſtimo, vt ſi impubes ex aſſe heres ſcriptus ſit, & per bonorum poſſeſſionem ſemis ei ablatus ſit, ſubſtitutus in partem legati nomine exoneretur, vt quemadmodum portio quæ per bonorum poſſeſſionem acceſſerit, auget legata, & ita hic quæ abſceſſerit, minuat.

Lex eſt de præſtandis legatis relictis à ſubſtitutione pupillari, petita bonorum poſſeſſione contra tabulas. Finge. Pupillus qui erat in poteſtate patris heres inſtitutus ſubſtitutum accepit in ſecundum caſum, frater eius emancipatus præteritus eſt. Aut miſcuit ſe pupillus bonis paternis, aut petiit bonorum poſſeſſionem contra tabulas commiſſo edicto per præteritum. Si miſcuit ſe, concurſu præteriti portio eius minui poteſt, augeri non poteſt. Minuitur, ſi ex maiori parte quam ex ſemiſſe inſtitutus ſit: non augetur, ſi ex minori, & legata à ſe relicta præſtat omnibus, vt diximus ſuperiore Tractatu ad *l. 14. de bon. poſſeſ. cont. tab.* Subſtitutus æque legata à ſe relicta omnibus præſtat. Quia inſtitutionem tantum, non ſubſtitutionem reſcindit bonorum poſſeſſio contra tabulas, & contra paternas eſt, non contra pupillares, *l. prox. § vlt. ſup.* Si pupillus petiit bonorum poſſeſſionem contra tabulas, portio eius minui & augeri poteſt. Minuitur, ſi ex aſſe inſtitutus ſit, augetur, ſi ex vncia. quia redigitur ad ſemiſſem, & legata præſtat exceptis perſonis tantum, ſubſtitutus omnibus, *l. 5. in prin. de leg. præſt.* Igitur ſi pupillus deceſſerit non præſtitis legatis à ſe relictis, ſubſtitutus ex perſona pupilli præſtabit legata exceptis perſonis, ex ſua perſona omnibus, & communi calculo ſubiectis tam his quam illis legatis, detrahet ſibi ex eis Falcidiam vnam, id eſt quadrantem hereditatis paternæ quæ ad filium impuberem peruenerit. Et computabuntur in ea hereditate legata, quæ pupillus non præſtat extraneis, atque ita quod extraneis non præſtatur proficiet exceptis ad excludendam Falcidiam, quæ forte interueniret ſi omnibus legata præſtarentur, *l. ex aſſe, l. id quod, ad leg. Fal. l. 5. §. ſi legata, & §. vlt. de leg. præſt.* & licet ille §. *vlt.* non ſit de eo qui petiit bon. poſſeſſionem contra tabulas, ſed de eo qui adiit vel miſcuit ſe, tamen eadem ratio interuenit ſecundum opinionem illorum qui & hunc exiſtimant legata debere exceptis perſonis tantum, vt ſcilicet legata quæ non præſtat extraneis, augeant legata exceptis perſonis relicta. At præterea computari etiam debet in hereditate patris id quod filio acceſſit beneficio

A bonorum poſſeſſionis contra tabulas, perinde atque ſi id accepiſſet ex teſtamento patris. Licet enim non ſit ex teſtamento, ex hereditate tamen eſt. Igitur ſi filius inſtitutus ex vncia, beneficio bonorum poſſeſſionis ſemiſſem acceperit, pro modo ſemiſſis debebit vterque legata, inſtitutus exceptis, ſubſtitutus omnibus, vel vtraque ſubſtitutus deducta Falcidia, cum pupillus deceſſit non præſtitis legatis à ſe relictis, *d. l. 5. §. 1. l. ab exheredati §. 1. de leg. 1.* & ita etiam aperte definit Africanus hoc loco. Et è contrario quoque, ſi quid deceſſerit inſtitutioni pupilli per concurſum præteriti diminuentur legata à pupillo vel à ſubſtituto relicta, vt ſi pupillus inſtitutus fuerit ex aſſe, quia præteritus pupillo ſemiſſem aufert, legata diminuentur in ſemiſſem, id eſt, ea inſtitutus exceptis, ſubſtitutus omnibus præ-
B ſtabit pro modo ſemiſſis, præteritus autem pro modo alterius ſemiſſis ea præſtabit exceptis tantum quibus ab inſtitutione relicta ſunt, quia emancipatus fuit, vt poſuimus initio. Suus nullis perſonis legata præſtaret. Hæc certiſſima ſunt. Sed obſtat eis *l. vlt. §. vlt. de leg. 3.* ex qua colligitur legata à pupillo vnciario herede relicta, aucta eius portione ad ſemiſſem beneficio præteriti, ſubſtitutum eis debere ex vncia omnibus, ex reliquis exceptis perſonis tantum. quod falſiſſimum eſt. Nam ea ſubſtitutus debet quaſi æs alienum pupilli, *l. ſeruo alieno §. ſi quis à primo, de leg. 1. l. in ratione §. quod vulgo, ad leg. Falcid.* Debuit autem ea pupillus ex ſemiſſe exceptis perſonis, extraneis nulla ex parte. Ergo debebit etiam ea ſubſtitutus ex ſemiſſe exceptis perſo-
C nis tantum & inanis eſt vterque labor illorum, qui conantur perſuadere ſubſtitutum extraneis debere legata ex vncia, quæ pupillus ipſe non debuit. Abſurdum illi eſſe exiſtimant vt legatorum nomine à pupillo relictorum minus obligetur ſubſtitutus quam pupillus, & contra abſurdum eſſe non exiſtimant vt plus obligetur. Quod neque veterum iuriſconſultorum quiſquam ſenſit, & in *d. § vlt.* Scæuola non de legatis ſcripſit ab inſtituto relictis, ſed de legatis relictis à ſubſtituto (verba enim tranſpoſita ſunt) & idem omnino quod Africanus hoc loco, debere ea ſubſtitutum ex ſemiſſe, non adiecta diuiſione illa, ſed ex vncia omnibus, ex reliquis liberis & parentibus, quam adſcititiam, non naturalem eſſe iam pridem docui Obſerua-
D tionum III. cap. IX. In contextu huius legis pro, Præterea, quod eſt in Pand. Flor. aliæ rectius habent, *Propterea*: & contraria ratione in *l. Mænius §. pen. de leg. 2.* *Præter iſtas cauſas*, ſcribendum, non *Propter*. Puto autem his quæ tractauit hoc loco Africanus proxime repetiſſe cum aliquid de quæſtione *l. 18. de leg. præſt.* Si qui duos filios habebat, ſuum & emancipatum, & nepotem ex emancipato in poteſtate, emancipato præterito, filium ſuum & nepotem retentum in poteſtate heredem inſtituerit, ac præterea nepoti dederit legatum, & petita bonorum poſſeſſione contra tabulas nepos legatum elegerit, ei præſtando ex ſuo ſemiſſe obnoxium eſſe patrem, non patruum, & hoc confirmaſſe hac ratione quæ eſt in *l. 19. de leg. præſt.*

E *Quia & ſi omnes petiiſſent bonorum poſſeſſionem, ſemis nepotis inter eum & patrem eius divideretur.*

Quod expoſuimus tractatu ſuperiore ad *d. l. 18.* Sequuntur de legatis & fideicommiſſis multæ ac variæ ſententiæ in *l. 108. de leg. 1.* ac prima quidem hæc eſt.

Ad L. Si ſeruus legatus 108. *de legat.* 1.

SI ſeruus legatus viuo teſtatore fugiſſe dicatur, & impenſa & periculo eius cui legatus ſit reddi debet: quoniam rem legatam eo loco præſtare heres debeat, in quo à teſtatore ſit relicta,

Si ſeruus legatus ſit in fuga ſine culpa teſtatoris, heres non tenetur in æſtimationem. Plene in hoc ſolum tenetur vt caueat de perquirendo, reducendo, præſtando ſiue reſtituendo ſeruo, *l. ſeruo legato §. vlt. hoc tit.* Sed cuius ſumptibus & periculo requiritur & reducitur? diſtinguo, vt *l. 8. tit. ſeq.* Aut viuo teſtatore fugit, aut poſt mortem. Si viuo, aperte Africanus ait hoc loco, impenſam & periculum legatarij eſſe, hac ratione, quia heres non cogitur alio loco præſtare rem legatam quam quo fuit tempore mortis, *l. non amplius §. 1. hoc tit.* Si poſt mortem, heredis, eodem Africano auctore, *l. cum ſeruus, in princ. hoc tit.* quæ accipienda eſt de ſeruo qui poſt mortem teſtatoris cœpit eſſe in fuga, quod Harmenopulus indicat, qui *d. l. cum ſeruus*, coniungit initium iſtius. Non coniungit contrarias, ſed cum iſta aperte loquatur de ſeruo qui fugit viuo teſtatore, illam de eo qui fugit mortuo teſtatore, intelligi voluit, ſecundum diſtinctionem *l. 8. tit. ſeq.* Male Acc. ſubdiſtinguit hoc loco, Fugerit ſeruus ante teſtamentum an poſt teſtamentum factum: male in *d. l. 8.* fugerit ante aditam hereditatem an poſt. Sed ſi culpa heredis ſeruus fugerit, heres omnimodo tenetur in æſtimationem litis, nec cautio ſufficit, *l. cum res §. itaque ſi Stichus, hoc tit.* Et quod de ſeruo, idem obtinet in qualibet alia re legata, ſi non compareat, *d. l. cum res.* Proponam ordine ſequentes, quæ ſunt in *d. l. 108.*

Si id quod ex teſtamento mihi debes, quilibet alius ſeruo meo donauerit, manebit adhuc mihi ex teſtamento actio: & maxime ſi ignorem meam factam eſſe. Alioquin conſequens erit, vt etiamſi tu ipſe ſeruo meo eam donaueris, inuito me libereris. Quod nullo modo recipiendum eſt quando ne ſolutione quidem inuito me facta libereris.

Hæc ſententia pertinet ad illam regulam quæ dictat duas cauſas lucratiuas in eundem hominem & eandem rem concurrere non poſſe: ſecundum quam heres, à quo fundus alienus forte Titio per damnationem legatus eſt, liberatur ſi die legati cedente eum fundum dominus Titio vel ſeruo Titij, ſciente & volente Titio, donauerit. Quid ſi ſeruo Titij eum donauerit, ignorante aut inuito Titio? qua ex re etiam ignoranti Titio conſtat dominium adquiri, *l. etiam. D. de adq. rer. dom.* ſed non ita quin poſſit re cognita Titius abſtinere ſe donatione ſerui, & rem perſequi actione ex teſtamento. Finge, Malle Titium rem habere ex teſtamento quam ex donatione. Nam & firmior eſt teſtamenti quam donationis cauſa. Non igitur ſtatim atque res donata eſt ſeruo legatarij ignorante legatario, heres liberatur. Alioquin & ſe ipſe heres liberare poterit inuito & ignorante legatario, vt puta, ſi re propria vel re heredis à teſtatore legata, eam heres donauerit ſeruo legatarij vel etiam ſoluerit, ex legati cauſa. Quod eſt abſurdum, vt ſit in poteſtate debitoris ſe liberare alij dando vel donando cui creditor noluit donari, vel per quem ad ſe rem peruenire nolit, *l. 4. l. inuito, C. de ſolut.* Denique non ſatis eſt rem mihi eſſe quæſitam ex lucratiua cauſa vt heres liberetur, niſi velim vti quæſito, aut niſi me ſciente & volente mihi quæſita ſit. recte ait, *Et maxime ſi ignorem:* nam ſi E ſciam donatam ſeruo meo, nec improbem factum, ſtatim heredi liberatio contingit perinde atque ſi mihi donata fuiſſet. Quia vero ad regulam eandem pertinet etiam §. *Stichum*, mox eius verba ſubiiciam.

Stichum quem do te ſtipulatus eram, Titius à te herede mihi legauit. ſi quidem non ex lucratiua cauſa ſtipulatio interceſſit, vtile legatum eſſe placebat. Sin è duabus, tunc magis placet inutile eſſe legatum, quia nec abſit quicquam, nec bis eadem res præſtari poſſit. Sed ſi cum mihi ex teſtamento Titij Stichum deberes, eundem à te herede Sempronius mihi legauerit, fideique meæ commiſeris, vt eum alicui reſtituam: legatum vtile erit, quia non ſum habiturus.

A *Idem iuris erit & ſi pecuniam à me legauerit. Multo magis ſi in priore teſtamento fideicommiſſum ſit. Item ſi in priore teſtamento Falcidiæ locus ſit: quod inde abſcidit ratione Falcidiæ, ex ſequenti teſtamento conſequar. Item ſi domino heres extitero, qui non eſſet ſoluendo, cuius fundum tu mihi dare iuſſus eſſes: manebit tua obligatio, ſicut maneret, ſi fundum emiſſem.*

Stipulationis cauſa lucratiua eſt, ſi ſtipulatori nihil abſit nihilque abfuturum ſit, id eſt, ſi quod nanciſcitur ex ſtipulatione, ad plenum & perpetuum adquirat. Contra non lucratiua eſt ſi ſtipulatori abſit aliquid, veluti pretium, cum forte rem emit, & ſtipulatus eſt vacuam poſſeſſionem tradi, vel etiamſi quod ex ſtipulatione nanciſcitur, commiſſa condicione aliqua repeti B ab eo poſſit. Et ſimiliter legati cauſa lucratiua eſt, ſi nulla legato adſcripta ſit condicio dandæ pecuniæ, nullum onus fideicommiſſi. Non eſt lucratiua, ſi quantum capit iure legati, tantum legatarius erogat iure fideicommiſſi aut condicionis implendæ cauſa, aut certe quatenus erogat, eatenus legati cauſa lucratiua non eſt. Hereditas quoque vel lucroſa eſt, vt ſi teſtator ſoluendo ſit, vel contra ſi ſoluendo non ſit, detrimentoſa. Quidquid igitur in tractanda ea regula de tollendo concurſu duarum cauſarum lucratiuarum ſtatueris de ſtipulationis cauſa, idem ſtatuam & de legati & de hereditatis cauſa. Ancipites enim eæ cauſæ vel non lucratiuæ ſemper, vt emptio, vel lucratiuæ, vt mera liberalitas. Si ex ſtipulationis cauſa lucratiua rem nactus fuero, (rem, inquam: ſecus ſi æſtimationem rei) C eandem rem vel rei æſtimationem ex cauſa legati lucratiua petere non poſſum, dominium rei adquiſitum ex vna cauſa, extinguit obligationem ex alia, non tantum quia duæ cauſæ lucratiuæ in eandem rem & perſonam concurrere non poſſunt (quod his verbis Africanus notat, Quia nec abſit quicquam) ſed etiam quia bis (inquit) eadem res præſtari, id eſt, dari non poteſt: quod ſic expono, quia res in eam cauſam cecidit à qua incipere non poteſt: nec enim poteſt res mea mihi dari. Prior ratio demonſtrat peti æſtimationem non poſſe, poſterior peti rem non poſſe. Quod ſi neque æſtimatio peti poteſt, plane inutile legatum eſt. Sed ſi ſtipulationis cauſa lucratiua non fuerit, lucroſi legati vtilis petitio eſt, non in ſolidum tamen, ſed in D quantum mihi abeſt ex ſtipulationis cauſa. Nam ſi abſint x. ex cauſa ſtipulationis quæ dederim pro re digna xv. quæ etiam mihi legata ſit, x. tantum ex teſtamento petere poſſum. Et retro ſi lucratiua ſtipulatio fuerit, legatum non ſit lucratiuum, vtilis legati petitio eſt. Idemque ſtatuendum eſt ſi prius ex legato rem nactus fuero, vt pro qualitate legati & ſtipulationis, ſuperſit aut non ſuperſit actio ex ſtipulatu. Idem & de duplicibus teſtamentis vel de duorum teſtamentis, quorum vtroque res eadem fuerit eidem legata (ab eodem an ab alio atque alio herede, nihil refert) vt quod primum cœpi legatum, ſiue ex priore, ſiue ex poſteriore teſtamento, ſi fuerit lucratiuum vtrumque perimat alterius petitionem, niſi ex priore æſtimationem conſequutus fuero. Nam quod dicitur in *l. plane §. ſed ſi* E *duorum, hoc tit.* bis agi poſſe, non eſt indiſtincte verum, ſed ita demum, ſi prius æſtimationem conſequutus fuero, idque conſtat inter omnes. Nam quod dicit Vlpianus eo loco, ad comparationem dicit eius quod dixerat ante de eadem re eidem ſæpius legata per vindicationem in eodem teſtamento ab eodem, vt arbitror, vel à diuerſis heredibus, *l. ſi tibi homo §. 1. hoc tit.* ſufficere vel æſtimationem conſequi. Nec enim duorum teſtamentis eadem re legata, ſufficit ex vno teſtamento rei æſtimationem conſequi, cum tamen ſufficiat ex vno teſtamento rem conſequi vt excludatur altero. Ac ſimiliter eodem teſtamento re eadem bis vni legata à diuerſis heredibus per damnationem, non ſufficeret

æſtimationem ab vno herede conſequi, rem conſequi ſuſſiceret, *l. quid ergo §. ſi quis duos, eod. tit.* At ſi legatum quod cœpi primum ex vno teſtamento, lucroſum fuerit, iis quæ diximus de ſtipulatione & legato conſequens eſt vt ex altero ſuperſit actio, ſi lucroſum non fuerit, & retro ſi non ſit lucratiuum, quod cœpi primo, vel quatenus non erit, vt ſi id minuerit lex Falcidia vel mortis cauſa capio vel fideicommiſſum, vt de altero ſuperſit actio, *l. plane §. quod ſi rem, hoc tit.* Et hoc quidem multo magis, inquit Africanus. Quia ſcilicet vbi ex priori teſtamento legatum lucratiuum non fuit, facilius ex poſteriori lucratiuo eſt actio, quam vbi ex priori lucratiuum fuit, ex poſteriori non lucratiuo. Nam etſi poſterius lucratiuum non ſit, magis dubitari poteſt an habenti iam rem ex cauſa lucratiua ex poſteriori actio ſit. Eadem vero ratio interuenit in hereditate: Nam ſi lucroſa ſit, legati lucratiui petitio non eſt, vt ſi teſtamento Secundi fundus Primi mihi legatus ſit per damnationem, quod verba illa Africani ſignificant, *Dari iuſſus eſſes:* nec enim per vindicationem fundus alienus legari poteſt, *l. 39. D. de man. teſt. l. 88. D. de verb. ſig.* & Primo heres extitero, legati petitio non eſt. Sin autem detrimentoſa ſit hereditas Primi, legati lucratiui petitio eſt. Idemque erit ſi à me Primus enim fundum alij legauerit, quia hereditario iure penes me fundus non remanet, *l. inter §. ſi rem, D. de verb. obl.* Sed & ſi lucroſa ſit & per eam mihi fundus obueniat, legati non lucratiui petitio ſupererit. Ait, *Sin è duabus*, His verbis adſignificatur regula de duabus cauſis lucratiuis. Ait, *Si pecuniam à me legauerit*, per fideicommiſſum ſcilicet. Nam per legatum à legatario legari non poteſt. Ait, Multo magis ſi in priore teſtamento fideicommiſſum, & videlicet non ſit fideicommiſſum in poſteriore. Nam ſi in vtroque ſit fideicommiſſum, certiſſimi iuris eſt, ex vtroque actionem eſſe. Hæc eſt vera explanatio huius §. Reliquos exequamur. Ait Africanus:

Cum homo Titio legatus eſſet, quæſitum eſt, vtrum arbitrium heredis eſt quem velit dandi an potius legatarij. Reſpondi, verius dici, electionem eius eſſe cui poteſtas ſit qua actione vti velit, id eſt legatarij.

Si homo vel quæ alia res ſit generaliter legata, electionem ait eius eſſe cui poteſtas ſit qua actione vti velit. De eo igitur genere legati loquitur, de quo variæ competunt actiones, veluti in perſonam ex teſtamento, & in rem, & ad exhibendum, & in factum, *l. quod legatur, D. de iudic. l. 63. tit. ſeq.* Id autem eſt legatum per vindicationem. Quia ex legato damnationis eſt tantum actio in perſonam, ſecundum ius vetus, quod tractamus: vt plane ſit *l. 76. §. variis, tit. ſeq.* accipiendus de legato vindicationis. Nam & *l. huiuſmodi §. vlt. & l. ſeq. hoc tit.* palam de vindicatione loquitur, & ratio qua vtitur, quia defunctus ſemel ad eos legatum peruenire voluit, vindicationis tantum legato congruit, *l. ſi tibi homo §. 1. hoc tit. l. ſi mihi pure, tit. ſeq.* Homine igitur generaliter legato per vindicationem, electio eſt legatarij: & ita domo generaliter legata, cogi heredes ait *l. ſi domus. hoc tit.* (ſic enim ſcriptum eſt Flor.) quam domum vellet ex his quas teſtator habebat legatario dare. Quam domum igitur vellet legatarius, cui legatum eſt per vindicationem. Nam id proprie cogimur dare quod alter vult, non quod volumus ipſi. Homine autem generaliter legato per damnationem, electio eſt heredis, *l. ſi à ſubſti uto §. 1. hoc tit.* Cicero 2. De inuentione: *Heres meus vxori meæ vaſorum argenteorum c. pondo, quæ volet, dato. Nihil attinuiſſe adſcribi, Quæ volet. Eo enim non adſcripto nihil ineſſe dubitationis, quin heres quæ ipſe vellet daret.* Vera igitur eſt opinio Rogerij, qui ſtatuebat, heredis eſſe electionem, ſi per damnationem legatum ſit. Vera Ioannis, electionem eſſe heredis, ſi nulli ſerui ſint in

A hereditate, quia alienum hominem legaſſe teſtator videtur. Alienæ autem rei vindicationem legatarius non habet, quia perinde eſt ac ſi per damnationem legata eſſet ex SC. Neroniano. Nec hominis & rerum aliarum ratio eadem. Hominis legatum valet, etiamſi nulli ſint ſerui in hereditate: quia certa & naturalis finitio hominis eſt. Domus vel fundi legatum non valet, ſi nulla domus, vel nullus fundus ſit in hereditate: quia incerta & arbitraria prædij finitio eſt. Eadem vero differentia legatorum conſtituenda eſt ſeruitute legata, & de vindicatione accipienda *l. 9. de ſeruit.* de damnatione, *l. ſi via, de ſeru. ruſt.* Sequitur.

Huiuſmodi legatum, Illi aut illi vter eorum prior Capitolium aſcenderit, vtile eſſe, euidenti argumento probari
B *ait, quod conſtet vſumfructum libertis legatum, & qui eorum ſuperuixerit, proprietatem vtiliter legari: idque & de herede inſtituendo dicendum exiſtimauit.*

Incertæ perſonæ legari, vel incerta perſona heres inſtitui non poteſt, velut hoc modo, Quiſquis primus ad funus meum venerit, ei homini heres tot dato, vel, is homo heres mihi eſto, *§. incertis, Inſt. de legat. l. quoties §. heres, de her. inſt.* Imo vt lege Caninia libertates dandæ ſunt nominatim, ita videntur legata & hereditates dandæ nominatim aut ſub demonſtratione quæ nominis vice fungatur, id eſt, ſub antonomaſia, *d. l. quoties §. ſi quis nomen, l. nominatim, de cond. & dem.* Vnde dubitatur an legetur vel inſtituatur heres hoc modo recte, Primo aut Secundo vter eorum prior Capitolium aſcenderit e. do lego, Primus aut Secundus
C vter eorum prior Capitolium aſcenderit, heres eſto. Et Iulianus ait, vtile eſſe legatum, vtilem inſtitutionem euidenti argumento probari, quod conſtet inter omnes vtile eſſe legatum ſi libertis legetur vſusfructus, & ei qui eorum ſuperuixerit proprietas, quamuis non minus ſit incertus is qui ceteris nouiſſimus ſuperuicturus eſt quam qui primus Capitolium aſcenſurus. Sed hoc ideo quia certi ſunt liberti quibus legatur, & omnibus vſusfructus pure, & omnibus æque, id eſt tam huic quam illi proprietas ſub condicione legari videtur, ſi nouiſſimus ſuperuixerit, *l. quoties 1. de reb. dub.* ac ſimiliter priore caſu Primi & Secundi certæ perſonæ ſunt & eo genere tam Primo quam Secundo legatum aut hereditas videtur relinqui ſub condicione, Si
D prior Capitolium aſcenderit, ſicut in *l. quoties §. ſi quis tamen, de her. inſt.* proditum eſt ita factam inſtitutionem, Vter ex fratribus meis Titio & Mæuio Seiam vxorem duxerit, heres eſto, ſub condicione factam videri, id eſt tam Titium quam Mæuium heredem inſtitutum videri ſub conditione, Si Seiam properauerit ducere vxorem. Neque igitur his modis vel incerta perſona heres inſtituitur vel incertæ perſonæ legatur. Certa enim demonſtratio, pro nomine eſt.

Si ita ſcriptum erit, AMPLIVS QVAM TITIO LEGAVI, HERES MEVS SEIO DECEM DATO: *dubitandum non erit quin & Titio ſuum legatum maneat, & Seio nihil vltra decem debeatur. Nam & vſitatum fere eſt ſic legare,* LVCIO TITIO TOT,
E ET HOC AMPLIVS VXORI ET LIBERIS EIVS TOT. *Si ei cui nihil legatum eſt cum hac adiectione* HOC AMPLIVS *aliquid legetur: minime dubitandum eſt quin id quod ita legauerit, debeatur: multoque minus dubitandum ſi ab eo qui nihil mihi debet ita ſtipulatus fuero,* AMPLIVS QVAM MIHI DEBES, DECEM DARE SPONDES? *quin decem debeantur.*

Quia de re non eſſe dubitandum Africanus ſuo iudicio putat, de ea dubitaſſe exiſtimo pleroſque, non tantum in diuerſis legatariis, ſed etiam in codẽ. Nam etſi vni eidemque ita legetur, Titio x. & hoc amplius heres meus ei fundum dato, verbo, Amplius, ſuperius legatum repeti verius eſſe ait, *l. ſi pure tibi, de leg. 3.* Verius,

ac ſi aliorum alia ſit opinio, ſed hæc verior. Etſi diuerſis, vt ſi qui legauit Titio fundum, ita deinde leget Seio, Hoc amplius Seio x. etiam hodie non ſatis liquet verum concurrat Titio Seius in legatum fundi, an habeat fundum Titius in ſolidum, & Seius decem. Nam ſingulis fundi partes deberi Mæcianus ait, *l. 13. De leg. 3.* Africanus Titio totum fundum, hoc loco. & vterque ſibi potius eſſe credendum, nec dubitandum. Ac præterea vterque ita ſcriptum ponit, Hoc amplius, quamquam, Hoc amplius, an ſimpliciter Amplius, ſcribatur, nihil referat. Omnis enim ambiguitas eſt in verbo Amplius. Nam vel eo perſona Titij repetitur ac ſi diceret, Non tantum Titio ſundum dato, ſed etiam Seio x. vel fundus eo repetitur qui Titio legatus eſt, ac ſi diceret, Præter eundem fundum etiam x. Seio dato. Vterque ponit Titio & Seio legatum coniuncta ſcriptura, vtrumque legatum per damnationem: & idcirco recte *l. 13.* fundi partem, quia ſi per vindicationem, non partem fundi, ſed totum fundum Seius perciperet, & concurſu fierent partes. Nec vero quidquam in propoſitione vtriuſque diſcriminis aliud, quam quod Africani Amplius ponitur in principio ſecundi legati, in Mæciani autem propoſitione Amplius ponitur inter nomen ſecundi legatarij & 2. legatum. Quod fortaſſe diſcrimen ſatis idoneum eſt ad inducendam iuris varietatem. Sed obſtat *l. ſi pure tibi, de leg. 3.* quæ etiamſi verbum Amplius ſit poſitum in principio, ſecundæ perſonæ idem attribuit quod primæ in explicanda oratione hac, Lucius Titius plebi quina millia dedit, hoc amplius Seius viſcerationem. Nam Seium quina quoque millia dediſſe ſignificari. Verum ne priori legatario quidquam temere derogetur aſſumpto collegatario in fundo eodem, forte legati verba ſtrictius accipientur, nec aliter videbitur etiam Seio legatus fundus quam ſi, vt ſtatim ſubiicit in *d. l. ſi pure tibi*, interponatur verbum Amplius inter nomen Seij & rem Seio legatam, quo ſermone aliquando apertius poſteriori legato conglutinatur ſuperius, ac ſi diceret, Seio amplius quam fundum x. dato: id eſt prior legatarius oneratur adiectione coniuncti. Illo autem, Amplius Seio x. dato, non tam aperte. Quocirca onerati eo duntaxat magis heredem legatis interpretamur, ita vt ſuum maneat Titio integrum legatum & Seio vltra x. nihil debeatur, ac ſi dixiſſet, Amplius quam Titio legaui, Seio x. dato, qui ſermo quodammodo dilucidior eſt. Sed tamen eodem ſenſu ait ita ſolere legari, Amplius vxori eius & liberis x. dato & marito ſuum & præterea vxori ſuum propriè legatum adſcribi. Vel potius quia dixit, lego Titio x & hoc amplius vxori & liberis eius x. quæ perſonæ ſunt eiuſdem familiæ, ſeparatim Titio patrifam. ſuum legatum videtur adſcripſiſſe, ſuum æque ſeparatim vxori & liberis potius quam coniunxiſſe omnes in prius legatum. Quod ſequitur, Si ei cui nihil legatum eſt, &c. eo pertinet vt intelligatur verbum Amplius, ad eum quoque pertinere cui nihil legatum eſt, vt ſi ita legetur, Amplius quam Titio legaui heres meus ei x. dato. Et ideo minime dubitandum eſſe quin x. Titio debeantur. Quia vero forſitan dubitaturus erat aliquis an idem eſſet dicendum in ſtipulationibus, propterea quod quæ non vitiant legata, plerunque vitiant ſtipulationes, vt condiciones impoſſibiles, eo ne quis moueretur adiicit, & in ſtipulationibus id dubitandum eſſe multo minus, non quod præcipua quædam ratio ſit cur in ſtipulationibus minus dubitari debeat quam in legatis: & ita ſtipulatione Amplius non peti, non hoc tantum cauemus amplius non peti ab eo cui debeatur, ſed ne ab vllo quidem alio cui nihil debeatur, cuique iure petitio ſiue actio nulla competat, *l. verbum amplius, de verb. ſig.*

Si ſeruus alienus liber eſſe iuſſus, & legatus ſit, peti eum ex legato poſſe ait. Nam cum libertas nullius momenti ſit, abſurdum eſſe per eam legatum infirmari, quod alioquin valeret etſi ſolum datum fuiſſet.

A Vtilis datio libertatis infirmat legatum ſerui, vt ſi ſeruum proprium liberum eſſe iuſſero, eundemque Titio legauero. nec quidquam mutat ordo ſcripturæ. Nam etſi priore loco ſit adſcripta libertas poſteriore legato potior eſt. Olim vt vindicta, ita teſtamento ſemel data libertas non potuit adimi. Hodie poteſt, *l. ſi peculium §. 1. D. de man. teſt. l. ſi ſeruus, D. de fid. libert.* ſi tamen eodem modo adimatur quo data eſt, id eſt, nominatim, & in *l. 14. tit. ſeq.* euidens ademptio libertatis eſt quæ fit nominatim. Legato poſteriore ſolo adempta non videtur libertas. Inutilis autem libertatis datio, etiam ſi quis ſeruo proprio libertatem reliquerit inutiliter verbi gratia, ex cauſis relatis in *l. ſeruum filij §. ſi idem, hoc tit.* hæc non infirmat legatum poſterius, niſi forte le-
B getur hac lege vt manumittatur, non hac mente vt beneficio & honore legatarius afficiatur, vt *l. ſi quis quos, tit. ſeq.* Legatum quoque prius non infirmat, ſed præbet tantummodo argumentum mutatæ voluntatis, *l. 3. §. vlt. D. de inſtr. vel inſtr. leg. l. legatum ſub condicione §. vlt. D. de adim. leg.* In hac ſpecie legatum poſterius eſt, & adempti legati nullum ſupereſt argumentum. Siue igitur ſit prius, ſiue poſterius legatum quod etiamſi ſolum detur validum & vtile eſt, abſurdum erit ſi diceris id per inutilem manumiſſionem infirmari. Et quod tentant vtile per inutile vitiari ex *§. præterea, Inſtit. quib. mod. toll. obl. & §. poſteriore, Inſtit. quib. mod. teſt. inf.* male procedit. Nam & in *§. præterea*, poſterior obligatio pupilli, quæ tollit priorem, iure naturali tenet, & in *§.*
C *poſteriore*, poſterius teſtamentum quo rumpitur prius, iure ciuili conſiſtit ab initio, licet poſtea deſeratur vel condicione deficiatur. Ait libertatem relictam ſeruo alieno nullius momenti eſſe, id eſt, nec iure directo valere nec iure fideicommiſſi. Nam ſi vel iure fideicommiſſi valeret, præualeret legato, *l. ſi ſeruus, D. de fid. lib.* & quod obiicitur *l. generaliter §. ſi quis ſeruo, D. eod.* aberrat à propoſito: quia non de ſeruo alieno loquitur, ſed de ſeruo proprio pignerato, cui etiam manente debito, certe data à debitore libertas nullo iure competit, *d. l. ſeruum filij §. ſi idem.* Soluto tamen debito ei fideicommiſſaria libertas debetur, etiam verbis directis contra rigorem iuris fauore libertatis ſumptis pro fideicommiſſariis.

Qui quinque in arca habebat, ita legauit vel ſtipulanti
D *promiſit, Decem quæ in arca habeo: & legatum & ſtipulatio valebit, ita tamen vt ſola quinque vel ex ſtipulatione, vel ex teſtamento debeantur. Vt vero quinque quæ deerunt, ex teſtamento peti poſſint, vix ratio patietur. Nam quodammodo certum corpus, quod in rerum natura non ſit, legatum videtur. Quod ſi mortis tempore plena ſumma fuerat, & poſtea aliquod ex ea deperierit, ſine dubio ſoli heredi deperit.*

Multum intereſt certus numerus nummorum legetur an certum nummorum corpus. Si certus numerus, legatum debetur, etiamſi nulli ſint nummi in hereditate, *l. 11. tit. ſeq.* ſi certum corpus, vt puta decem quæ ſunt in arca, non debetur legatum ſi nulli ſint nummi in arca, etiamſi forte ſint in hereditate; vel ſi minus ſit in arca, vt ſi in ea ſint tantum quinque, in legato etiam quinque
E tantum ſunt. Quod ſi plus ſit in arca, puto non amplius deberi quam decem, quia his verbis, Decem quæ in arca ſunt, non tantum certo loco circumſcripta corpora nummorum ſignificantur, ſed etiam certo numero. Vt locum igitur, ita numerum obſeruari conuenit vna cum loco. Citra locum nulla numeri habetur ratio, quia ſi in arca nulli ſint nummi, nec qui alibi ſunt in eadem hereditate, debentur, quoniam qui alibi ſunt, non ij ſunt qui legati ſunt: & conſequenter ſi minus ſit in arca, qui deſunt quia nulli ſunt, & nuſquam eſſe videntur. Ac ſimili modo ſi legauero x. quæ mihi Titius debet, quia nomen legaſſe videor non nummorum certum numerum, ſi nihil debeat Titius, nihil eſt in legato, ſi minus debeat, id tantum eſt in legato quod debet. Vel ſi lega-

uero Titio x. quæ mihi debet, quod fit per damnationem vel ſinendi modo, ſiue dixero, Decem quæ mihi debet, heres meus damnas eſto non petere, quia liberationem legaui non quantitatem, ſi nihil debeat Titius, nulla legati petitio eſt (eſt enim omnino ita legendum in *l. legaui, D. de lib. leg.* Sed non poterit hoc dici, &c.) ſiue dixero, Decem quæ mihi Titius debet, heres meus damnas eſto ei dare. Quia his etiam verbis ius liberationis teſtator legat, non quantitatem, & Dare accipit pro Condonare ſiue remittere debitum *d. l. legaui, & l. vlt. §. t. eod. tit.* Nec his propoſitionibus ſimilis eſt illa, ſi decem Titio legaui quæ ei debeo, quia hoc genere quantitatem tantum lego, non ius vllum, eaque debetur etiamſi nihil debuerim Titio. Nam hæc verba, Quæ ei debeo, pro demonſtratione ſunt. In ſuperioribus hæc verba, Quæ ſunt in arca, Quæ mihi Titius debet, pro condicione & cauſa ſunt, vt loquitur *l. ſi ſic legatum § ſi mihi, hoc tit.* id eſt qualitatem ſignificant & ius legati, hæc nimirum, Quæ in arca ſunt, certum corpus nummorum, & illa, Quæ mihi Titius debet, ius crediti vel ius liberationis. Falſa demonſtratio non vitiat legatum. Falſa qualitas ſiue ſubſtantia, id eſt quæ non eſt in rerum natura, falſum atque adeo nullum legatum facit. Idem vero in ſtipulationibus eſſe dicendum Africanus ait, vt ſi ſtipulanti promittam x. quæ in arca habeo, inani arca inanis ſit ſtipulatio, vel eatenus duntaxat valeat quatenus eſt in arca. Et quod ſubiicit igitur de legatis, vt ſi plena fuerit arca mortis tempore, & poſtea aliquod ex ea deperierit, ſoli heredi depereat, exemplo ſtipulationum ita accipit Accurſius recte, ſi heredis culpa deperierit, *l. 37. de verb. obl.* Quocirca hoc loco, Poſtea, ſic interpretor, poſt mortem teſtatoris, & poſt moram vel quam aliam culpam heredis. Et quæ diximus de nummis, producenda ſunt etiam ad ceteras res quæ pondere vel menſura conſtant, vt ſi legentur vel promittantur auri pondo x. quæ ſunt in arca, aut vini amphoræ x. aut frumenti modij x. qui ſunt in horreo. Nec moueor *l. ſi quis cum, D. de act. emp.* quæ venditorem teneri ait qui fundo vendito acceſſura dixit dolia c. quæ in fundo eſſe affirmabat, quamuis ibi nullum dolium fuerit. Non vini dolia dixit, ſed dolia ipſa, quæ vtique ſemper non ſunt vaſa vinaria. Sed ſi dixerit, vini C. dolia. Quia vero ea in fundo adfirmauit eſſe, præſtare quod adfirmauit debet, actione legitima, quod aduerſus ea quæ nuncupata ſunt, vel Ædilitia, quod aduerſus dictum promiſſumve. Eſſe enim ea in fundo niſi venditor adfirmauerit, ſi nullum ibi dolium ſit, his actionibus emptori non tenetur. Ceterum quod dixi paulo ante de interpretatione verbi, Poſtea, id comprobatur etiam his verbis ſeq. §.

Si ſeruus legatus ſit, & moram heres fecerit, periculo eius & viuit & deterior ſit, vt ſi debilem forte tradat, nihilominus teneatur.

Stichus legatus poſt moram heredis, perit heredi, quia æſtimationem legatario debet, niſi ſuo fato perierit & non potuerit aut noluerit eum acceptum legatarius vendere. Perit igitur heredi, ſi potuerit eum acceptum legatarius vendere, *l. cum res § vlt. hoc tit.* Et placet diſtinctio Martini, vtrum ſeruus fuerit periturus apud legatarium, an non, vt hoc caſu pereat heredi, illo non item. A Martino diſſentit Ioannes. Diſſenſere etiam hac in re inuicem veteres auctores iuris Sabiniani & Proculiani, re ſcilicet fato perempta, veluti homine mortuo, aut fundo abſumpto terræ fragore. Nam ſi dolo aut facto heredis perierit, non ambigitur quin ſit omnimodo condemnandus. Re quoque fataliter perempta poſt moram heredis vel debitoris cuius cuius, Ioannes dicebat debitorem eſſe condemnandum omnimodo, Martinus diſtinguebat, vt dixi ante. Nec tamen idem diſcidium fuit hac in re inter Sabinianos & Proculianos, quod inter Martinum & Ioannem. Sabi-

A niani debitorem dicebant eſſe abſoluendum omnimodo, Proculiani diſtinguebant, *l. illud, D. de pet. her. l. ſi plures § vlt. D. depoſ.* & vtrique nullo habito diſcrimine inter actiones in rem & actiones in perſonam, vel inter contractus nominatos & innominatos, quod tamen interpretum plerique introducere conantur. Prudentior igitur Martinus Ioanne: nam à Martino ſunt Proculiani, à Ioanne nullus: aut certe prudentiſſimus Ioannes cuius opinio prudentum nemini in mentem venit. Qui enim diceret re ſuo fato perempta poſt moram, omnino condemnandum debitorem, inuentus eſt nemo. Multi dixere abſoluendum, nempe Sabiniani, quorum ratio hæc, quod ſit multo æquius fato quod contigit quodque cauere ne creditor quidem ipſe potuit, ad creditorem potius quam ad debitorem pertinere. Nam de
B hac re merito debitor expoſtulare cum creditore poteſt fere in hunc modum: Etiamſi moram non feciſſem, res periſſet. non mora, ſed natura interitum attulit. Tantum ne mihi obfuerit cunctatio mea, vt quod fato venit, videatur veniſſe præter fatum, ac ſi occidiſſem? Quid enim ſi fatum præſto, intereſt, moram fecerim, & poſtea res naturaliter interierit, an occiderim? quæ mors multis dicitur non eſſe fatalis. Sed ex ſententia Proculianorum multum vna diſtat ab altera. Nam eam quæ præter naturam præterque fatum debitoris facto venit, debitor præſtat omnimodo, eam quæ fato venit poſt moram debitoris, ita demum ſi res non erat peritura apud creditorem: quæ ſententia obtinuit, *d. l. ſi plures §. vlt.* vbi quod ait, *Vtique*, modus eſt additus à Gaio ex ſententia
C Proculi, *d. l. Illud.* Nam ſi non erat interitura apud actorem, vt quia acceptum hominem forte actor, cum eſſet venalitiarius, confeſtim diſtracturus erat, tunc reus non abſoluitur. Et ſi valet hæc diſtinctio in eo quod reddi oportet, & in eo igitur quod dari oportet. Hæc enim comparantur inuicem, *l. ſi in Aſia §. vlt. Depoſ.* idque in actione ex teſtamento exprimit ſatis aperte *d. l. cum res §. vlt.* dum heredem in æſtimationem condemnari ait, ſi fundus legatus poſt morã chaſmate perierit, adiecta ratione hac, Potuit enim eum acceptum legatarius vendere. nam ſi hæc ratio facit vt præſtetur æſtimatio, ibi conſequens eſt ne præſtetur vbi hæc ratio non eſt. Neque vero ſine ratione pro Martino adfertur etiam *l. vlt. §. ſi ea condicione, D. ad leg. Rhod.* Nam quo-
D ties de periculo agitur, eadem eſt culpæ & moræ ratio, *l. ſi ſeruum §. ſequitur, D. de verb. obl.* Vt igitur doceas poſt moram re perempta, diſtinguendum eſſe vt Martinus fecit, recte doces diſtingui eodem modo poſt culpam re perempta. Quod vero in condictionibus & actionibus in perſonam probauimus, & in actionibus in rem tam de vniuerſitate quam de rebus ſingulis & in actionibus ad exhibendum valere conſtat ex *l. illud, D. de pet. her. l. item ſi verberatum §. vlt. D. de rei vind. l. de eo §. ſi poſt, D. ad exhib.* Nam ſi forte hominem petitum qui poſtea ſua natura interiit, diſtracturus erat actor, ſi accepiſſet, condemnatur reus: quia ſi actori reſtituiſſet, diſtraxiſſet, & pretium lucratus eſſet. Si non erat diſ-
E tracturus, atque adeo ſi erat homo moriturus apud actorem, abſoluitur etiam malæ fidei poſſeſſor. Sabinus abſoluendũ præcidebat ſine diſtinctione. Inter vtramque ſectam medium ſe interponit Vlpianus in *d. l. illud*; Proculi diſtinctionem admittit in malæ fidei poſſeſſore, aut in bonæ fidei poſſeſſore improbe litigante. Sabini deciſionem in bonæ fidei poſſeſſore non improbe litigante. Ceterum excipiendi ſunt ſemper tam à deciſione Sabini quam à diſtinctione Proculi vel interpoſitione Vlpiani, fures, abactores, prædones, & ij qui metum intulerunt, qui re perempta neque abſoluuntur omnimodo, neque ſub diſtinctione, ſed condemnantur indiſtincte, *l. 1. §. rectiſſime, l. pen. D. de vi & vi arm. l. vlt. D. de cond. furt. l. ſi cum exceptione §. quatenus, D. quod met. cau.* Cur ita? Quia plus quam moratores ſunt.

nec enim tantum ſunt in mora vel culpa, ſed etiam in maleficio. & nos de ſimplici moratore diſputamus. Adiungimus vero furem prædoni, quia vbi de periculo agitur, eadem eſt cauſa vtriuſque, *l. ſubtracto, C. de furt.* & hac ratione grauior eſt furi condictio furtiua. Nec vero mirum ſi hoc caſu ſeparantur hi à ſimplicibus moratoribus, cum & ſi res ante moram vel potius paulum interquieſcente mora, veluti intra tempora iudicati, perierit, in his diſtinctio locum habeat, quæ ceſſat re perempta, durante mora, vt condemnentur, ſi res non erat interitura apud actorem, vt abſoluantur ſi erat interitura, *d. §. quatenus.* Alij enim moratores & malæ fidei poſſeſſores abſoluuntur indiſtincte re perempta ante moram, *l. cum filius §. vlt. D. de verb. obl.* Et male Ioannes confirmat ſententiam ſuam ex *l. ſi filio §. ſi poſt, ſol. mat.* quo tamen plerique impelluntur magis in ſententiam Ioannis, moti articulo, *Omnimodo*, licet ambiguo: nec enim, Omnimodo, hoc tantum eſt, ſine diſtinctione, ſed interdum ſignificat, In totum, vt *l. cum filiof. hoc tit. l. ſi mihi pare, tit. ſeq.* Omnimodo igitur detrimentum præſtabit, id eſt, Integrum detrimentum: & vt fateamur (quod fateamur etiam libenter) Omnimodo eſſe, ſine diſtinctione, non tamen hic articulus omnem ibi diſtinctionem excludit, ſed eam tantum de qua agitur. Quænam illa ſit, ſuperior ſcriptura indicat, quæ maritum ait in dote reddenda præſtare dolum & culpam: & mox, ſi res dotalis poſt moram mariti perierit, etiam omnimodo detrimentum præſtare. Omnimodo igitur, id eſt, Etiamſi dolus vel culpa abſit. denique interitum naturalem præſtare, quod non eſt abſciſe concedendum tamen, neglecta Martini diſtinctione. Poſſem hac de re multa alia adſerre: ſed nimium forte digreſſus ſum à propoſito, cum nihil eius diſtinctionis attingeret hic §. & occaſionem tantum, nec eam tamen non è re natam dederit huic qui congruebat §. *vltimus l. cum res.* Putem vero his quæ ſcripſit Africanus hoc loco, coniunctim expoſuiſſe eum quam ſupra in interpretatione *l. 36. §. vlt. de vſufr.* expoſuimus differentiam inter proprietatem & vſumfructum. Sticho, qui legatus eſt mortuo poſt moram, æſtimationem deberi. Stichi vſufructu qui legatus eſt, morte Stichi vel morte legatarij perempto poſt moram, æſtimationem non deberi futuri temporis. Ceterum non de periculo tantum, ſed & de omni detrimento rei legatæ, idem ſcribit Africanus vt pertineat ad heredem poſt moram, vt ſi debilem ſeruum tradat, qui ſcilicet debilitatus ſit poſt moram. Sequitur:

Cum quid tibi legatum fideive tuæ commiſſum ſit vt mihi reſtituas, ſi quidem nihil præterea ex teſtamento capias, dolum malum duntaxat in exigendo eo legato, alioquin etiam culpam te mihi præſtare debere exiſtimauit: ſicut in contractibus fidei bonæ ſeruatur, vt ſi quidem vtriuſque contrahentis commodum verſetur, etiam culpa: ſin vnius ſolius, dolus malus tantummodo præſtetur.

A legatario & à fideicommiſſario fideicommiſſum relinqui poteſt. Sed aut legatarius legatum exigit aut omittit. Quod de legatario dicam, idem dici puta de primo fideicommiſſario. Si omittat legatum, fideicommiſſario tenetur in hoc tantum vt cedat actionibus vel cui fideicommiſſarius voluerit, *l. ſi filius §. vlt. D. de fid. lib. l. Imp. in pr. lib. ſeq. l. 8. lib. 3.* Omiſſum enim legatum apud heredem remanet ſine onere fideicommiſſi. Idcirco neceſſe eſt fideicommiſſario actiones cedi aduerſus heredem. Si exigat legatum, quæritur in exigendo dolum an etiam culpam præſtare debeat? Et Africanus ſiue Iulianus eleganter diſtinguit, ſi nihil præterea legatarius ex teſtamento capiat, vt ſi c. ei legata ſint quæ integra alij reſtituat, quia fideicommiſſarij ſolius commodum verſatur, tum vt in

A exigendo dolum malum duntaxat præſtet, ſi forte luſorie egerit, atque ita ſuccubuerit, vel etiam ſi id curauerit dolo malo ne poſſet agere, veluti ne adiretur hereditas, *l. 4. § pen. D. ſi quis omiſ. cau. teſt.* Sin vero aliquid præterea ex teſtamento capiat, vt ſi legatis c. rogetur reſtituere L x. quia de vtriuſque commodo agitur, vt in petendo legato etiam culpam præſtet, ſi forte, (vt aliquo vtamur exemplo) plus petierit atque ita cauſa ceciderit, vel etiam ſi qua alia negligentia & imprudentia ſua litem amiſerit. Confirmatur hæc diſtinctio exemplo contractuum bonæ fidei, quibus & aliis in rebus ſæpe comparantur legata, vt in vſuris quæ ex cauſa legati debentur ex mora officio iudicis, & in cautione quæ petitur ante diem vel condicionem legati. In depoſito præſtatur dolus malus duntaxat, quia nulla
B vtilitas depoſitarij verſatur. In vendito, locato, pignore, dote, ſocietate, quia vtriuſque vtilitas vertitur, etiam culpa præſtatur, *l. ſi vt certo §. nunc videndum, D. commod.* Dices, in commodato vtriuſque vtilitas non verſatur, & in eo tamen non dolus tantum, ſed etiam culpa & exactiſſima diligentia præſtatur. Dicam, non in quo contractu vtriuſque vtilitas non vertitur, dolus tantum præſtatur, ſed in quo accipientis nulla eſt vtilitas, vt in depoſito. Nam depoſitarij nulla eſt vtilitas, qui accipit vt alij cuſtodiat, non etiam accepto vtatur, & vt quandoque poſtulanti reſtituat: qua ratione etiam nulla propemodum vtilitas eius eſt qui precario rogauit, quia breue & fragile beneficium eſt; cum id quoque reſtitui oporteat vel confeſtim vel
C quandoque poſtulanti, & his comparatur legatarius qui accipit vt mox id omne quod accipit reſtituat alteri. Ceterum ſi accipientis vtilitas verſetur & nulla verſetur ex parte dantis, vt in commodato, tantum abeſt vt dolus duntaxat præſtetur, vt plus etiam præſtetur quam in his quibus vtriuſque vtilitas vertitur, id eſt, præter culpam diligentia & cuſtodia exactiſſima. Sed & contractus quidam ſunt in quibus nulla eſt vtilitas accipientis, ſuſcipientis, adminiſtrantis, & is tamen ſicut commodatarius culpam & diligentiam præſtat, veluti geſtor, tutor, procurator, propriis quibuſdam rationibus, quia geſtor vltro ſuſcipit negotia abſentis, & tutori committuntur negotia pupilli qui rem ſuam tueri non poteſt, & procuratori negotia mandatoris, quæ officia ſunt amicitiæ in hac vitæ ſocietate perne-
D ceſſaria, quæ qui non geſſerit ſtrenue & diligenter, non poteſt non iuſte damnari. Et hi quatuor contractus, quantum opinor, ſignificantur in *l. contractus, D. de reg. iur.* his verbis, In his quidam & diligentiam. male Flor. *In his quidem & diligentiam.*

Qui margarita Titio pignori dederat, filium heredem inſtituit, & filiam exheredauit: deinde ita cauit, Te Titi rogo, fideique tuæ committo vti margarita quæ tibi pignori dedi, vendas: & deducto omni debito tuo, quod amplius erit, id omne filiæ meæ reſtituas. Ex ea ſcriptura filiam à fratre fideicommiſſum petere poſſe, vt is actiones ſuas aduerſus debitorem ei præſtaret. Hoc enim caſu eum qui creditor fuiſſet, debitorem intelligendum, eius ſcilicet, quod pretium pignoris ſummam debiti excedat. Non autem miran-
E *dum ſi cum alius rogatus ſit, alius fideicommiſſo obſtringatur. Nam & cum in teſtamento ita ſcribatur, Te Titi rogo, vt acceptis centum, illam ſeruam manumittas, vel Sempronio quid præſtes: parum quidem apte ſcribi, verum æque intelligendum heredis fideicommiſſum, vt pecuniam Titio præſtet: ideoque & ipſum Titium cum herede actarum: & libertatem ſeruo, vel Sempronio quod rogatus ſit præſtare cogendum.*

Hæc cum ſcripſit Africanus, forte nondum reſcripto D. Pij definitum erat, à debitore fideicommiſſum relinqui poſſe, *l. cum pater §. qui dotale, tit. ſeq.* Nam ſi à debitore fideicommiſſum iure relinquitur, & fideicommiſſi petitio in eum eſt, *l. ſi pecunia, ſup. hoc tit.*

Digitized by Google

l. cum quis §. pater, inf. lib. 3. De depoſitario id reſcripſit primum D. Pius, ſed porrectum interpretatione eſt ad omnem debitorem. Ante reſcriptum D. Pij, à debitore relicto fideicommiſſo, non erat in debitorem fideicommiſſa actio, ſed, vt hoc loco proponitur, in heredem, vt is ſcilicet aduerſus debitorem cederet actiones: namque nouum aut mirum hoc nemini erat vt alius quam qui rogatus eſſet fideicommiſſo obſtringeretur, cum & è contrario ſæpe alius haberet actionem quam cui teſtator dari iuſſiſſet, *l. ſeruo legato §. ſi teſtator, ſup. hoc tit. l. xi. §. interdum, inf. lib. 3.* Et in priori quidem ſpecie ab Africano propoſita is qui rogatus eſt, nempe Titius creditot hypothecarius, quem debitor rogauit vt hypothecam venderet & hyperocham filiæ exheredatæ reſtitueret, fideicommiſſo non eſt obſtrictus, niſi poſt conſtitutionem D. Pij, heres qui rogatus non eſt fideicommiſſo obſtringitur. In poſteriori autem ſpecie nemo rogatus eſt, & heres tamen qui rogatus non eſt, fideicommiſſo tenetur, vt *l. peto, l. miles, tit. ſeq. l. 11. § cum eſſet, de leg. 3.* In vtraque heres rogatus intelligitur, licet rogatus non ſit. & in ſpecie quoque *l. ea quam, C. de fideic.* quam quaſi contrariam opponit Accurſius, heredes legitimi rogati intelliguntur, quoniam generaliter mortua filia adoptiua intra pubertatem, ſiue quæſita, ſiue non quæſita hereditate, declarauerat teſtator velle ſe hereditatem certis perſonis reſtitui. Reſtitui igitur vel ab heredibus filiæ quæſita hereditate, vel à ſuis legitimis heredibus, non quæſita hereditate. Quod dixi à debitore hodie fideicommiſſum relinqui recte, ei male opponitur *l. cum pater, §. qui dotale, tit. ſeq.* quia in ea ſpecie emptor prædij dotalis debitor teſtatoris non fuit. Soluerat enim ei omne pretium: In priori autem ſpecie huius §. daremus hodie etiam in Titium actionem fideicommiſſi, quia & ſi vendiderit pignus poſt mortem teſtatoris, tamen origo contractus à teſtatore cœpit, & ideo debitor ſuperflui hereditarius fuiſſe intelligitur, à quo noluerit teſtator heredem petere ſuperfluum, quod illum quoque non filio ſuo heredi inſtituto, ſed filiæ exheredatæ reſtituere teſtator voluit. An igitur hodie eliger is cui à debitore fideicommiſſum relictum eſt, vt vel in debitorem agat qui rogatus eſt, vel in heredem qui rogatus non eſt? Sic videtur, *d. l. cum quis § pater.*

Aufidius filij ſui fideicommiſit, vt certam pecuniam quatuor libertis ſuis mutuam daret & vſuras leniores taxauerat. Placuit hoc fideicommiſſum vtile totum eſſe.

Totum id eſt, Non tantum credendæ pecuniæ fideicommiſſum (nam vt ſtipulatione & pacto neceſſitate obſtringi poſſumus credendæ pecuniæ, *l. ſi pœnam, D. de verb. obl. l. ſi tibi pec. D. de reb. cred.* ita & fideicommiſſo) ſed etiam credendæ ſub vſuris lenioribus, id eſt trientibus. & additur *l. xi. §. heres, inf. lib. 3.* admitti fideicommiſſarium etiamſi heredi non ſatiſdet. quod vnum exemplum plenius acceptæ voluntatis teſtatoris addi velim ad *l. 12. D. de reg. iur.* Explicita vero tandem eſt *l. 108. de leg. 1.* Transgrediamur ad *l. 4. De do. prœleg.*

Ad L. Cum vulgari 4. de dote præl.

CVM *vulgari modo dies legatorum profertur, nihil eam rem ad dotis relegationem pertinere ait, quia ſuam diem habeat.*

VVLGARIS modus proferendæ diei legatorum hic eſt. Quas pecunias legaui, quibus dies appoſitus non eſt, eas heres meus annua bima trima die dato. Vulgaris clauſula dicitur in *l. talis, De leg. 1.* cuius formula ſatis demonſtrat non pertinere eam ad ea legata quibus dies appoſitus eſt. Eſt autem dies appoſitus his quæ nominatim teſtator præſentia dari iuſſit. Aliud enim eſt purum, aliud præſens legatum. Purum diem proprium non habet, & continetur vulgari clauſula. Præſenx diem proprium habet, id eſt præſentem diem, & ideo
A vulgari clauſula non continetur ex Seruij & Labeonis ſententia, *d. l. talis.* Alpheno aliud iudicium fuit, ſed reprehenditur in *l. Titio, de leg. 2.* in qua, vt Obſeruationum VII. docui, ita legendum eſt, *Non eſt verum quod Alphenus retulit C. præſenti non deberi.* Exiſtimabat enim centum deberi annua bima trima die ex vulgari clauſula, non præſenti die. Sed non poteſt hoc legatum ea clauſula contineri, cum diem proprium habeat. Præſenti ſcriptum eſt abſolute in *d. l. Titio*, vt in *l. 1. §. ſi legata, D. Si cui pluſquam per leg. Fal. l. xi. D. de cond. & dem.* & initio *d. l. Titio*, præſens dato, id eſt, repræſentato, ſiue in præſenti dato. Eadem vero ratione non pertinet ea clauſula ad relegationem dotis, vt Africanus
B refert hoc loco, quia dotis legatum ſuum diem habet, id eſt præſentem diem, neque vero alia ratione legatum dotis conſiſtit quam propter commodum repræſentationis, quia non tam dos videtur legari quam commodū repræſentationis, vt ſcilicet præſenti die detur, quæ alioquin ex XII. tab. danda foret annua, bima, trima die. & inde forſitan prælegati nomen in hoc titulo De dote prælegata, vt eſt in Pandectis Flor. quia veluti ad manum præſens dos datur, vel potius eadem ratione qua relegari, & prælegari dicitur, quia ſua quodammodo ei res legatur, & redditur potius quam datur, *l. cum pater §. filiæ, De leg. 2. l. 2. §. mulier hoc tit.* Auctores ſane *Βασιλικῶν* videntur legiſſe *De dote relegata*, vt eſt in Pand. Noricis *περὶ προικὸς ἀντιλεγατευθείσης*, quia idem eſt ſenſus ſiue relegatam dixeris ſiue prælegatam. & eadem
C ratione dicitur filiæ dos prælegari, auctore Stephano, vt dixi Obſ. 4. c. 23. & peculium ſeruo vel filio, & obligatio debitori vel etiam creditori, *l. pen. § vlt. D. de alim. leg.* Alias prælegatum eſt quod præcipui iure heredi relinquitur, quod pro parte coheredis tantum capitur iure legati. Alias quod prima parte teſtamenti relictum eſt, *l. Titia §. Seia, de leg. 2. l. vxorem §. 1. de leg. 3.* Relegationem autem & prælegationem dicunt ſæpe auctores noſtri pro relegato & prælegato, legationem nunquam pro legato. Boëtius tamen ita loquitur ſæpe in Topicis Ciceronis, & noue Delegatum pro Legato Egeſippus 2. *Salome delegatum ſeruauit.* Sequitur *l. 5. D. de opt. leg.* cuius quæſtio pendet ex *l. 4. eod. tit.* Optio ſerui vel ſcyphi vel cuius alterius rei, actus eſt legitimus,
D *l. 77. de reg. iur.* quia fit ſolemniter herede præſente & ideo ante aditam hereditatem non fit, *l. 10. de leg. 1.* & ſi optio ſerui legata ſit, publice exhibita omni familia, ſi optio ſcyphi omnibus ſcyphis exhibitis qui in bonis defuncti fuerunt, *l. 3. §. item ſi optare, ad exh. l. ſi vendidero §. ſi ad exhibendum, de furt.* & certis (vt opinor) verbis teſtibuſque præſentibus, & interdum prætore diem decernente quo optetur, ſicut & ad adeundū, qui alius eſt actus legitimus, diem præſtituere ſolet, *l. 6. l. ſi optio, hoc tit.* & vt filiusfam. non adit ſine iuſſu patris, ita nec optat ſine iuſſu patris *d. l. 10.* Vtraque fit ſemel, *l. 5. in princ. de leg. 1. l. ſi ſolus §. vlt. de adq. her.* Seneca 24. Contr. *Non oportet tibi amplius optare quam ſemel, omnis nimia potentia ſaluberrime breuitate conſtringitur.* Vtraque
E fit pure, non in diem vel ſub condicione, *d. l. 77.* Et, vt reſumam quod dixi ante, ſi legata ſit optio ſcyphi, non recte fit optio niſi omnes exhibiti ſint. Itaque ſi non exhibitis omnibus, legatarius elegerit exiſtimans eos duntaxat qui exhiberentur in bonis fuiſſe defuncti, integra ei optio manet. Sciens conſumit optionem, ſi ex eis duntaxat voluerit eligere. Et hoc cum eſſet relatum in *l. 4. h. tit.* ſubiecta ſententia hæc Africani eſt: *Nec ſolum ſi fraude heredis, ſed etiam ſi alia qualibet cauſa id euenerit.* Qua ſignificatur integram legatario optionem eſſe non tantum ſi fraude heredis ſcyphi quidam ſuppreſſi ſint, ſed etiam ſi alio quolibet caſu id euenerit. Et ſi integra eſt optio, quamuis fraude heredis omnes ſcyphi exhibiti non ſint, ergo non erit in heredem de dolo actio, quæ tamen erit in ſpecie *l. ſi quis adfirmauit §. 1.*

D. de

D. de dolo, eum familia omni exhibita legatario perſuaſit heres dolo malo vel quis alius vt optaret ſeruum aliquem, quaſi melior eo in familia non eſſet. Sequitur *l. 16. de pec. leg.*

Ad L. Stichus 16. de pecul. leg.

STICHVS *habet in peculio Pamphilum: hunc dominus noxali iudicio defendit: & damnatus litis æſtimationem ſoluit. Deinde Stichum teſtamento manumiſit, eique peculium legauit. Quæſitum eſt an quod Pamphili nomine præſtitum eſſet, ex peculio, vel ipſius Pamphili, vel Stichi deducendum ſit. Reſpondit, Pamphili quidem de peculio vtique deducendum quantacunque ea ſumma eſſet, id eſt etiam ſi eum noxæ dedere expediſſet. Quicquid enim pro capite ſerui præſtitum ſit, in eo debitorem eum domini conſtitui. Quod ſi Pamphili peculium non ſufficiat, tunc ex peculio Stichi non vltra pretium Pamphili deduci debere. Quæſitum eſt, ſi ex alia qua cauſa Pamphilus pecuniam domino debuiſſet, nec ea ex peculio eius ſeruari poſſet, an vſque ad pretium eius ex peculio Stichi poſſit deducere. negauit. Neque enim ſimile id ſuperiori eſſe. Ibi enim propterea pretium vicarij deducendũ, quod eo nomine ipſe Stichus ob defenſionẽ vicarij ſui domino debitor cõſtituatur. At in propoſito, quia Stichus nihil debeat, ex eius peculio nihil eſſe deducendum. ſed ex Pamphili duntaxat, qui certe ipſe in ſuo peculio eſſe intelligi non poteſt.*

SERVVS debet domino litis æſtimationem quam dominus præſtitit noxali iudicio conuentus, ne ſeruum noxæ dederet, quantacunque ea æſtimatio ſit, id eſt, etiamſi longe maior ſit ſerui pretio, vt ſeruum dedi vtilius fuerit. Nam vtilius quidem domino hoc fuerit, sed C non ſeruo, cui nulla tanti eſt ſumma quanti ſua ſibi ſalus: ideoque quod ita datur, pro capite ſerui dari dicitur, ne ſcilicet experiatur ſeruitutem eius cui noxam commiſit. Nam miſerum eſt dedi ei cui facta noxa eſt. Alias pro capite, id eſt, vt manumittatur (Nam manumiſſione incipit caput habere) hic pro capite, id eſt, vt noxæ deditione liberetur, & ne ſit alterius quam cuius nunc eſt, ne duriorem ſeruitutem experiatur, ne mutet caput. Nam noxæ deditio in perſona ſerui veluti capitis deminutio eſt. & manumiſſio etiam interdum pro capitis deminutione habetur, *l. vlt. C. de vſufr.* quod ſatis nouum pleriſque videri poſſit, quia vulgo dicitur, ſeruum nullum caput habere. Sed & illud dicitur, Noxam caput ſequi: & ſuperius, Seruum nullum caput D habere, ita à Paulo exprimitur, Seruile caput nullum ius habere. Sed ad rem. Dixi ſeruum domino debere quod dominus pro capite eius ſoluit, id eſt, ne noxæ dederetur, quantum id cumque tandem ſit, quia ſcilicet rem ſerui geſſit ſufferendo litis æſtimationem. At dicet forte quidam, imo rem ſuam potius egit dominus, qui litis æſtimationem præſtitit, ne ſerui dominio careret. Quod equidem negauerim hac ratione, quia ex noxali cauſa ſeruus tenetur principaliter. Serui ergo negotium geſtum eſt principaliter præſtita litis æſtimatione. Nam & eadem ratione ſi ſe ipſe ſeruus vulnerauerit, quia vulnus quod ipſe intulit ſibi, curare etiam ipſe debuit potius quam dominus, in id quod in eo curando dominus impenderit, merito domino debitor E conſtituitur, qui tamen non eſſet debitor, ſi febri laborantem eum curaſſet dominus, *l. 9. §. ſed ipſe ſeruus, D. de pecul.* hoc enim poſteriore caſu rem ſuam geſſiſſet potius quam ſerui. Ex his pendet ratio reſponſi primi ad quæſtionem primam Africani, quæ eſt huiuſmodi: Sticho manumiſſo in teſtamento dominus legauit peculium, in quo erat inter ceteras res Pamphilus ſeruus vicarius Stichi, & Pamphili peculium, propter quem iam ante dominus noxali iudicio conuentus ſoluerat litis æſtimationem. An hoc quod defunctus ſoluit propter noxam Pamphili, heres deducere poteſt ex peculio Pamphili vel ex peculio Stichi? Et pro comperto quidem illud habet, ex peculio Pamphili deduci quantacumque ſumma ſit ea quæ ne is noxæ dederetur à

A domino præſtita eſt, quaſi eam omnem debuerit domino Pamphilus, & peculium computetur ſemper deducto eo quod domino debetur vel conſeruis liberiſve domini. Sed ſi Pamphilus peculium non habeat vel ſi peculium eius non ſufficiat ſolutæ æſtimationi, ait quanti eſt Pamphilus ſeruus vicarius, non vltra, deduci ex peculio Stichi ſerui ordinarij. Non ergo deduci quod vicarius debet. Alioquin integra litis æſtimatio, quæ vicarij nomine præſtita eſt, deduceretur. Sed non poteſt ex peculio ordinarij deduci quod vicarius debet, *l. ſi ſeruus meus, D. de pecul.* Et vero id etiam (vt dixi) non ait deduci, ſed quod eodem nomine ordinarius domino debet, propterea quod ei defendit dominus & conſeruauit ſeruum peculiarem. Id vero non B excedit pretium ſerui peculiaris. Et ideo nec vltra pretium eius ex peculio ſerui ordinarij deduci ait, quia nec vltra debere domino ſeruus ordinarius intelligitur. idque facta comparatione iuris ciuilis intelligi poteſt. Qua enim ratione quoque modo liber homo mihi obligatur ciuiliter, ſi ſeruum eius vltro defendero in noxali cauſa, eodem mihi ſeruus meus obligatur naturaliter, ſi æque ſeruum ſerui mei, id eſt vicarium, in noxali cauſa defendero. Tenetur autem mihi liber homo negotiorum geſtorum in integram æſtimationem litis quam exſolui, ſi ſeruum noxæ dedere non expediſſet, vel etiam ſi expediſſet, vſque in pretium ſerui, quaſi eatenus duntaxat meo negotio geſto. Et ita accipio *l. qui ſeruum, D. de neg. geſ.* quæ adimit non eſſe in dominum de peculio actionem, quia ſcilicet dominus ipſe ex ea cauſa debitor eſt principalis, non ſeruus. Secunda quæſtio Africani primæ coniuncta eſt, Si qua alia ex cauſa pecuniam domino Pamphilus debeat, vt ſi mutuam pecuniam à domino acceperit, vel ſi quid ei ſubripuerit, & peculium Pamphili non ſufficiat, an vſque ad pretium eius de peculio Stichi deduci poſſit. Et recte negat poſſe, quia ex his cauſis nihil domino debet Stichus, & id tantum quod Stichus debet, non etiam id quod Pamphilus debet, ex peculio Stichi deduci poteſt. Sed ex Pamphili (inquit) duntaxat peculio deducendum, qui certe ipſe in ſuo peculio eſſe intelligi non poteſt: quibus verbis hoc ſignificatur, ſi nihil ſit in peculio Pamphili, nihil deduci poſſe nec poſſe igitur deduci de Pamphilo quod Pamphilus debet quod & D lib. VIII. Quæſtionum repetitur, *l. depoſui §. Stichus, D. de pecul.* Nemo eſt in peculio ſuo, vt nemo eſt in patrimonio ſuo, nemo dominus ſui ipſius. Liber homo ſui iuris eſt, ſuæ poteſtatis, non tamen in bonis ſuis, vel dominus membrorum ſuorum. Sequuntur aliæ quæſtiones de lege Falcidia in *l. 88. D. ad leg. Falcid.*

Ad L. Qui quadringenta 88. ad leg. Falcid.

QVI *quadringenta habebat, trecenta legauit. deinde fundum tibi dignum c. aureis ſub hac condicione legauit ſi legi Falcidiæ in teſtamento ſuo locus non eſſet. Quæritur quid iuris eſt. Dixi τῶν ἀπόρων hanc quæſtionem eſſe, qui tractatus apud dialecticos ὁ ψευδόμενος dicitur. Etenim quidquid conſtituerimus verum eſſe, falſum reperietur. Namque ſi legatum tibi datum valere dicamus, legi Falci-* E *diæ locus erit: ideoque deficiente condicione non debebitur. Rurſus ſi, quia condicio deficiat, legatum valiturum non ſit: legi Falcidiæ locus non erit. Porro ſi legi locus non ſit exiſtente condicione, legatum tibi debebitur. Cum autem voluntatem teſtatoris eam fuiſſe appareat, vt propter tuum legatum ceterorum legata minui nollet: magis eſt vt ſtatuere debeamus tui legati condicionem defeciſſe. Quid ergo dicemus ſi ducenta legauit, & tibi ſimiliter ſub eadem condicione ducenta legata eſſe proponantur? Nam aut extitiſſe aut defeciſſe legati tui condicionem, vt aut totum aut nihil tibi debeatur, & iniquum & contra voluntatem teſtatoris exiſtimabitur. Rurſus partem deberi, rationi non congruit, quando neceſſe eſt, totius legati condicionem vel extitiſſe vel defeciſſe. ergo per exceptionem doli mali tota res tem-*

perandæ erit. Quare cum quis tale quid conſequi velit, ſic conſequetur: Si quo amplius legaui vel legauero, quam per legem Falcidiam licebit, tum quantum ad ſupplendum quadrantem deduci oportet ex eo legato quod Titio dedi, heres meus damnas eſto dare.

Dvæ ſunt quæſtiones. Priorem cuius propoſitio aperriſſima eſt, ait τῶν ἀπόρων quæſtionem eſſe, id eſt ex genere earum quæ difficiles explicatu ſunt, & quibus vix reſpondere poſſumus quin hæreamus in captione. Qui tractatus (inquit) apud Dialecticos ψευδομένου dicitur. Apud Dialecticos, id eſt apud Stoicos, ad quos multæ captiones referuntur. Sunt autem ex eis duæ præcipuæ, Pſeudomenos & Sorites, quia difficiliores explicatu, vt has tantum duas plerumque auctores etiam commemorent. Cicero in Hortenſio: *Tum pſeudomenon & ſoritam, & totam dialecticam aut illudis aut increpas.* & in Lucullo: *De ſorite aut pſeudomeno quas plagas ipſi contra ſe Stoici texuerunt.* Auguſtinus contra Acad. *Inde pſeudomeni & ſoritæ in illius cauſæ patrocinio viguerunt.* Hieronymus in Ruffinum: *Soritarum gradus, pſeudomeni argutias:* & in Amos: *Eurychius & Eunomius ſyllogiſmis & enthymematibus, imo ſophiſmatibus & pſeudomenis atque σωρείταις roborare conantur.* Et Iuriſconſultis noſtris hæc etiam duo tantum ſophiſmata demonſtrare placuit. Pſeudomenon hoc in loco perelegantes: Soritam in *l. 177. de verb. ſig. l. 65. de reg. iur.* præclara definitione, vt ſit cauillatio quæ ab euidenter veris, per breuiſſimas mutationes diſputationem ad ea quæ euidenter falſa ſunt, perducit. Ex falſis vera concludi poſſunt, verbi gratia: Omne prædium in iure conſiſtit, omnis ſeruitus eſt prædium, ergo omnis ſeruitus in iure conſiſtit. Contra ex veris falſa concludi non poſſunt, quod tamen Sorites efficere conatur per breuiſſimas mutationes, per ſtructas ſcilicet gradatim & minutatim vaferrimas interrogationes. verbi cauſa: Tres oues, paucioreſne ſunt quam vt gregem faciant? Sic ſane. Quid vero, an & quatuor? Ita. An quinque? Ita. Sed ſi addidero vnam, an tum erit grex? Minime. Si alteram? Ne tunc quidem. Si rurſus alteram? Etiam non erit grex. Et ſi alteram denuo? Etiam grex nondum erit. Et ad extremum igitur alia addita, vt ſint decem, nondum erit grex. His breuibus interrogatiunculis, & quaſi punctis, concluſione falſa à vero naſcens mendacium adſtruitur. & ſimile eſt illud Zenonis apud Laërtium: οὐχὶ τὰ μὲν δύο ὀλίγα ἐστί, &c. quod tamen ἐγκεκαλυμμένον eſſe ait, cum Soritæ potius certiſſimum exemplum ſit. & ſane illo loco (quantum opinor) mutilus eſt Laërtius exemplo ἐγκεκαλυμμένου & διαλανθάνοντος: Et quæ οὔτιδος traditur mox ibidem definitio, vt ſit λόγος ἐξ ἀορίστου καὶ ὡρισμένου συνεστώς, κερατίδος eſt potius: verbi cauſa, Qui hic eſt, is non eſt Romæ, homo hic eſt, homo igitur non eſt Romæ. Nam & in Indice librorum Chryſippi alij ſunt περὶ οὔτιδος, alij περὶ τοῦ ἐξ ἀορίστου καὶ ὡρισμένου λόγου. Et tam οὔτιδος Euſtathius, quam ἐγκεκαλυμμένου longe veriorem rationem Lucianus tradit. Dari & Soritæ poteſt exemplum tale. Heres eſtne ſucceſſor? Certe. Quid vero? nonne & legatarius eſt ſucceſſor? Admodum. Titius autem eſt legatarius. Sic ſane. Et ſucceſſor igitur. Recte. Denique & heres, quia ſucceſſor. Perducitur hoc genere diſputatio ab euidenter veris ad euidenter falſa. Et recte, Diſputatio in *d. l. 177. & 65.* Nam interrogationibus & reſponſionibus perficitur lege dialectica (eſt enim dialectica ἐρωτηματική, vt ait Ariſtoteles) & auctore Cicerone aduerſa diſputationi perpetua oratio eſt. Sed de Sorite ſatis. Redeo ad Pſeudomenon, quod verbum eſſe Stoicorum Africanus ait. ſed & ἀπόρων appellatio, Stoicorum eſt, vt libri demonſtrant Chryſippi, περὶ τῶν ἀπόρων διαλεκτικῶν λόγων, & quidem generalis. Nam & Soritam complectitur, & Pſeudomenon, & Crocodilum, & Electram, & διαλανθάνοντα, ἐγκεκαλυμ-

A μένον, κερατίνην, φαλακρόν, θερίζοντα, κυριεύοντα, οὔτιδα. Laërtius in Zenone Cittiæo: καὶ ἄποροι δὲ τινές εἰσι λόγοι ἐγκεκαλυμμένοι, καὶ διαλανθάνοντες καὶ σωρεῖται καὶ κερατίδες, καὶ οὔτιδες. Lucianus Lapithis, τὸν ἄπορον τὸ κερατίναν, ὁ σωρείτην, ὁ θερίζοντα λόγον. Quæſtio igitur quæ proponitur ab Africano generaliter τῶν ἀπόρων quæſtio eſt, proprie & ſpecialiter ad tractatum Pſeudomeni pertinet. Sic enim accipienda ſunt hæc verba. Qui tractatus apud Dialecticos τοῦ ψευδομένου dicitur. Nec enim tractatus omnis inexplicabilium ſiue τῶν ἀπόρων, Pſeudomeni dicitur, ſed is tantum ſpecialiter ad quem pertinet ea quæſtio. Qua de cauſa recte id ita redditum eſt in Baſilicis, ἡ τοιαύτη ζήτησις, τῶν ἀπόρων λέγεται, ἤγουν παρὰ τοῖς διαλεκτικοῖς τοῦ ψευδομένου. Eſt autem ψευδόμενος
B λόγος, cui vtrumuis reſpondeas, id eſt, ſiue aias ſiue neges, id ſtatim falſum reperitur. Vt ſi quæratur, an parendum ſit reſcripto principis ſine ſubſcriptione, quo vetat parere nos reſcriptis ſine ſubſcriptione, quidquid reſponderis falſum reperietur. Nam ſiue dixeris ei reſcripto parendum eſſe, colligetur non eſſe parendum, quod ſit ſine ſubſcriptione, ſiue dixeris non eſſe parendum, colligetur eſſe parendum, quod omiſſa ſubſcriptio nihil noceat. Et ita in quæſtione hoc loco propoſita, ſi is qui cccc. habet in bonis, ccc. legauerit, deinde Titio centum ſub condicione, Si legi Falcidiæ locus non eſſet, & quæratur debeatur necne legatum quod Titio relictum eſt, ſiue dixeris deberi, ſequetur non deberi, quod legi Falcidiæ locus ſit: ſiue non deberi, ſequetur deberi, quod legi
C Falcidiæ locus non ſit, id eſt quod condicio legati extiterit. Sed explicat rem omnem voluntas defuncti, quem vtique apparet noluiſſe cæterorum legata per legem Falcidiam minui propter legatum Titij, id eſt cæteris omnino præſtari integra ccc. Titio c. ita demum ſi lex Falcidia pateretur, vel nihil ſi id lex non pateretur: & priori quæſito etiam manifeſta eſt voluntas principis, vt deinceps reſcriptis non pareatur ſine ſubſcriptione. Huic igitur modo reſcripto tamen vt pareatur, etiamſi non habeat ſubſcriptionem quæſtoris aut principis. Pſeudomenon autem opinor eſſe nomen à mentiente primum in interrogationem adſumpto in hunc modum: An mentitur qui mentiri ſe dicit? cui ſi reſpondeas mentiri, colligam ſtatim non mentiri, quod
D vere dixerit ſe mentiri. Rurſus ſi reſpondeas non mentiri, colligam ſtatim mentiri, quod falſo dixerit ſe mentiri. & ita cauillationes aliæ pleræque nomen accipiunt ab eo quod initio dum excogitatæ ſunt, in aſſumptionem venit, vt ἐγκεκαλυμμένος, quod adſumatur pater coopertus, hoc modo: An noſti patrem tuum? Noui. An hunc noſti qui linteo coopertus eſt? Non noui. Atquin hic pater tuus eſt. Patrem igitur tuum non noſti. Eadem (vt opinor) ratio διαλανθάνοντος: eadem certe Cornutæ interrogationis, quam ita formari docent, An quod non perdidiſti habes? Incautus reſpondebis, Habeo: & rurſus interrogatus, An cornua vnquam perdideris? eadem ſimplicitate reſpondebis te cornua non perdidiſſe. Atque ibi mox tibi cornua creſcere incipient, inferente altero, Ergo cornua ha-
E bes. Eadem ratio οὔτιδος cauillationis ex Homero ſumptæ & conflatæ ex coniunctione & diſiunctione. Nam interrogatus Polyphemus cui Vlyſſes antequam ei effoderet oculum, perſuaſerat ſe οὔτιν nominari, μή τίς σ' αὐτὸν κτείνῃ δόλῳ ἠὲ βίῃ, reſpondet, Οὖτίς με κτείνει δόλῳ οὐδὲ βίηφιν, ex quo colligunt qui οὔτις accipiunt diſtincte, Nemo igitur cæcauit te vi vel dolo: quod tamen Polyphemus accipiebat coniunctim pro nomine proprio, & Οὖτιν ſe quidem excæcaſſe aiebat, non vi, ſed dolo. Eadem quoque ratio nominis Electræ, quod docendi cauſa ſumatur Electra, quæ ſimul Oreſtem nouerit & non nouerit, id eſt, quæ ſuum quidem eſſe fratrem Oreſtem nouerit, Oreſtem fratrem ſuum eſſe eum cum quo ſermones cedat non nouerit in

tragœdia Sophoclis. Achilles etiam ille, quo Zeno Eleates tollebat motum, ab adſumptione huiuſmodi nomen accepit, An Achilles currendo teſtudinem adſequi poteſt? Admodum. Atquin ſi motus eſt, Achilles teſtudinem non adſequetur. non eſt igitur motus. Ariſtoteles & Laërtius, Zenoni tribuunt, Phauorinus Parmenidi. Et ſimiliter Pſeudomeno, quia in ſcholis Dialecticorum docendi cauſa ſumitur is qui mentitur, id quoque eſt ex genere ſumptionis nomen, de quo tantum librorum compoſitum eſſe, quod Seneca ait, verum eſſe comprobat Index librorum Chryſippi, in quo ſunt *Περὶ τῆς τοῦ ψευδομένου λύσεως* libri tres, *Πρὸς τοὺς διὰ τομῆς διαλύοντας τὸν ψευδόμενον* libr. 2. & *Λόγοι ψευδόμενοι πρὸς εἰσαγωγήν*, & alius, *Περὶ τῆς εἰς τὸν ψευδόμενον ἀπαγωγῆς*, & alius, *Πρὸς τοὺς φάσκοντας τὰ λήμματα ἔχειν ψευδῆ τὸν ψευδόμενον λόγον*. Theophraſti autem lib. 3. *Περὶ ψευδομένων*, forſitan non de ea cauillatione fuerunt, ſed de quacunque oratione falſa, quo ſenſu etiam Ariſtoteles 6. Ethic. *ἔτι ὁ σοφιστικὸς λόγος ψευδόμενος, ἀπορία.* Nam neque de Sorite neque de pſeudomeno Stoico quidquam ſcribere potuit Ariſtoteles, Stoici cum nondum fuiſſent. Et de priori quæſtione hactenus. Huic poſterior ſimilis eſt, Si is qui c c c c. habet in bonis, c c. pure legauerit, & Titio ſimiliter c c. ſub condicione ſi legi Falcidiæ locus non eſſet, an Titio debeatur legatum. Nam ſi deberi dixeris, tum ſequitur quaſi deficiente condicione vt nihil debeatur, ſi autem non deberi, tunc ſequitur quaſi exiſtente condicione vt totum debeatur. Nec enim ſcindi vnum idemque legatum poteſt vt pro parte valeat, pro parte non valeat. Et hoc eſt quod ait, Rurſus partem deberi, rationi non congruit, vbi recte Accurſius, Rationi ſtrictæ. Nam æquitate exceptionis doli mali hoc conſequetur heres, vt c. duntaxat Titius accipiat iure legati. & ita iuris ratio, quam & ibi Græci *ἀκρίβειαν* interpretantur, opponitur æquitati vel vtilitati in *l. 1. §. ſi ego. Si pars her. pet. l. nulla, de legib.* Sic vero implebitur voluntas defuncti. Nam & ceterorum legata non minuentur, & ex legato Titij ſolo retinebitur Falcidia. neque vero voluntas hæc refragatur legi Falcidiæ. Nam oneri eſt Titiu tantum, ex cuius legato plena quarta detrahitur, non heredi: & exprimetur euidentius, ac procul ambage omni, etiam Titio pure relicto legato, ſi (vt docet Africanus) ita cauerit teſtator, Si quo amplius legaui, &c. Sicut è contrario ſi legatum integrum Titio dari velit; & ex ceterorum legatis plenam Falcidiam detrahi, ita cauere debet, vt quanto minus Titius per legem Falcidiam capere poterit, tanto amplius ei heres dare damnetur *l. ſi in teſtamento, hoc tit.* quam ſpeciem & huic loco perperam apponunt, qui legunt, Si quo amplius Titio legaui, &c. quique nolunt ſcilicet addi ad verbum Oportet. Sequitur tertia quæſtio in hæc verba:

Qui ducenta in bonis relinquebat legauit mihi centum præſenti die: tibi æque centum ſub condicione. Poſt aliquantum temporis extitit condicio, ita tamen vt ex reditu eius ſumma quæ tibi relicta eſt, non amplius quam viginti quinque reciperet. Legis Falcidiæ ratio ita habenda erit heredi, vt viginti quinque conferre ei debeamus, & amplius fructus quinquaginta medij temporis, qui, verbi gratia, efficient quinque. Cum igitur triginta ſint conferenda, quidam putant quina dena ab vtroque noſtrum conferenda eſſe. quod minime verum eſt. Licet enim eandem quantitatem acceperimus, manifeſtum tamen eſt, aliquanto vberius eſſe meum legatum. Quare ſtatuendum erit, tanto minus in tuo legato eſſe, quantum ex fructibus eius heres perceperit. Secundum quod in propoſita ſpecie computationem ita iniri oportet, vt ex ſeptem partibus ego quatuor, tu tres conferamus. Quoniam quidem quarta pars amplius in meo, quam in tuo legato eſt.

Quæſtio eſt de quarta Falcidia heredi conficienda legatariorum contributione pro rata. Finge: Qui c c. relinquebat in bonis, legauit mihi pure c. tibi ſimiliter c. ſub condicione, ſi Titius conſul fieret. Medio tempore antequam exiſteret condicio legati tibi relicti, heres ex vſuris pecuniæ tibi legatæ redegit x x v. Ex reditu enim, id eſt, Ex vſuris, vt *l. Titius, D. de præſcript. verb.* quod paulo inferius, ex fructibus. Hæc vero xxv. heres imputat in Falcidiam quaſi iudicio defuncti & iure hereditario percepta. Nam & generaliter verum eſt, fructus, vel partus, vel vſuras legatorum in diem vel ſub condicione relictorum, ante diem legatorum ab herede perceptos, in quartam & quartæ fructus imputari, in quartam (inquam) bonorum quæ mortis tempore fuerunt, & imputari ex die mortis in diem legatorum, *l. 15. §. fructus, l. 24. §. 1. hoc tit.* Nec obſtat *l. 30. §. 1. & l. 73. §. 1. eod.* quoniam non loquuntur de fructibus legatorum, ſed de fructibus aliarum rerum quæ non ſunt in legati cauſa, vel de partubus ancillarum non legatarum, quos quidem fructus certe conſtat in hereditatem vel in Falcidiam non imputari, niſi tempore mortis maturi fuerint, quia hoc caſu pars fundi eſſe videntur, & hoc diſtant à partubus, qui pars ancillæ eſſe non videntur, atque ideo etiamſi in vtero fuerint mortis tempore, non augent hereditatem, *l. 9. hoc tit.* ergo ſiue concepti ſint mortis tempore, ſiue poſtea, heredi non imputantur in Falcidiam. At per contrarium partus ancillarum legatarum in diem vel ſub condicione interim editi, vel fructus prædiorum, vel vſuræ pecuniarum, vel operæ ſeruorum legatorum, heredi in Falcidiam & Falcidiæ fructus imputantur indiſtincte. Citatur perperam in hanc rem *l. 36. §. ſi incertum, hoc tit.* Neque enim dicit operas ſerui legati imputari in Falcidiam, neque eorum quidquam quæ interpretes comminiſcuntur. Sed animaduertendum eſt in ea tractatione cœpta à *l. 33.* Paulum varias ſpecies commiſcere, primum de ſeruo ſolo legato & fideicommiſſaria libertate donato, tum de pecunia legata & legatario rogato ſeruum ſuum manumittere, deinde de legatario rogato alienum manumittere, poſt de herede rogato ſeruum ſuum manumittere, & poſt hæc omnia rurſus eum reſumere primam ſpeciem de ſeruo ſolo legato & fideicommiſſaria libertate donato, & adiicere quid iuris ſit, ſi non ſolus legatus ſit? & quid ſi in diem vel ſub condicione ei fideicommiſſaria libertas relicta ſit, vel quid ſi etiam directa? nam nihil vetat ita teſtamento ſcribi, Stichus poſt triennium liber eſto, Stichum Titio do lego, vt ſcilicet Titij ſit quoad Sticho obtigerit libertas, *l. 5. 6. §. is qui in bonis, in fi. hoc tit.* & verbum Competere in *d. l. 36.* ſane ad directam libertatem pertinet, verbum Deberi ad fideicommiſſariam. Huic vero quæſtioni poſtremæ Paulus non reſpondet palam, ſed abrupte, obſcure, conciſe, more ſuo, non admitti interim Falcidiam in ſeruo vel in ſerui pretio, ac deinde cum libertas competere vel deberi cœperit, tunc legatarium illam partem recipere quam Falcidia detraxerit, ſed admitti in eo quod ex operis ſerui interim legatarius adquirere poteſt, nihilque legatarium recipere quandoque ſeruo liberato, vt *d. §. is qui in bonis,* quod Paulus comprobat reſumpta ſpecie illa quam attigerat ante, de herede rogato ſeruum ſuum manumittere, vbi in ponenda ratione legis Falcidiæ dixerat, eius ſerui pretium ante omnia bonis eſſe deducendum æris alieni loco, & nunc adiicit ex Cæcilij ſententia, Si ſeruum ſuum heres rogatus ſit manumittere in die vel ſub condicione, pretium eius heredem non deducere bonis defuncti, ſed in pretium imputare quod interim ex operis eius adquiſierit. Quod igitur in hac ſpecie Cæcilio placet, id eius exemplo ſentit Paulus & in illa procedere de ſeruo legato & donato fideicommiſſaria libertate in tempus vel ſub cōdicione, vt ex operis eius Falcidia ſarciatur heredi, quemadmodum pretium, herede rogato ſeruū manumittere. Et his congruenter additur ſtatim in *l. 37.* Eius ſerui, id eſt, ſerui heredis, quem heres ipſe

rogatus eſt manumittere poſt tempus, vel ſub condicione, pretium fieri atque deduci antequam ponatur ratio legis Falcidiæ, perinde atque ſerui teſtatoris cui directo in diem vel ſub condicione data ſit libertas, id eſt ſtatuliberi. Et ſequitur ampliatio, vt pretium etiam deducatur ſerui alieni, quem heres rogatus ſit manumittere. Ex his perſpicua eſt ſtultitia colligentis ex *d. l. 36. §. ſi incertum*, operas ſerui legati in diem vel ſub condicione heredi in Falcidiam imputari, quod tamen veriſſimum eſt, vel etiam legatarium qui iam ſerui partem contulit heredi Falcidiæ nomine, libertate competente operas in eam partem imputare, quod falſiſſimum, perſpicua ſtultitia conſodientis in eo hæc duo verba, Nunquid & Heres. perſpicua emendantis in *d. §. is qui in bonis*. Aut eius proprietatem: vt contra perſpicua felicitas in *d. §. fructus* reponentis pro Relictos, Relictorum: quam mutationem præter Latinos quoſdam libros, etiam Græci admittunt, in quibus ita eſt, Οἱ *καρποὶ τῶ ἀπὸ ἀξίων καταλειφθέντος ἀγροῦ*. Ceterum, vt ad rem redeam, ad hæc ſi quæratur cur fructus aliarum rerum quæ legatæ non ſunt heredi in Falcidiam non imputentur, dicam, quia in hereditate non fuerunt mortis tempore. Cur fructus legatarum rerum imputentur, vel quæ vice fructuum ſunt, dicam, quia tanto minus videtur legatum ſiue erogatum ex bonis quantum pendente die vel condicione heres capit, *l. 44. l. 66. l. in quantitate §. in diem, hoc tit.* quæ ratio fundamentum eſt quæſtionis propoſitæ in hoc §. Heres (vt dixi) impuiat in Falcidiam interuſurium medij temporis, id eſt xxv. & poſt exiſtentem condicionem legati deſiderat adhuc à legatariis conferri ſibi alia xxv. quartæ ſupplendæ cauſa, & totius quartæ fructus, qui verbi gratia efficiunt quinque. Denique deſiderat conferri ſibi xxx. An xxx. ego & tu conferemus æqualiter, quia vtrique noſtrum æqualis quantitas legata eſt? Minime, quia certe inæqualia ſunt legata. Meum vberius ex quo nihil decerpſit heres, tuum eo minus, quod pendente condicione ex vſuris ſummæ tibi legatæ retulit heres, vt propterea in tuo legato LXXV. tantum, licet re ipſa amplius capias, videantur eſſe, atque ita meum legatum exſuperare tuum parte quarta, quæ eſt proportio ſeſquitertia. Debemus igitur eadem proportione ſeruata, heredi conferre xxx. ego videlicet XVII. & vnam ſeptimam, tu XII. & ſex ſeptimas, id eſt, ex partibus ſeptem ego quatuor, tu tres, quæ etiam eſt proportio ſeſquitertia. Reſtat tantum ex hoc libro quinto Africani quæſtio *l. 7. D. de confeſ.* cuius hæc ſunt verba:

Ad L. Cum fideicommiſſum 7. de confeſſ.

CVM *fideicommiſſum peteretur, heres confeſſus eſt debere. Arbiter ad reſtituendum datus, comperit nihil deberi. Quæſitum eſt, an poſſit abſoluere. reſpondi poſſe intereſſe qua ex cauſa nihil debeatur. Nam ſi ob id quod nullum fideicommiſſum fuerit, non debere eum abſoluere: ſi vero quia teſtator forte ſoluendo non erat, aut quod heres omne ſolutum eſſe apud prætorem dixerat, & cum controuerſia & computatio difficilior eſſet, arbiter datus fuerit, ſaluo officio eum abſoluturum. Has enim partes eius eſſe,*

A *vt ſi in computatione nihil inueniatur, poſſit abſoluere: ſed & ex ſuperiore caſu ad prætorem remittere debeat vt abſoluatur.*

CVM fideicommiſſum peteretur apud prætorem fideicommiſſarium, heres confeſſus eſt debere. Confeſſus igitur eſt in iure. ceteroquin confeſſus pro iudicato non habetur. Prætor arbitrum dedit qui exequeretur reſtitutionem fideicommiſſi, vt *l. ſi quando §. vlt. D. de leg. 1. l. 12. de leg. 3.* Curam eo allegauit heres ſe erraſſe, id eſt, ſe exiſtimaſſe relictum à defuncto fideicommiſſum, quod non eſt relictum, & vero comperit etiam arbiter nihil eſſe relictum. An heredem poteſt abſoluere, quia confeſſus non videtur qui errat in facto, *l. 2. hoc tit.* Et reſpondet non poſſe, quia ſcili-
B cet exequutioni ſiue reſtitutioni datus eſt, non rei cognoſcendæ, ſed remittere eum debet ad prætorem, vt abſoluatur. Prætor errantem abſoluet. Sed ſi arbiter datus ſit computationi, id eſt ad ineundam quantitatem bonorum, quæ computatio fit deducto ante omnia ære alieno. (Nam id demum quod ſupereſt, in bonis eſſe intelligitur, & inter heredem & legatarios diuiditur, ſi nihil ſupereſt, hereditas & legata ſunt ſine re, *l. 1. §. hæc verba, D. ſi cui plus quam per leg. Falcid.*) Si igitur datus ſit arbiter computationi, creditoribus forte contendentibus fideicommiſſum non deberi, ratione æris alieni herede dicente omne æs alienum ſolutum eſſe creditoribus atque ideo fideicommiſſum deberi, & prætori, apud quem hæc contro-
C uerſia agitabatur inter creditores & fideicommiſſarium & heredem, propter difficultatem ineundæ rationis bonorum digna arbitro viſa ea controuerſia, ac poſt apud arbitrum heres errore ſuo comperto qui falſo exiſtimarat omne æs alienum ſolutum eſſe, deſiderarit ſe abſolui eadem ratione quod non videatur confeſſus qui errauit in facto, arbiter eum poterit abſoluere, ſi compererit ære alieno exhauriri fideicommiſſum, id eſt, ſi nihil interuenerit in compotatione bonorum. hoc enim caſu arbitri officium latius patet quam ſuperiore. Qui enim computationi datur, & in hoc datur vt æſtimet, debeatur fideicommiſſum necne. Qui reſtitutioni, non item. Secundum hæc, ſi heres dum putat non eſſe locum legi Falcidiæ apud præ-
D torem confiteatur ſe fideicommiſſum debere, & dato forte arbitro ad ineundam quantitatem bonorum, apud eum errorem ſuum agnouerit, non egredietur ſuum officium arbiter ſi eum abſoluerit. Eadem enim & hoc caſu interuenit ratio. Eom vero conſtat non abſolui qui forte dum putat id de quo rogatus eſt nullis teſtibus adhibitis deberi, confitetur ſe fideicommiſſum debere, quia in iure errauit, *d. l. 2.* & ideo poſteaquam confeſſus eſt, fruſtra ad iuris ſubtilitatem recurrit, *§. vlt. Inſt. de fid. hered.* Quæ hic tractat Accurſius de reſtitutione in integrum, danda ſit confeſſis, necne, aliena ſunt à propoſito.

Si mihi plus otij dediſſent miſeri tumultus, quibus ſe patria miſcuit mea inhumaniter, addidiſſem his
E quinque, alios tractatus quatuor, quos ægre relinquo ſimul ac patriam vt aliam mihi gentem adoptem, ſi quam forte offendero errans, quæ colat ſocietatem bumanam.

IACOBVS CVIACIVS IACOBO FILIO SVO S. D.

FILI, priuſquam me careas, volo relinquere tibi ex ſtudiis quæ ſequor aliquid, vt tu ſi meus es eo permonearis ad ea perſequenda & illuſtranda cum tua aduenerit ætas maiore diligentia & ſubtilitate quam fecerim ipſe. facultates domi reperies me amiſſo modicas, & ex ipſis ſubripietur tibi vt accidit quoque mihi pars melior, ſi longe me abfueris. Sed has neque opta neque ſpera, & aude ingredi modo tantum & inſequi veſtigia mea, & ex his certiorem tibi parare prouentum. Studia hæc ſunt iuris ciuilis, ſine quibus (vt ea nominibus aliquot tibi commendem) neque ſtare res, neque mores hominum conſtitui, componi aut temperari vllo modo poſſunt, ſine quibus prudentiſſimus cautiſſimuſque rerum homo quiſquis ſit quantumvis fœlici ſydere natus, nemo vnus euaſerit vmquam, ſine quibus æqui & boni quoque ſpeciem comprehenderit vix vmquam quiſquam bene, nec ſi ſe dederit totum philoſophiæ, nec ſi literis ſacris. Nam philoſophia vniuerſa tantum præcepta regendæ respub. nos docet, nec attingit ſingula quæque. Theologia pietatem docet & verum Dei cultum, ſimplicitatem, æquanimitatem, patientiam, contemptionem rerum humanarum, quas ego virtutes te præcipuo honore colere maxime volo, & cetera condono, fili, ſi modo pius fueris & amans Dei, & vel ſi talis fueris tota vita talemque te mihi inſtruxeris ſeruaueriſque & memoriæ meæ, quid non deſiderio meo abunde eſt? nec iam ſi in hoc vnus eſſe vis, moror aut requiro amplius quidquam. Sed placeret ſi velles etiam noſſe quod philoſophi ſcripſerunt non ea tantum parte quæ ad ius pertinet, verum & ceteris, placeret ſi ab his tandem inſtructus comparatuſque tractandis etiam rebus aliquantulum, quæ in regnis & ciuitatibus quibuſque vertuntur, applicare velles animum, & eodem tenore iuris ciuilis ſtudia complecti eodemque filo quo me ad ea perduxi. Et ſi velles dum dico, ſat intelligis quid velle debeas, qui nec aliud te velle exiſtimas poſſe ſi is es qui eſſe debes, nec dedidiciſti voluntatem in Deo primam, in parentibus proximam, poſtremam in nobis eſſe. Ego igitur ne inteſtatus animi & propoſiti erga te mei fortean excederem, volui hoc veluti præſcriptum non tam huic libro de iure quem edo in commune, quam tibi proprie relinquere. quæſiui cui alij. nec offendi cui locarem bene, non quod deſint quibus aut debuerim aut potuerim bene, ſed quod dum quæro aliquem, & accido modo affectanti, modo ambienti atque etiam pollicenti, modo contemnenti, & hos nolo, aut, quando volui, ſi quando ſpem feci, nunc muto certa ex cauſa, vt euenit Diuo Hieronymo qui quam vouerat operam Exuperio dicauit alteri, & vt hanc complexionem mittam, dum tot recenſitis, recognitis præteritiſque pertæſus longæ recenſitionis, prætereo etiam meliores quibus poſſem deberemve, mox tui meminens, tandem ſtatuo neminem non debere æquo animo ferre ſi te præfero omnibus tui & mei cauſa, quando nec ſi alios quoſque tibi prætulerim maior ad me ſit aut voluptas aut vtilitas peruentura, modo ſi dictis te præbueris ſuperioribus. Quod faxit Deus omnipotens pater domini noſtri Ieſu Chriſti, cum quo ſimul ac ſancto Spiritu regnat & in æuum omne regnaturus eſt. Vale. Lugduni Kalend. Maij. M. D. LXXIII.

A B

AD AFRICANVM TRACTATVS VI.

LIBRO VI. Quæſtionum Africanus ſcripſerat illud ipſum quod ex Paulo proponitur in *l. pen. D. de procur.* Omnem qui defenditur, boni viri arbitratu defendendum eſſe: quod etiam exprimi ſolet in cautione Iudicatum ſolui, ita ſcilicet vt res defendatur recte, quod verbum recte, eſt pro arbitrio viri boni, & exprimitur in edicto de procur. & defenſ. vt procurator qui agendam cauſam ſuſcipit, dominum defendat arbitrio boni viri, *l. ſeruum §. ait prætor, eod. tit.* id eſt ad eum modum quem arbitraretur vetus æſtimator æquitatis. Hæc enim eſt definitio viri boni, vel, vt eſt in eo Virgilij carmine cui inſcribitur titulus viri boni, qui iuſto trutinæ examine penſat,

Ne quid hiet, ne quid protuberet, angulus æquis
Partibus vt coeat, nihil vt deliret amuſſis.

Eſt igitur vir bonus non iudex, quanquam & hunc virum bonum & innocentem eſſe oporteat: non Iuriſconſultus, non orator, ſed æquitatis veluti ſacerdos quidam & arbiter, qui intellectu ſolo comprehenditur. Qua de cauſa & ſi dos forte collata in merum arbitrium L. Titij, quaſi incerta nulla ſit, promittitur tamen & legatur vtiliter arbitrio boni viri: quia huius arbitrij certa, perpetua & ſtabilis lex eſt, *l. 1. de leg. 2.* Illo autem poſito, omnem qui defenditur boni viri arbitrio eſſe defendendum, intulerat Africanus, quod eſt in *l. vlt. de procur.*

Ad Leg. vlt. de procurat.

ET ideo non poteſt videri boni arbitratu litem defendere is qui actorem fruſtrando efficiat ne ad exitum controuerſia deducatur.

ET conſtat quidem illud in primis, non videri eum boni arbitratu litem defendere, qui iudicium accipere detrectat: & ex hac cauſa committi ſtipulationem iudicatum ſolui, quaſi re non defenſa, quia hoc plane modo vir bonus non arbitraretur litem defendi, ſi is qui cauit neque per ſe iudicium accipiat, neque per alium, atque ita defenſioni ſtatim ab initio deſit, *l. recte, de iudic.* quod vtique ita procedit in defenſore rei alienæ, ſi à prætore compelli poteſt ad iudicium accipiendum: & huic tamen rei moras innectit, & tergiuerſatione aut ſolertia quadam efficit ne ſecum lis conteſtetur. Nam ſi compelli non poteſt, vir bonus propterea non arbitraretur non defendiſſe rem eum qui non potuit cogi defendere, *l. vir bonus, iud. ſol.* & ideo aduerſus eum, vel fideiuſſores eius non committeretur ſtipulatio iudicatum ſolui. nam vbicumque vir bonus non arbitraretur rem eſſe indefenſam, non

C D E

committitur ſtipulatio, vbi arbitraretur, committitur, *l. ſi eum hominem, de fideiuſſ.* At *d. l. vir bonus*, opinione communi ſatis difficilis eſt, vel eo maxime quod recipiat intellectus tres aut quatuor. Sed aſſequemur, vt ſpero verum, ſi eam coniungamus cum *l. vel ſi longinquo, huius tit.* & ponamus ſpeciem hoc modo: Defenſor vel procurator rei cauit iudicatum ſolui, cui ſtipulationi ineſt clauſula de re defendenda boni viri arbitratu, & recuſat iudicium accipere, cauſa reddita, quod poſtea capitales in ſe inimicitias ceperit reus, vel quod ſocer ei eſſe deſierit morte vxoris, id eſt quod diſſoluta fuerit adfinitas, quæ eum impulerat ad ſuſcipiendam promittendamque defenſionem, vel quod Reip. cauſa, aut etiam ſua propria neceſſario & longinquo abfuturus ſit, vel allata qua alia iuſta cauſa, propter quam non debeat compelli ad iudicium accipiendum. Sed præter iuſtam cauſam, etiam neceſſe eſt vt nulla ſit captio actoris propter temporis tractum: alioquin etiam iuſta cauſa interueniente vel hactenus defendere cogitur, vt iudicium accipiat præſcriptionis interrumpendæ cauſa, *l. 12 hoc tit.* An igitur, ſi iuſtam cauſam habeat, & nulla ſit captio actoris, atque ita iudicium non accipiat, ſtipulatio committitur? Minime: quia vir bonus arbitratus non fuit, vt qui iuſtam excuſationem adferret defendere cogeretur, *d. l. vir bonus.* Cogendus videtur qui cauit, ex verbis edicti, ſed vtilitatis ratio temperat edictum. Et hoc omne ex Paulo relatum eſt in *l. mutus §. vlt. & l. non cogendum, eod.* Sed ex ſupradicta *l. vel ſi longinquo*, quæ media eſt inter *l. mutus* & *l. non cogendum.* adhibita *d. l. vir bonus*, apparet idem Vlpianum ſcripſiſſe VII. Diſputationum, ex quo ſunt *l. vel ſi longinquo.* & *l. vir bonus.* Verum his quæ ita conſtituimus opponi ſolet *l. ſi reus, Iud. ſol.* quæ non loquitur de defenſore vel procuratore rei, ſed de reo ipſo qui cauit iudicatum ſolui, & poſtea in magiſtratu eſſe cœpit, adeo vt non poſſit cogi iudicium accipere, ſi tamen non accipiat, ſtipulatio committitur, quia facile per alium accipere iudicium & implere fidem ſuam potuit. Defenſor qui iuſtam excuſationem adfert ne iudicium accipiat, nec alium poteſt facere defenſorem rei alienæ ante iudicium acceptum, *l. 4. §. vlt. de app. l. ſi procuratorem §. ſi quis mandauerit, Mand. l. quod quis, l. nulla, C. de procur.* Inde ita concludamus: vbi procurator non cogitur iudicium accipere, non committi ſtipulationem Iud. ſolui, contra vbi cogitur, committi vel præciſe compelli eum poſſe ad iudicium accipiendum, omiſſa actione ex ſtipulato, *l. ſed & ea §. pen. hoc tit.* ſiue ſit procurator actoris ſiue rei, modo ſatiſdederit iudicatum ſolui. Et repetamus quod poſuimus initio, non videri boni viri arbitratu litem defendere eum qui iudicium accipere detractat. Et addamus, non videri etiam eum boni viri arbitratu litem defendere, qui iudicium accepit in partem tantum, *l. 3. §. vlt. rer. amot.* & committi in eum ſtipulationem in ſolidum, *l. ex clauſula, Iud. ſol. l. cum ex cauſa, de verb. obl.* Sed neque eum præſertim qui alieno nomine iudicium accepit, vel accipere paratus eſt, ſi non ſatiſdet iudicatum ſolui, & committi ſtipulationem aduerſus reum qui ea ſe aduerſario obligauit, niſi ab aduerſario admiſſus & probatus ſit ſine ſatiſdatione: nam approbatio aduerſarij pluſquam ſatiſdatio eſt, *d. l. recte, l. non videtur, l. qui proprio §. qui alium, hoc tit. l. 5. §. nunc videmus, Iud. ſol. l. 18. §. vlt. de caſt. pec.* Qui vero ſuo nomine iudicium accipere paratus eſt, etiam in iudiciis in rem non habetur pro idoneo ſine ſatiſdatione Iud. ſolui. In iudiciis in perſonam ſequimur quod obſeruatio V. docuit cap. XXIX. His addamus, ex Africani verbis quæ retulimus non videri etiam eum viri boni arbitratu rem defendere qui iudicium accepit, ſi poſt iudicium acceptum mala fide rem trahat, vt tardius iudi-

A cetur, vel ne iudicetur: & ex hac cauſa incidere eum in ſtipulationem Iud. ſolui, vel fideiuſſores eius, quia hanc vtique fidem malam vir bonus approbaturus non eſt. Fruſtrari illo loco eſt trahere negotium, & inferre iudicio moras: & recte in Baſilicis, οὐ δοκεῖ ἀπο- [illegible] τὴν δίκην. Et ad hæc modo videmur conuenienter addituri, quod de hac eadem ſtipulatione Iudicatum ſolui eodem libro Africanus ſcripſit in hunc modum, *l. 15. Iud. ſolui.*

Ad L. Hæc ſtipulatio 15. iudic. ſol.

HÆc *ſtipulatio quamdiu res non defendatur, ſimul atque defendi cœperit, aut defendi debere deſierit reſoluitur.*

B Stipvlationis pars eſt, Quamdiu res non defendatur, quanti ea res eſt dari, quam reſolui etiam commiſſam ſemel ait, & euaneſcere ſi defendi debere deſierit, puta lite finita ſolutione, vel tranſactione, vel acceptilatione, *l. 13. eod. tit. l. pen. de dolo, l. ſi accepto, de accept.* Non igitur hoc ſolum Africanus ait, non teneri ex ſtipulatu eum qui inchoatam defenſionem omiſit ſi poſtea res defendi debere deſierit, ſed etiam eum qui rem nunquam defendit, ne eo quidem tempore quo defendere debuit: ac ſimiliter reſolui ſtipulationem, ſi res defendi cœperit & perſeuerauerit defenſio, ſcilicet ad extremum: nec enim ſufficit cœpiſſe, &, vt didicimus ex *l. vlt. de procur.* non ſufficit iudicium accepiſſe, niſi litem defenſor peragat bona fide & ſine fruſtratione. Nihil etiam nocet primo non defendiſſe, ſi nunc defendere paratus ſit, & quæ commiſſa erat ſtipulatio, oblata defenſione in primordio actionis vel etiam antequam ageretur, euaneſcit, vt & alia quælibet ſtipulatio quanti ea res eſt, vt docuimus *l. 84. de verb. obligat.* & tractabimus etiam fortaſſe lib. VII. ad *l. traiectitiæ.* atque ita his verbis, Quamdiu res non defendatur, tractus & intentio quædam temporis ineſt, vt in edicto propoſito *l. 2. quib. ex cauſ. in poſ. eat.* & ſumma ſententia huius legis hæc eſt: Semel commiſſam ſtipulationem ob rem non defenſam reſolui & euaneſcere, ſi res defendi cœperit vel defendi debere deſierit. Poſſemus etiam his addere *l. 63. de verb. oblig.* quam malumus tamen vltimo loco tractatus iſtius reſeruare, vt reuertamur ad *l. vlt. de procur.* in

D qua hoc quoque ſcriptum eſt:

Ad duas res petendas procurator datus, ſi vnam rem petat, exceptione non excluditur, & rem in iudicium deducit.

Exceptio de qua fit mentio hoc loco, eſt quæ dicitur procuratoria exceptio in *l. qui procuratorem*, & *l. ad legatum, eod. tit. l. & ideo, de no. op. nunt. l. procurator, rem. rat. hab.* & aliis pleriſque locis, qua, vt ait, à petitione vnius rei non excluditur procurator ad duas res petendas datus, qui tamen excludendus videbatur hac ratione, quia hoc ei mandatum non eſt, vt vnam rem peteret, ſed duas. Verius tamen eſt & hoc ei mandatum videri vt vel vnam rem peteret. Agit igitur ex mandato qui vnam petit & rem in iudicium deducit.

E Qui agit ſine mandato vel contra mandatum, rem in iudicium non deducit ſi dominus quod is geſſit non comprobauit, *l. 27. §. 1. hoc tit.* Et hoc ſi ad duas res ſeparatas datus ſit: nam ſi ad quadrigam petendam quæ conſtat equis quatuor, ad vnam rem datus videtur, non ad quatuor, & ſi vnum tantum equum petat, procuratoria exceptione repelli poteſt, *l. cum eiuſdem, de ædil. edic.* Idemque eſt ſi ad duas res defendendas datus ſit, *l. qui proprio §. 1. ſupra, eod. tit.* & ita iudex ſi de duabus rebus aditus ſit, vel de vna ſeparatim pronunciare poteſt, *l. pen. C. de ſent. & interl. l. vlt. rem rat. hab.* Sequitur de procuratoribus alia lex.

Pater dotem à ſe datam abſente filia petit, & ratam rem

habituram eam cauit: ea prius quam ratum haberet, mortua eſt. negauit committi ſtipulationem, quia & ſi verum ſit ratum eam non habuiſſe, nihil tamen mariti interſit dotem reſtitui, cum patri etiam mortua filia ſalua eſſe dos debeat.

Sciendum eſt, dotem profectitiam mortua filia in matrimonio redire ad patrem, *l. iure, de iu. dot. l. dos, C. ſol. mat.* Diuortio facto, vel morte viri ſoluto matrimonio patrem habere repetitionem dotis adiuncta perſona filiæfamilias, quia communis res eſt, communis actio, *l. 2. & 3. ſol. mat.* & filia patri in hac cauſa particeps & quaſi ſocia obligationis, vt ait *l. qui hominem §. ſi gener, de ſolut.* & particeps igitur dotis ſimili modo. M. Tullius in Prætura vrbana: *Cum liberis viuos parentes bona partiri.* hoc fit data certa parte bonorum in dotem vel in peculium. Sed peculium quandocumque minui vel adimi poteſt etiam nuda voluntate. Dos quæ ſemel functa eſt filiæ nomine neque minui neque adimi poteſt, *l. filia, C. ſol. matr. Nou. 97.* non poteſt adimi nec per exheredationem, *l. vnica §. videamus, C. de rei vxor. act.* & non poteſt etiam ſoluto matrimonio pater dotem repetere ſine voluntate filiæ, ſicut & poſt dotem datam & nuptias contractas non poteſt ſine voluntate filiæ vtiliter ſtipulari diuortio facto dotem ſibi reddi, quia etiamſi ſit filiaf. dos tamen quæ ſemel filiæ nomine conſtituta eſt (conſtituitur naturali traditione, ſicut peculium, nuptiiſque perfectis) videtur abſceſſiſſe bonis patris & tranſiiſſe in propria bona filiæ. Communis quidem res dicitur, & in cauſa dotis filia patri particeps, ſed magis profecto eſt filiæ quam patris. At vero quod diximus non admitti patrem qui ſoluto matrimonio dotem repetit ſine voluntate filiæ, ita procedit, niſi abſente filia (præſens enim & tacens velle videtur) caueat ratam rem filiam habituram, *l. 2. §. vlt. ſol. matr. l. non ſolum §. ſi de dote, de procur.* ac præterea ſciendum eſt, ſi poſt diuortium filiafamil. moriatur ante dotem exactam, dotis actionem eſſe propriam patris perinde ac ſi mortua in matrimonio fuiſſet, quia eadem humanitatis ratio interuenit, ne pater & filiæ amiſſæ & pecuniæ damnum ſentiat, *d. l. iure*, vel, vt Plinius ait in Panegyrico Traiani, ne eodem momento quo pater eſſe deſiit, hoc quoque amittat quod fuit, ne mortua filia inſuper afficiatur alio dolore. Addo etiam mortua filia poſt diuortium conualeſcere ſtipulationem, quam de dote ſibi reddenda poſt dotem datam interpoſuit pater ſine voluntate filiæ *l. poſt dotem, ſol. matr.* in qua iamdiu ex Baſilicis, ſed non ſufficerent mihi Baſilica, quamquam vetuſtatis ſumma ſit auctoritas, niſi ſuffragaretur etiam eis manifeſtum ius. ex Baſilicis igitur & manifeſta ratione iuris docui eſſe legendum, ſtipulatus eſt ſine voluntate filiæ, quod Baſilica inculcant iterum atque iterum his verbis, [illegible], ex qua ſtipulatione ſi agere velit pater poſt diuortium mortua filia ſine liberis, non impeditur, exiſtentibus liberis impeditur ne agat in ſolidum, propter retentiones iuris veteris. Ex his facile definiri poteſt quæſtio prior huius legis. Finge: Diuortio facto pater dotem à ſe profectam petit & exegit abſente filia, præſtita cautione de rato. deinde mortua eſt filia antequam ratum haberet, ſuperſtite patre. Quæſtionis eſt, an de rato ſtipulatio committatur in pecuniam dotalem quam reddidit quondam maritus vxoris patri. & commiſſa videbatur: quia verum eſt filiam non habuiſſe ratum. Sed auctor noſter auctorem ſuum negaſſe ait, ſtipulationem eſſe commiſſam, rectiſſime, quia nihil ſtipulatoris intereſt ratum haberi, cum mortua filia ſine herede, (filia enim familiæ heredem non habet) non ſit ab eo vel ipſa vel quiſquam alius eius nomine dotem repetiturus, & omnimodo dos profectitia ſalua eſſe debeat patri non tantum mortua filia in matrimonio, ſed etiam mortua ea

A ſoluto matrimonio. Vnde licet concludere: Dotem profectitiam redire ad patrem ſiue mortua ſit filia conſtante, ſiue ſoluto matrimonio. quod Bulgarus, Ioannes, Azo, Accurſius admittunt indiſtincte ſiue liberos filia habuerit, ſiue non. Martinus diſtinguendum putat. Bulgari opinio vera eſt iure nouo, propterea quod Iuſtinianus ſuſtulit retentiones propter liberos, *l. vnic. §. ſileat, C. de rei vxor. act.* id eſt, meo iudicio, non ſolum ſextas, ſed etiam quintas, quia ratio qua vtitur conuenit vtriſque vt alantur ſcilicet liberi ex bonis patris, non ex dote matris, & quia ſi noluiſſet etiam quintas tolli, earum memoriam aliquam reliquiſſet vel in Digeſtis, vel in Codice. Martini autem opinio vera eſt iure veteri: nam mortua in matrimonio filia, ex dote in ſingulos liberos quintæ relinquuntur penes
B virum, diuortio facto culpa mulieris vel ſoceri ſextæ, non tamen ſupra mediam partem dotis, vt ex Paulo refert Boëtius, & Vlpian. in Fragmentis, & Græci ad *d. §. ſileat.* hodie ob culpam mulieris vir retinet dotem pœnæ cauſa, non beneficio liberorum. Eſt & aliud diſcidium inter Bulgarum & Martinum. Bulgarus mortua muliere in matrimonio dotem non remanere penes virum. Martinus remanere, quem Accurſius intelligit in *d. §. ſileat*, dum Goſſianos nominat, ſectatores nempe Martini, cui fuit nomen Martino de Goſſio. & ſimiliter vera eſt opinio Martini iure antiquo, ſi pater non ſit qui dotem dedit, & indiſtincte ſiue ſint liberi ſiue non: Bulgari iure nouo, quia dos conſeruanda eſt liberis. Sequitur in eadem lege hæc iuris quæſtio.

C *Procurator cum ab eo æs alienum exegerat, qui tempore liberaretur, ratam rem dominus habiturum cauit, deinde poſt tempus liberato iam debitore dominus ratam rem habet: poſſe debitorem agere cum procuratore exiſtimauit, cum iam debitor liberatus ſit. argumentum rei, quod ſi nulla ſtipulatio interpoſita ſit, condictio locum aduerſus procuratorem habitura ſit. in locum autem condictionis interponi ſtipulationem.*

Didicimus ex ſuperiori quæſtione, non committi ſtipulationem de rato etiamſi is de quo cautum eſt ratum non habuerit ſi nihil interſit ſtipulatoris ratum haberi. Ex præſenti autem quæſtione intelligemus è conuerſo ſtipulationem de rato committi etiam ſi is de quo cautum eſt ratum habuerit, ſi non eo tempore ratum habuerit quo maxime interfuit ſtipulatoris ratum
D tum haberi, ſed quo tempore nihil eius interfuit. Finge: Erat mihi L. Titius obligatus temporali actione, puta redhibitoria vel æſtimatoria. Cum eo quidam meo nomine quaſi verus procurator egit, & exegit debitum præſtita cautione ratam rem habiturum me, ac deinde prius quam ratum haberem dies temporalis actionis exiit atque ita L. Titius tempore liberatus eſt, tum poſtea ego ratum habui. Quæritur an ſit commiſſa ſtipulatio de rato, id eſt, an ex ea ſtipulatione poſſit L. Titius experiri cum procuratore in pecuniam quam ei ſoluit. quod non videtur. quia verum eſt me ratum habuiſſe. At contra Iulianus exiſtimat, ſtipulationem committi, quia ſerius ratum habui, cum debitor iam eſſet tempore liberatus, vt plane inutilis fuerit ei ina-
E niſque ratihabitio mea. Primum enim non poſſis dicere debitorem liberatum ſolutione facta procuratori, antequam ego ratum habuerim, quia falſo procuratori ſolutio facta non ante liberat quam dominus ratum habuerit, *l. ſi ego, de neg. geſt. l. ſi quis offerenti, de ſolutionib. l. ſi vendidero §. ſi Titius, de furt.* Non poſſis etiam dicere mea ratihabitione liberatum, quia eo tempore ratum habui quo is iam erat tempore liberatus, & liberatio bis numquam contingit. Qui enim liberatus eſt ſemel, non poteſt amplius liberari. Ratihabitio ſi facta fuiſſet ante diem actionis, debitorem liberaſſet, ac retro acta fuiſſet ad tempus ſolutionis factæ procuratori voluntario. Ratihabitio quia facta eſt

Digitized by Google

poſt diem actionis, non poteſt liberare eum qui iam eſt tempore liberatus. Itaque nihil ei ratihabitio mea proficit. Neque rurſus poſſis dicere, ratihabitionem retrotrahi & mandato comparari, quia huic vulgari ſententiæ locus eſt, ſi in medio nihil inciderit noui, ſi omnia paria permanſerint in id tempus quo dominus ratum habeat, ſi in medio nullum obſtaculum interuenerit. Dicitur ratihabitio retro currere, *l. ſi fundus §. 1. de pignor.* ſed non patet liber recurſus, ſi quod in medio impedimentum incurrat, vt in hac ſpecie in medio incurrit liberatio debitoris per tractum temporis. Si hæc non incidiſſet ratihabitio facile recurreret. hac incidente non poteſt retro concurrere. & ita in *l. pen. hoc tit.* ratihabitio non recurrit, quia medio tempore antequam ratum haberet is cuius nomine petita erat bonorum poſſeſſio, tempore finitum eſt ius petendæ bonorum poſſeſſionis. Ex his efficitur, quia non quo tempore ſtipulatoris interfuit ratum habui, ſed alio tempore quo nihil interſuit, & quia liberationem debitor, idemque ſtipulator imputat tempori, non ſolutioni quam fecit procuratori meo, non ratihabitioni meæ, vt aduerſus procuratorem committatur ſtipulatio de rato habendo in pecuniam quam ab ſtipulatore accepit. & vtitur argumento elegantiſſimo. Si, inquit, ſtipulatio interpoſita non fuiſſet, in hac ſpecie procurator condictione teneretur. In locum condictionis interpoſita eſt ſtipulatio Ergo ex ſtipulatione tenebitur eodem ſcilicet caſu quo & condictione teneretur. Propoſitio eſt vera, in caſu propoſito omiſſa ſtipulatione procuratori condici poſſe, vel condictione ob rem dati, *l. ſi procuratori, de condic. cau. dat.* vel indebiti *l. 6. §. idem Labeo, de cond. indeb. l. 8. C. eod. l. ſi ſine, hoc tit.* vel, vt Accur. adiicit, condictione ſine cauſa, quia eæ tres condictiones concurrere ſolent, videlicet ſi pecuniam facere procuratoris voluit, vel etiam condictione furtiua ſi ea mente dederit vt ad creditorem perferretur, *d. l. ſi procuratori, d. l. ſi vendidero §. ſi Titius.* Aſſumptio item vera eſt, & ob id ſolum dicitur hæc ſtipulatio intercedere vt noua ſit actio, *l. 1. de præt. ſtipul.* ſicut damni infecti, quæ ſuccedit in locum actionis legis Aquiliæ, vel in factum, & rem pupilli ſaluam fore, quæ in locum tutelæ actionis. Melior enim ſemper & vtilior eſt actio ex ſtipulatu, quia ſtrictior magis quam vlla alia actio ſtricta, magiſque iudicem veluti certis finibus & formulis conſtrictum tenet. & vehementer errat Accurſ. in *l. ſi cui §. Titio, de leg. 1.* qui actionem bonæ fidei putat eſſe meliorem. Concluſio autem neceſſaria eſt, vt cum ſuccedat ſtipulatio condictioni, quo caſu eſt condictio omiſſa ſtipulatione, eodem ſit actio ex ſtipulatu interpoſita ſtipulatione, perempta condictione, *d. l. ſi ſine.* quia id agitur vt ſola ſtipulatio teneat, quanquam interdum vtraque agi poſſit, non in idem tamen, ſed ex ſtipulatu in hoc vt ratum habeat dominus, condictione in pecuniam ſolutam, vt in ſpecie *l. ſi indebitum, hoc tit.* Verum quod ait condictionem dari debitori qui ſoluit procuratori creditoris ſi tempore liberato iam debitore creditor ratum habuerit, pugnare videtur cum *l. cum decem §. 1. de ſol.* quæ denegat condictionem fideiuſſori qui ſoluit procuratori creditoris, ſi creditor ratum habuerit tempore liberato iam fideiuſſore. Non probo differentiam quam quidam conſtituunt inter verum & falſum procuratorem: nam idem erit ſi fideiuſſor ſoluerit falſo procuratori. & vero falſum fuiſſe ex eo apparet quod expectatur ratihabitio creditoris, vt ex ſolutione ei facta videatur liberatio contigiſſe, & perſpicua admodum eſt Accurſij diſſolutio, ſi enarretur bene. Hic debitor principalis ſoluit procuratori creditoris, & poſt tempus liberato debitore creditor ratum habuit, & debitori competit condictio. Ibi fideiuſſor ſoluit procuratori creditoris, & poſt tem- A pus cum iam fideiuſſor liberatus eſſet: qui ad tempus certum fideiuſſerat creditor ratum habuit, & fideiuſſori condictio non competit. Priore enim caſu ratihabitio prorſus inutilis eſt. Poſteriore vtilis eſt in hoc vt debitor principalis liberetur, qui non erat tempore liberatus ſicut fideiuſſor. quæ res fideiuſſori aduerſus debitorem parit mandati actionem, perinde atque ſi præſenti creditori ſoluiſſet, non procuratori abſente eo, denegat condictionem, quæ retro ſi daretur, non competeret mandati. Et hæc ſufficiant de vtraque quæſtione huius legis. Tranſeamus ad *l. 32. de ſeru. ruſt. præd.*

Ad L. Fundus 32. de ſeruit. ruſt. præd.

B FVNDVS *mihi tecum communis eſt, partem tuam mihi tradidiſti, & ad eundem viam per vicinum tuum proprium: recte eo modo ſeruitutem conſtitutam ait: neque quod dici ſoleat, per partes nec acquiri nec imponi ſeruitutes poſſe, iſto caſu locum habere: hic enim non per partem ſeruitutem acquiri, vtpote cum in id tempus acquiratur quo proprius meus fundus futurus ſit.*

CERTISSIMA eſt regula iuris. Per partes adquiri vel imponi ſeruitutes non poſſe, *l. ſi quis duas §. ſi quis partem, tit. ſeq. l. vt pomum, de ſeruit. l. 3. de ſer. leg.* quæ etiam enunciatur hoc modo, Per partem adquiri vel imponi ſeruitutem non poſſe. Et aliter, pro parte vel ad partem. Itemque, per vnum ſocium communi prædio acquiri vel imponi ſeruitutem non poſſe, *l. 2.* C *de ſeruit. l. proprium, tit. ſeq* Eſt autem intelligenda de parte pro indiuiſo. nam ad partem pro diuiſo imponi & adquiri poteſt, *l. ad certam, de ſeruit.* quia nec pars eſt proprie, ſed totum, id eſt, prædium, non pars prædij, *d. §. ſi quis partem, l. recte §. vlt. de verb. ſig.* Pars pro diuiſo certa eſt, Pars pro indiuiſo incerta, vt recte *l. placet, quibus mod. vſusf. amit. & l. 1. §. hoc interdictum locum habet, vti poſſ.* certæ parti ea quæ eſt pro indiuiſo opponitur: Item pars pro diuiſo ſenſu corporis, pars pro indiuiſo ſenſu mentis percipitur, vel vt ait *l. 5. de ſtipul. ſeru.* illa corpore, hæc intellectu. Cur autem per partem pro indiuiſo acquiri vel imponi ſeruitus non poteſt? Finge: fundus eſt communis inter me & te, cur ego ad partem meam non poſſum imponere vel acquirere ſeruitutem? Cur non ad fundum D quod etiam non poſſit valere niſi pro parte mea? Poſſim dicere, quia pars mea non continetur regione certa, ſed fuſa eſt per totum fundum ita vt impoſitam, vel adquiſitam parti meæ ſeruitutem neceſſe ſit diffundi in fundum totum, aut certe nullam in partem inuito te, quia quælibet gleba eſt mea, quælibet tua. Verum dicam aliter, & forſitan apertius, Seruitus eſt ius in corpore. Partis nullum ſubeſt corpus nec enim eſt, ſed intelligitur. Ergo ad partem ſeruitus conſtitui non poteſt. eademque ratione neque prædij libertas adquiri neque ſeruitus remitti pro parte poteſt, *l. vnus, hoc tit. l. proprium, tit. ſeq.* Fateor eum qui impoſuit fundo communi ſeruitutem, non poſſe prohibere eum *cui ſeruitutem* ceſſit quo minus eo iure vtatur, *l. per* E *fundum, hoc tit.* Sed alter ſocius poterit eum prohibere, quia non iure impoſita eſt, imo nec impoſita eſt ita vt fundo inhæreat, & perſona quæ ceſſit, eam debet non fundus. & contra qui acquiſiuit fundo communi, non poteſt prohiberi, ſocius eius prohiberi poteſt. Item fateor recte acquiſitam vel impoſitam meo fundo proprio ſeruitutem, eo poſtea facto communi inter me & dominum fundi vicini, vel fundo vicini facto communi, vel etiam communicato vtroque pro parte conſeruari & retineri, *d. l. vnus, l. ſi quis ædes, §. 1. de ſeruit. vrban. l. vt pomum, de ſeruit.* Nec enim interit omnimodo, licet in eum caſum inciderit à quo incipere non potuit, quia per partem adquiri vel imponi non

non potuit: & non eſt perpetua ea regula, quæ vult ea quæ ab initio recte conſtiteruot reſolui ſi in eum caſum reciderint à quo non potuerunt conſiſtere, *l. pen. §. vlt. de verbor. oblig.* & nihil obſtat *l. pro parte, de ſeruit.* quia in eius legis ſpecie promiſſa tantum fuit ſeruitus, non etiam conſtitura. Nos de conſtitota loquimur quæ hæſit fundo ſemel, eamque dicimus non confundi protſus communicatiooe fuodi ſeruientis, vel fundi dominantis, vel vtriuſque, ſed conſeruari pro parte dominij. Fateor igitur ſeruitutem retineri poſſe pro parte, Nego adquiri vel impoui vel remitti ſeruitutem, vel libertatem adquiri poſſe pro parte, & pertinet hæc regula tantum ad prædium commune. nec bene ab Accurſio accommodatur etiam ad prædium proprium, in *d. l. pro parte.* nam in prædio, quod exempli gratia, totum meum eſt proprium, io quo ſocium nullum habeo, oon poteſt conſiderari vlla pars pro indiuiſo, nec ſim voquam ſanus ad prædij mei proprij partem tertiam vel mediam pro indiuiſo ſeruitutem impoſiturus vel acquiſiturus, vel ſi id fecero, ſane partis commemoratio pro ſuperuacua habebitur, & videbitur adquiſita, vel impoſita ſeruitus ad prædium totum, ſicuri placet pro ſuperuacuo haberi adiectionem vicini, ſi meo prædio, & vicini prædio ſeruitutem recepero, *l. proprium tit. ſeq.* At iam tempus eſt vt videamus cur non ſit ſuperiori regulæ locus in ſpecie huius legis. Finge: fundus eſt communis inter me & te, tu mihi partem tuam ex cauſa venditionis tradidiſti, & ad eundem fundum viam per vicinum tuum proprium. An recte conſtituta eſt via? Ratio dubitandi petenda eſt ex ſuperiori regula, & concipienda in hunc modum: Seruitus ad partem fundi communis non recte cooſtituitur. In hac ſpecie via conſtituitur ad partem fundi communis, quam tu mihi tradis: nec enim videtur conſtitui ad fundum totum, cum ex pacto cooſtituatur io traditione partis appoſito ex contineori, vt *l. ſeq.* Ergo perperam conſtituitur. Sed reſpoodeodum eſt, noo cooſtitui eam fundo communi, ſed in eum caſum, & io id temporis quo per traditiooem partis fundus io aſſem meus proprius futurus eſt, nec ad partem traditam tantum conſtitui, vt ſcilicet ei ſoli parti via adquiratur pro indiuiſo quod fieri nequit, ſed ad fuodum totum. Sequitur alia quæſtio de eo qui ſeruum alienum bona fide poſſidet, an eius ſerui nomine noxali actione teneatur, ſi alij ſeruus furtum fecerit, vel damnum dederit, de qua ita geoeraliter definit Africanus in *l. 28. de noxal. action.*

Ad L. Et generaliter 28. de noxal. action.

ET generaliter ſi alieni ſerui nomine, qui tibi iuſtam ſeruitutem ſeruiret, noxali tecum egerim, tuque eum mihi noxa dederis, ſiue me poſſidente dominus eum vindicet, exceptione doli mali, niſi litis æſtimationem offerat, eum ſummouere poſſum, ſiue ipſe poſſideat, Publiciana mihi datur, & aduerſus excipientem, Si dominus eius ſit, vtilem mihi replicationem doli mali profuturam, & ſecundum hac vſu quoque me capturum, quamuis ſciens alienum poſſideam. alioquin ſi aliter conſtituatur, futurum vt ſumma iniquitate bona fidei poſſeſſor adficiatur, ſi cum ipſo iure noxalis actio aduerſus eum competit, neceſſitas ei imponatur, vt litis æſtimationem ſufferat. Eademque dicenda ſunt, & ſi cum ab eo non defenderetur iuſſu pretoris eum duxerim: quoniam iſto queque caſu iuſtam cauſam poſſidendi habeo.

AT videbatur bonæ fidei poſſeſſor non teneri ooxali actione, quia æquum noo eſt compelli eum omnimodo ad præſtandam æſtimationem litis, quam tamen præſtare compelletur, ſi noxali iudicio teoeri dixeris, propterea quod noxæ dedere noo poteſt cum A dominus noo ſit. nulla enim eſt noxæ deditio, quæ domiotum in actorem non transfert. Verum placet magis vt teneatur & qualicunque noxæ deditione defungi poſſit, quæ etſi bonæ fidei poſſeſſorem non liberat ipſo iure, tamen eundem vſum actori præbet atque ſi dominus factus eſſet. Nam domino ſeruum vindicanti oec offerenti æſtimationem litis opponit exceptionem doli mali, *l. 27. §. vlt. ſup.* vel vt additur in *l. 11. eod. tit.* officio iudicis conſequitur, vt iodemnis maneat, quia ſcilicet rei vindicatio arbitraria actio eſt, & doli exceptio quæ ineſt bonæ fidei iudiciis in arbitrariis omiſſa officio iudicis ſuppleri poteſt, *l. ſumptus, de rei vind. l. plane, l. vlt. de pet. her. l. 3. §. vlt. Nau. caup.* Neque huic definitioni repugoat *l. 1. §. 1. de ſer. cor.* dum negat bonæ fidei poſſeſſorem teneri B actione ſerui corrupti, quia non loquitur de actione noxali ſerui corrupti, ſed de ea qua ſuo nomine conuenitur, illa bonæ fidei poſſeſſor tenetor, hac non tenetur, quia ſua re abuti ſe exiſtimauit oec dolo malo ſeruum corrupit io fraudem domini. Et magis repugnat *l. 27. §. ſerui, ad leg. Aq.* quæ ſerui occidentis nomine dominum teneri ait, non booæ fidei poſſeſſorem, & de noxali loquitur procul dubio cum dicat, Serui nomine, quidquid Græci comminiſcantur. neque eſt ruſus cur hac in re ſeparemus actionem furti ab actione legis Aquiliæ, qua bonæ fidei poſſeſſorem teneri etiam ſatis exprimit *l. 8. de inter. in iure fac.* com teneri eum ſcribit noxali actione legis Aquiliæ, qui alienum ſeruum in iure ſuum eſſe reſpoodit, quibus C verbis bonæ fidei poſſeſſor ſignificatur, vt in *l. prox. §. vlt. ſup.* Non poſſis etiam fiogere in *d. l. 27. §. ſerui*, bonæ fidei poſſeſſorem quo tempore agitur cum eo noxali iudicio deſiiſſe poſſidere. At dicere oon improbabiliter poſſis, oon teneri booæ fidei poſſeſſorem noxali actione, vt vel æſtimationem litis ſufferat, vel ſeruum actoris faciat, quia & illud iniquum eſt, & hoc præſtare non poteſt cum ipſe dominus oon ſit, ſed teneri vt ſeruum dimittat & toto ſuo iure cedat. Dominum autem teneri proprie vt ſeruum actoris faciat quia vindicandi ſerui à bonæ fidei poſſeſſore facultatem habet, argumento *l. ſi ſeruus depoſitus, hoc tit.* & quod ait *l. 11. eod.* dominum non teneri, ſic intelligi, vt electo bonæ fidei poſſeſſore non teneatur, *d. l. 8.* D nam ab initio liberum eſt actori, vel cum domioo experiri, vt litis æſtimationem præſter, aut ſeruum actoris faciat, vel cum bonæ fidei poſſeſſore, vt eum à ſe dimittat ſi nolit pro eo ſubire litis æſtimatiooem, qood obſeruandum etiam opinor in quæſtione de ſeruo qui eſt in fuga, quæ ſequitur *d. §. ſerui, l. 27. ad leg. Aq.* an eius ſerui nomioe dominus teneatur noxali actione. nam *d. l. 27.* domioum teneri adfirmat, contra, *l. ſerui §. vlt. de furt.* id oegat, ſimul ac Paulus in *Sententiis eodem titulo*, hac ratione quod exhibendi eius ſerui poteſtatem & copiam dominus non habeat, *l. quoties §. in poteſtate, hoc tit.* & res explicari omnis hac diſtinctione commodiſſime poteſt. Aut ſeruus qui eſt in fuga ab alio poſſidetur, aut non. Si ooo poſſidetur ab E alio, videtur à domino poſſideri, oec tameo tenetur noxali actione, quia eum io ſua poteſtate non habet. Si ab alio poſſidetur bona fide, dominus teuetur noxali, quia à poſſeſſore tecuperandi ſerui facultatem habet, & teoetur in hoc, vt vel tecuperet vel cedat actionibus. Æque bonæ fidei poſſeſſor tenetur, ſed in hoc tantum vt ſeruum dimittat & dedat quoquo modo. quæ deditio non erit inutilis. nam, vt diximus ioitio, dominum viodicantem repellet is cui bonæ fidei poſſeſſor ſeruũ dediderit, officio iudicis vel exceptione doli mali, niſi litis æſtimationem offerat. Plus adiicit Africanus hoc loco, eidem amiſſa poſſeſſione ſerui & reuerſa ad dominum, oon minus contra dominum competere Publicianam actionem quam contra

Digitized by Google

alium quemlibet, *l. 5. de Pub. in rem act.* & ſi forte dominus vtatur exceptione iuſti dominij, cuius hanc formulam edit, *Si dominus eius ſit*. vt Flor. ſcriptum eſt, ſed rectius, *Si non dominus eius ſim*, vt *l. vlt. eod. tit. l. ſi quis rem, de exc. rei iud.* & in Baſilicis, *ἀλλ' εἰ μὴ δεσπότης εἰμὶ*, quæ vulgo dicitur obſtare actioni Publicianæ, *l. pen. & vlt. eod. tit.* elidi eam replicatione doli mali, Si non litis æſtimationem exſoluet, vt & aliis pleriſque caſibus Accurſius docuit, in *d. l. vlt.* egenti Publiciana nihil officere exceptionem dominij, quibus nos adiecimus duos ex *l. mandatum, Mand. l. ſi is cuius, Ex quib. cau. mai.* Porro efficit etiam ex eo Africanus, ſeruum poſſe vſucapi ab eo cui bonæ fidei poſſeſſor illum dedit in noxam: quia Publiciana nunquam datur niſi de re quæ vſucapi poteſt, & ei qui vſucapere poteſt. atque ita is qui ſeruum in noxam accepit dominium eius per vſum adquiret quod per noxæ deditionem non potuit adquirere, licet non dico reſcierit (hoc enim certiſſimum eſt, *l. 7. §. vlt. de Pub. in rem act. l. bona fidei, de adq. rer. dom.*) ſed ab initio, vel vt Hegiotheodoretus loquitur, *ἐν ἀρχῇ τῆς νεμήσεως τῆς νομῆς*, ſcierit rem eſſe alienam: nec enim propterea intelligitur eſſe mala fide poſſeſſor. Mala enim fides non eſt ſcientia rei alienæ, ſed ſcientia iniuſtæ poſſeſſionis. prior ſcientia non impedit vſucapionem ſi modo iuſta poſſeſſio ſit, poſterior impedit. et hic iuſta fuit poſſeſſionis cauſa, noxæ deditio. Et hac quidem via bonæ fidei poſſeſſor liberatur, nec cogitur ſufferre litis æſtimationem, aut ſi hanc ei rationem abſtuleris abſoluendi ſe iudicio noxali, id eſt ſi noxæ deditionem eius non admiſeris, defenſo eo cui dediderit aduerſus dominium, neceſſe erit eum ſufferre litis æſtimationem, & teneri perinde atque ſi ſuo nomine conueniretur. quod eſt iniquiſſimum. Quod autem tribuit ei cui bonæ fidei poſſeſſor ſeruum noxæ dedidit, idem dat ei qui iuſſu prætoris ſeruum duxit cum à bonæ fidei poſſeſſore non defenderetur. Ductio facit dominum eum qui ducit ſi dominus non defendat, *l. electio §. vlt. hoc tit. l. 2. §. vlt. Si ex nox. cau. ag.* quia pro traditione domini cedit, *l. 32. hoc tit.* Ductio non facit dominum ſi bonæ fidei poſſeſſor non defendat, ſed tuetur tamen prætor eum quaſi dominum data aduerſus dominum & alium quemlibet actione Publiciana, *l. 6. de Pub. in rem act.* & exceptione vel replicatione doli mali, & vſucapere poteſt, quamuis ſciens alienum poſſideat, quia id ſimul etiam ſcit ſe iuſte poſſidere, *l. iuſte, de adq. poſſ. l. & ſi quis §. 1. de relig. & ſumpt. fun. l. damni §. pen. de dam. inf.* & hi ſunt effectus iuſtæ poſſeſſionis, vt per eam res vſucapiatur, & antequam vſucapta ſit vt poſſit vindicari actione Publiciana. Præterea ſciendum eſt, ea quæ diximus de bonæ fidei poſſeſſore conueniendo noxali actione locum habere etiam in malæ fidei poſſeſſore qui ſeruum alienum in iure ſuum eſſe reſponderit, *l. 13. hoc tit.* & forſitan huic neceſſitas imponetur exſoluendæ litis æſtimationis, quod noxæ deditione ipſo iure liberari non poſſit, vt ſummo iure cum eo agatur, nec ſit in eo iniquum, quod eſſet iniquiſſimum in bonæ fidei poſſeſſore. Sequitur alia quæſtio in *l. 34. de ædil. edic.* definita his verbis.

Ad L. Cum eiuſdem 34. de ædil. edic.

CVM *eiuſdem generis plures res ſimul veneant, veluti comœdi vel chorus, referre ait in vniuerſos an in ſingulos pretium conſtituatur, vt ſcilicet interdum vna, interdum plures venditiones contracta intelligantur. quod vel eo quæri pertinere, vt ſi quis eorum forte morboſus vel vitioſus ſit, omnes ſimul redhibeantur, interdum & ſi in ſingula capita pretium conſtitutum ſit, tamen vna emptio eſt, vt propter vnius vitium omnes redhiberi poſſint vel debeant,* A *ſcilicet cum manifeſtum erit, non niſi omnes quem empturum vel venditurum fuiſſe, vt plerumque circa comœdos, vel quadrigas, vel mulas pares accidere ſolet, vt neutri non niſi omnes habere expediat.*

QVÆSTIO igitur hæc eſt, vtrum vna ſit venditio, an plures, ſi plures ſerui eiuſdem generis ſimul venierint, vt ſi venierit comœdorum agmen, quod conſtat mimorum ſiue hiſtrionum certo numero, vel ſi chorus venierit, qui etiam conſtet cantorum certo numero qui canunt alta voce, vel tibia, vel vtroque miſto, & nonnunquam in comœdiis etiam ſaltent & loquuntur, vniuſque comœdi ſuſtinent partes. quo ſenſu etiam mimi à choris ſeparantur in *l. 14. C. de epiſcop. aud.* Hæc autem quæſtio, quemadmodum Africanus ait, eo pertinet vt intelligatur an propter vnius vitium B aut morbum omnes redhiberi poſſint aut debeant. nam ſi plures ſunt venditiones, is ſolummodo redhibendus eſt qui vitioſus aut morboſus eſt, ſi vna, propter morboſum redhibentur etiam non morboſi. Illud enim conſtat ex edicto ædilium reſolui venditionem ob latentem morbum aut vitium rei venditæ quod reticuit venditor neſcienti emptori, & ex hac cauſa emptori venditorem teneri actione redhibitoria vt recipiat rem quam tradidit & reddat pretium quod accepit emptori. Et videretur quidem in illa quæſtione ita diſtinguendum eſſe: Aut ſimul vniuerſi comœdi vel choreutæ vno pretio venierunt, aut ſinguli ſuo quiſque pretio. Priore caſu certum eſt vnam eſſe venditionem, ſicut ſi chorus in ſtipulationem deducatur, vna C eſt ſtipulatio, ſi chorus legetur, vnum legatum, quod ſcindi non poteſt, id eſt, partim vindicari, partim repudiari. nam quod ait *l. ſi chorus, de leg. 3.* perinde eſſe quaſi ſinguli homines legati eſſent, alio pertinet, puto vt intelligatur vno homine mortuo, non extingui legatum, ſicut quadriga legata, vno equo mortuo, non perit legatum, niſi, vt ait *l. peculium §. quadriga, de leg. 2.* is mortuus ſit qui demonſtrabat quadrigam, id eſt, vt Græci exponunt, *ὁ χαλινώσας εἰς αὐτήν*, & ita putem choro legato, ſi coryphæus interierit, legatum extingui. Idem illud etiam forte ait *l. ſi chorus*, vt intelligatur non chorum tantum ſed etiam ſingulos homines vindicari poſſe, ſi modo vindicentur omnes, quia plerumque quod vna vindicatione perſequi poſſumus, D poſſumus & pluribus per partes, vt vindicare hereditatem poſſumus, vel res ſingulas, *l. ſi vnus §. item ſi pactus, de pac.* licet non è conuerſo, *l. vindicatio, de rei vind.* Ceteroquin vnum legatum eſt. Poſteriore autem caſu, id eſt, ſi in ſingula mancipia pretium conſtitutum ſit, plures videntur eſſe venditiones, & conſequenter ob vnius vitium non eſſe redhibendos ceteros, niſi euidenter appareat non niſi omnes empturum emptorem aut venditurum venditorem fuiſſe, quod plerumque præſumitur comœdis venditis aut choro, propterea quod ſeparari non poſſunt quin diſſoluatur comœdia vel chorus, atque ideo non expedit quemquam venditori recipere, vel emptori retinere, niſi omnes recipiat vel retineat, & vero non cogitur etiam venditor recipere morboſum ſolum, nec emptor E retinere non morboſos. & eleganter *l. 38. §. vlt. inf.* conſuli tam emptori, quam venditori dum non ſeparantur, quæ ita inter ſe deuincta ſunt, vt ſeparari ſine magno incommodo non poſſint. Itaque ſublata omni diſtinctione, ex eo quod plerumque fit, vnde ſolent confici regulæ iuris, definiemus, vnam eſſe venditionem comœdorum vel chori, ſiue vno pretio pariter & confuſe venierint, ſiue ſeparatim in ſingulos conſtituto pretio. idemque de ceteris rebus dicemus quæ ſine magno incommodo ſeparari non poſſunt, veluti quadrigæ aut pari mularum, ob vitium vnius, indiſtincte omnium redhibitionem eſſe. Nam & ſi ſeparari non poſſunt ſine pietatis offenſa,

idem ſtatuit *l. prox. inf. & d. l. 38. in fi. & ſeq.* vt ſi pater & filius venierint, vel duo fratres, vel vxor & maritus. At non idem dicemus in familia vendita, vel in pluribus aliis ſeruis venditis vno pretio, quia ſeparari poſſunt ſine incommodo, & ſine pietaris offenſa, ideoque ob vitium vnius non redhibentur etiam alij. Neqne rurſus in polia, id eſt, equitio vendito: nam propter voum equnm vitioſum, omnem poliam redhiberi non oportet. Neque item in quatuor equis cum nondum conſtituta eſſet ex eis quadriga, neque in duabns mulabus pariter venditis vno pretio, eum nondum ex eis eſſet conſtitutum par ſine iugum, quod Græci quidam ἐτεῖον ζεῦγος & συνωρίδα. vitioſi enim iumenti redhibitio erit, non omnium, *d. l. 38. §. vlt.* Sed pluribus ſeruis vel eqnis venditis, quorum ſeparatio non ſit dura vel incommoda, quæn poteſt vno redhibito, quantum pretij nomine reddi oporteat emptori? Et ſi certnm ſit cuiuſque pretium, id eſt, ſi in ſingula capita conſtitutum ſit pretium, nulla eſt dubitatio. nam reddetur emptori pretium quod conuenit qnodque dedit pro vitioſo animali, etiamſi conſtituto pretio in ſingula capita, poſtea omniom pretia redacta ſint in voam ſummam, quod conſummationem vocat *l. xxxvi. hoc tit.* Plautus in Truculento, & Seneca v. Epiſt. ſummam ſummarum, & eodem modo Iuſtinianus *l. vlt. C. de vſur. rei iud.* conſummatam quantitatem ſortis & vſurarum, id eſt, in vnam ſummam redactam, Græci illo loco συγκεφαλαίωσιν. Sin autem confuſe omnes vno pretio venierint, nec ſit ſingulotum pretium certum, pro bonitate eius qui redhibetur æſtimatio fiet, eaque reddetur emptori, *d. l. 36. & l. pen. hoc tit.* In ſpecie autem huins legis quoties ſcilicet propter vnius vitium omnes redhibentur, non pars pretij, ſed totum pretium, id eſt, omnium pretium repetitur actione redhibitoria. Et qnod hic traditur de actione redhibitoria, trahi poteſt etiam ad actionem æſtimatoriam, vt ſcilicet non ex pretio vitioſi homiois, ſed ex pretio omnium componatur, qnaoto minoris ſit, *d. l. 38. §. ſi forte*, & ad actionem de euictione, puta choro vendito, ſi vnus euincatur, vt ſit actio de euictione io ſolidum, *arg. l. cum plures, inf. de euict.* De quadriga fuit aliquando quæſtio inter profeſſores bonarnm literarum, an quadriga intelligeretur ſine curru, qnod etiam de pari mularum quæri potuiſſet. Id vero expedire nemo melius poteſt, quam Iuriſconſultus. Quadriga intelligitur etiam ſine curru. Fateor haberi quadrigam vt iungatur ad currum, haberi par mularum, vt iungatur ad carrucam, vel rhedam, qua ratione mulas carrucarias Vlpianus dixit, rhedarias Varro. Sed nego ita ſemper quadrigam accipi quaſi iunctam currui: alioquin quadriga legata deberetur currus, quod eſt falſum. nam neqne legatus eſt currus, eum quadrigæ nomine contineantur tantum equi quatuor, *l. ſi id quod, Pro ſoc. l. 10. §. vlt. quib. mod. vſ. amit.* neque legato cedit, vt pars vel acceſſio, cum alia res ſit per ſe, ſine qua qnadriga intelligitur, licet ad currum iongi ſoleat, ſicut argento legato, non cedit arca, licet in eam argeotum recludi ſoleat, *l. argento, de leg. 3. l. 3. §. vlt. de penu leg.* Denique quadrigæ nomen numeri eſt oomen, quod ad alias res translatum nomen indicat, vt cum Varro ait has initiorum eſſe quadrigas, corpus, locum, tempus, actionem. Et Vopiſcus, quadrigas tyrannorum, Firmnm, Saturninum, Bonoſum, Proculum: & Hieronymus ad Iouinianum, quadrigam virginum filiarum Philippi Euangeliſtæ. & ad Paulinum, Euangeliſtas quadrigam domino, & quadrigam ſanctitans, ad Pammachium. *Poſſint vel debeant.* Poſſint refertur ad emptorem, Debeant ad venditorem.

Prior. Tom. I.

A

Ad L. Non tamen 24. de euiction.

SEQVITVR de duplæ ſtipulatione quæſtio in *l. 24. de euict.* quam vt intelligamus, ſciendum eſt, ex edicto ædilitio venditorem cauere emptori, de euictione ſtipulanti hoc fere modo, Mihi herediqne meo eum hominem quem de te emi habere recte licere, nec euinci eom hominem mihi heredive meo partemve eius, & ſi is homo à me heredeve meo petetur, tum de ea re agenda adeſſe, & eam rem recte defendere, vt denunciatum tibi erit, aut ſi ita factum non erit, quanti ea res erit duplum præſtari, dolumque malum abeſſe abfuturumque eſſe, hæc ſpondeſne? Solemnia huius ſtipulatioois eſſe verba illa, Habere licere, nemo ambigit.

B Partis adiectionem eſſe neceſſariam docet *l. ſi dictum §. in ſtipulatione, hoc tit.* Adüci etiam doli clauſulam, *l. ſi cum fundum, de contr. empt. l. ſtipulatio iſta §. ſi quis dolum, de verb. obl.* & hæc forte intelligitur, *l. ſi ſeruus, in prin. hoc tit.* Dupla non cauetur ſemper, ſed ſimpla ex conuentione, ſicut ex conuentione etiam denunciationis neceſſitas, nonnunquam remittitur, *l. Herennius, in prin. hoc tit.* & eſt etiam hæc ſtipulatio repromiſſio, non ſatiſdatio, niſi aliud conuenerit. Ex eius formula ita demum committi eam apparet, ſi poſt motam controuerſiam emptor venditori deoontiauerit, vt de ea re agenda adeſſet, *l. 29. §. vlt. hoc tit.* Si auctorem laudauerit, *l. Herennius §. 1. eod. l. 7. & 14. C. eod.* Si poſtulauerit, vt ab eo defen-

C detetur euictionis nomine, *l. qui abſentem, ſup. de procur.* ob quam rem etiam ſi is qni iudicat ioter petitorem & emptorem, ſit venditori iudex iocompetens, tamen venditor ſeqni debet forum emptoris, nec poteſt vti priuilegio ſui fori, *l. venditor, ſup. de iud. l. 1. C. vbi in rem actio ex. deb.* quia lis eſt principaliter cum poſſeſſore, id eſt, cum emptore, venditor liti adſiſtere tantum vel ſubſiſtere dicitur, *l. ſi rem §. 1. hoc tit. l. 23. C. eod. l. in executione §. in ſolidum, l. cum ex cauſa, de verb. obligat.* quod Græcis eſt [illegible]. Item ex formula intelligimus, ita demum eam committi ſi iudicio res ablata ſit emptori, vel æſtimatio eius, *l. ſi ſeruus §. 1. l. habere, l. euicta §. 1. hoc tit.* nam æſtimatio, ſecunda emptio eſt, vt iam præſtita litis æſtimatione petitori

D vere poſſit dicere emptor ſe rem habere ex ſecunda emptione, non ex prima. Euincere igitur eſt legitimo certamine vincere, id eſt, cognitione iudicis, & non vincere tantum, ſed etiam rem abducere. Plus enim eſt euincere quam vincere, qnia eſt etiam rem abducere & auferre. Vna litera auget ſignificationem, vt in elugere, emereri, enauigare, exigere, enauare, emunire, & in hac ipſa materia claudare, quod plus eſt qnam nominare, id eſt, laudare, Feſtus ait. quia laudatur ſcilicet auctor vt liti adſiſtat, vt defenſionem ſuſcipiat, elaudatur igitur potius. Non committitur ergo ſi propter fatalem neceſſitatem mortuo puta homine vendito emptori, eidemque duplæ ſtipulatori

E habere non liceat, *l. ſi ſeruus, hoc tit.* Non ſi propter alium caſum fortuitum, *l. 11. hoc tit.* Non ſi propter fugam hominis vendiri, *d. l. ſi ſeruus.* Non ſi propter vim vel impreſſionem alterius, *l. vlt. C. de action. emp.* Sed io eum qui vim intulit eſt Interdictum vnde vi. Non ſi voluntate emptoris, vt ſi compromiſerit in arbitrum, *l. ſi dictum §. 1. hoc tit.* ſi manumiſerit, vel quaſi manumiſerit, *l. ſeq. l. ſi mancipium, hoc tit.* ſi locum venditum religioſnm fieri permiſerit, *l. ſi per imprud. §. ſi quis eod.* ſi rem pro derelicto habuerit, *l. vlt. eod.* Sed & ſi Iudicio euicta ſit, interdum non committitur ſtipulatio, vt puta ſi per iniuriam, vel ſtultitiam iudicis emptor condemnatus ſit, idque conſtet liquido omnibus, *l. 5. l. ſi per imprudentiam, hoc tit. l. 8. & 15. C. eod.* ſed in iudicem actio eſt. Eleganter vero in hanc

rem *l. exceptione, inf. de fideiuſſ.* æquius eſſe iniuriam vni factam penes eum manere, quam in alium manere aut transferri, quæ tamen ratio corrumpitur in dicta lege exceptione, adiectione huiuſmodi, ſcilicet ſi culpa tua iniuſtæ damnationis cauſam præbuiſti: nam iniuria iudicis ſufficit vel culpa, nec vtriuſque concurſus vnquam exigitur, ne ſit fideiuſſori actio mandati, ſicut in *hoc tit.* ne ſit emptori actio de euictione, ſatis eſt ſi vel is iniuria iudicis victus ſit ſine culpa ſua. Itaque auſim adfirmare adiectionem illam eſſe peſſimi interpretis. & ſic Ioannes propemodum ſentit. Simile autem illud eſt *legi ſi ſine §. cum autem, Rem ratam haberi*, propter iniuriam iudicis, fideiuſſores nunquam obligari. At præterea, vt attigi ſupra, non committitur hæc ſtipulatio, ſi vincatur emptor vitio ſuo aut culpa aut dolo, veluti oppoſita exceptione ſtellionatus ex perſona & facto ſuo, *l. xxvii. hoc tit.* vel ex eremodicio, *l. ſi ideo, in princip. hoc tit.* vel ex præſcriptione, lapſis temporibus appellationis, *l. Herennius §. vlt. eod.* vel amiſſa poſſeſſione culpa ſua, cuius retentione rem ſibi ſeruare potuit, *l. 29. § 1. eod.* vel omiſſa actione quam intendere potuit *l. 66. eod.* vel omiſſa occaſione vſucapiendi, *l. ſi dictum §. ſi cum poſſet.* Ad hæc quæritur in hac lege, an etiam poſſim dicere non committi ſtipulationem, ſi mulier quæ rem emit à non domino, eam marito eidemque domino eius rei dederit in dotem, puta marito iam non eam poſſidente pro dote, ſed pro ſuo. Et poſſet tentari ſtipulationem committi, argumento ducto ex *l. 22. §. vlt. ſupra, hoc tit. & l. quamuis, infra, de iur. dot.* hoc modo: Si mulier fundum quem de Titio emit non domino, marito dederit in dotem æque non domino, & is fundus marito euincatur, vel æſtimatio eius, ſtatim mulier ex ſtipulatione agere poteſt euictionis nomine, quia nullam dotem habere incipit, ſi vel fundus euincatur, vel tantum maritus præſtiterit pro litis æſtimatione quanti fundus eſt, (nec enim iam eum pro dote, ſed pro empto poſſidet) aut certe minorem, ſi non tantum præſtiterit. & additur *l. prox. ſupra.* etiam ſoluto matrimonio morte mulieris, quo caſu dos aduentitia remanet penes virum, atque etiam profectitia ſi pater non ſit, euicto fundo dotali, heredes mulieris agere poſſe ex ſtipulatione duplæ, quod & ipſi marito teneantur ex ſtipulatione duplæ euictionis nomine: nam & ex cauſa dotis euicto marito præſtatur, interpoſita ſtipulatione huiuſmodi, quæ tamen inuita muliere non interponitur fundo inæſtimato, *l. non ſolum, infra, de iu. dot. l. 1. C. eod.* ſicut ex donationis cauſa contrahi placet obligationem euictionis interpoſita eadem ſtipulatione, *l. 2. C. de euict.* & ita quod ait *l. ſciendum, hoc tit.* nihil referre qua ex cauſa interponatur ſtipulatio duplæ, verum ex cauſa emptionis, an ex alis cauſa, ſic interpretor, veluti ex cauſa dotis, aut donationis. Ex alus cauſis eſt obligatio euictionis nomine etiam ſine ſtipulatione, veluti ex permutatione, vel ex donatione facta ſub lege remunerationis, ex datione in ſolutum, adiudicatione, articulo Do vt facias, inueſtitura feudi. Sed argumentum quod volumus efficere ex hac diſputatione, ſic in pauca colligamus. Si marito euincatur fundus dotalis, mulieri ſtatim committitur ſtipulatio duplæ, quia nullam dotem habere incipit. In ſpecie huius legis nullam etiam dotem mulier habere incipit, marito fundum dotalem habente pro ſuo non pro dote. Ergo ſtatim committitur ſtipulatio duplæ, quod Africanus negat eſſe conſequens, aut ſimile caſui ſuperiori his verbis:

Non tamen ei conſequens eſſe, vt & ſi ipſi domino uxor ſua in dotem eum dederit, committi ſtipulationem dicamus, quamuis æque indotata mulier futura ſit, quoniam quidem etiamſi verum ſit, habere ei non licere ſeruum, illud tamen verum non ſit, iudicio eum euictum eſſe. Ex empto tamen contra venditorem mulier habet actionem.

Docet igitur quantum diſtet hic caſus à ſuperiore. Superiore caſu marito fundus euincitur iure iudicioque, vt nominatim ſcriptum eſt in *l. 22. §. vlt. ſi aliquis* eum à marito per iudicium abſtuliſſet. Hoc caſu non per iudicium fundum ſuum maritus abſtulit, ſed forte datus ei cum eſſet in dotem, eum retinuit quaſi ſuum; & ideo non committitur ſtipulatio duplæ, quæ tamen ſuperiore caſu committitur. Sed tamen quia non voluntate ſua eum fundum mulier amiſit, quandoquidem non putauit ſe domino rem ſuam in dotem dare, ex bono & æquo dabitur ei actio ex empto aduerſus venditorem in id quod intereſt, vt ſæpe in hoc titulo euenit deficiente actione ex ſtipulatu duplæ, dari ex empto actionem, *l. 41. §. 1. hoc tit. l. nam, eod. tit.* coniuncta *l. eum qui ades, de vſurp. & vſuc. l. ſi prægnans*, coniuncta *l. venditor, hoc tit.* quarum vna deneget actionem ex ſtipulatu, altera dat ex empto. Neque vero, vt animaduertit Accurſius, recte colligitur ex *l. ſi emptori, hoc tit.* etiam re iudicio non euicta committi ſtipulationem duplæ, euictionis nomine nam duplex eſt ſtipulatio dupla ædilitia: vna de euictione quam dari negamus re iudicio non euicta. altera de ſanitate & vitiis, aut noxis rei venditæ, *l. 3. l. 11. §. vlt. l. quia dicitur. h. t.* quæ committitur etiam re non euicta, puta quod verum ſit furtis noxiſque ſolutum non fuiſſe ſeruum: quamuis is cui furtum fecerat heres emptori extiterit, vt *d. l. ſi emptori.* Sed & alia de euictionibus & ſtipulatione duplæ Africanus hoc eodem libro tractauit. reſtant enim adhuc quæſtiones tres in *l. 46. hoc tit.* vna eſt de vſufructu euicto, altera de ſeruitute euicta, tertia de ſtatulibero euicto in libertatem. & de prima quidem ita ſcribit:

Ad L. Fundum 46. de euiction.

FVNDVM *cuius vſusfructus Attij erat, mihi vendidiſti, nec dixiſti vſumfructum Attij eſſe: hunc ego Manio detracto vſufructu, tradidi. Attio capite minuto, non ad me, ſed ad proprietatem vſumfructum redire ait: neque enim potuiſſe conſtitui vſumfructum eo tempore quo alienus eſſet. ſed poſſe me venditorem te de euictione conuenire: quia æquum ſit eandem cauſam meam eſſe, qua futura eſſet, ſi tunc vſusfructus alienus non fuiſſet.*

DIXIMVS ſupra non committi ſtipulationem duplæ, niſi res iudicio euicta ſit. Sed non diximus quali iudicio. Quali igitur? vindicationis, vt opinor. nam quod ait *l. xxxiv. §. 1. hoc tit.* nihil intereſſe quo genere iudicij res euicta ſit, reſpicit ad varia genera vindicationum. Eſt vindicatio dominij, vindicatio vſus vel vſusfructus, vindicatio pignoris vel hypothecæ, vindicatio emphyteuſeos, vindicatio ſuperficij, vindicatio poſſeſſionis, non quidem per actionem ſed per interdictum vti poſſidetis, vel vtrobi, vindicatio ſeruitutis, & hæc poſtrema ſola nullam parit emptori fundi actionem de euictione, ſi quis in eo fundo vindicauerit iter aut viam per actionem confeſſoriam, & vicerit, niſi venditor fundum liberum dixerit, *l. pen. hoc tit. l. cum venderet, de cont. empt.* Sed emptori eſt actio æſtimatoria, Quanto minoris fundum emiſſet, ſi ſciſſet ſeruitutem impoſitam, *l. quoties. de ædil. ed.* & *l. xv. hoc tit.* ſi modo in ea pro, *Seruus*, legatur, *Seruitus*, vt iamdudum emendaui. & eſt perſpicuum in ea lege Paulum conſtituere differentiam inter vſumfructum & ſeruitutem. Vindicationi ſeruitutis adiungi etiam poteſt vindicatio finium, *l. x. C. de euict.* Ceteræ vindicationes pariunt actionem de euictione, imo & mixtæ actiones communi diuidundo, vel fam. erciſcundæ, *d. l. xxxiv. §. 1.* & ratio differentiæ hæc, quia etiam euicta ſeruitute aut finibus, rem habere licet, alio autem iure euicto rem habere non licet. Hoc

cognito, fiogamus: vendidiſti mihi fundum nec dixiſti vſumfructum eſſe Titij, ego cum plenum mihi fundum venditum putarem, eum vendidi Gaio, detracto mihique reſeruato vſufructu, mox capite minoto Ttrio vſusfructus finitus eſt. Quæritur ad quem redeat, ad me qui eum mihi dettaxi, an ad Gaium cui fundum veodidi. Et ait Iulianus, finitum vſumfructum, vt ſolet, redire ad proprietatem & conſolidari. redire igitur ad Gaium, ad me oon tedire. quo enim iure rediret? an quod eum mihi dettaxerim in fundo vendeodo Gaio? Sed nihil poteſt valere dettactio quam feci eo tempore quo vſusfructus erat alienus, & ſeparatus à proprietate. potui detrahere meum vſumfructum, alienum oon potoi. Ponamus litem fuiſſe ea de re ioter me & Gaium, & Gaium euiciſſe vſumfructum, an erit mihi regreſſus aduerſus auctorem meum, ex ſtipulatiooe duplæ, vel ex empto ob euictionem? Sic ſane, *l. ſtipulatio iſta §. ſi quis forte, de verb. obligat. l. in vendendo, de cons. empt. l.* XLIX. *hoc tit.* qoia mihi videtur euicta pats tei: vſusfructus enim partis ioſtar obtioet, cum omne emolumentum rei cootinear, *l. Mænius §. pen. de leg. 2.* & ita agendo conſequar, vt mihi præſtetur æſtimatio pro booitate fructuum quos fundus ille ſert, ſicut euicto loco fundi certo bonitatis æſtimatio fit, *l. I. XIII. & XV. hoc tit.* vel, quod idem eſt, hoc conſequar vt mihi eandem cauſam venditor præſtet, quæ forer ſi tempore quo vſumfructum detraxi, vſusfructus alieous noo fuiſſet, id eſt, vt præſtet vſumfructum, vel æſtimatiooem duplam. In Gaium nullam actionem habeo, vt recte Acc. docet. Gaio quoque in me nulla actio eſt io caſu propoſito, quando ſcilicet integro meo ſtatu prior Titius capite minutus eſt: nam è cootrario, vt idem rectiſſime docet, ſi ego qui mihi detraxi vſumfructum moriar vel capitis minutionem ſuſtineam prior, perdurante vſufructu in perſona Titij, ego vel heres meus Gaio tenetur vſumfructum præſtare, quaſi finitum morte mea, vel capitis minutiooe. Sequitur in eadem *l.* XLVI.

Si per alienum fundum mihi viam conſtitueris, euictionis nomine se obligari ais. etenim quo caſu ſi per proprium conſtituentis fundum conceſſa eſſet via, recte conſtitueretur, eo caſu ſi per alienum concederetur, euictionis obligationem contraxit.

Fundo veodito & euicta ſeruitute per actiooem coofeſſoriam, non agitur de euictiooe. Seruitute vendita, vel fundo & ſeruitute, vt *l. tenetur §. ſi tibi, de act. empt.* & euicta ſeruitute per actionem negatoriam, quia ſorte venditor eam ceſſit in alieno fundo oon in ſuo, eſt actio de euictione, ex ſtipulatione duplæ, vel ex empto. Sequitur tertia quæſtio de ſtatulibero veodito, & euicto in libertatem. Multum intereſt ſtatuliberum dixero in vendendo an in tradendo. Si in vendendo, non teneor euictioois oomine, etiamſi traditionis tempore liber fuerit, modo ſi fuerit ſtatuliber venditionis tempore. Si to tradendo, oon teneor ſi poſtea liber fiat, teneor ſi iam ante factus fuerit liber, quia eam tantum ſpeciem libertatis excepi, quæ ex teſtameoto impleta condicione ex poſt facto (ſic eſt legendum, in *l. qui libertatis, hoc tit.*) poſſit obtingere. Ac turſus multum intereſt ſtatuliberum dixero perfuſorie & ſimpliciter, an condicionem etiam expreſſero libertatis. priore caſu ooo teoeor quidem de euictione, ſed teneor ex empto io id quod iotereſt: quia decepi emptorem obſcuta & perfuſoria pronunciatione, quæ nunquam non ad dolum malum accedit, *d. l. qui libertatis § vlt.* Poſteriore caſu, diſtinguendum eſt hoc modo: aut diem vel coodicionem veram expreſſi, aut falſam. Si veram, oullus eſt labor. Quid vero fiet ſi falſam? Finge, dixi relictam libertatem ſub coodicione, Si nauis ex Aſia venerit, quæ erat relicta ſub eoodicione, St Titius conſul fuerit. & hic quoque diſtingueo- A dum eſt: aut prior extitit condicio mendax aut vera. Si mendax, veoditor poſtea exiſtente condicione vera euicto ſeruo in libertatem, non teoetur de euictione, quia oihil ex ea re læditur emptor, apud quem diutius manet ſeruus quam ſperabat. nec enim eripitur io libertatem ſtatim vt impleta eſt condicio falſa, ſed expectatur vera. Sin autem prior extitit vera, venditor tenetur ob euictionem & ob mendacium, quia citius quam ſperabat emptori ſeruus eripitur. & hoc eſt qood Africaous ait in §. *Cum sibi.*

Cum tibi Stichum venderem dixi eum ſtatuliberum eſſe; ſub hac condicione manumiſſum, Si nauis ex Aſia venerit, is autem, Si Titius conſul factus fuerit, manumiſſus erat. quærebatur, ſi prius nauis ex Aſia venerit, ac poſt Titius conſul fiat, atque ita in libertatem euictus ſit, an euictionis B *nomine teneatur. Reſpondit, non teneri eum. etenim dolo malo emptorem facere, cum prius extiterit ea condicio quam euictionis nomine exceperit.*

Non lego, exſoluerit, ſed exceperit, vt *d. l. qui libertatis.* Repelletur ergo emptor exceptione doli mali, ſi agat ex ſtipulatu, quia nihil eius intereſt, vel ipſo iure ſi agat ex empto. & ſimilis pene diſtinctio obſeruatur in hac ſpecie. Si dixerit veoditor ſtatulibero poſt annum relictam libertatem quæ erat relicta poſt biennium, non tenetur, quia diutius apud emptorem manſit, quam dixerit venditor, atque eo etiam minoris ſeruum redemit emptor. At è contrario ſi dixerit poſt biennium, cum eſſet relicta poſt annum, tenetur, quia ex mendacio eius læditur emptor, qui eo pluris emit C ſeruum, quod ſperaret eum apud ſe diutius fore. & male Flor. boc loco ita ſcriptum eſt: Item ſi poſt bieonnium liberum fore dixi, qui poſt annum libertatem acceperit: cum vel ex ſequeotibus & certiſſima ratione perſpicuum ſit eſſe ita legendum:

Item ſi poſt annum liberum fore dixi qui poſt biennium libertatem acceperit, & poſt biennium in libertatem euincatur, vel x. dare iuſſum dixerim quinque, & is x. datis ad libertatem peruenerit, magis eſſe vt his quoque caſibus non teneat.

Eadem igitur diſtinctio, & in hac ſpecie valet. Si venditor dixerit libertatem relictam ſub condicione, Si quinqoe heredi dederit, quam conſtat etiam in emptorem transferti, cum eſſet relicta ſub condicione, D Si x. dederit, decem datis euicto ſeruo io libertatem, venditor ooo tenetur de euictione, quia plus fert emptor quam ſperabat, qui tamen cum ſperaret taotum quinque, eo minoris ſeruum emerat, exiſtimans facilius perueoturum ſeruum ad libertatem, ſicut facilius eſt conficere quioque quam x. Quinque enim quinque millia, decem, x. millia intelligimus. At contra ſi dixerit x. cum eſſet iuſſus dare quinque, vel ſi xx. cum eſſet x. tenetur, quia ſpe ſua fruſtratus eſt emptor, qui aut plus ſe laturum ſperabat, aut ob difficultatem præſtationis, diutius io ſeruitute ſua hominem futurum: atque ob eam rem etiam eum maiori pretio emerat, *l. qui libertatis, l. qui alienam §. vlt. hoc tit.* Teoetur autem noo taotum ob mendacium ex empto, ſed etiam ob euictiooem ex duplæ ſtipulatiooe, vt quoſdam exi- E ſtimare refert Scæuola, *d. l. qui libertatis.* quos ſequutus videtur Paulus *l. x. de ſtatulib.* At præualuit Seruij ſententia exiſtimantis veoditorem non teoeri de euictione, quod etſi meotitus ſit in quantitate daodæ pecuniæ, non tamen mentitus eſt in genere condicionis, cum io danda pecunia condicionem conſiſtere dixerit. Et hæc ſunt quæ tractantur io *d. l.* XLVI. *de euict.* Sequitur *l.* CIX. *de leg.* 1.

Ad L. Si quando 109. de leg. 1.

SI quando quis vxori ſuæ ea quæ viuus donauerat vulgari modo leges, non de aliis donationibus videri eum ſentire ais, quam de his quæ iure valituræ non ſunt. alioquin

& fenſtra legaturus ſit atque ſi ita exprimat, Quæ vxori iure donauero, vel ita, Quæ vxori manumiſſionis cauſa donauero, ea ei lego. nam inutile legatum futurum eſt.

VVLGARIS modus legandi vxori hic eſt, Vxori meæ quidquid viuus dedi donaui vſibuſve eius comparaui, conceſſi, confeci, id omne dari volo: vel Quæ vxori viuus donauero, ea ei lego, *l. vxori §. 1. lib. 3. l. vxori, de aur. & arg. leg.* Cauſa ita legandi hæc, quia iure ciuili donatio inter virum & vxorem non valet, & ſi quid vir vxori viuus donauerit, niſi etiam moriens idem ei legauerit, vxori aufertur & hereditati vindicatur. Hodie non eſt neceſſe id vxori legare, quia ex Oratione Antonini, & SC. placet donationem inter virum & vxorem ſilentio confirmari, & morte donatoris ſi non mutauerit voluntatem. Ante enim Orationem non confirmabatur ſilentio, ſed legato. Scripſit autem hoc Africanus ante eam Orationem, quod poſt Orationem ſcripſiſſet fruſtra, quandoquidem ex ea hodie ſolo ſilentio confirmatur donatio, & legatur inutiliter, ac proinde legata non petitur vt legatum, ſed vt donatio, *l. ex verbis, C. de don. inter. vir. & vxor.* niſi forte excedat D. aureos & non ſit actis inſinuata, quo caſu cum ſit inutilis donatio, ſequitur vtile legatum eſſe, *l. donationes, C. eod.* vt olim cum eſſet donatio inutilis, vtile erat legatum, petebanturque res donatæ, eædemque legatæ iure legati, non iure donationis, & id genus legandi quod vulgo vſurpabatur, pertinebat tantum ad donationes inutiles, quemadmodum hoc loco oſtenditur, non ad eas quæ inter maritos certis ex cauſis conceſſæ ſunt, veluti mortis cauſa, exilij, diuortij, ſepulturæ, honoris, manumiſſionis. has enim nihil neceſſe eſt poſtremo iudicio morientis confirmari nominatim. Multum autem intereſt vtrum quid debeatur, vt legatum, an vt donatio: nam donatio retrotrahitur, *d. l. donationes.* non legatum. Additur in *d. l.* CIX.

Heres cuius fideicommiſſum erat vt mihi fundum, aut c. daret, fundum Titio vendidit. Cum electio ei relinquitur vtrum malit dandi, vt tamen alterum ſolidum præſtet, prætoris officio conuenire exiſtimo, vt ſi pecuniam Titius offerat, inhibeat fundi perſecutionem: ita enim eadem cauſa conſtitueretur, quæ futura eſſet, ſi alienatus fundus non fuiſſet, quando etiam aduerſus ipſum heredem officium prætoris ſiue arbitri tale eſſe deberet, vt ſi fundus non præſtaretur, neque pluris neque minoris quam centum æſtimaretur.

Vt in legatis damnationis electio eſt heredis ſiue homo legetur generaliter, ſiue illud aut illud, ita & in fideicommiſſis, & fuere in alijs etiam pleriſque cauſis olim exæquata fideicommiſſa legatis per damnationem. Quæ res potuere legari per damnationem, & per fideicommiſſum, & contra. Et re eadem coniunctim duobus legata per damnationem, vel per fideicommiſſum, ſinguli quaſi diuiſim ab initio habebant partes, legata autem eadem re duobus ſeparatim per damnationem, aut per fideicommiſſum, ſingulis ſolidum debebatur. Et erant etiam quædam verba communia tam legatorum per damnationem, quam fideicommiſſorum, veluti Dari volo, *l. quidam teſtamento, hoc tit. l. cum pater § cum pater, l. pen. §. Lucius, tit. ſeq. l.* XI. *§ ſic fideicommiſſum, l. nomen, tit. 3.* Non eſt igitur mirum ſi etiam ſit in fideicommiſſis electio heredis, vt in legatis per damnationem, idque omnino ita procedit in hac ſpecie: Teſtator heredis fidei commiſit vt Titio fundum aut c. daret. electio igitur eſt heredis. is fundum Gaio vendidit. Fideicommiſſi perſecutio fideicommiſſario eſt non in heredem tantum, ſed etiam in emptorem, & quemlibet poſſeſſorem fundi, quod nullus locus eſt in iure, qui manifeſtius probet quam hic. educi quidem id etiam poteſt ex *l. qui ſolidum §. vlt. tit. ſeq. & l. pater §. 1. tit. 3.* ſed non tam facili negotio. Fuit igitur fideicommiſſi perſecutio in rem, non in perſonam. Et recte vtitur perſecutionis verbo: nam ordinaria de fideicommiſſo nulla actio fuit, atque ob id inuenias quidem de legato iudicem vel arbitrum ſpecialem dari rei cognoſcendæ, & dirimendæ cauſa, *l.* LXXII. *tit. ſeq.* ſed non de fideicommiſſo, & arbiter de quo hic agitur non eſt ad cognoſcendum, ſed ad exequendam reſtitutionem fideicommiſſi, vt *l. pen. de confeſ. l.* XII. *de leg. 3.* & is de quo agitur *l.* II. *C. de vſur. & fruct. leg.* Sed ad rem. Perſecutio fideicommiſſi eſt aduerſus emptorem fundi. at liberabitur oblatis c. quanti fundum teſtator æſtimauit. & hoc prætoris fideicommiſſarij vel arbitri dati ad exequendam reſtitutionem fideicommiſſi officio conuenit, quia æquum eſt eandem cauſam conſtitui quæ futura eſſet ſi fundus alienatus non fuiſſet. Simili ratione in alia cauſa vſus eſt Africanus ſupra *l.* XLVI. *de euict.* quia æquum eſt eandem cauſam eſſe quæ futura eſſet, ſi vſusfructus alienus non fuiſſet. Non alienato autem fundo, liberaretur heres præſtatione fundi oblatis c. Eadem ergo electione vtetur emptor, ſed neutri tamen licebit electionem ſcindere, veluti datis L. & fundi parte, *l.* VIII. *§. vlt. hoc tit. l. 15. tit. l. ſeq.* quod his verbis ſignificatur hoc loco: Vt tamen alterum ſolidum præſtet. Sequitur alia quæſtio de legato vel excepto Kalendario in *l.* LXIV. *de leg.* III.

Ad L. Qui filium 64. de leg. 3.

QVI filium & nepotem heredem inſtituerat, certa prædia, quæque in his mortis tempore ſua eſſent, nepoti per fideicommiſſum dederat, excepto Kalendario. mortis tempore in ea arca, in qua inſtrumenta & cautiones debitorum erant, pecunia numerata inuenta eſt. pleriſque videbatur vix veroſimile eſſe, vt teſtator de pecunia numerata ſenſiſſet. ego autem illud dignum animaduerſione exiſtimabam: cum quis Kalendarium præſtari alicui voluerit, vtrumne nomina dumtaxat debitorum præſtari voluiſſe intelligendus eſt, an vero etiam pecuniam ſi qua ab his exacta, eidem tamen Kalendario deſtinata fuerit. & magis puto, quemadmodum ſi exactæ pecuniæ, & rurſus collocatæ eſſent, permutatio nominum non perimeret vel minueret fideicommiſſum: ita ipſa quoque pecunia, ſi adhuc Kalendario, id eſt nominibus faciendis deſtinata eſſent, eidem fideicommiſſo cedere debeant. quin etiam illud quoque putem defendi poſſe, vt non modo à debitoribus exacta pecunia, ſed quacunque de cauſa redacta, eidem tamen rationi fuerint deſtinata, fideicommiſſo cedant.

FILIO & nepote heredibus inſtitutis, nepoti prælegauit certa prædia quæque in his mortis tempore ſua eſſent, excepto Kalendario, quæ exceptio etiamſi non fuiſſet appoſita, intelligeretur, *l. vxorem § legauerat, hoc tit.* quia non eſt veroſimile teſtatorem ſenſiſſe de Kalendario, quod ibi habuit ad tempus non quaſi inſtructum, vel inſtrumentum prædij, *l. ſi fundus, l. ſi mihi Mæuia, l. quæſitum §. 1. hoc tit.* neque defendi poteſt reſponſum *l. prædia §. liberto, de inſtrum. leg.* quia vænalia non continentur legato, & multo minus quæ vendita iam ſunt, *l. quæſitum §. Celſus, eod. tit. l. generali §. vxori, de vſufr. leg.* & multo minus cautiones Kalendarij & pecuniæ. itaque videtur legendum, Non contineri niſi manifeſte contrariam voluntatem libertus approbat, &c. vt *l. quæſitum §. 1. hoc tit.* Nomina igitur & nummos non deberi niſi manifeſte de his quoque legandis voluntas approbaretur. Denique excipitur in ſpecie huius legis Kalendarium quod & tacite exceptum intelligeretur. Sed non ſolent ſuperflua nocere, *l. teſtamentum, C. de teſtam. l. ſi ſeruo, inſ. de adim. leg. l. quæſitum §. vlt. de inſtrum. leg.* Auguſtinus de ciuitate Dei lib. IV. *Solet*, inquit, *à Iuriſperitis dici, Superflua non nocent.* At quæritur excepto Kalendario, quid exceptum videatur? an inſtrumenta tantum & cautiones debitorum? an etiam pecuniæ, quæ in eadem arca inuentæ ſunt, in qua inſtrumenta erant? Et

quidam putabant Kalendarij nomine non videri exceptam pecuniam numeratam, quos refellit Africanus hac ratione: legato Kalendario, vt *l. nomen §. vlt. hoc tit.* non tantum debentur nomina debitorum, ſed etiam pecuniæ ex omnibus redactæ, & rurſus collocatæ aliis, vel etiam deſtinatæ aliis nominibus faciendis, itemque pecuniæ non redactæ ex nominibus, ſed alia ratione, & Kalendario deſtinatæ. Excepto igitur Kalendario, ex etiam pecuniæ exceptæ videbuntur. Argumentatur à legato Kalendario ad exceptum Kalendarium, ſicut vice verſa validum argumentum eſt à legato ad exceptum, vt quod dicitur *l. ſeq.* de exceptis negotiatoribus, idem dici poteſt de legatis. Sequitur *l. 28. ad Senatuſc. Trebellian.*

Ad L. Ex aſſe 28. ad SC. Trebel.

EX aſſe heres inſtitutus partem hereditatis mihi pure, tibi ſub condicione reſtituere rogatus, cum ſuſpectam diceret, poſtulante me adit, & mihi totam ex ſenatuſconſulto reſtituit. quandoque condicio extiterit, an fructus partis tuæ reſtituere tibi debeam, non immerito dubitabatur, & pleriſque placet non eſſe eos præſtandos: quia nec ab herede præſtarentur, ſi ſua ſponte adiiſſet. ſufficiat autem ius tuum tibi integrum conſeruari, non etiam meliorem condicionem tuam fieri. Idem tamen exiſtimabat, ſi ex aſſe heres inſtitutus mihi quadrantem pure, tibi æque quadrantem ſub condicione reſtituere rogatus ſit & cum ſuſpectam hereditatem diceret, cogente me adit: quandoque condicio extiterit, ſemiſſem tibi eſſe reſtituendum, ſed nec lege Falcidia in propoſita ſpecie vſurum me puto: quamuis ſcriptus heres ſi ſponte adiiſſet vteretur.

QVI ſuſpectam, damnoſam, oneroſam hereditatem dicit, quam rogatus eſt reſtituere alteri, quique profitetur non expedire ſibi eam hereditatem adire (hoc enim exigit *l. 9. huius tit.*) ſi fideicommiſſarius poſtulet ſuo periculo adiri & reſtitui ſibi. ex Sen. Conſul. Pegaſiano cogitur à Prætore adire & reſtituere hereditatem totam. quod ſi factum fuerit, actiones fideicommiſſario, & in fideicommiſſarium dantur in ſolidum, perinde atque ſi ex Sen. Conſul. Trebelliano reſtituta hereditas fuiſſet: & ita heres nullo incommodo adficitur, cum adierit alieno periculo, & ipſo iure indemnis redditur ex Sen. Conſul. etiam ſine cautione. quinimo oblata indemnitatis cautio, cuius vt plurimum ſecuritas eſt incerta, cum poſſit qui hodie eſt idoneus & locuples, non eſſe cras, non ſufficeret ad cogendum heredem adire hereditatem, *l. nam quod §. vlt. l. cogi §. idem quærit, hoc tit.* Et contra nullo etiam commodo heres adficitur, *l. 4. hoc tit.* nullas intendit actiones, aut repellitur exceptione Trebelliani, non retinet Falcidiam, non retinet præceptiones, & generaliter id omne perdit quod perderet ſi quod etiam volebat hereditatem non adiiſſet, *l. ſi patroni §. qui fideicommiſſariam, in fi. hoc tit.* Adire autem cogitur præſens decreto prætoris, *l. ſi poſtulante, hoc tit.* vel præſidis in prouinciis aut magiſtratus municipalis ex auctoritate præſidis, vt *Paulus ſcribit 4. Sent.* Abſens non poteſt cogi adire, ſed interponitur aliud decretum, quo ſcilicet fideicommiſſarius mittitur in poſſeſſionem, *l. recuſare, in prin. hoc tit.* & *Paulo eodem libro Sententiarum.* Qui id non profitetur quod dixi initio, ſed deliberat, cogitur etiam ſtatim adire periculo fideicommiſſarij, ſed non reſtituere, *l. omnes, hoc tit.* Cogitur autem reſtituere totam hereditatem, vt diximus, quod procedit etiam ſi partem tantum reſtituere rogatus ſit. Finge, ex aſſe heredem pure rogatum vni reſtituere partem dimidiam, alteri partem alteram ſub condicione, & ſuſpectam dicere hereditatem. Sen. Conſul. Pegaſiano cautum eſt, interim cogi eum reſtituere vniuerſam hereditatem poſtulanti fideicommiſſario, cui pu-

A re fideicommiſſum relictum eſt. & in *l. cogi §. idem Marianus, hoc tit.* Hodie, id eſt, ex Sen. Conſul. Pegaſiano, vt *l. ſi heres, eodem. & l. 1. §. hodie ſupra, Si cui plus quam per leg. Falc.* Adire certe non poteſt niſi totam, ſed cogitur reſtituere totam. exiſtente autem condicione, is qui antequam ea exiſteret quod ſibi partis fideicommiſſum pure relictum eſſet, vniuerſam hereditatem recipit, alteri fideicommiſſario partem reſtituet, tranſlatis actionibus ipſo iure, perinde atque ſi heres ipſe reſtitueret, *l. ſ. §. ſed & quoties, hoc tit.* nam actiones transfert non heres rogatus tantum, ſed & fideicommiſſarius rogatus, *l. ſ. §. de illo, hoc tit.* Imo & non rogatus, vt in propoſita ſpecie, ſi vniuerſa hereditas ei interim ab herede reſtituta ſit. Sed in hac eadem ſpecie quæritur hoc loco, ſi heres rogatus ſit ſe-B miſſem mihi pure, ſemiſſem tibi ſub condicione reſtituere, & poſtulante me coactus adierit & reſtituerit aſſem mihi, an poſtea exiſtente condicione tui fideicommiſſi, fructus tuæ partis reſtituere tibi debeam. Et Africanus ait, hac de re non immerito quæri. Cur? quia interim fructus teſtator lucrari heredem voluit non me. ſed noluit etiam te. Et ideo obtinuit non debere eos tibi me reſtituere, quos nec heres ipſe reſtitueret ſi ſua ſponte hereditatem adiiſſet, atque ita qui heredis lucro cederent ſi ſua ſponte adiiſſet, eo coacto adire cedent lucro eius cuius periculo adiit, recte, vt qui in periculum ſuccedit, ſuccedat etiam in emolumentum, vtque is cuius periculo adita eſt hereditas, ſit omnino vice eius qui adiit ſua ſponte, & ſatis erit C ius tuum tibi integrum conſeruari, non etiam meliorem condicionem tuam fieri: adiectis fideicommiſſo fructibus ante condicionem fideicommiſſi perceptis. Sed hæc comparatio heredis, qui ſponte adiit ad fideicommiſſarium, qui coëgit adire, non eſt perpetua, nec enim idem ſemper iuris conſtituitur in perſona fideicommiſſarij quo poſtulante heres iuſſu prætoris adiit, quod eſſet in perſona heredis ſi ſponte adiiſſet. Finge heredem rogatum mihi quadrantem, tibi quadrantem reſtituere. Si ſponte adierit, retinet ſemiſſem. Si coactus adierit, & aſſem mihi reſtituerit, ego vltra quadrantem meum non retinebo ſemiſſem, ſed diuidetur ex æquo inter me & te, vt in ſpecie *l. Pap. hoc tit.* placet vacantem portionem adcreſcere fideicommiſſario, ſi heres coactus adierit, quæ ei non adcreſceret ſi D heres ſua ſponte adiiſſet. Item ſi ſponte adiiſſet, priore caſu quo ſcilicet rogatus eſt ſemiſſem mihi, ſemiſſem tibi reſtituere, detraheret Falcidiam, id eſt, ſingulis ſeſcunciam. Coactu autem illo adire ego non detraham reſtituendo tibi: quia nec ipſe heres modo eam detraheret, *l. cogi §. Marianus, hoc tit.* Et ratio differentiæ, quod etiam non reſtitutis fructibus, ius tuum integrum habeas: detracta Falcidia, vel ablato commodo adcretionis, ius tuum integrum non habeas, atque ideo melius ſit, quod non poteſt capere heres, tibi potius quam mihi cedere. Ius integrum voco quod te teſtator habere voluit. Voluit autem tibi non detrahi Falcidiam (eſt enim lex Falcidia contra voluntatem) voluit quoque tibi pro rata quæ vacarent adcre-E ſcere. Voluit te habere partem tuam integram cum fructibus perceptis poſt condicionem, non etiam cum his qui perciperentur ante condicionem. Hinc generaliter notant, legatarium aut fideicommiſſarium ſpecialem, vel vniuerſalem non detrahere Falcidiam, ſi ab eo fideicommiſſa relicta ſunt, vel ſi heres à quo legata aut fideicommiſſa relicta ſunt, quorum præſtandorum onus conſtat in fideicommiſſarium tranſire reſtituta hereditate, ſaluam Falcidiam habeat, aut ſi detrahere eam non potuerit, *l. ſi patroni §. qui fideicommiſſariam, l. ſ. § denique, & § ſeq. hoc tit. l. lex Falcidia §. vlt. ad leg. Fal. l. coheredi §. quod ſi heredem, de vulg. ſubſt.* Et in ſpecie *l. pœnales §. vlt. ad leg. Falcid.* legata-

Digitized by Google

rius à quo pecuniarium fideicommiſſum relictum eſt, nou vtitur Falcidia ex ſua perſona, ſed quia paſſus eſt Falcidiam, boc imputat pro rata fideicommiſſario, vt ſi xx. legatis rogatus ſit xv. reſtituere, & Falcidia ex legato detraxerit quinque, fideicommiſſario reſtituit x i. & quadrantem vnius. idemque erit ſi xx. legatis rogatus ſit reſtituere quinque. (ſic enim recte ſcriptum eſt cum in Florentinis tom in Baſilicis *d. l. pœnales §. vlt.* ideoque fideicommiſſario reſtituet tres tantum, & dodraotem vnius. nam quod quidam contendunt, hoc caſu non poſſe imputari Falcidiam fideicommiſſario, eique eſſe præſtanda iotegra quinque, quod ſolutis quinque beredi, & quinque fideicommiſſario, adhuc apud legatarium remaneant x. hæc ſubtilitas refellitur *l. 5. Si cui plus quam per leg. Fal.* quæ pleruoque ait æquum eſſe, vt legatarius qui paſſus eſt Falcidiam pro rata retineat ex fideicommiſſo etiamſi tantum ex legato apud eum remanſurum ſit, vt ſufficere poſſit ad præſtandum fideicommiſſum, quod quidem tantum, non parem modo fideicommiſſo quantitatem ſigoificat, ſed etiam ampliorem: nec enim dicit tantum quantum, ſed tantum vt ſufficere poſſit. Et addit, Plerunque, quia ſunt duæ exceptiones in *d. l. pœnales:* Si teſtator integrum fideicommiſſum præſtari voluit: quæ præſumptio eſt in alimeotis relictis, *l. cum pater §. ſi pars, de leg. 2. l. maritum §. vlt. ad l. Falcid. l. liberto §. liberto, de annuis leg.* & ſi ſeruum ſuum vel alienum manumittere legatarium rogauerit. At præterea, in ſpecie *l. 1. §. inde Neratius, h c tit.* fideicommiſſarius non detrahit Falcidiam ex eodem fideicommiſſo à ſe alij relicto ex perſona ſua, ſed quaſi ex perſona heredis: qui ex eo noluit eam detrahere, vt ipſe potius detraheret, nec donare eam voluit poſteriori fideicommiſſario ſed priori. & legendum in ſupradicto § *inde Neratius* ſcribit, ſi heres rogatus reſtituerit, non reſtituere. Idemque in ſpecie *l. facta §. ſi cum ſuſpecta, & l. Marcellus §. 1. hoc tit.* quia oous legatorum ab herede relictorum in fideicommiſſarium tranſit, ex perſona heredis conuenitur & ex eiuſdem perſona detrahit Falcidiam ex legatis, quam heres detrahere poſſet ſi cooueniretur, licet à fideicommiſſario vniuerſali coactus adiiſſet: à legatariis eoim cogi non potuit. Sed in ſpecie huius legis heres ex cuius perſona conuenitur, Falcidiam detrahere ex fideicommiſſo bereditatis non poſſet: propterea quod coactus adiit, *d. l. cogi §. Maſianus.* Ad hæc Accurſius quærit hoc loco, ao is cui per fideicommiſſum reſtituta eſt hereditas, ſi rogatus ſit alij eandem reſtituere, ea reſtituta deſinat eſſe fideicommiſſarius, an deſinat eſſe heredis loco. Heres quidem reſtituta hereditate non deſinit eſſe heres, & directæ actiones apud eum remaoent, transferuntur vtiles, & iura ſepulchrorum babet, *l. quia perinde, l. ſi patroni § qui fideicomm. hoc tit.* quæ exberedati etiam habeot. *l. 6. de relig. & ſumpt. fun.* hac ſcilicet ratione, quia liberi ſunt, heredes extranei non poſſuut ea iura habere reſtituta hereditate alia ratione quam quia heredes manent. idemqoe admittunt in bon. poſſeſſore, vt reſtitutis bonis non deſinat eſſe ſucceſſor prætorins. Et conſequenter Hugolini opinio verior videtur exiſtimantis primum fideicommiſſarium reſtituta hereditate ſecundo, non deſinere eſſe ſucceſſorem Trebellianum: oam etſi io ſecundum fideicommiſſarium tranſeant vtiles actiones, non ideo ſequitur nullas reſidere penes primum: nec enim tranſeunt eædem quæ primo & in primum competebant, & vtilium actionum ita facienda diſtinctio eſt, vt aliæ ſint vtiles comparatæ ad exemplum directarum, aliæ vtiles comparatæ ad exemplum vtilium, vt alia eſt actio Publiciana, quæ vtilis vindicatio eſt, alia vtilis Publiciana, & alia actio hypothecaria, quæ vtilis Seruiana eſt, alia vtilis bypothacaria. In illo lo-

A co, An ſtructus patris tuæ, Flor. habent, *ſue.* Sed *tua* eſt proculdubio rectius, vt inf. *ius tuum.* Et bæc ſufficient ad hanc legem. Reſtat ex boc libro tantum *l. 63. de verb. obl.* cuius hæc ſuot verba:

Ad L. Si ita quis 63. de verb. obligat.

SI ita quis ſtipuletur, ſiue nauis ex Aſia venerit ſiue Titius conſul factus fuerit, vtra prius condicio exſtitiſſet, ſtipulatio committetur, & amplius committi non poteſt. Sed enim cum ex duabus diſiunctiuis condicionibus altera defecerit, neceſſe eſt vt ea qua extiterit ſtipulationem committat.

SI ſtipulationis diſiunctiuæ conditiones ſint, & B vtraque extiterit, ſemel tantum committitur, nempe ex ea quæ prius extiterit. Quod ſi altera extiterit, altera defecerit, ea quæ extiterit ſtipulatiooem committet, oec ea quæ defecit. oec enim vtramque exiſtere oportet, vt ſi coniunctim adſcriptæ eſſeot, ſed alterutram. Vtitur exemplo huiuſmodi, Siue nauis ex Aſia venerit, ſiue Titius conſul fuerit, dabis? Siue igitur vox eſt diſiunctiua. Fateor oonnunquam eſſe ſubdiſiunctiuam, id eſt, παραδιάζευξιν, cum vtrumque eſſe ſignificat, vt ſi dicas Alexander ſiue Paris, quo exemplo Priſcianus vtitur, id eſt, Alexander qui & Paris dicitur, & in teſtameoto Perſij, Cornuto Cbryſippi libros circa ſeptiogentos ſiue bibliotbecam omnem. & ſimiliter Aut, vel, & omnis alia vox diſiunctiua, ex mente pronuociantis, & ex cauſa qua de agitur babe- C ri poteſt pro ſobdiſiunctiua. & io hoc propoſito nihil refert dixent, Siue, an Aut, hoc modo: Si nauis ex Aſia venerit, aut Titius conſul factus fuerit. nam & hæc ſtipulatio non oiſi ſemel committi poteſt. & ita ſtipulatio Iudicatum ſolui, Quaodiu res non defendatur aut quod huius rei iudicatum erit oon præſtetur, non committitur niſi ſemel, *l. 1. § in hac, l. vlt. Iud. ſol.* de qua proculdubio ſcribeos Africanus boc cum ea cootulit ſtipulatioois exemplum, ſicut Vlpianus facie in *l. cum quærebatur, eod. tit.*

AD AFRICANVM

D TRACTATVS VII.

Ad L. Si conuenerit 18. de iuriſd. omn. iud.

EX LIBRO VII. Quæſtionum prima in Pandectis eſt *l. 18. de iuriſd. om. iud.* cuius bæc ſunt verba:

Si conuenerit vt alius prætor quam cuius iuriſdictio eſſet ius diceret, & priuſquam adiretur mutata voluntas fuerit, proculdubio nemo compelletur eiuſmodi conuentioni ſtare.

ET ſententia ac ratio huiuſmodi, Si conuenerit inter me & te, vt pro competente iudice incompetens adiretur, veluti prætor tutelaris pro fideicommiſſario: cum eſſet inter nos controuerſia de fideicommiſ- E ſo, noo teoeor conuentioni ſtare: quia nuda coouentio obligationem non parit. Nec quidquam obſtat *l. 1. de iudic.* & ſi quæ ſunt ſimiles, quoniam non videntur ſe ſubieciſſe oiſi qui eum adierunt. hic nondum fuerat aditus. Nec *l. pen. C. de pact.* quia de conuentione loquitur cootractui appoſita ex continenti, ne reus vtatur præſcriptione fori, ex qua nemo ambigit obligationem oaſci, & quamuis non naſceretur, tamen poſſet præſcriptio fori oppoſita repelli replicatione pacti conuenti: quia conſtat etſi ex pactis iure ciuili non dentur actiones, iure prætorio exceptiones & replicationes dari. Sed ſi poſt conuentionem de adeundo iudice incompetenti, etiam eum adierimus:

&

& nos ei ſubiecerimus, & litem conteſtati apud eum fuerimus, quæ fuit initio nuda conuentio deſinit eſſe nuda, quia ea facto, id eſt, ea conuentione iudicis, & litis conteſtatione ſumpſit effectum, & tenetur conuentioni ſtare. Poſſet vterque noſtrum contraria voluntate ab ea conuentione diſcere, ſed alter non poteſt inuito altero, poſteaquam ſcilicet iudicem adiuimus: Recte ponitur ſpecies in iudice ſiue prætore: nam priuatorum conſenſus iudicem quamuis incompetentem, & incongruum, competentem facit, ſi modo eum adierint, *l. 1. C. de iuriſd. omn. iud.* Eum vero qui nulli iudicio præeſt, id eſt, priuatum priuatorum conſenſus iudicem non facit, nec ſi eum adierint, *l. 3. C. eod.* Auguſtinus in quæſt. vet. teſt. *Præfectus,* inquit, *poteſt agere vicem præfecti, & prætor prætoris, non tamen priuatus poteſt agere vicem poteſtatis alicuius.* quæ ſententia Auguſtini vera eſt, vt non poſſit agere priuatus vicem poteſtatis alicuius, vel ſua auctoritate, vel conſenſu priuatorum: nam ex mandato prætoris, vel alterius poteſtatis, vice eius fungi priuatus poteſt, *l. vlt. de off. eius, cui mand. eſt iuriſd.* Secunda autem eſt *l. 49. de neg. geſt.* quæ ſequitur.

Ad L. Mandaſti 49. de negot. geſt.

MANDASTI *filio meo vt tibi fundum emeret: quod cum cognouiſſem, ipſe eum tibi emi. Puto referre qua mente emerim: nam ſi propter ea quod tibi neceſſarium eſſe ſcirem, & te eius voluntatis eſſe, vt emptum habere velles, ageremus inter nos negotiorum geſtorum, ſicut ageremus ſi aut nullum omnino mandatum interceſſiſſet, aut Titio mandaſſes. & ego quia per me commodius negotium poſſim conficere emiſſem. Si vero propterea emerim ne filius mandati iudicio teneatur, magis eſt vt ex perſona eius, & ego tecum mandati agere poſſim, & tu mecum actionem habeas de peculio: quia & ſi Titius id mandatum ſuſcepiſſet, & ne eo nomine teneretur ego emiſſem, agerem cum Titio negotiorum geſtorum: & ille tecum & tu cum illo mandati. Idem eſt & ſi filio meo mandaueris vt pro te fideiuberet, & ego pro te fideiuſſerim. Si proponatur te Titio mandaſſe, vt pro te fideiuberet, meque quod is aliqua de cauſa impediretur quo minus fideiuberet, liberandæ fidei eius cauſa fideiuſſiſſe, negotiorum geſtorum mihi competit actio.*

MANDASTI filiofam. meo vt tibi ſeruum emeret, vel vt fideiuberet pro te. ego cum id cognouiſſem tibi ſeruum emi, vel fideiuſſi pro te. Quæritur quæ mihi tecum aut tibi mecum actio ſit, mandati, an negotiorum geſtorum. Et recte Africanus inſpiciendum putat, qua mente mandatum expleuerim quod filio dederas, quodque filius meus ſuſceperat: nam ſi in tui gratiam, eſt inter nos vltro citroque actio negotiorum geſtorum, perinde atque ſi nullum mandatum interceſſiſſet: quia & ſi interceſſerit, non tamen id mandaſti mihi, ſed filio. inter te & filium erit actio mandati. Quod ſi in filij gratiam mandatum expleui, liberandæ eius fidei cauſa, quod is commode mandatum explere non poſſet, inter me & filium nulla actio eſſe poteſt, propter vinculum patriæ poteſtatis, inter me & te nulla etiam actio eſt ex perſona noſtra ſed eſt ex perſona filij vltro citroque actio mandati, tibi directa de peculio, mihi contraria in ſolidum. eademque eſt inter te & filium in ſolidum. Accurſius contendit hoc caſu teneri etiam patrem in ſolidum ea *l. ſi filius, de tut.* quæ patrem teneri ait in ſolidum, ſi agnouerit tutelam demandatam filio, id eſt, ſi geſſerit, vel ſi gerenti conſenſerit. Duo ſunt caſus, ſi geſſerit pater, & ſi filio gerenti conſenſerit. Quod ad priorem attinet, reſpondeo, hic geſſiſſe patrem filij gratia, non tua, & ideo ſuo nomine obligari eum tibi non poſſe ſed filij tantum nomine de peculio. Ibi patrem geſſiſſe pupilli gratia, & ideo pupillo eum teneri in ſolidum, non quidem

A tutelæ, ſed negotiorum geſtorum. Et quod ad poſteriorem attinet, reſpondeo, hic nihil geſſiſſe filium, ibi filium geſſiſſe patre agnoſcente tutelam, id eſt, agnoſcente periculum tutelæ. nec enim aliud eſt agnoſcere tutelam, quam agnoſcere periculum tutelæ. quamobrem ſuo nomine tenetur pater quaſi iuſſor vel quaſi fideiuſſor: patre autem non agnoſcente periculum teneri eum de peculio duntaxat, *l. Lucius, de adm. tut.* nec ſeparandam hac in re eſſe tutelam datiuam à teſtamentaria. Conſenſus igitur, id eſt, ſcientia, patientia, taciturnitas patris, non obligat patrem in ſolidum, *d. l. Lucius,* immo nec cohortatio vel admonitio ſola bene gerendæ tutelæ, *d. l. ſi filius, in fi.* Conſenſus expreſſus quaſi periculi receptio eſt, & obligat

B patrem in ſolidum, *d. l. ſi filius, d. l. Lucius in fi.* vt ita plane nihil diſſideat alia ab alia, ſed conſentiant admodum, atque opituletur alia alij. Porro ſecundum diſtinctionem huius legis accipienda eſt *l. ſi vero non rem §. ſi filiofam. & ſeqq. Mand.* Mandaſti filiofam. meo vt creditori tuo ſolueret. ego ſolui. Lex ait te mihi teneri mandati. hoc ita, ſi contemplatione filij ſolui: nam ſi tui gratia, teneris actione negotiorum geſtorum. Quid vero ſi poſt emancipationem filij ſolui? Et ait eſſe negotiorum geſtorum actionem, in filium ſcilicet ſi contemplatione eius ſolui, in te ſi tui contemplatione. At quod de filiofam. Africanus ſcripſit id omne ſcripſit comparatione facta extranei: nec enim aliud iuris eſt in extraneo, vel filio emancipato, quam in filiofam. Si extraneo mandaſti vt tibi ſeruum eme-

C ret, aut pro te fideiuberet, & ego emerim, vel fideiuſſerim, ſi tui gratia, eſt inter me & te negotiorum geſtorum, inter te & extraneum mandati: Si gratia extranei, inter me & extraneum, eſt negotiorum geſtorum, inter te & extraneum mandati, inter me & te nulla. Et quod ait, Idem eſt & ſi filio meo mandaueris, vt pro te fideiuberet, &c. hoc eſt, vt ſi filij gratia fideiuſſerim pro te, ſit inter nos actio mandati ex perſona filij, & comparatione facta extranei, vt etiamſi extraneo mandaueris, vt is fideiuberet pro te, & ego fideiuſſero extranei contemplatione, nulla ſit actio inter me & te, inter me & extraneum ſit negotiorum geſtorum. quod ex altera parte tractari, eodem modo, eademque ſeruata comparatione poteſt, ſi in tui gratiam expleuero mandatum, quod vel cum filiofam.

D meo contraxeras, vel cum extraneo.

Ad L. Etenim 4. de minor.

SEQVENS quæſtio *l. 4. de minor.* vt intelligatur, Sciendum eſt, in cauſa reſtitutionis in integrum differentiam eſſe inter filiumfamilias & ſeruum: nam filiusf. minor xxv. annis, ex his cauſis in re peculiari reſtituitur in integrum, quæ ipſius interſunt, puta ſi obligatus ſit, & conueniatur, *l. 3. §. ſed vtrum, hoc tit.* nam quod conuentus præſtiterit, non poteſt ſeruare ab alio vel à patre. Et pater etiam ipſe in integrum reſtitui poteſt, licet maior ſit xxv. annis, ſi ex perſona filij, vel ne ex perſona filij conueniatur de peculio, *l. patri, hoc tit.*

E non ſi ſuo nomine conueniatur, Quod iuſſu, vel inſtitoria, aut exercitoria, vel de in rem verſo. Seruus autem beneficio ætatis, nullo modo in integrum reſtitui poteſt, id eſt, neque per ſe, neque per dominum, ſi dominus fuerit maior xxv. annis. Et ratio differentiæ hæc, quia perſona ſerui nulla eſt etiam iure prætorio, & extraordinario, *l. 1. inf. de in. delib. l. qui teſtamento §. ſeruus, qui teſt. fac. poſſ. l. nullo, ad leg. Corn. de falſ.* & conueniri ipſe ex eo quod geſſit non poteſt, ſed dominus tantum in cuius poteſtate eſt de peculio, vel aliis prætoriis actionibus, atque ideo domini perſona ſpectatur, an poſſit reſtitui in integrum, ſicut ſi quid ſeruo teſtamento, vel codicillis relictum ſit, perſona domini

Digitized by Google

inſpicitur, an ſit cum eo teſtamenti factio, *l. debitor §. ſeruo, de leg. 2.* & ſi contrahat, an domino ſit ius contrahendi, vt eſt in *prin. de ſtip. ſer. Inſtit.* vbi placet illud Theophili, ſeruus ea perſona domini χαρακτηρίζεται. Poſſis dicere, Dominus ſeruum perſonat, quoniam gloſſæ perſonat interpretantur, διαχαρακτηρίζω, & χαρακτηρίζω. & ita dum quæritur, an ſeruus minor xxv. annis, qui deceptus eſt in re peculiari in integrum reſtitui poſſit, perſona domini inſpicitur, an ipſe dominus poſſit reſtitui. Si poſſit, vt ſi dominus etiam ipſe minor ſit xxv. annis, impetrabit reſtitutionem ſerui nomine, vel etiam ſuo, quia eius principaliter intereſt. intereſt quidem ſerui peculium habere, ſed magis domini, *d. l. 3. §. ſed vtrum, ſupra,* & cuius magis intereſt, eius principaliter intereſt, *l. 19. C. de lib. cau.* Si non poſſit reſtitui ſuo nomine, vt ſi maior ſit xxv. annis, nec ſerui nomine reſtitutionem impetrabit, nec ſi ſeruus ille fuerit impubes: quia non plus hac in re fauemus impuberi quam puberi. Nec etiamſi liberam peculij adminiſtrationem ſeruus habuerit, quia plenior peculij adminiſtrandi poteſtas non mutat conditionem ſerui, & generaliter his omnibus caſibus domino imputari poteſt, cur minori rem commiſerit, *l. 3. § vlt. ſupra*, & vt adiicit Africanus in *l. 4.* conceſſa peculij libera adminiſtratione quidquid ita ſeruus gerit, videtur gerere domini voluntate. Cui eſt conceſſum peculium, non etiam libera peculij adminiſtratio, is in re peculiari negotiatur ſine vlla domini voluntate, *§. præterea, Inſt. Quod cum eo, &c.* Is cui conceſſa eſt libera peculij adminiſtratio, videtur rem gerere, & negotiari domini voluntate: quia voluntatem tacitam habet non expreſſam, generale permiſſum non ſpeciale. Is autem quem quis inſtitorem fecit, id eſt, quem ſpecialiter negotiationi præpoſuit, ſiue ſeruus ſit, ſiue liber, vel liber homo quem procuratorem certi negotij fecit, plane gerit negotium domini voluntate. & ea his quidem cauſis dominus cuius manifeſta voluntate negotium geſtum eſt, obligatur in ſolidum, vel inſtitoria actione, vel mandati, cum tamen conceſſa libera peculij adminiſtratione, non teneatur niſi de peculio. Sed hac differentia excepta, in ceteris omnibus ſimilis eſt is qui rem videtur gerere domini voluntate, id eſt cui conceſſa eſt libera peculij adminiſtratio, ei qui rem gerit domini voluntate, id eſt, inſtitori & procuratori, *l. ſi quis hac lege § vlt. de rei vind. l. ſi ſeruus meus, de acq. poſſ.* Porro ſi inſtitorem vel procuratorem fecerit maior minorem, is neque ea ſua perſona in integrum reſtitui poteſt inſtitore vel procuratore decepto in gerendo negotio: cum ſit maior xxv. annis, neque ex perſona inſtitoris vel procuratoris, *l. 23. hoc tit,* & Paulo auctore *1, Sent* his verbis: *Qui minori mandauit vt negotia ſua agat, & ex eius perſona in integrum reſtitui non poteſt,* quia ſcilicet nec ipſe procurator vel inſtitor in integrum reſtitui poteſt, etiamſi liber homo fuerit, cum nihil eius interſit: nec enim eius damno ea res cedit, ſed domini. aut ſi is reſtituatur, per conſequentiam & dominus reſtituetur, qui maior eſt annis xxv. quod prætoris propoſitum non eſt. Poſſet tamen vno caſu res procuratoris vel inſtitoris damno cedere, ſi rem à domino ſeruare non poſſet, quo fateor eſſe dandam procuratori reſtitutionem in integrum, ſicut è contrario domino minori datur reſtitutio in integrum, procuratore ſuo decepto maiore xxv. annis, ſi rem à procuratore ſeruare non poſſit, *d. l. 23.* Quod ergo dicimus de minore, quem maior inſtitorem fecit, vel procuratorem, vt neque is poſſit, neque dominus ex eius perſona reſtitui in integrum, idem obtinebit in ſeruo minore xxv. annis, cui dominus permiſit liberam peculij adminiſtrationem. & mala erit defenſio ſi deneganti reſtitutionem in integrum, hoc dicat, Ego nihil geſſi, ſed permiſi. quia

A ſemper imputatur ei cur permiſerit. M. Tullius in frumentaria: *Mala ac miſera defenſio prætorem hoc dicere, Ego frumentum neque attigi neque inſpexi, mancipibus poteſtatem probandi, improbandique permiſi.* & mox quod verſu vno, & altero amplius ita eſt ſcriptum in vetuſtiſſimis libris, fortaſſe non male. *Mala eſt hæc quidem, vt dixi, ac potius perdita maximorum peccatorum, huius autem iniquitatis, & inertiæ confeſſio, non defenſio criminis.* Verba autem Africani hæc ſunt applicita ad *l. 3. §. vlt.*

Etenim quodcumque ſeruus ita gerit, voluntate domini gerere intelligendus eſt, & magis hoc apparebit ſi aut de inſtitoria actione quæratur, aut ſi præponatur maiorem annis xxv. negotium aliquod gerendum minori mandaſſe, & illum in ea re deceptum eſſe.

B Si de inſtitoria actione quæratur, id eſt ſi dominus conueniatur actione inſtitoria. nec enim ex perſona inſtitoris cognitionem, vel integri reſtitutionem impetrabit. Sed reſtant quædam adhuc. Dixi filiumf. minorem qui quid geſſit mandato patris, id eſt, quaſi procurator patris, non poſſe reſtitui in integrum ex *l. 23. hoc tit.* Quæro cur tamen poſſit reſtitui, ſi quid geſſerit iuſſu patris? neque hoc caſu, neque illo, rem à patre ſeruare poteſt, & ſi propterea hoc caſu reſtituitur, reſtituendus etiam videtur illo. Sed differentia eſt conſtituenda inter iuſſum, & mandatum: nam filiusf. à patre mandatum ſuſcipit, id eſt procurator fit patris quaſi extraneus quilibet: & exemplo extranei non reſtituitur in integrum, quia niſi eſſet impedimento C patria poteſtas, à patre veluti extraneo rem ſeruare poſſet, cum ſoluendo eſt pater. Iuſſum ſuſcipit propriè quaſi filius. Dixi ſeruum minorem xxv. annis non poſſe reſtitui in integrum. In *l. ſequ* ponitur vnus caſus, quo videtur ſeruus reſtitui in integrum beneficio ætatis, ſi præſens ei libertas fideicommiſſaria debebatur, quia minori in re mora fit, etiam ſine interpellatione: id eſt, etiamſi non petierit libertatem. Quod in re mora fiat, non ideo fit liber ipſo iure, ſed reſtituitur in integrum, vt perinde omnia ei ſeruentur integra, atque ſi eo tempore quo in rem mora facta eſt, manumiſſus fuiſſet, atque ideo ex muliere cui præſens fideicommiſſa libertas relicta eſt, naſcantur ingenui ante præſtitam libertatem ſi modo fuerit minor xxv. annis D licet libertatem non petierit. & generaliter ita minori relicta libertate omnia integra ſeruantur perinde ac ſi liber fuiſſet, & conſequenter de eo quod interim geſſerit conueniri poterit. nam omnis reſtitutio in integrum eſt reciproca. Et hoc beneficium reſtitutionis ſignificatur his verbis in *l. cum vero § certe minoribus, de fid. lib.* Certe minoribus xxv. annis & in hoc tribuendum eſt auxilium. Auxilium enim illud eſt reſtitutio in integrum, vt Græci interpretantur recte. Dices, cur non eſt etiam neceſſaria reſtitutio in integrum minoribus, vt debeantur vſuræ legatorum aut fideicommiſſorum, *l. 3. C. in quib. cau. non eſt nec. reſt. in int.* quod *d. l. cum vero ait eſſe ex Conſtitutione Seueri,* quæ articulo, hodie ſignificatur in *l. 1. de vſur* Dicam, quia id Seuerus tantum conſtituit in legatis, & fideiE commiſſis, vt vſuræ minoribus omnino deberentur, non etiam relicta fideicommiſſaria libertate, vt vel liberi eſſent mora facta in re, vel iure liberorum hominum cenſerentur. erat quidem æquum hoc etiam admitti, & vero admittetur, ſed non ſine auxilio prætoris, quia deficit Conſtitutio. Et hæc de reſtitutione minorum.

Ad L. Videlicet 29. ex quib. cauſ. mai.

SEQVITVR alia quæſtio de reſtitutione maiorum in *l. 29. ex quib. cau. mai.* quæ quod pendeat ex ſuperiori, enarranda igitur ſunt ſuperiora, priuſquam eius

eius verba proponantur, eodem quo fecimus modo & ratione eadem in quæſtione præcedente. Igitur ſciendum eſt, ex hoc edicto abſentem Reipubl. cauſa, veluti militem, reſtitui in integrum, ſi interim dum is militiam ferebat, res eius vſucapta ſit, data priſtina actione in rem, quæ ob id reſtitutoria dicitur, & reſciſſoria, quod reſcindat vſucapionem, aut fingat eum quo cum agitur non vſucepiſſe licet vſuceperit; ſicut è contrario Publiciana fingit actorem vſucepiſſe, licet non vſuceperit. vtraque eſt fictitia actio. Sed hæc perpetua, quia ſpecie tuendi iuris ciuilis, id eſt, ſpecie & colore tuendæ vſucapionis datur. illa, id eſt, reſciſſoria annua, quia contra ius ciuile datur. reſcindit enim vſucapionem, quæ eſt à iure ciuili, *l. in honorariis, de obl. & act.* eadem vero forma actio reſciſſoria dicitur in tit. ad SC. Vell. quod reſcindat intercesſionem mulieris, *l. vlt. §. vlt. eod. tit.* Et in *l. vt mihi, de donat.* quod reſcindat delegationem. Et in *l. 2. C. ſi adu. tranſ* ſicut in veteribus libris ſcriptum eſt, tributa actione reſciſſoria, quod reſcindat acceptilationem. At ſimiliter actio reſciſſoria de qua hoc tit. agitur, quamque diximus dari militi, dabitur etiam in militem, cum militia ſolutus erit ei, cuius rem ille interim dum abeſſet, nec defenderetur vſucepit. Decipiuntur plerique §. *rurſus, Inſt. de act.* quod eo §. detur hæc actio in militem, vel quem alium abſentem Reip. cauſa, non militi: nec ex eo enim poſſis vere conſtituere, militi aduerſus priuatum qui rem militis vſucepit, actionem reſciſſoriam non dari: nam & ſi non detur eo loco, datur alijs, vt *l. 1. l. item ait prætor, l. prox. §. vlt. l. ab hoſtibus ſup. l. ſi eum venditor, §. 1. de euict. l. non quocumque §. 1. de leg. 1.* Et adiicit *lex prox. § vlt.* per hanc actionem reſtitui militi vel priuato, qui eam intendit non rem vſucaptam tantum, ſed etiam fructus medij temporis, quo ſcilicet miles abfuit, nec defenſus eſt: quia ſcilicet plena reſtitutio eſt, & retroaguntur omnia perinde ac ſi nulla vſucapio interueniſſet. & addit cauſam reſtitutionis Africanus his verbis:

Videlicet ne cui officium publicum, vel damno, vel compendio ſit.

Id eſt, ne officium publicum, veluti militia, damno adficiat militem, vel priuatum: nam compendio quidem militi militia eſſe poteſt, ſed non alieno diſpendio, *l. 18 hoc tit.* & recte in *tit. de reg. iur.* abſentiam eius qui Reip. cauſa abeſt, neque ei neque alij damnoſam eſſe debere. Poſui exemplum in vſucapione, ſed facienda etiam eſt reſtitutio ex ceteris cauſis, vt eſt in *l. ſeq §. vlt.* veluti aduerſus rem iudicatam, *l. 1. C. eod.* vel aduerſus venditionem *l. 6. C. de teſt. mil.* vel aduerſus præſcriptionem quamlibet temporalem, *l. 1. & 5. C. eod.* & in ſpecie de qua Africanus eodem libro ſcripſit in hunc modum *l. 43. hoc tit.*

Ad L. Si quis ſtipulatus 43. ex quib. cauſ. mai.

SI quis ſtipulatus ſit in annos ſingulos quoad in Italia eſſet vel ipſe vel promiſſor, & alteruter Reipubl. cauſa abeſſe cœperit, officium prætoris eſt introducere vtilem actionem. Eadem dicemus & ſi ita concepta ſtipulatio fuerit, Si quinquennio proximo Romæ fuerit, vel ita, Si Romæ non fuerit, c. dare ſpondes?

Si quis ſtipuletur vſumfr. in annos ſingulos quoad in Italia erit ipſe vel promiſſor, etiamſi vnus eorum abfuerit, non ideo minus debetur vſusfructus, quia ſatis eſt alterum in Italia fuiſſe vt committatur ſtipulatio. verum non ita Africanus poſuit ſpeciem. Ait enim, Si quis ſtipulatus ſit in annos ſingulos quoad in Italia eſſet, vel ipſe vel promiſſor: quæ verba recte Acc. diuiſim eſſe accipienda, vt ſint duæ ſtipulationes, Quoad in Italia erit ſtipulator: Quoad in Italia erit promiſſor.

Prior. Tom. I.

A Priorem adſumamus. Si de te ſtipuler vſumfr. in annos ſingulos, quoad in Italia ero, & abfuero Reip. cauſa, reuerſo mihi datur reſtitutio vt capiam vſumfructum, & fructus medio tempore perceptos, ne mihi abſentia mea noceat, cuius cauſa iuſtiſſima fuit. Adſumamus poſteriorem. Si de te ſtipuler vſumfructum in annos ſingulos quoad in Italia eris, & abfueris Reip. cauſa, eius temporis quo abfueris perinde vſusfructus debetur mihi, atque ſi in Italia fuiſſes, ne mihi abſentia tua noceat. Si tua voluntate abfuiſſes, nihil deberes: ſed quia neceſſitate abfuiſti non voluntate tua, haberis pro præſente apud prætorem, cuius officium erit his caſibus introducere vtiles actiones, & dare non tantum abſenti actionem de vſufructu eius temporis quo

B abfuit, ſed etiam in abſentem. Introducere prætor dicitur actiones vtiles, quæ ex mero officio eius proficiſcuntur, directis deficientibus, vt §. *introduxit, & §. præterea, Inſtit. quod cum eo, &c. l. Caſſius, quæ in fraud. cred.* vel deficiente edicto, vt in his caſibus edictum deficere conſtat, quod eſt tantum de reſtituendis actionibus temporalibus, quarum dies exiit abſente eo, cui vel in quem competebant, non de reſtituendis etiam his quarum condicio defecit. ſed reſtituentur tamen officio prætoris, quia prætori non habetur pro defecta condicio quæ fuit in poteſtate ſtipulatoris, vel promiſſoris, ſi non ſponte eius defecerit, ſed cogente neceſſitate. Duplex igitur eſt actio reſtitutoria. Vna ex edicto, altera ex decreto ſiue officio prætoris, vt *l. 3. C. eod. l. nec vtilem, ſupra eod.* Et vtraque vtilis. ſed ad

C priorem vtilem actionem accommodata poſterior, vt tractatu ſexto ad *l. ex aſſe, ad Trebel.* Sæpe in iure vtilium actionum oſtendi eſſe alias vtiles actiones. Et hoc quod tradit Africanus hoc loco, eſt euidentius proditum de legatis relictis in annos ſingulos, quoad legatarius in Italia erit, *l. Iulianus §. vlt. ſup.* ita vt etiamſi abfuerit legatarius Reipubl. cauſa, & ſic legati condicio defecerit, reuerſo debetur vtilis legatorum actio perinde atque ſi Italia non exceſſiſſet: quod quia non eſt ex edicto, Vlpianus in *d. l. Iulianus* vtitur in eam rem auctoritate Labeonis, Iuliani, Pomponij, quæ eſſet ſuperuacua ſi edictum ſufficeret. Verum adicit Africanus in hac lege, idem eſſe dicendum ſi qui ſtipulatus eſt vſumfruct. vel quid aliud ſub condicione, ſi quinquennio proximo Romæ fuerit, abfuerit Reip. cauſa.

D namque reuerſo reſtituetur officio prætoris actio ex ſtipulatu, vt perinde habeat quod in ſtipulatum deduxit, atque ſi Romæ fuiſſet. Itemque ſi quis ſtipulatus eſt ſub condicione, Si Romæ non fuerit, Romæ fuerit coactus publica cauſa. nam & huic perinde ac ſi Romæ non fuiſſet ad exemplum huius edicti dabit prætor vtilem actionem, quod idem in promiſſore poni poteſt non minus quam in ſuperiori ſpecie. Si promiſſor Romæ fuerit, vt ſcilicet teneatur ſi Roma abfuerit Reip. cauſa: & contra, Si promiſſor Romæ non fuerit, vt æque teneatur ſi Romæ fuerit Reip. cauſa. Sequitur *l. 37. de vſufr.*

Ad L. Quæſitum eſt 37. de vſufr.

E

QVÆSITVM eſt, ſi cum in annos x. proximos vſumfructum de te dari ſtipulatus eſſem, per te ſteterit quo minus dares, & quinquennium tranſierit, quid iuris ſit. Item ſi Stichi x. annorum proximorum operas de te dari ſtipulatus ſim, & ſimiliter quinquennium præterijt. Reſpondit, eius temporis vſumfructum & operas recte peti, quod per te tranſactum eſt quo minus darentur.

QVOD idem Africanus libro quinto ſcripſit de legatis, *l. prox. §. vlt. ſupra*, id nunc docet etiam obtinere in ſtipulationibus. Auget rem: nam facilius admittimus in legatis ex mora deberi fructus, ſiue æſtimationem vſusfructus legati, quæ eſt ſententia *d. §. vlt.* quia

legata comparantur bonæ fidei contractibus. In ſtipulationibus ſtrictis ex mora fructus vel vſuræ non veniunt, niſi mora contracta ſit per litis conteſtationem. nam poſt litem conteſtatam ex æquitate Sabinianis placet fructus quoque præſtandos, vt cauſa reſtituatur, *l. videamus 2. §. ſi actionem, de vſur.* Ait, poſt litem conteſtatam. non igitur poſt quamlibet moram. Rurſus ait, ex æquitate. quia ſtricti iuris ratio repugnat. Item, Sabinianis: nam nec Proculiani æquitatem eiuſmodi recipiebant. Sed Paulus Sabinianis accedit in *d. §. ſi actionem. & l. 8. de re iud. l. cum fundus, in princ. de reb. cred.* Acceſſere & alij vulgo, *l. 2. de vſuris.* At enim in caſu propoſito hoc loco placet poſt moram quamlibet, ante litem conteſtatam in actionem ex ſtipulatu fructus venire. Finge. Stipulatus ſum de te vſumf. dari in annos x. proximos à tempore ſtipulationis. Quinquennio continuo per te ſtetit, id eſt per moram tuam fruſtrationemque factum eſt quo minus daretur vſusfructus, an ſi agam de vſufructu actione ex ſtipulatu, quinquennij quoque fructus debent mihi præſtari. Et ait, fructus vel potius vſumfructum, id eſt, æſtimationem eius temporis recte peti. Nec obſtare ſcilicet quod dicitur, in ſtipulationibus ex mora fructus non venire, quoniam hoc ita procedit, niſi & fructus ipſi ſtipulatione contineri intelligantur. porro ſtipulatione huiuſmodi, ab hoc die in illum diem vſumfructum dari, fructus contineri quicunque interim percipiuntur, aut percipi poſſunt. quam mentem contrahentium teneat Papinianus etiam eſſe in ſtipulatione vacuam poſſeſſionem dari, vacuam ex aduerſo accipiens pro plena, vt etiam fructus contineat, & partus, *l. 4. de vſur.* quod Pomp non probat, *l. 3. §. 1. de act. emp.* nec Latinorum inter hunc & illum mediæ rationes vllæ ſunt probabiles. probabilis ſi qua, ea Græcorum eſt, Papinianum loqui de condictione incerti, Pomponium de condictione certi. quæ diſtinctio conciliat ſæpe in iure auctores qui diſcordare inter ſe videntur. At quod poſuit Africanus in vſufructu, idem etiam ponit & ſtatuit in operis ſerui promiſſis in x. annos proximos. & ſeparat operas ab vſufructu. nec mirum, cum & ſeparati ſint de his tituli. At *l. 3. & 4. de op. ſer.* eundem videtur facere vſumfructum, & operas ſerui, dum ait, in vſufructu eſſe operas, in operis vſumfructum, qua de cauſa quidam malunt, in *l. 5. eod. vſumfr.* datum intelligi. ego nollem: quia præterquam quod Florentini & Baſilici non ferunt, ſane magis etiam accedunt operæ ad vſum, quam ad vſumfructum, cum indiuiduæ ſint, ſicut vſus, vſusfructus diuiduus. At vero & ab vſu, & ab vſufructu multum diſtant, qua de cauſa nec operis ſerui legatis poſſis proprie dicere in legato vſum, vel vſumfruct. eſſe, *l. 1. §. ſi vſusfructus, ad leg. Falcid* quia aliud eſt vſus vel vſusfructus per ſe, longe aliud vſus vel vſusfructus qui eſt in operis. Vſus & vſusfructus capitis deminutione & morte vſuarij vel fructuarij & non vtendo perit, ſed non operæ, quia vel ipſo nomine intelligitur has ſpectari ex perſona operarij, illa vero iura ex perſona vſuarij vel fructuarij: ac proinde manente operario manent operæ in obligatione, etiamſi eas ſibi edi creditor non petat, vel etiamſi capite minuatur, aut ſi moriatur, manente re vſuaria, vel fructuaria, nec manente vſuario, vel fructuario, aut non vtente iure ſuo intra conſtitutum tempus, interit vſus & vſusfructus. At quia quod dictum eſt de legatis *l. prox.* in hac trahitur ad ſtipulationes, conſequens eſt, vt quemadmodum in legatis dictum eſt, in diem finiti vſusfructus æſtimationem vſusfructus præſtari, ita in ſtipulatione dicamus, de qua agitur in hac lege, non, vt ponitur, Si quinquennium tranſierit, aut biennium, aut triennium, ſed & ſi totum decennium, atque ita tempore finitus vſusfructus fuerit, ex mora in

A decennij vſque nouiſſimum diem in actionem ex ſtipulatu fructuum rationem haberi. ac præterea recte in formula huius ſtipulationis, in annos x. proximos. nam ſi in annos x. quandoque ceſſante promiſſore quinquennium, non ideo confeſtim agi cum eo poſſet parato decennij vſumfructum præſtare. Rurſus recte etiam quæſtio de vſufructu & operis, quæ ſui natura in annos vel dies vel menſes diuiduntur, non vnica præſtatione funguntur. nam ſi certam ſummam ſtipuletur quis in annos x. puto non niſi nouiſſimo die eius temporis agere eum poſſe: perinde ac ſi fere poſt annos x. ſtipulatus eſſet, *l. ſi in annos, de cond. & dem.*

Ad L. Sed poſtquam 9. Comm. diuid.

B NVNC tranſeamus ad *l. 9. Com. diuid.* quæ ex eo pendet quod in extremo legis præcedentis proponitur ex Paulo de ſeruo communi, cuius ex contractu vnus ex dominis accepit iudicium de peculio in ſolidum. Et ſciendum eſt, ex contractu ſerui communis duorum, vel plurium, agere creditorem poſſe de peculio cum quo velit ex dominis in ſolidum, id eſt in totum peculium, licet peculium totum eius non ſit proprium, ſed commune, nec impetrare eum cum quo is agit poſſe, vt diuidatur actio. & rationem hanc reddit Gaius in *l. & ancillarum §. vlt. de pecul.* quæ repetitur, & aptatur etiam ad actionem exercitoriam in *l. 2. de exercit. act.* quod ſit iniquum in plures aduerſarios deſtringi eum qui cum vno contraxit. C Qui contraxit cum pluribus, licet contraxerit ex vna cauſa, vt qui ex vna cauſa plures à reo fideiuſſores accepit, deſtringitur etiam in plures aduerſarios ex epiſtola Adriani, dato fideiuſſoribus beneficio diuiſionis præterquam vno caſu, ſi plures fideiuſſores à tutore pupillo dati ſint, quo eleganter Pap. ait *l. vlt. Rem pup. ſal. fore*, non eſſe deſtringendum pupillum in plures aduerſarios, ſed in vnum dandam actionem in ſolidum. Alias qui ex vna cauſa cum pluribus contraxit, cum pluribus agit: quod & in pluribus mandatoribus, vel reis conſtitutæ pecuniæ, vel etiam reis principalibus eiuſdem pecuniæ locum habet. At qui cum vno contraxit, agit etiam cum vno, vt qui cum ſeruulo vno contraxit, de peculio agit cum vno ex dominis quem elegerit D in ſolidum, ſi nolit in omnes diuidere actionem. neque vero damnoſa hæc res eſt ei qui ſolus de peculio conuenitur in ſolidum, quique condemnatus integram debiti quantitatem ſoluit, hoc facile ferente peculio: cum poſſit ipſe rurſus agere aduerſus ſocium, non quidem negotiorum geſtorum, quia neceſſe habuit ſolidum ſoluere, non de peculio, quia inter ſe ſocij, id eſt dominus cum domino non agit de peculio, *l. 20. de pecul.* Sed pro ſocio vt quod amplius ſua portione ſoluit, à ſocio conſequatur, quia eum etiam hoc ære alieno liberauit, vel communi diuidundo, vt partem peculij conſequatur, ſicut ſcriptum eſt in *l. prox. §. vlt. ſup.* partem ſcilicet quæ ſocio competit, quia pro E ea parte liberatus ſocius eſt, & ſic vt habeat ſibi totum peculium ſublata peculij communione, niſi malit ſocius refundere quod ille amplius ſua parte ſoluit, & peculij portionem retinere. Inde quæritur quid iuris ſit, ſi ſublata iam ſit communio interitu rerum peculiarium: nam ſublata communione, non ſolet dari actio communi diuidundo, *l. 1. hoc tit. l. 9. C. eod.* Fateor, ſi ſit ſublata diuiſione, non ſi ſit ſublata interitu rerum communium: nam & hoc caſu placet vtilem communi diuidundo actionem dari: quia ſufficit communio quæ præceſſit, quæque hodie duraret, ſi res communes non intercidiſſent, *l. 24. & 31. ſup. fam. erc. l. 11. hoc tit.* Erit igitur vtilis communi diuidundo actio ei, qui in ſolidum conuentus de peculio communi ſerui communis, & condemnatus ſolidum ſoluit,

vt partem pecuniæ ſolutæ à ſocio conſequatur, etiam ſi peremptum ſit peculium, & ita Africanus definit in hac lege his verbis:

Sed poſtquam ſocius ſerui communis nomine de peculio in ſolidum damnatus eſſet, ſi apud ſocium res peculiares intercidant, nihilominus vtile erit iudicium communi diuidundo ad recuperandam partem pecuniæ. alioquin iniquum fore, ſi tota ea res ad damnum eius qui iudicium acceperit pertineat: cum vtriuſque domini periculum in rebus peculiaribus eſſe debeat: Nam & eum qui mandatu domini defenſionem ſerui ſuſcepit, omne quod bona fide præſtiterit, ſeruaturum: quamuis peculium poſtea interciderit. Hæc ita ſi neutrius culpa interuenerit. Etenim dominum cum quo de peculio agitur, ſi paratus ſit rebus peculiaribus petitori cedere, ex cauſa audiendum putauit, ſcilicet ſi ſine dolo malo, & fruſtratione id faciat.

Ex Iuliano, vt opinor, Ita definit Africanus, ſub cuius nomine etiam hæc eadem ſententia extat ex lib. 11. Digeſtorum in *l. ſi Stichus, hoc tit.* & referuntur alia ab eodem prodita in hanc quæſtionem, eodem libro in *d. l. & ancillarum §. vlt. & l. ſeq. & l. ſi noxali §. vlt. & ſeq. & l. quid ergo, eod. tit.* vt puta, ſi res damnoſa futura ſit ei qui in ſolidum conuenitur de peculio, forte quod ſeruare à ſocio non poſſit id quod ſua portione ſoluerit amplius, tum vt damnari tantum debeat pro parte ſua, & pro modo eius quod à ſocio ſeruare poteſt. Item ſi velis vnum conueniri etiam eius peculij nomine quod apud alterum eſt, & quod ſoluerit pro parte à ſocio recuperare, neceſſarium eſſe, vt ſeruus ſit communis & peculium commune. poteſt enim fieri vt ſeruus ſit communis, peculium domini vnius proprium, non commune, quo caſu qui peculij ſui nomine iudicium accepit, nihil à ſocio recuperare poteſt. vel poteſt fieri vt ſeruus ſit communis duorum, peculia duo ſeparata, quo caſu alter alterius peculij nomine non conuenitur. Item, vt conuentus ſocius de peculio in ſolidum, pari ratione poſſit deducere quod alteri ſocio debetur qui non conuenitur. Et hæc ex Iuliano in ſupradictis locis. Nunc ad id quod dictum eſt, etiam peremptis rebus peculiaribus ei qui ſolidum ſoluit, eſſe vtilem actionem Communi diuiduudo, vt partem pecuniæ à ſocio ferat. additur hoc loco ratio huiuſmodi, quod ſit iniquum totam eam rem ad damnum eius, cum quo actum eſt de peculio pertinere, cum vtriuſque domini periculum in rebus peculiaribus eſſe debeat. Nam & ſi vnicus tantum dominus ſit, peculij periculum ad eum ſpectat, veluti in hac ſpecie: Dominus cum conueniretur de peculio, procuratorem dedit, qui defenſionem ſerui, & peculij ſuſciperet. is bona fide ſoluit quod ſeruus debuit, id ex peculio ſane recipiet mandati actione, ſi peculium ſuperſit. Quid ſi poſtea interciderit? id etiam eodem iudicio recipiet ex bonis domini. Nam æquum eſt peculium domini periculo cedere. & quæ æquitas in vno valet, cur non valebit etiam in pluribus dominis? Poſtrema pars huius legis explicatur male ab Accurſio & aliis, dum aptatur proximo caſui, de domino conuento, de peculio qui defenſorem dedit, cum ſit aptanda principali quæſtioni de duobus dominis. & Neutrius, domini ſcilicet interpretandum, quia duos poſuit fuiſſe dominos. Senſus autem hic eſt, Id quod dictum eſt de duobus dominis, quorum vnus conuentus de peculio in ſolidum, ſolidum ſoluit, vt partem pecuniæ ab altero conſequatur etiam peremptis rebus peculiaribus, ita procedere ſi neutrius domini culpa interuenerit, ſi rem ita geri expedierit, id eſt, ſolidum peculiare debitum ſolui quam cedere rebus peculiaribus: nam ſi expediebat magis conuentum de peculio cedere rebus peculiaribus quæ poſtea interciderunt quam ſoluere id quod petebatur, hæc ei culpa imputabitur, nec eius quod plus ſoluit partem à ſocio conſequetur. Et rurſus ſi cum ipſe quidem vellet quod magis expediebat cedere rebus pe-A culiaribus, alter qui non conueniebatur non permiſerit, hic illi non reddet tantum pecuniæ partem dimidiam, ſed etiam quod plus pro altera parte præſtiterit ille quam expediebat ſibi. Et ne quis in hoc hæreat, adiicit, conuentum de peculio, & cedentem rebus peculiaribus audiri, non quidem temere, ſed ex cauſa, Si ſine dolo malo, & fruſtratione id faciat, atque ita vitare condemnationem. Sine fruſtratione, id eſt ſi non trahendi negotij aut morandi iudicij cauſa id deſideret, Baſ. ἀδόλως ϗ ἀνυπερθέτως. His addi poteſt, euitare etiam eum condemnationem in ſolidum, & damnari pro ſua parte tantum, ſi paratus ſit actionem pro ſocio cedere aduerſus ſocium, *l. quod debetur, De pecul.* ideo enim tenetur in ſolidum, quia habet actionem aduerſus ſo-B cium, vt plane non poſſit ea res ei damno eſſe. & in omnibus qui idcirco tenentur quia habent actionem, ceſſio actionis pro iuſta præſtatione eſt. & hoc forſitan addiderat etiam Africanus ipſe, qui & ſimiliter alio caſu docet, ceſſionem actionis pro iuſta præſtatione eſſe, *l. 16. Depoſ.* his verbis:

Ad L. Si is apud quem 16. Depoſ.

SI is apud quem rem depoſueris, apud alium eam depoſuit, & ille dolo quid admiſerit, ob dolum eius apud quem poſtea ſit depoſitum, eatenus eum teneri apud quem tu depoſueris, vt actiones ſuas tibi præſtet.

DEPOSITARIVS tenetur tantum ob dolum non C ob culpam. ſed primus depoſitarius qui dolo caret an tenetur ob dolum ſecundi depoſitarij, apud quem ipſe ſibi commendatam rem depoſuit poſtea? Et placet eum teneri, vt vel præſtet quanti intereſt depoſitoris, vel cedat actione ſua aduerſus ſecundum depoſitarium. delegatio enim vtique pro iuſta præſtatione erit in hac ſpecie, non minus quam in illa de duobus dominis, quorum vnus conuenitur, etiam eius peculij nomine, quod apud alterum eſt ſine ceſſione etiam dat vtilem depoſiti actionem Paulus in Sententiis. Sequitur in *l. 20. de hered. vend.*

Ad L. Si hereditatem 20. de hered. vend.

SI hereditatem mihi L. Titij vendideris, ac poſt debitori D eius heres exiſtas, actione ex empto teneberis, quod ſimplicius etiam in illa propoſitione procedit, cum quis ipſe creditori ſuo heres extitit, & hereditatem vendidit.

SVPERIOREM quæſtionem de ſocio quo cum agitur de peculio in ſolidum, ex contractu ſerui communis, Iulianus tractauerat XII. Digeſtorum. Inuenio & de quæſtione quæ ſequitur in hac lege, cum eodem libro tractaſſe, *l. ſi creditor, de pecul. l. ſi creditor, ad l. Falc.* vt plane videatur Africanus ſequi ordinem quæſtionum tractatarum à Iuliano, & in eundem librum conferre, quæ etiam in eundem librum Iulianus ipſe contulerat. Sciendum autem eſt confuſione tolli obligationem, & actionem, ſi debitor creditori, vel ſi creditor debitori ſuo heres extiterit. Confuſio eſt concurſus debiti & cre-E diti in eandem perſonam, qui plerumque contingit aditione hereditatis debitoris, ſi eam adeat creditor, vel aditione hereditatis creditoris, ſi eam adeat debitor, vel aditione hereditatis vtriuſque: ſi vtramque adeat tertius quidam. & ratio per confuſionem tollendæ obligationis hæc, quod non poſſit ſibi quiſquam obligatus eſſe, nec ſecum ipſe agere, eadem quæ confuſæ ſeruitutis adquiſitione vtriuſque prædij, & confuſi vſusfructus, adquiſitione proprietatis, quod non poſſit m[illegible]i, vel rei meę res mea ſeruire. At vero quamuis confuſione ſublata ſit obligatio, is in cuius perſonam concurrit debitum, & creditum ſi res ei ſit cum alio, recte vtitur eius debiti vel crediti retentione, reputatione, computatione, deductione, & obligatio naturalis ad aliquid manere intel-

XXxx iij

Digitized by Google

ligitur, quia pignus non liberatur, vt dicemus ad *l. 33. inf. Sol. matr.* & nónunquam confuſa etiam actio reſtituitur, vt *l. ſi maritus, C. de inof. teſt. l. heredem, inf. de his quib. vt indig.* vel alia actio dator eiuſdem crediti nomine, quibus ex principiis ſequuntur multa, quæ inferius demonſtrabuntur. ſed ante omnia exponenda nobis eſt ſententia huius legis ſane difficilis. Duæ ſunt eius partes. Prioris ſpeciem ponam ex aduerſo priuſquam ex recto vti ſe habet. Finge: Vendidi hereditatem Primi, quam adieram, ac poſt ſecundo creditori hereditario heres extiti. poteſt videri nulla eſſe confuſio debiti & crediti. nulla ſane fuit ante venditionem, poſt venditionem videtur fuiſſe aliqua, propterea quod licet emptor iam fuerit loco heredis, ego tamen re vera heres ſum primi debitoris. debitoris igitur & creditoris eodem tempore. at ex vendito mihi actio eſt, vt conſequar ab emptore, quod Primus debuit Secundo, quia & ob hoc minoris hereditas veniſſe intelligitur, vt id debitum emptor præſtaret. & hic eſt caſus *l. pen. hoc tit.* cui aduerſus eſt ille qui proponitur priori parte huius legis hoc modo. Vendidi hereditatem Primi, ac poſt Secundo debitori hereditario heres extiti. confuſio quoque hic contigit poſt venditionem, quæ nulla fuerat venditionis tempore, & nihilominus teneor ex empto, vt emptori præſtem quod Secundus debuit Primo, quia & eo pluris videtur hereditas veniſſe, quod in ea eſſet nomen Secundi tempore venditionis. Et hoc in poſteriori parte Africanus ait ſimplicius etiam in illa propoſitione procedere cum quis ipſe creditori ſuo heres extitit & hereditaté vendidit. Verba hæc ſunt Africani, vel Iuliani propria, Simplicius, & propoſitio. Propoſitio, id eſt, hypotheſis, ſeu ſpecies; vt *l. tutor, ad Vell. l. xx. De reb. cred. l. ſi pecunia, vt in poſ. leg.* Simplicius, vt *l. xxxv. in fi. loc.* id eſt tutius, detracta ſcrupuloſitate, controuarſia, diſtinctione omni. nam ſcrupuloſius in priori parte ex Iuliano, quantum exiſtimo, ponitur tempore venditionis debitum non fuiſſe confuſum, cum etiamſi eo tempore confuſum fuerit, ſicut Africanus ſubiicit res ita procedat, vt venditorem emptori pecuniam debitam præſtare oporteat, vt puta ſi debitor creditori ſuo heres extiterit, ac deinde hereditatem vendiderit. Vnde & ſi non poſt venditam hereditatem creditoris, vt in priori parte ponitur, ſed ante idem etiam heres extiterit debitori, ac deinde vendiderit hereditatem creditoris, tenetur ex empto, vt debitum præſtet emptori. nec refert cui primum heres extiterit debitori an creditori. Et ita Iauolenus in *dic. l. pen.* diligentius proponit, poſt venditam hereditatem debitoris venditorem creditori hereditario heredem extitiſſe, ac proinde emptorem ei ex vendito teneri, vt debitum præſtet, cum tamen idem ſit, ſi ante venditam hereditatem debitoris, idem creditori heres extiterit. Igitur ſimplicius res tractabitur poſitis duabus regulis. Prima hæc erit: Si debitor creditori ſuo heres extiterit, & hereditatem vendiderit, licet confuſione debitor eſſe deſierit, tamen emptori tenetur non quidem priſtina actione creditæ pecuniæ quæ confuſione ſublata eſt, ſed ex empto vt præſtet quod debuit, vel ex ſtipulatu ſi emptæ & venditæ hereditatis ſtipulatio interuenerit: quia eo maior hereditas intelligitur ad eum perueniſſe, eoque pluris eam vendidiſſe, quaſi ſoluta hereditati pecunia quæ debebatur, *l. ſi ei cui vendidi §. pen. de euict.* Ea igitur pecunia in hereditate computatur. Et debitor in hoc propoſito intelligitur, ſiue iure ciuili debuerit, ſiue iure Prætorio, vt ſi pater aut dominus qui iure Prætorio tenetur de peculio, ex contractu filij, vel ſerui, creditori peculiari heres extiterit, & hereditatem vendiderit, *l. 2. §. illud quæſitum. hoc tit. l. ſi creditor, de pecul.* Præſtare enim debet emptori, id ſcilicet quod in peculio fuit venditionis tempore. ſed abſolute ait *d. §. illud*, an præſtare debeat emptori, quod eſt ſolemne verbum ſtipulationis emptæ, & venditæ

A hereditatis, & actionis ex empto, vt *d. l. pen.* Te actutum vt tibi præſtetur, & *l. is à quo, de rei vind.* & M. Tullius 3. de legib. *Tu ſi tabellariam tuleris, ipſe præſtabis.* & 3. de offic. *Qui ſcire debuit de fuga & furtis: præſtat edicto ædilium.* At ſimiliter ſi is cuius prædium debuit ſeruitutem prædio Titiano, Titio heres extiterit, & hereditatem vendiderit, ex empto tenetur vt eam ſeruitutem imponat de integro. Et ſi debitor qui creditori ſuo heres extitit, non vendiderit hereditatem, ſed rogatus ſit eam alteri reſtituere, pari ratione fideicommiſſario tenetur actione in factum, vt debitum ſoluat, vel ſeruitutem reſtituat, *l. ita tamen §. ſi ex Treb. l. ſi heres pecuniam §. vlt. ad Trebel.* & in ponenda ratione legis Falcidiæ idem qui ſcilicet creditori ſuo heres extitit, bonis computat, contribuit, connumerat quod defuncto

B debuit, *l. 1. §. pen. ad leg. Falc.* Altera hæc eſt, Si creditor debitori ſuo heres extiterit, & hereditatem vendiderit, licet confuſione deſierit eſſe creditor, et tamen emptor tenetur ex vendito, vel ex ſtipulatu, ſi interpoſita fuerit ſtipulatio emptę & venditę hereditatis, vt præſtet quod debitum fuit, vel vt ſeruitutem quæ debita fuit redintegret, *l. 2 §. pen. hoc tit. l. 10. Com. præd.* & ſimiliter ſi non vendiderit, ſed rogatus ſit eam hereditatem reſtituere, eius debiti nomine ei eſt in fideicommiſſarium vtilis actio, *l. debitor. ad Treb.* & in ponenda ratione legis Falcidiæ deducit bonis, quod ſibi defunctus debuit, quia & eo minor ad eum intelligitur hereditas perueniſſe, *l. 15. §. quod autem, l. qui fundum §. ſi quis heredem, ad leg. Falc. l. 8. C. eod. l. 1. §. igitur, C. de rei vxor. act.* quod etiam fit in

C exercenda ſeparatione bonorum, *l. 1 §. vlt. de ſeparat.* & ex Conſtitutione Iuſtiniani lege Falcidia non interueniente, ſi heres fecerit inuentarium qui debitori ſuo heres extitit, in venditione bonorum aliis creditoribus reputat creditum ſuum, *l. vlt. §. in computatione, C. de iur. delib.* Sed de his ſatis. Tranſeamus ad quæſtionem l. 23. *de pact. dot.* cuius hæc ſunt verba:

Ad L. Pater 23. de pact. dotal.

PATER *cum filiæ ſuæ nomine dotem daret, pactus eſt vt mortua filia, vno pluribuſve liberis ſuperſtitibus, deducta parte tertia, reliqua dos ſibi aut poſt mortem ſuam illi aut illis filiis, quos in poteſtate habebat reddatur, deinde hæc ita*

D *fieri ſtipulatus eſt. poſt mortem eius mulier in matrimonio deceſſerat relictis filiis. quæſitum eſt an ex ſtipulatione duas partes illi petere poſſint. reſpondi poſſe. etenim vim eius ſtipulationis hanc eſſe, vt ſi in matrimonio mortua eſſet, dos patri redderetur. & perinde habendum ac ſi talis ſtipulatio interpoſita fuiſſet. ſi nauis ex Aſia venerit, mihi aut poſt mortem Lucio Titio dari ſpondes? Nam & ſi poſt mortem ſtipulatoris nauis veniſſet, heredi deberi.*

REGVLA iuris eſt, alteri nos paciſci & ſtipulari inutiliter, quia neque nobis ex ea ſtipulatione adquiritur actio neque alteri. quæ tamen vitiatur & perdit officium ſuum, ſi pater filiofam. ſtipulatus ſit: nec enim inutilis eſt ſtipulatio cum ſibi patrem ſtipulatum videri

E interpretemur, quod ſcilicet non poſſit in perſona filij conſiſtere ſtipulatio, ne momento quidem quin ſtatim ex ea adquiratur actio patri, & commodius ſit dicere patrem ſibi ſtipulatum videri. Sed neceſſe eſt nos diſtinguere hoc modo: Aut ſtipulatione factum confertur in perſonam filij, aut ius. Si factum, vt ſi ſtipuletur filio tenere licere, filio ire agere licere, filio facere aliquid licere, patri actio non eſt vt ſibi facere liceat, cum facere filiú voluerit cuius rei capax eſt filius: non etiam obtinendi iuris, & conſequenter filio ex ea ſtipulatione non eſt actio, quia ſi eſſet filio, eſſet & patri, eſt igitur inutilis ſtipulatio, *l. quod dicitur 2. de verb. obl.* Quod ſi ius conferatur in perſonam filij, vt ſi ſtipuletur filio dari vel reddi, ex ea ſtipulatione patri eſt actio, perinde atque ſi ſibi ſtipulatus eſſet, non filio. idemque eſſe opi-

Digitized by Google

nor ſi ius poſſeſſionis conferatur in perſonam filij, veluti filio tradi vel reſtitui. nec enim id agitur vt filius faciat, quæ conuentio eſſet inutilis, ſed vt fiat filio denique factum confertur in perſonam promiſſoris, ius poſſeſſionis vel poſſeſſio quæ ex iure plurimum mutuatur in perſonam filij, quę cum remanere apud filium non poſſit, *l. poſſeſſio §. 1. de acquir. poſſ.* & conſequens eſt recte agere patrem ex ſtipulatu, vt ſibi promiſſor reſtituat, vel tradat, nec erit inutilis ſtipulatio. Sed quod in his quæ iuris ſunt dicimus patri acquiri actionem non filio, ita verum eſt, niſi nominatim poſt mortem ſuam pater filio ſtipulatus ſit, vel poſt emancipationem filij, quo tempore ſibi filius adquirere poteſt paterfam. factus. nam hoc caſu non patri, ſed filio ex ſtipulatu actio eſt, non quidem directa, quia in eius perſona ab initio non conſtitit obligatio, ſed vtilis, licet patri heres non extiterit, *l. quodcunque §. ſi ita quis, de verb. obligat.* quæ res efficit in his quæ ſunt iuris, rurſus vt diſtinguamus ſimpliciter ſtipulatus ſit filio pater, an poſt mortem ſuam, vel poſt emancipationem filij. Sed & alia ſumitur diſtinctio ex cauſa ſtipulationis nam ſimpliciter filio ſi ſit ſtipulatus ex ea cauſa, ex qua patri adquiri poteſt, patri competit actio ex ſtipulatu, ſi ex ea cauſa ex qua filio adquiri poteſt, veluti ex cauſa caſtrenſis peculij, filio competit vtilis actio. & hæc de filiofamilias. Filio emancipato ſine vlla diſtinctione facti & iuris, vel ſimplicis ſtipulationis, & conceptæ in caſum mortis patris, dicimus per patrem parari vtilem actionem, nam & per auum maternum nepti, *l. Gaius. ſol. mat.* & per patruum, qui patris loco eſt, filio fratris, *l. cum quis §. codicillis, de leg. 3.* & per matrem filio, *l. Publia, in prin. depoſ.* in cuius legis ſpecie ſoli filio datur vtilis depoſiti ex lege depoſitionis à matre dictæ filio, non etiam ceteris filiis coheredibus matris inteſtatæ: non marito, quem in ea ſpecie ponendum eſt de ea re certaſſe cum filio non abſque ratione, quod forte res à matre depoſitæ mariti eſſent propriæ, ſed hoc nó eſt ſatis, vt ſit ei actio depoſiti vtilis, niſi etiã ei nominatim pacta ſit mulier, *l. pen. C. ad exhib.* Ad ſummã vero affectioni, & voto parentum, vel eorum qui parentum locum obtinent erga liberos hoc datur, vt eis parent vtiles actiones, licet eos non habeãt in poteſtate, quod affectioni tamen liberorũ non datur ſimiliter, *l. debitor §. vlt. ad Treb. l. inter §. cum pro ſe. hoc tit.* In ſpecie, *l. Gaius,* duplex redditur ratio, vna ex fauore dotium, altera ex affectione perſonarum, ſed hæc poſterior ſufficeret. His cognitis non erit difficile expedire quæſtionem huius legis. Pater in dote danda pactus & ſtipulatus eſt, mortua in matrimonio filia liberis ſuperſtitibus ex eo matrimonio ſuſceptis, retenta pro eis liberis parte tertia reliquam dotem ſibi reddi, aut poſt mortem ſuam filiis ſuis familiarum fratribus filiæ. poſt mortẽ patris mortua eſt filia ſuperſtitibus liberis, an fratres beſſem dotis ex ſtipulatione petere poſſunt? Dubitationem facit, quod alteri ſtipulamur vel paciſcimur inutiliter, & quod patre ſtipulante filiof. dari vel reddi, non eſt filiof. ex ſtipulatione actio. Verum hic non ſimpliciter ſtipulatus eſt, ſed poſt mortem ſuam, quo tempore filius ſibi acquirere poteſt. ac proinde dabitur ei vtilis actio, vt *l. ſi ita ſup. hoc tit.* Item, & hæc præcipua dubitandi ratio, quod condicio ſtipulationis extiterit, id eſt quod mortua filia fuerit non viuo patre, ſed poſt mortẽ patris. At vis etiam ſtipulationis & poteſtas hæc eſt, vt ſi in matrimonio mortua eſſet viuo patre, dos patri redderetur, vel ſi in matrimonio mortua eſſet mortuo iam patre, filiis (ſic videtur Africanus ſcripſiſſe alioquin mancus) & ideo etiam ſi cõdicio extiterit poſt mortem patris, filiis vtilis eſt actio ex ſtipulatu, ſicut ſi ita ſtipulatus eſſet, Si nauis ex Aſia venerit, mihi aut poſt mortem meam L. Titio, filio ſcilicet vel heredi. nam & hic quamuis poſt mortẽ ſtipulatoris extiterit condicio, L. Titio actio ex ſtipulatu competit. Verba ſtipulationis

A erant ambigua: nam & ita accipi poterant, Si mortua fuerit me viuo, mihi reſtitui, vel ſi morietur antequam mihi reſtituatur, filiis. At verbis Africanus opponit vim. Vis eſt poſita in conſilio atque in mente contrahentium. In illo loco, Illi aut illi, particula Aut ſubdiſiunctio, non diſiunctio eſt. Sed ad aliam veniamus, ea erit *l. 33. ſol. matr.*

Ad L. Quæ dotis 33. ſol. matrim.

QVÆ *dotis nomine certam pecuniam promiſerat, quoſdam adhibuerat qui ſtipularentur partem dotis diſtracto matrimonio ſibi ſolui: ea nulla dote data obierat eodem marito ſuo herede relicto! is damnoſam hereditatem*

B *eius adierat. nihilominus ſtipulatoribus tenebitur. quoniam adeundo hereditatem debitricis, intelligeretur ſecum penſaſſe, nec ad rem pertinere, quod ſoluendo non eſſet hereditas: quando ceteris etiam creditoribus teneatur.*

Responsvm eſt elegans. Mulier marito ſtipulanti dotem promiſit, non dedit, & adhibuit Titium qui ſtipularetur ſoluto matrimonio, partem dotis ſibi ſolui: ea nulla dote data obiit marito herede relicto. damnoſa erat hereditas ac ne ſoluendæ quidem doti ſufficiens: et nihilominus eam maritus adiit, atque ita creditor debitrici heres extitit, debuit enim mulier marito dotem ex ſtipulatione. Quæritur an & ipſe nunc mortua muliere Titio debeat eius dotis partem dimidiam ex altera ſtipulatione? Et videtur non teneri efficaciter, quia tueri ſe poteſt exceptione non numeratæ dotis,

C cum nullam dotem acceperit. At contra Africanus reſpondit, eum teneri, optima ratione, quia adeundo hereditatem debitricis videtur ipſe ſibi dotem ſoluiſſe, aut penſaſſe eam cum hereditate. Confuſio pro ſolutione vel pro penſatione cedit, denique videtur dotem accepiſſe, & conſequenter Titio tenetur, vt eius dotis partem reſtituat. alioquin Titius repelleretur exceptione non numeratæ dotis. Obiicies. Imo non videtur ſibi ſoluiſſe qui adiit eam hereditatem, quæ ſoluendæ doti ſibi debitæ par non eſt. Obiiciam: omnem hereditatem videri eſſe ſoluendo quam heres adiit, *l. libertus, de bon. lib.* qua ratione non tantum Titio tenetur maritus ex ſua promiſſione, ſed etiam omnibus creditoribus hereditatis ex contractu defunctæ in ſolidum: vt vel ſoluat de ſuo, ſi hereditas ſoluendo non

D ſit. & male Accurſius Titio eum teneri quatenus facere poteſt, ceteris in ſolidum: nam illud priuilegium merito honoris cauſa duntaxat datur, ſi conuenietur ab vxore vel herede eius, qui idem eſt propemodum homo, non ſi ab extraneo, etiam ſi de dote reddenda conueniatur, nec mouemur *l. prox. ſup.* in qua primus maritus ideo conuenitur à ſecundo in id quod facere poteſt: quia id tantum promiſit ſecundo, quod debuit vxori. non debuit autem vxori plus quam facere poſſet. Nec *l. ſi maritus infra,* in qua maritus à fiſco conuenitur in id quod facere poteſt, quia confiſcata ſcilicet fuit dos quam maritus debebat vxori, porro non debebat eam vxori ſupra quam ferrent vires ſuarum facultatum. Hic vero Titius ſtipulando ſuum negotium

E geſſit, & ſibi cauit dotem ſolus ſuo nomine, non quod maritus vxori deberet, quia nec quicquam ei deberet in hac ſpecie, & ideo in ſolidum ei actio eſt, non ad modũ facultatum viri. Et quod diximus, eum qui adiit hereditatem non ſoluendo, teneri creditoribus hereditariis vltra vires hereditatis, quod intelligatur locuples hereditas quæ locupletem heredem habet, adnotandum eſt, id non ita ſe habere in legatariis, & fideicommiſſariis: nam his non debetur vltra modum legis Falcidiæ, nec ceſſante Falcidiæ deductione, vltra vires hereditatis, *l. 1. §. denique ad Trebel.* Adnotande etiam noua diſtinctio Iuſtiniani, vt ſi non fecerit inuentarium heres teneatur creditoribus, imo & legatariis in ſoli-

Digitized by Google

dum, non deducta Falcidia, noo deducto ære alieno, non æſtimatis viribus bereditatis, quia præſumitur ſuppreſſiſſe pletaque, quibus idonea redderetur hereditas, quæ dicitur noo idonea. Sin autem fecerit inuentarium, vt non teneatur legatariis, imo nec creditoribus hereditariis ſupra vires hereditatis. Et hæc ſufficerent ad baoc legem. oiſi appeteret etiam animus pleniùs aliquanto tractare de eo, qui nihil dat vel promittit io dotem, adhibetur tamen à muliere quæ dat, vel promittit dotem, vt eam ſtipuletur reddi ſibi diſtracto matrimonio: & de confuſione ſiue aditione hereditatis, quatenus pro ſolutione cedat. Quod ad primum attinet, adhibetur quis vel vt maodatarios, vel vt donatarios, vel vt creditor mulieris. Si vt mandatarios, & agat ea ſtipulatu cum marito, quem heredem reliquit mulier, repelletur exceptione illa vulgari, Dolo facis qui petis quod moa mihi reſtituturus es. Si vt donatarius, vel vt creditor mulieris vt hæc creditori ſcilicet adhibitio cederet pro ſatisfactiooe, recte agit ex ſtipulatu, & ita ponere nos conuenit ſpeciem in hac lege. & ſi quidem ponas in donatario, conſeqoenter pooes fuiſſe donatarium inter viuos, quia in omnem caſum ſtipulatus proponitur. Si enim in caſum mortis mulieris tantum, eſſet douatarius cauſa mortis, & poſſet donatio reuocari pœnitentia, & à donatario fideicommiſſum relinqui, *l. Seia, de do. prel. l. 2. C. de in. dot.* quod aliter ſe haber io donatiooe inter viuos. Poſſet etiam mandatum reuocari, ſi vt mandatarius adhiberetur, & à mandatario debitore fideicommiſſum relinqui ea Conſtitutione D. Pij. & de his qui quaſi mandatarij adhibeotur accipienda eſt, *l. mulier § vlt. de in. dot.* & *l. cum quis § nuptura, de leg. 3.* & reuocato quidem maodato, ſi modo id liqueret, multo magis ſtipulator repelleretur exceptione doli mali, qui & non reuocato mandato repellitur, reuocata item donatiooe cauſa mortis, ſed non etiam ea non reuocata. Quod ad alterum attinet de co fuſione, dicitur ea pro cõpenſatione, vel pro ſolutione cedere hoc loco, & *l. ſi ei cui vendidi § pen. de euict. l. ſi id quod, de lib. leg. l. debitori, l. Granius, de fideiuſſ. l. Stichum § aditio, de ſolut.* atque ita ſolutione videtur perimi obligatio, quę dicitur perimi confuſione. quinimo ſi nihil ſit quod confundas, vt ſi nulla ſit actio, nulla obligatio ciuilis, ſed naturalis taotum, tamen aditio hereditatis pro ſolutione cedit, id eſt, videtur ipſe beres ſibi ſoluiſſe, quod ei defunctus iure naturali debuit, oon ciuili, *d. § aditio.* Confuſio contingit per aditionem, ſed eo caſo etiam aditio ſola ſioe confuſiooe pro ſolutione eſt. Neque tamen per omnia confuſio vim & effectum ſolutionis habet. Solutio tollit etiam obligationem pignoris. Confuſio tollit omnem obligatiooem perſooalem, non rei tantum, ſed etiam fideiuſſoris, & mandatoris, alioquin fideioſſor eidem pro eodem ipſo eſſet obligatus, quod eſt abſurdum, realem non tollit, qoalis eſt pigooris obligatio, *l. debitor, ad Trebel.* hæc enim non aliter coufunditur, quã ſi eius rei quæ pignori data eſt creditor domioinm obtineat, *l. pen. de exc. rei iudic.* & ita licet adeunte fideiuſſore hereditatem rei principalis, vel contra confundatur obligario fideiuſſoris, sam primi quaſi ſecundi, id eſt, eius quem dedit primus, pignus tamen quod is dedit maoet, *l. cum quis § vlt. de ſolut.* & obligatio igitur naturalis propter pignus: nec definitio *l. in omnibus, de ſol.* vera eſt in coofuſiooe. Noo eſt etiam vera io eo qoi liberatus eſt culpa creditoris, *l. ſeruum quem, de pign. l. qui occidit ſup. ad leg. Aquil.* At rurſus ſi ſoluerit vnus ex reis debendi, alter liberatur, *l. 2. de duob. reis.* Si tamen vni ex reis debeodi creditor heres extiterit, alter non liberatur, quia confoſione perſona tantum obligationi eximitur non res omnis ſoluitur, *l. Granius, de fidei iuſſor.* Item ſolutio fideiuſſoris liberat reum à creditore, ſi fideiuſſor creditori, vel contra creditor fideiuſ-

A ſori heres extiterit, fideiuſſor ſolus liberatur oon reus, *d. l. Granius § quod ſi creditor, l. heres § vlt. eod. tit. l. in omnibus, de ſolut.* nec eoim alia ratiooe liberatur qoam quod qui erat fideiuſſor, hoc genere fiat creditor: ſicus è contrario ſi reo fideioſſor heres extiterit, vel contra non alia ratione deſinit eſſe fideiuſſor, quam qnod fiat reus principalis, *l. debitori, l. generaliter, de fideiuſſ. l. debitor, de ſeparat.* & vtrobique maior obligatio tollit minorem. maior autem & plenior ſemper intelligitur obligatio rei principalis, ſiue is ſit reus debendi, ſiue credendi, ſi modo iure ciuili conſiſtat noo naturali ſolo. Et hæc omnia eodem libro tractaſſe Africanum conſtat ex *d. l. heres, & leg. cum quis*: quæ ioſcrius explicabuntur. B Nunc ſatis erit ea his breuiter intellexiſſe, quantum diſtet confuſio à ſolutiooe, quamque id qnod redigitur ad ſimilitudioem alterius, non per omnia ſit ei ſimile. Sequitur ex ordine quæſtio *l. 40. de adq. rer. dom.* cuius hæc ſunt verba:

Ad L. Quæſitum eſt 40. de adq. rer dom.

QVÆSITVM *eſt, ſi is cui liber homo bona fide ſeruiret deceſſerit, eique is heres extiterit, qui liberum eum eſſe ſciat: an aliquid per eum adquirat? non eſſe aie, vt hic bona fide poſſeſſor videatur, quando ſciens liberum poſſidere cœperit. quia & ſi fundum ſuum quis legauerit, heres quo eum legatum eſſe ſciat, proculdubio fructus ex eo ſuos non faciet, & multo magis ſi teſtator eum alienum bona fide emptum poſſedit,* C *& circa ſeruorum igitur operam ac miniſterium eandem rationem ſequendam: vt ſiue proprij, ſiue alieni, vel legati, vel manumiſſi teſtamento fuerint: nihil per eos heredibus, qui modo eorum id non ignorarent, adquiratur. etenim ſimul hæc fere cedere, vt quo caſu fructus prædiorum conſumptos ſuos faciat bona fide poſſeſſor, eodem per ſeruum ex opera & ex re ipſius ei adquiratur.*

HVIVS legis quæſtio pertinet ad id quod vulgo dicitur, bonæ fidei poſſeſſorem facere fructus ſuos, quod de conſomptis eſſe accipieodum hæc lex demonſtrat in fine, & *§. ſi quis à non domino, Inſt. de rer. diuiſ. l. 4. § lana, de vſurp. & vſuc.* Perceptio enim ſtatim inchoat, conſumptio conſummat adquiſitionem fructuum: & facti quidem fructus interim bonæ fidei D poſſeſſoris intelliguntur perceptiooe ſola, abſolute, oon niſi conſumptione. Quod vero ſtatim atque percepti ſuot eius fiant pleno iure, vt adiicit *l. in pecudum. de vſur.* eo demonſtratur non eſſe neceſſariam vſucapionem quæ plenum ius tribuat, *l. 17. in fi. de rei vind.* At ſane ſi conſumpti non ſint vindicabuntur, vel in rei vindicationem venient officio iudicis. Idem vero *§. ſi quis à non domino* demonſtrat ſuperiorem regulam eſſe accipiendam de fructibus, qui facto & opera bonæ fidei poſſeſſoris peruenerunt, quoniam fructus quos percepit bona fide poſſeſſor, eius eſſe ait pro cultura & cura, oaturali ratione, vt qoi ſementem fecit bona fide, & metat: quanquam & ſi alius ſementem fecerit, bonæ fidei poſſeſſor quos percepit fructus ſuos faciat: licet eos oon ſeuerit ipſe, eo ſcilicet iure E quo ſata cedunt ſolo, & quia ſi ad fructuarium pertinent froctus à quolibet ſati, quod eſt minus probabile, propterea quod minus iuris habet in percipiendis fructibus quam bonæ fidei poſſeſſor, & ad bonæ fidei poſſeſſorem igitur, *l. qui ſcit §. de vſur.* Qui autem ſua ſponte proueniunt fructus ſine ſemine & ſine opera aut cultura poſſeſſoris, eos bonæ fidei poſſeſſor ſoos noo facit, *l. fructus, eod.* quia re euicta & ipſi reſtituuntur, licet conſumpti ſint. Dicitur quidem io *l. bona fidei, hoc tit.* bonæ fidei poſſeſſorem omnes fructus ſuos facere interim etiam eos qui natura proueniunt. ſed aliud eſt interim ſuos fructos facere, alius ſuos facere abſolute. Quos interim ſuos facit, re euicta reſtituit: nam interim, id eſt, quandiu res non euincitur. Quos ab-

ſolutè

ſolute, hi in reſtitutionem non veniunt. Eſt præterea accipienda ſuperior regula de fructibos perceptis ante litem conteſtatam: nam poſt litem conteſtatam percepti veniunt officio iudicis, licet conſumpti ſint, §. 1. *Inſt. de offic. iud. l. certum, C. de rei vind.* Ad hæc quæritur, an ea eo etiam tempore bonæ fidei poſſeſſor fructus ſuos faciat, id eſt, an retro intelligatur ſuos feciſſe quos conſumpſit, ex quo cognouit rem eſſe alienam. forſitan ſuperueniens hæc ſcientia rei alienæ non eſt mala fides, vt in *l. & generaliter, de nox. act.* habuimus ſcientiam rei alienæ non ſtatim eſſe fidem malam. Sed placet ex tempore quo ſciuit rem eſſe alienam eum mala fide poſſidere: nam & hoc ſimul ſciuit ſe eſſe poſſeſſorem iniuſtum, & conſequenter ab eo tempore fructus eius non eſſe, fructuum enim adquiſitio proficiſcitur ea fide bona. & vt oſtendit *l. bona fidei §. 1. hoc tit.* longe alia ratio eſt vſucapionis, alia poſſeſſionis: nam vſucapio quæ ex lege proficiſcitur, magis quam ex facto noſtro, aut detentione, non interrompitur etiam ſi ſuperuenerit mala fides: poſſeſſio interrumpitur, & quæ bonæ fidei erat, fit malæ fidei, aut certe nulla poſſeſſio: & nulla quidem ſi liberum hominem quem bona fide poſſidebam reſciero eſſe liberum, quoniam liberi hominis poſſeſſio nulla eſſe intelligitur apud eum qui ſcit illum aſſe liberum, quia & hoc ſimul ſcit poſſideri eum non poſſe, *l. ſi ſeruus teſtamento, de ſtip. ſer. l. pen. de reb. cred.* Si igitur malæ fidei poſſeſſor fit, qui poſtea cognouit rem eſſe alienam, ſequitur ex eo tempore fructus eius non eſſe, licet eos ſeuerit ipſe. Neque vero mirum ſi non cenſeatur eodem iure vſucapio, & poſſeſſio, dominij adquiſitio, & fructuum adquiſitio. illa ex iure venit, id eſt, 12. tab. & procedit iure ipſo ſi initium habuerit iuſtum, hæc ex facto, id eſt, poſſeſſione bonæ fidei, quæ niſi perſeuerat, non eſt etiam quod duret fructuum vtilitas, & ita nonnunquam euenit vt rem bona fide poſſeſſor non poſſit vſucapere, qui tamen ex ea perceptus fructus ſuos faciet, *d. l. bona fidei.* & eleganter *l. 2. pro empt. Separata,* inquit, *eſt cauſa poſſeſſionis & vſucapionis:* nam quod poſſideo, non vſucapio etiam ſtatim. Quod vero diximus de fructibus, idem Vlpianus in *l. qui bona §. 1. hoc tit.* ſtatuit de his quæ ex re bonæ fidei poſſeſſoris, vel ex operis ſuis adquirunt ſerui alieni, aut liberi homines bona fide poſſeſſi. ea enim adquirunt poſſeſſori quamdiu perſeuerat bona fides, non etiam poſteaquam is cognouit hominem eſſe alienum, aut liberum: quia tunc cœpit eſſe iniuſtus, & malæ fidei poſſeſſor, vt & D. Auguſtinus quodam loco ſcribit, libro de fide & operibus. In eo igitur ſunt ſpectanda ſingula momenta, nec ſatis eſt initium cœpiſſe à fide bona eademque ſententia eſt Africani hoc loco. ſed quæſtionem ponit in herede bonæ fidei poſſeſſoris, in quo non eſt abſimilis ratio dubitandi: nam vt bona fides quæ in me fuit initio, videtur & mihi in poſterum prodeſſe debere, ſic etiam bona fides defuncti, heredi. & ſane ad vſucapionem prodeſt, ſed non etiam ad poſſeſſionem, vt videatur & ipſe bona fide poſſidere quod defunctus poſſedit bona fide, licet ipſe in mala fide verſetur, atque adeo vt fructus ſuos faciat, vel adquirat ea re ſua, vel ex opera ſerui alieni, aut liberi hominis quem defunctus bona fide poſſedit: nec enim ita ſe res habet. & hoc quidem initio ponit Africanus in libero homine, quem defunctus bona fide poſſedit, heres mala, vt nihil per eum adquirat heres. Cetera quæ ſcribit non ſunt de libero homine, ſed de fundo defuncti proprio, vel alieno bona fide poſſeſſo, vel de ſeruo æque proprio vel alieno. eandem tamen in eis rationem ſequimur, quam in li-

A bero homine: nam ſi fundum proprium teſtator legauerit, & heres eum legatum eſſe ſciat, heredi poſſeſſio defuncti iuſta nihil prodeſt nec enim fructus quos percepit ea fundo legato, quoſque conſumpſit ſuos fecit, ſed ex die aditæ hereditatis legatarij fuiſſe creduntur. parique ratione ſi defunctus fundum alienum bona fide poſſedit, heres mala, heres non adquirit ſibi fructus quos ex eo percepit. Non pono ſpeciem in alieno vt in proprio, quia alieni fundi quem defunctus bona fide poſſidet nullum legatum eſt. Quod vero in fundo, ſequitur idem obtinere in ſeruo: nam ſi proprium legauero vel teſtamento directo manumiſero, & heres eum legatum aut liberum eſſe ſciat, nihil per eum adquirit. ſi alienum

B bona fide poſſedero, & heres non ignoret eſſe alienum, nihil etiam per eum adquirit. & hic etiam non potes ponere ſeruum alienum fuiſſe legatum aut manumiſſum: nam libertas aut legatum quod datur bona fide poſſeſſo, nullum eſt: & hæc verba Africani, *Vel legati vel manumiſſi,* referenda ſunt tantum ad proprios. Et randem ad extremum ex his Africanus concludit. Quo caſu bonæ fidei poſſeſſor fructus prædiorum conſumptos ſuos facit, eo etiam per hominem alienum ei adquiri, ex duabus cauſis iure receptis, puta ex opera & miniſterio hominis, & ex pecunia ſua: & retro, quo caſu fructus non adquiruntur, nec illa ei adquiri. & ſimilis comparatio fructuum & eorum quæ per homines bona fide poſſeſſos, ex illis cauſis adquiruntur fit ſemel atque ite-

C rum à Iuliano in *d. l. qui ſcit.* Et Iulianus ait fructibus ea propius accedere, id eſt fructibus eſſe ſimilia eiſdemque iuris regulis conſiſtere. Africanus eadem ſententia, ſimul hæc fere cedere, id eſt, ſimul hæc fere vadere, commeare, concurrere, conuenire fructus prædiorum, & acquiſitiones ſeruorum bona fide poſſeſſorum: qui quidem hoc libro tractaſſe videtur: quæ etiam Iulianus eiuſdem numeri lib. Digeſtorum *d. l. qui ſcit,* vt ſane vix fieri poſſit vt pugnent inuicem, & tamen ſolet huic legi ac ſimilibus opponi *d. l. qui ſcit §. vlt.* eo quod dicat bonæ fidei poſſeſſorem fructus ſuos facere, & adquirere ex opera ſeruorum, & ex re ſua per ſeruos eoſdem et-

D iam poſteaquam cognouit rem eſſe alienam, ſed nihil eſt facilius. Interim acquirit, id eſt, quamdiu res non euincitur: abſolute & perfecte non adquirit, ſicut fructus qui ſine opera hominis naſcuntur, bonæ fidei poſſeſſor interim acquirit, non abſolute, & alios quoque interim antequam conſumpſerit, abſolute non antequam conſumpſerit: vt cui creditur aliena pecunia, interim pecuniam ſuam facit, & eſt ſpecies ſpeſva mutui, abſolute poſteaquam pecuniam conſumpſit. Conſumptio conciliat adquiſitionem quæ non fuerat ante perfecta. Ideo autem rem hanc temperat Africanus hoc verbo, Fere, quod non ſemper ita ſimul cedant fructus prædiorum & adquiſitiones ſeruorum. Ex re donata coniunx fructus ſuos facit ſerendo coactos, quia in fructibus & in vſuris

E licita donatio eſt, *l. fructus, de vſur.* atque ita euenit, vt malæ fidei poſſeſſor fructus ſuos faciat, quia ſcilicet non vt rei, ita fructuum eſt malæ fidei poſſeſſor. At per ſeruum donatum ea re ſua non adquirit, quia hoc domini tantum aut bonæ fidei poſſeſſoris ius eſt, nec eſt in eo licita donatio, quod poſſet ſupra modum excedere, *l. per ſeruum donatum, hoc tit. l. de fructibus, l. ſi vxor, de don. inter vir. & vx.* Adquirit tamen meo iudicio ex operis ſerui: quia operæ hominis ſunt in fructu, & fructus in operis. Item poſt litem conteſtatam veniunt fructus quos bonæ fidei poſſeſſor interea percepit, vt diximus ſupra. at non veniunt forte ea quæ per ſeruum de quo cum eo agitur ex re ſua quæſiuit, quia ea

tantum *l. præterea, de rei vind.* venire ait quæ non ex re ſua quæſiuit. Quæ ex operis, fateor venire ſuperiori ratione. Alias vero ſimul hæc cedunt vt qui fructus ſuos facit, vel non facit, & adquirat vel non adquirat per ſeruum ex re ſua, nec male quod dixerit Africanus, Simul, ex eo Ioannes fieri poſſe propoſitionem hypotheticam: nam ex quibus illa conficitur ea ſimul eunt, ſi modo fiat per condicionem ſiue connexionem, hoc modo, Si dies eſt, lux eſt. alia enim eſt ratio hypotheticæ diſiunctiuæ. Sequuntur quæſtiones quatuor de poſſeſsione in *l. 40. tit. ſeq.* Prima, quæritur, an interpelletur poſſeſsio eius quem ſeruus ſuus ex fundo deiecit quem poſsidebar, de qua hæc ſunt Africani verba:

Ad L. Si de eo fundo 40. de adq. poſſ.

SI de eo fundo quem cum poſſiderem, pignori tibi dedi, ſeruus tuus te deiiciat, adhuc te poſſidere ait, quoniam nihilominus per ipſum ſeruum poſſeſſionem retineas.

Si te alius deiecisſet, deſineres poſsidere. Vis enim poſſeſsionem adimit. Et poſsideret is qui te deiecit, ſi apprehendiſſet poſſeſsionem, aut certe poſſeſsio vacaret, *l. 4. §. ſi tu me vi. tit. ſeq.* Si ſeruus me meus deiecerit, non deſino poſsidere, imo eandem poſſeſsionem quam poſsedi antequam deiiceret, videor per ſeruum retinere: & male Acc. ex hoc loco colligit, per ſeruum inuitum retineri poſseſsionem iniuſtam: nec enim eam retineo quam inuaſit ſeruus, quæ nulla eſt, ſed continuo meam. & eleganter *l. non ſolum §. ſi rem, tit. ſeq.* Seruum dominum ſuum poſseſsione non ſubuertere: quod ita *l. rem quæ, hoc tit.* Seruum domini poſſeſsionem non interuertere, & notandus vſus vocabulorum iuris. Interuertitur poſseſsio domino, Subuertitur dominus poſſeſsione. Hanc vero quæſtionem Africanus ponit in creditore, qui deiectus eſt per ſeruum ſuum de poſſeſſione fundi pignerati, vt intelligatur an hoc modo interpelletur vſucapio debitoris Finge enim pigneratum fundum alienum, quem cœperat vſucapere debitor. Pignus proprie poſſidet creditor, non debitor, quia eo animo pignus debitor tradidit vt poſseſſionem dimitteret, *l. per ſeruum, in princ. ſupra tit. prox. l. cum & ſortis §. vlt. de pign. act.* Sed ad vnam cauſam intelligitur etiam debitor poſſidere per creditorem, id eſt, ad vſucapionem, vt eam ſcilicet impleat, *l. 1. § per ſeruum corporaliter, l. qui pignoris, hoc tit. l. ſerui nomine, tit. ſeq.* Quandiu enim poſſidet creditor, & ipſe licet re vera non poſſideat, intelligitur poſſidere, vt vſucapiat, *l. non ſolum §. qui pignori, tit. ſeq.* At interrupta poſſeſſione creditoris, debitoris etiam vſucapio interrumptitur: namque vſucapio continuationem poſſeſſionis exigit, vel in eo qui cœpit vſucapere, vel in eo per quem vtilitatis cauſa, benigna ratione fingitur poſſidere, & inde quæritur an interpelletur poſſeſſio creditoris, quem ſeruus ſuus deiecit de poſſeſſione fundi pignerati. nam ſi deſinit poſſidere creditor, & debitor igitur, ac conſequenter interrumpitur vſucapio. Sed reſpondetur vt ſupra diximus, non interpellari poſſeſſionem. Secunda quæſtio hæc eſt, an interpelletur poſseſſio morte coloni vel colono diſcedente de poſseſſione, quæ definitur his verbis:

Si forte colonus, per quem dominus poſſideret, deceſſiſſet, propter vtilitatem receptum eſt, vt per colonum poſſeſſio & retineretur, & continuaretur: quo mortuo, non ſtatim dicendum eam interpellari, ſed tunc demum cum dominus poſſeſſionem adipiſci neglexerit. aliud exiſtimandum ait, ſi colonus ſponte poſſeſſione diſceſſerit, ſed hæc ita eſſe
A *vera, ſi nemo extraneus eam rem interim poſſederit, ſed ſemper in hereditate coloni manſerit.*

Fundum meum poſſideo per colonum. Colonus igitur poſſidet mihi, non ſibi, *l. 1. C. com. de vſuc.* Inde quæritur colono mortuo, per quem fundum poſſidebam, an interpelletur poſseſſio, an interpelletur vſucapio. nam ſi deſiit eſſe is per quem poſſidebam, & ego videor deſiiſſe poſſidere. Sed vtilitatis cauſa, quæ in cauſis poſseſſionum extorſit & alia pleraque ſingularia æquitatis benignitate, receptum eſſe ait, vt per colonum poſſeſſionem retineam, & continuem perinde atque ſi per meipſum poſſiderem: & quemadmodum morte mea non interpellatur vſuca-
B pio, *l. cœptam, l. iuſto §. nondum, tit. ſeq.* vt etiam non interpelletur morte coloni, per quem poſſidebam. ſed hoc ita procedit, ſi alius eam poſseſſionem non apprehenderit, *l. peregre § vlt. hoc tit. l. 1. §. quod ſeruus, de vi & de vi arm.* & ſi ipſe eam adipiſci non negligam, id eſt, ſi nolim eam deſerere, quia alterius ingreſſus adimit mihi poſſeſſionem, non mors coloni ſola: & quia animus quoque mihi meus altero caſu adimit poſſeſſionem, quam ante deſieram corpore coloni retinere. At inde ſequitur alia quæſtio, an idem ſit ſtatuendum ſi colonus ſponte poſſeſſione diſceſſerit animo ſcilicet deſerendæ poſſeſſionis, & videtur Africanus ludere in his nominibus, deceſſerit & diſceſſerit, vt *l. 3. § quod ſeruus, ſup. hoc tit.* inter quæ etiam Sabiniani ſtatuebant eſſe diſcrimen. Si colonus vita deceſſerit, non inter-
C pellatur poſſeſſio. Si colonus poſſeſſione diſceſſerit, Proculus etiam exiſtimabat non interpellari poſſeſſionem, *l. cum quis, de dolo.* Sabinus contra. nec alia ratione Pomponius ad Sabinum *l. ſi colonus, hoc tit.* Si colonus, inquit, non animo deſerendæ poſſeſſionis: quam quod ſi animo deſerendæ poſſeſſionis, Sabinus exiſtimaret poſſeſſionem amitti. & ita ex Iuliano, qui Sabinianus fuit, Africanus hoc loco, aliud eſſe exiſtimandum, id eſt poſſeſſionem interpellari, ſi colonus ſponte poſſeſſione diſceſſerit. Quidam perperam, Idem eſſe exiſtimandum, quod eſt ex ſententia Proculi, quæ hodie à Iuſtiniano comprobata eſt, *l. vlt. C. ad adq. poſ.* non ex ſententia Iuliani, cuius diſciplinam ſequitur Africanus. Omnino igitur legendum
D hic eſt, *Aliud*, non *Idem*, & ſupra, *Continuaretur*, non vt Flor. *contineretur*, quod continuatio ſit in vſucapione neceſſaria, de qua interpellanda agitur hoc loco. Poſtrema verba, Sed hæc ita eſſe vera: referenda ſunt ad priorem ſpeciem, ſi colonus deceſſerit, non ad poſteriorem, ſi diſceſſerit. Sed de tertia quæſtione iam quid ſcribat videamus.

Seruum tuum à Titio bona fide emi, & traditum poſſedi, deinde cum comperiſſem tuum eſſe, ne eum peteres, celare cœpi: non ideo magis hoc tempore clam poſſidere videri me ait, nam retro quoque, ſi ſciens tuum ſeruum non à domino emerim, & cum clam tum poſſidere cœpiſſem, poſtea certiorem te fecerim: non ideo deſinere me clam poſſidere.

E Quæſtio eſt, an qui emit ſeruum & traditum poſſedit initio bona fide, ſi poſtea cognouerit eſſe alienum, & eum celare cœperit ne à domino vindicaretur, clam poſſidere videatur. Bene, qui emit & traditum poſſedit: nam in emptione venditione: duobus temporibus exigitur bona fides, contractus & traditionis ex Sabinianorum, atque adeo ex Iuliani ſiue Africani ſententia, vt diximus in *l. ſi aliena, tit. ſeq.* Celare autem, quo verbo vtitur idem Africanus, eſt poſſe certiorem facere dominum, & non facere: qua ex re ſolet contrahi clandeſtina poſſeſſio, non ſi non potuit facere certiorem. Vetus enim eſt verbum Pythagoræ, *δύναμις ἀνάγκης ἐγγὺς ναίει*, quod id demum debeamus facere quod poſſumus. nihil vero refert dixeris, celare rem, ce-

lare dominum, celare ſe. At præterea ſciendum eſt, effectum & finem huius quæſtionis eſſe duplicem, quod qui clam poſſidet non vſucapit, quia titulo caret, & fide bona, quia iniuſta cauſa eſt, vt ait *l. 7. § inter. com. diuid.* & quod tenetur etiam interdicto de clandeſtina poſſeſſione. Eſt quoddam interdictum de clandeſtina poſſeſſione, vt eam reſtituat ei à quo clam poſſidet qui clam occupauit. ſicut de vi erepta poſſeſſione, & de precaria, quibus modis tribus mala fide poſſidemus, & in hoc comparata denique ſunt hæc tria interdicta, vt poſſeſſionem reſtituat is, quo cum agitur quam ab actore clam aut vi aut precario poſſidet, *d. l. 7. § Iulianus.* Reſpondet autem ad quæſtionem propoſitam Africanus, eum qui initio poſſedit bona fide, non clam, non ideo poſtea clam poſſidere quod cognouerit rem eſſe alienam, & ſe celauerit, quia ſcilicet non ratio obtinendæ poſſeſſionis, ſed origo naniſcendæ exquirenda eſt, vt eleganter Vlp. ait in *l. clam. hoc tit.* Tenemus & naniſcimur primum, deinde obtinemus. Sed nun refert qua ratione obtineamus, ſi modo tenuerimus bona, niſi quod ad fructus adquirendus attinet, vt diximus in *l. 40. ſupra, tit. prox.* & ita è contrario qui clam cœpit poſſidere, non purgat vitium ſi poſtea certiorem fecerit dominum, ſed intelligitur ſemper poſſidere clam, & ad ſummam. Quale eſt initium poſſeſſionis ſiue iuſtum ſiue iniuſtum, talis & poſſeſſio eſt omnis, quantum ad vſucapionem pertinet & interdictum. Retro hoc loco id eſt è conuerſo, vt *l. heres §. retro, de fideiuſſ. l. in facto, de cond. & dem.* & aliis pleriſque locis iuris aliiſque auctoribus, maxime Quintiliano. Verum huic legi opponitur, *l. pen. pro ſuo:* quæ oſtendit clam poſſideri partum ab eo qui matrem furtiuam bona fide emit, & poſſedit partus tempore, ſi poſt editum partum ſcierit eſſe furtiuam & ſe celauerit. Quod recte dixeris eſſe ſingulare in partu ancillæ furtiuæ: nam cum non poſſet ancilla furtiua ab vllo poſſeſſore vſucapi ex 12. tab. & lege Atinia, vix admiſſum eſt partum ancillæ furtiuæ vſucapi poſſe, aut certe admiſſum non ſine varia & multiplici diſtinctione. & inde proditum eſt, partum ancillæ furtiuæ non poſſe vſucapi, niſi conceptionis, & editionis tempore ignorauerit emptor ancillam eſſe furtiuam, *l. 4. § ſi antequam, l. non ſolum, in princ. tit. ſeq.* cum tamen alias ſi ancilla non fuerit furtiua bonam fidem interueniſſe ſufficiat conceptionis tempore, *l. iuſta §. & ſi poſſeſſionis. eod. tit.* Et ita partum ancillæ furtiuæ clam poſſidere videtur, nec vſucapere poteſt, qui poſt editionem cognouit matrem eſſe furtiuam, & certiorare dominum potuit nec certiorauit, *d. l. pen.* licet alias qui non clam cœpit poſſidere, poſtea non poſſit videri clam poſſidere. Quid ergo ex his tandem? Ægre admitti vſucapionem partus ancillæ furtiuæ, ſtrictius accipi vſucapionem partus, cuius mater ob furti vitium non potuit vſucapi. Vltima quæſtio eſt etiam de clandeſtina poſſeſſione. Verba Africani hæc ſunt:

Si ſeruum meum bonæ fidei emptori clam abduxerim, reſpondit, non videri me clam poſſidere: quia neque precarij rogatione neque conductione ſuæ rei dominum teneri, & non poſſe cauſam clandeſtinæ poſſeſſionis ab his duabus cauſis ſeparari.

SERVVM meum bonæ fidei emptori clam abduxi, an videor clam poſſidere? minime: nam abduxi quidem eum clam, ſed non habeo clam. Quid eſt clam habere, clam poſſidere? Celare rem ne eam petat qui petere poteſt, *§. prox. ſup.* vel celare rem metu vindicationis, aut Publicianæ actionis, ego vero hic non metuo ne bonæ fidei emptor agat Publiciana, quia repellere agentem poſſum exceptione iuſti dominij, *l. pen. de Pub. in rem act.* ideoque ſeruum quem abduxi clam poſſideo pro meo, non clam quaſi pro poſſeſſore. Pro ſuo poſſeſſionis iuſta cauſa eſt. Clandeſtinæ iniuſta, atque ita *l. pen. pro ſuo*, pro ſuo poſſeſſioni opponitur clandeſtina. Id vero comprobat Africanus hac ratione, quia & ſi rem meam precario rogauero, rogaui quidem precario, non tamen poſſideo precario, ſed pro meo, *l. in rebus §. pen. de prec.* & ſimiliter ſi rem meam conduxero, conduxi quidem, non tamen poſſideo pro conducto, ſed pro meo, *l. ei à quo. tit. ſeq.* & vt his caſibus non teneor ex locato, vel interdicto de precario, ita nec in propoſito teneor interdicto de clandeſtina poſſeſſione. nec enim poteſt reddi idonea ratio diuerſitatis, inter clandeſtinam poſſeſſionem, & precariam, vel conductitiam. An vero vtar eadem comparatione hoc modo? Rei meæ precario, & conductione teneor ſi poſſeſſionis ſolius precario rogandæ, vel conducendæ animus interueniat, non proprietatis, *l. ſi aliquam, hoc tit.* Ergo ſi rem meam clam abduxero poſſeſſionis ſolius gratia, quæ erat apud bonæ fidei emptorem, teneor interdicto de clandeſtina poſſeſſione vt ei reſtituam poſſeſſionem, quia eam retinere potuit per interdictum vti poſſidetis, etiam aduerſus me, quia à me vi, aut clam, aut precario non poſſidebat, quamuis non eſſet in cauſa proprietatis ſuperior futurus. Sed hac in re, meo iudicio, ſeparanda eſt cauſa clandeſtinæ poſſeſſionis, à ceteris duabus, & etiamſi poſueris clam me abduxiſſe ſeruum ſolius poſſeſſionis gratia, non teneor interdicto de clandeſtina poſſeſſione ex Sabinianorum ſiue Caſſianorum ſententia, quæ obtinuit. fuit enim hac de re diſputatum. & ratio hæc eſt, quia ſemper præſumitur rem me abducere voluiſſe non poſſeſſionem ſolam, nam vnde apparere poſſet me ſolius poſſeſſionis abducendæ animum habuiſſe niſi ex meipſo, quia hanc rem geſſi ſolus, qui vtique ne tenear interdicto ſemper dicam me rem abducere voluiſſe, non poſſeſſionem ſolam. Precarium & conductio contrahitur cum alio, & ex animo vtriuſque, ex contractus formula facile iudicatur poſſeſſionis ſolius gratia habitus inter eos contractus fuerit, an etiam rei, vt priore caſu tenear ex contractu, poſteriore non item. & hoc quod dico de clam abducta re mea bonæ fidei emptori, vt propter eam nunquam tenear interdicto de clandeſtina poſſeſſione, euidentius apparet, ex eo quod poteſt ea res vſucapi, quæ non poſſet ſi interdicto de clandeſtina poſſeſſione eſſem reſtituturus poſſeſſionem, *l. 4. §. ſi rem, tit. ſeq. l. ſi rem, pro empt.* Et longe alia ratio eſt, ſi te vi deiecero de poſſeſſione rei meæ, quia hoc genere capio poſſeſſionem ſolam, atque ideo teneor interdicto, Vnde vi, nec ea res vſucapi poteſt, *d. l. 4. §. ſi dominus*, nec videor pro meo poſſidere rem meam quam per vim eripui malo errore, & inciuiliter, ſed pro poſſeſſore ſemper, vt prædo, non vt dominus. & ſi eadem eſſet ratio clandeſtinæ, & vi ereptæ poſſeſſionis, coniunxiſſet proculdubio has tres Africanus, vi ereptam, clandeſtinam, precariam, quæ ſolent etiam ſimul cedere plerumque, & notari coniunctim his verbis, vi, clam, precario, potius quam omiſſa vi, precarium & conductionem cum abductione facta clam ſuo poſſeſſione clandeſtina. Reſtat hæc quæſtio, an qui clam abduxit ſeruum ſuum, teneatur furti: Clam eſt furtiue, *l. clam, hoc tit.* & furtum fit clam & obſcure & plerumque nocte, *l. 1. de furt.* qua de cauſa Homerus, ὀμίχλην κλέπτῃ νυκτὸς ἀμείνω, & Euripides, κλεπτῶν ἡ νύξ, ἡ δ' ἀληθείας τὸ φῶς. Non omne tamen quod fit vel occupatur furtiue, furtum eſt. Ariſtoteles in Rhet. οὐ πάντως εἰ λάθρα ἔλαβεν, ἔκλεψεν, ἀλλ' εἰ ἐπὶ βλάβῃ ἔλαβεν, καὶ σφετερισμῷ ἑαυτοῦ. Furtiue ingredior poſſeſſionem fundi, nec tamen furtum eſt. Furtim cædo arbores alienas, nec tamen furtum eſt ſemper, *l. furtim, arb. fur. caſ.* Furor lapidem terminalem ſine furto, in *l. 2. de ter. mo.* Et in hac quæſtione quidem ſi intereſt aduerſarij honeſta ex cauſa rem non abduci, vel abripi, vt ſi bonæ fidei emptor fuerit, ſi creditor pignorati-

tius, tenetur furti, vel vi bon. raptorum qui rem ſuam abduxit, vel rapuit, vel condictione incerti, *l. cum ex § vlt. de furt.* Si non interſit, vt ſi ſit donatarius bonæ fidei aut commodatarius, non tenetur, *l. qui iniuria §. vlt. l. ſi is qui rem commodaſſet, eod. tit. l. 21. Commod.* Item ſi non ignorauero mihi non licere, rem meam vi, aut clam abducere, teneor furti. Si ignorauero, non teneor, quia dolo careo, & furtum aut rapina non fit ſine dolo malo, *§. 1. Inſt. vi bon. rap.* Secundum quem eſt accipiendus §. *hac actione is demum l. 2. inf. eod.* Sequitur *l. 11. pro emptore.*

Ad L. Quod vulgo 11. pro empt.

QVOD *vulgo traditum eſt, eum qui exiſtimat ſe quid emiſſe, nec emerit, non poſſe pro emptore vſucapere: hactenus verum eſſe ait, ſi nullam iuſtam cauſam eius erroris emptor habeat, nam ſi forte ſeruus vel procurator, cui emendam rem mandaſſet, perſuaſerit ei ſe emiſſe, atque ita tradiderit: magis eſſe, vt vſucapio ſequatur.*

QVÆSTIO eſt, an falſa cauſa ad vſucapionem proſit. Cauſa eſt poſſeſſionis ſiue traditionis cauſa, quæ & titulus dicitur, ſine quo vſucapio non procedit. Et definitum iam eſt, ad vſucapionem verum titulum deſiderari. falſum titulum, falſam cauſam, vel errorem falſæ cauſæ, non parere vſucapionem: vt ſi poſſideat pro donato, cui datum non eſt, pro emptore qui non emit, exiſtimans ſibi donatum vel ſe emiſſe: nec enim exiſtimatio ſufficit niſi ſit vera, neceſſaria eſt, vt Græci interpretes loquuntur, [illegible]. & ſimiliter ſi pro dote poſſideat per errorem, qui dotem non accepit, ſi pro legato, cui legatum non eſt, ſi pro derelicto quod pro derelicto habitum non eſt, ex ea cauſa poſſeſſio, & vſucapio non competit, *§. error, Inſt. de vſuc. l. Celſus, ſup. tit. prox. l. 1. 2. 3. pro leg. l. 6. pro derelicto.* Sed hoc ita procedit ſi res ex falſa cauſa poſſeſſori tradita non fuerit, verum ipſe aliqua ratione poſſeſſionem nactus vltro hanc opinionem ceperit, vt exiſtimet emptum, aut legatum, aut donatum ſibi: nam ſi mihi tradita res ſit ex falſa cauſa, vt ſi heres mihi rem tradiderit ex legati cauſa quæ non erat legata, bona fide accipienti procedit vſucapio pro ſuo, quia hic error eſt ſatis probabilis, & tolerabilis, *l. 3. l. 4. §. vlt. pro ſuo, l. Proculus, de iu. dot.* & ita in hanc rem accipienda eſt *l. 1. pro don.* vt duæ ſint eius partes, priori vt dicat, pro donato vſucapere eum qui ex donationis cauſa traditū accepit, poſteriori vt dicat, non vſucapere eum qui opinetur ſibi donatum niſi donatū ſit revera, cui addendus modus ex priori parte, niſi donationis cauſa traditum ei ſit, quamuis cauſa falſa fuerit. Negat autem male Stephanus in dicta lege *Proculus*, negant & Latini quidam, alio titulo quam pro ſuo poſſideri rem traditam ex falſa cauſa, veluti traditam ex legati cauſa, vel dotis, pro legato poſſideri aut pro dote, ſed dicunt eam poſſideri pro ſuo tantum: nam cur non etiam pro legato? nam ſi falſa cauſa nihil obſtet titulo pro ſuo, cur oberit titulo pro legato? & ſi dixero etiam pro legato poſſideri quod perperam traditum eſt ex legati cauſa, quid inde ſequetur incommodi? & ſi non eſt in hac ſpecie titulus *pro ſuo* vnicus & ſingularis, cum concurrat etiam titulus *pro ſoluto*, ſi quis eo vti malit, *arg. l. pen. ſupra tit. prox.* cur non & titulus *pro legato*? nam & ex falſa cauſa emptionis hæc lex aperte docet procedere poſſeſſionem, & vſucapionem pro emptore. Sed animaduertendum eſt, in cauſa emptionis non ſatis eſſe rem tradi ex cauſa emptionis, quæ non præceſſit, vt procedat vſucapio pro emptore, vel pro ſuo, propterea quod in emptione bona fides exigitur duobus temporibus, emptionis & poſſeſſionis, nec poteſt eſſe emptionis tempore, vbi nulla emptio eſt, *d. l. pen. l. 2. in princ. hoc tit.* niſi ſcilicet magna ſit præſumptio emptionis, & erroris cauſa iuſta & magna, vt in exemplo propoſito hoc loco, & *l. vlt. pro ſuo*, ſi ſeruo meo aut procuratori mandauero vt rem emeret, & is profectus ad emendam rem ac reuerſus eam attulerit, ac perſuaſerit mihi ſe emiſſe, qui tamen vero non emerat, atque ita tradiderit, quia hic error eſt valde probabilis: nec enim ducitur ex traditione ſolum, verum & ex mandato, & ex perſuaſione, & re omni probe ſimulata, à ſeruo aut procuratore. Leuis præſumptio & ſimplicitas quælibet in cauſa emptionis non ſufficit, quæ exiſtimatur eſſe leuis ſi ducatur ex traditione ſola, quando meipſum opinor emiſſe, non alium nomine vel mandato meo. Idem Stephanus etiam male *l. 4. infra, pro derel.* accipit de vſucapione pro ſuo generali, ſi is qui rem dereliquit non fuerit dominus, quia & huic titulo locus eſt ſi dominus rem habuerit pro derelicto, & *d. l. 4.* de ſpeciali titulo pro derelicto eſt, non de generali pro ſuo, qui adhæret omnibus aliis titulis. placet enim valde quod ille ait, duas eſſe [illegible] generales poſſeſſiones, Pro ſuo, & Pro alieno. Et pro alieno quidem poſſidet, qui vel ſciens alienum poſſidet, vt prædo, vel qui alij poſſidet, vt colonus. Pro ſuo quis, iam dixi ante. Et hactenus quidem tres habuimus Africani leges de poſſeſſione, & vſucapione, quibus videor recte adiuncturus *l. 60. de furt.* quod ea etiam ad vſucapionem pertineat.

Ad L. Ancilla 60. de furt.

ANCILLA *fugitiua quemadmodum ſui furtum facere intelligitur, ita partum quoque contrectando, furtiuum facit.*

NAM natura non patitur vt ancilla ſui ipſius furtum faciat, quæ nec alterius rei poſſeſſionem dominium ſubuertere poteſt, *l. rem qua, de adquir. poſſeſſ.* Sed quantum ad vſucapionem attinet, ancilla fugitiua, & furtiua eſſe intelligitur vtilitatis cauſa, ne fuga ſerui vel ancillæ dominis officiat, *l. 1. C. de ſer. fug.* ne poſſit vſucapi. Imo & qui fugitiuo opem tulit, tenetur furti, *l. & eleganter §. idem Labeo, de dolo.* fuga igitur quantum ad vſucapionem pertinet, ſpecies furti eſt. nec male his verbis, Seipſum furatus, ſignificatur ſeruus fugitiuus, *l. 6. C. de his qui ad eccl. conf.* ſic & plagium quantum ad vſucapionem pertinet furto propius accedit, *l. 10. C. de furt.* & quicumque eſt plagio abductus, idem cenſetur eſſe furtiuus, vt vſucapi non poſſit. & male in *d. l. 10.* Græci videntur fuga legiſſe, pro plagio, aut plagium accepiſſe pro fuga, cum ſint tria hæc diuerſa, furtum, plagium, fuga, & eum qui eſt in fuga magis dicas ſui furtum facere, quam plagium. Poteſt quis fur eſſe hominis, nec tamen plagiarius, *l. pen. D. de lege Fab.* & retro plagiarius non fit ſi eum ſupprimat non lucri faciendi animo. Sed ad rem. Si ancilla fugitiua, & furtiua intelligitur, partus quoque ſuus quem ipſa contrectat, intelligitur eſſe furtiuus, ipſa propter fugam, partus propter contrectationem furis. Si ab alio poſſideratur partus ancillæ furtiuæ, non temere pro furtiuo haberetur. Si à matre non furtiua, æque non eſſet furtiuus. ſed quæ ſui ipſius furtum fecit, & partus ſui contrectando furtum facere intelligitur, imo & cuiuſlibet alterius rei dominicæ, ne vſucapi poſſit. Abſolutæ ſunt quatuor Africani leges de poſſeſſione & vſucapione. Sequuntur nouæ quæſtiones de mora in *l. 23. de obl. & act.* Ait Africanus:

Ad L. Traiectitiæ 23. de oblig. & action.

TRAIECTITIÆ *pecuniæ nomine, ſi ad diem ſoluta non eſſet, pœna. vti adſolet, ob operas eius qui eam pecuniam peteret, in ſtipulationem erat deducta: is qui eam pecuniam petebat, parte exacta petere deſierat deinde interpoſito*

tempore interpellare inſtituerat. conſultus reſpondit, eius quoque temporis, quo interpellatus non eſſet, pœnam peti poſſe, amplius etiam ſi omnino interpellatus non eſſet, nec aliter non committi ſtipulationem, quam ſi per debitorem non ſtetiſſet, quo minus ſolueret. alioquin dicendum eſt, ſi is qui interpellare cœpiſſet, valetudine impeditus interpellare deſiſſet: pœnam non committi: De illo ſane poteſt dubitari, ſi ipſe interpellatus moram fecerit: an quamuis pecuniam poſtea offerat, nihilominus pœna committatur. & hoc rectius dicitur. Nam etſi arbiter ex compromiſſo pecuniam certo die dare iuſſerit, neque per eum qui dare iuſſus ſit ſteterit, non committi pœnam reſpondit, adeo vt & illud Seruius recte exiſtimauerit, ſi quando dies qua pecunia daretur, ſententia arbitri comprehenſa non eſſet, modicum ſpatium datum videri. hoc idem dicendum, & cum quid ea lege venierit, vt niſi ad diem pretium ſolutum fuerit, inempta res fiat.

Traiectitia ſiue nautica pecunia eſt quæ negotiatori trans mare nauigaturo creditur, verbi gratia Athenis in Pontum tantum, vel etiam rurſus Ponto Athenas, ea lege vt naue perempta nihil repetat creditor, naue ſalua, vt repetat ſortem cum vſuris de quibus conuenerit etiamſi infinitæ ſint ſecundum ius vetus: nam hodie vſura traiectitiæ pecuniæ non poteſt excedere centeſimam. & infinita quidem vel ſumma vſura permittitur pro precio periculi quod creditor ſuſcipit, periculi, inquam, naufragij: nam id plerumque ſolum creditor ſuſcipit, ac tum ſi alio caſu nauis perierit, integra eſt creditori ſortis, & vſurarum, & pignorum perſecutio, *l. fœnerator, in fi. de naut. fœn.* Sed ſuſcipit nonnunquam etiam iacturæ periculum factæ communi conſenſu vectorum nauis leuandæ cauſa, & piratarum vel hoſtium incurſus, & incendij. Alias pecunia credita eſt periculo debitoris, non creditoris. Vt vero pecuniam traiectitiam, ita fœnus traiectitium dicimus recte, quod in ſe legem hanc habet, vt periculum ſortis reſpiciat creditorem non debitorem. Auguſtinus homil. xxix. *Quaſi fœnus traiectitium facis.* Et Diogenes Laërtius Menippum ſolitum *ναυτικῷ τόκῳ δανείζειν*, & Zenonem *ναυτικῶς δανείζειν*, id eſt, credere ſub lege ſuſcipiendi periculi, & ſub grauioribus vſuris, & adiicit in Menippo, *καὶ ἐξενεχυράζειν*, quia & ſub pignoribus credi ſolebat ea pecunia, tam ſortis, quam vſuræ nomine, *l. 4. §. eq. de naut. fœn.* In *l. fœnerator, eod. tit. & l. qui Romæ §. Callimachus, tit. ſeq.* ſub pignoribus mercium quæ naui imponerentur, & earum quæ repararentur ex his, & in ſyngraphis nauticis ſimillimis ei quæ eſt in *d. § Callimachus*, quæ ſunt in oratione Demoſthenis ad Lacriti præſcriptionem, ſub pignoribus mercium, tam earum quas in Pontum debitor inueheret, quam earum quas ibi pro his repararet, & reueheret, & quod reparare in *d. § Callimachus*, in illis ſyngraphis eſt *ἀντιφορτίσασθαι* & *ἀντιφορτίζεσθαι*. Permittitur venditio mercium quæ inuehuntur, licet pignori obligatæ ſint iuſto pretio, ſcilicet, & ita vt quæ ex harum pretio redemptæ fuerint in ius pignoris ſuccedant. quod ſi illæ viliore pretio diſtrahantur, quia receditur à lege nautica, ideo non amittit creditor earum pro rata ſuperflui perſecutionem pignoris iure, *d. l. fœnerator, in fi.* At præterea ſciendum eſt, contracto fœnore nautico, cum debitore nauigare ſolere ſeruum creditoris miſſum in hoc, vt ſua die pecuniam exigat, & vſuras, & interdum etiam viatica, & ſumptus quos in itinere fecerit ſeruus, vt in ſyngrapha *§. Callimachus*, vt ſi credita ſit pecunia Athenis in Pontum ea lege, vt reddatur intra dies xx. poſtquam nauis ſalua venerit in Pontum, vt eam exigat poſt diem xx. & perferat Athenas. quod ſi ad diem non ſolueretur, ſtipulabatur creditor pœnæ nomine, certam ſummam in dies ſingulos ob operas ſerui quibus carebat interim ob moram debitoris, & hoc fieri ſolere Africanus ait

A hoc loco, & ita non quoque pœnam traiectitiæ pecuniæ interpretari oportet in *l. pen. §. vlt. de naut. fœn. l. 9. §. ſeruus, de pecul. l. debitor, de neg. geſt.* & ad hæc etiam notare eandem eſſe ſtipulationem pœnæ, & ſtipulationem operarum, & aliam eſſe ſtipulationem fœnoris, quod ſatis intelligitur ex *l. 4. §. pen. & vlt. de naut. fœn.* Sed fœnoris ſtipulatio rurſus alia eſt in diem ſuſcepti periculi, quæ recipiebat infinitas vſuras & ſupra duplum, alia poſt diem periculi, quæ recipiebat tantum vſuram legitimam, id eſt centeſimam, nec poterat duplum ſuperare. Stipulatio quoque operarum eſt poſt diem periculi, & eadem ratione non poteſt excedere modum legitimum vſurarum, *l. pœnam. de vſur.* & vel ſola hæc interponitur ſiue ſtipulatione fœnoris, quaſi ſcilicet pœna ſit pro fœnore, ſi pœna adæquet B centeſimam, vel cum ſtipulatione fœnoris, ſi non adæquet, ſupplendæ vſuræ centeſimæ cauſa. & ſecundum hæc recte in *d. §. pen.* pro operis ſerui traiectitiæ pecuniæ gratia ſecuti, quod in dies ſingulos in ſtipulatum deductum eſt, ad finem non vltra duplum centeſimæ deberi, id eſt, ad modum legitimum vſurarum, non vltra centeſimam, non vltra duplum. & recte, in dies ſingulos. nam operæ ſunt diurnum officium. Confirmat autem eam eius §. ſcripturam atque ſententiam Græcorum translatio huiuſmodi: *τὸ ἀκολουθοῦντι δοῦλῳ διὰ τὸ δάνειον μέχρι τῆς ἑκατοστῆς οὐχ ὑπὲρ τὸ διπλοῦν καταχωρίζεται.* In *§. vlt.* oſtendit in ſtipulatione fœnoris ſeparatim interpoſita poſt diem ſuſcepti periculi, quod legitimæ vſuræ deeſt, vt ſi creditor C beſſem tantum ſtipulatus ſit, poſſe ſuppleri per ſtipulationem operarum, quod idem etiam verum eſt è conuerſo, Si quod pro operis pœnæ nomine in ſtipulatum deductum eſt, minus ſit vſura centeſima, id poſſe ſuppleri per alteram ſtipulationem fœnoris. Quod ſi vel hæc vel illa præceſſerit, & par ſit vſuræ legitimæ, non poſſe etiam adnecti alteram, quod maxime notandum cenſeo, ſimul & obſeruandam differentiam, inter pœnam & vſuram. Pœnam ſtipulamur in dies ſingulos, pro operis in hac ſpecie, vſuram in menſes ſingulos. pœnæ vnica penſio eſt, vſurarum plures, vt duplum excedere poſſint, ſecundum ius vetus, quod Iuſtinianus abrogauit. Vſuræ quæ minor eſt centeſima, additur pœna tardius ſolutæ pecuniæ. Vſuræ D centeſimæ, non additur pœna, idem è contrario. Alias igitur vtrumque debetur, alias alterum tantum. & hæc de his pecuniis quæ non ſunt periculo creditoris, quæ in legibus Rhodiis dicuntur *ἔγγεια καὶ ἀκίνδυνα*. Nauticæ enim pecuniæ quodcumque accedit, nullum habet modum, quod ita non iniqua ratione comparatum eſt, vt magnum lucrum ferat qui magnum adit periculum, imo æquior aliquando eſt vſura immenſa nauticæ pecuniæ, quam centeſima Iuſtiniani. eſt enim hæc minor æquo, ac propterea nunquam obtinuit, & tandem ipſe Iuſtinianus permiſit etiam maiorem, *Nou. etc.* Nec quod de fœnore nautico Catonis Cenſorini Plutarchus ſcribit, ſic eſt accipiendum quaſi ſit in vniuerſum omne nauticum fœnus iniquum, & infame, ſed quod ille mala ratione ita contrahebat, pluribus E credita pecunia eiuſdem pecuniæ, & negotiationis ſociis puta quinquaginta, è quibus ipſe vnus eſſet, qui ſcilicet veniret in ſocietatis portionem quinquageſimam vt iure ſocietatis contingentis periculi ipſe portionem tantum quinquageſimam ſuſtineret, qui lege mutui nautica debuiſſet omne ſuſtinere: & nihilominus naue & pecunia ſalua exigeret vniuerſum fœnus totius pecuniæ, qui debuiſſet exigere pro rata tantum periculi quod ad eum redibat, nec modo ſe pro ſocio gerere, modo pro fœneratore. Sed ita quidem is rem gerebat cum debitoribus ſæpe his legibus pecuniam accipere coactis: ab homine diuite haudquaquam aliis legibus credituro. De differentia pœnæ & vſuræ

etiam illud adiiciam, ſtipulationem vſurarum eſſe incertam, ſtipulationem pœnæ certam, ſi non ſit concepta in dies ſingulos, incertam ſi in dies ſingulos, vt in ſpecie traiectitiæ pecuniæ. Et pœnam infligi propter moram, eſt enim pœna emendatio culpæ, nec poteſt eſſe pœna citra culpam. Vſuram infligi proprie propter lucrum, veluti ex die creditæ pecuniæ in Kalendas ſingulas, aut in diem redditæ pecuniæ. His cognitis, ſequitur vt de quæſtionibus duabus ab Africano hoc loco propoſitis diſſeramus. Prior hæc eſt. Pecunia nautica non ſoluta ad diem, ſi ſtipulatus ſim pœnam in dies ſingulos ob operas ſerui proſequentis eam pecuniam, & ſeruus ad diem interpellarit debitorem, & exacta parte pecuniæ deſtiterit ab interpellatione, ac denuo eum interpellet reliquæ ſummæ, quæſtionis eſt an eius temporis quo paulum abſtinuit interpellatione pœna peti poſſit. Et reſpondet poſſe: quia & ſi omnino eum non interpellaſſet, pœna peti poſſet, vbi enim dies additur ſtipulationi, non eſt neceſſaria interpellatio, & mora fit ex re, & ex die quo ſolui debuit ipſo iure, & conſequenter pœna committitur: nam pœna ob moram infligitur. Dies ergo ſatis interpellat, & ſine interpellatione creditoris ſatis moram facit, qui ad diem non ſoluit, nec alia ratione vt pœnæ, ita vſurarum ſtipulatio maxime earum quæ infliguntur, etiam ob moram, quamuis debitor non interpelletur, committitur, quam quod diem ſemper habeat certum, *l. pecuniæ §. 1. de vſur.* Videtur qualem hac de re fuiſſe controuerſia inter Iuriſconſultos: nam Labeo non exiſtente debitore qui interpellari poſſit, cum exigat conteſtationem, videtur exiſtente debitore, vel herede debitoris, omnino exigere interpellationem, *l. 2. & vlt. de nau. fœn.* Sabiniani contra, è quibus eſt Iulianus, & Africanus. quam ſententiam comprobat Iuſtinianus *l. magnam. C. de cont. ſtip. l. 2. C. de in. emph.* & quod ad quæſtionem propoſitam attinet, addit hanc rationem Africanus. Si, inquit, concedas pœnam non peti, ſi is qui cœpit interpellare, parte exacta pecuniæ interpellare deſierit, non peteretur etiam, ſi is qui interpellare cœpit, morbo incidente interpellare deſierit: quia non videtur moram feciſſe debitor qui interpellatus eſt, ſi omiſſa ſit repetendi debiti inſtantia, *l. mora §. 1. de vſur.* & hoc quidem ita ſe haberet, ſi neceſſaria eſſet interpellatio. Sed vtilius viſum eſt, ne deſideretur interpellatio, vbi ſolutioni dies dicta eſt, vtque mora eo caſu fiat, ex re, & ex ſolo tempore tardæ ſolutionis, non ex perſona. ideirco intermiſſa vel prorſus omiſſa interpellatio debitorem mora non eximit. Et in ſumma, non aliter per eum debitorem mora non fit, quam ſi per eum non ſteterit, quo minus ad diem ſolueret, vt ſi eo die teſtatus ſit, ſe paratum eſſe ſoluere, & defuerit cui ſolueret, aut certe ſit quidem mora, ſed eſt inculpata, & impunita vt *d. l. pecuniæ §. 1.* Poſterior quæſtio hæc eſt, an pœna traiectitiæ pecuniæ peti poſſit, ſi interpellatus moram fecerit, etiamſi poſtea pecuniam offerat. De debitore loquitur traiectitiæ pecuniæ, qui niſi ad diem ſolueret pœnam promiſit: quem etſi dies ſatis interpellet, tamen ne quis eum moram feciſſe ambigeret, ponit etiam fuiſſe interpellatum à creditore, vel à ſeruo creditoris, traiectitiæ pecuniæ gratia ſecuto. Et ait pœnam ex mora committi ſtatim ac peti poſſe, etiamſi poſtea debitor pecuniam offerat. Cui conuenienter Seruius *l. pen. de nau. fœn.* pœnam traiectitiæ pecuniæ peti non poſſe, ſi per creditorem ſteterit, quo minus ſua die eam acciperet, id eſt, hoc ſolo caſu peti non poſſe, vt de pœna compromiſſi in hac l. ſi per eum qui dare iuſſus ſit non ſteterit, non committi pœnam, id eſt, hoc ſolo caſu non committi. Alias igitur committi omnimodo, & commiſſam ſemel non reſolui. & hoc idem etiam & de pœna compromiſſi Seruium ſcripſiſſe, Afric. oſtendit in hac l.

A Huius vero ſententiæ hanc forſitan ſtatim aliquis rationem adſeret, quod non deſinat eſſe moroſus, qui poſtea pecuniam offert, & bonam fidem agnoſcit, vt fur vel raptor eſſe non deſinit aut furti pœnam non euitat, qui poſtea domino rem quam abſtulerat reddit, non deſinit eſſe fugitiuus qui ad dominum reuertitur, non deſinit clam poſſidere, qui poſtea dominum certiorem facit, non deſinit eſſe turpis fœmina, quæ poſtea deſiit merere capturas. Sed non idem dici tamen de omnibus poteſt. Sunt enim pleraque quæ emendat pœnitentia, efficitque vt nunquam facta videantur. pœnitentia irreuerentiam emendat, & irreuerentiæ conſtituta pœna liberat, *l. quamuis, de in ius voc.* emendat inficiationem, *Nou. 18.* imo & moram

B quandoque, ſi ſtipulatio non fuerit collata in diem certum, quo pecunia ſolueretur, vel ſi collata ad diem non fuerit pœnalis. & verior ratio ſuperioris ſententiæ hæc eſt, quod inter contrahentes id agi intelligitur, vt qui ſemel ad diem non ſoluta pecunia in pœnam inciderit, ſoluere ſe ab ea non poſſit, ne alioquin dies, & pœna præſcribatur fruſtra, deterior eſt conditio debitoris cui dies præſcribitur, cui adſcribitur pœna namque ſeueriores ex præſcriptiones ſunt, & ſe in agi ſummo iure volunt: & huius nominis, id eſt pœnæ, ea vis, natura, & ſignificatio eſt. Quid igitur ſi dies ſolutioni præſcripta non ſit: finge, promiſiſſe debitorem daturum ſe, vel facturum aliquid, & ſi non impleret fidem, pœnam, vel quanti ea res eſt, & interpellatum moram feciſſe, an poſtea offerendo pur-

C gat moram? Sic ſane, ſi offerat antequam litem moueat, vel conteſtetur cum eo ſtipulator, ex ſtipulatione pœnali, vel quanti ea res eſt, *l. ſi inſulam, l. qui Romæ §. Flauius, tit. ſeq. l. 27. de conſt. pec.* niſi ex mora actor ante litem conteſtatam damni aliquid ſenſerit, *l. ſi ita quis §. Seia, in fi. tit. ſeq. l. ſi cum dies §. vlt. & l. ſeq. de rec. qui arb. l. & ſi poſt tres, ſi quis caut.* Poſt litem conteſtatam ſera oblatio eſt, niſi ſimul etiam offerat pœnam, vel id quod intereſt. nam ſi id omne offerat quod actor deſiderat, vulgo dicitur, omnia iudicia eſſe abſolutoria, *§. vlt. de perp. & temp. act.* & conſequenter ſi actor non petat niſi quod principaliter in obligationem venit, non pœnam, non id quod intereſt, vel ſi id oblatum accipiat, etiam poſt litem de pœ-

D na conteſtatam, reum abſolui æquum eſt. Alias qui poſt litem conteſtatam ex ſtipulatione pœnali, vel quanti ea res eſt, ſortem offert, nihil agit: quia ſemel commiſſa ſtipulatio non reſoluitur. & vero committitur hæc quæ diem non habet, litis conteſtatione non interpellatione qualibet facta extra iudicium. Quid autem ſi dies quidem ſolutioni, aut præſtationi præſtituta ſit, non ſit tamen ſubiecta ſtipulatio pœnalis, ſed quanti ea res eſt? Et placet hoc quoque caſu eum liberari ab ſtipulatione quanti ea res eſt, qui poſt diem offert quod debuit, antequam lis cum eo conteſtaretur ex ea ſtipulatione, niſi ex mora ius actoris deterius factum ſit. & ratio diſcriminis inter ſtipulationem pœnalem, & ſtipulationem quanti ea res eſt, hæc, quod

E pœnalis ſui natura committatur ſtatim ipſo iure, ex ſolo die tardæ ſolutionis. eſt pœnæ nomen acerbum, & ſeuerum, quo vſi ſunt contrahentes. & pœnalis igitur ſtipulatio ſeuera. Minor altera quæ in id quanti ea res eſt concipitur, vt verbis, ita effectu ipſo. nam neque ex die committitur, neque ex interpellatione qualibet facta extra iudicium, ſed ex lite mota tantum vel conteſtata, *l. cum quærebatur §. proinde, iudic. ſol. l. 5. C. de cont. ſtip.* Et hic nobis explicanda eſt *l. & ſi poſt tres. ſi quis caut.* quæ proprie ad hanc rem pertinet. Lex eſt non de ſtipulatione pœnali, ſed de ſtipulatione quanti ea res eſt, qualis ſolet ſubiici ſtipulationi iudicio ſiſti. Item de eo qui ſe ſiſti promiſit certo die, non alium: nam inter hos longa differentia eſt, ſiue

fuerit ſubiecta pœnalis ſtipulatio, ſiue quanti ea res A
eſt. nam ſi pœnalis, qui ſe ſiſti promiſit certo die,
etiamſi poſt diem ſecum agendi poteſtatem faciat, non
euitat pœnam, cum fuerit ei facile ſe ſiſtere condicto
die, aut excuſationis cauſas allegare per alium, quod
ex Græcis ἐξόμνυσθαι, barbaris exidoniare, quaſi non
eſſe ſe idoneum adfirmare, ex quo Gallica vox, *exoi-
nier*, non ex Græco. Sin autem fuerit ſtipulatio quanti
ea res eſt, ab ea liberatur ſi ſiſtat ſe poſt tres aut quin-
que pluresve dies. libenter dederim xxx. nam hoc mo-
dicum tempus in iure cenſetur. Sed non dederim im-
modicum tempus: non dederim ſex menſes. Contra ſi
alium ſiſti promiſerit certo die, quia recepit in ſe quod
eſt difficilius non præcipitatur etiam hic, vel vrgetur
nimis, ſed mitius cum eo agitur, vt ſi ſtipulatio pœna-
lis fuerit, non luat pœnam ſtatim atque dies venerit, B
ſed habeat adhuc ſex menſes ad hominem conquiren-
dum, & producendum in ius, beneficio Iuſtiniani, *l.
ſancimus, C. de fideiuſſ.* & multo magis ſi fuerit ſtipula-
tio quanti ea res eſt, quia longe mitior hæc eſt. Nunc
quod ait *l. & ſi poſt tres*, vt ope exceptionis liberetur
vinculo ſtipulationis quanti ea res eſt, qui certo die ſe
iudicio ſiſti promiſit, nec ſtetit eo die, ſi modo ſteterit
poſt tres aut quinque pluresve dies, ita procedit, ſi ſte-
tarit antequam lis cum eo conteſtaretur ex ſtipulatio-
ne quanti ea res eſt, *argum. d. l. cum dies §. vlt. & l. ſi
inſulam, & l. qui Romæ §. Flauius, & l. 17. de conſt. pec.*
niſi, vt lex ait, actoris maxime interfuerit tunc ſiſti.
qua exceptione vſi ſumus ſupra, & vtemur ſemper in
ſimilibus cauſis. Poſt litem conteſtatam ſi ſecum agen- C
di poteſtatem faciat, cœpti iudicij non euitat condem-
nationem. nec cum iure aut ratione, vllo modo con-
gruit declaratio Caroli in Conſtitutionibus Neapoli-
tanis, in hunc modum ſcripta. Legem veterem Dige-
ſtorum, Et ſi poſt tres aut quinque pluresve dies, de
iudicialis moræ purgatione loquentem, ante litem
conteſtatam, ſenſu plurium intellectam, poſt litem
etiam conteſtatam debare intelligi declaramus. Et
quod poſt adiicit, vt non liceat renuntiare beneficio
l. & ſi poſt tres, etiam aberrat à iure: nam id benigne
datur mihi mea cauſa, vt emendem moram ſi velim
intra modicum ſpatium poſt ſtatutum diem iudicio
ſiſti, nec ipſo iure ſed beneficio exceptionis. Cur mi-
hi non licebit non vti exceptione? & eadem eſt ſtulti-
tia non permittentis ſacerdoti renuntiare præſcriptio- D
ni fori: nam ſi ſacerdoti non licet, qua ratione ille ait,
quod renuntiatio deroget iuri publico, quæ falſiſſima
eſt, nec alij cuilibet eadem ratione licet renuntiare
præſcriptioni fori. at vero licet alij cuilibet. & ſacer-
doti igitur. & hæc ſufficiant ad *l. & ſi poſt tres.* Sequi-
tur vt videamus, quemadmodum quod dixit Africa-
nus non euitare eum pœnam traiectitiæ pecuniæ, qui
poſt moram offert, ab eo confirmetur. Confirmatur
exemplo pœnæ compromiſſi, & pœnæ commiſſi, quæ
tres pœnæ in iure conferuntur inuicem ſæpe, *l. debi-
tor, de negotiis geſt. l. 3. § ſi ſeruus, de pecul.* & vero con-
ferri deberent ſemper. Si arbiter pecuniam certo die
dari iuſſerit, non aliter non committitur pœna com-
promiſſi, quam ſi per eum qui dare iuſſus eſt non ſte- E
terit: nam ſi ſteterit per eum ſemel, pœna committi-
tur, nec euaneſcit ſi poſtea offerat pecuniam, niſi obla-
tam alter accipiat: quia accipiendo pecuniam, vel
etiam petendo, videtur remittere pœnam, *l. Celſus,
de recept. qui arb. rec.* Quid ſi arbiter dumtaxat dari
iuſſerit non adiecta die, & interpellatus non ſoluerit,
an poſtea offerendo euitat pœnam? Sic ſane, quia non
id agitur vt committatur ſtipulatio pœnalis ſtatim at-
que interpellatus non ſoluerit, ſed modicum ei tem-
pus quoddam datum intelligitur ad conquirendam
pecuniam, quod plerumque redigimus ad xxx. dies,
legitimum iudicati faciendi tempus, *l. ſi debitori, de*

A *iudic. l. ſi domus §. in pecunia, de leg. 1. l. 1. §. hoc interdi-
cto, de itin. actuque priu.* quo tamen tranſacto, æque
non dicemus ſtatim pœnam committi: nec enim dies
qui tacite ineſt debitorem conſtituit in mora, ſed is
qui præſcribitur nominatim. Igitur non ante videbi-
tur moram feciſſe, quam ex cauſa compromiſſi cum
eo lis conteſtata fuerit, & offerendo ante litem conte-
ſtatam, euitabit pœnale iudicium, niſi victoris inter-
fuerit maturius ſolui, *l. ſi cum dies §. vlt. & l. ſeq. l. vlt.
de rec. qui arb. rec.* Et quod Africanus ait, ſi per eum
qui certo die dare iuſſus eſt non ſteterit quo minus eo
die daret, non committi pœnam, hoc eſt hoc ſolo ca-
ſu non committi. alias committi ſtatim ex diei lapſu,
& peti poſſe, etiamſi pecuniam offerat. Et quod ſe-
quitur ex Seruio, adeo vt ſi ſimpliciter dari iuſſerit,
B modicum ſpatium datum videatur, hoc ſignificat, die
non adiecto, non committi pœnam ſtatim atque in-
terpellatus eſt, ſed laxamentum aliquod dari huma-
nitatis gratia, ne præcipitetur ad ſolutionem, nec ve-
ro ante incurrere eum pœnam quam ſimul & de pœ-
na iudicium acceperit: nam ante iudicium acceptum,
integrum ei eſſe pecuniam offerre. Et ſequitur idem
eſſe dicendum de pœna commiſſi: nam ſi fundus ve-
nierit hac lege vt niſi ad diem conſtitutum pretium
ſoluerit emptor, res inempta fiat, præterito die nec ſo-
luto pretio, ſtatim venditio committitur, & irrita fit:
nec conualeſcit oblato poſtea pretio, niſi oblatum ac-
cipiat venditor, vel etiam non oblatum petat, *l. de le-
ge §. vlt. & l. ſeq. de leg. commiſſ.* & in ſumma, non ali-
C ter non committitur venditio, quam ſi per emptorem
non ſteterit, quo minus ſua die pretium ſolueret, vt
ſi defuerit cui ſolueret, *l. ſi fundus §. vlt. l. vlt. eod. tit.
l. vlt. §. vlt. de reſcind. vend.* Quod ſi forte ita dicta ſit lex
commiſſoria: Si pretium non ſoluerit emptor, fundus
inemptus eſto, non adiecto die, non ante videbitur
emptor incidiſſe in pœnam commiſſi, quam egerit eo
nomine cum eo venditor, & litem conteſtatus fuerit,
fundi recipiendi cauſa. Et omnino eodem iure ſunt
hæc tria genera pœnarum, pœna traiectitiæ pecuniæ,
pœna compromiſſi, pœna commiſſi. Omne commiſ-
ſum eſt pœna. Sequitur alia quæſtio in *l. 64. de verb.
oblig.* cuius, vt ſoleo exponam verba prius quam ſen-
tentiam. Ait Africanus:

*Huiuſmodi ſtipulatio interpoſita eſt: Si Titius conſul
D factus fuerit, tum ex hac die in annos ſingulos dena dari
ſpondes? poſt biennium condicio extitit. an huius temporis
nomine agi poſſit, non immerito dubitabatur. reſpondit,
eam ſtipulationem vtilem eſſe, ita vt in ea eorum quoque
annorum, qui ante impletam condicionem interceſſerint,
præſtatio in id tempus collata intelligatur. vt ſententia eius
ſit talis, tunc cum Titius conſul factus fuerit, in annos ſin-
gulos, etiam præteriti temporis habita ratione, dena præ-
ſtentur.*

Cur vero non immerito dubitabatur an hæc ſtipu-
latio vtilis ſit, Si Titius conſul factus fuerit, tum ex
hac die in annos ſingulos dena dari? quia præpoſtere
concepta videtur propter illa verba, hac die, & perin-
de eſſe ac ſi dixiſſet, Si Titius conſul factus fuerit hac
E die dari. quæ verborum conceptio priorem facit da-
tionem obligatione. quod præproperum & præpoſte-
rum eſt, ergo vitioſum. nam ex ſtrictis formulis con-
ſtant ſtipulationes. ergo ex rite conceptis tantum. Et
verba illa dum audio, Si Titius conſul factus fuerit,
tum ex hac die in annos ſingulos dena dari, præſentis
temporis prima fronte arbitror habere demonſtratio-
nem, vt ſcilicet tum, id eſt ex præſenti tempore ſti-
pulationis, in annos ſingulos dena dentur, etiam ante
impletam condicionem. Sed longe aliam ſententiam
eſſe ſtipulationis, Africanus ait, nempe hanc (opus
fuit paraphraſi) vt tunc cum Titius conſul factus fue-
rit, atque ita poſt impletam condicionem in annos

ſingulos, dena præſtentur: etiam eorum annorum habita ratione, qui ante impletam condicionem interceſſerunt. quo ſenſu nihil eſt in ſtipulatione adiectum præpoſtere. nam datio ſequitur non antecedit condicionem. ideoque poſt triénium impleta condicione ex ea ſtipulatione debentur xxx. poſt quadriennium xl. poſt quinquennium l. & ita etiam Paulus reſpondit *l. 126. hoc tit.* Articulus igitur, Tum, non præſens tempus demonſtrat, ſed futurum tempus exiſtentis condicionis: qui & alias ſæpe controuerſias facit, dum ambigitur quale tempus demonſtret, vt *l. 4. §. vlt. de cond. & demon. l. pen. de teſt. tut.* Porro cœpit quidem fauore dotium vtilis eſſe ſtipulatio à muliere impoſita, hoc modo: Si deceſſero ſine liberis, cum moriar dotem reddi, quamuis præpoſtere concepta videretur, propterea quod momentum moriendi vitæ deputatur, & datio igitur confertur in tempus vitæ, obligatio in tempus mortis mulieris, idque eſt ex Conſtitutiona Leonis. Sed Iuſtinianus latius induxit, vt in negotiis omnibus nihil vitiaret quod ageretur ſermo præpoſterus, ſed quæ verba facerent præpoſterum, ea haberentur pro non adiectis, & abolerentur quaſi menda contrahentium, vel teſtatorum, vt in hoc ſermone, Si Titius conſul factus fuerit Kalend. proximis hodie dari, vt circumſcriberetur articulus, Hodie. Verum nos hic in enarrando Africano ius vetus obſeruamus, & ducimus dubitationem in quæſtione ab eo propoſita ex eo quod non valebat ſtipulatio præpoſtera concepta, recte. At definitio Africani hæc eſt: Ex ea ſtipulatione agi poſt impletam condicionem in hoc, vt retrorſum à die ſtipulationis in diem exiſtentis condicionis ſingulorum annorum ratione dena præſtentur. Cui ſolet opponi, *l. cum quidam, de vſur.* quæ ex ſtipulatione ita concepta, vt ſi quo anno vſuræ minores, de quibus initio conuenerit, ſolutæ non ſint, tunc totius pecuniæ ex die contractus grauiores debeantur. ait grauiores prorſum deberi ex die quo ceſſauit debitor in ſoluendis minoribus, non retrorſum ex die contractus: hoc ideo quia iniqua & illicita ea ſtipulatio fuit, vt ex die contractus vſuris vſuræ adcreſcerent, & vt latius legem totam explicem: Cum ſtipulatus eſſem mutuæ pecuniæ quincunces vſuras quotannis dari, & ſi quo anno non ſoluerentur quincunces, tunc totius pecuniæ ex die qua mutuam dediſſem, ſemiſſes, debitor aliquot annis ſoluit quincunces, ac poſt deſtitit ſoluere vno anno, qua de cauſa ſecundum conuentionem peto mihi ſolui vſuras ſemiſſes, non ex die tantum quo debitor ceſſauit ſoluere quincunces, ſed etiam retro in præteritum ex die traditæ pecuniæ. Contra debitor queritur apud principem de iniquitate ſtipulationis. Et princeps quidem reſcribit, vt is adeat præſidem, qui ſtipulationem redigat ad iuſtæ exactionis modum. quod reſcriptum Paulus ait excedere adfinitum modum, id eſt, legibus definitum modum, vt eodem ſenſu Varro dixit effinitum vii. de ling. lat. rectiſſime vero. nam permittit princeps poteſtati, & arbitrio iudicis, quod legis eſt, quodqua lex finiuit iam ſatis. qua re nihil eſt periculoſius. Merito itaque Paulus, quia ſiue vſuræ ſupra modum legitimum in ſtipulationem deducantur, ſiue vſurarum vſuræ, placet licitum per illicitum non vitiari, *l. placuit, de vſur.* hoc caſu ita rem temperandam & diſtinguendam eſſe putat, vt vſuræ non creſcant in præteritum ex die contractus, quia vſuris adcreſcerent, quod ſemper vbique fuit prohibitum, id eſt vſuræ vſurarum hoc modo exigerentur: ſed in futurum tantum ex die ceſſationis, ita vt feram ante eum diem quincunces, non ſemiſſes, aut quincunces ſimul & ſemiſſes, poſt eum diem ſemiſſes. cui definitioni nihil obſtat *l. lecta §. vlt. de reb. cred.* vt docui in prioribus adnotationibus ad hanc legem.

A namque tædet idem repetere hoc loco, etiamſi contra morem, & ingenium meum his libris tractatoris perſonam ſuſceperim, & verſo quodammodo ſtylo quod ſolebam concise, diffuſius tractata inſtituerim: nam cogor redire ſæpe ad ingenium. & prior illa ſane ſcribendi ratio, & melior eſt, & verior meo iudicio, vt nec recedens ab ea poſſim eam prorſus derelinquere. ac ne quid fallam, & in tractatibus plane mihi videor ſemper idem, nec eſſe multa mihi verba, etiamſi ſint multo plura quam fuerint olim. Sed tranſeamus nunc ad *l. 21. de fideiuſſ. in principio.* ita Africanus ſcribit:

Heres à debitore hereditario fideiuſſorem accepit, deinde hereditatem ex Trebelliano reſtituit, fideiuſſoris obligationem in ſuo ſtatu manere ait. Idemque in hac cauſa ſeruan- B *dum quod ſeruaretur cum heres contra quem emancipatus filius bonorum poſſeſſionem accepit, fideiuſſorem accepit. ideoque in vtraque ſpecie tranſeunt actiones.*

Hanc ſcripturam ſuſpectam reddit *l. ſi heres pecuniam, ad Treb.* quæ negat actionem hypothecariam tranſire in fideicommiſſarium, ſi heres antequam reſtitueret hereditatem, à debitore hereditario pignus acceperit: nam ſperandæ obligationis fideiuſſoriæ ab obligatione pignoris nulla ratio eſt. neutra enim eſt hereditaria, neuter contractus hereditarius. & notandum quod ait *l. deducta §. qui poſt, ad Treb.* actionem vſurarum in fideicommiſſarium tranſire, quia hereditaria ſtipulatio eſt, & contra, *l. debitor, eod. tit.* pigneraticiam in fideicommiſſarium non tranſire, quia here- C ditaria actio non eſt: ſic enim omnino legendum eſt. Et fideiuſſoris igitur vel pignoris obligatio accepti ab herede antequam reſtitueret hereditatem, non tranſit in fideicommiſſarium, quia certa non eſt hereditaria, id eſt non cœpit à defuncto, licet accedat principali quæ hereditaria eſt. ac præterea quod ait hoc loco, fideiuſſoris obligationem in ſuo ſtatu manere, ex eo potius colligam, non tranſire eam in fideicommiſſarium, ſed apud heredem remanere. Verum nihil nos hæc mouent. nam videbatur corrumpi obligatio fideiuſſoris reſtituta hereditate, quaſi nec poſſet in fideicommiſſarium tranſire ex SC. Trebel. quæ non eſt hereditaria, nec in perſonam heredis conſiſtere: in quam non conſiſtit principalis tranſlata in fideicommiſſarium. Sed ideo in ſuo ſtatu manet, id eſt non corrum- D pitur, quia ſequitur fideicommiſſarium, aut ſequi & tranſire in eum intelligitur. certe prætor fideicommiſſario aduerſus fideiuſſorem decernet actionem, quaſi tranſierit. & ita de conſtituta pecunia heredi à debitore hereditario, antequam hereditatem reſtitueret eſt proditum in *l. ſi poſt, de conſt. pec.* in qua valde placet quod Græci adiiciunt hereditario nomine heredi conſtitutam pecuniam his verbis, *ἐὰν κληρονομικῷ ὀνόματι ἀντιφωνηθῇ*, &c. & ita pono hoc loco fideiuſſorem acceptum hereditario nomine, atque ideo obligationem haberi pro hereditaria, vt ſimiliter *l. ficut §. 1. quib. mod. pign. ſolu.* Si creditor heredi pactus ſit, ne res pignori ſit, non defuncto debitori, & pactus ſit, hereditario nomine ſcilicet, etiam fideicommiſſario E Trebelliano pactum prodeſt. & omnino quod hereditario nomine actum eſt, proficit cuicunque ſubeunti heredis locum, tranſitque in eum, inde actio quaſi hereditaria, aut certe quaſi tranſierit, à prætore decernitur. Et vt reſpondeamus ad *l. ſi heres pecuniam*, duæ in ea proponuntur ſpecies, priori cum heres ipſemet contraxerit principalem obligationem credita pecunia hereditaria, conſtat pignus eum accepiſſe ſuo nomine, & ſimiliter ergo poſteriori pignus accepit ſuo nomine, non hereditario, licet in cauſam obligationis hereditariæ. & ideo non tranſit actio pigneraticia in fideicommiſſarium, ſed cedenda ei eſt ab herede, idque fideicommiſſarius conſequitur petitione fidei-

fideicommiſſi quaſi minus heres ſibi reſtituerit. & in A ſumma, ſiue hereditario, ſiue ſuo oomine heres à debitore hereditario fideiuſſorem acceperit, antequam reſtitueret hereditatem, reſtituta hereditate ex SC: Trebel. in ſuo ſtatu manet fideiuſſoris obligatio: ſed ſi nomine hereditario, tranſit in fideicommiſſarium vtilis actio ex SC. Trebelliano, aut decernitur quaſi tranſierit. Si ſuo nomine, cedenda eſt fideicommiſſario quaſi appendix & acceſſio veluti quædam fideicommiſſi, vt in quem tranſit principalis obligatio, is etiam acceſſionum commodum habeat. Et quod de fideiuſſore ita definimus, idem trahimus ad pignus & conſtitutum. Item qood de fideicommiſſario, idem ad filium emancipatum qui agnouit bonorum poſſeſſionem contra tabulas: nam vterque heredis loco fungi- B tur. Perſequamur reliqua quæ ſunt in hac lege.

Non eſt nouum vt fideiuſſor duabus obligationibus eiuſdem pecuniæ nomine teneatur: nam ſi in diem acceptus, mox pure accipiatur, ex vtraque obligatur, & ſi fideiuſſor confideiuſſori heres extiterit, idem erit.

Docuit initio non perimi obligationem fideiuſſoris, quem heres accepit à debitore hereditario, etiamſi poſtea reſtituat hereditatem ex SC. Trebelliano, ſed tranſire eam in fideicommiſſarium non minus quam principalem. Nunc docet non perimi etiam obligationem fideiuſſoris, ſi eiuſdem pecuniæ nomine denuo ſe obliget fideiuſſor idem, veterem non perimi noua. & hoc non eſſe nouum, vt duæ obligationes in eiuſdem fideiuſſoris perſuoa de eadem re ſiue pecunia concurrant. nam ſi in diem acceptus, mox noo nouan- C di animo pure accipiatur, conſtat eum duabus obligationibos teneri, & duabus actionibus, vt plane nihil referat legas hoc loco, obligationibus, an actionibus. Sed vera ſcriptura eſt, duabus obligationibus, vt & in Baſilicis, δυσὶν ἐνοχαῖς. & ſi quis hic ſtatim obiiciat quod ait *l. qui bis, de verb. obl.* eum qui bis promittit non ideo teneri amplius quam ſemel, obiiciam non præſtare quidem eum amplius quam ſemel, ſed vt bis promittit, obligari etiam eum bis. & eam legem eſſe accipiendam de præſtatione, ſiue de executione obligationis, non de obligatione ipſa. At duabus etiam obligationibus fideiuſſor tenetur eiuſdem pecuniæ nomine, ſi confideiuſſori heres extiterit. tenetur enim proprio nomine, & hereditario nomine, nec inanis eſt poſte- D rior obligatio, ſi priore forte conuentus poſſit ſe tueri exceptione pacti, non poſſit poſteriore, vt ſuperiori ſpecie emolumentum etiam hoc habet pura, vt petendo ante diem non videator plus petere. Datur & his ſimilis tertius caſus in §. *pen. inf.* Sed tractemus plenius de ſecundo, id eſt, de fideiuſſore, qui confideiuſſori ſuccedit. Hoc genere nulla confunditur obligatio, ſed vtraque in ſuo ſtatu manet. Si fideiuſſor reo, vel ſi reus fideiuſſori ſucceſſerit, vel ſi tertius quidam vtrique, fideiuſſoria obligatio confunditur, *l. debitori, hoc tit. l. ſi duo, de ſolut. l. debitor, de ſeparat. l. fideiuſſoris, C. de fideiuſſ.* & confuſio eſt non tantum concurſus debiti, & crediti in eandem perſonam, ſed etiam concurſus E principalis, & fideiuſſoriæ obligatioois io eandem perſonam. ſed illa magis proprie confuſio, quia fit vtrinque confuſio, hæc fit ex parte fideiuſſoria tantum. & huius coofuſionis ratio hæc, quod reo ſuccedente fideiuſſori, vel contra, res in eum caſum deducatur à quo incipere non poteſt. nec enim poſſet quis initio pro ſe fideiubendo obligari. conſtituit quis etiam pro ſeipſo, ſed non fideiubet etiam pro ſeipſo. Igitur fideiuſſore facto reo vel contra reo facto fideiuſſore per ſucceſſionem, conſequens eſt fideiuſſoriam obligationem confundi, principalem ſolam manere. & vt dicitur, maior tollit minorem, & maior vtique ac plenior eſt principalis, quam fideiuſſoria. & ita vtimur indiſtincte ſiue reus fideiuſſori, ſiue fideiuſſor reo heres extiterit, ſe-

A cundum Sabinianorum opinionem. nam Proculiani diſtinguebant. & ſi fideiuſſor reo heres extitiſſet, admittebant confuſionem fideiuſſoriæ obligationis. Contra ſi reus fideiuſſori, oon admittebant, *l. ſi duo, de ſolut.* ſed Iulianus, qui ex Sabinianis fuit, etiamſi reus fideiuſſori heres extiterit, admittit confuſiooem, *l. cum reus, hoc tit.* & hoc iure vtimur vt dixi. nec tamen ideo minus conſiderare debemus quæ ratio mouerit Proculianos. videntur moti ſubtili & acuta ratione valde. Cum fideiuſſor reo heres exiſtit, fideiuſſoriæ obligationi ſuperuenit principalis, & ſuperuentu ſuo excludit fideiuſſoriam quaſi minorem. Cum vero reus fideiuſſori heres exiſtit, principali ſuperuenit fideiuſſoria, quæ ſuperuentu ſuo non poteſt excludere maiorem B minor, infirma, imbecilla, ſed neque ipſa poteſt excludi, cum non ſuperueniatur à maiore, ſed ſuperueniat: ac ſi ſuperuentus maioris tantum debeat parere confuſionem, vt vulgo dici ſolet, ſuperueniente principe ceſſare magiſtratum, non ſuperuentus minoris. Sed ſi fideiuſſor confideiuſſori heres extiterit, neutra obligatio confunditur: quia altera non eſt maior altera, ſed ambæ ſunt pares & eiuſdem poteſtatis par non tollit parem. Si tamen ex vna agi cœperit, conſumitur altera, ne bis idem ab eodem actori præſtetur. quod æquitas non patitur. Et his cooueniеoter Vlpianus ex Iuliano, ex quo etiam Africanus hæc ſumpſit, io *l. 5. hoc tit. & l. non eſt nouum, de act. empt.* docet reum promittendi cooreo ſuccedeotem ex duabus cauſis obligari, & venditorem venditori ſuccedeotem, non con- C reo. quo caſu euenire poteſt, vt non cooſumat altera actio alteram, ſed vtriuſque commodo vtatur actor ſeparatim. Finge. Vendidi tibi fundum. eundem fundum tibi vendidit Gaius ſeparatim. ego Gaio heres extiti, fundus euincitur, teneor tibi de euictiooe duplici nomine, proprio & hereditario. & ſi mecum egeris ex cauſa propria antequam Gaij hereditatem adirem, poſt aditam hereditatem Gaij, rurſus mecum ages recte de euictione ex cauſa hereditaria. Sed ſi prius adiero hereditatem Gaij quam mecum ageres, ageodo ex hac vel illa cauſa, conſumis alteram, quia agis concurſu iam facto vtriuſque contractus: & ſeotis quidem vtriuſque contractus commodum, non tamen percipis vtrumque. & ita ex Iuliano Vlpianus in *d. l. non eſt no-* D *uum*, quæ hac diſtioctione vtitur, cum emptor emptori eiuſdem rei ſuccedit: nam vt ſi venditor venditori, ſi reus promittendi conreo heres extiterit, duabus obligationibus tenetur, ita ſi emptor emptori, vel ſi reus ſtipulandi conreo heres extiterit, doabus obligationibus debitorem obligatum tenet. & quod dicitur, non eſſe nouum vt doæ obligationes in eiuſdem perſona de eadem re concurrant, id locum habet vltro citroqoe, actiue & paſſiue. Sed quæ diſtinctio ponitur quo caſu emptor emptori, eadem obtinet, quo venditor venditori ſuccedit. Scripſit hac de re hiſdem verbis Venuleius in *l. ſi reus, de duob. reis.* quæ emendanda eſt ex *d. l. 5.* vt legatur in ea, aliqoa differeotia, non altera. & paulo poſt, non poteſt reperiri (ratio ſcilicet) E qua altera potius quam altera conſumatur. ac ſane ſupradictis locis omnibus, hoc eſt *l. 5. l. ſi reus, l. non eſt, & hoc §.* Africanus, Vlpianus, Venuleius verba ipſa Iuliani mihi vſurpare videntur, noo vti ſuis. Scæuola etiam idem, ſed ſuis vt ſolet noo alienis verbis in *l. ſi duo, de ſolut.* in qua tamen Flor. falſo ſine negatiooe ſcriptum eſt illo loco, Item ſi duo rei ſint promittendi, & alter alterum heredem ſcripſit, confuoditur obligatio. quod docui Obſ. XI. c. XXXIV. Sequenti §. demonſtrabitur nunc, aliquando non confundi obligationem fideiuſſoriam, etiamſi reus fideiuſſori heres extiterit, vel contra, atque ita aliquando non corrumpi obligationem, etiamſi in eum caſum reciderit, à quo incipere non poterat. Et verba quidem eius hæc ſunt;

Seruo tuo pecuniam credidi. cum manumiſiſti, deinde eundem fideiuſſorem accepi: ſi quidem in eam obligationem fideiubebat quæ aduerſus te intra annum ſit, obligari eum ait. ſin vero in naturalem ſuam, potius vt non agatur. nihil enim intelligi poſſe, vt quis pro ſe fideiubendo obligetur. Quod ſi hic ſeruus manumiſſus fideiuſſori ſuo heres exiſtat, durare cauſam fideiuſſionis putauit. & tamen nihilominus naturalem obligationem manſuram: vt ſi obligatio ciuilis pereat ſolutum repetere non poſſit: nec his contrarium eſſe, quod cum reus fideiuſſori heres exiſtat, fideiuſſoria obligatio tollatur: quia tunc duplex obligatio ciuilis cum eodem eſſe non poteſt. Retro quoque ſi fideiuſſor ſeruo manumiſſo heres extiterit, eadem aduerſus eum obligatio manet, quamuis & naturaliter teneatur, nec pro ſe quis fideiubere poſſit.

Sed hæc ita paulatim nobis enarranda ſunt. Omni obligationi fideiuſſor accedere poteſt, & ciuili & naturali ſcilicet, ſicut pignus & conſtitutum. Ciuilis obligationis nomine comprehendimus etiam prætoriam, & ædiliciam, & tribuniciam: nam & tribuniciæ quædam ſtipulationes fuerunt, venientes ex Plebiſcitis. Eſt igitur ciuilis obligatio quæ deſcendit ex legibus, aut plebiſcitis, aut edictis. Naturalis quæ ſolo æquitatis vinculo continetur non legibus, vel edictis, *l. Stichum §. naturalis, de ſolut.* & hæc ſola ſeruum hominem aut viciſſim liberum hominem ſeruo ex ſuis contractibus obligatum tenet, *l. cum quo §. 1. ad leg. Falcid. l. eo tempore §. etiam, de pec. l. heres §. ſeruo, de fideiuſſ.* nam ciuilis in perſonam ſeruilem non cadit. quia nec perſona ſerui vlla eſſe intelligitur iure ciuili. Iure naturali incognita eſt ſeruitus, nec vlla eſt hominum inter ſe differentia. Sed neque ex iureiurando obligatur ſeruus, *l. Iulia & Papia*, ſi iuret ſe operas præſtaturum domino cum manumiſſus erit, *l. 7. de oper. lib.* & iurando igitur nihil agit, niſi quæ iurauit ſeruus, eadem iuret liber. qua de cauſa non iurante eadem libero, id eſt poſt manumiſſionem, quæ iurauerat ante manumiſſionem vindicta, eleganter Druſus prætor vrbanus, vt M. Tullius refert var. ad Att. negabat ſe ei libertatem addixiſſe, hoc colore quod nullus adfuiſſet qui eum recte vindicaſſet in libertatem. At quæri hic poteſt, cur tamen ex delictis ſeruus obligetur ciuiliter? nam obligatur certe ex delictis ciuiliter, licet non poſſit cum eo agi, quamdiu ſeruus manet, quia iudicia & lites exercentur tantum inter liberos homines, non inter ſeruos, vel cum ſeruis, ſed dominus propter ſerui delictum conueniri poteſt noxali actione. Quin & in manumiſſum directa transfertur, & vt dicitur, noxa caput ſequitur. Leges igitur quæ delictis poſitæ ſunt omnes homines tenent, & ſeruos, & liberos. Leges contractuum ſeruos non tenent, quia ſcilicet à quolibet exigitur ne quid delinquat, ne furtum puta, ne iniuriam faciat. Fides autem in rebus contrahendis non ita exigitur à ſeruulo, nebulone, verberone, cui vix vnquam eſt ſyncera fides, & de ſe queri debet, qui fidem ſequitur eius hominis. atque ita fit, vt ex contractibus ſeruus naturaliter tantum obligetur, non ciuiliter. Quid autem fiet ſi ſeruus obligatus naturaliter, poſtea manumittatur? Poſt manumiſſionem obligatio naturalis durat, nec transformatur vel nouatur in ciuilem, niſi id agatur ex integro: & ideo non poteſt cum eo agi poſt manumiſſionem ex contractu interpoſito in ſeruitute: quia naturalis obligatio actionem non parit, & hunc tantum effectum habet, vt ſi ſolutum ſit quod natura debetur, quaſi indebitum repeti non poſſit, *l. quod enim, l. fideiuſſor §. fideiuſſor, hoc tit. l. 1. §. id quod natura, ad leg. Falcid. l. 94. §. Fabius, de ſolut.* denique quod natura debetur, neque peti non ſolutum, neque ſolutum repeti poteſt: Ad hæc ſciendum eſt, quod etſi ſeruus ex ſuis contractibus obligetur naturaliter tantum, dominus tamen eius obligatur ciuiliter, id eſt, iure prætorio, & conueniri poteſt

A actione de peculio, ſi ſeruus peculiatus fuerit, quæ ante manumiſſionem ſerui eſt perpetua, poſt manumiſſionem annalis: nam cum manumiſſione extinguatur peculium, ſufficit vſque ad annum produci eam obligationem, videlicet domino retinente peculium. alioquin obligatio peculiaris ſequitur peculium. Loquimur de manumiſſo inter viuos. In manumiſſo teſtamento fuit controuerſia quædam inter Sabinianos & Proculianos: nam ſi ei peculium legatum eſſet, Iulianus qui ex Sabinianis fuit, in manumiſſum de peculio dabat actionem, *l. 1. §. per contrarium, de do. præl.* Pegaſus & Cæcilius qui & ipſe ex Proculianis fuit, vt conſtat ex *l. vir mulieri, de don. int. vir. & vxor.* dant actionem in heredem, *l. 1. §. item heres, Quan. de pec. actio annal. ſit.* Sed de hac controuerſia plenius tractatu

B nono. Præterea ſciendum eſt, id quod diximus ſupra confundi obligationem fideiuſſoris, ſi reus fideiuſſori ſucceſſerit, vel contra, ita procedere ſi vtraque ciuilis obligatio fuerit, minor enim maiori, id eſt, principali cedit nec vllatum eſt virium: nam poteſt quidem duplex ciuilis in eadem perſona concurrere, ſi par ſit altera alteri, non ſi diſpar, veluti vna principalis, altera fideiuſſoria. Quod ſi principalis fuerit naturalis tantum, fideiuſſoria ciuilis, reo ſuccedente fideiuſſori vel contra, nec poteſt tolli fideiuſſoria per principalem, quia non poſſis principalem dicere maiorem cum non ſit ciuilis. ciuile vinculum maius eſt, cum ex eo agi poſſit, non ex naturali. Non poteſt etiam tolli principalis per fideiuſſoriam, quia non poſſis dicere

C fideiuſſoriam maiorem cum non ſit principalis. Principem enim locum tenere maius eſt quam accedere. igitur vtraque in ſuo ſtatu manet, quaſi non inferior altera alteri. & ſecundum hæc Græcos iamdiu admonui recte legere in *l. 95. §. quod vulgo, de ſolut.* Nam ſi reus natura duntaxat fuit obligatus, fideiuſſor non liberabitur. Obſ. xi. c. xxxiv. Sed ſpeciem proponi neceſſe eſt. Seruus accepit mutuam pecuniam, & dedit fideiuſſorem liberum hominem, ipſe obligatus eſt naturaliter, fideiuſſor ciuiliter, ac deinde ſeruus manumiſſus eſt. poſt manumiſſionem fideiuſſori ſuo heres extitit, vel contra, neutra obligatio confunditur. nec erit inanis naturalis, ſi ſoluerit ne repetat, & forte alia ratione peribit ciuilis, id eſt, fideiuſſoria, veluti tempore & ita euenit hoc caſu, vt non vlterius quod deducitur in

D eam cauſam à qua incipere non poterat: nec enim poſſet ab initio idem eiuſdem pecuniæ conſtitui & reus, & fideiuſſor. Finge, eundem ſeruum qui accepit mutuam pecuniam, poſt manumiſſionem fideiuſſiſſe in ſuam naturalem obligationem. an ex cauſa fideiuſſionis obligatur? Minime: Si fideiubeat in cauſam actionis de peculio qua dominus tenetur intra annum, obligatur quia pro domino fideiubet, non pro ſeipſo. Si pro ſeipſo, id eſt, in ſuam naturalem, nihil agit. Et tamen dato fideiuſſore extraneo in ſuam naturalem, ſi ipſe fideiuſſori ſucceſſerit, vel contra, res redit in eandem cauſam, vt nunc ſit pro ſeipſo fideiuſſor, nec tamen confunditur fideiuſſoria, vel principalis obligatio. quod & aliis quibuſdam caſibus contingere docuimus

E in *l. 2. de verb. oblig.* quos ſi hoc loco repeterem, eſſem ferendus: eſt enim tractatus διεξοδικὸς λόγος, ſed nihil eſt neceſſe. Diximus vero hactenus de fideiuſſore, qui confideiuſſori ſucceſſit, de reo debendi, vel credendi, qui conreo ſucceſſit, de reo debendi, qui fideiuſſori ſucceſſit, vel contra. Seq. §. tractabitur de credendi, qui reo debendi, aut fideiuſſori eius ſucceſſit: vel cui ſucceſſit reus debendi, aut fideiuſſor eius. Sed verba ipſa primum exhibeamus.

Quod ſi ſtipulator reum heredem inſtituerit, omnimodo fideiuſſoris obligationem peremit, ſiue ciuilis, ſiue tantum naturalis in reum fuiſſet: quoniam quidem nemo poteſt apud eundem pro ipſo obligatus eſſe. Quod ſi idem ſtipulator

fideiuſſorem here dem ſcripſerit, proculdubio ſolam fideiuſſoris obligationem peremit. argumentum rei, quod ſi poſſeſſio rerum debitoris data ſit creditori: atque dicendum eſt fideiuſſorem manere obligatum.

Si ſtipulator debitori heres extiterit, vel contra, obligatio principalis confunditur: quia nemo ſibi ipſi debere poteſt, nemo ſecum agere. Confunditur & fideiuſſoria, quia nemo poteſt eidem pro eodem ipſo eſſe obligatus, *l. Granius, l. ſi quis pro eo §. 1. hoc tit. l. tutor, in prin. ad Vell.* & ab Accur. perperam ea *l. tutor* aptatur etiam ad id quod dicitur in *§. ſeruo tuo, ſup.* non poſſe intelligi, vt quis pro ſe fideiubendo obligetur: nam aliud eſt dicere neminem eidem pro ipſo obligari poſſe, quod eſt in *d. l. tutor*, aliud neminem ſibi pro ſeipſo obligari poſſe. ſed ad rem. Confunditur ergo fideiuſſoria obligatio, vt dixi, etiamſi principalis fuerit naturalis tantum: & vt ſuperiori ſpecie ſi hæc fuerit naturalis, illa ciuilis, reo ſuccedente fideiuſſori vel contra, vtraque perdurat, ita in propoſita ſpecie reo ſuccedente ſtipulatori vel contra, vtraque confunditur. Quod ſi ſtipulator heres extiterit fideiuſſori vel contra, ſola fideiuſſoria confunditur, principalis manet. & in ſumma, facta confuſione inter creditorem & debitorem fideiuſſor liberatur, facta confuſione inter creditorem & fideiuſſorem, debitor non liberatur, *l. in omnibus, l. Granius §. quod ſi creditor, hoc tit.* & ideo ſi fideiuſſor ſtipulatori heres extiterit, agit cum debitore hereditario nomine ex ſtipulatu, non mandati, quaſi ipſe à ſe exegerit, & hereditati ſoluerit: quia confuſio in hoc caſu vicem ſolutionis habere non poteſt, cum non fiat confuſio ex vtraque parte, rei ſcilicet & fideiuſſoris. igitur quia reus non liberatur, non poteſt cum eo agi mandati, & hoc eſt quod ait in *§. vlt. huius legis.*

Cum fideiuſſor reo ſtipulandi heres extiterit, quæritur an quaſi ipſe à ſe exegerit habeat aduerſus reum mandati actionem. reſpondit, cum reus obligatus maneat, non poſſe intelligi ipſum à ſe fideiuſſorem pecuniam exegiſſe. itaque ex ſtipulatu potius quam mandati agere debebit.

Cui nihil obſtat *l. ſi ei cui, mand.* quia in eius ſpecie reus liberatur, non quidem eo quod fideiuſſor creditori heres extiterit, ſed quod iam ante creditori condemnatus fuerit, accepto factoque iudicio in fideiuſſorem, reus liberatur actione creditæ pecuniæ, & mandati tenetur. Vellem his adiungi, quod idem Africanus ſcripſit in *l. 38. §. vlt. de ſolut.* ex quo intelligimus alia quoque ratione, confuſionem non per omnia pro ſolutione cedere, quod expoſuimus quidem iam ante ad *l. 33. ſol. matrim.* Sed præſtat reperi etiam idem & inculcari hoc loco. Verba *d. §. vlt.* hæc ſunt:

Qui pro te apud Titium fideiuſſerat, pignus in ſuam obligationem dedit: poſt idem heredem te inſtituit. quamuis ex fideiuſſoria cauſa non tenearis, nihilominus tamen pignus obligatum manebit. at ſi idem alium fideiuſſorem dederit, atque ita heredem te inſtituerit, rectius exiſtimari ait, ſublata obligatione eius pro quo fideiuſſum ſit, eum quoque qui fideiuſſerit liberari.

Ex eo intelligimus fideiuſſore ſuccedente debitori principali, vel contra, non confundi pignoris obligationem, quam in ſuam obligationem fideiuſſor contraxerat, licet confundatur fideiuſſoria obligatio non primi tantum fideiuſſoris, ſed eius etiam qui pro fideiuſſore fideiuſſit. Solutio conſumeret etiam pignoris obligationem. Succeſſio illa non conſumit pignoris obligationem: & integrum erit creditori agere hypothecaria, & principali in perſonam, licet ea cauſa fideiuſſoria agere non poſſit, quia etſi perſonarum debitoris, & fideiuſſoris facta ſit confuſio per aditionem hereditatis, & ſuſtulerit maior obligatio minorem, nihil tamen eſt quod ſuſtulerit rei pignoratæ obligationem. & ita ſi debitor qui in ſuam obligationem pi-

A gnus dedit, creditori ſucceſſerit, vel contra, pignus non intelligitur liberari, ſi rogatus ſit reſtituere hereditatem, quia dominium rei pignoratæ apud ſucceſſorem non permanet: atque adeo dominij adquiſitione, quod non permanſit apud creditorem, non videtur confuſum pignus, *l. debitor, ad Treb.* idemque dicendum puto fideiuſſore qui pignus dederat in ſuam obligationem ſuccedente creditori vel contra, & rogato reſtituere hereditatem. At modo neceſſe eſt, vt reuertamur ad *§. quod ſi ſtipulator*, & videamus quo argumento Africanus comprobet ſolum fideiuſſorem liberari, non reum, ſi ſtipulator fideiuſſori heres extiterit, vel contra. nam videtur profecto admodum difficilis eſſe enodatio argumenti quo vtitur, niſi ita formetur

B & explicetur. Si fit nonnunquam, vt ſolus fideiuſſor obligatus maneat, debitor ſolus liberetur, non eſt mirum vel abſurdum ſi eueniat quoque nonnunquam, vt ſolus debitor obligatus maneat, fideiuſſor ſolus liberetur. Et ſolus quidem fideiuſſor obligatus manet, ſi bona debitoris à creditore ex edicto poſſeſſa & diſtracta ſint, quia deſinit eſſe debitor, cuius bona ex edicto poſſeſſa ſunt: ſicut is qui ceſſit bonis, cum poſſit conuentus ſe exceptione defendere *l. 3. C. de bon. auct. iud. poſſ. l. vlt. C. de reuoc. his quæ in fraud. cred.* Si tamen ea venditione ſolidum conſequi creditor non potuerit, integra ei eſt actio in fideiuſſorem. & ita debitor quem creditor capitis accuſauit, quodammodo deſinit eſſe debitor, quoniam ſi conueniatur ex cauſa

C crediti, agentem poteſt repellere hac exceptione, Quod ab eo in maius periculum vocatus ſit amittendorum omnium bonorum. fideiuſſor tamen eius citra vllam exceptionem conueniri poteſt, *l. capitis, hoc tit.* Sed ſi bona debitoris defuncti ideo poſſeſſa ſint, quod ei heres non extaret, proculdubio tollitur principalis obligatio, fideiuſſoria manet, *l. Stichum §. 1. de ſolut.* & his caſibus addentur ſimiles alij duo in *l. cum quis §. pen. de ſolut.* Solus autem debitor obligatus manet, ſi fideiuſſor creditori heres extiterit vel contra. Reſtat modo ex hac lege tantum § *pen.* cuius hæc ſunt verba:

Cum & tu & Titius eiuſdem pecuniæ rei eſſetis, eum qui pro ſe fideiuſſit, poſſe & pro Titio fideiubere reſpondit, quamuis eandem pecuniam eidem debiturus ſit, nec tamen inanem eam creditori futuram: nonnullis enim caſibus emo-

D *lumentum habituram, veluti ſi ei pro quo ante fideiuſſiſſet heres exiſtat, tunc enim confuſa prima obligatione poſteriorem duraturam.*

Ex hoc §. addemus tertium caſum ad *§. 1.* huius legis, quo eiuſdem pecuniæ nomine quis duabus obligationibus ſiue duabus fideiuſſionibus tenetur. Pone duos eſſe reos debendi, & pro ſingulis vnum eundemque fideiuſſiſſe ſeparatim, ex vtraque fideiuſſione tenetur, licet vtraque ſit eiuſdem pecuniæ. quod neque inane erit quandoque, neque inutile. nam ſi hic fideiuſſor forte vni ex reis heres extiterit, confuſione deſinit illius eſſe fideiuſſor ſed alterius fideiuſſor manet: ac proinde, vel quaſi reus principalis conueniri poteſt hereditario nomine, vel quaſi fideiuſſor proprio nomine ea cauſa alterius fideiuſſionis. alteram enim pere-

E mit concurſus principalis obligationis. & ita explicita eſt *l. 21. de fideiuſſ.* & quæſtio omnis de confuſione obligationis, quæſtio ſubtilis & neceſſaria, ſi modo iungantur ea quæ adſcripſimus ſupra ad *l. 20. de hered. ven. & l. 33. ſol. mat.* Reſtat ex hoc libro tantum *l. 38. de ſolut.* cuius tamen ad legem ſuperiorem iam occupauimus explicare §. vltimum, quod pertineret maxime ad quæſtionem de confuſionibus obligationum. Sed initium in ea eſt huiuſmodi.

Cum quis ſibi aut Titio dari ſtipulatus ſit. magis eſſe ait, vt ita demum recte Titio ſolui dicendum ſit, ſi in eodem ſtatu maneat, quo fuit cum ſtipulatio interponeretur. ceterum ſiue in adoptionem ſiue in exilium ierit, vel aqua &

igni ei interdictum, vel ſeruus factus ſit, non recte ei ſolui dicendum. tacite enim ineſſe hæc conuentio ſtipulationi videtur, ſi in eadem cauſa maneat.

A Quæſtio eſt de adiecto in ſtipulatione ſolutionis cauſa, qui & procurator eſt, & ideo in eum datur paſſim ſtipulatori actio mandati, vt ſi forte pecunia ei ſoluta ſit eam reddat. Poteſt quis eſſe procurator eiuſdem rei nomine, vt ſi iuſſerim debitorem Titio ſoluere, & Titium accipere, Titius procurator eſt ad accipiendam pecuniam, non eſt tamen adiectus licet omnis adiectus procurator ſit: ſi non in rem meam, in rem ſuam, vt ſi donare ei volui vel ſoluere. & de adiecto quidem eſt initium huius legis, vt dixi, De procuratore ſimplici §. 1. Si ſtipuler mihi & Titio dari, partim vtilis partim inutilis ſtipulatio eſt: nam pro parte B Titij eſt inutilis, itaque mihi ſoli pro mea parte quæritur obligatio *l. vlt. in fi. de verb. obl. §. quod ſi quis. Inſt. de inutil. ſtip.* Si ſtipuler mihi aut Titio, tota ſtipulatio vtilis eſt, quia non id agitur, vt obligatio Titio adquiratur, ſed vt adquiratur mihi ſoli, ſoluatur autem vel mihi vel Titio, quaſi procuratori meo. Coniunctio facit nos pares. Diſiunctio diſpares. Syllaba vna pares aut diſpares. Et in perſona quidem alterius non contrahentis obligatio cõſiſtere non poteſt, quia per liberam perſonam vel alienum hominem alteri obligatio non adquiritur. In alterius perſonam quaſi procuratoris ſolutio conſiſtere poteſt. Hoc igitur ſermone, mihi & Titio, Titius obligationi applicatur, quod fit inutiliter. Illo ſermone, Mihi aut Titio, Titius ſolutioni applicatur, adducitur, adhibetur, quod non eſt inutile. Obli- C gationi non applicatur, & ideo nec ex ſtipulatu agere, nec nouare, nec acceptum facere poteſt, nec fideiuſſorem accipere, vel pignus, vel conſtitui ei recte ſuo nomine. & hæc tantum vis adiectionis huius eſt, vt adiecto recte ſoluatur etiam ignorante, vel inuito ſtipulatore, id eſt, vt liberetur debitor qui ei ſoluit perinde atque ſi ſtipulatori ſoluiſſet. Sed hoc ita ſi ei ſoluerit antequam ageret ſtipulator, & litem conteſtaretur cum debitore: nam poſt litem conteſtatam ab ſtipulatore, debitor adiecto non recte ſoluit. Item ſi in eadem cauſa eodemque ſtatu fuerit adiectus, ſolutionis tempore, quo fuit ſtipulationis: nam poſt ſtipulationem capite deminuto non ſoluitur recte, quia alij ſoluitur quam cui ſtipulator ſolui voluit nec refert D quæ fuerit capitis deminutio. vtitur enim Africanus hoc loco exemplo minimæ, mediæ, maximæ. Minimæ, vt ſi ſe adrogandum dederit adiectus. Mediæ, vt ſi deportatus fuerit vel aqua & igni ei interdictum ſit. Maximæ, ſi ſeruus factus ſit. Mediæ videtur duos proferre modos, qui tamen hodie habentur pro vno, poſtquam aqua & igni interdictio transfuſa eſt in deportationem. Exilium igitur hic accipio proprie pro deportatione, *l. 2. de pub. iud.* Igitur quoquo modo capite deminutus ſit adiectus poſt ſtipulationem, ei non ſoluitur recte, quia vt ſubiicit tacita conuentio ineſt ſtipulationi, ſi in eadem cauſa maneat. Græci dicunt, tacita conditio: ſed nihil refert: nam & *l. 4. §. vlt. de pact* exemplis tacitæ conuentionis, additur tacita conditio quæ ſtipulationi ineſt. Verum huic definitioni E obſtat *l. Stichum §. vſumfructum, hoc tit.* Sed vt docuimus *l. 55. de verb. obl.* non hoc vult Papinianus in *d. §. vſumfructum*, poſt ſtipulationem adiecto capite deminuto, ei recte ſolui, quod abhorret ab omni ratione, ſed adiecto recte ſolui, etiamſi ſtipulationis tempore capite minutus fuerit. eademque mens eſt *l. cum qui §. qui ſibi, de verb. obl.* vt ſcilicet ſolutioni recte adiiciatur filius, etiam emancipatus ſtipulationis tempore: nam ſi poſt ſtipulationem emancipetur, deſinit eſſe adiectus. Emancipatio eſt capitis deminutio non minus quam adoptio. ſi adoptione intercidat facultas ſoluendi adiecto, & emancipatione igitur. nec offendor eo quod

A emancipatione mutetur in meliorem ſtatum. nam & manumiſſione idem contigit, nec tamen manumiſſo ſoluitur recte, qui mandati tempore ſeruus fuit, *§. item ſi adhuc, Inſt. mand.* & hoc quidem admittet concedetque mihi facile quilibet, ſi ſtipuler mihi aut filiofamil. alieno, vel ſeruo alieno, & is vel manumittatur à domino, vel emancipetur à patre ſuo. Non idem forte concedet, ſi ſtipuler mihi aut filio, aut ſeruo meo, & is poſtea emancipetur à me, aut manumittatur: nam per me fit ne adiectus maneat in eodem ſtatu, & non poteſt facto meo mutari conditio ſtipulationis, *l. vero §. 1. hoc tit.* Mandatum mutari & reuocari poteſt, ſi non filium aut ſeruum meum adiecero in ſtipulatione, ſed ei debitorem ſoluere iuſſero, & reuocatum intelligimus manumiſſione, & emancipatione; B vt plane videatur hac in re conſtituenda eſſe differentia, inter adiectionem & mandatum, niſi dicas non mutari condicionem ſtipulationis, ſi adiectum ſtipulator manumittat vel emancipet, quandoquidem tacita condicio ſtipulationis hæc fuit, vt ita demum adiecto ſolueretur recte, ſi in eadem cauſa maneret, & plerique caſus exiſtere poſſunt, quibus hortante pietate, vel vtilitate, vel qua alia ratione maiore compellatur ſtipulator emancipare, aut manumittere. quod ſi fiat, ſequitur ex tacita lege ſtipulationis amplius ei ſolui non poſſe. Et in ſumma, qui emancipatur vel manumittitur, deſinit eſſe procurator, actor, diſpenſator, mandatarius, deſinit eſſe adiectus indiſtincte. qui mutatur pœnitentia domini vel ſtipulatoris, deſinit eſſe C procurator, non deſinit eſſe adiectus. Et ſententiam igitur huius legis porrigimus etiam ad manumiſſionem, quamuis manumiſſio capitis deminutio non ſit: nam & Græci eam referunt ad relegationem, quæ etiam capitis deminutio non eſt, dum exilium hoc loco accipiunt pro relegatione. non probo interpretationem, ſed probo de exilio adiecti, id eſt, deportatione quod dicitur, vt ea perimat facultatem ſoluendi adiecto, id trahi ad relegationem. Vnde traxerim quoque idem ad ſenatu motionem, ſi ſtipulatus ſim mihi aut Titio ſenatori, & is poſt ſtipulationem ob turpitudinem aliquam ſenatu motus ſit. quia & huic præſumitur ſolui ab initio noluiſſe, & conueniſſe in hoc contrahentes, vt mutata dignitate non ſolueretur. Idem D quoque traxerim ad damnationem temporariam in opus publicum, quamuis & hæc capitis deminutio non ſit, *l. 6 C. ex quib. cauſ. inf. irrog.* Sed repetamus quam attigimus ſupra differentiam inter adiectionem & mandatum ſimplex. Multum intereſt, vtrum Titius ſit adiectus, an procurator tantum ad accipiendam pecuniam domino debitam non adiectus: nam ſi prohibeam adiecto ſolui, nihilominus ei ſoluitur recte, quia certam condicionem habuit ſtipulatio, quam ſtipulator mutare non poteſt. ex quo intelligitur non ſolum promiſſorem ſtipulatione alligari, ſed & ſtipulatorem quandoque. Condicio ſane ſiue conuentio, & lex ſtipulationis, quæ format ipſam ſtipulationem obligat vltro citroque. Si prohibeam procuratori ſolui aut procuratorem accipere, ſi reuocem manda- E tum re integra, poſtea ei non ſoluit recte debitor, ſciens reuocatum eſſe mandatum, *l. vero §. 1. l. aliud, hoc tit.* Sed ſi ignorans ſoluerit, liberatur benigna ratione, ne iuſta & probabilis ignorantia ei damnum adferat. & huius diſcriminis vel tacite notandi gratia credo ſtatim ſubiectum §. *ſeq.*

Si debitorem meum iuſſerim Titio ſoluere, deinde Titium vetuerim accipere, & debitor ignorans ſoluerit, ita eum liberari exiſtimauit, ſi non ea mente Titius nummos acceperit, vt eos lucretur, alioquin, quoniam furtum eorum ſit facturus, manſuros eos debitoris, & ideo liberationem quidem ipſo iure non poſſe contingere debitori: exceptione tamen ei ſuccurri æquum eſſe, ſi paratus ſit condicio-

Digitized by Google

nem furtiuam, quam aduerſus Titium habes, mihi præſtare, ſicuti ſeruatur cum maritus vxori donaturus debitorem ſuum iubeat ſoluere: nam ibi quoque quia nummi mulieris non fiunt, debitorem non liberari: ſed exceptione eum aduerſus maritum tuendum eſſe, ſi condictionem quam aduerſus mulierem habet, præſtet. furti tamen actionem in propoſito mihi poſt diuortium competituram, quando mea interſit interceptos nummos non eſſe.

Initium huius legis eſt de procuratore adiecto in ſtipulatione ſolutionis cauſa. Hic autem §. eſt de procuratore conſtituto ſolutionis cauſa, non adiecto. & prior quidem pars de procuratore in rem meam, poſterior de procuratore in rem ſuam. prior de reuocato mandato, poſterior de reuocata donatione. Omne mandatum pœnitentia reuocatur. Donatio inter viuos pœnitentia non reuocatur, niſi ſit facta inter coniuges, de qua etiam ſpecialiter agitur in poſteriori parte. Sed de priore primum dicamus. Si iuſſerim debitorem meum ſoluere Titio procuratori meo, deinde Titium vetuerim accipere, & poſtea debitor ignorans reuocatum eſſe mandatum, ſoluerit Titio, liberatur. Hoc dicitur de mãdato reuocato pœnitentia. ſed reſoluitur etiam mandatum morte mandatoris, vel mandatarij, & manumiſſione, aut emancipatione mandatarij, quibus caſibus idem receptum eſt, vt liberetur debitor qui ignorans mortem mandatoris vel manumiſſionem mandatarij, ei ſoluit *§. recte, Inſt. mand. l. ſi quis ſeruo, l. ſi ſeruus. hoc tit. l. pen. de reb. credit.* Qui ſcit reuocatum aut reſolutum eſſe mandatum, ſoluendo ei quem ſcit nunc non habere mandatum, nullo modo liberatur. Sed videamus is qui ignorans ſoluit, vtrum ipſo iure an per exceptionem liberetur? loquemur de mandato reuocato pœnitentia, ſed idem intelligemus obtinere, etiamſi morte aut manumiſſione reuocatum ſit mandatum. Et ita diſtinguimus. Aut ignorans debitor ſoluit ignoranti, & bona fide accipienti, id eſt, ei qui ignorat reuocatum eſſe mandatum, quique accipit pecuniam ea mente vt domino reddat, & tunc liberatur ipſo iure. Aut ignorans ſoluit ſcienti, & ſimulanti, ſe eſſe procuratorem creditoris, & accipienti pecuniam interuertendi cauſa, & lucrifaciendi animo, & tunc debitor non liberatur ipſo iure, quia nec ſoluiſſe videtur: nam is demum ſoluit, qui dominium rei, aut pecuniæ quam ſoluit transfert. eſt enim ſolutio alienationis ſpecies. porro is qui falſo procuratori ſoluit, licet ignorans ſoluat, neque eũ pecuniæ dominum facit neque me, quia non poſſum niſi per eum factus dominus videri, & is accipiendo eam pecuniam furtum facit: hæc vero ſimul eſſe non poſſunt, vt accipiendo pecuniam, & pecuniæ furtum faciat, & eiuſdem pecuniæ dominium adquirat. nam ſi adquirit, iam pecuniæ ſuæ furtum non facit, *l. falſus §. pen. de furt.* Si furtum facit, vt facit, (habuit enim conſilium furandi) non adquirit igitur. Et conſequenter non videtur ſoluiſſe qui falſo procuratori ſimulanti ſe procuratorem eſſe creditoris, ſoluit, nec liberatur ipſo iure. At liberatur per exceptionem doli mali, ſi paratus ſit actori cedere condictionem furtiuam, quam habet aduerſus falſum procuratorem aut vindicationem. Nec obſtat *l. ſi quis ſeruo, in fi. hoc tit.* quæ ſimpliciter ait debitorem liberari: nam non eſt nouum in iure, vt liberari dicatur, qui per exceptionem liberatur non ipſo iure, *l. qui res §. mihi Romæ, l. qui hominem §. ſtipulatus, hoc tit.* Creditori non competit condictio furtiua niſi cedatur, quia dominus eius pecuniæ non fuit, & condictio furtiua ſoli domino competit, nec ſi creditor ceſſionis iure condicat, ſuo nomine condicit, ſed nomine domini id eſt debitoris. Competit tamen ei actio furti ſuo nomine aduerſus falſum procuratorem, quia eius intereſt non intercipi pecuniam ſibi debitam. Nec obſtat quod eius pecuniæ neque dominium, neque poſſeſſionem habuerit: nam fateor quidem regulariter furti a-

A ctionem dari ei qui rei aut pecuniæ furtiuæ dominus, aut poſſeſſor fuit, *l. ſi venditore §. vlt. de furt. l. ſi gratuitam §. vlt. de præſcript. verb.* ſed velim domino, & poſſeſſori etiam adiungi creditorem, cui res furto ablata debita aut pignorata fuit. Et hæc ad priorem partem. Sequitur poſterior, ad quam vulgo ponitur ſpecies omnino male, quæ ponenda mihi perſpicue videtur in hunc modum. Ego vxori donaturus iuſſi debitorem meum ei ſoluere, & antequam is ſolueret, diuortio facto reuocaui donationem, vt ſolent quicunque diuertunt. poſt ſoluit debitor vxori ignorans diuortio infirmatam donationem, mulier accepit furandi animo, vt lucraretur eam pecuniam, debitor non liberatur ipſo iure, quia pecuniæ dominium ab eo non diſceſſit, ſed liberatur per exceptionem doli mali, ſi paratus ſit creditori cedere

B condictionem furtiuam, quam habet aduerſus mulierem, vel vindicationem, vt eſt in *l. vir vxori, de don. inter vir.* qua quidem ſi ceſſa fuerit, aget creditor nomine debitoris, furti autem actione aget ſuo nomine, vt priore parte. neque his obſtat *l. 3. §. vlt. de don. inter vir. & vxor.* quia in eius ſpecie debitor vxori non ſoluit, poſt diuortium mutata voluntate mariti, ſed conſtante matrimonio, & durante voluntate. & ideo debitor liberatur, ac ſi ſoluiſſet marito pecuniæque dominium adquiſitum marito videtur. & ita Odofredus recte. Nihil etiam obſtat *l. quod meo §. ſi furioſo, de acquir. poſſ.* nam recte Accurſius in amittendo differentiam eſſe inter dominium, & poſſeſſionem. Dominium ſola voluntate non amitti, niſi in alium transferatur. Poſſeſſionem ſola vo-

C luntate amitti. In fine huius §. *quando*, id eſt, quandoquidem, vt *l. 4. § ſi dominus, de vſurpat. & vſuc. & §. qui hominem, inf. l. 21. §. vlt. Commod. l. 17. de in rem verb. l. Titius, de præſcript. verb. l. 44. in fi. de dam. infect.* Et verba, Poſt diuortium, ſic accipienda ſunt, vt poſt diuortium acceperit mulier ſciens mutatam eſſe voluntatem. Sequitur alius:

De peculio cum domino actum eſt. is damnatus ſoluit, & fideiuſſores pro ſeruo acceptos liberari reſpondit: eandem enim pecuniam in plures cauſas ſolui poſſe, argumentum eſſe quod cum iudicatum ſolui ſatiſdatum eſt, & damnatus reus ſoluat; non ſolum actione iudicati, ſed etiam ex ſtipulatu, & ipſe & fideiuſſores liberentur, & magis ſimile eſſe, quod cum poſſeſſor hereditatis, exiſtimans ſe heredem eſſe ſoluerit:

D *heres non liberetur, tunc enim propterea id euenire, quod ille ſuo nomine indebitam pecuniam dando, repetitionem eius haberet.*

Docet duobus exemplis aliquando euenire, vt vna ſolutione tollantur duæ vel plures obligationum cauſæ diuerſæ, diuerſorum vel eiuſdem, vtque vna ſolutio pariat liberationem, pluribus ex diuerſis cauſis obligatis. Vnum exemplum eſt huiuſmodi. Egiſti cum domino de peculio. vel abſolutus eſt dominus, vel condemnatus. Si abſolutus quaſi ſeruo non obligato naturaliter. eo nomine quo agebatur cum domino de peculio, licet perperam iudicatum ſit, exceptio tamen rei iudicatæ, etiam fideiuſſori pro reo accepto proficit. & ita Iulia-

E nus, *l. ſi cum teſtamento, §. vlt. de exc. rei iud.* Si condemnatus, & ſoluerit ex cauſa iudicati, ſolutione huiuſmodi non ſolum dominus actione iudicati, ſed etiam fideiuſſores pro ſeruo accepti liberantur ipſo iure actione ex ſtipulatu, licet non ſint accepti in cauſam iudicati, ſed in obligationem naturalem ſerui. & ita idem Iulianus ſiue Africanus hoc loco: cui teſtatur Proculus in *l. egiſti, hoc tit.* nec enim ea lex eſt de domino abſoluto, vt videtur his qui eam opponunt *d. l. ſi cum teſtamento,* ſed de domino condemnato qui ſoluit, quia de ſolutionibus in ea agitur, & manifeſta differentia conſtituitur inter ſolutionem factam à domino, & ſolutionem factam à ſeruo. & egiſti igitur in illa, id eſt, egiſti & exegiſti, & tamen fideiuſſores ſerui non liberari ait. Poſſet probabiliter dici, fideiuſſores non liberari ſi ſolidum ex

peculio creditor conſequi non potuerit. ſupereſſe enim in reliquum actionem in fideiuſſores, alioquin liberari. Sed vereor ne non ſit ponendum cum in hoc §. tum in *d. l. egiſti*, creditorem peculij actione ſuum recepiſſe in ſolidum, & diſſentire Iulianum à Proculo. Iuliano liberatos ipſo iure fideiuſſores videri. Proculo contrarem certe fuiſſe controuerſam Africanus demonſtrat hoc loco: dum magnum ſtudium ponit in comprobanda Iuliani ſententia, argumento à ſimili, & refellendo aduerſariorum argumento à diſſimili, magis quam à ſimili. Proculus igitur facile admittebat, ſeruo recte ſoluente ex peculio fideiuſſorem liberari, nec enim vllus vnquam negauit, reo ſoluente fideiuſſorem liberari, aut mandatorem, aut pignus, quia ſublata principali obligatione, acceſſio conſiſtere non poteſt. nullus vno ex reis ſoluente correum liberari, quia condicio propria correorum debendi hæc eſt, non vt ſinguli ſolidum debeant, cum poſſint duo quidam ſinguli idem in ſolidum debere, nec eſſe correi, ſed vt vnius ſolutione, vel acceptilatione liberetur alter, nec à ſingulis ſolidum exigatur, vtque vna potius obligatio eſſe cenſeatur, & vna ſumma quæ debeatur, vt eſt in *l. 3. in fi. de duob. reis, l. vlt. C. eod.* non duæ obligationes. & ita correi credendi non ſunt, quibus ſingulis ſolidum debetur, cum & ſi duobus eadem res disiunctim legata ſit per damnationem, ſingulis ſolidum debeatur, nec tamen ſint correi, & poſſint ſinguli ferre ſolidum, vnus rem, alter æſtimationem: ſed propria condicio reorum credendi hæc eſt, vt non ſingulis ſolidum ſolui ſit neceſſe, ſed vni tantum, & vni ſoluta integra pecunia, vt ab vtroque debitori contingit liberatio, *l. 16. de leg. 2.* At ſecundum Proculi ſententiam, ſoluente domino rei principalis, non liberatur fideiuſſor eiuſdem, quia diuerſæ omnino & ſeparatæ ſunt harum obligationum cauſæ, nec cohærent, aut coadunatæ ſunt inuicem, ſicuti correorum, ita vt pro vna haberi poſſint, nec accedit alia alij, & vnam ſolutionem ipſo iure proficere in tam diuerſas cauſas nouum videtur. Contra Iuliano nec nouum, nec abſurdum, aut mirum videtur, proferenti aliud exemplum, quo etiam vna ſolutio duas obligationes diuerſas tollit. id vero eſt huiuſmodi. Reus promittendi, cuius forte bona à creditore dies xxx. poſſeſſa erant, ſatiſdedit iudicatum ſolui, qui & in cauſam ſatiſdederat principalis obligationis, & condemnatus ſoluit ex cauſa iudicati. Solutione huiuſmodi non ſolum reus liberatur actione iudicati, & fideiuſſores dati in eandem cauſam: ſed etiam actione ex ſtipulatu & ipſe, & fideiuſſores, qui acceſſerunt huic obligationi. & hoc, vt opinor, omnes admittebant. Ducit enim argumentum ex re certa, & conceſſa, vel admiſſa ab omnibus: ac deinde quærit, cur nolint etiam priore caſu domino damnato de peculio & ſoluente, ſolutionem tollere obligationem fideiuſſoris? Quod cum poſteriore abſurdum non eſſe exiſtimant, cur exiſtiment eſſe abſurdum priore? ac denique nullo caſu volunt abſurdum videri, vt vna ſolutio vno momento perimat duas aut plures obligationes diuerſas. & his addi poteſt tertium exemplum ex *l. in numerationibus, hoc tit.* quam totam à me explicari hoc loco res exigit. Duas facio eius legis partes ſummas. Priore oſtendit vnam ſolutionem, vel quod pro ſolutione eſt, aliquando valere ad tollendas duas obligationes diuerſas, in hac ſpecie. Debitor creditori pignus vendidit, quæ venditio pro ſolutione eſt, vt contra in ſolutum datio pro venditione, *l. 4. C. de euict. l. eleganter, in princip. de pign. act.* Solutione huiuſmodi tollitur obligatio creditæ pecuniæ, quaſi pignore accepto in ſolutum: & obligatio ex vendito quaſi pretio compenſato cum debito, atque ita facto vno momentoque vno, & ſoluere videtur venditor quod debuit emptori ex cauſa crediti, & ſoluere emptor quod debuit venditori ex cauſa emptio-

A nis, & vna ſolutio, vel quaſi ſolutio duarum vim & effectum habet. Poſteriore parte oſtendit, vnam ſolutionem, numerationem, vel præſtationem proficere in cauſas duas, non ad tollendas duas obligationes, conſtituendas duas liberationes, ſed partim ad obligandum creditorem, partim ad liberandum debitorem, vt ſi pupillo obligato naturaliter ex cauſa crediti, leget creditor ſub condicione, ſi ſoluerit quod natura debet, ſoluendo & liberat ſe debito naturali, & condicionem legati implet, atque ita obligat ſibi heredem, vt legatum præſtet. ac ſimiliter legato vſufructu nummorum, heres numerando pecuniam legatario, vna numeratione vnoque momento liberat ſe actione ex teſtamento, & obligat ſibi legatarium quaſi ex tacita ſtipulatione, tantamdem pecuniam reddi finito vſu-
B fructu, *l. hoc SC. § pen. de vſufr. ear. rer. &c.* Item heres damnatus vendere, aut locare certo pretio, vendendo aut locando vna præſtatione, & liberat ſe actione ex teſtamento, & obligat ſibi legatarium ex vendito, vel ex locato. atque ita his omnibus caſibus vna ſolutio, numeratio, vel præſtatio partim parit, partim tollit obligationem. Sed redeamus ad caſus ab Africano hoc loco propoſitos, quibus vna ſolutio tollit obligationes, parit liberationes duas. Non videntur, vt dixi id admiſiſſe Proculiani priore caſu. Sed & vix alio vllo: quandoquidem longe ſecus euenire frequentius demonſtrabant, ne vna ſolutio pareret liberationem in perſonam non ſoluentis, vt ſi poſſeſſor hereditatis exiſtimans ſe eſſe heredem, ſoluerit creditori heredita-
C rio: nec enim verus heres liberatur, vel ipſo iure, vel per exceptionem, niſi id ei reputauerit in petitione hereditatis bonæ fidei poſſeſſor, & ceſſerit condictionem indebiti: quæ ceſſio vtilis eſt heredi ad excludendum creditorem exceptione doli mali. Malæ fidei poſſeſſor non poteſt cedere condictionem quam non habet, nec aliter id reputare heredi poteſt, quam ſi cauerit defenſum iri eum aduerſus creditorem, *l. ſi quid poſſeſſor, de pet. hered.* Item ſi fideiuſſor tutus exceptione pacti in perſonam ſuam concepti ſoluerit per errorem, reus non liberatur, *l. cum is §. 1. de cond. ind.* ac ſimiliter correus tutus exceptione pacti ſi ſoluerit, alter correus non liberatur, *l. qui hominem §. vlt. hoc tit.* Denique his caſibus vna ſolutio non liberat eum qui eius pecuniæ
D nomine obligatus erat, non liberat verum heredem, non reum principalem, non correum, qui nihil ſoluit. Cur ergo in caſibus ab Africano propoſitis, & maxime eo, vnde orta eſt controuerſia, puta ſi condemnatus dominus de peculio ſoluat creditori peculiari, non dicimus potius alterum qui nihil ſoluit non liberari, & eandem pecuniam non poſſe ſolui in plures obligationes? nam hi omnes caſus inter ſe ſimiles ſunt. Reſpondet Africanus, imo magis eſſe diſſimiles, & ducere aduerſarios argumentum à diſſimili magis quam à ſimili. Contra poſitam imaginem diſſimilem eſſe. Legendum enim proculdubio eſt ex contextu Africani. Et magis diſſimile eſſe. quam ſcripturam habemus ex relatione Accurſij: nam & rationem diſſimilitudinis reddit ſtatim. Caſibus prolatis ab aduerſariis, is qui ſoluit habet
E condictionem indebiti. & merito igitur non liberatur alter, id eſt heres, reus vel correus, quia nec ipſe qui ſoluit liberatur, ſed obligatus manet ſub eadem exceptione pacti conuenti, aut certe, ſicut poſſeſſor hereditatis non liberatur, quia nec obligatus fuit, pro non ſoluto habetur quod repeti poteſt. Denique illis caſibus ſolutio nulli liberationem parit. Duobus autem caſibus hoc loco propoſitis qui ſoluit, indebiti condictionem non habet, & liberatur. & notandum quod Africanus ait, ſuo nomine poſſeſſorem hereditatis indebitam pecuniam dediſſe. hoc enim ſolo caſu habet condictionem indebiti, & heres non liberatur, vt *d. l. ſi quid poſſeſſor, l. in ſumma, in fi. l. ſi pœna §. 1. de condict.*

ind. l. 5. C. eod. l. 2. C. de his qui in prior. loc. ſuc. nam ſi A hereditario nomine quaſi ex contractu defuncti, tum plane vero & debito nomine ſoluit, & heredem inuitum liberat, vel per exceptionem doli mali, & non habet condictionem indebiti, atque adeo reputare id heredi poteſt omnimodo: vel ſi reputatione vſus non ſit, agere negotiorum geſtorum, ſi de ſuo ſoluerit, non de hereditate, *l. repetitio, l. quod nomine, l. ſeruus cuiuſdam, in fi. de condict. indeb. l. vlt. de neg. geſt. l. de qua re §. vlt. de indic. l. de hereditate, l. vlt. C. de pet. her.* De hac diſtinctione fuit noſtra ætate magna contentio inter Zaſium & Stellam doctos Iuriſconſultos. ſed ea verius certe nihil eſt. nec ferendus Budæus qui tot inter ſe leges plane negat poſſe in concordiam adduci. nam quæ dant poſſeſſori condictionem, & negant heredem eſſe liberatum, ſunt accipiendæ omnes de poſſeſſore qui ſuo nomine ſoluit quaſi ipſe deberet proprio nomine, quo nomine nihil debebatur. quæ denegant poſſeſſori condictionem & adfirmant heredem eſſe liberatum, ſunt accipiendæ omnes de poſſeſſore qui hereditario nomine ſoluit. & frequentes ſunt in iure ſubauditiones huiuſmodi, vt docui ſupra *l. 21. de fideiuſſ.* & Obſ. 8. cap. 9. nec enim vbique id exprimitur ſemper, quod hoc loco, *Suo nomine*, quæ verba ſunt magni ponderis. Hereditario enim nomine indebitam pecuniam non ſoluiſſet. Et de his ſatis. Sequitur alius §.

Qui hominem promiſit, ſi ſtatuliberum ſoluat, magis puto non eſſe expectandam condicionem, ſed & creditorem agere poſſe, & illi condictionem competere. quod ſi interim condicio defecerit, liberatur perinde atque ſi quis pendente condicione ſoluis per errorem, & antequam condiceres condicio extiterit. illud nullo modo dici conueniet, ſi mortuo Sticho condicio deficiat, liberari debitorem: quamuis ſi viuente eo defecerit, liberaretur: quando iſto caſu nullo tempore perfecte hominem meum feceris. alioquin prope erit, vt etiamſi eum ſeruum, in quo vſusfructus alienus eſt, mihi ſolueris, iſque vſufructu manente deceſſerit, ea ſolutione liberatus videaris. quod nullo modo probandum eſt: ſicuti ſi communem ſoluiſſes, iſque deceſſiſſet.

Hoc paragrapho id agit Africanus vt oſtendat, ſolutionem non liberare, niſi ſit plena & perfecta. Finge. Quidam ſeruum generaliter promiſit. electio eius eſt quem velit dare. is Stichum dedit ſtatuliberum ignorans ignoranti. Non liberatur, quia non dedit ſeruum, ſed ſtatuliberum, cui implicitus eſt caſus libertatis, vt ait *l. vlt. ſi ex nox. cau. ag.* quia ei teſtamento libertas data eſt ſub condicione: & medium quoddam genus hominum eſt, qui ſtatuliberi dicuntur, inter liberos & ſeruos. Non expectamus condicionem libertatis, vt ex euentu vel defectu eius æſtimemus debitor dando ſtatuliberum liberatus fuerit necne, ſed ſtatim dicimus non eſſe liberatum, & creditorem poſſe agere ex ſtipulatu: vt alius ſibi homo detur, quia Stichus non perfecte creditoris factus eſt, non ad plenum, cum eripi ei poſſit exiſtente condicione libertatis, ergo nec ſoluiſſe debitor videtur. Quid enim eſt ſolutio? Eius quod debetur à ſe in creditorem, vel alium eius ſoluatur recte, abalienatio perfecta. & generaliter quandiu aliquid rei ſolutæ deeſt, adhuc res ipſa peti poteſt, *l. etiam, hoc tit.* Quod ſi non liberatur debitor qui ſtatuliberum dedit, ex eo ſequitur condictionem ei dari. nam regulariter qui non liberatur, condicit, qui liberatur, non condicit, *l. ſi non ſortem §. qui filiofam. & §. ſi decem, l. cum is §. 1. de cond. ind. l. qui hominem §. vlt. hoc tit.* Obiicitur tamen huic regulæ, & ſcripto Africani *l. Neratius, de cond. ind.* quæ eum qui ſtatuliberum ſoluit, etiam non condicere ait, nec liberari igitur, nec condicere. Sed ſi animaduertas caſum ſingularem ibi referri quod id euenit, inde confirmabere magis in ſuſtinenda ſuperiore regula, vt qui non liberatur condicere poſſit. Eſt enim ea lex ex Gaij libro ſingulari de caſibus, quo is ſcilicet quaſi ludens collegerat caſus ſingulares, nouos, raros, infrequentes, ac prope incredibiles, quas Græci [illegible] vocant, quibus euenit aliquid contra opinionem omnium, contra regulas iuris, contraue rationem naturalem, veluti aliquo caſu euenire, vt duorum libertus vno tempore ſingulis diuerſas operas edat in ſolidum, quod eſt admirabile, *l. duorum, de op. lib.* vt legatum relictum ſub condicione intelligatur purum, & contra, *l. aliquando, de condicion. & demon.* vt communis ſeruus alteri ex dominis adquirat ſoli, etiamſi neque iuſſu eius, neque nominatim ei ſtipulatus ſit, *l. 8. de ſtipul. ſeru.* vt ſeruus liber, & heres exiſtat ex teſtamento eius, qui ſoluendo non eſt, licet ſolus heres B non ſit, quod eſt contra legem Æliam Sentiam, *l. ei qui ſoluendo, de her. inſt.* Poſſent addi ſimiles multi, vtputa dari aliquando actionem furti vltro citroque, *l. quemadmodum, de nox. act.* aliquando furtum fieri impune, *l. 1. de alear.* furti actionem dari in ſimplum, in *tit. de inc. ruina, nauf.* Duos ſibi inuicem ſeruire bona fide, & inuicem adquirere alterum alteri, *l. pen. in fi. de reb. cred.* Ex ſerua ingenuum naſci, *l. 1. §. quæri, de ſuis, & leg. her.* & alia huiuſmodi. Hæc ſunt paradoxa iuris, non quæ Alciatus congeſſit in libros aliquot. hi caſus admirabiles ſiue incredibiles. Erit ita in *d. l. Neratius*, ex Neratio Gaius refert caſum admirabilem, quo is qui ſoluit nec liberatur nec condicit, aberrat enim à regula iuris. Sed quis ille ſit, videamus. nempe ſi is qui Stichum promiſit Stichum dederit ſtatu- C liberum. Iam diuerſus eſt caſus ab eo qui proponitur in hoc §. congruenti regulæ iuris. hic enim non promiſit hominem certum, puta Stichum, ſed generaliter hominem incertum: & ideo Stichum dando ſi is ſit ſtatuliber, iam non dat quem promiſit. ibi Stichum dando, eum ipſum dat quem promiſit, licet ſit ſtatuliber: nec tamen liberatur, quia dominium eius hominis ſtipulatorem non facit in plenum, nec condicit, quia debitum ſoluit. At rurſus & in eo quod dicit non liberari eum, pugnare videtur *l. ſtatuliberum §. pen. de ſtatulib. l. ſi mihi alienum, hoc tit.* quæ volunt liberari eum qui Stichum alienum hominem promiſit, & à domino heres ſcriptus in teſtamento quo eidem Sticho dederat libertatem ſub condicione, ita eum ſtatu- D liberum præſtitit, quia & ſi eum dominus manumiſiſſet pure, liberaretur omnimodo, propterea quod ſtipulatio non poteſt conſiſtere in his, quæ pecunia lui, & præſtari non poſſunt, qualis eſt libertas. Loquuntur ergo de promiſſore Stichi, qui non ipſe ſtatuliberum eum fecit, ſed dominus, vt liberetur qualemqualem Stichum dando. Lex Neratius de eo intelligenda eſt, qui ipſe ſtatuliberum fecit, vt nec liberetur per quem factum eſt, quo minus is perfecte ſtipulatoris fieret nec condicat, quia debitum ſoluit. Poterit ergo ſtipulator agere, & Stichum petere, quamuis ei traditus ſit, & conſequetur æſtimationem Stichi quanti fuit antequam ei daretur libertas ſub condicione. recipiet autem promiſſor Stichum per exceptionem, E non per condictionem, vt in ſimili caſu contingit *l. ſi cum aurum, hoc tit.* Qui promiſerat aurum, ſciens dolo malo quaſi aurum æs dedit, æs forte coronarium quod ſpeciem auri præbet: non liberatur quia non ſoluit quod debuit, nec fuit contentus ære pro auro qui putabat ſe accipere aurum. non condicit etiam, quia ſciens indebitum ſoluit, ſed ſi ſtipulator agat, recipit per exceptionem quod non poteſt recipere per condictionem. Nunc reuertamur ad eum qui generaliter hominem promiſit. Is, vt diximus, ſi Stichum ſtatuliberum ſoluerit, non liberatur & condicere poteſt, niſi ſcilicet ſciens ſtatuliberum ſoluerit, quo caſu tamen agente ſtipulatore, eum recipiet beneficio exce-

ptionis. Finge igitur ignorantem ſoluiſſe, & antequam condiceret ipſe, vel ageret creditor, defeciſſe condicionem libertatis: tunc liberatio quæ ab initio non conſtitit conualeſcit, nec iam condicere eum hominem poteſt, ſicut euenit, ſi debitor certæ rei ſub condicione, eam pendente condicione ſoluerit per errorem, nec enim liberatur & condicere poteſt, ſed antequam condixerit ſi extiterit condicio, amittit condictionem, & liberatio conualeſcit, *l. ſub condicione, hoc tit. l. ſub condicione, de cond. ind.* Sed exigimus priore caſu, vt viuente Sticho defecerit condicio libertatis, quia ex poſt facto dominium Stichi perfecte tranſiit in creditorem. Quod ſi poſt mortem Stichi defecerit condicio, non poteſt liberatio conualeſcere, quia nunquam perfecte eius hominis dominus ſtipulator fuit, & ita ſi idem qui promiſit hominem generaliter, Stichum dederit cuius vſusfructus alienus erat, non liberatur & condicere poteſt, ſed antequam condiceret viuo Sticho ſi finitus vſusfructus fuerit, liberatio conualeſcit, & condicere non poteſt, ſin autem morte Stichi finiatur vſusfructus, liberatio non conualeſcit, & creditor ex ſtipulatu agere poteſt. Idem erit ſi ſeruum communem dederit atque ita non fecerit eum ſtipulatoris totum. nam ſi omnibus integris eo viuo adquiſierit alteram partem, iam olim liberatus fuiſſe intelligitur, ſi eo mortuo, ſtipulator agere poteſt. Eadem diſtinctione vtemur ſi ſeruum pigneratum dederit, *l. ſi rem, l. ſi hominem, hoc tit.* ſi hominem cuius poſſeſſio aliena fuit, & generaliter ſi quid homini ſoluto defuerit. Sequitur alia quæſtio non de ſolutione, ſed de liberatione in §. *pen.* de qua Africanus ſcribit in hunc modum:

Si quis pro eo reuerſo fideiuſſerit, qui cum republicæ cauſa abeſſet, actione qua liberatus ſit, deinde annus præterierit: an fideiuſſor liberetur? quod Iuliano non placebat: & quidem ſi cum fideiuſſore experiundi poteſtas non fuit, ſed hoc caſu in ipſum fideiuſſorem, ex edicto actionem reſtitui debere, quemadmodum in eum fideiuſſorem qui hominem promiſſum occidit.

In hoc §. duos caſus exponit Africanus, quibus reo liberato, fideiuſſor obligatus manet, qui poſſunt addi aliis duobus expoſitis à nobis ſupra ad *l. heres §. quod ſi ſtipulator, de fideiuſſ.* Et primus hic eſt, quem animo non comprehendit Accurſius, cuius ſcriptum omne fere delendum eſt, id præcipue quod eſt de anno. Quidam cum abeſſet Reip. cauſa & non defenderetur, temporali aliqua actione liberatus eſt, ob id quod dies eius interim exiit. reuerſus tenetur actione reſtitutoria ex edicto, Ex quib. cau. mai. intra annum vtilem, id eſt, quo de ea re cum eo experiundi poteſtas fuerit. fac reuerſum dediſſe fideiuſſorem eius actionis nomine, qua quidem adhuc tenebatur intra annum vtilem. Prioris nomine ſi dediſſet, fideiuſſor non teneretur, quia tempore tota obligatio tollitur etiam naturalis, *l. ſi quis poſtquam, de fideiuſſ.* Nec poteſt dici fideiuſſoris datione interruptam præſcriptionem temporis: quia nec prioris actionis tempus interrumpi poteſt, quod iam finitum eſt, nec poſterioris, id eſt, reſtitutoriæ, quod nondum cœpit, aut quod inchoatur tum cum fideiuſſor datur. Sed & intra tempora præſcriptionis dato fideiuſſore puro non interrumpi præſcriptionem, nec enim quælibet interpellatio interrumpit præſcriptionem, ſicut nec reum quælibet conſtituit in mora, quin ſit ei integrum offerendo liberare ſe ſtipulatione pœnali, vel quanti ea res eſt, quoad lis conteſtetur, vt diximus in *l. traiectitiæ ſupra, de obl. & act.* Sed certi ſunt interruptionis modi, *l. vlt. C. de duob. reis, l. cum notiſſimi, C. de præſ. xxx. ann.* veluti conuentio executoris, libellus conuentionis, libellus querelæ & proteſtationis, libellus principi datus ſi ad eum reſcribatur, litis conteſtatio, poſ-

A ſeſſio, ætas pupillaris, agnitio debiti, id eſt, iterata cautio, vel ſolutio partis. Inter hos non eſt fideiuſſoris datio. nec vero poſſis dicere eum qui fideiuſſorem dat, agnoſcere debitum & fateri eum qui accipit eſſe creditorem, quia poſſit alio animo fideiuſſorem dare, vitandæ puta tantiſper inſtantiæ, & importunitatis creditoris, cui tamen poſtea ſe nihil debere monſtraturus ſit. nam nec qui actioni addit exceptionem, fatetur quod eſt in actione, nec qui agit famil. erciſc. fatetur aduerſarium eſſe coheredem, nec qui in rem, aduerſarium eſſe poſſeſſorem. ſed qui iterat cautionem, vel partem ſoluit, non poteſt non fateri aduerſarium eſſe creditorem, & ſi hoc non eſt agnoſcere debitum, neſcio quid ſit agnoſcere debitum. Sed ab ſpecie quam cœpi proponere, vt in hæc deerrarem

B Accurſius fecit improbe. ad eam igitur redeo Is qui cum abeſſet Reip. cauſa actione aliqua ſolutus eſt, reuerſus fideiuſſorem dedit nomine actionis reſtitutoriæ, qua reuerſi tenentur intra annum vtilem. poſt annus vtilis præterit, quia ſcilicet tot diebus vtilibus quot annus conficitur, actor habuit cum eo agendi poteſtatem nec egit. habuit, inquam, cum eo agendi poteſtatem non cum fideiuſſore eius. itaque liberatus quidem reus eſt lapſu anni vtilis, ſed non fideiuſſor. An tamen ideo fideiuſſor etiam liberatus intelligitur quod reus ſit liberatus. an is ſcilicet qui recto non eſt liberatus, per conſequentias dimiſſus intelligitur? Minime, ſed in eum reſtitui debet actio ex edicto, Ex quib. cau. mai. quaſi reſciſſa liberatione rei, vt ſcilicet

C eius actionis nomine conueniatur vtili actione ex ſtipulatu. Liberato reo ſolutione, vel acceptilatione, liberatur fideiuſſor. Liberato reo tempore non liberatur fideiuſſor: quia multum intereſt res ſoluatur, an perſona liberetur, *l. vlt. de duob. reis.* Perſona liberatur tempore, res non ſoluitur. Alter caſus quo reo liberato non liberatur fideiuſſor, hic eſt, ſi ante moram rei fideiuſſor hominem promiſſum occiderit: reus enim ſolus liberatur, fideiuſſor tenetur actione ex ſtipulatu vtili. hoc confirmat *l. mora in fi. de vſur. l. mora, l. cum filiusfam. de verb. oblig.* & amplius *l. Stichum §. 1. hoc tit.* ex ſtipulatu fideiuſſorem teneri docet, non de dolo: nam duos ponit caſus diuerſos, quorum vno dat actionem de dolo non ex ſtipulatu, altero, qui eſt is

D quo de agimus, dat actionem ex ſtipulatu. non igitur de dolo. & vterque vt exponatur enarratius pone. Quidam promiſit Stichum aut Pamphilum dari. electio eſt promiſſoris, is ante moram Stichum interfecit. non poteſt peti Stichus ſuperſtite Pamphilo, quia potuit non dare Stichum. at rurſus Pamphilus mortuus eſt ſine culpa promiſſoris. & hic igitur etiam peti non poteſt, quia ante moram mortuus eſt. neuter igitur peti poteſt actione ex ſtipulatu. Sed merito deſiderabitur in promiſſorem actio de dolo ſtatim in id quod intereſt, quia certum eſt rem reſtitui non poſſe, *l. arbitrio, §. 1. de dolo.* Diuerſum erit, ſi fideiuſſor hominem promiſſum occiderit ante moram. tenebitur enim ex ſtipulatu ſolus. non igitur de dolo, vt ſit hic caſus ſuperiori aduerſus. At *l. ſi fideiuſſor, de dolo,* aper-

E te ait, eum teneri de dolo. Placet, ſed non probatur argutia Græcorum mihi, qui ſi dolo occiderit, teneri eum de dolo, ſi ſine dolo, teneri vtili, vt ait *l. mora, in fi. de vſur.* quam Cyrillus vocat in factum. ergo in factum prætoria, quæ ſubſidiaria eſt actioni de dolo, & vt ſoleo dicere, ſubſidiaria ſubſidiariarum, & extremum iuris ſui perſequendi remedium. Verum ſuperioribus locis omnibus non datur in factum prætoria, ſed actio ex ſtipulatu nominatim. Et dixeris rectius, actionis de dolo duplicem eſſe formam. alias enim dari protinus in id quod intereſt, *l. arbitria §. 1. & §. pen. de dolo.* hac forma non dari in fideiuſſorem, dari tamen in reum qui promiſerat Stichum aut Pamphilum,

philum, quique Stichum interfecerat, Pamphilo etiam poſtea mortuo ſuo fato ante moram, quæ eſt prior ſpecies *d. §. 1. l. Stichum.* Alias actionem de dolo dari in hoc vt res, vel actio reſtituatur. & hac forma in fideiuſſorem dari, ac per eam arbitrio iudicis reſtitui actionem ex ſtipulatu quæ fuerat amiſſa per conſequentias reo liberato, quæ ob id etiam dicitur vtilis in *l. mora, de vſurpat.* vtilis, id eſt, reſtitutoria. Reſtituitur autem ex cauſa edicti de dolo, vt priore caſu huius paragraphi reſtituitur ex cauſa edicti, Ex quibus cau. mai. & ſi hac actione ſecum agi ſinat fideiuſſor, id eſt ſi pareat arbitrio, euitat condemnationem in id quod intereſt. ſin minus, actione de dolo condemnatur in id quod intereſt. atque ita *l. ſi fideiuſſor* poteſt ſimplicius accipi de eo qui ex ſtipulatu iudicium accipere recuſat. Hic eſt finis libri ſeptimi Quæſtionum.

AD AFRICANVM

TRACTATVS VIII.

Ad L. vlt. de neg. geſt.

EX LIBRO VIII. Quæſtionum Africani prima quæ ponitur in Pandectis eſt *vltima tituli de neg. geſtis*, cuius hæc ſunt verba:

Si rem quam ſeruus venditus ſubripuiſſet à me venditore, emptor vendiderit, eaque in rerum natura eſſe deſierit: de pretio negotiorum geſtorum actio mihi danda ſit. vt dari deberet ſi negotium quod tuum eſſe exiſtimares cum eſſet meum geſſiſſes: ſicut ex contrario in me tibi daretur ſi cum hereditatem quæ ad me pertinet tuam putares, res tuas proprias legatas ſoluiſſes, quandoquidem ea ſolutione liberarer.

Duæ ſunt ſpecies & partes huius legis: & in vtraque ſpecie hoc iuris, vt ſi quis geſſerit negotium, quod exiſtimabat ſuum eſſe cum eſſet meum, detur actio negotiorum geſtorum, & res ipſa ſpectetur potius, quam exiſtimatio geſtoris. Priori ſpecie mihi directa in geſtorem. poſteriori, geſtori in me contraria. & eſt prior ſpecies huiuſmodi. Vendidi ſeruum Titio. is ſeruus mihi rem aliquam ſubripuerat, quam ſecum pertulit tranſiens ad Titium hanc. Titius vendidit bona fide quaſi ſerui rem peculiarem, & ſuam (emerat enim ſeruum cum peculio, vt *l. 30. de act. emp.*) atque ita vendendo ſuum ſe negotium gerere exiſtimauit, non meum, quamuis re vera meum eſſet, non ſuum negotium. Quæritur re poſtea extincta, quia & eius vindicandæ domino facultas extincta eſt, & furti actio noxalis mihi aduerſus Titium non competit, *l. ſerui, de furt. l. 1. §. 1. ſi is qui teſt. lib. eſſe iuſ.* an ſaltem de pretio liceat mihi agere aduerſus Titium actione negotiorum geſtorum. Et ait licere, videlicet quia ratum habeo quod Titius geſſit, & ratihabitio meum negotium conſtituit omnimodo, quod etiam erat re vera meum, ſed non mei contemplatione geſtum, vt è contrario ratihabitio meum negotium conſtituit quod fuit mei contemplatione geſtum, licet non fuerit meum, ſi modo ex eo vetus dominus non ſit locupletatus, *l. 6. §. item quæritur & ſeq. hoc tit. l. vlt. ſi pars her. pet.* Illud porro cenſent interpretes obſeruandum eſſe in hac priori ſpecie huius legis, conſecutum eſſe Titium pretium rei ex cauſa lucratiua, quia ſcilicet rem quæ ei abeſt non emerat. nec enim erat peculiaris, & conſequenter nihil ei abeſt de ſuo patrimonio etiamſi ea res abſit. habet igitur pretium ex lucro. & ideo facilius dari in eum de pretio neg. geſtorum actionem. Ego vero hac obſeruatione non vtor, quia eadem facilitate ean-

A dem actionem darem etiamſi cauſa non eſſet lucratiua. Finge. emi ſeruum tuum à non domino bona fide, eumque vendidi. Seruum habui ex cauſa non lucratiua, & conſequenter eo vendito, pretium eius habeo ex cauſa non lucratiua, quia & ipſe eum tantidem vel pluris emi. At mortuo eo, erit tibi de pretio in me actio neg. geſtorum ſi ratam venditionem feceris, *arg. l. 17. in prin. de rei vind.* quæ in eadem ſpecie pretium venire conſtituit in actionem in rem, ſi ſeruus venierit poſt litem conteſtatam ac deinde mortuus vel occiſus fuerit. Dixi in hac ſpecie, me ratum habuiſſe. Quid ſi ratum non habui? De pretio eſt condictio ſine cauſa ex *l. 23. de reb. cred.* quæ eſt Africani, expoſita libro ſiue tractatu ſecundo. Dixi, rem peremptam fuiſſe, vel

B in rerum natura eſſe deſiiſſe. Quid ſi non ſit perempta ſed vſucapta? quod non hac ipſa in re poni poteſt quam ſeruus ſubripuit, quia res furtiua vſucapi non poteſt, ſed in alia non furtiua ſi qua forte ad Titium peruenerit. Et conſtat inter omnes idem eſſe ex *l. 1. C. de reb. alien. non alien.* ſed male hoc Azo qui tres facit huius legis partes notari putat ſecunda parte: duæ enim tantum partes ſunt, & nulla is caſus de vſucapione nulloque verbo totius legis, nullo vel minimo ſigno notatur. Sed & Ioannes qui duas tantum partes facit, male poſteriorem inchoat ab his verbis, *vt dari deberet*, quia manifeſtius eſt eius initium eſſe illo loco, *ſicut ex contrario.* Quid vero ſi neque perempta ſit res, neque vſucapta? id expoſui ad *d. l. 23.* Rurſus quid ſi mala fide Titius eam rem vendiderit, & in rerum na-

C tura eſſe deſierit? Et conſtat Titium teneri rei vindicatione vel ad exhibendum quia dolo deſiit poſſidere vel ſi ratum habeam, neg. geſtorum, *l. 3. C. de rei vind. l. 1. C. de his qui à non dom. man. ſunt.* Quid ſi ante traditionem ſerui ea res interierit? Hoc explicabitur *l. 30. de act. empt.* quæ cum iſta hac ratione coniungeretur non male. & hæc de priori parte huius legis. In ea dedit domino cuius re ipſa negotium geſtum eſt de pretio directam in Titium actionem. In poſteriori contra Titio dat de pretio contrariam in dominum, non in eadem ſpecie quidem ſed in alia. Non poſſint in eadem ſpecie de pretio agere inuicem eiuſdem rei. Sed & priori ſpecie non poteſt vlla ex cauſa eſſe actio contraria: Vendidiſti rem quam exiſtimabas eſſe tuam cum

D eſſet mea, mihi eſt directa actio neg. geſtorum, tibi non eſt contraria, quia neminem tibi obligare voluiſti, *l. in hoc iudicium, l. ſi quis cum, Com. diuid.* Non obligamur niſi volenti. Obligamur etiam nolentes puta ex adminiſtratione & ex re ipſa aut ex contractu inuoluntario, veluti delicto commiſſo per ignorantiam. Poſterior ſpecies hæc eſt: non eſſent proprie duæ partes niſi duæ eſſent ſpecies diuerſæ. Titius cum ſe heredem eſſe Sempronij exiſtimaret, doctus errore nominis, forte quod Titius heres inſtitutus eſſet, cum tamen de me ſenſiſſet teſtator, non de illo, ſoluit res proprias nomine hereditario, quas teſtator legauerat. conſtat enim valere legatum rei alienæ. Titio eſt in me actio contraria neg. geſtorum vt pretium earum reci-

E piat, quia ea ſolutione liberor à legatariis etiam inuitus & ignorans, qua ratione ſolet dari actio negotiorum geſtorum, *l. 7. ad Vell.* Dixi ſoluiſſe eum nomine hereditario, quod Azo ſupplet recte. igitur ne dixeris eum neminem ſibi obligare voluiſſe. Item ne dixeris, eum quod ſoluit condicere poſſe. liberauit enim me. Si ſuo nomine ſoluiſſet, non me liberaſſet, & eſſet condictio indebiti, *l. repetitio, l. quod nomine, de condict. ind.* quod plenius expoſui libro 7. ad *l. 38. §. de peculio, de ſolut.* At non ſuo nomine ſoluit, ſed nomine hereditario. qua ratione etiam admitterem quod attingit Accurſius, aliquando eum conueniri poſſe directa actione, quaſi geſtorem negotij hereditarij, vt ſi rem ſuam ſoluerit legatariis non exacta cautione, quia veri

heredis intereſt non ſolui eam ſine cautione, propterea quod ei qui ſoluit tenetur in æſtimationem & omnino ſecundum inſcriptionem videtur exemplum de geſtore apponi debere ad *l. dolo ad leg. Falc.* quia Pauli lib. 9. ad edictum totus fuit de procuratoribus & geſtoribus. Et ait, Dolo non videtur carere, id eſt, videtur eſſe in magna culpa, vt *l. 4. §. pen. ſi cui plus quam per leg. Falc.* licet ſe heredem eſſe exiſtimauerit. Dixi præterea, res proprias legatas. quod ita ſit ſcriptum Flor. & in Baſil. τὰ πράγματα σοῦ λεγατευθέντα. Vulgo male, *legatariis*. Et ex his quidem intelligimus non fuiſſe cur interpretes quidam vterentur illa quadripertita diuiſione, cuius fit ſæpe ab Accurſio mentio, vt dicatur ſcilicet negotium meum vel alienum quatuor modis, Cura & ſollicitudine, Reipſa, Ratihabitione, Ipſo geſtu: non fuiſſe cur petita venia Re ipſa & ipſo geſtu quæ ſunt idem facerent diuerſa, & ipſo geſtu meum ſtatuerent eſſe negotium ſi ſolueretur pecunia creditori meo: nam ſine diſtinctione vlla quoquo modo ſit meum qood alter geſſit, vera hæc definitio eſt. Si ſuo nomine geſſit, ei non eſſe actionem negotiorum geſtorum quia neminem ſibi obligare voluit. Si meo nomine geſſit vel hereditario vel ſi quo alio nomine geſſit non ſuo, ei eſſe actionem. & Ioannis ac Bulgari falſa ſententia eſt, qui ſi is ſuo nomine ſoluerit creditori meo, putant teneri me negotiorum geſtorum ſi modo in animo meo poſtea decreuerim vt mihi ea ſolutio proſit. quia nec propter propoſitum animi meum ea mihi ſolutio profuerit, ea me ſolutio liberauerit. & in poſteriori ſpecie huius legis ſi liberer, liberor, quia ille hereditario nomine ſoluit, non ſuo. Igitur reipſa & geſtu ipſo ſunt idem, non orationis ſenſu tantum, ſed etiam effectu iuris, vt nec ea ſeparandi vlla fuerit cauſa. Nunc reſtant explicandæ quæſtiones duæ. Intelligimus ex hac lege, dari directam actionem negotiorum geſtorum ſi quis negotium geſſerit quod exiſtimabat eſſe ſuum cum eſſet meum, atque etiam quandoque contrariam, vt ſi exiſtimans ſe eſſe heredem, hereditario creditori ſoluerit hereditario nomine. Quæritur an etiam ſit actio negotiorum geſtorum ſi quis negotium geſſerit quod exiſtimabat eſſe meum cum eſſet ſuum. hoc explicatur in *l. 5. §. ſi quis ita, hoc tit.* cuius vis non intelligetur bene niſi exponatur prius ſententia §. *ſed & ſi quis negotia*, qui illum antecedit, quam & exponi alia ratione intereſt, quod contra definitionem ſuperiorem ex eo videatur colligi poſſe ei qui negotium meum ſuo nomine geſſit, eſſe contra me negotiorum geſtorom actionem. Fac ita eſſe. Quidam immiſcuit ſe negotiis meis & ea geſſit, non quidem exiſtimans eſſe ſua, ſed plane ſciens eſſe mea, & non ſtudio vel actione mei, ſed ſui lucri cauſa & prædonis animo vt ſub nomine geſtoris & amici rem meam deprædaretur & diriperet. hic ſuum negotium geſſit potius quam meum, quia lucrandi cauſa vt prædo, non rei meæ tuendæ cauſa vt amicus. non eſt igitur geſtor. appellatur geſtor à Cicerone amicus voluntarius. Quæritur an mihi teneatur actione negotiorum geſtorum, quod non videtur, quia hæc actio comparata eſt in eos qui alienum negotium geſſerunt non ſuum, hic ſuum negotium geſſit potius quam meum. Imo hæc improbitas non quo minus, ſed quo magis teneatur efficere debet, quia & negotium re ipſa meum eſt. Rurſus quæritur, an viciſſim illi etiam ſit actio contraria ſi circa res meas aliquid impenderit. Et lex ait, non eſſe illi actionem in id quod ei abeſt, quia improbe ad negotia mea acceſſit, ſed in id quo ego locupletior factus ſim eſſe actionem. His verbis, non eſſe actionem in id quod ei abeſt, ſignificatur non eſſe contrariam actionem negotiorum geſtorum: nam ea verba, in id quod ei abeſt, ſunt ex formula contrariæ actionis, *l. 2. l. ſi quis mandato, hoc tit.* atque ita non recte colliges

A ex eo §. eum qui negotium meum ſuo nomine geſſit habere contrariam actionem neg. geſtorum. ac præterea non intelligitur ſuo nomine geſſiſſe niſi qui bona fide geſſit. Illis autem verbis, Eſſe actionem in id quo ego locupletior factus ſum, ſignificatur eſſe reputationem & compenſationem ſi conueniatur directa actione neg. geſtorom, vel eſſe condictionem incerti ex cauſa indebiti ſi retentione vſus non ſit per errorem qua vti potuit. Vbi eſt retentio, eſt & retentionis condictio. & ſane propria ſunt formulæ condictionis indebiti ea verba, In id quo ego locupletior factus ſum, *l. cum hi §. ſane ſi is qui, de tranſ.* atque ita actio pro condictione indebiti accipitur in *l. 1. §. ſi legatarius, ad leg. Fal.* nam & alioquin conſtat ei qui in alienam rem quaſi propriam impendit, nullam eſſe actionem
B neg. geſtorum, *l. Paulus, de do. exc. l. idque §. 1. de act. emp. l. 14. Com. diuid* Et hæc quidem de eo qui in alienis bonis improbe & mala fide ſuum negotium geſſit potius quam alienum. Sequitur in §. *ſi quis ita*, de eo qui ſimpliciter in ſuis bonis ſuum negotium geſſit, quod exiſtimabat eſſe alienum. Ei qui improbe & fide mala geſſit alienum negotium quaſi ſuum, opponitur is qui ſimpliciter ſuom geſſit quaſi alienum. Igitur ſimpliciter in *d. §. ſi quis ita*, id eſt bona fide aut non mala fide, vt *l. pupillus §. vlt. de auct. tut. l. 1. C. de ad. act.* vt quodam loco Demoſthenis in Timocratem Vlpianus ἁπλῶς interpretatur, ἀπὸ ψυχῆς καὶ ἄνευ πανουργίας. vterque geſſit ſuum negotium, ſed diuerſa ratione. ille quia ſtuduit ſuo lucro perfidus, non quia re ipſa ſuum
C negotium fuerit, & ideo tenetur. hic quia ſuum reipſa negotium fuit. & ideo non tenetur licet meo commodo ſtuduerit. & nulla hoc caſu neg. geſtorum vtrinque naſcitur actio, & valet quod allegabamus pro ratione dubitandi ad *d. §. ſed & ſi quis negotia*, non eſſe actionem negotiorum geſtorum niſi alienum negotium geſtum fuerit, nec bonam fidem pati vt tuo à te geſto negotio quantumuis licet mei contemplatione vel tu tenearis mihi cuius nihil intereſt, vel ego tibi, cum nec ſi mandatum tui cauſa interuenerit ſit actio mandati, *l. 2 §. vlt. Mand.* Altera quæſtio hæc eſt, an ſi quis negotium geſſerit quod exiſtimabat eſſe Primi cum eſſet Secundi, ſit inter eum & Secundum actio neg. geſtorum. Finge. Soluiſti hereditario no-
D mine creditori hereditario exiſtimans ſororem tuam heredem eſſe cum heres eſſet filius defuncti, an filius tenetur neg. geſtorum? Sic ſane, quia eum liberaſti, & tenetur vtili actione nam in *l. qua vtiliter §. vlt. hoc tit.* his verbis, æquum eſt in damno eum non verſari, vtilis actio ſignificatur, vt *l. qui heres erat, fam. erc.* & ita in caſibus legis noſtræ putem eſſe vtilem actionem non directam. Directa competit vbi concurrit opinio cum veritate. vtilis vbi aliud geſtor agit, aliud opinatur. Directa erat ordinaria, vtilis extraordinaria, *l. 5. C. ſi alien. res pign. dat. ſit.* Directa certa ſolemniſque formula, vtilis non item, ſed rudius concipiebatur in factum, qua de cauſa omnis actio vtilis dicitur in factum. Sed neglectis paulatim formulis,
E cœpere omnia iudicia extraordinaria eſſe, omnes actiones in factum, vt nihil magnopere interſit hodie vtilis ſit an directa actio niſi ob cognoſcenda rerum ſiue litium diſcrimina. nam ad formulas parum attenditur, *l. actio, hoc tit.* imo vero ſublatæ ſunt penitus nouiſſimis Conſtitutionibus. Porro ſi in perſona errauero eius cuius negotium gero, vt dixi, non ideo minus eſſe actionem neg. geſtorum vltro citroque conſtat etiam ex *l. 5. §. 1. l. 6 §. ſed ſi hominis, & §. ſeq. & §. quid ergo, hoc tit. l. in hoc iudicium, Com. diuid.* Et de his quidem hactenus. Sequitur *l. pen. de reb. cred.*

Ad L. pen. de rebus credit.

EIus qui in prouincia Stichum ſeruum Kalendario præpoſuerat, Romæ teſtamentum recitatum erat, quo idem Stichus liber & ex parte heres erat ſcriptus. qui ſtatus ſui ignarus, pecunias defuncti aut exegit aut credidit: vt interdum ſtipularetur & pignora acciperet. conſulebatur quid de his iuris eſſet. placebat debitores quidem ei qui ſoluiſſent, liberatos eſſe: ſi modo ipſi quoque ignoraſſent dominum deceſſiſſe. earum autem ſummarum nomine quæ ad Stichum peruenissent, familiæ erciſcundæ quidem actionem non competere coheredibus: ſed negotiorum geſtorum dari debere. quas vero pecunias ipſe credidiſſet, eas non ex maiore parte quam ex qua ipſe heres ſit, alienatas eſſe: nam & ſi tibi in hoc dederim nummos, vt eos Sticho credas, deinde mortuo me ignorans dederis, accipientis non facies. neque enim ſicut illud receptum eſt, vt debitores ſoluentes ei liberentur, ita hoc quoque receptum, vt credendo nummos alienaret. quare ſi nulla ſtipulatio interueniſſet, neque vt creditam pecuniam pro parte coheredis peti poſſe, neque pignora teneri. quod ſi ſtipulatus quoque eſſet, referret quemadmodum ſtipulatus eſſet. nam ſi nominatim, forte Titio domino ſuo mortuo iam, dari ſtipulatus ſit, proculdubio inutiliter eſſet ſtipulatus. quod ſi ſibi dari ſtipulatus eſſet, dicendum eum hereditati adquiſiſſe. ſicut enim nobiſmetipſis ex re noſtra per eos qui liberi vel alieni ſerui bona fide ſeruiunt, adquiratur, ita hereditati quoque ex re hereditaria adquiri. poſt aditam vero à coheredibus hereditatem non æque idem dici poteſt: vtique ſi ſcierint eum ſibi coheredem datum. quoniam tunc non poſſunt videri bona fidei poſſeſſores eſſe, qui nec poſſidendi animum haberent. Quod ſi proponatur coheredes eius id ignoraſſe, quod forte ipſi quoque ex neceſſariis fuerint, poteſt adhuc idem reſponderi. quo quidem caſu illud euenturum, vt ſi ſua condicionis coheredes iſte ſeruus habeat, inuicem bona fide ſeruire videantur.

Lex ſuperior fuit de geſtore, hæc erit etiam de geſtore ad aliquid, ſed principaliter de diſpenſatore. Diſpenſator eſt ſeruus quem dominus præpoſuit Kalendario, hoc eſt pecuniis credendis ſub vſuris. Si credendis, & exigendis igitur. nam à quo voluntate mea accipis pecuniam, videris etiam ei ex voluntate mea ſoluere, *l. quod ſeruus, l. diſpenſatori, de ſolut.* Duobus (D) itaque verbis continetur officium diſpenſatoris, credere & exigere. ac propterea in hac lege quæ eſt de diſpenſatore vt dixi, duæ quæſtiones proponuntur, vna eſt de pecuniis exactis à diſpenſatore poſt mortem domini & poſt libertatem ſuam, altera de pecuniis creditis. Kalendarij nomine ſignificantur fœneraticiæ cautiones & pecuniæ deſtinatæ fœnori: & ratio nominis hæc quod ſolerent creditores ſtipulari vſuras in Kalendas ſingulas, vt hac ſcilicet ratione vſuræ duplum excederent: nam per partes ſolutæ ſupra duplum deberi poterant, *l. 10. C. de vſur.* quod tamen eſt ſublatum à Iuſtiniano in Nouellis. & eam ob rem menſes à Baſilio dicuntur τόκων πατέρες, & fœneratores, menſtrui exactores, ac ſecundum eorum ſententiam qui putant dæmones ſeſe immittere in corpora, & efficere (E) morbos omnes quibus homines affligantur, in qua eſt Lactantius, ſimiles eſſe fœneratores dæmonibus, qui recurrente luna morbo comitiali homines quoſdam affligant, μιμοῦνται ἀκριβῶς ὥσπερ οἱ τοὺς ἐπιληψίας ποιοῦντες δαίμονας κατὰ τὰς περιόδους τῆς σελήνης ἐπιτιθέμενοι ταῖς ψυχαῖς. & pari ratione in Comœdiis Ariſtophanis, debitor quidam optat lunæ carcerem & vincula, quod ſi nunquam rediret in orbem, nunquam ipſe ſit debiturus vſuras. ὁ μηνὶ αἰτουμένου σελήνη καθ᾽ ἡμέραν Οὐκ ἂν γ᾽ ἀποδοίην τοὺς τόκους. Ὅτι κατὰ μῆνα τ᾽ ἀργύριον δανείζεται. At quamuis ſtipularentur vſuras in Kalend. ſingulas, tamen ſolebant vltra Kalendas diem ſolu-

A tionis differre in Idus. Seueri non ſunt qui ſortem ad diem exigunt. Seueri tamen & immites viderentur ſi ad diem omnino debitorem ad vſuras exſoluendas, *ad vibices*, vt Perſius loquitur, adigerent. Ita igitur fiebat vt in Kalend. fœnori pecunias occuparent, Idibus reciperent. & ſic in *l. ſi ex pluribus, §. vlt. de ſolut.* vſuræ ſoluuntur Idibus. Cic. in Catilinam: *Prætermitto ruinas fortunarum tuarum, quas impendere tibi proximis Idibus ſenties.* inſtantibus ſcilicet fœneratoribus. & xiv. ad Att. *Iam vel ſibi nummos habeat ſi modo Idibus numeret.* idem iv. ad Att. & ii. in Antonium. & notiſſimum eſt illud Horatij, *Omnem relegit Idibus pecuniam, Quærit Kalendis ponere.* & inde quod Kalendarium volgo & Iduarium dicitur. Kalendarium conuentione, Iduarium exactione. Species autem huius (B) legis hæc eſt. Ciuis Romanus quidam ſeruum miſit in prouincias vt Kalendarium exerceret. ac deinde moriens Romæ eum ſeruum liberum heredemque inſtituit ex parte. poſt mortem eius teſtamentum Romæ apertum & recitatum eſt, ſecundum eum modum ſcilicet quem nobis eleganter Paulus expoſuit iv. Sentent. & ſignificatur à Luciano in Timone his verbis: ἐν τῷ ἀρχείῳ ἀπολύει τὸ σημεῖον ἀφαιρεῖν καὶ τὸ λίνον διατεμεῖν καὶ ἀνοιγνύναι τὰς θύρας, καὶ ἀναγινώσκειν κοινῇ διαθήκας. Non abs re ponere videtur teſtamentum fuiſſe recitatum, cum propoſuiſſet ſeruum heredem ſcriptum ex parte. nam heredes ex aſſe qualeſcunque ſint hereditatem adquirere poſſunt etiam ante apertas tabulas teſtamenti, atque etiam ſui heredes pro parte ſcripti, vt docuimus (C) lib. 4. ad *l. 16. de liber. & poſtum.* non extranei ex parte ſcripti. Forſitan nec ſerui neceſſarij ex parte ſcripti, vt indicio eſt hæc lex, quæ ponit teſtamentum recitatum, forte vt intelligatur ſeruo ex parte ſcripto ipſo iure hereditatem & libertatem obtigiſſe. nec quidquam mouetur §. 1. *Inſtitut. de her. qual. & diff.* dum ſeruum heredem inſtitutum poſt mortem teſtatoris omnino & protinus liberum & neceſſarium fieri ait, quamuis ſic interpreter protinus, id eſt, etiam clauſis tabulis, vt Statim in *l. in ſuis, de ſuis & leg. her.* nam ſequentia demonſtrant agi eo in loco de ſeruo ſolo herede inſtituto ex lege Ælia Sentia, famæ defuncti conſeruandæ cauſa. At Stephanus Græcorum interpretum periciſſimus, in hanc legem nominatim ſcripſit, & indiſtincte (D) ſeruos neceſſarios heredes fieri etiam clauſis tabulis teſtamenti, quæ ſententia rationem habet. nam ipſo iure heredes fiunt etiam ignorantes, ſicut ſui. & hoc videtur plane comprobari *l. ex parte, de adquir. hered.* dum ait, ſeruum ex parte ſcriptum, liberum & heredem neceſſarium fieri etiam nondum adita hereditate à coherede extraneo, id eſt, ante apertas tabulas, quia nec ante extraneus adire hereditatem poteſt. Et quod in ſpecie hac ponitur apertum & recitatum teſtamentum fuiſſe, innotuiſſe Romæ demonſtrat voluntatem defuncti, non diſpenſatori quidem, qui tamen & liber & heres extiterat ſtatim etiam ignorans & clauſis tabulis. & quaſi adhuc viueret dominus, nondum vllo nuntio accepto de morte eius, de manumiſſione ſua, de recitatione teſtamenti, Kalendarium (E) exercuerat, & pecunias defuncti aut exegerat à debitoribus Kalendarij, aut crediderat, ita vt nonnunquam ſtipularetur pecuniam creditam reddi & pignora acciperet. Inde naſcuntur quæſtiones duæ. Vna eſt de pecuniis exactis, altera de pecuniis creditis. De pecuniis exactis, an qui ei ſoluerunt, liberati ſint. Stricta ratione non ſunt liberati: quia diſpenſatione iam finita ſoluerunt. finita erat morte domini atque etiam manumiſſione diſpenſatoris quæ habuit effectum ex apertis tabulis. duplici ratione igitur. & quidem ſi ſcientes ſoluerunt, nullo modo liberantur. ſin autem ignorantes mortem domini & manumiſſionem diſpenſatoris ei ſoluerunt, qui & ipſe, vt diximus, ſtatus

Digitized by Google

ſui erat igoatus, ipſo iure liberantur. idque receptum eſt vtilitatis cauſa, benigna ratione, §. *recte*, *Inſtit. Mand. l. inter* §. *1. inf. eod.* ne iuſta & probabilis ignorantia eis noceat. Iuſta fuit & probabilis, quia dominus Romæ deceſſit, cum ij eſſent in prouincia. Sed & ſi ignorantes ſcienti diſpenſatori ſoluiſſent, liberarentur per exceptionem doli mali, vt diximus lib. 7. ad *l. 38. §. 1. de ſolut.* Diximus eum qui ſciens finitam diſpenſationem, id eſt, qui ſciens mortem domini diſpenſatori ſoluit, non liberari. Obſtat *l. ſi quis mancipiis* §. *ſi impubes*, *de inſtit. act.* quæ eum qui ſciens mortem domini contraxit cum inſtitore ait habere actionem inſtitoriam aduerſus heredem defuncti. nam ſi qui ſciens contraxit adquirit obligationem, cur non & qui ſciens ſoluit adquirit liberationem? nec eſt cur ſeparetur inſtitor à diſpenſatore: nam & diſpenſator Kalendario præpoſitus inſtitor eſt, *l. 5.* §. *1. l. in eum*, §. *vlt. eod. tit. l. 37. de adm. tut.* Sed latius enarranda nobis eſt ſententia *d.* §. *ſi impubes.* Pater qui inſtitorem præpoſuit mortuus eſt relicto herede pupillo, qui & hereditatem patris adquiſiuit. poſt aditam vel acquiſitam hereditatem quidam cum eo inſtitore contraxerunt ſcientes mortem patris quæritur an ex eo contractu pupillus teneatur inſtitoria actione. Pupilli perſona dubitationem facit, quia non ſolet incidere in obligationem ſine tutoris auctoritate. nam ſi alius heres extitiſſet, procul dubio teneretur inſtitoria. Sed idem ſtatuitur in pupillo propter vtilitatem promiſcui vſus, id eſt, commerciorum. Commercium eſt promiſcuus mercandi inuicem vſus. qui & mutuus vſus T. Liuio XXXIV. *Commercio Græcorum Hiſpani gaudebant. huius mutui vſus deſiderium vt Hiſpana vrbs Græcis pateret faciebat.* & XXXVIII. *Id oppidum multarum gentium fines contingit quarum commercium in eum maxime locum mutui vſus contraxere.* Igitur vtilitas commerciorum exigit, vt teneri dicamus pupillum ex contractu inſtitoris præpoſiti à patre, etiamſi poſt mortem eius cum inſtitore ſcientes contraxerint, ne auferantur pupillo ingentia commoda quæ ex actu inſtitorum ad dominos redeunt, ne auferatur omnis vtilitas commerciorum, ſi dixeris morte patris ſolutum eſſe officium inſtitoris mercem exercentis, de quo nominatim agitur in eo §. eademque ratio eſt ſeruandi eius quod minor geſſit, & ſeruandæ adminiſtrationis tutoris, non temere reſcindendæ, ne alioqnin minoribus quodammodo commercio interdicatur, *l. quod ſi minor* §. *non ſemper*, *de minor. l. cum plures* §. *1. de adm. tut.* & ſic ait: Propter vtilitatem promiſcui vſus, id eſt, ne pupillo auferatur commercij vtilitas, vt in *l. quoniam*, *C. de hæretic.* propter vtilitatem neceſſarij vſus, id eſt, ne coërceatur probatio teſtium quorum vſus eſt neceſſarius, *l. 1. de teſtib.* Idem vero erit multo magis, vt ſubijcitur in eodem §. ſi tutor qui inſtitorem præpoſuit deceſſerit, ac deinde cum eo ſcientes quidem contraxerint. quia pupillus ipſe adhuc viuit qui dominus eſt inſtitoris, quique eum videtur præpoſuiſſe per tutorem. Idem etiam multo magis ſi ante aditam hereditatem cum eo inſtitore ſcienter contraxerint, quia probabilis eſt præpoſitionem eandem durare nondum vllo conſtituto nouo domino. & hæc ita locum habent ſiue pupillus ſiue furioſus heres extiterit. & ad *l. furioſus*, *de obl. & act.* exemplum ponendum eſt ex *d.* §. *ſi impubes.* Denique morte eius qui inſtitorem præpoſuit mercaturis faciendis, non finitur præpoſitio, non finitur inſtitoris officium, niſi remoueatur ab heredibus vel tutoribus eorum, vt *l. 11. in princ. eod. tit.* & qui cum eo poſt mortem ſcientes contraxerunt ante vel poſt aditam hereditatem, habent aduerſus heredem iure prætorio actionem inſtitoriam in ſolidum. Separandus igitur eſt inſtitor mercium à diſpenſatore. Fateor diſpenſatorem eſſe inſtitorem, ſed magiſter naui præpoſitus

A quamuis ſit inſtitor, ſeparatur tamen ab aliis inſtitoribus paſſim in iure, & à Liuio quoque illo loco: *Seu vocat inſtitor, ſeu nauis Hiſpanæ magiſter*, propterea quod quædam ſingularia ſunt in magiſtro propter vtilitatem nauigantium, *l. 1.* §. *magiſtrum*, & §. *ſi is qui nauem*, *de exercit. act.* Eſt etiam ratio ſeparandi diſpenſatoris quamuis & ipſe ſit inſtitor, ab inſtitore exercente mercem: nam propter vtilitatem commerciorum quæ ad ſummam Rempub. pertinet, & priuatis adfert ingentia commoda, morte eius qui præpoſuit mercibus inſtitorem, non finitur præpoſitio, diſpenſatio pecuniæ finitur, & mandato potius accedit quam præpoſitioni. Itaque verbum hoc vnum in Accurſio mihi tantum placet dum reſpondet ad *d.* §. *ſi impubes*,

B Vel aliud in inſtitore: nam dicere eos qui cum inſtitore contraxerunt non ignoraſſe quidem mortem domini, ſed exiſtimaſſe heredem velle eodem inſtitore vti, vaticinari eſt. & exiſtimatio horum nec finitum ſemel officium inſtitoris, ſi finiretur morte, redintegraret, nec eos excuſaret: quia vt ignorantia non excuſat niſi ſit iuſta & probabilis, ita nec exiſtimatio, quam ſibi accerſiuere, quamque obtendere & adſtruere poſſint ſemper actionis habendæ cauſa. Ea etiam diſtinctione non vtor, quod nos de ſolutione tractemus in hac lege in *d.* §. *ſi impubes*, de obligatione. nam eadem eſt ratio liberandi & obligandi, *l. inter* §. *ſacram*, *de verb. oblig.* Si ex contractu ſcientes adquirunt actionem, cur & ex ſolutione non adquirunt liberationem? Et Bartoli quoque animaduerſio diſplicet magis, finitam hic

C eſſe diſpenſationem morte domini & manumiſſione diſpenſatoris, non eſſe in *d.* §. *ſi impubes* finitam præpoſitionem manumiſſione inſtitoris, quia manumiſſus non fuit, atque adeo nec morte domini quæ interuenit: nam quod hic diſpenſator manumiſſus proponitur, quod ad finiendam diſpenſationem attinet, ex abundanti eſt, & mors ſola domini non minus finierit diſpenſationem, quam mors & manumiſſio. Pergamus igitur ad alia, & videamus qua actione coheredibus teneatur diſpenſator qui poſt mortem domini, & poſt recitationem teſtamenti, exegit pecunias à debitoribus Kalendarij. & Africanus ait, non teneri eum familiæ erciſcundæ, ſed negotiorum geſtorum. Non tenetur familiæ erciſcundæ directa, quia non

D animo heredis geſſit qui ignorabat ſe heredem eſſe. Non tenetur vtili, quia pro parte ſua exigi ea pecunia potuit, & ita demum famil. erciſcundæ iudicio locus eſt de eo quod coheres in ſolidum geſſit ſi id pro parte expediri non potuit, id eſt, ſi propter partem ſuam communem rem geſſit, quod non poſſet rem ſuam agere quin & coheredum rem ageret, *l. in familia*, *C. famil. erciſc.* At tenetur coheredibus actione neg. geſtorum ſi ratum habeant: quia re ipſa eorum negotium geſſit, licet non contemplatione eorum ſed domini qui iam defunctus erat, cui tamen & ipſi heredes extiterunt. & in ſumma certiſſimæ ex definitiones ſunt: Vbi quis etiam pro parte coheredum geſſit quod potuiſſet gerere pro ſua parte tantum, quia vltro ac-

E ceſſit ad negotium alienum vel quaſi ex neceſſitate ſeruili, eſſe actionem neg. geſtorum, non famil. erciſcundæ vel communi diuidundo. Vbi autem quis communiter etiam pro parte cōheredum geſſit quod nec aliter potuiſſet gerere pro ſua parte, quia propter partem ſuam neceſſe habuit gerere rem totam, non eſſe neg. geſtorum, ſed fam. erciſcundæ, vel communi diuidundo, *l. his conſequenter* §. *vlt. fam. erciſc. l. frater à fratre*, *de cond. indeb. l. fiſtulas* §. *pen. de contr. emp. l. ſi communes*, *de neg. geſt. l. 6.* §. *hoc autem*, & §. *ſi damni*, *Com. diuid.* & ſecundum hanc diſtinctionem accipiendam eſſe *l. filia in fi. C. famil. erciſc.* Nunquam concurrere ex eadem cauſa actionem neg. geſtorum & familiæ erciſcundæ. Verum hic primum opponitur *l.*

Maeuius §. 1. famil. erciſc. quæ ſeruum liberum & heredem eſſe iuſſum coheredibus ſuis teneri ait iudicio familiæ erciſc. earum ſummarum nomine quæ penes eum reliquæ ſunt ex adminiſtratione rationum domini. Sed de pecuniis loquitur quæ ex adminiſtratione geſta viuo domino reliquæ erant in hereditate mortis tempore. In ſpecie huius legis non fuere in hereditate mortis tempore, ſed exactæ ſunt poſt mortem domini, quas neceſſe non habuit exigere in ſolidum heres ſcriptus ex parte. & ita ſenſit Accurſius,& eſt veriſſimum. At Bart. aliter in *d. l. Maeuius §. 1.* extare pecuniam reliquam ex rationibus patrisfamilias à ſeruo geſtis, quod verum eſt, in hac autem lege conſumptam eſſe pecuniam, quod eſt commentitium. & etiamſi extet, non erit familiæ erciſcundæ actio. Et ſimile eſt commentum eorum qui vt concilient *l. ſingularia huius tituli, cum l. qui negotia, Mand.* eiuſdem Africani, in vna vaticinantur extare pecuniam, in altera eſſe conſumptam. Deinde opponitur *l. 3. C. de neg. geſt.* ex qua efficitur concurrere in eandem cauſam actionem neg. geſtorum & fam. erciſcun. male: nam qua ratione in eius legis ſpecie datur familiæ erciſcundæ actio, eadem etiam non datur neg. geſtorum, ſed longe diuerſa. famil. enim erciſc. quod pignus coheres liberauerit, cuius cauſa indiuidua erat, *l. rem, de euict. l. heredes §. item obſeruatur, fam. erciſc.* Negotiorum geſtorum: quod ære alieno cuius cauſa diuidua erat, liberauerit etiam coheredes ſuos. & eſt in arbitrio eius qua potius experiatur: nam vtraque conſequitur eadem ſolutione, & id ſine quo pro ſua parte pignus luere non potuit, & id ſine quo pro ſua parte ſe liberare potuit. Et hæc ſufficiant de priori quæſtione huius legis. Poſterior quæſtio eſt de pecuniis creditis. Si is diſpenſator cuius officium finitum eſt morte domini, priuſquam ſciret mortuum eſſe dominum & ſe liberum & ex parte heredem eſſe pecunias Kalendario cui erat præpoſitus deſtinatas crediderit, an conſiſtit mutuum, an pecunias fecit accipientium? nam mutuum alienationis ſpecies eſt. Et pro parte quidem ex qua ipſe heres extitit, placet eum alienaſſe pecunias, & pro ea parte mutuum conſiſtere, quia etſi morte finita fuerit diſpenſatio, tamen vt deſiit eſſe diſpenſator, ſubito heres eiuſdem domini extitit, & pro parte ſua alienationem habuit. & pro parte ſua intelligere oportet, vt ſi heres extiterit pro parte tertia & crediderit ccc. non in tertia parte ccc. mutuum conſiſtat pro indiuiſo, ſed in c. non in tertia ſingulorum nummorum, ſed in tertia totius ſummæ, *l. nam & ſi fur §. vlt. hoc tit.* Dices errauit, quia pecuniam domini iam mortui eſſe exiſtimauit, quæ ſua erat. ergo nec alienauit. Dicam: hic error non impedit alienationem, quia non multum aberrat perſona teſtatoris à perſona heredis prope eadem, perſona diſpenſatoris à perſona heredis eadem, quæ eodem momento deſinit eſſe diſpenſator, & repentino incipit eſſe heres. Et in legibus quæ in contrarium obiiciuntur ab Accurſio longior eſt error qui alienationem impedit. In *l. 3. §. ſubtilius, de cond. cau. da.* pecuniam quæ ſua erat putauit eius eſſe cui eam dabat, non facit eam accipientis. In *l. ſi procurator, de adq. rer. dom.* rem quæ ſua erat putauit eius eſſe cuius adhuc tutelam vel negotia gerebat eo viuo. non facit eam accipientis. In *l. & ſi conſenſum §. vlt. de cont. emp.* rem quæ ſua erat putauit eſſe venditoris vel donatoris quam eum alij tradere iubet. non fit accipientis, quia non hoc ei propoſitum eſt vt pecuniam vel rem ſuam alienet. Longe ſecus erit ſi pecuniam quæ ſua erat iure hereditario putauerit eſſe eius in cuius hereditatem ipſo iure ſucceſſit ignorans: quia non longe errat heres qui teſtatoris eſſe putat, quod iam ſibi quæſitum eſt iure hereditario. Pro parte coheredum mutuum non conſiſtit, quia partis coheredum alienationem

A non habuit. & comparat hoc loco recte diſpenſationem mandato. Si tibi mandauero vt nummos meos Gaio credas, & ai poſt mortem meam credideris ignorans, non contrahis mutuum. Ergo nec ſi re diſpenſatorem fecero & me mortuo ignorans credideris, contrahes mutuum. Et mandatum & diſpenſatio finitur morte, nec alienandæ rei cuiuſquam mandatoris non debitæ vlla facultas vel ignoranti mandatario aut diſpenſatori ſupereſt. Verum huic definitioni primum opponitur *l. fundi §. 1. de acq. poſſ.* Sed ibi de præſtatione poſſeſſionis agitur in quam erat obligatus mandator iudicio ex empto, quæ ſimilis eſt ſolutioni, & de fide venditionis implenda. Hæc ab ignorante mandatario impletur recte etiam poſt mortem mandatoris, vt & ſoluitur ei recte ab ignorante. Credendi alia eſt
B ratio. & in ſolutione quod eſt rece[illegible]m, non eſt etiam receptum in credito. In ſolution[illegible]eſt benigne receptum. non eſt igitur trahendum [illegible]d conſequentias. Ait enim Africanus: Neque enim ſicut illud receptum eſt vt debitores ſoluentes ei liberantur, &c. Sed addatur, vel etiam vt ſoluens diſpenſator aut procurator pro domino perimat obligationem etiam poſt mortem eius, ſi modo eam ignorauerit. & ſimili argumento vtitur Africanus in *l. qui negotia, infra Mand.* Deinde opponitur *l. hoc iure §. ſi quis dederit, de donat.* Sed de interpoſito loquitur. Is eſt dominus vel qui fit dominus pecuniæ crediti genere vel alio, cui mandatur, vt eam pecuniam det Titio cui mandator donatum vult. Hic ſuam pecuniam dat, & dominum facit acci-
C pientem, etiamſi poſt mortem mandatoris ignorans ſuam pecuniam Titio dederit. Sed non ita pecuniæ mandatoris alienationem habet morte eius finito mandato, licet ignorans dederit vel crediderit. Ergo & in propoſita ſpecie Stichus (ſic vocemus deinceps diſpenſatorem illum, nam & ita vocatur ab Africano) non maiore ex parte quam ex qua ipſe heres eſt, poſt mortem domini ignorans pecuniæ Kalendario deſtinatæ alienationem habuit, denique pro parte coheredum non conſiſtit mutuum, nec vlli competit condictio ex numeratione, ſed ſi pecunia extat vel mala fide conſumpta ſit, eam pro ſuis partibus coheredes vindicare vel ad exhibendum agere poſſunt. At quæritur an naſcatur condictio ex conſumptione ſi qui acceperunt eam pecuniam conſumpſerint bona fide, exi-
D ſtimantes puta ſe accepiſſe à domino, vel ab eo qui ius credendi habuit. Alia eſt condictio ex numeratione, quæ dicitur de rebus creditis ſi certum petetur, vel condictio ex mutuo vel actio Kalendarij, vt *l. tutores §. periculo, de adminiſt. tut.* Alia eſt condictio ex conſumptione, quæ à veteribus Iuriſconſultis, vt ex Græcis didicimus, dicta eſt condictio de bene depenſis, id eſt de nummis bona fide conſumptis, Græcis ipſis condictio ἀπὸ καλοῦ δαπανήματος: nam bona fide factam conſumptionem vocant καλὸν δαπάνημα, mala fide factam κάκιστον δαπάνημα. Theophilos *§. vlt. quib. alien. licet vel non.* Sæpe autem euenit vt vbi non eſt condictio de rebus creditis, ſit condictio de bene depenſis, *l. rogaſti §. vlt. l. nam & ſi fur, l. non omnis §. vlt. hoc tit. l.*
E *ſi quis pro eo §. ſi is cui nummos, de fideiuſſ.* quaſi conſumptione ſcilicet conciliante mutuum. Non dico, conſumpta pecunia bona fide, mutuum conualeſcere quod ab initio non conſtitit, ſed conciliari mutuum, vt ratihabitione dicimus conciliari geſtum. Alias igitur numeratio conciliat mutuum, alias conſumptio bona fide facta. Et in hac quidem ſpecie omnes tam Latini quam Græci interpretes probant, coheredibus dari condictionem de bene depenſis. quia Stichus credidit nomine teſtatoris, cui ipſi heredes extiterunt: nec multum aberrat perſona heredum à perſona teſtatoris. & ex hac cauſa etiam pignus tenere dicam & conſtitutum, & fideiuſſores teneri, licet initio niſi pro parte

A Stichi neque tenuerit pignus, neque conſtitutum, neque fideiuſſio antequam pecunia numerata bonæ fide conſumeretur, *d. §. ſi is cui nummos.* Quod ſi quo tempore conſumitur, nondum coheredes adierint, dicam condictionem de bene depenſis adquiri hereditati, quæ pro domina eſt, ac per hoc etiam coheredibus poſtea factis. Hereditas eſt hereditas iacens, id eſt nondum adquiſitæ heredibus. & non iacet quidem in hac ſpecie pro parte Stichi qui ſtatim heres extitit à morte domini etiam clauſis tabulis, ſed iacet pro parte coheredum extraneorum qui nondum adierunt. & interim eſt loco domini, id eſt defuncti. Alias dicitur eſſe dominus, vt *l. 13. ad leg. Aquil. l. hereditas, 2. de acquir. rer. dom. l. 15. de inter. in iure fac.* alias domina, vt *l. non minus, de hered. inſt. l. deniq. §. quæſitum, quod vi aut clam, l. 1. §. 1. ſi [illegible]ui teſt. lib. eſſe ius. &c. l. cum hereditas, C. depoſ.* B Alia eſt condictio ex ſtipulatione ſi is qui credidit ſtipuletur eam pecuniam reddi. An vero hæc etiam condictio naſcitur ſi talem ſtipulationem credito Stichus adiunxerit. Et diſtinguit Africanus hoc modo. Aut nominatim ſtipulatus eſt Titio reddi domino ſuo, qui iam mortuus erat, aut ſibi. Si viueret Titius, nihil referret Stichus Titio ſtipularetur, an ſibi. Eo mortuo diſtinguimus. Si Titio ſtipulatus ſit iam mortuo, inutilis ſtipulatio eſt, *l. 18. §. ſeruus, de ſtipulat. ſeru.* vt ſi quis ſtipulanti promiſerit Titium ſiſti, & Titius iam ſit mortuus vel poſt moriatur ante litem conteſtatam vel ante diem quo exhiberi debuit, inutilis ſtipulatio eſt, *l. 4. qui ſatiſd. cog.* Si ſibi, valet C ſtipulatio, atque actio ei pro ſua parte adquiritur, pro parte coheredum hereditati antequam coheredes adierint, ac per hoc etiam coheredibus qui poſtea adierint. Nam ſicut liber homo qui mihi bonæ fide ſeruit, mihi ex re mea adquirit, ita Stichus qui hereditati bona fide ſeruit ſuæ libertatis ignarus, hereditati quæ pro domina eſt adquirit actionem ex ſtipulatu ex pecunia hereditaria. Quid vero ſi tempore ſtipulationis iam coheredes adierint, qui ſcilicet, extranei erant? Si adierunt, aperuerunt tabulas: nec enim poſſunt adire ex parte ſcripti ante apertas tabulas, ac ne ex aſſe quidem ſcripti, ſi putauerint teſtatorem viuere, *l. heres inſtitutus, de acquir. hered.* quod longe ſecus eſt in ſuis vel neceſſariis. Cognouerunt igitur Stichum eſſe D liberum, & conſequenter nec poteſt videri Stichus iuſtam ſeruitutem eis ſeruire, quamuis ignoret ſe eſſe liberum, nec ipſi Stichum bonæ fide poſſidere, *l. ſi ſeruus teſtamento, de ſtipulat. ſeru.* atque ita per eum non poſſunt adquirere actionem ſtipulationis ex re hereditaria. Sed ſi coheredes erant neceſſarij, vt Stichus, id eſt conſerui, & ignorantes liberi atque heredes extiterint, eis vt dominis quamuis ignotis ſibi, Stichus quaſi bona fide ſeruiens adquirit actionem ex ſtipulatu & viciſſim illi Sticho adquirunt ex ſuis contractibus, Sticho, inquam, vt domino quamuis ignorent eum heredem eſſe, quaſi & ipſi bona fide ſeruientes heredi quoad cognouerint ſe liberos & heredes eſſe. atque ita euenit qui caſus eſt mirabilis & prope incredibilis, vt inuicem ſibi bonæ fide ſeruiant, puta vt ego tibi ſer-E uiam bona fide, & tu mihi, & tibi adquiram ex re tua, tu mihi ex re mea. Sed obſeruat recte Stephanus, conſeruos eoſdemque coheredes Africanum dicere, ſibi inuicem bona fide ſeruire, non ſeipſos inuicem bonæ fide poſſidere, quia nec poſſidendi animum habent qui ignorant ſe eſſe liberos & ſeruiunt: Seruire poſſum etiam non poſſidenti. Et notandum igitur valde illud ex hoc loco, acquiri nobis ignorantibus per eum qui bona fide nobis ſeruit, quamuis eum non poſſideamus. Expoſita eſt *l. pen. de reb. cred.* Tranſeamus ad *l. pen. de cond. ſine cau.* in qua ex eodem libro Africani hæc ſententia proponitur.

A

Ad L. pen. de condict. ſine cau.

NIHIL *refert vtrumne ab initio ſine cauſa quid datum ſit, an cauſa propter quam datum ſit ſecuta non ſit.*

ERGO condictio ſine cauſa concurrit cum condictione ob cauſam dati cauſa non ſecuta. nam & ſi quod ob cauſam datum eſt, ab initio non fuerit ſine cauſa, cauſa tamen vel finita, vt *l. ex empto §. ego illud, de act. empt. l. 50. de iu. dot.* vel non ſequuta, vt ſi datum ſit dotis cauſa & nuptiæ ſecutæ non ſint, mortis cauſa & mors inſecuta non ſit, nunc apud eum qui accepit incipit eſſe ſine cauſa. Et cum in l. præcedenti ex Iuliano B fuiſſet propoſitum nihil referre vtrum is qui obligatur ſine cauſa omnem obligationem ſuſceperit ſine cauſa, an maiorem quam ſuſcipere eum oporteret, ex Africano ſubijcitur hoc loco, nihil etiam referre vtrum ab initio ſine cauſa datum ſit, an cauſa propter quam datum eſt, ſecuta non ſit. quod confirmat etiam *l. 1.* Et hoc tantum intereſt, quod dationis condictio eſt certi, obligationis incerti. Solet in Digeſtis Iuliano ſubijci Africanus, quoniam quæ Africanus ſcripſit etiam ex eodem Iuliano ſunt. Etiam adiungo, nihil referre datum ſit ab initio ſine cauſa, an peruenerit, vel datum initio ſit ex iuſta cauſa, & ex poſtfacto redierit ad iniuſtam vel nullam cauſam, ita vt datum videatur ſine cauſa. nec enim idem eſt dare ex cauſa, & dare ob cauſam. Damus ex cauſa præſenti, ob cauſam vero fu-C turam. & ex eodem ſiue Iuliano ſiue Africano exemplum habebimus in *l. 50. §. 1. de action. emp.* Et ſtatim dabimus aliud ſimile ei quod proponitur *l. 2. hoc tit. ex l. 21. Commod.*

Ad L. Rem mihi 21. Commod.

REM *mihi commodaſti. eandem ſurripuiſti, deinde cum commodati ageres, nec ie te ſcirem eſſe ſubreptam, iudex me condemnauit & ſolui. poſtea comperi à te eſſe ſubreptum, quæſitum eſt quæ mihi tecum actio ſit. Reſpondit, furti quidem non eſſe, ſed commodati contrarium iudicium vtile mihi fore.*

SI quis rem mihi commodatam ſubripuerit, eo D nomine teneor commodati actione ei qui commodauit: quia ſi diligens fuiſſem, non fuiſſet ea res mihi ſubrepta. nec enim furtum adnumeratur his caſibus quibus reſiſti non poteſt quos commodatarius præſtare non ſolet, *l. cum duobus §. damnu, pro ſoc. l. 4. Naut. caup.* denique diligenti patriſ. nunquam furtum fit: vt non abſque ratione quibuſdam locis plectatur tam is qui furtum fecit quam is cui furtum factum eſt. fur ſuæ pœnæ ob turpe lucrum, is cui furtum factum eſt publicatione rei furtiuæ ob negligentiam ſuam. & latrocinij, deprædationis, abigeatus alia cauſa eſt. Quid ſi dominus ipſe rem commodatam ſubripuerit, deinde cum ignoratem eum ſurripuiſſe, mecum egerit commodati, ac condemnatus pro ea re precium exſoluero, E poſt cognouero rem ab eo eſſe ſubreptam, qua actione mihi tenetur? Non tenetur furti, quia rei ſuæ furtum non fit, *l. creditoris §. vlt. l. ſi is qui rem commodaſſet, de furt.* maxime ſi nihil intereſt eius cui rem ſuam dominus clam abſtulit, vt hoc caſu nihil intereſt commodatarij, ſi retentionem eius rei non habuit, vtpote cum nec commodati teneatur. Sed & ſi ignorans dominum eam rem abſtuliſſe, patiatur ſecum agi commodati, & condemnatus ſoluat æſtimationem, non naſcitur actio furti quæ non eſt nata ab initio contrectandæ rei, *l. ſerui §. 1. de furt.* Non tenetur etiam condictione indebiti, quia ex cauſa iudicati ſoluit. ex debito ciuili igitur. res enim iudicata parit ciuilem obligationem, *l. 1. C. de cond. ind. l. 2. C. de compenſ. l. cum*

Digitized by Google

putarem, fam. erciſc. l. ſeruo §. cum prætor, ad Treb. l. ſi fideiuſſor §. in omnibus, Mand. & ob id ipſum in *l. ſeruo, de cond. ind.* ponit ſolutum ſine iudice, ne non ſit condictio indebiti. Non tenetur etiam condictione ob cauſam, quia non ob cauſam dedit, ſed ex cauſa, & ea quidem iuſta. Sed tenetur commodati contraria vt precium reddat quod accepit, vel rem præſtet, prout reus ipſe elegerit. Recte addit Accurſius, quod putem etiam Africanum ipſum addidiſſe vel condictione ſine cauſa arg. *d. l. 2. de cond.* ſine cauſa. & ita ſi non ſurripuerit eam rem dominus, ſed alius forte: vel ſi quo caſu eam commodatarius perdiderit, & condemnatus ſoluerit æſtimationem, poſteaque dominus rem inuenerit, tenetur contrario iudicio commodati, *l. in commodato §. vlt. hoc tit.* vel condictione ſine cauſa. quin etiam in directo iudicio, officio iudicis compelli actor poteſt vt caueat de præſtanda ea re ſi forte eam repeterit, quia æquum non eſt eum & rem habere & pretium, vel de reddendo pretio ſcilicet, *l. 13. in princ hoc tit.* vel vt ei cedat actiones ſuas, *l. in depoſiti, de re iud.* Sequitur in hac lege alius caſus quo non vt priore eſt commodatario actio commodati contraria, non furti, ſed ex diuerſo actio furti noxalis, non commodati contraria in ſolidum.

In exercitu contubernalibus vaſa vtenda communi periculo dedi, ac deinde ſeruus meus ſubreptis his ad hoſtes profugit, & poſtea ſine vaſis receptus eſt. habiturum me commodati actionem cum contubernalibus conſtat pro cuiuſque parte. ſed & illi mecum furti nomine agere poſſunt, quando & noxa caput ſequitur. & ſi tibi rem periculo tuo vtendam commodauero, eaque à ſeruo meo ſurripiatur, agere mecum furti poſſis ſerui nomine.

Contubernales qui à Græcis *σύσκηνοι*, commilitones ſunt, communium expeditionum comites, *l. vlt. de aur. & arg. leg.* His ego in caſtris, in foſſato, vt eſt in Baſilicis, vaſa quædam vtenda commodaui, ac deinde non ego quidem ea ſubripui, vt priore caſu, ſed ſeruus meus ea ſurripuit ignorante me & transfugit ad hoſtes, poſt ſine vaſis poſtliminio receptus eſt. nam ego in eo poſtliminium habeo, *l. poſtliminium § transfugæ, de capt. & poſt.* Contubernales mihi tenentur actione commodati directa pro ſuis partibus, quia conuenit vt commune eſſet periculum. alioquin tenerentur in ſolidum ſinguli, *l. ſi vt certo §. vlt. hoc tit.* Ergo autem teneor furti noxali, vel etiam commodati contraria vt vel damnum pro fure decidam, vel eum pro noxæ deditione relinquam: nam noxalis actio quodammodo ineſt bonæ fidei iudicio, *l. inter §. ſed cum, mand. l. 61. de furt.* ſicut arbitraria, *l. 7. de eo quod cer. lo.* & actio de dolo, *l. ſi quis affirmauit, de dolo.* Omnium enim harum vim & poteſtatem in ſe continet actio quæ bonæ fidei eſt. Non teneor commodati contraria vt omnimodo ſarciam damnum in ſolidum etiamſi paratus ſim hominem pro noxæ deditione relinquere: & ſimilis ſubiicitur ſpecies ex Paulo in *l. 22.* in qua ſi ſeruus commodatus commodatario furtum fecerit, eſt quidem ei in eum qui commodauit furti noxalis vel commodati contraria cum noxæ deditione, non commodati contraria in ſolidum detracta noxæ deditione. Hæc, inquit, non ſufficit, id eſt non ſuppetit, non competit, non eſt. Sic ſolet eo verbo Paulus vti, *l. ſi tibi domum, Loc.* quæ coniungenda eſt cum *d. l. 22. l. 29. Com. diuid. l. Titius, de act. empt.* vt plane verbo ſufficit, ſit contrarium, deficit. Non ſufficit igitur actio commodati contraria in ſolidum niſi ſciens talem eſſe ſeruum ignoranti commodauit. Et hunc etiam caſum ſubiceiſſe Africanum indicio eſt *l. 31. de pigner. act.* quam ſtatim explicabo atque admonuero tantum illo loco huius legis conuentionem illam, periculo tuo, non eſſe ſuperuacuam, ſi à ſeruo meo res ſubripiatur ſine culpa tua: teneris enim commodatori directo iudicio commodati, qui ſine conuentione nihil teneretis. fit quandoque furtum ſine culpa noſtra, *l. cum qui §. idem ſcribit, de furt.* ab iis maxime qui ſaccularij & apertulatij dicuntur. Male autem Acc. ponit culpam tuam præceſſiſſe: quia ſi præceſſiſſet, inſignis & lata, nec poſſes noxaliter agere in commodatorem, *l. inter §. ſed cum, Mand. l. 61. §. hac ita puto, de furt.* & magis putem Accurſium ſcripſiſſe, culpa tua non præcedente. Verba autem Africani in *l. 31.* hæc ſunt:

Ad L. Si ſeruus 31. commod.

SI ſeruus pignori datus creditori furtum faciat, liberum eſt debitori ſeruum pro noxa deditione relinquere. quod ſi ſciens furem, pignori mihi dederit, & ſi paratus fuerit pro noxa dedito apud me relinquere: nihilominus habiturum me pigneraticiam actionem, vt indemnem me præſtet. eadem ſeruanda eſſe Iulianus ait, etiam cum depoſitus vel commodatus ſeruus furtum faciat.

Si ſeruus pigneratus furtum creditori fecerit, debitor qui ſciens talem eſſe ſeruum ignoranti pignerauit, tenetur contraria pigneraticia in ſolidum detracta noxæ deditione, ignorans ſubiuncta noxæ deditione, vel furti noxali. Et ſimiliter is qui depoſuit vel qui commodauit ſi ſeruus furtum depoſitario vel cõmodatario fecerit tenetur contraria depoſiti vel commodati in ſolidum ſi ſcierit talem eſſe ſeruum, depoſitarius vel commodatarius ignorauerit. quod ſi neſcierit, non in plus tenetur quam vt noxæ dedat. Idem quoque eſſe in ſeruo empto mandatu alieno ex Neratio Paulus refert *l. inter §. ſed cum, Mand.* ſi is ſeruus mandatario furtum fecerit. De ſeruo certo loquitur aperte. & ſcientem teneri ait in ſolidum & reticentia & dolo malo: ignorantem non teneri vltra noxæ condemnationem. Sed additur exceptio in ignorante: Si tamen ſine culpa mandatarij furtum acciderit, quæ addenda etiam eſt ſuperioribus caſibus, & explicanda ſumpto exemplo ex *l. 61. §. hac ita puto, de furt.* Et idem poteſt defendi eſſe ſeruandum in ſeruo locato qui conductori furtum fecit. Non teneri locatorem ex conducto, ſed furti noxali proditum eſt, *l. ſi tibi domum, Loc.* quæ cum ſit coniungenda cum *l. pen. Commod.* quod vtraque ſit ex eodem Pauli libro, quo videtur & de ſeruo commodato qui commodatario, & de ſeruo locato qui conductori furtum fecit ſimul tractaſſe, putem accipiendam eam eſſe de ignorante locatore. Scientem vero teneri ex conducto in ſolidum, nec ſe liberare dedendo noxæ. Idem inuenio de ſeruo dato in dotem ſcriptum *l. ſi mulier §. at ſi in dotem, rer. amot.* Idem de ſeruo vendito qui eſt in cauſa redhibitionis & emptori furtum fecit, vt ſciens talem eſſe ſeruum qui vendidit ignoranti, totum damnum ſarcire cogatur etiamſi paratus ſit hominem pro noxæ dedito relinquere, actione redhibitoria, quæ in integrum quodammodo reſtituit tam emptorem quam venditorem, reſoluta venditione, ignorans liberetur noxæ dedendo ſeruum & in hoc tantum teneatur vt pretium ſerui reddat quod accepit, *l. cum autem §. Iulianus, l. quaro, de ædil. ed. l. ſi ſeruus Titij, de leg. 1. l. 61. §. idem dicendum, de furt.* Et hæc quidem quæ diximus de ſeruo pignerato & de vendito, probantur ab Africano in *d. l. 61.* non etiam quæ diximus, aut quæ is ipſe dixit de depoſito & commodato in hac lege, & de locato etiam ſe dixiſſe ſignificat *d. l. 61. §. quod vero,* & de empto mandatu alieno: nam commodatorem & locatorem qui ſcierit ſeruum eſſe furem concludit in *d. l. 61.* non teneri vltra pretium ſerui, vel vltra deditionem noxæ. Depoſitorem vero & mandatorem etiam ignorantem teneri in ſolidum detracta noxæ deditione. Et eſt tamen illa *l. 61.* ex eodem libro. Verum animaduertendum eſt, in illa abſolui ſermonem coeptum in iſta, & rem totam tractari dirigique ad ratio-

Digitized by Google

nem ſummam diligentius. ratio aliud eſt, aliud ratio ſumma. ratio, ius ſtrictum *l. 1. §. ſi ego, ſi pars her. pet. l. qui 400. ad leg. Falcid. l. ius ſingulare, de legibus.* Ratio ſumma, æquitas, vt *l. 4. §. vlt. de verb. oblig.* Quod dicitur fieri vtilitatis cauſa, *l. 2. de præſt. ſtip.* ſumma ratione dicitur fieri. Sic *l. 44. de relig. l. 56. de cond. ind.* Eadem eſt diuiſio æquitatis. alia eſt æquitas ſimpliciter, alia æquitas ſumma. & ad hunc modum licet dicere, æqua quidem eſſe ea quæ diximus quæve dixit Iulianus aut Africanus in hac lege, & quæ Paulus in *l. inter, Mand.* Sed æquiora eſſe ea, vt idem ipſe Africanus ait, quæ tandem concludit *d. l. 61.* nec mirum, cum & in ſeruo præſtito ex cauſa legati, ſi legatario furtum fecerit, idem ſiue Iulianus ſiue Afric. modo ſpectauerit rationem, modo rationem ſummam eod. lib. quod intelligetur ſtatim propoſita *l. 110. de leg. 1.*

Ad L. Si heres 110. de leg. 1.

SI heres generaliter ſeruum quem ipſe voluerit dare iuſſus, ſciens furem dederit, iſque furtum legatario fecerit, de dolo malo agi poſſe ait, ſed quoniam illud verum eſt, heredem in hoc teneri vt non peſſimum det, ad hoc tenetur, vt & alium hominem præſtet, & hunc pro noxa dedito relinquat.

DVÆ ſunt huius legis partes. Priore exponit ſententiam Iuliani, poſteriore ſuam vel Iuliani ſententiam poſteriorem. Et ponit ſeruum generaliter legatum quem ipſe heres eligeret. quia multum intereſt certus ſeruus legetur an incertus generaliter. Si certus, talis dari debet qualis eſt. Si fur, fur dabitur, ſi fugitiuus, fugitiuus, ſi alienus vel obligatus creditori, & teſtator ignorans talem eſſe eum legauerit, talis dabitur, nec quicquam præſtabit euictionis nomine vel exemplo edicti ædilitij etiamſi quid retineuerit. quod longe ſecus eſt in venditore. Sin autem incertus homo generaliter legetur, præſtare debet furtis noxiiſque ſolutum eſſe eum quem elegit quemque legatario dedit, pignori obligatum non eſſe, alienum non eſſe. alioquin eum legatario habere non liceret, & nullum præſtitiſſe videtur qui præſtat eum quem habere non licet, id eſt, qui legatario auferri poteſt vel ex cauſa noxali vel ex cauſa pignoris vel ex cauſa dominij. Voluntas autem teſtatoris ſeruum legantis generaliter & D electionem heredi permittentis hæc eſt vt ex tanta copia hominum eligat & præſtet quem legatario habere liceat. Sanum eſſe præſtare non debet, quia etſi ſanus non ſit, tamen eum habere legatario licet. & hoc eſt quod ait *l. ſi à ſubſtituto, de leg. 1.* ſanitatem ſerui ad proprietatem eius non pertinere. Venditor tamen præſtat ſanum eſſe edictu ædilium. At rurſus heres furem non eſſe, erronem non eſſe, fugitiuum non eſſe, viſpellionem non eſſe, quæ ſunt in ſeruis vitia frequentia, præſtare non debet eadem ratione, quia hæc vitia ad proprietatem eius non pertinét. & hæc tamen præſtat venditor. Satis eſt ſi heres præſtet legatario habere licere. Non eſt ſatis ſi venditor præſtet emptori habere licere. & ratio diſcriminis, quod legatum heredi ſit onus, legatario lucrum venditio autem nec ſit onus E venditori nec emptori lucrum. Et recte M. Tullius: *Venditorem quæ ſcire debuit de ſanitate, de fuga, de furtis, præſtare edicto ædilium.* Heredum aliam eſſe cauſam. Recte item, Quæ ſcire debuit. Vlpianus *l. 1. de ædil. ed.* Quæ ſcire potuit, vt *l. ſi duo, de acquir. her. l. ſi Titius, de fideiuſ.* His cognitis, Finge. heres iuſſus eſt ſeruum dare generaliter quem ipſe vellet quod etiamſi non fuiſſet expreſſum intelligeretur, quia in legatis per damnationem aut per fideicommiſſum electio eſt heredis. is furem dedit. Iulianus ait, ſi ſciens dederit, teneri eum de dolo. Nec enim prima fronte animaduertebat quæ alia actio eſſet. & per hoc ſeparabat A ſcientem ab ignorante. Ignorantem igitur cenſebat nullo modo teneri. neque enim noxalis eſſe poteſt ei qui ſeruum noxium in dominio & poteſtate ſua habet inſolidum, cum nec ſit ei qui pro parte dominium habet, *l. 8. de nox. act.* ne fiat contra regulam iuris vetuſtiſſimam, vt agat noxali iudicio qui ipſe ſolet noxali iudicio conueniri. cui pene ſimilis illa eſt ne fur furti agat, niſi quod hæc eſt de directa actione, illa de noxali: hæc de duobus furibus, illa de vno, & hæc regula nondum penitus recepta. At prudenter Afric. aut idem ipſe Iulianus re bene perpenſa animaduertit non deeſſe aliam actionem, & perinde ac ſi nullum ſeruum heres præſtitiſſet ſufficere in eum ex teſtamento vel in factum actionem vt alium ſeruum det & furem quem præſtiterat ex legati cauſa pro noxæ dedito relinquat. B Imitatur actio ex teſtamento actionem bonæ fidei. Ineſt vtrique quaſi noxalis actio. Imitatur & in aliis pleriſque, ſed non in omnibus alioquin eſſet prorſus bonæ fidei. Et ratio dandæ huius actionis hæc eſt quod verum ſit, id eſt, æquum, heredem in hoc teneri vt non peſſimum det, vt qui accipiendi electiuuem habet cum æquum eſt hunc modum ſequi ne optimum eligat. atquin peſſimum heres dedit. Quid peius fure domeſtico? Hæc vero ratio cadit & in ſcientem heredem, & ignorantem. Ergo indiſtincte dicamus heredem teneri qui furem dedit à quo ſeruus erat legatus generaliter quem ipſe vellet, quaſi non ſatisfecerit voluntati defuncti furem dando. Sed de aliis ſeruis modo tempus eſt vt videamus quid tandem ſtatuerit Afri- C canus. De ſeruo communi nondum actum quidquam, qui vni ex ſociis furtum fecit. Ab eo incipit *l. 61. de furt.* ac deinde pergit ad pigneratum, & venditum qui eſt in cauſa redhibitionis, & depoſitum & emptum mandatu alieno, & commodatum, & locatum, ac de ſeruo quidem communi ſcribit in hunc modum.

Si ſeruus communis vni ex dominis furtum fecerit, communi diuidundo agi debere placet. & arbitrio iudicis contineri, vt aut damnum præſtet, aut parte cedat. Cui conſequens videtur eſſe, vt etiam ſi alienauerit ſuam partem ſimiliter & cum emptore agi poſſit, vt quodammodo noxalis actio caput ſequatur. quod tamen non eo vſque producendum ait, vt etiamſi liber ſit factus, cum ipſo agi poſſe dicamus: ſicuti non ageretur, etiamſi proprius fuiſſet. Ex his D *igitur apparere, & mortuo ſeruo nihil eſſe quod actor eo nomine conſequi poſſit: niſi forte quid ex re furtiua ad ſocium peruenerit.*

Si ſeruus communis vni ex ſociis furtum fecerit, non eſt ſocio in ſocium actio furti noxalis, *l. 8. l. cum ſeruus, de nox. act.* ſicut nec ſocio in ſocium eſt de peculio, *l. 20. de pecul.* Sed eſt communi diuidundo vel familiæ erciſcundæ qualis noxalis actio vt vel damnum præſtet in ſimplum vel partem ſuam pro noxa derelinquat. Quaſi noxalem dixi, quia lis æſtimatur in ſimplum tantum, *l. & puto §. vlt. fam. erciſc.* In noxali æſtimatur in duplum vel quadruplum, *l. 1. de noxal. act.* & Africanus ipſe paulo poſt quodammodo noxalem dixit. Ergo bonæ fidei iudiciis inſunt tantum quaſi noxales actiones: quod alio exemplo comprobaui- E mus in *l. 35. loc.* & vbi eſt furti noxalis, conſultius ſæpe eſt ſuperioribus caſibus agere furti noxali quam bonæ fidei iudicio. Quod ſi ſocius cui furtum factum non eſt alteri ſocio cui furtum factum eſt tenetur quaſi noxali, & is qui ab eo emit partem, id eſt, nouus ſocius ſimiliter tenebitur eadem actione communi diuidundo, vt quaſi noxalis actio caput ſequatur. An & cum ſeruo eſt actio furti, vt noxa caput ſequatur ſi forte manumiſſus ſit? Minime: nam ſiue proprius ſiue communis ſit ſeruus nulla ab initio in eum vel propter eum nata eſt furti actio. Quid ſi moriatur? an vlla ſupereſt ſocio in ſocium actio? Minime: nam perimitur actio communi diuidundo interitu rei communis, niſi

quid

quid ex te furtiua ad ſocium peruenerit, nec iam eſt in rebus humanis cuius partem pro noxa cedere poſſit. & hoc eſt quod de ſeruo communi proponitur initio huius legis. Sequitur de ſeruo pignerato, & de ſeruo vendito qui eſt in cauſa redhibitionis.

His etiam illud conſequens eſſe ait, vt & ſi is ſeruus, quem mihi pignori dederis furtum mihi fecerit: agendo contraria pigneraticia conſequar, vti ſimiliter aut damnum decidas, aut pro noxa deditione hominem relinquas. Idem dicendum de eo, quem conueniſſet in cauſa redhibitionis eſſe: vti quemadmodum exceptiones & fructus emptor reſtituere cogitur, ita & è contrario venditor quoque vel damnum decidere, vel pro noxa deditione hominem relinquere cogatur: niſi quod in his amplius ſit. Quod ſi ſciens quis ignoranti furem pignori dederit, omnimodo damnum præſtare cogendus eſt. id enim bonæ fidei conuenire, ſed in actione empti præcipue ſpectandum eſſe, qualem ſeruum venditor repromiſerit.

Si ſeruus pignori traditus creditori furtum fecerit, exemplo ſerui communis qui ſocio furtum fecit, debitor tenetur contraria actione pigneraticia vt vel damnum præſtet, vel ſeruum pro noxæ dedito relinquat. Damnum decidere Africanus dixit, quod eſt præſtare vel de eo transigere pro fure, verbum XII. tab. Sed & furti noxali debitor tenetur, qua tamen ſocius non tenetur. Idem dicimus de ſeruo vendito qui eſt in cauſa redhibitionis, ſi emptori furtum fecerit: nam actione redhibitoria venditor damnum ſarcire, aut ſeruum pro noxæ dedito relinquere debet, vt quemadmodum emptor ei reſtituit ſeruum & acceſſiones & fructus perinde ac ſi eum non emiſſet, ita ipſe emptori reſtituat ſi quid detrimenti ſenſerit per eum ſeruum, aut non accipiat redhibitum, ſed relinquat pro noxa. Furti autem noxalis non eſt. Idem Africanus ſcripſerat in ſeruo locato qui conductori furtum fecit, vt ex §. *ſeq.* intelligi poteſt. quod ideo forſitan eſt à Triboniano prætermiſſum, quod in fine huius diſputationis redigatur ſeruus locatus ad ſimilitudinem ſerui commodati: quem etiam tandem ad extremum ſeparabimus à ſeruo pignerato, & à vendito, & à dato in dotem: & ab his omnibus rurſus ſeruum depoſitum & ſeruum emptum mandatu alieno. In ſeruo autem præſtito ex cauſa legati proprium etiam ius eſt quod expoſuimus ſupra. At quid eſt quod ſequitur in hac lege. Niſi quod, vel niſi quid in his amplius ſit, quæ verba non intellexit Accur. Niſi quid in his amplius ſit, id eſt, niſi aliquid in his caſibus amplius ſit præterea quo compelli poſſit debitor aut venditor omnimodo damnum decidere. Amplius eſt, ſi ſcierit debitor aut venditor talem eſſe ſeruum. hoc enim caſu etiamſi paratus ſit ſeruum pro noxæ dedito relinquere omnimodo tenetur ex cauſa doli vt indemnem præſtet actorem. Amplius etiam eſt, ſi venditor repromiſerit furem non eſſe: nam & hoc caſu totum damnum ſarcire cogitur, nec liberatur ſeruum relinquendo pro noxa, etiamſi neſcierit furem eſſe. priore caſu tenetur ex reticentia, poſteriore ex promiſſione. & eadem forma loquendi in §. *ſeq.* Hoc amplius inquit, quam in ſuperioribus cauſis ſeruandum. Loquitur autem de ſeruo empto mandatu alieno, & de depoſito in hæc verba:

Quod vero ad mandati actionem attinet, dubitare ſe ait, num æque dicendum ſit, omnimodo damnum præſtari debere. & quidem hoc amplius quam in ſuperioribus cauſis ſeruandum, vt etiamſi ignorauerit is qui certum hominem emi mandauerit, furem eſſe, nihilominus tamen damnum decidere cogatur. iuſtiſſime enim procuratorem allegare, non fuiſſe ſe id damnum paſſurum ſi id mandatum non ſuſcepiſſet. idque euidentius in cauſa depoſiti apparere: nam licet alioquin æquum videatur, non oportere cuiquam plus damni per ſeruum euenire quam quanti ipſe ſeruus ſit, multo tamen æquius eſſe, nemini officium ſuum, quod eius cum quo contraxerit, non etiam ſui commodi cauſa ſuſceperit damnoſum eſſe. & ſicut in ſuperioribus contractibus, venditione, locatione, pignore, dolum eius qui ſciens reticuerit puniendum eſſe dictum ſit, ita in his culpam eorum quorum cauſa contrahatur, ipſis potius damnoſam eſſe debere: nam certe mandantis culpam eſſe, qui talem ſeruum emi ſibi mandauerit, & ſimiliter eius qui deponat quod non fuerit diligentior circa monendum qualem ſeruum deponeret.

Dubitat Iulianus, an quod dictum eſt ſupra, venditorem & debitorem omnimodo damnum præſtare ſi reticuerit furem eſſe, vel ſi repromiſerit venditor furem non eſſe, æque dici poſſit in eo cuius mandatu ſeruus emptus eſt, qui mandatario furtum fecit. & concludit tandem, mandatorem teneri indiſtincte detracta noxæ deditione ſiue ſcierit ſiue ignorauerit talem eſſe ſeruum, ne officium quod ſuſcepit procurator alieni non ſui commodi cauſa ſit ei damnoſum, id eſt, ne ei ſua benignitas obſit, & vt damnum potius ſit eius qui ex officio ſuo commodum ſenſit. ſicut ſi ita me benignum præbuero vt debitorem dotis non exegerim, & is ſoluto matrimonio dotem repetat, non imputat mihi cur ipſum non exegerim, ne mea benignitas mihi noceat ex qua ille commodum ſenſit, & hoc tantum conſequitur vt acceptilatione liberetur, *l. depoſui §. 1. de pecul.* Hoc eſt quod vulgo dicitur, Officium ſuum nemini debere eſſe damnoſum. Et hoc Afric. ait, vt loqui frequenter ſolet, *d. l. depoſui §. pen. l. 50. de iu. dot. l. qui vſumfr. § pen. de vſufr.* euidentius apparere in cauſa depoſiti, quod liquet ſatis omnibus, deponentis ſolius cauſa contrahi. Finge. Seruus depoſitus depoſitario furtum fecit. neſciebat is qui depoſuit talem eſſe ſeruum, æquum bonum videtur ne ex maleficio ſerui in plus teneatur quam vt noxæ eum dedat. Sed multo eſt æquius melius teneri eum in ſolidum, ne officium ſuum ſit depoſitario damnoſum qui ex eo nihil commodi ſentit. redit ex eo omne commodum ad depoſitorem, qui, exempli gratia, in ciuili tumultu & periculo rerum ſuarum amittendarum eas depoſuit apud amicum. redeat igitur ad eum etiam incommodum, & depoſitarius per omnia ſeruetur indemnis. Ergo quod ad mandati vel depoſiti contrariam actionem attinet, ſciens ea tenetur ex dolo ſuo, ignorans ex culpa ſua: nam culpa eſt mandare inexplorate talem emi ſeruum, aut deponere talem ſeruum in cuius mores non inquiſierit prius vt præmoneret procuratorem vel depoſitarium. ignorantia culpæ deputatur. In his contractibus, mandato ſcilicet & depoſito, dantis ſolius ſiue mandantis vtilitas vertitur, idcirco præſtatur ab eo dolus & culpa. In ſuperioribus contractibus, venditione puta & pignore, vtriuſque vtilitas vertitur, dantis & accipientis, idcirco dolum tantum præſtet qui talem ſeruum dedit, non etiam culpam. Alij ſunt contractus, in quibus ſolius accipientis vtilitas verſatur, vt in commodato: de quo ſimul ac de locato in hunc modum ſcribit.

Circa commodatum autem merito aliud exiſtimandum, videlicet quod tunc eius ſolius commodum, qui vtendum rogauerit, verſetur. Itaque eum qui commodauerit, ſicut in locatione, ſi dolo quid fecerit, non vltra pretium ſerui quid amiſſurum. quin etiam paulo remiſſius circa interpretationem doli mali debere nos verſari: quoniam vt dictum ſit nulla vtilitas commodantis interueniat. Hæc ita puto vera eſſe ſi nulla culpa ipſius, qui mandatum vel depoſitum ſuſceperit, intercedat. ceterum ſi ipſe vltro ei cuſtodiam argenti forte vel nummorum commiſerit, cum alioquin nihil vnquam dominus tale quid feciſſet, aliter exiſtimandum eſt.

Comparat commodatum locationi, quia vtroque res vtenda datur, ſed vno gratuito, altero certa mercede. qua de cauſa in commodato ſolius accipientis commodum verſari videtur, in locato vtriuſque, Sed

Sed præcipue etiam verſatur in locato commodum accipientis, cui neceſſaria maxime habitatio eſt, neceſſarium miniſterium, vel neceſſaria agri alieni cultura, qua ſuſtineat & tueatur ſe ſuoſque. & ob id, vt opinor concludit tandem etiam ſcientem commodatorem vel locatorem non teneri vltra pretium ſerui, id eſt vltra noxæ deditionem, & ignorantem nullo modo: vt tria genera contractuum ita ſeparentur, quibus vtriuſque commodum vertitur: in his vt valeat diſtinctio inter ſcientem & ignorantem. In ceteris non item, ſed quibus ſolius dantis commodum verſatur, in his vt indiſtincte teneatur damnum decidere qui dedit, detractat noxæ deditione, quibus autem ſolius accipientis, in his vt ſciens tantum teneatur, & quidem cum noxæ deditiooe non in ſolidum. Et recte Flor. ſcriptum eſt, Sicut in locatione ſi dolo quid fecerit, quæ τὸ κζ᾽ πόδας recte interpretatur de ſciente his verbis, ὥσπερ ὁ μισθῶν αὐτοῖ ἐ δόλῳ ποιῶν, τουτέστιν ἐ εἰδὼς αὐτὸν κλέπτην εἶ) χρήσας αὐτῷ, & ita Accurſium intellexiſſe hæc verba demonſtrant. Et ſic etiam ſciens non videtur teneri vltra pretium. Et adiicit Africanus, doli etiam interpretationem à iudice in his contractibus remiſſius fieri, id eſt, non quacunque ex coniectura paſſim ſcientem dolo malo ignoranti commodaſſe, vel locaſſe iudicem arguere, nec omnia ad viuum reſecare, multa condonare, multa concedere, & conſequenter latam culpam pro dolo noo habere: nam vbi remiſſius fit doli interpretatio, non continuo videtur lata culpa adnumeranda dolo malo. Interpres doli mali eſt iudex, ſicut bonæ fidei, *l. ab emptione, de pact.* Emendat igitur Afric. & quæ de locato ſcripſerat ante, admiſſa diſtinctione inter ſcientem & ignorantem, & quæ de commodato & depoſito in *l. 31. de pign. act.* & quæ de commodato Paulus io *l. pen. commod.* & de empto mandatu alieno in *l. inter, mand.* plane demonſtrans poſteriores cogitationes eſſe meliores, & rationem eſſe ſummam ita ſeparandorum io hac quæſt. contractuum inuicem. Et ad extremum quod dixit in §. *quod vero*, eum qui mandauit vel depoſuit teneri in ſolidum iodiſtincte, hoc ita procedere ioterpretatur, ſi culpa depoſitarij vel procuratoris furtum factum non ſit alioquin non eſt ei in ignorantem actio ne quaſi ooxalis quidem, *d. l. inter §. ſed cum.* Culpa eſt ſi argentum vel nummos commiſerit, quos nullus antea domious ei commiſerat, quandoquidem ita ſeruulo opportuoitatem furti faciendi præbuit. Sed ſatis nos iam diu hæc quæſtio tenuit. pergamus ad aliam. In ead. l. Afric. ait:

Locaui tibi fundum, & vt adſolet, conuenit vti fructus ob mercedem pignori mihi eſſent. ſi eos clam deportaueris, furti tecum agere poſſe aiebat. ſed & ſi tu alij fructus pendentes vendideris, & emptor eos deportauerit: conſequens erit vt in furtiuam cauſam eos incidere dicamus. etenim fructus quandiu ſolo cohæreant, fundi eſſe. & ideo colonum quia voluntate domini eos percipere videatur, ſuos fructus facere quod certe in propoſito non æque dicitur: qua enim ratione coloni fieri poſſint, cum emptor eos ſuo nomine cogat?

Ponit io locatione fundi conueniſſe vt fructus ob mercedem pignori eſſent locatori: eamque conueotionem in hoc contractu apponi ſolere. qua ratione tandem, quantum opinor, obtinuit, vt etiam non appoſita ea ita res procedat, vt fructus tacito iure pignori eſſe credantur, iuxta id quod dicitur, ea quæ ſunt moris & coosuetudinis, id eſt, quæ ſolent conueoire contrahentes, in bonæ fidei iudicium venire. aſſidua & frequens eſt ſtipulatio duplæ in veoditiooe mancipij. idcirco ex empto agi poteſt in duplum etiamſi duplam venditor noo cauerit. & ita quod in hypotheca generali ſoleret ita caueri: Quæ habeo quæque habiturus ſum, *l. vlt. C. de remiſ. pig.* ſi quis obligauerit bo-

A na ſua nullo alio adiecto, videtur etiam obligaſſe futura, *l. vlt. C. quæ res pig. obl.* nec alia ratio eſt cur in locatione ædium inuecta & illata ab inquilino, tacite ſint pignori obligata ob mercedem, quam quod ita conueniri ſoleret. & horum argumento poſſet hodie defendi in omnibus teſtamentis tacite intelligi clauſulam codicillarem, quod ſoleat adſcribi frequentiſſime, & omnium teſtatorum fere ea ſit mens quæ Lucio Titio in *l. pen. §. vlt. de leg. 2.* vt iudicia ſua valeant quoquo modo. Eodemque argumento defenditur ille mos, auctoritate Martini & Theodori comprobatus, vt ita demum dos profectitia mortua filia in matrimonio redeat ad patrem, ſi mortua ſit ſine liberis. quod ita paciſci inter ſe ſolerent ſocer & gener, vt ſi in matrimonio ſine liberis deceſſerit, quod vulgare

B pactum dicitur, *l. Babius, de pact. dot.* Sed ad rem, Fundum tibi locaui. fructus pignori poſiti ſunt mercedis nomine. At tu perceptos eos clam deportaſti, id eſt, loco ſuo mouiſti & in alium tranſtuliſti. teneris mihi furti, licet tui facti ſint fructus perceptione. neque eſt nouum vt quis rei ſuæ furtum faciat, vt diximus tractatu VII. ad *l. 40. §. vlt. de acq. poſſ.* nec tamen ſunt furtiui fructus, vt nec vſucapi poſſint à bonæ fidei emptore, quia in poteſtatem domini ſemper fuerunt, *l. 4. §. ſi rem, de vſurp. & vſucap. l. ſi rem pro empt.* idem enim fuit fur & dominus. aliud exſtimandum erit ſi fructus pendentes vendideris bonæ fidei emptori, & eos emptor perceperit ac deportauerit in ædes aut villam ſuam: nam hoc caſu non eſt tecum

C furti actio, quia rei immobilis furtum non fit, & fructus pendentes, qui & ſtantes dicuntur, pars ſunt rei immobilis: nec cum emptore qui eos percepit & deportauit, quia id fecit bona fide non furandi animo: furtiui tamen ſunt, nec poſſunt vſucapi à bonæ fidei emptore. Subeſt io illis vitium furti, qood nec purgatum eſt, qoia in poteſtatem domini coloni noo peruenerunt: fundi enim quandiu pendebant fuerunt, ſeparati à bonæ fidei emptore fundi eſſe deſierunt, nec ſunt adquiſiti colooo quos emptor ſuo nomine ſeparauit & collegit: quia vt fructuarius, ita colonus fructus ſuos non facit, niſi ipſe eos perceperit, *§. is vero ad quem, Inſt. de rer. diuiſ. l. qui ſcit, D. de vſur. l. ſi fur, de vſufr.* ac merito *l. ſi apes, hoc tit.* fructibus ab alio

D furtim perceptis dat quidem colono actionem furti, ſed non etiam condictionem furtiuam, quæ ſoli domino competit. Priore caſu huius legis eſt actio furti, licet res noo ſit furtiua, vt in caſu *l. cum ei §. 1. hoc tit.* Poſteriori non eſt actio furti, licet res ſit furtiua, vt in caſu *l. qui vas §. ancilla, eod.* ac prudenter Africanus hoc poſteriore caſu oon furti ait locatorem agere poſſe, ſed tantum fructus cadere in cauſam furtiuam. quod neque Græci neque Latini interpretes intellexerunt. & quod ſubiicit: Etenim fructus, &c. id omne eo pertinet vt intelligatur eos fructus non perueniſſe in poteſtatem coloni, ne quis ſcilicet inde argueret, non eſſe furtiuos & vſucapi poſſe. Et oihil quidem refert legas: Etenim fructus quamdiu ſuo loco hæreant fundi eſſe,

E an quamdiu ſolo cohæreant. Sed in authentico certo P. Flor. eſt ſuo loco, & in Baſil. τῷ ἰδίῳ τόπῳ, & debemus eſſe religioſi etiam in re parui momenti, vt vel aſſueſcamus eſſe ſemper huiuſmodi. Idem vero de fructibus pendentibus proditum eſt in *l. fructus pendentes, de rei vind.* vt ſcilicet intelligatur eos in fundi vindicationem venire, vt in legatum, *l. ſi pendentes, de vſufr.* & venditionem, *l. vlt. §. pen. quæ in fraud. cred.* & horum corpus non eſſe ſeparatum à fundo, *l. Quintus, de aur. & arg. leg.* & augere eos hereditatem in ratione legis Falcidiæ, *l. 9. ad leg. Falcid.* & vnam eſſe rem fundum & fructus peodentes, id eſt, fundum, vnam eſſe rem ſolum & ſuperficiem, id eſt domum, *d. l. vlt. §. fruct.* Denique fructus pendentes pars ſunt rei immobilis

& mancipia quoq; ruſtica, vt Iulianus ait *Non. 7.* Sequitur alia quæſtio in §. *vlt.* eiuſdem legis.

Statuliberum qui ſi decem dederit, liber eſſe iuſſus erat, heres noxali iudicio defenderat. pendente iudicio ſeruus datis decem heredi ad libertatem peruenit. quæritur an non aliter abſolutio fieri debeat, quam ſi decem qua accepiſſet heres actori dediſſet. referre exiſtimauit, vnde ea pecunia data eſſet: vt ſi quidem aliunde quam ex peculio, hac ſaltem præſtet: quoniam quidem ſi nondum ad libertatem ſeruus perueniſſet noxæ deditus, ei cui deditus eſſet, daturus fuerit. ſi vero ex peculio, quia nummos heredis dederit, quos vtique paſſurus eum non fuerit ei dare, contra ſtatuendum.

Statuliber eſt ſeruus cui relicta eſt directa libertas in diem vel in condicionem. Statulibertas, condicionalis libertas, vel in diem certum data verbis directis. Feſtus ex veteri Iuriſconſulto: *Statuliber eſt qui teſtamento certa condicione propoſita iubetur eſſe liber.* agnoſco noſtra verba: nam & condicio propoſita dicitur *l. pen. de condic. & demonſt* & προκειμένη, *l. 7. de excuſ.* quæ alibi, propoſita. Dixi autem directa: quia ſtatuliber non eſt cui per fideicommiſſum libertas relinquitur. Verbum enim eſt XII. tab. quæ non nouere fideicommiſſa. Dixi ſeruus: quia interim eſt heredis, id eſt, antequam dies venerit vel condicio extiterit, *l. & poſt §. vlt. fam. erciſc. l. 11. de leg 2. l. edictum §. vlt. de quaſt. l. 9. §. certe ſi ſub condicione, de pecul* Igitur ratio nominis non hæc eſt quod ſit ſtatu liber: nec enim diuidere licet quæ ſunt compoſita. & aliud ſæpe diuiſa ſignificant, aliud compoſita. Euſtathius in Homerum colligit multa Odyſ. XIV. & interpres Æſchyli ἐπτὰ ἐπὶ Θήβαις. Si diuiſim dixeris aliquem eſſe ſtatu liberum, liberum hominem dixeris Si compoſite ſtatuliberum, non hominem liberum, ſed ſeruum dixeris, cui ſit ſtatuta, id eſt, deſtinata libertas in tempus vel in condicionem. At in ratione legis Falcidiæ fateor non ſtatim ſtatuliberum computari bonis, ſed deduci ponus tantiſper dum appareat exitus ſtatulibertatis, quod computentur in bonis ea tantum quæ liquido & firmo iure ſunt in bonis, *l. ſtatuliber, ad leg. Falc* ac præterea in publicis iudiciis ſtatuliber vt liber punitur non vt ſeruus, priuilegio libertatis, vt nec ſeparata libertas lædatur nec præſens, & quod benignius ſit in pœnis interim haberi pro libero hominem deſtinatum libertati. Molliendæ enim ſunt pœnæ & reſtringendæ colore quolibet & occaſione qualibet accepta, *l. ſtatuliber, de quaſt. l. moris §. vlt. de pœnis.* Et non poteſt quaſi ſeruus vendi duris condicionibus, *l. 25. de ſtatulib.* In priuatis iudiciis ſtatuliber habetur pro ſeruo, vti eſt: nam ſiue ea naſcuntur ex contractibus, heres ſtatuliberi nomine tenetur prætoriis actionibus de peculio, Quod iuſſu, De in rem verſo, ſiue ex delictis, noxalibus actionibus: & vtuntur in hanc rem Græci non male regula *l. 169. de reg. iur.* quod quæ pendet libertas non ſit pro eo quaſi ſit. Sic igitur in ſpecie huius §. recte conuentus eſt heres noxali iudicio ex delicto ſtatuliberi, non dico furto, ſed quolibet alio priuato delicto, nec fuit cauſa ponendæ huius quæſtionis ſub hoc titulo, quæ potius debebatur tit. de noxalibus actionibus. Ex delicto publico non eſt actio noxalis. Ei autem ſtatulibero, cuius nomine, vt cœpi dicere conuentus heres eſt noxali iudicio, libertas data erat ſub condicione, ſi heredi x. daret. Si pendente iudicio datis x. non peruenerit ad libertatem, ita condemnari heres debet vt aut damnum præſtet, aut hominem pro noxæ dedito relinquat. Et ſi forte reliquerit, poterit ſtatuliber datis x. ei cui noxæ deditus eſt peruenire ad libertatem: nam lege XII. tab. expreſſum eſt abalienatum ſtatuliberum ſi emptori dederit pecuniam ad libertatem peruenire, magna ratione, ne abalienatio fraudet eum libertate & teſtatorem voluntate ſua vltima, quæ effecit vt emptoris verbum iuris auctores produxerint ad omnes qui quoquo modo dominium in ſtatulibero nacti ſunt, ad eum cui ſtatuliber adiudicatus eſt iudicio fam. erciſcondæ, ad eum cui ab herede legatus eſt, ad eum qui vſucepit, ad legitimum heredem qui hereditatem euicit heredi ſcripto à quo libertas relicta erat, *l. 6. § ſtatuliber, l. 29. de ſtatulib.* & ad eum cui ſeruus noxæ deditus eſt, vt conſtat ex hoc loco. Heredi quidem dare iuſſus eſt, ſed impleri poteſt condicio in noui domini perſonam cuiuſlibet non tam ex *l. 12.* quam ex voluntate tacita defuncti, quæ ſola non ſufficiebat origine iuris ciuilis ſine lege, hodie ſufficeret. Quid vero ſi in ſpecie propoſita pendente iudicio noxali heredi x. dederit atque ita ad libertatem peruenerit? an ſoluitur iudicium noxale? an abſoluendus eſt heres? Sic videtur, *l. 14. de nox. act.* & tranſlatio iudicij fiet in ſtatuliberum *l. 15. eod.* quia etſi domino ex delicto ante facto non teneatur poſt libertatem, tenetur tamen extraneo, ſecundum regulam, Noxa caput ſequitur, vel Obligatio ex delicto cum capite ambulat: & licet ab eo non cœperit iudicium ſed tranſlatum ſit, fiet infamis ex condemnatione, ſi fuerit actio famoſa, veluti furti, aut iniuriarum, quia ſuo nomine in eum iudicium transfertur. Secus eſſet ſi transferretur in eum quamuis noxiæ auctorem nomine hereditario, *l. ſeruus, de his qui not. inf.* Verum ad rem. Abſoluendus eſt heres iudicio noxali ſtatulibero perueniente ad libertatem pendente iudicio. An ſoluendus omnino? nam in omnibus iudiciis ſunt cetera, quæ dicuntur, quædam. cetera negotij, cetera litis, cetera cognitionis. vt in rei vindicatione homine mortuo ſine culpa poſſeſſoris, abſoluendus eſſet, niſi ſupereſſent cetera quædam, veluti de partu & de fructo, *l. vtique, de rei vind.* Et hic quoque videndum, an adhuc damnari heres poſſit actori vt præſtet x. quæ accepit ab ſtatulibero. Vtitur autem Africanus diſtinctione huiuſmodi. Vel ea x. ſtatuliber dedit ex peculio, vel aliunde. Receptum benigne & permiſſum eſt ſtatulibero ex peculio dare quaſi ex ſuo patrimonio licet ei legatum non ſit, fauore libertatis, præſumptione ſumpta ex tacita voluntate defuncti, & quod hoc facere videatur ſine iniuria dominorum, *l. 3. §. 1. l. ſi 10. heredi, de ſtatuliberis, l. in bello §. ſi ſtatuliber, de captiu. & poſtlim.* poteſt tamen heres cuius re vera pecunia eſt enim vetare ex peculio alij dare, *d. l. 3. §. cum igitur, l. 3. §. vlt. de cond. cau. da.* & ſecundum hæc ſi ex peculio ſtatuliber heredi x. dederit, non damnatur heres ea reddere, quia & ſi noxæ deditus initio fuiſſet actori, inuito herede non dediſſet ex peculio. Sin vero dederit aliunde, vel ſi quis alius pro eo, damnatur ea reddere, quia ſi initio litis noxæ deditus fuiſſet actori, in eius perſonam impleta condicio fuiſſet etiam inuito herede. & in iudicio noxali cauſa præſtanda eſt, id eſt, id omne quod haberet actor ſi initio litis homo noxæ deditus fuiſſet. Sequitur *l. vlt. de exercit. act.*

Ad L. vlt. de exercit. act.

LVCIVS *Titius Stichum magiſtrum nauis prepoſuit: is pecuniam mutuatus cauit ſe in refectionem nauis eam accepiſſe. quæſitum eſt, an non aliter Titius exercitoria teneretur, quam ſi creditor probaret pecuniam in refectionem nauis eſſe conſumptam. reſpondit, creditorem vtiliter acturum, ſi cum pecunia crederetur, nauis in ea cauſa fuiſſet, vt refici deberet. etenim vt non oportet creditorem ad hoc adſtringi, vt ipſe reficiendæ nauis curam ſuſcipiat, & negotium domini gerat, quod certe futurum ſit, ſi neceſſe habeat probare pecuniam in refectionem erogatam eſſe: ita illud exigendum, vt ſciat in hoc ſe credere, cui rei magiſter quis ſit prepoſitus. quod certe aliter fieri non poteſt. quam ſi illud quoque ſcierit, neceſſariam refectioni pecuniam eſſe. quare etſi in ea cauſa fuerit nauis, vt refici deberet, multo*

tamen maior pecunia credita fuerit, quam ad eam rem eſſet neceſſaria, non debere in ſolidum aduerſus dominum nauis actionem dari. Interdum etiam illud æſtimandum, an in eo loco pecunia credita ſit, in quo id propter quod credebatur comparari potuerit: quid enim, inquit, ſi ad velum emendum in eiuſmodi inſula pecuniam quis crediderit, in qua omnino velum comparari non poteſt? & in ſumma, aliquam diligentiam in ea re creditorem debere præſtare. Eadem fere dicenda ait, & ſi de inſtitoria actione quaratur: nam tunc quoque creditorem ſcire debere, neceſſariam eſſe mercis comparationem, cui emenda ſeruus ſit præpoſitus. & ſufficere ſi in hoc crediderit, non etiam illud exigendum, vt ipſe curam ſuſcipiat, an in hanc rem pecunia eroganda eſt.

VT qui Kalendarium exercet, Kalẽdario ſolet diſpenſatorem præponere, qui tabernam aut negotiationem aliquam, inſtitorem, & ex eius contractu obligari & conueniri in ſolidum inſtitorie actione: ita qui nauem exercet, id eſt, qui ex ea quæſtum facit, qui proprie exercitor appellatur, quæ tamen appellatio poſſet etiam non male tribui ſuperioribus, ſolet naui veluti inſtitorem imponere vt vel nauem locet, vel merces aut vectores vehendos conducat, vel emat armamenta ſiue vaſa & inſtrumenta naualia, vel etiam vt merces emat aut vendat. Is Latine dicitur magiſter nauis, Græce πιστικὸς ἀπὸ τῆς πίστεως. quod eius fidei committatur cura totius nauis, vt paſtor Nicetæ in Alexio Angelo πιστικὸς, quod eius fidei committatur cura totius gregis, vt iam non ſit dubitandum quin etiam in Euangelio nardum piſticam interpretari oporteat quod nardum purum, *l. in argento, de auro & arg. leg.* & Marcellus libro de medicamentis dixit, & Theophylactus ἀδόλου τε καὶ μετὰ πίστεως κατασκευασθεῖσαν, & gloſſæ veteres, Nardum piſticum ſiue balſamum, ſine impoſtura. Verum ad rem. Non ex omni contractu magiſtri exercitor tenetur, ſed ex eo tantum qui ad eam rem pertinet cui præpoſitus fuit, vt ſi onus vehendum conduxerit, ſi emerit armamenta naui neceſſarie, veluti vela, rudentes, cilicia, arborem & his ſimilia, vel ſi nautarum vel remigum operas conduxerit, vel ſi mutuatus ſit pecuniam ad alendos nautas aut ad armandam, inſtruendam, picandam, reficiendam nauem, *l. 1. §. non autem, & ſeq. hoc tit.* Finge: Magiſter pecuniam mutuatus non cauit ſe accipere in refectionem nauis. An tenetur exercitor creditori? Si eam impenderit in refectionem nauis, non eſt cur teneatur, quia neque is qui accepit cauit ſe accipere in refectionem nauis, neque is qui dedit ſe dare in refectionem nauis. Certe ſi non impenderit, minus dubitanter dicam creditori exercitorem non teneri, *d. l. 1. §. vnde quærit.* Rurſus finge: Cauit ſe accipere in refectionem nauis. Etiamſi non impenderit in refectionem nauis, ſed deceperit creditorem & in ſuos vſus pecuniam conuerterit, tenetur exercitor creditori, qui neceſſe non habet probare eam pecuniam magiſtrum in eam cauſam conſumpſiſſe in quam acceperet, ſed imputare exercitori poteſt cur tali vſus ſit magiſtro, *d. §. vnde quærit.* Hoc tantum exigimus vt non fuerit falſa cauſa rogandæ pecuniæ mutuæ, vt mutuo non fuerit quæſitus titulus falſus, id eſt, vt re vera nauis indiguerit refectione, & vti hoc certo indagarit ac ſcierit creditor. Rogas me mutuam pecuniam in refectionem nauis cui dicis te eſſe præpoſitum. Ego debeo eſſe diligens & curioſus & inquirere antequam numerem pecuniam an nauis indigeat refectione, atque ita credere ſi quidem velim mihi cum exercitore eſſe actionem in ſolidum. Et conſequenter, ſi maiorem pecuniam credidero quam ſit ad eam rem neceſſaria, non in ſolidum habeo actionem cum exercitore, id eſt, in id omne quod credidi, ſed in id duntaxat quod re vere neceſſe fuit impendi in refectionem nauis. quod ab Africano ſcriptum opinor de creditore ſciente: nam ſi magiſter

A deceperit creditorem & perſuaſerit opus ſibi eſſe x. in refectionem nauis cum ſufficerent VIII. non ideo minus aget cum exercitore in x. nam & ſi mutuatus pecuniam ad velum emendum perſuaſerit creditori opus ſibi eſſe x. nec minoris velum comparari poſſe, quod tamen comparauerit VIII. damnum erit exercitoris non creditoris, *d. l. 1. §. ſed ſi in pretiis.* quia non debet inquirere creditor quanti ſit impenſa refectionis, vel quanti velum comparari poſſit. non debet inquirere, an eroganda ſit pecunia quam in rem accipitur. ſatis eſt ſi nauis reficiendæ cauſa crediderit, & in ea cauſa fuerit nauis vt refici deberet. qua de re debet inquirere priuſquam pecuniam credat. quia ſi forte in ea cauſa non fuerit nauis, ceſſat actio exercitoria. Idemque in ſecunda parte huius legis oſtenditur ſeruari ſi ad armandam nauem, B veluti ad velum emendum, magiſter pecuniam mutuatus ſit: namque agenti creditori exercitoria, neceſſe erit probare ſe veli emendi cauſa crediſſe, & velo nauem indiguiſſe, ac propterea velum emi eo loco potuiſſe. alioquin ſi quo loco creditur pecunia, nulla ſint vela ſiue lintea quæ comparari poſſint, vt hodie in Africa, falſa eſt crediti cauſa. & creditori non datur actio in exercitorem in ſolidum, in magiſtrum ſemper eſt actio ſi liber ſit, vel ſi ſeruus ſit, in dominum de peculio. Illud autem neceſſe non habet probare, & comparatum velum fuiſſe, aut tanti comparatum fuiſſe quantum eſt in creditio. Contra qui credidit minori XXV. annis, ne aduerſus chirographum minor reſtituatur in integrum, probare debet in rem C eius verſam eſſe pecuniam, *l. 1. & 2. C. ſi adu. cred.* quia non debuit temere credere adoleſcenti quem ſcit poſſe reſtitui in integrum, non explorato prius eo quam in rem id quod accipiebat eſſet conſumpturus. Qui autem credidit adminiſtratori rerum ciuitatis vel eccleſiæ nomine ciuitatis vel eccleſiæ, etiam probare debet pecuniam eſſe verſam in rem ciuitatis vel eccleſiæ ſi quidem cum ea experiri velit vtiliter, *l. ciuitas, de reb. cred. Nou. 120.* quod repetemus infra ad *l. 17. de in rem ver.* & ratio hæc eſt, quia hoc vtrique fauorabiliter præſtetur vt teneatur tantum de in rem verſo. & ita in pleriſque aliis cauſis ciuitas & eccleſia eodem iure cenſentur, *l. illud, l. vlt. C. de ſacroſ. eccl.* At præterea ſi ſeruus mutuetur pecuniam quaſi in rem domini, & fallat creditorem, creD ditori non eſt actio de in rem verſo, niſi probet verſam eſſe pecuniam in patrimonium vel in vtilitatem domini, *l. 3. §. ſed ſi ſic accepit, de in rem ver.* & ratio ſatis patet ex ſolo nomine actionis. Curioſi hi omnes creditores eſſe debent quo vertatur, an in rem minoris, ciuitatis, eccleſiæ, domini eroganda. Sed & diligentiam in eo magnam exigimus cui debitor quaſi debitricem ſuam delegat mulierem. nec enim aliter efficax ei dabitur actio & pura, quam ſi probauerit eam fuiſſe debitricem debitoris ſui, *l. 17. ad Vell.* quia non debuit cum muliere temere contrahere quam ſcit iuuari SC. Velleiano. In eo qui credit magiſtro nauis, aliqua exigitur diligentia, vt Africanus ait, ea nimirum quam expoſui ante, ſed non tanta, atque ideo neceſſe non E habet probare pecuniam eſſe conſumptam in nauis cauſam, vel tantum in eam fuiſſe inſumptum quantum magiſter accepit. quia nec tempus aut locus plerumque dat plenius deliberandi ſpatium, cum nauigaturo creditur, *l. 1. hoc tit.* Sed tamen, vt tertia pars huius legis declarat, etiam idem fere ſequemur in eo qui inſtitori credit: nec enim ab illo exigemus vt probet ſua pecunie merces eſſe comparatas, quo nomine forte ſumpta pecunia eſt, & ſatis eſt ſi probauerit neceſſariam mercium comparationem fuiſſe. Illud, fere, non eſt περιέλκων: temperat enim comparationem quæ ſit inſtitoris & magiſtri, qua non licet vti ſemper, vt conſtat ex *l. 1. §. magiſtrum, & §. ſi is qui nauem, hoc tit.*

Placet quod ſolet Accurſius eam particulam appellare temperamentum: nam & Macrobius 1. in ſomnium Scipionis, *Vocem*, inquit, *quæ hanc definitionem temperaret, adiecit, Fere.* & male etiam à Theophilo exiſtimatur eſſe περίλαιον, in § *is vero ad quem, de rer. diuiſ.* Ad hæc vellem repeti lectione quæ de curioſitate & diligentia præſtanda à creditoribus adnotaui ad *l. 17. ad Vell.* tractatu quarto. Nunc transeamus ad quæſtiones quatuor de peculio plenas acuminis & argutiarum, quæ proponuntur in *l. 38. de pecul.* De prima ſic ait.

Ad L. Depoſui 38. de pecul.

DEPOSVI *apud filiumf. decem, & ago depoſiti de peculio, quamuis nihil patri filius debet, & hæc decem teneat, nihilo magis tamen patrem damnandum exiſtimauit, ſi nullum præterea peculium ſit, hanc enim pecuniam cum mea maneat, non eſſe peculij. denique quolibet agente de peculio, minime dubitandum ait, computari non oportere. itaque ad exhibendum agere me, & exhibitam vindicare debere.*

SCIENDVM eſt agi de peculio recte etiamſi nullum peculium ſit filiif. tempore litiscontestatæ, & ſequi condemnationem ſi modo rei iudicatæ tempore peculium fuerit, *l. quæſitum, hoc tit.* & ſi nihil patri filius debeat. nam id quod patri debet filius, minuit peculium ipſo iure, id eſt, ſingula corpora peculiaria pro rata, vel etiam abſumit totum, *l. 6. in princ. l. 8. in princ. de pec. leg. l. 30. de act. empt.* & huius deminutionis ſiue deductionis priuilegium, quod pater vel dominus habet præfertur omnibus aliis priuilegiis etiam dotis & tutelæ, *l. ex facto, hoc tit. l. ſi cum dotem §. vlt. ſol. mat.* Item ſciendum eſt peculium non tantum eſſe quod pater filio dedit vel conceſſit, ſed etiam quod ipſe ſua parſimonia parauit, *l. ſeq.* & in Phormione: *Quod ille vnciatim vix de demenſo ſuo ſuum defraudam genium comparſit miſer*, id eſt peculium, vel quod alio modo adquiſiuit etiam inſcio patre ſi modo vbi reſcierit paſſus eſt id eſſe in peculio, *l. 49. hoc tit.* & ſi id pater neceſſe non habuit ei præſtare, *l. 40. eod.* Seneca III. de Benef. *Eſt aliquid quod dominus præſtare ſeruo debeat, vt cibarium, veſtiarium.* His cognitis, finge. Depoſui apud filiumfam. x. ago depoſiti cum patre de peculio. nihil patri debet filius quod peculium minuat, & ea x. tenet quæ apud eum depoſita ſunt. nullum autem præterea filij peculium eſt rei iudicandæ tempore. quæritur, an damnandus ſit pater, ſaltem quaſi ea decem in peculio ſint. Et ait non eſſe damnandum: nec enim x. in peculio filiifam. ſunt, cum non ea ſibi adquiſierit, ſed permanſerint in dominio deponentis. imo nec ea poſſidet ciuiliter; ſed, vt ait Africanus, tenet tantum, id eſt, poſſidet naturaliter, *l. 7. §. neque, Com. diuid.* Tenere eſt verbum proprium naturalis poſſeſſionis, Poſſidere ciuilis, Habere vtriuſque. Incubare etiam vtriuſque, ſed in malam partem pro mala fide poſſidere, vt in *l. vlt. C. ne rei domin. vel templ. vindic. &c.* incubatio diuturna, & Seruio recte tyrannus, incubator imperij, qui & ſubſeſſor, Rex, poſſeſſor. Auguſtinus hom. xxx. *Non erit vox iuſti poſſeſſoris, ſed impudentis incubatoris improbitas.* Verius autem eſt etiam depoſitarium non poſſidere naturaliter, quia non ſibi poſſidet ſed depoſitori, & eſſe tantum in poſſeſſione naturali, *l. officium, de rei vind.* Ac non eſſe ea x. in peculio filiifam. vt ſolet à notioribus ad ea quæ minus nota ſunt Africanus ſæpe venire, euidentius apparere docet ſi non is qui depoſuit ſed alius agat de peculio ex alia cauſa. nec enim ea x. peculio imputabit. Itaque inanis quidem eſt actio de peculio in hac ſpecie, cum nihil ſit in peculio, & melius fecerit depoſitor ſi egerit cum patre ad exhibendum vel in rem, quia & ſi x. non teneat pater, ſed filius, tamen eius pecuniæ reſtituendæ facultatem habet, quod ſufficit vt quis poſſit conueniri actionibus his, *l. Celſus, ad exh. l. filiif. §. 1. de pet. her.* & mortuo filio vel emancipato erunt perpetuæ. actio de peculio foret annalis. & in eis non vteretur pater priuilegio deductionis quo vtitur in actione de peculio, *l. ſi à patre, eod. tit.* denique in hac ſpecie pater non tenetur actione depoſiti, tenetur ad exhibendum & in rem. Contra filiusfam. tenetur actione depoſiti in ſolidum, *l. 1. §. filiumfam. Depoſ.* vel ſi malit actor ad exhibendum & in rem, *l. 4. ad exhib.* Dices, dolus patris venit in actionem bonæ fidei de peculio, *l. 3. §. pen. Com. l. depoſiti, l. in bonæ fidei, hoc tit. d. § filiumfam.* Ineſt enim actioni bonæ fidei de peculio hæc clauſula, Et ſi quid dolo malo patris captus fraudatuſve ſiem. cui ſimilis illa apud M. Tullium, *vti ne propter te fidemve tuam captus fraudatuſve ſiem.* Ex ea clauſula pater damnatur in ſolidum ſi quid dolo fecerit. & dolus eſt non reſtituere x. actori quæ reſtituere poteſt. ergo damnandus videtur non abſoluendus iudicio depoſiti. Dicam, eleganter in *d. l. in bonæ fidei*, eam clauſulam, adiectionem appellari. Adiectionem ſcilicet actionis de peculio. Quid vero neceſſe eſt eam adiici, ſi tacite ineſt? Nihil vero neceſſe eſt ſi competat actio de peculio bonæ fidei. Ceterum ſi deficiat actio de peculio, vt in hac ſpecie ſi nullum peculium ſit, neceſſe eſt eam exprimi, ſicut deficiente actione de peculio neceſſe eſt exprimi adiectionem de in rem verſo, *l. filiusfam. de in rem ver.* alioquin ex ea cauſa non ſequetur condemnatio. De ſecunda quæſtione in hunc modum ſcribit:

Si nuptura filiofam. dotis nomine certam pecuniam promiſerit, & diuortio facto agat de dote cum patre, vtrumne tota promiſſione, an deducto eo quod patri filius debeat, liberari eam oporteret? reſpondit, tota promiſſione eam liberandam eſſe, cum certe & ſi ex promiſſione cum ea ageretur, exceptione doli mali tueri ſe poſſet.

Nuptura filiofam. ei dotem certam promiſit nec dedit vnquam. diuortio facto agit de dote cum ſocero in peculium. Quæ igitur non dedit dotem, agit de dote, quia & ſi non dedit, promiſit tamen, vt ſcilicet ea promiſſione liberetur per acceptilationem. Liberatur quidem ea promiſſione etiamſi non agat de dote, ſed ſi conueniatur ex ſtipulatu, per exceptionem doli mali quaſi dolo faciat qui petit dotem quam mox ei vnde petit reſtituturus ſit, quandoquidem finita eſt cauſa dotis dandæ ſoluto matrimonio, nec iam tempus eſt dotem dare, ſed reddere, non petere, ſed repetere potius. Verum poteſt etiam agere de dote vt ipſo iure ea promiſſione liberetur per acceptilationem. De dote, quia ea promiſſio dotis loco eſt. Priuilegiaria eſt actio de dote, ſed ei præponitur tamen priuilegium deductionis, vt diximus ad quæſtionem primam, quod pater habet ſi quid ei filius debeat. Pone debuiſſe patri filium aliquid. Obligatio dotis ſiue actio ex ſtipulatu videtur eſſe in peculio filij. an igitur ex ea deducet quod ſibi debetur, & in reliquum dumtaxat liberabit nurum, vel ſi tantum ſit in ære patris quantum in promiſſione dotis, an in nihilum liberabit nurum? Imo eam liberabit in ſolidum promiſſione tota, quia ea obligatio non eſt efficax, cum ſi ex ea agatur, poſſit mulier opponere exceptionem doli mali, & non fit deductio niſi ex his quæ ſunt in peculio. non eſt in peculio vel in patrimonio meo obligatio quæ exceptione perpetua elidi & perimi poteſt, & vt eſt in regula iuris, nihil intereſt ipſo iure quis actionem non habeat an per exceptionem perpetuam infirmetur, quod hic §. liquido comprobat. qua de cauſa & nullum dicitur eſſe pignus quod mulier dedit intercedens pro alio, quamuis non ſit ipſo iure nullum, *l. quia, de rei vind.* & nullam eſſe cauſam mittendi in poſſeſſionem eum qui exceptione perpetua remoueri poteſt, *l. 1. §. prœtr.*

de, ne vis fiat ei qui in poſſ. & non eſſe eum creditoris loco, *l. creditores, de verb. ſign.* Ergo in hac ſpecie tota obligatione liberabitur mulier per acceptilationem, nec in ea pater vtetur prærogatiua deductionis, quia dotalis eſt non peculiaris. eademque ratione certis in rebus non vtitur deductione, *l. ſi cum dotem § vlt. ſol. matrim.* quia dotales ſunt non peculiares, & in *l. circa, de adm. tut.* quia pupillares non peculiares. Dixi, agenti ex ſtipulatione dotis poſt diuortium obſtare exceptionem doli. Atquin nullam obſtare argumento eſt *l. cum poſt, in princ. de iu. dot.* vt qua niſi longo tempore fuiſſet in poſſeſſione prædiorum poſt diuortium, quæ quidem promiſerat in dotem, cuius temporis ſilentium inducit præſumptionem taciti pacti de non petenda dote, vtique eſſet eam petiturus vir poſt diuortium ſine metu villius exceptionis. Sed, vt Græci rectiſſime adnotant, hoc ita ſi ex pacto dotem lucrari debuit vir in caſum diuortij. In hac ſpecie non cedebat dos lucro mariti. alioquin non repelleretur exceptione doli mali. Rurſus dixi, agere in hoc tantum mulierem vt obligatione liberetur. Atquin videtur ei dotis repetitio eſſe perinde atque ſi data foret, quod imputari poſſit marito cur eam non exegerit, ſicut ſi debitor mulieris ex delegatione dotem promiſiſſet nec exegiſſet maritus, diuortio facto dotem repeteret perinde atque ſi eam maritus exegiſſet, & imputaret culpam viro qui dotem non exegit, & debitore lapſo facultatibus periculum eſſet viri non vxoris, *l. ſi extraneus, de iu. dot.* At hic non debitor mulieris ſed ipſa mulier viro ſuo dotem promiſit, & non poſſit honeſte nec probe ei imputare cur ipſam non vrſerit ad ſolutionem, cur cum ipſa ſeueritus non egerit, nec eſt æquum maxime in iudicio dotis, quod non ex æquo & bono eſt, ſed etiam ex æquiore & meliore, id culpæ vertere actorem reo ex quo ipſe lucrum ſenſit, vel vt ait *l. promittendo §. vlt. de iure dot.* non eſt æquum damnari maritum vxori dotis nomine quam ipſa debuit, & ſatis erit eam per acceptilationem liberari, *l. 81. pro ſoc.* denique non obiicitur probe reo officium & benignitas quam in actorem exercuit. eademque ratio interuenit ſi non ipſa promiſerit, ſed debitor, & ipſa debitori heres extiterit, nec maritus ab ea dotem exegerit defuncti nomine. nihil enim refert debuerit eam mulier ab initio an poſtea, *d. l. promittendo, l. pen. §. vlt. ſol. mat.* ergo & hic non vltra tenetur vir quam vt eam acceptilatione liberet. Eadem etiam ratio interuenit ſi debitor mulieris qui viro dotem promiſit, mulieri heres extiterit, & mortua in matrimonio muliere dotem repetat nomine mulieris, quia neque hic poſſit probe imputare reo id ex quo commodum ad eum redit, id eſt quod non ſe præbuerit erga eum durum & inexorabilem exactorem, *l. nupta §. 1. ſol. mat.* atque adeo contentus erit acceptilatione. Quid vero ſi ſocer, id eſt, pater vxoris dotem promiſerit, nec eum gener exegerit? & diſtinguebat Iulianus XVI. Digeſtorum hoc modo. Aut diuortio ſoluitur matrimonium, aut morte mulieris. Si diuortio, imputabit viro mulier cur dotem non exegerit à ſocero. Non poſſum imputare ei cum quo ago cur à me non exegerit. Poſſum imputare cur ab alio non exegerit, cur diligens in exigendo non fuerit. probe, ab extraneo. Sed à patre cur non exegerit, cur non præcipitauerit eum ad ſolutionem, non imputabo probe. & merito reprehenditur Iulianus *d. l. ſi extraneus.* Morte mulieris ſoluto matrimonio, quo caſu ſocero dotis profectitiæ exactio competit, facile concedebat Iulianus eum hoc tantum conſequi actione de dote vt obligatione liberetur, non dotem ipſam, *d. l. nupta §. 1.* quæ eſt ex Iuliani XVI. & certiſſimum veſtigium relatæ ex eodem libro & reprehenſæ ſententiæ Iuliani in *d. l. ſi extraneus.* & quidem duplex. Primum enim fruſtra ponit, morte filiæ ſolutum matri-

A monium, ſi non aliud exiſtimat eſſe dicendum diuortio facto. deinde male ponit culpa viri à ſocero non fuiſſe exactam dotem. hæc enim benignitas culpæ non vertitur. Et hæc de ſecunda quæſtione ſufficiant. Sequitur tertia.

Stichus habet in peculio Pamphilum qui eſt decem: idem Pamphilus debet domino quinque. ſi agatur de peculio Stichi nomine, placebat æſtimari debere pretium Pamphili: & quidem totum, non deducto eo quod domino Pamphilus debet. neminem enim poſſe intelligi ipſum in ſuo peculio eſſe: hoc ergo caſu damnum dominum paſſurum vt pateretur, ſi cuilibet alij ſeruorum ſuorum peculium non habenti credidiſſet: idque ita ſe habere euidentius appariturum ait, ſi Sticho peculium legatum eſſe proponatur. qui certe ſi ex teſtamento agat, cogendus non eſt, eius quod vicarius ſuus
B *debet, aliter quam ex peculio ipſius deductionem pati. alioquin futurum, vt ſi tantumdem vicarius domino debeat, ipſe nihil in peculio habere intelligatur. quod certe eſt abſurdum.*

Ponitur Stichus habere Pamphilum tantum in peculio. Qui eſt in peculio vicarius dicitur, id eſt, ſerui ſeruus. Omnis vicarius ſeruus, peculiaris eſt. Non omnis tamen peculiaris, vicarius: vt filiif. ſeruus peculiaris, vicarius non eſt, & peſſime quidam ad ſeruum vicarium referunt *l. 3. §. miles, de ſuis & leg. hered.* Qui autem habet ſeruum in peculio, ordinarius dicitur, Diſpenſator, *l. & ideo, de inſtit. act.* quia vix eſt diſpenſator ſine vicarius. Eſt igitur ordinarius dominus vicarij, *l. 17. hoc tit.* id eſt veluti dominus, ſicut peculium
C eſt veluti patrimonium ſerui. Alia ſunt in iure naturalia nomina, alia ciuilia. Peculium eſt naturale nomen, patrimonium ciuile. Contubernium naturale, matrimonium ciuile. Cognatio naturale, Agnatio ciuile. Veluti dominus, inquam, quia conſeruus ſane eſt alter alteri. Horatius: *Siue vicarius eſt qui ſeruo paret, vti mos veſter ait, ſeu conſeruus.* & alio loco: *Conſeruus vili portanda locabat in arca.* Nec tamen quod eſt veluti dominus, id effectu caret: nam ſi verus dominus vtrumque ſuos ſeruos Titio legauerit, & ordinario peculium cum libertate, vicarius ordinarium ſequetur non Titium, *l. ſuos, in fi. de leg. 3. l. ſeruo manumiſſo, de per. leg.* & ſequuntur inde etiam quæ mox patebunt propoſita ſpecie huius § Stichus habet in peculio Pam-
D philum tantum, Pamphilus non habet peculium. is eſt dignus X. & debet domino quinque ex cauſa crediti. Agitur cum domino de peculio Stichi. Quæritur an in peculium Stichi computetur Pamphili totum pretium non deductis quinque. Et ait totum computari: quia nunquam fit deductio eius quod debet ſeruus niſi ex peculio ipſius ſerui. atquin peculium is ſeruus non habet, nihil præter ſuum corpus habet quod ſibi in peculio habere nequit. vt enim ego non numeror in patrimonio meo, ita nec ſeruus in peculio ſuo: nec quiſquam ob id ſolum nihil non habet quod ſe habeat: quia nec ſe habet quiſquam, nec eſt dominus ſui ipſius. nemo obligatur ſibi ſed alteri. nemo ſeipſum poſſidet, ſed alterum. nemo dominus eſt ſui ipſius ſed alterius. Et conſequenter in hac ſpecie, quia non eſt
E vnde detrahat æs ſuum dominus quod ei Pamphilus debet, in damno verſatur, ſicut ſi alij ſeruo ſuo non peculiato pecuniam credidiſſet. Seruo non peculiato pecuniam credere perdere eſt, atque etiam filiofam. peculiato. & ita ſi Sticho legetur peculium, non deducitur quod Pamphilus debuit, *l. 17. & 18. hoc tit.* nec enim ex peculio Pamphili fieri deductio, quod quidem nullum habet, poteſt, neque ex Pamphilo ipſo, quia ipſe ſibi non eſt in peculio. alioquin ſi Pamphilus qui dignus eſt X. vt diximus domino tantumdem deberet, inutile eſſet legatum peculij: quia nihil præter Pamphilum habuiſſe Stichum in peculio proponitur. & pro eo caſu inutilis eſſet actio de peculio. quod nullus

Digitized by Google

vnquam admittet. & huic ſimilis eſt quæſtio quam idem Africanus tractauit in *l. Stichus, de pec. leg.* & nos expoſuimus tractatu quinto. Si Pamphilus haberet peculium, id peculium computaretur in peculio Stichi, *d. l. 17.* & ex eo Pamphili peculio detraheretur quod domino Pamphilus debuit. Peculium vicarij eſt in peculio ordinarij, non è contrario peculium ordinarij in peculio vicarij. ex quo principio ſequuntur multa. Primum, qui egit de peculio ordinarij, poſtea ſi agat de peculio vicarij, repellitur exceptione rei iudicatæ. qui egit de peculio vicarij, & ſeparatus eſt, poſtea non prohibetur agere de peculio ordinarij, *l. 19. in princ. hoc tit.* Ac deinde ex peculio vicarij deducitur quod ordinarius domino debet, quia quod ex peculio vicarij deducitur, ex peculio ordinarij deducitur. ex peculio ordinarij non deducitur quod vicarius domino debet ſed ex peculio vicarij tantum, quia peculium ordinarij non eſt in peculio vicarij, vt patrimonium meum non eſt in peculio ſerui mei. Item ſi de peculio vicarij agatur, vel ſi legetur peculium vicarij, deducitur quod vicarius debet ordinario. Si de peculio ordinarij agatur, vel ſi legetur peculium ordinarij, non deducitur quod ordinarius debet vicario, quia id eſt in peculio vicarij, & in peculio ordinarij igitur. Quod ordinarius debet vicario, auget peculium vicarij. Quod vicarius debet ordinario, minuit peculium vicarij, *d. l. 17. l. id quod, de pec. leg.* Et quod dicitur in actione de peculio, deduci id quod domino ſeruus vel conſeruo debet, intellige conſeruo ordinario, non conſeruo vicario. Sequitur quæſtio quarta, cuius tractatus non minus ſubtilis quam ſuperiorum, vt omnia de peculio etiam ſcripta ab aliis non poſſint non eſſe ſubtilia.

Seruo quem tibi vendideram, pecuniam credidi: quæſitum eſt, an ita mihi in te actio de peculio dari debeat, vt deducatur id quod apud me ex ea re manſerit? quod quidem minime verum eſt. nec intererit intra annum quam vendiderim, an poſtea experiar. nam nec ceteris quidem, qui tunc cum eo contraxerint, in me actio datur. in contrarium quoque agentibus mecum his qui antea cum eo ſeruo contraxiſſent, non deducam id quod poſtea mihi debere cœperit. ex quo apparet onus eius peculij, quodquod apud me remanſerit, ad poſterioris temporis contractus pertinere non debere.

Sciendum eſt, actionem de peculio quandiu ſeruus eſt in poteſtate eſſe perpetuam. Si venditione tranſierit in poteſtatem emptoris ſine peculio, in priorem dominum, id eſt, in venditorem eſſe annalem. & merito: quia alienatione peculium extinguitur, ſi ſeruus veneat ſine peculio. adimitur enim. & debuiſſet igitur etiam extingui actio de peculio, ſed prætori æquum viſum eſt adhuc de peculio actionem dare intra annum vtilem, tametſi nullum ſit peculium apud venditorem, fictitiam actionem, ac ſi eſſet quod fuit. Proinde de peculio extincto eſt actio annua, de peculio durante adhuc, perpetua. Sit igitur hæc concluſio: venditorem ſerui teneri de peculio intra annum. Hæc ita procedit, ſi vendiderit ſine peculio: nam ſi cum peculio, nullo modo venditor tenetur niſi nominatim pretium pro peculio acceperit, *l. ſi ex duobus §. vlt. & ſeq. hoc tit. l. 1. §. in alienatione, tit. ſeq.* Hæc concluſio rurſus ita procedit, ſi venditor conueniatur ex negotiis contractis cum ſeruo ante venditionem. ex his creditoribus ſerui tenetur de peculio intra annum, atque etiam emptori ipſi, dummodo computet quod peculij apud ſe habet, puta quod ſeruus apud eum adquiſiuit, *l. & ancillarum §. in venditorem, l. ſi noxali § pen. l. quoties § non tantum, hoc tit.* atque ita fit vt dominus qui ſolet conueniri de peculio, agat de peculio, ſed fictitio, quod non eſt apud ſe, ſed apud venditorem. Ex contractibus autem cum ſeruo habitis poſt venditionem venditor nullo modo tenetur. & hoc eſt quod generaliter definitur

A in hoc §. onus peculij quod eſt apud venditorem ad prioris, non ad poſterioris temporis contractus pertinere, nempe venditorem teneri ex antegeſto, non ex poſtgeſto. venditorem teneri his qui cum ſeruo contraxerunt ante, non poſt venditionem. Nunc finge conueniri iure venditorem intra annum actione de peculio. Quæro an deducat quod ſeruo credidit? Et diſtinguendum eſt. Aut credidit ante venditionem, aut poſt venditionem. Si ante venditionem, poterit deducere quod ei credidit, quia & ſi nunc id non domino debet, initio tamen domino debuit, nec tamen aget eius pecuniæ nomine actione de peculio in emptorem, *l. & ancillarum §. ſed & ipſi, & §. ſicut, hoc tit.* atque ita habebit deductionem, actionem non habebit. quia quæ ab initio non eſt nata, poſtea naſci non poteſt,
B *l. ſerui, de furt. l. 2. quod iuſſu.* Credenti domino pecuniam ſeruo ab initio nulla nata eſt actio. Alij creditores qui cum eo ſeruo contraxerunt ante venditionem recte agent in emptorem de peculio, & quidem perpetuo, quia & hæc eis actio competere cœpit ante venditionem, & deducet emptor quod ei ſeruo crediderit ante vel poſt venditionem, *d. l. & ancillarum § ſi ſeruus, l. ſi creditor §. ſi ſeruum, in fi. eod.* Denique vel agent in venditorem annua actione, vel in emptorem perpetua. Quod ſi venditor ſeruo vendito poſt venditionem crediderit, conuentus intra annum de peculio, id non deducit, quia id is ſeruus non domino debet, & non debuit ei cum in eius dominio eſſet, *l. quoties §. pen. hoc tit.* agit tamen in emptorem de peculio. atque
C ita euenit vt qui habet actionem, non habeat deductionem. Et in ſumma, hac in re tres ſunt differentiæ inter emptorem & venditorem. Venditori ex antegeſto non eſt cum emptore actio de peculio, emptori cum venditore ex antegeſto eſt actio de peculio. Alio agente de peculio, venditori non eſt deductio ex poſtgeſto, id eſt, eius quod poſt venditionem ſeruo credidit. emptori eſt ex poſtgeſto & ex antegeſto. In venditorem eſt actio de peculio intra annum ex antegeſto, non ex poſtgeſto. In emptorem eſt actio de peculio perpetua ex vtroque geſto, ſi alij creditores agant, non ſi venditor agat ex antegeſto. Sed iam tempus eſt vt enarremus quæſtionem & ſpeciem hoc loco propoſitam. Vendidi & tradidi tibi ſeruum retento peculio. poſt
D venditionem ei credidi certam pecuniam. ago in te de peculio. an cogor deducere id quod credidi ex eo peculio quod retinui? Minime. quia id tantum deducitur quod ſeruus domino debet aut debuit. hoc neque domino debet neque debuit. idemque erit ſi agam in te de peculio intra annum quam vendidi eadem ratione, quia credidi poſt venditionem. Ex negotio contracto cum ſeruo poſt venditionem non teneor aliis annali actione de peculio. Cuius ergo peculij non cogor pati actionem, nec deminutionem pati debeo, quam paterer ſi compenſarem quod mihi is ſeruus debet. Ex negotio contracto ante venditionem teneor annali actione, & vtor deductione eius quod credidi ante, non eius quod credidi poſtea, quia nec dominus eram cum credidi nec poſtea dominus eſſe cœpi. Deductione vtitur is
E tantum qui dominus eſt vel fuit. Vnus ſolummodo caſus eſt quo deductione vtitur qui dominus nunquam fuit, Si ſeruo pure legato per vindicationem aut manumiſſo heres conueniatur annali actione. deducet enim quod credidit ſeruo viuo domino vel mortuo domino ante aditam hereditatem, licet dominus ſerui nunquam fuerit: nam quo momento heres extitit, & ille factus eſt legatarij vel raptus eſt in libertatem. & qui hoc ſcribunt non alia ratione vtuntur quam auctoritate Iuliani *l. 9. §. ſed & creditor, hoc tit. l. 8. in princ. de pec. leg.* Ex Iuliani ſententia heres eſt loco domini his qui per aditionem eius vel dominium mutant vel libertatem adipiſcuntur. & vtitur Iulianus hoc argu-

Digitized by Google

mento ad defenſionem ſuæ ſententiæ, vt ait *d. l. 9.* Indigebat defenſione, multis ſcilicet eam impugnantibus. Si poſt mortem ſerui cui pecuniam credideram, domino heres extiterim intra annum, & conueniar de peculio, conſtat me deducere quod is mihi ſeruus debuit. & is tamen nunquam fuit in dominio meo. Cur non vtar eadem deductione ſeruo pure legato aut manumiſſo? Nunc transeamus ad *l. 17. de in rem ver.* in qua de actione de in rem verſo duas quæſtiones proponit Africanus. De priore ita definit.

Ad L. Seruus 17. de in rem ver.

SERVVS *in rem domini pecuniam mutuatus, ſine culpa eam perdidit. nihilominus poſſe cum domino de in rem verſo agi exiſtimauit: nam & ſi procurator meus in negotia mea impenſurus, pecuniam mutuatus, ſine culpa eam perdiderat, recte eum hoc nomine mandati, vel negotiorum geſtorum acturum.*

NON tantum de peculio tenetur pater vel dominus ex perſona filiifam. vel ſerui, ſed etiam de in rem verſo, id eſt, de eo quo locupletior factus eſt dominus ex contractu ſerui: nam, vt eleganter Pomponius dicebat, actione de in rem verſo creditori ſerui ſubuenitur aduerſus lucrum domini, *l. 10. §. ſi domini, hoc tit.* Ceterum lucrum vel in rem verſum non æſtimamus ex euentu, *d. l. 10. in princ. & §. vlt.* ſed ex conſilio ſerui. nec enim tam exigimus vt lucrum fecerit dominus ex negotio ſerui, quam vt negotium illud domino gerere ſeruus voluerit, & cauerit ſe accipere in rem domini. & recte Paulus II. *Sent.* ſeruo pecuniam acceptam conuertente in rem domini ita demum obligari dominum de in rem verſo, ſi ob eam cauſam pecunia data ſit. Ergo exigimus etiam vt ſciat creditor eam pecuniam ſumi, imo & conſumi in rem domini, *l. 3. §. ſed ſi accepit, hoc tit.* Videamus an eadem ſit ratio procuratoris. Sæpe fit in hoc titulo comparatio procuratoris cum ſeruo qui quod accepit ex negotio contracto cum alio conuertit in rem domini, vt in hac ipſa lege, & *l. 3. §. & generaliter, & §. ſed ſi mutua, ſup.* nam ſeruus qui quid gerit in rem domini veluti procurator eſt, & ſicut procurator id agit vt ex ea cauſa ſibi dominum obliget. An fiet etiam in hac cauſa? fiet quidem, ſed contraria ratione: neque enim idem in procuratore hac in re admittemus quod in filiofam. aut ſeruo. Si quis procuratori crediderit in rem domini ſecutus mandatum quod procuratori dederat, ei dominus tenetur neg. geſtorum actione vel condictione, *l. 13. C. ſi cert. pet. l. 6. §. 1. de neg. geſt.* licet pecunia in rem eius verſa non ſit, *l. liberto, eod.* Non idem erit ſi adminiſtratori rerum ciuitatis vel eccleſiæ pecunia credita ſit contemplatione ciuitatis vel eccleſiæ: nec enim tenetur aliter ciuitas vel eccleſia quam ſi verſa ſit in eius vtilitatem, vt diximus, *l. vlt. ſupra, de exercit. act.* Non idem ſi filiofam. aut ſeruo contemplatione patris vel domini: nec enim debuit creditor temere credere filiofam. aut ſeruo, ſed hanc curam ſuſcipere imprimis, an pecunia in rem patris vel domini eroganda eſſet. Item ſi procuratori non contemplatione domini pecunia credita ſit, conſtat dominum teneri ſi ratum contractum habuerit, vel ſi in rem eius conuerſa pecunia fuerit, *l. 7. in fi. C. quod cum eo, &c.* idemque cenſeo ſi adminiſtratori rerum ciuitatis vel eccleſiæ pecunia credita ſit. quod in filiofam. & ſeruo longe aliter ſe habet: nec enim ſi filiofam. credatur non contemplatione patris, vt caueatur SC. Macedoniano vlla actio eſt in filiumfam. vel patrem etiamſi in rem patris caſu quodam pecunia conuerſa ſit, *l. pen. C. ad Maced.* (dico, caſu quodam propter *l. 7. § proinde. ad Maced.*) nec item ſi ſeruo, quia non debuiſti ſeruulo temere credere non accipienti in rem domini, nec lucrum domini aut in rem verſum æſtimatur ex euentu ſolo, vt initio diximus. quod & in ciuitate locum habet ſi his perſonis crediderit, *l. nihil, ad Maced.* & in eccleſia igitur. At præterea ſciendum eſt, de in rem verſo actionem ineſſe actioni de peculio tacite ſi competat actio de peculio: ſi deficiat neceſſe eſſe adiectionem vel actionem exprimi de in rem verſo, *l. filiusfam. in fi. hoc tit.* Poſt mortem vel manumiſſionem vel alienationem ſerui actio de peculio eſt annalis. Finge annum præteriiſſe, finita eſt actio de peculio. finitur etiam ademptione peculij. ſupereſt autem de in rem verſo, quia perpetua actio eſt, *l. 1. hoc tit.* Nec moueor, ſi quis dicat, quod eſt veriſſimum, id quod eſt verſum in rem domini, eſſe in peculio ſerui, quia ſcilicet id ſeruo dominus debet. Cur igitur finito peculio & peculij actione, non finitur etiam actio de in rem verſo? Dicam enim eſſe quidem in peculio ſerui id quod ſeruus vertit in rem domini, ſed vt differentia eſt inter peculium & mercem peculiarem, *l. 1. §. peculiarem, de trib. act.* inter peculium & ſeruum peculiarem, *l. 1. & 4. de pecul. leg.* ita & inter peculium & in rem verſum, quamuis & hoc ipſum in peculio ſit. Quod ſi finita non ſit actio de peculio, ineſt ei actio de in rem verſo, id eſt, qui agit de peculio, agit etiam de in rem verſo, *l. 2. tit. prox. ſupra.* quia id quod verſum eſt in rem domini, dominus debet ſeruo, & computatur in peculio ſerui, & tum neceſſe non eſt exprimi adiectionem de in rem verſo. Exprimitur ergo ob id ſolum quod deficere poteſt actio de peculio, vel quia ex vtraque cauſa condemnationem fieri oportet. & ita *l. prox. ſupra,* proponitur agi de peculio, aut quod in rem verſum eſt, & *l. 2. § apud Iulianum, de her. vend.* & in ſecunda quæſtione huius legis, agi de peculio ſimul & de in rem verſo, & § *præterea, Inſt. quod cum eo, &c.* vnam eſſe actionem qua de peculio deque eo quod in rem domini verſum ſit agitur. Sic *l. 13. & 14. hoc tit.* in illa quæſtione, ſi in rem vnius ex dominis ſerui communis verſum ſit, an alter conueniri poſſit de in rem verſo, diſtinguitur, vtrum cum eo in cuius rem verſum non eſt ſit actio de peculio, an non ſit: nam ſi ſit de peculio, vt ſi peculium non ademerit, id eſt, ſi commune peculium fuerit non alterius ſolius proprium, eſt & de in rem verſo: nam id quod verſum eſt in rem ſocij, eſt in peculio ſerui, ſed quod ea ratione præſtiterit, id conſequetur ab altero actione pro ſocio vel communi diuidundo, vt diximus *l. 9. Com. diuid.* Si non ſit cum eo actio de peculio, vt ſi ipſe peculium ſeruo ademerit, atque ita peculium quod ſeruus habet proprium ſit alterius in cuius rem verſum eſt, *l. quis ergo, de pecul.* hoc caſu non eſt actio de in rem verſo cum altero in cuius rem verſum non eſt. & legendum in *d. l. 14.* Quid enim dicemus ſi peculium ſeruo ab altero ademptum non fuerit? Et inde recte colligit Paulus quæſtioni propoſitæ in *l. 13.* locum eſſe ſi de peculio cum altero agi non poſſit, quia ſcilicet ſi agi poteſt de peculio, & de in rem verſo igitur. Illud quoque notandum eſt, teneri dominum de in rem verſo etiamſi non duret verſum, vt ſi frumentum a ſeruo emptum ad alendam familiam domini & in horreo repoſitum perierit, vel ſi ſeruum domino neceſſarium emerit, & is ſuo fato perierit, vel ſi inſulam domini fulſerit & ea ruerit, *l. 3. §. necnon, & ſeq. hoc tit.* Idem erit, vt ponitur initio huius legis, ſi pecuniam mutuatus in rem domini eam ſine culpa ſua perdiderit, veluti caſu maiore quodam. Lucrum aut damnum non notatur ex euentu. Id vero confirmat Africanus exemplo procuratoris: nam procuratori datur actio mandati vel neg. geſtorum, etiamſi pecuniam ſine vitio ſuo perdiderit quam mutuatus eſt in rem domini, *l. ſed an vltro §. 1. l. ſiue hereditaria, de neg. geſtis.* Et ait, mandati vel negotiorum geſtorum, vt *l. 51. de ædil. edic.* quia vtroque loco procuratorem accipit generaliter etiam pro voluntario. Sed huic definitioni obſtare videtur *l. 10.*

§. ver-

Digitized by Google

§. verſum, hoc tit. quæ verſum ſic accipi in hoc titulo ait vt duret verſum. quod tamen ita mox explicat, & ita demum ſi non ſit à domino ſeruo ſolutum: nam ſi id quod ſeruus verterat in rem domini, dominus ſoluerit ſeruo vel pro ſeruo alteri agenti de peculio, deſinit eſſe verſum, *l. 1. §. vlt. hoc tit.* item ſi poſtea ſeruus domino tantumdem debere cœperit, deſinit eſſe verſum, *l. 10. §. ſi domini, hoc tit.* & his caſibus ceſſat actio de in rem verſo, non ſuperioribus, quibus non videtur durare verſum, & durat tamen vſque in extremum fati caſuſve maioris diem. nun poſſit quidquam durare ſemper. durat verſum ſatis quod durat in extremam vſque fortunam. Non durat verſum quod manet nec petit, & facto domini vel negotiatione mutua domini & ſerui abſcedit re domini, vel quod vitio ſerui petit aut deperditur. Sequitur quæſtio poſterior.

Cum Sticho vicario ſerui tui Pamphili contraxi: actio de peculio & in rem verſo ita dari debet, vt quod vel in tuam ipſius rem, vel in peculium Pamphili verſum ſit, comprehendatur, ſcilicet etiam ſi mortuo vel alienato Sticho agatur. quod ſi Pamphilo mortuo agam, magis eſt vt quamuis Stichus viuat, tamen de eo quod in peculio Pamphili verſum eſt, non niſi intra annum quam is deceſſit, actio dari debeat. etenim quodammodo de peculio Pamphili tum experiri videbor, ſicut ſi quod iuſſu eius credidiſſem, experirer. nec nos mouere debet, quod Stichus de cuius peculio agitur, viuat: quando non aliter ea res in peculio eius eſſe poteſt, quam ſi peculium Pamphili maneat. eadem ratio efficiet, vt id quod in peculio Pamphili verſum ſit ita C *præſtari debere dicamus, vt prius eius, quod tibi Pamphilus debuerit, deductio fiat, quod vero in tuam rem verſum fuerit, præſtetur etiam non deducto eo quod Pamphilus tibi debet.*

Sciendum eſt actionem de peculio viuo ſeruo eſſe perpetuam, mortuo annalem. actionem de in rem verſo eſſe perpetuam tam mortuo quam viuo ſeruo, *l. 2. tit. prox. ſup.* Eſt & altera differentia quæ in hoc §. proponitur. In actione de peculio & in rem verſo ex perſona ordinarij ſerui, deducit dominus id quod ſibi ordinarius ſeruus debet, quia eo ſcilicet minuitur peculium, atque etiam verſum iure compenſationis, *l. 10. §. idem quærit, hoc tit.* atque ita non deducit id dominus, ſed deducitur potius & detrahitur peculio aut D verſo ipſo iure. At non deducitur quod vicario ordinarius debet. ergo nec quod verſum eſt in peculium ordinarij ex contractu vicarij: nam id quoque vicario ordinarius debet. Computabitur ergo in peculio vicarij & conſequenter in peculio ordinarij. nam vt vicarius, ita peculium vicarij eſt in peculio ordinarij, *l. 7. §. in peculio, l. 17. de pecul.* Item non deducitur quod communi domino vicarius debet: quia etſi in peculio ordinarij ſit peculium vicarij, tamen actio de peculio ordinarij non eſt de peculio vicarij, quia peculium ordinarij non eſt vicarij. Id igitur quod vicarius debet deduci oportet ex peculio vicarij inſtituta actione de peculio vicarij ſi peculium habeat, vel ſi nullum habeat, dominus in damno verſatur, *l. 38. §. pen. de pecul.* In actione autem de peculio ex perſona vicarij, E deducitur non tantum quod ſibi vel ordinario vicarius debet, vt diximus *d. §. pen.* ſed etiam quod ſibi ordinarius debet, quia videtur actio de peculio vicarij, vt African. ait hoc loco, quodammodo eſſe de peculio ordinarij, propterea quod peculium vicarij eſt ordinarij. In actione autem de in rem verſo ex perſona vicarij, non deducitur id quod domino ordinarius debet, quia ob id quod ordinarius debet domino, non ideo minus dominus debet vicario, id eſt, non ideo minus durat verſum, nec compenſare dominus conuentus ex perſona vicarij poteſt quod alius ſibi quam vicarius debet. Illud etiam memoria repetendum eſt

A quod diximus initio huius legis, vnam eſſe actionem de peculio & in rem verſo. de peculio principalem intentionem eſſe, de in rem verſo adiectionem: quæ tamen neceſſaria eſt & tranſit in proprium nomen actionis, cum poſt mortem ſerui actio de peculio finitur anno, *l. 1. l. filiusſ. hoc tit.* & ita hoc loco ex perſona ſerui vicarij proponitur actum de peculio vicarij & in rem verſo. Dico ex perſona ſerui & de peculio ſerui vicarij. id enim euidenter exprimitur illo loco, Quod Stichus (is eſt vicarius) de cuius peculio agitur. Et omnino ita eſt ponenda ſpecies. Ex contractu ſerui vicarij cum domino agitur de peculio vicarij & de in rem verſo. vicarius mortuus eſt, & annus exceſſit. Quæritur an actori obſtet annua exceptio. Et ait, non obſtare hanc exceptionem, & in hanc actionem venire quod B verſum eſt in rem domini & quod verſum eſt in peculium quaſi domini, id eſt, ſerui ordinarij. Et quod attinet ad id quod verſum eſt in rem domini, conſtat ad id non pertinere annuam exceptionem, *l. 2. ſup. tit. prox.* & non deducere ex eo dominum quod ſibi ordinarius debet. Quod attinet ad id quod verſum eſt in peculium ordinarij, poſſet dubitari propterea quod mortuus eſt vicarius. Sed placet ad id etiam annuam exceptionem non pertinere, quoniam actio de peculio vicarij quodammodo eſt de peculio ordinarij, & ordinarius non eſt mortuus, atque adeo deducet ex eo dominus quod ſibi ordinarius debet. Quid dicemus è contrario ſi mortuus ſit ordinarius, vicarius viuat nec ſit alienatus, aut manumiſſus, vtrum de eo quod verſum eſt in peculium ordinarij agi poteſt perpetuo, an intra annum? Et ait agi poſſe intra annum tantum, eadem ratione, quia quodammodo videtur agi de peculio ordinarij qui mortuus eſt. & ita ſi agatur de eo quod iuſſu ordinarij vicario creditum eſt, quia videtur agi de peculio ordinarij, mortuo ordinario, actio finietur anno. Nec poteſt dici id quod verſum eſt in peculium ordinarij, mortuo ordinario, venire in actionem de peculio vicarij ſuperſtitis, etiam poſt annum quam deceſſit ordinarius, quaſi ſcilicet in peculio vicarij ſit quod debuit vicario ordinarius ob id quod in rem eius vicarius: nam morte ordinarij deſiit eſſe peculium ordinarij, & vicarij igitur. quia heredem non habet. Morte domini non deſinit eſſe patrimonium domini, nec peculium ſerui quod viuus ei conceſſit, quia heredem habet, à quo ſuſtinetur vtrumque. Et ait, Non aliter ea res in peculio eius, id eſt, vicarij. Et Ioannes recte quod Acc. non notauit, ſed ex Ioanne in antiquis libris adnotatum inuenitur. Hoc, inquit, quod verſum eſt in peculium Pamphili debet Pamphilus Sticho vt alius dominus ſeruo. Cum ergo iam non debeat Pamphilus hoc debitum, iam quaſi inefficax in Stichi peculio non computabitur. Sequitur breuis & facillima ſententia Africani in *l. 20. ad Vell.*

Ad L. ſi pro vno 20. ad Velleian.

SI pro vno reo interceſſit mulier, aduerſus vtrumque reſtituitur actio creditori.

E QVIA reſtitui actionem ait, interceſſerat igitur mulier nouandi animo, alioquin non reſtitueretur actio, ſed vel inſtitueretur ſi nouam obligationem mulier recepiſſet, vel daretur eadem quæ fuiſſet in reum principalem ſemper ſi eius obligationem participaſſet. Si igitur pro vno reo debendi interceſſit mulier, id eſt ſi expromiſit vel ſi iudicium ſuſcepit quaſi defenſtrix, vtrumque reum liberauit, ac proinde reciſſa interceſſione mulieris in vtrumque eſt actio vtilis reſtitutoria creditori. Sequuntur duæ quæſtiones in *l. 34. Mand.* De priore diſputat in hunc modum.

Ad L. qui negotia 34. mand.

QVI negotia Lucij Titij procurabat, is cum à debitoribus eius pecuniam exegiſſet, epiſtolam ad eum miſit, qua ſignificaret, certam ſummam ex adminiſtratione apud ſe eſſe, eamque creditam ſibi ſe debiturum cum vſuris ſemiſſibus. quæſitum eſt an ex ea cauſa credita pecunia peti poſſit: & an vſuræ peti poſſint. reſpondit, non eſſe creditam. alioquin dicendum, ex omni contractu nuda pactione pecuniam creditam fieri poſſe. nec huic ſimile eſſe, quod ſi pecuniam apud te depoſitam conuenerit vt creditam habeas, credita fiat: quia tunc nummi, qui mei erant, tui fiunt. item quod ſi à debitore meo iuſſero te accipere pecuniam, credita fiat. id enim benigne receptum eſt: his argumentum eſſe eum, qui cum mutuam pecuniam dare vellet, argentum vendendum dediſſet: nihilomagis pecuniam creditam recte petiturum. & tamen pecuniam ex argento redactam, periculo eius fore qui accepiſſet argentum. & in propoſito igitur dicendum, actione mandati obligatum fore procuratorem: vt quamuis ipſius periculo nummi fuerint, tamen vſuras de quibus conuenerit, præſtare debeat.

PROCVRATOR meus cum à debitoribus meis pecuniam exegiſſet, per epiſtolam mihi ſignificauit, ſe eam debere ex cauſa mandati, & rogauit vt eam mihi deberet in poſterum ex cauſa crediti ſub vſuris ſemiſſibus. Ea epiſtola pro conuentione ſiue pactione nuda eſt ſi ego non diſſenſero. ſilentium enim meum habebitur pro conſenſu. atque ita epiſtola cui conſentit is ad quem mittitur pro pacto eſt, vt in *l. 15. de fun. dot.* & conſtat pacta recte fieri per epiſtolam, *l. 2. de pac.* & C vero epiſtolam in hac ſpecie pro conuentione eſſe illa verba declarant in fine, Vſuras de quibus conuenerit. Ergo pactione nuda, veluti epiſtola, id actum eſt inter me & te, vt pecuniam quam mihi debes ex cauſa mandati, debeas ex cauſa crediti cum vſuris ſemiſſibus. Inter hanc & illam cauſam multum intereſt. Illa eſt bonæ fidei, hæc ſtricti iuris. In illa vſuræ veniunt ex pacto interpoſito initio naſcendæ actionis, cautionis, obligationis, *l. Lucius, in fi. l. Publia §. 1. Depoſ. l. cum quidam §. ex locato, de vſur. l. initio, C. de pact. inter empt. & vend.* In hac vſuræ non veniunt ex pacto niſi ſint in ſtipulationem deductæ, *l. idemque §. ſi Titio, mand. l. 10. §. ſed vtrum, de in rem ver. l. Titius, de præſcrip. ver. l. quamuis, C. de vſur.* In illa periculum non D pertinet ad debitorem ſi forte ſine culpa ſua procurator pecuniam perdiderit caſu maiore quodam, niſi ex pacto, *l. & Ariſtoni, mand.* In hac periculum pertinet ad debitorem etiam ſine pacto. Quæritur primum an ea pactione cauſa mandati ſit conuerſa in cauſam crediti. Et ait non eſſe creditam, & deberi eam ex cauſa mandati, non ex cauſa crediti. Rurſus quæritur, an ex ea pactione tamen vſuræ ſemiſſes peti poſſint? Et ſignificat in fine, peti eas poſſe actione mandati, quæ ſi credita eſſet pecunia non peterentur ex pacto condictione Si certum petetur. Item quæritur an ex eodem pacto periculum eius pecuniæ pertineat ad procuratorem? hanc quidem quæſtionem non proponit, ſed definit tamen etiam in fine periculum eſſe procuratoris, E perinde ac ſi credita pecunia eſſet, quod pacto agebatur, ac per hoc id etiam agebatur vt periculum eſſet procuratoris, quod tamen in cauſa mandati niſi ita conueniſſet pertineret ad dominum non ad procuratorem. proinde ex mandato debitæ pecuniæ periculum non eſt procuratoris niſi aliud conuenerit. Ex mutuo autem debitæ pecuniæ periculum eſt debitoris, niſi aliud conuenerit. Pactio igitur de qua agitur in hac ſpecie quod ad vſuras ſemiſſes & quod ad periculi cauſam attinet inutilis non eſt, ſed quod ad ſortis obligationem tantum, quam commutare pactio non poteſt. quod Africanus probat argumento ab abſurdo in hunc modum. Si pecunia quam mihi debes ex cauſa

A mandati pactione nuda conuerti poteſt in cauſam crediti, & ex qualibet alia cauſa ſiue contractu debita pecunia nuda pactione credita fiet. hoc autem eſt abſurdum. ergo & illud. Abſurda nimium hæc regula eſt. Creditum nuda pactione contrahi: quia pactione nuda non transfertur dominium, & non eſt creditum niſi transferatur dominium. denique creditum fit re, id eſt datione, numeratione, alienatione dominij, non pactione nuda. Nec ſatis habet Africanus ita definire, ſed reſpondet etiam duobus argumentis à ſimili quæ in contrarium adferuntur. Vnum eſt huiuſmodi. Si nummi quos mihi debes ex cauſa depoſiti crediti fiunt, modo conuenerit inter nos vt crediti fierent, *l. 5. §. vlt. de reb. cred.* fient etiam crediti quos mihi debes ex cauſa mandati ſi ita conuenerit inter me & te. Cui ita re- B ſpondet vt in *l. cum quis §. de peculio, de ſolut.* non eſſe ſimile quod in eo argumento adſumitur, ſed magis diſſimile. Nummos mihi debitos ex cauſa depoſiti eſſe meos. nummos mihi debitos ex cauſa mandati non eſſe meos. Meis me nummis facilius mutuum contrahere quam nummis non meis. fictionem breuis manus facilius admitti in nummis meis quam in nummis non meis. Alterum argumentum eſt huiuſmodi. Si nummi crediti fiunt quos debitorem meum ex cauſa mandati vel ex alia cauſa iuſſi ſoluere alij cui eos credere volebam, fient etiam crediti quos debitorem meum ex cauſa mandati volui ſibiipſi quodammodo ſoluere & retinere iure crediti. Cui ita reſpondet, eſſe quidem perſimile id quod in hoc argumento adſumitur, ſed in eo C caſu id eſſe benigne receptum. Et quod eſt benigne receptum, id eſt, contra rationem iuris, non poſſe produci ad alium caſum. Communia iura produci ad ſimilia. Singularia non produci. Benigna recepta, ſingularia recepta ſtrictius accipi *l. 23. §. pen. de fid. lib.* Sic Flor. ſcriptum eſt recte in *l. 15. de reb. cred.* non ſingularia præcepta. & ita quoque in Baſilicis, ἐπὶ τῶ δικαίω τῶ παρὰ τὸν κανόνα ἢ παρὰ λόγον εἰσαχθέντων. Denique quod non eſt receptum, non eſt recipiendum, ſi abertet à iure communi, etiamſi ſit receptum in ſimili caſu. & licet vſurpare quod idem Africanus pari religione conſeruandi iuris vſuſque communis in *l. pen. de reb. cred.* Non ſicut illud receptum eſt, ita hoc quoque receptum eſt. Et quod dicitur vbi eſt eadem ratio, & D idem ius, ſic accipere, vbi eſt vera ratio eadem, non vbi ficta. ac proinde quo figmento, pigmento, colore defendimus creditam pecuniam fieri ſi tibi debitorem meum iuſſero dare pecuniam, non defendimus etiam creditam ſi te debitorem meum iuſſero aut conſenſero pecuniam mihi ex mandati cauſa debitam retinere crediti nomine. Perſequamur reliqua. Africanus probauit, pecuniam non fieri creditam argumento ab abſurdo. & refutauit argumenta duo ſumpta à ſimili quæ ſuam ſententiam impugnabant. Nunc quæ non valuere argumenta à ſimili in aduerſariorum cauſa. eis ipſe vtitur in ſua ad defenſionem ſuæ ſententiæ. Dedi tibi rem vendendam eo pacto vt pecunia ex venditione redacta vteteris quaſi credita. vendidiſti & redegiſti pe- E cuniam. pecunia nondum eſt mea, nec fit credita ex pacto. non fiet igitur credita ſi debitam ex cauſa mandati, quæ etiam non eſt mea, placuerit conuerti in cauſam crediti. Verum quia pacto fieri poteſt vt pecunia ex venditione redacta quæ non eſſet periculo eius qui rem vendendam ſuſcepit, ſit eius periculo, & cum id agitur vt credita fiat, & hoc agitur tacite vt ſit periculo eius qui rem vendendam accipit, licet credita ex eo pacto non fiat, erit tamen ex eo pacto periculo eius. nec per omnia inutile pactum erit. & ita in ſpecie propoſita Africanus concludit, ex pacto pecuniam creditam non fieri, & peti eam actione mandati non condictione, ex pacto tamen periculum adſcribi procuratori perinde ac ſi credita eſſet licet non ſit credita,

ex pacto vſuras et ſemiſſes, de quibus conuenit infligi. quæ non venirent in condictionem creditæ pecuniæ, quod interpres iuris neſcio quis non intelligens, audet in fine huius quæſtionis negationem apponere, & legere, præſtare non debeat. licet igitur ex pacto nummi ſint periculo procuratoris, vt nummi crediti: tamen vſuras ex pacto præſtare debet, vt nummorum debitorum bonæ fidei iudicio, non etiam vt debitorum ex cauſa crediti non debet vſuras præſtare de quibus pactus eſt cum domino. Nunc videamus vt pugnauerit cum Africanu Vlpianus non in priori ſpecie tantum ſi conuenerit pecunia debita ex cauſa mandati credita fiat, ſed etiam in poſteriori ſi conuenerit pecunia ex venditione redacta credita fiat. In vtraque Africanus negat contrahi mutuum, Vlpianus contrahi putat eodem libro, nempe xxxi. ad edictum, *l. 15. de reb. cred. & l. rogaſti, de præſc. verb.* quod & ex alio libro in poſteriore ſpecie repetitur *l. rogaſti, de reb. cred.* Sed de priori videamus quemadmodum tractet Vlpianus in *d. l. 15.* Fatetur primum quod Africanus ſcripſit id eſſe benigne receptum circa pecuniam creditam, vt ſi tibi cui credere volebam debitorem meum iuſſero dari pecuniam & dederit, debitor liberetur, & tu obligeris mihi ex cauſa crediti quamuis nummos meos non acceperis. quod benignum & ſingulare receptum ſuſtinetur fictione quadam, quæ breuis manus dicitur, *l. licet §. 1. de iur. dot.* fingitur enim ea pecunia mihi à debitore ſoluta, & mox à me tibi data crediti nomine. & eleganter *l. 3. §. ſed ſi debitorem, de don. inter vir. & vxor.* celeritate coniungendarum inter ſe actionum, id eſt dum quod agimus acceleramus, vnam ſæpe actionem occultari & quodammodo ſubripi. Eandem fictionem ſcit Vlp. non eſſe quidem receptam, ſi debitorem meum ex cauſa mandati voluero nummos retinere quaſi creditos, ſed putat eſſe recipiendam multo magis. & rem Africanum nimis ad viuum reſecare. nam ſi in duabus perſonis recipitur, cur non recipitur etiam in vna eademque perſona. Si L. Titium debitorem meum iuſſero dare pecuniam G. Seio, receptum eſt creditam fieri. Ergo ſi debitorem meum iuſſero ſibi ipſi retinere pecuniam quaſi creditam, recipiendum eſt creditam fieri. Si iſto caſu hoc eſſet receptum, fateror non eſſe recipiendum illo. Sed ſi illo eſt receptum, quo id erat longe receptum difficilius & improbabilius, & iſto recipiendum videtur. Argumentatur à minus probabili ad magis probabile. Si quod eſt minus probabile eſt receptum, & recipiendum igitur quod eſt magis probabile. Si per alium poſſum pecuniam non meam tibi credere, & per teipſum igitur etiam tuam, nulla alia interpoſita perſona. Quinimo facilior fictio breuiorque manus ibi eſt vbi vna tantum eſt manus, & tu ſcilicet videaris mihi ſoluiſſe & pronus à me accepiſſe. Denique ſi ab alio mihi debitos nummos accipias mea voluntate, meos videris accipere, & facilius ſi à te ipſo debitos nummos accipias à te ipſo mea voluntate. facilius enim eſt à ſeipſo accipere quam ab alio, ſicut facilius eſt à ſeipſo exigere quam ab alio, *l. 6. §. vlt. de neg. geſt.* Et ſecundum hæc quod dixerat Africanus, benigne recepta non eſſe producenda ad conſequentias, et Vlpianus qui poſt eum ſcripſit, ita reſpondet, non eſſe quidem producenda ad ea quæ minus ſunt probabilia, ſed produci poſſe ad ea quæ ſunt veriſimilia & probabilia magis. Probabilius eſſe fictionem induci in vna perſona quam in duabus. Et breuiter audentior eſt Vlpianus, qui quod vno caſu eſt receptum vult recipi etiam altero, Africanus religioſior iuris. Hic ſententiam iuris proponit, ille opinionem ſuam nondum receptam, quam recipi, increſcere, & inualeſcere cupit, vt de ſententia quadam Sabini ait *l. quæſitum §. ſed ſi fundum, de inſtr. vel inſt. leg.* Creſcit ius paulatim, *l. fideicommiſſa §. ſi rem ſuam, de leg. 3.* & vero creuit etiam hac in re, vt Vlpianus voluit. Præualet enim ſententia Vlpiani, quæ & ex contrario confirmari poteſt *l. ſi ex pretio, C. ſi cert. pet.* quæ ſi abeſſet ſimulatio demonſtrat pecuniam debitam ex cauſa venditionis nuda pactione in cauſam crediti conuerti. vnde generaliter poſſis conſtituere, hodie ex quolibet contractu nuda pactione creditam pecuniam fieri poſſe, admiſſa in omnibus fictione breuis manus. & recte Fulgoſius & Molinæus cenſent nullam etiam eſſe quærendam rationem componendi diſcidij inter Vlpianum & Africanum. Quam dant interpretes, quis probauerit? Hoc loco, inquiunt, pecunia debita ex cauſa mandati conſumpta erat. In *d. l. 15.* extabat. primum hoc neuter Iuriſconſultus ſpectat exter, an conſumpta ſit pecunia. quod ſi ſpectandum foret, ſi in eo cardo rei verteretur, ſane non prætermiſiſſent. deinde etiamſi conſumpta ſit pecunia, non tamen eſt conſumpta obligatio pecuniæ, obligatio mandati, de qua agitur an conuerti poſſit in crediti obligationem. Satis eſt ſi maneat res qua de agitur, licet pecunia conſumpta ſit. ac poſtremo ſi conſumpta pecunia non ſit credita, & extans multo minus. Solet enim conſumptio bona fide facta conciliare mutuum quod extante pecunia conſiſtere non poterat, *l. 9. § vlt. l. 11. l. 12. de reb. cred.* Idem vero diſcidium fuit, vt dixi ante, inter Vlpianum & Africanum in alia ſpecie. Dedi tibi rem vendendam vt pretio vtereris quaſi credito. vendidiſti & redegiſti pecuniam, & vis ea vti quaſi credita. Africanus non eſſe creditam. Vlpianus autem putat eſſe creditam, *l. rogaſti, de reb. cred.* quod & ex contrario ſignificat *l. rogaſti, de præſcript. ver.* nam ſi qui eo pacto rem vendendam acceperat, re vendita, pretioque recepto, eo vti voluiſſet, in cauſa mutui foret ſecundum mentem Vlpiani. Sequitur poſterior quæſtio nec elegans, nec vtilis minus, & meo iudicio difficilior.

Cum heres ex parte eſſet, mandaui tibi vt prædium hereditarium mihi emeres certo pretio: emiſti. pro coheredum quidem partibus non dubie mandati actio eſt inter nos: pro tua autem parte poſſe dubitari ait, vtrumne ex empto, an mandati agi oporteat: neque enim ſine ratione quem exiſtimaturum, pro hac parte ſub condicione contractam emptionem. quod quidem maxime quæri pertinere ait, vt ſi forte prinſquam emptio fieret, deceſſerim, & tu cum ſcires me deceſſiſſe, propter mandatum meum alij vendere nolueris, an heres meus eo nomine tibi ſit obligatus, & retro, ſi alij vendideris, an heredi meo tenearis: nam ſi quidem ſub condicione emptio facta videtur, poteſt agi, quemadmodum ſi quæuis alia condicio poſt mortem extitiſſet. ſin vero perinde mandati agendum ſit, ac ſi alienum fundum emi mandaſſem, morte inſecuta, cum id ſcieris, reſoluto mandato, nullam tibi cum herede meo actionem fore. Sed & ſi mandati agendum eſſet, eadem præſtanda quæ præſtarentur ſi ex empto ageretur.

Certiſſimum illud eſt, morte mandatoris reſolui mandatum ſi moriatur re integra, id eſt antequam cœpiſſet procurator exequi mandatum. Quæro an & actio vel obligatio mandati ſoluatur morte? finita ſocietate non finitur actio pro ſocio. finita venditione non finitur actio ex vendito. An idem dicemus de actione mandati? Et diſtinguitur. Aut ſciens mortem mandatoris impleui mandatum, & nulla mihi eſt actio mandati: Aut ignorans, & eſt actio mandati ne iſta ignorantia mihi noceat, ſed domino potius vel heredi eius cuius cauſa mandatum ſuſcepi, ne officium meum, id eſt, benignitas mea mihi noceat, nec res vtiliter inuenta vſibus hominum vt per alios agant ſua negotia hoc metu iniecto retardetur. Hæc eſt vtilitatis cauſa quæ dicitur *l. inter §. 1. hoc tit.* Sed addit Paulus in *d. l. inter*, Iulianus quoque ſcribit, mandatoris morte ſolui mandatum, ſed obligationē aliquando durare. Et quo

caſu id euenire Iulianus ceoſuerit, neſcitor: noo eſt certe ille quem poſuit Paulus ante, ſi per igootantiam impletum ſit mandatum, ſed alius. nec poſſim ſtatim eaprimere qualis ſit. Sit igitur hoc veluti in depoſito interim dum in quæſt. propoſitam inquiro diligentius. Et ponamus aliud fundamentum huic quæſtioni. In hoc §. de eo agitur cui mandaui vt mihi fundum emeret quem habebat communem cum aliis: quamobrem iuchoandum eſſe opinor à diſtinctiooe huiuſmodi. Vel mando tibi vt rem mihi alienam emas, vel vt meam, vel vt tuam propriam, vel vt communem quam habes com aliis. Si vt rem alienam, nemo ambigit conſiſtere mandatum. Si vt rem meam, vendente non domino cui vendendi ius eſt veluti creditore pigneratitio, licet ſubtili iure non conſiſtit, tamen recipitur, *l. 22. §. ſi hi quorum, hoc tit.* Si vt rem tuam propriam, ſane non conſiſtit, quia rem tuam nun potes emere, & impoſſibile eſt mandatum. Si vt rem communem quam habes cum aliis, mandatum conſiſtit, quia cum tota re etiam partem tuam emere potes. idque quotidie fit in auctionibus, vt ſi ſiut plures qni rem communem ſubiiciant haſtæ, vnus eorum eam rem emat recte, *l. quod ſi vno §. vlt. de in diem add.* & ita cum tota re emimus recte locum ſacrum vel religioſum *l. in modicis, de contr. empt.* & pleraque alia non poſſunt ſola emi quæ poſſunt per vniuerſitatem, non poſſunt principaliter quæ poſſunt acceſſionis vice. His cognitis quæ maxime ad quæſtionem in hoc §. propoſitam pertinebant, finge: L. Titio tu & alij duo vel tres heredes extitiſtis, & vobis hereditariam actionem facientibus ego tibi mandaoi vt certo pretio puta c. aureis mihi emerea fundum hereditatiom: fundum igitur communem quem habebas cum aliis coheredibus, emiſti me viuo. Pro partibus tuorum coheredum conſtat eſſe vltro citroque actionem mandati, mihi vt præſtea partes coheredum quas emiſti meo mandato, tibi vt pretium recipias. Pro tua parte quæri poſſet vtrum ſit actio mandati, an ex empto. Sed nihil magnopere attinet in hac ſpecie de eo quæri, cum vtraque poſſit probabiliter agi. conſtat mandati poſſe. Poſſit & ex empto, quia videtur emptio partis tuæ contracta ſub condicione, ſi & ceterorum partes emerentur. Emptio contrahi ſub condicioone poteſt, *§ pen. Inſt. de emp. & vend. l. ſicut, loc.* quod notatur ad differentiam mancipatioois. Condicio autem illa fuit tacita, quia ſcilicet non potes partem tuam ſolam emere meo nomine, niſi emaa & ceterorum. Sed magis eſt vt agatur mandati etiam pro ea parte pro qua heres es, quia dum mandaui tibi vt eum fundum emeres, & hoc mandaoi vt partem tuam emeres cum fundo toto & mihi præſtares, *l. 22. §. Iulianus, hoc tit.* io qua tamen eadem venient quæ in actione ea empto. itaqoe damni nihil facis etiamſi oon agas ea empto aut veodito. Sed aliter poſita ſpecie ſi antequam partes ceterorum emeres ego vita deceſſero, & tu ſcieris me deceſſiſſe, & emeris poſt mortem meam, maxime intereſt quæri vtrum pro ea parte qua heres ea ſit actio mandati an ex empto: nam mandati actio ſoluta eſt morte mea, quod ſcietis me mortuum eſſe ea empto actio durat etiam poſt mortem impleta coodicione, id eſt emptioue totiua fundi. Obſcure qoidem exprimit ſuam ſententiam Iulianus vel Africanus hoc loco, ſed ſignificat taoien mandati agi poſſe non pro tua parte tantum, ſed etiam pro parte ceterorum, quamuis partes ceterorum emeris ſoluto mandato, perinde ac ſi totum fundum à te emptum habere vellem, quia hæc actio mandati induit naturam actionis ex empto, & præſtanda in ea ſunt quæ præſtarentur ſi ageretur ex empto: vt recte Græci ita videantor hunc §. in ſummam redegiſſe. Ἐὰν μεταξὺ σοι κληρονόμῳ ὄντι, ἐντείλωμαι κληρονομικὸν ἀγρὸν ἀγοράσαι μοι, καὶ ἐπὶ τῷ σῷ μέρει τῷ ἐν-

A τολῆς ἀγωγὴ ἁρμόζει ἀναλογοῦσα ὅσα ἡ περὶ πράσεως ἀπαιτεῖ κἂν ἀποθάνω πρὶν ἀγοράσῃς, id eſt: *Si tibi heredi ex parte mandauero vt mihi fundum hereditarium emeres, etiam pro tua parte teneris mandati, in qua idem veniet quod in actione empti, etiamſi deceſſero antequam emeres.* vellem addidiſſent, & ſcieris me deceſſiſſe. Sic enim fit vt etiam ſi is qui mandatum ſuſcepit poſt mortem mandatoris ſciens expleuerit mandatum, hoc caſu duret actio mandati, quia habetur pro actione empti. & hoc eſt quod concludit in fine. Sed & ſi mandati agendum eſſet, ſicuti agendum eſt iuſpecto initio contractus, quamuis morte mandatoris reſolutum mandatarius ſcierit eſſe mandatum, tamen inſtar eſſe eam actionem iudicij empti venditi, nec eſſe neceſſe potius agi ea empto vendito, cum non minus illa quam iſta conti-

B neatur. Etenim ſi ideo fundum noluiſti alij addicere, quod mandatum ſuſcepiſſes mihi emendi fuodi, atque ita impedieris ne coheredes alij addicerent, mecum ages pretij nomine actiooe mandati, vel ſi alij vendideris nec fidem datam eahibueris, tecum agam eadem actione in id quod mea intereſt eum fundum emptum habere. atque ita idem erit effectus eademque poteſtas iſtius actionis quæ foret actionis ea empto, ac proinde durabit poſt mortem mandatoris ſicut actio ex empto. & hic eſt caſus qui ea Iuliano notatur in *l. inter §. 1. hoc tit.* Ponuntur duo, quibus ſoluto morte mandato durat actio mandati. Vnus hic eſt, qui vulgo receptus eſt vtilitatis cauſa non introductus auctoritate Iuliani, ſi per igoorantiam impletum ſit mandatum. Alter ex Iu-

C liani auctoritate is eſt qui exponitur hoc loco. nam Africani quæ ſuut, Iuliani ſunt omnia. & in eandem rem adducitur Iulianus *l. 22. §. Iulianus, hoc tit.* Sequitur vt tractemus in hac ſpecie quid pro ſua parte ferre eum oporteat qui mandatum ſuſcepit emendi fundi quem habebat communem cum aliis. Et vel mandati vt emeret certo pretio veluti c. vel vt emeret ſimpliciter non dicto certo pretio. Priore caſu ceterorum partibus emptis, etiam partem ſuam præſtare debet pro modo conſtituti pretij, vt ſi emerit partes aliorum XCIX. pro ſua non ferat niſi nummum vnum, vel ſi emerit c. nihil omnino. Cur enim tale mandatum ſuſcepit? aut cur non commodius negotium geſſit? Non poſſit excedere condictum pretium. Et ſi commode, vel vt Baſil. habent *l. 36. §. 1.* ἐπιμελῶς gesto negotio, vilius eme-

D rit partes ceterorum puta aa. coactorum, inquit, forte partes ſuas abiicere neceſſitate rei familiaris, oeceſſitate eaſoluendi æris alieni, vbi male Budæus legit addicere (abiicere enim vel proiicere proprium eſt verbum vendentium viliſſimo pretio, *l. ſi pignora, de euict.* & prodigeorium non donantium. Seneca in epiſtolis: *Multi ſunt qui non donant ſed proiiciunt.*) hoc caſu feret pro ſua parte quanti ſua intereſt, id eſt iuſtum pretium, non integra LXXX. ne lucrum faciat ea mandato, *l. 10. §. ſed & ſi, hoc tit.* neque enim eſt honeſtum ſub ſpecie beneficij ſibi parare lucrum, ſed ſi quid eſt lucri, id totum debet reſeruare ei cuius gratia mandatum ſuſcepit. Locrum eſt emere exiguo pretio. Martialis: *Lucrifecit, adeo bene emit.* & alio loco, *Lucrifie-*

E *ri bombycina poſſunt*, id eſt, eaiguo pretio emi. M. Tullius pro Flacco: *Emit aliquid quod multo pluris eſſet, dat de lucro.* & in *d. l. 36.* horum verborum: *Neque enim tibi concedendum eſt, &c.* quem noo adſequuntur vulgo. ſenſus hic eſt: non ideo licere mandatario augere pretium partis ſuæ quod cognouerit mandatorem ea duci cupiditate habendæ eius rei vt ſit multo pluris eam empturus quam mandauerit, ſi quis difficiliorem ſe venditorem præbeat. hoc enim neque amicitiæ neque officij ſuſcepti ratio patitur. Poſteriore autem caſu ſi conſtitutum non ſit certum pretium, & pari pretio ſingulorum partes emerit, tantumdem pro ſua parte feret. Quod ſi diuerſis pretiis, prout bonus vir arbi-

trahitur, *l. ſeq.* Inſtruit autem ita bonum virum *l. 36. in princ.* quo demonſtratur etiam bonos viros præcepta accipere à Iuriſconſultis ſi quidem ex æquo & bono arbitrari velint neque aberrare, vt ſcilicet ſi quatuor ſuiſtis coheredes, Primus, Secundus, Tertius, Quartus, & Primus mandatum ſuſceperit atque emerit Secundi partem xx. Tertij xxx. Quarti x. coaceruet ea pretia quæ coaceruata, & conſummata efficient LX. & vt ex ea ſumma ſummarum det Primo portionem tertiam, id eſt xx. inæqualibus pretiis redactis ad æqualitatem. & recte Ioannes qui medium conſtitui voluit inter maiora & minora pretia, idque Primo dari, & hoc ſi heredes fuerint ex æquis partibus. nam ſi ex inæqualibus, puta Primus ex vncia, Secundus ex quadrante, Tertius ex ſemiſſe, Quartus ex ſextante, & partem Secundi Primus emerit XII. Partem Tertij xx. Quarti XXIII. coaceruatis pretiis omnibus, ex ea ſumma Primus feret partem vndecimam, id eſt v. atque ita docet Iuriſconſultus bonum virum quemadmodum arbitrari debeat. nam & quis bonus vir niſi Iuriſconſultus æquitatis magiſter atque ſacerdos? Dixi de fundo à pluribus coheredibus vel ſociis vendito ſub haſta. Nunc dicam de vendito per partes vel communi commandatario, vel communi inter alios non cum mandatario ex *d. l. 36 §. quod ſi fundum.* Si tibi mandaui vt eum fundum qui vænibat per partes mihi emeres, eo addito vt non aliter tenear mandati quam ſi totum emeris, quid fiet ſi cœperis emere partes quaſdam, ſed defeceris in medio itinere nec potueris etiam emere reliquas, puta nolentibus dominis eas vendere? Contractus ex conuentione legem accipiunt. Cum magno incommodo mandatum huiuſmodi ſuſcepiſti: namque hoc caſu tibi emeris partes quas occupaſti emere cum ſperatem etiam reliquas redempturum te, & tuo periculo, & ingratiis, inquit, eas retinebis. Non eſt legendum ingratus, ſed ingratiis. Sic Latini loquuti ſunt omnes, non Comici tantum, ſed & M. Tullius pro Quintio: *Extorquendum eſt inuito & ingratiis.* & vi. Ver. *Dicent quæ neceſſe erit ingratiis.* & ſimili forma gratiis. Plautus Captiuis: *Cuius numquam vultum tranquillaui gratiis.* Quod ſi eam legem mandato non adiecero, res expedita eſt, mihi emptæ erunt partes & meo periculo. Transeamus ad *l. 37.*

Ad L. Hominem 37. Mand.

HOMINEM *certum pro te dari ſi iuſſi & ſolui. cum mandati agatur, æſtimatio eius ad id potius tempus, quo ſolutus ſit, non quo agatur, referri debet. & ideo etiamſi mortuus fuerit, nihilominus vtilis ea actio eſt. aliter in ſtipulatione ſeruatur: nam tunc id tempus ſpectatur, quo agitur. niſi forte aut per promiſſorem ſteterit quo minus ſua die ſolueret: aut per creditorem, quo minus acciperet. etenim neutri eorum fruſtratio ſua prodeſſe debet.*

AIT, Hominem certum. & adiicit Accurſius, idem ſi incertum. quod non fero. alioquin fruſtra dixiſſet certum, cum hoc loco tum *l. 23. de verb. oblig. l. pen. C. de vſur. leg.* & aliis pleriſque. & vero quod hic quæritur an morte hominis quo de agitur perimatur actio, aptari homini incerto non poteſt, hic enim non moritur. Etiam non recipio quod adiicit, homine promiſſo generaliter & fideiuſſore dato, ſi quem ſoluerit fideiuſſor, non eſſe ei cum reo mandati actionem niſi viliorem ſoluerit: nam qui hominem generaliter debet, non liberatur viliorem dando, *l. ſi heres generaliter, de leg. 1.* nec moueor *l. fideiuſſorem, Mand.* quoniam de his rebus eſt quæ pondere, numero, menſura conſtant, à quibus non abſque ratione corpora ſeparantur: nam qui corpus debet, veluti hominem, tenetur ne peſſimum det, idcirco furem dando non liberatur, quia talem ſeruum habere non expedit. Qui exempli gratia,

A triticum debet, ſi in obligatione non ſit adiecta bonitas tritici, peſſimum & viliſſimum dando liberatur, modo ſit integrum & incorruptum, vt ſi in ea regione in qua contrahitur obligatio, ſit Italicum, Africum, Gallicum, Gallicum dando liberatur, quia & hoc habere expedit: & ſi forte fideiuſſor cum poſſet peſſimo tritico ſe liberare, melius ſoluerit, & actione mandati vel certi condictione repetat melius quod ſoluit, repellitur exceptione doli mali. & bene, Cum poſſet: nam ſi ex neceſſitate melius ſoluerit cum non eſſet alterius tritici comparandi copia, aliud dicendum eſt, *l. 50. §. vlt. hoc tit.* quæ vtitur exemplo Africi pro meliore, licet Plinius Italico principatum det. Errauit etiam plurimum Accurſius in ſpecie huius legis, & in reddenda ratione differentiæ inter actionem mandati &

B actionem ex ſtipulatu. Mandatu tuo fideiuſſi pro te Stichum dari, & dedi. ago mandati vt conſequar hominis ſoluti æſtimationem. quæritur quanti ſit æſtimandus, poſſit hodie eſſe pluris vel minoris quam fuerit ante, aut certe hodie nihili qui fuerit in pretio ante: Pretium enim cuiuſque rei pro tempore eſt, vt Seneca ait III. de Benef. Ergo verum eius temporis æſtimatio fiet quo ſolui, an quo mandati ago? Et ait tempus ſolutionis ſpectari, non tempus litis conteſtatæ, quo ſcilicet ago mandati. alioquin ſi tempore litis conteſtatæ is homo mortuus eſſet vel ſi debilitate flagitiove ad nullum pretium ſit redactus eſſet, inutilis eſſet actio mandati. quod eſt iniquum, *d. l. 50. §. vlt.* vel etiam ſi pretioſior factus eſſet, in id reus condemnare-

C tur quo pretioſior eſſet litis conteſtatæ quam ſolutionis tempore. quod etiam eſt iniquum: nam actio mandati contraria ſicut negotiorum geſtorum datur in id tantum quod eo nomine actori abeſt abfuturumve eſt, qua de cauſa quando abeſſe intelligatur tractat *l. inter §. abeſſe, hoc tit.* & id tantum abeſt fideiuſſori quo dignus fuit ſeruus ſolutionis tempore, non etiam id quo poſtea dignior factus eſt. Aliud vero ſeruari ait in actione ex ſtipulatu: nam ſi quis mihi ſtipulanti Stichum promiſerit, & tempore quo ago ex ſtipulatu mortuus ſit Stichus, promiſſor abſoluitur, niſi mortuus ſit poſt moram promiſſoris, quo caſu condemnandus eſt reus omnimodo, ne ei mora ſua proſit, *l. 23. de verbor. obligat.* ne ex culpa ſua ſibi liberationem

D adquirat. Mora enim culpa eſt. Et moram eſſe ſignificat ſi ſua die non ſoluerit, vt *l. traiectitia, de oblig. & act.* hoc igitur caſu reducetur æſtimatio ad tempus moræ, id eſt ad diem qua ſolui debuit. Mora etiam eſt ſi patiatur ſecum litem conteſtari: & ideo ſi moriatur Stichus poſt litem conteſtatam, æſtimatio referetur ad tempus litis conteſtatæ, vel ad tempus mortis vtro tempore pluris fuerit, *l. pen. de cond. tri.* Et ſimiliter ſi deterior vel pretioſior factus ſit Stichus poſt ſtipulationem, non præterita æſtimatio quanti fuerit tempore ſtipulationis veniet in hanc actionem, id eſt, in condictionem triticariam ex ſtipulatu, de qua hæc lex neceſſario accipienda eſt (ſtricta enim actio ex ſtipulatu æſtimatoria non eſt) ſed veniet arbitrio iudicis æſtimatio præſens, vt & in fundo promiſſo reſpondit Pap.

E *l. fundum Cornelianum, de nouat.* in qua quod ſecus eſſe ait ſi quis promiſerit, Quanti fundus eſt, rationem manifeſtam habet, quia ea verba referuntur ad tempus ſtipulationis, non ad futurum tempus, Quanti erit. Ergo ſi de fundo vel homine promiſſo agatur condictione triticaria ex ſtipulatu, tanti æſtimabitur fundus vel homo quanti eſt litis conteſtatæ tempore. quod tamen ita procedit, niſi poſt moram promiſſoris deterior factus ſit, hoc enim caſu ad tempus moræ referetur æſtimatio. Quod ſi poſt moram pretioſior factus ſit, referetur æſtimatio ad tempus quo pluris fuerit, rei iudicatæ ſcilicet vel mortis, *d. l. pen.* Et ita ſi oblatum ſeruum noluerit ſtipulator accipere, ac deinde

pretioſior factus ſit, & nunc eo facto pretioſiore agat condictione triticaria ex ſtipulatu, non quanti nunc eſt ferè, ne ei ſua mora proſit, ſed quanti fuit moræ tempore. quod in hac lege his verbis ſignificatur: Aut per creditorem quo minus acciperet. Mora eſt fruſtratio debitoris non ſoluentis, vel creditoris non accipientis. Non autem id ſignificatur ſimpliciter quod Acc. adnotauit, poſteriorem moram creditoris apud eum reſidere eique ſoli nocere, abolita priore. quod dum adiicit etiam procedere poſt litem conteſtatam, non vſquequaque eſſe verum docuimus in *l. traiectitia*. Et quod attinet ad rationem differentiæ inter actionem mandati & actionem ex ſtipulatu, impudenter qui primum putant nullam eſſe differentiam, in quo etiam non perſtant: & imprudenter qui in æſtimationem agi mandati, in rem ipſam ex ſtipulatu, quæ ſi interierit ſine culpa rei, & conſequenter actio interierit neceſſe eſt: nam & ex ſtipulatu hic agitur condictione triticaria, quæ æſtimatoria actio eſt, & mandati non in æſtimationem nominatim, ſed in id quod ex bona fide dari oportet. Et dum interrogor cur in actione ex ſtipulatu ſpectatur tempus litis conteſtatæ, non in actione mandati, hoc ſoleo primum dicere ſimplicius, Quod enimuero aliud tempus poſſit ſpectare in actione ex ſtipulatu? nec enim vſquam occurret quidquam de ſpectando tempore ſtipulationis, in quæſtionibus huiuſmodi, niſi in ſpecie *l. cum quis, de obl. & act.* quam expoſuimus Tract. 1. 5. Deinde latius ita enarrare rationem differentiæ, fideiuſſor me ære alieno liberauit ſoluendo pro me, & durat liberatio etiam mortuo homine poſt ſolutionem, ergo & actio mandati quæ durat vel tantum vtiliter cœpto negotio licet euentus non ſucceſſerit, *l. 17. de in rem ver.* alioquin officium ſuum erit fideiuſſori damnoſum, & aberit ei homo quem ſoluit pro me. Stipulator neque mihi rem geſſit ſtipulando, neque ei propter me quidquam abeſt. Non eſt igitur cur agat ex ſtipulatu ſi homo promiſſus interierit ſine culpa mea. Culpæ nomine intelligo etiam moram, vt *l. ſi ſeruum §. ſequitur, de verb obl. & d. l. fundum Cornelianum.* Idem ſi deterior factus ſit ante moram, non eſt quod in actione ex ſtipulatu velit duci æſtimationem ſerui retrorſum. Et hæc quidem ſatis ſunt ad ſententiam huius legis, ſed non ad quæſtionem vniuerſam de æſtimanda re quæ petitur, quam tamen non poſſum non tractare plenius cum ſit cottidiana. Si quis in ea quæſtione diceret non eſſe differentiam inter iudicia bonæ fidei & ſtricti iuris, refelleretur hac lege, quæ ſi agatur de homine æſtimando actione mandati, qua ſcilicet fideiuſſor experitur qui hominem ſoluit pro alio, tempus ſolutionis ſpectari ait, non tempus litis conteſtatæ, ſiue homo poſt ſolutionem interierit ſiue deterior aut melior factus ſit, In actione ex ſtipulatu ſpectari tempus litis conteſtatæ. Et de actione ex ſtipulatu loquitur quæ ſtricta quidem eſt initio & origine ſua, ſed deſinit in æſtimationem arbitrariam, id eſt de condictione triticaria ex ſtipulatu, in qua non res ipſa venit tantum ſed quanti res eſt. quæ adiectio etiamſi inducatur in modum exceptionis actionem ſtrictam arbitrariam facit, vt exceptio doli mali actionem ſtrictam, bonæ fidei facit, *l. Seia, de don. cau. mor.* & omnino actiones arbitrariæ ſunt, quæ duas clauſulas habent, vnam de re ipſa, alteram de æſtimatione, quarum priori qui paret, abſoluitur poſteriori, qui priori non paret, plerunque damnatur poſteriori. Verum quod ait in ea actione mandati qua fideiuſſor experitur ſpectari tempus ſolutionis, idem conſtitui non poteſt in aliis iudiciis bonæ fidei, quibus non agitur de re ſoluta pro alio, veluti commodati, depoſiti, empti, venditi, & ſimilibus. Quæ igitur alia differentia inter ea conſtituetur & iudicia ſtricta? an nulla conſti-

A tuetur? an in omnibus æſtimabitur pretium quod eſt litis conteſtatæ tempore? Et *l. 3 §. in hac, Comm.* docet in ſtrictis litis conteſtatæ tempus ſpectari, vt & hoc loco Africanus tradit, & confirmat *l. vinum, de reb. cred. & l. vlt. de cond. trit.* quæ omnes ſunt de condictione triticaria. nam quod in *d. l. vlt.* idem omnino eſt in *l. vinum*, & vna ex Sabino, altera ex Caſſio, qui eiuſdem fuere ſcholæ. Confirmat id etiam *l. fundum Cornelianum, de nouat.* quæ tempus litis conteſtatæ ſpectari ait ſiue melior ſiue deterior facta res fuerit, ſi modo debitor non ſit in mora. Sed hoc tamen ita procedit, vt primum tamen ſemper ſumatur æſtimatio eius temporis quo dari debuit, ſi dies ſolutioni adiecta fuerit. quia die adiecta id videntur ſenſiſſe contrahentes vt dies illa obſeruaretur, *l. 59. de verb. obl.* quod & in
B bonæ fidei iudiciis locum habere puto. Alias in bonæ fidei iudiciis, *d. l. 3. §. in hac*, tempus rei iudicandæ quanti res ſit obſeruari ait. nec ſine ratione: nam eis id tantum petitur quod bonus iudex arbitrabitur & æſtimabit dari oportere ex fide bona: atque ita litis æſtimatio refertur ad tempus rei iudicatæ. & hoc ſi culpa ſua reus rem deſierit poſſidere: nam ſi dolo malo, rem æſtimat actor iuratus, non iudex. Et actor quanti voluerit non obſeruato iuſto pretio, ex animi ſui ſententia. Iudex qui & ipſe iuratus ſemper agit quidquid agit cum ſoleat initio iurare in leges, iuſto pretio. Cuius vero temporis, hoc quærimus & tractamus, & dicimus eius temporis æſtimationem iudicem ſequi quæ eſt rei iudicandæ tempore. Nec mouemur
C *l. 3. §. ſi per venditorem, de act. empt.* quæ poſt moram eius qui vinum vendidit aut triticum, tempus ſpectari ait quo res vnquam plurimi fuit, tempus contractus ſcilicet quo vinum tradi debuit pure contracta venditione. atque ita tempus moræ vel tempus rei iudicatæ: nec enim reducitur neceſſario æſtimatio ad tempus moræ, ſi poſtea res pluris eſſe cœperit, *l. ſi ſterilis §. cum per venditorem, eod. tit.* Puto etiamſi obligationi ſit adiectum certum tempus, quo vinum traderetur, id primum tempus ſpectari non tempus contractus, exemplo loci: nam eius loci ſumitur æſtimatio quo vinum pluris fuit, vel quo contractum eſt, vel quo agitur. Idem poteſt eſſe locus quo contrahitur & quo agitur, *l. heres §. proinde, de iudic.* ſed non eſt tamen ſemper. At idem eſt ſemper locus quo agitur, id eſt lis con-
D teſtatur & quo res iudicatur, *l. vbi, l. ſi is qui Romæ, de iudic. Nou. 90.* Itaque nihil refert dixeris ſpectari locum quo agitur, an quo res iudicatur. Nec tamen ita poteſt idem eſſe tempus quo contrahitur, agitur, iudicatur, ſed tria ſunt tempora diuerſa. quod maxime pertinet ad intelligentiam *d. §. ſi per venditorem.* Verum ſi certo loco vinum dari conuenerit, is potius locus ſpectabitur quam locus contractus. & hoc etiamſi tacite conuenerit, vt ſi Romæ vænierit vinum quod erat Brundiſij, tacite conueniſſe intelligitur vt vinum Brunduſij traderetur. & hoc eſt quod ait *d. §. ſi per venditorem.* Nam quod à Brunduſio vinum vænit, &c. id eſt ſi vinum vænit quod Brunduſij eſt, vt in Comœdia, *Ab Andria hæc ancilla eſt.* Poſt moram autem emptoris, in
E eodem §. traditur æſtimari pretium, quod eſt tempore litis conteſtatæ, quo ſcilicet agit emptor ex empto. Locum autem ſpectari quo minoris fuerit, vel quo vænit, vel quo lis conteſtatur. Et forſitan idem cenſendum de tempore, vt quod ait æſtimari pretium quod ſit cum agitur, ita procedat, ſi eo tempore minoris fuerit: nam ſi, vt ita dicam, moroſus debitor quo pluris res fuerit infert, æquabile eſt vt etiam moroſus creditor quo tempore vel loco minoris res fuerit, ferat. Ita vero reſpondeamus ad *d. §. ſi per vend.* Propter moram vēditoris ſpectari tempus & locum contractus, tempus moræ, ſi eo tempore vel loco vinum pluris fuerit, non tempus vel locū rei iudicatæ. Propter moram emptoris, ſpectari

tempus & lucum quo minoris fuerit vel quo vænit, vel quo agitur. Et ad id quod abſciſe dicitur, In bonæ fidei iudiciis rei iudicandæ tempus ſpectari, addenda hæc exceptio eſt: Niſi per reũ vel per actorem mora fuerit: quæ exceptio etiam additur in hac lege ab Africano ad id quod dicimus, In ſtrictis iudiciis litis conteſtandæ tẽpus ſpectari. & eſt, meo iudicio, huic exceptioni adaptanda *l. pen. de cond. trit.* ita vt extra exceptionem poſitam *d. l. pen.* regula ponatur *l. vlt.* de ſpectando tempore litis conteſtatæ: Nam ſi moram fecerit debitor in homine præſtando, tempus moræ ſpectatur, ſiue id fuerit litis conteſtatæ ſiue aliud tempus, ſi poſt moram deterior factus ſit, vt puta luſcus aut claudus aut mancus, ſiue vixerit ſiue mortuus fuerit poſtea. Sed ſi poſt moram pretioſior factus ſit, veluti agitator aut pantomimus, ſpectatur tempus rei iudicatæ ſi viuat, vel mortis ſi moriatur ante rem iudicatam. Denique quo tempore pluris fuerit, in id damnabitur debitor per quem mora fuit quo minus daret aut præſtaret id quod erat in obligatione. Et pari modo, quod hæc lex indicat, ſi per creditorem mora fuerit quo minus acciperet vtro tempore minoris res fuerit, id tantum conſequetur, vt ſi moræ initio minoris fuerit & pluris litis cõteſtatæ tempore, referetur æſtimatio ad tempus moræ non ad tempus litis conteſtatæ. Et hæc non tantum ita procedunt in condictione triticaria ex mutuo vel ex ſtipulatu, ſed etiam ex cauſa furtiua vel rerum amotarum & ex alia qualibet cauſa. Conſtat enim ex omni cauſa condictionem triticariam dari. Igitur in condictione furtiua vel rerum amotarum ita demum ſpecta- C tur tempus furti commiſſi quod initium eſt moræ, *l. parui, l. vlt. de cond. furt.* ſi poſtea res furtiua pretioſior facta non ſit, *l. pen. rer. amot. l. 8. §. 1. l. ex argento, de cond. furt.* Creſcit enim obligatio in moroſum debitorem creſcente pretio rei, non etiã decreſcit: Nec quidquam obſtat *l. 2. §. quæſitum, de priuat. del.* quæ in condictione furtiua ait æſtimationem non egredi retrorſum tempus litis conteſtatæ: nam id ita accipiendum eſt, vt non retrorſum æſtimetur quanti res eo in anno plurimi fuerit, vt in actione legis Aquiliæ, ſed vt ait *l. 8. §. 1.* quanti vnquam plurimi fuerit vel furti ſcilicet facti, vel litis conteſtatæ, vel rei iudicatæ, vel mortis tempore. Sed de his hactenus. Concludamus hoc tantum, ſi quæratur quanti à iudice æſtimanda res ſit quæ peti- D tur, excepto caſu huius legis quo in actione mandati tempus ſolutionis obſeruatur, In bonæ fidei iudiciis rei iudicandæ, in ſtrictis litis conteſtandæ tempus obſeruari. Et huic regulæ aliam addamus exceptionem, niſi moram fecerit debitor aut creditor. nam ſi moram fecerit debitor, vtro tempore res pluris fuerit vel moræ, vel litis conteſtatæ, vel rei iudicatæ, vel mortis, tanti damnabitur reus. Sin autem creditor moram fecerit, vtro minoris fuerit, condemnatio fiet. Hæc eſt ſumma definitio huius quæſtionis valde notanda. nam nullus eſt hodie vel iudex vel patronus vel Iuriſconſultus qui non hæreat maneatque ſuſpenſus quoties tractatur hac de re. Transeamus ad *l. 30. de act. empt.* E

Ad L. ſeruus 30. de action. emp.

SERVVS *quem de me cum peculio emiſti, prius quam tibi traderetur, furtum mihi fecit. quamuis ea res quam ſubripuit interierit, nihilominus retentionem eo nomine ex peculio me habiturum ait: id eſt ipſo iure ob id factum minutum eſſe peculium: eo ſcilicet, quod debitor meus ex cauſa condictionis ſit factus. nam licet ſi iam traditus furtum mihi feciſſet, aut omnino condictionem eo nomine de peculio non haberem, aut eatenus haberem quatenus ex re furtiua auctum peculium fuiſſet, tamen in propoſito & retentionem me habiturum: & ſi omne peculium penes te ſit, vel quaſi plus debito ſoluerim poſſe me condicere. Secundum quæ dicen-* A *dum, ſi nummos, quos ſeruus iſte mihi ſubripuerat, tu ignorans furtiuos eſſe, quaſi peculiares ademeris, & conſumpſeris, condictio eo nomine mihi aduerſus te competat: quaſi res mea ad te ſine cauſa peruenerit.*

VENDIDI tibi ſeruum cum peculio. is ſeruus prius quam tibi traderetur mihi rem aliquam ſubripuerat, eaque res interierat. deinde tradidi ſeruum & peculium, non deducto eo quod mihi ſeruus debuit ex cauſa condictionis furtiuæ, quod minuebat peculium ipſo iure, *l. 6. & 8. de pec. leg.* etiam extincta re furtiua: nam fur interitu rei furtiuæ non liberatur, quia ſemper moram facere intelligitur, *l. 8. de cond. furt.* Itaque ſi per errorem integrum tibi peculium præſtitero non habita ratione eius quod mihi ſeruus debuit, ex ea cauſa datur mihi condictio certi de indebito ſoluto, quod plus ſoluerim quam eſſet in peculio. Nec obſtat *l. ex quibus, de condic. ind.* quæ de retentione ſiue deductione loquitur quæ per exceptionem fit, non de ea quæ fit ipſo iure. Ex quibus cauſis retentionem vel deductionem ipſo iure habemus, actionem non habemus, ea ſi ſoluerimus, certi condicere poſſumus, vt hoc loco, & *l. 5. §. vlt. de imp. in rem dot. fact.* id eſt, condicere id poſſumus quo deminutum eſt peculium deminutave dos ipſo iure ex edicto prætoris, vel ex XII. aut lege Iulia. Ex quibus cauſis retẽtionem habemus oppoſita exceptione doli non ipſo iure, ea ſi ſoluerimus, certi condicere non poſſumus, *d. l. ex quibus, l. ſi in area, eod.* incerti condicere poſſeſſionem poſſumus, quam per errorem tranſtulimus in alium, *l. qui exceptionem §. ſi pars, eod.* C Quid vero dicemus, ſi poſt traditionem ſerui & peculij, is ſeruus mihi rem ſubripuerit? An tenetur emptor condictione furtiua de peculio? Mouet dubitationem, quia ex maleficio hæc actio eſſe videtur, *l. ſi mulier §. pen. rer. amot.* & ex maleficio non venit actio de peculio. rurſus rem perſequitur, non pœnam, & ideo non male videtur dari etiam in peculium poſſe. At placuit media ſententia exiſtimantium teneri dominum duntaxat in id quo locupletius factum eſt peculium, in reſiduum autem ſeruum eſſe noxæ dedendum, *l. 4. l. pen. de condic. furt. l. 3. pen. de pecul. l. 3. §. vlt. l. 5. rer. amot.* atque ita erit hæc actio partim de peculio, partim noxalis? Quod ſi nihil ſit verſum in peculium, erit noxalis tantum, vel ſi tota res furtiua ſit verſa in peculium, de peculio tantum. Quid vero ſi is ſeruus antequam mihi D traderetur ex cauſa emptionis, nummos venditori ſubripuerit, & ego eos conſumpſero bona fide quaſi peculiares? Et notat repetitionem eorum eſſe per condictionem ſine cauſa, vt ſicut ſupra demonſtratum eſt ſuo caſu eſſe condictionem indebiti, ſuo cõdictionem furtiuam, ſit etiam hoc ſuo caſu condictio ſine cauſa. & his, vt opinor, adiecerat Africanus ſtatim quod habemus ſupra *l. vlt. de neg. geſt.* de eodem ſeruo vendito cum peculio qui ante traditionem rem aliquam venditori ſubripuit: ſi emptor eam ad ſe perlatam bona fide vendiderit quaſi peculiarem, ac deinde ea in rebus humanis eſſe deſierit. quo caſu datur etiam venditori de E pretio condictio ſine cauſa, vel actio negotiorum geſtorum. Sequitur in hac lege:

Si ſciens alienam rem ignoranti mihi vendideris, etiam prius quam euincatur, vtiliter me ex empto acturum putauit in id quanti mea interſit meam eſſe factam. quamuis enim alioquin verum ſit, venditorem hactenus teneri, vt rem emptori habere liceat, non etiam vt eius faciat, quia tamen dolum malum abeſſe præſtare debeat, teneri eum, qui ſciens alienam non ſuam ignoranti vendidit: id eſt, maxime ſi manumiſſuro vel pignori daturo vendiderit.

Venditor in hoc duntaxat tenetur emptori vt caueat de euictione repromiſſione nuda & vacuam poſſeſſionem tradat, non etiam dominium. Sed recte adiicit *l. 1. de rer. perm.* etiam purgari eum debere de dolo malo: nam ſi ſciens dolo malo rem alienam vendiderit igno-

ranti & tradiderit, ſtatim conueniri poreſt ex empto actione in id quanti intereſt rem emptoris eſſe ſactam. quod Africanus his declarat exemplis, id eſt, (ſic enim eſt legendum) maxime ſi manumiſſuro vel pignori daturo vendiderit: nam is tantum manumittere ſeruum poteſt vel pignori dare qui ſerui dominus eſt. & alia ratio pignoti dationis vel conuentionis, alia venditionis & traditionis. illa id agitur vt res obligetur, hac, vt poſſeſſio ſola transferatur. non poreſt obligari à me niſi res mea, poteſt poſſeſſio non meæ rei à me ſi poſſeſſor eius fuerim in aliũ transferri, & ita res aliena mancipio non dator: nam mancipatione hoc agitur vt dominium tranſeat, traditione ea quæ fit ex venditionis cauſa vt poſſeſſio vacua tranſeat. Et mancipio non dari rem alienam, ille locus Plauti indicat in Curculione: *Egon' te à lenone quicquam mancipio accipiam, quibus ſui nihil eſt niſi vna lingua, qui adiurant ſi quid creditum eſt, alienos mancupatis, alienos manumittitis* & quod Varro 2. de re ruſt. c. 10. ſignificat, non caneri culpam euictionis nomine niſi ſi mancipio non daretur: quam in mancipatione non interueniebat cautio de euictione, ſed alia quædam quæ dicebatur ſecundum mancipium. Et ſecundum hæc in propoſito intereſt maxime emptoris ſeruum venditum ſuum fieri quem ſorte emit vt mox pignori daret, vel filium ſorte naturalem aut fratrem vt ſtatim eum ad libertatem perduceret. nam in bonæ fidei iudiciis etiam affectus, id eſt, neceſſitudinis ratio habetur, *l. cum ſeruus mand.* Ideoque merito agitur eo nomine ex empto in ſcienté, etiam re nondum euicta. Ex empto, inquam, non ex ſtipulatu, *l. 4. in princ. hoc tit.* Ignorans non tenetur antequam res euicta ſit niſi aliud conuenerit. Imo nec ſi in ipſo limine contractus controuerſia moueatur, & denuncietur emptori ne emat, ex empto agi poteſt. ſed non aliter emptor cogitur pretium ſolnere, quam ſi venditor ſatiſdet euictionis nomine, *l pen. §. vlt. de per. & com. rei vend.*

Ad L. cum & ſi forte 44. de action. empt.

SEQVITVR alia quæſtio in *l. 44. eod tit*, quam plenius eodem libro tractaſſe Africanum ſignificat *l.* 45. & eadem ſcilicet omnia quæ Paulus exequitur *l.* 43. & 45. idcirco ea nobis diligenter enarrãda ſunt. Seruus cui relicta eſt fideicommiſſaria libertas in diem vel in condicionem, non eſt quidem ſtatuliber ſed ſtatuliberi locum obtinet, *l non tantum §. cui per fideicommiſſum, de fid. lib* quod ad hoc ſcilicet vt ſi væneat, cum ſua cauſa væneat, & poſſit vel emptorem cogere per prætorem fideicommiſſarium (nam ex hac cauſa ſerui aduerſus dominum in iudicio conſiſtere poſſunt, *l. de libertate, eod. tit. l vix, de iudic. l. is quoque. de in ius voc. l. mulier §. non eſt, ad Treb.*) vt ſe manumittat, vel heredem, vel legatarium qui rogatus eſt, vel etiam heredem, legatario qui rogatus eſt repudiãte quod ſeruus legatus apud eum remanſerit cum ſuo onere, atque ita eum heres inuitus redimet ab emptore, inuituſque reuendet emptor cogente prætore, *l. 15. de fid. lib.* nec mirum ſi cogatur reuendere qui & cogeretur manumittere. Item ſtatuliberi loco eſt quod ad hoc ne iura patronorum grauiora experiatur. Statuliber ſi ei libertas obtigerit, nullum habet patronum. Is cui obtigerit fideicommiſſaria, nullum habet duriorem vel ingratum: nam ſi forte manumiſſus ſit ab emptore antequam exiſteret condicio libertatis, eius patronatum recuſare poteſt & optare heredis vel legatarij ex Conſtitutionibus Adriani & Pij, *l generaliter §. vlt. de fid. lib.* quarum fit mentio l. præcedenti. His cognitis, finge. Quidam L. Titio legauit ſeruos tres, Stichum, Pamphilum, Areſcuſam, & eius fidei commiſit vt eos manumitteret poſt annum. Titius repudiauit legatum nec liberauit heredem per acceptilationem, vel vt

A ſolebant olim per æs & libram. Heres eos vendidit reticens cauſam fideicommiſſariæ libertatis. emptori ſeruierunt pluribus annis ignari fideicommiſſæ libertatis. deinde Areſcuſam ſua ſponte manumiſit emptor. poſt comperta voluntate defuncti Stichus & Pamphilus ab herede petierunt fideicommiſſam libertatem, & quamuis non ab eo eſſet relicta libertas, ſed à legatario, quia tamen repudiante legatario apud eum remanſerant cum ſuo onere, ab eo redempti & manumiſſi ſunt cogente prætore fideicommiſſario. Areſcuſa autem etiamſi eſſet manumiſſa ab emptore, recuſauit eum patronum habere vtens beneficio Conſtitutionum. Hæc eſt ſpecies, ex qua oriuntur quæſtiones tres, quas antequam proponam, ex narratione eius hoc primum notandum eſſe cenſeo: Repudiatione legatarij B non liberari heredem ex legati cauſa. quod veriſſimum eſſe conſtat ex eo quod eſt proditum in *l. Imp. de leg. 2. & l. ſi filius §. vlt. de fid. lib.* etiam poſt repudiationem legati integras eſſe legatario actiones legati nomine: nam ei cui rogatus eſt rem legatam reſtituere, eas cedit, & ſi ſeruum legatum rogatus ſit manumittere eaſdem cedit cui ſeruus voluerit vt ab eo manumittatur cui fuerint ceſſæ. Notandum id quoque eſt, legatum quod repudiatur apud heredem remanere cum onere fideicommiſſariæ libertatis. nec mirum, cum remaneat etiam cum onere fideicommiſſi peculiarij, *l. 9. de vſufr. leg.* nam vel fideicommiſſario in heredem ex ceſſione actio eſt, vt diximus ante, vel ſine ceſſione vtilis: nam plerunque cui ex ceſſione poteſt eſſe actio C directa, & ſine ceſſione vtilis eſt. Aut certe hæc non de repudiatione dici poſſunt, ſed de abſtentione tantum: Et in hac lege legatarium legato ſe abſtinuiſſe, non autem repudiaſſe: nam repudiatione ipſo iure amiſiſſet actiones. Prima autem quæſtio quæ oritur ex ſpecie propoſita hæc eſt, an emptor pretium à venditore Areſcuſæ quoque nomine repetere poſſit, quod libertam non habeat, propterea quod non vult ſe patronum habere. Et quod ait, quoque in l. præcedenti ſignificat iam tuliſſe emptorem pretium Stichi & Pamphili, vt ante diximus redimendos eos eſſe ab emptore, & quæſtionem in eo verſari an etiam pretium Areſcuſæ actione ex empto conſequi poſſit. Mouet, D quod ſua voluntate non coactus eam manumiſit, *l. 15. de euict.* & hac ratione exiſtimabat Vlpianus non eſſe emptori actionem ex empto ad pretium recuperandum, quamuis Areſcuſa eum recuſaſſet patronum habere. Sed verior eſt Iuliani ſententia dantis in heredem eundemque venditorem actionem ex empto de pretio Areſcuſæ, quia ſciebat ſe vendere ancillam quæ erat in cauſa fideicommiſſæ libertatis, *l. 26. eod. tit.* Ignorantem heredem diceremus non teneri. Secunda quæſtio hæc eſt, cuius ſit liberta Areſcuſa, quæ recuſat emptorem patronum habere, an heredis, an legatarij: nam etſi legatarius repudiauerit, tamen adhuc videtur eum patronũ habere poſſe, cum non amiſerit actiones ſuas, nec enim liberauit heredem. Sed recte concludit *l. ſeq §. vlt.* heredis eam fieri libertam, nec lega- E tarij patronatum eligere poſſe, cum heres emptori hoc nomine teneatur ex empto quod eripiat ſe ei liberta ſua. Hæc actio datur emptori quod libertam non habeat, in heredem eundemque venditorem ſcientem, *d. leg.* 26. tranſire igitur liberta debet in heredem: nam ſi emptor libertam habeat, id eſt ſi Areſcuſa eo patrono contenta ſit, ceſſat actio ex empto. Et non videtur quidem eſſe locupletior qui libertum aut libertam habet, qui patronus eſt: quoniam ius patronatus eſt inæſtimabile, *l. naturalis §. vlt. de praeſc. verb.* Sed tamen intereſt mea quod libertum habere deſierim ſaltem pretij nomine quanti fuit antequam eum manumitterem: hoc enim æſtimabile eſt. Eorum quæ ſunt inæſtimabilia, qualia ſunt libertas,

Digitized by Google

tas, patria poteſtas, dominica poteſtas, ius patronatus, ius neceſſitudinis, ratio non habetur io iudiciis, quia & haberetur fruſtra. Cuius enim ratio non eſt, nec iniri poteſt. nec alia ratione actio ingrati iure ciuili prodita non eſt quam quod difficilis eius æſtimatio ſit. Quemadmodũ enim iudex inibit æſtimationem? Verba ſunt Senecæ docentis oon poſſe dari actionem ingrati. & ita in *l. ſi quis teſtamentum, ad leg. Aquil.* Marcellus deletis tabulis teſtamenti teſtatori nõ dari actionem damni iniuriæ. quemadmodum enim, inquit, æſtimatio inibitur? Duæ priores quæſtiones fuere de Areſcuſa. Sequitur tertia de Sticho & Pamphilo vel altero eorum. Si vtrumque vel alterum erudierit emptor, an actiooe ex empto eis ereptis in libertatem, euictionis nomine poteſt conſequi ſumptus eruditionis & mercedes magiſtrorum? Et ait Paulus *l. preced.* ad hanc quoque ſpeciem actiouem ex empto ſuppetere, quia non pretium tantum quod numerauit continetur empti actione qua agitur euictionis nomine, ſed etiam id omne quod intereſt emptoris, quod repetitur ex eodem Pauli libro in *l. 70. de euict.* veluti adquiſitiones ſerui, *l. venditor, de euict.* & ſumptus ac meliorationes. atque ita iure reperet emptor id quo ſeruus melior & eruditior factus eſt poſt traditionem ante euictionem: nam & ſi quo deterior factus ſit, eo minus repeter, *l. ſeq. d. l. 70.* Sed quid ſi in tantum ſit pretioſior factus vt nou poſſit id venditor præſtare propter inopiam & anguſtias rei familiaris, vt ſi agitator ſit factus vel pantomimus, quæ artes fuere ſemper in pretio, & ſunt etiam admirabiles, licet perſonæ iure habeantur iofames, *l. 4. C. de ſpect.* oiſi quas forte alit rex, nec merces compellit in ludum vel in ſcenam, *l. athletas, de his qui not. inf.* & eleganter Tertullianus de ſpectaculis: *Artem magnificant, artificem notant.* Gaius vtitur exemplo pictoris & librarij, *l. forte, de rei vind.* quæ etiam artes pretioſiores ſeruos reddunt. Quid igitur fiet ſi has artes ſeruum emptor docuerit, nec ſufficiat tanto pretio venditor? Et Paulus ait, non eſſe æquum venditorem obligari in magnam quantitatem. ac mox ſubiicitur ratio huiuſmodi ex Afric.

Cum & forte idem mediocrium facultatum ſit, & non vltra duplum periculum ſubire eum oportet.

Non eſſe igitur æquum mediocrem hominem, quam mediocritatem Horatius ſignificauit his verbis: Extremi primorum, extremis vſque priores, damnari in quantitatem immenſam. Accedit mediocritas vicioaque paupertati magis eſt. Et ait mediocrium facultatum Iuliani verbis, qui & io *l. patronus, de oper. lib.* mediocris patrimonij dixit. Ac præterea periculum euictionis venditorem vltra duplum ſubire non oportere actionem. ex empto dari in id quod ex fide bona dari oporteret. oon oportere venditorem vltra duplum periculum præſtare. nimia reſecari bonæ fidei iudicio, & quod excedit duplum, nimium id certe eſſe. & ita Iuſtinianus generaliter definiuit in caſibus quibus agitur de re certa vel ſumma certa, veluti in venditionibus & locationibus & omnibus contractibus, id quod intereſt dupli quantitatem non excedere. At videamus quemadmodum duplum accipi oporteat. alias enim duplo ineſt res, alias non ineſt, ſed duplum adſumitur extra rem aut rei pretium. Extra rem adſumitur in actionibus ex maleficio quæ meram pœnam cootinent, vt in actione furti, qua agit non dominus, cuius intereſt rem non ſubripi, *l. ſi vendidero §. 1. de furt.* Quod ſi ea dominus agat cuius nihil amplius intereſt, quam quod dominium apud eum fuit, quod intereſt non egreditur verum rei pretium, idemque hoc caſu eſt rei pretium & quod intereſt, idque duplatur vel quadruplatur, *d. §. 1.* ſecundum quem accipienda eſt *l. in furti actione, eod. tit.* quæ videtur quidẽ ſeparare rei pretium ab eo quod intereſt, & definire in actione A furti oon duplari qood intereſt, quorum vtrumque falſum eſt, ſed quod intereſt intelligit quod excedit rei pretium. quod ſi nullum exiſtat, veluti domino agente cuius oihil amplius iotereſt, neceſſario quod intereſt fine pretij continetur. In actiooe quoque ex empto ob euictionem, duplum non eſt extra pretium rei, ſed quanti res empta eſt, alterum tantum ſoluit venditor emptori, vt ſi empta ſit c. & reddit, & alia c. præſtat, non vltra, etiamſi pluris intereſſit, vt ſi plus quam c. in erudiendum hominem impenderit, non id omne quod impenderit emptor recipit, ſed intra modum rationemque dupli. denique ſolutis cc. liberatur venditor & à pretio & ab eo quod intereſt, & extinguitur actio ex empto. Idemque ſequimur in actione ex conducto ſi frui non liceat conductori, & conduxerit x. in annos B ſingulos: nam hoc primum conſequetur ne penſionem ſoluat, vel vt prorogatam eius anni quo frui non licet penſionem recipiat, id eſt x. & ratione eius quod intereſt alia x tantum. Et ita quoque duplum accipimus cum dicimus vſuras, quarum exemplo idem in eo quod intereſt conſtituitur, oon deberi ſupra duplum: hoc enim dicimus non deberi altero tanto ſorte amplius, vt ſi ſors fuerit c. vſuras non deberi ſupra c. & ſolutis cc. liberationem debitori contingere tam à ſorte, quam ab vſuris. denique vſuræ poſſunt æquare ſortem non exſuperare. Verum quod ait Africanus, vltra duplum periculum euictionis venditorem non præſtare, hoc ita procedit, niſi aliud conuenerit: nam admitti conuentionem tripli vel quadrupli conſtat ex *l. ſi dictum, de* C *euict. l. ſi procurator. de iure fiſ.* ſicut io ſtipulatione iudicio ſiſti, quæ in id qnod intereſt concipitur, admiſſa eſt conuentio ſupra ſtatutum modum, id eſt ſupra duplum ſi non per errorem interpoſita ſit, *l. 4. §. vlt. ſi quis caut.* In venditionibus duplæ cautio vt ciuilior ita frequentior fuit, & adeo quidem vt etſi nulla interueniſſet, tamen veniret ipſo iure dupla in actionem ex empto, *l. 2. de euict. l. quod ſi nolit §. quia aſſidua, de ædil. ed.* nec tamen ex omni re, ſed ex pretioſioribus *l. emptor §. 1. de euict.* Rei contemptibilis venditio ſimplaria eſt quod ex ea agatur tantum in ſimplam, id eſt, ad pretium recipiendum. At vſuræ quoque ex conuentione ſupra dnplum ſoluuntur ſi modo ſoluantur pluribus penſiooibus per diuerſa tempora, & ita demum non ſupra duplum ſi ſoluantur vna penſione nec vlla D vſurarum medio tempore penſitatio interuenerit, *l. 10. C. de vſur.* quod tamen Iuſtinianus mutauit *Nou.* cxxi. cxxxviii. clx. Et ſic in traiectitia pecunia ſicut vſuræ duplum excedere poſſunt, ita id quod intereſt, *l. 2. §. vlt. de eo quod cer. loc.* Vſuræ modus eſt duplex, Centeſima & duplum. Neuter ſeruatur in traiectitia pecunia. Item placet venditorem qui ſciens per fraudem veodidit rem alienam vel ſeruum qui erat in cauſa libertatis, omnimodo teneri vltra duplum etiam in immenſam quantitatem, *l. ſeq.* & licet ſit generalis Conſtitutio Iuſtiniani, tamen excipienda ſemper eſt cauſa doli mali; vt liberatione generaliter legata, ſemper excipimus; niſi ſi quid factum ſit dolo malo. Et hæc de caſibus certis. In caſibus incertis quibus agitur de re incerta, E veluti poſſeſſione, liberatione, quibus noo eſt ſimplum ad cuius rationem duplum conſtituatur, eadem Conſtitutio iudici dat præcepta duo. Primum vt in id tantum quod in veritate intereſt condemnationem faciat. Alterum vt ne vanis partium allegationibus quibus ſua intereſſe adfingunt, animum attendat. De poſſeſſione exemplum dedi Obſ. ix. c. xxxi. de obligatione nunc dabo aliud ex *l. 13. de re iud.* à Primo ſtipulatus ſum x. à Secundo ſatiſdari Primi nomine. Si agam in Secundum, de re incerta agam. de obligatione quam is mihi præſtare debet, & lis æſtimabitur quanti re vera arbiter cognouerit mea intereſſe ſatiſdari. poteſt tantuodem intereſſe, id eſt x. Primo oequeunte ſoluere poteſt mi-

noris, ſi ſoluère poſſit partē. poteſt nihil, ſi poſſit ſoluere totum, *l. 112. §. vlt. de verb obl.* Nec enim vaoi & irrationabilis timoris vlla æſtimatio eſt, id eſt quod timeat ſtipulator ne Primus fiat non ſoluendo, non ideo interim ſua intereſſe fingat ſatiſdari ſibi, ſed tunc duntaxat cum factus erit Primus non ſoluēdo in totum vel in partem. Aduentitij caſus oō ſunt cōputandi, *l. 6. qui & à quib. &c.* & Græci elegantius, *ὑ χρὴ τοῖς ἐξωθεν συμβαινων θεῖναι αἰτιᾶσθαι ἡμᾶς.* Sed reuertamur ad quæſt. propoſitam. Sumptibus ab emptore factis in erudiendum ſeruum qui in libertatem euincitur ex cauſa fideicōmiſſi, atque ita meliore & pretioſiore ſeruo effecto, venditor qui nō ignorabat cauſam fideicommiſſariæ libertatis, omnimodo tenetur in id quo ſeruus melior effectus eſt ſumptibua emptoris, vel in ſumptus omnes quibus melior effectus eſt. Igoorans quoque tenetur, ſed oon vltra duplom. quin & vix in duplum damnabit vnquam bonus iudex, niſi tanti interſit, quamquam poſſit id quidē non ininſte, propterea quod ſtipulario duplæ tacite ineſt actioni ex empto. Ergo ſi melior ſeruus apud emptorem effectus ſit cum euincitur, augetur id quod venditorē emptori præſtare oportet euictionis nomine: nam, vt ſubiicit Paulus *l. ſeq.* è contrario quoque minuitur præſtatio, ſi ſeruus deterior effectus ſit, & in tantū conſequitur emptor à venditore quaoti fuit ſeruus euictionis tempore, quia & id tantum ei abeſt propter euictionem, *l. ſi cum venditor §. vlt. l. 70. de euict.* Huic definitioni obſtat *l. ex mille, de euict.* quæ de ſeruo loquitur nominatim, & ait non minui obligationem duplæ ob euictionem ſi ſeruus venditus deterior aut melior factus ſit, nec etiam augeri ſi melior effectus ſit. idemque eſſe in fundo ſi deterior, aut melior factus ſit, vel ſi alluuione fluminis auctus aut deminutus ſit, & totus euincatur. Verum Accurſius & omnes animaduertere probe, *l. ex mille*, loqui de actione ex ſtipulatu ioterpoſita euictionis nomine quæ ſtricta eſt. Hæc committitur, vti concepta eſt, in duplum, in totum tota re euicta ſiue ea res melior ſiue deterior facta ſit. & ſiue aucta ſiue deminuta ſit: eadem enim eſt quæ fuit aote etiamſi aucta vel deminuta ſit. alioquin oos ipſi non eſſemus iidem qui cottidie commutamur. Aliud ſeruatur in actione ex empto: nam etiamſi tota res euicta ſit, in id tantum intenditur quod ex bono & æquo dari oportet, non ſtricto iure. hoc iudicium adiicit vel reiicit quæ adiici vel reiici bonum & æquum eſt. Quid vero ſi pars fundi euicta ſit, an etiam ſtipulario duplæ committetur io totum? Minimè. eſt quidē actio ex ſtipulatu directa, aſpera, ſimplex, ſed oon iniqua. porrò iniquiſſimū eſſet parte euicta committi ſtipulationem io totum. & ideo ſi vænierit fundus mille iugerum & flumeo abſtulerit cc. ac poſtea euincantur cc. aget emptor ex ſtipulatu noo pro ccl. ſed pro cc. tantum. Toto fundo euicto, id eſt DCCC. noo pro occc. ſed pro mille. Nunc perſequamur quod ad eandem quæſtionē adiicit Paulus in *l. ſeq.* Dixit de ſeruo vendito in quo erudiendo emptor ſumptus fecit, an euicto ſeruo in libertatem eos ſumptus vel id qoo meliorem ſeruum fecit repetere poſſit. Idem tractari in area vendita poteſt. Tu in area tibi vendita à non domino, tuis ſumptibus ædificium impoſuiſti, dominus ædes vindicat quaſi ſuas, ſeruare poteſt ſumptus per retentionem ſiue per exceptionem doli mali habita fructuum compenſatione, *l. 54. com. diuid. l. ſumptus, de rei vind. l. Paulus, de doli excepr.* Actionem in dominum non habes, exceptiooem habes, vt innumeris aliis cauſis exceptio ſiue retentio eſt, non actio: & recte Demoſthenes, *οἱ νόμοι ἐξ τίνων δίδόασι παραγραφὰς ἀντιλαμβάνειν ἀλλ' οὐκ εἰσιέναι.* & retentionem quidem hanc habes ſiue bonæ ſiue malæ fidei poſſeſſor fueris, vt docuimus initio decimæ Obſeruationis, nec eſt quod adiiciat Accurſius in *l. ſeq* bona fide. Quod ſi tibi hac ratione ſumptus ædificij noo ſeruaueris, non erit

A tibi eo nomine in venditorem actio ex empto. Cur enim retentione vſus non es? aut ſi per errorem eam prætermiſiſti, cur non vteris condictione incerti? Non eſt emptori actio de euictione, qui vindicante domino rem ſibi vel id quod intereſt ſeruare potuit exceptione perpetua, *l. ſi rem 1. §. 1. de euictione.* ſicut non eſt fideiuſſori actio mandati ſcienter prætermittenti exceptionem perpetuam, *l. ſi fideiuſſor §. 1. mandati.* Eadem vero reteotione vti non potuit emptor ſuperiore caſu in ſeruo, quoniam euincebatur in libertatem. Si vindicaretur à domioo, id eſt ſi euinceretur in ſeruitutem, poſſes ſimiliter ſeruare tibi impenſas eruditionis & mercedes magiſtrorum per retentionem, *l. 1. C de inf. exp. l. apud §. ſi minor, de doli exc.* & ſi ita non proſpexeris tibi, oec ages aduerſus venditorem ex empto. Itaque B oihil referet area an ſeruus vindicetur. At *l. ſin autem §. vlt. de rei vind.* differentiam facit inter ſeruum & aream. Verum de domino viodicāte loquitur qui aliunde ſumptus ſoluere noo poteſt. quo caſu poſſeſſor ædificium tollere poteſt impoſitum areæ, eruditionem qua imbutus eſt ſeruus tollere non poteſt. Nos de domino loquimor qui ſumptibus refundendis idoneus eſt. Ruſſus hæc ita procedunt ſi emptor poſſideat: nam qui non poſſidet retentione vti non poteſt, & euinci tamen ei res poteſt licet non poſſideat, vt in *l. 9. C. de euict.* quam ita Accurſius accipit rectiſſime, quo caſu ſane emptori erit actio ex empto in id quo melior area meliorve ſeruus effectus eſt. Item hæc ita proceduot, ſi veoditor ignorauerit ſe rem alienam aut ſeruum ſtatuli- C berum vel quaſi ſtatuliberum vendere: nam ſi ſciens emptori tenetur omnimodo, id eſt etiamſi retentione emptor aduerſus dominum vti potuerit, atque etiam io omnes ſumptus & in omne id quod intereſt, licet duplum excedas. Sequitur *l. 33. loc.* in hæc verba:

Ad L. ſi fundus 33. loc.

SI fundus, quem mihi locaueris, publicatus ſit, teneri te actione ex conducto, vt mihi frui liceat: quamuis per te non ſtet quo minus id praſtes. quemadmodum, inquit, ſi inſulam adificandam locaſſes & ſolum corruiſſet, nihilominus teneberis: nam & ſi vendideris mihi fundum, iſque priuſquam vacuus traderetur, publicatus fuerit, tenearis ex em- D *pto. quod hactenus verum erit, vt pretium reſtituas: non vt etiam id praſtes, ſi quid pluris mea interſit, eum vacuum mihi tradi. ſimiliter igitur & circa conductionem ſeruandum puto: vt mercedem quam praſtiterim reſtituas: eius ſcilicet temporis, quo fruitus non fuerim nec vltra actione ex conducto praſtare cogeris: nam & ſi colonus tuus fundo frui à te aut ab eo prohibetur, quem tu prohibere ne id faciat poſſis, tantum ei praſtabis, quanti eius interfuerit frui. in quo etiam lucrum eius continebitur. ſin vero ab eo interpellabitur, quem tu prohibere propter vim maiorem, aut potentiam eius non poteris, nihil amplius ei, quam mercedem remittere, aut reddere debebis.*

Locaſti mihi fundum fruendum. is publicatus eſt ſine culpa tua, ſine culpa mea, captus forte ab hoſtibus & in publicum redactus. quamuis tua culpa abſit, te- E neris tamen mihi ex conducto vt frui liceat, id eſt vt eius temporis quo frui non licet mercedem remittas, aut reddas. Sed non etiam vltra teneris in id puta quod ioterest: quia præſtare vim maiorem non debes, & publicatio huiuſmodi vis eſt, cum nec prohiberi nec ei reſiſti poſſit. Et ita ſi mihi Inſulam ædificandam locaſti, & eam ædificanero vel totam vel ex parte, ac deinde ſolum corruerit, id eſt, deſederit terræ fragore, terræve motu, quæ vis neque euitari neque prouideri poteſt, nihilominus teneris ex conducto vt mercedem ſoluas, *l. Martius, l. vlt. hoc tit.* vtroque caſu eſt actio ex conducto, ſed vno vt merces non ſoluatur, altero vt ſoluatur. Et rectius id quod poſuit initio Africanus confirmat exemplo venditionis frequens eſt horum

contractuum inter ſe collatio, vt *l. prox. ſup. l. item ſi pretio §. vlt. eod. l. tenetur §. ſed ſi vas, de act. emp.* quia maximam inter ſe familiaritatem habent, vt ait l. 2. veodidiſti mihi ſundum. is publicatus eſt ſine culpa tua ante traditionem. Quamuis abſit culpe vel mora tua, tameo teneris mihi ex empto, ſed in ſimplum, vt ſcilicet vel me liberes actione ax vendito, vel pretium quod accepiſti reſtituas, non etiam in omne id quod intereſt fundum mihi tradi. ex quo intelligitur poſt perfectam venditionem periculum non reſpicere ad emptorem. Quod eſt contre id quod vulgo dici ſolet, perfecta emptione periculum omne pertinere ad emptorem, *l. id quod, & l. ſeq. de peric. & com. rei vend.* Perficitur autem emptio nudo cooſenſu etiam re non tradita aut pretio oon numerato. Verum ita accipienda ea regula eſt vt pereat res emptori non pretium, id eſt ſi res perierit ante traditionem: & perire videtur quæ in publicom redigitur, vt pereat emptori ne id quod iotereſt ſupra pretium rei conſequatur, non etiam vt vel pretium non repetat quod ſoluit vel quod noo ſoluit venditori ſoluere compellatur. Quod confirmat *l. quod ſi neque, de per. & com. rei vend.* quæ lectis venditis ſi ante traditiooem eos ædilis plebis cum io via publica poſiti eſſent conſciderit, venditoris periculum eſſe ait, quia ſcilicet pretij petitionem non habet, quinimo reſtituit pretium ſi quod acceperit. Idem confirmat *l. vlt. de cond. cauſ. dat.* quæ in permutatione ad exemplum emptioois ſi data pecuoia vt daretur Stichus, perierit Stichus ante traditionem, pecuniæ repetitionem eſſe ait, cum tamen conſtet ex *l. naturalis §. 1. de præſc. ver.* ooo eſſe in id quod intereſt Stichum tradi præſcriptis verbis actionem. Idem etiam infra confirmabit *l. 39. de ſolut.* Contra quæ obiicitur *l. Lucius, de euict.* quæ fundo ex præſcripto principis victoria de hoſtibus parta erepto emptori & partim diſtracto partim veteranis adſignato pro emeſito periculum ait eſſe emptoris, & venditori integram eſſe de pretio actionem. Sed recte Azo in ſpecie *l. Lucius* fuodum traditum fuiſſe emptori. Ante traditionem perempta re vendita pretij remiſſio vel repetitio eſt. poſt traditionem pretij remiſſio vel repetitio noo eſt. Et traditum fuiſſe ex eo apparet, quod futuros & inopinatos caſus euictionis dicat ad veoditorem non pertinere. oec enim euincitur emptori niſi quod traditum eſt, oec ante traditionem euictionis nomine actio eſt, ſed in hoc tantum vt res tradatur emptori. Et quod in hac lege ponitur ante traditionem publicatum fundum ſatis indicat poſt traditiooem publicato fundo oullam eſſe emptori actionem. ante traditionem eſſa, ſed litem non æſtimari ſupra pretium rei de quo conuenit. ſi alia ratione euinceretur res emptori veluti iure dominij, vel hypothecæ, vel poſſeſſionis, vel vſus, vel vſusfructus, vel emphyteuſeos, vel ſuperficij, periculum eſſet venditoris, ſed non etiam ſi iniuria belli, aut vi maiore. Et in lectis venditis illa diſtinctio comprobatur in *l. lectos, & l. quod ſi neque, de peric. & com. rei vend.* Nec aſt cur non transferatur etiam ad ceteras res. At rurſus huic diſtinctioni obiicitur §. *cum autem, de empt. & vend.* in quo perſpicue traditur, perfecta emptione periculum rei venditæ ſtatim ad emptorem pertinere, tametſi adhuc ea res emptori tradita non ſit, & compelli emptorem ſoluere pretium. Sed iuris regulæ in Inſtitutionibus proponuotur, quæ omnes ſunt ex ſummo iure, & rudimenta: In Digeſtis incrementa iuris & diligentius exactę res ad æquitatem. Et vero æquius eſt vt qui rem non eſt nactus emptor pretium non ſoluat. Et ita quod proponitur in §. *certe, de rer. diuiſ.* malæ fidei poſſeſſorem domino vindicante impenſas ſeruare non poſſe per exceptionem doli mali, ex iure ſummo eſt: nam æquitas aliud ſuadet ne peritor ex aliena iactura

A locupletetur, vt docui initio Obſeruationis decimæ. Reſtat igitur vt concludamus, ante traditionem publicato fundo vel perempto alias & erepto emptori vi maiore aut poteotia, in hoc tantum eſſe actionem emptori vt pretium venditor remittat vel reſtituat. Sed addamus exceptionem, niſi per emptorem mora fuerit quo minus res traderetur, qoo caſu pro tradita habetur, nec pretij remiſſio aut repetitio eſt, *d. l. lectos, l. 25. de iu. dot.* In qua ponendum eſt moram feciſſe maritum, non mulierem. Et ſimiliter io *l. ſi in emptione §. pen. de contr. empt.* moram feciſſe emptorem. Item niſi per venditorem mora fuerit quo minus rem traderet. hoc enim caſu emptori non taotum pretij nomine de quo conuenit actio eſt, ſed etiam ſi quid pluris interſit rem tradi. Idemque eſt ſi culpa, ſi ex delicto B veoditoris res publicata ſit. Et has omnes fere exceptinoes addi etiam oportet ad id quod in cauſa locationis ita concluditur in hac lege veoditionis exemplo: publicato vel alias perempto fundo locato conductori in hoc tantum eſſe actionem vt mercedem ſiue penſionem locator remittat aut reſtituat, non etiam ſi quid pluris ioterſit fundo perfrui. Excipiuntur enim hi caſus ſi per locatorem prius mora fuerit qoo mious frueretur fundo conductor, vel ſi culpa locatoris publicatus fundus ſit, *l. item quæritur § ſi quis menſuras, hoc tit.* vel ſi ſciens rem alienam locauerit & à domino euincatur, cui reſiſtere locator non poſſit *l. 35.* his enim caſibus in id omne quod intereſt locator tenetur, & poſteriore etiam vltra duplum. Si ignorans locauerit C & à domino euincatur non tenetur vltra mercedem. quia in re locatio diſtat à venditione. Nam venditor etiam ignorans tenetur io id quod intereſt rem tradi, vel habere licere, ſiue venditori ſiue emptori dominus eam rem euicerit. plus aoim præſtat quam locator, poſſeſſionem vacuam, euictionem, redhibitiooem. Et ad locatorem tantum igoorantem pertinet diſtinctio Africani quæ ſequitur. Si conductor ideo frui non poſſit fundo conducto quod publicatus ſit, vel quod chaſmate perierit, vel qua alia vi maiore aut iniuria potentioris, aut iure domini cui reſiſti non poſſit aut incurſu latronum, vt ait *l. ſeq.* ereptus ſit conductori, his caſibus conductori actio eſt in hoc tantum vt merces remittatur vel reddatur. & comparat publi- D cationem vi maiori & iniuriæ potentioris & latrocinio. Sed ſi conductor fundo frui prohibeatur à locatore vel ab extraneo quem locator prohibere poſſit nec prohibeat, locator tenetur in id omne quod intereſt conductoris etiam vltra mercedem, non tamen vltra duplum, & in æſtimando eo quod iotereſt habebitur etiam ratio lucri quod feciſſet conductor ſi frui licuiſſet, *l. ſi in lege §. colonus, hoc tit.* & veto lucraturus fuiſſet fructus eius anni quo frui non licet, vel id quo poſtea pluris alium fundum aliamve coloniam cooduxit, vel etiam quo pluris relocaturus erat, *l. qui inſulam, hoc tit.* oam id agitur hoc contractu vt frui conductione liceat & perfrui, *l. 8. & 9. l. ex condu-* E *cto, d. §. colonus, hoc tit. l. vlt. de iu. fiſc.* vt igitur lucrum & compendium ex cooductione facere liceat, vt alij relocare liceat, *l. 6. C. de loc.* nam fructus nomine continetur compendium. & hoc diſtat fructus ab vſu: nam qui nudum vſum habet, vt vſuarius aut commodatarius, alij locare rem quam vtendam accepit & ex ea compendium facere non poteſt, *l. plenum §. 1. de vſu & hab. §. 1. Inſt. eod.* Et id quidem lucri genus tantum continetur actione ex conducto, compendium ſcilicet quod ex conductione fundi conductor facturus erat, *d. §. colonus, & l. 18.* non etiam fortuitum, aduentitium, extrarium compendium, puta ſi ex fructibus negotiari & vberrimum quæſtum facere potuit. quod etiam non venit io actione ex empto vel ex vendito. quia nec extrarium damnum: vt ſi dum mo-

ram facit venditor in tradendo frumento mancipia aut animalia emptoris fame necata ſint, *l. ſi ſterilis §. cum per venditorem, de act. empt.* Sed id tantum venit in actione ex empto quod intereſt circa rem, id eſt, quod ex reipſa manat & proficiſcitur, veluti fructus medio tempore percepti aut percipiendi, *l. venditor, de her. vend.* & acquiſitiones ſeruorum, *l. venditor, de euict.* & id quo pluris res hodie eſt, *d. § cum per venditorem, l. Titius, de act. emp.* & in actione ex vendito veniunt vſuræ quaſi fructus, non quod pretio ſoluto venditor qui negotiari ſolebat ex mercibus plus quam ea vſuris quærere potuit, *l. vlt. de per. & com. rei vend. l. Imp. §. ſi centum, de leg. 2.* Compendium negotiationis eſt extra emptionem vel extra conductionem, & ſeparatur ab eo quod intereſt & ab vſura, *l. Titium §. altero, l. qui negotiationem, de adm. tut.* & recte Theophilus in *§. plus, de act.* τὸ διαφέρον ϗ τὸ κέρδος. Separat lucrum ab eo quod intereſt. itemque *l. 2. rem rat. hab.* Sed lucrum ſiue compendium extrarium, ne obſtet, *l. ſi commiſſa, eod. tit.* & generaliter quoties ei quod intereſt opponitur lucrum, lucrum extrarium intelligitur. Venit quidem in actionibus quæ ſunt ex negotio geſto, lucrum quodlibet ſiue ex re ipſa ſit qua de agitur, ſiue extra rem, lucrum negotiationis quod reus ſcilicet veluti tutor aut procurator aut geſtor fecit ex adminiſtratione rerum mearum, vt id mihi præſtet nec lucrum faciat ex adminiſtratione negotij mei, *d. l. qui negotiationem, l. 36. mand.* & venit etiam iniuſtum, *l. 8. §. 1. de neg. geſt.* Sed lucrum quod actor facere potuit, non venit, neque damnum quo affectus eſt niſi circa rem conſiſtat, excepto vno caſu, Si pecuniam nauticam creditori certo loco reddi conuenerit. hoc enim caſu lucri & damni extrarij habetur ratio etiam ſupra duplum aut centeſimam, *l. 2. §. vlt. de eo quod cer. lo.* quia nautica pecunia modum non habet vllum, non ſeruat modum dupli, modum centeſimæ, modum non petendæ vel arceſſendæ extra rem allegationis eius quod intereſt: atque ideo compendium quod ex negotiatione creditor nauticæ pecuniæ facere potuit, ſi eo loco de quo conuenit ſoluta pecunia fuiſſet, imputat debitori, atque etiam damnum quod aduenit extrinſecus, vt ſi ob non ſolutam condicto loco pecuniam inciderit in pœnam vel pignora diſtracta, vel fiſcus cui erat creditor obligatus, qui ſemper tacitã hypothecam habet, rem creditoris viliſſimo diſtraxerit, quæ venditio reſcindi non potuit, ac ſimiliter poſſit non minus adiungi ille caſus, ſi ob non ſolutam pecuniam familia ſua fame necata ſit. Excepto hoc caſu in omnibus iudiciis vel bonæ fidei vel arbitrariis, vel etiam in ſtrictis quibus modo agitur ad quantum intereſt, vt loquitur *l. ſeruum, de pign.* quoties æſtimandum eſt id quod intereſt actoris, eius tantum lucri vel damni ratio habetur, quod re vera abeſt vel adeſt, quod rei cohæret, vt Rogerius dixit, quod rem comitatur, quod circa rem conſiſtit, & vt Græci interpretantur *d. §. cum per venditorem,* τὸ ὂν διαφέρον ἐξ αὐτῶν τῶν πραγμάτων. non eius quod venit aut venire potuit extrinſecus. & placet valde quod Accurſius in *l. 26. de leg. 3.* poſt moram heredis vel legatarij omne damnum venire quo affectus eſt fideicommiſſarius, vt ſi res periit, inquit, vel deterior facta ſit. addamus, ſecus ſi in rebus propriis patiatur damnum. ac præterea nunquam ratio habetur eius quod intereſt, quia & damni dati habeatur & lucri intercepti, eius ſcilicet cuius rationem haberi æquum eſt, non eius quod ex alterius iniuria quæritur, vt ex *l. ſi is cui §. vlt. de fur.* & *l. Proculus, de dam. infec.* idem Accurſius tradidit recte in *l. ſi quis vxoris § pen. de furt.* ſed male hoc loco ſpecialem eſſe caſum huius legis. quo habeatur ratio lucri in putando eo quod intereſt, cum hæc ſit definitio veterum generalis, & confirmata Conſtitutione Iuſtiniani ſecundum

A quam ita ſolemus definire id quod intereſt, Vtilitatem quam haberem vel habere poſſem ſi mihi damnum datum vel lucrum interceptum non fuiſſet. Rem quæ mihi abeſt quamve lucrari potui ex cauſa qua de agitur. Id quo ius noſtrum deterius aut non melius factum eſt. Hæc ad tractatum quem fecimus de eo quod intereſt in *l. 44. de act. emp.* de eodem hæc ſupererat inſpectio, An lucri ſemper habeatur ratio, & quatenus habeatur lucri vel damni. Nunc reuertamur ad ſuperiorem Africani diſtinctionem. Hanc idem in *l. 45.* huius tituli, Seruium introduxiſſe refert in alia, ſed ſimili ſpecie, his verbis:

B

Ad L. Et hæc diſtinctio 35. loc.

ET hæc diſtinctio conuenit illi quæ à Seruio introducta, & ab omnibus fere probata eſt, vt ſi auerſione inſulam locatam dominus reficiendo, ne ea conductor frui poſſit effecerit, animaduertatur neceſſario necne id opus demolitus eſt: quid enim intereſt, vtrum locator inſulæ propter vetuſtatem cogatur eam reficere, an locator fundi cogatur ferre iniuriam eius quem prohibere non poſſit? Intelligendum eſt autem nos hac diſtinctione vti de eo qui & ſuum prædium fruendum locauerit, & bona fide negotium contraxerit, non de eo qui alienum prædium per fraudem locauerit, nec reſiſtere domino poſſit quo minus colonum frui prohibeat.

CONDVCTORI frui non licet, quod tamen ei præſtare locatorem oportet. emptori habere licere, C conductori frui licere. Videndum eſt qua re fiat vt conductori frui non liceat, vt ſciatur quatenus conductori competat actio ex conducto. Si quemadmodum diximus ante, fundo conducto colonus frui prohibeatur à locatore, vel ab eo cui locator reſiſtere poſſit, hoc caſu conductori eſt actio in id omne quod ſua intereſt fundi conductione perfrui etiam vltra mercedem, in qua inerit damnum ſeminis, ſi forte ſementem fecerit, & metere prohibeatur, atque etiam lucrum quod ex conductione facere potuit. Sin autem ideo colono frui non liceat quod publicatus ſit fundus, toto territorio forte ab hoſtibus capto, vel quod terræ motu deſederit, vel quod iniuria potentioris, vel incurſu latronum deiectus ſit è fundo colonus, D vel quod euictus ſit fundus à domino cui reſiſtere locator non poteſt, his caſibus colono in hoc tantum eſt actio vt mercedem locator remittat aut reddat, non etiam ſi quid vltra mercedem coloni pluris interſit, ſi ex conductione lucrum facere potuit, ſi ſementem fecerit: ſibi enim colonus adſcribet damnum ſeminis amiſſi non locatori, *l. ex conducto §. ſed & ſi labes, & §. pen. hoc tit.* Eadem diſtinctione vtimur in hac ſpecie. Locaſti mihi domum. poſt eam demolitus es reficiendi cauſa, atque ita feciſti ne frui conductione poſſim. Aut neceſſario id feciſti quod propter cariem vetuſtatis rueret propemodum domus, & hoc caſu teneris tantum mihi in hoc vt penſionem remittas eius temporis quo frui non licet, vt exoneres mercedem pro E rata temporis, *d. §. pen.* vel ſi prorogata ſit vt eam reddas, reſtituas, actione ex conducto vel condictione ſine cauſa vel condictione ex promutuo. Neceſſitas enim hæc vi proxima eſt. Imo vis nihil aliud quam neceſſitas contraria voluntati, & retro neceſſitas, vis contraria voluntati, vis cui inuiti ſuccumbimus, vt eſt in *l. pen. §. vlt. de excuſ. tut.* & eleganter Græci hoc loco, [illegible]. Aut non neceſſario ædes demolitus es, ſed quod melius forte, ædificare velles, & hoc caſu teneris in id omne quod conductoris intereſt, in quo etiam lucrum continetur, vt ſi conductor cœnaculariam exercere ſolebat, & hac via plus adquirare quam ipſe locatori ſolueret, & emigrauerint cœnacularij locatore refectionem ædium inſtituente non neceſſariam, atque ita interceptum lu-

ctum conductori fuerit, quod ex relocatione ædium per ſingula cœnacula facere conſueuerat, eius lucri ratio habebitur in putando eo quod intereſt. Et hoc genus quæſtus vt notaret ideo poſuit locatorem domum locaſſe aerſione, id eſt, totam vno pretio, quod Græce ἀφ' ὁμάδα, Latine quaſi auerſo vultu, vt Græci ἐκ μετώπου διαστρέψας. Hæc ſunt contraria, locare domum auerſione, & locare per ſingula cœnacula. Locaſti mihi auerſione. Ego vero locaui per ſingula cœnacula. Et quod mihi per te frui non licet, nec cœnaculariis licet quibus ego locaui. Itaque his emigrantibus tanti teneris mihi quanti mea intereſt inquilinos non emigrare, *l. qui inſulam, hoc tit. l. in hanc, de damno infec.* Et hanc diſtinctionem in hac ſpecie Seruium Sulpitium introduxiſſe Africanus refert, & à præcipuo auditore Seruij refertur in *d. l. qui inſulam.* Et generaliter ex eodem Seruio definitur in *l. ex conducto §. 1. hoc tit.* omnem vim cui reſiſti non poteſt dominum conductori præſtare. quod ita accipiendum eſt non vt præſtet id quod intereſt, ſed vt mercedem reddat vel remittat pro portione temporis, *d. l. ex conducto §. 1 pen. & §. ſed & ſi labes.* vbi Budæus male tabes, recte Baſil. ὄλισθος. ſed quia de fundo poſtea agitur qui terræ moto corruit, labes non eſt accipienda pro ruina quæ venit ex imo, quæque fundum abſorbet, ſed pro ea quæ venit ex ſummo, vt ſi mons deciderit, vel ſi ex fundo vicino eruta lapſa ſit in fundum conductum quæ fructum tulerit aut perdiderit omnem. Sed notandum ad hæc ea tantum quæ inopinata & inſolita ſunt, cedere damno locatoris, non ſi quid accidat ex conſuetudine: non item ſi quæ vitia ex re ipſa oriantur, vt ſi vinum coacuerit, vel ſi raucis, qui vermes ſunt noxij ſegetibus vel herbis, ſegetes corruptæ ſint, & hic à Græcis inter herbas noxias numeratur αἶγιλωψ & ὀροβάγχη, non item ſi exercitus præteriens per laſciuiam aliquid abſtulerit: namque ob has cauſas ex mercede conductor nihil quidquam deducere poteſt. & recte, aliquid per laſciuiam: nam ſi prædonum more vel hoſtium milites vaſtauerint fundum totum, ex hac cauſa mercedis deductio vel deminutio fiet. Laſciuia eſt iocularium malum ſiue noxios luſus, παίγνιον interpretantur Græci *l. 4. §. 1. de ſicariis*, alibi ζωφλίαν, ἀσέλγειαν, ἀπονίαν. Ne dixeris laſciuiam, neque dolum eſſe neque culpam. Eſt enim culpa & plerumque lata, *l. pen. vi bon. rapt.* alioquin inique coërcetur. Coërcentur milites lapſi per vinum aut laſciuiam, *l. omne §. pen. de re mil.* vbi vino recte coniungitur laſciuia. Ex vino enim plerumque naſcitur laſciuia. Coërcetur actione in factum qui per laſciuiam fugat armentum, *§. interdum, de oblig. quæ ex del. naſc.* Coërcetur qui per laſciuiam cauſam mortis præbuit, *d. l. 4. §. 1.* vt ſi in conuiuio, quæ fuit propria ſpecies ad quam proconſuli Beticæ reſcripſit Imp. Hadrianus, quidam dum ſago iactatur culpa eorum qui ſagum tenebant ita male acceptus ſit vt in ſolum ceciderit, & ex eo caſu mortuus fuerit poſt dies aliquot. qua laſciuia Suetonius ſcribit delectatum Othonem, vt noctu vagaretur ſæpe & obuiorum inualidũ quemque aut temulentum corriperet, & diſtento ſago impoſitum in ſublime iactaret. quam & Martialis ſignificat lib. 1. illo verſo, *Ibis ab excuſſo miſſus in aſtra ſago.* Id Italis hodie eſt ſbalzar, Gallis *Berner*: nam & Gallorum antiqua lingua Sagum, *Berne.* Sed redeo ad rem. Adiicit Africanus in hac lege, ſuperiori diſtinctioni locum eſſe ſi quis ſuum prædium locauerit vel ſi alienum ignorans. In eum qui ſciuit ſe alienum locare ſine vlla diſtinctione dari actionem ex conducto quod frui non liceat in id omne quod intereſt, quemadmodum in venditorem ſcientem ſi habere non liceat, vt diximus ſæpe iam ſupra, atque etiam vltra duplum: nam tam à dupli definitione quam à ſupe-

A riori diſtinctione ſemper excipere oportet conuentionem *l. 9. § Iulianus, hoc tit.* & dolum malum, ne non ſit deteriori condicione is qui dolum admiſit. Male autem de ſciente locatore vulgo accipitur *d. l. 9. in princ.* cum palam lex ponat locatorem eam domum quam locauit emiſſe bona fide, nec ponat poſtea eum tempore locationis reſciuiſſe rem eſſe alienã. Et quod ait, locatorem etiamſi ſine dolo aut culpa eius domus euicta ſit nihilominus teneri vt præſtet frui licere, eo non ſignificatur teneri eum in id, quodcumque conductoris intereſt. eadem enim oratio eſt initio *l. 33.* etiamſi per locatorem non ſtet, quo minus præſtet frui licere, teneri tamen eum vt frui liceat. & tamen ita accipitur vt mercedem remittat vel reddat non ſi quid pluris interſit. idemque ſenſus eſt

B *l. 9.* Fateor tamen, quod in eadem lege ſubiicitur, parato locatore aliam domum non minus commodam præſtare, non cogi locatorem reddere mercedem: nam & ſi non neceſſariam refectionem domus inſtituens locator, faciat poteſtatem conductori conducendi aliam domum & offerat ſe penſionem pro eo ſoluturum, quoad domus ſua refecta fuerit, conſtat neque remiſſionem neque repetitionem penſionis eſſe conductori, *l. quod ſi habitator, hoc tit.* Sequitur alia quæſtio in *d. l. 35.*

Cum fundum communem habuimus, & inter nos conuenit, vt alternis annis certo pretio eum conductum haberemus, tu cum tuus annus exiturus eſſet, conſulto fructum inſequentis anni corrupiſti. agam tecum duabus actionibus:

C *vna ex conducto, altera ex locato. locati enim iudicio mea pars propria, conducti autem actione tua duntaxat propria in iudicium venient. deinde ita notat. nonne quod ad meam partem attinebit, communi diuidundo præſtabitur à te mihi damnum? recte quidem notat: ſed tamen etiam Seruij ſententiam veram eſſe puto: cum eo ſcilicet, vt cum alterutra actione rem ſeruauerim, altera perimatur. quod ipſum ſimplicius ita quæremus, ſi proponatur inter duos, qui ſingulos proprios fundos haberent, conueniſſe, vt alter alterius ita conductum haberent, vt fructus mercedis nomine penſaretur.*

Fundus eſt communis inter me & te. eum communiter aramus, ſerimus, colimus, eo fruimur communiter. ſed quia ſæpe in fructibus percipiendis, & partiendis inter nos exoriuntur rixæ & contentiones,

D harum amputandarum cauſa conuenit inter nos vt alternis annis fundum certo pretio conductum haberemus, vt ego puta fundo fruerer in ſolidum hoc anno datis x. pro tua parte, tu autem ſequenti anno æque datis x. pro mea parte: vel quod forte inæquales eſſent partes conuenit vt pro tua parte darem decem, tu pro mea xv. Tu cum inſtaret finis anni tui, dolo malo fructum ſequentis anni quo me frui oportebat corrupiſti, immiſſo forte pecore, vt ponitur in *l. ſi conuenerit, com. diuid.* vel contra legem vulgarem locationis, ne colonus capram natum in fundo paſcat: Finge enim eum fundum fuiſſe vineam aut agrum ſurculatium, atque ita per te factum eſt quo minus ſequenti anno fundo frui poſſem. In te mihi duplex

E actio eſt, ex locato pro mea parte, ex conducto pro tua. Sum enim meæ partis locator, tuæ conductor, & tu vtriuſque partis fructus maligne corrupiſti. & dantur in hoc, vt præſtetur damnum, vt omne quod intereſt etiam vltra mercedem & vltra duplum. Et hoc cum ex Seruio Iulianus retuliſſet ita notauit, meæ partis nomine eſſe actionem Communi diuidundo. Venire enim in hanc actionem damnum commiſſum ab vno ex ſociis. Africanus autem & veram eſſe ait ſententiam Iuliani & ſententiam Seruij. ex hac enim cauſa vel communi diuidundo agi poſſe, vel ex locato & ex conducto: quia certo pretio fundum conduximus. quod ſi dictum certum pretium non fuiſſet, ſane

ceſſaret actio ex locato & ex conducto, quia ſine certa mercede locatio nolla eſt, & eſſet actio præſcriptis verbis, *d. l. ſi conuenerit*, qoaſi ex negotio ſimili locationi & conductioni, quia non dicto pretio, id agitur veluti pro pretio vt fructus compenſetur. Sed vtroque caſo alterotra contentus eſſe actor debet, quia vtraque ad rei perſecutionem reſpicit, nec licet eandem rem bis cooſequi ſioe perſeqni. Ergo vel actionem communi diuidundo eligere debet, vel actionem ea locaro & ea conducto ſi certa merces interceſſerit, aut ſi non interceſſerit actionem præſcripris verbis. Io actione commuoi diuidundo ineſt quod inter ſe ſocij cooueneruut vel pepigerunt, *l. 3. com. diuid.* & quod damnum rei communi vnus ea ſocijs dedit, *l. damno, fam. erciſc.* Ineſt actio de paſtu pecoris, ſed non ſecundum ſui naturam, eſt enim noxalis, ſed in ſimplum tantum, *l. & puto §. vlt. & ſeq. eod. tit.* Quaſi noxalis igitor, vt diximus in *l. 61. de furt.* Et hoc ipſum quod tractauit aote ſubiicit Africanus ſimplicius ita quæri, ſi proponatur inter vicinos cooueniſſe vt alternis annis ſinguli & ſuum & vicini fundum proprium condoctum habeant ita vt fructus penſetur mercedis nomine, mercedis, ioquam, certæ de qua cõuenit: nam & hoc caſu ſi quis eorum fructus inſequentis anni & vtriuſque fuodi fructus dolo malo corruperit, locati iudicio veniet fundus actoris proprius, conducti fundus rei proprius. Et ſimplicius ait, id eſt detracta cõmuniooe fundi, detracta actione communi diuidundo, Græci, δίχα τῆς κοινωνίας καὶ διαιρέσεως: nam non poteſt hoc caſu introduci actio communi diuidundo. Neque diaetis improprie locationem accipi hoc loco, qood Accurſius tentat, cum de certo pretio ponatur cooueniſſe inter eos: nam nec idem poſſis dicere io ſpecie *l. ſi olei, C. de loc.* ſi fundus locatus ſit certa olei ponderatione: cum & locandi verbo lex vtatur ſub titulo de locato, & contractum hunc dicat eſſe bonæ fidei. nam ſi bonæ fidei, locatio igitur vera. Contractus enim ſimilis locationi noo eſt bonæ fidei, veluti Do vt facias Fateor in emptione & venditione pretium in nummis debere conſiſtere, & recte Galeoum 11. de diff. pulſ. nummom eſſe σύμβολον ὠνῆς καὶ πράσεως, Platon. 11. de Rep. σύμβολον τῆς ἀλλαγῆς. At in locatione conductione dico etiam in alia quantitate conſiſtere poſſe, veloti meoſura aut poodere. ac proiode cum colono partiario contrahi locationem & cooductionem, ſi contrahendæ locationis animus fuerit, ac præſertim ſi de certa ſructuom quantitate veluti modiis vel amphoris tot quotannis inferendis conueoit. Plinius 9. Epiſt. *Non nummo, ſed partibus locaui.* Quin etiam tentari poteſt & locationem eſſe ſi cum partiario ita conuenerit vt ioferret quotannis fructuum qui perciperet tot partem dimidiam aut tertiam, nullo adiecto modo. Imo & ſi inter vicinos qui ſinguli proprios fundos haberent, conoenerit vt alter alterius fundom alternis aooıs ita conductum haberet, vt fructus nomine mercedis penſaretur, quamuis de certa mercede nihil conueniſſet, vel etiam ſi inter ſocios non conſtituta certa mercede conuenerit vt alternis fuodum communem conductum haberent, & vt fructus pro penſione cederet, poto Seruiũ dediſſe actionem ea locato & ex conducto, alios autem dediſſe præſcripris verbis. & compooendi diſcidij cauſa Tribonianum in hoc § de ſuo hæc verba inſeruiſſe, Certo pretio, quibus inſertis, nolla relinquitur dubitatio: detractis autem his tom duntaxat merito ad Seruiom notauit Iulianus quod notaoit de actione communi diuidondo, atqoe etiam Vlpianus *d. l. ſi conuenerit*, vel de actione præſcriptis verbis. Ait autem in ipſo cooteatu, Cum eo ſcilicet, id eſt, ea condicione, pro quo vulgo malè. In eo. & ita Africanus loquitur *l. 39. de ſolut.* Nunc traoſeamus ad *l. 24. de præſcript. ver.*

Ad L. Titius 24. de præſcript. verb.

TITIVS *Sempronio triginta dedit: pactique ſunt vt ex reditu eius pecuniæ tributum quod Titius pendere deberet, Sempronius præſtaret, computatis vſuris ſemiſſibus: quantoque minus tributorum nomine præſtitum foret, quam earum vſurarum quantitas eſſet, vt id Titio reſtitueret: quod amplius præſtitum eſſet, id ex ſorte decederet. aut ſi & ſortem & vſuras ſumma tributorum exceſſiſſet, id quod amplius eſſet, Titius Sempronio præſtaret: neque de ea re vlla ſtipulatio interpoſita eſt. Titius conſulebat id quod amplius ex vſuris Sempronius redegiſſet, quam tributorum nomine præſtitiſſet, qua actione ab eo conſequi poſſit. Reſpondit, pecunia quidem credita vſuras, niſi in ſtipulationem deductas non deberi. Verum in propoſito videndum, ne non tam fœnerata pecunia intelligi debeat, quam quaſi mandatum inter eos contractũ: niſi quod vltra ſemiſſem conſecuturus eſſet. ſed ne ipſius quidem ſortis petitionem pecuniæ creditæ fuiſſe, quando ſi Sempronius eam pecuniam ſine dolo malo vel amiſiſſet vel vacuam habuiſſet, dicendum, nihil eum eo nomine præſtare debuiſſe. quare tutius eſſe, præſcriptis verbis in factum actionem dari: præſertim cum illud quoque conueniſſet, vt quod amplius præſtitum eſſet, quam ex vſuris redigeretur, ſorti decederet. quod ipſum ius & cauſam pecuniæ creditæ excedat.*

DAOIT Titius Sempronio xxx. millia certa lege. Hæc datio contractus eſt Lex vero contractus ſiue dationis pecuniæ, pactum eſt tale, vt ex reditu eius pecuoiæ, &c. Reditus pecuniæ eſt vſura. & vt breuis, ita certa definitio vſuræ, Reditus pecuoiæ debitæ, vel, reditus ſortis debitæ, vel, vſusfructus nominum, vt *l. 3. de vſufruct. ear. rer. quæ vſu conſ.* id eſt quaſi vſusfructus. Sed vt intelligatur vis pacti huius, enarrandum nobis id eſt diligeotius. Dationi pecuniæ Titios adiecit pactum vt eam pecuniam Sempronius fœnore occuparet quanto maximo poſſet, & ex vſuris redactis tributum quod Titius fiſco deberet exſolueret ad finem ſemiſſis vſuræ. Si igitur collocaret pecuniam grauioribus qoam ſemiſſibus vſuris, puta beſſibus aut dodrantibus commode negotio geſto, hoc pepigere, vt quod eſſet vltra ſemiſſes vſuras, id lucrifaceret Sempronius. Semiſſes vel fiſco præſtaret tributi oomioe ſi tantumdem fiſco deberetur, vel partim Titio ſi minus eſſet in tributo quam io vſura ſemiſſe. quod ſi plus eſſet io tributo, placuit vt id ne ſumeret Sempronius ex eo quod ſuperaret ſemiſſes vſuras ſi forte grauioribus pecuniam collocaſſet, ſed ex ſorte, id eſt, vt tanto minus Titio redderet ex ſorte. Rurſus ſi plus eſſet in tributo quam in vſura ſemiſſe & in ſorte, placuit vt reliquum Sempronius ſolueret de ſuo, idque poſtea à Titio reciperet. Hæc eſt lex, hæc pactio quæ addita eſt dationi pecuniæ incontineoti, quæ verbis etiam ſtipulationis concluſa & confirmata non eſt. Ne dicas rem omoem ita geſtam eſſe pactum nudum, ſed dicas eſſe contractum, dationem ſcilicet pecuniæ certæ, cui ioeſt pactum nudum illud quod enarraoimus. Quæritur an ex eo pacto detur actio. ſioge Semprooium plus redegiſſe ex vſuris qoam ſoluerit tributi nomine, an ex pacto agere cum eo Titius poteſt, vt ſuperfluom præſtet ad finem modumque ſemiſſis vſuræ ſcilicet vti coouenit. Dicam ex eo pacto actiooem dari. Obiicies regulam iuris. Obiiciam hanc conoeotionem datæ pecuniæ lege certa, quia datione ſumpſit effectum, non tam pactum eſſe quam contractum, cui ineſt pactum, vt *l. ſi dominus, hoc tit. l. vlt. C. de rerum permut. l. legem, C. de pactis:* & ex pacto dari actionem noo quidem veluti ex pacto propriam, ſed actiooem ex ipſo contractu: oam ſi ineſt pactum contractui, & actio igitur, vt ita dixerim, ex pacto ioeſt actiooi

ea contractu. Si pactum format contractum, & actionem ea contracta igitur. Vt ergo intelligamus quæ actio ſit, conſtituere prius debemus datio illa pecunię ſob pacto ſoprafcripto, quis contractus ſit. Non eſt creditom: ideoque initio legis non dicit, Titius credidit, ſed Titius dedit. Ius crediti hoc eſt vt tantumdem reddatur. Ius & cauſa contractus de quo agitur bæc eſt, vt quandoqoe minus reddatur vel nihil Minus, ſi triburum abſumpſerit vſuram ſemiſſem, atque etiam ex ſorte delibarit aliquid. Nihil, ſi abſumpſerit & ſortem & vſuram. Ius crediti hoc eſt vt periculom pecuniæ reſpiciat ad eum qui pecuniam accepit. Ius contractus de quo agitur hoc eſt, vt reſpiciat ad eum qui pecuniam dedit: nam ſi forte eam Sempronius perdiderit ſine dolo & culpa ſua, non tenetur. & ſimiliter ſi vacuam & otioſam eam habuerit, id eſt, ſi eam fœnori noo occupauerit ſine dolo & culpa ſua, forte quod non inueoiret idonea nomina, non tenetur. Item ius crediti hoc eſt vt ex pacto vſuræ non debeantur, vt docoimus in *l. qui negotia, mand.* quod non odio vſurarum eſt receptum, ſed quia pactum ex cootinenti factum in ſtricti iudicij contractibos ineſt quidem ex parte rei, ſed non ex parte actoris: hoc enim tantum receptum eſt in bonæ fidei contractibus. & quod ait *l. venditor, com. pred.* per ſtipulationis vel venditionis legem perſonas obligari, ſic eſt accipiendum, vt per ſtipulationem obligentur adiectam venditioni, vel per pactionem, non per pactiooem adiectam ſtipulationi. Lex eſt non pactio ſolum, ſed & ſtipulatio facta ſtatim io ipſo contractu. Ius autem cootractus de qoo bic agitur hoc eſt vt ea pacto debeatur vſura ſemis, id eſt quod ea vſura ſemiſſe ſupereſt ſoluto tributo. Videtur ergo eſſe contractus booæ fidei, quia io bonæ fidei tantum contractibus vſuræ veniunt ex pacto interpoſito initio contractus, vt dixi *d. l. qui negotia.* Et ſane contractus hic mandatum eſt fœnerandæ pecuniæ & ſoluendi tributi. atque ideo ſecundum naturam mandati periculum pertinet ad mandatorem, id eſt, ad Titium non ad Sempronium, & vſuræ debentur ea pacto, id eſt quod plus tulit ea fœnore, quam intulit fiſco. Pactum adiectum mandato obligat, & ex eo eſt actio, non quidem propria actio quædam, ſed actio mandati. Vnum eſt tantum quo quis fretus contendere poſſit hunc contractum non eſſe mandatum, qood coouenerit inter Titiom & Sempronium, vt ſi grauioribus vſuris qoam ſemiſſibus pecuniam exerceret, id compendi faceret Sempronius quod excederet vſuras ſemiſſes. quod abhorret à natura mandati: nam aot gratuitum aot oullum eſt mandatum. ex liberalitate enim & benignitate proficiſcitur. non eſt liberalitas quæ ſequitur lucrom, *l. 10. §. ſed & ſi pecuniam, l. ita vt omnes, mand. l. ſi tibi rem, hoc tit.* & ratio optima, ne ea res ſit mihi lucro quæ non eſt periculo meo, *l. is qui §. 1. Commod.* Contra vero dicam lucrum huiuſmodi oon adeo eſſe certum vt tolerari non poſſit hoc colore qood ſit incertum & peodeat ex caſu: nec euim forte inueniet qui velit grauioribus vſuris peconiam accipere, ſicut ſalarium toleratur hoc colore quod ſit booor non merces. Et vt depoſiti actio eſt, licet conuentio excedat depoſiti modum, *l. Lucius, l. Publia §. 1. depoſ.* cur non & mandati, licet particula conoeotionis quædam paulum recedat à iure & caoſa mandati. & ita fortiter defendi poteſt. Sed tollendæ omnis controoerſiæ cauſa tutius eſt agere præſcriptis verbis, & repetere ea actiooe quod amplius fuerit in vſura ſemiſſe, quam in tributo. Inoenta eſt actio præſcriptis verbis propter controuerſias Iuriſconſultorum certantiũ de nomine actionis: nec enim poſſint tolli eæ aut euitari melius quam ſi egeris ſine nomioe ſecundum quod conuentiooe præſcriptum eſt, narrata cooueutiooe, narrato

A facto. Verum dicetur ſane hæc actio magis eſſe ſimilis actioni mandati: nam quaſi maodatũ contractum eſſe negari non poteſt: ideoque pactum negotio adiectum ea continenti proderit ad augendam obligationem ſiue ad vſuratum incrementum, de quo conuenit: qoia ſcilicet ioſtar hæc actio habet bonæ fidei iudicij, licet ſit ſtricta. & euenit etiam alıis caſibus nonnumquam, vt licet contractus ſit ſtricti iudicij vſuræ veniaot ex pacto, veluti credita nautica pecunia, vel ciuitatis, vel argentariorum, vel credito frumento, vino, oleo, propriis certiſque rationibus, & ioterdum etiam ſine pacto officio iudicis, vt in actione ex teſtamento, *l. 3. §. nonnumquam, de vſur. l. vlt. §. præterea, C. de iure dot.* Nunc tranſeamus ad *l. 9. qui pot. in pign. hab.* Duæ B ſunt in ea quæſtiones. Prior tres caſus complectitur, in quibus omnibus idem ius eſt. Quot igitur caſus, tot ſint etiam partes huius quæſtionis. Et ait Africanus.

Ad L. Qui balneum 9. qui pot. in pign. hab.

QVI *balneum ex Calendis proximis conduxerat, pactus erat, vt homo Eros pignori locatori eſſet donec mercedes ſoluerentur. idem ante Kal. Iulias eundem Erotem alij ob pecuniam creditam pignori dedit. conſultus an aduerſus hunc creditorẽ petentem, Erotem locatorem prætor tueri deberet, reſpondit debere: licet enim eo tempore homo pignori datus eſſet, quo nondum quidquam pro conductione deberetur, quoniam tamen iam tunc in ea cauſa Eros eſſe cœpiſſet, vt inuito locatore ius pignoris in eo ſolui non poſſet,* C *potiorem eius cauſam habendam. amplius etiam ſub conditione creditorem tuendum putabat aduerſus eum, cui poſtea quidquam deberi cœperit, ſi modo non ea condicio ſit quæ inuito debitore impleri non poſſit. Sed etſi heres ob ea legata, quæ ſub conditione data erant, de pignore rei ſuæ conueniſſet, & poſtea eadem ipſa pignora ob pecuniam creditam pignori dedit, ac poſt condicio legatorem exſtitit, hic quoque tuendum eum cui prius pignus datum eſſet, exiſtimauit.*

TITIVS balneum Sempronio locauit ex Kalendis proximis. Græci interpretantur conuenienter ſeqoentibus verbis, ex Kalendis Iulus. Hunc diem recte notauit Angelus Politianus fuiſſe ſolemnem incboandis locationibus & mercedibus exſoluendis. Vellem ad- D didiſſet, vel etiam Kalendas Martias. qood conſtat ex *l. defuncta, de vſuf.* Macrobius 1. cap. 12. *Menſe Martio mercedes exoluebant magiſtris quas completus annus deberi feciſſet.* Pacti autem ſunt inter ſe Titius & Sempronius ea continenti vel ex interuallo, nihil refert, ante Kalendas Iulias: ante diem locationis, vt Eros ſeruus Sempronij pignori eſſet pro mercede. Vt fideiuſſor, ita pignos præcedere obligationem poteſt vel diem obligationis, itemqoe conſtitutum & ſtipulatio: nam & ſtipulatio acceſſio eſt aliarum obligationum, ſiue concluſio, vt ſignificat *l. ſi dominus, de præſ. verb.* Et ex pacto pignoris etiam facto ex interuallo, id eſt ex hypotheca iure prætorio datur actio, *l. ſi tibi §. de pignore, de pact.* Idem vero Sempronius ante Kalend. Iulias, id eſt ante diem primum locationis eundem E ſeruum pignerauit Gaio ob creditam pecuniam pure. Quæritur, vter ſit potior io pignore Titius an Gaius. Mouet dubitatiooem, quod pignus Titij acceſſerit obligationi io diem, pignus Gaij puræ & præſenti: ac proinde prior fuiſſe videtur obligatio principalis in perſona Gaij, & pignoris obligatio igitur. Si prior, & potior: nam priuilegium temporis potiorem hypothecam facit tuitione prætoris, vt Africanus ait. quia hypotheca prætoria pactio eſt. & hoc eſt quod ait *l. maior, C. de pignoribus.* ſecundum voluntatem pacti iuriſdictionem, id eſt edictum prætoris tueri pignoris conuentionem nudam. At contra Africanus, non Gaium, ſed Titium potiorem facit: quia pignus re-

pretioſior factua ſit, & nunc eo facto pretioſiore agar condictione triticaria ex ſtipulatu, oon quanti nuoc eſt ferez ue ei ſua mora proſit, ſed quanti fuit moræ tempore. quod in hac lege his verbis ſignificatut: Aut per creditorem qun minus acciperet. Mora eſt fruſtratio debitoria non ſoluentis, vel creditoria non accipienris. Noo autem id ſignificatut ſimpliciter quod Acc. adnotauit, poſteriorem moram creditoris apud eum reſidere eique ſoli nocere, abolita priore. quod dum adiicit etiam procedere poſt litem conteſtatam, non vſquequaque eſſe verum docuimus in *l. traiectitia.* Et quod attinet ad rationem differentiæ inter actionem mandati & actionem ex ſtipulatu, impudenter qui primum tentant nullam eſſe differentiam, in quo etiam non perſtant: & imprudenter qui in æſtimationem agi mandati, in rem ipſam ex ſtipulatu, quæ ſi interierit ſine culpa rei, & conſequenter actio interierit neceſſe eſt: nam & ex ſtipulatu hic agitur condictione triticaria, quæ æſtimatoria actio eſt, & mandati non in æſtimationem nominatum, ſed in id quod ex bona fide dari oportet. Er dum interrogor eur in actione ex ſtipulatu ſpectarut tempus litis conteſtatæ, non in actione mandati, hoc ſoleo primum dicere ſimplicius, Quod enimuero aliud tempus poſſis ſpectare in actione ex ſtipulatu? nec enim vſquam occurret quidquam de ſpectando tempore ſtipulationis, in quæſtionibus huiuſmodi, niſi in ſpecie *l. eum quis, de obl. & act.* quam expoſuimus Tract. 111. Deinde latius ita enarrare rationem differentiæ, fideiuſſor me ære alieno liberauit ſoluendo pro me, & durat liberatio etiam mortuo homine poſt ſolutionem, ergo & actio mandati quæ durat vel tantum vtiliter cœpto negotio licet euentus non ſucceſſerit, *l. 17. de in rem ver.* alioquin officium ſuum erit fideiuſſori damnoſum, & aberit ei homo quem ſoluit pro me. Stipulator neque mihi rem geſſit ſtipulando, neque ei propter me quidquam abeſt. Non eſt igitur cur agat ex ſtipulatu ſi homo promiſſus interierit ſine culpa mea. Culpæ nomine intelligo etiam moram, vt *l. ſi ſeruum §. ſequitur, de verb. obl. & d. l. fundum Cornelianum.* Idem ſi deterior factus ſit ante moram, non eſt quod in actione ex ſtipulatu velit duci æſtimationem ſerui retrorſum. Et hæc quidem ſatis ſunt ad ſententiam huius legis, ſed non ad quæſtionem vniuerſam de æſtimanda re quæ petitur, quam tamen non poſſum non tractare plenius cum ſit cottidiana. Si quis in ea quæſtione diceret non eſſe differentiam inter iudicia bonæ fidei & ſtricti iuris, refelleretur hac lege, quæ ſi agatur de homine æſtimando actione mandati, qua ſcilicet fideiuſſor experitur qui hominem ſoluit pro alio, tempus ſolutionis ſpectari ait, non tempus litis conteſtatæ, ſiue homo poſt ſolutionem interierit ſiue deterior aut melior factus ſit, In actione ex ſtipulatu ſpectari tempus litis conteſtatæ. Et de actione ex ſtipulatu loquitur quæ ſtricta quidem eſt initio & origine ſua, ſed deſinit in æſtimationem arbitrariam, id eſt de condictione triticaria ex ſtipulatu, in qua non res ipſa venit tantum ſed quanti res eſt. quæ adiectio etiamſi inducatur in modum exceptionis actionem ſtrictam arbitrariam facit, vt exceptio doli mali actionem ſtrictam, bonæ fidei facit, *l. Seia, de don. cau. mor.* & omnino actiones arbitrariæ ſunt, quæ duas clauſulas habent, vnam de re ipſa, alteram de æſtimatione, quarum priori qui paret, abſoluitur poſteriori, qui priori non paret, plerunque damnatur poſteriori. Verum quod ait in ea actione mandati qua fideiuſſor experitur ſpectari tempus ſolutionis, idem conſtitui non poteſt in aliis iudiciis bonæ fidei, quibus non agitur de re ſoluta pro alio, veluti commodati, depoſiti, empti, venditi, & ſimilibus. Quæ igitur alia differentia inter ea conſtituetur & iudicia ſtricta? an nulla conſti-

A tuetur? an in omnibus æſtimabitur pretium quod eſt litis conteſtatæ tempore? Et *l. 3. §. in hac, Comm.* docet in ſtrictis litis conteſtatæ tempus ſpectari, vt & hoc loco Africanus tradit, & confirmat *l. vinum, de reb. cred. & l. vlt. de cond. trit.* quæ omnes ſunt de condictione triticaria. nam quod in *d. l. vlt.* idem omnino eſt in *l. vinum*, & vna ex Sabino, altera ex Caſſio, qui eiuſdem fuere ſcholæ. Confirmat id etiam *l. fundum Cornelianum, de nouat.* quæ tempus litis conteſtatæ ſpectari ait ſiue melior ſiue deterior facta res fuerit, ſi modo debitor non ſit in mora. Sed hoc tamen ita procedit, vt primum tamen ſemper ſumatur æſtimatio eius temporis quo dari debuit, ſi dies ſolutioni adiecta fuerit. quia die adiecta id videntur ſenſiſſe contrahentes vt dies illa obſeruaretur, *l. 59. de verb. obl.* quod & in B bonæ fidei iudiciis locum habere puto. Alias in bonæ fidei iudiciis, *d. l. 3. §. in hac*, tempus rei iudicandæ quanti res ſit obſeruari ait. nec ſine ratione: nam eis id tantum petitur quod bonus iudex arbitrabitur & æſtimabit dari oportere ex fide bona: atque ita litis æſtimatio refertur ad tempus rei iudicatæ. & hoc ſi culpa ſua reus rem deſierit poſſidere: nam ſi dolo malo, rem æſtimat actor iuratus, non iudex. Et actor quanti voluerit non obſeruato iuſto pretio, ex animi ſui ſententia. Iudex qui & ipſe iuratus ſemper agit quidquid agit cum ſoleat initio iurare in leges, iuſto pretio. Cuius vero temporis, hoc quærimus & tractamus, & dicimus eius temporis æſtimationem iudicem ſequi quæ eſt rei iudicandæ tempore. Nec mouemur C *l. 3. §. ſi per venditorem, de act. empt.* quæ poſt moram eius qui vinum vendidit aut triticum, tempus ſpectari ait quo res vnquam plurimi fuit, tempus contractus ſcilicet quo vinum tradi debuit poſt contracta venditione. atque ita tempus moræ vel tempus rei iudicatæ: nec enim reducitur neceſſario æſtimatio ad tempus moræ, ſi poſtea res pluris eſſe cœperit, *l. ſi ſterilis §. cum per venditorem, eod. tit.* Putem etiamſi obligationi ſit adiectum certum tempus, quo vinum traderetur, id primum tempus ſpectari non tempus contractus, exemplo loci: nam eius loci ſumitur æſtimatio quo vinum pluris fuit, vel quo contractum eſt, vel quo agitur. Idem poteſt eſſe locus quo contrahitur & quo agitur, *l. heres §. proinde, de iudic.* ſed non eſt tamen ſemper. At idem eſt ſemper locus quo agitur, id eſt lis conteſtatur & quo res iudicatur, *l. vbi, l. ſi is qui Romæ, de* D *iudic. Nou. 90.* Itaque nihil refert dixeris ſpectari locum quo agitur, an quo res iudicatur. Nec tamen ita poteſt idem eſſe tempus quo contrahitur, agitur, iudicatur, ſed tria ſunt tempora diuerſa. quod maxime pertinet ad intelligentiam *d. §. ſi per venditorem.* Verum ſi certo loco vinum dari conuenerit, is potius locus ſpectabitur quam locus contractus. & hoc etiamſi tacite conuenerit, vt ſi Romæ vænierit vinum quod erat Brundiſij, tacite conueniſſe intelligitur vt vinum Brundiſij traderetur. & hoc eſt quod ait *d. §. ſi per venditorem.* Nam quod à Brundiſio vinum vænit, &c. id eſt ſi vinum vænit quod Brundiſij eſt, vt in Comœdia, *Ab Andria hac ancilla eſt.* Poſt moram autem emptoris, in E eodem §. traditur æſtimari pretium, quod eſt tempore litis conteſtatæ, quo ſcilicet agit emptor ex empto. Locum autem ſpectari quo minoris fuerit, vel quo vænit, vel quo lis conteſtatur. Et forſitan idem cenſendum de tempore, vt quod ait æſtimari pretium quod ſit cum agitur, ita procedat, ſi eo tempore minoris fuerit: nam ſi, vt ita dicam, moroſus debitor quo pluris res fuerit infert, æquabile eſt vt etiam moroſus creditor quo tempore vel loco minoris res fuerit, ferat. Ita vero reſpondeamus ad *d. §. ſi per vend.* Propter moram vēditoris ſpectari tempus & locum contractus, tempus moræ, ſi eo tempore vel loco vinum pluris fuerit, non tempus vel locū rei iudicatæ. Propter moram emptoris, ſpectari

tempus & locum quo minoris fuerit vel quo vænit, vel quo agitur. Et ad id quod abſciſe dicitur, In bonæ fidei iudiciis rei iudicandæ tempus ſpectari, addenda hæc exceptio eſt: Niſi per reũ vel per actorem mora fuerit: quæ exceptio etiam additur in hac lege ab Africano ad id quod dicimus, In ſtrictis iudiciis litis conteſtandæ tẽpus ſpectari. & eſt, meo iudicio, huic exceptioni adaptanda *l. pen. de cond. trit.* ita vt extra exceptionem poſitam *d. l. pen.* regula ponatur *l. vlt.* de ſpectando tempore litis conteſtatæ: Nam ſi moram fecerit debitor in homine præſtando, tempus moræ ſpectatur, ſiue id fuerit litis conteſtatæ ſiue aliud tempus, ſi poſt moram deterior factus ſit, vt puta luſcus aut claudus aut mancus, ſiue vixerit ſiue mortuus fuerit poſtea. Sed ſi poſt moram pretioſior factus ſit, veluti agitator aut pantomimus, ſpectatur tempus rei iudicatæ ſi viuat, vel mortis ſi moriatur ante rem iudicatam. Denique quo tempore pluris fuerit, in id damnabitur debitor per quem mora fuit quo minus daret aut præſtaret id quod erat in obligatione. Et pari modo, quod hæc lex indicat, ſi per creditorem mora fuerit quo minus acciperet vtro tempore minoris res fuerit, id tantum conſequetur, vt ſi moræ initio minoris fuerit & pluris litis cõteſtatæ tempore, referetur æſtimatio ad tempus moræ non ad tempus litis conteſtatæ. Et hæc non tantum ita procedunt in condictione triticaria ex mutuo vel ex ſtipulatu, ſed etiam ex cauſa furtiua vel rerum amotarum & ex alia qualibet cauſa. Conſtat enim ex omni cauſa condictionem triticariam dari. Igitur in condictione furtiua vel rerum amotarum ita demum ſpectatur tempus furti commiſſi quod initium eſt moræ, *l. parui, l. vlt. de cond. furt.* ſi poſtea res furtiua pretioſior facta non ſit, *l. pen. rer. amot. l. 8. §. 1. l. ex argento, de cond. furt.* Creſcit enim obligatio in moroſum debitorem creſcente pretio rei, non etiã decreſcit: Nec quidquam obſtat *l. 2. §. quæſitum, de priuat. del.* quæ in condictione furtiua ait æſtimationem non egredi retrorſum tempus litis conteſtatæ: nam id ita accipiendum eſt, vt non retrorſum æſtimetur quanti res eo in anno plurimi fuerit, vt in actione legis Aquiliæ, ſed vt ait *l. 8. §. 1.* quanti vnquam plurimi fuerit vel furti ſcilicet facti, vel litis conteſtatæ, vel rei iudicatæ, vel mortis tempore. Sed de his hactenus. Concludamus hoc tantum, ſi quæratur quanti à iudice æſtimanda res ſit quæ petitur, excepto caſu huius legis quo in actione mandati tempus ſolutionis obſeruatur, In bonæ fidei iudiciis rei iudicandæ, in ſtrictis litis conteſtandæ tempus obſeruari. Et huic regulæ aliam addamus exceptionem, niſi moram fecerit debitor aut creditor. nam ſi moram fecerit debitor, vtro tempore res pluris fuerit vel moræ, vel litis conteſtatæ, vel rei iudicatæ, vel mortis, tanti damnabitur reus. Sin autem creditor moram fecerit, vtro minoris fuerit, condemnatio fiet. Hæc eſt ſumma definitio huius quæſtionis valde notanda. nam nullus eſt hodie vel iudex vel patronus vel Iuriſconſultus qui non hæreat maneatque ſuſpenſus quoties tractatur hac de re. Transeamus ad *l. 30. de act. empt.*

Ad L. ſeruus 30. de action. emp.

SERVVS *quem de me cum peculio emiſti, prius quam tibi traderetur, furtum mihi fecit. quamuis ea res quam ſubripuit interierit, nihilominus retentionem eo nomine ex peculio me habiturum ait: id eſt ipſo iure ob id factum minutum eſſe peculium: eo ſcilicet, quod debitor meus ex cauſa conditionis ſit factus. nam licet ſi iam traditus furtum mihi feciſſet, aut omnino condictionem eo nomine de peculio non haberem, aut eatenus haberem quatenus ex re furtiua auctum peculium fuiſſet, tamen in propoſito & retentionem me habiturum: & ſi omne peculium penes te ſit, vel quaſi plus debito ſoluerim poſſe me condicere. Secundum quæ dicen-*

A *dum, ſi nummos, quos ſeruus iſte mihi ſubripuerat, tu ignorans furtiuos eſſe, quaſi peculiares ademeris, & conſumpſeris, condictio eo nomine mihi aduerſus te competat: quaſi res mea ad te ſine cauſa peruenerit.*

VENDIDI tibi ſeruum cum peculio. is ſeruus prius quam tibi traderetur mihi rem aliquam ſubripuerat, eaque res interierat. deinde tradidi ſeruum & peculium, non deducto eo quod mihi ſeruus debuit ex cauſa condictionis furtiuæ, quod minuebat peculium ipſo iure, *l. 6. & 8. de pec. leg.* etiam extincta re furtiua: nam fur interitu rei furtiuæ non liberatur, quia ſemper moram facere intelligitur, *l. 8. de cond. furt.* Itaque ſi per errorem integrum tibi peculium præſtitero non habita ratione eius quod mihi ſeruus debuit, ex ea cauſa datur mihi condictio certi de indebito ſoluto, quod plus ſoluerim quam eſſet in peculio. Nec obſtat *l. ex quibus, de condic. ind.* quæ de retentione ſiue deductione loquitur quæ per exceptionem fit, non de ea quæ fit ipſo iure. Ex quibus cauſis retentionem vel deductionem ipſo iure habemus, actionem non habemus, ea ſi ſoluerimus, certi condicere poſſumus, vt hoc loco, & *l. 5. §. vlt. de imp. in rem dot. fact.* id eſt, condicere id poſſumus quo deminutum eſt peculium deminutave dos ipſo iure ex edicto prætoris, vel ex XII. aut lege Iulia. Ex quibus cauſis retentionem habemus oppoſita exceptione doli non ipſo iure, ea ſi ſoluerimus, certi condicere non poſſumus, *d. l. ex quibus, l. ſi in area, eod.* incerti condicere poſſeſſionem poſſumus, quam per errorem tranſtulimus in alium, *l. qui exceptionem §. ſi pars, eod.*

C Quid vero dicemus, ſi poſt traditionem ſerui & peculii, is ſeruus mihi rem ſubripuerit? An tenetur emptor condictione furtiua de peculio? Mouet dubitationem, quia ex maleficio hæc actio eſſe videtur, *l. ſi mulier §. pen. rer. amot.* & ex maleficio non venit actio de peculio. rurſus rem perſequitur, non pœnam, & ideo non male videtur dari etiam in peculium poſſe. At placuit media ſententia exiſtimantium teneri dominum duntaxat in id quo locupletius factum eſt peculium, in reſiduum autem ſeruum eſſe noxæ dedendum, *l. 4. l. pen. de condic. furt. l. 3. pen. de pecul. l. 3. §. vlt. l. 5. rer. amot.* atque ita erit hæc actio partim de peculio, partim noxalis? Quod ſi nihil ſit verſum in peculium, erit noxalis tantum, vel ſi tota res furtiua ſit verſa in peculium, de peculio tantum. Quid vero ſi is ſeruus antequam mihi

D traderetur ex cauſa emptionis, nummos venditori ſubripuerit, & ego eos conſumpſero bona fide quaſi peculiares? Et notat repetitionem eorum eſſe per condictionem ſine cauſa, vt ſicut ſupra demonſtratum eſt ſuo caſu eſſe condictionem indebiti, ſuo cõdictionem furtiuam, ſit etiam hoc ſuo caſu condictio ſine cauſa. & his, vt opinor, adiecerat Africanus ſtatim quod habuimus ſupra *l. vlt. de neg. geſt.* de eodem ſeruo vendito cum peculio qui ante traditionem rem aliquam venditori ſubripuit: ſi emptor eam ad ſe perlatam bona fide vendiderit quaſi peculiarem, ac deinde ea in rebus humanis eſſe deſierit. quo caſu datur etiam venditori de

E pretio condictio ſine cauſa, vel actio negotiorum geſtorum. Sequitur in hac lege:

Si ſciens alienam rem ignoranti mihi vendideris, etiam prius quam euincatur, vtiliter me ex empto acturum putauit in id quanti mea interſit meam eſſe factam. quamuis enim alioquin verum ſit, venditorem hactenus teneri, vt rem emptori habere liceat, non etiam vt eius faciat, quia tamen dolum malum abeſſe præſtare debeat, teneri eum, qui ſciens alienam non ſuam ignoranti vendidit: id eſt, maxime ſi manumiſſuro vel pignori daturo vendiderit.

Venditor in hoc duntaxat tenetur emptori vt caueat de euictione repromiſſione nuda & vacuam poſſeſſionem tradat, non etiam dominium. Sed recte adicit *l. 1. de rer. perm.* etiam purgari eum debere de dolo malo: nam ſi ſciens dolo malo rem alienam vendiderit igno-

ranti & tradiderit, ſtatim conueniri poteſt ex empto actione in id quanti intereſt rem emptoris eſſe factam. quod Africanus his declarat exemplis, id eſt, (ſic enim eſt legendum) maxime ſi manumiſſuro vel pignori daturo vendiderit: nam is tantum manumittere ſeruum poteſt vel pignori dare qui ſerui dominus eſt. & alia ratio pignori dationis vel conuentionis, alia venditionis & traditionis. illa id agitur vt res obligetur, hac, vt poſſeſſio ſola transferatur. non poteſt obligari à me niſi res mea, poteſt poſſeſſio non meæ rei à me ſi poſſeſſor eius fuerim in aliú transferri, & ita res aliena mancipio non datur: nam mancipatione hoc agitur vt dominium transeat, traditione ea quæ fit ex venditionis cauſa vt poſſeſſio vacua transeat. Et mancipio non dari rem alienam, ille locus Plauti indicat in Curculione: *Egon' vt à lenone quicquam mancipio accipiam, quibus ſui nihil eſt niſi vna lingua, qui abiurant ſi quid creditum eſt, alienos mancupatis, alienos manumittitis* & quod Varro 2. de re ruſt. c. 10. ſignificat, non caueri culpam euictionis nomine niſi ſi mancipio non daretur: nam in mancipatione non interueniebat cautio de euictione, ſed alia quædam quæ dicebatur ſecundum mancipium. Et ſecundum hæc in propoſito intereſt maxime emptoris ſeruum venditum ſuum fieri quem forte emit vt mox pignori daret, vel filium forte naturalem aut fratrem vt ſtatim eum ad libertatem perduceret. nam in bonæ fidei iudicijs etiam affectus, id eſt, neceſſitudinis ratio habetur, *l. cum ſeruus mand.* Ideoque merito agitur eo nomine ex empto in ſcientẽ, etiam re nondum euicta. Ex empto, inquam, non ex ſtipulatu, *l. 4. in princ. hoc tit.* Ignorans non tenetur antequam res euicta ſit niſi aliud conuenerit. Imo nec ſi in ipſo limine contractus controuerſia moueatur, & denuncietur emptori ne emat, ex empto agi poteſt, ſed non aliter emptor cogitur pretium ſoluere, quam ſi venditor ſatiſdet euictionis nomine, *l. pen. §. vlt. de per. & com. rei vend.*

Ad L. cum & ſi forte 44. de action. empt.

SEQVITVR alia quæſtio in *l. 44. eod. tit*, quam plenius eodem libro tractaſſe Africanum ſignificat *l. 45.* & eadem ſcilicet omnia quæ Paulus exequitur *l. 43. & 45.* idcirco ea nobis diligenter enarrãda ſunt. Seruus cui relicta eſt fideicommiſſaria libertas in diem vel in condicionem, non eſt quidem ſtatuliber ſed ſtatuliberi locum obtinet, *l. non tantum §. cui per fideicommiſſum, de fid. lib* quod ad hoc ſcilicet vt ſi væneat, cum ſua cauſa væneat, & poſſit vel empturem cogere per prætorem fideicommiſſarium (nam ex hac cauſa ſerui aduerſus dominum in iudicio conſiſtere poſſunt, *l. de libertate, eod. tit. l. vix, de iudic. l. is quoque, de in ius voc. l. mulier §. non eſt, ad Treb.*) vt ſe manumittat, vel heredem, vel legatarium qui rogatus eſt, vel etiam heredem, legatario qui rogatus eſt repudiãte quod ſeruus legatus apud eum remanſerit cum ſuo onere, atque ita eum heres inuitos redimet ab emptore, inuituſque reuendet emptor cogente prætore, *l. 15. de fid. lib.* nec mirum ſi cogatur reuendere qui & cogeretur manumittere. Item ſtatuliberi loco eſt quod ad hoc ne iura patronorum grauiora experiatur. Statuliber ſi ei libertas obtigerit nullum habet patronum. Is cui obtigerit fideicommiſſaria, nullum habet duriorem vel ingratum: nam ſi forte manumiſſus ſit ab emptore antequam exiſteret condicio libertatis, eius patronatum recuſare poteſt & optare heredis vel legatarij ex Conſtitutionibus Adriani & Pij, *l. generaliter §. vlt. de fid. lib.* quarum fit mentio l. præcedenti. His cognitis, finge. Quidam L. Titio legauit ſeruos tres, Stichum, Pamphilum, Areſcuſam, & eius fidei commiſit vt eos manumitteret poſt annum. Titius repudiauit legatum nec liberauit heredem per acceptilationem, vel vt

A ſolebant olim per æs & libram. Heres eos vendidit reticens cauſam fideicommiſſariæ libertatis. emptori ſeruierunt pluribus annis ignari fideicommiſſæ libertatis. deinde Areſcuſam ſua ſponte manumiſit emptor. poſt comperta voluntate defuncti Stichus & Pamphilus ab herede petierunt fideicommiſſam libertatem, & quamuis non ab eo eſſet relicta libertas, ſed à legatario, quia tamen repudiante legatario apud eum remanſerant cum ſuo onere, ab eo redempti & manumiſſi ſunt cogente prætore fideicommiſſario. Areſcuſa autem etiamſi eſſet manumiſſa ab emptore, recuſauit eum patronum habere vtens beneficio Conſtitutionum. Hæc eſt ſpecies, ex qua oriuntur quæſtiones tres, quas antequam proponam, ex narratione eius hoc primum notandum eſſe cenſeo: Repudiatione legatarij

B non liberari heredem ex legati cauſa. quod veriſſimum eſſe conſtat ex eo quod eſt proditum in *l. Imp. de leg. 2. & l. ſi filius §. vlt. de fid. lib.* etiam poſt repudiationem legati integras eſſe legatario actiones legati nomine: nam ei cui rogatus eſt rem legatam reſtituere, eas cedit, & ſi ſeruum legatum rogatus ſit manumittere eaſdem cedit cui ſeruus voluerit vt ab eo manumittatur cui fuerint ceſſæ. Notandum id quoque eſt, legatum quod repudiatur apud heredem remanere cum onere fideicommiſſariæ libertatis. nec mirum cum remaneat etiam cum onere fideicommiſſi peculiarij, *l. 9. de vſufr. leg.* nam vel fideicommiſſario in heredem ex ceſſione actio eſt, vt diximus ante, vel ſine ceſſione vtilis: nam plerunque cui ex ceſſione poteſt eſſe actio

C directa, & ſine ceſſione vtilis eſt. Aut certe hæc non de repudiatione dici poſſunt, ſed de abſtentione tantum: Et in hac lege legatarium legato ſe abſtinuiſſe, non autem repudiaſſe: nam repudiatione ipſo iure amiſiſſet actiones. Prima autem quæſtio quæ oritur ex ſpecie propoſita hæc eſt, an emptor pretium à venditore Areſcuſæ quoque nomine repetere poſſit, quod libertam non habeat, propterea quod non vult ſe patronum habere. Et quod ait, quoque in l. præcedenti ſignificat iam tuliſſe emptorem pretium Stichi & Pamphili, vt ante diximus redimendos eos eſſe ab emptore, & quæſtionem in eo verſari an etiam pretium Areſcuſæ actione ex empto conſequi poſſit. Mouet,

D quod ſua voluntate non coactus eam manumiſit, *l. 15. de euict.* & hac ratione exiſtimabat Vlpianus non eſſe emptori actionem ex empto ad pretium recuperandum, quamuis Areſcuſa eum recuſaſſet patronum habere. Sed verior eſt Iuliani ſententia dantis in heredem eundemque venditorem actionem ex empto de pretio Areſcuſæ, quia ſciebat ſe vendere ancillam quæ erat in cauſa fideicommiſſæ libertatis, *l. 26. eod. tit.* Ignorantem heredem dicerem, non teneri. Secunda quæſtio hæc eſt, cuius ſit liberta Areſcuſa, quæ recuſat emptorem patronum habere, an heredis, an legatarij: nam etſi legatarius repudiauerit, tamen adhuc videtur eum patronũ habere poſſe, cum non amiſerit actiones ſuas, nec enim liberauit heredem. Sed recte concludit *l. ſeq §. vlt.* heredis eam fieri libertam, nec lega-

E tarij patronatum eligere poſſe, cum heres empturi hoc nomine teneatur ex empto quod eripiat ſe ei liberta ſua. Hæc actio datur emptori quod libertam non habeat, in heredem eundemque venditurem ſcientem, *d. leg. 26.* tranſire igitur liberta debet in heredem: nam ſi emptor libertam habeat, id eſt ſi Areſcuſa eo patrono contenta ſit, ceſſat actio ex empto. Et non videtur quidem eſſe locupletior qui libertum aut libertam habet, qui patronus eſt: quoniam ius patronatus eſt inæſtimabile, *l. naturalis §. vlt. de praeſc. verb.* Sed tamen intereſt mea quod libertum habere deſierim ſaltem pretij nomine quanti fuit antequam eum manumitterem: hoc enim æſtimabile eſt. Eorum quæ ſunt inæſtimabilia, qualia ſunt libertas,

Digitized by Google

tas, patria poteſtas, dominica poteſtas, ius patronatus, ius neceſſitudinis, ratio non habetur in iudiciis, quia & haberetur fruſtra. Cuius enim ratio non eſt, nec iniri poteſt. nec alia ratione actio ingrati iure ciuili prodita non eſt quam quod difficilis eius æſtimatio ſit. Quemadmodũ enim iudex inibit æſtimationem? Verba ſunt Senecæ docentis non poſſe dari actionem ingrati. & ita in *l. ſi quis teſtamentum, ad leg. Aquil.* Marcellus deletis tabulis teſtamenti teſtatori nõ dari actionem damni iniuriæ. quemadmodum enim, inquit, æſtimatio inibitur? Duæ priores quæſtiones fuere de Areſcuſa. Sequitur tertia de Sticho & Pamphilo vel altero eorum. Si vtrumque vel alterum erudierit emptor, an actione ex empto eis ereptis in libertatem, euictionis nomine poteſt conſequi ſumptus eruditionis & mercedes magiſtrorum? Et ait Paulus *l. præced.* ad hanc quoque ſpeciem actionem ex empto ſuppetere, quia non pretium tantum quod numerauit continetur empti actione qua agitur euictionis nomine, ſed etiam id omne quod intereſt emptoris, quod repetitur ex eodem Pauli libro in *l. 70. de euict.* veluti adquiſitiones ſerui, *l. venditor, de euict.* & ſumptus ac meliorationes. atque ita iure repetet emptor id quo ſeruus melior & eruditior factus eſt poſt traditionem ante euictionem: nam & ſi quo deterior factus ſit, eo minus repetet, *l. ſeq. d. l. 70.* Sed quid ſi in tantum ſit pretioſior factus vt non poſſit id venditor præſtare propter inopiam & anguſtias rei familiaris, vt ſi agitator ſit factus vel pantomimus, quæ artes fuere ſemper in pretio, & ſunt etiam admirabiles, licet perſonæ iure habeantur infames, *l. 4. C. de ſpect.* niſi quas forte alit rex, nec merces compellit in ludum vel in ſcenam, *l. athletas, de his qui not. inf.* & eleganter Tertullianus de ſpectaculis: *Artem magnificant, artificem notant.* Gaius vtitur exemplo pictoris & librarij, *l. forte, de rei vind.* quæ etiam artes pretioſiores ſeruos reddunt. Quid igitur fiet ſi has artes ſeruum emptor docuerit, nec ſufficiat tanto pretio venditor? Et Paulus ait, non eſſe æquum venditorem obligari in magnam quantitatem. ac mox ſubijcitur ratio huiuſmodi ex Afric.

Cum & forte idem mediocrium facultatum ſit, & non vltra duplum periculum ſubire eum oportet.

Non eſſe igitur æquum mediocrem hominem, quam mediocritatem Horatius ſignificauit his verbis: Extremi primorum, extremis vſque priores, damnari in quantitatem immenſam. Accedit mediocritas vicinaque paupertati magis eſt. Et ait mediocrium facultatum Iuliani verbis, qui & in *l. patronus, de oper. lib.* mediocris patrimonij dixit. Ac præterea periculum euictionis venditorem vltra duplum ſubire non oportere. actionem. ex empto dari in id quod ex fide bona dari oporteret. non oportere venditorem vltra duplum periculum præſtare. nimia reſecari bonæ fidei iudicio, & quod excedit duplum, nimium id certe eſſe. & ita Iuſtinianus generaliter definiuit in caſibus quibus agitur de re certa vel ſumma certa, veluti in venditionibus & locationibus & omnibus contractibus, id quod intereſt dupli quantitatem non excedere. At videamus quemadmodum duplum accipi oporteat. alias enim duplo ineſt res, alias non ineſt, ſed duplum adſumitur extra rem aut rei pretium. Extra rem adſumitur in actionibus ex maleficio quæ meram pœnam continent, vt in actione furti, qua agit non dominus, cuius intereſt rem non ſubripi, *l. ſi vendidero §. 1. de furt.* Quod ſi ea dominus agat cuius nihil amplius intereſt, quam quod dominium apud eum fuit, quod intereſt non egreditur verum rei pretium, idemque hoc caſu eſt rei pretium & quod intereſt, idque duplatur vel quadruplatur, *d. §. 1.* ſecundum quem accipienda eſt *l. in furti actione, eod. tit.* quæ videtur quidẽ ſeparare rei pretium ab eo quod intereſt, & definire in actione

A furti non duplari quod intereſt, quorum vtrumque falſum eſt, ſed quod intereſt intelligit quod excedit rei pretium. quod ſi nullum exiſtat, veluti domino agente cuius nihil amplius intereſt, neceſſario quod intereſt ſine pretij continetur. In actione quoque ex empto ob euictionem, duplum non eſt extra pretium rei, ſed quanti res empta eſt, alterum tantum ſoluit venditor emptori, vt ſi empta ſit c. & reddit, & alia c. præſtat, non vltra, etiamſi pluris interſit, vt ſi plus quam c. in erudiendum hominem impenderit, non id omne quod impenderit emptor recipit, ſed intra modum rationemque dupli. denique ſolutis cc. liberatur venditor & à pretio & ab eo quod intereſt, & extinguitur actio ex empto. Idemque ſequimur in actione ex conducto ſi frui non liceat conductori, & conduxerit x. in annos B ſingulos: nam hoc primum conſequetur ne penſionem ſoluat, vel vt prorogatam eius anni quo frui non licet penſionem recipiat, id eſt x. & ratione eius quod intereſt alia x. tantum. Et ita quoque duplum accipimus cum dicimus vſuras, quarum exemplo idem in eo quod intereſt conſtituitur, non deberi ſupra duplum: hoc enim dicimus non deberi altero tantu ſorte amplius, vt ſi ſors fuerit c. vſuras non deberi ſupra c. & ſolutis cc. liberationem debitori contingere tam à ſorte, quam ab vſuris. denique vſuræ poſſunt æquare ſortem non exſuperare. Verum quod ait Africanus, vltra duplum periculum euictionis venditorem non præſtare, hoc ita procedit, niſi aliud conuenerit: nam admitti conuentionem tripli vel quadrupli conſtat ex *l. ſi dictum, de* C *euict. l. ſi procurator, de iure fiſ.* ſicut in ſtipulatione iudicio ſiſti, quæ in id quod intereſt concipitur, admiſſa eſt conuentio ſupra ſtatutum modum, id eſt ſupra duplum ſi non per errorem interpoſita ſit, *l. 4. §. vlt. ſi quis caut.* In venditionibus duplæ cautio vt ciuilior ita frequentior fuit, & adeo quidem vt etſi nulla interueniſſet, tamen veniret ipſo iure dupla in actionem ex empto, *l. 2. de euict. l. quod ſi nolit §. quia aſſidua, de ædil. ed.* nec tamen ex omni re, ſed ex pretioſioribus, *l. emptor §. 1. de euict.* Rei contemptibilis venditio ſimplaria eſt quod ex ea agatur tantum in ſimplum, id eſt, ad pretium recipiendum. At vſuræ quoque ex conuentione ſupra duplum ſoluuntur ſi modo ſoluantur pluribus penſionibus per diuerſa tempora, & ita demum non ſupra duplum ſi ſoluantur vna penſione nec vlla D vſurarum medio tempore penſitatio interuenerit, *l. 10. C. de vſur.* quod tamen Iuſtinianus mutauit *Nou.* CXXI. CXXXVIII. CLX. Et ſic in traiecticia pecunia ſicut vſuræ duplum excedere poſſunt, ita id quod intereſt, *l. 2. §. vlt. de eo quod cer. loc.* Vſuræ modus eſt duplex, Centeſima & duplum. Neuter ſeruatur in traiecticia pecunia. Item placet venditorem qui ſciens per fraudem vendidit rem alienam vel ſeruum qui erat in cauſa libertatis, omnimodo teneri vltra duplum etiam in immenſam quantitatem, *l. ſeq.* & licet ſit generalis Conſtitutio Iuſtiniani, tamen excipienda ſemper eſt cauſa doli mali, vt liberatione generaliter legata, ſemper excipimus; niſi ſi quid factum ſit dolo malo. Et hæc de caſibus certis. In caſibus incertis quibus agitur de re incerta, E veluti poſſeſſione, liberatione, quibus non eſt ſimplum ad cuius rationem duplum conſtituatur, eadem Conſtitutio iudici dat præcepta duo. Primum vt in id tantum quod in veritate intereſt condemnationem faciat. Alterum vt ne vanis partium allegationibus quibus ſua intereſſe adfingunt, animum attendat. De poſſeſſione exemplum dedi Obſ. IX. c. XXXI. de obligatione nunc dabo aliud ex *l. 13. de re iud.* à Primo ſtipulatus ſum x. à Secundo ſatiſdari Primi nomine. Si agam in Secundum, de re incerta agam, de obligatione quam is mihi præſtare debet, & lis æſtimabitur quanti re vera arbiter cognouerit mea intereſſe ſatiſdari. poteſt tantundem intereſſe, id eſt x. Primo nequeunte ſoluere poteſt mi-

noris, ſi ſoluère poſſit partẽ. poteſt nihil, ſi poſſit ſoluere totum, *l. 112. §. vlt. de verb obl.* Nec enim vani & irrationabilis timoris vlla æſtimatio eſt, id eſt quod timeat ſtipulator ne Primus fiat non ſoluendo, non ideo interim ſua intereſſe fingat ſatiſdari ſibi, ſed tunc duntaxat cum factus erit Primus non ſoluẽdo in totum vel in partem. Aduentitij caſus nõ ſunt cõputandi, *l. 6. qui & à quib. &c.* & Græci elegantius, *ὁ χρὴ τοῖς ἔξωθεν συμβαίνουσι ταῦτα συγκαταριθμεῖν.* Sed reuertamur ad quæſt. propoſitam. Sumptibus ab emptore factis in erudiendum ſeruum qui in libertatem euincitur ex cauſa fideicõmiſſi, atque ita meliore & pretioſiore ſeruo effecto, venditor qui nõ ignorabat cauſam fideicommiſſariæ libertatis, omnimodo tenetur in id quo ſeruus melior effectus eſt ſumptibus emptoris, vel in ſumptus omnes quibus melior effectus eſt. Ignorans quoque tenetur, ſed non vltra duplum. quin & vix in duplum damnabit vnquam bonus iudex, niſi tanti interſit, quamquam poſſit id quidẽ non iniuſte, propterea quod ſtipulatio duplæ tacite ineſt actioni ex empto. Ergo ſi melior ſeruus apud emptorem effectus ſit cum euincitur, augetur id quod venditorẽ emptori præſtare oportet euictionis nomine: nam, vt ſubiicit Paulus *l. ſeq.* è contrario quoque minuitur præſtatio, ſi ſeruus deterior effectus ſit, & in tantũ conſequitur emptor à venditore quanti fuit ſeruus euictionis tempore, quia & id tantum ei abeſt propter euictionem, *l. ſi cum venditor §. vlt. l. 70. de euict.* Huic definitioni obſtat *l. ex mille. de euict.* quæ de ſeruo loquitur nominatim, & ait non minui obligationem duplæ ob euictionem ſi ſeruus venditus deterior aut melior factus ſit, nec etiam augeri ſi melior effectus ſit. idemque eſſe in fundo ſi deterior, aut melior factus ſit, vel ſi alluuione fluminis auctus aut deminutus ſit, & totus euincatur. Verum Accurſius & omnes animaduertere probe, *l. ex mille,* loqui de actione ex ſtipulatu interpoſita euictionis nomine quæ ſtricta eſt. Hæc committitur, vti concepta eſt, in duplum, in totum tota re euicta ſiue ea res melior ſiue deterior facta ſit, & ſiue aucta ſiue deminuta ſit: eadem enim eſt quæ fuit ante etiamſi aucta vel deminuta ſit. alioquin nos ipſi non eſſemus iidem qui cottidie commutamur. Aliud ſeruatur in actione ex empto: nam etiamſi tota res euicta ſit, in id tantum intenditur quod ex bono & æquo dari oportet, non ſtricto iure. hoc iudicium adiicit vel reiicit quæ adiici vel reiici bonum & æquum eſt. Quid vero ſi pars fundi euicta ſit, an etiam ſtipulatio duplæ committetur in totum? Minimè. eſt quidẽ actio ex ſtipulatu directa, aſpera, ſimplex, ſed non iniqua. porrò iniquiſſimũ eſſet parte euicta committi ſtipulationem in totum. & ideo ſi vænierit fundus mille iugerum & flumen abſtulerit cc. ac poſtea euincantur cc. aget emptor ex ſtipulatu non pro ccI. ſed pro cc. tantum. Toto fundo euicto, id eſt dccc. non pro dccc. ſed pro mille. Nunc perſequamur quod ad eandem quæſtionẽ adiicit Paulus in *l. ſeq.* Dixit de ſeruo vendito in quo erudiendo emptor ſumptus fecit, an euicto ſeruo in libertatem eos ſumptus vel id quo meliorem ſeruum fecit repetere poſſit. Idem tractari in area vendita poteſt. Tu in area tibi vendita à non domino, tuis ſumptibus ædificium impoſuiſti, dominus ædes vindicat quaſi ſuas, ſeruare poteſt ſumptus per retentionem ſiue per exceptionem doli mali habita fructuum compenſatione, *l. 54. com. diuid. l. ſumptus, de rei vind. l. Paulus, de doli except.* Actionem in dominum non habes, exceptionem habes, vt innumeris aliis cauſis exceptio ſiue retentio eſt, non actio: & recte Demoſthenes, *οἱ νόμοι καὶ τὰ τοιαῦτα δίκαια παρέχουσιν αὐτὸ καὶ χρὴ τὸ δεῖν ἃν ἃν εἶναι ἀπολογίαν.* & retentionem quidem hanc habea ſiue bonæ ſiue malæ fidei poſſeſſor fueris, vt docuimus initio decimæ Obſeruationis, nec eſt quod adiiciat Accurſius in *l. ſeq* bona fide. Quod ſi tibi hac ratione ſumptus ædificij non ſeruaueris, non erit

A tibi eo nomine in venditorem actio ex empto. Cur enim retentione vſus non es? aut ſi per errorem eam prætermiſiſti, cur non vteris condictione incerti? Non eſt emptori actio de euictione, qui vindicante domino rem ſibi vel id quod intereſt ſeruare potuit exceptione perpetua, *l. ſi rem* c. §. 1. *de euictione.* ſicut non eſt fideiuſſori actio mandati ſcienter prætermittenti exceptionem perpetuam, *l. ſi fideiuſſor §. 1. mandati.* Eadem vero retentione vti non potuit emptor ſuperiore caſu in ſeruo, quoniam euincebatur in libertatem. Si vindicaretur à domino, id eſt ſi euinceretur in ſeruitutem, poſſes ſimiliter ſeruare tibi impenſas eruditionis & mercedes magiſtrorum per retentionem, *l. 1. C. de inf. exp. l. apud §. ſi minor, de doli exc.* & ſi ita non proſpexeris tibi, nec ages aduerſus venditorem ex empto. Itaque B nihil referet area an ſeruus vindicetur. At *l. ſin autem §. vlt. de rei vind.* differentiam facit inter ſeruum & aream. Verum de domino vindicãte loquitur qui alioquin de ſumptus ſoluere non poteſt. quo caſu poſſeſſor ædificium tollere poteſt impoſitum areæ, eruditionem qua imbutus eſt ſeruus tollere non poteſt. Nos de domino loquimur qui ſumptibus refundendis idoneus eſt. Rurſus hæc ita procedunt ſi emptor poſſideat: nam qui non poſſidet retentione vti non poteſt, & euinci tamen ei res poteſt licet non poſſideat, vt in *l. 9. C. de euict.* quam ita Accurſius accipit rectiſſime, quo caſu ſane emptori erit actio ex empto in id quo melior area meliorve ſeruus effectus eſt. Item hæc ita procedunt, ſi venditor ignorauerit ſe rem alienam aut ſeruum ſtatuli- C berum vel quaſi ſtatuliberum vendere: nam ſi ſciens emptori tenetur omnimodo, id eſt etiamſi retentione emptor aduerſus dominum vti potuerit, atque etiam in omnes ſumptus & in omne id quod intereſt, licet duplum excedat. Sequitur *l. 33. loc.* in hæc verba:

Ad L. ſi fundus 33. loc.

SI fundus, quem mihi locaueris, publicatus ſit, teneri te actione ex conducto, vt mihi frui liceat: quamuis per te non ſtet quo minus id praſtes. quemadmodum, inquit, ſi inſulam adificandam locaſſes & ſolum corruiſſet, nihilominus teneberis: nam & ſi vendideris mihi fundum, iſque priuſquam vacuus traderetur, publicatus fuerit, tenearis ex em- D *pto. quod hactenus verum erit, vt pretium reſtituas: non vt etiam id praſtes, ſi quid pluris mea interſit, eum vacuum mihi tradi. ſimiliter igitur & circa conductionem ſeruandum puto: vt mercedem quam praſtiterim reſtituas: eius ſcilicet temporis, quo fruitus non fuerim. nec vltra actione ex conducto praſtare cogeris: nam & ſi colonus tuus fundo frui à te aut ab eo prohibetur, quem tu prohibere ne id faciat poſſis, tantum ei praſtabis, quanti eius interfuerit frui. in quo etiam lucrum eius continebitur. ſin vero ab eo interpellabitur, quem tu prohibere propter vim maiorem, aut potentiam eius non poteris, nihil amplius ei, quam mercedem remittere, aut reddere debebis.*

Locasti mihi fundum fruendum. is publicatus eſt ſine culpa tua, ſine culpa mea, captus forte ab hoſtibus & in publicum redactus. quamuis tua culpa abſit, te- E neris tamen mihi ex conducto vt frui liceat, id eſt vt eius temporis quo frui non licet mercedem remittas, aut reddas. Sed non etiam vltra teneris in id puta quod intereſt: quia præſtare vim maiorem non debes, & publicatio huiuſmodi vis eſt, cum nec prohiberi nec ei reſiſti poſſit. Et ita ſi mihi Inſulam ædificandam locaſti, & eam ædificauero vel totam vel ex parte, ac deinde ſolum corruerit, id eſt, deſederit terræ fragore, terræve motu, quæ vis neque euitari neque prouideri poteſt, nihilominus teneris ex conducto vt mercedem ſoluas, *l. Martius, l. vlt. hoc tit.* vtroque caſu eſt actio ex conducto, ſed vno vt merces non ſoluatur, altero vt ſoluatur. Et rectius id quod poſuit initio Africanus confirmat exemplo venditionis frequens eſt horum

contractuum inter ſe collectio, vt *l. prox. ſup. l. item ſi pretio §. vlt. eod. l. tenetur §. ſed ſi vas, de act. emp.* quia maximam inter ſe familiaritatem habent, vt ait l. 2. vendidiſti mihi fundum. is publicatus eſt ſine culpa tua ante traditionem. Quamuis abſit culpa vel mora tua, tamen teneris mihi ex empto, ſed in ſimplum, vt ſcilicet vel me liberes actione ex vendito, vel pretium quod accepiſti reſtituas, non etiam in omne id quod intereſt fundum mihi tradi. ex quo intelligitur poſt perfectam venditionem periculum non reſpicere ad emptorem. Quod eſt contra id quod vulgo dici ſolet, perfecta emptione periculum omne pertinere ad emptorem, *l. id quod, & l. ſeq. de peric. & com. rei vend.* Perficitur autem emptio nudo conſenſu etiam re non tradita aut pretio non numerato. Verum ita accipienda ea regula eſt vt pereat res emptori non pretium, id eſt ſi res perierit ante traditionem: & perire videtur quæ in publicum redigitur, vt pereat emptori ne id quod intereſt ſupra pretium rei conſequatur, non etiam vt vel pretium non repetat quod ſoluit vel quod non ſoluit venditori ſoluere compellatur. Quod confirmat *l. quod ſi neque, de per. & com. rei vend.* quæ lectis venditis ſi ante traditionem eos ædilis plebis cum in via publica poſiti eſſent conſciderit, venditoris periculum eſſe ait, quia ſcilicet pretij petitionem non habet, quinimo reſtituit pretium ſi quod acceperit. Idem confirmat *l. vlt. de cond. cauſ. dat.* quæ in permutatione ad exemplum emptionis ſi data pecunia vt daretur Stichus, perierit Stichus ante traditionem, pecuniæ repetitionem eſſe ait, cum tamen conſtet ex *l. naturalis §. 1. de præſc. ver.* non eſſe in id quod intereſt Stichum tradi præſcriptis verbis actionem. Idem etiam infra confirmabit *l. 39. de ſolut.* Contra quæ obiicitur *l. Lucius, de euict.* quæ fundo ex præſcripto principis victoria de hoſtibus parta erepto emptori & partim diſtracto partim veteranis adſignato pro emerito periculum ait eſſe emptoris, & venditori integram eſſe de pretio actionem. Sed recte Azo in ſpecie *l. Lucius* fundum traditum fuiſſe emptori. Ante traditionem perempta re vendita pretij remiſſio vel repetitio eſt. poſt traditionem pretij remiſſio vel repetitio non eſt. Et traditum fuiſſe ex eo apparet, quod futuros & inopinatos caſus euictionis dicat ad venditorem non pertinere. nec enim euincitur emptori niſi quod traditum eſt, nec ante traditionem euictionis nomine actio eſt, ſed in hoc tantum vt res tradatur emptori. Et quod in hac lege ponitur ante traditionem publicatum fundum ſatis indicat poſt traditionem publicato fundo nullam eſſe emptori actionem. ante traditionem eſſe, ſed litem non æſtimari ſupra pretium rei de quo conuenit. ſi alia ratione euinceretur res emptori veluti iure dominij, vel hypothecæ, vel poſſeſſionis, vel vſus, vel vſusfructus, vel emphyteuſeos, vel ſuperficij, periculum eſſet venditoris, ſed non etiam ſi iniuria belli, aut vi maiore. Et in lectis venditis illa diſtinctio comprobatur in *l. lectos, & l. quod ſi neque, de peric. & com. rei vend.* Nec eſt cur non transferatur etiam ad ceteras res. At rurſus huic diſtinctioni obiicitur *§. cum autem, de empt. & vend.* in quo perſpicue traditur, perfecta emptione periculum rei venditæ ſtatim ad emptorem pertinere, tametſi adhuc ea res emptori tradita non ſit, & compelli emptorem ſoluere pretium. Sed iuris regulæ in Inſtitutionibus proponuntur, quæ omnes ſunt ex ſummo iure, & rudimenta: In Digeſtis incrementa iuris & diligentius exacta ea ad æquitatem. Et vero æquius eſt vt qui rem non eſt nactus emptor pretium non ſoluat. Et ita quod proponitur in *§. certe, de rer. diuiſ.* malæ fidei poſſeſſorem domino vindicante impenſas ſeruare non poſſe per exceptionem doli mali, ex iure ſummo eſt: nam æquitas aliud ſuadet ne petitor ex aliena iactura

A locupletetur, vt docui initio Obſeruationis decimæ. Reſtat igitur vt concludamus, ante traditionem publicato fundo vel perempto alias & erepto emptori vi maiore aut potentia, in hoc tantum eſſe actionem emptori vt pretium venditor remittat vel reſtituat. Sed addamus exceptionem, niſi per emptorem mora fuerit quo minus res traderetur, quo caſu pro tradita habetur, nec pretij remiſſio aut repetitio eſt, *d. l. lectos, l. 15. de in. dot.* In qua ponendum eſt moram feciſſe maritum, non mulierem. Et ſimiliter in *l. ſi in emptione §. pen. de contr. empt.* moram feciſſe emptorem. Item niſi per venditorem mora fuerit quo minus rem traderet. hoc enim caſu emptori non tantum pretij nomine de quo conuenit actio eſt, ſed etiam ſi quid pluris
B intersit rem tradi. Idemque eſt ſi culpa, ſi ex delicto venditoris res publicata ſit. Et has omnes fere exceptiones addi etiam oportet ad id quod in cauſa locationis. ita concluditur in hac lege venditionis exemplo: publicato vel alias perempto fundo locato conductori in hoc tantum eſſe actionem vt mercedem ſiue penſionem locator remittat aut reſtituat, non etiam ſi quid pluris intersit fundo perfrui. Excipiuntur enim hi caſus ſi per locatorem prius mora fuerit quo minus frueretur fundo conductor, vel ſi culpa locatoris publicatus fundus ſit, *l. item quæritur §. ſi quis menſuras, hoc tit.* vel ſi ſciens rem alienam locauerit & à domino euincatur, cui reſiſtere locator non poſſit *l. 35.* his enim caſibus in id omne quod intereſt locator tenetur, & poſteriore etiam vltra duplum. Si ignorans locauerit
C & à domino euincatur non tenetur vltra mercedem. qua in re locatio diſtat à venditione. Nam venditor etiam ignorans tenetur in id quod intereſt rem tradi, vel habere licere, ſiue venditori ſiue emptori dominus eam rem euicerit. plus enim præſtat quam locator, poſſeſſionem vacuam, euictionem, redhibitionem. Et ad locatorem tantum ignorantem pertinet diſtinctio Africani quæ ſequitur. Si conductor ideo frui non poſſit fundo conducto quod publicatus ſit, vel quod chaſmate perierit, vel qua alia vi maiore aut iniuria potentioris, aut iure domini cui reſiſti non poſſit aut incurſu latronum, vt ait *l. ſeq.* ereptus ſit conductori, his caſibus conductori actio eſt in hoc tantum vt merces remittatur vel reddatur. & comparat publi-
D cationem vi maiori & iniuriæ potentioris & latrocinio. Sed ſi conductor fundo frui prohibeatur à locatore vel ab extraneo quem locator prohibere poſſit nec prohibeat, locator tenetur in id omne quod intereſt conductoris etiam vltra mercedem, non tamen vltra duplum; & in æſtimando eo quod intereſt habebitur etiam ratio lucri quod feciſſet conductor ſi frui licuiſſet, *l. ſi in lege §. colonus, hoc tit.* & vero lucraturus fuiſſet fructus eius anni quo frui non licet, vel id quo poſtea pluris alium fundum aliamve coloniam conduxit, vel etiam quo pluris relocaturus erat, *l. qui inſulam, hoc tit.* nam id agitur hoc contractu vt frui conductione liceat & perfrui, *l. 8. & 9. l. ex condu-*
E *cto, d. §. colonus, hoc tit. l. vlt. de in. fiſc.* vt igitur lucrum & compendium ex conductione facere liceat, vt alij relocare liceat, *l. 6. C. de loc.* nam fructus nomine continetur compendium. & hoc diſtat fructus ab vſu: nam qui nudum vſum habet, vt vſuarius aut commodatarius, alij locare rem quam vtendam accepit & ex ea compendium facere non poteſt, *l. plenum §. 1. de vſu & hab. §. 1. Inſt. eod.* Et id quidem lucri genus tantum continetur actione ex conducto, compendium ſcilicet quod ex conductione fundi conductor facturus erat, *d. §. colonus, & l. 18.* non etiam fortuitum, aduentitium, extrarium compendium, puta ſi ex fructibus negotiari & vberrimum quæſtum facere potuit. quod etiam non venit in actione ex empto vel ex vendito. quia nec extrarium damnum: vt ſi dum mo-

crum conductori fuerit, quod ex relocatione ædium per ſingula cœnacula facere conſueuerat, eius lucri ratio habebitur in putando eo quod intereſt. Et hoc genus quæſtus vt notaret ideo ponit locatorem domum locaſſe auerſione, id eſt, totam vno pretio, quod Græce ἀφ' ὁμάδα, Latine quaſi auerſo vultu, vt Græci οὐ ἀπαιτεῖν διαστρεμμένων. Hæc ſunt contraria, locare domum auerſione, & locare per ſingula cœnacula. Locaſti mihi auerſione. Ego vero locaui per ſingula cœnacula. Et quod mihi per te frui non licet, nec cœnaculariis licet quibus ego locaui. Itaque his emigrantibus tanti teneris mihi quanti mea intereſt inquilinos non emigrare, *l. qui inſulam, hoc tit. l. in hanc, de damno infec.* Et hanc diſtinctionem in hac ſpecie Seruium Sulpitium introduxiſſe Africanus refert, & à præcipuo auditore Seruij refertur in *d. l. qui inſulam.* Et generaliter ex eodem Seruio definitur in *l. ex conducto §. 1. hoc tit.* omnem vim cui reſiſti non poteſt dominum conductori præſtare. quod ita accipiendum eſt non vt præſtet id quod intereſt, ſed vt mercedem reddat vel remittat pro portione temporis, *d. l. ex conducto §. 1 pen. & §. ſed & ſi labes* vbi Budæus male tabes, recte Baſil. ὀλίσθος. ſed quia de fundo poſtea agitur qui terræ motu corruit, labes non eſt accipienda pro ruina quæ venit ex imo, quæque fundum abſorbet, ſed pro ea quæ venit ex ſummo, vt ſi mons deciderit, vel ſi ex fundo vicino cruſta lapſa ſit in fundum conductum quæ fructum tulerit aut perdiderit omnem. Sed notandum ad hæc ea tantum quæ inopinata & inſolita ſunt, cedere damno locatoris, non ſi quid accidat ex conſuetudine: non item ſi quæ vitia ex re ipſa oriantur, vt ſi vinum coacuerit, vel ſi raucis, qui vermes ſunt noxij ſegetibus vel herbis, ſegetes corruptæ ſint, & hic à Græcis inter herbas noxias numeratur αἰγίλωψ & ὀροβάγχη, non item ſi exercitus præteriens per laſciuiam aliquid abſtulerit: namque ob has cauſas ex mercede conductor nihil quidquam deducere poteſt. & recte, aliquid per laſciuiam: nam ſi prædonum more vel hoſtium milites vaſtauerint fundum totum, ex hac cauſa mercedis deductio vel deminutio fiet. Laſciuia eſt iuuenilium malum ſiue noxius luſus, ἀκολασίαν interpretantur Græci *l. 4. §. 1. de ſicariis*, alibi ὕβριν, ἀσέλγειαν, ἀταξίαν. Ne dixeris laſciuiam, neque dolum eſſe neque culpam. Eſt enim culpa & plerumque lata, *l. pen. vi bon. rapt.* alioquin inique coërcetur. Coërcentur milites lapſi per vinum aut laſciuiam, *l. omne §. pen. de re mil.* vbi vino recte coniungitur laſciuia. Ex vino enim plerumque naſcitur laſciuia. Coërcetur actione in factum qui per laſciuiam fugat armentum, *§. interdum, de oblig. quæ ex del. naſc.* Coërcetur qui per laſciuiam cauſam mortis præbuit, *d. l. 4. §. 1.* vt ſi in conuiuio, quæ fuit propria ſpecies ad quam proconſuli Beticæ reſcripſit Imp. Hadrianus, quidam dum ſago iactatur culpa eorum qui ſagum tenebant ita male acceptus ſit vt in ſolum ceciderit, & ex eo caſu mortuus fuerit poſt dies aliquot. qua laſciuia Suetonius ſcribit delectatum Othonem, vt noctu vagaretur ſæpe & obuiorum inualidū quemque aut temulentum corriperet, & diſtento ſago impoſitum in ſublime iactaret. quam & Martialis ſignificat lib. 1. illo verſu, *Ibis ab excuſſo miſſus in aſtra ſago.* Id Italis hodie eſt ſbalzar, Gallis *Berner*: nam & Gallorum antiqua lingua Sagum, *Berne.* Sed redeo ad rem. Adiicit Africanus in hac lege, ſuperiori diſtinctioni locum eſſe ſi quis ſuum prædium locauerit vel ſi alienum ignorans. In eum qui ſciuit ſe alienum locare ſine vlla diſtinctione dari actionem ex conducto quod frui non liceat in id omne quod intereſt, quemadmodum in venditorem ſcientem ſi habere non liceat, vt diximus ſæpe iam ſupra, atque etiam vltra duplum: nam tam à dupli definitione quam à ſupe-

A riori diſtinctione ſemper excipere oportet conuentionem *l. 9. §. Iulianus, hoc tit.* & dolum malum, ne non ſit deteriori conditione is qui dolum admiſit. Male autem de ſciente locatore vulgo accipitur *d. l. 9. in princ.* cum palam lex ponat locatorem eam domum quam locauit emiſſe bona fide, nec potuiſſe poſtea eum tempore locationis reſciuiſſe rem eſſe alienā. Et quod ait, locatorem etiamſi ſine dolo aut culpa eius domus euicta ſit nihilominus teneri vt præſtet frui licere, eo non ſignificatur teneri eum in id, quodcumque conductoris intereſt. eadem enim oratio eſt initio *l. 33.* etiamſi per locatorem non ſtet, quo minus præſtet frui licere, teneri tamen eum vt frui liceat. & tamen ita accipitur vt mercedem remittat vel reddat non ſi quid pluris interſit. idemque ſenſus eſt
B *l. 9.* Fateor tamen, quod in eadem lege ſubiicitur, parato locatore aliam domum non minus commodam præſtare, non cogi locatorem reddere mercedem: nam & ſi non neceſſariam refectionem domus inſtituens locator, faciat poteſtatem conductori conducendi aliam domum & offerat ſe penſionem pro eo ſoluturum, quoad domus ſua refecta fuerit, conſtat neque remiſſionem neque repetitionem penſionis eſſe conductori, *l. quod ſi habitator, hoc tit.* Sequitur alia quæſtio in *d. l. 35.*

Cum fundum communem habuimus, & inter nos conuenit, vt alternis annis certo pretio eum conductum haberemus, tu cum tuus annus exiturus eſſet, conſulto fructum inſequentis anni corrupiſti. agam tecum duabus actionibus:
C *vna ex conducto, altera ex locato. locati enim iudicio mea pars propria, conducti autem actione tua duntaxat propria in iudicium venient. deinde ita notat. nonne quod ad meam partem attinebit, communi diuidundo præſtabitur à te mihi damnum? recte quidem notat: ſed tamen etiam Seruij ſententiam veram eſſe puto: cum eo ſcilicet, vt cum alterutra actione rem ſeruauerim, altera perimatur. quod ipſum ſimplicius ita quæremus, ſi proponatur inter duos, qui ſingulos proprios fundos haberent, conueniſſe, vt alter alterius ita conductum haberent, vt fructus mercedis nomine penſaretur.*

Fundus eſt communis inter me & te. eum communiter aramus, ſerimus, colimus, eo fruimur communiter. ſed quia ſæpe in fructibus percipiendis, & partiendis inter nos exoriuntur rixæ & contentiones, harum
D amputandarum cauſa conuenit inter nos vt alternis annis fundum certo pretio conductum haberemus, vt ego puta fundo fruerer in ſolidum hoc anno datis x. pro tua parte, tu autem ſequenti anno æque datis x. pro mea parte: vel quod forte inæquales eſſent partes conuenit vt pro tua parte darem decem, tu pro mea xv. Tu cum inſtaret finis anni tui, dolo malo fructum ſequentis anni quo me frui oportebat corrupiſti, immiſſo forte pecore, vt ponitur in *l. ſi conuenerit, com. diuid.* vel contra legem vulgarem locationis, ne colonus capra natum in fundo paſcat. Finge enim eum fundum fuiſſe vineam aut agrum ſurcularium, atque ita per te factum eſt quo minus ſequenti anno fundo frui poſſem. In te mihi duplex
E actio eſt, ex locato pro mea parte, ex conducto pro tua. Sum enim meæ partis locator, tuæ conductor, & tu vtriuſque partis fructus maligne corrupiſti. & dantur in hoc, vt præſtetur damnum, vt omne quod intereſt etiam vltra mercedem & vltra duplum. Et hoc cum ex Seruio Iulianus retuliſſet ita notauit, meæ partis nomine eſſe actionem Communi diuidundo. Venire enim in hanc actionem damnum commiſſum ab vno ex ſociis. Africanus autem & veram eſſe ait ſententiam Iuliani & ſententiam Seruij. ex hac enim cauſa vel communi diuidundo agi poſſe, vel ex locato & ex conducto: quia certo pretio fundum conduximus. quod ſi dictum certum pretium non fuiſſet, ſane

Digitized by Google

ceſſaret actio ex locato & ex conducto, quia ſine certa mercede locatio nulla eſt, & eſſet actio præſcriptis verbis, *d. l. ſi conuenerit*, quaſi ex negotio ſimili locationi & conductioni, quia non dicto pretio, id agitur veluti pro pretio vt fructus compenſetur. Sed vtroque caſu alterutra contentus eſſe actor debet, quia vtraque ad rei perſecutionem reſpicit, nec licet eandem rem bis conſequi ſiue perſequi. Ergo vel actionem communi diuidundo eligere debet, vel actionem ex locato & ex conducto ſi certa merces interceſſerit, aut ſi non interceſſerit actionem præſcriptis verbis. In actione communi diuidundo ineſt quod inter ſe ſocij conuenerunt vel pepigerunt, *l. 3. com. diuid.* & quod damnum rei communi vnus ex ſocius dedit, *l. damno, fam. erciſc.* Ineſt actio de paſtu pecoris, ſed non ſecundum ſui naturam, eſt enim noxalis, ſed in ſimplum tantum, *l. & puto §. vlt. & ſeq. eod. tit.* Quaſi noxalis igitur, vt diximus in *l. 61. de furt.* Et hoc ipſum quod tractauit ante ſubiicit Africanus ſimplicius ita quæri, ſi proponatur inter vicinos conueniſſe vt alternis annis ſinguli & ſuum & vicini fundum proprium conductum habeant ita vt fructus penſetur mercedis nomine, mercedis, inquam, certæ de qua cõuenit: nam & hoc caſu ſi quis eorum fructus inſequentis anni & vtriuſque fundi fructus dolo malo corruperit, locati iudicio veniet fundus actoris proprius, conducti fundus rei proprius. Et ſimplicius ait, id eſt detracta cõmunione fundi, detracta actione communi diuidundo, Græci, *δίχα τῆς κοινωνίας ϗ διαιρέσεως*: nam non poteſt hoc caſu introduci actio communi diuidundo. Neque diaetis improprie locationem accipi hoc loco, quod Accurſius tentat, cum de certo pretio ponatur conueniſſe inter nos: nam nec idem poſſis dicere in ſpecie *l. ſi olei, C. de loc.* ſi fundus locatus ſit certa olei ponderatione: cum & locandi verbo lex vtatur ſub titulo de locato, & contractum hunc dicat eſſe bonæ fidei. nam ſi bonæ fidei, locatio igitur vera. Contractus enim ſimilis locationi non eſt bonæ fidei, veluti Do vt facias. Fateor in emptione & venditione pretium in nummis debere conſiſtere, & recte Galenum 11. de diff. pulſ. nummum eſſe *σύμβολον αὐτῆς ϗ σημεῖον*, Platon. 11. de Rep. *σύμβολος τῆς ἀλλαγῆς*. At in locatione conductione dico etiam in alia quantitate conſiſtere poſſe, veluti menſura aut pondere. ac proinde cum colono partiario contrahi locationem & conductionem, ſi contrahendæ locationis animus fuerit, ac præſertim ſi de certa fructuum quantitate veluti modiis vel amphoris tot quotannis inferendis conuenit. Plinius 9. Epiſt. *Non nummo, ſed partibus locaui.* Quin etiam tentari poteſt & locationem eſſe ſi cum partiario ita conuenerit vt inferret quotannis fructuum qui perciperentur partem dimidiam aut tertiam, nullo adiecto modo. Imo & ſi inter vicinos qui ſinguli proprios fundos haberent, conuenerit vt alter alterius fundum alternis annis ita conductum haberet, vt fructus nomine mercedis penſaretur, quamuis de certa mercede nihil conueniſſet, vel etiam ſi inter ſocios non conſtituta certa mercede conuenerit vt alternis fundum communem conductum haberent, & vt fructus pro penſione cederet, puto Seruiũ dediſſe actionem ex locato & ex conducto, alios autem dediſſe præſcriptis verbis. & componendi diſcidij cauſa Tribonianum in hoc § de ſuo hæc verba inſeruiſſe, Certo pretio, quibus inſertis, nulla relinquitur dubitatio: detractis autem his tum duntaxat merito ad Seruium notauit Iulianus quod notauit de actione communi diuidundo, atque etiam Vlpianus *d. l. ſi conuenerit*, vel de actione præſcriptis verbis. Ait autem in ipſo contextu, Cum eo ſcilicet, id eſt, ea condicione, pro quo vulgo male. In eo. & ita Africanus loquitur *l. 39. de ſolu.* Nunc tranſeamus ad *l. 24. de præſcript. ver.*

Ad L. Titius 24. de præſcript. verb.

TITIVS *Sempronio triginta dedit: pactique ſunt vt ex reditu eius pecuniæ tributum quod Titius pendere deberet, Sempronius præſtaret, computatis vſuris ſemiſſibus: quantoque minus tributorum nomine præſtitum foret, quam earum vſurarum quantitas eſſet, vt id Titio reſtitueret: quod amplius præſtitum eſſet, id ex ſorte decederet. aut ſi & ſortem & vſuras ſumma tributorum exceſſiſſet, id quod amplius eſſet, Titius Sempronio præſtaret: neque de ea re vlla ſtipulatio interpoſita eſt. Titius conſulebat id quod amplius ex vſuris Sempronius redegiſſet, quam tributorum nomine præſtitiſſet, qua actione ab eo conſequi poſsit. Reſpondit, pecuniæ quidem creditæ vſuras, niſi in ſtipulationem deductas non deberi. Verum in propoſito videndum, ne non tam fœnerata pecunia intelligi debeat, quam quaſi mandatum inter eos contractũ: niſi quod vltra ſemiſſem conſecuturus eſſet. ſed ne ipſius quidem ſortis petitionem pecuniæ creditæ fuiſſe. quando ſi Sempronius eam pecuniam ſine dolo malo vel amiſiſſet vel vacuam habuiſſet, dicendum, nihil eum eo nomine præſtare debuiſſe. quare tutius eſſe, præſcriptis verbis in factum actionem dari: præſertim cum illud quoque conueniſſet, vt quod amplius præſtitum eſſet, quam ex vſuris redigeretur, ſorti decederet. quod ipſum ius & cauſam pecuniæ creditæ excedat.*

DEDIT Titius Sempronio xxx. millia certa lege. Hæc datio contractus eſt. Lex vero contractus ſiue dationis pecuniæ, pactum eſt tale, vt ex reditu eius pecuniæ, &c. Reditus pecuniæ eſt vſura. & vt breuis, ita certa definitio vſuræ, Reditus pecuniæ debitæ, vel, reditus ſortis debitæ, vel, vſusfructus nominum. vt *l. 3. de vſufruct. ear. rer. quæ vſu conſ.* id eſt quaſi vſusfructus. Sed vt intelligatur vis pacti huius, enarrandum nobis id eſt diligentius. Dationi pecuniæ Titius adiecit pactum vt eam pecuniam Sempronius fœnore occuparet quanto maximo poſſet, & ex vſuris redactis tributum quod Titius fiſco deberet exſolueret ad finem ſemiſſis vſuræ. Si igitur collocaret pecuniam grauioribus quam ſemiſſibus vſuris, puta beſſibus aut dodrantibus commode negotio geſto, hoc pepigere, vt quod eſſet vltra ſemiſſes vſuras, id lucrifaceret Sempronius. Semiſſes vel fiſco præſtaret tributi nomine ſi tantumdem fiſco deberetur, vel partim Titio ſi minus eſſet in tributo quam in vſura ſemiſſe. quod ſi plus eſſet in tributo, placuit vt id ne ſumeret Sempronius ex eo quod ſuperaret ſemiſſes vſuras ſi forte grauioribus pecuniam collocaſſet, ſed ex ſorte, id eſt, vt tanto minus Titio redderet ex ſorte. Rurſus ſi plus eſſet in tributo quam in vſura ſemiſſe & in ſorte, placuit vt reliquum Sempronius ſolueret de ſuo, idque poſtea à Titio reciperet. Hæc eſt lex, hæc pactio quæ addita eſt dationi pecuniæ incontinenti, quæ verbis etiam ſtipulationis concluſa & confirmata non eſt. Ne dicas rem omnem ita geſtam eſſe pactum nudum, ſed dicas eſſe contractum, dationem ſcilicet pecuniæ certæ, cui ineſt pactum nudum illud quod enarrauimus. Quæritur an ex eo pacto detur actio. finge Sempronium plus redegiſſe ex vſuris quam ſoluerit tributi nomine, an ex pacto agere cum eo Titius poteſt, vt ſuperfluum præſtet ad finem modumque ſemiſſis vſuræ ſcilicet vti conuenit. Dicam ex eo pacto actionem dari. Obiicies regulam iuris. Obiiciam hanc conuentionem datæ pecuniæ lege certa, quia datione ſumpſit effectum, non tam pactum eſſe quam contractum, cui ineſt pactum, vt *l. ſi dominus, hoc tit. l. vlt. C. de rerum permut. l. legem, C. de pactis*: & ex pacto dari actionem non quidem veluti ex pacto propriam, ſed actionem ex ipſo contractu: nam ſi ineſt pactum contractui, & actio igitur, vt ita dixerim, ex pacto ineſt actioni

ex contractu. Si pactum format contractum, & actionem ex contractu igitur. Vt ergo intelligamus quæ actio ſit, conſtituere prius debemus datio illa pecuniæ ſub pacto ſupraſcripto, quis contractus ſit. Non eſt creditom: ideoque initio legis non dicit, Titius credidit, ſed Titius dedit. Ius crediti hoc eſt vt tantumdem reddatur. Ius & cauſa cootractus de quo agitur hæc eſt, vt quandoque minus teddatur vel nihil Minus, ſi tributum abſumpſerit vſuram ſemiſſem, atque etiam ex ſorte delibarit aliquid. Nihil, ſi abſumpſerit & ſortem & vſuram. Ios crediti hoc eſt vt periculum pecuniæ reſpictat ad eum qui pecuniam accepit. Ius contractus de quo agitur hoc eſt, vt reſpiciat ad eum qui pecuniam dedit: nam ſi ſorte eam Sempronius perdiderit ſine dolo & culpa ſua, non tenetur. & ſimiliter ſi vacuam & otioſam eam habuerit, id eſt, ſi eam fœnori non occupauerit ſine dolo & culpa ſua, forte quod non inueoiret idonea nomina, non tenetur. Item ius crediti boc eſt vt ex pacto vſuræ non debeantur, vt docuimus in *l. qui negotia, mand.* quod noo odio vſurarum eſt receptum, ſed quia pactum ex continenti factum in ſtricti iodicij cootractibus ineſt quidem ex patte rei, ſed non ex parte actoris: hoc enim tantum teceptum eſt in bonæ fidei contractibus. & quod ait *l. venditor, com. pred.* per ſtipulationis vel venditionis legem perſonas obligari, ſic eſt accipiendum, vt per ſtipulationem obligeorur adiectam venditioni, vel per pactionem, non per pactionem adiectam ſtipulationi. Lex eſt non pactio ſolum, ſed & ſtipulatio facta ſtatim in ipſo contractu. Ius autem contractus de quo hic agitur boc eſt vt ex pacto debeatur vſura ſemis, id eſt quod ex vſura ſemiſſe ſupereſt ſoluto tributo. Videtur ergo eſſe cootractus bonæ fidei, quia in booæ fidei tantum contractibus vſuræ veniunt ex pacto interpoſito initio contractus, vt dixi *d. l. qui negotia*. Et ſane contractus hic mandatum eſt fœnerandæ pecuniæ & ſolueodi tributi. atque ideo ſecundum naturam mandati periculum pertioet ad mandatorem, id eſt, ad Titium non ad Sempronium, & vſuræ debentor ex pacto, id eſt qood plus tulit ex fœnore, quam intulit fiſco. Pactum adiectum mandato obligat, & ex eo eſt actio, non quidem propria actio quædam, ſed actio mandati. Vnum eſt tantum quo quis fretus contendere poſſit hunc contractum non eſſe mandatum, quod conuenerit inter Titium & Sempronium, vt ſi grauioribus vſuris quam ſemiſſibus pecuniam exerceret, id compendi faceret Sempronius quod excederet vſuras ſemiſſes. quod abhorret à natura mandati: nam aut gratuitum aut nullum eſt mandatum. ex liberalitate enim & benignitate proficiſcitur. non eſt liberalitas quæ ſequitur lucrum, *l. 10. §. ſed & ſi pecuniam, l. ita vt omnes, mand. l. ſi tibi rem, hoc tit.* & ratio optima, ne ea res ſit mihi lucro quæ non eſt periculo meo, *l. is qui §. 1. Commod.* Contra vero dicam lucrum huiuſmodi non adeo eſſe certum vt tolerari oon poſſit hoc colore quod ſit incertum & pendeat ex caſu: nec enim forte inueoiet qui velit graoioribus vſuris peconiam accipere, ſicut ſalarium toleratur hoc colore quod ſit hooor non merces. Et vt depoſiti actio eſt, licet conuentio excedat depoſiti modum, *l. Lucius, l. Publia §. 1. depoſ.* cur non & mandati, licet particula conuentionis quædam paulum recedat à iure & caoſa mandati. & ita fortiter defendi poteſt. Sed tolleodæ omnis controuerſiæ cauſæ tutius eſt agere præſcriptis verbis, & repetere ea actione quod amplius fuerit in vſura ſemiſſe, qoam in tributo. Inoenta eſt actio præſcriptis verbis propter controuerſias Iuriſconſultorum certantiũ de nomine actionis; nec enim poſſint tolli ex aut euitari melius quam ſi egeris ſine oomine ſecundom quod conuentione præſcriptum eſt, narrata conueotione, narrato

A facto. Verum dicetur ſane hæc actio magis eſſe ſimilis actioni maodati: nam quaſi mandatũ contractum eſſe negari noo poteſt: ideoque pactum negotio adiectum ex continenti proderit ad augendam obligationem ſioe ad vſurarum incrementum, de quo conuenit: quia ſcilicet inſtar hæc actio habet bonæ fidei iudicij, licet ſit ſtricta. & euenit etiam aliis caſibus nonnumquam, vt licet contractus ſit ſtricti iudicij vſuræ veniant ex pacto, veluti credita nautica pecunia, vel ciuitatis, vel argentariorum, vel credito frumento, vino, oleo, propriis certiſqoe rationibus, & interdum etiam ſioe pacto officio iudicis, vt in actione ex teſtameoto, *l. 3. §. nonnumquam, de vſur. l. vlt. §. præterea, C. de iure dot.* Nunc tranſeamus ad *l. 9. qui pot. in pign. hab.* Duæ ſunt in ea quæſtiones. Prior tres caſus complectitur,
B in quibos omnibus idem ius eſt. Quot igitur caſus, tot ſint etiam partes huius quæſtionis. Et ait Africanus.

Ad L. Qui balneum 9. qui pot. in pign. hab.

QVi *balneum ex Calendis proximis conduxerat, pactus erat, vt homo Eros pignori locatori eſſet donec mercedes ſoluerentur. idem ante Kal. Iulias eundem Erotem alij ob pecuniam creditam pignori dedit. conſultus an aduerſus hunc creditorẽ petentem, Erotem locatorem prætor tueri deberet, reſpondit debere: licet enim eo tempore homo pignori datus eſſet, quo nondum quidquam pro conductione deberetur, quoniam tamen iam tunc in ea cauſa Eros eſſe cœpiſſet, vt inuito locatore ius pignoris in eo ſolui non poſſet,*
C *potiorem eius cauſam habendam. amplius etiam ſub condicione creditorem tuendum putabat aduerſus eum, cui poſtea quidquam deberi cœperit, ſi modo non ea condicio ſit quæ inuito debitore impleri non poſſit. Sed etſi heres ob ea legata, quæ ſub condicione data erant, de pignore rei ſuæ conuenisset, & poſtea eadem ipſa pignora ob pecuniam creditam pignori dedit, ac poſt condicio legatorem exſtitit, hic quoque tuendum eum cui prius pignus datum eſſet, exiſtimauit.*

Titivs balneum Sempronio locauit ex Kaleodis proximis. Græci interpretantur conoenienter ſeqoentibus verbis, ex Kalendis Iuliis. Hunc diem recte notauit Angelus Politianus fuiſſe ſolemnem inchoandis locationibus & mercedibus exſoluendis. Vellem ad-
D didiſſet, vel etiam Kalendas Martias. quod conſtat ex *l. defuncta, de vſuf.* Macrobius 1. cap. 12. *Menſe Martio mercedes exoluebant magiſtris quas completus annus deberi feciſſet.* Pacti autem ſunt inter ſe Titius & Sempronius ex continenti vel ex interuallo, nihil refert, ante Kalendas Iulias: ante diem locationis, vt Eros ſeruus Sempronij pignori eſſet pro mercede. Vt fideiuſſor, ita pignus præcedere obligationem poteſt vel diem obligationis, itemque conſtitutum & ſtipolatio: nam & ſtipulatio acceſſio eſt aliarum obligatiooum, ſiue concluſio, vt ſignificat *l. ſi dominus, de præſ. verb.* Et ex pacto pignoris etiam facto ex interuallo, id eſt ex hypotheca iure prætorio datur actio, *l. ſi tibi §. de pignore, de pact.* Idem vero Sempronius ante Kalend. Iulias, id eſt ante diem primum locationis eundem
E ſeruum pignerauit Gaio ob creditam pecuniam pure. Quæritur, vter ſit potior in pignore Titius an Gaius. Mouet dubitationem, quod pignus Titij acceſſerit obligationi io diem, pignus Gaij puræ & præſenti: ac proinde prior fuiſſe videtur obligatio principalis in perſona Gaij, & pignoris obligatio igitur. Si prior, & potior: nam priuilegium temporis potiorem hypothecam facit tuitione prætoris, vt Africanus ait. quia hypotheca prætoria pactio eſt. & boc eſt quod ait *l. maior, C. de pignoribus.* ſecundum voluntatem pacti iuriſdictionem, id eſt edictum prætoris tueri pignoris conueotionem nudam. At contra Africanus, oon Gaium, ſed Titium potiorem facit: quia pignus re-

Digitized by Google

& Titio conſtitutum eſt ab initio, licet nondum cœpiſſet quidquam deberi ex locato conducto. & adiicit Azo recte, vt peti poſſet. quia nata quidem eſt obligatio ſtatim, ſed non etiam actio ante Kalendas Iulias, qui dies eſt inchoandæ locationis hoc loco, non dies finitæ locationis annive completi, non dies migrationis: nec enim migrabant anno completo, ſed quinquennio, quod ſolerent in quinquennium locationes fieri. Pignus igitur conſtitutum eſt antequam agi poſſet ex locato vel ex conducto, antequam deberetur. & recte conſtitutum eſt: nam certum eſt debitum iri. nec enim infirmari locatio quæ conſenſu perfecta eſt per conductorem inuito locatore poteſt, nec per locatorem inuito conductore, & veniente die perinde eſt atque ſi pura locatio fuiſſet. Et hæc eſt ſententia primæ partis. Aſcendit à facilioribus ad difficiliora, & ait in ſecunda parte, Amplius idem eſſe dicendum ſi pignus acceſſerit ſtipulationi condicionali, & ante condicionem alij qui pecuniam credidit pure, idem pignus obligatum ſit. potiorem enim eſſe cauſam condicionalis creditoris exiſtente condicione, quia pignus recte contractum eſt licet nondum cœpiſſet deberi ex ſtipulatione, quando certum erat debitum iri ſi exiſteret condicio, nec poterat promiſſor ſuo facto ſtipulationem infirmare, vel condicioni adferre impedimentum: videlicet ſi erat condicio collata in caſum, vel in poteſtatem ſtipulatoris, non in poteſtatem promiſſoris: nam ſi in poteſtate promiſſoris, non ante intelligitur contracta pignoris obligatio, quam ipſe promiſſor condicionem impleuerit, & cui res ante condicionem impletam fuerit obligata is potior erit. Sed ſi fuerit caſualis, vel in poteſtate ſtipulatoris, pignoris obligatio ab initio conſiſtit. & poſteaquam extiterit condicio perinde erit atque ſi pure concepta ſtipulatio fuiſſet, *l. potior §. 1. hoc tit.* & eſt ſimilis ſpecies legis primæ hoc titulo. Cur vero amplius eſt hoc ita conſtituere in creditore condicionali quam in creditore in diem? quia ſcilicet ex contractu in diem obligatio naſcitur ſtatim, & facile igitur ei accedit pignus ſtatim. Ex contractu condicionali obligatio non naſcitur antequam extiterit condicio. & tamen pendente condicione pignus recte contrahitur, nec poteſt ſolui inuito creditore, atque adeo tempus illud obſeruatur quo contractum eſt, non quo extitit condicio, & præfertur hic creditor illi cui poſtea idem pignus pendente eadem condicione obligatum eſt. Amplius etiam eſt in tertia parte, quam quod fuit in ſecunda, dum idem ait eſſe dicendum ſi pignus acceſſerit legato condicionali, id eſt, ſi heres legatario condicionali rem ſuam pignori obligauerit, & mox eandem antequam exiſteret condicio legati obligauerit creditori, ac poſt legati condicio extiterit: nam legatarius in pignore potior erit perinde atque ſi vt creditum ita purum legatum fuiſſet: quia pignus recte initio contractum eſt, nec potuit ſolui inuito legatario, cum nec fuerit in poteſtate heredis efficere ne exiſteret condicio, quæ non fuit in eius poteſtate. aliud enim eſſet dicendum, ſi ita legatum proponeretur, Illi do lego ſi heres Capitolium aſcenderit: nec enim firmo iure niteretur pignus contractum ante impletam condicionem. Amplius autem hoc eſt in legatario, quam in ſtipulatore condicionali, quod ſtipulator condicionalis ſit creditor, legatarius condicionalis non item, *l. is cui, de obligat. & act. l. 27. qui & à quib. man.* ex quo multæ differentiæ ſequuntur in iure inter legata & ſtipulationes. Condicio ſtipulationis retrotrahitur: Condicio legati retro non trahitur. Eſt igitur in hac lege gradatio quædam hoc modo: Non tantum potior eſt locator cui ante diem primum locationis pignori res obligata eſt, licet ante eum diem alij eadem pignori obligata ſit credenti pecuniam pure, ſed etiam ſtipulator condicionalis cui

A pendente condicione pignus obligatum eſt, & non tantum ſtipulator condicionalis, ſed etiam legatarius condicionalis. Et ne quis nunc obiiciat *l. 1. in fi. l. potior, in prin. hoc tit. l. pen. ſupra tit. prox.* notandus eſt quartus caſus quo non idem dicendum eſt. Si Titius pignus acceperit in eam pecuniam quam poſt numeraret, & antequam numeraret eadem res Gaio numeranti pecuniam pignerata ſit, & poſt Titius numerauerit, in eo pignore potior erit Gaius non Titius: quia pignus Titij non tenuit ab initio propterea quod ſolui potuit nuda voluntate debitoris non accipiendo pecuniam vel creditoris non numerando. Et omnino ſunt in hoc titulo vel in hac quæſtione de ordine creditorum hypothecariorum, obſeruandæ eæ regulæ. Priorem tempore eſſe potiorem. à qua excipitur mulier quæ

B de dote ſua agit. quamquam creditor is qui prior muliere eſt per retentionem pignoris æquum ſit vt mulierem expellat, quod per actionem hypothecariam non poſſit. Excipiuntur & alij creditores quorum priuilegium licet poſteriores ſint, potius & potentius eſt priuilegio temporis, *l. 5. 6. 7. hoc tit.* Si ex pecunia mea cum eſſet neceſſaria refectio ædes refectæ ſint quæ alij prius fuerant pigneratæ, ego ſum potior. Si ex pecunia mea emptæ ſint ædes quæ alij fuerant obligatæ prius generaliter obligatis bonis præſentibus & futuris, ego ſum potior. ſed hoc intereſt quod priore caſu habeo tacitam ex SC. *l. 1. in quibus cauſ. pig. tac. cont.* poſteriore non item. Expreſſam habeo & eam quidem priuilegiatam, *l. quamuis, C. de pign. l. licet, C. qui pot.*

C *in pig. hab.* Tacitam non habeo, niſi pupillus ſim ex Conſtitutione Seueri & Antonini, aut niſi emptor ſoluendo non ſit: nam ſi hoc caſu in ſubſidium habeo rei emptæ vtilem vindicationem perinde atque ſi ipſe emiſſem, *l. vxor marito, de don. int. vir. & vxor.* cur non & vindicationem quaſi hypothecariam? Hodie eſt magna quæſtio quid ſit dicendum ſi rem vendidero & tradidero, & conuenerit vt ea res mihi pignori eſſet donec pretium ſolueretur, an ſim potior illo cui ante obligauerat emptor omnia bona ſua præſentia & futura. & intelligo iudicari ſecundum me: non abs re. nam dominium eius rei acquirit emptor cum hac cauſa vt mihi ſit nexa pro pretio, *l. 1. §. vlt. & ſeq. de reb. eor. qui ſub tut.* & cum hac cauſa igitur ſiue hac cauſa prælata, debet prior creditor in ea re ius ſibi pignoris vin-

D dicare. Aliæ regulæ eæ ſunt. Facto aut perfecto contractu nec impleto, tempus dati vel conuenti pignoris obſeruatur non tempus impleti contractus: quia ab initio recte conſtitutum eſt pignus. Neque perfecto neque impleto contractu, tempus contractus ſpectatur, non tempus dati aut conuenti pignoris: quia nulla intelligitur contracta obligatio ante contractum. & vt de ſtipulatione dicitur *l. 6. de nouat.* numerationem fieri implendæ ſtipulationis gratia quæ præceſſit, ita hoc caſu fieri videtur contractus implendi pignoris cauſa. Difficilior eſt altera quæſtio de qua ſcribit in hunc modum:

E *Titia prædium alienum Titio pignori dedit: poſt Manio: deinde domina eius pignoris facta marito ſuo in dotem æſtimatum dedit. ſi Titio ſoluta ſit pecunia, non ideo magis Manij pignus conualeſcere placebat: tunc enim priore dimiſſo ſequentis confirmatur pignus cum res in bonis debitoris inuenitur. in propoſito autem maritus emptoris loco eſt. atque ideo, quia neque tunc cum Manio obligaretur, neque cum Titio ſolueretur, in bonis mulieris fuerit, nullum tempus inueniri, quo pignus Manij conualeſcere poſſit. hæc tamen ita, ſi bona fide in dotem æſtimatum prædium maritus accepit: id eſt ſi ignorauerit Manio obligatum eſſe.*

Priuſquam ingrediar hanc quæſtionem, quædam dicenda ſunt ſine quibus ea intelligi aut definiri non poteſt. Dimiſſo priori creditore ſiue debitor ei ſoluerit ſiue

ſiue poſterior creditor, vel obtulerit, obſignauerit, depoſuerit pecuniam debitam, poſterior ſubit locum prioris, *l. 4. l. potior §. vlt. hoc tit. l. 1. l. cum tibi, C. eod.* & potior eſt non in ea tantum quantitate quam credidit, ſed etiam in ea omni quam ſoluit priori, *l. creditor §. ſciendum, hoc tit. l. ſecundus, C. de pign.* & poteſt pignus vendere ſi potuerit vendere prior, licet ipſe ſuo iure non potuerit, *l. Ariſto, tit. preced.* Denique dimiſſo priori creditore, vt hæc lex ait, poſterioris pignus confirmatur & conualeſcit. Dices merito. Imo non conualeſcit quod recte contractum eſt ab initio, & manſit idem ſemper eodem iure: nam etiam nondum dimiſſo priori creditore poſteriori datur actio hypothecaria aduerſus debitorem & quemlibet poſſeſſorem præter priorem creditorem, vel ad eum qui ab eo emit, *l. creditor §. ſi ſimpliciter, hoc tit.* At conualeſcere dicitur hoc loco, non quod initio non tenuerit, ſed quod iam non poſſit ſibi auelli priuilegio temporis à priori creditore qui dimiſſus eſt. infirmum quidem erat pignus quodammodo manente obligatione prioris creditoris, ſed firmius redditur ea ſublata. Id quoque ſciendum eſt, pignus rei alienæ non valere, *l. ſeruus quem, § vlt. de act. emp.* Neque tamen omnino eſſe inutile, atque ideo facile conualeſcere, vt inferius dicemus, & retentioni locum eſſe. imo & creditori ignoranti hypothecariam dari aduerſus debitorem, vel poſteriorem creditorem, vel alium poſſeſſorem non dominum, & debitori pigneraticiam, *l. ſi rem alienam §. pen. l. ſi pignore §. ſi prædo, de pig. act. l. ſi ab eo, de pignor. l. ſi non dominus, hoc tit. l. 4. §. ſi rem, de vſurpat. & vſuc.* itemque ignoranti creditori debitor eo nomine tenetur contraria pigneraticia ſiue ſciens ſiue ignorans rem alienam obligauerit. quod conſtat ex *l. tutor §. 1. de pig. act.* & imperitiſſime quidam in *l. rem, de cont. empt.* quod non eſt in vet. libris, Accurſio adſcribit non eſſe creditori eo nomine contrariam actionem. Item ſciendum eſt, pignus rei alienæ conualeſcere adquiſitione dominij non quidem ipſo iure, non directo, vt loquitur *l. ſi Titio, de pig.* Sed per retentionem, *l. 1. in prin. eod.* id eſt per exceptionem doli mali, quod improbe debitor velit rem auferre creditori quam ei pignerauit, quod ſit mendax. nam actioni vel exceptioni doli inſunt mendacia, *l. quid enim, de dolo.* & hoc etiamſi creditor ſcierit rem ſibi alienam pignerari: nam ignoranti certum eſt non tantum dari exceptionem, ſed etiam vtilem actionem, *l. rem, de pign. act. l. 5. C. ſi res al. pig. da. ſit.* in qua lege exemplo pigneratitiæ, id eſt ad exemplum hypothecariæ, vt in iure frequenter vtiles actiones dari dicuntur exemplo directarum. His cognitis, finge. Mulier quædam rem alienam Titio pignori dedit, poſt Mæuio. deinde domina eius rei facta eſt. Conualuit pignus vtriuſque adquiſitione dominij, etiam poſterioris: nam quod valeret ab initio ſi res fuiſſet debitoris, conualeſcit poſtea ſi res facta ſit debitoris Atqui valuiſſet pignus poſterioris creditoris ſi res debitoris fuiſſet, *l. creditor §. ſi ſimpliciter, hoc tit.* conualeſcit ergo poſtea dominio adquiſito debitori. Mox vero mulier marito eandem rem æſtimatam dedit in dotem. vendidit igitur & maritum eius dominum fecit, & pretium voluit eſſe in dotem. & ad extremum mulier Titium dimiſit priorem creditorem ſoluta pecunia. Quæritur an Mæuius poſſit aduerſus maritum agere actione hypothecaria. Et ait, non poſſe: nam ſi agat vel agat ex perſona Titij quaſi in eius locum ſucceſſerit vel ex perſona ſua. non poteſt ex perſona Titij: nec enim ſucceſſit in locum Titij, quia nec potuit in pignus ſuccedere quod iam non eſt in bonis mulieris ſed mariti non poteſt etiam agere ex ſua perſona ſuoque iure. An quia ſicut poſterior creditor non poteſt agere hypothecaria aduerſus eum qui à priore creditore pignus emit, *d. §. ſi ſimpliciter, l. 1.*

A *C. ſi ant. cred. pig. vend.* ita non poteſt agere in eum qui à debitore emit. quod vtique admitterem ſi emerit à debitore vt ex pretio debitor liberaret ſe à priore creditore, & liberauerit ſe: quia hoc caſu emptor ſuccedit in locum prioris creditoris, *l. 3. C. de his qui in pr. cred. l. Ariſto, tit. præced.* At in hac ſpecie data re æſtimata in dotem ex pretio non eſt liberatus prior creditor, ſed id maritus retinuit dotis cauſa. igitur non ſucceſſit in locum prioris. Et præterea in eo qui emit à priori creditore non diſtinguimus ſcierit an ignorauerit rem alij obligatam eſſe: nam emptio rata eſt ſi iure creditor vendiderit, adeo vt nec poſteriori creditori ſit offerendi facultas, *l. 3. tit. ſeq.* In marito diſtingui-
B tur: nam ſi ſcierit rem fuiſſe obligatam Mæuio, tenetur hypothecaria, ſi neſcierit, non tenetur. Non eſt quærenda alia ratio quam quæ ab Africano redditur. Nullum tempus inueniri poſſe quo pignus datum Mæuio valuerit aut conualuerit. Non valuit quo tempore contractum eſt. Non conualuit quo tempore dimiſſus eſt Titius. quia & hoc & illo tempore res fuit aliena. Ratio eſt ſumpta ab enumeratione partium, ſed vitioſe, vt videtur, quandoquidem prætermittitur pars vna, id eſt medium tempus. Medio tempore pignus Mæuij conualuit adquiſito dominio mulieri, & conualuiſſe ex eo apparet quod ei detur in malæ fidei emptorem actio hypothecaria. At certe verius eſt nec medio tempore conualuiſſe pignus Mæuij, quia ei obſtabat Ti-
C tius qui eum præcedebat, nec poterat vtrumque pignus implere. ac proinde infirmum erat Mæuij pignus duabus ex cauſis, quod res aliena erat, & quod Titius prior erat. quarum vna tantum efficit quantum altera. & vna quidem cauſa conualuit pignus medio tempore dominio adquiſito mulieri, altera non conualuit, quia medio tempore dimiſſus Titius non eſt, ſed poſt æſtimationem demum aut venditionem rei in maritum factam. Nullo igitur tempore plene conualuit: & ideo nec agit hypothecaria in maritum ignorantem. In ſcientem agit, quia id egit dolo malo cum muliere vt res æſtimaretur fraudandi Mæuij cauſa. Et hoc cum non perciperet Accurſius multa comminiſcitur in hunc §. ac primum ideo non conualeſcere pignus Mæuij dominij adquiſitione quod ſimpliciter eſſet contra-
D ctum id eſt nullo alio modo adiecto nullave lege, ſed ita ſi deſiiſſet teneri Titio. deſiit autem teneri quo tempore deſierat eſſe in bonis mulieris. male. nam Africanus repugnat. Titio, inquit, dedit, poſt Mæuio. Hoc quid aliud eſt quam, vtrique ſimpliciter dedit? Male, ſciſſe Mæuium rem fuiſſe alienam, & ideo adquiſito dominio non dari ei actionem hypothecariam. Hoc enim non omiſiſſet Africanus ſi ratio reſponſi penderet ex eo. Deinde etiamſi ſciuit, non dabitur quidem ei, fateor, hypothecaria aduerſus debitorem, id eſt aduerſus dominum, *l. 1. de pig.* ſed aduerſus alium poſſeſſorem dabitur, ergo aduerſus maritum. Male etiam adiicit Mæuium ſciſſe eam rem obligatam Titio: nam hæc ei ſcientia nihil obeſt niſi in hoc ne agat con-
E traria actione, *l. tutor §. pen. de pig. act.* non etiam ne agat hypothecaria actione. Male, eam rem alienam fuiſſe obligatam Titio quia erat debita mulieri: tunc enim pignus Titij ab initio conſtitiſſet etiam ante adquiſitionem dominij, *l. 1. de pig. l. 3. §. 1. hoc tit.* nomen enim pignori datur recte, & pignus, & ius quodcumque noſtrum quod eſt in re aliena. deinde obligata cur fuerit res Titio non eſt quod quærat, cum nullo verbo Africanus dicat rem fuiſſe obligatam Titio: vt perperam quoque mox adiciat, ideo fuiſſe obligatam Titio quod ignoraſſet rem fuiſſe alienam. quæ ratio etiam non eſt idonea. nec enim ideo magis obligatur pignus rei alienæ quod creditor ignoret rem eſſe alienam. Illud peſſime, etiamſi mulier inæſtimatam rem dederit in dotem, Mæuio non eſſe actionem hypothe-

tariam: nam tempore dimiſſi Titij hoc caſu res fuiſſet in bonis mulieris. & conualuiſſet igitur ſine controuerſia pignus Mæuij. Et illud item peſſime, non teneri etiam hypothecaria maritum ſi mala fide rem æſtimatam in dotem acceperit. iniquum enim hoc eſſe, ne ei fraus ſua proſit, & contra manifeſtam diſtinctionem Africani. Sequitur *l. 51. de ædil. ed.*

Ad L. Cum mancipium 51. de ædilit. edic.

CVM *mancipium morboſum vel vitioſum ſeruus emat, & redhibitoria vel ex empto dominus experiatur, omnimodo ſcientiam ſerui, non domini ſpectandam eſſe ait: vt nihil interſit, peculiari an domini nomine emerit. & certum incertumve mandante eo emerit: quia tunc & illud ex bona fide eſt, ſeruum cum quo negotium ſit geſtum, deceptum non eſſe. & rurſus delictum eiuſdem, quod in contrahendo admiſerit, domino nocere debet. ſed ſi ſeruus mandatu domini hominem emerit, quem dominus vitioſum eſſe ſciret, non tenetur venditor. circa procuratoris perſonam, cum quidem ipſe ſcierit morboſum, vitioſum eſſe, non dubitandum quin quamuis ipſe domino mandati vel negotiorum geſtorum actione ſit obſtrictus, nihilo magis eo nomine agere poſſit. at cum ipſe ignorans eſſe vitioſum, mandatu domini qui id ſciret emerit. & redhibitoria agat ex perſona domini, vtilem exceptionem ei non putabat opponendam.*

QVÆSTIO legis hæc eſt: ſeruo vel filio emente mancipium morboſum aut vitioſum cuius mens & exiſtimatio ſpectanda ſit, patris vel domini, cui ex eo contractu acquiritur actio, an filiuſf. vel ſerui qui contrahit. quæ definitur in priori parte legis. Poſterior pars eſt de procuratore ſimiliter vtrum procuratoris opinio ſpectanda ſit qui emit mancipium morboſum aut vitioſum, an domini: nam ſi quis emerit ſibi ignorans mancipium morboſum aut vitioſum, iure honorario, id eſt ex ædilitio edicto habet actionem redhibitoriam reſcindendæ venditionis cauſa in venditorem qui ſciuit aut ſcire debuit nec certiorem fecit emptorem, vel iure ciuili habet actionem ex empto: nam redhibitio quoque continetur empti iudicio, *l. ex empto §. redhibitionem, de act. emp.* & electio eſt emptoris vtro iure experiri malit. Sed ſi ſciens emerit, non poteſt queri nec agere in venditorem eo nomine. Quid ergo ſi non ipſe ſed ſeruus ſuus emerit, aut filiuſf. aut procurator, cuius ſcientia vel ignorantia ſpectabitur? De ſeruo primum dicam, deinde de procuratore. Et quæ de ſeruo, eadem de filiof. Et rurſus de ſcientia primum dicam, deinde de ignorantia. Venditor domino non tenetur redhibitoria vel ex empto actione ſi ſeruus ſcierit mancipium quod emebat eſſe morboſum aut vitioſum, dominus ignorauerit. Scientia ſerui, qui negotium geſſit, domino nocet. quod Africanus ait eſſe verum omnimodo, id eſt indiſtincte ſiue emerit ſeruus ſuo nomine quod eſt peculiari nomine, ſiue emerit nomine domini. Si ſuo nomine, hoc eſt certiſſimum ſpectandam eſſe ſcientiam ſerui quia ſibi negotium principaliter geſſit, non domino. Sed idem erit ſi emerit nomine domini. Nomine domini emit qui domino emit nominatim ſiue mandatum habeat ſiue non, id eſt ſiue quaſi procurator emat ſiue quaſi geſtor. & latius patent hæc verba, Nomine domini quaſi generalia. quam mandato domini. Et rurſus omnimodo, id eſt ſiue quoties dominus mandauit emi, certum emi mandauit veluti Stichum, ſiue incertum, id eſt hominem generaliter: nam vtroque caſu ſcientia ſerui inſpicitur non domini. Si incertum, eſt ratio cur ſcientiam potius ſerui ſpectari conueniat qui emit certum, quam domini qui mandauit emi incertum: quia dominus omnem emptionem poſuit in arbitrio ſerui, dum generaliter ei mandauit vt hominem emeret quem vellet. Sed idem tamen erit ſi certum emi mandauerit: inſpicietur enim ſcientia ſerui eaque domino nocebit? & generaliter his omnibus caſibus delictum, id eſt culpa vel ſtultitia ſerui qui ſciens emit hominem morboſum aut vitioſum domino nocebit, quia non erit domino etiam ignoranti facultas reſcindendæ venditionis per actionem redhibitoriam, vel ex empto. Nunc de ignorantia tractemus. Vt ſcientia ſerui domino nocet indiſtincte, quo minus habeat actionem redhibitoriam, an & ignorantia prodeſt quo magis habeat eam actionem, licet ipſe ſcierit mancipij morbum aut vitium? quod dicendum videtur, vt contrariorum ſit contraria conſequentia. Et ſane ſi ſuo nomine ſeruus emerit, ignorantia ſerui domino ſcienti prodeſt, vt ei competat actio redhibitoria. idemque erit ſi mandauerit dominus incertum hominem emi. ſed addi poteſt ad vtrumque caſum exceptio, *arg. l. imo, de lib. cauſ. & l. 2 § ſi ſeruus, pro empt.* niſi tempore emptionis præſens dominus fuerit qui ſciebat vænalis ſerui morbum aut vitium & potuerit ſeruum prohibere ne emeret nec prohibuerit: hoc enim caſu ignorantia ſerui ei non prodeſt. quod habet rationem manifeſtam. Quid autem ſi dominus certum hominem emi mandauerit, qui non ignorabat hominis morbum aut vitium? Et hoc quoque caſu placet ignorantiam ſerui domino ſcienti non prodeſſe: quia ipſe contraxiſſe intelligitur non ſeruus. quod confirmat *l. 13. de cont. empt.* nec eſt in eo quidquam quod repugnet, niſi obieceris rationi quam adduximus, quod ipſe dominus ſcilicet videatur negotium geſſiſſe non ſeruus. eidem rationi eſſe conſequens vt ſi ſcierit ſeruus tale eſſe mancipium, dominus ignorauerit qui eum ipſum emi mandauit, ſcientia ſerui domino non noceat, quod tamen negauimus ante de ſerui ſcientia tractantes. Nec eſt quod reſpondeas, niſi dixeris, quod eſt in regula iuris, rapiendam eſſe occaſionem iuris quæ præbet benignius reſponſum. Benignius eſſe reſcindi venditionem ſemel contractam, cuius ſuſtinendæ occaſio præſens eſt aliqua: & coërceri quoque edicto occaſionem reſcindendæ venditionis ex cauſa morbi vel vitij quod latuit emptorem, breui tempore, puta ſex menſium: nam actio redhibitoria eſt ſemeſtris. Idcirco non domini tantum ſcientia qui certum hominem emi mandauit impedit actionem redhibitoriam, ſed etiam ſcientia ſerui. & hoc eſt quod ait, ſcientiam ſerui ſpectari ſiue certum dominus ſiue incertum emi mandauerit. & in eo ſolo conſiſtit differentia inter ſcientiam & ignorantiam ſerui: nam ſi certum emi mandauerit, ignorantia ſerui non inſpicitur, ſi incertum, inſpicitur. & quod ait illo loco, Ex bona fide eſſe, ſeruum qui contraxit deceptum non eſſe, id eſt ignorantiam ſerui inſpici debere, id vt ſubiicit, non obtinet illo caſu quo dominus certum emi mandauit. Concludamus ergo, ſcientiam ſerui inſpici etiamſi dominus certum emi mandauerit quem ignorabat eſſe vitioſum aut morboſum nec eſt vllus locus in iure qui huic concluſioni in eadem ſpecie repugnet de actione redhibitoria. Opponitur quidem *l. 2. de litig. & l. imo, & ſeq. de lib. cau.* Verum non ſunt de actione redhibitoria, ſed de aliis caſibus. ac ſimilibus imo diſſimilibus, & in quibus non eſt par vtilitatis ratio ne promptiores ſimus ad reſcindendas venditiones. Et caſus *l. 2.* hic eſt. Qui ſciens emit rem litigioſam, fiſco pœnam committit, *l. 1. de iur. fiſc.* Ignorans excuſatur. Quid ſi ſeruus emerit? Scientia ſerui inſpicitur, ſed ſi dominus certam rem emi mandauerit ignorans litigioſam eam eſſe, hoc caſu ſcientia ſerui non inſpicitur. quod efficit eadem benignitatis ratio, ne dominus ignorans & innocens propter ſcientiam ſerui in pœnam incidat. eadem igitur ratio in genere, non in ſpecie. Caſus autem *l. imo & ſeq.* hic eſt. Qui ignorans emit liberum hominem qui vænire ſe patiebatur dolo malo, aduerſus eum

habet actionem pœnalem in duplum. Qui ſciens, non item. Quid ſi ſeruus meus emerit ſciens, ego ignoraoerim? Scientia ſerui inſpicitur, niſi mandanero certum emi nominatim: nam mihi hoc caſu ſane competit pœnalis actio, hac ratione, ne propter ſcientiam ſerui pœnæ eximatur liber homo, qui ſe quaſi ſeruom dolo malo vænire paſſus eſt, maxime cum oon tam emiſſe videatur ſeroos meus quam ego qui nominatim ſeruo eum hominem emendum deſtinaui. Et in ſumma, in caſu huius legis ſcientia ſerui nocet domino etiamſi certum emi mandauerit, ignoraoria prodeſt, niſi certum emi mandauerit. Io caſibus *l. 2. & l. imo & ſeq.* ſcientia ſerui nocet & igooraotia prodeſt: niſi dominus certum emi mandauerit. hoc eoin caſu neque ſcientia ſerui domino obeſt neque ignorantia prodeſt. At quod hoc caſu detracto ita definitur, ſcientiam ſerui nocete domino: ignorantiam ſerui prodeſſe domino eſt contra regulam *l. 5. de iur. & fact. ign.* niſi ita accipiatur, principali perſonæ neqoe alterius ſcientiam nocere nec alterius ignorantiam prodeſſe. vt coheredi in petenda bon. poſſeſſione coheredis ſcientia non nocet, vel ignorantia ooo prodeſt. Imo & filio cui principaliter defertur bon. poſſeſſio, patris ſcientia non nocet, id eſt ooo cedunt filio igoorauti dies petendæ bon. poſſeſſionis quibos ſciuit pater delatam eſſe filio bon. poſſeſſionem, & ſimiliter patris ignorantia filio ſcieoti oon prodeſt, *l. 3. l. vlt. quis or. in bon. poſſeſſ. ſer.* & ſimile exemplum ſumi poteſt ex *l. non ſolum §. ſed & ſi plures, de lib. cau.* Priocipalis autem perſonæ ſcientia nocet vel ignorantia prodeſt heredi eius & ſucceſſori vniuerſali, vel etiam illi cui per eum omne emolumentum adquiritur, id eſt patri vel domino. atque ita in ſuperiori ſpecie petendæ boo. poſſeſſionis quæ delata eſt filio principaliter, ſcieotia filij nocet patri, ignorantia filij prodeſt patri. Et ita in caſu huius legis & *d. l. 2. & l. imo*, principalis perſona eſt ſeruus aut filius qui emit ſuo nomioe. Sed & pro principali habetur qui emit nomine domini vel patris, ſi non ex mandato emit, vel ſi ex mandato emendi hominis iocerti. quia collato in eum arbitrio emendi hominis quem vellet, factus is eſt quaſi auctor & princeps emptionis: & ideo ſcientia eius domioo nocet, ignorantia prodeſt. Dominus autem habetur pro principali ſi mandauerit certum hominem emi: & ideo ſcientia vel ignorantia domini inſpicitur non ſerui, præterquam in caſu huius legis, quo ignorantia quidem ſerui non inſpicitur, ſed ſcientia inſpicitur vt cohibeatur occaſio reſcindendæ venditionis. & ſimiliter vt cohibeatur occaſio vſucapionis quæ locrum poſſeſſori ex re aliena parat inuito domino, quæque ob eam rem multis conſtringitur legibus, oe facile procedat, indiſtincte ſcientia filij vel ſerui patri vel domino nocet. imo quod amplius eſt in vſucapionis cauſa quam redhibitionis ſcieotia patris vel domini etiam vſucapioni obſtat indiſtincte. qua de tractatur in *l. heres §. vlt. de vſurp. & vſuc.* Et hæc de priori parte huius legis ſufficiant: quæ qui beoe perceperit, etiam intellexerit quam erret à vero Accurſius, dum ab his verbis, Nomine domini, quæ tamen generalia ſunt, excludit mandatum domini, dum ab his, Sioe certum ſiue incertum mandante domino emerit, excludit Nomen domini. Tranſeamus ad poſteriorem partem quæ eſt de procuratore. & in ea procuratoris oomine continetur etiam voluntarius, id eſt geſtor qui ſine mandato geſſit negotium alienum, vt *l. 17. de in rem ver.* ac propterea recte ſubiicit, eum teneri mandati vel neg. geſtorum, mandati, procuratorem verum ſcilicet, neg. geſtorum, procuratorem voluntariom ſiue geſtorem. & ita Quintilianus 7. c. 4. *Male geſta procurationis, in foro, negotiorum geſtorum: nam & mandati actio eſt.* & *l. 4. de fideiuſſ.* quæ ita non male legitur à Græcis, diuiſa

A voa quæ vulgo eſt, ſententias in duas. Poteſt accipi fideiuſſor eius actionis quam habiturus ſum. Aduerſus eum pro quo fideiuſſi vel mandati vel neg. geſtorum actionem habeo. Cuius vero ſcientia inſpicieoda eſt ſi procurator emerit mancipium morboſum aut vitioſum? Si procurator emerit. Si igitur emerit nomine domini. Quod de procuratore dicam, idem dicam de tutore vel curatore. Scientia procuratoris inhibet actionem redhibitoriam: nec enim ea vel ipſe procurator vel dominus experiri poteſt, licet alias ex contractu procuratoris domino detur vtilis actio, ſi aliter rem ſeruare non poſſit, ſed domino procurator tenetur actione mandati vel neg. geſtorum ob delictum ſuum. & hoc indiſtincte Africanus tradit, ſiue certum

B hominem dominus ſiue incertum emi mandauerit. & ſi incertum emi mandauerit, congruit *l. imo, & l. non ſolum §. pen. de lib. cau.* quæ ſunt de eo procuratore qui ſciens liberum hominem emit ſine mandato, vel ex maodato emendi hominis incerti. Sed ſi certum dominus emi mandauerit, pugnat *l. in ſeruo, eod. tit.* quæ vult ſcientiam procuratoris domino oon nocere, id eſt non auferre actionem pœnalem in duplum aduerſus eum qui diſſimulauit conditionem ſuam, & hoc ne impunitus ſit dolus liberi hominis qui improbe in ea re verſatus eſt. In quæſtione autem actionis redhibitoriæ etiamſi dominus certum emi mandauerit, ſcientia procuratoris nocet vt conſeruetur venditio potius quam reſcindatur. Ignorantia quoque procuratoris domino ſcieoti non

C præbet actionem redhibitoriam, vel ex empto, *l. 13. de contr. empt.* At ipſi procuratori præbet, nec ſi ea agat repelli poteſt exceptione ex perſona domini. Filius quoque & ſeruus qui neſciere morbum aut vitium vænalis, recte agerent ex ſua perſona ſi qua ſuo nomine actione experiri poſſent. De nuntio non eſt quod quæramus. nullus enim caſus exiſtere poteſt quo ſcientiam vel ignorantiam eius ſpectari conueniat: nam vice epiſtolæ fungitur, vt Accurſ. hoc loco ſcripſit recte, & nihil aliud eſt quam epiſtola loquens, vt contra Epictetus Adriano reſpondit, epiſtolam eſſe nuntium tacitum. Nuntius miniſter eſt. Procurator miniſter non eſt, officium enim præbet non miniſterium. Nunc ex inſtituto ordine explicanda venit *l. 47. de euict.* cuius

D hæc ſunt verba:

Ad L. Si duos 47. de euiction.

SI duos ſeruos quinis à te emam, & eorum alter euincatur, nihil dubij fore quin recte eo nomine ex empto acturus ſim, quamuis alter x. dignus ſit. nec referre ſeparatim ſingulos an ſimul vtrumque emerim.

Dvos ſeruos emi Stichum & Pamphilum, ſingulos aureis quinque. Stichus euictus eſt. Si ſeparatim ſingulos emerim, certum eſt competere mihi ex empto actionem euictionis nomine. Si vtrumque ſimul emerim, nihil etiam dubij eſſe ait quin ſit mihi actio de euictione in id quod intereſt. Spectabitur autem in ea tantū is qui euictus eſt, non etiam is qui euictus non

E eſt: namque tot ſunt de euictione actiones, quot ſerui, quamuis ſimul empti & vno pretio vnoque inſtrumento comprehenſi ſint, *l. cum plures, hoc tit. l. & ſi vno, de act. emp.* Obiicitur *l. ſi quis aliam, de ſolut.* quæ ſi pro nummis vel qua alia re mihi debita volenti mihi dederis duos fundos in ſolutum, euicto altero fundo, ait poſſe agi priſtina actione in ſolidum, quaſi non aliter videatur ſublata priſtina obligatio quam ſi vtrumque fundum quem dediſti in ſolutum feceris meum. De priſtina actione loquitur, non de actione ex empto vt poſſit ea etiam agi in ſolidum perinde ac ſi vterque fundus euictus eſſet. Sed idem videtur dicendum de actione ex empto: nam conſtat ex hac cauſa etiam ex

empto vtilem actionem eſſe, *l. 4. C. de euict. l. eleganter, de pign. act. Nou. 4.* quia datio in ſolutum eſt ſimilis emptioni aut permutationi, quæ & ipſa emptioni ſimillima eſt. Emptioni ſi pro nummis fundus aut fundi dati ſint in ſolutum, Permutationi ſi pro alia re quæ etiam corpore conſtet. Et non eſt nouum vt ſit electio actoris qua actione agat, priſtina actione quaſi non ſoluerit debitor, an vtili ex empto quaſi ſoluerit: nam & ſi accepto tulero debitori vt mihi expromiſſorem daret nec dederit, vel agam priſtina actione quaſi inutilis ſit acceptilatio, *l. licet, de iu. dot.* vel actione in factum præſcriptis verbis in id quod intereſt, *l. ob eam, de præſc. verb.* vel condictione ob rem dati, *l. ſi accepto, l. ſi mulier, de condic. cau. da.* quaſi vtilis ſit acceptilatio. Sed ſi ſuperiore caſu datis duobus fundis in ſolutum, euicto altero, agam ex empto de euictione, dico ſeparatim ſpectandam eſſe actionem in eo fundo qui euictus eſt, non in vtroque: quia tot ſunt euictiones, quot ſunt fundi, & hanc eſſe conſtituendam differentiam inter actionem ex empto & priſtinam actionem. At dubitatio præcipua huius legis non in eo conſiſtit, ſi duos ſeruos vel fundos ſimul emerim quinis aureis, euicto altero, ſeparatim detur actio ex empto ob euictionem, an vtriuſque nomine: ſed hoc quæritur an euicto altero ſit actio de euictione, ſi is qui euictus non eſt tanti ſit quanti vterque emptus eſt, puta x. quoniam poteſt videri, nihil intereſſe emptoris apud quem remanet ſeruus qui tanti eſt quanti vterque emptus eſt. At certe intereſt emptoris habere eum qui euictus eſt, vt quo amplius eſt alter, id lucro eius cedat potius quam venditoris. & ita definit Iulianus vel Africanus hoc loco. Sed valde obſtat *l. ſi duorum, de act. emp.* quæ in ſimili ſpecie vult lucrum cum damno penſari. Species hæc eſt: Quidam duos fundos vendidit ſimul vno pretio, vineam ſcilicet & pratum aut ſyluam cæduam, & vineam ſeparatim dixit eſſe c. iugerum, pratum cc. In vinea deſunt x. iugera, in prato exuperant, quoniam vinea eſt xc. iugerum, pratum ccx. Conſtat venditorem teneri ex empto quod minor ſit modus vineæ, licet amplior ſit prati, & conſtet vniuerſus modus ccc. iugerum *l. ſi in qualitate, l. ſi fundo vendito, de act. emp.* nec agenti emptori obſtat exceptio doli mali, quia dolo non facit qui perpetuo iure vtitur, id eſt directo iure, *l. 2. C. Th. de iur. fiſ.* Et ius directum hoc eſt vt teneatur venditor qui maiorem modum dixit, & ſi minorem dixit, vt quod amplius eſt ad compendium emptoris pertineat. Et ita ſi vendiderit vno pretio duos ſtatuliberos, & ſingulos dixerit manumiſſos ſub conditione dandi decem, & vnus 15. alter 5. dare iuſſus ſit, tenetur ex empto, quamuis conſtet ſumma, & ſit ab vtroque emptor accepturus 20. Contra ſi plus ſit in vinea quam in prato, & conſtet vniuerſus modus, *d. l. ſi duorum*, ſignificat non eſſe quod eo caſu queratur vel agat emptor, cum quod in prato deeſt exuperet in vinea, cuius reditus longe amplior eſt quam prati. Ita iudicant Iuriſconſulti. ita Columella 3. cap. 3. Vulgus aliter, quod pratum ſine opere paratum ſit, & quod ei minime quaſi noceri poſſit. Sed, vt ille docet, quod vinea infamis eſt, hoc non ſuo, ſed hominum vitio contingit, qui vineta per auaritiam vel inſcitiam vel per negligentiam perdunt, qui ſi cum ſcientia ſociarent diligentiam, omnes illos qui fœnum ſuum & oleta amplexantur, incremento patrimonij facile ſuperarent. Et ad extremum concludit Paulus in *d. l. ſi duorum*, in omnibus etiam ſuperioribus caſibus æquius eſſe lucrum cum damno penſari, & quod deeſt emptori ſuppleri. quæ concluſio Triboniani potius eſſe videtur quam Pauli. & non male producetur ad cauſam euictionis: ideoque ſi vltra pretium non interſit emptoris, non aget ex empto euicto altero in ſpecie huius legis, vel ſi quid amplius interſit, in id tantum

A aget quod amplius intereſt: niſi dicamus, quod eſt verius, in ſpecie huius legis non væniſſe duos ſeruos confuſe vno pretio, vt *d. l. ſi duorum*, ſed diſtincto pretio, id eſt ſingulos quinque. nec qui dicuntur væniſſe ſimul, ideo dicuntur & vno pretio væniſſe. quamobrem non ſubeſt hic eadem admittendæ compenſationis ratio. Et obſeruandum in hac ſpecie hominem dignum 10. emptum 5. Hæc fraus eſt tolerabilis, non ſi vel dignum 10 emerit quis 4. aut 3. vel dignum 10. vendiderit 21. nam propter hanc fraudem venditio quodammodo reſcinditur. quod non opinor eſſe primum introductum *l. 2. & 8. C. de reſc. vend.* ſed iure vetuſtiore, cum in Pandectis nullam ſpeciem inueniam, qua vel emptor dimidio minoris emerit vel venditor dimidio pluris vendiderit, & in hac ad finem dimidij emerit emptor, quod licet, non dimidio minoris. Quod

B ſequitur in *l. 27. de vſur.* eſt apertiſſimum.

Ad L. Cum patrifamilias 27. de vſur.

CVM *patrifam. mora facta ſit, iam in herede eius non quæritur mora: nam tunc heredi proximo hereditario iure ea competet: ideoque ad ceteros quoque deinceps tranſmittitur.*

MORA fit ex perſona, *l. mora, hoc tit.* nec tamen ideo minus ad heredem eius pertinet qui moram fecit cuive mora facta eſt. Ad heredem eius qui moram fecit, id eſt qui interpellatus non ſoluit, licet heres interpellatus non fuerit. Ad heredem eius cui mora facta eſt, id eſt qui debitorem fruſtra interpellauit, licet

C eum etiam heres non interpellauerit. De herede eius cui mora facta eſt loquitur Africanus hoc loco. ſed idem ſtatuimus de herede eius qui moram fecit. & ita *l. ſi ſeruum §. nunc videamus, de verb. obl.* definit culpam debitoris, quo nomine comprehenditur etiam mora, perpetuare obligationem debitoris & ſucceſſoris eius. Siue igitur moram defunctus fecerit ſiue paſſus ſit, eam tranſmittit ad heredem, iure hereditario, vt African. ait, quia ſcilicet heres in ius omne defuncti ſuccedit, in commoda & in incommoda, in vitia & in virtutes quæ in defuncto fuerunt, *l. cum heres, de diuer. temp. præſ. l. non ſolum §. pen. de lib. cau. l. vitia, C. de acquir. poſſ.* & conſequenter non ad proximum heredem tantum mora tranſmittitur, ſed etiam ad vlteriores, prout

D heres heredem, ſicut Flaccus loquitur, velut vnda ſuperuenerit vndam: nam quæ iure hereditario heredi proximo competunt, & ſequentibus competunt in infinitum. Quæ proprio quodam iure, non item, *l. ſciendum, de verb. ſign.* Et quod dicitur, moram fieri ex perſona, non hoc eſt, perſonæ eam adhærere nec ad heredem tranſire, ſed naſci eam ex interpellatione perſonæ ipſius quæ debet vel cui debetur: mora enim nihil aliud eſt quam fruſtratio interpellantis creditoris vel debitoris. Et quod dicitur *l. Titia §. vſuras, de leg. 2.* Semel moram interueniſſe ſufficit, hoc eſt vna interpellatio ſufficit modo fiat opportuno loco & tempore, nec remittatur vel intermittatur: nam ne perſona quidem mortua quæ fecit moram vel paſſa eſt, neceſſe eſt repeti interpellationem in perſonam heredis,

E & perperam interpretes quidam ad creandam moram plures interpellationes requirunt. & abutuntur in eam rem *l. qui Romæ § cohere ies, de verb. oblig* nam etſi in eius ſpecie ponatur ſæpius factam interpellationem, non ideo ſequitur ſæpius eſſe faciendam. Quod enim ex abundanti fit, ex eo ius non ſumitur. Inſtantia quidem poſt interpellationem vt perſeueret neceſſe eſt, *l. mora §. 1. hoc tit.* non etiam vt denuo cogantur teſtes & iteretur interpellatio. Interpellatio eſt admonitio, quæ fit teſtato, ſoluendi vel accipiendi eius quod debetur. Mora, contemptio huiuſce admonitionis. Ait autem, Cum patrifamilias: quia ſoli patresfam. vel qui pro patribusf. habentur, heredem habent

Digitized by Google

teſtamentarium vel legitimom. Nunc tranſeamus ad *l. 50. de iu. dot.* cuius hæc ſuot verba:

Ad L. Quæ fundum 50. de iure dot.

QVÆ fundum in dote habebat diuortio facto, cum in matrimonium rediret, pacta eſt cum viro, vti decem in dotem acciperet, & fundum ſibi reſtitueret. ac datis decem, prius quam fundus ei reſtitueretur in matrimonio deceſſit. Illud ex bona fide eſt, & negotio contracto conuenit, vt fundus quaſi ſine cauſa penes maritum eſſe cœperit condicatur. Et hoc euidentius circa actionem pigneraticiam apparebit. etenim ſi eum fundum Cornelianum pignoris cauſa tibi tradidiſſem, poſtea ex conuentione fundum Titianum in hoc tibi tradiderim, vt Cornelianum mihi reſtitueres: minime, puto, dubitandum erit, quin ſtatim recte pigneraticia ad recipiendum Cornelianum agere poſſim.

DIVORTIO facto prius quam repeteretur fundus quem mulier dederat in dotem, redintegratum eſt matrimonium, & pacta eſt mulier cum viro vt is fundus ſibi reſtitueretur & x. acciperet in dotem. adiectum eſt pactum reſtituendi fundi dationi ſecundæ dotis, quod ſi non fuiſſet adiectum, tacite idem fundus rediiſſet in dotem, *l. 14. l. dotem, l. diuus, l. poſt diuortium, hoc tit.* Sed permutatio dotium pacto fieri poteſt ex re in pecuniam vel ex pecunia in ré, vel ex alia re in rem aliam, *l. ſi ei nuptura, & ſeq. hoc tit. l. ſi mulier, tit. ſeq. l. 7. de tut. & cur. dat.* qua in re permutationis verbum non accipimos ἀνταλλαγήν, vt Græci loquuntur, id eſt proprie & κυρίως, quia rei ſuæ cum re ſua permutatio non eſt, & vtriuſque rei domina eſt mulier, alioqoin rei meæ cum pecunia aliena vel contra, permutationem fieri nihil vetat, ſi modo pecunia non detur pro pretio, ſi permutationis non emptionis contrahendæ animus fuerit: & ea ratione in ſpecie *l. vlt. de cond. cau. da.* permutatio eſt, vt Græcis videtur, non emptio, ſi pecuniam dedi vt Stichum dares. Nec pugnat quidquam cum *l. naturalis §. 1. de praſ. verb.* oe in eo quidem quod ait Sticho mortuo ante traditionem, pecuniæ repetitionem eſſe. hoc enim fit exemplo emptionis, *l. ſi fundus, loc.* quam permutatio imitatur. Et ob id ſolum periiſſe Stichus dicitur ei qoi prior pecuniam vel aliam rem dedit, qood non poſſit agere præſcriptis verbis in id quod intereſt ſibi Stichum tradi. quæ vltima fuit ſolutio Accorſij. & ita *l. 7. de praſ. verb.* datur pecunia vt Stichus manumittatur non tameo pro pretio, alioquin ceſſante domino Stichi, ſtatim Stichus eriperetur in libertatem, *l. Paulus, de lib. cau.* Verum ad rem. Secundum conuentionem in initio propoſitam renouato matrimooio vir accepit x. in dotem, nec tamen reſtituit fundum. deinde mortua eſt mulier in matrimonio. Quæritur qoa actione heredes eius fundum repetere poſſiot? Et ait eſſe condictiooem ſine cauſa. Sed forſitan eſt & actio de dote: nam ceſſauit quidem manente matrimonio, nec potuit dari ex pacto adiecto ſecundæ doti. verum ſoluto matrimonio cur non dabitur actio de dote, maxime cum dicat ex bona fide & ex negotio cootracto eſſe fundum reddi? nollum enim aliud oegotium contractum eſt quam dotis & condictio ſine cauſa booæ fidei non eſt, ineſt tamen actioni booæ fidei, *l. vlt. de condict. ob turp. cauſ.* & cum illa concurrit, *l. 2. de condic. ſine cau.* & ita ſi conuentione fiat permutatio pignoris, veluti ex ſundo Corneliano in fundum Titianum ea lege vt Cornelianus reſtituatur, recte agitur pigneraticia ad recipiendom Cornelianum, vel quod adiiciendum puto condictione incerti ſine cauſa: nam condictione certi dominus agere oon poteſt. poſſeſſionem denique oon rem condicere poteſt. Sequitur *l. 9. de fun. dot.*

A

Ad L. Si marito 9. de fun. dot.

SI marito debitori fundi, id quod debet, doti mulier promiſerit, dotalem fundum effici. quod ſi ei promittat qui fundum aut decem debuit, in arbitrio eſſe mariti quod in dote ſit. quod ſi Stichum aut fundum debuit maritus, & quod debet, doti ei promiſſum ſit: Sticho mortuo fundum in dotem eſſe. His conſequens eſſe ait, vt ſi Cornelianum aut Sempronianum fundum debenti, id quod debet, doti promiſſum ſit, vtrum eorum dotalem eſſe malit: plane vtrum velit alienaturum, alterum alienari non poſſe. ſi tamen alienum rurſus redimat, adhuc in eius poteſtate eſt an eum quem retinuiſſet, alienari velit.

Sciendom eſt l. Iulia prohiberi fundi dotalis aliena-
B tionem & pignerationem. & addi ex ea exemplum poteſt vitioſe aut inutiliter cootracti pignoris, *l. cum vitioſe, de pig.* cuius nec retentio erit creditori, nec fiſco qui ſucceſſit creditori, ſicot nec fiſco qui marito ſucceſſit eius fundi pigneratio eſt, *l. 2. hoc tit.* Lex autem Iulia intelligitur de fundo inæſtimato: nam hic proprie dotalis eſt, *l. vn. §. in fundo, C. de rei vx. act.* Fundus æſtimatus non eſt dotalis, ſed mariti proprius emptionis iure, niſi vno caſu, ſi relinquatur arbitrio mulieris vt vel fundum repetat ſoluto matrimonio vel æſtimationem: hoc enim caſu fundus æſtimatus l. Iolia compreheoditur nec alienari poteſt quem mulier repetere ſi velit poteſt, *l. 11. hoc tit. l. 1. C. eod.* Quod ſi vel detur æſtimatus ita vt æſtimationem reſtituat maritus ſoluto matri-
C monio, vel ita vt in poteſtate ſit mariti reſtituere fundum aut æſtimationem, alienari poteſt. & quanti emerit maritus, non quanti vendiderit ſoluto matrimonio repetitio eſt. Sed multum tamen alia in ré intereſt æſtimatus detur in dotem hoc an illo modo: nam ſi vt æſtimationem reſtituat maritus, ſola æſtimatio eſt in dotem, & fundus alienari vel obligari poteſt. Et hæc eſt ſpecies *l. 6. C. de vſufr.* in qua videtur legendum, æſtimatio, vbi legitur, eadem poſſeſſio. Sin vero vt vel fundum reſtituat vel æſtimationem, in pendenti eſt vtrum ſit in dotem res an æſtimatio: quoniam hoc omne peodet ex voluntate viri varia & mutabili. alienato fundo, æſtimatio erit in obligatione. non alienato aut redempto fundo, vtrumque erit in obligatione, & fun-
D dum reſtituendo liberabitur maritus. Illud etiam non eſt omittendom, lege Iulia permitti alienationem fundi dotalis volente & conſentiente muliere. & voluntati ratihabitionem comparari, *l. æſtimatis, ſol. mat.* Sed & hodie ex *Nou. 61.* fundus dotalis alienari poteſt, ſi modo ſemel atque iterum conſenſerit mulier, & maritus ſit ſoloendo. quo caſu qoanti fundum veodiderit maritus, tanti tenebitur iodicio dotis & inde petenda eſt ratio *l. vlt. tit. præcedentis.* Vir accepit in dotem fundum æſtimatum c. deinde adiectum eſt pactum vt fundus reſtitueretur eodem pretio, id eſt tanti pretij nec deterior. Soluto matrimonio ex pacto reſtitui fundum oportet omnimodo. Quid ſi venierit cc. volente mu-
E liere? An & tunc reſtituendus eſt fundus? Sic ſane niſi malit cc. quanti ſondum vendidit præſtare, *l. æſtimatis, ſol. mat.* Voluntas mulieris facit vt liberetur reſtituendo cc. nam & voluntas mulieris cooſirmat alienationem. & *l. 12. hoc tit.* dum ſoceri voluntatem oon ſufficere ait, ſatis probat ſufficere mulieris. Id quoque ſciendum eſt, in dotem dari vel caueri non rem tantum & pecuniam, ſed etiam iura, veluti nomina, etiam nomen ipſiuſmet viri. quod fit viro debitore liberato per acceptilationem, & eo quod debuit conſtituto in dotem. Conſtituitur dos pactione nuda, *l. ad exactionem, C. de dot. prom.* & res qoam vir debuit videtur à muliere ad virum perueniſſe: alioquin noo eſſet dotalis. Quid enim & dos? Quod nomine rei vxoriæ ad virum peruenit, *l. ſi nuptura §. 1. hoc tit.* Nunc propo-

nenda eſt quæſtio huius legis. Mulier nuptura doti cauit fore quod vir debebat. Debebat is ex ſtipulatione fundum Titianum aut Cornelianum, ita concepta diſiunctim. Erat igitur in eius electione quem vellet dare. Quæritur obligatione eadem tranſlata in cauſam dotis ſicut dictum eſt, quem fundum maritus alienare poſſit vel an vtrumque, an neutrum: Et quia electio eius erat quem vellet dare, concludit Africanus, poſſe eum alienare quem voluerit, eoque alienato alterum remanere dotalem, nec poſſe alienari, niſi forte alienatum redemerit, atque ita rurſus dominiũ eius adquiſierit. quod vt probet vtitur veluti Sorite in hunc modum. Si debitori fundi mulier quod debebat cauerit in dotem, eſtne fundus dotalis vt nec alienari poſſit? Eſt ſane. Si ei qui debebat fundum aut 10. quod debebat doti dixerit, vtrum erit in dotem fundus an 10. Vtrum maluerit maritus. Quid ſi ei qui debebat fundum aut Stichum? Et ſimiliter is erit in dotem quem maluerit maritus. Quid ergo ſi moriatur Stichus? fundus erit dotalis, quoniam extincta eſt electio morte Stichi, *l. 2. §. Scæuola. de eo quod cer. lo.* licet adhuc tentari poſſit offerendo æſtimationem Stichi, fundi præſtatione maritum abſolui poſſe ex *l. cum res §. ſi Stichus, de leg. 1.* Idemque erit ſi Stichus aliqua ex cauſa adquiſitus mulieri fuerit, *l. ſi Stichum aut Pamphilum, de verb. obl.* Si igitur ei qui debebat fundum Cornelianum aut Titianum mulier doti promiſerit, is erit dotalis quem voluerit maritus, & alienare alterum poterit. Quin & ſi alienatum redemerit, adhuc integra erit electio marito, & alienare poterit quem ante retinuerat: nam eius qui debet illud aut illud, ambulatoria eſt voluntas quoad ſoluerit vel quoad finita obligatio ſit, *l. eum qui certarum §. vlt. de verb. obl. l. ſi ſterilis §. vlt. de act. emp.* & ambulatoria dicitur, à Græcis [illegible], inconſtans & incerta voluntas quæ mutari ſubinde poteſt. Ad eam voluntatem neceſſe eſt accommodare legem Iuliam & conſequenter ambulatoriam quoque eſſe legis Iuliæ poteſtatem, vt prout ille voluerit aut noluerit, modo poſſit fundus idem alienari, modo non poſſit. Vt enim infinitæ rei neceſſe eſt infinitam eſſe regulam, ita inconſtantis inconſtantem. & ideo recte ait *l. ſeq.* quia dotis talis eſt obligatio. Sic enim iamdiu emendaui. Cætera ſunt aperta & quod ex eodem Africano additur *l. 11.* id iam expoſuimus initio, nec reſtat niſi vt verba referamus.

Ad L. Quod ſi fundus 11. de iu. dot.

QVod *ſi fundus in dotem æſtimatus datus ſit vt electio eſſet mulieris, negauit alienari fundum poſſe. quod ſi arbitrio mariti ſit, contra eſſe.*

Tranſeamus igitur ad *l. 34. ſol. mat.* cuius hæc ſunt verba:

Ad L. Titia 34. ſol. matrim.

TITIA *diuortium à Seio fecit. hanc Titius in ſua poteſtate eſſe dicit, & dotem ſibi reddi poſtulat. ipſa ſe matremf. dicit, & de dote agere vult. quæſitum eſt quæ partes iudicis ſint. Reſpondi, patri niſi probet filiam non ſolum in ſua poteſtate eſſe, ſed etiam conſentire ſibi, denegandam actionem, ſicuti denegaretur, etiamſi conſtaret eam in poteſtate eſſe.*

Poteſt intelligi tam de aduentitia, quam de profectitia dote. Dos profectitia ſic dicitur vt peculium profectitium. ſed hoc intereſt quod peculium profectitium à parente datur liberis quos habet in ſua poteſtate. Dos profectitia ab eodem datur etiam liberis quos non habet in poteſtate, modo ſit virilis ſexus & per virilem ſexum cognatione iunctus: nam quæ à matre vel auo materno datur, aduentitia non eſt profectitia. Et dotis profectitiæ proprium hoc, vt morte mulieris ſo-
A luto matrimonio ad parentem dos reuertatur ſiue filiaſ. fuerit ſiue materf. *l. 5. §. pen. de iur. dot. l. ſi filia, de diuor. l. ſi ab hoſtibus, l. filia, hoc tit.* & hoc ait *l. 4. C. ſol. matr.* de filiaſ. idem etiam obtinet in materf. vt Theodorus adnotauit: nam aduentitia apud virum remanet. Morte autem viri vel diuortio ſoluto matrimonio, non diſtinguimus dos ſit profectitia an aduentitia, ſed filiafam. ſit pro qua data eſt, an materf. nam ſi filiaſ. eſt, patri competit repetitio dotis adiuncta perſona filiæ, id eſt volente & conſentiente filia, *l. Titia 1. §. qui inuita, de leg. 1. l. pater filiam, ad leg. Falc. l. qui hominem §. ſi gener, de ſolut. l. 2. l. filiæ, C. ſol. matrim.* & Vlp. *tit. de dotibus*, & ex Conſtitutione etiam Iuſtiniani hodie generaliter communes ſunt actiones patris & filij aut filiæf. ex
B cauſis aduentitiis, *l. vlt. §. vbi autem, & § & filius, C. de bon. quæ lib. acq.* Quod ſi materſ. ſit, ſolius mulieris actio eſt, *l. ſi eum dotem §. eo autem, hoc tit.* & hoc eſt quod ait *l. pater, de euict.* vno tantum caſu, id eſt, ſi filia emancipata mortua ſit in matrimonio dotem pro ea datam à patre, ad patrem reuerti: nam morte mulieris ſoluto matrimonio, dos ab extraneo data niſi fuerit receptitia, apud virum remanet, & extraneus definitur omnis perſona præter parentem per virilem ſexum aſcendentem & vel habentem vel non habentem mulierem in poteſtate. Alio autem modo ſoluto matrimonio, dotis ab extraneo datæ repetitio ſoli mulieri competit, & extraneus definitur omnis præter parentem per virilem ſexum aſcendentem & mulierem in poteſtate habentem; nam ſiue dos à patre, ſiue ab extraneo profecta
C fuerit, ita demum patri dabit prætor repetitionem dotis, vt hoc loco oſtenditur ſi probauerit filiam eſſe in ſua poteſtate & conſentire agenti ſibi. In contextu videtur legendum, Reſpondit. Sequitur in *l. 23. de act. rer. amot.*

Ad L. Redintegrato 23. de act. rer. amot.

REDINTEGRATO *matrimonio, ſi iterum diuortium factum erit, ob res amotas prioris diuortij cauſa. item ob impenſas donationeſque priore matrimonio factas, manere actionem exiſtimauit.*

Redintegrato matrimonio, ac deinde diuortio facto iterum, non tantum agitur ob res amotas prioris di-
D uortij cauſa vindicatione aut condictione vt *l. ſeq.* ſed etiam ob res amotas poſterioris diuortij cauſa, & non tantum ob impenſas factas in res dotales priore matrimonio mandati vel neg. geſtorum, aut ob donationes factas priore matrimonio directa vel vtili vindicatione vel condictione, vt *l. vn. §. taceat, C. de rei vxor. act.* ſed etiam ob factas poſteriore matrimonio, vel etiam ex his omnibus cauſis retentio eſt dotis iure veteri. nam eadem dos eſſe intelligitur, idemque matrimonium quod redintegratum eſt, *l. plerique, de rit. nupt.* nec mirum igitur ſi in vnum idemque iudicium veniant quæ acta ſunt priore quæque poſteriore matrimonio. & redintegrato matrimonio, tacite dos redintegratur,
E niſi aliud conuenerit, vt diximus *l. 50. de iur. dot.* etiamſi medio tempore alij nupſerit mulier, *l. pen. §. vxor ſol. matr.* modo nihil cauerit de reſtituenda dote, *l. poſt diuortium, de iur. dot.* Quod ſi medio tempore actum ſit de dote, vel condictione rerum amotarum, & pendente iudicio redintegratum matrimonium fuerit, iudicium extinguitur, *l. ſi mulier diuerterit, ſol. mat. l. vlt. hoc tit.* vel potius ceſſat, vt recte ait *l. qui res §. aream, de ſolut.* vt in furioſo dum interquieſcit, furorem ceſſare, non deeſſe Seneca ait. Extinctam etiam ſemel actionem neque ciuilis neque naturalis ratio renaſci patitur, *l. 10. §. pen. de in rem ver.* quod ſcilicet ſit quidem, vt Ariſtoteles loquitur, [illegible] ab habitu ad priuationem, ſed non à priuatione ad habitum. Sequitur *l. 23. de teſtam. tut.*

Digitized by Google

Ad L. Tutor 23. de teſtam. tut.

TVTOR *ita recte non datur, Illi aut illi filiis meis, vtri eorum volet, Titius tutor eſto. quid enim dicemus ſi Titius conſtituere nolit vtri ex filiis tutor eſſe velit? ita autem recte tutor dabitur, Titius, ſi volet, illi filio meo tutor eſto.*

SI dixerit Illi aut illi filiis meis, puto vtrique datum tutorem videri, *l. pen. C. de verb. ſig.* Sed ſi adiecerit, vtri eorum volet, alterutri, *arg. l. 16. de leg. 2.* Non igitur certæ perſonæ, cum tamen tutor dari debere videatur non tantum certus, ſed etiam certæ perſonæ. Non eſt certa pupilli perſona de qua conſtituere niſi qui velit cogi non poteſt. Sed fortitan cogi poteſt optare ſibi pupillum alterutrum, vt heres à quo legatum relictum eſt, Illi aut illi vtri heres vellet cogitur alterutri præſtare ſolidum legatum, *d. l. 16.* Quod ſi certa ſit perſona pupilli, non eſt dubium vtilem eſſe dationem etiamſi collata ſit in voluntatem dari tutoris hoc modo, Illi filio meo, ſi volet tutor eſto. Reſtat ex hoc libro octauo tantum *l. 39. de ſolut.* cuius verba hæc ſunt:

Ad L. Si ſoluturus 39. de ſolut.

S*I ſoluturus pecuniam tibi, iuſſu tuo ſignatam eam apud nummularium, quoad probaretur, depoſuerim: tui periculi eam fore Mela libro decimo ſcribit. quod verum eſt, cum eo tamen, vt illud maxime ſpectetur, an per te ſteterit, quo minus in continenti probaretur: nam tunc perinde habendum erit, ac ſi parato me ſoluere, tu ex aliqua cauſa accipere nolles, in qua ſpecie non vtique ſemper tuum periculum erit: quid enim ſi importuno loco vel tempore obtulerim? His conſequens eſſe puto, vt etiamſi & emptor nummos, & venditor mercem, quod inuicem parum fidei haberent, depoſuerint: & nummi emptoris periculo ſint. vtique ſi ipſe eum apud quem deponerentur elegerit. & nihilominus merx quoque, quia emptio perfecta ſit.*

OBTVLI tibi pecuniam debitam. tu cum nolles eam accipere antequam ſpectaretur & probaretur, iuſſiſti me eam ſignatam deponere ad menſam L. Titij nummularij quoad probaretur. Solent nummulariis pecuniæ probandæ dari. Menander: Ἀλλ᾽ ὥσπερ ἀργυρογνώμων τὸ φέρον τὴν ἀρχὴν ἵνα εἰ τίς χαλκοῦν καλὸν ἔχει, δοκιμαστὴς ἐστὶ. Et ſignatam pecuniam deponere eſt ſacculum aut bulgam cum pecunia ſignatorum ſiue teſtium ſignis obſignatam deponere, *l. vlt. de leg. com.* eandem etiam conſignatam pecuniam dicimus, quo verbo abutuntur vulgo pro adnumerata pecunia & depoſita, licet vel loculi obſerati vel ſacculus obſignatus non ſit. Porro vt tu iuſſiſti, ita ego obſignatam pecuniam depoſui apud nummularium, quæ poſtea periit caſu maiore quodam. Quæritur cui perierit, mihi an tibi? Et ait pecuniam tibi periiſſe, ſed addit modum, Cum eo tamen, &c. vt in *l. & hac diſtinctio §. vlt. loc* Si igitur per te ſteterit quo minus in continenti pecunia probaretur & adnumeraretur, ac malueris eam deponi apud nũmularium quem elegiſti, tuo periculo erit, quia poſt morã tuam periit, ſicut ſi parato me ſoluere, tu accipere nolueris, oblatam ſcilicet oportuno loco & tempore, vt *l. mora, de vſur.* nam quæ fit inoportuno loco vel tempore oblatio, nullius momenti eſt. & inoportunus eſt locus inoportunumve tempus non tantum ſi alio loco vel tempore offeratur quam quo dari debuit, ſed & ſi vel ſacra facienti creditori, vel funus ducenti vel quibus aliis temporibus receptum eſt, in ius vocare non decedere, *l. 2. de in ius voc.* & ita ſi tu ieris me oblatam pecuniam deponere apud nummularium, quoad oportunitas quæ tum non erat ſe offerret melior nobis præſentibus reſignandæ & probandæ pecuniæ, meum erit non tuum detrimentum. Et ſecundum hæc in *l. creditor, hoc tit.* qui

A oblatam à debitore pecuniam vt alia die accepturus diſtulit, ideo non agnoſcit eius pecuniæ periculum, ſi poſtea quaſi ærosa à magiſtratu reprobata ſit, quod accipere diſtulerit iuſta ex cauſa, cum non offerretur oportuno & commodo tempore, ſicut eadem lex ait, tutoris periculo non eſſe pecuniam pupillarem quam collocare diſtulit, cum non inuenirentur idonea nomina. Et ærosam pecuniam dicit quæ ſubærata eſt, quæ aurea vel argentea videtur, & habet in ſe æris plurimum, vt Feſtus ærosam Cyprum appellatam ait, quod in ea plurimum æris naſcatur, à Græcis dicitur pecunia ærosa χαλκίζουσα. Oblatio autem quæ fit oportuno loco & tempore, etiamſi nuda ſit oblatio ſine obſignatione & depoſitione, hos habet effectus. Moram emendat, moram & periculum oblatæ pecuniæ in creditorem
B transfert, & ideo perempta pecunia poſt oblationem ſine culpa debitoris, debitor liberatur ipſo iure ex Sabini ſententia, *l. ſtipulatus ſum Damam, de verb. obl.* ex aliorum ſententia per exceptionem, *l. interdum §. vlt. eod. l. qui x. hoc tit. l. huiuſmodi §. ſi eni homo, de leg. 1.* Item oblatio ſola ſoluit ἀντίχρησιν, *l. 15. C. de vſur.* & liberat publicis debitis, *l. 1. C. de ſuſcep. & arc.* Et vſuris debitis ex mora, *l. qui Romæ §. Seia, de verb. obl. l. tutor pro pupillo, in fi. de adm. tut.* Et vſuris grauioribus in ſtipulationem deductis ſi offerantur minores de quibus initio conuenit, *l. 9. C. de vſur.* Liberat etiam ſorte in totum, vel pro qua parte oblata fuerit, licet oblata pecunia extet, quoniam denegatur actio ſi oblata fuerit apud prætorem initio poſtulandæ actionis, *l. 30. hoc tit.*
C *l. 21. de reb. cred.* Alias vero oblatio ſola nec liberat ſorte ſi extet, nec vſuris debitis ex ſtipulatione vel ipſo iure etiam mora non interueniente, nec pœna iam commiſſa, nec pignus ſoluit, niſi oblationi acceſſerit etiam obſignatio & depoſitio, *l. 10. C. de pig. act. l. 1. in fi. de vſur. l. 6. l. acceptam, C. eod. tit.* Marcus Tull. 6. ad Att. *Conſiſtere vſura debuit, deponere volebant.* Obſignatio, inquam, & depoſitio quæ fiat ſolemniter teſtibus præſentibus in æde ſacra, vel in tabulario vrbis, vel vbi iudex arbitratus fuerit, *d. l. acceptam, l. 9. C. de ſolut.* Hæc pro ſolutione habetur, Nec ſimilis huic eſt obſignatio & depoſitio facta in ſpecie propoſita: nam neque ſolemniter facta eſt, neque ſoluendæ, ſed magis probandæ pecuniæ cauſa. Et notandum pecuniæ de-
D poſitionem ſolemniter factam ſoluendi cauſa pro ſolutione haberi, *d. l. 9.* etiamſi obſignata fuerit pecunia. Obſignatio fit vt de certa pecunia conſtet quaſi arca concluſa, & ne intercipiatur. & conſequenter ſi obſerata pecunia deponatur, cur non & hoc pro ſolutione erit? Accidit aliquando vt qui vendiderat ſub lege redimendi, pecuniam ſua die offerret, & obſeratam deponeret, & inefficax diceretur depoſitio quod claues retinuiſſet, hoc argumento: Clauibus traditis tranſlata videtur poſſeſſio, *l. clauibus, de cont. emp. l. 1. C. de cr. exp. her. l. 2. C. de per. & com. rei vend.* Ergo retentis non videtur tranſlata. nec igitur ea depoſitio pro ſolutione eſt in qua fuit calumnia ſumma: nam etſi non tradantur clauas, transferri tamen aliis modis poſſeſſio
E poteſt, & in depoſitione transferri poſſeſſionem neceſſe non eſt. Et eodem argumento non aliter obſignata pecunia pro ſoluta haberetur quam remotis ſignis quibus obſignata eſt, aut facultate eorum remouendorum creditori data. Verum pergamus ad reliqua. Ex his quæ diximus colligit Africanus, ſi emptor nummos & venditor mercem depoſuerint, quod inuicem parum fidei haberent, vt depoſitarius venditori pretium, emptori mercem traderet, mercem quidem periculo eſſe emptoris, non quia perfecta emptio eſt (hæc enim ratio non ſufficeret *l. ſi fundus, loc.*) ſed quia elegit ipſe depoſitarium, qui pecuniam cuſtodiret quoad merx traderetur. & ideo merce perempta nec pretium quod etiam periit repetet emptor à depoſitario vel à vendi-

Digitized by Google

tore, quod tamen repeteret merce perempta ante traditionem, ſi extaret, vel ſi prænumeratum fuiſſet venditori, ſiue extaret ſiue periſſet apud venditorem, *d. l. ſi fundus.* Vt vero priore caſu creditoris periculo eſt pecunia, qui elegit depoſitatium, ita poſteriore emptoris eadem ratione, quod elegerit depoſitarium. Ait, Inoportuno. Baſ. *ἀνεπιτηδείῳ*. Atque ita explicitus eſt Africani liber VIII.

AD AFRICANVM

TRACTATVS IX.

VLTIMVS hic liber ne minorem curam depoſcat quam ſuperiores, facit *l. frater à fratre, de cond. ind. & l. ſi priuſquam, de no. op. nunc.* Sed prius explicanda nobis eſt *l. 33. de ſeru. præd. ruſt.* in qua duæ ſunt quæſtiones de ſeruitute aquæ. De priore ita ſcribit:

Ad L. Cum eſſent 33. de ſeruit. præd. ruſtic.

CVM *eſſent mihi & tibi fundi duo communes Titianus & Seianus, & in diuiſione conueniſſet, vt mihi Titianus, tibi Seianus cederet, inuicem partes eorum tradidimus, & in tradendo dictum eſt, vt alteri per alterum aquam ducere liceret. recte eſſe ſeruitutem impoſitam ait, maxime ſi pacto ſtipulatio ſubdita ſit.*

DVO erant fundi communes inter me & te, Titianus & Seianus. In diuiſione placuit, vt mihi Titianus cederet in ſolidum, tibi Seianus, & mox tu mihi partem tradidiſti quam habebas in fundo Titiano, ego tibi quam habebam in Seiano. Diuiſio fit permutatione partium, & ob id dicitur vicem emptionis obtinere, *l. 1. C. com. vtriuſque iud.* atque ita diuiſionem fecimus inuicem traditis partibus, ſed adiecimus legem in traditione, vt mihi liceret per Seianum fundum aquam ducere in Titianum. Quæritur an recte ſit conſtitutus aquæductus? ratio dubitandi eadem eſt quæ fuit in lege præcedenti eiuſdem Africani expoſita lib. 6. & reſponſio eadem, & ſpecies fere eadem. Et concludit recte conſtitutum aquæductum. verum addit, maxime ſi pacto ſtipulatio ſubdita ſit: quoniam ita propoſuerat qui conſulebat Iulianum vel Africanum, pacto ſubditam ſtipulationem fuiſſe. Ceterum ſufficeret pactum diuiſionis traditioni adiectum incontinenti. & ſic diuiſionis iure (ſic lego) dicitur conſtitui ſeruitus, *l. via conſtitui §. vlt. hoc tit.* Et generaliter, pactionibus & ſtipulationibus, *§. vlt. Inſtit. de ſeruit. l. 5. ſup. eod. l. 2. de vſufr. l. 3. l. proximum, l. ſi quis duas, tit. ſeq. l. & qui duas, tit. præced. l. ſi partem, Quemadmod. ſeruit. amit.* Pactionibus ſcilicet contractuum vel traditionum adiectis incontinenti, non aliis pactionibus. De poſteriori autem in hunc modum:

Per plurium prædia aquam ducis quoquomodo impoſita ſeruitute: niſi pactum vel ſtipulatio etiam de hoc ſubſecuta eſt, neque eorum cuiuis, neque alij vicino poteris hauſtum ex riuo cedere: pacto enim vel ſtipulatione interuenientibus & hoc concedi ſolet. quamuis nullum prædium ipſum ſibi ſeruire, neque ſeruitutis fructus conſtitui poteſt.

Per plurium fundos vel per vnius fundum, nihil refert, pacto vel ſtipulatione impoſita eſt ſeruitus aquæ ducendæ in fundum meum, & eius rei cauſa conſtructus riuus in fundo eius: nam cui ius aquæ ducendæ conceditur, & riui faciendi conceditur, *l. 30. de dam. inf.* Riuus eſt iter aquæ. Aquæductus, ius habendi riui in prædio alieno. Quæro an ſi ex eo riuo concedere

A hauſtum aquæ dominis fundi, per quem riuum duxi, iure ſit conſtitutus aquæ hauſtus. Et ait non eſſe iure conſtitutum, duabus rationibus, [illegible] & [illegible]. Prior oſtendit domino ſoli, in quo eſt riuus, non recte ex riuo hauſtum concedi, poſterior nulli. Et prior ratio hæc eſt, quia ipſum ſibi prædium ſeruire non poteſt & debere aquæ hauſtum vel aliam ſeruitutem; ſicut nec domino eoam prædium ſeruire poteſt, & debere vſum vel vſumfructum. denique in fundo meo neque prædialem neque perſonalem habere poſſum. hæc enim iura ſunt in rebus alienis. Seruitus prædialis eſt ius impoſitum prædio alieno, adquiſitum noſtro. Seruitus perſonalis, ius alienis rebus vtendi, aut vtendi fruendi. Poſterior ratio hæc eſt, quia ſeruitutis ſeruitus prædialis aut perſonalis eſſe non poteſt, *l. 1. de*
B *vſufr. leg.* Aquæductus igitur, hauſtus eſſe non poteſt. Eſt enim ſeruitus qualitas prædij, & qualitatis qualitas, accidentis accidens non eſt. Ariſtot. ita, *τὸ συμβεβηκὸς, ᾧ συμβεβηκότι συμβεβηκός.* Non poſſum ex riuo, quem in alieno fundo habeo iure ſeruitutis, vel domino eiuſdem fundi vel alij cedere ſeruitutem hauſtus vel prædialē vel perſonalem. Pacto tamen facto initio imponendi aquæductus vel ſtipulatione, etiam hoc concedi ſolet non vt ſit quaſi ſeruitus, prædialis aut perſonalis, ſed obligatio perſonalis, quæ pertineat etiam ad heredes contrahentium, & ita in ſpecie *l. venditor, tit. ſeq.* ſi pactione venditionis vel ſtipulatione conuenerit ne contra tetentum fundum piſcatio thunnaria vel cetaria (accipitur vtraque pro piſcatione quorumlibet
C magnorum piſcium) exerceretur, rata eſt conuentio non quaſi ſeruitute impoſita mari, quod fieri nequit, ſed iure obligationis perſonalis, quæ tenebit etiam heredem emptoris. Eodemque modo accipienda eſt *l. 2. de riuis*, in qua merito Labeo reprehenditur, qui dicebat eum cui debetur aquæductus, non poſſe riuum quem habet apertum in alieno fundo cooperire, ne domino fundi auferat commodum hauriendi, vel appellendi pecoris: nec enim vtitur ratione idonea, cum commodum illud domino ex occaſione contingat potius quam iure: nam haurire aquam ex riuo, vel appellere ad eum pecus nō poteſt niſi in imponendo aquæductu ita conuenerit, quo caſu etiam non iure ſeruitutis hauſtum vel
D appulſum pecoris habebit, ſed iure conuentionis. & ſic explicanda, meo quidem iudicio, fuit ſententia huius §. Sequitur *l. frater à fratre, de cond. ind.* in qua tres ſunt quæſtiones, quas ſigillatim exponam. De prima ſic ſcribit:

Ad L. Frater, de condict. indeb.

FRATER *à fratre cum in eiuſdem poteſtate eſſent, pecuniam mutuatus, poſt mortem patris ei ſoluit: quæſitum eſt an repetere poſſit. reſpondit: vtique quidem pro ea parte qua ipſe patri heres extitiſſet repetiturum. pro ea vero qua frater heres extiterit, ita repetiturum, ſi non minus ex peculio ſuo ad fratrem perueniſſet: naturalem enim obligationem quæ fuiſſet, hoc ipſo ſublatam videri, quod peculij partem frater ſit conſecutus. adeo vt ſi prælegatum filio eidemque debi-*
E *tori id fuiſſet, deductio huius debiti à fratre ex eo fieret. idque maxime conſequens eſſe ei ſententiæ, quam Iulianus probaret: ſi extraneo quid debuiſſet, & ab eo poſt mortem patris exactum eſſet, tantum iudicio cum familia erciſcundæ reciperaturum à coheredibus fuiſſe, quantum ab his creditor actione de peculio conſequi potuiſſet. igitur & ſi re integra familiæ erciſcundæ agatur, ita peculium diuidi æquum eſſe, vt ad quantitatem eius indemnis à coherede præſtetur. porro eum quem aduerſus extraneum defendi oportet, longe magis in eo quod fratri debuiſſet, indemnem eſſe præſtandum.*

INTERPRETES quibus erat hæc lex difficilis, eam confuſa & perturbata diſciplinæ ratione fecere difficilem magis. praui interpretes, & prauus etiam ipſe niſi eam

facilem

facilem reddo. Quo enim interpres niſi vt ad facilitatem redigat quæ difficilia ſunt, aut eſſe videntur? & hoc adſequar, vt ſpero, ſi paulatim fecero vt explorata ſint & quaſi in numerato omnia quæ pertinent ad quæſtionem huius legis. His enim bene cognitis, nulla quæſtio Africani videbitur adhuc fuiſſe facilior. Sciendum eſt, condictionem indebiti non dari ei qui ſoluit quod natura debuit, licet id iure ciuili non debuerit. Dari ei qui per errorem ſoluit quod natura non debuit. Naturæ nomine intelligo ius naturale vel gentium. Duo denique facio genera obligationum, aliam ciuilem, aliam naturalem. Ex ciuili petitio eſt, repetitio non eſt. Petitio nō ſoluti, repetitio ſoluti. Ex naturali neque petitio eſt, neque repetitio. Non eſt petitio, quia actionem non parit, atque ideo dicitur obligatio improprie: nam obligatio proprie eſt quæ ſoluendi neceſſitate adſtringit. Naturalis eſt ſolius æquitatis vinculum quod ſoluendi neceſſitate non adſtringit. Habet tamen hos effectus, vt ſi ex eius obligationis cauſa ſolutum ſit aliquid, ſoluti repetitio non ſit: & generaliter, vt quod debetur natura retineri poſſit, ſi quo alio modo ad creditorem peruenerit, itemque deduci & computari & compenſari, licet peti non poſſit, niſi vno caſu ex Conſtitutione Antonini Pij pupillo locupletiore facto qui contraxit ſine tutoris auctoritate. Exempla naturalis obligationis ſunt innumera, ſed quæ huius loci ſunt tantum exponam. Filiusſ. patri obligatur naturaliter non ciuiliter, & retro pater filioſ. item frater fratri qui in eiuſdem patris poteſtate eſt, obligatur naturaliter, non ciuiliter. ratio hæc, quia pater, & filij omnes quotcunque in eius poteſtate ſunt propter nodum, vinculum, nexum patriæ poteſtatis iure ciuili vnius perſonæ vice funguntur. Vna autem perſona ipſa ſibi obligari non poteſt. Vnam perſonam eſſe liquet ex eo quod manumiſſione vel emancipatione duæ aut plures perſonæ conſtitui dicuntur, *l. 10. de opt. leg.* & à Theophilo in §. *an ſeruo, de legat.* manumiſſione perſonas ſeparari atque diſcerni. Iure etiam naturali quot ſunt capita in eadem familia tot ſunt perſonæ, & conſequenter alia alij facile obligatur. Item ſciendum eſt, per filiumf. patri adquiri naturalem obligationem eodem poteſtatis iure quo ciuilis adquiritur. & quidem confeſtim, vt nec momento ſubſiſtat in perſonam filij: nam generaliter accipio *l. placet, de acq. her.* ſicut Azo, vt ſiue res, ſiue ius, ſiue hereditas, ſiue obligatio qualiſcumque per filiumfam. adquiratur, confeſtim adquiratur patri & in atomo. Id vero euidenter apparet in actione de peculio: nam ſi pater conueniatur de peculio ex contractu filij, non tantum deducit quod ſibi filius debet, ſed & quod debet alteri filio fratri ſuo, vt nominatim Theophilus ſcribit in §. *cum autem, quod cum eo, &c.* quoniam & hoc patri debet. ſicut domino ſeruus debet, quod & conſeruo vel filioſ. domini, *l. 9. §. peculium, de pec. l. 6. in princ. de pec. leg.* ergo adquiſita eſt patri per filium obligatio naturalis. idemque hæc lex confirmat illo loco, Filio eidemque debitori. De filio loquitur cui alter filius mutuam pecuniam dedit, & cuius filius dicitur, eiuſdem debitor dicitur. adquiſita igitur eſt obligatio naturalis patri per filium qui pecuniam mutuam dedit. Poſſit quis tentare obligationem naturalem non adquiri patri hoc argumento: Si patri adquireretur, pater filio nunquam obligaretur naturaliter: quæſita enim filio obligatio naturalis in patrem, mox adquireretur patri, & ad eum recurreret, & per hoc confunderetur, patre eodem momento exiſtente creditore & debitore. Atqui pater filio obligatur naturaliter, vt puta ſi filius patri pecuniam peculiarem crediderit. ergo obligatio naturalis non adquiritur patri. Verum ita reſpondeo. Imo adquiritur ipſo iure, ſed quamdiu pater ea adquiſitione non vtitur, id eſt quamdiu peculium manet apud filium, non intelligitur adquiſita: nam ſua

A ſponte pater patrimonium ſuum ſeparauit à peculio ac veluti patrimonio filij, rationes ſuas à rationibus filij, *l. 4 in princ. de pecul. l. per ſeruum §. 1. de adq. rer. dom.* Concedente igitur patre fit ſeparatio & diſtinctio perſonarū, nec habetur ratio patriæ poteſtatis. qua de cauſa in hoc propoſito placet mihi valde quod Græci ita peculium definiunt. Peculium eſt quod debuit adquiri patri, ſed manet apud filiū, *τὸ ὀφεῖλον προσπορισθῆναι, μένον δὲ παρὰ τῷ ὑπεξουσίῳ.* Extincto peculio veluti mortuo patre, tum plane apparet etiam naturalem obligationem patri adquiſitam fuiſſe, id eſt debuiſſe te patri pecuniā quam tibi frater dederat mutuam: transfertur enim in heredes patris, niſi confundatur, & in fratrē ipſum ſi patri heres fuerit. Certe quod ſeruo debetur (id vero ſemper ei debetur naturaliter tantum) id conſtat ita adquiri domi-
B no vt & ciuiliter debeatur ac peti poſſit, *l. nec ſeruus, de pec.* ſi extraneus ſit qui debeat ſeruo, qui libero homini poſſit debere ciuiliter. ſed ſi cōſeruus aliquid aut ſeruus domini ſeruo debeat, id etiam domino debetur naturaliter tantum. Verum ad hæc quæritur, an ſicut obligatio naturalis quæritur patri, ita onus ſuſtineat obligationis qua fratri frater obſtrictus eſt. Et conſtat non ſuſtinere, alioquin eiuſdē pecuniæ idem inueniretur debitor & creditor, quod eſſe non poteſt. Finge igitur: Duo ſunt fratres, Primus, & Secundus. vterque habet peculium. Secundus de peculio ſuo Primo mutuam pecuniam dedit. Secundi obligatio pertinet ad patrem. Primi obligatio non pertinet ad patrem, cum nec de peculio Primi à Secundo conueniri poſſit: propterea quod nulla
C lis eſſe poteſt inter patrem & filiumfamiliæ, & quod etiam patri Secundus omnem adquiſiuit obligationem, Illud quoque ſciendum eſt, confuſione tolli non tantum ciuilem, ſed etiam naturalem obligationem, *l. Stichum §. aditio, de ſolut. l. heres §. quod ſi ſtipulator, de fideiuſſor.* videlicet ſi debitor creditori heres extiterit vel contra: nā adquiſitio hereditatis pro ſolutione vel compenſatione cedit, *l. quæ dotis, ſol. mat.* & ſolutione tollitur omnis obligatio, id eſt, etiam naturalis. & à comparatione argumentor recte: nam & deportatione debitoris non alia ratione ſoluitur tota obligatio, id eſt, etiam naturalis, *l. ſi debitori, de fideiuſſ.* quam quod morti comparetur, atque adeo ſicut qui pro mortuo,
D *l. creditorem, ad Maced.* ita qui pro deportato interuenit fideiuſſor, inutiliter interuenit, qui pro herede aut ſucceſſore eius, vtiliter. Confuſione quoque tolli obligationem naturalem, argumentum præbet, quod confuſione ſublata principali obligatione, tollitur etiam fideiuſſoria, *l. Granius, de fideiuſſor.* quæ non tolleretur ſi maneret naturalis: nam ſi naturali obligationi poteſt accedere fideiuſſor, ſicut conſtitutum, & pignus, & vbi acceſſerit adhærere igitur, licet confundatur ciuilis. Conſumptio igitur fideiuſſoriæ obligationis argumentum eſt conſumptæ naturalis obligationis. ac præterea naturalem obligationem confuſione tolli natura ipſa dictat ſatis: nec enim patitur natura vt ſibi ipſi quis debeat, vt idem ſit debitor & creditor. Concludo igi-
E tur, confuſis perſonis debitoris & creditoris, & concurrente iure vtriuſque in vnam perſonam, omnem obligationem tolli. Verum huic ſententiæ opponitur quod eſt in *l. 6. & 8. Cod. ad leg. Falc. l. 1. §. ſi debitor, inf. eod.* & aliis pleriſque in ponenda ratione legis Falcidiæ heredem deducere & retinere quod ſibi defunctus debuit, & bonis computare quod defuncto debuit. Deductio, retentio, computatio effectus ſunt naturalis obligationis. vbi igitur effectus, & obligatio naturalis eſt. Denique ex effectis docemur non eſſe confuſam naturalem obligationem, & ſimili argumento vtitur ter Africanus in hac lege. Opponitur etiam *l. debitor, ad Trebel.* quæ etiamſi debitor creditori aut contra ſucceſſerit, ait propter pignus manere naturalem obligationem. Nihil eſt quod tam facile ex-

pedire poſſim: ac primum in ponenda ratione legis Falcidiæ deductio & computatio fit eius quod defunctus heredi debuit & contra: hoc ideo, quia initur ratio omnium bonorum quæ mortis tempore fuerunt perinde atque ſi quæ tum fuerunt & nunc eſſent, nec vlla confuſio perueniſſet. Mortis autem tempore in bonis fuit debitum vel creditum heredis, ac propterea vel bonis contribuitur, vel bonis deducitur. quin & ex cauſa eius debiti ageretur quaſi non ſublata ciuili obligatione ſi eſſet qui ageret & cum quo ageretur, & neceſſe eſſet agi quo magis aut quo melius iniretur quantitas bonorum ac poneretur legis Falcidiæ ratio. Et quod ad *l. debitor* attinet, ipſa ſe aperit ſatis, dum propter pignus ait manere naturalem obligationem. Significat enim propter alia non manere, & eſſe confuſam. Confuſione tollitur omnis perſonalis obligatio, etiam naturalis. Obligatio realis, id eſt, pigneraticia non tollitur. Confuſio perſonarum non mutat cauſam rerum. quod confirmat etiam *l. cum quis §. vlt. de ſolut.* Nunc notandum eſt, duobus modis confuſionem obligationis fieri, Adquiſitione hereditatis & Adquiſitione peculij: & hanc duplicem confuſionem obligationis naturalis contingere in ſpecie huius legis. Adquiſitione hereditatis, ſi debitor creditori heres extiterit cōfunditur obligatio pro ea parte ſcilicet qua heres extiterit: nam pro parte coheredis remanet obligatio niſi alia ratione ſublata ſit, *l. pen. C. de her. act. l. ſi ab eo, C. de neg. geſt.* Adquiſitione autem peculij confunditur obligatio ſi peculium debitoris ad creditorem peculiarem vel ad heredem eius peruenerit: nam vt patrimonio debitoris, ita peculio obueniente creditori confunditur obligatio. Hereditas & peculium nomina ſunt quæ iuris intellectum habent. Comprehendunt igitur non emolumenta tantum, ſed etiam onera. Cui obuenit hereditas, is ſuſtinet onus æris alieni & tenetur creditoribus hereditariis. quod ſi ipſe ex eis creditoribus fuerit, adeundo hereditatem ſecum penſaſſe & ſibi ſoluiſſe intelligitur. Et ſimiliter cui obuenit peculium, ſuſtinet onus peculij, & ſi ipſe fuerit ex creditoribus peculiaribus vel heres creditoris peculiaris, etiam ſecum penſaſſe & ſibi ſoluiſſe intelligitur. & ita venditor ſerui qui retinuit peculium, ſecum penſat quod ſeruo credidit ante venditionem, *l. quoties §. pen. de pecul.* Et ſecundum hæc in ſpecie huius legis cum eſſent duo fratres Primus & Secundus, & Primo Secundus pecuniam credidiſſet ac mox obligationem naturalem ex cauſa crediti contractam patri adquiſiuiſſet, ac deinde mortuo patre vterque patri heres extitiſſet æquis partibus, confuſa eſt naturalis obligatio, partim quia Primus debitor patri creditori heres extitit ex ſemiſſe, partim quia Secundus heres patris ex altero ſemiſſe cœpit iure hereditario ex peculio Primi tantum quantum erat in reſiduo debiti. Inde vero generaliter ita conſtituamus: Eum apud quem eſt peculium, vel in ſolidum vel pro rata eius quod ex peculio habet, ſuſtinere onus peculij. Onus obligationis peculiaris peculium ſequi vbicumque ſit. Hinc fit vt venditor ſerui qui retinuit peculium vel qui pro peculio pretium nominatim accepit, teneatur annali actione de peculio his qui cum ſeruo contraxerunt ante venditionem, *l. depoſui §. vlt. de pec.* Hinc fit de manumiſſo ſeruo vel emancipato filio, vel morte vel deportatione patris filio ſui iuris effecto. vt dominus vel pater vel heredes aut ſucceſſores eorum de eo peculio quod apud eos eſt teneantur annali actione creditoribus peculiaribus, *l. ſi quis ſeruum, de pec.* & in hac lege *§. quæſitum.* Hinc fit vt in ſeruum manumiſſum vel in alium cui peculium legatum eſt ſit annalis actio de peculio, non in heredem qui deſiit peculium habere idque legatario tradidit, & in hac re ex Iulian. oſtenditur in *l. 1. §. per contrarium, de do. præl.* eſſe differentiam inter obligationem dotalē & obliga-

A tionem peculiarem: nam dotalis obligatio dotem non ſequitur. nec enim tenetur de dote maritus cui exheredato pater dotem nurus, id eſt, vxoris ſuæ legauit, ſed heres: quamuis dotem habere deſierit, cui tamen hac via conſulitur ne bis dotem præſtet: vt non aliter cogatur tradere legatario quam ſi legatarius ei cauerit de indemnitate & de defendendo eo aduerſus mulierem. Obligatio autem peculiaris ſequitur peculium, & ideo annali de peculio tenetur legatarius, non heres qui peculium habere deſiit. Sed huic ſententiæ Iuliani opponitur *l. 1. §. item ſi heres, quan. de pec. ac. an. ſit*, quæ aperte definit, actionem de peculio non dari in legatarium quamuis res peculiares habeat, ſed in heredem. Non in legatarium, quia vt arbitror, in eum teſtator
B plenam liberalitatem exercere voluiſſe videtur, vt haberet peculium ſine onere: ſicut natura plerumque legati hæc eſt, vt non ſit oneroſum niſi nominatim fideicommiſſo à legatario relicto. In heredem vero, quia penes ſe videtur heres habere peculium, quo ſe liberauit actione ex teſtamento id tradendo legatario. quæ non eſt abſurda ratio: nam ſane id quiſque videtur habere quo ſe abſoluit & quaſi redemit, atque ita quod vertit in rem ſuam. ſed labefactatur *l. at cum heres, de pecul.* quæ non tantum ſi heres tradito peculio legatario ſe liberauerit, ſed etiam quod plus eſt ſi acceperit à legatario certam ſummam quod legatum eſſet peculium ſub condicione dandæ heredi pecuniæ certæ, ait non teneri heredem de peculio, nec penes
C eum videri peculium eſſe, quia eam ſummam condicionis implendæ cauſa non tanquam pretij loco accepit. Fuit hac in re controuerſia inter Sabinianos & Proculianos. Quod refertur in *d. §. per contrarium*, eſt ex Iuliano, quod in *l. at cum heres*, ex Iauoleno & Caſſio, qui Sabiniani fuere. Contra quod refertur *d. §. item ſi heres*, ex Cæcilio qui Proculianus fuit, *l. vir mulieri, de don. inter vir. & vx.* cui eiuſdem ſectæ Pegaſus adiicit, hoc tamen remedio conſuli heredi, ne teneatur de peculio qui peculium re vera non habet, vt retineat peculium nec tradat legatario aliter quam ſi cauerit defenſum iri heredem ſi peculiares creditores cum eo agant de peculio. qua via effectu ipſo onus peculij transfertur in legatarium. Et conſequenter ſi forte per errorem heres non vſus fuerit reten-
D tione peculij, non exegerit cautionem, ſed peculium ſine cautione legatario tradiderit, erit heredi condictio incerti vel poſſeſſionis quam retinere, vel cautionis quam exigere potuit, vt *l. hoc SC. 1. de vſufr. ear. rer. quæ vſu conſ. l. ſeq. hoc tit.* Eadem cautione admittebant Sabiniani, vt diximus ſupra, conſuli heredi aduerſus filium cui legata dos eſſet. Sed legato peculio nihil iſta cautione cenſebant opus eſſe, quandoquidem deſtricte affirmabant heredem non teneri de peculio, & differentiam hanc eſſe conſtituebant inter obligationem dotalem & obligationem peculiarem. Contra Proculiani, quod illi admittebant in obligatione dotali, & in peculiari admitti volebant. & horum ſententia obtinuiſſe videtur. Probatur Vlpiano
E *d. l. 1. §. item ſi heres.* Probatur Marciano, *l. ſi ſeruo manumiſſo, de pec. leg.* & dicitur eſſe hodie extra omnem dubitationem. Probatur & *l. 2. C. an ſer. ex ſuo fac.* Eſt enim illo loco, Maxime, [illegible], non [illegible]. Poſtremo ſciendum eſt, peculium extingui morte patris, extingui emancipatione filij, actionem de peculio non extingui, ſed durare adhuc anno, fictitiam actionem quæ fingit peculium eſſe quod deſiit eſſe nuper morte patris aut emancipatione filij, & ob id breuiori tempore coërcetur. Eleganter autem *l. 40. de pec.* peculium ſimile eſſe homini, id eſt, ſeruo cuius peculium eſt, variari per qualitates, naſci, creſcere, decreſcere, mori, ac ſi animam haberet vt homo ſecundum Pythagoreos qui omne quod creſcit animam habere

Digitized by Google

dienot. Prætermittit ἀκμὴν, quam Ariſtoteles noo A prætermittit 3. de anima, illo loco, ἀνάγκη τὸ γινόμενον αὔξησιν ἔχειν καὶ ἀκμὴν καὶ φθίσιν. Moritur ergo peculium mortuo patre, quia ſcilicet filius ſit paterf. & paterfam. peculium habere non poteſt, & eadem ratiooe moritur peculium emancipato filio. Mortuo autem confunditur & commiſcetur bonis paternis & in familiæ erciſcundæ iudicium, atque adeo in diuiſionem venit, niſi prælegatum ſit, quod hæc lex oſtendit illo loco, peculiom diuidi, & *l. cerum, C. fam. erc. l. filia, C. de collat.* De peculio paganu loquimur. nihil hic agimus de caſtrenſi vel quaſi caſtrenſi. & rurſus ſecundum ius verus nihil intereſſe dicimus peculiom paganum profectitium an aduentitium fuerit. Iure nouo intereſt: nam aduentitium extinguitur B quidem morte patris, ſed præcipuum à filio retinetur pleno iure, conſolidato vſufructu qui erat patris. Et non eſt actio de pecolio aduentitio. De peculio profectitio creditori extraneo eſt actio prætoria de peculio intra annum in patrem ſi filium emancipauerit retento peculio, vel ſi vita deceſſerit pater, in heredes eius de eo peculio quod ad eorum quemqoe peruenit, *l. 1. §. ſed & ſi morte, quan. de pec. ac. an. ſit. l. ſi quis ſeruum, l. quæſitum §. 1. de pec.* In filium autem qui obligationem contraxit tam viuo, quam mortuo patre datur creditori actio ciuilis in ſolidum, vel ſi emancipatus filius fuerit, quia emancipatione atque adeo imaginaria ſeruitute obligatione ſolutus videtur. quæ erat extincta emancipatione, actio ciuilis reſtituitur ex edicto de capite minutis io ſoli- C dum, vel in id quod facere poteſt, prout prætori æquum viſum fuerit. Ita vero conuentus filius poſt mortem patris ſi condemnetur, vel ſi condemnationem vereatur, vel etiam ſi ſolidum ſoluerit creditori peculiari, ei conſulitur remedijs quatuor, ne omne onus peculij ſuſtineat qui omne peculium non habet, quod ſcilicet diuiſit com coheredibus ſuis. Primum remedium hoc eſt, vt non aliter ſoluat creditori peculiari, quam ſi ei creditor ceſſerit actionem de peculio aduerſus coheredes. audietur enim ſi hoc deſiderauerit, *d. l. quæſitum §. ſi vero filius, l. his conſequenter §. ſi filiusfam. fam. erc.* Secundum remedium, ſi ſolidum ſoluerit, vt iudicio familiæ erciſcundæ tantum recipiat à coheredibus quantum ab eis D creditor actiooe de peculio conſequi potuiſſet. quod proponitur in hac lege, & *d. §. ſi filiusfam.* Tertium remedium, ſi nondum ſoluerit & agant inter ſe coheredes iudicio familiæ erciſcundæ, vt officio iudicis præcipiat peculium pro modo debiti, ſi quid plus ſit in peculio id non præcipiat, *l. 20. §. ſi filiusfam. fam. erc.* Quartum remedium, vt etiamſi nondum ſoluerit & agant inter ſe coheredes iudicio familiæ erciſcundæ, ſi hoc malit, coheredes ei caueant deſcoſum iri eum aduerſus creditorem peculiarem pro modo eius peculij quod coheredibus obuenerit in diuiſione hereditatis. quod etiam proponitur in hac lege, & ſimile aliud ab eodem Africano in *l. ſi à pluri-* E *bus, de leg. 1.* Hæc omoia quæ dixi hactenus qui tenet, & totam legem tenet: nec ſi paulum modo contendat, amplius eget opera mea. Species legis hæc eſt: Duo ſunt fratres io eadem poteſtate, Primus & Secundus: vterque habet peculium. Secundus Primo credidit pecuniam peculiarem ſuam in cauſam Primi peculiarem. Obligatio eſt peculiaris: nec eſt in eo laborandum quod integra legis recitatio liquido demonſtrat. & rurſus obligatio eſt naturalis tantum: nam filiusfam. fratri qui in eadem poteſtate eſt obligatur naturaliter tantum, extraneo ciuiliter ex alia ſcilicet cauſa quam mutui. & hoc diſtat à ſeruo: nam ſeruus & conſeruo & filio domini & extraneo cuilibet obligatur naturaliter tantum: propterea quod pro nullo computatur iure ciuili & prætorio & extraordinario. ea vero obligatio naturalis per Secundum patri confeſtim adquiſita eſt. deinde mortuus eſt pater. Poſt mortem patris, cui Primus & Secundus æqua heredes extiterunt, Primus Secundo per errorem ſoluit eam pecuniam. fruſtra quæſieris quod Accurſius, ſoluerit ante aditam an poſt aditam hereditatem: nam ſui heredes non adeunt, ſed à morte patris ſtatim heredes exiſtunt ipſo iure. Sed quæſieris recte ſtatim quod proponit Africanus, an Primus quod ſoluit Secundo fratri coheredi ſuo repetere poſſit. & videtur non poſſe, quia id natura debuit patri. quod autem natura debetur, ſolutione facta repeti non poteſt. Id, inquam, ſi debuit, natura debuit patri, vel Secundo quaſi heredi patris creditoris, non Secundo quaſi creditori, quia nullo momento ea obligatio conſtitit in perſona Secundi. nec eſt admittendum quod Accurſius & alij quidam tentant de plebe, Primum eiuſdem pecuniæ duos habere creditores, patrem & fratrem. & quod ait lex illo loco, Quod fratri debuiſſet, id ita accipiendum eſt, Quod fratri debuiſſet quaſi heredi patris. Verum Africanus reſpondit, Primum vtique repetiturum quod ſoluit pro ea parte qua Primus ipſe debitor patri creditori heres extitit, quia pro ea parte ſublata & confuſa eſt obligatio naturalis adquiſitione hereditatis. Vtique, id eſt, ſine dubio, ἀδιστάκτως. Vtrumque dixit *l. Iulianus §. 1. de adq. her.* vtique ſine dubio, κατὰ τὸ αὐτό, quia vtique & ſine dubio quaſi vnum ſunt, & *l. ſi fine §. Marcellus. rem rat. hab.* vtique non dubie. Qui neſcio quo libello non agnoſcunt confuſione ſiue adquiſitione hereditatis ſublatam eſſe obligationem naturalem, audent negatiooem apponere, & ita legere: Reſpondit vtique quidem pro ea parte qua ipſe patri heres extitiſſet non repetiturum. ſcutica profecto digni, & illo ſuperdicto, μὴ κακῶς ἔχειν τὴν γνώμην. Baſilica rectiſſime: πρὸς μὲν τὸ μέρος ὡς ὁ κληρονομῶν, ἀναλαμβάνει. & ratio qua mouentur pene indigna relatu. Primus pro parte hereditaria habet ſuum peculium. eſto. ergo pro ea parte obligatus eſt. perperam: nam confuſio & concurſus debiti & crediti in eandem perſonam, hunc non patitur: nam ſi obligatus eſt pro ea parte, obligatus eſt ſibi ipſi, quod fieri nequit. Et iidem etiam neſcio quo ingenio hoc tota lege quæri, An morte patris vel emancipatione filij extincto peculio, extinguatur peculiaris vel naturalis obligatio, & hoc vnum agere Africanum tota lege vt doceat non extingui. non fuit cur in re certiſſima hunc laborem caperet Africanus. nec cepit igitur. nam & id ſolum quæritur io hac lege quod proponitur in initio & in §. *quæſitum.* Quæſitum eſt an repetere poſſit. Fateor & conſequenter illud quæri, manſerit obligatio naturalis an conſumpta fuerit, verum non an conſumpta fuerit morte patris vel emancipatione filij, ſed an conſumpta potiſſimum fuerit adquiſitione peculij. & quod proponitur, filium ſoluiſſe poſt mortem, & in §. *quæſitum*, poſt emancipat. ac ſimiliter in *l. ſi id quod, hoc tit.* ſeruum ſoluiſſe poſt manumiſſionem, hoc fit, vt conuenienter quærat an agere poſſit condictione indebiti: nam quandiu eſt in poteſtate, nullam actionem exercere poteſt. Et iidem rurſus ſi Secundus, vt poſuimus, Primo crediderit pecuniam peculiarem, quod debet Primus Secundo, id debere patrem. perperam. Nõ debet id Primus Secundo, ſed patri. adquiſita enim eſt obligatio Secũdi patri. Ergo aut id non debet pater, aut debet ſibi ipſi, & ſi ſibiipſi, nõ debet igitur. Et iidem etiam eodem libello titulos Digeſtorum nobis corrumpunt vt nõ dicamus, Quarum rerũ actio non detur, ſed Quarum rerum exceptio vel exactio non detur: vt non dicamus De condictione cauſa data, ſed de condictione cauſa dati, quod interpretationes titulorum noſtræ

refelluntur ſatis. Verum, vt iſtos mittam, certiſſimum eſt pro ea parte qua Primus debitor patri creditori heres extitit confuſione ſublatam eſſe obligationem naturalem, & conſequenter quia pro ea parte nullo iure debuit quod ſoluit, eum repetiturum. Pro parte autem Secundi coheredis, de qua præcipue tractatur, Primus quod ſoluit ſane non repeteret ſi nihil ad Secundum de peculio Primi perueniſſet, nec pro ea parte ſublata eſſet obligatio naturalis, ſed quia pars peculij ad Secundum peruenit iure hereditario, peculio Primi morte patris hereditati commiſto, pro ea quoque parte verius eſt alia confuſione ſublatam eſſe obligationem naturalem, id eſt, adquiſitione peculij, ſi quantum eſt in reſiduo debiti tantum ex peculio Primi ad Secundum peruenerit, quia pro ſua parte Secundus inuenitur eſſe creditor, & debitor. Creditor quia patri creditori ſucceſſit. Debitor quia ſucceſſit in peculium. Quod ſi ex peculio Primi minus ad Secundum peruenerit, concurrentis quantitatis compenſatio fit: & quia manſit naturalis obligatio in eo quod ſupereſt, eius quod ſupereſt repetitio non eſt. Sin vero nihil ad Secundum peruenerit, æque repetitio pro parte Secundi hereditaria ſolutæ pecuniæ non eſt, quia pro ea parte remanſit naturalis obligatio. Pone, prælegatum fuiſſe peculium Primo. nihil igitur ex eo ad Secundum perueniſſe. quod Primus ſoluerit, pro ſua parte Secundus retinebit iure obligationis naturalis, nec poterit ab eo repeti, & ſi Primus non ſoluerit, in eodem iure deducet. hi enim ſunt effectus naturalis obligationis. & conſequenter ſi per errorem eo non deducto, Secundus Primo toto peculio ceſſerit quod ei prælegatum eſt, poterit id quod deducere poterat condicere quaſi indebitum, quia non fuit in peculio, *l. ſi noxali §. denique, de pecul.* Quod enim debetur patri, minuit peculium ipſo iure, *l. 30. de act. emp.* Secundum hæc ita interpretabimur hæc verba legis, Adeo vt ſi prælegatum filio eidem debitori id fuiſſet, &c. adeo vt ſi nihil Secundus ex peculio Primi conſequutus ſit, ſi peculium Primi non ſit diuiſum inter Primum & Secundum, vt puta ſi peculium Primo prælegatum ſit, tum vt Secundus deducere poſſit iudicio familiæ erciſcundæ pro ſua parte quod Primus debuit patri. & retinere ſolutum igitur, vt ita onus peculij ſequatur ſemper peculium: ac deinde pro parte Secundi confuſam eſſe obligationem naturalem ſi non minus ex peculio Primi ad Secundum peruenerit, Africanus probat hoc argumento: Si Secundus Primum aduerſus extraneum creditorem peculiarem defendere & indemnem præſtare debet pro rata peculij quod ad eum peruenit, multo magis Primum debet præſtare indemnem aduerſus ſeipſum, vt ſcilicet cum peculio ſucceſſerit in partem, peculiaris debiti partem neque deducat neque retineat. Atquin ſi Primus extraneo creditori debuiſſet certam ſummam, cui ciuiliter obligatur, vt diximus ante, ex omnibus cauſis excepta cauſa mutui ex qua filiusfam. extraneo obligatur naturaliter tantum, *l. quia naturalis, ad Maced.* poſt mortem patris æqualiter diuiſo peculio inter Primum & Secundum, partem à Secundo creditor petere & exigere poſſet actione prætoria de peculio intra annum, partem à Primo ciuili actione: poſſet & eadem actione ſolidum exigere à Primo, qui tamen eo ſoluto partem poſtea reciperet à Secundo iudicio familiæ erciſcundæ vel re integra, id eſt, eo non ſoluto, à Secundo cautionem exigeret indemnem præſtare ſe & defendere aduerſus creditorem peculiarem pro rata peculij quod ad eum perueniſſet. Ergo debet etiam in eo quod frater ſibi debuiſſet quaſi heredi patris indemnem eum præſtare nec retinere ſolutum. & ſimilis pene argumentatio eſt in *l. ſi ita legatum, fam. erc.* In ſumma, non tantum pro parte Primi confuſa eſt obligatio naturalis adquiſitione hereditatis, ſed etiam pro parte Secundi adquiſitione peculij. & probo ſummam huius legis, quam Bartolus fecit, niſi quod illo loco, Quatenus de eo peruenit ad creditorem, vellem addi, vel heredem creditoris. Sequitur in hac lege, quod onus peculij peculium ſequi, & ſuperiora confirmat: Et eſt de eo quod pater filiofam. vel contra filiusfam. credidit patri, ſuperiora fuerunt de eo quod frater fratri.

Quæſitum eſt, ſi pater filio crediderit, iſque emancipatus ſoluat, an repetere poſſit. reſpondit, ſi nihil ex peculio apud patrem remanſerit, non repetiturum: nam manere naturalem obligationem argumento eſſe, quod extraneo agente intra annum de peculio, deduceret pater quod ſibi filius debuiſſet. contra ſi pater quod filio debuiſſet, eidem emancipato ſoluerit, non repetet: nam hic quoque manere naturalem obligationem eodem argumento probatur, quod ſi extraneus intra annum de peculio agat, etiam quod pater ei debuiſſet, computetur. eademque erunt & ſi extraneus heres exheredato filio ſoluerit id quod ei pater debuiſſet.

Si pater filio pecuniam crediderit & ſoluerit filius patri poſt emancipationem, repetit quod ſoluit ſi peculium pater retinuerit, quia confuſa eſt obligatio naturalis retentione peculij. non repetit ſi nihil ex peculio apud patrem remanſerit, quia manet naturalis obligatio, & manere eam ex effectis probat. Si pater poſt emancipationem filij conueniatur de peculio annali actione, & ſi per eam ablaturus creditor omnem peculij quantitatem, pater deducit quod filio credidit. debuit ergo id naturaliter filius patri. Idem dicendum ex diuerſo ſi filius crediderit patri, & emancipato ſoluerit pater, vel ſi heres patris ſoluerit eidem filio exheredato, non repetit, quia manet naturalis obligatio. Computatur enim in peculio id quod filio pater debet vel heres patris ſi conueniatur annali actione de peculio. & quodcumque deducitur, computatur, compenſatur, retinetur, id vel naturaliter deberi neceſſe eſt. Ideo autem ponit heredem patris filio exheredato ſoluiſſe, quia ſi coheredi filio ſoluiſſet, ſolutum pro parte repeteret: quia pro parte confuſa eſt obligatio filio creditore patri ſuccedente debitori. Semper autem in hoc omni tractatu etiamſi id non exprimamus, de ſoluto per errorem intelligimus quotiens quærimus an ſolutum repeti poſſit: nam qui ſciens ſoluit vel ciuiliter vel naturaliter indebitum, donat, etiamſi dixerit Soluo, non Dono, vt contra qui dicit, Dono, non donat ſemper, *l. 15. §. Pap. Loc.* Sequitur in fine huius legis quod nihil ad ſuperiora pertinet, noua quæſtio & facilis admodum.

Legati ſatis accepi, & cum fideiuſſor mihi ſoluiſſet, apparuit indebitum fuiſſe legatum. poſſe eum repetere exiſtimauit.

Nota eſt vulgaris cautio legatorum quæ datis fideiuſſoribus præſtatur non tantum legatariis quibus in diem vel ſub condicione, ſed etiam his quibus pure legatum eſt ſi heres inficietur aut contendat cum legatario: nam & ſi purum legatum non compellatur ſtatim ſoluere qui contendendum putat & prouocat ad iudicium, fideiuſſorem tamen dare compellitur ſtatim, *l. etiam, vt leg. nom. cau. l. vxorem §. vl. de leg. 3.* Quæſtio autem hæc eſt. ſi fideiuſſor datus legati nomine, legatam quantitatem legatario ſoluerit, ac poſtea appareat indebitum fuiſſe legatum, cui competat repetitio heredi, an fideiuſſori? Et ſi ſuo nomine ſoluerit, id eſt, propter ſuam obligationem, fideiuſſori repetitio competit, vt ait hoc loco, ſi nomine heredis, heredi, *l. indebitum, hoc tit.* Sequitur *l. 32. de cond. & demonſt.*

Digitized by Google

Ad L. Quamuis 32. de condit. & demonſtr.

QVAMVIS rationes reddere nihil aliud ſit quam reliqua ſoluere: tamen ſi & ſtatuliberi & heredis culpa, ſine fraude tamen ſerui, minus ſolutum ſit, & bona fide redditas eſſe rationes exiſtimatum fuerit, liberum fore. & niſi ita obſeruetur, neminem qui ſub condicione ita manumiſſus eſſet, vnquam ad libertatem peruenturum, ſi per imprudentiam minus ſolutum eſſet. hæc ita accipienda ait, ſi quando is qui rationes reddere iuſſus ſit, per aliquem errorem ſine dolo ita rationes ediderit, vt dominus quoque circa computationem erraret.

QVÆSTIO legis eſt de ſeruo teſtamento manumiſſo ſub condicione, ſi actus ſui rationes heredi reddiderit. De ſeruo actore igitur vel diſpenſatore, vel vt eſt in *l. 22. de man. teſtam.* quæ huic coniungenda eſt, vel potius illi hæc, de ſeruo cui erat commiſſa cura argenti, id eſt, vaſorum argenteorum, qui in antiquis inſcriptionibus dicitur, Seruus aut libertus ab argento eſcario vel potorio, vt alius ab auro, alius à veſte matutina, alius ab ſtudiis, alius à commentariis. Qui ita manumiſſus eſt, non aliter poteſt peruenire ad libertatem quam ſi condicioni ſatisfecerit. vt autem intelligatur in quem modum ſatisfacere debeat, videndum eſt quid ſit rationes reddere. Rationes reddere, eſt edere rationes legendas & computandas, tradere libros rationum & cautiones inſtrumentaque actus ſui, inſtruere heredem de ſingulis quæ ad eam rem pertinent, & non hoc tantum, ſed etiam reliqua ſoluere in ſolidum, *l. non ſolum §. is qui reddere, de lib. leg.* Incipit res à facto, id eſt, à computatione & diſpunctione rationum & deſinit in pecuniæ dationem. qua de cauſa mixta eſt condicio quæ in faciendo & in dando conſiſtit, *l. cum ſeruus, hoc tit. l. 6. §. vlt. de ſtatulib.* nec enim videtur rationes reddere, qui chartas in quibus rationes conſcriptæ ſunt tradit, qui edit rationes tantum, niſi & reliqua ſoluat: & contra non videtur rationes reddere qui reliqua tantum offert in folle, vt ait *d. l. cum ſeruus*, in ſacculo *l. 3. §. ſi plus quam iuſſus erat, de ſtatulib.* vt illo Iuuenalis verſu, *Si reddat veterem cum tota ærugine follem*, de pecunia in folle depoſita, quod in ſacculo, *l. 1. §. ſi pecunia, l. ſi ſacculum, depoſ.* Non videtur, inquam, rationes reddere qui reliqua offert in folle, niſi & legendas rationes ac computandas tradat. & hoc maxime diſtat hæc condicio à condicione heredi dandæ pecuniæ certæ: nam hæc impleta videtur ſi pecuniam ſtatuliber offerat in folle, *d. §. ſi plus quam.* & ita debitor quilibet offerendo pecuniam in folle, euitat vel emendat moram eamque in creditorem transfert ſimul ac periculum oblatæ pecuniæ. Eſt & alia differentia in *l. 5. de ſtatulib.* Qui dare iuſſus eſt pecuniam certam, numerare debet, non fideiuſſorem dare. Qui rationes reddere, aliquando impleſſe videtur condicionem & fit liber, ſi de eo quod eſt in rationibus obſcurius aut liquidum minus, paratus ſit fideiuſſorem dare, ne alioquin cohibeatur occaſio perueniendi ad libertatem, incerta exiſtente cauſa rationis & genere negotij huiuſmodi, quæ poſtrema verba *d. l. 5.* ita perſpicue Baſilica interpretantur, *διὰ τὸ ἄδηλον τῶν εἰκότων λογισμῶν, καὶ τὸ γένος τῆς διοικήσεως αὐτοῦ.* Illud notandum eſt, non fruſtra libertati ſerui actoris teſtatores præponere condicionem rationum reddendarum, hac enim omiſſa, ſeruus pure manumiſſus non cogitur reliqua omnia ſoluere, *l. ſi pure, de fid. lib.* ſecundum regulam quæ vult de eo quod quis in ſeruitute geſſit, poſt libertatem conueniri non poſſe, *l. 1. ſi is qui teſt. lib. eſſe iuſ. &c. l. vlt. C. an ſer. ex ſuo fac. l. 1. C. de nox. act.* Sed rationum tamen volumina extra ordinem reddere compellitur, & reliquas res aut pecunias quæ extant: nam & is quem noluit teſtator rationes reddere, volumina rationum tradere cogitur & reliqua quæ apud eũ ſunt, *l. ſi ſeruus vetitus, de leg. 1. l. vlt. §.* A *inter, de lib. leg.* Etiam illud adnotandum eſt, condicione rationum reddendarum libertati præpoſita, aliquando pure relictam libertatem videri, puta ſi ſeruus nulla reliqua habuerit, ſi pariator non reliquator apparuerit, *l. Iulius, hoc tit. l. ſi ſeruo ſub condicione, de ſtatulib. l. 4. C. de man. teſtam.* Pariatori reliquatorem opponimus more auctorum noſtrorum, non debitori debitorem. Pariator inreliquator eſt, Græcis *ἀλλόγιστος*. & reliquas non fugiemus dicere eorumdem exemplo, ſicut reliqua, & ſe reliquare ſicut reliquare aut reliquari, *l. ſi quis rationes, l. vlt. §. inter. de lib. leg.* Ille vero caſus ſub condicione datæ libertatis quæ pura intelligitur, addi poteſt ad *l. aliquando, hoc tit.* At ita paulatim adnotemus etiam quod eſt in hac lege, aliquando ſtatuliberum B quaſi impleta condicione peruenire ad libertatem, licet non ſolidum ſoluerit quod erat in reliquis, ſed aliquanto minus, modo per imprudentiam id fecerit errorémque calculi. Cum erratur in edendis rationibus, & erratur in reddendis, & propter hunc errorem iniquum eſt libertatem impediri cæteraque commoda libertatis. Differentiam hæc lex facit aperte inter edere & reddere rationes, notiſſimam ex *l. Bonet, de verb. ſig.* Porro ad eandem ſpeciem condicionis pertinet eiuſdem Africani *l. 22. de man. teſtam.* quam huic ſubiungendam eſſe duxi.

Ad L. Qui filium 22. de manum. teſtam.

QVI filium impuberem heredem inſtituit, Stichum ratione argenti quod ſub cura eius eſſet, reddita, libe- C *rum eſſe iuſſerat. is ſeruus parte argenti ſubtracta, cum tutore diuiſit. atque ita tutor ei parem rationem adſcripſit. conſulebat an Stichus liber eſſet, reſpondit, non eſſe liberum: nam quod alioquin placeat, ſi ſtatuliber pecuniam dare iuſſus tutori det, vel per tutorem ſtet, quo minus condicioni pareatur, peruenire eum ad libertatem: ita accipiendum vt bona fide & citra fraudem ſtatuliberi, & tutoris id fiat. ſicut & in alienationibus rerum pupillarium ſeruatur. itaque & ſi offerente ſtatulibero pecuniam tutor in fraudem pupilli accipere nolit: non aliter libertatem contingere, quam ſi ſeruus fraude careat, eademque & de curatore dicenda. Item quæſitum eſt, rationem argenti reddere iuſſus in quem modum intelligendus ſit condicioni paruiſſe, id eſt an ſi quæ-* D *dam vaſa ſine culpa eius perierint, neque ita reliqua vaſa heredi bona fide adſignauerit, perueniat ad libertatem reſpondit, peruenturum: nam ſufficere ſi ex æquo & bono rationem reddat. denique quam rationem bonus paterfamilias reciperet, ea heredi reddita impletam condicionem videri.*

CONDICIO libertatis hæc, Si heredi rationes reddiderit, vtilitatis cauſa receptum eſt vt impleatur recte in perſona tutoris, ſi modo reliquæ pecuniæ quæ tutori ſoluuntur vertantur in rem pupilli, nec auertantur à tutore, *l. ſi ſeruus 10. l. Stichum §. vſumfr. de ſolut.* nam tutor domini loco eſt, id eſt pupilli, ſi bene rem pupilli gerat, non ſi quid auertat. Et conſequenter pro impleta condicio habetur ſi per tutorem ſtet quo minus pareatur, vt ſi oblata reliqua ab ſtatulibero accipere nolit E forte in fraudem pupilli, dummodo ſtatuliber non participet, idque ſecundum ius commune, id eſt ſecundum regulam iuris, vt eſt proditum *l. cum pupillus, l. iure, de cond. & dem. l. 3. §. non ſolum, de ſtatulib.* Contra quoque non videntur tutori vel heredi rationes recte redditæ niſi bona fide redditæ ſint. Non redduntur bona fide ſi quid expenſis falſo retulerit ſtatuliber, vel ſi quid ſubtraxerit acceptis, *l. qui ſub condicione, de cond. & demonſtr.* & condicionis verba ſic accipiuntur, Si bona fide rationes reddiderit. finge ſeruum rationem argenti reddere iuſſum partem vaſorum ſubtraxiſſe eaque diuiſiſſe cum tutore, atque ita corruptum tutorem parem ei rationem adſcripſiſſe, id eſt, congruere accepta expenſis, nihil eſſe reliqui, vel ſol-

uiſſe reliqua ſtatulibetum, & patem vtramque rationum paginam fecille. quæ ſubſcriptto apocha eſt, ſiue vt hic loquuntur Græci ἀποδεῖξις quaſi ἀποδοχὴ, id eſt, cautio de ſuſcepta pecunia. & vox podiciæ vel policiæ, qua vulgo vtimur ex ea voce Græca deflexa & deprauata eſt. Ita vero non videtur impleta condicio, nec ſeruus peruenit ad libertatem. Apocha à tutore extorta per fraudem, fraudis tutore ipſo etiam participe & conſcio, non liberat. & ſimiliter alienatio rei pupillaris mobilis non eſt efficax, ſi à tutore ſit facta mala fide & in pupilli fraudem, ſed vel ipſo iure nulla eſt, ſi & fraudis conſcius emptor fuerit vel facile reſcinditur per reſtitutionem in integrum. Quod in poſteriori parte huius legis oſtenditur ſtatuliberum fore, ſi quædam vaſa perierint ſine culpa eius, modo quæ reliqua ſuperſunt reddat. cum eo valde congruit quod eſt in *l. Sticho §. vlt. de ſtatulib* illo luco, exceptis perdiris. Sequitur difficilior quæſtio in *l. 15. de oper. noui nunt.*

Ad L. Si priuſquam 15. de oper. no. nunt.

SI priuſquam ædificatum eſſet, ageretur ius vicino non eſſe ædes altius tollere, nec res ab eo defenderetur, partes iudicis non alias futuras fuiſſe ait, quam vt eum cum quo ageretur, cauere iuberet, non prius ſe ædificaturum, quam vltro egiſſet ius ſibi eſſe altius tollere. Idemque è contrario ſi cum quis agere vellet ius ſibi eſſe inuito aduerſario altius tollere: eo non defendente, ſimiliter, inquit, officio iudicis continebitur, vt cauere aduerſarium iuberet. nec opus nouum ſe nuntiaturum, nec ædificanti vim facturum. eaque ratione hactenus is qui rem non defenderet, puniretur, vt iure ſuo probare neceſſe haberet. id enim eſſe petitoris partes ſuſtinere.

QVÆSTIO eſt de officio iudicis apud quem agitur actione confeſſoria vel negatoria de ſeruitute altius tollendi vel non tollendi, & de ordine quem ſequi & obſeruare in eo iudicio debet rem non defendente eo quo cum agitur. quod quid pertineat ad hunc titulum, ſimul & vis ac ſententia quæ ſit huius legis, ad quam tot Alciatus collegit intellectus, totque alij deſudarunt interpretes, vt intelligatur: ſciendum eſt, multis modis poſſe nos prohibere vicinum ne ædificet, vel opus nouum faciat, per lapilli iactum, per prætorem, per interdictum prohibitorium, per nuntiationem noui operis, per actionem ciuilem, id eſt confeſſoriam vel negatoriam, ſed de duobus poſterioribus erit tantum hoc loco ſermo. & ſciendum inter eos multum intereſſe, multum, inquam, intereſſe, vtrum per nuntiationem noui operis prohibeat quis vicinum facere nouum opus an per ciuilem actionem. Nuntiatio noui operis permittitur edicto prætoris. Edictum ſufficit, nec neceſſe eſt adiri prætorem vt eam permittat, *l. 1. § nuntiatio, hoc tit.* Ciuilis actio à prætore poſtulanda eſt. Sed hodie moribus Galliæ quaſi inuerſa hac prima differentia nuntiatio noui operis non fit ſine ſpeciali iuſſu iudicis, & ex Conſtitutionibus ciuilem actionem poſtulari neceſſe non eſt. Secunda differentia hæc eſt, Ciuilis actio non ante inhibet opus quam probauerit actor ius non eſſe faciendi operis noui, *l. ſi eo loco, ſi ſer. vind.* Nuntiatio vim ſuam exercet ſtatim, & inhibet opus: & qui confeſtim nuntiationi non obtemperat, deſtruere compellitur quidquid poſt nuntiationem ædificauit, ſiue iure, ſiue iniuria ædificare cœperit initio: nam quodcumque fit poſt nuntiationem, iniuria fit, antequam prætor remiſſionem nuntiationis faciat, aut ſatiſdet is cui nuntiatum eſt de opere reſtituendo ſi iudicatum erit nuntiatorem ius prohibendi habuiſſe. Tertia differentia hæc eſt. Nuntiatio noui operis non permittitur antequam vicinus ædificet vel inchoet ædificium, *l. 5 §. nuntiationem, hoc tit.* Ciuilis actio datur non tantum ſi ædificauerit vicinus aut ædificare cœperit, ſed etiam ſi nondum quidquam ædificauerit. & ita initio huius legis ait recte, Si priuſquam ædificatum eſſet

A ageretur ius vicino non eſſe ædes altius tollere. Eſt & quarta differentia. Nuntiatio noui operis permittitur non poſſeſſori aduerſus poſſeſſorem: quinimo per nuntiationem aduerſarius poſſeſſor conſtituitur, *l. 1. §. in operis, hoc tit. l. 7. §. ait Iulianus, quod vi aut clam.* Ciuiles actiones de iure altius ædificandi vel non ædificandi vt de ceteris ſeruitutibus non tantum non poſſeſſori, ſed etiam poſſeſſori dantur, *l. & ſi forte §. 1. ſi ſer. vind. l. pen. § vlt. ſi vſusfr. pet.* & hic eſt vnus ille caſus §. *eque, Inſtitut. de act.* quo is qui poſſidet agit in rem actione, nec quærendus eſt alius. apparere enim ait in latioribus Digeſtorum libris. & hic ſane vnus apparet locis innumeris. In controuerſiis rerum corporalium is tantum agit in rem actione qui non poſſidet. B In controuerſiis ſeruitutum etiam qui poſſidet. Sed hoc declaremus exemplo. Si ædificatum habes, poſſeſſor es, & recte agis ius tibi eſſe ita ædificatum habere, vel ius tibi eſſe reficiendi. Si ædificatum non habes, ego poſſeſſor ſum, & nihilominus recte ago ius tibi neceſſe ædificare. Ergo in controuerſiis ſeruitutum reus non æſtimatur ex poſſeſſione ſicut in controuerſiis rerum corporalium, cum poſſeſſor actor eſſe poſſit, ſed ex ratione conueniendi, ita vt qui conuenit quiue prouocat iudicium actor ſit, ſiue poſſideat ſiue non, & ſimiliter qui conuenitur quiue prouocatur, reus, ſiue poſſideat ſiue non. multum autem intereſt ſcire quis actoris, quis rei partes ſuſtineat: nam actori incumbit onus probandi. & fauorabilior eſt reus. ac propterea pœna in hac lege, ex reo actore fieri & compelli reum C qui rem non defendit, partes rei deponere & ſuſcipere actoris. His cognitis, fac ita eſſe. Priuſquam ædificares, agere volui vel egi ius tibi non eſſe altius ædificare. ego licet poſſeſſor ſim, actor ſum tamen, tu reus. At rem non defendis. Quid fiet? Non dico te latitare, ſed rem non defendere. Latitantem ſepato ab abſente & rem non defendente, vt *l. 7. §. Celſus, quib. ex cau. in poſſeſſ. eat* Grauior eſt latitantis pœna, quæ inferius explicabitur. Quæro quæ ſit pœna non defendentis. Pœna non defendentis hæc erit, vt ex reo fias actor, id eſt vt non prius ædificare poſſis quam vltro intra certum tempus quod iudex præfinierit egeris ius tibi eſſe inuito me altius ædificare, & hoc probaueris, eaque de re officio iudicis cauere debes, non prius ædificaturum te D quam id probaueris. ego poſſeſſor maneo. Nunc pone ex diuerſo. Priuſquam ædificares, atque ita cum non poſſideres, prior egiſti ius tibi eſſe altius ædificare inuito me, tu es actor, ego reus. quid ſi ego iudicio abſim nec rem defendam? Pœna non defendentis eadem erit, vt ex reo fiam actor, id eſt, vt non poſſim vim facere ædificanti tibi vel nuntiare tibi nouum opus, antequam egerim & probauerim intra certum tempus quod iudex præfinierit, ius non eſſe tibi altius ædes tollere, eaque de re officio iudicis cauere debeo, non prohibiturum me, non nuntiaturum nouum opus antequam id probauerim. Fio igitur ex reo actor. itemque ex poſſeſſore non poſſeſſor: ſicut is cui nuntiatum eſt nouum E opus ſi rem non defendat, ex poſſeſſore fit non poſſeſſor, quaſi aduerſario ceſſerit poſſeſſione. & ita accipienda videtur *l. vel in operis, de procurat.* vt ſi procurator cui nuntiatum eſt nouum opus neque ſatiſdet de opere reſtituendo, neque remiſſionem deſideret, ſatiſdare debeat de rato, quia dominus fit hoc modo ex poſſeſſore non poſſeſſor. Idemque accidit in ſpecie *l. 45. tit. ſeq* Diuerſa eſt ſpecies ab ea quæ in hac lege proponitur. eſt enim de eo qui ædificatum habet, & hic agitur de eo qui ędificatum non habet. ordo tamen eſt idem. Finge, Ædificatum habes. poſſides igitur, ego non poſſideo. ago ius tibi non eſſe ita ędificatum habere. ego ſum actor, tu reus. Si rem non defendas, fies ex reo actor, ex poſſeſſore non poſſeſſor, quoniam transfertur in me poſſeſſio ædificij, idque demoliri potero niſi in-

Digitized by Google

tra certum tempus quod iudex præſtituerit egeris & probaueris ius tibi eſſe ita ædificatum habere. Incipit vulgo ea lex ab his verbis, Ædificatum habes, &c. nam hæc quæ præcedunt, A quo fundus petitur ſi rem nolit, notantur quaſi ſuperuacua. Completa tamen placebunt valde. A quo fundus petitur ſi rem nolit defendere, ab illo poſſeſſio transferenda eſt in petitorem, donec ille egerit & probauerit fundum ſuum eſſe. & ita fere opinor Scæuolam ſcripſiſſe, & ſic, ſiue fundus ſiue ſeruitus peteretur & rem non defenderet reus, docuiſſe ita puniri eum vt ex poſſeſſore fieret non poſſeſſor, tranſlata ſcilicet poſſeſſione in actorem quoad ille egiſſet, & probaſſet vel fundum ſuum eſſe, vel ius ſibi eſſe ita ædificatum habere. Dubitari poterat an omiſſo hoc remedio transferendæ poſſeſſionis ipſius fundi vel ædificij, reo abſente & rem non defendente, poſſet actor mitti in poſſeſſionem omnium bonorum. Et conſtat non poſſe, *l. 7. §. Celſus, quib. ex cau. in poſſ. eat.* quod longe aliter ſe habet in latitante in omnibus iis caſibus, *d. l. 7. §. item videamus.* nam aduerſus latitantem fit miſſio in poſſeſſionem omnium bonorum, & bona diſtrahuntur ſi perſeuerет latitare. Aduerſus abſentem non latitandi animo & rem defendentem hanc tantum pœnam eſſe propoſitam, vt poſſeſſor eius rei vel iuris quo de agitur fiat non poſſeſſor, & reus actor, nec fiat miſſio in vniuerſa bona. hæc ſi fieri poſſet, inutile eſſet remedium huius legis, & *d. l. 45.* Et hæc ſunt quæ in hanc legem ſola pure atque tradi poſſunt. Male huic adiungunt alij *l. pen. de aqua quot. & æſt.* quæ de eo loquitur qui agit negatoria vel confeſſoria de iure in cuius poſſeſſione eſt, vt ei interim caueat reus ſe non impediturum vtentem eo iure donec de iure ſuo docuerit, vt *l. cuiuſcumque §. vlt. de vſufr.* De reo igitur qui iudicio adeſt & rem defendit & de alio genere cautionis. Hic vero agitur de eo qui rem non defendit. eademque ratio eſt *l. harum, ſi ſeru. vind.* nec enim loquitur de eo qui rem non defendit, ſed de eo qui defendit, quem ſi velit abſolui parere debere arbitrio iudicis ait & cauere de onere ferundo. eſt enim de ſeruitute oneris ferundi. Male alij, ei qui agit negatoria non incumbere onus probandi, vt ſi agat ius non eſſe alcius ædificare antequam ædificetur. male: quia adſerit ſibi ius, id eſt, ſeruitutem, *l. loci §. vlt. ſi ſeru. vind.* ergo de ea probare debet. Et negatoria ea actio eſt figura verborum, vi ipſa confeſſoria, vt Theophilus ait in *d. §. aquæ*, & refelluntur aperte hac ipſa lege. Negatoria proprie eſt etiam vi ipſa, ſi ago ius tibi non eſſe eundi per fundum meum. qui ſeruitutem nego itineris, libertatem adſero fundo meo. & ita econtrario ſi agam ius mihi eſſe altius ædes tollere iure impoſito, vt quia cum tibi ceſſiſſem ius mihi non eſſe tollere, poſtea tu ceſſiſti ius mihi eſſe, confeſſoria actio eſt etiam vi ipſa, quia ſeruitutem mihi adſero, quia minuiſti ius ædium tuarum, auxiſti mearum, *l. egi tecum, de exc. rei iud. l. ſi domus, de ſeru. vrb. l. ſi mihi, de ſeru. ruſt.* Si agam ius mihi eſſe ædes altius extollere iure naturali, figura verborum confeſſoria eſt actio, vi ipſa negatoria, quia ſeruitutem nego ædes meas debere altius non tollendi, libertatem adſero ædibus meis. Male etiam in poſteriori ſpecie huius legis, eum agente eo qui ædificatum non habebat ius ſibi eſſe ædificare, reus rem non defendit, ac poſtea agit ius non eſſe ei ædificare. ita poſſeſſorem aiunt agere negatoria. deſiit enim eſſe poſſeſſor, & vt ex reo actor ita ex poſſeſſore factus eſt non poſſeſſor. Et peſſime quod hunc tamen ipſum ſolum quaſi virgula diuina ſcilicet adinuenerint eſſe caſum de quo in §. *aquæ*, quo is qui poſſidet, agit in reum. ac peſſime rurſus aliud eſſe in iure actoris partes ſuſtinere, aliud actorem eſſe. quibus quid reponas aliud, quam hoc, Et ſimiliter tu doctoris partes ſuſtines, doctor tamen qui male doces non es. Tranſeamus ad *l. 44. de dam. infr.* cuius duæ ſunt perelegantes quæſtiones, & de prima quidem Africanus ſcribit in hunc modum:

Ad L. Cum poſtulaſſem 44. de dam. inf.

CVM *poſtulaſſem vt mihi damni infecti promitteres, noluiſti. & priuſquam prætor adiretur, ædes tuæ corruerunt, & damnum mihi dederunt. potius eſſe ait, vt nihil noui prætor conſtituere debeat, & mea culpa damnum ſim paſſus, qui tardius experiri cœperim. at ſi cum prætor vt promitteres decreuiſſet, & te non promittente ire me in poſſeſſionem iuſſiſſet, & priuſquam eo veniſſem corruerunt: perinde omnia ſeruanda eſſe exiſtimauit, atque ſi poſteaquam in poſſeſſionem veniſſem, damnum datum eſſet.*

Si vicini ædes ruinoſæ aut vitioſæ ſint, & timeo ne in meas ruant & mihi damnum inferant, recte ſtipulor præſtari mihi quanti ea res erit, ſi quod damnum ædibus aut rebus meis ex ea re contigerit. Stipulatio eſt non de damno facto, ſed de infecto, de futuro non de præterito, & cautio qua mihi proſpicio in futurum ne ædes vicini ruina ſua mihi noceant, videlicet ſi alio remedio mihi proſpectum non ſit: nam quod alia actione quæri poteſt, id in ſtipulatione damni infecti omnino non deducitur, *l. 18. § emptor, hoc tit.* Sed quid ſi ſtipulanti mihi vicinus cauere & promittere nolit? Adeundus eſt prætor vel præſes in iure, id eſt dum ſedet pro tribunali, & poſtulandum vt iubeat caueri mihi damni infecti, quæ poſtulatio inſtar actionis habeat, & actio dicitur, *l. inquilino, hoc tit. l. 3. §. ſi vicinus, l. ſupra §. officium, tit. ſeq.* & à Græcis [illegible], & qui poſtulat hanc cautionem, experiri hoc loco, & agere Plinij xxxvi. cap. 11. & perſequi, *l. quibus, in fi. de verb. ſignificat.* dum ait perſequi etiam eum qui ſatis accepit, id eſt qui poſtulat vt ſatis accipiat vel damni infecti vel legatorum vel tutelæ nomine, quæ ſtipulationes inſtar actionis habere dicuntur, quia poſtulari eas in iure neceſſe eſt. Solent autem in cauſa damni infecti à prætore interponi tria decreta. Primo decernit vt vicinus promittat damni infecti. quod hæc lex demonſtrat illo loco, Si prætor vt promitteres decreuiſſet. Sic prætor primo decreto decernit ſtipulationem, ſic dat ſtipulationem, vt loquitur *l. 15. §. eleganter, hoc tit.* quaſi actionem quandam. Quod ſi huic decreto non pareat vicinus, id eſt, ſi non caueat damni infecti vice cautionis, vt ait *d. l. 15. § ſi quis damni*. ſecundo decreto prætor mittit me non in poſſeſſionem omnium bonorum, ſed in poſſeſſionem ædium vitioſarum tantum, vel eius rei vnde damnum timetur, nec tamen propterea vicinus decedit poſſeſſione ædium ſuarum, *d. l. 15. § ſi quis autem*. ſed manet poſſeſſor vt fuit ante. ego qui miſſus ſum in poſſeſſionem non ſum poſſeſſor, ſed in poſſeſſione, id eſt cuſtos potius quam poſſeſſor, miſſus in hoc vt tædio cuſtodiæ & conſuetudinis meæ extorqueam vicino cautionem damni infecti. Aliud eſt eſſe in poſſeſſione, aliud eſſe poſſeſſorem. Sed ſi adhuc quaſi nullo tædio affectus perſeueret vicinus non cauere, tertio decreto permittit mihi prætor vt ædes poſſideam. hoc decreto vicinum poſſeſſione expellit, *d. l. 15. §. vbi autem*, & me poſſeſſorem facit: nec iam eſt amplius integrum vicino offerre cautionem. alioquin nullus finis eſſet, *d. l. 15. § poſteaquam.* Sic fit ad extremum vt vicinus ædibus careat quas non defendit, id eſt, quarum nomine non cauet damni infecti, non quod fecerit me hoc decreto dominum prætor (nec enim dominum facere poteſt) quod fecerit me poſſeſſorem, expulſo vicino. Faciendo autem me poſſeſſorem, etiam occaſionem præſtitit per vſucapionem adquirendi dominij licet ſciam ædes eſſe alienas, vt *l. & generaliter, de noxal. action.* poſſeſſor enim factus, poſtea dominium ædium adquiram vſucapione. Poſſeſſorem me facit iure dominij, vt ait *d. §. poſteaquam*, id eſt vt poſſideam

quaſi dominus, animo & iure domini, vt ſim quaſi dominus, dominum non facit. hoc enim eſt legis non iuriſdictionis. & aliud eſt dominum eſſe, aliud poſſeſſorem eſſe iure dominij, & ita accipienda eſt *l. 1. de fun. dot.* vt poſſidere iuſſus dominus fiat, id eſt veluti dominus, dominus poſſeſſionis non dominus proprietatis antequam vſuceperit. & ita bonorum poſſeſſor eſt veluti heres, & bonorum poſſeſſio veluti dominium tribuit, *l. 1. & 2. de bonorum poſſeſ.* Neque vero dicas, Prætoris decreto transferri cauſam vel condicionem vel ius vſucapionis, ſed præſtari occaſionem, vt *l. qui alienam, de mort. cau. donat.* Aliud eſt occaſio, aliud cauſa, aliud occaſio, aliud ius, *l. 2. de riuis.* Occaſio vſucapionis eſt à magiſtratu vel à priuato, ius à legibus. Et hæc tria ſunt quæ damni infecti nomine interponuntur decreta prætoris. Quandoque auctores noſtri non habent rationem primi, atque eo fit vt primum appellent quod nos fecimus ſecundum, & ſecundum quod nos fecimus tertium, *d. l. 15. §. Iulianus.* Sed vere poſſis affirmare tria interuenire: nec enim promitti iubet de plano & quocunque loco, ſed pro tribunali & cauſa cognita, perpenſa, deliberata, *d. §. eleganter,* quanquam non ſufficiet interponi hæc decreta poſſe quocunque tempore, *l. 2. de feriis.* Cognitio omni hoc ordine, repetendum illud eſt, neceſſario poſtulari in iure cautionem damni infecti: ſi poſtuletur extra ius inutilem & inefficacem poſtulationem eſſe & hoc vnum agit Africanus in priori quæſtione huius legis, vt oſtendat multum intereſſe poſtuletur cautio damni infecti in iure an extra ius, ſicut multum intereſt confiteatur quis in iure an extra ius, offerat debitor pecuniam in iure totam vel pro parte, an extra ius: nam is tantum habetur pro iudicato qui confitetur in iure, & in eum tantum denegatur actio qui pecuniam debitam obtulit in iure. Si igitur extra ius, id eſt, non adito prætore poſtulauero vt mihi vicinus promitteret damni infecti nec promiſerit, & mox ædes corruerint & in meas deciderint, mihi imputare debeo quod prætorem non adierim, quod tardius egerim caueri mihi damni infecti, nec de vicino conqueri quidquam poſſum. denique, vt Africanus ait, culpa mea damnum paſſus ſum, & mihi poteſt obiici illa regula, Quod quis ex ſua culpa damnum ſentit, non intelligitur damnum ſentire. Id vero probat hoc argumento *l. 7. §. pen. hoc tit.* Si res animales, veluti ſerui aut quadrupedes noſtræ quæ noxam commiſerunt, non vltra onerant nos quam vt noxæ eas dedamus. nec igitur res noſtræ inanimales, veluti ædes, ſi damnum alij dederint ruina ſua, vltra nos debent onerare, quam vt eas veluti noxæ dedamus ſi poſſumus. atquin nó poſſumus eas quæ ruerunt veluti noxæ dedere, cum eſſe deſierint: Ergo earum nomine nullo modo tenemur, niſi ante promiſimus damni infecti. & ita mortuo ſeruo qui noxam nocuit, nullo modo tenemur, *l. 7. de nox. act.* Et ſtipulatio damni infecti, veluti noxalis actio eſt, *l. in noxalibus, de nox. act. coniuncta l. eorum, huius tit.* Ergo ſi ædes vicini deciderint in meas antequam interponeretur hæc ſtipulatio vel poſtularetur in iure, licet fuerit poſtulata extra ius, nulla actione vicinus tenetur neque de damno dato, neque vt tollat rudera, ſi modo omnia pro derelicto habeat, *l. 6. hoc tit.* Vnus tantum eſt caſus quo etiam ſi mihi non proſpexero ſtipulatione damni infecti, nec eam in iure poſtulauero, ſi ædes vicini corruerint & damnum mihi dederint, cogitur vicinus decreto prætoris ſarcire mihi damnum, aut de eo ſarciendo cauere & tollere rudera, aut ædes totas, id eſt quod reſtat ædium, ruinam & aream derelinquere veluti in noxam, videlicet ſi non negligentia mea, ſed propter aliquod impedimentum, veluti propter anguſtias temporis ſubita & inſperata ruina, vel propter abſentiam Reip. cauſa ſtipulari non potuerim,

A *l. 7. §. vlt. l. 8. l. 9. in prin. hoc tit.* quæ ſententia Iuliani eſt comprobata propter vtilitatem. Nunc tractemus de poſtulatione facta in iure. Si in iure poſtulauero mihi caueri damni infecti & prætor caueri decreuerit, & noluerit cauere vicinus, ac deinde decreuerit prætor me ire in poſſeſſionem, & priuſquam irem, ædes deciderint, an ibo poſtea in poſſeſſionem ruinæ & areæ quoad mihi damnum præteritum ſarciatur vel de eo caueatur. Sic ſane, vt perinde ſit ac ſi poſtquam in poſſeſſionem veniſſem, ædes ruiſſent. Itaque Iulianus non probat Sabini ſententiam qui rationem damni ex eo tempore ducebat quo ventum eſſet in poſſeſſionem, ſed Labeonis qui ex quo decretum eſſet, *d. l. 15. §. illud quæritur, & §. ſi iam.* Quid ſi corruerint poſt factam poſtulationem in iure, cum nondum prætor caueri B decreuiſſet, an mittar in poſſeſſionem ruinæ & areæ? Minime, quia ruerunt priuſquam mihi caueretur & priuſquam quidquam decreuiſſet prætor: ſed æquum eſt tamen decreto prætoris vel data actione in factum compelli vicinum damnum ſarcire quod mihi labes intulit ædium ſuarum, *d. l. 15. §. eleganter.* idemque dicendum forte ſi ruerint poſtquam prætor caueri iuſſiſſet antequam iuſſiſſet iri in poſſeſſionem. Sequitur alia quæſtio.

Damni infecti nomine in poſſeſſionem miſſus poſsidendo dominium cepi. deinde creditor eas ædes pignori ſibi obligatas perſequi vult. non ſine ratione dicetur, niſi impenſas quas in refectionem fecerim, mihi præſtare ſit paratus, inhibendam aduerſus me perſecutionem. Cur ergo non emptori quo- C *que id tribuendum eſt, ſi forte quis inſulam pigneratam emerit? non recte hæc inter ſe comparabuntur: quando is qui emit, ſua voluntate negotium gerat. ideoque diligentius à venditore ſibi cauere & poſsit & debeat. quod non æque & de eo cui damni infecti non promittatur, dici poteſt.*

Ait, Damni infecti nomine in poſſeſſionem miſſus. addendum, & poſſidere iuſſus, quoniam ſubiicit poſſidendo dominium cepi, id eſt vſucepi. & ita quoque accipienda eſt *l. 5. in prin. hoc tit.* dum ait, prætoris officium eſſe vt miſſus in poſſeſſionem eam rem de qua damnum timetur vſucapere poſſit, id eſt vt alio decreto poſſidere permittatur & vſucapere, vel per longi temporis ſpatium eam rem adquirere. quibus poſtremis verbis ſæpenumero vtitur Tribonianus commutato in ea vſucapionis verbo, quod transformata eſſet D vſucapio à Iuſtiniano in longi temporis poſſeſſionem. vſucapio enim rei immobilis erat biennij ex XII. tab. hodie eſt decennij inter præſentes & vicennij inter abſentes. Nunc finge: miſſus in poſſeſſionem ædium ex cauſa damni infecti & poſſidere iuſſus vſucepi & refeci ædes meis ſumptibus. Creditor cui eædem ædes pigneratæ erant mecum agit actione hypothecaria. Vſucapio non perimit cauſam pignoris, *l. 1. §. cum prædium, de pign. l. vſucapio, C. ead. l. iuſto §. non mutat, de vſurp. & vſuc.* Actio hypothecaria auocat poſſeſſionem, *l. ſi cum venditor, de euict.* An igitur eam mihi auocabit? Minime: imo inutilis ei erit actio hypothecaria, niſi paratus ſit mihi præſtare impenſas refectionis. vtor igitur retentione ædium veluti pignoris iure E & quaſi priuilegiarius quod meis ſumptibus conſeruauerim pignoris cauſam. idemque erit ſi eas refecerim ante vſucapionem, & agat creditor Seruiana actione etiam ante vſucapionem, poſt vltimum decretum. Inde quæritur an idem dicendum ſit, ſi quis ædes ſuas quas creditori obligauerat alij vendiderit, & emptor eas refecerit, an etiam repelletur creditor agens hypothecaria, niſi paratus ſit emptori præſtare impenſas refectionis. Et Africanus negat idem eſſe dicendum, negat onerandum eſſe creditorem hypothecarium præſtatione impenſarum. ac prudentiſſime animaduertit, non recte comparari inter ſe emptorem & eum qui vice cautionis damni infecti poſſidere iuſſus

vſucepit. nam emptor ſponte ſua accedit ad emptionem, & diligentius ſibi cauere debet à venditore euictionis nomine: nam euictionis nomine continetur etiam cauſa hypothecariæ actionis, *l. ſi mancipium §. vlt. de euict.* Is vero cui damni infecti non cauetur, veluti coactus poſſidet ædes, nec poteſt ſibi cauere à domino ædium euictionis nomine. neque enim eo nomine quidquam ei præſtare vicinum oportet. & hæc eſt ſententia huius §. 1. ex qua primum quod colligitur, creditorem recte agere hypothecaria & auferre poſſeſſionem ei qui eam nactus eſt ex cauſa damni infecti, ſi modo paratus ſit ei præſtare impenſas refectionis, ei opponitur *l. 12. & l. 15. §. ſi qua ſunt iura, hoc tit.* quæ potiorem creditore aiunt eſſe eum cui non cauetur damni infecti ſi poſſidere & vſucapere ei permiſſum fuerit, & creditori denegari hypothecariam actionem. At reſpondeo de creditore eas loqui, vt *l. 11. §. vlt.* demonſtrat, poſſidente ædes vitioſas iure pignoris. hic ſi poſtulanti vicino non caueat damni infecti, poſſeſſio ei aufertur, & denegatur perſecutio pignoris, vt fructuario & perſecutio vſusfructus, *l. 9. § vlt. eod.* Quod ſi non creditor, ſed debitor eas ædes poſſederit, nec voluerit vicino cauere damni infecti, atque ita vicino poſſidere & vſucapere permiſſum fuerit, creditori aduerſus quem vicinus non eſt miſſus in poſſeſſionem, ſed aduerſus debitorem tantum, non denegatur actio hypothecaria. nec longe ab hac reſponſione, quod Accurſius ait ibi præſentem fuiſſe creditorem cum hæc cautio poſtularetur & decerneretur, hic abſentem. Rurſus quod colligitur ex *hoc §* vſucaptis ædibus, creditori ſaluam eſſe actionem hypothecariam, huic dicto opponitur *l. 1. C. ſi aduerſ. cred. præſ. op.* quæ diuturno ſilentio, id eſt x. aut xx. annorum tolli ait actionem hypothecariam. quod confirmat *l. 2. C. eod. l. 7. & vlt. C. de obl. & act. l. creditor, de diu. temp. præſ.* Porro diuturno etiam ſilentio hodie completur vſucapio. Ergo eodem ſpatio temporis & completur vſucapio & tollitur actio hypothecaria: ac proinde vſucaptis ædibus, actio hypothecaria ſupereſſe non poteſt: idque profecto ita eſt iure nouo. Iure enim veteri vſucapio non perimit pignus. & hic §. ſecundum ius vetus accipiendus eſt, quo vſucapio ædium biennio complebatur, nec exigebat longi temporis ſpatium. Poſtremo quod ait, creditorem audiri agentem hypothecaria aduerſus emptorem domus ſibi pigneratæ etiamſi nolit emptori præſtare impenſas refectionis, ei opponitur *l. Paulus §. domus, de pignor.* quæ non aliter admittit creditorem, quam ſi præſtiterit emptori ſumptus in ædificij extructionem erogatos. nihil eſt facilius. quid tot commenta Accurſij in hanc rem & ſuperiorem? De ſumptibus refectionis hic agitur. hos non agnoſcit creditor qui ab emptore pignus ſuum perſequitur, cui ſufficit habere regreſſum aduerſus venditorem euictionis nomine, in quo iudicio veniunt etiam impenſæ refectionis. In *d. §. domus*, agitur de ſumptibus ædificationis, extructionis, de ſumptibus factis in nouum ædificium. hos agnoſcit creditor, quoniam ſine his nullius ædificij pignus creditor haberet, ſed areæ tantum, & æquum eſt vt quibus reſtitutum eſt ſibi integrum pignus, hos præſtare non recuſet. Diſtinguenda ſunt genera ſumptuum. Non de eodem genere ſumptuum hoc loco agitur & illo. Sequitur *l. 24. de mort. cau. donat.*

Ad L. Quod debitori 24. de mort. cau. donat.

QVod *debitori acceptum factum eſſet mortis cauſa, ſi conualuerit donator, etiam tempore liberato ei poteſt condici: namque acceptilatione interueniente abitum ab iure priſtinæ obligationis, eamque in huius condictionis transfuſam.*

Qvod quis in aduerſa valetudine donauit mortis A cauſa, ſi conualuerit, id poteſt repetere condictione cauſa data cauſa non ſecuta: quia donatio hæc fit ob cauſam, & negotium gerit qui ita donat, puta, vt reddatur ſibi cum conualuerit, *l. Senatus, hoc tit.* Donator inter viuos negotium non gerit. Finge. ego quod mihi debebas actione temporali acceptum tuli & condonaui mortis cauſa, & cum nondum conualuiſſem, interim exiit etiam dies temporalis actionis. poſt conualui, an condicere poſſum quod mihi debuiſti? Si ſpectas ius prioris obligationis, non poſſum, quia dies eius exiit. Si ius condictionis, poſſum, quia condictio cauſa data cauſa non ſecuta perpetua actio eſt. & hoc eſt verius. acceptilatione enim ſubla- B ta eſt prior obligatio, & veluti nouatione facta transfuſa in ius condictionis ob rem dati re non ſecuta. denique temporalis transfuſa eſt in perpetuam, vt iam dici poſſit non tantum ea nouatione quæ fit lite conteſtata, quæ neceſſaria dicitur, *l. vlt. de ſeparat.* actionem temporalem perpetuari, *l. aliam. de nouat.* Sed etiam voluntaria quoties id agitur. & ita legendum eſt in fine huius legis, *eamque in ius condictionis transfuſam.* Poſt hanc, datur *l. 49. de fid. lib.* cuius hæc ſunt verba:

Ad L. Si is cui ſeruus 49. de fideicomm. libert.

SI *is cui ſeruus legatus eſt, rogatus manumittere latitet: Orcinum fieri libertum reſpondit: idem fore, & ſi non legatarij, ſed heredis fideicommiſſum eſſet. ſed etſi non* C *omnium, ſed quorundam heredum fideicommiſſum ſit, æque dicendum Orcinum fieri. in eos autem qui latitauerint coheredibus, à quibus redimendæ partes eſſent, vtilem actionem eo nomine dari debere: vel etiam familiæ erciſcundæ iudicio recte eos acturos.*

Si legatarius ſeruum legatum vel heres ſeruum hereditarium rogatus ſit manumittere, & latitet vel euocatus à prætore fideicommiſſario adeſſe noluerit ne cogeretur manumittere, ex SC. Rubriano ſeruus fit liber, perinde atque ſi teſtamento verbis directis manumiſſus fuiſſet, non per fideicommiſſum. Non eſt igitur libertus legatarij vel heredis, qui non manumiſit, non perſonæ vllius, *l. 4. de bon. lib.* ſed libertus familiæ, *l. 48. de man. teſt. l. 3. § plane, de leg. tut.* licet im- D proprie nonnunquam defunctus dicatur patronus, itemque filius heres defuncti, *d. §. plane, l. ſi filius, in princ. de fid. lib. l. eum patronum, de iur. pat.* vel libertus Orcinus, quaſi Plutonius vel Acheronticus libertus, vel vt Theophilus noſter loquitur, Charoneus, in titulo *de ſing. reb. per fid. rel.* vt ſimiliter Plinius lib. 2. *In regno Neapolitano quæ adhuc ſunt ſpiracula quædam mortiferum ſpiritum exhalantia,* quæ Virgilius, *ſæui ſpiracula Ditis*, Plautus, *oſtia Acherontis*, Lucretius, *ianuas Orci regionibus.* Charoneas ſcrobes vocat, quaſi Orcinas ſcrobes, Aretæus medicus, ἐν χαρωνίοισι μεφίτεσι ὀζῶντι γεγονότα. Antigonus hiſtoricus: τῶν βαράθρων τῶν καλουμένων καὶ χαρωνίων εἶναι γένος. Addit autem Africanus, ſi non omnes heredes, ſed quidam rogati E ſint manumittere, debere eos partes coheredum quas in eo ſeruo habent iure hereditario ab eis redimere: nam vt alienum, ita communem rogatus manumittere eum redimere debet. Sed ſi heredes rogati ſeruum manumittere, latitauerint ne redimere cogerentur & manumittere, ſeruum ipſo iure liberum fieri & Orcinum libertum, non libertum heredum, qui debuere nec præſtitere fideicommiſſariam libertatem, & tamen eos coheredibus teneri actione in factum quaſi ex cauſa iudicati vel familiæ erciſcundæ iudicio, vt pretium ſerui coheredibus præſtent pro rata partium ex quibus inſtituti ſunt, id eſt, quod coheredum intereſt ſeruo non eſſe præſtitam fideicommiſſariam libertatem, vt *l. 3. §. ſed & ſi iuſtum. de ſtatulib.* nam ſi præſtita fuiſſet, pretium ſerui pro ſuis partibus accepiſſet. Sequitur in *l. 15. de ſtatuliberis.*

Ad L. Mortuo 15. de ſtatulib.

MORTVO *herede ſi ſtatuliber locupletiorem hereditatem tantum pecuniæ quantam dare ſit iuſſus fecerit, veluti creditoribus ſoluendo, cibaria familiæ dando, ſtatim eum ad libertatem eſſe venturum exiſtimamus.*

PLACET valde quod ait, Mortuo herede: nam ſi ſtatuliber iuſſus heredi decem dare, viuo herede tantum erogauerit alendæ familiæ heredis aut creditoribus heredis dimplendis quantum dare iuſſus eſt, non fiet liber: nec enim erogauit hæc pro libertate, *arg. l. prox. ſup.* ſed quaſi negotium gerens heredis & vt eum ſibi obligaret, *l. 3. §. 1. de in rem ver.* Cur enim non prædixit ſe id præſtare pro libertate? At mortuo herede, iacentem hereditatem ſi locupletiorem fecerit tanta pecunia quantam dare iuſſus eſt, ſtatuliber ſane fiet ſtatim liber, quia hac ratione non hereditatem ſibi obligare voluiſſe, ſed hereditati ſoluiſſe implendæ conditionis cauſa intelligitur, cui nec ſolui potuit aliter. Sequitur:

Heres cum ſtatuliberum decem dare iuſſum venderet, condicionem pronuntiauit, & traditioni legem dixit, vt ſibi potius quam emptori eadem decem darentur. quærebatur vtri eorum ſtatuliber pecuniam dando libertatem conſequeretur. reſpondit, heredi dare debere. Sed ſi talem legem dixiſſet, vt extraneo alicui ſtatuliber pecuniam daret: reſpondit, & hoc caſu conuentionem valere: quia heredi videtur ſoluere, qui voluntate eius alij ſoluit.

Condicio propoſita ſtatulibertati dandæ pecuniæ heredi, impleri poteſt in perſona eius cui heres ſtatuliberum vendiderit, ex XII. tab. Excipitur vnus caſus hoc loco, ſi heres in vendendo receperit ſibi eam pecuniam dari vel alij extraneo: Nec enim fiet liber niſi heredi dederit vel extraneo edicto ſolutionis cauſa. & quod id ita heres receperit, non fit ſtatuliberi condicio deterior. Et obſeruandum Græcos hic notare referri hæc ab Africano ex Iuliano, vt & *l. 49. de fid. lib. & l. 21. de man. teſt.* quod confirmat dictum à nobis iam ſæpe, nihil ſcribere Africanum quod non habuerit à Iuliano. Sequentur de variis exceptionibus aliquot quæſtiones. ac primum de exceptione præiudiciali, *l. 16. & 18. de except.* quibus huius exceptionis vſus tribus exemplis oſtenditur. Primum hoc eſt.

Ad L. Fundum 16. de except.

FVNDVM *Titianum poſſides, de cuius proprietate inter me & te controuerſia eſt. & dico præterea viam ad eum per fundum Sempronianum, quem tuum eſſe conſtat, deberi. ſi viam petam, exceptionem quod præiudicium prædio non fiat, vtilem tibi fore putauit: videlicet quod non aliter viam mihi deberi probaturus ſim, quam prius probauerim fundum Titianum meum eſſe.*

PRÆIVDICIALIS exceptio eſt quæ præpoſtere agi intendis & non ſeruato recto ordine iudiciorum. & præiudicium facere qui præuertit agere vno iudicio præ alio, quique morem & ordinem iudiciorum non ſeruat. Inter me & te eſt controuerſia de proprietate fundi Titiani quem tu poſſides, lis forte nondum. & ſimul ago confeſſoria dicens per tuum fundum Sempronianum de quo non eſt controuerſia mihi viam deberi in Titianum. ago præpoſtere: nam prius conſtet neceſſe eſt fundum Titianum meum eſſe: nec enim ſeruitutem fundo petere poteſt niſi qui fundi dominus eſt, *l. 1. ſi ſeru. vind.* De domino igitur conſtare debet priuſquam agi recte poſſit de ſeruitute. atque ideo merito repellar exceptione, Quod præiudicium fundo non fiat, vel Quod agam præpoſtere. Non recte vindicat quis ſeruitutem fundo quem alius poſſidet, quemque ſuum eſſe affirmat. Ordo iudiciorum eſt quidam. Prius iudicium de proprietate quam de ſeruitute. Prius

A quæſtio maior minore, *l. 21. hoc tit.* Maior enim trahit ad ſe minorem, minor trahitur, *l. per minorem, de iudic.* Et maior eſt re aut quantitate maior, *l. ſcio, de in integ. reſt.* aut certe principalis & ſumma quæſtio. Idem vero dicendum opinor ſi lis ſit conteſtata de fundo Titiano inter me & te. & recte Accurſius *l. 13. hoc tit.* ſic accipit, vt poſt litem conteſtatam & finitam, fruſtra opponatur exceptio præiudicialis, quod probaui Obſ. IX c. XXXVII. Quod ſi conſtiterit fundum Titianum eſſe meum, tum recte viam petam. Si non eſſe meum, petitioni viæ obſtabit exceptio rei iudicatæ. Quid è contrario ſi ante viam petam, deinde fundum Titianum, an repellar exceptione præiudiciali? Minime: quia ad ordinem redeo quem non ſeruauerem initio agens de proprietate fundi, quæ maior eſt
B quæſtio. ſed ceſſare debet interim petitio viæ quoad de proprietate fundi pronuntiatum ſit. Quod ſi prius pronuntiatum ſit de via, non deberi eam mihi ſcilicet, non obſtabit etiam mihi petenti fundum exceptio rei iudicatæ, quia alia res eſt fundus qui nunc petitur, & alia quæ ante petita eſt, & poteſt mihi via non deberi, & fundus tamen non eſſe meus. & ita ſcripſerat Paulus *l. ſeq.* de exceptione rei iudicatæ, non de præiudiciali: nam ratio conuenit tantum ſummouendæ exceptioni rei iudicatæ, non ſummouendæ exceptioni præiudiciali: Quia diuerſa corpora ſunt & cauſæ reſtitutionum diſpares, *l. cum quæritur, l. & an eandem, tit. ſeq.* Diuerſa corpora, fundus ſcilicet & locus viæ: nam petita via, videtur
C quodammodo loci corpus peti, *l. 4. in princ. ſi ſeru. vind. l. in concedendo, de aqua & aqua pluu. arc.* Cauſæ reſtitutionum diſpares, quia petito fundo res, petita via, cautio præſtatur, *l. pen. de aqua quot. & æſt.* Et vero LXX. libro Paulum tractaſſe de exceptione rei iudicatæ conſtat ex pleriſque legibus tituli ſequentis. Recte quidem dices in ſpecie *l. ſeq.* neque exceptionem rei iudicatæ nocere, neque exceptionem præiudicialem: ſed ratione legis non vteris recte niſi ad excludendam exceptionem rei iudicatæ. Sequuntur alia duo exempla de exceptione præiudiciali in *l. 18.*

Ad L. Fundi 18. de exception.

D

FVNDI *quem tu proprium tuum eſſe dicis, partem à te peto. & volo ſimul iudicio quoque communi diuidundo agere ſub eodem iudice. Item ſi eius fundi quem tu poſſideas, & ego proprium meum eſſe dicam, fructus condicere tibi velim: quæſitum eſt, an exceptio, quod præiudicium fundo partiue eius non fiat obſtet, an deneganda ſit. & vtrubique putat interuenire prætorem debere: nec permittere petitori, priuſquam de proprietate conſtet, huiuſmodi iudiciis experiri.*

FVNDI quem tu poſſides quemque tuum proprium eſſe dicis, ego communem partem vindico, & ſimul ſub eodem iudice volo agere communi diuidundo ad fundum partiendum. obſtat agenti communi di-
E uidundo exceptio præiudicialis, quia prius agi debet de proprietate fundi quam de diuiſione, prius in rem quam communi diuidundo, vt hereditatis petitione prius quam familiæ erciſcundæ, *l. 1. famil. erciſc.* vbi conſtiterit fundum eſſe communem, tum recte agam Communi diuidundo. Quod ſi conſtiterit non eſſe communem, & agam Communi diuidundo, obſtabit exceptio rei iudicatæ, *l. 8. tit. ſeq.* Quid vero fiet è contrario ſi ante agam Communi diuidundo, deinde fundi partem vindicem? Sane petitioni partis non obſtabit exceptio præiudicialis. Obſtabit rei iudicatæ ſi pronuntiatũ ſit contra me iudicio Communi diuidundo: quia eadem res eſt quæ venit in actionẽ Communi diuidundo, quæ cum ſit mixta vindicat etiam partem, & quæ in meram vindicationem partis. & hoc quidem

eſt prius exemplum huius legis. Poſterius huiuſmodi. Vindico Fundum totum quaſi meum proprium quem tu poſſides, & ſimul condico fructus quaſi ex fundo meo ſine cauſa perceptos. Condicenti obſtat exceptio præiudicialis, quia prius conſtare debet fũdũ meum eſſe quam poſſim fructus recte condicere. Quod ſi conſtiterit non eſſe meum, & condicam, obſtabit exceptio rei iudicatæ. Non idem è contrario: nam ſi ante condicam, deinde ſundum petam, non obſtat exceptio præiudicialis, neque exceptio rei iudicatæ, vt opinor, ſi iudicio condictionis ſuperatus ſim, quia alia res eſt fructus, alia ſundus, & poteſt mihi ſructus non deberi, & fundus tamen eſſe meus. Nunc tranſeamus ad *l. 26. de except. rei iud.*

Ad L. Egi tecum 26. de except. rei iud.

EGI *tecum ius mihi eſſe ædes meas vſque ad decem pedes altius tollere. poſt ago ius mihi eſſe vſque ad viginti pedes altius tollere. exceptio rei iudicatæ proculdubio obſtabit. ſed & ſi rurſus ita agam, ius mihi altius ad alios decem pedes tollere, obſtabit exceptio: cum aliter ſuperior pars iure haberi non poſſit, quam ſi inferior quoque iure habeatur.*

SI egi licere mihi ædes meas altius tollere iure impoſito ſiue conſtituta ſeruitute, enim forte ante vicino ceſſiſſem ius mihi non eſſe altius tollere, & victus ſum, poſt agenti mihi licere vſque ad xx. pedes tollere, obſtabit exceptio rei iudicatæ, quia ſi non licet ad x. certe nec ad xx. Eadem interuenit ratio ſi victus priore iudicio, vt poſui, poſt agam licere mihi ad alios x. pedes altius tollere: nam ſi non poſſum infra ad x. pedes, ſane nec ſupra ad alios x. & eleganter, non poſſe ſuperiorem partem haberi iure niſi inferior iure habeatur. At quemadmodum cui non licet ad x. quod eſt minus, nec ad xx. quod eſt plus, ita videtur dici poſſe, cui non licet ire, nec licere agere. Plus enim eſſe agere quam ire. Et tamen *l. ſi mater §. ſi quis iter, hoc tit.* eum qui petiit iter & victus eſt, ſi poſt actum petat, ait non repelli exceptione rei iudicatæ. Sed nihil eo moueri debemus: nam conuenire omnia hæc inter ſe apparebit ſi prius conſtituero ex philoſophis: Cum ſequitur ex hoc illud, viciſſim etiam hoc ex illo non ſequi, quod generale præceptum eſt ſiue aliud ex alio ſequatur *τῷ αυτ*, ſiue *τῷ ἑτέρῳ*, ſiue vi ipſa nam ſequitur quidem recte, Si peculium habet, alieni iuris eſt, ſed non contra. Si alieni iuris eſt peculium habet. & ſimiliter, Si ſtatuliber condicionem impleuit, libertus Orcinus eſt. recte. Si libertus Orcinus eſt, ergo aliquam condicionem impleuit. male. Si non licet ædes altius tollere ad x. pedes, nec ad xx. igitur. Non ſic è contrario. Si non licet xx. nec licet ad x. Si totum fundum vindicare non licet, id eſt ſi nullam fundi partem, nec hanc vel illam igitur, *l. 7. hoc tit.* nec acceſſionem fundi, veluti inſulam è regione fundi in flumine enatam, quod hoc loco proponitur his verbis, *Item ſi fundo petito, poſtea inſula quæ è regione eius in flumine nata erit, petatur, exceptio obſtatura eſt.* At contra non ſic. Si hanc partem non licet, nec vllam igitur. Ac ſimili modo, Si pars fundi non eſt mea, nec totus igitur. ita quidem bene, contra autem minime. Si totus non eſt meus, nec pars igitur. Et vt poſt tot exempla ad itineris & actus quæſtionem veniamus. Si iudicatum ſit actum mihi non competere, id eſt non licere mihi ire agere, & hoc iudicatum eſt non licere ire, ſed non ſequitur etiam contra, Si non licet ire, nec agere igitur, *d. §. ſi quis iter.* Fateor iter eſſe ſine actu. Actum plerumque in ſe habere iter, *l. 1. de ſeru. ruſt. præd.* Sed poteſt tamen eſſe actus ſimplex ſine itinere, *l. loci §. 1. ſi ſeru. vind.* & ita poſſit mihi non competere iter, & competere tamen actus. Sic etiam poteſt eſſe vſus ſine fructu, *l. 5. vſufru. quemad. cau.*

A quod expoſui Obſer. 13. cap. 12. at propterea quamuis ita ſequatur recte, Si vti frui non licet, nec vti igitur: non tamen è contrario, Si vti non licet, nec frui igitur. Reſtat ex quæſtionibus Africani tantum vna in *l. 6. de diuer. temp. præſc.*

Ad L. Si duobus 6. de diuerſ. temp. præſcr.

SI *duobus eandem rem ſeparatim vendiderim, ea poſſeſſio qua vtramque venditionem præceſſerit, ſoli priori emptori, cui & tradita ſit, proficit. denique & ſi quam rem tibi vendiderim, rurſus à te emam, & Titio vendam: omnem & meam & tuam poſſeſſionem Titio acceſſuram. videlicet quod & tu mihi, & ego ei poſſeſſionem præſtare debemus. vendidi tibi ſeruum, & conuenit, vt niſi certa die pecunia ſoluta eſſet, inemptus eſſet. quod cum euenerit, quæſitum eſt qui*B *d de acceſſione tui temporis putares. reſpondit id quod ſeruetur, cum redhibitio ſit facta. hunc enim perinde haberi ac ſi retrorſus homo mihi veniſſet: vt ſcilicet ſi venditor poſſeſſionem poſtea nactus ſit, & hoc ipſum tempus, & quod venditionem præceſſerit, & amplius acceſſio hæc ei detur cum eo quod apud eum fuit, à quo homo redhibitus ſit.*

Hæc lex pertinet ad eam partem tituli quæ eſt de acceſſionibus poſſeſſionum. Acceſſiones poſſeſſionum ſunt coniunctiones temporum quibus duo vel plures ſeparatim eandem rem poſſederunt, quæ fit præſcriptionis longi temporis adquirendæ cauſa. Ex legibus in vſucapione non fit acceſſio poſſeſſionis. Ex Conſtitutionibus fit in præſcriptione longi temporis: at-
C que etiam vſucapione ex conſtitutione Iuſtiniani. & ita emptor vtitur acceſſione poſſeſſionis auctoris ſui, id eſt tempus quo venditor poſſedit, coniungit cum eo tempore quo ipſe poſſedit ex Conſtitutione Seueri & Antonini *§. inter, Inſtit. de vſucap.* Quid ſi ego diuerſis contractibus duobus eandem rem in ſolidum vendidero? cui mea poſſeſſio accedit, priori an poſteriori emptori? Et ait ei accedere cui priori res tradita eſt. recte. nam & is potior eſt in vindicatione rei, ſiue agat Publiciana ſiue directa in rem actione, *l. quoties, C. de rei vind. l. quoties, C. Greg. eod. tit.* idemque eſt in donationibus, *d. l. quoties, & Paulus* v. *Sentent. tit.* xi. & in pignoribus, *l. ſi non dominus, qui pot. in pign. hab.* & legendum in hac lege, mea poſſeſſio, vt in Baſil. &
D paulo poſt, omnem & meam & tuam, non traiectis verbis, vt Flor. & tuam omnem. Hæc vero eſt prima ſpecies acceſſionis quæ proponitur in hac lege. Sequitur alia. Si ego vendidero tibi, poſt à te eandem rem redemero, & Titio vendidero: nam Titio accedit mea & tua poſſeſſio, quod & tu mihi poſſeſſionem præſtare debeas actione ex empto, & ego Titio. Accedit igitur poſſeſſio quæ præſtari debuit. Præſtare poſſeſſionem eſt tradere. Traditio præſtatio poſſeſſionis. Et vt ſolet procedere Africanus in his quæſtionibus veluti gradibus quibuſdam, & à facilioribus ad difficiliora, vt *l. 49. de fid. lib. l. 9. qui pot. in pign. hab.* ita & hoc loco duas ſuperiores acceſſionis ſpecies propoſuit, vt perueniret ad tertiam, qua & ſi non ſit venditio proprie cum res ab emptore reſtituitur ex lege commiſſo-
E ria, vel redhibetur ob morbum aut vitium, emptoris tamen poſſeſſio accedit venditori. Finge: vendidi tibi ſeruum lege commiſſoria, id eſt vt niſi intra certum diem pretium ſolueres, inemptus eſſet. legi non paruiſti, venditio reſoluitur: & quia præſtare mihi poſſeſſionem debuiſti, tua poſſeſſio mihi accedet proficietque ad complendam poſſeſſionem longi temporis, ad comparandam præſcriptionem longæ poſſeſſionis: nam hæc reſolutio emptionis redhibitioni ſimilis eſt. & redhibita re ob morbum aut vitium, poſſeſſio emptoris venditori proficit *l. Pomp. §. præterea, de acq. poſſeſ.* quia & ſi redhibitio venditio non ſit proprie, *l. ſi hominem, de vſurp. & vſucap.* tamen reuenditioni & re-

Digitized by Google

demptioni ſimilis eſt, propterea quod emptor redhibet rem & pretium recipit, & conſtat ex his quæ ante dicta ſunt, ſi eandem rem emptor mihi reuendiderit poſſeſſionem emptoris accedere mihi. Ergo & redhibitione facta tempus quo poſſedi antequam venderem, & tempus quod poſſedit emptor coniungitur cum poſteriore tempore quo ego redhibitum mihi hominem poſſedi. Et ait, acceſsio datur cum eo quod apud eum fuit, vt *l. pen. hoc tit.* acceſsio danda eum eo quod apud pupillum fuit. Proculiani tamen hoc caſu videntur non admiſiſſe acceſsionem poſſeſsionum. Verum his omnibus opponitur *l. ſi à te § vlt. de except. rei iud.* quaſi non debeat præſcriptio temporis aut poſſeſsio quæ ad eam parandam conducit magis ab emptore tranſire ad venditorem quam exceptio rei iudicatæ. Sed diſcrimen etiam inter eas exceptiones nul-

A lum conſtituimus. Quin imo neutram tranſire dicimus ab emptore ad venditorem ſi venditor rem non redemerit aut non intelligatur redemiſſe, ſed quo alio caſu ad eum eius rei poſſeſsio peruenerit, quia ab emptore cauſam non habet, vt *d. l. ſi à te §. vlt.* Et vtramque tranſire ab emptore ad venditorem ſi rem ab emptore venditor redemerit, aut intelligatur redemiſſe, quaſi à venditore ſcilicet ad emptorem, quandoquidem certiſsimum eſt à venditore ad emptorem vtramque exceptionem tranſire. Et hic eſt finis quæſtionum Africani, niſi libuerit addere quod ex eo refertur in *l. 2. §. ſed ſi ſine, ad SC. Tertyl.* quod interpretatione non eget. Saluto te Deus omnipotens pater domini noſtri

B Ieſu Chriſti, quod hanc me operam ad finem perducere voluiſti, Deus omnipotens tibi gratias, tibi laudes, tibi honores.

FINIS.

ANT 1318815

XX
H
16

Digitized by Google

Digitized by Google